IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER SEPTIMVS.

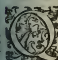
Certamen septimum, id est, Secunda Iob cum Baldad disputatio.

PRAEFATIO.

De opportuna prioris, ac posterioris Commentariorum Tomi in decimo-octauo capite diuisione.

1 Rectè operis diuisio persimilis anatomicæ dissectioni.
2 Huius operis diuisio in cap. 18. ab alijs quoque seruata,
3 Peculiare argumentum sequentiū capitum usque ad libri finē.
4 Doctrina Ethica, atque Theologica huius libri.
5 Elogium Sancti Iobi, & tum in patiendo constantia; tum vis in loquendo.

1 *Libri diuisio in suas particulas, similis Anatomicæ sectioni.*

QVod in humani corporis Anatomica dissectione solet accidere, vt cum artifices corpus resecant, non discedentes ab ipsius naturæ artificio, singulos articulos, & iuncturarum commissuras diligenter obseruent; (nam qui fortuitas, & sine arte incisuras susciperet, non dissectum, sed lacerum potius, diuulsumque corpus exhiberet) idem profecto ipsum scribenti, commentantive magnum aliquod opus, euenire necesse est, nisi opportunas totius, singularumque partium iuncturas ad diuidendum præmeditatus obseruet, si non discerpere,
2 & lacerare opus, sed partiri, recteque diuidere velit. Ergo non temere, casuve aliquo, sed cum certa ratione, & consilio vniuersi huius Operis, quod in duos Tomos distributum est, in decimooctauo capite diuisionem constituimus. *Ambros.* Nam & Ambrosius, cum duos tantum libros De interpellatione Iob, scribat, posteriorem ab hoc ipso loco auspicatur. *Philippus.* Philippus quoque presbyter, quem Beda sequitur, non aliunde ducit initium secundi suorum Commentariorum libri. *Gregor.* Magnus vero Gregorius non solum diuisionem hanc seruare docuit, tamquam duarum præcipuarum totius libri partium; verum etiam hoc ipsum caput decimumoctauum, cum cæteris sequentibus, peculiari præfatione instruit, vt quæ diuersam a prioribus decem & septem capitibus materiam contineant.
3 *Materia priorum capitum.* Verùm enim vero cum priora septemdecim capita in hoc omnino insumantur, vt vel status rerum sancti Iob proponatur; vel ipse priorem suam felicitatem commemoret, atque præsentem cladem deploret; vel morbos incredibiles, quibus laborat, enumeret; vel vitæ miserrimæ odium, mortis vero salutaris ardentissimum votum exprimat; vel tandem suam innocentiam improbis calumnijs tentatam, omni via, atque ratione tueatur, atque in his omnibus perfecti viri formam præbeat; Nunc certe in posteriori libri parte, comparat se ad suscipiendum bellum pro stabilienda veritate Catholicorum dogmatum de Dei Prouidentia, Sapientia, Potestate, de mortuorum Resurrectione, de nouissimo Iudicio, de sempiternis impiorum Pœnis, æternaque *Catholica dogmata asserta a Iob.* Sanctorum Beatitudine. Quamuis enim etiam priora capita ab hac materia non omnino abstineant, at certe posteriorum peculiaris, ac propria videtur, & sigillatim suis singula certaminibus, & disputationibus vinciuntur, & absoluuntur: vt diligenter ostendere conatus est R. Moyses in suo Ductore dubitantium, lib. 3. c. 24. dum totius libri Iob summam meditatur. *R. Moyses.*

4 *Iob figura Ecclesiæ. Gregor.* Nunc igitur Sanctus Iob iam incipit Ecclesiæ, quæ columna est, & firmamentū veritatis, figuram repræsentare; nam, vt acute obseruat hoc loco Gregorius, [Iob in suis passionibus, doctisque locutionibus Sanctę Ecclesiæ typum tenet: amicis vero eius quædam recta, & quædā stulta loquentibus, non immerito hæretici figurantur.] Ergo quondā Ethicen docuit, nunc Theologiā; olim non solū verbis, sed actione potissimum, & exemplo rectam humanæ vitæ, atque morum instituendorum philosophiam docuit; aberrantesque aliorum philosophorum sententias, non alio argumento, quam ipsa suæ vitæ ratione, & malorum grauissimorum incredibili sustinentia refutauit. At nunc non tam actione, quam ratione, & disputatione verissimam Diuinarum rerum scientiam tradit, atque Hæreticos, non sentientes de Deo in bonitate, plane redarguit.

5 Quare ad priorem huius libri partem, atque materiā illud pertinet, quod grauiter, æque ac sapienter scripsit Alexandrinus Clemens lib. 4. Strom. Iob propter insignem continentiam (intellige singularem in rerum omnium vsu frugalitatem, atque modestiam) & fidem eximiam (veram in Deo, cuius fidem tenebat, fiduciā quoque, & firmam spem, non in caducis vitæ bonis) [vt qui pauper quidem ex diuite, ex illustri abiectus, ex pulchro deformis, ex sano morbidus factus sit, est nobis preclarū exemplar propositus, pudore afficiens eum qui tentauerat, benedicens ei, qui formauerat; secunda ferens ita, vt prima; recte docens Peripateticos, eum, qui est cognitione præditus, recte posse vti omnibus.] *Clemens. Iobi egregia. Peripateticorum dogma.* Nimirum Peripatetici præter vitium, alia quoque mala fatebantur, quæ contra vtilitatem, corporisve delectationem essent. At Stoici, si quis a peccato abstineret, nihil mali habere posse, etiam in medijs malis. *Peripateticorum dogma. Stoicorum doctrina.* Ad posteriorem libri partem, nempe eam, quam nunc aggredimur, illud spectat, quod argute dixit Ambrosius; Iob mysteria loquebatur. Et rursus: [Nō carnis gemitus, & corporis infirmitates, sed voces spiritus loquebatur; quibus vrgeret, nō quibus cederet; non enim ægrotabat animo, & si doleret corpore; quia non erat in carne eius anima, cuius passionibus non adhærebat, sed in spiritu cuius virtute se texerat.] *Ambros. li. 2. cap.* Quare siue corpore, & virium infirmitate cū fortissimo hoste confligat, siue mentis & rationū pōdere cū amicis depugnet, generosissimū athletarum (vt aliquādo vocat magnus Cyrillus) semper illū inuenias. *Iob athletarum fortissimus. Cyr. l. in Apol. ad Theodos.* Sed iā certaminē ipsum, atq; prælīū propius spectemus, in primisque ipsum Baldad, qui gestu, ore, oculis, minas, & contumelias spirans, ne verbo quidē violatus ad singulare certamē virū sanctissimum, cōtumelijs, & maledictis vltro lacessiuit.

CAPVT XVIII.

Argumentum Capitis.

Iobi responsis punctus Baldad, illum iterum animi in praesentibus grauminis impatientis, & in anteacta vita impietatis insimulat, propterea que, pati digna sceleratis hominibus supplicia.

Vers. I. Respondens autem Baldad Suhites, dixit.

1 *Iniqua disputatio Baldad; officiumque sapientis disputatoris.*
2 *Natura illius, qui ex contentione, & ambitione disputat, illustratus locus.*
3 *Irasci in sacro sermone, quid proprie. Desiderare. Illustrati Michaeas, & Ieremias. Propheta qualis.*

1 *Iniquus, & tumultuosus disputator.* MInime aequam fuisse hanc disputationem Baldadi, vult Olympiodorus. Sauchaeorum (inquit) Tyrannus tyrannice differit. Origenes quoque in Catena initio capitis 19. Sauchaeorum (inquit) Tyranni sermones tyrannidem spirant. Et quidem omnia bene audiendi praecepta, quae a sapientibus tradi solent, contempsisse videtur, idque plane ostendit ipsa responsio tumultuosa, atque maledica. Inter alia enim, quae de audiendo Plutarchus praecepit, illa sunt, [vt qui audit, non tumultuetur, neque erumpat in latratum ad quoduis dictum, neque extemplo adoriatur contradicendo.] *Olympiod. Origenes. Plut. de Aud. officio. Bene audiendi praecepta.*

Sed praeterea aliam illius tyrannidis in disputando rationem possumus ex Chrysostomo petere, quod non solum acerbe, & contumeliose loquatur, sed quod disceptator, atque simul etiam iudex in hac sua causa esse vellit: vt iudex itaq; silentium Iobo imperat. Et hoc inquit, agunt, cupiuntq; omnes amici, vt Iobo os obstruant, loquendiq; facultatem adimant, & ex miserrimo pectore erumpentes gemitus, per saeuitiam, & immisericordiam, qua possint ratione, comprimant; vbatum illud, opportunumque septem dierum silentium, nunc importune compensantes ambitiosa quadam loquacitate, ne videantur vel inferiores disputando, vel plus aequo Iobi sapientiam criminati fuisse. [Atque id non amplius consolantium, sed multo maxime irritantium, & conuitium facientium est opus,] vt ait Chrysostomus. Quod manifesto argumento esse potest, non iam ex simplicis veritatis asserendae studio, neque ex syncera amicitia disputare, etenim qui non tam humanitate quadam animi, & infirmitatis proximorum compassione, quam vel contendendi, vel suae gloriae, & existimationis tuendae cupiditate ducuntur, nimis timent, ne, si quidpiam de suae disputationis rigore, & seueritate, aut de suae contentionis, & reprehensionis minis, & acerbitate remittant; aut si is, cum quo illis controuersia est, permittatur libere pro se dicere, ac se tueri, & vel melius, vel aequaliter respondere ad ea, quae ipsi obijciunt, in detrimentum sui honoris redundet. Non aliter atque Ionas, qui dedecori, & ignominiae sibi esse existimabat, quod Deus non subuertisset Niniuen, etiam ante impletum illum quadraginta dierum numerum. Sic enim scribitur: [Afflictus est Ionas afflictione magna, & iratus est &c. Scio enim, quia tu es Deus clemens, & nunc Domine, tolle quaeso, animam meam a me, quia melior est mihi mors, quam vita. Septuag. pro irato, habent; confusus est, & recte: nam salutem Niniuitarum ignominiosam sibi putabat, & sane verbum originale commotionem quandam animi affert, irae similem, ea metu, aut suspicione alicuius mali, & cum zelo quodam, & aemulatione coniunctam, cum quis ob bonum alterius irascitur, & indignatur. & sic ab eadē radice dicitur Psal. 36. 1 Noli aemulari in malignantibus. Hieronymus: Noli contendere. Contentione igitur, & quadam animi inhumanitate laborabat tum Ionas, tum Baldad, quorum ille neque Niniuitas viuere contra suas minas, hic vero neque Iobum viuere contra suas rationes, ferre poterat. Quanto melius ille, qui dicebat: Vtinam essem vir non habens spiritum (prophetiam neque ex Diuina reuelatione, sed ex meo potius cerebro loquerer) & mendacium (quod mea cum existimationem laederet, vobis incolumibus) potius loquerer. Non aliter in medijs illis ardentissimis comminationibus Concionator ille humanissimus, Diē hominis (destinatum supplicio, quem ego praedico, Pagninus, diē contritionis. Complu. diem infirmitatis, vel doloris. Idē cum Latina lectione; diem hominis, Et nos, miseri, & calamitosi * Non desideraui (non existimo mihi decens, decorum, pulchrum. Nam verbum originale, *Iuah*, significat desiderare, quod pulchrum, decens, decorum, & gloriosum homini existit) Tu scis. At Baldad, & caeteri amici diem Iob, & calamitosum tempus miserrimi hominis, vt sibi decorum, & gloriosum desiderare videntur, & e contrario sibi turpe, & dedecus ducunt, si ille obiecta crimina repellat, & ostendat se innocentem.

3 Nota ambitiosi disputatoris. Iona. 4.1.2. Ira Ionae qualis. LXX. 3 חרה *Hieronym. Mic. 2.11. Chrysost. Tyrannus, in sua causa iudex. Propheta sui honoris contemptor. Ierem. 17.16. * No pongo yo ca esso en onra, ni en gusto.* אוה

II. Vsque ad quem finem verba iactabitis? Intelligite prius, & sic loquamur.

1 *Lectio, & Correctio Vaticana.*
2 *Cum quo nunc expostulet Baldad? Ambitiosa disputatio fraterna charitatis inimica.*
3 *Numerus multitudinis tributus singulari homini, & cur.*
4 *Lingua Hebraica consuetudo. Illustratus Vulgatus.*
5 *Iactare, quid proprie.*
6 *Elucidatio sententiae.*

1 *Vera lectio.* TAnquā totius expositionis fundamentū statuenda est vera, germanaq; huius sententiae lectio, quae numerum multitudinis habet. Nam licet in ipsis Latinis, Vulgatisq; codicibus varietas quaedā lectionis fuerit; multi enim, vt Gregorius, Diuus Thomas, Lyranus, Hugo, in numero singulari legerunt; [Vsque ad quem finem verba iactabis? Intellige prius, &c. tamen Vaticana editio merito retinet numerum pluralem, vt qui Hebraeo, respondeat, & in Latinis antiquis habeatur, sic enim legunt Hieronymus, Philippus, Beda.

2 *Quaestionis explicatio.* Hoc posito, illa se statim difficultas offert, cum quo nunc loquatur Baldad? nam minime loqui cum solo Iobo, probare videtur ille numerus multitudinis. neque vero cum alijs amicis, a quibus neque re vlla, neq; verbo prouocatus videtur, ad huiusmodi orationis acerbitatem. Interpretes non eodem modo respondent. Eugubinus sane existimauit aduersus duos tantum, videlicet Iobum, & Eliphaz indignari Baldad, idque, vel quia longiori Eliphazi oratione se praetermitti, & contemni existimasset Baldad; vel quia sibi dicere, & respondere gestienti, non prius ille suus amicus cessisset. *Steuchus.* Mirum vt ambitio, & contentio disputandi soleat interdum amicorū animos abalienare, & inter ipsos fratres seminare discordias, & velut intestino, & ciuili bello infensos reddere sibi inuicem filios, & discipulos, parentibus, atq; magistris, seniores que adolescentioribus, & in eadem republi. & in eadem familia, & domo [inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.] Haec enim videtur illa inuidiae, irae, & contentionis acies, quae aliquid crudelitatis, & indignationis sonat, & fratres in sese mutuo armat, de qua Scriptum est: [Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.] Septuaginta Complut. [& homo irritat faciem amici.] Hac igitur etiā ratione aduersus Eliphaz potuit indignari Baldad. Alij in vniuersum cum suis omnibus amicis, Iobo excepto, aiunt expostulare, quod illi plane assecuti non fuerint Iobi mentem, & ita dicentem commode refellere nequiuerint. Ita videtur Hieronymus Algarbiensis. *Ambitionis malum. Proverb. 27. 17. LXX. Osorius.*

3 *Iob appellatus nomine multitudinis.* Sed quidem illud videtur lenius, & congruentius. vt cum solo Iobo nunc, & disputet, & illum appellet numero multitudinis. Sed quorsum? Caietanus existimat honoris gratia sic appellari Iobum. Sed mirum honorari nunc a Baldad, quem manifestis conuitijs lacessit. Philippus, & Beda, quod Iobum non solum esse existimet, sed prauo aliquo spiritu comitatū. Sic Philippus: [Quasi nō sit syncerus; vel solus Iob, a Baldad verbosus arguitur, sed potius, qui spiritu, nescio quo instigante, loqui non desinat. Vnde & hic ipse Baldad quasi contra plures nūc loqui exorsus est. Alij, quod non solū Iobū, sed eius etiam similes alloquatur eodē vitio laborātes, *Caietan. Philippus, & Beda.*

Sed

4 *Generalis responsio. Hebraismus.* Sed vt, cum solo Iobo disputans, illum appellet numero multitudinis, potius ad familiarē linguæ Hebrææ consuetudinem, quam ad vllius honoris graue aliquod momentum referri oportet. Quare non mirum quod ad Iob a Baldad irato, atque indignante hæc dicantur. Sic
LXX. sane intellexerunt Septuaginta: [Quousq; non cessabis? Cohibe te, vt ipsi loquamur: & cur tanquam quadrupedia tacuimus coram te?] Ideòque sequentia exiguot, quę cum solo Iobo expostulationem continent. Similia exēpla obseruari possunt non raro in Scripturis, præsertim
Numerus pluralis pro singulari. in Originali, vbi numerus pluralis, pro singulari ponitur. Sed illud peculiarius, cum sermo fit ad secūdam personam singularem per numerum multitudinis. Mich. 1. 11. Transite vobis habitatio pulchra. Quam cōstructionem, non tam ad rationem nominis collectiui, quam ad ipsius linguæ consuetudinem, & familiarem numerorum
Illustratus Vulgatus. permutationem seruauit Vulgatus, præsertim cum in Hebræo sit, Transi vobis habitatrix pulchri, id est, popule habitator pulchri, & vberis soli Samaritani, trāsi in captiuitatem. Sic solet apud nostrates secunda persona singularis numeri cum secunda pluralis confundi, aut verbum singulare cum pronomine plurali iungi, ac si dicas, Vos fac rem istam, &c.

5 Vsque ad quem finem? Proprie est, Vsquequo finem imponitis loquendo? Sed quoniam his verbis Iobum insimulat loquacitatis, & insolentiæ, recte illustrauit Interpres dicens: Verba iactabitis? eisdem videlicet querimonijs, eisdemque sæpe responsionibus, cum tædio, & contentione repetitis, & quidem Eliphaz indicat se punctum illo Iobi verbo, c. 16. 3. Verbosi amici: regerit enim simile, vel etiam acerbius conuitium; quod verbo, iactandi, recte significatur. Iactari enim dicuntur probra,
Iactare. & conuitia, & querimoniæ insolentiores, atque tumida, & iactantia verba, quibus se homo locupletem faciat, & sua se prædicatione efferat.

6 *Sententię paraphrasis.* Intelligis prius. Non intelligis o IOB, quodnam sit nostræ disputationis caput, nam tota controuersia posita est, non tam in restitutione tuarum facultatum, aut alterius nouæ felicitatis, quam tibi pollicemur, quam in confirmanda & asserenda Diuina Prouidentia, quæ iustis bona, malis mala rependit. Hæc si attendas, nec indigne tecūm agi iactabis, neque salutares nostras exhortationes respues. Etenim tuis responsionibus saltas extra chorum: aliud namque nos agimus, aliud tu respondes. Sequitur similis alia expostulatio.

III. Quare reputati sumus vt iumenta, & sorduimus coram vobis?

1 *Bruta animata Hominis excellentia, & facultas orationis. Rationis, & Orationis affinitas.*
2 *Sordere vero quid in Hebræo. Animalia immunda.*
3 *Sordes Orationis, & labiorum. Illustratus Isaias.*

1 *Lucida sententia paraphrasis.* NOn solum (inquit) extra rem, temereque respondes, sed plane insolescis: Nam cum de nobis dixeris, [Cor eorum longe fecisti a disciplina,] reputare nos videris ut iumenta, bestias, pecora campi. In Hebræo est numerus singularis, ut iumentum, tamquam aliquod ex brutis animalibus, ut quibus neque insit ratiocinandi uis, neque ulla dicendi facultas, neque respondendi lo-
LXX. cus, & tempus concedi debeat. In eundem sensum Septuaginta dixerunt: [Cur tanquam quadrupedia tacui-
Sermonis facultas in homine. mus coram te? Ea enim re, uel maxime perspicitur hominis excellentia præ cæteris brutis, mutisq; animantibus, quod sermonis facultate polleat, cuius cū muta animantia omnino expertia sint, at quædam in illis adumbratæ intelligentiæ, & prudentiæ uestigia sæpe uidemus; quæ res non paucos in errorē adduxit, ut existima-
Porphirius. rent, illis etiam rationem inesse. Et ex sermonis quidem similitudine quadam decepti rationem aliquibus
Oppianus. tribuerunt, Porphirius lib. 3. de Sacrificijs c. 1. ex Melampo, & Tiresia, & Apollonio Thianęo, qui aiebant, se
Augustin. Rationis, & orationis affinitas. intelligere garritum hirundinum; Et Oppianus Elephantis attribuit non deesse patrium sermonem; & non deesse, qui suo tempore intelligerent latratus canum, vlulatus luporū, barritum elephantum, cantum gallorum, scribit August. lib. qq. ex veteri testam. q. 3. Maxima est ergo orationis, atque rationis societas, vt Cic. dixit. Hinc ho-

Io. Pineda in Iob.

minibus, quibus sermonis vsus non est, capistrum, vel
Silentij symbolum. fiscella imponitur, quæ est brutorum oris operculum, aut vinculum, atq; silentij symbolum: Scriptū est enim, Posui ori meo custodiam, hoc est frænum, capistrū, cha-
Psal. 38. 2. mum. Hieronym. silentium. Quod autem Caietanus hanc cum iumentis comparationem refert, non tam ad stupiditatem omnis rationis, & orationis expertem, quam ad belluinam quandam feritatem, cum bruta cæco impetu feruntur, & ferociunt, quasi illos IOB vocauerit sęuos, & immites, hoc (inquam) non videtur valde congruens.

2 Et sorduimus. Non omnes eandem verbi *Tamà*, significationem agnoscunt, nam Regia, post R. Moysen. & R. Dauid legit, Clausi sumus in oculis vestris. dicitur
טמא טמה
R. Dauid. autem clausus corde, qui mentem habet clausam, obtectam, grauatam quasi aliquo superiniecto operculo, ne possit aperte, & clare res intueri; & eo forte respexit Ty-
Tygur. gurina vertēs, Vobis obstinati videmur. Quod enim clausum est, idem obfirmatum, certum, obstinatum est. Va-
Vatab. tab. stupidi. verum hanc significationem nunquā agnouit Vulgatus interpres. quare hi potius deducunt a radice *Tamàn*, quod est abscondere, & cooperire. Ergo
טמן
cum Latino consentiunt alij, R. Leui, & R. Abraham:
Pagninus. R. Leui. immūdi. Pagninus, Sorduimus. Vatablus etiā. Polluti. Sed hanc immunditiam refert ad cōtemptum rei vilissimæ, nam quæ immunda, & polluta sunt, reijcimus, & auersamur; ita vt sensus sit, Nos contemnis o Iob, atque
R. Abrah. fastidis, vt rem immundam, & indignam oculis mun-
Animalia immunda. dissimi, & delicatissimi uiri. Alij, ut sit quasi iumentorū epithetum, & appositum partis præcedentis; Reputas nos, vt sordidissima iumenta, quædam enim bestiæ semper habitę sunt immundæ, atque sacrificijs, & esu indignæ, multæ etiam bestiæ in sordibus, cœnoq; volutantur, & iumenta computrescunt in stercore suo. Sed profecto
3 *Sordes orationis, & labiorum.* videntur eæ sordes ad orationem pertinere: Oratio nostra, ut sordida, & immunda cōtemnitur, nauseas ad ea, quæ tibi suggerimus, quasi minus culta, & tersa, & non nisi e medio vulgi sensu petita, mundo, & emunctę naris homine indigna. Immunditiæ orationis, & sordes labiorum aliquando dicuntur in Scripturis Isaiæ. 6. 5. [Vę mihi, quia tacui, quia uir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito. Cum enim sanctorum Angelorum, qui Diuinas laudes prædicabant, æmulatione accenderetur Isaias, tamen putauit, sibi non licere impuro, & sordido ore, id est, sordida, & uili oratione, supremi Numinis sanctitatem usurpare: sicut e contrario munditiес, & castimonia purgatissimorum uerborum commendatur. Psal 11. 7. Illud uero, quod indicat Osorius, hęc etiam dici ad amicos:
Osorius. [Cur reputamur a IOBO, uobis audientibus, atque uidentibus, ut iumenta &c.] coactum est.

IV. Qui perdis animam tuam in furore tuo. Nunquid propter te derelinquetur terra, & transferentur rupes de loco suo?

1 *Perdere quid Epithetorum vsus, & forma in sacris. Illustrati Moyses & Dauid.*
2 *Tertia persona pro secunda. Ira aduersus se ipsam furens, canis similis. Nunquam permittenda dominari.*
3 *Forma insolentis querimoniæ. Derelinqui in sacro sermone quid.*
4 *Motus in regionis mutatione potissimi.*
5 *Rupes in sacro sermone quid. Illustrati Moyses, & Samuel. Germana sententia expositio. Signum perturbati animi.*

1 *Perdere.* QVi perdis. Perdere, proprie est, rapere ferarum more, aut discerpere, vel laniare. Quare Theodorio dixit; Rapiens animā tuā in furore. Alij, discer-
טרף
Epithetorū forma varia. pens. Epithetum est, & vocandi casus. q. d. Heus tu, animæ tuæ raptor, & dilaniator. Cum autem epithetorum vsus in sacris perelegans sit, & non vna tantum ratione fiat, frequenter tamen per participium præsentis temporis exercetur: illa enim epitheta sunt Psal. 112. 7. [Suscitans de puluere egenum & de stercore erigis pauperē] & Gen. 49. 11. Ligans ad vineam pullum suum. Sed hæc

epitheta, & participia claritatis gratia, per relatiuum exponere solet Interpres, vt in eodem Psal. 113. 9. Qui habitare facit sterilem in domo prop. Collocans sterile, vel, Collocator sterilis in domo, & Ps. 114. 8. Qui cõuertit petram in stagna aquarũ, propriè, Conuersor, vel, cõuertens petram. & Deuter. 33. 16. Qui apparuit in rubo. prop. Apparẽs in rubo, vel, Habitator rubi. Similiter ergo hoc loco; Perdens animam, id est, qui perdis animam. Vnde clare patet mendosam esse lectionem, quam Isidorus Clarius habet: Quid perdis animam tuam, &c.

2 Est autem in Hebræo per tertiam personam: Perdens animam in furore suo, quod tum elegantiæ, tũ illius linguæ consuetudinis est, vt 3. tia persona pro secunda accipiatur. Nos etiam diceremus: *A vos digo, el que se mata con sus manos.* Hebraismum sapienter dissoluit Interpres, vertens per secundam personam: Heus tu, vitæ tuę dilaniator? tui corporis discerptor: qui aduersum te ipsum furore, & amentia rapeiis. Septuaginta* Vila est te ira, q. d. Principem in tuo animo locũ, & tui sermonis habenas iræ immoderatæ concessisti: illa cum intemperans, & effrænata sit, nõ potest tuas actiones moderari. Tibi pro ratione est impetus, vt feris. Et illud iræ proprium quod in se reuertitur, vt ait Seneca: [Et arden temq; à proximis & rogatur, vt ipse sibi ipsi placetur. nã sua labia mordet, caput quatiat, vestimẽta scindit, & se in colũnas impingit.] Ille inquam quo vritur ira, de qua est illa gnomica Theognidis sententia. [Nil ira iniustius est, quæ habentẽ lædit, animo mala gratificans.] At si ratio vtatur ira, instrumentũ erit ad res præclaras. vid. Senecam. & Plut. in qq. Plato. & Vbi ex Phædo. Rationẽ vult esse aurigã, at Concupiscibilẽ, & Irascibilẽ par equorum, quorũ alter, id est, concupiscibilis, sit contumax, & retractarius, hirtus circa aures, surdus, & qui vix flagello pareat. Irascẽs verò pars fræno facile obsequens rationis, eiusq; adiutrix. Si vero ira dominetur, quasi machina cõtra se ipsũ cõparat, vt Nicetas dixit. [Nã in Deũ iracundia incitari, & quasi furentem tanta verborum asperitate vti, & iã vitæ periculum mortẽ vbique inculcare, nihil aliud est quàm in suã ipsius animam stomachum effundere. Ergo inquit Baldad; Non tu, sed ira, tui animi compos est, &, veluti rabidus canis, tuo te ore discerpis; tui exitij instrumentũ est tua illa furentis aduersum te, & aduersus Deũ, tui animi excandescentia. Respicit ad id. quod sæpe inculcauit Iob, suæ mortis votum, & tædium vitæ, tũ etiam ad id cap. 5. Virum stultum interficit iracundia.

Personarũ permutatio.

** R gestis por enojo, y tepor razon, y beze de es la ira, lo que quiere.*

Theognid.

Seneca. Plut.

Irascibilis, et Cõcupis.

Nicetas.

3 Nũquid propter te derelinquetur terra? Illud videtur simplicissimũ, quod etiam indicauerunt Græci, vt cum IOB sæpe de sua morte, deque sua vita loquatur, nunc notetur a Baldad, quòd querelis, & verbis insolentibus vtatur, dicatq; non esse de illius morte, aut vita magnopere curandum. Hispanus diceret: *Si que no por vos se a de acabar el mundo.* Ita de tua vita, ac morte cẽses, & loqueris, ac si mortalium omnium salus, & interitus ex te penderet. Septuaginta: Quid enim? si tu mortuus fueris, inhabitabilis erit ea, quæ sub cęlo? Itane te abeunte e viuis, nemo superest, qui dignus huiusmodi domicilio cẽseatur sit? aut mundi fabrica corruet, quasi tu illam fulcires, & sustentares? nutabũt ne mõtes, concident a sua sede conuulsa saxa, ruet ve cęlũ? Num quid propter tuas res, & tuã istam impatientis animi iracundiam existimas fore, vt Deus, qui mortalium scelerum vltor, & vindex est, a suo supplicio, & vindicta temperet: & illam, quam olim constituit legem in impios animaduertendi, nunc nouet, & mutet? Qui sensus non omnino alienus est a significatione derelinquendi, *Ghaz ab.* Derelinquetur, dimittetur libera, sine iudicio, sine debita operũ cõpensatione, præmio, aut pena. Sensũ hũc indicauit Philippus, explicate postea tradidit Vatablus, & Isidorus Clarius.

עזב

Philippus, Vatablus, Isidorus.

4 Et transferentur rupes, &c. Perturbabitur (inquam) mũdi ordo, & cursus propter te? Perturbatio autem, & quasi naturæ rerum immutatio, ea montium, & camporum mutatione significari solet. cuius rei explicatẽ meminit Strabo, cum de regionum transmutationibus loquitur l. 17. Quoniam (inquit) somnia continue mouentur, & transmutantur, existimandum est, nec terram ita semper manere, vt semper tanta sit, nec quidquam sibi addatur, aut adimatur: quare minime mirandum est, si quas terræ partes, quæ nunc habitantur, olim mare occupabat: & quæ nunc pelagus sunt, prius habitabantur, sic montes, & campos par est inuicem commuta-

Montes pe... Strabo... nis mutatione, & aba.

ri.] Philippus ergo Rupium nomine, intelligit potentissimos quosque, quos Deus, hinc erigendo ad sublimes honores, hinc deturbando, & humiliando, suis locis, & sedibus a Diuina Prouidentia præfixis collocat. Hũc ergo ordinẽ non inuertet Deus Iobi causa, inquit Baldad. At vero post R. Dauid, Vatablus, cum in Originali sit pro rupibus, Rupes, aut saxum in singulari, existimat intelligendum Deum, quem immutabilem dicat instar immoti saxi, neq; commouendum loco iudicij, recessurumue a sua sententia, vt dimittat liberum quem semel punire, constituerit, neque fieri posse, vt vnius causa rerum legem consuetam, & ordinarium iudicandi ordinem immutet. Et quidem nomen Rupis pro Deo sæpe supponitur; præsertim vbi in Hebræo subest eadem, quæ hoc loco vox, *Tsur*, quæ nunc, Deus, nunc Fortis, nunc Robustus ab Interprete Latino vertitur; sed ita tamen, vt multa eo nomine significentur Dei quasi attributa: aliquando enim significat certum auxilium, & opẽ nunquam defuturam: vt 1. Reg. 2. 2.* Non est fortis (rupes, saxum) sicut Deus noster. Vel firmitatem, & tenacitatem propositi, Deut. 32. 18. Deum (rupem) qui te genuit, dereliquisti? Qui fixus, & immotus est in te amando, qui charitate perpetua dilexit te, non redamas? Sed etiam etiam in iudicando seueritatem, & stabilem sanctitatem, quæ non flectitur prece, aut pretio, afferre solet id nomen. Deut. 32. 4. Dei (rupis) perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iudicia. Tygurina, [Opus Petræ illius solidum est, quoniam omnes viæ eius sunt iudicium.] Onkelus: Fortis est. perfectaque sunt opera eius. Quare ad seueritatẽ quoque, & stabilitatem seu constantiã trioꝫ, illud pertinet, 1. Reg. 15. 29. [Triũphator in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur.] Sic igitur ait Baldad: Non transferentur rupes de loco, aut de sentẽtia sua. Caietanus, vt Baldad Iob, suosq. amicos, rupes nominet firmiter perstantes in sua sententia, neque fieri posse, vt sua assertione moueantur, aut terram, id est communem doctrinam, in qua nati, & nutriti sunt, derelinquant.

Philippus.

5

Rupes, q. nominum symbolum.

Vatab.

Deus, Rupes

צור

** No ... ... Dios ... ... el uno fuerte.*

Tigur.

Onk l.

Caietan.

6 Sed præstat quod primo loco proposuimus. nisi forte vtrumque sic colligere velis; Numquid propter tuas res, tuaque lamenta, suæ Prouidentiæ legem nouabit, mutabitque Deus? Iube etiam, si placet, vt pro tuo arbitrio, terra, quæ nunc habitatur, redigatur ad solitudinẽ; & montes, e suis sedibus conuulsi, alio transferantur. Qui aguntur immoderato aliquo affectu hac circumlocutione describuntur, nam cũ perturbate de rebus iudicent, perturbari etiam omnia cupiunt, & secum rerum ordinem inuerti, & commutari, vt illi, qui dicebant; Volumus à te signum videre. Signum inquam, de cælo; ita enim perturbationibus animi agitabantur, vt vellent propter illos, non solum terræ, sed etiam rerum cælestium ordinem perturbari. Sic etiam Tyrannidem cum ingenti mentis perturbatione Seneca describit. [Quod fieri non potest, vult posse, qui omniũ potest.] Ergo quod ex dolore, & humanitatis sensu loquitur, & agit Iob, tribuunt immoderatæ animi perturbationi, & insolentiæ.

Lucida sententiæ paraphrasis.

Nota effigi... ...ctus.

Matth. 12. 38.

Mar. 8. 11.

Seneca Trag.

V. Non ne lux impij extinguetur, nec splendebit flamma ignis eius?

1 *Lucis nomen pro Sapientia, & consilio. Hoc loco pro splendida fortuna. Constitutio verum ordo ... ...*
2 *Particula interrogatiua, asserens Quod lux. Impius quis.*
3 *Verbum extinguendi quale. Infelicitas impiorum, quæ plus ... citius extinguntur. Illustratus Dauid. Verba Hebræa contraria significationis.*
4 *Flamma quid in sacro sermone; Peccata quæ ratione dicantur scintilla Illustrati Daniel. & Hoseas.*
5 *Varia impositio extinguenda impiorum felicitatis.*
6 *Splendor pro matutino crepusculo. Illustratus Isaias.*

1 NVnc iterum Caietanus omnibus his lucis, & splendoris nominibus intelligi existimat ueram doctrinam de præmiorum, & pœnarum distributione. quam Iobus prohibebatur, ita vt dicat Baldad, Iobi, & aliorũ impiorum dogmata in speciem tantum lucentia, breui extincta iri. Non valde ab hoc longe Engubinus, [pro intelligentia, consilioq.] accipit, hęc enim quæsitis, partisque diuitijs, & obtentis honorib. illustrẽ, & splendidũ hominem efficiunt. Fit ergo hæc sententia; Impius vera

Caiet.

Varie lucis significatio.

Engub.

sapien-

ſapientia, & conſilio deſtituetur, & ſine luce aberrabit cæcutiens, ſtulteſcet, offenderque paſſim in craſſiſſimis ignorantiæ tenebris. Sic videtur accepiſſe Nicetas: Si quidem (inquit) qui in lumine ambulant, hi nequaquam offendunt. Sic quoque Vatablus, prò prudentia, & quidẽ lucem, pro intelligentia, quæ mentẽ illuminat, & viã commonſtrat, paſſim accipitur in ſacro ſermone. adeoque Interpres aliquãdo doctrinam pro luce ponit, vt illud Exodi 28.30. [Pones in rationali iudicij doctrinam, & veritatẽ.] Quod alij dicũt ex Hebræo: ſplendores, aut illuminationes, & perfectiones. Verum hoc loco non bene quadrat: potius enim his omnibus lucis, & flãmæ, lucernæque nominibus ſignificatur, quidquid lucet in oculis, quicquid ſplendet in fortuna, quicquid in veſtibus fulgurat, in bonore, & dignitate nitet, in publico fulget, conſpiciturque, quidquid in vita, & cõmunis lucis vſura luminum concupiſcentię lenocinatur: denique proſpera cuncta. Sicut eodem lucis nomine dictum eſt Pſal. 26.1. [Dominus illuminatio mea, & ſalus mea,] qui me illuſtrem, & incolumem ex omnibus tenebrarum, & afflictionum diſcriminibus educit. Præterea coaceruatio vocum idem fere ſignificantium, non ſolum vim addit orationi, ſed etiam firmitatem, & conſtantiam prædictioni, & veritati, vt proceꝛtiſſimo habeatur, nihil ſplendoris perpetuo conſeruari ab impio poſſe. nã illa Scripturæ regula eſt valde obſeruanda, repetitione eiuſdem vocis, aut ſynonymis, non ſemper ſignificationem augeri; ſed ſemper tamen vim addi ſententiæ, aut propter ſignificationis augmentum, aut propter peculiarem aliquem affectum in ipſa ſententia indicatum. Iam peculiare aliquid de ipſis vocibus dicendum.

Nicetas. *Vatabl.* *Vera expoſitio.* *Coaceruatio vocum ad certitudinem.* *Scriptura regula.*

2 Non ne? Interrogatio hæc nullam dubitationem habet, ſed potius aſſeuerationem, quã ex Hebræo expreſſerunt Septuaginta per particulam. [et. Et lumẽ impiorum extinguetur.] Symmachus, Profecto, etenim, equidẽ, etiã, lux, quæ diem efficit, videlicet Sol, aut dies ipſe, & illuminatio, ſicut dictum eſt Geneſ. 1.5. [Appellauit lucem diem.] Lux a lucendo, vel illuminando dicitur, eſtque communis ad omnia, quæ lucent, Solem, ſtellas, fulgura, & ignem. Impij, proprie; Improbe agentis, inquieti, quem impietas non ſinit quieſcere, ſed perpetuo exagitat, & furere cogit. Extinguetur; propr. deficiet, abſumetur, euaneſcet. q.d. in medijs ſceleribus, & medio ipſo ardore improbe agendi, tenebræ illos inuoluent, ſubito deficiente, & tenebreſcente illorum Sole, omnique felicitate euaneſcente; [Sicut accidit in diebus Noe,] & in diebus Loth, vt ſcribitur Luc. 17. nõ minus enim cęleſtis ignis, quam cæleſtis imber impiorum felicitatem extinxit.
3 Cum autem *Daghac*, ſit actiuum, & quodammodo intranſitiuum, recte etiam dicere poſſis: [Lux impij extinguet ſe.] impiorum enim felicitas leuiſſima ſuo pondere, potius ſua leuitate, & vanitate concidit, & euaneſcit, ipſa ſe conſumit, & deſtruit; non ſicut lux Solis, quæ conſtans, & perpetua eſt; ſed ſicut cãdela, quæ ſe ipſam conſumit, ſeque extinguit. de qua ſimilitudine ſtatim. Ad breuiſſimam illam lucem excũt inquieti peccatores [ad opus ſuum, & ad operationem ſuam, vſque ad veſperam.] mirumque quantis ſe inuoluant ſollicitudinibus, & vaniſſimis curis. Sed extinctã luce, & cælo illorũ cœptis non fauente, coguntur derelinquere pleroſque ſuos conatus, optataq. infecta. Ad breuiſſimã illam lucem exultant, triumphant, debacchãtur in pauperes; ſed repentinis ſtatim opprimuntur tenebris. Horũ impiorum inquietorum, & improbẽ agentiũ extinguendam lucem, deſcribere videtur Dauid Pſal. 117.12. [Circundederunt me, ſicut apes, & exarſerunt, ſicut ignis, in ſpinis.] Vides hic Impietatis tumultuantis tũ inquietudinem, tum breuiſſimum, & certiſſimum interitum duplici comparatione appoſitiſſima explicatum. Prima, [Circundederunt me ſicut apes:] nam hæ ſtrident, & importuna bombixatione omnia complent, quaſi iam canentes triumphum; irrumpuntque magno impetu, & infigunt aculeos moleſtiſſimos: ſed amiſſo aculeo pereunt: [Nã is, ſine viſcerum eruptione, eximi non poteſt.] Vides igitur tumultũ repente ſedatum, & impietatẽ ſubito extinctã. lucem ẽt obſcuratam in ſecũda comparatione, [Exarſerunt, quaſi ignis in ſpinis.] Eſt aũt idem verbum extinguendi, quod in noſtro loco; neque incongrue dictum eſt a Septuaginta, exarſerunt: nã pleraque verba Hebræa (vt peculiari ea de re tractatione probauimus) habere ſolent duas ſignificationes contrarias, vt ex illis vna integra cõfici poſſit, [exarſerũt extinguendo ſe,] extinctæ ſunt exardeſcẽtes adhuc: nã ſpinæ breuiſſime ignẽ concipiunt, & magnum fragorem edunt, ſed breuiſſime extinguuntur, & ſubito euaneſcit illarum flamma. Igitur lux (ignis) impij (tumultuantis, pungentis, & dilacerantis alios) extinguetur.

Particula interrogationis aſſeuerãs. נם אור *Impius quis.* רשע *Repentinę impiorum tenebrę.* דעך *Impiorũ felicitas cãdela ſimilis.* *Lucis ad proſperitatem impiorum allegoria.* *Duplex cõparatio impiorum.* *Tumultus impiorũ inſtar apum.* *Ariſt. 9. hiſtor. anim. c. 40.* *Verba Heb. cõtrariorũ ſignificationum.* *Spinarum ignis, & impiorum, ſplẽdor ſimilis.*

4 Nec ſplendebit flamma ignis eius. Flammæ, nomen originale *Sebib*, vel flammam, vel ſcintillam ſignificat, & vtrique quidem ratio, & etymologia nominis quadrat. dicitur enim a radice, quæ ſignificat motũ, & conuerſionẽ rei, quæ circumagitur, aut quæ vagatur, & errat: & eiuſmodi certe ſcintillæ ſunt, aut ẽt flãma. Hieronymus ſemper flammam vertit. Alij malunt ſcintillã, & ſic explicant id Daniel. 3.22. Viros illos, qui miſerant, Sidrach, Miſach, & Abdenago interfecit eos flamma ignis. ideſt, ſcintillæ proſilientes, & præter naturam acriores, & vehementiores: vt vice verſa, ſicut præter naturam ignis manſuetabatur erga Sãctos, ita ſcintillæ ſæuirent in impios. Tũ ẽt ex illo Hoſeæ. 8.6. In aranearum telas (ſcintillas) erit vitulus Samariæ. eſt enim eadẽ vox, quæ hoc loco vertitur flamma, Sebibim. Licet Hieronymus profiteatur ſe a ſuo illo Hebræo didiciſſe, [Sebibim proprie nominari aranearũ fila per aera volãtia, quæ dũ videntur, intereũt, & in atomos, atque in nihilũ diſſoluũtur.] & quidẽ filis araneарũ per aerẽ volãtibus, & ſcintillis cõmune videtur eſſe inconſtantia, circũactio, motus, celeritas, ſcintillã itaque vertunt R. Abrahã in cõment. Rab. Dauid, in lib. Radic. Rab. Mardokai in Concordantijs, ait. n. *Sebib* idẽ eſſe, quod *Naiſots*, id eſt ſcintilla & poteſt hæc lectio habere elegantẽ ſenſum in Hoſea: Fecerunt nimirũ vitulũ æreum ſplẽdentem, & ſcintillantem, ſed ſcintillæ ſplendoris in ſuos cultores deſæuient, velut ſcintillæ ignis, tum ẽt velut leuiſſimæ ſcintillæ ſtatim peribunt, & extinguentur.

שביב שבב *Flãma pro ſcintilla.* *Sap. 16.18.* נצוץ *Vocata, qua ratione dicantur ſcintillę ad mõſtrorũ cultores.*

5 Simili ergo modo ait Baldad: Non ſplendebit ſcintilla eius; id eſt, felicitas impiorum adeo infirma, & obſcura eſt, vt neque fulgurare, neque ſcintillare poſſit. non enim eſt verus ignis, neque vera felicitas. Vel ſecundo, & melius, ex illo igne felicitatis impiorum non relinquetur ſcintilla, neque mica ſplẽdoris, extinguetur omnino, totuſque abibit in fauillam, & illius ignis memoria comparabitur cineri, vt ipſe Iob dixit cap. 13. Verſ. 12. Sed tertio, & optime; ignis ille impiorum non diu ſplendebit, neque diu fulgurabit; nam ſcintillæ volãtes licet, atque ſublimes cito ſubitoque euaneſcent. Quare eleganter Catenæ auctor illud obſeruat in hac felicitatis cum flamma comparatione, quod ſignificet impios, qui ſublime proueħantur, breui tamen inclinationem pati ac tenebras.

Varia expoſitio extinguendę impiorum felicitatis. *Nicetas.*

6 Tandem ex verbo ſplendendi poteſt elici huiuſmodi ſententiæ incrementum maius præcedente: Lux impij ita extinguetur, vt nunquam amplius exoritura ſit; ita occumbet, vt ſempiternarum tenebrarum nulla expectari poſſit viciſſitudo: Nam ſplendor iſte non raro de matutino diluculo, & de aurora dicitur, vt Iſaiæ 59.9. Expectauimus lucem, & ecce tenebræ: ſplendorem, & in tenebris ambulamus. Diuinam enim opem expectatam, & optatam appellat ſplendorem matutinum, poſt longiſſimam calamitatum noctem: ſuccedebant igitur tenebris tenebræ, & nocti nox. ſic igitur impiorum luci ſemel extinctę ſempiterna miſeriarum oſtundetur nox. Recte Septuaginta; Non procedet lumen eorum.

Sententię incrementum. נגה *Splendor de matutino crepuſculo.*

VI. Lux obtenebreſcet in tabernaculo illius: & lucerna, quæ ſuper eum eſt, extinguetur.

1 *Quid lux, quid prohiberi lucem. Impius neque prælucet ſuis, neque non maiorum ſuorum lucem obſcurat.*
2 *Quid lucerna, quid extinguere, quid opprimere apud Hebræos, & Latinos. Illuſtratus Iſaias.*
3 *Lucerna ſymbolum ſingularis felicitatis, tum etiam dignitatis Regię.*
4 *Rex, & Magiſtratus, lucerna in populo.*
5 *Lucernarum vſus, atque lætitia apud Priſcos. Illuſtratus Ieremias.*
6 *Lucernę penſiles, aut ſublimes ſymbolum magiſtratuum. Candelabrum nunc Rex, nunc Reſpublica.*

7 Post tenebras Dei super, Lucerna pro filijs, & vita extinguitur, qua vivunt. Illuminatus Tobias.

1 חשׁך
REpetit eodem lucis nomine, alio verbo rem candẽ exprimit. Obtenebrescet. Verbũ *Hhasec*, quod obscurari significat, proximum est verbo *Hhasac*, quod significat prohibere, aut detinere, vel auferre, nã obscuratio fieri videtur prohibitione quadam, & detentione lucis; cum tenebræ nihil aliud sint, quam priuatio, & carentia luminis. Ergo [prohiberi lucem in tabernaculo impij,] idem erit, quod intra suam domum, & familiam cõtineri, & prohiberi, ne foras erumpat, neque ad posteritatẽ se diffundat. q. d. Domum habebit aliquando florentẽ, & opulentam, sed quam hæredibus incolumẽ, & integram non poterit relinquere, lucebit aliquando, sed nõ tradet cursu lampada suis posteris. Relinquet igitur filios obscuros, inglorios in tenebris, & sordibus. Si autem verbum obtenebrescendi simpliciter accipias, crescet sententia. Non solum non prælucebit alijs impius; sed neque suis domesticis: nam cum Paterfamilias debeat esse lux, & lucerna accensa super candelabrum, vt luceat omnibus, qui in domo sunt: [Lux tamẽ impij obtenebrescet in tabernaculo illius,] idest, non prælucebit suis, neque doctrinę, neque vitę exemplo, neque rei alicuius pretenso splendore, immo omnis generis miserijs, ipse miserrimus, omnes suos familiares inuoluet.

LXX. Eleganter Septuaginta; [Lux eius tenebræ in domo.] Tandẽ [lucẽ obtenebrescere in tabernaculo illius,] videtur quidẽ significare, omnem suæ familiæ splendorem a suis maioribus acceptum, in ipso iãdem consistere, & extingui.

Cic. in Salust. Nã sicut honestus, & pius vir suis, virtute sua, prælucet maioribus, vt (sicut ille dixit) [si prius noti non fuerint, ab illo accipiãt initiũ memorię suæ:] ita impius suis, [sua vita turpiter acta, magnas offundit tenebras, vt ẽt si fuerint egregij ciues certe veniãt in obliuionẽ.]

2 Et lucerna, quæ super eum est, extinguetur.] Aliud luminis genus, quod ex lucerna, aut ellychnio habetur, quod non minus splendorem felicis fortunę, quam reliqua lucis nomina, significat; de quo statim.

Extinguere verbum vehemens. Extinguetur. Verbum Hebraicum est quidem vehemens, & non solum extinguere, sed etiam conterere, & opprimere significat. vnde dicitur Isa. 43. 17. [Contriti sunt, quasi linũ, & extincti sunt.] vbi duo verba, quę apud Hebræos

רעך

significant extinguere, coniunguntur; primum cõterere, quod est [Extinguere conterendo, aut extinguere opprimendo, de quo in præsentiarũ agimus. Secundũ est magis commune, & vertitur extinguere, quare erit sensus;

כבה

[Contriti sunt, quasi linũ,] quod iniecto pede, aut aqua opprimitur, & omnino extinguitur.

Opprimere, & extinguere apud Latinos, quomodo differant. Nonius. Quare inter illa duo verba erit idem omnino discrimẽ, quod apud Latinos inter alia duo, videlicet inter Opprimere, & Extinguere. sic Nonius Marcellus obseruauit: Inter extinguere (inquit) [& opprimere, interesse Cicero voluit de amicitia, vt sit maius opprimere, quã extinguere. Qua ob rẽ primũ danda opera est, ne qua amicorũ dissidia fiant, sin tale aliquid euenerit, vt extinctę potius amicitiæ, quam oppressæ videãtur.] Quasi quod extinguitur, possit renouari, quod opprimitur nõ queat. Hæc Nonius. Nõ aliter igitur hoc loco extinguetur, opprimetur, imposito, aut iniecto grauissimo miseriarũ põdere extinguetur lucerna impiorũ, ita vt rursus accẽdi, aut renouari nõ queat.

3 *Lucerna cuius symbolum.* Et illud quidem peculiare habet lucerna, quod cũ in tenebris, & nocte illuminet, videri põt symbolum singularis felicitatis, quæ inter plurimos ignobiles, & obscuros alicui affulget. Ergo significat impij felicitatem præ cæteris illustrem, atque conspicuam, quæ eo maior est, quo minus communis cæteris, & magis illi propria. Ex quo etiam suam felicitatem amplificasse visus est Iob inferius, cap. 29. 3. [Quãdo splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris.

Lucerna pro Regno. Accedit etiam, quod omnẽ Regni, & fortunarũ gloriam lucerna significare potest. sicut 4. Reg. 8. 19. dictum est: [Noluit Deus disperdere Iudam propter Dauid seruum suũ, sicut promiserat ei, vt daret illi lucernã,] idest Regni splendorẽ, & gloriã, aut sedem, & Regnum splẽdidum, [& filijs eius cunctis diebus.]

4 *Princeps instar Solis gratuito illuminare.* Eadem loquutio 2. Paralip. 21. 4. & 3. Reg. 11. 36. & 15. 4. Est autẽ Rex, & magistratus lucernę persimilis, nã licet (quod fieri possit) futurus sit lux mundi, idest velut Sol, qui nihil ab inferiori mundo, quem illuminat, emendicare debet, sed gratis illuminandi officium mortalibus præstat: tamen debet Respublica suo Regi, & Principi necessaria subministrare, quibus illius splendor, & maiestas honeste sustentari possit: viuit enim lucerna, & ellychnium oleo; & funale cera: & lucent quidem non solum commodo aliorum, sed etiam dispendio, aut potius expensis. *Respublica necessaria subministrat, gratiam Princip.* Tum præterea, Lucerna ignem habet admistũ oleo: sic Princeps seueritatem, & Maiestatem Lenitatis, & misericordię. *Lucerna est Princeps separato.* Ergo extincta lucerna, Regni amissionẽ, cum etiam subditorum defectionem abnegantium debitum cultum, & reuerentiam atque obsequium rerum aliarum necessariarum, quæ ad victum, & commodam sustentationem pertinent, significare poterit.

Accedit, quod in solennioribus conuentibus nocturnis, & conuiuijs lætioribus erat lucernarum vsus pluribus ellychnijs instructarum. Vnde illud Martia[lis] lucerna polymixos: 5 *Lucernæ festis ... lum. Mart. lib. 14. epig. ... conviviorum.*

Illustrem cum tota meis conuiuia flammis,
Totque geram myxas, vna lucerna vocor.

Quid, quod nulla erat apud veteres festa dies sine lucernis ad fenestras, simul atque ianuas, publicam omnem priuatamque lætitiam comitantibus, lauro quoque, & ramis appensis? sic scripsit ille:

Cuncta nitent, longos erexit ianua ramos, *Iuuen. Sat. 12.*
Et matutinis operitur festa lucernis.

Atque Tertulianus etiam; [Incipiente anno, incipiente mense, in dæmonũ honoribus, & in solennibus Regum, thuris nidorẽ cum laureata, & lucernata ianua] coniunxit ad vxorẽ scribens: *Tertul. lib. 2. ad uxorem.* [Itaque lucerna extincta, conuiuijs, nuptijs, & lætissimis conuentibus magnas tristitię, & męroris tenebras offundit. Sicut & Ieremiæ 25. 10. scriptum est, [Perdam ex eis vocem gaudij, & vocem lętitiæ, vocem sponsi, vocem molæ, & lumen lucernę.] idest, nihil lætum audietur, aut videbitur, sed tristia cuncta; non erunt ministri, qui molis terant, & pareni cõdimenta, nec qui accendant, aut præferant funale, aut faces, aut lucernas in conuiuijs, nuptijs, illasve appẽdant ad ianuas, & fenestras. Sic igitur perdit, & aufert Deus in tabernaculo impij [vocem gaudij, & lumen lucernę,] vt qui in vt qui in magno lumine agitabat conuiuia, & cœnitabat quotidie splendide, deinceps cogatur [comedere in tenebris, & in męrore, atque tristitia cunctis diebus vitæ suæ.] *Luc. 16. 19. Eccl. 5. 16.*

Sed quid illud significet, [lucerna, quæ super eũ est?] 6 Alluditur quidẽ ad lucernas, quæ in sublime attollebãtur, & collocabantur; & aliquando ẽt super ipsa capita impẽdebãt ex tectis: qđ ex Poeta quoque cognosci põt in lętissimo illo Didonis cõuiuio quo, Troianos excepit, *Lucernæ sublimes.*

——— *Dependent lychni laquearibus aureis* *Virg. 1. Aeneid.*
Incensi & noctem flammis funalia vincunt.

Lucerna igitur super illos erat. Sed ad significationem alicuius vtilitatis in hoc loco allusio hæc adducta, forte significat illam felicitatẽ, desuper, idest cœlitus illi promissam, & concessam, & a bonorum omnium fonte, & Patre luminum descendente in illius caput; aut vero ipsum Principem, & Regem efficit candelabrum; atque Regiam dignitatem, & sublimis sedis splendorem facit lucernam, quæ super ipsum est. *Lux desuper ... promissa negatur impio. Rex, candelabrum, Regnum, lucerna.* Quare extingui erit, regnum amitti, & pristinum splendorem perire, & coronam cadere de illius capite. Loquutio quidem (vt paulo ante vidimus) non infrequens: nam Regnum Scripturæ appellant, lucernam. Rex igitur erit candelabrũ sustentans lucernam. quanquam opposito modo videatur Matth. 5. 16. dictum; [Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super cãdelabrum.] Ipse enim Apostolus, aut Princeps dicitur Lucerna: & Candelabrum, Regia aut sublimis alia sedes, in qua Prælatus constituitur suspiciendus cæteris. *Rex lucerna. Regia candelabrum.* Et vtroque modo similitudo est apposita, & cum veritate congruens; nam & Rex sustentatur a Regno, & Regnum mutuo sustentatur a Rege.

Sed, si particula illa, super, iuxta frequẽtem Scripturarum vsum sumatur pro, apud, aut iuxta, eleganter etiã tota sententia referri poterit ad filios, quos parẽtes relinquunt velut accensam lucernam ad subditos illuminandos, quare fiet sententia; lux quam ipsi parentes suo tabernaculo, & familiæ vicariã, vt pote sibi valde propinquam, relinquere parabant, obtenebrescet, & lucerna, idest filiorum vita, quæ iuxta parentem impium est, extinguetur. Sic sane videas filium, aut nepotem, vt ali- 7 *Super, pro apud. Filios parentis lucerna.*

quem

Vide Cap. 2. Vers. 2. n. 8

quem ex posteris dici esse lucernam parentibus, quibus nasci dicuntur filij, & superesse etiam illis mortuis, (vt aliquando admonuimus.) 3. Reg. 11. 36. [Filio autem eius] (Salomoni) [dabo tribum vnam, vt remaneat lucerna Dauid seruo meo cunctis diebus coram me in Ierusalem.] Id est, vt semper aliquis ex familia Dauid regnet, & sedeat in sede Dauid, patris sui. & similiter cap. 15. 4. [Propter Dauid dedit ei Dominus Deus suus lucernam in Ierusalem, vt suscitaret Filium eius post eû.] Huius etiam generis illud est 2. Reg. 14. 7. [Quærunt extinguere scintillam meam, quæ relicta est, vt non supersit viro meo nomen, & reliquiæ super terram.] Neque incommode sane lumen, aut lucerna posteritatem significat, nam præter quam quod nuptæ obscuræ videntur, quæ lumine liberorû carent, est etiam peculiare igni & lumini, vt viuere dicâtur, tum etiam extingui, & mori; quod ad lumen animatum, & viuens filiorum vetma referri poterit, & ad ipsius vitæ igniculû, & lumen, quod parens, sicut in certaminibus Promethers, aut Vulcanijs suis filijs tradit: nam, & animantium propagationem, & & innouationem sic descripsit Lucretius.

Lumen, successio prolis.

Extingui, quo sensu.

Certamina Vulcania.

Lucret. l. 2.

Inque breui spatio mutantur sæcla animantum,
Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Plato.

Et Plato, vbi de coniuge separanda a parêtum domo, & habitatione scribit lib. 6. de Leg. Parentibus (inquit) [vtrisque, affinibusque relictis, sensû quasi ad coloniâ proficiscantur, ac vicissim se ipsos respicientes, habitêt, liberos generando, & educando, & vitâ quâ ab alijs acceperunt, quasi Tædas ardêtes, Deos semper secûdû leges colentes.] Propterea que ante nouas nuptas lampades, & tædæ accensæ preferri solebât. Certe sicut lumê, aut lucerna accensa ex alio lumine, nô solû ignê conseruat, sed auget êt cû incremento quodâ, & innouatione: ita sane in propagatione liberorum paternam familiam, vitę lumine donatus a patre filius auget, & multiplicat. Atque adeo, sicut lumen luminis, ita filius est vera patris imago, & repræsentatio. Certe Anna mater Tobiæ lumen hoc desiderabat, & se tanquam orbam lamêtabatur, [cum flebat irremediabilibus lacrymis,] atq; dicebat: Heu, [heu me fili mi, vt quid te misimus peregrinari lumen oculorû nostrorû?] Ergo impius nullâ relinquit domui suæ, nomini, generi scintillam, lucernâ, lumenve.

Priscus nuptiarum ritus.

Filius patris imago.

Tob. 10. 4.

VII. Arctabuntur gressus virtutis illius, & præcipitabit eum consilium suum.

1 *Via, & gressuum, latitudo, & angustia relata ad cor, & animum. Illustratus simul & iterum Dauid.*

2 *Gressus arctati, pro via discriminis. Vig vsitata lata. Explicatus Moses.*

3 *Quid gressus virtutis. Adolescentię periphrasis. Virtus in malum pro violentia, & iniquitate. Fines impiorum, atque superborum. Explicatus Dauid.*

4 *Præcipitium, finis impiorum, atque superborum. Explicatus Dauid. Pes superbiæ.*

1

Gressuũ latitudo, aut angustia, quid mystice.

Arctabuntur gressus,] Metaphorâ gressuum arctandorû, ad animi angustias, & summas difficultates quibus cursus retardatur, & conatus impeditur, pertinere dubiû non est: sicut neque alteram viæ dilatandæ, quæ aliquando inuenitur in Scripturis, ad rerum, & negotiorum omnium facilitatem, & animi dilatationem, & laxitatem. Est enim sicut [viæ, & gressuum,] ita quoque cordis, & animi arctatio quædam per mœrorem, & tribulationem, dilatatio vero per lætitiam, & gaudium; sicut a Dauide dictum est: [Viam mandatorum tuorum cucurri] (curram lætus, alacer; nunc enim summis difficultatibus me constringentibus, vix videor pedem, aut manum mouere, neque cor erigere, & excitare posse) Cum dilatasti (cum dilataueris gaudio, & lætitia) cor meum. Quod & sibi præstitum iterum gloriabatur: In tribulatione (proprie angustijs) dilatasti (cor, viam, latum, & spatiosum câpum, in quo lętari, & exultare possim libere, & secure) mihi. Atqui illud ipsum est: [de tribulatione inuocaui Dominû, & exaudiuit in latitudine: & Statui pedes in loco spatioso: aut Dilatati gressus subtus homine.] Impij autem gressus, pedes, per pedes vero actiones opera desideria, & omnia quibus ad optatum finê contendebat (vt statim dicemus) Arctabuntur, ad summas difficultates, & angustias redigentur, impedientur, neque in spatio & lato constituentur, sed difficultatibus oppugnabitur vndique. Hæc enim omnia complectitur verbum originale.

Ps. 118. 32.

Psal. 4. 1.

Ps. 117. 5.

Psal. 30. 9.

Psa. 17. 37.

יצר

2

Præsentissima vitę discrimina.

Sed illud præterea in istis angustijs obseruâdum, maxima, & præsentissima discrimina vitæ, & salutis cum illis esse coniuncta: nam sicut hostium obsidio redigentium in extremas angustias, simul affert vitæ minas, & discrimen, & itineris angustiæ, atque difficultas, lapsum & præcipitium minatur: ita sane arctati impiorum gressus, & angustiæ animi discrimen quoque illis indicunt, & nullam fidam, securam ve stationem. Quare grauior est hæc imprecatio, quam illa Psal. 69. 4. [Auertatur statim erubescentes.] Ibi enim târum precatur Dauid suis persequutoribus, vt ab incœpto itinere desistant, nihil aliud ex suis gressibus reportantes, quâm confusionem. Sic enim Hieronymus legit: [Reuertantur ad vestigium confusionis suæ.] At in hoc loco crescit supplicium: nâ [arctatis gressibus,] auerti, aut reuerti non licet: & pręter confusionem in summum vitę discrimen adducuntur. sicut è contrario, iusto incedenti per viam iustitiæ pollicetur Sapientia: [Ducam te per semitas æquitatis] (semitas æquales, planas, securas, expeditas; nam æquitas, sicut & iustitia, reddit æquale) [quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui.] idest, in quibus nullæ angustiæ, nullæ difficultates, discrimê nullum. Sic sane securitatem habitandi sine vllo aduersarij, aut Satanæ incursu sibi promittens Isaac, post calumniam illam, & [iurgium pastorum Geraræ] super puteo reperto a pastoribus, quem vocauit Calumniam, & post aliû quoque puteum, super quo ijdem rixati sunt, quem appellauit [Inimicitias; Fodit alium puteum, pro quo non contenderunt, itaque vocauit nomen eius Latitudo dicês; Nunc dilatauit nos Dominus.] Gen. 26. 21. 22. Septuaginta ex Hebręo: [Nûc dilatauit nobis Dominus.]

Supplicium impiorum exaggeratum.

Hieronym.

Iustorum semitæ, & gressus.

Prou. 4. 12

Latitudo ad pacem, & securitatem.

3

Gressus virtutis, ad fortitudinem, & licentiã.

Gressus virtutis.] Diximus sane, quid sit arctari gressus. sed quidnam sint gressus virtutis, nunc dicendum. Quidâ per gressum virtutis, fortitudinem intelligût, & animi ausum: gressus videlicet a viris fortibus, atq; potentibus confidenter iactatur in via huius vitæ. Alij liberam facultatem, quoquo velint, vagandi, & discurrendi, qualem habere solent viri fortes, atque potentes, quibus currentibus nemo se opponere audet. Alij gressus firmos, non imbecillos, atque nutâtes; sed iactatos, & positos multa fiducia suarum virium, multaque securitate suæ vitæ, nulla prauitatis, difficultatis, discriminisve suspicione, quam non possint sua virtute, & robore superare. Recte hæc omnia, quæ ego vno verbo complectar, [Gressus virtutis,] significant contraria omnia ijs, quæ afferuntur angustiarum, & coarctationis nomine: nam in hac sentêtia vnum opponitur alteri: quare cum gressibus virtutis côiuncta erit securitas, gaudium, facilitas, & alacritas pergendi in cœpto itinere: quibus succedunt angustiæ. Quid si etiâ [gressus virtutis] significêt, gressus hominis minime senis, sed in robusta, & virili ætate florentis? nâ est via virtutis, quæ etiam videtur dicta Psal. 101. 24. via adolescentiæ. & ætatis vigentis. Igitur tyranno viro post male actam vitæ virtutem, imprecabitur miseram & afflictam senectutem. Neque vero prætereundum est, Virtutis nomen hoc loco in malû accipi, nam subest vox On, quæ dolorem etiâ significat, & iniquitatem; videlicet illam fortitudinem, quæ cum dolore côiuncta esse solet, quia uel dolorê alijs per uim, & per iniquitatem infert, uel sibi ipsi dolorem asciscit: atque adeo etiam significare solet diuitias cum dolore & labore partas. Nihil ergo mirum, si Virtus tyrannica, & fortitudo uiolenta, atque diuitię etiam cum aliorû dispêdio, & dolore comparatæ, suum possessorem conijciant non solum in dolorê, angustias, discrimen, sed etiâ in certum exitium. Simile profecto quid de Samsone dicere possis, postquam Dominus recessit ab illo, [Arctatis gressibus uirtutis illius.] nam pristini roboris fiducia in eas illum uitę angustias, uinculaque coniecit, obsidêtibus undique, & arctantibus Philisthęis, unde se expedire nequiuit. Sicut scriptum est Iudic. 16. 20. 21. [Philisthijm super te Samson. Qui de somno consurgens, dixit in animo suo, Egrediar sicut antea feci, & me excutiâ; nesciês, quod recessisset ab eo Dominus. Quê cû apprehêdisse Philisthijm; statim eruerunt oculos eius, &c.

Germanum explicatur.

Gradiendi securitas, & alacritas.

Adolescentię periphrasis.

Virtus in malum accepta.

און

Samson arctatis gressibus virtutis illius.

Et præcipitabit. Prop. [eû deducet, conijciet, supple,

in

מלך in illas angustias, de quibus diximus. Consilium suum, videlicet de instituenda, vel conficienda hac, vel illa via, suo impius consilio impulsus ruet in ingentia discrimina, & difficultates inextricabiles. Quare non solum illos anteactæ vitæ gressus, dicas fuisse, gressus, propriæ

Proprium consilium aberrans. virtutis, sed proprij etiam, cõsilij: quidquid faciet, quidquid statuet, exitiosum erit; & præsentes vitæ actiones, & consilia certum exitium illi afferent. Sunt igitur omnia illius consilia stulta, & errantia. Quo videtur respexisse Septuaginta legentes: erret (errabit, aut deprecã-

LXX. Varia lectio. ter) consilium eius. Potest etiam hac ratione, neque incommode accipi, Suum consilium a se proijciet illum, & expellet longe, hoc est, destituetur consilio, & in angusto positus, inops consilij nesciet prorsus quid agat, aut quo se vertat. Vides hic Viam peccatorum perire; quod dixit Dauid Ps. 1.6. idest, viæ, & gressuum non esse aliũ exitum, quàm miserum exitium; quod a se deprecaba-

Psal. 35.12. Pes superbiæ apud Dauid. Didymus. Basilius. Cyrillus. Augustinus. tur, qui dicebat; Non veniat mihi pes superbiæ (non incedam ego pedibus, gressibusve superbiæ, propriæ virtutis, proprijve, & aberrantis consilij, ne superbus fiam, ex August. Ambros. Cyrill. Didymo, Eusebio) & manus peccatoris non moueat me (nam me superbientem, tãquam nutantem, & vacillantem deijcere tandem poterit aduersarius) Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem. Vbi nam tandem, aut quo ruerunt? certe in præcipitium. Quod nam illud? quod, qualeve sit, non exprimitur. Certe in præcipitium, quod nulla lingua, verbis nullis, quàm miserum sit, possit exprimi.

VIII. Immisit enim in rete pedes suos, & in maculis eius ambulat.

1 *Quid Laqueus, quid Rete in sacro sermone, quid attrahere rete.*
2 *Laquei, & Retia, pœnæ, & angustiæ, aut etiam peccata.*
3 *Laquei, & Retia insidiæ occultæ. Illustratus Dauid.*
4 *Impius, & Tyrannus experitur sæuitiam potentioris. Explicatus Isaias.*
5 *Sibi ipsi molitur insidias impius.*
6 *Maculæ in sacro sermone quid pro angustijs sumitur.*
7 *Impius unde non sentit rete, sentiet in morte, iustus ambulat super laqueum.*

1

רשת PRæcedentis sententiæ explicatio est, aut certe amplificatio; & qua nam ratione arctati gressus fuerint, adiungitur, videlicet non solum, quod ad arctum, & angustum impius deducitur, sed quod in arcto, & angusto positus, laqueo etiam capitur, in quem ipse suis se gressibus, & consilio induerit. Est autem retis nomen idem, quod alibi vertitur laqueus. Psa. 9. 16. vbi, quod Septuaginta dixerunt; In laqueo isto quem absconderũt. Hie-

Rete quibus alijs nominibus dicatur. Hieronym. Hypallage. ronymus legit: In reti. & rursũ eodem Ps. vers. 32. Rapere pauperem, dum attrahit eũ, in laqueo suo humiliabit eum, Hieronymus: Rapere pauperẽ, cũ attraxerit eũ ad rete suum. Per Hypallagem: cum attraxerit ad eum rete suum. Nam retia solent primum tendi; deinde ubi animans, aut auicula doli ignara, medium rete ingressa fuerit, adducit uenator rete ad se, & auuiculã summa celeritate per funiculos implicat. Hinc certe colligi poterit

Rete, & laqueus quo modo differant. commodius, & germanius eam uocem per Rete, quam per Laqueum uerti: nam laqueus simplex est, neque attrahitur a uenatore: at rete ex multis quasi laqueis nexis, & implicatis componitur, & attrahitur a uenatore ad captandas feras: cum attrahitur autem, expanditur; & ita eadem uoce dicitur Oseæ 7. 12. Expandam super

Rete piscatorum. eum rete meum. non enim agit de reti piscatorio, quod spargitur in orbem super pisces: sed de reti, quo capiuntur auiculæ. Ergo impiorum gressus, & pedibus, non

2

Rete, & laquei quid designent. uous, sed mille laquei tenduntur; rete magnum, & longe amplissimum, quo necesse sit premi, & implicari inexplicabilibus discriminibus irretitos: nam hæc per rete, & laqueum Græci intelligunt, atq; ex Latinis Philippus, & Beda, & præterea ea mala omnia, quæ in angustijs afferri diximus: nam laquei, & retia supplicia significãt,

Hieronym. & ea, per quæ homo a consectanda, & obtinenda uolu-

Gregorius. ptate detinetur, vt sapienter Hieronymus indicauit super Lamentat. Ierem c. 1. Vers. 13. potius quàm ipsa peccata, ut hoc loco Gregorius uoluit. Quanquam etiam ex ipsis peccatis funiculi texantur, & conficiantur, ex quibus fiunt flagella nostrorum suppliciorum, sicut ali-

quando fecisse dicitur filius Dei. Ioan. 2. Neque solum *Peccata sibi materia sunt, & laqueorum.*
ex peccatorum funiculis flagellum, quod minus est;
sed vincula manuum, & pedum, quibus mittantur in
tenebras, sicut Scriptum est: Iniquitates suæ capiunt im- *Mat. 22. 13*
pium, & funibus peccatorum suorum cõstringitur. Hoc *Prou. 5. 22.*
quoque parum. Rete ex illis componitur multis nodis implexum, multis maculis, & laqueis plenum: nam ex luxuria rete fit, sicut de meretrice dictum est: Laqueus venatorum est. Rete auaritia est: nam qui volunt diuites *Eccl. 7. 27.*
fieri, incidunt in tentationes, & in laqueum diaboli. Re- *1 ad Tim.*
te quoque sunt doli, & fraudes, in quas dolosus diues *3. 7.*
ipse incidet; nam cadent in reticula eius (suis) pecca- *Ps. 140. 10.*
tores, & in vniuersum, vt dicitur Prouer. 29. 6. Peccantem virum iniquum inuoluet laqueus.

Sed præterea cum Retia, & Laquei, sint venatoria 3
instrumenta, quæ arte, & industria iaciuntur, licebit per *Insidiæ potentiorum.*
rete intelligere latentes insidias, quæ alijs parantur: illas præsertim, quæ pusillis, & egenis a potentioribus *Pauperes significantur per pisciculos, & per auiculas.*
tenduntur: illi enim significari solent vel per pisciculos paruulos, vel per vagas auiculas, vel per incautas alias animantes, quæ cibus, & præda venatorum sunt. Quare quãdocunque Dauid, Laquei aut Retis meminit, suam infirmitatem, agnoscit, hostiumque suorum dolos, potentiam, sæuitiam, quale est id Psalm. 139. 6. Absconderunt superbi laqueum mihi, & Psal. 10. 8. Sedet cum diuitibus in occultis, vt interficiat innocentem, in laqueo suo humiliabit eum; inclinabit se (Diues impius latitabit, videlicet ne pauper retrocedat cognitis insidijs) & cadet (videlicet videbitur humi compressus, & in sese collectus, ne omnino a transeuntibus videri possit. aut cadet, irruendo super prædam, quemadmodum leo, & venator ruere solet super prædam iam irretitam, & implicatam: aut tandem cadet ipse pauper, & innocens viribus potentioris impulsus.) cum dominatus fuerit *Dominari.*
pauperum. In verbo Dominandi videre est venatoris retia tendentis sæuitiam, & superbiam. Hieronymus:
Confractum subijciet, & irruet uiribus suis ualentior. *Pag. Vata. Regin.*
Alij ad Verbũ ex Hebræo: Cadet in robusta, uel in fortia eius congregatio pauperum. id est, in impiorum potentiam, ungues, dentes sæuissimos: aut in laqueos, & retia cadent tandem pauperes. Vides igitur retia, & laqueos a potentioribus parari pauperi, & imbecillo.

Sed illud in hoc loco dubitationem habet, quanam 4
ratione impius Tyrannus, atque superbus, qui potius laqueos ipse, atque dolos tendit pauperibus, & innocẽtibus, dicitur casurus in ipsa retia, quæ non nisi infirmioribus strui solent? An quia nemo est Tyrannus, at- *Potentiori potentior insidians.*
que uiolentus in infirmiores, cui præstantior alius, fortiorq. armatus, insidias quoque non moliatur, & laqueos retiaque, tanquam infirmiori, per dolos quoque, & contemptum non tendat? Ergo efficiet Deus, ut potentissimos quisque impius, alterius potentioris sæuitiam expertus, & præda illius dentibus, & unguibus concessus, infirmitatem suam suo malo agnoscat. Parantur igitur illi retia, & laquei, ueluti imbecillæ animanti, & timidæ auiculæ. sic sane Nabuchodonosori superbienti, & subijcienti per laqueos, & retia infirmiora Regna, minatur Isaias hostem potentiorem, cuius laqueos, & retia effugere non possit, & fore, ut vulneratus ab alijs per irrisionem auditurus sit: Et tu vulneratus es, sicut & nos; *Isa. 14. 10*
nostri similis effectus es. & iterum; [Væ, qui prędaris, *Isa 33. 1.*
nonne, & ipse prędaberis? & qui spernis nonne ipse sperneris? Cũ cõsummaueris deprædationem] (ex Hebræo, *Scelus mensura supplicij.*
Secundũ tuum cõsummare, id est iuxta tuas insidias, & uenandi, capiendiq. pauperes libidinẽ, tu a ditioribus, & potentioribus pœnas lues; erit enim tuũ scelus exẽplar tui supplicij) deprædaberis; cũ defatigatus desieris cõtẽnere (Heb. Secũdũ desinere cõtẽnere eos) cõtẽneris.

An etiam in rete, quod pauperibus strui solet, dicitur 5
diues impius casurus quod etiam si non ab alio parentur insidiæ, at cadit in foueam ipsam; quam alijs parat, *Impius sibi ipsi ... & insidiator.*
ut ipse sibi merito dicatur laqueum abscondere? Hoc quoque sane supplicium sæpe minantur, & precantur Sacræ literæ Tyrannis, & Iniquis pauperum oppressoribus, Psalm. 5. 7. 16 Psalm 9. 16. Psalm. 57. 7. Prouerbiorum 26. 27. atque Ecclesiastæ 10. 8. quatuor alijs similitudinibus res eadem explicatur, & Ecclesiastic. 27. *Eccl. 27. 28*
quatuor alijs, aut quinque sententijs pulcherrimis cõfirmatur: quarum illa prima est; Qui in altum mit-

tit

Improbus sibi quam alijs nocentior. Ecclesi. 28. 30.

tit lapidem, super caput eius cadet, & plaga dolosa diuidet (amplificabit, & deducet) vulnera: id est multo maius, & latius vulnus sibi ipsi infliget. Claudit tandem Ecclesiasticus rem extrema hac sententia: [Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluetur, & non agnoscet, vnde adueniat.] Videlicet cum quæsierint hostem, a quo vulnus acceperint, neque inducere in animũ possint, ipsosmet sibi vulnus inflixisse, non agnoscant vnde aduenerit illis.*

6 *Retis macula.* שבך

Et in maculis eius ambulat. Vox originalis *Sabac*, rete etiam significat, aut quidquid in modum retis perplexum, & implicatum est: quare etiam ponitur pro cancellis cœnaculi. 4. Reg. 1. 2. & pro densitate, & implicatione ramorum in querc. 2. Reg. 18. 9. quare aut erit partis præcedentis expositio, aut amplificatio quædam quod videtur intellexisse Vulgatus; cũ vertit maculas. nã spatia illa, aut foramina retis Latinus vocat maculas, aut plagas, in quibus liberum est aliquantulum spatij. Caietanus ait designari, ea pericula, quę cognoscimus cõfidenter aggredi; putantes nos euasuros. Sed alienũ videtur a proposito: nam potius rete & laquei absconduntur; frustra enim iacitur rete ante oculos. Hugo ait significari consuetudinem prauæ vitæ. hoc etiam durũ. D. Thomas, de vno peccato in aliud procedere, vt diuersitas macularum, & foraminum retis significet diuersitatem peccatorum. argutum id sane. Sed diximus hæc potius ad pœnam pertinere. Quare ambulare in maculis, erit esse in angustijs, viuere intra præscriptum, vix concesso spatio, aut loco ad respirandum. quantulum enim spatium est macula retis? igitur viuit impius: sed viuit miserrime. Addiderunt Septuaginta vim quoque sententiæ. in rete inuoluatur; voluetur in maculis. quod sumptum videtur ab animante, aut auicula irretita: quæ dum pedem ex vna macula extrahit, mox in aliam interit; & dum explicatur ex vna, implicatur in alia. Voluatur itaque in reti, & ambulare nititur; sed frustra; nam cum se erigit, ruit statim ex gradu, & rursus conuoluitur, & detinetur, & vt Philippus dixit. se volens quisque exuere, ipso conamine impeditur.

Varia expositio. Caiet. Hugo. D. Tho. Germana expositio. LXX. Philipp.

7 Vel quidem hæc sententia poterit referri non solum ad futuram impij miseriam, sed ad rerum præsentium fœlicem statum; significabitque in quanto periculo versetur impius. nam quamuis lætissimus viuat, sed tota periculum est, vt qui pedes habeat positos intra maculas retis: constringi se nunc non sentit, quoniam non est adductum rete: sed adducetur tamen paulo post in morte: tunc sentiet arctatos gressus, contenta vincula, detentos pedes, quibus ligatus iubebitur mitti in tenebras exteriores, vbi erit fletus, & stridor dentium. Adde etiam interdum iustum in pericula cadere, & in retia ab aduersario parata; sed ita in illis incedit, vt non inferat pedem in maculam, sed potius ipsos funiculos retis premat, ne adduci rete, & implicari possit. Matute igitur agnoscit, & vitat discrimen. at impius * immisit pedem in rete, & in maculas eius. Quã tem ita peccatoribus imprecabatur Dauid, Psal. 140. 10. Cadent in retiaculo ejus (Dei sumeous vindictã de impijs, aut in retiaculo iniquitatis, id est, iniquo, & prauo) peccatores. (ruent videlicet captis, & cõstrictis pedibus) singulariter sum ego, donec transeam. id est, captis illis, & impeditis, transeo ego premens, & conculcãs pedibus rete ipsum, nunquam positis intra maculas. 1

*Discrimen communi diuidiis improbitatis. Iusti sæpe pe riores quocunque discrimine. * Quid'a su desgracia, que acertasse, a poner el pie en medio de la malla.*

IX. Tenebitur planta illius laqueo, & exardescet contra eum sitis.

1 *Quid tenere, quid Calcaneus. quid Planta in sacri sermone. Quid Iniquitas calcanei.*
2 *Planta pedis extrema vitæ pars. Illustratur Moyses.*
3 *Sitientes ijdem, qui prædones.*
4 *Prædones, quæ sint exagitet Priscorum opes, quæ potissima. Quid ærugo. Illustrato Matthæus, & Iacobus.*
5 *Desen, ut Vulgatus. Sitis impiorum etiam post mortem. Explicatus Sapiens.*

1 אחז

Consequens est, vt teneatur impius adducto reti, & attracto laqueo. Tenebitur nimirum arcte, & fortiter comprehendetur; ex proprietate verbi *Achaz*, quod est apprehendere, aut comprehendere, vel comprehensum firmiter retinere. vnde etiã dictum est Ecclesia. 9. 12. Pisces capiuntur hamo, & aues laqueo comprehenduntur. & Cantic. 3. 4. Tenui eum, nec dimittam. Planta. pro Calcaneus, extrema pars pedis; sicut Gen. 25. 26. Plantã (Septuaginta, calcaneum) fratris tenebat manu, & e cõtrario calcaneus, pro planta. Gene. 3. 15. Tu insidiaberis calcaneo (plantæ pedis, quæ terram contingit, hæc enim est, quæ premere, & conterere deberet caput, quæ in fœmina virgine exitialis est serpenti) eius. Sed siue plantam, siue calcaneum dicat, pedem, per Synechdochem, intelligit, vt id Psal. 48. 6. Iniquitas calcanei (pedis, vestigij) mei circumdabit me, id est, ipsi mei pedes, mei gressus, vitæ meæ actiones, & studia iniqua me obsidebunt, & prement in die mala, videlicet in morte. Rursus in nostra sententia per plantam, & pedem, non infima pedis pars, sed potius suprema; videlicet guttur pedis, quod comprehendi, & constringi solet laqueo, & ducitur quidem à venatoribus translatio; nam obseruare solent calcaneum. Psal. 55. 7. id est, struere laqueos implicandis pedibus. neque enim obseruant caput animantis pertranseuntis, sed pedes potius, qui laqueum attingunt.

Planta. & calcaneus idem. עקב *Synechdoche. Iniquitas calcanei. Translatio a venatoribus.*

2 Forte autem per pedes, & plantam quæ est extrema, & infima corporis pars, intelligi vult extremam vitæ partem, quæ quantumuis initio floruerit, sed tandem (quod miserrimum est) in vinculis, & angustijs concludatur. Quid enim proderit vaga, vanaque libertas anteactæ vitæ, quæ in arctissimam perpetui carceris custodiam tandem conijcienda est? Huius rei nescio quid videtur præfiguratum in duobus illis fratribus geminis Iacob, & Esau. Genes. 25. 26. Cum Iacob post primos vitæ labores, & peregrinationem, extrema felicia sperabat; at Esau, qui primum floruit, decrescebat, abibatque in deterius. ergo cum Esau prior egrederetur ex matris vtero, Iacob protinus egrediens plantam fratris tenebat manu, vt qui extremam illius conditionem extrema sua felicitate superaturus esset; ac iam tunc inciperet supplantare, id est, impedire alterius pedem, ne procederet, & ne libere potiretur iure primogenituræ.

Planta pedis extrema vita.

Et exardescet contra eum, sitis.] Propter hanc partem existimare licet, præcedẽtem referri debere ad laqueos, & insidias paratas homini impio a latronibus, Dei vindicta sic exigente, vt respiciat Baldad ad Chaldæos direptores bonorum Iob; sicque amarulenta sententia pungat amicum, ut statim explicabimus. Exardescet. Roborabitur; inualescet, præualebit. firmitatem quandam animi minime languidi, uerbum hoc affert, quam agnouerunt Septuaginta uertentes, confortabitur. sed eleganter Vulgatus dixit, exardescet, ut uerbum siti appositum tribueret incendium enim, & ardet, & non secus ac ignis, restinguitur aqua. Sed uero hoc loco pro nomine abstracto sitis, subest nomen concretum plurale, sitibundi, aut sitientes, quare ijdem uidentur esse, quos supra diximus. c. 5. uers. 5. Bibent sitientes diuitias eius. Latrones uidelicet. quare hoc loco etiam Pagninus Prædones, Vatablus Grassatores, habent. Septuaginta uero idẽm intellexerũt, & uerbum exardescendi, actiue referunt ad Deum; Confortabit super eũ sitientes. Nicetas sic explicat. [Confirmabit Deus eos, qui opibus impij expleri se uolunt, & qui cõtra eũ aliquid machinantur, illos ipsos impio robustiores efficiet.] Indicat præterea Nicetas prędones hoc loco uocari sitibundos, qui inuolant in annona, & possessionẽ hominis impij, ut suum, & sanè explicant. & quidẽ nõ incommode: nã ex tribus illis opũ generibus, quæ Christus Matt. 6. 19. 20. enumerat, uidelicet, quæ ad uictũ, & cibũ, quod indicatur in ærugine, (non enim agit de ærugine metallorum, ut existimauit Rabanus; nam hæc pertinet ad tertium genus, quas fures effodiunt, & furantur; sed de ærugine, aut rubigine quæ segetes etiam infestare solet, sicut Ioel etiam dixit c. 1. 4. Residuũ Bruchi comedit rubigo.) & quæ ad uestitum quem indicat Tinea: & quæ ad aurum, & metalla quod aperiunt fures: (quæ etiam eodem ordine enumerauit Iacobus c. 5. 2. 3. Diuitiæ uestræ putrefactæ sunt (fructus uidelicet, qui diu asseruati putrefiunt, aut acescunt) & uestimenta uestra a tineis comesta sunt, aurum, & argentum uestrum ærugiauit. Ex his (inquam) tribus diuitiarum generibus primis seculis, primum tantum in pretio habitum est, nimirum annona, & segetũ prouentus, itaque prędones hanc uicius, & annonæ prędam famescebant, & sitiebant, & hanc nunc non demoliur nisi ærugo, & rubigo, quę segetes infestat, neque uero latrones ualde iã curãt uestes, quas tinea ẽt erodit;

3 Chaldæi prædones. חזק *LXX. Sitis latronum. Pagninus. Vatabl. LXX. 4 Nicetas. Triplex bonorum genus. Ærugo alia metallorũ, alia segetũ. Tinea uestimentorũ. Quondam opima præda segetũ.*

Za'amé dicaniam, nomen in antiquo. Cur latrones sitientes.

dit:aurum,nostro sæculo est,quod fures effodiunt, & furantur. Sed in promptu est ratio,cur prædones etiã nunc dicantur famelici,& sitientes, cum illos exagitet, & exurat auri sacra sitis, & fames. nisi forte, qui in illis desertis, & calidis regionibus excurrunt,& prædas agunt, cũ æstuare,& sitire necesse sit, sitientes vocet, atq; adeo per metalepsim per sitientes,deserti infestatores,& prædones intelligamus. Ergo perstabit Baldad in semel cœpta venationis metaphora;nam præda capta irruunt statim venatores,& canes sitientes sanguinem prædæ; contra vero nitente fera explicare se, roborantur venatores, & inualescunt venatici.

Metalepsis.

5 Sed existimo, Vulgatum deducentem vocem Originalem *Tsamm m.* a *Tsama*,quod est sitire, de siti proprie, & simpliciter dicta accepisse, & nomen plurale substantiuũ in abstractum (quorum permutatio frequens est) vertisse, atque ingentem sitim, quæ in illo nomine plurali latebat, expressisse etiam verbo Exardescendi; sic enim promouetur venationis allegoria valde commode; nam cum fera comprehenditur laqueo in ...is presertim arenosis, quæ apud eam regionem frequentissima sunt, dum se expedire ingenti conatu nititur, ardet, sitit aperto ore & exerta lingua aerem captat, siti conficitur. Quo quid magis proprie in impium quadret? nam laqueo vel mortis, vel alicuius grauissimæ ærumnæ repente comprehenditur;tenetur planta, vel pes, id est affectus ipsi, & prauæ concupiscentiæ, & ad extremum vitæ constringitur; non enim ideo amittit sitim sacram opum, & voluptatum,quibus antea inhiabat. imò vero tunc exardescit cõtra eum sitis,cum videt se, neque comparatis bonis amplius frui, neque secum exportare posse. Ergo misere animo agitatur, & frustra effringere conatur mortis laqueos & dolorum funiculos. Quæ siti tandem exarescit. in quem quadrat, quod ab Ecclesiastico scriptum est de primo illo genere improborum,qui abundant in peccatis. Anima calida(æstuans exardescente auaritia, aut praua alia cupiditate,& siti) quasi ignis ardens,nõ extinguetur donec aliquid glutiat.proprie ex Græco dixerunt Septuaginta, donec deglutiatur. non enim prius sedatur impij exardescens sitis,quam morte ipsa consumatur. ac neque tunc quidem: nam cruciabatur quidem exardescente vsque siti,qui guttam aquæ, quam in extremo digito hęrere posset,ad refrigerandam linguam,& sitim post mortem efflagitabat,sed frustra Lucæ 16.

צמים צמה

Permutatio abstracti cũ substantiuo plurali.

Impius siti consumptus. Eccl. 23. 22. Concup. scẽ ... ardens.

LXX.

X. Abscondita est in terra pedica eius, & decipula illius super semitam.

1 *Funiculus pro dolore. Expositus Petrus.*
2 *Laqueus absconditus. Auctor insidiarum ignoratus. Explicatur Daniel. Illustratur Daniel.*
3 *Troglodita habitantes in cauernis. Laqueus pro hoste. Funis, & Rete pro cuneo, & exercitu. Illustratur Moyses, & Samuel.*
4 *Pedica, vel fouea. Mors. Serpentum color terreus ad fallendum. Insidia mortis manifesta.*
5 *Decipula. Synonymia ad amplificationem. Explicatur Paulus*
6 *Cerastes in semita. Impius publice punitus instar Lottonis.*

1 MIrum,vt omnia,quæ ad rete, & laqueum pertinent, hic congerantur, & per elegantem expolitionem eadem fere res pluribus sententijs amplificetur. Sed nunc nomen pedicæ,aut laquei,est *Hhebel*,quod, & funē, & dolorem significare solet. sicut enim funis constringit, & coarctat, ita etiam dolores, & angustiæ: & quod proprium est laquei,aut funis,dolori tribuimus, videlicet tenere, aut dissolui: vt de Christo resurgente dixit Beatus Petrus Act. 2. 24. [Quem Deus suscitauit solutis doloribus inferni,quibus impossibile erat teneri illũ.] Ergo hoc loco pedica,est funis,aut laqueus,qui dolorem adfert, & angustiam: vt dolores,(prop. funes) inferni,(quales in inferno constringere,& cruciare solent sontes) circumdent impium,& præoccupent illum laquei mortis. Psal. 17. 6.

Amplificatio & congeries.

חבל

Pedica,quæ constringit.

2 Abscondita. Solent aucupes,aut venatores foueam, & laqueum ramis, & folijs ita contegere, vt auem, vel animantem fallant,& vel in ipsa via, & semita laqueum parant,& occultant in terra. Sic queritur Dauid Psalm. 139. 6. Cogitauerunt supplantare gressus meos, absconderunt superbi laqueum mihi, & funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum aucupium,aut laqueum venatorũ) posuerunt mihi. Ergo abscondita fouea,aut pedica,aut decipula,super,aut iuxta semitam, est paratum per insidias vitæ periculum, nunquam agnitum,neque præuisum. Sic imprecatur suis hostibus idem: Veniat illi laqueus, quem ignorat)quem non prçuidet,absconditum videlicet; & per Hypallagen, ipse deueniat, & incidat in laqueum absconditum,& ignoratum. Laqueus autem ignoratus duo affert, quæ casum tristiorem reddunt; & quod casus repentinus fuerit,proptereaque periculosior;& quod ignoretur etiam auctor insidiarum quo insidiæ multo non solum periculosiores, sed molestiores redduntur, nisi enim de illarum auctore constet,neque bene vitari, neque omnino destrui possunt, neque, qui illas patitur tuto quiescere. Vides Balthasarem ad nocturnum illud visum trementem Daniel. 5. 7. in quo illud valde notandum, non fuisse illi obiectam hominis alicuius terrificam speciem, sed manum tantum; sed neque manum integram, sed tantum articulos manus scribentis; id est, illos tantum digitos,aut potius illos digitorum articulos, qui scribendo,& tenendo calamo seruire solent,vt videret sibi parari insidias, & necem strui, at auctorem omnino ignoraret: & sic articulos tantum videret, vt manum non agnosceret.

Translatio a venatoribus.

Psal. 34. 8. Hypallage.

Laqueus absconditus.

Insidia, & persecutor ignorata.

Sed cum dicit, Pedicam absconditam in terra, ad duo potest respicere, primum ad ipsos prędones, de quibus nuper egerat,quos dicat absconditos in terra, quod forte in cauernis habitarent, & propter ęstum regionis illius desertę, sicut cogebantur sitire, & æstuare, ita etiam abdere se in cryptas,& specus,res non omnino incredibilis. Certe similes fuisse Troglodytas, Aethiopię populos Pomponius Mela auctor est. Strident (inquit) magis, quam loquantur, specus subeunt, aluntur que serpentibus. Ipsos vero hostes vocari laqueorum nomine in sacro sermone, non est insolens, cum dictum sit Psalm. 118. 61. Funes (laquei) peccatorum (Hieronym. impiorum, id est, impij velut funes, & laquei) circumplexi sunt (Hieronymus, implicauerũt) me id est,ipsi peccatores instar multorum funium implexorum me impedire,& irretire conantur. Rete autem ex multis funibus colligatis, & mutui fœderis nodis deuinctis componitur, sicut etiam funis ex multis filis. quare congregationem, & cœtum multorum hominum,funem appellat Scriptura. vt 1. Reg. 10. 10. Ecce cuneus Prophetarum obuius ei. In Hebręo eadem vox, quæ hic vertitur Funis,aut Pedica,& 1 Reg. 10. 5. Obuium habebis gregem (funem) Prophetarum. & de Moyse, & reliquo populo, quem damnosum omnino sibi experiebantur Aegyptij,dixerunt ad Pharaonem. Exod. 10. 7. Vsquequo patiemur hoc scandalum? dimitte homines,vt sacrificent Domino Deo suo. ad uerbum ex Hebręo: Vsquequo erit nobis ille in aucupium, vel, in laqueum uenatorũ? & similiter Exod. 34. 12. Ipsæ illę gentes a ueri Dei cognitione alienę,laqueus,& rete uocantur: Caue unquam cum habitatoribus terrę illius iungas amicitias, quę sint tibi in ruinam (Septuaginta,offendiculum. prop. ex Hebręo. in laqueũ,aut funem.) Ergo appellatio Retis,& Laquei, recte etiam in ipsos homines,& persequutores conuenire potest in cauernis,& speluncis absconditos. 3

Troglodita habitantes in cauernis. Mela lib. 1

Laquei pro hostibus. His enym.

Rete multorum funium extensum: mole sorũ hostiũ.

Reg. Vata.

LXX.

Secundum vero, quod in hac Pedica in terra abscõdita respicere potuit,est mors, & sepultura. q.d. terra, & fouea,in qua solent componi tendiculę,& extendi laquei,& funes, mors est; sepulturę fouea,& terra ipsa est. licet tũc impius in morte omnia. uagetur licet nunc, & glorietur impune. Sed roganti Psalti, Vsque quo peccatores Domine,usquequo peccatores gloriabuntur? Respõsum huiusmodi cęlitus datum est: Donec fodiatur peccatori fouea. Abscondita igitur est in terra pedica eius. Sed mira impij cęcitas,& stupiditas, ut laqueum non uideat in ipsa terra,cui mandandus non multo post, erit, absconditũ. sed ita absconditum,ut terra ipsa, quam uidet, & puluis quem calcat, admonere illum posset sui periculi, suęque fragilitatis, & mortis. vt uitare possis serpentes uenenatos,cum plerique colorem terrę habeant, qua occultentur,non est perfacile: difficile quoque, si per arenosam solitudinem iter conficias, agnoscere Ceraste, qui & colore,& squamis arenosus est,ut facilius fallere possit: laqueos pręterea occultatos pręuidere non cuiuis datur. At laquei mortis,& insidiarum qui in terra, & sepultura nobis struuntur occultari non possunt; nam terra, quę 4

Mors, & sepultura laqueus absconditus. Psal. 93. 3.

Plin. lib. 8. c. 23.

Cerastes colore arenoso, ... & insidia mortis manifesta.

occultat

occultat, illos ipsa prodit, & manifestat, & nostri discriminis, ac nostræ mortis nos admonet.

5 Et decipula. Proprie, comprehensio, captura, sicut Prouerb. 3. 26. Custodiet pedem tuũ, ne capiaris. proprie, a captura, vel a comprehensione. Quare proprie verterũt

LXX. Septuaginta Captio eius in semita eius autem hoc loco

ורות- Captionis nomen plurale, vt significet impiorũ varia,

מלכ multiplicia que discrimina. Sicut autem in Hebræo sunt

Synonyma in Hebræo & Latino. plura nomina synonyma, quæ rem eandem significant; ita etiam Interpres quæsiuit plura alia Latina, quibus rẽ eandem explicare possit, & non sine vtilitate; nam hæc nomina accumulata indicant omnia insidiarũ, laqueorum, angustiarum, discriminum genera, impetum factura in impium. Est vero Latinum decipulæ nomen elegans hoc loco, addit enim supra nomen originale, rationem illam decipiendi, & fallendi: quia enim laqueus absconditus decipit ingredientem, Latinus vocat decipulam. qua etiam ratione Colossen. 2. 8. quod ea Græco proprie diceretur: Ne quis vos deprædetur; Interpres dixit, Ne quis vos decipiat per inanẽ philosophiam, &c.

Iuxta semitam intellige Absconditam decipulam in

6 semita, in ipsis vitæ actionibus, & trita consuetudine

Semita, eß facundo. viuendi: nam iuxta semitam, quam solẽt ingredi animantes, solent venatores componere laqueos, & iuxta iter

Ps. 139. 6. scandalum posuot. Sic sane Cerastes in semita, insidians

Cerastes. dicitur Genes. 49. 17. subito, & inopinato aggrediẽs. nã serpens [exitiosus in arenam immersus, & delitescens,

Plin. lib. 8. c. 23. Solin. cap 30. Nicãd. in Theriac. corniculis quadrigeminis ostentatus, auiculas illicit, & inuitat ad pastũ perimitq. deceptas] Sic capiuntur impij, & terrenarum amatores voluptatũ, iuxta semitam, dũ sua lucra, atq. voluptates contectantur. Sic capiũtur

In pij cõprehensis in suis studijs. potentiores, & equites subito deturbati ex potentia, & fastu, & dum equum ad fęlicitatem currentem serpẽtis virus impedit, cadit ascensor eius retro, in ipsa fęlicitatis cursu impeditus. & comprehensus iuxta suæ ambitionis, & sollicitudinum vanissimarum semitam. Aliter

Potentiorũ ruina.

Nicetas. particulam hanc considerat Nicetas. nonnihil a literali sensu deflectens, sed non sine vtilitate; vt videatur per semitam intelligere fęlicitatem omnibus conspicuam. verba illius notanda; Irruptiones in solitudinibus, locisq. desertis fieri solẽt: verũ impius non in deserta regione, sed in media via cõprehenditur. hoc est, in summo fortunæ splendore subitã conuersionẽ cogitur sustinere. Itaq; in media via. & in omnium occulis, non in occul-

Potentiores impij sæpe comprehensi in vrbe instar latronum. to, sed in vrbe, & foro capitur impius, captusq. traducitur in publicum exemplũ. quo ẽt indicatur impius vere fuisse fur, & latro; nam sicut isti in solitudine, & desertis locis cõprehendunt incautos viatores: at latrones ipsos frequenter comprehendunt iudices delitescentes in vrbe, & ambulantes in publicis vijs, & foro; ita certe impius in occultis spoliat innocẽtẽ, at Deus in sua vrbe; &

3. Reg. 12. 11. in publica via gradientẽ cõprehẽdit, vt videatur in illũ a supremo Iudice dictũ; Tu fecisti absconditẽ, ego aũt faciã verbũ istud cõspectu ois Israel, & in cõspectu Solis.

XI. Vndique terrebunt eum formidines, & inuoluent eum pedes eius.

1 *Impiorum formido qualis. Illustratur Amos.*

2 *Formido, & terror de præsentibus malis. Exagitare & terrere quid. Illustra i Oseas, & Isaias.*

3 *Impius suis se pedibus conijcit in supplicium. Instar pretiosi vasis confringitur. Illustratur Ieremias.*

4 *Dispergere, & conterere in sacro sermone. Explicatur Ieremias, & Salomon.*

5 *Impij publicum supplicium.*

1 MVlti post R. Leui, & R. Perusol sic interpretantur.

R. Leui. Vndiq. imminentibus, & minitantibus periculis

R. Perusol. territabitur impius, & eiusmodi terroribus etiã pedes illius commouebuntur, vt cogatur quidem fugere; &,

Discrimina minantia impio. vt in Hebræo est, Dispergent eum pedes eius, id est, perfugium vijs omnibus, sed frustra quæret; atque cũ in tenebris fugiat, oportebit illum sæpe offendere, & verum effugij tramitem, nũquam inuenire. Ergo illud ipsum Baldad minatur impio, quod prædixit quoq. Amos 5. 19. [Quomodo si fugiat vir a facie leonis, & occurat ei vrsus; & ingrediatur domũ, & innitatur manu sua super parietẽ, & mordeat eũ coluber. Nũquid nõ dies Domini tenebræ, & lux, & caligo, & non splendor in ea? Est enim super impium incursura malorum, discriminum, hostiũ

2 series quædam continuata, atque longissima. Sed existi-

Formido de malis præsentibus. mare nunc licet Baldad loqui, non tam de formidine futurorum discriminum, quam de ipsis tutoudandis malis, in quæ dolebit se incidisse. Agit igitur de peccatore repente comprehenso laqueo alicuius ingentis calamitatis, quæ vocatur formido, aut terror, eo quod sua magnitudine, & grauitate ipsum terreat, atq; cõturbet, inflicta videlicet a numine terribili, & quę cum præsens sit, nõ solum pręsentis doloris tristitiam, sed futuri etiã nunquam finiendi formidinem, & timorem afferat. Sic ab eadem formidandi radice dictum est 1. Reg. 16. 14.

Vatab. Exagitabat (Vatablus territabat. Tygurina; turbabat,

Pagnin. Pagninus, Regia, terruit. grauitas videlicet molestissimę

Regia.

Tygur. ægritudinis formidabilis erat) eum, Saul spiritus nequa. Atque de terrore, & formidine pręsentis calamitatis, illa quoque sunt Isai. 21. 4. Tenebræ stupefecerunt me. proprie in fonte: Terror terruit me. & Psal. 88. 17. In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui (mala, & calamitates a Deo indignante, & terrẽte inflicta) cõturbauerũt me. Theodoretus elegãter: Horrẽdis supplicijs perterruisti. Basil. Horrendissimis supplicijs perturbasti. & Ier. 8. 15. Tẽpus medelæ, & ecce formido. & Iob 15. 24. Terrebũt eum tribulatio, & angustia. Diximus de hac formidine præsentium malorum malorum supra c. 6. vers. 4. super id Terrores eius militant cõtra me; ne quis putaret, hęc referenda ad nescio quã scrupulorum formidinem. Iuxta ipsum intellexerunt Septuaginta, videlicet pręsentes cruciatus, atque dolores. Ait igitur; Vndiq; (Septuaginta ex Hebręo, per circuitũ) terrebunt (proprie, exagitabunt, excindẽt, obstupefacient. Septuaginta, perdẽt) for-

LXX.

Varia lectio. midines (formidandi, & terribiles cruciatus) Septuaginta: dolores. Nicetas, Ex omni parte malorum eum acerbitates attingent.

3 Et inuoluẽt. Huius verbi suppositũ in Vulgata vidẽ-

Varia lectio. tur esse pedes, & appositum eum. Sed quidẽ ex Hebręo, vero etiam sensu, Vulgatus duos illos accusatiuos videtur quasi pro vno apposito sumpsisse, nam partim retinuit; & partim dissoluit Hebraismum, nam ad verbum vertitur: Inuoluent eum pedibus suis, in tertio, vel in sexto casu, id est, cum planta illius teneatur laqueo, & pedes habeat arctissimis compedibus comprehensos, non tantum, pede tenus inuoluetur, & afficietur formidinibus, & doloribus, sed totus ipse propter pedes vinctos impeditus corruet, formidabit, dolebit: Nam quod

Oserius. aliqui dicunt. Pedibus vacillabit, atque titubabit, minus est, quam pro grauissimis his imprecationibus. Latine autem dictum est, Inuoluent, circundabunt, impli-

פרע cabunt, quod in Hebræo est, dispergent, diuident, conterent, & affert discissionem quandam, & diuisionem plenam doloris, & perditionis, sicut supra c. 16. 12. dictum est; Confregit me & Ier. 25. 34. Cõpleti sunt dies

Impiorũ est fractio instar vasis. vestri vt interficiamini: dissipationes vestræ, & cadetis, quasi vasa pretiosa. vbi vides dissipationẽ esse quasi expositionem interfectionis: rursus confractionẽ uasis, esse expositionem dissipationis, id est, dilacerationis cum dolore, & cruciatu. Ergo cum ait Baldad fore, vt impius inuoluatur, & dispergatur, idest conteratur & dissipetur calamitate, intelligit fore, vt incredibiles illum cruciatus, & dolores dilacerẽt. proprie dicas: Ali se partira de dolor. & vt sui supplicij: causa tribuatur ipsius prauis

Impius auctor sui supplicij. actionibus, dicuntur pedes illius inuoluturi, dissipaturi, dispersuri, aut dilaceraturi ipsum impium. Eleganter

Tygur. Tygurina: Quocumque gradietur, comminuent eum,

Vatab. atque Vatablus: Diffugere facient illum pedibus suis, id est proprijs, non alienis pedibus conijciet se in rete.

4 Neque uero hæc dispergẽdi, & conterendi metaphora insolens est: cum ab hac ipsa radice dicatur. malleus

Quæ contritio impiorũ. conterens (dispergens) petras. Ierem 23. 29 & Salomon Prouerb. 19 Vers. 29. Parata sunt derisoribus iudicia

חלם (supplicia lege statuta) & mallei percutientes (excindẽtes, & conquassantes (stultorum corporibus. Sed melius ab eadem illa radice dispergendi Prouerb 25. 18. Iaculum (proprie, malleus conterens petras, aut contundens, & confringens. Septuaginta Claua, & Gladius, & sagitta acuta: omnia uidelicet nocendi instrumenta) homo, qui loquitur contra proximum.

5 Septuaginta uero paulo durius, & alienius hanc uer-

LXX. bi Originalis dispersionem, & Latini, inuolutionem, retulerunt ad turbam multorum hominum undique confluentium

Impius in exemplum supplicij propositus. fluentium ad diuidendam prędam captam, videlicet diuitem comprehensum, & pede tentum, propositumque cunctis vel irradeodum vel in exemplum ingentis supplicij. Multi (inquiunt) circa pedes eius. quod vero apud *Lectio Græcorum.* alios etiam codices Gręcos legebatur: ad multorum pedes veniat. id est, vt interpretatur Nicetas, ad summa re *Nicetas.* digatur inopiam, vt ad multorũ pedes abiectus, & supplex, victum precibus quærat congruit cum eo, quod sequitur.

XII. Attenuetur fame robur eius, & inedia inuadat costas illius.

1 *Potentiorum cruciatus Fames, ignobiliorum sitis. Robur, diuitiæ. Facultates impiorum latronibus. Illustratus Samuel.*

2 *Filij parentum robur, arma, defensio. Illustrati, Moyses, & Dauid.*

3 *Quid inedia. In malum sumitur. Costarum pendentium dolor. Expositus Salomon.*

4 *Costa pro latere, Lateris vulnus pro cruciatu mortifero. Illustratus locus Iudith. Latus diuitis transfigendum.*

5 *Verbera, & dolor laterum sauissima antiquis sontium cruciatus. Illustrati Moyses, & Iosue.*

6 *Latus ad insidias improuisas. Amici quoque, & coniunctissimi, Eua de costa.*

5
Luc. 16. 19. Psal. 72. 7. Attenuetur fame. Proprie, Famescet, aut famelicũ erit robur illius, iam diues nõ epulabitur quotidie splendide: non iã prodibit quasi ex adipe, & nimia saturitate, iniquitas illius: nõ intelcet bene pinguis, ac bene *Diuitiæ cur dicantur robur.* curata cuticula: diuitias, quæ robur, & fortitudo dicuntur, quod forte reddant hominẽ ad quasuis iniurias propulsandas, & quiduis aggrediendum, & conficiendum, *Diuitiæ impiorum latronibus.* deuorabit Tinea, demolietur ærugo. Fames, famelici inquam, atque sitiẽtes fures effodient, & furabũtur. Ergo ad summam redactus inopiam peribit fame, & quamuis repletus prius, pro panibus se locet, tamẽ nõ poterit *Luc. 15. 16.* saturare ventrem de siliquis, quas porci manducãt. *Potentiorũ fames, egenorum sitis.* Potentioribus, & ditioribus minantur aliquando sacrę literę famẽ, & tamẽ ignobilioribus sitim. Isaiæ. 5. 13. Nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. Quod ad maximam sitis, & famis amplificationem dictũ videtur: nam nulla vnquam fuit annonæ caritas, aut sterilitas, in qua nõ suppeteret misero cuique haustus aquæ. Multitudine autem contabescente fame, nũquam defuit potẽtioribus, quo possunt viuere; & (quod indignissimum est, atq; extra omnem humanitatẽ) ita illi viuunt sitientibus, famelcentibusq. egenis, vt bibãt largissime, & epulentur quotidie splendide: ac cum ipsi *Luc. 16. Amos. 6. 7.* bibant vinum generosissimum in phialis, neque mica, neq; gutta superfit Lazaro. Ea propter cum Dauidi data est optio eligendi vel famẽ, vel hostile bellũ, vel pestilentiam, hanc censet Theodoretus prætulisse, vt ca- *Theodor. in lib. Reg. q. 37.* stigationis esset particeps: nam manus hostium effugere posset in arcibus munitissimis: & famẽ, vt qui frumentũ haberet reconditum, & in solos pauperes grassaretur suppliciũ. Ergo hoc loco incredibilem cladem impio diuiti minatur fames. Quod si per famem intelligere liceret desiderij, & concupiscentiæ æstum, contineret hæc sententia incredibilem quendam cruciatum diuitũ, qui quamuis conentur omnibus viribus heri suorum desideriorum compotes, nunquam tamen assequũtur. Quare oportet, vt illorum vires, atq; potentia semper famescant, & desiderent, nunquam saturentur, nec impleãtur.

2
Filij parentis robur. Quod vero alij per robur intelligunt filios, nõ omnino displicet, præsertim si primogenitum intelligas, in quo se prodit parẽtis robur, atq; integritas, perfectioq; *Genes. 49. 3.* naturæ potentis generare sibi simile. Ideo dixit Iacob *Primogeniti periphrasis.* primogenito Ruben, Primogenitus meus, tu fortitudo mea, principium doloris mei. In qua sententia duę vidẽtur expositoriæ periphrases Primogeniti, atque adeo *Pagnius. Onkel.* aliqui secundam cum prima coniungunt vertẽtes; Principium roboris mei, Onkelus; Robur, & principiũ fortitudinis meæ. Neq; tantum Primogenitus; reliqui etiã *Filij arma parentum.* filij fortitudo parentis sunt, & vt suis parentibus impẽ- *Psa. 126. 4.* si, & accepti roboris vicem reddant; illũ suo robore postea tuentur. & defendunt, instar armorũ: sicut Scriptũ *Hieronym. ad Marcellam.* est, Sicut sagittæ in manu potẽtis, ita filij excussorũ. nimirũ filij iuuenum robustorũ, aut iuuentutis, ex Hieronymo, Theodot. Symmach. Aquil. Illi autẽ solent esse fortes, atq; robusti, præsertim si a patre iuuene sint suscepti; & propterea opportuni sunt ad omnem contra suos parentes inimicorum iniuriam, & vim propulsandam. Quare merito subditur: [Beatus vir, qui impleuit desideriũ suum ex ipsis; non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta.] Si autem filij excussorum intelligantur filij hominũ uexatorum, imbecillorum, & miserorũ, cum Theodoreto, sentẽtia erit, Misero, & imbe- *Theodoret.* cillo filios esse pro armis, & robore: & eo forte respexit iterũ Iacob grandæuus cum appellauit Beniamin, filiũ dexteræ, Gen. 36. 18. non solum quod etiam tunc osten- *Beniamin cur filius dextræ.* deret se Iacob virum, & robustum, & procreatorẽ filiorũ; sed etiã, quo significaret filium, qui matri dolori fuerat, sibi lætitiæ, & defensioni futurum, velut sagittã in manu dextera fortissimi iaculatoris. Filij igitur non solum natu maiores, sed etiam minimus, Robur sunt parentis. Quod si hoc filiorum robur famelicũ sit, id est; præ fame attenuatum, & languidum, quam erit pater *Parens miser destitutus a præsidio filiorũ.* miser, & flaccidus, quam omnium iniuriæ, & violentiæ expositus. Ergo ad parentem potissimum pertinet illa imprecatio famis, & imbecillitatis in filios Psal. 108. 10. Nutãtes trãsferãtur filij eius, & mẽdicẽt. & Ier. 18. 21. Da filios eorum in famem: nam hæc filiorum, & roboris attenuatio, ingens est parentum supplicium.

3 עיד
Et inedia. Certe Interpres inediam vertit, vt leniter hanc sententiam cum præcedẽte, vbi de fame sermo fuerat, connecteret: tum etiam, quod fames iuncta cum sequenti voce laterum, aut costarũ, multum faciat ad dolorem, & cruciatum; nã ventris exinantio pendẽtes costas facit, non sine graui dolore, vt aliquando ex Hip- *Hippoc.* poc. adduximus, cum de morbis Iob disputaremus c. 2. *LXX.* sect. 9. Sed quidem mediæ vocẽ alibi Interpres vertit, *Vatab.* interitum, afflictionem: Septuaginta. Ruina, alij, cõfra- *Pagnin.* ctionem; alij, euentum malum. Consonant omnia: nam peritiores dicunt nomẽ originale *Ghed*, significare quidquid subito efficitur, & accidit, & frequenter in malam partem: quare significabit quidem calamitatẽ, vel casũ, quod ex improuiso aduenit. Quæ nominis proprietas videtur indicari Prouer. 1. 26. Ego quoq; in interitu vestro (calamitate, & casu repentino) ridebo, & subsannabo vos (explicatur deinde nominis vis, & acerbitas subiti euentus) [cum vobis id, quod timebatis, aduenerit; cum irruerit repentina calamitas & interitus (iterũ eadem originalis vox.) quasi tempestas (subito coacta, & exurta, hæc enim formidabilior, & nocentior esse solet.) ingruerit, & Psal. 17. 19. Præuenerunt me (imparatum adorti sunt) in die (tempore tristi, & misero) afflictionis (repentinæ, & subitæ) meæ. Quę etiam subiti ca- *Casus subitus nocentior.* sus acerbitas forte costarum nomine affertur statim.

4
Caietan. Quod autem Caietanus hanc afflictionẽ, quæ in abstracto est, tum in Latino, tum in Hebręo, pro affligente sumit, ita ut fractio parata ad costas, sit, ut ipse ait; Effractor paratus ad costas, & latus diuitis nã multorum (inquit) [opes exhauriũtur stipendijs satellitũ paratorum *Abstracta nomine acriora.* ad latus diuitis, qui hic appellãtur effractores, & famelici, quia sunt uiri tenues, & prõpti ad mala.] quod nos diceremus (*Que el rico le chupan la sangre, los que se le pegan a las costillas*) Pręterquam (inquam) quod hoc sensum efficiet humiliore; incommodo etfacit, nam abstractum multo est vehementius. Inuadat, proprie Septuaginta: Parata est, instructa, præparata, confirmata: ita ut denotet robur, & firmitatẽ ad inuadendum, & superandum.

כון
Quare eleganter noster dixit, Inuadat, quod in originali erat paratum, & bene instructum, uidelicet ad inuaden- *Supplicium lege paratum.* dum. Nisi forte parata afflictio, & calamitas intelligatur pęna, & supplicium constitutum lege, & pręparatũ sontibus: nã etiam miserrimũ est publico supplicio pu- *Metonymia.* niri. Costas per Metonymiam, latera, quæ costas continet, ubi vulnera magis lethalia sunt, & magis alte penetrant quippe in lateribus, & thorace viscera sunt, & vitæ sedes, & uniuersum hominis robur. sicut de robustis *Laterũ vulnus lethale.* illis in Gabaõ, scriptũ est 2. Reg. 2. 16. Apprehẽso unusquisq; capite comparis sui, defixit gladium in latus cõtrarij, & ceciderunt simul. & Ioab ex insidijs percutiẽte Amasã, 2. Reg. 5. Percussit eũ in latere, & effudit intestina eius in terrã, nec secũdũ vulnus apposuit. nã lateris vulnus vnũ lethale est. Sic quoq; minatus est Holofernes Achior Iudith. 6. 4 Gladius militię meę trãsiet per latera tua, et nõ respirabis ultra. Fuisseãt has peracerbas minas,

minas, indicant illa verba Iudith, quæ inquuta est ad Achior post occisum Holofernem, c. 13. 28. [Ecce caput Holofernis, qui contemptu superbiæ suæ Deum Israel contempsit, & tibi interitum minabatur, dicens: Cum captus fuerit populus Israel, gladio perforari præcipiam latera tua.] Imprecatur itaque, vt impium deficiant vires, deficiant laterum, costæ, & robur, & vt lethali vulnere transfigatur per latera.

5 *R. Leui.* Alij post R. Leui hanc laterum calamitatem intelligũt, verbera, & flagella laterum, quorum dolor est grauissimus, & quidem non omnino incommode, nam eadem fere vox originalis *צלע*, quæ [costam,] aut [latus,] significat etiã flagellum, aut plagam, Psal. 37. 18. [Ego in flagella paratus sum.] *Hieron.* Hieronymus, [ad plagas.] *Symmach. Pag. Reg.* Symmachus, & alij Hebraizantes post illum, [ad claudicandum.] vel [ad claudicationem;] quoniam claudicatio fit in alterum latus. ad verbum dicas, [Ego ad latus,] aut [ad costas paratus sum] videlicet ad verberationem laterũ, qui dolor est peracerbus, & propterea vilissimorum erat mancipiorum, vti *Plaut. in Pseud.* Leno ille Plautinus Lorarijs seruis ait;

Nisi somnum socordiamq; ex pectore oculisq; amouerit is.
Ita ego vestra latera Loris faciam, vt valide varia fiant.
Vt ne per stromata quidem aque picta sint Campanica.

Et iterum.

—— —— —— Ita plagis costæ callent.
Quos dum ferias, tibi plus noceas; eo enim ingenio hi sunt flagritribæ.

Sapiens etiam monet Eccles. 42. 5. [Seruo pessimo latus sanguinare] quod est verberibus cruentare. Propterea etiam dum & nociuam, & oppido molestam barbararũ gentium societatem, nisi illas ex Dei præcepto omnino delere vellẽt, minatur Israelitis Moyses. Num. 33. 55. [Sin (inquit) nolueritis interficere habitatores terræ, qui remanserint, erunt vobis quasi claui in oculis, & lanceæ in *Laterũ dolor acerbissimus.* lateribus. Vox eadem, quæ [lancea,] vertitur, & explicatur Ios. 23. 53. [Sint vobis in foueam, & laqueum; & offendiculum ex latere vestro.] Alij pro flagio, vepribus, spinis Si pungantur igitur, & verberentur latera, peracerbus dolor. & quidem ferrea illa instrumenta, quibus sontes quõdam afficiebantur, lateribus potissimum, in quibus dolorem incredibilem efficerent, adhibebantur. Huiusmodi erant ferreæ illæ vngulæ, quibus sulcabantur, & dissecabantur latera. *Const. Imp.* Sic enim Constantinus l. 1. C. de emend. [Seruus sit (inquit) equuleo deditus, vngulisq; sulcantibus latera, perferat pœnas proprio dignas facinore.] Atque *Hieron.* D. Hieronymus ad Innoc. de muliere septies icta; [Cum languidas carnes vngula cruenta pulsaret, & sulcatis lateribus dolor quæreret veritatem, infælicissimus iuuenis volens compendio mortis longos cruciatus euitare, &c.]

6 *Insidiæ ex latere.* Forte cum afflictionem [laterum,] & casum repentinũ dicit, indicat inopinatum malum per insidias, & ex latere acceptum, vt securum opprimat. *Latrones.* Vnde etiam latrones dicti sunt, quasi [latcrones.] latent enim ad insidias, & ex latere adoriuntur. *Latus, amici & collaterales.* Neque vero solis impij lateribus, & [costis] tantum malum imprecatur; sed vxori etiam, filijs, & amicissimis quibusque, & collateralibus, qui latus claudunt, quos olim fouebat, & protegebat impius: nam hi homines [laterum] nomine significari solent, quare & Eua *Gene. 2. 21. 22.* [de costa,] & [de latere] Adam ædificata est. Atque quia latus, & costas suas homo deiecto brachio continere, & *Ephes. 5. 29.* fouere soleat, dictum est: [Nemo carnem suam odio habet, sed nutrit, & fouet eam.]

XIII. Deuoret pulchritudinem cutis eius, consumat brachia illius primogenita mors.

1 *Quid primogenita mors. Quid primogenitus mortuorum. Princeps Erebi. Morbus primus formidandus. Illustratus Paulus, & Ioannes.*
2 *Genitiuus pro epitheto. Primogenitum in sacro sermone. Explicatus Paul. Sancti Primogeniti. Christus primogenitus creaturæ.*
3 *Peccati gradus, & ætates, sic etiam & mortis. Peccatũ mortis parens. Mors primogenita, aut secundogenita. Pauperum mors languida.*
4 *Superbiæ pœna, primogenita mors. Initium peccati superbia.*
5 *Pulchritudo, aut membra cutis qua, Vulgati diligentia.*
6 *Deuorare quid. Brachia.*
7 *Brachia quid in proprio, & figurato sermone, Illustrati Zacharias, Ezechiel, & Dauid.*

1 Incipiendum a [Primogenita morte,] quæ toti sententiæ apponitur & quidem in Hebræo est, [Primogenitus mortis,] quo etiam modo vniuersi sequentes textum Hebræum legunt. *Pagrin. Vatabl. Tygur. Castl.* Intelligunt [Primogenitum mortis,] non vna ratione. *R. Dauid. Hypallage.* nam Rab. Dauid ait dictum per Hypallagen; [Deuoret Primogenitus mortis,] i. Mors deuoret Primogenitum illius. Alij vocant [Primogenitum] i. Principem mortis, qui mortis habet imperium, cui impiorum exitium demandatum sit. Sic e: videtur accepisse Philippus presbyter, *Philippus.* nam [Primogenitam mortem] ait vocari diabolum, [quia per ipsum primum intrauit mors in orbem terrarũ, & ipse est suæ mortis inuentor] *Primogenitus mortis Diabolus.* is profecto videtur [Rex] ille [locustarum] apud Io. Apoc. 9. 11. [Angelus abyssi, cui nomen Hebraice Abadon, Græce autẽ Apollyon, Latine habens nomen Exterminans.] Quare hic [Primogenitus mortis] videtur per oppositionem dici [primogenito ex mortuis,] quem Paulus vocat Coloss. 1. 18. aut [primogenito mortuorum,] vt dicit Io. Apoc. 1. 5. *Primogenitas mortuorũ Christus.* nam [primogenitus mortuorum] nõ solum dicitur Filius Dei, quod fuerit primus Resurgentium ad vitam immortalem, & quasi regenitus beata illa Resurrectionis natiuitate ante alios; sed quod etiam fuerit Princeps, & exemplar, atq; principium illius Resurrectionis; sicut ille [primogenitus mortis] fuit mortis Princeps, atq; principium & inuentor. Ergo huic Erebi Principi, & Lethi præfecto, ait Baldad, demandandum impij supplicium. Alij cum R. *R. Ioseph.* Ioseph vocant, [primogenitum mortis] morbum grauissimum, ac dolorem mortiferum, *Morbus grauissimus.* quem certa, & in euitabilis mors subsequutura præmittit, & gignit. *Caietan.* Caietanus, [mœrorem, quia (inquit) primum, quod gignit mors in animis nostris, est mœror: quilibet enim tristatur cogitãs se moriturum,] & mœror [corrodit membra, iuxta illud Prouer. 17. 22. [Spiritus tristis exiccat ossa.] Alij exponũt [primam infirmitatem:] *Prima infirmitas formidanda.* nam cum ærumnæ omnes, & morbi ex mortis pœna olim inflicta oriri videantur, prima infirmitas erit primogenita mortis; habebitq; nescio quid maioris acerbitatis hæc imprecatio, quæ & apud nostrates terrorem habet, [Vaya de la primera.

2 Sed quidem Interpres sicut ex genitiuo aliquando facit adiectiuum, & epithetum ita nunc e contrario, ex genitiuo fecit rectum, & ex recto epithetum. *Vulgati consuetudo, & Scripturæ regula.* quare [primogenitum mortis,] vertit, [Mortem primogenitam] vt sensum vehementiorem redderet, & significationem magis arcanam, vt iam dicemus [Primogenitus] autem sicut alijs prior est natiuitate, ita etiam dignitate, & iure primogenituræ, tum etiam corporis firmitate, & robore a parẽtibus iuuenibus accepto, sicut nuper dicebamus, [primogenitum] vocari parentum fortitudinem, & robur. Inde [primogenitus] pro primario, & Principe: qua ratione dicitur Christus, [primogenitus omnis creaturæ] Coloss. 1. 15. *Christus est Primogenitus creaturarum.* Non quidem Primaria creatura, quasi sorores habens alias creaturas, vt mentiebatur Arrius: sed Princeps, & principium creaturarum, nam statim subiungit Paulus; [Quoniam in ipso condita sunt vniuersa.] atque eadem ratione dicitur etiam [primogenitus mortuorum,] vt nuper dicebamus. Isa. quoque c. 14. 30. vocat [primogenitos pauperum] i. præcipuos, & primarios pauperum, pauperrimos videlicet. *Cur Sancti dicãtur Primogeniti.* & Paulus etiam Hebræ. 12. 23. [Ecclesiã primitiuorum.] dixit cœtum Sanctorum, quos [primogenitos] appellauit, vt Theodoreti verbis vtar; *Theodoret. ad Coloss. 1.* [Non quod omnes primi natura soluerint matrum vteros, sed quia maior honor primogenitis lege tribuebatur, eorum præstantiam, & honorem significauit per hãc appellationẽ.]

3 *Primogenita mortis germana expositio.* [Ergo primogenita mors] erit mors, quædam acerbior feralior, & funestior cæteris, & inter omnes moriendi rationes, præcipua, & Princeps efficacitate, acerbitate, cruciatu, & sensu doloris.

Sed vt vocis [primogenitæ,] proprietatem diligenter inuestigemus, obseruandum sane est, peccatum dici posse recta ratione, mortis parentem: nam [per peccatum mors] vt Paulus ait; *Rom. 5. 12.* & peccatum ẽi [generat mortem,] vt *Iacob. 1. 15.* Iacob. dixit. [Deus enim mortem non fecit,] vt Sapiens docet. *Sap. 1. 13.* Quare cum Dauid cecinerit: [Lætabitur Dñs in operibus suis;] *Ps. 103. 31.* commode a Salomone accinitur; [Non lætatur in perditione viuorum.] *Sap. 1. 13.* Porro peccatum multas quasi ætates, & gradus videtur habere: *Peccati diuersæ ætatis.* nã si peccator sit iuuenis ætate, & viribus florens, si locuples, atq; potens, videtur ẽt

illius peccatum quandam ætatis florentis, & roboris integri rationem habere: ficut & peccatum, quod ab homine sene, imbecillo, & vel ex ignorantia, egestate, metu, aut alia simili impotentia committitur, videtur peccatum senile, & infirmum. Cum mors autem, & pœna peccato respondeat tanquam filia, efficitur vt mors, quæ peccato iuueni, & forti respondet, videatur [mors primogenita,] primaria, quam duplex dolorum, & cruciatuum portio comitetur, in qua maxime se prodat peccati virtus, seu potius virus exitiale. Mors vero alijs peccatis respondens videbitur mors secundaria minus exaggerata doloribus, & cruciatibus, quippe mors secundo genita, & ita imbecillior, & minus acerba. Ergo [Primogenita mors] est illa, quam impius, dum ætate, & opibus polleret, commeritus est. Quare imprecatur Baldad vt Diuina vindicta nō

Mors diuitum acerbissima.

differat impij potentis supplicium, sed statim digna morte illum auferat [Morte,] inquam, [primogenita,] quæ ætatis florem, quæ opulentiæ splendorem, quæ virium robur, quæ brachiorum lacertos, quæ familiæ speciē, & pulchritudinem vniuersam deuoret, & absumat. Hæc est illa

Eccles. 41.1

Primogenita mors, quam Ecclesiasticus describit c. 41. 1. [O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantijs suis, viro quieto, & cuius viæ directæ sunt in omnibus, & adhuc valenti capere cibum.] Se-

Mors imbecillorum, & pauperum languida.

nilis autem, ac nimis languida mors illa altera, de qua idem Ecclesiasticus, cap. 30. 17. [O mors, bonum est iudicium tuum homini indigenti, & qui minoratur viribus, defecto ætate.]

4 Tandem si peccatum; & mortem in communi compares, sicut primum Hominis, tum etiam Angelorū pec-

Primū peccatum superbia.

Eccles. 10. 15.

catum Superbia fuit, ita & mors commerita propter superbiam potest dici [primogenita mors:] nam [initium omnis peccati superbia.] Ergo [primogenita morte] consumendum impium dicat Baldad, vt illius superbiam notet, quæ reliquorum quoque scelerum initium, & radix fuerit: & tacite Iobum superbiæ, & aduersus Deum insolentiæ accuset. Cum itaque de [morte primogenita] constet, ad reliqua procedendum est.

5 Quod [pulchritudo cutis,] nobis est, in Hebræo est proprie, [membra,] aut [rami cutis,] videlicet vox illa,

בד

de qua in fine capitis 17. diximus, quæ significat fulcra, vectes, membra, brachia, ramus, & ea omnia, quæ aliquid

Pagnin.

Caietan.

fulciant. Quare quod alij dicunt [membra cutis,] Hebraice faciunt, sed minime Latine, minime vt boni, & fidi Interpretes, melius ac clarius, neque improprie dicerent, [partes cutis;] sicut enim membra in animali, sunt ipsæ animalis partes, ita [membra cutis] nihil aliud sunt, quam ipsæ partes cutis; quasi diceret; Mors absumat vniuersam cutē, & omnes illius partes exugat, corruget, adurat. Nā

Vatabl.

quod hanc primam partem Alij (vt Vatablus) videntur coniungere cum secunda, vt membra cutis sint, membra sub cute, quæ cutem velut vectes, & fulcra sustentāt. q. d. [Absumat ramos cutis eius, absumat] (inquam) [membra eius,] non omnino commodè faciunt. quantum enim est pondus pellis, vt illam dicantur partes internæ membrorum, & ossium sustinere, tanquam vectes, rami, & fulcra?

Hypallage.

Potius dicerem esse Hypallagen, vt [membra cutis] sit cutis membrorum, quasi diceret; Externa omnis cutis deuoretur. Melius itaque Interpres noster, [Pulchritudinem

Vulgati diligentia.

cutis] dixit: nam cum videret, vocem originalem significare etiam fortitudinem, quæ fulcrorum, & vectium, & partium solidarum, quæ alias infirmiores sustentare valēt propria est; quæ etiam [fortitudo] vertitur Isa. 26. 6. Ipse [fortitudinem cutis,] sapienter intellexit esse florem, vigorem, pulchritudinem cutis, præsertim cum ipsa [pulchritudinis] ratio, tum membrorum conformationem includat, tum etiam cutis colorem. nam [corporis quædā

Cic. in Tusc.

apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate] Pulchritudo dicitur. Rem eandem subolfecerunt Septua-

LXX.

ginta legentes: [Mors deuoret speciosa eius.] Quamuis qui hoc ad filios referunt, vt R. Leui, & alij, & ex Græcis Nicetas, longius recedere videantur.

6 [Deuorare] autem dicitur, quod deuorando absumit. Quare, & Igni, & Gladio tribui solet, & nunc [deuorare,] nunc [consumere] vertitur, vt statim in secunda parte huius sententiæ [Deuorare] igitur dicitur mors, aut morbus, cum absumit, & extinguit humani corporis pulchritudinem. Sic idem verbum statim vertitur; [Consumat brachia.] idem nomen, quod supra vertit; [pulchritudinem.] sed videtur interpres incrementum addidisse orationi, Non solum externam pulchritudinem, sed mē-

Augmentū orationis.

bra ipsa, & internas partes, carnem, ossa, neruos, medullas intimas voret acerbissima virulentia morbi.

7 [Brachium] in Sacro sermone pro potentia, viribus, ro-

Brachiū solitarie ponitur.

bore: siue [brachium] iungatur cum alio nomine, quod fortitudinem, & potentiam clarius denotet, vt Psal. 88. 14. [Tuum est brachium cum potentia: firmetur manus] (Sinistra) [tua, & exaltetur dextera tua.] idest, nihil non potest tuum brachium efficere; neque enim tātum brachio, aut manu dextera polles, verum etiam sinistra, es enim ambidexter: Siue [brachium] solitarie ponatur vt Psal. 70. 18 [Donec annunciem brachium tuum] (tuæ fortitudinis laudem, & statim exprimit) [Potentiam tuam.] Ezec. 30. 21. eleganti metaphora describit Aegypti plagam, adeo grauem, vt pristinæ vires recuperari minime possint, [Brachium Pharaonis Regis Aegypti confregi, & ecce nō est obuolutum, vt restitueretur ei sanitas, vt ligaretur pānis, & fasciaretur linteolis, & recepto robore possit tenere gladium.] Ergo videtur hanc imprecationem Baldad, imitatus David Psalm. 36. 17 [Brachia peccatorum conterentur; confirmat autem iustos Dominus.] nam quamuis primum potentia, opibus, corporis robore, & incolumitate insolescant, solet Deus [brachia] confringere, omni & corporis, & rerum externarum præsidio sublato; illos autem ab omni primum & corporis, & rerum aliarū viribus destitutos, confirmat, & brachia roborat. Sic Di-

Didymus in Catena Danielis Barbari.

dymus eo loco per [brachia] intelligit [actrices animæ facultates.] Eusebius, [Diuitias.] Augustinus, & Theodoretus, [Potentiam] Cyrillus, [Robur.] Sed quam Baldad bra-

Brachium siccatum.

chiorum [consumptionem.] & Dauid, [contritionem.] Ezechiel, [confractionem,] Zacharias, [arefactionem] dicit c. 11 17. cum iniquo Regi, quicumq; ille fuerit, Regni,

Princeps sine viribus, sine prudentia.

& omnis potestatis amissionem minatur, [O pastor, & idolum: gladius super brachium eius, & super oculū dextrum eius; brachium eius ariditate siccabitur, & oculus dexter eius obtenebrescens obscurabitur:] nam nihil efficere, nihil prouidere poterit, quod in rem suā futurū sit.

XIV. Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum quasi Rex interitus,

1 *Tabernaculum. Spes Metonymicos.*
2 *Tabernaculum corporis humani.*
3 *Varia tabernaculi etymologia. Quid Tendere, aut Auellere tabernaculum. Illustrati Moyses, Isaias, Ieremias.*
4 *Tabernaculum temporarium quorum fuerit. Quæ apud Isaiam Tabernacula fiduciæ.*
5 *Tabernaculi materia. Pelles. Belliones qui.*
6 *Comparatio corporis cum Tabernaculo. Illustratus Paulus.*
7 *Christianus miles habitans in Tabernaculo. Corporis habitatio temporaria. Explicatus David.*
8 *Resurgentium Tabernacula non auellenda. Illustratus Isaias. Mors sanctorum qualis.*

1 *Tabernaculum impij quid contineat.*

AVellatur de tabernaculo, &c.] Alij, inter quos Vatablus videtur etiam Nicet. explicant, de domo, familia, opibus, quibus potissimum nititur impij spes, ac de quibus seruandis, vel recuperandis impius omnino desperet, certus fore, vt vniuersum [tabernaculum] corruat, paxillis, & clauis reuulsis, & ruptis funiculis, quibus tabernaculum continebatur. filijs inquam, & vniuersis familiaribus aut ablatis, aut dissipatis. nam his videtur niti tota domus, & tabernaculi firmitas, atq; sustentari parentum fiducia, & posteritatis spes. Dicitur autem spes, aut fiducia alicuius Metonymicos, id in quo quis fiduciam, spemve collo-

Metonymia Nicetas.

cat. Huc Nicetas; [In perditis erit illi rerum abreptarum restitutio, illique eiusmodi euenient, vt curationem nullam queant admittere.] Congruunt cum hac expositione, quæ de [Tabernaculi] significatione dicta a nobis sunt. cap. 5. Vers. 24. & cap. 8. Vers. 22 vbi idem ipse Baldad eandem fere vsurpat sententiam; [Tabernaculum impiorū non subsistet.

2 *Vera expositio.*

Sed ego potius sententiam hanc accipiendam censeo de [tabernaculo] corporis cum impio laboranti morbo grauissimo, omnis sustinendi sui corporis, & recuperandæ valetudinis spes aufertur. eo Septuaginta respexerunt, nam legunt: [Rumpatur de tabernaculo eius sanitas] & opportune nunc incurabilis, atq; mortiferi morbi,

necnon

necnon collabentis, & moribundi corporis meminit Baldad, cum hæc omnia dixerit propter Iob, quem propter impietatem tam grauiter laborare sibi persuaserat. Elegans vero in primis est hæc cum [tabernaculo conuellendo] languentis, & deficientis humani corporis comparatio: neq; enim accipienda est nunc, [tabernaculi,] metaphora a domo (licet ea significatio non sit insolens) sed strictius a tentorio, & domicilio temporario, quale erat militare, aut pastoritium.

Tabernaculi cum humano corpore comparatio.

TABERNACVLI.

Tum variæ in Sacro sermone significationis, materiæ, vsus, finis; tum cum humano corpore comparationis accurata consideratio.

3 Exigit hic locus paulò diligentiorem Tabernaculi tractatum, ad humani præsertim corporis fabricam relatũ. Notandum vero primum est, cum in alijs locis nominatur. [Tabernaculum,] ducit nomen ab illa radice, & significatione, quæ communis est cuicumq; tecto, & domui: dicitur enim [çuccah,] idest, [tabernaculum,] a radice [çacan,] quod est velare, protegere, operire, q d. opertorium, velamentum, protectio. Quare allusio ad ipsum vocis etymon videtur fieri Psal. 26. 5. [Abscondit me in tabernaculo suo.] q d. protexit me sub suo tecto, & abscondit me in sua absconsione. Solet etiam [tabernaculum] dici [Mischan,] a radice [Sacan,] quod est habitare, aut cõmorari, siue cohabitare in vicinia, & societate aliorum habitatorum, vt Psal. 131. 5. [Donec inueniam locum] (sedem, & stationem fixam, & domum manentem) [Domino,* Tabernaculum (idest, certum locum in ciuitate in medio vrbis, & reliquorum vicinorũ) [Deo Iacob.] At in hoc nostro loco, [Tabernaculum] dicendi rab alia radice, videlicet [Ohel,] a radice [Ahal] quod est tendere, aut extendere q. d. [tabernaculum,] quod extenditur, aut expanditur, quod nomen non nisi in tentorium stricte, & proprie dictum potest conuenire, cui etiam conuenit moueri, & transferri ex vno in alium locum, vt Gen. 13 18. [Mouens Abraham tabernaculum.] & extendi, Genes. 12. 18 [Tetendit tabernaculum.] & ita nullo addito [tabernaculi] nomine, sed solo verbo [tendendi,] tabernaculum significatur, vt Genes 13. 18. [Mouens tabernaculum suum.] ex verbo originali dicas tantum, [Extendens, supple tabernaculum; aut si liceret fingere simplex verbum, [Tabernaculans:] sicut etiam apud Latinos [tendere] solitarie ponitur, pro extẽdere tentorium, vt apud Liuium: [Coarctat o plurium in angustia tendentium:] & apud Poetam:

Tabernaculum significatio, & vsus, tum cum humano corpore temporario.

סוכה
סכן

משכן
שכן

** Hasta q le halle a Dios casa en buen barrio, y en buena vezindad.*

אהל

Tendere apud Latinos.

Liu. 7. de Bello Maced.

Virg. 2. Aeneid.

——— ——— ——— Dorica castra.
Desertosque videre locos, littusque relictum,
Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Inter alia autẽ, quæ [Tabernaculo,] stricte accepto conueniunt, sunt, [Figi, & Auelli.] Genes 16. 12. de Ismaele, [E regione omnium fratrum suorum figet tabernacula] .i. ipsis suis fratribus, instructo exercitu, & fixis tentorijs, atq; dispositis castris bellum indicet. Huic contrarium est [Auelli] nam sicut tabernaculum tendebatur fixis in terram clauis, & contentis funiculis; ita conuulsis clauis, & refixis paxillis, ruptisq;, aut solutis auellebatur. quorum alterum ex Isa. 54. 2 Fidelium multitudinem ad Ecclesiam confluentium describentis, cognosci põt. [Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende; ne parcas: longos fac funiculos, & clauos tuos cõsolida] Alterum vero, ex Ierem 10 20. [Tabernaculum meum vastatũ est; oẽs funiculi mei dirupti sunt, non est, qui extendat vltra tentorium meũ, & erigat pelles meas.

Tabernacula proprium figi, & auelli.

4 Ergo [tabernacula] quæ figebantur, & refigebantur oportebat quidem esse non valde diuturna, sed temporaria; neq; parari ciuibus, & indigenis, quibus domus certæ, & fixæ sunt, sed hospitibus, peregrinis, militibus, pastoribus, quibus nulla est certa, & firma statio, sed pro cõmoditate loci, aut necessitate rei agendæ perpetuo vagãtur, & relicta priori sede alio commigrant, sicut apud Ierem. 35 7. dictum est a Rechab filijs suis; [Domum non ædificabitis, sed in tabernaculis (Ahalim) habitabitis, vt viuatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos peregrinamini.] quare ad vnum tantum diem, aut noctẽ figi solet tentorium; iuxta id Isa. 24 20. [Auferetur quasi tabernaculum vnius noctis.] atq; adeo quæ idem Isa. c. 32. 18. appellat, [Tabernacula fiduciæ,] non secura, sunt illa. quæ neq; mouenda essent, neq; illorum [fiducia cõuellẽda,] vt dixit hoc loco Baldad & clarius eodem c. 33. 20 de firmitate Ecclesiæ militantis, quæ sub tentorio licet degat, mutationem non timet; [Tabernaculum, quod nequaq̃ transferri poterit, neque auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur.]

Tabernacula temporaria, quorum fuerint.

אהלים

Tabernacula fiducia.

Ecclesia firmitas.

5 Illud tantum superest, antequam ad eam [Tabernaculi] cum humano corpore similitudinem descendamus ostendere materiam, ex qua tabernacula conficiebantur: nam hæc quoque cum præsenti instituto facit. Fiebant quidem aliquando ex sagis, e cilicio, pilis caprarum, aut camellorum, vt constat. Exodi 26. at frequentissime ex corio, & pellibus. quare tum apud sacros, tum apud profanos [pelles] pro tentorijs, & tabernaculis vsurpari videas; cuiusmodi sunt [Pelles Salomonis] Cantic. 1 5 quibus in festo Tabernaculorum vtebantur, [& pelles terræ Madian] Habacuc. 3 7. id est castrensia Madianitarum tabernacula. vnde & [Pelliones] dicti, qui pelles conficiebant atq; parabant, sub quibus milites hyemarent; quorum in enumeratione aliorum artificum Paternus meminit leg. vltim D. de iure immunit. quo loco deprauate legi [Pelliones] emendare, [Pelliones.] eruditi obseruant. Meminit etiam [Tentoriarium pellium.] Vopiscus in Aureliano frequens quoque illud apud Cæsarem, & Liuium, [sub pellibus hyemare] atque illud peculiare Decad. 1 lib. 5. [Militem Romanum in opere, & labore, niuibus, pruinisque obrutum, sub pellibus durare.

Tabernaculorum materia.

Pelles pro tentorio.

Pelliones apud Rom.

Paternus.

Cæsar lib 3 Bel. ciuil. Liu 3. Decad lib. 3. & Decad. 4 lib 7.

6 His positis, quid iam nunc similius humani corporis compositioni, quam tabernaculi structura, [pelles,] funiculi, finis in quem erigitur tabernaculum, duratio tandem non valde diuturna? Nam pelle regimur, qua cæli iniurias excipimus: neruis, quasi funiculis, intendimur: ossibus, quasi malo, & alijs armamentis ligneis sustinemur [&] consistimus: pedibus, quasi clauis figimur, & confirmamur: sicut scriptum est, [Pelle, & carnibus vestisti me, ossibus, & neruis compegisti me] Ergo dum sumus in corpore, in tabernaculo sumus. quod aperte nos docent Petrus, & Paulus, vterq; de [tabernaculo sui corporis] loquuti. Corporis vero, sicut & tabernaculi, possessio & inhabitatio perbreuis est: nam [non habemus hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus, peregrinantes a Domino] quare (vt ait Paulus) [bonam voluntatem habemus peregrinari a corpore.] q. d. nõ amplius in tabernaculo viuere) [& præsentes esse ad Dominum] vbi videlicet patria, & paternus domus. Eleganter sane Origenes Homil. 23. in Num. ad mores conuertit id Leuit 23. 40. quod de [festo tabernaculorum] dictum est: [Lætabimini coram Domino Deo vestro Lætatur] (inquit) [super te Deus, cum te viderit in hoc mundo in tabernaculis habitantem, cum te viderit non habentem fixum, ac fundatum animum, ac propositum super terrã, nec desiderantem, quæ terrena sunt; nec vmbram vitæ huius quasi possessionem propriam; sed veluti in transitu positum, ad veram illam patriam festinantem, ac dicentem; Incola ego sum, & peregrinus, sicut omnes patres mei.]

Tabernaculi corporis descriptio.

Iob. 10 11.

2 Corin. 5. 4

2. Pet. 1. 13

Heb. 13. 13

Origenes.

7 Militem præterea agit quisq; nostrum. & quidem oportet fidelem, ac Christianum militem, multo melius quam Romanum, [in opere, & labore, niuibus, pruinisq; obrutum sub pellibus durare. Militare (inquam) bonã militiam] sub pelle huius corporis. atque illud, vt decet militantis Ecclesiæ bonum militem, frequenter ore, atque mente versare, & ponderare; & in rem suam conuertere: [Arca Dei Israel, & Iuda habitant in papilionibus, & Dominus meus Ioab, & serui Domini mei super faciem terræ manent, & ego ingrediar domum meam, vt comedam, & bibam?] Itaq; si corpus animi tabernaculum est, temporarium est, non perpetuũm atq; adeo nõ poterit non esse [velox depositio tabernaculi nostri,] vt de se dicebat Petrus, & ita velox, vt videri possit [tabernaculum vnius] diei, vniusve noctis. quare cum tam cito proficiscendum ad patriam sit, atq; conficienda tabernaculorum peregrinatio, dictum est a Dauide: [Minuisti eum] (hominem) [paulo minus] (paulisper, pauco tempore, dum in corporis tabernaculo peregrinatur) [ab Angelis,] qui ciues sunt Ierusalem supernæ. tunc enim erimus sicut Angeli, [ciues Sanctorum, & domestici Dei]

Tabernaculum Christiana militia.

1. Ad Timo. 1. 18.

2. Reg. 11. 11

Corpus temporariũ tabernaculũ.

2. Pet. 1. 13 14.

Psal. 86.

Ephe. 2. 19.

8 Sed cũ hinc abeundum est, cum [auellendum tabernaculum] & cõplicandæ, ac conuoluendæ [pelles] tunc cor

Complicatio tabernaculi, & depositio corporis. rugatur cutis, dissoluuntur funiculi, laxatis neruis, conuelluntur claui, out ambulans pedibus, & quasi a terra sublatis [auellitur] iam tunc de tabernaculo impij [fiducia eius] nam, qui suo corpori, vitæ, viribus, atque suis facultatibus fidebat, & sub quibus pollicebatur sibi securitatis, & protectionis vmbram, subito sentiet se nihil habere firmum, cum nunc in posset & fore tandem vt tabernaculū complicatum, & inuolutum transferatur alio.

Mors Sanctorum cū beatæ Resurrectionis spe. Si vero corpus sit tabernaculum pij, & sancti animi, [bonam militiam militantis,] quamuis nunc auellatur, deponatur, & concidat, explicabitur tamen, & erigetur iterum in mansionibus cælestibus, vbi exercitus beatorum non tam depugnat cum hoste, sed vna voce Sancto Domino Deo Sabaoth triumphum, & gloriam canunt; atque lætatur [sicut exultāt victores capta præda, quando diuidunt spolia.] Tunc figet Dominus tabernacula fustorum tam firmiter, vt illorum [fiducia,] firmitasq; [auelli] nulla ratione possit. tunc nobis iterum Isaias dicet: [Respice Sion ciuitatem solemnitatis nostræ: oculi tui videbunt Ierusalem habitationem opulentam; tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit. neque auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius nō rumpentur.] Ea temporario igitur tabernaculo, sempiterna domus succedet. Qui vero tantam beatis oculis æterni iam tabernaculi pulchritudinem intuebitur, accinet illud [Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel. vt valles nemorosæ, vt horti iuxta hortos irrigui, vt tabernacula, quæ fixit Dominus.

Isa. 9. 3.

Isa. 33. 20.

Num. 24. 5.

Et calcet super eum, quasi Rex, Interitus.

9 *Rex terrorum quis Mors terribilis.*
10 *Impios Cruciat mortis metus. Explicatus Amos.*
11 *Vulgati interpretis diligentia. Coniugatio iuxta Hebræorum quomodo exponenda.*
12 *Mors viuentem impium exanimat. eadem illum sepelit.*
13 *Calcare ad victoriam, & triumphum. Illustrati Habacuc, & Daniel.*
14 *Calcare ad alacritatem, & ausum Græcorum Imperatorum mos in calcandis inimicorum ceruicibus. explicati Iosue, & Lucas.*
15 *Insolentia mortis calcantis vitæ gloriam, & fastum. explicatus Ezech.*
16 *Regum vindictæ, & præscriptiones. Illustr. Salomon.*
17 *Baldad astutia aduersus Iobum.*

9 Dissentire videntur Latina ab Hebræis, & Græca ab vtrisque. nam in Hebræo ad verbum est; [Deducet ad Regem formidinum,] cuius sententiæ suppositum videtur esse id, quod proxime præcedit videlicet [fiducia:] vnde Vatablus hunc sensum elicit; [Fiducia, & proprio consilio deuenit in potestatem rei maxime terribilis] Sed præstat vt suppositum sit [fiducia,] non tamen simpliciter accepta, sed [conuulsa] illa, & vana spes [Rex autem formidinum,] aut terrorum videtur phrasi Hebræa dici, maximus, ac potentissimus terror, qui vniuersos alios terrores causa, magnitudine, & grauitate vincit. Rursus terror maximus, pro re maxime terribili, & formidanda. Hæc autem nulla videtur alia esse, quam mors, [quæ est terribilium terribilissimum] Ergo [Rex terrorum,] erit terror mortis, aut mors ipsa terribilis. quare coniungit hæc sententia; Amissa recuperandæ spes sanitatis, propter vim morbi insanabilis de vita, inquam, desperatio conijciet impium in certissimæ mortis sæuum

Vatabl.

Arist. 3. Ethic. c. 7.

10 quendam, & implacabilem terrorem. Est enim omni morbo, & cruciatu grauior, & acerbior terror ille, & mortis metus, quo impij, ægrotantes præsertim, afficiuntur. quare inter alias molestissimas animi cogitationes illud proponere non semel videtur Ecclesiasticus, c. 40 a. [Dies finitionis, timor mortis.] Nam quid quæso, causæ est, cur tantopere fugiant impij mortis cogitationē, nisi quod vel illius cogitatio incredibiliter illos torqueat, atque exterreat? Sic illud Amos 6 3. [Separati estis in diem malum,] diem videlicet interitus, & omnis calamitatis. [Separati,] (inquam) non re ipsa, sed cogitatione, & opinione vestra cum quo sensu illa altera lectio congruit; [separantes diem malum;] aut, (vt alij legunt) [elongantes diem malum,] aut [qui in longinquum reijcitis,] aut,

Terror mortis impiorū præsertim.

Improbi nec mortis cogitationē admittunt.

Tygur.

Vatab.

[qui longe repellitis.] nam rem istam formidandā longissime fugiunt. & propterea videas improbos quosdā, quasi mortales non essent, mortem minime formidare, quod longinquum putant diem malum. Quia vt Arist. ait. [Quæ longinqua sunt, non metuuntur: sciunt enim omnes fore, vt moriantur, sed quia id prope non esse putant, idcirco nullam curam suscipiunt.] Sed terror quantus, cum se mors dat in conspectum [& Rex terrorum.] aut [rex interitus, calcaturus] super collum impij, iam consurgere, & pedem attollere videtur.

Ari. 2. Rhet. c. 5.

Pagnin.

11 Concilianda nunc nostra lectio cum ea, quam diximus haberi in fonte. Interpres quidem significationem verbi [Haghad,] quod est incedere, & ambulare, quamuis in [Hiphil,] & cum actione videretur explicanda, dicendo, [deducet,] aut [ambulare faciet,] sumpsit tamen (quod & potuit, non enim omnino semper ille rigor, & proprietas significationis obseruatur) intransitiue. quare dixit, ambulet, aut [calcet] vel quidem actionem coniugationis [Hiphil,] eo modo sumpsit, quo quis diceretur actiue ambulare alium, id est, ambulare, aut calcare super alium. quare si seriem omnium articulorum, & vocum proprietate ex verbo velimus legere, sic reddetur sententia, [Ambulet eum Regi terrorum.] id est, Regi terrorum conuenit, vel incumbit ambulare, id est, ambulando conculcare impium. vbi iam vides, quare [Regi terrorum] tribuerit hanc actionem interpres, illumque effecerit suppositum totius sententiæ, atque dilucide, & eleganter reddiderit; [Calcet super eum, quasi Rex, interitus.] vbi vel [interitus] est possessiui casus, aut recti, id est [Rex mors] aut [Rex mortis:] hæc enim variatio non variat sensum. Quam interpretis lucem, prudentiam, solertiam plane acutam, & prælubtilem, si in aliquo Hebraizante deprehendissemus, bone Deus, quantum miraremur ingenium, & diligentiam hominis! nūc quoniam in Vulgato habemus mille huius rei, atq; exquisiti semper laboris exempla, tanquam vulgaria prætermittimus.

*Varia lectio ***

צעד

Coniugatio hiphil quomodo exponenda.

D fensio & laus Vulgati.

12 Igitur sic inquit, sicque imprecatur Baldad; Grauissimi terrores impium examinent, atque terrores impendentis mortis illum conficiant, antequam moriatur. Rex territans, sed ita territans, vt vel tantum minitando, & perterrefaciendo interimat; Mors Regina, [ambulet super impium] atque illius, & omnium, quæ ad illum pertinent, possessionem capiat, per positionem pedum, liberamque illius habeat potestatem. Impium præterea sepulturæ mandatum, humumque ipsam desuper iniectā, [*mors calcet,] & ligone comprimat, calce etiam ossa comminuat, faciem deformet, deprimat, & infringat costas pectoris. Tum etiam [Rex interitus,] aut [terrorum,] quem paulo ante [Primogenitam mortem,] aut Principem mortis, & Erebi appellauerat, quod maxime terribilis sit, atque terrifico tormentorum, & cruciatuum apparatu sonies afficiat, is (inquam) impiū per manus morbi, tanquam per manus tortoris, & carnificis sibi traditū, horrendis cruciatibus conficiat. Sed est præterea in verbo [calcandi] vis maior, quam statim exprimemus.

** Harase la muerte sepulturero del peccador y pisarale La tierra de la sepultura Morbus carnifex.*

13 [Calcet quasi Rex] tum nomen [Regis,] tum verbū [Calcandi,] victoriam, atque triumphum de impio, deque illius superbia, & scelerata vita reportatum, indicare videntur. & opportune sane, ac congruenter cum eo, quod præcessit, [tabernaculum,] quod militum erat, & eorum, quorum adhuc anceps conditio, & Mars dubius, quod etiam a victore, & triumphatore conuellebatur, & deijciebatur. Ergo Mors in impij corpus, & animum quasi in hostium castra, & in tabernaculum ducis inimici conuolabit, sollar imperatoris fortissimi; tabernaculum conuellet, atque deijciet; & animum in tabernaculo corporis commorantem, captiuum deducet in [regionem terrorum, & ita illud verbum, [calcandi,] a præsenti radice, est incedere, aut de ambulare cum pompa, aut cum peculiari alio affectu, gestu, & habitu, vt illud Psal. 67. 25. [Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, Regis mei, qui est in sancto] id est viderunt, qui spectare voluerunt, tuam arcam incedentem cum magna pōpa, & iubilatione, deductam ab vniuerso populo, victoriam, & triumphum canente, atque lætante. vel, [tuos ingressus,] incessus ouationes, & triūphos conspicuos oībus præbuisti. nā [ingredi] & [incedere, calcare;] aut [conculcare,] vincentis, & triumphantis est, Habacuc 3 12. [In fremitu conculcabis terram] Pagninus, & Regia,

Calcare, vincentis est.

Calcare, & ingredi quid proprie.

Pagnin.

Regia. Vatabl. Tygur.

gia, ex Hebræo. [Incedes super terram, vel, calcabis. Varab. Deambulabas super populos, quibus eras iratus.] eleganter Leo Tygurinus; [Incessisti in terram, & in furore obstupefacies] (prop. Triturabis, comminues) [gentes,] & illud etiam Danielis 11. 43. de tyrannide Antichristi. [per Libyam quoque, & Aethiopiam transibit] videlicet victoris, & triumphantis more incedet. percalcabit. prop. ex Hebræo. [Libes, & Aethiopes in gressibus eius.] idest, gradietur super illos; illi excipient gressus eius; illos sibi subijciet, & triumphabit. Non aliter profecto, [interitus] & mors [calcabit] super impium, quæ cum tam terribilis sit, atque cum instar sæuissimi Tyranni superatum, & triumphatum hominem proculcet, meritò appellatur [Rex terrorum.]

Antichristi successus.

Mors vincens.

14 Neque vero solus triumphus, & victoria affertur verbo [calcandi] sed præterea alacritas quædam, & ausus animi aduersus omnes hostes: nam semel adepta victoria, insolentem efficere victorem solet, vel nihil deinceps formidantem. Obseruat Theodoret. q. 11. in Iosue, Principes exercitus Israelitici calcatis quinq; Regibus, quos bello vicerant, audaciores, & animosiores deinde in acie constitisse. Id quod non obscure scribitur Iosue 10. 22. [Præcepit Iosue dicens; Aperite os speluncæ, & producite ad me quinq; Reges, qui in ea latitant, & ait ad Principes exercitus, qui secum erant; Ite, & ponite pedes super colla Regum istorum. qui cum perexissent, & subditorum colla pedibus calcarent, rursum ait ad eos, Nolite timere, nec paueatis; confortamini, & robusti estote: Sic enim faciet Dominus cunctis hostibus vestris, aduersus quos dimicabitis:] quod etiam aduersus commune aduersarium alacritatem sumere nos volens dux noster Christus Iesus; [Ecce (inquit) dedi vobis potestatem calcandi supra Serpentes, & Scorpiones, & supra omnem virtutem inimici.] Quare quamuis Imperium Constantinopolitanum Romano posterius, at mos sumendi de hostibus triumphatis supplicium; multo quam apud Romanos antiquor, vt qui ea priscis illis sæculis haustus, & repetitus esset. nam Imperator captum hostem, & humi distentum, in illius ceruices, & collum insultando, conculcabat. Atq; sic Michaelem Balbum de Thoma exegisse læsæ Maiestatis pœnas, scribit Georgius Cedrenus in historiarum compendio 201. his verbis: [Thomam arreptum compedibus Imperatori tradiderunt. Is morem, qui iam pridem Imperatoribus placuerat, receptusq; consuetudine erat, primo omnium seruans, porrectum in pauimento iacere iussit, ceruicemq; eius pedibus suis calcauit: tum pedibus, manibusque mutilatum, & asino impositum spectaculi loco per castra circumduci iussit, nihil aliud vociferantem, quàm, Miserere mei, qui verus es Rex.]

Victoris insolentia, & audacia. Theodoret. Israelitæ animosiores adepta victoria.

Luc. 10. 19.

Constantinopolitanorum Imperatorum ritus.

Cedrenus.

15 Quanta ergo (vt ad rem nostram reuertamur) mortis audacia, quanta insolentia, quæ tot [Regum colla calcauit; Quem iam illa timeat, quæ neminem adhuc reuerita, humanam omnem potentiam, atq; superbiam, [quasi] potentissimus [Rex] proculcat? Nihil profecto sibi, vel ad tolerandum magis difficile, vel ad accipiendum magis ignominiosum proposuit in illa imprecatione Dauid, quam hostis insolentiam, deuictum proculcantis; [Persequatur (inquit) inimicus animam meam, & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam, & gloriam meam in puluerem deducat.]

Mortis audacia, & insolentia omnia proculcans.

Psal. 7. 4.

At, inquis, hoc non potest efficere mors, quæ mortuum quidem, & iam terræ mandatum cadauer calcat tantum non viuens adhuc, nec vitam. immo sane potius cum super cadauer, atq; super vita functum hominem [calcat] mors, vitam, vitæq; superbiam proculdubio conculcat, & proterit, atq; [gloriam] illius vniuersam [in puluerem deducit.] Ad diuitem igitur, & opulentum aliquem impium, superbissimum ve Tyrannum, quem mors, & interitus sibi subijciant, illud transferendum est, quod quondam ad vrbem Regiam Ierusalem Ezech. 22. 5. dictum est; [Triumphabunt de te sordida, nobilis, grandis interitu.] idest, ò ciuitas, nobilis tantum sordibus, & peccatis, quæ omnem suam nobilitatem eo contulit, vt esset nobilis, & famosa peccando; O ciuitas [grandis interitu,] nam magnitudinem suam, atq; potentiam ad peccata, & scelera patranda contulit; magnum propterea supplicium, & magnum cruciatum commerita. Similiter igitur, ò vos [sordidi nobiles,] opulenti, & grandi supplicio, ac morte acerbissima digni, triumphabit profecto de vobis [Mors, & interitus,] cum omnium poten-

Mors vitam proculcans.

Diuitum improborum supplicium, & pœna.

tum, & [sublimium colla calcauerit.]

16 Sed illud non prætermittendum, quod septuaginta aliquanto longius reuocarunt sententiam hanc ad bonorum proscriptionem, quæ a Rege irato, & indignante contra ciuem aliquem fieri solet. nam legunt, [Teneat eum necessitas causa Regali.] Quod Nicetas sic interpretatur; [Non solum impius ab inferioribus male multabitur, sed etiam ab ijs, qui dominantur, in ærumnas coniicietur.] Illa enim videtur esse [necessitas,] vis potentior, qua homo prematur, & constringatur. Affert præterea idem scholiastes Aquilæ interpretationem significantiorem, [Incidet ei Anyparxia, i. fortunarum spoliatio a Rege illi continget.] Sed quidem [Anyparxia,] videtur non solum significare fortunarum spoliationem, sed grauius præterea aliquid, videlicet, internecionem, & vitæ, atq; substantiæ ipsius, necnon existentiæ spoliationem. q. d. [inexistentiam:] nam [hyparxis] est substantia, existentia, vita. quare [Regem terrorum] vt est in Hebræo, aut [Regem interitus, vel, Regem, interitum,] vt est in Latino, sumpserunt Septuaginta pro Rege irato, & crudeli, de sæuiente in miserum aliquem ciuem, & terrorem, ac minas mortis, imò & mortem ipsam inferente. Licet. n. nunc non hominis, sed [supplicium Dei inexorabile] (vt Nicetas dixit) significetur, sed tamen hoc recte significatur in homine Rege, nam illo nihil est crudelius, præsertim si iuris sui, & fisci Regalis paulò sit tenacior. Vide parabolam illam Matth. 18. de [Homine Rege] & seruo nequam; [Iussit namq; seruum, vxorem, & filios, & vniuersa, quæ habebat, venundari, & tradi tortoribus, quoadusq; redderet vniuersum debitum.] Ecclesiastes, qui, & ipse Rex erat Ierusalem, ac bene perspectum habebat Regum ingenium, monet, neque minimum discedendum a verbis, & præceptis Regum, neq; coram illis quicquam indecore, aut festinanter, & temere agendum, ferenda etiam esse mala, & indigna verba, quibus solent illi subditos excipere. * [Ego (inquit) os Regis obseruo, &] (tanquam, perinde, ac) [præcepta iuramenti Dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permaneas] * (ne hæreas, neque moreris, si te Rex malis verbis accipiat; patienter potius dissimula) [in opere] (Septuaginta ex Hebræo. [ne stes in verbo) malo: quia omnia, quod voluerit faciet, & sermo illius potestate plenus est, nec dicere ei, quisquam potest, quare ita facis?] Præclare adolescens ille custodibus Darij Regis, propositionem illam suam de Regis fortitudine persequutus est 3. Esdræ 4. [Ipse vnus solus, si dixerit, Occidite; occidunt: dixerit, Remittite; remittunt: dixerit, Exterminate; exterminant: dixerit, Aedificate; edificant: dixerit, Excidite; excidunt: dixerit, Plantate; plantant: & omnis plebs, & virtutes eam obaudiunt, & super hoc ipse recumbit, & dormit.] Ergo recte præsentia, & vis mortis inexorabilis in Rege irato, & inexorabili repræsentata est.

LXX. Rex iratus, & proscribens omnia bona.

Nicetas.

Aquila.

ἀνυπαρξία

ὕπαρξις.

Nicetas. Mors inexorabilis imago Rex iratus.

Matth. 18. 25 34.

Quomodo cum regibus agendum. Eccl. 8. 2. 3. 4.

** Yo si fuesse sobatio, haria esto.*

** No repares en como te tratta de palabra.*

17 Sed illud tandem in hac lectione Septuaginta rogandum, quorsum adducta fuerit a Baldad hæc similitudo necessitatis, & proscriptionis causa regalis, cum nihil tale acciderit Iob? Respondet Nicetas; [Si humanam dicit animaduersionem, ideo dicit, vt ea, quæ non Iobo contigerunt admiscens, eius causa hæc eadem dicere minime videatur.] Vel secundo, quod Diuinam vindictam per [causam regalem] significaret. Vel tertio, quod etiam simile supplicium aliquando contingat impio propter scelera. non enim tantum proponunt amici Iob supplicia, quæ ille pertulit, sed quæ impijs in vniuersum solerent accidere.

Obiectionis solutio. Nicetas.

Impij propter scelera proscripti.

XV. Habitent in tabernaculo illius Socij eius, Qui non est; aspergatur in tabernaculo eius sulphur.

1 *Futurum cum optatiuo sæpe mutatum.*
2 *Sententia difficultas, & varia ex Hebræo lectio.*
3 *Diuersitas interpretum. Bestia habitatura in tabernaculo impij. Solitudo horrenda. Illustratus Isaias.*
4 *Fœminina cum masculinis sæpe constructa.*
5 *Habitare, quid. Defensio, & illustratio Vulgatæ. Socij impiorum vermes.*
6 *Impiorum proprium non esse, sicut esse Dei. Explicatus Io. in Apoc. & Moys.*
7 *Varia interpretationes.*

8 Diabolus cur dicatur non eſſe. varia illius appellationes. Idololatra ſocij diaboli.
9 Homo verus quis, vera item Reſpu. Chriſtianiſmus.

1 *Moderã per mutatio.* HAbitent.] Illud initio præmonendum, has impreca
tiones in Hebræo exprimi per futurum. [Habitabunt, aſpergetur; ſed recte ab interprete reddi optatiue;
nam ſolent futurum, & optatiuum, aut imperatiuũ frequenter, aut confundi, aut permutari in Scripturis Pſ. 5.
22 [Lætentur.] (in Hebræo [lætabuntur.] & ſic conſonat
alia futura, quæ ſequuntur) [oẽs qui ſperant in te: in æter
num exultabunt] (exultent) & [habitabis] (& habita, obumbra.) [in eis,] & precantes Num. 21. 22. [Obſecro, vt
tranſire mihi liceat.] Onkel, & Hebr. [Tranſibo per terram tuam] Rurſus imperatiuum pro futuro Gen. 20. 7.
[Orabit pro te, & viues.] in Hebræo. [viue.] Plora ſimul
exempla ſuppeditat ille locus Iſa 8. [Congregamini]
(congregabimini) [populi, & vincimini] (vincemini.
Sic ẽt quæ ſequuntur) [Confortamini, & vincimini; ini-
Regula, & conſuetudo Vulgati interpretis. te conſilium, & diſſipabitur] Ergo Latinus Interpres ali
quando retinet Hebraiſmum, vt vides apud Iſaiam; aliquando vero (quod ſuo iure põt) diſſoluit, & cõuertit Fu
turum in Optatiuum, aut Imperatiuum, vt hoc noſtro
loco. & aliquando ẽt, vt ſimul exponere doceat, partim
Hieronym Vulgati fidis, & dili gentia. retinet, & partim diſſoluit, vt Pſ. 36. 3. [Inhabita terram]
(pro, inhabitabis) [& paſceris (hic diſſoluit, quod in Hebræo eſt, [Paſces] Hier. [Paſcere) in diuitijs eius.] Vt vel
hinc diſcas, quãtum optimo, & fideliſſimo debeas Inter-
pręti tum in hoc, tũ alijs locis innumeris. Iã de ipſa ſnĩa.
2 *Sententia multis capi tibus difficultas.* [Habitent ſocij eius.] Prima huius ſententiæ pars tam
apud Hebræum, & Græcum, quam apud Latinum multa
obſcuritate impeditur: tum quod in Hebręo videtur ſup
poſito carere, quare Interpres Latinus de ſuo cerebro vi
Verbum fœmininum. detur prompſiſſe illud. [Socij eius;] tum quod verbum
[habitandi,] ſit fœminini generis. Adde et am ſecundã
Regia. partem mutilam, & imperfectã videri, ſic enim ex ver-
Pagnin. bo redditur; [Habitabit] (videlicet tanquam fœmina)
Caietan. [in tabernaculo eius propter non ei,] ſic Regia; vel, [ex
Vatablus. in non ei,] ſic Caiet. vel, [non ex ſtente in eo;] ſic Pagni-
LXX. nus. vel, [eo quod non ſit ipſius;] ſic Vatablus. Græci præ
3 terea tenebras adaugent, addentes noctem; [Habitet in
Varia expoſitio de ſuppoſito huius ſententia. tabernaculo eius, in nocte eius.
Ergo vt a ſuppoſito incipiamus, diuerſi diuerſa ſuppo
nunt; nam cum hic deſcribatur impij poſt mortem ſup-
plicium, dicunt fore, vt impio mortuo, & eiecto e pro-
R. Leui. pria domo, inhabitetur deinceps illius tabernaculum, &
domus non ab alio, q̃ a timore, & formidine Ita Vatabl.
Abẽ. Eſra. Poſt R. Leui [timorem] ſupplet; [Habitabit in tentorio
eius timor.] Alij dicunt inhabitandum a fera aliqua, &
Locorũ deſertorũ horror. beſtia ſanguinaria; ita Aben Eſra. eſt videlicet hoc pecu
liare ſupplicij, & imprecationis genus, vbi de domo, vr-
be, aut ædificio aliquo deſerendo agitur; nam ſolet in lo-
cis, & ædificijs deſertis horrida quædam vaſtitas habita-
re, & formidanda ſolitudo conſpici: infeſta nimirum red
Iſ. 34. 11. duntur ferarũ latibulis, horrenda vlulatibus, perſtrepen-
tia ſibilis, atq; diris, & infauſtis vocibus. vt conſtat Iſ. 13.
21. vbi prædicitur ſubuerſio Babylonis, [Requieſcent ibi
beſtiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & habi
tabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi, & reſpõdebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & ſyrenes in delubris volu
ptatis] & iterũ de deuaſtatione Idumææ, [Poſſidebũt illã
Onocrotalus, & Ericius, & Ibis, & coruus habitabũt i ea.]
Chaldæus tamen, cum verbum ſit fœminini generis,
Vxor viri opulenti in egeſtate iacens. ſubaudit vxorem. & legit; [Vxor eius habitet in taberna
culo non ſuo.] Non quod ſignificare voluerit vxorem
ſuam fore alterius viri ſcortum, vt quidam Interpres ſu-
ſpicatus eſt; ſed quod hoc extremæ indigentiæ, atq; mi-
Aſtunica. ſeriæ ſit, vxorem hominis quondam opulenti eſſe ancil-
lam in aliena domo. Qua de re ipſa Iobi vxor deplora-
bat, & quærebatur ſupra c. 2. apud Septuaginta, [Ego er-
rans, & ancilla, locum ex loco, & domum e domo, expe-
ctans ſolem, quando occidet, vt requieſcam ab ærumnis
& doloribus, qui me nunc premunt.]
Theodotio. Theodotionis lectio ſuppoſitum facit, [interitum;] ſic
enim legit referente Niceta: [Habitabit in tabernaculo
eius cunctarum rerum interitus.] Alij deniq; intelligunt
ipſum impium omni ſuo robore iam ſpoliatũ, velut mi-
ſerrimam, & imbecillam fęminam habitaturum in alie-
no tabernaculo, quod proprio domicilio expulſus fue-
Nicetas. rit; atque hunc ſenſum elici ex Hebræo affirmat Nicetas
illumque amplificat his verbis: [Hebræus habet: Habi-
tabit in tabernaculis non ſuis: dicuque aliquid amplius;
hoc eſt, vagus, in alienis commorabitur ædificijs] diuer-
ſitas quidem harum interpretationum aliqua, ſed ſum-
ma conſenſio in aſſignanda grauiſſima aliqua imprecatione, & ſupplicio impij. atque hæc de aliorum aut in-
terpretatione, aut lectione.
Quod vero ad Latinum noſtrum interpretem attinet
diligenter ille, atque ſapienter partes ſententiæ ſingulas
conſiderauit, & ponderauit. atque aliam etiam non mi-
nus grauem imprecationem his verbis contineri exiſti-
mauit; primum enim prætermiſit, aut potius neglexit il
lud genus fœmininum verbi; nam ſæpe id myſterio ca- *Verbum fœmininũ nomine maſculino coniunctum.*
ret, cum Scriptura non tam ad voces quam ad rem ſigni
ficatam reſpicere ſoleat. Cuius rei Hebræi grammatici
multa exempla proferunt, in quibus nomina fœminina
verbis, aut participijs maſculinis, & ẽ contrario nomina
maſculina verbis fœmininis iunguntur; in quibus labo-
rioſum, ſæpe etiam inutile ſit quęrere cum ipſis Hebræis
myſterium aliquod Vide Pagnin. lib. 2. ſuarum inſti. vbi *Pagnin. Zamora.*
triginta octo exempla affert. quinque alia ſuppeditabit
Zamora lib 2 c 6. in quibus pronomen non conuenit ge-
nere cum ſuo verbo.
Ergo cum hoc loco genus illud fœmininũ verbi pręte- *Illuſtratio Vulgati.*
tereundum cenſuerit. Interpres, ſuppoſitum, ipſe, quod
maſculini generis eſſet, non tam ſuppleuit, quam dedu-
cendum putauit ex ipſo verbo [Habitandi] quod eſt Sa- שכן
can quod, vt ſupra diximus, nõ tam ſignificat [habitare,]
q̃ commorari, & cohabitare ſimul in vicinia cum alijs,
& ex adiunctis cognoſci poteſt vis, & proprietas verbi.
Exodi 25. 8 [* Facient mihi Sanctuarium] (tabernaculũ ** Dramo caſa, y bivire en medio de los, como qualquier hijo de vezino.*
inſtar domus) & habitabo (cohabitando tanquam adha-
bitator, & vicinus) in medio eorum (ſicut vnuſquiſpiam
de reliquo populo) ſic etiam cum Arca Dei tranſijt ad
Philiſthæos, dictum eſt ab eadem radice Pſ. 77. 70. [* Re-
pulit tabernaculum Silo, tabernaculum ſuum, vbi habi-
tauit (cohabitauit) in (inter, cum,) hominibus. (Thargũ)
in medio filiorum hominum.] Inde dicitur [Sacen, Ha- ** Dexo ſu tienda caſa, y vezindad.*
bitator,] vel cohabitator, quod nos dicimus, [vezino, y
morador] Hoſeæ, 10. 5 [Vaccas Bethauen coluerunt habi
tatores Samariæ. & Vicinus] ẽt vertitur Exodi 12. 4. [* Aſ ** Al vezino de pared en medio.*
ſumet vicinum ſuum, qui coniunctus eſt domui eius. &
Proximus,] aut [proximum.] Deut. 1. 7 [Venite ad mon-
tem Amorrhæorũ, & ad cætera, quæ ei proxima.] (Kald.
[loca vicina,)] perinde itaq; erit dicere, [habitator] ac ſi
dicas, vicinus, proximus, ſocius, is præſertim, qui loci, &
habitationis propinquitate coniunctus eſt. ex verbo igi- *Diligentia Vulgati.*
tur [habitandi,] habitantem vicinum, aut [ſocium] produ-
xit interpres claris verbis, dicens: [Habitent in taberna-
culo illius ſocij eius.] Et quod i Originali ſingulare erat,
[habitet,] ipſe, vt vim ſententiæ adderet, plurale effecit,
[Habitent ſocij;] & vt ſignificaret impium non vni tan-
tum ſocio, & vicino moleſtum, & odioſum eſſe, ſed vni-
uerſis cupientibus illum ex tota vicinia expulſum, atque
ſibi multum mali timentibus propter vicinum malum;
tum etiam quod multi ſint, qui ad impij domum, & ſup
pellectilem occupandam, cum primum ille expulſus fue
rit, parati ſint conuolare: proptereaque ſocijs, atque vici
nis vniuerſis pergratus accedat illius, aut interitus, aut
exilium. Videri poſſim longior; ſed nullus mihi pro illu-
ſtrando Vulgato longus labor. Nunc iam quærendum,
qui ſint ſocij defuncti?
Sunt ſane, qui per [ſocios] impij defuncti, intelligi ve- 7
lint amicos, domeſticos, & familiares. Ita D. Th. & Dio- *D. Thom.*
nyſ. quæ interpretatio omnino diſplicet Nicolao: nam
quod amici, & familiares defuncti maneant in domo pri
ſtina, lugeantque ſuum patronum, ad defuncti honorem
quendam pertinet, non ad ſupplicium extremũ, quod
hic deſcribitur. Quare ipſe Nicolaus per [ſocios habitan- *Lyra.*
tes in tabernaculo impij,] accipit vermes, qui cadaueris
ſocij ſunt. Sed obijciamus nos quoque Nicolao, hoc non
debere referri inter imprecationes, & maledicta impio-
rum, cum ea ſit communis mortalium ſors, quorum [pa
ter putredo eſt, mater, & ſoror vermes.] Ergo neque no *Vera expoſitio.*
bis placet Lyranus. Placet quod de alienis hæredibus, &
de vicinis inhiantibus in domum, & ſuppellectilem de- 6
functi, diximus. *Qua ratione dicãtur impij, non ſuiſſe.*
[Qui non eſt] Variã huius partis lectionem indicaui-
mus nuper, cum integram ſententiã ex Originali red-
didimus. Sed tum illi, tum noſtræ (non enim ſunt valde
diuerſæ

diuersæ) varij sensus subesse possunt. Primus, vt dicatur
ipse impius [non esse,] id est nō amplius apparere in suo
tabernaculo, vt qui subito sublatus de medio fuerit. & si
לו iuxta Hebræorum prop. legas, [Lo,] tertiū videlicet ca-
sum, cui ille articulus seruit, erit idem sensus: [Non ei]
amplius deseruiet suum tabernaculum, ipse enim ædifi-
cauit domum, sed alius incolet hunc ipsum sensum elici
Nicetas. ex Hæbreo posse agnouit Nicetas, vt supra adduxit; &
Pagnin. idem indicat Pagninus sua lectione, [Non existente in
D. Tho. & Latini. eo.] estq; communis Latinorum expositio. D.Tho.Lyr.
Dion. in qua emphasim sane habet hæc circumloquutio
Mortis impiorum periphrasis. mortis impij: [Qui non est:] significat enim ingentis su-
perbiæ, & cumuli bonorum omnium, quibus exultabat,
& triumphabat, vniuersalem interitum. Sic apud Ioan.
Apoc. 17. 8. Apoc. 17. 8. videas [bestiæ] illius (siue ea Antichristus, siue
Diabolus, dum in hoc mundo potestatem exercet, siue
Impietatis dominatio intelligi debeat) interitum descri-
bi; [Bestia, quam vidisti, fuit, & non est; & ascensura est
de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitan-
tes terram, videntes bestiam. quæ erat, & non est.] Simili
comminatione comprimere nititur Ezechiel insignem
superbiam Regis Tyri 28. 19. [Nihili factus es, & nō eris
in perpetuum.] Quod in Hebræo fere eodē modo, quo
in Apoc. habetur. [Fuisti, & non tu vsque in sæculum.]
Quidquid ergo fuerit homo, si homo fuit, & vita functus
Mors ad nihilum cuncta redigēs. est, [fuit, & non est.] At supremus Deus [solus habet im-
mortalitatem,] cuius diuinitatis, & æternitatis est illa cir
cumloquutio [Ego sum A. & ω. principium, & finis (idest
1. Tim. 6. 16 omnes numeros sæculorum omnium comprehēdo, om
Apoc. 1. 8. nia tempora æternitate mea complector, & prætergre-
dior. nimirum [Regnum illius,] est [Regnum omnium
Ps. 144. 13. sæculorum,] & [dominatio illius in generatione, & gene
rationem; Qui est, & qui erat, & qui venturus est.] idest,
[qui erit.] nam sic habetur Exod. 3. 12. 13. quo Ioannes
proculdubio respexit, nam quod nos habemus. [Qui est,
misit me ad vos;] ex Hebræo ad verbū legitur: [Ero mi-
sit me ad vos.] vnde fluxit illud Dei nomen ineffabile a
Dei nomen Iouah. radice [Haiah,] quod est Esse, atq; significat ipsum essen-
di principium, & radicem in Deo, vt pleriq; Theologi
יהוה docēt, de quo nomine, cum res, & tempus tulerint, dice-
Quantū distet humana superbia a celsitate Diuina. mus plura. Nunc tantum, quam longe humana superbia
a verissimo illo, primoq; totius essendi principio absit,
nam (vt scholarum verbis vtar) contradictorie Deo op-
ponitur, quæ est oppositionum maxima; Deus [qui est;]
Homo impius præsertim, [qui non est;] Deus. [Qui fuit,
Apoc. 10. 7. 14. 8. 18. 2. 21. & est;] Homo, & bestia [fuit, & non est;] Deus [fuit, Est,
Erit;] Homo, Babylon, Tempus, [non erit amplius.]
Secundus sensus, vt negatio illa, quæ in Originali est,
7 [non ei;] aut [non propter eum,] significet merito impij
Secunda negationis expositio. domum transituram ad alienos, quod ipse illam nō suis
sumptibus, sed alienis dispendijs ædificarit. sicut dicitur
Ierem. 22. 13. [Væ qui ædificat domum suam in iniusti-
tia, & cænacula sua non in iudicio, amicum suum oppri-
met frustra, & mercedem eius non reddet ei.] In hac ex-
Vata. Cla. Steuch. positione sunt Vatablus, Isid. Eugubin.
Tertius, vt [Qui non est,] referatur ad socios, vel ad so-
Tertius sensus. cium: nam hæc numerorum permutatio pluralis in sin-
gularem, aut contra, non est valde curanda; confundi e-
nim, negligique sæpe solent in Scripturis, præsertim cū
Numerorū frequens permutatio. illud verbum [Habitandi] in Hebræo sit in numero sin-
gulari, proptereaque illud. [Qui non est,] possit illi con-
grue respondere. [Socius] autem, [qui non est,] ille erit,
qui defuncto nulla cognatione coniunctus est, nullaque
necessitudine. Leo Tygurinus; [Habitabit in tabernacu-
Tygur. lo eius nulla propinquitate attingens eum.] Hoc quoq;
Caietan. Caietano, & nonnullis Hebraizantibus placet.
Quartus, vt [Qui non est,] sit nomen, & periphrasis
8 diaboli, [socij] autem [eius] sint Angeli apostatæ: quod
Diaboli periphrasis. ad litteram hoc loco intelligi indicant Greg. Philip. Be-
da. Quorum sententiam breuiter, æque ac grauiter ipsis
Greg lib. 14 c. 11. illorum verbis traditam adscribemus: [In mente impij]
(inquit Greg.) [Apostatæ Angeli per cogitationes ne-
Philip. quissimas conuersantur; eius videlicet socij, qui iccirco
Beda. iam non est, quia a summa essentia recessit, & quasi ad
non esse tendit, ex quo semel ab eo, qui vere est, cecidit,
Diaboli appellationes. quia bene esse perdidit.] Philippus eleganter: [Recte li-
ue laqueus, pedica, situs, siue decipula, fames; siue inedia,
primogenita mors, interitus, & qui non est. Diaboli no-
minibus conueniunt; & cum sit naturæ suæ proprietate
subsistens, Deo non est, quia præuaricatione factus est

alienus] In suæ expositionis confirmationem adducit
Philip. id Esther 14. 11. [Ne tradas Domine sceptrū his, *Idololatra*
qui non sunt.] Nimirum intelligit [socios diaboli;] quod *socij diaboli.*
nomen haberent idololatræ, quod diabolum in idolis co
lerent. Scio sane gētes Dæmonum venerationi addictas *Rom. 9. 25.*
vocari a Paulo, [Non gentem;] & a Moyse, [non popu- *& 10. 19.*
lum] imò, & ab ipso Deo; [Voca (inquit ad Hoseam) no *Hosea 10. 9*
men eius, Non populus meus] & vt Petrus ex Hosea re- *Deu. 32. 21*
fert; [Non populus] Siue autem dicas [Nō populus,] si- *1. Pet 2. 10.*
ue [Non populus Dei] perinde est nam qui non est Dei, 9
censetur non esse. Sic sane Aug. lib 19 de Ciuit. c. 21. o- *August.*
stendit Rempublicam Romanam non fuisse Rempubli- *Respub. Romana non Republica*
cam; & in vniuersum populum, qui non vinciatur iustis
legibus, neq; societur æqui, ac boni seruandi cōione, po
pulum non esse. similiter peccatorē hominem, non esse *Peccatornō*
hominem, aut, quod idem est, esse falsum, & non verum *homo.*
hominem. Idem autem est hominem, & verum homi-
nem esse, vt Philosophi definiunt. nam cum res tamdiu
sint, quamdiu suæ illarum ideę, quę in Deo est, verissime
conformantur; si homo ab idea hōis, quæ in mente Di-
uina est, discedit, a suo verissimo exemplari discedit: pro
ptereaq; nec homo est, neq; est. Discedit aūt a suo exem
plari, qui a Deo recedit: nā Scriptum est; [Creauit Deus *Gen. 1. 27.*
hoīem ad imaginem suam] Huiusmodi sane verum ho
minem, qui respōdeat imagini suæ, ad quam creatus est,
docet Hilarius dici a Salom [Virum fidelem.] cum Pro- *Hila. super*
uer. 20. 6. ait. [Virum fidelem quis inueniet? Quid enim] *id Ps. 118.*
(inquit) [tam difficile, quam inuenire, qui meminerit se- *Manus tuæ*
cundum imaginem, & similitudinem Dei se esse factū. *&c.*
atq; ob id magnum quiddā est homo; hoc enim nomen, *Viri fidelis*
vbi in vitia ceciderit, amittit.] Et eadem fere ratiocinan *definitio.*
di forma Nyssenus de Christianismo philosophatur his *Nyße. Epis.*
fere verbis, ad Harmonium scribens; [Christianismus *ad Harmo.*
est imitatio Diuinæ naturæ] probat autem sic. [Prima *de Professione Christiana,*
hominis fabricatio ad imitationē Dei similitudinis erat;
Christianismi professio est, vt homo reducatur ad pristi
nam, & antiquam felicitatem. igitur si antiquus homo *Christianismus quid sit.*
Dei similitudo erat, Christianismus Diuinæ naturæ imi-
tatio est, is itaq; nomen ementitur, qui Christi iustitiæ,
veritatis, & puritatis communionem, & societatem in
sese non ostendat] Ergo (vt ad initium redeamus) Diabo
lus, qui est, & appellatur per excellentiam impius, meri-
to ēt appellabitur, [Qui non est,] & illius Angeli, [socij
eius, qui non est] Hi profecto [habitant in tabernaculo] *Dæmones*
impij. quod quid aliud significat, quam quod a Christo *habitantes*
Domino dictum est de immundo spiritu; [Vadit, & assu *in tabernaculo impij.*
mit secum septem alios spiritus nequiores se, & ingressi
habitant ibi?] Sic profecto [habitant in tabernaculo im- *Luc. 11. 26.*
pij socij eius, qui non est.] Vtilis est quoque hæc inter-
pretatio, arguta, & elegās, sed prima illa simplex, & ger-
mana, & rei toti conueniens atque ab Interprete Latino
proculdubio cæteris præposita.

Aspergatur in tabernaculo eius Sulphur.

10 *Sulphur in supplicij iunctum cum igne. Fulmina sulphurea. Ignis Sodomiticus.*
11 *Sulphur symbolum sterilitatis. Illustratus Moyses.*
12 *Animalia domestica odore sulphuris fugari.*
13 *Sulphureus fumus gehennæ.*
14 *Tetri odores in funere, in captiuitate. Explicatus Ezechiel.*
15 *Funerum aromata Prisca ritus spargendarum herbarum, & florum odoratorum.*
16 *In funere odores, flores cur adhibiti. Impiorum vita respondens dignum supplicium.*
17 *Sulphur in expiationibus varij ritus Græcorum, & Romanorum ab Aegyptijs.*
18 *Iobi tempore viguisse, quæ Græci, & Romani postea seruarunt. Bitumen Aegyptiorum.*

Quatuor priores aspergendi Sulphuris expositiones; totidem proprietates.

NOuam quoq; hanc imprecationem alij sic accipi- 10 *Sulphur, Diuina vindicta.*
unt, primo, vt [Sulphur] tantum significet [Diuinā
vltionem a Deo constitutā] Sic Catena auctor. Impreca *Nicetas.*
tur igitur Baldad vindictam impij [in igne, & sulphure:]
nam

nam [sulphur] cum ad supplicium refertur, iungitur cū [igne] alit enim, & nutrit ignem. q.d. conflagrabit tota impij domus igne, ac sulphure cœlitus immisso, sicut Sodoma, & Gomorrha [Cum pluit Dominus a Domino sulphur, & ignem.] Gene. 19. 24. & Chrysostomus sane scribens super id Ps. 10. 6. [Pluet super peccatores laqueos, ignis, & sulphur, &c.] ait, [dictionum translatione pœnam ineuitabilem supplicij profusionem, feriendi facilitatē, & consumptricem vim voluisse ostendere.] Eleganter quoq; Nazianzenus Orat. 40. cum de [igne,] & [de Lumine] disputat, duplicem ignem distinguit; alterū purgantem, qui crassiorem, vitiosamq; materiam absumit; [Est] (inquit) alter scelerū vindex siue Sodomiticus ille, quē sulphur, & procella permixtum Deus in peccatores omnes fundit.] Ignis autem ille cum sulphure mistus, erit profecto ignis sulphureus, vt idem quoq; Nazianzenus rursus interpretatur aduersus Iulian. Ignis autem sulphureus, nihil aliud, quam ignis fulmineus esse videtur, quo etiam tactæ illæ vrbes conflagrarint: [Nam fulmina] (vt Plinius ait) [fulgura quoq; sulphuris odorem habent, ac Lux ipsa eorum sulphurea est.] Quare cum [Ignis, & sulphur] in Scriptura iunguntur, fulmina, & fulgura significantur. Psal. 10. 6. [Ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum]. i. digno supplicio intereant, tempestate sæuissima, fulminibus, atq; fulguribus. & Ezech. 38. 22. contra Og, & Magog: [Ignem, & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius.] Sic nostrates quoq; ad hunc exitialem ignem alludunt, cum [Malum ignem] alicui imprecantur [Mal fuego lo queme] Vel certe [ignis, & sulphur,] ignem significant nunquā extinguendū, alitur enim ignis admisto sulphure. Quare & ignis ille, quo perpetuo ardet Sodomitica tellus, sulphure nutritur, vnde dicitur a Iuda Apostolo esse [exemplum ignis æterni.] Cuiusmodi etiam est [stagnū] illud [ignis, & sulphuris,] quod sæpe repetit in Apocalypsi Ioannes. Ergo imprecabitur Baldad domui, familiæ, & rebus impij vniuersis celestem vltionem, & perpetuum ignem, qui sit exemplum æterni illius inextinguibilis, atq; etiam similem Sodomitico. Et quidem familiare est Scripturis Sodomiticum suppliciū in exemplum Diuinę Iustitiæ, & seueritatis vsurpare, nō solum mentione expressa Sodomæ, vt Deuter. 25. 23. Isa. 13. 19. Ierem. 49. 18. Sed etiam cum solum [ignis, & sulphuris] meminit Ps. 10. 6. Isa. 34. 9. Ezechiel 38. 22. Apoc. 14. 19. 20.

Chrysost. *Ignis, & sulphur quid designent.* *Nazian.* *Duplex ignis.* *Plin. lib. 35. c. 15.* *Fulminum lux sulphurea.* *Ignis pro fulmine.* *Iud. in Epist. 7.* *Apocal. 19. 20. & 20. 30. & 2. 8.* *Ignis, & supplicium Sodomiticū.*

Hæc prima exponendi ratio sicut per se sumpta lenis, & simplex videtur, ita coniuncta, & comparata cum antecedentibus non valde hæret. Quomodo enim vult, vt tabernaculum impij a socijs, & vicinis eius inhabitetur, si conflagrare illud exoptat?

Reijcitur precedens expositio.

11 Ergo alij secūdo accipiunt [sulphur] pro symbolo sterilitatis, vult itaq; vt impij domus, & statio aspergatur sulphure, & sale, vt omnino sterilescat, atque solitudine inhorrescat, & nulli habitatori idonea remaneat. Sic Deut. 29. 23. [Dominus sulphure, & salis] ardore [comburens] (terram illam) [ita vt vltra non seratur, nec virens quippiam germinet;] Legendum enim est non [Solis,] vt pleraq; Biblia, sed [Salis,] vt legunt Vaticana Sixti, & Onkelus [sulphur, salsugo, & ardor.] Quare de eadem regione dictum est [Terram fructiferā] (erat enim antea sicut Paradisus Domini) [in salsuginem] (quæ exugit omnem terræ succum, & pinguedinem) (propter, præ) [malitia inhabitantium in ea.] Huic interpretationi fauet verbum [Aspergendi,] nā sicut hic dicitur [aspergendum sulphur,] dicitur ab eadem radice Iud. 9. 45. [seminatum sal super ciuitatem] tum etiam ad eandem sterilitatem pertinere videtur, quod sequitur, [deorsum radices eius siccentur.] Sed hæc etiam expositio, sicut & præcedens, atq; subsequens simili incommodo laborat.

Sulphur ad sterilitatē positum. *Onkel.* זרה 12

12 Proxima itaque est expositio tertia, significari impij domum futuram exitialem alijs habitatoribus: nam non solum homines, sed animalia etiam alia vrbana, atque domestica tetro sulphuris odore fugantur, & insecta animalcula, nec non formicæ intereunt, quorum bona pars in vrbe, & intra priuatas domos viuunt, vt de [Stellione] Salomon scripsit: [Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis.]

Tertia expositio non cohærens. *Animalcula odor sulphuris fugantur.* *Vide Cæli. lib. 4. c. 23.* *Prouerb. 3. 68.*

Quartum locum obtinet expositio Philippi, qui in hæc verba scribit; [Iam de futuris sibi æternis, & magnis
13 cruciatibus in hoc sæculo aspergatur sulphur, vt fumum hic sentiat gehennarum.] elegāter, & argute; vt indicet quasi redundare, & vomi ex illo inferorum [stagno pleno ignis, & sulphuris,] sulphureas scintillas ab tabernaculum impiorum. nam non raro impij dum hic viuunt, præsagiunt animos suos cruciatus futuros, & olent sulphur, quo obruentur in stagno ardente. Olet hæc interpretatio quid allegoricum. Quærenda ergo alia, quæ & literæ, & rei proximior videatur.

Philippus. *Impij præsentientes inferni cruciatum.*

QVINTA, ET SEXTA EXPOSITIO.

Digressio ad priscos in Funeribus ritus, & vsus vnguentorum, florum, herbarum, suffimentorum.

14 QVinto Diuus Thomas, quem Dionysius sequitur, existimat hanc esse circumlocutionem luctus domesticorum in obitu patrisfamilias, odores teteros, & fætidos adhibentium in signum mœroris, sicut etiam nigræ vestes sumuntur a lugētibus. Sed præterquam quod luctus domesticorum (vt non male obijcit Lyranus) potius pertinet ad honorem funeris, quam ad ignominiam impij; sed illum tamen lugendi, & mærendi morem grauibus odoribus adhibitis plane non inuenio: nam quāuis apud Isaiam inter alia supplicia, & mœroris signa sic legamus 3. 24. [Erit pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, &c.] Tamen hæc non spectant ad luctū funeris, sed captiuitatis: nam captiui, siue in vinculis, siue in locis alijs detineantur, semper tamen in pædore, & fœtore viuunt, [& amplexantur stercora.] Præterea, quamuis apud Ezechielem 8. 17. legamus, post factam Adonidis mentionem, quem plangebant fœminæ, viros deinde idololatras coarguit, [& ecce] (inquit) [applicant ramum ad nares suas,] quem fœtidi, & grauis odoris fuisse Hebræorum sententia est. videbantur itaque hi luctui funebri tetrum odorem admiscuisse: sed hæc tamen coniectura infirma quoque est, nam viri illi Solem potius, quam Adonidem adorabant. atque præterea ramum illum adoratum, non fuisse fœtidum, eleganter, atque sapienter ostendit Pater Hieronymus de Prado, Doctor meus, vir pusillus corpore, pietate, & religione magnus, sanctarum Scripturarum scientia, nostro sæculo nemini secundus. cuius primam in Ezechielem commentariorum partem, quam ante mortem absoluerat, diu exoptatam, & expectatam a sapientibus omnibus, magna nunc vtilitate habemus reliquo operis inuidit mors; sed opitulatur etiam nunc diligentia, & labor Ioannis Baptistæ de Villalpando socij quoque nostri. Caietanus e contrario ad extremam funeris ignominiam refert. affirmat enim prisci moris fuisse, vt in domo, & funere diuitis aromata varia cremarentur. Ergo cum pro aromatibus
15 succedit teterrimus sulphuris fœtor, ignominiæ est. Morem vero illum testantur sanè non solum vnguenta pretiosissima, quibus condiebantur, & vngebantur cadauera; sed etiam locus ille 2. Paralipo. 16. 14. de morte Asa, [Posuerunt eum super lectum suum plenum aromatibus, & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione nimia.] Similem ambitionem videre licet in funere Imperatoris Pertinacis, & Seueri, cum in funere consecrati sunt, idest, inter Diuos relati; nam Dio, & Herodianus scribunt rogum pro more confectū ex ingentibus lignis in formam tabernaculi, quod opplebatur aridis fomitibus; Deinde vero aliud minusculum tabernaculum, in quod efferebatur lectus cadaueris, & aromata, atque suffimenta omnis generis, fructus, herbasque, & succos omnes odoratos aceruatim effundebant. De qua re videndus Onuphrius libro 2. Fast. Erat sane solenne in rogum amici defuncti, vel odores, vel cibos etiam conijcere. quo illud Teucrorum pertinet in Misseni funere;

D. Thom. *Dionys.* *Periphrasis luctus.* *Lyran.* *Captiui in pædore iacentes.* *Thren. 4. 5.* *Ramum gestantes viros in luctu Adonidis.* *Hierony. de Prado auctoris Doctor.* *Caietan.* *Priscus funerum ritus vnguentorum, & aromatum.* *Pertinacis, & Seueri funera.* *Dio.* *Herodianus.* *Onuphrius.* *6. Aeneido*

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Coniiciunt. pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium, & subiectam, more parentum,
Auersi tenuere facem: congesta cremantur,
Thurea dona, dapes, fuso crateres oliuo.

Statius

Statius quoque Epicedio in Glauciam,

—— —— Quid ego exequias, & prodiga flammis
Dona loquar? mœstoque ardentia funera luxu?
Quod tibi purpureo tristis rogus aggere crevit,
Quod Cilicum flores, quod munera graminis Indi,
Quodque Arabes, Phariique (palam est ridique) liquores
Arsuram lauere comam? —— —— ——

Hunc ipsum sibi aromatum honorem præparauit Cleopatra; nam (vt Florus scribit.) [incautiorem nacta custodem, in Mausoleum se recepit, maximo, vt solebat, induta cultu, in differto odoribus solio, iuxta suum se collocauit Antonium, admotisque ad venas serpentibus, sic morte, quasi somno, soluta est] *(Florus li. 4.)* *(Cleopatra mors.)*

Quid plura? [Ducentæ decem lecticæ refertæ odoribus,] afferunt cum L. Sylla [quædam etiam iustæ magnitudinis imago thure, & cinnamomo ingentis pretij formata] vna cum cadauere incensa fuit. *(Plutarchus in Sylla.)*

16 Adhibebātur vero odores propter graueolentiam vstrinæ, cum cremabatur cadauer. Propterea etiam Varro scribit cupressum adhibitam ad funera, ne populi circūstantis corona offenderetur deusti cadaueris odore; cui incommodum tum odoribus, quos diximus, tum floribus, & frondibus odoratis spatijs, aut super lectum cadaueris, aut super sepulchrum, occurrebatur melius. Sic Marcellus honorabat Anchisis sepulturam lilijs, & floribus. *(Cur odores adhibiti in funeribus.)* *(Varro.)* *(Virg. 6. Aeneid.)*

—— —— —— Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. —— —— —— ——

(Flores, & rosam funerabus.)

Adhibebant etiam rosas, quarum vsum post alia encomia, indicat Anacreon;

(Anacreon. in hym. de Rosa.)

Quid plura? nonne multis
Medicina certa morbis?
Defendit hæc sepultos;
Hæc tempori resistit.

Myrtum etiā adhiberi in funeribus, scribit Plutarchus. Theophrastus vero Pothum florem subalbidum: atque eundem quoque innasci tumulis tradit Plinius: Philostratus Amaranthum, & omnitandem florum, frondiūque odoratarum genere, funera, atque sepulchra honorata testatur Sophocles inducens Orestem ad patris tumulum hæc ponentem, vt Chrysotemis refert Electræ. *(Plutarc. in Aristid.)* *(Theoph. li. 6 de hist. plā.)* *(Plin. lib. 21 c. 10.)* *(Sophocles in Electra.)*

Simul ac enim veni ad vetus bustum patris,
E summo ibi tumulo recentis copiam
Lactis video, tumulumque per gyrum patris
Omnis coronatum genere florum.

Ergo his omnis generis floribus, frondibus, lignis odoratis, rosis, Amarantho, myrto, cupresso, thure, cæterisque aromatis oppone ex altera parte [sulphur:] vtraque separatim conijce in rogum: illinc videbis pietatem, & honorem extremum erga defunctum efflari; hinc vero omne dedecus, & ignominiam fumare; afficique impij cadauer extremo post mortem supplicio, quale illud est [Erit pro suaui odore fœtor.] Opportune quidem; nam cum antea esset impius ex illorum grege, [qui lasciuiūt in stratis suis optimo vnguento delibuti,] postea in lecto, & [tabernaculo] illius [aspergetur Sulphur.] Ergo iustum est iniqui supplicium istoillo, & consueto carere honore, & odore funebri: sicut & de Ioram dicitur 2. Paralipom. 21. 19 [Mortuus est infirmitate pessima, non fecit ei populus secundum morem exequias, sicut fecerat maioribus suis.] *(Isa. 3. 24.)* *(Amos 6 4. 6)* *(Impiorū voluptati respondēt supplicium.)*

SEPTIMA, ET VLTIMA EXPOSITIO PROBATVR.

Sulphuris in Lustrationibus vsus, ritus, religio multiplex Digressio.

17 SEptimo tandem illud videtur sicut cohærentius, ita vero similius, vt cum dixisset Baldad impij domum ab alieno habitatore occupandam; nunc quasi præcastigationem adhibeat, non prius inhabitandam, quam lustrata fuerit, & expiata ominosa illa habitatio; neque prius quam fuerit numen Diuinum solenni aliquo ritu, & cærimonia expiatoria placatum, quod paulo ante, & habitatori, & domicilio iratum se præbuerat. Ad expiationem autem, & lustrationem domorum, sulphur adhiberi solitum, testatur Plinius lib. 35 c. 15. sic scribens: [Sulphur habet in religionibus locum, ad expiandas suffitu domos] Sic sane Homerus inducit Vlyssem post cædem procorum, atque impudicarum famulatum, sese purgātem, & domum, perfecto funere, lustrantem. *(Sulphur ad domos expiandas adhibitum.)* *(Pli. lib. 35. c. 15.)*

Abluere hinc fœdas properare manusque, pedesque.
Mox ad Dulichium, perfecto munere, gressum
Contendunt pariter, qui sic affatur anilem
Nutricem Huc mihi fer, anus o charissima, sulphur,
Atque ignem, præsens tetri medicamen odoris.
Nam lustrare domos, lasosque adolere Penates
Ipse paro —— —— —— ——

(Hom. Odys. 22.)

Et quamuis quidem in lustrationibus multa alia delusa adhiberet antiquitas; sed nihil perinde necessarium ea æstimabat, quam [Sulphur.] adhibebat videlicet ad quarumuis aliarum rerum expiationem, & purgationem Carmina etiam magica, Oua, Tædam, Aquam marinam, Asphaltum, Laurum, sed cum Sulphure. Amatorium illud est: *(Sulphur ad aliarum rerum expiationem.)*

Et veniat, quæ lustret anus lectumque locumque,
Præferat, & tremula Sulphur, & Oua manu.

(Ouid. lib 2. de arte.)

Apuleius nauim dedicatam Isidi, & a Sacerdote solenni ritu expiatam, scribit his verbis [Ibidem simulachris rite dispositis, nauem faberrime factam, picturis miris Aegyptiorum circumseptus variegatā, summus Sacerdos Tæda lucida, & Ouo, & Sulphure, solennissimas preces de casto præfatus ore, quam purissime purificatam, Deæ nuncupauit, dedicauitque] In re quoque rustica similiter solere fieri, scribit Columella lib 8 c. 5. quod est, [De seruandis, & supponendis ouis. Antequam] (inquit) [cōsternant ea, diligenter emundant, paleasque, quas lustraturi sunt, sulphure, & bitumine, atque ardente tæda perlustrant: & expiatas cubilibus injiciunt. *(Apul. lib. 11)* *(Nauis nati qua expiatio dedicatioque.)* *(Collumella)*

Varia præterea loca, vestes, & hominis caput, illa plusquam venefica, Sulphure purgat Cinthia.

Deinde quemcumque locum externo tetigere puella,
Suffiсit, & pura limina tergit aqua.
Imperat, & totas iterum mutare lacernas,
Terque meum tetigit sulphuris igne caput.

(Proper. lib. 4 Eleg 9.) *(Amatoria expiatio.)*

Hominica ipsos post ususam vmbram inferam, simili ratione purgari, & lustrari memorat Iuuenal. Satyra illa 2. quæ est de obscœnis Poetis. *(Iuuen.)*

—— —— Quoties bene tulit ad illos
Vmbra veni, cuperent lustrari, si qua darentur
Sulphura cum tædis, & si foret humida laurus.

Senis Aegonis iuuentutē Medea hoc veneficio reparat.

Bacchantum ritu, flagrantes circuit aras,
Multifidasque faces in fossa sanguinis atri
Tingit, & infectas geminis accendit in aris,
Terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

(Ouid. 7. Meta.)

Pulchre Poeta Claudianus in sexto Honorij Consulatu, describit Alaricum se aduersus Stiliconis potentiam, sed frustra lustrantem. *(Claudian.)*

—— —— Instante fugam Stilicone, tetendit,
Expertas horrens Aquilas comitante euntem
Pallor, & atra fames, & sancio liuidus ora
Luctus, & inferno stridentes agmine morbi.
Lustrale sic, triste, facem, cui lumen odorum
Sulphure cæruleo, nigroque bitumine fumat,
Circum membra rotat doctus purganda Sacerdos,
Rore pio spargens, & dira fugantibus herbis
Numina, Terrificumque Iouem, Triuiamque precatus,
Trans caput auersis manibus, iaculatur in Austrum,
Secum rapturas cunctata piacula tædas.

(Lustratio priscorū aduersus hostes.)

Ex his iam videre licet [Sulphuris] suffitum in bonū accipi contra dira omina, & tristes euentus, eamq; superstitionem antiquitatis, ansam potuisse sumere ex ipsa [Sulphuris,] & [Ignis] natura: nam vt Proclus lib. de Sacrificijs, & Magia dixit: [Sacerdotes per mutuam rerum cognationem, compassionemque conducebant in vnum, purificantes, cum oportebat, Sulphure, atque Asphalto, id est bitumine, aqua aspergētes marina. Purificat enim Sulphur quidem propter odoris acumen, aqua vero marina propter igneam portionem. *(Proclus.)* *(Purgātium rerū natura)*

18

Sed Iob (inquis) multo antiquior est his Romanorum atq; Græcorum Superstitionibus, Funeribus, Ritibus Sanè quidem. Sed cum huiusmodi consuetudinum nullum certum initium, nullumq; certum auctorem inuenio, coniectura mihi est, antiquissimas esse, itaq; hunc [Sulphuris] in ex- *(Romanorū, & Græcorū ritus manasse ab Aegypto.)*

in expiationibus vsum Romanis, Græcisq; priorem, ad *Strabo.* Aegyptios,& prima illa sæcula referri oportere. Cuius rei,atq; nostræ, illud vltimo testimonium addam.quod vt Strabo lib 16.scribit;[Aegyptij bitumine ad mortuo- *Aegyptij bitumine cadauera condunt.* rum conditura vtuntur] Bituminis autē nomine intelligit profecto sulphur: loquitur enim de bitumine Sodomæ,& Iudææ.quod ex Posidonij sententia dicit.[coagulatio otio] & alijs eius modi fœtida humoribus inspersis, vides igitur Aegyptios in re funebri vsos sulphure. Quid ni igitur,& Arabes,atq; Idumæos?atq, non plura de sulphure,ne plus iusto grauior fit illius tractatio.

Septuaginta paraphrasis. Quod vero videbatur vltimo loco edisserendū, quorsum Septuaginta legerint,[Habitabit in tabernaculo suo in nocte sua;] mihi perobscura nox est. Forte quidem vsi sunt paraphrasi, & amplificatione quadam exilij, & *Nicetas.* extremæ egestatis impij: nam Nicetas testatur in alijs codicibus legi; [In corpore suo.] atque significare; [nihil præter suum ipsius corpus fore sib reliquum] :andemque sententiam apud Theodotionem his verbis haberi; *Theodotio.* [Habitabit in tabernaculo eius inopia.

XVI. Deorsum radices eius siccentur, sursum autem atteratur messis eius.

1 *Futurum pro Imperatiuo Radices quid allegorice. Arboris ad impium translatio.*

2 *Atteri,& indurari in sacro sermone quid. Illustratus Dauid. Quid Messis.*

3 *Quid radix. Quid fructus. Omnis felicitas in radice,& fructu. Explicatus Isaias. Quanta radicum altitudo.*

1 REm eandem repetit,& amplificat alia translatione arboris,cum qua impius,non semper florens, comparatur. Qui videbatur(inquit) firma radice,longe,lateque passis ramis,florente coma, [siccetur.] proprie,[siccabitur.] Futurum cum imperatiuo permutatur sæpe. Exarescet impius radicitus Græci per[radices,] securitatem]intelligunt; Quod maxime firmum,& protectum ab iniurijs cœlestibus videbatur, exarescet;conflagrabit fulmine nam hoc genus imprecationis ad ignem,aut fulmen respicit,quo ictæ arbores exarescunt,vt c 15.30.dictum est ab eadem radice: [Ramos eius arefaciet flamma.]similiter comminatur Malachias impijs;[Ecce dies veniet succensa,quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula.] (.i.quamuis virere videantur,siccabuntur.)[& inflammabit eos dies veniens,quæ non derelinquet eis radicem,& germen]Intellige etiam per[radices] occultiora,& abstrusiora consilia; spes in imo pectore recōditæ quibus nitebatur impius,exurentur, vt nihil amplius viride,& florens proferre possit, vt virescere rursus, aut felicitatem recuperare minime possit,proferetur deinceps nihil ad speciem gratum,neque ad vtilitatem opportunum.

Arboris arefactæ cum impio translatio.
Futuri cum Imperatiuo permutatio.
Radices quid.
Periphrasis fulminis ictæ arboris.
יבש
Radices, recondita cōsilia.

Morbus exurens. Quid si etiam,per[radices] (vt ad vim morbi exurentis,quo ardebat, & exaruescebat Iob,respiciat)intelligat humidum radicale,quo exucto,& cōsumpto,interit homo,nec vllam deinde ramorum, & filiorum posteritatē producere potest? Est autem ariditas extremum malum *Ariditas malum radicis.* radicibus,sicut & profluentes aquæ,maxima lætitia. Vide sup.c.28.Vers. 19 [Radix mea aperta est secus aquas.]

2 [Sursum autem atteratur.] Atteretur,proprie,[succidetur,resecabitur.]Verbum idem,quod in Ps 89.6 [Mane floreat, & transeat, vespere decidat] (Hieronymus, [conteretur.]prop.[resecabitur, circumcidetur,] i.omino præcidetur:)indurei(postquam indurue rit exucto humore,qui mollefacit herbas,)[& arescat.Messis]prop.germina,propagines,rami,palmites, denique id, quod ex arbore demeti,& decerpi solet.Intellige,vel filios Iob,qui iam videbantur matura seges,qui præcisi fuerant messoria mortis falce;vel cœpta, & desideria, quæ in homine sunt,velut in arbore flores; Nihil(inquit)erit,quod impij in cœpta promouere possit. Quare Deus decutiet ex infausta arbore florem,præcidet ramos, truncum quoq; in frusta concidet, ac, ne vlla ex iniqua radice germinis spes relinqui possit, ipsas etiam radicum fibras exuret.

כול
קצר
Messis quid allegorice.

v. in frusta concidet...

3 Imprecatur vtique infelicia cuncta. sicut Isaias omnem felicitatem Iudaici Regni Ezechiæ pollicetur.4 Reg.19. 30.[Quodcumque reliquum fuerit de domo Iuda,mittet radicem deorsum, & faciet fructum sursum.] vbi pro [fructu,] non solum quod vere fructus est, sed quod ex radice nascitur, vt in tritico calamus ipse, intelligi dēt; dicunt enim,quanta est profunditas radicum,tantam esse & totius arboris, aut herbæ ascendentia altitudinem. Quod peculiariter de Aesculo scribit Plin.lib.16.c.31.ex auctoritate Virgilij 2.Georgic.

Aesculi radix tanta altitudine quanta ramus. Plinius. Virg.

Æsculus in primis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra,neque imbres.
Conuellunt ——— ——— ———

Et rursum Isa 27.7 [Qui ingrediuntur impetu ad Iacob] (Hieronymus ex Hebræo legit: [Qui egrediuntur de radice Iacob.] ad verbum;[Venturis radicabit Iacob.] Noster autem per paraphrasim dixisse videtur [filios Iacob a parente,tanquam a radice, impetu venire,]i.vehementer crescere,& pullulare)[florebit,& germinabit Israel, & implebunt faciem orbis semine.] ita & radicum, & germinum, ac fructuum felicitatem significat; econtrario vero Baldad videtur inducere Deum male precantē iniquæ arbori,sicut postea ficulneæ Matthæi 21.19. [Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum.& arefacta est continuo ficulnea.

Parens filiorum radix.
Arboris felicitas.

XVII. Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen eius in plateis.

1 *Perire aliquid.Hebraismus. Illustrata varia loca.*

2 *Quid nomen. Quid vocari. Quid Vocatus ex Hebræo,& Græco. Illustratus Moyses,& Paulus.cur hic se cōmēdet.*

3 *Memoria,& memoriale quid. Titulus Absalon. Filij parentum nomen,& memoria.*

4 *Platea quid Quorsum instituta. Expositus locus Regum.*

5 *Funerum laudationes. Antiquorum Persarum, Aegyptiorum, Græcorum, Romanorum.*

CVius arboris radices, & radicū fibræ extirpatæ sunt, nulla potest esse memoria:nam non poterit inueniri amplius locus eius. [Memoriam perire,] est nullam relinqui,aut esse memoriam. Hebraismus familiaris Hebræis;[Perire diem.]Iob 3.vers.3.non esse diem; [Perire fugam.]Psal 141.vers.5.non esse effugium,aut euadēdi locum,[iter perire.] Psal.1 6 est, viam amplius non esse,sed desinere in præcipitium;[Spem perire] Prouer. 10 28.nullam esse spem. Nec vero,inquit, apud superstites diuturna erit illius memoria; sed neq; illati post mortem vllam habebit impius laudationem, aut supremum funeris honorem: nam [non celebrabitur nomen eius] Paraphrastice, sed sapienter redditum ab interprete,cum in fonte tantum sit: [Non nomen ei] nam [nomen] in Scripturis,illam ipsam celebritatem,& famam in se continet. Num.16 2.[Surrexerunt contra Moysen viri proceres synagogæ,* & qui tempore Concilij per nomina vocabantur.] i propter nomen celebre sapientiæ, & consilij Quare ad verbum legitur ex Hebræo, [Principes congregationis, viri nominis] Onkelus; [Viri nominati] Septuaginta [Senatores concilij,& viri nominati.] Sic & Num. 1. 15.[Hi nobilissimi Principes multitudinis [Tygur.] Illi magni nominis erant in cœtu.] Ad verbum:[Illi vocati in cœtu.] i.nominati,famosi,celebres(nam [vocari.]nominari est)Septuaginta: [Hi vocati synagogæ.]& eleganter obseruant Scholia Græca vocem. [Epicleti,] significare et nobilem,ac similem multiplicitatem,& notionem esse in dictione Hebræa. qua ratione Paulus, vt Euangelium Romanis gloriæ cupidis,ex prædicantis ignobilitate nō fieret contemptibile,se commendat, quod sit [Vocatus Apostolus] i.Apostolus ille nominatus, & celebris,& singulari quadam ratione præ cæteris Apostolis, [segregatus in Euangelium Dei.] Ergo quamuis in Hebræo, & Græco tantum habeatur, [Nomen,] claritatis gratia recte additum est,[Non celebretur nomen eius.

1 *Comminata arboris translatio.*
Hebraism.

2 *Nomen de celebritate famæ.*
**Los que en manan en Cabildo por la fama, q tenian de buen parecer.*
Onkel.
LXX.
Tygur.
Ἐπίκλητοι
Cur se Paulus Romanis commēdet.
Rom.1.1.

3 Secunda autem hæc pars potest esse primæ expositio, vt[memoria,]sit memoriale,& honorificum nomen: Solet enim Scriptura hæc duo coniungere, [memoriale,& nomen] vt Exodi 3.15 cum præcessisset nomen[Iehoua] subditur: [Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione, & generationem].i.hoc est meum nomen memorandum,& frequenti apud mortales memoria vsurpandum & Hoseæ 12 5.[Dominus] (Iehoua,hoc,inquam,nomen)[memoriale eius] id est, hoc

Nomen cū memoria coniunctū, quid significet.

hoc nomine, quod affert beneficentiam, Dei recordabuntur mortales. ſic igitur hoc loco; [Peribit memoria, & non celebrabitur nomen.] perinde eſt, ac ſi diceret; non relinquet vllum honorificum nomen, per quod illius recordentur poſteri. Scio etiam, [memoriam] & [nomen] ad filiorum poſteritatem pertinere: nam filij paternū nomen retinent, & in memoriam reuocant parentem, quãuis iam defunctum. vt 2. Reg. 18. Verſ. 18. Cum Abſalon erexit titulum, ſiue trophæum ex ſuo nomine, dixit; [Nō habeo filium, & hoc erit monimentum nominis mei.] Proprie ex Hebræo; [Non eſt mihi filius, qui conſeruet memoriam nominis mei.] Sic igitur vtrumque poteſt cadere in præſentem locum, vt dicatur impius, & filiorum poſteritate, & omni nominis memoria, & honore cariturus, vt illius iam defuncti nullum extare poſſit monumētum honorificum. Vide infra. Verſ. 19 nu. 1.

Memoria, & nomen, de filijs.

4 [In plateis,] ad quas confluere ſolet frequens turba, & vbi varijs de rebus miſcentur colloquia: nunquam in cōuentibus incidet ſermo de impio, vt qui omnino abierit ex memoria mortalium. Polychronius lectio: Symmachi; [Non erit nomen eius in faciem fori,] hanc interpretationem adhibet; [Nec in amicorum, neque in alienorū verſabitur memoria.] Eadem fere Auguſtini lectio: [non ſit nomen ei in facie platearum.] quod ipſe explicat: [tollatur de memoria populi.]

Polychronius. Auguſtinus.

Illuſtrata lectio LXX.

Sed quid, quod Septuaginta illud, [in plateis,] pro externa parte, aut extraneo honore accipiunt, & totam ſententiam in contrarium ſenſum ſub affirmatione conuertunt? [Erit nomen ei ſuper faciem extra.] Ambroſius vero ſic legit: [Erit nomen ei, in faciem extraneo.] Certe quamuis cōtrarius ſenſus videatur, potius tamen eſt prioris amplificatio, ita vt non ſolum illius memoria nulla ſit apud homines, ſed vt, ſi quando incidat, accidat ingratiſſima. Eleganter in hanc rem exponit Olympiodorus, [nomen eius vſq; adeo dirum erit, & execrabile, vt quicumque illud auditurus eſt, ſolius nominis odio, ſit faciē auerſurus a dicente.] Vides igitur quam varie accipiatur nomen [plateæ.] Certe in Hebræo eſt nomen [Hhuts, de quo ca. 5. Verſ. 10. diſputauimus, & proprie id ſignificat, quod extra priuatas domos eſt, quicumq; ille locus ſit, ſiue via, aut platea, aut extra vrbem campus, aut deſertum. Neque vero hoc tantum loco, ſed etiam 3. Reg. 20. 34 inuenitur [Platea; Fac tibi plateas in Damaſco.] Quo nomine non intelligo, id, quod Latini [platearum] nomine intelligere ſolent, videlicet viam latiorem intra vrbem, ſed quemcumq; locum, aut aream, etiam extra vrbem, in quā populus conuenire ſolet, vt ſunt fora certum venalium, vbi nundinæ, & mercatus inſtituuntur. Permittebat igitur Benadab Rex Syriæ, [plateas,] & nundinas in Damaſco, ex quibus Achab acciperet vectigalia ſub nomine tributi. Quare per Metonymiam [plateæ] erit hominum multitudo ex diuerſis partibus confluens, vbi de rebus nouis inſtruuntur: nam eo dicuntur nundinas inſtitutas fuiſſe, vt pagani, & villani ex pagis, & villis conuenirent ad mercatum, & mercium quæſtum, aut negotia quæque ſua curanda. Tum etiam, vt ſcita, atque conſulta referrentur frequentiori populo, & leges promulgarentur, vt ex Rutilio ſcribit Macrobius 1. Saturn. c 16. Ergo dicet Baldad, qui ad plateas, & nundinas conueniret, minime auditurum ab aliquo eiuc mortem impij, videlicet in rerum memorabilium numero a nemine reponendam.

Olympiod.

Platea, nomen multiplex חוץ

Platea apud ſacros non idem, quod apud Latinos.

Nundinarū inſtitutio.

Macrobius.

5 Sed exiſtimo ſane, Latinum interpretem hoc [platearum,] & celebritatis funebris nomine reſpicere voluiſſe, ad eam funerum conſuetudinem, qua Regum, & illuſtriū virorum laudes, ad ipſum cadauer, in publico vrbis foro decantabantur. quod cum apud Romanos, atque Græcos in vſu fuerit, ipſis Romanis, atque Græcis antiquius eſſe cenſendum eſt. Tetigit rem hanc Philippus presbyter eleganter. [In plateis (inquit) atq; in portis Reges quondā, & iudices reſidebant: & ideo an, nec ibi laudem, & prædicabilem famam impius homo integritatis, atque iuſtitiæ habeat, vbi Regum, & potentiorum nomen ſolet virtutū ſuarum merito celebrari.] Sic ſane in foro, aut in Campo Martio Imperatores poſt mortem laudabantur, cremabantur, & in Diuos referebantur, quam rem nemo ex Romanorum rerum ſcriptoribus non luculenter teſtatur, Dio præſertim, & Herodianus, cum Auguſti, Seueri, & Pertinacis conſecrationem ſcribunt. Conſecrationis huius antiquos ritus diligenter colligunt Onuphrius lib. 2. Faſtorum. Hubertus Goltzius, atque Ioannes Roſinus lib. 3. Antiquit. Romanarum c. 19. Sed in rem noſtram vnus nobis Polybius lib. 6. ſatisfaciet, ſcribens in hæc verba: [Si quando apud Romanos quiſpiam ex illuſtribus viris ex hac vita diſceſſerit; elato funere portatur ad roſtra, ſic dicta, in forum, & nunc ſtans conſpicuus, & nunc obuolutus, neq; raro vniuerſa plebe circunſtante, roſtra aſcendit, ſiquidem filius adultus ſuperſit, ac præſens exiſtat, ſin vero alius quiſquam ex ipſius genere; ac demortui virtutes, & quæ in vita præclara geſſit, deprædicat: & hinc accidit, vt multi admoueantur, & quæ geſta ſunt inſpiciant, fiantq; non illi modo; qui operum illius fuerunt conſortes, ſed & cæteri vſq; adeo compatientes, vt caſus eiuſmodi non ſolum illis, qui periclitantur proprius, ſed & populo videatur eſſe communis.] In eandem quoq; rem idem paulo inferius [Qui iam de ſepeliendo mortuo concionatur, etiam de alijs diſſerere incipit. idque primum de maiore natu, ex his qui præſentes ſunt, recēſens, quid quiſq; illorum conſequutus ſit, ac geſſerit, vnde fit, vt frequenter bonorum virorum præconia virtute acquiſita renouentur, ac celebritas eorum, qui honeſte aliquid geſſerunt, immortalis, & gloria illorum, qui patriæ beneficerunt, multis innoteſcat, & ad poſteros propagetur.] Sed firmius erit, vt & antiquius, Ægyptiorum teſtimonium, quod de Regum quoque funere refertur a Diodoro Siculo lib. 2. cap. 3. quod de Regum inſtitutione, moribus, vita, & funere eſt. nam poſtquam per ſeptuaginta dies populi luctum deſcribit, de reliquo ſic ſcribit; [Hoc tempore, quæ ad pompam funeris ſpectant, præparantes, poſtrema die corpus in arca conditum ante ſepulchri aditum ponunt, ibi breuiarium in vita a Rege geſtorum de more recitant, volentique facultas datur defunctum accuſandi: adſtant Sacerdotes mortui recte facta laudantes. Populus is permagnus eſt, qui exequias circunſtant; applaudit veris laudibus: in reliquis magno reclamant tumultu: quo accidit, vt plures Reges, repugnante multitudine, ſolito caruerint ſepulchri honore, ac magnificentia. Is timor coegit Ægypti Reges iuſte viuere, veritos futuram poſt mortem, plebis iram, atq; odium ſempiternum.] Hic iam vides Regum iuſtorum nomina celebrari in plateis; impiorum, non ſolum nullis laudibus ornari, ſed reclamante populo ira incredibili, & odio ſempiterno excipi.

Laudatio defunctorū in ipſo funere.

Philippus.

In Campo Martio Imperatorum defunctorū indigitatio.

Dio. Herodianus. Onuphrius. Goltzius. Roſinus.

Polybius. Priſci funerum ritus.

Ægyptiorū Regū funus Diodorus.

XVIII. Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum.

1 *Sententia impersonalis actiua. Expellere quid, Explicatus Moyses.*

2 *Lux, & tenebræ varie accepta.*

3 *Orbis, & terra pro peculiari aliqua regione. Illuſtrati David, & Iſaias.*

4 *Quid transferre in ſacro ſermone, & in Ieremia. Quid Moueri.*

1 EXpellet.] Sententia ſine ſuppoſito, quare alij ſupponunt [dolores,] aut [calamitates.] Vatablus, [Morbi, & afflictiones.] Titel. & Dionyſius; [Deū] qui eſt auctor ſupplicij impiorum; is enim [iubet] impium [ligatis manibus & pedibus] mitti i tenebras exteriores, vbi erit fletus. Sed ſententia elegantior, et ſignificantior, ſi impersonaliter accipiatur, vt indicatur in Hebræo, in quo pluraliter legitur, [expellent] etiā in Græcorum Catena, [expellant] aut extrudant, & in Septuag. Complut. Secunda pars pluraliter quoq; legitur; [De orbe tranſtulerunt.] igitur [expellet] idem eſt, quod [expelletur] quod verbū [Delere] aut [ſubuertere] alijs locis redditur a Vulgato, eſt videlicet expellendo delere, & penitus ſubuertere. Cuius vocis proprietas exprimitur Deut 9. 3 [Deus tuus ipſe tranſibit ante te, ignis deuorans, atq; conſumens, qui conterat eos, et deleat, atq; diſperdat ante faciem tuam velociter.] Nam quāmuis illa vox originalis hoc loco nō ſubſit, ſed illius proprietas omnibus alijs explicatur; nam eſt idem ſenſus Deuteronom. 6. 19 vbi in ſimili ſententia eſt illud verbum, de quo agimus; [vt deleret (expelleret, & deleret expulſos) omnes inimicos tuos coram te.]

Vatab. Titelm. Dionyſ.

LXX. הדף

2 De luce in tenebras.] Diuus Gregorius, & Th & communius Latinorum cum Niceta explicant de luce temporalis felicitatis, in miſerias, & ærumnas Philippus: [De luce temporaria in æternas tenebras.] Simplicius, & commodius ad rem præſentem, & ad ſignificationem expellendi,

Gregor. D. Thom. Nicetas. Philippus.

Varia expositio. pellendi, aut delendi, quod de [luce] ac splendore nominis ac famæ, [in tenebras] sempiternæ oblivionis. Forte *Tenebræ sepulchri.* etiam de [tenebris] sepulchri, nam cum videatur hactenus de scriptum impij fumus, nunc videbatur reliquum, vt iam cadaueris cineres in obscuro, & abscondito loco repositi perpetuis obliuionis tenebris obscurarentur.

3 תבל Et de orbe.] Non solum de sua patria, & natiuo solo delebitur illius memoria, sed etiam de vniuerso [orbe;] nam nullib' gentium, neque ipse, neque ipsius memoria permittetur viuere vox proprie significat [orbem] habitabilem [terra] autem, totam terræ massam, & globum. *Orbis, et terra quo differant.* quare cum [Orbis terræ] aut terrarum dicitur in Scripturis, non tam significat vniuersum terræ ambitum, sed potius habitationem, aut partem habitabilem terræ, vt indicatur, & exponitur Ps. 23. 1. [Orbis terrarum, &] idest, *Orbis acceptio angusta.* qui habitant in eo.] Quare [transferri de orbe] erit de memoria hominum, qui terram habitant, aboleri. Sed aliquando non pro vniuersa terra habitabili, sed pro ea parte, aut prouincia, de qua sermo est iuxta subiectam materiam, accipitur. Exempla in promptu, Isa. 13. 11 [Visitabo super orbis (Regni Babylonici) mala.] Isa. 14. 17 [Qui posuit orbem] (idest Ierusalem, aut Regnum Iudaicum: loquitur enim de Rege Babylonis, qui vastauerat Ierusalē) [desertum, & vrbes eius destruxit.] Quare hoc etiam loco cū dicitur impius [transferendus de orbe] intelligi poterit, de suo Regno, de sua regione, prouincia, & patria.

4 Transferet.] Transferent, transferetur, proprie amouebitur, longius facient eum fugere; discedet celeriter e *Moueri, quid.* mortalium conspectu. Sic ab eadem radice Ierem. 18. 3. [Non erit, qui habitet in ea ab homine vsque ad pecus, & moti sunt] (translati recesserunt, fugerunt velociter) [& abierunt.]

XIX. Non erit semen eius, neque progenies in populo suo; neque vllæ reliquiæ in regionibus suis.

1 *Semen, & progenies de vniuersa prosperitate. Filij parentum nomen. Illustratus Dauid.*
2 *Parentis moribundi solatium astantes filij. Explicatus Moyses.*
3 *Extremum spiritum excipiendi, & claudendi oculos.*
4 *Reliquiæ, & relinqui in sacro sermone. Exilium impiorum.*

a Semen.] Neque filius; [Progenies] neq; ex illius semine nepotes, aut posteri, qui illius nomen, & memoriā sustineant. In Hebræo, [non filius ei, non nepos.] eadēq; originalia nomina vertit Interpres Isaiæ 14. 22 [Germē,] *LXX.* & [progeniem.] Septuaginta autem expresserunt, quid damni ex posteritate redundet in impium: [Non erit co- *Filius, est nomen parentis.* gnominatus in populo suo.] Perinde est enim habere filium, atq; suum nomen derelinquere. Quare quod Ps 71. dicitur (Hieronymus [vltra) solem permanet nomen eius.] Multi filij nomen eius deducent in omnes genera- *Christi Iesu memoria, opera, & filij.* tiones: perpetuitas Christiani nominis, & gloriæ Christi in multis filijs, vel, ita celebria erunt Christi Domini gesta, & miracula, ac si singula opera essent filij, qui sunt memoriale sui parentis. ergo propagabitur nomen eius *LXX.* sapienter itaque illustrarunt Septuaginta tum nostram, tum Hebræam lectionem. Et quidem sapienter etiam Baldad hanc imprecationem abolendæ posteritatis impij, illius morti, & funeri iam descripto adiungit: nam efficit mortem acerbissimam. Sicut e contrario moribundi parentis vnicum est solatiū, filij superstites: Iis enim, & pater superesse, & viuere censetur. Disputat hac de re *Origenes.* eleganter Orig. hom. 4. in Ezech.

2 Propterea dictante natura, & fieri exigentibus moribun- *Moribundis parentibus adstantes filij.* dis, adstant filij, vt in Iacob perspicitur Genes. 49. quod etiam ipsi filij Iacob seruarunt, nam suos filios accersierunt iam moribundi, vt narratur in illo antiquissimo volumine, quod Testamentum duodecim Patriarcharum inscribitur. Cuius testimonio libenter vtitur Origenes homil. 7. in Iosue. Quamuis enim parentes semper dile- *Quondam filij parentibus superstantes.* xerint suos filios, sed [in finem dilexerunt eos.] Quod etiam quasi in solatium naturæ Deus largiebatur priscis seculis, vt nullus filius ante patrem moreretur, vt obseruauit *Epiphan.* Epiph. libro 1. contra hæreses, tom. 2. sed potius parentes morientes, viderent, atque relinquerent filios successores: donec in supplicium idololatriæ Thare pater Abraham, qui dicitur fuisse auctor, & artifex fingendi idola, *Thare idolorum artifex.* primus punitus est morte sui filij adhuc viuens. Vnde (inquit Epiphanius) admiratione ducta Diuina Scriptura *Gen. 11. 28.* adnotauit dicens: [& mortuus est Aram ante Thare patrem suum in terra natiuitatis suæ.] Idemque Epiphan. refert quorundam Hæresim, qui non aliam resurrectionem admittebant, quam eam, qua censebatur rursus viuere in ipsis filijs parentes mortui. Ergo oportet, acerbissimam existere mortem, cui nulla posteritatis, aut vitæ in suis filijs spes conceditur, & cui filij non adstant qui pro

3 extremo solatio, extremum quoque osculum infigant moribundo parenti, quasi extremum illius halitum, & spiritum osculo, & ore suo excepturi. quod munus Ioseph, vtpote charissimus, & suorum fratrum princeps parenti præstitit, vt Genes. 50. 1. dicitur: [Ioseph ruit super faciem parentis flens, & deosculans eum. Similem Abascantij pietatem in coniugem Priscillam describit Sta- *Statius.* tius lib. 5. Syluarum.

Hæc aueus labens, sociosque amplectitur artus.
Haerentemque animam non tristis in ora mariti
Transtulit, & caram pressit sua lumina dextra.

Illud quoque rogat Deos Penelope scribens ad Vlyssem, vt Thelemachus filius vtriusque parentis oculos clauderet;

Dij, precor, hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis, *Ouid.*
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Hoc quoque pro ingenti solatio promissum est a Deo Iacob proficiscenti in Ægyptum, [Ioseph ponet manus *Genes 46. 4.* suas super oculos tuos] idest, superstes erit tibi. Ergo infœlicissimus impius, cui non filius, non nepos, non reliquiæ vllæ propinquorum, qui morienti iusta persoluant.

4 Neque vllæ reliquiæ.] Indicat Nicetas nomen [reli- *Nicetas.* quiarum] ad facultates impij pertinere, quarum possessio ad alienos transibit. Sed melius abstractum pro concre- *Abstractū pro concreto.* to; nam vox originalis significat, residuum, reliquum, superstitem, nimirum eum, qui ex communi populo euadit, & ex communi clade relinquitur superstes. Quare ver- שריד bum Originale [Sarad,] quod est relinqui, aut remanere, *Relinqui, aut Remanere pro Euadere.* aliquando commode vertitur, [Effugere.] Iosue 10. 20. [& saluari] ibidem vers. 28. aliquando vero [Remanere] Ier 42. 17. [Nullus de eis remanebit, neque effugiet.] sed hoc ipso verbo [Relinquendi] Threnor. 2. 22. [Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur.] *LXX.* Vim ergo assequuti sunt Septuaginta vertentes; [Neque domus eius saluata.] Ergo aut paternæ domus incendio posteritatem omnem conflagraturam.

5 In regionibus suis.] In suis locis, domicilijs, habitationibus, vbicumque terrarum fuerint, insilient in illos ex paterno incendio funestæ & exitiales scintillæ. Dicere etiam possis ex vi vocis Originalis; in peregrinationibus suis. nam, [Gur] peregrinari est, & habitare tanquam aduenam, non tanquam indigenam. Exilium ergo, & miseram peregrinationem illis imprecatur Baldad.

XX. In die eius stupebunt nouissimi, & primos inuadet horror.

1 *Dies pro calamitosa. Cur dies extremus dicatur impiorum. Illustratus Dauid. & Ieremias. Mors, de vita iudicat.*
2 *Nouissimi in sacro sermone qui dicantur. Quid post, aut postea. Tempus nouissimum.*
3 *Varia expositio. Quid stupor, & stupere in sacro sermone.*
4 *Quid horror. Quia tenere. Impiorum supplicium horrendum.*

1 In die.] Extremi diei calamitas, cum impius diem suū obibit, erit ingentis admirationis, & stuporis, nō apud eos solum, qui suis oculis cernent, sed & apud eos, qui postea auditione accipient. [Dies,] pro calamitoso, & ex- *Dies de calamitoso.* tremo. sicut & id Psalm. 136. 7. [Memor esto Domine filiorum Edom, in die Ierusalem.] videlicet vt par pari redderetur illis, qui in deuastatione Ierosolymitana gaudebant. & Ps. 36. 18 [Dominus irridebit eum, quoniam prospicit, quod venit dies eius.] Dies (inquam) per Antonomasiam: nam *Antonomasia.* dies interitus impiorum est maxime insignis, vtpote quē extrema calamitas reddat famosum, & nigro notandum *Dies mortis cur dicatur dies hominis.* lapillo. Tum etiam ille dicetur [Dies eius,] idest, illi debitus, & maxime proprius: nam cæteros, in quibus impius feliciter viuit, commodatos habet, & quasi alienos, non proprios. demū; extremus dies est cuique maxime

proprius,

proprius, vt qui de tota vita iudicet, & qui etiam facultatē conferat ipsi homini, quantumuis antea stulto, & stupido ad Diuinam comminationem, vt iam de vniuersa sua vita vere iudicare possit, sicut habebāt Ierem. c. 30. 23. [Ecce turbo Domini furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet: in nouissimo dierum intelligetis ea.] *Mors vniuersa vitæ examen.* nam cum vel promissione præmij, vel comminatione supplicij mortalium vita contineatur, tunc de illis iudicari integre potest, cum impleta videntur. Sic vniuersa agricolæ vita, cogitationes, labores, ad nouissimum messis tempus: Sic mercatoris curæ, syngraphæ, pecuniæ, vel persoluendæ, vel colligendæ ad nundinarum diem constitutum referuntur.

2 *Nouissimi dicti per cōparationē priorum.* [Nouissimos] autem Scriptura vocat eos, qui posterioribus sæculis viuent: quare [nouissimi,] & [primi,] non tam in superlatiuo gradu; quam cum comparatione accipi debent, priores, & posteriores. Sic quod dicitur Isa. 9. 1. [Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, nouissime vero aggrauata,] Nihil aliud significat, quā [prius, & posterius,] *Hieron.* ex interpretatione Hieronymi. Quare vox etiam Originalis אחר sæpe vertitur [post] aut [postea.] Scio cum [nouissimum] dicitur de tempore, aut die, vt dicantur [dies nouissimi] aut *Varia lect.* [tempus nouissimum] pressiorem, & rigidiorem significationem habere, vt aliquando dicemus. [Primi] autem, idest priores commodius dicuntur, quam [prisci,] aut [vltimi;] *Regia.* quanquam sensus idem. Illud etiam minus elegans, quod *Pagnin.* [primi] iuniores, [nouissimi,] autem, seniores illius sæculi *LXX.* appellentur. Tum etiam, quod Philipp. per [primos, proce *Philipp.* res,] per [nouissimos] autem [infimos.] intelligit, minus quadrat, sicut & id, quod addit, [Nouissimi homines, & primi Angeli, Sancti quoque, & peccatores non absurde intelliguntur] sed quidem neque ad literam.

3 *LXX.* [Stupebunt] Septuaginta; [super eum gemuerunt vltimi] *Aquila.* Aquila; [In die eorum diuersabuntur, qui post eum nati sunt:] Nostra lectio respōdet Originali, quod proprie שמם significat eum [stuporē,] qui ex re vastata, & destructa concipi solet a prætereuntibus Iere. 19. 8. [Omnis, qui pertransierit eam, obstupescet.] & cum ingens clades significatur, dicitur etiam esse inimicis ipsis incredibilis, & stupēda. Le- *Ingētis cladis circumlocutio.* uit. 16. 32. [Disperdam terram vestram, & obstupebunt super ea inimici vestri, cum habitatores illius fuerint.] Igitur significat Baldad tam diram futuram cladem impij, & vniuersæ illius familiæ deuastationem, vt posterioribus sæ- *Ierem. 19. 3* culis stupenda sit, & qui audierit, [tinniant ambæ aures eius,] non secus quam cum pulcherrimæ quondam alicuius vrbis ruinæ, & miseranda vestigia conspiciuntur.

4 *LXX.* [Primos] autem [horror inuadet] Recte Septuaginta; [Tenuit admiratio;] nam alijs locis Interpres etiam Latinus vertit, [apprehendere, obtinere;] vehementer. firmi- אחז ter illos capiet, corripiet, occupabit [horror,] horripilatio, timor, qualis concipi solet ex tempestate subito exorta, & ex turbine concitatissimo nam vox Originalis, vel tempe- *Complutēs. in Lexic.* statem, & turbinem significat (vt Complutenses existimarunt) vel certe cognationem habet cum altera voce, quæ שער סער illam commotionem, & tempestatem affert. [Ergo procella] illa, & Diuinæ indignationis turbo, quamuis [caput *Iere. 30. 23* impij] petat, in eoque conquiescat; sed tamen omnes, *Nu. 16. 26.* qui oculis suis cernent, sibi timebunt, & [discedent] longe a [tabernaculo] hominis impij, ne illius supplicij participes sint.

XXI. Hæc sunt ergo tabernacula iniqui, & iste locus eius, qui ignorat Deum.

1 Tabernaculi varia interpretatio. Impiorum exitus. Vehemens reticentia.

2 Vera sententiæ interpretatio. Finis cuiusque rei de tota re affirmatur. Explicatus locus Regum, & Ecclesiastæ.

3 Particula illatiua, aliquando varie reddita, aut omissa. Vulgati diligentia, & sapientia.

1 *Epiphonema Tabernaculū pro hæreditate.* Epiphonema totius orationis. [Tabernacula] aūt Græci accipiunt pro hæreditate, supellectile, & loco, in quem possidendum hæres ingreditur: aiunt (inquiunt) rerum cernent impij hæreditatem.] Paulo secus Caietanus; ait *Caietan.* enim labores, & supplicium, vocari tabernaculum,] & [locum] impiorum, propterea quod, sicut nemo tabernaculo, domo, aut loco aliquo carere potest, ita impius hæc *Philipp.* supplicia non poterit effugere. Sed vtrumque durius Philip. existimat nunc enarratis iam maledictionibus, assignare locum, vbi superbus, & impius habitaturus sit; quem locum, vt pote horribilem, & incredibilium cruciatuū, Baldad non describat verbis, sed tantum indicet quasi digito, *Reticentia cum acrimonia.* & relinquat nobis contemplandum. vt aliquando Dauid quasi digito, non verbis notauit locum, & barathrum, in *Ps. 35. 13.* quod tandem præcipitantur impij; [Ibi (inquit) ceciderūt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare] In inferno videlicet, (interprete Theodoreto, & Dydi- *Theodor. & Didymus.* mo,) quem nunc non nominat, quod nunc nobis occultus, & vix explicabilis ille locus sit, & obscurus. Ambrosius ait *Ambros.* illud aduerbium [ibi,] aut tempus, aut locum denotare posse: & quidem conformiter ad vocem Hebræam, quæ aut [ibi, illic, illuc,] aut [tunc,] verti solet. vt Iob. 3. [Ibi] שם tunc, in morte [impij cessauerunt a tumultu.] Ergo iste est locus impij, ille illius dies, tunc enim, in nouissimo die [ibit in ignem æternum. Hæc] enim sunt [tabernacula impij, & iste locus eius.]

2 *Germanior expositio.* Sed lenis, & facilis omnino sensus; Hic finis florentis quondam tabernaculi, & pulcherrimæ domus impij; Sic cum impio aget tandem Deus, cum eius vniuersa domo, atque familia. Quare recte exponens; * [Hæc sunt tabernacula,] Huc deueniunt tabernacula, & huc recidit impiorum florens status, illud enim dicitur esse res aliqua, non quod aliquandiu est, sed in quod tandem desinit vt 4 Reg. 9. 37. [Hæccine est illa Iezabel?] idest, in hunc finem deuenit? & illud Ecclesiast. 12. 13. [Deum time; & mandata eius obserua, hoc est enim omnis homo.] idest, ad hunc finem creatus est omnis homo. vel, vt referatur ad sequentia, vbi de extremo iudicio sermo est; [Deum time,] quoniam tandem deueniet homo iudicandus de mandatorum obseruatione ante supremi iudicis tribunal; & illud est ho- mo, quod in iudicio vltimo erit. vt enim ait Sapiens Ecclesiast. 3. num. 7. [Iustum & impium iudicabit Dominus, & tempus omnis rei tunc erit] q. d. tunc incipiet esse homo; quod enim ante iudicij diem esse videtur, vix est; nam de homine secundum vltimi diei iudicium, iudicandum est.

** En esto viene a parar la casa del malo. Ex fine cuiusque rei dicendum quid res sit. De homine iudicādum ex nouissimo iudicio.*

3 *1. ad Ti. 1. 17.* [Qui ignorat Deum.] Verbis enim [confitentur se nosse Deum, factis negant.] Cognitio hæc, quæ exemplo negatur, est practica quædam Sapientia, quæ in Diuino cultu consistit, in pietate, & religione; tum etiam in gustu quodam, & *Cognitio practica, & sapida scientia.* quasi sapore atque sensu Diuinæ bonitatis: nam hæc omnia claudere videtur. vox [cognoscendi Iaghad] & quamuis idem fit sensus quidem ignorandi, aut non cognoscen- ידע di, sed in Hebræo, & Græco est: [non nouit Deum,] vt indicetur impij peruersa voluntas rebellis lumini: cum enim cognoscere, & quasi sensu ipso, & experimento percipere *Act. 17. 28.* & videre Deum in suis operibus posset, cum [non longe sit ab vnoquoque nostrum,] sed tamen ipse non agnoscit, nō sentit, non videt, auertit sensum suum, & auertit oculos *Dan. 13. 9.* suos, [ne videat cælum.]

4 In fine capitis illud tantum addendum pro coronide totius orationis Baldad, initio huius vltimæ sententiæ, esse in Hebræo particulam, [Ac] quæ ab Interprete Latino red- *Particula. Ergo varia vers.* ditur, [Ergo,] a Caietano [Tantum,] a Leone Hebræo in versione Tygurina, [Duntaxat.] vnde colligit Caietanus *Caiet.* vel ex hac particula aperuisse Baldad suam mentem, videlicet his temporalibus supplicijs non nisi impios duntaxat affici, iustos vero omnino ab illis esse immunes: eundemq; errorem Baldad Græci in Catena notant, & quidem *Græci.* quamuis ita de mente Baldad, vt ex eius oratione colligitur, אך existimare aliquis posset, quod tamen ad vim, & significationem illius particulæ attinet, a quibusdam censetur esse particula, expletiua, & addi ornatus gratia; sic illam omnino neglexerunt Septuaginta. Ab alijs ita exponitur, vt cū *LXX.* initio sententiæ occurrit, sit particula aduersatiua, aut af- *Foster.* firmatiua. Sed, Verumtamen, Certe, Vere; at in medio sen- *Merc.* tentiæ sit particula exclusiua, tantum, duntaxat, &c. Sed eam regulam minime obseruat Latinus Interpres: nam aliquando illam facit exclusiuam, licet sit initio sententiæ. Vt Leuit. 21. vers. 23. [Ita duntaxat, vt contra velum non ingrediatur.] In Hebræo incipit a particula [Ac,] & aliquando est in medio sententiæ, & non vertit per particulam exclusiuam, sed per [Etiam;] vt Exod. 10. 17. [Dimitte peccatum meum etiam (Ac) hac vice] Interpres ergo, vt vi- *Diligentia & prudentia Vulgatæ.* det sententiam exigere, ita sapienter reddit, & nunc in fine totius orationis opportune adiecit particulam illatiuā [Ergo.] quæ totam disputationem claudere.

CAPVT XVIII.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1
Respondens autem Baldad Suhites dixit.

2
Vsq; ad quem finem verba iactabitis; Intelligite prius, & sic loquamur.

IObi grauissimis responsis, atq; verissima vitæ, & innocentiæ defensione punctus plus æquo Baldad, minime æquus disputator (non enim litigatorem tantum, sed iudicem in sua se causa constituit) a tumultuosa, atq; maledica oratione exorsus, per cōtentionem illum aggreditur, atque in suos etiam amicos, qui non prius illi cessissent gestienti dicere, *a* ambitione quadam inuehitur: in Iobum tamen præcipue, quem loquacitatis, & insolentiæ in hunc modum insimulat.

Quousq; tandem *b* tua ista garriendi impunitas sese iactabit? Nos scilicet verbosi, qui incredibili silentio easdem a te sæpe querimonias, & responsiones cum tædio, & contentione repetitas suscepetimus. Et quidem minime o Iob, intelligere videris, quodnam sit nostræ disputationis caput; nam tota controuersia posita est: non tam in restitutione tuarum facultatum, aut futuræ alicuius felicitatis, quā tibi polliceamur, quam in confirmanda, & asserenda suprema Diuini Numinis Prouidentia, quæ iustis bona, malis mala rependit. Hoc si attendas, nec indigne tecum agi tam libere pronunciabis: neq; salutares nostras exhortationes tam leuiter respues.

3
Quare reputati sumus, vt iumenta;

* & sorduimus coram vobis.

Illud non ferendum, quod extra modum insolescis: nam reputare nos videris, vt muta pecora, & sine ratione iumenta, quibus neq; insit ratiocinandi, atq; dicendi facultas; neque vllus respondendi locus concedi debeat: atq; adeo non solum, vt stupidæ, sed etiam vt immūdæ, & sordidæ pecudes a te contemnimur. * Ita a nobis tanquam a re polluta, oculos auertis: atque ad nostram orationem ita nauseas, quasi ea sordidissima sit, & non nisi crassissimis, & impurissimis labijs a nobis pronunciata: Tu vero ipse auditor purgatissimarum aurium, & delicatissimi palati, emunctissimæque naris homo esses.

4
Qui perdis animam tuam in furore tuo.

* Nunquid propter te derelinquetur terra * & trāsferētur rupes de loco suo.

Sed Heus tu, *c* o vir animæ tuæ perditor, vitæ tuæ discerptor, & raptor, corporis tui sæue dilaniator, qui aduersum te ipsum furore, & amentia raperis, tecum mihi nunc res est, qui non tui animi compos sis, sed potius ira, & incandescentia intumescas? Ita,n nunc tument tua verba, ita de tua vita, & morte censes, & loqueris, ac si mortaliū omnium vel incolumitas, vel interitus ex te vno penderet; ac te e viuis abeunte, statim oporteret terram incultam, & desertam relinqui. * Ita ne te mortuo nemo supererit hoc terrarum domicilio dignus, qui iratum Numen, benignum, & placatum reddat mortalibus? * Ita ne, te subtrahente humores, nutabunt montes, dissiliente suis sedibus saxa conuulsa, ruet cœlum? aut vero quod tu irascaris aduersus Diuinam vindictam, temperabit sibi a tuo supplicio Deus, & illam, quam stabiliuit, fixitque legem in impios animaduertendi, nunc abrogabit? *d* An Deus Opt. Max. qui, velut firmissima rupes, in eo, quod semel statuit, fixus hæret, nunc vnius tui causa de sua sententia, & decreto dimouebitur? scilicet & nos, qui in nostra sententia, & verissima, de Diuina Prouidentia, & rerum humanarum constitutione, & iudicio immoti persistamus, tuis responsionibus commouebimur, & nutabimus? Iube etiam, si placet, vt pro tuo arbitrio, terra, quæ nunc incolitur, inculta maneat: & montes a suo conuellantur.

5
Nonne lux impij extinguetur.

Sed proh immortalem Deum, quanta hominis stultitia. aberrat nimium impius vera sapientiæ destitutus luce, & crassissimis ignorantiæ tenebris circumfusus, passim in suamet errantia dogmata, & falsos de Prouidentia, & actionum humanarum præmio, & supplicio, sensus impingit. Est enim illa falsæ doctrinæ perexigua, & breuissima lux, quæ, vix dum apparet, & illucet, omnino extinguitur, & euanescit. Quid (inquam) doctrina impiorum? *e* sane quidquid lucet in oculis, quidquid splendet in fortuna, quidquid in vestibus fulgurat, & conspicitur, quicquid deniq; in vita, & communis lucis vsura, luminum concupiscentiæ lenocinatur, breui deerit, & extinguetur, atq; in medio ipso ardore, & studio improbe agendi deficiet sua felicitatis lux impio, quem nunc impietas non sinit quiescere, sed perpetuo exagitat, & furere cogit. Leuissima sane impiorū felicitas suo ipsa pondere concidit, imo potius sua leuitate, & vanitate puncto temporis euanescit, & dissipatur: Lux vanissima, quæ se ipsam extinguit, & velut cerea candela, quo plus lucet, plus se depascit, & absumit.

* Nec splendebit flamma ignis eius.

* Est enim adeo infirma, vt quamuis splendere videatur, nulla tamen illius ignis scintilla relinquenda sit; sed semel restinctæ impiorum felicitati sempiterna tenebrarum offundatur nox: postquam enim semel coruscauerit, nunquam deinceps procedet lux eorum.

6
Lux tenebrescet in tabernaculo illius.

Illud vero quidquid est vanissimi splendoris, intra impij domum atque tabernaculum sic continebitur, vt neque foras erumpere: neque ad posteritatem diffundi possit. quamuis enim domum habitu-

rus

a *De auditoris, & disputatoris officio, tum etiam de contendendi, & contradicendi studio, pauca quadam vide, v. 3. nu. 5. & v. 2. nu. 2.*

b *Pluralis numerus ad personam singularem relatus, ad Scripturarum intelligentiam, obseruatur v. 2. nu. 3.*

c *De epithetorum ratione, & vsu in sacris Literis ad scripturarum intelligentiam, quadam v. 4. nu. 1.*

d *Quod Deus dicatur Rupes in sacro sermone; & quæ huius compellationis significatio, & vis. v. 4. nu. 3.*

e *De Lucis significatione ad scripturarum intelligentiam, quam breuis sit ea, ad quam impij exultant, vide quæd. nu. 2. 3. 4.*

rus ſit aliquando florentem,& opulentam,illam tamen incolumem & integram ſuis hæredibus relinquere non permittetur; neque illis curſu tradet lampadajimo obſcuros,& inglorios in maximis calamitatum tenebris dimittet. Dignum ſane ſupplicium patreſamilias indigniſſimo: nam cum deberet ille ſuis familiaribus vitæ exemplo, & honeſtiſſimæ vitæ lumine prælucere, omnibus videlicet qui in domo ſunt,ipſe tamen improbitatis ſuæ tenebras in omnes transfundit, omnibuſque adeo turpiter actæ vitæ ſuæ denſiſſimam noctem ita obducit,vt etiam ſi per ſe illi egregij eſſent ciues, certe venirent in obliuionem. * Sed quid minora alia lumina perſequor, ac ea tantum, quæ cum alijs poſſunt eſſe impio communia? Certe illam ſingularem præ cæteris,Regni præſtantiam, atque felicitatem,inter alios maxime illuſtrem atque conſpicuam penitus extingui, atque opprimi neceſſe eſt, tanto ſuperiniecto calamitatis pondere, vt rurſus accendi,aut renouari minime poſſit. *f* Quid enim magis ſimile lucernæ, quam Regni alicuius ſplendor, qui ſubminiſtrato quaſi ex ſubditorum obſequijs, & facultatibus oleo fouetur, & ſuſtentatur? Hæc ſi impio Regi,& Tyranno,Dei vindicta ſic exigente, denegentur a ſubditis,in quanta ille nocte,& caligine verſabitur, ſupra cuius caput nuper diadema, ceu lucerna clariſſima præfulgebat. Quale deinde gaudium impio eſſe poterit verſanti in tenebris, cum vel maxima,vel tota conuiuiorum lætitia,aut in ipſo lumine,aut non ſine ingenti plurimarum lucernarum, & facium ſplendore conſtare poſſit? Perdet igitur, & auferet Deus de tabernaculo illius vocem gaudij,& lumen lucernæ,vt qui epulabatur quotidie ſplendide, deinceps in tenebris cogatur comedere, & in mœrore perpetuo conflictari. *g* Sed eſt illa in impiorum oculis longe clariſſima,atque iucundiſſima lucernæ lux iuxta ipſos ſplendens;filios dico,& familiæ, atque facultatis propagandæ ſpem:nam videntur profecto parentes ſicut vitam,ita & lucem accendiſſe in filijs,& viuendi illis tædam,& facem prætuliſſe, atque tradidiſſe. Hæc quoque,quæ penes impios parentes lucerna eſt,extinguetur, nullamque ſuæ domus, nominis, generis,relinquent ſcintillam; lucernam nullam, ex qua viuere, & propagari lumen poſſit.

* Et Lucerna, quæ ſuper ipſum eſt,extinguetur.

f De Lucerna ſignificatione in Sacris: & vt Rex ſimilis Lucernæ ſit,quadã vitia.v.6.nu.3. & 4.& de Lucernarum in conuiuijs lætitia & vſu,nu.5. & 6.

g Lucerna pro filijs,& poſteris apud profanos, & vt filiorum vitam luminis, aut Lucerna accenſa nomen deſignet, exquiſita quadam.nu.7.

Poſt miſerrimas vero tenebras iſtas fiet profecto, vt in maximas vitæ,rerumque omnium, atque negotiorum difficultates, atque diſcrimina adducantur, vt illius cor miſerrimum mœrore, atque anguſtijs conſtringatur,& vndique difficultatibus, & terroribus oppugnetur: *h* atque etiam vt ex vitæ ſuæ curſu, & incœpto,non ſolum erubeſcens auertatur,ſed ita circumueniatur diſcriminibus,vt hæreat omnino inops conſilij, ſemper deſiderans,nunquam adipiſcens latitudinem illam viæ feliciſſimam, & expeditam iuſtorum ſemitam. * Videas igitur illos,qui fortes quondam,atque viribus firmi,greſſus minime nutantes,multa fiducia ponebant in terra,multa ſuæ vitæ ſecuritate,nihil,quod difficile, aut prauum accidere poſſet,ſuſpicantes,quod ſua virtute,& viribus ſuperare,& vincere non poſſent, multa pergendi alacritate, atque lætitia elatos ad certum exitium iam deueniſſe. Sed nihil mirum, ſi tyrannica virtus,iniuria,violentia,atque facultates etiam cum aliorum diſpendio, & damno comparatæ, iniquo poſſeſſori exitum infeliciſſimum aſciuerint. * Ita ſuis ipſe impius conſilijs, & ſuis conatibus amens, & deuius ruet in miſeranda præcipitia, & præſentiſſima diſcrimina; nunquam enim de alia via capienda conſilium capiet,quam de illa cuius exitus exitium ſit. Nunquam igitur, vt qui vere ſit inops conſilij, atque omnibus conſilijs deuius, & præceps, non aberrabit miſer; atque ſuperbiæ, & propriæ virtutis greſſibus impulſus, eo concidet, vbi ceciderunt, qui operantur iniquitatem expulſi, & non potentes firmius conſiſtere.

7

Arctabuntur greſſus.

* Virtutis illius.

* Et præcipitabit cũ conſilium ſuum.

h Quæ ſint anguſtiæ, quæ item latitudo viæ in ſacro ſermone diligenter explicatur.v.7.nu.2.

Neque vero ſolum ad arctum, & anguſtum deducitur improbus, ſed in arcto,& anguſto poſitus, *i* laqueo,& reti implicatur,& conſtringitur, in quem ipſe ſuis ſe greſſibus, & conſilio induit: inexplicabilia dico diſcrimina, & præterea ea omnia ſupplicia, quibus tanquam laqueis, & impedimentis retardatus homo, a conſectanda vſque, & obtinenda voluptate detinetur. & cum in dies ſingulos impœnitens, ipſis improbitatis priſtinis ſceleribus noua ſcelera accumulet,nouos profecto laqueos, atque funiculos intorquet ſuis ipſe manibus,ex quibus deinde ſuorum ſuppliciorum retia nectantur. Auget quoque ſupplicij grauitatem, quod per contemptum, & ludibrium impio tyranno ea retia tenduntur, & parantur ab alio ſæuiori,& potentiori tyranno: vt ſicut per contemptum venabatur, & capiebat pauperes,ita ipſe velut imbecilla, & ſtulta animans, ab alio venatore capiatur.

8

Immiſit enim in rete pedes ſuos.

i De laquei,& retis ſignificatione in ſacris.& vt vel ad pœnas, vel ad peccata referantur,quædam ad mores. v.8. nu.2. & 3.

Tum etiam eodem ipſe reti, quod pauperi capiendo, & per inſidias occidendo,tetenderat(quod ingentis miſeriæ eſt)capitur, & irretitur: * Atq; ita conſtringitur,vt vix vllus illi locus ad reſpirandũ concedatur,detento videlicet anguſtiſſimis retiaculi plagis, & maculis.Quod ſi ſe nitatur extricare,extrahet quidẽ pedem ex vna macula: ſed mox in aliã inſeret;vt dum explicatur ex vna,implicetur in alia;& inter nexus,& laqueos ſemper voluetur. viuat hic interim ad momentũ felix,& garriat ſtultus:pedes profecto iã hẽt intra macu-

* Et in maculis eius ambulat.

las retis inditos:conſtringi ſe nunc non ſentit, quoniã non eſt adductum rete; adducetur tñ paulo poſt in morte; tunc ſentiet arctatus greſſus,contenta vincula,detentos pedes, quibus ligatis, pariterque manibus,mitti iubebitur in tenebras extra domum cõuiuij, & lucis.

9 **Tenebitur planta illius laqueo;**

Sed, vt omnino euadendi ſpes omnis adimatur impio,laqueo, & reti ſentiet ſe comprehendi, & teneri fortiſſime, quaſi ſtrangulato pedum gutture; Pedis (inquam) ſiue potius extremæ vitæ partis; quæ quamuis vaga diu, & libera fuerit, tamen ad extremum (quod miſerrimum eſt) vinculis,& anguſtijs concludetur. Quid enim illi proderit initia vitæ cum omni licentia, & impunitate tranſegiſſe, ſi exitus in ſempiterni carceris vinculis, & compedibus exigendus eſt?

*** & exardeſcet cõtra eum ſitis.**

* Ibi iam tandem experietur non ſolum homines prædandi, & furandi cupidos in ſuas facultates auidiſſime inuolitare,bibendi, exorbendi, deuorandi cauſa ſitientes, & fameſcentes; ſed, inſtar feræ comprehenſæ laqueo,ipſe etiam ardentiſſima ſiti, & bonorum omnium temporalium,quibus amplius frui non poterit,corripietur; & quaſi exerta lingua, & anhelo continenter ore, fruſtra, vel minimo animæ refrigerio inhiabit.

10 **Abſcondita eſt in terra pedica eius.**

Quid,quod laquei,& retiacula huiuſmodi,præterquã quod moleſtiſſima ſunt; abſcondita præterea ſunt,vt illorũ diſcrimina agnoſci, ac præuideri vix poſſint; atque eo etiam grauiorem perniciem afferant,quo illius auctor occultior,& ignotior eſt. a Sic,o Iob,videntur illi tui hoſtes, prædoneſque immaniſſimi, prius in ſuis cauernis, & ſcriptis.pro natura,& indigentia vicinæ illius ardentiſſimę regionis,laritantes, inſtar laqueorum, & retiaculorum in terra delituiſſe, vt res tuas ea improuiſo adorientes,nefarie diriperent. Sic quoque & tibi,& mortali cuique ſuæ conditionis,& fragilitatis oblito, in ipſa ſepulturæ fouea,& terra abſcondita eſt mortis pedica,quam,cum ea ipſo terræ, & pulueris conſpectu, in quem reuertemur mortales omnes, agnoſcere liceret, ſed tamen ſui diſcriminis atque fragilitatis impius oblitus, quod per ſe obuium ſe,tantum non cæco, clariſſime patet, tanquam rem omnino obſcuram valdeque reconditam præterit,& ignorat.

*** & decipula illius.**

* Ergo in decipulam incidit falſus ipſe,mifereq; deceptus; ac nihil non incommodi atque detrimenti ſuſtinet, quod ex vllo venandi, aut irretiendi inſtrumento ſtultiſſimæ animantes ſolent accipere;

*** iuxta ſemitam.**

* nam ſicut illis,in ipſa ſemita,quam ingredi ſolẽt, componuntur a venatoribus laquei,ita in ipſa ſuæ vitæ, atque actionum ſemita, paratum eſt impio diſcrimen, interiituſque decipula, qua impeditus, atque detentus reuocatur de media via ſuorum deſideriorum,atq; etiam in media via, in conſpectu viatorum,i.mortalium omnium,in exemplum ſeueriſſimi ſupplicij,palam traducitur:

11 **Vndique terrebunt eum formidines:**

Ergo vndique l territantibus, & minitantibus per circuitum periculis conturbabitur improbus,atque ita pedibus ſuis commouebitur, vt non ſolum titubet, & vacillet, verum etiam cum in tenebris fugiat,paſſim offendere neceſſe ſit,ac verum effugij tramitem numquam oſtendere. Quare & præſentis doloris mœrore, & futuri etiam numquam finiendi formidine afficitur, penituſque conficitur:

*** & inuoluent eum pedes eius.**

* cuius mali cauſam non in alium, quam in ſuos ipſos pedes, ſuæq; vitæ improbitatem referre poterit, vt qui ſuis ipſe pedibus in exitium,& rete ſponte conceſſerit.

12 **Attenuetur fame robur eius.**

Sed illud præterea nouum, ingenſque ſupplicium. torquebitur namq; memoria præteritæ felicitatis. recolens enim tempus illud, cum epulabatur quotidie ſplendide, ad ſummam poſtea egeſtatem redactus, & miſerabili fame, tabeque confectus, viribuſque omnibus,& priſtino robore exhauſtis, effectuſque totus ipſe famis, atque famelicorum prædonum pabulum infeliciſſime ſuauiſſimum; illa præterea fame cruciabitur, quæ ex deſideriorum vaniſſimorum, atque concupiſcentię eſtu fit.nam cum ſemper fameſcat,et deſideret, numquam aſſequetur vota, neque ventrem implebit. Parente autem miſere fameſcente, fameſcent quoque filij, in quibus cum magna paterni roboris, & ſpei pars poſita ſit, nihil bonæ ſpei reliquum parenti improbo fiet.

*** & inedia inuadat coſtas illius.**

* Atque ſicut ex fame,& inedia fieri ſolet grauiſſimus quidam coſtarum pendentium dolor, ita etiam poſt famẽ paratum eſt lateribus,& coſtis impij hominis durum ſupplicium, & improuiſa calamitas, in quibus & dolor incredibilis ſit, & vulnus non niſi lethale,quo etiam afficientur illi omnes, qui neceſſitudine, & familiaritate improbos attingunt, aſſidue illorũ latus claudentes.

13 **Deuoret pulchritudinem cutis eius.**

Sic omnis priſtinæ dignitatis facie obſcurata,& immutata,immutabitur quoque ad inſignem deformitatem ipſa impij hominis forma,& facies priſtina: atque illius bene curatæ,& renidentis cuticulę nitor prorſus extinguetur; * & quaſi Principi Erebi, atque lethi Præfecto demandetur cura impium cruciandi, ita ſane morbos grauiſſimos illi infliget,atq; lethalem etiã,quo in dies contabeſcat,animi mœrorẽ: inferetq; tandem mortem quandã acerbitate,cruciatu, doloris ſenſu, pię cęteris omnibus moriendi rationibus, inſignem. Neque vero ad ſenectam permittetur,etiam infęlix peruenire;nam cum ex peccato generetur mors,& prioribus ſceleribus in prima,& florente ætate perpetratis, primogenita quędam, & vigens robore, & acerbitate mors reſpondere videatur,certe impio florenti adhuc, & viribus pollenti mors accidet primogenita, quę momento il-

lum

k Quid à laquei in sacro sermone hostes designent, & quare, opportuna quidem ad scripturarum intelligentiam. v.10. num.2.

l Terroris,& formidinis nomina de præsentibus malis in sacra Scriptura dici, accurate tractatur. nu.2.

ſum deuoret, & ſuperbiæ, atq; aduerſus Numen inſo[...]meritiſſimas pœnas repetat; omneſq; deinde vires. * & brachia ipſa confringat, & areſaciat, priſtini roboris, & audaciæ vigore, & virore emarceſcente. Filios quoque, qui parentum brachia, & rami, atque totius familiæ fulcra eſſe videntur, omnino perdat.

* & conſumat brachia illius primogenita mors.

Sic ſane impij tabernaculum reuulſis clauis, & ruptis funiculis, quibus continebatur, prorſus corruet, filijs inquam, atq; familiaribus, aut ablatis, aut diſſipatis; amiſſis etiam opibus, quæ ad domum ſuſtentandam neceſſariæ ſunt Quare nulla deinde ſpes reliqua erit impio, nulla fiducia fulciendæ domus, nihil in quo pedem figere, & conſiſtere firmus poſſit. a Sed illud quoq; miſerrimum, cum impio laboranti morbo grauiſſimo, omnis ſuſtinendi tabernaculi ſui corporis, & recuperandæ valetudinis ſpes adimitur. Eſt nimirum humanum corpus tabernaculum, tentorio temporario militari, aut paſtoritio perſimile, quod ad breuiſſimum tempus componitur, & erigitur: nam dum ſumus in corpore, peregrinamur a Dei parentis noſtri domo, & a ciuibus Sanctorum, & domeſticis Dei. Rupto igitur & conuulſo tabernaculo, laxatis neruis, deiecto, & proſtrato homine, nihil boni amplius ſibi reliquum eſſe, certo agnoſcet. * Transferetur deinde ad regionem plenam formidine: & Rex terrorum maxime terribilis, atque formidandus, illum ſibi penitus o ſubijciet; mors (inquam) mortiſque terrores illum, antequam morietur, penitus exanimabūt. Mors itaque Regina tenebrarum, & ſolitudinis ambulabit ſuper impium, atque tum illius, tum omnium, quæ ad illum pertinent, poſſeſſionem capiet per poſitionem pedum, liberamq; habebit, & adminiſtrabit poteſtatem Impium præterea ſepulturæ mandatum, atq; humum ipſum deſuper inſectam mors calce, & ligone bene comprimet. Atque vtinam per manus morbi impium ſibi traditum acerbis cruciatibus ſolum conficeret; victoris præterea, & triumphantis more ſuperatum, & triumphatum hominem peſſundabit, atq; proculcabit. neminem namq; reueretur mors, quæ calcandis Regum collis & ceruicibus iam inde a primis ſæculis aſſueta eſt, tanquam potentiſſimus aliquis p Rex, aut tanquam ſæuus aliquis, & inexorabilis Tyrannus, qui cum aduerſus ciues iraſcitur, omnia illorum bona, atque etiam vitam ipſam proſcribit. Proh tantam mortis inexorabilis aduerſus improbum ſeueritatem, & impetum.

14
Auellatur de tabernaculo ſuo fiducia eius.

* & calcet ſuper illū, quaſi Rex interitus.

a Tabernaculi diligens conſideratio, & cum humano corpore comparatio a n. 2. vſque ad 7. tractatu peculiari explicata.

o De verbo, habitu, & ſignificatione, calcandi, & de mortis inexorabilis ſæuitia non pauca. nu. 2. 4. 5. 6. 7.

p De Regis ſæuitia, & poteſtate nonnulla, ad mores Verſ. 14. nu. 8.

Neque vero melior futura erit impij defuncti memoria, domusve nam illo eiecto è ſuo tabernaculo q ſubſtituentur profecto aut qua domus terricula mortis, feris noctiuagis, morsque ipſa, atque interitu. Habitabunt quoque in illius corpore tanquam in domo propria vermes, putredo, ſordeſq; omnes. Cumque mala hæc omnia in illius tabernaculo habitatura ſint, altera pars impij adhuc viua, vxor eius, inquam, errabunda, & vaga in aliena domo ſeruiet. * Frequenter quoque ipſe impius, dum viuet, & miſer, ſub dioque pernoctās videbit domum ſuam incoli, & inhabitari a ſuis vicinis, quibus mirabiliter infenſus erat, deſiderantibus omnibus, vt inde alio, ſiue vi, & iniuria, ſiue iure expelleretur, ampliuſque non eſſet, neque extaret inter viuentes, ſed iuſta ſupplicia reportaret ab Angelis apoſtatis ſocijſque illius, r qui non eſt, neque ſtetit in veritate, Diabol (inquā) quem imitatus eſt homo improbus, non conſeruans veram illam hominis veri animam, atque formam, quæ ad Dei ſimilitudinem, & rationem ab ipſo illi collata eſt. Ergo præterquam quod in illius domo ſedem habebunt nequam ſpiritus, s aſpergetur tota ſulphure, videlicet ineuitabili ſupplicio, & pœna conſumptrice, & conflagrabit igne, & ſulphure cælitus immiſſo, fulminibuſque deuaſtabitur. Et quid non mali ſequetur? ſi Deus ignem, & ſulphur cælitus pluit, ſterileſcet profecto ſolum illud, & in ſalſuginem redigetur, eaſqualeque fiet cunctis animantibus. t Neque alia re celebris erit defuncti memoria, quam terris, ſœdiſque odoribus, ſpectus ad funeris honorem pro floribus, & aromatibus, quibus aliorum funera, & pharetra, aeroq; reſpergi[...]ſolent. u Quod ſi ſulphur, quo tabernaculum impij defuncti aſpergetur, aliqui commodo futurum eſſe debet, certe illius ſuffitu capiari poterit aduerſus triſtes euentus, & infelicia omnia, quiſnam in infelicem, & mali ominis habitationem, non adhibita prius luſtratione, tuto ingredi aut velit, aut poſſit?

15
Habitent in tabernaculo illius ſocij eius.

* Qui non eſt.

* Aſpergatur in tabernaculo illius ſulphur.

q Interim q; ſupplicia illius domus terriculamenta, & formidines frequenter in ſacro ſermone reperta. nu. 3.

r Quod impius atque etiam Diabolus, dicantur non eſſe, tum etiam populus aliquis infidelis, non populus, ad ſacra Scripturæ intelligentiam, & doctrinam morum plura. nu. 6. 8. 9.

s Quid ignis, & ſulphur in diuinis ſupplicijs ſignificent, multa ad ſacra Scripturæ intelligentiam. nu. 1. 2.

t De antiquo funerum honore, floribus omnis generis ſuaue olentibus adhibitis, & vnguentis pretioſiſſimis, ex ſacris, & profanis. nu. 6. 7.

u De vi ſulphuris ad locorum luſtrationem apud priſcos, non pauca. nu. 8.

Sic profecto fiet, vt omnis impiorum gloria, quæ inſtar pulcherrimæ arboris florebat, breui radicitus exareſcat, non ſecus, ac ſi fulmine tangeretur. x Quid ergo exareſcentibus, combuſtiſq; radicibus, ſecuritatis, conſiliorum, ſpei, in imo pectore reconditæ, ad futuram felicitatem recuperandam eſſe poterit? Quid autem gloriæ remanebit, vbi rami in altum elati præciduntur, filij peribunt, cœpta conſilia, conceptaque diu deſideria neque promouebuntur, neque proficient, ſed infauſta omnia accident volueri ç arbori, radicibus, ramis, germinibus, fructui? Etiam ipſæ radicum fibræ extirpabuntur, ne vlla illius memoria diutius conſeruari poſſit.

16
Deorſum radices eius ſiccentur.
& ſurſum atteratur meſſis eius.

x Quid per radices, quid per germina, ſiue in maledictionibus, ſiue in benedictionibus accipiat ſermo ſacer. nu. 14.

y Quare impio defuncto, nulla erit ſolennis laudatio, nullus ſupremus funeris honor, quippe qui nullum reliquit honorificum nomen, per quod poſteri recordari illius cum iucunditate velint; neque poſteritatem vllam filiorum, quæ parentis nomen, atque memoria

17
Memoria illius pereat de terra, & nō celebretur nomen eius in plateis.

y Quod defunctorum laudes publice celebrare ſolerent apud omnes nationes nu. 2.

Cõplicatio tabernaculi, & depositio corporis. rugatur cutis; dissoluuntur funiculi, laxatis neruis, conuelluntur claui, nutantibus pedibus, & quasi a terra sublatus [auelli]tur] iam tunc de tabernaculo impij [fiducia eius] nam, qui suo corpori, vitæ, viribus, atque suis facultatibus fidebat, & sub quibus pollicebatur sibi securitatis, & protectionis vmbram, subito sentiet se nihil habere firmum, cui innitì possit, & fore tandem vt tabernaculũ complicatum, & inuolutum transferatur alio.

Mors Sãctorum cũ beata Resurrectionis spe. Si vero corpus sit tabernaculum pij, & sancti animi, [bonam militiam militantis,] quamuis nunc auellatur, deponatur, & concidat, explicabitur tamen, & erigetur iterum in mansionibus cælestibus, vbi exercitus beatorum non iam depugnat cum hoste, sed vna voce Sancto Domino Deo Sabaoth triumphum, & gloriam canunt; atque lætantur [sicut exultãt victores capta præda, quando diuidunt spolia.] *Isa. 9. 3.* Tunc figet Dominus tabernacula iustorum tam firmiter, vt illorum [fiducia,] firmitasq; [auelli] nulla ratione possit. tunc nubis iterum Isaias dicet: *Isa. 33. 20.* [Respice Sion ciuitatem solennitatis nostræ: oculi tui videbunt Ierusalem habitationem opulentam; tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit neque auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius nõ rumpentur.] Ex temporario igitur tabernaculo, sempiterna domus superærit. Qui vero tantam beatis oculis æterni iam tabernaculi pulchritudinem intuebitur, accinet illud *Num. 24. 5.* [Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosæ, vt fluuij iuxta hortos irrigui, vt tabernacula, quæ fixit Dominus.

Et calcet super eum, quasi Rex, Interitus.

9 Rex terrorum quis Mors terribilis.
10 Impios Cruciat mortis metus. Explicatus Amos.
11 Vulgati interpretis diligentia. Coniugatio iuxta Hebræorum quomodo exponenda.
12 Mors viuentem impium exanimat. eadem illum sepelit.
13 Calcare ad victoriam, & triumphum. Illustrati Habacuc. & Daniel.
14 Calcare ad alacritatem, & ausum Græcorum Imperatorum mos in calcandis inimicorum ceruicibus. explicati Iosue. & Lucas.
15 Insolentia mortis calcantis vita gloriam, & fastum. explicatus Ezech.
16 Regum vindicta, & præscriptiones. Illustr. Salomon.
17 Baldad astutia aduersus Iobum.

9 Dissentire videntur Latina ab Hebræis, & Græca ab vtrisque. nam in Hebræo ad verbum est; [Deducet ad Regem formidinum,] cuius sententiæ suppositum videtur esse id, quod proxime præcessit videlicet [fiducia:] *Vatabl.* vnde Vatablus hunc sensum elicit; [Fiducia, & proprio consilio deuenit in potestatem rei maxime terribilis] Sed præstat vt suppositum sit [fiducia,] non tamen simpliciter accepta, sed [conuulsa] illa, & vana spes [Rex autem formidinum,] aut terrorum videtur phrasi Hebræa dici, maximus, ac potentissimus terror, qui vniuersos alios terrores causa, magnitudine, & grauitate vincit. Rursus terror maximus, pro re maxime terribili, & formidanda. Hæc autem nulla videtur alia esse, quam mors, *Arist. 3. Ethic. c. 7.* [quæ est terribilium terribilissimum] Ergo [Rex terrorum,] erit terror mortis, aut mors ipsa terribilis. quare consurgit hæc sententia; Amissa recuperandæ spes sanitatis, propter vim morbi insanabilis de vita, inquam, desperatio coniiciet impium in certissimæ mortis sæuum
10 quendam, & implacabilem terrorem. Est enim omni *Terror mortis impiorũ præsertim.* morbo, & cruciatu grauior, & acerbior terror ille, & mortis metus, quo impij, ægrotantes præsertim, afficiontur. quare inter alias molestissimas animi cogitationes illud proponere non semel videtur Ecclesiasticus, c. 40. 2. [Dies finitionis, timor mortis.] Nam quid quæso, causæ *Improbimortis cogitationẽ admittunt.* est, cur tantopere fugiant impij mortis cogitationẽ, nisi quod vel illius cogitatio incredibiliter illos torqueat, atque exterreat? Sic illud Amos 6. 3. [Separati estis in diem malum,] diem videlicet interitus, & omnis calamitatis. [Separati,] (inquam) non re ipsa, sed cogitatione, & opinione vestra cum quo sensu illa altera lectio congruit; *Tygur.* [separantes diem malum;] aut, (vt alij legunt) [elongantes diem malum,] aut [qui in longinquum reijcitis,] aut, *Vatab.* [qui longe repellitis.] nam rem istam formidandã longissime fugiunt. & propterea videas improbos quosdã, quasi mortales non essent, mortem minime formidare, quod longinquum putant diem malum. Quia vt Arist. ait. [Quæ longinqua sunt, non metuuntur: sciunt enim omnes fore, vt moriantur, sed quia id prope non esse putant, ideo nullam curam suscipiunt.] *Arist. 2. Rhet. c. 5.* Sed terror quantus, cum se mors dat in conspectum. [& Rex terrorum.] aut *Paguin.* [rex interitus, calcaturus] super collum impij, iam consurgere, & pedem attollere videtur.

Conciliãda nunc nostra lectio cum ea, quam diximus haberi in fonte. Interpres quidem significationem 11 verbi [tsaghad,] quod est incedere, & ambulare, quam- *Varia lectio vnius vocis.* uis in [Hiphil,] & cum actione videretur explicanda, di- צעד cendo, [deducet,] aut [ambulare faciet,] sumpsit tamen (quod & potuit, non enim omnino semper ille rigor, & *Coniugatio hiphil quomodo exponenda.* proprietas significationis obseruatur) intransitiue. quare dixit, ambulet, aut [calcet] vel quidem actionem coniugationis [Hiphil,] eo modo sumpsit, quo quis diceretur actiue ambulare alium, id est, ambulare, aut calcare super alium. quare si seruata omnium articulorum, & vocum proprietate ex verbo velimus legere, sic reddetur sententia, [Ambulet eum Regi terrorum.] id est, Regi *Defensio, & laus Vulgati.* terrorum conuenit, vel incumbit ambulare, id est, ambulando conculcare impium. vbi iam vides, quare [Regi terrorum] tribuerit hanc actionem interpres, illumque effecerit suppositum totius sententiæ, atque dilucide, & eleganter reddiderit; [Calcet super eum, quasi Rex, interitus.] vbi vel [interitus] est possessiui casus, aut recti, id est [Rex mors] aut [Rex mortis:] hæc enim variatio non variat sensum. Quam interpretis lucem, prudentiam, solertiam plane acutam, & præsubtilem, si in aliquo Hebraizante deprehendissemus, bone Deus, quantum miraremur ingenium, & diligentiam hominis nũc quum ani in Vulgato habemus mille huius rei, atq; exquisiti semper laboris exempla, tanquam vulgaria prætermus.

Igitur sic inquit, sicque imprecatur Baldad; Grauissimi terrores impium examinent, atque terrores impendentis mortis illum conficiant, antequam moriatur. Rex territans, sed ita territans, vt vel tantum minitando, & perterrefaciendo interimat; Mors Regina, [ambulet super impium] atque illius, & omnium, quæ ad illum pertinent, possessionem capiat, per positionem pedum, liberamque illius habeat potestatem. Impium præterea sepulturæ mandatum, humumque ipsam desuper iniectã, ** Harase la muerto sepultura del pecador y pisarale La tierra de la sepultura Morbus carnifex.* [* mors calcet] & lignne comprimat, calce etiam ossa comminuat, faciem deformet, deprimat, & infringat colliis pectoris. Tum etiam [Rex interitus,] aut [terrorum,] quem paulo ante [Primogenitam mortem.] aut Principem mortis, & Erebi appellauerat, quod maxime terribilis sit, atque terrifico tormentorum, & cruciatuum apparatu sontes afficiat, is (inquam) impiũ per manus morbi, tanquam per manus tortoris, & carnificis sibi traditũ, horrendis cruciatibus conficiat. Sed est præterea in verbo [calcandi] vis maior, quam statim exprimemus. 13

[Calcet quasi Rex] sum nomen [Regis,] tum verbũ *Calcare, vincere est.* [Calcandi,] victoriam, atque triumphum de impio, deque illius superbia, & scelerata vita reportatum, indicare videntur. & opportune sane, ac congruenter cum eo, quod præcessit, [tabernaculum,] quod militum erat, & eorum, quorum adhuc anceps conditio, & Mars dubius, quod etiam a victore, & triumphatore conuellebatur, & deijciebatur. Ergo Mors in impij corpus, & animum quasi in hostium castra, & in tabernaculum ducis inimici conuolabit, istiar imperatoris fortissimi; tabernaculum conuellet, atque deijciet; & animum in tabernaculo corporis commorantem, captiuum deducet in [regionem terrorum, & ita illud verbum, [calcandi,] a præsenti radice, est incedere, aut deambulare cum pompa, aut *Calcare, & ingredi quid proprie.* cum peculiari alio affectu, gestu, & habitu, vt illud Psal. 67. 25. [Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, Regis mei, qui est in sancto] id est viderunt, qui spectare voluerunt, tuam arcam incedentem cum magna põpa, & iubilatione, deductam ab vniuerso populo, victoriam, & triumphum canente, atque lætante. vel, [tuos ingressus,] incessus ouationes, & triũphos conspicuos oibus præbuisti. nã [ingredi] & [incedere, calcare;] aut [conculcare,] vincentis, & triumphantis est, Habacuc 3. 12. [In fremitu conculcabis terram] Paguinus, & Re- *Paguin.*

gius,

Regia. Vatabl. Tygur.

gia, ex Hebræo. [Incedes super terram, vel, calcabu. Varab. Deambulabas super populos, quibus eras iratus.] eleganter Leo Tygurinus; [Incessisti in terram, & in furore obstupefacies (prop. trituràbis, comminues) [gentes,] & illud etiam Danielis 11. 43. de tyrannide Antichristi, [per Libyam quoque, & Aethiopiam transibit] videlicet victoris, & triumphantis more incedet. perealcabit. prop. ex Hebræo. [Libes, & Aethiopes in gressibus eius.] idest, gradietur super illos; illi excipient gressus eius; illos sibi subijciet, & triumphabit. Non aliter profectò, [Interitus] & mors [calcabit] super impium, quæ cù tam terribilis sit, atque eum instar sæuissimi Tyranni superatum, & triumphatum hominem proculcet, meritò appellatur [Rex terrorum.]

Antichristi processus. Mors victrix.

14 Neque vero solus triumphus, & victoria affertur verbo [calcandi] sed præterea alacritas quædam, & ausus animi aduersus omnes hostes: nam semel adepta victoria, insolentem efficere victorem solet, vel nihil deinceps formidantem. Obseruat Theodoret. q. 11. in Iosue, Principes exercitus Israeliuici calcatis quinq; Regibus, quos bello vicerant, audaciores, & animosiores deinde in acie constitisse. Id quod non obscure scribitur Iosue 10. 22. [Præcepit Iosue dicens; Aperite os speluncæ, & producite ad me quinq; Reges, qui in ea latitant, & ait ad Principes exercitus, qui secum erant; Ite, & ponite pedes super colla Regum istorum. qui cum perexissent, & subditorum colla pedibus calcarent, rursum ait ad eos, Nolite timere, nec paueatis; confortamini, & robusti estote: Sic enim faciet Dominus cunctis hostibus vestris, aduersus quos dimicabitis:] q̃ ēt aduersus cōem aduersarium alacritatem sumere nos volens dña noster Christus Iesus, [Ecce (inquit) dedi vobis potestatem calcandi supra Serpentes. & Scorpiones, & supra oēm virtutem inimici.] Quare q̃uis Imperium Constantinopolitanum Romano posterius, at mos sumendi de hostibus triumphatis supplicium; multo q̃ apud Romanos antiquor, vt qui ex priscis illis sæculis haustus, & repetitus esset. nam Imperator captum hostem, & humi distentū, in illius ceruices, & collum insultando, conculcabat. Atq; sic Michaelem Balbum de Thoma exegisse læsæ Maiestatis pœnas, scribit Georgius Cedrenus in historiarum compendio 201. his verbis: [Thomam arreptum compedibus Imperatori tradiderunt. Is morem, qui iam pridem Imperatoribus placuerat, receptusq; consuetudine erat, primo omnium seruans, porrectum in pauimento iacere iussit, ceruicemq; eius pedibus suis calcauit: tum pedibus, manibusque mutilatum, & asino impositum spectaculi loco per castra circumduci iussit, nihil aliud vociferantem, quàm, Miserere mei, qui verus es Rex.]

Victoris insolentia. & audacia. Theodoret. Israelitæ animosiores adepta victoria. Luc. 10. 19. Constantinopolitanorum Imperatorum ritus. Cedrenus.

15 Quanta ergo (vt ad rem nostram reuertamur) mortis audacia, quanta insolentia, quæ tot [Regum colla calcauit; Quem iam illa timeat, quæ neminem adhuc reuerita, humanam omnem potentiam, atq; superbiam, [quasi] potentissimus [Rex] proculcat? Nihil profectò sibi, vel ad tolerandum magis difficile, vel ad accipiendum magis ignominiosum proposuit in illa imprecatione Dauid, quam hostis insolentiam, deuictum proculcantis; [Persequatur (inquit) inimicus animam meam, & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam, & gloriā meam in puluerem deducat.]

Mortis audacia, & insolentia omnia proculcatis. Psal. 7. 4.

At, inquis, hoc non potest efficere mors, quæ mortuū quidem, & iam terræ mandatum cadauer calcat tantum non viuens adhuc, nec vitam. immo sane potius cum super cadauer, atq; super vita functum hominem [calcat] mors, vitam, vitæq; superbiam proculdubio conculcat, & protetit, atq; [gloriam] illius vniuersam [in puluerem deducit.] Ad diuitem igitur, & opulentum aliquem impium, superbissimum ve Tyrannum, quem mors, & interitus sibi subijciant, illud transferendum est, quod quondam ad vrbem Regiam Ierusalem Ezech. 22. 5. dictum est; [Triumphabunt de te sordida, nobilis, grandis interitu.] idest, ò ciuitas, nobilis tantum sordibus, & peccatis, quæ omnem suam nobilitatem eo contulit, vt esset nobilis, & famosa peccando; O ciuitas [grandis interitu,] nam magnitudinem suam, atq; potentiam ad peccata, & scelera patranda contulit; magnum propterea supplicium, & magnum cruciatum com merita. Similiter igitur, o vos [sordidi nobiles,] opulenti, & grandi supplicio, ac morte acerbissima digni, triumphabit profectò de vobis [Mors, & interitus,] cum omnium potentum, & [sublimium colla calcauerit.]

Mors vitā proculcans. Diuitū improborū supplicium, & pœna.

16 Sed illud non prætermittendū, quod septuaginta aliquanto longius reuocarunt sniam hanc ad bonorū proscriptionem, quę a Rege irato, & indignante contra ciuē aliquem fieri solet. nam legunt, [Teneat eum necessitas causa Regali.] Quod Nicetas sic interpretatur; [Non solum impius ab inferioribus male multabitur, sed ēt ab ijs, qui dominantur, in ærumnas conijcietur.] Illa enim videtur esse [necessitas,] vis potētior, qua homo prematur, & constringatur. Affert præterea idem scholiastes Aquilæ interpretationem significantiorem; [incidet ei Anyparxia, i. fortunarū spoliatio a Rege illi continget.] Sed quidem [Anyparxia,] videtur non solum significare fortunarum spoliationem, sed grauius præterea aliquid, videlicet, internecionem, & vitæ, atq; substantiæ ipsius, necnon existentiæ spoliationem. q d. inexistentiam: nā [hyparxis] est substantia, existentia, vita. quare [Regem terrorum] vt est in Hebræo, aut [Regē interitus, vel, Regem, interitum,] vt est in Latino, sumpserunt Septuaginta pro Rege irato, & crudeli, de sæuiente in miserum aliquem ciuem, & terrorem, ac minas mortis, imo & mortem ipsam inferente. Licet.n. nunc non hois, sed [supplicium Dei inexorabile] (vt Nicetas dixit) significetur, sed tū hoc rectè significatur in hoie Rege, nam illo nihil est crudelius, præsertim si iuris sui, & fisci Regalis paulò sit tenacior. Vide parabolam illam Matth. 18. de [Hoie Rege] & seruo nequam; [Iussit namq; seruum, vxorem, & filios, & vniuersa, quæ habebat, venundari, & tradi tortoribus, quoadusq; redderet vniuersum debitum.] Ecclesiastes, qui, & ipse Rex erat Ierusalem, ac bene perspectū habebat Regum ingenium, monet, neque minimum discedendum a verbis, & præceptis Regum, neq; coram illis quicquam indecore, aut festinanter, & temere agendum, ferenda ēt esse mala, & indigna verba, quibus solēt illi subditos excipere. * [Ego (inquit) os Regis obseruo, &] (tanquam, perinde, ac) [præcepta iuramenti Dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permaneas] * (ne hę reas, neque moreris, si te Rex malis verbis accipiat; patienter potius dissimula) [in opere] (Septuaginta ex Hebræo. [ne stes in verbo) malo: quia omnia, quod voluerit faciet, & sermo illius potestate plenus est, nec dicere ei, quisquam potest, quare ita facis?] Præclare adolescens ille custodibus Darij Regis, propositionem illam suam de Regis fortitudine persequutus est 3. Esdræ 4. [Ipse vnus solus, si dixerit, Occidite; occidunt: dixerit, Remittite; remittunt: dixerit, Exterminate; exterminant: dixerit, Aedificate; ędificant: dixerit, Excidite; excidunt: dixerit, Plantate; plantant: & omnis plebs, & virtutes eam obaudiunt, & super hoc ipse recumbit, & dormit.] Ergo rectè præsentia, & vis mortis inexorabilis in Rege irato, & inexorabili repræsentata est.

*LXX. Rex iratus, & proscribens ciuiū bona. Nicetas. Aquila. ἀνυπαρξία ὕπαρξις. Nicetas. Mortis inexorabilis imago Rex iratus. Matth. 18. 25 34. Quomodo cū regibus agendum. Eccl 8 2 3 4. * Yo si fuesse sobasie, haria isto. * Ne repares en como te tratta de palabra.*

17 Sed illud tandem in hac lectione Septuaginta rogandum, quorsum adducta fuerit a Baldad hæc similitudo necessitatis, & proscriptionis causa regali, cum nihil tale acciderit Iob? Respondet Nicetas; [Si humanam dicit animaduersionem, ideo dicit, vt ea, quæ non Iobo contigerunt admiscens, eius causa hæc eadem dicere minime videatur.] Vel secundo, quod Diuinam vindictam per [causam regalem] significaret. Vel tertio, quod etiā simile supplicium aliquando contingat impio propter scelera. non enim tantum proponunt amici Iob supplicia, quæ ille pertulit, sed quæ impijs in vniuersum solerent accidere.

Obiectionis solutio. Nicetas. Impij propter scelera proscripti.

XV. Habitent in tabernaculo illius Socij eius, Qui non est; aspergatur in tabernaculo eius sulphur.

1 *Futurum cum optatiuo sæpe mutatum.*
2 *Sententia difficultas, & varia ex Hebræo lectio.*
3 *Diuersitas interpretum. Bestia habitatura in tabernaculo impij. Solitudo horrenda. Illustratus Isaias.*
4 *Fœminina cum masculinis sæpe constructa.*
5 *Habitare, quid Defensio, & Illustratio Vulgatæ. Socij impiorum vermes.*
6 *Impiorum proprium non esse, sicut ipsi Dei. Explicatus Io. in Apoc. & Moys.*
7 *Varia interpretationes.*

8 *Diabolus cur dicatur non esse. varia illius appellationes. Idololatra socij diaboli.*

9 *Homo verus quis, vera item Respu. Christianismus.*

1 *Moderã per mutatio.*

HAbitent.] Illud initio præmonendum, has imprecationes in Hebræo exprimi per futurum. Habitabunt, aspergetur; sed recte ab Interprete reddi optãter; nam solent futurum, & optatiuum, aut imperatiuũ frequenter, aut confundi, aut permutari in Scripturis Ps. 5. 12 [Lætentur] (in Hebræo [lætabuntur,] & sic consonãt alia futura, quæ sequuntur) [oẽs qui sperant in te: in æternum exultabunt] (exultent) & [habitabu] (& habita, obumbra) [in eis,] & precantes Num. 21.22. [Obsecro, vt transire mihi liceat.] Onkel, & Hebr. [Transibo per terram tuam] Rursus imperatiuum pro futuro Gen. 20.7. [Orabit pro te, & viues.] in Hebræo. [viue.] Plura simul exempla suppeditat ille locus Isa 8. [Congregamini] (congregabimini) [populi, & vincimini] (vincemini. Sic ẽt quæ sequuntur) [Confortamini, & vincimini; inite consilium, & dissipabitur] Ergo Latinus Interpres aliquando retinet Hebraismum, vt vides apud Isaiam; aliquando vero (quod suo iure põt) dissoluit, & cõuertit Futurum in Optatiuum, aut Imperatiuum, vt hoc nostro loco. & aliquando ẽt, vt simul exponere doceat, partim retinet, & partim dissoluit, vt Ps. 36.3. [Inhabita terram] (pro, inhabitabis) [& pasceris (hic dissoluit, quod in Hebræo est, [Pasce;] Hier. [Pascere) in diuitijs eius] Vt vel hinc discas, quãtum optimo, & fidelissimo debeas Interpreti tum in hoc, tũ alijs locis innumeris. Iã de ipsa sñia.

Regula, & consuetudo Vulgati interpretis.

Hieronym.

Vulgati fides, & diligentia.

2 *Sententia multis capitibus difficultas.*

Verbum fœmininum.

[Habitent socij eius.] Prima huius sententiæ pars tam apud Hebræum, & Græcum, quam apud Latinum multa obscuritate impeditur: tum quod in Hebræo videtur supposito carere, quare Interpres Latinus de suo cerebro videtur prompsisse illud. [Socij eius:] tum quod verbum [habitandi,] sit fœminini generis. Adde etiam secundã partem mutilam, & imperfectã videri, sic enim ex verbo redditur; [Habitabit] (videlicet tanquam fœmina) [in tabernaculo eius propter non ei,] sic Regia; vel, [ex in non ei,] sic Caiet. vel, [non ex illeure in eo;] sic Pagninus. vel, [eo quod non sit ipsius;] sic Vatablus. Græci præterea tenebras adaugent, addentes noctem; [Habitet in tabernaculo eius, in nocte eius.

Regia.

Pagnin.

Caietan.

Vatablus.

LXX.

3 *Varia expositio de supposito huius sententia.*

Ergo vt a supposito incipiamus, diuersi diuersa supponunt; nam cum hic describatur impij post mortem supplicium, dicunt fore, vt impio mortuo, & eiecto e propria domo, inhabitent deinceps illius tabernaculum, & domus non ab alio, q̃ a timore, & formidine Ita Vatabl. Post R. Leui [timorem] supplet; [Habitabit in tentorio eius timor.] Alij dicunt inhabitandum a fera aliqua, & bestia sanguinaria; ita Aben Esra. est videlicet hoc peculiare supplicij, & imprecationis genus, vbi de domo, vrbe, aut ædificio aliquo deserendo agitur; nam solet in locis, & ædificijs desertis horrida quædam vastitas habitare, & formidanda solitudo conspici: insessa nimirum redduntur ferarũ latibulis, horrenda vlulatibus, perstrepentia sibilis, atq; diris, & infaustis vocibus. vt constat Is. 13. 21. vbi prædicitur subuersio Babylonis, [Requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respõdebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & syrenes in delubris voluptatis] & iterũ de deuastatione Idumææ, [Possidebũt illã Onocrotalus, & Ericius, & Ibis, & coruus habitabũt i ea.]

R. Leui.

Abẽ. Esra.

Locorũ desertorũ horror.

Is. 34. 11.

Chaldæus tamen, cum verbum sit fœminini generis, subaudit vxorem. & legit; [Vxor eius habitet in tabernaculo non suo.] Non quod significare voluerit vxorem suam fore alterius viri scortum, vt quidam Interpres suspicatus est; sed quod hoc extremæ indigentiæ, atq; miseriæ sit, vxorem hominis quondam opulenti esse ancillam in aliena domo. Qua de re ipsa Iobi vxor deplorabat, & quærebatur supra c. 2. apud Septuaginta, [Ego errans, & ancilla, locum ex loco, & domum e domo, expẽctans solem, quando occidet, vt requiescam ab ærumnis & doloribus, qui me nunc premunt.]

Vxor viri opulenti in egestate ia cens.

Afflictio.

Theodotionis lectio suppositum facit. [interitum;] sic enim legit referente Niceta: [Habitabit in tabernaculo eius cunctarum rerum interitus.] Alij deniq; intelligunt ipsum impium omni suo robore iam spoliatũ, velut miserrimam, & imbecillam fœminam habitaturum in alieno tabernaculo, quod proprio domicilio expulsus fuerit; atque hunc sensum elici ex Hebræo affirmat Nicetas illumque amplificat his verbis: [Hebræus habet: Habitabit in tabernaculis non suis: dicitque aliquid amplius; hoc est, vagus, in alienis commorabitur ædificijs] diuersitas quidem harum interpretationum aliqua, sed summa consensio in assignanda grauissima aliqua imprecatione, & supplicio impij. atque hæc de aliorum aut interpretatione, aut lectione.

Theodotio.

Nicetas.

4 Quod vero ad Latinum nostrum interpretem attinet diligenter ille, atque sapienter partes sententiæ singulas considerauit, & ponderauit. atque aliam etiam non minus grauem imprecationem his verbis contineri existimauit; primum enim prætermisit, aut potius neglexit illud genus fœmininum verbi; nam sæpe id mysterio caret, cum Scriptura non tam ad voces quam ad rem significatam respicere soleat. Cuius rei Hebræi grammatici multa exempla proferunt, in quibus nomina fœminina verbis, aut participijs masculinis, & è contrario nomina masculina verbis fœmininis iunguntur; in quibus laboriosum, sæpe etiam inutile sit quærere cum ipsis Hebræis mysterium aliquod Vide Pagnin. lib. 2. suarum instit. vbi triginta octo exempla affert. quinque alia suppeditabit camora lib 2 c 6. in quibus pronomen non conuenit genere cum suo verbo.

Verbum fœmeninũ cu nomine masculino coniunctum.

Pagnignus.

Camora.

Ergo cum hoc loco genus illud fœmininũ verbi prætereundum censuerit. Interpres, suppositum, ipse, quod masculini generis esset, non tam suppleuit, quam deducendum putauit ex ipso verbo [Habitandi:] quod est Sacan quod, vt supra diximus, nõ tam significat [habitare,] q̃ commorari, & cohabitare simul in vicinia cum alijs, & ex adiunctis cognosci potest vis, & proprietas verbi. Exodi 25.8 [* Facient mihi Sanctuarium] (tabernaculũ instar domus) & habitabo (cohabitando tanquam adhabitator, & vicinus) in medio eorum (sicut vnusquispiam de reliquo populo) sic etiam cum Arca Dei traslata ad Philisthæos, dictum est ab eadem radice Ps. 77. 70. [* Repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, vbi habitauit (cohabitauit) in (inter, cum,) hominibus. (Thargũ) in medio filiorum hominum] Inde dicitur [sacen, Habitator,] vel cohabitator, quod nos dicimus, [vezino, y morador] Hoseæ, 10.5 [Vaccas Betauen coluerunt habitatores Samariæ. & Vicinus] ẽt vertitur Exodi 12.4. [* Al sumet vicinum suum, qui coniunctus est domui eius. & Proximus,] aut [proximum.] Deut. 1.7 [Venite ad montem Amorrhæorũ, & ad cætera, quæ ei proxima.] (Kald. [loca vicina,)] perinde itaq; erit dicere, [habitator] ac si dicas, vicinus, proximus, socius, is præsertim, qui loci, & habitationis propinquitate coniunctus est. ex verbo igitur [habitandi,] habitantem vicinum, aut [socium] produxit interpres claris verbis, dicens: [Habitent in tabernaculo illius socij eius.] Et quod i Originali singulare erat, [habitet,] ipse, vt vim sententiæ adderet, plurale effecit, [Habitent socij;] & vt significaret impium non vni tantum socio, & vicino molestum, & odiosum esse, sed vniuersis cupientibus illum ex tota vicinia expulsum, atque sibi multum mali timentibus propter vicinum malum; tum etiam quod multi sint, qui ad impij domum, & supellectilem occupandam, cum primum ille expulsus fuerit, parati sint conuolare: proptereaque socijs, atque vicinis vniuersis pergratus accedat illius, aut interitus, aut exilium. Videri possim longior; sed nullus mihi pro illustrando Vulgato longus labor. Nunc iam quærendum, qui sint socij defuncti?

Illustratio Vulgate.

שכן

** Dezmo casa, y h ai ve en ne ellos, como qualquier hijo de vezino.*

** Dexo su tabernã casa, y vezindad.*

** Al vezino de pared en medio.*

Diligentia Vulgati.

5 Sunt sane, qui per [socios] impij defuncti, intelligi velint amicos, domesticos, & familiares. Ita D. Th. & Dionys. quæ interpretatio omnino displicet Nicolao: nam quod amici, & familiares defuncti maneant in domo pristina, lugeantque suum patronum, ad defuncti honorem quendam pertinet, non ad supplicium extremũ, quod hic describitur. Quare ipse Nicolaus per [socios habitantes in tabernaculo impij,] accipit vermes, qui cadaueris socij sunt. Sed obijciamus nos quoque Nicolao, hoc non debere referri inter imprecationes, & maledicta impiorum, cum ea sit communis mortalium sors, quorum [pater putredo est, mater, & soror vermes.] Ergo neque nobis placet Lyranus. Placet quod de alienis hæredibus, & de vicinis irruentibus in domum, & suppellectilem defuncti, diximus.

D. Thom.

Lyra.

Vera expositio.

6 *Qua ratione dicãtur impij, non fuisse.*

[Qui non est] Variã huius partis lectionem indicauimus nuper, cum integram sententiã ex Originali reddidimus. Sed tum illi, tum nostræ (non enim sunt valde

diuersæ

diuersæ) varij sensus subesse possunt. Primus, vt dicatur ipse impius [non esse,] id est nō amplius apparere in suo tabernaculo, vt qui subito sublatus de medio fuerit. & si

לו iuxta Hebræorum prop. legas, [Lo,] tertiū videlicet casum, cui ille articulus seruit, erit idem sensus: [Non ei] amplius deseruiet suum tabernaculum, ipse enim ædificauit domum, sed alius incolet hunc ipsum sensum elici

Nicetas. ex Hæbreo posse agnouit Nicetas, vt supra adduxit; &
Pagnin. idem indicat Pagninus sua lectione, [Non existente in
D. Tho. & Latini. eo.] estq; communis Latinorum expositio. D. Tho. Lyr. Dion. in qua emphasim sane habet hæc circumloquutio
Mortis impiorum periphrasis. mortis impij: [Qui non est:] significat enim ingentis superbiæ, & cumuli bonorum omnium, quibus exultabat, & triumphabat, vniuersalem interitum. Sic apud Ioan.
Apoc. 17. 8. Apoc. 17. 8. videas [bestiæ] illius (siue ea Antichristus, siue Diabolus, dum in hoc mundo potestatem exercet, siue Impietatis dominatio intelligi debeat) interitum describi; [Bestia, quam vidisti, fuit, & non est; & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram, videntes bestiam. quæ erat, & non est.] Simili comminatione comprimere nititur Ezechiel insignem superbiam Regis Tyri 28. 19. [Nihili factus es, & nō eris in perpetuum.] Quod in Hebræo fere eodē modo, quo in Apoc. habetur. [Fuisti, & non tu vsque in sæculum.] Quicquid ergo fuerit homo, si homo fuit, & vita functus
Mors ad nihilum cuncta redigēs. est, [fuit, & non est.] At supremus Deus [solus habet immortalitatem,] cuius diuturnitatis, & æternitatis est illa circumloquutio [Ego sum A. & ω. principium, & finis (idest
1. Tim. 6. 16 omnes numeros sæculorum omnium comprehēdo, om
Apoc. 1. 8. nia tempora æternitate mea complector, & prætergredior. nimirum [Regnum illius,] est [Regnum omnium
Ps. 144. 13. sæculorum,] & [dominatio illius in generatione, & generationem; Qui est, & qui erat, & qui venturus est.] idest, [qui erit.] nam sic habetur Exod. 3. 12. 13. quo Ioannes proculdubio respexit, nam quod nos habemus, [Qui est, misit me ad vos;] ex Hebræo ad verbū legitur: [Ero misit me ad vos.] vnde fluxit illud Dei nomen ineffabile a
Dei nomen Ieouah. radice [Haiah,] quod est Esse, atq; significat ipsum essendi principium, & radicem in Deo, vt pleriq; Theologi
הויה docēt, de quo nomine, cum res, & tempus tulerint, dice-
Quantū distet humana superbia a celsitate Diuina. mus plura. Nunc tantum, quam longe humana superbia a verissimo illo, primoq; totius essendi principio absit, nam (vt scholarum verbis vtar) contradictorie Deo opponitur, quæ est oppositionum maxima; Deus [qui est;] Homo impius præsertim, [qui non est;] Deus. [Qui fuit,
Apoc. 10. 7. 24. 8. 18. 2. 21. & est:] Homo, & bestia [fuit, & non est;] Deus [fuit, Est, Erit;] Homo, Babylon, Tempus, [non erit amplius.]

Secundus sensus, vt negatio illa, quæ in Originali est,

7 [non ei;] aut [non propter eum,] significet merito impij
Secunda negationis expositio. domum transituram ad alienos, quod ipse illam nō suis sumptibus, sed alienis dispendijs ædificarit. sicut dicitur Ierem. 22. 13. [Væ qui ædificat domum suam in iniustitia, & cænacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet ei.] In hac ex-
Vata. Cla. Steuch. positione sunt Vatablus, Isid. Eugubin.

Tertius sensus. Tertius, vt [Qui non est,] referatur ad socios, vel ad socium: nam hæc numerorum permutatio pluralis in singularem, aut contra, non est valde curanda; confundi enim, negligique sæpe solent in Scripturis, præsertim cū
Numerorū frequēs permutatio. illud verbum [Habitandi] in Hebræo sit in numero singulari, proptèreaque illud [Qui non est,] possit illi congrue respondere. [Socius] autem, [qui non est,] ille erit, qui defuncto nulla cognatione coniunctus est, nullaque necessitudine. Leo Tygurinus; [Habitabit in tabernacu-
Tygur. lo eius nulla propinquitate attingens eum.] Hoc quoq;
Caietan. Caietano, & nonnullis Hebraizantibus placet.

Quartus, vt [Qui non est,] sit nomen, & periphrasis
8 diaboli, [socij] autem [eius] sint Angeli apostatæ: quod
Diaboli periphrasis. ad litteram hoc loco intelligi indicant Greg. Philip. Beda. Quorum sententiam breuiter, æque ac grauiter ipsis
Greg. lib. 14 c. 11. illorum verbis traditam adscribemus: [In mente impij] (inquit Greg.) [Apostatæ Angeli per cogitationes ne-
Philip. Beda. quissimas conuersantur; eius videlicet socij, qui iccirco tam non est, quia a summa essentia recessit, & quasi ad non esse tendit, ex quo semel ab eo, qui vere est, cecidit,
Diaboli appellationes. quia bene esse perdidit.] Philippus eleganter: [Recte siue laqueus, pedica, sitis, siue decipula, fames; siue inedia, primogenita mors, interitus, & qui non est. Diaboli nominibus conueniunt; & cum sit naturæ suæ proprietate subsistens, Deo non est, quia præuaricatione factus est alienus] In suæ expositionis confirmationem adducit
Idololatra socij diaboli. Philip. id Esther 14. 11. [Ne tradas Domine sceptrum his, qui non sunt.] Nimirum intelligit [socios diaboli,] quod nomen haberent idololatræ, quod diabolum in idolis colerent. Scio sane gētes Dæmonum venerationi addictas
Rom. 9. 25. & 10. 19. vocari a Paulo [Non gentem;] & a Moyse, [non popu-
Hosea in 9 Deu. 32. 21 1. Pet. 2. 10. lum.] imò, & ab ipso Deo; [Voca (inquit ad Hoseam) nomen eius, Non populus meus] & vt Petrus ex Hosea refert; [Non populus] siue autem dicas [Nō populus,] siue [Non populus Dei] perinde est nam qui non est Dei,
9 censetur non esse. Sic sane Aug. lib 19 de Ciuit. c. 21. o-
August. Respub. Romana non Respublica stendit Rempublicam Romanam non fuisse Rempublicam; & in vniuersum populum, qui non vinciatur iustis legibus, neq; societur æqui, ac boni seruandi cōione, populum non esse. similiter peccatorē hominem, non esse
Peccatornō homo. hominem, aut, quod idem est, esse falsum, & non verum hominem. Idem autem est hominem, & verum hominem esse, vt Philosophi definiunt. nam cum res tamdiu sint, quamdiu suæ illarum ideę, quę in Deo est, verissime conformantur; si homo ab idea hoīs, quæ in mente Diuina est, discedit, a suo verissimo exemplari discedit: propterea; nec homo est, neq; est. Discedit aūt a suo exem
Gen. 1. 27. plari, qui a Deo recedit: nā Scriptum est; [Creauit Deus hoiem ad imaginem suam] Huiusmodi sane verum hominem, qui respōdeat imagini suæ, ad quam creatus est,
Hila. super id Ps. 118. Manus tuæ &c. docet Hilarius dicta Salom [Vtrum fidelem.] cum Prouer. 20. 6. ait. [Virum fidelem quis inueniet? Quid enim] (inquit) tam difficile, quam inuenire, qui meminerit secundum imaginem, & similitudinem Dei se esse factū.
Viri fidelis definitio. atq; ob id magnum quiddā est homo; hoc enim nomen, vbi in vitia ceciderit, amittit.] Et eadem fere ratiocinan
Nyss. Epis. ad Harmo. de Professione Christiana. di forma Nyssenus de Christianismo philosophatur his fere verbis, ad Harmonium scribens; [Christianismus est imitatio Diuinæ naturæ] probat autem sic. [Prima hominis fabricatio ad imitationē Dei similitudinis erat; Christianismi professio est, vt homo reducatur ad pristi
Christianismus quid sit. nam, & antiquam felicitatem. igitur si antiquus homo Dei similitudo erat, Christianismus Diuinæ naturæ imitatio est, is itaq; nomen ementitur, qui Christi iustitiæ, veritatis, & puritatis communionem, & societatem in sese non ostendat] Ergo (vt ad initium redeamus) Diabolus, qui est, & appellatur per excellentiam impius, merito ēt appellabitur, [Qui non est,] & illius Angeli, [socij
Dæmones habitantes in tabernaculo impij. eius, qui non est.] Hi profecto [habitant in tabernaculo] impij. quod quid aliud significat, quam quod a Christo Domino dictum est de immundo spiritu; [Vadit, & assumit secum septem alios spiritus nequiores se, & ingressi
Luc. 11. 26. habitant ibi?] Sic profecto [habitant in tabernaculo impij socij eius, qui non est.] Vtilis est quoque hæc interpretatio, arguta, & elegās, sed prima illa simplex, & germana, & rei toti conueniens atque ab Interprete Latino proculdubio cæteris præposita.

Aspergatur in tabernaculo eius Sulphur.

10 *Sulphur in supplicij instrumentum cum igne. Fulmina sulphurea. Ignis Sodomiticus.*
11 *Sulphur symbolum sterilitatis. Illustratus Moyses.*
12 *Animalia domestica odore sulphuris fugari.*
13 *Sulphureus fumus gehenna.*
14 *Tetri odores in funere, in captiuitate. Explicatus Ezechiel.*
15 *Funerum aromata Prosecutus spargendarum herbarum, & florum odoratorum.*
16 *In funere odores, flores cur adhibiti. Impiorum vita respondens dignum supplicium.*
17 *Sulphur in expiationibus varij ritus Græcorum, & Romanorum ab Aegyptijs.*
18 *Iobi tempore viguisse, quæ Græci, & Romani postea formarunt. Bitumen Aegyptiorum.*

Quatuor priores aspergendi Sulphuris expositiones; totidem proprietates.

10
Sulphur, Diuina vindicta. NOuam quoq; hanc imprecationem alij sic accipiunt, primo, vt [Sulphur] tantum significet [Diuinā vltionem a Deo constitutā] Sic Cateręq; auctor. Impreca
Nicetas. tur igitur Baldad vindictam impij [in igne, & sulphure:] nam

nam [sulphur] cum ad supplicium refertur, iungitur cũ [igne,] alit enim, & nutrit ignem. q.d. conflagrabit tota impij domus igne, ac sulphure cœlitus immisso, sicut Sodoma, & Gomorrha [cum pluit Dominus a Domino sulphur, & ignem.] Gene. 19 24 & Chrysostomus sane scribens super id Ps 10 6. [Pluet super peccatores laqueos, ignis, & sulphur, &c.] ait, [dictionum translatione pœnam ineuitabilem supplicij profusionem, ferendi facilitatẽ, & consumptricem vim voluisse ostendere.] Eleganter quoq; Nazianzenus Orat 40 cum de [igne,] & [de Lumine] disputat, duplicem ignem distinguit; alterũ purgantem, qui crassiorem, vitiosamq; materiam absumit; [Est] (inquit) alter scelerũ vindex siue Sodomiticus ille, qui sulphur, & procella permistum Deus in peccatores omnes fundit.] Ignis autem iste cum sulphure mistus, erit profecto ignis sulphureus, vt idem quoq; Nazianzenus in suis interpretatur aduersus Iulian. Ignis autem sulphureus, nihil aliud, quam ignis fulmineus esse videtur, quo etiam tactæ illæ vrbes conflagrarint: [Nam fulmina] (vt Plinius ait) [fulgura quoq; sulphuris odorem habent, ac Lux ipsa eorum sulphurea est] Quare cum [ignis, & sulphur] in Scriptura iunguntur, fulmina, & fulgura significantur. Psal. 10 6 [Ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum]. i. digno supplicio intereant, tempestate sæuissima, fulminibus, atq; fulguribus. & Ezech. 38 22. contra Og, & Magog: [ignem, & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius.] Sic nostrates quoq; ad hunc exitialem ignem alludunt, cum [Malum ignem] alicui imprecantur, [Mal fuego lo queme] Vel certe [ignis, & sulphur,] ignem significant nunquã extinguendũ, alitur enim ignis admisto sulphure. Quare & ignis ille, quo perpetuo ardet Sodomitica tellus, sulphure nutritur, vnde dicitur a Iuda Apostolo esse [exemplum ignis æterni.] Cuiusmodi etiam est [stagnũ] illud [ignis, & sulphuris,] quod sæpe repetit in Apocalypsi Ioannes Ergo imprecabitur Baldad domui, familiæ, & rebus impij vniuersis celestem vltionem, & perpetuum ignem, qui sit exemplum æterni illius inextinguibilis, atq; etiam similem Sodomitici. Et quidem familiare est Scripturis Sodomiticum suppliciũ in exemplum Diuinę Iustitiæ, & seueritatis vsurpare, nõ solum mentione expressa Sodomæ, vt Deuter. 25. 23. Isa 13. 19 Ierem 49. 18. Sed etiam cum solum [ignis, & sulphuris] meminit Ps. 10. 6. Isa. 34 9 Ezechiel 38. 22. Apoc. 14 59 20.

Chrysost. Ignis, & sulphur quid designent. Nazian. Duplex ignis. Plin. lib. 35 c. 15. Fulminum lux sulphurea. Ignis pro fulmine. Iud. in Epist. 7. Apocal. 19. 20. & 20, 30. & 2. 8. Ignis, & sulphur Sodomiticum supplicium.

Hæc prima exponendi ratio sicut per se sumpta lenis, & simplex videtur, ita coniuncta, & comparata cum antecedentibus non valde hæret. Quomodo enim vult, vt tabernaculum impij a socijs, & vicinis eius inhabitetur, si conflagrare illud exoptat?

Rejicitur sequens expositio.

11 Ergo alij secũdo accipiunt [sulphur] pro symbolo sterilitatis, vult itaq;, vt impij domus, & statio aspergatur sulphure, & sale, vt omnino sterilescat, atque solitudine inhorrescat, & nulli habitatori idonea remaneat. Sic Deut. 29 23. [Dominus sulphure, & salis] ardore [comburens (terram illam) [ita vt vltra non seratur, nec virens quippiam germine;] Legendum enim est non [Solis,] vt pleraq; Biblia, sed [Salis,] vt legunt Vaticana Biblia, & Onkelus [sulphur, salsugo, & ardor.] Quare de eadem regione dictum est [Terram fructiferã] (erat enim antea sicut Paradisus Domini) [in salsuginem] (quæ exugit omnem terræ succum, & pinguedinem) (propter, præ) [malitia inhabitantium in ea.] Huic interpretationi fauet verbum [Aspergeodi,] nã sicut hic dicitur [aspergendum sulphur,] dicitur ab eadem radice Iud. 9 45. [seminatum sal super ciuitatem] tum etiam ad eandem sterilitatem pertinere videtur, quod sequitur, [deorsum radices eius siccentur.] Sed hæc etiam expositio, sicut &

Sulphur ad sterilitatẽ positum. Onkel. זרה

12 præcedens, atq; subsequens simili incommodo laborãt.

Tertia expositio non cohærens.

Proxima itaque est expositio tertia, significari impij domum futuram exitialem alijs habitatoribus: nam non solum homines, sed animalia etiam alia vrbana, atque domestica tetro sulphuris odore fugantur, & insecta animalcula, nec non formicæ intereunt, quorum bona pars in vrbe, & intra priuatas domos viuunt, vt de [Stellione] Salomon scripsit: [Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis]

Animalcula odor sulphuris fugantur. Vide Cæli. lib. 4. c. 23. Prouerb. 3. 48.

Quartum locum obtinet expositio Philippi, qui in hæc verba scribit; [Iam de futuris sibi æternis, & magnis

13 cruciatibus in hoc sæculo aspergatur sulphur, vt fumum hic sentiat gehennarum.] elegãter, & argute; vt indicet quasi redundare, & vomi ex illo inferorum [stagno pleno ignis, & sulphuris,] sulphureas scintillas ab tabernaculum impiorum. nam non raro impij dum hic viuunt, præsagiunt animos suos cruciatus futuros, & olent sulphur, quo obruentur in stagno ardente. Olet hæc interpretatio quid allegoricum. Quærenda ergo alia, quæ & literæ, & rei proximior videatur.

Philippus. Impij præsentientes inferni cruciatus.

QVINTA, ET SEXTA EXPOSITIO.

Digressio ad priscos in Funeribus ritus, & vsus vnguentorum, florum, herbarum, suffimentorum.

QVinto Diuus Thomas, quem Dionysius sequitur, existimat hanc esse circumloquutionem luctus domesticorum in obitu patrisfamilias, odores tetros, & fętidos adhibentium in signum mœroris, sicut etiam nigræ vestes sumuntur a lugẽtibus. Sed præterquam quod luctus domesticorum (vt non male obijcit Lyranus) potius pertinet ad honorem funeris, quam ad ignominiam impij; sed illum tamen lugendi, & mærendi morem grauibus odoribus adhibitis plane non inuenio: nam quãuis apud Isaiam inter alia supplicia, & mœroris signa sic legamus 3. 24. [Erit pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, &c] Tamen hæc non spectant ad luctũ funeris, sed captiuitatis: nam captiui, siue in vinculis, siue in locis alijs detineantur, semper tamen in pædore, & fętore viuunt, [& amplexantur stercora.] Præterea, quamuis apud Ezechielem 8 17 legamus, post factam Adonidis mentionem, quem plangebant fœminæ, viros deinde idololatras coarguit [& ecce] (inquit) [applicant ramum ad nares suas,] quem fœtidi, & grauis odoris fuisse Hebræorum sententia est. videbantur itaque hi luctui funebri tetrum odorem admiscuisse: sed hæc tamen coniectura infirma quoque est, nam viri illi Solem potius, quam Adonidem adorabant. atque præterea ramum illum adoratum, non fuisse fœtidum, eleganter, atque sapienter ostendit Pater Hieronymus de Prado, Doctor meus, vir pusillus corpore, pietate, & religione magnus, sanctarum Scripturarum scientia, nostro sæculo nemini secundus. cuius primam in Ezechielem commentariorum partem, quam ante mortem absoluerat, diu exoptatam, & expectatam a sapientibus omnibus, magna nunc vtilitate habemus reliquo operis inuidit mors; sed opitulatur etiam nunc diligentia, & labor Ioannis Baptistæ de Villalpando socij quoque nostri. Caietanus e contrario ad extremam funeris ignominiam refert. affirmat enim prisci moris fuisse, vt in domo, & funere diuitis aromata varia cremarentur. Ergo cum pro aromatibus 15

14 D Thom. Dionys. Periphrasis luctus. Lyran. Captiui in pædore incentes. Thren. 4. 5. Ramum grauiter olens in luctu Adonidis. Hierony. de Prado encomium Doctor. Caietan.

succedit teterrimus sulphuris fœtor, ignominiæ est. Morem vero illum testantur sanè non solum vnguenta pretiosissima, quibus condiebantur, & vngebantur cadauera; sed etiam locus ille. 2. Paralipo. 16 14. de morte Asa, [Posuerunt eum super lectum suum plenum aromatibus, & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione nimia.] Similem ambitionem videre licet in funere Imperatoris Pertinacis, & Seueri, cum in funere consecrati sunt, idest, inter Diuos relati; nam Dio, & Herodianus scribunt rogum pro more confectũ ex ingentibus lignis in formam tabernaculi, quod opplebatur aridis fomitibus; Deinde vero aliud minusculum tabernaculum, in quod efferebatur lectus cadaueris, & aromata, atque suffimenta omnis generis, fructus, herbasque, & succos omnes odoratos aceruatim effundebant. De qua re videndus Onuphrius libro 2. Fast. Erat sane solenne in rogum amici defuncti, vel odores, vel cibos etiam conijcere. quo illud Teucrorum pertinet in Miseni funere;

Priscum funerum ritus vnguentorum, & aromatum. Pertinacis, & Seueri funera. Dio. Herodian. Onuphrius. 6. Aeneid.

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Coniciunt. pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium. & subiectam, more parentum,
Auersi tenuere facem: congesta cremantur,
Thurea dona, dapes, fuso crateres oliuo.

Statius

Statius quoque Epicedio in Glauciam,

—— —— Quid ego exequias, & prodiga flammis
Dona loquar? mæstoque ardentia funera luxu?
Quod tibi purpureo tristis rogus aggere creuit,
Quod Cilicum flores, quod munere graminis Indi,
Quodque Arabes, Pharijque (palam est vndique) liquores
Arsuram lauere comam? —— —— ——

Florus li. 4. Hunc ipsum sibi aromatum honorem præparauit Cleopatra; nam (vt Florus scribit.) [Incassum rem nacta custodem, in Mausoleum se recepit, maximo, vt solebat, induta cultu, in differto odoribus solio, iuxta suum se collocauit Antonium, admotisque ad venas serpentibus, sic morte, quasi somno, soluta est] *Cleopatra mors.*

Plutarchus in Sylla. Quid plura? [Ducentæ decem lecticæ refertæ odoribus,] attulerunt eum L. Sylla [quædam etiam iustæ magnitudinis imago thure, & cinnamomo ingentis pretij formata] vna cum cadauere incensa fuit.

16 Adhibebãtur vero odores propter graueolentiam vstrinæ, cum cremabatur cadauer. Propterea etiam Varro scribit cupressum adhibitam ad funera, ne populi circũstantis corona offenderetur deusti cadaueris odore; cui incommodum tum odoribus, quos diximus, tum floribus, & frondibus odoratis spargendis, aut super lectum cadaueris, aut super sepulchrum, occurrebatur maxime. Sic Marcellus honorabat Anchisis sepulturam lilijs, & floribus. *Cur odores adhibiti in funeribus. Varro. Virg. 6. Aeneid.*

—— —— —— Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. —— —— —— ——

Flores, & rosa in funeribus.

Adhibebant etiam rosas, quarum vsum post alia encomia, indicat Anacreon;

Quid plura? nonne multis
Medicina certa morbis?
Defendit hæc sepultos;
Hæc tempori resistit.

Anacreon. in hym. de Rosa. Plutarc. in Aristid. Theoph. li. 6 de hist. plã. Plin. lib. 21 c. 10. Sophocles in Electra.

Myrtum etiã adhiberi in funeribus, scribit Plutarchus. Theophrastus vero Pothum florem subalbidum: atque eundem quoque innasci tumulis tradit Plinius: Philostratus Amaranthum. & omni tandem florum, frondiũque odoratarum genere, funera, atque sepulchra honorata testatur Sophocles inducens Orestem ad patris tumulum hæc ponentem, vt Chrysotemis refert Electræ.

Simul ac enim veni ad vetus bustum patris,
E summo ibi tumulo recentis copiam
Lactis video, tumulumque per gyrum patris
Omnis coronatum genere florum.

Ergo his omnis generis floribus, frondibus, lignis odoratis, rosis, Amarantho, myrto, cupresso, thure, cęterisque aromatis oppone ex altera parte [sulphur] vtraque separatim conijce in rogum: illinc videbis pietatem, & honorem extremum erga defunctum efflari; hinc vero omne dedecus, & ignominiam fumare; afficique impij cadauer extremo post mortem supplicio, quale illud est

Isa. 3. 24. [Erit pro suaui odore fætor.] Opportune quidem: nam cum antea esset impius ex illorum grege, [qui lasciuiũt in stratis suis optimo vnguento delibuti,] postea in lecto, & [tabernaculo] illius [aspergetur Sulphur.] Ergo iustum est iniqui supplicium iusto illo, & consueto carere honore, & odore funebri: sicut & de Ioram dicitur 2. Paralipom. 21. 19 [Mortuus est infirmitate pessima, non fecit ei populus secundum morem exequias, sicut fecerat maioribus suis.]

Amos 6. 4. 6 Impiorũ voluptas respondẽs supplicium.

SEPTIMA, ET VLTIMA EXPOSITIO PROBATVR.

Sulphuris in Lustrationibus vsus, ritus, religio multiplex Digressio.

17 SEptimo tandem illud videtur sicut cohærentius, ita vero similius, vt cum dixisset Baldad impij domum ab alieno habitatore occupandam; nunc quasi præcastigationem adhibeat, non prius inhabitandam, quam lustrata fuerit, & expiata ominosa illa habitatio; neque prius quam fuerit numen Diuinum solenni aliquo ritu, & cæremonia expiatoria placatum, quod paulo ante, & habitatori, & domicilio iratum se præbuerat. Ad expiationem autem, & lustrationem domorum, sulphur adhiberi solitum, testatur Plinius lib. 35 c. 15. sic scribens: [Sulphur habet in religionibus locum, ad expiandas suffitu domos] Sic sane Homerus inducit Vlyssem post cædem procorum, atque impudicarum famularum, sese purgãtem, & domum, perfecto funere, lustrantem.

Sulphur ad domos expiandas adhibitum. Pli. lib. 35. c. 15.

Abluere hanc fœdas properare manusque, pedesque.
Mox ad Dulichium, perfecto munere, gressum
Contendunt pariter, qui sic affatur anilem
Nutricem Huc mihi fer, anus o charissima, sulphur,
Atque ignem, præsens tetri medicamen odoris.
Nam lustrare domos, lassosque adolere Penates
Ipse paro —— —— —— ——

Hom. Odys. 22.

Et quamuis quidem in lustrationibus multa alia delusa adhiberet antiquitas; sed nihil perinde necessarium existimabat, quam [Sulphur.] adhibebat videlicet ad quarumuis aliarum rerum expiationem, & purgationem Carmina etiam magica, Oua, Tædam, Aquam marinam, Asphaltum, Laurum, sed cum Sulphure. Amatorium illud est:

Sulphur ad aliarum rerum expiationem.

Et veniat, quæ lustret anus lectumque locumque,
Præferat, & tremula Sulphur, & Oua manu.

Ouid. lib. 2. de arte.

Apuleius nauim dedicatam Isidi, & a Sacerdote solenni ritu expiatam, scribit his verbis [Ibidem simulachris rite dispositis, nauem faberrime factam, picturis miris Aegyptiorum circumseptus variegatã, summus Sacerdos Tæda lucida, & Ouo, & Sulphure, solennissimas preces de casto præfatus ore, quam purissime purificatam, Deæ nuncupauit, dedicauitque] In re quoque rustica similiter solere fieri, scribit Columella lib 8 c. 5. quod est, [De seruandis, & supponendis ouis. Antequam] (inquit) [cõsternant ea, diligenter emundant, paleasqite, quas lustraturi sunt, sulphure, & bitumine, atque ardente tæda perlustrant: & expiatas cubilibus iniciunt.

Apul. lib. 11 Nauis antiqua expiatio dedicatioque. Collumella

Varia præterea loca, vestes, & hominis caput, illa plusquam venefica, Sulphure purgat Cinthia.

Dum quemcunque locum externæ tetigere puellæ,
Suffiit, & pura limina tergit aqua.
Imperat, & totas iterum mutare lucernas,
Terque meum tetigit sulphuris igne caput.

Proper. lib. 4 Eleg. 9. Amatoria expiatio.

Hom nes ipsos posthumam vmbram inferam, simili ratione purgari, & lustrari meminit Iuuenal. Satyra illa 2. quæ est de obscœnis Poetis. *Iuuen.*

—— —— Quoties hinc talis ad illos
Vmbra venit, cuperent lustrari, si qua darentur
Sulphura cum tædis, & si foret humida laurus.

Senis Aegonis iuuentutẽ Medea hoc ueneficio reparat.

Bacchantumque modo, flagrantes circuit aras,
Multifidasque faces in fossa sanguinis atrâ
Tingit, & infectas geminis accendit in aris,
Terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Ouid. 7. Meta.

Pulchre Poeta Claudianus in sexto Honorij Consulatu, describit Alaricum se aduersus Stiliconis potentiam, sed frustra lustrantem. *Claudian.*

—— —— Instante fugam Stilicone, tetendit,
Expertus bonorum Aquilas [illegible]
Pallor, & atra fames, & saucia liuidus ora
Luctus, & inferno stridentes agmine morbi.
Lustrale sic, triste, facem, cui lumen odorum
Sulphure cæruleo, nigroque bitumine fumat,
Circum membra rotat doctus purganda Sacerdos,
Rore pio spargens, & dira fugantibus herbis
Numina, Terrificumque Iouem, Triuiamque precatus,
Trans caput auersis manibus, iaculatur in Austrum,
Secum rapturas cantata piacula tædas.

Lustratio priscorũ ad uersus hostes.

Ex his iam videre licet [Sulphuris] suffitum in bonũ accipi contra dira omina, & tristes euentus, eamq; superstitionem antiquitatis, ansam potuisse sumere ex ipsa [Sulphuris,] & [Ignis] natura: nam vt Proclus lib. de Sacrificijs, & Magia dixit: [Sacerdotes per mutuam rerum cognationem, compassionemque conducebant eo vnum, purificantes, cum oportebat, Sulphure, atque Asphalto, id est bitumine, aqua aspergẽtes marina. Purificat enim Sulphur quidem propter odoris acumen, aqua vero marina propter igneam portionem.

Proclus. Purgãtium rerũ natura

Sed Iob (inquis) multo antiquior est his Romanorum atq; Græcorum Superstitionibus, Funeribus, Ritibus Sanẽ quidem. Sed cum huiusmodi consuetudinum nullum certum initium, nullumq; certum auctorem inuenio, coniectura mihi est, antiquissimas esse, itaq; huuc [Sulphuris] 18

Romanorũ, & Græcorũ ritus manasse ab Aegyptijs.

in ex-

in expiationibus vsum Romanis, Græcisq; priorem, ad Aegyptios, & prima illa sæcula referri oportere. Cuius rei, atq; nostræ, illud vltimo testimonium addam, quod vt Strabo lib. 16. scribit; [Aegyptij bitumine ad mortuorum condituras vtuntur.] Bituminis autẽ nomine intelligit profecto sulphur: loquitur enim de bitumine Sodomæ, & Iudææ, quod ex Posidonij sententia dicit [coagulari otio] & alijs eius modi fœtidis humoribus inspersis, vides igitur Aegyptios in re funebri vsos sulphure. Quid mirum igitur, & Arabes, atq; Idumæos, atq; non plura de sulphure, ne plus iusto grauior sit illius tractatio.

Strabo.

Aegyptij bitumine cadauera condunt.

Quod vero videbatur vltimo loco edisserendũ, quorsum Septuaginta legerint [Habitabit in tabernaculo suo in noct. sua;] mihi perobscura nox est. Forte quidem vsi sunt paraphrasi, & amplificatione quadam exil j, & extremæ gestatis impij: nam Nicetas testatur in alijs codicibus legi; [In corpore suo.] atque significare; [nihil præter suum ipsius corpus fore sibi reliquum] eandemque sententiam apud Theodotionem his verbis haberi; [Habitabit in tabernaculo eius inopia.

Septuaginta paraphrasis.

Nicetas.

Theodotio.

XVI. Deorsum radices eius siccentur, sursum autem atteratur messis eius.

1 *Futurum pro Imperatiuo Radices quid allegorice. Arboris ad impium translatio.*
2 *Atteri. Conducitur in sacro sermone quid. Illustratus Dauid. Quid Messis.*
3 *Quid radix. Quid fructus. Omnia felicia in radice, & fructu. Explicatus Isaias. Quanta radicum altitudo.*

1 Rem eandem repetit, & amplificat alia translatione arboris, cum qua impius, non semper florens, comparatur Qui videbatur (inquit) firma radice, longe, lateque passis ramis, florente coma, [siccetur,] proprie, [siccabitur.] Futurum cum imperatiuo permiscetur sæpe. Exarescet impius radicitus Græci per [radices, secunditatem] intelligunt; Quod maxime firmum, & protectum ab iniurijs cœlestibus videbitur, exarescet; conflagrabit fulmine nam hoc genus imprecationis ad ignem, aut fulmen respicit, quo iactæ arbores exarescunt, vt c. 15. 30. dictum est ab eadem radice: [Ramos eius arefaciet flamma.] similiter comminatur Malachias impijs; [Ecce dies veniet succensa, quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula] (i. quamuis virere videantur, siccabuntur.) [& inflammabit eos dies veniens, quæ non derelinquet eis radicem, & germen] Intellige etiam per [radices] occultiora, & abstrusiora consilia; spes in imo pectore recõditæ quibus nitebatur impius, exurentur, vt nihil amplius viride, & florens proferre possit, vt virescere rursus, aut felicitatem recuperare minime possit; proferetur deinceps nihil ad speciem gratum, neque ad vtilitatem opportunum.

Arboris ad impium translatio.

Futurum cum Imperatiuo permutat.

Radices q̃d.

Per umbraculum fulmine tactæ arbores.

יבש

Radices, recondita cõsilia.

Quid si etiam, per [radices] (vt ad vim morbi exurentis, quo ardebat, & exarescebat Iob, respiciat) intelligat humidum radicale, quo exsiccato, & cõsumpto, interit homo, nec vllam deinde ramorum, & filiorum posteritatẽ producere potest? Est autem ariditas extremum malum radicibus, sicut & profluentes aquæ, maxima lætitia. Vide Iob c. 28. Vers. 19 [Radix mea aperta est secus aquas.]

Morbus exurens.

Ariditas malum radicis.

2 [Sursum autem atteratur.] Atteretur, proprie, [succidetur, relecabitur.] Verbum idem, quod in Ps. 89 6 [Mane floreat, & transeat, vespere decidat] (Hieronymus, [conteretur.] prop. [relecabitur, circumcidetur,] i. omnino præcidetur:) sustinet (postquam induruerit exsiccato humore, qui mollefacit herbas,) [& arescat. Messis] prop. germina, propagines, rami, palmites, deniq; id, quod ex arbore demeti, & decerpi solet. Intellige, vel filios Iob, qui iam videbantur matura seges; qui præcisi fuerant messoria mortis falce; vel cœpta, & desideria, quæ in homine sunt, velut in arbore flores; Nihil (inquit) erit, quod impij in cœpta promouere possit. Quare Deus decutiet ex infausta arbore florem, præcidet ramos, truncum quoq; in frusta concidet, ac, ne vlla ex iniqua radice germinis spes relinqui possit, ipsas etiam radicum fibras exuret.

בול

קצר

Messis quid allegorice.

3 Imprecatur vtique infelicia cuncta. sicut Isaias omnem felicitatem Iudaici Regni Ezechiæ pollicetur 4 Reg. 19. 30. [Quodcumque reliquum fuerit de domo Iuda, mittet radicem deorsum, & faciet fructum sursum.] vbi pro [fructu,] non solum quod vere fructus est, sed quod ex radice nascitur, vt in tritico calamus ipse, intelligi debet; dicunt enim, quanta est profunditas radicum, tantam esse & totius arboris, aut herbæ ascendentis altitudinem. Quod peculiariter de Aesculo scribit Plin. lib. 16. c. 31. ex auctoritate Virgilij 2. Georgic.

Æsculus in primis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres.
Conuellunt ——— ———

Aesculi radix tanta altitudinis quanta ramus.

Plinius.

Virg.

Et iterum Isa 27. 7 [Qui ingrediuntur impetu ad Iacob] (Hieronymus ex Hebræo legit: [Qui egrediuntur de radice Iacob.] id verbum; [venturis radicabit Iacob.] Noster autem per paraphrasim dixisse videtur [filios Iacob a parente, tanquam a radice, impetu venire,] i. vehementer crescere, & pullulare) [florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis semine.] ita & radicum, & germinum, ac fructuum felicitatem significat; econtrario vero Baldad videtur inducere Deum male precãtẽ iniquæ arbori, sicut postea ficulneæ Matthæi 21. 19. [Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. & arefacta est continuo ficulnea.

Parens filiorum radix.

Arboris felicitas.

XVII. Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen eius in plateis.

1 *Perire aliquid. Hebraismus. Illustrata varia loca.*
2 *Quid nomen. Quid vocari. Quid Vocatus ex Hebræo, & Græco. Illustratus Moyses, & Paulus. cur hic se cõmẽdet.*
3 *Memoria, & memoriale quid. Titulus Absalon. Filij parentum nomen, & memoria.*
4 *Platea quid Quorsum instituta. Expositus locus Regum.*
5 *Funerum laudationes. Antiquorum Persarum, Aegyptiorum, Græcorum, Romanorum.*

Cuius arboris radices, & radicũ fibræ extirpatæ sunt, nulla potest esse memoria: nam non poterit inueniri amplius locus eius. [Memoriam perire,] est nullam relinqui, aut esse memoriam. Hebraismus familiaris Hebræis; [Perire diem.] Iob 3. vers. 3. non esse diem; [Perire fugam.] Psal. 141 vers. 5. non esse effugium, aut euadendi locum, [iter perire.] Psal. 1 6 est, viam amplius non esse, sed desinere in præcipitium; [Spem perire] Prouer. 10 28. nullam esse spem. Nec vero, inquit, apud superstites diuturna erit illius memoria; sed neq; illati post mortem vllam habebit impius laudationem, aut supremum funeris honorem: nam [non celebrabitur nomen eius] Paraph. allice, sed sapienter redditum ab interprete, cũ in fonte tantum sit: [Non nomen ei.] nam [nomen] in Scripturis, illam ipsam celebritatem, & famam in se continet. Num. 16 2. [Surrexerunt contra Moysen viri proceres synagogæ,* & qui tempore Concilij per nomina vocabantur.] i. propter nomen celebre sapientiæ, & consilij Quare ad verbum legitur ex Hebræo, [Principes congregationis, viri nominis] Onkelus; [Viri nominati] Septuaginta [Senatores concilij, & viri nominati.] Sic & Num. 1. 15 [Hi nobilissimi Principes multitudinis [Tygur.] Illi magni nominis erant in cœtu.] Ad verbum: [Illi vocati in cœtu.] i. nominati, famosi, celebres (nam [vocari.] nominari est) Septuaginta: [Hi vocati synagogæ.] & eleganter obseruant Scholia Græca vocem [Epicleti,] significare & nobiles, ac similem multiplicitatem, & notionem esse in dictione Hebræa. qua ratione Paulus, vt Euangelium non inanis gloriæ cupidis, ex prædicantis ignobilitate nõ fieret contemptibile, se commendat, quod sit [Vocatus Apostolus] i. Apostolus ille nominatus, & celebris, & singulari quadam ratione præ cæteris Apostolis. [Segregatus in Euangelium Dei.] Ergo quamuis in Hebræo, & Græco tantum habeatur, [Nomen,] claritatis gratia recte additum est, [Non celebretur nomen eius.

1 *Contemnata arboris translatio.*

Hebraismus.

2 *Nomen de celebritate fama.*

** Los que eran llamados en Cabildo por la fama, q tenian de buenos pareceres.*

Onkel.

LXX.

Tygur.

Ἐπίκλητοι

Cur se Paulus Romanis commẽdet.

Rom. 1. 1.

3 Secunda autem hæc pars potest esse primæ expositio, vt [memoria,] sit memoriale, & honorificum nomen: Solet enim Scriptura hæc duo coniungere, [memoriale, & nomen] vt Exodi 3. 15 cum præcessisset nomen [Iehoua] subditur: [Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione, & generationem] i. hoc est meum nomen memorandum, & frequenter apud mortales memoria vsurpandum & Hoseæ 12 5. [Dominus] (Iehoua, hoc, inquam, nomen) [memoriale eius] id est,

Nomen est memoria coniunctũ, quid designet.

hoc

hoc nomine, quod affert beneficentiam, Dei recordabuntur mortales. ſic igitur hoc loco; [Peribit memoria, & non celebrabitur nomen.] perinde eſt, ac ſi diceret; non relinquet vllum honorificum nomen, per quod illius recordentur poſteri. Scio etiam, [memoriam] & [nomen] ad filiorum poſteritatem pertinere: nam filij paternũ nomen retinent, & in memoriam reuocant parentem, quãuis iam defunctum. vt 2. Reg. 18. Verſ. 18. Cum Abſalon erexit titulum, ſiue trophæum ex ſuo nomine, dixit; [Nõ habeo filium, & hoc erit monimentum nominis mei.] Proprie ex Hebræo: [Non eſt mihi filius, qui conſeruet memoriam nominis mei.] Sic igitur vtrumque poteſt cadere in præſentem locum, vt dicatur impius, & filiorum poſteritate, & omni nominis memoria, & honore cariturus, vt illius iam defuncti nullum extare poſſit monumẽtum honorificum. Vide infra Verſ. 19 nu. 1.

Memoria, & nomen, de filijs.

4 [In plateis,] ad quas confluere ſolet frequens turba, & vbi varijs de rebus miſcentur colloquia: nunquam in cõuentibus incidet ſermo de impio, vt qui omnino abierit ex memoria mortalium. Polychronius lectionẽ Symmachi; [Non erit nomen eius in faciem fori,] hanc interpretationem adhibet; [Nec in amicorum, neque in alienorũ verſabitur memoria.] Eadem fere Auguſtini lectio: [non ſit nomen ei in facie platearum.] quod ipſe explicat: [tollatur de memoria populi.]

Polychronius. Auguſtinus

Sed quid, quod Septuaginta illud, [in plateis,] pro externa parte, aut externo honore accipiunt, & totam ſententiam in contrarium ſenſum ſub affirmatione conuertunt? [Erit nomen ei ſuper faciem extra.] Ambroſius vero ſic legit: [Erit nomen ei, in faciem extraneo.] Certe quamuis cõtrarius ſenſus videatur, potius tamen eſt prioris amplificatio, ita vt non ſolum illius memoria nulla ſit apud homines, ſed vel ſi quando incidat, accidat ingratiſſima. Eleganter in hanc rem exponit Olympiodorus; [nomen eius vſq; adeo dirum erit, & execrabile, vt quicumque illud auditurus eſt, ſolo ipſius nominis odio, ſit faciẽ auerſurus a dicente.] Vides igitur quam varie accipiatur nomen [plateæ.] Certe in Hebræo eſt nomen [Hhuts, de quo ca. 5. Verſ. 10. diſputauimus, & proprie id ſignificat, quod extra priuatas domos eſt, quicumq; ille locus ſit, ſiue vix, aut platea, aut extra vrbem campus, aut deſertum. Neque vero hoc tantum loco, ſed etiam 3. Reg. 20. 34 inuenitur [Platea; Fac tibi plateas in Damaſco.] Quo nomine non intelligo, id, quod Latini [platearum] nomine intelligere ſolent, videlicet viam latiorem intra vrbem, ſed quemcumq; locum, aut aream, etiam extra vrbem, in quã populus conuenire ſolet, vt ſunt fora rerum venalium, vbi nundinæ, & mercatus inſtituuntur. Permittebat igitur Benadab Rex Syriæ, [plateas,] & nundinas in Damaſco, ex quibus Achab acciperet vectigalia ſub nomine tributi. Quare per Metonymiam [platea] erit hominum multitudo ex diuerſis partibus confluens, vbi de rebus nouis inſtruuntur: nam eo dicuntur nundinas inſtitutas fuiſſe, vt pagani, & villani e pagis, & villis conuenirent ad mercatum, & mercium quæſtum, aut negotia quæque ſua curanda. Tum etiam, vt ſcita, atque conſulta referrentur frequentiori populo, & leges promulgarentur, vt ex Rutilio ſcribit Macrobius 1. Saturn. c. 16. Ergo dicet Baldad, qui ad plateas, & nundinas conueniret, minime auditurum ab aliquo ciue mortem impij, videlicet in rerum memorabilium numero a nemine reponendam.

Illuſtrata lex lxx. Olympiod. Platea, nomen multiplex חוץ *Platea apud ſacros non idem, quod apud Latinos. Nundinarũ inſtitutio. Macrobius.*

5 Sed exiſtimo ſane, Latinum interpretem hoc [platearum,] & celebritatis funebris nomine reſpicere voluiſſe, ad eam funerum conſuetudinem, qua Regum, & illuſtriũ virorum laudes, ad ipſum cadauer, in publico vrbis foro decantabantur. quod cum apud Romanos, atque Græcos in vſu fuerit, ipſis Romanis, atque Græcis antiquius eſſe cenſendum eſt. Tetigit rem hanc Philippus presbyter eleganter. [In plateis (inquit) atq; in portis Reges quondã, & iudices reſidebant; & ideo ait, nec ibi laudem, & prædicabilem famam impius homo integritatis, atque iuſtitiæ habeat, vbi Regum, & potentiorum nomen ſolet virtutũ ſuarum merito celebrari.] Sic ſane in foro, aut in Campo Martio Imperatores poſt mortem laudabantur, cremabantur, & in Diuos referebantur, quam rem nemo ex Romanorum rerum ſcriptoribus non luculenter teſtatur, Dio præſertim, & Herodianus, cum Auguſti, Seueri, & Pertinacis conſecrationem ſcribunt. Conſecrationis huius antiquos ritus diligenter colligunt Onuphrius lib. 2. Faſtorum. Hubertus Goltzius, atque Ioannes Roſinus lib. 3. Antiquit. Romanarum c. 19. Sed in rem noſtram vnus nobis Polybius lib. 6. ſatisfaciet, ſcribens in hæc verba: [Si quando apud Romanos quiſpiam ex illuſtribus viris ex hac vita diſceſſerit; elato funere portatur ad roſtra, ſic dicta, in forum, & nunc ſtans conſpicuus, & nunc obuolutus, neq; raro vniuerſa plebe circunſtante, roſtra aſcendit, ſiquidem filius adultus ſuperſit, ac præſens exiſtat, ſin vero alius quiſquam ex ipſius genere; ac demortui virtutes, & quæ in vita præclara geſſit, deprædicat: & hinc accidit, vt multi admoueantur, & quæ geſta ſunt inſpiciant, fiantq; non illi modo; qui operum illius fuerunt conſortes; ſed & exteri vſq; adeo compatientes, vt caſus eiuſmodi non ſolum illis, qui periclitantur proprius, ſed & populo videatur eſſe communis.] In eandem quoq; rem idem paulo inferius [Qui iam de ſepeliendo mortuo concionatur, etiam de alijs diſſerere incipit. idque primum de maiore natu, ex his qui præſentes ſunt, recẽſeos, quid quiſq; illorum conſecutus ſit, ac geſſerit, vnde fit, vt frequenter bonorum virorum præconia virtute acquiſita renouentur, ac celebritas eorum, qui honeſte aliquid geſſerunt, immortalis, & gloria illorum, qui patriæ beneſecerunt, multis innoteſcat, & ad poſteros propagetur.] Sed firmius erit, vt & antiquius, Ægyptiorum teſtimonium, quod de Regum quoque funere refertur a Diodoro Siculo lib. 2. cap. 3. quod de Regum inſtitutione, moribus, vita, & funere eſt. nam poſtquam per ſeptuaginta dies populi luctum deſcribit, de reliquo ſic ſcribit; [Hoc tempore, quæ ad pompam funeris ſpectant, præparatis, poſtrema die corpus in arca conditum ante ſepulchri aditum ponunt, ibi breuiarium in vita a Rege geſtorum de more recitant, volentique facultas datur defunctum accuſandi adſtant Sacerdotes mortui recte facta laudantes. Populus is permagnus eſt, qui exequias circunſtant; applaudit veris laudibus: in reliquis magno reclamant tumultu: quo accidit, vt plures Reges, repugnante multitudine, ſolito caruerint ſepulchri honore, ac magnificentia. Is timor coegit Ægypti Reges iuſte viuere, veritos futuram poſt mortem, plebis iram, atq; odium ſempiternum.] Hic iam vides Regum iuſtorum nomina celebrari in plateis; impiorum, non ſolum nullis laudibus ornari, ſed reclamante populo ira incredibili, & odio ſempiterno excipi.

Laudatio defunctorũ in ipſo funere. Philippus. In Campo Martio Imperatorum defunctorũ indigitatio. Dio. Herodianus Onuphrius. Goltzius. Roſinus. Polybius. Triſtis funerum ritus. Ægyptiorũ Regũ funus Diodorus.

XVIII. Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum.

1 *Sententia imperſonalis acrior. Expellere quid, Explicatus Moyſes.*
2 *Lux, & tenebræ variæ acceptæ.*
3 *Orbis, & terra pro peculiari aliqua regione. Illuſtrati David, & Iſaias.*
4 *Quid transferre in ſacro ſermone, & in Ieremia. Quid Moueri.*

Expellet.] Sententia ſine ſuppoſito, quare alij ſupponunt [dolores,] aut [calamitates.] Vatablus, [Morbi, & afflictiones.] Titel. & Dionyſius; [Deũ] qui eſt auctor ſupplicij impiorum, is enim [iubet impium [ligatis manibus & pedibus] mitti i tenebras exteriores, vbi erit fletus. Sed ſententia elegantior, et ſignificantior, ſi imperſonaliter accipiatur, vt indicatur in Hebræo, in quo pluraliter legitur, [expellent] etiã in Græcorum Catena, [expellant] aut extrudant, & in Septuag. Complut. Secunda pars pluraliter quoq; legitur; [De orbe tranſtulerunt.] igitur [expellet] idem eſt, quod [expelletur] quod verbũ [Delere] aut [ſubuertere] alijs locis redditur a Vulgato, eſt videlicet expellendo delere, & penitus ſubuertere. Cuius vocis proprietas exprimitur Deut 9. 3 [Deus tuus ipſe tranſibit ante te, ignis deuorans, atq; conſumens, qui conterat eos, et deleat, atq; diſperdat ante faciem tuam velociter.] Nam quãuis illa vox originalis hoc loco nõ ſubſit, ſed illius proprietas omnibus alijs explicatur; nam eſt idem ſenſus Deuteronom. 6. 19 vbi in ſimili ſententia eſt illud verbum, de quo agimus; [vt deleret (expelleret, & deleret expulſos) omnes inimicos tuos coram te.]

1 Vatab. Titelm. Dionyſ. LXX. הדף

2 De luce in tenebras.] Diuus Gregorius, & Th. & communius Latinorum cum Niceta explicant de luce temporalis felicitatis, in miſerias, & ærumnas. Philippus: [De luce temporaria in æternas tenebras.] Simplicius, & commodius ad rem præſentem, & ad ſignificationem expellendi,

Gregor. D. Thom. Nicetas. Philippus.

Varier expoſitio. Tenebræ ſepulchri. pellendi, aut delendi, quod de [luce] ac ſplendore nominis ac famæ, [in tenebras] ſempiternæ obliuionis. Fortè etiam de [tenebris] ſepulchri; nam cum videatur hactenus de ſcriptum impij fuiſſe, nunc videbatur reliquum, vt iam cadaueris cineres in obſcuro, & abſcondito loco repoſiti perpetuis obliuionis tenebris obſcurarentur.

3 תבל Et de orbe.] Non ſolum de ſua patria, & natiuo ſolo delebitur illius memoria, ſed etiam de vniuerſo [orbe;] nam nullibi gentium, neque ipſe, neque ipſius memoria permittetur viuere vox propriè ſignificat [orbem] habitabilem. [terra] autem, totam terræ maſſam, & globum.

Orbis, et terra quo diſſerant. quare cum [Orbis terræ] aut terrarum dicitur in Scripturis, non tam ſignificat vniuerſum terræ ambitum, ſed potius habitationem, aut partem habitabilem terræ, vt indicatur, & exponitur Pſ. 23. 1. [Orbis terrarum, &] idest, qui habitant in eo.] Quare [transferri de orbe] erit de

Orbis acceptio anguſta. memoria hominum, qui terram habitant, aboleri. Sed aliquando non pro vniuerſa terra habitabili, ſed pro ea parte, aut prouincia, de qua ſermo iſt iuxta ſubiectam materiam, accipitur. Exempla in promptu, Iſa. 13. 11. [Viſitabo ſuper orbis (Regni Babylonici) mala.] Iſa. 14. 17. [Qui poſuit orbem] idest Ieruſalem, aut Regnum Iudaicum: loquitur enim de Rege Babylonis, qui vaſtauerat Ieruſalē] [deſertum, & vrbes eius deſtruxit.] Quare hoc etiam loco cū dicitur impius [transferendus de orbe] intelligi poterit, de ſuo Regno, de ſua regione, prouincia, & patria.

4 Transferet.] Transferent, transferetur, propriè amouebitur, longius facient eum fugere; diſcedet celeriter e

Moueri, quid. mortalium conſpectu. Sic ab eadem radice Ierem. 18. 3. [Non erit, qui habitet in eā ab homine vſque ad pecus, & moti ſunt] (tranſlati receſſerunt, fugerunt velociter) [& abierunt.]

XIX. Non erit ſemen eius, neque progenies in populo ſuo; neque vllæ reliquiæ in regionibus ſuis.

1 *Semen, & progenies de vniuerſa poſteritate. Filij parentum actio. Illuſtratur Dauid.*
2 *Parentis moribundi ſolatium aſtantes filij. Explicatur Moyſes.*
3 *Extremum ſpiritum excipiendi, & claudendi oculos.*
4 *Reliquæ, & relinqui in facto ſermone. Exilium impiorum.*

1 SEmen.] Neque filius; [Progenies] neq; ex illius feminè nepotes, aut poſteri, qui illius nomen, & memoriā ſuſtentent. In Hebræo, [non filius ei, non nepos.] eadē; originalia nomina vertit interpres Iſaiæ 14. 22 [Germē,]

LXX. & [progeniem.] Septuaginta autem expreſſerunt, quod damni ex poſteritate redundet in impium: [Non erit cognominatus in populo ſuo.] Perinde eſt enim habere filium, atq; ſuum nomen derelinquere. Quare quod Pſ 71. dicitur (Hieronymus [vltra] Solem permanet nomen eius.) Multi filij nomen eius deducent in omnes generationes: perpetuitas Chriſtiani nominis, & gloriæ Chriſti in multis filijs; vel, ita celebria erunt Chriſti Domini geſta, & miracula, ac ſi ſingula opera eſſent filij, qui ſunt memoriale ſui parentis. ergo propagabitur nomen eius ſapienter itaque illuminarunt Septuaginta tum noſtram, tum Hebræam lectionem. Et quidem ſapienter etiam Baldad hanc imprecationem abolendæ poſteritatis impij, illius morti, & funeri iam deſcripto adiungit: nam efficit mortem acerbiſſimam. Sicut e contrario moribundi parentis vnicum eſt ſolatiū, filij ſuperſtites. Iolli enim, & patri ſuperreſſe, & viuere cenſetur. Diſputat hac de re eleganter Orig. hom. 4. in Ezech.

Filius, eſt nomen parentis.

Chriſti ſoſa memoria, opera, & filij.

LXX.

Origenes.

2 Propterea dictante natura, & fiee exgehelibus moribun dis, adiſtant filij, vt in Iacob perſpicitur Geneſ 49. quod etiam ipſi filij Iacob ſeruarunt, nam ſuos filios accerſierunt iam moribundi, vt narratur in illo antiquiſſimo volumine, quod Teſtamentum duodecim Patriarcharum inſcribitur. Cuius teſtimonio libenter vtitur Origenes homil. 17. in Ioſue. Quamuis enim parentes ſemper diligerent ſuos filios, ſed [in fine dilgunt eos.] Quod etiam quaſi in ſolatium naturæ Deus largiebatur primis ſæculis, vt nullus filius ante patrem moreretur, vt obſeruauit Epiph. libro 1. contra hæreſes, tom. 4. ſed potius parentes morientes, viderent, atque relinquerent filios ſucceſſores; donec in ſupplicium idololatriæ Thare pater Abra-

Moribundis parentibus adſtantes filij.

Quondam filij parentibus ſuperſtabant.

Epiphan.

ham, qui dicitur fuiſſe auctor, & artifex fingendi idola, primus punitus eſt morte ſui filij adhuc viuens. Vnde (inquit Epiphanius) admiratione ducta Diuina Scriptura adnotauit dicens: [& mortuus eſt Aram ante Thare patrem ſuum in terra natiuitatis ſuæ.] Idemque Epiphan. refert quorundam Hæreſim, qui non aliam reſurrectionem admittebant, quam eam, qua cenſebatur rurſus viuere in ipſis filijs parentes mortui. Ergo oportet, acerbiſſimam eſſe mortem, cui nulla poſteritatis, aut vitæ in ſuis filijs ſpes conceditur, & cui filij non adſtant qui pro extremo ſolatio, extremum quoque oſculum infigant moribundo parenti, quaſi extremum illius halitum, & ſpiritum oſculo, & ore ſuo excepturi. quod mortus Ioſeph, vtpote chariſſimus, & ſuorum fratrum princeps parenti præſtitit, vt Geneſ. 50. 1. dicitur: [Ioſeph ruit ſuper faciem parentis flens, & deoſculans eum. Similem Abaſcantij pietatem in coniugem Priſcillam deſcribit Statius lib. 5. Syluarum.

Thare idolorum artifex. Gen. 11. 28.

Statius.

Hunc decerni iubens, ſocioſque amplectitur artus.
Hæreatcique animam non tradit in ora mariti
Tranſtulit, & chara preſſit ſua lumina dextra.

Illud quoque rogat Deos Penelope ſcribens ad Vlyſſem, vt Thelemachus filius vtriuſque parentis oculos clauderet;

Dy, precor, hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Ouid.

Hoc quoque pro ingenti ſolatio promiſſum eſt a Deo Iacob proficiſcenti in Ægyptum, [Ioſeph ponet manus ſuas ſuper oculos tuos] idest, ſuperſtes erit tibi. Ergo infœliciſſimus impius, cui non filius, non nepos, non reliquiæ vllæ propinquorum, qui morienti ruſta perſoluant.

Geneſ 46. 4.

4 Neque vllæ reliquiæ.] Indicat Nicetas nomen [reliquiarum] ad facultates impij pertinere, quarum poſſeſſio ad alienos tranſibit. Sed melius abſtractum pro concreto; nam vox originalis ſignificat, reſiduum, reliquum, ſuperſtitem, nimirum eum, qui ex communi populo euadit, & ex communi clade relinquitur ſuperſtes. Quare verbum Originale [Sarad,] quod eſt relinqui, aut remanere, aliquando commode vertitur, [Effugere.] Ioſue 10 20. [& ſaluari.] ibidem verſ. 22. aliquando vero [Remanere] Ier 42 17. [Nullus de eis remanebit, neque effugiet.] Id hoc ipſo verbo [Relinquendi] Threnor. 2. 22. [Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur.] Vim ergo aſſequuti ſunt Septuaginta vertentes; [Neque domus eius ſaluata.] Ergo ait paternæ domus iocendio poſteritatem omnem conflagraturam.

Nicetas. Abſtracti pro concreto.

שרד *Relinqui, aut Remanere pro Euadere.*

LXX.

5 In regionibus ſuis.] In ſuis locis, domicilijs, habitationibus, vbicumque terrarum fuerint, inſilient in illos ex paterno incendio funeſtæ & exitiales ſcintillæ. Dicere etiam poſſis ex vi vocis Originalis; in peregrinationibus ſuis. nam [Gur] peregrinari eſt, & habitare tanquam aduenam, non tanquam indigenam. Exilium ergo, & miſeram peregrinationem illis imprecatur Baldad.

XX. In die eius ſtupebunt nouiſſimi, & primos inuadet horror.

1 *Dies pro calamitoſa. Cur dies extremus dicatur impiorum. Illuſtratur Dauid, & Ieremias. Mors, de iure indicat.*
2 *Nouiſſimi in facto ſermone qui dicantur. Quid poſt, aut poſtea. Tempus nouiſſimum.*
3 *Varia expoſitio Quid ſtupor, & ſtupere in facto ſermone.*
4 *Quid horror. Quia timore. Impiorum ſupplicatum horrendum.*

1 IN die.] Extremi diei calamitas, cum impius diem ſuū obibit, erit ingens admirationis, & ſtuporis, nō apud eos ſolum, qui ſuis oculis cernent, ſed & apud eos, qui poſtea audituri accipient. [Dies,] pro calamitoſo, & extremo. ſicut & id Pſalm. 136. 7. [Memor eſto Domine filiorum Edom, in die Ieruſalem.] videlicet vt par pari reddas, qui eo deuaſtatione Ieroſolymitana gaudebant. & Pſ. 36. 13. [Dominus irridebit eum, quoniam proſpicit, quod venit dies eius.] Dies (inquam) per Antonomaſiam: eam dies interitus impiorum eſt maxime inſignis, vtpote quē extrema calamitas reddat famoſum, & ob id ro notandum lapillo. Tum etiam ille dicetur [Dies eius,] idest, illi debitus, & maxime proprius: nam cæteros, in quibus impius feliciter viuit, commodatos habet, & quaſi alienos, non proprios. deniq; extremus dies eſt cuique maxime

Dies de calamitoſo.

Antonomaſia. Dies mortis ſuæ dicatur dies hominis.

proprius,

Mors vniuersa vitæ examen. proprius, vt qui de tota vita iudicet, & qui etiam facultatē conferat ipsi homini, quantumuis antea stulto, & stupido ad Diuinam comminationem, vt iam de vniuersa sua vita vere iudicare possit, sicut docebat Ierem. c. 30. 23. [Ecce turbo Domini furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet: in nouissimo dierum intelligetis ea.] nam cum vel promissione præmij, vel comminatione supplicij mortalium vita contineatur, tunc de illis iudicari integre potest, cum impleta videntur. Sic vniuersa agricolæ vita, cogitationes, labores, ad nouissimum messis tempus: Sic mercatoris curæ, syngraphæ, pecuniæ, vel persoluendæ, vel colligendæ ad nundinarum diem constitutum referuntur.

2 *Nouissimi dicti per cōparationē priorum.* [Nouissimos] autem Scriptura vocat eos, qui posterioribus sæculis viuent: quare [nouissimi,] & [primi,] non tam in superlatiuo gradu; quam cum comparatione accipi debent, priores, & posteriores. Sic quod dicitur Isa. 9. 1. [Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, nouissime vero aggrauata,] Nihil aliud significat, quā [prius, & posterius,] ex interpretatione Hieronymi. *Hieron.* Quare vox etiam Originalis אחר sæpe vertitur [post] aut [postea.] Scio cum [nouissimum] dicitur de tempore, aut die, vt dicantur [dies nouissimi] aut [tempus nouissimum] pressiorem, & rigidiorem significationem habere, vt aliquando dicemus. *Varia lect.* [Primi] autem, idest priores commodius dicuntur, quam [prisci,] aut [vltimi;] quamquam sensus idem. *Regia. Pagnin.* Illud etiam minus elegans, quod [primi] iuniores, [nouissimi,] autem, seniores illius sæculi appellentur. *LXX. Philipp.* Tum etiam, quod Philipp. per [primos, proceres,] per [nouissimos] autem [infimos.] intelligit, minus quadrat, sicut & id, quod addit, [Nouissimi homines, & primi Angeli, Sancti quoque, & peccatores non absurde intelliguntur] sed quidem neque ad literam.

3 *LXX. Aquila.* [Stupebunt] Septuaginta; [super eum gemuerunt vltimi] Aquila: [In die eorum discruciabuntur, qui post eum nati sunt:] Nostra lectio respōdet Originali, quod proprie significat eum [stuporē,] שמם qui ex re vastata, & destructa concipi solet a prætereuntibus Iere. 19. 8. [Omnis, qui pertransierit eam, obstupescet.] & cum ingens clades significatur, dicitur etiam esse inimicis ipsis incredibilis, & stupēda. *Ingēns cladis eorum loquutio.* Leuit. 26. 35. [Disperdam terram vestram, & obstupebunt super ea inimici vestri, cum habitatores illius fuerint.] Igitur significat Baldad tam diram futuram cladem impij, & vniuersæ illius familiæ deuastationem, vt posterioribus sæculis stupenda sit, & qui audierit, *Ierem. 19. 3* [tinniant ambæ aures eius;] non secus quam cum pulcherrimæ quondam alicuius vrbis ruinæ, & miseranda vestigia conspiciuntur.

4 *LXX.* [Primos] autem [horror inuadet] Recte Septuaginta; [Tenuit admiratio;] nam alijs locis Interpres etiam Latinus vertit, [apprehendere, obtinere;] vt vehementer similiter illos capiet, corripiet, occupabit, אחז horror,] horripilatio, timor, qualis concipi solet ex tempestate subito exorta, & ex turbine concitatissimo nam vox Originalis, vel tempestatem, & turbinem significat (vt Complutenses existimarunt) *Complutēs. in Lexic.* vel certe cognationem habet cum altera voce, quæ illam commotionem, & tempestatem affert. שער סער [Ergo procella] illa, & Diuinæ indignationis turbo, quamuis [caput impij] petat, in eoque conquiescat; sed tamen omnes, *Iere. 30. 23* qui oculis suis cernent, sibi timebunt, & [discedent] *Nu. 16. 26.* longe a [tabernaculo] hominis impij, ne illius supplicij participes sint.

XXI. Hæc sunt ergo tabernacula iniqui, & iste locus eius, qui ignorat Deum.

1 *Tabernaculi varia interpretatio. Impiorum exitus. Vehemens concentia.*

2 *Vera sententiæ interpretatio. Finis cuiusuis res de tota ea affirmatur. Explicatus locus Regum, & Ecclesiastæ.*

3 *Particula illatiua, aliquando: aut reddita, aut omissa. Vulgati diligentia, & sapientia.*

1 *Epiphonema Tabernaculū pro hæreditate.* EPiphonema totius orationis. [Tabernacula] aūt Græci accipiunt pro hæreditate, supellectile, & loco, in quem possidendum hæres ingreditur: [Parum (inquiunt) rerum cernent impij hæreditatem.] *Caietan.* Paulo secus Caietanus; ait enim labores, & supplicium, vocari [tabernaculum,] & [locum] impiorum, propterea quod, vt nemo tabernaculo, domo, aut loco aliquo carere potest, ita impius hæc supplicia non poterit effugere. *Philipp.* Sed vtrumque durius Philipp. lo. Prineda in Iob.

lip. existimat nunc enarratis iam maledictionibus, assignari locum, vbi superbus. & impius habitaturus sit; quem locum, vt pote horribilem, & incredibilium cruciatum, Baldad non describat verbis, sed tantum indicet quasi digito, & relinquat nobis contemplandum. *Reticentia cum acrimonia.* vt aliquando Dauid quasi digito, non verbis notauit locum, & barathrum, in quod tandem præcipitantur impij; *Ps. 35. 13.* [Ibi (inquit) ceciderūt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare] In inferno videlicet, (interprete Theodoreto, & Dydimo,) *Theodor. & Didymus.* quem nunc non nominat, quod nunc nobis occultus, & vix explicabilis ille locus sit, & obscurus. *Ambros.* Ambrosius ait illud aduerbium [ibi,] aut tempus, aut locum denotare posse: & quidem conformiter ad vocem Hebræam, quæ aut [ibi, illic, illuc,] aut [tunc,] verti solet. שם vt Iob. 3. [Ibi] tunc, in morte [impij cessauerunt a tumultu.] Ergo iste est locus impij, ille illius dies, tunc enim, in nouissimo die [ibit in ignem æternum. Hæc] enim sunt [tabernacula impij. & iste locus eius.]

2 *Germanior expositio.* Sed lenis, & facilis omnino sensus; Hic finis florentis quondam tabernaculi, & pulcherrimæ domus impij; Sic cum impio aget tandem Deus, cum eius vniuersa domo, atque familia. Quare recte exponens; * [Hæc sunt tabernacula,] ** En esto viene a parar la casa del malo.* Huc deueniunt tabernacula, & huc recidit impiorum florens status, illud enim dicitur esse res aliqua, non quod aliquandiu est, sed in quod tandem desinit vt 4 Reg. 9. 27. [Hæccine est illa Iezabel?] idest, in hunc finem deuenit? *Ex fine cuiusque declaratur quid rei sit.* & illud Ecclesiast. 12. 13. [Deum time; & mandata eius obserua, hoc est enim omnis homo.] idest, ad hunc finem creatus est omnis homo. vel, vt referatur ad sequentia, vbi de extremo iudicio sermo est; [Deum time,] quoniam tandem deueniet homo iudicandus de mandatorum obseruatione ante supremi iudicis tribunal; & illud est homo, quod in iudicio vltimo erit. *De homine iudicandum ex nouissimo iudicio.* vt enim ait Sapiens Ecclesiast. 3. num. 7. [Iustum & impium iudicabit Dominus, & tempus omnis rei tunc erit] q. d. tunc incipiet esse homo; quod enim ante iudicij diem esse videtur, vix est; nam de homine secundum vltimi diei iudicium, iudicandum est.

3 *1. ad Ti. 1. 17.* [Qui ignorat Deum.] Verbis enim [confitentur se nosse Deum, factis negant.] Cognitio hæc, quæ impio negatur, est practica quædam Sapientia, quæ in Diuino cultu consistit, in pietate, & religione; tum etiam in gustu quodam, & quasi sapore atque sensu Diuinæ bonitatis: *Cognitio practica, & sapida sciētia.* nam hæc omnia claudere videtur. vox [cognoscendi Iaghad] & quamuis idem sit sensus quidem ignorandi, aut non cognoscendi, sed in Hebræo, & Græco est: [non nouit Deum,] ידע vt indicetur impij peruersa voluntas rebellis luminis; cum enim cognoscere. & quasi sensu ipso. & experimento percipere *Act 17. 28.* & videre Deum in suis operibus posset, cum [non longe sit ab vnoquoque nostrum,] sed tamen ipse non agnoscit, nō sentit, non videt, auertit sensum suum, & auertit oculos *Dan. 13. 9.* suos, [ne videat cælum.]

4 In fine capitis illud tantum addendum pro coronide totius orationis Baldad, initio huius vltimæ sententiæ, esse in Hebræo particulam, [Ac] quæ ab Interprete Latino redditur. *Particula Ergo varia vers.* [Ergo.] a Caietano [Tantum,] a Leone Hebræo in versione Tygurina, [Duntaxat.] vnde colligit Caietanus *Caiet.* vel ex hac particula aperuisse Baldad suam mentem, videlicet his temporalibus supplicijs non nisi impios duntaxat affici, iustos vero omnino ab illis esse immunes; eundemq; errorem Baldad Græci in Catena notarunt, & quidem *Græci.* quamuis ita de mente Baldad, vt ex eius oratione elicitur, אך existimare aliquis posset, quod tamen ad vim, & significationem illius particulæ attinet, a quibusdam censetur esse particula, expletiua, & addi ornatus gratia, sic illam omnino neglexerunt Septuaginta. *LXX.* Ab alijs ita exponitur, vt cū initio sententiæ occurrit, sit particula aduersatiua, aut affirmatiua. *Forster. Mero.* Sed, Veruntamen, Certe, Vere; at in medio sententiæ sit particula exclusiua, tantum, duntaxat, &c. Sed eam regulam minime obseruat Latinus Interpres: nam aliquando illam facit exclusiuam, licet sit initio sententiæ. Vt Leuit. 21. vers. 23. [Ita duntaxat, vt intra velum non ingrediatur] In Hebræo incipit a particula [Ac,] & aliquando est in medio sententiæ, & non vertit per particulam exclusiuam, sed per [Etiam,] vt Exod. 10. 17 [Dimitte peccatum meum etiam (Ac) hac vice] Interpres ergo, vt videt sententiam exigere, ita sapienter reddit, *Diligentia & prudentia Vulgati.* & nunc in fine totius orationis opportune adiecit particulam illatiuā [Ergo.] quæ totam disputationem claudit.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Respondens autem Baldad Suhites dixit.

Obi grauissimis responsis, atq; verissima vitæ, & innocentiæ defensione punctus plus æquo Baldad, minime æquus disputator (non enim litigatorem tantum, sed iudicem in sua se causa constituit) a tumultuosa, atq; maledica oratione exorsus, per cõtentionem illum aggreditur, atque in suos etiam amicos, qui non prius illi cessissent gestienti dicere, *a* ambitione quadam inuehitur: in Iobum tamen præcipue, quem loquacitatis, & insolentiæ in hunc modum insimulat.

a *De auditoris, & disputatoris officio, tum etiam de contendendi, & contradicendi studio, pauca quædam vide, v.1. nu.5. & v.2. nu. 2.*

2 Vsq; ad quem finem verba iactabitis; Intelligite prius, & sic loquamur.

Quousq; tandem *b* tua ista garriendi impunitas sese iactabit? Nos scilicet verbosi, qui incredibili silentio easdem a te sæpe querimonias, & responsiones cum tædio, & contentione repetitas suscepertimus. Et quidem minime o Iob, intelligere videris, quodnam sit nostræ disputationis caput: nam tota controuersia posita est: non tam in restitutione tuarum facultatum, aut futuræ alicuius felicitatis, quã tibi polliceamur, quam in confirmanda, & asserenda suprema Diuini Numinis Prouidentia, quæ iustis bona, malis mala rependit. Hoc si attendas, nec indigne tecum agi tam libere pronunciabis: neq; salutares nostras exhortationes tam leuiter respues.

b *Pluralis numerus ad personam singularem relatus, ad Scripturarum intelligentiam, obseruatur v.2. nu.3.*

3 Quare reputati sumus, vt iumenta; * & sorduimus coram vobis.

Illud non ferendum, quod extra modum insolescis: nam reputare nos videris, vt muta pecora, & sine ratione iumenta, quibus neq; insit ratiocinandi, atq; dicendi facultas; neque vllus respondendi locus concedi debeat: atq; adeo non solum, vt stupidæ, sed etiam vt immũdæ, & sordidæ pecudes a te contemnimur. * Ita a nobis tanquam a re polluta, oculos auertis: atque ad nostram orationem ita nauseas, quasi ea sordidissima sit, & non nisi crassissimis, & impurissimis labijs a nobis pronuntiata: Tu vero ipse auditor purgatissimatum aurium, & delicatissimi palati, emunctissimæque naris homo esses

4 Qui perdis animam tuam in furore tuo.

Sed Heus tu, *c* o vir animæ tuæ perditor, vitæ tuæ discerptor, & raptor, corporis tui sęue dilaniator, qui aduersum te ipsum furore, & amentia raperis, tecum mihi nunc res est, qui non tui animi compos sis, sed potius ira, & incandescentia intumescas? Ita.n nunc tument tua verba, ita de tua vita, & morte censes, & loqueris, ac si mortaliũ om·ium vel incolumitas, vel interitus ea te vno penderet; ac te e viuis abeunte, statim oporteret terram incultam, & desertam relinqui.

* Nunquid propter te derelinquetur terra * & trãsferẽtur rupes de loco suo.

* Ita ne te mortuo nemo supererit hoc terrarum domicilio dignus, qui iratum Numen, benignum, & placatum reddat mortalibus? * Ita ne, te subtrahente humores, nutabunt montes, dissiliente suis sedibus saxa conuulsa, ruet cœlum? aut vero quod tu irascaris aduersus Diuinam vindictam, temperabit sibi a tuo supplicio Deus, & illam, quam stabiluit, fixitque legem in impios animaduertendi, nunc abrogabit? *d* An Deus Opt. Max. qui, velut firmissima rupes, in eo, quod semel statuit, fixus hæret, nunc vnius tui causa de sua senteotia, & decreto dimouebitur? scilicet & nos, qui in nostra sententia, & verissima, de Diuina Prouidentia, & rerum humanarum constitutione, & iudicio immoti perstamus, tuis responsionibus commouebimur, & nutabimus? Iube etiam, si placet, vt pro tuo arbitrio, terra, quæ nunc incolitur, inculta maneat: & montes alio conuellantur.

c *De epithetorum ratione, & vsu in sacris Literis ad scripturarum intelligentiam, quædam v.4. nu.1.*

d *Quod Deus dicatur Rupes in sacro sermone; & quæ huius compellationis significatio, & vis. v.4. nu.3.*

5 Nonne lux impij extinguetur.

Sed proh immortalem Deum, quanta hominis stultitia. aberrat nimirum impius vera sapientiæ destitutus luce, & crassissimis ignorantiæ tenebris circumfusus, passim in suam et errantia dogmata, & falsos de Prouidentia, & actionum humanarum præmio, & supplicio, sensus impingit. Est enim illa falsæ doctrinæ perexigua, & breuissima lux, quæ, vix dum apparet, & illucet, omnino extinguitur, & euanescit. Quid (inquam) doctrina impiorum? *e* sane quidquid lucet in oculis, quidquid splendet in fortuna, quidquid in vestibus fulgurat, & conspicitur, quidquid deniq; in vita, & communis lucis vsura, luminum concupiscentię lenocinatur, breui decrit, & extinguetur, atq; in medio ipso ardore, & studio improbe agendi deficiet sua felicitatis lux impiis, quem nunc impietas non finit quiescere, sed perpetuo exagitat, & furere cogit. Leuissima sane impiorũ felicitas suo ipsa pondere concidit, imo potius sua leuitate, & vanitate puncto temporis euanescit, & dissipatur: Lux vanissima, quæ se ipsam extinguit, & velut cerea candela, quo plus lucet, plus se depascit, & absumit.

* Nec splendebit flamma ignis eius.

* Est enim adeo infirma, vt quamuis splendere videatur, nulla tamen illius ignis scintilla relinquenda sit; sed semel restinctæ impiorum felicitati sempiterna tenebrarum offundatur nox: postquam enim semel coruscauerit, nunquam deinceps procedet lux eorum.

e *De Lucis significatione ad scripturarum intelligentiam, quam breuis sit ea, ad quam impij exultant, vide quædã. nu 2.3.4.*

6 Lux tenebrescet in tabernaculo illius.

Illud vero quidquid est vanissimi splendoris, intra impij domum atque tabernaculum sic continebitur, vt neque foras erumpere: neque ad posteritatem diffundi possit. quamuis enim domum habitu-

rus

rus sit aliquando florentem, & opulentam, illam tamen incolumem & integram suis hæredibus relinquere non permittetur; neque illius cursu tradet lampada, imo obscuros, & inglorios in maximis calamitatum tenebris dimittet. Dignum sane supplicium patrefamilias indignissimo: nam cum deberet ille suis familiaribus vitæ exemplo, & honestissimæ vitæ lumine prælucere, omnibus videlicet qui in domo sunt, ipse tamen improbitatis suæ tenebras in omnes transfundit, omnibusque adeo turpiter actæ vitæ suæ densissimam noctem ita obducit, vt etiam si per se illi egregij essent ciues, certe venirent in obliuionem. * Sed quid minora alia lumina persequor, ac ea tantum, quæ cum alijs possunt esse impio communia? Certe illam singularem præ cæteris, Regni præstantiam, atque felicitatem, inter alios maxime illustrem atque conspicuam penitus extingui, atque opprimi necesse est, tanto superiniecto calamitatis pondere, vt rursus accendi, aut renouari minime possit. *f* Quid enim magis simile lucernæ, quam Regni alicuius splendor, qui subministrato quasi ex subditorum obsequijs, & facultatibus oleo fouetur, & sustentatur? Hæc si impio Regi, & Tyranno, Dei vindicta sic exigente, denegentur a subditis, in quanta ille nocte, & caligine versabitur, supra cuius caput nuper diadema, ceu lucerna clarissima præfulgebat. Quale deinde gaudium impio esse poterit versanti in tenebris, cum vel maxima, vel tota conuiuiorum lætitia, aut in ipso lumine, aut non sine ingenti plurimarum lucernarum, & facium splendore constare possit? Perdet igitur, & auferet Deus de tabernaculo illius vocem gaudij, & lumen lucernæ, vt qui epulabatur quotidie splendide, deinceps in tenebris cogatur comedere, & in mœrore perpetuo conflictari. *g* Sed est illa in impiorum oculis longe clarissima, atque iucundissima lucernæ lux iuxta ipsos splendens; filios dico, & familiæ, atque facultatis propagandæ spem: nam videntur profecto parentes sicut vitam, ita & lucem accendisse in filijs, & viuendi illis tædam, & facem prætulisse, atque tradidisse. Hæc quoque, quæ penes impios parentes lucerna est, extinguetur, nullamque suæ domus, nominis, generis, relinquent scintillam; lucernam nullam, ex qua viuere, & propagari lumen possit.

* Et Lucerna, quæ super ipsum est, extinguetur.

f De Lucerna significatione in Sacris: & vt Rex similis Lucerna sit, quadã vtilia. v. 6. nu. 3. & 4. & de Lucernarum in conuiuijs lætitia & vsu, nu. 5. & 6.

g Lucerna pro filijs, & posteris apud profanos, & vt filiorum vitam luminis, aut Lucernæ accensæ nomen designet, exquisita quædam. nu. 7.

Post miserrimas vero tenebras istas fiet profecto, vt in maximas vitæ, rerumque omnium, atque negotiorum difficultates, atque discrimina adducantur, vt illius cor miserrimum mœrore, atque angustijs constringatur, & vndique difficultatibus, & terroribus oppugnetur: *h* atque etiam vt ex vitæ suæ cursu, & incœpto, non solum erubescens auertatur, sed ita circumueniatur discriminibus, vt hæreat omnino inops consilij, semper desiderans, nunquam adipiscens latitudinem illam viæ felicissimam, & expeditam iustorum semitam. * Videas igitur illos, qui fortes quondam, atque viribus firmi, gressus minime nutantes, multa fiducia ponebant in terra, multa suæ vitæ securitate, nihil, quod difficile, aut prauum accidere posset, suspicantes, quod sua virtute, & viribus superare, & vincere non possent, multa pergendi alacritate, atque lætitia elatos ad certum exitium iam deuenisse. Sed nihil mirum, si tyrannica virtus, iniuria, violentia, atque facultates etiam cum aliorum dispendio, & damno comparatæ, iniquo possessori exitum infelicissimum asciuerint. * Ita suis ipse impius consilijs, & suis conatibus amens, & deuius ruet in miseranda præcipitia, & præsentissima discrimina; nunquam enim de alia via capienda consilium capiet, quam de illa cuius exitus exitium sit. Nunquam igitur, vt qui vere sit inops consilij, atque omnibus consilijs deuius, & præceps, non aberrabit miser; atque superbiæ, & propriæ virtutis gressibus impulsus, eo concidet, vbi ceciderunt, qui operantur iniquitatem expulsi, & non potentes firmius consistere.

7
Arctabuntur gressus.

h Quæ sint angustiæ, quæ item latitudo viæ in sacro sermone diligenter explicatur. v. 7. nu. 2.

* Virtutis illius.

* Et præcipitabit eũ consilium suum.

Neque vero solum ad arctum, & angustum deducitur improbus, sed in arcto, & angusto positus, *i* laqueo, & reti implicatur, & constringitur, in quem ipse suis se gressibus, & consilio induit: inexplicabilia dico discrimina, & præterea ea omnia supplicia, quibus tanquam laqueis, & impedimentis retardatus homo, a conflictanda vsque, & obtinenda voluptate detinetur. & cum in dies singulos impœnitens, ipsis improbitatis pristinis sceleribus noua scelera accumulet, nouos profecto laqueos, atque funiculos intorquet suis ipse manibus, ex quibus deinde suorum suppliciorum retia nectantur. Auget quoque supplicij grauitatem, quod per contemptum, & ludibrium impio tyranno ea retia tenduntur, & parantur ab alio sæuiori, & potentiori tyranno: vt sicut per contemptum venabatur, & capiebat pauperes, ita ipse velut imbecilla, & stulta animans, ab alio venatore capiatur.

8
Immisit enim in rete pedes suos.

i De laquei, & retis significatione in sacris, & vt vel ad pœnas, vel ad peccata referantur, quædam ad mores. v. 8. nu. 2. & 3.

Tum etiam eodem ipse reti, quod pauperi capiendo, & per insidias occidendo, tetenderat (quod ingentis miseriæ est) capitur, & irretitur: * Atq; ita constringitur, vt vix vllus illi locus ad respirandũ concedatur, detento videlicet angustissimis retiaculi plagis, & maculis. Quod si se conatur extricare, extrahet quidẽ pedem ex vna macula: sed mox in aliã inseret; vt dum explicatur ex vna, implicetur in alia; & inter nexus, & laqueos semper voluetur. viuat hic interim ad momentũ felix, & garriat stultus: pedes profecto iã hẽt intra macu-

* Et in maculis eius ambulat.

las retis indutos: constringi se nunc non sentit, quoniā non est adductum rete; adducetur tñ paulo post in morte; tunc sentiet arctatus gressus, contenta vincula, deteotos pedes, quibus ligatis, pariterque manibus, mitti iubebitur in tenebras extra domum cōuiuij, & lucis.

9 Tenebitur planta illius laqueo;

* & exardescet cōtra eum sitis.

Sed, vt omnino euadendi spes omnis adimatur impio, laqueo, & reti sentiet se comprehendi, & teneri fortissime, quasi strangulato pedum gutture; Pedis (inquam) siue potius extremæ vitæ partis; quæ quamuis vaga diu, & libera fuerit, tamen ad extremum (quod miserrimum est) vinculis, & angustijs concludetur. Quid enim illi proderit initia vitæ cum omni licentia, & impunitate transegisse, si exitus in sempiterni carceris vinculis, & compedibus eargendus est? * Ibi iam tandem experietur non solum homines prædandi, & furandi cupidos in suas facultates auidissime inuolare, bibendi, exorbendi, deuorandi causa sitientes, & famescentes; sed, instar feræ comprehensæ laqueo, ipse etiam ardentissima siti, & bonorum omnium temporalium, quibus amplius frui non poterit, corripietur; & quasi exerta lingua, & anhelo continenter ore, frustra, vel minimo animæ refrigerio inhiabit.

10 Abscondita est in terra pedica eius.

* & decipula illius.

* iuxta semitam.

k Quod à laquei in sacro sermone hostes designent, & quare, opportuna quadam ad scripturarum intelligentiam. v. 10. num. 2.

Quid, quod laquei, & retiacula huiusmodi, præterquā quod molestissima sunt; abscondita præterea sunt, vt illorū discrimina agnosci, ac præuideri via possint; atque eo etiam grauiorem perniciem afferant, quo illius auctor occultior, & ignotior est. k Sic, o Iob, videtur illi tui hostes, prædonesque immanissimi, prius in suis cauernis, & scriptis pro natura, & indigentia vicinæ illius ardentissimę regionis, latitantes, instar laqueorum, & retiaculorum in terra delituisse, vt res tuas ex improuiso adorientes, nefarie diriperent. Sic quoque & tibi, & mortali cuique suæ conditionis, & fragilitatis oblito, in ipsa sepulturæ fouea, & terra abscondita est mortis pedica, quam, cum ex ipso terræ, & pulueris conspectu, in quem reuertemur mortales omnes, agnoscere liceret, sed tamen sui discriminis atque fragilitatis impius oblitus, quod per se obuium se, tantum non cæco, clarissime patet, tanquam rem omnino obscuram valdeque reconditam præterit, & ignorat. * Ergo in decipulam incidit falsus ipse, misereque deceptus; ac nihil non incommodi atque detrimenti sustinet, quod ex vllo venandi, aut irretiendi instrumento stultissimæ animantes solent accipere; * nam sicut illis, in ipsa semita, quam ingredi solēt, componuntur a venatoribus laquei, ita in ipsa suæ vitæ, atque actionum semita, paratum est impio discrimen, interitusque decipula, qua impeditus, atque deteotus reuocatur de media via suorum desideriorum, atque etiam in media via, in conspectu viatorum, i. mortalium omnium, in exemplum seuerissimi supplicij, palam traducitur.

11 Vndique terrebunt eum formidines:

* & inuoluent eum pedes eius.

l Terroris, & formidinis nomina de præsentibus malis in sacra Scriptura dici, accurate tractatur. nu. 2.

Ergo vndique l territantibus, & minitantibus per circuitum periculis conturbabitur improbus, atque ita pedibus suis commouebitur, vt non solum titubet, & vacillet, verum etiam cum in tenebris fugiat, passim offendere necesse sit, ac verum effugij tramitem numquam offendere. Quare & præsentis doloris mœrore, & futuri etiam numquam finiendi formidine afficitur, penitusque conficitur: * cuius mali causam non in alium, quam in suos ipsos pedes, suæque vitæ improbitatem referre poterit, vt qui suis ipse pedibus in carcerum, & rete sponte concesserit.

12 Attenuetur fame robur eius.

* & inedia inuadat costas illius.

Sed illud præterea nouum, ingensque supplicium. torquebitur namque memoria præteritæ felicitatis. recolens enim tempus illud, cum epulabatur quotidie splendide, ad summam postea egestatem redactus, & miserabili fame, tabeque confectus, viribusque omnibus, & pristino robore exhaustis, effectusque totus ipse famis, atque famelicorum prædonum pabulum infelicissime suauissimum; illa præterea fame cruciabitur, quæ ea desideriorum vanissimorum, atque concupiscentię ęllu fit. nam cum semper famescat, et desideret, numquam assequetur vota, neque ventrem implebit. Parente autem misere famescente, famescent quoque filij, in quibus cum magna paterni roboris, & spei pars posita sit, nihil bonæ spei reliquum parenti improbo fiet. * Atque sicut ex fame, & inedia fieri solet grauissimus quidam costarum pendentium dolor, ita etiam post famē paratum est lateribus, & costis impij hominis durum supplicium, & improuisa calamitas, in quibus & dolor incredibilis fit, & vulnus non nisi lethale, quo etiam afficientur illi omnes, qui necessitudine, & familiaritate improbos attingunt, assidue illorū latus claudentes.

13 Deuoret pulchritudinem cutis eius.

Sic omnis pristinæ dignitatis facie obscurata, & immutata, immutabitur quoque ad insignem deformitatem ipsa impij hominis forma, & facies pristina: atque illius bene curatæ, & renidentis cuticulę nitor prorsus extinguetur; * & quasi Principi Erebi, atque lethi Præfecto demandetur cura impium cruciandi, ita sane morbos grauissimos illi infliget, atque lethalem etiā, quo in dies contabescat, animi męrorē: inferetque tandem mortem quandā acerbitate, cruciatu, doloris sensu, pię cęteris omnibus moriendi rationibus, insignem. Neque vero ad senectam permittetur, etiam infęlix peruenire; nam cum ex peccato generetur mors, & prioribus sceleribus in prima, & florente ætate perpetratis, primogenita quędam, & vigens robore, & acerbitate mors respondere videatur, certe impio florenti adhuc, & viribus pollenti mors accidet primogenita, quę momento illum

lum deuoret, & superbiæ, atq; aduersus Numen insolentiæ meritissimas pœnas repetat; omnesq; deinde vires, * & brachia ipsa confringat, & arefaciat, pristini roboris, & audaciæ vigore, & virore emarcescente. Filios quoque, qui parentum brachia, & rami, atque totius familiæ fulcra esse videntur, omnino perdat.

* & consumat brachia illius primogenita mors.

Sic sane impij tabernaculum reuulsis clauis, & ruptis funiculis, quibus continebatur, prorsus corruet, filijs inquam, atq; familiaribus, aut ablatis, aut dissipatis; amissis etiam opibus, quæ ad domum sustentandam necessariæ sunt. Quare nulla deinde spes reliqua erit impio, nulla fiducia fulciendæ domus, nihil in quo pedem figere, & consistere firmus possit. *n* Sed illud quoq; miserrimum, cum impio laboranti morbo grauissimo, omnis sustinendi tabernaculi sui corporis, & recuperandæ valetudinis spes adimitur. Est nimirum humanum corpus tabernaculum, tentorio temporario militari, aut pastoritio persimile, quod ad breuissimum tempus componitur, & erigitur: nam dum sumus in corpore, peregrinamur a Dei parentis nostri domo, & a ciuibus Sanctorum, & domesticis Dei. Rupto igitur & conuulso tabernaculo, laxatis neruis, deiecto, & prostrato homine, nihil boni amplius sibi reliquum esse, certo agnoscet. * Transferetur deinde ad regionem plenam formidine: & Rex terrorum maxime terribilis, atque formidandus, illum sibi penitus *o* subjiciet; mors (inquam) mortisque terrores illum, antequam morietur, penitus exanimabunt. Mors itaque Regina tenebrarum, & solitudinis ambulabit super impium, atque tum illius, tum omnium, quæ ad illum pertinent, possessionem capiet per positionem pedum, liberamq; habebit, & administrabit potestatem. Impium præterea sepulturæ mandatum, atq; humum ipsum desuper iniectam mors calce, & ligone bene comprimet. Atque vtinam per manus morbi impium sibi traditum acerbis cruciatibus solum conficeret; victoris præterea, & triumphantis more superatum, & triumphatum hominem pessundabit, atq; proculcabit: neminem namq; reueretur mors, quæ calcandis Regum collis & ceruicibus iam inde a primis sæculis assueta est, tanquam potentissimus aliquis *p* Rex, aut tanquam sæuus aliquis, & inexorabilis Tyrannus, qui cum aduersus ciues irascitur, omnia illorum bona, atque etiam vitam ipsam proscribit. Proh tantam mortis inexorabilis aduersus improbum seueritatem, & impetum.

14
Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius.

* & calcet super illũ, quasi Rex interitus.

Neque vero melior futura erit impij defuncti memoria, domusve nam illo electo e suo tabernaculo, *q* infestabitur profecto aut quasi domus terriculamentis, feris noctiuagis, morteque ipsa, atque interitu. Habitabunt quoque in illius corpore tanquam in domo propria vermes, putredo, sordesq; omnes. Cumque mala hæc omnia in illius tabernaculo habitatura sint, altera pars impij adhuc viua, vxor eius, inquam, errabunda, & vaga in aliena domo seruiet. * Frequenter quoque ipse impius, dum viuet, exul, & miser, sub dioque pernoctās videbit domum suam incoli, & inhabitari a suis vicinis, quibus mirabiliter infensus erat, desiderantibus omnibus, vt inde alio, siue vi, & iniuria, siue iure expelleretur, ampliusque non esset, neque extaret inter viuentes, sed iusta supplicia reportaret ab Angelis apostatis socijsque illius, *r* qui non est, neque stetit in veritate, Diabol (inquā) quem imitatus est homo improbus, non conseruans veram illam hominis veri animam, atque formam, quæ ad Dei similitudinem, & in rationem ab ipso illi collata est. Ergo præterquam quod in illius domo sedem habebunt nequam spiritus, *s* aspergetur tota sulphure, videlicet ineuitabili supplicio, & pœna consumptrice, & conflagrabit igne, & sulphure cælitus immisso, fulminibusque deuastabitur. Et quid non mali sequetur, si Deus ignem, & sulphur cælitus pluit? sterilescet profecto solum illud, & in salsuginem redigetur, exitialeque fiet cunctis animantibus. *t* Neque alia re celebris erit defuncti memoria, quam tetris, fœdisque odoribus, non, ut ad funeris honorem ... floribus, & aromatibus, quibus aliorum funera, & pyra ... respergi, ... solent. *u* Quod si sulphur, quo tabernaculum impij domus eius aspergetur, alicui commodo futurum esse debet, certe illius suffitu expiari poterit aduersus tristes euentus, & infelicia omina; quis enim in infelicem, & mali ominis habitationem, non adhibita prius lustratione, tuto ingredi aut velit, aut possit?

15
Habitent in tabernaculo illius socij eius.

* Qui non est.

* Aspergatur in tabernaculo illius sulphur.

Sic profecto fiet, vt omnis impiorum gloria, quæ instar pulcherrimæ arboris florebat, breui radicitus exarescat, non secus, ac si fulmine tangeretur. *x* Quid ergo exarescentibus, combustisq; radicibus, securitatis, consiliorum, spei, in imo pectore reconditæ, ad futuram felicitatem recuperandam esse poterit? Quid autem gloriæ remanebit, vbi rami in altum elati præcidentur, filij peribunt, cœpta consilia, concœptaque diu desiderata neque promouebuntur, neque proficient, sed infausta omnia accident vniuersæ arbori, radicibus, ramis, germinibus, fructui? Etiam ipsæ radicum fibræ extirpabuntur, ne vlla illius memoria diutius conseruari possit.

16
Deorsum radices eius siccentur.
& sursum atteratur messis eius.

y Quare impio defuncto, nullus erit solennis laudatio, nullus supremus funeris honor, quippe qui nullum reliquit honorificum nomen, per quod posteri recordari illius cum iucunditate velint; neque posteritatem vllam filiorum, quæ parentis nomen, atque memoriā diutur-

17
Memoria illius pereat de terra, & nō celebretur nomen eius in plateis.

n Tabernaculi diligens consideratio, & cum humano corpore comparatio a nu. 2. vsque ad 7. tractatu peculiari explicata.

o De verbi, habitu, & significatione, calcandi, & de mortis inexorabilis saeuitia, non pauca. nu. 2. 4 5 6 7.

p De Regis saeuitia, & potestate nonnulla, ad mores Vers. 14. nu. 8.

q Inter impij supplicia illius domus terriculamenta, & formidines frequenter in sacro sermone repetita. nu. 3.

r Quod impius atque etiam Diabolus, dicantur non esse, tum etiam populus aliquis infidelis, non populus, ad sacra Scripturæ intelligentiam, & doctrinam morum plura. nu. 6. 8. 9.

s Quid ignis, & sulphur in diuinis supplicijs significent, multa ad sacra Scripturæ intelligentiam. nu. 12.

t De antiquo funerum honore, floribus omnis generis suaue olentibus adhibitis, & unguentis pretiosissimis, ex sacris, & profanis. nu. 6 7.

u De vi sulphuris ad locorum lustrationem apud priscos, non pauca. nu. 8.

x Quid per radices, quid per germina, siue in maledictionibus, siue in benedictionibus accipiat sermo sacer. nu. 14.

y Quod defunctorum laudes publice celebrari solerent apud cunctas nationes nu. 2.

diuturnam efficiat, ac bene loquendi de defuncto materiã præbeant ijs, qui in frequentibus concionibus, qui in plateis ac foro residere solent, & de rebus tum præteritis colloquia miscere, tum de nouis instrui. z Quod si quando illius nomen imprudens aliquis vsurpauerit reclamabit vniuersus populus, atque ira incredibili; & odio sempiterno illius memoriam excipiet.

z Quid nomen in sacra Scriptura significet, & vt cum memoria coniungi soleat, nonnihil vide.nu.2.

18

Expellet eum de luce in tenebras;

* & de orbe transferet eũ.

Penitus igitur delebitur, excideturque illius nomen, siue id agente Dei vindicta, siue doloribus, & morbis incredibilibus ad interitum vsque extinguetur, itaque non solum omnis felicitatis splendor, sed etiam omnis gloria nominis, & sempiternis malorum omnium, obliuionisq; tenebris obruetur.* Neque vero qui in suo regno, nataliquo solo extinctus est, viuere permittetur, vel solo nomine tenus, in alieno; nam ex vniuersi terrarum orbis finibus exturbabitur.

19

Non erit semen eius, neque progenies in populis;

Neque vllæ reliquiæ in religionibus suis.

a Infelicissimo impio non filius, non nepos, non vllum germen, propagove posterorum, qui morienti adsint, & mortis acerbitatẽ sua præsentia, & paterni nominis relicta memoria temperent, decedentiq; supremum vale dicant, oculos claudant, osculo exeũtem spiritum excipiant. Quid, quod nullus erit hæres facultatum, eo quod ex vniuersa illius posteritate, atq; familia nemo relinqui, aut effugere poterit; nam paterno incendio conflagrabit familia, domusq; vniuersa, vbicumque tandem terrarum inueniri illos contingat.

a Quod orbitas filiorum efficiat parentis mortem acerbissimam. & quod illi nomen parentis propagare soleant. num.c.2.4.

20

In die eius stupebunt nouissimi;

* & primos inuadet horror.

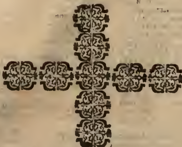
Ergo in extremo illo, maximeq; insigni, & celebri impiorum die, in quo de vniuersa illorum felicitate recte iudicari poterit, vt in quo illi rependenda sint totius vitæ merita, ingens deuastatio pulcherrimæ quondam domus conspicietur, ad cuius conspectum, mentionẽque horribilis cladis, obstupescent posteri. * Neque solum infimæ sortis homines, sed etiam proceres, & Principes vniuersi; quamuis enim horribilis illa procella, & Diuinæ indignationis turbo in impij caput incumbat, at qui viderint oculis suis, sibi timebunt, longiusq; recedent, ne tanti supplicij participes esse cogantur.

21

Hæc sunt ergo tabernacula impij;

* & iste locus eius, qui ignorat Deum.

Hæc igitur sors, hæc impiorum hæreditas, hoc velut tabernaculo excipientur, pulsi suis domibus; hic præterea finis pulcherrimorum quondam tabernaculorum; & pulcherrimarum sedium: huc recidit omnis impiorum gloria, * qui Deum neque agnoscunt, neque vero agnoscere volunt: quippe quamuis verbis illum confiteantur, factis negant. Quare, vt tandem orationem meam vnica sententia claudam, ac meam sententiam claris verbis exponam, qui in Deum scelerati sunt, his supplicijs excruciantur vniuersi: a quibus illi omnes immunes sunt, qui sancte illum colunt. Vide igitur ò Iob, quid sit apud te sceleris, qui incredibilibus supplicijs excruciaris.

CAPVT

CAPVT XIX.

Argumentum Capitis.

Quæ amici obloquuntur, & per contentionem sæpe inculcãt, non nisi ab inimicis, & contumelioso animo profecta esse, conqueritur Iob & quod in amicis desiderat solatium sua innocentia afflicta, in spe, & cogitatione summa Resurrectionis ipse ponit.

I. Respondens autem Iob dixit.

1 *Respondere late vsurpatum. Iob mysteria loquitur. Respondendi lenitas.*
2 *Particula.* vsquequo, *varius vsus. Præsens pro Futuro. Illustratus Dauid.*
3 *Affligere in sacro sermone. Verbum vehemens.*
4 *Quid Atterere. Explicatus locus.*
5 *Quantam vim habeant ad pungendum verba, & contumeliæ, & quantam difficultatem ad perferendum. Illustratus semel, & iterum Salomon.*

1 *Respondere.* DIximus sæpe Verbũ [Respondendi;] non semper afferre responsionem aliquam adhibitam aduersariorum argumentis, & impugnationibus suæ innocẽtiæ Hoc tamen loco affert fastidium, & desatigationem tum animi, tum aurium quotidianis conuitijs, & importunissimis obiectionibus. Diximus etiam non semel, [responsum,] non solum verbis, sed quacunque actione erga alium præstari posse. Ergo quidquid nunc dicat Iob, quicquid agat post orationem Baldad, illi respondet. *Vide cap. 4 Vers. 1. n. 2.*

Duo tamen hoc loco videtur obseruasse D. Ambrosius. primum, fuisse hoc responsum lene; [Vt suis (inquit) amicis pudorem incuteret:] Secundum (quod nuper dicebamus) nunc potissimum Iob [loqui mysteria;] & quidẽ loqui, [non carnis gemitus, & corporis infirmitates, sed voces spiritus, quibus vrgeret, non quibus cederet.] Quare hoc responsum, quod ab animo minime perturbato proficiscebatur plenum erat spiritu, virtute, efficacitate. *Ambros. de Interp. Iob, lib. x.*

II. Vsquequo affligitis animam meam, & atteritis me sermonibus.

2 CVm ea omnia, quæ amici desiderabant de impiorum supplicijs, & interitu dicta vellent propter ipsum Iob, merito is conqueritur cõtumelijs, & modis indignis secum agi, & singulis amicorum sententijs suam vitam, atq; existimationem violari, & vt obseruat Nicetas, ipsaque ostendunt verba, non tantum ad Baldad, sed ad omnes tres amicos orationem dirigit. *Nicetas.*

[Vsquequo affligitis?] Particula illa videt̃ exigere verbum futuri temporis, quemadmodum in Hebræo, & Græco est; quamuis Septuaginta non solum iungunt cũ verbo præsentis temporis Psal 12. 1. 2. 3 [Vsquequo Domine obliuisceris me in finem, vsquequo auertis faciem tuam a me? Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? Vsquequo exaltabitur inimicus meus, &c] Vnde cum quater repetatur illa particula, [vsquequo,] id est, quãdiu, vsque ad quod tempus, bis iungitur cum futuro, bis cum præsenti, licet in Hebræo semper sit futurum. Ergo vbi cum præsenti fuerit, significare poterit, eius rei, quam verbum significat, præsentiã quandam, & perpetuitatem indefessam, vt hoc loco, [vsquequo affligitis?] nunquam non affligitis; Nunc etiam affligendi studium non modo non intermittitis, verum de nouo instauratis, & redintegratis. Præterea, particula [Ghad] est idem, quod [Adhuc.] Sic hoc locu, [Adhuc affligitis.] *Vsquequo, particula futuri temporis.*

[Affligitis animam meam] Septuaginta [Molestiam facitis animæ meæ] Proprie ex Hebræo contristabitis, dolore, mœstitia afficietis. affert enim [iaga,] internam mœstitiam animi, atque dolorem, illum præsertim, qui ex contemptu quodam, humiliatione, aut abiectione nascitur, atque ex seuiore alicuius increpatione, verbo, aut opere. Quare interpres alijs locis vertit, [Contristare,] Humiliare, Abijcere. Threo. 3. 33 [Si abiecit] (afflixit, Septuaginta, [humiliauit]) miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum.] Sicut enim verbum [miserendi,] omnem beneuolentiam, & profusum fauorem, gratiam, charitatem affert; ita verbum [abijciendi,] seu [affligendi] omnia his contraria Ergo [afflictio] hæc, quã Iob perferebat, plenæ erat contemptu, & contumelia, atque omnis commiserationis expers; plena etiam dolore, & cruciatu animi. Præterea dixit, [animam meam,] animum, vitam, me ipsum; quasi nõ satis videatur vobis hic meus cruciatus corporis, animum præterea meum incredibiliter exagitatis. Origenes in Catena, ad quandam animi lassitudinem, & desatigationem refert. [Vt flaccescẽs (inquit) animo dicat, quousque fessam facietis animam meam; & veluti graui pondere me verbis onerabitis?] 3 יגה *Verbum affligendi vehemens. L X X. Præ tormentum orationis. Origenes.*

4 [Et atteritis me.] Verbum vehemens: quamuis enim sæpe vertatur a Latino; [humiliare, consumere,] sed quidem proprie est humiliare, & opprimere contundendo, confringendo, consumendo, comminuendo, quemadmodum id, quod pedibus comminuitur, & teritur, & ad minutissimas particulas redigitur. vt Thren. 3 34 ab hac radice; [Vt contereret sub pedibus eius oẽs vinctos terræ.] Si ad Latinam proprietatem atterendi, & comminuendi respicias, dicere possis; * Attenuatis, & consumitis animi vires; tolerantiæ robur exile redditis, & extenuatum. Septuaginta: [Destruitis me.] Scholiastes; [Iustas meas defensiones contrarijs sermonibus labefactare nitimini; & hostium more, pro iaculis, verba mittitis, quibus animi robur infringatis] Sic igitur dicit se attenuatum, & contusum sermonibus amicorum, & quod videbatur integrum a morbis, animum videlicet, atq; cor, nunc confici, & comminui, quasi attritum durissimis sermonibus. דכא *Atterere verbũ acre. * Adelgazais me. y quebrantaisme la paciencia. L X X. Nicetas.*

5 [Sermonibus] ingemiscit ad verba, qui ad tot malorum verbera tacitus, & elinguis persitit [Nihil] (inquit Origenes) [Sic hominis attingit animum, vt sermo durus.] Dura vero omnia vim illam habent atterendi, & attenuandi: quare ad contumeliam, & sermonem durum tanquam ad Lydium lapidem attrita patientia probatur, & examinaturq; nam [sæpenumero (inquit Origenes) qui corporis cruciamenta tolerauit, non passus est verba.] Accinit Ambrosius; [Nihil sic penetrat animam, sicut sermo fucatus: nihil iterum sic mordet, vt durior sermo.] Chrysostomus quoque homil 55 in Matth. ait; [Nescio quomodo omnibus pene rebus amarius soleot mordere maledicta, cum certe multi etiam ad laqueum conuolarint, famæ opprobria non ferentes.] Et illud quidem obseruat in alijs Beatitudinibus, infinite dictum a Christo Domino: [Beati pauperes, Beati misericordes, &c] Sed ad ipsos Apostolos sermonem dirigens ait; [Beati eritis, cum exprobauerint vobis, & dixerint omne malum verbum aduersum vos. videlicet ostendens, ipsorum hoc esse præcipuum, super alios omnes; illud Doctorum esse propriũ, & quod nisi quis illis, quas superius posint, armatus fuerit virtutibus, ad hæc nequaquam prodire possit certamina.] Certe Paulus scribens ad Hebr. 10 32 [Magnum certamẽ esse testatur, cum quis [opprobrijs spectaculum fit;] & publice, & cunctis spectantibus opprobrijs appetitur [Magnum] autem [certamen] vocat quod [multum] dicere ex proprietate vocis Græcæ possis, aut multiplex, quod ingens est exaggeratio contumeliæ; quasi cum multis hostibus confligat, qui cum vna contumelia depugnat: [contumeliam enim perferre] (vt Origenes dixit) [magni est viri.] Sara illa filia Raguelis, quæ virago licet, sed vir tandẽ non erat, cum septem illius spõsos interfecisset Cacodæmon Almodæus, at nihil peculiare in luctu, & mœrore fecisse dicitur; [Cum vero audiuit improperium ab vna ex ancillis, tribus diebus, & tribus noctibus non manducauit neq; bibit: sed in oratione persistens cum lachrymis deprecabatur Deum, vt ab isto improperio liberaret eam.] In hãc rem a Sapiente dictum est; [Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.] Durus enim amici sermo, atterendo animum amici, & obtundendo aures, animi etiam senium, atq; dolorem acutiorem reddit; tũ etiam audientis indignationem, & iram concitat, & exacuit, sicut Scriptum est; [Sermo durus (proprie, sermo doloris, aut tristitiæ. Septuaginta; [tristis.] Theodotio [molestus] suscitat furorem.] vel, vt est in Hebræo, [Facit accendere furorem.] eleganter Tygurina [Bilem mouet. Nimirum flammæ instar suscitatur audientis indignatio, si quis contumeliosis verbis, veluti follibus, insufflet. Sed respondere possent amici Iob; Vbi, o amice, contumelia, vbi durus ser- *Acerbitas verborũ. & contumeliarum. Origen. Ambr. li. 2. de Interpel. Iob. Chrysost. Doctorũ proprium patientia contumeliarum. Vna contumelia instar multorũ hostium. πολλὰ. Origenes. Tob. 3. 10. 11. Prouer. 16. 9 Prouer. 15. 1 Pagnin. Regin. Tygur.*

ירע

1 nes, & dedecora sustinebat, sed tamen patientiæ præsidio, nullum dedecus potest illi imprimi, cui ipsa dedecora, & confusiones pariunt honorem, & gloriam: [Dominus (inquit) meus, auxiliator meus, ideo non sum confusus: ideo posui faciem meam, vt petram durissimam, & scio, quoniam non confundar iuxta est, qui iustificat me, quis cōtradicet mihi?] Quod percommode conuenit in personam Iob, quem, cōtradicentibus licet amicis, iustificauit Deus.

Et obseruandum quidem totam hanc [confusionis] rem apud Isaiam concludi illo verbo [contradicendi,]
ריב quod declarat amplius vim illam [cōfundendi;] est enim confundere contradicendo, molestando, resistendo. Quare ab eadem radice dictum est supra cap. 11. 3 [A nullo confutaberis] & Iudicum 18. 7. [Nullo penitus resistente] Sic Ruth 2. 15. [Si vobiscum metere voluerit, ne pro-
LXX. hibeatis eam.] ex Heb. Septuaginta: [Ne confundatis eam,] aut, ne pudefaciatis. Conqueritur igitur Iob quod
Pagn. sæpe confutetur ab inimicis, & suam innocentiam tuenti
Regia. per vim, & contumelias resistant, & a iustis clamoribus, & acerbissimi doloris significationibus illum prohibeant. Vides, quot, & quanta in sacra vna voce lateant.

4 Et non erubescitis] Verbum aliquanto lenius quam superius, [confundere.] Cum vestris me opprobrijs vehementer pudefaciatis, sed vos tamen neque leniter erube-
בוש scitis ex tam iniqua contumeliarum iactatione. [Graue
Nicetas. (inquit Nicetas) est obtrectare absentibus; vos autem
Origen. omni abiecta verecundia, mihi totam cōuitium facitis.] Atque Origenes; [Vbi quis pudoris lineas transilierit, coram iactat maledictum.] Et quidem notandum est, quod sicut [confundere] denotat molestiam, resistentiam, & iniuriam factam alteri; ita hoc verbum [erubescendi,] ex suæ proprietate videtur afferre cum pudorē, quo quis consternatur animo, & deterretur ab aliquo opere faciendo, vel quasi rigescens moram facit, & consistit. Sic videas hoc verbum coniungi cum tremore Ier. 48. 1. [Confusa est fortis, & tremuit] & sic Exodi 32. 1. [Videns populus, quod moram faceret Moyses,] propriè ex He-
**De que tiene empacho ni verguença de voluer a su casa?* bræo, [quod erubesceret.] Alij, [quod confusionem faceret.] id est, quod veluti pudore aliquo retardaretur a veniendo. & Iudith 5. 28 * [Cur moratur regredi currus eius?] propriè, Cur erubescit? An victus est, vt pudore detineatur regredi? & Psalm. 31. 18. * [Erubescant impij, & deducantur in infernum.] id est, a me persequendo prohi-
**Tengā empacho, de bozer, lo que hazen.* beat illos pudor: pudore illos corripe, vt cessent iam, aut certe viam illis viuendi præclude. Sic igitur ait Iob; [Non erubescitis,] non cessatis, nullus vos pudor cohibet: nam in me opprimēdo iniqui cœpistis, iniquius nunc instatis.

5 Opprimentes me.] Vox, quam hoc tantum loco in hac
Varia lectio. significatione vsurpauit Interpres. Neque vero alibi videtur occurrere, quam Isa. 3. 9 vbi ad impudentiam per-
**En la frente traen escrito, gens8.* frictæ frontis refertur, si tamen descendit ab hac radice; [* Agnitio vultus eorum respondit (testimonium dat) eis.] Septuaginta; [Confusio vultus eorum] Sed Hebræi ex
Cōplut. opposito; nam Complutenses, [impudentiæ;] Rab. Da-
Regia. uid Kimh; [duritiës faciei.] Quare hoc etiam loco alij
Forster. legunt [indurati mihi;] Caietanus. [Audetis in me;] Ausus aufert temeritatem; & impudentiam. Alij vertunt;
**No teneu vergwença de pareçer delante de mi con vuestra cara descubierta.* [* Non pudet quod appareatis mihi] id est, aperte aduersamini, & coram obloquimini; vel aperta, denudata, perfrictaq; fronte coram me statis. Pagninus: [subsannatis;] Catenæ Græcæ Interpres Latinus, [insultatis mihi;] Septuaginta Vaticani; [Infesti estis,] Vatabl. [altos mihi vos exhibetis.] Sed videtur confundere [Hacar,] cum radice
Pagnin. [Nacar.] quæ ab alienatione affert. Rab. Mardokai quam-
Cometolus. uis illam faciei impudentiam agnoscat, sed significatio-
LXX. nem verbi [Hacar] ait esse, [admirationem;] quare ver-
R. Mordokai. tit, & legit: [Non erubuistis; obstupescetis mihi,] id est, obstupefiatis, & admiremini de me.] Quisq; pro suo libi-
הכר נכר to vertit, quod singulari huic conuenire loco intellexit.

Quanta, Deus bone, aberratio, & varietas cum auer-
Hieronym. terunt oculos a luce Vulgatæ lectionis. Et vero Hieronymus attendens ad Loci exigentiam, eam significationem attribuit, quam res ipsa postulabat: nam [oppressionem] dixit, maximam illam verborum turbam, & profluentiam, atque contumeliosam, & impudentem iniuriarum repetitionem, qua obruere conabantur patientissimum Iob.
Complut. ad quam rem Septuaginta Complutenses proculdubio respexerunt legentes: [Non reuerentes me, incumbitis mihi.] vt quasi incumbens, & ruens verborum pondus opprimat, & conterat imbecillum.

Sed illud paucis exponendum, quod ait Iob in ipsa ratione positum esse, vt virum probum, & sobrium pudeat 6
opprimere imbecillum, vel quoniam quæ contumelijs correptio, & increpatio fit, vera correptio non est, sicut testatur Ecclesiasticus, cap. 20. 1. [Est correptio mendax in ira contumeliosi.] Quod Septuaginta dixerunt; [Est *LXX.*
correptio indecora.] non solum quod contumeliæ indecoræ sint audienti, & excipienti; sed indecoræ, & pudendæ sint dicenti, & corripienti. Secundo, quoniam fictæ amicitiæ verissimum indicium est conuitium, aut contumelia: nam neque [gladius,] neque [os triste] est contra amicitiæ legem. [excepto conuicio, & improperio, & superbia,] Eccles. 22. 1. Quem autem non pudeat violatæ amicitiæ? Tertio quoniam iniquum est, & humanæ imbecillitati erubescendum, exprobare homini, quibus tu similiter obnoxius sis, & quæ Dei occulto iudicio decernuntur, & immittuntur, alicui manifestæ causæ velle tribuere. Rationem hanc exprimere voluerunt Septuaginta, qui locum hunc, atque sequentē hac veluti paraphrasi *Comitolus.*
illuminarunt: [Scitote tantum, quia Dominus fecit me sic, loquimini contra me.] Augustini lectio, & Interpres Catenæ, [fecit mihi.] sed res eadem clarius exprimitur ab ipso Iob infra Vers. 6. vbi luculentius tractabitur.

IIII. Nempe, etsi ignoraui, mecum erit ignorantia mea.

1 *Ignorare ad opus relatum. Illustratus Dauid.*
2 *Aliquid cum aliquo esse. Hispanismus.*
3 *An Iob aliquando fateatur se errasse. Concessio, & Confessio nihil nocitura, qua figura.*
4 *Erigere se aduersus aliquem ad verba refertur, & insolentiam.*
5 *Quid magnificatio oris. Lingua exerta, apertum os subsannantium.*
6 *Peccatum, opprobrium.*

Quasi e re vestra sit, meam ignorantiam ante omnium oculos traducere, tu quisque mihi iniurias, 1
& contumelias imponis, & me erroris accusas, atque non de alio facinore, quam de meo aut scelere, aut errore canit triumphum. [Nempe, etsi ignoraui] si quid erraui verbis, aut responsionibus, & meæ innocentiæ defensione, nihil vos læsi. Est hæc ignorantia non solum in verbis, sed *Ignorantia de ipso opere.*
etiam in opere, & quæ delictum, & peccatum efficit. Sic cum Habacuc populi peccata deprecaretur per Messiam, cuius aduentum ardentissime, postulat, [Orationem fe- *Haba. 3. in Titulo.*
cit, Pro ignorantijs] atque etiam Psal. 18. 13. vbi Septuaginta legunt; [Delicta quis intelligit?] Hieronymus ex *LXX.*
Hebræo transtulit; [errores] Alij; [ignorantias] est vide- *Hieronym.*
licet ista ignorantia, aut error velut practica quædam descriptio praui operis, vt illud Prouerb. 5. 20. ab hac ipsa radice, [Quare seduceris fili mi ab aliena?] propriè ex Heb. Quare, [errabis,] aut [hallucinaberis?] sic igitur ait Iob; esto error, & meæ innocentiæ existimatio me seducat, & in peccatum conijciat, &c. Hoc cum videret Græcæ cate- *Nicetas.*
næ auctor, [ignorantiam] hanc non de verbis tantum, sed ipso quoq; opere accipiendam, ita eleganter explicuit; [Istam (inquit) vobis concedo hypothesin, me praue vixisse, prauam vero vitam prauis etiam & falsis rationibus me nunc velle tueri, neque me velle ab errore discedere; *an non decebat vos tot mala patienti homini, & verba qualiacumque facienti veniam tribuere?] Si igitur esto, quicumque fuerit ille meus error, aut ante actæ vitæ prauitas, nō nocebit vobis [Mecum erit.] propriè, mecum mo- 2 לן
rabitur, dormiet, manebit, pernoctabit, habitabit. Hæc omnia significat verbum [Lun] ergo referam, aut pœnam, aut præmium mei erroris: [mecum,] contra me quare *Gregor.*
quod dixit Greg. ad proprietatem Latinā, [mecum erit,] id est, [pro me faciet, & mihi erit vtilis ignorantia, quam scientia inflans;] Sensus est accommodatitius, & quæsitus magis, quam proprius, & simplex. sicut & ille, quem assi- *Dionys.*
gnat Dionysius; [mecum erit,] idest, Mecum ego humiliter illam considero. Vel deprecanter; mecum moriatur, mecum pernoctet, non vagetur in ore, & conuenticulis aliorum, non proferatur in publicum, sed vestra charitas operiat multitudinem meorū peccatorum [Audistis for- *Eccl. 19. 10*
te verbum aduersus] me, [commoriatur] in vobis, [fiden- *Isai. 42. 2.*
tes, quod non vos disrumpet.] sit vobiscum, sit mecum,

non

non excitetis tragœdias; [Non audiatur clamor] vester [foris] in alium sensum detorsit sententiam lectio Tygurina acutiorem sane, quam textui Originali cógruentiorē: [Etenim si omnino erro, constat mihi ratio, quæ in errorē abduxit.] Quare illud [mecum,] perinde erit, ac si dixisset, mecum est illius ratio, meum est meæ assertionis rationem inuestigare, atque reddere. nostri ates sic explicarent: errare vobis videor; sit sane, ego me intelligo.

Tygur.

3 Sed illud quæstionem habet, an his verbis ingenue fateatur Iob, se aliquando errore, aut ignorantia peccasse? nam sic colligi ex hac sententia asserunt Philippus, & Beda, & ex recentioribus. Astunica. Fauet his lectio Septuaginta, qui hanc texunt huius loci paraphrasim: [Esto vtique in veritate ego erraui, & apud me moratur error, loqui verba, quæ non oportebat, & verba mea errant, & nō in tempore. Sed quis non videat hæc ex concessione esse dicta, vt eleganter obseruauit Nicetas? est videlicet [Concessio.] vt Fabius ait, [cum aliquid etiam iniquum videmur causæ fiducia pati] & coniungit cum ea figura, quæ apud eundem appellatur, [Confessio nihil nocitura.] Firmus igitur semper fuit Iob in suæ vitæ defensione, neque admisit erratum; sed nunc quasi ex hypothesi arguite argumentatur contra suos amicos; Caput nostræ controuersiæ est, an ego sustineam tot mala, propter superioris vitæ scelera. Quid quæso ad rem istam probandam facit, quod ego nunc multa, & ardenter loquar, aut quod me vnis verbosum, & multiloquum per contumeliam appelletis? Esto ita sit, & importune loquutus multa fuerim, an ex eo recte concludetis me innocenter non vixisse? De vitio igitur, aut errore sui sermonis nihil nunc affirmat, an vero postea culpam aliquam fateatur, & agnoscat, disputabimus accurate inferius c. 42. vers. 5.

An Iob fateatur, aliquando se errasse. Philippus. Beda. Astun. LXX. Quintil. li. 9. cap. 2. Nicetas. Concessio. Confessio nihil nocitura.

V. At vos contra me erigimini, & arguitis me opprobriis meis.

4 QVorsum igitur honori vestro gloriosum ducitis indignis me contumelijs vexare: & inde vos erigitis, & extollitis, vnde mihi omnem probitatis laudem eripere conamini? [Erigimini.] prop. ingrandescitis, exaltamini. Septuaginta, [super me magnificamini;] Magnificatis super me supplantationem; erigitis calcaneum, vt me in stercore iacentem proculcetis. Cum vehementia intelligit Nicetas; [In hominem in tantis ærumnis versantem impetum facitis, ac propemodum pedibus obterentes, insultatis.] Non vos sane in puluere sedetis mecum, qui animo, & verbis [contra me erigimini] Porte etiam [erectio] hæc, & magnificatio ad superbiæ tumorē pertinet; Extollimini, ac pleni, & inflatis buccis aduersus miserū, & imbecillium debachamini. Sed verbum [erigendi,] & [magnificandi,] ad verborum potissimum, & contumeliarum insolentiam referri hoc loco, colligi ex illo potest Abdiæ 12. [Non magnificabis os tuum in die angustiæ.] cum Idumæa loquitur; hortaturque, ne multa cum insolentia, & irrisione loquatur, cum viderit Ierusalem captā ab Assyrijs & Babylonijs. Nam mirum est, vt alienæ miseriæ, & ærumnæ loquendi, & subsannandi, atque [os dilatandi] vberem materiam videntibus, & feliciter agentibus officiant. subsannatio autem aliquando fit magnificatio ore, id est dilatato, atque hiante, diductis labijs, necnon etiam exerta lingua. sic sane Gallus ille, qui ad singulare certamen Romanum aliquem prouocabat, cui torquem detraxit T. Manlius, Describitur a Claudio Quadrigario, in sua historia, referente Agellio lib. 10. c. 13. [Gallus (inquit) irridere cœpit, atque linguam exertare.] Ergo quod se amici, instar inimicorum, erigerent, & magnificarent os, necnō etiam linguam subsannādo exererent, merito conqueritur Iob. Rem similem deplorabat Ieremias verbis prope eisdem Threo. 1. 9. [Vide Domine afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.] quod vero magnificatio hæc referatur ad exaggerationem errorìs, ita quod leuissimæ Iobi errata amici [exaggerent,] & amplificent, vt Vatablus vult, acutum potius est, quam proprium, & germanum ad intelligentiam Hebraismi.

לרג LXX. Nicetas.

5

Insolentia, dictio contumeliarum, magnificatione.

Subsannatio aperte ore, exerta lingua. Gellius.

Vatabl.

6 Et arguitis.] increpatis, & corripitis, [opprobrijs,] probrose & contumeliose; non [in spiritu lenitatis. Opprobrium] autem suum appellat Iobi, quod amici suis argumentationibus concludere conabantur, peccatorem esse, & propterea affligi a Deo. Non valde adstricta litteræ, sed paulo laxior, non tamen inelegans paraphrasis Tygurina totius huius sententiæ; [Magnum quiddam in me oppugnando efficere conamini, & per calamitatem meam vestram intentionem fulcire.]

Tygur.

VI. Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo iudicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit.

1 *Miserorum pœna non est ab alijs prosequenda cum gaudio, & opprobrio, sed cum miseratione. Explicatur Dauid, Salomon, Ieremias.*

2 *Deus plerumque inæquales hominum sortes commutans, si quis gaudeat de calamitate proximi. Illustratur Dauid, & Salomon. Diuisum dolitina.*

3 *Verbum, Scitote, aut Intelligite, minus habet. Explicatur Moyses, & Dauid.*

4 *Affligere quid in sacro sermone, quid Peruertere.*

5 *Iniquitas diuini iudicij quo pacto exponenda. Explicatur Ieremias. Deus affligens, sed non propter peccata, non iudicat.*

6 *Quid Flagellum, quid Cingere in sacro sermone. Deus Venator, & Obsessor. Res, & Daleth, in Hebræo similes.*

HÆc non est explicatio causæ sui status, sed potius comminatio intenta suis amicis, vt acute obseruarunt Origenes, & Nicetas. idque constare potest ex Hebræo, vbi præcedens sententia sub conditione legitur cū particula, [Im,] idest, [Si;] & cum præsenti sententia coniungitur: [Si magnificaueritis super me, & argueritis super me opprobrium meū, scitote nunc.] quod (Deus prop. Elohim) [me afflixit.] Ergo vt suos amicos a contradicendo, & vexandi contentione deterreat, proponit illis Deum iudicem iustum pœnarum, & calamitatis auctorem, qui quos ipse ærumnis afficit, vult ab alijs suscipi, non cum gaudio, subsannatione, & risu, sed blande, benigne, & cum misericordia. Enim vero Iudex, & Prætor publico, & constituto a se supplicio sontea afficit, non vt cæteri ciues insolescant, & deteriores fiant, atque maledicentiores, & inhumaniores; sed vt, qui sceleris alicuius conscij sunt, formidine pœnæ resipiscant. Recte ergo Iob, qui suis amicis sanctior esset, præcipit ex sua ipsius calamitate formidare, & submisso animo esse, [non erigi] neque extolli: quasi suo exemplo Iudex per præconem omnibus ita denunciet, [In ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipio affligere, & vos quasi innocentes, & immunes eritis? non eritis immunes.] Huc pertinet illud Isa 32. 13. Postquam dixit; [Obstupescite opulenti, conturbamini confidentes; subiungit quomodo ex aliena calamitate formidandum illis esset diuinum supplicium: [Super humum populi mei spinę, & vepres ascendunt, quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis] Tum præterea quoniam non ideo nocentes plectendi proponuntur omnium oculis, vt quisque pœnam, & supplicium addat misero, & subsannationem, atq; opprobria accumulet, sed potius, vt cęteri, qui communis naturę sunt, dolentes vicem hominis miserrimi commiserentur; & vt miserorum dolor, atque calamitas, nostram misericordiam alliciat. [Nefas] (inquit hoc loco Origenes) in eos inuehi, in quos diuina animaduersio incubuit; immo vero decet potius eorundem sortem lugere, & formidare. Haud alia, atque mea est, vos natura constatis; metuite, ne cum in meis cogitatis peccetis, pares plagas accipiatis.] Huius nefarij nominis, atq; criminis accusat Dauid suos hostes apud Deum iudicem Psalm 67. 25. [Quoniam, quem tu percussisti, persequuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.] Vides hic crudeliter inuehentes in eos, in quos Diuina punitio incubuit. Videtur autem Dauid hostium suorum quasi excusationem referre; aiunt isti, dum me persequuntur, zelo id facere Diuini honoris: nam ęquum censent persequi, quem Deus affligit, & ei, quem Deus vulnerat, [addere (subaudiendum cum Euthymio) probra.] Sed iste non est zelus, sed inhumanissima feritas, nam potius iubentur, [dare sycerā mœrentibus] (Tygurina [damnatis] quamuis propter flagitia damnentur ad mortem, digni enim sunt nostræ commiseratione, & humanitate. Hebraice [pereūti] cuilibet miserrimo, & pauperrimo homini) [& vinū] (pretiosum videlicet, quo animosiores, & lætiores

1 Origenes. Nicetas. *אם*

Publicum sontium supplicium proponi debet cum misericordia.

Ier. 25. 18.

Origenes.

Euthymius

Prou. 31. 6.

lætiores reddantur ad perferendum laborem) [his, qui amaro sunt animo: bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.] vbi propter legitur ex Hebræo [non recordentur adhuc.] idest, vel tot obliuiscantur, & intermittatur aliquantulum breui illa consolatione dolor. Quare similem inhumanitatem improbat Deus Babylonijs Isa. 47 6 quod cum Deus populum suum tradidisset illis in captiuum, at illi captiuitatem aggrauassent; [Iratus sum super populum meum: cõtaminaui hæreditatem meam: & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias: super senes aggrauasti iugum tuum valde.] quo loco vide Cyrillum [si aliquando (inquit) Deo castigante pœnas sumant, spectemus clementiam, certo scientes, castigatorem valde incandescere, si quidem pœnæ nobis immoderate ab illis inferantur.]

Cyril. in Is.

Ingens igitur nefas subsannare & deridere afflictum, & quod Diuina æquitas vehementer puniat, transferendo videlicet calamitatem afflicti hominis in subsannatorem lætantem de malo sui proximi: vt ipse quoq; Dauid imprecatur Idumæis lætantibus de Iudæorum, & Ierosolimæ euersione, & clade, quamuis eam israelitæ fuissent commeriti propter ingentia sua scelera; [Memor esto Domine filiorum Edom in die Ierusalem.] Quid autem [in die] Ierusalem] [Ierusalem] facta a Babylonijs, perceperint Idumæi, & quid commeruerint, videtur explicari in Abdia, 11 [In die, cum stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi vnus ex eis] Statim vero explicate tradit gaudium, & lætitiam Idumæorum, [Et non despicies] (non decet te despicere, & eum contemptu, & irrisione aspicere miseros Iudæos vicinos tuos) vel [non despicias] in die fratris tui, in die peregrinationis] (captiuitatis) [eius; Et non lætaberis] (non læteris) [super filios Iuda, in die perditionis eorum; & non magnificabis os tuum in die angustiæ.] Propterea Salomon sic hortatur Prouerb. 24 18 [Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum] (Septuaginta; ne extollaris) [ne forte videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab illo iram suam] Septuaginta, [Auertat.] * propr. [Conuertat ab illo, vel redire faciat,] videlicet in te iram suam. nam quamuis illam pœnam propter suum peccatum mereatur proximus afflictus, sed illam eandem tu iã satis superque commeritus es propter iniquam tuam lætitiam, & subsannationem in calamitate alterius. Propterea Dauid maledicta Semei æquo animo accepit hac Diuinæ æquitatis consideratione tactus, [Si forte (inquit) respiciat Dominus afflictionem meam, & reddat] (proprie, sicut in loco præcedenti, [Conuertat.] Septuaginta; [Si de facie mihi] bonum pro maledictione) commutando videlicet [cum sorte felici, & bona] hanc maledictionem; & ipsum meum exilium, & maledictionem transferendo in maledicum Semei. Simili profecto pœnæ commutatione, atque supplicij metu diuitem admonet suo officio idem Sapiens Prouerb. 22. 2. ne pauperi aut eleemosinam, aut honorem deneget; [Diues, & pauper obuiauerunt sibi, vtriusque operator est Dominus.] nam cauendum, atque timendum est diuiti, ne si pauperis preces, & paupertatem despiciat, illam Deus conuertat, & redire faciat in suum caput. qua consideratione supremæ Numinis Prouidentiæ, consolatur Deus pauperẽ, & simul continet in officio diuitem. Quare cum eadem sententia repetatur Prouerb. 29 13 additur verbum [illuminandi,] quod ad mentis considerationem, & lætitiã quandam animi pertinet; [Pauper, & Dues obuiauerunt sibi; vtriusque illuminator est Dominus.] Nimirum vtrique Deus præsert lumen, vt videat, & agnoscat quid de proximo suo sentire debeat, pauper de creditore, & diuite, diues de paupere. Aquila, symmach. Theodotio; [Illuminans oculos vtriusque Dominus.] Et præterea vtrumque obseruat Deus, quomodo se erga proximum gerat, & si vtrique merita agant, videlicet patientia, & submissio vnius, alterius vero immisericordia, & sordida auaritia, manus, sortesque commutet; id enim eo loco significarunt Septuaginta apertius legentes; [Fœneratore, & debitore inuicem conuenientibus, visitationem vtriusque facit Dominus.] Ergo, quia a Deo oppressus est, & afflictus egestate, malisque omnibus, si te præterea videat ab homine subsannari, & rideri, iubeat illum timere supremum iudicem, qui suorum afflictorum op-

Psal. 136 7.

Idumæorũ suspiciant se causam de captiuitate Iudæorum.

** Torque no rebueina cõntrare el sano.*

2 Reg 16. 12.

LXX.

Cauendum diuiti, ne contemnat pauperem.

Aquila. Symmach. Theodotio.

LXX.

probria, & contumelias acerbe vindicat. Sicut noster Iob, qui suos amicos in officio conatur continere dicens; [Saltem nunc intelligite, quia Deus afflixerit me.] Sed iam ad ipsius sententiæ explanationem veniendum.

3 [Intelligite.] Minas, quas superius diximus afferri in hac sententia, vnde hoc verbum, quod cum cognitionem quandam practicam, & experimentalem ex sua proprietate afferat, cum per imperatiuum effertur, iubetur aliquis quasi per minas sibi persuadere, quod excitur, nisi suo malo, & damno experiri re ipsa velit. Nostrates eodem verbo cum minis, neque sine irati animi significatione vtuntur; * [Ille me non agnoscit; intelliget illum efficiam.] exempla non desunt in sacris Exod. 7 5 * [Scient Ægyptij, quia ego sum Dominus, qui extenderim manum meam super Ægyptum.] idest experientur suo malo, & sibi tandem persuadebunt. Post ingentes quoq; minas suppliciorum dixit Moyses populo Deut. 4 35. [Scito ergo hodie, & cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse est Deus in cœlo sursum, & in terra deorsum] Isai 9. 21. [Sciant gentes] (experientur, & vexatione tandem admonebuntur) [quoniam homines sunt.] Recte igitur cũ hoc verbo [Scitote, vel, intelligite,] congruit sensus, quem diximus, plenus minarum, atq; terroris: confirmabiturque amplius in fine capitis, vbi ijsdem minis, & metu propulsis similibus verbis concludit Iob; [Vltor iniquitatum gladius est; & scitote esse iudicium.

Intelligere, & cognoscere ad minas.

** No me deue de conocer fulano, pues yo le harè, que me conozca y se lo darè a entender.*

** Entenderemonos, y sabran, a que sa ben mis manos.*

ידע

4 [Deus non æquo iudicio afflixerit me.] Vobis (inquit Iob) persuasum esse oportet, me a Deo iudice percussum, [sed non æquo iudicio] verbum [Ghauath,] quod hic vertitur [affligere,] ait auctor Catenæ in Hebræo esse idem, quod [percutere.] Sic Pagninus vertit, [Perdidit me;] Tygurina, [Potentia sua me premat.] atq; eo videtur respicere lectio Septuaginta, [Turbauit me] quod Catenæ auctor explicat: [Res meas confudit.] Sed ea sua proprietate afferre videtur curuitatem quandam, & peruersitatẽ deuiantem a recto; quod Latinus Interpres vertit alio loco, [iniquitatem facere;] & aliquando etiam [nutare;] qm, quod nutat, declinat a rectitudine, & incuruatur, vt Eccl. 12 3. [Nutabunt viri fortissimi.] Vbi Septuaginta agnoscunt peruersitatem illã, nam legunt: [Peruersi fuerint viri fortitudinis] Ergo in hoc nostro loco prop. legas cum Vatablo, & Regia [Deus peruertit me;] cum Isidoro Clario [subuertit] Caiet. significanter, sed barbare [fecit tortum mihi] quod cũ ad iniquitatẽ quadam pertinere videat, vt dicamus, ne Interpres diceret, [Deus inique egit.] elegãter quoque sapiẽter dixit [nõ æquo iudicio afflixit me.]

עות

Pagnin. Tygur. LXX. Nicetas.

LXX. Vatabl. Regia. Isidorus. Caietan.

5 Hæc autem iniquitas, & quasi deuiatio a recto, si consideretur ex parte ipsius Diuini iudicij, sic a nonnullis explicatur [Deus agit contra me insolito sibi more.] Deuiat nimirum ab ordinaria, & consueta norma, & rectitudine sui iudicij, in quo innocentes non puniuntur; Alij conditionaliter, si solos [peccatores Deus Affligeret, vt vos dicitis, peruersi mecum ageret Deus cum sim iustus.] Aliter Diuus Thomas, Titelm. Caiet. [Si Deus pro peccatis duntaxat affligit, non est æquum illius iudicium, quo me non grauiter peccantem tam grauiter afflixit.] Sed alij [iniquitatem] illam, non tam ex parte iudicis, quam ex æquitate, & probitate ipsius Iob considerant, vt Gregor. quem alij Latini sequuntur, Hugo, Dionysius. [Beatus Iob (inquit Greg.) vitam suam attenderat, & videbat æquum non esse, vt ad talem vitã, talia flagella reciperet.] Illud etiam elegãter addit; [Quod dixit Deus, quia frustra afflixerit, hoc rursus Beatus Iob asserit, quia non æquo iudicio a Deo non sit afflictus.] Recte, & sapienter. Sed eandem licet rem, alia dicendi ratione emolliamus; Proprie, & formaliter, (vt scholarum formula vtar,) loquitur Iob, & ideo [Dei] nomen, idest, iudicis, hoc loco vsurpat: Non est enim æquum (inquit) nunc iudicium iudicis; imo neque est iudicium, neque Deus in hac nunc causa iudicem agit. Ergo cum iudex nunc videtur affingere iniquitatem, nihil Diuinam iustitiam lædit, nam (et stimat suas ærumnas non dispensari ex iustitia, & ex iudicis officio, sed ex Prouidentia, & occultiori alia Diuinæ Sapientiæ ratione, tanquam a supremo omnium Domino, & rerum Diuinarum moderatore sapientissimo, [iudicium] enim est, in quo vel absoluitur innocens, vel delicti reus punitur, & iudex innocenti præmium, sonti supplicium constituit. vbi vero neque meriti, neque delicti ratio attenditur, non est quod agat iudex non est iudicium. quod si iudicium est delicti, aut boni, pœnæ, aut præmij

Varia expositio. Vatabl.

D. Thom. Titelm. Caiet.

Gregor. Hugo. Dionys.

Deus non semper ex iustitia gubernans.

præmij pondus examinatur. Sic Threnorum 3.7. Ieremias conatur populū hac salutari doctrina instituere; [Vt per-
** No sabe Dios hazer agravio a nadie, ne dexar de guardarle su justicia.* uerteret hominem in iudicio Dominus ignorauit.] * Ne vero insipiens aliquis inde colligeret, Deum, qui non condemnat iniuste, propterea non immittere calamitatem homini innocenti, subdit Propheta: [Quis est ille, qui dixit, vt fieret Domino non iubente, ex ore altissimi non egredientur nec mala, nec bona?] q. d. potest ille nihilominus pro bona voluntate sua hominem vel affligere, vel recreare, ex lege suæ Prouidentiæ, & arcanæ Sapientiæ, potius quàm ea iustitia, quæ merita, vel demerita attendit. Sed quoniam, quod frequentissimum est, homo punitur propter peccata, concludit statim, ne se putarent innocentes: [Quid murmurauit homo? vir pro peccatis suis.] Idest, nō est quod homo murmuret, aut obganniat aduersus Deum, quod se immerito, & non æquo iudicio affligat; nam quāuis excellens [vir,] & summa apud omnes existimatione sit, cum affligitur, [pro peccatis suis affligitur.] Vides igitur amicos Iobi contendere, [Virum pro peccatis] suis affligi a Deo iudice rependente pares sceleribus pœnas. At Iob respondet, [Vt peruerteret hominem in iudicio Dominū ignorare.] Quod (ait) in meæ causa iudicem ageret, perverteret iudicium, atq; iniquus esset, si me vt iudex cruciaret: at iniquus non est, cum me propter alios multos, & præclaros fines affligit. Hic sane
Gregorius. Gregorius ea re huius consideratione, non solū [iniquū, sed neque non [æquum] nominare reformidat Dei iudicium (quamuis non [æquum] dicerit Iob) cum non peragatur ex iustitia, cuius proprium est exercere [iudiciū;] sed ex misericordia, cui iudicij, & iudicandi ratio non attribuitur: [Si vita (inquit) & flagella pēsantur, non æquū fuit, quod Beatus Iob per iram dilectionis suæ sibi fieri credidit: si vero misericordia iudicis attenditur, quia per pœnam iusti viri eius merita cumulantur, æquum, vel potius misericors iudicium fuit.] Sed explicate, & argute
Philip. Philip.] Respexit ad meritum suæ vitæ, & idcirco dicit, quod Deus, non per iustitiam suam illum affligerit.
6 Et flagellis suis me cinxerit] Originalis vox [flagelli]
Chaldæus. a radice [Tsud,] quod est, venari, significare videtur instrumentum venatorium, quod Chaldæus, & Rab. Dauid, & R. Abraham cum Pagnino, Vatablo, Isidoro, [Rete] nominant: Caietanus, [laqueum] Cum vero rete, laqueis, & funiculis constet, sicut & flagellum, Interpres, [flagellū,] dixit, vt significaret sermonem esse de reti, siue laqueo ærumnarum, atq; dolorum: nam hæc etiam [flagelli] nomine significari solent, vt diximus cap 18. ver. 8. & quamuis in [flagellum] recte etiam possit conuenire verbum
Verbū cingendi, aut circumdandi quid designet. circumdandi, aut [cingendi;] circuit enim latera eius, qui vapulat; sed certe verbum [cingendi,] aptius [reti] & [laqueo] conuenit, quibus ferarum aditus, aut exitus circumquaque clauduntur, & fera quęp.am in summas angustias adducitur. Sed siue [rete,] siue [flagella] dicas, significat se malis obsideri, & expugnari, sicut & Thre 3.5. ab eadem radice translatione eadem dicitur; [Circumdedit me felle, & labore,] vt significaret se omni ex parte labore opprimi & amaritudine affici, neque posse effugere: ita & Iob se omni ex parte dolere, & verberari, neque obtinere posse vllum doloris alleuamentum. & eodem pertinet
LXX. lectio Septuaginta, qui huiusmodi hostilem obsidionem
צור agnoscunt, non quidem in verbo [cingendi,] sed potius in nomine [flagelli,] forte propter characteris similitudi-
צוד nem, videlicet [Daleth,] & [Res,] nam videntur vocem deducere non a [Tsud,] quod est venari, sed a [Tsur,] quod
Septuaginta sæpe confundūt Res cū Daleth. est obsidere, angustiare, vallare, munitionem facere, quā deceptionem in dignoscendis [Res,] & [Daleth,] non semel illis impingit Hieronymus, sed sæpe. vide illum su-
Hieronym. per id Sophoniæ 3.9 [Reddam populis labium electum.] & super id Isaiæ 9. 13. [Tyrus erat fundata.] & iterum
Nicetas. sup id Osee 13.15. [Desiderabile argentum eorum.] Ergo legunt in hoc loco: [Vallum suum super me exaltauit.] Quod Catenæ auctor explicat; [Deum excitasse murum quendam inter se, atque Ioh.] q. d [Omnem mihi suam spem denegauit.] Sed existimo aliam sententiam subesse; videlicet, qui obsident vrbem aliquam, munitiones, & propugnacula excitant. vnde possint commode expugnare vrbem, quæ quo celsiora sunt, eo melius in ciuitatem dominari, & iaculari tormenta possunt. Ergo cum dicit Iob, [Deum exaltasse vallum,] & munitionem suam, se pro scopo omnium cruciatuum præfixum, atque omnibus malis inferiorem conqueritur.

VII. Ecce clamabo vim patiens, & nemo audit; vociferabor, & non est qui iudicet.

1 *Ægyptiorum mos. Iob bene de Deo sentiens.*
2 *Particula demonstratiua. Clamare quid prop. Respondere]. & Audire ab eadem radice. Illustratus Dauid.*
3 *Quid vociferari. Iudicium quæ comprehendat.*
4 *Silendum in contumelijs. Expectandum diuinum Iudicium homini afflicto. Illustratus Ecclesiastic.*
5 *Cursorum, & pugilum, clamor, & gemitus. Tum etiam congredientium cum hoste. Clamor iustorum qualis.*
6 *Septuaginta lectio. Tres tolerantiæ gradus. Contumelia difficilis ad tolerandum.*

ITerum Philippus censet hæc dici a Iob, non ex mentis 1
consilio, & iudicio, sed ex vehementia sensus, atque do *Philip.*
loris. [Ægyptiorum (inquit) more loquitur, qui cum in manus medici venerint acti doloribus, verba quædam iniuriosa, & aspera in ipsum medicum, non ex iudicio, sed ex amaritudine proloquuntur.] Recte ille; vno tantum *Ægyptiorū consuetudo* dempto, quod nihil hic iniuriosum est in Deum, sibi tātum iniuriam fieri conqueritur; nam cum dupliciter hæc [vociferatio] explicari possit, aut de disputatione cum suis amicis, aut de gemitibus, & ipsa pugna cum suis doloribus, & cruciatibus, vterque sensus dolentis quidem ho- *Iobi sermones ex sensu doloris.* minis, sed pij quoque, & bene de Diuina Prouidentiæ sentientis est. In primo sensu (cui fauet Origenes) dicit se *Origenes.* disputando, atque respondendo calumnijs, & falsis criminibus, [clamare,] neminemque adesse patronum, & iudicem disputationis. In secundo vero, qui germanior est, vi, & magnitudine doloris impelli ad gemitum, & clamorem, & non esse, qui vel illum commiseratus liberet, vel innocentiam eius in tantis supplicijs, sed solatium aliquod agnoscat, & testetur.

2 Ecce.] Particula quidem demonstratiua, sed ab alijs vertitur per conditionalem. [Si clamem, respondet nemo.] דין
Sensus semper idem, nam particula Originalis vtroque modo verti solet. [Clamabo,] proprie est clamare præ do- צעק
lore, aut alio vehementi animi sensu. quare recte cōgruit cum eo, quod sequitur: [Vim patiens,] quod in Hebræo חמס
tantum est, [clamabo iniuriam,]aut, [iniquitatem, mendacium, contemptum.] idest, vis, iniuria, iniquitas, mendax calumnia mihi infertur, idest, indigna patior, & quæ numquam commerui. Neque mirum est hominem tam indigna patientem, clamare: vim profecto afferunt meæ probitati tot cruciatus; & clamorem, atque gemitum etiam nolenti extorquent.

[Et nemo audit.] Alij [nemo respondet,]aut nō respon- *Audiendi, & respondendi idē verbum.*
detur mihi: nam idem verbum significat, [audire,] & [respondere;] hæc enim sunt inter se nexa, vt qui audit, respondeat: qui non respondet, credatur non audisse. & sane loquendi, & audiendi instrumentum aliquod commune עבה
est, inde enim, qui mutus est, continuo & surdus fit. ita lin- *Mutus, persæpe etiam surdus.*
gua Sancta commune hoc verbum habet ad audiendum, & respondendum. vide quæ diximus c.16. Vers. s. [Exaudire] autem, & [respondere]clamanti, est adesse laboran- *Exaudire de auxilio præstito.*
ti, & opem atque salutem afferre: est enim huiusmodi responsum non tam verbis, quàm re, & auxilio præstito. *Hieronym.*
Sic illud Psal. 21.22. [Salua me ex ore Leonis, & a cornibus vnicornium humilitatem meam.] Hieronymus existimans non esse nomen, sed præteritum verbi [exaudiendi,] reddidit; [& a cornibus vnicornium exaudisti me] Quem nonnulli etiam imitati sunt. Alij dixerunt; [A cor- *Pagninus. Vatabl. Regia.*
nibus vnicornium respondisti mihi. [Alij, [eripe me.] sensus idem, & verbum ad omnes eas intelligentias procliue. Vide omnino quæ dicemus inferius cap. 22. Vers. 27.

[Vociferabor.] Expolit eandem rem alijs verbis. est au- 3
tem hæc [vociferatio] ex proprietate vocis, implorandæ salutis, & opis causa, cum gemitu, & vlulatu; quare, & שוע
aliquando, [vlulatus] vertitur.] Et non est qui iudicet; qui absoluat, & eripiat innocentem his malis. est enim pars iudicij absolutio innocentis, & repulsa calumniatorum. Neque vero hac ratione Deus Iobo iudex est, nam *Iudicium quæ comprehendat.*
non agit ille iudicem, vt supra explicuimus: neque ad priuatam illam meritorum examinationem, & compensationem in hac causa attendit, sed ad supremam aliam suæ Prouidentiæ dispēsationem. Vel, Nemo iudex,
qui

qui pro me contra meos aduerſarios pronuntiet. nam pertinet hoc etiam ad iudicium, vnius condemnatio, alterius abſolutio.

4 Sed Origenes, atque Ambroſius ad nouiſſimum Dei iudicium referunt, licet diuerſa ratione. *Origen.* Origenes; [Etiam nunc pugno, ac niſi mihi fuerit certamen confectum, de mea corona haud quaquam iudicium fiet.] Quare illud, [Non eſt, qui iudicet,] perinde accipit, ac ſi diceret, nō eſt iudicij tempus, ideo licet clamem, non iudicor, neque abſoluor. oportet igitur me expectare patienter, & ſilentio, & omnem vociferationem comprimere; vel nunc quidē clamare, & pugnare poſſum, ſed accipere coronam non poſſum; reddet enim illam mihi in illa die iuſtus iudex. *Ambroſ.* Ambroſius vero lib. 2. de Interpel. Iob, aliter, quaſi ſub cōditione; [Quid (inquit) opus eſt clamare ante iudicium? Bonum eſt tacere, dum expectatur, qui iudicat.] *Silentio excipienda cōtumelia.* De hoc vero in medijs doloribus, & contumelijs ſilentio accipit id Prouerb. 27. 13. [Tolle veſtimentum eius, qui ſpopondit pro extraneo.] *LXX.* quod legit ſecūdum Septuaginta; [Aufert veſtimentum tuum; præterit enim iniurioſus, qui quidem aliena vaſtat. Taceamus (inquit) vt prætereat, ne veſtimētum noſtrum prouocatus exuat. Scriptum eſt enim. Noli incendere carbones peccatoris, ne forte exuraris in igne *Eccl. 8. 13.* flammæ eius.] Addit quoque illud ſapienter, Tacendū noſtris in contumelijs; nam ſi verum nobis obijcitur, [tacere debet, qui recognoſcit, ne vulnus exaſperet, & ſcindatur cicatrix;] ſi falſum, [tacere debet etiam, audit enim nō ſuū, ſed alienum crimen.] Hęc, & alia præclarè ibi Ambroſius.

5 Sed eleganter Origenes clamorem hunc ad Athletarū *Origenes.* morem videtur retuliſſe his verbis; [Veluti quidā Athleta in ſtadio conſiſtens, vociferor, nec tamen meū aliquando *Clamor athletarū, & pugilum.* inſtituitur iudicium.] Ac ſi dicat, Strenue ſe tum in diſputationis, tum etiam in patientiæ paleſtra athletam præbere, ac ſuperare inuicto animo ſuos aduerſarios, ſuaque mala, neque tamen coronam accipere ſuæ victoriæ; erat nimirum proprium ſtrenuorum Athletarum, Curſorum, Pugilum clamor, & gemitus, quo ſe in lucta, & certamine confirmarent, auctore Cicerone 2. Tuſcul. *Cicero.* [In ſtadio (inquit) curſores exclamant, quā maxime poſſunt, faciunt idem cum exercentur athletæ, pugiles vero etiam, cum feriunt aduerſarium, in iactandis ceſtibus ingemiſcūt.] Fuit quoque ſollēnis illa vniuerſi exercitus vociferatio, cum in bello committebantur ſigna, quibus erigebantur, & incitabantur in bello milites aduerſus hoſtes, de quibus ſcribit Cæſar lib. 3. [Neque (inquit) fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, vt ſigna vndique concinerent, clamoremque vniuerſi tollerent, quibus rebus, & hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimauerunt.] vide quæ nos aliquando diximus; cap. 8. Verſ. 21. [Clamat] igitur, & [vociferatur] ſtrenuus miles, & fortiter concurrit cum hoſte; ſed [nemo qui audiat,] qui acclamet, qui clamore quoque reſpondeat, pugnantemque confirmet. Et poteſt quidem hæc ſecunda pars admirationem continere; Cum meus, inquit, clamor tam iuſtus ſit, mirum eſt a Deo non audiri. quæ de rebus cæleſtibus, & quæ ad animum ſpectant, voces eduntur, nimium vehementes, & contentæ ſunt, cælumque penetrant. *Baſil. in Pſ. 29. 9. & Pſ. 33. 18. & Iſa. 5. 7.* at [ſi quis (inquit Baſil.) parua, & terrena a Deo petierit, parua ix, & humili voce comperietur vſus, non ad ſublime, neque ad Dei aures perueniente.] ait ergo Iob, Cum cælum ego appellem, cum Deum implorem, cum non terrena, ſed animi bona petam, & mihi per vim eripi vociferer, non [tamen audior.]

6 Sed prætermittenda non eſt diuerſitas quædam Septuaginta in prima parte huius ſententiæ, nam legunt; [Ecce rideo opprobrio, non loquar.] quæ ſententia, vt cum noſtra conſentiat, hanc interpretationem habere poteſt; Nō magis in meis opprobrijs, atq; clamoribus audior, quam ſi riderem; non minus mihi reſpondetur clamanti, atque ingemiſcenti, quam ſi non loquerer. Tres alias interpretationes attulit Olympiodorus; *Olympiod. Ambroſ.* ſed quam Ambroſius adhibet lib. 2. de interpellatione Iob, nō eſt prætermittenda; ait enim, Iob ridere præ gaudio, & exultare in contumelijs. In conuitiorum vero tolerantia diſtinguit tres gradus, [Tacere, Ridere, Benedicere.] In primo *2. Reg. 16.* conſtituit Dauid Regem, qui cum ſumma petulantia malediceretur a Semei, tacitus, & elinguis orans licet, & gemens, excipiebat conuitia. Ad ſecundum, & eum quidem ſuperiorem, aſcendit Iob, qui [ridebat] Euangelicæ perfectionis æmulator, & illius beatitudinis particeps, de qua ſcriptum eſt: [Beati eſtis cum maledixerint *Matth. 5. 12.* vobis homines; Gaudete, & exultate.] In tertio tandem conſtituit Paulus, qui [benedicebat.] ſicut ipſe ait; [Maledicimur, & benedicimus.] *1. Corin. 4. 12.* Eſt in ſingulis difficultas ingens, & ardua ad ſuperandum. Quid enim magis procliue, quam petulanter gannienti, & conuitianti inimico reſpondere? *Tertius difficilimus gradus in ſuſtinendis conuitijs.* ſunt enim conuitia veluti calcaria adhibita, effræni per ſe, & præcipiti equo, linguæ videlicet auditoris; quæ eſt [vt] Iacobus ait, [inquietum malum; quam nullus hominum domare poteſt.] *Iacobi 3. 5.* Continendus igitur indomitus equus intra carceres, exemplo Dauidis precantis; *Pſal. 140. 3.* [Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circumſtantiæ labijs meis. Quid deinde triſtius contumelia, & improperio? Cum ſcriptum ſit; [Pungenti oculum deducet lacrymas, & qui pungit cor, profert ſenſum.] *Eccl. 22. 24* nam cum ſedes triſtitiæ cor ſit, cor punctum contumelia, lacrymis vbertim manat, quæ incredibilis mœroris teſtes ſunt. Quantum igitur, & quam præclarum facinus, non modo non lacrymari corde, aut oculis in contumelijs, ſed [gaudere, exultare,] & [ridere? Non ex miraculis] *Matth. 5. Actuum. 5. 41.* (inquit Chryſoſtomus) declararunt Apoſtoli Dei virtutem; ſed ex gaudio in contumelijs.] Tandem quid magis Chriſtiano homine dignum, quam maledicta [benedictionibus] compenſare? *Chryſoſt. in hom. 14. in Act. Apoſt.* Hanc profectò eſſe vocationem Chriſtianam tanquam perfectiſſimam deſignauit Petrus 1. cap. 3. 9. [Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, ſed e contrario benedicentes; quia in hoc vocati eſtis.]

VIII. Semitam meam circumſepſit, & tranſire non poſſum, & in calle meo tenebras poſuit.

1 Oratio vehemens ſine ſuppoſito. Carceris deſcriptio, tum Iob, tum apud Ieremiam.
2 Quid callis, & ſemita.
3 Tenebra pro carcere apud ſacros, & profanos. Quid lacus inferior, apud Dauid. Illuſtratus Salomon.

SEmel facta ſuarum ærumnarum mentione rapitur Iob, 1
quaſi doloris quodam impetu ad illarum repetitionem, & prolixam enumerationem. Et nunc rurſus, ſicut in cap. 16. Verſ. 10. oratione vtitur ſine ſuppoſito, neminem certo deſignans, a quo tantum mali accipiat. Exitum (inquit) nullum reperio e tantis malis, namque omnem *Oratio vehement ſine ſuppoſito.* mihi euadendi aditum, & ſpem præcluſit ille, quiſquis eſt, meæ vitæ atque ſalutis expugnator, tum oppoſito muro, tum offuſa cæca nocte, & caligne, vt mouere pedem nulla ratione poſſim. Rectè igitur Septuaginta orationem *LXX.* paſſiue reddunt, [In circuitu, circumædificatus ſum, & non tranſibo.] Alij Deum ſupplent pro ſuppoſito, ſicut in illa Ieremiæ lamentatione. atque deterrimi, & arctiſſimi carceris deſcriptione; [Ædificauit in gyro meo, & circundedit me felle, & labore, in tenebroſis collocauit *Carceris circumlocutio.* me, quaſi mortuos ſempiternos; circumædificauit aduerſum me, vt non egrediar: aggrauauit compedem meum, concluſit vias meas lapidibus quadris, ſemitas meas ſubuertit.] Vides hic carcerem obſcuriſſimum, parietes fortiſſimos, omnem fugiendi, aut euadendi ſpem eripiant. *Vide, quæ diximus cap. 13. ... 4.* Simili igitur malorum, & ærumnarum carcere detentum ſe dicit Iob.

Quod autem dicit [ſemitam,] nihil peculiarius habet, 2
quam ſi diceret, viam, iter; nam his modis verti ſolet indiſcriminatim vox originalis: ſicut, & [callis,] nunc [ſemita,] nunc [via,] aut [iter] redditur. *ארח נתיב* Quare rei eiuſdem repetitio ſignificabit omnino nullam viam euadendi relinqui, effugium nullum, aut diuerticulum. Quod autem alij hoc viæ impedimentum, & callis obſcuritatem explicant, *Aliorū expoſitio reiecta.* quod in ſuæ vitæ diſcurſu interceptus ſit, & in ſuarum cogitationum curſu impeditus, non placet: nam licet [viæ] nomine hæc omnia ſignificari ſoleant, vitæ, morum, ſtudiorum, cogitationum etiam ſtatus, atque conſuetudo, *Via quid ſignificet.* tamen nunc illa carceris arctiſſimi, & fortiſſimi translatio tenenda eſt, & ad inextricabiles ærumnas, & difficultates referenda. Niſi forte dicat, in ipſa ſuæ vitæ conditione, & conſuetudine, repente ſe comprehenſum, & quaſi carcere, & vinculis impeditum. Sicut cum Ægyptios tenebræ ipſæ repente offuſæ immotos illos tenuerunt, quaſi compedibus detentos, & carcere clauſos. Sapientiæ 17. 2. 18.

3

Vide, quæ diximus, c. 10 ver. 22. num. 11.

Tenebræ, & carcere.

Cassiodor.

[Et in calice meo tenebras posuit.] Hæc est illa carceris circumloquutio, quę sæpe diximus [tenebrarum] nomine significari. Quamquam sine illa potissimū pars [tenebrarum] appellatione intelligebatur, quem nos; [Calaboco] vocamus, Romani, [Tullianum;] alij, [baratrum.] Eleganter sane Magnus ille Cassiodorus lib. Variarum 11. c. vltimo, quod est, [De iudicis indulgentia, & de aperiendo carcere tēpore sacro,] illas tenebras carceris describit; [Cella gemituum, tristitiæ domus apud superos, Plutonis hospitiū, locus perpetua nocte cœcatus tandē infusione lucis albescat; lumina diutius tenebris obtusa torpescunt. Nūc ergo reos de Auerno tuo victuros emitte. Redeant ad superos, qui ex magna parte inferos pertulerunt: exite inclusi, vicina morte semper pallentes. Redite ad lucem, quos caligantes tenebræ possidebant.] Illud etiā Aurelij Prudētij in describendo Vincentij carcere perelegans carmen;

Prudētius,

Sublatus inde fortior
Lugubre in antrum truditur
Ne liber vsus luminis
Animaret altum spiritum.
Est intus imo ergastulo,
Æterna nox illic latet
Expers diurni Syderis.
Hic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.

Prou. 5. 5.

Atque hac ipsa loquendi ratione significatum nobis carcerem intelligo, quo suos conuiuas excipit meretrix; nam de illa Scriptum est; [Pedes eius descendunt in mortē, & ad inferos gressus eius penetrant] Et statim de luxurioso, eodem cap. nu. 22. [Iniquitatis suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur.] Et iterum, Fouea profunda os alienæ] Prou. 7. 27 [Nescit, quod ad vincula stultus trahatur, & viæ inferi domus eius.] Deniq; hic est locus ille, qui dicitur [lacus inferior.] & [vmbra mortis], aut. [lacus nouissimus,] vel, [lacus] in [quo non est aqua] de quo dicuntur [educi vincti,] Psal. 87. 7. Iere. 37. 37. 25 & 38 6 Thren. 3. 55. Ezech 32. 23. Zach 9. 12. Semper igitur lugubris, & teter habitus est carcer, illa interior potissimum pars, nam etiam duas fuisse carceris partes apud Lacedæmonios, & Athenienses legimus. Sed de hoc vide, quæ diximus supra, cap. 10. vers. 22.

IX. Spoliauit me gloria mea, & abstulit coronam de capite meo.

1 *Spoliare quid proprie. Illustratus Michæas.*
2 *Spoliare, & Gloria referri ad vestimenta.*
3 *Gloria de omnium bonorum cumulo, & grauitate. Explicati Moyses, & Paulus.*
4 *Auferre, quid proprie. Corona, aut Diademata, Lanea, aut linea.*
5 *Tria coronarum in Hebræo nomina, & etymologia.*
6 *Quid corona metaphorice significet. Illustratus semel, & iterum Dauid.*
7 *Corona regium insigne, Expositus Ezechiel. Quid corona ligata capiti.*

2

הפשט

Coniugatio sexta Hebræorum.

Spoliauit me.] Ijs me bonis omnibus exuit, quæ me gloriosum efficiebant, & quibus excellebam, & efferebam caput præ cæteris mortalibus. Verbum autem [spoliandi] est in Hebræo in sexta cōiugatione [Hipghil,] cuius propria significatio est, agere altero suadente, vel suadere, vt alius agat; Quare ex verbo dicas, [Fecit spoliare.] vt significet multos in suam calamitatem, alicuius præcipue hortatu, & suasu conspirasse [Spoliare] autem ad prædā pertinet, & ad vim, & impetum grassatorum; est enim idem verbum, quod supra c. 1. 17. vertitur [inuadere, inuaserunt camelos, & tulerunt, &c] Gen. 37 23. [Nudauerunt] (more videlicet latronum, qui ex raptu, & ex præda viuunt, & ex insidijs incautos adoriuntur) [eum tunica talari.] Vim verbi plane videbis Michææ 3. 3. vbi vertitur [excoriare.] describitur enim ibi fur, & latro, qui non solum tondet, sed deglubit, mactat, & dispergit oues, & more sordidorum latronum, nunquam prima præda contentus, reuertitur bis, aut ter ad reliquias prædę [Violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum: qui comederūt, & pellem eorum desuper excoriauerunt] Cum se igitur conqueritur Iob [spoliatū,] ad latrones respicit, neque ad primam solum rapinam, sed ad reliquias bonorum suorum, corporisq; exuuias per summam crudelitatem direptas, nam excoriatus, & contritus ossibus iacet in sterquilinio.

Furunculi sordidi descriptio.

2.

Externa bona instar vestis.

Gloria de vestimentis pretiosis.

Sed illud obseruandum verbo [spoliandi] afferri etiam translationem in sacro sermone frequentem, qua externa omnia bona, quæ hominem circumdant, & gloriosum, atque speciosum efficiunt, vestes nominantur. Tum etiam [Gloria] peculiariter de vestimentis pretiosis dici solet, vt illud Exodi 28. 2. [Facies vestem sanctam Aaron in gloriam, & decorem.] Et 2. Reg 6 20. [Quam gloriosus fuit hodie Rex Israel discooperiens se.] id est, minime gloriosus deposita gloria regalium ornamentorum. Sic etiam dixit Christus Dominus; [Nec Salomon in omni gloria sua] (Ornamētis Regalibus) [vestitus est, sicut vnum ex istis] Sic igitur nudus Iob, & bonis omnibus tanquā vestimentis spoliatus iacet in summa rerum omnium indigentia. [Quid enim sunt] (vt Gregorius dixit) [terrena omnia nisi quædam corporis indumenta?] Pristinæ quoque vitæ studia, & consuetudines, quibus se exercebat, deposuit, atque sic quoque [spoliatus] est, vt enim ille alter Gregorius Basilij frater ait; [Studia, quæ in hac vita suscipimus, quasi vestes sunt, quibus homo induitur.]

Matth. 6. 29.

Greg. Hom. 32. in Euāgel.

Nyssen. de vita Mosis.

Caiet.

Vatabl.

Pagninus.

LXX.

Polychron.

[Gloria mea.] Caietan. [honore;] nam sic dicuntur mortales [dicere Deo gloriam.] Psal. 28 9. id est, tribuere honorem, & laudem Alij, vt Vatabl. & Pagninus pro [opibus,] nā istæ quoque gloriosum reddunt hominem, vt Genes. 31 1 [De illius facultate ditatus, factus est inclytus.] Septuaginta propr. ex Hebræo: [Ex his quæ patris nostri fecit omnem gloriā hanc] id est, Comparauit sibi has diuitias; Sed Polychronius minus stricte: [Gloriam (inquit) rerum variam abundantiam nuncupauit. ac si diceret, & possessiones, & diuitias, & speciosam sobolem, & externū splendorem a me abstulit, & omnem mihi felicitatē amputauit. [Recte; nā sic dicuntur [gloriosa de ciuitate Dei.] Psal. 86 2. id est, omnibus bonis abundat; affatim habet, quidquid illam potest gloriosam reddere, quare ex verbo legere potes; [Gloriæ dictæ sunt de te.] nam gloria vrbis multis modis, multisque rebus constat, videlicet honore, diuitijs, securitate, frequentia nobilissimorum ciuium, ædificiorum pulchritudine, firmitate murorum, optimarum legum æquitate, summa concordia, denique Deo ipso, qui rector sit, & custos ciuitatis. Similiter ingentem rerum omnium abundantiam & felicitatem significauit Ioseph dicens Genes. 45. 13. [Nuntiate patri meo vniuersam gloriam meam.] Certe vox originalis [Cabod,] significat prop. grauitatem, & pondus, id est, quod hominem grauem reddit, & velut bonis onustum, ponderosum, ac minime apud alios leuis existimationis; Quare forte Paulus ad hanc vocis significationem respiciens, dixit, [Gloriæ pondus,] vt Beatitudinem significaret omnium bonorum aggregatione, & cumulo ponderosam, & grauem, aut grauitatem, & pondus non rei alterius, quam veræ gloriæ, atque beatitudinis. Ergo [gloria] Iob omnia ea bona refertur, quæ illi calamitas eripuit, sine quibus [alleuiatus est] (vt Isaias loquitur) id est, leuis, & vilis habitus est ab amicis, antea vero [aggrauatus,] id est, grauis, gloriosus, & omni honore dignus habebatur. Vide quæ diximus, cap. vndecimo, versic. 32. nume. 1.

Vrbis alicuius gloria, quibus constet.

כבד

2. Cor 4. 16

Isai. 9. 8.

4

סור

אסר

Plutarch. in Lucullo.

Isidorus.

Cel. lib. 24. c. 6. Hierony. Magius lib. 2. Miscella. c 17. & Hieron. Mercurial. 3. var. c. 9.

[Et abstulit]Remouit, transtulit. Cum verbum [sur,] quod hic vertitur, [auferre,] contrarium sit verbo [Asar,] quod vincire, & ligare significat, verti potest, dissoluit; & eleganter iungitur cum [corona,] aut diademate, quod ligabatur capiti; fascia enim erat, & Regium insigne: non Regum (inquam) solum, sed Reginarum etiam, vt Plutarchus scripsit: & lanea, aut linea, vt scribit Isidorus; nam, & aliquando Alexander, atque Pompeius diademate obligarunt vulnera. Antiquissimas autem coronas lineas fuisse, ex quibus postea etiam ad coronas foliorum, aut florum accesserunt lemnisci, aut lanisci, id est, fasciolæ dependentes ex fertis, quibus ferta alligabantur capitibus, ne deciderent, ostendunt variarum rerum Scriptores.

5

Varia coronarum nomina, & notiones.

נזר

Sed quidem [coronæ,] & [coronandi] significatio propria a circumdando videtur deducta, tum apud alios Scriptores, tum apud sacros, apud quos triplex est inter alia nomen [coronæ,] aut diadematis. primum [Nezer, a Nazar,] quod est separare, aut separari, vel propter sanctitatem, vel propter dignitatem Regiam, aut Pontificiā, aut alia ratione, & ita [Nezer] est quasi dignitas, cō secratio, separatio,

paratio, videlicet a reliquo populo, & communi vulgo, vt dicitur Exodi 39. 30. [Fecerunt laminam sanctæ venerationis.] *LXX.* Septuag. [Separationem sanctuatis.] *Chaldæus.* Chaldæus ad litteram; [Coronã sanctitatis.] Alterũ nomẽ [Pheer,] a [Paar] quod est glorificari, aut decorari, quod corona sit decor, & gloria capitis, sicut scriptum est Isai. 61. 10. [Quasi sponsum decoratum corona.] פאר עטורה Tertium vero nomẽ hoc loco est [Ghatarah] a [Gharar,] quod est, cingere, aut circumdare, quod corona cingeret caput, sicut scriptũ est 1 Reg. 4. 23.] Saul, & viri eius, in modum coronę cingebãt Dauid,] quod simpliciter in Heb dicitur, [Coronabãt Dauid] *Corona cur meres symbolum.* Hinc corona symbolũ honoris, & dignitatis, qua homo separatur, & glorificatur a cæteris, sicut dicitur Psal 8. 6. [Gloria & honore coronasti eum.] quomodo videtur *Nicetas.* Nicetas, hunc locum exponere: [Quia omni (inquit) vitæ iucunditate, dignitateque sum spoliatus.] *Vatabl.* Vatabl. cum Hebræis ad filios refert morte præreptos ex eo quod Prouer. 17. 4. 6 dicantur. [Corona senum filij filiorum,] tum propter honorem, quo liberi parentes suos afficiunt; tum quod esse soleant in circuitu parentum. Sed interpretatio hæc est valde angusta.

6 Ergo præstabit, duo alia intelligere nomine [coronæ] *Commodior expositio.* ademptæ. Primum ingentes opes: nam quia Rex, qui corona insignitus est, solet esse felicissimus, & locupletissimus bonorum omnium, ideo corona significat felicitatẽ, *Polychron.* & iucunditatem hoc indicat Polychr. superius adductus. Sic Psal. 64. 12. [Benedices * Coronę anni benignitatis tuę *(* Este a de ser el Rey de todos los años)* (Chaldæus; Coronabis annũ bonitate benedictionis tuæ;] idest, cumulabis omnium fructuum vberrimis prouentibus, ad quod statim exponit) [& campi tui replebuntur vbertate: pinguescent speciosa deserti, & exultatione colles accingentur.] sic annus iste excellet, & efferet caput in- *Corona cur multitudinem & copiam significet.* ter omnia sæcula. Ratio etiam illius analogiæ [Coronæ] ad vbertatẽ, esse potest, quod oportet esse plurima, & copiosa, quæ nos vndequaque cingunt in modum coronæ: quare maxima Dei, & innumera beneficia, corona dicuntur. Psal. 102. 4. [Qui coronat te] (cumulat, & vndiq; te cingit) [in misericordia, & miserationibus.] & multitudinẽ iustorum, qui gratulandi causa conuenire deberent ad Dauidem iam incolumen, & Regno potitum, ipse sub eadem metaphora significat Psalm. 141. 8. [Me expectant iusti.] Hieron. [In me coronabuntur iusti.] idest, ego ero exemplar reliquorum iustorum, qui erunt a te præmia, & co- *Pagnin. Regia, Tygur.* ronas accepturi. Sed ad verbum actiue: [Me coronabunt iusti] (me cingent vndequaque; plurimi me circumstabunt) [donec (quando) retribuas mihi.] Ergo si [Gloria] significat rerum omnium optimarum abundantiam (vt supra diximus) poterit similiter [Corona] rem eandem alia ratione significare, & ita eleganter cohærebit vtraq; pars sententiæ: Non sui (inquit) indignus opibus, & tamen mi- *Prou. 14. 24 Iusti sapientes vsi diuitijs.* hi per summam vim ablatas video: nam [corona sapientum diuitiæ illorum; fatuitas stultorum, imprudentia.] idest, cum sapientes recte, & sapienter diuitijs vtantur, ostendunt profecto, se dignos esse, & Regno, & ipsismet opibus, vt illis tanquam corona decorentur; at stulto cum diuitias dederis, non nisi stultitiam addideris. Quorsum igitur, aut quo meo merito, inquit Iob, ablata est [corona de capite meo?]

7 Forte simplicius est, vt [coronam] ipsam, idest, Re- *Metonymia.* giam dignitatem, cuius insigne erat corona, per Metonymiam intelligat, & conqueratur se Regno spoliatum: hoc *Iob Rex.* enim testimonio vsi sumus cap. 1. cum assereremus, Iob *Varia Interpretũ expositio.* Regem fuisse. eodemque modo exponunt Polychron. Philipp. Beda, Hugo. Alij dignitatem Iudiciariam. Nicol. Dionys. Titelm. Auctoritatem vero nescio quam dicendi, vt ab omnibus tanquam Rea audiretur, Caietan. Ergo similis lamentatio Iob, cum illa Ieremiæ Thren. 5. 16. [Cecidit corona] (ius Regni, Regia dignitas amissa) [capitis nostri.]

Sed illud tantum addendum, locum hunc a non nemine accipi de abscissa coma, & tonso capite propter necem filiorum; namq; [coma capitis, corona] etiã dicitur Ezech. 24. 17. [Mortuorum luctum non facies, corona tua circum- *Theodoret. Hieronym.* ligata sit tibi.] Sic enim apud Theodoret. & Hieron. legũt, & explicant Septuaginta. [Erunt crines tui colligati super te.] Sed præterquam quod verior, & castigatior lectio Se- *LXX. Lectio Vaticana.* ptuag. sit cum negatione: [Non erunt crines tui colligati super te;] Certe eo loco [corona] est a verbo [Paar,] quod est, glorificare, & significat mitram, aut ornamentum capitis, quod est capitis honor, & gloria, qualis est [corona.] quæ quia habebat lemniscos, aut vittas quasdã quibus mitra capiti Sacerdotum alligabatur, iubetur Eze- *Sacerdotes in luctu deponebãt coronam.* chiel, habere [circumligatam coronam,] aut [mitram super capillos.] idest, non deponere galerum, aut coronam Sacerdotalem, quæ in luctu deponi solebat, aperto capite. Sed de hoc alias.

X. Destruxit me vndique, & pereo; & quasi euulsæ arbori, abstulit spem meam.

1 *Destruere quid. Iob similis vrbi euersæ.*
2 *Spes ablata in euulsa arbore. Filij parentum spes. Illustratus Isaias.*
3 *Deus conuellens arborem, & iterum plantans. Illustratus Ezechiel.*

1 Destruxit.] Septuag. [Diripuit.] Catenæ auctor. [Mẽ- *Varia lectio* bratim discerpsit.] Tygur. [Euulsit.] Sed eleganter dixit noster, [Destruxit,] euertit, demolitus est. Est enim נצן verbum, quod de ædificijs dicitur. Futurum quod in Heb. est, [Destruet,] retinent Caiet. & Regia; referuntque sen- *Caietan.* tentiam ad futurum; Me penitus, quem cœpit, destruet, & euertet funditus. vt sic cohæreat secunda pars, quæ est de Spe in posterum ablata. Sed præstat, vt per præteritum *LXX.* efferatur cum Septuag. & reliquis Hebraizantibus. [Vndique.] Non ex vna tantum parte expugnatus, atque labefactatus, sed vndique bonis omnibus deiectus, & omnibus corporis partibus quasi euersus. Se ac sua omnia comparat cum opulenta aliqua ciuitate, quam hostis potentissimus obsidet, & vndique expugnat, destruit tandem, & euertit. Diximus de hoc cap 16. Vers 8.

[Et pereo.] Septuag propriè ex Heb. & [abij] obij, euanui. eleganter noster Interpres, [Perij.] abij in nihilum. *Caietan.* Caietan. [Iui in manus eius;] sed frigide. Excedo è viuis, & iam me excessisse dicas, mortuum videlicet, non tantum moribundum.

2 [Et quasi euulsæ arbori abstulit spem.] Clare, & dilucide, quod in Originali est, Recedere, aut abire fecit spem. סור Septuag. Excidit. quasi dicant; Nulla iam mihi spes vitæ reliqua est, nulla recuperandæ fortunæ. [Quasi euulsæ arbori;] in Originali tantum est, Quasi lignum, aut, quasi arborem, sic Septuag. [Excidit tanquam arborem.] & qui- עץ dem vox Originalis [Geths] indifferens est, vt lignum viride, idest, arborem; aut aridum, & excisum significet. quare ex subiecta materia licebit colligere, de quo accipi oporteat. Sensum itaque illuminauit Interpres, cùm dixit; [Quasi euulsæ arbori.] Huic enim si auellantur, aut excindantur radices, continuo arescit; arescenti autem adimi- *Spes de qua nam re dicatur.* tur omnis spes virescendi. Sed cuiusnam rei spes omnis adempta est Iob? Latinis quibusdam videtur, loqui Iob de spe posteritatis, quam in filijs collocatam habebat *Hugo, Titelm.* Paulus loquitur, cum scribit de Abraham; [Contra spem in spem credidit, vt fieret Pater multarum gentium, &c] *Caietan.* Poeta quoque [gemellos] appellauit [spem gregis.] Atq; *Rom. 4. 18.* eadem translatione, cui nulla sit suscipiendorum libero- *Vir. Eclog. 1.* rum spes, [Lignum aridum] vocatur Isa. 56. 3. [Non dicat Eunuchus, Ecce ego lignum aridum; quia hæc dicit Dominus; Qui custodierit, &c. Dabo eis nomen a filijs, & fi- *Filij parentum spes.* liabus:] Ergo filij sunt parentum spes, quibus nititur posteritas, tanquam fulcris, & columnis. Ijdem sunt senum præsidia, & vniuersæ familiæ munimentum. Est autem in illa [conuulsæ arboris] similitudine, quod filiorum Iob interitum repræsentat: nam sicut arbor conuulsa vento vehementi, stirpitus tandem conuellitur; ita sane vi turbinis, & venti vehementioris euerte domo, oppressi liberi, excisi sunt è vita.

3 Sed existimo, Iob seipsum vocare [arborem,] quondam *Germanior expositio.* florentem, nunc [euulsam,] & aridam, omnis viroris, & felicitatis pristinæ recuperãdæ spe amissa; Deum autem, qui euellat, & dissipet; & iterum pro bona voluntate sua ædi- *Allegoria vocatus arboris.* ficet, & plantet. Sicut in Ezech. 17. 24. ipse testatur, [Sciant omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliaui omne lignum sublime, & exaltaui lignum humile, & siccaui viride, & frondere feci lignum aridum.] Israelis Regnum quondam florens, & virens quasi conuulsum è suo solio, & abductum Babylonem, peneque arefactum, spe redeundi in patrium solium pene amissa, frondere iterum fecit, Zorobabel ex captiuitate redeunte, quędam etiam alia ad hanc allegoriam spectantia videnda eodem loco.

XI. Iratus est contra me furor eius, & sic me habuit quasi hostem suum.

1 *Furor, & nasus in Deo.*
2 *Cum ira Deo tribuitur, quid significetur. Antistrophe in sacris. Illustratur Moyses.*
3 *Quam miserum hostem Dei fieri. Moyses, atque Dauid exposita.*

1 אַרְךְ
FVror.] Hebraice, Nasis; Fumante, & tumente naso exarsit in me. non facile illi tumet, aut fumat nasus; nā cum sit [Erec apaim.] id est longus, latusque naribus fa-
Magna ira descriptio.
cile difflat conceptum corde ardorem, facile etiam refrigerat inflammatum sanguinem. Ergo cum ardet oculis, naso, facie, ingens ira, & magna copia ignis concepti significatur. Amplificatio etiam est ex coniunctione illarum duarum vocum, videlicet [irascendi,] & [nasi,] nam vtraque per se rem eandem, sed coniunctæ vehementissimam iram significant. Sic [ira furoris] Isa. 13. 9. [Ecce dies Domini venit, crudelis, & indignationis plenus, & iræ, furorisque.] Vbi sine particula Copulatiua cohærent in Originali illa duo, [iræ furoris,] vel nasi.] & Num. 32. 14. [Ecce vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa, & alumni hominum peccatorum, vt augeretis furorem Domini.] Onkel. [Iram furoris.] Septuaginta. [Furorem iræ,] id est, iram vehementissimè.
2 Quid autem huiusmodi loquutiones significent, quæ
Ira Deo quomodo tribuatur.
Deo iram tribuunt, cum in Deo ira non sit, multis rationibus explicant sacri Doctores Clemens quidem lib. 1. de Pedag. c. 8. existimat, indicari ex parte hominis malum, quod agit; ex parte vero Dei, beneuolentiam, retrahere conantis hominem a malo; [Non enim Deus (inquit) irascitur,
Clemens.
sed per suam in homines beneuolentiam a plurimis quidē abstinere, hortatur. Bona autē est hæc ars, terrere, ne peccemus.] Abest prope Damasc. lib. 1. cap. 14. [Per iram (inquit) & indignationem intelligimus voluntatem ipsius, odio vitij flagrantem, illudque auersantem; ita & nos, ea, quæ cū voluntate nostra pugnant, odio habentes in iram prorumpimus.] Quæ iræ Diuinæ significatio neq; in Iob, neque in hunc locum quadrat, cum Innocens patiatur, nō enim indicatur aliquid iniustum gerere Iob. Alij intelligūt iram Dei, aut furorem iræ, cruciatum, dolorem, aut aliam plagam molestissimam a Deo irrogatam, qualem inferre solet iratus homo: sic enim has tropicas loquutiones sapienter explicat Nazianzenus per Antistrophen, id est per conuersionem eorum, quæ in nobis sunt, ad Deum relatorum in suis enim Iambicis sic ait:
Damasc.
Nazian.
Antistroph.

Antistrophen Fac cogites, & totum habes.
Nam bile, quoniam conterit aliquem cadimus.
Iram proinde, cum ferit, damus Deo.
Sic visum, & amret, sit ma. ni huic finximus,
Dantes supremo Numini hæc, quibus vtimur.

Nyssenus.
Nyssenus scribens super Psal. 6. paulo aliter: nam cum Dauid, [Furorem quoque] & [iram.] Dei nominasset, ait: Dolentium voces imitatur, quibus furor videtur esse, & ira, quidquid ad puniendū impios adhibetur.] Non longe
August.
Scriptura regula.
Augustinus nō aliam Dei iram intelligit, quam sullam de impijs sumptam vindictam. quæ Scripturæ intelligendæ regula sæpe ab illo traditur, tum alijs locis, tum copiose, & erudite ad hoc lib. de Essentia Diuinitat. to. 4. breuiter, & eleganter cōtra aduersarium Legis, & Prophetarum lib.
Epiphan.
Didymus.
1. c. 20 Atque fere eodem modo Epiph. lib. 1. cont. Hæres 38. quod Didymus scribens super Ps. 6. ait a Moyse ostendi, iram non esse affectionem, aut perturbationem in Deo manentem: Cum dicat Exod 15 [Misisti iram tuam, quæ deuorauit eos; nam ira, quæ affectio est, non mittitur, est enim irascibilis animæ facultas, sed iram vocat miseriarum, ac dolorum in malos inductionem.] Ergo do-
Philipp.
Ira Dei aliquando dicitur morbus.
lores sui corporis (vt Philippus exponit) [& implacabiles cruciatus, aut morbos insanabiles forte vocat hoc loco iram Diuini furoris:] nam & grauissimam quandam corporis ægritudinem, atque dolorem vocat quoque Dauid iram, aut furorem Psalm. 6 1. [Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum: sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.]
3 [Et sic me habuit.] Sic me tractauit, & affecit; tum etiam, sic me æstimauit. Septuaginta Complut. [reputauit.] nam tum verbum Latinum [habendi,] tum Origi-

חשב
ἡγέομαι.
nale [Hhasah] hæc omnia comprahendit, paulo enim angustius est verbum Græcū [Egeome, Arbitratus est quasi hostem. Præclare (inquit Nicetas) dicit tāquam, aut quasi; neque enim aut hostili animo, aut etiā perturbato Deus supplicia irrogat] Sed non ille hostili animo (inquit Iob) aduersum me exardescit; nam ego hostis illius non sum: [quamuis, quasi hostem, me afficiat;] sed beneuolenti, sed paterno. Exaggeratio autem est incredibilis supplicij, tū
Exaggeratio Diuini supplicij.
etiam Diuinæ indignationis, cum ait [Quasi hostem;] nā cum hostilis ira etiam inermes, & imbecilles armare soleat: quid cum coniungitur cum Potentia Diuina, & cum
Quantum malum sit Dei inimicum.
Deus aduersus hostem procedit? vel ea hoc solum inferni cruciatus formidandi, quod iratus Deus, quasi hostes suos, sic impios ibi detineat, & afficiat. Sic se timendum populo suo proponit, & omnium ingentium minarum catalogum, hoc quasi compendio, & clausula concludit: [Non
Deut. 32. 40 41.
est, qui de manu mea possit eruere, Leuabo ad cœlum manum meam] (cum leuauero ad cœlum manum, more iurantis vindictam, & indignantis aduersus hostes) & [dicā; Viuo ego in æternum,] (id est, cum vitam meam iuramēto interposuerim ad perdendum hostem) [si acuero, vt fulgur, gladium meum,] (stringit tunc, heu terror, fulgurantem gladium. Onkelus; [Cum duplo clarior, quam a-
Onkel.
spectus fulguris sit a fine cælorum, vsq; ad finem cælorū, reuelabitur gladius meus) & arripuerit iudicium manus mea.] (iudicij, & condēnationis instrumentum, & cæpero percutere hostem) [reddam vltionē hostibus meis, & ijs, qui oderunt me, retribuam.] Ergo nihil terribilius, quam [hostem haberi a Deo.] Ita Theodoret. atque Asterius existimat, cū ait Dauid: [Dn̄e ne in furore tuo arguas me.] nō tam metuere, ne corripiatur, & flagelletur, sed ne tanquā hostis habeatur: [Paterno, (inquit) nō iudiciario more me corrigas; medici, non tortoris modo] Non itaque recusat vulnera diligentis, sed [furorem] odio habentis.
Theodoret.
Asterius super Psal. 6.

XII. Simul venerunt latrones eius, & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculum meum.

1 *Particula Simul in sacro sermone quid. Illust. Dauid.*
2 *Latro pro milite in sacra Scriptura. Qui Principes Latronum.*
3 *Latronis etymologia, & proprietas apud profanos Scriptores.*
4 *Latrunculorum ludus, illius inuentor. Persis non indecorum Latrocinium.*
5 *Varia lectio Græcorum. Pyrateria, & MonoZoni qui.*
6 *Latro pro viarum obsessore, & infestatore. Exp. sam.*
7 *Quid facere, aut parare viam. Illust. Moys. & Isa.*
8 *Viam facere, ad victoriam, & oppressionem. Expo. Moys.*
9 *Hysteron proteron. Quid obsidere, quid tabernaculum, Tabernaculum obsessum, rerum omnium discrimen.*

QVoniam secum, tanquam [cum hoste,] egi dixerat, 1
nunc describit exercitum cōparatum: Omnes (inquit) hostium, & militum cunei simul adorti vno impetu conspirarunt in me, & obsessum euerterunt bonis omnibus. Nam [simul,] Septuag [vnanimiter,] id est, eodem fere tempore, atque die bonorum omnium rapinam, atque iacturam sustinuit, vt supra diximus. Vox originalis non יחד
solum temporis est, sed etiam cōsensus, & volūtatis eiusdem, vt Psal. 2. [Principes conuenerunt (simul) in vnū.] & Psal 54. 15. [Simul (familiariter, summa animi consensione) mecum dulces capiebas] (consiliorum, & secretorum, vt ex Heb legitur) [cibos] Sic igitur [simul,] vnanimiter, quasi ex pacto, & fœdere, condicto die, & tempore, calamitatum omnium, atque ærumnarum turmæ adfuerunt, & in illum impetum fecerunt.
[Latrones:] Vox a radice [Gadad,] quæ significat, accin 2 גדוד
gere se ad prælium, aut cogere, aut congregare, vel expedire exercitum, vt explicatur Gen. 49 19. ducta etymologia nominis [Gad Gad accinctus præliabitur ante eum, & ipse accingetur retrorsum.] id est, exercitus hostiū accinctorū, & comparatus ad prælium, bellum inferet Tri-
Notio nominis Gad.
bui Gad; sed ipse Gad, secundū nomē suū, postea accingetur fortius aduersus suos hostes, tandēq. victoria potietur. Inde nomen [Gedud,] id est, accinctus, videlicet qui paratus est, & expeditus ad prælium, vt Habacuc 3. 16 [Ascendam

Metony. m.a,

dam ad populum accinctum(fortem,] bellatorē, pugnacē,exponente Hieronymo)& quia exercitus,aut militum turma accinctis militibus conſtat, aut quia colligitur, & quaſi colligatur inter ſe,idem nomen ſignificat exercitū, aut turmam, aut cuneum militum leuioris præſertim armaturæ, qui excurſiones, & incurſiones facere ſolent ad faciendam prædam,& latrocinia exercenda. Hos frequenter Latinus Interpres [latrones,] & [latrúculos]appellat. Ierem 58 22.[Adduces ſuper eos latrones repente. idest, militum, aut hoſtium cuneum. & Hoſ 7.1. [Spolians latrunculus foris Sed quoſnā hoc nomine intelligi rit,conſtat 4.Reg.6.23.nam currus,& equos, & robur exercitus, quos Benadad miſit, vt ex inſidijs comprehenderent Eliſæū,[latrones]vocantur. De illis enim ſubiungitur,[Abierunt ad Dominum ſuum, & vltra non venerunt latrones Syriæ](ſeptuag.alludentes ad vocem Heb.)[Accincti Syriæ in terra Iſrael.]Similiter 4 Reg.24.2.[Immiſit ei Dominus latrunculos] (turmam, aut cuneum graſſatorum) Chaldæorum,& latrunculos filiorū Amon.] Hinc illi duo duces,ſiue præfecti militum leuioris armaturæ,qui ex præda,& cæde videbant,2 Reg.4.2 dicūtur, [Principes latronum](Septuag.[Duces agminum)erant filio Saul,nomen vni Baana,& nomen alteri Rachab.]Res eadem cum pulchra coniugatione duarum vocū,eiuſdē radicis eſt.[Mich. 5.1.[Nunc vallaberis filia latronis.]quaſi diceret; Nūc vaſtaberis filia vaſtatoris;ſiue,Nūc latrocinio,& prædæ eris, filia latronis.& ſeruata vocis proprietate exponit Hieron. Ieruſalem dici [filiam Diaboli ad prædam ſemper accinctī,] & nunquam non bellum Iuſtis inferentis. Sic quoq; illud Pſal.93.21 [Captabunt in animam Iuſti,] quod Hieronym.ex Hebræo legit,[Copulabuntur aduerſus Iuſtū.] ita vt ex vtraque lectione colligatur, impios inſtar turmæ latronum conueniere ad prædam Iuſti.

Latronis nomen vnde pro milite.

Principes latronum qui.

3 Sed cum Vulgat.[Latrones]dixit,ad Latinam etiam vocis proprietatem reſpexit; [Latrones] enim Milites ſunt, qui aut Regis, aut Imperatoris latus cingebant, & ſtipabant;aut conducti mercede ſeruiebant; aut ſine Rege, & duce alienas regiones infeſtabant, & populabantur; omnes enim antiquorum [latronum]viuendi,& militandi rationes ad has tres omnino reducuntur. De ſingulis tria tantum verba.

Latrones Latine,q̄de quo apud Hebr.

Triplex latronum viuendi ratio.

Varro.

Iuxta primam Varro lib.6.ſcribit,[latrones] etymologiam habere Latinā,dici videlicet a Latere, quaſi [Latrones. Latrones(inquit)dicti a Latere,qui circum latera erāt Regi,atque ad latera habebant ferrum; quos poſtea a ſtipatione ſtipatores appellarunt.]Feſtus Pomp.lib.17.[Stipatores,corporis custodes,quos antiqui Latrones vocabāt: ſtipant n.ferro circumdant corpora Regum.] Seruius ad init.12.Æneid [Latrones vocantur conducti milites: moris autē erat,vt hos Imperator circa ſe haberet, & primos mitteret ad omne diſcrimen. Sic ſane antiquiſſimus Ennius,cum primo annali inducit Amulium Regem mittentem ſuos Latrones, atque ſatellites comprehenſum quoſdam in montibus vagantes iuuenes,ſic ſcripſit:

Feſtus.

Seruius.

Ennius.

Hoc effatus ibei, Latrones dicta facesſunt.

Theodotio.

Quare apud Græcos,Theodotionem præſertim, vox,quæ ſignificat [Latronem,] aut barbarū ſatellitem, ſubeſt Iob 29. vbi nos habemus; [Cum ſederem, quaſi Rex circumſtante exercitu.]Septuag.[Sicut Rex in accinctis]Auguſt. Rex cinctus fortibus.]cingebāt enim Regem[Latrones,] idest, præſtantiores milites.

LXX.

Auguſtin.

4 Secundo ait Varro[Latrones]etiam dici, [qui conducebantur mercede, ea enim merces dicitur Græce Latron; ab eo veteres Poetæ nonnumquam milites appellant Latrones.]Atque Nonius Marcel [Latrocinari(inquit)militare mercede.] & Feſtus Pompeius lib 10 [Latrones(inquit) eos antiqui dicebant, qui conducti militabant quaſi latreuontes, idest, ſeruientes; nam latria eſt ſeruitus.] De hoc illud Plauti in Pœnulo.

Varro.

λάτριν.

Nonius.

Feſtus.

λατρεύοντες.

Plautus.

——— ——— ——— *Hic latro in Sparta fuit.*

Vt quidem ipſe nobis dixit, apud Regem Attalum.

& idem in milite glorioſo;

Et in tabellis, quas conſignaui hic heri

Latronis, quibus dinumerem ſtipendium,

Nam Rex Seleucus me opere orauit maximo,

Vt ſibi latrones cogerem, & conſcriberem. & poſtea:

Vt latrones, quos conduxi, hinc ad Seleucum duceret,

Qui eius regnum tutarentur, mihi dum fieret otium.

Qua etiam ratione venatores, qui ſuas quoque operas locabant, & ferro armati incedebant, [latrones] vocantur a Virgilio cum Turnum cōparat cum Leone Saucio:

Io. Pineda in Iob.

Excutiens ceruice toros, fixumque latronis

Impauidus frangit telum, & fremit ore cruento.

a Æneid.

Hinc profecto[Latrunculorū ludus;]ſunt n.duæ hoſtiū turmæ colore diuerſæ,& ita inſtructæ,vt aduerſus hoſtem,ex præſcripto militaris diſciplinæ procedant, vt ludit Martialis belle in huius belli deſcriptione ludicri:

Ludus latrūculorum militaris.

Inſidioſorum ſi ludis bella latronum,

Gemmeus iſte tibi miles, & hoſtis erit.

Martial. li. 14. 20.

Et opportune, nam aiunt Palamedem inueniſſe hunc calculorum ludum, ad comprimendas otioſi exercitus ſeditiones, vt ludendo, quaſi latrocinando, idest, militando, & prædas agendo pacis tædia depellerent.

Alex.lib.3. cap.25.

Tertio iam, latrocinari,idest,prædas,etiam ſine duce agere,militare fuit. Sane veterani illi milites Latini,ſi non nomine, at re ipſa [latrones] ſe dicunt, & gloriantur.

Militis, vt latronis deſcriptio.

Omne æuum ferro teritur, verſaque iuuencum

Terga fatigamus haſta, nec tarda ſenectus

Debilitat vires animi, mutatque vigorem;

Canitiem galea premimus, ſemperque recentes

Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.

Virg. 2. Æneid.

Neque vero apud Perſas rapto, quam bello viuere, minus honeſtum;nam [Cardaces]vocantur [ex furto viuentes]Quippe,[Carda,]virile,ac bellicoſum ſonat, auctore Strabone lib.15 ad fin & Sparta quidem furto,æque,ac armis a primis annis pueros exercebat;immo & iubebat furari.Scriptor Plut.in Lacon.

Perſis belli & latrocinium honeſta.

Strabo.

Plutarch.

5 Ex militibus autem priſcis, ad viarum obſeſſores latronis, & latrocinandi nomen redundauit; quod armati, vt milites, & ad prædas agendas, vt illi quoque, latitarent. Vocat etiam nūc vulgus illos, * milites viarum. Res apud priſcos valde coniunctæ, latrocinium, atque militia. & quamuis quidem Romani poſtea milites, ſeueriſſima lege, ſacramento etiam militari, cuipiam è caſtris furari, aut forte alienum inuentum occultare interdicerentur,vt tum Polyb. tum Agell. ſcribunt: atque Spartianus etiam tradit: [Peſcennium Nigrum ob vnius Gallinacei direptionem, decem commanipulones, qui raptum ab vno comederunt,ſecuri percuti iuſſiſſe; Tū militarem licentiā in latrocinando,quā oportuiſſet coerceri,lex ipſa illa,atq; ſeueritas indicant. & latrocinijs,atq; prædis,ſed in cōe diuidendis per manus Tribuni,vacare ſolitos, ſcribit Polyb. lib.10. [Copijs(inquit)diuiſis in duas legiones Romanas, omnes,qui ad prædam,& raptus deſtinati ſunt,ferūt quiſque ea, quæ ceperint ad ſuas legiones: quo facto Tribuni æqualiter omnibus diuidunt, non ſolum ijs, qui in præſidijs, aut ſubſidijs fuerunt, ſed & qui caſtra ſeruauerunt; itemque ægris, ſaucijs, aut ad munus aliquod alio miſſis.] Huius quoque rei imaginem videre eſt in Dauid,duce fortiſſimo,cum exularet apud Achis 1.Reg 27.8. [Aſcendit Dauid,& viri eius, & agebant prædas; & percutiebat Dauid omnem terram, nec relinquebat viuentem virum, & mulierem, tollenſque oues, & boues, & aſinos, & camelos, & veſtes, reuertebatur.]

Prædones cur militari nomine gaudeant.

** Soldados del Camino.*

Polybius.

Agell.li.16. cap.14.

Spartianus.

Militarium furando licentia.

Denique familiare eſſe militari nationi rapto viuere, acute,& ſapienter ſcriptum eſt ab Alex. Cyrillo lib 54 de Adorat.ſuper id Ioſue 7.21.[Vidi inter ſpolia palliū coccineum.]vbi Septuag.legūt,[veſtem variam Græce, Pſilen.Pſilen(inquit)militarem eſſe ſtolā putant, & chlamydem eſſe dicunt varie contextam. Eſt autem ea veſtis militaris, & iniquitatis ſymbolum. Inſitum eſt namque militari hominum generi, vt libētiſſime ſibi,pluſquam æquitas patitur,vendicet.] Sic Ioannes milites iuſſit ab illo trito, & familiariſſimo vitio abſtinere, auaritia nimirum & latrocinijs; [Contenti (inquit) eſtote ſtipendijs veſtris.] Luc.3.14.Sic etiam cum Ezech.c.17.3. Deſcribit Imperatorem potentiſſimum Nabuchodonoſorem, cui exercitus copioſiſſimi parebant. [Aquilam] vocat [magnarum alarum] (illius enim milites leuiſſimi erant,& dicto citius conuolabant ad nutum ſui Imperatoris) [plenam plumis.] Hi ipſi ſunt milites,qui Imperatoris latus claudunt, conueſtiunt,ornant.quo loco habent Septuag. [Plenam vnguibus.] quo quid opportunius dici potuit in eos, qui rapto viuunt, quam vt [Vngues]illos appelles?vbi eleganter ſcribit Theodoret.[Vngues(inquit)Regis ſunt milites, qui extremam obtinent corporis partem; eo quod ducibus ſubiecti ſunt,& celeres, atque validi ad percutiēdum, & feræ inſtar ad dilaniandū.] Adde etiā, eo quod ipſi per ſeſe ſunt aptiſſima inſtrumenta ad rapiendum, & tenaciſſime retinendum. Denique[Milites](ſic Nazianz.Orat.3.

Cyril.

LXX.

ψιλήν

Pallium Achan iniquitatis ſymbolum.

Milites pennæ, & vngues.

Theodoret.

Nazian.

aduerſus Iulia. cenſet) Væcordiam, & Auaritiam magna
ex parte, vitæ comites habent.

Adde quoque cum ex inſidijs agant, & viuant, ſiue mi-
lites frequenter, ſiue ſemper vrbium obſeſſores, rectè la-
trones vocari etiam poſſe, cum inſidiæ furta dici apud
Latinos ſoleant; quare inſidiatores, fures, aut latrones
eiuſdem nominis, atque rei omnes. Qua ratione loquitur
Curtius. Curtius lib 4. [Parmenio peritiſſimus inter duces artium
belli furto, non prælio opus eſſe ſentiebat; intempeſta no
ćte opprimi poſſe hoſtes.] Atque Poeta etiam;

Virg. Æn. 10. *Obuius aduerſoque occurrit, ſeque viro vir.*
Contulit haud furto melior, ſed fortibus armis.

6 Ergo vt iam tandem ad locum noſtrum reuertamur,
[Latrones] hoc loco ſunt milites, & exercitus, non ſolum,
Nicetas. inquam, Chaldæi illi, aut Sabæi, ſed (vt Nicetas dicit) cun
ćtæ ærumnæ vno impetu contra Iob conſpirantes. Con-
LXX. ſentit in eandem rem Græcorum lectio: [Vnanimiter ve-
nerunt tentationes eius ſuper me.] Subeſt enim eadem
vox, quæ ſupra c. 7. vbi idem legerunt, [Tentatio eſt vita
hominis] ſed [militia.] Quare hic etiam dicendum, [ve-
πειρατήρια. nerunt milites eius] Cum etiam vox Græca, [Pyrateria.]
Symma. ſunt agmina piratarum, & cunei graſſatorum; Symma-
chus, [Inſidiatores] & [prædones,] aut agmina ad inſidias
Theodotio. inſtructa; Theodotio vero, [Latrones.] aut milites. quos
μονόζωνοι. vocat ipſe [Monozonos.] Sunt autem [Monozoni,] vnica
zona cincti, qui inter cæteros, & balteo militari, eiuſmodiq;
Suidas. ornaméto excellũt, vt Suidas interpretatus eſt. Heſychius
Heſychius. vero et hos vocat ſpeculatores hoſtium, quia et voce vtun
LXX. tur Septuaginta 4. Reg 13. & Iob 29. vbi Nicetas ſic quo-
Nicetas. que definit; Sunt [Monozoni, qui in militibus honore ex-
cellunt, qui nõ idem, quod oẽs cæteri, cingulum geſtant.]
Iſidorus. & Iſidorus eodem loco [Monozoni militaria agmina ſi-
gnificant, aut cuneos Barbarorum, aut latronũ couentus]

7 [Et fecerunt ſibi viam per me.] Latinè hoc dictum eſt
ab Interprete, ſed ſignificanter Septuag. ex Heb. [ſuper
me;] vt ſignificet ſe proculcatum, atque obrutum malo-
rum fluctibus, quemadmodum via multorum pedibus cal
catur, & proteritur [Viam autem facere,] eſt ex proprie-
סלל tate ſimplicis vocis [calal,] parare viam & quod videba-
tur inacceſſum, & impeditum ſternere, & ad æqualita-
tem reddere, exaltando humilia, & deprimendo excelſa,
aggerendo terram, aut lapides ad partes depreſſiores. ſic
Hieronym. Pſal. 67 5 [Iter facite] (Hieron [Parate viam]) ei, qui aſcen
dit] Iſai. 54. 14 [Viam facite, præbete iter] Heb hac ipſa
LXX. ſa voce geminata; [Sternite, ſternite.] Clare Septuagin.
[Mundas facite vias] id eſt, planas, & expeditas. Exponit
Deſcriptio ſe ſtatim Iſaias; [Auferte offendicula de via populi mei.]
via facilis, ſignificat enim fore, vt Apoſtoli monſtrent Gentibus, at-
& expedita. que ſternant facilem viam, & aditum ad fidem Euange-
** Abriolos* lij, ne hæreant, aut deterreantur difficultatibus. Non aliter
Dios el ca- Iob ſignificat, cum antea videretur hoſtibus, & ærumnis
mino, yen- inacceſſus, * iam nunc facilem aditum patefeciſſe Deum
trare mis malis omnibus ad illum expugnandum. Mirum, quod
males a pie tam facilis, & trita pateat ærumnis ad iuſtos via; inte-
llano, y ſin rim ad impios via aliquando aditum inueniant.
reſiſtencia. Vlterius. Cum via plana, & ſtrata multorum pedibus
8 teratur, inde [viam facere,] eſt etiam [calcare,] aut [tere-
Opprimendi re,] tum etiam [opprimere,] & ſubijcere. Exo 9. 17 [Ad-
periphraſis. huc retines populum,] ab hac radice, Complutenſ. [Subij-
Complutenſ. cis;] vel cum R. Mardok. [Calcas populum meum;] On-
R. Mardok. kel. [Sub iugo retines,] aut, hoſtiliter ſub iugas. cadunt
Onkel. hæc omnia in verbum Chaldaicum Paraphraſtæ Septua-
Pagn. Va- ginta vero, [Adhuc tu inſultas populo meo?] Nam quod
tabl. & Ty- Pagn. & Vatabl. dicunt, [Eleuas populum meum;] & Ty-
gurin. notan- gur. [Opponis aggerem populo meo;] tenebras offun-
tur. dunt, & retinentes primam Hebraiſmi faciem, verã tranſ
lationem non agnoſcunt, quæ dicitur ab eleuatione par-
tium depreſſarum in via, vt fiat trita, & plana. Ergo, cum
Iob ait, ſuper ſeipſum, [feciſſe viam] ſuos hoſtes, ſignifi-
cat ſe calcatum, & contritum ab hoſtibus.

9 [Et obſederunt.] Hyſteron Proteron; nam id quod ſe-
Hyſter. Pro- cundo loco fit, primo ponitur. Primum enim eſt, obſide-
ter. re vrbem, deinde expugnare, & ingredi. Niſi forte dicat,
facili via hoſtes aduentaſſe, & deinde nemine reſiſtente,
caſtra diſpoſuiſſe. nam aliqui curioſius obſeruant, verbũ
חנה [Hhanah,] quod hic vertitur [obſidere,] ſignificare com
modam, & facilem caſtrametationem, opportunamque
manſionem. Auctor Catenæ refert ad primos illos nun-
Nicetas, tios; [Qui mihi auctores ſunt malorum, me vndiq, in te-
nebris interclauſerunt; & qui priores fuerunt ad inuaden-
dum, cæteris viam munierunt, aliiique alium inſequeba- *Alluſio ad*
tur, & nuntijs malorum non interruptis, animum oppri- *nuntios pro-*
mebant.] Philipp. exiſtimat rectè dictum eſſe, [obſede- *ris calami-*
runt] quod Dæmon non ſæuijt in animam, ſed in corpus *tatis.*
tantum, [Ideo (inquit) pulchre dictum eſt, obſederunt, id *Philippus.*
eſt, de foris inſidiati ſunt.] Sed res hæc allegoriam ſapit;
nam [tabernaculum] familiam, & bona vniuerſa comple
ćtitur; vt ſæpe diximus. & hoc loco Greg [In gyro taber-
naculum obſederunt, quia ſublatis rebus, & filijs, etiã cor-
pus eius omne vulneribus attriuerunt.] Cum vallat Deus *Tabernacu-*
domum iuſti, omnia tuta: cum [obſident] milites illius [in *li obſeſſio,*
circuitu,] omnia plena diſcriminibus & miſerandis cla- *rerum om-*
dibus ſignificantur. Sic [cum in circuitu impij ambulant] *nium diſcri-*
vndique nocent, & tunc (inquit Dauid) [ſecundum alti- *men.*
tudinem tuam] (id eſt, ſecundum altiſſima iudicia tua, o *Pſal. 11. 19.*
Deus) multiplicaſti filios hominum,] qui humana pol-
lent ſapientia, & odio aduerſus filios Dei, lædere, & op-
pugnare parant.

XIII. Fratres meos longe fecit a me, & noti mei, quaſi alieni, receſſerunt a me.

1 *Conuitia Iobi a Diabolo procurata.*
2 *Fratris calamitas odio habita.*
3 *Cognoſcere, & Notus: Illuſt. Samuel, & Dauid.*
4 *Quid Recedere, quid alienus, aut extraneus, ex Dauid Quid apud eundem, vas perditum.*
5 *Septuaginta lectio explicata.*
6 *Quid Propinquus, & appropinquare. Illuſt. Sam.*
7 *Quid Derelinquere. Viſitatio infirmorum. Expoſitus Dauid.*
8 *Obliuiſci, & oblitum ad conſumptum.*

TOt malis obſeſſus nihil opis, aut ſolatij habuit ab ami 1
cis, aut a cognatis; imò potius videtur inter illas ho-
ſtium, & latronum turmas numerare amicos, notos, pro-
pinquos, vicinos, ſeruos, & familiares; nam (vt hic ſcribit
Chryſoſt.) [Mirificus fuit ille conflictus Diaboli, quãdo- *Chryſoſt.*
quidem qui ei reliqui facti ſunt domeſtici, calamitatẽ ve-
hementius, quã qui emigrarunt e vita, amplificabant Nã
qui deceſſerant, nihil amplius faciebant; qui autem mane-
bant in vita, conuitij, ac probris contumelioſi erant.] Il-
lud etiam docet Nicetas; [Domum quoque, ac familiam *Nicetas.*
a Diabolo in Iobum fuiſſe incitatam.] Ergo hi homines
tanto acerbiores hoſtes, quanto ab illis auxilij, & ſolatij
plus ſperare potuiſſet.

[Fratres meos.] Cõſanguineos, & cognatos; nam ſicut 2
Scriptura [patres] vocant, qui alicuius generis, & cogna- *Pater, &*
tionis caput, & principium ſunt; ita [Fratres] vocant, qui *Frater qui.*
eiuſdem generis ſunt, & ab eodem capite trahunt origi-
nem. [Longe fecit a me.] Vatablus. [Deſierunt me viſita- *Vatabl.*
re, & conſolari.] ſed melius, & vehementius, Quos ipſa
naturę, & ſanguinis communio familiaritate, & neceſſitu-
dine coniunxit, hos ipſa calamitas abſtraxit, & ab aliena-
uit; & illorum in me odium conflauit, quos ipſe calamita-
tis aſpectus deberet ad miſericordiã allicere. Nicet. [Meã *Nicetas.*
calamitatem, quaſi voluntatis flagitium, oderunt:] quod
enim Deus fecit, id meo vitio, & peccato vertunt.

[Et noti mei.] Tygur [Neceſſarij;] ſed propriè dixit 3
Interpres, notos. Caietanus exponit, mihi perſpectos, & *Tygur.*
exploratos, [vtpote qui mihi ſoli cõmunicabant ſecreta *Caietan.*
ſua.] neq; inſpicet; nã [Iagad,] quod eſt [cognoſcere,] af- ידע
fert peculiare quandã ſcientiam, & experientiã, quam di-
cunt; vt 1. Reg 3. 7. Porro Samuel necdum ſciebat Domi- *Amicorum,*
num,] videlicet ex priuata aliqua reuelatione, & experiẽ- *& familia-*
tia Quare cum Deus amicis ſuis arcana ſua familiariter *rium pecu-*
reuelat, hoc verbo ſignificatur: quo videbatur gloriari *liaris ſcien-*
Dauid Pſalm. 50 8. [Occulta ſapientiæ tuæ reuelaſti mi- *tia.*
hi] quæ alij ignorant, mihi tanquam amico, & a ſecre-
tis tuis, nota feciſti. & Iſai. 58 2. hoc ipſo verbo com-
mode exprobat impijs Deus, [Scire vias meas volunt.] vi-
delicet, quæ non omnibus, ſed pijs tantum, atque ijs ami-
ciſſimis, reuelantur. Inde [notum] pro arcano aliquo
quod non niſi peculiari aliqua ſcientia cognoſci poſſit. vt
Zachar. 14. 7. [Erit dies vna, quæ nota erit Domino.]
& cum dicitur de perſona, ſignificat aliquem cognitum,
& familiarem ex ſecretorum reuelatione, & communi-
catione. & Pſal. 75 2 [Notus in Iudęa Deus] ex hoc loco,
[Noti mei] peculiari ſcientia priuato experimẽto, neceſ-
ſitudine, familiaritate amiciſſimi, quos mutua ſecretorũ
com-

communicatio continere deberet in officio, & stabilem retineret amicitiam.

4 [Hebrew: זיר] Hi itaque [quasi alieni recesserunt.] Vox simplex, quam ab veteri Interpres. [abalienatus, extraneus.] cui nihil sit necessitudinis, & amicitiæ, sed potius propter insuetudinem horrori, & nauseæ, atque odio sit. Est enim eadem radix, quæ infra vertitur verbo [exhorrendi,] de qua statim plura. Affert ergo hoc verbum [recedendi,] recessionem, & separationem a te iniucunda, & ingrata. Ezech 14.5. [Recesserunt a me in cunctis idolis suis.] videlicet illecti prauo amore, & concupiscentia idolorum abalienati sunt a me diligendo, & recesserunt longius, quod minime gratus illis existerem, atque meæ leges alienæ illis, & peregrinæ viderentur. & Psal 68.9. vt ingens odium Iudæorum significaret aduersus se Dauid his, ait; [Extraneus] abalienatus Hieronymus [alienus) factus sum fratribus meis & peregrinus filijs matris meæ.] nam erat olim Iudæis cum Gentibus quas alienas, & extraneas vocant, incredibile dissidium morum, & voluntatum, a quibus tanquam ab alienis recedebant longissime. Ergo ait Iob; [Quasi alieni recesserunt] ab alienati sunt, & nihil illis iniucundius, minusque familiare. Dicere itaque poterit Iob, [Homo vnanimis, dux meus, & notus] (perspectus mihi propter secretorum animi communicationem) [mecus, qui simul mecu dulces capiebas] (secretorum, & consiliorum arcanorum) [cibos.] Hieron. [Qui simul dulce habuimus secretum] propter ex Heb. [Pariter dulcescere faciebamus secretum] Symmach. [Qui communicando reddebamus dulcē consuetudinem & colloquutionem.] & illud etiam, [Factus sum timori] (mundi materia, si mihi adsint, & ita præ timore fugiunt) [notis] (amicissimis, & eorundem arcanorum participibus) [meis.] (abnegant ergo nosse, & iurat amicissimus quisque, [Quia non noui hominem]) factus sum tanquam vas perditum] (cum non sim illis vsui, negligor ab omnibus: nam quondam meam familiaritatem, atq; consuetudinem vtilitate metiebantur. habebant me vti licet tanquam opportunum, & vtile [vas] in sua supellectile, comparatū ad omnes vitæ opportunitates, sed iam confractus, & [perditus] miser ergo a familiaritate, ab vsu, & conuictu quotidiano reijcior, neq; dignus æstimor, præterquam sterquilinio, tanquam fictile [confractum] illa non fuit vera, & liberalis amicitia, sed sordida, sed fucata. Hæc calamitatis natura, & conditio, vt amicissimos, & notissimos quosque abalienet.

Verbum recedendi vehemens. Iudæa amicitia, & familiaritas. *Hieronym. Ps 54 14.* *Hieron. Symmach. Ps. 30 14.* *Calamitas amicitiam dissoluit.*

5 LXX. Septuaginta autem easdem originales voces in diuersam sententiam detorserunt: [Nouerunt alienos, quā me.] Idest, peregrinos potius, & ignotos, quam mihi benefacere ius, & æquum censent, ita omni ope destituor, vix nemo dignatur nosse Iob; locum itaque neque in ipsa misericordia, & beneficentia mihi concedi video.

XIV. Dereliquerunt me propinqui mei, & qui me nouerant obliti sunt mei.

6 *Nicetas.* PRopinqui] Qui mihi astare solebant, & a meo latere non discedebant. Nicetas existimat hic significari consanguineos & genere propinquos, sed cum hos [fratrum] nomine ante significauerit, nunc eos, qui illi assidue aderant intelligi oportet. nam etiam iuxta proprietatem radicis [Karab] propinqui sunt [Los continuos, y allegados] & se [propinquum] esse Deo gloriabatur Dauid, de re videlicet in primis honorifica, atque vtili, Psal. 72 27. [Mihi adhærere (Hieronymus [Appropinquare) Deo bonū est.] Pertinere autem hanc [propinquitatem] tum ad Regium ministerium, tum ad mensæ regiæ participationem aliquam, & familiaritatem, manifeste existimauit Vulgatus Interpres cum 3 Reg 4 27. dixit de præfectis Regis Salomonis; [Necessaria mensæ Regis Salomonis cum ingenti cura præbebant in tempore suo] Pro quo ex verbo legitur Alebant præfecti Regem Salomonem, & omnem appropinquantem, vel, [propinquum ad mensam Regis.] Quas [propinquos] dixeris, [sus Paniagua los.]

[Hebrew: קרב] *Hieronym.* *Pagnin. Regia. & fere etiam Tygur. Castel. Isidor. Clar.*

7 [Hebrew: הדל] [Dereliquerunt me] Verbum [Hhadal] affert cessationem ab aliquo opere, aut officio: Nemo illorum mihi adest, desuetus suo officio, me nemo visitat, similis querimonia Dauid, cum decumberet ex fœdo vlcere, & morbo contagioso Ps 37 .2 [Et proximi mei (socij) aduersum me appropinquauerunt, & steterunt,] (vt meam plagam considerarent, & auersi steterunt, ne me viderent) [& qui iuxta me erant] (ab eadem voce, [propinqui mei,] quorum erat munus mihi assistere) [de longe steterunt] (reformidantes nimirum vim morbi contagiosi.) quod iterum dixerat Ps 30 12.* [Qui videbant me] (qui me frequenter visitare solebant) [foras fugerunt a me] Ergo Iob amplificat tum vim pestilentis morbi, & fœdissimi vlceris, tum suorum amicorum siue leuitatem, siue improbitatem.

** De los q me soliā ver en mis enfermedades, nadie a entrado por mis puertas.*

[Et qui me nouerant.] Idem quod supra, & [noti mei;] sed ibi passiue, hic actiue, vt discrimen aliquod intercedat; 8 [Cognoscentes me;] Septuaginta [scientes nomen meū.] Quibus ego ipse ita notus, & familiaris eram, vt in ore illorum, & oculis semper versarer. vel, vt ad cognitionem illam ex communicatione arcanorum (de qua nuper dicebamus) respiciat; Quibus propter necessitudinem, & familiaritatem me totum credebam. [Obliti sunt mei.] Vel de nomine me non agnoscunt; nemo iam recordatur vixisse [in terra Hus virum, nomine Iob] tum etiam me non curant; negligunt plane: nam Obliuio negligens est, recordatio vero diligens, & studiosa, sicut scriptum est Threo. 2.6 [Obliuioni tradidit Dominus in Sion festiuitatem, & Sabbathum] idest, contempsit, & suo conspectu, aut beneuolentia non dignatur.

LXX. *Obliuio negligens.*

XV. Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ sicut alienum habuerunt me, & quasi peregrinus fui in oculis eorum.

1 *Inquilinus, aut aduena in sacro sermone quis. Explicatus semel, & iterum Moyses.*
2 *Aduena pro Proselyto. Proselytus quis ex Moyse, Samuele, & Dauid.*
3 *Herodis facinus, & ignobilitas. Abraham, & Sara faciebant proselytos.*
4 *Iob conuertebat ad veram fidem gentes. Tum etiam Aegiptij aliqui ad Iudaismum, sed hoc studium maius in Ecclesia Christiana.*
5 *Proselytorum appellatio. Explicatus Moyses, Matthæus, Paulus.*
6 *Ancilla quæ, aut nutrix. Illustratus Moyses.*
7 *Quid cognoscere. Alienus. Ad oculos seruire. Illustratus Isaias, & Paulus.*

NOn solum (inquit) Domestici, ac propinqui, verum etiam mei serui, sic nunc me tractant, quasi nullius vnquam imperij mei sibi fuerint conscij, meque tanquam hospitem, & hominem quempiam alienum prætereunt. 1
[Inquilini domus,] Septuaginta, [Vicini domus.] Et recte nam Latinus fere idem est, [Inquilinus,] quod [vicinus] quasi dicas, cohabitator, sed [inquilinus] propr. qui non in proprio, sed in alieno, & conducto habitat vel, vt Iuris periti definiunt, [Qui in conductis ædibus solus habitat,] vel Vrbani prædij conductor] Quamquam non semper accipiatur pro eo, qui solus habitat, sed pro eo, qui in alieno cohabitat. Qua ratione dictum a Deo est Leu. 25.23. [Terra non vendetur in perpetuum, quia mea est, & vos aduenæ.] vox eadem, quæ hic [inquilinus:] Vnde Tygurina legit; [Vos inquilini, & coloni mei estis.] Festus quoq; [inquilinus, qui eūdem focum colit, aut eiusdem loci cultor] qui sub eodem tecto cum suo hero, vel socio cōmoratur. Ex proprietate autem vocis originalis dicas, [hospites, peregrinos, aduenas;] nam his etiam nominibus solet Vulgatus vertere vocem originalem. atq; eadem est vox, infra cap. 31.32. [Peregrinus foris non mansit.] Nimirum peregrinus erat, [inquilinus domus:] admittebatur enim intro ad cohabitandum sic Exodi 3.22. [Postulabit mulier a vicina sua, & ab hospita sua.] Et ibi addit Onkelus, [ab hospita domus suæ.] [pro] hospita, [legimus apud Septuaginta, [Contubernali.] & sanctus Augustinus in loquut. legit, [ab inquilina sua;] & ait in Græco haberi; [a cohabitatrice sua,] & q. 39. legit; [cancellaria, vel, concellanea (si ita dicendum est) vel cohabitatrice.] & Leuit. 25 6 [Aduenæ] (Septuaginta; [inquilino) qui peregrinatur apud te,] & Psal. 38. 13 [Aduena ego sum] Sed proprietatem vocis [Gur,] habes Exodi 2. 22. Cum Moyses habitaret in terra aliena, apud Ietro socerum suum, sub eodem tecto, volens rem hanc exprimere ex hac voce, nomen primogenito suo imposuit, [siquidem Moyses, quod habitaret cum eo: accepitq; Sephoram filiam eius vxorem, quæ peperit ei filium, quem vocauit Gersam, dicens; Aduena] (inquilinus, peregri-

LXX. *Inquilinus quid apud Latinos.* *Li. 7. D. de acq. poss. L. 5. D. de mi grand.* *Tygur.* *Festus.* *[Hebrew: צרים]* *Onkel.* *LXX.* *Augustin.* *[Hebrew: גור]* *LXX.* *August.*

peregrinus, hospes) [fui in terra aliena.] Ergo [inquilinus] dicas peregrinos, & hospites, quos sub tecto suo recipiebat Iob; aut seruos aduentitios, non vernaculos, neque dominatos.

3 Sed est aliquid etiam peculiare latitans in hac voce גר [Ger] significat enim etiam [Proselytum] Sic vertit noster Interpres, 1. Paralip. 22. 2. [Præcepit, vt congregarentur omnes Proselyti (Hebraice [Gerim]) de terra Israel.] Quo etiam modo legunt Septuag. sicut etiam 2. Paralip. 2. 17. [Numerauit Salomon omnes viros Proselytos, qui erant in terra Israel post dinumerationem, quam dinumerauit Dauid pater eius] Similiter etiam Ezech. 14. 7. [Homo, homo de domo Israel, & de Proselytis, quicumq; aduena fuerit in Israel.] Quibus locis alij legunt; [Aduenas, peregrinos hospites. Possent et legere [inquilinos.] In quam et significationē consentit Elias Thesbites, in radice [Gaiar,] cuius hæc sunt verba: [Gaiar Rabini dicunt, Peregrinus, qui Proselytus efficitur: Item Abraham viros Proselytos faciebat, Sara vero mulieres. Radix eius est, Gur.] Paulo clarius R. Mardok [Ger, incola, peregrinus, aduena, item Proselytus, qui ex gentibus conuertitur ad Hebraismum] hos enim vocabant [Proselytos,] videlicet, qui non genere sed quasi ad optione initiati profitebantur Iudaismum, & circumcisionem accipiebant, vt lege statuebatur, Exo. 12. 48 [Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, (Septuaginta; si quis aduenerit ad vos Proselytus. Onkelus: Quando tecum fuerit proselytus aliquis) circumcidetur prius, &c. eadem lex erit indigenæ] qui genus ducit a Iacob [& colono] (siue inquilino, i. aduenæ: Septuag. [& aduenienti proselyto) qui peregrinatur apud vos Onkelus: lex vna erit indigenæ, & proselyto, qui Iudaismum accepit inter vos] Quare cum Lex aut Scriptura de [aduenis, aut, peregrinis,] aut alijs gentibus loquitur inter Iudæos commorantibus, de [proselytis] accipi; vt de Amalechita illos, 2. Reg. 1. 13. [Filius hominis aduenę (Septuag. incolæ; Vatablus, proselyti) Amalecitæ ego sum.] Tum et Ammonites, & Moabites, de quorum [introitu in Ecclesiam] est specialis lex Deut. 23. 3 8. [& vulgus illud promiscuum Ægyptiorum comitantium Israel exeuntē. Exod. 12. 38. [Vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis] Quod Onkelus [alienos] vocat. omnes, inquam, isti ad proselytorum ordinem pertinebant. Sic August. Ps. 145. 9. [Dominus custodit aduenas;] legit; [custodit proselytos,] & interpretatur; [proselyti, aduenæ sunt.] nam [proseleutho,] aduenire est, & Psal. 93. 6 [Aduenam interfecerunt;] Theodoretus [proselytum] interpretatur, [qui ex gentibus accedit] Tandem qui etiam illa fere eadem voce [inquilini, aut, coloni,] proselytum vocabant nam, vt ex Africano historico refert Nicephorus lib. 1. ca. 11. & Eusebius lib. 1. c. 7. [Proselyti] & aduenæ, [Gioræ, i. terræ incolæ, qui cum Israelitis permiscebantur, vocati sunt.] propterea; Herodem combussisse annales de genere, & familiarum antiquitate, quod neq; ipse ad Hebræos antiquiores, neque ad proselytos posset genus suum referre. Vides igitur [proselytum, aut, inquilinum, colonumue,] non multum differre; tum etiam sicut [inquilinum] in seruorum aduentitiorum numero, ita etiam [proselytum] reponi posse: nam Exod. 12 discrimen constituitur inter [alienigenam,] qui est seruus empititius, & circumcisus; & inter [mercenariū] ille enim, vipote non proselytus, neq; vere seruus, seruiēs tamen pro mercede, non permittitur comedere Phase. Vers. 43. 44. [Omnis alienigena non comedet ex eo; omnis autem seruus empititius circumcidetur, & sic comedet: aduena] (i. liber non circuncisus) [mercenarius non comedet ex eo] Proselyti etiam Abrahæ, serui erant: nam Septuaginta dicunt illos [possessos] ab Abraham. igitur illi [inquilini] fuerunt serui Iob, aduentitij, quos ipse pro sua in Deum pietate, & religione Deo lucrifecisset, & ad veram fidem ex gentibus cōuertisset; propterea [proselytos] fuisse, & sub eodem tecto commorantes.

Proselytus. Elias Thesbites. גיר *R. Mardoc. Proselytorū lex. LXX. Onkelus. LXX. Vatabl. Theodoret. προσήλυτος α προσηλύθω. African. Niceph. Euseb. γειώρας. Seruorum Israeliticorum discrimen. LXX. Abraha proselyti, & serui. Iobi proselyti.*

4 Quare mirari licebit feruens, & ardens studium viri sanctissimi, qui, vt ab Abrahamo genus, ita & studium promouendæ Religionis, & Fidei duxisse videtur. Nimirum Sancti non de se solis, sed de [proximis] quoq; suis Deo lucrifaciendis, [mandatum] sibi esse existimant. Abraham huic studio vacabat conuertendi viros, & ethnicos ad veram fidem; Sara autem fœminas; vt colligitur ex illo Gen. 12. 5. [Tulit vniuersam substantiam, & animas, quas fecerat in Haran.] Sic interpretante Onkelo in paraphrasi [Animas quas subiecerant legi.] & Elia Thesbite superius adducto, atque Hebræis antiquioribus, necnon etiam recentioribus alijs interpretibus. [Proselyti autem illi, ijdem erant [illegible] Sic Septuaginta; [Omnes animas quas possederant.] Israelitæ deinde in Ægypto, multa Ægyptiorum millia ad Fidem adduxerunt: nam licet quidem Origenes hom. 13. in Lucam scribat; [Ante Saluatoris aduentum Angeli parum poterant creditis sibi vtilitatis afferre. Quando Angelus Ægyptiorum Ægyptios adiuuabat, vix vnus proselytus credebat;] tamen proselytos Ægyptios, qui cum populo Israelitico egressi sunt ex Ægypto, Scriptura Exod. 12. 38 vocat, [Vulgus promiscuum innumerabile.] Quod ex Hebræo propter reddiderunt Septuaginta; [Commistus multus, aut, mistio multa.] quæ appellatio, erat etiam 5
proselytorum, qui, cum ingrediebantur in populum Israeliticum, miscebant se cum illis. Quare Isidorus ex hac ipsa mistione, [proselytum] definit lib. 7. Originum. cap. vltimo; [proselytus (inquit) aduena, & circumcisus, qui miscebatur populo Dei, &] Africanus quoque historicus nuper adductus; ad illum Scripturæ locum alludens, de genealogijs proselytorum scribens, ait; [Sicut Achior ex Ammonitis, & Ruth ex Moabitis, alij etiam ex Aegypto, qui dicuntur Israelitis esse commisti. & 2. Paralip. 2. 17. [illegible] sunt proselyti centum quinquaginta tria millia, & sexcenti.] De Idumæis quoque, imo, & de omnibus gentilibus, Origene teste, [Nonnulli proselyti fiebant.] Atque adeo non tam Diuini honoris Zelo quam sui honoris, & lucri studio, vt legem atque suum populum viderentur promouere, & amplificare, studebant Pharisæi conuertendis ad Iudaismum Ethnicis: [Væ] (inquit Christus) vobis Scribæ, & Pharisæi, quia circuitis mare, & aridam, vt faciatis vnum proselytum.] Quamquam, vt admonet Chrys. homil. 23. in Matth. quamuis nullum non lapidem mouerent vt vnum proselytum facerent, vix tamen poterant, nam malo viuendi exemplo, potius a pietate cæteros auertebant. Sed post Deum hominem natum propter nos homines, quantus Sanctorum Zelus, vt omnes Euangelio lucrifaciant, integra regna, & prouincias amplissimas, atque vt [prædicent Euangelium omni creaturæ,] quanta etiam gentium alacritas aduenientium ad Fidem, vt ex India vtraque, Iaponijs, atque infinita pene barbarorum multitudine aduenæ, & proselyti numerentur. Sic promissum Ecclesiæ a Deo est: [Ecce accola (veniet Septuaginta; [Ecce proselyti accedent) qui non erat mecum.] (Septuaginta, [ad te per me.] Christus Iesus loquitur) [Aduena quondam tuus adiungetur tibi, Septuaginta, Coloni erunt tui, & ad te confugient] idest, non sicut quondam aduenæ, & proselyti ex alienigenis, quamuis legem profiterentur, tamen non censebantur domestici, & indigenæ, sicut Israelitæ. Sed ad hanc ipsam rem alludit Paulus; [Estis nō iam hospites, & aduenæ, sed ciues Sanctorū, & domestici Dei.] Sed dicendum iam de alijs seruorum generibus, qui etiam afflicto hero non adfuerunt.

Aegyptii ad Fidem conuersi. Origenes. LXX. Isidor. African. Pharisæi quomodo facere proselytos. Chrys. est. Mat. 23. 15. Gētium ad Christianā Fidem conuersio. Isa. 2. 19. LXX. Ephe. 2. 19.

[Et ancillæ] * Ministræ domus, quarum fidei, & sedulitati ministeria credita erant. Habet enim [ancilla] nomen Hebræum a fidelitate; nam [Ama] ancilla est. Sic Hispanus vocat, el ama. tum etiam sicut nostrates peculiari nomine nutrices vocant, la amas, ita ab eadem radice Omen, nutricem significat. Num. 11. 12. 6

** Las criadas y las amas de casa.* אמה אמן

[Quasi alienum.] Qui nihil cum illis habuissem; a quo prorsus essent abalienato animo, [habuerunt,] reputauerunt me. Vox eadem, quæ supra. * [Quasi alieni recesserūt a me. Et quasi peregrinus.] Alienus, extraneus, nunquam, nec de facie agnitus; Non me agnoscunt. vel, sic me intuentur, quasi nunquam antea agnitum. Radix originalis significat recognoscere rem sibi familiarem, & antea notā. Sic Genes. 38. 25. [Cognosce cuius sit annulus, & armilla, & baculus, qui agnitis muneribus ait, &c] Inde [peregrinus,] quem nunquam videris, audierisue. Isaiæ 28. 21.

** Mis criados me desconocen y los mios se estrañan de mi, como que nunca me vuieran visto.*

* [Peregrinum opus eius ab eo.] idest, inauditum supplicium, & cuius simile nunquam visum sit in suo populo. Propterea hic dicitur, [in oculis eorum;] cum me 7
vident, censent nihil vnquam simile se vidisse. Alias, [in oculis alicuius esse,] nihil aliud significat, quam, in præsentia alicuius. Videtur autem hoc loco emphasim habere; nam illud minimum est, quod nemo seruus non habet, videlicet ad [oculum seruire] suo hero, idest, in oculis sui heri sedulum se, & audientem dicto præbere; propterea enim Paulus præter communem seruorum morem hoc amplius a seruis Christianis exigit; [Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed, vt serui Christi, fa-

*נכר * Estraño castigo, y nūca visto. Proprium seruorū seruire ad oculū. Ephes. 6. 5. Serui Christiani. Ephe. 6. 6. 7.*

cientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate seruientes.] Ergo serui Iob non solum non [seruiebant ad oculum,] sed oculis etiam toruis, & minacibus miserrimi sui heri animum, atque oculos plenos lachrymis configebant.

Iob a seruis exagitatus.

XVI. Seruum meum vocaui, & non respondit; ore proprio deprecabar illum.

1 *Seruorum solatium quale. Quid deprecari.*
2 *Seruorum ingenium, qua ratione tractandum.*
3 *Seruus quis proprie, plura illorum nomina, & gradus.*

1 *Seruorũ contumia.* SOrdidum quidem est seruorum solatium, sed tamẽ homini misero ab amicis deserto vtile tandem atque postremum, quod si hoc quoq; desideretur, quanta miseria. Si pro debito seruorum obsequio accedant iniuriæ, & contumelia, quantus animi dolor in tanta seruorum impietate. Philippus eleganter ait; [Ad valde acerbam iniuriam pertinet, vt Domini cum seruis blande loquantur, & serui cõtemnant.] Quod autem dixit Philippus, [blande loqui] bene expressit, quod dicitur, [deprecari: Hanan] enim est blande loqui, & [cũ obsecrationibus, vt loquitur pauper] & misericordiam alterius allicere fusis precibus, nihil ex debito, sed ex gratia, & misericordia implorando. Seruum igitur, non vt seruum, sed vt eum, qui obsequium minime deberet, [deprecabatur] Iob: Quasi ego (inquit) conseruus essem, imo seruus, [vocaui] etiam voce flebili, & miserabili, & [vocaui] ea nomine; habet enim proprij nominis compellatio, blandum aliquid, & quod ad misericordiam alliciat. Addit etiam catenæ auctor; [Magnam partem obtinere ad dolorem, ab ægrotante eum accersiri, qui debet obsequium, & imperium recusat.] Atque in hoc Iobi exẽplum spectantes, iubet nos etiam seruis inobedientibus nõ irasci. adde etiam ex Paulo, [minas remittere.] Sapienter Augustinus scripsit, indignum esse hominem velle, vt seruus suus melius sibi seruiat, quam ipse Deo; [Cum vis (inquit) vt seruiat tibi seruus tuus, & tu non vis seruire Deo, facis Deo, quod tu pati non vis.]

Philipp. חנן *Prou. 18. 23.* *Nicetas.* *Quo modo agendũ cũ seruis inobedientibus.* *Ephes. 6. 9.* *August. lib. 3 de decem chordis. tome 4.*

2 *Herus benignus erga seruos.* Docemur præterea hoc loco, quod sit optimi heri, atq; patientissimi ægroti officium, videlicet non exigere summo iure a seruis, & famulis obsequia: neque omnino fastidire seruile nomen. de qua re eleganter, & copiose disserunt Prætextatus apud Macrob. lib 1. Saturn cap. 11. cum pro seruis dicit, quos & Dijs curæ esse, & multos ex his fortes, fideles, prouidos, sapientesque fuisse confirmat. atque inter alia, [Non est (inquit) quod amicum tantum in foro, & in curia quæras. si diligenter attenderis, inuenies & domi. Tu modo viue cum seruo clementer, comiter quoque; & in sermonem illum, & nonnunquam in necessarium admitte consilium. nam & nostri maiores omnem Dominis inuidiam, omnem seruis contumeliam detrahentes, Dominum Patrem familias, seruos familiares appellarunt. Colant ergo te potius serui tui (mihi crede) quam timeãt] Plura pulcherrima alia de seruis perhumaniter tractandis eo loco Prætextatus, atq; Plutarch. etiam lib. de Cohibenda ira Senec lib 3. de Benef. c. 28 & lib. 4. Controu. 22. & Epist. 31 Aug. lib. 19 de Ciuit. cap 15.

Macrob. *Prætextatus.* *Plutarch.* *Senec.* *August.*

Docemur præterea, seruorum ingenium quam esse soleat iniquum: quos si bene tractes, peiores fiunt; si male, pessimi Prouerbio enim illud iactatur: [Totidem nobis hostes esse, quod seruos] & Euangelus apud Macrob. [Quod nemo sapiens domi suæ contumeliam tam fœdæ societatis admittat.] & inde illud;

Euangelus.

Seruo peius nihil est, ne bono quidem.

3 *Seruus quid proprie.* Sed [seruus] hoc loco est, qui seruitutem seruit duriorẽ. nam [Ghabad,] frequenter est seruire cum labore, & molestia. vt Isaiæ 14 3. indicatur, vbi ponitur bis fere vox eadem, [Cum dederit tibi requiem a seruitute dura, quam antea seruisti.] Quare interdum est [opprimi,] vt Leui. 25. 39.] Si paupertate compulsus, vendiderit se frater tuus, nõ eum opprimes seruitute famulorum] vbi ter subest in Hebræo vna huius radicis, & proprie legas cum Onkelo; [Non seruire eum facias seruitutem seruorum,] aut cum Septuaginta, quod idem est; [Non seruiet tibi seruitutem famuli;] hæc enim durior est, sed aliam videlicet mitiorẽ; nam statim additur; [Sed quasi mercenarius, & colonus erit.] Erant enim diuersi gradus seruorum, vt supra indicabamus Vers. 15. num. 3. Atq; in hoc ipso nostro loco tria etiam seruorum genera distinguere licet, videlicet [inquilinos domus, Ancillas, & Seruos:] quos profecto & diuersos esse, ex ipsa vocum, & nominum proprietate ostendimus. Atque diuersa etiam ministeria obijsse diuersos olim seruos, certum est: nam tres illorum ordines, & quodam modo gradus constituuntur ab antiquarum rerum obseruatoribus. In primo erant Actores, Dispensatores, Amanuenses, Ordinarij, quorum opera, & sedulitate, res domesticæ, & priuatæ administrabantur. Hos forsan nunc [inquilinos] vocat In secundo Mediastini, qui & in media domo ad omnium imperium vilissima, & sordidissima domus ministeria obibant; dicas hos [Ancillas,] famulos. In tertio qui & duriorem adhuc seruiebant seruitutẽ, & compediti, aut Vincti dicebantur, & erant, vel pœnæ, vel custodiæ causa, aut ex officij more. hi nunc [serui,] aut mancipia. Adde his etiam seruos pastores, & qui rem agrariam curabant, ex quibus constabat [familia.] Plura de his habes apud Iuris peritos. Plura illorum nomina, & ministeria apud Alexandrum. plures item seruorum species apud Iudæos; de quibus alias.

עבד *Diuersitas seruorum.* *Diuersorũ seruorũ non eadem ministeria.* *Petrus Pythœus lib. 2. cap. 9.* *Alex. lib. 3. cap. 24.*

XVII. Halitum meum exhorruit vxor mea, & orabam filios vteri mei.

1 *Quid exhorrere, Fœtidum Iobi Spiritum, & Teter spiritus.*
2 *Communicatio spiritus inter virum, & vxorem. Illustratus Malachias.*
3 *Spiritus pro vita, pro voce.*
4 *Fœminarum ingenium vindictæ appetens.*

LAtini plerique grauitatem fœtidi, & corrupti halitus auersatam fuisse vxorem interpretantur. & Philippus quidem ait, totum intrinsecus computruisse, vel propter apostema pulmonis, vel propter saniosum, & fœtidum spiritum; nam etiam ptisi laborasse ex hoc verisimile est, vt superius diximus, cum de Iobi morbis dissereremus. Sed ingentem miseriæ exaggerationem habet; quod grauem halitum [horruerit vxor;] vel, vt in Hebræo est, [alienus fuerit vxori,] propterea eã horruerit, & auersata fuerit, nec sine molestissima nausea excipere potuerit. Hæc enim omnia affert vox originalis, quæ aliquando vertitur, [nausea,] vt Numer. 11 20. [Comedetis carnes, donec vertatur in nauseam,] quod propr. dices, [in alienationem;] idest, in cibum ingratum ventriculo, qualis esse solet cibus insolens, & peregrinus Et vero qualiscumque demũ halitus esset, vxori tamen minime alienus videri debuit. quamuis enim antea minus grauem viri spiritum experta fuisset, tamen iam tunc temporis, atque id ætatis suspirari debuisset, [omnes similiter viros olere,] sicut Hieronis vxor illa, castimoniæ, atque amoris coniugalis exemplum singulare, dixisse fertur.

1 *Philipp.* *Amplificatio miseriæ.* זרה *Plutarch. li. de vtilitate capienda ex inimicis.*

2 Est autem propter quotidianum conuictum viri [halitus] vxori notus, & familiaris & hæc loquutio videtur olere aliquid amoris mutui coniugalis; est enim in amãtibus reciprocatio spiritus; imo, & inter virum, & vxorem vnũ quasi spiritum constituit Deus Malach. 2. 14 cum enim de non repudiandis proprijs vxoribus, neque alienigenis accipiendis loqueretur, ait; [Hæc particeps tua, & vxor fœderis tui. Nonne vnus (Deus) fecit vtrumque,] (virum videlicet, & fœminam) [& residuum spiritus eius est?] idest, simili inspiratione, qua viuificatus est Adam, viuificata est Eua vel, vxor est [residuum spiritus] sui mariti; videtur enim viuere vno spiritu, eundem trahere, & mittere halitum & statim cum ab amore alienigenarum vxorum auocat; [Custodite spiritum.] idest, ne communicetis vestrum spiritum fœminis gentilibus, neque illis commisceamini. Sic enim hanc particulam interpretatur Hieronymus: [Custodite spiritum vestrum, ne abducamini libidine, ne alienigenarum amore vincamini.] Neque ab hac re abludit secunda pars, quæ sequitur, de [orandis,] aut petendis [filijs,] ex quorundam interpretatione, vt statim videbimus.

Periphrasis amoris coniugalis. *Vir, & Vxor eundẽ spiritum.* *Hieronym.*

3 Quoniam vero [halitus] idem est hoc loco, qui spiritus, atque spiritu, & halitu vita constat, licebit sic interpretari; spiritum, vitamque meam horruit vxor, idest, me viuentem fastidit, & cupit iam e medio sublatum. Tum etiam aliquando sumitur [halitus,] & spiritus pro spiritu oris, & labiorum, id est, pro voce. & nunc efficiet hunc sensum; ad meas ærumnas, ad gemitus, & suspiria, ad

Halitus, pro spiritu.

voces singulas horret. & nauseat vxor mea, tantum abest, vt ad sit mihi ægrotanti, & laboranti, vt potius fugiat meã vocem, tanquam sibi ingratissimam, & molestissimã; clamore igitur, & gemitu vocabam vxorem fugientem. sic. n. s. eundem partem ad vxorem etiam referunt Septuaginta, [& rogabam vxorem meam.] Atq; notant Græci præfatam ingenij fœmininarum contumaciam, & vindictæ cupiditatem, quibus, si semel petita neges, iniuriam censent & reponunt alta mente, vt vitam ipsam tuam, quam ab ipsis deinceps efflagites, pernegare paratæ sint; sic Nicetas facit Iobum loquentem; [Ita vxor mea me despiciebat; &, quia eam audire recusabam flagitiosa, suadentem conficere me molestijs adoriebatur.] Non vipera inimicior, læsa fœmina; cuius propria videtur vox illa; [Quo modo fecit mihi, sic faciam.] Minime profecto fortis mulier: hæc n. [reddit viro suo bonum, & non malum, omnibus diebus vitæ suæ.]

LXX. 4 — *Nicetas. Fœmina vindictæ cupida.* — *Prov. 24. 29.* — *Prov. 31. 12.*

Iuuen. sat. 3.

— — — Quippe minuti
Semper, & exigui est animi, exiguæque voluptas,
Vltio. Continuo sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet, quam fœmina.

Et orabam filios vteri mei.

5 *Rabbinorum intemperans delirium. Qui filij Iob expositiones parum probabiles.*
6 *Fœmina liberorum, & posteritatis cupida. Mos obsecrandi per defunctos liberos. Tres aliæ expositiones.*
7 *Filij. Nepotes, & pronepotes, an isti fuerint etiam cum filijs extincti.*
8 *Filij Iob illius discipuli, & auditores veræ religionis.*
9 *Filios susceperat Iob ex concubinis. Quales fuerint nuptiæ Patriarcharum cum ancillis. Explicatus Moyses, & Dauid.*
10 *Ancillarum filij ingenuo seruili. Explicatus Moyses.*

An præter filios conuiuantes domus ruina oppressos, fuerint Iobo alij superstites.

5 ET Orabam filios.] Non omnino facile, quos nam [oraret filios,] cum fuerint domu oppressi iam fuissent? sic Nicetas difficultatem huius sententiæ auget [Hæc (inquit) non ad filios pertinere, quamuis secus videatur, illud plane ostendit, quod cuncti filij in conuiuio fuerunt extincti.] Ergo qui breui volet rem videre, quam eligimus, & dubitationis non omnino facilis solutionem facilem, contendat ad decimam expositionem, quæ simplicissima est; qui plenius velit rem comprehendere, non sine opere pretio, nouem sequentes expositiones alias percurrat.

Nicetas.

Primo ergo R. Leui censet, cum ignoretur, quantũ temporis intercessit ab interitu filiorum ad hanc querimoniã, fieri quidem potuisse, vt alios iam filios ex sua vxore suscepisset, quos [orasse] nunc dicat. Sed plane delirantis somnium, & non nisi intemperantis hominis. Tum quod qui tam grauiter, & ad extremum vsque spiritum ægrotabat, minime potuisset procreare liberos; tum quod nemo censuit tot annos in his ærumnis vixisse, vt quamuis simul atque percussus est a dæmone, vacasset coniugali muneri, iam nunc id ætatis haberent filij, vt opem afferre parenti afflicto, & obsequium præstare oranti potuissent. Adde quod filiorum iactura non prius illi compensata fuit, quã rerum aliarum, vt ex vltimo capite nõ obscure colligitur.

Prima expositio R. Leui. Intemperans, & delirium Rabbinorum.

Secundo, non valde ab hoc abludit. Vatablus, qui locum hunc & legit, & interpretatur his verbis; [Gratificatus sum propter filios ventris mei, idest, quamuis illi studeam gratificari, vt ex ea suscipiam liberos.] Scio sane rem vxoriam honestis verbis significari ab Scriptura. Sed illud non possum intelligere, ab homine lethaliter affecto, sanctissimo, & honestissimo, honeste proponi potuisse inter lamentandi causas, non patuisse sibi ad vxorem aditum.

Secunda expositio Vatabli non probatur.

Tertio, alij conditionalem quandam [orationem] accipiunt; Iam sum omnibus infensus, & exosus, vt etiam si superstites filios haberem, haberem tamen necesse illis supplicare. Recte; nisi vis afferretur sententiæ: nam in sententiam simplicem non nisi inuitus, & coactus cadit huiusmodi conditionatus explicatus.

Tertia expositio.

Quarto, Hebræus apud Caietanum profert hanc lectionem; [Miseratus sum filios vteri mei,] & ait ad miseriarum cumulum spectasse filiorum defunctorum miserationem, sed hæc miseratio importune prorsus nunc interijceretur. nisi forte velit, Iob miseratum filios suos, idest, opem illorum, & obsequium desiderasse, cum se videret ab omnibus deseri. Sed profecto sensus durus est, & quamuis verbum originale [miserari] significet, sed tunc habet articulum accusatiui, nunc autem habet articulum tertij casus, vt statim dicemus.

Quarta sententia. Verbũ Hebraicum varie construitur.

Quinto alij interpretantur non ipsos [filios,] sed vxorẽ suam per filios orasse Iob. Confirmare possunt ex lectione Septuaginta; [Rogabam vxorem meam.] Sed præterea colligunt ex Hebræo, vbi verbum [deprecandi] construitur cum articulo [lamed] præfixo [filijs.] q. d. [per.] [vel [propter filios.] Tunc vero duplex sensus: alter Pagnini, vt, [orare vxorem per filios] sit opem, & obsequium aliquod ab illa petere, ita filios ex illa susciperet Dei beneficio: nã quæ vlla fœminæ orbatæ filijs gratior, aut efficacior obsecratio, quam per filios? sicut nulla durior imprecatio quã illa properantis ancillæ ad Saram Tob 3. 10. 11. [Amplius ex te non videamus filium, aut filiam super terram, interfectrix virorum tuorum.] Ad hanc enim vocem [perrexit in superius cubiculum domus suæ, & tribus diebus, & tribus noctibus non manducauit, neque bibit.] Secundus sensus, quem sequitur Isid. Clarius, vt sit obsecratio [per filios defunctos;] quæ deprecandi formula, non poterat non esse grata, & efficax, atque plena commiserationis apud matrem amantem filiorum. neque fuit omnino insolens iurare, aut obsecrare per defunctos, tanquam per rem sacram, præsertim per liberos. Hecuba sic per patriæ cineres, ac per suos iurat liberos;

6 *Quinta expositio. Pagnin. Quæ gratissima fœminis obsecratio. Isidorus.*

Testor Deorum Numen aduersum mihi;
Patriæque cineres, teque rectorem Phrygum,
Quem Troia toto conditum regno tegit,
Et vos meorum liberum magni greges.

Sen. in Troad. act. 1.

Sensus hic lenis, & planus merito visus fuisset Eugubino, nisi Latinæ lectioni incommodus, Hebreæ quoq; non valde opportunus: Nam licet articulus [lamed] aliquando vertatur a Vulgato, [per,] vt Num. 10. 2. [Per cognationes, & domos suas:] Sed longe diuerso sensu; nimirum [iuxta] vel [secundum cognationes suas:] afferre enim potest ordinẽ, nunquam vero iurandi, aut deprecandi vim neque formulam. Melius alij, qui [lamed] faciunt articulum accusatiui casus, & legunt. [Deprecabar ad filios] quamuis hi cõstructionem Hebraicam dent verbo Latino; nam articulus ille est proprius constructionis verbi [Hhanan,] quod vel regit accusatiuum mediante articulo [Eth,] quod est frequentissimum. vel datiuum, idque in hoc tantum loco, mediante [lamed;] vt qui Latine conaretur dicere; Rogaui Petro; vel ad Petrum. quod Hispanus simili constructione dicat, [Rogue a Pedro.]

Steuchus. Regia. את

Ergo alij intelligunt deprecatum fuisse filios seruorũ, quos, velut proprios liberos haberet, & diligeret. Sic legit Symmachus; [Filios puerorum meorum.] Repugnat plane cum Hebræa, & nostra lectione; nam [filij vteri sui,] alieni filij esse non possunt.

Sexta expositio. Symmach.

Septimo, eadem etiam ratione refellitur expositio R. Dauid Kimhi existimantis filios appellari, quos ipse diligeret, ac si essent sui filij. q. d. Orabam dilectissimum quemque, ac mihi charissimum. Atque huc referri potest Hugonis expositio, [filios] intelligentis, quos ipse enutrierat, & aluerat domi suæ. Sed filium huius narrationis, & lamentationis exposcit, vt post enumeratos amicos, familiares, vernaculos, seruos, vxorem, veros filios ex se progenitos, adiungeret.

Septima expositio. R. Dauid. Hugo.

Hæc sane eadem ratio eneruat quoq; octauam expositionem Philippi presbyteri, quæ [filiorum] nomine nepotes, & pronepotes intelligit, quam postea probabilem existimauit D. Tho. scribens posse intelligi, [Filios filiorum; Qui mortem propriorum parentum peccatis proprijs imputantes peccatis Iob, ipsum contemnebant.] Sequuntur Nicolaus, & Dionysius. Contra hoc vero militat, quod sæpe Iob deplorat ereptam sibi oẽm posteritatis spem, quæ manebat ad huc integra etiam sublatis filijs. Neq; est verosimile, abfuisse conuiuio illi nouissimo omnes Iob nepotes, si qui erant, cum etiam ipsæ sorores, quas virgines esse non leui coniectura diximus, interfuerunt. Non ideo nego veram esse illam Philippi regulam; [In Scripturis Diuinis filij appellantur etiam pronepotes, & illi, qui sunt de longiore serie nati. sicut e contrario aui, proaui, ataui, patres dicuntur.] Res mille exemplis manifesta; sed propter rationem dictam a præsenti loco alienam censeo.

Octaua expositio. Philipp. D. Thom. Dionys. Nicolaus. Filij, omnes posteri, sicut Patres, aui.

Nouum

8 Nonum locum obtinet, quam secundo loco proponit Philippus, [filios] pro discipulis accipi. sed non inutile illius verba adscribere; [Potuit (inquit) & illos ventris sui filios dicere, quos sapientiæ sua doctrina, tanquam semine, & vtero cordis sui formauerat, habens in se per gratiam Dei scientiæ formam, & disciplinam naturalis legis, in veritate, sicut & ipse de eisdem ait; super ipsos stillabat eloquium meum & hi filij, siue discipuli facti sunt inimici.] Aug. verba hoc loco hanc ipsam expositionẽ olere videntur; sic.n. ille textum cum sua paraphrasi nectit; [Inuocaui blandiens filios vteri mei, quos genueram, persuadens eis spem sæculi.] Illud etiam incõmodum videtur in hac expositione, [filios] dici tunc per metaphoram, cum sine alia figura accipi debeant, proprie serui, filij, vxor, &c. nã cætera expositio est sine vitio, & non semel [vterus] aut [vẽter] spiritualiter accipiuntur in Scripturis pro mente, & intelligentia, vt testantur Nazianzenus Orat. [Ad suos ciues graui timore perculsos,] & Nyssenus oratione 14 in Cantica, de quo nos quoq; dicemus inferius c. 32. Vers 18. [Filios] vero [Prophetarum] discipulos esse, atque propter doctrinam, Paulum se nominare parentem eorum, [quos per Euangelium genuerat,] nemo ignorat.

Nona expo. Philipp. — *Iob. 29. 22.* — *August.* — *Refellitur pacodẽs expositio.* — *Vterus pro mente.* — *Nazian.* — *Nyssenus.* — *1. Cor. 4. 15*

9 Tandem in decima, tãquam in optima, & simplicissima expositione consistendum, [Filios vteri] sui dici a Iob, quos suscepisset ex concubinis, seu ancillis. Hoc docuerunt Septuag. legentes; [Inuocabam in blanditijs filios concubinarum mearum] explicat disserte Nicetas; [Filios concubinarum, eos hoc loco appellat, qui nõ sunt ex legitimis nuptijs. ita ex Agar Abraham Ismaelem suscepit, & ex Bala Iacob Dan, Nephtalim; nam olim ad liberorum procreationem pellicibus vti, ad generis propagationem, haud vetitum erat.] Dictum hoc eorũ corrigendum, aut interpretandum benigne, quod quidem legitimæ fuerint nuptiæ Patriarcharum cum concubinis, & licitus quidem torus cum veris vxoribus. sed non erant primariæ vxores, quæ ad gubernationem domus; & heredes procreandos assumerentur; sed tantum ad aliorum liberorum procreationem. Addit deinde paulo inferius; [Neque enim Diabolo in genus Iobi vniuersum, sed in domum eius duntaxat facta est potestas; nam cætera eius congregatio tranquillæ, iucundaque vita fruebatur.] Concubinarum autem filij non manebant in domo paterna, neque primario ad generis paterni propagationem spectare censebantur, vt qui neq; rei familiaris hæredes scriberentur: & qui muneribus tantum acceptis, foras separarentur a filijs Matris familias, i. primariæ vxoris Sicut enim quondam Mater familias veniebat in partem hæreditatis, ita, & filij ex ea suscepti: secundariæ vero vxores, eo iure non gaudebant. Rem hãc apud Romanos etiam tetigit Aullus Gellius lib. 18. c. 6. dum de matrona, & Matre familias disserit, ex sententia Melissi; Mater enim familias veniebat viro, sicut filia, in hæredis locum. Sic iure quasi ipso, [cum vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abrahã; Ejjce ancillam hanc, & filium eius; non enim erit hæres filius ancillæ, cum filio meo Isaac] & Genes. 25 5. 6 [Dedit Abraham cuncta, quæ possederat Isaac, filijs autem concubinarum largitus est munera, & separauit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse viueret.] Hi igitur filij Iob, recte dicuntur [filij vteri paterni; Vterus] enim, sicut & [venter] non semper accipitur, pro aluo fœminea, sed sæpe pro substantia interna, & pro visceribus, aut aliqua viscerum parte. Quare filij geniti ex paterna, & interna substantia, dicũtur [filij vteri,] imo, & ipsa viscera paterna, qua ratione dictum est ad Dauid Psalm 131. 11. [De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.] licet enim Irenæus, & Augustinus exponentes hunc Psalmum, velint, ideo dictum esse, [de fructu ventris,] vt indicaretur Christus Dominus de sola Virgine sine semine paterno nasciturus; sed quidẽ [de ventre Dauid,] idest, de semine Dauid secundum carnem nasciturus etiam significabatur; quare eleganter dictum est ab Augustino, [de fructu ventris,] idem esse, quod [de fructu femoris] Sicut etiam ad Abraham quoque dictum est, Genes. 15. 4. [Qui egredietur de vtero tuo, ipsum habebis hæredem.] Et vbi nulla tandem in aluo fœminea, sed sola ex paterna substantia generatio est. Psal. 109. 3. dicitur, [Ex vtero ante luciferum genui te]

Decima expositio germana, & simplex. — *LXX.* — *Nicetas.* — *Concubina Patriarcharum vera vxores.* — *Filij concubinarum.* — *Mater familias veniebant in partem hæreditatis.* — *Gellius.* — *Gene. 21. 9. 10.* — *Vterus quid* — *Irenæus li. 3 c. 18 & Augu. sup. Ps. 131.*

10 Ergo ex concubinis, aut ancillis filij a Iobo suscepti fuerant fortassis superstites, qui cum alijs filijs matris familias minime conuiuarentur; & ad communem vitæ rationem neque vocarentur, neque admitterentur, & hos quidẽ seruatos fuisse primarijs filijs acerbissima nece sublatis, sicut acerbioris doloris materia fuit, ita etiam propter illorum ingenium minime ingenuum, & quasi seruilem naturæ conditionem, accedente præsertim dæmonis malitia odij ingerente, & instillante aduersus parentem, miserrimum Iob incredibiliter isti exulcerabant: [Nam sicut oderunt omnes natos de pellice,] vt ille dixit; & spurium ingenij, atque spurios mores videtur facere spuria filij illegitimi natura, ita etiam seruile ingenium exerere videtur natiuitas de serua, aut ancilla. Res non omnino obscure indicata Deuteronom. 27 cum Moyses Dei nomine proponens benedictiones, & præmia, tum etiam supplicia, & execrationes, populum diuisit in duas factiones; & tribus illas vere ingenuas, quæ ex Lia, & Rachel processerant testes [Benedictionum] constituit; at tribus reliquas, quæ ex Bala, & Zelpha, execrationum, minarum, suppliciorum testes adesse voluit, vt quorum animi timore potius seruili, quam ingenua filiorum charitate ducerentur; [Præcepit Moyses populo in die illo dicens; Hi stabunt ad benedicendum Domino super montem Garizim, Iordane transmisso; Simeon, Leui, Iudas, Isachar] (Hi filij Liæ) [& Ioseph, & Beniamin.] (hi filij Rachel) [Et e regione isti stabunt ad maledicendum in monte Hebal: Ruben] (quamuis enim filius Liæ liberæ, tamen propter peccatum homine ingenuo, & patris sui amante indignissimum, computabatur cũ seruis, amissa quasi libertate, nam seruili concupiscentia pollutus est, cum ascendit cubile patris) [Gad, & Aser] (filij Zelphæ) [& Zabulon] (postremus filius Liæ, ideoque, & dignitate vltimus, vt numerum senarium impleret cum filijs ignobilioribus annumeratus est) [Dan, & Nephtalin.] (filij Balæ.) Dicunt igitur rem hanc sic peractam, vt consistentibus in monte Garizim sex capitibus Tribuũ liberarum, sex item alijs filijs seruarum in monte Hebal, vniuersa autem multitudine inter vtrumque montem, Leuitæ conuersa facie ad montem Garizim dicerent; [Benedictus, qui impleuerit legem;] & responderent tum tribus liberæ, tum omnis populus, [Amen] Et conuersa facie ad montem Hebal, dicerent; [Maledictus, qui non impleuerit;] & tum liberi seruarum, tum omnis populus responderet, [Amen.] Quid mirum igitur, quod & filij seruarum, minime ingenui aduersus Iob extiterint, & seruorum instar, etiam vocati non responderent? Denique hic sensus placuisse videtur nostro Interpreti, displicereque nemini debet, cum ab ipsa simplici, & plana sententia omnino videatur postulari.

Nati de ancillis, & seruis illiberales. — *Seruilo ingenium timore, potius, q̃ præmio allicitur.* — *Duo ordines filiorum Iacob seorsim dispositi a Moyse, & cur.* — *Vers. 12. 13*

XVIII. Stulti quoque despiciebant me; & cum ab eis recessissem, detrahebant mihi.

1 *Stulti pro impijs, & petulantibus. Explicatus Samuel.*
2 *Quid despicere.*
3 *Hypallage. Surgere honoris gratia.*
4 *In diuturnis morbis aliorum tadium Iob omnibus fastidio, dum ægrotaret. Illustratus Dauid.*

Stulti quoque.] Vox originalis indifferens est, vt iniquũ & peruerse agentem significet, aut innocentem puerum; nam radix [Ghaual] quod sæpe alijs accidit, contrarios habet significatus, videlicet lactare, quod ad commodum, & vtilitatem refertur, aut inique agere, quod ad iniustitiam, iniuriam, subsannationem. Proprietas vocis manifestatur ex 2 Reg. 7 10. [Non addent filij iniquitatis] (qui hic dicuntur [stulti]) vt affligant.] (Septuaginta, [humilient,] dehonestent, subsannent) [eum] Conqueritur igitur Iob se ab iniquis, & petulantibus hominibus per summam iniquitatem irrisum, & contumelijs appetitum [stulti] qui, cum iniqui sint, nihil æquis oculis accipiunt; iniqui rerum æstimatores, qui meã vitam ex meis ærumnis metiuntur; virtutis, & pietatis afflictæ subsannatores. Vel etiam alludit ad secundum vocis significatum, quod est lactare, vnde dicitur, puer paruulus; [stulti,] antiquam pueri petulantes, quibus miser homo ludibrio, & risui esse solet. 1

עול — *Verbũ Hebreũ contrariarũ significationum.*

[Despiciebant me.] Eleganter Septuaginta, [Auersati sunt.] Proprie Talij [Abominati sunt.] Vox originalis est proprie fastidire, abominari, abijcere cum nausea, & contemptu; Etiam ipsis stultis, & petulantibus iuuenibus (quibus miser, & pannosus homo risui esse solet, ad quẽ ridendum

Pag. Reg. Caietan. — מאס

dum, & irridendum cateruatim cōfluere solent) ego abominationi sum, ita me omnes fugiunt, & abominantur.

3 [Et cū ab eis recessissem.] Si forte aliquando in me conijciebant oculos, statim deijciebant, & recedebant execrantes meum conspectum. *Hypallage.* Quasi per Hypallagen, vt ipse dicatur recedere, a quo alij recedebant. sicut actor. 21. 3 [Cū apparuissemus Cypro,] id est, cum Cyprus apparuisset nobis. *Simplicior expositio.* Forte simplex, & sine figura sensus; Cum furori, & petulantiæ stultorum, & subsannatorum cedere volens recedebam, & subtrahebam me ab eorum cōspectu, &c. Nam in originali, & Græco, est proprie; [Cum exurrexero, contra me loquuntur.] quod Vulgatus accepit; Cum exurrexero, vt abeam; ac Caietanus, & Tygurina honoris causa dictum, atque factum volunt. *Caietan. Tygur.* Tygurina; [Etiam homines nequam aspernantur me, quibus cum assurgo, iaciunt in me scommata] Caietanus existimat hac sententia vellicari amicos, quibus aduentantibus honoris causa assurrexit Iob; sed pro hoc honoris officio, non nisi verborum ipse contumelias acceperit.

4 *Nicetas.* Sed paulo secus Græci; [Cum surrexero, vbi nox præterijt, & a somno fuero excitatus,] mihi detrahunt, contra me loquuntur, ita summo mane me configunt, & interdiu nihil, nisi de me lacerando cogitant. Tum illud ex Græcis; *Diu ægrotātibus precātur cæteri mortem.* [Quod in diuturnioribus malis vsu venit, in ore habebant, Quandiu hic non moritur? Quid pondus hoc graue, atque inutile hæret in terris? etiam nunc hic tartarus viuit?] Simile, id est ægrotaret Dauid; *Psal. 40 5.* [Inimici mei dixerunt mala mihi, Quando morietur & peribit nomen eius?] (q. d. nihil loquuntur, nisi de meo interitu optando, & meo nomine abolendo.) [Et si ingrediebatur, vt videret] (clarius Hieronymus; [si veniret, vt visitet) vana loquebatur:] (mētiuntur, qui salutem meam sibi esse in votis coram dicunt) [Cor eius congregauit iniquitatem sibi] (qui me inuisunt, interim obseruant, quæ deinde cum meæ vitæ detractoribus communicēt) [egrediebatur foras, & loquebatur in id ipsum] (Hieronymus; [Egrediens foras detrahet)] Tandem; [Verbum iniquum] *Hieronym.* (Hieronymus, [Verbum Diaboli infundebant sib.) cōsiliauerunt aduersum me; Nūquid, qui dormit, non adijciet, vt resurgat?] Proprie cum Hieronymo asseuerantes;* Qui dormit, non addet, vt resurgat.] Tum etiā precabantur inimici, vt non resurgeret, neque postera illi lux affulgeret. Sic etiam cum exurgeret Iob, [detrahebant,] & male precabantur. Hinc Philippus colligit, non semper sed sse in sterquilinio; nam mutauit sedem aliquando. Sed de hoc superius diximus. cap. 2. Quis enim crederet, semper in eodem loco sessitasse?

** Daldo por muerto, que nise leuantarà desta; ni saldra desta noche.*

Philipp. Iob nō semper in sterquilinio sessitans.

XIX. Abominati sunt me quondam consiliarij mei: & quem maxime diligebam, auersatus est me.

1 *Quid abominari. Explicati Moyses, Amos, & Isaias.*
2 *Qui consiliarij.*
3 *Princeps consilio, & consiliarijs indigens ad rectam administrationem. Illustratus Ioannes in Apocalypsi.*
4 *Senum consilia, & consiliorum candor.*
5 *Consiliarium non esse adulator Principis, sed neque contumax, aut proteruus.*
6 *Consiliarius sit fidus secreti custos. Illustratus semel, & iterum Salomon.*
7 *Princeps eos honore, & amore prosequatur, qui præ cæteris digni fuerint.*

1 QVos Regni, & publicæ administrationis consiliarios & ad ministros adhibebam, atque præ cæteris honore, & amore prosequebar, hi neque conspectu me dignantur. [Abominati.] Verbi, [Thagab] proprietas est, ita rem abominari, vt reputetur indigna familiaritate, cōuictu, aut alicuius sensus participatione, & vsu, quam nemo audire, videre, tangere debeat. exempla manifestabunt. de auditu, Amos 5. 10. [Loquentem perfecte] (loquentem sanctitates, aut perfectiones; Septuaginta, [Verbum sanctum,] quod auditu, & omni veneratione dignissimum erat.) [abominati sunt;] indignum iudicarunt, cui vel aures præberent: Ergo [continuerunt aures suas.] de olfactu, *Act. 5. 57.* Isai. 1. 13. [Incensum abominatio est mihi;] indignum, cui patefiant nares. de gustu, Genes. 34. 32. [Illicitum est Ægyptijs comedere cum Hebræis.] Septuaginta ex Hebræo, [Abominatio est Ægyptijs.] de contractu,

תעב

Isai. 14 19. [Proiectus est de sepulchro suo, quasi stirps inutilis.] Septuaginta ex Hebræo; [Mortuus abominatus est.] idest, mortuum terra ipsa suo contactu, & hospitio non dignatur. Ergo se omni familiaritate, congressuque indignum reputari, conqueritur Iob, ab illis præcipuè, quos in suam ipse familiaritatem, & conuictum asciuit. *Nicetas.* Nicet. [Cum me prodire viderēt, vt ab eis solatium peterem, tanquā nefariū, Numiniq; infensum detestabantur.]

2 [Consiliarij.] Prop. dicas, Viri secreti mei, cōsilij aut cōcilij, i. qui a secretis, & consilijs erant. Septuaginta: [Qui me videbant.] idest, qui coram me assidue assidebant. Catenæ Græce auctor; [Scientes me;] Quibus arcana mei cordis patebant. *Nicetas. Caietan.* Quod vero Caietanus asserit esse in Hebræo; [Omnes gentes secreti mei;] propterea que insinuare Iob diuersarum gentium, & nationum consiliarios; hoc (inquam) non asseritur solide: nam vox originalis [Methim,] præter quam quod sæpe vertitur, [Viri, Homines,] aut (vt alijs placet) [Mortales,] non potest verti [Gentes,] quæ varietatem nationum externarum significent, cum pro solis Israelitis vsurpetur Deuter. 3 6 & cap. 2. 34. Iob 31. 31. [Viri tabernaculi mei.] Forte autem pro dignitate Regia, suos habebat Iob consiliarios, & Regni primores, quorum opera in consilijs capiendis, & rebus decernendis vtebatur, quos hic a secreto, & taciturnitate arcanorum commendare, & describere videtur, de quo statim. Quis enim tantum superbiat, vt ex sua vnius sententia omnia agere se posse confidat? Nemo tam potens, cui non magnis adiutoribus ad rectam publicæ rei administrationem vtendum sit: tam sapiens nemo, qui omnia complecti sua scientia, & consilio possit. Sapientissimus ipse Deus, qui nullius eget, at formam optimi Principis præbens, [glorificatur] (vt ait Dauid) [in Concilio sanctorum, magnus, & terribilis super omnes, qui in circuitu eius sunt.] & deinde [Veritas tua in circuitu tuo.] Quamuis enim infinitū excellat Diuina Sapientia beatas illas Mentes, Angelos videlicet; tamen videtur Concilium celebrare, & Consiliarios adhibere ad rectam vniuersitatis gubernationem, & [Veritatem] ad concilium accersere, vt optimi Principis officium, quale sit, doceat. Tum etiam ipsa Dei Sapientia Senatum habet præclarissimorum [Viginti quattuor seniorum,] cui ipsa præest: cum ipsa dicat; [Ego Sapientia habito in consilio, & eruditis inter sum cogitationibus:] Sedetque in throno, [& in circuitu sedis, sedilia viginti quattuor, & super thronos viginti quattuor seniores sedētes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ] Habet (inquam) viginti quattuor Consiliarios; ne quisquam putet multos Consiliarios suæ dignitati, & gubernationis officio quicquam detrahere; immo sciat addere multum decoris, & ornamenti, ac multum etiam præsidij, & securitatis ad salutem: nam scriptū est; [vbi non est gubernator, populus corruit: salus autem, vbi multa consilia.] Proprie legas eum Pagnino, Regia, Tygurina, Vatablo: [in multitudine consiliariorum,] aut [Consultorum.] idest, sine gubernatore certum esse interitum: sed non ideo eum illo solo certum salutis præsidiū, nisi multos adhibeat consiliarios. Prop ex Hebræo prima pars: [vbi non sunt consilia,] vt perinde sit [non esse gubernatorem] ac [non esse consilia,] aut non habere satis consultorum. Grauiter profecto errarunt Principes illi, Cæsar, qui neque in Consulatu, neque in Dictatura Senatus consilio vsus est; Nero, qui Senatum capitaliter oderat; Hieronymus Siciliæ Rex, qui vlla de re [neque conuocauit, neque consuluit publicum consilium] misere igitur perijt, perijsse etiam miserabili ruina Remp. nihil mirum: sine [Gubernatore] enim, idest, sine Consiliarijs adhibitis ad gubernationem, [populus corruit,] vt Sapiens dixit, & eleganter; nam Consilium, atque Senatus non solum est, vt Cicero dixit, [Mens, ratio, intelligentia Reip.] sed etiam, [Fundamentum] quo labefactato, aut diruto, corruit populus. Vnde in Lingua Sancta Verbum [Iaçad,] quod significat Fundare, idem ipsum significat conuenire in concilio ad capiendum consilium, & ipsum consiliari, est fundamentum ponere: vnde Psal 2. Vers. 2 dictum est, [Principes conuenerunt in vnum.] vbi ex Hebræo legitur, [Principes consultant. [alij,] Fundati sunt. vel, pro fundamento positi sunt. Consiliarij quippe, atque consilia, fundamentum sunt rei gerendæ.

Margin: סוד — מתים — 3 *Consiliarij Principum.* — *Deus forma optimi Principis. Ps. 88. 8.* — *Prou. 8. 12. Apoc. 4. 4.* — *Prou. 11. 14 Pagninus Regia. Tygur. Vatabl.* — *Tranq. in Cæs. Liu. Deca. 3 lib. 4.* — יסד — *R. David. Pagninus, Regia. Tygur.*

4 Sed quales oporteat esse Consiliarios, quos Iobus a secreto notat, eadem illa Apocalypsis sententia minutatim ex alijs quoque notis docet. Oportet enim [senes] esse;

Optimorũ consiliariorum nota. 6 Ethic. c. 7. Prudentia consiliarij.

ſe; nam prudentia ſenectutis comes eſt; & [prudentis (vt Ariſt. docuit.) hoc proprium maxime muous arbitramur, recte conſulere.] His ſane Conſiliatiorum ſenum præſidijs, in gubernatore quantumuis adoleſcente, non deſiderabimus canos, neque exercitium variæ fortunæ, neq; rerum vſum; nam mutuabitur hæc omnia a ſuis conſiliarijs. Tũ illud, quod Senibus, ceu ſatellitibus ſtipatus, quaſcumque difficultatum, & negotiorum moles oppoſitas ſuperabit. Sapienter nimirum Plutarchus ſcripſit in eo cõmentario, [Num ſeni ſit gerenda Reſpublica. Maxime ſalua eſt ciuitas, vbi conſilia ſenum, iuuenum arma obtinent.] Profertque illud Regis Regum Agamemnonis decem Neſtoreos ſenes conſiliarios a Dijs petentis;

Plutarch. H. Iliad. 3.

O conſultores mihi ſint bis quinque Pelaſgi,
Tales conſilio, qualis Nelida ſenex eſt.

Sed illud præterea; [Circumamicti veſtimẽtis albis,] vt candor quidam animi, nulla prauæ cupiditatis, aut priuati affectus labes illorum conſilium, ſententiamve afficiat.

5 Vides deinde illos Regia [corona] inſignitos; libertatis ſane Regalis, & ingenuitatis ſymbolum, quæ omnis, ſordidæ ſeruitutis neſcia eſt, adeo, vt etiam ſi regi famulentur, at ipſos potius Reges dicas. nam miſerrime quidem quidam Conſiliarij ſeruiunt voluntati Gubernatoris, cui nil reſpondent, niſi quod cupiditati interrogantis lenocinatur; & vt ille dixit, [Veri copiam non faciunt, ſed ſuſpenſa, & quo ducantur, inchoatura reſpondent.] Propterea Demetrius ille Phalereus Ptolomæum Regem ſapienter monuit, vt libros illos legeret, quibus traderentur præcepta Regibus, ac Principibus; quod ideo ſcriberentur, quod nemo Regibus, ac Ducibus ea dicere auderet. Ergo audet verus Conſiliarius, & ſuo munere dignus. Sed non ideo contumax, aut peruicax ſit vel aduerſus alios eiuſdem concilij collegas, vel aduerſus totius concilij Præſidem, & prælatum: nam illos ipſos ſeniores videas ſtatim, [Procidentes ante thronum, & adorantes viuentem in ſæcula ſæculorum, & mittentes coronas ſuas ante thronum.] Non enim ſuo capiti tantum fidunt, aut tribuunt, vt ſe ſolos ſapere, aut cæteros ex ſuo ore, & cerebro velint ſapere.

Forſter. Merc. Cõſiliarum libertas. Tacit. 11. annal. Plutarc. in Apoph. Apoc. 4. 9. 10.

6 Sed tandem quod in optimo Conſiliario maxime requiritur, vt arcana conſilij arctiſſime cuſtodiat, deſignant [viginti quattuor ſeniores,] minime aperientes librum aut ſoluentes ſignacula eius, ſed rem illam totam arcanã Deo, & conſilij præſidij ſupremo committentes, dicenteſque; [Dignus es Domine accipere librum, & ſoluere ſignacula eius.] Rem hanc, tanquam maxime propriam Regij alicuius conſiliarij ornamentum, taciturnitatem videlicet, atque ſecretum, docet iſte noſter locus, nam vox [Conſiliarij,] aut conſilij, ſecretum, & arcanum ſonat (vt diximus) quare vbi nos legimus cum Septuaginta, Pſalm. 24. 15. [Firmamentum eſt Dominus timentibus eum,] Hieronym. proprie legit, [Secretum Domini timentibus eum.] Huiuſmodi enim viris, tanquam conſiliarijs vtitur, cum quibus arcana ſua & myſteria communicat; vt de his dictum ſit Matth. 13. 11. [Vobis datum eſt noſſe myſteria Regni cœlorum.] Et iterum Matth. 11. 25. [Reuelaſti ea paruulis.] & rurſus Prouerb. 3. 32. [Cum ſimplicibus ſermocinatio eius;] vbi proprie ex Hebræo; [ſecretum.] & Septuaginta vocem ſecreti, aut conſilij agnoſcunt, & vertunt; [In iuſtis non facit concilium.] q. d. ſecretum illis reuelat, quod tamen non ex lege concilij ſecreti celare vult, ſed potius illis committit prædicandum, & publicandum populo. Magnum hoc profecto, arcanum Principis habere in theſauro pectoris repoſitum. Vti Athalaricus Rex, commendans Tolum Senatui Romano, ſcribit Apud Caſſiodorum libr. 8. Variar. cap. 10. [Arduum nimis eſt, meruiſſe Principis ſecretum, vbi ſi quid cognoſcitur prodi, vel ab alio formidatur.] Atque apud eundem Theodoricus Senario Comiti, ſcribens lib. 4. c. 3. pingere videtur optimum Conſiliarium; [Arcana noſtra morum probitate claudebas, multorum conſcius, nec tamen, cũ plura noſſes elatus. Collegis gratia, ſuperioribus humilitate placuiſti.] Ergo vides [conſiliarium] ex vi ſuæ vocis, dici [Virum ſecreti.] Veriſſime quippe ille dixit: [Taciturnitas optimum, atque tutiſſimum rerum adminiſtrandarum vinculum.] De conſiliarijs Regum Perſarum videtur id ſcriptum a Curtio.] Perſarum arcana Regum mira celant fide; non metus, non ſpes elicit vocem, qua produntur occulta; vetus diſciplina Regum ſilentium vitæ periculo ſanxerat. Nec magnam rem ſuſtineri poſſe credunt ab eo, cui tacere graue ſit:] Hoc Conſiliarij munus propter rem hanc vnam, ſecretum, detrectauit Philippides comicus Poeta, ſic ſcribente Plutarcho; [Cum ei Lyſimachus Rex quodam tempore dixiſſet, Quã nam mearum rerum te impertiam? Reſpondit, Modo ne arcano vllo.]

Taciturnitas in conſilio, & conſiliario. Apoc. 5. 9. Hieronym. LXX. Caſſiodor. Valer. l. 2. c. 2. Curt. lib. 4. ad finem. Plutarchus de Curioſitate.

[Et quem maxime diligebam.] In Hebræo, & Septuaginta eſt plurale, [Quos dilexeram,] vt videatur eſſe expo 7
ſitio præcedentis: nam [Conſiliarij,] ſolent ea dilectiſſimis deligi; & quicumq; Princeps eos deligere ſolet, quos diligit; quod ſi eos, qui virtute, induſtria, rerum agendarum peritia, & fide valent: Recte; In hos incurrat ſane Princeps, velut Sol quidam fulgentiſſimus in nitida quædam, & leuia ſpecula, & clariſſima ſua luce complicat, atque clariſſimos, & illuſtriſſimos reddat eos, qui ſplendore, & amore digni ſunt. Neque qui indignus eſt, iuſte conqueri poterit: non magis quam carbo, aut res alia inepta recipiendo, aut reflectendo lumini, ſi Solem criminaretur, quod illius lumine non fieret illuſtriſſima, atque clariſſima. At paſtor (inquis) eſt Princeps, & prælatus; quare oportet oues ſuas ex æquo curare, & paſcere, omnes diligere, &, ſi opus ſit, vt [bonus paſtor animam ſuam dare pro ouibus ſuis] ſane: ſed quod peculiari aliquem dilectione proſequatur, nemini iniuria. In aliam licet rem verum illud dictum.

Conſiliariorum arcana loquentia. Princeps illuminãs optimos quoſque. Plaut. in Aſi. act. 3. 11.

Etiam opilio, qui paſcit alienas oues,
Aliquam habet peculiarem, qua ſpem ſoletur ſuam.

Habebat igitur Iob, & quos præ alijs diligeret, [& quẽ maxime diligeret:] ſed [is] (quod maxime, inquit dolendum eſt) [auerſatus eſt me.] Propterea Hebræo, [Inſurrexit in me;] aut, [Aduerſatus eſt mihi;] vel, verſus eſt contra me. hoſtilem animum, conatum, & impudentiam, ac odium affert, & illud, quod in amico valde pungit, ingratitudinem. Sic quoque conquerebatur Dauid, potius Dei filius; [Poſuerunt aduerſum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea.] Credi non debet, quod ait Caietanus, his verbis indicari, & notari a Iob tres illos ſuos amicos; cum potius de ſuis domeſticis loquatur.

הפך Pſal. 108. 5. Caietan.

XX. Pelli meæ conſumptis carnibus adhæſit os meum, & derelicta ſunt labia tantummodo circa dentes meos.

1 *Iobi dolores interni, & totius corporis maraſmus. Caro pro cute.*
2 *Quid labia derelicta in Iob. Dæmon peccandi inſtrumenta ſubminiſtrans.*
3 *Orationis, & precum efficacitas. Dæmon interdum garrulus, interdum mutus.*
4 *Varia expoſitio Græcorum.*

TOlerarem (inquit) vtcumque hæc mala poſſem; nam
foris ſunt. Sed intus intolerabiles dolores, & vis mor 1
bi incredibilis, quo redigor ad maciem extremam, & conſumptis carnibus, cutis vix oſſibus hæret. Maraſmum hoc loco intelligit Philippus, illamque appellat [infirmitatem peſſimam.] de qua ſuperius cap. 2. At Septuaginta hanc [conſumptionem carnium,] ad putredinem quandam retulerunt [In cute (inquiunt) mea computruerunt carnes meæ.] ita totus & cute, & carne, atque ipſis profundis artubus ſanie manabat. At in Hebræo ſimplicius, & breuius: [In pelle mea, & in carne mea adhæſit os meũ.] ita vt dicat, nõ aliam eſſe carnem, quam pellem: nam vniuerſa caro iam extabuerat, in ſolam pellem redacta: Aut cum [carnem] dixit, iterum pro [pelle] vſurpauit, q. d. In pelle, in pelle inquam, vt vehementior eſſet aſſeueratio; nam [Caro] aliquando pro [pelle,] vt Pſal. 101. 6. [Adhæſit os meum carni meæ,] id eſt extremæ cuti. ſic exponentibus non Rabbinis ſolum, ſed Theodoreto, Hierony. Chryſoſtomo: Nam quod aliqui exponunt de ſucco illo vitali decurrente inter oſſa, & carnem deſiccato, ſicque adhæreſcente carne oſſibus multo id cum labore quæſitum videtur, & non cohærens leniter. Præſertim, quod hæc oſſium agglutinatio, ſepe de cute dicitur, vt ſi quando de [carne,] pro [cute] accipienda ſit. Threnorum 4. 8. [Adhæſit cutis eorum oſſibus.] Recte ergo ſenſum explicuit Vulgatus dicens; [Conſumptis carnibus.]

Philipp. Maraſmo laborans Iob. LXX. Caro pro pelle. Theodoret. Hieronym. Chryſoſt. Genebr.

[Et derelicta ſunt labia tantummodo.] Diximus ali- 2
quando cum de morbis Iob ageremus, atq; de Blephariaſi, eo morbo reliqua carne abſumpta, labia intumeſcere;

Labia derelicta ad morbum an ad incolumitatẽ aliquam pertineant. Oſorius. Verior ſententia.

propterea que Iob alijs artubus tabeſcentibus, ſola ſibi labia tumentia, & excreſcentia, pro aliarum partium carne abſumpta, derelicta deplorare Quod licet tunc ad ſpeciẽ, & alieno licet loco, non omnino aliene dictum ſit, nunc tamen videntur alij non tam craſſitudinem labiorum, quam extenuationem, & maciem labiorum intelligere; ita vt dentes vix contegerentur, labijs vehementer extenuatis. Sed ego iam hoc loco, neque tumorem illum, neque extenuationem hanc agnoſco, ſed integritatem quandam, & incolumitatem labiorum ſolummodo ſignificari: nam illud, [derelicta,] non tam morbum, quam ſanitatem ſonat; eſt enim in Hebræo verbum, quod 1. cap. vertitur [euadere, Euaſi ego ſolus,] & alijs locis vertitur [eripi, liberari,] aut [ſaluari;] pertinetque ſemper ad ſalutem, & incolumitatem. Quare hoc loco Complutenſes, & alij Hebraizantes, Pagninus, Caietanus, Regia, Vatablus, Tygurina vertunt: [Euaſi cum pelle dentium meorum.] Nam Dæmon inter cæteras corporis partes ſæuiſſime percuſſas, loquendi inſtrumenta illæſa eſſe voluit, vt liberiorem illi loquendi facultatem, & verbo labendi occaſionem aliquam faceret. [Hæc (inquit Philippus) Diabolus in eo reſeruat, vt blaſphemia prolatam eius ore cognoſcat.] Similiter diximus illius linguam communi plaga, & morbo exceptam, cap. 3. in Enumeratione morborum, Sect. 1. num 4.

פלט

Complutenſes Hebraizantes.

Philipp.

3 Quanquam Iob non ad blaſphemiam, & inutiles ſermones labiorum integritate abuſus fuerit, imò potius ad iuſtas lamentationes, & preces aſſiduas artem nimirum, & calliditatem inimici, ad illius perniciem, atque ad ſui defenſionem conuertit, & hoc vnico labiorum ſolatio ſe ſuſtentabat, dicebatque; [Detrahebant mihi] (proprie; [Inimicantur.] Hierony. [aduerſabantur.] hoſtili, & infenſo animo, nihil eſſe in me integrum, & incolume volentes) [ego autem orabam] id eſt, dum orare licuerit, & labijs valuero, non vincar, & in inimici poteſtatem non redigar: nam ſi [labia noſtra a nobis ſint,] & orationis ſtudium non intermiſerimus, [Quis noſter Dominus erit?] Huc quoque detorſit per allegoriam Auguſtinus lectionem Septuaginta; [Oſſa mea in dentibus ſunt.] id eſt [firmitas, & fortitudo mea in verbis, non in factis.] Sane labijs populi Iſraelitici, vincendos hoſtes penituſque delendos, non manibus, aut gladio, indicat Scriptura, vt vim precũ, & orationis ſignificaret; quod ipſe Balac Rex Moab agnouit, dicẽs; [Ita delebit hic populus omnes, qui in noſtris finibus commorantur, quomodo ſolet bos herbas, vſque ad radices carpere,] Quomodo autem carpit bos herbam, niſi lingua, & labijs? ſic explicate legunt Septuaginta: [Nunc ablinget ſynagoga hæc omnes, qui in circuitu noſtro, ſicut ablingeret vitulus virentia de campo] Onkelus. [Sicut lumbis bos.] Quæ verba ſic Origenes elucidat homil. 11. Exod. [Per hoc (vt a maioribus accepimus) indicari dicitur, quia populus Dei, non tam manu, & armis, quam voce, & lingua pugnabat, id eſt orationem fundens proſternebat inimicos.] Non mirum igitur, ſi ſua ipſe aſtutia deluſus Dæmon, poſtea non relinquat [labia,] & orationis facultatem intactam, ſed mutum reddat, quem ſemel poſſidet; & ſemel expertus virum, [qui non peccauit labijs ſuis, labiorum vſum impediat ne peccati ſui remedium quærat. Sic [Dæmonium] ſtultiloquum, & garrulum; aliquando etiam [mutum eſt.]

Diaboli ars aduerſus illum retorquenda. Pſal. 108. 7. 4. Orandi ſtudium ſalutare. Pſal. 11. 5. Auguſtin. Precibus obtineri victoriam de hoſtibus. Num 22. 4 LXX. Onkel. Origenes. Dæmõ ſuã arte deluſus. Matth. 9. 32. & 12. 22. Mar 7. 42. Luc. 11. 14.

Sed redeamus ad locum, nam non de [labiorum] tumore, aut craſſitudine, nec de illorum ſanitate, ſed de illorum
4 potius extenuatione, & tabe iam videtur accipiendus locus hic, propter lectionem Hebræam. Pro [labijs] enim eſt, iterum [pellis,] aut [cutis;] quare [pellem, quæ eſt circa dentes,] intelligunt Hebræi [gingiuas,] videlicet carũculam illam, quæ radices dentium veſtit; proptereaque dici poſſit, [eſſe circa dentes.] Sed multo commodius, & verius noſter interpres, [pellem dentium] eam intellexit, quæ tegit dentes, ſimulque ornat, [Labia] nimirum. Sed paulo alienius Græci ad totius corporis cruciatum referunt, & reliqui corporis carnem ponũt in dentibus, quam ipſe Iob præ dolore morderet, atque diſcerperet, poſtquã primum excoriaſſet. Sic legit Symmachus; [Euellebam cutem meam dentibus meis.] Aliter vero legerunt Septuaginta, propter vehementem etiam cruciatum; [Oſſa mea in dentibus hærent;] Sanctus Ambroſius: [In dentibus habeotur;] Auguſtinus, [In dentibus ſunt.] Dentes intelligit (vt Nicetas exponit) non ſuos ipſius, ſed tranſlatitie dolores mordentes, & comedentes: [Oſſa (inquit) mea dentibus propemodum belluarum conficiuntur, ſiquidem eæ corporis partes, quæ ſunt ſenſus expertes, dolore minime vacant.] Sed lenitate, vt & perſpicuitate præſtat Lectio, & ſententia Vulgati.

Tertia expoſitio. Symm. LXX. Ambroſ. Auguſt. Nicetas.

XXI. Miſeremini mei, miſeremini mei, ſaltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.

1 *Repetitio eiuſdem Vocis in ſacro ſermone non ſemper auget ſignificationem. Illuſtratus Dauid.*
2 *Amici in anguſtijs probantur. Illuſtratus Salomon.*
3 *Iuſtorum affectus erga aduerſarios.*
4 *Miſerorum, etiam hoſtes miſerentur.*
5 *Quid Manus Dei, bona, atque fortis. Quid tangere.*
6 *Miſeris, & peccatorum ſuorum pœnas luentibus, impendenda compaſſio, & miſericordia. Explicatus locus Paralip.*

ERgo in vos, o ſocij, qui nunc mihi adſtatis, miſerandum hominem ſubleuandi officium incumbit. Agite itaque, & vos mei miſereat; miſereat (inquam) mei: nam veſtrum officium, amicitiamque, ſi qua eſt, iterum, atque iterum imploro miſer ego, & Dei iudicis ſeueriſſimi ſeueriſſimo ſupplicio affectus.

[Miſeremini.] Vel ea ſola gratia, & beneuolentia, non ex debito, & iure: nam ij, quorum erat mihi ſubuenire, contra ius, & fas me deſeruerunt. Vbi vides, quod non ſemel admonuimus, eiuſdem verbi repetitionem in ſacris Literis, non ſemper augere ſignificationem verbi, quod repetitur: nam hoc loco non petit magnam ſibi, & vberẽ miſericordiam impendi, imo potius vel leuem aliquam ſolatij ſpeciem deſiderat. ſimile id Pſalm. 125 6 [Euntes ibant, & flebant, mittentes ſemina ſua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos.] vbi non creſcit vis, & ſignificatio [eundi;] potius remittitur, & minuitur repetitione illa. ſignificatur enim abijſſe pedetentim, vt lugentes ambulare ſolent. at creſcit poſtea vis [veniendi,] non tam ea repetitione, quam ex lætitiæ affectu, nam lætantes, & [exultantes] celeriter, & alacriter venire ſolent. Ergo vbi repetitio eiuſdem vocis eſt in Scriptura, peculiaris affectus, & vis ſignificationis quærenda eſt, ſed qualem circunſtantiæ totius ſententiæ, & materiæ ſubiectæ petunt, vt nunc intendatur, & creſcat nunc remittatur. In homine ergo ab omnibus derelicto, & miſericordiam ſæpius implorante, quis alius affectus quærendus in illa repetitione, quam deſiderium vel leuiſſimi alicuius beneficij, & tenuiſſimi ſolatij? 1

Eiuſdẽ vocis repetitio ſine incremento. Scripturæ regula.

[Saltẽ vos amici,] Propr. ſocij, proximi. eleganter [amicos] nominat, quibus cum diſputat nam quod Auguſtinus exponit hic [Angelos,] aut [Sanctos inuocari,] allegoricum eſt, ſed in primis vtile in quacumque tribulatione. ſunt enim nobis amiciſſimi, atque incredibili res humanas charitate procurant, vt dicemus inferius cap 33. Verſ. 23. Addidit Interpres, [ſaltem,] quod neque in Hebræo, neque in Græco erat, vt ſententiam illuminaret, atque tanquam concluſionem recte ex antecedentibus deduceret: nam quem [fratres, filij, conſiliarij, ſerui] deſerunt, ſubleuare, & ſuſcipere amici debent. ij enim, ſi veri amici ſint, fratres ſunt, conſiliarij ſunt, & ad omne obſequiũ parati. [Frater] (inquit Salomon) in anguſtijs comprobatur.] Quaſi dicat: Anguſtiæ ſunt, quæ explorant, & teſtantur, quis verus frater ſit, quis verus amicus. Hebraice, [Frater in anguſtijs naſcetur.] nam qui opitulatur afflicto, tunc primo incipit frater eſſe, quaſi tunc recens natus eſſet. Quod enim aliud exiſtimas eſſe fratris officium, quam vt fratrem laborantem adiuuet. Rationem hãc explicarunt Septuaginta legentes: [Fratres in neceſſitatibus vtiles ſunt, huius enim rei gratia naſcuntur.] Sed cum aliæ aduerſitates poſtulent amicorum opem, tum præcipue ægrotatio, & afflicta valetudo, vt eleganter ſcribit Seneca Epiſt. 78. [Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigilijs, ſermonibus alleuabar. Nihil æque ægrum reficit, quam amicorum affectus: nihil æque expectationem mortis, ac metum ſurripit. Non iudicabam me, cum illos ſuperſtites relinquerem, mori. putabam inquam, me victurum non cum illis, ſed per illos; non effundere ſpiritum, ſed tradere.]

2 Auguſt. Prouerb. 17. 17. Amicus alter frater. LXX.

Sed illud vtiliter ex hac Iobi deprecatione elicit 3
Grego-

Gregor. *Iuſtorū nota.*

Gregorius. [Hoc habere ſolet proprium mens piorum, quod cum iniuſta ab aduerſarijs patiantur, potius deprecari eligant, quam iraſci.] Tum præterea illud, [Eos, a quibus ſe per contumelias affligi conſiderat, amicos vocat, quia bonis mentibus etiam ipſa fiunt proſpera, quæ videantur aduerſa.] Recte; vt, cum ardentius diſputãtem audierimus Iob, neque ita inflammatum, neque ſuæ calamitatis impatientem credamus, ſed tantum veritatis, atque ſuæ innocẽtiæ vindicem acerrimum, cum etiam pro communi Sanctorũ affectu, & conſuetudine ipſos etiam inimicos, [amicos] vocet. Cuius primum exemplar, & exemplum præbet Chriſtus Dominus blande compellans Iudam proditorem (qui inimicitia, & inſidijs plenus erat) [amicum.] Matth 26.50 Et forte cum ſupplicium euerſionis Babylonis deſcribit Iſaias, cap. 21 4 [Dilectam.] & [amicam] illã vocat, a qua multa inimicitiarũ exempla acceperat. [Babylon (inquit) dilecta mea, poſita eſt mihi in miraculum.]

Ab hoſtibus [illegible] miſericordia.

4 Illud etiam in illa particula, [ſaltem,] obſeruatione dignum videtur, cum [ſaltem amicorum] miſericordiam, & opem implorat tacite conqueri, quod illi defuerit ſuorum aduerſariorum commiſeratio in tantis ærumnis: nam vel ipſi hoſtes, ſi ingenui ſint, & minime barbari, miſereri ſolent ſuorum hoſtium ingentem aliquam cladem, & miſeriam paſſorum. Sane Alexander Darij necem, & Iulius Cæſar Pompeij interitum lachrymis, & gemitu proſequuti ſunt. Auguſtus legionem illam in clade Variana, quamuis ſibi infenſam, doluit tamen: ſicut & Titus populi Iudaici, & Ieroſolymitanæ vrbis ſtragem. Atque Chriſtus Dominus [videns ciuitatem,] ciuitatem inquam ſui ſanguinis [fleuit ſuper illam.] De qua re ſapienter dixit Plutarchus lib. de vtilitate ex inimic. capienda; [Oblata occaſione vlciſcendi inimicum, eum miſſum facere, æquanimitatis eſt: qui vero etiam miſeratur inimicum afflictum, & opem fert indigenti, & filijs eius, ac familiæ aduerſo ipſorum tempore operam ſuam, ſtudiumque defert, hunc, qui non amat ob animi humanitatem, neque ob probitatem laudat.]

Luc. 19 41 *Plutar.*

Huic pectus atrum eſt atque adamantinum.
Eſſi a ferro viſcera vel rigent.

[Cæſari, cum ſtatuas Pompeij deiectas erigi iuſſiſſet, Cicero dixit; Pompeij ſtatuis reſtituendis, tuas defixiſti.] Hæc Plutarchus.

Manus Domini varie accepta.

5 [Quia manus Domini.] Potentia, ſeueritas, vulnus inflictum, non infirma, ſed forti manu [Eloah,] inſtar iudicis ſeueriſſimi graue aliquod in me facinus vindicantis. [Dei manus,] opus eſt Dei, Diuina potentia, & maieſtate dignum. ſi in bonum ſumatur dicitur [manus Dei bona,] & eſt ingens Dei beneficium, dignum Diuina munificentia, & liberalitate. Eſdræ 7.6. [Dedit ei Rex ſecundum manũ Domini Dei eius ſuper eum omnem petitionem eius.] & infra Verſ 9. [iuxta manum Dei ſui bonam ſuper ſe.] Hinc illud in Hiſpano Prouerbio, *De buena mano buen dade.* Si autem in malum, dicitur, [Manus Dei fortis,] Exodi 3.19. & Pſal. 135.12. & [Dura.] 1. Reg. 5.7. & [Grauiſſima,] eodem cap. Verſ. 11. [Exaltata, & eleuata] Mich 5.8. & ſignificatur plaga ingens, cum illam eleuat Deus, cum [extento brachio] fortiter percutit; Et vel ſolam manus Diuinæ commotionem prædicit Iſaias futuram Ægyptijs terribilem, cap. 15 [In die illa erit Ægyptus quaſi mulieres, & ſtupebunt, & timebunt a facie commotionis manus Domini exercituum quam ipſe commouebit. (non ſemel ſed ſæpe eleuabit) ſuper eum. Hæc eſt illa [Dei manus excelſa] toties decantata, quam exercuerat Deus ſuper Ægyptios, nimirum plagæ acerbiſſimæ tum illorum ſceleribus, tum Diuina potentia, & indignatione dignæ: atq; hæc eadem eſt [Dei manus,] pariter celebris plagis, & ærumnis Iob. Sed peculiari Hebraiſmo quod Exod. 7 4. dicitur, Deum [immittere manum,] Hebraice, [Dare manum,] apud nos *darle vna buena mano*; & Iſai. 2.25. [Conuertere manum] id eſt, iterum percutere, *boluerle a dar otra mano*; Nunc dicitur, [manu tangere;] quod in Deo vehementem indignationem ad percutiendum indicat. Licet quidem cum de homine dicitur leuem tactum ſignificet. eſt autem hoc loco [Nagagh.] non ſolum [tangere,] ſed etiam [pertingere,] aut pertinere, qua etiam phraſi nos vtimur, cum vehementem aliquam percuſſionem, aut attactum ſignificamus, [Pertigit vſque] ad eum; *Alcançole el enmalazo o golpe.* Ergo non vnica tantum ratione Iob ſuam calamitatem amplificat.

Hiſpanum Prouerbiũ.

Exod. 3. 19 & 6. 1. & 14. 31. & Pſal. 135. 12. *Dei manus cum varijs verbis conſtructa.*

נגע

Tangere quid peculiari Hiſpaniſmo.

6 Sed obſeruandum illud [quia;] nam Diuinum ſupplicium, & iram proponit pro ratione, & cauſa commouendæ humanæ miſericordiæ. Non enim affligit hominem Deus, vt cæteri affligant quoque: ſed vt, quem ille percuſſit, humane, & benigne tractent, & qua potuerint ratione leniant, & medeantur, etiam ſi ob manifeſta ſcelera Diuinum ſupplicium ſuſtineat: nam apud nos, qui priuati ſumus, & quorum non intereſt vlciſci ſcelera, etiam ſceleratiſſimi quique, ſi homines ſunt, ope, miſericordia, compaſſione digni ſunt; itaque non ſolum peccato, & iniquitati Deus vertit, [perſequi, quem ille percuſſit,] (Hoc nomine ſuos hoſtes apud Deum accuſat Dauid; [Quoniam quem tu percuſſiſti perſequuti ſunt & ſuper dolorẽ vulnerum meorum addiderunt)] ſed etiam non miſereri, non ſuſcipere, non deliníre, quem ille percuſſit. An exiſtimas eos omnes, quos in ſua perſona iudex ſupremus profert eſurientes, ſitientes, hoſpites, nudos, infirmos, carcere detentos, iuſtos fuiſſe; aut abſque Dei voluntate, vel ſine illius ſententia in mala incidiſſe; aut propter miſericordiam ſolis iuſtis denegatam immiſericordes damnandos fore? Minime vero. nam ſolus carcer quot ſceleratiſſimorum hominum millia continet? Quot propter peccata fame, ſiti, nuditate, infirmitate afficit Deus, atque manu grauiſſima tangit? ijs ergo miſericordiam denegaſſe iniquum eſt, qui iure illam a te efflagitare poſſunt his verbis: [Miſerere mei, quia manus Domini tetigit me.] Ieruſalem ſane propter incredibilem impietatem incredibili etiam ſupplicio a Deo indignante punita, quam ſæpe ſuorum quondam amicorum, & vicinorum Regnorum crudelitatem exaggerat apud Deum, quod illius non miſererentur, quam manus Domini tetigerat. [Audierunt (inquit) quia ingemiſco ego, & non eſt, qui conſoletur me.] ſimilem conqueſtionem decies vſurpat in primo Threnorum capite. Ideo Sapienter præcepit Gregorius hoc loco, [Conſiderandum eſt, quod ſi qui fortaſſe ſint, qui aſperitate correptionis indigeant, tunc eis dura correptio a nobis admouenda eſt, cum Dei manus ceſſat a verbere. Cum vero ſuperna flagella inſunt, non a nobis iam correptio, ſed conſolatio debetur reſidere.] Atque in eandem rem Nicetas. [Quamuis Deus puniat, in vobis tamẽ humanitatem vult.] Quanto melius Obed Propheta Domini in Samaria, qui cum plane agnoſcat Iudæos traditos eſſe Samaritanis a Deo irato, & illorum peccata vlciſcente, tamen ſimul Samaritanos ingentis crudelitatis, & inſolentiæ ob victoriam accuſat. 2. Paralip. 28. 9. 15. [Obed egreſſus obuiam exercitui in Samaria, dixit eis, Ecce iratus Dominus Deus patrum veſtrorum contra Iudam tradidit eos in manibus veſtris, & occidiſtis eos atrociter, ita vt ad cœlum pertingeret veſtra crudelitas.] Deinde vero Principes Samariæ admonitione Prophetæ deliniti, valde miſericordes ſe illis præſtiterunt, quibus ſe Deus iratum; [Et apprehendentes captiuos, omneſque, qui nudi erant, veſtierunt de ſpolijs, cumque veſtiſſent eos, & calceaſſent, & refeciſſent cibo, & potu, vnxiſſentque propter laborem, & adhibuiſſent eis curam, quicumque ambulare non poterant, & erant imbecillo corpore, impoſuerunt eos iumentis; & adduxerũt Iericho ciuitatem palmarum ad fratres ſuos.] Sed dicemus de hoc quoque ſententia proxima, & diximus nonnihil Verſic. 6.

In diuinis ſupplicijs cõ miſerendum proximis.

Pſal. 68. 27

Miſericordia etiã erga peccatores, & inde quos exercenda.

Thren. 1. 28 *Gregor.*

Modus in correptione, & conſolatione ſeruandus. *Nicetas.*

XXII. Quare perſequimini me ſicut Deus, & carnibus meis ſaturamini?

1 *Varia expoſitio. Deus aliter, quam homo hominem affligit. Quid perſequi.*
2 *Iniquum ſæuire in proximum etiam a Deo afflictum. Explicatur Iſaias, & Abacuc.*
3 *Saturari carnibus ad crudelitatem. Illuſtratur Dauid.*
4 *Comedere, & deuorare de detractione. Explicatur Paulus, Quid præcipitatio, & lingua doloſa in Dauid.*

Res prope eadem, ſed dicta vehementius, & ardentius propter interrogationem. [Quare?] qua nam ratione ducti, aut qua cauſa impulſi vos adiungitis locios, & adiutores Deo me perſequenti? Sed ſimilitudo indicatur præterea, qua Deus perſequitur Iob, amici etiam ad eandem ſimilitudinem illum inſectentur. ſimilitudo autem a Niceta in illo conſtituitur, quod Deus pœnas repetit ab homine propter culpam. Sic igitur amici Iob: [Poſſit (verba ſunt Nicetæ) Deus forſitã culpam aliquam 1

Interrogatio vehemens. *Quæq; expoſitiones minus probabiles.* *Nicetas.*

meam accusare; a me si in vos quidpiam peccatum est, docete.] Sed non videtur quadrare, cum suam innocentiam apud Deum, nedum apud homines sæpe asseverat Iob. Philippus e cōtrario; [Vos (inquit) quare præsumitis, sicut Deus, vt affligatis innoxium, quod ipsi tantum pro dispensatione sua competit?] Paulo secus Gregorius; [Ita (inquit) me ex infirmitatibus meis affligitis, ac si ipsi, more Dei, de infirmitate nihil habeatis. Tanto enim Omnipotens Deus iustius aliena vitia percutit, quanto in semetipso nihil habet vitiorum.] Ergo persequi, affligere, castigare, Deus suo iure potest, qui innocentissimus est; Homo vero, qui, & culpæ, ideoque pœnæ obnoxius est, non debet in hominem sæuire, [Sicut Deus.] Caietanus, quod hostiliter Deus illum videretur insectari, non aliter amici. Alij, quod sicut Deus non intermissis cruciatibus illum vexabat, ita sane amici nunquam intermissa contentione, nec contumeliosa disputatione sibi inuicem per vices succedebant: nam illud [persequi,] est quasi insectari fugientem, nullo concesso quiescendi spatio, sicut apud Isa. cap. 46 dicitur [Persequi crudeliter,] quod in Hebræo legunt, sine detentione, absque cessatione, instanter.

Philippus. *Gregor.* *Caietan.* רדף

2 *Simplicior expositio.* Ego vero in eo tantum similitudinem quærendā existimo, quod amici Iobum affligerent, affligente etiam Deo; nam in cæteris potius dissimilitudo latet, quā indicant eleganter Gregor. q. d. Quare me vexatis, cum non eundem finem mearum ærumnarum vobis proponatis, quē Deus intendit? [Quia (inquit) cum Omnipotens Deus amando purgationem exhibet, iniustorum prauitas sæuiendo malitiam exercet.] Ergo cum Deus in castigando benignus, & clemens sit, si tamen homo persequatur miserum hominem, quem Deus persequitur, sæuus, & crudelis erit, imā etiam ab illo ipso, quo Deus, tanquam tortore vtitur, humanitatem, & clementiam exigit, vt docet locus ille Isaiæ 10. Vers. 5. 6. [Væ Assur, virga furoris mei, & baculus ipse est in manu eorum (Assyriorum) indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem, vt lutum platearum.] Vides Deum indignantem instar furentis, decernentem, vt populus, qui se impietate cōtaminarat, redigeretur in puluerē, sed deinde sceleri tribuit Assyrio sæuitiam in cunctetendo, & conculcando populo, & crudelem animi affectum, & prauam intentionem. Vers. 5. 7. [Ipse autem non sic arbitrabitur, sed ad conterendum erit cor eius.] Cōterere Assyrius voluit, quem Deus quidem cōteri, & conculcari volebat (vix enim quicquam inter illa duo interest, [conculcare,] & [conterere:] vtrumque enim est vehemens verbū, & ad interitū pertinet) & voluit quidem Deus illo tortore vti, sed quia ille voluit tortor esse, luet pœnas multo grauissimas [Ingentes intēdit minas] Abdias, immo Deus Idumæis, quod, quē Deus medijs Chaldæis persequebatur, persequerentur etiam ipsi. [In die cum stares aduersus eum, quando capiebāt alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi vnus ex eis.] Vides igitur, quam aberrent ab omni humanitatis officio, qui [obsequium se arbitrantur præstare Deo,] cum miseris pœnas augent, & calamitates calamitatibus accumulant. Est quoque in eandem rem quod sequitur.

Dei benignitas homi num crudelitas in persequendo. רמס שבר

3 *Verior expositio.* [Et carnibus meis saturamini.] Plerique Latini etiā partem hanc per interrogationem legunt, & intelligūt, Quare [carnibus meis saturamini?] Ita ne vobis refectio, & voluptas sit mei corporis cruciatus? sed præstat, vt hæc pars sine interrogatione accipiatur, potius cum precatione; Obnixe efflagito, vt iam satis vobis videatur; [meis] vos [carnibus saturasse;] me vidisse dolentem, carne, & artubus putrescentem; sanie manātem. Estote igitur his meis malis iam contenti, & saturi, neque dolores alios, aut contumelias famelcatis, nec in me vexando vos inexplebiles exhibeatis. Videar iam obsecro vobis satis pertulisse pœnarum, neque grauiorem mihi vindictam optetis. Sic coincidit sensus hic cum lectione Hebræa, & Græca, Septuaginta, qui cum negatione, & interrogatione legunt; [Et de carnibus meis non saturamini?] Quare hoc loco [saturari humanis carnibus,] omnino in malum, & in sæuitiam inexplebilis animi accipi debet, secus quam in cap. 31. [Quis det de carnibus eius, vt saturemur?] vt eo loco dicemus, simile id Psalm 26 a [Appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas.] Quod Theodoret. interpretatur, [Ferarum more persequi;] Origenes, [Interimere:] nā

LXX. Saturari humanis carnibus ad sæuitiam. *Theodoret.* *Origenes.*

hanc actionem comedendi, non refert ad os hominis, sed ad gladium, qui etiam in Scriptura dicitur habere os, & deuorare, satiari etiam sanguine. Igitur comedere carnes humanas [ore gladij,] interimere est: vel ita persequi, vt deuorare, & interficere velle videaris.

4 *Detractionis periphrasis.* Sed hunc nostrum locum, sicut eum Psalmi ad detractionem pertinere eleganter docent multi ex patribus. Hieronymus in comment. Psalmi exponit; [Rabido dente dilacerare;] Augustinus, [Insultare, & maledico dente consumere.] & in Iob, Nicetas, [Probrosi sermones ad depascēdos artus sat per se ipsi valent] Gregorius; [Qui alienæ vitæ detractione pascūtur, alienis proculdubio carnibus saturantur.] Allegoria sane in sacro sermone minime insolens, cum Paulus moneat Galatas; [Si inuicem mordetis, & comeditis] (depascimini, deuoratis, eroditis etiā instar tineæ, aut instar mœroris, & curarū, quæ conficiunt, & consumunt cor, ex proprietate Græca) [videte, ne inuicē consumamini] Allegoriæ autem ratio est, quod [mordere] ad iram refertur; [deuorare,] ad feritatem, & immanitatem. [Qui autem lædunt,] & insidiantur (vt ait Chrysostomus) velut [alios consumpturi veniūt.] Tum etiam quia dentibus, ore, lingua, quæ eadem sunt dicendi, & maledicendi instrumenta, mordemus, comedimus, deuoramus: quare cū loquendo tandem, & maledicendo perdimus proximi famā, deuorasse, & consumpsisse videmur, & quasi in ventriculi baratrum, qui est consumptionis, & interitus locus, traiecisse. Sic Dauid ad Doeg illum detractorem, & delatorem insidiarum ait; [Dilexisti omnia verba præcipitationis] (Hieronymus, [Omnia verba ad deuorandum] Chaldæus, [voracitatis.] nam [præcipitare,] absorbere, & deglutire est) [lingua dolosa.] Per linguā videlicet detractoriam, & maledicam affers perniciem proximo. Sic Iob ait amicis: Calumniatorijs, & detractorijs istis linguis, & dentibus caninis, semper ringentes, & insultantes mordetis, comeditis, absumitis meam existimationem, & famā, & meum insuper corpus, atque vitam perdere conamini, malum interitum mihi ita quā sceleratissimo homini imprecantes. Interim ego his vestris contumelijs enecor, & conficior. Sapienter Ambrosius; [Contentiones generant iurgia, cuius fructus est vitæ consumptio.]

Hieronym. *August.* *Nicetas.* *Greg. l. 14. c. 14.* *Galat. 5. 15.* κατεσθίω *Chrysost.* *Mordendi, & deuorandi ad detrahendū analogia.* *Psal. 51.* *Hieronym.* *Ambros.*

XXIII. Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? Quis mihi det, vt exaretur in libro?

XXIIII. Stylo ferreo, &c.

1 *Optandi formula. Pronomen Quis in sacro sermone.*
2 *Calumnia Hebraizantium. Candor Vulgati.*
3 *Scribere ad leges, & statuta relatum. Illustratum semel, & iterum Isaias.*
4 *Quid liber in sacro sermone.*
5 *Quosnam sermones suos, quodve conscribi publico instrumento desideret Iob.*

1 *Paraphrasis sententiæ.* Sed cum vos (inquit) nullam ei subleuandi, atque consolandi cura, vel voluntas tangat, v[...]tum illud, nec non extremum solatium opto, vt hæc ipsa, quæ in vestra præsentia profero, publice contestata, & publico instrumento ad omne æternitatem consignata permanent. Hæc est tota sententia facile collecta, sed membratim propter nonnullas difficultates explicanda.

Optādi forma cū pronomine, pertinet ad difficultatem rei. [Quis mihi tribuat?] Optandi forma Hebræis vsitata, valet idem, quod [vtinam,] quis efficeret hoc? quod cū desiderem vehementer, atque in mea potestate non sit, desidero maiores vires, quarum ope valeam obtinere. Interrogatio etiam, & pronomen [Quis,] tum rei magnitudinē tum difficultatem amplificat. [Nam (verba sunt Hieronymi) pronomen Quis in Scripturis sanctis, non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur.] Et quidem eleganter obseruat Philippus; [Quoniam a nullo hominum potuit inuenire solatium, conuertit se ad Deum.]

Hierony. in Eccles. 3. *Philip.*

2 *Caiet. Eng. Hebraizantes notati.* [Vt scribantur sermones mei] Quidam Hebraizantes aduocant huc illam particulam hemistichij sequentis, [in libro;] ita vt legatur; [scribantur in libro.] Aiunt enim forte metri causa etiam in Originali transpositam, sed nodum illi in scirpo quærunt, cum sensus Interpretis legitimus, & planus sit, & expressus ad verbum ex Hebræo; imitatus etiam ex Septuaginta. Si Latinus Interpres

verbum

Verbum de ſuo loco mouiſſet, quas illi tragædias excitarent de commutato, & luxato verbo, nunc quoniam fixum, & immotum ſua ſede reliquit, dimotum, & conuulſum vellent. Sed bene habet.

3 כתב [Scribi] ergo [ſermones,] eſt deſcribi modo vulgari ſcribendi, nihil enim peculiare adfert verbum [Cathab.] Propterea ſe corrigit, [Quis mihi det, vt exarentur, &c.] quaſi Optonon tantum notari, & ſcribi communi aliarum Scripturarum ratione, ſed vt [exarentur in libro.] Maius quippe hoc eſt, & firmius: nam verbum [exarandi, Hhakak.] חקק ad ea pertinet, quæ tanquam firma, & rata perſcribuntur ad publicam memoriam cuiuſmodi ſunt ſtatuta, iura, leges, quæ vel impreſſis characteribus, vel diuturnioribus notis conſeruata volumus: vnde ortum eſt, vt [Scribere] non ſolum ſit verbum forenſe, vt aliquando diximus, ſed præterea ſit idem quod legem ferre, aut ſtatuere; vt illud Iſa. 10. 1 [Væ qui condunt leges iniquas] (ex Hebræo propr. Septuaginta. [Væ ſcribentibus iniquitatem.] & ita per expoſitionem additur) [ſcribentes iniuſtitiā ſcripſerunt.] Quare ad condendum, & indicendum nouum decretum hortabantur, qui dicebant Danielis 6. 8. [Nunc Rex confirma ſententiam, & ſcribe decretum.] (proprie Pagninus; [ſcribe ſcripturam.] Septuaginta: [Propone Scripturam) vt non immutetur, quod ſtatutum eſt a Medis, & Perſis.] & deinde additur, Verſ. 9. [Rex Darius propoſuit edictum] Septuaginta; [iuſſit ſcribi decretum.] Pagninus; [Deſcripſit Scripturam] Hinc apud Iſai. cap. 33. Verſ. 22. dicitur: [Legiſer noſter;] Proprie, Scriptor, aut, præſcriptor legum, & conſtitutor iuris. Tandem quod hac [ſcribendi] ratione firma, & perpetua, & vt ita loquar, iuridica ſcribi præcepit Deus, [Diligenter exarari,] vertitur ab Interprete, & memoriæ, atque poſteritati commendari oportere Iſai. 30. 8 [Scribe * ſuper buxum;] (attente, & per otium ſcribe. Septuaginta; [ſedens ſcribe) & in libro diligenter exara illud; & erit in die nouiſſimo in teſtimoniū vſque in æternum.] Ergo hac ratione [ſermones ſuos exarari,] optat Iob, vt ſint poſteris tanquam bene viuendi decreta, & conſtitutiones quæ iam, atq; firma, & fixa ſuæ innocentiæ ad omnem æternitatem teſtimonia.

Scribere pro leges ferentium. Vide quæ diximus c. 13. verſ. 16. num. 3.

LXX.

** Sientare de ſpacio a eſcre vi lo como que lo penſaras, y dibuxaras.*

4 [In libro.] Creſcit hæc eadem firmitas, & perpetuitas rei exaratæ ex adiuncto [libro,] nam liber eſt inſtrumentū publicum, quo res geſtæ Regnio, aut annales, temporaue deſcribuntur a publicis ſcribis, aut notarijs. Sic dicitur [Liber generationis Adam] Geneſ. 5. 1 & [Liber generationis] Ieſu Chriſti, Matth. 1. 1. Quare ad [libri] proprietatem dictum eſt Ieremiæ. 32. 10 [Scripſi in libro, & ſignaui] (vt publica auctoritate muniretur; & deinde) [Dedi Libru * poſſeſſionis Baruc.] Publica igitur fide ſcribi, ſignari, excipi, & conſeruari ſermones ſuos vult Iob, ſed neque hoc contentus, diuturnitatis firmioris aliud votum concipit, quod verſiculo ſequente, ſubiunget.

Liber, perpetuū inſtrumentum.

** El titulo, y eſcrituras.*

5 Sed illud vltimo nunc loco explicandum, quod prima parte ſententiæ proponitur, quos nam [ſermones] in huiuſmodi monumenta referri ad æternitatem cupiat Iob nam ex proprietate vocis originalis, nihil peculiare affertur, niſi [ſermones,] verba, aut eloquia. Varia apud interpretes expoſitio, & reſponſio. Polychron. verba, aut [ſermones,] pro rebus ipſis accipit: [Optat (inquit) res ſuas ſcriptis tradi ſempiternis; Hoc item votum proprie ad ipſius pertinere poteſt ærumnas; illa etiam fortaſſe literarum cupit monumentis commendari, quæ in commune vita, virtuſque verſantur, quarum rerum teſtimonium datum eſt illi diuinitus, cum Deus improbum eum eſſe negauit.] Addit etiam ideo hæc deſideraſſe Iob, [vt poſteris exter patientiæ ſcopus.] tum etiam, [vt vndique, quicquid poteſt, commiſerationis aucupetur;] vel ex aliquo poſteritatis lectore. Forſan hæc olim legiſſe iuuabit, commouebit etiam alicuius pectus, & lector miſerebitur miſerrimi hominis, ad cuius nunc ærumnarū aſpectum ipſi oculati teſtes miſericordiam omnem, atque humanitatem exuerunt. Conſentit in hunc intellectum Philipp. [Hæc (inquit) duraturis in ſæcula apicibus optat inſcribi] Gregorius etiam lib. 14 c. 15. [Cuncta, quæ pertulit ſtylo ferreo, & plumbi lamina ſcripta ſunt, &c.]

Quæſtiūcula, reſponſio.

Prima expoſitio Polychro.

Iobi hiſtoria & ærūna poſterorū miſericordiam allicient.

Philipp.

Gregor.

Secundo commode intelligi per [ſermones] poſſunt, ea omnia, quæ inter diſputādum dixit, nimirum ſe iuſtum eſſe, & immerito grauiſſimis ſupplicijs affectum, vt cum huius controuerſiæ nunc nullum habeat æquum iudicem, ſed contentioſos potius, atque iniquos concertatores, ſi ſuæ innocentiæ defenſio mandetur memoriæ, poſſit tandem poſteritas de veritate iudicare, atque pro illo pronuntiare, qui & modeſtum in diſputando, & conſtantem in aſſerenda veritate ſemper ſe præſtitit.

Secunda expoſitio.

2 Tertio frequentior, & germanior expoſitio, vt ij [ſermones] intelligantur, quos deinde de Fide, & de auctore Reſurrectionis ſubiunget, & de aduentu Domini, præmia, & beatitudinem pro patientia, & labore largituri iuſtis. Sic interpretatur Hieronymus Epiſto. 61. ad Pammach. vbi hoc ipſo teſtimonio vtitur aduerſus errores Ioannis Ieroſolomitani, negantis verum corpus carneum reſurrecturum. ſequuntur communis interpretum; atque contextus ipſe ſic exigit, quamuis alia etiam, quæ diximus, cum hac ipſa interpretandi ratione coniungi debeant: nam cum integram de Deo, & de Reſurrectione, atque de præmio bonorum, & ſupplicio impiorum fidem ſeruauerit, firmamque, & cum charitate coniunctam ſpem in ſuo Redemptore poſuerit, ex hoc teſtatum vult fore poſteris, ſe probe vixiſſe, ac nihil admiſiſſe, de quo iure ab amicis reprehendi, aut redargui potuerit. Et hæc de inſcriptione, & monumento, teſtimonioue inſculpendo. Nunc de forma, & materia ſcribendi atque exarandi ſuos ſermones ad æternitatem.

Hieronym.

XXIIII. Stylo ferreo, aut plumbi lamina; vel celte ſculpantur in ſilice.

1 *Oſſeos quondam Stylos in vſu, nunquam plumbeos.*
2 *Plumbi lamina cuiuſmodi olim. Libri Granatenſes D. Ceſilbonis nunc denuo reperti.*
3 *Quid ſilex, quid petra. Silex ad perpetuitatem. Illuſtratus Moyſes.*
4 *Quid celte, & an legendum certe, pars negatiua aſtruitur.*
5 *Confirmatur, & ſtabilitur pars aſſerens legendum eſſe Celte.*
6 *Celte lego apud Latinos Epitaphium Patafiri.*
7 *Lectio Hebræa examinatur Columnæ duæ filiorum Seth.*
8 *Varia materia librorum apud ſacros, & prophanos.*

Opto (inquam) non ſolum communi aliqua libri materia, aut vulgari ſcribendi ratione meam fidem, ſ 1 reſque meas conteſtatas tranſmitti ad poſteros, ſed diuturniori alio monumento? nam librum papyraceum aut membraneum, aut corticeum arrodere ſolet tinea, & conſumere vetuſtas; ſtylum itaque requiro ferreum, & volumen plumbeum, quæ ſunt ad monimenti perpetuitatem, contra temporum iniuriam exquiſita.

עפרת עפר [Plumbi lamina] in Hebræo non eſt [plumbi lamina,] ſed tantum [in plumbo,] habetq; nomen a puluere [Gophereth, cuius etymologiæ ratio ad itam, de qua loquimur, perpetuitatem facit. Ideo enim Kimhi exiſtimat plūbum ſic appellari, quaſi puluereum; nam cum [cætera metalla puluere conſumantur, & imminuantur, cum in eo ſunt, ſolum plumbū in terra acceſſionem aliquam ſumit.] Quamquā ego veriorem cauſam huius appellationis exiſtimem, quod (vt Plinius ſcribit lib 34 cap. 16) [gignitur in ſumma tellure arenoſa. Ghaphar,] autem ſiminius; & tenuiſſimus puluis eſt, vel quod colore referat cinereum, nam [ghaphar] aut puluerem, aut cinerem ſignificat. quorſum igitur Vulgatus, non [plumbum,] ſed [plumbi laminam] dixit? ſane vt lucem & elegantiam afferret ſententiæ. Nam quid incommodius, quam quod Eugubinus vertit, [ſtylo plumbi;] & Regia cum Pagnino poſt R. Mordokai, [plumbo.] ponentes pro calamo, [plumbum,] & pro charta ſcriptoria [ſilicem?] Quid enim in [ſilice] duriſſimo exarari poſſit molli, & flexibili plumbo? aut quē vſum habere poterit [ſtylus plumbeus] vbi adeſt ferreus? aut vero quiſquam audiuit vnquam ſtylum plumbeum? ferreū, omnes: non ſolum vt exares in ſilice, aut in Adamante, de quo eſt id Ieremiæ 17. 1 [Peccatum Iudæ ſcriptum eſt ſtylo ferreo, in vngue adamantino,] Sed etiam cum in ceratis tabulis ſcribebant; vt illud Ouidij probat.

Vnde dicatur Plumbum apud Hebræos.

Plinius.

Hebraizantes notati.

Stylus ferreus.

Ouid.

Dextra tenet ferrum, vacuam tenet altera ceram.

Offeus pro ſtylo ferreo in vſu fuit apud Romanos, de quo Iſidor. lib 6 c 9 [Græci, & Tuſci primum ferreo in ceris ſcripſerunt, poſtea Romani iuſſerunt, ne graphium ferreum quis haberet, vnde apud ſcribas dicebatur, Ceram ferreo ne cedito. Poſtea inſtitutum, vt in cera oſſibus ſcriberent, ſicut indicat Atta in Satyra dicens]

Stylus oſſeus.

Vertamus vomerem in ceram, mucroneque aremus oſſeo.

Ergo duo ſunt huius ſententiæ membra, duæ item quaſi

Plumbi lamina pro papyro. Plinius.

chartæ cũ duobus calamis scriptorijs: [stylus ferreus,] & [plumbũ,] idest [plumbi lamina] pro charta; [celte] pro calamo, & [silex] pro papyro. Notũ vel imperitissimis, plũbi laminis quondam scriptitari solitum, sic scribente Plinio lib. 13 cap. 11. [Publica monumenta plumbeis voluminibus, mox & priuata linteis confici cœpta, aut ceris.] Ergo crescit oratio, & ex suis sermonibus publica monumenta in plumbi voluminibus confici optat Iob.

2 Sed in [plumbi] hac [lamina,] vnum oõ immerito animaduertendum a nobis, quod non immerito prætermitti potuit ab Hebræo illo apud Caietanum post R. Dauid a Pagnino in Thesauro, & Sixto Senensi lib. 2. Bibliothecæ, verbo, [Liber desideratus a Iob:] in [plumbi lamina] literas ita efformandas, vt vacua literarum spatia excauato in lapide plumbeis illis implerentur, vt magis conspicua scriptura esset; [Alioqui (inquit R. David) si scriptura vacua relinquatur, tandem dispergentur latera sculpturæ.] In hac exponendi ratione, mirifice expressum videas ingenium Hebræorum, minutias, & ineptias in rebus per se planis & serijs consectantium. At, inquis, cum Sixto, adhuc in frontispicio templi Pantheon conspici inscriptionem M. Agrippæ, incisis literis, & sculptis, ex plumbo restitutis.

Caietan & Pag. Sixtus Senensis.

R. David.

Sane sed hoc recens inuentum; illud multo antiquius, quod de plumbeis voluminibus ex Plinio adduximus; quod vt optimum, & conseruandæ rerum insignium memoriæ valde opportunum, ad posteriora etiam sæcula permanauit; nam ipsi Apostolorum discipuli præsertim D. Ctesiphon, & D. Cæcilius, Arabes ambo, & Iacobi Apostoli discipuli apud Granatam, sacros illos libros, ex Iacobi, & Apostolorum doctrina exceptos, arte mirifica, lingua Arabica, characteribus minutissimis in plumbeis laminis exararunt, compaginaruntque minutissima folia inserentes vnico æreo filo ad sempiternam hominum memoriam qui nuper, anno videlicet nonagesimo quinto, ingenti Granatensis vrbis, ac totius nostræ Bæticæ felicitate, & lætitia inuenti sunt in monte illo, quem Vallem paradisi nominant, super Daurum fluuium, ad latus regionis Albaizinæ ad hunc vero diem, decem & nouem libri omnino sunt, simul cum Reliquijs Sanctorum Ctesiphonis, ac Cæcilij, & horum discipulorum; quorum aliquis tria folia plumbea instar volæ manus, alius quinque, aliquis etiam vnum atque viginti folia complectitur; vnus de [Prouidentia] inscribitur; de [Essentia Dei] alter; alius etiam [Fundamentum ecclesiæ;] ac similiter cæteri omnes pretiosis titulis decorantur. Illos apud se retinet illustrissimus Archiepiscopus Granatensis Dominus Petrus de Castro, & Quiñones, dum maius aliquid, & honorificentius summus Pontifex de huiusmodi thesauro statuit. In his plumbeis laminis, vt testantur, qui attente illas sæpe contemplati sunt, videtur vsus styli ferrei: oportuit enim esse ferreum, & bene acuminatum, quo minutissimi ad miraculum characteres in plumbo efformati, & excauati sunt.

Vera scribendi ratio in plumbi lamina.

Granatenses Patroni, & Martyres.

Plumbei libri Granatenses.

D. Petrus de Castro Archiepisc. Granatēsis.

3 נצב

צור

[Aut celte sculpantur in silice.] Excreuit in hac particula tandem desiderium Iob, ad suorum sermonum memoriæ diuturnitatem, [sculpantur,] incidantur, excauentur. & est vox propriæ conueniens in lapidicinas, ex quibus eruuntur, & præciduntur marmora, & lapides. In [silice,] in petra fortissima, atque durissima, & ex qua possit commode confici instrumentum instar gladij; sic enim exigit originalis vox; vt per hanc ipsam vocem significatur Exodi 4. 25 [Tulit ergo Sephora acutissimam petrã.] In originali enim tantum est; [tulit petram.] Est etiam petra quæ attrita emittat scintillas. Quare cum Isai. 5. 28 tantum in Hebræo, & Græco, [Vngulæ equorum eius, vt petra;] eleganter interpres dixit, Vngulæ equorum eius, vt silex,] qui est petra durissima, & propterea apta, vt efformetur in gladium, & in tenuissimam aciem, atque vi attrita ignescat, & scintillet: tum etiam vt cum tempore ipso de æternitate certare possit. Quare hoc loco, cum interpres non [petram,] sed [silicem] dixit, sapienter fecit, & ad subiectam materiam opportune, nam de [silicibus] scribens Plinius lib. 36 cap. 22. [In monumenta (inquit) scalpti contra vetustatem quoque incorrupti permanent.] & sicut Quinctilian. lib. 10. c. 3. de tabellis scriptorijs dixit; [scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi,] cum scribuntur, quæ deleri, & corrigi possunt: ita quod deleri nulla ratione debet, in silice scribi oportet, in quo difficillima sit ratio delendi.

Silex cuiusmodi petra.

Plinius. Silices incorrupti. Quinctil.

De lectione Latina, vtra verior, & castigatior, Certe, an Celte, & de lectione Hebræa.

4 Tota iam controuersia de [Celte] est, & de lectione Latina, quibusdam [Celte,] alijs legentibus [Certe,] & plerisque existimantibus correctiorem lectionem esse [Certe,] & non nisi inepti scriptoris, aut corrupti alicuius correctoris vitio irrepsisse [Celte.] Ex his est Franciscus Lucas in suis Notationibus, asseritque in tredecim manu scriptis codicibus suis legisse [Certe.] Addo ego etiam codicem manu scriptum valde paruum, valdeque antiquum ex Bibliotheca Hispalēsi Benedicti Ariæ Montani, quem is moriens testamento legauit Regiæ Bibliothecæ Escorialis Cœnobij. Atque etiam nunc est in eadem Montani Bibliotheca apud fratres militaris ordinis Sancti Iacobi Hispalensis, codex excussus Nurembergæ anno 1475 eiusdem lectionis. Addit etiam Franciscus Lucas Biblia Hentenij, Parisiensia, Moguntina, Quenteliana, & Complutensia. Pro eadem lectione citat Robertus Stephanus ad marginem suorum Bibliorum Parisiensium codicem S. Dionysij Oblongum, & Latum, & S. Germani oblongum, & latum paruum. Titelmannus quoque vehementer in [Celte] inuehitur, quam lectionem asserit esse [corruptam, indoctam, figmentum nouitium, & somnium dictionarij barbarorũ] (quibus verbis notat Mammotrectũ dicentem; [Celtem esse instrumentum ferreum conueniens ad sculpendum) & non tantũ Hieronymo, Philippo, Gregorio, sed & ijs, qui multo posterius, scripserunt, Diuo Bonauenturæ, Thomæ, Lyrano incognitam.] Ioannes Mercerus asserit, dictionem [Celte esse eo loci nihili, per ignorãtiam temporum vsq; in hodiernum corruptam ex Certe, vt vetustiora exẽplaria habent.] Glossa interlinealis [Certe] habet; Ordinaria etiam, cum [stylum ferreum, plumbeum, & silicem] mystice tractet, at [Celte] non meminit, non ob aliam sane caussam, quam quod non legerit.

Vitiosæ lectionis confirmatio.

Franciscus Lucas.

Robert. Stephan.

Titelm.

Mercerus in radice עַד

Glossa.

5 Ex altera parte sunt sedecim item manu scripta adducta a Francisco Luca, quæ legunt [Celte.] Addo ego quinque alia spectatæ antiquitatis, ex quibus tria sunt in insigni bibliotheca ecclesiæ Hispalensis, quam illi reliquit vir clarissimus Columbus, omnium omnis doctrinæ librorum copia, & varietate refertissimam; duo reliqua apud nos sunt, vnum in domo professa Hispalensi nostræ Societatis; alterum in hoc ipso nostro Diui Ermenegildi Collegio. Duo item alia manuscripta reperiuntur in Bibliotheca Benedicti Ariæ Montani, in suo ordinis cœnobio Hispalensi; alterum quinque tomis constat decoratum, & munitum Regijs insignibus; alterum item, sed paruulum, non minus tamen antiquum, quod a sciolo quopiam corrigere hunc locum tentante, corruptum est, nam cum [Certe] legat, macula ipsa, & abrasa charta prodit manifeste corruptorem, atq; primam lectionem fuisse [Celte.] Videtur sane Gregorius sic legisse, Richardus quoque Pampolitanus, & Hugo Carensis, Magnus quoque Albertus qui ait; [Celte esse nomen indeclinabile designans instrumentum cæmentarij, quo lapides scalpuntur durissimi.] Sequitur Hugo Cardinalis, videturq; idem placuisse Dionysio; & constans semper fuit ea lectio in textu Glossæ Ordinariæ, vel ex eo tempore, quo edita est Interlinealis. Biblia, quæ habent notationes Ioannis Benedicti, cuiuscumque impressionis fuerint, eandem retinent; sicut & pulcherrima illa Parisiensia Roberti Stephani excussa anno. 1540. necnon correctissima illa, quæ cum versione Tygurina, & Vatabli annotationibus postea excussa sunt anno 1545. quæ item maximis characteribus, æque ac sumptibus Lugduni edidit Gryphius anno 1550. Illa etiam antiquiora sunt, eiusdemque Lectionis, quæ in prægrandibus chartis excudit Conradus Suueynhein Romæ anno 1471. quæ nobis suppeditauit Bibliotheca Hispalensis Collegij Diui Thomæ Aquinatis. habuimus etiam ex Hispalensi Bibliotheca Columbi, quæ Neapoli excudit Matthias Morauus sub Rege Ferdinando anno 1476, & quæ Venetijs elaborauit Simon Beuilaqua, ann. 1498. eademque lectio reperitur in permagnis, æque ac peruetustis Cõcordantijs, quas Nurembergæ edidit Antonius Kobrerger ann. 1485. idemque sane transtulerunt vulgaria illa Italica, quæ impressit Venetijs Ioannes Ragazus ann. 1489. hoc verborum tenore; *Cu me da che fiano scritti nel libro col stilo del ferro, & ne la lamina de piombo,*

Varia lectio probatur, & defenditur.

Bibliotheca Hispalēsis Colũbi.

Septem M. S Hispalensia.

Gregor. Richardus. Hugo. Carensis. Alb. M Hugo Card. Dionys.

Antiqua Bibliorũ impressiones.

piombo, ò vero col ſcalpello di ferro ſinno ſcolpiti ne la dura pietra. Hanc quoque præfert alteri Marianus Victorius in ſcholijs ſuper Epiſtolam Hieronymi 61 ad Pammachium Tomo ſecundo. quam lectionem aſſerit fuiſſe antiquorum. [Neque ſpernenda (inquit) eſt tot peritiſſimorum hominum, quales fuerunt Septuaginta, totque etiam temporum, & ita vbique terrarum peruulgata expoſitio.] Recte; ſed vnum illud, ſic legiſſe Septuaginta, miror: nam illi, neque [Certe] neque [Celte] habent, vt ſtatim videbimus. Sed rei huius confirmatio ſolida petitur ex lectione Vaticana, quam & antiquam Latinam, & correctiorem eſſe, iam non eſt ſub iudice, ſed ipſius ſummi iudicis Pontificis iudicio pronuntiatum, & conſtitutum. Hæc (inquam) [Celte] habet. Nulla igitur certior, antiquiorve, nihil propterea apud nos antiquius, quam vt illam ipſam retineamus, & tueamur.

Marianus Victorius.

6 Sed quid rei [Celte] ſit, res ipſa, [Silicis,] & ſcribendi aperte declarat eſſe ſcalptorum, aut ſculptorum inſtrumentum; nos addita ſyllaba vocamus [Sinzel;] Latini, [Cælum] a cælando. Quare [Cælum] Praxitelis celebrat aliquando Papinius in Hercule Epitrapezio.

— Laboriferi venant, quæ marmora cælo Praxitelis.

Statius lib. 4. Sylu. 6.

Sed, & vox [Celte] legitur in Epitaphio illo Sertij Polenſis Paraſiti, quod in lapide incitum eſt, vt ipſum de ſe teſtatur, & non inutile viſum eſt ex deſcriptione Ortographiæ Aldinæ huc adſcribere, quod ſimilem quandam gradationem, & incrementum habere videatur, ſicut locus hic Iob, quanquam in re longe diſſimili, & deridicula.

** ** **

Paraſiti Epitaphium.

HÆC OLIM SVA VOLVNTAS, VOLENTES VOS LEGERE HOC SCRIPTVM. VAH QVID LOQVOR? IMMO SCVLPTVM. QVAM ÆGRE VERITAS ADHVC SE MECVM CONCILIAT. NAM NEQVE HIC ATRAMENTVM, VEL PAPYRVS, AVT MEMBRANA VLLA ADHVC, SED MALLEOLO, ET CELTE LITERATVS SILEX, SILENS ADHVC QVID HIC LATET ** LATE. **

7 עַד לָעַד Ergo cum de antiqua, & vera lectione Latina conſtet, non conferenda eſt cum Hebræa. Hæc pro noſtro [Celte] habet [Laghad] eſt autem dictio [Ghad] frequens in Scripturis, pro [Vſque; ad æternum; iugiter; in futurum; ſatis;] nam his modis omnibus verti ſolet a Vulgato; & ſi de tempore dicantur, perpetuitatem ſignificant. Quare ſequentes textum Hebræum cum Chaldæo legunt; [In perpetuum ſculpantur in ſilice:] Septuaginta, [In ſæculum;] paulo ſecus Auguſtinus, qui legit, [Aut in teſtimonium in petris ſculpantur.] ſenſus idem, videlicet, in teſtimonium ſempiternum. Interpres particulam hanc præterijt, quoniam res ipſa [ſilicis] perpetuitatem ſonabat, & [ſilici] ſuum ſtylum admouit, vt duo per ſe membra huius ſententiæ diſtingueret, atque diuerſum eſſe ſtylum, quo in plumbo, & quo in marmore ſcribitur, indicaret.

LXX, Auguſt.

Multiplex priſcorum ſcribendi ratio, multiplex item, in qua ſcriptitarent, materia.

Hinc ſane duo licet colligere; alterum, dum Iob deſiderat ſuorum [Sermonum] monumentum aliquod, vel plumbeum, vel lapideum, videri reſpexiſſe ad duas illas antiquiſſimas columnas, quas filij Seth ad poſteritatem diſciplinarum tum Naturalium, tum Theologiæ, & fidem venturus Mediatoris fecerunt ahæneam vnam, contra aquæ vim; lateritiam alteram, aut lapideam contra ignem. Audierant nimirum (vt Ioſephus ait) Adamum ceciniſſe vniuerſalem rerum interitum, vnum incendio, diluuio alterum. Scio in Ioſepho legi; [columnam vnam lapideam, alteram lateritiam.] Sed tamen alteram æream fuiſſe, idoneorum auctorum teſtimonijs aliquando confirmauimus. Non aliter Iob plumbeam laminam contra elluuiones, ſiliceam, aut lapideam contra ignem deſiderare videtur, ne vnquam ſuorum ſermonum monumentum temporum iniuria deficiatur.

Columnæ filiorũ Seth cuiuſmodi fuerunt.

Ioſeph. lib. 1. cap. 3.

Alterum, indicari a Iob fere omnes ſcribendi rationes, quæ vnquam in vſu fuerunt mortalibus; nam quattuor omnino deſignat; Primã communem aliquam, & deinde priuatam, cum ait, vt [ſcribantur ſermones, &c.] Secũdam firmiorem aliam, & diuturniorem ad publica monumẽta, Tertiam in [plumbi lamina,] aut ærea quacumque alia materia. Quartam in [ſilice,] aut lapide aliquo. Ad primam quidem reducuntur vulgares illæ, & communes ſcribendi rationes in folijs arborum, libris, aut codicibus. Apud Plin. legitur; [In palmarum folijs primo ſcriptitatum.] corrigit Guillandinus, [In maluarum folijs.] quod & Iſidori teſtimonio conſtat lib. 6. Etymolog. c. 13. adducentis antiqui poetæ Cinnæ antiquos verſus; 8

Plinius. Guillãdin. Iſidorus.

Hæc tibi Arateis multum inuigilata lucernis
Carmina, queis ignes nouimus aerios:
Leuis in aridulo maluæ deſcripta libello,
Pruſiaca vexi munera nauicula.

Vide Alex. lib. 2. c. 30.

Fuerunt libri Lintei, quorum meminit Liuius Decad. 1. Libr. 4. atque Vopiſcus in Aureliano. Deinde Ceræ, aut ceratæ tabulæ; appellabantur illæ Schedæ, quæ proprie ſunt aſſeres, ſeu tabellæ ſectiles, ſed rudes, & impolitæ, quæ deinde expolitæ, & læuigatæ, cera obducebantur. Plinius lib. 10. cap. 3 Appellat item Iſidorus lib. 17 cap 4. [Scandulas,] vel [Sandulas,] vel [Scindulas,] quæ erant paruæ tabellæ ex maioribus arborum truncis in partias laminas ſectæ. Hi autem appellantur [Pugillares,] quod ſtylo pungerentur; & fuiſſe ante Troiana tempora ex Homeri teſtimonio probat Plin. Sed cum in alijs, tum in Buxo cerato ſcriptitatum, teſtes ſunt Propertius lib 3.

Lintei Libri, Ceræ. Liuius. Vopiſcus. Plinius. Iſidorus.

Vulgari buxo ſordida cera fuit.

Propertius.

Tum etiam Prudentius in deſcriptione ſupplicij Caſſiani Martyris; qui Ludimagiſter puerorum fuerat;

Præfuerat ſtudijs puerilibus, & grege multo
Septus, magiſter litterarum ſederat.

Prudentius in Peri Stephan. Hy. 9.

Deinde ipſis pueris ſtylis configendus traditur.

Coniiciunt alij pugilles, inque ora tabellas
Frangunt; reliſa fronte lignum diſſilit.
Buxa crepant cerata genis impacta cruentis,
Rubetque ab ictu curua tumens pagina.

Sed de multiplici pugillarium forma plura Guillandinus ſuo commentario de Papyro memb. 3. Deinde ſcriptitatum in Pergamenis, de quo ſic Iſid. lib. 6. c. 11. [Pergameni Reges, cum charta indigerent, membranas primum excogitauerunt, & membranæ dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur.] Meminit eiuſdem rei, atque inuenti Hieronymus Epiſtola ad Chromatium. Harum vſus antiquiſſimus ante Ptolemaicos, & Attalicos Reges (repugnãte licet Plinio, & Varrone) teſtimonio Herodoti, qui lib. 5. ſcribit; [Iones, qui literas a Phœnicibus diſcendo acceperant, priſca conſuetudine byblos appellãt pelles quod aliquãdo penuria librorum, hoc eſt ſcirporum, pellibus caprinis, ouillisq; vtebantur: adhuc quoq; ad meam vſq; memoriam, multi barbarorum talibus in pellibus ſcribunt.]

Guillandinus. Pergamena charta. Herodot.

In Ebore quoque, Flauius Vopiſcus in Tacito; [Habet Bibliotheca Vlpia in armario ſexto librum Elephantinũ, in quo hoc Senatuſconſultum perſcriptum eſt, cui Tacitus ipſe manu ſua ſubſcripſit, nam diu hæc Senatuſconſulta, quæ ad Principes pertinebant in libris Elephantinis ſcribebatur.] Atque hos Vlpianus lib. 32. Pandect. cap 5. eboreos vocat; cuius hæc ſunt verba; [Librorum appellatione continentur omnia volumina ſiue in charta, ſiue in membrana ſint, ſiue in quauis alia materia. Sed, & hinc Phylira, aut tilia, vt nonnulli conficiunt, aut in aliquo corio, idem erit dicendum: quod ſi in codicibus ſint membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis, an debeantur, videamus.]

Eburnea tabula. Vopiſcus. Vlpianus.

Eboris meminerunt Hierony. Epiſt ad Letam, [Fiant] (inquit pro inſtitutione filiæ) [literæ, vel buxeæ, vel eburneæ, & ſuis nominibus appellentur, & luſus ipſe eruditio ſit.] Martialis quoque lib. 14 Apoph 3 5 6. 7. 8. multiplicem Pugillarium materiam notans, ait; de Citreis;

Hieronym. Martialis.

Secta niſi in tenues eſſemus ligna tabellas,
Eſſemus Lybici nobile dentis onus. Deinde;
Languida ne triſtes obſcurent lumina ceræ,
Nigra tibi niueum littera pingat ebur.

Vbi vides non ſolum ſcribi ſolere in ebore cerato, ſed etiam in ebore mundo; ſicut & in Citreo, & in Buxeo. nam hæ materiæ aptiſſimæ ſunt ad excipiendum, & concipien-

cipiendum attramentum Sed quod Vlpianus[Phyllræ]meminit, ſerendum, Phylira, & [Tilia] non ſolum eſſe nomen arboris, ſed etiam tenuiorum membranarum inter lignū, & corticem latitantium. ſic enim Plin. lib. 16.c.14 quod eſt de Tilia arbore; [Inter corticem, & lignum tenues tunicæ multiplici membrana, e quibus vincula, tiliæ vocantur, tenuiſſimæ earum Phyliræ.

Saphirinus liber.

In Saphiro quoque Dei digito ſcripta fuit Lex, de quo nonnihil indicabimus inferius cap 28.;cum de Saphiro dixerimus. Similiterque in lapidibus Onychinis, & alijs 10 gemmis Superhumeralis, & Rationalis ſcripta ſunt nomina duodecim Tribuum. ſunt videlicet multæ gemmæ ad ſcalpendum, & ſcribendum idoneæ. Ærea quoque lamina ſcribendo idonea materia fuit præſertim rebus grauiſſimis, & ad ſempiternam memoriam conſeruandis, vt teſtatur Plinius lib. 34. cap.9. [Vſus æris ad perpetuitatem monumentorum iam pridem translatus eſt, tabulis æreis, in quibus publicæ conſtitutiones inciduntur.] Legum item, & fœderum, quæ in tabulis æreis ſcripta aſſeruabantur in Capitolio, meminerunt Polybius lib.3. Cicero in Catilinam. Liuius Decad 4 libri tertij. Decad.1. & libri ſecundi, fœdus ictum cum Latinis, fuiſſe inſculptum in ænea columna. & 1.Machabæorum cap 8 22 [Reſcripſerūt Romani In tabulis æreis, & miſerunt in Ieruſalem, vt eſſet apud illos memoriale pacis, & ſocietatis.] & ſimiliter cap. 15.23. [Scripſerunt ad Simonem in tabulis æreis Spartani, vt renouarent amicitias, & ſocietatem, & ſimiliter Romani deſcripſerunt in tabulis æreis, & poſuerunt in titulis in mõte Sion.] Sed his omnibus antiquior Plato in Minoe ſcribit; Talum apud Cretenſes tempore Minois, & Rhadamanti circumtuliſſe per totam inſulam tabulas æreas, in quibus leges erant inſculptæ, vnde etiam Æreus nominatus eſt. Leges quoque Duodecim Tabularum exceptæ ex legibus Solonis, quæ axibus ligneis continebantur, inciſæ fuerunt in ære, atque in foro propoſitæ.

Ærea tabula. Plinius. Cicero. Liuius. Polybius. Plinius. Polybius. Liuius. Plato. Leges duodecim tabularum.

Inteſtina quoque animalium libro, & ſcribendo materiam præbuerunt; Nam Conſtantinopoli, regnante Baſilisco, in maximo incendio conflagraſſe bibliothecam, in qua erant centum viginti millia librorum, inter quos fuiſſe inteſtinum Draconis longitudine pedum centum viginti, habens inſcriptam literis aureis Iliadem, & Odyſſeam Homeri, ſcribunt Cedrenus in compendio hiſtoriarum. Zonaras tom.3. annalium, Gyllius in Topographia Conſtantinopolis.

Inteſtinum Draconis. Cedrenus. Zonaras. Gyllius.

Denique in antiqua Papyro ſcriptum eſt, de qua Plinius lib.13.c.11. [Præparantur ex papyro chartæ diuiſo acu in prætenues, ſed quam latiſſimas phyliras] Quæ etiam forte ſunt [Vaſa] illa [papyri,] quorū Iſaias meminit, c.18.2. ſcribens contra Æthiopiam Ægypti orientalem; [Quæ mittit in mare legatos, & in vaſis papyri ſuper aquas] vbi licet per [Papyri vaſa] plerique intelligant ipſa nauigia, quæ ex papyro fiebāt; quare Plinius lib 7.cap.22. appellat [Naues papyraceas,] cuiuſmodi etiam videtur fuiſſe iuncea illa capſella, in qua expoſitus eſt Moyſes infantulus; At Septuaginta legunt: [Qui mittit in mari obſides, & Epiſtolas biblinas ſuper aquas.] Fuerunt enim illæ chartæ papyraceæ multo antiquiores Ptolemeo Philadelpho, contra quam Varro exiſtimauit. Qua de re erudite, & copioſe ſcripſit Melchior Guillandinus in ſua papyro, hoc eſt, in [Commentarijs ad tria Plinij capita de papyro.] Denique iam papyrus noſtra non eſt aliud, quam detrita, contuſaque linteola, arte, & induſtria macerata, & conglutinata, diductaque in tenuiſſima folia. Atque inter has omnes librorum materias, ſi diuturnitatem ſpectes, non eſt vltima [Plumbi lamina,] & forte nulli ſecunda.

Vaſa papyri quæ. Plinius. LXX. Varro. lapſus. Guillandinus.

XXV. Scio enim quod Redemptor meus viuit; & in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum.

1 *Scientia hæc Iobi cuiuſmodi fuerit. Fides alijs ſcientijs ſuperior, ſola Viſione beata inferior claritate. Illuſtratus Moyſes.*
2 *Redemptor, Redimere. Populus adquiſitionis. Illuſtratus Iſaias.*
3 *Deus diuendens ſeruos improbos alienat, ex Iſaia: Redimens item copioſe apud Dauid.*
4 *Redemptor proprie Chriſtus. Explicatus Paulus.*
5 *Gratis ne, an pretio nos redimit Chriſtus? Soluta quæſtio ex Iſaia, & Petro.*
6 *Pronomina. Meus, Tuus, &c. amatoria. Syri augmentum, & omnium captatores.*
7 *Ex Deo viuente Iuſti beatam vitam ſibi pollicentur. Explicati Ezechiel, & Mattheus.*
8 *Argumentatio Pauli. Nos viuere ex Dei vita Deus vitam ſuam iuramento interponens.*
9 *Iob ſatiens in Chriſtum reſurgentem. Explicatus Paulus.*

QVæ difficultates aduerſus Vulgatam huius loci Lectionem ab Hebraizantibus excitantur, eæ vel emollientur, vel infringentur facilius, ſi ſuo quamque loco ſigillatim explicemus, ne ſimul omnes eximiam harum ſententiarum dulcedinem variarum opinionum, ac Lectionum multitudine obruant, aut aſperitate, & ariditate exogant, & exhauriant. [Scio enim] Plena ſunt aſſeueratione ſingula ſententiæ verba; & opportune; nam hæc eſt prima illius inſtrumenti publici ſententia, & primum libri ſcribendi caput, primum etiam totius pietatis, & ſanctitatis fundamentum, Dei, atq; Mediatoris notius, & Redemptoris fides: propterea peculiari aſſertione, & conteſtatione proponenda fuit. Illud [enim,] quamuis non primo loco poſitum more Latinorum, ſed Hebræis tamen initio ſententiæ ſeruit affirmationi, ſicut & [Vau,] quod ſubeſt in Hebræo, & reddi poteſt, [Et ego ſcio,] in eodem ſenſu, [Certe ſcio.] Pronomen præterea, quod in Hebræo eſt, aſſeuerationem, & emphaſim habet, atque in verbum coniunctum refundit vim ſignificationis [Ego ſcio;] Certo noui, peculiari, & mihi bene familiari ſcientia, tam certa, quam ſi oculis haurirem aut ipſo experimēto didiciſſem. Verbum originale [ſciendi,] aut cognoſcendi, omnem dubitationem excludit, & affert certam quandam, atque firmam mentis ad hæſionem ad rem ſatis, ſuperque exploratam. Geneſ.48.19 [Scio fili mi ſcio,] nam videbatur Iacob filio ſuo Ioſeph per errorem caligantium luminum, [Commutaſſe manus,] cum benediceret Ephraim, & Manaſſe, ſed ille aſſerit ſe ita videre, & prudenter agere manibus, ac ſi prudentia, & oculi ineſſent manibus. Sic enim vbi nos legimus hoc loco de Iacob: [Commutās manus;] Onkelus dixit: [Prudenter egit manibus.] Sic Deus, quę in humanis ſua immutabili, & infallibili ſcientia, quam dicunt Viſionis, cognoſcere dicitur, hac ipſa voce originali, [ſcire,] & [cognoſcere,] dicitur, quaſi exprimentaliter. Pſal.138 2. [Tu cognouiſti ſeſſionē meam, & reſurrectionem meam.] & Gen.22.12. [Nunc cognoui, quod timeas Dominū.] & quæ ſupernaturali cognitione nouit homo, hac ſcientia cognoſcere dicitur Deut.4.33 1.Reg.3.7. Pſal. 143.3. alijs etiam locis. Fidei quidem cognitio, & obſcura hæc ſcientia Diuinorum, ſola Viſione beata inferior eſt claritate, æqualis certitudine, reliquis omnibus alijs ſcientijs longe ſuperior, atque certior. 1

Cognitio, & Fides notitiæ Mediatoris. Copula Hebræorum aſſerens. ו Prima perſona Emphaſi conſcia. ידע Verbum cognoſcendi excludit omnem dubitationem. Onkel. Scientia Viſionis, quo verbo ſignificetur. Fidei cognitio qualis.

[Redemptor meus.] Vnū ex Dei nominibus; Qui redimet me a malis omnibus, ab interitu, & morte, ſecundum illud Iſaiæ 63 16. [Tu Domine pater noſter,] (creator, auctor) Redemptor noſter a ſæculo] (ideſt, iam inde ex quo aſſerti olim ſumus ex captiuitate Ægyptiaca,) [nomen tuum.] ſicut etiam Hoſeæ cap 12.13 per vocem illam, [Dominus,] proprie dicitur; [Ego Dominus] (qui te ab iniquo poſſeſſore comparaui) [Deus tuus ex terra Ægypti Redimere] vero ex proprietate vocis eſt, rem quaſi abalienatā, & deuolutam ad alium poſſeſſorem, aſſerere, & vendicare, & quod ſuum olim fuerat, iterum ad ſe transferre emptione repetita. Emiſſe nos videtur Deus iure, & titulo creationis, & conſeruationis; nam Creator creaturæ Dominus eſt, non minus quam herus emptitij ſerui. Propterea dicitur Sapientiæ 16 23 [Creatura factori deſeruiens.] & Deuteron.32.6. [Numquid non ipſe eſt pater (creator) tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creauit te?] Sic dicitur [Pater (auctor, & creator,) & Dominus cœli, & terræ,] Matth. 11.25. Sed non tam vult Deus dici Emptor, aut comparator noſtri propter ius creationis, quam propter ingentia alia beneficia, & paternæ Prouidentiæ, atque fortitudinis prælata facinora propter ſuum populum ſibi comparandum ab alienis poſſeſſoribus edita. Quare vocat, [Sion populum acquiſitionis, 1.Petri 2. 9. & [Peculium de cunctis gentibus, Exod.19 5. ſubiungitque ſtatim: [Mea eſt enim omnis terra] ideſt, quamuis dominus ſim terræ vniuerſæ, ſed vnicum tamen populum peculiari beneficio, quaſi pretio coemptum, meum & eſſe, & dici volui, ita vt ſi domi- 2

Redemptor vnū ex Dei nominibus. גאל Redimere quid. Creator eſt creaturæ Dominus. Populus acquiſitionis Deo maxime charus.

si dominus non essem huius vniuersitatis, at propter singularia beneficia, & demeruissem, & coemere potuissem istum mihi populum. Est hoc quoque gloriosum Deo; quod æmulari quoque conatur Reges terræ, vt non tam gaudeant se dominos dici hæreditariæ ditionis, quam nullo negotio, nullo pretio compararunt, quam peculiaris alicuius Prouinciæ propria virtute, & industria, aut etiã pretio ingentis difficultatis Acquisitores, & comparatores; in eoq; populo Acquisitionis mirifice sibi complacent. Hoc [Conquisitoris] cognomen legimus in hac nostra Hispalensi arce, in illo Petri Regis cognomento Crudelis, elogio quod est in interiori vestibulo, è regione Portæ Venationis, perantiqua literarum forma.

Conquisitoris cognomẽ in Arce Hispalensi.

El muy Alto, e muy Noble, e muy Poderoso, e muy Conquiridor Don Pedro Rey de Castilla, e Leon mando fazer estos Alcaçares, e estos Palacios, e estas Portadas, que fue feco en la Era de Mill e quatrocientos, e quatro Años.

Regium igitur est hoc [Acquisitoris,] vel [Conquisitoris,] siue, quod idem est, Redemptoris, cognomen, imo diuinum.

Sed contumacem, & improbum seruum vendit aliquãdo Deus, & vexandum tradit sæuis, & barbaris possessoribus, nimirum hostibus, supplicijs, calamitatibus; non quod Deus redacta ex mancipio pecunia opus habeat, sed vt improbus seruus agnoscat tandem, [Distantiam seruitutis Dei, & seruitutis Regni terrarum.] Nam sic ait Deus, [Gratis venundati estis.] Sic Isaias 50. 1. [Quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis.] q.d. neque habeo creditorem, cui debeam satisfacere, neque obstrictus sum exteris gentibus, quibus soluendo non sim, nisi seruos meos, & suppellectilem domesticam venalem proponam: sed vestra contumacia in causa est, vt domo eiectos supplicijs, & hostibus tradiderim.

Quorsum Deus vendat suũ populũ hostibus.
2. Paral. 12
Isa. 52. 3.

Quod si iterum Deus suos ad se transferat, & a durissima peccati, & suppliciorum seruitute asserat, iam nunc [Redimere] dicitur, & quasi iterum emere, regenerationis, & recreationis, ac Redemptionis beneficio. Hinc [Redimere] in sacro sermone, idem est, quod liberare a malis, & ab impugnatione hostium, quibus obstricti, & subditi, tanquam serui, tenebantur. Ieremias 15. 21. [Liberabo te de manu pessimorum, & redimam te de manu fortium] & Psal. 192. 7. [Apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio] idest, Deus solet abunde, copiose, frequenter, liberare ex aduersitatibus. Sed quale nam tandem [Redemptoris] munus sit, & quam cumulate ille solus explere Redemptionis rem, atque nomen possit, docet nos ille Isaiæ 41. 8. locus; [Tu Israel, serue meus Iacob, quem elegi, semen Abraham amici mei] (amicitiæ, & beneuolentiæ iure, & incredibilium beneficiorum pollere obstrinxi mihi, & coemi peculiares seruos. Beata porro seruitus, quæ commune habet cum amicitia nomen. Beati serui illi, quos Dominus [amicos] dicit!) In quo apprehendi te ab extremis terræ] (Apprehẽdi, inquam, & quasi manu cœpit Abraham, atque in eo posteri omnes æstimãtur quasi manu capti, non iure belli, sed summa pace, atque charitate. Sed quàm nobile, quam fortunatum mancipium, quod, cum a victore manu capiatur, non trahitur manibus post terga reuinctis ad peregrinam regionem, in qua illi, sicut in exilio, peregre viuendum sit, atque seruiẽda seruitus durissima; sed manu ducitur ad terram, quæ illi sola patria promittitur, bonis omnibus refertissima; atque huius regionis indigenæ dantur illi serui in perpetuum) [a longinquis eius vocaui te, & dixi tibi, seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te.] (nunquam te venalem exponam amplius, nec tradam in manium [Dominorum crudelium;] quod si adhuc te possessum deplores ab iniquis, & sæuissimis hostibus, tamen asseram nunc in meam potestatem, & domum, & omnia optimi Redemptoris officia præstabo, quę deinde enumerat) [Ne timeas, quia ego tecum sum, ne declinet:] (supple, in te oculos, neque ad vires tuas attendas, sed ad meum robur) [confortaui te, & auxiliator sum tui, & suscepi te dextera iusti mei. Ecce cõfundentur, & erubescent omnes, qui pugnat aduersum te] (vt te bello capiant) [erunt quasi non sint, &c. ego Redemptor tuus, Sanctus Israel.]

Redimere, quid sit.
Beatũ est, Dei seruũ simul et amicũ esse.
Fiducia cõcepta de Redemptoris potentia, & bonitate.

Non aliter profecto confortatus Iob, non declinabat in suam infirmitatem oculos, sed diuinæ virtutis fiducia se erigebat, atque intuens in [Redemptoris] sui vitam immortalem, qui potens erat seruum suum, è potestate calamitatum asserere, immortalis se Resurrectionis, & vitæ solatio fulciebat.

Sed cum [Redemptorem suum] nominat, vel ex ipsa etiam vocis proprietate, ad filium Dei profecto respexit, in quem [Redemptoris] nomen, & officium mirifice conuenit. nam [Redimere] non solum est, communi, aut vulgari tantum ratione emere; verum etiam asserere, & vendicare aliquid, vel ab iniquo, vel alieno possessore iure propinquitatis; quare Redemptori, atque Propinquo commune in Hebræo nomen est; sicut Booz dixit ad Ruth cap. 3. 12. [Nec abnuo me propinquum, sed est alius me propinquior. Si te voluerit propinquitatis iure retinere, bene res acta est; sin autem ille noluerit, ego te absque vlla dubitatione suscipiam.] Non solum autem erat Ruth redimenda, & ducenda in vxorem, sed etiam emendus ager, vt cap 4. dicitur. quem locum eleganter, & proprie legunt Septuaginta; [Vere Redemptor ego sum: & quidem est Redemptor propinquus super me; si redemerit te, bonum redimat. Si autem noluerit redimere te, redimam te ego.] Christus ergo Iesus, [os de ossibus nostris, & caro de carne nostra,] iure consanguinitatis, & propinquitatis suo nos sanguine redemit. Is verissime, ac proprijssime Redemptor est. Hunc intelligo, cum [Redemptoris,] aut Redemptionis nomen in Sacris Literis lego: non cum Rabbinis, atque alijs communi aliqua ratione, & vulgari, & simplici assertorem, aut liberatorem; sed Redemptorem (inquam) iure sanguinis, iure consanguinitatis; in Christo enim (vt Apostolus ait) [Habemus Redemptionem per sanguinem eius.] ita vt [Sanguis] sit Redemptionis ius; idem quoque Redemptionis pretium. Mira Redemptionis humanæ iustitia, ex iure consanguinitatis Hominis Dei Redemptoris! mira quoque Dei misericordia, ex sui profusione sanguinis pro immeritis fratribus, qui [communicauerunt carni, & sanguini.]

4 *Redemptoris nomẽ Filio Dei conueniens.*
Redẽptoris, & Propinqui idẽ nomen.
גואל
LXX.
Ephes. 1. 7.
Heb. 2. 14.

Sed priusquam de Redemptore desinam dicere, vnum illud addam, [si gratis venundatus] est peccator, Redemptor illum redimat propter consanguinitatem, tanquam per rationem redimendi, non per sanguinem fusum, tanquam per Redemptionis pretium. in redimendo enim eodem reddito pretio, res prius vendita recipitur a Redemptore; sed, quæ gratis vendita est, nullo pretio indiget vt redimatur.

5 *Dubitatio nis de modo Redemptionis agẽda, solutio.*

Huius dubitationis difficultatem elucidauit Isaias; [Gratis venundati estis, Et sine argento redimemini.] Hostes nostri, in quorum potestatem, & seruitutem deuenimus, Peccatum, Mors, quorum sumus serui, nullo pretio pro nobis exsoluto, nos emerunt; gratis nos possident; gratis nosmet effecimus illorum seruos. Propterea illi fuerunt iniqui, & iniusti Domini, Tyranni potius. Ergo cum redimimur, sine [argento] quoque redimimur, &, quod ad nos, & ad iniustos possessores attinet, gratis redimimur: nihil enim illis pretij reddendum est, qui nihil pretij dederunt, nihil nos quoque dignum conferere poteramus Tyrannis pro nostra Redemptione. Sic eodem, quo empti sumus pretio, non maiori redimimur. At quoniam diuenditi a Deo eramus in iniquitatibus nostris, nisi pretium pro remittendis iniquitatibus penderetur vero, & legitimo Domino, cuius eramus serui, non reciperet ille nos in suam beneuolentiam, neque ab iniquis possessoribus vendicaret. Ergo indigebamus pretio Redemptionis, non quod Dæmoni, & morti, sed quod Redemptor Deo, & Patri offerret, vt pristinos seruos in domum suam, atque in gratiam reciperet. Sic [non corruptibilibus, auro, & argento redempti sumus, sed pretioso sanguine.]

Isa. 52. 3.
Isa. 50. 1.
1. Petri 1.

Hæ igitur, quæ sequuntur, sunt Redemptionis, atque Redemptoris Leges.

REDEMPTOR

1 PROPINQVVS esto.
2 CONSANGVINITATIS iure redimito.
3 Iniusto POSSESSORI prædam eripito.
4 Huic PRETIVM nullum soluito.
5 SANGVINEM pro Redemptionis pretio vero Domino offerto.

RE-

1 LIBERALITATIS iure felix gaudeto.

REDEMPTVS 2 SERVITVTIS iugum ne iterum sponte suscipito.

3 Deinceps SERVVM te exhibeto OBEDITIONIS AD IVSTITIAM.

6 Hæc cum superno lumine illustratus videt Iob, [Redemptorem] agnoscit, & incredibili charitate complectitur, & adorat; propterea [suum Redemptorem] appellat, qui non Iobi tantum, sed vniuersitatis hominum Redemptor est. Nã voces illæ [Meus, Tuus, Suus,] amatoriæ sunt, & ad singularem dilectionem referuntur, vt aliquando diximus. [Redemptor meus.] quem toto corde, & pectore diligo. Sic Achab beneuolus, atque diligens eorum, quos odisset Deus, ait ad seruos Benadad 3 Reg. 10. 32. [Si adhuc viuit, frater meus est. quod acceperunt viri pro omine (erant videlicet Syri augurijs dediti. & [omen] est augurium ex verbis captatum; erat autem valde amicum verbum, [frater meus.] propter vtramq; vocem: sic illi vtrũque repetunt) [Et festinãtes rapuerunt verbũ ex ore eius, atque dixerunt; Frater tuus Benadad, &c.] Iob quoq; incredibili charitate videtur dicere; si viuit, [Redemptor meus est. Scio] sane, [quod Redemptor meus viuit.] Cũ ait [Redemptorem viuere,] immortalem esse confitetur, Vitam ipsam, & æternæ vitæ, atque bonorum omnium largitorẽ; nam [viuere] incolumitatem affert, atq; vsuram omnium vitæ bonorum q. d. [Redemptor meus viuit,] semper incolumis, semper beatus. [Hauriam] ego [salute a Domino] qui est fons, & promptuarium bonorum omnium, atque vitæ beatæ. [Redimet me a malis.] qui nunquam moritur, quantumuis moriar ego. [Etiam si me occidat, in ipso sperabo;] est Deus [viuens *] mihi satisque superque.

Rom. 6. 16.

Pronomina Meus, Tuus &c. ad charitatẽ pertinent.

Syri Auguriys dediti.

Prou. 8 35.

Psal. 71. 24

Iob 13. 15.

** Biuit me, mi Deus, aurque todos me falte.*

Ex Deo autem [viuente] pollicebantur sibi illius cultores vitam, & felicitatem, propterea enim appellabant Iudæam, Ierusalem præcipue Psal. 26. 19 Psal. 141. 7. Ezech. 26. 20. [terram viuentium,] quod in ea verus, viuens Deus coleretur, atque cultoribus suis vitam, & felicitatem largiretur. Hinc sane videas apud Ezech. cap. 37. reditum ex captiuitate Babylonica in Iudæam comparari cum resurrectione mortuorum, & carceres Babylonicos cum sepulchris; & ossa arida interfectorum cum ipsis Iudæis Babylone detentis, atque vexatis. [Ossa hæc (inquit) vniuersa domus Israel est. Ipsi dicunt, Aruerunt ossa nostra. Hæc dicit Dominus Deus; Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris populus meus; & inducam in terram Israel; & dedero spiritum meum in vobis, & vixeritis] Et propterea etiam Deus ipse profitetur se Deum eorum, non qui mortui sunt; vt suadeat, suos cultores viuere apud illum, & beatæ Resurrectionis fore participes; Matth 22. 32. [Ego sum (inquit) Deus Abrahã, Deus Isaac, Deus Iacob:] non est [Deus mortuorum, sed viuentium.] De Resurrectione enim sermo est, non de sola animorum vita. q. d. Deus, qui est semper æternus, & viuens, cultores suos, quamuis tunc mortuos, olim suscitabit in Resurrectionem vitæ. Ad cuius spei, & solatij firmitatem satis illi fuerit, [scire, quod Redemptor suus viuat.]

7 *Deus viuẽt suis cultoribus pollicetur vitam. Terra viuẽtium, quæ. Vita ad felicitatem, mors ad ærumnas.*

8 Sed quæ nam hæc Redemptoris sui vita, diuina ne, an humana? Diximus enim in Deum hominem respicere. Sane in vtraque suæ vitæ spem, atque solatium reponit Iob. De Diuina diximus; proptereaque sæpe Deum suum viuere profitebantur iusti, vt a quo vitam & operum bonorum præmia sperarent. Tam sæpe etiam Deus suam vitam sub iuramento interponit, & veras illius, & immortales pollicitationes nobis ad vitam immortalem traductis, futuras esse credamus. Sed explicate Paulus Act. 17. 27. 28 29. vitam nostram ex Diuinæ vitæ participatione colligit hac argumentatione; [In ipso] (non enim longe est ab vnoquoque nostrum, videlicet per similitudinem) [viuimus, mouemur, & sumus; sicut quidam vestrorum Poetarum dixerunt, ipsius enim, & genus sumus.] id est, sicut ille operatur, & moueri videtur intelligendo, efficiendo, & res varias administrando, ita qui ex illo genus, & originem ducimus, vitam accepimus, & vitæ motiones exercemus. Rursus ex nostra ipsa vita a posteriori colligit, Deum nõ esse similem auro, argento, aut rebus mortuis; [Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare, auro, argento, aut lapidi sculpturæ artis, & cogitationis hominis, Diuinum esse simile.] Hanc ipsam argumentandi formam sequutus Iob, vt suam Resurrectionem, & immortalem vitam colligat, hoc antecedens præmittit; [Scio, quod Redemptor meus viuit.]

Redemptoris vita, tũ Diuina, tũ Humana, spem nobis facit.

Cur Deus vitam suã iuramento interponat.

Ex Dei viuente vita mortalium accipitur.

Sed quoniam [Redemptoris] nomine Christum Iesum significari diximus, propter propinquitatem naturæ assumptæ, & consanguinitatem, certe opportune ad rem præsentem, atque ad suum institutum, dicet, [Redemptorem suum viuere] vita humana, immortali post Resurrectionem; vt inde postea colligat suam Resurrectionem ex Redemptore suo resurgente; & [in ipso] etiam [viuere] nos colligat; [ipsius enim, & genus sumus.] Quare de Christi Domini Resurrectione, & vita humana immortali, locum hunc interpretatur Hieronymus Epistola 51. ad Pammach. [Necdum (inquit) mortuus erat Dominus, & Athleta Ecclesiæ Redemptorem suum videbat ab inferis resurgentem.] Similiter Gregorius per paraphrasim inducit Iob dicentem; [Ego illum post mortem viuere certa fide credo, libera voce profiteor, quia Redemptor meus viuit, qui inter impiorũ manus occubuit.] Sed quid proxime, legitime, & sequenter ex præmissa, & constituta Redemptoris sui Resurrectione, & vita colligat, iam dicet. 9

Ex Christi resurrectione nostra colligenda.

Hieronym.

Gregor. lib. 14. cap. 16.

Et in nouissimo die de terra resurrecturus sum.

10 *Conclusio argumentationis præcedentis, Et, aliquando reddit causam.*

11 *Varia Hebraizantium lectio, Vulgatæ defensio, & elucidatio Iod, & Aleph, quomodo conueniant.*

12 *Iob loqui de Resurrectione, id est liberatione ab ærumnis, quæ mortis persimiles sunt aliquorum sententia. Illustratur Ezechiel, & Paulus.*

13 *Locum præsentem de vera corporum Resurrectione debere accipi. Hæretici de Resurrectione spirituali loquuntur.*

14 *Satisfit obiectionibus propositis. num 3. Ezechielis ossa arida ad Resurrectionem pertinere.*

HÆc est antecedentis partis conclusio, [Et, itaque, ergo, ideo, propterea] Notum est particulã, [Et,] frequenter denotare causam, aut illationem, quam vocant, Genes. 49. 15 de Isacar, [Vidit requiem, quod esset bona, & terram quod optima; Et (propterea ideirco) supposuit humerum suum ad portandũ.] Isa. 3. 7. [Nõ sum medicus (Chirurgus, gubernator populi) & (nam, quia) in domo mea non est panis, neq; vestimentum: nolite constituere me Principem populi.] Eleganter verterunt Septuaginta elucidantes Hebraismum; [Non ero tuus Princeps; nõ enim est in domo mea panis.] E contrario autem Vulgatus elucidauit, & dissoluit Hebraismum, vbi Septuaginta retinuerunt, Genes. 44. 10 11 de Scypho Ioseph; [Apud quemcumque fuerit inuentum, ipse sit seruus meus. Itaq; festinato deponentes in terram saccos aperuerunt.] In Hebræo, [Et festinantes] Septuaginta; [& festinauerunt, & deposuerunt, &c.] Sexcenta sunt huiusmodi. Hæc igitur est argumentatio, quam ad superandas suas ærumnas conficit Iob; [Redemptor meus viuit.] Ergo, ideo, propterea resurgam ego; Viuit ille beatus, & felix; igitur ego quoque lætus aliquando viuam; & redimet ille tandem ærumnosam illam vitam meam a malis omnibus. 10

Et. Particula causalis.

LXX.

Examen Lectionis Hebraicæ.

Sed antequam ingentes huius sententiæ diuitias aperiamus, diluere oportet difficultates, quas lectionum varietas, atque Hebraizantium importunitas claudere, & impedire videntur. Et primum quidem illa difficultas occurrit, quam facit varietas personarum, nam in Hebræo refertur sententia ad tertiam personam propter literam [Iod,] formatiuam tertiæ, præpositam verbo [Kum, Iakum,] loco Literæ [Aleph,] formatiuæ primæ personæ. Quare erit sensus [surget,] aut [surrecturus est.] Sic in vertenda tertia persona conueniunt. Caietanus, Pagninus, Regia, Tygurina, Vatabl. Eugub quamuis non eodem omnes sensu (vt mox dicemus) conueniunt autem illæ duæ Literæ [Iod.] & [Aleph,] figura, & charactere, nam [Aleph] componitur ex duobus [Iodaijm] virgula obliqua interiacente a sinistra ad dextram. Quare si Interpres Vulgatus aliud verius, & incorruptius exemplar nactus est, quam quod modo habemus, certe ex illo ipso potuit alicuius corrupti, atq; corruptoris Iudæi audacia partem Li- 11

Iod formatiua tertiæ personæ.

יקום

קום

Aleph composita ex Iod.

terræ

terræ [Aleph] abradere, superiori tantum [Iod] seruato, ne tantum mysterium de Resurrectione per Christum Redemptorem homini cōferenda integrum nobis relinqueret, atque adeo primam personam conuertere in tertiam. Quod si Interpres eundem, quem nos, codicem habuit, certe potuit verbum [Iakum,] in tertia persona sumere, transitiue, & actiue; suscitabit, eriget, suscitabit de terra; *Caietan.* Caietanus, [super puluerem leuabit;] *Theodotio.* Theodotio, [Redēptor meus viuit, & nouissime super puluerem suscitabit] Posse autem trāsitiue accipi, noster ipse Vulgatus docuit, cum Amos 7 a vertit eandem vocem actiue; [Quis suscitabit (Iakum) Iacob, quia paruulus est] *Mercer.* Quod fieri posse, sine causa quidam, non omnino integræ fidei auctores negarunt. Tunc ergo sensus idem est cum nostro; Redemptor suscitabit, leuabit, eriget me de puluere; surgere me faciet; resurrecturus sum virtute, & ope Redēptoris mei. *Caietan.* Si autem (vt Caietanus vult, sub illo verbo actiuo subaudiendum sit pronomen [se,] ita vt sensus sit; [suscitabit] se, vel, surget meus Redemptor; tunc sensum, & vim illationis attendens interpres, vt illuminaret locum, dixit; [surrecturus sum;] nam ea Resurrectione Redemptoris suam quoque Resurrectionem colligit Iob, atque ita tum in Resurrectione, & vita Redemptoris sui, tum in sua ipsius Resurrectione suum solatium constituit; nam cum legitima sit illa consequutio Apostoli; [Si Christus resurrexit, & nos resurgemus;] Legitimum quoque, atque verissimum sensum hausit, & nobis propinauit Legens; [Surrecturus sum,] ex Originali, [Resurgit] De quo plura statim: præcipue num. sequente, & num. 19. & num. 26. vbi ad Lectionem Hebræam iterum regrediendum nobis est.

An locus hic in primo, & Literali sensu accipi debeat de propria, & vera corporum Resurrectione.

12 Secunda difficultas, An locus hic omnino accipiendus sit de vera corporum Resurrectione ad immortalitatem post mortalem vitam, an de Metaphorica Resurrectione *Metaphorica resurrectio quæ.* ad meliorem vitæ conditionem, atque fortunam, cum surget Iob de terra, & de sterquilinij sordibus? Nam hunc posteriorem sensum clariorem, & veriorem existimauit *Eugubin.* Eugubinus: tum etiam conuenientiorem cum his, quæ sequuntur: nam nouissime tandem post calamitosam conditionem Redemptor [de terra] resurrexit, cum tandem visus est Deus ipsi Iob (vt extremo capite narratur) tunc [rursus circumdatus] est Iob [pelle sua,] cum illi integra, & sana restituta est, quæ vlceribus tota concisa, & lacerata fuerat; tum etiam redditus est externus splendor, & amictus bonorum omnium, quibus antea spoliatus fuerat: [Vidit] præterea Deum loquentem secum, [non viderunt alij,] non enim visus est Deus tribus amicis. Secus quidem in vltima Resurrectione, conspicuus apparebit Dei filius improbis, æque ac iustis. Ideo in Originali videtur illud, [de terra,] aut [super terram surget,] indicare, quod illi Deus visus fuerit super terram consistens. Cō*Chaldæus.*firmat tandem ex Chaldæo, qui legit; [Ex carne mea videbo bonum Dei.] idest, felicitatem, quam ille mihi post sanitatem restituit. Interpretationem hanc prius docue*Chrysost.*rat Chrysostomus: [Mea quidem (inquit) sententia, de corporum Resurrectione esse, malorum, quibus is premebatur, liberationem.] Et paulo inferius; [Postquam me morbo exoluerit, ac liberauerit, iterum pellem corruptam sa*Liberatio ab ærumnis resurrectio quædam.*nie innouabit.] Sane liberatio ab ærumnis per Resurrectionem significatur apud Ezech. cap. 37. (vt nuper indicauimus) nam captiuitas Babylonica repræsentatur multitudine illa [ossium aridorum,] atque hominum interfectorum; ærumnæ, atque vexatio morte ipsa; carceres tetri, & obscuri, quibus captiui detinebantur, [sepulchris,] & [tumulis; spiritu,] quo reuixerunt ossa, Dei benignitas, & fauor animos, & vires subministrantis captiuis, bona externa, victus, vestitus, & alia, quibus ad reditum in patriā indigebant, [cute,] & [carnibus,] quibus succrescentibus circumuestita sunt ossa; Denique liberatio, & reditus in patriam, vita ipsa, & Resurrectione. Atque locum spiritualiter de populi reparatione accepit Augustinus lib 10. de Genes. ad literam cap. 5. immo huius allegoriæ expositionem ipse Deus eo loco docet: [Et dixit ad me, Fili hominis, ossa hæc, vniuersa domus Israel est, ipsi dicūt; Aruerunt ossa nostra, & perijt spes nostra, & abscissi sumus; propterea vaticinare, &c. Et scietis, quia ego Dominus, cum aperuero sepulchra vestra, & eduxero vos de tumulis vestris, & requiescere vos faciam super humum vestram] atq; eodem profecto pertinet id Ierem. 18 3.4 5. [Cum figulus dissipauit vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis; conuersusque fecit illud, vas alterum, sicut placuerat in oculis eius] Vbi, vt obseruauit Hilar. super Psal. 2. aperte significatur, [corporum dissolutio, & mortis confractio;] rursusque instauratio, & resurrectio, quod ab ipso eo refertur ad ærumnarum mortem, & Resurrectionem felicitatis; [Numquid sicut figulus iste, non potero vobis facere domus Israel] Certe Paulus etiā 2. Corinth. 2 10. ea similitudine quadam Resurrectionis, suam ex periculis liberationem adstruit; [Non sumus (inquit) fiduciam in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit.] In Græco illustrior metaphora, nam pro [periculis,] & afflictionibus, est ad verbum; [ex tanta morte] *Ambros.* Ambros. [ex tantis mortibus.] Eandem le*Chrysost.*ctionem habet Chrysostomus, & Theophilactus, quorum *Theophila.* sententia, fere vna, & eadem elegans est; [De multis, qui ex graui morbo, aut intolerandis quibusdam tentationibus emerserint, illud vsurpari solet, Mortuorum Resurrectionem in hoc homine vidimus.]

13 Sed nihilominus constanter assero locum hunc de vera *Secunda pars omnino amplectenda.* corporum resurrectione, & accipi, & sine temeritatis nota ad alienum sensum a nemine posse non accipi; nam si huiusmodi clarissimum pro resurrectione testimonium, infringi, aut eneruari patiamur, quod nam erit tam illustre, tamque firmum, quod expositiuncula quapiam obscura, & nocha obscurari, & debilitari non possit? Verissime sa*Hieronym.*ne Hieronymus, vsus hoc ipso testimonio pro vera carnis resurrectione, scribens aduersus errores Ioan. Ierosolymitani ad Pammach [Quid (inquit) hac prophetia manifestius? Nullus tam aperte post Christum, quam ille, ante Christum, de Resurrectione loquitur. Sperat Resurrectionem, immo nouit, & vidit, &c.] Idem quoque Epistola ad *Cassiodor.* Paulinum. & Aurelius Cassiodor. lib 1. Diuinarum lectionum, cap 5. [Resurrectionem carnis sic prophetat, vt nullus de ea vel manifestius, vel cautius aliquid scripsisse vi*Augustin.*deatur. Scio, ait, quod Redemptor meus viuit etiam.] Augustinus quoque lib. 22. de ciuit. cap 29. [Illud (inquit) quod ait Iob, In carne mea videbo Dominum, Resurre*Cyprian.*ctionem carnis, sine dubio prophetauit.] D. Cyprianus in expositione Symboli, [Iob (ait) mysticis redundans totus eloquijs euidēter Resurrectionem mortuorum prædicit] *Gregor.* vtitur deinde hoc ipso testimonio Cum Gregorio quoq; vniuersi interpretes hoc in loco, neque abhorret ab hac *Chrysost.* interpretatione Chrysostomus quoq; illam aperte agno*R. Samuel.*uit. R. Samuel Marrochianus in Epistola illa de Aduentu Messiæ ad Isaacum Israelitam. cap 11.

Quare cum de corporum resurrectione sermo est, nolo spiritualiter, sed corporaliter Resurrectionem intelligere. Scio quosdam Hæreticos de Resurrectione spiritualiter, & methaphorice loquutos, male vtique audire apud *Tertullian.* Irinæum lib. 2. cap. 56. Scio & Tertullianum lib. de Resurrectione carnis. cap. 19. eosdem sapienter hac nota inussisse; [Resurrectionem mortuorum manifesto annunciatam, ad imaginariam significationem distorquent]

14 Quæ pro se, & pro sua illa metaphorica Resurrectione *Respōdetur prioribus obiectionib.* adducebat Eugubinus, ex ipsa singularium partium huius sententiæ explicatione infringentur. Illud, quod videbatur propter apparitionem, aut reuelationem aliquā dictum a Iob, [de terra,] aut [super terram resurrecturum Deum, leuiter creditur; nam demus postea, extremo capite, Deum, vel Angelum corporea illi specie apparuisse, non ideo statim efficitur, vt [super terram] consistens apparuerit; forte enim rationi magis consentaneum esset, vt sublimior a terra videretur, in eo videlicet loco, vnde prius de nube, & caligine loquebatur, vt iam tunc conquiescente turbine, & dissipata nebula, Dei Maiestas mirabili aliqua, & illustri specie sese exhiberet conspiciendam, vt [dicere] posset Iob, [Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te.] Perinde vero confictum ad libitum est, quod illo ex loco censet colligi, illam Dei apparentis speciem non esse propositam alijs amicis, cum eadem prorsus verborum forma dicatur Deus loquutus ad Iob, & ad Eliphaz. Ergo cum ait Iob, [se visurum, non alios,] alia est exponendi ratio, vt dicemus.

Quod vero nos ad confirmationem addidimus, soli-

dius

Ezechiel de vera resurrectione loquitur. Theodoret.

dius est; sed hac ratione explicandum; Efficax a minori argumentum illis locis ab Ezechiele, & Paulo cōfici, propter similitudinem, [Qui potēs est mortuos suscitare,] potens etiam a fortiori erit ab ærumnis, & mortis discriminibus eripere, vt eleganter eo loco Theodoretus explicat. Quare & de vera Resurrectione illis locis agitur, atque illo Ezech loco ad veram Resurrectionem confirmandam vtuntur Clemens Romanus lib. 5. Const. cap 5 Tertullianus de Resurrectione carnis, cap 29 Cyprianus lib. 3. Testimon. cap 58. Iustinus in oratione ad Antoninum. lib. 5. cap 15. Nazianz. oratione 43 in laudē Heronis. Hieronym. Epistola 51. ad Pammachium. Epiphan. Damascen. in Parallel. Cyprianus superius adductus. Rursus Hieronym. in comment. & Theodor. Cyrill Ierosolymitan. Catechesi 18. Cum ærumnas, & exilium cum morte comparat; deinde Resurrectionem, & reditum, cum Resurrectione Lazari, & ossium aridorum.

Clemens. Tertullian. Cyprian. Iustinus. Nazianz. Hieronym. Epiphan. Damasc. Cyrillus.

De illa Apostoli Pauli consequutione, Si Christus resurrexit, & nos resurgemus: quam Iob quoque vidit, & deducit.

25 Christus causa exemplaris nostræ resurrectionis. Illustratus semel & iterum Paulus, Dauid, Hoseas.

26 Iob instar Phœnicis intuetur verum solem viuentem. Phœnix auis Arabica, qua ratione se renouet.

27 Phœnix Symbolum Resurrectionis. Idem nomen commune aui, & palmæ. Explicatus Dauid.

28 Phœnix in palma conflagrans moritur, ter venerata solem.

25 IAm igitur ad consequentiam illam, & cōsequendi vim deueniendum, quæ omnino eadem est cum illa Pauli, [Si Christus resurrexit, & nos resurgemus,] quæ fere ab illo exprimitur Roman. 6. 5. & cap 8. 11. & 1 Corinth. 15. 22 Philip 3. 21. Quam rem eleganter explicant Theologi cum Diuo Thoma 3 parte, quæst 56. vbi quærit, [Vtrum Resurrectio Christi sit causa Resurrectionis corporum.] Atq; hac ratione ducti ex Resurrectione Christi frequenter vtuntur Ecclesiæ Patres. Ignatius in Epistola ad Trall. Clemens lib. 5 Const Apost cap 6. Tertul. de resurrectione carnis, cap. 23 & 24. Irenæus lib. 5 cap. 7. Athanas. Sermone de Passione, & Cruce Domini, & de Incarnatione Filij Dei. Hieronymus aduersus errores Ioan. Consequētiæ vis in eo, quod Redemptor, vindex, & propinquus repræsentet eum, quem redimendum suscepit: ideo enim quia sine carne propinquus non esset, carnem assumpsit, vt perfectus Redemptor, & propinquus esse posset illorū, qui homines essent. Neque perfecte redimit, quem a morte quoque corporis non liberat; neque perfecte liberat, nisi ipse quoque in se ipso mortem vincat. Ergo hominem, quem mori necesse est, necesse quoque est a morte resurgere, ope, & virtute sui Redemptoris resurgentis. Redemptor autem nisi viuat, & post mortem resurrexerit rediuiuus homo non erit perfectum humanæ vitæ reliquis hominibus exemplar, & causa; si viuit autem post mortem, vitæ conferendæ certissimam inijcit spem mortalibus omnibus proposito suæ vitæ exemplari, qui mortem illorum sua morte repræsentauit, & interemit. Sic eleganter Nazianz. oratione 1. [Mors aduersus mortem; & tenebræ propter lumen; & sepultura aduersus illam in terram reuersionem; & resurrectio propter Resurrectionem.] In hanc rem Athanasius vtitur illo Apostoli testimonio 1. Corinth. 15 [Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.] Præter quam enim quod de ipsa corporum, & morte, & vita intelligat; acute indicat, ipsi quoque Adam, qui caput erat hominum, siue quoad vitam, siue quoad mortem exhibuisse Christum resurgentem suæ quoque ac cæterorum mortalium Resurrectionis futuræ pignus, cum in Caluariæ loco crucifigeretur, vbi ipsi Adamo ibidem sepulto, ac eius posteris diceret; [Exurge a mortuis,] &c [Nam necessarium (inquit) est insurgente Seruatore, consurgere quoque cum eo, & ipsum Adamum, & omnes ex Adamo oriundos] Sic rursus Paulus Philip 2. 10 cum de glorificatione Christi Iesu post Resurrectionem loquitur, ait; [In illius nomine omne genu flectat Cælestium, Terrestrium, & Infernorum.] idest, ab hoc viuente Deo, atque vitæ, & resurrectionis auctore viuentia cuncta emendicare vitam; atque viuentem quoque venerabundos adorare eos, qui in cælis, qui in terris viuunt, tum etiam quorum in sepulchris inferis. & subterraneis iacent cadauera, vt quæ ab illo Resurrectionem, & vitam expectent. Sic fere interpretatur Ignatius Epistola secunda ad Trallianos. Scriptum est. n. Psalm 21. 30. [In conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram] q. d. qui mortuus in terra deponitur, ipso iacendi habitu videtur, quasi prosternendo se adorare [Deum viuentem in sæcula.] & supplica deprecari restitutionem ad vitam. Vnde illa videtur esse mortalium ad immortalem vitam suscitandorum ad exemplar Christi resurgentis, vox, Hoseæ 6. 3. [Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius.] Videntur enim reliqui mortales ipso die Resurrectionis Dominicæ iam [conuiuificati,] & conresuscitati cum ipso Christo resurgente die tertio, nam ipsa Christi resurrectio certissimum pignus, certissima quoque spes est nostræ Resurrectionis, vt propterea resurrexisse videri possimus. Quare Petrus 1. capit 1. 3. cum [spe,] quam nobis inijcit Christi Resurrectio, vitam iam nunc coniunxit; [Regenerauit (inquit,) nos in spem viuam per Resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.]

Christus resurgens exemplar nostræ resurrectionis.

D. Thomas.

Dogma Catholicū antiquorū Patrum.

Christus perfectus Redemptor.

Nazianz.

Adamo exhibuit Christus Resurrectionis pignus.

Quomodo inferna flectant genu in nomine Iesu.

Ignatius.

Ego certe cum hoc loco Iobum contemplor, olim in 16
Arabia degentem, oculis, & animo sublatum in Resurgentis sui Redemptoris fidem, atque in hunc quasi Orientem Solem resurgentem ex tenebris, fixis, intueri luminibus, indeque suæ queq; Resurrectionis certissimam spem atque fidem concipere, videor mihi videre Phœnicem, auem sane Arabicam, Syriam, aut Assyriam, quæ mirabili naturæ artificio, atque miraculo subtilissimo in nouam se vitam quasi resurgendo instaurat, & in [nidulo suo moritur,] cælesti calore conflagrans, nihilrum stans, atque intuens in Orientem Solem, & illum quasi precara, ex illo eodem vitæ, & caloris fonte viuificum calorem haurit, & concipit. Rem de Phœnice sic scribit Clemens Romanus lib. 5. cap 6. [Narrant autem quandam esse vnigenam, quæ resurrectionem affatim demonstret. Hanc dicunt non maritari, & vnice atque solitarie gigni, Phœnicem vocant. Qui etiam narrant quingentesimo quoque anno in Ægyptum ad eam Solis, quam vocant, cum multo Cinnamomo, & Cassia, ac Xilobalsamo volare, & stantem ad Orientem Solem, vt aiunt, precari, & sponte incendi, atque in cinerem redigi, ex cinere autem vermem renasci, atque ex eo tepefacto formari nouam Phœnicem, & cum facta est volucris ferri in Arabiam.] quam rem ex Clemente, dicit se mutuare Cyrill Ierosolymitanus Catechesi 18. Consentiunt, quæ de Phœnice quoque scribunt Herod. lib 2. Plin. lib. 10 cap 2 Philostratus lib. 3. de vita Appollonij Solin. cap. 35. Oppianus, Lactantius in poemate. & consonant vtique quæ alij auctores de eadem tradunt, Suidas, Ouid. 15. Meta. August. Sermon. 18. ad Fratres in Eremo. Isidor. lib. 12 cap. 7 Cyprian. (seu potius Ruffin.) in exposit. Symbol. Hæc igitur, mirabile est in natura eius, quæ supra naturam est, [Resurre-
ctionis] exemplum; præclarum quoq; viri Arabici, [Ma- 17
gni inter omnes Orientales.] Symbolum, Solem Orientem, & Redemptorem suum viuentem pro sua renouatione precantis, atque dicentis; [In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies] Quem locum nunc sic legam ex imitatione Tertulliani [In nidulo meo moriar, & sicut Phœnix multiplicabo dies.] nam Tertullianus quoq; de Phœnice, atque de resurrectione differens, c. 13. illum Psal 91. locum; [Iustus, vt palma, florebit,] sic habet [Florebit velut Phœnix, id est, de morte, de funere] nā [Phœnix,] Græce, & palma, & auis est. Et quamuis in illo loco Iob, non habeatur simpliciter in Græco [sicut palma.] sed sicut, [stelecos Phœnicos,] sicut, [Truncus palmæ,] aut Phœnicis, vt eo loco dicemus; pro trunco ramo ossa arida, semiusta intelligere licebit, quæ sunt velut trūcus Phe-
nicis. Sed de hoc dicemus iterum ad eum Iobi locum infra 18
c. 29. num 18 Quid quod etiam Phœnix auis in Phœnice palma nidum construens; Solem Orientem venerata cantat, moritur, renascitur, vti Lactantius cecinit.

Iob est Phœnici Arabica comparatus.

Clemens.

Cyrillus. Herodot. Philostrat. Plinius. Solinus. Oppianus. August. Cyprian. Isidorus.

Iob. 29 18.

Tertullian.

στέλεχος. φοίνικος.

Lactātius.

Paret, & obsequitur Phœbo memoranda satelles,
Expectatque radios, & iubar exoriens.
Illa ter alarum repetito verbere plaudit,
Igniferumque caput ter venerata, silet.
Tum legit aerio sublimem vertice palmam,
Vitalique toro membra quieta locat.
Construit illa sibi seu nidum, siue sepulchrum,
Deposita tantis nec timet illa fidem.

Vbi

Vbi obserua Lactantium dicere Phœnicem autem moribundam [tet venerari] orientem Solem. Ter quoque hoc loco Iob ait, [se visurum,] atque veneraturum suum Redemptorem resurgẽtem. Quod si hoc dicit, & cantat Iob, non in sublimem palmam elatus, sed in sterquilinio iacens, totusq; computrescens, in eo quoq; Phœnicem referet, de qua sic scribit Mela lib. 3. c. 4 [Putrescentium membrorum tabe concrescens, ipsa se concipit, atq; ea se rursus renascitur.] Sed non plura de hac Iob compositione cum volucre Arabica. Illud tantum, quod additur a Tertulliano; [Multis passeribus antestari nos Dominus pronuntiauit; si non, & Phœnicibus, nihil magnum; sed homines semel interibunt, auibus Arabiæ de Resurrectione securis.

Mela. Tertullian. Matth. 10.

An loquatur Iob de nouissima corporum Resurrectione, an vero de peculiari illa Resurrectione Sanctorum cum Christo resurgente.

19 Iob de peculiari sua Resurrectione loquutum cum Christo resurgente. Mysterium Linguæ Hebraicæ.
20 Iob cum Christo resurgente resurrexit. Expenditur locus Septuaginta de duplice Resurrectione Iob.
21 Qui cum Christo surrexerunt num immortalitate donati sint? Quis dies Christi desideratus ab Abraham. Illustratus Paulus.
22 Adamus, Iob, Abrahamus, Isaac resurgunt cum Christo.
23 An cum Christo surrexerint Iacob, & Moyses.
24 Surrexit Dauid, & tres pueri.
25 Examinatur lectio Hebræa. Quid nouissimum, in Sacro sermone.
26 An Christo resurgente aperta fuerint tantum monumenta prope Ierosolymam.

19 Sed quoniam Iob sibi peculiariter, non alijs, polliceri videtur sui Redemptoris viuentis conspectum locum hunc ita de Resurrectione accipiendum, vt non tam peculiariter de vltima illa, & vniuersali Resurrectione mortalium omnium ad immortalitatem; sed accommodare, & proprie de peculiari illa, quæ cum Christo resurgente facta est, vehementer suspicor. nec sine mysterio factum credam (quæ est Linguæ Sanctæ in Verbo interdum vnico intellectuum, & significatorum fœcunditas) vt hoc loco illa vox [Resurgendi,] in ea significatione, atque præformatione, quam diximus, apponeretur, quæ non solum [Resurgere,] sed actiue etiam, Erigere, & excitare, aut suscitare, significationem commode recipere posset, vt indicaretur Iobi Resurrectionem cum illa ipsa sui Redemptoris Resurrectione coniungendam esse, & ita resurrecturum Iobum, quod excitandus esset a Redemptore resurgente: sicut enim id Verbum duas significationes admittit, ita & duas [Resurrectiones] adumbrat. resurrecturus quippe est alter; alter vero suscitabit, & resurgere faciet: surrecturus Iobus; Christus eodem tempore suscitabit & se, & Iobum. Certe qui Christi resurgentis gloriam, & numerosum Sanctorum quoque cum illo resurgentium comitatum considerat, hanc interpretandi rationem & pietati, & veritati valde consonam iudicabit, cum scriptum sit in Christi Resurrectione Matthæi 27 52. 53. [Monumenta aperta sunt; multa corpora Sanctorum, qui dormierant, surrexerunt; & exeuntes de monumentis post Resurrectionem eius, venerunt in Sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.]

Verborum Hebraicorum fecunditas. Christus resurgens, & suscitans.

20 Sine auctoritate in re non leui quidquam nõ asseramus leuiter. Habemus huius rei grauissimum Septuaginta Interpretum testimonium, qui in extremo capite huius libri sic legunt, [Mortuus est Iob senior, & plenus dierum. Scriptum est autem, ipsum rursus resurrecturum, cũ quibus resuscitat Dominus.] Quæ verba Nicetas eo loco testatur, neque in Hebræo, neq; apud Aquilam, & Symmachum legi, legi tamen apud Theodotionem; illa etiã agnoscit editio Sixti Vaticana. Atque veram hanc esse lectionem Septuaginta, agnouit Origenes in Epistola ad Africanum de historia Susannæ, cum alijs, quæ in hoc loco habent Septuaginta, & in Hebræo desiderantur. Sed rem eãdem, vt sacram, suscepit Clemens Romanus ex Apostolica doctrina lib. 5 cap. 6 [Diuinus ille (inquit) atque insigni tolerantia Iob, de quo ait Scriptura scriptum esse; ipsum rursus suscitandum esse cum ijs, cum quibus Dominus resurgit.] Sed quod dicit; [rursus resurrecturum
Iob,] duplicem sane Resurrectionem indicat. Hanc Pater 21
Franciscus Turrianus in annotationibus ad eum Clementis locum, sic exponit, vt significetur, [non solum suscitandum esse Iob in illa nouissima, & generali Resurrectione, sed iterum, & prius quidem suscitandum fuisse, cum Christus resurgeret.] Indicat itaque tum Iobum, tum eos, qui cum Christo resurgente surrexerunt, morituros iterum, iterumque resurrecturos in vniuersali Resurrectione. quod licet olim placuerit August. Epistola 99 ad Euod. Theophilac & Euthymio Matth 27. Diuo Thomæ 3 p q. 53 art. 3. ad 2. Soto 4 d. 43 q. 2. art. 1. Sed iam nunc nostratibus Theologis non valde arridet; censent nimirum eos, qui cum Christo surrexerunt, ad immortalem vitam fuisse translatos. Res quidem ab antiquissimis patribus tradita; nam illam docuerunt Origenes ad Roman. 1. Epiphan. Hæret. 35. Iustinus q 85 Clemens 6. Stromat. Ambros. lib. 4. de Fide, cap. 1. Sophron. Sermone de Assumptione Virginis. Eusebius lib. 4. demonst. cap. 12 Ruffinus in expositione Symboli. Remigius super Matth. atque Diuus ipse Thomas eodem loco, vbi Zacharias Chrysopolitanus. Suarez. 3. p. Cantapetiensis lib 2. cap. 3. ad finem. Quare illa Nicetæ expositio commodior est; [Illud (inquit) rursus appositum est, vt prior ea intelligatur resurrectio extitisse, cum is ab ærumna fuit excitatus.]

Io. Pineda in Iob.

Franciscus Turrianus. An, qui cũ Christo surrexerũt, iterum mortui fuerint. Augustin. Theophil. Euthym. D. Thom. Origenes. Epiphan. Clemens. Ambros. Sophronius. Eusebius. Ruffinus. Remigius. D. Thom. Zacharias. Suarez. Martinez.

Tum Iobum, tum Sanctos alios nominatim cum Christo resurgente resurrexisse.

Verumenimuero postremum inter resurgentes minime oportuit esse Iob, qui non fuit postrema Christi patientis, atque resurgentis figura. Sicut enim patiens patientem, ita resurgens ex lætalibus malis, atque ærumnis mirabili illa restitutione bonorum omnium resurgentem Christum clarissime adumbrauit, & postea etiam redi- 22
uiuus corpore restituto comitatus est.

Etsi resurrexit Adam, vt Athanasius indicat Sermone de Passione, & Cruce. Origenes tract. 35. in Matth. Augustinus quæst. 161. in Genes. & alij; vt qui mortis sententiam audiuit, ab eo etiam Resurrectionem statim acciperet, qui illius peccatum sua morte expiarat.

Adamus resurgens. Athanas. Origenes. August.

Surrexit etiam Abraham, [Qui exultauit, vt videret diem Christi; & vidit, & gauisus est.] Qui locus quamuis non omnino facilem expositionem habeat, tamen si ad rem præsentem de Resurrectione referatur, non erit omnino difficilis. Hæc enim de Christo Domino dicta sunt post sermonem de Resurrectione conferenda ab ipso, tum animis, tum corporibus. Ergo Abraham magnopere cupiebat videre [diem Christi] resurgentis, qui & suis vitam, non animis solum, sed & corporibus largiretur; vt impleretur quod paulo ante dixerat; [Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.] Ergo singulari Dei beneficio [vidit Abraham] diem Resurrectionis Christi, [& gauisus est,] non solum communi aliorum mysteriorum fide, sed etiam peculiari illa repræsentatione, cum in Isaac a morte præter spem, & [contra spem] liberato vidit cum ingenti animi exultatione, & gaudio repræsentatum Christum: nam tunc [accepit filium suum] Isaac [in parabolam] (vt Paulus ait) idest, in Symbolum Resurrectionis, vt aliquando nos copiose probauimus. Ergo qui [in parabolam,] & pignus acceperat Isaac, quasi resurgentem, profecto postea ipse quoque resurgens exultauit cum Christo resurgente, videns illum [diem,] de quo dictum est; [Ego hodie genui te.]

Abrahami resurrectio. Ioan. 8. 56. Rom. 4. 18. Heb. 11. 19. Vide in prio ris tomi præfat. c. 7. vers. 1. & 6. Psal. 2. 7.

Surrexit quoque Isaac parabola ipsa, & pignus Resurrectionis, atque Christi resurgentis, vt cumulatissime compensaretur illi timor, quem ex imminente ceruicibus gladio, cum Christi mortem, & sacrificium repræsentauit, conceperat; & ipse Deus, qui dicebatur [Timor Isaac,] iam tunc esset vita, & exultatio illius.

Isaac resurgens. Genes. 31. 42. & 53.

Huius quoque sollemnitatis particeps fuit Iacob; 23
nam propterea tantopere videtur curasse suorum ossium translationem ex Ægypto ad terram promissam, vt Christo olim resurgenti comes, & anteambulo opportune adesset. Quam rem & adumbrasse ille nobis, & præiudicasse ipse sibi non obscure visus est, cum iamiam

Iacob resurrectione, nõ cũ Christo resurgente, praeuſceens.

Moribundus Iacob quid adorauerit. Chrys. Theodoret. Procopius. Ambros. Lectus allegorice quid.

moribundus adiuraret Ioseph de transferendis illius ossibus in Chananæam Genes. 47. 31. dicitur; [Adorauit Israel Dominum conuersus ad lectuli caput.] quam adorationē etiam fuisse in ipsius Ioseph supremi Ægypti magistratus reuerentiam, & cultum Chrysostomus; Theodoretus, & Procopius interpretantur, vt statim confirmabimus. Ergo quid illud est, [Iacob] moribundum [adorare ad caput lectuli?] Certe Ambrosius, in cap. 5. Luc. super illa verba: [Tolle lectum tuum,] ait, [Lectum hominis,] esse ipsius hominis corpus. Quæ allegoria, si recta est, dicam etiam, [caput lectuli] Iacob, fuisse corpus primum, & excellentissimum humanorum corporum: quod enim primum est, in quoque genere, dicitur caput illius, sicque moribundum corpus Iacobi adorasse corpus sui Redemptoris resurgentis ex quo suam ille sibi corporis Resurrectionem pollicebatur. Sed quoniam Paulus, & Græci ad Hebr. 11. 21. aliter legunt, ad Resurrectionem quoque pertinere ostendamus [Adorauit fastigium Virgæ eius.] Quid obsecro in [Virgæ fastigio] erat peculiari adoratione, & reuerentia dignum? Certe cōiectari licet, fuisse etiam in Ægypto morem illum imponendi Sceptris in summo fastigio insigne aliquod, videlicet Pomū, aut Lilium, aut Rotam, aut quid simile, quod apud Chaldæos fuisse, aliquando ex Herodoto diximus. [Gestant (inquit) Sceptrum adfabre factum, cui superstat aut Malum, aut Rosa, aut Lilium.] Ergo adorauit [Florem:] Florem (inquam) illum, qui in [summitate virgæ] Iesse etiam superstat, & pulcherrime [ascendit] de illius [radice,] Christum Iesum non præcisum, & amputatum ex vita; non deiectum, non mortuum, sed rediuiuum, & reflorescentem in fastigio Virgæ. atque in hac Christi resurgentis fide, & adoratione illud videtur dicere, quod postea cecinit Dauid Psalm. 27. 7. 8. [Dominus adiutor meus, in ipso sperauit cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei.] Videtur quoque cæteros omnes illius beatæ Resurrectionis participes, illis quasi verbis ad similem lætitiam inuitare, & ad peragendum festum Paschatis floridi allicere; [Frondete Flores, quasi Lilium; & frondete in gratiam & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus suis.]

Ægyptiorū Regum consuetudo. Herod. lib. 1. Vide, quæ diximus c. 9. vers. 34. num 4. Isa. 11. 1. Christus resurgens Flos. Eccles. 39. 19.

Moysis mors & resurrectio. Ambros. Tertull. Moyses Christi resurgentis figura. Exod. 4. 7.

Adfuerit quoque rediuiuus Moyses, si olim diem suum obijt, quod si non obijt, at tunc primum gloriam cælestis beatitudinis adeptus est cum primum Christus resurrexit, vt Ambrosius ait lib. 4. de fide cap. 1. [Moysen, licet corpus eius non apparuerit in terris, nusquam tamen in gloria cælesti legimus, nisi posteaquam Dominus, Resurrectionis suæ pignore vincula soluit inferni, & piorum animas eleuauit,] nam, & ipse non semel Christi resurgentis, atque Resurrectionis figuram repræsentauit: nam, vt ait, atque legit Tertullianus de Resurrectione carnis cap. 28. Quum [Moyses manum in sinum condit, & emortuam profert, & rursus insinuat, & viuidam explicat, nonne hoc de toto homine portendit?] Vbi obseruandum eleganter a Tertulliano appellari [manum] Moysis [emortuam,] quę in Hebræo est [leprosa tanquā nix,] & in Chaldæo, [Cādida tanquam nix;] quia ipso colore albente, & exangui videbatur emortua, vt idem ipse explicat, inferius cap. 55. [Manus Moysi mutatur adinstar emortuæ, exanguis, & albida, frigida, sed recepto calore, & refuso colore, eadem caro, & sanguis est.] Rursus (vt idem Tertullianus ait) illius mutationis, quæ in Resurrectione erit, speciem prætulit Moyses, cum [mutatur postea] [facies eiusdem incontemplabili claritate.] Neque sine causa cum Christus Domini discipulos [tardos] corde [ad credendam] Resurrectionem excitaret Scripturarum testimonijs, [incępit à Moyse,] vt in quo illustris figura suæ Resurrectionis præcessisset. Atque illud etiam obseruauit Cyrillus lib. de Incarnatione, cap. 14. [Virgam Moysis] deiectam in terram figurasse Dei filium, qui [Virga æquitatis est,] mortalitate nostra indutum [in similitudinem] serpentis, & [carnis peccati;] at deinde [apprehensum cauda,] id est, extrema hora post mortem, serpentis figuram amisisse, iam immortalem factum, & in manu patris [Virgam æquitatis,] & sceptrum regni sui,] quum etiam post Resurrectionem dicit; [Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra.]

Tertull. de resurrectione carnis, c. 55. Exod. 34. Luc. 24. 25. 27. Cyrill. Psal. 44. 7. Matth. 28. 18.

25 Neque abfuerit omnino Dauid; nam si alijs, Dauidi quoque Sanctissimo, cui specialis de Christo promissio facta fuerat, hoc Resurrectionis anticipatæ priuilegium oportuisse concedi, existimat Augustinus Epistola 99. ad Euodium. Postquam enim dixerat; [Scio quibusdam videri morte Domini Christi iam talem Resurrectionem præstitam iustis, qualis nobis in fine promittitur:] subiungit; [Durum autem videtur, vt Dauid non fuerit in illa Resurrectione iustorum, si eis iam æterna donata est, cuius Christus eorum semine tam crebro, & tanta euidentia, tantaque honorificentia commendatur.] Ita vero contigisse, probat Sophronius Sermone de Assumptione Virginis, quod Petrus de morte Dauidis locutus non dixit, cadauer eius Ierosolymis esse, sed non tantum: [sepulchrum eius apud nos est.]

Dauid Resurgens cū Christo. August. Sophronius. Act. 2. 29.

Resurrexisse etiam dixissem, nisi illorum reliquiæ apud mortales extarent tres viros illos, Ananiam, Azariam, Misaelem, quos in Symbolum, & in testimonium Resurrectionis producunt Clemens Romanus lib. 5. c. 8. Tertullianus de Resurrectione carnis. Irinæus lib. 5. c. 5. qui virtute [Filij Dei inter illos stantis,] & viuos [in medio fornacis] conseruantis, erepti sunt.

Tres pueri Symbolum Resurrectionis. Clemens. Tertullian. Irinæus.

Resurrexit quoque Ionas, resurrectionis figura clarissima, vt docent ijdem Patres nuper citati, Filij etiam Dei morientis, atque resurgentis, vt ipse testatur expressus typus. Matth. 27. 40. nam cum euomitur deuoratus, eum repræsentat, qui sepultus est, & resurrexit.

Ionas resurgens.

Tandem resurrexerunt Noe, qui a communi mortalium omnium interitu ereptus est: Daniel quoque, qui viuus ex lacu Leonum ministrorum mortis eductus est, vt Nicetas testatur. Ergo & resurrexit Iob Sanctissimus, qui cum Noe, & Daniele, non minus, quam illi, eodem priuilegio gaudens connumeratur ab Ezechiele. atque de hac resurrectionis die multo iucundissima tum Iobi, tum aliorum Sanctorum cum illum comitantium, illud dicere possumus, quod scribit Nyssenus Orat. 3. de Resurrect. fuisse multo lætiorem, quam diem Resurrectionis vniuersalis: nunc enim tantum Sancti; postea etiam impij ad supplicia resurgent.

Noe, Daniel & Iob resurgētes. Ezech. 14. 14. Nyssenus.

26 Sed obstat (inquis) quod ipse Iob [in nouissimo die,] nō ante vniuersalem illam resurrectionem, se resurrecturum fore testatur. Respondeo, quamuis in Originali non exprimatur [dies;] sed tantum dicatur [nouissimum.] recte explicatum esse ab interprete, ad quid debeat referri, videlicet ad tempus, & diem. Nam quod Eugubinus, Caietanus, Vatablus post Rab. Leui, ad ipsum Iob referunt, [Ego nouissimus resurrecturus sum,] aut ad Redemptorem, [Ille nouissimus super terram stabit,] aut, consistet, aut eriget se; idest, futurus est æternus, vel [in æternum victurus;] sensus est durus, & valde ab hoc loco alienus. Ergo semper vocem illam [nouissimum,] oportet ad tempus reducere: nam [Ahhar] significat tardare, differe; vnde fit aduerbium, quod significat [post, postea, posterius, postremum, finis, nouissimum,] videlicet quod tanquam complementum, & finis alicuius rei, aut status, est finis illius, & post illud consequitur. Quare, [Nouissimum tempus,] aut [Nouissimus dies,] non semper est dies extremi iudicij, sed finis nouissimus alicuius status, & temporis; quo nomine sæpe significatur tempus Legis Gratiæ, & Christi Iesu patientis, qui fuit finis præcedentis status, & quasi complementum temporis, quod Paulus ad Galatas 4. 4. vocat [Plenitudinem temporis;] & 1. Corinth. 10. 11. [Fines sæculorum.] & Ioannes 1. 2. 18. [Horam nouissimam;] & Paulus iterum ad Heb. 1. 2. [Nouissime,] videlicet extremus mundi status, post quem non alius status, non alia lex expectatur: nam lex Gratiæ, & Euangelij, est vltima. Sic igitur Iob cum [nouissimum diem] dicit, commode possumus intelligere, non extremum iudicij diem, sed statum legis Euangelicæ, & Christi patientis, atque resurgentis, complentis sua morte, & resurrectione priora sæcula, & incipientis statuere nouum, est enim [Pater futuri sæculi.]

Prima obiectionis responsio. Eugubin. Caietan. Vatab. R. Leui. אחר Nouissimū quid proprie in nouo Testamento. Isa. 9. 6.

27 Obijciens secundo illorum monumenta, quos secum suscitauit Christus resurgens, fuisse vel Ierosolymis, vel prope, vt opportuni esse testes possent resurrectionis Christi, & apparere multis. Respondeo ab Euangelista dici [monumenta aperta] fuisse [multorum Sanctorum, qui dormierant,] neque signasse eos, qui prope Ierusalē fuissent tumulati; nam sicut Diuinitatis Christi patientis idonei fuerunt testes non solum petræ, quæ [scissæ sunt] Ierosolymis, sed etiā apud regiones alias, vt terræmotus Bythiniæ, de quo Euseb. in Chronic. & in duodecim Asiæ ciuitatibus, de quo Plin. lib. 2. c. 48. & Suetonius in Tiberio; & sicut quoque Iesum patientem testatæ sunt [tenebræ,] non

Secūdę obiectionis responsio. Testes Christi patientis, atque resurgentis vbique terrarū. Eusebius, Plinius, Suetonius.

solum

Origenes.

solum Iudææ, vt aliquando Origenes existimauit, sed vt obscurato Sole fieri oportebat, etiam vniuerso terrarum orbi offusæ; ita sane ex alijs terræ partibus, & regionibus etiam longe dissitis, adesse oportuit testes Diuinæ Resurrectionis, vt perfidia Ierosolymitanorum multis testibus reuinceretur, & lapidea illorum corda emollirentur, ipsis petris duriora.

Tertia obiectionis responsio.

Tandem illud scrupulum facit, quod resurgentes cum Christo, [venerunt in Sanctam Ciuitatem,] videlicet quod sepulchra erant extra, sed prope vrbem. Bene. sed numquid lassitudine viæ deterrerentur, & fatigarentur, qui immortali vita potiebantur, & venire etiam ex regione longinqua opportune non possent? aut vero verius dicitur illos venisse in aliquem locum, qui è propinquo, quàm qui ex longinquo venerunt?

De terra surrecturus, &c.

28 *Allusio ad creationem primi hominis de terra. Ex creatione argumentum Resurrectionis.*
29 *Resurgentes cum Christo. Illustratus Isaias. Constructio Hebræorum.*
30 *Puluis rore matutino temperatus, Christus mane resurgens, id. matutinus.*

28 Satis iam in huius loci enarratione immorati videri potuissemus, nisi nouum etiam aliud pro resurrectione testimonium in illis verbis, [de terra,] delitescens, non sine vtilitate, & fructu eruendum nobis esset. Et quidem præmittendum est, quod alij vertunt, [super terram,] non valde dissentire a Nostro, sed Nostrum melius cum re ipsa, atque cum ipsa veritate consonare; nam præpositionem [Ghal,] iuxta materiæ exigentiam alio, atque alio modo verti posse, atq; debere, certius est, quàm vt probari a nobis nunc debeat. sæpe Latinus Interpres vertit, [supra, super, propter, pro, aduersus, iuxta, de.] quare in hoc dicens [de terra,] rem ipsam assecutus est; alij vero, [super illā] consistentes aberrauerunt; nam allusio manifesta est ad locum Genes. vbi dicitur Adam [factus de terra,] de puluere, de [Ghaphar,] vox eadem vtrobique. q.d. Qui statuam illam luteam primo formatam viuere iussit, & erectos ad sydera tollere vultus, posteaquam in eundem puluerem redierit, de quo sumpta fuerat, rursus [de terra,] & puluere eodem iubebit rediuiuam resurgere, & super terram stare, consistere, viuere. Sic ex prima hominis creatione argumentum pro resurrectione conficiunt Sancti Patres, Clemens lib. 5. Const. cap. 8. Tertullian. de resurrectione carnis, cap 9. 10 11. Irinæus lib 5. cap 3. Athenagoras de resurrectione carnis. Cyrillus Ierosolym. Cathe. 18. Procopius super id Genes. 2. [Formauit Deus hominem de terra] eleganter ait; [Ex ipsis statim exordijs Resurrectionis spes renuntiatur: nā homo in puluerem resoluendus erit, ne quis puluerem in sepulchris cernens, desperet de resuscitando humano genere.] Quid ergo mirabilius, quàm in ipsa nostra origine, & prima formatione ex terra imaginem & memoriam nostræ mortis constituisse Deum: rursus in ipsa nostra morte, & reditu ad terram, futuræ per resurrectionem natiuitatis, & vitæ solatium ostendisse? atq; in eandem rem Nysseo. Orat. 3. de Resurrectio. Idem artifex est primæ creationis, & secundæ transformationis. [Nouit quo modo opus suum dissolutum rursus concinnet, & ad pristinum statum reducat.] Puluerem itaque siccum refinget Deus, & solidiorem multo reddet, quam prius fuerat: videlicet non amplius conuertendum in puluerem, & hoc se solatio moribundus sustentat Iob. de quo sic Hieronymus ad Pammachium ait; hic resurrectionis sui corporis spe, quasi teste bene cocta, & solida abstergit mortalis corporis saniem, & suæ mortalitatis tædium depellit. [Testa (inquit) radens putridæ carnis saniem, miserias suas resurrectionis spe, & veritate solatur.] & in ipso puluere sui sterquilinij, & terra sepulchri suæ resurrectionis spem, & solatium quærit, inuenitque.

LXX. Pagn. Reg. Cast. Vatabl. — לע — *Genes. 2.7.* — עפר — *Resurrectionis argumentū ex creatione hominis. Clemens, Tertul. Iri. Cyril. Athenagoras. Procopius. Nyssenus. Hieronym.*

29 Sed quoniam tum hanc pulueris aridi irrorationem, vt macerari, & compingi iterum in hominem possit, tum mysterium hoc Christi resurgentis, & secum etiam mortuos alios suscitantis, atque infernum carcerem spoliantis coniunxit Isaias, illius iam verbis, commentarium huius loci concludamus. Sic ille; potius Deus ipse, capit. 26. 19. [Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent. Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere, quia ros lucis, ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.] (Quid inquam [tuos mortuos] voco? quorum ego curam, & rationem habeo, non secus quam si [mei mortui] essent, aut meorum filiorum cadauera. Ergo videtur quasi prius verbum corrigere) [Interfecti mei resurgent] ex verbo legitur in Hebræo: [Cadauer meum resurgent.] constructio verbi pluralis cum nomine singulari indicat distributionem faciendam in singulis contentis sub nomine, idest, singula cadauera mea resurgent. Sed sacratius arcanum: nam videtur aliorum mortuorum, qui sibi peculiari curæ essent, resurrectionem coniungere cum resurrectione sui cadaueris; nam Christi resurrectio causa erit resurrectionis aliorum; tum etiam reliquos appellat [suum cadauer,] vt quorum Christus caput esset. Quare legendum aliqui censent supplendo præpositionem; [Cum cadauere meo resurgent.] Alij supplent particulam similitudinis, Tygurin. [Quemadmodum cadauer meum resurgent (configurati] videlicet [corpori claritatis Christi.] Resurrecturis deinde gratulatur Propheta, & ad agendum lætum diem hortatur) [Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere] (vox eadem, quæ vertitur [terra,] q.d. qui sedetis in terra, habitatores sepulchri cinericij, aut puluerulenti, consurgite. Sed qua ratione consurgendum, & resurgendum; nisi ex puluere, & aqua temperatus fiat limus, vt refingi lutum possit? Ideo sequitur ex persona 30
Prophetæ) [quia ros lucis, ros tuus] (idest, tu pro tua potentia, atque sapientia, puluerem illum aridum irrigabis viuifico rore, qualis matutinus esse solet. Propterea dicitur [Ros auroræ,] aut [Ros lucis,] qui cadere solet illucescente aurora. Sic Christo Domino, [Illucescente die Dominico] (vt Ignatius dixit, & frequens Sanctorum Patrum sententia docet) [Resurgente,] eo tempore, quo gratior, vberior, salutarior [ros] cadere solet, verno nimirum, atque etiam ea hora, qua propter aduentum Solis aurora fœcundior roris, & vitæ vberior reddi solet, Rorem vitæ infundit Deus arido pulueri. Septuaginta eleganter totum hunc locum illuminārunt; [Resurgent mortui, & expergiscentur qui in monumentis, & lætabuntur, qui sunt in terra: ros enim, qui a te, sanatio est eis.] Sic sane Iob [sanationem] sibi, immo vitam, & immortalitatem pollicetur: atque etiam direptionem, & spoliationem [terræ] illius [gigantum,] idest, inferni carceris ex sui Redemptoris resurrectione, & vita.

Isaia illustratio. Pagn. Reg. Forster. Foreriu. Vatab. Isidor. Clar. Pagnin. in Thesauro post R. David. Adde etiam Eliā Thysbitē in Lexico. Christus resurgens rore factus matutinus. Ignatius ad Trall. LXX.

XXVI. Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum.

1 *Quid* Rursus. *Quid* Circumdare *in sermone. Expositus Isaias. Pronomen,* Hoc. *per contemptum dictum.*
2 *Resurrectionis ratio, velut natiuitas quædam ad cutis pulchritudinem, & coloris suauitatem potissimum relata.*
3 *Ecclesiasticum dogma de identitate resurgentium corporum. Explicatus Ioannes.*
4 *Varia rationes pro identitate resurgentium corporum.*
5 *Peculiaria membra Sanctorum ex pristina omnino materia restituenda. Quædam ex noua parte integranda.*
6 *Iobi resurgentis ingens gloria.*

Breuis, æque ac elegans resurgentis cadaueris descriptio, & circumloquutio; Superior, & exterior vestis 1
hæc, qua contegor, cutis nimirum, nunc tota lacerata, & discissa est: sed olim tamen Deus illam consuet, & instaurabit, cum me, & cute integra, & immortalitate amiciet, [Rursum] Postea vox eadem, quæ superius reddita est, in nouissimo die.] Tu (inquam) [circumdabor pelle mea.] Alij contrario sensu, & significatione exponunt verbum [Nakaph, Postquam contriuerunt, perforarunt, exciderunt, succiderunt, fregerunt pellem meam,] vel, [post pellem meam succiderunt hanc;] ita vt indicet vermes, & dolores, nō solum depastos cutem, sed etiam carnem quæ post cutem est. Pro qua etiam lectione, & sensu producit Pagninus, R Moseh, & R. Abraham Perusol. Adde etiam Rab. Mardokai, quibus adiunge nonnullos alios. Sed instaurationem illam redintegrationem, & resurrectionem pellis omnino agnoscunt Septuaginta legentes; [Scio, quia æternus est, qui me resoluturus super terram, ad resuscitandum cutem meam, quæ perpetitur hæc.] Quem locum sic legit Cyrillus Ierosolymitan. Catech 18 [Cutis mea resurget, quæ ista patitur.] Quare originale verbum

Resurgentis corporis pulchritudo. — אחר — Pagn. R... Vatab. — נקף — Pagn. R... Vatabl. R. Mosch. R. Abraham. R. Mardokai. LXX. Cyril. Ieros.

omnino ſignificat id, quod Vulgatus dixit; [circuitionem,] aut [euolutioné in orbem.] Iob 1. Verſ. 5. & Iſa. 29. Verſ. 1. ſi vero excuſſionem, aut exciſionem, vel contritionem ſignificat, ea eſt, quæ cum euolutione, & circulo coniuncta eſt, & hominem cingit, & vndequaque conſumit. Rem hanc abunde probare poteſt vnus Iſaiæ locus c. 3. 24. [Erit pro Zona funiculus,] quod illi, deducentes [funiculum] ab hac radice, legunt, [Erit pro Zona exciſio.] ſed frigide; nam pulchram quandam antithesim, quam ibi proponit Propheta inter peccata, atque ſupplicia omnino deſtruũt. Sic enim ait, [Pro ſuaui odore fœtor, pro criſpanti crine caluitium, &c.] Deinde pro [Zona,] aliquid, quod cum [Zona] ſimilitudinem habeat, & hominem circundet, & cingat. Quod cum Vulgatus animaduerteret, dixit [funiculum,] qui refertur ad ærumnas, & dolores, qui hominem cingunt, & vndequaque conſtringunt. Neque vero pigue-

Caietan.

rit vti hac in re auctoritate illius apud Caietanum, Hebræi, ſi non admodum graui, at Hebraizantium palato non omnino iniucunda ſic ille vertit, & ſcribit; [Et poſtea pelle mea circumdati ſunt illi artus. Neque me (inquit) latet lectionem interpretatam, circumdati, poſſe etiam interpretari, inciſi, vel cõſumpti; ſed quia contextus horret has ſignificationes in hac Litera, ideo electa eſt ſignificatio

Tygur.

quadrans contextui.] Similiter Tygurina; [Poſtquam circumdederit hoc mea cute. Ergo ex verbo ſic legitur locus: Nouiſſime circumdederunt, vel circumdatũ eſt pelle mea hoc, ſubaudi [corpus;] vel hæc, ſubaudi, [caro.] Caie-

Caietan.
Vatab.

tanus, [illa,] ſubaudi, [membra] Vatablus; [demoliti tium eſt, hoc, quod ob deformitatem ſummam, non liceret corpus dicere.] q.d. hoc, quidquid illud eſt, indignum nomine; aut demonſtrat oſſa abſumpta carne, inter albeſcentia percutis laceræ foramina.

2 *Reſurrectio altera natiuitas.*

Verum enimuero cum reſurrectio ſit, quaſi natiuitas altera, potuiſſet Iob illam deſcribere, ſicut cap. 10. natiuitatem, aut formationem hominis; [Pelle, & carnibus veſtiſti me, oſſibus, & neruis compegiſti me, & viſitatio tua cuſtodiuit ſpiritum meum.] Immo & locum hunc de Reſur-

Clemens.
Reſurrectionis deſcriptio ex pulchritudine cutis.

rectione quoque accepit D. Clemens lib. 5. c. 6. tum etiam Ezechiel cap. 37. reſurrectionem deſcribit ex oſſibus coagmentatis per iuncturas, ſuccreſcẽtibus carnibus, & neruis, extenta deſuper cute, & demum ingrediente, & viuificante ſpiritu. Sed ad [pellem,] & cutem, nunc vniuerſam reſurrectionis formam reduxit, quod cutis contineat totum corpus, & in illa ſanitas, & integritas, coloris ſuauitas, & ſplendor, ac immortalis totius corporis habitus viſendus ſit; videbitur quoque eſſe tunc cutis immortalitatis indumentũ; ſicut Paulus dixit 1. Corinth. 15. 53. [Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.] Atque Greg. Nyſſen. de reſurrectione diſſerens. Hac ipſa pellis ſimilitudine vſus; Quemadmodum (inquit) ſi quis lacera tunica circumdatus, eo amictu nudatus ſit, non amplius in ſeſe abiecti turpitudinem, ac dedecus indumenti videt, eodem modo, cũ nos quoq; exuerimus mortuam, ac turpem illã tunicam, ex ratione carentibus pellibus nobis iniectã (pelles autem audiens, figuram ac habitum ratione carentis naturæ, quo cum affectione, ac vitio circũdati fuimus, mihi videor intelligere) etiam omnia, quæcumque de rationis experte pelle circa nos erant, exuentur.] Induẽtur vero ea omnia, quæ cum immortali pelle, & indumento coniuncta ſunt.

3

Sed illud non prætereundum, quod ſapienter obſeruat

Nicetas.
Identitas reſurgentiũ corporum.

his verbis Nicetas; [Docemur hoc loco Eccleſiaſticũ dogma, corpus ipſum quod impetus, & cruciatus excepit, anima comite reſuſcitandum eſſe, vt cum illa vna fruatur.] Cõiungit quidem Nicetas dogma, & illius probationem, propter lectionem Septuaginta, quæ vtrumq; coniungit; [ad reſuſcitandam (inquiunt) pellem meam, quæ perpetitur hæc.] Primum, quod conſtans eſt, & firma in Eccleſia veritas, vel ex hoc loco clariſſime conſequitur, cum [pellem] ipſam ſuam ſibi reddendam eſſe aſſerat Iob; nam niſi idem reſurgat, quod prius fuit, vanum, & mendax erit reſurrectionis nomen, vt egregie hoc loco argumentatur

Gregor. Lib. 14. c. 28.

Gregorius; [Si in aereo, aut in alio corpore reſurrexero, iã ego non ero, qui reſurgo; non enim reſurrectio dici poterit, vbi non reſurgit, quod cecidit.] Quam rem eiſdem pe-

Tertullian.
Clemens.

ne verbis pro tulerat Tertullianus de reſurrectione cap. 16 & Clemens Romanus lib. 5. Conſt. cap. 6. Quare Tertullian. de reſurrectione carnis, c. 2. eos, qui reditum animi, non corporis eiuſdem, in reſurrectione admittebant, Marcionitas videlicet, Baſilidianos, & Valentinianos, eleganter vocat, [Partiarios ſententiæ Saducæorum,] vt qui dimidiam tantum agnoſcerent reſurrectionem. Ergo cum hic locus pro huius rei fide, clariſſimus ſit, vt qui maxime, illud pronomen, [Meum.] obſeruandum eſt, & pronomen demonſtratiuum [Hoc,] quod in Hebræo eſt,

Pronomina identitatis.
Tertullian.

(vtrumque enim eſt pronomen, vt dicunt, identitatis) nã ex ſimili pronomine rem hanc confirmauit Tertullianus cap. 18. Cum Chriſtus dixit Ioan. 2. 19. [Soluite templum hoc, & in tribus diebus reſuſcitabo illud.] Similiter & Ire-

Irenæus.
Cyrill.

næus lib. 5. cap. 9. quare Cyrill. Ieroſolym. Catech. 18. [Præcipue (ait,) hoc notate, quod modo non digito indicans Paulus, dicit, oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc, induere immortalitatem; corpus enim hoc excitabitur nõ ita infirmum, ſed ipſum qui-

Nyſſenus.

dem reſurget.] Videndus omnino Nyſſenus lib. de hominis Opificio cap. 27. qua ratione autem ſingulis animabus ſuamet antiqua corpora reddi poſſint integra, & perfecta, res eſt ſcholarum potius, quàm commentariorum huius loci, quare plura deſino dicere, & quod præſentis muneris non ſit aduerſus hæreticos diſputationes Theologicas conficere; & quod rem hanc de reſurgentium identitate quoad animam, & quoad materiam, tum alij Theologi in 4. tum vero ſapienter, & copioſe proſequitur noſter Fran-

Franciſcus Suarez.

ciſcus Suarez 3. p. q. 53. art. 1. Non enim minus delector cum virum aliquem ſapientem noſtri ſæculi intueor, & audio, & data occaſione ad meos commentarios adduco, quam cum ad multos ex antiquitate præſtantes doctrina viros oculos conuerto, & illorum opem in rebus difficilibus efflagito.

Sed rationem illam dogmatis huius, quam indicarunt 4

Cur expediat corporis eiuſdem reſurrectio.
Nicetas.
2. Cor. 5. 10.
Dionyſ.

Septuaginta; [Reſurgit cutis mea, quæ perpetitur hæc.] explicuit Nicetas; [Vt corpus vnà cum anima fruatur.] efficax vtique apud Deum iudicem æquiſſimum, [vt referat vnuſquiſq; prout geſſit in corpore ſuo] Dionyſius de Eccleſiaſt. Hierarch. c. 7. p. 1. [Alij animabus aliorum corporum coniugia tribuunt, iniurij (vt reor) quantum in ſe eſt, afficientes corpora, quæ cum ſanctis animabus laborarunt, ſacriſq; retributionibus priuantes, quæ ad finem ſanctiſſimi curſus peruenerunt. Perſequitur argumẽtum hoc

Tertullian.

Tertullianus lib. de reſurrectione carnis, cap. 14. 15. 16. 17. & hanc cauſam eſſe reſurrectionis, vt integrum fiat hominis iudicium; integrum autem minime futurum, niſi ſicut fuit inter animam, & carnem operarum ſocietas, ita etiam

Nazianz.
Cyrill.

ſit mercedis, aut ſupplicij. Nazianzenus etiam oratione de Cæſario ad fratrem Cæſarium. Cyrill. Ieroſolymit. [Iuſte iuſtis, & peccatoribus Deus hoc præbebit, nihil enim ſine corpore a nobis geſtum eſt. Cum igitur in omnibus cooperatur corpus, etiam in futuro fructum eius percipiet.] Idem fere eleganter Nyſſen. Orat. 3. [de Reſurrectione, ad finem.] Res quidem ipſa ratione poſita, & ad ſolatium Iuſtorum, & ad terrorem impiorum exquiſita.

Videtur etiam in illo Diuinæ Iuſtitiæ diſtributio, vt ſi 5

Duorum hominum reſurrectio in eadem parte materiæ communicantium.
Peculiaris dignitatis membra Sanctorum reſuſcitãda cum eadem omnino materia.

in eadem materiæ parte communicauerint duo homines, in reſurrectione illi reddatur illa ipſa materiæ pars, qui plura merita apud Deum habuerit, & quæ ſanctioris animæ comes fuerit; Secus (vt Dionyſius dixit) [iniuria afficiemus materiam, quæ cum ſancta anima laborauit.]

Addo etiam ſi aliqua corporis pars, aut membrum non omnino habiturum ſit integram materiam, quam quondam habuit, ſupplente nimirum Deo aliquam partem de noua materia, at vbi membrum aliquod viri ſancti aliqua re, aut ſanctitatis excellentia inſigne fuerit, & peculiari ratione ad beatitudinem conſequendam operam ſuam, & vſum contulerit, rationi videri conſentaneum, vt illud membrum omnino eandem integram materiam in reſurrectione aſſequatur, alijs licet membris ex alia noua materia redintegratis. Verbi Gratia; Idem, & ſecundum formam, & ſecundum materiam Sanctiſſimi Martyris noſtri Hiſpalenſis, Regiſque clariſſimi Ermenegildi caput infixa ſecuri coronatum; Mammillæ Beatæ Agathæ immaniter abſciſæ; Renes Zoili Cordubenſis diſciſis lumbis auulſi; Cutis detracta crudeliter Beato Bartholomæo; [Pellis] item Beati Iob miris modis, & incredibilibus vlceribus [a planta pedis, vſque ad verticem capitis,] cum maximo, & patientiæ, & meritorum

Aug. li. 22. de Ciuit. c. 30. D. Tho. 3. p. q. 54. art. 4.

incremento dilacerata; vt veriſſime dixerit, [Et rurſus circumdabor] hac ipſa [pelle mea.] Quod ſi vera eſt illa Auguſtini de martyrum vulneribus conſeruandis in cæleſti regno ſententia, aut coniectura, (eſt autem vero ſimillima & congruens cum cicatricibus Chriſti

Domini

Domini poſt reſurrectionem) [Non (inquit) deformitas iterũ,ſed dignitas erit,& quędam quamuis in corpore,ſed non corporis, ſed virtutis pulchritudo fulgebit;] Hoc inquam poſito,quantus erit totius corporis Beati Iob ſplendor, pulchritudo quanta ſit pro ſcabie illa fœdiſſima, qua totum corpus reſperſum fuit, [a planta pedis vſq; ad verticem capitis,] & pro immundis vlceribus, ac pro immanibus ſingulorum membrorum cruciatibus, reſperſum poſtea fuit illius corpus, atque totum illuminatum quibuſdam quaſi punctis luminis, & guttis lucis, & ſtellulis clariſſimis diſtinctum,& circumdatum. [Vt ex apparentibus crederetur id, quod expectamus (inquit Cyrill.) vermibus paruulis dedit Deus æſtate lucidum corpus, vt eo ſplenderent; qui multo magis illuſtrabit hominem iuſtum.] Sed pergendum. vocant nos ſequentia.

Cyrill.Ieroſ.

Et in carne mea videbo Deum meum.

1 *Vera lectio. Pronomen, Meum, charitatis eſt.*
2 *Videre ad voluptatem refertur. Explicatis Dauid, & Salomon.*
3 *Iudicem deſiderant ſancti videre. Sunt Aquilæ intuentes Solem. Explicatur Mattheus.*
4 *Varia Sanctorum expoſitio de Incarnatione Verbi, & de illius pœnalitatibus aſſumptis. Deus vulnerans, & ſanans.*
5 *Expoſitio Septuaginta.*
6 *Hebræorum expoſitio languida.*
7 *Vera totius interpretationis clauſula.*

1 VEra,& correcta lectio hæc,vtpote Vaticana. plerique codices addebant; [Saluatorem,] & expungebant [meum,] iuxta Hebræum. Sed commode quidem,addidit Vulgatus,[meum,] vt reſponderet primæ parti, [Redemptor meus;] & [videndi] lætitiam, & alacritatem indicaret pronomine illo,[meum,] pleno charitatis, atque gaudij. Vt vero etiam indicaretur hic agi de viſione corporea, explicuit aliquis videndum oculis corporeis [Deum, Saluatorem] (inquam) Chriſtum Ieſum, de quo ſtatim.

2 [In carne mea.] Exiſtens ipſe [in carne;] vel, [de carne mea] reſtituta iam, & refloreſcente; vel, [Deum in carne mea] exiſtentem, aut ſubſiſtentem. Sed de hoc plura ſtatim. [Videbo,] contemplabor. Affert hoc verbum rei alicuius Diuinioris conſpectum; vnde reuelatio prophetica, dicta eſt [Viſio.] & Prophetæ [Videntes.] Tum etiã pertinet ad animi lætitiam ex rei alicuius conſpectu iucundiſſimo. Nos hæc duo coniungere ſolemus, *Ver, y gozar.* ſic dictum a Dauide eſt Pſalm. 26. 4. [Vt videam voluptatem Domini,& viſitem templum eius,] id eſt,vt fruar dulciſſimo templi cõſpectu,& familiaritate; [videam] cum ſumma voluptate. Simile id Cant 6. 12. [Reuertere Sunamitis,vt intueamur te.] nam incredibilem Eccleſiæ ſuæ pulchritudinem cunctis cõſpiciendam; & prædicandam,cum ſumma intuentium voluptate proponit Sponſus. Simili igitur cum voluptate præbebit ſe conſpiciendum, & fruendum Iudex Sanctis, vt ſtatim dicet.

Viſio rerum diuinarum.

חזה

Eccleſiæ pulchritudo omnibus cõſpicua.

3 [Deum meum.] Proprie, [Iudicem:] nam incredibilis iuſtorum exultatio, & gaudium in conſpectu ſui Iudicis; vel ex hoc nunc tempore iam [reſpiciunt, & leuant capita;] vt videndo, ſpe ſe ſuſtentent; [Diligunt nimirum aduentum iudicis,] de quibus profecto ab ipſo Iudice dictum eſt. [Vbicumque fuerit corpus illuc congregabuntur & Aquilæ.] Se enim comparat Iudex cum cadauere, iuſtos cum Vulturibus,ſic interpretante Irinæo lib. 4. cap. 28. Hilario,& Chryſoſt. [Vbicumque (inquit) eſt cadauer, illuc congregabuntur & Aquilæ participantes gloriæ Domini.] Non enim minus auide,minus alacriter, ſuis votis, & deſiderijs videntur iuſti præcurrere in Dei iudicis conſpectum,& appetere illius tribunal, quam ſolet Vultur (nam de hoc aquilarum genere loquitur) præcurrere ad locum cadauerum: & non ſolum iam mortuum corpus,ſed viuũ etiam, antequam moriatur, præſagire dicitur, exercitum ſequi,ſtragem futuram præſentire,& quodam naturæ ſenſu obſeruare moribundum, quando diem ſuum agat, vt Aelianus, & alij naturalium rerum ſcriptores tradunt. ſic iuſti ſane Chriſti Domini corpus illud poſt Reſurrectionem glorioſum, ad iudicandum rediturum obſeruant, & ſuam ipſorum mortem expectant, quando diem ſuum agant, vt Chriſti corporis glorioſiſſimi conſpectu perfrui poſſint, expectant etiam vniuerſalem reſurrectionem, vt non ſolum animo, ſed [in carne] etiam ſua, [videant Deum ſuum.] Hi ſunt veræ illæ Aquilæ,[Quarum conuerſatio in cælis eſt, qui ad [corpus,] vbi illud viderint, perniciſſime conuolabunt; Qui nunquam oculos ab illo corpore glorioſo auertent; nam non ſolum hoc Aquilarum, aut vulturum genus, corporis humani appetens eſt, ſed etiam viſu pollet acerrimo. Quippe Ægyptij aſpectum ſignificantes, vulturem pingebant. Aquila etiam aduerſum intuetur Solem,non cedens ſplendori, non conniuens,nõ illachrymans. Allegoriam hanc totam eleganter indicauit Hugo Etherianus vetuſtus ſcriptor, lib. de regreſſu animarum, cap. 25. [Aquilæ (inquit) Sancti nominantur, eo quod in excelſo obuiam Chriſto ituri aduolabunt; & quia ſicut Aquilæ Solem intuentur abſque reuerberatione, ita iuſti a ſeruitute corruptionis exuti, veræ lucis radios, Chriſtum ſcilicet intuebuntur venientem in nubibus.] Vide quæ dicemus iterum verſic. ſequente.

Matth. 24. 28. 2. ad Timo. 4. 8.

Iuſti Iudicem ſuum auide expectant.

Mat. 24. 28

Vultur præſagit moribundum.

Aelianus.

Iuſti, Aquilæ & vultures.

Ariſt. de hiſto. anim. l. 9. c. 34. Ælian. Opia. Ambroſ. li. 5. Exam. c. 18.

4 Certe Auguſt. ſermone 2. de Natiuit. tom. 10 ad Incarnationis myſterium hunc locum retulit; [Iob (inquit) prædicat carmina Prophetarum; In carne mea videbo Deum, quod de illo tempore prophetauit,quando Chriſti Deitas habitu noſtræ carnis induta eſt.] Immo & Philippus ad idem retulit præcedentem illam ſententiam, [Scio quod Redemptor meus viuit; nam exiſtimat eſſe idem cum illo Baruch 3. [Poſt hæc in terris viſus eſt] Huc quoque referri poſſet ita expoſitio, [in carne mea,] id eſt, meæ ſimili, mortali,& ærũnoſa. [Videbo Deũ] hominẽ factum; hoc me ſolatio ſuſtẽto,quod illum olim habiturus ſim ſocium quoq; pœnarum, atq; dolorum. Pia, & non inelegans expoſitio,niſi durior videretur,& cũ antecedentibus, & conſequentibus, atq; cũ fine huius loci minime conueniens.

Auguſt. expoſitio.

Philip.

Noua, atque pia expoſitio.

5 Septuaginta ſententiam hanc cum initio ſequentis ita coniungunt, atque legunt; [A Domino hæc mihi conſummata ſunt, quorum ego mihi conſcius ſum, quæ oculus meus vidit,& non alius] Quæ ex Niceta hunc ſenſum habent: [Non humana eſt vexatio,calamitatem enim pecoribus, liberiſq; importatam eſſe diuinitus, e corporis mei ærumnis plane cognoſco. In morbum naturalem referri hæc non poſſunt; Deus hæc mihi intulit, egomet, quem dolores peruellũt, noui.] ita in ſua carne putreſcente Deũ videbat,& agnoſcebat, & in ſuis ærumnis Deum contemplabatur,qui cum illo erat in ipſa tribulatione; Propterea non temere pollicebatur ſibi,eundem illum ſuæ vitæ [Redemptorem,] & beatæ reſurrectionis auctorem: nam ſi Deus, qui vulnerat, medebitur idem percutit, & manus eius ſanabunt; conſumit, occidit,ſuſcitabit quoque. Ergo ex ſuis ærumnis, & ex auctore ſuæ calamitatis, qui Deus erat, recte poterat colligere ſuam reſurrectionem ad vitam,& ſtatum immortalem. diximus aliquando ex ærumnis polliceri ſibi ſanctos beatitudinis ſpem. Erit itaq; hæc ſecunda pars, cauſa præcedentis. Reſurgam, & redintegrata cute, & reſtituta vita; quoniam Deus eſt, qui me nunc dilacerat, & proſternit; eſt autem ille natura ſua Redemptor, atque Saluator, eorum præſertim, quos ipſe, pro bona voluntate ſua, exercet, & pro ſua gloria excruciat. Acute quoque hoc videtur dictum; ſed non omnino leniter, neque cohærenter.

LXX.

Nicetas.

Ex ærumnis ſuis ſibi ſãctis beatitudinem pollicentur.

C. 2. verſ. 9. num. 5 & c. 5 verſ. 16. num. 1. & ver. 17. num. 1. 2.

6 Illud præterea prætermittendum minime cenſui,quod Hebræus quidam quondam ſuorum doctor, primum Conſtantinopoli, & Venetijs, Romæ poſtea, cum Sexagenarius ad Chriſti fidem, & baptiſma acceſſiſſet, veritatis diſcipulus, & iam Octogenarius Hiſpalim veniens anno præterito, id eſt Nonageſimo nono, forte in hunc ipſum locum incidens, tanquam arcanam quandam, & vel periti ſſimo cuique non valde manifeſtam intelligentiam mihi obtrudebat; [Videre Iob Deum in carne ſua,] idem omnino eſſe, quod Dei mirabilia, in carne alioqui ærumnoſa, & morbida fieri videre, ita vt ſe Iob erigeret ſpe recuperandæ ſanitatis per manifeſtum aliquod, & inauditum miraculum; atque Hiſpane (Latine enim neſciebat) ſic ille interpretabatur, *De ver tengo que paſſen por mi marauillas de Dios.* Addebat quoque idem fieri poſſe, vt [videre Deum in ſua carne,] eſſet, in corpore tam miſero, & cruciatibus confecto, virtutem Diuinam experiri, qua poſſet in vita perſiſtere, & cum vi, & vocis contentione loqui, diſputare, & amicis bene valentibus poſſe reſiſtere. Sed vt hæc probabilia vtcumque fuerint, at quanto ſunt myſterio Reſurrectionis ignobiliora, & inferiora! quam reliqui contextus diſſimilia! quam a proprietate ipſarum vocum [videndi,] & [Dei] iudicis aliena! Hæc cum illi ego ex Catholicorum, & ſanctorum

Hebræi cuiuſdam imperita doctrina.

Miraculo venens, & ſeſtiuum Iob.

Virtute Diuina corroboratus in vita Iob.

Patrum interpretatione exponerem, ſibi lucem oriri exiſtimabat, atque ingenue confitebatur.

Optima interpretatio.

7 Ergo ille eſt lenis diſcurſus, & bene cohærens totius loci continuatio, vt dicat [in ſua carne,] quæ nunc miſerrima eſt, olim tamē refloreſcente, & reſurgente ad immortalitatem, ſe fruiturum ſui iudicis beato cōſpectu; & dogma illud de veritate carnis, & corporis reſurgentis, eiuſdem, quod ceciderat, rurſus per aſſeuerationem inculcet, vt eleganti Paraphraſi illuminauit Philippus; [Ego (inquit) ipſe Iob, qui in ſtercore iacens, a vermibus comedor. Ego (inquam) Iob iam corruptus, atque vlceribus diſſolutus, in hac carne mortali incorruptus per Reſurrectionem futuram glorificatus videbo Deum.] Sed de [videndo Deum in ſua carne,] oculo non corporeo, vel mentis lumine, ſequenti ſententia dicendum eſt.

Philipp.

XXVII. Quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt; & non alius. Repoſita eſt hæc ſpes in ſinu meo.

1 *Expoſitio Græcorum.*
2 *Tertius caſus commodi, & gaudij. Iuſtis iucundus iudex.*
3 *Quid conſpicere in ſacro ſermone. Illuſtratus Moyſes.*
4 *Quid alius, Idem reſurgens. tacita amicorum vellicatio.*
5 *Auguſtini expoſitio de videndo Deo non oculis corporis.*
6 *Germana huius loci expoſitio de videndo Chriſto Ieſu oculis corporis. Illuſtratus Petrus.*
7 *Aſpectus Chriſti iudicis, iuſtis ad gloriā, improbis ad pœnā.*

1 *LXX.* Septuaginta (vt ſuperius indicauimus) hæc referunt non tam ad gloriam Reſurrectionis, quām ad ſuæ Paſſionis, & ærumnarum magnitudinē. [A Domino (inquiunt) hæc mihi conſummata ſunt, quorum ego mihi conſcius ſum, quæ * oculus meus vidit, & non alius.] q.d. incredibiles cruciatus nemini, niſi mihi perferenti credibiles erūt. Quod Nicetas ait dictum eſſe; [ad verberandos amicos, qui eum, vt animo perpuſillo miſerias perferentem, criminabantur.] Sed præſtat non abrumpere filum beatæ Reſurrectionis, cuius ſemel deſcriptionem inſtituerat.

** Quales nadie lo ſabe, ſino yo, que los padezco. Nicetas.*

2 Ergo mille modis amplificat illud in beata Reſurrectione [Videndi] Deum [Redemptorem,] gaudium, & voluptatem, & non ſolum ex ter, aut quater repetito [vidēdi] ſtudio, ſed etiam ex tertio caſu, qui in Hebræo eſt, & ſine vllo ſententiæ detrimento, omiſſus eſt ab Interprete, quod ſæpe redundare ſoleat, incrementum capit [Quem ego viſurus ſum mihi.] Eſt vero ille Datiuus, vt cum Grāmaticis loquamur, commodi, gaudij, beatitudinis, conſtātiæ, & certitudinis, ingentis in præſentibus ærumnis ſolatij, & cuiuſdam etiam timoris clam intentati ſuis amicis, qui de ſua ipſorum Reſurrectione ad beatitudinem, minime, vt ipſe, certi exiſterent. [Videbo (inquit) Deum] iudicem [mihi,] non aduerſum me, ſed pro me pronuntiaturum aduerſus meos hoſtes; mearum vindicem iniuriarum, non ſicut vos, quem iratum forte videbitis. Vtinam ergo iam tandem [manifeſter ante] illius [tribunal,] vt referam. [prout geſſi in corpore meo.]

Tertius caſus ſæpe redundans.

Vide quã do Datiuo caſu dominus c. 3. ver. 2. nu. 4.

3 רְאֵה [Et oculi mei conſpecturi ſunt.] Verbum [conſpiciendi] hoc loco, aliud eſt a ſuperiori, & ſignificat proprie intendere in rem aliquam oculis, & animo cum peculiari, quaſi quodam ſenſu, & experientia rei conſpectæ. Quare ab Interprete vertitur, [Contemplari,] Eccleſiaſtæ 1. 16. & ſic Exodi 3. 3. [Videbo viſionem hanc magnam.] id eſt, attentius, & diligentius, è proximo conſiderabo, quæ, qualiſve ſit; nam prius dixerat de [viſione] minus diligenti, minuſq; attenta; [Videbat, quod rubus arderet.] dici proprie poſſet, *Quiero entrarme mas, y mirar lo mejor.* Sic, Iob, poſt primum illum, & iucundiſſimum ſui Redemptoris conſpectum, ait deinde ſe attentius, obſeruantius, diligentius proſpecturum, diſtincturum, omnia ſui Redemptoris decora, & ornamenta, inuenturumque oculis, & animo in tantam gloriam. Hoc glorioſo (inquit) conſpectu abunde compenſabitur tot malorum aſpectus, quibus nunc crucior, ſentiam benigniſſimum iudicis vultum, quem nunc terribilem, & minacem experior. Hic rurſus eſt conſpectus ille iucundiſſimus, quo toto animo, oculorū, ac mentis intentione ferentur Sancti in ſuum iudicem veniētem in nubibus cæli ad iudicium; quod eleganter obſeruauit Chryſoſt. ſuper id Act. 1. [Viri Galilæi, quid ſtatis aſpicientes in cælum? hic Ieſus, qui aſſumptus eſt a vobis in cælum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem.] at quomodo viderunt? quid in illius vultu diſcedentis obſeruarunt? certe benignitatem, & charitatem Dei. [Sic (ait Chryſoſtom.) redibit, vt adiri poſſit.] conſpectus enim iudicis benigniſſimus Sanctos inuitabit, vt occurrant [illi obuiam in aera;] at impios deterrebit, & exanimabit terrificus iudicis aſpectus; & cum viderint eum, [quem] ſuis [ſceleribus pupugerunt,] plangent ſuper eum lachrymis irremediabilibus.

Videre cū attenta conſideratione.

1. Theſ. 4. 17 Zach. 12. 10. Apoc. 1. 7. 8.

4 זר [Et non alius.] In originali [Zar, Alienus,] non videbit, inquam, pro me alius; nec oportebit me credere videnti, & narranti, nam aperte, & clare videbo ipſe. At dicet aliquis cum videris Deum tuum, non eris ò Iob, qui nunc es; tam alius eris, quam [alienus] ab his malis, & ærumnis, Minime, inquit Iob; ipſe quidem videbo, non ero alius, qui tam dira patior, idem ipſe fruar. Sed vox [alius] diſſimilitudinem quandam morum, & vitæ indicare poteſt, & multo clarius vox originalis, [alienus:] ſignificat enim id, quod amico, & familiari opponitur, & quod propter inſuetudinem eſt horrori, & nauſeæ, vt ſupra diximus Verſ. 13. huius capitis. Quare forte perſtringit amicos, qui ſe ab illo animo, & ſententijs abalienauerant, quibus niſi reſipiſcant, comminetur fore, vt tanquam impij, [non reſurgant in iudicio] ad beatam vitam; neque, vtpote peccatores, in [concilio iuſtorum,] qui Deum iudicem habituri ſunt propitium; Non enim impij videbunt Deum ſibi, ſed aduerſum ſe. Ergo (inquit) oculi mei conſpicient Deum ſummo cum gaudio, [non alius] non alienus ab hac ipſa fide, & religione, quam ego profiteor; non ij, quibus propter meas ærumnas horrori, & nauſeæ ſum, & qui tanquam alieni recedunt a me.

Alienus quid ſpeciat.

5 Sed quibus (inquit) oculis videbunt iuſti Deum? an oculis carneis, & corporeis; an vero mentis? Reſpondet Eugubinus, quod ad huius loci interpretationem attinet, oculis corporis obijciendam poſtea imaginem aliquam corpoream Dei, vel Angeli loquentis cum Iob. Sed hanc exponendi rationem nuper omnino diſiecimus. Diuus Thomas peculiarem quæſtionem hac de re inſtituit. 1. parte, & reſpondet veriſſime; [Impoſſibile eſſe Deum videri ſenſu viſus, aut quocumque alio ſenſu, aut potentia ſenſitiuæ partis.] Ratio in promptu eſt, & ex parte obiecti ſpiritualis, quod non attingit ſenſus, & ex parte ſubiecti corporei, in quo non poteſt ineſſe cognitio rei ſpiritualis. explicat item tum hunc locum Iob, [quod, in carne exiſtens, viſurus ſit Deum,] oculo tamen mentis; tum Auguſtinum aliquando in hac re dubium, & incertum; ſed tandem rem hanc definientem lib. 22. de Ciuitate, cap. 29. [Illud (inquit Auguſtinus) quod ait Iob, in carne mea videbo Deum, Reſurrectionem quidem carnis ſine dubio prophetauit, non tamen dixit, per carnem meam; quod quidem ſi dixiſſet, poſſet Deus intelligi, qui per carnem in carne videbitur; nunc vero poteſt & ſic accipi, ac ſi dixiſſet, In carne mea ero, cum videbo Deum.] Veriſſime, & optime quod ad rem ipſam attinet de videnda Diuina eſſentia.

Quibus oculis videbunt Deum. Eugubin. D. Tho. 1. p. q. 12. art. 3. Auguſt.

6 Sed ſi dixero hanc ſententiam Iob de videnda non Dei eſſentia, ſed Chriſti Ieſu humanitate, propterea non de viſione oculi mentis, ſed corporis accipiendam, ſcio non ſolum vere quoque, ſed ad loci præſentis, & materiæ ſubiectæ exigentiam, & lenem totius huius de Reſurrectione teſtimonij decurſum, recte, & opportune dici, & non ſolum non aduerſos, ſed gratos etiam me habiturum ſanctiſſimos Auguſtinum, atque Thomam. Verumenimuero cum adhuc egerit Iob de Redemptoris ſui Reſurrectione, & vita immortali, de iudicis conſpectu ſibi iucundiſſimo de ſua quoque cum Chriſto reſurgente Reſurrectione, conſequens vtique fuit, vt de illius humanitate videnda, quod ſummum erit poſt beatam Diuinæ eſſentiæ viſionem, iuſtis gaudium, nunc loqueretur Iob, atque hac ſpe ſuæ carnis imbecillitatem erigeret, non ſolum, quod [configuranda eſſet corpori claritatis] ſui Redemptoris, ſed ſatianda etiam beatæ illius humanitatis glorioſo conſpectu. Sic locum hunc, præſertim partem illam, [& oculi mei, &c.] Interpretatur ipſe Diuus Thomas, Gloſſa quoque Interlinearis, atque recentiores multi. Caietanus, Hugo, Dionyſius, Titelmannus, R. quoque Samuel Marrochianus in Epiſtola illa ad Iſaac de

Germana expoſitio videndi Dei. D. Th. Gloſ. Caietan. Hugo. Dionyſ. Titel. R. Samuel.

aduen-

aduentu Messiæ, capit. 11. vbi ex hoc loco probat Saluatorem esse Deum, & hominem, nam secus oculi corporei non vident Deum. Neque desunt Theologi Scholastici emunctæ iudicij, qui seueritatem illam Scholarum cum germana, & exquisita tum aliorum locorum, tum illius loci Iob expositione, dicta ratione temperent.

Io. 5. 22. 27 *August.*

Ergo [in carne,] & [per carnem,] sibi Iob pollicebatur fore, vt Deum iudicem videret. Hoc sane præferebant codices illi, qui addebant, [Saluatorem meum.] Hoc ipsum significat Dei nomen, quod ad iudicem pertinet; [& omne iudicium dedit Deus filio.] &, vt Augustinus ad Fortunatianum scribens Epistola 111. de videndo Deo, Ambrosium adducit, & interpretatur; [Beatus (inquit) Ambrosius de Christo cum ageret, secundum id, quod verbum est, non enim corporalibus inquit, sed spiritualibus oculis Iesus videtur;] Licebit quoque nobis dicere, Iob de Deo agens, secundum id quod homo, & iudex est, corporalibus oculis Deus videtur. Sane Diuus Petrus hanc Christi iudicis videndi lætitiam incredibilem sanctis in hoc mundo contristatis, & afflictis, quo illorum animos erigat, & sustentet, proponit 1. cap. 1. Cum enim dixisset. [Salutem paratam reuelari in tempore nouissimo.] subiungit; [in quo exultabitis] (Tunc enim, & expectatio iudicij, & iudicis conspectus ad exultationem erit, & ad gloriam iustorum, quamuis hic affligantur. Propterea enim addit,) [modicum nunc, si (quamuis) oportet contristari in varijs tentationibus,] &c. deinde de [Reuelatione Iesu Christi] agens; [Quem cum non videritis, diligitis,] &c. Quasi argumento ducto a minori; si nunc, cum illum non videtis, cum nondum percepistis vestræ salutis præmium illum tam ardenter amatis, tam lætanter exultatis; quid cum illum venientem videritis vestris ipsis oculis largiturum vobis laborum mercedem? Certe cum ex certa Theologorum sententia, corporum beatorum sensibus etiam sua beatitudo, atque gaudium tribuenda sint, non aliam oculis corporis maiorem esse posse credunt, quam frui conspectu sanctissimæ Christi Iesu humanitatis, vti Augustinus aliquando dixit; [Deum factum esse hominem, vt vterque sensus hominis in ipso beatificaretur, & reficeretur oculis cordis in eius Diuinitate, & oculis corporis in eius Humanitate, vt siue ingrediens, siue egrediens in ipso pascua inueniret natura humana condita ab ipso.] Vide eundem de spiritu, & anima, cap. 54. & 60. tom. 3. Cyprian. sermone de Natiuitate Christi. neque sine causa dictum est inter peculiares iudicij nouissimi, & iudicis venientis circunstantias, [videbunt eum,] vt ille aspectus iustis ad præmium esse incipiat, sicut Scriptum est; [Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum,] vt nuper dicebamus.

Christi videndi spes sanctos erigens. — *Beatorum sensus quoque externi beandi.* — *August. in Manuale c. 26.* — *Cyprian.* — *Apoc. 1. 7.*

Reposita est hæc spes in sinu meo,

1 *Varia lectio. Verbum* respondendi *in malum.*
2 Renes *pro spe, & desiderio.* Reponi, *&* Consummari *in bonum. Illustratus David.*
3 Sinus *ad multa relatus. Explicatus David. & Ioannes.*
4 Sinus *ad certitudinem, & tutam possessionem. Spei sinus apud antiquos,*

1 VAriant nonnihil exemplaria, nam Græci dixerunt; [Omnia mihi consummata sunt in sinu meo.] Hebræa, Theodotio, & Hebraizantes; [Defecerunt renes mei in sinu meo.] Caiet. [Consumpti sunt.] Græcorum lectionem ad cōsumptionem, & malum refert Nicetas, q. d. [Intime mihi adhærent mea mala, propterea solus ego illa noui.] tum etiam lectionem ex Hebræo ita interpretatur [Tum renes, tum cuncta mea præcordia contabuerunt; vt facile hinc intelligere possitis, & viscera mea omnia esse consumpta, interioresque artus tabesse exesos.] Eodem pertinet Vatablus. [Præ afflictione defecerunt omnia intestina mea.] Sed tam videretur nunc importuna querela suorum morborum post sermonem de Resurrectione, & vita beata, quam est opportuna hæc [spei,] & desiderij clausula. Quare in bonum tota sententia accipienda procul dubio videtur. Ergo notandum est pro [Spe] esse in Hebræo, [Renes,] quos non proprie sed metaphorice accipi, plane indicat, quod additur, [in sinu.] nam veri, & naturales [Renes,] non sunt [in sinu,] neque in pectore, aut complexu brachiorum. Propterea verbum [Reponendi,] & [Spei,] aut [Renum,] eiusdem radicis sunt, [Calah,] quod significat [consumari,] aut [consumi, perficere,] aut [deficere,] nō solum alio modo deficiendi, sed peculiariter etiā desiderio alicuius rei. Quare significat etiam [expectare,] aut [desiderare,] &, vt Rab. Mardochai ait, [amare, diligere,] sicut dictum est Psal. 83. 3. [Cōcupiscit, & deficit] (desiderio videndæ domus Domini conficitur, consumitur) [anima in atria Domini.] Inde dicuntur [Renes, Celaioth,] quasi concupiscentes, perficientes, aut consummantes, vel deficientes. quod in illis videantur perfici, & consummari desideria, & concupiscentiæ, quæ sunt valde ardentes, & vehementes, in illis sint, vt dicunt R. Dauid, & R. Mardokai. Inde [Renes,] pro desiderio & intimo effectu; quare cum corde etiam coniunguntur, quod itidem sedes est appetitus, & desiderij Psal. 25 2. [Vre] (quasi argētarius, igne examina, exenque, emunda) [panes meos] (desideria, affectus) [& cor meum,] idest mentem cogitationem; vel, vt vnum sit alterius explicatio. Quare eleganter, æque ac pio Interpres hoc loco vertit [spem] quæ cum desiderio coniuncta est; nam cum ad supremum illud; Diuinumque bonum assequendum, hominis animum erigat, desiderio etiā accendit, & inflammat Ergo [Renes,] spes, desideria, vota, intime animi cogitationes, & affectiones, [Calu * Defecerunt,] consummatæ sunt, ad finem, perfectionem, complementum deducta sunt nihil habeo, quod desid rem amplius; nihil, quod a me amplius audire, & expectare possitis; nam quidquid intime continebam animo, quod erat fundamentum meæ iustitiæ, videlicet fidem mei Redemptoris, atque Resurrectionis, iam exprompsi. Sicut Psalm. 71. 21. [* Defecerunt laudes Dauid;] Nam cum hic Psalmus sit de petendo, & expectando Messia, non solum eo Psalmo suum Psalterium clausi Dauid, sed etiam ea videtur fuisse summæ suæ spei, desideriorum, precum, & Psalmorum Dauid. Est enim idem verbum [deficiendi,] quod & ad finem refertur, & ad consumptionem præ desiderio, & spe, Nihil est, quod Dauid desiderare, expectareue possit amplius. Hieronymus; [Completæ sunt orationes Dauid,] quasi iam tunc complesset, & finiuisset enarrationem suorum desideriorum, & illa, quæ tunc exposuisset, fuissent perfectissima, & ardentissima vota; Ad finem hunc, tanquam ad suum finem, & complementum, reliqua Dauidis cantica reducuntur. Ita & Iob ait; In hoc positam esse suam omnem spem; huc tendere vota sua omnia; Ad hunc tanquam ad finem, complementum, extremam metam reduci, quæ vnquam orasset, dixissetve, Et quoniam diximus hoc verbum ardentem amorem, & desiderium afferre, sicut etiam nomen [Renum,] aut [Spei,] possemus dicere, [Calu Cilioth ai,] Desiderarunt desideria mea; Concupiuit concupiscentia mea; Perfectum est desiderium meum; Desiderauit perfectio mea; Finem accipiet spes mea. Complebuntur vota mea. Vix enim vno tantum modo exhauriri potest vis huius sententiæ. Sed tamen Vulgatus accommodate ad [Spem,] quæ asseruari solet in intimo corde, dixit, [Reposita est,] recondita, asseruata, [manet alta mēte reposita.] Sed hæc ne Iob: [spes] ex ingenti desiderio, & amore, quo flagrat, firmitatis, & certitudinis reddetur suspecta? scimus enim esse a sapientissimis Philosophis Platone, & Aristotele pulchre dictum, [spes esse vigilantium] (dicerem ego, desiderantium) [somnia,] quo etiam potuit respexisse Poeta:

An qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?

Sed respondet Iob, non esse [spem] suam ex amore illo fallaci, & credulo natam, similem parentis filiam; quippe.

Spes amantum credula & fallax amor.

Sed coniunctam cum ardentissima illa charitate; quæ [omnia credit, omnia sperat.] Non est hæc spes illa, quæ [vna cum timore eadem catena reuincta est,] vt Seneca aliquando dixit, addiditque; [Spe metus sequitur;] sed quæ iam [reposita est in sinu,] nunquam abitura.

3 [In sinu meo. Sinus] hic multas, easque pulchras intelligentias complectitur, nam ad multa referri [sinus] potest. est autem [sinus] illa corporis anterior pars intra pectoris, atque brachiorum complexum, quæ; & gremium, & complexus dicitur, quæ & continendæ, & asseruandæ rei alicui apta est. Et primum quidem ad continendum arcanum aliquod, quod minime euulgari oporteat, refertur; sicut & dixit ille, quod nunquam sibi vel imprudenti excideret; [Mihi crede, in sinu est, neque ego discingor.] Sic dicuntur, [Mitti sortes in sinum.] Prouerb. 16. 33. (id est occultis

Pagn. Regia. Vatab. Caietan. Nicetas. — *Vatab.* — *Spes quid in Sacro sermone, & vnde dicatur.*

כלא — *R. Mardoc.* — *Renib. cur tribuatur cōcupiscentia.* — כליות — *R. David.* — ** Aqui se acabaron, y se co fraron mis esperanças.* — ** No tuuo David mas que pedir, aique dessear.* — *Hieronym.* — *Vis huius sententiæ pressius enucleatur.* — כליותי כלו — *Spei comes timor.* — *Referunt Laert. li. 5. c. 1. & Ælian. de varia histor. lib. 13.* — *Seneca in Hip. act. 2.* — *1. Cor. 13. 7* — *Seneca Epist. 5.* — *Quid sinus, & cuius symbolum. Sinus arcanorum thesaurus.* — *Cicero lib. 2. ad Q. Frat.*

occultis ſuffragijs, & ſecretis calculis, quos neque videre, neque dignoſcere poſſis; [& a Domino temperantur.] (Deus tamen calculos numerat, videt, eligit, & reponit in manu illius, qui manum mittit in vrnam.) Sic etiam dixit Ioann. c. 18 [Vnigenitus filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.] Quod enim [in ſinu ſit.] omnium arcanorum conſiliorum particeps eſt, & nihil tam intimum, & recõditum, quod illi notum non ſit; qui [in ſinu,] id eſt, in penetrali cordis eſt. Sic dicere Iob potuit, [repoſitam] huius myſterij arcam [ſpem in ſinu;] arcanum hoc apud illum maximum, ſtultis abſconditum.

Nicetas. Secundo pro eo, cuius memoria, aut familiaritas nunquam deponitur. Sic dixit Nicetas, [Sinus pro re, quæ nec diuelli, nec diſiungi poteſt, vbique in Sacris litteris vſurpatur.] *Pſal. 78. 12* vt illud, [Redde vicinis noſtris ſeptuplum in ſinu eorum.] Videlicet illos ſemper comitetur dignum ſupplicium, quod nulla ratione effugere poſſint. *Theodoret.* Vbi Theodoretus [tranſlationem eorum] exponit, [qui aliquid in ſinu ferunt, & tuto continent, vt nihil excidat; videlicet, imple eos calamitatibus ſemper imminentibus.] Sic Iob hac iugi Reſurrectionis memoria ſe ſuſtentabat, & occurrebat ſuis ærumnis immortalis vitæ, & reſurrectionis ſpe; [In ſinu] hanc habeo [ſpem,] nunquam diſcingor, nullum periculum, vt mihi, vel per incogitantiam excidat; tuto contineo; impletus ſum ſpe, quæ mihi ſemper adeſt.

Sinus res chariſſimas continent. Tertio pro re chariſſima, quam toto corde complectimur, & intimis præcordijs conceptam, & impreſſam cupimus; quæ eſt velut pectoris noſtri cor, animus, mens. Sic *Ioan. 18. & 21. 20.* vnigenitus [In ſinu Patris eſt.] Sic diſcipulus, quem diligebat Ieſus, in ſinu recubuit] ſupra [pectus] illius. e ſinu illius, & complexu erat. Nam hoc etiã modo Latini ſummam charitatem, & familiaritatem exprimere ſolent. Sic *Theodoret.* quoque Theodoretus expoſuit locum Pſal. 78. 15. [Vt quid auertis manum tuam, & dexteram tuam de medio ſinu tuo in finem?] nam [ſinus (inquit) Dei, bonorum theſaurus eſt Cur pro conſueto more bona non ſuppeditas?] Iob quoque Reſurrectionis ſpem velut rem chariſſimam, & pretioſiſſimam complexus, eo omnia ſua deſideria referebat, vitæ huius & mortalitatis pertæſus.

4 Sed quarto forte propria, & ſimpliciſſima huius [ſinus] *Sinus tuto recondimur aliquid.* intelligentia ad certitudinem quandam tutæ ſpei referenda eſt; nam ſpem non vanam, neque fallacem, quæ nos non fruſtrabitur, quæ quamuis differatur, ſed non elabetur, neque euaneſcet, continemus in ſinu, atque complectimur, certi nunquam nos prius amiſſuros ſpem, quam deſideratis potiamur. [Certus] (inquit Iob) ſum de mea Reſurrectione; illius ſpem nunquam abijciam, nunquam excidet, in tuto illa eſt. interim mihi præmij, & mercedis meorum laborum loco [ſpes] erit, dum [in ſinu] mihi *Sinus præmij excipiendi locus.* rependitur præmium ipſum, & immortalitas. Nam [ſinus] locus erat excipiendi, & continendi præmium, quod cuipiam daretur: quare oportebat eundem eſſe locum [Spei] certæ, & firmæ conſequendi præmij conſecratum. ſanc ſcriptum eſt: Luc. 6 36. [Menſuram bonam, & confertam, & cogitatam dabunt in ſinum veſtrum.] & Pſal. *Sinus conſecratus ſpei.* 78. 14 Redde vicinis noſtris ſeptuplum in ſinu eorũ] Spei etiam ſinum dabant antiqui; nam inter alia ſortilegia de *Plinius.* ſalute hominis ſcribit Plinius lib. 28. c 2. [Veniam a Deis *Priſcus deſpuendi ritus.* ſpei alicuius audacioris petimus in ſinum ſpuendo.] Corrigere enim, & reprehendere videbantur [ſpem in ſinu repoſitam,] cui nullus felix euentus, ſed potius ignominia, & probrum reſpondiſſet. Illud etiam obſeruationem habet, quod dixerit, [in ſinu meo,] quaſi non de illa maxime communi, & vulgari ſpe, quæ frequenter fallere ſolet, ſed peculiari ſibi, atque adeo certiſſima loqueretur. *Stob. ſer. 108* Thales certe Mileſius [rogatus, quid maxime commune eſſet omnibus? Spes, reſpondit] Quis enim non implet ſinum ſuum ſpe aliqua? At in eo ſapientes ab ſtultis differunt, vt Democritus dixiſſe fertur, quod [ſtultorum ſpes *Spes accenditur laboribus.* impoſſibilis, at ſapientum voti fieri poſſit compos.] & Iobi Spes non fieri voti compos non poteſt. Tanta enim ſpei firmitas ex laboribus, & ærumnis nutriri & creſcere videtur. De quo vide, quæ diximus, capit. 5 Verſ 16. & Verſ. 17. nam quo Iob vehementius ardebat doloribus, eo maiorem ſpei flammam ipſæ erumnæ excitabant. *Socratis de Spe ſententia.* In quam rem illud facere poteſt quod Socrates dicere ſolebat; [Neque mulierem ſine viro, neque ſpem bonam abſque labore quidquam vtile parere.

XXVIII. Quare ergo nunc dicitis perſequamur eum, & radicem verbi inueniamus contra eum?

1 *Varia ex Hebræo lectio, & conciliatio cum Latina.*
2 *Quid radix verbi, prima expoſitio pro peccato oris, Improborum ingenium pronum ad calumnias verborum. Illuſtratus Salomon.*
3 *Radix producens abſynthium, id eſt peccatum. Illuſtratus Moyſes.*
4 *Germana totius ſententia expoſitio.*

CVm hæc ita ſint; quare adhuc perſtatis in veſtra iſta contentione, & ſtudio me perſequendi, atque vexandi, & mea ipſa dicta bona alioqui, & ſyncera fide, & mente prolata calumniandi? Quorſum adhuc [dicitis,] id eſt, ſtatuitis inter vos de promouenda iſta veſtra diſputatione, per contentionem, & contumeliam potius, quam per veritatem, & æquitatem? In Hebræo: [Quare dicetis?] vt *Varia lectio. Verbũ futuri temporis.* verbum futuri temporis indicet indefeſſum ſtudium non intermittendum; vel, vt verbum futurum indicet fore, vt eos aliquando pœniteat huius mentis, atque ſententiæ, in qua nunc ſunt; [Nam olim dicetis, Cur eum perſequebamur?] Certe æquum iam eſſet (ſic Rab. Leui) vt vos ipſos *R. Leui.* colligeretis ad bonam frugem, & meliorem mentem, atque in veſtris ipſis cordibus compungeremini, dicentes; 1 Quare perſequimur virum probum, & innocentem, recte de Deo, deque Diuinis ſentientem? Atque hunc ſenſum reſpicit Vatablus legens, [Quin dicetis apud vos, quare perſequamur eum, &c.] *Vatabl.* Conſonant omnia, & vna interpretatio aliam munit, & roborat. Illa paulo diuerſior. quam affert Caietan. [Quia dicitis, Quis perſequutus eſt *Caietan.* eum? id eſt, quis perſequutus eſt eum, niſi Deus, qui omnium merita nouit:] q. d. fruſtra nitimini purgare vos ab hoc delicto me perſequendi, reijcientes totam meam calamitatem in Diuinam Prouidentiam, atque vindictam meorum ſcelerum. Symmachus quoque ad amicos re- *Symmach.* fert: [Quid eſt, quo perſequemur eum?] q. d. Nihil profecto fuit, quo illum perſequi deberemus.

2 [Et radicem verbi inueniamus.] Tranſlatio, ſimilitudoque [Radicis,] ad multa poteſt trahi, nam [Radix] eſt rei *Radix.* initium, fundamentum, ipſa virtus, atque veritas. Rurſus [verbum,] pro ſermone ipſo, aut pro re, quæ [verbo] explicatur: tandem hæc res ipſa, aut pro pœna peccati, aut pro *Varij explicatus.* ſalute, aut pro diſputatione rurſus ſententia aut cum interrogatione, aut cum affirmatione legenda. Hinc multi, & varij ſenſus. Primo, [radicem verbi,] id eſt, verbum ali- *Sic fere Lyra. Gl. Hug.* quod aucupemur, quod radix, & fundamentum ſit illum perſequendi, & reprehendendi, aut aſſertiones eius impugnandi, & refellendi; ex quo anſam ſumamus litem illi intendendi, vnde illi calumniã ſtatuere, & machinari poſſumus. Sic Nicetas ait Hebræum dicere; [Peccatum ſer- *Nicetas.* monis,] quamuis certe in Hebræo [radice] legamus. Hanc intelligendi rationem ſequutus quoque videtur Gregorius, quãquam referre videatur [radicẽ,] tũ ad verba Iob, *Gregor.* rum ad verba etiam ſuorum amicorum. [Peruerſi (inquit) quilibet, quia malo ſtudio bene prolata audiũt & in lingua iuſta accuſationis aditũ inuenire appetunt, quid aliud quã contra eũ verbi radicem quærunt; ex qua videlicet loquẽdi originem ſumant, & ramos prauæ loquacitatis in accuſatione dilatent? Sic quoque videtur ex ſentẽtia Chryſo- *Chryſoſt.* ſtomi exponi in catena Græcorum; [Eorum more, qui radices perquirunt, meos inueſtigatis ſermones, quo me captare poſſitis, & peccatũ meum aliquod palam coarguere.] Certe hoc eſt ingeniũ inuidorum, & fraude, ac dolo a- *Inuidorum hominũ ſtudium.* gentiũ hominum, vt cũ nihil magnũ alicui obijcere poſſint, at calumniæ occaſionem ex verbis ſimpliciter prolatis, aucupentur. [Videamus] (aiunt impij, attente inſpicia- *Sap. 2. 17.* mus, & diligenter examinemus) [ſi ſermones illius (iuſti) *Matth. 22. 15. Mar. 12. 13.* veri ſint,] vt poſſimus [capere eum in ſermone.] Atque adeo malitioſe illi ſolent [Radicem verbi] obſeruare, & calumniari, vt aerem ipſum, quæ eſt materia, radix, fundamentũ formandæ vocis, attente obſeruẽt, & põderent, & vel rẽ minimam, atq; leuiſſimam, grauiſſimi alicuius criminis nomine inurant, vt, ſi non quid dixeris, at quomodo dixeris, criminentur: Noſtrates de homine calumniatore, & nimium acuto, & ſuſpicioſo dicere ſolent; *Que mira, y nota, no ſolo lo que ſe dize, mas tambien el ayre, con que ſe dize.*

Secundo

*Secūda expositio. Caiet. Isidor. Nicetas. Titel. Dionys. Deut. 29. 18. Onkel. Ionathas. Vterq; Paraphrastes in vniuersa biblia paraphrasim edidit. Fel, & Absynthium, quid. * Hisp. anorum Prouerbium La mala yerua presto crece.*

3 Secundo [radicem verbi,] alij referunt, ad verbum [persequendi,] quod proxime præcesserat, id est, [radicē] persequutionis, aut supplicij, quod persequitur hominem, videlicet occultam iniquitatem, vnde tot illi mala accreuerint, atque tot ærumnarum tribuli, & spinæ pullulauerint. q.d. Inuestigemus, quænam illius merita, aut scelera. Sic quoque videtur Nicetas. [Occultum aliquid, non secus quam alicuius herbæ radicem occultam, atque delitescentem; atque adeo a me improbitatis pœnas persolui, &c.] indicat. vel vt Titelm. impatientia, & Diuinæ prouidentiæ criminatio, vnde [verbum,] id est, blasphemia eruperit. Non enim placet, quod Dionysius actiue quasi interpretatur, [radicem verbi,] id est. [verbum fundamentale, ac firmum,] quo illum possimus penitus refellere. Peccatum sane [radix] est germinans mortem; [Ne forte (inquit Moyses) sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem.] Explicuit Onkelus; [Ne forte sit in vobis vir cogitans peccata, aut superbiam.] Ionathas quoque Paraphrastes Ierosolymitanus (nam vterque in vniuersa Biblia paraphrasim ediderūt) sic vertit, [Ne forte sit in vobis ipsis aliquis, cuius cor cogitet peccatum, quod assimilatur radici fixæ in terra, cuius caput quidem, vt mel est, finis autem eius amarus, vt absynthium mortiferum. Fel] autem, & [absynthium,] dicunt esse duas stirpes pestilentes, quæ breui tempore, longe, lateque radices, atque ramos profundunt. Adeo verum est, quod de iniquitatis incremento dicitur vulgari prouerbio; * Pessimam herbam dicto citius crescere. Ergo peccatum amarissimos supplicij fructus profert, tanquam pestilens, & noxia radix. quam [radicem.] in animo Iobi fixam, & illos morborum, & pœnarum fructus ad corpus extendere & profundere existimabant.

*Tertia expositio germanior. * Apoteme, de adonde le nace a esse bō bre tāto hablar, y tanto presumir de si.*

4 Sed tertio illud videtur germanum, & leniter currere, vt * [vt radix verbi inuenienda,] intelligatur cardo totius controuersiæ, & disputationis inter Iob, & amicos, in quo voluuntur omnes responsiones Iobi; & principium vnde deducantur, quo referantur, & reuocētur omnia dicta Iobi; vnde illi tam constans respondendi, suæ innocentiæ tuendæ, & ad Diuinum iudicium appellandi animus, & confidentia. Fieri enim, inquiunt, non potest, quin ea alia arcana sui animi persuasione, hæc, quæ profert, omnia pullulent. Eam autem [radicem] (ait Iob) cum iam vobis, o amici, indicauerim, atque palam ostenderim, quorsum laboratis in inueniēdo, id est, vt inuenire, & consequi possitis? Ecce iam meam vobis rectam de Deo fidem, firmam spem, & dilectionem in meum Redemptorem, præsentis huius vitæ contemptum, futuræ, atque immortalis desiderium, palam expromps. Hæc [radix verbi:] hinc mea lingua exugit, quæ dicenda, quæ respōdenda vobis haben; hinc persisto in mea innocentia; hinc non cedam malis. [Radix iam verbi inuenta est in me;] sicut alij legunt. quæ lectionis varietas sensum non variat. Neque inutile, quod addit Varabl. [Radix verbi, id est, cum ipsa rei veritas inuenitur in me; hoc est, cum re vera sim innocens.] Hoc enim est principium disputationis Iobi.

Pagn. Reg. Vatab. Caietan.

XXIX. Fugite ergo a facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius est, & scitote esse iudicium.

1 *Quid Fugere in Sacro sermone. Sancti miserentur suorum aduersariorum. Illustratus Sapiens.*
2 *Gladius pro supplicio, pro hoste armato. Quid* facies. *& quid* facies gladij *in sacro sermone.*
3 *Arma dicuntur habere faciem. Gladius terribile monstrum. Illustrati Isaias, & Ezechiel.*
4 *Septuaginta lectio examinata. Quid* gladius amictus, *vel succinctus apud Ezechielem.*
5 *Hebraizantium lectio. quid* ita gladij.
6 Gladius. *supplicium lege constitutum. Explicata Sapientia. Gladius Scytharum Deus.*
7 *Gladij potestas apud Iurisperitos. Indicium vi figata. Illustratus Sapiens.*
8 *Iudex gladium non in manu, sed ore promens.*

1 CVm manifestæ (inquit) calumniæ teneamini, atque improbi contradicendi studij, & virum innocentem criminandi, timere vos profecto oportet, atque pœnitentiam facti sumere, qua victos vos profiteremini, & declinaretis Diuinam vltionem iamiam imminentem vestris capitibus. [Fugite] ergo, cauete, timete, curate diligenter, vt euadere possitis. Vtile id, quod obseruat Gregorius; [Vir (inquit) sanctus, cum a prauis talia sustinet, non contra eos, sed magis pro ipsis dolet, ac mala eis, quæ fugiant, ostendit.] nam [fugere] timentis est, & cauentis sibi ab incursante hoste, & ab aduentante periculo. Et verbum quidem [Gur,] timere significat, aut expauescere in alicuius præsentia, & conspectu terribili, vel in absentia mali alicuius, quod aliquando præsentes vidimus. Sic ab hac radice dicitur Deut. 28. 6. [Conuertet in te omnes afflictiones Ægypti, quas timuisti.] Quod eleganter Onkelus iuxta Hebræum explicuit; [a quorum facie timuisti.] sic illud Prouerb. 10. 24 [Quod timet impius, veniet super eum.] Nihil enim ille alieni mali videt, quod non timeat. q.d. omnia mala, quæ impiorum oculis obijciuntur, imagines sunt sui supplicij aliquando venturi, nisi metu saltem pœnæ obiectæ resipiscat. sic igitur, cum suos amicos timere iubet Iob, iamiam præsentem vltionem minatur, vt statim dicemus, tum etiam de hoc terrore, qui cum [gladio] iungi solet.

Gregor. Sancti aduersarijs suis benignè prouident. גּוּר *Timere qd proprie. Onkel.*

2 [A facie gladij.] Gladius inferendæ mortis, siue ab hoste, siue a iudice instrumentum est. igitur Metonymicos, pro supplicio, & sæuo aliquo mortis genere, aut pro hoste, & satellite armato, & accincto ad fundendum sanguinem, & hostiliter cuncta vastante. Ezech. 38. 21 [Conuocabo aduersus eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus; & gladius vniuscuiusque in fratrem suum dirigetur.] id est aduocabo armatos hostes, & exardescet inter fratres ciuile bellum. & Leuit. 26. 6 [Gladius] (armatus hostis) [non transibit fines vestros.] Quoniam vero frequentes erant in locis illis hostium, & latronum incursiones, tanquam frequentissimum supplicij genus, quod potissimum in Reges, & Principes minabatur, quorum est ditionem suam ab hoste tueri, & quorum potissimum iugulum petitur ab hostibus proponitur nunc a Iobo; & non nisi Regibus ipsis, videlicet amicis proponitur. Cum vero dicitur, [a facie gladij,] præsentem, & iam constitutam, & paratam vltionem significat. Tum etiam [facies rei,] in scriptura, aut nihil aliud quam rem ipsam, cuius dicitur facies, aut certe rei ipsius præsentiam denotat. Nam cum secundum faciem; & conspectum, aut aliquid nobis videntibus fit præsens, aut nos præsentes alicui rei; inde [facies] pro præsentia vsurpatur, aut pro ipsa re, cum vere adest. Psal. 37. 6 [Corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.] id est, propter meam insipientiam, quam in me agnosco, quæ in me est, quam semper ante oculos meos habeo. Isai. 10. 27. [Computrescet iugum a facie olei.] id est, propter oleum; aut infuso oleo; in præsentia olei; cum aderit Ezechias vnctus Domini; cum præsens fuerit Christus filius Dei, qui antiqui iugi acerbitatem, & duritiem emolliat. Quare non male aliqui obseruant, [a facie,] sumi ab Hebræis loco præpositionis [propter,] sed anguste, & diminute; nam deberent addere, semper denotari præsentiam rei, cui [facies] datur, quæcumque illa sit, propter quam præsentem dicitur aliquid fieri.

Metonymia, Gladius pro hoste, & milite. Hostiū Gladius insignis Principum pœna. Facies gd. Vatablus facie Geneb. super Ps. 37.

3 Sed certe peculiare videtur [Gladio,] & vniuerso armorum generi, vt [faciem] habere videantur, cum vel sola facie, & primo aspectu terrorem inijciant. Sic terribilem conspectum vniuersorum armorum describit Isai. 21. 15. [A facie gladiorum fugerunt, a facie gladij imminentis; a facie arcus extenti, a facie grauis prælij.] vbi facies gladij est cum iā splendet & vibratus, [facie; arcus] cum adducitur, & intenditur, qualis describitur Psal. 7. 13. [Gladiū suum vibrauit] (proprie, splendificabit, exterget, tersam, & lucentem faciem dabit conspiciendam) arcum suum tetendit, & parauit illum.] Vnde videas [faciem gladij,] nō tantum sumi pro acie, cum simili modo [facies] etiam detur [arcui;] quamquam non negem [faciem gladij,] aut aciem esse, aut ipsam laterū planiciem, vt ex Lectione Hebræa colligitur Ecclesiast. 10. 10. Sed [gladij facies] minacior, & terribilior, quam aliorum armorum, & quam arcus, aut pharetræ. Vnde [terror gladij] per excellētiam dicitur Ieremiæ 6. 25. [Gladius inimici (exponitur) pauor in circuitu.] Ezech. 21. 12 [Gladio traditi sunt cum populo meo.] Hebræi legunt, [Terrores gladij cum populo meo.] Sed non mirum tantū esse terrorem gladij: est. n. [Gladius] monstrum horrificum, non solum terribili facie, sed etiam biceps, etiam duplici ore vorax; & humanarum carnium laniator.

Armis vniuersis tribuitur facies. Facies Gladij non sola acies. Terror Gladij per excellentiam. Cōpl. Pagn. Regia 7. g. Gladius monstrum terrificum.

*Isai. 35. 5. Iere 46. 10. Psal. 62. 11. Iere. 28. 21. Lam. 26 6. Ezech. 14. 17. * 2. Paral. 20 9. & c. 30. 11. Iob 5. 10. Eccl. 39 35 Isai. 51 19. Iere. 5. 12. & 14. 22. & 15 2. & saepe. Gladius Dei quis.*

laniator. Nā quot vnica die deuorati sunt [in ore gladij?] ebriosum, & violentum, etiam in [Cælo,] & in templo quoque [inebriatum est.] Manus crudeles habet, in quas [traduntur] sontes: Pedes quoque, cum [transit,] te discurrit per terram. Dicam vno verbo quale malum [Gladius] sit; illius comites, & asseclæ * [Pestis,] & [Fames.] Ergo cū [gladium] minatur Iob terribilem grauissimorum malorum exercitum aduenientem denuntiat, aut terribilem mortem a Deo inferendā nam [gladius] Dei, non est idem, qui gladius hostium, vt constat ex illo loco 1. Paralipom. 21 12. vbi per [gladium hostium, bellum:] per [gladium vero [Domini, Angelus interficiens] exponitur.

4 *LXX. Nicetas. Quid dicatur Gladij tegmen.*

Hic tamen notanda Lectio Septuaginta omnino diuersa a nostra, & ab Hebræa. [Cauete vtique & vos a tegmine,] siue, [ab integumento.] Quod sic accipit Nicetas: [Vereri (inquit) debetis, ne cum Deo simulate opitulari videri vultis, me condemnetis: hoc enim valet illud; ab integumento.] Vos in me radicem aliquam delitescentem iniquitatis peruestigatis; at Deus etiam occultam vestiā intentionem animi deteget, [& integumentum] remouebit, & reuelabit vestri cordis penetralia. Sed quid nā mouere Septuaginta potuit, vt pro [gladio tegmen] dicerent. Certe ego vnum locum inuenio, in quo [gladius] dicatur habere [integumentum,] vel [amictum] ad cædem Ezech. 21 14 [Dedi conturbationem gladij acuti, & limati ad fulgendum; amicti ad cædem] Quod videtur valde obscurū: nam [gladius] ad cædem non amicitur, neque tegitur; sed nudatur potius. Responderi posset cum Vatablo, qui, cum videatur approbare lectionem Tygurinam: [inuolutus ad mactationem;] ipse sic interpretatur, [hoc est; insertus, & conditus capulo, aut manubrio vt teneri possit.] Ergo quod dixerunt Septuaginta; [Cauete ab integumēto.] vel a [tegmine] idem erit quod, a capulo, & per Synecdochen, a [gladio.] Sed hoc certe videtur, estque frigidum, quis enim dicat gladium amiciri, aut inuolui capulo? Dicerem in hoc loco Ezechielis [Gladium amictum ad cædem,] esse gladium obuolutum, & absconditum per occultas insidias; vagina quidem nudatum; sed tamen pallio, aut brachio obiectum, vt repente adactus in hostem, incautum grauius vulneret. Aliquando enim verbum illud [amiciendi,] aut contegendi, dicitur de velamento oris, aut faciei, quo quis se cōtegit, ne agnoscatur. dicimus nos, el [reboco,] Leuit. 13 45. Cantic. 1. 7. sic itaque diceret nunc Iob; *Guardaos del dissimulado, y del encubierto*. Hoc idem profecto voluerunt Septuaginta cum dixerunt; [Cauete a tegmine, id est, a gladio euaginato iam, sed tamen sub tegmine pallij, aut brachij inuoluto, & obiecto, & dissimulato, qui iamiam adigetur in vestra latera, si impij permaneatis, vobis licet ipsis neque videntibus, neque suspicantibus.

Illustratus perobscurus Ezec. locus. Vatabl. Synecdoche.

[Quoniam vltor iniquitatum gladius est.] Sensus dilucidus: sed in Hebraismo delitescens; [quia ira iniquitates gladij.] Regia, [vel ira iniquitatibus gladij] Caietanus: [id est ira gladij imminet iniquitatibus. vel, Ira, & Diuina vltio manet, & vlciscitur [iniquitates gladij,] id est, iniquitates gladio dignas. Tygurina; [Ira iniquitates; iniquitas parit vltionem Dei.] Vatablus legit; [Ira ex iniquitatibus gladij,] & exponit:] Prouocatio ad iram citra meritum prouenit ex iniquitatibus, quæ solent puniri gladio.] & fere eodem modo Pagninus; [Quia irasci facit iam me, est ex iniquitatibus, quæ dignæ sunt, vt gladio vlciscantur.] Fere nulla in sensu discrepantia; in verbis tantum.

Hebraismus. Regia. Caietan. Tygurin. Vatabl. Pagn.

6 *Gladius eius symbolum. Rom. 13 4. Philippus. Beda.*

Sed quoniam hic de iusto peccatorum supplicio inferendo ab æquissimo iudice, sermo est, [Gladium] sumo, non solum pro supplicio in genere, sed pro supplicio Diuina lege, & iure statuto, & pro imperio summi iudicis supplicij, & vindictæ, de sontibus sumendæ, [non enim sine causa] (vt Paulus ait) iudex [gladium portat.] Sic Philip & Beda; [Gladius lingua est Regis, & non carnalis, vt Salomon dicit] puto, alludit ad librum Sapientiæ, quem Salomonis nomine significat, vt statim dicemus. est itaq; [gladius] symbolū iudiciariæ potestatis, & meri imperij, parcendi nescij, cum semel stringitur in impios, & sceleratos. Sub qua translationis forma describitur vltio, atque imperium Diuinum Sap. 18. 16. [Cum quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cælo a Regalibus sedibus durus debellator, in mediam exterminij terram prosiliuit, Gladius acutus insimulatum imperium tuum portās.] est vero [insimulatum imperium,] non dissimulatum, dissimulare, & parcere nesciens; cuius symbolum erit [gladius,] non quidem in vagina reconditus, sed eductus, & fulgurans: Vnde etiam hostes Diuina iustitia missi ad vindictam malefactorum, aut bellum iusto Dei iudicio ad scelerum vindictam immissum, dicitur [Gladius iudicij.] 2. Paral. 20 9 q d. Gladius supremi iudicis, ad vindictam scelerum. Nescio an hanc iudiciariam potestatem, & seueritatem supplicij inexorabilis significare voluerunt Scythæ illi prisci, in cæteris barbari, sed in hoc vno acres, atque mirabiles, quod [Gladium] pro Deo colerent, ac venerarentur, non secus ac Martem militiæ, vindictæque præsidem. Testis est Clemens Alexandrinus in Exhortatorio ad gentes [Scythæ (inquit) antiquitus adorabant Acinacem.] Rem eandem descripsit ex Clemente Arnobius lib. 6. est autem [Acinacis,] Persarum atque Medorum gladius, vt Horatij interpretes obseruant super id libri 1. carmin. Ode 27.

Scytharum Deus Gladius. Clemens Alexandr. Arnobius. Horatius.

Vino, & Lucernis Medus Acinacis.
Immane quantum discrepat.

Vberius rem eandem commemorat Ammianus Marcellinus lib. 31. [Nec templū (inquit) apud eos visitur, aut delubrum, sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eamque, vt mortem regionum, quas circumeunt, præsulē verecundius colunt.] Quamquam Lucianus in dialogo de Amicitia, ideo per [Ventū.] & [Acinacē] tradit iurare Scythas quod [Ventus] sit vitæ causa, [Acinacis] vero mortis. Cum autem Potestas non sit, [timori boni operis sed mali;] profecto [Gladius] iudicia, non alia commodiori appellatione dicitur, quam [Gladius iniquitatum vltor,] & scelerum vindex. Quare Deus sæpe suo gladio, id est seueritati, iustitiæ, vltionis hanc vim, & quasi proprietatem tribuit, [vlciscendi iniquitates] Leuit. 26 25 [Inducam super vos gladium vltorem fœderis mei. & Deut. 32 25. Si acuero, vt fulgur, gladium meum, (exponitur) & arripuerit iudicium manus mea (iterum apertior expositio) reddam vltionem hostibus meis] Quare quod 1. Paralip. 21 12 dicitur [Gladius Domini;] postea 2. Paralip 20 9 videtur appellari [Gladius iudicij,] vt diximus. Quare post hanc mētionē [Gladij,] recte sequitur [iudicium,] in hac ipsa linea.

Ammianus. Lucianus. Scytharum iuramentum per Ventū, & Acinacem. Rom. 13. 4.

7 *Lege 1. de offi. eius cui man. est iurisd. & l. imperiū de iurisd. om. iu. l. illicitas. §. qui vniuersas, de officio Præsidis. Petrus Faber.*

Atque cum hoc quidem facit illa tantopere in iure, atque in iudice, & magistratu celebrata [Gladij,] id est meri imperij, iudicandi, & condemnandi facinorosos potestas, aut [Gladij ius,] quæ potestas gladio animaduertendi in facinorosos, antiquior fuit, quam securi, telo, laqueo, aut modo alio supplicium de sontibus sumendi, vt docte, & erudite obseruauit Petrus Faber in Commentarijs ad diuersas regulas iuris antiqui. L. 70.

Iudicū varia insignia. Prudentius.

Quare non immerito [Gladius,] aut pro ipso districto, & seuero iudicio, aut vero pro ipso seuero, atque indignante aduersus impios iudice, accipi hoc loco potest: neque abs re quidem; nam coniectura duci potest, prioribus etiā sæculis inter præcipua iudicis insignia, [gladium] fuisse, ea eo quod posterioribus sæculis, ita quoque obseruatum legimus: nam cum multa fuerint iudicum, & magistratuum iudiciaria insignia, quæ summatim complexus est Aurelius Prudentius suo illo carmine;

Fasces, Secures, Sella, Prætexta, Toga,
Lictor, Tribunal, & trecenta insignia,
Quibus tumetis, &c. — —

Herodianus.

At Gladius præcipuus: cætera illi adiuncta, & quasi ex peregrino ascita. Quare ab Herodiano lib. 3. [Ensis] vocatur supremæ dignitatis insigne, cum de Plautiano illo Syro, quem seruum, ex parua humilique fortuna ad opes maximas prouexerat, sic scribit; [Habitus, quo in publicum prodibat, Latum clauum perpetuo habebat. Ensem præterea gestabat, cæteraque omnia supremæ dignitatis insignia] Quod idē indicauit Lucanus lib 5. cū Dictatoriā illā dignitatem Imperatoriæ adiunctam a Cæsare describit;

Lucanus.

Namque omnes voces, per quas iam tempore tanto
Mentimur Dominis, hæc primum reperit ætas;
Qua sibi, ne ferri ius vllum Cæsar abesset,
Ausonias voluit gladijs miscere secures;
Addidit, & fasces Aquilis, & nomen inane
Imperij rapiens, &c. — —

Gladius gestatus a iudice.

Gladiū vero, vt magis proprium, ac familiare insigne, gestabat iudex ipse; non præferebatur. Sic videas Baruch 6. 14. [Gladium] coniungi manui iudicis, cum quo idola comparātur; [Sceptrū habet, vt homo, sicut iudex regionis, qui in se peccantem non interficit: habet etiam in manu gladium, & securim.] Quo illud etiam facit, quod Augusti.

guſt. Cæſar Præſidibus, atque Legatis quos in prouincias hoſtibus infeſtas, mittebat, hoc ius attribuebat, vt veſtem militarem induerent, & gladio accingerentur. in pacatas autem prouincias, qui mitterentur Proconſules, ijs & veſtis militaris, & gladij ferendi iure interdixerat. Rei huius ſcriptor Dio Caſſius hiſtoriæ Romanæ lib 53. in hæc verba; [A ſe deſignatis, præter nomen Proprætorum, hoc etiam tribuit, vt pluſquam annum eſſent cum imperio, quatenus videlicet ipſe ſtatuiſſet, vt militarem habitum geſtarent, gladiumque, & ius capite plectendi milites haberent; neque enim vlli Proconſuli, aut Prætori, Præfectoue licebat gladio ſe accingere, quo ipſo licentia necandi multis adimebatur.] Ergo Iudex ipſe armabatur gladio, & chlamide militari in prouinciam minime pacatam. quod ſimillimum videtur illi, quem nuper adducebamus, Sapientiæ loco; [Omnipotens ſermo tuus tanquam durus] (Sæuus, & indignans. In Græco, abſciſus, quod ſæuum, ac ſeuerum, & inexorabile ſonat) [Debellator] (en iudicem, iudiciſue imperium veſte indutum militari. Sed quibuſnam bellum, & vltionem denuociat? [Prouinciæ minime paccatæ,] ſed infeſtatæ hoſtibus; & tumultibus, nam ſequitur) [In mediam exterminij terram] (id eſt, in medium ſceleratæ, ac perditæ; Alij, [Pernicioſæ, ac exitialis terræ) proſiliuit.]

Caſſius.

Iudex armatus gladio in prouincia minime pacatam.

Nannius. Tygur.

8 [Et ſcitote, eſſe iudicium.] Hæc (inquam) dixerim, quo vobis perſuaſum ſit, ſcelus veſtrum non abiturum impune, neque tandem hominem innocentem non reportaturum ſuæ innocentiæ teſtimonium, nam veniet tandem ſeueriſſimus Iudex [In nubibus cæli, cum virtute multa,] & maieſtate. [Gladium portans] non manu ſolum, ſed [ore,] nam [ſpiritu oris ſui interficiet impium: &] cum iudicem agat, [tanquam durus debellator] accinctus terribili chlamide, & enſe mortifero apparebit. Tum etiã (inquit Iob) [Scietis,] ſentietis, experiemini veſtro malo iudicij atque Iudicis ſeueritatem, & calumniarum iniquarum pœnas. Præterea, [Scitote iudicium eſſe,] id eſt, oportere vos, non mecum, ſed cum ipſo ſupremo Iudice diſceptare, nam cauſam meæ innocentiæ derelictam ab omnibus, ſine patrono, ſine procuratore, perditam iam, & humano iudicio damnatam, [quæret, & iudicabit] ſupremus Iudex. Ille pro me lite contendet vobiſcum. Vox [iudicij,] aut [iudicandi] hoc loco, & abſolutionem ſignificat, & ad condemnationem, litem, contentionem, iurgium referri poteſt, ſed pro ſubiecta materia; ſuis aduerſarijs denuntiat Iob ad condemnationem, & minatur vindictam.

Matth. 24. 30.
Marc. 13. 26.
Apoc. 19. 15
Iſa. 11. 4 2. ad Theſſal. 2. 8.

דין

Hoc quoque loco paulo diſſimilior lectio Septuaginta: [Ira ſuper iniquos veniet, & tunc cognoſcetis, vbi eſt eorum materia.] Nicetas; [Materiam dicere videtur, aut verborum turbam, aut copiam diuitiarum, in quibus videbantur amici Iob confidere.] & inferius, [Singuli cognoſcemus, iudicium, & vltionem eſſe, quæ materiam eſt conſumptura.]

LXX.

Nicetas.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Respondens autem Iob, dixit.

2 Vsq; quo affligitis animam meam?

* & atteritis me sermonibus.

3 En decies confunditis me:

b* & non erubescitis opprimentes me.

4 Nempe etsi ignoraui;

mecum erit ignorãtia mea.

5 At vos cõtra me erigimini;

& arguitis me opprobrijs meis.

6 Saltem nunc intelligite;

* Quod Deus non æquo iudicio afflixerit me;

* & flagellis suis me cinxerit.

7 Ecce;

* Clamabo;

IMPORTVNA tum aliorum amicorum, tum Baldadi orationes defessus, ac defatigatus Iob, non tam obiectionibus propositis, quam importunitati, & contentioni illorum, huiusmodi responsione occurrit, leni illa quidem, sed quæ & amicis pudorem induceret, & virtute atq; pondere spiritus facile posset aduersarios superare.

Cum ea omnia, quæ de impiorum supplicijs, & interitu disseruistis, propter me dicta esse velitis, pertinaci quodam, & acri studio me affligendi, & opprimendi ardere videmini. Quorsum igitur indignis me reprehensionibus vexabitis, & incredibili cõtemptu meum animum contristabitis, atque cruciabitis? quasi non sint vobis satis mei istius corporis cruciatus incredibiles, quin animum etiam cagitare velitis. Quousque fessam facietis animam meam, &, veluti graui pondere, me verbis onerabitis? * Attenuatis profecto animi mei vires, & consumitis tolerantiæ robur sermonibus istis vestris molestissimis, quibus iustas meas defensiones labefactare nitimini; & hostium more, pro iaculis, verba mittitis, quibus animi robur infringatis. a Quid enim molestius, quid durius, quam durus sermo? Quid acutius, quam scoma, aut dicterium, quod alterius pungit animum?

a *Quam difficilia sint ad perferendum verba, & contumelia, quadam ad doctrinam vers. 2. num. 5.*

Vos vero easdem sæpe contumelias intulistis; &, quod incredibilis inhumanitatis est, ignominia, & pudore affecistis honestum hominem, de vobis nunquam male meritum. atque cum me a iustis clamoribus prohibere conamini, iniquo profecto contradicendi studio aduersum me ardetis; * neque interim vos pudet tantæ inhumanitatis; cum enim me opprobrijs vestris vehementer pudefaciatis, neque leuiter vos b erubescitis. Sed quid mirum? nam vbi quis pudoris lineas transilierit, coram iactat maledictum, & imbecillum opprimit impudenti ausu, & in innocentem incumbit multarum iniuriarum copia, & pondere.

b *Vt sit erubescendum sapienti cum corripit inhumaniter, & qualis futura sit correptio, vide vers. 3. num. 6.*

Quasi vero e re vestra sit meam ignorantiam ante omnium oculos traducere, ita quisque mihi iniurias, & contumelias intendit, & me erroris accusat, atque non ex suis bene gestis, sed ex alterius malis exultationem quærit, & triumphum non suæ gloriæ, sed alienæ miseriæ ducit. Nempe, etsi verbis, & responsione, aut meæ innocentiæ defensione errarim, nihil vos læsi, ego mei erroris pœnam perferam; suppliciumque non diuertet ad vestras domos, sed me quæret, inuenietque. Errare denique vobis videar; sit sane; ego erroris mei rationem, & causam aut probe teneo, aut certe inuenire, & inuestigare teneor.

Quorsum igitur gloriosum ducitis honori vestro, si me contumelijs vexetis, & redarguatis; & inde vos erigitis, & insolescitis, vnde mihi omnem probitatis laudem eripere conamini? In illo itaque laboratis, vt vestra oratione redargutus videar. Ideo buccas inflatis, & aperto, atque hiante ore linguam exertatis, vt magnifice de vobis sentientes, de me abiectissime loquamini. Magnum itaque quiddam in me oppugnando efficere conamini, & per calamitatem meam vestram intentionem fulcire.

Sed scire vos (o amici) oportet, Deum iudicem, qui me his calamitatibus, & malis afficiendum statuit, omnino velle, vt miseri homines ab alijs accipiantur c benigne, & perhumaniter, nõ cum probro, & risu. Scit.n. ille sortes, & conditiones commutare, & qui inhumanus, iniuriusq; in proximum extiterit, eundem illum in easdẽ miserias, ærumnasq; conijcere. * Atqui persuasum vobis velim, me a Deo iudice percussum, & afflictum, resq; meas omnes perturbatas, atque peruersas, & pristinam meam felicitatem penitus subuersam, sed non æquo iudicio; non enim seruat consuetam illam, & ordinariam sui iudicij regulam in me puniendo; non enim me propter vllum scelus afficit ingenti hoc supplicio, sed exercet, & probat propter multos alios præclaros fines. Quare in hac mea causa non agit Deus iudicẽ, sed moderatorem, & gubernatorem sapientissimum; * nec non venatorem sagacissimum: nam retia, & laqueos expandit, quibus me irretiat, & inuoluat. atq; ex eisdem calamitatẽ funiculis flagella confecit, quibus me diuerberaret, & cingeret, cinctumque, velut perpetua quadam malorum obsidione, vndique expugnaret.

c *Quanta cum miseratione, & benignitate prosequi debeamus miserias proximorum, multa ad mores vers. 6. num. 1, & 2.*

Sed me miserum, atque omni auxilio destitutum, qui cum contenta, & clara voce satisfaciam abunde, & cumulate meis calumniatoribus, atque crimina falso mihi obiecta verissime diluam, nemo mihi adest patronus, nemo huius litis, disputationisve iudex, aut diremptor. * Itaque vi, & acerbitate doloris ad gemitum, & cla-

morem

morem impellor; sed nemo item mihi adest clamanti, qui vel è tantis me eripiat malis, uel in tantis supplicijs innocentiam meam testetur. * Neque uero mirum est hominem tam indigna patientem clamare. nam incredibiles cruciatus vim afferunt meæ probitati, & nolenti etiam clamorem extorquent. * Nemo itaque tam grauiter laboranti salutem, opemve vllam pollicetur. * Imò neque vult Deus ex suo supremi iudicis officio, aut innocentem vociferantem absoluere, aut calumniatores repellere, aut meæ vitæ merita examinare iusta iudicij trutina: nam suprema alia Diuinæ Prouidentiæ ratione, & dispensatione res meas moderatur Deus. Et vero nunc sane pugno, ac nisi mihi fuerit certamen confectum, de mea corona haud quaquam iudicium fiet. Pugnandi enim, & clamandi tempus nunc est; vltimi vero iudicij ferendi, & accipiendæ coronæ nunc nondum esse opportunitatem satis scio. Ergo quid ante iudicium ego clamo? d Præstat enim in medijs contumelijs mutum, & elinguem me præstare, quam frustra importunis clamoribus terram, cælumque complere. Imò quid non exclamem, cum in palestra sim, & me exerceam in perferendo? quid non ingemiscam, vt vel saltem clamore, & gemitu me confirmem, & ad maiora perferenda erigar: nam nemo laborantem plus iuuat, quam si riderem. Et vere quidem, si non corporis oculis, at animi promptitudine, & alacritate tolerandi merito ridere, & gaudere etiam videri possum, vt qui Deo me punienti supplex, gratusque benedicam.

* vim patiens.
* & nemo audit.
* Vociferabor, & non est, qui iudicet.

d De silentio seruando in medijs contumelijs quædam vtilia, tum etiam de gemitu. vers. 7. nu 3. & 4.

Sed nequaquam dicere prætermittam, quantis ille me malis circumsepiat, ex quibus exitum nullum reperio: namque ille tātis omnes uitæ meæ rationes tenebris obscurauit, ut omnem mihi euadendi aditum, & spem præcluserit. * ille (inquam) quisquis tandem fuerit, uitæ meæ, atque salutis expugnator, murum opposuit, e ac cæcam noctem caliginis offudit, vt mouere pedem nulla ratione possim, non secus, ac si carcere teterrimo, atque difficillimo detentus essem. Frustra igitur quæram meorum malorum perfugium aliquod, aut diuerticulum.

8
Semitam meam circumsepsit:
* & transire non possum:
& in calle meo tenebras posuit.

e De tenebrarum pro carcere appellatione, quædam ex sacris, & profanis. ver. 8. num. 3.

Quid, quod ille me ijs bonis omnibus exuit, quæ me gloriosum efficiebant; & quibus excellebam, efferebamque caput præ cæteris mortalibus? eodemque ipso aditum patefaciente turpissimi, & auidissimi prædones, nunquam prima contenti præda, ad reliquias bonorum meorum, ad corporis exuuias, ad extremas vitæ particulas perdendas petulantissime reuersi sunt. Neque enim solum hisce externorum bonorum indumentis exutus, sed pelle etiam, & cute mille modis lacerata, in summa rerum omnium indigentia contabesco; * quippe rerum ille variam, atque multiplicem affluentiam, possessiones, diuitias, speciosam sobolem, externum rerum omnium iucundissimarum splendorem à me abstulit, & omnem mihi felicitatem amputauit. * Regium quoque f diadema dissoluit, atque detraxit capiti meo, cæterisque alijs Regiæ dignitatis insignibus, & ornamentis spoliauit: atque ingenti fælicitate, qua prę cæteris mortalibus circumfluebam, me exuit, de qua nunquam male commerueram; quin potius illam multis pręclare meritis demerueram.

9
Spoliauit me.
* gloria mea;
* & abstulit coronam de capite meo.

f Corona cuiusmodi essent, & quomodo alligarentur capiti, selecta quædam ex sacris, & profanis. vers. nu. 5. 6. 7.

Euertit itaque ille me bonis omnibus, diuulsit, membratimque discerpsit omni ex parte labefactatum, & expugnatum, instar florentis quondam ciuitatis, quam hostium impetus, & importunitas obsidionis deijciunt tandem, soloque dirutam exęquant. * Pereo itaque omnibus status mei firmamentis conuulsis. Immo perij iam, & abij in nihilum; mortuus propemodum, non tantum moribundus. * Non secus enim uitæ prorogandæ, g sobolisve propagandę, aut recuperandę fortunæ spem mihi præcidit, quam si arbori, excissis radicibus, & radicum fibris, nulla rursus germinandi spes relinquatur.

10
Destruxit me vndique.
* & pereo:
* &, quasi euulsæ arbori, abstulit spem meam.

g Quod filij sint parentum spes, atque præsidium, quædam ex sacris vers. 10. num. 2.

Accerrima illius in me ira exarsit; intumuit, fumauitque naso, atque toto ore indignationis aduersum me flammas sparsit: & non secus grauissimam mihi plagam inflixit: quā solet iratus, & indignans homo aduersus hostem aliquem suum, hostili, & perturbato animo deſæuire. Sed id affirmare possum, & debeo, nunquam me illius inimicum futurum, quamuis ille me vt hostem, & inimicum suum grauissimis afficiat malis.

11
Iratus est furor eius in me: & sic me habuit quasi hostem suum.

Omnes itaque illius h militum cunei vno impeto, eadem animorum consensiones, quasi iunctis vmbonibus conspirarunt in me, & obsessum euerterunt bonis omnibus. Etenim eodem momēto temporis rerum omnium iacturam sustinere coactus sum, rapinamque bonorum meorum ab insignibus latronibus pertuli, qui aperta quasi ianua, & aditu patefacto irruptionem fecerunt, * meque proculcarunt, penitusque obruerunt, ac tandem hominem vndique interclusum, resque meas omnes nunquam interruptis malorum ordinibus expugnare, ac labefactare cessant. * Quare, vt quondam Diuina custodia vallatus, & septus, in summa pace, & securitate viuebam, ita nunc obsessus ab illius militibus, cunctis discriminibus, & ærumnis expositus sum.

12
Simul venerunt latrones eius.
* & fecerūt sibi viam per me,
* & obsederunt in gyrò tabernaculum meum.

h De appellatione latronis pro milite, plura ex sacris, & profanis, versic. 12. nu. 3. 4. 5. 6.

Illos vero, quos fraterna sanguinis, & cognationis necessitudo mihi deuinxit, a quibus in tantis discriminibus aliquid auxilij sperare potuissem, tum etiam seruos, amicos, notos, & vicinos, familia-

13
Fratres meos longe fecit a me: & noti mei.

* quasi alieni, recesserunt à me.

res denique omnes, ita a me abalienatos sentio, vt in illo ipso latronum, & hostium numero ponere atque numerare debeam. Hi enim ipsi mei domestici, qui relicti sunt incolumes, calamitatem vehementius amplificant, & exacerbant. etenim qui decesserunt e vita, nihil amplius faciunt; qui autem manserunt, conuitijs, ac probris contumeliosi in me exultant, & incredibiliter incitantur: & quos ipsa humanitatis iura, & calamitatis aspectus ad misericordiam allicere deberent, horum in me odium ipsa calamitas conflauit. * atque non secus a me *i* recedunt, fugiuntque, quam a re iniucundissima, & ingratissima; & nihil illis nunc magis insuaue, magisve alienum, quam Iobum uidere, aut audire, quibus quondam nihil magis familiare magisque iucundum, quam ex Iobiore, oculis nutu viuere, totosque pendere. Eo tandem creuit inhumanitas, eo peruenit miserrimi hominis inaudita miseria. Ius denique, & æquum censent peregrinis potius, & ignotis benefacere; ita omni ope, ab omnibus destituor.

i *Quid alienus, aut extraneus, in sacro sermone; non pauca ad Scripturarum intelligentiam vers. 13. nu 4.*

14
Dereliquerunt me propinqui mei.
* & qui me nouerant, obliti sunt mei.

Deseror etiam ab ijs ipsis, qui assiduo mihi studio adstare solebant, a meo latere nunquam discedentes. nefariæ itaque suo officio defuerunt. nemo mihi extreme laboranti adest, nemo visitat, nemo amicitiæ iura veretur. incredibili vel leuitate, uel improbitate omnem gratiæ memoriam omnes abiecerunt. * atque illi ipsi, quibus ego ipse ita notus, & familiaris eram, vt in illorum ore, & oculis assidue uersarer, & quibus mei pectoris arcana libenter credebam, me nunc obliuiscuntur, & negligunt, ac neque de facie Iobum agnoscere dignantur.

15
Inquilini domus meæ,
* & ancillæ meæ quasi alienum habuerunt me:
* & quasi peregrinus fui in oculis eorum.

Quin etiam non solum domestici, ac propinqui, verum mei quoque serui, quasi nunquam mei imperij fuerint conscij, me tanquam hospitem, & hominem quempiam peregrinum prætereunt: & quos ego sub meum tectum perhumaniter ad cohabitandum, & commorandum recipiebam, nunc nulla sui tecti, & domus parte, & communione me dignantur. Illi præsertim, quos ego mea doctrina, & consilijs uera Fidei, & religionis proselytos effeceram, & meæ domus, & conuictus participes constitueram. * Nihilo uero minus ancillę domus, quibus rerum domesticarum curam commiseram, fideles se mihi præbuerunt. Nemo quippe me agnoscit; ac neque ad oculum, & coram mihi ministrare, & obedire uolunt.

16
Seruum meum,
vocaui, & non respondit;
ore proprio deprecabar illum.

Sordidum quidem, neque magnifaciendum est seruorum solatiũ: sed tandem homini misero, & ab amicis deserto utile tandem, atque postremum. Sed mihi tamen accesserunt seruorum, (qui quondam seruitutem uiliorem, & duriorem domi meæ seruiebant) iniuriæ, & probra, atque impietas incredibilis. Cum enim illos *k* blande, & amice compellarem, atque supplex cum obsecrationibus deprecarer illorum opem, neque quasi herus, sed quasi illorum seruus, flebili, & lamentabili uoce illorum misericordiam allicere conarer, illi non solum imperium recusabant, operamque nullam præstabant, sed preces etiam audire contempserunt.

K *Vt serui tractandi sint, & de illorum gradibus diuersis. vers. 16. nu. 1. 2. 3.*

17
Halitum meũ horruit vxor mea;
* & orabam filios vteri mei.

Vxor uero mea, quæ particeps adhuc fuerat spiritus mei, eademque spiritus societate mecum uixerat, nunc ipsum meum halitum, quasi alienum fastidit, & tetrum, contaminatumque penitus auersatur: atque ad mei spiritus suspiria, & gemitus, tam uehementer nauseat, ut non aliter meam uocem, quam rem sibi molestissimam atque ingratissimam fastidiat: & quia eam audire aliquando recusabam flagitiosa suadentem, nunc me conficere molestijs adoritur. Sane quidē cum illam deprecarer supplex per communes filios iam defunctos, & per cineres posteritatis nostræ, nihilo magis ab illa audiebar. * Ergo supplex esse cogor ijs omnibus, quibus, ut filijs, quondam charitate paterna prospexi, meis discipulis, & auditoribus veræ doctrinæ, & religionis, quos tenere diligebam; necnon ipsis *l* filijs mearum concubinarum, qui (proh dolor) tranquilla, & iucunda uita fruuntur, meis filijs ingenuis, meisque hæredibus acerbissima nece extinctis. Hos (inquam) cum etiam suppliciter orem, at nunquam exoro; nam ut sunt seruili, & perquam uili ingenio, seruis se meis pari contumacia, & animi efferati inhumanitate adiunxerunt.

l *Quales fuerint olim Nuptiæ cum ancillis, & concubinis, quales etiam filij ex illis suscepti, vers. 17. nu. 9. & 10.*

18
Stulti quoque
despiciebant me:
* & cum ab eis recessissem,
detrahebant mihi.

Homines præterea flagitiosissimi, quibus nihil magis antiquum, quam uirtutem, & pietatem, si eum miseria, & calamitate coniunctam uideant, irridere, & subsannare, & more petulantissimorum puerorum conuitijs, & ludibrijs lacessere, me despiciunt, & uehementi cum fastidio abominantur. quod si quando in me conijciunt oculos, statim deijciunt, & auertunt, confestim recedentes, atque execrantes meum conspectum. * Cum vero illorum petulantiæ cedere statuo, ac me subtrahere conspectui irrisorũ, uel cum etiam illis honorem, quem minimè debeo, liberaliter impendo, cum illis aduenientibus assurgo, nouis me scomatis, & contumelijs configũt. Sic illi cum summo mane, non nisi ad me lacerandum, surrexisse uideantur, interdiu quoque non nisi de me exagitando, & modis omnibus uexando cogitare uidentur.

19
Abominati sunt me quondam consiliarij mei:

Quos uero Regni, & publicæ rei *m* consiliarios, & administros adhibebam, neque conspectu me dignantur; neque auribus, & auditu, neque ulla humanæ uitæ, & conuictus societate, & consortio. &

m *Quod Princeps consiliarijs indigeat ad rectã Republicæ administrationem & quales oporteat esse consiliarios, non pauca vtilia. nu 2. 3 4. 5.*

eum

cum illis ego quondam conſilia, & arcana mei cordis lubens, & fidens patefacerem, at illis ut ſtultiſſimus nunc ſordeo; * atque cum non nemo fuerit, quem peculiari præ cæteris amore, & honore proſequutus fuerim, nunc is etiam immutato animo, odium mihi pro mea charitate rependit.

* & quem maxime diligebam, auerſatus eſt me.

Tolerari utcumque hæc mala poſſent, foris enim tandem ſunt. Sed intus implacabiles dolores, & uis morbi incredibilis ſæuiunt, quibus redigor ad maciem extremam; ut conſumptis carnibus uix cutis oſſib. hæreat. Quod ſi quid carnis præter cutem, & pellem reliquum eſt, id iam computruit; ita totus, & cute, & carne, totiſque artubus ſanie mano; * imò & gingiuę pene iam euanuerunt, ut ipſę dentium radices apertæ uideri poſſint. Quamquam hæc una mei corporis pars, multo minus, quam membra cætera, detrimentum paſſa eſt; nam cum aliæ omnes facultates, atque functionem corporis impeditas ſentiam, ſola orationis facultas libera mihi conceſſa eſt, ſcio, aduerſarij callidiſſimi induſtria, vt verbo labar, & offendam. At artem illius in ſuam ego perniciem conuertam: nam *n* Orationis, & precum vnico ſolatio, & ope me ſuſtentabo.

20
Pelli meæ conſumptis carnibus adhæſit os meum:
* & derelicta ſunt labia tantũmodo circa dentes meos.

n Quanta ſit orationis, & precum efficacitas. verſ. 20. num. 3.

Ergo cum ij, quorum erat mihi ſubuenire, contra ius, faſque me deſeruerint, veſtrum eſt, o ſocij, qui nunc mihi adſtatis, miſerum hominem, qua poſſitis ratione, ſubleuare. Agite itaque & vos, uel leuiter mei miſereat; ueſtrum amicitiæ officium iterum, atque iterum imploro * miſerrimus ego, & Dei Iudicis ſeueriſſimi ſeueriſſimo ſupplicio affectus Illius enim *o* manus robore, & efficacitate pleniſſima, lethalia iſta mihi vulnera infliait. *p* Verum enim vero ille me non ſic cruciat, atque exagitat, vt quem ille perſequitur, vos infeſtetis; ſed ut homini afflicto, & miſerrimo miſericordiæ, & humanitatis officia perſoluatis; nam uel ipſi hoſtes, ſi ab humanitate omnino alieni non ſunt, erga ſuos ipſos hoſtes afflictos, atque poſtratos miſericordes eſſe ſolent.

21
Miſeremini mei, miſeremini mei, ſaltẽ vos, amici mei.
* quia manus Domini tetigit me.

o De appellatione, & ſignificatione Diuinæ manus in Scriptura, non pauca ad intelligentiam Scripturarum v. 21. n. 4.
p Vt miſeris, etiam ijs, qui ſuorum peccatorum iuſtas dant pœnas, debeamus impendere miſericordiam. Quædam ad mores vtilia verſ. 21. nu. 5.

Cur igitur, aut, qua ratione ducti, & impulſi Deo meo perſequenti, & laceranti vos ipſos adiutores, & ſocios præbetis? * Cur, ſi forte ille tot ſupplicia propter culpam repetat, uos ſimiliter, quaſi a me eſſetis iniuria affecti, mihi ſuccenſetis? Cur, ſicut idem ille non intermiſſis cruciatibus, ita vos nunquam intermiſſa contentioſa, contumelioſaque diſputatione me vexatis, atque uobis inuicem per uices in me omni crudelitate lacerando ſucceditis? * Atqui Deus ſuo iure utitur, dum de creatura, pro bona voluntate ſua, ſtatuit. Vos uero periniqui eritis, ſi de homine ueſtri ſimili, perhumaniter ſtatuendum non cenſeatis. Nullum (mihi credite) obſequium præſtabitis Deo, ſi quem ille perſequitur, uos quoque inſectemini. Quanta uero feritas, & inexplebilis humani animi ſæuitia eſt, uelle hominem deuorare, & ferarum more diſcerpere, fameſcere alienam vitam, ſitireque alienum ſanguinem, & cum me pene iã conſumptum, & exanguem intueamini, tamen auidiſſimè deperire, ſi quid vel minimum reliquum eſt vitæ, & ſanguinis? *q* Quid vero aliud vos facitis, cum meam exiſtimationem, & famam canino dente roditis, & dilaceratis, & falſis criminationibus de mea innocentia per ſummam iniquitatem detrahitis. Ergo iam ſatis ſit uobis, meis vos carnibus hucuſq. exſaturaſſe, ac me vidiſſe dolentem, ſanie manantem, & totum computreſcentem. Videar iam, obſecro, uobis ſatis pertuliſſe pœnarum, neque miſerrimo homini grauiorem uindictam imprecemini.

22
* Quare perſequimini me,
* ſicut Deus?
& carnibus meis ſaturamini?

q Quod maledicentia, & detractio dicatur, comedere, & dilacerare alienas carnes, quædam ad Scripturarum intelligentiam; & ad mores utilia. v. 22. n. 4.

Sed cum uos nulla mei conſolandi, atque ſubleuandi cura, uel uoluntas tangat, unicum illud, extremumque ſolatium deſiderare cogor, ut hæc ipſa, quæ in ueſtra præſentia profero de fide Reſurrectionis, de humanorum operum; aut premio, aut pœna, de mea innocentia atque ſupplicijs incredibilibus, publice conteſtata, & publico inſtrumento conſignata ad memoriam hominum ſempiternam permanent.

23
Quis mihi det, vt ſcribantur ſermones mei.
vt exarentur in libro.

Neque ſatis mihi fuerit, ſi communi aliarum ſcripturarum ratione in libro ſcribantur *r* in chartis papyraceis, aut in Philyris biblinis, in aſſeribus, aut buxis ceratis; tabulas ego requiro multo diuturniores. Incidantur itaque in plumbi lamina, ſtylo ferreo, vel *s* cælatorio inſtrumento ſculpantur in ſilice, ſaxoue duriſſimo, vt & meę fidei, meęque innocentiæ perpetuum extare teſtimonium poſſit, namque illud me in extremis ærumnis conſolabitur, & ſuſtentabit, licet uos longe a mea ſententia, meiſque uerbis hunc Reſurrectionis ſenſum abeſſe falſo cenſeatis; quaſi iam ego deſperanti animo omnẽ melioris ſortis, & conditionis, omnem futuræ uitæ ſpem abiecerim.

24
Stylo ferreo, & plumbi lamina: aut celte ſculpantur in ſilice.

r De varia librorum materia apud Sacros, & Profanos plura. v. 24. num. 8.
s Longior, & exquiſitior de Celte diſputatio, de vera huius loci lectione verſ. 24. nume. 4.

Etenim ego ipſe certo noui tam mihi peculiari, ac familiari ſcientia, quam ſi ipſis oculis haurirem, aut certiſſimo aliquo experimento didiciſſem. Scio; inquam, probeque noui Deum meum, cuius ego creatura. & velut mancipium ſum, qui me nunc quaſi venditum calamitatibus, & hoſtibus tradidit, *t* fore vt aliquando ab iniquis me poſſeſſoribus iure propinquitatis, & conſortij cum mea hac humanitate, & natura corporis, & ſanguinis redimat, afferatque in libertatem immortalis, beatæque vitæ. Hanc mihi non vanam ſpem inijcit ille ipſe Redemptor meus viuus, qui & ipſe vita ipſa eſt, qui cum olim mortalitatem induet, poſtquam mortem ipſam ſubibit, mortem ſuperabit, & reſurgendo, Reſurrectionis quoque luce, &

25
Scio enim, quod Redemptor meus viuit:

t De Redimendi, & Redemptoris nomine, quod propriè conueniat in Chriſtum Dominum, plura tum ad mores vtilia, verſ. 25. nu. 2. vſque ad 8.

& in nouissimo die de terra surrecturus sum,

lætitia, mortuorum suorum corda, corporaque complebit. u Si enim ille resurget & nos resurgemus, atque mortalia illa nostra cum cadauere suo suscitabit; cum enim in cinerem ego, & puluerem redigar, vnde formatus sum, rursum me, gratia roris cuiusdam matutini perfundet, & temperabit, id est x gratia Redemptoris mei resurgentis, me iterum refinget, & viuificabit: ille enim est ros lucis, & ab illo mihi sanitatem, & integritatem polliceor. Ego ipse felix aliquando, læ tusque viuam mei Redemptoris viuentis, fruentisque beata immortalitate, societate, & consortio. Non solum enim in hac vita mortali resurgam ex squallore, & ærumnis, in quibus nunc pene mortuus iaceo; sed etiam cum illo resurgam post meum obitum ad immortalem vitam, atque tum meam, tum vero præcipuè illius vitam, & immortalitatem post mortem acerbissimam, cum alijs multis testibus apud perfidos illius hostes contestabor,

u Pulchra Iobi, cum Phænice Arabica, quæ symbolum Resurrectionis est, comparatio, nu. 16. 17. 18.

x Praeclara multa hoc loco de Christi, & nostra Resurrectione, de Sanctis, qui cum Christo resurrexerunt, deque alijs huc spectantibus, & quod Iob fuerit inter primos, qui cum Christo resurgente ad immortalem vitam translatus est, quæ quoniam quærenti sine vllo labore in Commentarijs occurrent, loca nō indicamus.

26

Et rursus circumdabor pelle mea:

* & in carne mea videbo Deum meum,

Itaque illius ope, & beneficio consequar, vt licet externa hæc, supremaque vestis, qua nunc contegor, cutis inquam mea, tota lacera, & discissa sit, corrosa a vermibus, & prope absumpta, at olim Deus illam consuat, & resarciat, meque cute restaurata, & integra, beata quoq; immortalitate amiciat. y nam ipsum idem * hoc meum corpus, quod impetus, & cruciatus excepit, anima comite, resuscitandum est vt cum illa vna fruatur. Et quamuis quidem pellis hæc mea retinere tunc debeat quædam præteritorum cruciatuum vestigia, at illa non deturpabunt, neque imminuent immensam illam immortalis vitę pulchritudinem pro immani enim scabie, qua totus inhorresco, & pro sæuissimis omnium membrorum cruciatibus, spes mihi est fore, vt totus guttis lucis perfundar, totusque stellulis clarissimis ad omnem æternitatem respergar, & colluceam. z Tunc sane in carne ipsa hac mea consistens rediuiuus iucundissimo mei iudicis conspectu fruar, cuius aduentum iam summis votis expecto: in illius tunc splendore, velut aquila quædam defigam oculos aduersum intuens Solem, non cedens splendori, non conniuens, non illachrymans; & ad illum venientem in nubibus cum claritate magna, & maiestate pernicissime conuolabo. Quod si Deus est, qui me vulnerat; idem ipse me sanabit; sic ex ipsarum mearum ærumnarum causa, & auctore, in immortalis vitæ spem assurgo certissimam.

y Quę ad resurrectionem eiusdemmet corporis ex eadem pristina materia spectant, peculiaria quadam. vers. 26. nu. 3. 4. 5.

z Vt sancti desiderent aduentum Iudicis, vtilia quadam ad mores. nu. 5.

27

Quem visurus sum ego ipse & oculi mei cōspecturi sunt

* & non alius.

O vtinam iam tantum bonum a intueri mihi liceat: conspiciam vtique, experiarque mihi benignissimum iudicis conspectum, mearum iniuriarum vindicis, & aduersus meos aduersarios pro me pronuntiantis. His ipsis mei corporis oculis meum iudicem contemplabor, vt iam minime necesse sit, alteri videnti, & narranti credere: ego enim ipse, qui tam sæua patior, idem fruar. * Qui vero ab hac mea fide alienus fuerit, & qui per iniquam meæ vitæ calumniam, & criminationem ab alienato a me animo fuerit, is sciat se quoque constituendum ante supremi iudicis conspectum, sed non ad voluptatem, & beatæ vitæ gaudium, sed ad cruciatum, & seueritatem iudicij.

a An hæc sententia accipienda sit de videndo Deum Iudicem oculis corporis, exquisita disputatio. vers. 27. nu. 5.

Reposita est hęc spes in sinu meo.

Hæc igitur vnica me spes sustentat; nam etsi præ morbi virulentia, & magnitudine, tum renes mei, tum viscera, & cuncta mea præcordia contabuerint, interioresque artus tabe sint exesi, propeque iam consumpti, hæc me cogitatio in summis rerum omnium difficultatibus confirmat, in qua spes meas defigo, ad quam, tanquam ad scopum meæ omnia studia, votaque ardentissima diriguntur. b Hoc vnum toto pectore amo, & complector, cuius cogitationem nunquam deponam, cuius desiderium nunquam e meo complexu dimittam. Spes sane non vana, neque fallax: differri poterit; frustrari, aut euanescere non poterit: Interim itaque dum mihi meorum laborum merces rependitur in sinum, præmij loco, & pignoris continebo, complectarque firmam, beatamque immortalitatis spem.

b De Sinu, de quo Spe, exquisita nonnulla ad Scripturarum intelligentiam, nu. 3. & 4.

28

Quare ergo nunc dicitis,

* Persequamur eum;

* & radicem verbi inueniamus contra eum?

Cùm hæc ita sint, quorsum perstatis in pertinaci ista vestra contentione, & studio mei persequendi, atque vexandi, & mea hæc dicta bona aliòqui, & syncera fide, ac mente prolata, criminandi, atque calumniandi? * Quorsum statuitis inter vos de promouenda disputatione per mendacia, & contumelias, non per rationum momenta, neque per veritatem, & æquitatem. Sed fiet aliquando (mihi credite) vt illius olim mentis vos pœniteat, dicatisque; Cur persequebantur virum probum, & innocentem, bene de Deo, deque diuinis sentientem? Tunc sanè agnoscetis vestrum errarum, neque hanc meam persequutionem in Deum reijcietis, vt nunc facitis, dicentes, vt vestras calumnias excusetis; Quis eum persequitur, nisi Deus, qui omnium merita nouit? * Frustra enim vos purgabitis ab hoc delicto apud iudicem supremum, cum nunc etiam apud vos ipsos deliberationem habeatis, decernatisque, vt omni via, & ratione verbum aliquod meum inconsideranter prolatum possitis aucupari, quod radix & fundamentum sit nouæ persequutionis, atque calumniæ. Eorum enim more, qui radices perquirunt, meos inuestigatis sermones, quo me capere possitis, & peccatum meum aliquod palam coarguere. Tum etiam vultis inuenire aliquam peccati latentis, vel adumbratam, & fictam speciem, ex qua, tanquam ex delitescente radice pronuntiatis, tot mihi ærumnas accreuisse, totque malorum spinas, & tribulos germinasse. Illud quoque diligenter exquiritis, quid nam in animo meo infixum hæreat, vnde mihi ausus, & confidentia

loquen-

loquendi, vobisque repugnandi, vnde constantia, viresque dicendi suppeditentur. Ecce iam meam vobis rectam, integramque de Deo Fidem, firmam Spem, ardentem Charitatem in Redemptorem meum, meum inquam, præsentis huius vitæ contemptum, immortalitatis desiderium palam exprompsi. Hæc radix verborum meorum, inde mea lingua elicit, & exurgit, quæ dicenda, quæ respondenda vobis habeo; hæc meum animum erigit, & confirmat, ne malis vllis, ne vobis perperam suadentibus cedam, obsequarue.

Quare cum manifestæ calumniæ teneamini, atque improbi contradicendi studij, timere profecto graue aliquod supplicium deberetis, factique vos pœnitere, ut declinaretis diuinam uestris capitibus iamiam imminentem uindictam, & districtam Diuinæ iustitiæ mucronem uestris ceruicibus minantem. Neq; immerito, siquidem cum per simulatam calumniam, & ementiam sanctitatis speciem Diuinæ causæ patroni, & opitulatores uideri vultis, me cōdemnatis immeritum. Sed dolendum, nam male secure, ualdeq; supine agitis, nec uidetis fulgurantem gladium, quem Deus, vagina licet sua nudatum, at sub pallio, & umbra manus suæ continet, ne repente, & quasi per insidias in uestra latera adactus, grauius, altiusque vulneret. c Gladium sane dixi, non aliud, quam Diuinam indignationem iniquitatum ultricem; & seueritatem illius iudicij; quę si semel in improbos stringitur, insimulatum quoddam imperium est, parcere, & reuocari nescium. Atque hæc dixerim, quo uobis persuasum sit scelus uestrum non abiturum impune, neq; me innocentem non reportaturum meæ innocētiæ testimonium; nam ueniet tandem seuerissimus iudex in nubibus cęli cum uirtute multa, & maiestate, gladium non manu, sed ore premens, ut spiritu oris sui interficiat impium. Quare non mecum, sed cum ipso supremo iudice iam deinceps uos disceptaturos fore scitote; a quo grauissima supplicia constituta sunt in eos, qui innocentes per calumnias uexant, & humanitatis, atque misericordiæ iura nefarie violant.

c De gladio, & de iure gladij, ex sacris, & profanis plura.nu.2.5.6.7.

29 Fugite ergo a facie gladij:

* Quoniam vltor iniquitatum gladius est.

Et scitote esse iudicium.

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER OCTAVVS.

Certamen Octauum, id est, Secunda Iobi cum Sophar disputatio.

CAPVT XX.

Argumentum Capitis.

Contendit Sophar impios florere quidem in hac vita aliquandiu, sed breui perire misere: propterea Iob Hypocritam fuisse, & impium, cuius & pristina felicitas breuis fuerit, & incredabilium miseriarum exitu conclusa fuerit.

I. Respondens autem Sophar Naamathites, dixit.

1 *Nexus huius responsionis cum Iobi oratione.*
2 *Vitium argumentantium: Non solum verum, sed & bene, & opportune dicendum.*
3 *Causa, qua Sophar stimulauerit ad respondendum exquiritur.*
4 *Quid succedere in Hebræo. D.Thom. sententia statuitur vera.*
5 *Quid festinare in sacro sermone. Illustrati Dauid & Isaias.*

1 *Nexus vere assignatus. Nicetas.*

HVius orationis, responsionisque Sophar nexum quærit auctor catenæ? atque petit ex ca. 6. & 17. vbi Iob amicis suis, tanquam parum sapientibus, silentium imperauit, quo nunc respiciens Sophar, quasi illo Iobi verbo punctus, & tumens, ac nunc rupto iam vlcere, hæc proferat, insolēter iactitans suum spiritum intelligentiæ. Sed nexus alienus est, & longe petitus. Longior multo, & alienior, quod asserit Vatablus, respondere Sophar his, quæ dicta erant a Iobo cap. 12. [Abundare] videlicet [tabernacula prædonum, &c.] Sed profecto ex ipsis extremis Iobi verbis, mira celeritate occasionem respondendi, & Iobum redarguendi oblatam sibi existimauit Sophar. Quare nullo interiecto spatio, responsio hæc cohæret cum fine præcedentis capitis. Quod agnouerunt Philipp. Beda, & alij interpretes, atque ex sequenti sententia clare colligitur, vbi [respondendi causam ipse Sophar exponit.

Vatabl.

Germana nectendi ratio.

Philippus. Beda.

Sed in hac oratione Sophar duo obseruanda: primum, quamuis multa præclare de impiorum exitu, & supplicio differat, errasse tamen, nec iccirco magnam meruisse laudem: nam (vt Nicetas in Protheoria capit. 14. dixit) [sermones recti, nisi item recte promantur, & mente recta, & quo decet delectu, atque discrimine, & quo tempore oportet, & de qua par est persona, certe nulla laude, sed reprehensione duntaxat digni fuerint.] Alterum, hoc esse vitium argumentantium tempori potius, quam veritati seruientium, vt ad extrema tantum verba respondentis attendant, cum quibus suam vtcumque argumentationem conluant, non ad responsionem integram.

2 *Error Sophar. Nicetas.*

Vitiosa argumētatio.

II. Iccirco cogitationes meæ variæ succedunt sibi, & mens in diuersa rapitur.

ICcirco.] Philippus; [Eo quod tam pertinaciter asseras hæc mala innocentem, & immeritum me sustinere, ideo æstuo, & cogitatione conturbor.] Non omnino leniter. Gregorius vero, vt dicat se mentione iudicij conturbatum, & tremefactum; [Qui extremi, inquit, iudicij terrorem considero, iccirco cogitationum tumultibus in timore confundor.] Dionysius. [iccirco;] propterea omnia, quæ dixisti. Sed sic videretur rudis, & indigesta responsio. Ergo illud proximum & simplex; Propterea (inquit) quod asserueris [gladium esse iniquitatum vltorem;] atque iudicij, & supplicij seuerissimi pœnas soluendas ab omnibus impijs, respondendi materiam præbes; ignorans enim tuis te verbis conficis: nam si iam tu gladij illius aciem expertus es, si vulnera, si vltionem, tu te ipsum in impiorum numero, vel inuitus reponis; nam per te iam licet sic asserere, Non permittere Deum diu viuere impios impune; hic enim [gladius] etiam, hic iudicium, hic damnat, hic punit. Si illationem referas non ad extremam Iobi sententiam, sed paulo superius ad minas, & asperiores sententias, quibus videtur vellicasse amicos, & tanquam impijs obiecisse diuini iudicij terrorem, cohærebit etiam [Iccirco] tibi insolescenti in hos tuos amicos, & in viros probos, atque modestos debachanti, occurrēdum a me fuit, quod neque suspicari possem ab homine desperatæ cuiusdam impudentiæ hæc dici potuisse. Septuaginta; [Non sic putabam contradicere te his.]

3 *Philipp. Gregori.*

Dionys.

LXX.

Cogitationes meæ variæ succedunt sibi.] Verbum [succedendi] est in Hebræo [Sub,] quod vertere, conuertere, redire significat; sed ex subiecta materia modum capit. Quare hic legere possemus, [* Cogitationes meæ vertuntur,] conuertuntur, conuoluuntur in se, præ multitudine gestientes omnes pariter erumpere. Significat etiam idem verbum, [respondere;] quoniam qui respondet alteri, conuertitur ad illum. Ideo Hebraizantes legunt, [Cogitationes meæ faciunt me respondere.] Et eodem fere sensu Tygurina: [Cogitationes meæ impelluot me ad respondendum.] Dinus Thomas hanc cogitationum varietatem eo refert, quod Sophar in dubio esset, vtra sententia verior esset, Iobi videlicet, an sua ipsius de præmio iustorum, & supplicio impiorum in hoc sæculo; Iccirco more dubitantis, iam in vnam sententiam, iam in alteram propendebat. Sequitur hanc rationem interpretandi Dionysius, Nicolaus, ex parte etiam Hugo, & Titel. atque ex parte etiam Hieronymus Olorius. Sed tantum abest, vt hęc verba dubitantis sint, vt potius sint hominis in sua sententia obfirmati, & impetu ruentis in aduersarium. Mirum (inquit) est, quam multas, quam graues cogitationes hęc tua oratio excitarit in mea mente. obruā te illis, si semel

** Atropellā se me los pēsamientos, y vnas razones se empeden a otras.*

Cartet. Regia. Pagnin. D.Thom. Dionys. Nicolaus. Hugo. Titelm. Osorius.

Germana huius Paraphrasis.

cœpero

cœpero. Sed vnde iam faciam dicendi initium? nam [mens in diuersa rapitur.]

5 *Varia lectio.* Varia etiam huius partis lectio in Hebræo. *Tygur.* Tygur. [Propterea in me festinatio existit.] *Caiet.* Caiet. [Pro festinatione mea in me.] coniungunt enim hanc particulã cum sequente sententia; Ideo festino respondere, quod doctrinam ex te audierim, &c. Alij aliter. *Pagn.* Pagn. [Quia sensus meus in me est.] *Regia.* Regia: [Propter sensum meum in me.] Ideo (inquit) respondeo, quod a te læsus, & punctus acriter fuerim. Si vtrumq. coniungas, videlicet [festinationem, & sensum,] forte ad erubescentiam quandam pertinebit, nam confundi nos vulgo dicimus, festinare, aut currere, *Hispanism.* [Respondeo de puro corrido, y sentido.] Quare ab eodem verbo, quod hic dr̃ rapi, & alijs locis [festinare,] dr̃ Isa. 28. 16. [Qui crediderit non * festinet.] *חוש* ** timen en Dios cõfia, no que dara corrido.* Quod Septuag. dixerunt; [Non * confundetur,] atq. idem verbum aiunt Hebræi significare, [sensum,] sed sine manifesto aliquo Scripturæ loco: quare si quid proprie significat verbũ originale, est festinatio, alacritas; affert enim quasi strepitũ quendam festinantis, & properantis. vnde dictum est Ps. 69. 2. [Domine ad adiuuandum me festina,] Accurre festinus, & alacer, sentiã ego te, sentiant te mei hostes iamiam properantẽ. *Defensio Interpretis Vulgati.* Vidit hoc profecto Interpres; sed vt cogitationũ festinationẽ illam illuminaret, dixit, mentem a varijs cogitationibus [abripi;] nam dum quæque conatur, & gestit erumpere, & se se prodere, mentem singulæ ad se rapiunt.

III. Doctrinam, qua me arguis, audiam, & spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi.

1 *Quatuor sententiæ huius expositionis reijciuntur, eligitur quinta, & optima.*
2 *Quid doctrina, quid arguere.*
3 *Quæ sit optima disputandi ratio, in rem ipsam potius, quam in verba intendere. Illustratus locus Regum.*
4 *Quis sit* Spiritus intelligentiæ. *Respondere verbum forense.*

1 *Nicetas.* Nicetas existimat hæc dici à Sophar ex persona Iob per ironiã: [Sic te dicturum existimabã; Vos quidem mihi obiurgantem disciplinam, & verecũdiam affertis, libenti animo complectar; illud item profitebor, hæc ipsa, quæ vos respondetis, atque loquimini spiritu intelligentiæ fundi. Sibi vero ratio inita est plane contraria.] Sed non uideo vnde hæc dictorum, atque personarum mutatio colligi possit.

Caietan. non probatur. Caietan. existimat hanc esse quasi præoccupationem quandam errati alicuius, aut lapsus; q. d. Agor, & impellor tam multis cogitationibus, vt si quid festinantius dixerim, non sit mihi vertendum uitio, loquar tamen, & patefaciam aditũ grauissimis rationibus, quibus grauida mens est, vel si festinationis nimiæ postea debeam pœnas pendere, & reprehensionem seueriorem accipere. Nexus hic difficilis, & asper.

Gregor. Diuus Gregorius, ad modestiæ cuiusdam, & submissionis rationem pertinere existimat: nam ait hæc præmitti a Sophar, [sub quadam reuerentia, & sub quodam moderamine.] Sed non uideo quid habeant hęc uerba lenitatis, & modestiæ, cum plena uideantur indignatione, & insolentia.

Philippus. Philippus sic accipit, vt dicat Sophar, indignum esse Iob, qui audiatur, dignum vero, qui seuerius comprimeretur, & reprehenderetur, nisi tam grauiter ægrotaret; nam multa condonamus dolentibus, & ægrotantibus, quæ in recte ualentibus minime ferenda iudicamus: [Audiam, inquit, te increpantem, & redarguentem me, qui forte in doloribus positum obiurgare non debeã.] Sed & indignũ omnino esse, ut ab amicis audiatur Iob, illa lectio indicat, quæ cum interrogatione legit hanc sententiam; *Pagn. Reg.* Pagninus. Regia; [Correctionem ignominiæ meę audiam?] Sed omnino reclamant, tũ Hebręa, & Hebraizãtes, tum Græca, & Latinę reliquę interpretationes, atque interpretes, & demum Vaticana lectio, quæ interrogationem non agnoscunt.

Germana expositio. Ergo duabus potissimum de causis ait Sophar ad respondendum impelli: prima, quod indigna audierit a Iobo, immerito carpente suos amicos. Secunda, quod satis superque sapientię habeat, ut dicta Iobi assequi, excutere, & refellere possit.

2 Doctrinam.] Seueriorem correptionẽ, & disciplinã, quæ proprie Domini, Parentis, Doctoris est, qua seruũ, filium, discipulum continent, castigant, instituunt. Hoc sibi dedecori existimabant amici Iob, seuerius ab illo corripi. Propterea addit Sophar; [Qua me arguis,] vt hæc repetitio eiusdem fere rei, seueritatem reprehẽsionis significaret, & idem valeret, quod Septuaginta iuxta Hebræum legunt: [Eruditionẽ confusionis meæ.] *LXX.* Caie. *Caiet.* [erubescentiæ.] Pagnin. [ignominiæ.] verbum *Calam,* *כלם* ad confusionem, & erubescentiam pertinet; ad opprobrium etiam, atque molestiam, nam his modis omnibus verti solet a Vulgato. [Audiam] (inquit) contumelias, quibus nos configis, ad ruborem vsque, atque confusionem; nam contumelias, quod ad me attinet, nihil nunc moror, dum veritatem asseram, & tuear.

3 *Sapientis disputatoris præceptum.* Sapiens hoc interdum consiliũ inter disputandum, non se conuertere ad dicteria, & scomata, siue dicenda, siue regerenda, sed rem agere, & veritatẽ persequi. Exẽplum habes 4. Reg. 3. 13. 14. in Ioram Rege Israel, qui de salute sua sollicitus, cum rogaturus de belli euentu adijsset Elisæum, acerbius ab illo acceptus: [Dixit autẽ Elisæus ad Regẽ Israel, Quid mihi, & tibi est? Vade ad Prophetas patris tui, & matris tuæ.] Nihil ad hæc respondit Ioram, sed in rem suam intentus dixit: [Quare (inquam) congregauit Dominus Deus tuus Reges hos, vt traderet eos in manus Moab?] exardescente iterum Elisæo, atque dicente, [Viuit Dñs exercituum, in cuius cõspectu sto, quod si nõ vultum Iosaphat Regis Iudæ erubescerem, non attendissem quidem te, nec respexissem.] expectauit nihilominus Ioram responsum. Quid enim tunc curaret verba grauiora, meliora curans?

4 *Tygur. non probatur.* Et spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi.] Qđ Tygur. pro [intelligentia, conscientiã] reposuit legens: [Tametsi me conscientia hic consolabitur;] mihi nulla ratione placere debet; nam ex proprietate verbi *Bin,* *בין* potius est intelligentia quædam solers, acuta, prudens rerum æstimatio. [Spiritus] autem [intelligentiæ,] *Philippus.* videtur sumi a Philippo pro Deo, qui intelligentiam impertitur mortalibus. [Spiritus, inquit, quo sapimus, continemur, & regimur.] Melius pro [intelligentia] illa sublimiori, & spiritualiori, atq. veriori rerum æstimatione, & sensu. vel pro re ipsa, & veritate intellecta, & bene apud Sophar stabilita, & fixa. sic sæpe in Scriptura, [spiritus sapientiæ, aut intelligentiæ,] quæ replet hominem. [Respondebit.] Aliter (inquit) audio ab ipsa veritate, aliter a te, ò Iob: illa mihi respondet benigne, & annuit dicenti; Repugnas tu recta monenti, & respondes asperius; spiritus intelligentiæ, & veritas ipsa [respondet,] sententiam fert pro me, non tibi illa fauet, sed mihi. *Respondere verbum forense.* Item respondet, testificatur, testimonium pro me fert: nã [respondere] sæpe forense verbũ est, & ad testes refertur, qui rogati a iudice respondent. Forte etiã [spiritum intelligentiæ respondere,] significabit, Sophar respondisse sapienter, & prudenter, ita vt illud [mihi,] redundet: aut valeat, [pro me.] Ergo hæc erit sententia Sophar: Quidquid dicas, ò Iob, flocci non facio; quid enim verba lædant, quem sua intelligentia, suaque conscientia reddant securum? Quidve stulta scomata pungant sapientem? Ego sane secus ac tu, rationibus sapiẽtissimis agam, & satis, superque me tuis contumelijs respondisse arbitrabor, cum te rationibus ipsis, & veritate reuinxero: non enim ego, vt iniqui litigatores, cum se, & iure non valent, ad verba, & probra conuertar.

IV. Hoc scio a principio, quo positus est homo super terram.

V. Quod laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti.

1 *Scire. Quid ab æterno, vel a principio. Quid Ponere.*
2 *Supremi iudicis prouidentia ab initio proposita homini. Iudex, Dei nomen. Dissidium inter Cain, & Abel vnde.*
3 *Laus, & Laudare quid. Impiorum gloriatio. Illustratus semel, & iterum Dauid.*
4 *Breue de tempore, & loco. Explicatus Salomon.*
5 *Punctum quid. Humana felicitas, Sphæra volubilis. Illustratus Dauid.*
6 *Felicitatis humanæ cum stipula comparatio.*

Hæc

2 HÆc eſt ſumma ſententię Sophar, atque omniū amicorum Iob, quam non ſolum in genere, ſed propter Iob peculiariter dictam volebant; nam [ſingulis verbis] illum pungunt (vt ait Philippus) Ex calamitate, & mutatione prioris ſtatus, atque ex amiſſione prioris felicitatis efficax argumentum ſumi ſcelerate vitæ, & fictæ, atque ſimulatæ pietatis.

ירע [ ]

Hoc vnum *ſcio* me ſcire, hoc ſentio, hoc experimento collegi, & comperi. Hæc notat omnia verbum [ſciendi.] Conteſtatio rei clariſſimæ, & certiſſimæ, omnibus notę. In Hebræo, & Septuag. eſt per ſecundam perſonam: [Nonne hæc noſti?] Fixa hæc, & conſtituta Diuinæ Prouidentiæ ratio omnibus nota eſt. Chryſ. [Nihil accidit paradoxū, nulla nouitas, nulla mutatio. Ex quo] Septu. [Ex eo quod olim.] Symach. & Hebraizantes, [a ſæculo;] Caiet. [a ſemper.] Proprie. *Ghad*, ab æterno, [ex eo] inquam tempore, quo [poſitus eſt homo ſuper terram.] Forte hic, [homo Adam,] proprie, & non appellatiue; primus homo formatus ex rubra argilla, poſitus, arte, & induſtria fabricatus, diſpoſitus certo loco, non caſu, ſed ad probationem, vt periculum de eo fieret, de eius obedientia, & viuendi ratione. Capit hæc omnia verbū [ponendi,] aut diſponendi. [Super terram;] Hæc illi data eſt ad habitandum; vt indicet Sophar, etiam [ſuper terram] conſtitutum homini non leue prænuum, nec leue ſupplicium ſuæ, aut pietatis, aut iniquitatis. q. d. Nō oportet, ò Iob, extremam corporum reſurrectionem expectare, vt referāt impij in corpore ſuo, prout geſſerint; nam hic etiam punientur.

LXX. *Chryſoſt.* *Pagn. Reg.* עד שום

2 Duo hic tantum; Alterum, nefas eſſe dubitare cum Caietano, an Sophar nouerit creationem initio temporis, necne; nam quamuis dixerit a ſęculo, vel ab ęterno, & illud frequenter pro magna, vel ſempiterna duratione vſurpetur; at nunc ipſa verba fidē creationis in tempore hoc loco ſtatuunt. Alterum, ab ipſo temporis initio, Diuinæ iuſtitiæ, & iudicij ſpecimen propoſitum, & exhibitum fuiſſe homini, idq. aſſeri a Sophar; quod tunc forte per traditionem frequenti ſermone vſurparentur ingentiā aliqua ſupplicia, quę primis ſæculis Diuina iuſtitia ediderat in impios. Quorum index, & nota eſſet illud ipſum Dei nomen, quo tunc Deum agnoſcebāt, & inuocabant. quod exiſtimo idem eſſe, quod in primis Geneſ. capitibus exprimitur, videlicet, [Elohim,] Iudex, quod primū homini, & propoſitum, & cognitū fuerit, ſicut & primū eſt, quod initio Geneſ. ſcribitur; vt iudicij conſideratio illum contineret in Dei cultu, & verę pietatis officio. Atq. forte hæc inter impios, pioſq. homines concertatio eſſet, & opinionū. Fideiq. diſſenſio, non de vniuerſali, & nouiſſimo tantū iudicio futuro, ſed etiā de peculiari illa Diuinæ Prouidentię diſpoſitione, quo interdū improbos afficit in hac vita malis grauiſſimis; bonos cumulat bonis. Quod ipſum diſſidij cauſa vī etiam inter primos fratres fuiſſe, Abele aſſerente iudicium, negante Caino. quam rem de iudicio, & de nece Abel, non inutile duxi ſcribere, forte enim Sophar ad Caini tēpora, & ſupplicium reſpexit. Sic Paraphraſt. Ieroſol. illum locū Geneſ. 4. deſcribit. [Cum egreſſi eſſent ambo in agrū, reſpondit Cain; Non eſt iudiciū, nec Iudex, nec ſęculū aliud, nec merces bona pro iuſtis, nec pęna pro impijs, nec Dei miſericordia creatus eſt mūdus, nec Dei miſericordia regitur mundus, eo quod ſuſcepta eſt oblatio tua cū beneplacito. Reſpondit Abel, & dixit ad Cain; Eſt iudicium, eſt iudex, eſtq. ſęculū aliud, merces ēt bona pro iuſtis, & pœna pro impijs. Miſericordia quoq. Dei conditus eſt mundus, atque miſericordia illius gubernatur, vtiq. propter opera bona gubernatur; Quia enim meliora fuerunt opera mea tuis, ſuſcepta eſt oblatio mea cū beneplacito.] Ergo vides hic impiorum laudem breuem aſſeri etiam ab Abel, vt merito dixerit Sophar iam inde a ſæculo veritatem hanc magno bonorum omnium conſenſu receptam.

Caiet. reijcitur. *Iudicij Fides ab initio mundi.* *Quo nomine Deus primū cultus.* *Chald.*

3 [Quod laus impiorū breuis ſit.] Hic eſt totius diſputationis cardo, [laus,] cantus, exultatio. Septuag. [lętitia,] iubilū, acclamatio lætiſſima. Qui laudāt, lętiſſimis aliquē acclamationibus extollunt vſq. ad ſydera, & in bono illius exultant, & gaudent. Sic [exultare] pro laudare. Pſal. 10. 15. [Exultabit lingua mea iuſtitiam tuā.] Symach. & Theodor. [loquetur.] Hierony. ex Hebręo; [Laudabit.] & è contrario, [laudare,] pro [exultare.] Iſaiæ 42. 11. [Laudare habitatores petrę,] id eſt, exultate, tripudiate. Iere. 51. 48. [Laudabunt ſuper Babylonem cœli, & terra, & omnia, quę in eis ſunt.] i. gaudebūt vniuerſi euerſione Babylonis. ſimul aūt [laudare, & exultare,] per expoſitionē Sophon. 3. 14. [Lauda filia Sion, iubila Iſrael, lętare, & exulta in omni corde.] ſimiliter igitur, [laus impiorū,] hęc omnia affert, iubilum, lętitiā, & exultationem. atq; illud peculiare, gloriationē quandam; qua ſibi mire complacent, & ſua bona, feliciſque fortunę ſortem iactare ſolent; & quaſi iam feliciter vitę curriculum confecerint, ita canunt triūphum, & ſe laudant, inſtar eorū, quibus res feliciter ceciderunt. volunt nimirum non ſolum ab alijs laudari; ſed etiam ipſi gloriantes, & iactabundi laudant ſuę vitę inſtitutum, & rationem; ſicut Scriptum eſt Pſal. 10. 3. [*Laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuę, & iniquus benedicitur.] gloriantur potius deſiderijs ſuis. At hic Sophar ait; [Laus impiorum breuis eſt:] Non gloriabitur diu. pręcidit .n. ſore, vt potius [Laus iuſtorum,] non ſolum lętitia, & exultatio, ſed etiā gloriatio, diuturnior ſit, & ſtabilior, ſicut Scriptum eſt Pſal. 34. 9. [In Deo laudabimur tota die.] & iterum Pſ. 33. 1. [Exultate iuſti in Domino.] q. d. Nihil habent impij, de quo gloriari poſſint, enim de Deo non glorientur: Iuſtos nimirum tantum decet gloriari; nam felicem rerum omnium exitum conſequuntur dicentes; [Saluum me fac, & ſaluus ero, quoniam laus mea * tu es] (de quo glorior, & de quo laudor.) Hęc ſane laus diuturna, ſtabilis: impiorum inſtabilis, breuis, ſtulta etiam, quippe quam infelix exitus damnat.

LXX. *Laus pro gaudio.* *Symach.* *Hierony.* *Theodor.* רבן *Impiorum ſtulta gloriatio.* **Sálenſe, cō quāto querer, y alabā ſe dello.* *Iere. 17. 14.* ** De quien me precio, y por quiē me alabo.*

4 Sed quod breuis, in Latino eſt, in Heb. eſt, [de propinquo.] quod Pagn. Vatab. Caiet. Regia ad localem quaſi diſtantiā referunt. q. d. In proximo eſt luctus, qui extrema gaudij occupet. Sed nimium dura interpretatio, pręſertim cum propinquitas hęc de tempore etiam aliquando dicatur, vt Geneſ. 47. 29. Recte ergo [breuis] vertitur. Quod etiam haberi in Hebręo, teſtatur Nic. & cum Hebręo congruere Symachi, & Aquilæ interpretationem. Sed Vatablus ad pręteritum refert. q. d. e propinquo ſtabilitur: [Non diu eſt, quod ea felicitate fruitur.] Leuius ad futurum: Cito finietur, non progredietur longius, in proximo eſt finis; nam ruinę, & calui vicina eſt. Septuag. [Lętitia impiorum ruina inſignis.] Non ſolum dabit tandem, ſicut ſcriptum eſt. Prouer. 29. 6. [Peccantem virum iniquum inuoluet laqueus, & iuſtus laudabit] id eſt, quantumuis impius velut ſtulta auicula ſiſbere nunc garriat, & cantillet, quaſi laudans ſe, & glorians in vitę delicijs, ſed incidet breui in luctum, & laqueum. Cantus nimirum illius breuis fuit: iuſtus autē laudabit, & gaudebit, cuius [triſtitia vertetur in gaudium] firmum, & ſtabile, [quod nemo tollet ab illo.]

קרב *Pagnin.* *Vatabl.* *Regia.* *Nicetas.* *Symmach.* *Aquila.* *LXX.* *Ioa. 16. 20. 22.*

5 [Et gaudium hypocritę ad inſtar puncti.] Idem alijs verbis, ſed cum incremento. Hypocritam ſępe appellat impium, qui nihil habeat pietatis ſolidę, qui cum vero infelix ſit, externo bonorū circumfluentiū habitu ementiatur felicitatem, qui ſimulatione pietatis ad honores, & dignitates, vulgiq. admirationem obrepit. Diximus de hoc non ſemel. [Ad inſtar puncti,] ad punctū, ad momentum: non ſolū breuis, & temporaria eſt impij lętitia, ſed momentanea, momētum durat, immediate poſt hoc extinguitur. Vox eadē, quæ alibi vertitur ab Interprete, [valde velociter.] Pſ. 6. 11. [Repente.] Ierem. 4. 20. [Subito.] Iere. 18. 9 Subito creſcit, & exurgit ſplendor impij, ſubito etiam extinguitur, & euaneſcit. Certè etiam ſi vitam integram hominis duret humana felicitas, momentū durat; vt illi quondam felices lamentabantur: [Nos nati, continuo deſiuimus eſſe.] Sed neq. vitā integram, quæ ipſa inſtar puncti eſt, durare impiorum proſperitatē contendit Sophar. quod quamuis interdū ſic eueniat, nō tamen eſt in eo conſtans, & perpetua Diuinæ Prouidentiæ conſtitutio. D. Grego. [punctum] accipit, non pro momento temporis, ſed pro puncto lineæ. [In puncto (inquit) ſtylus mox, vt ponitur, leuatur, nec mora vlla agitur, vt per exprimēdam lineam trahatur. Sic Hypocrita præſentis vitæ gaudia, cum tangit, amittit.] Inſtabilitatem quidem, & tantum momentaneam lætitiæ voluptatē improbis precatur Dauid Pſal. 82. 14. [Deus meus, pone illos vt rotā, & ſicut ſtipulam ante faciē venti.] nunquā conſiſtant in terrena felicitate, non diu, non longe, lateque, illam contingant, ſed in puncto, non aliter atque rota vel circulus, vel Sphera, aut res alia rotunda, & volubilis, tāgit planum in puncto, ſic

De appellatione, & pro prietate Hypocrita dictū c. 8. vers. 6. & 13. & c. 15. vers. 34. רגע *Momentanea temporū felicitas.* *Sap. 5. 13.* *Gregor.*

cto, ſic enim oportet, vt qui inſtar Sphæræ, vndique tument; & inſtar pilæ, diſtenti ſunt ſpiritu vanitatis. facile itaque moueantur, & deuoluantur a puncto illo proſperitatis, quod ſemel attigerunt; Rota illos, o Deus. Et ea quidem ſors, ſeu potius Diuinæ prouidentiæ eſt, vt ad calamitates tande deducantur. Sic explicantibus Theodoreto, & Baſilio. Hęc enim eſt *rota* illa ſublimiũ, ſummatũque rerum profanis etiã agnita ſcriptoribus:

Theodor. Baſilius. Seneca in Hipp. actu 4.

Quanti caſus humanã rotant!
Minus, minus in paruis fortuna furit;
Leuiuſq; ferit leuiora Deus.

6 Vide quæ inferius dicemus verſ. 7. nu. 7. [Et ſic ſtipulã] ventus vehemens tranſuerſam agit, ita non ſines illos diu quieſcere, aut bonis frui. ſed eum fortuna ipſa decliuis ſit, nõ magno impetu opus eſt, vt Sphæra, quę per ſeſe volubilis eſt, velociſſime deuoluatur, & præcipitetur è ſublimis. Sic impij in ſublimi, & in felicitate poſiti, facile, ſubito deuoluuntur ad infortunia, & calamitates, Septuaginta. [Gaudium iniquorum eſt perditio,] quod non ſolum Græci ſic accipiunt, vt gaudio, & proſperitati ſuccedat perditio; ſed, vt ea ipſa (vt Nicetas ait) [quæ illis lætitiæ voluptas cordi eſt, exitio futura ſit ingentiſque ruinæ.] Atque eleganter Chryſ. [Si eorum lętitia, ingens eſt ruina, & gaudium perditio; quid dicemus eſſe ipſum interitum? Dic, amabo te, quid dolorem, quid animi ægritudinem?

Felicitatis humanæ cum ſtipula comparatio. LXX. *Nicetas.* *Chryſoſt.*

VI. Si aſcenderit vſque ad cęlum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, &c.

VII. Quaſi ſterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent; Vbi eſt.

1 *Quid Superbia, quid in cælum aſcendere. Principes ab eleuatione dicti. Explicatus Dauid. Dona, & oblationes cur appellentur eleuata.*
2 *Nubium duplex appellatio, extrema celſitudinis ſymbolum; Cælum contingere de felicibus, tum etiam de ſuperbis.*
3 *Deſcriptio proceræ arboris ex Dauid, & Iob Quid Thus factũ aſcendere in cælum.*
4 *Sterquilinium res viliſſima, & inutilis ſymbolum.*
5 *Arabum mos ſepeliendi Reges in ſterquilinio.*
6 *Interrogatio vbi eſt. quos affectus habeat.*
7 *Ruina ſublimium multiplex cauſa, neceſſitudo rerum humanarum.*
8 *Sublimium rerum deiectio eſt digno ſupplicio. Illuſtratus Salomon.*

1 VAriis modis atque ſimilitudinibus rẽ propoſitam, de repentino impiorum caſu, explicat, & amplificat, & quam dixit *laudem*, ſiue lętitiam, atque *gaudium*, nunc ſuperbiam, atque extollentiam vocat, adeo ſublimem, vt cum cælo, & nubibus de altitudine contendere videatur.

נשא Sed *ſuperbia* nũc proprie eſt, eleuatio, ſublimitas, celſitudo. atque eleganter hæc ipſa dicitur *ſuperbia*: nam quod ſublime eſt, & ſeſe attollit, ſuperbire videtur, uel ex ipſa nominis etymologia; *ſuper* enim, *it*, & erigitur, qui ſuperbit. Tum etiam cum ſublimioris honoris alto, & excelſo gradu frequenter coniuncta eſt ſuperbia, & deſpectus infimorum. Ergo [aſcendere in cælum ſuperbiam,] aut altitudinẽ, eſt cum ipſo cælo, quod celſiſſimum eſt, de ſublimitate, & altitudine contendere; & propter ſummum honorem, & fortunas ampliſſimas, nihil infimum habere, ſed ſplendida omnia, conſpicua, in ſublime euecta. Facit huc, quod [Principes] ab hac radice nomen in Hebræo habent, & dicuntur *Neſiim*, quaſi eleuati, aut ſublimes. Suum quoque Regnum, & Regiæ dignitatis pretiũ, ſic quoq; videtur uocaſſe Dauid, eleuatum, & ſublime, Pſ. 61. 5. [Pretium meum cogitauerunt repellere,] quod proprie ex Hebręo legitur, [a celſitudine,] vel, [eleuatione Dei.] q. d. a Regii ſublimi ſede, ad quã me Deus euehere ſtatuit. Ergo in iſta *ſuperbia*, quã dicit Sophar, omnes has cõplectitur eleuationis, & ſublimitatis rationes. Septuag. ſpecie quidẽ atque ſenſu valde diuerſi, ſed ad genuinam vocis ſignificationem, & eleuationem prope reſpicientes dixerũt [Si aſcenderint in cælum dona eius: dicuntur enim dona eleuata, eo quod dona, & obligationes ſublatis in cælum manibus imponerentur. quare eleuationem, aut ſublimitatem, quæ legitur in Hebræo, ſumpſerunt pro re eleuata, & oblata, nimirum *dono*. de qua ſententia in ſequenti parte dicendum.

Superbia motio, & cognatio in altitudine. *Principum appellatio.* נשיאים *Regia.* LXX. *Dona cur dicantur eleuata.*

Et caput eius nubes tetigerit. Si (inquit) ita aſcenderit, vt ſublimi vertice contingat nubes. Forte non tam quod capite contingere, quam quod pedib. calcare, appetat; vti ſuperbiſſimus ille dicebat; [Aſcendam ſuper altitudinem nubium. Nubes, & cælum,] extremæ celſitudinis quaſi meta, & ſymbolum. Pſal. 35. 5.] Domine in cælo miſericordia tua, & veritas tua vſq; ad nubes. Notandum hoc loco, *nubis* nomen proprie ſignificare caliginoſam, & obſcuram; nam *nubes* et a ſuperiori radice eleuãti dicuntur, *neſyim*, quaſi eleuationes, vel eleuatæ, vt dicere potuerit in prima parte: [Si aſcenderit in cælum, tanquam eleuata nubes.] at nunc, eſt ab alia radice *nubes*, ſcilicet a *Ghab*, quod eſt groſſum, aut denſum. vnde dicitur nubes caliginoſa, denſior, & obſcurior. ait ergo; Si caput ſuper nubem caliginoſam, & turbinoſam extuleri t, vt ſuperior videatur omnibus periculis, & diſcriminibus, & mundi huius inferioris viciſſitudinibus, & mutationibus, &c. Eſt quidem etiam apud profanos. Scriptores hæc ratio loquendi, de felicibus atque ſuperbientibus ipſa felicitate, vt Atræus ille gaudens, & inſoleſcens vindicta:

2 *Iſa. 14. 14.* *Suprema celſitudinis ſymbolum. Nubes appellatio.* נשיאים עב *Felicitatis periphraſis.*

Aequalis aſtris gradior, & cunctos ſuper,
Altum ſuperbo vertice attingas polum.

Sen. in Thieſt. actu. 5.

Dicuntur ydem premere etiam; & contingere cælum palmis, aut plantis; vti Propertius:

Nunc mihi ſumma licet contingere ſydera plantis.

Propertius

Vbi notandum ſuperbiam humanam eſſe quandam aduerſus cælum; & ſupremi Numinis ſublimitatẽ, & celſitudinem, impudẽtiam, & auſum, qua uideatur adniti homo [ſimilis eſſe Altiſſimo; & ſuper aſtra cæli conſcẽdere,] atque Deum de ſua ſede præcipitare, inſtar Gigantum illorum, quos ſuperbiſſimis euectos montib. & cæli conſcenſum affectantes, fulmine diſiecit potentia Numinis. Sic Deus dicitur [ſuperbis reſiſtere,] quaſi ſe tueri ab illorum temeritate, & impudentia, ſuam ſublimitatem volens. Vide inferius Verſ 7. nu. 8.

Superborũ conatus. *Iſa. 14. 14.* *1. Petri 5. 5.*

3 Sed tamen exiſtimare licet ex ipſa verborum forma iterum reſumere Sophar illam proceræ arboris trãslationem ex c. 5. quam inſtituerat Eliphaz. atq; ex firma radice, & ſolo fertili, & vliginoſo deſcripſerat; nunc vero amplificare, & promouere eandem translationem ex ſublimitate, & proceritate ramorum, & verticis Nam et cum Dauid dicit; Pſal. 36. 35. ſe [vidiſſe impium ſuperexaltatũ; & eleuatum;] certe illum cõparat cum Cedris Libani; & qua ratione ibi dicit; [Tranſiui, & ecce non erat;] hic dicitur, [qui eũ viderant, dicent Vbi eſt?] Nec nõ et ſimili verborum forma deſcribitur ſuperbia Nabuchodonoſoris cõparata cum valde procera arbore, Danielis 4. 7. 8. [Videbã] (inquit) & ecce arbor in medio terræ, & altitudo eius nimia; magna arbor, & fortis, & proceritas eius contingens cælum; folia eius pulcherrima, & fructus eius nimius, &c.] Vbi oĩa ampliſſimæ fortunæ ornamenta magnificentiſſime deſcribũtur. Sed illud peculiare obſeruandum in hac arboris proceritate, quod quæ proceriores arbores ſunt, eædem feruntur eſſe amiciores Solis; Solem propterea quęrunt, atq; vt illo fruantur liberius, extollunt ſeſe. Sic ſane impijs videtur interdum non ſolum tellus amica eſſe, quæ iuſtis eſſe ſolet nouerca; ſed cælum ipſum affulgere clarius, & fauente cælo creſcere, & exurgere ad immenſam altitudinem. Cũ hoc facere põt quod de donis, & ſacrificijs in altum ad Deum ſublatis, legũt Septuaginta; [Si aſcenderint in cælum dona eius, & ſacrificiũ eius tetigerit nubes, &c.] Ideſt, ſi dona, & ſacrificia offerat, quę videantur a Numine propitio ſuſcipi, & quaſi ad ſe e terris euocari, nihil tamen proderunt homini ſimulatæ pietatis; nam Sacrificia, & Thuris oblatio, tunc demũ videbatur ſuſcipi a Deo, cum recta [aſcendebant, & dirigebantur] in cælum, & cum uidebantur, aut dicebantur [penetrare nubes,] vt diceretur Deus odorem ſuauitatis percipere. neque enim video, quomodo poſſint aliter ſacrificia dici, [contingere cælum.] Ergo impius, & hypocrita, quamuis omnia ſibi fauere videantur, tamen ſecuritatem ſibi minime pollicentur.

Alluſio ad arborem proceram. *Regni amplitudo comparata cum arbore pulcherrima.* *Arbores proceræ Solem quærunt.* *Pſal. 140. 2. Cant. 3. 6 Ezech. 35. 21. Geneſ. 21. & ſæpe in Exod. & Num.*

Quiſ

Quasi sterquilinium, in fine perdetur. Erit tandem exitus miserrimus post priorē felicitatem vel in *finem*. vt legunt Septuaginta, in perpetuum; pro breui felicitate sempiternus interitus. *perdetur*, peribit, euanescet [quasi sterquilinium,] proprie, quasi *stercus*, fimus, sordes, immunditiæ. abominatio, nam his ēt modis solet verti ab Interprete vox originalis, idest, quasi res fœtida, turpis, obscæna, quam nemo visu: aut contactu dignatur, quam omnes abominātur, & auersantur; ita vt, qui prius in oculis, & ore omnium versabatur, paulo post eijciatur foras ex conuictu humano, in [sterquilinium] tanquam stercus vilissimum. Pungit Iobum sedentem in sterquilinio, e florentissimo in sordidissimā dictum conditionem. *Stercus*, tum ignominiæ, tū extremæ abiectionis Symbolū. Psal. 82. 11. [Facti sunt, vt stercus terræ,] quod conculcatur, quod abominationi est. Aliquādo etiam, quod est inutile, & potius damno, quā vsui, Ezech. 7. 19. [Argentum eorum foras proijcietur, & aurum eorum in sterquilinium erit. Ergo quod ab alijs, tanquam Deus quidam, ad omnes humanos vsus, & opportunitates colebatur, iam tandem inutilis, & sibi, & alijs, imò, & noxius extitisse agnoscetur.

XXX. אבד גלל

Stercus ad ignominiam, & abjectionē.

Impius & sibi & alijs noxius.

5 Quid, si forte res hæc de *sterquilinio* ad priscum illius regionis funerum morem respiciat? Dicuntur. n. Regū ipsorum cadauera in sterquilinijs sepeliri solita. Gregorij Gyraldi, viri eruditissimi, in suo libro [de vario sepeliendi ritu,] verba adscribam: [Nabathæi] (inquit) atq; Arabes, nec non Sabæi defunctorum corpora stercorib. similia putabant, atque ideo Regū suorum, & Ducum cadauera in sterquilinijs cœno, fimoq; obtegebant, deinde terra condebant.] Paulo secus Strabo, a quo ille mutuatus est, qui sic li. 16. ad finem, vbi de Nabathæorū moribus; [Mortua corpora æque, atq; stercus, (vt Heraclitus inquit) cadauera stercore abiectiora; quapropter Reges etia in sterquilinijs defodiuntur,] Verissime igitur dici de superbo Rege, & tyranno potest, [Tanquam sterquilinium in fine perdetur.

Priscus funerū ritus.

Grego. Gyral.

Strabo.

6 *Et qui eum viderant,* * Quoniam verbum *videndi* intentionem, & affectum ēt animi peculiarem affert, interpretari possemus, qui intentis oculis illum *suspiciebāt & colebant omni obseruantia, tantæ celsitudinis admiratores, & prædicatores, nunc ad interitum, & repentinum casum multo magis mirabundi, *dicent Vbi est* per contemptum, aut per admirationem, vbi, id est, in quam sordido, & abiecto loco in quo squallore, & pœdore, ad quam foueam ex tanta celsitudine, vel, *Vbi est*, quærent videlicet locum, aut vestigium pristinæ felicitatis, sed neque illum in loco pristino, neque pristinæ dignitatis vestigium inuenient. Emphasim habent ea verba, *Vbi est?* quæ per Paraphrasim sic exornat Philippus; [Sterquilinio assimilatus es, & ipse te nunc conspicis putrefactum, & qui te quondam videbant regnantem in gloria, nunc inquiūt insultanti voce, Vbi est ille sapientissimus hominum, & potentissimus Regum.

* Ioi que pri... cro ... lo ... ... mirando.

Philippus.

7 Obseruauit hic eleganter Chrysostomus huius ruinæ duplicē causam. *Repentinam* (inquit) [illi creatur exitiū, vt ne putes consequutione quadā naturale, sed multo magis potestate Dei incōprehēsa gigni calamitatē.] Eleganter autē primam causā dixit, [consequutionē naturalē,] videlicet vicissitudinem rerum humanarum, quæ naturali quadam consequutione alta deprimit, humilia euehit; atq. illa suoi casui propiora, quæ altiora. Sexcenta huius veritatis cantica. Illud non inelegans;

Chrysost.

Duplex ruina impiorum causa.

In bicubus nunquam sese probat Aeolus undis;
Nec capit angustus Borea certamina collis.
Alpes ille quatit, Rhodopeia culmina quassat.
Incubuit nunquam calestis flamma salictis:
Nec paruis frutices iram meruere Tonantis.
Ingentes quercus, annosas fulminat ornos.

Claudian. in Epigram.

Sic alius scite dixit, *amplissima fortunæ dona, & timida, & tremula esse.* timent nimirum formidandam ruinam, & iam fere in casum nutant.

Appollodor.

Habent perampla dona fortunæ metum;
Periculoque non careant præalustria;
Nec vlla celsa tuta sunt mortalibus.
Quæ euertere vel inuidia, vel tempus solet,
Felicitatis culmen, vbi quis attigit.

Quem metum, licet nullos metuant hostium dolos, aut arma, indidit natura rebus summis;

Senec. in Agamem.

——— *Licet arma vacent,*
Cessentque doli, sidunt tamen
Pondere magna, ceditque oneri
Fortuna suo ———
Vela secundis inflata notis
Ventos nimium timuere suos.
Nubibus ipsis inserta caput.
Turris pluuio vapulat Austro.
——— ——— *Quidquid in altum*
Fortuna tulit, ruitura leuat.

Sed vt commodius in hac summorum ruina philosophemor, illius causa verior ex Diuini Numinis Prouidentia primum petenda; deinde ex hostis humani generis calliditate, & astutia; tandem ex digno ipsius impij, superbiæque supplicio. Primum etiā cognitum profanis. Artabanus modestiam, & consilium suadēs Xerxi; *Gaudet* (inquit) [Deus, eminentissima quæque deprimere; quia neminem alium, quām seipsum finit, magnifice de se sentire,] & vero cum superbissimorum hominum illa vox sit; [Faciamus nobis ciuitatē, & turrim, cuius culmen pertingat ad cælum.] Vt eleganter explicuit August. lib. 16. de Ciuit. cap. 4. & Chrysost. homil. 30. in Genes. ad superbiam vniuersum ædificium hoc referentes. Deus quasi sibi ab altis timeret, sublimes hos quasi Diuinitatis affectatores, excusso deijcit fulmine. Secundum in tentatore illo videas, dum ad sublimia fastigia, & *pinacula* homines euehere conatur, vt inde deturbet: non aliter atque aquila testudinem vngue apprehensam ad æthera euehens, vt quo ex altiori loco demittat in subiectum saxum, facilius frangat, & melius exenteret. Tertium ex illo Salomonis præcepto Prouer. 17. 16. [Qui altam facit domum suam, quærit ruinam] sic omni ex parte impleri veritate videas, [Si ascenderit in cælum superbia eius, in fine perdetur.]

8 Triplex causa ruina impiorum.

Herodo. lib. 7. paruum post initium.

Superborum vox qua.

August.

Chrysost.

Gen. 11. 4.

Aquila astus in conterenda testudine.

Dignum superbos supplicium.

VIII. Velut somnium auolans non inuenietur: Transiet, sicut visio nocturna.

1 *Auis, & volatus celeritatis symbolum; somnium mendacij.*
2 *Transire. Notatus Pagninus. Explicatus Dauid.*
3 *Mors vigilia, vita somnus, & somnium. Explicatus Paulus.*
4 *Diuites dormire, & somniare. Insula somniorum.*
5 *Humanæ felicitatis cum somnio comparatio.*
6 *Qui dormiunt, si expergiscantur, indignari. Mycilli somnium; Illustratus Isaias.*
7 *Impios dormientes excitat Deus percussos manu.*
8 *Qui sint thesauri impietatis. Mors vigilia, & expergefactio.*

Non plus (inquit) durabit impij felicitas, quàm somnij alicuius voluptas, quæ, vt non est vera, neq. solida, ita euanescit citissime; nam expergefactus homo nihil illius capit, nihil inuenit. Quare tū alij, qui eum viderant, tum impius ipse, illa vmbratili, & breuissima felicitate deluduntur, velut [somnio auolante. Auolare] autem existimat Caiet. dictum [a memoria] quod somniorum non recordemur. At, quia multorū somniorum imagines solent firmiter retineri, melius dicas *auolare*. quia celeriter fugit, & disparet adumbrata illa, & imaginaria potius, quam expressa aliqua, & vera felicitas. *Auis*, aut *volatus*, celeritatis symbolū: *somnium*, item rei fallentis, aut euanescentis, de quo statim. 1

Caietan.

Volatus symbolum celeritatis.

Transiet. Idem quod prius dixerat, sed aliter. *Transire* autem est hoc loco longius recedere, & velociter transeundo fugere, & ita hunc velociorem, & longiorem recessum afferunt, ab hac ipsa radice, loca illa Iere. 50. 8. [Recedite de medio Babylonis.] & Hoseæ 7. 13. [Væ eis, quoniā recesserunt a me.] & clarius Ps. 54. 8. [Ecce elongaui fugiens.] Proprie elongaui recessum, accelerationē, transitū, vel quid simile. idest, cito, celeriter, procul abibo, & excedam. Quare miror, quod Pagninus, & Regia legerint; [Vagabitur, sicut visio, &c.] nā nec conuenit verbo originali, nec visioni. *Visio* autem *nocturna*, idem est, quod somnium, species per quietem repræsentata, aut simulachrum phantasiæ, non vera res.

2 נדד

Pagnin. Regia.

Notandum vero, ut mors & eleganter, & frequenter comparatur cum somnio (vt enim ille dixit; *Nihil morti est tam simile, quàm somnus*) ita nunc è contrario vitā assimilari somno, felicitatem vero illius vitæ somnio etiam. At vero mortem ex consequenti asseri, esse vigiliam quandam, & depulsionem somni, & uanorū simulachrorum. Scripsit rem hanc perelegantur Philo. lib. de Ioseph,

3 Cic. de Senect.

Mors vigilia quædam, aut somnus.

Ioseph, cũ [ciuilem viri vult esse somniorũ Interpretẽ, idest, qui magnũ illud somniũ cõmune, publicumq; vigilantiũ exactè intelligat. Id somnium (inquit) vita est hominũ: nã sicut in somniorũ visionib. videntes non videmus, audientes non audimus, mente inaniter sine vllis veris obiectis pingente sibi simulachra rerũ non existẽtium, tanquam existentium eodem modo et vigilantiũ imaginationes somnijs sunt simillimæ, veniunt, abeunt occurrunt, refugiunt, priusquã comprehendantur, auolant. hæc, & alia pulchra ibi Philo. Res hæc non vno iã tum diuino testimonio confirmanda. Bonorũ temporalium abundantia somnium conciliat, non minus quam ebrietas, aut crapula. *Attendite vos* (inquit Christus) [ne grauẽtur corda vestra crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repente dies illa.] q.d. ne vobis consopitis, & sepultis veterno curarum huius sæculi, & vino voluptatum, atque amore præsentium, illucescant tandem in morte dies, ad cuius somnũ expergefieri vos oporteat. ad quod videtur alludere 1. Thessalon. 5. 4. 5. 6. 8. [Vos fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat. Omnes enim uos filij Lucis estis, & filij Dei: non sumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut & cæteri, sed vigilemus, & sobrij simus: qui enim dormiunt, & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt.

Luc. 21. 34.

4 *Cur bonis vita similes ebrietati, & somno.* *Eccles. 5. 2. somnia ebriosorum.*

Cum aũt coniunxit ebrietatem, & curã huius vitæ, duo nobis iudicauit; primum, non solum dormire peccatores, & diuites huius sæculi, sed etiam fallacib. varijsq; somnijs agitari, vnam scriptum est; [Multas curas sequuntur somnia.] Alterũ, hæc omnia, quæ in vita habemus, esse valde confusa, & perturbata, qualia sunt somnia ebriosorum, propter multitudinem æstuantiũ vaporum crassissimorum occupantium cerebrũ, atq; irrequieto motu agitatorum. Sane non omnino inutiliter Lucianus ille confinxit li. 2. Verarum Historiarũ, [Somniorum insulam, & ciuitatem, cuius incolæ Reges, Dij; Sõnia ẽt varia: Templũ ibi Noctis, Somni Imposturæ.] Imago profectò belle ficta rei verissimæ quippe hæc videtur ipsa, esse impiorũ ciuitas, videlicet [ciuitas somniorũ,] de qua scriptũ est; [Velut somniũ surgentiũ, Domine, in Ciuitate tua] (propr. in Hebr. *in ciuitate eorum*, idest, *sua*. quoniã licet illa ciuitas somniantium sit, sed tamen ẽt Dei nunquã dormientis semper vigilantis dicitur esse ciuitas, eo q cũ sit ipse huius mundi Dominus, permittat in hoc mundo tantisper sõniare impios) *imaginẽ* (vana simulachra) [ipsorum ad nihilũ rediges.]

Lucianus.

Mundus hic ciuitas somniorum.

5 *Somnia impiorum fallacia, & perturbata.*

Sed in hoc impiorum somnio, quibus somniorũ spectris, & vanis imaginibus ludificatur illorũ mens! omnia miscent inter somniandum, sacra profanis, falsis vera, & prudentissimi, ac sapientissimi quique mire stultescunt; multo maiora, & vehementiora apparent, quæ somniant, quã re ipsa aut fiunt, aut esse possint. Sicut. n. nullum est somnium, in quo non alicuius erroris, atque ligati, & impediti rationis vsus manifestum signũ deprehendi possit, vt eleganter Philosophi docent; ita horum hominum vita, & somnia turbulentorum errorũ, & fallarum opinionum plena sunt. Ac sicut iã iam appetente exitu imaginationis, & imagine prope ad suũ iam finem perducta, solet abrumpi somnus, & auolare somnium; ita frequenter contingit, vt impij cũ ad suas voluptates, & desideria multas curas addiderunt, & multa bona temporalia compararunt, antequam fine suorum desideriorũ potiri queant, repente omnia amittãt, [Spes. n. impiorum peribit.] Videas hoc, præterim si omnium tenaces sint bonorum, & diuitiarũ; nullũ illos ea felicitate maius emolumentũ capere, quam somniantes. *Quid prodest* (inquit Salomon) [possessori, nisi quod cernit diuitias oculis suis?] an non dices, illũ sõniasse, qui noctu, & in lecto, his mendacib. somnijs cõfictis ea suo cerebro se recreabat, & [cogitabat intra se dicens; Quid faciã, quia non habeo, quo congregẽ fructus meos?] & sicut in somnijs, oĩa quidẽ maiora, si tristia terribiliora, si læta iucundiora uidentur, quã re ipsa fiunt, ita dicebat [animę suæ; Anima habes multa bona posita in annos plurimos.] & breuissimam vitam, longissimam existimabat. Si vanitates huius vitę nõ credis mera esse somnia, at Salomoni credes sapientissimo dicẽti: [Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates.] Has nimirum comparat cum somnijs, vnde efficitur a contrario sensu, vbi multæ sunt uanitates, plurima esse

Prou. 10. 28

Eccles. 5. 10.

Luc. 12. 17. 18. 19.

Eccl. 5. 6.

sõnia. Hæc illa ipsa uanissima stẽmata, & nominis monumẽta, mere vmbratilia, & imaginaria, quę [uelut sõnium surgentium ad nihilũ redigentur a Deo.] Ex horum numero, qui vanissimis somnis sepulti iacent, & stertunt, sunt iniuriosi, & contumeliosi in Diuini Verbi præcones, qui ceu uocales galli, dormientes, & somniãtes excitare conantur uoce canora; at illi indignantur aduersus eos, qui dormientibus strepunt. similes profectò Mycillo illi uero pauperi; & non nisi per somnium diuiti, indignanti aduersus sapientissimum gallum, his apud Lucianum uerbis; [At te, scelestissime galle, cui ita tanta inuidentia, uocęq; e iã acuta, ipse perdat Iuppiter, qui quidem opibus affluentem me, ac dulcissimo in somnio uersantem, & admirabili felicitate fruentẽ, penetrabile quiddam, & clamoro'um resonans, expergefeceris: cui facere gallus; Videto, ne per somniũ diues esurias experrectus.] Sed narrat deinde sõniũ persimile impiorũ phantasis; nam & somniabat se Mycillus diuitem, saturũ, beatum. Vide Gregorium eleganter de hoc impiorum somnio, & hypocritarum vita disserentem. *Quos* (inquit) [euigilasse poenitet, quia uigilantes uera inopia tenet, & cum carnis oculos claudunt, mentis aperiunt, &c.]

Psal. 72. 15.

Lucianus. Galli apologus.

Gregor.

7 *Impios dormientes excitat Deus.*

Sed duplici potissimum oĩa expergefieri contingit hos impios voluptatum crapulam dormientes, & tunc tandem ea omnia *somnium esse auolans* comperiunt, quibus toto animo intenti erant. Primum Diuina Prouidentia sic decernente, bonis omnibus partis spoliantur ad extremã inopiam, & miserias deuoluti, Diuinæ manus contactu quasi percussi, & exsuscitati, ut de illis dici possit id Isa. 29. 8. [Erit, sicut somniũ uisionis nocturnæ, multitudo omnium, qui dimicauerunt cõtra Ariel, & sicut somniat esuriens, & comedit; cum autem fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit. Tunc sane quamuis se multorum prius bonorum satietate oppleuerint, sed postea somniasse se credent, eo quod citissime auolauerint omnia, ac nihil plus satietatis ipsi retinuerint, quã si re ipsa nihil habuissent; Hi sunt profectò, qui ad res uisibiles attendentes, notantur ab Eccl. c. 34. 2. [Quasi qui apprehendit umbram, & sequitur uentum, sic qui attendit ad uisa mendacij.

8 *Vita felicitas, thesaurus Lemurum.*

Sic sane sæpe in Scripturis dicuntur impiorum bona, quasi bonorum repræsentationes, & imagines, quæ omnia inutiles sunt, instar somniorum, & thesaurorum Lemurum, ad imaginem, & speciem lucentium, cum re ipsa carbones sint uilissimi. Nimirum; [Nihil proderũt Thesauri impietatis. Vbi enim maxime opus est, minus opportuni sunt, ac ne sunt quidem.

Prou. 10. 2.

Impij repente opulentissimi.

Mitto alias temporalium bonorum cum somnijs similitudinis rationes, inter quas vna est, quod impij non pauci, artibus nescio quibus, ex tenui fortuna repẽte in opulentos euadunt, ut somnium ipsimet nõ ueras diuitias immissas sibi credant, de quibus in Timone Mercurius ad Plutonẽ, non minus scite, quã sapienter ait; [Ego tibi per multos cõmemorare queam, quib. heri ne obulus quidem erat, quo restim emerent, qui ne ipsi quidẽ, opinor credere possũt, quin per somniũ diuites fiunt.

Lucianus.

Impij expergefacti in morte.

Sed altera huiusmodi impios expergefaciendi ratio, mors; cum a corpore, quasi a crassis uaporibus somniũ, & soporem afferentibus, resoluitur animus, euigilant impij, & uident se nihil præter insomnia habuisse, dũ uiuerent. De hoc illud Psal. 75. 6. [Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes uiri diuitiarum in manibus suis.] & Iob. 27. 19. Vbi mors cum duabus rebus oppositis comparatur, uidelicet cum *somno*, & cum [uigilia. Diues cum dormierit, nihil secum auferet; aperiet oculos suos, & nihil inueniet.] De quo suo loco. De hac interim allegoria uide Ambros. Psalm. 72.

IX. Oculus, qui eum viderat, non videbit; neque vltra intuebitur eum locus eius.

1 *Impiorum felicitas somnium. Somniantes vero tum ipsi impij, tum illorum admiratores.*
2 *Enallage. Locus pro incolis. Intueri attentionem affert.*
3 *Impiorum ruina multos expergefacit.*

5 *Duplex necessitudo, & exponendi ratio.*

Forte hæc est præcedentis similitudinis apodosis; nã potest dupliciter illa sõnij similitudo tractari. Primo, ut impius diues, & felix comparetur cum dormiẽte,

te, & somniaote, & illius felicitas tẽporalis fit somniũ ipsum. Quam exponendi rõnem hactenus docuimus, cũ qua nectatur sententia præsens, vt adhuc sit de somnio; [Oculus, qui] somnium [viderat, non videbit] iterum,
Caietan. &c. Sic accepit Caiet. & quidem relatiuum *eum*, indifferens est in Hebræo, vt vel ad somnium, vel ad impium
LXX. referatur. Faueique Lectio Septuaginta, quæ relatiuum sustulit; [Oculus videbit, & non adijciet.]
Secunda expo- Secundo, vt ipse diues impius, illiusq. felicitas cõpa-
sitio. retur cum somnio, at cæteri oẽs, qui diuitem suspiciebant, & affectabantur, dicantur somniantes, vt a quorũ conspectu repente se subtraxerit impius, non secus atq. somnium a somniaote. Quam secundã interpretationẽ nunc iodicant ipsa huius sententiæ verba, videlicet fore, vt euanescente impio, plane omnes agnoscant illius felicitatem, non veram, sed fucatam, & per somniũ existisse. Propterea ait; [Oculus, qui eum] impiorum *videat*; nam ad impium referri Græci intelligunt, & fere Interpretes oẽs, vnico excepto Caietano, & sequentia manifeste id probant, vbi de filijs impij non somni agitur. Ergo qui impium cernebant, non cernent amplius,
Hebr. sinus nam auolauit. Recte dissolutus est Hebraismus, quẽ re-
dissolut. i tinuerunt Septuaginta. [Non adijciet,] idest, non pote-
LXX. rit videre iterum: nam ille ementitus splendor, & gloria rerum mundanarũ in transcursu tantũ, & raptim pascere potest oculos; neque enim possumus aliter, quam per transennam prætereuntes strictim aspicere florentem impiũ. In quo latet amplificatio quędam breuitatis felicitatis impij, nã non in alijs, qui impium vident, sed in ipsa impij felicitate, causa est, q illum videre per otium non possimus; illa quippe breuior, & inconstantior est, quã reliquorum hominum vita, aut conditio; nã qui semel illã viderit, videre iterum ipse non poterit. Vt sic
Eccl. 1.8. verissime dictum sit ab Ecclesiaste; [Non saturãtur oculus visu, nec auris auditu impletur.] quod nullus sensus per otium possit pasci, & saturari humana felicitate.
2 *Neque vltra intuebitur eum locus suus.* Posset per Enalla-
Enallage. gem accipi; Ipse non intuebitur locum suum. Sed quia de aliorum oculis sermo est, potius videtur accipiẽdum sine vlla figura dictum, [Locus suus.] Vatablus ex Hebræorum expositione; [Congregatio illa, in qua habitabat.] Tygur. [Homines sui Loci,] idest, sui oppidi, populares illius. quod nos dicimus eodem sensu. *Los no su Lugar.* Vel vt ipsi *Loci*, & sedi pristinæ det personam. q.d. apud neminem manebit impij felicis memoria vlla, non apud homines, non apud illius domum, non apud illius domesticos. Videnda sunt quæ late disseruimus super c. 7. vers. 10. super id: [Non reuertetur vltra in domum suam, nec cognoscet eum amplius locus eius.] Hic tan-
שור tum discrimen, quod verbum [intuendi Sur,] attentio-
LXX. nem afferat, & obseruationẽ rei, quæ spectatur. Septuaginta dixerunt: [Non animaduertet eum locus eius.] vertitur aliàs idem verbum, *Considerare*, aut de loco edito prospicere, & ita crescet sententia; Nemo poterit illum videre, etiam si diligenter obseruet, & circumspiciat, etiam si ex loco edito contemplari velit.
3 Vbi obseruandum indicari a Sophar, non solũ deludi impium diuitem sua falsa felicitate, sed etiam reliquos omnes, qui illum fixis oculis contẽplabãtur; nimirum, qui aut zelo, aut æmulatione, aut inuidentia, aut lucri, aut vtilitatis spe, aut alia rõne illũ admirabãtur. Quippe omnes, instar somniantium, vnica impij ruina, quasi ingenti sonitu attoniti expergefiunt. Hos oẽs excitat, & præmonet Diuina vox, ne falsitati intendant. Ps. 61. 11. [Diuitiæ, si affluant, nolite cor apponere.] Vbi eleganter obseruat August. ex verbo [affluendi,] indicari rationem, cur non sit [apponendum cor,] neque intendendum [diuitijs;] nã fluunt, atq. labuntur. quid enim est [affluere,] quã nimium fluere? quamuis omnis felicitas, atq. voluptas cum suauitate affluat, & illabatur, nonne fluit, nonne delabitur? Quamuis omnium rerum affluentibus copijs ditemur, at diutius vno, & eodem statu esse non possumus, & qui semel tantam rerum omnium affluentiam vidit, non videbit iterum. Sed peculiariter zelantes instituit eo loco Dauid; [Ne zelauerint facientes iniquitatem, quoniã tanquam fęnum velociter arescent.] Inuidentes quoque Sapiens alloquitur Eccles. 5. 1. [Noli attendere ad possessiones iniquas.] Deniq. Salomon eos oẽs, qui cum admiratione quadam, & voluptate felicitatem impij videbãt, instruit verissima illius opinione, & contemptu, cũ semel, sæpeq; repetit; [Vidi, & ecce vniuersa vanitas.] Qui vero ambiebant huiusmodi falsorum, atque fallentium diuitum gratiã, iam post somnium mendax expergefacti, videntur dicere cum Isa. 28. 15. [Posuimus mendacium spem nostrã.] atque etiam in domesticos, & familiares, qui participauerant opes impij, illud conuenit Ag. 1. 6. [Qui mercedẽ congregauit, misit eam in sacculum pertusum.

X. Filij eius atterentur egestate, & manus illius reddent ei dolorem suum.

1 *Varia lectio, & expositio Atterere quid proprie.*
2 *Vera lectio, & germana intelligentia. Ingens supplicium ab ignobilioribus vinci.*
3 *Quid proprie Egestas Ingens supplicium mors aegata miseris. Illustratus Ieremias.*
4 *Parens impius torquetur in filijs. Explicatur locus 4. Reg.*
5 *Manus pro actione. Dolor actiue, & passiue. Seipsum ladit, qui ladit proximum.*
6 *Manus pro iniquitate, & violentia. Impij ipsi suum ignem accendunt. Illustrati Isaias, & Malachias.*
7 *Septuaginta lectio.*

Pergit nunc enumerare incõmoda, & supplicia, quibus impius obruitur, cum semel cępit illius felici- 1
tas declinare; imprimisq. ponit filiorum miserã conditionẽ, in quibus parens ipse crucietur, & puniatur. Sed
alij verbũ illud *atterendi*, deducẽtes a radice *Ratsats*, quę רצץ
placare, aut *placare* significat, longe aliter vertũt. Caiet.
& Tygurina, post R. Mosch, & R. Abraham. [Filij eius *Caietan.*
placabunt pauperes.] Pagnin. & Vatablus, [Cogentur *Tygur.*
placare pauperes.] Se non uideo, quõ hic sensus conue- *Pagnin.*
nire possit cũ re præsenti: nam hic describitur extrema *Vatabl.*
impij, & vniuersæ familiæ egestas, atq. amissio bonorũ omniũ. Non magis placet Vatablus, nescio quã iracundiam in hoc loco excitans. [Vsque adeo] (inquit) [miseri erunt, vt cogãtur placare iratos, tenuis fortunæ ho-
mines.] Placerent potius Cõplutenses, qui ita etiã le- *Complutens.*
gunt. [Filij eius complacebunt pauperibus. Idest, tam pauperes erũt, q et opus sit eis, alios pauperes placare,
siue eis complacere.] Nescio quid etiã Regia obscurum *Regia.*
legis: [Filij eius placabunt mendicos.] Erunt videlicet pauperiores pauperrimus, & miserrimis miseriores.
Sed profecto Vulgatus cum Septuag legit *Ratsah*, q a
est conterere, cõfringere, opprimere. & quod est in Ori- *Vulgata defen-*
ginali *pauperes*, aut *egenos*, ipse suo iure vertit in abstra- *sio, & illustra-*
ctum, paupertatem, aut egestatem. atque nos etiã iure *tio.*
nostro possumus, ẽ conuerso, abstractum per concretũ רצה
exponere; Atterentur, & opprimentur egestate; egeni quippe, atque miseri, potentes erunt illos opprimere; vilissimi, & abiectissimi in illos sæuient, & dominabun-
tur. Huc facit lectio Septuaginta; [Filios eius disperdãt LXX.
minores.] Nicetas; [Filijs eius necẽ, perniciemque afferant inferiores.] Vbi Chrys. obseruat; [Exploratũ esse, *Nicetas.* *Chrysost.*
hanc plagam esse illatam diuinitus, cum deteriores me- *Dominum sup-*
lioribus dominantur, & robusti ab eis, quorũ est abiecta *plicium a mi-*
conditio, superantur.] Id quod parentibus viuentibus, *noribus supe-*
& videntibus ingens supplicij est, filios miserrimos *rari.*
videre ab omnibus conculcari; nam tunc parentibus nihil spei relinquitur, cum neque sibi, neque filijs quicquam boni ex ruina, & calamitate relictum est.
Et quidẽ amplificatio vr̃ huius calamitatis, & suppli- 3
cij, cum non dicit solũ, filios impiorum occidendos, aut perdendos omnino, sed [egestate, & mendicitate atterendos,] & opprimendos. Nã vox originalis non solum דלל
significat *egestatem*, sed etiam quidquid ex illa cõsequi,
& effici solet, videlicet maciem, & attenuationẽ robo- *Fames, & ma-*
ris, & totius corporis imminutionẽ, & decrementum; *cies ingens sup-*
cum quis bonis omnibus, & facultatibus exhaustis ad *plicium.*
tenuissimam, & miserrimam fortunã deuenit, & ad corporis habitum tabidum, & macilentum. sicut per hanc ipsam vocem dicit Ionadab ad Amnon. 2. Reg. 13. 4.
*[quare sic attenuaris macie fili Regis, p singulos dies?] * *Quo ex illo*
Quantus igitur parentũ cruciatus, videre filios macie, *quo ex magistro*
& tabe torridos, atq. animo, & corpore imbecillos, & *sumendus fi-*
nutantes! Hæc est enim illa ipsa Ieremiæ lamentatio *canda a ma-*
Threo. 4. 9. [Melius fuit occisis gladio, quã interfe- *cadat?*
ctis fame; quoniam isti extabuerunt consumpti a sterilitate terræ: manus mulierum misericordium coxerunt

filios

filios suos.] Quod videlicet quoddam misericordiæ genus videretur, filijs laborantibus, vbi non adesset panis, occurrere cum gladio. Sic Iudith 7. 17. dixerunt obsessi ab Holoferne: [Iam tradatis ciuitatem in manum militiæ Holofernis, vt sit finis noster breuis in ore gladij, qui longior efficitur in ariditate sitis.]

Parentes in filijs cruciati. Thren. 4. 4. Iustinus.

4 Hæc igitur omnia ad parentem impium referuntur, vt in filijs suis torqueatur. quid enim peccauerant illi, de quibus dictum est; [Adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti, paruuli petierunt panem, & non erat, qui frangeret eis.] Huc refert Iustinus Martyr, quæst. 80 cum Elisæus 4. Reg. 2. iniuriam sibi illatam vindicauit in pueris. [Qui (vt Iustinus ait) iniuriam in ea ætate vltus sit, quæ propter ruditatem officij rationem non teneat.] Respondet itaq; Iustinus [Quod voces ipsas pueri a parentibus suis edocti erant; quare puerorum clade parentes flagellauit. Illud. n. Ascende calue, proscindendi per detractionem Eliæ assumptionis gratia proferebant, perinde ac si diceret, Abripiat te quoq; spiritus, & in iuga montium inuia, & inaccessa abijciat, quemadmodum illum abiecit; vt itidem a te liberemur.] Huc profecto refert Chrysost. hom. 29. in Genes c. 9. quod Noe scelus Cham iusta vindicta prosequuturus, maledicit non ipsi Cham, sed puero Chanaam [Neq; hoc (inquit) absq; ratione factum est, quia pater non minorem pœnam, & cruciatum habuit, quam filius. Grauius enim est videre filios supplicio affici, quasi ipsi parentes ijs fiant obnoxij.] Illud quoque grauiter, & sapienter dictum est a Valerio lib. 1. cap. 2 scribente de Dionysio Siculo; [Tametsi debita tot sacrilegijs supplicia non exoluit, dedecore tamen filij mortuus pœnas rependit, quas viuus effugerat.] Sed de filiorum propter parentum scelera supplicijs diximus non semel; dicemusque frequenter.

Quorsum pueri ab Elisæo maledicti. Chrysost. Quorsum non Cham, sed Chanaam maledictus a Noe. Valer. Max.

5 [Et manus illius reddent ei dolorem suum.] Quamuis in literam primo aspectu videretur quadrare, non video tamen, quomodo in sensum conuenire possit, quod alij referunt ad restitutionem alienorum bonorum: nam Caietanus legit: [Manus eius restituent male partum.] Pagninus: [Manus illius reddet, quod rapuit.] Tygurina. [Manus illius restituent opes per vim ademptas.] similiter & Vatablus; [Quid vi, & violentia eripuit pauperibus.] Clarius; [Reddent opes suas] Hæc (inquam) interpretatio non conuenit, nam demus, sic Deo volente, & prouidente, aliena bona reuerti ad suos dominos, tamen illud non videtur effici manibus ipsius impij; perraro autem manibus filiorum; præsertim cum hi etiam describantur redacti ad extremam egestatem. Ergo sensus est manifestus, quem expressit interpres; [Manus illius,] quibus aliena bona rapuit: nam (vt dicit Nicetas) [Manus actiones sunt:] sunt enim instrumentum agendi: idest, ipsa illius scelera, & iniquitates, [reddent,] proprie conuertent, reuerti facient in ipsum [dolorem suum.] Actiue, [dolorem,] quem alijs intulit; violentiam, qua alios dolore fecit; robur, fortitudinem, qua alios oppressit: nam hæc omnia complectitur vox originalis [doloris,] quæ tum significat iniquitatem, & prauam actionem, & sic vertitur [fortitudo, iniquitas, dolor,] actiue; tum etiam significat pœnam peccati, & sic aliquando vertitur, [Luctus, solicitudo,] & [dolor] passiue.

Caietanus. Pagnin. Tygur. Vatab. Clarius. Germana interpretatio. Nicetas. Manus pro actione.

שוב

און

6 Atque est in illa voce [manus,] nescio quid violentiæ, & iniquitatis, sicut scriptum est; [Iniquitatem manus vestræ concinnant,] idest, scelus conceptum mente, scelerate etiam exequimini manibus vestris, & sanguinario cordi respondet non minus cruenta manus. Vides, vt vnusquisque lædatur a seipso, immo & seipsum lædat, cum proximum lædit? nam sicut homo iubetur diligere proximum, sicut seipsum, vt quasi spe proprij lucri, & vtilitatis allectus de proximo benemereri studeat, & existimans sibi ipsi benefecisse; ita & deterretur a lædendo se ipso: nam malum, quod alteri infert, quasi reciprocatione quadam in ipsum reuertitur, [& manus eius reddent ei dolorem suum:] vt qui pila ludunt, quo fortius mittunt in parietem, eo citius, & rectius retorquetur in ipsos. nisi dicas iniuriam in proximo illatam, esse quasi lapidem in cælum ipsum, & in numen proiectum, qui in caput proijcientis recidat, sicut scriptum est Psalm. 7. 17 [Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.] Nam ille e cœlo doloris descensus, symbolum est Dei iudicis retorquentis pœnam, & supplicium, vt bene obseruauit eo loco Hesychius, vt illud verissimum sit, [Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.]

Psal. 57. 3. Qui proximum lædit, seipsum lædit. Iniuria illata proximo instar lapidis proiecto in cælum. Hesychius. Matth. 25. 40.

Sed obseruandum, quidquid homo agat, aut cogitet aduersus proximum, fore vt in ipsum conuertatur: nam quod nunc de [manibus] asserit Sophar, de ipsis [pedibus] asseritur a Dauid Psalm. 48. 6 [Iniquitas calcanei mei circumdabit me.] Si enim aduersus proximum tuum, vel vnum gressum feceris, [circumdabit te illa iniquitas,] & te premet, & obsidebit arctissime: immo etiam si innocuus corpore, at mente cogites, & molitaris malum, pendes pœnas, sicut scriptum est, [Confundantur cogitantes mihi malum.] Ergo [manus] hoc loco, quamcumq; mentis, aut corporis actionem, & conatum intellige, & retributionem cuiuscumque operis Isa. 3. 11.

Psal. 34. 5. Manus, quæcumq; hominis actio.

7 Sed vehemens est, atque ardens hoc loco lectio Septuaginta; nam legunt: [Ipsæ manus eius succendant dolores.] Augustinus. [Manus eius succendantur doloribus.] Quod statim ipse exponit; [Operibus eius crucientur.] Ambrosius; [Manus eius vrant dolores.] vt tum veritatem, & fidem de igne æterni supplicij, & illius efficacitatem, tum etiam vehemens doloris supplicium impiorum, in hac etiam vita designet, quod per ignẽ significari solet. Quippe impij videntur suum rogum sibi struere, suamq; flammam accendere, qua cruciandi sunt: atque illorum scelera materia videntur esse, quibus accenditur, in quem conijciendi sunt, ignis sempiternus. vt ad hunc locum Sophar, videatur profecto respexisse Isaias c. 50 11. Ecce vos omnes accendentes ignem] (proprie, [accensores;] est enim quasi nomen perpetui cuiusdam officij, quod in impios quadrat, qui suis sceleribus ignem sibi ipsis excitant, quo flammis sempiternis exurantur) [Accincti flammis] (proprie in Hebræo, [accincti laqueis;] supple, flammarum; quasi dicat, vos ipsis vestris manibus efficitis vobis ignea vincula, & vestros pedes in illa infertis) * [Ambulate in lumine ignis vestri: & in flammis, quas succendistis.] (idest, [Ite in ignem æternum,] qui vester dicitur, quod [paratus vobis sit,] propter vestra scelera. Illud enim [Ambulate,] * iudicis mittentis in supplicium est) [De manu mea factum est hoc vobis.] (Quid hoc? nam dicat: at illos [suis manibus] sibi succendisse ignem? Quomodo nunc dicit sua ipsius manu hoc factum esse? Sane. sed illa est Dei iudicis manus, & iusta Prouidentia, vt conijciantur impij in ignem suis illorum manibus succensum.) Hinc sane intelligi potest iustos ad diem Domini constantes, & lætos futuros, vt quos [flamma ignis, neque lædet,] neque tanget. Licet enim dies illa (vt Malachias ait) [Veniet succensa, quasi caminus;] at in illos tantum iste ignis sæuiet, qui instar Babyloniorum illorum [succendentium fornacem;] stopa, & pice, ac prauis operibus non cessant nequitiæ instare; sibi enim profecto succedebant: nam [erupit flamma, & incendit, quos reperit iuxta fornacem:] erant enim tum [stipula,] sicut idem Malachias subiungit. [Erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, quæ non derelinquet eis radicem, & germen.] At iustos non [tanget ignis,] neq; [contristabit, neq; quicquã molestiæ inferet.]

*LXX. August. Ambros. Ignis symbolũ vrgentis supplicij. Impij sunt ipsi rogũ sibi cõponũt, & accendunt. Matth. 25. 41. * Andad a la carcel de la lumbre, y del fuego de las llamas, que aueys atizado. Ignis iudicij nõ lædit iustos. Malach. 4. 1. Daniel. 3. 4 8.*

XI. Ossa eius implebuntur vitijs adolescentiæ eius, & cum eo in puluere dormient.

1 *Ossa pro toto homine, aut potioribus corporis, & animi partibus. Complera ad mercedem refertur. Illustratus Dauid.*
2 *Impius impœnitens. Ossa, mores, & consuetudines, ipsa. o senectus.*
3 *Adolescentia quid proprie. Quid occultum, & absconditum. Adolescentia tenebras amat. Illustratus Dauid.*
4 *Impiorum medulla. Quæ vitia inueterata.*
5 *Peccata cubare, & excubare cum impio, non solum dormire, sed vigilare. Impiorum milites custodes sunt eadem cum illis catena alligati. Explicatus Moyses.*
6 *Dormire ad mortem. Peccata, quæ nunquam dimittuntur in vita.*
7 *Adolescentia in libidinem, & voluptatem prona. Illustratus Salomon.*
8 *Impij iuueniliter lasciuiunt, & fremunt. Explicata Sapientia.*

1 Non constat, an hoc pertineat ad pœnam impij; an ad culpam. Si de pœna (quod mihi non displicet) nexus cohærebit cum præcedenti sententia, eritq; sensus; Præteritæ vitæ scelera impio ingenti supplicio rependen-

Duplex exponendi ratio.

Ossa pro toto homine.

tur. [Ossa,] totus impius, vniuersum illius corpus, quod prius voluptati indulserat, nunc incredibili supplicio afficietur. Psal. 140 7. [Dissipata sunt ossa nostra secus infernum.] idest, nos ipsi adducti sumus in maxima discrimina. & Psal. 34. 10 [Omnia ossa mea dicent, &c.] idest, totus ego, & omnes mei corporis, atque animæ particulæ; potissimæ videlicet partes, & solidissimæ pro toto corpore. sic igitur impius toto corpore, & omnibus corporis, atque animæ particulis dolorem sentiet, qui & ossa, & intimas ossibus medullas vorabit. Si vero [ossa] pro firmioribus corporis partibus, aut (vt Olympiodorus ait) [pro firmioribus animi partibus] accipias, sensus erit; Nihil est in impio tam firmum, & bene munitum, quod supplicium, & diuina vindicta non frangat. Alij, pro [intimis partibus;] idest, Penetrabit supplicium, & peruagabitur vsque ad ipsas medullas ossium. Hoc sensu Psalm. 108. 17. [Induit maledictionem, sicut vestimentum, & intrauit sicut aqua in interiora eius] idest, intus, & foris dolebit, & cruciabitur. Cum [ossa,] vel infirmitatis, vel detrimenti alicuius partem capiunt, significatur ingens supplicium, & vis morbi vehemẽs. Psal. 101. 4. [Ossa mea, sicut cremium aruerunt.] Sic [impleri] ossa, ad præmium, vel ad supplicium pertinebit; nam quod in fine operum, vel supplicij conficitur, est veluti [plenitudo,] aut [complementum] præteriti operis, quod se habet instar mensuræ vacuæ. Illud etiam ad impij supplicium spectat, quod non solum penetrabit supplicium ad ossa, idest interiora impij, sed etiam hæc ipsa illius [ossa,] propter vitæ peccata non dormient secure, neque sinentur quiescere in sepulchro, sed refodientur ab hostibus, & ministris Diuinæ iustitiæ. q.d. erit p. j sepulchrum profanum, & ignobile; hæc enim est illa [ossium] comminatio, & pœna. Ierem. 8. 1.

Ossa firmiores corporis partes.
Olympiod.
Vide quæ de ossib. dicta sunt nobis erunt. c. 30. vers. 30. & c. 33 vers. 19.
Impiorũ ossa non quiescere.

Si vero de culpa, nunquam per pœnitentiam deleta nunc loquatur, describitur profecto impius impœnitens, quæ est Græcorum, & Latinorum frequentior interpretatio, Gregorij, Olympiodori, Philippi; Intimè illis adhæsit peccandi licentia, & impunitas, & quo semel sunt imbuti in adolescentia, seruarunt odorem diu, vsq; ad senectam, vsque ad mortem. [Per ossa,] mores, & consuetudines prauæ; quæ, vt Caietanus dixit, [corporis vitam sustentare videntur; nam singula opera per se considerata, veluti caro, mollia sunt; at consuetudo, & habitus duriores sunt, & firmiores, instar ossium. Eleganter Gregorius; [Duræ in eo prauitatum consuetudines, atque quotidie duriores existunt, & vsque ad mortem perdurant] Philippus quoque fere in eandem rem,] Ossa ipsam senectutem non est absurdum intellexisse, quibus veternositas annorum, & durities senij significatur [Hæc igitur] ossa implebuntur vitijs adolescentiæ,] non secus, quam ossa medullis plena sunt, quibus nutriuntur, humectantur, & conseruantur; ita mores impij, iam inde ab adolescentia, ijsdem vitijs creuerunt, & conseruati sunt vsque ad senectam. [Vitijs adole-
3 scentiæ.] Simplex in Hebræo vox, [impleta sunt occultis;] quæ vox ad peccata, & adolescentiam refertur. & quidem [adolescentia] dicitur in Hebræo, quasi abscondita, & occulta; & [puer] quasi absconditus, & [virgo,] quasi abscondita, vel occulta; de quo videndus omnino Hieronymus Isaiæ 7. super id, [Ecce virgo concipiet, &c.] vbi ex Septuaginta, Aquila, lingua Punica, & quibusdam Scripturæ locis aperiè ostendit nomen Hebræum vtrumq; significare, videlicet, [adolescentiam.] aut [virginem,] & [absconditum,] vel [occultum.] Ratio, & analogia huius nominis est, quod [Virgo (vt ait Hieronymus) Non pateat virorum aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit.] & quod [puer] ea ætate contineatur domi, quasi absconditus, & externis laboribus, & exercitijs nondũ expositus. Tũ etiam quia [iuuentus] obscura est, & difficile cognoscitur, vt dicetur infra Sic in titulo Psal 9. [Pro absconditis,] Hieron. Isa. 7. testatur cæteros interpretes legisse. [Pro arcanis;] & ipse Hieron. ex Hebræo vertit, [Pro iuuentutibus Occulta] quoq; de peccatis dicuntur, atq; illis potissimum, quæ ab adolescentioribus magis propria, & familiaria sunt; nam quæ occulta sunt, tenebras amant, & [lucem oderunt,] ne a [lumine manifestentur] Psal 43. 22. [Nonne Deus requiret ista? ipse.n. nouit abscondita (peccata, scelera) cordis.] Psal. 25. 4 [Et cum iniqua gerẽtibus] (proprie ex Hebræo; [cũ occultis,] vel cum occultantibus se) [nõ introibo.] & Psal. 18 [Ab occultis meis (a meis peccatis) munda me.] Coniunxit etiam vtrumq; Dauid, nimirum] occulta peccata cum adolescentia. Psal. 89. 8 [Posui-

Frequens Græcorum, & Latinorum expositio.
Ossa inueterati mores.
Gregor.
Philipp.
Adolescentia & virginis nomen, & etymologia.
Hieron.
Titul⁹ Psalmi noni.
Occultũ ad peccata referri.
Io 3. 19. 20
2. Cor. 3. 14.
Ephes. 5. 6.
1. Thes. 5. 5.

sti iniquitates nostras in cõspectu tuo, sæculum nostrum] (prop. occulta nostra; sæculi preteriti peccata; prioris ætatis, & adolescentiæ errores. Hieron. [Negligẽtias nostras.] At quinta editio, vt ipse Hierony. testatur, interpretatur, [adolescentiam.] Addit vero Hieronymus; [Miror cur Septuaginta voluerint Halumen, idest, adolescentia, negligentijs, & erroribus, seu ignorationibus, sæculum dicere: nisi forte quod in sæculo, & in vitæ huius tempore vitia comitantur.] Sed respondere possumus pro Septuaginta, ab eadem radice dici [sæculum,] quasi occultũ, quod res ætatis præteritæ frequenter occultæ sint, & ignorentur. & recte [adolescentia,] aut [sæculum,] idest, sæculi prioris errata dicuntur peccata, & negligentiæ nobis occultę, & oblitæ, aut ignoratæ, sed tamen dicuntur illuminati, & clare cognoscta Deo; nã huiusmodi adolescentiæ perturbationes & errores difficiles esse ad cognoscendum, Salomon testatur Prouerb. 30. 19. [Tria (inquit) sunt mihi difficilia, & quartum penitus ignoro, viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam nauis in medio maris, & viam viri in adolescentia.] Sic Mitio ille senex Aesquinum filium, ne se celaret aliquid, assuefecisse ait; contra ac solent adolescentes alij.

Hier. Epist. 139. ad Cypria. tom. 3.
Septuaginta defensi, & illustrati.

—— Alij clanculum
Patres, quæ faciunt, quæ fert adolescentia
Ea ne me celet, consuefeci filium.
Nam qui mentiri, aut fallere insueuerit patrem, aut
Audebit, tanto magis audebit cæteros.

Ter. in Adelp Act. 1. scen. 1.

[Adolescentia] igitur occulta est, & tenebras, & occulta amat, & male proinde audit. Quare quod noster dixit; [Implebuntur vitijs adolescentiæ,] breuius dixerunt Septuaginta; [Impleta sunt iuuentute eius] Nos; *Llena toda via de sus mocedades*; Plena delictis iuuentutis, & ignorantijs.

4 Et vero notandum est, cum bene habent [ossa,] plena esse medullis, aut medullato succo, quo ossa ex Hippocratis, & Galeni sententia, nutriuntur: tunc bene habet homo, & viget viribus, atque firma, & integra corporis constitutione. Ergo cum dicitur impius, habere [ossa plena vitijs adolescentiæ,] vitia dicuntur esse instar medullarum; atque peccata esse, velut alimentum ossium, ac nunquam non impium vigere in sua illa peccandi licentia, & impunitate; quare quamuis ætate, & corpore, senex centum annorum sit, exhaustus, confectus, & aridus, sed quod ad vitia attinet, adolescens semper, integer, plenis ossibus. Deniq; quidquid dici de medullis potest, id in impio trãsferendum ad peccata, & peccandi vires, & consuetudinem; nam si hæc sunt illius medullæ profecto medullitus amat iniquitatem; hæc in illius medullis, ac visceribus hæret. Quæ autem in ossibus inclusa sunt, in corde, & animo sunt, & in summa cura: &, sicut medullæ videntur esse optima animalis pars [nam quod optimum est, in medullis natura recondit] ita & impius optimum, ac suauissimum sibi ducit peccatum: & sicut iustus in corde [abscondit eloquia Dei,] & intimis visceribus impressa conseruat, [vt non peccet] ita impius mandatorum Diuinorum obliuionem, & contemptum recondit in corde, & in medullis, vt impudentius peccet: Sic sane Metrodorus apud Ciceronem: [In medullis, visceribusque omne bonum condit natura.]

Hipp. de alim Galen. lib. 3. de facult. natur. c. vlt. Quãuis Arist. eadem negare lib. 2. de part. animal. c. 6.
Psal. 118. 11.
Cic. 5. Tus.

5 [Et cum eo in puluere dormient.] Per Hyperbolem; Etiam cadauer ipsum comitantur vitia, & peccata, quæ viuens amauit. Vere etiam; nam peccata, & peccati affectus nunquam deserit damnatos, & cum æterno supplicio vindicentur, nunquam tamen satis elui poterũt. [Dormiunt,] ergo cohabitant, quiescunt simul, quasi sub eodem sepulchri tecto, in eodem Lecto; non solum [opera eorum sequuntur illos,] sed cohærent arctissime. Eadem translatione dictum videtur Deuteronom. 29 20 [sedeant super eum omnia maledicta, quæ scripta sunt in hoc volumine.] Vbi, [sedere,] idem est, quod cubare, requiescere. quare legunt Hebraizantes omnes; [Cubabunt cum eo.] Septuaginta; [Adhærebunt iuxta eum, & simul cum eo dormient.] Simile id, quod in Genesis 4 7 ad Cain dictum est: [Si bene egeris, recipies: si autem male, statim in foribus peccatum aderit;] videlicet, [peccatum tuum] ad fores domus tuæ, idest, sepulchri accubabit, dormiet, excubabit; vt cum in extremo iudicij die resurrexeris, statim te comitetur, & deducat ad Iudicis tribunal, atque meritas de te pœnas reposcat. Quo enim alio modo [peccatum in foribus adesse] poterit? Si de extremo iudi-

Hyperbole.
Impiorum affectus ad scelera.
Peccata æterno supplicio nunquã satis punita.
Apoc 14. 13
Sedere quid.
רבץ
Peccata hominem impiorum ad iudicis tribunal comitantia,

cij die accipiendum est, uti accipit Chaldæus legens; [Si non bene egeris; in diem Iudicij peccatum seruatum est:] sic igitur peccata cum impio [in puluere dormiunt, & ad sepulchri fores] cubant, & excubant. de eo enim, quod quis dum vixit, semper amauerit, dicere solemus, cum illo ipso esse consepultum, & neque morte quidem diuidi potuisse.

Hæc est illa [Rubigo,] scoria, sordes ollæ, de qua Ezech. 24. 6. [Væ ciuitati sanguinum; ollæ] (hæc ipsa est ciuitas multis peccatis plena, & conquinata) [cuius rubigo in ea est, & rubigo eius non exiuit de ea.] Sunt enim reliquiæ sanguinum multo igne exustæ, & agglutinatæ parietibus ollæ, vt difficillimo negotio defricari, & extergi possint.

Pagnin. Regia. Vatabl. Tygur.

Communiter sequentes textum Hebræum legunt; [Spumæ ollæ non exiuit in ea.] Est enim fœculenta ollæ spuma, quæ sursum ascendit, & ebullit manifesta, & si nimium coquatur, exuritur tandem, & agglutinatur ollæ, & cum ea dormit.

Canis, & Leo vigiliæ symbola.

Sic vero [dormiunt,] & consopita sunt peccata, quemadmodum canis, aut Leo dormiunt, vterque enim vigiliæ, & excubiarum symbolum est; ille quod excubitoris, & custodis munus obeat, & leuis somni sit; hic vero, quod apertis oculis dormiat, & dum dormit, propter breuitatem palpebrarum, vigilantis habitum præferat. Quare illud

רבץ

[adesse] Genesis 4. 4. est proprie ex vi originalis, cubare, seu accubare, vt bestiæ cubare solent, & Leo etiam, vnde Genes. 49. 9. dictum est; [Accubuisti vt Leo.] Vides igitur sic cum impio [dormire peccata in sepulchro,] vt vigilent etiam, & præsto sint comitatura impium cum primum e sepulchro surrexerit, & ad iudicium steterit. Indicatur igitur impiorum corpore, & anima grauissimus cruciatus. Quid, [quod etiam] peccata velut milites, & satellites impium comitantur, & inter illa, tanquam [inter milites] dormit impius [vinctus catenis] plurimis; nam peccata sunt, veluti satellites, & comprehensores impij, qui illum semper comitantur vsque ad conspectum iudicis, sicut scriptum est; [Comprehenderunt me iniquitates meæ,] vinctos autem solere olim cum ipsis militibus custodibus eadem catena colligari, alio loco exposuimus.

Psal. 39. 13. Vincti alligari custodibus.

6 Sed præterea illud hac dicendi formula significatur, non prius cessare peccata, quam vitam; q. d. peccandi licentia, & impunitas viuente impio viuit, non prius finitur, aut moritur, quàm moriatur ille: eodem lecto * dormiunt, eodem pheretro efferuntur. Nam [dormire] hoc loco mortuorum est: & [dormire in puluere,] cadauerum sepultorum. Vnde dicuntur Psal. 87. 6. [Dormiẽtes in sepulchro.] & alijs locis; [Dormire cum patribus.] Quare ad mortem cum vitiorum, tum ipsius impij dictum videtur. sicut supra cap. 3. 17. dictum est, mortem corporis afferre etiam finem tumultibus, & iniquitatibus impij. [Ibi impij cessauerunt a tumultu.] Vide quæ ibi diximus.

Obstinata peccandi licentia.

** El pecar, y la vida a la par se les acaba, y a ambos los entierrã en un ataud.*

Ironia.

Alij per Ironiam dictum intelligunt, vt neget voluptatem permansuram cum impio, quasi diceret; scilicet voluptas comitabitur mortuum impium. minime sane, nam illum deleret; nec pernoctabit cum eo tantum, in die vitæ illi aderit, noctu fugiet, & discedet ab illo. Sed præstat, quod diximus.

7 Sed cum dixit Sophar, [Vitia adolescentiæ,] significat ne peculiaria aliqua vitia, an peccatum, & scelus quodcumque? Certe Olympiodorus intelligere videtur turpem libidinem, in quam videtur esse procliuior adolescentia sicut nuper adductus Comicus hæc ipsa dicebat esse; [quæ fert adolescentia.] & ad eandem rem ille alius refert tenebras illas, & occulta, quæ cum adolescentia coniuncta sunt.

Quæstiuncula. Olympiod. Ter. in Adelp. Adolescentia in libidines prona.

Istoc illecebrosius fieri nihil potest, Nox, Mulier,
Vinum homini adulescentulo.

Cic. 5. de Offic. Arist. 8. Ethic. c. 6.

Hæc enim est illa Philosophorum cõmunis vox; [Adolescentiam tollendam esse a libidinibus.] & illud Aristotelis; [Adolescentium vitam in libidine, & perturbatione consumi, atque fœdum amorem esse propensos, magna enim pars fœdi amoris in perturbatione, & voluptate ponitur.] Atque hæc eadem est illa impura nequitia, de qua Poeta dixit;

Ouid. 1. Fast.

Nequitia est, quæ te non sinit esse senem.

Adolescentia quæ vitia peculiaria?

Ego tamen non vnum adolescentiæ vitium, sed vel omnia, quæ plurima sunt, vel in vniuersum illa peccata, quæ cæca, & flagrante cupiditate perpetrãtur, præsertim vniux voluptatis studium, quod in adolescentia vigere solet, intelligenda existimo: nam simul cum feruente ætate æstuat Ira, ardet Cupiditas, tumet Superbia, compotatur Gulositas, ruit præceps Ignorantia, & in nulla re Voluptatem non quærit: quia (vt Ambrosius dixit super Iob 13. [Tum maxime calor corporis feruet, & æstu sanguinis vaporantis ignescit.] Quare delectationis, & voluptatis studium tantum videtur Salomon exprobare iuueni. Eccles. 11. 8. [Lætare iuuenis in adolescentia tua, & in bono (iucundo, & voluptuoso) sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum, &c.] & deinde vers. 10. [Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolescentia enim, & Voluptas vana sunt.] Vbi per [iram,] intelligit quamcumque vehementem, & effrænatiorem animi passionem, & perturbationem, quæ propter feruorem sanguinis in adolescentia facilius, & vehementius excitatur. Diximus etiam eo loco, per [malitiam carnis] significari, non solum turpes actiones, sed etiam, quæ Apostolus vocat, [opera carnis,] quæ numerantur Galat. 5. Sic quoque ad voluptatem videtur tandem retulisse Horatius vitia iuuentutis.

Ambros.

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris.
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.

Horat. in Arte Poet.

Nam ex studio voluptatis videtur, omnino nasci, quod cito amicitias adolescens mutet, vt Aristoteles superius adductus docuit. [Iuuenum (inquit) amicitiæ ob voluptatem constant; viuunt enim cum affectu, & id maxime sequuntur, quod est sibi ipsis iucundum, & præsens, & simul cum eo, quod ipsos afficit voluptate, amicitia ipsa mutatur. quapropter amant, & cito desistunt, eadem die propositum sæpe mutantes.] Non aliter profecto Ambrosius de Interpellatione Iob lib. 1. cap. 7. de peccatis adolescentiæ agens, ea omnia illecebrosis delitijs laudere, & complecti videtur. [Habet (inquit) pueritia innocentiam, senectus prudentiam, ipsa vicina adolescentiæ iuuentus bonæ existimationis intuitum, & verecundiam delinquendi. Adolescentia sola est inualida viribus, infirma consilijs, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delitijs.]

Arist.

Ex studio voluptatis sæpe mutari amicitias.

Ambros.

Adolescentia descriptio.

8 Vides igitur, quæ sint peccata, quæ impio tribuat Sophar, omnis voluptatis iuuenilem quandam, & cæcam cupiditatem, atque ardens studium præsentium bonorum, quod vel ipsi impij de se testantur Sap. 2. 6. qui se ipsos cohortabantur; [Venite ergo, & fruamur bonis, quæ sunt, & vtamur creatura, tanquam in iuuentute celeriter, &c. Vbique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors.] Atque hanc ipsam voluptatem, [in opprimendo iusto, & non parcendo viduæ] sibi proponunt. Non alterius, [quàm lætitiæ,] idest, vanissimæ voluptatis vestigia consectantur, aut relinquunt? Quæ enim in peccatis alia ratio boni esse potest, quam speciẽs quædã voluptatis, & delectationis, a qua abest honestas, & vera vtilitas? Sic superius vers. 5. [Canticum, & gaudium Hypocritæ] tantum commemorauit. Sic Christus, [gaudium] tantum [mundi] indicans, quicquid habet mundus complexus est; [Mundus (inquit) gaudebit.] Sic tantum in sequentibus, [dulcedinis,] & voluptuosi gustus meminit.

Impij iuuenilis cupiditate voluptatis lascinientes.

Voluptatis, & gaudij nomine mũdi bona cõprehensa.

Io. 16. 20.

XII. Cum enim dulce fuerit in ore eius malum, abscondet illud sub lingua sua.

1 *Peccatum cibus dulcissimus impij. Auaritia, & Ambitio. Venter impij æstuans. Importunissimi homines apud Aristotelem. Illustratus Ecclesiasticus.*
2 *Turpis libido atque gulositas.*
3 *Os impij quod.*
4 *Malum quid in sacro sermone. Voluptatis vis comparatur cum serpente, & meretrice.*
5 *Abscondere sub lingua quid. Illustratus Dauid.*
6 *Serpentes gulosi Symbolum prauæ linguæ, & prauæ voluptatis.*

Illa [adolescentiæ] peccata, quorum nomine diximus intelligi vehementem animi cupiditatem, & iuuenilem libidinem omnis voluptatis, nunc describit sub ratione rei dulcissimæ, quam summa voluptate percipimus, simulque describit impij occultas artes, & fraudes Hypocritæ ad nocendum. Ergo tum hac sententia, tum sequentibus, introducit impium, tanquam gulosum, atque voracem; & quæ summa auiditate vorauit, 1

Impius vorax, & vomens.

paulo poſt fœdiſſime vomentem; Qui (vt Sapiens ait) [Comedit panem iniquitatis, & vinum iniquitatis bibit;] *Prouer. 4. 17* neque comedit tantum, ſed ſemper appetit, ſemper fameſcit. de quo id eſt, [Duo genera abundant in peccatis] (id *Eccleſ 23. 23.* eſt, multorum peccatorum fons, & nigro ſunt) [Anima] (ventriculus, ſtomachi appetentia) [quaſi ignis, non extinguetur, donec aliquid glutiat] *Stomachus impij ardens.* ſtomachus videlicet nõ fameſcens, & ardens fame, quàm ignis, qui niſi deuoret, & depaſcatur multam materiam, continuo extinguitur, & tunc demum videtur contentus, cum multa illi nutrimenta ſubminiſtraueris. En [animam,] aut [ſtomachum] impij æſtuantem, atque ardentem cupiditatibus, & non quieſcentem donec deſideratis potiatur. Quare eleganter *Voluptuarij & ambitioſi ſunt importuni.* Ariſtotel. eos, qui beatitudinem in voluptate collocarent, appellat [homines importuniſſimos] Quod cum de quacumque cupiditate verum ſit, at de auaritia, & ambitione *Lib. 1 Ethi. cap 5.* peculiariter dici potuit; nam huiuſmodi impius nũquam ſibi ſtatuit peccandi finem: videntur enim hæ cupiditates *LXX.* [ſimul cum illo dormire in puluere.] Sicut Septuaginta eo loco legunt; [Nõ extinguetur, donec deglutiatur,] vel [donec conſumatur,] Non enim prius extinguitur praua libido, & ſacra voluptatum fames, quàm conſumatur, & commoriatur ipſe impius. Secundum vero genus, quod [in peccatis abundat] eſt, [Homo nequam in ore carnis
a ſuæ, non definet, donec incendat ignem.] Quod ſiue in commune, non iam ſub nomine, & metaphora [ſtomachi,] ſed ſub metaphora [oris,] & [faucium,] intelligas, *Impij voraces.* ſiue peculiariter de vitio gulæ, aut turpis libidinis, ad idem recidit. Exprimitur enim, quanta voracitas. in vni- *Philip. 3. 19* uerſos enim illud quadrat. [Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum:] Nam cum omnes vnicam voluptatem, atq; peccatorum dulcedinem appetant, gurgites ſunt, & helluones ſpurciſſimi voluptatum, nati abdomini ſuo, non veræ laudi, non gloriæ, non fruendo Deo. Sed iam ad ſententiam ipſam Sophar.

3 *LXX.* [Cum enim dulce fuerit.] Septuaginta proprie ex Hebræo [ſi dulcuerit.] Si ſemel (inquit) peccandi dulcedine *Philippus.* demulceatur, &c. [In ore eius] Philippus ad os externum *Gregor.* reſtringit, quod praua loquitur. Gregorius ad ſolum internum, [Ei (inquit) eſt iniquitas ſuauis in mente; os quippe *Pſal. 11. 3.* cordis cogitatio eſt, de qua ſcriptum eſt, Labia doloſa in corde, & corde loquuta ſunt mala.]

Os, pro facultatibus, quæ voluptatum percipiunt. Sed præſtat in communi accipere, [Os,] animum, cor, appetitum prauum, & facultates illas omnes externas, aut internas, quæ voluptatibus capiuntur.

[Malum.] Philippus de peccato oris: [Dulcia (inquit) mala ſunt impio blaſphemiæ, & cætera oris peccata, ſicut
4 iuſti faucibus dulcia ſunt eloquia Dei.] *Philippus.* Chryſoſtomus, de faucibus, & [rationibus circumueniendi.] *Chryſoſt.* Gregorius de [malo] in genere. *Gregor.* Fauet nomen originale, quod etiam de nequitia in genere dici ſolet. quamquam frequenter dicitur de afflictione, confractione, contritione, & de violẽtia, *רוע* quæ proximo infertur, de qua dictum eſt Geneſ. 6. 5. [Videns Dominus, quod multa malitia hominum eſſet in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum.] *Malum, de Tyrannide, & violẽtia.* Vbi nomen [Malitiæ.] & [Mali,] eſt ab hac ipſa radice, & ſignificare videtur vim, & Tyrannidem, quam potentiores in pauperes, & infirmos exercebant. Quare quamuis de [Malo] in genere; ſed peculiariter de ijs, quæ ſunt contra proximum, accipiendum videtur, videlicet, de iniquitate, rapina, alieni tori violatione: vt ex ſimili etiam loco Pſalm. 9. mox ſubijciendo conſtare poterit. Ergo impius guſtata ſemel peccati dulcedine, [Abſcondet illud * ſub lingua ſua,] ** Haze el mal, y ſabo venſe en el.* id eſt, peccati voluptas ſemel percepta ineſcat, & detinet impium inſtar eius, qui dulcedinem guſtatam non ſtatim deuorat, ſed prius verſat, & tractat in ore: quare impius non facile dimittit prauam voluptatem, vel (ſi ſic loqui liceat) impium non facile dimittit praua vo- *Voluptatũ vis maxima.* luptas. cuius vis maxima eſt, vt Ariſtot. dixit lib. 2. Ethic. c. 3. [Voluptatum blanditijs deliniti ad ea gerenda omnia, quæ praua ſunt, impellimur, & dolorum cum admouentur faces, a recte factis deducimur. Itaque Platonis ſententia inſtitutos eſſe omnes oportet, iam inde a puero, vt lætemur bonis rebus, doleamuſque contrarijs.] Id ſane, ſi vt homines, non vt pecora, viuere debemus. nam veriſſima *Sen. Epiſt. 92.* eſt illa Senecæ vox; [Voluptas bonum pecoris eſt.] Voluptatis autem illecebras, fraudes, Tyrannidem, eleganter *Clemens.* deſcripſit Clemens Alex. 1. Stromat. ſub nomine meretricis illius, quam Prouerb 7. 5. 10. proponit Salomon; [Quæ verba ſua dulcia facit, præparata ad decipiendas animas procaci vultu blandiens.] Hanc igitur voluptatis dulcedinem impius [abſcondit ſub lingua,] verſat, & detinet in ore, poſtquam ſemel deguſtauit: nam niſi peccato, & vo- *Voluptati interclũdendus aditus.* luptati initio ſtatim interclVſeris aditum, difficile te ex illis expedies. Propterea Gregorius Nyſſenus Hom. 4. in Eccleſ ait, [Serpentem] in Scriptura nominari voluptatem, *Nyſſenus.* cuius ſi caput ſemel ſubeat rimam aliquam, vniuerſum deinde corpus ingrediatur: [Qui vitij (inquit) initium admiſit, totam in ſe ſimul admiſit beſtiam.]

5 Sed ex Pſal. 9. 7. huius quoque loquutionis [abſcondendi ſub lingua,] ſenſus alius elici poteſt; [Cuius os maledictione plenum eſt, & amaritudine, & dolo] (amaritudine inquam, nam quod alijs amarum eſt, ſibi dulceſcit) [ſub lingua eius labor, & dolor] (non quidem vt alij accipiunt, *Vatabl. Genebrard.* [ſub lingua,] id eſt, [in corde;] ſed [ſub lingua,] abſcondit dolorem alijs inferendum, id eſt, occulte tractat, quomodo alijs noceat. Propterea enim ſequitur; [Sedet cum diuitibus in occultis, vt interficiat innocẽtem. Qui enim (inquit hoc loco Gregorius) non aperte mala, quæ cogitat, oſten- *Greg.* dit, laborem, ac dolorem eorum, quorum mortem appetit, non in lingua exerit, ſed ſub lingua premit.] Hi nimirum cum venenati ſerpentes ſint, ſed hoc tamen a ſerpentibus differunt, quod non geſtant venenum in linguæ cuſpide, ſed (vt ait David Pſalm 139. 4) [venenum aſpidum ſub labijs (ſub lingua) eorum.] De quibus quoque ſcripſit Salomon Prouerb. 10. 18. [Abſcondunt odium labia mendacia.] quamquam & alluſionem eſſe ad ſerpentum vene- *Serpentum veſica ſub lingua.* na, colligi poteſt ex eo, quod probati auctores tradunt, animalia venenoſa habere venenum in veſica quadam ſubtus linguam, quæ cum mordent, rumpitur, morſuſque *Mercul. de venenis.* corporibus venenum infigunt.

Et illud peculiare etiam ex venenatis ſerpentibus ad 6 impij ſimilitudinem, atque loci illuſtrationem trahi poteſt, *Serpentes guloſi, & ebrioſi.* quod ſicut impij guloſitas hic deſcribitur, & in proximo lædendo voluptas quædam incredibilis, ita ſerpentes guloſitati, & ebrietati dediti ſunt; ſic enim ſcribit Ariſtoteles; *Ariſt. de hiſt. animal. li. 8 c. 4. & de partib. l. 2. c 17.* [Serpentes omnium maxime animalium cupediæ dediti ſunt, vini etiam ſunt incontinentes.] Idem quoque ad idem refert figuram linguæ ſerpentinæ.] Ad ſaporum (inquit) guſtatum ſerpentes, atque lacerti linguam habent longam, & bifidam, propter ſuæ naturæ cu- *Serpentum lingua.* pediam.] Ergo in lingua, aut ſuper linguam, illud eſſe dicitur, quod dicitur publice omnibus; [ſub lingua] au- *Sub lingua, quod per inſidias fit.* tem, quod non niſi paucis, & occulte tractatur, aut quod ſub pacificis, & blandis verbis occultatur. Hæc igitur ſunt ſæuiſſimorum Tyrannorum occulta conſilia, & exquiſitæ delitiæ, quomodo alijs perniciem per inſidias, & fraudes afferre poſſint. Sic eleganter eo loco Theodoretus; [Fraudes nectit, mala ſtruit, inſidias in pauperes pro vita, *Theodoret. in Catena Barbari.* & delitijs habet.]

XIII. Parcet illi, & non dereſinquet illud, & celabit in gutture ſuo.

1 *Impiorum ficta lachryma, & ſimulata pietas erga pauperes. Crocodili lachryma. Illuſtratus ſemel, & iterum ſapiens.*
2 *Impius excuſator ſui, accuſator aliorum.*
3 *Impij mora in peccatis. Quid Celare.*
4 *Ardens impiorum affectus.*

Poteſt hæc ſententia accipi dupliciter: primo, vt ſit 1 præcedentis expoſitio; cum enim dixerimus, [malum abſcondi ſub lingua.] eſſe ita occultari, vt blandis, & pacificis verbis videatur impius deliniri pauperes, quorum ſanguinem exorbere cupit, nunc cuiuſmodi ſint ea verba fallaciſſima, exponit. [Parcet illi.] Parcere ſe ſimulat, miſericordia miſerorum tangi. [Parcere] enim in Scriptura, miſerentis, & compatientis eſſe ſolet; ſolet enim impius aliquando habere Crocodili lachrymas, & viſo pau- *Impius habet Crocodili lachrymas & vocẽ Hyenæ.* pere lachrymari, quem mox deuoraturus ſit & ſimulare etiam pietatem Hyenæ, quæ dicitur humanum ſermonẽ imitari, vt euocatum, & allectum hominem inuadat. Rei huius, & incredibilis cuiuſdam ſæuitiæ figura extitit Ioab 2. Reg. 20. 9. qui occurrenti Amaſæ dixit; [Salue, mi frater, & tenuit manu dextra mentum Amaſæ, quaſi oſculãs eum. Porro Amaſa non obſeruauit gladium, quem habebat Ioab, qui percuſſit eum in latere, & effudit inteſtina eius in terram. Dextra (inquit Greg.) mentum tenere, *Gregor.*

eſt

est quasi ex benignitate blandiri, sed sinistram ad gladium mittit, qui latenter ex malitia percutit.] De quo scriptum *Prouer. 26. 28.* prorsus est; [Os lubricum operatur ruinas.] idest, mollia verba impij occultare solent cor machinatus dolos, & *Impiorũ os lubricum simile Crocodilo.* perniciem. Quare sicut in re lubrica solet homo simplex, & secure incedens labi, & cadere, ita huiusmodi verbis lubricis, & deceptorijs impiorum, quasi commiseratione, & blanditijs plenis solent capi, & corruere pauperes. & sicut super dicebamus de Crocodili lachrymis, ita nunc quoque impij similes sunt Crocodili [ore lubrico.] Nam vt *Aelian. lib. 10. c. 29. Crocodili astus.* Aelianus scribit; [Ad comprehendendos homines, alias ve bestias Crocodilo hæc est malitia, vt qua nouerit eos, in flumen descendere ad aquationem, vel ad conscensionem in naues, viam ore, quod quidem ipsum multa compleuerit aqua, de nocte madefaciat, præcipitem efficere studens, quo faciliorem sibi captu prædam reddat. Ij sane, quoniã lubricum gradum sustinere non queant, præcipites aguntur, & Crocodili impetu corripiuntur, & deuorantur.] Vides igitur in hoc exemplo, [os lubricum operari ruinas.] Est in eandem rem apposita similitudo a Salomone eodem capite; [Quomodo si argẽto sordido ornare velis vas *Magnifica sed vana promissa.* fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata. Vbi pro labijs tumentibus,] sunt in Hebræo, [labia ardentia,] quasi dicat: sicut non est valde æstimãdum vas testaceum, & luteum, etiam si deargentatum sit; nam tale argentum iunctum cum luto, tanquam sordidum habendum est; sic sane sunt plerumque impiorum verba, quæ pauperibus promittunt aliquid magnum, & pretiosum, sub quibus tamen nihil, nisi lutum, & dolus subsunt, quantumuis ampullas, & tumentia verba proferant, quantumuis [Labia ardentia,] idest, splendentia gestare videantur. Argentum datum cum dolo, tanquam testa reputandum. Hoc igitur modo videtur impius [pauperi parcere.] Alij pronomen
2 [illi,] ad ipsam iniquitatem, & malum absconditum sub lingua, ita referunt. [Impius parcit suæ iniquitati,] ita vt quamuis agnoscat, se male egisse, tamen sibi ipsi ipse parcat, & mitius agat, & mille modis suum peccatum excuset, & extenuet. Sic solet impius esse iudex seuerissimus pauperum, sed indulgentissimus, ac diligentissimus procurator sui iuris, suæque causæ.

Nihilominus existimo hanc sententiam secundo sic ac-
3 cipi, vt sit quasi expositio præcedentis, & perstare adhuc *Impius quomodo parcat peccato & voluptati.* in eadem translatione, & descriptione gulositatis impij, [Nam malum abscondit sub lingua, & parcit illi,] idest, parcius agit cum peccato, non statim transmittens, neque deglutiens, aut elabi sinens, [derelinquens ve illud; sed celabit in gutture suo;] Proprie ex originali [prohibebit,] *עִיב* aut continebit, aut detinebit, ne facile dilabatur. [In gutture,] proprie, intra palatum, vel, in medio faucium; nam *חִיךְ* vox originalis significat instrumentum gustatus, guttur, palatum, fauces; nam in his gustus percipitur.

4 Quamuis autem lectio Septuag. videatur hoc loco con- *LXX.* traria, sententia tamen est eadem; legunt enim cum negatione; [Non parcet ei;] idest, non parce, & moderate aget cum iniquitate, sed ardenter, insatiabiliter summo studio. *Nicetas.* quod Catenæ auctor sic explicat; [Cupiditate immoderata, atq; insatiabili scelus complectitur; non secus quam suauem quempiam cibum in faucibus cõtinebit. Hoc est, cum acerbe perniciem alteri machinatus fuerit, tunc demum ad agẽdum aggreditur.] Hæc est illa impiorum [ac- *Impiorũ ardentissima cupiditas in improbitate.* celeratio,] ad peccandum, de qua Psal. 15. 4. idest, præceps quidam impetus in scelera. sicut Ierem. 8. 6. scriptum est; [Omnes conuersi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in prælium.] Hæc illa [insaniẽs libido erga amatores suos, prostitutæ animæ. Ezech 23. 5. 7. 9. Hic ille altissimus, & profundissimus recessus a Deo, de quo Isa. 31. 6. ait, [Conuertimini, sicut in profundum recesseratis.] vbi ea verbo legas; Reuertimini ad eum, a quo profundastis recessum, idest, a quo profunde, vehementer, summo studio, & incredibili libidine peccandi recessistis. Vide ad Oseæ 9. 9. [Profunde peccauerunt sicut in diebus Gabaa.] alluditur enim ad scelus illud perpetratum cum concubina Leuitæ; [incredibili furore libidinis.] Iudic. 20. 5. quo similiter plerique impij furunt, & agitantur. Hæc illa est infrigidatio aquæ in altissimo cordis puteo demersæ Ierem. 6. 7 [sicut frigidam facit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitia suam,] siue, vt est in Hebræo per contrariam translationem; Sicut e puteo scaturiunt aquæ, sic ista ebullit malitiam suam; quod est, indesinenti studio malitiam complecti, & nunquam [parcere,] nec cessare.

10. Pineda in Iob.

Hæc enim est illa peccãdi [auaritia,] idest, insatiabilis auiditas, de qua Paul. Ephes. 4. 19. In quam se impij [desperantes,] & dedolentes, stupidi, & sine sensu, [se tradiderunt] Hæc enim omnia profecto significant, improbum [parcere peccato,] idest, inhærere illi ardentissime; vel [non parcere,] idest, sine modo illud amare.

XIV. Panis eius in vtero eius vertetur in fel aspidum intrinsecus.

1 *Peccata cordis fœtus, aut cordis pabulum, Iustorum cibus, pietas. Illustratus Salomon, & Ioannes.*
2 *Panis quid. Quid Vterus in sacro sermone.*
3 *Quid fel Aspidum. & quomodo expuatur.*
4 *Particula* Intrinsecus. *Aspidis, & Basilisci natura.*
5 *Vera expositio. Peccata conuerti in amaritudinem. Explicatus Salomon, & Isaias.*

POstquam impius ingenti voluptate, sensuque dulcedi- 1
nis versauit peccatum, detinuitque in palato, deuora- *Peccata nunc in corde esse, nũc ex corde egredi.*
uit tandem, & absorbuit, sed in suam perniciem. Vbi nota prauam operationem, non vna ratione solere exprimi in Scripturis; nam aliquando ab interioribus, & [a corde] dicuntur [exire homicidia adulteria, &c.] videlicet tanquam conceptus, & fœtus, postea per manifestum exter- *Matth. 15. 19.* næ operationis partum exclusi, & editi in lucem. At ve- *Marc. 7. 21.* ro aliquando praua opera dicuntur ab ore intromitti, & deuorari, considerata videlicet praui animi affectione, & fame, quæ expleri, & satiari non potest, nisi prauis operibus. Hoc videlicet illud est; [Non dormiunt, nisi cum *Prouer. 4. 16* malefecerint] & illud etiam, [Exultant in rebus pessi- *Prouerb. 2. 14.* mis.] Nam quod in stomacho, & corde est, efficit lætitiã, atque somnium. Sic etiam iustus dicitur, [concipere] (per bonum propositum mentis) [& parturire] (per externam *Virtutis actiones concipiũtur, & excluduntur.* operationem) [spiritus salutis.] Alias vero dicitur ipsa bona operatio esse panis, & cibus, qui transmittitur in animæ ventriculum ad satiandam [famem, & sitim iustitiæ;] iuxta id Ioan. 4. 34 [Meus cibus est, vt faciam volun- *Isa. 26. 18.* tatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius.] & iterum Psal. 118. 10 11. [Iudicia Domini dulciora super mel & fauum.] Similiter igitur hoc loco, hæc praui operis voluptas, describitur non tam exclusa a corde, quam concepta, & admissa in corde per ipsum prauum opus; propterea enim comparatur cum [pane] iam præmanso, & transmisso ad stomachum.

[Panis eius] Malum, quod illi dulcescebat, & quod pro 2
delitijs habebat: nam [panis] nomine caro, & lautiores *Panis nomine lautiores epulæ.* etiam epulæ significantur. Quare cum Dauid 2. Reg. 9. 7. inuitaret Miphiboseth ad Regias epulas, solum nominat [panem; Tu comedes panem in mensa mea semper.] Ergo intelligit illas omnes peccati voluptates, & differentias, atque varietatem scelerum, cum quibus impius diues [epulatur quotidie splendide.]

[In vtero eius.] In eius ventriculo, & stomacho; [Vte- *Vterus etiã virorum.* rus] enim apud Latinos fœminarum est; sed in sacro sermone, pro stomacho virorum etiam. Sic supra capit. 19. *מעה* vers. 17. [Orabam filios vteri mei.] vox originalis, viscera, cor, ventrem, qui est locus formandi fœtus, ventrem etiam, qui recipit cibum, significare solet.

[Fel aspidum.] idest, in venenum, & virus exitiale ver- 3
tatur, quod omnia viscera occupet; nam sunt venena hu- *Venena calidissima, & amarissima.* iusmodi, vtpote ignea, & calidissima, ita etiam amarissima: & venenati quidam serpentes, vt venenati, & biliosi natura sunt, ita & felle, & veneno abundant. Sic Aristo- *Aristot.* teles scribit: [Serpentum pars maxima fel toto intestino *Plinius.* prætextum habere cernitur.] Cui etiam accinit Plinius scribens: [Fel serpentibus portione maxime copiosum.] esse autem [fel] venenum ipsum, idem auctor: [Fel (inquit) venenum est serpentum.]

Non cõstat autem, quid velit Sophar, huiusmodi Aspi- *Duplex sententia expositio.* dis, & veneni translatione; nam describere potest, aut indefessum studium nocẽdi alijs: aut exitium, & interitum, quem sibi ipsi suis peccatis impius accersit. Primum sen- *Nicetas.* sum sequitur Nicetas in Catena, cuius hæc sunt verba: [Vt Aspis imbuta veneno, e ventre illud euomit, quando ei collibuerit; sic etiam hoc genus hominum ex meditato fallendi artificio, malo, ac fraudi sunt cæteris.] & fauet lectio Hebræa, & Græca; nam proprie legitur; [Fel Aspidis in ventre eius.] & sic tota sententia ex Hebræo verti

poteſt: [Panis eius in vtero eius verſus eſt fel aſpidum in interiori eius.] Pagninus, [Panis eius vertitur in eſcam malam.] Sed ſenſus hac ratione redditur impeditus, & difficilis, nec bene cõſtat, Aſpidem ex ventre venenum euomere, nec omninò ſerpẽtem vllum; nam, vt illud prætercam de veſica illa, quam ſupra diximus, ſerpentibus ineſſe ſub lingua plenam veneno, de Aſpide certe conſtat, non tam vomitu reducto ex ventre, quàm ſputo inſtillato ex lingua, aut dentibus venenum effundere. Sic Plinius lib. 11. ſcribit; [Aſpidum dentes duo ſunt, in ſuperiori parte dextra, læuaque longiſſimi, tenui fiſtula perforati venenum infundentes.] In qua re aliorum etiam de ſerpentibus Scriptorum magna conſenſio eſt: nam Ælianus etiam ſcribit non ſolum rem eandem de dentibus, ſed & de membranis quibuſdam, aut tunicis venenatis rem mirabilem; [Aſpidis (inquit) dentes, quos merito lethiferos dixeris, tenuiſſimis quibuſdam veluti tunicis, aut membranis indui & veſtiri audio; & cum Aſpis aliquem mordicus inuadit, membranulis expreſſis humorem venenoſum effundi. Tum illas rurſus ad priſtinum locum redire, & veſtiri.] Atque eleganter Nicander ille in Theriacis:

Pagnin.
Vide ſuperius ver. 12. num. 5.
Aſpis vnde euomat venenum.
Plinius.
Ælian. atque Gyllius in accesſione lib. 9. c. 38.
Aſpidis dentes, & membranula venenata.
Nicand.

Quattuor huic intra maxilla concaua dentes
Radices fixere ſuas, quos tuncta quibuſdam
Pelliculis tunica obducit, triſte vnde venenum
Effundit, ſi forte ſuo ſe approximet hoſti.

4 Vides igitur non ex ventre, ſed ex alijs ſeminarijs vaſis expui venenum ab Aſpide? Ergo Caietanus aliam expoſitionem ingreditur, quia enim in Originali particula illa, [intrinſecus,] verti poteſt, [prope eum] ait hic ſignificari, quæ impius deuorauit, conuerti in amaritudinem, & venenum, quemadmodum ſolet infici, & conuerti in amaritudinem cibus comeſtus ab homine exiſtente prope ſerpentem: ſed tamen ipſe lectionem noſtram his verbis corrigere conatur; [Quia (inquit) propria nomina animalium minus certa ſunt apud Hebræos, ideo varie transferuntur ab Interpretibus; & quoniam non legimus Aſpidem, ſed Regulum inficere propinqua, ideo melius legeretur Regulorum, quam Aſpidum.] Mirum, vt ſæpe ſe impediat, & intricet Caietanus in rebus minoris põderis! & vt breuiter, ac clarè dicam, certe vox Originalis [Pethem, tum a vulgato, tum ab alijs Interpretibus vertitur [Aſpis;] aliquando tamen [Baſiliſcus,] aut [Regulus,] ſemel tantum Pſal 90. 13. Præterea ſi quando dicantur Regulus, aut Baſiliſcus viſu interficere, Aſpis ſimilem vim habere ſcribitur: nam & Gyllius ex Aeliano, [Acerbam aſpirationẽ anhelare,] dicit, [in obuios viatores.] & Auicenna quoque [Sputi tantum odore interficere.] Amplius Ælianus, [Libycam Aſpidem ſua aſpiratione oculorum vſum aduerſus ſe reſpicientes eripere, aut etiam celeriter interficere.] Vides igitur, quam infirma ſint fundamenta, quibus nititur expoſitio Caietani, & illa Aſpidis in Regulum, & Baſiliſcum permutatio. Atque illud peius, quod tota ipſa expoſitio valde difficile cum re propoſita cõgruat. Illud tamen, quod particula illa [Intrinſecus,] quamuis ſignificet illam loci propinquitatem, ſed tamen frequentiſſime ſignificat illud, quod eſt rei propinquiſſimum, videlicet, quod eſt in medio ipſius rei [intrinſecus.] quare ab eadem radice [appropinquandi] dicuntur [medium, inteſtina, interiora.]

Caietan.
קרוב
פתן
Gyllius lib. 9. cap. 28.
Auicenna.
Ælian. lib. 9. cap. 20.
קרב

5 Ille igitur ſenſus planus eſt, & quem ſequentia quoque poſtulant, vt ſignificet Sophar tantam impij in deuorando, & exugendo innocentum ſanguine auiditatem, omnino ſibi exitialem futuram; ſicut ſolet cibus dulcis homini voraci, & guloſo; nam quæ dulcia ſunt, facile in amaritudinem, & bilem conuertuntur, his præſertim, qui vigeot ætatis robore, & calore ventriculi. Sic Galenus docuit: [Dulcia vniuerſa in corporibus calidis facile in bilem mutantur.] Rurſus, Humorum dulcium maxime bileſcit, quod dulciſſimum eſt. Non aliter impijs æſtuantibus ardore concupiſcentiæ, dulcia male cedunt, & in bilem conuertuntur; nam amareſcunt tandem illis dulciſſimæ quondam voluptates. Qua dicendi forma ſcriptum eſt Iſaiæ 24. 9. [Cum cantico non bibent vinum, amara erit potio bibentibus.] Nam ebrijs interdum vinum in bilem vertitur. Quare vina dulcia facile bileſcere, neque cholericis eſſe idonea, tum Hippocrates, tum Galenus tradiderunt. Vt etiam hac ipſa veneni amariſſimi ſimilitudine indicatur Prouerb. 23. 31.] Ne intuearis vinum quando flaueſcit, cum ſplenduerit in vitro color eius; ingreditur blande, ſed in nouiſſimo mordebit, vt coluber, & ſicut Regulus venena diffundet.] quod vtique de vino flauo, & rubro dicitur, quod Galenus adductus & magis dulce, & magis amicum eſſe docuit, quamquam non magis vtile ventriculo calido. & iterum Ierem. 2. 19. Cum ad deteſtationem idololatriæ, & turpium voluptatum hortatur ex præſentibus calamitatibus, & ſupplicijs, ait: [Scito, & vide, quia amarum eſt, reliquiſſe te Dominum.] Quare ſapienter Vulgatus ſententiam totam dilucida oratione reddidit. Atq; Nicetas etiam hunc ipſum ſenſum ex Hebræo recipit, vt ſignificetur impij viſcera a nequitia, perinde vt a ſerpentis viro diſcerpi. [Iniuſtitia (inquit) non ſolum illa vtentibus nullam præbet vtilitatem, ſed etiam enecat eos, ac damno afficit.

Germanus explicatus.
Dulcia bileſcere.
Gal. lib. de victu, & li. 2. de natur. facul. c. 8.
Gal. lib. de vinis, & ſuper Hippoc. de victus ratione, com. 2.
Vina dulcia bileſcere.
Hippoc.
Galen.
Nicetas.

Rurſus hoc magis videtur ad mentem Sophar, & rei ſubiectæ, vt intelligatur de ſupplicio impij etiam in hac vita, quamuis illud potiſſimum ſit, quod perpetietur in altera; nam, vt Gregorius ait: [Satietas tranſitoriæ delectationis in retributionis fine ad amaritudinem vertetur.

Gregor.

XV. Diuitias, quas deuorauit, euomet; & de ventre illius extrahet eas Deus.

1 *Sententia germana paraphraſis.*
2 *Deuorare, & deglutire, vomere item in ſacro ſermone.*
3 *Quid extrahere, aut expellere. Illuſtratus locus Reg. nomen commune ad Deum, & Angelum.*
4 *Diuitia deuorata, & euomita allegorice multis modis elucidantur.*
5 *Diuitias non ſemper a Deo propitio concedi. Iuppiter miſtens Plutum, aliter quàm Deus.*

1 Sicut ad venena hauſta remedium præſentiſſimum, ex medicorum decreto, eſſe ſolet vomitionibus vti, ita etiam ipſum venenum hauſtum ſua virulentia ventriculum mordicat, & viſcera ita complet, vt obnitens natura aduerſus hoſtem, illum conetur expellere vomitione. Perſtat igitur in eadem metaphora Sophar, & ait dulcedinem illam peccati, verſam iam in amaritudinem venenatam, efficere in corde impij anxietates incredibiles, & vomendi neceſſitatem quandam moleſtiſſimam; ſic Deo rem totam diſponente, vt tandem aliena bona redeant ad ſuum dominum, a quo per iniuriam ablata fuerãt, & cum magno ipſius impij, qui illas iniuſte retinebat ſupplicio, & cruciatu. Hæc eſt ſententia huius loci.

Vomitione vtendū aduerſus venena.

2 [Diuitiæ quas deuorauit.] Septuaginta [Diuitiæ inique congregatæ,] & forte ea iniqua congregatio affertur verbo illo, [deuorandi,] & [deglutiendi,] ſignificat enim inexplebilem quandam ingluuiem, & voracitatem, quæ etiam referri ſolet ad malum proximi, vt Pſalm. 34. 25. [Nec dicant, Deuorabimus eum.] & iterum Pſalm. 123. 3. [Cum iraſceretur furor eorum in nos, forte viuos deglutiſſent nos.] Et Iſaiæ 49. 19. [Fugabuntur, qui abſorbebant te. Euomet.] reddere cogetur, pungente, & torquente conſcientia.

בלע
Impiorum voracitas que.

3 [Et de ventre illius.] Septuaginta, [de domo eius.] domi enim tanquam in ventriculo, reconditæ aſſeruabantur. [Extrahet,] expellet, aut delebit. ita extrahet, vt nullum illarum veſtigium remaneat, nullæq; reliquiæ retineri poſſint ab impio; nam verbum originale hæc omnia claudit, ſignificat enim aliquem exuere, aut extrudere ſua hæreditate, & poſſeſſione, & ſpoliatum ad ſummam egeſtatem reducere. Vnde dictum eſt 1. Reg. 2. 7. [Dominus pauperem facit, & ditat.] id eſt, Dominus aut bonis, & hæreditate expellit, aut etiam benedictionem, & hæreditatem confert, quibus vult.

ירש

[Deus.] Septuaginta dixerunt, [Angelus.] Nomen originale [El,] fortem, aut potentem ſignificat. & eſt quidem nomẽ ad Deum, vel ad Angelum commune. Auctor Catenæ Angelum quempiam malignum intelligit. [Ex ijs, qui tortorum munere funguntur.] Olympiodorus vero intelligere videtur bonum aliquem Angelum, & Diuinæ clementiæ adiutorem, & exequutorem. Hunc quidem, vt pauperi ſpoliato bona ſua reſtituat; illum vero videlicet Dæmonem, vt torquere iam nunc incipiat impium. Sed de hoc an videlicet in hac vita Angeli boni, an mali torqueant impios, diximus 1. cap. Nunc ſane commodiſſimum eſt, vt ad Deum referatur, tum quod melius cum ſententia cohæreat, tum propter frequentiſſimum nominis originalis vſum,

Nomen commune Deo, & Angelo.
אל
Nicetas.
Olympiod.

Rurſus

4 Rurſus in Septuaginta diuerſitas eſt, nam legunt; [De domo eius extrahet eum Angelus.] quod auctor Catenæ ſic interpretatur; [Angelus corpore, quaſi e ventre, animam extrahet hominis iniuſti, ac per vim illam interimet.] Sed tum in Hebræo, tum in noſtra lectione, multo congruentius eſt vt ad diuitias deuoratas referatur, ſic enim & ſimilitudo, & metaphora elegantiores ſunt.

Nicetas. Diabolus animã impij extrahens.

Conantur autem Græci, Latini etiam huius ſententiæ particularis ad rem ipſam, & veritatem minutatim applicare, & explicare. Chryſoſt. [diuitias deuorari,] explicat; [Recondi, & in tuto collocari. Quamuis enim (inquit) adeo tutam diuitiarum poſſeſſionem adeptus ſit, vt eas in ventrem ferme abdidiſſe videatur, breui tamen illas ipſas dolens amittet. Hoc enim valet, euomentur.] Nicetas; [Cũ dolore effundentur.] Rem fere eandem Olympiodorus adducit, neque inelegantius. [Quemadmodum (inquit) qui venenum hauſerunt, incitantur ad vomitum, ſic, cum quis diuitias comparauit iniuſte, cruciatur diuulſis viſceribus, illas ipſas effundere.] Philipp. etiam ad conſcientiæ cruciatus reſpexit; [In ventre (inquit) eius, id eſt, in corde ſuo pro iniquitatibus ſuis amaros dolores, acerbos, & nimios conſcientia torquente, patiatur: & quod per violentiam rapuit, & cupiditatis ſtudio deuorauit, extorquebitur ab iniquo.] Agnouit in illo [euomendi] verbo peculiarem emphaſim Gregorius Nazianzenus orat. 9 ad Iulianum tributorũ exæquatorem. Aliquid enim maius exiſtimat ſignificari per [vomitum,] quam ſi diceretur, diuitias omnino amittendas. [Ne (inquit) ex aliorum egeſtate opes noſtras comparare ſuſtineamus, neque cum aliorum lachrymis miſceamus, a quibus, tanquam a rubigine, ac tinea conſumentur; aut, vt Scripturæ verbo vtar, euomentur.] Quem locũ vrget etiam in ſuis ſcholijs Nicetas: [Vt enim (inquit) qui noxium aliquem cibum ſumpſit, vna cũ eo probos etiam euomit: ſic qui inique coogerendis opibus ſtudet, nõ ſolum ipſas, ſed etiam, quas prius iure poſſidebat, plerumque amittit.] Adde etiam, ſicut delicatiſſimi, & ſalutares etiam cibi ingeſti in venenoſum, & bile infectum ventriculum, non ſolum inutiles ſunt comedenti, ſed poſtea etiam euomiti omnino alijs ſunt inutiles: ſic ſane diuitiæ iniuſte acquiſitæ, & iniuſto poſſeſſori, & alijs etiam redduntur inutiles. Quare non ſolum [vomitionẽ] illam cum auctore Catenę intelligo, cum opes demigrant ad alios, ſed etiam cum nemini vtiles ſunt.

Chryſoſt. Deuorari quid in ventre recondatur. Nicetas. Olympiod. Philipp. Nazianz. Impius alienas rapiens amittit propria. Nicetas. Impio diuitiæ & ſibi, & alijs inutiles.

5 Hinc ſane Sancti Patres colligũt, diuitias illas, quas euomere cogitur impius, & quas Deus [ex illius ventre extrahit,] non eſſe a Deo collatas, propitio videlicet, & ex peculiari prouidentia illas conferente. Vide hac de re eleganter diſſerentem Anaſtaſium Epiſcopum Nicęnum. q. 9. in Scripturam qui etiam vtitur illo Agæi. 2. 9 [Meum eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit Dominus exercituu.] cui loco ab inſipientibus & ab alijs hominibus aſſerit additum fuiſſe, [cui voluero, dabo ipſum. nam nullus (inquit) qui ex bellis, cædibus, furtis, periurijs, rapinis, munerumque corruptelis, & iniurijs opes colligit, poteſt dicere ſe per Deum eſſe ditatum, ſed per peccatum maligni.] Et quidem eleganter etiam Nyſſenus Gregorius in Orationem Dominicam dixit: [Non habet a Deo panem, qui ex auaritia & plura habendi deſiderio habet alimentum. Si in oculis habens iniquitatem dicis, Da panem, alius eſt, qui hanc audit vocem, & nõ Deus; nam fructum, qui naſcitur ex iniuſtitia, ab aduerſaria procedit natura: &, qui colit iniuſtitiam, paſcitur a benefactore iniuſtitiæ.] Facetum illud Luciani in Timone, inducentis Plutum illum diuitiarum Deum, [claudum,] cum a Ioue, quaſi a Deo optimo, & benigno, ad quempiam mittitur, & ſegniter, ac tarde incedentem. at cum a Dite inferorum principe, mutatis quaſi pedibus celeriter aduolare: [Nam & ipſe (inquit) opum largitor eſt, ac magna donans, id quod ipſo etiam nomine declarat.] Sed neque iſte facultates conferre poteſt, niſi permittente numine. Vid. c. 1. verſ. 5. num. 23.

Diuitiæ impiorũ non a Deo collatæ. Anaſtaſ. Nyſſenus. Lucianus.

XVI. Caput aſpidum ſuget, & occidet cum lingua viperæ.

1 *Caput in Hebræo idem quod venenum. Sugere quid. Impius peccati lacte enutritus.*

2 *Maculoſa quorundam Latinorum lectio. Notati Dionyſ. & Titelmannus.*

3 *Aſpis incertum in Hebræo nomen, caput Aſpidis mortiferũ.*

4 *Vipera concipit exugendo caput maris: parturiens perit. Peccati voluptas mortifera.*

5 *Lingua viperæ biſurca. Improbus improbo vipera. Detractoris Symbolum.*

Poteſt eſſe hæc ſententia, aut totius præcedentis allegoriæ clauſula, aut noua alia ſimilitudo, qua ſignificetur ſupplicium, & interitus impij priori modo ſenſus erit; Quando, o impie, ſitis, & eſuris alienum ſanguinem, & pauperum ſubſtantiam, quando lambis, quando ſugis, ſcito te venenum exugere, quale in Aſpidum capite, ore dentibus, lingua reſidet, & quale etiam habet lingua viperæ. Quare dulcedo illa tuæ rapinæ, & prauæ voluptatis omnino tibi exitialis, & mortifera futura eſt, non aliter, ac ſi venenum haurires. Nomen autem [capitis] idem omnino eſt, quod nomen [fellis,] amaritudinis, aut veneni quibus modis ſæpe redditur a Vulgato: quare eodem ſenſu Septuaginta dixerunt: [Furorem Draconum ſugat.] & auctor Catenæ teſtatur ab alijs verti, [venenum Aſpidum.] qua etiam ratione legunt ſequentes textum Hebræum; ſed bene Vulgatus dixit, [Caput;] tum quod vox originalis, quæ [Caput] ſignificat, aut eadem, aut per ſimilis ſit: tum quod Rab. Dauid, & R. Mardochai, exiſtimant idem omnino eſſe nomen, ſiue habeat in medio [Vau,] ſiue [Aleph;] & ideo eodẽ nomine ſignificari [venenum,] atque [caput. Quia (inquit) ſunt qui dicunt, quod in capite Aſpidis eſt venenum, aut toxicum; & propterea appellari, Ros, quod caput ſignificat.] Congruit etiam verbum [ſugendi,] quod ad mortiferam illam peccati, & iniquitatis dulcedinem reſpicit & proprie ſignificat [lactare,] aut [lactari] infantis more, lac dulciſſimum ſugentis, & exprimentis ex vbere: quare accommodatur ad dulcia, & lenia quæque, mel, oleum, aquam, iuxta illud Deuter. 32. 13. [vt ſugeret mel de petra, oleumque de ſaxo duriſſimo.] Exiſtimat autem Nicetas recte dictum eſſe, [ſugat.] aut [lactet,] vt indicetur impius in nequitia creſcere, & augeri peccati lacte, donec tandẽ exereſcẽs, perimatur.

1 ſententia Paraphraſis. Caput & fellis idem nomen. LXX. Nicetas. Pagnin. Vatab. Tygur. Caſtalion.

ראש

רוש

Sugere, & lactare. Nicetas. Impius peccati lacte enutritus.

Et quidem, antequam ad alia procedamus, obſeruandum eſt, prauam, & maculoſam lectionem, apud quoſdam haberi, videlicet Diuum Thomam, Hugonem, Dionyſium legentes, [ſurget] quod explicat Diuus Thomas; [Caput Aſpidum, id eſt, princeps ſæuus, aut Diabolus inuadet impium, atque Hypocritam, vt mordeat, ſicut caput Aſpidis eleuatur ad mordendum.] Reſpexit forte D. Thom. ad naturam Aſpidum, quæ, vt Ælianus lib. 9. c. 37. ſcribit, [Reliqua omni ſpira in ſolo relicta, caput attollunt.] Et Nicander inquit [Porrecta pectora tollit,] id quod ſtatim ex alijs Scripturis confirmabimus, atque vniuerſo ſerpentium generi neceſſarium fuit, vt immoto corpore caput [erigere, & circumagere] poſſent, vt Ariſto. docet. 4. de part. c. 11. Sed ſane res hæc cum præſenti inſtituto minime congruit. Et mirum, quod Dionyſius pro hac ipſa lectione, tanquam pro aris, & focis pugnas, aſſerat ſic legiſſe Hieronymum, Gregorium, & Septuaginta Interpretes. quod ſane neque agnouerunt, neque cogitarunt; & quamuis Dionyſius Hebraicæ omnino linguæ ignarus, ex fonte veram lectionem petere non poſſet, at potuit ex alijs Latinis diſcere, Philippo, qui explicat verbo [mulgendi,] & ex Gregorio, qui [ſugere] exponit, [ſuſcipere, enutriri, perſuaderi.] Illud denique, quod Titelmannus actiouem [ſugendi] tribuit [capiti Aſpidis,] quod dicatur ſugere impium; quam longe a Græcorum, & Latinorum animo, mente, expoſitione.

2 Emaculatur lectio. D. Thom. Ælianus. Ariſtot. Dionyſ. Titelm.

Quod vero attinet ad nomina ſerpentum, diximus ſupra, quam hic vocat [Aſpidem] vocari [Baſiliſcum.] Pſal. 90. 13. & a Septuaginta [Dracones,] & a Caietano [Regulum.] quæ hic vocatur [vipera] Iſaiæ 59. 5. vertitur [Regulus;] a Septuaginta, [Coluber,] a Caietano, [Naderos,] aut [Ceraſtes,] a reliquis Hebraizantibus fere, ſicut a Vulgato, ſed permutatis locis, ne omnino cõſentire cum illo videantur. & nunquã non eſt in huiuſmodi nominibus proprijs, animalium, lapidum ingens varietas. Sed bene quidem conuenit hæc ſententia in [Aſpidem,] cuius [caput] totum terrificum, & exitiale eſt; nam præter dentes, & linguam venenatam, oculos habet ſcintillantes, atq; valde [rubentes,] vt ex Æliani acceſſione conſtat; tum etiam capite ſeſe terribilem efficit, vt Nicander cecinit, nam minimo ſono excitata ad nocendum ſe ſtatim comparat;

3 Propria ſerpentum nomina ignota. Gyllius in acceſſione Æliani li. 9. c. 28. Terrificum Aſpidis caput.

Horrendumque caput, porrecta pectora tollit.

Et Galenus quidem de Theriaca ad Piſonem ſcribens, *Galenus.*

illud

illud etiam peculiare tradit; [Inter Aspides, nominata Ptyas ceruicem exporrigens, & inter valli metita longitudinem, rationalis cuiusdam animalis modo, minimè aberrans, venenum corporibus inspuit.] Vides igitur terrificum, & exitiale Aspidis caput. De capite autem Basilisci nihil peculiare, quod ad veneni rationem pertineat, videtur a Philosophis tradi; nam quamuis solo visu, aut flatu dicatur interficere, at cuiuscumque etiam corporis partis contactu, vim eandem mortiferam adflare videtur.

Vipera caput. *Ambros.* *Galenus.*

4 Quod si hoc loco pro [Aspide; Viperam] supponamus, videlicet serpentem pro serpente, & hanc præcipue, quæ, vt Ambrosius scribit, [est nequissimum genus bestiæ, & super omnia, quę serpentini generis sunt, astutior;] atque, vt Galenus etiam tradit,] quæ inter alias feras, caput habet perniciosius;] certe res hæc de [sugendo] serpentis, aut Viperæ [capite,] non incommode illuminari poterit, ad exprimendam prauam impiorum in suis sceleribus voluptatem, & exitialem dulcedinem. nam quamuis recentiores rerum naturalium scriptores id pernegare videantur, antiquiores aiunt Viperam fœminam incredibili voluptatis ardore, ore concipere exugendo Viperæ maris caput. Sic ex venenato semine fœtus prognati ipsi parenti exitiales sunt, & foras prorumpunt, matrem rūpendo, ac perimendo. Res plane scribitur ab Herodot. lib. 3 [Viperę (inquit) cum libidine agitantur, ac per paria coeunt, fœmina collum maris in emittenda genitura comprehendit; & arcte amplexa nō prius dimittit, quam deuorauerit, & mas quidem hoc modo perit. Fœmina vero talē luit masculo pœnam; quod filij dum adhuc intra vterum sunt, patrem vlciscentes, matricem ambedunt, eiusque aluo ambesa, ita partum faciunt.] Res eadem a Galeno, Æliano, & alijs tradita, sed eleganter a Nicandro in Theriacis descripta, dum de Echidna, id est Vipera fœmina canit;

Cœlius Rod. li. 6. antiq. lect. Nicol. Leoni. & alij. *Vipera concipit exugēdo maris capite.* *Herodot.* *Galen. de Ther. ad Pison.* *Ælian. lib. 9. c. 31.*

—— Feruente libidinis æstu,
Saeuo dente sui resecat caput illa mariti,
Ast vbi post vegetam ceperunt pignora vitam,
Iam propinqua adsunt maturi tempora partus,
Indignam chari mortem vlciscentia patris;
Erosa in fera, nascuntur matris ab aluo.

Isidorus.

Atque Isidorus quoque lib. 12. Etymolo. scribit, [quod masculus ore inserto Viperæ semen exspuat; illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa, caput maris ore receptum præcidit; ita fit, vt parens vterque pereat, masculus dum coit, fœmina cum parturit.] Huiusmodi igitur est supplicium, quod impij libido, & noxia voluptas meretur; nam cum pauperes deuorat, & illorum sanguinem lambit, & exugit, summa voluptate, caput profectò viperinū exugere videtur. Tantus est in deuorando, & exorbendo proximo libidinis, & voluptatis æstus. Sed libido illa mortifera est, quæ tandem erodat, & disrumpat impij viscera, instar Viperæ summa voluptate concipientis, & exugentis caput masculi, summo etiam discrimine, imo morte acerbissima parturientis. Sic igitur dici opportune potuit, [Caput Aspidum (viperæ) suget,] aut in plurali. [viperarum] impius enim vna tantum præda non contentus, plurimis inhiauit, & plurimorum capita exuxit, atque præcidit.

Plin. li. 6 c. 31. Isidor. li. 12. Orig. c. 4. *Nicander.* *LXX.* *Nicetas.* *Prou. 1. 18.* *Plutarch.*

5 [Et occidet eum lingua viperæ.] Venenatæ atque terrificæ sunt serpentum linguæ, bisulcæ, aut trisulcæ, vt Plinius scribit, & vt Isidorus quoque tradit, [nullum animal tanta celeritate linguam mouet, vt serpens: adeo, vt triplicem linguam habere videatur, cum vna sit.] Sed peculiariter [vipera Geminam linguam iactat, simul & caudam contorquet,] Vt Nicander scribit. Septuaginta, quemcumque venenatum colubrum in elligunt, legentes: [Interficiat illum lingua colubri.] Ergo nullum non exitiale malum, quod gulositati, & voracitati impij respondeat, illi imprecatur Sophar. Atque illud peculiariter Catenæ auctor in hac imprecatione obseruat, [Per linguam Viperæ] significari posse [alium improbum contraria loquentem:] ita vt aduersus vnum impium, non alium hostem, quam improbiorem alium pro supplicio immittat Deus; Scriptum quippe est; [ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur.] Et cum in alios nō possunt, in suos ipsos amicos, & fratres linguam & venena contorquent. Solet vero Deus pro tortore improborum, improbi alicuius potentissimi opera, & ministerio vti. Quod sapienter quoque Plut. scripsit suo illo Opere, de sera numinis vindicta; [Deus (inquit) quibusdam malis, tāquam carnificibus vsus est ad sumendas de alijs malis pœnas, quod verum esse de plerisque tyrannis arbitror. Quemadmodum enim fel Hyænæ, & Phocæ, aliorumque fœdorum animalium coagula aliquid habent ad morbos sanandos vtile; sic nonnullis morsu, & pœna indigentibus, Deus inijciens tyranni alicuius sæuitiam implacabilem, aut magistratus molestā asperitatem, non ante id, quod excruciabat, ac turbabat, sustulit, quam vitiosos morbo liberasset, ac purgasset.] Et quidem [serpentis] linguam symbolum esse linguæ detractoriæ, & maledicentiæ improbi, sæpe indicatur in Sacro sermone: sicut etiam Ægyptij significare cupientes hominem male affectum accusatione, & conuitijs alterius, Basiliscum pingebāt, vt Orus scribit: eo quod Basiliscus propius accedens ore, & afflatu suo perimere dicatur. Sed ad alias impiorum diras, & execrationes transeamus.

Improbi improborū tortores & carnifices. *Serpētis lingua symbolum detractorū.* *Basiliscus conuitij symbolum.* *Orus.*

XVII. Non videat riuulos fluminis; torrentes mellis, & butyri.

1 *Notatus Titelmannus. Germana sententia expositio.*
2 *Impiorum sordida auaritia.*
3 *Impij supplicium, non posse frui bonis comparatis. Explicati Moyses, & Lucas.*
4 *Græcorum lectio. Strophæus quid.*
5 *Videre quid in sacro Sermone & quid videre bonum. Illustratus Ioannes, & Moyses.*
6 *Quid Riuulus, explicatus Dauid.*
7 *Flumina, & torrentes ad copiam & vbertatem.*

GRegorius quidem, atque Philippus per allegoriam & anagogiam hæc referunt ad bona spiritualia gratiæ, & gloriæ, quibus impius omnino cariturus sit, & mirum, quod Titelmannus tam acriter contendat non aliter posse intelligi in ipso primo, & litterali sensu; vt de bonis temporalibus non nisi a Iudaizantibus accipi, contendat homo alioqui modestus, & cordatus; sed nunc plane oscitans hallucinatus est, cum pro illa sua anagogia D. Thomam citet, qui tamen de bonis temporalibus interpretatur. Ergo certius esse videtur, quam vt probatione egeat, de bonorum temporalium vel amissione, vel vsu in primo & litterali sensu hæc accipi a Sophar: secus extra chorum ipse saltaret, & potius rem suam ageret & probaret, quam suam, consentiunt in eandem interpretationem cæteri omnes Græci, atque Latini.

1 Gregor. Philippus. Titelman. *Vera expositio.*

Cæterum Caietanus quidem putat nunc describi ingenium auari hominis, qui quamuis abundet bonorum omnium copia, multoque melle, atque butyro, sed tamen propter sordidam suam auaritiam, nihil sibi ex bonis assumit, nihil etiam pro vsu domesticorum distribuit. [Imo (inquit) ex industria non videbit huiusmodi participationes, nec crescat tristitia sua videndo.] Ergo [flumina] illa, atque [torrentes] bonorum, intra suum alueum, suaque promptuaria continet, legemque illis ponit, ne transeant fines suos. Non diuidit in [riuulos,] qui ad steriles, & aridas pauperum domos irrigandas, atque ad egestatem, famem, sitim egenorum subleuandam deriuentur; neque omnino famulis, & seruis aliquid dispertitur. Certe interpretatio hæc, vt plus iusto argutior, ita multo labore quæsita, & non multum solida.

2 Caiet. *Sordida auarorū parsimonia.* *Reijcitur præcedens expositio.*

Vatablus significari putat irritos impiorum conatus, quia omnia faciunt, vt res suaues, atque voluptuosas assequantur, quas nunquam assequentur. vel auaritiam diuitis, [qui in magna rerum copia, eget.] Sed non video, quomodo bene quadrare possit hæc interpretatio; cum dicatur suauiter viuere, & suauitatem peccati, atque amarum voluptatum abscondere sub lingua, & se pane suo desiderabili infarcire, & replere.

Vatabl.

Ergo nisi de supplicio impij hæc intelligantur, cohærere quidem cum antecedentibus, & subsequentibus nō poterunt. Quare debet hæc imprecatio accipi, perindè ac illæ, quæ in pijs diuitibus negant vsum suorum bonorum, multo labore comparatorum. Sic Leuit. 26. 20. [Frustra seretis sementem, quæ ab hostibus deuorabitur, consumetur in cassum labor vester, non proferet terra germen, neque arbores poma præbebūt.] & Deut. 28. 31. [Vineā plantabis, & fodies & vinū non bibes, nec colliges ex ea quippiam, &c. Bos tuus immoletur coram te, & nō comedas ex eo. Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, armenta boum tuorum, & greges ouium tuarum.] Quæ omnia profecto hoc vnum significat, fore vt impius hoc supplicio

3 Interpretatio germana. *Impijs diuitibus negatus vsus facultatū male partarū.*

plicio luat ſcelera, quæ commiſit in comparandis facultatibus ex iniquitate, vt non poſſit ex illis vllam vtilitatem capere, quamuis ad manum, & ad os parata habeat, ſed inter os ſupremaque labra ruat cælitus diuina vindicta, atq; vox illa ſeueriſſima; [Quæ paraſti, cuius erunt?] cedantque tandem in aliorum vſum; & vel hac vna ratione ſtultiſſimus fuiſſe deprehendatur, quod poſtquam [Vberes fructus ager illius attulerit,] cogitauerit intra ſe dicens, [Congregabo omnia quæ nata ſunt mihi; & bona mea.] Nam illud [mihi] & illud [mea,] indicat ſibi tantum voluiſſe bona ſua; cum tamen minime [bona ſua] eſſent, quæ non [ſibi,] ſed alijs ſeruitura eſſent. Sic fere ponderant hæc verba Baſilius, Cyrillus, Theophilactus. Simili ergo ſupplicij formula hic dicitur; Poſtquam impius ea rapina, & iniquitate numeroſiſſimos ouium greges collegerit, armenta quoque pinguiſſimarum vaccarum, atque camelorum, poſtquam multa prædia ex præda comparauerit, nullos poterit ſibi fructus percipere, [non videbit] ipſe, neque fruetur incredibili illa copia [lactis] fluentis ex vberibus inſtar [riuulorum;] non [butyro] bouillo in magna copia expreſſo; non aluearibus [mella] fundentibus; non promptuarijs plenis, atque redundantibus, inſtar torrentum perennium, [eructantibus ex hoc in illud.] Senſus iſte quidem non minus elegans, quam ad rem præſentem, & ad mentem Sophar opportunus; & plane indicatus a Septuaginta legentibus; [Non videat mulctram pecorum, neque pabula mellis, & butyri, in vanum, & fruſtra laborabit, diuitias, ex quibus non guſtabit, tanquam durum, quod mandi non poteſt, neque glutiri.]

Luc. 12. 16. 17. 18.

Diues ſibi tantum cōgregās, ſtultus.

Baſil. Cyril. Theophil.

LXX.

4 *Nicetas.* στρῖφνος

Quod eleganti Paraphraſi illuminat Catenæ auctor [Ea (inquit) quorum cauſa ſtultè laborauit, quaſi striphnus illi erunt. Eſt autem ſtriphnus, caro boum neruoſa; eſt item herba quædam ſic appellata, quæ mandere conantis linguam reddit aſperiorem; quæ mandi nequit, atque ob id ipſum neque deglutiri. Dicit igitur impium nequaquam ſua bona concocturum, neque illis plane potiturum, &c.] Sed quod ad [ſtriphnum] attinet, certe non tam videtur eſſe herba aliqua peculiaris, quam nomen ſaporis acerbi, & auſteri, vel adſtringentis. Quo nomine Dioſcorides nominat vinum acerbum lib. 5. cap. 10. & rurſus lib. 4. cap. 15. ait tribulum habere [acanthas ſtriphnas,] id eſt auſteras, aut acerbas. Quamuis ſit etiam peculiaris herba [Striphnos,] de qua Dioſcorides lib. 4. c. 65. 66. 67. Sed cui non videtur conuenire, quod Nicetas hoc loco tradit. Videatur omnino Ioannem Gorræum in definitionibus Medicis. Nunc ſiquid præterea dulcioris ſucci latet in verbis ſingulis exprimamus.

Striphnus quid ſit. Dioſcorid.

Ioānes Gorræ.

5 *Videre, de vſu rei præſentis.*

[Non videbit,] non potietur, non vtetur, non conuertet in ſuum vſum peculiari, & familiari experientia præſentis boni, & voluptatis. Quod quis [videt,] & coram ſe habet, iam videtur in ſuas quaſi manus poteſtatem, vſumque ceſſiſſe: inde [videre] pro vti, & experiri aut ſentire. & percipere quocumque alio ſenſu. Sic Eccleſ. 2. 1. [Affluam delitijs, & fruar bonis] Quod in Hebræo eſt, [Videre bonum.] Septuaginta; [Vide in bono.] Sic & [videre] pro [tangere,] Ioan. 20. 27. [Vide manus meas.] i. tange & attrecta; [Quia vidiſti (tetigiſti) me Thoma &c.] Et, vt [viſus] ad actiones reliquorum ſenſuum transferatur, vide eo loco Auguſtin. & lib. 10. confeſſ. cap. 35. & ad Paulin. epiſt. 112. & lib. 5. locutionum de Deuter. Philon. lib. de ſpecial. legibus. Diximus quoque nos de hoc non ſemel. Tum etiam [videre] non ſolum eſt experiri, ſed præterea affert voluptatem, & animi lætitiam. Certe ipſi fructus & cumuli ſegetum ſuo conſpectu ingentem afferunt lætitiam agricolæ, vt in prouerbio de ingenti gaudio dicitur: [Sicut qui lætantur in meſſe] qualem percipere videbatur Iſaac cum Geneſ. 27. 37. benedicens filio dicebat, * [Ecce] (propriè, [vide;] ſentio ac percipio ego, proh, eximiam lætitiam, & voluptatem incredibilem) [Odor filij mei, ſicut odor agri pleni &c.] Ergo impio etiam ipſa videndi fructus vberrimos facultas denegabitur, nedum vtendi & fruendi.

Videre pro tangere.

Auguſt.

Philo.

Vide priore tomo pluribus locis, ſed præcipue c. 7. v. 7. num. 4.

Videre ad lætitiā, & voluptatē.

Iſai. 9. 3.

** Mirad eo mogaele.*

6 *Sinonymus cum ſacramento.*

[Riuulos fluminis, torrentes &c.] Tria nomina videntur; [Riuuli, torrentes, flumina,] ad auxeſim, aut ſynonimiam coniuncta. ego etiam indicari exiſtimo his tribus nominibus, non ſolum affluentiam, & vbertatem, quæ per perennitatem fluminum ſignificatur; ſed etiam diuerſitatem quandam rerum affluentium, ita vt ſignificentur multi [riuuli] & [torrentes] lactis, id eſt diuerſitas multorum pecorum; id eſt, multa vbera lacte manantia ouium, caprarū, vaccarum, camelorum; multa butyri, & caſeorum genera; aluearia multa affluentia melle; multæ item mulctræ redundantes; cadi etiam multi; & liquores hi ſuauiſſimi ex vaſe in vas transfuſi, quibus rebus non vnius tantum riuuli, aut defluxus, ſed multorum riuulorum atq; torrentium imago repræſentatur. [Riuulus] autem non ſignificat diminutionem, quamuis a diuiſione nomen habeat; nam in Hebræo [Phalag,] eſt diuidere; vnde [Phelcg.] id eſt [Riuulus,] quaſi diuiſio, aut diuiſus, cuius nominis Etymologia explicatur Geneſ. 10. 25. [Nomen vni Phaleg: eo quod in diebus eius diuiſa eſſet terra.] Non enim eo, quod flumen ſoleat in riuulos diuidi; ſed ea eo, quod omnia flumina diuiſionem aquarum habeant a mari: vel quod flumina a mari diuidantur, id nomen habent; quare non ſicut apud Latinos, apud quos [riuus] eſt, tenuis fluor aquæ; ſed in Sacro ſermone idem eſt, quod [flumen,] aut [torrens,] impetu decurrens, vt Pſalm. 45. 5. [Fluminis impetus] Inde a primitiuo nomine [Peleg,] videtur deductum ad Græcos & Latinos, nomen, [Pelagi,] quod vel mare, vel magnam vim aquarum denotat. Quare cum Interpres dixit, [Riuos fluminis,] non intellexit tenues riuulos deductos, & diuiſos a flumine, ſed [riuulos] qui ſunt flumina; vel flumina multa inuicem; vel impetum, & decurſum fluminum, ſeparatim exeuntium a mari.

Riuulus nō habet dimīnutā ſignificationem.

פלג

Vnde dicatur flumen in Hebræo. Riuus apud Latinos qd. Pelagus vnde dicatur.

[Flumina] porro, [& torrentes,] affluentiam & copiam afferunt nunquam exhauſtam; ſicut etiam [mel,] atq; [butyrum,] non ſolum vbertatem rerum ſuauium, atque delicatarum, ſed præcipue fructuum omnium agri atque pecorum prouentus vberrimos. Sic ſæpe promiſſa eſt feraciſſima illa regio antiquo populo, quæ [Lacte, & melle manaret] Exod. 3. 8. & 33. Leuit. 20. 24. Num. 13. 28. Deut. 6. 3. Nam cum ſponte in montium, & arborum cauernis mellificarent apes, mel etiam tanquam ex occulta ſcaturigine effluebat; & cum pecorum vbera nimium diſtenta lacte diſtillante terram perfunderent, & madefacerent, videbatur etiam lacte fluere, & habere [benedictionem] illam [Vberum, & vuluæ] Geneſ. 49. 25. 7

Flumē ſymbolum affluentiæ.

Terra quomodo lacte & melle manans.

XVIII. Luet, quæ fecit omnia, nec tamen conſumetur; ſecundum multitudinem adinuentionum ſuarum, ſic & ſuſtinebit.

1 *Vera ſententia Latinæ lectionis.* Luere *quid. Impiorum obſtinatio.*

2 *Rapina impijs inutiles, imo noxia.* Calculus *in Sacro ſermone quid. Illuſtratus Salomon.*

3 *Æternus impiorum cruciatus. Quid ſit impium non conſumi, nec deglutiri a morte. Notatus Caietan.*

4 *Adinuentiones quid in Sacro ſermone. Illuſtratus Salomon. Extenuatio. Explicata ſapientia.*

Nihil ab hir impune, quod pari, dignoque ſupplicio non abſoluatur; ita tamen, vt temporalis voluptatis, quæ ex peccato percepta eſt, ſupplicium, & cruciatus æternus ſit. Hæc eſt breuiter, & dilucide ſententia Latinæ lectionis. & ſane licet non ſit valde magna in ſenſu varietas, eſt tamen in verbis mirabilis diſſenſio ab Hebræo & Græco. Nam quod in genere Latinus dicit, [Luet, quæ fecit, omnia;] Hebræus proprie habet; reddet, aut, reſtituet laborem; aut reſtituet aliena, quæ alij elaborauerunt, & ipſe per vim rapuit; aut etiam, ſuas ipſius facultates, quæ multo labore parauerat, cogetur amittere, & alijs relinquere, vel, dabit pœnas pro labore, & moleſtia quam alijs inflixit. Nam hæc omnia commode poſſunt ſignificari; atque hoc ipſum eſt, impium [luere omnia, quæ fecit,] & nunquam ſatis eluere tot ſcelera propter obſtinati animi impietatem & impœnitentiam. Quod vero Latinus dixit, [Nec tamen conſumetur;] in Hebræo eſt; non deglutiet, aut, [non deuorabit,] quod etiam iuxta canones Grammaticos reddi poteſt impersonaliter; non deglutietur, non deuorabitur: & ſimiliter etiam iuxta eoſdem canones, quod ſic vertitur, [non conſumetur,] verti poterat, [non conſumet.] Ergo ſenſus Vulgati interpretis eſt, ne putet impius reſtitutis, aut deuolutis bonis alienis ad ſuos veros dominos, iam ſibi reliqua ſalua eſſe, vitam videlicet, corpus, animam; nam reſtituto furto, & ipſo impio ad ſummam paupertatem redacto, manet adhuc illi culpa æterno ſupplicio luenda, quare ſempiternis cruciatibus

1 Dilucida ſententia paraphraſis.

Lectionis atque interpretationis varietas.

2 Varia lectio.

Æternus impiorū cruciatus.

ciatibus

elatibus corpore, & animo afficietur, & ita ipse impius [non consumetur.]

LXX. At vero Septuaginta efficiunt appositum verbi consumendi, aut [deuorandi.] diuitias proprias vel alienas, quas impius possidet; legunt enim; [Diuitias, ex quibus non gustabit, tanquam durum quid, quod mandi non potest, ore glutiri] id est; licet impius gustum aliquem perceperit ex rapina, & iniquitate, & dulcedinem illam peccati visus

Rapina impij frequenter inutiles. Striphnus ore tractatu durescit.

fuerit abscondisse sub lingua, tamen deuorare non poterit, neque deglutire; nam breui facultates omnes amittet, neque poterit illas in suum vsum, vel sustentationem conuertere. & sicut herba illa Striphnus, de qua nuper dicebamus, quanto magis ore tractatur, & teritur dentibus, tanto magis linguam exacerbat, & difficilior redditur, vt deglutiatur, ita sane sic Deo disponente, videntur bona furtiua, licet primo aspectu dulcissima appareant, sed tamen ad vsum & vtilitatem aliquam durescere, & inutilia fieri impio, neque facile se tractari permittere. In quod verissime

Prou. 20. 17

dici a Salomone potuit; [Suauis est homini panis mendacij; & postea implebitur os eius calculo.] Panis autem mendacij non solum est sordidum lucrum quod mendacio, & falso testimonio quis lucratus est; sed quodcumque

Panis mendacij quis.

aliud malis artibus quæsitum. Huiusmodi ergo panis durescit: & perinde ac si esset ex lapillis, & calculis durissimis compactus, ita videtur nolle impio seruire ad vllam commoditatem, sed ita lapidescere, vt linguam lædat, dentes

Calculus ignitus.

confringat, palatum scatificet; & tamen minime mandi, aut deglutiri possit. Quid, si [calculus] ille, in quem videtur conuerti panis mendacij, sit calculus ignitus? Certe

Isai. 6. 6.

[calculus] non raro prunam accensam significat, & sic clarius significabitur æterni ignis cruciatus, quem pro temporalis voluptatis dulcedine degustata cogetur impius ore versare, nunquam tamen omnino deuorare, multo minus expuere.

Æternus impiorum cruciatus similitudine explicatus.

3 Si tamen suppositum verbi [consumendi] & deglutiendi facias [dolorem,] aut [laborem,] latebit elegans similitudo ad declarandum æternum impij cruciatum, sceleri ex opposito respondentem: nam sicut impius non deglutiebat statim peccatum, sed [abscondebat sub lingua,] & tractabat, detinebatque in palato; vt diuturniori ex iniustitia dulcedine potiretur; ita sane postea, cum supplicium, & dolor illum corripuerit, non statim illum deuorabit, neque satis decoquet, sed semper illum ore versabit, abscondet sub lingua, celabit in gutture, & perpetuo atteretur doloris, & supplicij dentibus; sed numquam tamen illum mors aut supplicium consumet, neque deglutiet. Sensus hi omnes neque inutiles, neque non ad rei præ-

Caietani expositio humilis.

sentis grauitatem, & pondus opportuni. Nam quod Caietanus adducit ad huius loci expositionem, humilius profecto est, quam vt cum alijs interpretationibus conferri possit. Ego non resellam, sed referam tantum illius verba; [Reddet laborem, & non deglutiet, quod quando soluit mercedem laboris illis, qui laborauerunt in vineis, agris, vel alijs exercitijs, tanta afficitur passione auaritiæ, vt comedendo non deglutiat, id est, non delectatur cibo, atque potu.] Res quidem hæc, vt ab hoc loco aliena, ita propria & germana illius loci Eccles. 5. 16 [Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris, & in curis multis, & in ærumna, atque tristitia.]

Adinuentiones quæ dicantur.

4 [Secũdum multitudinem adinuentionum suarum, &c.] Id est, conatibus, consilijs, & impietati impij par, dignumque supplicium respondebit. Hæc enim appellari solent [adinuentiones,] quæ quis ex iniquitate cogitat, & molitur ad nocendum, vel studia quæcumque iustitiam violandi aut praue agendi; iuxta id Psalm. 80. 12. [Dimisit eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.] id est, permittet illos Deus desiderijs & libidinibus. Sunt etiam [adinuentiones] ipsa opera ex præmeditato desiderio, & diuturna cogitatione, quare quod Isai. 3. 10. dicitur de Iusto; [Fructum adinuentionum suarum comedet;] statim de impio dicitur; [Retributio manuum eius

Prou. 1. 13.

fiet ei.] Denique hoc est illud Sapientis prouerbium; [Comedent fructus viæ suæ, suisque consilijs] (adinuentionibus, voluptatibus, vox enim originalis hæc omnia comprehendit) [saturabuntur.]

יעץ

Varia lectio.

Clarius est in Hebræo hoc hemistichium; [Secundum substantiam, vel facultatem, aut robur, permutatio,] aut [retributio eius,] id est, tantum restituet, quantum ex alieno ditatus est, vel, pro rebus ablatis cogetur omnes suas facultates persoluere, & nõ solum aliena, sed sua etiam reddet: pro furto, rapina, iniquitate permutabuntur omnes facultates impij. Hebræi addiderunt; [& non lætabitur,] aut, [non exultabit,] id est, redundabunt omnia, quæ ad sui animi lætitiam, & voluptatem comparauerat, in tristitiam sempiternam. Solent enim huiusmodi extenuationes fre-

Extenuatio.

quenter inueniri in sacris, cum minus dicitur, quam significatur. vt Sap. 1. 11. [Custodite vos a murmuratione, quæ nihil prodest,] id est, vehementer nocet, [quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit,] id est, grauissimo supplicio afficietur. Sic cum post tot grauissima supplicia, impio dicit fore, vt [non lætetur,] tristitiam, & mærorem sempiternum minatur. Hic iterum minutiora quædam af-

Caietanus.

fert Caietanus. Nam quoniam in Hebræo est, [Secundum facultatem permutatio eius, & non lætabitur:] existimat significari auarum, cum permutat, aut emit res aliquas, quamuis iusto pretio emat, [non tamen lætari, quia proprios nummos minuit.] Quis credat hoc nunc tam humile, tam minutum a Sophar adduci inter tot grauissima impiorum supplicia, & cruciatus conscientiæ?

XIX. Quoniam confringens nudauit pauperes: domum rapuit, & non ædificauit eam.

1 Frangere *in Scriptura, quid. Illustrati Amos & Isaias.*
2 Nudare *ad famem impij refertur. Improbus degeneris animo Crocodilo persimilis.*
3 *Auarus impius, truculentus leo, detendet & excoriat pauperem. Illustratus Michæas.*
4 Rapere *quid. Impiorum manifesta impudentia.*
5 *Impius ea optimas quasque ædes alienas vsurpans sibi omnia, nihil vult alteri.*
6 *Auarus eo etiam nomine raptor, quod egentium necessitatibus non subuenit.*

1 Impiorum sæuitia pauper.

CAusam exponit, sæuitiam videlicet & crudelitatem inexorabilem impij, propter quam tam diris supplicijs afficiendus sit. [Confringens.] Confregit, contriuit, oppressit & ad summam inopiam deduxit, hæc enim significat verbum [Ratsats.] sed illam [frangendi] significationem elegerunt quoque Septuaginta; atque Vulgatus etiã

רצץ

Amos 4. 1. [Calumniam facitis egenis, & cõfringitis pauperes.] & iterum Oseæ 5. 11. [Calumniam patiens est

Frangere.

** Quebrã de puro perseguido y agrauado.*

Ephraim, * fractus iudicio.] oppressionem hæc omnia significant per vim, & nefas: &, quod ex oppressione sequi solet, vt oppressus ad summam inopiam & calamitatem redigatur qualem, qui apud nos [fracti] dicuntur, pati solent: qui cum ingenti ære alieno grauantur, bonis omnibus suis cedunt. Quare Isai. 58. 6. explicatur cuiusmodi sit hæc oppressio, ex qua tandem oppressi confringuntur; [Dissolue colligationes impietatis,] id est, vincula vel obligationes improbas, & vsurarias, quibus vt obligaretur proximus per vim, & nefas effecisti; [Solue fasciculos deprimentes.] onera videlicet, vel pacta onerosa, & iniqua, quibus alligatum & constrictum tenes proximum: quibus ferendis pares non sunt vires hominum imbecillorum; *

** Dexalos tu, yos los bagas quebrar.*

[& dimitte eos, qui confracti sunt, liberos.] Sic fiet, vt calumniæ, & iniquitas non adigant miserum hominem, vt frangatur. Solet etiam in Scriptura [fractio] dici de re destructa, quæ restaurari nequit; vt illud Isai. 24. 19 [Confractione confringetur terra,] sed ab alia radice. impius igitur per vim, & manifestam calumniam oppressit pauperes, & cum ingenti ignominia bonis spoliauit omnibus.

רעע

[Nudauit pauperes] Quod in originali est, dimisit, aut, 2
reliquit pauperes, & iuxta præcedentem particulam [frangendi.] sensus esse potest: Postquam per impij calumniam redactus est homo, vt frangeretur, omnino effectum esse, vt in summa egestate remaneret. apud nostrates vsus dicitur relinquere alium in aliquo statu, aut conditione, cum illius vi, aut ope, efficitur talis. *Hizo que quebrassem, y dexolos pobres.* Sed significanter Vulgatus dicit, [nudauit,] quod ad rapinam refertur; spoliauit bonis omnibus, attenuauit, exhausit viribus. Septuaginta paulo vehemen-

עזב

LXX.

tiorem reddiderunt sententiam, [multorum potentum domos fregit;] id est, impium non solum sæuijsse in pau-

Diuites improba en pauperes, & similis in compares.

peres & imbecillos, sed in opulentiores etiam, ita vt inhiaret in omnium facultates. Quamquam & Complutenses hoc ipso loco legerint; [impotentum domos fregit.] & quidem quamuis verissimũ sit, [inter superbos semper

esse;

Prov. 13. 10. Prov. 1. 18.

esse iurgia,] & ipsos quoque raptores & auaros mutuo [contra sanguinem suum insidiari,] sed frequenter impij degeneri, & pusillo animo sunt, & non nisi pauperibus & imbecillioribus insidiantur, paulò verò robustiores inuadunt, sicut scriptum est; [Venatio leonis onager in eremo, sic pascua diuitum sunt pauperes.] & sicut Cocrodilus, quod [magnum malum] appellant, qui terribilis bellua est contra fugaces, at fugax contra insequentes. Et vero nec leo leonem, neque impius impium, aut auarus auarum, sed ditissimus & auarissimus quisque pauperrimum & miserrimum quemque aggreditur, de quo dicemus amplius, c. 24.

Eccl. 13. 23. Cocrodilus symbolū impietatis. Seneca lib. 3. Natural. qq. Plin. Solin. Ælian.

3 Sed illud nunc obseruatione dignissimum, incredibilem esse diuitum, & auarorum hominum crudelitatem animi, & immisericordiam erga viduas, pupillos, pauperes; satis fuerit illos vocari [leones,] quamuis sibi multa habeant semper, [esurientes,] alienis bonis inhiantes, sicut dicebat Dauid Psalm 33. 15. [Diuites] (Hieronymus. [Leones,] videlicet crudelissimi, & inhumanissimi) [eguerunt, & esurierunt;] & veluti latrones sordidissimi, non solum homines pecunia, aut alio commeatu spoliant, sed etiam vestimentis ipsis; neque solum eos viatores, ex quibus pinguiorem prædam sperant, sed etiam miserrimos quosque pauperes nudant. Quod videtur Micheæ 3. 2. in exemplum incredibilis improbitatis adduci; [Violenter tollitis pelles eorum desuper eis; & carnem eorum desuper ossibus eorum.] Nunquam sibi atque suæ crudelitati & sacræ fami modum statuunt, non solum detondentes, & aliena bona occupantes, sed etiam nudantes, & excoriantes pauperes.

Ingeniū sordidorum similiū vnculorū.

4 [Domum rapuit,] diripuit; videlicet non solum oblatam sibi ad manum rem alienam abstulit, sed etiam incredibili auiditate & impudentia inuadebat alienas domos, quæritans prædam, atque vt diripiebat, dominis suis pro re sua conseruanda frustra pugnantibus. nam verbum [rapiendi,] eiusmodi vim contra pugnantem affert, sicut dicitur ab eadem radice, 2. Reg 23. 21. [Vi extorsit hastam de manu Ægyptij]

גזל

5 [Et non ædificauit eam.] id est, violenter deprædatus est domum alienam, quam ipse non ædificauit, quasi dicat; Si alij ædificant non sibi ædificant, sed huiusmodi impijs, auaris, & raptoribus. Et mirum, quod Diuites, sibi tantum & non pauperibus laborare, & thesaurizare non contenti (nam dicunt, [Congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea] velint præterea pauperes quoque non sibi ipsis, sed illorum impietati & auaritiæ seruire, & laborare videntur sane viuere ex illa lege; [Habenti dabitur, & abundabit: ab eo autem, qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo. Sic est, qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues,] inquit Christus seruator.

Mirabilis auarorū impudens. Luc. 12. 18. Matt. 13. 12. Ibid. 12. 21.

Potest autem hæc esse amplificatio sceleris, & rapinæ, vt indicare videtur auctor Catenæ; Ita domum alienam diripuit, vt numquam restitueri ablata, neque de reædificando cogitaret, & damna, quæ fecit, nullo remedio restituere, aut resarcire curauerit; & [Si quid aliquem defraudauit,] non quadruplum, sed neque dimidium reddiderit. Amplificatio etiam potest esse supplicij in quem sensum adducit Catenæ auctor lectionem Symmachi, [Domum rapuit, & non reædificauit eum.] quod sic ipse interpretatur;] Alienam domum, quam iniustus rapuit pro sua libidine, iterum ab eo ædificari, atque ornari non posse, quin etiam antea fore ipsi moriendum.]

Auari nunquam restituunt oblata. Nicetas. Symmach.

6 Prætereo Caietani interpretationem violentam omnino, quod auarus * [Domum rapuit, & non reædificauit,] id est, optimam quamque domum occupauit recenter ædificatam, [non indigentem] vt ille ait, [restauratione.] sed illud non prætermittendum, quod forte hoc referatur ad domum pauperum male materiatam, atque nutantem; atque sceleri tribuatur, quod diues diripuerit alienas pauperum domos, cum potius deberet illas ædificare, & confirmare, atque fulcire; & quod aliena rapuerit, cum sua non distribuisse egenis, rapina fuerit. Quod eleganter D. Gregorius docuit hoc loco; [Rapuit (inquit) & non ædificauit eam, quia non solum de suo nihil tribuit, sed etiam, quod erat alienum, tulit.] Sed de hoc iterum c. 22.

*Caietan. * Apoderose de las moradas, de las, que no auiā menester reparo. Rapina nō benefecisse indigentib. Gregor.*

XX. Nec est satiatus venter eius, & cum habuerit, quæ concupierat, possidere non poterit.

1 *Venter, & ventris concupiscentia, in Sacro sermone. Auari venter quis.*
2 *Impiorum ventrem Deus implet, sed ipsi se insatiabiles efficiunt. Fames auarorum inexplebilis. Illustratur Salomon.*
3 *Ingens auarorum cruciatus. Filia sanguisuga, quæ.*
4 *Auarus nunquam possidet.*
5 *Desideria impiorum nunquam sedata.*

Aut Supplicium, & pœna; aut vitium, & morbus insatiabilis cupiditatis describitur. Ad culpam auaritiæ Greg. Philippus, & plerique Latini referunt; ad pœnam molestissimæ cuiusdam sitis, & famis, & indigentiæ bonorum omnium, Græci, & alij. Siquidem plenior atque perfectior erit interpretatio, si vtrumque coniungamus [Venter.] ingluuies, appetentia, fames [non est satiatus,] propriè ex Hebræo, [Non nouit pacem.] vel tranquillitatem; id est; Nō sentiet sedatam sitim, aut famem, etiamsi multa vorauerit. [Venter] quidem pro stomacho & ciborum receptaculo, quemadmodum Eccles. c. 23. 6. precatur, [aufer a te ventris concupiscentias] & iterum liberari [de altitudine ventris inferi,] id est, de profundo illo baratro, & quasi terræ stomacho, qui corpora non solum in sepulchris cōdita, sed etiam animas in infernis receptaculis detētas absorbere, & deuorare videbatur. Quid vero [per ventrem] hunc significetur, elegāter Gregorius docuit [Venter (inquit) iniqui auaritia est, quia in ipsa colligitur, quidquid peruerso desiderio glutitur.] Non minus sapienter Philippus in hæc verba; [Ventrem hic appellatum puto quoddam receptaculum animę, vbi cogitationes, quasi escæ ciborum reconditę cōtinentur] Hunc igitur ventrem cupiditate, & auaritia inexplebilem dicit.

1 *Greg. Philipp. Ventris impiorum insatiabilitas culpa est. Venter impij auaritia. Greger. Philip.*

2 Solet autem Scriptura aliquando dicere, [animam, & ventrem] impiorum bonis vsque ad satietatem repleri, vt significet diuitiarum abundantiam, quę possent satiare quamlibet naturæ indigentiam, & tamen Sicuti Psalm. 16. 14. scriptum est; [De absconditis tuis adimpletus est venter eorum.] id est, in o Deus, liberalissime illorum desideria bonis omnibus cumulas, & quæ in tuis promptuarijs, & thesauris recondita sunt, illis referas, & patefacis. Propterea diues epulo sibi de tanta bonorum vbertate blandiens, atque gratulatus ad sese ingurgitandum hortabatur; [Anima (inquit) mea,] id est ingluuies, & appetentia, [requiesce, comede, bibe, epulare,] atque illi etiam Sapient 2. 7 [Vino pretioso, & vnguentis nos impleamus.] Sed in illa ipsa re, non iam ex parte Dei, liberalissime tantam bonorum affluentiam conferentis, quā ex parte auarissime animi considerata, frequentius admonent sacræ literæ nunquam impleri, aut [satiari ventrem impij] Res omnino mirabilis Salomon. Prou. 13. 25. [Iustus (inquit) comedit & replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis] Sicut enim iusti anima, id est appetentia & desiderium, iusto & necessario diuitiarum cibo contenta est; ita sanè desideria impij nunquam explentur, quantumuis multa deuorauerint, multo plura famescunt, & sitiunt. Quam rem Gregorius pulchra similitudine exprimit. [Auaritia (inquit) Desideratis rebus non extinguitur, sed augetur. Nam more ignis, cum ligna, quæ consumat, acceperit, accrescit, & vnde videtur ad momentum flamma compressa, inde paulo post cernitur dilatari.] Nimirum illa auarorum, & impiorum hominum sitis non est vera aliqua naturæ indigentia, sed morbus, in quo nullus modus, nulla satietas, de qua te disserit grauiter, & sapienter Seneca, de consolatione ad Heluiam matrem. [Quod non ex inopia (inquit) sed ex vitio nascitur, quidquid illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet. Qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Hæc accedunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines; non ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum, & incomprehensibile arbitrium est.]

Cur impij dicantur satiati. Luc. 12. 19. Cur nunquam satiari impij nuntiantur. Greg. li. 15. c. 12. Cur auari insatiabiles. Seneca.

Cum hoc facit etiam quod hæc ipsa insatiabilitas cupiditatum, non solum culpa, sed ingens etiam impij pœna fit,

Insatiabilitas auarorum pœna.

fit, cum ea tot bonis multo labore & ſtudio comparatis,
nihil emolumenti percipiat, neque, vt ittata Hebræum le-
gebamus, [ſentiat pacem,] & tranquillitatem; vel vt Tyg.
Vatab. vertit; [Non ſentiet in ventre ſuo, quod opulentus eſt.]
Tygur. Vatabl. [Non agnoſcet tranquillum in ventre ſuo.] Eſt
enim quædam quaſi vêtris tranquillitas, & quies refectio
illa, atque ſaturitas. Quare cum illa [ſaturitate,] coniungi-
tur quies Luc. 12. 19 [Requieſce, comede, bibe, &c.] Certe
cum illa Bolimode, aut canina, quam vocant fame, con-
iunctos eſſe dolores peracerbos, & inteſtinum quaſi bel-
lum, omnis quietis, & tranquillitatis expers, medici do-
cent; non aliter cum auaritia, & inſatiabili cupiditate ani-
Prou. 30. 15 mi cruciatus. Nam quanta pœna, & moleſtia animi, audi-
re ſemper in corde voces [filiarum ſanguiſugæ, dicentium
ſemper; Affer Affer.] Vel, proprie ea Hebræo, [da, da,] aut
Beda. trade, trade,] & eleganter quidem Beda dicit, [ſanguiſu-
gam,] diabolum eſſe nunquam non ſitientem humani ſan
Sanguiſuga filiæ, & vo- guinis, & damni; illius vero [duas filias,] Auaritiam atque
ces quæ. Libidinem, ſemper nouum pabulum expoſcentes neque
bonis, & voluptatibus adeptis vnquam ſatiatas. Et recte
quidem iſtis cõcupiſcentijs duplex illa vox tribuitur, [Af-
fer Affer;] quoniam [ſanguiſuga] duo ora habere dicitur,
nam ex vtraque parte exugit; & hæret cuti, duplici igitur
ore inceſſabilem, atque inſatiabilem cupiditatem repræ-
ſentat. aut certe non tam duo ora, quam linguam biſul-
Eraſmus in Chiliad. cam, ita, vt cuſpis [afferat,] & exugat, atque exulceret.
[Aſpice (inquit) Seneca quemadmodum immenſæ homi-
Lib. 7. de beneficijs c. 26. num cupiditates hient ſemper, & poſcant.] His importu-
nis cupiditatum vocibus reſpondere videbatur Salomon,
cum Eccleſ. 2. 1. dicebat in corde ſuo, [Vadam, & affluam
Eccleſiaſtæ illumina- delitijs, & fruar bonis,] vel, vt ea proprietate textus He-
tio. bræi legitur, quaſi cum corde ſuo importune flagitante
loquutus; [Vade; & afflue delitijs, & fruere bonis.] vel, vt
LXX. Septuaginta legunt, [Veni nunc, tentabo te in lætitia.] Sed
ſubijcit ipſe ſtatim, minime ſuum ventrem ſatiari potuiſ-
ſe; [Vidi (inquit) quod hoc quoq; eſſet vanitas.] Ergo [non
eſt ſatiatus venter eius.] Et omnino mirum, quod auarus
nihil expendat, & tamen nunquam impleatur. Similis in
Auarus cuius ſimilis. hoc etiam ſanguiſugarum, atque illius animalculi, cui ci-
Plinius. bi exitus non eſt, de quo ſcribit Plin. lib. 11. c. 34. [Infixo
ſemper ſanguini capite viuens, atque ita intumeſcens,
vnum animalium, cui cibi non ſit exitus, dehiſcitque ni-
mia ſatietate alimento ipſo moriens.] non aliter auarus
infixus capite & corde ſuis diuitijs, quarum non eſt vllus
exitus, ita illas aſſeruat, & recondit, & tamen nunquam
ſatiatur, diſtenditur, intumeſcit, rumpitur, perit ſuis bonis.
4 [Et, cum habuerit, quæ concupierat, poſſidere non po-
terit, Poſſidere] videtur dixiſſe Interpres, pro eo, quod eſt
poſſeſſis vti, & rebus deſideratis ſecure, & in pace potiri.
quod ſæpe repetit Sophar, quod ſit ingẽs cruciatus impij,
quem inſatiabilis cupiditas vexet, captare fugientia bona,
& iam iam lambere voluptatum aquas, ſed fugientes, &
euaneſcentes. Ergo, inquit, nullam vtilitatem poterit cape-
re, [cum habuerit, quæ concupierat.] Vel forte illud, [poſ-
Varia lectio. ſidere non poterit,] ſignificabit, poſtquam obtinuerit, fo-
re vt diutius nõ poſſideat, ſed breui amittat. Paulo breuius
& obſcurius in Originali; [In deſiderio ſuo non euadet,]
LXX. vel cum Septua. [in deſiderio ſuo nõ ſaluabitur.] Quod ſic
explicat auctor Catenæ; [eorum, quæ adeptus eſt, poſſeſ-
Nicetas. ſionem non retinebit incolumem.] Tygur. [neque conſer-
Tigurin. uare poterit res optatas.] Vatab. [Non ſeruabit de deſide-
Vatab. rabili ſuo, id eſt, nec quippiam eorum, quæ habet in de-
litijs, ſeruabit ſibi.] Poterit etiam eſſe præcedentis expoſi-
tio; [Non ſatiatur venter impij.] quia [cum habuerit, quæ
concupierat] iterum alia appetet; nec fieri poteſt, vt poſ-
ſideat, & fruatur: nam nouis ſemper æſtuat poſſidendi, &
Auari perſimiles ingratorum. acquirendi deſiderijs. Illud enim iſtorum impiorum pro-
prium eſt, quod ingratorum hominum nimirum inter
alias ingratitudinis cauſas, ſic ſcribit Seneca; [Prima om-
Lib. 3. de benef. c. 3. nium ac potiſſima, quod nouis ſemper cupiditatibus occu-
pati; non quid habeamus, ſed quid petamus inſpicimus;
non in id quod eſt, ſed in id, quod appetimus, intenti, quid-
quid enim domi eſt, vile eſt: ſequitur autem, vt, vbi quod
acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque
eorum non ſit in pretio.] Sic auari leue reputant, quod ra-
puerunt, ad noua lucra, nouaſque prædas inhiantes, & no-
5 uis cupiditatibus inflammati.
Caiet. Paulo acutius, niſi forte minus ſolidum, quod ait Caiet.
[In deſiderio ſuo non euadet, aut non liberabitur,] id eſt
בלט nunquam liber euadit a deſiderando, &, vt ipſe ait, [a la-
queo concupiſcibilium,] & congruenter quidem ad ver- *Deſideriorum inutilium diſcrimen.*
bum originale [euadendi,] quod liberationem, & incolu-
mitatem ex malo & periculo ſignificat. ſane qui liber eua-
ſit a deſiderijs, putet ſe ereptum ab extremis diſcrimini-
bus, cum ſcriptum ſit, [Deſideria inutilia mergere homi- *ad Tim. 6. 9*
nes in interitum, & perditionem.]

XXI. Non remanſit de cibo eius, & propterea nihil remanebit de bonis eius.

1 *Auari victus ſordidus & tenuis.*
2 *Impiorum guloſitas inexplebilis.*
3 *Impius diues inhumanus. Illuſtratus Samuel.*
4 *Varia lectio & expoſitio. Impij inſtitutus redacti ad extremam egeſtatem.*

SI Auari & ſordidi hominis victus deſcriberetur, nõ in- 1
epte diceretur eſſe tam tenuis, & parcus in victu quo-
tidiano, vt cum vix ſatis ſibi ſumat, nullæ remaneant reli-
quiæ cibi, & propterea, Deo ſic iubente omnino auarus
amittat bona, a quibus ipſe propter ſuam auaritiam abſti-
net. Sed ſenſus hic, qui Caietano placuit, conuenire nõ po- *Caiet.*
teſt inſtituto Sophar agentis non tã de ſordida auari bonis
parcitate, quã de lautitijs, & luxuria inexplebili voluptatũ.
Ergo conuenientius videtur, vt adhuc deſcribatur vora- 2
ciſſima illa guloſitas impij aut extrema paupertas, ad quã *Germanica expoſitio.*
redigendus eſt. Si primum, hæc erit ſententia; Impius ni-
hil non expetit ad comedendum, & deuorandum: atque
de rebus, & voluptatibus oblatis, nihil relinquit, aut præ- ** Todo ſe la come, quando le pareze de lante, ſin dexar bocado.*
termittit; * nihil propterea [remanet de cibo eius.] Ad
quod forte reſpicere potuit Tygur. legens: [Cibo illius
non aderit vis nutriendi] id eſt, inſtar voraciſſimi homi-
nis plura appetit; & deuorat quam concoquere poſſit;
quod ventriculi vitium; & morbus eſt.
Hinc bene colligit Philippus impij diuitis immiſericor- *Tygur.*
diam, & inhumanitatem, [qui de abundantia menſæ ſuæ, *Diuitum inhumanitas.*
nulli peregrino, vel hoſpiti refectionem præbuerit.] Sic
cum refertiſſima eſſet epulonis diuitis menſa, ſola tantum
de illa [micæ cadebant,] & ne illas quidem quiſpiam men- *Luc. 16. 21.*
dico Lazaro dabat; nõ enim [remanebat de cibo eius] ege-
nis & mendicis, ne mica quidem. Hæc ipſa illa vox eſt, ſtul-
tiſſimi & inhumaniſſimi Nabal, qui de cibo ſuo, nihil vo-
luit reliquum eſſe Dauid, & pueris eius; [Tollam (inquit) *1. Reg. 25. 11.*
panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum, quæ occi-
di tonſoribus meis, & dabo viris, quos neſcio, vnde ſint]
Et obſeruat Theodor. q. 57. in lib. 1. Reg. prætuliſſe Dauid *Dauid figura mendicorum.*
imaginem mendici; [Nam ſignificans egeſtatem rerum
neceſſariarum; Inueniant, inquit, pueri tui, gratiam in ocu-
lis tuis; da quod inuenerit manus tua. Quid differunt hæc
verba, a verbis quibus vtuntur mendici? Sed vir ſtultus non
modo non dedit, ſed etiam irriſit.] Adeoque ſordidiſſimus
homo [nihil remanere] volebat [de cibo ſuo,] cum eſſet do-
mi ſuæ [quaſi conuiuium regis.] vt cum poſtea Abigail
narraret neſcienti Nabal, quæ ipſa detuliſſet munera ad
Dauid, [emortuum fuerit cor eius extrinſecus; & factus
fuerit quaſi lapis.] Videlicet propter miſſum munus, &
elargitam eleemoſynam quod adeo hominem illum aua-
rum diſcruciauit; vt quidam eleganter obſeruarunt.
[Et propterea nihil remanebit.] Hæc quoque pars ad 3
ingluuiem illam referri poteſt: nam cum omnia momen-
to temporis deuorare velit impius, conſequens etiam eſt,
vt neque [de cibo eius,] neque [de bonis eius aliquid rema-
neat.] cuiuſmodi videntur fuiſſe iniqui illi & auariſſimi
iudices, Sophoniæ 3. 3. [Principes eius in medio eius, quaſi
leones rugientes;] (rugiunt nimirum leones capta iam
præda) [Iudices eius lupi veſpere, non relinquebant in
mane,] id eſt, ne oſſa quidem relinquebant ſed in ipſa no-
cte, qua prædam egerant deuorabant. Sed cum hæc pars,
tum illa prior ad extremam paupertatem impij referri
commode poterit, vt ſupra indicauimus: Par ſupplicium
illi rependetur, vt quo impius tenacius aſſeruat ſua bona,
eo citius amittantur, & euaneſcant, ita vt neque bolus ne-
que obolus illi relinquantur, atque adeo ſit etiam neceſſa-
rio cibo cariturus. ita Catenæ auctor. Greg. Philipp ſauet *Nicetas.*
lectio Septuag. [Non ſunt reliquiæ cibis eius, propter hoc *Gregor.*
non florebunt eius bona] quaſi dicat, interpretãte Niceta; *Philipp.*
In ipſo flore contabeſcent.] proprie ex Hebræo legitur; *LXX.*
[Propterea non parturiet.] vel, [non multiplicabitur,] id יחיל
eſt, non multiplicabũtur bona eius. Quæ omnia ſignificãt,
nihil

Pagnin. Vatab. Regia. nihil futurum incolume ex illius facultatibus. Ita fere plerique sequentes textum Hebræum, Pagninus, Vatablus, Regia, deducentes vocẽ originalem a radice [Hhul,] quod est parturire: sed alij deducunt a radice [Iahhal,] quod est expectare, vnde Caiet. legit, [Non facit expectare bonum suum.] idest, frustra expectabit durationem, aut diuturnitatem bonorum suorum, cum cito peritura sint. Tygur. [Bonum ipsius instabile est] Recidunt eodem omnia non nihil, sed pulchre variato sensu.

יחל *Caietanus. Tygur.*

XXII. Cum satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit, & omnis dolor irruet super eum.

1 *Impius æstuans, & vomens. Quid arctare. Illustratus Ieremias.*
2 *Dolor, & manus quid.*
3 *Manus laborantis pro paupere. Impiorum formido, & imbecillitas.*

1 VIdetur non solum præcedentem sententiam exponere, verum etiam respicere ad semel vsurpatam illam hausti veneni allegoriam. Cum ad suum cibum, suamque voluptatem impius omnia converterit, & nimium se repleuerit, tunc [arctabitur, & æstuabit.] proprie ex Hebræo, [Angustia erit ei;] compressio, afflictio, animi æstus. & notandum quidem præter nomen [angustiæ,] subesse etiam verbum in Hebræo, quod complodere, aut plaudere manibus significat; vt ex verbo legi possit; [cum repleta fuerit complosio sua, angustia erit ei.] Quamuis ex eodem verbo (quod sufficere etiam significat) alij legant, [cum impleuerit sufficientiam suam,] idest, cum abunde habuerit, quod sufficiat ei ad vitam. sed significatio illa frequentior est, & ab omnibus agnoscitur, cohæretque cum re præsenti de animi angustia, & molestissimo vomitu, iuxta id Ierem. 48. 26. [Inebriate eum, quoniam contra Dominum erectus est, & allidet manum Moab in vomitu suo, & erit in derisum etiam ipse.] Nam præ angustia solent vomentes manus complodere, & pulsare lectum, & alia angoris, atque doloris signa præbere. Sic igitur hoc loco; [Cum satiatus fuerit impius, arctabitur, & allidet manus suas in vomitu suo.]

ספק *Cant. Vatabl. & videtur etiam Tygur. & Isid. Pag. in thes. post Aben. Esra et R. Moysen.*

2 [Et omnis dolor,] animi angustia, labor, afflictio. in Hebræo est; [Omnis manus laborantis veniet super eum, idest, omnis manus laborare faciens; vel, laborem, & dolorẽ inferens. quod Interpres noster sapienter dixit, [Omnis labor.] quasi diceret omnium calamitatum, atq; laborum vis, atque potentia, sicut etiam Septuag. [Omnis necessitas in eum superueniet.] quod auctor Catenæ interpretatus est, [omnem calamitatem. Vt necesse (inquit) sit, eius animum doloribus redundare.] Non ineleganter Tygur. [Omnibus partibus laboriosi hominis fungitur.] Ergo in hanc rem quadrare videtur illud Psal. 77. 29. [Manducauerunt, & saturati sunt nimis, & desiderium eorum attulit eis; non sunt fraudati a desiderio suo. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos; & occidit pingues eorum, & electos Israel impediuit.]

עמל *Manus laborantis, aut laborum, quæ. LXX. Nicetas. Tygur.*

3 Sed non inepte, [Manus laborantis,] accipitur a R. Leui pro pauperibus, & mercenarijs, quos impius sua mercede, & labore fraudauit. Sicut igitur ipse manu rapuit alienos labores, ita nunc tandem in illius facultates, & bona omnes [laborantium manus] incurrent, vt quod suum est, auferre quisque possit. Et cum quondam omnes laborantes illi vni laborasse visi fuerint, nunc ipse vnus omnibus laborantibus, & miseris laborasse, & opes accumulasse videbitur. Cum hoc quoque facere potest, quod cum nomen [doloris,] aut [laboris,] prauitatem, aut iniquitatem etiam significet, R. Leui etiam interpretatur, [manum iniquam] iuxta quem Vatab. [Inuadent eum omnes iniqui, parati ad iniuriam inferendam.] Quem eundem sensum sapienter quoque indicauit Gregor. hunc dolorem ex timore alienæ manus sic exponens; [Formidat potentiorem alterum, ne hunc sustineat violentum; pauperem vero cum conspicit, conspicatur furem; ipsa quoque, quæ congesta sunt, curat magnopere, ne ex naturæ propriæ defectu, per negligentiam consumantur.] Illud vero frigidum est, quod Isidor. Clar. adducit; [etiam si accesserit ei omnis manus laborantis;] hoc est, [etiam] si omnes homines laborent in eius commoda, adhuc egebit.

R. Leui. Digna impiorum retributio. R. Leui. Vatabl. Greg. lib. 15 cap. 13. Impij timent omnia. Clarius.

XXIII. Vtinam impleatur venter eius, vt emittat in eum iram furoris sui, & pluuat super illum bellum suum.

1 *Varia lectio. Multiplex voracitatis impiorum supplicium.*
2 *Vera, & germana lectio. Optantis affectus, aut potius minantis. Illustratus Ioannes.*
3 *Impius quo nequior, eo supplicio propinquior. Illustratus Amos.*
4 Emittere *quid. Diuina iustitia aliquando continetur, emittitur aliquando.*
5 Ira furoris, & ira nasi, *ad amplificationem.*
6 *Hebraizantium lectio, & mos.* Bellum. & carnes *eadem voce cur significet Hebræa lingua.*
7 *Belli cum tempestate comparatio, ex sacris & profanis.* Stillare *in Sacro sermone de supplicio.*
8 Pluuia. *supplicium ingens. Bellum per laqueos cuiusmodi. Illustratus Dauid.*

IAm descendit ad describendam potentiam Diuini numinis, bellum indicentis impio, & illum suis bonis omnibus, vita etiam ipsa spoliantis, instar pugnatoris cuiusdam, ducisque fortissimi. 1

[Vtinam impleatur venter eius.] Græci hanc partẽ coniungunt cum superioribus, legentes; [Si quomodo possit implere ventrem suum;] id est, ita dolebit, atque laborabit inopia grauissima, [vt vix rationem vllã inire possit, quomodo inanem ventrem possit explere.] Videlicet, eo deducet illum vita luxuriosa,] Vt cupiat saturare ventrem, de siliquis, quas porci manducant, & nemo illi det.] Sed iuxta Hebræum, Latinus Interpres coniungit potius cum sequentibus. In Hebræo autem non est ille optantis affectus, sed verbum substantiuum, [Erit, cum impleuerit ventrem suum, &c.] id est, in illum iam plenum, & ingurgitatum multis rapinis atque voluptatibus, deſæuiet Diuina ira; quamuis Caiet. hanc etiam lectionem ita vrgeat; [Erit in implere ventrem suũ &c.] i. non expectabit Deus, quod impletus sit; sed dum implet ventrem, & dum adhuc esca fuerit in eius ore, corripietur Diuino supplicio. Paulo secius Tygurina; [Esto, vt impleat ventrem suum; Deus tamen immittet ei feruorem iræ] Et similiter Vatab [Si fuerint illi opes, quibus explere possit ventrem.] Pagnin. & Regia; [Fuerit ad replẽdum, &c.] quasi potentialiter, &c.

Impiorũ insatiabilis voracitas. Luc. 15. 16. Caiet. Tygurin. Vatab. Pagn. Reg.

Sed proculdubio longe pulchrior, atque significantior est nostra lectio, cum affectu illo optantis, quem Interpres latitantem licet, expressit; [Vtinam] iam impius quod facturus est prædæ, faciat cito, & impleat mensuram suæ improbitatis, vt pro meritis rependatur illi supplicium. Qui affectus non tam est optantis, vt impius immodice peccet, & suæ libidini, & cupiditati habenas laxet; quam, vt cum peccaturus sit, iusto, atque seuero Dei iudicio ad Diuinam gloriam, & mortalium cæterorum exemplum puniatur; vt sequens particula ostendit; [Vt emittat, &c.] consequetur enim id quod maxime optãdum est, vt Deus tantæ impudentiæ modum tandem, & finem constituat. Similis profecto videtur illius sententiæ affectus Christi Iesu dicentis Iudæ; [Quod facturus es, fac citius.] Non enim præcipiebat, non optabat; vt Iudas tantum facinus committeret, sed permittebat; sed ostendebat se, si vellet, prohibere posse, &, si ille in sua improbitate pergeret, posse etiam punire seuerissime. Quare Cyrillus dixit illa Christi verba esse potius minantis, quam hortantis; [Quemadmodum, (inquit) si vir fortis, aduersus quem quispiam feratur, ipse vero viribus suis fretus magna voce dicat, quod facis, fac citius, vt meæ dextræ vires experiaris.] Ita sane nunc hæc sententia non est vrgentis, neque optantis, vt peccet impius, sed minantis extremæ illius libidini extremum supplicium Commode nos diceremus; *Ojala que se diesse priessa a pecar, para que se la diesse Dios a castigarle.* Est quidem impius, velut vaccæ illa, quæ cum saginæ, & implendo ventri permittuntur, gladio quidem atque macello destinantur; vt, cum bene impleuerint ventrem, tunc demum iugulentur. Quare illa vox tribui posset ipsi gladio, & macello; Vtinam impleatur venter earum, vt illæ nobis iugulatæ, & concisæ in partem, & in prædam dentur. Sic Amos c. 4. 1. Tyrannis principibus loquitur; [Audite verbũ hoc, vaccæ pingues, quæ calumniam facitis, &c. Ecce dies venient super vos; &

2 Affectus optandi quomodo exponendus. Ioan. 13. 17. Cyril. lib. 9. in Ioan. 17. Impius sagina permissus, atq; macello.

leuabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis feruentibus.] Pinguedini, & obæsitati improbitatis videtur respondere, illud, [Ecce,] quasi Diuinæ. Iustitiæ tempus nihil aliud expectet, quam vt bene impleræ, atque pingues euadant. Et iterum cap. 6. 13. [Væ, qui opulenti estis in Sion, &c. qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis,] nam quanto Iudæi iniquiores, & crudeliores erant erga proximos, tanto magis suo ipsi supplicio appropinquabant, videlicet captiuitati, & dominationi Chaldæorum, a quibus iniqua etiam passuri essent. Aut [solium iniquitatis,] erit obstinatior iniquitas, & maius scelus quo cum impleti fuissent, [malum diem,] & extremum supplicium experirentur.

Illustratus locus Amos 6. 1. 3.

4 [Vt emittat.] Tum præsto erit diuinum supplicium, vt statuto tempore Deus laxet suæ indignationi & iustitiæ habenas, & quasi e carceribus [emittat,] quos videbatur adhuc continuisse, ne incurrerent in impium. Nam verbum [mittendi,] eam vim habere potest; [Dimittet iram,] non cohibebit, neque continebit indignationem suam, sed faciet liberam potestatem suæ iustitiæ sæuiendi in impium. Solet Deus iram suam intra carceres suæ misericordiæ cõtinere. Sed, si nunc [in ira sua contineat misericordias suas] judicium postea de impio fiet sine misericordia.

Deus continens & aliquãdo emittẽs indignationem.

Psal. 76. 10

5 [Iram furoris sui.] Iram furentem, & indignantem, id est, iram maximam, & incredibiliter succensam, in originali, [iram nasi,] cum quo ira sæpe coniungitur ad amplificationem. Exod. 32. 11. Num. 11. 33. Isai. 5. 25. Psal. 84. 4. & sæpe alias. Atque videtur, [ira nasi,] illud peculiariter indicare, quod ira, quæ antea supprimebatur, & continebatur corde, iam nunc nimium succensa, & inflammata sursum prodeat, & fumante, atque tumente naso sese prodat. Ergo cum Deus [emittit iram nasi] iam non conniuet, aut dissimulat ad peccata impij; non auertit faciem suam; sed videns, & vultu ipso quasi excandescens, atque conceptæ iræ manifesta documenta præbens toruo vultu, fronte minaci, naso tumenti conuertat [Vultum suum super facientes mala; vt perdat de terra memoriã eorum.]

Iræ amplificatio.

Psal. 33. 17

6 [Et pluat super illũ bellum suũ.] Vox originalis quam noster transtulit [bellum,] plerique carnem vertunt, atq; leguntur; [Pluet super illũ in carne sua,] vel, [in corpore suo.] Pagninus, Regia, Compluteoses in Lexico, & quidem radix [Lahham,] quod est comedere, & deuorare, aut discerpere, indifferens est vel ad carnes, aut quoscumque alios cibos, qui in conuiuio apponuntur, & comeduntur; vel ad corpora etiam, & humanas carnea, quæ in bello ore gladij deuorantur, & consumuntur. Quare idem verbum [comedendi.] est etiam pugnãdi, & bellandi; & nomen quod cibum, aut carnem significat, potest etiam significare [bellum:] ideo sequentes textum Hebræum, vel, vt pro suo ingenio, & more a Vulgaro discederent, vel vt sensum latentem etiam exprimerent, legerunt; [Pluet in corpore eius.] Quid vero [in corpore impij] cælitus pluat Diuina Iustitia, nisi dolores, cruciatus & infinita alia mala? cuius rei exemplum in Iob sibi proponebat Sophar, ideo Septuaginta legerunt, [lauet super eum dolores] Quasi effusa pluuia, illum obruat doloribus, vel [mingat super eum dolores.] Symmac. [Pluet,] vel, [effundet.] Effusæ n. aquæ, qua cum se quis lauat, vehemens etiam pluuia similis est. Propterea ausus est Pagninus ita legere; [Faciet pluere ægritudines malas super eum.] Sed si a Vulgato discedendum esset, potius legerem; [Pluet super eum in cibo suo, vel, in manducatione sua, quod eleganter respondet primæ parti; [Vtinam impleat ventrem,] nã, dum adhuc fuerit esca in ore ipsius, fulgurabit, & pluet super eum Diuina iustitia: [Sicut erãt in diebus Noe comedẽtes, & bibentes, & nõ cognouerũt, donec venit diluuiũ] Matth. 24. 38.

לחם

Pagn. Reg. Complutenses.

Comedere, & pugnare res ipsa cognata.

LXX. Comitolus. Symmach. Pagn.

Sed quidem elegans est Latini Interpretis lectio, perinde ac germana, quam etiam Caietanus agnoscit, & sequitur. Atque Ioannes etiam Forsterus, cum videret proprie legendum, [Pluet super eum in inscisione,] vel, [in deuoratione sua;] censuit potius referendum ad [bellum,] in quo cæduntur, & deuorantur carnes ore gladij, quã ad carnes ipsas, quæ quod aliquando comedantur, appellari possunt [incisio,] vel [comestio.] Sed illud pro Latino Interprete omnino facit, quod, cũ hic describatur indignans Deus, & bellũ indicẽs impio, certo existimauit de [bello] mentionẽ fieri; [Bellum,] aũt cum verbo [pluendi] coniunctum esse. Nam pugnat aduersus impios Deus coacta tempestate cælo turbato, tetris nubibus, terrifica pluuia. Sic Deo, tanquam Imperatori supremo vniuersitatis huius.

Vulgati interpretis illustratio, atq; defensio.

Caietan. Forsterus.

Bellum, & pluuia similia.

— — Militat æther,
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Claudian.

Sub illius vexillo sua dant nomina nubes, fulgura, fulmina, tonitrua, ignis, sulphur, spiritus procellarũ. Sed tempestatis, atq; belli, eadẽ est apud homines & ratio, & imago persimilis. Non aliter describit prælium illud poeta;

Virg. 12. Æneid.

Qualis, vbi ad terras abrupto sidere, nimbus,
It mare per medium, miseris, heu, præscia longe,
Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas,
Arboribus, stragemque satis; ruet omnia late.
Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti,
Talis in aduersos ductor Rhœteius hostes.
Agmen agit.

Et iterum Æneam in medio prælij; velut in medio tempestatis, describit;

At velut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris, vt possint sole reducto
Exercere diem: Sic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli dum detonet.

Certe imitatus Virgilius Homerum, qui lib 4. Iliad. Græcorum agmen aduersus Troianos ruens, sic describit ex similitudine tempestatis.

Homerus.

— — Qualem super æquora nubem
Sæpe videt celso scopulis de vertice pastor.
Contractam Zephyri flatu, & caligine nimbos,
Densante picea, & sæuam minitante procellam,

Ergo pulchre dictum est, [pluere bellum;] quia eadem translationis formula Deus [stillare] dicitur, super aliquẽ, cũ immittit supplicia; quasi tunc Deus aduersus illum pugnet. 2. Paral. 12. 7 [Nõ stillabit furor meus super Ierusalẽ] & Michææ 2. 6. [Ne loquamini loquentes; Non stillabit super istos; non comprehendet confusio stillabo tibi in vinũ, & in ebrietatẽ, & erit, sup quẽ stillatur, populus iste.]

Stillare, & pluere de supplicio.

Sed vehemens supplicium [pluuiæ] etiam nomine significatur forte iam inde ab eo tempore, cum vel vniuersali diluuio, vel pluuia illa ignea Sodomitica impios debellauit, atque extinxit potentissimus Deus. Neque solum huius supplicij allusione, sed quod etiam ipsa vehemens pluuia repræsentet ineuitabilem aliquam plagam, omnibus viribus humanis superiorem, quæ cælitus recidit in caput, &, vt auctor Catenæ ait, [Plagam more pluuiæ cõfertam, & sine intercapedine, cientemque dolores.] Neq; frustra videtur dictum [bellum suum,] quasi indicet, propriam & consuetam Deo pugnãdi rationem esse ex aere tanquã ex castris, per tempestatem, & pluuiam, vt aliquando memini me explicasse. Propterea ergo quandocunque Deus aliqua ratione, aut supplicio pugnat aduersus impium, [pluere] dicitur.] Sed vtrumque videlicet, & [pluuiæ,] & [belli] rationem explicat Dauid. Psal. 10. 7. [Pluet super peccatores laqueos; ignis & sulphur, & spiritus procellarũ pars calicis eorum.] i. bellum indicet, atq; inferet peccatoribus, tempestate coacta, fulminibus, procellosis ventis, & vehementissimis imbribus, quæ omnia similia sunt bello, quod per [laqueos] desuper iniectos, & ex alto cadẽtes geritur. Fuisse autem aliquando pugnam huiusmodi, scripsit sane Herod. lib 7. dum de Nomadibus, & Sagartijs agit; [Vtentes (inquit) reste e loris conserta, freti in præliũ eunt. Est autem prælium eorum virorũ huiusmodi; vbi cũ hoste cõgressi sunt, iniiciunt eos restes in summũ laqueos habẽtes, qui laqueus, cũ aut equũ, aut hominẽ adeptus est, eũ ad se trahunt, ita i. li illaqueati cõficiũtur.] Ita Deus sup impios pluet [bellũ suum] ita. [pluet super peccatorea laqueos.] Ita Sophar Iobũ his dictis configit, tot calamitatũ plagis, sine vlla doloris intermissione, tot corporis ægritudinibus, tot malis ningẽtibus, & grãdinãtibus oppressum.

8 *Pluuia pro supplicio.*

Deus ex aere pugnans aduersus impios.

Vid. cap 9. vers. 8. an. 2.

Herodot.

Bellum per laqueos quale.

XXIIII. Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum.

1 *Arma quondam ex qua materia. Ærea instrumenta colendorum agrorum, æris temperatura.*
2 *Ferrum ad lædendum opportunum. Clauus, aut gladius aneus salutaris.*
3 *Impiorum in fugiendo obstinatio, & irritus conatus.*
4 Irruere & pertransire *in Sacro sermone quid.* Arcus *symbolum inuicti roboris. Illustratus Dauid.*
5 *Æs, a plerisque pro Chalybe & ferro accept. Temperatio æris, & ferri apud Ieremiam.*

Æs

6 *Æs a ferro diuersum. Illustratus locus Regum.*
7 *Impiorum pericula in dies grauiora.*
8 Arcus *ad supplicium futurum*, gladius *ad præsens.*

1 BEllum illud, de quo dixerat, nunc describit, ex omni genere armorum, quę aduersus hostem aliquem produci solent in bellum. Videlicet [arma ferrea,] & [ærea] cum vero [arma ferrea] dixit indicat tum temporis imbecilliora, & quæ minus læderent, fuisse alia armorum genera, vt lignea, aut solum ærea; siue propter defectum, siue propter ignorationem ferri. Et quidem Lucretius dum de vsu, & inuentione ferri, & aliorum metallorum differit, lib 5. grauiter & vere cecinit.

Armorum materia multiplex. Lucretius.

Arma antiqua manus, vngues, dentesque fuerunt.
Et lapides; & item Syluarum fragmina, rami.
Et flammæ atque ignes, postquam sunt cognita primum.
Posterius ferri vis est, ærisque reperta.
Et prior æris erat, quam ferri cognitus vsus;
Quo facilis magis est natura, & copia maior.
Ære solum terræ tractabant, æreque belli.
Miscebant fluctus, & vulnera vasta ferebant.

Alcæus. Athenæus.

Et Alcæus poeta apud Athenæũ, lib. 14. c 11. æreorũ ensium meminit; Tum etiam [ærei arcus,] atque aliorum ex ære armorum, non solum quæ lædunt, sed etiã quæ protegunt; sic.n.inquit; [Splendet magna domus ære, omniaq; tecta Marti sunt ornata; splendidis galeis, equinæque cristæ in hominum capitibus super imaginibus nutant; ærea tibi alia abditis vallis splendida circumposita; arcus fortiter iaculans, thoraces nouo lino, concaua scuta percussa; iuxta ærei enses, atque apud cingula multa, & Cyppatides, quarum non licet obliuisci.] Non aliter Hesiodus quoque libro, qui inscribitur, [Opera & dies,] ait;

Arma ærea omnis generis. *Hesiodus.*

[Iis autem erant ærea quidem arma, æreæque domus.]

Virg. 2. Æneid.

Atque Virgilius Pyrrhum describens.

Exultat telis, & luce coruscus ahena.

Sane Philistæus ille 1. Reg 17. 5. 6. Totus ære tectus prodibat in prælium; [Cassis ærea super caput eius, & lorica hamata induebatur: porro pondus loricæ eius quinq; millia siclorum æris habebat, & ocreas æreas habebat in cruribus, & clypeus æreus tegebat humeros eius, (quamquam ad hastam muniendã ferro vteretur) ipsum autem ferrum hastæ eius sexcentos siclos habebat ferri.] sed fuisse quoque hastarum mucrones ex ære, illud Ouid. 5. Met. in describendo tumultu, abunde probat;

Ouidius.

Primus in his Phineus belli temerarius auctor,
Fraxineam quatiens æratæ cuspide hastam.

Tibullus.

Atque Tibul. Eleg 10. pacem a Dijs precatus;

At nobis ærata Lares depellite tela.

Falces æreæ.

Ahenarum [Falcium] meminit Virg. lib. 4. atq; Lucret. dum de inuentione ferri agit, lib. 5.

Inde minutatim processit ferreus ensis,
Versaque in opprobrium species est falcis ahena,
Et ferro cœpere solum proscindere terra.

Æreæ compedes.

Et quidem ex ære etiam factas compedes colligitur Thre. 3. 3. vbi legitur, [Aggrauauit compedem meum;] ex Hebræo legunt Sept. [Aggrauauit æs meum.] Symmach. Theodo. Orig. [Catenas colli] interpretantur; at Interpres id, quod frequentius est, pedum vincula. Qua vero ratione, æs, natura sua mollius, temperarent tum ad vsum armorum, tum ad rustica instrumenta, (nam pro ferro, ære etiam colebant terram) his verbis explicuit Proclus. [Ad arma ære vtebantur, tanquam ferro, ad cultum terræ, quadam temperatura æs durantes, quod alioquin natura molle est; amissa autem temperatura illa ad vsum ferri etiam in bellis venerunt.]

Proclus.

2 Neque dubium quin [ferrum] vtpote durissimum, ad lædendum, atque protegendum multo sit commodius, multo etiam hosti formidabilius, atque nocentius; nam cum hoc loco [arma ferrea] sint sane ea, quæ cominus feriunt, gladius hoc loco intelligitur ([ferri] enim pro gladio, apud scriptores omnes vsus frequentissimus est.) Certe gladius æreus ita vulnus infligit, vt simul etiam inflicto vulneri mederi videatur. at ferrum vulnus infligit, quantum ex se est, immedicabile; sic Arist. sectio 1. Prob. 35. sapienter rogat; [Cur si quis ære incisus sit, facilius, quã si ferro, sanescat?] Respondet vero; [Vtrum quia æs leuius est, minusque laceret, aut vero æs medicamenti vim obtinet?] Propterea [clauus æneus] pro re salutari, & quæ a putrescendo seruaret, in prouerbium videtur abijsse; atq; in eam apud antiquos consuetudinem, vt apro in venatione capto, atque occiso infigeretur, ne putresceret de quo vide Plut. lib. symp. q. 10 & Cœliu. 29 c. 6 qui ex Cat. lib. a de Italia refert [Thuscos æreis vomeribus vsos. Tum etiã apud Sabinos ex ære cultros fuisse, quibus sacerdotes tonderentur.] Videlicet, vt opinor, ne si contingeret vulnerari; ferro, quod durius, & crudelius est, vulnerarentur, & non potius ære, ex quo cum vulnere medicamentum simul acciperent. Vides igitur, cum Sophar [armorum,] id est. gladij [ferrei] meminit, quem impius [fugiat,] profecto significare voluisse armorum genus sæuum, atque lethale. Gladium item per [arma ferrea] plane intellexerũt Septuaginta, legentes, [Manum ferri,] quæ eadem est cum ære, aut acie, gladij; sed in illo tantum differunt, quod dixerunt, [non saluetur de manu ferri,] significantes impium omni ratione, & cruciatu a Deo afficiendum; cum tamen in Latino iuxta Hebræum sit potius, [fugiet,] aut, [saluetur,] vt significetur, nunquam euasurus ex minoribus malis, quin in grauiora incidat.

Ferrum pro gladio. Ferri nomina. Gladius æreus salutaris. Arist. Clauus æreus apro infixus. *Plutarch. Cælius. Æreis cultris sacerdotes detensi. LXX. Manus ferri.*

3 Est vero in illo verbo [fugiẽdi] obseruanda primum obstinatio impacientis animi impij, conantis eludere, & fugere diuinam vltionem, & nunquam esse [humiliantis sub potenti manu Dei,] atque non solum supplicijs non emendati, sed potius deterioris redditi.

Impiorum obstinatio.

Secundo, irriti impij conatus, & sors infelicissima, vt nunquam præsens periculum sic fugiat, quin in Scyllam incidat, neq; vnquam remedium quærat vnius mali, quin ipsa remedia in deterius illi recidant, quod extremæ est miseriæ. Quare comminatur illi Deus, vt [per septem vias fugiat hostes suos,] id est, per omnes vias fugiat. Nam cum vndique circundatus sit diuina vltione, quamuis per singulas vias fugiat, effugere non poterit, quin in supplicium incidat, vt sequens particula dicit.

Impiorũ fuga inutilis. Septẽ viis fugiẽdi quid.

4 [Irruet in arcum æreum.] Si gladium cominus fugiat, eminus illum transfiget æreo arcu sagitta emissa. in Hebræo est verbum vehemens, [Transeundi,] vel [pertranseundi,] aut [perforandi.] Quare proprie legitur, * [Pertransibit eum arcus æreus] aut [perforabit.] Qua vero illa transfigendi vis proxime conuenit sagittæ, ideo Septuaginta legerunt; [Vulneret eum sagitta ærea. Arcus] autem [æreus] robur inuictum denotat in Scriptura. Psal. 17. 35. [Posuisti, vt arcum æreum, brachia mea.] Ærei vero arcus, ex Athæneo & Alcæo supra meminimus.

Pagn. Reg. Complutens. fec. חלף ** Quando no le alcãçare la espada, passara le la saeta. Arc° æreus inuicti robarus symbolũ.*

Sed cuiusmodi fuerit iste [arcus æreus,] id est, ex qua materia, seu quod idem est, quid [æris] nomine intelligi debeat, controuersia est. Nam quod in Hebræo est, [nehhoseth,] non pauci Hebraizantes, contendunt esse ferri genus durissimum, nimirum Chalybem, sic R. Ioseph. R. Dauid; quem sequitur R. Mardochai, dicentes, [Capi pro metallo; quod admiscetur ferro, quando instrumenta fabrilia fiunt.] Placuit idem Mercero. Quare vertitur a Tygurina. [Fugietem arma ferrea exciepiet arcus chalybeus] Caietanus, [arcus Chalybis.] Quanquam idem ipse. Psal. 17. [æneum arcum] potius [legat.] Tygurina, licet & Vatablo legentibus, [Chalybeum] alij vero auctores confundunt omnino cuprum, æs videlicet subtussum cum Chalybe, & vocem originalem ad vtrumque extendunt. Ergo illi, vbi [es candens] legitur Ezech. 17. & [æs mundissimum] 2. Paral. 4. 16. intelligunt Chalybem terium, & politum. Et in eundem sensum adducunt id Iere. 6. 28. [Omnes isti principes declinantes ambulantes fraudulenter æs & ferrum vniuersum corrupti sunt,] id est, ope & auxilio principum serui etiam & ignobile vulgus lædunt pauperes; nam sicut ferrum miscetur cum Chalybe, vt fiat gladius, ita iniqui inuicem cohærent, vt noceant. sed forte hoc teremiæ loco de duritie ærea, aut ferrea impudentis & procacis frontis agitur, contraria forte ratione, qua [Aristonides ille artifex, cum exprimere vellet (auctor Plin.) Athamantis furorem Learcho filio præcipitato residentem, pœnitentiamque, ferrum & æs miscuit, vt rubigine eius per nitorem æris relucente exprimeretur verecundiæ rubor.] Sed inuerecundiæ tamen durities per æs & ferrum commista commode repræsentatur.

נחושת *R. Ioseph. R. Dauid. R. Mardoc. Mercer. M. Marin. Auenar.* *Plin. li. 34. cap. 14.*

At in prioribus locis de ære Cyprio, quod aureum, dum mundum, & candens est, repræsentat, sermo esse videtur. Ergo noster interpres cum [æreum] dixit, sapienter fecit. Nam licet aliquando [æs,] pro ferro accipi possit etiam apud Latinos, vt nonnulli contendunt, tamen fere semper acceptum inuenio, vt a ferro diuersum, tum apud profanos, tum apud sacros, vbicumque [æris] mentio fit. atque ex eo commode fiunt [cimbala] 1. Paralip. 19.

Zetses in cõm. Heliodor. Lamb. in coment. Lucretiu. libre 5. Eustach in cõ. Homer. lib. 1.

& [aspectus æris,] flauescens. Ezech 1 7. & c. 40. 3. & [funditur] 3. Reg 7 16. & commutatur [aurum] pro [ære] propter similitudinem. Isai 60. 17. Atq; ex hoc [ære] oportuit fuisse serpentem illum æneum Num 21. & 4. Reg. 18. vbi ipsum originale nomẽ retinuit Interpres, cum de Ezechia dicitur: [Confregit serpentem æneum, quem fecerat Moyses, vocauitque nomen eius Nehustam,] videlicet additis litteris quibusdam nomini originali, diminutionis gratia, vt Hebræis placet, quasi diceret, ænulus, ærulus. q. d. vile æs, non Deus. Ex chalybe vero commode fieri non potuit, sed potius ex ære flauenti, vt serpẽtum ignitorum, in quorum amuletum, & remedium fiebat, speciem repræsentaret. Adde etiam quod de hac ipsa æris materia vasa, thuribula, bases, columnas, mare æneum fecit Salomon, quæ nemo dicat facta ex chalybe. Nam & similia omnino opera, videlicet vasa esculenta, lucernas, trullas statuas, tricliniorum pedes, ac fulcra, candelabra ex ære fieri solita scribit Plin lib. 34 c. 2. & 3. quamquam idem quoque cap. 14. scribat Romæ Scyphos e ferro dicatos in templo Martis vltoris. Denique chalybem non deberi a ferro distingui (cuius contrarium contendit Ioannes Brodæus lib. 6. Miscell. c. 23.) sed ad ferrum pertinere, tanquam illius purissimam, & durissimam partem ad indurandam instrumentorum aciem, colligo ex Plinio lib. 34. c. 14. vbi videtur Chalybem appellare [nucleum ferri,] neque alio vnquam loco Chalybem nominat.

4 Reg. 25. 11. & 5. Paral. 18 5. Esdr. 8. 27. Num. 17. 4. Supellex ærea. Plinius. Brodæus.

7 Sed cum de [ære] pro defensione Vulgati dicta sufficiant, at nihil satis dictum videretur, ad explicanda impij pericula, & sortem extremam infelicissimam. Res sæpe in sacris litteris, & quasi prouerbialiter repetita, vt nunquam ex vno euadat impius, quin impellatur ad maius, & grauius, discrimen Isa. 24 18. [Qui fugerit a facie formidinis, cadet in foueam; & si se explicauerit de fouea, tenebitur laqueo.] Vide Ierem. 48. 44. Amos 5 19. Nam profecto in huiusmodi sanguinarios, & crudeles impios illud videtur quadrare. Prou. 28. 17. [Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si vsque ad lacum fugerit, nemo sustinet] idest, etiamsi impius fugiat, & sese abscondat in lacu, & in ipsis sepulchris defunctorum, nemo tamen sustinebit illum remanere impune, nam eo tandem peruenient arcus ærei sagittæ sæuissimæ; & latentem licet in tenebris collimabunt illum iaculatores.

Impiorũ discrimina in dies grauiora.

8 Tandem argure in [gladio;] qui non nisi e propinquo cædit, præsentia huius vitæ mala; at vero in [arcu,] qui e longinquo collimat, futuræ vitæ cruciatus, quos nulla ratione euadere poterit impius, interpretantur Greg. Philipp. Bed. D. Thom atque alij Latini, allegorice quidem, sed vere, & non sine vtilitate.

Gladius præsentia mala arcus futura.

XXV. Eductus, & egrediens de vagina sua, & fulgurans in amaritudine sua; uadent, & uenient super eum horribiles.

1 *Varia lectio & expositio.*
2 *Germana intelligentia & nexus. Vagina pro corpore.*
3 Amaritudo *quid.* Acuere, Fulgurare, *Gladius politus similis fulguri, aut fulmini. Milites nitida arma habento. Illustratus Moyses.*
4 *Græcorum lectio explicata.*
5 Vadere, & venire *ad perpetuam successionem malorum.* Horribiles *in Sacro sermone quid. Gigantes formidandi.*

1 DEsideratur etiam in Hebræo suppositum, aut substantiuum, quod cum his adiectiuis conueniat, [eductus] & [egrediens.] Quamuis in Hebræo non tam per nomen quam per verbum dicatur, [eduxit, & exiuit.] Pagn. & Regia, [de corpore;] Caietanus, [ex intimo eius] atq; totã sententiam vel supplendo suppositũ verbi, vel substantiuũ nomen sic interpretantur Septuaginta;] Pertranseat per corpus eius iaculum.] Interpres Catenæ Græcæ legit, [Pertranseat os eius.] Sic quoque Ambros. [Pertranseat per os eius sagitta.] Pagn. [Iaculator sagittam eduxit de corpore eius.] Vata. [Extrahet sagittam aliquis, & exibit e pharetra.] Rursus etiam sententiam Caietanus refert ad id, quod ipse Iob dixerat c. 17. conquerens se confixum sagittis; vt eo respiciens Sophar, dicat merito a Deo confixũ diuinæ vltionis sagitta, quæ non solum infixa sit corpori eius, sed exierit de intimo eius, videlicet cũ penitus transfixerit totum hominem. Sed nexus hic violentus est, & longe petitus. Propinquior, lenior, & verior est ille proculdubio quem ipsa Latina verba præseferunt, vt connectantur 2 cum [gladio,] & [sagitta,] de quibus dixerat; & non solum minetur impio [arcum,] aut [sagittam;] sed etiã [gladium] sæuissimum, id est præsentia alia mala. Quod autem in originali est, [Egrediens de intimo l. de medio, vel, de corpore,] certe [ad vaginam] pertinet, de cuius medio, & intimo exeritur ensis. Quamquam quod alij etiam interpretantur [Corpus,] non repugnet cum nostra lectione; גוה Nam præterquam quod vox originalis sæpe significet corpus, aut partem corporis eminentem, videlicet [Dorsum;] potest etiam non inepte comparari [Corpus] cum [Vagina;] nam sicut in vagina, ita etiam in corpore capulo tenus abditur ensis. Sicut ille dixit;

Pagnin. Regia. Caietanus. LXX. Comitolus. Ambros. Pagnin.

An se se mucrone ob tantum dedecus amens,
Induat; & crudum per costas exigat ensem.

Virg. 10. Æneid.

Sed prior sensus melior, & simplicior.

3 Fulgurans in amaritudine sua] Iterum, [fulgurans,] destituitur supposito. Quidam igitur referunt ad hostem, instar [fulguris,] conuolantis ad illius cædem. sed commodius ad ipsum gladium fulgurantem, & scintillantem. Illud vero, [in amaritudine sua,] referunt fere sequentes textum Hebræum omnes ad fel ipsius impij, quo tingatur sagitta; vel ensis transmissus per illius viscera, atque disrumpens letali vulnere vasculum fellis: propterea que ipse gladij fulgor obductus pallore fellis, terribilior fiat. Conueniunt in hoc Pagninus, Regia, Vatablus, Tygurina, Caietanus. Sed multo verior, & germanior sensus, vt ensis dicatur, [fulgurare in amaritudine sua,] id est, per suam amaritudinem, id est, quod mortem amarissimam afferat, & lethale vulnus infligat. Nam quæ mortifera sunt, in Sacro sermone dicuntur amara, vt aliquando explicuimus, & præterea illa gladij, & armorum [fulguratio,] sicut valet multum ad perterrefaciendum hostem, ita etiam ad terrorem impiorum commendandum, & exprimitur in Sacro sermone. Deuter. 32 41 [Si acuero] (exterfero, & expoliero, & coruscare fecero) [vt fulgur gladium meum.] (instar fulguris coruscantis) sic legit Onchelus; [Cum duplo clarior, quam aspectus fulguris sit a fine cælorum vsque ad finem cælorum, reuelabitur gladius meus.] Quare ibi [acuere,] non est aciem extenuare, vt bene incidat, sed extergere, vt splendeat. Nos diceremus, [Acicalar.] Abac. 3. 11. Nahum. 3. 3. Psal. 7. 13. 1. Machab. 6. 39. Turpis, & impolitus habebatur miles, qui impolitis, & parum nitidis armis non fulgeret, & sese terribilem, vel solo aspectu hosti non præberet. sed de armorum fulgore alias. Nunc de [ense,] quem cum fulgure, aut fulmine comparatum prius vides in sacris, quam in profanis, ex quibus ille dixit.

Amaritudo pro felle. Pag. Reg. Vatab. Tyg. Caietan. Vide c. 13. ver. 26. varia significata amaritudinis. Vide Alex. lib. 17. c. 13.

—— —— Rotat ensem
Fulmineum. —— —— & iterum.
———— flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem. —— ——

Virg. 9. Æneid.

Nam si quid in profanis Scriptoribus elegantiæ, & nitoris est, micæ sunt ex Sacro sermone dissilientes, emendicatæ, suffuratæ.

Profani auctores ditescentes ex sacris.

4 Sed non omittendum, quod [fulgorem] hunc ad sydera retulerunt Septuaginta. [Sydera (inquiunt) in tabernaculo eius.] Scholiastes vero triplicem interpretationem adhibet [syderum;] Terribilia visa perterrefacientia; aut fulgura, & fulmina cælitus immissa; aut sydera ipsa, quæ impio cubanti, & dormienti sub dio immineant. Explicat ille pluribus. Augustinus dixit; [Fulgura in tabernaculis eius ambulent.] Videlicet, videatur cælum ruere in eius caput, & eius domus ita concutiatur vehementi aliqua tempestate, vt parietes, & vniuersa contignatio dissolui videatur, atque pertimas funestæ luces, & cometæ ad ipsum ingrediantur.

LXX. Nicetas. August.

5 [Vadent, & venient.] Verbum non repetitur in originali. Sed quia vtrumque significat verbum, [Halac,] ad הלך exaggerationem rei, vtrumque dixit Interpres; [vadent, & venient,] quasi dicat: Alij alios excipient; multi, & nunquam intermittentes aderunt illi; [Terribiles] hostes intellexisse videtur Interpres. Alij ex Hebræo, & Græco legunt, [Terrores,] aut [horrores.] Sed eodem sensu; [horribiles] cruciatus, & terrifica mala. Vel præter ea, quæ commemorauimus, cruciabit impium metus aliorum aduentantium malorum perpetuus comes. Interpres autem vo-

cem

אים אמים

cem originalem licet in terminatione fœminina vertit per nomen verbale, at in terminatione maſculina, vt eſt hoc loco, ſemper vertit [Horribilem,] aut [terribilem.] aliquando etiam, [potentem,] aut [mirabilem.] Et ret̄erà eadem voce originali, dicitur de [Gigantibus,] quorum proceritas erat terribilis, atque mirabilis. Deuteron. 2.10. de Moabitis loquens; [Emim primi fuerunt habitatores eius, populus magnus, & validus, & tam excelſus, vt de Enacim ſtirpe, quaſi gigantes crederentur.] Vox eadem hoc loco, [Venient, & vadent ſuper eum Emim.] Gigantes, cruciatus, & mala de genere Giganteo, quæ prodigioſa altitudine, & robore ſolo aſpectu exanimant homines. Gregorius quoque aut malignos ſpiritus, aut [mala,] aut etiam [vitia] interpretatur, [quia in impij mente mala malis; & vitia vitijs ſuccedunt. Sed an de hoſtibus aliquibus terribilibus vaſtæ cuiuſdam, & inſolitæ proceritatis accipi debeat, dicemus infra, cum [de Gigantibus] dicemus c.26. verſ.14.

Gigantum appellatio. *Gregor.*

XXVI. Omnes tenebræ abſconditæ ſunt in occultis eius; deuorabit eum ignis, qui non ſuccenditur; affligetur relictus in tabernaculo ſuo.

1 Tenebræ *quarum rerum ſymbolum.*
2 Succendere, *&* ſufflare: *Ignis, qui accenditur, aut qui non accenditur, quid. Illuſtratus Iſai.*
3 *Emaculatus Gregorij locus. Ignis inferni corporeus, an ratione aliqua dici poſſit incorporeus.*
4 *Ignis æternus, & inextinguibilis: quo differat a noſtro. Quæ illius nutrimenta, & fornax.*
5 *Ignis inferni ſine lumine. Illuſtratus locus Exodi, de Rubo ardente.*
6 *Ignis os, lingua, voracitas. Illuſtratus Moyſes; non extinguit, neque conſumit, quos cruciat. Gehenna vnde dicta.*
7 Relictus, *&* relinqui *in Sacro ſermone. Explicatus locus.*
8 Affligere *quid. Furto ablatum, & miſeram fraudatam ignis reſtituit, & implet. Explicatus Michæas.*

1 OMnes tenebræ in occultis.] Si quod inueniat latibulum, aut perfugium, vt tot, tamque ingentia diſcrimina auertere poſſit, ſemper tamen illum comitabuntur terrores, & formidanda caligo & funeſta omnia, atque exitialia. Septuag. [Omnes tenebræ illum permaneant.] Cuius apud Nicetam non eſt alia ſententia, quam, [Impium pauore perculſum, loca omnia obſcura, ac tenebricoſa obſeruare, & quærere ad perfugium.] Sed prior interpretatio vehementior eſt. Quod alij, de ſolicitudinibus, atque terroribus occulti cordis, aut de peccatis, & ſceleribus occultis, & latentibus domi; minus cohæret. Sicut cum [tenebris] coniuncta ſunt pericula, formidines, lapſus, ita per [tenebras] illa omnia ſignificantur aut forte, quoniam de igne ſtatim dicturus erat, vt omnem lucis vſuram impio denegaret, [ita omnes tenebras] illi offudit; nimirum inter impiorum ſupplicia ignis eſt adurens, ſed non illuminans, vt aliquando diximus.

LXX. *Nicetas.* *Tenebræ quid ſignificent.* *Ignis impiis non illuminans.*

2 [Deuorabit eum ignis, qui non ſuccenditur.] In Hebræo; [non ſufflatur,] ſed ſenſus idem, nam ignis flatu accenditur, & excitatur, & ex flatu ſuccenſio, ſicut Scriptum eſt Iſai 3.27.28. [Furor meus conflatur, & ſuccendetur,] & iterum, [Flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendes eam.] Quare Aquila; Theodotio, Symmachus dixerunt; [Ignis ſine ſufflatione.] Sed quidnam ſignificat [ignis,] qui [non ſufflatur,] aut qui [non ſuccenditur?] Nicetas dixit, ſignificare [ignem, qui conſulto non fuit accenſus, ſed caſu, fortuitoque demiſſus] cuiuſmodi ille fuit, quo Iobi greges, atque paſtores deflagrarunt. Chaldæus de Gehenna interpretatur. Et Origenes quidem [ignem qui accenditur,] exiſtimat, periphraſim eſſe eius, qui apud nos eſt: qui cum hæreat in materia, indiget accendi. Non ſic ille alius ignis. Idem fere Gregorius, [Ignis (inquit) Gehennæ, cum ſit incorporeus, & in ſe miſſos reprobos corporaliter exurat, neque ſtudio humano ſuccenditur, neque lignis nutritur; ſed creatus durat inextinguibilis, & ſuccenſione non indiget, & ardore non caret.] Intelligit ergo ignem ſemper accenſum, propterea ſuccenſione non indigere.

Iſai. illuſtr. *Aquila, Theodotio, Symmach.* *Nicetas.* *Periphraſis ignis æterni.* *Chaldæus.* *Origenes.* *Gregor.*

3 Sed quoniam Gregorius dixit, [Incorporeum,] ſiſtendum hic eſt parumper. Nam non deſunt viri docti, qui exiſtiment, [mendum eſſe ſcriptorum, qui poſuerunt, incorporeum pro corporeo, vt patet ex ſequentibus; dicit enim ſtatim, corporaliter vrere.] Ego vero ſuſpicor, Gregorium dixiſſe [incorporeum,] vt ex antecedentibus non obſcurè colligitur; idque ſapienter: opponit enim illum ignem noſtro, quem corporeum eſſe dixerat his verbis; [Ignis corporeus, vt eſſe ignis valeat, corporeis indiget fomentis.] Ergo alium dicit [incorporeum,] non quod exiſtimet, eſſe materiæ omnis, & corporis expertem, vt delirant Hæretici; ſed quod corporeo pabulo, atque materia non indigeat, vt accendatur. Quo etiam ſenſu Damaſcenus dixit; [Æternum ignem non materia, inſtar huiuſce noſtri, conſtare.] Sicut & Paulus 1. Corint. 15 aſſerit, [corpus] in beata reſurrectione futurū [ſpirituale;] id eſt, vt ipſe Damaſc. explicat, [non craſſum, ſed ſubtile, neq; cibo, vt nutrimento indigere, neq; mortale, & corruptibile.] Ergo ad hunc ſenſum dixerit Gregorius, æternum ignem, quamuis quidem corporeum, & elementarem, atque, ſicut cætera corpora, forma, & materia conſtantem, tamen [incorporeū,] id eſt, inextinguibilem, atque pabulo, & fomento minimè indigentem; nam qui ex eo, quod dicat, [non ſuccendi,] colligere valeat, non eſſe corporeum, propterea quod neceſſe ſit, vt ignis corporeus ſit, ſuccenſum eſſe; colligat profecto & ſuccenſum ſemper eſſe, & verum corpus, propterea quod ita ardeat, vt inextinguibilis ſit. Sed rem totam eleganter huius ignis deſcriptione, illuminauit hoc loco Philippus; [Ignis Gehennæ non materijs quibuſdam, & pabulis corporalibus viuit, nec aliunde accipit fomenta, vt ardeat, ſed per ſeipſum, vt creatus eſt, vigens, cuncta, quæ ei iniecta fuerint, concremat, vbi eis nec aer ille ſpacioſus erit, nec anhelitus libere reſpirandi.] Atq; Innocentius hoc ipſo loco vſus, eandem quoque interpretationem adhibet, lib 3. de miſeria humanæ conditionis c 6. [Ignis Gehennę nec lignis nutritur, nec flatu ſuccenditur, ſed a Deo creatus eſt inextinguibilis ab origine mundi; Scriptū eſt. n. Deuorabit eum ignis, qui non ſuccenditur.]

Card. Bellarmin. to. 1. lib. 2. de Purg. c. 11. *Gregorij lectio emendata.* *Quomodo ignis inferni poſſit dici in corporeus.* *Damaſcenus Lib. 4. de fide c. 28.* *Quomodo reſurgentiū corpora ſpiritualia.* *Philipp.* *Ignis æterni deſcriptio.* *Innocent.*

4 Agnoſcunt præterea hoc loco [ignem æternum,] cæteri Latini interpretes, &, vel ex hoc vno loco licet colligere æternitatem cruciatuum infernorum, nunquam remittentium, neq; languentium. Nam ignis, qui flatu accenditur, nō ſemper eandem, & æqualem flammam attollit, ſed per interualla quædam, quaſi intermiſſam; ſicut enim flāma tollitur, & exurgit per flatum, qui neceſſario intermittitur, nam inſpiratione interpellatur; ita quoque flamma habet etiam ſuas coruſcationes, & incrementa per interualla: at [Ignis, qui non ſuccenditur,] idem ſemper, conſtanſque, neque langueſcit, & remittitur, neque abolitur, & extinguitur. Quod grauiter, atque ſapienter explicuit Chryſoſtomus Epiſt. 5 ad Theodorum Lapſum. [Cum (inquit) audis Ignem, ne arbitreris, eſſe ſimilem huic igni; acceſſus enim deferueſcit, & mutatur; ille autem ſemel in flammam exurgens, ardet perpetuo, nunquam intermoritur. Hic quidem non contingit vehementia pœnarum, & earum diuturnitas; altera enim cum altera pugnat propter conditionem corruptibilis corporis. immortalitate autem ſuccedente ſoluitur hæc pugna, & magna potentia nos in infinitum vtraque mala poſſidebunt.]

Æternitas infernorum cruciatuū. *Chryſoſt.*

Sed quoniam humano captui videtur valde difficile, ignem eſſe, qui neque accenditur, neque nutriatur; aliàs ſolet ſermo Sacer ſignificare per ſimilitudinem cum noſtro igne, flatum quo accenditur, nutrimenta, fornacem, ſed longe diuerſa. Fornacis inſtar, dicitur Gehenna ſæpe, [Thopheth.] Iſa. 30 33 [ſtagnum ignis.] Apoc. 19.20. & 20.10.14. [Flatus ſuccendens,] nunquam intermiſſus Diuinæ indignationis, Iſa. 30. 28. Ezech. 22.35. Et ipſe item iniquus [ſpiritus] impij ſuum ignem ſuccendit. Iſa 30 11. [Nutrimenta,] ipſi impij. Iſa. 30.33.

Ignis æterni fornax, & nutrimenta.

5 Sed in hoc quoque [igne, qui non ſuccenditur,] illud videtur commode, & cohærenter cum antecedentibus intelligi, eſſe ignem, qui non luceat, neque vllam attollat flammam ſplendentem. Nam flammā excitat flatus; is enim educens ſubtiliores vapores ea denſiore, & calidiore materia, cogit illos in micantem flammam. Ergo ignis, qui non afflatur, erit ille, qui nunquam ſplendet, & opportune hoc adiunctum fuerit ab Eliphaz; poſtquam enim dixit; [Omnes tenebræ in occultis eius;] exaggerat pœnam: Quamuis (inquit) in occultis, & in tenebris deliteſcere quærat impius, at in medijs illis tenebris inueniet ignem comburentem, ſed non accenſum, nec micantem. Nullum enim lumen apud damnatos ex

Ignis inferni ſine lumine.

Chrysost. Cyrillus. Prosper. Gregor. Basil. Athanas. Theodoret. Innocent. Ambros.

igne æterno prouenire asserunt Chrysostom. Epist. 5. ad Theodorum Lapsum. Cyrillus Alexand. in oratione de Exitu animæ. Prosper lib 3. de Vita contemplat. cap. 12. Gregor. lib 9. Moral. c. 46. Basil super id Psalm. 28. [intercidentis flammam ignis,] & super id Isai. 10 17. [Erit lumen Israel in igne.] & Orat. 23. de Futuro iudicio. Athanas q. 112. in Scripturam. Theodoret. super id Psal. 96 [Illuxerunt coruscationes eius orbi terræ,] & Psalm. 58. Innocent. libro 3. de Contemptu mundi cap 6 Ambros. lib. 4 exam. cap 3.

שירים יסוד

Neque desunt in eandem rem Hebræorum testimonia, nam in Libro, cui Titulus est, [Iecod Sirim,] id est, [Fundamentum Canticorum,] inter septem inferni mansiones, constituitur secunda, quæ vocatur [Corruptio.] quæ dicitur esse [Ignis sub viridi colore nigricans, neq; enim ibi vlla lux, sed caligo, & tenebræ.] Ibi etiam dicuntur, torqueri [elati homines, atque superbi, qui q; in proximorum contumelijs exultant.] Est videlicet lumen solatium aliquod, quod omnino abest ab æterna illa nocte. Acute ille dixit in describenda clade tristissima.

Senec. in Agamem. actu 3.

Nec hoc leuamen denique ærumnis datum est,
Videre saltem, & nosse, quo pereant malo:
Premunt tenebræ lumina, & dira Stygis.
Inferna nox est.

Aliquod lumen damnatis affulgent. Gregor.

Quamuis aliqua ratione lumen adesse damnatis, asserat Gregorius lib 9 Moral. cap. 39. [Illic ad consolationẽ non lucet, sed, vt magis torqueat.] & Isidorus lib. 4 de Summo bono cap. 31 asserat; [Ignem Gehennæ ad aliquid lumen habere, & ad aliquid non habere, hoc est, habere lumen ad damnationem, vt videant impij, vnde doleant; & non habere ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.] Et Innocentius supra adductus c. 4 ait, [Horribilis ibi visio Dæmonum, qui videbuntur in excussione scintillarũ de igne ascendentiũ.] Ergo ille [ignis non succenditur,] id est, non splendet; sicut & igne Diuino, qui visus est Moysi. Exod. 3. Rubus [ardebat] (i splendebat) [& non comburebatur.]

Innocent.

Ambros.

בער אבל

Sic interpretante Ambrosio; & fauente etiam voce originali, [ardendi,] quæ etiam significat, [succendi. Comburi] autem est idem verbum, quod in hoc nostro loco [deuorare:] quare legi posset; [Rubus succendebatur, & non comburebatur.] vt inde colligamus, cuiusmodi sit ignis, [qui deuorat, & non succenditur.] Deũ autem sic posse res natura sua coniunctas separare, & alteram sine altera constituere, id est vim comburendi, & vim illuminandi, docuerunt etiam Theodoretus, & Basilius Psal 28. exemplo ignis Pentecostes, qui Apostolos illuminabat sed non comburebat.

Ignis inferni cæcus, sed vorax.

Sed cum ex illis duabus facultatibus, quas ignis habet, videlicet, illuminatiua, & combustiua, hanc tantum igni Gehennæ tribuerimus, quæ hoc loco explicatur verbo [deuorandi;] Considerandum quidem est, cum ignis per se videatur habere oculos, id est, lumina, & os ad deuorandum, nunc tamen asseri ignem inferni esse cæcum, at habere os, linguam, atque actionem comedendi, & deuorandi, propterea quod, sicut, qui comedit, & deuorat, consumit cibum, ita ignis absumit materiam omnem; & flamma quidem ignis similis est linguæ animalis, eo quod habeat figuram illam acuminatam, & sit in mouendo velox, atque versatilis. Sic 3. Reg 18. 38. non solum [deuorandi,] sed etiam [lambendi] actio tribuitur [igni; Cecidit ignis Domini, & vorauit holocaustum, & ligna, & lapides, puluerem quoque, & aquam, quæ erat in aquæ ductu, lambens.] Huc pertinet, quod quæ comburuntur, dicuntur sæpe in Scriptura fieri esca, aut [cibus ignis;] quare propter vim vltricem, qua impios solet consumere Deus, dicitur Deuter. 4 24. [Deus tuus ignis consumens est.] Hebraice; [Ignis deuorator,] aut [comedens] id est, qui hostes suos facile perdere, & destruere potest. qui locus ad ipsam eandem cõsumptricem vim ignis videtur alludere, nam tum alibi, tum eodem ipso capite paulo ante dixerat; [Vos tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea Ægypti.] id est, de Pharaonis imperio, qui Hebræorum populum perdere, & delere moliebatur. Itaque ne putarent, si impij essent, & erga Deum ingrati, abituros impune, admonet illos Moyses fore, vt multo facilius, seueriusque puniantur a Deo, & consumantur, quod ipse sit [ignis deuorator,] atque consumptor. Sic igitur dicitur [deuorandus] impius, perdendus, atque consumendus, sed sempiterna quadam, & nunquam finienda morte, & combustione, vt eleganter explicuit Chrysostomus nuper adductus, atq; Augustin. etiam Sermone 1. in Vigilia Pentecost. cap. 18.

Flãma linguæ similis.

Cur Deus dicatur ignis.

Allusio elegans.

Chrysost. August.

[Propterea (inquit, loquitur autem de igne inferni) [inextinguibilis dicitur; non solum quia ipse non extinguitur, sed quia nec eos, quos susceperit, extinguet, aut permittet.] Et Theophilactus super id Matth 10 28. [Qui potest animam, & corpus perdere in Gehennam] Alij; [Gehennam cum dicit, significat perpetuam pœnam, Gehenna enim dicitur a semper nascendo.] Etymologia quidem diuersa ab ea, quam alij Doctores frequenter tradunt, sed qua dictũ Promethei supplicium, fabulosum licet cum veritate repræsentari possit; semper enim illi nascebantur viscera, quæ semper exedebantur;

Theophil.

Vnde dicatur Gehenna.

Virg 6. Æneid.

——— Rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens, fecundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis; habitatque sub alto.
Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis.

7 [Affligetur relictus in tabernaculo suo.] Alij [relictum,] siue [superstitem] accipiunt pro filio, vel nepote ipsius impij, quasi hoc loco respiciat Sophar ad filios Iob oppressos ruente domo, vel ad totam posteritatem delendam. Vatab. [Contereretur, quotquot superstites fuerint in tabernaculo eius.] idem sequitur Caietanus. Sed videtur potius pro ipso impio accipi, vt sit dictorum expositio; ita vt cum ex alijs periculis [relinquatur,] id est, [eripiatur,] sed non possit tuto in domum suam se recipere; ibi enim [affligetur,] vexabitur dure, aspere accipietur, lædetur. Hæc enim omnia cadunt in verbum Originale. Ergo quamuis cæteris, & publicis discriminibus non pereat, peribit tamen domesticis, & internis; nam verbum originale [relinquendi,] aut remanendi, idem est, quod effugere, aut saluari, vt patet Thren 2. 22. [Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur.] & Iere. 42 17. [Nullus de eis remanebit, neque effugiet.] Sic etiam Isaie 10. 20. vbi nos habemus; [Hi, qui Israel effugere potuerunt, ingressi sunt ciuitates munitas.] Hebræi legunt; [Relicti, qui remanserunt ex eis, &c.]

Vatab. Caietanus.

ירע שרד

LXX.

Sed suppositum verbi [Affligendi,] quærunt Septuaginta, atque intelligunt fore, vt impius ab aduena, & hoste alienigena deuastetur; nam legũt; [Ledat aduena domum eius] Quod sic interpretatur auctor Catenæ id est; [Hospes aliquis, aut alienigena; quod ipsum ad miram impij imbecillitatem confirmandã allatum est.] Videlicet quod aduersus hospitem, & peregrinum non possit se domi suæ tutum continere. Sed potest non incommode ad ignem etiam, de quo paulo ante dixerat, referri: nam confugientem ad suum tabernaculum, excipiet, & affliget [ignis, qui non succenditur;] ex his enim, quæ domi suæ congregata habet ex rapina, tum etiam ex domesticis alijs, & occultis sceleribus exurget mirabilis quædam flamma, quæ illum exorbeat, & deuoret; sicut Mich. 6. 10. dictum est, [Adhuc ignis in domo impij, thesauri iniquitatis, & mensura iniquitatis iræ plena. Ignem] appellat, [thesauros] per iniquitatem, & rapinam comparatos, & per iniquas mensuras, atq; fraudulentas, videlicet iusto minores sed quod deest mensuræ, explebit ira Diuina; nam quantum subfuraris proximo, tantum ignis, & flammæ domi tuæ abscondisti; quæ paulo post in te exardescet, & te affliget, atque vastabit, sicut Iacobus Apostolus dixit c. 5. 1. [Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miserijs, quæ aduenient vobis, Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt; & vestimenta vestra a tineis comesta sunt; aurum, & argentum vestrum æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras, sicut ignis.]

Imbecillitas periphrasis.

Occulta scelera, & rapina sunt ignis absconditus.

Quod proximo aufertur vertitur in ignem.

XXVII. Reuelabunt cæli iniquitatem eius; & terra consurget aduersus eum.

1 NOn solum (inquit) ignis, & tenebræ, sed vniuersæ creaturæ se armabunt ad vltionem impij; nam Cæli, & Terra conspirabunt aduersus eum. Auctor Catenæ existimat, hæc dici propter ignem cælestem, quo illius greges, & armenta conflagrarunt, & propter aeris impulsum quo domus concussa est. Aer enim non raro [cælum] appellatur [Terram] autem accipiunt pro Chaldæa, & Sabæa, quæ armatos latrunculos immisit; atque vtrumque dicit Sophar, fuisse testimonium ad latentem Iobi impietatem reuelandam. Aliter quidam Latini, sed per Metonymiam etiam pro incolis cælestibus, id est, Angelis, atque etiam pro terrigenis, qui omnes pro Deo pugnabunt aduersus communem hostem, atque illius iniquitatem

Nicetas.

Varia expositio.

Dionys. Hugo post Gregor.

tem suo testimonio prodent; fiet etiam, vt in futuro iudicio omnes, siue mali, siue boni (læsit enim omnes, aut iniuria, aut exemplo) illum condemnent testimonio prolato improbitatis. Tertio alij simplicius; [Cælum, & terra] illetilescent aduersus impium, nam & cælum lumen, & pluuiam; terra fructus denegabit; atque in perniciem illius multa producet. Quadrant omnia. Et cum possint hæc dici a Sophar de supplicijs temporalibus, at potissimum ad futuri iudicij damnationem spectare videntur; ille enim [dies reuelationis] dicitur, cum [erunt signa in cælo,] non obscure significantia, atque [reuelantia iniquitatem impij.]

Vatabl. *Rom. 2. 5.* *Marc. 13. 25.*

XXVIII. Apertum erit germen domus illius; detrahetur in die horroris Dei.

1 Aperiri, & reuelari, *in sacro sermone quid: Aliquando ad exilium pertinet. Impij bona aliorum transferenda. Explicatus Ioannes.*
2 *Impiorum thesauri patefaciendi, & excludendi ab externis.* Germen *quid.*
3 Detrahere *quid proprie. Varia item ex Hebræo lectio.*
4 *Horrea, & apothecæ impiorum sua peculiaris comminatio. Ira nasi.*
5 *Hæreditas impiorum quare vocetur supplicium.* Verbum *pro re. Oris peccata.*
6 *Episcopus quid, & quod apud Indos munus esset, Deus Episcopus.*

1 APertum erit.] Ab eadem radice, a qua dictum est: [Reuelabunt;] reuelabitur ergo, & manifestum erit, detegetur, & discooperietur. [Germen,] fructus, prouentus, terræ nascentia; idest, cognoscent omnes, vnde impio tot fructus, & tanta bonorum abundantia prouenerit. sem per obijcit Iobo, & diuiti rapinam, quasi omnia copia diuitiarum vix citra fraudem, & aliorum iniuriam contingat. Est enim [Mammona iniquitatis,] vel quod vix, sine iniquitate diuitiæ contingant, vel quod multis iniquitatibus facultatem, & materiam præbeant. Vel, Fructus, & prouentus, quos condiderat, & occultauerat sibi in annos plurimos, quos negauerat pauperibus, aperientur, & patebunt omnibus, cedentque in sustentationem pauperum. Alij legunt; [Migrabit germen] alij; [captiuabitur,] aut [captiuum erit.] Posset etiam legi; [Exulabit,] aut [transferetur.] Sed eodem recidunt omnia; nam verbum [Galah,] quod est [reuelare] actiue, vel apparere intransitiue, pertinere solet ad captiuitatem, migrationem, vel translationem in alium locum, in quo quis denuo reuelatur, & apparet. Nam qui se intra vnum locum, aut intra priuatos, patriosve parietes, continet, latere dicitur, & occultari; cum vero alio migrat, vt mores hominum multorum videat, & vrbes, dicitur reuelari, & apparere. sicut Christo Domino commoranti in Galilæa, Dixerunt Ioan. 7. 3. 4. [Fratres eius; Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis; nemo quippe in occulto quidquam facit, & quærit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo.] Quare [manifestatio] hæc celebritatem quandam, & publicam notitiam videtur afferre. Sic igitur dicitur, [aperiendum,] & manifestandum, quidquid in domo impij [detinebatur in iniustitia,] & migraturum, atque transferendum alio, cum celebritate quadam, & publica notitia supplicij: quare impij bona, & facultates exulabunt, captiuæ ducentur ab aduenis, & peregrinis; & quæ prius bona abscondebantur in thesauris impij, postea conspicientur, & apparebunt in aliena regione.

גלה

Diuitibus frequenter obijcitur rapina, & iniquitas. *Luc. 16. 9.* *Regia. Tygur. Caietan.* *Impiorũ facultates captiuæ ducendæ.*

2 Sed forte etiam aliquanto lenius, [apertum erit,] idest, patebit cunctis deprædantibus, scrutabuntur fures, & diripient prædones, quidquid in illius promptuarijs, quidquid in scrinijs, & loculis habebat; patebunt fores; nullæ claues, nullæ seræ; vt votis, & auaritiæ impij eueniant omnia contraria.

Alij etiam per [germen domus, posteritatem, & filios] intelligunt. Quadrabit ergo in impium illa comminatio facta Ezechiæ Regi ab Isa. 4. Reg. 20. 17. [Ecce dies venient, & auferentur omnia, quæ sunt in domo tua, & quæ condiderunt patres tui, vsque in diem hanc, in Babylonem, sed & de filijs tuis, qui egredientur ex te, tollentur &c.]

3 [Detrahetur.] Proprie, auferetur, defluet, fluet, videlicet germen illius, & terræ fructus, atque prouentus, fluent velut aquæ, quæ effusæ colligi, aut instaurari non possunt. idest, nunquam recuperabit amissa bona. in qua explicandi ratione conueniunt Thargum. R. Mosch, & R. Abraham Perusol. Non omnino incommode explicuit Tygurina, post Hebræos alios adductos; [Prouentus domus eius, quando iram suam depromet, migrabit, vt aquæ effusæ.] In quo obseruandum est, eo impetu, & celeritate, quo defluunt aquæ in præceps, significari hoc loco deducendas, & quasi defluxuras facultates omnes impij in alienas domos, vt non nisi, cum violentia, & iniustitia detineri, & iniuriæ negari externis possint; alioquin sponte fluxuræ, & sese ad aliorum vsum, & vtilitates effusuræ. Sed quod noster legit, [detrahetur,] sapienter fecit, & cum vehementia sententiæ, nam verbum originale, [Trahere,] aut [detrahere,] significat, aut [deducere, & extendere ex vno loco in alium.] nam omnibus his modis vertitur a Vulgat. Et notat Caiet. [Hebraicam dictionem significare violentas tractiones, quæ fiunt trahendo aliquid super imam terram, quod Vulgari Italico dicitur Stracinari] aut [Straciare.] Apud nos videtur esse, [Destroçar,] ò [despedaçar.] habet enim vim quandam, atq; celeritatem communem fluxui præcipiti aquæ celeriter decurrentis; quare forte integra significatio consurget ex vtroque, si dicas esse idem, quod fluere, aut defluere cum distractione; aut distrahi defluendo. Quare Rab. Mosch in Commentarijs explicat; [Festinabit migratio perfecta, sicut aqua defluens in descensu, quæ non congregatur.]

Thargum. *R. Mosch.* *R. Abraha.* *Facultates impij sponte fluentes in pauperũ domos.* נגר *Caietan.* *R. Mosch.*

Quid, si forte fluxus iste cum violenta illa tractione ita coniungatur, vt respiciat ad vastationem domus, quæ fit ab hoste, & furente milite, horrea, & apothecas ingrediente, & vertente dolia, frangente vasa omnia, oleum, vinum, liquida omnia effundente, & dispergente, quæ collecta erant. Eo videtur respexisse Thargum; [Captiuabitur fructus domus eius, oleum eius, vinumque eius] Diffundentur videlicet. Quod Eugubin. dixit, ipsum impium periturum, & abiturum, velut rapidum fluuium, coactum est. Quod vero septuaginta legunt; [Trahat domum eius perditio in finem;] verbis tantum non sententia differunt a nobis. 4

Sibeucus. *LXX.*

[In die furoris Dei.] Quoniam in Hebræo est, [in die nasi eius.] Caietanus existimat, referri ad impium passiue, idest [in die furoris,] quem impius patitur. Sed sapienter explicuit Vulg cuius esset ille furor, videlicet Dei, estque idem omnino quod [Dies nasi Dei.]

Caiet.

XXIX. Hæc est pars hominis impij a Deo, & hæreditas verborum eius a Domino.

HÆc est pars.] Hæc retributio, quam impius, seditiosus, & rebellis aduersus Deum, accipiet [a Deo, Elohim,] iudice sapientissimo, & potentissimo. [Et hæreditas verborum eius.] Impius pœnæ, & supplicia iure debentur, sicut [hæreditas,] quæ iure propinquitatis, & consanguinitatis ad aliquem deuoluuntur. Cum autem dicit, [verborum eius] plerique intelligunt, iniquitates, & peccata oris. Ita post Greg. Latini, & Hebraizantes, q.d. [Hæc est merces, quam reportat impius propter suas in Deum blasphemias. sed forte simplicius, quod in Hebræo fit in singulari * [Verbum,] vt accipiatur pro negotio impij; q.d. * Huc tandem omnia recidunt, quæ de illius interitu dici possunt. 5

רשע

Gregor. Vatabl. Pagn. Caiet. Clarius, Hugo, Dionysius. ** Este es el pago, que Dios le dara, y lo que del je espera en este caso.*

Septuaginta. [Hæc est possessio bonorum eius a superintendente.] Græc. [Ab Episcopo] Nicet [a Deo, qui omnia speculatur] verti etiam posset; [a visitatore.] Nam iudex visitat, & asseruat bonis præmia, atque improbis prouidet supplicia. Arrianus scribit, [peculiare munus fuisse apud Indos Episcopum; videre, quid in quaque regione fieret; vt cognita ad Reges, vel magistratus referrent] Sed [Deus] ipse idem inspector, & [Episcopus,] ipse supremus iudex est: atque etiam [Panepiscopus,] idest, omnia visitans; quod Dei epithetum est apud Dionysium. 6

LXX. *Nicander. ἐπισκόπους.* *Arrianus lib. 8.* *Episcopi munus apud Indos.* *πανεπίσκοπος Dionys.*

PARA-

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insignium, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1
Respondens autem Sophar Naamathites dixit,

2
Idcirco

* cogitationes meæ variæ succedunt sibi;

* & mens in diuersa rapitur.

3
Doctrinam, qua me arguis, audiam,

* spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi.

4
Hoc scio,

* a principio, quo positus est homo super terram;

5
Quod laus impiorum breuis sit;

* & gaudium hypocritæ

* ad instar puncti,

6
Si ascenderit vsque ad cælum superbia eius,
& caput eius nubes tetigerit;

Obi dictis, & oratione punctus Sophar, illo præsertim, cum Iobus suis amicis silentium imperasse visus est, quasi prius inflatus, & tumens, nunc rupto vlcere totum spiritum suum cum insolentia, & iactatione profert, & respondendi occasionem nactus, in hæc verba exorsus est.

Eo quod tam pertinaciter afferas, ò Iob, hæc te mala innocētem, & immeritum sustinere, æstuo animo, & cogitatione, menteque conturbor. Et cum asserueris, gladium esse iniquitatum vltorem, atque impios omnes seuerissimi iudicij, atque supplicij pœnas subituros, respondendi, atque tuam istam orationem redarguendi opportunam materiam præbuisti. Nam isto tuo te gladio conficis, cuius in tantis ærumnis, vt qui sis in improborum scelere, & numero, aciem expertus es. Insolescenti itaque in tuos amicos, atque in viros probos, & modestos debacchāti occurrendum a me fuit. * Quāquam ingenue fatear meam mentem, multitudine cogitationum gestientium erumpere, propemodum obrui, & linguam impediri. Mirum enim est, quàm multas, & quàm graues cogitationes hæc tua oratio excitarit in meo animo! Si semel exponere cœpero, obruam te profectò. * Sed vnde iam faciam dicendi initium? nam mēs in diuersa rapitur; & iam festinat respondere; iam vero sensu quodam, quasi iniuriæ, & contumeliæ affecta pedem refert. Sed conceptiones mentis meæ alacriter sese effundere gestientes via cōpescā.

Dicendi vero facultatem mihi abs te concedi, ò Iob, certo scio; quod & tuam seueriorem correptionem tacitus audierim, qua indignis tum me, tum amicos cæteros verbis, rebusque ad confusionem, & ruborem vsque exagitasti. Sed vero contumelias, quod ad me attinet, nihil moror, dum veritatem asserere, & tueri valeam: id quod sapientis est disputatoris. * Valeo autem satis, superque tua dicta assequi, excutere, refellere. Quod ipse manifesto experimento, & testimonio meæ responsionis constabit; & ipsa mea oratio plena spiritu quodam intelligentiæ sublimioris, atque veræ cuiusdam rerum æstimationis, me a tuis scomatis tuebitur. Nā quid aliena verba, & contumeliæ lædere poterunt, quem sua intelligentia, atque bona conscientia tuentur, & securum efficiunt? Ego sane, secus ac tu, rationibus exquisitis agam: & satis, superque me tuis contumelijs respondisse arbitrabor, cum te rationibus ipsis, & veritate reuinxero.

Atque vt iam ad rem veniam; Hoc vnum scio, me scire, quod nemini ignotum esse arbitror, tibi quoque perspectum esse oportet: Hanc esse Diuinę Prouidentiæ rationem certam, & fixam, vt improborum res lætæ minimæ diuturnæ sint, sed breui, luctuosoq; fine cōcludantur, & momento temporis omnis simulatę pietatis iucunditas intereat. Nihil enim tuis in rebus paradoxum accidit, ò Iob, nihil nouum. * Sic enim humanas res moderatur Deus, iam inde ex eo tempore, quo primus homo formatus, atque suo loco, & prima patria, peculiari prouidentia, & ratione collocatus fuit, vt in terra ipsa, suæ vel pietatis, & obedientiæ, vel inobedientiæ, & iniquitatis mercedē referret. Quod idem antiqua supplicia sæculorum omnium improbis, & sceleratis hominibus inflicta, aperte confirmant. Tum etiam primum illud, idemq; vulgatissimum Numinis nomen, quo iudicem illum, & confitemur, & reueremur. Qui sic constituit, vt impiorum vanissima illa lætitia, & exultatio, atq; triumphus cito finiatur; nam neque diu est, quod ea felicitate improbus fruitur; neque idem procedet longius; in proximo enim luctus, & ruina sunt. Iustorum gaudium firmū, fixum, stabile, quod nemo ab illis toller, * improborum vero, & eorum, qui vel externo habitu pietatem mentiuntur, vel simulatione pietatis ad honores, & vulgi admirationem, & plausum obrepunt, non solum iucunditas breuis, & temporaria est, sed plane momentanea: nam subito licet excitetur, & exurgat impiorum gloria, subito etiam extinguitur, & euanescit; & velut Sphæra, quæ per sese volubilis est, neq; planum potest tangere, nisi in puncto, ita non finitur diu consistere impiorum felicitas; sed dum tangitur, amittitur. Quare dicere profectò possis ipsam impiorum lætitiam, ruinam esse, atque interitum, vt quæ illis exitium, & ruinā afferat certissima.

Si igitur improbi hominis dignitas, atque felicitas tam excelsa, tamque exaggerata fuerit, vt & celsitudinem Diuinam temere appetere audeat, & cum numine de sublimitate contendere, arbitreturque iam se superbo vertice attingere polum, imò & summa sydera plantis premere, caputque efferre ex nubibus ipsis obscuris, & caliginosis, superioremque cunctis humanis discriminibus constitui, quamuis instar bene firmæ, & annosæ arboris altis defixæ radicibus, summis ramis, summoque vertice videatur nubes contingere,

7
Quasi ſterquilinium in fine perdetur:
& qui eum viderant, dicent, vbi eſt?

Sed tamen in miſerandum præcipitium reci et vniuer ſa hæc ſublimitas; tamque erit abominandus cunctis mortalibus, quàm ſtercus viliſſimum, atque fœdiſſimum; quod vel in ipſo funere, & breui interitu planum fiet, cum illius cadauer in ſterquilinio defoſſum, cœno, fimoque conditum obtegetur. Tunc vero, qui intentis illum oculis olim ſuſpiciebant, & omni obſeruantia colebant, tantæ celſitudinis admiratores, & laudatores, nunc ad repentinam ruinam multo magis mirabundi, & ſtupefacti dicere nunquam deſinent; Vah, in quam ſordido, & abiecto loco, in quanto ſquallore, & pædore, in qua nunc fouea ex tanta celſitudine! Neque vero id tantum eueniet ex naturali quadam rerum conſequutione, & humanarum rerum viciſſitudine (illa enim caſui, & ruinæ propiora ſunt, quæ celſiora ſunt) ſed ex ſupremi Iudicis conſilio, & ſtatuto; gaudet enim ille eminentiſſima quæque deprimere; quod neminem velit magnifice, & altum de ſe ſentire. Deijcit itaque hos celſitudinis affectatores cæleſti fulmine, ineuitabilique ſupplicio.

8
Velut ſomnium auolans, non inuenietur;
* Tranſiet, ſicut viſio nocturna.

Nihilo itaque plus durabit impij felicitas, quàm breuiſſimi alicuius, & vaniſſimi ſomnij voluptas, quæ vt non eſt vera, neque ſolida, ita certiſſime euaneſcit, atque expergefactus homo, nihil illius capit, nihil inuenit. * Quid enim magis ſimile a ſomno, & crapulæ, ſomnio, & vanis ſpectris, quàm vita hæc plena curarum, atque vanitatum, quibus humana mens ludificatur; in qua confuſa omnia, & perturbata; pauciſſima vero, falſa pleraque?

a Fuſior expoſitio huius comparationis mortis cum vigilia, & humana vita, ac felicitatis cum ſomno, & ſomnio, ex ſacris, & profanis. verſ. 8. num. 3. vſque ad 7.

9
* oculus, qui eum viderat, non videbit;
* Neque vltra intuebitur eum locus eius

Qui autem ludificata mente ſomnium confixerat ſibi, vanoque ſpectro per ſummam voluptatem frui videbatur, repente expergefactus, videre amplius lætam illam, & iucundam imaginem non poterit, non aliter ſane, nec impius ipſe priſtinam ſuam felicitatem retinebit; * Atque illi ipſi, qui felicem hominem admirabantur, & intentis oculis ſuſpiciebant, repente è conſpectu, & medio ablatum, deſiderabunt, ſed fruſtra. Nam videre per otium minime potuerunt, quem raptim, & per tranſennam collucentem, atq; florentem videre olim licuit. * Sic nulla erit improborum memoria apud oppidanos, & conciues ſuos; nulla apud illorum domeſticos, & familiares, atque diſſimili conditione, ſimiliter tamen veram rerum æſtimationem, & opinionem de rebus, ſero licet, habere incipient, tum diues ipſe, tum qui illius ementito ſplendore obcæcabantur.

10
Filij eius atterentur
* egeſtate,
* & manus eius reddent ei dolorem ſuum.

Filij autem impij diuitiis erunt pauperibus ipſis pauperiores, & miſeriores miſerrimis; atque adeo viliſſimi, & abiectiſſimi mortalium omnium potentes erunt illos opprimere, & in illos dominari. quare ij, qui quondam omnibus erant formidini, nunc ſupplicare omnibus cogentur. * Sed tamen non breuis illos exagitabit calamitas; diuturna enim egeſtate, & macie atterentur, & attenuabuntur animo, & corpore, imbecilli, atque nutantes, longoque cruciatu tandem conficientur. Quæ licet filijs grauiſſima, at ipſis parentibus multo acerbiora erunt dedecora, & ſupplicia, quàm ſi ipſi parentes illis fuiſſent obnoxij.

* Sic ſane inique impiorum actiones, & nefaria ſcelera, quæ alijs vim, & dolorem attulerunt, erunt noxia ipſis impijs; & ea ipſa, quibus alios læſerunt, aduerſus ſuos auctores multo vehementius retorquebuntur; & quæ in proximum machinati ſunt, iuſta ſupremi Iudicis vindicta, quaſi in cælum iugulati fuiſſent ſuas iniurias, in ipſorum verticem recident, cæleſti, atque Diuina vi tantam iniquitatem repellente; atque illorum improbitatem peiurente, & accendente eo ipſo igne, & flamma, quam ſuis operibus ijdemmet impij excitarunt.

11
Oſſa eius implebuntur vitiis adoleſcentiæ eius.
& cum illo in puluere dormient.

Sed illud in impij vita, & moribus, ſi nihil aliud, grauiſſimum eſſet, & grauiſſimo dignum ſupplicio, quod quæ ſemel b in adoleſcentia didicit, nunquam dediſcit, & prauis moribus, tâquam oſſibus quibuſdam, tota eius vita impoſita, & ſuſtentata in dies difficilior, & durior ad flectendum, & mutandum efficitur. Plenus itaque medullitus eſt infandis ſceleribus, quæ turpe eſt etiam dicere; nunquamque in vita, & moribus matureſcit, iuueniliter ſemper laſciuiens; & illam optimam, & intimam ſuæ vitæ partem ducens, ſi quando abunde, & largiter turpibus ſe voluptatibus ingurgitare contingat.

b De adoleſcentia appellatione, & peculiaribus vitijs, ad Scripturarum intelligentiam, & morum doctrinam non pauca. num. 3. 7. 8.

Sic profecto fit, vt peccata nunquam illum deſerant; nam mortuũ perinde, ac viuentem comitantur, & in eodem ſepulchri lecto cum illo decumbunt, minime hæc dormitantia; nam vigilant, vt ſurgenti aliquando cadaueri adſint, & ad Diuinum vſque tribunal comitentur. Ergo cum non prius peccata, quàm vitam ſuam deſerere inſtituat impius, digna profecto Iudicis ſententia fiet, vt corpus obſcœnum, quod omnis generis voluptatibus indulſerat, omnis generis ſupplicijs afficiatur, & intime etiam excrucietur: ac neque in ſepulchro quidem quieſcere ſinatur.

12
Cum enim dulce fuerit in ore eius malum;

Sed incredibilem improborum hominũ ſtupiditatem! quod enim ſibi tam noxium, tamque mortiferum eſt, auidiſſime complectuntur, ducti nimirum iuuenili illa laſciuientis animi libidine, & voluptatis dulcedine deliniti, quam ſemper appetunt, ſemperque fameſcunt. Cum enim ori illorum, id eſt, cogitationi, appetentiæ, & facultatibus omnibus ſiue animi, ſiue corporis, malum quodcumque, illud præſertim quod cum iniquitate, rapina, tyrannide coniunctum

eſt,

eſt,dulceſcere cœperit, ſic ineſcantur,& detinentur,vt,inſtar guloſiſſimi hominis,non ſtatim deuorent; ſed verſant, & tractant ore,& in ea cogitatione, & ſenſu voluptatis mirabiliter delitiantur. Tanta eſt prauæ voluptatis, prauæque conſuetudinis vis, tanta in lædendo proximo voluptas, tanta in decipiendo paupere blandis,& fictis verbis demulcendo, ſtatimque inſidijs adoriendo dulcedinis guſtus!

13
Parcet illi, & non derelinquet illud;
& celabit in gutture ſuo.

Quem ne cito amittat improbus, continet, & detinet in medio faucium, & pauperum conſanguineos, & palatum eluit per ſummum otium, ſummamque voluptatem, interim parcere ſe ſimulat, & miſerorum cõmiſeratione medullitus tangi, & interdum etiam, inſtar Crocodili, lacrymatur ad pauperis conſpectum, quem mox per ſummam ſæuitiam diſcerpturus,& deuoraturus ſit. Et cum tam aperte iniquus ſit, ac mille modis ingentia ſua facinora excuſare conatur, indulgentiſſimus profecto ſuæ cauſæ Iudex, at pauperum, & miſerorum non ſeueriſſimus ſolum, ſed crudeliſſimus.

14
Panis eius in vtero eius uertetur in fel aſpidum intrinſecus.

Itaque poſtquam ingenti voluptate, ſenſuque dulcedinis prauæ verſauit mente, & palato improbitatem,detinuitque ore,deuorauit tandem, & deglutiuit; ſed in ſuam perniciem. Nam malum, quod illi adeo dulceſcebat,tãquam delicatiſſimæ epulæ; & exquiſitiſſimæ cupediæ, omnium voluptatum, & ſaporum varietate conditæ, omnino conuertentur in virus mortiferum,& bilem exitialem,quæ viſcera occupabit. ex quibus cum aliquando venenum euomat,& depromat; at ipſum impium imo pectore, & corde amareſcere, ſuccendi, ardere,& velut veneno tumentem,& inflammatum diſrumpi tandem neceſſe erit. Sic igitur fluxa momentaneæ voluptatis dulcedo,atque ſatietas in amariſſimam,& acerbiſſimam tormentorum omnium nauſeam redundabit.

15
Diuitias, quas deuorauit, euomet;

Et de uentre illius extrahet eas Deus.

Efficiet porro venenum illud mortiferum in cordis, mentiſque ventriculo tormina,& anxietates incredibiles, & moleſtiſſimã quãdam vomendi neceſſitatẽ, vt tandem inique parta, & auidiſſime deuorata, infructuoſa ſint auaro, & cum ingenti illius cruciatu ad ſuos dominos reuertantur. neq; non pungente, atq; torquente cõſcientia,quæ domi in iniuſtitia impius detinet, Deus, pro ſua prouidẽtia, inuito extrahet; & vel boni alicuius, vel apoſtatæ angeli miniſterio vſus,nullum priſtinæ felicitatis veſtigium relinqui patietur. Quamuis enim adeo tutam diuitiarum poſſeſſionem adeptus ſit, vt eas in ventrem ferme abdidiſſe videatur, breui tamen illas ipſas dolens amittet; & quæ cum gaudio congregauerat, cum dolore effundetur. At ſicut qui noxium aliquem cibum ſumpſit, vnà cum eo probos etiam euomit,ſic qui inique congerendis opibus ſtudet,non ſolum ipſas, ſed etiam quas prius iure poſſidebat, plerunque amittit.

16
Caput aſpidum ſuget; & occidet eum lingua viperæ.

Scire igitur impium auarum vellem, quando eſurit, & ſitit alienum ſanguinem,quãdo lambit, & exugit, velut lac dulciſſimum, & ſuauiſſimum,pauperum ſubſtantiam, venenum vtique mortiferum haurire,quale in c aſpidum capite,ore, dentibus reſidet,& quale lingua viperæ iaculari ſolet. At ſicut cum viperæ libidine agitantur, fęmina collum maris in emittenda genitura comprehendit,& arcte complexa non prius dimittit, quàm caput ore receptum præciderit,atq; deuorauerit;fęmina vero talem luit maſculo pœnam,quod filij, dum adhuc intra vterum ſunt, matricem, & viſcera parturientis erodunt, redduntq; ipſi parenti priſtinã libidinis voluptatem exitialem; non aliter profecto impius in deuorando paupere libidinis æſtu exagitatur,vt cogatur poſtea,quæ deuorauit, & concepit, cum incredibili mortis acerbitate parturire,atq; effundere;& ſicut idem ipſe bifida, & venenata lingua in multorũ vitam, & famam mortiferum venenũ iaculatus eſt; ita quoq; fiet Diuino ſupplicio, vt aliorum etiam detractorum virulentum morſum ipſe quoq; experiatur.

c *De aſpidis, & viperæ natura,& veneno peculiaria quadam obſeruantur. vers. 16. num. 4. cap. 5.*

17
Non videat riuulos fluminis,
torrentes mellis, & butyri,

Sic tandem fiet, vt bonorum ſpiritualium incredibili copia, atq; dulcedine nunquam impius frui permittatur; tum ipſis temporalibus bonis vti non poſſit. Nam poſtquam ex rapina,& iniquitate numeroſiſſimos ouium greges, armenta quoque pinguiſſima Vaccarum, atque Camelorum, multaque latifundia, & prædia ex præda comparauerit, nullos poſſit fructus percipere: neq; fruetur magna lactis copia ex diſtentis vberibus, inſtar riuolorum fluentu; non butyro bouillo; non aluearibus mella fundentibus; non promptuarijs plenis, atque redundantibus, inſtar torrentium perennium. atque adeo ea omnia, quorum cauſa ſtulte laborauit, neque deglutire, neque concoquere valebit, inſtar d herbæ, quæ mandere conantis linguam aſperiorem reddit.

d *De Striphno herba ad lectionem Græcorum quadam. verſ. 17. num. 4.*

18
Luet,quæ fecit omnia; nec tamen conſumetur.

Secundum multitudinem adinuentionum ſuarum, ſic & ſuſtinebit.

Nihil profecto abibit impune, quod pari, dignoque ſupplicio non afficiatur; ita tamen, vt temporalis voluptatis, quæ ex peccato eſt, ſuppliciũ, & cruciatus æternus ſit. Æternas vtique luet impius pœnas pro labore, & moleſtia, quam alijs inflixit, ſicque reſtituet ſeptuplum,quod per vim rapuit;nunquã tamen ſatis eluet tot ſcelera propter obſtinati animi impietatem, & impœnitentiam. Quare, ſicut quondam improbus peccati dulcedine delinitus non deglutiebat ſtatim peccatum,ſed abſcondebat ſub lingua, & tractabat, detinebatque in palato; ita ſane cum ſupplicium, & extremus dolor illum arripuerit, non ſtatim deuorabit, & abſumet, neque ſatis decoquet,ſed mors illum ore verſabit,abſcondet ſub lingua,& perpetuo

suis dentibus atteret, atque comminuet. Hoc profecto impiorum consilijs, atque conatibus par, dignumque supplicium respondebit. Atque tantum restituet, quantum per iniquitatem ditatus est; & quæ cum ingenti animi lætitia, & voluptate comparauerat, in tristitiam, & mœstitudinem sempiternam redundabunt.

Quid enim supplicij non mereatur, qui egenos, & pauperes per vim, & iniquitatem opprimit, atque confringit, & ad extremã egestatem, & calamitatem redigit? * Impius sane, sæuusque tyrannus suis bonis omnibus imbecillos spoliauit, attenuauit, exhausitque viribus. Neq; in miseriores tantum sæuijt, sed in opulentiorum etiam domos, atq; facultates inhiauit. quamquam, vt est impiorum ingenium degener, & ignobile, diues impius non potentiorem aliquem, sed miserrimum quemque, & pauperrimum hominem frequentius adoritur. * Rem autem alienam ad manum sibi oblatam nõ solum abstulit, sed incredibili auiditate, & impudentia aliorum domos inuasit, atque diripuit, suis dominis frustra pro re sua pugnantibus; ædificarũt videlicet, instruxeruntq; suas domos, sed non sibi ædificarũt. Destruxit, euertitq; illas sæuus tyrannus, neq; erexit iterum, aut instaurauit, ne vnquam de damnis, quæ intulit, restituendis cogitauit;

19
Quoniam confringens.
* nudauit pauperes.
* Domum rapuit,
& non ędificauit eam.

Verumenimuero cum talibus ingluuies, & appetentia bonorum, voluptatumque omnium tam inexplebilis sit, vt quamuis multa vorauerit, multa quoque sitiat, & denuo esuriat, atque ipsa mens, & cordis receptaculum nullis vnquam auaritiæ desiderijs, & voluptatum cogitationibus satiari possit, fit profecto, vt sacra quadam siti; & fame perpetuo laboret, & incurabili morbo crucietur; cumque semper ignis auaritiæ ardeat, semper quoque cruciatus intendatur, & crescat, ac nunquam tranquillitatem vllam, satietatemque in animo suo auarus sentiat. Quamuis vero voti compos sit, ad illius animi tranquillitatem, quæ mentis iucunditatem efficit, nunquam compos erit; nunquam enim comparatis, atque possessis vti poterit, aut eum securitate, & iucunditate potiri. Nullam igitur ex labore suo vtilitatem, fructumve percipiet, neque eorum, quæ adeptus est possessionem diu retinebit incolumem, nouis semper æstuans acquirendi, & possidendi desiderijs.

20
Nec est satiatus venter eius;
& cum habuerit, quæ concupierat,
possidere non poterit.

Igitur nihil ille non expetit ad comedendum, & deuorandum, atque de rebus, & voluptatibus, quas tempus, & occasio ferunt, nihil relinquit; multoque plura appetit, & deglutit, quam concoquere possit, & in suam vtilitatem conuertere: omnia sibi vult; at ne micam, nec guttam quidem egeno, & mendico. Par itaque rependetur illi supplicium, vt etiam necessario victu cariturus sit, momento omnia sua amittens bona. Quid enim in illius domo, & facultatibus non sit vanum, fugax, instabile?

21
Non remansit de cibo eius;
& propterea non permanebit de bonis eius.

Illud omnino cruciatum afferet improbo acerbissimum, quod cum crapula, & bonis huius sæculi nimium se impius onerauerit, sentiet animi, & pectoris æstum molestissimum, & ad extremas angustias redigetur; conabitur enim vomere, præque ingenti difficultate manus allidet, & complodet; & omnia angoris, dolorisq; signa præbebit. Nam vis calamitatum, ærumnarumque omnium illum corripiet, vt necesse sit, eius animum doloribus incredibilibus redundare: Quid, quod qui alienos labores rapuit, tunc aduersum se omnes laborantium manus incurrere videbit, vt auferre, quod suum est, quisque possit? Et cui vasa miseri mercenarij laborare visi sunt, tunc ipse omnibus miseris, laboreque suo viuentibus laborasse, & opes accumulasse videbitur.

22
Cum satiatus fuerit, arctabitur:
& omnis dolor irruet super eum.

Sane illo tandem vita impium luxuriosa deducet, vt cupiat saturare ventrem de vilissimo quoque cibo; at nemo illi copiam faciat, postquam in hominem ingurgitatum, & plenum multis rapinis, atque voluptatibus ira Diuina desæuire cœperit. Atque vtinam iam impius, quod prædæ, & rapinæ facturus est, faciat cito, & suæ improbitatis mensuram mox impleat, vt pro meritis rependatur illi supplicium Diuino decreto constitutum ad mortalium omnium exemplũ, atq; terrorem. Fiet.n. id, quod maxime bono cuiq; optandum est, vt Deus tandem modum, & finem tantæ impudentiæ constituat, atque laxatis suæ indignationis, & furoris habenis, iustitiam suam quasi è suæ misericordiæ carceribus emittat, vt incredibili impetu in improbitatem incurrat: atque vultu ipso ardente, & inflammato, fumanteque naso, flammas in illum iustissimæ vindictæ iaculetur, quibus scelerati principis carnem, & corpus vniuersum exurat, & deuoret, totumque hominem, quasi confecto quodam dolorum, & cruciatuum nimbo obruat, ningatque super illum dolores.

23
Vtinam impleatur venter eius,
vt emittat in eum iram furoris sui,

e De belli, aut prælij eleganti comparatione cum pluuia, & tempestate quadam ex sacris, & profanis. num. 7. & 8.

Cælitus itaque maximus, præpotensque Deus bellum improbis omnibus indicet; aduersus quos e immanem tempestatem excitabit; cælos conturbabit; teterrimas nubes, terrificas pluuias coget; ventos sæuissimos, & vniuersum ætherem commouebit; fulgura, & fulmina, tonitrua aduocabit ad impiorum exitium sempiternum.

& pluat super illum bellum suum.

f De armis omnis generis orbis prisci sæculo, quædam exquisita. num. 1. 2. 3.

Producet itaque potentissimus Imperator Deus aduersus hostes suos omnia armorum genera ex omni materia ad lædendum, & percutiendum opportuna; non solum f ærea, quæ minus lædunt, minusque lacerant; sed ferrea etiam, quæ in vulnerando sæua sunt, atque lethalia.

24
Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum.

Fugere igitur tētabit impius diuinum gladium obstinatione quadam impatientis animi, atque conantis eludere Diuinam vltionem, sed frustra: nam nunquam effugiet. Si enim illum gladius cominus non vulneret, eminus illum attinget *g* æreus arcus fortissimus, atque incredibili impetu chalybea sagitta transfiget, peruadetque viscera vniuersa. Ita fiet, vt & præsentis vitæ ærumnis, & longinquioribus alijs futuræ vitæ supplicijs miserrime corripiatur.

g De are, & Chalybe paulò exquisitior disputatio ex sacris, & profanis. nume. 5. 6. 7.

25

Eductus, & egrediens de vagina sua;
& fulgurans in amaritudine sua.
* Vadent, & venient super eum horribiles.

Pertransibit igitur per corpus illius Diuinæ vltionis iaculum, & mortifero veneno tincta sagitta, quā terrificus ille iaculator supernus è pharetra sua splendentem, ac scintillantem iam deprompsit, simulque gladium eduat, fulguris instar, cum terrore coruscantem, quem in illius viscera adiget, vasculumque fellis vulnere plane lethali disrumpet. tinctus itaque felle pallescet gladius, multoque terribilior efficietur, vt qui ore, & acie, coloreque ipso mortem improbis omnibus acerbissimam denunciet. * Hostes vero sæuissimi, terrores quoque, & cruciatus acerbissimi, denique terrifici illi spiritus omnes in impium conuolabunt, repetentque dignas de improbitate pœnas: tamque multi accurrent, vt alij semper alios excipiant, & vim torquendi nunquam intermittant.

26

Omnes tenebræ absconditæ sunt in oculis eius.

Deuorabit eum ignis, qui non succenditur.

Impius vero pauore percussus loca omnia obscura obseruabit ad perfugium; si quod vero inueniat latibulum, vbi tot, tamque ingentia discrimina auertere possit, semper tamen illi aderunt terrores ingentes, caligo horrifica, omniaque funesta, atque exitialia, vt cui nullus salutis, *h* lucisve radius affulgere valeat. Quamuis non ideo non semper comburetur, flagrabitque igne illo, qui flatu, & industria, curave humana non indiget, neque lignis, ceu conuenienti pabulo, nutritur; sed in corpora, animosque sontium vim suā, & vrendi facultatem exerit, qui non aliunde fomenta emendicat, vt ardere, & viuere possit, sed per seipsum inextinguibilis est, semper quidem vrgens, semperq; vrens, sed nunquam ad aliquod solatium lucens, nisi forte ad nouos terrores, nouosque damnatorum cruciatus. Qui vero relicti fuerint ex impiorum familia, sempiternis quoque malis & ærumnis agitabuntur, siue illi filij, & nepotes, siue familiares extiterint; nemo enim ex tanta clade euadet. Nam tum paterfamilias impius, tum illius assectæ, & imitatores, si non externis, publicisque discriminibus, at certe domesticis, & intestinis malis male omnes peribunt: ac nihil omnino erit, quod aduersus improbam familiam non concitetur, non ciues solum, sed aduenæ, & exteri, ac domus ipsius penetralia, quæ aduersus illum flammas euoment.

h De ignis inferni vi, & facultate vrendi, & illuminandi, & de illius descriptione ad Scripturarum, Patrumque intelligentiam, pulchra quadam. num. 1. vsque ad 6.

27

Reuelabunt cæli iniquitatem eius,
& terra consurget aduersus eum.

Neque solum ignis, & tenebræ, sed vniuersæ creaturæ ad impij supplicium, & exitium conspirabunt; Cæli, terra, & quæ rerum vniuersitate omnia continentur. Cælum videlicet ignem pluet, ventos ciebit, & immittet in illius domum; terra ipsa armatos proferet hostes; ipsiq; tum cælites, tum mortales tantam communis hostis, atque tyranni impietatem modis omnibus prodent; Cælum denique, atque terra, qua potuerint ratione aduersus illum sterilescent, exardescentque.

28

Apertum erit germen domus illius.

Detrahetur in die furoris Dei.

Tum sane vniuersi mortales agnoscent, vnde impio tot fructus, tantaque bonorum abundantia prouenerit; videlicet non quidem ex labore, sed ex fraude, manifestaque rapina. Quæ ille igitur condiderat, & negauerat egentibus, thesaurique omnes multis clauibus, & seris obsignati recludentur, patebuntque omnibus, atque ad alios dominos demigrabunt. Nemo sane erit, qui prædones, & fures impedire velit, quo minus promptuaria, vniuersasque domus angulos, & penetralia petulantissime perscrutentur. Defluent igitur cunctæ opes, atque effundentur in aliorum vsus, & cuncta illius suppellex dilacerabitur, atque dissipabitur momento temporis, Deo iam vlterius indignationem aduersus immania scelera conceptam, minime dissimulante.

29

Hæc est pars hominis impij a Deo;
* & hæreditas verborum eius a Domino.

Hæc sane merces spectat rebellem aduersus numen hominis impudentiam, atque ab æquo, & recto longe aberrantem; qui non solum verbo, & lingua, sed infandis etiam facinoribus, & conatibus Diuini numinis maiestatem violare tentauit. * Hic est vitæ improbæ exitus dignissimus, suo iure consequutus. Obseruat quippe, despectatque cuncta è sublimi cælorum specula supremus ille, idemque Iudex incorruptissimus.

CAPVT XXI.

Argumentum Capitis;

Ex multorum impiorum felicitate redarguit Iob ſuorum ſociorum ſententiam, videlicet, non ſemper impios puniri in hac vita ſæpe affligi, & exerceri pios; perperam igitur ex ſuis ærumnis argumentatum peti ſcelerata vita. Interim conqueritur nullis opportunis ad conſolandum verbis amicos ſuos vti.

I. Reſpondens autem Iob, dixit.

II. Audite, quæſo, ſermones meos, & agite pœnitentiam.

1 *Vitia in diſputando. Eiuſdem vocis geminatio.*
2 Pœnitentiæ *vox, quid proprie. Varia Græcorum lectio, & expoſitio.*
3 Irridere *quid proprie. Ironia Iobi. Oratio grauiſſima.*
4 *Nouem expoſitiones veroſimiles.*
5 *Germana interpretatio,* Homo, & humanum *de re terrena, & non valde pretioſa. Explicatus Paulus.*
6 *Multa in Iobi re, & oratione, facientia admirationem.*
7 Attendere, obſtupeſcere, *cum dubitatione, & timore coniunctum. Quo quis felicior, plus timeto. Explicatus Dauid.*
8 *Manum ponere ſuper os, aut maxillam, cuius geſtus.*
9 Pertimeſcere *quid. Non temere, & feſtinanter de diuinis loquendum. Illuſtratus Salomon.*

1 *Viro ſapienti incalãnia moleſta.*

INGENS eſt viri ſapientis cruciatus, quæ recte, & bona mente dixerit, perperam, & ſiniſtre ab alijs accipi, & diſputantem crebro interpellari, neque permitti integrum animi ſui ſenſum in quæſtione propoſita, ardua præſertim atque difficili ſatis exponere. His incommodis vt occurrat Iob, audientiam facit, ſeu poſtulat potius. Quod cum peculiari affectu eſt in Hebræo, & Græco: nam Septuag. repetunt. [Audite audiendo.] Sed cuiuſmodi ſit huius repetitionis affectus, & ſenſus, Catenæ auctor explicat: [Duplicatio (inquit) verbi audite, aut ad excitandam attentionem, aut ad animi ſecuritatem declarandam pertinet.] Dubium non eſt, quin peculiarem audiendi rationem requirat, forte vt pacatiori animo, & ad iudicandum, intelligendumque magis idoneo [audiant,] vel longius forte, quam vellent, differentem ſuſtineant, quod indicant illa verba verſ. 3. [Suſtinete me, & ego loquar:] nam videbatur Sophar feſtinantius, & concitatius, quàm par eſſet, proceſſiſſe ad redarguendum Iob. Hinc videas quod non ſemel admonui, repetitionem eiuſdem verbi in Scriptura non ſemper augere, & intendere ſignificationem verbi, ſed tamẽ ſemper denotare peculiarem affectum in ſignificatione verbi, iuxta exigentiam materiæ ſubiectæ.

Repetitio eiuſdem vocis cum peculiari affectu.

2 [Et agite pœnitentiam.] Vox originalis in genere ſignificat commutationem animi, quæ per varios affectus efficitur, ſed potiſſimum per pœnitentiam, aut conſolationem: Quare verbum [Nahham,] aut conſolari, aut [pœnitere] ſignificat; & per pœnitentiam, ſiue per conſolationẽ dicere quidem ſolemus, hominem mutari, & alium reddi, *Ya eſtà otro.* Hinc nata eſt varietas in lectione; nã Vulg. pro [pœnitentia] ſumpſit, quaſi diceret; [Si vos attentos, & longanimes præbueritis in me audiendo, oſtendetis vos ipſos pœnitere priſtinæ diſputandi formæ] Id, quod indicauit lectio Symmachi; [Vt hoc mutatio conſilij, & ſermonis veſtri.] At Græci, cum quibus omnes ſequentes textum Hebræum, alteram [conſolandi] ſignificationem ſequuntur: [Attente me audite, & hoc veſtrum ſilentium erit mihi vice magnæ conſolationis.] Sed in lectione Græcorum notandum. Septuag. Vaticanos cum negatione legere; [Vt non ſit mihi a vobis hæc conſolatio.] Complut. affirmatiue; [Vt ſit mihi hæc conſolatio.] Lectionis autem illius negatiuę ſententia ſic exponitur ab Auguſt. [Non ſit mihi a vobis hæc conſolatio, qua putatis bonis temporalibus gaudendum, cum cõmunia ſint pijs, & impijs.] Ex Catena autem nõ poteſt colligi, an cum negatione, an ſine illa acceperint, nam vtramq; lectionem, atq; ſententiam, [pœnitentiæ] videlicet, [& conſolationis,] in vnica interpretatione coniungunt; [Accipite, quæ a me dicentur, vt cum intellexeritis verba ad conſolandum idonea, vos minime feciſſe, tum veſtri vos pœniteat conſilij, tum orationis ordinem commutetis.] Nimirum cum aſſeritis, a Deo irato immitti dolores meos, refricatis procul dubio mea vulnera: ſi ab amante, & propitio, vt ego ſentio, atq; cenſeo, incredibilem conſolationem facietis. Sed illud videtur ſimplex, & germanum, vt amicorum ſuorum ſilentium, & attentionem in audiendo dicat fore ſibi magnæ conſolationi; homini enim afflicto, atq; dolenti nunc amicorum verba, & oratio, nunc è contrario taciturnitas ipſa ſolatium præbet. Illud item ſignificat futurum ſibi ingenti ſolatio, ſi tantiſper loqui, & ſuam mentem exponere permittatur. Quare cohæret, quod ſequitur.

נחם *Mutatio animi per pœnitentiam, & conſolationem.* *Symmach.* *Vatab.* *Tygurin.* *Caiet.* *Regia.* *LXX.* *Compluti.* *Auguſt.* *Nicetas.* *Varia afflicti hominis conſolatio.*

III. Suſtinete me, vt & ego loquar; & poſt mea, ſi videbitur, verba ridete.

3 SVſtinete me.] Ferte me dicentem. * [Suſtinete.] quod ad pondus referri poteſt, quod geſtatur, aut attollitur; quare indicat ſuam orationem oneroſam, & grauem viſam fuiſſe amicis. Sed forte ſignificat hac ſuorum amicorum taciturnitate, & attentione ſubleuandum eſſe dolorem indicat hoc Catenæ auctor; [Releuate (inquit) me, atque erigite morbo ſuccumbentem.] atque hanc mihi gratiam compenſabo ego patiente quoque ſilentio; nam tacitus deinde excipiam veſtram irriſionem; [& poſt mea ſi videbitur, verba ridete.] Additum illud, [ſi videbitur,] ab interprete illuminationis gratia. Poteſt autem accipi permiſſiue, vt videtur accipere Gregorius; [Poſtquam enim, quod ſui muneris eſt, præſtant ſancti Doctores, ſi rideantur ab auditoribus, ſuſtinent patienter.] Vel Ironicos; Poſtquam ego attente audiar, ridebitis ſcilicet grauiſſimam, atque veriſſimam orationem meam. minime quidem. Sic acceperunt Septuaginta, qui legũt; [Deinde non ridebitis me.] Eodem ſenſu Symmachus; [Poſt ſermones meos quieſcetis, Videlicet, ceſſabitis a ludibrijs, & irriſione. Catenæ auctor, neſcio quid de primo honore deferendo, ad ipſum Iob, nedum non irridendo, interpretatur his verbis; [Poſtquam ipſe arbitratu meo peroraro, ſuper priorem me accubitum, & ſedem collocabitis.]

** Sobrelleuad me vn poco, aunq; os pareſca peſado.* *Nicetas.* *Gregor.* *Permiſſio aut Ironia.* *LXX.* *Symmach.* *Nicetas.*

לעג Illud tantum notandum, [irridendi] verbum vehemens eſſe; affert enim ſubſannationem, & opprobria, quibus geſtu, ore, verbis balbutientibus, & labijs irriſorijs quis contemnitur, & irridetur. & quod ſimiliter rideretur Iob ab omnibus amicis, ſicut a Sophar, quamuis in Hebræo ſingulariter dictum ſit; [Poſt verba mea ridebit;] ſapienter ab interprete redditum eſt numero multitudinis.

Iob ab amicis irriſus.

IV. Numquid contra hominem diſputatio mea eſt, vt merito non debeam contriſtari?

4 NVmquid] ex prima illa particula toti ſententiæ præpoſita, quæ multiplex eſt, multiplex efficitur huius ſententiæ interpretatio; aliquando enim habet vim affirmationis, aliquando negationis Ergo ſi neget cum interrogatione; efficiet ſententiam affirmantem; ſi vero affirmet cum interrogatione, negantem. Hinc primus ſenſus: Non diſputo cum homine, ſed cum Deo de mea iuſtitia, & meæ innocentiæ teſtimonio contendo; quam cum ille teſtatam vobis non faciat, merito contriſtor. Secundus; Cum me hypocriſis, atque ſimulatæ pietatis, & falſæ doctrinæ accuſatis, merito contriſtor; Nam hominem latere poſſet meum mendacium, minime vero Deum, cum quo diſputo. Tertius; [Numquid] non [cum homine, ſcilicet] vobiſcum, inquam ago, quibus indignum ſit, me cedere, in veritatis præſertim defenſione, & refutatione mendacium teſtimoniorum? Quartus; Numquid exiſtimatis meam me apud homines, apud vos inquam, exiſtimationem tueri velle? tum enim non deberem contriſtari, ſed [pro minimo] ducere a [vobis iudicari, aut ab humano die.] Quintus apud Vatablum: [Cum Deum alloquar, nec mihi reſpondeat, quare non contriſter & conquerar?] Sextus ipſe Vatablus; [Si ita eſt, vt Deum alloquar non hominem, quare non deſponderem animum, ſi loquuturus eſſem falſa?] Septimus apud Iſidorum Clarium; [Numquid propter hominem ego loquor? ſ. vera, & Deo ap-

ה *Multiplex particulæ vis, & vſus.* *Varius ſententiæ explicatus, & nouem ſententiæ.* *Vatabl.* *Iſidor.*

probante loquor; alioquin quomodo non deficeret ſpiritus meus in his tantis doloribus?] Octauus Philippi, [Dicit, quia ideo triſtis fuerit, quia caſtigatio eius non ab homine fit, cuius iudiciũ ſolet errare.] idemq; videtur Greg. docuiſſe; [Omnis (inquit) qui Deo placens hominibus diſplicet, cauſas triſtitiæ nullas habet; qui autẽ aut hominibus placens Deo diſplicet aut ſimul Deo, & hominibus diſplicere ſe credit, ſi hunc triſtitia nõ afficit, a virtute ſapientiæ alienus exiſtit. Beatus autem Iob diſplicuiſſe Deo inter flagella ſe credidit, & idcirco animum ad triſtitiã reuocauit.] Nonus Septuaginta; [Quid enim? Numquid hominis eſt caſtigatio mea? aut quare non iraſcar?] Pro [caſtigatione,] elenchos, redargutio, i. (exponente Olympiodoro) Quis tandem ex omnibus hominibus probare poterit me aut impium, aut rapacem fuiſſe?] idest, non eſt alicuius hominis, aut alicuius veri teſtis hæc mea criminatio. Alij aliter. Sed has interpretandi rationes collegiſſe operæpretium fuerit ad huius loci vel varietatem, & incertitudinem, vel fœcunditatem explicandam. Nullam enim habeo, quam ita probem, vt alias contemnere velim. ſed tamen augebo numerum mea quoque interpretatione.

Philippus. *Gregor.*

Decima, & ſimplex expoſitio.

Ergo hunc eſſe noſtræ lectionis ſenſum ſimplicem, & bene cohærentem exiſtimo, vt ſilentium, & attentionem merito ſe poſtulaſſe dicat de re grauiſſima dicturum, quippe non de re humana aliqua, ſed plane cæleſti, atque Diuina, de prouidentia, de veriſſimæ Fidei profeſſione, impiorum ſupplicijs, piorum ærumnis, ſua iuſtitia ſoli Deo cognita. Hæc videlicet attentum auditorem, & ſerium poſtulant oratorem; vt merito aduerſus ſubſannatorem, atque negligentem, aut indoctum auditorem contriſtari, excandeſcere, iraſci debeat. Cum hoc ſenſu conſentiunt proprietates vocum ſingularium; [Diſputatio,] proprie, conqueſtio; doloris, & anxietudinis enarratio, & explicatio; aut muſitatio, & meditatio. ita vt non ſolum reſpiciat ad diſputationem initam cum ſuis amicis, ſed etiam ad internam meditationem, & deprecationem ſuarum apud Deum ærumnarum. [Contra hominem,] vel, ad hominem, ideſt, ſuper nulla re humana, de qua videlicet apud hominem conqueri poſſim; nihil meorum malorum illatum eſt humana induſtria, ſed Diuina prouidentia res omnes moderante. Simili loquutione Paulus dixit Epheſ. 6. 12. Se non pugnare [contra hominem,] ideſt, non pro re aliqua humana. [Non eſt (inquit) colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed aduerſus rectores tenebrarum harum in cæleſtibus.] ideſt, pro rebus cæleſtibus non amittendis, ſed ſuperato hoſte conſequendis; non [aduerſus carnem, & ſanguinem;] quid enim caro, & ſanguis pretioſum habeat, aut pulchrum, pro quo merito pugnare debeamus? Vnde [lites,] & bella inter homines, niſi ea fœdiſſimis [concupiſcentijs,] vt Iacobus dixit? Spiritualia igitur ſunt, pro quibus non aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed aduerſus ſpiritus nequiſſimos depugnamus. Similiter igitur ait Iob, non eſſe ſibi diſputandum [contra hominẽ,] ex concupiſcentia aliqua humana; ſed litem, & cauſam ſibi eſſe omni humano negotio ſuperiorem, vt merito ſatagere debeat, quomodo in cauſa obtineat. Cum ergo ita ſit, [Cur (inquit) merito non contriſtabor?] Proprie ex Hebræo; [Cur non abbreuiabitur,] vel, [arctabitur ſpiritus meus?] Septuag. [Cur non iraſcar?] ideſt, Cur non ſentiam anguſtias? Cur non explicem mœrorem? Cur oblatrantibus amicis non reſpondeam vehementius?

שיח

Homo, & res humana in malum.

Paulus illuſtratus.

Iacob. 4. 1.

קצר

Theodoret. *Hiſpaniſmus.*

V. Attendite me, & obſtupeſcite, & ſuperponite digitum ori veſtro.

6 ATtentionem, & admirationem, etiam vſque ad ſtuporem, exigit ab amicis. Sed ex cuius nam rei conſideratione? Caietanus ait, reſpicere ad myſterium Diuini Iudicij, atque Reſurrectionis; ad quod ſuperius dixerat Iob, ſe contremiſcere; tum etiam iuſſerat ſuos amicos obſtupeſcere. Sed præterquam quod longe petitur hæc interpretatio, non quadrat. Gregorius; [Conſiderate, quæ egi, & admiramini in hac percuſſione, quæ patior.] Fere idem Philippus, D. Thomas, & alij Latini. Olympiodorus dupliciter, aut quia ærumnarum Iob nulla inueniebatur certa, aut euidens ratio, & cauſa. [Quandoquidem (inquit) neque perpeſſionis meæ cauſam inuenire poteſtis.] aut propter incredibilem ærumnarum magnitudinem, quæ tantæ erant, vt ad illarum conſiderationem idem ipſe, qui illas perferebat, exhorreſceret; [Vſque eo (inquit) meæ ærumnæ orationis quamlibet ſuperant facultatem, vt de ijs propter difficultatem præſtet ſilere, quam temere pronuntiare.] Fere idem Vatablus, & Tygurina. Alij de auditione eorum, quæ mox ſubiunget, de felicitate impiorum: nam in ea ſe valde ſe mirabilem Diuina prouidentia præbet, cum indigniſſimos quoſque diuturna bonorum ingentium felicitate afficit. Sed plenior, & integrior ſenſus, ſi hæc omnia coniungantur. [Attendite] (inquit) & procul dubio [obſtupeſcetis,] tum ex mea innocentia afflicta, tum ex improbitate aliorum felici, & proſpera, attenta mentis cogitatione perpenſis: inde enim procedetis ad diuinæ prouidentiæ admirationem, & ad ſilentium de illius arcanis concipiendum.

Caietan.

Gregor. *Philippus.* *D. Thom.* *Olympiod.*

Vatabl. *Tygur.*

Germana, & integra ſententia.

[Attendite ad me.] Proprie: [Inſpicite in me,] ideſt, in meas ærumnas; vel, ad me dicentem vos ipſos conuertite. Hactenus enim inuiti, & auerſi me audiſtis. [Et obſtupeſcite.] Septuaginta; [Inſpicientes in me admirabimini.] Aquila; [Dubitate.] Symmachus; [Obmuteſcite.] Connexa ſunt hæc omnia: nam primum rei occultæ, & Diuinæ tamen prouidentiæ cognitæ cõſideratio in dubitationem nos conijcit; admiratio vero in ſilentium. Rurſus dubitatio admiratio, & ſilentium cõiuncta ſunt cum timore quodam, & ſalutari quadam Philoſophia, nimirum oportere eos, qui proſperi, & feliciter nunc agunt, timere, ne poſtea illos maneant, atque excipiant cruciatus ſempiterni. Hæc igitur (inquit Iob) cogitatio, ô amici, animos vobis adimet, quos felix fortuna facere potuit. Forte eo reſpexit illa Aquilæ lectio, quæ non ſolum [per dubitationem] reddi poteſt, ſed etiam, [Animo concidite;] aportamini. indicauit hoc etiam Gregorius; [In meis (inquit) percuſſionibus veſtra damna formidate.] nam quo quis videtur felicior, & ab omnibus vitæ huius bonis magis munitus, eo Diuinæ prouidentię arcanum iudicium magis debet timere. Hæc enim ſunt illa iudicia, de quibus ait Dauid, [Configo timore tuo carnes meas; a iudicijs enim tuis timui.] Timendum enim omnino, ne qui nunc florent, reſeruentur futuro igni; ſunt vero iudicia alia, per quæ paratum eſt regnum miſeris nunc, & afflictis. in quo ſpem ſuam repoſuerat idem afflictus Rex, cum dicebat; [& in iudicijs tuis ſuperſperaui.] Admonendum Ambroſij lectionem ſingularem eſſe, qui [ſtuporem] refert ad ipſum Iob; [Cum inſpexeritis in me ſtuporem habentem, &c.]

7

LXX. *Aquila.* *Symmach.*

Pſal. 118. 120.

Iudicia Dei erga felices, & erga miſeros.

Pſalm. 118. 43.

Ambroſ.

8 [Et ſuperponite digitum ori veſtro.] Accommodate ad phraſim Latinam: nam Hebræus habet; [Ponite manum ſuper os.] Septuaginta vero dixerunt; [Manum ponentes ſuper maxillam.] Quem geſtum attendentis eſſe dixit Olympiodorus. [Qui ſilentio (inquit) audiunt, ferme cubito infemur incumbente, & in manu ore reſidente, ad ea, quæ dicuntur, aduertere animum conſueuere.] Ergo poſtulat Iob, vt tantiſper, dum ipſe loquitur, verba, atque orationem compeſcant. vel dicit fore, vt poſtquam audierint, etiam inuiti taceant, neque temere de ſuis ærumnis pronuntiare audeant.

Attendẽtis habitus.

Olympiod.

VI. Et ego, quando recordatus fuero, pertimeſco, & concutit carnem meam tremor.

9 NIhil (inquit) magnum a vobis poſtulo: nam ego ipſe, qui loquor, cui mala hæc familiaria ſunt, non poſſum tranquilla, & pacata mente vel memoriam repetere præteritorum malorum, vel impiorum felicitatis recordari. [Pertimeſco.] Septuaginta; [Sollicitus ſui.] Ambroſius; [Stupui.] Symmach. [Conturbor.] Auguſt. [Perturbor.] Niceta ſic per paraphraſim interpretatur; [Strictim attingam, ac breuiter commemorabo, de quibus ſum dicturus: nec enim qui meos artus dolores obſident, largiuntur mihi, vt longiori vtar oratione.] Idem Chryſoſtomus. Sed exiſtimo hoc loco non tam excuſationem ſuæ orationis, & conqueſtionis quærere ex ſuis doloribus, quam admirationem, & attentionem ſuorum amicorum. Verbum originale, [præter miſcendi,] timorem, & perturbationem affert, quæ cum acceleratione, & feſtinatione coniuncta eſt: ſignificat etiam aliquando temere, & feſtinãter loqui. Sicut Eccleſ. 5. a ab hac radice dicitur; [Ne temere quid loquaris, neq; cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo.] Quare forte illud vult Iob, ſe de Diuinę prouidẽtiæ iudicijs diſputaturũ [pertimeſcere,] ne temere quid

LXX. *Ambroſ.* *Symmach.* *Auguſt.* *Nicetas.* *Chryſoſt.*

בהל

Parce de diuinis loquẽdum.

quid loquatur, neve cor suum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo: nam cum Deus, & eius arcana valde a nobis distent, oportet multa a nobis de Deo ignorari, multa quoque a nobis temere dici, si multa dicamus.

Cur multa a nobis de diuinis ignorentur.

Quare eo loco subiunxit Salomon, quo nos a temere loquēdo deterreret; [Deus enim in cælo, & tu super terram, idcirco sint pauci sermones tui] Perstringit itaq; Iob suos amicos, quod & multa loquerentur, & temere iudicarent de effectis Diuinæ prouidentiæ. Simul etiam tenuitatem suæ orationis excusat; neque enim postulanda est ab homine dolente, atque miserrimo, quamuis de re magnifica, magnifica, & ambitiosa oratio.

LXX.

[Et cōcutit carnem meam tremor.] Septuaginta ad corporis dolores referunt; [Tenentur carnes meæ doloribus.] Sed commodius noster ad illam ipsam animi conturbationem, & timorem dicendi; nam vox originalis potius est

פלצות

[tremor, aut [formido,] aut etiam [tenebræ,] quæ cum timore, & tremore coniunctæ sunt; minime vero dolores, aut ægritudines corporis. Quod vero dixit Interpres, [Concutit,] Latine fecit; Nam Hebræus potius dicit, tenet, apprehendit, possidet. Neq; sine elegantia. nam videtur vehemens metus ita possidere totum hominem, vt sui compos minime videatur, vt qui totus sub timoris potestate sit. Vides illos etiam affectus animi coniunctos, & humanis viribus superiores Psal. 47. 7. [Admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.]

אחז

VII. Quare ergo impij viuere, subleuati sunt, confortatique diuitijs?

1 *Germana sententia expositio. Viuere in sacro. & profano vsu ad felicitatem. Verbum præsentis temporis omnia comprehendit tempora.*

2 Subleuari, *&* inueterascere *ad diuturnitatem. Quid* Vetus, *quid* Opes veteres. *Explicatur locus Paralipomenon. & Salomon.*

3 *Græcorum lectio illuminata. Diuites in dies deteriores.*

4 *Diuitiæ cur dicantur robur, & fortitudo. Illustratur Michæas. Tenaciter illas complectuntur diuites. Explicatur Dauid.*

5 *Diuitiarum inconstantia improbos frequenter comitatur. Quid Mammona iniquitatis.*

1

Chrysost. Philippus.

CHrysostomus, Philippus, & pleriq; existimant hanc esse quasi expostulationem quandam persimilem illius Dauidis Psalm. 72. 3. Ierem. 12. 1. Habacuc. 1. 2. 13. Sed procul dubio potius est obiectio, aut responsio data argumentis Sophar. quod indicat illa particula, [ergo,] quam sapienter addidit Interpres Ambros. lib. 2 de interpel. Iob cap. 4. sic connectit; [Si propter peccatum meum hæc patior, sicut obijcitis, quare impij viuūt?] Vel, si ita res habet, vt impij in hac vita dent pœnas improbitatis, quare [viuunt?] Præsentis temporis verbum denotat id, quod fuit, quod est, quod erit. quod communi, & consueta prouidentiæ lege fit: [viuunt,] igitur vixerunt, viuent feliciter. Pagnin. & Regia, per præteritum vertunt, [vixerunt:] sed magis proprie Caietanus, per futurum, [viuent.] Quoquomodo sit, verbum absoluitur a tempore, vt diximus. Cur igitur viuere solent? Cur digna morte, atque digno supplicio non pereunt? Cur ex omnibus plagis, & periculis illi frequentissime euadunt incolumes? Nam hoc est [viuere,] feliciter agere, vt Psal. 33. 13. [Quis est homo, qui vult vitam] (non solum longæuam, vel felicem, atque beatam, vt statim exponit) [Diligit dies videre bonos?] & Prouer. 16. 15. [In serenitate vultus Regis vita,] idest, recreatio, iucunditas, felicitas. Sic & Genes. 45. 27. [Reuixit spiritus eius.] incredibili gaudio, & iucunditate perfusus est, qui antea mœrore, & tristitia contabescebat. Apud Latinos quoque [viuere] est bene viuere, atque valere. Viuere igitur impios ad felicitatem, & iucunditatem pertinet.

Ambros.

Pagn. Reg. Caietan.

Diuitiæ ad felicitatē.

Viuere, atq; valere.

2

עתק

[Subleuati sunt.] Nonnulli ad solam vitæ diuturnitatem referunt, vt cum dixisset, [impios viuere,] nunc dicat, quā diutissime viuere, vsque ad senectam, & senium. consonat verbum originale. Interpres ad diuitias retulit, quæ hominem euehunt in sublime; & ad superbiam, [quæ ascendit vsque ad cælum, & cacumen eius nubes pertingit.] Sed Septuaginta proprie ex Hebræo legerunt: [Senuerunt in diuitijs,] vel inueterauerunt; non solum quod ipsi diuites (vt Origenes dixit) ab ineunte ætate ad summam senectutem,

LXX.

Origenes.

vitam in diuitijs agunt; & (vt Olympiodorus ait) [cum bonis ipsis vitam deponunt;] sed quod ipsæ illorum diuitiæ veteres, & senescentes dicantur, idest, stabiles, firmasq; opes consequuntur. nam Hebræi [vetus] appellant, quod firmum est, diuturnum, & extra nouitatis, aut mutationis suspicionem positum. Alij dicunt, durum, forte, multiplex, cuiusmodi fere sunt vetusta, & diuturna. R. Mardochai; [crassum, multum, multiplex, tumidum.] 1 Paralip. 4. 22. Post fortissimorum virorum nomina, & facinora egregia subijcitur [Hæc sunt verba vetera,] idest, fortia, dura, firma, stabilia, quæ nulla temporis exedet vetustas, diuturna ad perpetuā sæculorum memoriam. Atq; eadem quoque dicendi formula, de iustis dictum est Isa. 65. 22. [Opera manuum eorum * inueterabunt electi mei.] idest, faciunt opera vetera; idest, firma, stabilia, quæ diu durabunt, vt solent vetera, & diuturna. Ergo senescere, aut [veterascere diuitijs,] pertinet ad perseuerantiam, & stabilitatem diuitiarum, quæ ad multam temporis vetustatem permanere possunt. Constare igitur non potest (inquit Iob) quod asseruisti, Sophar, [Laudem impiorū breuem esse, & gaudium Hypocritę ad instar puncti.] Aliquando quidem, antiquæ, & diuturnæ diuitiæ cum iustitia, & sanctitate coniunctæ sunt; sicut Prouerb. 8. 18. Sapientia de se iactatur; [Mecum sunt diuitiæ, & gloria, opes superbæ, & iustitia] pro [superbis] subest eadem vox, quæ hoc loco, [subleuatæ,] aut, quod idem videtur, [superbæ,] aut, vt alij legisse videntur, [opes supernæ.] Sed proprie legitur, [opes veteres,] aut antiquæ, vel inueteratæ, aut, vt dixit Theodotio, [substantia antiqua.] Huiusmodi igitur diuturnæ, & stabiles opes; cum iustitia, & æquitate coniunguntur a sapientia, & pietate. Sed frequenter cum iniquitate, & scelere coniunctas videmus, iam inde a Iobi ætate, & sæculo, in quo impij [consenescebant, & inueterabant diuitijs.]

Veterascere & vetus, quod firmum est.

** Hazen opera de diu.*

Simplex locus intellectus.

Diuitiæ pijs, impijsq; communes.

Complutensis in Lexico in radice עתק

3

Ambro. lib. 2 de interpel c. 4.

παλαιώσαντες

Sed Ambrosius iuxta lectionem Septuaginta sic interpretatur, [Inueterauerunt autem, & in diuitijs Pepalcondæ, dixit, vt non tam diuturna diuitiarum possessio, quam inueterata copiarū molestia significata videatur sicut vidit Ecclesiastes diuitias custodiri in malum possidenti. Habes ergo non esse laudabilem, qui inueteratus in pecuniæ cupiditatibus sit.] Accepit ergo in malum, [inueterascere in diuitijs.] quod sic ex mente Ambrosij intelligo, in dies diuitem cupidiorem fieri, & in auaritia, rapina, iniquitate pro congerendis opibus consenescere. Quod Chrysostomus quoq; indicauit, existimans Iobi sententiam esse, non solum mirandum, quod impij ditescant, sed [quod felicitate fiunt deteriores.] efficietur igitur hic sensus non incōgruus; Si impius Deus (vt tu asseris) vitæ cursum, & filum præcidere solet, vt præsenti supplicio compescat, atq; afficiat illorum improbitatem, quare multi non solum viuunt improbe, simulque feliciter, verum etiam felicitate ad improbitatem, & scelus abuti permittuntur, factique in dies deteriores? Videlicet illi, de quibus scriptum est; [Exultant in malis, & consenescunt in malo.]

Explicatur Ambrosius. Chrysost.

Eccl. 11. 16

4

[Confortati] Præualent, pollent opibus. [Diuitijs;] in Hebræo, robore, virtute, substantia. Sic Hebræus [diuitias] vocat; hæ enim muniunt, & roborant possessorem, sicut & paupertas efficit ad pericula inermem, & timidum; Scriptum est enim; [Substantia diuitis vrbs fortitudinis eius, pauor pauperum egestas eorum.] Siue quia frequenter diuitiæ ex rapina, & violentia fortissimorum hominum comparantur, vt dicitur Michæ 4. 13. [Interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino vniuersæ terræ.] Non aliter quam si Leonis prædam, fortitudinis prædam compellaret; sic diuites, ijdem Leones sunt. Psal. 33. 11. Diuites (Hieronymus [Leones) eguerunt, & esurierunt.] Siue tandem, quod diuites soleant nimium fortiter, atq; tenaciter apprehendere, & complecti diuitias, minime sinentes elabi. Diceremus nos *Que se hazen fuertes en sus riquezas:* quod ab alijs transfertur, qui cum viribus polleant, ita firmiter figunt alicubi gradum, vt nullius inde viribus dimoueri queant. Sicut Psal. 72. 12. dicitur; [Ecce ipsi peccatores, & abundantes in sæculo obtinuerunt] [comprehenderunt, quasi iniecta manu tenuerunt, ne dilaberentur] [diuitias.] Ergo ait; [Confortati sunt robore,] præualuerunt virtute, ditati sunt diuitijs, idest, per vim, & rapinam nimium locupletati sunt.

Prou. 10. 17

Diuitiæ per vim comparata.

Diuites. Leones.

5

Vel etiam hoc loco, vt cum præcedēt, & cum Iobi proposito cohæreat, [confortatos esse diuitijs.] significat fortitudinem quandam, aut diuturnitatem diuitiarū, quæ non facile euanescant, sed diutius perseuerent. Mirum omnino

Diuitiæ inconstantes. cum ex se ipsis fallacea sint, fallereque sæpe possessorem
solcant, & promissam diuturnitatis, & constantiæ fidem
vix vnquam seruent: [(Facile) inquit Basilius, (dilabuntur
Basil. super id Psal 34. diuitiæ, atque vt maris vndæ ventorum vi pulsæ, ad alias,
atque alias partes diffluere solent.)] atque Iacobus, [In-
Diuites congeruit. &c. certum (inconstans, & fallax:) diuitiarum appellet.] sed
cum ad impium peruenerunt, quod supra ipsarum natu-
Impiorū diuitiæ diuturna, & constantes. ram videatur, constantes sunt, & stabiles, & in illius domo
consenescunt. Tum præterea illud habent, quod frequen-
ter diuitiæ sequuntur iniquos; quare non mirum appella-
ri, [Mammona iniquitatis,] aut diuitias iniquas. quod cum
Mammona iniquitatis, illis abundent iniqui, iniquum videtur, vt necessarijs etiam
probi careant, vt interpretari videtur Augustinus super
Psalm. 48. [Ea (inquit) ipsa iniquitas est, quod tu habes al-
ter non habet, tu abundas, & alter eget.]

VIII. Semen eorum permanet coram eis; propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorum.

1 Semen *metonymicos, nunc pro solis filijs,*
2 Permanere. *quod proprie. Illustratur Moyses.*
3 Coram aliquo fieri, *quod ipso gaudente, ex animi sui sententia fit.*
4 Germen *de filijs. Notatus Caietanus, explicatus locus 2. Paralip.*

1 Sicut Sophar minutatim, & per partes contendebat,
impiorum felicitatem non nisi breuissimam esse, ita
Iob, vt dicta dictis opponat, sigillatim, & per partes fir-
mam quandam, atque diuturnam impiorum felicitatem
elegantissime describit; cuius post vitam, atque diuitias
prima, & potissima pars in filiorum posteritate sita est.
Semen per metonymiā [Semen;] metonymicos, prognati ex semine, progenies,
posteri. Sed hoc loco ab Interprete pro solis filijs accipi
videtur, nam de alijs posteris dicet in sequentibus. alias
[semen] pro tota posteritate, etiam post multas genera-
tiones, non semel accipitur.
2 [Permanet.] Firmum stabile, perfectum, integrum, di-
rectum, recte ordinatum, & incedens prospere. Continet
כּוּן hæc omnia vox originalis, quæ vertitur, [dirigere.] Psal.
Permanere, & dirigi. 101. 29 [Filij seruorum tuorum habitabunt, & semen eo-
rum in sæculum dirigetur.] Hieronymus ex Hebræo:
Hieronym. [Ante faciem tuam perseuerabit.] Stabilietur, confirma-
bitur coram te, idest, viuat semen, & filij eorum, quandiu
tu, ô Deus vixeris, perfecti & integri ante te consistant, or-
dinentur, instituantur. affert enim verbum originale ordi-
nem quendam, instructionem, præparationem, qua ali-
quid firmum, & stabile redditur, & quasi in sua sede, & ba-
R. Mardoc. si collocatur. Adde etiam quod R. Mardochai scribit, hoc
verbum non solum afferre stabilitatem, sed etiam [certi-
ficationem:] quod enim firmum est, certum esse dicitur,
sicut quod nutat, & vacillat, incertum. Iuxta hoc filios im-
piorum, [permanere coram eis,] erit filios impiorum vi-
uentibus suis parentibus, non solum florere, cum paruuli
sunt, & teneri, sed etiam adolescentes firmæ iam ætatis:
præterea in conspectu suorum parentum [permanere,]
idest, in permanenti, firmoque loco, gradu, & officio col-
locari, quod nos proprie dicimus; *ponerse en estado, y tener
oficios de assiento.* Nam ab eadem ipsa radice dicitur per-
מכּן כּנך manentia, gradus, locus, officium, in quo quis permanen-
ter ministrat, vt Genes. 40. [Restituet te in gradum pristi-
LXX. num.] Septuag. [in tuum principatum] Onkelus; [Resti-
Onkel. tuet te ministerio tuo.] Sanctus Ambrosius; [super offi-
Ambros. cium tuum.] R. Mardochai, [super basim tuam.]
R. Mardoc. Vident igitur impij liberos suos in gradu, officio, prin-
3 cipatu, & loco sessionis, & firmitatis collocatos, [Coram
Isa. 2. se;] nam non prius obeunt diem, quam [enutriuerint,] at-
que [exaltauerint] filios suos. Tum etiam [coram eis,] læ-
tantibus, atque gaudentibus ad conspectum iucūdissimum
liberorum. Adde etiam [corā eis;] quoniam vota, & spes
de filiorum suorum salute, & prosperitate, nunquam illos
frustrata sunt; sed vident omnino [coram se,] quod spera-
runt, atque optarunt. respicit profecto ad hæc omnia le-
LXX. ctio Septuaginta; [Semen eorum secundum animam,] i.
Origenes. iuxta spem, & desiderium. nam quod Origenes interpre-
tatur, [secundū animam,] i. [nullus in ijs sterilis est, omnes
fœcundi, omnes semen, filiosq; habent,] coactum videtur.

[Propinquorum turba, & nepotum.] Quod in Hebræo 4
est, [germina eorum,] Caietanus refert ad camporum, & *Caietanus.*
vinearum fructus, sed reclamantibus vniuersis, nam præ-
terquam quod Septuaginta, [filios vertunt,] & Chaldæus, *LXX.*
[filios filiorum,] certe vox ipsa originalis, frequenter trā-
fertur ad filios, nepotes, & vniuersam posteritatem. signi-
ficat autem ex proprietate vocis, egressionem, processio-
nem, progerminationem. & nominis ratio explicatur 2.
Paral. 32. 21. [Filij, qui egressi fuerant de vtero eius.] Si- *Filij instar*
cut enim egreditur, procedit, germinat herba ex terra, sic *germinum,*
filij ex vtero, fœcunditate, substantia parentum. propte-
rea frequenter in Scriptura, hoc præsertim libro, qui ali-
cuius familiæ caput sit, comparatur cum arbore florente,
& ramis, floribus, germinibus onusta, & ornata. sic supra
c. 5. 25. [Progenies (germen) tua sicut herba terræ.] & in-
fra cap 31. 8 [Progenies (germen germinatio) mea eradi-
cetur.] & Isa. 48 19. [Stirps vteri tui.] Quod vero dicitur;
[in conspectu eorum,] idem quod supra [coram eis.]

IX. Domus eorum securæ sunt, & pacatæ, & non est virga Dei super illos.

1 Domus. *Pax, quæ cum timore coniuncta est, vera non est.*
2 *Deus iudex,* virga *pro verbere; iudicum item insigne. Quid* virga virtutis, *&* virga florens.
3 Virga Dei, *ipsa etiam humana potestas. Hostis, aut bellum. Dei virga.*

Domus.] Tum quæ continet familiam vniuersam, 1
tum vniuersa familia domi contenta; de quo sæpe
diximus. Hoc loco, quæcumque ad viuendi rationem, tum
ipsius Patrisfamilias, tum familiarium omnium pertinēt,
[Securæ, & pacatæ.] In originali est elegans Hebraismus; *Hebraism.*
[Domus eorū pax a timore:] idest, summa quædam tran-
quillitas, atq; felicitas, omnis timoris expers. [Pax] enim,
quæ timorem omnem expellit, felicissima quædam pax
est, sicut pax illa, cui timores, atque pericula incumbunt,
vera pax non est: Scriptum est enim; [Pax, pax, & nō erat *Iere. 6. 14.*
pax.] & iterum; [Cum dixerint pax, & securitas, repenti- *Ezech. 13.*
nus eis superueniet interitus.] Ergo [Pacis] nomine, non *10.*
solum tranquillitas quædā, & beneuola consensio dome-
sticorum, sed felicitas, & abundantia, atq; secura possessio
bonorum omnium affertur. Sic legunt Septuaginta; [Do- *1. ad Thes.*
mus eorum abundant,] atq; florentis status nullam vicissi- *5. 3.*
tudinem pertimescunt. Præterea indicatur felicitas quædā, *LXX.*
& bonorum cumulus sine vlla affectuandi, aut conseruandi יצא
sollicitudine, & anxietate. Hæc nimirum cura somnū eri-
piebat diuiti illi, & consilij ancipitem tenebat; cogitantem
intra se, atq; dicentem: [Quid faciam?] At horum impio- *Luc. 12. 17.*
rum prosperitas, non solum cū abundantia, sed etiam cum
[pace,] atque [sine timore,] & sollicitudine describitur.
[Et non est virga Dei super illos.] Nomen [Dei] est hoc 2
loco nomen iudicis: non sæuit in illos Dei supremi iudicis
vindicta; non visitat in virga iniquitates eorum, & in ver-
beribus peccata eorum. [Virga pro percussione, ictu, ver- *Virga pro*
bere; sic illud 2 Reg. 7. 14 [Arguam eum in virga virorū] *verbere,*
idest, vti solent homines castigare filios suos, virga, aut ba-
culo. Hinc quādo significatur imminens Dei supplicium, *Quando dicitur virga*
in hac ipsa [virgæ] allegoria, virga [flore] dicitur, vt Eze- *Dei florere.*
chiel 7 10. [Egressa est contritio, floruit virga.] Huius au-
tem [florentis virgæ] fructus, est plaga ipsa verber, dolor.
Sed quia iudicis nomen hoc loco tribuitur Deo, virga ac-
cipietur pro sceptro, & insigni Regis, Principis, Magi-
stratus, aut pro iudiciaria potestate. Sicut Psalm. 109. 2.
dicitur [Virga virtutis,] quod dicere possumus, insigne, *Virga virtutis.*
quod indicat, quid ex iure possit, & valeat. Ergo [non es-
se virgam Dei super illos,] erit impios libere, & pro libi- *Germanus*
to agere, metientes omnia suo arbitrio, atque palato, *explicatus,*
quasi penes illos sit summa potestas volendi, atque effi-
ciendi, non agnoscentes supremum iudicem. Adde etiam 3
[virgam Dei,] non solum pro ipsa Dei iudiciaria potesta-
te, sed etiam pro humana iudicis potestate, quæ est parti-
cipatio quædam diuinæ iustitiæ, atq; potentiæ; [nam om- *Rom. 13. 1.*
nis potestas a Domino Deo est.] Quare [non esse virgam
Dei super impium,] est nullam iuris, & æquitatis, nullam
legum politicarum, nullam iudicis auctoritatem agnosce-
re, aut reuereri, neque vllam esse humanam potentiam,
quæ illum in officio continere possit. De homine poten-
tissimo, æque ac impudentissimo dicere solemus, nullam
esse

eſſe illi virgam iuſtitiæ, neque iudicis timorem, *Que no ay vara de juſticia para el*. Forte poteſt eſſe hæc pars expoſitio prioris; cum enim dixerit impiorum [domus in pace] eſſe, nunc addat non eſſe [Dei virgam,] id eſt, hoſtem, aut bellum a Deo immiſſum ſuper illos; nam ſæuiſſimus aliquis hoſtis, [Virga Diuini furoris] dicitur Iſai. 10. 5. ſicut etiam Attila Tyrannus ſæuiſſimus, qui ſe nominabat [Dei flagellum.] Sed primus ſenſus ſimpliciſſimus eſt.

Virga Dei pro hoſte.

X. Bos eorū concepit, & non abortiuit, vacca peperit, & non eſt priuata fœtu ſuo.

5

1 Bos, *de vacca tātum ab alijs accipi, in ſacro ſermone etiam pro tauro. Vnde* Tauri *nomen dictū ſit, necnon &* vaccæ.
2 *Boum ætates, & gradus apud ſacros, & profanos.*
3 Concipere, *quid propriè in ſacro ſermone. Varia ex Hebræo lectio.*
4 Abortire *quid. Illuſtratus Ezechiel.*
5 Vaccæ *nomen de iuuēca, quæ eſt concipiendo magis idonea.*
6 *Quid* Priuari fœtu. *Quid* ſterilitas. *Illuſtratus Moyſes.*
7 *Iucunditas ouium, & armentorum conſpectus cum ſuis fœtibus. Explicatus locus Canticorum.*
8 Vaccarum *nomine laſciuientes fœminæ. Explicatus Amos.*

1 BOs eorum.] Hanc primam partem ad vaccam fœminam neceſſario referri debere propter verbum [concipiendi,] & [abortiendi,] multi Latini exiſtimant poſt Gregorium, qui hoc loco ait: [Vulgaris loquutionis vſus eſt, vt bouem maſculum, & vaccam fęminam vocent: ſed litteraturæ loquutio bouem communis generis appellat.] Sic ſeptuaginta de vacca intelligūt legentes; [Bos eorum non fœtum immaturum peperit.] Eodemque modo Græci in Catena, præſertim Origenes. quare erit gradatio fęcunditatis grauidarū vaccarum, quibus, poſtquam conceperunt, nihil ſiniſtrū, vti nō raro ſolet prægnātibus accidit.

Greg. *LXX.*

Pagn. Reg. Vatabl. Tygur. Caietan. Sed certe partem hanc primam ad bouem maſculum, id eſt, ad Taurum pertinere omnes ſequentes textum Hebræum contendunt, ex proprietate vocis originalis: nam [Sor] licet ſæpe [Bouem;] ſed [Taurum] aliquando Interpres vertit, vt Deuter. 33. 17. [Quaſi primogeniti Tauri pulchritudo eius.] Eſtq; idem, quod Chaldæis [Thor,] vnde Græci, atque Latini nomen Tauri mutuati ſunt. Eſt autem [Sor,] maſculini tantum generis, & pro maſculo tantum vſurpatur, differtque a nomine [Bakar,] quod etſi bouem etiam ſignificet, ſed tamen in genere videtur ſignificare ſiue maſculum, ſiue fœminam; vnde etiam videtur [vaccæ] nomen ad nos deriuatum. Significat autem [Sor,] non vitulum, aut iuuencum, ſed grandiorem iam bouem plene diſtentum, iuſta ætate, & magnitudine, & ad labores ruris, & ad hoſtiam, & ſacrificium paratum, & opportunum: nam iuniorem vitulum [Ghegel] appellant; adultiorem vero [Par.] ſicut & apud Latinos ſuis gradibus diſtinguuntur Vitulus, Iuuencus, Taurus. & apud noſtrates bubulcos diſtinguuntur, *Bezerro, añojo, eral, vtrero, quartoño.*

תור *Tauri nomen vnde dictum.* *בקר* *עגל* *פר*

Ergo [bouis] nomen, quamuis ſpeciei nomē ſit, ſed frequentiſſime maſculum ſignificat, nunc contumacem, atq; minacem cornu, & indomitum, nunc vero exectum, atq; perdomitum id quod videtur Latinus Interpres omnino reſpexiſſe, dum [bouem] tranſtulit, manifeſtum profecto diſcrimen conſtituens a [vacca,] de qua ſtatim dicet.

Valla lib. 4 cap. 42.

3 Sed obſtat (inquis) verbum [concipiendi,] & [abortiendi,] quod tantum in fœmina conuenire non poteſt. Sciendum tamen verbum originale cōcipiendi, [Ghabar,] hoc tantum loco in hac ſignificatione reperiri, & iuxta proprietatem primæ radicis in coniugatione [Kal,] ſignificat [tranſire,] aut [pertranſire,] aut progredi, tranſgredi ve, aut traijcere, ſiue transferre. Quod potius ad maſculum ſuo congreſſu grauidantem, quam ad fœminam grauidatam ſpectare videtur. vnde [Ghibbar,] in [Piel,] Hebræi vſurpant pro coire, vt ait Rab. Mardochai. [Eſt enim (inquit) in hoc actus tranſitus mariti, & famellæ.] Vnde idem R. Mardochai, in radice [Gaghal] vertit hunc locum; [Bos præterijt;] ſiue quia maſculus facit tranſire ſemen. Alij vero vertunt: [Bos grauidat,] impregnat, init pecus, &c. iuxta quod etiam notat Elias Thisbites verbum in hac ſignificatione eſſe tranſitiuum, aut actiuum, & huic loco Iob nullum extare exemplum ſimile in Scriptura. Dicitque eſſe idem, quod [Ialad,] quod quidem non ſolum parere, ſed etiam generare ſignificat. Ergo verbum [cōcipiendi] hoc

עבר *R. Mardoc.* *געל* *Elias Thiſbit.* *ילד*

Io. Pineda in Iob.

loco actiue etiam accipi oportet pro generare, aut grauidare, vt ſit ſenſus; Armentorum Tauros fœcundos eſſe ad ineundum pecus, & ad grauidandas vaccas. Non enim verba ſacra omnino exigenda ſunt ad ſignificationes Latinorum: nam in Scriptura ſacra ſicut illorum ſignificatio ſacra eſt, ita & minus communis, & magis arcana.

Latinorum nominu ſignificatio i Scriptura, arcana.

4 [Et nō abortiuit.] Huius etiam vocis eſt difficultas, quæ emollienda eſt, vt conuenire poſſit in maſculum. Ergo notandum hoc tantum loco verbum, [Gaghal,] verti ab Interprete [abortire,] quod tamen alijs locis vertitur abominari, aut abijcere, vt Leuit. 26. 11. [Non abijciet vos anima mea.] & ad tædium quoddam, ſatietatemque ſocietatis, & rei vxoriæ aliquando accommodatur, vt Ezech. 16. 45. [Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum ſuum, & filios ſuos, & ſoror ſororum tuarum, quæ proiecerunt viros ſuos, & filios ſuos.] Eſt enim illud verbum [proijciendi,] idem, quod abijcere cum tædio, vel abominari rem inſuauem, aut inutilem. Hinc igitur alij poſt R. Dauid hāc abiectionem, vel abominationem referunt, vel ad Tauros, qui nunquam abominati fuerint conſortia armentorum, neque inertes fuerint ad ineundas vaccas, neque inutile ſemen proiecerint, ſed non minus fœcundi fuerint ad generandum, quam fœminæ ad concipiendum, & pariendum. quippe ſolent aliquando tauri, ſicut & equi, non appetere, aut etiam faſtidire vaccas, vt Columella, & rei ruſticæ Scriptores obſeruant.

געל *Abortire.* *R. Dauid.* *Colum.*

Sed qui velit cum Latinis, & Græcis, quos diximus, vniuerſam ſententiam ad vaccas fœminas referre, honeſte atq; eleganter poterit: erit enim integra quædam pulchraque deſcriptio ſauſtæ conceptionis, & felicis partus armentorum per ſuos quaſi gradus: primum enim [bos] fœmina concipit, nulla videlicet ſterilis eſt: deinde nulla conceptum immaturum, aut imperfectum abijcit, nulla abominatur fœtum, id eſt, nulla fœta ſentit tædium. Deinde recte cohærent, quæ de partu ſequuntur.

Politior, & honeſtior exponendi ratio.

5 [Vacca peperit.] Septuaginta in communi dixerunt; Prægnans eorum.] Sed vox originalis [Parah,] vitulam, aut vaccā iuuenem ſignificat, ſicut [Par,] bouem iuuenē, vt ait R. Mardochai. ita hoc loco Aquila. [iuuencam] tranſtulit, nec. n. multum mutor diſtinguere vitulam, a iuuenca. Et quidem poteſt etiam hac re notari fœcunditas, & bonitas armentorum, atq; maturitas fœtuum; nam Ariſtoteles auctor eſt, vaccas minores natu prius ad cōcipiendum ſtatuto tempore accedere, quam maiores. Sed in hac armentorum fœcunditate cum iuuencæ peperiſſe dicuntur, videtur profecto ex præcepto rei ruſticæ dictum; nam ſic Pallad. de hac ipſa re præcipit, [Erit ſtudiū diligens, annotis ſenioribus, nouellas ſubinde conducere, & ſteriles aratro, ac laboribus deputare.] & Columella lib. 6. c. 21. quod eſt de forma vaccæ, inter alia in fœminis requirit [præcipue, vt ſint nouellæ; quoniam cum exceſſerint annos decem fœtibus inutiles ſunt.] & Marcus Varro cap. 5. [Qui gregem (inquit) armentorum emere vult, obſeruare debet, primum vt ſint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quam iam expertæ.] Atq; idem ipſe paulo ſuperius, [vaccæ] nomen de nouella accipit, [In bubulo (inquit) genere ætatis gradus dicuntur quatuor, prima vitulorum, ſecunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta vetulorum. Diſcernuntur in prima, vitulus, & vitula: in ſecunda iuuencus, & iuuenca: in tertia, & quarta taurus, & vacca; Quæ ſterilis eſt vacca, taura appellata, quæ prægnans horda.] Non ſine cauſa igitur dictum, [vacca,] iuuenis, [peperit.] eleganter Hebræa, euaſit, aut Septuag. [Saluata eſt.] ingens enim diſcrimen ferentis ventrem, ne caſu aliquo fœtum abigat immaturum.

LXX. *פרה, פר* *R. Mardoc. Aquila. Ariſt. de hiſtor. anim. lib. 6. c. 18.* *Pallad.* *Colum.* *Vacca nomen de nouella.* *M. Varro.*

6 [Et non eſt priuata fœtu ſuo.] Septuaginta; [nō eſt fruſtrata.] Videntur enim ad abortum referre. Sic Pagnin. Vatab. Caietan. [Non abortiet.] ſed in Hebræo vnica voce dicitur, non ſteriles ſcet, aut, non orbabitur: nam [Saccal] eſt liberis orbari, ſiue propter ſterilitatem non pariendi, ſiue propter filiorum necem, vt Iſai. 47. 9. Cum Babyloni minatur, & Regis tanquam viri, & ciuium, tanquam liberorum interitum: [Venient tibi duo hæc ſubito in die vna, ſterilitas (orbitas) & viduitas.] Vnde etiam dicitur Geneſis 43. 14. [Ego autem, quaſi orbatus, abſque liberis ero.] Hinc illud Geneſis 31. 38. [Oues tuæ, & capræ ſteriles non fuerunt.] non tam ſignificat, non concepiſſe, aut non peperiſſe; quam nō eſſe priuatas fœtibus, neq; orbatas agnis, aut hœdis; in quo potiſſimum paſtoris diligentia, & vigilantia commendatur arcentis lupos. id quod ſtatim

LXX. Pagnin. Vatabl. Caietanus. *שכל* *Sterilitas quid.*

explicat, subijciens; [Arietes gregis non comedi, nec captū a bestia ostendi tibi. Ego damnū omne reddebam] & ita eū locū Onkelus legit; [Oues tuæ, & capræ tuæ nō fuerunt orbatæ] similiter igitur hic dicitur, [Vacca non est priuata fœtu suo.] Vituli integri, pulcherrimi, pingues, semper incolumes, tum etiā illud; Non esse vitulos inutiles, ita vt oporteret partum remoueri a matre, & orbam remanere: quod tamen aliquando ita fieri, si ante tempus vacca conceperit, magistri rei rusticæ præcipiunt.

Onkel.

Vitulus interdum remouendus a matre.

7 Est præterea iucundissimus ille conspectus, cum matres fœtibus non sunt orbatæ, qualis ab Sponso commendatur Cant 4 2. [Dentes tui, sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas.] Nam sicut in dentibus tū candor, tum æqualitas, & integritas commendatur, ita vt nihil sit in dentibus hiulcum, nihil exæsum, aut rubiginosum, ita etiam in gregibus iucundissimus conspectus est integri cuiusdam, & plenissimi gregis, in quo etiam ipsa spatia, quæ sunt vacua inter matrum crura, & pedes plena sint candore agnorum, qui sub vberibus vacuum illum inter pedes locum remplent, nihil relinquentes hiulcum; & sicut gemelli præbent iucundissimum conspectum (respondet enim alter belle alteri) ita etiam cum dentes superiores ex æquo respondent inferioribus Multis igitur e capitibus potuit commendari armentum, cum vaccæ non sunt steriles, nec orbatæ fœtu suo, sed potius binos nutriunt, vt de sua illa vitula iactabat Dametas;

Illustratus locus Canticorum.

Bis venit ad mulctrum, binos alit vbere fœtus.

Virg. egl. 3.

8 Sed iure dubitari potest, an de ipsis armentorum gregibus locus hic accipiendus sit, an vero per pulchram translationem de impiorum hominum vxoribus? nam hunc sensum Origenes in Catena proponit. [Quidam (inquit) de mulieribus hæc dici arbitrantur, quod impiorum hominum vxores mutilata, & imperfecta minime patiant.] Ego sensum hunc improbare non ausim; tū quod sequenti versiculo manifeste sermo fiat infantium, & puerorum sub figura agnorum, & hœdorum; tum quod sicut appellatio [Tauri] in hominem superbum, familiæ parentem, & caput (quod Græcis familiare est) ita etiam [vaccæ] nomen in fœminas superbientes, atque lasciuientes conuenit; nam de optimatum, & Tyrannorum vxoribus existimat Theodoretus dictum illud Amos 4 1. [Audite verbum Domini, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes, quæ dicitis Dominis vestris, afferte, & bibemus.] nimirum fœminæ illæ luxu, & voluptatibus diffluentes (vt Theodor. ait) bona tenuiorum in rem suam conuertebant, & viris suis (hos enim appellat [dominos,] maritos, sicut 1. Pet. 3. 6. [Sara obediebat Abrahæ Dominum eum vocans)] imperare non verebantur. Est sane vacca muliebris petulantiæ, atq; ingenij symbolum: nam præterquam quod, sicut mulieres, ita quoq; vaccæ [ventrem ferunt decem menses (vt ait Varro) aut ferunt quidem vterum menses nouē, decimo pariunt,] teste Aristotele; inter armenta aliqua, vacca est ad venerem incitatissima; qua de re dum Ælianus disserit, testatur quoque Venerem in Ægypto, simulque vaccam religiose coli, quia affinitatem, & conuenientiam cum Dea ipsa habere existimetur apud Thussas quoque in Ægypto, vbi Venus cornuta colebatur, vacca illi immolabatur. Quid quod, vt rei rusticæ Scriptores tradūt, Colum. Varro, Africanus; [Quamuis plena fœtu, non expletur libidine,] sed pinguescat, & multo abundet pabulo, impotenter taurire, & lasciuire necesse est? ideo enim ad [vaccas pingues,] loquitur Amos; [quoniam post vernam pinguedinem gestientes, & pabuli humiditate exhilaratæ lasciuiunt.] Ergo hic describuntur familiæ, & domus impiorum; sicut [cōgregatio Taurorum in Vaccis populorum.]

Origenes.

Taurus de homine superbo.

Vxores superba vacca.

Theodor.

Vacca symbolum petulantis fœmina.

Colum lib. 6 cap. 24.

Arist.

Ælian. lib. 4. c. 45.

Griger. Gyral.

Colum. lib. 6. c 24.

Colum. lib. 6. c. 24.

Psal. 67. 31.

XI. Egrediuntur, quasi greges paruuli eorum, & infantes eorum exultant lusibus.

1 Grex, *quæ animalia comprehendat. Impij, velut pecudes generationi vacantes.*
2 Egredi, *ad liberum lasciuiam pertinere. Præceptum rei rusticæ de emittendis agnis.*
3 *Parentum negligentia in filiorum educatione. Explicatus Sapientiæ locus.*
4 *Quid exultare in sacro sermone. Explicatus Dauid.*
5 *Lasciuia, & lusus adolescentium. Meretricia saltationes.*
6 *Filiæ Herodiadis saltatio, Verbum* Placuit, *antiquum, in puerorum saltationibus.*

EGrediuntur quasi greges] Vox originalis, licet interdum boues, & grandiora armenta comprehendat, sed ad pecudes etiam minores referri solet, ideo Interpres dixit [Greges,] quæ vox Latinis communis est; nam etiam Latinus dicit [greges armentorum,] & [greges equarū.] sed frequentius, [greges ouium,] agnorum, hœdorum; quibus paruuli lasciuientes, & exultantes persimiles sunt: sed quidem [gregis] nomine indicatur numerosa soboles; pecudum itaque more propagari impios; & quod tantum corpori vacare videantur, & quod copia liberorum diuturnitatem nominis, & generis æternitatem quādam polliceri videatur. Quo videntur Septuag respexisse legentes; [Permanent, sicut oues æternæ.] Quod Origenes interpretatur. [Impios diuturnam vitam viuere, ac pecudū more propagari, & procreationibus æternitatē æmulari.] 1

צאן

Cic. Phili. 3. in Ver. 3. & 4.

Impij pecudū more corpori vacantes.

LXX.

Origenes.

Sed hæc ipsa [gregis] translatio, verbo, [egrediendi] illustratur, nam verbū originale, quod est, [egredi,] aut [emittere,] aut [eijcere] liberam quandam, & petulātem egressionem, aut dimissionem liberorum indicare videtur, sine disciplina, & sine ratione. Est enim vox etiam communis his, quæ ab aliqua radice sponte nascuntur, & pullulant, eadē, quæ Cantic. 4. 13. dicitur, [Emissiones tuæ] (aut egressiones tuæ, idest, propagines, & rami) [Paradisus malorum punicorum] quod etiam Hispanis de arbore fœcunda dicere solet, proijcere ramos, *Echa, y arroja pimpollos, y renueuos*. Forte igitur grandiusculos iam paruulos intelligit, cum è matris gremio quasi egrediuntur, & emittuntur; & iam firmiores saltibus, & lusibus lasciuiunt. In quo etiam similitudo e agnis petita videtur: nam & præcipit Colum lib. 7. cap 3. vt agnus, [quandiu non lasciuit, obscuro, & calido septo custodiatur: postea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne, velut puerili nimia exultatione macescat; vbi vero conualuerint, a septo emittendi agni, vt condiscant foris pasci.] Claudi etiam solebant, ne matrum vbera exhaurirent: emittebantur vero, cum iam grandiores matribus obesse non possent, vt indicat illud Melibœi; 2

שלח

Hispanismus.

Colum.

Agni clausi, & emissi.

— — — Nec Phillidis habebam,
Depulsa a lacte domum quæ clauderet agnos.

Virg. egl. 9.

Quibus autem loculamentis seorsum agni, atque hœdi secundum ætates etiam discluderentur, explicat Homerus dum de Poliphemo loquitur;

Multus ibi in Caulis lactenti custos orbe,
Stipabantq; suo distincti examine cellas,
Hinc agni, hinc hœdi, locus nam quisque seorsum,
Postremus partus, mediusq;, & primus habebat.

Homerus Odiss. 9.

Grandiusculi igitur iam, atque firmiores liberi describuntur hoc loco, egredientes iam, & emissi foras, extra septa, vt extra subsiliant.

Sed duo hic animaduertenda, primum, cum paruuli dicuntur [egredi,] aut emitti, parentum sane incuriam notari, qui postquam adoleuit puer, libere egredi permittunt, illis neq; inspicientibus, neq; curantibus, quos grauiter reprehendit Plutarchus; [Culpandi (inquit) sunt parentes nonnulli, qui postquam filios suos pedagogis, magistrisq; commendarunt, ipsi, quid discatur, neque inspiciunt vnquam, neque inaudiunt.] Atque huic loco eleganter conuenit Equisonis illius dictum, qui aiebat; [Nihil esse, quod perinde saginaret equum, quam oculum Regis.] Propterea monet parentem Sapiens, Ecclesi. 16. 1. [Ne credas viæ illorum.] nimirum inspiciendum potius, quo egrediantur, neque facile illis fidendum. Alterum, impiorum liberos libere etiam permitti crescere, & nutriri non alia disciplina, quam vt nati sunt; id enim indicat illud verbum * [egrediendi,] aut nascendi, vnde fit, vt omnino illa vitiorum semina, cum quibus quisque nascitur, stultitiæ, petulantiæ, iræ, superbiæ, cum ipsa quoque ætate crescāt, & adolescant. Porro scriptum est; [Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam.] 3

Parentum incuria.

Plut. de liberis educādis.

** Criansé, y conoscença.*

Prou. 25. 15.

[Et infantes eorum.] Proprie, nati, aut puerorū, exultant lusibus.] proprie, subsiliunt, exultant; nam [lusus] adduntur ab Interprete explicationis gratia: similiq; modo illuminarunt Septuaginta legentes; [Paruuli eorum ludunt.] Est autem verbum hoc [exultandi,] quod arietibus etiam subsaltantibus accommodatur. Psal. 113. 6 [Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium] Nimirū quasi suis sedibus moti, atq; gratulantes populo trāseunti 4

יקד

LXX.

Exultatio rerum inanimatarū.

per

per mare rubrum. tum, etiam tribuitur vitulis. Psalm. 28.6. [Comminuet eas, tanquam vitulum Lybani] Quod eleganter Hieronymus illustrauit legens, [Disperget eas.] in quo latet pulchra similitudo. Quemadmodum cum vitulus lasciuiens in Libano, monte videlicet pingui, & herboso exultat, & quoquo versus sese agitat saltibus, sic sane Diuina potentia cedri confractæ, & disiectæ vi turbinis, atque ventorum, videntur exultare, & diuulsæ saltare; *Saltaran las astillas*. idque facile, sponte, crebro, sicut saltare solet vitulus.

Hieronym. *Pulchra similitudo.*

5 Sed cum Interpres [exultare lusibus,] dixit, videtur respexisse ad priuatam puerorum educationem, qui suæ libidini, & petulantiæ permissi, totos se tradunt lusibus, & indecoris saltationibus, cantilenis quoque, atque musicis impudicissimis, & corruptissimis societatibus: [Est n. vigor illius ætatis incontinens voluptatum, lasciuitque, & fræno opus habet; & qui ætatem illam non magna opera regendam suscipiunt, imprudentes animo licentiam, qua ad flagitia feratur, cōcedunt] Verba hæc Pluth. Sed quod de saltatione, & exultatione dicitur, fuit quoque in consuetudine apud alias nationes, vt pueri condiscerent saltare; nā de Lacædemonijs id scribunt Lucianus lib. de Saltatione, Athen. lib. 14. cap. 13. Romanos vero pueros e schola ad ludum saltatorium aliquando digredi solitos, refert Macrobius lib. 3. cap. 14. In Delo quoque sic sacra peragi solere, scribit Lucianus, [Vt ingressi puerorum chori, tibia, & cythara præcinentibus saltarent, quos subsequuti optimi facto delectu, choreis excipiebant.] Quod moderatum, & modestum est, honestum quoq; est. Sed proh Deū, quantum immodestum, & inhonestum in huiusmodi saltationibus, ijs præsertim, quæ nuper ad nos vel meretrix ex Lupanari, vel Dæmon ipse ex orco, non ad priuatas tantum domos, sed ad fora, & compita inuexit. Lucianus profecto in dialogis meretricijs, ex hac tantum nota describit Thaidem; [Thais (inquit) saltauit prima, nudans in multum vsque talis.] Atque ex Crationis persona appellat; [rem friuolam, ac muliebrem prisci sæculi, mulierculas amatorias imitantem, nempe libidinosissimas Phædras, & Partenopas, & Rhodopas] Sed Dæmones magistros fuisse huiusmodi saltationum, ac veluti saltatores choreas ducere, vel ex eo colligitur apud Isaiam 13. 21. [Pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi Vlulæ in ædibus eius, & Syrenes in delubris voluptatis.] Sed quid, si forte ipsi parentes notentur hac sententia æque, ac illa Ecclesiast. 30. 9. 10. [Lacta filiū, & pauentem te faciet; lude cum illo, & contristabit te; nō corrideas illi, ne condoleas, & in nouissimis obstupescant dentes tui.] Nimirum iubetur parens non colludere ludenti puero, sed comprimere potius iuueniles impetus, & nō solum non scelerum, quin potius omnis virtutis exemplum sese illis præbere: [vbi enim senes sunt impudentes necesse est ibi adolescētes quoq; inuerecundissimos esse.]

Plutarch. *Pueri saltationibus assuescentes.* *Lucianus.* *Athenæus.* *Macrob.* *Saltationes inhonestæ.* *Lucianus.* *Meretrix saltatoria.* *Dæmones magistri impudicarum saltationū.* *Parentes colludentes liberis.* *Plutarch. de lib. educan.*

6. Ex hoc profecto puerorum saltantium grege puella illa fuit; [Quæ saltauit in medio, & placuit Herodi.] Quid enim aliud est; [placuisse,] quam ludenti puellæ corrisisse parentem? Atque hoc fuisse pro more impurissimæ antiquitatis, quæ lasciuas puerorum in Theatro saltationes amabat, & consectabatur, verbum illud, [Placuit,] non obscure indicat, in Inscriptionibus duorum puerorum Saltatorum, quas affert Petrus Victorius. Hoc annotaio rem eam non fuisse infrequentem Iobi sæculo. Epithaphium alterum sic habet.

Matt. 14. 6. *Petrus Victor. lib. 37. var. c. 7.*

D. M.
PVERI SEPTENTRIONIS,
QVI ANNORVM XII.
ANTIPOLI IN THEATRO
BIDVO SALTAVIT
ET PLACVIT.

Alterum vero,

DIS. MAN.
C. IOCVNDO C. F. EX Q. QVI XII. AN. VIX.
ET SEPTIES SPECTANTIB. PVB. IMP. SER. GAL. OTH. SIL. A. VIT. ET P. R. SALTAVIT. CANTAVIT. ET PLACVIT PRO IOCIS. QVIB. CVNCTOS OBLECTABAT.
SI QVID OBLECTAMENTI APVD VOS EST.
MANES, INSONTEM REFICITE ANIMVLAM.

XII. Tenent Tympanum, & Cytharam, & gaudent ad sonitum organi.

1 *Musica vis, cum ad solam voluptatem comparatur præsertim in adolescentia.*
2 *Pueri saltantes ad parentum suorum concentum & harmoniam. Illustratur Samuel.*
3 *Puerorum in musicis institutio.*
4 Tympanum. *quale instrumentum. Latis seruiebat.*
5 Cythara & Organum *cuiusmodi fuerint. Varietas, & incertitudo nominum propriorum.*
6 *Cognatio musicorum quorundam instrumentorum cum lasciuia, atque impura libidine.*

1 De ipsis impiorum filijs hæc accipiuntur a Græcis, quibus exhilarandis nihil non adhibent indulgentissimi, ac negligentissimi parentes, curantes sane, vt non tam educentur in virtutum, & morum disciplina, quam in canendo, saltando, & musicis instrumentis pulsandis. Tunc demum ingenue, & liberaliter existimantes actum cum liberis, si discant tenere Tympanum, & cytharā, &c. Hunc quoque sensum sequuti videntur Septuaginta legentes; [Paruuli eorum ludunt sumentes psalterium, & cytharam.] Musica vero, si deprauata, atque lasciua sit, & ad solam voluptatem comparata, valere ad demulcendos, & concitandos homines in incredibilem quandam intemperantiam, & libidinis furorem, docuit Tibicenis ille Callistrati, apud Plutarchum lib. 7. Simposiacon. q. 5. cum adolescentes illos conuiuantes, qui lasciuos cantus tibiæ admiserant, effecit non solum clamare & plaudere, sed plerosque etiam prosilire, & vna motus illiberales edere, numeris, & carminibus conuenientes. Quare Theophrastus in libro quem de musica scripsit, cum tria faciat musicæ principia, dolorem, voluptatem, instinctum diuinum; de voluptate ait; [Exultans animi gaudium eorum, quorum leuiora sunt ingenia, totum corpus, saltationemq; numeris aptam concitare, & ad furores, & conclamationes cum fremitu, & ceruicum iactatione.] Certe Ægyptiorum pueri, musicæ non vacant, referente Diodoro Siculo lib. 1. c. 3. existimant enim exercitium inutile, periculosum, & effæminatum.

Græcorum interpretatio. *LXX.* *Musicæ vis.* *Plutarch.* *Theophrast.* *Plutarc. li. 7. Simposiacon. quæst. 5.* *Ægyptiorū de musica opinio.* *Diodorus.*

2 Sed alij tamen sententiam hanc referunt ad ipsos patres, qui puerorum lusus, atque lasciuiam promouent ipsi, & comitantur cantu, & musica, iubentque ad suorum musicorum instrumentorum concentum filios saltare, & ludere; quod profecto videtur cum sequentibus melius cohærere. Erat autem prisci moris, vt ex Luciano supra vidimus, videbimus etiam ex Homero inferius, vt tibicen, aut præcentor in medio consisteret, deinde pueri, aut iuuenes saltantes circumsisterent, choreas, ducerent. Videntur itaque describi parentes, tanquam tibicines, & præcentores; at pueri circum saltantes & exultantes lusibus, choreasque ducentes. ita ad voluptates, & scelera filiorum parentes ipsi exemplo præeunt, & ipsi etiam voluptatis studio alliciunt & excitant. Sic videas Ieremiæ. 7. 18. idolis sacrificium offerri ab impijs, non a filijs, non a parentibus solum, sed ab vtrisque mutuo sese iuuantibus, & cohortantibus; [Filij colligunt ligna, & patres succendunt ignem, & mulieres conspergunt adipem, vt faciant placentas Reginæ cæli, & libent Dijs alienis, & me ad iracundiam prouocent.] Itaque matres sua blanda indulgentia [adipem] subministrant; patres vero [ignem,] animos, vim addunt; filiorum ligna conflagrant statim, & ardent cupiditate atq; libidine. Ergo parentes ad quorum* [Tympanum, & Cytharam] saltant pueri, recte dicas, suo illos exemplo filijs præcinere, ac pedes etiam, manusque illorum instruere, & componere. Viderunt aliquando Saulem inter Propheias cum cantu, & tripudio Diuinas laudes celebrantem, & quasi mutatum in virum alterum, atque miraculo dantes, quod sciret Saul canere, & tripudiare cum tamen non esset a patre suo in musica eruditus; dixerunt ad inuicem; [Quæ nam res accidit filio Cis? & quis pater eius?] nam præter naturam videtur, vt liberi lasciuiant saltu, cantu, & lusibus, quos non excitauerit [Tympanum,] & [Cythara] parentum.

Lyra. *Priscus saltādi, & canendi mos.* *Parentum exemplum.* ** Los padres con su mal exemplo les hazen a sus hijos el son.* *1. Reg. 10.*

3 Obseruat vero opportune Diuus Thomas antiquam consuetudinem instituendi filios a prima ætate in musicis, cuius rei testes sunt Plutarchus libro de musica. Plato dialog. 7. de legibus, meminit quoque ex Pythagora,

D. Thom. *Pueri in musica instituti.* *Plutarch.* *Plato.*

Quin-

Demodoco : hic autem postea iuit in medium, circum autem iuuenes.
Pulsare stabant periti saltationis.

Quare dum Mopsus sacrum illud conuiuium Daphni, tanquam Deo Lari vouet, pastores ipsos, conuiuas futuros, & cantores, & saltatores designat;

Virg. egl. 5. *Vina nouum fundam calathis Aruisia, nectar.*
Cantabunt mihi Damatas, & Lyctius Ægon.
Saltantes satyros imitabitur Alphesibæus.

Seruius. Quo loco Seruius antiquitatis obseruantissimus, ait; [Sane quidem, vt in religionibus saltaretur, hac ratio est, quod nullam maiores nostri partem corporis esse voluerunt, quæ non sentiret religionem.] Atq; in alijs etiam cõuiuijs, nullam corporis partem esse voluerunt quæ volu-
Lucianus. ptatem, & mobilitatem non sentiret. Lucianus in lib. de
Plutarch. saltatione, & Plutarch. lib 7. Symposiac. quæst. 8. disputant qualis saltatio conueniat conuiuijs. Socratem quoque in
Xenophon. conuiuio saltasse scribunt Xenophon lib. de Cyri minoris
Athenæus. expeditione. & Athenæus lib. 1. cap. 17 Annotat quoque
Beroald. in annot. Philippus Beroaldus olim conuiuas saltare solitos Philyra coronatos. Ergo ait Iob impios, & conuiuijs, iucundissimoque musicorum concentu, & filiorum saltationibus vitam felicissimam transigere.

3 [Et in puncto.] Verbis quidem diuersa sed sensu affinis est aliorum lectio, Græcorum videlicet, & multorum alio-
LXX. rum nam Septuaginta habent; [In requie inferni dormie-
Pagnin. runt.] Sic etiam Pagninus, post Tharg. R. Moysen, & R.
Thargum. Abraham. Ratio varietatis est, quoniam verbum [Ra-
R. Moys. gagh,] a quo nomen [puncti] deducitur, habet duas signi-
R. Abrah. ficationes contrarias, videlicet aut subitam conturbationem aut quietem, & quasi tranquillum quoddam otium inde [Regagh] aut significat [punctum,] momentum. subi-
רגע to, repente; aut quietem; iuxta primum, noster. interpres
Tygur. cum nonnullis alijs legit: [In puncto,] vel, [in momento,]
Caiet. repente, subito [ad inferna descendunt,] aut iuxta secun-
Regia. dum. [in quiete,] & tranquillitate, quo (omni Hebræorum
Complutens. classe consentiente, vt Eugubinus ait) significatur impius
Forster. morte placidissima, & quæ minime diuturnitate affligat,
Eugub. sed morbo breuissimo de medio tolli, & quasi sponte na-
Impij morbis breuissimis sublati. turæ concedere, velut cum matura poma via leuiter tacta decidunt ex arbore, nulla vi conuulsa. q. d. alijs miseris, & afflictis mortalibus solet sola mors requiem afferre post vitam acerbissimam; impijs vero post beatam vitam, tranquilla, & doloris expers mors aduenit. id est, (vt bene
Nicetas. Nicetas dixit) [vsque ad obitum animi quiete, & securitate vsi, sine cruciatu ad inferorum sedes demigrant] Res omnino repetita a Dauid Psalm. 72. 4 [Non est respectus morti eorum.] Proprie; [Non sunt vincula morti eorum,
Aquila. id est, nullis funiculis dolorum constringuntur, neque de-
Symmach. tinentur in morbi cruciatibus. Aquila: [Nulli cruciatus
Theodoret. interueniunt morti eorum.] Symmachus (referẽte Theo-
** Non renuentia, nec de quo quærerẽtur.* doreto)* [Non sunt ægritudines morti eorum, & nõ quærebantur de morte sua.] Obseruat vero Theodoretus vocem Græcam [Ananeusis, significare renutum quandoquidem volentes aliquid negare, abnuere solemus] quasi dicat; Mors illis adeo facilis, atque benigna accedit, vt nihil
LXX. sit, cur renuant. Septuaginta Vaticani, cum Augustino, &
August. veteri Psalterio, eodem sensu legunt; [Non est declinatio in morte eorum] Addit deinde Dauid; [& firmamentum
Theodor. in plaga eorum.] Cum Theodoreto, Ambrosio, Psalterio
Ambros. Romano, repetenda est e proximo negatio, id est, [non est
Repetitio negationis per Zeugma. firmamentum in plaga,] hoc est, non afficiuntur, neque laborant ægritudine aliqua firma, & diutina sed subita, & repentina mors illos breuissime explicat ex infirmitate. Alij accipiunt cum affirmatione; firmi, integri & obæsi moriuntur, nullo diuturno morbo contabescentes; sic in puncto ad inferna descendunt.

4 Alij vero iusti frequenter diuturnis doloribus, & mor-
Iusti diuturnis morbis vexati. bis conflictantur, & non nisi sæuissima quædam mors illos aufert, eo crudelior, quo segnior: similis profecto illius bestiæ apud Danielem, quæ [terribilis, atque mirabi-
Daniel. 7. 7 lis, & fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans.] nam miserum infirmum prius pedibus, & calcibus conterit, & commolit, quam interficiat. Vide in Threnorum. 4. 6. vbi grauissimum illud supplicium Sodomiticum, ex eo, quod momento, & quasi in puncto corripuerit Sodomitas, minus, & tolerabilius dicitur, quam supplicium populi Dei in diutina captiuitate, & obsidione; [Maior effecta est iniquitas populi mei peccato (peccati pœna) Sodomorum quæ subuersa est in momento temporis, & non ceperunt in ea manus.] id est, non fuit captiuitas misera, & diuturna. Et iterum; [Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame; quoniam illi extabuerunt consumpti a sterilitate terræ.

Sed quoniam tum ex hoc loco, tum ex Dauide diximus impiorum mortem tranquillam, & pacatam, cuiusmodi ea requies sit, ex eodem Psalmo docemur. Prædictum enim locum sic legit Ambrosius; [Non est reclinatio mor- *Ambros. ibi in Psal. 68.*
ti eorum. Quando (inquit) laboramus, & incuruamur ad opus aliquod, atque inclinamur, nos reclinare consueuimus: peccatores autem se reclinare non possunt, de quibus dictum est, & dorsum eorum semper incurua.] Qua- *Quid impios incuruari, & non inclinari.*
propter considerat idem Ambrosius diuitem illum sepultum in inferno, [non petentem se reclinare, sed vix ad Abraham non totum se, sed oculos erigentem.] Ergo iu-
sti plagarum suarum post mortem inueniunt [reclinatio- *Luc. 16.*
nem,] & [firmamentum; & somno suo requiescunt.] At *Iob 3 13.*
non est reclinatio morti impiorum.] 5

[Ad inferna.] Ad [schol,] sepulchrum, subterraneam שאול
stationem, non solum cadauerum sepultorum, sed etiam animatum sontium, & damnatorum, de cuius nominis si- *Vide q dximus. c. 7. vers 9.*
gnificatione diximus aliquando fusius, [Descendunt.] Septuaginta per præteritum, in Hebræo per futurum; sed ele-
ganter Latinus Interpres per præsens, vt significaret id, *LXX.*
quod fieri solet ex Diuina lege, & constitutio iam in impios supplicio, Vox autem originalis [Iechatu,] quæ verti- *Versum præsentis temporis de statuta consuetudine.*
tur [descendere,] potest cum emphasi, & amplificatione huius sententiæ deduci commode ex triplici radice. Primo, vt noster Interpres deduxisse videtur ex radice [Nahhaht,] quæ significat descendere, & curiosius aliqui volunt יחתו נחת
significare descensum quendam lenem, cum quis sensim descendit, & demittit se quietis causa; quare significabi-
tur mors quædam, & descensus impiorum placidus, sensim, pedetentim, nemine impellente, neque vrgente a *Impiorum mors lenis.*
tergo. Si vero deducatur ex radice [Hhatha,] vt indica- חתה
runt Complutenses, congruet cum nomine [i. ferni,] & eum eius significatione, & proprietate, non solum pro
sepulchro, sed etiam pro subterranea statione, & loco *Complutẽs.*
damnatorum; nam hoc verbum significat fouere ignem,
assumere, aut aspirare in vas, aut in locum vbi foueatur, מחתה
& accendatur, vnde deducitur nomen [Thuribuli,] in quo
ignis conseruatur, & accenditur; quod in impium egre- *Impius velut ignitus carbo conseruatus in gehenna.*
gie conuenit, qui velut ignitus carbo in æterni ignis locum demittitur, in quo ardebit perpetuo igne inextinguibili. Tertio tandem deduci potest a radice [Hhathath,] quæ confractionem quandam affert, siue animi, cum quis consternatur, & percellitur ingenti aliquo timore; siue virium corporis, cum quis deijcitur, & confringitur; sic
vertit Hebræus apud Caietanum; [In puncto foueæ fran- *Caietan.*
gentur,] quasi dicat, toto vitæ decursu integri, tunc pri- *Impij in morte stupore & timore.*
mum, cum moriuntur, franguntur, & percelluntur, non timore solum, sed mœrore sempiterni supplicij. Fri-
gidum est, quod Vatablus interpretatur, [corrumpuntur in sepulchro:] nam vehementior proculdubio, & seuerioris supplicij comminatio est.

Sed non prius hinc digrediendum, quam subitum istum 6
impiorum in puncto, tanquam ponderis grauissimi de- *Descensus impiorũ propter grauissimum peccati pondus.*
scensum ad ipsum terræ centrum ex superna regione (ascenderat enim in cœlum illorum superbia) contemplemur. Diu quidem in sublime euecti nequiuerunt consistere; nam quod violentum est, neque perpetuum, neque diuturnum esse potuit. Ergo peccati, & improbitatis pondus grauissimum potuerunt aliquandiu industriæ,
& humanarum artium machinis euehere in sublime, sed *Isa. 2. 20. 4.*
minime tamen figere, & confirmare. Aliquando tandem *Psal. 37. 5.*
[grauabit illos iniquitas, sua, & corruent, & non adijcient, vt resurgant.] Quis enim ignoret iniquitates, [sicut onus graue grauare] super peccatorem? aut qua ratione non corruent miserere, nisi Deus [tollat (transferat a nobis) peccata?] Ioann. 1. 29. 2. Reg 12. 13 Isai. 53 4. & 12 Quid
enim prodest [mittere vasa, quæ sunt in naui, in mare, vt *Ioan. 1. 4. 5*
alleuietur,] nisi tandem tollatur peccatum, & peccator, *12.*
propter quem oritur tempestas, & propter cuius grauitatem [nauis periclitatur conteri?] Interim dum non [de-
scendunt in profundum] impij, sustentat illos Dei beni- *Matt. 11. 28*
gnitas, & ad pœnitentiam adducit, atque vocat eos, [qui laborant, & onerati sunt:] sed impœnitentes tamen suo
ponderi, & grauitati dimittit, sicut Scriptum est: [Allisisti *Isai. 64. 7.*
nos in manu iniquitatis nostræ, & cecidimus, & iniquitates

tatea nostræ abstulerunt nos.] Sed quanta velocitas descen-
Descensus in puncto ex infinita grauitate. sus, quanta peccati grauitas [in puncto ad inferna descen-
dunt.] Quod non nisi ex infinita quadam grauitate fieri po-
test. Nam ex Philosophiæ regula, quo maior est grauitas,
eo velocior descensus. Ergo vbi infinita grauitas, de-
scensus in instanti. Inde igitur [in puncto,] & in instan-
Varia descensus, & ponderis peccati similitudines. ti ad inferna descendum. Quid, quod illi ipsi spiritus, in su-
premo cœlo creati, vbi se peccati pondere grauissimo al-
ligarunt, lapsi præcipites in puncto ad inferna descende-
runt? Parum quidem est, [Ægyptios descendisse in profun
dum, quasi lapides;] Parum quoque [submergi Babylonē]
Exod. 15. 5. (colligato ad librum Sententiæ, & supplicij illius lapide)
Apoc. 18. 21 [& non consurgere a facie afflictionis, quam Dominus ad-
Iere. 51. 63. ducit super eam;] Parum fuit ab [Angelo forti lapidem,
quasi molarem, magnum, & mitti in mare, dicente, Hoc
impetu mittetur Babylon, & vltra iam non inuenietur;]
Parum impiam illam mulierem [proijci in medio am-
Zach. 5. 8. 9 phoræ, & mitti massam plumbeam in os eius;] nisi post-
quam [leuauerunt amphoram inter cælum, & terram,]
dimittatur, vt [in puncto ad inferna descendat.]

XIIII. Qui dixerunt Deo, Recede a nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus.

1 *Impudentia, & stultitia impiorum diuitum aduersus Numen. Particula copulatiua* (Et) *pro causali, aut pro relatiuo.* Dicere *quid.*
2 Recedere *quid. Impius aliquando recedit ipse de via, aliquando vult Deum recedere. Diuina misericordia nunquam recedens a peccatore vocando.*
3 *Via peccatorum aberrantes. Illustratus Lucas.*
4 Scientia *de experimento virtutis. Virtutis via latior, quam existimetur. Impiorum via deterrima. Illustratus semel, & iterum Salomon.*
5 Velle, *aut* Nolle, *quid in Sacro sermone. Explicatus Samuel.*
6 *Ignorantia affectata impiorum. Explicatus Habacuc.*

1 CVm ea vitæ felicitate, quam descripsit Iob, coniuncta
Particula & pro relatiuo. est insignis quędam aduersus Deum impudentia im-
piorum; [Qui dixerunt;] proprie in Hebræo: * [Et di-
xerunt,] quæ particula videtur habere emphasim, &
** Y aum per esse se aure nea a dezir le que dixo.* posset congrue hoc loco exponi per particulam causalem
[ideo, propterea:] ex tanta enim felicitate insolescentibus
efficitur, vt Numen non revereantur: nam diuitiæ, & fe-
licitas loquaces, impudentes, temerarios efficiūt suos pos-
Diuitiæ loquaces reddūt diuites. sessores: sicut scriptum est; [Tenuit eos superbia] & sta-
tim; [cogitauerunt, & loquuti sunt nequitiam, iniquita-
tem in excelso loquuti sunt, posuerūt in cælum os suum.]
Sed particulam illam copulatiuam sumpsit Interpres pro
Psal. 72. 6. 8. 9. relatiuo iuxta proprietatem linguæ Hebrææ, vt Psalm. 88.
38 [Sicut Luna perfecta in æternum, & (quæ est) testis in
cælo fidelis.] Danielis 4. 7. [Ecce arbor in medio, [terræ, [&
(cuius) altitudo eius nimia] Ita hoc loco, [& (qui) dixe-
LXX. runt.] Septuaginta de præsenti. Tygurina de futuro, [di-
אמר cent.] Consonant omnia, id est, dicere solent. [Dicere,] au-
tem mentis decretum, & firmitatem affert, id est, statue-
Consuetudo verbo omnis temporis indicatur. runt apud se, quasi legem Deo ponentes, & præcipientes;
nam verbum originale aliquando significat [præcipere
Deo, el.] Forti, iudici. recte Septuaginta dixerunt, [Do-
mino,] vt seruorum, & imbecillorum mortalium aduer-
LXX. sus Diuini Numinis potentiam, impudentia notetur.
** Apartaos alla, o quitaos de en medio.* [Recede a nobis.] Proprie, * Declina; est enim quasi di-
uertere ab aliquo loco, & via vt libera, & expedita maneat
transeunti. a quo verbo dicitur, [Recedere de via.] Deu-
teronom 9. 16. Ergo volunt excutere animo omnem sa-
סור lutarem cogitationem, & omne cum Diuinis rebus com-
mercium, quasi fastidientes Diuinam præsentiam: nam
Impij fastidientes diuinā Præsentiam, & inspirationes. sentiunt in seipsis diuinam Prouidentiam sese vltro illo-
rum menti, & cogitationi ingerentem, & medijs inspira-
tionibus Deum cum illis amice agentem, & quasi aucu-
pantem illorum familiaritatem, aut sese opponentem il-
lorum gressibus, & viæ prauæ. Deo igitur resistenti illo-
Gregor. rum conatibus, [dicunt.] Greg. [Dicunt, Recede a nobis,
qui ei ad se aditum præbere recusant, eumque prauis acti-
Impij impudentes aduersus numen. bus impugnant.] Vbi notanda est incredibilis horum im-
piorum procacitas, nam vt plurimum solent impij rece-
dere de via Diuinæ legis; de quo apud Ieremiam conque-
ritur Deus cap. 5. 23. [Populo huic factum est cor incredu-
lum (prauum, rebelle) & exasperans] (contumax, exacer-
bans Diuinam bonitatem) [recesserunt] (Septuaginta:
[declinauerunt)] & abierunt] adeo, vt dicat Dauid; [Om- *Psal. 13. 4.*
nes declinauerunt.] Sed videbantur illi non omnino im-
pudentes, vt qui se non opponerent Deo [dura facie, & in- *Ezech. 2. 4.*
domabili corde;] sed fugerent ipsi Diuinum conspectum:
quos licet fugientes indulgentia tamen, & amore paterno
persequitur Deus, vt ad se reducat, sicut quondam Laban *Genes. 31.*
fugientem Iacob, duasque filias persequutus est. [& mi-
sericordia (inquit Dauid) tua subsequetur me] (vel etiam
proprie ex Hebræo, [persequetur,] vel [assectabitur]) om-
nibus diebus vitæ meæ.] At impudentissimi illi peccato-
res volunt, vt Deus recedat, & ipsi nihil volunt cedere de
suis commodis, & voluptatibus, quasi Deus posset de bo-
nitate, & misericordia sua, & studio vocandi peccatores,
cedere, aut recedere. Igitur illi dicunt; [Quid nobis im- *Nicetas.*
ponendis legibus molestiam exhibes?] sine nos [ingredi *Act. 14. 16.*
vias nostras.] Sed his ipsis videtur respondere Deus, [Væ *Hose 9.*
eis, cum recessero ab eis.]
[Scientiam viarum tuarum nolumus. Animo (inquit 3
Nicetas) soluto, ac vacuo, nullaq; molestia impedito sem-
per viuunt, a Deo palam abalienati] Videlicet sectantur
illam viuendi rationem, qualem gentes, [Quæ ignorant *2. Thes. 4. 6.*
Deum.] de quibus Paulus, & Barnabas dixerunt Actuum.
14. 16 in præteritis generationibus dimisit omnes gentes *Eccl. 11. 18.*
ingredi vias suas] non quidem omnes, eandem; nam pro
libito quisq; [in suam viam] aberrabat: sed ita tamen di- *Isai. 47. 15*
misit, vt illi etiam [audirent verbum post tergum monen- *Ierem. 11. 8.*
tis: Hæc est via, ambulate in ea.] Ergo non omnino rece- *& 17. 10. & 18. 11.*
debat ab illis, quamuis ipsi recederent; sed ita, vt se præ-
sentem, aut internis spirationibus, aut externis etiam be- *Isai. 30. 21.*
neficijs contestaretur. Propterea que Paulus cum Barnaba *Act. 14. 15. 16.*
subiungit; [& quidem non sine testimonio semetipsum
reliquit, bene faciens, de cælo dans pluuias & tempora
fructifera, implens cibo, & lætitia corda nostra.] Voluit *Beneficia testantur Deum præsentem.*
nimirum beneficiorum, & temporalis prosperitatis testi-
monio testatam illis esse suam Diuinitatem, præsentiam,
atque Prouidentiam.
Sed est peculiaris vis in verbis singulis: nam [Scientia,] 4
non solum esse simplex aliqua cognitio, sed cōiuncta cum *ידע*
experientia, & sensu; nolunt igitur experiri, qualis sit Di-
uinæ legis via, neque possunt aliter bene erga illam affici,
nisi per experientiam in illam ingredientes gustum ali- *Experientia Diuina dulcedinis in obedientia diuinæ legis.*
quem diuinæ dulcedinis, atq; virtutis sumant, sicut scriptū
est Prouerbior. 4. 12. * [Ducam te per semitas æquitatis,
quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, &
currens nō habebis offendiculum.] Nam antequā quis in-
grediatur, videntur omnino arctandi gressus: [Arcta n. est
(id est, videtur) via, quæ ducit ad vitam.] & e contrario via *Matt. 7. 14.*
ipsa iniquitatis, antequam quis in eam ingrediatur, amœ-
na, & iucunda videtur: nam sic adolescentem, quasi in bi- *Via iustorū & impiorū elegans comparatio.*
uio constitutum, hortatur Sapiens eodem loco: [Ne dele-
cteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorū via.]
vel, vt proprie ex Hebræo legi potest, secūdum Aquilam, *Aquila.*
& Theodotionem: [Ne beatas putes vias malorum.] quod *Theodoti.*
per Paraphrasim eleganter dixit Tygurina: [In via malo- *Tygur.*
rum ne te beatum existimes.] nam postquam quis ingres-
sus est, certe impius, velit, nolit, fateri cogitur mille detri-
menta, & incommoda viæ suæ deterrimæ: nam n arctantur
illius gressus, vt inter extremas angustias, & tribulos ince-
dere videatur. Verissimum quippe est illud prouerbium,
[Arma, & gladij in via peruersi.] vel, vt Septuaginta le-
gunt; [Tribuli, & laquei in vijs peruersis] Hebræa; [Spi- *Prou. 22. 5.*
na, & laquei:] quod videtur per oppositionem quandam *Paga. Reg.*
dictum ad iustorum viam; sicut enim in illa dicuntur, [non *Vatab.*
arctandi gressus,] quod eleganter Symmachus transtulit; *Symmach.*
[non tribulabuntur:] ita in malorum via, vbi [sunt tribu-
li,] tribulantur. Quare Ieremias ipsa scientia, & experi-
mento laboris reuocare conatur impium a via sua mala;
[Prohibe (inquit) pedem tuum a nuditate.] quod illumi- *Iere. 2. 25.*
narunt Septuaginta dicentes: [Auerte pedem tuum a via
aspera;] nam pedes nudi in via puluerulenta; deterrima, *LXX.*
plena laqueis, & tribulis, quantum sustinebunt incommo-
di, atq; doloris. Sed insaniens libidine, desperantis instar,
quem sua ipsa mala, & ærumnæ ad miserrimum interi-
tum adigunt, respondet, [Desperaui, nequaquam faciam:
adamaui quippe alienos, & post eos ambulabo.]
[Nolumus.] Est in verbo originali [volendi,] affectus 5
quidam complacentiæ, & dilectionis, cum voluptate qua- *חפץ*
dam, & affectione, quod recte explicatur per [cōplacere,]
aut,

** Ni nos da guſto, ni le tenemos aficion.* ** Que ya no guſtamos de Dios, como ſolia.* ** Los caminos, y traças de tu guſto.* ** Que guſta Dios de verle andar.*

aut, habere beneplacitum; quod per paraphraſim noſter
interpres explicat Deuteronom 21. & Pſal.146.10. [Ha-
bere voluntatem,] & Geneſ.34. 19.[Amare valde.] Di-
cunt igitur Deo, * Non placet nobis tua lex. videlicet vi-
tiorum voluptatibus ineſcati, nullum diuinæ dulcedinis
guſtum percipiunt. Simile id. 3.Regum 11 9. [Iratus eſt
Dominus Salomoni, * quod auerſa eſſet mens (cor, vo-
luntas, complacentia) eius a Domino Deo Iſrael.] & Ec-
cleſiaſt.11.cap.9.[Voluptates]dicuntur * [Viæ cordis ado-
leſcentiæ.] Sicut e contrario Deus dicitur Pſalm 36.23. *
[Velle viam iuſti.] Vides igitur, quid ſit [velle,] aut [nolle
ſcientiam viarum Dei.]
Sed illud vltimo, hic deſcribi ignorantiam, quam vo-
cant affectatam, videlicet cum impius non ſolum ignorat,
ſed ignorantiam amat, & ſcientiam odio proſequitur, iux-
6 ta id Prouer.1.22.[Vſquequo imprudentes odibunt ſcien-
tiam?] quæ eadem ignorantiæ, volitæ, & affectatæ ratio
videtur indicari in illo titulo orationis Habacuc c.3. [Pro
ignorantijs.] quod Theodotio tranſtulit, vt interpretatur
Hieronymus; [Pro voluntarijs, & pro his, qui ſponte de-
linquunt.] Ignorantiæ autem voluntariæ ſunt eiuſmodi
peccata, quæ ſæpe imprudentiæ, inſipientiæ, ſtultitiæ no-
mine notantur in Scriptura, ipſo nomine indicante depra-
uatum impiorum affectum, & abalienatum animum erga
res Diuinas. Sed de hoc plura poſtea.

Theodotio. *Hieron.*

XV. Quis eſt Omnipotens, vt ſeruiamus ei; & quid nobis prodeſt, ſi orauerimus illum?

1 *Impij metiuntur omnia lucro. Relatiuum* Quis, *quid denotet. Explicati Samuel, & Moyſes.*
2 *Prima etymologia, & ratio nominis* Saddai, *Explicatus Ioel.*
3 *Etymologia nominis* Saddai. *Explicatus Sophonias.*
4 *Tertia Etymologia eiuſdem nominis, Explicatus Moyſes.*
5 Seruire, & timere *in Sacro ſermone quid. Explicati Moyſes, & Dauid.*
6 *Impij attenti ad lucrum. Illuſtratus Malachias & Dauid.*
7 Oratio *pro integro religionis cultu. Impiorum oratio qualis. Error negantium Deum orandum.*
8 *Qui orat, Deo occurrit. Explicatus Sapiens & Ieremias.*
9 *Deus propenſus ad benefaciendum, & annuendum noſtræ orationi. Illuſtrati Eccleſ. & Ieremias.*

Impij tanquam mercenarij, attenti ad lucrum. *Relatiuum, Quid, ad contemptum, & admirationem.* *Pſal.72.25* *Affectus dubitantis.* *Gregor.*

1 IMpij Athæi videntur ignoraſſe Deum omnipotentem,
cui oportet a mortali homine deferri cultum, & ado-
rationem. atque cum omnia præterea metiantur ſua vtili-
tate, & voluptate, eaque non niſi caduca præſentis vitæ,
tanquam ſordidiſſimi mercenarij, nullas videntur agno-
ſcere Diuinæ bonitatis diuitias, quibus ſuos ſeruos cumu-
lare poſſit. contemnunt igitur eum, a quo nihil tempora-
rium ſperant. [Quis eſt;] ſiue in neutro, vt legunt Septua-
ginta. [Quid eſt;] Senſus idem, & ad contemptum perti-
net, vt 1.Reg.25.10. [Quis eſt Dauid, & quis eſt filius Iſai?
Hodie increuerunt ſerui, qui fugiunt Dominos ſuos.] Exod.
3.11. [Quis ſum ego, vt vadam ad Pharaonem?] Pote-
rant quidem, qui hæc dicebant, mutato tantum affectu, di-
uitias bonitatis, atque omnipotentiæ Diuinæ inquirere,
aut mirari his ipſis verbis, vt allicerentur & ad ſeruien-
dum, & ad orandum, ſicut qui dicebat; [Quid mihi eſt in
cælo?] Sed longe ab illo animo abſunt diuini Numinis
contemptores. Poteſt etiam ſubeſſe illi relatiuo affectus
dubitantis, aut negantis id, de quo interrogat, ſicut Pha-
rao Exod.5.7. [Quis eſt Dominus, vt dimittam Iſrael? Ne-
ſcio Dominum, & Iſrael non dimittam.] Sic videtur ac-
cipere Gregorius, vel potius coniungit vtrumque: [Car-
nales (inquit) viri iuſſa ſpiritualia contemnentes, Deum,
quia corporaliter non vident, quandoque etiam non eſſe
2 ſuſpicantur.] Idem fere Nicetas.

Omnipotens & Saddai, quid. שדי *Prima etymologia nominis Saddai.* שדד

[Omnipotens.] Negare videntur diuinam omnipoten-
tiam, quę ſi ab illis agnoſceretur, & coleretur, illos procul-
dubio ſibi deuinciret. Sed quid nam in hac [omnipoten-
tia,] intelligant, operæ pretium erit exponere. Subeſt qui-
dem in originali vnum ex Dei nominibus [Saddai,] cuius
proprietatem & ſignificationem indicauimus ſæpe, expo-
ſuimus nunquam. Ergo inuenio a diuerſis radicibus dedu-
ci poſſe. Primum a verbo [Saddad,] quod eſt vaſtare, per-
dere fortiter, potenter. inde nomen [Saddai] deduci exiſti-
mant. R.Dauid. R.Mardochai. Complutenſes, Pagninus,
Caietanus hoc loco, qui vertit; [Vincens omnia;] atque
videtur eandem etymologiam, & ſignificationem agno-
uiſſe Hieronymus, qui in interpretatione Vulgata fere
ſemper vertit; [Omnipotentem.] Rurſque ipſe epiſtola.
136. ad Marcellam aſſerit interpretari ab Aliqua, [Alci-
mon,] quod [nos robuſtam, & ſufficientem ad omnia per-
petranda accipere poſſumus.] & Elias Thisbites aſſerit ple-
roſque interpretes exponere [fortem,] & [victorem,] a
vaſtando deductum; [Eo quod (inquit) Daleth Dagheſata
eſt,] vt ſic reſpondeat verbo [Saddad,] quod duplicat [Da-
leth.] In eandem ſignificationem conſentit Theodoretus,
citans Symmachum, & Theodotionem, ſuper id Ezechie-
lis 10. [Vox Dei Omnipotentis,] vbi Septuaginta habent;
[Vox Dei Saddai.] Rationem etymologiæ, & ſignificatio-
nis conantur aſſignare Complutenſes, quod dicatur Deus
[Saddai,] id eſt, [Omnipotens,] a deuaſtando, [eo quod po-
teſt deuaſtare; vel mutare naturam elementorum, & ter-
reſtrium, & cæleſtium, quando oportet miracula facere.]
Sed melius colligitur ratio nominis ex illo Iſa.13.6. [Qua-
ſi vaſtitas a Domino,] Saddai, vaſtatore, Omnipotente [ve-
niet,] & Ioelis. 5.1. [Quaſi vaſtitas a potente (Saddai) ve-
niet.] Secundum hanc ſignificationem congruit illa im-
piorum vox, qui nihil ſibi timentes mali a Numine tan-
quam ab impotente, & imbecillo, non curant ſe illi dede-
re, neq; ſeruire; & per contemptum, aut negationem Di-
uinæ omnipotentiæ, dicunt; [Quis eſt omnipotens?]

R.Mardoc. *Complutenſ.* *Pagn.* *Caietan.* *Hierony.* ἄλκιμον *Elias.* *Theodoret.* *Theodotio.* *Complutēſ.*

3 Sed poteſt deduci a voce [Dai,] cum [Sin] ſeruili, quod
eſt ſufficientia, abundantia. Ita docet Elias Thisbites ſe-
cundum Rabbinos, & ſecundum Rabbi Sahadiam; [Nem-
pe pro eo, cui eſt * ſufficientia in Deitate ſua, vel ab eo,
quod dixerit mundo ſuo; Satis eſt] id eſt, pro eo, qui bo-
norum noſtrorum non eget, & qui abunde ſufficit ſuis
creaturis, vt videatur fieri ad hoc nomen alluſio 2. Co-
rinth.3.5. [Sufficientia noſtra ex Deo eſt.] Hanc ſignifica-
tionem agnoſcit Græcus Scholiaſtes ſuper id capitis 6 [Sa-
gittæ Domini, &c.] Cum enim Symmachus dixiſſet, [Sad-
dai,] ipſe interpretatur, [Potentem, qui ſibi ſatis eſt, nul-
lius egens.] Similiterque Theodoretus ſuper id Ezechie-
lis 1. [Quaſi ſolium ſublimis Dei,] vbi cum ſubſit; [Sad-
dai,] ait, Aquilam, & Symmachum [idoneum] interpreta-
ri, coniungitque cum [omnipotentia. Idoneum [autem ali-
quando pro ſufficiente accipimus; [Cum ſit (inquit Theo-
doretus) idoneus, & omnipotens, omnia, perinde ac vult,
facile perficit.] Certe Hebræi, qui Hiſpanicam nouerant,
hoc nomen [Saddai,] & [Omnipotens,] vertebant, [El
abondador.] vt in illo loco Genes.28.3. [Deus omnipotēs
benedicat tibi, & creſcere te faciat. Dios el abondador te
bendiga, y te acreciente.] Iuxta quem ſenſum cohæret
eleganter hoc impiorum dictum; quaſi enim nihil boni
ſperare poſſent ab inexhauſto bonorum omnium fonte,
ſic illum contemnunt; & cum ipſi dicant; [Quis oſtendit
nobis bona] aberrant miſeri recedentes ab eo, qui & ſibi,
& ſuis creaturis [præbet omnia abunde ad fruendum.]
Quod ſi vtramque etymologiam, & ſignificationem iun-
gas, videtur eſſe eadem impiorum vox, quam deſcribit
Sophonias c.1.12 [Qui dicunt in cordibus ſuis; Non faciet
Dominus bene, & non faciet male:] nam neque omnipo-
tentiam ad nocendum, & deuaſtandum, neque ſufficien-
tiam ad benefaciendum, & munerandum agnoſcunt.

Secūda Saddai etymologia. שדי ** Que ni nos a menester, ni con el tienen sus criaturas necessidad de nada.* *Nicetas.* *Symmach.* *Aquila.* *Theodoret.* *Pſal.4.7.* *1.ad Tim.4.17.*

4 Tertio, poteſt deduci a radice [Sad,] quod eſt vber, aut
mamma, quaſi dicatur Deus vberum, id eſt, vberrimus,
Deus mammarū, id eſt, [ſua nutrice gratia,] & miſericor-
dia enutriens creaturas ſuas, & homines recreans lacte ſuę
dulcedinis, tanquam indulgentiſſima nutrix. quam Diui-
næ bonitatis, atque vberum affluentiam precatus eſt Ia-
cob filio ſuo Ioſeph [accreſcenti,] Geneſ.49.25. vt iuxta
ſuum nomen lacteo Diuinæ largitatis vbere enutritus, in
dies proficeret; [Omnipotens (Saddai) benedicat tibi, be-
nedictionibus cæli deſuper, benedictionibus abyſſi iacen-
tis deorſum, benedictionibus vberum & vuluæ.] Quod ſi
cum Dauid Kimhi intelligamus per [duo vbera,] cęlum, &
terram (nam cælum inſtar lactis diſtillat pluuiam, ex terra
quoq; ſugitur fructus) intelligetur quidem Deus ille eſſe,
cuius hæc ſunt vbera, & [de cuius plenitudine omnes acce-
pimus] atq; ad eandem ſignificationem videtur fieri allu-
ſio Geneſ 35.11 [Ego (inquit Deus ad Iacob) Deus omni-
potens, creſce, & multiplicare.] quaſi ferens mammam, &
applicans ſibi [Iacob, quem dilexit,] vt incrementum, atq;
multiplicationem inde exugeret. Congruit quoque hæc
ſignifi-

Tertia nominis ratio. שד *Oleaſ.Gen.* *9. Sap. 16. 25.* *R.Dauid.* *Celū, & terra velut duo vbera auctoris natura,* *Rom.9.13.*

significatio huic loco: nam cum Deus vberrimus, & indulgentissimus homines [enutrierit,] atque [exaltauerit,] ipsi autem [spreuerunt] illum.

Isai. 12.

5 [Vt seruiamus ei.] id est, vt illi tribuamus debitum cultum, & adorationem. idq; proprie sonat [timoris,] & [seruitutis] nomen, quæ Græce dicitur [Latria.] vt explicatur Deuteron. 6. 13. [Deum timebis, & ipsi seruies.] Quod Onkelus dixit; [Dominum Deum tuum timebis, & coram eo cultum facies.] & iterum Exod. 4. 23. [Dimitte populum meum, vt seruiat mihi.] affert enim ille cultus & adoratio, quandam seruitutis speciem, videlicet timorem quoddam, opus, laborem, sicut dictum est; [Seruite Domino in timore.] Est enim idem verbum, quod Isaiæ 19. 21. [Colent eum in hostijs, atque muneribus.] dicitur etiam de cultu, atque adoratione exhibita idolo. 3. Reg. 16. 31. [Seruiuit Baal, & adorauit eum.]

עבד *Psal. 2. 11.*

6 [Et quid nobis prodest?] Sola vtilitate, & lucro temporali metiuntur actiones suas, & propterea, nisi ea pietatis studio intelligant sibi prouenturum aliquid boni vtilis, bonum non eruot. Simile id Malachiæ. 3. 14. [Vanus est, qui seruit Deo, & quod emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum.] Sic illi aut negantes, aut illudentes Diuinam Prouidentiam Psal. 4. 7. [Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona? Interrogatio (inquit August.) quotidiana est omnium stultorum, & iniquorum, qui sæpe dicunt; Quis nouit, si vera sunt, quæ de futura vita dicuntur?] Atq; ijdē sunt [iuxta proprias cócupiscentias ambulantes, dicentes; Vbi est promissio, aut aduentus eius?] De his asserit hoc loco Gregorius; [Plerumq; plus appetunt homines seruire hominibus, quos corporaliter vident, quam seruire Deo, quem non vident: per omne enim, quod faciunt, ad finem oculorum tendunt.] Hi igitur dum negant, se velle Deo seruire, nisi proposito præmio aliquo temporali, videntur quidem minime agnoscere, quidquid habent, vniuersum id esse Dei beneficium, quo quasi anticipata solutione, nos sibi deuinxit, & conduxit ad seruiendum. Tum etiam ostendūt se valde intemperantes; nam, vt docuit Aristotel. 7. Ethic. [Propter præmium & nō propter honestatem velle quippiā operis, aut laboris sumere, intēperantis hominis est.]

Impij ad lucrum attenti. *August.* *2. Pet. 3. 4.* *Gregor.* *Deus anticipato pretio nos sibi conducens ad seruiendum.* *Aristot.* *Intemperātiæ signum.*

7 [Si orauerimus illum.] Idem videtur per [Orationem] intelligere, quod per [seruitutē,] videlicet vniuersum Dei cultum, & religionem aut si peculiarem religionis, & orationis cultū intelligas, sensus erit; [Ecquid nobis erit opis, si ad eum adorandum procumbentes accesserimus?] ita Nicetas, vel negant, se obtinere a Deo, quæ orantes petant. in quo cuiusmodi istorum hominum oratio sit, indicatur, & sapienter a Gregorio exponitur: [Cum Deus in oratione non quæritur, citius in oratione animus lassatur; quia cum illa quisq; postulat, quæ fortasse iuxta occultum iudicium Deus tribuere recusat, ipse quoque venit in fastidium, qui non vult dare, quod amatur.] Suspicor vero, hoc loco notari etiam impios quosdam, qui ita negabant Diuinam Prouidentiam, vt omnia fato, & necessitati tribuerent, ex quo manifeste colligitur futurum omnino inutile studium Deum orandi, cum æqualiter omnia deberent euenire. Quem impiorum errorem eleganter refellit Boetius lib. 5. de Consolatione. Prosa. 3. atque verbis quidem, quæ huius loci vice Commentarij esse possent. [Quid enim (inquit) vel speret quisque, vel etiam deprecetur, quando optanda omnia series indeflexa connectit? Auferetur igitur vnicum illud inter homines, Deumq; commercium,
8 sperandi scilicet, ac deprecandi. Quare necesse erit, humanum genus dissectum, atq; disiūctum suo fonte fatiscere.] Sed notandum Septuaginta hoc loco habere, [Quæ vtilitas, quoniam obuiam iuimus ei?] quod Nicetas refert ad cultum, & honorem Deo exhibitum; [Per metaphoram (inquit) dictum est, translato verbo ab ijs, qui claris, honoratisq; hominibus assurgunt, ijsque obuiam honoris causa procedunt.] Sed quidem verbum originale proprie significat occurrere, aut obuiam ire, siue in bonum, siue in malum, vel gratia deprecandi, & obsecrādi, aut ferendæ opis, aut resistendi. Isaiæ 59. 17. [Aporiatus est, quia non est, qui occurrat.] Quasi doleret Deus, quod non esset, qui illum deprecaretur in nostris malis Septuaginta legunt; [Non erat, qui defenderet.] Sed sensus idem, nam protegit oratio, velut scutum, & arma, quibus nos defendimus. sicut de Aarone deprecante pro populo dicitur Sap. 18. 21. [Properans homo deprecari pro populis, proferēs scutum seruitutis suæ] (ministerij sui, quo Deo seruit, & ministrat Sacerdos, vel Prælatus, habet enim Deus, & quasi stipendio sustentat domus suæ, intercessores, & deprecantes) [scutum (quo repelleret Diuinam vindictam) orationem, & per incensum deprecationem allegans restitit iræ, & finem imposuit necessitati.] & Ierem. 27. 18. [Si Prophetæ sunt, & est verbum Domini in eis, occurrant Domino exercituum.] intercedant, deprecentur. Quare, quæ [occurrendo] fiunt, ea etiam ad orationem referuntur, videlicet, contradicere, & resistere, vt Ierem. 36. 25. [Contradixerunt Regi (deprecati sunt, occurrerunt precibus) ne combureret librum.] & Ierem. 7. 16. [Ne assumas pro eis laudem, & orationem (quod statim exponit) & non obsistas mihi.] Ergo recte [occursum] hunc illuminauit Interpres per [orationem.]

Niceta. *Impiorum preces.* *Gregor.* *Negantes Prouidentiam, orationem etiam auferunt.* *Boetius.* *LXX.* *Nicetas.* *פגע* *Isaias illustratus.* *LXX.* *Orationis vis & protectio.* *Occurrere, & obsistere de oratione.*

Sed in ea ipsa loquutionis formula [occurrendi,] aut [obuiam eundi,] certe indicatur Dei propensissimus affectus ad benefaciendum; nam qui petit, & orat, Deo ad nos venienti, imo, & occurrenti occurrit; ita vt in ipsa via obuium habeat, bonorum omnium largitorem, atq; [sponsum venientem,] quem quærit. Fere simile id Ecclesiast. 15. 2. [Qui continens est iustitiæ, apprehendet illam, & obuiabit illi, quasi mater honorificata, & quasi mulier a virginitate, suscipiet illum.] Id est, qui iustitiam, qui sanctitatem, qui Deum quærit, non opportebit vniuersum viæ laborem, & lassitudinem suscipere, vt illam consequi possit: nam sicut inter sponsos constitutum erat, vt [venienti sponso] occurreret sponsa, quæ etiam erat, & dicebatur [Materfamilias] (non enim hic de matre respectu filij, sed respectu Patrisfamilias) ita Deo occurrimus venienti, & quærenti eos, qui se inquirunt. Sic occurrit miseris Deus Ierem. 15. 11. [Si non occurri tibi in tempore afflictionis:] Sic occurrit laboranti prœmium largiturus; Isaiæ 64. 5. [Occurristi lætanti, & facienti iustitiam in vijs tuis. (quasi dicat, in ipso medio itinere) [recordabuntur] (cum te præsentem viderint, tua præsentia, & occursu recreati) [tui.] Sed ita tamen occurrit Deus, vt non solum partiri videatur nobiscum viam, & itineris molestiam, sed fere totum, quod itineris, & laboris est, conficiat ipse, ac se nobis, vix ea nostris [finibus egressis,] obuiam præbeat. vti expressum videas Matth. 15. in muliere illa Chananæa: nam vix [a finibus Tyri,] & Sidonis [egressa,] Christum Iesum obuium habuit, qui primum ex Iudææ finibus [egressus secesserat in partes Tyri, & Sydonis.] Ergo Diuina Sapientia [præoccupat, qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat.] Vide igitur, quam sit [Pietas (Theosebia, Dei cultus) ad omnia vtilis;] quantum veræ, & solidæ vtilitatis ex hoc occurrendi Deo studio, id est, ex oratione, & Dei cultu percipiamus promeremur enim Diuinam opem, & occursum festinantis Dei in nostra desideria; temperamus illius aduersus nos iram; maturamus, & acceleramus nostrorum operum prœmia; & rem totam nostræ salutis multo facilius peragimus. In quanta igitur stultitiæ, & errorum caligine versantur, dicentes; [Quid nobis prodest, si orauerimus illum?]

9 *Deus ad benefaciendū propensus.* *Matt. 25. 6.* *Quærenti Deum ipse occurrit.* *Mater, nomen sponsæ.* *Matth. 15. 21. 22.* *Sap. 6. 4.* *1. ad Tim. 4. 8.* *Pietatis, & precum fructus.*

XVI. Verumtamen, quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit a me.

1 *Varius nexus cum præcedentibus, & sequentibus. Inconstantia felicitatis humanæ.*
2 Manus, *libera potestas, Aliorum interpretationes repudiata. Illustratus Dauid.*
3 Consilium, *in Sacro sermone quid. Explicatus Hoseas. Impiorum consilium, de captanda temporalibus bonis, non curanda æternis.*
4 *Præcipua Iustorum retributio in altero sæculo. Quid* Præsens *in sacro sermone. Explicatus Isai. & Paulus.*
5 *Hypallage. Quid* Contemplari *apud Paulum.*

Postquam multa dixit de impiorum felicitate, multa de impunitate peccandi, nunc explicare aggreditur extremum impiorum supplicium, & inconstantiam felicitatis humanæ. Sed Septuaginta, & Græci existimant nunc reddi causam tantæ impiorum in peccando audaciæ, & temeritatis, nam sic legunt Septuaginta; [Erant enim in manibus eorum bona.] Ideo (inquit) Deum vel contemnunt, vel agnoscere recusant, quod iam ipsi illa bona habent, quæ a Deo sperare, & promereri potuissent obseruatione Diuinæ legis, & frequenti precandi studio. 1

LXX.

Idem

Idem Augustinus. [Non talit (inquit) eis bona ipsa, cum hæc dicerent] Cæterum Hebræa, & Latina negationem habent, sicque melius cohæret cum sequentibus. Est præterea in Hebræo particula [Ecce,] quæ attentionem excitat rei mirabilis, & præter opinionem, cuiusmodi certe est ipsum impiorum supplicium ipsis impijs, neque cogitantibus, neque timentibus. Sed inter Latinos tamen est diuersitas aliqua. *Ambros.* Nam Ambrosius videtur sententiam hanc referre ad humanæ fælicitatis inconstantiam, quæ suum possessorem sæpe solet fallere: sæpe enim Deus solet impios quondam fælicissimos deturbare, vt ipsa fortunæ commutatione illos vehementius torqueat. Quare coniungunt eum sententia sequente. [Quoties impiorum lucerna extinguetur?] *Gregor. Philipp.* Sed Gregorius, Philippus, cæterique Latini potius existimant, agi de diuturna, & perpetua totius vitæ impiorum fælicitate, ex qua deinde ad sempiternas ærumnas deuoluantur. Quod bene hæret cum eo quod dixit: [Ducunt in bonis dies suos.] & cum sequentibus; [Iste moritur robustus, & sanus, diues, & fælix, &c.] Ergo [in manu impij non esse bona sua,] est, non esse fælicitatem perpetuam, vel non esse in perpetuum positam in illorum arbitrio, & potestate, vt etiam hinc decedentes possint secum exportare. nam cum in
Psal. 48. 18. [puncto] descendat impius ad inferna, non [descendit cum eo gloria eius.]

2 [Manus,] liberæ potestatis, & arbitrij signum, videlicet instrumentum efficiendi, quidquid velis. *Manus impij adepta, & præcisa.* accinit Dauid Psal. 75. 5. [Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.] nam nihil iam illorum potestati, & arbitrio suberat, sed simul cum vita vires, atque potestas fruendi suis voluptatibus, est illis adempta. *Hieron.* Hieronymus ex Hebræo: [Non inuenerunt viri exercitus manus suas.] nimirum, quantumuis potentes, atque fortes, tenacissime etiam, & strictissime amplexi fuissent suas diuitias, sed ipsas cum diuitijs [manus] videtur supremus iudex illis præcidisse, vt neque
3. diuitias, neque manus ipsas tueri, & retinere potuerint. Hæc sunt illa bona, quæ commorari tantum possunt vsque ad
Act. 14. 13. limen sepulchri; non quæ [sequuntur] defuncti hominis animum quocumque ierit. *Tygur.* Paraphrasis Tygurina [manuum,] hoc loco accipit pro ipsis operibus; [Certe (inquit) fælicitatem suam, non operibus suis adepti sunt.] quasi Iob dicat, plerosque impios fælicitatem habere, quam suis operibus non fuerint promeriti, atque se nolle sine suo labore, & merito, fælicitatem, & voluptatem aliquam. Sed sensus hic languescit, & friget. Manifesta quoque allegoria est illa Gregorij, *Gregor.* iustos habere [bona in manu,] vt pro arbitrio regant, & moderentur; impios vero minime illa habere sub dominio mentis, cum potius [ab his, quæ habent, captiua mente teneantur.] Vide ad Ecclesiastic. 5. 18 [Vir, cui dedit diuitias, nec tribuit ei potestatem, vt comedat ex eo]

Consilium. [Consilium impiorum longe sit a me.] Ego longe semper absui ab instituto, & viuendi ratione improborum; longe alia insedit meo animo opinio, atque sententia de huius vitæ felicitate aut appetenda, aut procuranda. [Consilium.] sententia, firmum mentis decretum, cum etiam ratio agendi, aut viuendi diu præmeditata, & cognita. non enim accipio hic [consilium] stricte, pro eo, quod est actionis initium, & quasi inquisitio, & electio, sed pro tota agendi ratione, pro deprauata voluntate: nam
עצה etiam originalis vox aliquando pro [voluntate] sumitur, Hoseæ 10. 6. [Confundetur Israel in voluntate sua.] Proprie ex Hebræo: [In consilio suo.] & similiter Ierem 7. 24. dicitur; [Abire in voluntatibus suis] Sed describit hoc loco Gregorius, quale sit huiusmodi consilium; *Gregor. Impiorum errans consilium.* [Quod est, (inquit) iniquorum consilium, nisi terrenam gloriam quærere, æternam negligere, salutem temporalem cum damno interiori appetere, & dolores transitorios ad æternos gemitus commutare?]

4 Sed quam stultum [consilium,] quam cæcum, futurorum oblitos, præsentibus se committere, & æternis præponere temporalia. *Futurum præmium potissimum.* iustis suis se Deus præbet, non tam in præsenti, quam in futuro remuneratorem. [Ego (inquit Moysi) sum, qui sum.] *Exod. 3. 14.* Proprie ex Hebræo; [Ero, qui ero,] *Apoc. 17. 8.* qui æternitate mea nunquam non ero iustis meis præmium, protector, comes. *11. Ezech. 27. 36. Isai. 9. 9.* Quidquid mundus nunc ist, sed non erit: Quidquid fit Babylon, [vltra non erit; neque inuenietur:] Quicquid sit, quidquid fuerit Tyrus,

tamen ad illam dictum est; [Non eris vsque in perpetuum.] Ideo Dei filius hoc gloriatur nomine, quod sit * [Pater futuri sæculi,] non quod pater non sit eorum, qui nunc viuunt, iustorum, sed quod illi ipsi iusti non viuant ex legibus, & institutis præsentis vitæ, & sæculi; non ament præsentia, [sed futura inquirant.] Sicut & Paulus ait Galat. 14. Christum [nos eripuisse de præsenti sæculo nequam.] quo loco eleganter D. Thom. dixit; [Trahendo nos ad æterna per desiderium, & spem.] Eripi autem de sæculo præsenti, est viuere non iuxta præsens sæculum, vt idem Apostol. dixit Rom. 12. 2. [Nolite conformari huic sæculo.] Rursus. vox illa, [Præsens,] est [instans] in Græco. Vnde Theodoret. [Vide, quam sit momentaneum, id enim præsens, seu instans dixit.] Sic profecto iusti, quamuis futura tantum bona sperent, & præsentibus renuntient, dicentur tamen [habere bona in manu sua;] quod quamuis futura, eiusmodi tamen futura sint, vt in sua manu, & potestate habituri sint, nam [gaudium eorum nemo ab illis tollet.] *Ioan. 16. 22.* Sic & Paulus currebat, [sequebatur, & persequebatur,] si [quomodo comprehenderet] non præsentia, sed futura; ad [anteriora extendens se ipsum.] *Philip. 3. 12 13.* at impij, qui ea habent [in manu, quæ illis, vel inuitis, & repugnantibus eripienda sunt, perinde profecto se habent, ac si in eorum manibus bona non essent.

** Los iustos no andā al tiēpo, ni viuē al vso de agora. sino al fuero. y vso delsiglo que vēdra. Iusto ad futura, impij ad præsentia attenti.* *irgrnos.*

LXX. Iterum hic Septuaginta longe alio sensu legunt; [Opera impiorum non inspicit.] vel, quod hæc sit impiorum vox (vt interpretatur Nicetas) *Nicetas.* ex qua sibi impunitatem promittant; illius alterius similis, inferius cap. 22. 14. [Iuxta cardines cæli perambulat, nec nostra considerat] quasi Deus nihil curet humana. vel, quod Iob hæc dicat admirans incredibilem Dei patientiam, qui impios impune peccare sinit, quasi minime videret.

[Longe sit.] Per hypallagem; *Hypallage.* Ego longe absum ab illo, longe a me propulso impiorum opiniones. In Hebræo; [Longe fuit a me.] Videtur enim commendare perpetuum quoddam studium longe ab impijs recedendi. Sicut autem impij, in huius vitæ bonis fælicitatem constituunt, ita, qui ab hoc consilio, & instituto absunt, non [contemplantur, quæ videntur, sed quæ non videntur,] *2. Cor. 4 18.* iuxta Apostoli præceptum. vbi verbum [contemplandi,] ex proprietate Græca affert, vel vigilantiam speculatoris alicuius, qui e loco sublimiori speculatur, & perlustrat: vel certe denotat gestum sagittarij, qui magna attentione contemplatur scopum, quem configere, & collimare nititur. *Contemplatio, instar sagittari.* Ita profecto impij contemplantur, & perlustrant animo, & cogitatione temporalia, quæ contingere, & collimare procurant suis desiderijs: at iusti e contrario contemplantur, quæ non videntur, &, quod paradoxum videatur, in ea respiciunt, quæ non videntur; & collimant, quo visus non pertingit. *Paradoxum Christianū.*

XVII. Quoties lucerna impiorum extinguetur; & superueniet eis inundatio, & dolores diuidet furoris sui.

1 *Varia expositio.* Lux, *aut* Lucerna, *pro vita, & lucis vsura* *Particula* Quoties, *quos vsus habet.*
2 Inundatio, *quid propter.*
3 *Quid.* Diuidere *in Sacro sermone. Deus attribuit par supplicium cuiusque impij meritis. Explicatur Matthæus, & Samuel.*
4 Dolores, *funiculi.*

Caietanus existimat respondere, nunc Iob ad illam interrogationem, vel expostulationem factam, 1 *Caietan.* [Quare impij viuunt?] Videtur enim respondere, quod ideo permittuntur viuere fælices, quod eorum fælicitas, *Expositio eiusmodi.* atque vitalis lux momentanea sit. Nihil ergo magnum illis conceditur. Ergo toties puniuntur merito supplicio, [quoties] vitæ lux illis extinguitur. Sed hæc interpretatio eneruat totius sententiæ vim, atque primæ illius particulæ.

Ambr. Philip. Gregor. Dionys. Hugo. Ambrosius, Gregorius, Philippus, & post hos Latini alij videntur exponere de commutatione fortunæ, & felicitatis impiorum, ad vitæ huius cruciatus, & ærum-

nas; non enim videtur aliter constare posse illa multitudo importata per illam particulam, [quoties,] nisi intelligatur de frequenti humanæ fælicitatis comminatione, & volubilitate. Sed neque hæc interpretatio videtur cohærere. Agit enim Iob fere in vniuerso hoc capite, de diuturna, & constante impiorum fælicitatem in hac vita, & de supplicio alterius. *Germana expositio.* Ergo germanior expositio, vt agat de morte impiorum, in qua non solum vitæ lux, atque lucis vsura, sed omnis etiam fælicitatis splendor obscuratur, & extinguitur. *Vita humana similis lucernæ.* Neque ineleganter vita comparatur cum [lucerna,] quæ deficiente oleo extinguitur: nam non aliter vita humana, vel exucto humore deficit, vel humoris abundantia obruitur, & perit. Extingui etiam solet [lucerna] vehementi flatu, sic etiam [impiorum lucerna] inundatione, ac turbine; de quo statim. Mortem autem cum extinctione lucernæ comparatam vides in illa Parabola decem virginum Matthæi 25. *Quoties, rogat cum admiratione,* Ergo particula illa, [Quoties,] admirationem cum interrogatione affert, neque solum rogat de numero, sed de qualitate, & de magnitudine grauissimi supplicij impiorum. Quare miratur. quam grauiter iudicentur, quam miserè intereant vertitur

מה quidem eadem vox, [Quam multipliciter,] Psalm. 26. 2. [Quantum,] Iob 13. 23. [Quale,] Num. 13. 19 [Quâ,] Psal. 8. 10. Psal. 83. 2. Quare hic dicere posses; Quam extinguitur. Quantum extinguitur. Qualis impiorum interitus. Quam multiplex, quam seuera punitio. Dixi [lucernam,] & lumen, non solum pro vita, sed etiam pro fælicitate vsurpari. *Greger.* Gregorius magis strictè pro solis filijs, qui sunt parentibus vice lucernæ. Sed de hoc non pauca supra cap. 18. versiculo 5. & 6.

2 [Et superueniet eis.] Veniet super eos, incumbet in illos, irruet, obruet: [Inundatio,] interitus, & extrema pernicies, quasi tempestas, aut turbo, aut noxia aliqua, & intempestiua pluuia. nam vocem originalem solet vertere interpres [afflictionem, interitum, nubem, pluuiam,

איד gurgitem.] Græci [subuersionem] dicunt: quod videtur bene conuenire cum impetu rapidissimi fluminis exundantis. Philippus, [Inundatio,] id est, [abundantia tormentorum.] cuius etiam translationis vsus est Isaiæ 8. 17. Ergo, vel hæc pars erit expositio præcedentis [lucernæ,] quæ extinguitur vento, aut tempestatis alicuius commotione: vel erit noua alia, & translatio, & descriptio interitus impiorum.

3 [Et dolores diuidet furoris sui.] De supposito huius sententiæ dubitant aliqui; & quidem Græci suppositum verbi, [diuidendi,] faciunt, [dolores,] nam legunt, [Dolores *LXX.* habebunt eos.] quod per ipsum verbum diuidendi videtur exponere Nicetas; *Nicetas.* [Acerbi (inquit) eos discindent dolores, parientisque mulieris cruciatus imitabuntur.] Sed rectè Philipp. *Philipp.* [Proculdubio. Deus diuidet dolores. hoc est, pœnas vnicuique tribuet, vt meretur.] idem Caietanus, *Caietan.* *Vatab.* & Vatablus. Ergo accipiunt verbum [diuidendi,] non pro [secare,] aut [scindere,] vt volebat auctor Catenæ, Sed *Diuidere.* pro [distribuere,] habita meritorum ratione. *Greger.* Gregorius autem, & aliqui Latini [diuisionem] hanc intelligunt, quod partim in hoc sæculo, partim in futuro puniantur: quare dolores, & cruciatus non omnes simul vel in hac vita, vel in altera inferuntur, sed diuisi, & partiti. Cæterum ver-

חלק bum originale [Hhalak] significat diuisionem illam, aut partitionem, quæ fit alicuius rei inter plures; sicut dicitur, [diuidi terra inter tribus] Iosue 14. 7. & [diuidi præda,] Iosue 22. 8 & [hæreditas inter fratres,] Prouerb. 17. 2. Vnde [diuisio,] idem est, quod pars, aut portio hæreditatis, quæ alicui obuenit. Sicut dicuntur [diuisiones Gratiarum,] & donorum, 1. Corinth 12. 4. & 5 Sic igitur Deus dicitur, [diuidere dolores,] id est, suam cuique impio, & damnato *Ignis inferni quomodo diuidatur.* partem & portionem sempiternorum cruciatuum attribuere, & quasi ingentem illum globum sempiterni ignis, qui [paratus est Diabolo;] partiri, & diuidere inter Ange- *Matth. 25. 41.* los, & asseclas eius. Sicut etiam ex illo [calice, qui est in manu Domini,] tanquam ex pelago quodam tormentorum, dicuntur diuidi haustus quidam, qui propinantur impijs; nam [inclinauit ex hoc in hoc, & bibent omnes peccatores terræ] Psalm. 74 9. Sic illud Matthæi. 24. 51. de seruo malo. [Diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis. & Lucæ 12. 46. id est, attribuet seruo malo partem suæ hæreditatis, seorsumque constituet, separabitque ad istis: nam vtraque hæc [diuisio] videtur coniuncta, videlicet & hæredum, & hæreditatis; * Facta enim diuisione inter fratres, statim diuiduntur alter ab altero. Quod *En hæreditas a parte & non ea diuisio terra pro sua parte.* expressum vides Genes. 25. 5 & 6. nam cum Abraham [Dedit cuncta, quæ possederat Isaac; filijs autem concubinarum largitus est munera; separauit eos ab Isaac.] Sic quoque precatus est Dauid Psal. 16. 14. [Domine a paucis (iustis) de terra diuide eos (impios) in vita eorum.] id est, da [illis portionem substantiæ, quæ illos contingit,] tum *Iusti ab impijs hæreditate, & bonis diuisi.* ex huius vitæ bonis, tum ex alterius vitæ malis. Sic Deus diuidere solet inter homines suas hæreditatis partes, instar sapientis illius Patrisfamilias, qui [suis filijs diuisit substantiam.] Lucæ 15. 12.

[Dolores furoris sui,] aut [nasi sui.] id est, iratus Deus 4
instar furentis, doloribus afficiet impios acerbissimis, in- חבל
star dolorum parturientis, quibus impius, velut fortissimis funiculis obligetur, constringatur, & in doloribus etiam computrescat, & pereat. Nam totum hoc affert *Dolores, funiculi.*
proprietas vocis originalis. Tum etiam [de Naso] iræ indice, alibi.

XVIII. Erunt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla, quam turbo dispergit.

1 *Impios omnino perituros. Quid Palea. Quid Fauilla. Quid* Puluis. *Explicatur Dauid, & Isaias.*
2 *Ventus, & turbo, spiritus nequam raptans impios. Illustratur Dauid, & Isaias.*
3 *Impiorum conuersio, ne rapiantur a vento. Explicatur Sophonias.*
4 *Impij leuissimi, terra inutile pondus. Quisquilia.*

QVas [Lucernas] extinguendas dixit, nunc [Paleas,] 1
& [Fauillam;] & quam [inundationem,] & [furorem Dei,] nunc [ventum,] & [turbinem.] Ergo videtur agere de extremo damno, & pœna impiorum sub ea metaphora, qua describitur res eadem Matthæi 3. 12. [Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horrea; paleas autem comburet igni inextinguibili, Paleæ] autem maiores, & grandiores, vt deinde crescat sententia [in turbine,] & fauilla. Fauilla] autem est idem, quod sæpe vertitur [Pul- מוץ
uis;] videlicet non quicumque, sed qui remanet in area ex decussis granis, & contritis paleis, minutulum illud, quod ex folliculis granorum, & aristis remanet, & fere in puluerem abit. Sic Psalm. 1. 4 Cum iustus sub figura pul- *Iustus vtilis cumulus, impius inutilis.* cherrimæ, atque feracissimæ arboris describitur; [Non sic impij, non sic, sed tamquam puluis, quem proijcit ventus a facie terræ,] videlicet tanquam res omnino inutilis, quæ ventorum ludibrio permissa omnino perit irreuocabilis. Cuiusmodi autem ille [puluis] sit, clarius explicat Isaias cap. 41. 15. 16 [Ego posui te, quasi plaustrum triturans nouum, habens rostra serrantia; triturabis montes, & comminues, & colles quasi puluerem pones; ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos.] Deinde vero subiungit lætitiam iustorum, sicut, qui lætantur in messe: [& tu exultabis in Domino, & in sancto Israel lætaberis.] Sic hoc loco Philippus existimat, significari [im- *Philipp.* pios perituros, vt omnino reparari non possint.] Idemque significat illa pulcherrimarum translationum coaceruatio Hoseæ 13. 3 [Erunt quasi nubes matutina; & quasi ros matutinus præteriens, & sicut puluis turbine raptus ex area; & sicut fumus de fumario.]

2 Sed quamuis per [ventum,] & [turbinem] Diuinam indignationem intellexerimus, possumus etiam spiritum *Ventus, & turbo Dæmon.* nequam intelligere, qui etiam dicitur [furor Domini,] & cuius ministerio iudex supremus vtitur in exagitando, & dispergendo pessimo hoc puluere. Sic ventum illum nonnulli interpretantur Psalm. 1. sed clarius Psalm. 34. 5. videtur facere Angelum Domini triturantem, comminuentem, & ventilantem paleas, & glumam. [Fiant tanquam puluis ante faciem venti, & Angelus Domini coarctans eos.] Quia vero solet area constitui ab agricolis in locis editioribus, vt vento sit magis exposita, præsertim vbi venti vel lentiores, vel infrequentiores esse solent; Ideo videtur Isaias cap. 17. 13. repentinam illam populi dispersionem significasse, constituens illam malarum segetum areà in monte sublimi, vnde gluma facile raperetur a vento; [Rapientur sicut puluis montium a facie venti.] Denique *Palmaria.*

vbi huius [pulueris] mentio fit, ne intelligas, esse puluerem ipsum terræ, nam iste non comminuitur, neque atteritur humana arte & industria; sed intellige puluerum, quem dexteris decussum ex ageribus trituratis, vt Psalm. 17. 43. Comminuam eos, vt puluerem ante faciem venti.]

3 Sed qua ratione possint impij subtrahere se a [vento,] & turbine] Diuinæ indignationis, ostenditur per Sophoniam sub eadem allegoria cap. 2. 1. & 2 [Conuenite, congregamini gens non amabilis.] id est, o impij, quos Deus odio habet, curate, vt sicut grana in aceruos congregantur, & colliguntur, ita vos mutuis pietatis, & charitatis studijs conueniatis in vnam religionem, & in vnum cor) [priusquam pariat iussio, quasi puluerem transeuntem diem.] id est, prius quam Deus præcipiat, vt quasi exurgente vento maximo dispergamini, & raptemini, velut gluma, & scobis inut lis ex area) [Antequam veniat super vos ira furoris Domini.]

Impium ne rapiatur vt scobs à vento, fiat ex pulvere granum.

4 Tandem ex hac impiorum appellatione, & comparatione cum puluere, & gluma, colligi primo potest, impios esse leuissimi ingenij; tum etiam non solum inutiles, sed etiam incommodos, atque nocuos cæteris, instar glumæ, quæ & oculis hominum, & armentis ipsis non leuiter nocet. Sic fere eadem translationis ratione leuissimos, & nequissimos homines appellauit Cicero, [Quisquilias.] Sunt autem [quisquiliæ] torum id minutulum, & inutile, quod ex arborum frondibus, & floribus exarescens cadere solet. Secundo indicatur, impios esse quasi terræ inutile pondus, vt quos parens terra non videatur velle suo gremio complecti, & capere, sed potius, quasi inuita sustinere, & exponere primo cuique vento, tunc se liberam, atque mundatam existimatura, cum illos a se expulerit, atque [ventus abstulerit, turboque disperserit.]

Impium esse leuissimi, immo nocuum. Cicer. lib. 2. ad Attic. et pro Sextio. Impij terra inutile pondus.

XIX. Deus seruabit filijs illius dolorem patris; & cum reddiderit, tunc sciet.

1 *Mutatio personarum. Varia expositiones; eligitur optima.* Quid dolor.

2 Abscondere, & seruare de *Thesauro. Deus thesaurizans impiorum supplicia.*

3 *Quomodo filij puniantur ob parentum delicta. Explicatur Ezechiel.*

4 Restituere, *de supplicio commerito.* In pace esse, *ad solutionem debiti refertur. Explicatur Dauid. & Salomon.*

5 *Impij sero licet, sapiunt, & suo supplicio agnoscunt Deum. Illustratur Dauid, & Isaias.*

1 Est huius sententiæ non vna apud omnes Interpretes expositio, & quidem Philippus ex hoc loco exaggerat obscuritatem huius libri, quod sicut in alijs locis, ita nunc videtur quædam personarum mutatio, videlicet non tam personæ loquentis, quam personæ, de qua est sermo. Existimat ergo, cum adhuc de impijs dictum sit, nunc Iob subiungere personam, posteriorem (vt ipse ait) id est, [Diabolum;] vt impij tanquam illius filij, cum illo pariter puniantur. Sed non video, quorsum prædifficili hac interpretatione locum ipsum per se planum obscurare debuerit. Secundo Vatablus existimat, hanc sententiam repeti a Iob ex persona Sophar, quasi dicat; [Tu forte dices mihi, Deum punitum rapinam patris in filijs ipsius. Res non ita habet, filius non portabit iniquitatem patris.] Tertio Caietanus [Dolorem] sumit, non pro pœna, & supplicio, sed pro substantia, & opibus, cum aliorum dolore per scelus, & iniquitatem comparatis. Ita, vt Iob dicat; non semper puniri filios propter parentum impium, vt in vniuersum asserebat Sophar, neque semper Deum auferre a filijs paternam hæreditatem: sed aliquando fœlicitatem vitæ huius, qua impij parentes post longissimam vitam defunguntur, integram, & intactam suis etiam filijs, ac posteritati relinquere. Quod cum loci intento, & cum totius huius capitis argumento bene conuenit. Sed illud melius, & cohærentius, vt cum describat extremum impij supplicium, affirmet etiam redundaturum ad filios, & posteritatem. In quo sensu Gregorius, & Latini omnes cum Græcis conueniunt: nam [dolor] hoc loco quamuis sit substantia cum aliorum dolore comparata, proprie tamen etiam est violentia, rapina,

Philipp. Vatab. Caietan. Interpretatio congruitur. Gregor. און

iniquitas, quæ non solum alijs, sed etiam ipsi facienti dolorem affert.

Hunc igitur dolorem, & pœnam respondentem sceleri, & iniquitati, [Seruat Deus filijs.] propterea, abscondit, quasi in thesauro reponit, & asseruat illi enim suos Diuinæ iustitiæ thesauri, in quibus non solum peccata, sed etiam peccatorum pœnas, quasi depositum in numerata asseruat Deus tempore suo reddendas, & effundendas in ipsos impios. Sic Theodotio legit hunc locum; [Deus recondet filijs eius iniustitias eius. (Atque eodem fere sensu illam similitudinem [paleæ raptæ.] (& dispersi pulueris) interpretatur, quod non aliter [paterna bona ad alienos migrabunt, quam palea a vento, aut puluis a turbine iactatur.] Ergo asserit Iob, Deum se iustæ vindictam, id est, non statim animaduertere in filios impij, sed similitatione cum filijs agere. atque cum parentibus: nam cum plerumque filij impiorum propter deprauatos etiam mores, sint testes nequitiæ aduersus parentes suos,] Deus filios pœnas, & similem interitum filij referuat, & sic non solum iniquos filios commerito supplicio afficit, sed etiam propter similes mores, & paternæ vitæ imitationem, cum illos punit, dicitur, [rependere iniquitatem patrum in filios.]

a צפן

Thesauri de mala iustitiæ. Theodotio.

Seruata vita in qua differentur. Sap. 4. 6. Filijs quomodo ferunt iniquitatem patrum.

3

Hinc facile est, colligere conciliationem illorum duorum locorum prima facie inter se pugnantium; [Filius non portabit iniquitatem patris.] Ezechiel 18. 20. & [Visitans iniquitatem patrum in filios,] Exodi 20. 5. Nam hi] in[...] non portant iniquitatem impiorum parentum, sed qui vita, & moribus non minus, quam natura ipsa, & corpore, [...]orum peccata referunt; quod quidem est (vt ita loquar) esse impiorum filios, non solum materialiter, sed etiam formaliter. Quare cum Augustinus de Paternitate Diaboli erga impios omnes disserere, pulchre dixit Psal. 64. [Hæc est quædam paternitatis ratio, quam non iam pater ipse constituit, quam filij; nos enim illum imitando patrem facimus, non ille nos creando filios.] Videndus omnino idem Augustinus Epist. 75. Hieronymus super id Isaiæ 65. [Reddam in sinu eorum iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum simul] & Gregorium hoc lib. 15. cap. 31. Diuum Leonem Epist. 84 atque interpretes in caput 18. Ezechielis, præsertim Hieronymum de Prado præceptorem meum, cuius scriptura me recordatio suauissima est, ita enim apud omnes Sacrarum literarum studiosos illius lectio cum ingenti fructu, & vtiliare. Quamquam illud quoque verum est, non solum filios iniquitatis parentum hæredes iuste a Deo supremo iudice puniri, sed ipsos etiam parentes in suorum liberorum supplicijs puniri, & torqueri. Quod Diuinæ iustitiæ opus est, vt parentes sibi ipsos a malo reuocaret metu damni, & supplicij suorum filiorum. Tertullianus lib. 2 aduersus Marcion c. 14. quod de Diuinæ iustitiæ operibus] est elegantes scripsit; Et si patrum delicta ex filijs exigebat, durutia populi talia remedia compulerat, vt vel posteritatibus suis prospicientes legi Diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem, quam suam curet? etc. et cum bene dicitur patrum, seminis quoque eorum destinabatur sine vllo adhuc merito eius, cur non & reatus patrum adhuc in filios redundaret? Illud vero Ezechielis 18 videlicet, vnumquemque portaturum suam ipsius, non alterius iniquitatem, & ferre videtur idem Tertullianus ad legem Euangelicam; vt post duritiam populi, duritia legis edomita, iustitia iam non genus, sed personas iudicaret quibus hæc quædam hac de re congerit vir peceruditus Petrus Faber libro tertio Semestrium cap. 2.

Exech. 18. Exod. 20. 5. Impiorum filijs quomodo. Augustin. Hieronym. Gregor. D. Leo. Hieronym. de Prado. Parentes in filijs torquentur. Tertul. Petrus Faber.

[Et cum reddiderit.] Supple Deus, rependerit debitum, & commeritum supplicium impio restituerit. nam verbum originale [Reddendi,] dicitur de solutione, aut restitutione debiti. Et est quidem notandum hoc ipsum verbum soluendi debitum significare pacem habere,] aut [pacificum esse,] nam postquam quis debitum soluit creditori nihil est, quod illorum pacem, atque concordiam perturbare possit. Sic nos dicimus post solutum debitum, aut post factam retributionem, & compensationem alicuius damni, *Ya estamos en paz.* Sicut etiam, cum quis pro meritis, & culpa punitur, dicimus; *Que se an dado su pago.* Sic quod Septuaginta dixerunt Psal. 54. 22. [Extendit manum suam in retribuendo.] Hieronymus ex Hebræo; * [Extendit manum suam ad pacifica] loquitur de impio, aut de Saule, id est, malum rependit his, quibus nihil mali reddere debebat. Eodem fere sensu Pro-

4 שלם

Solutio debiti pacem efficiat. Hispanismus. LXX. Hieron. * *Echomo ao de quien no le deuia nada, y esta ua con el en paz.*

uerb. 13. 13 [Quid detrahit aliqui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet praeceptum, in pace versabitur.] id est, qui peccat, peccati, & soluendae poenae reus, & debitor efficitur; sicut qui Diuinae Legis obseruator est, debitam mercedem recipiet. * [In pace versabitur,] id est, fiet ei retributio; & persolutio mercedis. Sic hoc loco [Deus reddet,] restituet, in pace manebit cum hoste suo. id est, debito & commerito supplicio illum cumulabit.

** Pagarale Deus, hoc que fecedente, quo darantambos en. paz.*

[Tunc igitur [sciet.] videlicet, ipse impius cognoscet. Est autem scientia haec experimentalis, & quae ad sensum pertinet. id est, tunc tandem impius sentiet. Sed videtur esse reticentia quaedam, quid enim oporteat, impium sentire, & agnoscere, non exprimitur. Caietanus supplet patientem impium iam defunctum cogniturum, quare filij sui non puniantur. Philippus; [Quod Deo reddente, pater impiorum Diabolus tunc sentiet, quando cum filijs poenas patietur aeternas.] Nicetas; [Tunc animaduertit, ac sentit ea, quae geruntur perspicua Deo, certumque esse impijs supplicium constitutum.] Recte.

5 ירע

Reticentia. Caietan. Philipp. Nicetas.

Sed addendum etiam impium post illatum iam supplicium non solum agnoscere Diuinam Prouidentiam curantem res humanas, & repetentem poenas scelerum sed etiam magnitudinem, & grauitatem sceleris. Sic Dauid Psal 9. 17. [Cognoscetur Dominus iudicia faciens] id est, in ipsa vindicta, & vltione suorum hostium cognoscitur, & conspicitur. Quam Deum misericordem neque [illegible] unt, neque agnoscunt contemnunt etiam. Item fere Psal 82. 18. [Erubescant, & conturbentur in saeculum saeculi, & confundantur, & pereant; & cognoscant] (proprie ex Hebraeo. [vt cognoscant)] quia nomen tibi Dominus: [illegible] iam sine supplicio dicunt, Nescio Dominum.] Sicut Scriptum est Ieremiae 26. 10. [Misereamur impio, & non discet iustitiam] & paulo ante; [Cum feceris iudicia in terra (supplicio afficiens improbos) iustitiam discent habitatores terrae.] Simile Agesilai illius de nonnullis Asiae populis dictum. [Si libertate fruerentur, malos, sin seruirent, bonos esse.] Ergo illud est verissimum Isai. 28. 19. [Tantummodo sola vexatio dabit intellectum auditui.] non enim prius improbi fidem habere solent Diuinis comminationibus, quam suo tandem malo in ipsis malis sint, Diuinamque vindictam experiantur. Hinc Deus erudire sapientes istos, & stultissimos peccatores, dicitur, ipso suae virtutis, & potentiae vltricis experimento Sapientiae 1. 3. [Probata virtus corripit insipientes] Erudit, arguit, declarat insipientes fuisse, & sero licet, vt sapiant, efficit. ideo postquam in ipsis tormentis positi sunt damnati, seipsos appellant] [insensatos,] dum viuerent, post mortem vero scientes; & sentientes. Ergo impij, quos permittit Deus faeliciter agere, stultissime viuunt; cum tandem illis rependit Deus mercedem suae improbitatis, [tunc sciunt.] Vide supra cap. 4. vet. 20. & 21 & infra cap. 36 vet. 12.

Deus punitis cognitus ab impijs.

Exod. 5. 2.

Agesilai dictum.

Sap. 5.

XX. Videbunt oculi eius interfectionem suam, & de furore Omnipotentis bibet.

1 *Impiorum post mortem supplicium. Videre de cognitione aliorum sensuum. Explicatus Samuel.*
2 Interfectio *quid prop. in Hebraeo. Varia lectio.*
3 Saddai, *& Omnipotentis furor. Quid Indignatio Diuina comparata cum torrente. Illustrati Hosias, & Ieremias.*

1 Confirmat iterum impiorum supplicium, ne quis existimet, impium, qui faeliciter vixerit, impune dimitti post mortem, repetitis tantum poenis ab illius posteritate, & filijs. Minime (inquit) sed [oculi eius videbunt,] id est, ipse perferet, experietur sentiet. quae ad experimentum, & cognitionem aliorum sensuum pertinet, significant oculi, qui inter sensus primi, ac potissimi sunt. Diximus supra. Sed Philippus, nescio quid, intelligit in hoc supplicio [videndi;] forte ad horribiles inferni visiones respicit; [Duplex (inquit) tormentum est, videre poenas, quas sustineas.] Simplex, & germanum, quod diximus: sicut alienum. & nimium, quod alij dicunt, de interfectione filiorum, qui ad parentis supplicium in illius oculis interficienti sint vt 4 Reg. 25. scribuntur filij Sedechiae interfecti spectante ipso suo parente: Non conuenit (inquam) huic loco; illud enim [suam,] est singularis numeri, non pluralis. quasi dicat; [suam ipsius,] non illorum.

Oculi de alijs quoque sensibus.

Philipp.

Quod Gregorius verbum [videndi] pro [cognoscendi] & [intelligendi] accipit, non omnino displicet, & cohaerere etiam cum antecedentibus potest, vt haec sit expositio praecedentis; Sciet (inquam,) & videbit oculis [illegible] nam antiquus (inquit) post casum oculos [illegible] tempore illius, qui poena suae temeritatis afficitur, de seipso dixit Num. 24. 4. [Dixit homo, cuius obturatus est oculus: Dixit auditor sermonum Dei, qui visionem Omnipotentis intuitus est, qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius.] Sed quid nam apertis oculis vidit Balaam? Certe quod narratur cap 22. 31. [Protinus aperuit Dominus oculos Balaam, & vidit Angelum stantem in via euaginato gladio.] Iam tunc ergo vident impij Diuinae iustitiae strictum gladium, non micantem tantum, sed adactum in sua viscera [Videbit] quippe oculis suis [interfectionem suam.]

Greg.

Impius post supplicium aperiet oculos.

2 [Interfectionem.] Eodem sensu Septuaginta [Necem.] Symmachus [Ruinam.] [illegible] Detrimentum [illegible] Pagnin. post Thargum [Contritionem.] Vatabl & Caiet [Confractionem.] [illegible] [Infortunium.] Forster [Capturam.] seu [comprehensionem.] R. Mardok post R. Dauid [afflictionem, accidens malum, euentum malum.] Conueniunt omnia. Originalis vox hoc tantum loco in hac significatione vsurpatur in alijs enim pro [hasta,] siue lancea, aut instrumento quopiam bellico accipitur, vnde Interpres videtur, [interfectionem] dixisse, quod ea fieret instrumento bellico, hasta, aut lancea. Ios 8. 18. 1. Reg. 17. 6. Iob. 39 18. & 41. 21. Ierem 6. 23 & 50 42.

Varia lect.

כיד

[Et de furore Omnipotentis Saddai,] vastatoris [bibet,] non tantum afficiendus, & perterrefaciendus aspectu malorum, sed abunde potandus, & inebriandus. [Bibet enim de calice irae Dei.] id est, cruciabitur impius, [Induet maledictionem, sicut vestimentum] id est, non solum corpore cruciabitur, sed etiam [intrabit, sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossibus eius.] Cum vero hic dicitur [bibet de furore Omnipotentis] non intelligo tantum [calicem irae Dei] propinatum impio, sed torrentem rapidissimum Diuinae indignationis cum quo maximi, & multiplices aerumnarum, & tormentorum fluctus comparari solent. Psal 123. 7. & 123. 5 His igitur vorticibus conuoluetur, & immergetur damnatus, & bibet ad aeternitatem. Atque sicut nomen [Saddai] id est, abundantissimus, & sufficientissimus, cum refertur ad delectationes & gaudia, quae Deus propinat iustis, indicat omne gaudium, atque [torrentem voluptatis suae] quo illos potat; ita cum ad malum, & ad vindictam pertinet, afferat omnia cruciatuum genera, & quendam malorum torrentem, quem in impios immittet, atque profundit Omnipotentis furor. Propterea dicitur furor [effundi] Hoseae 5 10. [Super eos effundam quasi aquam [illegible] torrentem multis aquis confluentibus [illegible] iram meam.] Septuaginta: [Effundam, sicut aquam, impetum: nam ab impetu torrentis ducitur metaphora, non ab aqua vasis alicuius ex Hieronymo, Theodoreto, Theophylacto. Forte etiam [bibere de furore Omnipotentis,] est bibere furorem propinatum de manu Dei indignantis: nam nimia aliqua afflictio, qua quis afficitur. & redigitur quasi ad furorem, & insaniam, appellari solet, [vinum inebrians, furor, insania.] vt Ierem. 51. 7. [Calix aureus Babylon in manu Domini.] (nam per Babylonios acriter Deus puniuit gentes caeteras) [De vino, cuius biberunt gentes, & ideo commotae sunt; [illegible] insanierunt, mente motae sunt, & adactae ad furorem. nimirum] biberant de furore Omnipotentis. Diximus, non semel, [Aquam] seu potius [aquae] vim, aut impetum pertinere ad maximam vel gaudij voluptatem, vel doloris, & tribulationis vehementiam: tum quod [Aqua repraesentat id, quod vndequaque cingere, & conuoluere potest hominem, & in quod immergitur, ita vt [bono seruo] dicatur [Intra in gaudium Domini tui;] tanquam in immensam aquam [illegible], vt indique gaudio circumfluat. Afflictus vero & dolens etiam dicit, [Intrauerunt Aquae vsque ad animam meam.] & iterum [Libera me de aquis multis] tum quod Aqua] symbolum sit ei penetrantis omnes internos animi sensus, siue ad dolorem, siue ad voluptatem, sicut scriptum est; [Intrauit, sicut aqua, in interiora eius.

3

Psal. 74 9. Isai. 51 17. 22. Ier 25. 15. Apoc. 16 19. Psal. 108. 18.

Saddai abundantissimus nomen [illegible]

Psal 35. 9.

Hieron. Theodoret. Theophyla. Ingentis aerumnae amplificatio.

Matth. 25. 23.

Psal. 68. 1.

Psal. 143. 7

Psal. 108. 18.

Quid

XXI. Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se, & si numerus mensium eius dimidietur?

1 *Impius negligens suæ domus, & suæ familiæ instituendæ.*
2 *Contextus, & interpretatio germana.* Voluntas *quid. Impius non satis punitus in sua posteritate.*
3 *Mortis periphrasis.* Quid dimidiare vitam. *Illustratur David.*

1 *Aliorū interpretatio.* ITa (vt quidam interpretantur) vixit impius, vt nullam haberet curam domus suæ instituendæ in pietate, & religione, neque curaret quid boni, aut mali e[illegible] suæ vitæ ratione in domesticos, & familiares suos redundare posset. Propterea que non solum sæuus, & crudelis in familiam suam extitit, sed etiam erga se ipsum: nam propter improbitatem; non permittetur diutius viuere; non enim improbus attinget eum annorum nume[r]um, ad quos probus; & pius perueniet: sicut Scriptum est; [Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos.] *Psal. 54. 25* sed non videtur hæc interpretatio bene cohærere cum antecedentibus, & consequentibus, & cum argumento vniuersi capitis; vbi non tam impiorum, vita, & vitia, quam supplicium, & interitus describuntur.

2 *Germanior expositio.* Quare lenior decursus orationis, vt cum dixerit, impium ipsum familiari sensu, & experimento incredi[bi]lium malorum pun[i]endum, [n]unc subiungatur, non futurum satis, si tantum in suis h[is], & pos[tr]emare pungetur, ipsius vero animus post mortem remaneat impune. Quid enim ille post mortem, aut lætitiæ, & voluptatis, aut vero doloris, & pœnæ accipiet ex f[e]licitate; aut infelicitate domus suæ? [Quid enim] aut doloris, aut gaud[ij] pertinet,] redundareue poterit, [ad Deum de [do]mo [s]ua,] & de domus suæ statu, & conditione [illegible] [illegible] iam vita, & suorum filiorum, atque m[illegible] o[mn]ium consuet[illegible] *שׁוּ* Proprie ex Hebræo, [Quæ vo[lu]ntas] (voluptas, complacentia, dilectio. hæc enim omnia comprehendit vox originalis) illi in vita sua post se? [dum viuit] *Pag. in. Vatab.* qu[id]em, felix est filiorum felicitate, & incolumitate, sed *Tygurin.* mortuus non erit satis infelix ex solo filiorum infortunio, *Vatab.* & [i]nteritu, etiam si ex impij parentis importuna, & inexpectata morte tota domus pericliterur, & concidat. Græ-*LXX.* cum Septuaginta hanc vo[lu]ntatem, & complacentiam longe alio referunt; [Voluntas eius in domo eius cum eo.] *Nicetas.* id est, vt Nicetas dixit; [Maluit suæ improbæ, quam rectæ Dei voluntati obsequi.] & idem videtur sensus lectionis *August.* Au[gu]stinianæ; [Nulla voluntas eius in domo sua post eu[m] [illegible]est, Viuens obsequutus est suæ voluntati, sed non liceb[it] [po]st mortem.

3 *Mortis circumlocutio.* [[illegible] [nu]merus mensium eius dimidietur.] Nihil (inqua[illegible] u[r]at de domo sua; [Si numerus mensium eius dim[illegible] [i]d est, si moriatur. Videtur enim esse mortis pe[riph]rasis, [d]imidiari vitam, [aut] annos, dies: quod idem est, [illegible] scindi, secari, diuidi. Sicut res aliqua diu[iditur] in duas quasi medietates, cum secatur, & laceratur iacu[l]o, ac sa[gi]tta penetrante, & scindente. Et sic etiam Septuaginta *LXX.* d[ixerunt]; [Nu[merus] mensium eius diuisi sunt] Theodotio, *Theodotio. Aquila.* & A[quil]a cu[m] [illegible] [dimidiabuntur] Vox enim Originalis [illegible] modi fere arma belli ca[illegible] significat, iaculum, sa-*שׁוּל* g[i]ttam, quæ diuidendo, & penetrando videntur dimidia[illegible] es, [id est], in plures partes m[illegible] s [d]iscindere. Illa autem P[sal.] [5]4. 24 exaggeratio est [illegible] m[ort]ium immaturæ, & intempestiuæ mortis [illegible] Viri [s]anguinum non dimidiabunt dies suos[.] Non [i]llos [ex]pectabit mortis [illegible] aeculum, vt dimidiet, & quasi m[illegible] ios [illegible] indat. Sed ipso quasi initio sceleratæ vitæ auferet de medio Deus.

XXII. Numquid Deum docebit quispiam scientiam, qui excelsos iudicat?

1 *Recta, & ordinaria Diuinæ Prouide[nti]æ regula, & formula.*
2 Excelsi *qui Græcorum lectio examinata Philosophia humana.*
3 Excelsi, *Cælorum, Angelorum, Iudicum cognomen. Notatur Caietanus. Illustratur Ecclesiastes.*
4 *Eli[illegible] optima expo[si]tio Deum sapient[illegible] iudicandis potentissimis hominibus.*

1 *[illegible] Prouidentiæ formula.* HÆc [i]nquit [illegible] iudicij, atque Sapienti[æ] formula, vt [illegible] iam imp[i]um in [vi]ta p[illegible] su stituit, mo[illegible] um [æt]erno s[u]pplicio afficiat [illegible] imp[i]r viuentium [illegible] era p[illegible] iat, dum viuunt. A[illegible] est pa[illegible] ns re[illegible]

Neque vero aliam iudicij, aut Prouident[iæ] rat[ionem] *l. 5. 7.* conuenien[ti]em proferre q[ui]spiam poterit, quam quam sapientissimus Deus [illegible] ruat [illegible] and[i]s, & *D. Greg.* nandis rebus humanis, v[illegible] sciat ([illegible] [illegible] Du[illegible] quibus pro[illegible] pera, & quibus ad[illegible] dat [illegible] v[illegible] tu Iob, perstring[e]re suos amicos, [illegible] am [illegible] a[illegible] o-nem statuentes, quod Deus im[pios] [illegible] debuit d[illegible] beat afficere supplicio, atque iustos etiam sua [illegible] Gregorius quidem aliam Sapientiæ, & Prouidentiæ [illegible] tionem, existimat indicari hac sententia, [Quod electos (inquit) ad vitam flagella reuocant [illegible] a malis [illegible] probos, nec flagella compescunt, [o]mnipo[te]ntis D[ei] [iu]dicia super nos valde occulta sunt.] Nicetas quoque, *Nicetas.* [illegible] agere de illo occulto Dei iudicio, quo innocentes affliguntur [illegible] denim supra nostram scientiam [illegible] & [illegible] dem omnia recte hac sententia compre[h]endi po[illegible], videtur enim quasi finis, & clausula eorum omnium, quæ hactenus disputata sunt.

[Qui excelsos iudicat] Dei sapientissimi, atque [illegible] *Dei periphrasi* mt, qui summam rationem Prouidentiæ tenet, pe[illegible] sis est. Sed qui nam sint illi [excelsi, dubitant me[illegible] interpretes. Et primo quidem Septuaginta Complute[nses], *E[illegible] n m[illegible] n.* & in Catena Græca, accedente etiam interpretation[e] [illegible]. *LXX.* cetæ & lectione Ambrosiana, intelligun[t], leguntque [Sophos,] aut [sapientes,] quorum nemo potest [illegible] docere rationem rerum agendarum, cum sit [i]p[s]e prima, atque suprema Sapientiæ regula. Deus ver[o] iudicat sapientes, id est (vt Nicetas ait) [alius Diuina Sapientia præ-*Septuaginta Vaticana.* diuos probat. Sed lectio Vaticana habet; Ipse [illegible] da iudicat, quippe facilis fuit transitus, & permutatio similium vocum, quod enim [Phonis est, i]d est, homicidia, in *φόνες σοφός* alijs est [soph[o]s,] [id] est, sapientes quasi dicat; Deum tandem excelsos illos, & potentiores viros oppressores p[au]perum, & effusores humani sanguinis, qui nullum subeunt in terra iudicium, districte post mortem iudicare, & potent[issi]mis tormentis [c]ommittere.

Ali[j] [e]xcel[sos] per antonomasiam interpretantur Cælos, [illegible] cæt[e]rarum creaturarum vniuersitate superiores sint. & mirum sane est, quam adhæserit Caietanus [illegible] *Cæli excelsi [illegible]* il[illegible] err[illegible] animatione cæ[l]orum, v[t] etiam ex ho[c] loco existim[illegible] posse, quod apud antiqu[illegible] debatur Cælos esse animat[os], Propter[e]a quod hoc loco dicatur, [D[illegible] iu[illegible] re cæ[l]os [illegible] ito sat is alij exponunt[illegible] s. Deum dici iudicare cælos, [id] est, ind[illegible] re in cæ[l]is,] v[t] quod t[illegible] f de re dicatur supre[m]us Iudex, quasi in subs[el]lijs, iuxta id; [illegible] ce in cælo [illegible] meus, & conscius meus in e[xcelsis] Iob 16. 19.

Sed quarto Gre[go]rius, Philippus, quos sequuntur alij *Gregor. Philipp. Excel[si] An[geli]* Latini [e]xcelsos [inte]lligunt An[gel]os quos iusso Deus iu[illegible] d[illegible] o, atque supplicio da[mnau]it, vt inde colligat iustum Angelorum iudicem [illegible] iniquum apud homines [illegible] stacuer[illegible].

Quinto [ex]celsos [illegible] [i]n[terpr]etantur Iudices, qui in sublimi [s]ed[illegible], vt sit pe[ri]phrasis Dei, iud[ic]are ipsos *Iudices. [illegible]* iudices, & ess[e] [illegible] Deorum. velutque Iob, probare Diuinam Sapientiam, at[q]ue [æ]quitatem ex eo, quod ipse sit Iudex supremus, [qui] [ab] alio iudicari & corrigi non potest. sicut ap[ud] Eccl[esi]asten 5. 7. [Si] videris violenta iudicia, & subuerti iustitiam in prouincia, non mi[re]ris super hoc negotio [qu]ia excelso excelsio[r] [es]t alius, & super hos quoque em[in]entiores sunt alij & [s]uper v[niu]ersa terræ Rex imperat [s]eruienti] Quo loco supremus Rex, atque Iudex Deu[s] [qu]i est sup[e]r omnes ex[ce]lsos, id est, super omnes iudic[es] [im]perat [v]nde [illegible] fertur [illegible] id est, ipsis tyrannis, atq[ue] [im]probis, quorum im[p]robitates, & [illegible] a Diuinæ [illegible], a [qu]e Prouidentiæ [illegible] De quo p[illegible] ta d[illegible], cum eum locum interpretaremur. Et quidem ea celsit[ud]inis ratio ad iudicium sæpe refertur in Sacro serm[one], Isaiæ [33.] 10 [Nunc consurgam dicit Dominus, nunc exaltabor, nunc subleuabor] videlicet, ad hostium iudi[ci]um atque vindictam & iterum Psal. 7. 8. [In altum regr[ed]ere; Dominus iudicat populos.]

[illegible] mihi placet tandem [illegible] Thomæ expoſitio, vt quidem [illegible], opimi qu[illegible], vt per [illegible] excelſos,] acc[illegible] potentiſſimi quique, [illegible] in homines, de quorum iudicio, at[illegible] hoc caput eſt. Deus enim nouit, cu[illegible] illo [illegible] iudicat, [illegible] quemadmodum cum ill[illegible] ag[illegible] quandiu ſu[illegible] fini, quandiu expectandi, qua[illegible] extre[illegible] iudicio [illegible], atque damnandi [illegible] ſapientiſſimum iudicem docere [illegible] qua co[illegible] mere debeat tantam impiorum [illegible] tiam atque imp[illegible] tatem; nouit [illegible] No[illegible] autem [illegible] excelſorum] ſuperb[illegible], at [illegible] pulcerrime [illegible] ſemel Sacræ literæ [illegible]. Vide Iob 38. 15. Pſalm. [illegible] 8. Iſaiæ 2. 12 14 15. & cap. [illegible]

4 Optimus Dini Thomæ expoſitio. Diuina Sapiētia in iudicandis Principibus.

Excelſi. ſuperbi, & opulenti.

XXIII. Iſte moritur robuſtus, & ſanus, diues, & felix.

XXIV. Viſcera eius plena ſunt adipe, & medullis oſſa eorum irrigantur.

XXV. Alius verò moritur in amaritudine animæ, abſque vllis opibus.

XXVI. Et tamen ſimul in puluere dormient, & vermes operient eos.

1 *Piorum, & impiorum diſcrimen, non tam in vita quam in morte.*
2 *Vita bona, & mala communia omnibus. Prouidentia varia. Explicatur Salomon.*
3 *Simplex vita, de felici Sanitas corpor[illegible] [illegible].*
4 Quies *de opulentia. Diuites male ſecuri. Explicatur Salomon, & Zacharias.*
5 Viſcera *quid propriè.* Pinguedo [illegible], *de [illegible] quoque corporis habitudine. Pinguedo cum vitibus cognata. Illuſtratur Dauid.*
6 Medullæ *quid præſtent animali. Illuſtratur Salomon.*
7 *Propoſitio.* In Amaritudo *de mor[illegible].*
8 *Mortis periphraſis. Ornamenta ſepulchrorum.*

1 VAria (inquit) eſt, atque multiplex Diuina Sapientia, atq; Prouidentia in gubernatione humanarum rerum, quod nunc quaſi exemplis oſtendit. Sententias autem iſtas Græci, Gregorius, alijq, Latini accipiunt de improborum felicitate, & iuſtorum ærumnis, quorum diſſimiles vitæ ſortes neceſſe ſit, diſſimiles quoque poſt mortem iudicij, & æternitatis co[illegible] ſeq[illegible] nam ſupremi iudicis æquitas poſtulat, vt [illegible] fœliciſſima impius, miſerrima vero iuſtus d[illegible]fungatur: & vtrumque deinde ſimilis mors excipiat at tand[illegible] m[illegible] ſimilis ſit vtriuſque ſors, atque conditio ſempiterna. [illegible] probus, atque improbus non tam differunt vitæ incommodis, aut felicitate, quam nouiſſimæ retributionis, & extremi iudicij diſcrimine: Illa eſt ergo (inquit Gregorius) ſolummodo vita cogitanda, in qua cum reſurr[illegible]ione carnis ad finem diſſimilem pertingitur retributionis. [illegible] diſcrimen futuri ſæculi, & futuri temporis eſt [illegible] Malach. 3. 18. ait: [Conuertimini (reſpicite ad [illegible] mundi) & videbitis, quid ſit (quid interſit) inter iuſtum, & impium] Pulchrè ſane Prudentius lib. 2. aduerſus Symmachum rem iſtam ſcribit, quamuis in vita, & morte pares videantur iuſti, & improbi, at poſt mortem omni[illegible], atque diſſimiles remanſuros, in quod potiſſimum d[illegible] reſpici oportet. Cum enim obieciſſet [illegible] mmachus: Æquum eſt, quicquid omnes col[illegible] vnum putari, eadem ſpectamus aſtra, commune cælum eſt: ide[illegible] nos m[illegible] ius inuoluit. Prudentius [illegible] pondet.

Greg.

Diſcrimen pij & improbi in futuro ſæculo.

Natura communis omnibus. Prudentius.

Ego communem cum [illegible] [illegible]
Aeris, aſtrorum, pelagi, [illegible], & [illegible].
Imo etiam iniuſtus pariter. [illegible] que [illegible].
Axe habitant. Vnus capit impium. [illegible] aurae.
Caſtus, & inceſtus, meretrix, & nupta. [illegible] alitur.
Ore ſacerdotis, quam mimi [illegible] at.
Spiritus, aereo [illegible], qui temperat [illegible] uſtu.
Ergo capax vtriuſque rei natura creandi

Se prodeit [illegible] hac [illegible]
Communem mortem, [illegible] [illegible].
Se [illegible] [illegible], [illegible] [illegible].
N[illegible] Dominum præſcripta [illegible].
Si[illegible], [illegible] capitalis [illegible] eadem
S[illegible] deitibus, facil[illegible] poli bonitate fruuntur.
[illegible] commun[illegible], ſed non [illegible] mereri.

M[illegible] vero [illegible] et conſ[illegible] Philippi, & quorumdam aliorum, vt aſſerat I[illegible], Deum pro ſua Sapientia [illegible] Prouidentia [illegible] improbis: nam ex vtroruinq, numero inuenias quoſdam, aut fœlices, aut miſeros, & ærumnoſos, itaque [illegible] vitæ ſiue bona, ſiue mala communia eſſe om[illegible] ſiue bonis, ſiue malis. Quod [illegible] Scriptores nituntur perſuadere mortalibus ne [illegible], & momentaneas in [illegible] bo[illegible] ma[illegible] aliquando [illegible] Salomon [illegible] ſententia teſt[illegible]; [Omnia in futurum ſeruabantur [illegible], quod vniuerſa æque [illegible] iuſto, & i[illegible], & [illegible], m[illegible], & immundo; immolanti [illegible], [illegible] contemnenti; ſicut bonus, ſic [illegible] peccatus, ita & ille, qui verum d[illegible] Vi[illegible] m[illegible], [illegible] ſit illa humanarum rerum [illegible], [illegible] eſt, confuſio quædam, & permixtio, vt bonis ma[illegible], atque [illegible] malis aut mala etiam bonis [illegible] Salomon, Hoc eſt peſſim[illegible] omnia, [illegible] Similiter [illegible] vires [illegible] plerumque [illegible], [illegible] o[illegible] pe[illegible] m[illegible].

1 Phil[illegible]

Eccleſ. 9.

Sententia [illegible] expoſ[illegible] Vania [illegible]

2 Iſt[illegible] iſtus, [illegible] nus [illegible] in Hebræo, & [illegible] qb[illegible] nam [illegible] in robore perfectionis [illegible] vero; [In robore ſim[illegible] aut perfectionem ſæp[illegible] citatem, vt aliquando [illegible] ſimplicem v[illegible] iam [illegible] ærumnis, ſi[illegible] & [illegible] ſi. o, [illegible] Nam licet [illegible] Græco [illegible] Catena, [illegible] inſipientiæ,] ſicut [illegible] cong[illegible] ita etiam in [illegible] data eſt, quam Vaticana. Integritatem autem illam, [illegible] fectionis obtu[illegible] etur Interpres, ſcu[illegible] ad corporis integritatem, & [illegible] atem, quæ non eſt vltima felicitatis pars, videlicet, mens quieta, & [illegible] in corpore robuſto, & ſano [illegible] am pa[illegible] latius ac[illegible] d ea omnia, [illegible] atum c[illegible] iuueni. Co[illegible] quit) mor[illegible] inem, e[illegible] omnia permanſerunt ſemper integra, atque perf[illegible], [illegible] defuit [illegible] ex[illegible] corporis [illegible] ad voluptatem an[illegible] nerent, nundum decl[illegible] aut [illegible] ſcente flore, ſed virente, & vig[illegible].

L X X.

Cat[illegible] [illegible] Catena integritas corporis.

4 [Diues, & fœlix. [illegible] Totus bene aff[illegible] Interpres Catenæ Græcæ [illegible] exabundus, & [illegible] Propriè ex Hebræo, [Totus ipſe videlicet, corpore [illegible] mo) quietus, ac pacificus. [illegible] comitati[illegible] iſtos, quædam male ſecura obliuio, atq; tranquill[illegible] narum omni[illegible] m, atque ſollicitudinis obliuio [illegible] [Quies] [illegible] ſignificatur aliquando [illegible] t[illegible] no[illegible] illud Zac. 2. 7. 7. [illegible] ha[illegible] & eſſet opulenta [illegible], & [illegible] [illegible] abitaretur ab [illegible], p[illegible] & qui[illegible] ta.) & Pſal. 121. 7. [illegible] virtute tua ([illegible] expoſitionem [illegible]) & abunda[illegible] ([illegible]) & q[illegible] us [illegible]. Sed [illegible] xitio [illegible] pijs opi[illegible], atq; d[illegible] & [illegible] mortem, docet Salomon [illegible] paruulorum [illegible] & [illegible],] vox ea[illegible] m, quæ hoc [illegible]

Comm[illegible] [illegible] dim[illegible] ſecu[illegible]

R. [illegible]

עשן

5 Viſcera eius. Singulari[illegible] tantum [illegible] dam poſt Rab. Dau[illegible] C[illegible] Mulct[illegible] la.] Poſt Thargum v[illegible], & Caietanus, & T[illegible] gu[illegible]na, Vbe[illegible] aut [illegible] R. Ionah. Lacunas quibus co[illegible] aquæ [illegible] c[illegible] ntius, [illegible] appo[illegible] in [illegible] viſcera. Conſentit[illegible] e[illegible] Intestina plena ad pe[illegible] nam v[illegible] re[illegible] bera, mammæ, viſcera inteſtina, ſimilia [illegible] ralibus, quod hæc omnia lacte, p[illegible] dine, & a[illegible] tota obducta, & plena ſunt.

T[illegible] [illegible] M[illegible] Caiet. R. Ionah.

Ergò deſcribit eum, quem dixerat robuſtum, & [illegible]um,

vide-

[illegible] m [illegible] m pinguem [illegible] que b. ne curata cute [Epi- [illegible] e [illegible] cum]tardo abdomine [illegible] n o ielq [illegible] pede, gurgitem hell [illegible] o [illegible], natum ro [illegible] , qua [illegible] suos etiam depingit Dauid [illegible] . 6 o. [illegible] ciad pem suum conc [illegible] runt v [illegible] r [illegible] lau o intra vise [illegible] mi ad [illegible] , vea [illegible] gunt; [illegible] me sua conclu [illegible] runt [illegible] os & fauc [illegible] Vi [illegible] co enim pi [illegible] s lu [illegible] , [illegible] uces [illegible] m præ pinguedine præclusæ sint. Cha [illegible] eo [illegible] ent [illegible] cuius f [illegible] s, mens, o [illegible] nguedi [illegible] atq; v [illegible] peat [illegible] us [illegible] uani, q [illegible] um, & subtil [illegible], q [illegible] on p [illegible] ue, & obt [illegible] m [illegible], a [illegible] m p [illegible] lis [illegible] his p [illegible] to crip [illegible] n est, sicut lac, cor coru [illegible] am [illegible] al [illegible] ait) non [illegible] fal. a [illegible] ro- dij [illegible] itas [illegible] (in [illegible] t) ac q [illegible] ac q [illegible] a [illegible] m pin- g [illegible] ; [illegible] ocu [illegible] rum a pingu di- [illegible] o lo um [illegible] a pingue o fo- r [illegible] x [illegible] on [illegible] oc [illegible] am nimis la fe [illegible] y [illegible] im [illegible] entes ef- fec [illegible] as [illegible] prod [illegible] alij videantur [illegible] us [illegible] Mutatæ est [illegible] pinguedinem figura eorum. [illegible] agn [illegible] as præ pinguedine vide quæ su [illegible] p. 15 on [illegible] super id [illegible] Operuit [illegible] em e [illegible] , vbi quamuis per [illegible] ad pem, [illegible] pin- g [illegible] u n om [illegible] m abundantiam interpr [illegible] tari [illegible], c [illegible] co [illegible] n [illegible] s, vt bonam corporis ha- [illegible] m, atq; vn [illegible] las corporis d [illegible] litias int [illegible] igamus, & [illegible] o [illegible] ræ sit, [illegible] quod sequitur, postulant Hoc [illegible] do [illegible] cr psi [illegible] uam [illegible] o volup [illegible] uarios illos ho m [illegible] dan [illegible], ructa [illegible] tes, r [illegible] qs epulis, tanquam opimos [illegible] ucs. [illegible] & [illegible] it quidē [illegible] ic viscerum pinguedini, cum renibus, atque cum illa vo uptate, quæ quasi coniuncta est renibus, peculiaris [illegible] gnatio; nam, vt [illegible] sit Aristoteles; [illegible] ene ex visceribus pinguescunt [illegible] Rursus; [Quæ sæuo [illegible] un, in [illegible] o bus opimand s [illegible] xuriant]

[illegible] ossa illius irrigantur] Amp [illegible] ficatio bonæ co [illegible] habitudinis, & bene quidem [illegible] adipe] subiunxit [illegible] las [illegible] nam hæ fiunt ex adipe, aut sæuo. Auctores [illegible] Timæo. Arist, a. de par. animal cap 6 Plin lib. [illegible] Rursus, [Viscera,] & intestina affinia sunt me- [illegible] ioniam, vt ait Arist. lib. 3 de hist. a [illegible] imal. cap 17. [illegible] ur [illegible] ars animalium ventre pinguescunt, & præcipu [illegible] quæ parum se mouent [illegible] Quare qui otiosam, & seden- [illegible] ta [illegible] aguot, hi & hab [illegible] n [[illegible] iscera plena adipe,] & [illegible] a : [illegible] crescunt enim. & augescunt otio, cōnsu- m [illegible] vc [illegible] o curis [illegible] morbis, lassitu line, vt dicebat ille;

[illegible] *corp. [illegible] medullam lassitudo perhibet* .

S [illegible] unguntur ' viscera cum medullis] Prouerb. 3. 8. [illegible] as erit vmbiculo tuo (ventri, visceribus, abdomi- [illegible] atio ossium tuorum. [illegible] Irrigantur, inquam, idest, [illegible] t fundu [illegible] ur succo illo vitali fluente in ossium ca [illegible] o ossa nutriuntur, & consistunt. nam ossa alun- [illegible] is, vt Aristot. & Galen. docent, quæ propter in [illegible] ditatem indigent molli, & fluido illo nutrimen [illegible] gata, & perfusa non arescant, sed foueantur, & [illegible] entur, Quare quæcumque animalia firmioribus, [illegible] us o [illegible] bus sustinentur, ea minus habent me- [illegible], quod plus illarum absumatur in constituenda [illegible] ossium, vt auctores sunt Aristot & Plinius. Ergo [illegible] x gen [illegible] re fluidorum cum sit, irrigat, & hume- [illegible] ull [illegible] inquit Aristot) humidis annumeranda est, [illegible] conc [illegible] taculis quibu [illegible] am, tanquā va [illegible] s con- [illegible] bi [illegible] in [illegible] dullæ quantum lac's est, [illegible] n deest, [illegible] al [illegible] udo, & totius corpori robur, & firmitas. [illegible] b [illegible] quit Cicero) atque medu [illegible] is om [illegible] e bo- ni [illegible] a [illegible] lato qu [illegible] le non solum totius ge [illegible] eration [illegible] iu [illegible] emenem, fomitemq;] medullam esse volu [illegible] vitæ ipsius quasi [illegible] em. [Vincula (inquit al. [illegible]) v [illegible] ius, quam anima iuncta duc [illegible] applicata medullis, [illegible] atq; per omne deducta, vinciunt, fulciuntq; corporis [illegible] nstitutionem. [illegible] Vides igitur [illegible] liceræ fine [illegible] Sapientiæ, atque literaturæ [illegible] relictissima.

[A] us vero moritur, &c. [illegible] Accidit etiam [illegible] quit Iob) vt im [illegible] q [illegible] ipiam temporali ærumna par [illegible] n a [illegible] ua [illegible] sup pl [illegible] ac [illegible] ptar [illegible] rel quum paulo post luturus per [illegible] rotra- [illegible] n (c im) amaritudine animæ,] idest [illegible] mus. [illegible] us aliquando [amara] omnia esse acerba, & inimica naturæ, atque propterea esse symbolum omnis acerbi- tat [illegible] S d [illegible] h [illegible] amat [illegible] nal [illegible] mæ [illegible] vale- tu [illegible] . qui [illegible] x [illegible] ât [illegible] lo- res, [illegible] m [illegible] nt accib [illegible] a [illegible] am [illegible] ll [illegible] em oppo [illegible] L [illegible] uam [illegible] dium [illegible] iu [illegible] alu [illegible] ait [illegible] que [illegible] is c p bus [illegible] zo [illegible] cdit so [illegible] o [illegible] iucund [illegible], [illegible] lætitia. Septu [illegible] a; * [illegible] uni n [illegible] erit v [illegible] m bo [illegible] n [illegible] Dixi [illegible] Bo [illegible] a [illegible] nem in sacro [illegible] nere a [illegible] & d [illegible] bo [illegible] m.

[[illegible] tam [illegible] puluer [illegible] mient. [illegible] Mo [illegible] peri- ph [illegible] ac [illegible], & [illegible] imile, aut q [illegible] scere. Mors [illegible] est [illegible] neque [illegible] vitæ inæqualitate, au [illegible] ex sola æ [illegible] tat [illegible] oit [illegible] est meritorum [illegible] æqu [illegible] tas, & [illegible] d uersitas. Ergo alia alter [illegible] us vitæ, lo [illegible] ræ [illegible] o & [illegible] butio [illegible] ren [illegible] expectan [illegible] a est, & [illegible] ea po [illegible] imum [illegible] onsti uendum proborum, & [illegible] proborum d [illegible] en

[Et v [illegible] e [illegible] eos.] P [illegible] raf [illegible] o [illegible] s, & sta- tus ca [illegible] verm [illegible] d [illegible] tur [[illegible] ea [illegible] ita [illegible] peu [illegible] hoc [illegible] o, [putr [illegible] m [illegible] Cum a [illegible] in d [illegible] ur, [operi [illegible] m [illegible] m ex vermibus, [illegible] v [illegible] prol [illegible] ont m- here Regum. & Princi [illegible] um apparatui [illegible] o ornandis, & operiend [illegible] cadau ribus [illegible] um statu bant [illegible] in pretiosis, [illegible] q; stragu [illegible] s, [illegible] p [illegible] r [illegible] fa veste stra gula [illegible] ge [illegible] niur [illegible] ex [illegible] loco [illegible] 1 [illegible] c [illegible] po- test [illegible] ibitur fun [illegible] s Regis Bab [illegible] on. [illegible] S [illegible] Ite [illegible] tunica, & op [illegible] en [illegible] um eruni vermis. Dixi [illegible] de hoc plura p [illegible] ior [illegible] b [illegible] ca [illegible] us.

Varia lect. LXX.

* *Ne cornià do ningun [illegible] turbocado [illegible] cosa que [illegible] hiz [illegible]* .

8 *Mors peri- phrasis.*

LXX.

Cadauera contecta pre- [illegible] stragu- lis.

XXVII. Certe noui cogitationes vestras & sententias contra me iniquas.

1 Certe, *quid in Hebræo* .
2 Cogitatio *quid. Cogitationes impiorum stulta. Explicatur Salomon*
3 *Alienæ interpretationis refutatio* .
4 *Ver* [illegible] *futuri temporis, præsentantiam denotat.* Princeps, *qu* [illegible] *propter, aliquando accipitur in malum. Explicatur David & Lucas* .
5 Tabernacu [illegible] m. *Synonimia* .

EX hi [illegible] qu [illegible] facile cognoscitur, quam opportune vo- bis [illegible] de [illegible] m, neque vestr [illegible] tantum argumentis, 1
sed [illegible] æ [illegible] m menti, & tacitæ intentioni occurr [illegible] m: Nam [illegible] te [illegible] originali [illegible] au [illegible] n. simil s particu- la in Hebræo, [illegible] n, demonstrat ad oc [illegible] lum rem omnino c [illegible] ant & ex certis principijs deductam. הן

[No [illegible] tationes vestras.] idest, Scio quor [illegible] um ten dant, quæ d [illegible] citis omnia; nam quæ contra impios in vniuersum dic [illegible] is, in me dicta, & [illegible] ntellecta esse volitis Septua ginta, * Scio vos Sententias, [illegible] Diuus Thomas distinguit a superioribus cogitationibus, quod [sententiæ [illegible] sint exte rioribus verbis prolatæ. Sed idem [illegible] st quod cogitatio, quamuis ab alia radice. & aliquid etiam pertinere ad cogi- tationem, & machination [illegible] alicu us mali videlic [illegible], aut [illegible] sceleris patrandi, aut pœnæ [illegible] suppl [illegible] icij infligendi. Quare non inut [illegible] Tygurinæ vers [illegible] onat [illegible] d m [illegible] aden- dum. [illegible] 1 116 de [illegible] s cogitationibus [illegible] [Non [illegible] a c [illegible] tatio [illegible] b [illegible] lis, donec eas ope [illegible] co- pleant [illegible] ron [illegible] 4 [illegible] 9 [illegible] cogitat mala [illegible] fa- cere, stultus [illegible] tur: cogitatio stu [illegible] ti, peccatū est.] q. d. [illegible] habet cogitatione [illegible] al [illegible] as, quæ peccatum sunt. nos [illegible] conmecta [illegible] se vulgo dicimus, [Necio [illegible] A [illegible] igitur [illegible] Non cogitationes vestras] machina [illegible] quæ [illegible] d [illegible] s, molimini, cogita tis. Se [illegible] inta, a [illegible] daciam [illegible] repugnando interpr [illegible] tantur; [Scio [illegible] dacter mihi [illegible] sister [illegible] audacter, [illegible] mea pro- nuntiare d [illegible] a innocētia, & cum nihil certi habere pos- sitis, co [illegible] ulrorium [illegible] celerum damnare [illegible] etis. Q [illegible] us obtinuit, hanc esse Iobi sententiam; [Nou cogita [illegible], quos aduersum me supp [illegible] mitis, vt cau- tam vestram [illegible] ueretis, mead [illegible]] quod videlicet non auerent cum Iob iuxta leges disserendi: nam ea tantum dic [illegible] ba [illegible] r, quæ illorum sententiæ, & patri sermone po terant [illegible] ux po [illegible] uissent fauere Iobo, Hæ (inquam) ex- positio [illegible] m [illegible] ltum coacta, ita parum conuen [illegible] a est [illegible] um g [illegible] ificatione cogitationum: potius en m sigoificat (vt d [illegible] ximus) nefarios conatus, & consilia aduer- sus

2 [illegible] *gitatio in malum.* * *Bien os en [illegible].* חמם

Tygur.

* *Bien se me alcan- çā vuestras malicias.*

LXX.

3 *Vatabli ex positio non probata.*

fus[illegible] q[illegible] cum v[illegible] [illegible] illæ [c[illegible] & scientiæ] contra [illegible] le- q[illegible] sententiæ.

XXVIII. Dicitis enim; Vbi est domus Principis? & vbi tabernacula impiorum?

1 HOc intenditis apud vos [illegible], ve[illegible] Pri[illegible] pum domos, & impiorum tabe[illegible] la [illegible] & deleta a Deo dicitis, in me respiciatis, & de m[illegible] a omnia dicta intelligat[illegible] quasi [illegible] insig[illegible] impietatem, infigi etiam supp[illegible] o a[illegible]

LXX. *Verbum futuri tempo-ris.* *Vatab.* [Quod dicit [illegible] Septuaginta ex Hebræo [dicetis,] perseuerantiam, & obstinatam [illegible] a sententia mentem denotat, q[illegible] Hæc [illegible] & per[illegible] is in ea fixa stra de me opinione. [illegible] om[illegible] ara[illegible] Principem intelligit[illegible] um[illegible] pone[illegible] on c[illegible]ctus [illegible] o seruit.] at[illegible] anc esse[illegible] ntiam[illegible] n[illegible] r propterea non a[illegible] sibi domos [illegible] se ut[illegible] ecus impij. Ero domum [illegible] munitissima. Consentit paraphrasis Ty[illegible] a, Vbi est domus boni, & liberalis hominis [illegible] proprietate significat [illegible] m, [illegible] ralem, m[illegible] ficum, hilarem [illegible] torem, quod [illegible] beat est[illegible] qui vere Princeps est, & dignus n[illegible] Princeps. Sicut & Da[illegible] Psal. 50. 14. precatur con[illegible] ip[illegible] principali, m[illegible] ifico, & benefico; vt omnibus bene [illegible], non tam [illegible] s cuipiam malum inferat, [illegible] Vriæ. Sed præterea nulla antiphrasi, nullaque figura loquutionis significat quem-tis Principem etiam illiberalem, & auarum. [illegible] & C[illegible] stus Dominus sup[illegible] Princip[illegible], & imperio[illegible] s Tyrannos, Luc. 22. 25. [illegible] os] appellat, a quibus [illegible] bonum, sed malum [illegible] accipere[illegible]. Reg[illegible] inquit, gentium dominantur eorum, & qui potest[illegible] m habent super eos, Benefici (Princip[illegible]) vocantur. Similiter ergo hoc loco, quamu[illegible] ipsa vocis notione [illegible] onum [illegible] sonet, sed potius accipitur [illegible] rinceps [illegible] n malum, nam [Principem] vocabant Iobu, vt qui dominatione, & opibus præcelleret inter omnes Orientales, & quasi cum maximo principatu, maxima quoq; improbitas coniuncta esset, dicebant, [Vbi nam est (perijt [illegible]) domus (familia, supellex) Principis, Iobi inquam: qui inter impios vtique reponendus est. propterea enim [illegible] biungitur.

Principes benefici. *Principis appellatio in malum.*

3 [Et vbi tabernacula impiorum?] vel, vt per [tabernacula] notentur peculiares mansiones omnium familiarium Iobi; vel vt sit generalis sententia, qua dicerent, eos, quorum res, & domus perirent, impios vtique extitisse. Quod vero Septuaginta legunt; [Vbi est velamen in tabernaculis impiorum?] Respondet certe Hebræo, quod habet; [Vbi tabernaculum habitaculorum impiorum?] & ea vocum sinonymarum geminatio, aut nullam peculiarem vim habet, propterea enim videtur Interpres illam contempsisse; aut significabit maxima, amplissima, speciosissima tabernacula.

LXX. *Pag. Re[illegible]a.* *Castanus.* *Tygur.*

XXIX. Interrogate quemlibet de uiatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis.

1 *Litera Hebræa cum Vulgata conciliatur.*
2 *Iterum illuminatur Vulgatus.* Cognoscere, *& ali[illegible] eiusdem radicis.*
3 *Varia expositio. Indicatur optima.*
4 *Qui appellentur* Viatores, *aut.* transeuntes, *varia expositio.*
5 Hebræorum *nomen, & etymolo[illegible]ia. Explicatur I[illegible]*
6 *Tertio expositio frequentior* Viator, *qui multa nouit. Prouerbium de ce[illegible] ma.*
7 *Impij cæteris dant [illegible] na sui exitus; atque intra se præsentiunt futura supplicia. Explicatur Paulus.*
8 *Defunctorum testimonium quale.*

1 AD suorum dictorum confirmationem Iob adducit testimonium [viatorum,] quorum a[illegible] os amico[illegible] indubitatum esse deberet, Sed ad plen[illegible] m [illegible] dubitatione[illegible] qui [illegible] huiusmodi [viatores.] Prius tamen, quoniam Burgensis contendit hoc loco vetum sensum peti oportere ex veritate [illegible] teræ Hebraicæ, [illegible] iam statuam [illegible] sic aut [illegible] haber ex verbo; Nonne [illegible] ter[illegible] g[illegible] s per viam, & signa eorum non n[illegible] ab[illegible] prop[illegible] & eleganter noster Interpres [illegible] etat in [illegible] onte pau[illegible]o obscuri[illegible] am, [Nonne [illegible] a-stis [illegible] est, ac si diceret asserendo, [Interroga[illegible]] aut interrogare potuistis, vel potest[illegible], aut potuistis[illegible] od noster cum Septuaginta dixit, [Interrogate.] Quod vero dicitur; [Transeu[illegible] s per viam,] idem omnino est, quod nos[illegible] [viatores,] neq; vero immutat sensum, quod dixerit; [Quemlibet de viator[illegible] bus.] Quamuis enim Burgensis dicat propterea in Hebræo non dici; [Quemlibet de vi[illegible] ibus, quoniam non omnes, simpliciores præsertim, possunt rationem [illegible] ddere de o[illegible] de quibus rogari possent, præser[illegible] m in rebus [illegible], & [illegible] per[illegible] uralibus: tamen cum [illegible] viat[illegible] m[illegible] profecto [q[illegible] m[illegible] [illegible] lat[illegible] us [illegible] a[illegible] intelligere possumus. [illegible] am si[illegible] non [illegible] es, p[illegible] ertim simpl[illegible] cio[illegible] [illegible] de viat[illegible] is [illegible] x. [illegible] x [illegible] oribus, ne[illegible] ario respo[illegible] tur.

Burge[illegible] *I Q[illegible]o Hebr[illegible]a.*

In secunda autem parte [illegible] um potius, quàm verba curauit Interpres [illegible] nam q[illegible] d in Hebræo est, [S[illegible] na eorum] videlicet, quæ præbebu[illegible] negabitis] tanquam aliena a propo[illegible], [illegible] ta, [illegible] ue difficili[illegible] e pot[illegible] us illorum pa[illegible], & sin[illegible] a-tem [illegible] Pagninus & Vatablus [illegible], [illegible] on ne[illegible] abitis.] R[illegible] Non [illegible] Septuaginta. Non [illegible] abtris[illegible] uus A[illegible]; [Non ignorabit[illegible], [illegible] em cum [illegible] no est cum nostra [illegible] ione, quam etiam ex [illegible] bo originali potu[illegible] Interpretes sedu[illegible] ni Naccar [illegible] aber d[illegible] as si[illegible] cat o[illegible] contrar[illegible], v[illegible] agnoscere, & [illegible] cnare se, v[illegible] dissimulare, q[illegible] nus; [illegible] fiere. Quare id [illegible] o alic[illegible] ah[illegible] is [aut agnoscetis.] [illegible], quod ad [illegible] ini at[illegible] net ex duobus tantum pendet; primo, d[illegible] quanam [illegible] huiusmodi interrogatio. Prima sententia, vt ad ipsum Iob m referatur: Vatabl. [Nonne [illegible] ter[illegible] ali[illegible] s de me viatores? & si[illegible] eorum, quæ dixerunt vobis de iustitia mea, non potestis negare?] Pagninus eodem modo. Sed videtur alienu[illegible] nam iam erat d[illegible] ucta tota disputatio ex Hypothesi ad T[illegible] m, id est ex particulari sua re, ad communem, & vniuersalem de supplicio, aut mercede extrema impiorum. Quare secunda expositio germanior, & verior, v[illegible] nunc tantum intendat [illegible] confirmare suam doctrinam d[illegible] futuri sæculi pœnis, aut p[illegible] mio, & iudicio [illegible] piorum, & impiorum. In quo Græci, & Latini omnes conueniunt paucis quos diximus, exceptis. Isid[illegible] Clarius vtrumque coniunxit, neque ea in re mihi d[illegible] p[illegible] cet, nam neque amici Iob, neq; Iob [illegible] Thesim ab Hypothesi omnino separant. Viatores (inquit Isidorus) interrogare debueratis, de Iob [illegible] uem præsentes vsque adeo contemnitis [illegible] hi sciuor, & docent impios in futuro sæculo perditioni destinari.]

Pagn. Vat. Regia. *LXX.* *Arr[illegible]* נכר *[illegible]* 3 *Vatab.* *Pagnin.* *Verisimilior expositio.* *Isidor.*

Alterum difficilius, quæ[illegible] v[illegible] a[illegible] hæc, aut qui [viatores?] nam Gregorius, Diuus Thomas, & [illegible] Latini, Lyra præsertim, allegorice interpretantur illos, qui non [illegible] constituunt finem in bonis temporalibus, sed per [viam] [illegible] uius vitæ transeunt ad terminum felicitatis futuræ [illegible], quod non [illegible] bant mentem obscuratam prauis a[illegible] bus, & [illegible] bus, fidem adhiberi, & veritatem illam de futuro iudicio ab ijsdem addisci oportere. Hanc [illegible] finitionem oppugna[illegible] iratus, & [illegible] nabundus Burge[illegible] a[illegible] ip[illegible] e ex sua officina aliam pr[illegible] re, [viatores [illegible] m[illegible] Israelitas, aut Hebræos, [illegible] exeuntes [illegible] Ægypto, [illegible] terram promissam coerce[illegible] ntes, lon[illegible] incru[illegible] erroribus veram [illegible] gem atque reuelationes myster[illegible] um susceperunt signis, & prodigijs confirmatas. q[illegible] to[illegible] ci[illegible] ad[illegible] & consulere potu[illegible] sset am[illegible] Iob, cum t[illegible], & conterminal[illegible] terit M[illegible] sopotamiæ & t[illegible] rtæ [illegible] missæ. Sed rependit Bu[illegible] si vicem [replicato], & po[illegible] quam minutiora alia obiecit, illud [illegible] minime addit, dubium valde e[illegible] quo tempor[illegible] vixe[illegible] r Iob; at[illegible] ue illud præterea pl[illegible] robari vixisse ante exodum, tempore videlicet [illegible] seruitu[illegible] s quare de Israe[illegible] itis per deleret[illegible] bus hæ[illegible] intel[illegible] non posse. Verum, si hoc a[illegible] Burgensis, respondere sane posset Patriarchas illos primos, Abraham, Iacob, Isaac, atque etiam Nacor, & eorum familias, qui omnes veram fidem, atque reli[illegible] nem colebant, posse vocari [viatores,] Abraham præsertim, quasi transeuntes; nam nonnulli post R.

4 Gregor. *D Thom.* *Nicolaus.* *Viatores qui.* *Burgensis sententia.* *Replicatur perla[illegible] contra [illegible] gensem*

Salomo-

[illegible] 14. contendunt nomen [Transeuntis,] [illegible] Abrahamo a Chananæis, & Phœnicibus, [illegible] dictum fuisse Hebræum; nam [Ghabar] [illegible] [illegible] & [Hebræus] quasi transiens, eo quod ad [illegible] transisset Abraham Euphrate traiecto. ex quo [illegible] Transitor, vel Transeuphratæus: sicut etiam [illegible] nos vocamus. Inde ergo Abraham & omnes d[illegible] fu[illegible] Hebræi, quasi transeuntes, aut viatores id quod videtur [illegible] ad cap. Iosue 24. 2. dicenti Deo ad populum [illegible]: [Trans fluuium habitauerunt patres vestri ab initio Thare pater Abraham, & Nachor. Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Mesopotamiæ finibus, & adduxi eum in terram Chanaan, multiplicauique semen eius.] Consentit quoque vox originalis huius loci. [Viatores,] ab eadem radice [Ghabar.] Ad Hebræorum itaque gentem, vtpote quæ vera fide, atque Dei cognitione instructa esset, potuit appellare Iob pro suæ sententiæ veritate confirmanda, vt conte[illegible] Burgensis.

עבר *העברים*

Hebræi ab Heber. August. Verum illa nominis [Hebræi,] & [viatorum,] aut [transeuntium] appellatio, & etymologia non est admodum firma, cum potius Hebræorum nomen dictum sit ab [Heber] de quo fit mentio Genes. 10 & 11 vt plerique cum August. 16 de Ciuit. cap. 13 sentiunt & licet ab Euphratis transitu Abraham accepisset Hebræi nomen, se tamen non a transitu, [illegible] via, sed potius ab ipso Euphrate desumptum esse id nomen contendit Theodor. q. 60 in Genes. quod [illegible] Syrorum lingua, Euphrates sit, vt Hebræus idem sit, quod Euphratæus: sed hæc longiora sunt atq; difficiliora, quam ad planum, & lenem huius loci intellectum coacta, & inuita vocari debeant. *Theodor.*

Var[illegible] [illegible] Cat[illegible] Philippus. Prouerbia in lo[illegible]. Caietan. E[illegible] rei [illegible] est, & fere communior intellectus, vt [viatores] sint, qui multas obeunt prouincias, atque mores hominum, multorum, vrbesq; viderint, hos enim oportet multa quoque vidisse, atque collegisse exempla de impiorum in hac vita felicitate, atque piorum ærumnis. Addunt etiam alij, inter quos Philippus, quasi Prouerbiali loquutione [viatores] dici, imperitos, & ignaros, atque obuios quosque, quibus quamuis lippis indubitata sint, atque notissima, quæ Iob dixerit; ita vt argumentum sumatur (vt Caietanus dixit) a cantu transeuntium per viam publicam [illegible] Tanquam a Prouerbio communi, & noto omnibus, quasi cantilenis vulgus vsurparet id, quod sequitur, [Quod in diem perditionis seruatur malus.] Nos certe etiam de re notissima, atque vulgatissima dicere solemus. *Que quantos passan por la calle lo van diziendo.*

7 *August.* Porro Græci, atque Augustinus existimant potius Iob confirmare suam sententiam similitudine quadam, quam vllo argumento, aut testimonio [viatorum.] Similitudinem autem conficit hanc Catenæ auctor; [Quemadmodum ijs, qui iter faciunt, signa sunt cognita, & diuersoria nota, postquam iter confecerunt; sic, qui humanæ vitæ spatia ambulant, quo tandem loci vitâ deposituri sint, haud esse obscurum [illegible] improbis itaque dignum sua improbitate ta[illegible] tempera[illegible] diuersorium. Augustinus paulò aliter, quod impij transeuntes dant cæteris viatoribus, qui illos videant, [illegible] futuræ sortis non obscura signa; nam, vt Sapiens dixit; [Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij [illegible] illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurum sit:] nam per comparationem suæ [illegible] cum vita, & moribus defuncti, potest [illegible] sibi polliceri similem, aut dissimilem sortẽ, & mortem [illegible] non solum ex impiorum morte, sed etiam communium viuentium testimonio, & conscientia rogata ipsam veritatem eliciemus: nam procul dubio præsentiunt isti iudicij diem, & extrema supplicia timent: quippe *Nicetas.* *Eccles. 7. 3.*

Impij præsagiunt suam sortem. Ouid. in Fast.

Conscia mens vt cuique est, ita concipit intra
Pectora pro facto, spemq; metumq; suo.

Iustorũ spe, Impiorum metus. Simile id Pauli, 2. Cor. 4. 12. [Mors in nobis aliquid operatur, vita vero in vobis.] Mortificatio (inquam) illorum intus generat alterius beatæ vitæ spem, & ex spe gaudiũ, atque lætitiam; ipsa vero voluptaria vita improborum operatur, & gignit in illorum cordibus extremi supplicij metum, atque ex metu, & formidine mœstitiam animi, & cruciatus etiam incredibiles.

8 *Defunctorũ testimoniũ verax.* Illud tandem ad huius loci expositionem non inutiliter addendum, operæ pretium fore, si tota hæc sententia, quasi ex conditione, & positione quadam accipi posset; Vt nam (inquit Iob) fieret, vt [quemlibet de viatoribus,] qui confecto huius vitæ itinere ex hac vita demigrarunt, liceret conuenire, atque testem proferre. Profecto hæc eadem illum intelligere cognosceremus. Nimirum audiremus Diuitis cuiusdam quondam inter mortales beati, iam inter mortuos miserrimi, clamores, & gemitus, deprecationis flammarum cruciatus, & si[illegible] in p[illegible] ac[illegible] rem, precantis etiam iterato, vt ad [vnos mitteret aliquis ex viatoribus mortuis] qui illis testaretur, ne & ipsi venirent in eum locum tormentorum:] nam [si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.] Audiremus profecto Abraham dicentem; [Recordare, quod recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala.] Videlicet [illegible] dixerunt in inferno hi, qui peccauerunt, vt Sapientia, quæ illos audit, nobis, qui illos nõ audimus, verissime testatur. Luc. 16. 28. 30. Sap. 5. 14.

XXX. Quia in diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris adducetur.

1 *Varia lectio. Impij interdum communi plaga erepti.*
2 *Qui nunc malis eripiuntur, incidunt in futura supplicia. Explicatus Amos, & Ieremias.*
3 Furor *quid prop.* Differt *a* *Illustratus David.*
4 *Peccata semina suppliciorum. Cum hæc differuntur, crescunt, & reconduntur in Dei longanimitate. Illustratus Ezechiel.*

HOc videlicet est, quod omnibus notum est peregrinis, & viatoribus [malum (quem sæpe dixit impium) seruari (reseruari) in die perditionis.] exitij, &, quam supra dixit, [inundationis.] Aliqua autem sic accipiunt sententiam hanc, quod tempore calamitoso, & quo Deus iratus sæuit in mortales, impius seruatur incolumis. Pagninus autem texens paraphrasim, sic interpretatur; [In die contritionis prohibebitur malus, ne attingat eum contritio: in die irarum, ad quem ducentur alij, ipse prohibetur.] Caietanus autem duas huius sententiæ partes sic distinguit, [et per diem perditionis.] siue fractionis, intelligat futura damna; at per [diem furoris,] intelligat extremum supplicium, ita vt dicat Iob, impiorum prohiberi, ne parua afflictione attingatur; ideo [in die irarum] minutũ subiturum ingentes pœnas. Idemque videtur olere Tygurina; [Prauis parcitur ad diem perniciei, & ad diem irarum adducuntur.] & quidem verbum originale seruandi, proprie significat prohibere, custodire, vel vitare aliquod malum, & parcere alicui; nam his omnibus modis vertere solet Vulgatus, sicut 1. Reg. 25. 39 [Seruum suum custodiuit a malo.] Esdræ 9. 13. [Liberasti nos de iniquitate nostra.] Psalm. 18. 14. [Ab alienis parce seruo tuo.] Vbi Hieronymus ex Hebræo vertit; [A superbis libera seruum tuum.] Liberatur ergo impius a communi clade; quod Septuaginta dixerunt, [Sublimatur malignus.] Symmach. [Conseruatur] Aquila; [Subducetur] quod auctor Catenæ existimat, perinde esse, ac si diceretur; [Clam auferetur.] Mirum est enim, quam occulta via, occultoque iudicio impius communium malorum, atque plagarum immunis euadat. Secundam vero partem non ad impios, sed ad alios pertinere, argumento esse potest, quod non sicut præcedens in singulari numero, sed in plurali dicatur, [Ad diem furoris ducentur;] & Septuaginta, [In diem iræ eius adducuntur.] Sed tantum abest, vt hoc argumentum alicuius momenti sit, vt potius ex consuetudine linguæ Hebrææ numeri mutatio indicet vtramque partem ad eandem rem pertinere, & numerum pluralem sequentem distribuere; & vt ita dicam vniuersalizare, quod in prima parte singulariter dictum fuerat, videlicet non vnum, aut alterum impium, sed vniuersaliter, omnes in vniuersum [adducendos ad diem furoris.] Quare sapienter Vulgatus vtramque partem singulariter reddit.

1 Impius communi plaga ereptus. Pagnin. Caiet. T[illegible] השך Hieronym. LXX. Symmach. Aquila. Nicetas. LXX. Numerorũ permutatio familiaris Hebræis.

Ergo [illegible] duo asserat Iob, impios frequenter viuere felices ad extremam vsque senectam, & præterea fore, vt in altera vita digno supplicio afficiantur; eleganter vtramque assertionis partem vnica sententia complexus est interpres, nihil immutato fonte: nam qui nunc in tempore calamitoso seruatur ab ærumnis, seruatur quidem ad grauiora futuri sæculi supplicia, ideo cum ab illis temporalibus seruatur, vt in futuras longe grauissimas incidat; & qui nunc a præsentibus subducitur, adducetur procul dubio in sempiternas. Sententia omnino similis Amos 6. 3. [Separati estis (longe remoti a præsentibus malis) in diem malum.] & iterum Ierem. 12. 3. [Sanctifica eos in die occisionis.] videlicet serua intactos, vsque

Impius euadens ex malis præsentibus incidet in futura.

ad

ad diem occisionis, cui destinati sunt. D[illegible] autem extremi iudicij siue vniuersalis omnium siue particularis cuiusque vocatur [dies perditionis, [illegible], [illegible], atque [dies etiam furoris, siue, vt in Hebræo est, [Dies furorum,] idest, vehementissimi furoris, & dies indignationis, omnia peruadentis, & pertranseuntis, ac proculcantis, ea enim est proprietas nominis originalis.

עברות

3 עבר

Coniugatio octaua Hebræorum.

Differre pro irasci, Hieronym.

Pro quo notandum est radicem [Ghabar,] vnde deducitur nomen [indignationis,] vel [furoris, in coniugatione [Hithpaghal] duo significare, primo vehementer irasci, & quasi cum excessu quodam; secūdo differre, aut protrahere, vnde dictū est Psal. 83. 39. [Distulisti Christum.] quod propter fœcunditatem radicis Hieronymus transtulit; Iratus es aduersus Christum tuum.] & Psal. 77 21.] Audiuit Dominus] (videlicet populi murmur dicentis; [Nūquid panem poterit dare, aut parare mēsam populo suo?) & distulit (idest, excanduit, iratus est, quod statim exponitur) & ignis accensus est in Iacob, & ira ascendit] (videlicet, ignis illius flamma inualescens, & vires sumens) in Israel.] Analogia autem harum duarum significationum ea est, quod cum Deus differt supplicium vehementer irascitur, & tarditatem supplicij grauitate compensat. Quare [differre] sumitur pro vehementer irasci sic illud 2. Machabæorum 6 13. [Etenim multo tempore non sinere peccatores ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium. Non enim, sicut in alijs nationibus, Dominus patienter expectat, vt eas, cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat.] Nam.

Deus differens supplicium ex ira.

4 *Psal. 12.*

Peccata semina producentia fructum suppliciorum.

[irascitur Deus singulos dies,] sed est longanimis, [iustus, & patiens.] Ea dilatione autem vindictæ videtur vberrima seges, & peccatorum impij, & suppliciorū etiam prouenire; nam singula peccata sunt quasi semina, quæ seruata, & temporis diuturnitate consota, & coalescentia, multum suppliciorum fructum afferunt, sicut a Sapiente dictum est Prouerb. 22. 8. [Qui seminat iniquitatem, metet mala] fit etiam ingens quidem Thesaurus suppliciorum, & tormentorum, cum non statim rependitur impijs debitum supplicium, [Thesaurizant n. sibi iram in die iræ] Continetur etiam diuturnitate temporis a Diuina ira, quasi fluuius quidam clausis ostijs, longo interuallo compressus, sed in fine maiori impetu sese effundit, sicut scriptum est; [Effudit quasi ignem indignationem suam.] atque hæc est illa [arcus] similitudo, quam obseruat Hieronymus Thren. 3 videlicet per [arcum] designari diem iudicij, quia vt in arcu, quanto longius trahitur chorda, tanto districtior exit sagitta, sic extremi iudicij dies quanto differtur, tanto futurus est terribilior. Vide igitur, eum [seruatur impius,] seruari vtique, sed in diem furorum. Sed vbi nam seruatur, aut sub qua protectione? Certe in Dei longanimitate. Sic Theodoret. super id Ezech. 21. vbi dicit Deus se [eduxisse gladium suum irreuocabilem,] in die videlicet furoris, & indignationis; rogat ergo quæ sit vagina Diuini [gladij,] in qua seruatur, & reconditur? & respondet esse [Longanimitatem Diuinam.] Ergo cum seruabatur reconditus gladius, seruabatur quoque absconditus impius sub Dei longanimitate. Diximus etiam Diuinam misericordiam subtrahere impium a Diuina iustitia cap. 4. vers. 3, nu. 13.

Ira diuina thesaurus. Rom. 2. 5.

Thren. 2. 4. & c. 3. 12. Hieronym. Dies iudicij differtur, instar arcus adducti. Theodoret.

Gladius Diuinæ iræ in vagina longanimitatis.

XXXI. Quis arguet coram eo viam eius? Et quæ fecit, quis reddet illi?

1 *Simpliciter interpretatio.* Arguere *quid proprie.*

2 *Impij non videant sua scelera, indigent itaque moneri. Illustrati Isaias, & Ieremias.*

3 *Impiorum cogitationes arguenda, & traducenda. Explicata Sapientia.*

4 *Prædicator, vt debeat arguere potentiores, ex Isa. & Ierem. Illustratus locus Paralip.*

5 Arguere, *aut* annuntiare *verbum fortuse. Interrogatio* quis. *Explicatus Michæas.*

6 *Minax impiorum vultus, coram quo nemo audeat loqui. Explicatus Salomon, & Ieremias.*

7 *Impijs deuotionis omnes clam detrahunt. Illustratus Eccles.*

1 *Lucida sententia paraphrasis.*

INterim (inquit) impune viuit impius, nemine audente illius scelera coarguere, & palam exprobrare; nemine etiam potente æquas de illius improbitate pœnas repetere. Ergo hinc manifeste colligitur, vt post mortem in iudicio Diuino in illius faciem scelera illius arguantur, & quæ fecit, reddat illi Diuina iustitia. Hæc est tota sententiæ vis: vocum autem sin[illegible], quæ sequitur.

נגד

[Quis arguet?] Proprie iuxta Hebræum dixerunt Septuaginta, Quis annuntiabit [illegible] Vel, [illegible] in faciem eius,] vel, [indicabit] & quamuis verbum originale, [Annuntiandi,] simplex sit, & lene, [illegible] ex eo, quod sequitur; [Coram eo] siue, vt est in Hebræo, in faciem eius,] videtur vim accipere, & ad sceleratæ vitæ reprehensionem, & accusationem pertinere: ideo sapienter Interpres dixit, [Quis arguet?] Quod verbum obiurgatorium est, cum quis sceleris conuincitur.

2 *Impius cæca, & præceps in scelera.*

Sed ex hac ipsa sententia duo, ante[illegible] cum vtilitate obseruare debemus. Primum, impios ita ruere cæcos, atque præcipites in peccata, vt admoneri indigeant, atque iubeantur etiam Prophetæ, & prædicatores ipsis denuntiare illorum opera, & improbitates. Sicut Isaiæ præcepit Deus cap 58. 1 [Annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.] Nam ipsis facientibus, & peccantibus videntur ignota esse, & quasi aliena sua ipsorum scelera. Hoc quoque primum in suo Euangelij ministro requirit Paulus: [Argue,] Hinc quoque qui resipiscunt, tunc primum [illegible] animi conditionem, & statum profitentur sicut qui dicebat: [Postquam ostendisti mihi, percussi femur meum, confusus sum, & erubui.] Siquidem [illegible] Diuinæ maiestatis gloria est, cum peccator suum scelus agnoscit, & confitetur; itaque iam indignum iudicat Deus, vt impius improbitatem suam ignoret, egeatque externa admonitione. [Propterea (inquit Deus) ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris; Non peccaui.] Vides igitur opus esse, vt quis [arguat coram impio viam eius.]

2. ad Tim. 4. 2.

Ierem. 31. 19.

Propter scelera [illegible] [illegible] [illegible] gloriam.

Ierem. 2. 35

3 *Officium [illegible] [illegible] Dei. Virg. 4. Æneid.*

Secundo oportere etiam, vt [arguatur] vita impij dist, prodatur, & ostendatur, cuiusmodi sit. Illud enim etiam [arguere] est, vti dictum est a Poeta:

Degeneres, animos timor arguit.

Ergo detrahenda est ficta illa, & personata ementiti splendoris facies, qua fulgent impij; palam prodenda illorum scelera; [fodiendus paries] & decretandus, sicut iubetur Ezechiel 8 8. & 9. manifestandæ abominationes impurissimi pectoris. Quid, quod non solum occulta scelera, & perpetrata in tenebris, sed arcanas etiam impiorum cogitationes, cum expedit, traducet palam Iustus id quod indignissime ferebant, [impij illi cogitantes apud se non recte. Sap. 2. 1 & 14. Factus (inquit) est nobis in traductionem] (proprie ea Græco, [in redargutionem) cogitationum nostrarum.] Quam ergo sæpe Diuini verbi vindex, & prædicator, improbos redarguit, dicens, [Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?] *Matth. 9. 4.*

4 *Prædicator acceptans personam potentiorum.*

Tandem perdifficile esse inuenire prædicatorem, aut ministrum Diuini Verbi, qui audeat [in faciem arguere] istiusmodi impios, potentiores præsertim & opulentiores: non solum quod illi auertunt statim faciem, sicut ait Paulus; [A veritate auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur:] sed etiam quod plerique Diuini Verbi ministri teuerentur, & accipiunt faciem, personamque illorum. Quis, quæso, Balthasar inter pocula, & sacrilegia ausus est denuntiare mortem, & arguere scelus? Quisquis ille fuit, caput, & faciem obtexit, ne agnosceretur; manum tantum protulit, qui (inquam) manum tantum [apparuerunt digiti, quasi manus hominis.] Sed Ieremias tamen, cum se missum videret, vt in faciem resisteret Regibus, & argueret Principes, conqueritur cap. 15 10. [Væ mihi, mater mea, vt quid me genuisti, virum rixæ, & discordiæ in vniuersa terra?] Quasi se hominem litigiosum diceret, quod omnibus impijs litem acerrimam intendere deberet, pro asserendo Dei honore, omnes palam arguere, neminem in Dei causa erubescere. Itaque idemmet sæpius comminatur Principibus. * [In veritate (inquit) misit me Dominus ad vos.] Isaias quoque cum vidisset populum fastidire suam prædicationem, & inuitum audire, tunc se ipse confirmabat, atque dicebat, [Pro eo, quod abiecit populus ille, &c.* Ideo, &c.] idest, quod populus ille nauseat ad ea, quæ Ezechiæ Regis humilitate, & mansuetudine illis prædico, ideo sæpius ingeram, & inculcabo eundem sermonem. Tandem de Azaria illo Sacerdotum gloria, qui Oziæ Regi sacrificanti, in faciem restitit, vt scribitur 2. Paralip. 26 dicitur 1. Paralip. 6. 10. * [Ipse est, qui Sacerdotio functus est.] Numquid non alij Sacerdotes Sacerdotio functi sunt? Sane. sed qui [in

2. ad Timo. 4. 4.

Daniel 5. 5

Prædicator ad accipiendam personam proximum.

Iere. 26. 15.

** Para decirselas mis verdades.*

Isa. 8. 6.

** Por el mismo caso que ellos se cansan de oyrme, no me tengo yo de cansar de dezirselo.*

** Esse es fue Sacerdote a boca llena.*

faciem

faciem] ausus est Regem [arguere,] is Sacerdoti, & muneris sui partes verissime impleuit.

*Verbum arguendi forense. Complut. f. * Quem se arrueret a vosecarlo, qui porez. tam j vesus? Praedicatoris animi fortitudine pollens. Gregor. Scriptura regula. Genes. 49. 9. Galat. 1. 1. Psal. 49. 21. Pulchra similitudo.*

5 Et, ne id praetereamus, animi magnitudine, & insigni virtute opus est, vt quis audeat litem intendere potentioribus, & ad iudicium nonissimum vocare, quippe illud verbum [arguendi,] aut [denuntiandi,] iudiciale, & forense videtur, quod etiam vulgo dicitur, [denuntiar de alguno.] Nam ea hac ipsa radice dicitur Ierem. 36. 16 [Nuntiare debemus Regi omnes sermones istos,] & c. 20. 10 [Persequimini, & persequamur eũ.] quod Cõplutenses etiam legunt; [Annuntiate, & denuntiemus eum.] Videlicet falsa contra illum testificatione, & iniqua apud Regem, & iudicem delatione. Recte igitur. [Quis arguet,] aut, * [quis annuntiabit ei?] Quis illi contestabitur, & dicet diem ad tribunal supremi iudicis? Michaeas profecto suo munere dignissimus, qui ait cap. 1. 8. [Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini iudicio, & virtute, vt annuntiem.] Illa Gregorij regula hic non praetermittenda: [Aliquando (inquit) in Scriptura sacra, cum interrogando, Quis, ponitur Omnipotens designatur.] Vnde scriptũ est; Quis suscitabit eum? De quo per Paulum dicitur: Quem Deus suscitauit à mortuis.] Sic ergo dicitur hoc loco. [Quis arguet?] &, [coram eo,] quia cum Sancti impios in faciem arguunt, non sua, sed diuini spiritus virtute id faciunt. Deus etiam in futuro iudicio; [Statuet contra faciem illorum] Et licet paulò lenius, tamen non ineleganter Graeci hac similitudine sententiam totam eluerdant; [Quemadmodum ab his, qui sunt viarum periti, quaerimus, quo hac, illacq; via ducat: sic prorsus perditis, profligatisque hominibus vitae suae exitum exploratum esse oportebat. Verum quis arguet coram eo viam eius? Quis flagitiose, atque feliciter viuenti, aut viam in quam se dedit, aut vitae clausulam commostrarint? Quis impio coram, palamque dicet, vitae suae omnis finem esse mortem? vt is hac ratione compungatur, & ad tumulum meditans, prae sollicitudine vigilet?]

Vultum principum terrificum eripit praedicatoribus loquendi facultatem. August. 18. de Ciuit. c. 5. Cur coram Serapide, Harpocrates. Qua ratione agendũ cum Principe.

6 [Coram eo.] Nescio quem trucem impiorum vultum, faciemque minacem inducere videtur, coram qua, vt prnte ira, atque supercilio terribili, nemo audeat loqui, ne dũ arguere: namque videntur hi superciliosi, atque superbissimi Principes vniuersis indicere sacrum quoddam silentium, ne quisquam [coram] illis loqui audeat, aut aliter de illis, quam de Dijs quibusdam, non hominibus, pronuntiare. Sicuti de illo Serapi maximo Aegyptiorum Deo scribit Augustinus, de quo postquam mortuus est; [Constitutum est, vt quisquis illum hominem fuisse dixisset, capitalem penderet poenam. Et quoniam in omnibus templis, vbi colebatur Isis, & Serapis, erat enim simulachrum, quod digito labijs impresso admonere videretur, vt silentium fieret, hoc significare Varro existimat, vt homines eos fuisse taceretur.] Quis igitur audeat dicere, cum ipso altari videat [Sarcophagum, & ossa Serapis] illum fuisse hominem, coram eo,] & coram Harpocrate, qui silentium imperat? Propterea Salomon, qui Regios mores, & Principum ingenia probe nouerat, sic hominem, qui cum Principibus acturus sit, instruit, Ecclesiast. 8. 3. 4 [Ego os Regis obseruo] & deinde: [Ne festines recedere a facie eius, neque permaneas in opere malo.] ita (inquit) te gerere debes cũ Principe, vt eum praesentem omni obseruantia colas, & venerabundus coram illius facie consistas. Sed tamen ita, vt illius facies non persuadeat tibi vllam iniquitatem: ideo enim subdit; [Quia omne quod voluerit, faciet, & sermo illius potestate plenus est, neque quisquam dicere ei potest. Cur ita facis?] Itaque faciem potentiorum videbatur aliquando reformidare Ieremias. Sed Diuina voce confirmatus est ad coarguendos in faciem. Ierem. 1. 17. [Ne formides a facie eorum; nec enim timere te faciam vultum eorum.] & Ezech. 2. 4. [Filij dura facie, & indomabili corde; ne timeas a facie eorum.] & iterum cap. 3. 8 [Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum; & frontem tuam duriorẽ frontibus eorum.] Nam quanto illi impudentiores fuerint in irridendo Prophetas, tanto debet is constantior esse, vt [non erubescat Euangelium.]

7 Sed illud tamen consequuntur impij isti, atque insolentes Principes, vt cum nemo audeat illos [coram arguere,] nemo non sit, qui clanculum non detrahat: nam quod frequentissimum apud homines fit, atque propterea, quod non pauci inciderint in indignationem Principum, dictum

Eccl. 10. 20

est a Salomone; [In cogitatione tua Regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti, quia aues caeli] (filij Diaboli, eorum, adulatores, qui non solum non audent in faciem verum dicere, sed illorum officium est, in faciem mentiri) [portabunt vocem tuam.]

XXXII. Ipse ad sepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit.

1 *Impio annuntianda mors. Ad sepulchra defunctorum dormire, vel vigilare.*
2 *Duae aliorum expositiones. Felicitas impij, & mensura bonorum beae cumulata. Diues vigilans, non dormit.*
3 *Mortis, & defunctorum periphrasis. Hispanicũ prouerbium.*
4 *Multa locum impiorum vigiliae interpretationes. Iustorum somnus in morte placidissimus.*
5 Tumulus, *aut* cumulus, *de sepulchris Thracum sepultura.*
6 Ducere *quid. Tuba funerum. Siticines qui.*
7 *In funere puerorum, & senum non eadem tibia. Inter tibicines non valde solidum discrimen.*
8 Vigilare *quid. Locus defunctorum, area. Impiorum mors amara.*
9 Vigilare, *pro permanere. Explicatus David.*
10 *Conditura, & medicamenta cadauerum. Qui medici apud Aegyptios. Explicatus Moyses.*
11 *Mortuorũ imagines apud Aegyptios. Supremus funeris honor.*

1 Sententia multiplex expositio. Nicetas. Quo pacto vigilandum ad sepulchra defunctorum. Nasamones ad sepulchra consilia dormiunt. Herodotus.

IN sententia alioqui plana, magna est Interpretum varietas. Catenae auctor cum praecedente sententia coniungit, & hanc esse existimat, quam oportet annuntiari impio, nimirum, se mortalem esse, & non multo post deportandum ad sepulchrum. Sic igitur fieri poterit, vt [in congerie,] idest, super aceruos [Vigilet;] idest, vt antequam moriatur, a somno, & crapula excitetur, atque in huius rei consideratione noctes ducat insomnes, & ad tumulum meditans prae sollicitudine vigilet. Videtur profecto ad illorum institutum alludere, qui ad defunctorum monumenta preces fundebant, & vel vigilabant, vel dormiebant; somnijs etiam, si quae habuissent, tanquam Diuinis, atque verissimis vtebantur, quorum Herodotus lib. 4 meminit.

2 Caiet. גריש Exod 22. 5. Iudic. 15. 5 Iob 5 26. R. David. Elias Thisb. מחה Caietan.

Caietanus existimat describi impiorum mortem post ingentem vitae felicitatem; nam cum in Hebraeo non sit, sicut neque in Graeco; [Congeries mortuorum;] sed tantum [congeries,] aut [aceruus,] aut [tumolus,] ipse non refert ad congeries, seu tumulos mortuorum, sed ad cumulos frugum [Subest enim hoc loco vox eadem, quae supra c. 5. vertitur, [aceruus tritici,] atque alijs etiam locis. Est itaque ille [aceruus,] quem demessae, & congestae fruges efficiunt, & attollunt in area. Alij cum David Chimhi accipiunt pro eo cumulo, quem [mensura bona,] & [superfluens] efficit, nullo radio, aut hostimento aequata; quod radendi, aut aequandi mensuram, instrumentum ligneum, nos vocamus, *el rasero*, Rabbini cum Elia Thisbite, quoniam in sacris literis non inuenitur, vocant, [Mahha] Ergo sensus erit impium ducendum ad sepulchra, idest, ad vnum aliquod e sepulchris, postquam in aceruis frugum, & omnium bonorum abundantia vbere, & superefluente mensura [vigilauerit,] idest, vixerit, attente, & vigilante, & sollicite perstiterit, toto vitae suae tempore. Caietanus vertit, [super aceruum continuabit.] quia enim verbum [vigilandi] affert attentionem, & persistentem curam, inde etiam persistere, durare, & continuare significat. Et ad hunc sensum facilius aptari potest lectio septuaginta, quae per praeteritum legit: [Ipse super aceruos vigilauit.] Et quidem in hac interpretatione, non est praetereundum, diuitis felicitatem describi sub ratione, & nomine vigiliae cuiusdam: nam praeterquam quod curae, & sollicitudines conseruandae rei, augendae, amplificandae somnos eripiunt; cogunt praeterea diuitem multa secum noctu inter vigilandum colloqui vana, & inutilia; Certe sola illa quasi saturitas, aut etiam satietas, & repletio temporalium bonorum est somni, atque quietis inimica; sicut a Sapiente dictum est: [Saturitas diuitis non sinit eum dormire.] Ecclesiast. 5. 11.

LXX. Diuitum felicitas, vigilia nuncupata. Bonorũ abundantia inimica quieti, & somno.

3 Mortis periphrasis. Vatab.

3 Alij existimant periphrasim mortis, [Vigilare iuxta aceruos frugum;] nam sepulchra in agris erant. q. d. Sepelietur in sepulchro, quod est in agro iuxta aream, in quam deportantur fruges. Addit quoque Vatabl. [Aceruum frugum,] apud alios significare tumulum, apud alios pyramidem sepulchralem. Quare forte prouerbiali loqu-

tione

tione dicebantur defuncti agrorum custodes, & arearum, frugumque vigiles; sicut solet Hispanus fontes suspendio multatos, & in cruce relictos, aut vijs publicis per membra dissectos, & sublatos in palos sublimes appellare viarum custodes: & pradones ad Orgasium sagittis confixos, appellare molendinarios Orgasij; *Molineros en los molinos de Orgaz*. ita nunc [Vigiles aceruorum.]

D. Thom. Diony. Titelm.

4 Diuus Thomas, Dionysius, & alij [vigilaturum] aiunt secundum animam immortalem, vt digna supplicia referat, qui mortuus corpore inter sepulchra dormierit. Titelmannus [vigiliam,] idest, vitam, in hominum memoria, & recordatione post mortem: nam aliquando viuunt impij, in linguis, & frequentibus mortalium sermonibus vsurpantur illorum facinora, opes, felicitas; cum è contrario frequenter accidat, vt [iusti, virique misericordiarum pereant, & tollantur, & nullus sit, qui recogitet corde.] Tandem alij per [sepulchra,] & per [vigiliam;] lacum illum æternæ mortis, atque sempiternos cruciatus intelligunt. Et potest quidem intelligi molestia quædam ingens vigiliarum. q. d. Cum alij defuncti, probi præsertim, quiescunt, & placide dormiunt, impius non sinetur quiescere, sed vigilabit tunc, & perpetuam illam damnationis noctem ducet insomnem: nullam doloris particulam retundet somnus, immo potius perpetua vigilia, attentio, & memoriæ, mentisque ad suam pœnam alligatio efficiet cruciatum acerbissimum. Præterea qui cæcus vixerat, iam tunc incipiet, nouas rerum formas videre: oppressus crapula, euigilabit tandem, sero licet. Alij aliter multa tum super [congerie,] tum super [vigilia] excogitant.

Isa 57. 1.

Iusti placide in morte dormientes, impij vigilantes.

5 Sed proferam, quod sentio, Perstare certe adhuc Iobum in suo illo proposito confirmando, videlicet, sæpe impios viuere felices, necnon supremum etiam funeris honorem conferri illis amplissime, & magnificentissime, atque feliciter cadere, quidquid ad sepulchrum, & cadauer pertineat. Sapienter ergo Latinus interpres [congeriem] illam, vel aceruum retulit ad tumulos defunctorũ, nam subiecta materia sic videbatur postulare, suffragantibus etiam Hebræis. R. Haji exponente; [Super aceruum,] idest, [super fornicem, quæ fit super sepulchrum, secundum morem terræ Israel.] Atque R. David; [Fornix eius instar aceruι frugum.] Quare aceruus, aut congeries, non tam significat sepulchrum. quod [ad illud aggregantur vniuersi,] vt existimauit Steuchus, quam quod sepulchrum, aut pyramis sepulchri, aut fornix illa superstructa quam Hebræi dicunt, imitetur aceruum frugum. Atq; ob eam ipsam rationem a Latinis, [tumulus] dictus est, quod coaceruata ad sepulchrum terra tumeat: nam [tumulus,] vt ex Ælio definit Festus, [Et tumulus arenæ, editus secundum mare, fluctibus subleuatus, vnde similiter, & manufactus, & naturalis proprie dici potest.] Cumulus autẽ ille manufactus, est procul dubio sepulchrum atque nunc quoque circa Troadem, & in Thracia tales tumulos cerni, [Vt montes supra se inuicem fossiles videantur, meritoq; eius loci incolis, Regum sepulchra esse credantur.] Petrus Bellonius scribit. nam sicut Ægyptij pyramidibus æternitatem affectabant, sic Thraces editissimis tumulis. atq; explicate quidem Herodotus scribit optimatum sepulchris adgeri desuper tumulum; illius verba in Terpsicore, dum de Thracibus dicit, hæc; [Optimatibus eorum tales sunt sepulturæ: prolato triduum cadauere, mactatisque omnifarijs hostijs conuiuantur: illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aliter humo contegunt: aggestaque desuper tumulo, cum alia omnis generis certamina proponant, tum præcipue certa cum ratione Monomachiam, idest, singulare certamen.]

Verosimilior expositio.

Defensio Latini interpretis.

R. Haji.

R. David.

Cur sepulchrum dicatur congeries.

Eugub.

Tumulus vnde dicatur.

Festus.

Bellon. lib. 2. de sepulc. cap. 10.

Thraciũ sepulchra.

Herodotus Terpsicore.

Monomachia in funere.

6 Sed, vt ad nostram sententiam redeamus, asserit quidem Iob impium [ducendum,] efferendum numerosissimo comitatu ad locum sepulchrorum, & ad tumulorum agrum. Verbum autem [ducendi, Iabal,] est idem quod supra cap. 10. vers. 9. legitur, [De vtero translatus ad tumulum.] & alij qui curiosius obseruant afferre apud Hebræos pompam quandam, & apparatum [deducendi,] cum cantu quodam, & musicis instrumentis; quod in pompam funeralem, qua defertur cadauer, recte conueniet. cuius rei etiã coniectura duci potest ex eo, quod ex verbo isto, [Iabal,] deducitur [Iobel,] idest buccina, cuius in Iobæleo vsus erat Exod. 19. Iosu. 6. Licet ex proprietate vocis, nõ tam sit ipsa tuba, aut buccina, quàm productio, vel eductio tubæ, siue malis dicere, productior buccinæ sonitus, & clangor. quare forte verbum hoc significat deducere aliquem cum pompa, & buccinarum clangore productiori, & longiori. quare verbum hoc coniungitur cum exultatione, & iubilo. Psal. 44. [Adducentur cum lætitia, & exultatione.] Quod autem cognationem habeat cum cantu funebri, constat ex cognatione radicis [Iabal,] quæ significat [deducere] cum radice [Abal,] quæ significat [lugere,] aut flere. quare integra significatio erit, deducetur cum pompa, & cantu funebri, & modis flebilibus. Diceremus eleganter, *Haranle las honras, y lleuaranle a enterrar con musica*. Ergo cum funeris pompa eleganter etiam tum vox, tum res ipsa conueniet; nam præter quam quod tibiæ aut tubæ ad funera adhibebantur, nobiliorum præsertim virorum; sed erat tuba hæc producta, longa, & lata, quod testatur illa de auium lamentatione in morte Psitaci carmina:

Ioan. Forst.

Deducendi verbum affine pompæ funerali.

יבל

יובל

אבל

יבל

Horrida pro mœstis lanietur pluma capillis,
Pro longa resonent carmina vestra tuba.

Tibia, aut tuba funerũ quales.

Ouid. 2. Amo. eleg. 6.

Meminit quoque alicubi Galenus, vbi de flatibus disserit, qui in intestinis fieri solent, latiores fuisse tubas illas: [Sunt (inquit) alij bombosi, bombis latissimarum tibiarum non absimiles, quales habere solent ij, qui Tymbaustæ, idest Siticines nominantur] Siticines autem qui fuerint, his verbis declarat Aullus Gellius lib. 20. c. 2. [Nos in Capitonis Attæi coniectaneis inuenimus Siticines appellatos, qui apud Sitos canere soliti essent, hoc est vita functos, & sepultos, eosq; habuisse proprium genus tubæ, qua canerent, a cæterorum tubicinum proprietate differens, quos Sicinistas vulgus dicit.] Ergo proprium hoc genus tubæ, productioris videlicet, atq; longioris, proprium etiam sonum reddidisse, videlicet productiorem, atque grauem, auctores sunt Galenus paulò ante citatus, atq; Aristoteles, lib. 5. de gener. animal. c. 7. vbi de animalium voce, & vocis mutatione, & qualitatibus scribit; ait enim tardam, & grauem vocem ab spiritu calido effici, [Qualem (inquit) Tibicines, & lamentantes grauiorem sonum inspirant tibijs.]

Galen. li. 3. de symp. caus.

Gellius.

Galen.

Arist.

7 Atq; eodem etiam pertinet, quod a * quibusdam obseruatum est, Tibicines, ac tibias, vt quæ acutum quiddam, & minus graue sonarent, iuniorum, ac popularium funeribus adhibitos, at tubas, ac Tubicines maiorum natu, atque nobiliorum, vti describitur diuitis illius funus a Persio;

Hinc tuba, candela, tandem beatulus alto
Compositus lecto, crassisq; lutatus amomis,
In portam rigidos calces extendit.

Et virorum fortium, qui in bello occubuerant a Virgil,

Spargitur & tellus lachrymis sparguntur & arma,
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.

Sed in funere puellæ filiæ Iairi Principis Synagogæ [Tibicines,] non [Tubicines] adfuisse scribit Matthæus. Verum quidem hoc discrimen neq; perpetuum, neque valde solidum; nam [& Tibicines quibuscunque funeribus, immo & virorum Principum adhibitos, leges duodecim Tabularum testantur: & in Iulij funere scribit Suetonius; [Tibicines & scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphorum ad præsentem vsum induerant, detractam sibi, atque discissam iniecerunt flammæ.] Et Cicero lib. 2. de legib. [Honoratorum (inquit) virorum laudes, in concione memoranto, easque etiam ad cantus ad tibicinem prosequuntur, cui nomen Næniæ, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant.]

** Lælius super Stand lib. 6. Theb. Serum 6. Æn. Giral. de sepulch. Manutius de legi. Rom. Rosinus lib. 8. Ant. Nostr. in quinquagena 3. 3. 46.*

Per. Satyra 3. Virg. 6. Æneid.

Matth. 9.

Sueton. c. 84.

Cicero.

Ergo, vt ad rẽ nostram redeamus, vides, quàm bene verbo illi, [deducendi,] cum iubilo, & clangore conueniat apparatus ille, & pompa funeralis, feralisq; tubarum sonitus, cum quo effertur impij diuitis cadauer, [ad sepulchra,] i. ad vnum aliquod è sepulchris; vel, ad agrum, in quo sunt sepulchra: non. n. significat deducẽdum, & conijciendum impium in fossam aliquam, & [congeriem cadauerum.]

8 [Sic in congerie mortuorum] tumulatus, [vigilabit.] est in hoc verbo nõnulla difficultas, atq; varietas, quam supra quoque indicauimus. nam R. Abraham, & Pagn. in Thesauro vertunt; [Ad puluerem festinabit:] nam [vigilare,] est mature, aut festinanter aliquid facere, aut præuenire, quod nos dicimus; *madrugar a hazer algo*. Ergo sensum hunc sic explicat Pagninus: [Festinabit aggregari ad sepulchra; quemadmodum aceruus frugum, quem aggregant in tempore suo.] neque festinantia hæc, &, vt ita loquar, matutina vigilia est aliud, quam opportunitas quædam, & optimi temporis articulus. q. d. Suo tempore moriatur: *No morirá fuera de tiempo*. Nihil enim felicius, & pulchrius ad fruges, quàm cum opportuno tempore demetuntur, & comportantur, atq; aggeruntur in aream. Sic igitur ad felicitatem, quandam temporalem spectat,

R. Abrahã.

Pagnin.

Vigilare quid.

suo

ſuo tempore, oon immaturum, ſed maturum mori, & in agrum deferri: ſicut cum portaotur fruges in aream. Sicut Eliphaz ſupra dixit c. 5. 26. [Ingredieris in abundātia ſepulchrū ſicut infertur aceruus tritici io tempore ſuo.] Quare agrū, aut locū ſepulchrorum repræſentat proculdubio ſermo Sacer, tanquam aream quandā, in quam manipuli; id eſt, cadauera deportātur, & quaſi ex defuoctis omnib. vnū, quaſi cumulū, & aceruū efficit, quæ poſtea ventilabit ſupremus iudex, [cuius uentilabrā in manu ſua. & permundauit aream ſuam.] cū quo illa freqoens Scripturæ loquutio congruit; [Appoſitus eſt ad patres ſuos,] cum quis in aceruum, & congeriem defunctorum deportatur.

Locus ſepulchrorum inſtar areæ, defunctis inſtar manipulorum.

Matth. 3. 12. Luc. 3. 17.

9 Sed commodior forte *vigilandi* acceptio, vt conſiſtentiam quandam, perſeuerantiam, aut perpetuitatem importet; vel, vt ita loquar, vitā ipſam: viuit enim, qui uigiliat, ſicut dormit, qui moritur, tum etiam qui uigilem agit, perſeuerat io officio, perſiſtit in vigilia. Et quamuis nullū inuenio locum, in quo *vigilare*, pro permanere, aut perſeuerare videatur omnino debere accipi, tamē illa exēpla perſeuerantiæ, & perſiſtentiæ ſunt; Pſal. 101. 8. *vigilaui* (vigil perſeueraui) [& factus ſum, ſicut paſer ſolitarius, &c.] & Pſalm. 126. 2. [Fruſtra vigilat] (perſiſtit, perſeuerat vigilando) *qui cuſtodit eam*. Cū igitur hic deſcribatur ſupremus honor cadaueris; ait Iob, impij cadauer (quod ad felicitatem qnandam pertinet) vigilaturum, victurum, perſeueraturum, permaoſurū ad multa ſæcula. vnde Pagninus in ſua tranſlatione. *In tumulo uigiter manebit*, quaſi dicat; Impij corpus non ſolū viuens, ſed etiam conditum, & ſepultum felix videtur. Forte alludit ad condituram medicatam cadaueris, cuius beneficio ſeruatur a putreſactione per mutta ſæcula, atque *vigilare*, durare, & viuere videtur.

Vigilia vita. Vigilia perſeuerantiam affert.

Pagnin.

Medicatum impiorum funus.

10 Neque mirum; hæc. n. ratio ſeruandi cadauera antiquiſſima eſt, & Aegyptijs familiaris, atq; ſolēnis, a quibus ad Arabes, Aethiopes, Iudæos permaoauit. de conditura aūt, ſalitura, & medicato funere Aegyptiorum multa diſſerit Herodotos li. 2. Diodorus Siculus li. 2. c. 5. Plutarchus in Sympoſio. Pli. li. 14. c. 37. Cenſorinus li. de die natural. Mela li. 1. c. 9. Cic. 1. Tuſcul. Lucianus & Sextus Empiricus. Sed res eſt indubitata ex 50. c. Geneſ. vbi mortuo Iacob; [Præcepit Ioſeph ſeruis ſuis medicis, vt aromatibus condireot patrem, quibus iuſſa explentibus, trāſierūt quadraginta dies, iſte quippe mors erat cadauerum conditorum.] Quos aūt hic *medicos* vocat, non tam intelligendi ſunt vulgares medici, quā alij ad id præcipue munus curandi funeris, & cadaueris deſtinati: nam, vt Herodotus li. 2. ſcribit: [Medicina apud Aegyptios in hunc modum diſtributa eſt, vt ſingularū morborū ſint medici, non plurium. itaq; omnia referta ſunt medicis. & ſtatim de quodam medicorū genere, qui cadauera curant, ſubijcit: [Sunt certi ad hoc ipſum cōſtituti, qui, cū ad ipſos cadauer portatū eſt, diligētiſſime cōdiunt corpus, &c.] Idē ſcribit Diodorus loco nuper citato additq. [curatores cadaueris vocari ſalitores & quidē ēt illud nomen *medici*, tū a ſanando, tum a curando ex Hebræo deducitur. Septuagiota vocant; *ſepultores*, & D. Aug. li. 1. loquutionū ſic ſcribit: [Quod ſcriptū eſt, dixit Ioſeph ſeruis ſuis ſepultorib. vt ſepelirēt patrē eius, nō inuenit lingoa Latina quēadmodū appellaret Entaphiaſtas; non. o. ipſi ſepeliunt, id eſt terræ mādant corpora mortuorū, q non eſt Græce, Boetaphiasā, ſed etapſan. Illi ergo Entaphiaſtæ id agunt, quod exhibetur corporib. humanis, vel condiendo, vel ſecādo, uel inuoluēdo; & alligādo: in quo opere maxime Aegyptiorum cura præcellit. Quod ergo dicit: ſepelierunt curauere, intelligere debemus, & quod dicit, quadraginta dies ſepulturæ, ipſius curationis accipiendi ſunt.] Quā quā Herodot. Septuaginta dies condituræ aſſignet. Sic igitur dicetur cadauer ſepultū *vigilare*, continuare, perdurare, quod ſedulo curatum fuerit, & ambitioſe conditum ab Entaphiaſtis, & curatoribus.

Cadauerum medicata conditura. Herodotus. Diodorus. Plutarch. Plinius. Mela. Cicero. Lucianus. Sextus Empir. Medici cadauerum. Herodotus.

Diodor.

LXX. Auguſt. רפאים *ἐνταφιασαὶ ἐνταφιάζειν ἐτάφαν*

Sed addam ēt coniecturam ex Hiodoro ad paulo diuerſam interpretationem; Fuere quidē nonnulli Aegyptij, qui noo ſolum conderent, & condirent ſuorū maiorum cadauera, ſed ēt illorum imagines, quaſi viuentes, & ſpirantes habereot: *Plures* (inquit) [Aegyptij progenitorū corporib. domi magno ſumptu cooditis, reſpicientes ſuorū imagines viuentiū magnitudine, & habitu a longa progenie ductas, tanquā uiuentiū aſpectu animo oblectantur.] Meminit quoq. Herodot. harū imaginum quas ſimul cum conditura medici illi conditores, & ſepultores curabant. Poſſet igitor aliquis ſuſpicari, cum dictum eſt, [cadauer deducendum ad ſepulchrum, & vigilaturum,] intelligi non ſolum condiendum, ſed etiam quaſi io imagine quadam viuente, & ſpiraote victurum & [vigilaturum in congerie,] & longa ſerie imaginum ſuorum maiorum: nam hic ſupremus omnis funeris honor, vt diximus deſcribitur.

Noua interpretationis ſuſpicio. Diodorus. Imagines defunctorum quaſi viuentes, & ſpirantes.

XXXIII. Dulcis fuit glareis Cocyti, & poſt ſe omnem hominem trahet, & ante ſe innumerabiles.

1 *Sententię obſcuritas, & difficultas. Varia lectio, variaque ſignificatio ſingularum vocum.* Torrens Glarea.
2 *Varię expoſitiones. Impiorum proſperitas. Mors.*
3 *Germana expoſitio. Varię* inferni *appellationes.*
4 Cocytus *qualis fluuius. Stygius Pons.*
5 *Vulgata verſio elucidata. Scriptura interdum vulgārī, fabuloſo loquendi modo vtitur ad exprimendam veritatem.*
6 *Sepulchra ad ripam fluminis. Precatio illa,* Sit tibi terra leuis. *Hypallage.*
7 *Impiorum pompa funeralis.* Pertrahere *quid.*
8 *Germanior expoſitio. Illorum comitatus, inuitus potius, quam ſpontaneus. Illuſtratus Salomon.*

NVnc vel maxime magna huius ſeotentię difficultate deterritus Catenę auctor, [neq. hunc fluuiū tranare audet ſine adiutore, viaq. duce,] neque [glaream, & lapides] attingere. quare illū ipſū, qui hæc philoſophatus eſt, beatum (ioquam) Iobum ducem, & expoſitorem rectæ viæ deſiderat. multas ille expoſitiones indicat verbis, licet obſcuriſſimis; plures nos quoque proponemus ſed quæ tamen ad duo capita referri poſſunt, alterum, vt hæc pertineant ad pœnam, & ſupplicium impij: alterum, vt ad felicitatem quandam, & honorem funeris, & cadaueris. Sed præmittenda tamen eſt difficultas, quæ ex ſingulis huius ſententiæ verbis prouenit: nam Vulgatus Interpres noo ſolum poſuit ſpeciem pro geoere, videlicet *Cocytum* pro eo quod in Hebręo eſt, *torrente*, aut *flumo*, quemadmodum etiam Sptuaginta legerunt; ſed præterea vox originalis, *Nahhal*, non ſolum ſignificat torrem, ſed vallem, per quam torrentes defluere ſoleot. Quare [lapides vallis] vertunt Pagnin. & Caietan. Adde, quod iouerſa videtur in noſtro Interprete ſententia, nam dicit impium [dulcuiſſe glareis,] & lapidibus; cum e conuerſo in Hebræo dicatur; [Lapides, & glareā dulcuiſſe impio;] ſicut etiam Septuaginta vertūt, [Dulces fuerūt ei lapides torrētis.] Illud tādē pro, *glareis*, in originali eſſe vocē *Regebim*, quę vox Iob. 38. 38. vertit *Glebę*, in Septuaginta Cōplutēſib. *Silices*; in Vaticanis hoc loco, *Lapides*; in illo aūt loco Iob 38. vertūt *puluerem*. R. Mardochai ait vocē origioalē ſignificare *profundum*, aut *particulas pulueris*, & totam ſeotentia ſic vertit: [Dulcem quietē præſtāt ei glebæ planiciei. Hoc eſt,] Regeb [eſt locus in valle cōiūctus torrēti, ubi manet aqua, vel gleba terræ, nō nulli volūt eſſe partē torrētis.] Idē R. Ionacb. Alij exponūt terrę *ſciſſuras*, aut *rupturas*, quę pię ſiccitate fiunt, ſiue ēt, ut Vatablus ait, [rupturam torrentis ſua ſpte natura factā in torrente. R. Leui, R. Abraham, & R. Moſeh, dicunt eſſe *ſciſſiones planicies*, referri tamē ad ſepulchrū. Alij dicunt eſſe *ſpeluncas ſepulchrales*, quæ iuxta torrentes fiebant, [in ſabulo valliū, ut corpus citius cōſumeretur. Vides, quanta ipſis verbis obſcuritas, & varietas, quanta proinde in tota ſententia difficultas!

1 *Nicetas.*

Varietas interpretationum.

Varia lectio. LXX. נחל

Pagnin. Caiet.

LXX. רגבים *LXX.*

R. Mardoch.

R. Ionah.

Vatab.

Iſidor. Clar.

Primo ergo Catenæ auctor, atque Caiet. putant deſcribi adhunc vbertatem agrorū impij, ſed non eadem ratione; nam Caietan. ait [*Glaream, & Glebas vallis*, id eſt agrorū, [dulces, & delectabiles eſſe impio, noo ſolū (inquam) ſata, ſed partes agrorū noualiū, quæ alternis annis ſeruuntur, quæ verbacta appellantur. *Pars* (inquit) [agrorū nō ſata, ſed quieſcens in Glebis planiciei, delectabilis fuit ei.] At vero Nicetas; Homini neq; taota gignitur vbertas, ut ēt terra ſterilis, cuiuſmodi ea eſt, quā torrentum curſus, ac ſaxa exaggerarunt, ſit fructifera. Quod uidetur alludere ad id, quod c. 5. 23. dictum eſt ab Eliphaz: [Cum lapidib. regionum pactum tuū.] Sed uidetur ioterpretatio coacta, & longe petita, neq. cum re funeris, quam ſemel inſtituerat, conuenire.

2 *Niceta. & Caietani expoſitiones reiectæ.*

Fertilitatis periphraſis.

Nicetas al ego-ria.

Secundo auctor Catenæ Græcæ hanc expositionem præ cæteris eligit, quod [torrentis lapides,] idest [huius fluxæ, & caducæ vitæ asperæ, & inæqualis conditio, sit impio voluptati. Nihil videlicet mali sētit, dū viuit. Sed ipsa expositio se prodit esse allegoricā, non literalem.

Vatab. *Impio quomodo non valde molesta cogitatio mortis.*

Tertio Vatablus; [Glebæ torrentis, vbi sepultus est, nullum negotium illi facessiunt,] hoc est, [nullum malū sensit post mortem.] Sic videlicet, vt Catenæ auctor indicat, ipsam fossam, torrentis speciem imitātem, vel ipsos lapides iniiciendos, dulces videri impio; [cum nec molestiam] (inquit) [neque admirationem ea res adferat, cogitanti, non sibi soli esse moriendum.]

Isidor. Clar.

Paulo aliter Isidorus Clarius, quamquā obscurius, figurate dici impium mortuum lætaturū, quia (inquit) [Securus est, quod propter mortem nos nihil certi de eo aut pro eo pronūtiare queamus.] sic uidetur illi dulcescere sepulchrū. Hac exponendi ratio, si nō omnino placet, certe non displicet omnino, sequemur .n. ex parte.

3 *Communis Latinorum expositio.* *Gregor.* *Philipp.* *D. Thom.* *Inferni nomina.* *Sententia explicatur, atque paraph.*

Ergo illa est fere communis omnium Latinorum expositio, vt res hæc [Lapidū torrentis, & Glareæ Cocyti,] pertineat ad supplicium impiorū. Ita Greg. Philipp. D. Tho. & plerīq. posteriores. Sapiēter .n. diait Philippus: [Non in Scripturis Diuinis, eundē fluuiū, torrentē putcum, caminum, ignem æternum, lacū, stagnū legimus, & gehennam; glareaū vero nomine, ipsa officia Tartarorum, ministros quoque pœnarū infernaliū.] Sed ne omnino allegorica sit hæc expositio, atque vt pulchrior sit translatio ducta ex *Cocyto*, sic conficietur sententia; Impium, qui tam multa, tamque auide deuorauit, dum viueret, mortuū iam momento temporis deuorari a morte, & absorberi a Tartaro, obruique sempiternis supplicijs; non aliter, atque cibus dulcissimus celeriter deuoratur ab homine auidissimo, & gulosissimo.

4 *Cocytus palus inferna.*

Sciendum est ergo, quod *Cocytum* finxit antiquitas terram inferorum paludem, in quem horridus Acheron, fluuius etiam inferus, arenas eructaret, animos videlicet & vmbras defunctorum, vt a Poeta dictum est.

Virg. 6. Aeneid.

Hinc via Tartarei, quæ fert Acherontis ad vndas.
Turbidus hic cœno, vastaque voragine gurges.
Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

Cocyti nomen vnde dicatur. *Plato 3. de Rep.* *Gregor.* *D. Thom.*

Cum autem *Cocytus* a querelis, & lamentationibus nomen habeat, ut Plato scripsit 3. lib. de Repub. atq; hic etiam Greg. & D. Thomas notarunt; commode finxit antiquitas in Cocyto audiri bubonis gemitus, atq; aliorum feralium auium tristissimos vlulatus, qualis Coccycis, aut cuculi, a quo nomen *Cocyti* ductum videtur. Hoc etiam descripsit eleganter Seneca in Hercule.

Seneca in Her. fur. act. 3. sce. 2.

Palus inertis fœda Cocyti iacet,
Hic vultur, illic luctifer bubo gemit;
Omenque triste resonat infaustæ strigis:
Horrent opaca fronde nigrantes comæ.
Taxo imminente, quam tenet segnis Sopor,
Famesque mœsta tabido rictu iacens:
Pudorque serus conscios vultus tegit.
Metus, Pauorque, Funus, & frendens Dolor,
Aterque Luctus sequitur, & Morbus tremens,
Et cincta ferro Bella in extremo abdita.
Iners senectus adiuuat baculo gradum.

Cocytū vero esse Stygię paludis riuulū Homerus statuit;

Lib. 10. Odyss.

Atque Pyriphlegeton, Cocytusque è Styge labens.
Immensas Acherontis aquas mox fluctibus augent.

Stygius fons. *Herodotus.* *Pausan.* *Plinius.* *Astunica.*

Stygium vero fontem ad Nonacrim Arcadiæ vrbē scaturire tradit Herodotus in Erat. Pausanias vero in Arcadicis, & Plin. li. 3. c. 2. illius potum exitiosum esse animalibus, atque eius aquę eam vim esse, vt omnia metalla soluat, & erodat; nullūq; vas esse, quod aquæ vim sustinere possit. Quod .n. alij comminiscuntur, in eum lacum multa cadauera conijci solita, sine auctore est.

5 *Cur Interpres Cocyti nomen vsurpauerit.*

Hæc cum de Stygiæ, & Cocyti aqua dicantur, cumq; *Glareis*, aut uero limo torrentis dulcescere dicatur impij cadauer forte intelligere potuit Interpres cito deuorari, & tanquam cibum suauissimum impium appeti ab inferis; atque vt eam rem, notiori alia, & peruulgata illustraret, pro torrēte, *Cocytum*, supposuit, re ipsa, aut certe existimatione ad præsens institutū ualde accōmodatum; præsertim cum non solum Interpres, sed primęua etiam sacrarum literarū institutio aliquando fabulosæ, ac vulgari loquendi rationi se accommodet, ut clarioribus, & vulgatioribus verbis veritatem proponat. Tum etiam forte indicat, impios alios damnatos, qui per arenam, siue *Glaream Cocyti*, significantur aduocare ad se impium diuitē pari supplicio puniendum: propterea q; illius aduentum in sedes tartareas dulcem, idest, iucundum, atque lætum existere cæteris damnatis. Sic igitur referri poterit hæc sententia ad supplicium impij.

6 *Coharentior & verosimilior interpretatio.* *Sepulchra in conuallibus vel ad ripas fluminū sita.*

Sed ut leniter hæc sententia cohæreat, & de supremo illo funeris honore accipiatur, opportune dicetur perstare adhuc Iob in describenda sepulchri pompa, & tēporali cadaueris felicitate atque securitate: ita vt hæc sit periphrasis loci, in quo sepeliebantur cadauera, atq. secure quiescerent; nam cum vox originalis significet conuallem, in qua aliquando sepulchra parabantur, vel torrentem, ad cuius ripam forte constituebātur, notiori, & vulgatiori appellatione rem eandem Interpres explicat, videlicet impiū benigne, & comiter excipi a lapidib. & *Glarea Cocyti*, & ab alijs ēt cadaueribus honorifice salutatum; eadem ratione, qua Isaias c. 14. 10. describit descensum ad inferos Regis Babylonis; [Infernus subter conturbatus est, in occursum aduentus tui suscitauit tibi gigantes, oēs Principes terræ surrexerunt de solijs suis, Omnes Principes nationū.] Ergo (inquit) cū impius infertur in sepulchrū, minime grauate, aut moleste excipitur a terra parēte, dulcis est glebis; dulcis lapidi, qui imponitur sepulchro; dulcis solo, in quo cadauer sternitur, molliter, leuiter, suauiter tractatur a terrā. nam profecto videtur respexisse Interpres ad illam felicitatis partem, quam prisci precabantur suis defunctis; *Sit tibi terra leuis.* quibus verbis precabantur, vt terra amica, & beneuola corpus exciperet, non grauis, & irata: quem enim terra nimium grauis premeret, putabatur nō posse euolare ad regiones superas; vt illis verbis Tertullianus indicat de testimonio animæ, c. 4. cum ait illi, cuius memoriam cū morsu quis usurparet; [Terram grauem imprecaris, & cineri penes inferos tormentū.] Quamquā id ridiculum existimet ethnicus homo,

Defunctis terram leuem precabantur. *Tertul.* *Plinius.*

Plin. li. 11. c. 63. agens de terra; *Cuius* (inquit) [numē vltimū iā nullis imprecamur irati graue, tanq̄ nesciamus hanc esse solā, quæ nunq̄ irascatur homini.] Precabatur tamen cæteri, ut diximus, eā securitatē ab amica terra:

Ouid. 3. amor. eleg. 8. ad Tibulli Manes.

Ossa quieta, precor, tuta requiescite in vrna,
Et sit humus cineri non onerosa tuo.

Et illud etiam de morte Eutichi?

Martial. li. 6. epig. 67.

Sic precor, & tellus mitis, & vnda tibi.

Sic igitur, & terram, & glebas sepulchri, & glareas, ac lapides feralis torrentis molles, leues, non graues fore precabantur impio in extremo illo sepulturæ officio. Quod perinde est, ac si dicatur, *Glaream*, & lapides dulces, blandos existere defuncto. Rursus hoc per hypallagem, idē est, ac si dicatur, ipsum defunctū dulcem fuisse *Glareis Cocyti*, & terræ sepulchri. Neque uero elegantia caret, quod falsam istā, & inanē impij felicitatē fabulosis quibusdā nominibus explicare uoluerit Interpres.

Hypallage. *Falsa impiorum quies fabulosis nominibus significata.*

7 *Mortis vniuersorum circumloquutio.* *Vatabl.* *Philippus.*

Et post se omnem trahet, & ante se innumerabiles. Hic iterū dissensio est, de supposito uerbi, *Trahendi*; nam alij *Cocytum*, aut sepulchrale torrentem, vallemve supponunt, ut sit periphrasis interitus mortaliū omnium. Similiter Vatablus mortē intelligit. q. d. [Si dicas illi esse pœnam quod moriatur; respondeo omnib. hoc accidere: nam si quid in morte amarū uidetur, impio dulcescere pōt hac consideratione, quod mortis necessitas ineuitabilis sit omnib. mortalibus. Philippus dæmonem supponit, qui post se per imitationem, aut per præuaricationē generis humani, trahit, & ante se prę mittit multos ad pœnas. Auctor Catenæ, Tygur. atq. Caiet. subaudiunt *Impium*, licet nō uno, & eodem sensu; nam Nicetas fere sicut Vatabl. ad Caiet. refert ad exemplū prauæ uitæ, & felicitatis sectandæ; Impius (inquit) dum uiueret, multos in sui æmulationem pertraxit, mortuus ēt multos sui imitatores relinquit, neque præterea hæc impiorum prosperitas, & uiuendi, atque moriendi ratio contingit raro, sunt enim innumerabilia illius exempla.

Nicetas. *Tygur.* *Caietan.*

8 *Coharentior expositio.* *Disciplina Principis adolescentis.*

Sed forte cohęrebit commode hæc etiam pars cum præcedētibus, si accipiatur de comitatu impij, siue in uita, siue in pompa funeris, in hanc sententiā. Viuentis latus multi claudebāt, habebat multos anteambulones, multos asseclas: mortuum ēt multi lugent, & innumerabiles comitantur funus. Habet porro sententia hæc amplificationem magnā, nam quando Salomon Regem adolescentē, & recēs inauguratū instruere vult, ne insolescat multorū comitatu, ait Eccl. 4. 16. *Infinitus numerus*

meruuræ populi, omnium qui fuerunt ante eum, sed subit statim, non valde multos affectus, aut ante ambulones habiturum vel in morte, vel in senectute; [& qui postea futuri sunt non lætabuntur in eo.] at de impio dicit Iob; [ante se, & post se innumerabilium] hominum comitatum habiturum. Sed est hoc loco verbi [pertrahendi] elegans vis, & proprietas, non solum in Latino, sed etiam in Hebræo, nam verbum *Masac* significat cum vi aliquid trahere, quasi inuitum. quare significabit eos, qui impio obsequuntur, non tam sponte id facere, amore videlicet, & obedientia, aut pietate, quàm timore, & vi, inuitos, & repugnantes.

משך *Impio familiares, & seruus inuiti.*

XXXIV. Quomodò igitur consolamini me frustra, cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

1 Frustra. *Inanis consolatio ex huius vita bonis.*
2 *Hispanismus.* Preuaricari *quid Explicatus Salomon.*
3 Transgredi *affert contemptum. Tacita Iobi de suis amicis querimonia.*

Colligit ex sua responsione, & falsam, & inanem esse suorum disputationem; falsam quidem, quia astruebant impios in hac vita potissimum pendere pœnas suorum scelerum; inanem, quoniam ea disputatio non erat opportuna ad erigendum, & consolandum animum miserrimi hominis. Tum etiam consolationē, quam ipsi afferebant, & pollicebantur ex huius vitæ bonis, & felicitate, *frustra* esse, proprie, *vacanè.* Septuaginta, [Consolamini me inaniter.]

2 Cum responsio vestra, &c.] Proprie ex Hebræo. [Responsiones vestræ remanent mendacium.] *Quædam per falsas.* Vox originalis, quam per paraphrasim Vulgatus illuminauit, dicens: [Ostensa sit repugnare veritati,] est in Hæbreo simplex *Maghal*, quod proprie est præuaricatio, transgressio, & quia, qui loquitur, si prætereat præfixos veritatis terminos, errat; ideo ab Interprete pro errare sumitur. Pronerb. 16. 10. [Diuinatio in labijs Regis, iudicio non erabit os eius.] Heb. [nō præteribit, aut non transgredietur os eius.] Aquila, & Theodotio, [Præuaricabitur.] ideo sensum transtulit Vulgatus, & [repugnare* veritati] dixit, quod præuaricatur, aut [præterit] præfixos veritatis terminos.

Pagnin. Reg.a. Vatab. Castel.

מעל

** Aunq; ha blado largo, y passado el pie de la mano.*

3 Est etiam notandum verbum hoc afferre contemptum quendam, idest transgressionem, & præuaricationem per contemptum, & contumaciam repugnando, & opponendo se illi, cui quis debet se submittere, tanquā inferior. Sic .n. quidam curiosi, & docti linguæ Hebraicæ obseruant. Quare eum locum Prouerb. transtulit Symmacus. [Non faciet iniuriam,] idest, non contemnet facere iniuriam, aut errare in iudicio, quare cum præuaricationis arguit suos amicos Iob, tacitè conqueritur, se ab illis contemptum, a quibus potius obseruari debuisset, agnoscentibus simul veritatem, & illam ingenue confitentibus.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Respondens autem Iob, dixit.

2 Audite, quæso, sermones meos:

: & agite pœnitentiam.

3 Sustinete me, vt ego loquar,

* & post mea, si videbitur, verba ridete.

4 Numquid contra hominem disputatio mea est, vt merito non debeam contristari?

5 Attendite me, & obstupescite,

& superponite digitum ori vestro.

6 Et ego quando recordatus fuero, pertimesco:

: & concutit carnem meam tremor.

7 Quare ergo impij viuunt,

* subleuati sunt,

: confortatique diuitijs?

Ratiooem Sophari, & aliorum amicorũ de breui impiorum exitio, certoque supplicio, huiusmodi responsione sapiẽtissima excepit Iob. Cũ ingens sit viri, nõ male de rebus iudicãtis cruciatus, quæ recte, bonaq; mente dixerit, perperam, atq; sinistre ab alijs accipi, neque permitti integrum sui animi sensum in quæstione proposita satis exponere; cogor profecto attentionem vestram vehementius efflagitare, vt pacatiori animo, & ad recte iudicandum magis idoneo me dicentem audire velitis. * Si enim longanimea, atque benignos meæ vos orationi præbueritis, ostendetis profecto iam vos ipsos pristinæ disputãdi formæ pœnitere. Erit igitur vestrum hoc silentium mihi pro magna consolatione; fietq; profecto, vt cum intellexeritis verba ad consolandum idonea vos minime fecisse, tum vestri vos pœniteat consilij, tum orationis ordinẽ commutetis, neque tam crebro mea vulnera refricetis, dum illa a Deo irato, & indignante inflicta mihi fuisse asseritis.

Me itaque tantisper loqui, ac mentem meam exponere permittite. Scio meam vobis orationem grauem videri, sed me ferte dicentem, ac meæ ipsius ægritudinis grauitatem vestra taciturnitate subleuate. * Quam vestræ benignitatis gratiam pari quoque officio compensabo: nam tacitus deinde, patientissimusque vestram irrisionem excipiam. Sed ridebor scilicet, si semel audiat. minime sane; nam postquam ipse arbitratu meo perorauero, superiorem me accubitum, & sedem collocabitis.

Non disputo vobiscum, ò amici mei, neque cum vllo homine, mei simili, sed cum ipso Deo de mea iustitia, quam cum ille uobis testatam non faciat, merito contristor, & mente cõturbor. Et quidem illud quoque me vehementer exagitat, quod me hypocrisis, atque simulatæ pietatis insimulatis. At qui hominem latere posset meum mendacium, sed minime Deum, omnia uidentem. Neq; uero ego tantum existimationem meam apud uos tueri uolo: neque ea res ullam meo animo tristitiam asperget. Sed illud tamen non possum, non mœrenti, ægroq; animo ferre, quod Deum alloquar, a quo vicissim mearum querimoniarum responsionem nullã accipio. Sed nihilominus meam de re grauissima, siue orationem, siue querimoniam omittam: non enim de re aliqua humana est, sed de re plane cælesti, atque Diuina, de Prouidentiæ, & Sanctissimæ Fidei arcanis; de impiorum supplicijs; de piorum ærumnis; de Diuina Iustitia. Hæc videlicet attentum, & serium auditorem postulant, vt merito aduersus subsannatores, atque negligentes auditores contristari, & excandescere debeam.

Sed vos, ò amici, si cum animi attentione in me dicẽtem intenderitis, obstupescetis profecto: videbitis enim tum meam innocẽtiam afflictam, tum aliorum improbitatem felicẽ, supra quã oratione vlla explicari possit. Sed mea potissimũ incredibilium ærũnarum magnitudo tanta est, vt omnem dicendi facultatem superet; de quibus propter rei difficultatem, silere præstat, quàm leuiter pronuntiare, temereve de Diuinæ Prouidentiæ arcanis quicquam statuere. Tantisper igitur, dum loquor, verba, sententiamq; compescite: nam postquam audieritis, procul dubio vel iniussi tacebitis, de meis rebus iam minime temere pronuntiantes.

Nihil vero magnum a vobis postulo: nam ego ipse, qui loquor, cui mea mala familiaria sunt, non possum trãquilla, & pacata mẽte vel memoriam repetere præteritorum meorum malorũ, vel impiorum felicitatis recordari. Strictim igitur attingam, & breuiter commemorabo, de quibus sum dicturus: * nec enim, qui meos artus dolores obsident, largiuntur mihi, vt longiore vtar oratione. Pertimesco igitur, ac vehementer sollicitor, ne cum Deo, atque illius Prouidẽtiæ arcanis disputaturus sum, temere aliquid loquar: atque vestri, ò amici, similis efficiar, qui intrepide, & incunctãter de rebus Diuinis iudicatis; quamuis sane ab homine dolente, atq; miserrimo, quem cruciatus, & ægritudines incredibiles possident, non est postulanda magnifica, atque ambitiosa oratio, de re licet magnifica, atque materia longe exquisita, atque sublimi.

Sed rem iam ego meam; Si propter sceleratam vitam dira supplicia sustineo, cur, qui omnium scelerum colluuione inquinatissimi viuunt, viuunt tamen, ac feliciter, beateq; viuunt, viuunt quoque diutius? * Cur iã firmas, stabilesq; opes consequuntur? Cur præcelso dignitatum omnium fastigio gaudent, atq; insolescunt? * Cur denique ab ineunte ætate ad summã usque senectutẽ, eundem vitæ, felicitatisq; cursum nunquam interruptũ tenent, nihilo me-

lo meliores ipſa diuturna diuitiarum poſſeſſione effectiſed potius ad ſcelera perpetranda audaciores,promptioreſque, & ad ipſas rapinas nunquam dimittendas neque ſuis dominis reddendas fortiores,& potentiores redditi?

8
Semen eorum permanet coram eis:
*** Propinquorum turba, & nepotum in cōſpectu eorū?**

Sicut poſt vitam,atque diuitias prima, atq. potiſſima felicitatis pars in liberorum poſteritate ſita eſt,ita horum filij firmam, atque ſtabilem, proſpereque incedentem vitæ rationem, & conditionem ſortiuntur, & quæ nunquam ſuos parentes fallere poſſit. Vident itaque impij, & liberos ſuos in ſublimi hooris, & dignitatis gradu collocatos, * ac vident cum ingenti lætitia, & gaudio, quod ſemel optarunt, nunquam ſane euentum ſpe minorem. Iucundiſſimum itaque conſpectum illis exhibet gnatorum, nepotumque quaſi virentium,lętiſſimorumque germinū vbertas,& copia,quib. ipſi parentes florere ſe,ornarique conſpiciunt,atq.gloriantur.

9
Domus eorum ſecurę ſunt, & pacatæ:
*** & non eſt virga Dei ſuper illos.**

Ex his domus efficitur, conſurgitque familia incredibili rerum omnium felicitate, atque pace ita confirmata, vt nullam florentis ſtatus viciſſitudinem pertimeſcat; neque ſolum humanas omnes inſidias contemnat, verum etiam nullam ſupremi iudicis ſeueriorem vindictam ſentiat, ac nec ſupernam quidem Numinis poteſtatem reuereatur: ſed impune, ac libere arbitrio, palaroque ſuo omnia metientes, quaſi penes illos eſſet ſumma poteſtas, nullum ſuæ cauſæ iudicem velint agnoſcere.

10
Bos eorum concepit,
*** & non abortiuit:**
*** Vacca peperit, & non eſt priuata fœtu ſuo.**

Quid vero de illorum pecuaria dicam? Sunt videlicet armenta fœcundiſſima, quibus nunquam contigit, vt vacca immaturum fœtum funderet,aut ſiniſtri aliquid prægnans pateretur; * nunquā taurus inutili congreſſu pecus iniret,nunqnamve armenrorum cōſortia iners abominaretur. * Iuuenca, cum peperit, nulla fœtum abiecit,nullumq.fœta ſenſit tędium. Nunquam itaque deſiderantur in gregibus vituli integri, plurimi, pingues; nulli ſunt, quos oporteat remouere a matribus, ſed plurimæ bis veniunt ad mulctram,binoſque binis vberibus alunt fœtus,apprimeque referunt ipſorum dominorum,atque vxorum tanqnam laſciuientium, præpinguiumque vaccarum fertilitatem. filiorumque petulantiſſimorum,ac filiorum tanrientium multitudinem.

11
Egrediuntur, quaſi greges, paruuli eorum,
*** & infantes eorum exultant luſibus.**

Verumenimuero pecudum more propagantur impij; tum qnod corpori tantum vacent, tum quod ex liberorum plurimorum procreatione generis,& nominis ęternitatem quandam ſibi pollıceantur. Mirum igitur,videre illorum liberos lactentes adhuc, aut etiā depulſos ab vberibus matrum,peſſimæ indolis documenta præbentes; *a* inſtar numeroſiſſimorum gregum laſciuientes,petulantes,ac nulla honeſtioris diſciplinæ lege,& fræno inſtitutos; licentioſe omnino ad libitum domi ſubſilientes,foris vagantes; parentibus interim honeſtæ,& probæ illnrum inſtirutionis prorſus oblitis,ac nihil minus curantibus, neque ſollicitis, quam quomodo illi ad vitam vniuerſam informentur. quo fit, vt illa ipſa pueritię vitia,cum ipſa ſimul ætate creſcant,& adoleſcant. * Quare ſuæ libidini,& ſtultitię permiſſi,totos ſe tradunt ſcurrilibus ludis, & indecoris ſaltationibus,cantilenis quoque,ac muſicis impuriſſimis, necnon corruptiſſimis colloquijs,atque ſocietatibus. Eſt quippe vigor iſtius ętatis incontinės voluptatum,& fręno opus habet; & qui illam non magna opera regendā ſuſcipiunt,imprudentes animo licētiam, qua in flagitia feratur,concedunt. At illud vtique intolerabilis flagitij eſt cum parentes,& ſenes ipſi impudentiſſimi exemplum ſeſe prębent inſignis impudentiæ,& verecundię adnleſcentibus,illorum libidini aſſonantes. Nam cum filijs exhilarandis nihil non indulgentiæ, & ſollicitudinis adhibeant ipſi parentes indulgentiſſimi, æque ac in vero officio negligentiſſimi,cum nihil de virtutum, & morū honeſtate procurent,at curant tamen,vt canendo, & ſaltando,ac muſicis inſtrumentis pullandis aſſidue ſeſe exerceant: atq. illis omnibus ſtudijs vacent,quę ad ſolam voluptatē, & illiberales corporis motus,prauoſque animorū affectus cnmparata ſunt. Quin ſe ipſos parentes exhibent ſaltandi,& pullandi magiſtros, Tubicineſque, & præcentores,atque in medio ſuorum liberorum conſiſtentes,prauo exemplo præeunt,& voluptatis ſtudio alliciunt,& concitant.

12
Tenent tympanum, & cytharam:
& gaudent ad ſonitum organi.

13
Ducunt in bonis dies ſuos:
*** & in puncto ad inferna deſcendunt.**

His itaque tot,ac tantis vite oblectamentis, nunquam impedito felicitaris curſu,omne ſuum æuum beate rraducunr,atque in ſumma voluptate, & iucunditate omnes ſuæ vitę annos perficiunt, & complent. Et,nę quidquam deſiderare poſſint, perpetua quadam *b* conuiuiorum ſplendidiſſimorum ſerie dies vniuerſos numerant, non ſolum palato deſeruientes, ſed aures etiam ſuauiſſimnrum inſtrumentorum concentu,& harmonia demulcentes; filiorumque ſuorum choreis,luſibus,ſaltationibus,quæ ſunt omnia conuiuiorū ornamenta,magnificentiſſimas epulas celebrantes. * Cum vero iā naturę fato concedunt, mirum, quam iucunda mors illos complectatur,quām breuis,nullo diuturni morbi,dolorisve tędio, aut ſenſu: Sine ullo igirut cruciatu ad inferorum ſedes demigrant,in illo. ſane damnatorum carcere ſempiternis ſupplicijs exagitandi. Deſcendunt quidem placidiſſime, atque lucidiſſime; ſed eo deſcendunt,vbi irrequieta cruciatuum uniuerſorum ſerie percellentur,& confringentur. *c* Aſcenderat nimirum in cælum quondam illorum ſuper-

a Ratio ruſtica curandorum agnorum, continendorum intra ſepta, aut emittendorum ad paſtum, & de pueris inſtituendis peculiaria quędam toto hoc verſ. de ſaltatione vero praſertim, num. 5.

b De Boni ſignificatione ad rem conuiualem peculiaria quadam num. 1. & de conuiuiorum luſibus, & ſaltationibus ex priſcorum. num. 2.

c Quantum peccati pondus, quanta impetu deſcendentium ad infernum velocitas, pulchre oſtenditur num. 6.

superbia, sed peccati grauissimo pondere oppressi, lapsi præcipites in puncto videntur ad infimas inferni sedes peruenisse.

14
Qui dixerunt Deo,

* Recede a nobis,

* Et, scientiam viarum tuarum nolumus,

Cum illa vero vitæ, quam dicimus felicitate, & bonorũ omnium affluentia coniuncta est insignis quædã aduersus Numen audacia, & impudentia, quæ cum omnes uerecundiæ fines semel transierit, sic apud se animo statuunt, atque etiam ore impudico pronuntiãt, vt supremi iudicis potestati, & Numini legẽ præscribere, & rationem agendi præcipere velint, * Ne sua ille prouidẽtia, & bonitate prauis conatibus obsistat, neq. se illorum mentibus vltro insinuet diuinum lumen, sed aliorsum diuertat, atque declinet, aditum liberum, & expeditum ipsorum libidini relinquens. * Sic sane omnem animo salutare cogitationem, excutere conãtur, & quasi Diuinam præsentiam fastidientes omñe cum diuinis rebus commercium repudiant. Animo itaque soluto, ac vacuo, nullaque molestia impedito semper viuunt, a Deo palam abalienati: *d* nolunt enim experiri, ac ne quidem leuiter attingere viam diuinorum præceptorum, vllumque pietatis gustum capere: quem si semel profecto sumerent, facile impietatis damna sentirent, meliora saperent, ac uirtutis dulcedine allecti ad meliorem mentem conuerterentur.

d *Vt ipse pietatis experimento, tum etiam exercitatione improbitatis hominem adducat Deus vtiliter dissertur. nu. 4.*

15
Quis est
* Omnipotens,

Instar impijssimorum athæorum, videtur ignorasse Deum * omnia potentem auferre, atque conferre: cui oportet a mortali homine deferri semper cultum dignum, atque cum omnia præterea metiantur sua vel utilitate, vel uoluptate tanquam sordidissimi mercenarij, nulla uidentur agnoscere Diuinæ bonitatis diuitias, quib. suos seruos afficere, atque cumulare possit. Contẽnunt igitur eum, a quo nihil sperant, nihil timent: atque illas plenas contemptu voces sæpius vsurpant, Quis est is tam potens, *e* qui omnia perdere, & vastare possit, ad omnia perpetranda robustissimus? nã illius vires nunquam experti sumus. Quis igitur erit tam vecors, ut illud timeat, quod ignorat? Quis iste tam felix, atque beatus, vt ex tanta bonorum affluentia ad mortales bonorum omniũ ingens copia redundet, quæ nobis sit satis, superque? nam non aliam felicitatẽ experimur, quam illam ipsam, quam industria, laborque noster pepererunt. Quis denique iste mundi parens, atque enutritor, vel potius nutrix indulgentissima, ex cuius plenissimis vberibus quidam fingunt nos omnes vitam sugere, & accipere?

e *Diligens, & exquisita tractatio nominis* Saddai, *& multiplex illius ratio, & etymologia a nu. 2. vsque ad 4.*

* Vt seruiamus ei?

* Nemini sane ignoto seruiemus Domino; sed nobis ipsis, nostrisque potius affectionibus. Et quoniam (inquiunt) nostri oculi verissimi sunt rerum testes, ex eorum tantum, quæ videntur utilitate, & lucro uitam nostram, actionesque omnes nostras metiemur.

* Et quid nobis prodest, si orauerimus illum?

* *f* Ecquid enim opus polliceri nobis possimus, si ad adorandũ inuisibile quoddã Numen procumbentes accesserimus? quippe nunquam vidimus nostris illum precibus occurrisse. Incredibilem plane stupidissimorum hominum impie pietatem, & intemperantiam prorsus ferinam!

f *De orationis studio, & diuina benignitate nostris accurrente precibus utilia quædam, nu. 7. & 8.*

16
Verumtamen, quia non sunt in manu eorum bona sua,

Sed quis non miretur tantam peccandi impunitatem, audacissimamque temeritatem, cum illam ipsam felicitatem Diuina illis largitas contulerit, quam a Deo sibi sperare, atque frequenti precandi studio, & diligẽti Diuinę legis obseruatione promereri potuissent? Ingratissimi igitur uel Deum contemnunt, uel agnoscere recusant. Sed inconstantia humanæ felicitatis miseros istos breui deludet: quod si diuturnior fuerit, nõ erit tamen perpetua: quod enim nunc possident, minime permissum est illorum arbitrio, & potestati, nam hinc excedentes minime poterunt quicquam secum exportare: simul enim cum vitæ vsura, usus quoque, atq. potestas suis uoluptatibus fruendi illis adimetur, & quam ipsi suis honestis operibus felicitatem minime promeriti sunt, ad alienos tunc deuoluitur.

* Consilium impiorum longe sit a me.

* *g* Propterea ego longe semper absui ab instituto, & viuendi ratione impiorum. Longeque alia insedit animo sententia, atque uoluntas de huius uitæ felicitate, aut appetenda, aut procuranda. Nam proh Deum, quam stultum, quàm cæcum improborum consilium, futurorum oblitos presentibus se committere, & ęternis pręponere temporaria! cum tamen etiam ipsa, quę nondum possidemus, si illorum largitorem promereri volumus, in manu iam quasi comprehensa, & possessa certo credere, gloriarique possimus.

g *Quale sit impiorum consilium, et quod Deus non tam remuneratorem se prabeat in hoc seculo, quàm in futuro, utilia quædam, nu. 3. 4. & 5.*

17
Quoties lucerna impiorum extinguetur,
Et superueniet eis inundatio,

* Et dolores diuidet furoris sui?

At improbi pręterquam quod nimis volubilem, atque incõstantem, sępeque deficientem fortunam possident, sed ut diuturna sit, & perpetuus vitæ comes, in morte tamen, non solum vitæ lux, atque iucundissimæ lucis vsura, sed omnis etiam felicitatis splendor obscuratur, & extinguitur: &, quod ingentem admirationem facit, quam subito, quàm misere nulla pristini splendoris, vel scintilla, vel mica remanere: incumbit omnium in illos extrema pernicies, exundabitque ingens malorum omnium torrens, qui illos obruat, atque conuoluat, instar rapidissimi fluminis. * *h* Tribuet tandem pro meritis supremus iudex suam singulis, tum præsentium, tũ futurorum suppliciorum mensuram: atque iustis propitius Deus, atque benignus, æque ac improbis minax, atque terribilis, seorsum a factione iustorum illam improborum catervam relegabit.

h *Exquisitus verbi* Diuidendi *in Sacro sermone vsus ad Scripturarum intelligentiam. nu. 2.*

18
Erunt sicut paleæ ante faciem venti:

Ergo iam tunc cũ mortalium res extremo supplicio discernet iudex supremus, improbi, tanquã res omnino inutilis, ac velut paleæ leuissimæ excutientur, & ventilabũtur, & velut fauilla, & puluis minutis-

nuissimus ventorum ludibrio permissus, dispergêtur propellente, & agitante diuinæ indignationis vento, & turbine, atque etiam Diuinæ Iustitiæ ministris, spiritibus nequam impellentibus. * Iam tunc decussa gluma, & uentilatis quisquilijs impiorum, iusti remanebunt, tanquam mundissima grana in æterna horrea recondenda, atque sicut cum iustis terra ipsa tanquam cum optimo fructu pulchre ornata, & locupletata est, ita ablato, atque excusso inutili illo impiorum pondere, sentiet se, & onere perniolesto leuatam, & sordibus turpissimis permundatam.

Ex tam ingenti vero impiorum supplicio multum quoque calamitatis, & ærumnæ ad vniuersam illorum posteritatem redūdabit: nam quod diues ipsius per vim, & Tyrannidem ab infirmioribus rapuit, cum summo illorum dolore, atque dispendio; tum ipse, tum illius filij cum summo & corporis, & animi cruciatu persoluere cogentur. Interim sane peccatorū omnium, atque commeritorum cruciatuum rationes Deus in numerato apud se seruat, suo tempore in impios proferendsa. Sic sane tum supplicio, tum deprauatissimis moribus, filij impiorum testes erunt nequitiæ aduersus parentes suos, vt qui non solum paternæ hæreditatis; sed etiam morum corruptissimorum, ingentisque supplicij hæredes instituti fuerint. * Iam vero cū æquissimus Deus iustissimo supplicio improbos affecerit, tunc sero licet, ac suo malo sentient Diuinę Prouidentię curam, & efficacitatem in mortalium rebus procurandis, & illius iustitiæ vim, & aciem in sceleribus vniuersis vindicandis. Erudiet itaq. stultissimos quosque supremus iudex, vniuersorumque securissime admonebit peccatorum.

Hæc tamen supplicia sic sane permanabunt ad posteritatem, vt sceleratissimus ipse Paterfamilias perferre incipiat, proprijsq. oculis filiorum internecionem sæuissimam spectare cogatur: itaque qui quondam cæcus ruebat in scelera, tandem apertis oculis, quid facto opus fuisset, aperte cognoscat. * Sed neque tantum afficiendus, & perterrefaciendus erit aspectu malorum; sed amarissimo illo Diuinæ indignationis calice abunde potandus, & inebriandus, cuius haustus, & corpus, & animum impij peruadet, totumque hominem corripiet; agitabitur itaque, atque conuoluetur Diuina immersus indignatione ad memoriam sæculorum sempiternam

Verum enim vero sic exigunt Diuinæ iura æquitatis. Ita enim uixit impius, vt nullam suæ domus, familiæque instituēdę in pietate, & religione, curam susciperet, nihilq. omnino animo curaret, quid boni, malive ex suę uitę ratione in domesticos, & familiares suos redundare posset. Proptereaq. non solum immitis, & inhumanus erga familiam suā extitit; sed erga se ipsum sæuus, atq. crudelis: iam propter uitę turpitudinem, & improbitatē, nō permittetur diutius viuere, neq. ad eum annorum numerum attingere, quem si sancte vixisset, felicissime progressus sine vlla vitæ difficultate perageret. Sed quidquid hoc est, quod ad corpus, vel ad posteritatē impiorum pertinet, parum quidē est; vita enim, atque viuentium omnium consuetudine defunctum, quid illius animū aliorū cura tangat, aut viuentiū felicitas, iucunditasve titillet? Esto enim, dū viuit, aliorū felicitate feliciter ipse viuat, atq. triumphet: sed mortuus tamen ex sola filiorū calamitate non erit satis infelix, nisi animo ipse cruciet.

Hæc sane est Diuini iudicij, atque supremæ illius Sapientiæ formula, vt postquam impium patienter sustentauerit in uita, mortuum æterno supplicio grauissime afficiat: nō enim semper a viuentibus scelerum statim pœnas repetit. Neque vero aliā iudicij, aut Prouidentiæ rationem conuenientiorem proferre quispiam, aut excogitare poterit, quam eam, quam sapientissimus Deus in mortalium rebus iudicandis tenet, hominibus præsertim potentissimis, atque opulentissimis; quorum & superbiam comprimere, & insolētiam retundere egregie nouit; is enim est, qui & supremorum Angelorum, & celsissimarum Potestatum Iudex est.

Varia itaque, atque multiplex Diuina Sapientia, atque Prouidē. tia rerum humanarum cum sit, fieri necesse est, vt cū improborum proborumq. hominum inæqualis plerumque sit uitæ conditio, mortis quoque, atq. futuræ uitæ sors inæqualis etiam sit. Quid, quod etiam non eundē semper Prouidentię tenorē in tractandis siue probis, siue improbis seruandum sibi proponit Deus? nimirū ex utroq. numero inuenias quosdā maxime felices, quosdam insigniter miseros; atq. vtriusque, siue bona, siue mala communia esse, vt enim boni malis, ita bonis mala, & aduersis prospera uitæ quadā perturbatione, & cōfusione videmus permisceri. Ergo inuenias hominē ualetudine, & uirium firmitate integerrimum, (quæ nō est ultima felicitatis pars) deinde etiam cæteris bonis affluentē, quæ beatum efficere possunt; vndequaque bene affectum, in summa quadā rerum omnium trāquillitate, & obliuione curarum, pinguem atque bene curata cuticula, tardo grauem abdomine, & otioso aqualiculo; denique in renibus opinandis luxuriantem, atque otiosam, & sedentariam vitam agentem, cui cum uitæ voluptatibus crescit quoque K tenuissima illa, & quæ uitam multum conseruat, medullarum substantia; qua cum perfunduntur ossa, egregie valēt, & confirmantur:

nam

De parentum supplicio in filiorum calamitatibus, et de hereditate relicta morum deprauatorum quadam ad Scripturæ intelligentiam. nu. 2. 3. 4.

K De adipe, & pinguedine desidentium hominum, de quo ossium medullis peculiaria quædam nu. 5. 16.

* Et velut fauilla, quam turbo dispergit.

19 Deus seruabit filijs illius dolorem patris.

* Et cum reddiderit; tunc sciet.

20 Videbunt oculi eius interfectionem suam.

* & de furore Omnipotentis biber.

21 Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se: & si numerus mensium eius dimidietur?

22 Numquid Deum docebit quispiam scientiam, qui excelsos iudicat?

23 Iste moritur robustus, & sanus, diues, & felix.

24 Viscera eius plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur.

25 Alius vero moritur in amaritudine animæ absque vllis opibus.

nam vincula vitæ illius, quam anima corpori iuncta ducit, applicata medullæ, eaque per omne deducta, vinciunt, & fulciunt corporis nostri constitutionem. Accidit etiam, vt impius quispiam temporali calamitate affectus, partem nunc aliquam supplicij accipiat, reliquum deinde per æternitatem luiturus, nullum harum vitę voluptatum gustum percipiat, conflictetur cum morbis, atque dolorib. cum fame, & egestate. Et tandem, quod reliquum in hac vita est, mors vna vtrumque conficiat, eadem denique post mortem sepulturæ, atq; cadaueris conditio. Hinc profecto efficitur ex huius vitæ sortis, & fortunæ vel discrimine, vel æqualitate minime sumendum esse iudicium de proborum, atque improborum sorte, & fine: sed futuræ illius, aut præmia, aut supplicia afferenda, & expectanda.

26 Et tamen simul in puluere dormient: & vermes operient eos.

27 Certe non cogitationes vestras, & sententias contra me iniquas.

Iam igitur perspicere potestis, quam opportune vobis respōderim, quam recte vestræ etiam menti, ac tacitæ cogitationi occurrerim. Probe enim noui, quorsum tendant, quæ dicitis omnia: nam quæ contra impium in vniuersum differitis, de me dicta, & intellecta esse vultis, atque malitiose me vestra oratione pungitis, remeteque mihi meam innocentiam tuenti repugnatis.

28 Dicitis enim; Vbi est domus Principis, & vbi tabernacula impiorum?

Atque hoc profecto intenditis mente, & animo apud vos taciti, vt cum Principum domos, & impiorū tabernacula Diuino supplicio euersa, atque delecta dicitis, in me respiciatis, quasi me Deus propter insignem impietatem insigni supplicio affecerit. cum lusu quoque, & risu frequenter vsurpatis illam quondā opulentissimam domum, arcemque munitissimam, quam vehementissimus ille turbo disiecit. Cum tamen si bono, & minime coacto animo erga Deum fuissem, bene de illo potuissem sperare aduersus hostiū impetus, etiam si domo, atque munitione carerem, atque ab omni familiarium, & domesticorum præsidio imparatus fuissem.

29 Interrogate quemlibet de viatoribus: & hæc eadem illum intelligere cognoscetis.

Sed, vtcumque de mea innocētia vos existimetis, certa illa apud vniuersos tam explorata, & certa est, vt ipsi uiatores de me, deque mea uiuendi ratione interrogati honorificentissimū mihi testimonium præbituri sint, quem vos præsentes usque adeo contemnitis, ijdemque docebunt, impios in futuro sæculo perditioni destinari, quod ego apud vos serio contendo. Nam qui, instar viatorum, nullum in bonis huius vitæ caducis finem statuentes, sed per huius vitæ uiam celeriter conuolantes, ad futuræ felicitatis sedem contendunt, hi profecto sciunt, & de præsentibus, & de futuris sapienter iudicare; atque illi potissimum, *l* si qui sunt, quorum itineris, atque longissimi erroris fama ad uos peruenit, qui digressi ab Ægypto ad uicinas istas prouincias Dei ductu, atque promissis contendentes, ueram sancte uiuēdi legem, & sublimium mysteriorum reuelationes diuinitus susceperunt. Et quidem, qui multas obeunt Prouincias, atque mores hominum multorum, urbesque uident, hos oportet multa uidisse, atque collegisse exempla de impiorum in hac uita felicitate, piorumque ęrumnis. Quemadmodum vero ijs, qui iter faciunt, signa sunt cognita, & diuersoria nota, postquam iter confecerunt; sic qui humanæ uitæ spatia ambularint, quo tandem loci uitam deposituri sint, haud est obscurum; improbus itaque dignum sua improbitate reperiet tandem diuersorium. Atque utinā fieret, vt de uiatoribus aliquem, qui cōfecto huius uitæ curriculo hac demigrarunt, liceret conuenire, testemq; proferre, subscriberet profecto isti meæ assertioni de bonorum, atq. malorum fine, & exitu.

l Varia horum viatorum *tractatio, & de Hebræis, deque Hebræi nominis ratione, & etymologia, quædam peculiaria a nu. 4. vsque ad 8.*

30 Quia in diem perditionis seruatur malus: & ad diem furoris adducetur.

Quamuis enim impius a communi clade occultis vijs, occultaque Diuinæ Prouidentiæ ratione subducatur ad extremam vsque senectam; tamen sic exigit Diuina Iustitia, vt ad sæculi cruciatus sempiternos, nunc illæsi custodiantur; cum Diuina indignatio, quę nunc sese colligit, incredibili quodam impetu se in sceleratos omnes effundet.

31 Quis arguet coram eo viam eius, & quæ fecit, quis reddet illi.

Interim impune viuit impius *m* nemine audente illius scelera coarguere; nemine etiam potente dignas de illius improbitate pęnas repetere. Excors quippe, cæcusque, cum præceps ruat in scelera, admonitione opus habet. Cum ipse enim truci, atque minaci vultu terrorem incutiat cunctis mortalibus, quotusquisque erit, qui in faciem illum tum improbæ uitæ, tum miserandi exitus commonefacere audeat?

m De officio concionatoris palā arguentis scelera, deque truci, & minaci impiorum vultu deterrenti ab arguendo concionatorem, utilia quædam a nu. 2. vsque ad 6.

32 Ipse ad sepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit.

Mirandum plane, quod cum ille homo sit, nemo illum audeat hominem, & mortalem esse pronuntiare, nemo illi futuræ cadaueris conditionis memoriam afferre, ut si fieri posset, aliquādo a somno excitatus, ad defunctorum monumenta suæ mortis recordationem usurpans in suarum rerum sollicitudine vigilaret. Sic profecto fieret, vt uberrimorum fructuum, amplissimorumq. bonorum congeriem, & cumulos prorsus contēneret; &, quod uitæ reliquum est, attētus, & peruigil in animi sui cultura trasfigeret; illasque inanes vanissimarum rerum sollicitudines, uigiliasque molestissimas dimitteret, ut ipsa animi bene cōpositi quies, placidum mortis somnum illi afferret. Nam huius sæculi curę quid aliud afferre poterūt defuncto homini, quam molestissimam quoque uigiliam uitæ futuræ, ut nunquam sinatur quiescere; sed instar uigilātis, per æternitatem cū cruciatibus, & doloribus conflictetur? Quid enim, per Deū dānatorū animis apud inferorū sedes summo supplicio, summoque

dedecore

dedecore detentis conferre poterit externus ille, supremusque funeris honor, cum ad sepulchralem fornicem cadauer magnificentissima pompa deducitur, triste sonantibus tibijs, & grauiter personantib. Siticinibus? Quidue proderit beatū vixisse, & illius monumenti, cadauerisque medicati memoriam ad multa sæcula propagari?

Quid iuuare poterit miseram animi conditionem, quod exanime iam tandem corpus nihil incommodi percepturum sit ex lapidibus sepulchri; aut quod simul illi videantur cum corpore vniuersæ vitæ scelera consepelienda, proptereaque dulcescere illi mors incipiat viuenti adhuc? Quid, quod excipiendus sit á terra communi omnium parente auidissime? quod amanter illum excepturus sit sepulchri lapis? quod molliter, atque leniter tractandus a glebis, lapidibusque, in quibus sternendus est? Quid (inquam) hæc omnia polliceri possunt, nisi fabulosam quandā, inanemque felicitatem, si quod verissimum est, Mors illum sæua, & hians. Tartarus summa cum auiditate deuorabunt, & sempiternorum cruciatuum fluuius rapidissimus impetu incredibili obruet, atque conuoluet? nam Stygij fluctus expectant, sane tanquam cibum suauissimum, impiorum animos, & infernæ illæ sontium cateruæ, vmbræque damnatorum auidissime impium expectant, suæ sortis socium, suæque vitæ, atque exitus imitatorem.

33 Dulcis fugit glareis Cocyti:

* Sic sane quamuis magnificentissima funeris pompa illius cadauer educatur ad sepulchrum; quamuis, dum vixit, multos habuerit anteambulones; & asseclas; quamuis, viuentem multi laudent, mortuum multi lugeant; at illius animum cum multis quoque eiusdem vitæ, atque morum imitatoribus, ille, qui impiorum caput est, nequissimus Dæmon, secum pertrahet in locum cruciatuum sempiternorum.

* & post se omnem hominem trahet, & ante se innumerabiles.

Ergo iam tandem liquet vestram, ò amici, disputationem inanem fuisse: tum quod minime fuerit opportuna ad erigendum animum hominis miserrimi: tum quod cum non aliam statuitis, neque pollicemini felicitatem laboranti homini, quam eam, quæ ex huius vitæ commodis, & prosperitate capitur, fallimini profecto, & fallitis: læditis enim, atque contemnitis amicum, quem obseruare potius debuissetis, agnoscentes simul veritatem, atque illam ingenue confitentes.

34 Quomodo igitur consolamini me frustra, cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

IOAN-

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER NONVS.

Qui est de nono certamine, id est, tertia Iob cum Eliphaz disputatione,

CAPVT XXII.

Argumentum Capitis.

Contendit Eliphaz, non oportere imperitum, & male de sua innocentia sentientem hominem, suarum ærumnarum causam curiosius scrutari velle, aut in eo ei aut aliquam Diuinæ Prouidentiæ rationem requirere, cum in promptu sit vita plena sceleribus, & quouis supplicio dignissima. Hortatur ergo Iob ad resipiscentiam, & pœnitentiam agendam.

I. Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit.

1 *Quæ optima disputandi ratio. Illustratus Sapiens.*
2 *Summa totius disputationis, atque propositionis Eliphaz.*
3 *Varietas lectionis. Deum non captare vtilitatem ex nostris operibus.*
4 *Nota nimia subtilitatis Caietani.*
5 *Varia significatio verbi* Comparandi. *Vulgati defensio.*
6 *Comparatio exercita, cum quis est altero excellentior. Luctatur homo cum difficultate rerum cognoscendarum.*
7 *Comparatio æqualium. Illustrati Sapiens, & Paulus.*
8 *Eliphaz verisprincipijs vsus. Diuina quædam occulta, quædam aperta* Vanum. *Explicati Salomon, & Paulus.*
9 *Diuina parce scrutanda. Aegyptia Palma. Prouidentia accusata. Illustratus Zacharias.*

1 *Victi in disputando cõtumeliosi.* CONgressu iam hoc tertio, tertioque disputandi certamine, contingere Eliphazo, quod victis in disputando cõtingere solet, vt contentiose potius, & contumeliose eadem replicent, & inculcẽt, quam cum vtilitate aliqua, aut vllo rationis põdere aduersarium vrgeant, existimauerũt Lyra, & Steuchus: *Lyra, Steuc.* videtur enim Eliphaz ad easdem omnino rationes se conuertere, quas cap. 4. proposuit, & cap. 15. persequutus est. Idem prope Nicetas ait; *Nicetas.* [Ad noua nunc conuitia] Eliphazum se conferre, [quod vereretur,] ad ea, quæ Iobus disseruerat, respondere, proptereaque [contumelijs agere, atque ea crimina obijcere, quæ vix in profligatissimos homines cadant.] Quæ disputandi, & contendendi ratio, sicut stulta est, ita verò sapiente est indignissima, cum Scriptum sit; *Eccl. 4. 30.* [Non cõtradicas verbo veritatis vllo modo; & de mendacio ineruditionis tuæ confundere.] Nam veritati, quam aduersarius proponit, nulla ratione, aut tergiuersatione repugnare decet: sed potius cum verecundia, iustoque pudore præteritam ignorantiam, falsamq; veritatis calumniam confiteri.

Sed ego tamen existimo, non tam longe abire Eliphaa, neque a proposito, neque a forma disputandi; sed ad ea, quæ proxime dixerat Iobus, nunc respondere; Licet enim in eo semper cardine voluatur tota controuersia, vt probet Iobum puniri propter peccata, sed nunc in hoc capite noua confirmatio adducitur in hũc modum; 2
Si propter aliquam causam, certumque finem tot mala pateris, ô Iob, (subest autem causa, & finis certus, cum Deus ex Prouidentia, & consilio agat, neque temere, casuue aliquo administrentur res humanæ) illam causam, aut afferis petendam esse ex Deo, aut ea te ipso; si ex Deo, impudenter, & temere arcanam Dei mentem, & maiestatem plenam gloria scrutari tentas, & quos ille sibi fines in agendo proponat, consequi nimium curiose appetis; atque cum per occulta, & ignota humanæ menti procedas (quale illud est, Quorsum vnus lætus viuat, alter miser, & ærumnosus?) quæ facile dixeris, & affirmaueris, facile negabimus. Si vero ex te ipso, atque ea tua vita, & actionibus petenda sit tuarum ærumnarum causa, certe nulla alia aut reperiri, aut assignari poterit, [quam malitia tua plurima, & infinitæ iniquitates:] quas dum non agnoscis plane insolescis aduersus Prouidentiam Numinis, & meritissimorum malorum impatientem te præbes. Hæc est summa totius argumentationis Eliphaz, cuius partes singulas ipse explicat in decursu capitis, atque nos etiam inter explicandum, quibusdam alijs verisimilibus confirmationibus promouebimus. *Summa totius orationis, & argumentationis Eliphaz.*

II. Numquid Deo comparari potest homo etiam cum perfectæ fuerit scientiæ?

3 סכן SEntentiam per se (vt videtur) facilem, variam, difficilemque reddit varietas Lectionum, quæ ex verbo originali *casan* nata est. Nam Hebraizantes omnes post Rab. Dauid, & Rab. Moseh vertunt illud verbum *R. Dauid. R. Mos.* per [prodesse, iuuare, aut conducere;] ita vt proprie, & ex verbo legatur; *Varia lect.* [Proderit sibi, aut, super se, qui pruden ter agit.] vt efficiatur hic sensus; *Tygur.* Numquid Deo proderit homo? minime vero. sed qui perfectæ fuerit scientiæ, *Pagnin.* sibi sapit, atq; suam rem agit, & promouet. Tygu. [Num Deo commodabit vir fortis? Nam, qui sapiunt, sibi commodant.] שכל Pagn. [Proderit sibi ipsi intelligens.] Sapiẽtia aũt hæc, vel intelligentia est illa rerum agendarũ, & bene instituendæ vitæ prudentia, quam Vulgatus vt̃ appellare [sciẽtiam perfectam,] & alijs in locis vertit, [eruditionem, disciplinam, prudentiam, intellectum,] quę etiã ad praxim, & actionem pertinet. Qui igitur hac ratione prudenter vitam instituit, [* Perf. ctam] vtiq; [scientiã] habet, ac satis bene sapit, vt qui sibi consulat, non vtilitati, & lucro Dei. Inde igitur colligebat Eliphaz, ne-

** Acontalo, el que sirue a Dios, y en su boca lo echa y en su salud lo hallare, a Dios en si so no lo va, ni le viene,*

que

Hebraizan tiū potētia, ēa interpretatio.

que ea bonis, neque ex malis humanis aliquid redundare lucri, & vtilitatis in Deum. Propterea que Iobum frustra suam innocentiam tanta contentione velle tueri, quasi inde maxima quędā vtilitas Deo accresceret. sed potius contra Deum facere; nam si innocentem gratis Deus affligit, videtur ea malis, & supplicijs humanis aliquid emolumenti, voluptatisue captare. Recte ergo, & ea norma iuris, & non ex Diuina vtilitate dispensari hominibus bona, aut mala iuxta illorum merita. Quod si impios permittat Deus interdum impune viuere, id non ad Dei, sed ad illorum ipsorum vtilitatem pertinere, quod velit illos ad pœnitentiam, & meliorem frugem adducere. Quo etiam videtur respondere Eliphaz ad quæstionem illam superius propositā a Iobo; [Quare impij viuunt? Hæc est horum Hebraizantium sententia, & interpretatio, benigne, & vero similiter à nobis explicata, & nonnihil etiam ornata, & concinnata.

4 Sed vnam, aut alteram paulo diuersam adhibent Caietanus, & Isidorus Clarius aberrantes etiam (nisi fallor) à vera vocum originalium significatione, & sententia. Caietanus (inquam) sic legit; [Num proderit super eos intellectori?] id est; [Num homo proderit Deo isto modo, quia Deus super eos est intellector, gubernando eos, & proficiens in intelligentia, & experientia regendi homines?] Deus bone, quanta Caietani subtilitas, & quam longe à proposito Eliphazi quasi nunc ille agat de illa vtilitate, quam potentia videtur capere ex obiecto proportionato, & actualiter apprehenso, & quasi inter Iob, & amicos cōtrouerteretur de discrimine sciētiæ visionis, & simplicis intelligētiæ, quæ suū habent in scholis locū, hic uero nullum. At Isidorus totam sententiam sub forma similitudinis ex suo cerebro componit; [Numquid homo prodesse poterit Deo, sicut sibi prodesse poterit aliquis prudens?] Atque hęc de Hebraizātium varietate, ex qua sua etiam vtilitas capi poterit.

Caietan. Isidor.

Caietani subtilitas.

Isidor.

5 Sed iam ad nostram lectionem, & germanam sententiam. Certe cum nemo ex Hebræis, Hebraizantibusne sit, qui vnam, eamque perpetuam, atque constantē, neque plures quidem ratione aliqua inter se nexas significationes assignet illi verbo *sacan*, sed varias, atque multiplices, non magis inter se cohærentes, quā scopas dissolutas; nam inter alios Rab. Mardokai hæc omnia significata illi tribuit; [Prodesse, assuescere, thesaurizare, recondere, calefacere, fouere, perficere, affligere, humiliare, opprimere, depauperare.] Alij ēt; [Arguere, increpare, docere, claudere.] Alij; *Conferre*, aut [sub cēsura habere aliquid.] Elias Thisbites interpretatur; [Inclinare ad mortē:] vel, *periclitari*; Sane multo mihi magis arridet Vulgatus Interpres, q̃ frequēter vertit; [Coparare, assimilare,] Cōparē esse, aut æqualē; pręsertim in lib. Iob, vbi sæpius in hoc vno, quam in cæteris omnibus libris occurrit, & sensū sane reddit commodissimū, nā ait Eliphaz; *Numquid homo* (hic propriè est nomen ductū à fortitudine, quasi dicat, fortis, masculus, virtute præstans, quamuis *gigas* sit, vt alij vertunt) audebit se comparare, aut comparem, & æqualem se Deo facere? Deo (inquā) fortissimo, & omnis fortitudinis, atque virtutis principio, & fonti? Quamuis [homo perfectæ scientiæ] sit, atque sapientia multum præpolleat? nam secundam illam partem, quæ erat in Originali; [Comparabitur super se Intelligens,] etiam accipit Interpres interroganter, & totum Hebraismum dissoluit, clausitque vnica interrogatione, & sententia. accepitque affixum illud non reciproce, sed relatiue, vt referret Deum, quasi diceret; Numquid comparabitur super illo, aut cum illo?

R. Mardok.

Pagnin.

גבר

Enfervat.

6 Sed rogas, cuiusmodi ista *comparatio* intelligenda sit; duobus enim modis accipi potest, aut, vt sit quasi coercita quædam comparatio in hunc sensum; Numquid homo præ Deo, aut plus quam Deus intelliget? aut se in rerum humanarum dispositione, & prouidentia sapientiorem, & prouidentiorem ostendere conabitur? temere ne tētabit corrigere, quæ Deus circa res humanas cōstituit? Hunc sensum uidetur indicasse Chaldeus; [Nūquid Deū potest docere filius hominis?] q̃ enim docet aliū, sapiētior est, & pręcipuū membrum cōparationis, nam comparatio inter plures fit. Idem indicarūt, & promouerunt Septuaginta legentes; [Nonne Dominus est, qui docet intellectū, & scientiā? Quasi dicant; Hominis cū Deo comparatio est inferioris cum superiori, qui nisi doceatur à Deo [incerta & occulta Sapientiæ,] & Prouidentiæ suæ, ignorabit prorsus. Facit etiam cum hoc sensu vox illa, *hominis*, quæ à fortitudine dicitur; diximus enim aliquando esse quandam in scientia & cognitione pugnam, & contentionem rerum difficilium, & obscurarum cum homine intelligente. Sicut de compositione corporis humani ad intelligendum prædifficili scriptum est; [Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.] Hinc colligebat Eliphaz, minime debere Iob, ut qui intelligendo infirmus esset, eniti, & quasi luctari cum arcanis Diuinæ Prouidentię, aut comparare suas vires cum illius celsitudine, vt superiorem, & sapientiorem se efficiat; neque contendere, se innocentem flagellari à Deo, si Deus illum propter peccata cedat flagellis; ne uideretur præscribere Deo nouam in homines animaduertēdi rationem, uidelicet in innocentes potius, quam in sceleratos, & impios.

** Comparatio quomodo intelligenda.*

Chaldeus.

LXX.

Psal. 138. 6.

Altero modo potest sumi *comparatio*, ita ut neutra pars excessum aliquem afferat; sed æqualitatem quandam, atque similitudinem; nam *est* (ut Cicero dixit) [cōparatio parium, quæ nec elatione habet, nec submissionē, est enim æqualiū.] quā ēt appellauit. Quintilianus, [similiū comparationē.] & quidē hæc est tum apud Scriptores Sacros, tum apud profanos propria *comparandi* significatio. Quid enim aliud est comparare unum cum altero, quam assimilare unum alteri? Sic dicitur Ecclesiast. 6. 15.* Amico [fideli nulla est comparatio.] id est, nihil illius vtilitatem, pretiumue exequat. & 2. Corinth. 10. 12. [Cōparantes nosmet ipsos nobis,] id est, nihil conātes, quod nostras uires excedat, sed ad uirium mensurā attemperantes conatus, & desideria. Hac ratione contendebat Eliphaz, non decere hominem uelle consequi, quæ Deus intra suæ Prouidentiæ arcana continet. imo neque posse attingere, aut ulla ratione sese exæquare Diuinæ Sapientiæ. Propterea non posse Iob, comprehendere suarum ærumnarum causam, quam Deus solus nosset, neque finem, quem sibi Deus in illo affligendo præstituisset. non decere igitur, suam scientiam uelle comparare cum Diuina. 7

Cicero in Top.

Quint. libr. 1. cap. 6.

** No ay cosa, q̃ se le yguale.*

** Midiendo, y aiustando nuestros deseos con nuestras fuerças.*

Hinc perspici potest, quā ueris principijs utatur Eliphaz contra Iob; deinde vero, quam male subsumat, & quam distorte applicet ad Iobi rem. Quapropter concesso principio, & maiori propositione, minorem eum illatione negare oportebat: Nam esto Diuina Prouidentia, atque Sapientia non possint ab homine comprehendi, penitusque exæquari, nedum superari, aut vinci; Iob sane non ideo non poterat certo, & constanter nosse, atque asserere causam, atque finem suarum ęrumnarum, cum sibi de sua innocentia conscius esset. neque enim corrigere nitebatur effecta Diuinæ Prouidentiæ, sed se tantum innocentem flagellari, quod & iustum, & impium Deus possit pro libito exercere. 8

Eliphaz male subsumens sub principio vero.

Vel certe distinctione quadā, atque moderatione explicanda esset illa maior propositio Eliphaz; nam quædam sunt in Deo manifestiora, & clariora humanę intelligentiæ, ex quibus quædam alia ratiocinando conijcere & colligere de Deo potest homo. At quædam alia supra humanum captum, & ratiocinationem. De illis Scriptū est; [Vani autē sunt omnes homines, in quibus non subest sciētia Dei, & de his quæ uidētur bona, nō potuerūt intelligere eū, qui est.] vbi illud, *autem*, asseuerationem continet, ac si dicas; [Quidē, re uera.] quod in originali habetur, [Vani sua natura.] Quo etiā modo transtulerunt Septuaginta. Idest, ipsi per se nullo firmo certæ alicuius scientiæ fundamento inniai, inconstantes abripiuntur in varios errores. *Vani* autē sunt in Græco *Matæi*,* qui non solum sunt stulti, & stulto, irritoque labore frustrati, verum etiam propter eximiam stultitiā, & imprudentiam commiseratione digni. Isti uidelicet sunt ignorantes ueri Numinis, atque supremæ Prouidentiæ, sine cuius cognitione nemo uitam suam recte, & prudēter moderari, & instituere potest, quin miserando exitu concludatur. De illis uero occultioribus Deitatis, & Prouidentiæ arcanis dictum est. [Noli altū sapere, sed sapere ad sobrietatē.] q. d. ad mensuram tui captus. Non enim poteris Diuinorum mysteriorum decoquere tantam uim, instar uini generosissimi sine moderatione, & parcitate delibati. Nisi uelis homuncio, instar ebriosi, ac temulēti, stultis uocibus pertonare, & insanire, & multa etia falsa disturbatis luminibus per errorē uidere, passimque nutare pedibus, mēteque titubare, atq; collabi.

Distinguenda propositio Eliphaz.

Diuina quędam clariora homini, quædam obscuriora.

Sap. 13. 1.

Pagn. Clar.

ματοι

** Mueue a cōpassion, y es gran lastima verlos.*

In.

9 *Diuina parce libanda. Hugo Aetherianus. Solin. cap 45. Aegyptia Palma vis. Plin. libro 12. cap 22.*

In quam ré sapienter ab Hugone, Etheriano li. de Spiritu sancto, indicatum est, in Diuinorum cognitione, & scientia oportere nos gerere, quasi Ægyptiá palmá gustaremus. Est autem Ægyptia Palma, Solino Auctore, proprie a Græcis *Adipsos* vocata, quasi sine siti. *Sitim* (inquit) [sedat, si prius, quá maturuerit, decerpatur; nam si matura sumatur, sensum intercipit, gressum præpedit, linguam retardat, obsessisq. officijs mentis, & corporis imitatur vitiú ebrietatis.] Huius etiam meminit Plin. præcipiens [colligi, paulo antequam incipiat maturescere.] Cuius fructum viridem vt appellare Nyrobolanú, maturum vero iam, Phœnicobalanú, [qui & nigrescat, & vescentes inebriet.] Quo etiam respexisse vr Theophrast. de Palmis Ægypti, Phœniciæ, & Syriæ scribens; lib. 2. c. 8. [Virides suaues esse, gustuque gratas.] Non aliter sane, si [ad sobrietatem] delibentur Diuina, sitim sedans atque pabulum etiam vtilissimum præstant humanæ menti. sin vero cú maturitate degustare velit homo, ad ebrietaté profecto, & errorem degustabit. Ergo merito inducitur Sponsus Canticorum 5. Nunc ad nos accedens, pulsans fores, ac sese nobis in conspectú præbens; nunc vero a nobis recedens, atq. abdens sese, cum *declinat*, atque *transit*; quia (vt sapienter indicauit Glossa Rabani) [Deus nulli ad plenum paret, sed incóprehensibilis sensus omniú excedit.] Quare etiá quæsitus, non inuenitur ab Sponsa, vt qui sese abdidisset in obscurissimam illam [altitudiné Sapientiæ suæ, Scientiæ,] & Prouidentiç, [incomprehensibiliumq; iudiciorú.] Quare in populi calamitatibus, & afflictionib. visus quidem est Zachariæ Prophetæ; [Per nocté,] (res videlicet nobis nimium obscura, & recondita) [vir ascendens super æquú ruffum] (ille videlicet est Michael Archangelus primarius Dux cælestis exercitus, & Diuinæ Prouidentiæ in suæ Ecclesiæ rebus administer, qui tunc in equo *ruffo* assidebat propter populi afflictioné significádam: vt enim ait Theodoretus; [Equus ruffus hostiú coniurationem, & indignationé ostendit, nam sanguinarius, & ruffus est furor, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo,] ná *myrteta* illa ad Euphratis ripas, & valles Babylonis vmbrosæ, & nemorosæ significant obscuritatem arcanorú iudiciorum Diuinæ Prouidentiæ circa res humanas, & tribulationes iustorú) [& post eum equi ruffi, varij, & albi.] (videlicet alij ét equites, & Angeli varijs muneribus destinati, quidam exercendæ seueritati, & iustitiæ, quidam beneficentiæ, & misericordiæ conferendæ) Hi deinde [perambulant vniuersam terram] (quia effecta huius Diuinæ Prouidentiæ omnibus manifesta sunt, licet ex obscuris causis, & occultis iudicijs prodeant, & ex Diuino consilio, quod in profundo, & [inter myrteta] geritur. &, vt Septuaginta legunt; [inter montes vmbrosos,] homini tú obscuros, tú imperuios, & inaccessos. In hçc igitur recte quadrat, quod ab Eliphaz dictú est: [Numquid Deo comparari potest homo, etiam cum perfectæ fuerit sciétiæ?]

Interlinealis. Rom. 11. 13. Arcamuna iudiciorum res obscura. Zach. 1. 8. Ruffus equus quid significet. Theodor. Myrteta Babylonica cuius rei symbolum. Effecta Diuinæ prouidentiæ obscura. LXX.

III. Quid prodest Deo, si iustus fueris? aut quid ei conferi, si immaculata fuerit via tua?

1 *Varia totius sententiæ expositio, & summa Sanctitas hominis afflicta, quid Deo conferat.*

2 Iustum *esse, aut* iustificare *se, forense. Quid* via immaculata. *Quid* Iter *Explicatus Dauid.*

3 *Quid* Prodesse, *&* conferre *in Sacro sermone. Quid* Velle, *aut complacere. Illustratus Samuel, & Salomon. Innocens afflictus Deo gratus.*

1 *Lucida sententia paraphrasis.*

SI (inquit) Deus te exerceret ærumnis innocenté, & immeritum; certe uideretur non tam tui, quam sui causa te affligere. quod si id faceret sui causa, aliquid ex tuis çrumnis compendij ille faceret. Sed quid obsecro illi vtilitatis, & lucri confers, si cum sancte uixeris, núc affligatis innocens? aut quid boni ex hominis iustitia, & innocentia afflicta illi accederet? Hæc est horú uerborum sententia, non enim simpliciter accipio pro [Iustitia,] & sanctitate, & pro vitæ innocétia, vt Olympiodorus, & Chrysostomus accipiunt, in húc sensum; Esto fueris iustus, & innocenter uixeris; quid ad Dei commoda tua innocentia contulisti, ut ea de re gloriari possis, & te magnifice circumspicias? Atque eodé fere modo interpretantur Latini, Gregor. [In omni, quod bene agimus, nosmetipsos, nó autem Deum iuuamus.] Philippus item; [Nemo iustitia sua, & sanctitate efficit meliorem; quoniá fons omnis boni, atq. origo, nullius bono eget.] Idem fere D. Th. Caiet. alijque minoris notæ. Ego vero (ut dixit) iuxta subiectam materiam, ut bene cohæreat cum præsenti instituto, accipio pro *Iustitia*, & sanctitate afflicta, & vexata: & de ea vtilitate, aut uoluptate, quam ex iustorum ærumnis captare posset Deus. Quo videtur spectare uniuersa Iobi responsio, & contentio asserentis, atque etiam gloriantis, se innocentem uexari.

Olympiod. Chrysost. Gregor. Philipp. D. Thom. Caietan. Germanum explicatum.

2 *צדק Iustificare uerbum forense.*

Quamuis autem uideatur tota hæc sententia ex duabus partibus cóponi idem pene significátibus, sed quidem non est sine aliqua uarietate, & peculiari significádi róne: nam prima illa pars; [Si iustus fueris,] in originali est, per uerbú forense [iustificandi se,] quasi coram iudice, & corá calumniatore, & criminatore: nam se iustificare, non tam est, iustú esse, quam contédere, & conari aduersus calúnias, & scelera sibi obiecta, se iustum esse; atq. calumniatori ex iure, & ex ratione coram iudice respondere. Ait ergo Eliphaz; Tuus iste conatus, atque contentio in probando, & ostendendo te iusto, & sancto, in nullú Dei commodum, imò in insigne Diuinæ Iustitiæ, & Prouidentiæ dedecus redundat. Deinde secunda pars; [Si immaculata fuerit via tua,] ad rectá, perfectamque actionum omnium, atq. consiliorum rationem pertinet. Est enim in Hebræo proprie; [Viá perficere,] aut perfectam, integram, simplicem immaculatam tenere, & seruare. Quare iuxta originale proprié legerunt Septuaginta: [Simplicem facies uiam tuam.] Symach. [Si immaculata sit uia tua.] Quare quamuis sensus, sententiaq. eadem sit, at minus correcta est Gregorij lectio; Philippi, & fere Latinorum frequentissima, quæ non *uiam*, sed *uitam* legit. Esse autem [immaculatá uiam,] idem omninò est, quod alibi legimus, esse [immaculatum in uia,] integrum, atque perfectum, quod quandam integræ, totiusque uitæ sanctitatem semper seruatam indicat. Quod obseruasse uidetur Ambros. super id Psalmi 1. 6. [Nouit Dominus uiam iustorú; iter autem impiorum peribit.] nam ait, *uiam*, in bonú sumi, cuius initium ex bono sit, exitus quoq. bono, ac felicitate concludatur. At *Iter*, aberrationem quandam, & deuiationem afferre, cuius initium, neque ex bono sit, neque bonus aliquis, aut certus exitus, & finis. Propterea que Hilarius super id Ps. 118. 1. [Beati immaculati in uia,] asserit, hunc Psalmú alphabetarú esse, vt ostédat paruulos, & imperitos ab ipsis statim elementis, & pueritia informandos esse ad pietaté, ideoq; [immaculati in via,] dicuntur, qui a primis statim carcerib. & vitæ ingressu sanctitatem colunt. Ergo cum ait Eliphaz [Si immaculata fuerit uia tua,] significat uitam integram, nunquam peccati grauioris alicuius labe fœdatam.

LXX. חכם Symmach. Maculosa Latinorum lect. Psalm. 118. 1. Immaculata via quid. Ambros. Via, & itineris discrimen. Hilarius. Alphabeticus Psal. quid significet.

3 *Conferre, & prodesse quomodo differant. Vatabl. Tygur. Regia. Caiet. בצע*

Quæ deinde adduntur duo illa uerba, [Prodesse, & conferre,] non eiusdem notionis sunt: nam *conferre* ad lucrum, & vtilitatem refertur a Septuag. & Hebraizantibus, qui legunt; [Quæ utilitas, lucrumve?] & quidem etiam ab Interprete Latino solet verbum *Batsagh* ad lucrum, auaritiam, rapinam, vel ad lucri concupiscétiam referri. vt Genes. 37. 26. * [Quid nobis prodest] (Septuag. [Quid utile?] Aquila; [Quæ accessio, & emolumentum?] Onkelus; [Quid lucri] si occiderimus fratrem nostrum.] Exod. 18. 21. [Qui oderint auaritiam.] Rab. Mardochai; * [Odientes cupiditatem.] Alij; [vtilitatem, quæstum, lucrum.] Ait igitur Eliphaz, ex iustorum ærumnis, nullum quæstum facere Deum.

** Que ganancia es. perder vn hermano? * Hombres sin codicia, y desinteressados.*

Prima auté pars: [Quid prodest Deo?] Non solú ad vtilitatem, sed ad quoduis bonum pertinere vr, vel certe ad uoluptatem potissimum atq. delitias, & quadrat optime cum Dei nomine, quod hoc loco subest, *Saddai*, Omnipotens, abundantissimus, uberrimus, sufficientissimus sibi, tum etiam creaturis omnibus. q. d. qui bonis abundat omnibus, quid ex te boni expectare, aucuparive poterit? Proprie ex originali legitur, quæ *voluntas*, quæ *voluptas*, quod *beneplacitum*, quæ *complacentia*? aut, qua ratione in suorum amicorum ærumnis sibi complacebit? nam uerbum, *Hhaphats*, tenerum quemdam affectum beneuolentis animi, aut ualde amantis, uoluntateque nimium in aliquid propendentis cum uo-

Saddai. Pagnin. Regia. Forster. Tygur. Caietan. חפץ

luptate

** H. zo, lo que lo d o gaste, y gana.* ** Hasta que ella de suffegana despierte.* *Tygur. Vatab. Pagn. Regia. LXX. OnKel. R. Mardoch.* ** Afficionose Dios a los afligidos, o da le gana, y gusto, de verlos llorar?*

luptate quadam affert. Nos non incommode explicaremus; *Tener gusto de alguna cosa, gana, aficion.* sicut ab hac radice dicitur Psal. 113.3. [* Omnia quæcumque voluit, fecit,] & Cantic. 5.7. [* Nec euigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.] & 1. Reg. 18.22. [Loquimini ad Dauid, clam me dicentes; Ecce places Regi.] (incommode Tygurin. *Fauet tibi.* Melius Vatab. *Deamat te.* Optime Pag. & Regia: [Complacuit in te Rex.] Septuagint. *Ecco vuole en te Rin. El Rei gusta de vos.*) Genes. 34.19. [Nec distulit adolescens: amabat enim puellam valde.] Onk. [Animus erat ei erga filiam Iacob.] R. Mardo. *Complacuit;* vel, [Complacentiam habuit.] *Auiale cobrado aficion.* Hanc igitur significandi vim, & emergiam capere potest sententia Eliphaz; * Vultne, aut diligit Deus amicorum calamitates? an vero vexatus homo illi gratior, & acceptior existit? Videt te ille lachrymantem, & eiulantem cum lætitia, & voluptat.

Deeo tristitiæ, aut voluptatis sensu, quo dicitur Deus affici ex suorum iustorum ærumnis.

DIGRESSIO
Ad explicandam argumentationem Eliphaz.

4 *Deum complacere in hominum felicitate, & lætitia. Explicatur Moyses, & Sapientia.*
5 *Deum amare iustorum ærumnas, & calamitates multis varijsque de causis.*
6 *Diuina Potentia in liberando iusto ex malis.*
7 *Ipsorum iustorum in suis ærumnis eruditio, & instructio. Explicata Sapientia*
8 *Dei magnifica nomina. Paracleti, & Medici. Explicata Sapientia. Myrtus cuius virtutis.*
9 *Deus cum voluptate suscipit ad se confugientes. Explicatur Dauid.*

Opportuna ærumnarū deprecatio apud Deum. *Theodoret.* *Quod nobis vtile, Deo iucundum.*

ET quidem hoc principium, quo utitur Eliphaz, confirmare in illius gratiā possumus ex Diuina Prouidentia, & benignitate erga suos iustos, quorum lætitia lætatur ille, & quorum felicitate uidetur suam ille felicitatem metiri; quare pulchra clausula suam orationē pro deprecandis ærūnis, & laborib. atq. breuissimæ uitæ molestijs cōclusit Moyses; Psal. 89. cuius titulus est, [Oratio Moysi hominis Dei,] cū dixit: [Opera manuū nostrarum dirige super nos, & opus manuum nostrarum dirige.] Quamuis (ut Theodoretus obseruat) recte dictū sit [super nos,] eo quod [iustitiæ lucrum nostrū sit,] attamen illi gratissima est hæc deprecatio, quod nostris secundis reb. & felicitate hominum ille gaudeat. Quare qui suas actiones fortunari, & bene a Deo disponi, ut feliciter succedāt, precatur, rem sibi utilem, Deo iucundam sane postulat: neque aliter existimare licet de illa plusquam materna Diuinorum uiscerum erga hominem indulgentia, & suauitate. Cuius euidens est illud exemplum, quod profert Salomon Sapientiæ 16. Cum Manna de cælo pluit: pluerat autem super suos hostes, improbos uidelicet Aegyptios, fulgura, fulmina tenebras, & mala propemodum infinita. [Pro quibus] (inquit) [Angelorum esca nutriuisti populū tuū, & paratum panē, de cælo præstitisti illis sine labore] (uidelicet non [conspersam farinā antequam fermentaretur,] sed iam confectū panem, & elaboratum) [omne delectamentum in se habentem; & omnis saporis suauitatem; substantiam enim tuam, & dulcedinem tuam, in filios habes, ostendebas.] (Velut in Græco habetur, [substantia tua ostendebat, &c.] quasi dicat; ipsa tua uiscera, ipsa tua natura, atque Diuinitas, quasi uberibus, & papillis admotis mortalium palato, & desiderio, dulcissimum nutrimentum illis instillabat, simul contestans multo te suauiorem esse erga genus mortalium, quam Manna in illorum palatis,) [& deseruiens vniuscuiusque uoluntati ad quod quisque uolebat, conuertebatur] (Videlicet ostendendo simul in hominum gustum, palatum, felicitatem, te etiam natura tua esse propensum, teque ipsum attemperare illorū uoluntati, & appetentiæ.) Ergo merito Scriptum est,

Exod. 12.34. *Deus natura sua propensus in filios in condescendere.*

Deum [in Filio suo] splendente, & circumfuso gaudijs Transfigurationis [bene sibi complacere] quasi suorum filiorum ærumnas, & damna, non nisi ægris oculis aspicere possit. Ergo firmum est intentum Eliphaz, complacere Deum non in ærumnis, sed in iucunditate, & felicitate suorum iustorum. *Matth. 17. 5.*

5 *Cur Deus amet iustorum ærumnas.*

Sed responderi ad hanc Eliphaz argumentationem, non vna tantum ratione potest. Nunc vna sufficiat; Hominum ærumnas amari a Deo, non quod homini damnum, aut aliquem doloris sensum inferant, sed quod non homini solum perutiles existant, verum etiam ad multos præclaros Diuinæ gloriæ; & honoris fines deseruiant. Nam si Paulus ad Romanos 3. dixit: [Iniquitatem nostram commendare iustitiam Dei,] quod ex iniquitate nostra patienter dissimulata, & tolerata ad Diuinam iustitiam, & sanctitatem, atque promissorum fidelitatem nihil damni, sed multum honoris, & gloriæ redundet; quanto magis hominum sanctitas, & iustitia afflicta, & vexata, Dei iustitiam, & bonitatem commendabit? Ergo etiam si calamitatibus ipse exerceat suos iustos nulla illorum culpa, at sui tantum honoris, potentiæ, & cuiusdam quasi voluptatis causa poterit facere; sicut Scriptum est: [Quis peccauit, hic aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? Respondit Iesus; Neque hic peccauit, neque parentes, sed vt manifestentur opera Dei in illo.] Manifestat autem Deus sua opera in hominum, iustorum præsertim, ærumnis quatuor rationibus.

Iustorum ærumnæ ad Dei gloriam. *Ioan. 9. 2. 3.*

6 *Prima ratio Diuina Potentia in calamitatibus sanctorum.*

Primo enim manifestatur Diuina potentia aduersus improbos, patratis etiam miraculis in iusto eripiendo, & liberando a malis omnibus, & tum suam, tum iustorum suorum sanctitatem conspicuam reddendo. qua etiam Diuinæ potentiæ fiducia Ioan. erigit afflictorum animos 1.4.4. [Maior est, qui in vobis est] (Deus) [quā qui in mundo] (diabolus pressuram vobis excitans.) Non aliter sane permisit diripi Ierosolymitanum templum, & sacra vasa asportari Babylonem; quam, vt dū illa ignominiose ad profanos, & impuros vsus tractantur, se illorum Deum, & rerum sibi sacrarum sanctitatem ostenderet, portento manus [scribentis in pariete,] & interminantis mortis sententiam Balthassari Regi. Ideo arcam sui fœderis tradidit Philistæis, quod in illius recuperatione male illos perdere, & affligere pararet. Ideo sanctos illos adolescentes in ignem conijci, quod improbos illos Kaldæos, [succendentes fornacē,] vellet ipse succensos, & concrematos erumpente flamma, atque suæ potentiæ glorificationem, vel ab inuito pectore extorquente. nam tunc [erumpens Nabuchodonosor ait; Benedictus Deus eorum, qui misit Angelum suum, & eruit seruos suos, qui crediderunt in eum.

Dan. 5. *1. Reg. 4. 5.* *Daniel 3.*

7 *Secunda ratio sumpta ab ipsis iustis afflictis.*

Secundo, suam apud ipsos iustos illorum calamitatibus potentiam commendat, laudesque conciliat. Sic permisit populum suū vexari ab Aegyptijs, vt ex suis ipsi Israelitæ ærumnis discerent, quanta in illorum gratiam inflixisset Deus Aegyptij mala. Sap. 11.9. [Ostendens per sitim, quæ tunc fuit] (sitiuit enim etiam Dei populus in Aegypto, cum, aquę versæ sunt in sanguinem) [quemadmodum tuos exaltareres, & aduersarios eorum necares: cum enim tentati sunt, & quidem cum misericordia disciplinam accipientes, scierunt quemadmodum cum ira iudicati impij tormenta paterentur] & iterum Sapientię 16.4. [Oportebat illis sine excusatione quidem superuenire interitum exercentibus tyrannidem, his autem tantum ostendere, quemadmodum inimici eorum exterminabantur.] Sic sane iusti ex huius vitæ molestijs gustum aliquem Diuinæ Potentiæ, Diuinæque Iustitiæ, quam erga damnatos exercet in inferno Deus, capere, & æstimare possunt.

Iusti ex suis ærumnis colligunt grauitatem cruciatuū inferni.

8 *Tertia Diuinæ gloriæ ratio in ærumnis iustorum.*

Tertio magnifica quædam, & gloriosa nomina aucupatur Deus, quæ sine iustorum ærumnis non assumeret, videlicet Paracliti, & Consolatoris; tum etiam Medici, & Chirurgi; nam si sancti in hoc mundo bene valerent, & prospere agerent, non indigerent consolatore, & medico. Sapientia 16. 10. [Filios tuos, nec draconum, nec venenatorum vicerunt dentes.] (mordebantur sane non sine ingenti doloris sensu, sed non superabantur, neque interibant virulentia, morsus.) [Misericordia enim tua adueniens sanabat illos.] Quam deinde medicæ artis, & sanandi etiam iu-

Deus Medicus, & Consolator.

curabiles morbos Diuinam facultatem multis describit Salomon, vsq. ad eum locum; [Tu enim vitæ, & mortis habes facultatem, &c.] Na [ipse vulnerat, & medetur.]

Susceptor quis proprie. Psal. 3. 4. et 17. 3. & 41. 10. Et alibi

Atque illud ipsum vt [Susceptoris] nomen, quod sæpe inclamat Dauid ad suam opē; [Susceptor meus es tu.] quasi dicat, Meus medicus: nam licet nomen [suscepti] significet [clientē,] vt obseruat Seruius ad id Æneid. 6.

——— *Aut fraus innexa clienti.*

August. Ambros. Susceptus nomen ægroti. Tertull. Cassianus. Zach. 1.

Et Aug. Epist. 59. Ambr. serm. 93. propterea q. [Susceptor] sit nomen patroni; tamen [susceptus] etiam significat ægrotum apud Tertull. contra Valent. Ambro. serm. 17. Cassianus lib. 10. c. 7. & 14. Ideo [Susceptor,] medicus est. Propterea dum Populo grauissima laboranti captiuitate subuenire vellet, visus est Zachariæ Princeps, & protector populi Michael insidens [equo ruffo] (videlicet edomans iam, & refrænans Chaldæorum hostium sanguinarium, & indigoabundum furorem) visus est autem [inter myrteta] potius, quam inter Babylonicas salices, aliasve arbores illi regnni familiares, vt ostenderetur Diuina facultas incurabilem illam (vt videbatur) captiuitatem sanandi, & recuperandi: nā (vt ait Theodoretus) [Myrtus planta odorata est, habens vim morbos calidos refrigerandi.] Exurebat autem populum Babyloniorum bilis ardens, & inflammatus furor. Ergo videri, nominari, & esse vult optimus, ac sapientissimus Medicus, qui sanat omnes infirmitates nostras; [scit compati infirmitatibus nostris;] qui nō [malagmate, neq. herba sanat, sed sermone suo, q. sanat omnia.] Qui ideo permittit iustos suos conteri, vt [contritis corde medeatur.] siue, quod idem est ex Hebræo, vt alliget, instar chirurgi. vel quod Septuaginta; [Vt sanet contritos corde.]

Theodoret. Myrtus cuius virtutis. Psal. 102. 3. Heb 4. 15. Sap. 16. 12. Isai. 61. 1.

Quarta ratio Diuini bonoris ex spe iustorum in Deo reposita.

Quarto denique non mirum quod bene sibi complaceat Deus cum voluptate, & lætitia, in suis iustis vexatus, & afflictis. Scriptum est enim; [Non in fortitudine equi voluptatem babebit, neq. in tibijs viri beneplacitū erit ei, beneplacitum est Dño super timētes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius.] videlicet super sanctos, suarum ærumnarum perfugium, atque solatium ex Deo quærentes; sic enim [quod est bonoris, & gloriæ, & virtutis Dei super] iustos vexatos, & afflictos [requiescit,] vt Petrus ait. Ergo roganti Eliphaz. [Quid Deo prodest] ad honorē, & gloriam, vel ad nominis, & famæ celebritatē, vel ad voluptatē, & lætitiam, si cum iustus fueris, nunc vexeris? aut [quid ei confert] ad vtilitatem, & lucrum, si cum [immaculata fuerit vita tua,] nunc ærumnosissimam ducas? Merito respondere potest Iob; Et prodest, & confert multū, & per omnem modum ad Diuinas misericordię, & bonoris opes, & ad illius voluptatem, & gaudium, mea innocentia afflicta, beneque probata. Non igitur frustra sui me honoris causa exercet Deus nullo meo peccato.

Psal. 146. 10. 11. 1. Pet. 4. 14.

IV. Nunquid timens arguet te, & veniet tecum in iudicium?

1 *Varia interpunctio. Parum considerata verba Eliphaz.*
2 *Aliorum expositiones parum germana.*
3 *Vera interpretatio. Sæuitia, & crudelitatis causa, timor. Tyrannorum metus comes.*
4 *Deus cum attentione, & reuerentia affligens iustos. Timere quid. Explicata Sapientia. Illustratus Dauid.*
3 Arguere *quid. Illustratus Moyses.*
6 *Iudicium ad publicum supplicium pertinere. Dei iudicia, cur reprobatio, & cur tamen appellentur.*

1 *Olympiod.*

Olympiodorus testatur, hūc locum apud quosdam interpungi solere, vt in ea prima particula. [Nūquid sistat interrogatio; quæ deinde vero sequuntur cū affirmatione, & sine interrogatione legantur, vt Diuinā Prouidentiā statuat, quæ mortalium actiones [arguat,] & *veniat* cum hominibus [in iudicium,] vt nec nocentium, neq. innocentium hominū negligens sit. Sed quidem sicut concitatior, & vehementior, ita etiam uerior in Hebræo, Græco, & Latino lectio est, si tota senteotia interrogatione incitetur. Et sane D. Greg. existimare videtur, hanc sententiam Eliphaz nullum omnino commodum sensum babere posse, sed illum parum considerate, vel potius valde insipienter loquutum; [Quis (inquit) hoc vel desipiēs sentiat; quod Dominus ex timore nos arguat, & ex metu iudiciū contra nos suum proponat? Sed quia uerba sua merito nesciūt, proculdubio ad otiosa dilabuntur.] Sed cōmode sententiam alij interpretātur. Pleriq; ergo hic accipiunt, vt dicat Eliphaz, Deum cum Iobo agere, vt ex æquo, & iure illū puniat, nihilque *timere* sibi posse iniustitiam, aut iniquitatem obijci, quod innocentē damnet, aut plus iusto seueriori sententia prosequatur leuiora Iobi errata, cum potius illius benignitatem, & æquitatem grauissima hominum peccata plane ostendant. Sic in dissimulandis hominum peccatis, & differendo seuerissimo supplicio dicitur Deus non propterea id facere, quod quemquā superiorem iudicem timeat, a quo posset tanquam plus nimio seuerus iudicari, Sap. 11. 11. [Nec timens aliquē veniam dabas peccatis illorum. Quis enim dicet tibi; Quid fecisti? aut quis in cōspectu tuo veniet vindex iniquorum bominum? &c.] Sensus hic omnino verbis bene conuenit, sed non omnino bene præcedentibus cohæret.

Gregor. Eugub. Afrunica. D. Tho. Dionys.

2 *Secunda sententia expositio.*

Alij respiciunt ad quæstionem superius a Iobo propositam, de impiorum diuturna felicitate, cui sic respōdeat Eliphaz; Si Deus aliquid sibi ab improbis timeret, non permissurum, ut diuturna felicitate insolescerent, sed fore, ut statim illos de medio tolleret. At cum omnino Deus sit illorum conatibus, & improbitate superior, duplici ratione cum illis poterit agere; Prima ut, quo illos ad pœnitentiam adducat, tardus sit ad iram. Secunda, quod nonnunquam contingit, non differendo uindictam, sed subito, & insperato uocando ad iudiciū. Sensus hic quoque verus. Sed expositio coacta, parumque instituto conueniens.

3 *Tertius, & germanus explicatus.*

Tertio illa uidetur lenis, ac bene cohærens interpretatio, ut omnino contendat Elipbaz, nostrarū nos ęrumnarū causam in nosmetipsos reijcere debere, & ex præcedenti, præsentique sententia constet huiusmodi argumentatio, seu potius sui instituti, cōfirmatio; Nentinem Deus propter se ipsum afficit supplicio aliquo, neque ut ex iusto afflicto aliquid lucri reportet, neque ut ex impio punito aliquid sibi impendentis mali auertat, uti fere homines solent, cum in alios sæuiūt cuiuspiam mali timore, aut suspicione stimulati. Quid enim sibi timeat Deus a uilissimo homuncione? Tota ergo exercendi, & affligendi homines ratio sumitur ex [malitia] bominis plurima,] & [infinitis] illius [iniquitatibus,] quas Deus pro sua Prouidentia aduertit, & in quas seuerissimo suo iudicio, atq. sententia grauissima animaduertit. Est uero illud, quod inter argumentandum assumit Eliphaz, verissimū, & ex timore frequenter nasci, aut etiam uehementius accendi solere, vel seueritatem in irrogando supplicio, uel crudelitatem in repetenda uindicta. Nam quid ad tam sanguinarium, tamque crudele infanticidium Herodē impulit, quam incredibilis illa animi *turbatio*, & ex Regis Iudæorum natiuitate, seu regni amittendi timor uanissimus? Quid Pharaonem, ut & similem infantūm Hebræorum necem procuraret, & maximis illorum parentes ęrumnis, & laborum difficultatibus per summam sęuitiam debilitaret, & frangeret: necnon ipsum Moysen in filium suæ filiæ adoptatum, [ad occidendum quæreret,] quam ex Israelitici populi multitudine, & robore conceptus timor, seditionisque concitandæ metus inanis? Quid illa fæminea ira, & muliebris crudelitas (cū sæuitiam fæmineam dico, summam ac maximam dico) Athaliæ Regina, [omne semen Regium interficientis,] & regnum Iudaicum per summam tyrannidem occupantis, quam fęminæus quidā metus, & muliebris timor, qui & ipse eo est maior, quo, qui timet, imbecillior, & sui impotentior est, atque ad accipiendum damnum magis patens? Illud Ennij Poetæ peruulgatum, æque ac verum.

Ratiocinatio Eliphaz. Timor sæuitiæ parens. Matth. 2. Exo. 1. 5. & 2. 4. Reg. 11. 1. Ennius.

Quem metuunt, oderunt, quem quisque odit, perijsse expetit.

Sic metus, quo cruciantur Tyranni, sæuitiæ parens, & comes est;

Qui sceptra duro sæuius imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Senec. in Oedipo act. 3.

Hæc est illa Tyrannorum sæuissimorum plusquam inbumana feritas, vt nihil excelsum consistere patiantur, sed excellentiores semper ciues, siue inimicos, siue amicos è medio tollant, timent videlicet omnes; itaque

liaq. nullius saluti,& incolumitati parcunt. Hæc vide licet est inhumanissimi Neronis aduersus Plautum, & Syllam plena metu, & suspicione, pariter, ac furore vox, atque lex;

——— ——— *Quidquid excelsum est, cadat.*

Sen. in Octauia, act. 2. *Arist. 5. Polit. cap. 10.*

Quod idem fuit Periandri cōsilium datum in Epist. ad Trasibulū, cuius meminit Arist. in Polit. [Ciuitatis principes tolle, siue illi amici, siue inimici videātur; q̄ppe Tyranno amici quoque suspecti sunt.] Rectè igitur conuenit cū his śnia Eliphaz, videlicet Deum nihil sibi [timere] ab homine vllo, propterea nulla illū Tyrannidē, nullam crudelitatē; sed incorruptum iudicium aduersus mortales exercere, quos dignis afficit supplicijs.

Deus, vt potē æquissimus nihil timere.

4 *Elucidatio, & expositio superioris sententiæ.*

Sed, vt nec illud quoque non inutile pretermittamus poterit proculdubio hæc sententia in eo quoque sensu accipi, vt sit præcedentis sententiæ expositio, aut vero confirmatio in hunc modū; Si te, o Iob, Deus innocentem affligeret, certe non ille, tā seuere argueret, neque, tam grauiter vexaret; sed ita te exerceret, vt uereretur, atq. timeret, ne plus nimio te læderet, atq. ne in castigando modū paternæ disciplinæ excederet, Cum enim pater castigat filium, etiā scuissimus, timide id, & reuerenter efficit. Numquid itaque, ò Iob, timens arguet te Deus, tanquam insontem filium? minime vero. nam te ille seuerissime, & grauissime afficit, atq. profusissima indignatione, non tanquam filium, sed tanquā hostem prosequitur. Hanc exponendi rationem præferre, videtur lectio Septuaginta: [Aut rationem tui habens arguet te?] nam [rōnem alicuius habere,] quod in Græco est. [Logon picisse] est, alicui prospicere, & consulere. Ac bene ēt conuenit verbum [timēdi,] quod in Hebræo subest: nā (sicut & apud Latinos) non solū affert metum impēdentis mali, sed ēt venerationē quandam, & cultum erga rem illam, quam veremur, atque metuimus, & quam bene seruatā, ac minime læsam cupimus. Sicuti sæpe dr̄ in Sacro sermone: [Timete Deum.] & Prouer. 24. 21. [Time Dominum fili mi, & Regē.] Tum etiam & parentes, vt Malachiæ 1. 6. fere [per honorē] explicatur; [Filius honorat patrem, & seruus dn̄m suū. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dn̄s ego sum, vbi est timor meus? Sicut autem filius parentem suum timet, & reueretur, ita e cōuerso pater quoque timet, & reueretur, ne plus nimio filium dolore, & verbere afficiat, sicuti a Sapiente dictum est; [Tu dominator virtutis cum trāquillitate] (æquitate) [iudicas, & cum reuerentia] (parcendi studio) [disponis] (gubernas, tractas, præsertim dum castigas, & erudis) *nos*. Atque is ipse timor, & reuerentia eadem est, quæ inferius, [attentio, & diligentia] appellatur; [Si inimicos seruorum tuorum, & debitos morti, cum tāta crucialsti attentione] (cautione, moderatione.) [Cum quāta diligentia] (sollicitudine, aut potius maturitate, & castigationis, atque supplicij præmeditatione) [iudicasti] (affecisti dolore, & pœna) [filios tuos?] Patet tum igitur illud est; [Ego ero illi in patrē, & ipse erit mihi in filium: quod si inique aliquid egerit arguam illū in virga virorum, & in plagis filiorum hominum.] quasi tremens, & timens, vti fere solent homines, cū castigant filios; [virga] enim [virorum,] quæ in Hebræo dr̄ [Besebeth Onasim,] non est uirga fortium, & robustorū, sed potius senum, ac imbecillorū, qui & præ imbecillitate, & præ senili quadam in adolescentiores filios indulgentia, & timent ipsi, & tremunt manu, cum filium uerberant. [Enos] enim miserum, & imbecillū sonat, vt alibi diximus. Igitur (inquit Eliphaz) te, ò Iob, [non timet,] neque reueretur Deus; tuæ saluti minime consulit; tuæ vitæ non parcit; non consulit tuis rebus, sed vult modis omnibus consumptum, atque deletum.

Timor parentum in castigandis filijs.

LXX. λογ' ποιεῖσθαι

ירא

Timor, & reuerentia parentum, ac filiorum mutuus. *Sap. 12. 18.*

Τῆγε ἐλαι.

2. Reg. 13. 14.

בשבט אנשים

אנוש

5 *Iustitiæ supplicij periphrasis.*

Illud vero, quod dr̄ [Arguere,] & [venire in iudiciū cum aliquo,] seuerioris animaduersionis, & irrogati supplicij periphrasis est, quāuis voces ipsæ, non tam ad supplicium, quam ad culpæ manifestationem, & forensem, ac iudicialem criminationem pertineant. Nā [arguere] est proprie accusare, increpare, aut reprehendere. cum quis peccati reus non solū arguitur, & accusatur, sed etiam [conuincitur,] & iā manifestatus, & conuictus criminis, verbis, ac re ipsa reprehenditur. Quare non ineleganter dixit Rab. Mardochai, idem esse, quod [probare,] seu [cōprobare:] Quod nos dicimus: [Auer, sele probado a alguno alguo delito.] & quidem apud Latinos, nihil aliud est in sua proprietate [arguere,] quam ostendere, & manifestare. & inde [arguere reū,] est manifestare, & prodere illius delictū; quare est verbum forense, & iudiciale; cum illud etiā diffinierit Vlpianus leg. 197. de verbor. signif. [Iudicasse] (inquit) [reum est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse.] In quam rem est valde appositus ille locus Genes. 20. 16. ab illa eadem originali radice, cum Abimelech ait Saram; [Memento te deprehensam,] quod proprie iuxta originale legas: [Memento te reprehensam.] quo etiam modo legit Rab. Mardochai; [& reprehēsa est.] quare dilucidius, & elegātius legeret Pagninus, & Regia; [Erudiuit,] aut [corripuit illam;] quam [erudiuit se.] sed sensus idem, ac si dicat; [Memento te arguā,] id est, non solū a me reprehensam mendacij, sed etiam manifestatam, atque conuictam, & in cōprobato mendacio [* deprehensam.] & ita dilucide verterunt Septuaginta; [omnia vere dicito.] Capit etiam verbum [arguendi] illam etiam peculiarem significandi uim, quam Latinus dicit [castigare;] Hispanus vero [hostigar,] cum quis ex obiurgatione manet in posterū admonitus, & in re aliqua magis prudēs, & cautus. Cum quo bene conuenit, quod eo loco Genes. indicat Vatablus. [* Castigata fuit, ne postea diceret se sororem esse Abrahami.] Sic igitur ait Eliphaz; Accusaris, ò Iob, argueris, conuinceris manifesti, & sat bene cōprobati sceleris, & propterea te Deus non verbis, sed re ipsa verissime increpat, & grauissimis ærumnis castigatum traducit, & manifestat in publico omnium cōspectu. cum quo recte cohæret, quod sequitur.

R. Mardoch.

יבח

Arguere verbum forense. *Vlpianus.*

Pagni. Regia.

** Bastantemente se os a probado, no auer dicho verdad, y de manos a boca os auemos cogido en la mentira.*

Et venies tecum in iudicium? id est, in disceptationem iudicialē, in qua postuleris, accuseris, conuincaris sceleratæ vitæ. Simile id Ieremiæ 2. 35. [Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris; Non peccaui.] id est, iudicio palam argueris, & conuinceris ingentium scelerum: nam sicut, quæ palam videntur, [a lumine manifestantur; ita Diuina iudicia cum lumine comparantur, quod in illis nostra peccata manifestentur. Scriptum est enim; [Iudicia tua quasi lux egredientur.] vt nemo de tuo scelere (ait Deus) nemo de mea iustitia ambigere possit. Ex quo etiam loco peti potest, huius interrogationis responsio, Cur supplicium, atque vindicta diuina vocetur in Sacro sermone reprehensio, iudicium, & argumentum criminis? videlicet, quod Deus semper procedat ad supplicium ex æquo, & iure: & non prius puniat, aut condemnet, quam ratione ipsa, & argumentis, probationibusque certissimis veritatem criminis comprobarit, comprobatumque manifestarit, atque proposuerit omnibus circumspiciendum; vt censeant, esse reprehensione, & supplicio dignissimum; Ideo [arguit, & venit nobiscum in iudicium.]

Diuina iudicia cum luce comparata.

Osea. 6. 6.

Deus iure procedens ad vindictam.

V. Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas?

1 Malitia *in Sacro, & Latinorum vsu quid. Quo differat ab* iniquitate.
2 *Verus sententiæ sensus. Particula* Nonne, *vel* Numquid, *vis, & vsus.*
3 *Subsilatiua sur addat Interpres.* Multum *ad numerum, & magnitudinem.* Iniquitas *pœna, aut culpa.*
4 *Infinitudo peccatorum ad obstinationem pertinet. Quid* Auersio contentiosa *apud Ierem. Finalis impænitentia dux peccatorum.*
5 *Diuina patientia conniuens ad priora peccata. Quid* dissimulare. *Explicata Sapientia.*
6 *Multiplex morborum causa, non solum peccata.*

Pendet ex superiori sensus. Non ille propter timorē, metumve alicuius mali, aut pp cuiuspiam boni spē te arguit, & iudicat: sed quod ingentē tuam malitiam, & iniquitates innumeras, digno supplicio vlcisci constituerit. Inter [maliriā] vero, & [iniquitates hoc interesse tradit Orig quod [malitia,] sonet [vitium,] qui est [flagitiosus habitus:] deinde vero [iniquitates,] aut peccata, q̄ a prauo habitu pficiscūtur. Paulo secus D. Th. quod [malitia] referatur ad peccata, quib. alios læsit, [iniquitates] vero ad peccata omissionis: proptereaque dicat; [Iniquitates infinitas, quia in plurib. pec- 1

Malitia, & iniquitas.

Origenes.

D. Thom.

sat homo omittendo, quã cõmittendo.] Ego de hac obseruatione D. Th. tantum adiungã Dionysij censuram suis ipsius verbis; [Hoc] (inquit) [vltimum verbum B. Thomæ miratione pariter, & stuporem generat mihi.] Sed certe discrimen vllum inter hæc, non est valde curandum, cũ vtrunq. nomẽ sonet aliquid virtuti, & sanctitati in vniuersum contrariũ ex Hebræo vero [malitiæ] nomen pertinet ad improbitatẽ quandã, & impudentia contra ius, & æquum, omnia conculcantem, & proterentẽ. [Iniquitas] vero ad curuitatẽ, & deuiationem, & peruersitatẽ actionum deficientium, & declinantiũ a recto. Quare cũ Interpres [Malitia] dixit, non sumpsit pro versutia, calliditate, aut fraude, q̃ est certũ & peculiare vitiũ; sed pro vitiositate, aut peruersitate, quæ virtuti opponitur, & quã Græci in vniuersũ [Cacbia] vocãt, vt elegãter differit Cic. 3. de finib. & 4. Tus.

Dionysij censura. — ריע — עוה — *Malitia nõ pro peculiari vitio.* — *κακία.* — *Cicero.*

2 Existimant vero Origen. & Niceras. Hęc dici ab Eliphaz, non tã affirmanter, quã dubitanter; Vide, ne forte multa te peccantẽ latuerint, quib. huiusmodi est merces persoluta? Orig. [Probabiliter te iniustũ appello, credibile .n. est isthæc tibi ob innumerabiles culpas cecidisse. Sed ego existimo huiusmodi amicorũ interrogationes sub specie dubitationũ propositas, assertiones esse, quibus & Iobum asserant improbe vixisse; & quæ de impijs in vniuersum disputarunt, nunc in Iobũ oĩa referant, & conuenit cũ hoc particula [Nunquid,] vel [Nonne,] vel [Et non,] q̃ in Hebręo est [Halo,] & seruit fere semper affirmationibus quare nõ raro vertitur ab Interprete, [Ecce,] aut [Vtiq;] ꝙ vt indicaret, simul duab. particulis reddidit vnicã, atq; simplice Hebręã. 1. Reg. 23. 19 [Nonne ecce Dauid latitat apud nos.]

Origenes. — *Nicetas.* — *Particula hun quid affirmãs.* — הלא

3 *Malitia plurima.* Deest in Hebręo superlatiuũ, quo ea lingua caret. Sed frequẽter, atq. sapienter suppletur ab Interprete, quod sensus & locus sic exigant. Quod aũt est in originali, [malitia multa,] eadem ratione verti posset [magna;] nimirum vox indifferens ad multitudinẽ, aut magnitudinem [Infinitudo] autem, seu innumerabilitas [iniquitatum] presse, & stricte accipitur ab Origene, pro multitudine innumerabili peccatorũ, aut pro incredibili grauitate, vt Iobum vrgeat, & suadeat, ne sibi videatur plura, aut grauiora perpeti, quam peccarit; nã certis, & numeratis morbis, & ęrumnis innumera, & infinita peccata respondent. In quem quoque sensum inclinat annotatio Vatabli, accipiẽtis [malitia] pro pęna, atq. sic elucidautis locum; [Nonne afflictio tua est multa, at iniquitatibus tuis nõ est finis?]

Cur superlatiuus vtatur Interpres — רבב — *Vatabl.*

4 Sed quidem videtur hoc non tam ad numerum, grauitatemve pertinere, quam ad cõtinuas iniquitates. & nunquam intermissam peccandi licentiam; nam in Hebręo est, [Et non finis iniquitatibus tuis.] Quippe hęc est ingens quędam improbitatis amplificatio, quod sit obstinata, & [contentiosa auersio.] vt Ieremias dixit; nesciens conuerti, aut corrigi: [& casus] atque præcipitatio, nescia resurgendi. Quem locum licet alij significanter legant; [Rebellio æterna,] vel [perpetua,] vt Vatablus, aut [pertinax] vt Tygurina, & Regia; aut [Fortis,] vt Pagninus; aut [inaccessibilis,] vt Forsterus; aut [Impudẽs,] vt Septuaginta; (hęc enim oĩa propria epitheta sunt obstinationis) At eleganter uertere possis iuxta originalis uerbi proprietatem; [auersionẽ uincentem] aut [triumphantem,] uictricem, aut triũphatricem, quod uideatur obstinatio, & finalis impęnitentia superare, & uincere reliqua peccata, Sic enim [Vincens,] aut [triumphator] ab hac ipsa radice dicitur secundum Rab. Mardochai; [Qui fortis est in corpore suo, & Princeps, & Dux.] Quasi obstinatio sit aliorum peccatorũ Princeps; & Dux. vnde prefectus cantorum dicitur [Victor in psalmis.] aut vero dicetur [Obstinatio uictrix,] quod Diuinã misericordiam; & patientiam videatur quodam modo superare, & uincere. Atque etiam propter eandem victoriæ rationem, legere poteris; [Auersionem finalem,] aut [in finem:] Nam iniquitates, aut auersio, quæ dicitur [infinita,] aut sine fine, quod nunquam finiatur; eadem dicitur [finalis,] aut [in finem,] quod finis, & uictoria pro illa tandem stet, & quod Hispanus diceret; *Al fin de la muerte queda el campo de la vida por el pecado.* Quare hoc sensu recte potuit appellare Eliphaz; [Infinitas iniquitates.] Tam forte, tãq. incessabile peccadi studiũ, & consuetudinẽ, videtur mirari Deus apud eundem Prophetam exẽplo

Germanus explicatus de obstinatione. — *Pagnin.* — *Regia.* — *Caietan.* — *Ierem 8.5.6.* — *Vatabl.* — *Tygur.* — *Regia.* — *Regia, & Forsterus.* — *Perpetua epitheta obstinationis* — נצח — *Obstinationis victoria, & triumphus.*

maris, quod quamuis indomitum, & effręne, at illius impetum cohibent littora, & arenæ ipsæ intra suos fines continent. [Mare] vero [feruens] impiorum, nullis finibus contineri, coerceri-ue possit; [Qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit: & commouebuntur, & non poterunt, & intumescent fluctus eius, & non transibunt illud. Populo autem huic factum est cor incredulum.] (Septuaginta; [Non audiens.] Vatablus; [Prauum.] Tygurina; [Rebelle.] Pagninus; [Declinans,] & [exasperans.] Septuaginta, [Contumax.] Recesserunt, & abierunt.]

Ierem. — *Isa.57.10.* — *LXX.* — *Vatab.* — *Tygur.* — *Pagnin.*

5 Illud pręterea nõ obscure indicat Eliphaz, cum obijcit [iniquitates sine fine.] Dei patientia ad priora adolescentię errata conniuentẽ; minimeq; [irascentem per singulos dies,] lõganimiter expectãtem, donec exaggeretur peccatorũ cumulus, & [impleatur mẽsura,] quã Diuina Iustitia expectare tantum constituit. Quamuis enim priora scelera digna extiterint quocumq; supplicio, ẽt grauissimo, at hęc finalia, & nimis cõtentiosa uidetur (si ita liceat loqui) superare, & uincere Diuinam potentiam, & misericordiam, atq. tam acriter stimulare, & lacessere Diuinam potentiam, ut ad suppliciũ incunctanter procedat; [* Dissimulans] (inquit Sap. 12.) [peccata hominum propter pœnitentiam.] (idest, dissimulas te videre, & conniues ad peccata hominum, ut uel sic pœnitentiam agant. Verbum Græcum videtur significare, non satis mentis attentione, & cogitatione aduertere ad ea, quæ oculis obijciuntur, vt cum oculi sine peculiari animaduersione præsentia præterlabuntur.) [Ideo eos, qui exerrant, partibus] (idest, paulatim, & per partes, non adhibendo statim integrũ supplicium) [corripis. Non quia impotens eras bestijs sęuis, aut verbo duro simul exterminare, sed partibus] (paulatim, pedetentim) [iudicans] (condẽnans, & puniens, aut iudicia tua peragens) [dabas locũ pęnitẽtię] (quamuis præscires illorum obstinationem fore infinitam, & incessabilem) [non ignorans, quoniam nequam est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuũ.] (vbi autem quis contumax, & impęnitẽs abutitur Dei patientia) [Virtutẽ ostendis tu, qui nõ crederis esse in uirtute consummatus, & horũ, qui te nesciunt,] quod experti non fuerint Diuinum supplicium, sãguide, & frigidẽ sentiũt de Diuina potentia, nihilo segniores improbitatis studio) [audaciam] (proprie [contumaciam) traducis] (manifesto supplicio redarguis, & spectandam publico exemplo proponis.)

Ps.9. 15. — *Matt.23.32.* — ** Teneis los delante, y pareçe, q̃ no los echais de ver.* — *παρορᾶς.* — *Quatenus Deus dissimulet peccata.* — *Deus cur paulatim puniat.* — *Impij cur languidè sentiant de Diuina potentia.* — *Tygur.* — *Nauarus.*

6 Tandem illud videtur Eliphaz profiteri, morbos, & calamitates alias cadere hominib. nõ nisi propter peccata; quod quamuis sępe, sed nõ semper verum est. Est uidelicet ille vulgi sensus, & peruulgata existimatio hominum secundum speciem tantũ de rebus iudicantium. Ergo duo esse ærumnarum, & pœnarum genera certum est, quasdam ad supplicium, & eas quidẽ propter peccata; alias ad probationem, perfectionem, & confirmationem sanctitatis. Videndus Greg. 15 Mora. c. 39. Basil. in Regulis fusioribus c. 45. Hiero. in id Isaiæ 38. vbi Ezechias dicitur, [Infirmatus vsque ad mortem.] August. 1. de Ciuitate, c. 8. quod est, [de commodis, atque incommodis, quę bonis, ac malis, plerumque communia sunt.] Tum etiam c. 9.] de causis correptionum, propter quas boni, & mali, pariter flagellantur.] Theodorus Heracleotes super Ioan. 9 quatuor omnino assignat causas, ob quas calamitates externæ accidant hominibus, videlicet, aut propter propria, aut propter parentum peccata, aut propter probationem, aut propter Diuinæ gloriæ manifestationẽ. Sed quatuor item supputat castigationis modos Cæsarius ille clarissimus, ac Germanus frater Gregorij Nazianzeni, dum dialogo 3. de Iobo loquitur, ac de impiorum etiam extremo supplicio propter finalem impœnitentiam, illius uerba, quod in rem nostram opportuna sint, adscribenda: [Quatuor] (inquit) [modos castigationis scimus: nam alia quidem propter peccata nobis ad correctionem adhibetur; Multa enim flagella peccatoris. Alia vero superbiam, & fastum deijcit, hoc est, elationem, ac tumorem animi comprimit; Superbis enim Dominus resistit. Alij autem latentem uirtutem, & fortitudinem ostẽdunt, ut eam spectatores imitentur: Nullus enim accendit lucernam, & ponit eam subter

Non semper morbi, & calamitates ob peccata. — *Duo genera calamitatum.* — *Gregor.* — *Basil.* — *Hieron.* — *August.* — *Theodorus: Quatuor calamitatum causa.* — *Cęsarius.* — *Psal 31.10.* — *1. Pet.5.5.* — *Matth.5 15.*

modium

modium, ant lectum, sed super candelabrum, vt luceat omnibus; qui sunt in domo, inquit Dominus, quasi dicat; Propter hoc instar facis accenti Iobũ, & extra ciuitatem super candelabrum stercoreum posui, vt luceat omnibus in orbe terrarum. Alia deniq. castigatio est in vniuersum a Deo deseri, propter extremũ nequitiam, & improbitatem, cui nihil omnino admixtum est boni, quod & Pharaoni, & Nabuchdonosori, & Iudæ contigit, vt in exitium traderentur propter iuemendabilem malitiam; Auertam enim ab ipsis faciem meã, & ostendam, quid cum ipsis futurum sit in nouissimis, inquit Deus per linguã Moysis. Ex quatuor his, duos tantum ærumnarum modos Nazianzenus in suis Iambicis describit cap. 30. de Patientia, videlicet, supplicium impiorum, piorum expurgationem, & medicinam;

Iobus accēsus, & super cādelabrum. — *Deut. 30. 20.* — *Nazian.*

Me quando sanus obrutum morbis petis,
Mea dicta pauca accipe, & doctrinam habe.
Aegrum esse melius est malis, quam sit tibi.
Valere: morbi nam piars me seo,
(Licet pianados improbos suscepersm.)
At fortes morbi magis est mysticum;
Sed arbitrari praestat id, quam fordibus
Tinctum quibusdam, noxio tangescere.

Sed iam ad peculiares facinorum species, quas enumerat Eliphaz, contendamus.

VI. Abstulisti enim pignus fratrũ tuorum sine causa; & nudos spoliasti vestibus.

1 *Tyrannidis comites saeuitia, & rapina.*
2 Pignus *quid, & vnde dictum in Sacro, & Latino sermone.* *Quid* Pignoris capio. *Lex de non auferendo pignore.* *Explicatur Moyses, & Salomon.*
3 *Inhumanum, & iniquum non esse erga fratres munificum.*
4 Fratres *qui. Princeps non seruis, sed fratribus imperat.*
5 *Debitores mancipia creditorum. Quibus poenis addicti. Explicatur Isaias, & Matthaeus.*
6 *Diuites, & auctores frequenter mendaces. Pauper non sua culpa, miserandus.*
7 *Immisericordia non vestire pauperem. Explicatur Moyses.*

1 CONcesserat quõdam Eliphaz Iobo aliquod sanctitatis, & pietatis vestigium, simulatæ saltem pietatis speciem; at nunc etiam hanc illi adimit, & ea in amicum crimina conferi, quæ diuitum improborum, atque tyrannorum propria esse videntur, & corũ, qui impietatis, rapinæ, & crudelitatis fructibus ditescere solent; (vt obseruauit Origenes.) nimirum sordidam auaritiam, incredibilem feritatem, atque inhumanitatem, extremam quoq. tyrannidem impingit Iobo Eliphaz. Enim vero crudelitas, atq. turpis lucri cupido Tyrannidis comites sunt. Sic nimirum definitur ab Aristotele Tyrannus; [Qui ita dominatur, vt ad propriũ commodum, & vtilitatem omnia conferat.] Dum suã vtilitatem consectatur, oportet sæpe humanitatis, iura per summam crudelitatem, atque iniquitatem violare. Auaritiæ itaque crudelitas germana est, vel potius pareos. vtraque etiam Tyrannici dominatus filia; quem ex sua sobole sapienter descripsit Cordubẽsis Seneca.

Origenes. — *Saeuitia tyrannorum.* — *Arist. 4. Polit. & 1. Ethic.* — *Seneca in Hippol. Act. 2.*

Rupere foedus impius lucri furor,
Et ira praeceps quaque succensus agit
Bibedo mentes: venit imperij sitis
Cruenta, factus praeda maior minor
Pro iure vires esse. ——— ———
A fratre fratres, dextera nati parens
Cecidit; maritus coniugis ferro iacet.
Perimuntque foetus impia matres sues.

Amplificatio sceleris, & sententiae. Sed singula verba Eliphaz acriter pungunt Iobi animum, vt quibus amplificetur vehementer crimẽ, quod illi obijcit; & suis quasi gradibus crescit sententia; nam [pignerare,] sordidum, & illiberale est; sed [auferre pignus,] violentum; & [pignus fratrum,] ferum; & [sine causa,] incredibiliter iniquum, & improbũ. Sed explicanda singula.

2 חבל *Abstulisti pignus.* In Hebræo simplex uerbũ; [Pignerasti.] q. d. obligasti, cõtraxisti. *Hhabal*, quod est [pignerare,] aut pignus accipere, idẽ est [obligare.] Quã significatione agnouit Vulgatus Prouer. 13. 13. * [Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat.] q. d. detractor, quãuis non statim puniatur, non ob id tñ absoluitur, & dimittitur lib. r. nã quasi conijceretur in publicã custodiã, ita uř esse in obligatione, & uinculis ad luendam pœnã; vel ad uitandum id, de quo minus bene sentit, aut detraxit. ex hac igitur radice ducitur [Hhebel,] quod, & [funẽ,] & [uinculũ] significat, aut [pignus;] quod pignus sit obligatio quędã, & quasi vinculũ debitoris, quo constringatur, & teneatur. & consonat quidẽ notio nominis Græci, nã quod nos [pignus] appellamus, Gręce dř [Hypotheca,] quasi, [obligationi suppositũ,] vt Budæus annotauit in Pandectas, ex l. pen. de pignorib. atque Alc. l. 237. de verb. signif. Graue igitur, & odiosum verbũ [pignerandi,] & per obligationẽ, & uinculũ quasi obnoxios, & sibi debitos asserere, & supponere, atq. subijcere conciues suos. Illud pręterea addit Budæus [pignus accipere,] aut [pignerare,] illud esse, ꝙ vulgo dř, [per exequutionem capere. executar, y sacar prendas.] Quod summo iure, atq. summa iniuria fieri ab auaris diuitibus in pauperes solet. Quod aũt [auferre] dixit interpres, & Latine, & significanter fecit, ꝙ uiolentię cuiusdã, & inhumanitatis esse vř; sic Cicero, [Capere,] uel [auferre pignora] dixit, aut [captis,] vel [ablatis pignoribus,] aliquẽ cogere, uel coercere. Atq. inde Gell. li. 7. c. 10. ex Catonis lib. epistolicarum quæstionũ, refert [pignoris capionẽ] ab antiquis dictum. Sed ipsa [pignoris] etymologia docere hominem vř, [pignus] non tam propria manu auferendum, & rapiendũ ab inuito, & misero debitore, quã accipiendum (si qñ oporteat) non nisi ipsius debitoris manu oblatũ: [Pignus] enim, vt Caius dixit, [appellatũ est a pugno quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. Auferre] igitur [pignus,] erit rapere cũ uiolẽtia; ablatũ ẽt retinere diu, & quasi re propria, vti. Quare Ezech. 18. 16. inter alia, quæ facienda Deus pręcepit, enumeratur; [si pignus non retinuerit.] Quod in Hebræo est, [pignus non pignorauit;] ubi repetitio eiusdẽ uocis eã uim habere vř, quam diximus, [auferendi,] & retinendi pignus, & cũ uiolentia rapiendi, nã id prohibebatur creditori; tantũ permittebatur oblatũ accipere, Deut. 24. 10. [Cũ repetes a proximo tuo rẽ aliquam, qua debet tibi, non ingredieris domũ eius, ut pignus auferas; sed stabis foris, & ille tibi proferet qđ habuerit.

Pignus unde dicatur. — * *Quien de alguna cosa* — *hablamal, encp hodo queda peranohazerla.* — *Hypotheca Graece quid.* — *Budaeus.* — *Alciatus.* — *Pignus accipere, & auferre, quid.* — *Cic. 2. Philip.* — *Gellius.* — *Pignoris capio.* — *L. plebs de verbor. signif.* — *Complutens.* — *Lex de non rapiendo pignore.*

3 *Fratrum tuorum.* Immisericordiæ, & inhumanitatis genus erga [fratres,] ac propinquos, non esse erga illos liberalem, ac munificum, sed sæuũ creditorem, & turpis lucri, vsuratumq. exactorem, atque illis egentibus postulantibus etiam, nihil sine pignore dare, uerum captis pignoribus, postea cogere, & coercere. Quid uero frater fratri mutuo, & commodato, ac nõ potius dono, minimeque reddendum dedisse, aut reddendum vero; cum primũ possit, sine pignore, sine repetitione existimandus est? Certe qui sua fratri cõmunia non fecerit, is & fraterna cõpellatione indignus & humani sanguinis exors censendus; propterea que ab hominum communitate ablegandus. In quẽ illud exquisite quadrat, quod de Tyrãno dictum est a Cicerone sapiẽter; [Hoc genus pestiferum, & impium ab hominum cõmunitate exterminandum. Et enim, vt membra quædam amputantur, si ipsa sanguine, & tamquam spiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis; sic in ista figura hominis feritas, & immanitas belluæ a cõmunitate, tanquam humanitate corporis segreganda est.

Illiberalitas erga fratres. — *Cic. 3. offic.* — *Inhumani exterminandi à communi conuictu.*

4 Sed [fratrum] nomine, Symmachus [insontes] legit, quasi dicat, innocentes, nihil debentes, forte propinquos, & eiusdẽ cognationis homines intelligit. & vero [fratris] etiam nomen cuiuscumq. hominis, quem proximum dicimus eadem natura, eisdem legibus, eadem religione nobiscum deuincti appellatio est, cum quo princèps tanquam cum fratre, & paris naturæ, licet disparis conditionis, agere debet: non tanquã cum mancipio; ut fere tyrannus ille, qui Senatores, quibus tanquã fratribus, & socijs consiliorum, atq. eiusdẽ imperij, & gubernationis consortibus uti deberet, [mãcipia togata] appellare consueuit. Sapienter inter alia principum præcepta scribit Tacitus 12. Annal. [Nec dominatione, & seruos, sed rectorẽ, & ciues cogitet; clementiamq. & iustitiam capessat.] & Plin. in Paneg. 12. 10. [Non minus hominẽ se, quã hominib. præesse cogitet. In Hebræo, & Septuaginta sensus uehementior, [In pignus accepisti fratres tuos in uanũ.] non solũ illorũ bona, quasi tibi obnoxia, & debita, iniecta manu, & qđ

Fratres qui. — *Princeps subditos fratrum loco habere debet.* — *Anto. Heliog.* — *Tacitus.* — *Plinius.* — *LXX.* — *Pressior in Hebraeo, & Graeca interpretatio.*

dicunt, exequutione facta tibi asseruisti, sed illos ipsos
per vim, & Tyrannide cōprehensos [tenēs suffocabas
Matt. 18. 28. quoad vsq. redderet vniuersū debitū.] Hoc in foro di-
citur, [pigneratii iniecta manu,] vel [cōprehēsione cor-
Budæus. poris,] vt obseruat Budæus in suis Forēsibus. Quid aūt
sonat, accipere in pignus ipsos debitores, nisi illos sibi
9 vēdicare tāquā mancipia, & seruos; Neque videbitur
Debitores tanquam mancipia creditorū apud hebræos. aliena interpretatio, si apud nationes plurimas ostēda-
mus, id in vsu, & lege fuisse, vt debitores tanquā serui,
& captiui, ac vincti traderentur creditoribus. Certe
apud Hebræos rei huius non obscura testimonia. Isaię.
58. 6. [Dissolue colligationes impietatis] (solue videli
cet obligationes, & vincula illa, quę impij, & improbi
Isaias illustratus. creditores debitorib. iniiciūt, ex pignoribus, & fœnore
contractis. Vides cōsonare cū eo, quod diximus, [pi-
gnus] ex proprietate vocis sonare vinculū, aut obliga-
tiones. Exime igitur miseros debitores nexu tibi de-
uinctos impijs, & iniquis obligationum vinculis; aut
etiam educ de carcere eos, qui tibi soluendo non sunt)
[Solue fasciculos deprimentes (videlicet, seruitia, &
operas, & iugū molestiarū, & vsurarū pauperū capiti-
bus per summam inhumanitatem, tanquam mācipijs
**Los legajos de cedulas, y escrituras, y cartas de pago.* impositum. Vel etiam, fasciculos * chirographorum,
quibus obligationes cōtinentur. Cum quo facit, quod
Plutarchus cōmētariolo [de vitando ęre alieno,] elegā-
ti similitudine descripsit, de creditorib. & exactorib.
loquēs; [sicut Doryus Athenas misit Datin, & Arta-
Plutarch. phernē, catenas, & vincula manib. gestātes ad vinciēdū
Syngrapha & tabula cū pedes debitorum. captiuos, ita hi Syngrapharū, & tabularū tāquā cōpe-
dū plena uasa Gręcię importātes circum vrbes ambu-
lāt.) Dimitte eos, qui cōfracti sūt liberos] (ingenti ęre
alieno oppressos, & q. soluēdo non sūt, quos nostrates
dicūt, [Quę an quebrado.] Liberos e seruitute pmitte
Obærati qui dicerentur nexu vincti. abire, & illos tibi tāquā seruos, minime deuincito.) Et
consonant quidem hę loquutiones cum eo, quod apud
profanos scriptores legimus, obęratos appellari, [nexu
vinctos,] q. videlicet nectererētur, atq. creditoribus tra-
derētur. T. Liuius; [Nexu vincti, solutiq. se vndiq. in pu
blicū proripiūt.] & alio loco; [Qui ante nexi fuerāt, cre
ditorib. tradebātur, & nectebātur alij.] de quo statim.

Secundū vero eiusdem rei testimoniū clarius in pa-
Illustratur parabola Regis, & serui nequam. rabola illa Matt. 18. de [Rege & seruo nequā,] cui di-
missa fuerāt. [Decē millia talēta; cū autē non haberet
vnde redderet, iussit eū Dominus eius venundari, & fi-
lios, & oīa, q. habebat, & reddi.] Atq. vt Dion. scribit,
nō solū filij, sed ēt nepotes, vel inergastulum, vel in ser
uitiū creditoris abducebantur. Deinde vero subiungi-
tur in parabola; [Iratus Dn̄s eius tradidit eum torto-
Debitores laniati corpore, debitum. ribus, quoad vsq. redderet vniuersū debitū.] Quod sa-
ne videtur olere immanissimam illam creditorū inhu-
manitatem, qua ad creditorum libidinem post vincula
Gellius. & catenas, debitorum mēbra dilaniabantur, quam re-
fert Aullus Gellius l. 20. c. 1. ea lege. 12. tabularū cuius
iste est verborū tenor [Aeris confessi, rebusq. iure iudi-
catis triginta dies iusti sunto; post deinde manus inie-
ctio esto, in ius ducito, secū ducito, vincito, aut neruo,
aut cōpedib. quindecim pōdo, aut si volet, maiore vin-
cito.] Deinde vero; [Tertius nūdinis parteis secāto, si
plus minus ve secuerūt, sine fraude esto.] Addit deinde
ex suo Gellius; [Nihil profecto immitius, nihil imma-
nius, nisi] (vt re ipsa apparet) [eo cōsilio tāta immani-
tas pęnę denūtiata est, ne ad eā vnquā perueniretur. [In
ualuit lex eadē apud Romanos, apud quos Nexus, aut
Nexus, quæ obligatio. [Nexū] erat obligationis genus: [cū corpus debitoris,
vt pign⁹, capi poterat obligationis iure atq. cōditione]
Budæus. ut explicat Budęus. nā debitor oppigneratus tradebat
creditori nex⁹, de quo, ac de immanitate fęneratorū ui-
dēdus Liuius li. 2. & 8 Varro l. 6. de Lingua Lat. Cic. in
Topi. de Ab alienatione, Mācipio, & Nexu differēs, Bu
dęus in Pādect. In tit. [De in diē adiect. Quinct. li. 7. c.
4. & c. 8. Gelli. l. 20. c. 1. Macrob. l. 1. c. 16. Cęl. l. 12. c. 20.
Diodor. Sicu. li. 1. c. 3. Laer. & Plut. in Solone, & in commētario, de vitando ære alieno. & 21. Sed Solon, vt Diodorus, Plutar. & Laertius scri-
būt, illā legē Athenis abrogauit. [Solutio] (inqt Dio-
dorus de Ægyptiorū legibus loquēs) [ex bonis debito-
ris solū fiebat, corpus nō poterat addici creditori. Hāc
quoq. legē videtur Solon ad Atthenienses transtulisse,
q. Sysachthiā appellauit, decernens, ne ob usuras ciuiū
Atheniensium lex. corpora nectererētur. Haud iniuria q̄rūtur quidā de nō-
nullis Gręcię legū latoribus, qui arma aut aratrū, aut
aliud qd uis operi necessariū prohibebāt, ob fęnus ad-
dicit creditori, corpora vero, q. his vtuntur, tradi pmit-
tat.] Hęc Diodorus. ac Plutarchus: Nos dū cōtētos es
se nostris reb. pudet, dandis pignoribus, contractibus-
que subeundis, in seruitutem nosmet damus.] De car-
nificina autē, & laniena illa paulo inferius; [Hi miseris
debitoribus, ue foro, locū flagitiosorū pœnis destinatū
redegerūt. vulterū instar eos edentes, & laniante, &c.]

Altius infixo tundentes viscera rostro. *Homerus. Odyss. 11.*

Voces vero illæ serui nequā, [suffocātis] cōseruū, atq.
Matt. 18. 28. dicētis, [Redde, q. debes,] videntur esse, certa, & cōce-
Concepta formula exigentis debitum. pta uerborū formula, exigentis debitū, ut Plutarchus
eodē ipso loco indicat; [Nihil] (inquit) [turpius, nihil
molestius, quā audire hāc uocē. Persolue, qđ debes,]
Tertiū deniq. 4. Reg. 4. 1. cū uidua diait ad Elisęū, [Ec-
ce creditor uenit, ut tollat duos filios meos ad seruiēdū
sibi.] Ad eūdē enim nexi ritū, & cōsuetudinē profecto
respexit. Hæc certe omnia, q. de creditorū, & exactorū
immanitate dicta sunt, cadūt in eū, qui non solū bona
fratrū suorū, sed ipsos suos [fratres in pignus accepit.]
Atq. hāc ipsam, aut similem iniquitatem, & inhumani-
tatem uidetur Eliphaz obijcere Iobo, quod [abstulerit,
& pignus fratrum,] & ipsos [fratres in pignus.] Vt
hinc colligas quod aliquando admonui, cum leges, &
ritus pluribus nationibus communes inuenerimus,
oportere illos ad superius sæculum, & antiquiorem
gentem reuocare.

[Sine causa.] D. Tho. interpretat, [sine causa necessa 6
ria, quia de fratrib. tuis sine pignore cōfidere poteras.]
Tyranus nemini credit, nēmo illi. Sed quidē [sine cau- חנם
sa,] idē est, q. [frustra, immerito.] nā uox [Hhinā,] a ra- חנן
dice [Hhana,] quod est gratificare, aut donare per gra-
tiā, excludit meritū, siue in bonum, siue in malū, quod
ab Interprete dicitur; [superuacue, & gratis,] Psal. 34.
7. [Frustra,] Prou. 1. 11 [Sine causa,] itaq. sine merito,
gratis, nihil debentes, nā solent diuites in media luce,
& in medio foro latrocinia exercere, & spoliare [sine *Diuites in media luce exercentes latrocinia.*
causa] pauperes atq. fingere se creditores & alios debi-
tores, q. licet nihil a diuitib. unquā acceperint, nihilq.
debeant, sed tamen propter paupertatem pares non
sunt repellendæ iniuriæ, asserendæ ueritati, redimendę
uexationi. In hunc fere modum explicant Origenes, &
Catenæ auctor: [Frustra] (inquit Origenes) [pignus *Origenes. Nicetas.*
abstulisti ab ijs, quibus nihil ipse credideras.] Certe de
bitores, mētiri, nō mirū, & cū [debeant centū, accipiāt
cautionem suam, & scribant quinquaginta.] pauperta-
te nimirum, & soluendi impotentia impulsi minus in
tabulas referūt, quā acceperūt. At multo iniquius, mul
toq. impudētius mendaces pleriq. creditores: [Magis]
(inquit Plutarchus) [mentiuntur, qui dāt, quā qui ac- *Plutarchus de ære alieno.*
cipiūt: mala enim fraude in suis aduersarijs solēt plus
scribere, q. dederint: cuius mēdacij causā habēt, nō ne-
cessitatē, nō inopiā, sed insatiabilē auaritiā.] Illud etiā *Diuites, quā pauperes magis mendaces.*
auget scelus Tyrāni, & auari diuitis, atq. ea altera par
te miseri pauperis miseriā, & commiserationē incitat,
quod [sine causa,] sine sua culpa pignus ab illo extor-
quea tur; nā qui sua culpa, & luxu, atq. sumptibus im- *Miser sine culpa dignissimus misericordia. Plutarch.*
modicis, multis se acceptis usuris, multoq. ære alieno
obstrinxit, cum miserrimus sit, miseratione tamen mi-
nus uidetur dignus. Ideo enim [Persæ primū inter pec-
cata locū ęri alieno adsignarūt; secūdū mēdacio; quod
obęrati metiri, soleāt.] Oberatū autē esse, non nisi ex
immoderato luxu, accidere soleat. at qui sine causa op
primitur, is uere commiseratione dignissimus: nam.

Quem fata cogunt, ille est cum venia miser. *Senec. in Hyppo. act. 2.*

Parique ratione dicas, quem auarus, quem sæuus &
inhumanus creditor, [sine causa] coercet. & uexat, ille
est cum ingenti omnium commiseratione miserrimus.
Sed quid tandem [abstulisti pro pignore?] Vestes. im-
mane, inhumanum.

[Et nudos spoliasti uestib.] Ablato igiī pignore nu-
dus cōglaciabat pauper. Quęstiūculā sic proponit, sol- 7
Origenis quæstiuncula. uitq. Origenes: [Atq. nudos spoliare q. poterat? nudos
igiī ualde inopes cogitare debemus, q. nō alterā habēt
uestē.] Facili⁹, & clari⁹; Quē spoliasti ablato, & capto
pignore, effecisti, ut nudus maneret. erepto itaq. uesti-
tu nudū, spoliatūq. cōtra naturę, & humanitatis iura
dimisisti. est nāq. in ipsa rationis, & humanitatis lege
positum, quod benignissimus deinde Legislator homi-
Vestes pro culcitra. nū Deus, præcepto suo, & lege cauit Exo. 22. 26. [Si pi-
gn⁹ a fratre tuo acceperis uestimētū, ante solis occasū
reddes

Vlpia l. 23. §. 3. D. de aur. & arg. — *Chaldæus.* — *Quorsum auari aliorum dormiunt.*

reddet ei: Ipsum.n. est solum, quo operitur indumentũ carnis eius, nec hẽt aliud in quo dormiat.] accipit nimirũ [veste,] pro culcitra, aut pro lodice; nam etiam Vlp. inter vestimenta numerat [omnia lanea lineaque, vel serica, vel bõbycina, quę induendi præcingẽdi, amiciendi, insteroẽ di inijciendi, accũbendi caussa parata sunt.] quare Amos. 3. 8. quod nos legimus; [vestimẽta pignorata;] Chaldæus legit; [lectulos oppignoratos.] vel certe pro illo ipso vestimento, quo & se operit interdiu, atq; noctu et iacens se contegit. Cui præcepto respondet id Ezech. 18. 16. [Pignus non retinuerit, &c.] atque amplificatur sceleris huius immanitas. Amos 3. 8. [Super vestimentis pignorati accubuerunt iuxta oẽ altare.] Non.n. contenti pauperis spoliatione, & expilatione, ipsa præterea sapta pignora, ab insomni paupere, conuertebant, vel ad suas voluptates, & somni delitias, vel ad captanda auguria ab idolis iuxta illorũ altaria, pro antiqua gentiũ consuetudine, qua in pellib. victimarũ accubantes captabant sua auguria per insomnia. Vide etiam Deut. 34. 13. & paulo ante vers. 6. [Non accipias loco pignoris inferiorem, & superiorem molam, quia animã suam apposuit tibi] .i. nõ auferes a paupere loco pignoris, pistrinũ, videlicet, id, vnde sibi quotidianũ victum parat, & [animam,] .i. vitã sustẽtat. Vnde coniectura mihi est hoc nostro loco per, [vestes,] non solũ, stricte debere intelligi vestimẽtum, verum etiam quamcumq; aliã domesticam, & necessariam supellectilem ad cõmodam vitæ sustentatione, sic Isa. 3. per [vestes,] & [panẽ,] opes, & facultates necessarię ad vitam intelliguntur; [vestimẽtũ tibi est, Princeps esto noster] .i. tibi suppetunt nẽcessariæ facultates, respondet vero eodẽ sensu; [In domo mea nõ est panis, neq; vestimentum.] Illud non prætermittendum, ꝙ eleganter indicat Orig. videlicet posse dissolui hanc partẽ a præcedẽti, & nunc proponi aliud immisericordię genus, videlicet qđ non vestierit nudũ. [Fortasse] (inquit) [amictũ nudum non præbere, ablationem, spuliationemq; nuncupauit; spoliator enim, & raptor is est, qui nudum non induit.] Sicut, qui esurientẽ non pauit, occidisse censetur. Exẽpla huius loquendi formulæ sequentia suppeditabunt.

Vestis nomine quælibet pars supellectilis.

VII. Aquam lasso non dedisti, & esurienti subtraxisti panem.

1 *Reus iniuria, qui proximo non bene facit; Auarus principatus indignus. Illustratus Isaias.*
2 Aqua *Symbolum abundantiæ. Auarus nihil alijs deesse existimat. Explicatus Paulus.*
3 *Quid* Aqua frigida, *apud Matthæum. Vsus calidę apud priscos,* Æneum, & Thermopolium.
4 Lassus *in Sacro sermone quid.* Potus *frigida naturalis. Illustratus semel, & iterum Isaias.*
5 *Quid* Subtrahere *in Sacro sermone. Auarorum ingenium erga pauperes famem. Illustratus Iacobus.*
6 *Quid sit Deum* dedisse diuitibus ad fruendum, *apud Paulum. Quid* prohibere. *Illustratus Salomon.*
7 *Quid* panis, *&* aquæ, *quid item* famis, & sitis *nomine significetur in Sacro sermone. Diuites comedunt panem non suum auari pauperiores pauperibus.*

1 *Crimen nõ benefecisse misero.* — *Princeps auarus, stultus, & fraudulentus. Illustratus Isaias.* — נדיב — כלא

AQuam lasso non dedisti. Elegans imprimis ad nostrã doctrinã documentum statim in hac sñia occurrit, quod non alijs, quã ipsis Nicetæ verbis libet proponere: [Ergo reus quispiã est, non solum, quia iniuriam facit; sed et quia benigne non facit; vide igitur quanta nostra in alterum esse debeat munificentia; qñ quidem non ministrasse sitientibus pocula, crimini datur; sicut & aquæ frigidæ poculum mercede non caret.] Similis loquutio, & inhumanitatis, atq; auaritiæ criminis notatio. Isaiæ 32. 6. vbi indignissimi Principis, tum stultitia, tum sordida parcitas, & auaritia, propter quas efficitur principatu indignus, describuntur: [Non vocabitur vltra is, qui insipiẽs est, Princeps (Princeps) ex sua proprietate liberalem, & munificum sonat, aut beneficum, & cum hilaritate, & alacritate animi benefacientem. Quanta igitur stultitia [Principẽ] illiberalem, & parcum esse.) [Neq; fraudulentus (idest ex proprietate nominis, qui claudit, prohibet, vetat; videlicet, auarus, qui suas facultates prohibet, & claudit ab inope, ꝙ ingens fraudulentia est, defraudare pauperem debita eleemosyna) [vocabitur maior] (ex proprietate vocis, opitulator, saluator, auxiliator. Subiungitur statim huius rei ratio, videlicet, quare [insipiens,] & [fraudulentus] indignus sit principatu) [stultus.n. fatua loquetur,] quę illa [loquẽdi stultitia?] Certẽ auarũ semper de suo lucro seper de spoliãdis, & lacerãdis egenis loqui, & cogitare. Quod elegãter explicat Vatablus legens; [Auarus loquitur stultitiã.] Tygurina vero; [Sordidus, sordida loquitur) & cor eius faciet iniquitatẽ, & perficiet simulationẽ] (Pagninus, & Vatablus, [impietatẽ,] vel [iniuriã,] nam nihil aliud cogitat, quam quo ditescat ipse iure, vel iniuria) [& loquatur ad Dominũ fraudulenter] (Septuaginta, [loquatur errorẽ,] videlicet dicens; Deũ non curare pauperẽ) [& vacuam faciat animam esurientis, & potũ sitienti auferat,] id est, neque panem porrigat, neque aquam propinet, hoc enim est, atque idem refert, quod exinanire [animam,] idest stomachum, & ventriculum famelici. & potum sitiẽti, auferre. Sed premendæ partes singulæ huius sententiæ.

ישע — *Vatabl.* — *Tygur.* — *Pagnin.* — *LXX.*

2 *Aqua quid proprie.* — מים

Aquam. vox quidẽ originalis, [Maim,] licet pro quolibet potu, et pro unico haustu aquæ sumi possit: tamẽ in Hebræo vox est pluralis, & dualis numeri, quod cõprehẽdere uideatur duplicis generis aquas, superiores videlicet, & inferiores: Propterea sæpe vertit Interpres Latinus plurali nomine, [aquas,] sæpe ẽt integrũ aquę elementum significat, aut ingẽtem pluuiam, aut etiam flumina; ideo solet [aqua] esse copiæ, & abundantiæ symbolũ. Quæ uocis proprietas, & significatio præsenti loco, & instituto conueniet; vt significet Eliphaz ex magna illa diuitiarum abundantia, & affluentia diuitis, ne guttam quidem redundasse in sitientes, & lassos, [quotidie] diues epulo [epulatur] opipare, & [splẽdide,] & ne mica quidẽ obuenit famelico. Proh auaritiã inexplebilem, & sacrã auri famem, & sitim, quæ ad victum, & uestitum nihil sibi sufficere, at uero nihil pauperi deficere, neq; æstimant, neq; recordantur; quæ inhumanitas hominem efficit omnis humanitatis, & misericordiæ ex legem: [Hic enim in vita sua proiecit intima sua.] qui autẽ viscera proijcit in quibus sedes est misericordiæ, legem, & humanitatis fidem abnegauit. Hi sane nunquã [deriuãt fontes suos foras,] sed [claudunt viscera] sua ab egenis, atq. mendicis perentib. respondent, [sicut æstus in siti.] Quid enim lucci, & humanitatis ardens æstus cõmunicabit sitibundo, & [lasso?] Quid igitur oportunius ad hanc parcitatẽ, & humanitatẽ diuitum emolliendã quam ad inexhaustũ illum bonorum omnium fontem Deum, oculos attollere, atq; ex illo discere, vt sit [facile tribuendum, cõmunicandum,] dandũ egenus, [abundẽ ad fruendũ?] Audi Pauli præceptum scribentis ad Timotheum. [Diuitib. huius sæculi præcipe. Non sublime sapere; nec sperare in incerto diuitiarum; sed in Deo viuo, qui pręstat nobis omnia abundẽ ad fruendum: Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere; communicare.

Aqua symbolum abundantiæ. — *Auarorum diuitum inhumanitas.* — *Ecclesi. 10. 11.* — *Prou. 5. 16.* — *Isai 25. 5.* — *Diuina munificentia erudiẽs auaros.* — *1 ad Ti. 17. 18*

Sed illud præterea in [aqua] relucet, ꝙ licet quicũque potus per illã intelligi soleat, sed iuxta exigentiam loci vr̃, de [aqua frigida] debere intelligi, i. de ea quæ nullis expensis eget, non igne ad calefaciendũ, non alio medicamento, aut vini mistione ad condiẽdum, sed facile parabilis, qua hominem interdici, ẽt sceleratissimũ, lex humanitatis vetuit. Quam ẽt vim expressit locus ille Matthęi 10. 42. [Quicumq; potum dederit uni ex minimis istis, calicẽ aquæ frigidæ, non perdet mercedem suã.] nam, vt eo loco interpretatur Chrysost. [Frigidã aquam dixit, ne calefaciendi impendat laborem, hoc est, non dicã, qui eos magnifice suscipit.] Atque Hilar. [Non inania] (inquit) [in eos, ẽt leuia, quæ sub frigidæ aquæ nomine designat, officia esse decreuit.] nam & in vsu, & in delitijs fuisse potũ [aquæ calidæ,] apud antiquos, non solum hæc Chrys. & Hilarij testimonia indicant, sed ex profanis ẽt scriptoribus, vir bene de antiquitate, ac de nostro sæculo meritus Iustus Lipsius suorũ Electorum li. 1. c. 4. aperte demonstrat. Atq; erãt etiã in eum peculiarem calefaciendi usum, sua ẽt peculiaria uasa: nã, vt scribit Varro, dicta est; [calix a caldo, ꝙ in eo calida puls apponebatur, & calida ea bibebant.] Erat & [aenũ,] sic Paulus 19. de instru. & instit. leg. Nec multũ refert inter cacabos, & aenũ, quod supra focum pendet, his aqua ad potãdum calefit, in illis pulmentariũ coquitur.] & Thermopoliũ item erat taberna,

3 *Aqua frigida facile parabilis.* — *Chrysost.* — *Hilarius.* — *Aqua calida potus in delitijs.* — *Iustus Lipsius.* — *Varro.*

Turnebus. Mercur. lib. 3. ý variar.

berna, aut caupona, in qua veniret calida. Quanquam Turnebus, atque Hieronymus Mercurialis contendant Thermopoliũ fuisse locum, vbi dulces potiones venderentur, quas calidas sumebant; & Mercurialis, calidam vocari, nõ aquam quæ igne calefacta esset, sed eã, quæ refrigerata nõ fuisset niue, aut vlla alia arte. Vt sit, refrigeratam, nõ solum natura sua frigidam, tum ẽt prǽcalidam delitijs, & palato seruijsse in conuiuijs, & initio niciæ solum apponi, facile cuincunt, tum quæ Mercurialis affert, [De varijs antiquorũ refrigerandi vina, & aquam modis,] tum quæ de calefaciendi Lipsius cõgerit, ea Seneca, Athenæo, Ammiano, Dione, Martiali, Plauto. Quare cum [aquæ] nomine frigidam intelligo, nõ intelligo singulari arte, & cura refrigeratã, sed qualem profundit natura sua fons, aut adfert fluuius. Propterea enim [aqua,] tenuis, & vulgaris beneficij symbolum est, atq; ex illa sumpsit Seneca pulchrã illam similitudinẽ, & in rem præsentem opportunam, scribens de Benef. lib. 2. c. 2. [Quemadmodũ in ægris aqua tempestiue data remedij locum obtinet, ita quamuis leue, & vulgare beneficium sit, si præsto fuerit, gratiam pretiosi, sed lenti, & diu cogitati muneris vincit.]

Refrigeratio-nis aqua, & vini.

Aqua symbolũ vulgaris benefi-ij. Seneca.

4 *Lasso*. Non cuicumq; denegauit aquam auarus; sed *lasso*, siti enecto, & arenti. propriè dicas, deficienti siti, & labore confecto. sic vertitur Deut. 25. 18. [Quãdo tu eras fame, & labore confectus] Defatigatus videlicet, & fatiscens, vt vltra mouere te non posses, a qua ẽt radice dicitur Isa. 40. 29 [Qui dat lasso virtutẽ,] idest, deficiẽti vires : nam statim exponit Propheta, quod prius dixerat; [& ijs qui non sunt fortitudinẽ, & vires multiplicat.] Quod de illo animi defectu, & quasi deliquio, quod ex fame, & siti contingit, acceperũt Septuaginta legentes [Qui dat esurientibus fortitudinẽ.] &, quod apud Vulgatũ legitur statim; [Deficient pueri, & laborabunt;] illi legunt; [Esurient iuuenes, & laborabunt] (prę siti) [adolescẽtes.] Ergo [lassus] est deficiẽs, laborans, sine virib. sine robore, indigens omnino quiete, & refrigerio. Quare, & sine quiete, & sine refrigerio se profitetur Deus benignissimus, cũ aqua denegatur suo lasso. Isa. 28. 12. [Hæc requies mea, Reficite lassum: & hoc est meũ refrigeriũ.] Quo in loco, cũ pronomen illud [meũ,] desideretur in Hebręo, acute vir doctus Forerius cõijcit hũc sensum; [Hęc requies;] hic quiescite; nolo mentẽ vestrã longa mãdatorum serie vexare; hoc vnũ vobis cõmendo, quod cum impleueritis, existimare poteritis vniuersam legẽ impleste, quæ benignitate, & proximorum charitate continetur. Sed illud ẽt opportunũ; Hac rõne [requiem] vobis, & refrigerium remetiar; reficiã vos lassos, & æstuantes, atq; sitientes refrigerabo, cũ [aquã lasso dederitis;] aquam (inquam) non vllo dispendio decoctam, aut præparatã, & calefactam. Lassis, & cõmoris post defatigationem, & æstum, non vinum, nec frigidam, sed calidam bibere perutile, & inter præcepta de sanitate tuenda ã Plutarcho relatum; [Placida. n.] (inquit ille) [est aquæ humiditas, & quieta. Frigidæ inquit] (sic Hieron. in Matth. 10.) [non calidæ, ne & in calida paupertatis, & penuriæ lignorũ occasio quæreretur] Præsertim, cum potus calidæ, sicut maioris impensæ, ita minus naturalis sit, vt Plinius aliquando scripsit; [Notandũ] (inquit) [nullũ aliud animal] (excepto s. homine) [calidos potus sequi, ideoq; nõ esse naturales.] Naturalis aũt est, [aqua frigida animæ sitienti. Clemẽs Alex. de hoc quoq; li. 2. Pedag. c. 2. [Naturalis, & sobrius potus sitientib. necessarius est, aqua; eam ex prærupta petra manantem veteribus Hebræis, vnicũ ac simplicẽ tẽperantiæ potũ suppeditauit Dominus.] Sed de [aqua] satis; nunc de [pane] nonnihil.

עיף, vel יעף

LXX.

Deus refrigeratur refrigerio pauperum.

Forerius.

Lassis quis potus conueniẽs. Plutarch. de tuenda valetudine.

Plinius.

Prouer. 25 25. Clem. Alex.

5 [Et esurientis subtraxisti panẽ.] Victum, & [panẽ,] quẽ esurienti non porrexisti, [subtraxisse,] & rapuisse censeris. Proprie, Abscondisti, negasti, remouisti, prohibuisti, fraudasti, & priuasti necessario victu, & debito alimento. Cadũt videlicet hęc omnia significata in verbum origine, *Managh*, & in verbum Latinum [subtrahendi.] Significatur vero nõ solum diuitis in operibus misericordiæ socordia, & obliuio, sed sedula, & bene memora sui auaritia, & de industria pauperum cõtemptus, & affectata immisericordia: nã interdum ipse petenti pauperi impudenter negat; interdum abscondit, & mẽtitur se minime habere, quo pauperem subleuet, vt vel sic scelus, & auaritiam dissimulare possit, quã illi conscientia ipsa exprobrat. Si vero sentiat vxorem, aut filios, aut ex domesticis quẽpiam paulo propensiorem erga pauperes, & mendicos, remouet, vetat, prohibet, atq; modis omnibus [subtrahit esurienti panem.] Hi sunt, qui frequenter illud in ore habẽt ad preces, & obsecrationes mendicorũ: * Parce mihi frater: nã uel inuiti fatentur se delinquere contra illum. Precantur ẽt á Deo pauperi necessarium uictum; sed de suo, uel buccellã panis esurienti dare nolunt. quos graphice depingit Iacobus Apostolus de [Fide siue operib. mortua,] disputans, c. 2. 16. [Si frater, aut soror nudi sunt, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ea vobis illis; * Ite in pace] (idest, si remoueritis illũ a vobis, ẽt pacem, & felicitatem precãdo) [Calefacimini, & saturamini] (idest, vtinam inuenias vestimentum, quo calefias, & necessarium victũ, quo satureris) [non dederitis aũt eis, quę necessaria sunt corpori, quid proderit?] Hos ẽt notat Ioa. 1. c. 3. [Non diligamus verbo, & lingua, sed opere, & veritate.] Hi præterea auari diuites respondere frequenter solent mendicis petentib. * Vtinã Deus nobis præbeat, quæ alijs dare possimus. Quos mendacij manifesti arguit Paulus ad Timoth. 6. cũ præcipit, [Diuites sperare in Deo,] qui [præstat] (præstitit ẽt diuitibus) [nobis omnia abunde ad fruendũ;] idest, non vt abscondant, neq; [subtrahant] ea, quibus nemo frui possit; sed vt proferant, & erogẽt in vsus pauperũ, & cum egentibus [communicent.] Ergo cum ad cõmunicandum, & elargiendum cõcessæ sint opes diuitibus, valde opportune dr̃ diũtes illas [subtrahere,] prohibere, & vetare; quasi panis, & victus necessarius, atq; reliqua humanæ vitæ præsidia sponte sua fluant, & decurrant in pauperes subleuandos, eo quod in illorũ vsum, & cõmoditates, [ad fruendũ,] creata sint; at vero diuites [in iniustitia detineant,] & per vim, & iniquitatem prohibeant bonorũ temporalium cursum, & redũdantiam ad pauperes, & ad suas tantum vtilitates, & uoluptates detorqueant. nã verbũ originale, decursu fluminum impedito, & in nouũ alueum detorto, dr̃ Ezechielis 31. 15. [Prohibui flumina eius, &c.] Sic dr̃ Prou. 3. 27. [Noli prohibere benefacere eum, qui potest,] idest sponte sua propensum, & inclinantẽ ab benefaciẽdum ex sua facultate (si enim potest, cũ diues sit, nisi per iniquitatẽ, & auaritiam se comprimat, & cursum diuitiarum suarũ prohibeat, sponte sua incurret in pauperes) [ne detineas.] neq; alio detorqueas eius animũ, & voluntatem, & Ieremiæ 5. 25. [Peccata vestra prohibuerunt bonum] (sponte sua in vos profluens, & redundãs magno Diuinæ misericordię impetu, & Diuinę bonitatis sese effundentis ad cõmoditates mortalium) [a vobis.] Eum autem qui hac rõne [panem subtrahit,] & prohibet a paupere, [maledictum] pronunciat Sapiens Prouer. 11. 26. [Qui abscondit] (detinet, & prohibet in horreis, & non profert ad publicã vtilitatẽ, & pauperũ sustentationem) [frumentum, maledicetur in populis; Benedictio aũt super caput vendentiũ.] Locus in rem præsentem opportunus, & ex versione Septuaginta dilucidior. Sic illi: [Qui continet frumentum] (vides ibi [contineri,] & detineri, quod Symach. & Theodotio dixerunt [Qui prohibet:] S. autem Cyprian. li. 3. testimoniorum ad Quirinum, sic habet: [Captans annonã,] & S. Ambros. li. 3. Offic c. 6. [Captans pretia frumenti,] i. captans tẽpus annonæ, vt maiori pretio diuendat) secundam partem sic habẽt Septuaginta; [Benedictio in eius capite, qui communicat.] S. Ambros. [Qui participat] non solum vendentem significet, sed etiã hilariter dantem, & [facile tribuentem,] & [communicantem,] nedum sordide [subtrahentem,] & inique prohibentem.

מנע

Diuis immisericors, mẽdax.

Auarus prohibens familiam ab operibus misericordia.

** Perdonad hermano, que no tengo que daros.*

** Idã en paz, y Dios os prouea.*

6

** Dios nos de que demos.*

Diuitiæ concessa diuitibus ad communicandum.

Prohiberi id quod sponte sua fluit ad pauperes.

Maledictus qui panem prohibet a paupere.

Locus Prouerbiorũ concilia-tus.

LXX. Symmach. Theodotio. Cyprian. Ambros. LXX.

7 *Panem*. Sicut per famem, & sitim extrema indigentia significatur, ita ẽt per [panem,] & [aquam,] quodcũq; inopiæ leuamẽ, & laboris, atq; lassitudinis solatiũ; pręsertim vero quotidiani victus subsidium. Res in Sacro sermone frequenter obuia. Sed Græci valdę strictę, [panis] nomine [frustrũ,] aut panis buccellã, intelligi volunt, ex proprietate vocis Græcę *psomos*, qua eadem voce dr̃ Ruth. 2. 14. [Intingẽs buccellã panis in aceto,] & Ambros. quidem sic legit, [Esurientium subtraxisti frustum panis.] Atq. eleganter per paraphrasim explicat Niceras; [Quid ego te negẽ largitum esse egenti, quẽ perexiguũ panẽ, quo suam is, qui esuriebat, solabatur inopiã, extorsisti.] Hic perspicies verissimum esse illud

Panis, & aqua symbolum ... quo-us.

ψωμὸς

Ambros.

Nicetas.

parado-

Paradoxū de auaro diuite. paradoxū, Diuitem vere esse pauperem, atq. omni egeno miseriore: nam si verū est illud, [Hoc habeo, quodcumq; dedi;] qui nihil dat, nihil omnino hēt, nec frustū quidem, bucellamve panis, nā panem suum non comedunt; ac velut si stipem cogant, & panē emendicent, ita alienum panem manducant, quem vi, & iniquitate extorserunt. Quam rē eleganter tractat D. Ambros. li. de Naboth, c. 4. super id 3. Regum 21. Cum Achab Iezabelis, i. auaritiæ vir, inhiās in alienas opes, præ tristitia, [proiecit se in lectulū suum, & non comedit panē.] *Ambros.* Quem locum legit Ambros. [Non manducauit panem suum. Etenim] (inquit) [diuites, magis alienū panem, *Diues alienū panem comedens.* quam suum manducant, qui raptu viuunt, & rapinis sumptū exercent suū.] In eo præterea pauperib. miseriores, & pauperiores, q ipsi emendicēt a pauperibus; & accipiant ab inuitis, & nolentibus; cum tamen pauperes, *Diuites pauperibus pauperiores.* non nisi a locupletibus petant, neq; nisi ab [hilari,] & lubente [datore] accipiant. Acute hoc indicatū a Chrys. Hom. 13. super 1. ad Cor. 4. [Cōsidera] (inquit) *Chrysost.* [quid apud omnes homines videatur esse turpe, a diuitibus ne petere, an a pauperibus? est perspicuum, quod a pauperibus. Hoc ergo faciūt diuites: non petet enim mendicus a medico. Rursus, quid quæso est honestius, accipere a volentib. & gratiā habentibus, an nolentes cogere, & eis esse molestos? Sed hoc quoq; faciunt diuites; quod est argumentum maioris paupertatis. Quid rursus dic mihi turpius, pannis ne obsitū petere, an vestes gestantem sericeas?] Sed de hoc non semel postea.

VIII. In fortitudine brachij tui possidebas terram, & potentissimus obtinebas eam.

1 *Diuites in bruta liberales, auari in pauperes.*
2 Brachium *tyrannidis, & violentiæ symbolum. Illustrati Isaias, & Ezechiel.*
3 *Manus Regibus, & diuitib. longæ. Pauperes claudi, & manci. Lex manuum.*
4 Eleuare faciem, *quid*, acceptus facie. *Quis Tyrannus; Quis Princeps. Explicatur Moyses.*
5 *Iudex iniquus personarum acceptor. Quid* Mirari personam quæstus gratia.
6 *Principum familiares, quales. Illustratus Michæas, atque Dauid.*
7 *Principum familiares si impij sint, perturbant Rēpublicam. Illustratus Amos, & Salomon. Priuata vtilitas obest publicæ.*
8 *Auari inhospitales.*

1
Varia lectio, et multiplex expositio. Sententia in Originali ambigua, duplicemq; propterea sensum sustinere pōt. ad verbum legitur; [Viro brachij, ei terra: & acceptus facie habitauit in ea.] Primā interpretationē affert Vatablus; *Vatabl.* [Pauperes non dignaris pane; at potentib. possessiones tuas offers; & ijs, quos magnificiunt hoīes, propter auctoritatē eorum.] *Nicetas.* Idē indicauit Nicetas; [Humiles] (inquit) [per vim oppressisti, potētes suspexisti, atq; ornasti.] & fere eodem *Origenes.* modo Orig. solent. n. diuites [habenti dare, ab eo autē, *Matth. 13. 11.* qui non hēt etiam quod hēt, auferre ab eo.] Sed quibus *Diuites liberales erga alios opulentos.* (inquā) dant? Rursus, a quibus auferūt? Diuitibus, & cupidissimus; ab egenis, atq. mendicis. In domibus diuitum pinguescunt, & nitescūt porci; homines autē, & Filij Dei [fame pereunt.] Vides certe Zachariæ 11. 2. *Diuites cur dicantur querens.* impios hosce principes, & magnātes appellari; Querc' Basan,] quos eo loco Chaldæus interpretatur, [Satrapas Prouinciarū;] quippe quercus nō alijs fructū ferūt quā porcis; glādes, & siliquas. Patescūt (si Dijs placet) canes, equos, accipitres, coruos, hoīem vere hoīem, ne voū quidē. *Ambros.* [Parietes] (inquit Ambros.) [vestitis auro, hoies veste nudatis? Panē postulat homo, & equ' tuus aurū sub dentibus mādit? Infelix cuius in potestate est tantas animas a morte defendere, & non est volūtas.]

Secundus explicatus germanior. Sed secundum sensum elegit Vulgatus, vt tyrannidem obijciat Iobo, quod abusus fuisset potentia, & viribus, & non nisi per iniquitatem, & rapinam dilatus fuisset, vt sequentia ostendent.

2
Brachium tyrannidis symbolum. *In fortitudine brachij*, idest, in brachio forti. appellat autē Hebræus [virū brachij,] virum lacertosum, & robustū; [in brachijs] enim multū viriū, & roboris residet; & nos, quod vi fit, & violenter rapitur, dicimus fieri, [a fueiça de braços.] Affert itaq. hoc loco [fortitudo brachij,] potentiā simul, & iniustitiā, cum sæuitia quadā, & inhumanitate, contemptuq. imbecillorū. sic Ezech. 22. 6. [Principes Israel singuli in brachio suo fuerūt in te, ad effundendū sanguinem.] idest, abusi sunt potētia ad sæuitiā, & iniuriam, ita vt illorū brachiū, [& dextera plena] fuerit [iniustitiæ,] & iniquitatis. *Psal. 47. 11.* Sic quoq. seuerissimū Dei suppliciū [immissione,] aut [descensione brachij,] significauit Isa. 30. 30. [Terrorem brachij sui ostendit, in comminatione furoris.] Proprie ex Hebræo; [Descēsionē brachij sui. Nos vehementē aliquē ictum, aut grauissimā plaga, appellare solemus, [Descēdimiēto de manos.] Septuaginta verterūt; [Furorē brachij.]

Tyrannidis periphrasis. Illud ēt tyrannidem, & rapina sonat, [Possidere terram,] quod est occupare alienas hæreditates per vim, & iniustitiā, & [terræ] nomen, quod hic subest, ad habitabilem, & inhabitabilem, cōmune est, vt significet potentissimum aliquem tyrannum, ciuitates, agros, prædia ciuium omni sibi vni asserentem, & per vim occupantē, & ex vnica illa tyrannorum lege Rempublicam administrantem; [Sit fortitudo nostra lex iustitiæ. *Sap. 2. 11.* ארץ

3
Sed dolendum, q [viro brachij] sit terra. qui ergo [brachia] nō habuerit, nihil obtinere necesse est, & qui plura, atq. longiora brachia habuerit, maioribusq. viribus fuerit, is demū consequetur maiora, sublimiora, *Viribus, & vi potius, quam iure, omnia obtinere.* & potiora. Rursus si per [brachia] intelligantur ministri, & familiares Principū, quibus Princeps vtitur, velut brachijs, & manibus ad diripiendū, spoliandum, & *Brachia ministri principum.* ad desideria, atq. animi sui appetitiones consequēdas, quid tunc de misero, & egeno fiet, [cui brachia] non sunt, quibus iustitiā suam, suaq. omnia tueatur? Pereat necesse est, & sicut claudus ille dicebat se [non habere hominē;] ideo alijs non posse præcurrere ad piscinam; *Ioan. 5. 7.* ita egenus brachijs, & manibus truncus dicat, se non habere brachia, ideo nihil ex æquo, & iure cōseq. posse. *Principibus longissima brachia, & manus.* At Regibus, & Magnatibus in promptu omnia, quibus & robusta brachia, & manus longissimæ, vt ille dixit;

An nescis longas Regibus esse manus? *Ouid.*

Neque longas tantum, sed multas, atque adeo innumeras; instar illius Briarei gigantis Centimani, & Centūgemini, nihil vt non posset in fortitudine brachiorum, & in multitudine manuum contingere, consequi, rapere. Ergo cum tanta brachiorum, atque manuum fortitudine polleant, dici de his proceribus, atque magnatibus opportune, æque, ac vere potest. quod de magnis illis, ac procerissimis gigantibus Poeta dixit:

Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cælum,
Aggressi, superisq. Iouem detrudere Regnis *Virg. 6. Aenei.*

Sic [en chiron nomo,] idest, [in lege manuum,] quasi *ἐν χειρῶν νόμῳ* in fortitudine brachij,] quæ reputetur pro lege iustitiæ, Æschines contra Tymarchum dixit fieri, quæ violenta, & tyrannica manu fiunt. *Aeschines.*

4
Et potentissimus obtinebas eā. Superioris hemistichij expositio dilucida, atque Hebraismi elegans dilutio; proprie enim (vt diximus) habetur in Hebræo, [Accept',] *Pagnin.* *Regia.* vel [eleuatus facie habitabit in ea.] *Vatabl.* cū enim in communi, & in tertia persona hæc proferantur ab Eliphaz, Interpres, vt illuminaret, recte cōuertit in secundā; nam pp Iobum vniuersa hæc dicuntur. atq. in Hebræo sermone est familiaris eiusmodi a persona in personā trāsitio. *Personarum mutatio Hebræis familiaris.* Rursus hic est in sensu ambiguitas: nā & actiue, & passiue sumi potest; passiue quidē accipit Interpres, & pleriq. Hebraizantium, videlicet [acceptam, & eleuatum facie,] idest, cuius persona ab alijs accipitur, quē alij suscipiunt, & admirantur; quē propter timorē potius, quàm propter amorē colunt. Et hunc Interpres [potentissimum] nominat: nam similiter ab eadē originali radice [eleuandi,] Hebræi, Principē vocāt [Nasci,] נשיא quasi eleuatum facie, & persona ab alijs acceptū. vnde dicitur Genes. 19. 21. [Suscepi preces tuas.] quod proprie in Hebræo est; [Eleuaui faciē tuā.] R. Mardochai: *R. Mardoch.* [Reueritus sum faciē tuam.] Septuaginta; [Admiratus *LXX.* sum faciē tuā,] quod honoris exhibiti, & dignitatis in alio obseruatæ est. Ergo in hoc sensu significat Eliphaz nō vllo iure obtinuisse Iob principatū in suos, quā potentia, & tyrannide, propter quā alij se illi subiecerint, illius diuitias timentes, & admirantes; non enim, ideo *Diues iniuste honorem captans a pauperibus.* iuste possidet, neq. honorem meretur, quod pauper illi deferat, aut offerat. [Etenim nos] (Chrysost. in hanc ipsam rem eleganter) [canes sæpe timentes proijci-

mus,

mus, quæ tenebamus, & propterea auerſamur, & fugimus latrantes, quod nobis aſſidue inſtet & nos vrgeat.]

Chryſoſt. hom. 9.4. ad Corin.

5 Secũdus sẽſus, vt hæc [faciei eleuatio] actiue ſumatur, atq. legamus cũ Pagnino; [Acceptor perſonarum habitabit in eã.] Idemq. ſequuti ſunt Septuaginta legentes, [Admiratus es quorundam perſonam.] Quare notat Iobum, quod cum ſupremus iudex, & populi adminiſtrator eſſet, acciperet tamen potẽtiorum, & locupletiorum perſonas, atque non alios baberet amicos, & familiares, quam illos ipſos ſui ſimiles ſuperbos pariter, ac locupletes, vel etiam, quod inique iudicaret, efficeretque iniquis iudicijs, vt potentioribus, quorũ perſonas accipiebat in iudicio, bona pauperum caderent, atque ea omnia in vtilitatem ſuorum familiarium, & priuatorum conuerterentur. In ea autem perſonarũ acceptione, turpem quæſtum, & ſordidam munerum acceptionem forte indicat Eliphaz, vt propterea diuitum perſonam dicatur Princeps ipſe accipere, quod ab illis munera cupiat accipere. Sicut etiam, propter lucri ſpem aliquam, inferiores dicuntur mirari, & accipere perſonas potentiorum, vt Apoſtolus Iudas dixit, [Mirantes perſonas lucri gratia.] Quem locum tam ad adulationem, (vt aliquando cum pleriſque expoſuimus) quam ad perſonarum acceptionem referre oportet; namque illi certe, qui perſonatam illam, & ſplendentem diuitum ſpeciem, & fortunam mirantur, & ſuſpiciunt, ijdem ipſi veriſſime illorum perſonam accipiunt, vt ex epiſtola Iacobi aperte colligitur c. 2. 2. vbi [accipere perſonam diuitum,] ea eo ſignificatur, [intendere in eum, qui indutus eſt veſte præclara,] cum geſtu quodam ſuſpicientis, & admirantis.

Pagnin.
LXX.
Princeps accipiens perſonas ſubditorum.
Acceptio perſonarum lucri gratia.
Iudæ 16.
Quid ſit mirari perſonã.

6 Hinc eliciuntur duo, aut tria inſtituendæ vitæ monita. Primum, vt ſæpe errare Principes ſoleant, in deligendis ſibi familiaribus, & quos vocant priuatos; quorum fami, & ſiti inexplebili dum ſatisfacere, & reſpondere ſtudent, ſæpe iura, legeſque omnes æquitatis peruertunt, cum pauperum iniuria, & damno: quare merito exprobrat iniquis Principibus, & magiſtratibus Michæas cap. 7. 3. [Princeps] (vir princeps, & magnus coram ſuo Rege, & iudice ſupremo) [poſtulat] (a Rege) [& iudex] (ſupremus) [in reddendo] (facile annuẽdo, & concedendo, nulla ſufficiente cauſæ, & rei poſtulatæ cognitione) [* eſt; & magnus] (primates, & Regi familiares) [loquutus eſt deſideriũ animæ ſuæ,] (quod appetunt, hoc petunt; quod vero petunt, dicto citius obtinent) [& conturbauerunt eam] (Rempublicam, pungendo videlicet, & lacerando pauperes, & infirmiorum ſanguinem exugẽdo, ideo enim ſubditur) [* Qui optimus in eis eſt, quaſi Paliurus; & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe.] Quãto melius Rex ille, qui de ſeipſo ſcripſit; [Ad nihilum deductos eſt in conſpectu eius] (meo) [malignus.] (non accipit Dauid perſonam impiorum, quantũuis diuites, & potentes ſint, deſpicit illos; Hieronymus; Deſpicitur in conſpectu eius improbus.) Timẽtes autẽ Dominũ glorificat. Et rurſus in illa optimi Principis deſcriptione; [Superbo oculo, & inſatiabili corde] (auaro) [cum hoc non edebã; non habitabit in medio domus meæ, qui facit ſuperbiã,] (Hieronimus; faciens dolũ [qui loquitur iniqua] (Hieronymus, [loquẽs mẽdaciũ;] nã ſæpe iniquitas, & iniuria pauperis oritur mendacio, & fraudi diuitũ) [non direxit] (Hieronymus, [Non placebit]in cõſpectu oculorum meorũ. Oculi mei ad fideles terræ] hos videlicet admiror, horum perſonam ſuſpicio, & accipio, hi digni, qui ſedeant cum Principe, & ad menſam, & ad conſilium.

Familiares, & priuati principum quales. Illuſtratus paraphraſi Michæas.
** Los grandes y los priuados.*
** El mejor de ellos es ſacara, y chupara la ſangre.*
Pſal. 14. 5.
Hieronym.
Pſal. 100.
Hieronym.

7 Secundum, quantum & Regno, ac Regibus noceant ambitioſi quidam illorum familiares, & priuati, priuatis ſane affectibus, & commoditatibus inſeruientes; vt enim ille ſapiẽter dixit: [Priuatæ res ſemper offecere officiẽtq. publicis conſilijs,] & ille alter accinẽs, [Peſſimũ veri effectus venenũ, ſua cuiq. vtilitas.[Deplorandum enim vniuerſo populo, cum primates, & magnates ſtudent auaritiæ. [Auaritia] (inquit Amos 9. 1.) [in capite omniũ.] Quod autẽ eſt illud [populi caput] niſi de quibus dictũ eſt; [Optimates, capita populorũ?] Nocent uero uehementer Regibus ipſis, cum ſcriptum ſit: [Aufer rubiginẽ de argẽto, & egredietur uas puriſſimũ; aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius. [Quæ verba cõparatione huiuſmodi cõtinent; Sicut puriſſimum uas, ex argento bene purgato efficitur, ita & Rex iuſtus depulſa impietate; nam non minus impietas, & iniuſtitia Regi, quam rubigo, & ſcoria officit argento. Sed quænam [impietas] hæc, quæ Regalis vultus ſplendorem obſcurat, & commaculat? Certe, [impius,] qui coram illo ſtat, & qui Regibus aſſiſtunt, & miniſtrant. In Hebræo, & Græco; [Auferatur impius a conſpectu Regis.] ſic & Regia dignitas præfulgebit reipublicæ; nam [impij] iſti priuati (propriè ex Hebræo, [inquieti,] & rerum perturbatores) per vim, & fraudes obſcurant candorem, & maieſtatem dignitatis Regiæ, atque Regni firmitatem commouent, & ad ruinam impellunt.

Principum familiares auari venenum reipublicæ.
Liuius lib. 32.
Tacit. 1. hiſt.
Amos 9. 1.
Amos 6. 1.
Prou. 25. 2.
Illuſtratus locus Prouerbiorum.
Pulchra ſimilitudo.
Tyg. Pag. Regia Bayn. Septuag. Aquila Theodot.
רשעים

8 Tertium, hoſpitalitatem cõmendari hoc loco, damnarique inhoſpitalitatem familiarem auaris diuitibus, qui ita [obtinent terram,] vt ne pugillum quidem in quo requieſcant permittãt pauperibus; ita ipſi in ampliſſimis palatijs ſpatiantur, vt non ſolũ domo ſua non excipiant peregrinos; ſed hos ipſos ſuis domibus, & poſſeſſionibus pulſos, & deturbatos velint. Res hæc in hoc loco clarior ex verſione Septuaginta: [Habitare feciſti eos, qui ſuper terram.] Ambroſ. autem ſic legit; [Habitare feciſti pauperes in terra.] Nicetas aũt teſtatur in nonnullis codicibus haberi; [Cubare feciſti pauperes in terra.] Ergo non ſolum obtinet tyrannus pignora pauperum, ſed domos ipſas, neque contentus, ſi dicat peregrinis, [*Ite in pace;] cogit præterea pauperes peregrinari, & exulare. Ad hos dictum eſt; [Væ, qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis: numquid habitabitis vos ſoli ſuper terram ?] Quo loco eleganter Cyrillus; [Hi, qui diteſcere volũt, & potentia valent, inſidiantur ſemper accolis, & vicinis, & vrbanas res amplificare ſtudent.] Hic fuit ille Romanorum luxus; [Latifundia] (inquit Plinius) [perdidere Italiã: iam vero, & prouincias. Sex domini ſemiſſem Africæ poſſidebãt, cum interfecit eos Nero Princeps.] Nimirum potentiſſimus obtinebat terram. Eleganter Seneca Auaritiam ſui ſæculi in obtinenda terra, cum paupertate priſci ſæculi comparans Epiſtol 91. [Licet agros agris adijciat, vicinũ, vel pretio pellat agris, vel iniuria; licet in prouinciarum ſpatium iura dilatet, & poſſeſſionem vocet, per ſuam longam peregrinationẽ, nulla nos finium propagatio eo reducet; vnde diſceſſimus.] Ingens damnum ea impio vicino [terram obtinente.] Sed pergendum.

Commendatio hoſpitalitatis.
LXX.
Ambroſ.
Nicetas.
Iacob. 2. 16.
** En otra parte hallareys poſada.*
Iſai. 5. 8.
Cyrillus.
Plinius. lib. 18. cap. 6.
Seneca.

IX. Viduas dimiſiſti vacuas, & lacertos pupillorum comminuiſti.

1 Dimittere *in Sacro ſermone ad violentiam. Vidua nomen miſerabile cur dicatur* ligata.
2 Vacuum *de paupertate dici*, Racha, exinanire, leſte *ad idem refert. Explicatus Nehemias, & Dauid.*
3 *Auari praua mẽdici immodicis euacuationib. vtentes, Deus tantum ſuperflua euacuat.*
4 *Magiſtratus iniqui, non niſi protiotuentur viduas.*
5 Lacerti, & brachia *pro robore, & pro conſanguineis.* Pupillus *tyrannorum præda.* Piſces *Symbolum tyranni.*

HIc rurſus [partẽ bonorũ non cõmunicaſſe cum viduis crimini datur,] obſeruauit Nicetas, & qui viduæ ſinũ non complet, euacuaſſe, & exinaniſſe cenſetur. Sic quoque Orig. Philippus etiam aliquanto benignus interpretatur. [Vnamquãque] (inquit) earũ vacuam dimiſiſti; quoniã id, quod a te poſtulabat, nõ potuit impetrare.] Sed forte grauius etiam aliquid ſignificatur, & in rem præſentẽ opportunius, quod viduas ſuis bonis, fortuniſq; eiecerit, nam ſermo eſſe videtur de improbiſſimo tyranno, ex illorum grege qui Sap. 2. 10. dicebant: [Opprimamus pauperem iuſtum, & non parcamus viduæ, nec veterano, nec reuereamur canos multi tẽporis.] Et quidem verbũ [dimittendi] violentiam quamdã affert, vt ſit idem, quod eijcere, extrudere, expellere, vt Geneſ. 3. 23. [Emiſit eum Dominus de Paradiſo,] (vt ſtatim exponitur) [eiecit Adam.] Et in lingua Chaldaica ſignificat [ſpoliare,] aut, [pellẽ detrahere,] vt Cõplutenſes affirmant. * Emiſiſti vacuas, & eieciſti ſuis bonis, & facultatibus. Auget vero tyranni improbitatẽ, & amplificat immanitatem facinoris, quod [in viduas] deſæuierit, quatũ nomen, vt miſerabile eſt, ita & omni commiſeratione digniſſimum: dicitur

1
Nicetas.
Origenes.
Philipp.
Sæuitia tyrannorum in viduas.
שלח
Complutenſ.
** Dexaſte a las biudas ſin hazienda y echaſtelas de ſus caſas.*

אלמנה
אלם

Vidua nomen.
1. Cor. 7. 27.
R. Mardoch.
Viduitas grãuissima.

citur enim *Vidua* in Hebręo, *Almana*, a verbo *Alam*, quod est [colligare] &, si de lingua dicat est habere linguã colligatã, i. obmutescere, aut mutũ esse, ergo *ligata* per contrarium intellectũ est iam [soluta viro,] & lege, vt Paulus loquitur: siue potius, vt R. Mardochai ait, [quod mortuo viro, non valeat loqui, & litigare,] quamuis contra ius, & æquum rapinã bonorum suorum patiatur, & vacua dimittatur ab iniquo tyranno. Res aũt ipsa [viduitatis] ærumnosissima; illã descripsit eleganter Greg.

Nyssenus.

Nyss. opere de Virginit. c. 3. cuius initium attingã. Nã (vt ipse ait.) [Quæ sunt viduitatis incõmoda; quotusquisq; est, qui omnia accurate enumeret? De improuiso viduitas ærumna, solitudo, quæ horribilia sunt nomina sibi imponit; Pro luce in nuptiali cubiculo caligo, & tenebræ, luctus lamentabiles, ploratus, atq; odiũ in eos, qui dolorẽ lenire conãtur, cibi abstinentia, corporis tabes, cõtractio, demissioq; aĩ, mortis cupiditas, quæ sępe ad ipsam vsq; mortẽ perdurat; labens domus, seruioia negligentes, cunctęq; aliæ res aduersæ.] Plura in Nysseno.

Viduitatis incommoda.

2
Vacuum, de paupertate.

ריק
רקק
רקה

Viduas vacuas. Elegans Hebraismus; [vacuum] enim, aut *inane* illud appellat Hebræus, quod bonis, substantiaque caret, pauperem videlicet, a radice *Rik*, vel *Rakak*, quod est effundere, vel euacuare; vnde deducitur vox illa *Raka*, apud Matth. 5. 22. quę significat leuem vacuum, aut inanem; non quidem leuem, i. inconstantem, & iudicij parum grauis, vt quidam docti existimarunt; sed leuem, i. bonis exhaustum, & omni pondere euacuatum. A qua radice dicitur 4. Reg. 44. [Pete a vicinis tuis vasa vacua.] & Isaiæ 29. 8. [Vacua est anima eius,] idest, stomachus inanis, & sine cibo. Erat ergo cõtumeliosum verbum dicere fratri, *Raka*, idest, vocare pauperculum, & bonis omnibus exhaustũ, sine pondere, aut vlla diuitiarum gloria, vel grauitate, sicut etiam contumelię apud nos esset, & contemptus plena vox alicui dicere, *Pobrete y sin honra.* Sicut ergo [aggrauare,] vel [graue] ad diuitias, & honorem pertinere solet in sacro sermone, vt alibi ostendimus; ita è contrario, [euacuare,] vel [vacuum,] & [inane,] ad inopiam refertur, Iudic. 11. 3. [Congregati sunt ad eũ viri inopes;] Hebraice, [vacui.] nõ, ut existimauit Vatablus, [vacui,] idest [otiosi,] sed ut eleganter Vulgatus dixit, [inopes,] & bonis exhausti. Sicut etiam eleganter dixerunt Septuaginta; [Viri inanes.] Nehemiæ 5. 13. [Excussi sinum meum, & dixi, Sic excutiat Deus omnem uirum, qui non compleuerit uerbum istud, de domo sua, & de laboribus suis, sic excusatur, & vacuus fiat,] idest, redigatur ad inopiã. vbi etiam Septuaginta: [Erit sic excussus, & inanis.] Ps. 7. 5. [Decidã ab inimicis meis * inanis.] idest, sine præda, sine lucro, aut compendio ullo, multo autem dispendio belli, & apparatus bellici. Quare eximiam illam, quam sibi elegit Christus Dominus, paupertatem, [exinaniendi,] & [euacuandi] uerbo explicuit Paulus ad Philip. 2. 7. * [Exinaniuit semetipsum.] Vides igitur hanc [viduarum uacuitatem,] ad extremam inopiam, & bonorum omniũ, atq. facultatum direptioně pertinere: tum ẽt, & ad famem, & esuritionem, quæ inopiæ comes est, metaphora sumpta ab inani ventriculo famescentium; qua translationis figura dictum est Lucæ 1. 53. [Esurientes] (vacuos & inanes) [impleuit bonis, & diuites] (bene plenos facultatibus, & repletos panibus) [dimisit inanes.] (euacuatos, exhaustos facultatibus.)

Grauitas de diuitijs, & honore.
Exinanitio de paupertate, & fame.
Pagni. Regia. Tygurin.
LXX.
** Gastado, y perdido, de auerles hecho guerra sin prouecho.*
** Empobreciose, y apocose.*

3
Tyranni sunt medici pessimi.
Psal. 54. 24

Vbi notandum Tyrannos pessimorum medicorũ partes obire, vt qui miseris, & infirmis immodicas euacuationes pręcipiant, non quidẽ superflui, aut uitiosi alicuius humoris, sed necessarij ad uitæ sustentationem sanguinis. Viri uere [sanguinũ,] & pauperum sanguini insidiantes, i. bonis, & facultatibus imbecillorum, quibus illorum uita, ceu sanguine, sustentatur. Qua etiã translatione dictum est Num. 23. 24 [Donec deuoret prędã, & occisorum sanguinem bibat.] idest, donec partã de hostibus uictoria, illorũ facultatibus, & bonis sese impleat. Inter euacuandi uero instrumẽta hirudines sunt, quæ sanguinem insatiabiliter sitiunt; [Sanguisugæ] .n. [duæ sunt filiæ, quæ dicunt semper, Affer, affer.] Sed quæ nã duæ istæ inexplebiles [sanguisugæ?] Certè non aliæ, quã Ambitio, & Auaritia. At Deus medicus optimus, qui [amat animas,] & neminem vult perire, cum ipse euacuat bonis, & facultatibus, [euacuare] profectò censetur, atque [exinanire] (sic loquuntur Medici) quod superfluum, & uitiosum in corpore est; & inedia,

Prou. 30. 15.
De his sanguisuges, uideque diximus cap. 20. vers. 20.
Deus euacuadis superfluos humores.
Sap. 11. 23.
Galen. 1. ad Glaucum.

atque esuritione, facultatum inopia, lachrymis, assiduo labore, sudore ẽt, & profusione sanguinis euacuare ille vult, quod uitiosum in nobis est, & salutari *Kenosi*, aut *Chatharsi*, idest, uacuatione, & uitiosi humoris è nostris animis detractione, nostræ saluti bene consulere.

Euacuationes salutares animorum.
Vide Gorræũ in li. definitionum medicar.

Secundo obserua forte hoc loco notari auaros, quosdam magistratus, qui nisi accipiant pretium a uiduis, illas minime tuentur, sed euacuari permittũt ab alijs potentioribus; quos eleganter describit D. Saluianus li. 5. de Prouidentia, dum loquitur de pauperiorũ inopia, mercantiũ suis facultatib. patrocinia potentiorum; *Tradũt* (loquit) [se ad tuendũ, protegendumq; maiorib. deditiias se diuitũ faciunt, & quasi in ius eorũ, ditionemq; transcendunt; nec tñ graue hoc, aut indignũ arbitrarer, si patrocinia ista non venderent. Illud grauẽ, ac peracerbũ est, quod hac lege tueri pauperes uidentur, ut spolient; hac lege defendunt miseros, ut miseriores faciãt defendendo, oẽs enim hi, qui defendi uidentur, defensoribus suis oẽm fere substantiã suam, priusqua defendantur, addicunt; ac si ut patres habeant defensionẽ, perdunt filij hæreditatẽ: Inauditũ commercij genus est; uenditoris crescit facultas; emptorib. nihil remanet, nisi sola mendicitas.] Pulchra præterea alia, inuitus licet prętermitto. Vide qua ratione [viduæ dimitti] soleant *vacuæ*.

4
Principes, & iudices vẽdentes sua patrocinia.
Saluianus.

5

Et lacertos pupillorum comminuisti. *Viduæ*, atque *pupilli* nomina, & per se singula, & iuncta sæpe repetuntur in sacro sermone, de quo eleganter dixit Tertull. lib. 1. ad Vxorem, c. 8. [Duo ista nomina in quantum despectui humano, in tantũ Diuinæ misericordiæ exposita.] Atq; per [Viduã, & pupillũ,] omne miserorum, & imbecillorũ hominum genus significari vr; nimirum per res in eo genere priores, & excellentiores, i. miserrimas, & omni solatio, atq; auxilio destitutas. Quod autem ait, [comminuisti,] idẽ est quod [contriuisti,] confregisti, depressisti, in terram humiliasti, consumpsisti. Hæc omnia cadunt in verbum originale *Daca*, & cum analogia, & significatuum proportione quadam; nam quæ comminuuntur, & contũduntur, frequẽter proculantur pedib. & ideo in terram humiliantur, tum etiam contusione, & comminutione dissipantur, pereunt, & absumuntur.

Tertul.
Vidua, & pupilli nomina significant omnẽ miseriam.

רכא

Per [brachia] autẽ significat robur, fortitudinem, diuitias, & quæ orphano pro brachijs, & manib. esse possent, bona, illos item, qui tueri, & defendere orphanum possent, cognatos, atq; propinquos. Si [comedere,] aut uorare [carnem brachij sui,] dicitur Isaiæ 9. 20. idest, spoliare opibus, & viribus fratrem, proximumve, & consanguineum suũ deglutire, & consumere. Vt statim eodem loco Isa. nu. 21. exponitur, [Manasses Ephraim, Ephraim Manassem.] Isti videlicet erant uterini fratres mutuis bellis, & dissensionib. sibi mutuo infensi. Ergo neminẽ vult tyrannus uiuere, qui tuendas orphani partes suscipere possit; nõ consanguineos, nõ patronos, aut curatores, ne quis suæ inhumanitati, & prædę obsistere possit. Quo enim imbecillior, & minus a tutoribus munitus pupillus, eo bolus tyranno diuiti mollior, & dulcior. vt de vastissimis piscibus scriptum est; inhiare uidelicet in delicatiorũ, & minorum pisciculorũ prædam sibi gratissimã, & de accipitre, libentissime uesci tenellis passerculis. [Quare taces] (inquit Habacuc 1. 14. obstupens, & admirans tantã mortalium iniustitiã, iãtam Diuinæ iustitiæ patientiã, & longanimitatem) [deuorante impio iustiorẽ se? & facies homines, quasi pisces maris?] Pisces maiores minorũ deuoratores, atq. direptores, describit eleganter Basilius hom. 7. Exam. & per opportune in rem præsentem; [Maior pars pisciũ liguriunt alter alterum, atque deuorant: & minor apud illos esca maioris est; &, si vnquam euenerit, vt is, qui minorem superauerat, alterius præda fiat, ambo tum simul deglutiuntur, & vna vltimi piscis immersi vẽtrem ingrediuntur. Quid igitur nos homines aliud agimus, cum vim afferimus inferioribus?] Itaque

Brachium, robur, & propinqui.
Consanguinei mutuo sibi insidiantes.
Vastiores pisces insidiantes minoribus.
Basilius.

Qui pote plus, vrget: pisces, vt sæpe minutos
Magnus comest; vt aues enecat accipiter.

M. Varro in Margopoli.

Vtitur in hanc ipsam rem Clemens Alexan. 1. Stromat. Hesiodi testimonio iustitiæ legem homini tribuentis, non piscibus, non volucribus;

Clem. Alex.

Humano generi lex namque est a Ioue data:
Pisces, atque feræ, volucresq; per aera nantes,
Sese edunt, cum illis vlla haud sit natio iuris.
At hominum generi iustum est, neque optima cessit.

Hesiodus.

Pro-

X. Propterea circumdatus es laqueis, & conturbat te formido subita,

1 Circumdari, *ad obsidionem ærumnarum.* Laqueus. *Illustratus David.*
2 Formido, & Timor *de præsentibus malis Illustratus Isa. Mentis perturbatio inimica salutaris consilij.*
3 *Supplicium debitum gratissimum. Impij malo securi Volans ad celeritatem supplicia apud Zachariam. Illustratus Ioannes, & Lucas.*
4 *Quare Dei vindicta dicatur* Fulgur. *Qui* filij diffidentiæ *apud Paulum. Illustratus Isaias, & Matthæus.*

1 PRopter tot (inquit) ac tãta scelera, quæ enumerauimus, constrictus teneris Diuini supplicij uinculis, atque compedibus, quas tibi iniecit Diuina vltio; & incredibilium malorum exercitu obsideris, & oppugnaris vsque ad stuporem, & animi consternationem, qualis in ijs, quæ subito accidunt, solet accidere.

Ærumnarum obsidio. Laqueus, malum inexplicabile.

Circumdatus es. Clare, & dilucide, quod quamuis obscurius, sed significanter tamen in Hebræo; [Laquei in circuitu tui,] nulla ad solatium, & remediũ uia, nullum perfugium. Vndiq; enim structi sunt, & compositi laquei, in quos necesse sit fugientẽ ruere. Hostile aliquid, & obsidionale significare videtur, & vndique calamitatibus oppugnari, & constringi doloribus. [Laqueis,] inextricabilibus malis, quibus quasi uinculis quibusdã comprehensus teneatur a Iustitia Diuina, ex quib. homo se non possit extricare. Sic Psal. 65. 11. vbi describũtur ærumnæ, quas patiebantur Israelitæ captiui Babylone, dicunt ipsi [Induxisti nos in laqueum,] quod interpretatur Theodoretus, dictũ propter Danielẽ coniectum [in lacum leonũ,] vnde exire non poterat, occluso ostio, & fossa inclusus: [Leonum] (inquit Theodor.) lacus, erat inluctabilis laqueus.] Sed præterea *laquei* sunt insidiæ, & machinæ occultæ, non solum, quas composuerũt Chaldæi, atque Sabæi suis artibus, sed etiam quas Diuina Iustitia sua arte, & Prouidentia, scelerum ultrice parauerit, simulq; Iobũ in eos laqueos impulerit. Nicetas in uniuersũ [Laqueos] interpretatur, quæcunque illi acciderunt. Sed de *laqueo*, & eius in Sacro sermone significatione diximus aliquando plura.

Theodor.

Laquei insidiæ.

Nicetas

Vid. sup. c. 18. vers. 7. 8. 9.

בהל

Terror, & formido, pro admiratione rei præsentis.

Et conturbat. In Hebræo, exterruit, perterrefecit te [formido,] pauor [subitus,] subito terrore perculsus es, & subita florentis status conuersione perturbatus. Terribilẽ denotat cladem, & ærumnas mirabiles, quæ præ magnitudine sua stuporem, & incredibilẽ admirationem afferant, non patientibus solum, sed spectantibus. nam huiusmodi [formido,] & timor nõ est futuri, aut imminentis mali metus, sed stupor quidam, & admiratio ob bonum, malumve præsens, vt manifeste colligitur ex Is. 60. 5. [Tunc videbis, & afflues, & mirabitur] (Pagnin. [Obstupescet;] Regia, [Pauebit) & dilatabit cor tuũ:] non enim est admiratio, & timor, qui constringat, sed qui latitudinem cordis, & viscerum laxitatẽ quandam afferet, idest, ipse conspectus, atque experientia bonorũ te in admirationem, atque lætitiam simul conijcient. Eleganter eo in loco Hebraismum retinuerunt Septuaginta; [Tunc videbis, & timebis, & stupebis corde, quoniã transferentur in te diuitiæ, &c.] Retinuit ẽt Vulgatus Iere. 33. 9. [Pauebunt, & turbabuntur in uniuersis bonis, & in omni pace, quã ego faciam eis.] In malum autem Isaię 33. 14. [Conterriti] (terribilibus malis oppressi) [sunt peccatores, possedit timor Hypocritas:] loquitur .n. de præsenti supplicio. Similiter sane intellexisse uidentur Septuaginta nunc legentes; [Sollicitauit te bellum insigne.] Referunt nimirum [formidinẽ] illam, & [conturbationem,] non tam ad imminẽtis belli suspicionem, quàm ad belli iam exardescentis, præsentisque tumultus terrorem, & formidinem. Cum autem grauior [sit tumultus,] quam *bellum*, vt dixit aliquando Cicero, recte Interpres [perturbationem] dixit, quasi timorem multum, aut ingentem tumultum. [Quid est enim] (idẽ inquit Cicero) [tumultus, nisi perturbatio tanta, vt maior timor oriatur, vnde etiã nomen ductum est tumultus?] Quare non usquequaq; conueniens est commentarius Philippi referentis hanc [formidinem] ad malæ conscientiæ perturbationem; quamquam nonnihil utilitatis contineant illius uerba: [Hoc] (inquit) [dicebat Eliphaz, quod ipse B. Iob malæ conscientiæ formidine turbaretur, & eadem formidine sibi subito ueniente, usquequaque consternatus consiliũ patientię contra aduersa perdiderit.] Vbi pulchre impatientem laborum, & ærumnarum comparat cum homine, quem ipsa animi perturbatio, & praua affectio non permittat salutare capere consilium in re ardua, & difficili; sed perturbatione impulsus, in deteriora, atque peiora præceps agatur. Quod cum eo, quod sequitur, de inopinato, & improuiso casu, & subita fortunarum amissione conuenire potest. Percelluntur enim mente, & consilio plerique ad terrores subitos, atque rationem tenere non possunt, vt de se aliquando scribit Greg. Nazianzenus orat. 1. apologetica.

Pagnin.

Regia.

LXX.

LXX.

Cic. 8. Philip.

Ad Atticum.

Impatiens similis perturbato homini.

Timor subitus perturbat mentem.

Nazianz.

Quod autem ait [formidinem subitam,] ingẽs quæ- 3
dam amplificatio est calamitatis, atque supplicij, tum etiam supinæ securitatis impiorum, quos male securos inopinata, & repentina mala opprimunt: nam inopinata omnia grauiora esse solent. Quare cum Christus Dominus graue supplicium, multoque triginta octo annorum morbo deterius comminatur infirmo illi, quem in piscina sanauit, ait; [Noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.] Quid est autem [deterius contingere,] quã subito, & inopinato supplicio affici, cum minus expectatur, nulla triginta annorum admonitione præmissa? Rem hanc indicauit acute Toletus Cardinalis illo Ioannis loco; atque eodem etiam vtitur Basilius, in suis Moralibus reg. 11. cap. 1. simulque illo altero Lucæ 21. [Veniet Dominus serui illius in die, in qua non sperat, & hora, qua nescit.] Sed [subiti supplicij] grauitatem, atque Diuinæ iustitiæ improuisam celeritatem, & inexpectatam vltionem perspicere licet in illa Zachariæ uatis visione, [volantis voluminis,] in quo [maledictio,] idest, maledictionis, & supplicij impiorũ sententia descripta conuolabat celerrime, [subito] insiliens in capita impiorum, vt enim obseruauit Chrys. homil. 27. ad popul. Antioch. [Volans, uelocissimum ultionis incursum significat.] Ideo [gladium] suum, atq; Prouidentiam ultricem comparat Deus cum [fulgure,] Deut. 32. 41. [Si acuero, vt fulgur, gladium meum.] nam Diuina ultio fulminea quadam celeritate coruscandi, & percutiendi, & subito perterrefaciendi tonitru, insignis est. Sed improbi, cum differtur supplicium, mala securitate consopiti, illud uidentur dicere Isaiæ 28. 15.[a] [Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum, flagellum inundans,] (Septuaginta; [Tempestas irruens;] solet hæc subito cogi, & inexpectato uiatorem opprimere) [cum pertransierit, non ueniet super nos.] Pro *pacto*, in Hebræo est, [fecimus uisionem.] Sic Tygurina, & Regia, aut [speculatorem,] vel [speculatione.] q. d. antequam ueniat ultio uidebimus a longe, nosque comparabimus. Sed in hoc quoque quadrat, quod Apostolus dixit Ephes. 5. 6. [Nemo uos seducat inanib. uerbis.] (sunt enim hæc inania promissa, quibus se ipsum decipit peccator) [Propter hæc enim uenit ira Dei in filios diffidentiæ.] q. d. (vt indicauit Basil. loco nuper adducto) [in eos, qui de aduentu] iudicis, & de supplicij celeritate [diffidunt.] Videtur autem alludere ad illos, qui in diebus Noe, inexpectato diluuio obruti sunt: Nã de hoc dictum est Matth. 24. 38. [Sicut in diebus Noe, ita erit aduentus filij hominis, sicut erant in dieb. ante diluuium comedentes, & bibentes, & nuptui tradentes, usque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec uenit diluuium.] Tunc nimirum conturbati sunt formidine subita. Ergo cũ hoc dicit Eliphaz, imaginem quandam supplicij omniũ impiorũ nobis proponit; *Quia* (ut inquit hoc loco Greg.) [illum formido subita conturbat, qui cõsiderare renuit, quid ex districtione iudicis uenientis immineat.]

Inopinata omnia grauiora.

Ioan. 5. 14.

Cardinal. Toletus.

Basilius.

Diuina vindicta celeritas.

Zach. 5. 1.

Chrysost.

Gladius Dei fulmineus.

Impiorũ mala securitas.

[a] A la muerte hicimos nuestro concierto, y con el infierno tenemos hecho trato, para que no nos alcance el azote. [Spanish marginal note, transcription approximate]

LXX.

Tygur.

Regia.

Basilius.

Impij diffidentes de celeri aduentu iudicis.

Gregor.

XI. Et putabas te tenebras non visurum: & impetu aquarum inundantium non oppressum iri?

1 *Lectionum varietas. Repentinæ tenebræ.*
2 *Notata nimia argutiæ Caietani.*
3 Tenebræ *in Sacro sermone quid. Illustratus David.*
4 *Quid sit* tenebras videre, *in Sacro sermone.*
5 *Quid proprie* Aquarũ redundantia, *aut impetus. Illustratus Ezechiel. Vnde* aquarũ *pro calamitatibus significatio.*

6 *Diuina misericordia perennis flumini, decurrenti cum impetu. Illustratus David.*
7 *Quid opprimere, quid operire in Sacro sermone. Explicati Isaias, & Ieremias.*

1 IS ergo (inquit Eliphaz) cum fueris, ò Iob, profligatissimus, atq. sceleratissimus, tamen tibi per summã stultitiam persuaseras fore, vt semper frueteris conspe-ctu iucundissimo splendentis fortunæ; ac nulla domi tuæ noctis, ac tenebrarum vicissitudo esset. Occidit itaque in medio ipso splẽdore, sol ille tuus, & [lumẽ tibi,]
LXX. (sic legunt Septuaginta) [in tenebras conuersum est.] Græci cum præcedente versiculo hanc quoque sententiam nectunt: Propterea circumdatus es laqueis, atque res tuæ a splendido ad tenebricosum statum deuenerunt. Valde cõcisa sententia in Hebræo; [Aut tenebrę,
Varia lectio. Vatabl. non videbis.] idest (vt exponit Vatablus) [Tenebræ perturbationum perturbauerunt te, nec vidisti.] id est, tibi nec videnti, nec opinanti repentinę malorum tenebræ offusæ sunt. vel, vt legit, simulq. per paraphrasim
Pagnin. illustrat Pagninus: [Tenebræ venerũt super te, vt non videas.] Videlicet, sempiternæ tenebræ, quæ omnem tibi futuri splẽdoris spem adimunt. Sed multo elegantior, vehementiorque in nostra lectione Vulgata, efficitur sententia cum interrogatione, & quadam stultæ illius opinionis, & persuasionis irrisione.

2
Caietan. Caiet. hoc loco, nescio quam mentis cæcitatẽ objici Iobo existimat ex ipso *tenebrarum* nomine; Illius hæc verba non fingo: Intendit Eliphaz per hãc nouiter explicatam cæcitatẽ dicere, quod Iob impeditus, vel a timore ex improuiso, uel ab obscuritate phantasmatum ministrantiũ intellectui, perseuerabit non videndo ueritatẽ, quod pp iniquitates suas afflictus est.] Vel cæcus profecto videat hãc interpretationẽ phãtasma esse, nisi ad allegoriã trahatur snia; nam post primum illum literalẽ sensum, addit quoq. hanc Philip. [Tenebris depressus es, ut obscurato corde nõ videas te correctũ esse.

3
Quatuor tenebrarum significata. Tenebræ igitur hoc loco, malæ, & calamitates. Quatuor autem in uniuersum *tenebrarum* significata indicantur a Philippo. [Multis, inquit, modis tenebræ intelligi possunt. modo peccata, modo ignorantia, modo tribulatio, modo obscuritas Diuinorum uoluminum.] Alia
Greg. Nazian. quædam breuiter accipe: Vita præsens, nox, ea Greg. Nazianz. oratio. 2. in Pascha. [Sic lux in tenebris, id est, Christus in hac uita, & carne lucet.] Eodem expositore
Ioan. 1. 5. Oratione in Sancta lumina. [Tenebræ aduersaria pote-
4
Tenebræ aduersitas. stas,] eodem loco. Sed *Tenebræ*, pro aduersitatibus frequentissime in Sacro, & sacrorum Doctorum sermone,
Theodor. de quo prioribus capitib. memini me dixisse non pauca. Sed addam rei huius pulchram ex Theodoreto confirmationem, nam quod [tenebrarum, & noctis] comes sit somnus, existimat id Psal. 3. [Ego dormiui, & soporatus sum,] ad calamitates etiam, quę nocte aduersitatis accidunt, referri; additur enim deinde; [resurrexi, quoniam Dominus suscepit me,] id est, eodem expositore: [Diuina ope adiutus mala ingruentia superaui.]

Tenebras videri, quid. Nunc illud non prætermittẽdum huic loco propriũ, ac peculiare. Cum *tenebræ* omnino videri non possint, ve quæ uidendi facultatem probibeant, quo *videri* potuissent a Iob? An quia illud est *tenebras videre*, nihil lucidũ, nihil lętum videre? Sicut enim *tenebræ* nihil aliud sunt, quam abscessus luminis, ita profecto, qui illas uidet, lumen non uidet. An quia *videre* hoc loco non tã ad aspectum, quam ad totius corporis sensum, & experimentum quoddã, ea familiari Sacræ Scripturę vsu, referendum sit? Sciendũ ergo est, *videre tenebras*, idem esse, ac si diceretur, sentire, ac perpeti mala, & sensui aduersa.
Iob. 3. 10. Quare cum Iob de die natali suo cõquestus, ait; [Et nõ abstulit mala ab oculis meis;] perinde refert, ac si dixisset; nõ abstulit tenebras a meo cõspectu, ne illas uiderẽ.

5
LXX. *Et impetu aquarum inundantium non oppressum eris?* Septuaginta; [Te dormiẽtem aqua operuit.] Nicetas: [Te con-
Nicetas. sopitum, & omni cura vacuũ, nec quidquã minus expectantem, torrentes tentationum intercluserunt, & perculerunt.] Recte ex hac parte: sed, quod dicunt; [Aquæ operuit,] frigide dictum est. Melius, quod Nicetas refert ex aliorum lectione; [Multitudo aquarum.] Sed omnium optime Vulgatus Interpres cũ dixit; [Im-
שפעת petum aquarum inundantium] nam nomen *sephagh*, quamuis multitudinem, aut inundationẽ significet, tamen abundantiam, & affluentiam cum celeritate quãdam, impetu, commotione strepitu afferre videtur [sicut aquæ actæ in præceps,] vt Elias Thisbites scribit. Elias Thisb.
Sed exempla rem demonstrabunt, nam si ad homines referatur, *globus* vertitur. 4 Reg. 9. 17. 20. Videlicet multitudo conioratorum militum celeriter, præcipitq. gradientium cum Iehu duce; [præceps enim gradiebatur.] Si ad æquos referatur uertitur *inundatio*, sed cum hinnientum equorum strepitu, equitũ clamore, & fragore rotarum. Ezech. 26. 10. de Nabuchodonosore aduersus Tyrum; [Inundatione equorum eius operiret te puluis eorum, a sonitu equitum, & rotarum, & curruum, mouebuntur muri tui.] Hic ergo cum de aquarũ, & fluctuum multitudine, & copia sermo sit, non solum dixit; [inundationem aquarum, abundantiam, aut multitudinem;] quomodo fere vertunt Hebraizantes; sed, vt Pagni. Regia. Tygur. Castal.
penitus exhauriret Interpres vim vocis, dixit; [Impetũ inundantium aquarum,] atque commotionem, & agitationem fluctuum frementium. Ergo significat Eliphaz nunquam intermissam properantium, & incurrentium in Iob malorum seriem, & perpetuum ærumnarũ cursum; præsertim cum *conglobata* omnes, vna die, uno impetu in illum, vniuersamque domum irruerint. Porro de *aquarũ* in Sacro sermone significatione pro calamitatibus, & ærumnis diximus non semel. Nunc tantum ex eo uideri hanc symbolicam significationem fluxisse,
vel ea [diluuio illo aquarum multarũ;] vel ex demersione Ægyptiaci exercitus in mari rubro. Vtrumque. n. Aqua symbolum calamitatis.
non calamitosum solum, aduersumve, sed lethale omnino hominibus extitit. vel tandem ex ipsa aquarum marisque natura, in qua [non est substantia,] id est, Ps. 133. 11.
subsistere homo non potest, sicut neque [in miserijs.] Vide quæ diximus supra cap. 21. vers. 20.

Sed notandum Diuinum supplicium [impetu aquarum inundantium] non solum significari, sed etiam Di- 6 Diuina misericordia inundatio.
uinam misericordiam multum redundãtem, & affluentem, atque magno impetu ad nos permanantem, vt indicatur Psal. 76. 10. [Nũquid obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?] id est, effuso furore, & impetu indignationis detinebit cursum misericordiarum; &, vt Hierony. hoc loco vertit; [Cõplet in furore misericordiam suam?] id est misericordiarum complemẽtum, & quasi finis extrema indignatio erit? Simile dicas contingere, cum duo flumina in se se incurrunt, quod rapidius, & uehementius est, conti- Flumini Diuinæ indignationis detinens cursum misericordiæ.
net, alterius cursum in furore suo, sed ita tamen, vt vtriusq. aquæ non misceri aliqua ratione nõ possit. Nõ aliter sane impetus Diuinæ indignationis, atq. uindictæ, non potest non cũ aliqua misericordia, atq. clementia temperari; punit enim citra condignum. Ergo [qui Diuinæ bonitatis diuitias contemnit,] tandem, tãdem Rom. 2. 4.
[impetu aquarum inundantium oppressus ibit,] neq. satis dignas suæ improbitatis pœnas pendet.

Quod autem Interpres dixit, *oppressum* significanter fecit, quanquam verbum originale cum hac *inundatio-* כסה
ne, aut multitudine, de qua diximus, soleat ab eodem Interprete uerbo *operiendi* exprimi, pro obruere, & opprimere, ut apud Ezechielem citatum, & Isaiæ 60. 60. *Inundatio* (multitudo cum lætissimo quodam strepitu) *camelorum* (grauia rerum pretiosissimarum onera deferentium) *operiet* (circumfundet, obruet, implebit usque ad verticem) *te*, & Ierem. 54. [In multitudine fluctuum eius operta est.]

XII. An cogitas, quod Deus excelsior Cælo sit, & super stellarum verticem sublimetur?

1 *Deum in cęlo esse ad Prouidẽtiam spectare. Varia lectio. Quid sit*, Deum excelse esse. *Explicata Sapientia.*
2 *Deum in cęlo qua ratione assererent, qui Prouidentiam negabant.*
3 *Germana expositio. Conciliatio locorum pugnantium.*
4 *Antiquorum error Deum Cęlo concludentium ad Aegyptios relatus. Aegyptiorum Deus qualis forma.*
5 *Aristotelis similem errorem tribuentes S. Patres.*
6 *Diuina immensitas, ubique præsens, ex profanis.*
7 *Pulchra Diuinæ immensitatis testimonia ex Patribus. Explicatus locus Canticorum.*

1 HAnc interrogationē ad Diuinam prouidentiā stabiliendam, certum est dirigi ab Eliphaz, sed quo nā sensum ambiguum, & incertum. Primo enim sumi potest, vt hæc interrogatio idem valeat, quod affirmatio, qua Deus asseratur [in cælo esse, & super stellarū verticem sublimari,] vt inde despiciat humana oīa, omnesque mortalium actiones tanquam è sublimi specula; proptereaq. illum nihil latere possit. In quo sensu exponendum; [An cogitas?] idest, nonne hoc cogitas? an non cecidit in mentem tuam? nā vel sola hæc cogitatio te tuæ malæ securitatis, & supinæ oscitantiæ reum traducet.

LXX. Nicetas. Sensum hunc indicarunt Septuag. legentes; [Nonne qui excelsa habitat, aspicit?] Nicetas dilucide per paraphrasim; [Deum, qui in altis habitat, & humilia respicit, ea, quæ geruntur, videre minime putas?] & conuenire quidē potest cum Hebræo, quod ex verbo sic

Pagni. Regia. Tygurina. legi potest: [Nonne Deus sublimior est cælo?] Aut quidem cū Tygurina; [Nonne Deus cælum altum tenet?] Quasi dicat; Sedē ille tenet celsissimā, vnde cōtemplari possit inferiora omnia: neq. est, qui se possit ab eius oculis abscondere. Confirmariq. potest hæc interpretandi ratio, quod videatur eodem sensu tribui hæc Deo pro-

Dei epitheta. pria, & perpetua epitheta, [Excelsus, Cælestis habitator, & Testis in cælo,] i. prouisor, & conscius humanarū actionum. Sicut Sapientiæ 1. dr̄ Deus; [Testis renū,]

Cic. pro Fonteio. idest, cogitationum, & appetitionum conscius. *Testem* enim, & *conscium* pro eodem fere Latinus vsurpat, atq. pro *conscio*, & inspectore, dixit Epigrammatarius;

Mart. lib. 1. *Ille dolet vere, qui sine teste dolet.*

Idest, qui non vult uideri dolere, sed nemine inspiciente dolet. Similiter ergo asserat Eliphaz, testem, & inspectorem nostrum in cælo, & supra stellarum uerticem residere.

2 Cæterum nexus eorum, quæ sequuntur, planaq. sententia, omnino postulare uidentur secundā interpretationē, vt hæc interrogatio vices negationis cuiusdam

הלא habeat. & quidē particula interrogandi, *Hal*, huic etiā sensui seruire potest, atque commode verti, *nisi*, vt legit Caiet. vel, *numquid*, quæ particulæ interrogandi, virtute continent negationem. quare particula illa originalis,

לוא *Lo*, vnde, *Halo*, componitur, omnino negatiua est. Ergo sic possumus legere: [Nisi cogitas Deum esse in cælo,] quod minime cogitare oportet; vel, [Nūquid cogitas, quod Deus in cęlo sit,] quasi dicat, minime quidem ille in cælo sublimis residet, aut a nobis sublimē se attollit, est enim in nobis ipsis, atque intra nos omnino.

Negantes diuinam prouidentiam, quomodo constituerent Deum in cælo. Quare illi, qui Diuinam prouidentiam negabant, Deū supra *nubes* constituebant; [Circa cæli cardines perambulantem,] vt dicitur vers. 14 quasi longe a nobis dissitum, proptereaque negabāt illum [nostra cōsiderare.] Et procul dubio hunc ipsum sensum Latinus Interpres exprimere voluit, cum dixit; [An putas?] q. d. eam de Deo opinionem, & cogitationem stultam esse.

3 *Pugnantia dicta Sophar, quo concilianda.* Obseruandum uero, cum superiore c. 11. vers. 8. tanquā dogma Catholicum affirmauerit de Deo Sophar, [Excelsior cælo est;] nunc vero simili certitudine, atq. fine videatur Eliphaz negare Deum [esse cælo sublimiorem;] ita conciliari hæc loca debere, vt illic Dei immensitas omnia complentis, atque continentis, minime tamen contenti intra suas creaturas, doceatur; hic vero illa loco, & cognitione definitio, & inclusio remoueatur à Diuina natura, quam Diuinæ prouidentiæ abnegatores constituebant, tribuentes Deo quandam celsitudinem longissimo a nobis interuallo distantem; ex qua loci distantia continuo adimebant Deo humanarum rerum scientiam, & Prouidentiam.

Error, Deum Cælo concludentium, Iobi ætate iam natus in Aegypto, vbicumque gentium repulsus.

4 *Aegyptij negātes diuinam prouidentiam, qua forma Deum finxerent.* CRedendus est quidem Eliphaz de errore aliquo inter Husitanos sapiētes peruulgato, nunc loqui. Et sane errorem, qui Deum cælo concludit, ex Ægyptijs primum manasse, ideoque apud istos Arabiæ sapientes, & Theologos celebrem fuisse, coniectura duci potest, rum ex eo, quod Ægyptij negarunt Prouidentiam; vt aperte ostendemus ad finem vers. 16. tum ex eo, quod

Eusebius. Euseb. 3. de præpar. Euangel. c. 3. scribit; [Ægyptiorum Deorum symbola talia sunt. Creatorē ENEPH, Ægyptij appellant, cuius imaginē in forma hominis faciūt, colore cæruleo, coronam tenentē, & sceptrum; cuius in capite pœnam ponunt, significantes difficilem inuentu esse creatorē, & nemini conspicuum: viuificum etiā, & Regē, & intelligibili motu circumlatum.] Ideo autem *cæruleum* illi colorē induunt, q̄ tantum in cęlo illum habitare crederent. Quam opinionē ex vetustissimis illis

5 *Arist. quomodo Deum in cælo concluserit. Texto 84.* Aegyptijs, primisq. sæculis haurire potuit Arist. qui li. de Mundo ad Alexandrū, non aliter Deum in cælo constituit, & concludit, [quam Rex Persarum in Regia vrbe Ecbatanis, aut Susis residere solet.] Idem omnino vī docuisse 8. Physi. statuens Deum, non quidē in mundi medio, sed in *circumferentia*: repetit vero, & approbat communem hanc existimationem, & consensionem hominum de Deo, deque illius sede, & Throno, in qua

1. de Cælo, tex. 12. Vide etiā 2. de cælo. c. 12. tex. 66. & 1. de gener. c. 10. tex. 59. residat, Cælo inquam 1. de Cælo. Et, ut quæstionem illam de Aristotelis hac in re uera sententia, & mente ad scholas dimittamus; de qua plura quondam, dum illum interpretaremur in vtramque partē disseruimus. Certe hanc illi mentem antiqui patres tribuerūt, videlicet, Deum ab illo definitum esse cælo, aut cæli suprema.

Antiqui patres errorem tribuunt Aristotel. Iustinus. Cyrillus. Nam præter Iustin. qui Aristot. vbique oppugnat, Cyrillus Alexandrinus lib. 2. contra Iulianum, sic loquitur; [Ille, qui apud eos maximam, & usque ad miraculum, grauitatem sententiarum habet Aristotelem, inquam Stagiritam, Platonis discipulum, speciem quidem separatam uocat Deum, & ingredi contendit super unicam sphæram.] Alij etiam Aristoteli tribuunt, quod Deum deduxerit, & extenderit usque ad Lunam tantum, non uero intulerit in inferiora, & sublunaria. Hic ergo collocabant Deum extra suas creaturas, non intra mundum.

6 *Deum qui constituerint per omnia penetrantem. Pythagoras. Dei descriptio.* Quanto melius illi agnoscentes ipso naturæ lumine Diuinam immēsitatem per omnes creaturas penetrantem, & quasi diffusam, ex quibus non postremus Pythagoras sic docebat, referēte Cyrillo; [Deus quidē unus, & ipse, non ut quidam suspicantur, extra mūdi gubernationem, sed in ipso; totus in toto circulo, omnes generationes considerat, contemperatio existēs omnium sæculorum, & lux suarum virtutum, & operum principium; omniū lumen in Cælo, & Pater omnium, mens, & animatio omnium; circulorum omnium motio.]

Orpheus. Orphæus quoque in Saturni hymno, in quo nō parum antiquæ Philosophiæ, atque Theologiæ docuit; [Qui omnes, inquit, mūdi partes habitas; generationis Princeps.] Idemque eleganter æque, ac sapienter referente Eusebio, 3. de præparatione Euangelica, cap. 3. hanc etiam ex illo Theologiam afferente;

Iuppiter altitonans ante omnia secula primus,
Iuppiter extremus, longa est per secula mundi;
Iuppiter est summus vertex, atque infima planta,
Ipse æternum semper simul est, ac totus vbique.

Clemens. Cyrillus. Eusebius. Lactantius. Arrianus. Marsilius. Eugubinus. Adducunt plura pulcherrima ex omni antiquitate Clemens lib. 5. Stromat. Cyrillus Alexan. & Eusebius, superius citati, Lactantius lib. 6. cap. 24. Arrianus de dictis Epicteti lib. 1. cap. 14. Marsilius Ficinus li. 8. de immortalitate animorum, cap. 6. Eugubin. lib. 4. de perenni Philosophia. Denique omnium priscorū unus consensus is fuit.

Verg. 4. Georg.
—— —— Deum ire per omnes,
Terrasque, tractusq. maris, Cælumq. profundum,
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas;

Petr. Molin. Greg. Valen. Gabr. Vazqu. Sed in re sacra, sacratiora testimonia afferunt Theologi, de Dei in rebus existentia disputantes, cum D. Tho. 1. quæst. 8. Nostri præsertim. Sed sacri potissimum Doctores multi in hac re sunt; ex illis pauca quædam selectiora. Hispaleusium decus, & Hispaniarum Doctor

Isidor. Isidorus lib. 1. de summo bono, cap. 1. pulcherrime; [Immēsitas Diuinæ magnitudinis ista est, vt intelligamus eū intra omnia, sed nō inclusum; extra omnia, sed non exclusum, & ideo interiorem, vt omnia contineat; ideo exteriorem, vt in circumscripta magnitudinis suæ immensitate, omnia concludat. Per id ergo, quod exterior est, ostēditur esse creator; per id, q̄ interior, gubernare omnia demonstratur.] Atq. in eandem sentētiam

Gregor. Gregor. libro 2. Moralium; [Deus manet intra omnia, sursum regens, deorsum continens, extra circumdans, interius penetrans.] Quam rē sibi ipsi cogitatione, &

exem-

Auguſt. exemplo informauerat Auguſt. io Confeſſionibus li. 7. c. 5. [Conſtituebã] (air ille) [in conſpectu ſpiritus mei uniuerſam creaturam, & ſeci unam maſſam grandẽ, diſtinctã generibus, ſane finitam, te autem Dñe ex omni parte ambientem eam, & penetrantem, ſed uſquequaq; infinitum. *Diuina immenſitas inſtar maris immenſi.* Tanquam ſi mare eſſet vbique, & undique per uniuerſa ſpatia infinitum ſolum mare, & haberet intra ſe ſpongiam, quamlibet magnam, ſed finitam tamen plena eſſet ſpongia illa ex omni parte ſua immenſo mari: ſic creaturã tuam finitam te infinito plenam putabam, & dicebam? Ecce Deus, & ecce, quæ creauit Deus, & ecce quo ambit, & implet ea.] Hoc ut ex utraque parte, Deus ipſe per Iſaiã ſignificaret; *Iſai. 66.* [Cælum, inquit, ſedes mea; terra autem ſcabellum pedũ meorũ,] *Ierem. 23.* videlicet vt *Cœlum*, atque *terram* ipſe *impleat*. Non enim illius præſentia contineri, atque definiri cælo poteſt, ut *Iudæi exiſtimantes Deum ſuo templo conclusum.* dicebant Diuinæ Prouidentiæ abnegatores, cum cælo ſublimiorem ſtatuebant, neque terra, aut templo Ieroſolymitano concludi, ut errantes Iudæi exiſtimabant, teſte Hierony. *Hiero. in c. 66. Iſa.* Quare et Cyprian. dixit; *Cypri. de vanit. idolor.* [Dei templum totus mundus.] Ex quo Iſaiæ loco edoctus eſt profecto Orpheus, ſic exiſtimante Clemente ex illius Theologia. *Clem. li. 6. Strom.*

Ipſe autem in magno conſtans, & firmus, Olympo eſt:
Aureus huic Thronus eſt, pedibus ſubiectaque terra,
Oceanus ad fines ille portenditur ingens
Dextram, montes, atque intus concutit illi
Ima baſes; motus nec poſſunt ferre valentes.
Ipſe eſt in cælis, terram complectitur omne,
Oceani ad fines expanſa eſt, & manus illi
Vndique dextera ——— ——— ———

Ergo deſipiunt, qui ita Deum [ſublimiorem cælo] conſtituunt, ut *longe* illum faciant [ab unoquoq. noſtrũ.] Præſertim cum ea ipſa rõne, qua ſupra cælos; ſupraque *Act. 17. 27.* rerum uniuerſitatẽ illum conſtituunt, in ipſis etiã conſtituant, neceſſe eſt. Sic ſane ratiocinatur Nyſſenus in *Nyſſen.* id Cant. 1. [Equitatui meo aſſimilaui te;] nam & dicitur Rex ſponſus ſuper regalem equum aſcendere, & lectica etiam uehi, atq. in ſuo *accubitu* requieſcere, nam *Deus nũc equitans, nunc accumbens in lectica.* [qui Deum ſupra ſe habet] (inquit Nyſſenus) [omnino etiam in ſe habet, & qui in ſe habet, accepit eũ, qui in ſe fuerat,] ad ſimilem ergo modum, qui *aſcendit*, inequitatque [ſuper cælos cælorum,] ſedetque ſuper rerum uniuerſitatem, in ipſis etiam rebus eſt, tanquam ſuper equum conſcendens, conſidenſque, tanquam in lectica, & accubitu reſidens, quieſcenſque.

Excelſior cælo, & ſupra ſtellarum verticem, &c.

8 *Vulgati interpretis diligentia.*
9 Caput, & vertex *in Sacro ſermone ad ſuperbiam. Deus omnia videns.*
10 *Quid* ſtellarum uertex.
11 *Error exiſtimantium mundum eſſe animam.*

8 Sed redeo ad noſtrum locum, longiuſcule, licet non ab re quidẽ, ſed ab illius uerborum, uocumq. ponderatione digreſſus. In Hebræo (ut diximus) non eſt ille comparationis gradus, [ſublimior cælo,] ſed ſimpliciter dicitur Deus habitare [in ſublimitate Cœlorum.] *Vulgati interpretis diligentia.* Sed ſapienter Interpres dixit, *ſublimiorem*, ut illam longiſſimam diſtantiam, & receſſum a mundo inferiori, quem fingebant errantes illi Philoſophi, ſignificantius exprimeret, meliuſque conueniret cum ſequente hemiſtichio, in quo aſſeritur calcare ſtellarum capita, & ſe ſe attollere ſupra illorum *verticem*.

Et ſupra ſtellarum verticem ſublimatur.

9 *Varia expoſitio.* Quis nam hic *vertex*, quodue [ſtellarum caput,] non oẽs tangunt. Nam ex interpretibus alij *verticem*, aut caput pro ſublimitate, & altitudine accipiunt, alij pro ſupremis, primiſque ſtellis, nam caput, aut uertex pro *primo*, aut *primario* accipi ſolet, vt Zach. 4. 7. & pro *optimo* Amos 6. 6. Metaphorice alij, pro ſuperbia, & elatione mũdanorum Principum, aut etiam Poteſtatum tenebrarum; *Capitis, & oculorum excellentia.* nam ſuperbia proditur extollentia oculorum, & capitis. Quæ omnia recte poſſunt conuenire cum propoſito Eliphaz. q. d. Numquid exiſtimas Deum præſidere tantum Cælo ſupremo, & celſiſſimis ſtellis, altiſque maximis, non etiam minutiſſimis quibuſque rebus: & rationem, Prouidentiamque habere Principũ, Dæmonum; non etiam viliſſimorum hominum, vt his omnino prætermiſſis, atque neglectis, illorum tantũ ſuperbiam comprimat, & altitudinem præcipitet? Hoc indicauit lectio Septuaginta: [Eos, qui iniuria, inferendæ iniuriæ *LXX.* libidine. Nicetas, efferuntur, humiliauit.] Minime vero hoc, loquit Eliphaz; nam te, ò Iob, tertenum videlicet *Nicetas.* hominem propter ſuperbiam, atque animi extollen*Eliphaz praue interpretans Iobi dicta.*tiam depreſſit in abiectiſſimam ſortem. Iuxta quem ſenſum, videbitur Eliphaz male interpretari Iobi d. c. 21. verſ. 12. [Numquid Deum docebit quiſpiam ſcientiam, qui excelſos iudicat?] Quaſi aſſirmaſſet Deum ſublimia tantum, & ſibi proxima iudicare, & curare, quæ vero apud nos ſunt prorſus ignorare.

10 Sed ſimplicius quidem, forte etiã verius, [uerticem ſtellarum,] ſupremam cæli, & ſtellarum faciẽ intelligit *Vertex ſtellarum cæli conuexum.* quam dicimus conuexam; hæc enim ſicut nobis inuiſa, & inſpectabilia exiſtit, ita ab eo, qui cælo, & aſtris longe ſuper eminet, uideri neceſſe eſt. Et latere uidetur hoc loco ſimilitudo quædã inter noſtrum, Diuinumq. aſpectum, quam ſtulti, & errantes confingunt, vt ſicut nos cæli, & aſtrorum conuexum videre non poſſumus, con*Praue de Diuinis oculis ſentientes.*cauũ poſſumus; ita & Deus conuexũ uideat, concauum & quæ infra ſupremam ſphæram ſunt, non uideat. Hoc indicatur in Hebræo, quod ex verbo ſic legitur: [Vide, ò Iob, verticem ſtellarũ,] quaſi dicat. Hoc minime poteris, ſic neque ille partẽ imam, vt te exiſtimare uideris. Quamuis Caiet. non per imperatiuũ ad Iob, vt alij *Caiet.* qui Hebraizantes, ſed ad Deum referat, atq. legat, [Vi*Pagni. Regia. Tygur. Clar.*dit caput ſtellarũ, quia eleuarunt ſe.] q. d. quæ ad Deũ accedunt, illi patent: quæ longius recedunt, latent.

11 Quod vero dixit [verticẽ,] ſiue, ut eſt in Hebræo, [caput ſtellarũ,] alludere profecto vr̃ ad errorem illũ pri*Priſcus error conſtituens Mundum animal.*ſcum exiſtimantiũ, Mundum eſſe animal quoddam ex ſuis partibus, quaſi ex mẽbris, cõpoſitum; cuius capitis cælum eſſet, & ſtellarũ vertex; pedes vero, infernæ terræ partes, coma capitis, ſtellarũ radij; ortus & occaſus, quaſi cornua; oculi, Sol, & Luna; venter tumeſcẽs, terra; humeri elati, aer. Sic ex Orphæo affert Euſeb. lib. 3. *Euſebius.* c. 3. ſimul docente Deum præſentem eſſe vbique; *Orpheus.*

Inſuper eſt ſummus vertex, atque infima planta
——— ——— *Magno hæc in corpore Regis*
Sunt Iouis excelſi, ceruicem namque videbis
Cæli ſuſpiciens ornatam magnaq́; tecta,
Hoc caput auricomum: flaui de vertice crinis
Stellarum rutilant radij; de hinc aurea pandit
Cornua bina caput, capitisq́; ſimillima tauri
Vnum eſt ortus, occaſus aliud.
Aſt oculi, fulgens ingenti lumine Phœbus,
Lunaque purpureo Phœbi redimita colore.
Præſcia venturi mens conſtat, Regius æther,
Quam ſtrepitus nullus, nec vox, nec fama latere,
Arcanumve poteſt, penetratq́; per omnia victrix.

Reliquũ huius pulcherrimæ deſcriptionis lectori permittendum, non prætermittendum.

XIII. Et dicis, Quid enim nouit Deus? & Quaſi per caliginem iudicat.

1 Dicere *ad os, & cogitationem. Scire de ſenſu, & experimento Nomẽ plurale ad amplificationẽ. Illuſtratur Samuel, Deus* potens *in ſcientia. Quid* deſcendere, ut uideat.
2 Caligo. *Quid in ſacro ſermone. Quid Deum* per caliginem iudicare.
3 *Duæ aliæ expoſitiones reiectæ.*

Et *Dicis.* Dicere uideris tum uerbis prolatis, tũ mentis cogitatione, & falſa perſuaſione. Nam verbum *Dicendi*, & ad uerbum mẽtis, & ad uerbum oris cõe eſt. *Nicetas.* Quare eleganter Nicetas per paraphraſim elucidat; *Verè eſt* (inquit) [Eliphaz ſimile tecum te fuiſſe loquutũ, & clam quidem peccaſſe, cum ſic diceres; Quid nouit *Scire ad experimentum.* Deus?] quaſi dicat eorũ, quæ apud nos geruntur nihil videt, nihil percipit, nihil ſentit. nã verbum originale ידע *cognoſcendi*, non ſolũ ad cognitionẽ internam, ſed ad eã, quæ per ſenſus, & experimentũ fit, frequenter refertur, & ad res ſingulares pertinet, quæ familiariter nobis notæ ſunt, a qua radice dicitur, in eadem materia de Prouiden-

uidentia Dei Psal. 72. 11. [Et dixerunt, quo scit Deus,] (percipit, sentit, experitur, videt, audit; nam hæc omnia cadunt in cognitionem sensitiuam) [& si est scientia] (videndi, & audiẽdi facultas, cura, & studiũ percipiendi, experiundiq. res humanas) *in Excelso?* (In Deo, qui cælo, & ste larum uertice sublimior est, quasi dicerent, Minime ille cognoscit singularia.) Cui impiorũ interrogationi respondet per candẽ originalem uocem Anna 1. Reg. 2. 3. [Quia Deus scientiarum] (idest, audienda, uidendi, curandi singula) [Dñs est.] vbi plurale nomen perfectam scientiam, & rerum omniũ cognoscibilium cognitionẽ indicat, ut eleganter Vatablus per paraphrasim annotauit, [Omnia nouit opera, & cogitationes hominũ.] Propterea subditur, & ipsi præparantur cogitationes.] Testatur vero idẽ Vatablus (quamuis præter proprietatem uerbi originalis) alios legere; [Ipsi numerantur opera,] idest, ab eo ponderantur, & examinantur opera omnia. Quod totum respondet illi uerbo *cognoscendi*, sicut & id Ps. 138. 6. [Mirabilis facta est scientia tua ex me.] idest, mirabilis tua cognitio rerum minutissimarum, quæ in homine sunt. Nomen aũt *Dei* hoc loco fortitudinẽ affert, quod eleganter expresserunt Septuaginta; [Quid nouit fortis?] Quæ lectio, hunc exhibet sensum; Potens quidẽ ille, & fortis est, cęterum quæ non uidet, neq. agnoscit; minime iudicare, dãnare, præmio afficere potest; fuerit quidem ille uirib. potens, cognitione tñ, & intuitu infirmus, & imbecillus est. Cui loco eleganter respondet ille nuper citatus ex cantico Annæ *Dominus* (El, fortis, potens) [scientiarum est;] vt interdum legit Origenes; [Fortis in scientia Dominus.] aliquando uero; [Forti scientia Dominus.]

Scientia Domini, cum medo ...

Nomen plurale ... ad ... itionem ...

אל *LXX.*

Origenes.

2 Et quasi per caliginẽ iudicat. Non aliter (inquit) existimas Deum de rebus mortalium *iudicare*, statuere, aut cognoscere, quam *per caliginem*, id est, sicut, qui nihil clare, & distincte perspicit, sed confuse, & obscure. De *caligine* vero, quid sit, aut quid significet, non est eadem omnium elucidatio, nam alij longissimum, quo terra a cęlo distat, interiectum spatium, *caliginem* videntur appellare, quod efficiat caliginosum intuentibus prospectum; Alij *nebulam*, quæ terras obsidet; Græci in Catena, & Græcanica scholia, ea, quæ in caligine transigunt obscure, & in tenebris clanculum fiunt. Sed ex frequenti vocis originalis usu, uidetur sequenti versu, quid hęc *caligo* sit, exponi, cum additur, [Nubes latibulum eius.] Caligo enim caliginosa nubes est, quæ vel nimio splendore, uel obscuritate, & densitate caliginem, & tenebram offundit oculis; cuiusmodi *caligo* Diuinæ Maiestatis referebat speciẽ; sic enim scribitur 3. Reg. 8. 10. [Nebula impleuit Domum Domini, & non poterant Sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam; impleuerat enim gloria Domini Domum Domini. Tunc ait Salomon; Dominus dixit, vt habitaret in nebula.] id est, ex hac nebulosa caligine cõijcio Deum adesse præsentem, atque statuisse in hac domo habitare. Sic Exod. 20. 21. Accessit Moyses ad caliginẽ, in qua erat Deus.] Quam esse caliginosam, interdumque fulgurantem nubẽ, explicatur Deut. 5. 22. [Loquutus est Dominus in monte, de medio ignis, nubis, & caligine.] Et eisdem uocibus Psal. 17. 10. [Nubes, & caligo sub pedibus eius; ignis ante ipsum præcedet.] Ait ergo Eliphaz existimari ab stultis Deum definiri, & circumscribi loco, & quidem aut in cęlo tantum residere, aut vero aliquando ad nos descendere, sed nube tectum, atque absconditũ. Quid ergo videre, aut dispicere possit *per caliginem*, densa nube circũfusus? Quare si quando descẽdit ad nos Deus, & se nobis propinquum exhibet, non tam descendet (tua opinione, o Iob, inquit Eliphaz) vt videat, & contueatur res humanas, quam ut magnifica specie, & uisenda maiestate territet mortales, nam bene quidẽ ille [inclinabit cælos, & descendet;] sed [caligo sub pedibus eius.] Errant etiã, & cæcutiunt, qui sic de Deo cogitant: nam descendit quidem ille, non solũ vt territet, compescatq. impios, sed etiam vt tanquam iudex, oculatusque testis mortalium facta inuestiget, & contueatur: cum Scriptum sit; [Descendit Dñs, vt iudicet.] & iterum; [Descendã, & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me opere compleuerint, an non, vt sciam.] idem verbum, quod supra, *cognoscendi* per sensum, & experimentum, familiari, & peculiari cognitione rerum, & circumstantiarum singularium. Vbi notandum, non ideo dici *descendere*, quod ex cælo non videat; nam qui audit clamorẽ, videt utique; in Deo enim idem est audire, & uidere: sed ut significet hominum facta audiri tanquam clamorem; uideri etiam tanquam ea, quæ oculis obijci solent, vt qua uox, qua, res conspicua sint, id est, omni ratione perfecte, & integre cognoscantur a Numine.

Caligo quid.

להנ

Caligo, nubes splendida, aut caliginosa.

Cur dicatur Deus descendere.

Psal. 17. 10.

Gen. 18. 15.

Gen. 18. 22.

Deus videns, & audiens, id est, perfecte cognoscens.

3 Sed *caliginem* hanc premunt, & urgent aliter alij interpretes. Philippus, [per caliginẽ iudicare,] interpretatur, [Quod iudicium eius affirmet incertum esse, & dubium, quasi verisimile sit, quod iudicat.] q. d. Iob, [quod Deus fallatur, vel etiam erret in iudicijs suis.] Sed non quadrat præsenti instituto: nam sermo est de distantia, & magnitudine spatij interiecti, aut nubis interpositæ, quibus prohibetur Deus a rerũ nostrarum cognitione. D. vero Tho. quem sequuntur Caiet. Dionys. Lyra, Titelman. *iudicium* hoc caliginosum interpretantur, cognitionem rerum generabilium, & corruptibilium, non secundũ indiuiduas, & singulares proprietates, sed secundum rationes uniuersales, & cõmunes, sicut ea quæ a longe uidemus, imperfecte uidemus, non quæ; qualiave sint perspicientes; sed entia, corporave sub rationibus communibus percipientes. Metaphysicum hoc, aut Phisicum, & ad quæstionem de Primo cognito omnino relegandum. Quanquam, non negarim posse hunc locum referri ad priscum illum errorem existimantium, res quidem uniuersales, & incorruptibiles solas in Diuinam Prouidentiam cadere. In quo Platonem fuisse, viri sapientes docẽt. Sed pluscula hac de re addenda quoque sequente sententia.

Philip.

D. Tho. & alij Latini.

Priscus error circa Prouidentiam.

D. Tho. 3. p. q. 22. art. 3. Nemes. lib. 8. Philosoph. c. 3.

XIIII. Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, & circa cardines cęli perambulat.

1 *Eiu terrum falsa persuasio, Deum non videre, quando a nobis non videtur.*
2 *Dei tenebra, lux: cum non videtur, videt. Explicans Moysi.*
3 *Error antiquorum Prouidentiam tantum deducentium usq. ad Lunam.*
4 *Græcorum interpretatio minus probabilis.*
5 *Quid considerare in Sacro sermone. Ecce quam habeat rim.*

NVbibus (inquiunt illi) inter nos, atque cęlum interpositis sicut nos latet Deus, ita Deũ latent nostra: cælestia illi tantum patent: illa curat, illa videt, & prouidet; nostra aut contemnit, aut omnino ignorat. Hanc impietatis, & erroris plenam mentem tribuit Iobo Eliphaz. [Nubes latibulum eius.] Diximus quondam *nubibus*, Deum quasi peculiari uestimento, aut uelamine ámiciri, sicut ille cum Apolline loquutus:

Horat. 1. carmin. Ode 2.

——— Venias, precamur,
Nube candentes humeros amictus.

Aiunt itaq. qui Prouidentiã tollunt, Deum se ita cælo continere, vt nequeat per immensum prope spatiũ interiectũ dispicere, ac dijudicare, quæ apud nos geruntur; atq. in nubibus ita delitescere, ut non cernat res humanas. Quare omnem illius scientiam, ac Prouidentiã sola cæli gubernatione concludi. Sed quam impie: nam ex sua ipsorũ cæcitate, & ignoratione, Deum cæcutientem, & ignorantem efficiunt, & quod ille se nobis occultet caliginosa nebula, nos quoque illi absconditos eadem nebula sibi persuadent; & quum non uident, statuunt minime uereri, timere. *Sunt* (inquit Gregorius) [plerique ita hebetes, ut formidare nesciant, nisi quod corporaliter vident; vnde fit, ut Deum non metuant, quem uidere non possunt.] Et paucis interiectis, de Deo, [Sic latet in sua specie, vt tamen cognoscatur, in operatione; sicut cognoscitur in suo opere, vt tamen comprehendi non valeat agnoscentis æstimatione; sic adest, vt uideri nequeat; sic uideri non ualet, ut tamen eius præsentiam ipsa sua iudicia testentur; sic se nobis intelligendum præbet, ut tamen ipsum nobis radium sui intellectus obnubilet: & rursum sic caligine nos ignorantiæ reprimit, ut tñ menti nostræ radijs sui claritatis intermicet.] Illi itaque ex illo stultorum numero sunt, qui [declinauerunt oculos suos,

Greg.

Dan. 13. 9.

...fimus et ...terum, ...rum. [vt non videant cœlum, neq; recordarentur iudiciorum iustorum.] Propterea que credunt se non videri a cœlo, ęq; que gubernatore Deo, neque summum iudicem illorum iniustitiæ recordari: & sicut ipsi prohibentur nubibus, nubibus illum prohiberi existimant. Stulti, vel
Orpheus. ipso docente Orpheo Musæum suum;

Hunc ego non video, nubes nam densa resistit;
Namque hominis, cui acies obtusa videndi,
Atque Deum mundi rectorem cernere non est.

Quanto & melius, & sapiētius ille, qui [inuisibilem tā-
Hebr. 11. 25. quam videns sustinuit.] Deum nimirum præsentem re-
Cantic. 2. 9. ueritus, menteque cernens, ac sibi certo suadens [prospicere illum per cancellos, respicere per fenestram, stātem licet, post parietem nostrum;] nam qui nobis paries videtur crassus, ac imperuius luminibus, & omnino prohibere conspectum inuisibilis Dei; Deo paries non est, sed cancelli clatrati, & aperta, patensque fenestra, qua clare ille nos, atque aperte contueatur. Res hæc profa-
Ir. 51. Odyss. nis etiam, priscisque Theologis minime incognita; nam Homerus sic Deos describit, vt cum ad homines accesserint, non videantur ab omnibus, sed ab ijs duntaxat, quibus se volent manifestare. Sic accessit ad Vlyssem Mineruа;

Sed hæc prope venit, corpore autem assimilata est mulieri
Pulchræque magnæque, & splendida opera scienti.
Stetit autem in vestibulo stabuli Vlyssi, neque intellexit,
Non enim omnibus Dei apparent manifesti.

Iustinus. Iustinus autem lib. de Monarchia Dei, ex Philemone il-
Philemon. lo, in rebus priscis exponendis copioso scriptore: illud affert;

Qualis Deus mihi dicito, censendus est?
Qui cuncta cernit ipse sed non cernitur.

Orpheus. Atque ex Orpheo, in libro, quem Testamentorum titulo inscripsit, ad Musæum filium;

Vnicus est, per se existens, qui cuncta creauit.
Lumine conspectans, mortales conspicit omnes.

Deus nos latens videt nos. Sed rursus non vna illi tantum, sed duplici ratione stulti; nam ex eo, quod Deus nos lateat, & quasi *caliginosa nube* circumuolutus, nostrum conspectum fugiat, efficitur omnino ab illo nos videri, & prouideri. Quid enim existimas esse *nubem* illam, in qua, tanquam in latibulo,
1. ad Tim. 6. 16. delitescit nisi *lucem inaccessibilem*, quā Deus [habitat; quē nullus hominū videt, sed nec videre potest?] Nam sicut
Psal. 138 12. apud Deū nostra [nox, sicut dies illuminatur,] & sicut
Diuina lux nobis caligo. [tenebræ non obscurantur ab illo;] ita apud nos eximia illius claritas, & inaccessa lux, sicut nox tenebrescit, & obscuratur. Quare cum circumfundatur gloria, & splē-
Ps. 17. 12. dore incredibili, & vltra quā ferre possit humanus conspectus, ponit vtiq. [nubem ponit, & tenebras latibulū
Isai. 9. 4. suum.] Sic apud Isaiam templum *repletur fumo*, quia (si-
3. Reg. 8. 11. cut quōdam) [repleuerat gloria Domini domum, neq;
2. Paral. 5. 4. poterant ministrare Sacerdotes propter caliginē.] Rursus *gloria & caligo, nubes* ipsa est, quæ hoc loco dicitur, *latibulum*, cum ea ipsa, *gloria*, & *caligo* alio in loco describatur; [Repleta est domus nube.] Erit ne igitur Diuinum illud iubar cæcum, vt illuminare, & collucare non possit tenebras nostrarum actionum? *Inaccessibilis* ne *lux* illa, quæ videri a mortalibus non potest, videre non poterit, dispicereque mortales?

3 *Error deducentium Prouidentiam vsque ad Lunā.* Sed, vt paulo ēt demissius, & paulo crassius, *nubē* istā consideremus, possumus quidem locum hunc Eliphaz cum illo antiquorum errore componere, qui vsq. ad Lunam, & eam regionē in qua *nubes*, & *caligines* coguntur,
Senec. li. 3. de ben. c. 3. Diuinam tantum Scientiam, & Prouidentiam deducebant. Quos Seneca eleganter describit, eosque ex ingrati animi nota demonstrat; sicut, & Diuinam Prouidentiam, ex profusa in mortales liberalitate, & munificentia. *Dij* (inquit) [omnium rerum optimi auctores qui beneficia ignorantib. dare incipiunt, ingratis perseuerāt. Alius illis obijcit negligentiā nostri; alius iniquitatem;
Arist. de Prouidentia Sen. Clemens. alius illos extra mūdū suū proijcit, & ignauos, habetesque sine luce, sine vllo opere destituit.] Quā opinionē tribuit Aristoteli Clemens Alexandrinus lib. quinto, Stromatum, eamq. ex Scriptura perperā intellecta habuisse; nā post Platonem, & Epicurum, qui quædam ex
Psal. 35. 6. Sacra Scriptura suffrati ad sua stabilienda dogmata trāstulerunt, sic scribit; [Aristoteli venit in mentem vsq. ad Lunam deducere Prouidentiam ex hoc Psalmo; Domi-
Theodoret. ne in cœlo misericordia tua, & veritas tua vsq. ad nubes: nondum. n. reuelata fuerat propheticorū mysteriorum declaratio; vsq. ad Aduentum Domini.] Cum quo & testimonium Theodoreti consentit, lib. sexto, de curatione Græcorū, qui est de Prouidentia: *Nchomaei* (inquit) [filius Aristoteles Luna tenus putauit Dei Prouidentiam rebus præesse; & ea omnia, quæ intra Lunam subsidunt, minus Deum curare, sed eorum gubernationem tradidisse fatorum necessitati, *ipancus -nterpositio*:
Oenomanus Prouidentiæ et libertatis assertor. *Hanc* eius opinionē Cynicus Oenomanus apertissime accusauit; ac librum, quem ea de re conscripsit, Veneficorum indaginem, appellauit, in eo autem scripta hæc sunt; Perijt (quantum in sapientib. viris est) perijt, inquam, ex humana vita, siue id temonem, siue saburrā, siue crepidinem libeat appellare, libertas videlicet humanæ vitæ, quam nos quidem vel rerum, quæ maxime necessariæ sunt, Dominam esse decernimus.] Hæc ex Oenomano, & Theodoreto. Neque vero nostrarū nunc
Error circa Prouidentiam Iobi ætate. partium est Aristotelem a calumnijs vendicare. Certe iuxta sententiam hanc, Iobi & Eliphazi tempore non inauditam, ita *nubes*, aut Luna, infra quam nubes cogūtur, limes erat, ac definitio Diuinæ Prouidentiæ, vt eo tantum Diuinorum luminum acies pertingeret, deinceps *latibulum* esset.

Sed particulam hanc annotatione Græcanica cōclu- 4
damus; nam Nicetas existimat priorem hanc huius sē- *Nicetas.*
tentiæ partem ad Iobum referri posse, ac si ab illo diceretur; [Nubes latibulum meum;] nube, & caligine cōuolutus, latebo Diuinum conspectum, neq. de rebus, quæ in caligine transiguntur, iudicare poterit. Sed quidem communior, forte etiam germanior, & verior est aliorū interpretatio, *latibulum* illud *nubium*, referentium ad Deum, vt ex sequentibus confirmabitur.

Nec nostra considerat. Ita (inquit) existimas Deum ab- 5
scondi, & circumfundi caligine, vt per medias tenebras *LXX.*
dispicere, & considerare minime possit. Septuaginta; *Et non videbitur.* ita [inquit) latet, vt videri non possit, neq. videre illas mortalium, quos a videndo prohibent eadem ipsa obstacula, quæ, ne ipsi videantur, prohibent alios. Recte *considerandi* verbo vsus est interpres, quod in Hebræo proprie est, *videre*. nam videtur peculiarem
quandam *videndi* vim, & attentionem afferre; & nō so- ראה
lum oculis, sed animo etiam in rem aliquam curandam procurandam, ponderandam intendere. Vnde fit, vt imperatiuū huius verbi sæpe vertat, Vulgatus aduerbijs demonstrandi, *En, Ecce.* quæ attentionem imperant, vt Genes. 27. 15. *Ecce odor filij mei, etc.* Sed exempla alia opportuna Exod. 3. 3. *Videbo.* (contemplabor, considerabo
attente) [visionem hanc magnam.] Genes 37. 14. [Vide *Videndi verbo, quæ curā,*
si cuncta prospera sint.] id est, diligentius percontare, *& atte... [illegible]*
cognosce singula, vt singulatim, & accurate rationem de *important.*
omnibus mihi possis reddere. Sic hoc loco ex impiorum sententia negatur, Deum *videre* humana, contemplari, attendere, prouidere. Solent enim (vt alibi obseruabimus) omnium aliorum sensum, atque facultatum cognoscitiuarum actiones significari nomine *visus*, propter huius sensus excellentiam, vt annotauit in hac radice R. Mardoch. *R. Mardoch.*

Nec Nostra, &c.

Licet autem pronomen illud *nostra* desit in Hebræo, sapienter additum est ab Interprete, emphasis causa, vt totam sententiam illuminaret, simulque indicaret, quibus nam rationibus ducti prisci Philosophi diuinam Prouidentiam abstulerint, desumpsit nimirum
Cur prisci circa res humanas abstulerint Prouidentiam. ex *nostrarum* rerum atque negotiorum, vel multitudine vel ignobilitate, vel contingentia, & incertitudine, vel re alia, quæ Diuinam Maiestatem, nitoremque dedecere uideatur. Sed, vt scholis alias magis aridas, magisq. perplexas ratiocinandi rationes relinquamus, nūc duas treive, ex quibus Diuina Prouidentia statuatur, vias ingrediamur.

Quę Diuinam Prouidentiam tum ex parte ipsius Dei, tum ex parte nostrarum rerum nobis ostendunt, & commendant.

6 *Philosophorum negantium Prouidentiam inanis fallacia.*
7 *Prouidentia statuitur ex ipsa ratione Creatoris. Quomodo in Deo omnes videndi, & audiendi facultates. Illustratur Ieremias, et Sapientia.*

8 *Minima quæque Diuini luminis ſplendore colluſtrari, & reuelari. Explicatus Ieremias.*

9 *Nihil eorum, quę facta ſunt, contemni à Deo. Amat animas. Illuſtratus Sapiens.*

10 *Alterum prouidentia relata ad hominum bonum. Explicatus Paulus.*

11 *Dei potentia in prouidendo Prouidentia adducit res inferiores ad concentum, & harmoniam. Explicatus Iſa as. Illuſtratus Sapiens.*

6 *Inanis Philoſophia negantium prouidentiam. Clemens.*

QVi prouidentiam negabant, certe ſe non ſine ratione ratiocinari, philoſopharique profitebātur. Sed illorū philoſophiā *inanem*, potius *fallaciam*, & eſſe, & appellari debere eleganter oſtendit Clemens Alexandr. 1. Stromat. de Epicureorū ſententia, quæ tollit Prouidentiā; accipiens illud Pauli ad Coloſſenſes. 2. 8. [Videte, nequis vos decipiat per philoſophiā, & inanem fallaciam, ſecundum traditionem hominum, ſecūdum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtū.] quia videlicet ita [elementa honore] affecit Epicurus, vt illis non [conſtitueri t cauſam efficientem,] neq; *opificem*, vt idem Clemens exponit. Rurſumque dixiſſe, [non ſecūdum Chriſtum, quia] (inquit) quæ eſt in Chriſto conſentanea doctrina, opificem Deum eſſe aſſerit, & deducit Prouidentiam vſque ad ſingularia.

Epicurus notatus a Paulo. Chriſti doctrina prouidentiam ſtatuit. Philoſophorū ad tria rationum capita reuocatio.

Sed breuiter tamen illæ philoſophorum, & contra Diuinam ſcientiam, Prouidentiamq; ratione, ea *noſtris* rebus ad duas, tresve poſſunt reuocari, quæ illis ſua debant, [Deum noſtra non conſiderare,] vel quia Deus natura ſua, & facultate cognoſcere, & prouidere omnia *noſtra* non poſſet, Vel ſi poſſit, at *noſtra* cōtemneret; Vel ſi non contemneret, at tantum cognoſcendi, prouidendiq; laborem, & negotium *noſtrorum* innumerabilium negotiorum recuſaret.

Ex Creatoris, & Videntis, atque Audientis ratione, Deus Prouidens.

7 *Dei ex ratione Creatoris omniſciens.*

PRimum manifeſte refellitur tanquam Diuinæ naturæ, quæ omnipotēs, & omniſcia eſſe debet, omnino repugnans, atque ipſarum creaturarum indigentiæ, & ſaluti inimicum, vel ex ipſa Creatoris ratione, ex qua, ſicut vnus, ita & ſui operis conſeruator, inſpector, gubernator, & prouiſor manifeſte colligitur. Quare vtrunque coniunxit Ieremias c. 10. 12. [Fecit terram in fortitudine ſua; præparat orbem in Sapientia ſua, &c.] Quare Regnum mortalium omnium Creatori deferendum vel propter Sapientiæ, & ſcientiæ immenſitatem, contendit eo loco Ieremias. Solebant nimirum quondā ſapientiſſimi quique in Reges aſſumi; *Quis* (inquit) [nō timebit te, o Rex gentium? tuum eſt enim decus.]* (Vatablus: [Tibi conuenit, ſubaudi Regnum, vel monarchia] inter cunctos ſapientes gentium, & in vniuerſis Regnis eorum nullus eſt ſimilis tui. Concludit tandem Propheta, falſos Deos, qui nihil crearunt, nihil proinde gubernant, exterminandos eſſe; [Dij, qui cælos, & terrā non fecerunt, pereāt de terra, & de his, quæ ſub cælo ſunt.] Quod eleganti carmine complectitur Prudētius.

Deus per Sapientiam vniuerſorū Rex.

** El Reino ſe a de quenſe lleua la gala de la Sabiduria.*

Prudentius.

Nec putet eſſe Deum, niſi quis ſuper omnia ſummus
Emineat, magnique immenſa creauerit orbis.

Non minus profecto eleganti, ſapientique Pythagoræ teſtimonio vtitur Iuſtinus lib de Dei monarchia, quo illam ipſam Ieremiæ vatis ſentētiam aut illuſtrare, aut parallelam illi adiungere videtur.

Iuſtinus. Pythagor.

Extra vnum ſi fors, iactet ſua numina quiſquam,
Debet et is merito talem ſibi condere mundum.
Hic meus eſt, recte tum dicat, et incolat orbem
Ipſe ſuum, teſtans quo ſit factore creatus.

Ideo Diuina Sapientia, Prouidentia, gubernatio, profitetur Patri ſe creatori aſtitiſſe in rerum omnium productione; *Cum Deo* (inquit) [erā cuncta cōponēs.] Quod Hebraice habetur; [Eram apud eū nutritius;] vt quidā legunt; aut, [eram alumnus.] velut is, [qui alit iſta inferiora,] aut *eram fida*; in Hebræo *Amau*, quod nos iuxta vocem Hebraicam appellamus; *El Ama, que da el pecho.* hunc ſenſum habet; Quemadmodum proceres, procreatos liberos ſolent nutricibus, atque nutritijs educados, & inſtituendos tradere; ita Diuina Potentia res creatas tanquam procreatos liberos, ſuæ Sapientiæ atque Prouidentiæ educandas, inſtituendas, moderate regendas, & in certos ſuos fines dirigendas, conducendaſq; commiſit. Hæc nimirum eſt illa Dei *gratia nutrix*, omnium altrix, tanquam mater indulgentiſſima. Septuaginta illum locum ſic exhibent; [Quotidie iocundabar in facie eius in omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto.] nā excellentis artificis incredibilis lætitia eſt, perfectū a ſe opus, & numeris omnibus abſolutum ſemel, & iterum circunſpicere, ſibi ipſi de tanta perfectione, & abſolutione congratulatus. Et neget quis, niſi plane deſipiēs, Creatorem opus ſuum ſemper videre, atque prouidere. Sed ratione quidem efficaci, & quaſi ad ſcholarum normam exacta rem hanc oſtendit Dauid; [Qui plātauit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum non conſiderat?] eſt ſane in illo omnis *videndi*, omnis *audiendi* facultas ſupereminenter. Quo ſtatim argumēto reprimere vult Sapiens c. 1. impietatem impudentiāq; Tyrannorū; *Renum* (impiarum appetitionum) *teſtis* (inſpector) *eſt Deus, & cordis* (cogitationum occultiſſimarum), *creator* (ſpeculator, & cōtemplator) [eſt verus, & linguæ eius] (ſiue verborum, ſiue ſcelerum clamantium) [auditor: quoniam ſpiritus Domini repleuit] (non ſolum exterius continet, atq; complectitur) [orbem terrarum, & hoc, quod continet omnia, ſentētiam habet vocis. Propter hoc, qui loquitur iniqua non poteſt latere, quoniā auris Zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abſcondetur.] Alluditur profecto ad vocis, aeriſq; naturam: nam ſicut voces, ſonituſq; omnes in aere fiūt, atque vehiculo aeris perferuntur ad audientes: ita ſane, ſi Diuinus Spiritus omnia ambit, & cōtinet omnia, peruadit, & penetrat, neceſſe omnino eſt, ut quę voces, & qui clamores intra ambitum, complexumque Diuini Spiritus formantur, atque in ipſo etiam fiunt, (nam *in ipſo viuimus, mouemur, & ſumus*) ad Diuinam cognitionem, diuinumque auditum; quaſi hoc ſpiritus vehiculo perueniant. Latere igitur Deum non poteſt, uel murmur tenuiſſimum. Illud prӕterea, [Diuinā aurem,] dici *aurem Zeli*, quaſi nimium audiendi cupidam, & quaſi ad [nihil aliud uacātē; niſi audire aliquid noui.]

Sap. 16. 25. LXX.

Pſal. 93. 9. Dauid efficaci argumento probans creationem.

Sapientiæ locus de prouidentia illuſtratus.

Cur Diuinus Spiritus dicatur audire.

Act. 17. 12.

Auris Zeli qd.

8 *Lib. de pænit. cap. 6. Luca. 8. Eccleſ. 25.*

Sed de illius oculis, Tertullianus Sapiēter; [Nihil occultum, quod non reueletur, quantaſcumque tenebras factis tuis ſuperſtruxeris: Deus lumen eſt; & illius oculi multo plus lucidiores ſuper ſolem circumſpicientes omnes uias hominum, & profundum abyſſi, & corda hominum intuentes in abſconditas partes.] Nam ſolis huius, quod uidemus, lumen in terræ ſuperficie conſiſtit, non peruadit abditos in ferni ſinus. Propterea ſane, referente in Corinthiacis Pauſania, *Iouis* celebrabāt [ſimulachrum ternos habens oculos:] quia in cælo, ſub terra, [& in mari imperaret.] Neque uero imperare poſſet, quo illius uiſus pertingere non poſſet. Ad hoc Diuini conſpectus lumen clariſſimum uel minima, atq; tenuiſſima acus abſcondi non poteſt, quæri, & inueſtigari poteſt, amiſſa etiam certo inueniri. in quam rem Menandrum producit Clemens ſic monentem.

Pauſanias.

Lib. 5. Strom. Menand.

——— *Ne tua acum chariſſime.*
Deſideres vnquam alienam, nam Deus
Te reſpicit prope.

& iterum ex eodem;

Ne acum quidem implicatam cupias Pamphile.
Namque aſpicit propinquus qui eſt tibi deus.

Philemon non ſolum *acum*, ſed ne ullam utiliſſimum filum, non illuſtrari diuino ſplendore dixit, referente Iuſtino Martyre;

Philemon. Iuſtinus.

——— *Non expers*
Acus vel vnum vile filum, Pamphile;
Nam te videt, qui preſto adeſt tibi deus
Pietate gaudens, non iniquis actibus.

Quam eſſe paraphraſim Ieremiæ, exiſtimat Clemens capit. 23. 23. [Putas ne, Deus uicino ego ſum, dicit Dominus, & non deus de longe.] Videlicet ſua præſentia propinquo, & opportuno lumine complens, illuſtranſque omnia. Pulcherrima ex omni priſcorum Theologorum, id eſt Poetarum antiquitate Æſchylo, Sophocle, Philemone, Orphæo, Euripide, Menandro, Platone, atque alijs magni nominis Philoſophis, teſtimonia congerunt Iuſtinus Martyr lib de Monarchia Dei, & Alexandrinus Clemens. 5. Stromatum. Lactantius libr. 6. capit. 24.

Iuſtinus. Clemens. Lactant.

Ex charitate suarum creaturarum Deus prouisor.

9 *Deus gaudeat suarum creaturarum conspectu, & prouidentia. Genes. 1. 31. ראה Psal. 103. 31. Prou. 8. 30.*

NIhil suorum operum contemni a Deo, quod secundo loco proposuimus, facile ostēdit eximia lætitia, quam ex suorum operū conspectu Deum percipere Scriptura significat: Nam *videt* (cum voluptate quadā, atq. diutius, & per otium videndi cupiditate) [cunctaque fecerat, & (quia) erāt valde bona,] aspectu, & consideratione iucundissima. Accinit Psaltes; [Lætabitur Dñs in operibus suis.] Sic de se quoq. diuina Sapientia; [Cū eo erā cuncta cōponens, & delectabar per singulos] (creationis) dies. Ludens (voluptatis, & recreationis ergo) [corā eo omni tempore. Ludens] (iucundata) [in orbe terrarū.] Sed numquid contēnet, [Obliuisceturve mulier infantē uteri sui?] atqui Deus (etsi illa obliuiscatur) minime contēnet creaturas suas, quas ex suo vtero procreauit? Vilissimas ēt, *glaciem*, gelu, [niuē, grandinē.) Iob 38. 29. 29. *Passerculum* ille seruat, & custodit diligentissime Matth. 10. 19. [Coruorū pullos] sustentat, & enutrit; atq. *capillos* hēt innumerato, vt ne vllus quidē pereat inscio illo, aut inuito. Matth. 10. 30. & Ps. 146. 9. Et cum *iustitiæ* omnis, atq. sanctitatis, & misericordiæ primus fons, supremusque magister sit. *Nouit* profecto ille (curat, prouidet, benigne tractat) [iumētorum suorum animas;] Prou. 12. 10. Hoc illius propriū, perpetuumq; cognomen, [Animarum amator.] Verum enimuero amor sollicitus est, neq. solum [solliciti plenares timoris, sed indulgentissimæ cuiusdā Prouidētię, atq. benignitatis. Hoc certe nomine Sapiens cognominat Deū; [Qui amas animas,] omniumq. vitas, atq. cōmoditates tueris. Propterea q. subiungit; [O quā bonus & suauis est Domine spiritus tuus in omnib.;] Quod in Græco proprie est; [incorruptibilis spiritus.] videlicet incorruptionem, commodam & vtilem gubernationem, Prouidentiamque omnium salutarem exercens.

Isa. 49. 15. Deus, mater creaturarum non potest obliuisci, quas progenuit. Deus prouidēs ex misericordia. Sap. 11. 27.

10 *Deus Pastor. Deus Agricola. Cur bouis dicatur non curare Deus. Hieronym.*

Quid, quod Deus se omnium suarum creaturarum, velut gregis cuiusdam ouium, custodem, atque pastorē agit; ac veluti horti cuiusdam pulcherrimis, selectissimisq. arboribus consiti, colonum, & agricolam? atqui in hæc pastoris, & coloni munia non cadit oscitantia, non contemptus, non obliuio. Visus est aliquando Paulus dixisse nullam esse Deo, *de bobus curam.* 1. Corint. 9. 9 quasi illi essent minoris apud Deum, quam vt de illis esse vellet sollicitus. Similique ratione ignobiliora quędā animalcula a tanta Numinis maiestate cōtemni, videtur dicere Hierō ad c. 1. Habacuc, super id; [& facies homines, quasi pisces maris, & quasi reptile nō habens Principem. Absurdum (inquit) est ad hoc Dei deducere maiestatem, ut sciat per momenta singulo, quot nascātur culices, quotve moriantur: quę cimicum, & pulicū, & muscarū sit in terra multitudo: quāti pisces in aqua natent, & qui de minorib. maiorum prædæ cedere debeant.] Sed hæc quid aliud sunt, aut quid aliud significant, quam præcipuam curam, atque prouidentiā Dei versari potissimum circa *nostra*, idest, circa res humanas ac rerum aliarum vel considerationem, vel Prouidentiam ad hominem referri? sicut Paulus dixit; [Propter nos vtiq. dicit, & propter nos scripta sunt,] Atq. idem Hieron. superiori loco subiungit: [Non sumus tā fatui adulatores Dei, vt dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos iniuriosissimus, eandē rationabiliū, quam irrationabilium prouidētiam esse dicētes.] Deus igitur & nos, & *nostra* plurimi facit, & attentissime considerat, ac propter nos nihil rerū aliarū, quāuis ignobilissimarum, comtemnit. Sed de hoc plura postea.

Deus aliarum creaturarum Prouidentia ad hominem conferens. 1. Cor. 9. 10. Hieronym.

Nostrarum rerum multitudinem facile; atque suauiter in harmoniam vocari a Diuina Prouidentia.

11 *Theodoret.*

NEque vero Deus (quod tertio, extremoque loco propositum est) tanta Prouidendarū minutissimarum rerum multitudine, aut mole opprimi, fatigariue potest. Cōtra quam Epicurus ille, de grege porcus sensisse videtur, cuius sententiæ summam hanc Theodoret. his verbis describit, Gręcorū infidelitatē curās, li. 6. [Epicurus Neoclis filius, quæq. ab eo secta, societasq. descendit, Deum quidē esse dixerunt, verū ad se ipsum conuersum esse, neque curare ipsum quicquā negotij, neque item sibi velle ab alijs exhiberi.] Cū .e.ro, qui Epicurum sequuti, iniurij in Diuinam Prouidētiam existerent, sic expostulat supremus rerum Prouisor; [Quare dicis, Iacob, & loqueris, Israel;] (frequēter nimirum vsurpare, & inculcare soles plenam inhuelitatis vocem) [Abscondita est via mea a Domino,] (vitæ meæ rationes procul a Dei intelligentia remoræ sunt) [& a Deo meo iudicium meum transiuit?] (id est; præterit ille negligitque causam meam, non attendit quā inique mecum agant hostes, intentus tantum in cęlestis orbis mouendi, moderandique munus; res singulas, minutoriaq. negotia libere nō potest inspicere) Quib. vocib. cogitationibusq. occurrit Deus ipse: [Numquid nescis, aut nō audisti; Deus sempiternus, Dñs qui creauit terminos terræ, nō deficiet, neq. laborabit, neq. est inuestigatio Sapientiæ eius?] q. d. infinita illius virtus lassari, defatigariue non potest, neque illius Bonitas potest creaturarum suarum tædio affici; neq. Sapientia opprimi assidua cognitione, & Prouidētia; neq. Sēpiternitas languescere nouis reb. curandis; administrandisq. neque Prouidentia obrui multorum negotiorū gubernatione, atq. sollicitudine. Tam facile ille omnia suo Prouidentia continet, ponderat, sustinet, atq. per partes minutissimas numerat, & expēdit; quam ea, quæ nullo negotio homo fouea manus continet, aut mensurat: atq. *tribus* tantum *digitis*, non tota manu e terra attollimus: hæc. n. oportet esse leuissima. *Quis mensus est?* (idem Propheta ad eandē rem) [pugillo aquas, & cælos palmo pōderauit? Quis appendit trib. digitis molē terræ, & librauit in pondere mōtes, & colles in statera? Quis adiuuit spiritum Domini?] ubi pro *mole terræ*, in Hebræo est; *aluus terræ*, summus uidelicet, atq. vilissimus ut res nullius pōderis significetur, uelut cū quis extremis digitis nōnihil capit pulueris. Pro *tribus* aūt *digitis*, qui facilitatem absq. ullo labore significant, est solū in Hebræo, *ternarium*, aut, *mensura ternaria*; ut Diuinæ Prouidentiæ, Sapiētię que perfectio indicetur, quæ uniuersas mūdi partes ita perfectorum numerorū solertissima ratione, & ponderū examinare colligauit; ut numerosissimum omnia, suauissimumq. concentū, tum suo Prouisori, moderatorique exhibeant, tum tantæ Prouidentiæ diligētissimos intemplatores, attentissimosq. auditores, sua contemperatione, harmoniaque demulceāt. Scriptum est enim de Dei Prouidentia, & cura, atque cōsideratione nostrarū rerū, & de obsequio inferiorū rerum Diuino nutui, & Prouidētiæ; [In se elemēta, dū conuertuntur sicut in organo, qualitatis sonus immutatur, & omnia suū sonū custodiūt vnde ęstimari ex ipso visu certo pōt.] Quod in Septuaginta paulo dilucidius legitur: [In se elemēta cōuertebātur, sicut in Psalterio soni modulationis nomē mutāt, sēper custodiētia sonū. Quod æstimari pōt, ex ipso rerū factarū visu certo.] Est igitur rerū prouisor, & moderator Sapiētissimus quidā modulator, cytareq. pulsator, cuius chordas, id est res singulas tangit Deus, moderatur, attemperat sua Prouidentia, atque Sapiētia, & quocūq. modo illas verset suauissimū Rithmū faciūt, variatū quidē secundū sonos diuersos, & sicut ille de Cythara, atq. Oratione dixit; [Sicut Cytara, ita Oratio perfecta nō est, nisi ab imò ad sūmū omnib. intēta neruis cōsētiat;] ita ego de Prouidētia; quę, sicut cythara, perfecta non erit, nisi reb. vniuersis ab ima ad summam quasi omnibus intenta neruis consentiat. Sed quam facile, quam sine labore, potius cum voluptate ludit Diuina Prouidētia hac rerum vniuersitatis Cythara; [Ludēs corā eo omni tēpore, ludēs in orbe terrarū.]

Epicuri sententia. Isai. 46 58. Deus nullo negotio singulis rebus prouideat. Tres digiti cuius rei simbolum. Pagnin. Vatab. Regia. Prouidētia in rebus concentum efficiens. Psal. 19 17. LXX. Deus prouidēs, instar Cytharæ di. Quint. lib. 2. cap. 8. Deus cythara ludens. Prou. 8. 30.

Et, circa Cardines Cæli perambulat.

52. Perambulare *quid. Diuites, qui sua præd. transferent. Milui volatus.*
13 *Dei ager mundus. Explicatus Dauid.*
14 Perambulare, *refertur ad pastoris munus. Deus pastor astrorum, cæterarumque creaturarum.*
15 *Quid* Cæli Cardines. *Varietas in numero Cardinum assignando. Explicati Moyses, & Matth.*
56 Cardines, *pro limitibus agrorum. Tota cæli c. circumferentia.*
17 *Deum nimium occupatum in Prouidentia rerum cælestiū, priscorum error, & quarta.*

Deus

20 *Deus versans circa Sphæram superiorem, attingere etiam sua scientia, & Prouidentia centrum mundi. Explicata Sapientia.*

15 *Ezech.8.12.*

HÆc profecto illa vox est impijssimorum hominũ; [Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.] Cælo se continet Deus; humanis non prospicit; Non alia ille loca inuisit, quam cæli cardines; horum se Dominum, atque supremum imperatorem profitetur, & gloriatur, & quasi *pedum possessor*, ea sibi vendicat, amadata procul omni terrigenarum cura, quibus (vt illi aiunt) non est cum Dijs conuersatio. Idem verbum *Daniel 2.21.* *perambulandi*, & eadem vis, quæ primo capite. [Circuiui & perambulaui terrã.] Quod quasi ad proprium agrũ, & suam possessionem pertinere eo loco diximus. *perambulando* enim, & *circumeundo* obit quis sua prædia. In qua etiam significatione, cui, magna latifundia erãt, atque tam amplæ possessiones, vt pedibus eas circumerrare nequiret, non *perambulabat* quidem, sed equo sua iugera circumuehebat. Quare, qui neque nobilis, neque diues esset, dicebat;

Perambulare, & circumire, periphrasis possidendi prædia.

Horat. lib. 1. serm. Saty. 6.

Non ego me claro natum patre, non ego circi.
Me Satureiano vectari rura caballo,
Sed quod eram, narro.

Itaque illa est prædiuitis hyperbolica circũloquutio.

Pers. Saty. 4.

Diues erat iugeribus, quantum nec miluus oberrat.

Et illa etiam.

Iuuen. Sat. 9.

——— *Cui tot montes, tot prædia seruas*
Apula, tot miluos inter tua pascua lassos.

Nimirum *miluus* per gyrum volat, & cum sit pernicissima volucris, vix peruolando ambire, & circumdare potest tam ampla prædia.

13 *Deus diues latifundijs. Epicurus. Cicer.*

Ergo prædiues ille Deus, cui pro latifundijs integra est cælorum immensa periphæria, quam circuit ille, atque *perambulat*. Amplissima hac possessione existimabat Epicurus contentum esse Deum neque curare paruum huius mũdi agellum, & fundum tenuissimum ex cuius persona videtur illud Ciceronis dictum lib. 3. de Natura Deorum: [At. n. minora Dij negligunt, neque agellos singulorũ, nec viticulas persequuntur. Sed quã aberrat Epicurus cum tanquam de agro bene culto, atque prædio, quod prouidetur, præuideturque a Patre familias (hæc est. n. *prædij* notio) gloriatur Deus, cantante Dauid *Domini est terra* (tanquam ager, non quidem pigri hominis, sed diligentissimi agricolæ, solertissimique patris familias) [& plenitudo eius: orbis terrarum, & vniuersi, qui habitant in eo.] Quod ad Prouidentiam refertur a Theodoreto, dictum nimirum contra Iudæos, [suspicãtes soli Palestinæ ipsum dominari; & ipsorum tantummodo curam gerere.] Et quod terram, tanquam bonus agricola agrum, vel hortum opportune irrigarit singulari Prouidentia, statim ostẽdit dicens; [Ipse super maria fundauit eum, & super flumina præparauit eum.] Vide eo loco Theodoretum.

Terra Dei ager, et vinea. Psal. 23. 1. Theodoreto. Iudæi clandestine Deum in una Palestinã.

14 *Deus pastor stellarum perambulans loca pascua.*

Rursus hæc cælorum, [& cardinũ cæli perambulatio non solũ ad Diuinæ Potestatis opes, sed ad pastoris munus referri põt; Nam fingunt Deum pascere Angelos, Stellas, & Astra in cælorum spatijs immensis, extra huius mundi infimæque ciuitatis habitationem, atq. tumultum, in pascuis supernis, vberrimis, pinguissimis, semper virentib. Sic cælum dixerunt mundo huic promuris, & mœnijs esse: vnus quidem, *mundi mœnia*, alter

Lucret. lib. 1 Ouid. 1. Met.

[ingentia mœnia cæli.] Extra huius ciuitatis mundialis ambitum, & mœnia Deus immẽsitate spatiosissima *perambulare* videtur, ducens, pascensque astrorum agmina & greges stellarum; quarũ dux, Lucifer, pastor Deus. Primũ in aurotæ descriptione graphice pinguitur ã Seneca.

Sen. in Hiero. Furēt. Act. 5.

Iam vasa mutant sydera pronо
Languida mundo, nox vagos
Contrahit ignes, luce renata.
Cogit nitidum Phosphoros agmen.

Synesius.

Secundũ a Synesio Homn. 6. alloquẽte Christũ Deũ;

Astrorum greges semper pascis.

Psal. 146. 4.

Nonne illud pastoritij muneris est; [Qui numerat multitudinem stellarum, & omnib. eis nomina vocat?] *Ioan. 10. 3.* Solet. n. pastor suas oues *nominatim vocare*, & in numerato habere. Peculiari nimirũ ratione supernos illos ignes alit cõseruat, curat, & in suo motu, & cursu moderatur & regit; vagantes, errantesq. reducit intra suos limites, atq. viam, iam educit quasi ad pastum, iam abscondit & cogit ad caulas. At pascit ẽt, & ducit, instar pastoris, Deus cæterarum creaturum agmen, non hominũ gregẽ solũ. [Qui producit fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum, & iterum. Qui producit in montib. fœnũ & herbã seruituti hominum: qui dat iumentis escã ipsorum, & pullis coruorum inuocantib. eum. *Pascit* in montib. excelsis ceruos, Petrarum] cauitates, pro caula dedit *erinaceis*; educit ad pastum nocentiores alias belluas, sed, quo minus noceant, nocte. [In ipsa pertrãsiũt omnes bestiæ syluæ. Catuli leonũ rugientes vt rapiant, & quærant a Deo escam sibi. *Deinde* orto *iam* Sole congregat, *cogitq.* ad cubilia sua.] Adaquat itẽ, ac recreat sitientes; nã [emissis fontib. in conuallibus] potabunt oẽs bestiæ agri. expectabunt onagri in siti sua; vel, vt Symmachus legit: [recreabit onager sitim suã.] Pastor quoque volucrum ille est, sicut scriptũ est, [Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, & tamen Pater vester cælestis pascit illa.] Omnium denique ne minima quidem neglecta, pastor, & custos suarum creaturarum est, cum [omnes ab illo expectent, vt det illis cibum in tempore.] Itaque si omnes vbique pascit res, non tantum ille, circa [cardines cæli perambulat,] cum *alias oues habeat* in hoc inferiori ouili.

Deus pastor omnium creaturarum. Psal. 103. 14. et Psal. 146. 8. Psal. 103. 18. Psal. 103. 21. Luc. 12. Ioan. 10. 16.

Circa cardines cæli. Non omnino clarum, quid *Cæli cardines*, nuncupet; nam & poetica, & figurata loquutio videtur. Et primo quidem *cardines cæli* commode intelligi possunt, polus vterque, quibus immobilibus, & constãtibus, agitatur, & vertitur cælorũ vniuersa moles. Constituuntur a prosanis scriptoribus nunc duo cardines tantũ, videlicet duo cæli vertices, alter Septentrionalis, alter Meridionalis, ut Vitruuius numerat: nũc vnius tantum cardinis meminerunt, videlicet Septentrionalis, quod nobis is tantum apparet, ceu sublimis cæli vertex, & vt Sulmonensis poeta dixit: 15

Cardines cæli qui. Vitruu. lib. 6. c. 1. et li. 9. c. 4.

Qui semper liquidis altior extat aquis. *Oui. 2. de Ponto, Eleg. 10.*

Nunc duos præterea alios numerant, Orientalem, & Occidentalem, vt omnino quattuor sint cardines. Hos nominat Statius.

Stat. lib. 2. Thebaid.

Limes vterque poli, quem Sol emissus Eoo
Cardine, quem portu vergens prospectat Ibero;
Quasque procul terras obliquo sydere tangit
Eurus, aut Boreas gelidas: madidive tepentes
Igne Noti.

Quatruor itẽ cardines, aut cælorũ limites, notat Christus Dominus Matth. 24. 31. [Congregabunt electos a quattuor ventis, a summis cælorũ vsq. ad terminos eorũ.] q̃ quam & duos ẽt tãquã præcipuos indicet Dauid Psal. 18. 7. uidelicet Oriẽtalem, & Occidentalẽ: [A sũmo cælo egressio eius, & occursus eius vsq. ad summum eius.] Quare vbi nos Deuteron. 30. 4. legimus; [Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde retrahet te Dominus Deus tuus. *Septuag.* Si fuerit dispersio tua a summo cæli vsq. ad summũ cæli.] Sed hoc loco ꝑ terræ extremitatib. & vltimis limitibus qui cæli verticibus subiacẽt, accipiuntur. At in nostro loco pro ipsis *Cæli verticibus*, cælestiumque orbium conuersione. Quia autem in hac cæli circa cardines conuersione, & recursu syderum mirabilis cernatur Creatoris Sapientia, & Potestas, dicitur peculiariter in horum cardinum constitutionem, & gubernationem intendere, & incumbere; quod ex eorũ constitutione, vniuersorum orbium cælestium motus, & conuersionis ratio constare, petique debeat.

Psal. 18. 7. Dei mirabilis potentia circa cæli cardines.

Ergo existimabant ita Deum, primumque motorem cælestes orbes circum axes versare, & duas illas potissimas, quattuorve extremas cælorum partes tueri, & spatiosissima spatia per itinera longissima quotidie cõficere, vt nullam tanti negotij vacationem, liberumq. spatium haberet, quod in nostris rebus inspiciendis, atque curandis posset ponere, iuxta quod forte dicet Eliphaz vt interpretatur Philipp. *Scio* (inquies, o Iob) [Deũ esse iustissimũ, qui si nosset, quæ patior, vtiq. pati non sineret.] Hæc profecto est illa ipsa hominũ non [sentientiũ de Deo in bonitate] vetus de Prouidentia querimonia, quod cælestia tam sollicite gubernaret, terrestria humanaque non item. Quam expressit eleganter Boetius; 16

Sap. 1. 1.

Boet. 1. de Consolat. metr. 5.

O stelliferi conditor orbis,
Qui perpetuo nixus solio
Rapido cælum turbine versas,
Legemque pati sydera cogis,
Omnia certo fine gubernans.

Homi.

Hominum solos respuis actus
Merito rector cohibere modo?
Nam cur tantas lubrica versat
Fortuna vices?

Imitatus sane Boetius Senecam, qui illo ipso nomine *cælestium cardinum* non minus pulchre rem scripserat eandem;

Senec. in Hyppol. actu. 3.

O magna parens natura Deum,
Tuque igniferi rector Olympi,
Qui sparsa cito sydera mundo,
Cursusque vagos rapis astrorum,
Celerique polos cardine versas;
Cur tibi tanta est cura perennes
Agitare vias Ætheris alti?
Qui tanta regis, sub quo vasti
Pondera mundi librata suos
Ducunt orbes, hominum nimium
Securus ades, non sollicitus
Prodesse bonis, nocuisse malis?

Deus cardines cæli perambulans alterum pedem in infima terra defixo.

Sed quidem iniqua querimonia, simulq; insipida: nam oportet eum, qui perfectum circulum describere, & ducere vult, non ad extremam tantum lineam attendere, sed etiam ad punctum centri: in quo alterum circini pedem figere debet. Ergo si Deus in formando orbe circulum, sphæramq. duxit, non potest ita se continere cælo, & ambitum illius tantum perambulare, quin etiam in profundum inferni, atque terræ centrum respiciat, in quo, quasi alterum suæ Prouidentiæ, Sapientiæque circini pedem figat, alterum circa *Cæli cardines* circumducat. Non aliter profecto globus hic terræ, atque aquæ effici, conseruarique potuit; [Quando certa lege, & gyro vallabat abyssos, quando circumdabat] (quasi ducto circino) *mare terminum* (cardinem extremam lineam, limitem.) Vt recte etiam dicere possis antiquum illud: [Deum sedere quasi in centro omnium rerũ,] atq. inde vniuersali oculo cuncta conspicere, & circulum et orbi inducere. Neque solum despicere è cælo terram, sed è terræ centro cuncta videre. [Quoniam a centro simul in omnia vnus est aspectus.] Sed de hoc non plura.

Prou. 1.27.

Marius Victor. lib. 4. aduersus Arrium. Deus non solũ è cælo, sed è centro omnium videns.

17 At secundo *Cardines cæli*, significare poterunt integrũ cælestis globi ambitum, & extremam aut lineã, aut superficiem, qua tota mundialis machina continetur; nã vox originalis, *Hhug* propriè est ambitus, aut periphæria, circulusue, quę describit circini ductus atque adeo pro *Circino* ponitur Isaiæ 44. 13. Quare hunc locum legit Rab. Mardokai; [Sphæram cæli ambulauit. *Pagnin.* Lineam, quæ circuit cælum. *Regia:* Ambitum. *Tygurina;* In sphæra cælesti versatur. *Vatablus.* In circuitu cæli.] Quod autem Vulgatus circularẽ lineam cæli, *Cardines* dixit, sapienter fecit: nam *cardines* sunt apud Latinos lineæ illæ, quæ agros, prædiaque terminant; hæc.n. cardinibus dicebant limitari: sumpta videlicet ratione, & nominatione *à cæli cardinibus*: nam qui limes per agrum currit a Meridie in Septentrionem, *Cardinem* appellari docet Plin. li. 18. c. 25. At dilucidius Siculus Flaccus de *Conditionibus agrorum*, capite de *Quæstionis agris*, scribit in hæc verba: [Limites, qui Orientem, Occidentemq. intuentur, qui Meridianum, & Septentrionem, tenent nũcupabant Matutini, & Vespertini, & Meridiani, & Septentrionis cardinẽ. *Addit deinde;* Postea vero, qui Oriẽtem, Occidentem quę intuentur, Decimani; qui Meridianum, & Septentrionẽ, quoniam cardinem cæli tenerent, Cardines sunt appellati.] *Aggenus quoque de* Agrorum limitibus, *sic scribit;* [Decumanum limitem traxerunt ab Occidente in Orientem; cardinem a Meridiano in Septemtrionem: quidam vero ex aduerso eos asserunt constituros.] Sed prima illa verba Hygeni; Augusti liberti lib. de limitibus, rem totam elucidant; [Antiqui primum duos limites constituerunt, vnum, qui ab Oriente in Occidentem dirigeret; Hunc appellauerũt Duodecimanum, ideo quod terram indicat diuidat partes. Alterum a Meridiano ad Septentrionem, quem cardinẽ nominauerũt a mundi cardine.] Ergo *cardines* sunt limites, limes autẽ [a limitibus ostiorum ex Hygeno quod per eos agrorum itinera seruantur.] Eleganter igitur dixit Interpres; [perambulare circa cardines,] quasi per publicam viam, & certa iam cæli itinera, quibus cælestes regiones diuiduntur, & limitantur; non secus, quã agri amplissimi suis cardinibus, limitibus, itineribus.

Cardines cæli pro toto cælesti globo.

חוג

R. Mardoch.
Pagnin.
Regia.
Tygur.
Vatabl.

Cardines apud Latinos qui.

Plinius.
Siculus Flac.

Aggenus.

Hygenus.

XV. Numquid semitam sæculorum custodire cupis, quam calcauerunt viri iniqui?

1 *Prima interpretandi ratio. An Cain & Gigantes prisci prouidentiam agnouerint. Explicatus locus Genesis.*
2 Semita sæculorum *quid. Superbia reliquorum peccatorum dux. Tribuuntur illi pedes in sacro sermone. Explicatus Dauid.*
3 Semita, *Diuinæ prouidentiæ lex, & cursus ordinarius.*
4 *Eligitur germana expositio. Explicatus Dauid. Quid* Via æterna.
5 *Quid* custodire, *quid* viam custodire. *Illustrantur Dauid & Isaias.*
6 Iniquitas *quid in sacro sermone, cum dolore coniuncta. Quid* calcare.

Nisi prius constiterit, quæ sit hæc *sæculorum semita*, constare profecto non poterit, quæ sit huius *semita custodia*, quis item totius sententiæ germanus sensus. 1
Neque vero id facilis negotij visum est Gręco Scholiasti. [Est inquit locus hic sane lubricus, nec nostratibus hominibus satis explicatus.] Porro ad tres, quattuorve reuocari possunt multæ, ac variæ interpretum sententiæ, de hac *semita sæculorum*, vel *sęculi* (vt legunt Septuaginta) vel æternam, aut æternitatis, quod perinde est; nam ea omnia denotat vox *Gholam*.

sententiæ difficultas.

LXX.

עולם

Prima intelligit per *semitam sæculorum*, sectam priscorum Philosophorum, aut impiorum hominum Prouidentiam negantium. Hæc interpretatio non displicet Philippo scribenti in hæc verba: [Forte de illis peccatoribus dicit, qui superiorib. sæculis fuerunt, non credentes Deum humana curare, quorum memoriam propinquitate vitæ illorum apud illos recẽs erat.] Vatabl. ad eos opinionem hanc refert, [qui erant tempore diluuij, censebantque tollendam Diuinam prouidentiam.] Hũc autem errorem eo tempore viguisse colligi potest, ex eo quod Berosus de illis Gigantibus ciuitatis Enos, prodidit, pręter infinita alia scelera; [Contemptores religionis, atq. Deorum extitisse.] Paulo strictius Caietan. & quidem non parum acute, sed neque multum; Hanc *semitam sæculorum* dicit esse viam *vniuersam sempiternitatis*: quia videlicet res æternas, ingenerabiles, & incorruptibiles subijciebant Diuinę prouidentiæ, cæteras singulares, & corruptibiles fato, & casui relinquebant. Hanc vero *semitam custodire*, erit tenere, defendere, & tueri. Huic interpretandi rationi nihil magni momenti habeo, quod opponam; illud tantum, *semitam sæculorum* in sacro sermone, nunquam pro secta philosophandi, aut doctrina certę alicuius scholæ accipi. Hic primus modus interpretandi confirmari poterit ex eo, quod appelletur, *semita*, secta, aut doctrina sæculorum, quasi priorib. sęculis nata, & vel cum ipsius mundi primordijs. Forte. n. allusio fit ad impietatem Cain, qui negasse Diuinam prouidentiam scribitur a Paraphraste Ierosolymitano, sic locum illum Genes. 4. elucidante. [Dixit Cain ad Abel fratrem sum, Veni, & egrediamur in agrum. Et accidit, cum egressi essent ambo in agrũ, respondit Cain: Non est iudicium, nec iudex, nec sæculũ aliud, nec merces bona pro iustis, nec pœna pro impijs, nec Dei misericordia regitur mundus, eo quod suscepta est oblatio tua cum beneplacito; mea autem non est suscepta cum beneplacito. Respondit Abel, & dixit ad Cain; Est iudicium, est iudex, estque sæculum aliud, merces item bona pro iustis, & pœna pro impijs. Misericordia quoque Dei conditus est mundus; atque misericordia illius gubernatur, vtique propter bona opera gubernatur. Cumque duo isti contenderent in agro, insurrexit Cain contra Abelem fratrem suum, & occidit.] Iuxta hoc certe secta negantium prouidentiam, non immerito *secta sæculorum* dici potuit. Sed res de Cain, & eius mente in quæstione illa de Diuina prouidentia; incerta omnino est. Atq. multo certius, vt ex Scriptura colligitur, vt verum Deum, ita & ueram prouidentiam agnouisse, quãuis alioquin [opera illius maligna essent ut Ioannes Apostolus ait fratris autẽ iusta.]

Philippus.

Vatabl.

Berosus.

Caiet.

Vero similis primę sententia confirmatio.

Cain abnegator diuinæ prouidentiæ.

Verosimilior de Cain sententia.

1. Ioan. 3. 12.

Secunda, & ea communior expositio, [semitam sæculorum] interpretatur, paruum uiuendi institutum sæcularium hominum multis sæculis obseruatum, & iũ antiquorum recenti impiorum usu tritum, & confir- 2

ma-

matuminam *via*, aut *semita* pro uiuēdi genere, & instituto frequentissime occurrit in Sacro sermone. Hāc autē [semitam custodire,] erit profectò obseruare, imitari insequi vestigia impiorū. Sic Grego. Philipp. D. Tho. & fere posteriores Interpretes; sed restringit peculiariter Philipp. [ad eorum viuendi semitam, qui in diluuio, & Sodomis, & eremo perieruot.] Gregor. quoque non de quacumq. *semita*; id est, vitæ prauitate, sed nominatim de *superbia*, quam Iobum custodire, id est imitati dicat Eliphaz; [Sicut inquit semita Redemptoris nostris humilitas, ita semita sæculorum superbia est, quā viri iniqui calcant, qui per huius vitæ desideria in elatione per ambulabant.] Certe superbis, superbiæq. potissimum sicut *pedes*, ita, & semitæ calcatio, & perambulatio tribuitur, orante Dauid; [Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me.] Orat videlicet (ex Ambrosio, & Augustino) oe in soperbiā incidat, pertractus manu Diaboli superbia, calcantis [semitā sæculorū.] Videntur nimirum reliqua peccata sine pedib. sine manib. at superbia illis est pro pedib. ad *calcandam* iniquitatis semitam, & pro manib. ad consequendū, & apprehendendum, quæ illa non possunt. Quod aūt de hoc *pede superbia* orauit hoc loco Dauid, impleuit vtiq. atq. obtiouit, cum alio loco dixit; [Non ambulabam in magnis neque io mirabilib. super me.] Superbia ergo in hac [sæculorum semita,] est quasi reliquorū peccatorū viæ dux; in quam quoque semitam ingreditur ille, de quo scribitur; [Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris.] id est, Diaboli q. d. odisse correptionē, debet tribuit *pedi superbia* gradientes in [sæculorū semita.]

D. Thom. Gregor. Philipp.

Semita sæculorum, superbia.

Psal. 35. 12. Ambros. August.

Superbia pes & manus cæterorum peccatorum.

Psal. 130.

Ecclesi. 21. 7.

5 Huc quoq. reuocari oportet lectionem Septuaginta, contrariam vtiq. nostræ, sed quæ per *viam*, vitæ genus interpretatur; [Numquid semitā sæculi obseruabas, quā calcauerunt viri iusti?] Quod Nicetas dupliciter exponit primo, vt *semita sæculi*, sit virtutis trames. Nicetæ hæc verba ex psona Eliphaz; [Ne forte, o Iob, ipse quoque æternā virtutis viā, vt quidā alij similiter tenueris, qui non tā virtutē, quā fictæ pietatis speciē sunt persequuti; qui tametsi iustitiæ viā tenere videbantur, illā ipsā tamen minime ambulabant.] Ergo hypocrisim affingit Iobo Eliphaz. Tum his quoque verbis, per *semitā sæculi*, rationes Diuinæ Prouidentiæ ouncupata; *Vtrū* inquit Eliphaz [Diuinæ Prouidētiæ semitas, ac rationes notare potes, quib. rationib. illud fit, vt iusti sæpe numero reb. aduersis diuexentur, extremumq. vitæ diē immatura morte conficiant?] Ergo *semita sæculi*, erit ordinaria Diuinæ Prouidētię lex, & agendi ratio, bona bonis, supplicia immittens malis: atq. bonos ēt, quā alioqui sua bona Deo accepta non referuot, immatura morte puniens in hoc sæculo. Vtiles sane hæ quoq. expositiones, sed nō oio Sacro Scripturarum Sermoni conuenietes.

LXX.

Nicetas.

Semita sæculi rationes Diuinæ Prouidentiæ cursus.

Quare tertiam, & eam forte simpliciorem, commodioremque subiungemus, atque confirmatam ex sequēti versiculo, vbi de impiorum supplicio, vniuersæq. illorum fælicitatis interitu diserte agitur. Ergo *semita sæculi*, mortis supplicium erit, quo Diuina Iustitia solet impios, & religionis contemptores afficere. Quare hoc supplicio proposito conabitur Eliphaz Iobum ad salutarem de Diuina Prouideotia sensum reuocare q. d. Si impiorum hominum vitam imiteris, calcabis vtiq. cum illis [sæculorū semitā, id est afficieris lethali supplicio. Huius aūt interpretatioois ratio esponēda breuiter est ex Psal. 138. 23. vbi, quę hic dicitur *semita sæculi*, tere uerbis ijsdē, dicitur *via æterna*, distinguiturq. a [viæ iniquitatis. Vide, inquit si via ioiquitatis in me est, & deduc me io via æterna,] siue, vt ex Hebræo legimus; [Deduc me in via sæculi.] vbi quāuis plerique *viam sæculi*, aut, *viam æternam*, accipiant pro recta via, quæ ad æternitatē ducit; sed pꝫ placet mihi illa Kimhi expositio, vt sit mortis periphrasis. Sicut & 3. Reg. 2. 2. eadē ipsa mors appellatur, [Via vniuersæ carnis,] quā videlicet omoes omnium sæculorum mortales ingrediuotur, quæ ēt Iosue 23. 14. dicitur, [Via vniuersæ terræ,] id est, quam calcāt omnes à sæculo mortales, vt eo loco leguot, Septuagio. [Ego recurro viā sicut, & omnes, qui sunt super terrā.] oā aliquando terrę oomine ipsi terrigeoę mortales appellari solent. Eadē loquutio 3. Reg. 2. 2. Dixerit ergo Dauid loco superius adducto. Me ô Deus, interfice, cū videris à via mandatorū tuorū aberrare; si impius fuero ioipiorū mortem mihimet imprecor. Hanc aūt [æternam sęculi semitam custodire,] erit profecto ab illa nunquam discedere, id est, morte affici, atq. perire cum reliquis eiusdem viæ sectatoribus. Frequeos autem est in Sacro sermone loquutio [custodiēdi viā.] 3. Reg. 2. 4. & 8. 25. Sed forte cum hoc loco proponatur impiorum supplicium, posset hoc loco verbū *custodire* idem omnioo esse, quod cauere, aut præcauare; quod & Hispanus vocat, *Guardarse*. qua loquendi formula dictum est 2. Reg. 22. 24. [*Custodiā me ab iniquitate mea.] quod Septuaginta dixerunt Psal. 17. 24. [*Obseruabo me ab iniquitate.] & similiter Deut. 24. 8. *Obserua* (in Hebræo, custodi) [diligenter, ne incurras plagam lepræ.] & illud Isaię 7. 4. **Vide, vt sileas* (proprie, caue, vel custodi temet ipsū, vt sileas.) Poterit ergo dicere Eliphaz; Numquid, Iob, arridet tibi impiorum supplicium, atque extremus interitus, vt cum illis simul perire velis? an potius cauere vis ab illorum supplicio, atque tantum vitæ discrimen præcauere? Nam si via mortis declinanda tibi est, atque præcauenda, deserēda quoque tibi erit [via iniquitatis.]

Germanior expositio.

Semita sæculi mors.

Mortis periphrasis.

Vatab. R. Kimhi.

LXX.

Terrigena, terra homine.

5

שמר Custodire, cauere.

** Yo me guardare, de nunca mas pecar.*

** Mira, que te guardes de hablar.*

6 [Quam calcauerunt viri iniqui.] Detrita (inquit) est illa supplicij, & mortis impiorum semita, frequenti Diuinæ Iustitiæ viodicta, & puniendi consuetudine frequentata. [Viri iniqui,] vel viri *iniquitatis*, Tyranni sunt, & pauperum oppressores; nomen enim *iniquitatis*, sonat dolorem, laborem, afflictionem, tristitiam, ęrumnam: eo quod iniquitati, & peccato huiusmodi dolores, & miseriæ pœna debeatur, aut iniquitatis, & peccati perpetuus comessit interitus, animi mœror, dolor, cruciatus. Quare huiosmodi iniqui sunt, qui [concipiunt dolorem, & pariuot iniquitatem.] Quod autem in verbo *calcandi*, obseruat D. Thom. significari eum, qui intrepide, & [frequenter, & fine aliqua dubitatione ex proposito viam terit,] & sic illi, [qui non credunt Diuinam Prouideotiam frequenter, & secure, & ex proposito iniusta opera agunt;] Hæc (inquam) obseruatio quamuis vera sit, sed non valde videtur exacta ad proprietatem verbi, *Darac*, qood subest io originali. Huic vero admooitioni Eliphax, respondere potest Iob sanctissimus illud ipsum Dauidis; [Vide si via iniquitatis] (proprie ex Hebræo, rebellionis) impatientię, qua obsistimus, & renitimur Deo immitenti supplicia, aut noo ferimus libentec quæ ille de nobis statuit) [in me est, & deduc me in via æterna.] Peream cum impijs, si Diuinæ Prouidentiæ aut contemptor, & rebellis, aut impatiens sum.

Viri iniqui, Tyranni.

און

Peccatis omnis afflictio.

Ps. 3. 7. 15.

D. Thom.

דרך

XVI. Qui sublati sunt ante tempus suum, & fluuius subuertit fundamentum eorum.

1 *Quid* Auferre, *aut* contrahere rugas, *defensus Vulgatus*.
2 *Cur impij dicantur*, mori ante tempus *suum*. *Sua tempestiuus, & acerbi fructus*.
3 Fluuius, *quid designet in sermone metaphorico, Res humanę fluxa*. Fluuius *hostium impetus* Aquæ *quid*.
4 Fundamentum *ad quid referatur*. *Fidei firmitas*. *Illustratus Salomon*.
5 *Subitus impiorum interitus*. Fundamentum & radix *pro eodem*.

1 HÆc sententia (vt diximus) præcedentis expositio est; nam illi, qui [ingressi sunt viam sæculorum,] aut [viam vniuersæ carois,] & vniuersæ terræ, sunt omnino, qui [sublati sunt ante tempus suum.]

Sublati sunt. Plerique post R. Dauid, R. Abraham, R. Leui, R. Moseh, vertuut, *succisi sunt*, & quamuis sensus idem, sed quidem verbum originale *Kamat*, nunquam in ea significatione reperitur in Sacris literis; cum enim tantum ocurrat in libro Iob, conuenienter ibi vertitur, *Rugare*, aut *corrugare*, aut *ruga contrahere*; quam esse genuinam significationem, ingenue agnoscit, docetque R. Mardokai, si oiulque asserit, [quod tātū apud doctores Hebręorū significat succidere. idq. per metathesim literarū] ā verbo *Katā*. quā significatiouē pulchre expressit Vulgatus, cum dixit, **Sublati sunt*, mortui videlicet ac si iam corrugati essent, semique confecti, atque exucti; quod Deus laboribus, & ærumnis immissis, senīū simul, atque turp. rugas immisisset, qua loquēdi formula videtur Eliphaz notare, ac vellicare Iobum qui c. 16. de se dixerat; [Rugę meę testimoniū dicunt contra me.] Quā quoq. rem deplorabat Dauid Ps. 8. 7. [Inueterau inter omnes

R. Dauid. R. Abraham. R. Leui. R. Moseh.

קמט

R. Mardoch.

קטם

** A los que estrabaios hizo Dios viejos antes de tiempo.*

[omnes inimicos meos,] quaſi dicat immaturo ſenio confectus ſum atque intempeſtiuos canos contraxi, ex hoſtium meorum inſidijs,& perſequutionibus. Nō diſplicet hoc loco Tygurina paraphraſis. [Qui ariditate conſtricti ſunt in rugas.] Neſcio autem, cur Vatablus dixit;[Exterminati ſunt.]

Tygur. *Vatab.*

2 *Ante tempus ſuum.* id eſt,ante quam explerēt vitæ annos,quos ſecundum communem naturę legem viuere poſſent.hęc enim immaturitas, & importunitas tēporis,eſt illa,[moriendi in tempore non ſuo]comminatio frequens in ſacro ſermone, videlicet non naturalis, ſed violenta mors inflicta vel a Deo iudice, vel a Diuinę Iuſtitię vindice, & miniſtro dęmone; aut alio quouis hoſte,aut caſu. Quare Caietanus aliene interpretatur *sublatos* fuiſſe impios, antequā fuiſſet eis [tempus euadendi.] Multo melius Tygurina paraphraſis;[Cum potuiſſent diutius perſiſtere.]

Eccleſ. *Caiet.* *Tygur.*

Quæſtiuncula explicatur Gregor. Elegantem,& ad mores opportunam quęſtionē hoc loco excitat Gregorius. [Cum tempus vitæ a Diuina nobis præſcientia ſit pręfixum, quęrēdum qua ratione iniqui ante tempus proprium ſubtrahantur?] cui dupliciem videtur ſolutionem adhibere: [Aut quia accepta tempora, non ad fructum pœnitentiæ, ſed ad vſū iniquitatis vertūt quod a Diuina miſericordia mereri poterant,amittunt. Aut quia omnes, qui præſentem vitā diligunt, longiora ſibi eiuſdem vitæ ſpatia promittūt, & ea, quaſi in cogitatione mors ſuperueniens intercidit.] Hæc ex ipſius Gregorij verbis contructa, ſed de hoc memini me aliquando plura dixiſſe. ed neſcio quā aliam metaphoram deſſumptam ab arbore, indicarunt Septuaginta legentes;[Capti ſunt immaturi.] cōparare namrum videntur impios cum fructibus quibuſdā, qui ante tempus corrugantur, & cum videantur extrema ſpecie mitia poma,corrugata, vitioſo humore iam conſumpto,ſed immaturi nihilominus ſunt, *acerbi, immitesque*? nam ſub hac ipſa fructuum immaturorum tranſlatione illos deſcribi Sapientia,c.4.

Impij fructus, immaturi, & acerbi.

3 *Et Flumen ſubuertit.* Ret, & ſenſus totius huius loci nō male conuenit,ſi *flumen* non pro vera aliqua inundatione,aquarumue copia (quanquam & de hoc dicendū poſtea) ſed metaphorice, & figurate accipiatur. Diuus Gregor.[Quotidianū tēporis lapſum,& præſentis vitę mortalitate decurrentē,]nomine *fluuij* intelligit. Diuus Tho. *fluuium* interpretatur,[curſum mutabilitatis rerū qui res oēs tēporales,quib.inhærēt impiorū animi, euodit,excedit euertit. Hugo *mortis fluuium* in currentis impetu maximo in oia ea,quæ interitui ſunt obnoxia. Et vero aliquando dicitur mors inſtar fluuij *defluere*: nā & filius Sirac,[pro morte defluente deprecatus eſt.] videlicet vt mors,quæ vitæ noſtræ fundamenta labit, & eo die inſtar fluentis fluuij, pauliſper ab illo dilaberetur, & intactū, illæſumque relinqueret. Alij ex Hebræo intelliguut impiorū *fundamentum*,id eſt ea oia,quib.nitūtur vita,ac vitę cōmoda,cōparari cū *fluuio*. aut torrēte, qui cū celeriter effunditur,ſubito ēt defluit, & cōſumitur;nā in Hebræo proprie eſt [Fluuius diffuſus eſt fundamento eorū.] Sed cōparationē clarius expreſſerunt Septuagin.[Flumen decurrens fundamentū eorū.] Tygurina. [Fundamentū eorū, vt flumen defluxit.] Sed in hac figurata,& tranſlatitia acceptione, multo melius. *Flumen* ſignificabit irā Dei,ſceleru vindicē.nam (vt Philippus ait.) [imminente in ſe ira Dei tanquā fluuij impetu ſtabilitas præſentis vitæ eorū ſubuerſa eſt.[aut ēt ingentē malorū,& ærumnarū exundatiū copiā,& impetū,nō aliter atq; Iſai.8.7.hoſtiū exercitū,or a vallantiū ſub fluminis ſimilitudine cōminatur; [Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes,& multas. Regē Aſſyriorū,& omnē gloriā eius,& fluet ſuper vniuerſas ripas eius]& iterū Iſai.59. 19. deſcribitur immanis furor ſub eadē metaphora; [Cū venerit hoſtis tanquā fluuius violentus,quē ne noceat ſpiritus Domini] (tanquā vehementiſſimus ventus) *cogit* (retardat,impedit.) Sed de *aquarum* perinde atq. *fluminum* arcana in ſacro ſermone ſignificatione op. p diximus. Nūc vnico Chryſoſtomi teſtimonio homil.55. in Matth. 7. rem claudamus [Pluuiā,& flumina,& ventos,trāſlatione verborū afflictiones & ingēria hominib.pericula nūcupauit,calūnias,inſidias,luctus,interitus,aliorū impugnationē, deſertiones ſuorū,cęteraq.oia vitę pręſētis incōmoda.

Fluuius metaphorice. *Gregor.* *D.Thom.* *Eccleſ.51.13.* *Oſorius.* *Caiet.* *Varia lect.* *Pagn.Regia.* *LXX.* *Tygur.* *Fluuius ira Dei.* *Philipp.* *Fluuius impetus hoſtium.* *Chryſoſt.* *Pluuia & flumina.*

Subuertit fundamentum id eſt, ea omnia, quibus ſpes, deſideria, cogitationes impiorum innituntur,& quibus ſuperędificār ſuperbiſſimas vanitatis moles,aut ipſa vita,quæ omnium,quæ in vita ſunt optimum eſt, atq. reliquorum bonorum,& commoditarum initium, & fundamentum.elegāter Philippus; [Tota vitæ eorum ſtructura.] Sed quam infirmum *fundamentum*,quod, vt aqua pręterlabitur,& continuo motu agitatum, nunquam conſiſtit. Quam male firmata, fundataque fœlicitas, quam fluuius abripit,diluto, atque diſſipato fundamento.Quam ſtultus impius;[Qui ędificauit domum ſuam ſuper arenam,& deſcendit pluuia,& venerunt flumina, & flauerunt venti,& irruerunt in domum illam,& cecidit,& fuit ruina illius magna.]Quam prædixit quoque in impios,grauiterque deſcripſit Ezechiel,cap. 13.13. 14.[Hæc dicit Dominus Deus,erumpere faciam] (hoſtes Chaldæos, & ærumnarum exercitum; tanquam) [ſpiritum tempeſtatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit, & lapides grandes in ira, in conſumptionem,& deſtruam parietem,quem liniſtis abſque temperamento,& adæquabo eum terræ,& reuelabitur fundamentum eius, & cadet, & conſumetur in medio eius.] Forte etiam infirmum, falſumque fundamentum,quod præterfluens fluuius demolitur, & abripit, erit falſa de Diuina prouidentia, Diuinoque iudicio doctrina. Nam poſt doctrinam de vltimo iudicio futuro,& operum retributione,comparauit Chriſtus Dominus eum,qui [audit, & ſeruat ſermones ſuos,] cum eo,[qui ędificat ſupra petram,] quam neque fluctus, neque venti maximi commouent; eum vero, [qui neq. audit,neque ſeruat illos,]cum eo,[qui ædificauit domū ſuam ſuper arenam.] Ergo ſicut qui Diuinæ Prouidentiæ, atque ſanæ, veræque de operum retributione, & pręmio fidei innituntur,firmo vtique,& ſtabili fundamēto nituntur,ſuperędificantes vitę ſuę ſtructuram,ſuper eam ipſam Petri,& Eccleſię *Petram*, ita ſane, qui Diuinę Prouidentiæ ſe ſubtrahunt, atque rectam fidem abnegarunt, nullo firmo *fundamento* nixi iactantur fluctibus,& facile illos tentationum, & calamitatum torrentes abripiunt,omnes vitæ labores,actiones,ſtructuramque vniuerſam ſubuertunt,obruuntque ſicut ab Eccleſ. admonemur; [Ne dederis os tuum, vt peccare facias carnem tuam] (id eſt,Ne ſis in Diuinam Prouidentiam blaſphemus, & iniurius, vt illa negata licentioſius pecces)[neque dicas coram Angelo] (qui adminiſter,& exequutor eſt Diuinæ Prouidentiæ) [Non eſt Prouidentia; Ne forte iratus Deus contra ſermones tuos] (omnium videlicet aduerſus eiuſmodi impios indignatur, vt qui non ſolum aduerſus Prouidentiam, ſed etiam aduerſus ipſam Dei naturam, vniuerſaque illius attributa pugnare videantur; propterea refundit in illos fluuium ſuæ irę,atque vindictę)[diſſipet cuncta opera manuum tuarum.] Vides vniuerſam mortalium ſtructuram,vitęque molem,ſubtracta,negataue Prouidentia, ruere, & concidere?nam qui operum humanorum Prouidentiam negat,cuncta [opera ſuarum manuum] ipſemet profecto diſſipat, & deſtruit, vitamque ſuam vniuerſam labentis,& inconſtantis fortunę fluctibus permittit.

4 *Fundamentum quid.* *Philippus.* *Matth. 7.* *Fundamentum verę Fidei.* *Mat.7.53.24.* *Mat. 16. 18.* *Infidelium ſtructura ſine fundamento.* *Eccleſ. 5. 3.* *Prouidentia fides, vera fundamentum.*

Sed notandum,ex[ſubuerſione fundamenti]ſubitam impiorum ruinam, & rerum omnium vniuerſam deſtructionem ſignificari, nam [euerſo fundamento,] nihil omnino poteſt conſiſtere, vt in ruina priſcæ illius ſtatuæ perſpicitur,nam vniuerſæ dominationis, ſplendoriſque caput,atque iugulum periji *lapis* ille, quamuis non caput,aut ſupernam aliquam corporis partem,ſed *extremam* tantum *pedum* partem, nimirum baſes, & *fundamentum* vniuerſæ molis concuſſerit. Ingens ergo hæc felicitatis impiorum ſubuertendæ comminatio, nam ſi *ſtatuam* dicas,a pedibus ad ſummum caput; ſi domum, ædificiumue aliquod, *a fundamento*, vſque ad ſummum faſtigium,ſi *arborem*,ab imis radicibus, vſque ſummum verticem excinduntur, penituſque delentur. frequens huius rei mentio in Sacris. Nunc illud tantum ex Sap. c. 4.19 [Commouebit illos a fundamentis,& vſque ad ſupremum deſolabuntur.] Solent autem ſimul duæ hæ tranſlationes *arboris*,atque *ædificij*, ita tractari communitatis nominibus, vt fundamentum tribuatur arbori, & radix domui;aut ędificiū dicatur plantari,aut euelli radicitus ſubuerſo fundamēto; rurſus dicatur arbor deſtrui,aut fundari.ut illud Ier.1.10.*Vt euellas*,(exponitur deinde) *& deſtruas,& ædifices*,(per expoſitionē) *& plantes.*

5 *Vniuerſarum rerum euerſio ſubducto fundamento.* *Daniel.2.34.* *Ruina impiorum variæ tranſlationes.*

Quos

Quos potissimum impios hæc Eliphazi Sententia perstringat? Breuis ad Aegyptios digressio.

6 *Quid sit allusio in Sacro sermone. Quæque illustres allusiones.*

7 *Allusio ad Aegyptiorum interitum in mari Rubro. Aliorum interpretationes reiectæ.*

8 *Aegyptios negasse Diuinam Prouidentiam accurate probatum ex lib. Sapientiæ. Illustratus Dauid.*

9 *Iniquitas Aegyptiorum. Primogenitorum plaga. Explicata Sapientia.*

10 Fluuij *appellatio etiam ad Mare se extendit in Sacro sermone. Explicatus Habacuc, Ionas, Isai.*

11 Fundamentum. *Aegyptiorum currus, & equites, quomodo illorum* Rotæ subuersæ *in mari. Illustratus Exodi locus.*

12 *Quatuor versiculorum de Aegyptijs quoque expositio vindicatur, multis Sapientiæ locis illustratis.*

6 *Allusio quid.* ALlusiones frequenter in Sacris literis inueniri, nemo, qui illas attente consideret, non inueniet. Allusionem autem voco, cum rē quampiam tractans Scriptura, ea uerba usurpat, quæ rem similem, aut in exemplum adducere, aut in memoriā reducere, aut quoquo modo, sed tacite, & latēter tangere uideatur. Quo non minus redditur venustus, & elegans sermo sacer, quam quouis alio schemate, aut figura verborum, aut sententiarum. *Allusiones in Scriptura frequentes.* Exempla ex multis pauca, & cæpis, & lumunis gratia proferamus. Psal. 54. 16. imprecatur impijs Dauid; [Descendant in infernum viuentes.] Quis non videat hunc locum respicere ad *Datham*, & *Abiron*, quos Nu. 16. exorbuit viuos hiscens tellus? Cum Paulus Roman. 16. 20. Precatur; [Deus conterat Satanā sub pedibus vestris uelociter;] colludit profecto cū illo Gen. 4. [Ipsa conteret caput tuū.] Quid enim est *velociter*, nisi initio, & *capite*, ac prima serpentis aggressione? Rursus cum idem Paulus de *gratia*, quæ non cadit sub meritū, disserens Rom. 9. 16. ait; [Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei;] nisi hebeti, & cæco, statim occurrit Rebecca *volens*, procuransq. studiosissime benedictionem paternam filio dilectionis suæ Iacob: atq. velocissimus ille, diligentissimusq *cursus* ipsius Iacob, hædos ex grege referentis. Propterea ait Paulus, [non est volentis] Rebeccæ, neque *currentis* Iacob, sed [Dei miserentis.] Cum Isaias cap. 10. 33. aduersus Assyrios prophetat disperdendos, & exterrendos cælitus, ait; [Ecce Dominator Dñs exercituum confringet lagunculam in terrore.] respiciens profecto ad victoriam illam longe gloriosissimā, cum Gedeon [confractis lagūculis,] & prælatis luminibus, innumerabilium Madianitarum copias fudit. *Iudic. 7. 16.* Cum Hamos c. 6. 9. excidium miserandum comminans, ait. [Si reliqui fuerint decē viri, morientur,] e cōtrario se opposuit illi precationi Abraham Gen. 18. 32. 5. [Si inuenti fuerint] (Sodomis) *decē*. &c. vt seuerissimam Dei vindictam indicaret. Huiusmodi nos allusiones passim inter exponendum solemus indicare. Has præmisimus, vt ad loci præsentis illustrē quandam allusionem aditum pareret.

7 Ergo an etiam locus hic cum peculiari aliquo impiorum supplicio similiter colludat. & hæc *fluuij*, & *fundamenti* uerba rem quampiam alterius loci, quasi prouerbiali locutione in memoriam reducat paucis exponamus. *Philipp.* Philippus quidem ad eos respici hoc loco iudicat, qui diluuio, & Sodomis, & in eremo perierunt. *Caietan.* Explicat Caietanus [Fluuium] dici posse, vel pluuiam cælestem vniuersæ terræ cælitus affusam, vel imbrem igneum, atque sulphureum Pentapolitanum: nam *pluit* etiam tunc [Dominus ignem a Domino.] *Fluuius nunquam pro pluuia.* Sed eo [fluuij] nomine, non inuenio diluuium, aut pluuiam significari in Sacro sermone, nedum fulmen, aut ignem sulphureum. Ego vero ad Ægyptiorum, & Pharaonis exercitus interitum, & demersionem in mari Rubro, tanquam ad rē tunc temporis frequenti, recentique hominum memoria, atque sermone vsurpatam, ad exēplum supplicij impiorum, hunc locum omnino respicere a versic. 15. vsque ad 20. non leuibus suadebo coniecturis. *Chaldæus.* Qua in re præiuit sane me Chaldæus, subobscure licet, sic legens; [Sublati sunt a sæculo ante tempus suum; in profundo fluminis effusum est corpus eorum.]

8 Sed per singulas particulas rem ostendam. Primo nam locus hic de Prouidentia, & contra prouidentiæ negatores est; atqui Ægyptios illos illius sæculi negasse Diuinam prouidentiam Sapientia testatur cap. 17. 1. *Aegyptios negasse Diuinā prouidentiam.* [Dū inquit persuasum habent iniqui posse dominari nationi Sanctæ, vinculis tenebrarum, & longæ noctis compedibus inclusi, sub tectis, fugitiui perpetuæ prouidentiæ iacuerunt, vbi perfugitiuos prouidentiæ;] non quidem [a prouidentia derelictos vt quidā existimāt] intelligere oportet, sed qui diuinam prouidentiam frustra tentarent fugere, & sese, suaq. omnia illi subtrahere: proptereaq. illam negarent. *Oforius.* Sic Tygurina lectio aliquato lucidior; [Ab æterna prouidentia profugi.] *Tygurina.* Ignari itaq. & quasi *exortes* diuinæ prouidentiæ, & ab illius cognitione relegati Aegyptij, male de Deo, deq. illius conspectu, & prouidentiæ oculis sentiebant: subditur n. [& dum putant se latere in peccatis, tenebroso obliuionis velamento dispersi sunt.] idest, lethæo quodā, & lethali quasi operimento tenebrarum inuoluti perierunt. Et quoniam hic Sapientiæ liber peculiariter scelera, & impunitates Aegyptiorum aduersus Israelitas veræ fidei, & religionis cultores persequitur, eodē profecto referri pōt, quod primo capite dicitur; [Sentite de Domino in bonitate.] *Lib. Sapientiæ materia.* quasi iniquos Aegyptiorū principes, & iudices de diuina prouidentia male sentientes instruere uellet; propterea q. subdit; [Peruersæ n. cogitationes separāt a Deo] (falsa videlicet persuasio, & opinio, quod Deus humana non curet, efficit hominē fugitiuum, extorrem, longeque exulantem a diuina prouidentia) [Probata aūt uirtus corripit insipientes.] idest, dum ipso experimento, & supplicio accepto sentiunt diuina potentia, & uirtus; redarguuntur impij sui erroris, & uel inuiti fatentur Prouidentiam esse scelerū uindicem. [Quare cum irritaret impius Deū dicens in corde suo; Non requiret,] ait Dauid, *vides* (hic. n. in ter pungēdum, ut admonet Theodoret. *Psal. 9. 33.* *Theodoret.* [Licet infinitis modis dixerint impij, te minime res humanas inspicere, nos tamen nouimus te videre) quoniam tu laborem, & dolorē consideras, vt tradas eos in manus tuas.] idest, pœna, & flagello illos ab ista stultitia coerces, & ad tuæ prouidentiæ confessionem, & obsequium reuocas profugos illos *in camo* videlicet, [& fræno maxillas eorum constringis, qui non approximant ad te.] *Psal. 31. 6.* Quare subiungit Sapientia c. 16. 16. de ipsis Aegyptijs; [Negantes. n. te nosse impij; per fortitudinem brachij tui flagellati sunt.] & Versic. 18. [vt ipsi videntes scirent, quoniā Dei iudicio patiuntur persequutionē] vide etiam c. 18. 13.

9 Secundo nam Aegyptijs omni ex parte cōuenit illud *iniquitatis* nomen, quod versiculo 15. subest, quod diximus significare dolorem, afflictionem, ærumnā, vt qui infinitis malis, & incredibilibus laboribus diuexarint Dei populum. Hos autem *iniquos calcasse* etiam [semitā sæculorum,] idest, condigna morte, & supplicio affectos ob tantam in suos hospites, tamque immanē inhumanitatem, vt dicitur Sapientiæ, c. 19. 16. [hos sæuissimis afflixerunt doloribus.] *Sap. 18. 22.* sed illos quidē dici [sublatos fuisse ante tempus suū,] quis non videat aperte dictum propter cædem Primogenitorū, qui *immature*, vt Septuaginta legunt, *capti*, decerptique sunt ex vitæ huius radice? *LXX.* nam inter ea supplicia, quib. Aegyptij adhuc afflicti sunt, hoc fuit extremum, atq. acerbissimum, quod magnifica sane oratione describitur cap. 18. [Vno momento repentino exitio quæ erat præclarior natio illorum clarissima eorum soboles exterminata est] (perijt). Cum quo ē lectio Hebraica commode aptari potest; [Sublati sunt, & non tempus.] Quamquam, & ad interitum in mari Rubro referri ēt pōt; nam, vt superius diximus, [auferri ante tempus suum,] mortis violentiæ circumloquutio esse solet. Sed illa tandem particula, [fluuij subuertentis fundamentum eorum,] rē totam cōfirmat, atq. ob oculos proponit miserādū Aegyptiaci populi interitum in mari Rubro, quod Scriptura appellat, Nouū mortis genus; *Sap. 19. 5.* [Populus quidē tuus mirabiliter transiret: illi autem nouam mortem inuenirēt.]

10 Illud tantū durinsculū videtur, [Mare Rubrum appellari *fluuium*. Certe verbum *Nahar* fluere, aut defluere, aut affluere significat; neque tantum in riuulos, sed in magnam aquarum copiam decurrentem cum impe- נהר

tu

Mare Rubrũ fremẽs, demerſit Pharaonẽ. Flumine nemõ trãbn tum mari.

Habacue cap. 3. cum Dei furorem in Iordane furente quoque, & in mari Rubro indignante, & fremente ad Iſraelitarum ſalutem, & Ægyptiorum necem deſcribit: [Numquid] (inquit) [in fluminibus iratus es, Domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari indignatio tua?] & deinde; [Dedit abyſſus vocem ſuam.] Adde tunc parem Deus vicem reddidiſſe Ægyptijs, atque pro flumine, in quod exponebant infantes, mare illis furibundum, fremebundumque reddidiſſe, in quo demerſus eſt Pharao, vt dixit Sapientia 19. 12 [Vexationes peccatoribus ſuperuenerunt non ſine illis, quæ ante facta erat, argumentis per vim fluminum: iuſte enim patiebantur ſecũdum ſuas nequitias.] Scio Vaticanam

Vaticana editio.

lectionem, atque Græcam legere, [fulminum,] non [fluminum;] ſed tamen altera quoque lectio, & peruulgata eſt, & non omnino reijcienda. Quid, quod ipſum mare,

Mare dicitur vnda fluens.

[vnde fluens appellatur a Moyſe; Exo. 15. 8. [Stetit vnda fluens.] quod ſtatim repetit; [Congregatæ ſunt Abyſſi.] Sed teſtimonia proferamus clariora. Pſalm. 73. 15. [Tu ſiccaſti fluuios Ethan,] quod de mari Rubro dictum nonnulli volunt, quod mare Rubrum eſſet vicinum loco Ethan. Iſaia. 18. 1. [Væ terræ cymbalo alarum, quæ eſt trans flumina Æthiopiæ.] vbi per [flumina,] veroſimile eſt indicari Oceanum, vt viri docti exiſtimant, vniuerſa littora Æthiopiæ pulſantem. Alij rectius Nilum, & mare Rubrum, quibus terminatur illa Æthiopiæ pars, quæ eſt in interiori Ægypto. Quamquam Cyrillus ſolum Nilum, ſeptemque illius oſtia intelligat. Ionæ 2. 4. cum dixiſſet; [Proiecisti me in profundum, in corde maris,] ſubiecit; [flumen circumdedit me.] vbi Theodoretus, [flumina; Fluctuum impetum appellat.] Ergo cum hic dicitur [Fluuius ſubuertit fundamentum] eorum, recte, & iuxta Scripturæ familiarem ſermonem de [mari Rubro] accipere poſſumus.

Genebr. ibi Gaenara. Habac. 3. Verſ. 8. Gaenara, Forſterus. Cyrill. Theodoret.

21 In quo profecto [fluuio ſubuerſum] eſt Ægyptiorum [fundamentum] illud videlicet, in quo tota illorum potentia, & contra diuinam prouidentiam auſus, temeritaſque innixa ſuperbiebat. videlicet, magnus curruum, equitum, equorum apparatus, & multitudo. Scriptum eſt enim; [Hi in curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei noſtri inuocabimus. Ipſi obligati ſunt, & ceciderunt] videlicet [ſubuerſo fundamento:] Nam cum Pharao [tuliſſet ſexcentos currus electos, & quidquid in Ægypto curruum fuit, & duces totius exercitus,] dicitur deinde; [Deus glorificatus in Pharaone, & in curribus, atque in equitibus eius.] Videlicet, [Subuertit rotas curruum, & reuerſæ ſunt aquæ ad Ægyptios ſuper currus, & equites eorum, & fugientibus Ægyptijs occurrerunt aquæ, & inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus.] Ecce [fluuium ſubuertentem fundamentum] Ægyptiorum, ſubuerſis rotis, diſſilientibus axibus, & a proprio loco, cardineque rotarum amotis; quod Septuaginta dixerunt; [Colligauit axes curruum eorum, & egit eos cum violentia.] ideſt, impediuit rotas, atque ex altera parte incitauit equos. Symmachus dixit; [Peruertit rotas.] Onkelus, [Abſtulit.]

Pſal. 19. 8. Exo. 14. 7. Verſ. 18. 25. 26. & 29. Symmach. Onkel.

Continens ad Aegyptios alluſio quattuor ſequentibus ſententijs.

22 SEd quoniam continens videtur, perpetuaque eiuſdem ſupplicij, eorumdemque impiorum deſcriptio, vſque ad Verſ. 20 breuiter reliquos percurramus, referamuſque ſimiliter ad Ægyptios, vt deinde expeditior, vniuerſaliorque, & ad omnes impios magis idonea expoſitio ſingulis ſententijs adhibeatur.

Verſ. 17. Qui dicebant Deo, &c.

17. Dicebant certe Ægyptij Deo, [Recede a nobis;] quaſi longe à ſe relegantes pietatis, & religionis cultum, quem in Hebræorum populo illis proponebat Deus. Quod videtur profecto reſpicere ad inſolens illud, ſuperbiſſimumque, Pharaonis reſponſum; [Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Iſrael? Neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam.] Rurſus Ægyptij, [Quaſi nihil poſſet facere Omnipotens, æſtimabant eum.] videlicet quaſi non poſſet Deus fauere ſuo populo aduerſus vim machinaſque Aegyptiorum. Quod videtur tangi Sapientiæ 17. a.

Exod. 5. 2.

[Dum perſuaſum habent iniqui poſſe dominari nationi ſanctæ, vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti iacuerunt.] Nimirum ſibi perſuaſerant, vel nullam eſſe Dei Iſraelitarum potentiam; vel, ſi quæ eſſet, nihil cõtra ſuas vires, induſtriamque profuturam. & fauet Hebræa lectio, quæ ad verbũ habet; [Quid faciet Omnipotens eis?] *Que les puede hazer ſu Dios?*

Verſ. 18. Cum ille impleſſet, &c.

18. [Cum ille impleſſet domos eorum bonis.] Aegyptus non ſolum fertiliſſima terra fructuum, ſed affluens etiam auro, & argento, boniſque omnibus: quibus iuſtiſſimo Dei iudicio, atque ſententia ſpoliauit Iſrael Aegyptum, comportatis ſecum [vaſis aureis, & argenteis, veſteque plurima.] Horum igitur ſentẽtiam, vt qui ingratiſſimi exiſterent erga diuinam prouidentiam, quæ eoſdem locupletarat, [procul a ſe,] longeque relegatam vult Eliphaz.

Exo. 12. 35

Verſ. 19 Videbunt iuſti, &c.

19. Tandem [Iuſti] (hoc enim nomine ſæpe in libro Sapientiæ notantur Iſraelitæ captiui in Aegypto, vt in eo libro frequenter obſeruauimus, præſertim cap. 4. 11. 16. & cap. 10. 15. & 17. & 20. & cap. 11. 15. & capitul. 12. 9. & cap. 18. 9. & 20.) [viderunt] palam conſpicuum de Aegyptijs ſupplicium, ſicut dixerat Moyſes; [State, & videte magnalia Domini, quæ facturus eſt hodie.] & iterum: [Viderũt Aegyptios mortuos ſuper littus maris, & manuum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos.] Hoc viſo incredibiliter [lætati ſunt.] Tunc cecinit Moyſes, & filij Iſrael carmen hoc Domino. & dixerunt; [Cantemus Domino, &c.] in quo cantico Pharaonis, totiuſque exercitus demerſio, non vna tantum, ſed mille dicendi formulis variata reperitur, quod ex nimia [lætitia] ſæpe idem aliter, & aliter replicari ſoleat. Rurſus, quod ſequitur; [Innocens ſubſannabit eos,] recte in idem Canticum Iſraelitarum de ſubmerſis Aegyptijs conuenit. De quo etiam vide Sapientiæ 18. & 29. Quare ſicut Hebræi cum diuinis laudibus, ita etiam cum hoſtium ſuorum ſubſannatione exceperunt, atque ſpectarunt illorum exitium, [Innocentes] ipſi, ideſt ſalui omnino, atque pœnæ exortes.

Iuſtorũ appellatio ad Iſraelitas. Exod. 14. Exod. 15.

Verſ. 20. Nonne ſuccisa eſt erectio, &c.

20. [Tandem ſucciſa eſt erectio eorum,] ideſt illorum ſtabilitas, & robur concidit (ſubuerſo, vt diximus, fundamento, ſicut è contrario ipſi Iſraelitæ dixerunt; [Hi in curribus, & hi in equis, ipſi obligati ſunt, & ceciderunt; nos autem ſurreximus, & erecti ſumus.] Tandem [reliquias eorum deuorauit ignis:] nam de iiſdem dicitur Sapientiæ 17. [Præ fortitudine brachij tui flagellati ſunt nouis aquis, & grandinibus, & pluuijs perſequutionem paſſi, & per ignem conſummati.] Ideſt, non ſolum inſuetis pluuijs (vam [imbrem] in Aegypto cernere ſicut rariſſimum, ita etiam noui miraculi inſtar habetur) ſed etiam exitialibus fulminibus, igneque cœleſti conflagrantes. Sed iam ad ſingula nunc, minuſque ſtrictam, & anguſtam exponendi rationem veniamus.

Pſa. 19. 8. 9. Mela lib. 1. c. 5. Aegyptij fulminibus percuſſi.

XVII. Qui dicebant Deo: Recede a nobis: &, quaſi nihil poſſet facere Omnipotens æſtimabant eum.

1 *Impiorum effuſa impudentia aduerſus Numen.* Recedere *quid proprie.*

2 *Deus obuiam occurrẽns homini. Mortalium via quæ. Illuſtratus Lucas. Explicatus Paulus.*

3 *Verbum* Faciendi *in bonum. Explicatus Malachias. Iuſtorum, & iniquorum diſcrimen.*

4 Facere *etiam in malum. Diuina prouidentia ſiue ex proſperis, ſiue ex aduerſis ſtatuitur. Antiqui varios Deos in proſperis, & in aduerſis adhibebant. Illuſtratus Iſaias.*

1 EO (inquit) ſtultitiæ, atq; veſaniæ redacti ſunt, vt omnem Numinis cultum, venerationẽque exuẽtes impudentiſſimi aduerſus Deum exultãt, [dicentes,] nõ ſo-

Psal. 13. 2. lum [in corde suo] tacita cogitatione verum Deum, Prouidentiamq. negantes, sed ore etiam impudente (est .n. *Loqui adim pudentiam, sicut ad ve recūdiam.* libera, & effrænis loquutio, impudentiæ symbolum, sicut mutum silentium verecundiæ, & confusionis. de quo non semel diximus) [Recede a nobis.] Absit a nobis Dei cultus, aut religio, facessat Dei, diuinorumq. respe- : ctus. plena nimirum vox contemptus, atque fastidij; סור *Quita alla;* nam verbum *sur*, non solum significat [recedere] neutraliter, vel [declinare,] aut [diuertere,] sed actiue [amouere,] vel [auferre.] & quidem non semel *Verbum recedendi acti ue sumptū,* quæ Vulgatus vertit verbo [recedendi,] possumus non minus eleganter verbo [auferendi,] in Hispanū vertere. Numeror. 15. 10. [Nubes recessit, quæ erat super tabernaculum. *Quitose la nube.* & Num. 16. 26. [Recedite a tabernaculis hominum impiorum. *Quitaos de ai.* & Ps. 118. 115. [Declinate a me maligni. *Quitaos delante de mi e[..]os.* Sic igitur vesani, & amentes iubebant, Deum facessere, & sese ab illorum conspectu auferre.

2 Vbi obseruanda est Dei benignitas vltro accedētis, seseque offerentis illorum oculis, ac menti: Nam contrariū verbi originalis [Recedendi,] est tenere semel cœptū iter, atq. in eadē via insistere, & pergere. Ergo vel inuitē fatentur Deum vltro sese illis præbere obuium, & in illorum mentē, atq. cogitationem incurrere, clamare post *Psal. 22. 6.* illos, [subsequi, persequi,] insistere. Sic eodem verbo originali dicitur 2. Reg. 2. 21. [Noluit Asael omittere, quin vrgeret eum.] quod propriè legitur; [Noluit recedere ab illo.] & iterum, [Recede, & noli me sequi.] quod in originali tantum est, [Recede a me.] Sic igitur non vult recedere Deus. [vrget a tergo, sequitur.] Ergo cū dicebant. [Recede a nobis,] perinde refert ac si dixissent, [Recede,] aut diuerte, non solum de via quam nos tene- *Act. 14. 16.* mus, atq. libere nos permitte [ingredi vias nostras] (quo indicatur vitæ genus impiorū omni scelerum labe, atq. Numinis, & pietatis obliuione corruptissimum, Dei præsentiam auersantiū, & fastidientium) sed etiā, Nostram regionem desere; alio concede; nihil eorum, quæ ad nos pertinent, contingas. Vrgent igitur etiam ipsi Deū, [vt *Exo. 12. 31. et 33.* recedat,] sicut cum Ægyptij [Vrgebant populum exire de terra velociter.] atq. Pharao ipse dicens, [Egredimi- *Num. 14. 9* ni, surgite, ite.] Sed si quando, vt impij ardentibus votis *Ps. 118. 155* expetunt, [recedat ab illis Deus, quid illis reliquum, quam extremus interitus? [Recedit] enim ab [eis omne *Ephe. 4. 18.* præsidium,] omnis vitæ, & bonitatis fons, & [longe sit ab illis salus.] Nisi forte (si superis placet) existimet si- ** Gente enfa dada, y desapreda cen Dios, y que no arrastran, a que ver ses cō el.* bi ipsis semel sufficere, ac sine Deo, & esse, & viuere, ac feliciter esse, & viuere posse. Hi sunt sane illi [alienati,] siue, vt Hieron. * [abalienati a via Dei per ignorantiam Dei, quę est in illis.] qui oēm Numinis, ac religionis mētionē abalienato, infenso, & fastidienti animo excipiunt. Vide quæ supra cap. 21. vers. 14. diximus, super id, [Recede a nobis, & scientiam viarum tuarum, &c.]

3 [Et, quasi nihil posset facere Omnipotēs, æstimabant eū.] Vulgatus per paraphrasim illuminauit sniām, nam in Hebræo, vt breuis, ita obscura habetur; [Et quid operabitur Omnipotens eis?] quasi illud dicerent, q̃ dice- *Sophon. 1. 12* bant [defixi in fæcibus suis. Nō faciet Dñs bene, & non faciet Dominus male.] idest, nulla est Prouidentia Numinis, quæ bona bonis, mala rependat malis: Deus neq. *Facere ad bonum, et ad malum commune.* timendus, neque diligendus. Et quidem verbum [faciendi,] aut in bonum, aut in malum indifferens est; quamquam in bonum accipi suadere potest adiunctū nomen, *LXX.* [Omnipotens, Saddai,] quod sonat bonorum omnium vberrimum fontē, & promptuarium refertissimū. Cum quo sensu recte cohæret, quod sequitur; [Cum ipse im- *Oforius.* plesset domos eorum bonis.] Sensus ergo erit, Non plus fieri ab impijs Deum, & religionem, quam rem omnino infructuosam, inutilem: Nam quē (inquiunt) fructum capere ex Deo possunt homines diuitijs, atque temporalibus bonis parandis, fruendisque intenti? quærunt ni- *Stultorum vox et nota.* mirum bona temporalia, quæ videri possint ad fruendū: neque spiritualia, futurave curant. Hæc enim est illa vox *Ps. 4. 6.* [multorum,] imò infinitorum stultorū vox vna: [Quis *Impij vtilitate seruien tes.* ostendet nobis bona?] quod idem ille apud Malachiam cap. 3. dicebant: [Vanus est, qui seruit Deo] (tandē indonatus recedet, nullo accepto sui laboris præmio: [Vanus] videlicet, qui finē non consequitur) [& quod emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius?] Quibus respondet Deus ipse; Conuertimini, & videbitis, quid inter sit inter iustum, & impium, & inter seruientē Deo, & non seruientem ei.] Videlicet non ex differentia temporalium bonorum æstimandi iusti, aut impij, neque solum penes præsentia bona, aut mala ponderāda, & æstimanda est Diuina Prouidentia, quod bona temporalia bonis, & mala temporalia malis ammittat, sed ex futuris bonis, aut malis, & ex diuersitate, & discrimine sortis futuri iudicij. quam diuersitatem describit statim Malachias initio cap. 4. sequentis. Vide quæ diximus supra cap. 21. vers. 16. nu. 4.

Sed tamen non in bonum, sed in malum debere accipi *4* verbum [faciendi,] verosimilius videtur; quo etiam sensu Philippus, & antiquiores interpretantur: nam fami- *Philipp.* liari Hebraismo solet in malum accipi pro nocere, vt infra Iob 35. 6. [Si peccaueris, quid ei nocebis?] Proprie, [Quid facies ei?] Nostrates quoq. verbo [faciendi] rem eandem exprimunt: *No hazen mas caso del que do quien no los puede hazer nada.* Sequentia quoque cum hoc sensu recte cohærebunt. Sed magis liberum erit vtrouis modo accipere cum Græcis, quorum lectio etiam, sicut Latina, indifferens est ad vtrumuis: [Quid inducet nobis Omnipotens?] Atque ex utroque Diuinam Prouidentiam, atque Potentiam, non Sacræ solum, sed & profanæ literæ commendant. nam Aratus Poeta in Phænom. eo ipso *Aratus.* loco, cuius testimoniu Paulus vtitur; postquam dixerat, *Act. 19. 28* [Nam genus illius sumus,] subiungit;

Atque illum semper primum, extremumq́, precamur;
Salue mere pate, qui ingentia commoda prabes.

Neque solum commoda, sed pœnas etiam, atque omnes vitæ incommoditates ab illius prouidentia, & vindicta dispensari significauit Homerus, cum duo illa dolia bonorum, & malorum in Iouis limine constituit.

Dolia quippe duo posita sunt in Iouis limine, *Hom. 52. Illiad.*
Donorum, qua dat, malorum alterum autem bonorum.
Cui quidem ammiscens dederit Iuppiter gaudens fulgetro.
Interdum quidem malo incedit, interdum autem bono;
Cui vero ex tristibus dederit, culpabilem fecerit;
Et ipsum mala tristia super terra diu impelunt;
Ambulat autem bono-atus, neque Deo, neque hominibus.

Ego (inquit) sum Dominus, & non est alter formans lu- *Isa. 45. 7.* cem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malū.] *Deus bona, et mala dispensans.* Neque mirum, quod hoc loco ad superstitionem gētium respiciatur, qui non eosdem in prosperis, quos in aduersis adibant Deos. In prosperis quidem Solem, Iouem *Dij, ac pro speritatis dij noctis, et aerumnarum patroni.* opulentum, Mineruam, Mercurium, Apollinem: hos omnes quasi lucis, & secundarum rerum largitores. At in aduersis Tellurem, & Neptunum, & alios malorum depulsores, noctu multum pollentes, quasi tenebrarum ipsi Domini, atque noctis potentes essent. Tangit rem hanc Hippocrates lib. de Insomnijs, Athenæus *Hippoc.* libro 11. Lilius Gyrald. Syntag. 1. Ergo se Deum [lucis, *Athenaus.* & diei,] atque noctis, & tenebrarum, tum secunda- *Gyrald.* rum, tum aduersarum rerum supremum dispensatorem, omni falsorum Numinum superstitione remota, coli vult.

XVIII. Cum ille implesset domus eorum bonis, quorum sententia procul sit a me.

1 *Deus bonorum etiam temporalium fons vberrimus. Particula, & affirmans. Explicatus Salomon, et Ieremias.*
2 *Mortalium ingratitudo aduersus diuinam munificentiam.*
3 Boniui, *tum ad externa, tum ad animi lætitiam referri. Explicatus Lucas, et Dauid. Nili exundantis mensura in templo reposita.*
4 *Sententia, et consilium impiorum. Ironia. Iustorum consilium.*

OPortet quidem eos, qui temporalium bonorum pa- *5* randorum cura, & studio tanguntur, Deum bono- *Nexus cum præcedentibus.* rum, malorumq́. dispensatorem venerari, & colere, vt a quo bona acceperint; a quo auferri illis possint, nisi gratos se diuinæ munificentiæ præstiterint. quē nexum huius sententiæ, cum pręcedēte eleganter indicauit Philip. *Philippus.* [Cur non timuerunt, ne propter peccata sua auferentur, & frementem cum ingenti strepitu conuenit. Quod *Fluuij nomen præcepitā cur sum cum fre mitu affert.* quadrat optime in mare Rubrum, eo præsertim tempore, cum demersus est Pharao; nam tunc infremuit mare, intonuit æther, insonuit furens ventus, vt indicat

Habacuc

tur eis eadem bona, quæ ille præstiterat?) Nicetas ait no-
Nicetas. tari hoc loco ingratum impiorum iniuũ simul etiam in-
gratitudinis pœnam, atque illos mala perpeti, propterea
quod bona Deo accepta, minime referant. Ergo (inquit)
Particula affirmat. [cum ille impleſſet.] In originali; [& ipse impleuit.] affir-
mationem habere videtur, aliquando enim particula, &
idem valet, quod [certe,] vt 3. Reg. 18. 14. [Vade, & dic
Domino tuo, Adest Elias, vt interficiat me.] In Hebræo,
& (certe) [interficiet me,] Sic hoc loco, [& impleuit,]
vtique ille impleuit. Eleganter Septuaginta, [Ille vero
LXX. impleuit.] Prima bonorũ omnium scaturigine designat
& inexhaustũ promptuarium bonorũ omniũ, sicut Sapiẽ-
tia de se testatur; [Qui me inuenerit, inueniet vitam, &
hauriet salutem a Domino.] Est enim [haurire,] quasi
Prou. 8. 35. es refertissimo promptuario; id est ex Diuina liberalita-
te, & munificẽtia vitam incorruptibilem, & felicitatem
sempiterna accipiet Quod in Hebræo legitur; [Educet,
פוק quod voluerit a Domino.] Quasi dices haustam vitæ, &
Pagnin. Re-gia. commoditatum omnium affluentiam, sponte in nos in-
currentem indicauit lectio Septuaginta; nã pro eo, quod
nos habemus; [Inueniet vitam;] illi habẽt; [Egressiones
LXX. meæ egressiones vitæ;] videlicet Diuina bonitas, quã-
uis summa bonorum omnium congregatione in se refer-
Diuina Bonitas sponte in homines affluens. tissima, non sibi tantum ea continet, quin illa in morta-
les refundat, & etiam in eos, qui hauriendi obliti sunt,
magnam semper copiam demittet. Sicut Ieremiæ 18. 14.
dicitur; [Numquid deficiet de petra agri nix Libani, aut
euelli possunt aquæ erumpentes, & frigidæ, & defluen-
Diuina munificentia similitudo. tes? quia oblitus est mei populus meus? Comparat se ni-
mirum Deus optimus cum Libano niuibus cooperto,
semper in agrum subiectum destillantibus, & per mon-
tium rimas percolatis, quæ omni fertilitate, & optimo-
rum fructuum copia implent tellurem adiacentem. Tũ
etiam, & cum perennibus fontibus, quorum scaturigi-
nes, & defluxus impediri non possunt.

Sumitur autem ingens Diuinæ vbertatis, & bonitatis
2 amplificatio, ex mortalium ingratitudine. [Malorum]
Mortalium ingratitudo Gregor. (inquit hoc loco Gregorius) [domos Dominus bonis
implet, quia etiam ingratis sua dona nõ denegat, vt aut
bonitatem conditoris erubescant, & ad bonitatẽ redeãt
Quorsum Deus ingratis beneficia conferat. aut reditũ omni modo contemnentes, inde illic grauius
puniantur, vnde hic & bonis Dei largitionibus mala red
diderunt; vt duriora eos tunc supplicia puniãt, quorum
hic malitiam nec dona vicerunt.] Vide in hanc ipsam rẽ
Diuinæ Munificentiæ, atque humanæ ingratitudinis, dis-
Seneca. serentem Senec. lib. 7. de Benefi. cap. 31. & 32. [Dij om-
nium rerum optimi auctores, qui beneficia ignorãtibus
dare incipiunt ingratis perseuerant. Nihilominus tamẽ
more optimorũ parẽtum, qui maledictis suorũ infantiũ
arridenti, non cessant Dij beneficia congerere de benefi-
Magni animi iudex. ciorũ auctore dubitantibus, Non est magni animi dare,
& perdere; at hoc est magni animi, perdere, & dare.]

3 Impleſſet bonis.] Non solum (inquit) impleuit eorum
Psal. 145. 14. promptuaria optimorum fructuum copia, vt [eructarent
ex hoc in illud.] sed etiã [impleuit illorũ corda lætitia,]
& iucunditate, nã nomen [boni] hæc omnia cõprehẽdit.
Act. 14. 16. Boni, quid afferat. Argumentum Prouidentia. quod Actuum 14. [Cibi & lætitiæ, nominibus exprimi-
tur, quasi diceret; Vel hoc solũ Diuinæ beneficiẽtiæ testi
monium suadere illis potuisset, veram de Diuina Proui-
dentia opinionem, & religionem. Quam eodem ipso ar-
gumento suadebant Lystris Barnabas, & Paulus, inter
alia de Deo sic prædicantes: [In præteritis generationi-
bus dimisit omnes gẽtes ingredi vias suas, & quidẽ non
sine testimonio semetipsum reliquit benefaciẽs de cælo,
Ps. 4. qui est de Prouidẽtia Illustratus. dans pluuias, & tẽpora fructifera, implẽs cibo, & lætitia
corda nostra.] Quare precatur Dauid, vt Deus se cũctis
Deum ostendat, benefaciendo omnibus, & implẽdo do-
mos eorũ bonis: [A fructu] (inquit) [frumenti, vini, &
olei sui multiplicati sunt.] Id est, Multiplicẽtur, o Deus;
forte prolixa tua liberalitate illos lucrifacies: id quod
mihi erit ingenti lætitiæ, vt cognoscaris ab omnibus.
Psal. 4. 8. & 9. Propterea enim addit; [Dedisti lætitiam in corde meo,]
quasi ab eo tẽpore, ex quo illos cumulasti bonis, ne excu
sationem vllam habeant suæ infidelitatis, dicẽdo; [Qui
ostendit nobis bona?] Quanquam simul etiã hoc Psalmo
notet Dauid impiorum ingratitudinem, qui cum [a fru-
ctu frumẽti, vini, & olei multiplicati sint,] id est, omnige-
nis terræ fructibus fruantur; etiã in manibus suis Dei
Theodoret. munera ferẽtes, & magnifice (vt Theodoretus ait) [eius
bonis se delectantes, cõditorẽ tamen, & eius Prouidẽtiã

non agnoscunt.] Docet enim hic Psalmus Prouidentiã,
expositore eodem Theodoreto. Certe illi melius, quam-
uis vnius, verique Dei ignorantes, sed grati tamen ani-
mi affectatores, qui exundantis Nili mensuram altitu-
dinis cubitorum, in Serapis templum singulis annis de-
ferebant. Sed quia id animi persuasione non omnino cer-
Aegypti deferẽtes mẽsurã Nili exũdantis in tẽplum tum, Certe poterant suæ fertilitatis, ac prouentuum
terræ mensuram Deo acceptam referre, qui illorum do-
mos, Nili inundatione, bonis omnibus impleret. Con-
stantinus Imperator pijssimus non iam in Serapidis
Constantini decretum. templo; sed in Christianorum Ecclesijs, vero Deo bo-
norum omnium largitori apponi, & consecrari mensu-
Cassiodorus in Tripart. Ruffin. ras illas iussit. Auctores sunt Cassiod. lib. 2. cap. 18. &
Ruffinus in append. lib. 2. ad Eusebij historiam. Illius
verba non prætereunda; [Quoniam moris erat in Ægy-
pto, vt mensura ascendentis Nili fluminis ad templum
Serapis deferretur, velut ad incrementi aquarum, &
inundationis auctorem, subuerso eius simulachro, vlna,
ipsa, id est aquæ mensura ad aquarum Dominum cœ-
pta in Ecclesias deferre.]

[Quorum sententia.] In Hebræo, & in Græco expri-
mitur; [Impiorum consilium.] Sed eleganter Vulgatus
dixit *sententiam*, vt indicaret falsam tum humanarum,
tum Diuinarum rerum existimationem, & consilium de-
neganda, aut fugienda Diuina Prouidentia; & vt ali-
quantulum variaret a simili loquutione sup. capit. 21.
Vers. 16. *Procul sit a me*. Septuaginta. *Longe est ab eo.* Sed
duarum istarum lectionum triplex interpretatio. Prima
Græcorum, vt illius relatiui antecedens Deus sit, in
hanc sententiam; [Quæ consilia illi ineunt, longe absunt
a Deo.] ita vt consilio Diuinæ Prouidentiæ de locuple-
tandis impiorum domibus opponat ingratissimorum
mortalium consilia longe á Dei Prouidentia, & cultu
Maligna repetitio. aliena. Secunda, vt referatur ad Iob, ita vt Eliphaz ma-
ligne repetat ea ipsa verba, quæ cap. præcedenti vers.
16. dixerat Iob, [Consilium impiorum longe sit a me,]
quasi Iob verbo, & specie tenus, non re sola impiorum
consilium, & vitæ decretum improbarit, vt his etiam
verbis blasphemiæ, & impietatis Iobum accuset: [Num
Vatabl. poteris dicere te non sentire cum improbis, cum tu, vt
ipsi, Prouidentiam Dei tollas?] Tertia, & simplicissima,
vt hæc sint ipsius Eliphaz verba, quibus se ipsum com-
mendet, vt qui potiori iure, quam Iob, ac multo verius
possit asserere, se toto cælo ab impiorum sententia dis-
sidere. Vide similem locum c. præcedente.

XIX. Videbunt iusti, & lætabuntur, & innocens subsannabit eos.

1 Videre *quid denotet in Sacro sermone. Pertinet ad exemplum omnibus conspicuum. Præcipuum publica peccata, publico supplicio affecta.*
2 *Quid* Paradigma *apud Græcos. Publica supplicia ad exemplum. Tres causa sumendi supplicij de aliquo scelere. Illustratus Moyses, & Zachar.*
3 *Proponitur quæstio de* Lætitia Iustorum, *cum vident improborum exitium. Recensentur quinque responsiones. Illustratur David.*
4 *Sexta & vera responsio. Iustos lætari impiorum supplicij, propter Diuina Iustitia, & prouidentia honorem. Explicatus Moyses, & Sapiens.*
5 Innocentis *nomen de Noe.* Subsannatio *ad infelicem impiorum exitum.*
6 Innocens *actiue, aut passiue pro pœna, aut pro culpa. Explicatus Moyses, & Samuel.*
7 Subsannare *quid proprie. Quid* sanna, *aut* sannio. Apertio oris, *& distensio labiorum ad subsannationem. Illustratus David.*
8 *Qua ratione Deus, & Sancti dicantur subsannare impios. Scripturæ regula.*

Omnia nunc parumper in vita confusa, & permista, 1
[atque in futurum seruantur incerta:] sed exitus
Eccles. 9. 2. probabit rectissima iustorũ cõsilia, impiorũ vero stulta,
& aberrantia fuisse. Illi igitur, qui recte de Deo, deque
Diuina prouidẽtia sẽserint, espectẽt parumper; non. n.
tamdiu durabit impiorũ felicitas, quin sui sæculi mul-
ti oculati testes; & spectatores infelicissimi exitus futu-
ri sint. *Videbunt.* Rem videlicet, quam auide espectant,
vt nullus deinceps pungere possit Diuinæ Prouidentiæ

Psal. 33. 1. *Videre ad certitudinē.* *Videre, qđ in publico est ad vniuersorū exēplum.*

criminandę aculeus; nulla *æmulandi malignantes* cupido. *Videbunt* etiam; quod ad certitudinem pertinet, atque firmitatem dogmatum de diuina prouidentia, & de impiorum supplicijs, atque piorum premijs. *Videre* itē ad rem omnibus conspicuam, & in publicum exemplū omnibus propositam referendum est; præsertim cum Principum, potentissimorumq. virorum peccata publico, iustoq. supplicio afficiuntur, vt cæteris bene sit viuendi disciplina. Sicut ad Danidem dictum est 2. Reg. 12. 12. [Tu fecisti abscondite, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu solis huius.] nimirum vt [videant iusti, & lętentur.] Similis omnino locus Num. 25. 4. cum punitur populus pro peccato fornicationis cū filiabus Moab [Tolle cūctos Principes populi, & suspēde eos cōtra solē in patibulis.] q.d. in oculis Solis, vt qui publico munere fungebātur, ac publice peccarāt, publico affectos supplicio Sol omnib. conspicuos redderet. Septuag. dixerūt, *Parad gmatison*, q̀ elegāter in Vaticanis vertitur: [*Ostenta eos Dño cōtra Solē.] quod Latine diceretur: [Facplū ede Domino contra Solē.] Augustini interpretatione q. 52. super Numeros, adhibeamus illius verbis; [Idest palam in conspectu lucis huius; nā Gręcus ait, Paradigmatisō, quod dici posset eaēpla] (videlicet, vt verbū sit imperandi, nō nomē) [quia Paradigma exēplū dicitur.] Sed exemplū hoc ideo *contra Solē* poni, vt ab omnibus conspiciatur, eadem profecto ratione factum videtur, qua *amphora*. illa visa Zachariæ vati, qua Iudæorum peccata, & supplicium, mutuo sibi in mensura respondentia continebantur, delata est Babylonē, [vt ibi stabiliretur, & poneretur super basim suā.] idest, vt pęna, atque captiuitas Iudæorum in publico loco, quemadmodum statua, super columnam aliquam, aut basim erigi solet, vt videri ab omnibus, etiam longe remotis facilius posset. *Videbunt* igitur *iusti*, quod conspicuum omnibus, etiam impijs futurum erit, tanquam [*exemplum, & paradigma.*]

LXX. *Que lo de el Sol, para que los vea Dios y todo el mundo.* *An vel παραδειγμάτισον* *Zach. 5. 11.* *Cur amphora posita supra basim.*

Verumenimuero, vt ad illud iterum [Principum populi] paradigma respiciam, certe hęc erat inter præcipuas causas vindictæ de aliquo scelere sumēdę, quas ex Tauro Philosopho, in primo cōmentariorum in Gorgiā Platonis, Aullus Gellius transtulit in suum librum sextum, ca. 14. *Puniendis* (inquit) [peccatis tres esse debere causas existimatum est: Vna est, quę Paręnesis, dicitur, cum pęna adhibetur castigandi, atq. emendandi gratia; altera, quam Timoriam appellant, cum dignitas eius, in quē est peccatum, tuenda est, ne pręiermissa animaduersio contemptum eius pariat, & honorem leuet. Tertia, quę paradigma à Gręcis nuncupatur, cum punitio pp exemplū necessaria, vt cæteri similibus a peccatis, quæ prohiberi publicitus interest, metu cognitæ pœnæ deterreātur. Idcirco ueteres nostri exēpla, pro maximis, grauissimisq. pœnis, dicebant.] Et quidē sapienter Sextus ille Cæcilius iuris prudētia clarus, de seueritate legum differens; *Acerbitas* (inquit) [ulciscendi maleficij, bene, atq. caute viuēdi disciplina est.] Ergo quod *Videndū* proponitur, *paradigma*, atq. exemplum cæteris, ipsis vero impijs, maximam, grauissimamque pœnam esse oportet.

Taurus Philosophus. *Aul. Gel.* *Tres causæ sumēdi supplicium de sontibus.* *παραίνεσις* *τιμωρία.* *παράδειγμα* *Exemplum de supplicio grauissimo.* *Cæcilius apud Gel. l. 2. cap. 1.*

3 [Et lętabuntur. Gaudebūt, exultabūt, ouabunt. Sed quæ nā iustis lætandi, & exultandi materia? Præceptum enim est Prou. 24. 17. [Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas in ruina eius ne exultet cor tuū:] nā, vt Gregorius hoc locū scribit; [Iusti cū iniustos errare conspiciūt, de errore pereūtiū lætari nō possunt. Si. n. gaudent errorib. iusti nō sunt. Rursū si dicimus, quod perfecto gaudio exultare iusti possunt de morte prauorū, quale est in hoc mūdo gaudiū de ultione peccātiū, in quo adhuc incerta est uita iustorū?] Respōdet itaq. huic dubitationi Gregorius lætitiā hāc iustorū ad futurū iudiciū referēdā, futuramq. impiorū damnationē: *Nunc* (inquit) [iusti reprobos aspiciunt, & gemunt; tunc aspiciunt, & subsannant, quia eos exultando conspiciūt, quos modo, nec sine gemitu iniqua perpetrātes, nec sine metu uidēt pro iniquitate incrīcies.] Vtile Gregorij respōsū: sed si nimiū prematur, nō ualde satisfaciet dubitātiū argutijs quam de temporali impiorū supplicio concipit etiam iustus lætitiam, ut Psal. 57. 18. 11. dicitur; [Lætabitur iustus, cum uiderit uindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris & dicet homo, Si utiq. est fructus iusto utiq. est Deus iudicās eos in terra.] Idest, diuina, guidētia etiā in hoc mundo pręmio afficiēs iustum, morte, & supplicio impium, præbet vtraque ex parte iustis vberē lætandi materiam. sic Augustinus necessario existimat intelligi eo loco vindictam, [non illam futuram.]

Cur iusti lætētur in suppl. cijs impiorum. *Gregor.* *Prima Gregorij responsio.* *Iustus gaudens de temporali impiorum supplicio.* *August.*

Secunda respōsio Philippi hoc loco; [Cū iusti de illis] (impijs pereūtibus) [dolere cęperint, de se lætabūtur.] Hieron. quoque Psal citato: [Quia quando illi dānantur in pęnis, isti lætantur in præmijs.] & fere eodem modo D. Thom. quod se videant [nō punitos similiter.] Claudicat item hæc responsio, nam lætitia ad ipsa impiorum supplicia progreditur; sicut colligitur ex loco Threnorum 1. 21. [Adduxisti] (adduces) [diem consolationis] (gaudij & lætitiæ mihi, quando) [fient similes mei.]

Secūda Philippo responsio. *Hieron.* *D. Tho.* *Responsio mutila.*

Tertia præcedenti similis Theodoreti, super Psal. 57. [Gaudebit virtutis studiosus, cū malitiæ operariū supplicijs affectū videat, non illudendo illis, sed perspiciendo Diuinam prouidentiam, nolentem despicere ab illis iniuria affectos. Lętatur igitur iustus propter pauperum salutem, & protectionem, quæ ex Tyrannorum interitu redundat. Sane. Sed quis etiam non dicat cecinisse populum vniuersum, præcinente Moysē, canticum lætissimum ex ipso Ægyptiorum interitu?

Tertia solutio Theodoreti. *Obiectio.*

Quarta aliorum: [Gaudendum, cū Deus castigat] *impios* virga correctionis, vt emendentur.] sic dicebat Paulus; [Gaudeo, nō quia cōtristati estis, sed quia cōtristati estis ad pęnitentia.] Sed quidē non de eo solum supplicio, quod ad correctionē, sed de eo quoque, quod in contumaces impios extremum fit, dubitatio præsens est.

Hugo super Psal. 57. *2. Cor. 7. 9.*

Quinta Hilarij. qui eum Psal. locum ad iustos iudices referendū intelligit; [Lętitia, inquit, iusti est, cum viderit vindictam; quia peccatoribus puniendis deductū se per Angelos in æternam requiem lætatur.] Hæc quoque exponendi ratio, præterquam quod sit angusta, non magis iudicem a proximi damnationis, & supplicij cōpassione, & sensu eximere debet, quàm quemuis alium.

Quinta solutio Hilarij. *Iudicē præmiū pro impijs punitis.* *Iudex cōpatiens damnatis.*

Sexta denique, vt cōis, ita & germana, & vera, asserit [lætitiam] hanc ex diuinæ prouidentiæ honore, Dei gloria, & triūpho in suorum hostium interitu reportato, ex diuinæ Iustitiæ veritate, & celebritate apud vniuersos mortales cōcipi in iustorum animis. [Placet enim, inquit Philip. iustis Dei iustitia.] Vident rursus Dei dignitatē, & auctoritatem commendari vindicta scelerum, quod potissimum a Moyse in Cantico celebratum fuisse, vel ipsa verba prima aperte ostendunt. [Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est.] Sapientia quoque c. 18. 20. testatur fuisse propriam illius Cātici materiam diuinas Laudes; [Ideo decantauerunt Domine Nomen sanctum tuū, & victricem manum tuam laudauerūt pariter.] Quare quamuis iustus, vt persona priuata, nō habeat in impiorum supplicijs, & interitu peculiare lętandi materiam, neque rationem; at, vt Theologice dicam, qua se diuinæ Iustitiæ defensorem, & diuinæ voluntatis studiosum, atque obsequentem præbet, & qua se Iustitię diuinæ, & efficaci voluntati damnandi impios coniungit, ea Deo ipso sumit, atque in illius voluntate inuenit rationem iucundissimam volendi impiorum uindictam, atque lætandi, & gaudendi in illorum ærumnis, & supplicijs. De quo aliquando diximus, cum de Prophetarum, & Sanctorum hominum imprecationibus Propheticis aduersus impios dissereremus.

Sexta germana responsio. *Philipp.* *Exod. 15. 1.* *Propria materia Cantici Moysis.* *Propheticæ imprecationes.*

[Et innocens subsannabit eos.] Græci utrāque huius sententiæ partē ad irrisionem, & subsannationē referūt; [Vidētes iustis riserūt, & inculpabilis subsannabit.] nisi [ridere,] nō pro [irridere,] cū Niceta, sed pro [lætitia] cū nostro Interprete accipias. Accipiunt aūt Hebręi locum hunc de Noe, atq. illius familia, illumq. appellari [innocentē] proprio quasi cognomine; [impios] vero eos oēs, quos diluuiū obruit, quorum infelicissimū interitū cum summa voluptate [videndum] dederit Deus Noe, atque illius filijs, vt qui, iuxta id Isa. 66. 24. [viderent cadauera uirorū, qui pręuaricati fuerant in Deū.] & qui forte subsannabatur ab incredulis, [cū fabricaretur arca,] iam ipse incolumis, & sospes, arcæ, imò Dei beneficio, subsannabat profligatos illos sanniones. Cæterū prestat, vel de Ægyptijs accipere, vt supra indicauimus; vel in vniuersum Ægyptiorū nomine, quosuis impios. per [innocētē] vero, iustum, quemuis intelligere, qui cū spes oēs suas in Deo collocet, securus tandem, & incolumis euadat; contra quam impij, qui cū res suas oēs bene fixas, firmasque arbitrantur, spe tandē cadunt, & miserādo exitu concludūtur; nā huiusmodi [subsannatio] in exitū infelicē conueni-

5 *LXX.* *Nicetas.* *Hebræorum interpretatio.* *Noe cognomento innocens.* *1. Pet. 3. 20.* *Germanior expositio.* *Subsannatio de infelici exitu.*

venire solet, vt illud Prou. 1. 26. [Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo vos cum vobis id, quod timebatis, aduenerit cum irruerit repentina calamitas, & interitus, quasi tempestas ingruerit.] Ante exitum enim omnia incerta, & dubia.

5 *Innocens.* Proprie [purus, mundus,] vacuus culpa, innoxius, quod in Sacro sermone non solum refertur ad culpæ munditiem, sed ẽt ad immunitatẽ pęnæ. q. d. qui cũ a culpa mundus est ẽt extremo illi supplicio non est obnoxius, [subsannabis impios,] vt culpæ, ita pęnæ, & supplicio obnoxios. Sic Exo. 34. 7. [Nullus apud te per se innocens est] .i. improbum nemine relinquis impunitũ. Et eiusdẽ fere verbis Num. 14. & 2. Reg. 14. 9. [In me Dñe mi Rex sit iniquitas] (id est pęna, & suppliciũ) [& in domo patris mei; Rex aũt, & thronus eius sit innocens.] Id est pęnæ carens. q. d. Te desidero, & volo incolumen, quãuis ego affligar, & puniar. Quare *innocens* in Sacro sermone, nõ solum sumitur actiue, pro eo, qui nemini nocet; sed etiã passiue, pro eo, cui nemo nocet; Sic enim, quod Nu. 5. 19. dicitur, [Non te nocebũt aquæ istæ amarissimæ.] proprie legitur; [Innocens eris ab aquis istis amarissimis.] Septuagin. [Innocens esto ab aqua argutionis.] Quod Latine dicetur, [Innocuum,] actiue etiam, & passiue non malis auctoribus.

נקה — *Innocens culpa, & pœna.* — *Innocens actiue, & passiue.* — *Num. 5. 19. & 29.* — *Innocuus Latine. germanus lib. 7. Ament.*

Subsannabit. Cum sanna, & irrisione multa excipiet infelicissimum impiorum exitum. *Subsanandi*, verbum Hebræis affert gestum, qui fit ore, labijs, & ficta balbutie: siue quod balbutiẽtes irrideri soleãt, siue quod irrisores balbutiant, per contemptum, & per malignam imitationem, cum alios irrident. *Sanna* autem Latinis, non solum a gestu oris, & labiorum, sed etiam a narium sonitu dicta est, sicut a Satyrographo scribitur,

לעג — *Sanna cum gestu oris, & sonitu narium.* — *Iuuen. Sat. 6.*

I nunc, & dubita, qua sorbeat aera sanna.

Id est, qua oris, & nasi distorsione hiantis respiret, & sonitum edat per contemptum, & irrisionem. Quare *sanniones*, homines moribus, gestu, vultu deniq. ipso ridiculi. Et sane inter species [sannæ posticæ,] id est, irrisionis quæ a tergo fit, illa etiam constituitur a Persio, cum in eos, quos contemnimus, linguam exerimus.

Pers. Sat. 1.

O Iane, a tergo quem nulla ciconia pinsit;
Nec lingua quantum sitiat canis Apula tantum.

Quæ linguæ exertio, [apertione oris] vr̃ significari in Sacro sermone, non sicut canis in Apula sitiens exerta lingua, sed *sicut* Dauid ait: [Aperuerũt super me os suũ sicut Leo rapiens, & rugiens] Ps. 22. 14. & paulo ante; *Deriserunt* (subsannauerunt) [me, loquuti sunt labijs] (sup. *distentis*. nã non redundat illud, *labijs*, quippe indicat distensionẽ, aut distorsionẽ labiorum, & balbutiem, blæsitatemq. linguæ. Tygur. distendunt labia) & mouerunt caput. Qui oẽs gestus sicut ad irridendum comparati sunt, ita Sanniones sunt valde ridiculi; imò (vt Cic. dicit) [quid põt esse, tã ridiculum, quã sannio est, qui ore, vultu, imitandi moribus, voce, deniq. corpore ridetur ipso.] Cũ ergo tam vile genus sit sanniorum, tamq. ridiculũ subsannare, qua rõne asseritur, [Innocẽs subsannaturus] impios; quave rõne dicemus Deũ sannionem, nã irridet etiam ille, & subsannat impios. Quã dubitationẽ auget profecto, quod in ea sortis, & status commutatione, q̃ iusti, atq. impij habituri sunt, nihil omnino dicũtur iusti, aut agere, aut loqui aduersus impios, nam quietus omnino, atq. oppido securus agebat Lazarus [in sinu Abrahæ,] multa interim rogante loquente deprecante [Diuite in inferno.] Atq. illi etiam, qui [cõputati inter filios Dei,] omni cura vacui, & beata fruentes tranquillitate, nihil aliud, vel agere, vel dicere describuntur, quã [stare in magna fiducia, & constantia,] tanta oris, totiusq. vultus dignitate, & splendore, vt impiorũ oculos aspecto ipso conturbent, & ingenti pauore concutiant. nã hi [videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur,] (penitebunt) [præ angustia spiritus gemẽt, dicẽt.] sat multa, sed sero, sed frustra. Nihil igitur in iustis sannæ, aut irrisionis? neq. illi in impiorũ calamitatib. & exitio velut saniẽtes insultant. Sed obscuritas hæc ex illa peruulgata Scripturæ regula sic illustratur; Cũ affectus humani, & Diuinitati repugnantes Deo tribuuntur, non tã affectus ipsi in Deo, quã effectus in re ipsa considerãdus est. similiter profecto, aut de Beatis, aut vero de Iustis, & Sanctis apud nos degentib. licebit dicere; Cũ affectus illis a sanctitate, & pietate alieni tribuuntur, nõ ad illorum animos, sed ad res ipsas respiciendum est. Ergo irridet, & subsannat Deus impios, cum illorum supplicium ad suam ipse gloriã, quasi cũ summa voluptate transfert; cum re ipsa illos proponit irridendos, & subsannãdos vniuersis mortalibus; cum illorũ spes, atq. conatus irritos tandem, atq. irridendos traducit; denique cum sic agit cũ illis, ac si irrideret, & subsannaret. Similiter Sãcti dicuntur subsannare impios, quod non tam ad ipsorum Sanctorũ actionem aliquam, quam ad dignam (vt ita dicã) impiorum passionem referendum est; quod hi digni sint, qui a Sanctis irrideantur, & subsannentur; quod ex sortis, & exitus Sanctorũ cum sorte, & fine impiorum collatione, ridiculi ostendantur oẽs impiorum conatus, quod illius nemo nisi sannio, atque ridiculus, insanusq. imitari velit; quod Sãcti, si parem pari vicem rependerent, subsannare profecto illos deberent, a quibus ipsi irrisi, & subsannati sunt, quod Sancti contemnant, & ne aspectu quidẽ illos dignentur, quę sane subsannatio dici potest, vt ex Prou. 1. colligitur. nã quod Sapiẽtiæ [vocanti, & manus extendenti] renuerint, despexerint, [nemo aspexerit,] par supplicium respõdet, [Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, &c.] Tandẽ, vt significetur impiorũ grauissimum supplicium, nã irrisionis, & subsannationis pęna acerbissima est, atq. inde etiam sumatur amplificatio sortis, & gaudij Sanctorũ; cum duarum istarum factionum conspectus; hinc Sanctorũ ouantiũ, & cum duce Deo exultantium; illinc miserrimorum hominum vultus, oris, oculorum animi abiectio, & casus, pudor, confusio, gemitus cum silentio, vtramq. sortem mutuo amplificat.

8 Quæstiuncula, quomodo Deus & sancti subsannentur. — *Luc. 16. 22.* — *Sap. 5.* — *Sancti constantes vultu, et nihil indignum agentes.* — *Dubitationis solutio Scripturæ Regula.* — *Quõ Deus irrideat impios.* — *Sancti irrident impios.* — *Impiorum sors comparata cũ sorte sanctorũ ridicula.* — *Par pari rependitur impijs.* — *Subsannationis pęna acerbissima.* — *Duę factiones iustorum, et improborum.*

XX. Nonne succisa est erectio eorum, & reliquias eorum deuorauit ignis?

1 *Varia Hebraizantium lectio, & expositio.*
2 Succisum *quid propri.* Absconditum, *quod destructum est* Erectio *quid.*
3 *Septem* Erectionis *significata. Tres vltimę preponuntur. Explicatus Samuel, & Isaias.*
4 Reliquiæ *quid ex aliorum sententia.*
5 Ignis *inextabile supplicium.*
6 Reliquiarum *varię acceptiones in Sacro sermone. Eligitur vltima. Illustratus Salomon, atque Dauid.*

Rursus hoc loco Vatablus post R. Leui, R. Mos. R. Abraham reflectuntur ad Noe; nã in Hebræo est; *Erectio nostra.* Illũ ergo appellãt *erectorem*, aut *erectionem*, & resurrectionem, i. instauratorem humani generis, aut quod Noe, & ipsius filij uideantur fuisse nostri substantia quotquot post illos viuimus, atq. nos illorum resurrectio. Sic ergo quasi in confirmationem suæ doctrinæ, adducat exemplum conseruati Noe propter suam sanctitatem; atque reliquorum impiorum exitium. Deinde etiam mentionem faciat supplicij, & *ignis* Sodomitici. Vel conseruatam dicat *erectionem*, aut, vt pleriq. Hebraizantes legunt, [substantiam nostram,] id est tum suas, tum suorũ amicorum opes, & facultates, vt ex felicitate temporali suam iustitiam statuat, sicut e cõtrario Iobi Hypocrisim, & improbitatem ex illius ærumnis. Fere in hanc sententiam interpretatur Caiet. [Destructum leuamẽ,] id est res [fouentes, & eleuãtes nos iustos, non sunt destructæ, res autem impiorum voratæ sunt ab igne.] Sed friget, & languet hic sensus.

1 Vatabl. R. Abrah. Leui. Mos. — *R. Mard. Pag. & Septuag.* — *Caietan.*

Ergo simplex illud, & germanũ est, vt cõmunes impiorum pęnas, & supplicia grauissima persequatur Eliphaz, cum ingenti animi, & orationis contẽtione. Quare, quod in Hebręo, & in Gręco legitur; [si nõ succisa,] aut, [deleta est, &c.] asseuerationem, & emphasim habet, quam cum uehementia quoque, & incitata interrogatione expressit Interpres; [Nonne succisa?] proprie *deleta*, vt Septuag. extirpata, excisa disperdita, contrita nam hæc omnia cadunt in vocem originalem, quæ primario significat *abscondere*, seu (vt R. Mardokai ait) *remouere*, vt nihil deinceps extet amplius alicuius rei, nullumque vestigium, aut significatio. Quare aliqui vertunt; [Abscondita fuit substantia nostra.] Quod enim [absconditum est,] neque audiri, neque uideri potest, sicut & id, quod omnino deletum est.

Erectio alij *substantiã*, vt diximus, alij *subsistentiam*. dicere etiam poteris, *consistentiam*, aut *firmitatem*, videlicet

כחד — *R. Mardoc.* — *Forster.* — *קום*

id, quod putabatur firmum, stabile, ideoque erectũ, & constans, certe concidit, periit, euanuit.

Multiplex trãslatio.

Sicut autem *erectionis* nomen ad multa peculiaria referri põt, ita & multiplex potest sub hac sola translationis ratio subesse; primo.n. si propter verbũ *succidendi*, velis hanc erectionẽ referre ad arboris proceritatẽ, rectè quadrat; nã frequenter in Sacris literis impiorum interitus significari solet succisione, & deiectione procerissimæ arboris. Vide Ezech.4.& Is.10.33.[Ecce Dñs confringet lagũculam in terrore. & excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur, & subuertentur condensa saltus ferro, & Libanus cum excelsis cadet.]

Impiorum interitus succisio arboris.

Secundo idem nomen *erectionis* in segetes conuenit, quia (vt ait R. Mardochai) [est seges erecta, antequam demetatur.] Cõuenit acerbissimo impiorũ exitio, & Diuinæ vindictæ, velut dentatæ falci erectam, atq. sublimem impiorum segetem vitę, & fęlicitatis præcidenti.

R. Mardoc.

Seges erecta impiorum falcitas. Falx Diuina iustitia.

Tertio pro bonis, & facultatibus, quibus homo consistit, & erectus viuit. Sic exponit Nicetas: [bona deleta penitus.]

Nicetas.

Erectio pro statura procera.

Quarto *erectio* etiam potest appellari ædificiũ sublime, & erectum, firmo fundamento consistens; cum quo conueniet fundamenti, ac totius ædificij subuersio, de qua superius diximus; tum etiam, & verbum *succidendi*, quod desolare, & destruere aliquando vertitur.

Quinto simplicius nomẽ *erectionis* pro altitudine, & statura. est enim uox fere eadem, quæ Cant.7.7.[Statura tua assimulata est palmæ.] & quod 1. Reg.28. 20. dr̃ de Saul; [Cecidit porrectus in terra.] Quod ex Hebręo legitur; [Cecidit tota statura sua in terra; vel, plenitudo staturæ eius.] idest, vt elucidat Tygu. [Corruit Saul in terrã, quantus erat.] com esset Saul procerus valde, & [ab humero, & sursum] superior omni populo, oportuit casum fuisse vehementẽ, & cum ingenti discrimine: quod nos diceremus; *Cayo redondo de su estado, quan grande era* sic sane, vt Isaias dixit; [excelsi statura succiduntur,] conciduntq. in terram casu acerbissimo, atque eo grauiori, quo cæteris ipsi potentiores, superioresq. sunt. Sic horum impiorum *erectio*, & statura *succisa est*.

Complut. Pagni. Regia. Vatabl. 1. Reg. 9.

Casus excelsorum periculosus.

Sexto, *erectionis* nomen pro superbia, & animi elatione accipit Philipp. & nomen quidẽ originale lubens ad id trahi potest, pro erecto, & elato collo, ꝙ supra alios consurgit. quale est illud Leuit.16.37.[Nemo vestrum inimicis audebit resistere.] prop. ex Hebræo; [Non erit vobis erectio coram hostibus,] & denique hoc nomine significatur, quidquid phrasi illa [leuandi capitis,] de qua superius diximus c.10.15.& c.11.& 15.& quidq̃d contrarium est humiliato capiti, aut demisso, & concidenti vultui, uidelicet animi constantia, & fiducia, erectio, exaltatio, oculorũ sublimitas, ceruicis, & colli extollentia, nullius oneris patiens sicut illo ipso Leuit.16. 13. loco dictũ est; [Ego Dominus Deus vester, qui eduxi uos de terra Ægypti, ne seruiretis eis, & qui confregi catenas ceruicum uestrarum, ut incederetis erecti.] Onke. [In libertate.] .i. erecto collo, quale liberum, & ingenuum hominẽ decet. Septuag. [Duxi uos cũ fiducia,] cuius signũ est erectus vultus. Hæc igitur *erectio*, (inquit Eliphaz) & viuendi pro libito libera, & impunis licentia, & fida quædã, atq. secura impunitas, absq. omni iugo, tum etiam animi alacritas, & exultatio in rebus pessimis omnino depressa, atque compressa est.

Erectio, pro superbia.

Philippus.

4 *Et reliquias eorum deuorauit ignis.* Sulphureum incendium hic locus olet omnibus, quod semper eiusmodi suppliciũ pro grauissimo, & acerbissimo impijs proponi soleat; nã vt Iudas Apost. in sua Epist. dixit; [Sodoma, & Gomorra, & finitimę ciuitates factæ sunt exemplum ignis æterni pęnã sustinentes.] Sed quid sit *reliquias*, aut residuũ Sodomitarũ deuoratum esse ab igne, ego plane non uideo. Nã quod quidã dicunt, per *reliquias* intelligi vrbes ipsas, nõ quadrat *reliquiarum* appellationi, aut significationi. Quod alij ad *corpora* referunt, q̃ relinquuntur post mortẽ, & quæ sunt quasi exuuiæ abeuntiũ animarũ; ita ut significet nõ solum Sodomitas igne extinctos cælesti, sed etiam in cinerem redacta illorũ cadauera, & ab igne uoracissimo depasta; Rectè quidem, sed insol ns est in Sacro sermone illa *reliquiarũ* significatio.

Sodomiticum suppliciũ acerbissimum.

August. Greg. & Hugo. Gregor.

5 Ergo pręstat, vt hoc de aliorum impiorum supplicio accipiamus, & *ignis* nomine, ipsam diuinam ultionẽ, & ineuitabile suppliciũ intelligamus. Gręcus Scholiastes interpretatur; [Confrectricẽ uim, quæ in casibus aduersis hæret infixa,] quæ intimas uorat ossibus medullas, & ipsum ẽt torquet acerbissime animum; qui nõ solum fumat, aut ardet in hac uita, sed potissimum in futura inextinguibilem flammam excitat, sicut scriptum est; [Pones eos vt clibanum ignis, in tempore vultu tui.] id est, in fornacem incredibiliter accẽsam, & inflammatam impios conijciet indignatio, & viodicta tua.

Ignis. Diuinũ supplicium.

Nicetas.

Ps. 8. 20. 10.

6 Iam nunc exponendũ, quæ sint *reliquiæ* impiorum. Et quidem si in illa arboris translatione persistamus, per arboris *reliquias*, non incõmode intelligemus, radices arboris, & radicũ fibras, in quas sæuire solet ignis, ut nihil ex arbore reliquũ sit: quare de ingẽti supplicio, quo omnino pereat impius, dictũ est Is.7.24.[Sicut deuorat stipula lingua ignis, & calor flãmæ exurit, sic radix eorũ, quasi fauilla erit, & germen eorũ, vt puluis ascendet.] & Malach.4.1.[Dies veniet succensa, quasi caminus, & erunt oẽs superbi, & oẽs facientes impietatem stipula, & inflãmabit eos dies veniens, quæ nõ derelinquet eis radicẽ, & germen] id est. Nihil firmum, stabileve in radicibus; nihil. pulchrum florens, virens in germine, sed infecta clade omnis splendor, & dignitas euanescet. atque eadẽ metaphora Isai 14.22. [Perdã Babylonis nomen, & reliquias, & germen;] radicem, & ramos.

Sed plerią. Interpretes *reliquiarum* nomine peculiare aliquid significari existimant. Nicet. oẽs impios, ut nullus reliquus sit; [Quod si quispia superstes fuerit, hunc quoq. est ignis consumpturus.] Sed expositio hæc minime leuis. Philip. [Reliquias* (dicit) nouissimũ quadrantẽ, uel extrema quæq. peccaminum in die iudicij punienda, ꝙ in hoc sæculo nulla pęna grauissimos peccatores, ita ut digni sunt, dãnat.] id est, incipient pęnas in hoc mundo pendere, sed quod reliquum fuerit, in futuro cumulatius persoluent igne æterno conflagrãtes. Acutum hoc & subtile, sed non ualde solidum. Tertia quoq. expositio, videlicet, posteritatẽ impiorum, siue per naturalẽ propagationem, siue per morum imitationem. D. Th. *filios*. Greg. *corpus*, quod hic relinquunt, recepturi in resurrectione, ut simul ẽt cũ animo ardeat. Atque hos fere alij Interpres imitantur. Duo tñ alia indicabimus. Primum, si eadem uox hoc loco subesset, quæ Ps.36.37.[Quoniã sunt reliquiæ homini pacifico,] certe per *reliquias* intelligerẽ ego extremam humanæ uitæ partẽ, aut nouissimum statum; ita ut [reliquiæ igne deuorãdæ,] significarent euersionem, & commutationem felicitatis impiorum, in extremã miseriarum, & infelicitatis sortẽ. sicut [reliquiæ hominis pacifici,] est nouissima illius felicitas, & [tristitiæ in gaudiũ cõuersio,] cõmutatio. Quo loco vertit Hier. [Ad extremũ erit viro pax.] nã hoc loco *reliquiarum* vox proprie significat ultimũ, uel postremũ, & ideo subditur; [Iniusti disperibunt, simul reliquiæ] (*Hier.* Nouissimum) [impiorũ interibunt.] id est, postremũ illorum erit infælicissimum. Chald. eleganter, & propr. [Finis impiorum exitium.] Syma. [Sũt futura homini pacifico, extrema iniquorum excidentur. subolfecit] hunc quoque sensum Philip.

Nicetas.

** Lo que aca. los que dan por pagar, allo pagaran con el fuego.*

D. Thom.

Reliquia extrema uita sors.

Hieron.

ארך

Chaldæus. Symach. Philipp.

Secundum tamen statuo, quoniã hoc nostro loco *reliquiarum* nomen est a uerbo *iathar*, quod significat superare, aut *superesse*, aut *reliquum* esse, quod sæpe Ecclesiastes appellat, *amplius*, & Septua. *abundantiam*, aut *excellentiam*, id est, quo quis alium superat, excellit, quod oportet esse excellens, superabundans, & cæteris superius; ideo *reliquiarum* nomine, impiorum excellentem, & supra cunctos mortales ingentem felicitatem intelligo, q.d. *Sus excessos y sobradas ventajas los consumera el fuego*. Eodem sensu, quo dictum est Ps.16.14.[Dimiserunt reliquias suas] (id est, amplius, suam abundantiam, excessum diuitiarum, & ut ita loquar, supremitatẽ suam, quod illis reliquum erat post æquatas aliorum facultates) [paruulis suis.] Sic hoc loco vberrimam bonorum omnium copiam, & bene cumulatam, ac superefluentem felicitatis mensuram absumpsit Diuina vltio, & supplicij ignis voracissimus, vt non possint, relinquere [reliquias suas paruulis suis.]

Reliquiarum germana expositio.

יתר

XXI. Acquiesce igitur ei, & habeto pacem, & per hæc habebis fructus optimos.

1 Acquiescere *quid proprie. Varia ex Hebræo lectio.*
2 Acquiescendi *verbum, obsequium, & ministerium affert. Illustratum Samuel.*

Pax

3 *Pax de bonis, & felicitate. Reiecta aliorum expositione. Explicatus Paulus.*

1 IAm nunc Eliphaz Iobum grauissimarum minarum quasi pondere oppressum recreare, & erigere videtur proposito præmio, atq. exhortatione, ne cum Deo fortissimo tam stultas gerat inimicitias. Sed (quod tibi imprimis vtile, & salutare futurum sit) amicitiæ, & consuetudinis fœdus quamprimum ineat.

כבן *Acquiesce.* Propter amplissimam significationem verbi *sacan*, de qua superius vers. 2. nunc quoq. dissentiunt Interpretes, R. Moys. [* Profice cum Deo.] Hebræus apud Caiet. [Fac prodesse nunc cum Deo.] q.d. tu tibi Deum acerbum, & infensum reddidisti, poteris nunc tua pœnitentia efficere placatum vtilem, & salutarem, qui tibi minime noceat, qui maxime prosit. Pagnin. Vatab. Regia; [Assuesce cum eo.] familiarem te illi, & illius præceptis seruandis præbe, & quam primum sfeceris viæ mandatorum Dei difficultatem, ipsa assuetudine emollies, & vinces: nam [deducet te Deus per semitas æquitatis, quas cum postquam ingressus fueris] ipsa iam experientia, & assuetudine agilior, & alacrior effectus non arctabuntur gressus tui.] Huc pertinere existimo lectionem Septuaginta. [Esto vtique durus: si sustinueris, fructus tuus erit in bonis.] non quidem duritiam cordis, & obstinationem obijcit (vt interpretatur Nicetas) sed duritiem illam præcipit, quæ ex consuetudine fit, cum callum quis in re quapiam ex repetitione obducit. Tum etiam ne se mollem per impatientiam præstet, sed laboris patientissimum, & aduersus miseriarum stimulos obduratum.

** sabore aprouechar de Dios.*
R. Mardoch.
Caiet. Pagnin.
Regia. Vatab.
Prouerb. 4. 12.
LXX.
Nicetas.

2 Certe hoc tantum loco Verbum *sacan* vertitur ab Interprete *Acquiescere*; & proprie, vt supra indicaui, affert duorum inter se comparationē quandam, & æqualitatē similitudinem, & quasi paritatē consiliorū, & voluntatum, atq. in eam potissimum duorum familiaritatē, & cōsuetudinem accommodari potest, cū quis alteri familiariter acquiescit, ministrat, vtilis est. quare *acquiescens*, vel *assuescens*, ex hac radice, pro ministro, familiari, cubiculario, Thesaurario etiam sumitur, qui in re maxime vtili ministrat, & familiaris est. vt 3. Reg. 14. [Abilag erat puella pulchra nimis, dormiebatq. cū Rege, & ministrabat ei.] In Hebræo pro, [Dormiebat cum Rege,] tātū habetur; [erat Regi proficiens,] aut vtilis, vt Regia legit nam quod noster dixit; [Dormiebat cum Rege,] & alij, *fouebat Regem*, vt Septuagin. R. Mardoch. Pagnin. Vatab. Tygu. explicationis gratia faciunt, vt speciatim significent, quale nam esset ministerium, quod exhibebat Regi. Quare legere elegāter possis, erat Regi *consuetudinaria*, siue, *ad habitatrix*; erat illi *vsui*. R. Dauid. kimhi vocat [Thesaurariam vtilem, quippe quę Regi frigus contemperabat,] familiari cum illo consuetudine, & vt ita loquar, sui commodatione, vel accommodatione, & quasi æqualitate communis lecti, & habitationis. Sic igitur hortatur Eliphaz Iobum; * *Acquiesce illi.* Numquam mihi magis placuit, quam hoc loco Tygu. [* Accommoda te illi;] parem cum illo ini voluntatū, & cōsiliorum societatem; fidum, ac vtilem te illi præbe ministrum, & seruum; si non illius gratia, (nam quæcumque fecerimus, *serui* tandem *sumus* nostro hero *inutiles*) at tui lucri, & vtilitatis. Ergo esto Deo familiaris, consuetudinarius, cubicularius, assiduus minister, acquiescens, pariter cum illo incedens, & gradiens, & forte eā *acquiescendi* rationem ipse Eliphaz statim exponet, nimirum [suscipiendo ex ore illius legem, &c.]

Acquiescere ad ministerium.
Regia.
LXX.
R. Mard.
Pagnin.
Vatab.
Tygur.
Forster.
** Acomodate con su gusto, amistate con su voluntad, y en pareça con el.*
Luc. 17. 10.

3 *Et habebis pacem.* Pro, *habebis pacem* ex consuetudine, & familiaritate cum Deo, ex tuo obsequio, & ministerio fiet, vt pace cum illo stabilita, & fixa, bonorum omniū fructib. perfruaris. nam ex bello, & inimicitijs cū illo, innumera tibi mala. Caiet. durius, & magis aliene; [* Pacifica te, cessando a lamentationibus.] Comprime tuas istas querimonias, & expostulationes cum Diuina bonitate; seu potius, pacifice, & submissius cum illo age tumore isto animi cōpresso. Alij per paraphasim; [Supplicib. verbis ab illo pacē; & veniam pete. Sed pacē habere, pro ueniam petere,] insolens, imò inauditū in Sacro sermone. Melius Philip. [Post bellū huius horribilis plagæ poteris habere incolumitatis pacē.] Sed præstat, quod primo loco diximus. Similis profecto illa Pauli adhortatio Heb. 12. 11. [Omnis disciplina in præsenti quidē, non videtur esse gaudij, sed mœroris; postea autem fructū pacatissimum fructum ex pace prouenientem exercitatis, per eam reddet iustitiæ,] nisi quod Paulus, illud *postea*, ad futuram vitam refert. Eliphaz ad hanc ipsam temporalem.

Sossiegate, y ponte en paz, y ten paciencia.
Oforius.
Philipp.

XXII. Suscipe ex ore illius legem, & pone sermones eius in corde tuo.

1 *Quid lex in Sacro sermone. Comprehendit etiam vniuersam Scripturam. Legis Diuinæ proprium reficere mentem. Explicati Ioannes, & Paulus.*
2 Legis *Etymologia, ab explorando. Quid exigat.*
3 Legis, & pluuiæ *nomen idem. Mentem irrigat, & fecundat. Illustrati Isaias, & Ioel.*
4 Suscipere *quid proprie.* Doctrina *quid designet in Sacro sermone. Illustratus Salomon.*
5 Ponere *sermo Dei custodiendus mente Philacterium.*

1 GRæci dixerūt: [Accipi ex ore illius exegoriā,] id est [enuntiationē] quod Philip. *edictū* legit. Symmac. *exomologesim* interpretatus est. Est aūt *exomologesis*, vt explicat Orige. [peccatorū confessio] q.d. [De tuis peccatis confitere, confessionis aūt rationē a Deo docere.] Sed Aquila, *Nomen*, dixit, id est *legem*, & hanc Septuag. videntur dixisse. Diuinæ voluntatis, & sanctissimæ disciplinę [enuntiationē] Legis aūt nomē in Sacro sermone nō est angustū, vt tantū sumatur pro ea ratione, quæ iubet facienda, & contraria prohibet, sed pro ea ēt parte, quæ quacumq. ratione mores instituit, vitāq. informat. Qua ratione *lex* complectitur alios ēt libros præter Pentatheucū, quos Christus *Legem* appellat Ioa. 10. 34. [Nōne Scriptū est in lege vestra: Ego dixi Dij estis,] & cap. 15. 25. [Vt compleatur sermo, qui in lege eorū scriptus est, Odio habuerunt me, &c.] Quę sane loca ex Dauide sunt. Et Paulus Galat. 4. proferens ex Genesi testimoniū, ait; [Qui sub lege vultis esse, legē nō legistis? Scriptum est.n. Qm̄ Abraham duos filios habuit.] Et quod Isaias scripsit, ait; [In lege Scriptū esse.] 1. Cor. 14. 21. [Quoniā in alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic. V. Greg. Nysse præfat. in Cantic.] Magnus inquit. [Apostolus legem dicens spirituale legis nomen, comprehendit ēt historicas narrationes, adeo, vt vniuersa à Deo inspirata Scriptura, sit lex ijs qui ipsam legunt, nō solum per præcepta, sed ēt per historiam erudiens, & ad cognitionem mysteriorum, & synceram vitæ institutionē.] Nunc ergo Dei legem non solū Dei præcepta, sed institutionē, & doctrinam morū vniuersam intelligit, qua Deus nos suā voluntatē, & totius uitæ informandæ rationē edoceat. Hilar. aūt super Ps. 118. legis proprietatem, & germanam rationē in eo consistere, quod Dauid assignauit Ps. 18. dū [legē a testimonio iustitia, judicio, præcepto,] suis quasi vocū notionib. & proprietatib. discernit; [Lex Domini immaculata, conuertens animas: Testimoniū Domini fidele, Sapientia præstans paruulis, &c.] Quidquid. n. ex Dei ore excipimus Lex nobis futurū ex illius vero lex reficit, & recreat, & trāquillat animā, & cordis sitim, famēq. excruciantē restinguit. Sic igitur Iobo ærūnoso, & misero præcipit Eliphaz [legem ex Dei ore suscipere; ut animā] sā deficientē recuperet & abeuntē *conuertere*, & recreare possit, & incredibilib. malis cōmotam, & agitatam, tranquillitate, & pace reficiat: sicut de utro iusto Scriptū est; [In lege Domini uoluntas eius.] quod proprie ex Hebræo legitur; [uoluptas, & delectatio eius;] nā ex legis disciplina, & obseruatione omnē animi uoluptatē et gaudiū cōparabis.

Philipp.
Symmach.
Origen.
Aquila.
Legis significatio late patēs.
Nyssen.
Quæ comprehendat appellatio Legis.
Hilarius.
Legis proprium reficere mentem.
Psal. 1. 2.

2 Sed quidē propria *legis* ex Hebræo notio, & ratio nominis pulchre in rem præsentem conuenit, nam nomen legis *Thorah* quidam deducunt a radice *Tour*, quod est explorare, aut circumquaque lustrare, & obsidere; quia ex uniuersa est diligenter exploranda, & circūquaque custodienda, & obseruanda, [ne quis in uno offendat:] cū.n. præcepta omnia legis nexa sint, [in uno offendēs, fit & omniū reus.] Obsidenda ergo, & circumeunda legis custodia, & murus seruandus omni ex parte, ne qua hosti pateat aditus, ad legis, nostriq. expugnationē. Igitur Eliphaz suggerit Iobo, ut deinceps exploret diligēter uniuersam legem Diuinorum mandatorū, seruetque sollicite, neque hosti, supplicio, ærumnis, pœnisq. legis non bene custoditæ, aditum patefaciat.

Legis etymologia.
הורה
הור
Iacob. 2. 10.
Lex instar muri undequaque custodienda.

Sed

Sed alij tamen *Thorah* deducunt à verbo *Iarah*, quod eſt pluere, irrigare, perfundere. Quare cômune, ac fere idē eſt nomen[Pluuiæ, Doctoris, & Legislatoris Hinc illud Pſal. 83. 7. [Benedictionē dabit Legislator.] ideſt, affluentiā, & copiā doctrinæ, velut imbrē, nā doctrina, & vitæ lex, quaſi pluuia perfundit, & fœcundat animū & implet virtutū ac bonorum operum prouentibus, & fructib. & Iſa. 30. 20. [Non faciet auolare a te vltra doctorē tuū.] quód ex Hebræo legitur; [Non elongabit a te pluuiam. vbi promittitur Eccleſiæ Chriſtianæ, abundantia panis, & pluuiæ ſpiritualis doctrinæ; tranſiens a fame, & ſiti temporali, de qua prius Propheta dixerat; [Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuē. [Sed hæc res illſtrior Ioel 2. 23. poſt promiſſionē incredibili cuiuſdam vbertatis ſubiungitur; [Filij Sion, exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro; qui dedit vobis doctorē iuſtitiæ] & exponit, quis ſit doctor, aut vero lex, & doctrina[& deſcendere faciet ad vos imbrē matutinū, & ſerotinū.] Vbi ſane colluſit Propheta, nominib. [doctoris, ſeu legislatoris, & pluuiæ, ſeu imbris matutini, & ſerotini;]& vt indicaretur quantū ſpiritualis frumenti, & alimenti, ac nutrimenti virtutū omniū, ex ea pluuia prouenturum eſſet, dixerunt Septuagint. [Quia dedit vobis eſcas in iuſtitia.] Vides igitur quàm opportune dixerit Eliphaz; [Suſcipe ex ore illius legē,] poſtquam dixerat; [Per hæc habebis fructus optimos.] nā ſuſcepta Diuinæ *legis* pluuia matutina, & ſerotina, tuū animū arentē, & ſterileſcentē irrigabit, fœcūdabitque, & ad egregios virtutū, & bonorū operū fructus *p*uehet. Tunc tandē bonorū omniū fructus, & prouētus percipere poteris. Inde collige, quā miſer ille, quā ſterilis, & aridus, qui, non[ſuſcepit ex Dei ore legē, imbrēue, quo fructus optimos proferre poſſit; q̃ egenus ille, & extrema cōfectus macie, cui oō aperit Deus[Theſaurum ſuum, cęlum, legiſq. ſeruandæ imbrē non inſtillat!

Nomen commune pluuiæ, & Legi.

Doctor instar pluuia.

LXX.

Arens animus & ſterileſcens ſine pluuia diuina legis.

Num. 10. 6. Deut. 28. 12.

4 *Suſcipe ex ore illius.* Quidquid ille dixerit, voluerit, ſignificauerit, ex ore illius pende, & ad illius verba te cōpone. *Os* pro voluntare, imperio, & nutu, & pro totius vultus habitu, & ſignificatione, non ſemel in ſacro ſermone. *Suſcipe*, ex illo ſalutis, totiuſq. ſanctitatis, & bonitatis fonte hauri, cape, patet tibi, patet omnib. ſalutarē vitæ diſciplinā ſitientib. Verbū [ſuſcipiendi Lakahh,] ad prædam, quæ cū violentia tollitur, aliquando referri ſolet. Oēs igitur tuas vires in Diuinæ legis ſuſceptionem, & obſeruationem exere, ea tibi prædæ opimæ, & locupletis ſpolij loco fuerit, ſi[legem ſuſceperis.] Significat etiam *emere*, ideſt, emptum accipere, & portare ſecum; ſic[ſuſcipe ex ore illius legem,] quamuis multo labore conſtet, multa ſeruandi cura, & ſollicitudine; eme quouis tandem pretio, vt [locuples fias; ſtatim vende uniuerſa,]quæ in animo tuo habes legi Diuinę contraria, & longe a te relegatis, [eme ex ore illius legē.] Sed obſeruandū tamen verbū *ſuſcipiendi*, eleganter cum[lege, & doctrina conuenire: nā ab hac ipſa radice dicitur *doctrina*, aut *lex*, *Lekahh*, quaſi accepta, uel accipienda, ui delicet quia doctrina, vel lex debet auide, & ſitiēter accipi, grato, & lubenti animo quod nos ex proprietate uocis originalis diceremus; [*La buena doctrina a ſe de tomar bien.* Sicut ēt Prouer. 4. 2. [Donum bonum tribuam nobis.] Proprie ex Hebræo, [doctrinā, aut legem bonā tribuā uobis,] ideſt, ut ex uocis proprietate dicamus. [* Accipiendam bonam tribuam uobis.] ideſt, donum a uobis lætanter accipiendum; nā bona doctrina, & ſancta lex, *donum* pretioſiſſimū eſt, non[proijciēdū porcis,] & tanquam *margarita* pretioſiſſima accipi debet. Vel ēt deduci poteſt *doctrina*, aut lex, a uerbo *ſuſcipiendi*, q̧ doctrina, & lege capiatur homo, & ſuadeatur illi, quid faciendum, ſugiēdumve ſit. dicet Ergo Eliphaz: [Suſcipe legem[grato, lubentiq. animo, tanquam bonum, & pretioſiſſimum donum, quod diuina tibi munificentia, & largitas cōſert, auide propterea percipiendum. Quin ò Iob, te finis Diuinæ legis ratione, & ſuauitate capi? nā quæ illius ſuauitas, & dulcedo eſt, capere, & tenere poteſt quemcumque niſi deprauato palato ſit. Cum igitur te, [ad capiendam legem[impuello, id volo, & ſuadeo, vt te ab illa capi, & perſuaderi permittas.

Os, voluntas, et vultus ſignificatio.

לקה

Varia ſuſcipiēdi vis, & notio.

Apoc. 3. 18. Matth 13. 44. & 19. 21.

Doctrina debet libenter ſuſcipi.

Complutenſ.

** Quiero os dar vn buen dado, que es, de dar, y de tomar.*

Matth. 7. 6.

Doctrina capitur homo, et perſuadetur.

Sententię propria, et illuſtris paraphraſi.

5 *Et pone ſermones eius in corde tuo.* Præcedentis partis expoſitio, & amplificatio; Ita[legē ſuſcipe, vt ponas; proprie, diſpoοas, arte, cura, ſollicitudine obſeruandi, & intelligendi ea, quæ ex ore Dei audieris, atque ēt perficiendi, quæ mente conceperis. *Pone* ēt, tanquam depoſitum cuſtodiendum; *Verbi* Dei *depoſitum*, quod acceperis, cordi tuo crede, ne[veniat malus, & furetur de corde tuo verbū;]aut ne excidat per incuriā, & obliuionē. *In corde tuo.* Greg. [Huculq. in ore, & nō in corde tenniſti]Appone cor tuū ad illius ſermones, & præcepta, & ſine hypochriſi, [exhibe temetipsū Deo rationabile obſequiū.]ideſt, rationis, cordis, mentis viuens, verūq. ſacrificiū. Vult Deus illius legē, atq. præcepta in *noſtro corde*, atq. mente reponi, & conſeruari; vt viciſſim nos ipſamet lex conſeruet, & complectatur. Quare nunc dicuntur Dei præcepta, *abſcondi*, & aſſeruari *in corde*, & volūtate hominis. Pſal. 36. 31. & 39. 9 & 85. 12. nunc ipſam hominis voluntatem eſſe, & reponi in lege Dei. Pſal. 1. 3. Scriptū eſt. n. [Si ſeruaueris mandata, ſeruabunt te.] Vaniſſimi profecto Phariſęi illi, qui cum ipſi non ſeruarent in corde mandata, at membranulas Decalogi [complicantes; & ligantes in fronte, & quaſi coronam capti facientes, quaſi cuſtodiam, & monumentum ſui habebant,]vt Hieronymus dixit; *Philacterium* enim ex proprietate ſua, [cuſtodirorium]eſt, & velut arma, quibus protegimur; ſed non quicumque, ſed ille tantum, qui *ponit*, & cuſtodit[ſermones Dei in corde ſuo.]

שום

Matth. 13. 19.

Gregor.

Rom. 12. 1.

Lex cuſtodita in corde, nos viciſſim cuſtodit.

Proverb. 7. 2.

Hierony. ſuper Matth. 23.

XXXIII. Si reuerſus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis; & longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo.

1 Conuerti, & reuerti *ad Deum, quo differant. Saddai.*
2 Aedificari *non ſolum ad filios, ſed ad uniuerſam felicitatem pertinet. Explicatus Iſaias. Notatus Caietanus.*
3 Elongare iniquitatem *de culpa, aut de pœna. Explicatus Dauid.*

INcipit enumerare fructus illos optimos, quod ex inita cum Deo pace, & amicitia percipiet. [reuerſus; *conuerſus*, vt & Septuagin. legunt, eſtq. in vtraque voce ſua peculiaris vis: *Reuertitur* enim, qui elongauit ſe à Deo, & [abijt in regionem longinquam;]procul à Dei cōſpectu, & religionis memoria: *Conuertitur*, qui poſt habuit omnem pietatem, & cultum Numinis, atque oculis, & animo in res externas parādas incubuit. Sed quā nā ratione[reuertendum, aut conuertendum,] ad Deū (Septuag. per paraphraſim, certam, *Reuertendi* rationem aſſignant; [Sin autem conuerſus fueris, & humiliaueris temetipſum coram Domino, procul feciſſi iniquitatē à tabernaculo tuo. q. d. Humilia te ſub potēti manu Dei, vt te exaltet in tempore exacto tempore tribulationis.] Sed ſimplicior ſenſus, ſi petatur ex ſecunda parte: Reuerteris ad Omnipotētem, ſi longe cuiuſcumq. ſceleris labem ex animo tuo repellas ad [Omnipotentē, inquā *ſaddai*, totius bonitatis, atque virtutis fontem toto animo conuertere, qui facile iacturas omnes reſarcire, ruinas conſtruere, & erigere, atq. ſpoliatū bonis omnibus multo pluribus, & amplioribus cumulare poteſt eſt. 1

Lucæ 15. 13.

Conuerti, et reuerti, quo differant.

LXX

1. Pet. 5. 6.

Saddai.

Aedificaberis. Ruinæ fortunarum tuarum, filiorū tuorum familiæ, atq. domus vniuerſę erigentur, & ædificabuntur, rurſumq. illud ruinoſum, & male materiatum corpuſculum reconcinnabitur. Non oportet cum Græcis, & quibuſdam Latinis, [ædificationem] iſtam ad ſolos liberos ſuſcipiendos iterum, reſtringere: nam *ædificandi* verbum ſi cum domo iūgatur ad filiorum, & poſteritatis propagationem pertinet, ſin vero abſolute de perſona quapiam dicatur, firmam, ſtabilem, ac bene ſundatam felicitatem denotat. Ierem. 31. 4. [Rurſū ædificabo te, & ædificaberis virgo Iſrael ideſt, recuperabis priſtinas opes, & dignitatem, ut ſtatim expoſuit adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentiū, adhuc plantabis uineā, &c.]& illud Pſal. 17. 5. [Deſtrues illos, & non ędificabis eos. ideſt, omnino, ſine vlla ſpe recuperandæ felicitatis. Pertinet ēt ad firmā, & ſtabilē fortunā. Pſal. 89. 3 [Miſericordia ędificabitur in cęlis. durabit ad æternitatem: fixa erit, firmaque apud Deum ſic hoc loco, [ædificaberis,]alta, firma perpetuæ felicitatis ponis deinceps fundamēta. Obſeruatio Caiet. nihil utilitatis ſolidæ continet. putat. n. dictum ab Eliphaz [ædificaberis, quod non habiturus ſit bona ſimul oīa, ſed ſucceſſiue inſtar domus, quæ paulatim ædificatur certe potius ex Dei Omnipotētia polliceri illi uidetur fore, ut facile ad bonorum, & felicitatis omnis culmen,

Aedificare, ad felicitatem.

& ſa-

Philippus. Caietan. & fastigium prouehatur. Philippi interpretatio, non faoet Caiet. nam quod ille ait; [ædificaberis, id est, quotidie reparaberis;] ad quotidianum incrementum, post semel adeptam pristinam felicitatem pertinet.

3 רחק Et longe facies.] elongabis, relegabis, procul à te, [iniquitatem, [siue peccatum, & scelus, siue peccati pœnam: nam alterû alterius comes est. Hac (inquit) ratione omnes ærumnas, & calamitates auertes [a tabernaculo tuo,] domo, familia vniuersa. Sic Ps. 102 12. Cû de Diuina benignitate remittente supplicium sermo fit, [Lõge fecit a nobis iniquitates nostras,] abegit furias & supplicia, atq; pœnas sponte in nos incurrentes, erecto, & vibrato iam flagello, sicut mitettus [est Pater Filiorû.]

XXIIII. Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos.

1 *Fundamentum ad fortuna stabilitatem. Terra puluis minutissimus, & instabilis. Silex quid: Turres & arces quondam rara: Infortuna custodia.*

2 *Duritie fortitudo, & munimentum. Hyperbole. Explicatus Paralipomenon.*

3 *Varia expositio, & diuitiarum amplificatio.*

4 *Germana interpretatio. Descriptio restituta felicitatis. Illustratus Isaias.*

5 *Ophir. ubi terrarum, Aurum obrizum.*

6 *Aurum varijs modis cap., in Ophir fuere, & piscatu comprehendi.*

1 Dabit Deus tuis ærumnis finem, atque tuæ felicitati restituendæ fundamenta firmissima, vt cû ædiuceris, nunquam iterum corruas, neque vlla ærumnarû tempestate labefacteris. In Hebræo per secundam personam imperatiui. [Tu ipse pone,] id est, pones; iacies; tuæ incolumitatis fundamenta supra petram firmissimam. Septuaginta; [Poneris.] Complutenses: [Sedebis.] firmitatem & stabilitatem hæc omnia indicant. [Pro terra,] puluere suprema terræ parte, minutiori, & subtiliori, & areoæ instar solutæ, minimeque cohærentis, & ad ædificij cuiuspiam fundamentum ineptæ, in qua adhuc exædificasti tuam istam, pristinam, & minime stabilem felicitatem, nunc e contrario habebis [silicem;] propriè munitionem, robur, firmitatem. nam hæc omnia adfert vox originalis. Ergo, vt Septuaginta legunt; [Poneris super aggerem in petra;] id est, vt Nicetas interpretatur; [Tuto atque constanter in terra commorabere.] Caiet. paulo demissius; [Ita ædificaberis, aut ædificare poteris, vt erigas munitissimam domum, in qua degas secure, velut in munitione & fortalitio.] Philippus paulo spiritualius; Non inniteris deinceps terrenis; & fluxis rebus, sed Deo petræ fortissimę, atque durissimo silici, qui te munitum reddat aduersus omnes malorum impetus. sicut Scriptum est de viro iusto. [Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veritatem] (id est, qui omnem iniquitatê procul à se relegat) [iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas eius.] id est nunquam is trepidabit metu, sed firmus constansque in procello, firmissimoque propugnaculo, & rupe vndique prerupta consistet, vnde despiciet inferiores omnes hostium conatus; nam ad illius altitudinem nemo poterit euadere. Sic igitur suos iustos Deus Diuinis præsidijs septi, ac suę potentię sempiternis mœnibus includit. Vatablus hanc etiam partê ad affluentiam opum, inligni sque potêtię refert: [Adeo (inquit) crescere te faciet Deus, vt munitionem, siue turrim] ædifices [in terra,] nam forte tunc temporis arces, & munitiones raræ, non nisi a potentissimis Principibus erigebantur.

LXX. Complut. Terra pulmis.

נחר

LXX. Nicetas. Caieta.

Philipp.

Isai. 16.

Tuteri fir. mitas, & cõstantia.

Vatab.

At Hebręi, vt R. Moyses, atque R. Mardokai hâc partem ita legunt; [Pones super terram aurum.] Licet enim vox originalis propriè turrim, aut munitionem significet, sed tamen per turrim, aut munitionem, existimant significari opes, & aurum; *Quia* (inquit R. Moys.) [aurû est munitio, aut turris fortis. *Ergo* ponere super terram aurum,] significabit auri copiam incredibilem, ita vt velut vilissimus puluis, aut lapides contemnatur. Similis profecto Hyperbole de diuitijs Salomonis, 3. Reg. 10. 21. [Omnia vasa erant aurea, & vniuersa supellex; non * erat argentum, neque alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis,] & 20. Paralip. 1. 15. [Præbuit Rex argentum, & aurum in Ierusalem, quasi lapides.] Sed hæc nostra multo maior Hyperbole. Poteris (inquit Eliphaz) dare, habereque aurum, quasi lapides, qui sunt super terram. Vatab. [Non Pluris facies aurum, quam lapides.] aut illi, vt tum firmitatem, tum opes pollicea tur, promittit fore, vt ex auri glebis possit firmissima suę felicitatis, futureque domus fundamenta iacere. non solum [plateas, & muros aureos erigere.] Quo quid ad felicitatem maius, vbi simul opes cum securitate, & perpetuitate iunguntur?

R. Moys.

** No fe ferna de plata por q no se hazia caso della.*

Vatab. Felicitatis, & opul. tię periphrasis.

3 [Et pro silice torrentes aureos.] Nicetas [ex Sophir, vbi aurum gignitur præstãtissimum, ac lapides pretiosi, aurum cum amne fluens ad tê permanebit.] Videlicet exundantes opes ad te vsque pertingent Duriusculum, quod Vatabal. ex alijs refert; [Habebis tantum auri, vt æquare possis montem, vnde oriuntur multa flumina.] Non ineleganter episcopus Algarbiẽsis: [Opes eximias sub terram abditas effodies, & ab excisa silice auri purissimę venæ tibi, quasi aquæ perennes emanabunt.] Paulo argutius, quod Caier. interpretatur: [Tanta (inquit) auri copia promittitur, vt petras ædificij tegat auro.] na quod auro tegitur, perennis quædam auri scaturigo videtur. Sed omnium optime Symmac. [* In silice quasi riuos auri primi, *al.* quasi venas, *aut* fistulas:] ex quæ do mus fundamentis effluent riuuli aurei: sicut enim, cum effodiuntur altissima fundamenta, solent multæ aquæ scaturigines ebullire, atque exilire, quæ interdum prohibent altius infodere, sic sane, cum ieceris fundamentum, non aliæ tibi scaturigines erunt obuiæ, quam auriferæ, quæ exhauriri nunquam possint. Numquam ·g·e·r tibi ad ingentes ædificandi expensas deficient ingentes diuitiarum cumuli.

*Nicetas. Vatab. Osorius. Caiet. Symmach. * Accretatas, a edifitar sobre mentes de oro.*

4 Sed iu hac ego interpretum, non valde dissentiente varietate, existimo fieri comparationem pristinæ cum futura felicitate, ita vt tanto stabilior futura sit fecunda, quãto firmior, & durior est [silex, puluere] minutissimos tanto etiam locupletior auri, & argenti, & bonorû omnium, quanto [aurum] pretiosius est petra, aut [silice.] omnia igitur instauranda, & commutanda in melius pol licetur Eliphaz. Tum etiam nescio quid aduersæ, lugubrisque fortunæ, quam nunc experitur Iob, indicat illud [terræ,] aut pulueris nomen. [Sedet] enim [in puluere,] & terra vt hominem miserrimum in luctuosissimo statu decet. videtur igitur dicere; [Dabit tibi Deus coronam pro cinere; Oleum gaudij pro luctu; pallium laudis pro spiritu mœroris, & ædificabit deserta a seculo; & ruinas antiquas eriget; & instaurabit ciuitates desertas, & dissipatas in generationem.] Vbi status infelicissimæ tribulationis, aut peccati, cum incredibili felicitate restitutionis, atque Diuinę gratię eleganter describitur. & iterum apud eundem Prophetam; [Pro ęre aurum, pro ferro argentum, pro lignis ęs, pro lapidibus ferrum.] Vbi vides Dei Numine, & beneficio miseris commutari omnia in melius. Sic hoc loco pro [terra silex,] pro silice [torrentes aurei,] nulla erit ruina, quam non instauret, & resarciat Deus duplo maiori, & firmiori bono.

Cõmutatio in melius promissa Iob. Terra vel ci. lis, & aduersa.

Isa. 61. 3. 4.

Isa. 60. 17.

5 Duo hic tantum obseruanda, aut potius indicanda breuiter; primû in Originali haberi; [Torrentes Ophir,] in Gręco autem, [Sophir,] quam vtique constat, esse regionem auriferam. vnde dicitur aurum [obrizum,] vel [ophirizum,] quod [primum, purissimumque aurum,] non semel dicitur in Scriptura, neque infrequens in illa mentio [Ophir.] Vbi aotem terrarû sit [Ophir,] in Africa ne (vt hoc loco Orig. & Nicet. existimarunt) an in India Occidentali, quæstionem habet nõ omnino facilem, a qua nunc me expedio, expediturus dubitationê ipsam ad c. 28 vbi iterum etiam nolentibus occurret [Ophir.] nûc sat sit, quod Ioseph ait lib. 8. c. 2. Olim [Sophiram,] suo tempore [Auream terram nominatam.]

Aurum Ophi. Ophir vbi terrarum. Niget. Origenes. Ioseph. Terra aurea.

Alterum in Caiet. gratiam, cum hic nominantur [Torrentes Ophir,] indicari non effodi aurum io [Ophir,] sed fluere, & aurea grana, aut glebas etiâ minusculas simul cum arena colligi, aut retibus extrahi, instar pisciumꝫ nam sicut multis modis prouenit aurum, ita etiam non vno tantum modo capitur; effodiunt illud, metunt, vindemiant, expiscantur, venantur; & quid nõ. Deus bone, vt aurum comprehendant. Sed dicendum de aureis fluminibus cum res, & locus tulerit; nunc tantum indicandus ea de re Simon Maiol. in suis diebus Canicularibus colloq. 19.

Auri multis modis capi. Simon Maiolus.

Eritque

XXV. Eritque Omnipotens contra hoftes tuos, & argentum coacervabitur tibi.

1 *Varia lectio. Deus iuftorum robur.*
2 *Certa victoria non nifi a Deo. Dubius belli euentus.*
3 Coaceruatio, *ad multitudinem & copia Pertinet. Rurfus* erectiu, *&* altitudo *de affluentia. Varia lectio.*
4 Deliciari *quod* Sabbathum delicatum. *Deus non folum neceffaria, delicias etiam conceffit. Explicatur Ieremias.*
5 *Delicie, que ex Deo percipiuntur, veræ, & folidæ; fallaces, que ex creaturis. Illuftrat. Salomon.*
6 Eleuare faciem *cuius habitus.*

1 VIdetur certe hæc præcedentis fententiæ expofitio, nam pars parti refpondet: aut certe fententiæ præcedentis amplificatio; nam nũc iterũ pollicetur Eliphaz mutationem, & fortitudinem, tum &, auri, atq; argenti affluentiam, & copiam. [Erit omnipotens contra hoftes
2. Reg. 22. 2. Prou. 18. 10 tuos.] Quod prop. in Hebræo legitur [erit Omnipotẽs, filex,] petra munitio tua. vel, [erit Saddai in munitionẽ,] aut, in robur tibi: is eft [petra, & robur,] quæ te exaltabit, vt fuperior euadas tuis hoftibus; illius tibi *nomen*, præfentia, fauor, erit [turris fortiffima,] & ars munitiffima, quæ te ab hoftium impetu fecurum, ac tutũ efficiet.
Dei cognomen Petra. Eft hoc Dei cognomen in Pfalmis frequentiffimum, vbi Dauid opem aduerfus hoftes poftulat, Pfal. 17. 3. [Deus firmamentum] *petra*. & retẽto nomine Originali 2. Reg. 22. 2. [Dominus Petra mea, & robur meum, & Saluator meus.] Pfal. 18. 15. [Dominus adiutor] *petra propugnaculũ*, [& redemptor.] Pf. 30. 4. [Fortitudo mea] *præfidium munitio*, [& refugium.] Pf. 61. 3. [Ipfe Deus meus] *Petra mea* [& falutaris meus.] Ergo ex adiunctis alijs nominibus, cum Eliphaz pollicetur Iobo Deum, petram, & filicẽ, pollicetur illi Refugium Robur, Saluatorem, Redemptorẽ, falutem, & quicquid illum aduerfus omniũ malorũ catervas tueri poffit. Nunc iterum Hebræi munitionẽ, & for-
Vatab. titudinem vfurpant pro *auro* Legit ergo Vatab. [Aurum tuum erit Omnipotens, id eft multum, & ingens.] nam addito *Dei* nomine fignificant Hebræi, quod magnum, & excellens eft. Sed vtique nunquã eiufmodi exaggeratio, aut amplificatio orationis ita fit, vt aliqua res dicatur *Deus*, fed *Dei*, hoc autem loco non dicitur [fortitudo Dei, Omnipotentis, *fed* fortitudo Deus, omnipotens.] Non
Caietan. longe ab hac ipfa lectione Caiet legens, [Erit Saddai in thefauros tuos.] bene; nifi abiecte, & humiliter [Thefaurorum,] nomine intellexiffet [recõditos fructus agrorũ, frumentum, hordeum, fructufq; animalium, lanã cafeũ.]
LXX. Sed omnium optime illuminauit Interpres [Erit Omnipotens contra hoftes tuos,] confentientibus etiam Septuaginta. [Erit adiutor ab inimicis;] ita vt cũ Diuinorũ bonorum copia redundes, illius quoque potentia, & fortitudine muniaris; non iam Chaldæos, nõ Sabæos timebis; non folum te ille defendet ab hoftium impetu; fed te feliciter, & in pace agente, inuadet ille hoftes tuos. Propterea nunquam cum hofte incerto Marte pugnabis, fed felici euentu, & certa fpe victoriæ.

2 Inter huius vitæ promiffiones via vlla frequentior, & amplior fieri iuftis a Deo folet in Sacris Literis, quam victoriæ, & triumphi reportandi de hoftibus. ea re fuorum iuftorum peculiarem Prouidentiam habere, & fe Omnipotentem aduerfus omnium mortalium vires, & induftriam declarat Deus. Nam quid belli fortuna, & euentu magis dubium, & incertum? quis vero certum euentum, & felicem efficere poffit, nifi Diuina Prouidentia, atque poteftas? Varius [enim euentus eft belli.] &,
Deus pugnans pro iuftis non dubio Marte. Promiffio victoriæ a Deo 2. Reg. 11. 24. Senec. in Thebaid. act. vlti. Liu. lib. 30.

Fortuna belli femper in ancipiti loco eft.

Ac [nufquam minus, quam in bello, euentus refpondent.] Propterea, & fe bellorum veriffimum Martem, & largitorem victoriæ femper vult Deus coli. de quo illud quoque eft;
Hom. Iliad.

Qui & fortem virum terret, & aufert victoriam.
Facile, hic autem ipfe excitat pugnare.

Ergo certa victoria neque promitti, neque obtineri nifi ab [Omnipotente] poteft.

3 Et [Argentum coaceruabitur tibi.] Hic iterũ Hebræi, & Hebraizantes diffentiunt ab Interprete; Illi legunt:
Caieta. Regia, Cõplut. Pag. [Argentum fortitudinũ tibi,] vt Caiet. & Regi. vel, [Argenti fortitudines tibi,] vt Complutenf. vel, [Argentum erit in fortitudine tibi,] vt Pagn. vel, Argentum fortitudinis tibi, vt Forft. vel, [in fortitudine, & multitudine erit tibi,] vt R. Abraha iunior. Et certe vr̃ effe Hebraifmus, quem Latinus Latine exprimet; Tibi erit argẽti magna vis, magnaq; copia. Sed Vulgatus eleganter dixit; *Forftr. R. Abraha.*
Coaceruabitur: na ficut radix, *laghaph*. fignificat ita defatigari, & laffari, vt fe homo erigere nõ poffit, aut vires exeretet; ita nomen, *Thoghaphoth*, inde pullulans, contrariam habet fignificationem; fignificat. n. erectionem, & quafi roboris atq; virium manifeftationem. Quare & legi hoc loco poteft; [Argenti erectiones tibi.] Quid aũt eft [argẽti erectio, *aut*, fortitudo, & vis,] nifi multitudo, & coaceruatio illius? Eandem fane vocem dixerunt Septuaginta, [Altitudines,] Pf. 95. 4 [& altitudines montiũ ipfe confpicit.] vbi alij legunt: [Fortitudines montium.] Quid enim funt [fortitudines mõtium,] nifi illorum altiffima, & præcelfa cacumina? e contrario vero cum interpres dicere poffet Num. 23. 22. [Cuius altitudo, & erectio, fimilis eft Rhinocerotis;] Sapiẽter dixit; [Cuius fortitudo;] nã erectio, & altitudo cornu Rhinocerotis, eft illius robur, & fortitudo. Ergo cũ hoc loco altitudines, erectiones, coaceruationes in cumulos valde exaggeratos argẽti polliceretur Eliphaz, exiftimauit R. Mofeh polliceri montes aureos, & argentos; nam legit; [Argentum tibi, tanq̃ montes.] Quare languet Vatab. lectio; [Argentum duplex erit tibi.] neq; fcio unde illam haurire potuit. Iã q̃ habet Tyguri. [Habebis argentum purgatiffimũ;] certe ea Septuag. defumptum eft; nam legũt: [Purũ reddet te (*Deus*) tanq̃ argentum examinatum igni] illam enim [fortitudinem argenti,] ad fortem, & vehementẽ purgationem, & acre illius examen referũt, vt ad ærumnarum patientiã hortetur, quib. perpurgatus atq; emaculatus animus, [argẽti *igne* examinati] nitorem imitatur. Ita vt Eliphaz pronuntiat externum omnis gloriæ, & opũ fplendorem, & internum omnis Sanctitatis, & pietatis candorem Iobo refipifcenti. Sed quam longe, quam aliene, quam humiliter, & abiecte Hebræus ille apud Caietanum, qui in re tam feria tam graui, nefcio quid leue, & vile mercimoniorum faciundorum, & lucri comparandi confingit. [Promittit, *inquit*, recondendas copias tantas] vt uendere poffit, & argentum inde cumulare.
Vox Hebræa contrariarũ fignificationum. R. Mofeh. Vatab. Tygur. LXX. Pfal. 11. 7. Caietan.

XXVI. Tunc fuper Omnipotentem delicijs affluens, & eleuabis ad eum faciem tuam.

IAm itaque non fceleri, & priftinæ iniquitati innixus fed Diuinæ Potentiæ, & opi, *Saddai*, Largitori bonorum omnium, qui dat omnibus affluenter, & nõ improperat; [Delitijs affluens,] deliciaberis, delectaberis: nam his modis alijs in locis, idem verbum vertitur ab Interprete. Sonat etiam aliquid delicatum, & molle, & ea eodem Interprete Deut. 28. 56. Ifaiæ 58. 13. [Et vocaueris Sabbathum delicatum,] id eft, delicate, & tenere tractaueris diem Sabbathi, non exercendo in illo res laboriofas, & afperas, fed illa tantum, quibus Deus delectatur, oratione, pia lectione, mifericordiæ operibus. Sic igitur ait hoc loco: [Delectaberis fuper Omnipotentem.] Id eft, Omnipotens, te delicatum, & tenerum dicet; molliter, & delitiofe te tractabit; non afpere, neque feuere te exercebit laboribus, & ærumnis. Sic Ierem. 6. 2. Cum iam non delicate, & molliter tractandam a Deo Ierufalem, fed feueriffime prędicit Vates, [Speciofæ, & delicatæ] (adhuc eum delicijs affluere meo beneficio, & ope) [affimilaui te, Sion.] (Deinde vero bellum, & fupplicium vehemens denuntiat.) [Sanctificate fuper eam bellum, &c. 4
Saddai. *Deus delicate tractat iuftos.*

Cum vero *delicias*, promittit, plura etiam bona, quam quæ neceffitas humana exigit, pollicetur nam & Deus non neceffaria folum, fed quæ iucunditati, & honeftæ voluptati effent, conceffit mortalibus. Quod eleganter quoque Seneca aduerfus Epicurum Diuinæ; Prouidentiæ beneficia tollentem, fcripfit; [Vnde, *inquit*, hæc innumerabilia oculos, aures, & animum mulcentia? neque enim neceffitatibus tantummodo noftris prouifum eft, vfque in delitias amamur.]
Deliciæ vltra neceffitatẽ a Deo conceffa. Sen. lib. 4 de benef. c. 5.

Sed quam eximia illa animi lætitia, & voluptas, quã quis ex Deo percipit, non ex iniquitate, aut ex rapina aliove fcelere, aut vanitatis ftudio. & veræ iftæ profecto, & perpetuæ deliciæ: nam cæterę, delicie quidẽ funt 5
Veræ, & folida ex Deo delitiæ.

[filiorum

[filiorum hominorum,]ſed cum ingenti animi mœrore, & ſollicitudine ita temperatæ, vt qui illas[delitias,]aut voluptates nominet, certe erret ſicut Scriptum eſt.[Dixi ego in corde meo vadam, & affluam delicijs, & fruar bonis. Riſum reputaui errorem, & gaudio dixi, Quid fruſtra decipeperis?] Huiuſmodi ſane deliciæ ſtultum, & a vera voluptate errantem decent; non illæ, de quib. Sapiens affirmat: [Non decent ſtultum deliciæ;]ſed flagella, ſed vibices, ſed ſupplicia, illæ uidelicet, quæ ex Deo capiuntur, quas pollicetur ipſe afflictis, & miſeris, atque lugentib. quos velut infantulos plorantes uberibus delitiarũ applicitos conſolatur, & recreat, ut poſt labores, & lachrymas, [ſugant, & repleantur ab ubere cũ ſolationis eius, vt mulgeant, & delicijs affluant ab omnimoda gloria eius.]Super Omnipotentem profecto poſt ærumnas; affluebat delitijs, quæ [aſcendebat de deſerto delicijs affluens, innixa ſuper dilectum.

Eccl. 2. 8. — Humana deliciæ cũ mœrore commixta. — Eccl. 2. 1. 2. — Prou. 8. 19. — Lugentibus promiſſa deliciæ. — Iſai. 66. — Cant. 8. 5.

6 [Et eleuabis ad Deum faciem tuam.]Cum te uideris Dei beneficio, & Numine opulentum & bonis omnibus cumulatum, cum animi uoluptate incredibili, concipies ſimul fiduciam cum Deo agẽdi familiariter, ut a quo nõ obſcura illius beneuolentiæ documenta acceperis. [Faciei eleuatio,]orantis habitus eſſe ſolet. quare ad Orationem hũc locũ referunt pleriq; Interpretes; idq; non male cohæret cum ſequentibus. & uero ſublatis manib. & erecto vultu ſolebant peragere preces; [De Manib.] plura olim diximus. de [oculis, & facie,] uti orabat Sara Tobię uxor, Tobię 3. 14. [Ad te Dñe faciem meam conuerto. ad te oculos meos dirigo.] & apud profanos.

Faciei eleuatio in Oratione.

Hoc vecto vultu ſolum hoc, et pallidus optas.

Et rurſus.

At pater Anchiſes oculos ad ſydera lætus.
Extulit, et cælo palmas cum voce tetendit.

Iuuen. Sat. 10. — Virg. 11. Aen.

Sed illud vt ſimplicius, ut [eleuatio faciei ad Deum,] afferat erectionem, & fiduciam conſtantis animi, bene erga Deũ animati, & de illo in bonitate ſentientis: Quare elegante paraphraſi locum hunc illuſtrarunt Septuaginta. [Fiducialiter ages coram Domino, inſpiciens cęlũ hilariter,]ut quod in te non iam ignem fulmina, grandinem iaculabitur, ſed benigne, ſed molliter pluet, perfundetque te, quaſi ex [aperto Theſauro] affluente bonorũ omnium, ſalutari imbre. Ideo qui Redemptorẽ, redemptionemq; ſuam e cælo expectant, iubentur in cęlũ [reſpicere, & leuare capita ſua,]Luc. 21. Quem peccati conſcientia condennat, is ſane neq; ad iudicem, neq; ad iudicis ſublimem cælorum ſedem libẽter eleuat conſpectũ, ſed potius, [auertit faciem ſuam, ne uideat cęlum, & nõ recordetur iudiciorum iuſtorum.] Sic uideas Cainum concidẽte facie,]preſſum pondere malę cõſcientię; Cui dictum eſt; [Nõne ſi bene egeris, recipies.] prop. ea Hebręo: [ſi bene egeris, eleuare, uel, leuabis, aut attolles, aut exaltatio]tibi. Quare illud ẽt ad conſcientiã patratę noxę aduerſus hominẽ pertinet. 2. Reg. 2. 22. [Recede, ne forte cõpellar confodere te in terram, & leuare nõ potero faciem meam ad Ioab fratrem tuum.] Non aliter qui dicebat; [Propitius eſto mihi peccatori, neq; oculos audebat ad cęlum leuare.] Eleganter hoc loco Philip. [Non ream; neque incuruatam deorſum mala conſcientia, eriges ad Deum animam tuam, & dices; Ad te Domine leuaui animam meã Deus meus in te confido, non erubeſcam.] Quod ſi hanc[eleuandi faciem,] rationem omnino cũ priori hemiſtichio coniungamus, poterit eſſe elegans pręcedentis expoſitio; Ea Deo iam delitias, & opes emendicabis; ab illo tantum expectabis bona, ideo eleuabis ad eum faciem, ut ſerui ſolent attollere oculos [ad faciem, & manus Dominorum ſuorum.] Sapienter Theodoret. id Pſal. proxime adducti explicat; [Ea tuo auxilio pendeo.] Memini me de hac phraſi non pauca dixiſſe c. 10. Verſ. 15. & c. 12. Verſ. 15.

Eleuata faciei ad conſtantiam. — Periphraſis conſcientiæ ſceleris. — Dan. 13. 7. — Gen. 4. 5. 6. — Vatab. — Regia. — Luc. 18. 13. — Philipp. — Pſ. 24. 10. — Pſ. 122. 2. — Theodoret.

XXVII. Rogabis eum, & exaudiet te; & vota tua reddes.

1 Exaudire *quid. Deum propitium audire, reſpicere, adeſſe. Explicantur Iſaiæ, et locus Regum.*
2 *Ritus, et religio nuncupandorum votorum antiquiſſima, etiam ſub conditione.*
3 Vota *inter precandum concepta: Genibus Deorum affixa.* Genua *miſericordiæ ſymbolum.*
4 Reddere, *debiti eſt. Votum Deo creditori reſtitui, & perſolui Vatij priſcorum ritus.*
5 *Vota quæ ſoluuntur rata, & firma. Illuſtrat. Iſai.*

Fiducia, & alacritate de Dei benignitate, & bonitate concepta, & conſcientia ſceleris ſolens erectus atq. excitatus, orabis Deum, & pijs precibus illum coles. Ille vero propitius oranti annuet, atque beneficio, & pręſtita ope oſtendet benignas, beneuolaſquę aures tuis uotis tribuiſſe. Quem Deus deprecantem, uoti compotem non efficit, cenſetur non exaudiſſe, cum erga illum ſe habeat ac ſi minime audiret. Vox *exaudiendi* hinc loco non eſt, quæ alias reſpondere; ſed *audire*, acquirere ..., obedire quod ad impetrationem utique etiam pertinet. Quæ Iouem concedere petentibus credebant, illa ipſa *ſentire* Iouem dicebant, cæteraque numina *audire*. ut in extremo illo ſæculari carmine Horatij;

2 Sententiæ paraphraſis. — Deus audiens præſtans ope. — שמע

Quindecim Diana preces virorum
Curet, & votis puerorum amicas
Applicet aureis.
Hæc Iouem ſentire, Deoſque cunctos,
Spem bonam, certamque domum reporto.

Horat. extremo Epo.

Et id ſacrificantis ſacerdotis, ſonitumq. quaſi ad preces auditas reſpondentiũ Deorũ Manium percipientis.

——— Audior, vates ait,
Rata verba fudi. ———

Sen. in Oedip. act. 3.

Et illud.

Huc ades, atque audi placidus, Neptune, precantem.

Ou. 8. Meta.

Certe *adeſſe* Deum ſacrificijs, & precibus, *audire* etiã optabant, atque etiam *reſpicere*. ut ille Deorum, atque hominum beneuolentiam ſibi ipſi gratulatus, inquit;

Dij me, hominesque reſpiciunt, bene ego hinc prædatus ibo.

Plaut. in Rudent. act. 5. ſcena.

Hæ quoque in precationibus exorandi formulę in Sacris, & Dei propitij, & poſtulatis annuentis, [Adeſſe, Reſpicere, audire.] Iſa. 58. 9. [Inuocabis, & Dñs exaudiet](explicatur idem per Dei pręsẽtiã) [Clamabis, & dicet, Ecce adſum. Adeſſe]igitur, & *exaudire*, idẽ. *Reſpiciẽdi* exẽpla paſſim occurrũt; ſed illud inter cętera illuſtre 3. Reg. 8. 19. [Sint oculi tui aperti ſuper domũ hãc, ut exaudias orationẽ, &c.] & rurſũ; [Reſpice ad orationẽ ſerui tui, & ad preces eius. exaudire]igitur, & *reſpicere*, idẽ, nã [reſpicere ad orationes, niſi exaudiando]non poteſt, quare q̃ in 3. l. Reg. 18. 24. dicitur [exaudite p̃ ignẽ] id eſt, Deo prębẽte ſignificationẽ auditarũ precũ, immiſſo cęlitus igne ſuper ſacrificiũ; dicitur Gen. 44. [Reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. Quod igne cęleſti uorãte ſacrificiũ Abel, ueroſimile eſt accidiſſe. Sed[exaudiẽdi]uſurpatio frequentiſſima, & unũ illud. c. 3. Reg. centum exẽpla ſuppeditabit. At cur potius, atque frequẽtius [exaudire] Deus dicatur, quæ petentib. concedit, quam[reſpicere,]aut[adeſſe]dicam(ne hic lõgior ſim)cum primum occurrerit loci opportunitas.

Deum præſentiã adeſſe, audire, reſpicere. — Exaudire per ignem. — Deum reſpexiſſe ad Abel cæleſti igne.

[Et uota tua reddes.] Si unquam pro impetrãda aliqua re, aut auertẽdo aliquo diſcrimine, uotum aliquod conceperis, ac Deo nuncupaueris, ratum illud erit, acceptumque Numini: propterea que re iam accepta, & accepto beneficio lætus, atque hilaris uotum perſolues. Meminit autem uotorum nuncupãdorũ Eliphaz, quod ea fuerit precandi, & uenerandi Numinis religio, & cultus apud nationes omnes frequentiſſimus. Ea Sacris Geneſ. 28. 22. [Vouit Iacob uotũ dicens; Si fuerit Dominus mecũ; &c. decimas offeram, &c.] Nam quæcumq. res ad Dei honorem oblatæ pro quauis re impetranda, uoueri poterant; Templa, Ludi, Sacrificia [Sed decimam partẽ prædæ,]aut rei alicuius cõnſequutæ offerendam uouere; ſolenne fuit, quale eſt illud Liuij li. 5. Camilli Dictatoris egredientis ad bellum: [Tuo ductu, Pythice Apollo, tuoq. Numine inſtinctus pergo, ad delendam urbem Veios tibique hinc decimam partem prædæ uoueo.] Et ſicut Iacob ſub conditione uotum nuncupauit, ita ſane ſolennis erat uotum ſuſcipiendi formula, qua Appius ille in medio pugnæ diſcrimine, ſublatis in cælum manib. uotum in hæc uerba concepit: [Bellona, ſi hodie nobis uictoriam duit, aſt ego templum tibi uoueo.] Simile, quod Ouidius Auguſti uotum pro ultione paterna ſuſceptum: Marti auctori ſub conditione nuncupauit.

2 Sententia dilucida. — Votorũ ſacrorũ religio & uſus antiquiſſimus. — Decimæ pars prædæ uoueri ſolita. — Votum ſub conditione. — Liuius lib. 10.

Si mihi bellandi pater eſt, Veſtaque ſacerdos
Auctor, & vlciſci numen vtrumque paro;
Templa feres, & me victore vocaberis vltor.

Ou. 5. Faſt.

Ergo, & Iobi tempore, & multo etiam antiquius uotorum ſuſcipiendorum religio uiguit, atque in uniuer-

fa

ſas nationẽs, modo Diuini Numinis nõ ignaras, permanauit. Faceſſant Sacrorum votorumq́ impugnatores impij, Athæi, nihil ſui Sacrum, & ſanctũ Deo, ſibi, Dæmoni omnia volentes, conſecrantes.

Veterũ impugnatores impij.

3 Sed eleganter [vota] iunguntur cum [precibus,] quia interprecandum, & ſub formula et precum concipiebantur. Quare & Latini plerumque [preces, & vota] coniungũt: atq; adeo Vouentium idem omnino habitus, qui & Precantium; vt ex illo Appij voto nuper adducto manifeſtũ eſt: atq; ex illo quod Sene. lib. 4. de Beneficijs contra Epicurum Athæum ſcribit; [Hoc dicit, qui non exaudit precãtium voces, & vndiq; ſublatis in cælum manibus vota facientiũ priuata, ac publica.] Propterea ſicut interpreeandum [Genua tangebant,] quæ miſericordiæ ſymbolũ ſunt ita & vota in tẽmore, genuine Deorum cera adfigere, atq; obſignare ſolebãt, vt indicat Plinius ſcribens ad Traianum; [Solemnia vota, pro incolumitate tua, & ſuſcepimus, Domine, pariter & ſoluimus precati Deos, vt velint ea ſẽper ſolui, ſemperq; ſignari.] Hoc de [ſigno;] illud de Genu, & cera apud Iuuenalem.

Vota iuncta precibus dum concepta. Cic. pro Pla. & 1. de natura Deor. Sen. lib. 4. c. 4. Cur vota affixa genib. Deorum. Pli. Epiſt. ad Traian. lib. 10 Epiſt. 44.

Satyr. 10.

Ergo ſupervacua, aut perniciosa petuntur;
Propter quæ fas eſt genua incerare Deorum.

Ad Deorum autem [genua] manus tendi, atq; attingi a ſupplicibus; cum alias latius, nunc ex Plinio tantum lib. 11. c. 45. [Hominis (inquit) genibus religio quædam ineſt, obſeruatione gentium: hæc ſupplices attingũt, ad hæc manus tendunt, hæc, vt aras, adorant.] Ergo rectè Eliphaz cum [precibus vota] Deo nuncupanda coniũgit, & ſub hac ipſa voti nuncupatione, [Diuina] Iobo beneficia pollicetur: nam, vt Seneca dixit de votis Deo nũcupatis, differens aduerſus eos, qui Diuinam Prouidentiã tollunt; [Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent alloquẽdi ſurda Numina, & inefficaces Deos niſi noſſent illorum beneficia, nunc vltro oblata, nunc orantibus data, magna, tempeſtiua, ingentes minas interuentu ſuo ſoluentia.] Senties igitur, o Iob, Deum erga te beneficentiſſimum.

Plin. Vota pro acceptis beneficijs. Sen. li. 4. de benef. ca. 4.

4 [Reddes,] Reſtitues, debitum ſolues lætus, atq; hilaris votum perſolues, minime pertæſus nuncupati: nãq; [votum,] quod hoc loco eſt in originali, non tam ſignificat liberam aut ſpontaneam oblationem, quam promiſſionem Deo factam, qua ad ſoluendum quis obligetur, & conſtringatur. Quare non video cur Ioannes Forſterus vir, alioqui doctus, & bene de Hebraica lingua meritus, verbum *Nadar*, a quo deducitur [votum,] dixerit non eſſe debitæ, ſed liberæ voluntatis; præterquã enim quod confundere videatur diuerſas voti ſpecies, & formas, & tollere eam, quæ ſub conditione aliquid promittit Deo; conuincitur in erraſſe eo loco Leuit. 7. 16. vbi votum diſtinguitur ab ſpontanea oblatione. [Si voto, vel ſponte quiſpiam obtulerit hoſtiam, &c.] Tum etiam ex verbo *Salac*, quod eſt [reddere,] retribuere, ſoluere debitum, & per conſequens, ſignificat eſſe in pace, nam perſoluto debito dicimus creditorem atque debitorem in pace manere. Quare poſt petitionem iam, & preces obtentas efficimur Deo debitores voti, tanquam creditori, exigenti debitum. Propterea enim monemur; [Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere: diſplicet enim illi infidelis; & ſtulta promiſſio.] Quare quouſque votum perſolueretur, votorum compotes, voti reos appellabãt aut voti damnatos. Quod eleganter docet Macrobius lib. 3. Saturnalium. cap. 2. tractans illud Æneidos.

I. Forſter. נדר

שלם

Deus creditor, & exactor voti. Eccl. 5. 3. Voti reus. Macrob. Virg. 3. Æn.

Vobis lætus ego, hoc candentem in littore taurum.
Conſtituam ante aras voti reus. ——

[Hæc (inquit Macrobius) vox propria ſacrorum eſt, vt reus vocetur, qui ſuſcepto voto ſe numinib. obligat; dãnatus autem, qui promiſſa vota non ſoluit.] Illud quoq; in hanc rem illuſtre ex lib. 5. Liuij: [Camillus identidẽ omnibus locis concionabatur, haud mirum id quidem eſſe: furere ciuitatẽ, quæ damnata voti omnium rerũ potiorẽ curam, quã religione ſe exoluendi habeat.] Ergo cũ [vota reddi,] ſolui, perſolui dicuntur proprie, & ex debiti rõne dictũ cenſeri debet. Nihil apud profanos frequentius;

Virg. in Cu. rum. Horat. li. 1.

Debita cum caſtæ ſoluuntur vota Mineruæ.

Atque illud;

Et Thure, & fidibus iuuat
Placare, & vituli ſanguine debito
Cuſtodes Numida Deos. ——

Deum autem in huiuſmodi debitis creditorem, atque debiti exactorem, illæ quoque loquutiones indicant, quæ Deo [merenti,] aut [merito] reddi vota pronũtiant, nam beneficio collato, quaſi ex pacto fœdere meretur Deus promiſſum votum; quale illud eſt;

Venerat Autumnus calcatis ſordidus uuis
Redduntur merito debita vina Ioui. — Ouid. lib. 5. Faſ.

Iterum.

Hæc ſi contigeriat, merita cadet agna Mineruæ. — Ouid. 1. Triſ. Eleg. 9.

Vides igitur rectè, & proprie verbum [reddendi,] aut [reſtituendi,] aut [perſoluendi] in vota, & obligationes conceptas, Deoque nuncupatas conuenire ne quis leuẽ, aut inanem eſſe voti religionem, & obligationem ſtulte ſibi perſuadeat.

Sed cum [reddenda vota,] Eliphaz dicit, rata omnino illius vota, Deoque accepta fore pollicetur, & uotorum omnium compotem, ita ut nulla illius uota caſura, omnia ualitura ominetur; neque illius linguam ullas caducas preces concepturam. Hanc uero pollicitationem Eliphaz amplificat, & exaggerat lectio Septuaginta. [Exaudiet te, & dabit tibi reddere uota] Quod eleganti paraphraſi illuminauit Origenes. [Si Deo ullius te uoti, promiſſiue, religione obſtrinxeris, ille ipſe hoc tibi præſtabit, ut quæ illius cauſa ſuſcepiſti, poſſis perſoluere: ille enim eſt, qui operatur in nobis uelle, & perficere.] Quare Dei benignitatem in conferendo beneficio, & beneuolentiam in annuẽdo poſtulatis; Iobi uero felicitatem in fruendo acceptis, pietatem, religionem iuſtitiam in perſoluendo, ſententia hæc affert. Sicut & locus ille Iſaiæ 19. 21. Votorum perſolutionem pro exemplo religionis, & Diuini cultus, cum animi quodam ardore, & alacritate exhibiti proponit. [Cognoſcent Ægyptij Dominum in die illa, & colent eum in hoſtijs, & in muneribus, & uota uouent Domino, & ſoluent.] Nam Diuinis beneficijs cumulati, atque rei, compoteſque facti ſuorum votorum, uotorumque damnati, munera, hoſtiaſque uenerabundi largitori bonorum perſoluent.

5 Vota rata, & ſoluẽtur. LXX. Origen. Dei benignitas, Iobi ſides certamina.

XXVIII. Decernes rem, & veniet tibi: & in vijs tuis ſplendebit lumen.

1 Decernere *quid proprie*. Verbum *prore, aut cogitatione. Iuſtorum pollicitationes firmæ, & ſtabiles Deo annuente. Explicata Sapientia, Illuſtratus Iacobus.*
2 *Iuſtorum preces de rebus ſanctis, & uilibus. Non temere petendum a Deo.*
3 *Inutilia, & temporalia videntur* nihil *eſſe. Explicatus Ioannes.*
4 Dei lumen *quid. Quid* hominis uia.

DEcernes rem. Poterit eſſe præcedentis partis expoſitio; Decernes offerre uota, & Deus illa rata efficiet. &, ut ille dixit; [Nullas tua lingua caducas cõcipiet preces,] ſed rata ſemper uerba fundes. Vel poterit eſſe ſententia minus ſtricta; Non ſolum uota, quæ ſemel cõceperis, rata erunt annuente Deo, ſed quidquid apud te ſtatueris, certo euenturum ſperare poteris. [Veniet tibi,] a radice *Kum*, firmabitur tibi, ſtabilietur, firmum euadet. in originali proprie eſt; [Decernes ſermonẽ, uel uerbũ.] id eſt, rem quamcumque, cogitationes tuas ſpes omnes nullus caſus fruſtrabitur, quidquid mente conceperis, quidquid ore protuleris, ratũ uolet Deus: Euades itaq; illi ſimilis, cui [præparantur (firmantur, ſtabiliuntur) cogitationes:] & quæ ille ſemel decernit aut dicit, fiũt ſtatim; [attingit enim fine] (id eſt a principio, & cogitatione operis) [uſq; ad finem.] id eſt uſque ad perfectionem, & abſolutionẽ. Quod ſi illam uocem originalem [Rei,] id eſt, [ſermonis,] & uerbi, ſtricte, & rigide ſumere quis uelit, commodum eliciet ſenſum; Dices, decernes, [Decides uerbum] (nam ex Hebræo proprie eſt decidere, aut diuidere, ut ſtatim dicemus, & [ueniet,] id eſt, Pronuntiabis uerbum, & illico fiet, dicto citius fies tuorum deſideriorum compos. Vel, ut ad fidem de re aliqua facienda referatur; Poteris rei cuiuſlibet faciendæ, aut præſtãdæ, præſtare * uerbum, fidem, certus fore, ut Dei ope, & Numine illam implere poſſis. Paulo ſtrictius, ſed nõ extra rem, Caietan. [Decernes futurum aliquid te facturum.] Idem fere D. Thomas, [Ordinabis per tuã prouidentiam futurum aliquid,] & quaſi rem non futuram, & incertam, ſed Diuina iam uoluntate conſtitutam illam habebis, de Diuina beneuolentia, & propria uoluntate certus.

1 Ouid. lib. 1. Faſ. קום *1. Reg. 2. 3. Pſal. 8. 5. Verbum pro ipſa voce. * Pedras dar la palabra de lo que quiſieres ſiendo que Dios la cumplira por ti. Caiet. D. Thom.*

certus. nam, cum de illiũs beneplacito dubium est, monet Iacobus Apostolus, ne certi aliquid, aut firmi in futurum statuamus, nisi præcalligatione adhibita, aut Diuinæ Voluntatis aut vitę comitis: Ecce (inquit) nũc qui dicitis hodie, aut crastino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus (qui ignorantis quid erit in crastinum.) Pro eo, vt dicatis, Si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc, aut illud. Ergo iubet, de futuris statuere dubios; & trepidantes, atque ex occulta nobis Diuina voluntate, & beneplacito omnino suspensos. Quam religiolam Diuinæ voluntatis exceptionem agnouerunt etiam ipso naturæ lumine sanctam, seruandamque Ethnici, quibus in ore frequens illud erat; Si Dij volent, cum rem quampiam agendam decernerent. Tu tamen, o Iob (ait Eliphaz) si Deo adhæseris, ex Diuina Voluntate posita in tuo ipsius verbo, rem quampiam decernes, & veniet, nulla exceptione aut præcalligatione adhibita, non minori constantia, & fiducia, quam qui dixerit, [Viuit Dominus, si erit annis his ros. & pluuia, nisi iuxta oris mei verba] Sic tu decernes tua verba.

Iacob 4.13. & 15.

Dubie statuere de futuris debemus.

Diuinę voluntatis exceptio in rebus futuris decernendis.

Ca. 4 3 Vers. Plane. 2 par. vl. vers. 4. secun. vlt. 3. Re. 17. 1.

Philippus.

Preces de rebus vtilibus.

Philippus nimium stringit sententiam hanc. Rem (inquit) [duntaxat iustam, sanctam, honestam, quam a Deo peteris, obtinebis.] Sed nescio, cur tam angustum sensũ sententiæ minime angustæ tribuat. Quanquam vera sane sit hæc expositio; sancti enim non nisi ea, quæ sancta sunt, a Numine precantur. Et quidem cum hac expositione facere poterit proprietas verbi Originalis, decernendi quod proprie significat, scindere, diuidere separare. Quare quidam hoc loco legunt: [Decides sermonem, & stabilietur] id est, diuides, separabis: nam quæ decernuntur post longam consultationem, & quasi consilij capiendi ventilationem, ab inutilibus secernuntur, separanturque seorsum. Cuiusmodi, etiam debent esse ea, quæ postulamus a Numine; non communia, neque sine præuia deliberatione, & consultatione, sed ab inutilibus, superuacaneisque desiderijs separata, & decisa, sancta videlicet: Sic enim fiet profecto, quæ Dei est bonitas, vt decernamus rem vtilem, & veniat.

גזר

Illud vero in hanc ipsam rem obiter indicandum est, postulata, quæ sancta nõ sunt, non esse rem, aut aliquid. Quidue. nam de his tantum, quæ spiritualia sunt, dictum est: [Si quid petieris, &c.] Quæ enim ad animi profectum non pertinent, res non sunt, nihil sunt.

Basil. li. de Cõstit. monast. cap. 2. Aug. tract. 102. i Ioã. D Th. Caietan. Hug. Dionys. Ioã. 16. 23.

Et in vijs tuis splendebit lumen. Quidam Latini cum præcedente nectunt; Docebit te Deus suo lumine, Quid tibi faciendum, quid decernendum, quid postulandum, & orandum sit. Sed melius ad opis, & fauoris Diuini illuminationem; Vt nunquam vacilles in vllo opere, sermone, cogitatione, præsens tibi semper aderit lux superna. Philippus breuiter; [Lumen tibi erit Dei notitia, Dei visitatio, atque protectio.] Quid quid egeris, collucebit Diuino splendore, Origenes; [Cunctæ viæ tuæ directæ erunt, Diuino lumine duce collustratæ; quin etiam illustria, & gloriosa tua erunt facinora.] Diximus de vijs sæpe de Diuino lumine, non semel. dicturi quoque vberius aliquando.

Lumen fauor.

Philipp.

Orig.

XXIX. Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria; & qui inclinauerit oculos, ipse saluabitur.

1 *Varietas lect. enim, & Hebraizantium.* Gloria, aut exaltatio *pro superbia. Tertia persona pro secunda.*
2 *Significatio verbi in coniugatione Hiphhil.* Gloria *quid proprie.*
3 Demittere oculos *cuius habitus.* Humilem esse in oculis suis, *quid* Saluare *quid.* *Illustratur Samuel.*
4 *Tertia persona pro secunda. Sanctus suos vicinos seruat.* Saluare, & salus *de Deo ope.*
5 Munditiés *quid proprie. Propositio In.*

1 Multiplex lectio, & interpretatio. Regia pag.

NOn consentiunt Hebraizantes in huius sententiæ lectione cum Interprete, & inter se dissentiunt, atque tenebras offundunt Vulgario Interpreti, qui sensũ clarissimum reddidit. Ad verbum autem sic ex Hebræo legitur; [Cum humiliauerit se, aut illũ, dices, Exaltatio, aut gloria. Alij expungunt pronomen, atque legunt; [Si humiliati fuerint, dices; Excelsès.] Vel. [Cum *humiliabuntur; dices, Exaltatio.] Quod in hunc sensum acceperunt; [Si humiliati fuerint impij, tu dices; Erectus ego.] Vel, [Cum humiliati fuerint] alij. Tu dices; Exaltatio mihi. vt polliceatur Iobo Eliphaz fęlicitatem, impijs alijs, atque etiam hostibus suis ad extremum infęlicitatis gradum præcipitatis. vel, vt dicat Eliphaz, tunc tandem intellecturũ Iob superbos, & elatos deprimi a Deo, & ad ingentes ærumnas abijci, cum se videat post pœnam suæ superbiæ humiliatum iam, ad felicitatem exaltari. Quod expressit Tygurin [Deprimuntur enim, quos dicebas elatos esse. Caietanus paulo aliter legit, & interpretatur: Quia humiliauerunt. & dixisti, Celsitudinem] quod ad Chaldæos. & Sabæos refert; Cum illi humiliauerint te, o Iob, tamen adhuc tu te non humilias. Quare dicere exaltationem, erit superbe loqui. Nomen, quod hic vertitur gloria, ferę semper ab Interprete Latino vertitur superbia, vt inferius cap. 33. 17 & Ierem. 13. 17. & quamuis in alio sensu, tamen significatione eadem acceperunt Septuaginta legentes: [Quoniam humiliasti te ipsum; & dices, Elatus est in superbiam. Id est hæc tibi bona cuncta ominor, cum te humiliaueris, dixerisque te propter animi tui elationem tot mala perpessum. vbi Nicetas. obseruat, [quod cum de Iobo sit sermo, de alio quopiam videtur tamen loqui.] quanquam Augustinus per secundam personam legat: Elatus es in superbiam. Hæ sunt tenebræ aliarum lectionum; quibus prælucet clarissima Vulgari interpretatio.

Ipsi Vatab.

** En vno dolo abstulit dos diras, soberanas otras.*

Tygur.

Caietan.

גוה

LXX.

Nicetas.

August.

Pro cuius elucidatione notandum obiter, non esse quidem necessarium, vt omne verbum in coniugatione *Hiphhil* duas actiones significet; quando enim verbum in coniugatione Kal fuerit intransitiuum, cuiusmodi esse potest verbum humiliandi, id est humilem esse, in *Hiphhil* transitio erit simplici actione, quod ergo in coniugatione *Hiphhil* dicitur, cum humiliauerint, supple, se, recte, & clare vertitur in singulari, [cum quis humiliauerit se: & rursus, quod idem omnino est; cum quis humiliatus fuerit. Secunda etiam pars; Dices, Exaltatio; hunc sensum habet. Statim dicere poteris; Exaltationem futuram Dei ope. q. d. Nihil expectat Deus amplius ad tui restitutionem, & exaltationem, quam, vt te humilies; nam [qui humiliatus fuerit, erit in gloria.] Gloria autem hoc loco ea proprietate vocis est exaltatio; excellentia, decor, incrementum: quod & in bonum, & in malum indifferens est.

2 Sexta coniugatio Hebræorum.

שפל

גוה vel גאוה

Et qui inclinauerit oculos. Septuaginta eleganter ex Hebræo: Demissũ oculi, incuruatum; non cuius cor exaltatum sit, & elati oculi; sed qui, cum agnoscat se peccasse in cælum, non audeat [oculos ad cælũ leuare: Sed humilibus omnibus cõsentiat.] Habitus est erubescẽtis, & timentis, sicut contraria omnia affert extollentia, aut superbia oculorum, Psal. 100. 5. & Psal. 17. 28. & Ps. 130. 1. Prouerb. 6. 17. Eccle. 25. 5. & 26. 12. vide quę diximus supra vers. 26 Interior animi fastus, & tumor per oculos, & per omnes externos gestus se prodit; non enim is superbiæ morbus est, qui latere, aut dissimulari possit. Forte etiam demissus, aut humilis oculis ille appellatur hoc loco, non qui demittat oculos ex modestiæ, & humilitatis affectu, sed qui in oculis suis, id est, suo iudicio, & existimatione sibi ipsi vilescat, vt de se Dauid, demissus vtique in suis oculi, dicebat: [Vilior fiam, plus quã factus sum, & ero humilis in oculis mei.] Septuaginta; [Pro inutilis in oculis tuis, & cum ancillis, de quibus dixisti, me nõ esse glorificatũ.] nam qui vere humilis est in oculis suis, is in aliorũ oculis non vult videri magnus Saluabitur; Humilem Deus eripiet (Nicetas) tentationibus, & ęrumnis. Salus non solum est liberatio de potestate hostis, sed etiam tribulationis, quę tenet homine m captiuum. Quare tempore famis, & sterilitatis, mulieri pro cibo clamanti, Salua me, Domine mi Rex; Respondit Iosaphat: Vnde te possum saluare, de aera, aut de torculari.

3 LXX. Ps. 130. 1. Luc. 18. 13.

Oculorũ demissio, aut extollentia.

Superbia se per oculos perdens.

Humilis in suis oculis quis.

2. Re. 6. 22.

LXX.

Nicetas.

Tribulatio tendit hominẽ captiuũ.

4. Re. 6. 27.

XXX. Saluabitur innocens, ſaluabitur autem in munditia manuum ſuarum.

Saluabitur innocens. De Iobo loqoitur ſub tertia perſona; Si te hac ratione innocentem, nitidumque mente, & anima preſtiteris, vtique tot ærumnis, Diuina ope, ſuperior euadet; Nam ſemper ſaluandi, aut ſalutis nomen, Dei opem aduerſus imminens malum afferre ſolet. Iuxta Hebræum vero actiue legunt alij poſt R. David, & pro appoſito illius verbi, nomen originale interpretantur inſulam, aut regionem. Tygurinas Liberabit (ſupple Deus) inſulam innocentis. vel cum Iſidoro. [Tantus eris coram Deo, vt non te ſolum, ſed etiam omnes vicinos, ac ciues tuos a maximis periculis puritate tua eripere poſſis.] Sed malo cum alijs, Vulgato, & Septuaginta, ſumere illud quaſi dicat; Saluabitur vir innocens; aut actiue cum Septuaginta; Eruet virum innocentem.

R. David. Pagni. Regia. Vatab. Tyg. Iſidor. אי איש *Tygur. Iſidor.* *R. Ioan. Cap. um. Caie an.*

Saluabitur autem. Euadet, Subtrahet ſeſe. In munditia; propter munditiam operum, quæ ex proprietate radicis, *Barar*, eſt probatio, vel examen, quod purgatione & ablutione fit. vnde deducitur, *Borith*, qua herba, velut ſapone, veſtes expurgantur. Senſus ergo; Cũ te Deus bene probatum, atque his ærumnis emaculatum ab omni labe inuenerit, tunc tibi optatam ſalutem conferet. Præpoſitio autem, In, ſæpe valet idem quod, Propter, vt Iſai. 1. 27. Sion in iudicio (propter iuſtum ſuæ redemptionis pretium) redimetur, & reducent (a captiuitate in Patriam) eam in iuſtitia. id eſt; Si propter peccata abducta fuit; propter meliores vitæ rationes reuocabitur ab exilio in munditia manuum, & puritate operum.

מלט ברר בורית

Præpoſitio In.

PARA-

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

1 Respõdens autem Eliphaz Themanites, dixit.

Cum grauissima Iobi oratione superati amici nõ haberẽt, quid opportune responderẽt, neq; tamen desisterent, Eliphaz imprimis, iã nunc tertio disputandi certamine, atq; discrimine, non tã ratione, quàm nouis conuitijs hominem aggreditur, quamquam nouam etiam ratiocinãdi speciem sic nunc inire videatur.

2 Numquid Deo comparari potest homo,

* etiam cum perfectæ fuerit scientiæ?

Frustra, ò Iob, tuam innocentiã tanta animi contentione tueri vis in medijs ærũnis, quasi ex tuis supplicijs aliquid Deo vtilitatis accresceret. Nũquid enim, qui sapiunt, atque iuxta Sapientiæ præscriptũ vitam suam instituunt, Deo commodant, ac non potius sibi ipsis? Nihil. n. ex humanis, vel malis, vel bonis vtilitatis, & lucri capit suprema Bonitas. Quare si diutius sinantur impij viuere; è re sane illorum est, vt pœnitere possint. * Numquid etiã homo quantũuis virtute præstans, fortissimusque Gigas sit, quãtũuis sapientia præpolleat, audebit se ita cum Deo a conferre, vt rerum humanarũ prouidentiam, supernamque dispositionem corrigere temere audeat? Et quæ Deus dispensat flagella, atq; supplicia propter hominũ peccata, ille ad alium finem referat, atq; detorqueat? b Præsertim, cum mortalem minime deceat Diuinæ Prouidentiæ arcana perscrutari; neque suarum ærumnarum causam humana via, & ratione velle comprehendere.

a Diligens & fusior tractatio verbi comparandi in sacro sermone ad Scripturæ intelligentiam. a num. 4. vsque ad 7.

b De arcanis diuinæ prouidentiæ non scrutandis quædam vtilia. num. 8. & 9.

3 Quid prodest Deo, si iustus fueris:

Aut quid ei confers, si immaculata fuerit via tua?

Quod si te, ò Iob, exerceret Deus ærumnis istis innocentem, & immeritũ, ac non potius, vt digno supplicio afficeret, certe videretur multũ compendij ex tuis ærumnis facere. Sed quid nam obsecro illi cõferes, si nunc affligaris innocens? c Quid hominis iustitia cum ærumnis cõiuncta illi voluptatis affert? Et sane quidem esto fueris iustus, atque innocenter vixeris, quid ad Dei cõmoda tua innocentia cõtulisti, vt ea de re gloriari possis, & te magnifice circũspicias? Atque omni via, & ratione coneris te probare, ostendereque iustum, & sanctum, iam inde a prima ætate, quasi nullã vnquam animo peccati labem cõtraxeris? Cum potius pro sua benignitate velit ille nobis prospera, lætaque cũcta; amat enim mortales, beneque proinde vult mereri de vniuersis.

c Quid ex iustorum ærumnis, & gloria accipiat Deus, Quid ve iucunditatis, & lætitiæ capiat, qui natura sua benignissimus est, elegans obseruatio, a num. 4. vsque ad 9.

4 Numquid timẽs arguet te, & veniet tecum in iudiciũ?

Nũquid enim ille negligens est nostri iuris, nostrarumve rerum? Semper sane tecũ aget, ò Iob, ex æquo, & iure, vt nihil prorsus timere debeat sibi iniustitiæ, aut iniquitatis aliquid obijci posse, quod innocentem damnet, aut plus iusto seueriori pœna leuiora tua errata prosequatur? Quid enim Deus timeat iudiciũ superioris alicuius potestatis, quo sua sẽtẽtia corrigatur? Quid ve sibi ab improbis timere possit? Nõ enim permitteret, vt diuturna felicitate insolescerent; atque adeo statim illos de medio tolleret. Sicut enim ex iusto, & sancto homine afflicto, & vexato nihil sibi lucri reportat, ita sane neque ex flagellato impio studet aliquid sibi impendentis mali auertere. d Ergo cũ neque timore, neque suspicione stimulatus hominem exerceat, neque ille Tyrannorum mores imitetur, qui in excellẽtissimos, & optimos quosque profusissime sæuiunt, omnino nostrorũ scelerum causa, & tanto in nostris ipsis sceleribus inest. Nã si te, ò Iob, Deus innocentem comperisset, minime tã grauiter vexaret, sed ita te procul dubio exerceret, vt vereretur, timeretq. instar patẽtis indulgentissimi, ne paternæ disciplinæ modũ in castigando excederet. Atqui seuerissime ille, non tãquam cum filio charissimo, sed tanquam cum hoste agere videtur: & per publica illa supplicia occultorũ scelerum te arguit, publiceque spectandum traducit, suoq; iudicio incorruptissimo te vitæ corruptissimæ appellat, accusat, damnat.

d Obseruatio de Tyrannorum timore, a quo mere sæuiendi in excellentes quosque a num. 3.

5 Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas?

Ergo videtis, ò Iob, ne forte multa te peccãtẽ latuerint, quibus huiusmodi incredibilis calamitatis merces sit persoluta: nã quæ tu impudenter aduersus Numen, iniqueque aduersus proximũ admisisti scelera, & magnitudine, & numero infinita, digno iam supplicio e statuit vindicare Deus, & tantam, tamq; f perpetuam peccandi licentiã certis finibus comprimere, certissimisque sceleratæ vitæ supplicijs coercere. Concesserã nuper sane aliquam tibi sanctitatis, & pietatis, simulatę licet, speciẽ, nunc illam in re tibi adimã, cum illis te impietatis, rapinę, atq; omnis generis inhumanitatis sceleribus obstrinxeris, quorum fructibus, non nisi sceleratissimi Tyranni ditescere solent.

e De patientia nec irascens per dies singulos, tandemque non ob sola peccata, morborum, atque calamitatum suppl. cia infligente, obseruatur cum veritate. num. 5. & 6.

f De finali impœnitentia, quę & finie ratione habet, cum nullum habeat finẽ, vbi ea tractatio. num. 4.

6 Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa:

Quid enim tam sordidum, tamq; inhumanũ, quam per vim, & iniquitatẽ rapuisse pignora ipsorũ tuorũ fratrum, & propinquorum: atque eorũ etiam, qui eadem tecum sunt, nõ solũ sanguinis, sed etiã religionis cõmunione deuincti, pauperũ potissimũ, qui nihil interdũ sibi debebant? g Sed esto debuerint; quid tam inhumanum,

g Antiquus mos addicendi debitores creditoribus in pignore & mancipia ex sacris, & profanis ostenditur. num. 4. Tũ etiã de pignore exquisita quædam num. 2.

manum, quam illos ipsos debitores tibi ipse vendicasse, tanquã mancipia, & servos, atque iniquissimis vinculis constrinxisse? * Quid tam crudele, quàm ablato pignore, & necessaria veste nudum, & conglaciantem pauperem dimisisse: & quæ illorum vitæ, & corpori necessaria erant, in tuum te vsum petulanter conuertisse? Atqui non solum eo nomine raptor, & deprędator censeri debes, quod pauperi vestem abstuleris, sed eo etiam, quod nudo amictum necessarium non præbueris.

* & nudos spoliasti vestibus.

7

Aquam lasso non dedisti

Reus profecto quispiam est, non solum quia iniuriam facit, sed etiam quia *h* benignè non facit. Quare crimini etiam obstrictus es, quod sitientibus pocula non ministraueris, perinde ac si potu necessario hominem siti enectum, atque arentem, multoque labore deficientem interdixeris, ea frigida, nulla arte aut medicamento præparata; præsertim cum harum rerum *i* vilissimarum, atque communissimarum, qualis est frigida, plena essent promptuaria tua; & ex tanta diuitiarum affluentia, ne guttam quidem ad egenos redundare passus fueris. * Ideo sane victum esurienti, atq; cibatum omnem denegasti, fraudasti, rapuisti, non solum misericordiæ obliuiosus, & fastidiosus contemptor, verumetiam immisericordiæ improbus affectator, & ingentiũ opum iniquissimus possessor. *k* Cum enim illæ sponte quasi sua fluere videantur ad subleuandam pauperum inopiam, tu tamen detinebas in iniustitia, ac ne quidem panis frusto, micisve cadentibus ex tua mensa famelicos dignabaris.

*& esurienti subtraxisti panem,

h Abstulisse dicendus, qui egentis nõ tribuit, ex frequenti sacro sermonis vsu, præsertim si princeps sit, vestis obseruatio, num. 1.

i De potu, & frigida præbenda sitienti, deque cal da, peculiaris quadam ex prisco ritu. num. 3. & 4.

K De diuitum immisericordia, atque iniquitate erga omnem egentibus eleemosynam, vestis multa, num. 5. 6. 7.

8

In fortitudine brachij tui possidebas terram.

Qui vero pauperes nullo vitæ necessario subsidio subleuabas, *l* potentioribus tamen tuas ipsas facultates sponte offerebas: & opulentiorum quorumcumque personam accipiebas, degeneri vir animo, atque imperio indignus; vtpote apud quem tantum valerent, qui brachijs, viribusque valebant, ac nihil omnino valerent causa, & impotentia infirmiorum. * Itaque es potentia tantum, & fortitudine cuncta administrabas, non ex æquo, & iure; atque cum viribus omnia metireris, nihil mirum quod per iniquitatem, atque rapinam incredibiliter locupletatus fueris, ac fere vniuersam prouinciam per Tyrannidem occupaueris; seque imbecilliores tibi dederint, atque subiecerint, diuitias potius, superbiamque tuam timentes, & admirantes, quam virtutem vllam, aut æquitatem Principe dignam. Sic sane non in tuam solum, sed etiam in tuorum familiarium sinum, & vtilitatem bona pauperum conuertebas, a quibus ipse turpem quoque quæstum, atque sordidissimam largitionem munerum aucupabaris.

* & potentissimus obtinebas eam:

l De iniquis Principum familiaribus, & quantũ Respublica damnũ afferant, non pauca d ferentur. num. 3. 5. 6. 7.

9

Viduas dimisisti vacuas,

* & lacertos pupillorum comminuisti.

Quis vero non grauissimo tribuat crimini, non solum quod partem bonorum non cõmunicaueris cum viduis, sed quod illas etiam suis bonis, fortunisque exturbaueris, atque in gentem sęuieris, cuius vel solum nomen miserabile est; res autem ipsa viduitatis ærũnosissima. Tu vero instar medici pessimi infirmioribus, atque imbecillioribus immodicas *m* euacuationes præcipiebas, sanguinemque ipsum vitæ necessarium exhauriebas; *n* ac nisi tuum patrocinium ingenti pretio impotentiores coemerent, neminem tuebaris; venditabas igitur sordidissime Principis gratiam, officiumque. Pupillos autem, omni parentum, ac propinquorum pręsidio destitutos, non solum fregisti, constrauistique, verum etiam contriuisti, & conculcasti, atque viribus omnibus spoliatos, tuæ auaritiæ, famique inexplebili bolum suauissimum proposuisti.

m De vacuitatis atque euacuandi vsu, & significatione in sacro sermone ad Scriptura multiq. nitam. & vti statim morum, oppo tuna quadam. nu. 2. 3. 4.

n De Principum tuitione, peculiaris quadam. num. 4.

10

Propterea circumdatus est laqueis,

*& conturbat te formido subita.

Propter tot igitur, ac tam immania scelera constrictus teneris diuini supplicij vinculis, atque compedibus: & incredibilium malorum exercitu obsideris, & oppugnaris vsque ad stuporem, & animi consternationem, *o* quę te nihil tale opinantem repente oppressit. Sic igitur circumueniris, vt nullum tibi pateat ad salutem perfugium: cogeris enim cum ineluctabilibus malis, atque inextricabilibus laqueis conflictari. * Pręterquam enim quod subita illa florentis status conuersione, quasi per insidias perturbatus, veluti stupidus redditus es, & animi quodam tumultu perterritus, atque consternatus; at illud peius, quod ab omni patientię, sanique consilij pręsidio inter tot aduersa destitueris.

o Quanta sit subita casus vis, & vt impios repentinus interitus opprimat. Serta quadam, num. 3. & 4.

11

Et putabas te tenebras non visurum.

* & impetu aquarũ inundantium nõ oppressum iri?

Is ergo cum fueris, ò Iob, profligatissimus, atque sceleratissimus, tamen tibi per summam stultitiam persuaseras fore, vt semper fruereris conspectu iucundissimo splendentis fortunę, atque ut nulla domi tuę terrę noctis, & tenebrarum tristissimarum vicissitudo, efficeretur. Occidit itaque in medio splendore Sol ille tuus; ac lumen ipsum tibi in tenebras conuersum est; & neque uidenti, neque opinanti repentinę malorum tenebrę offusę sunt, quę omnem tibi futuri luminis spem adimunt, & omnem iucunditatis conspectum, uoluptatemque prorsus eripiunt. * Ita ne tibi nunquam in animum induxeras fore, vt exundantium malorum fluctus, & perstrepentiũ multoque cum impetu præcipitantium aquarum incursus consopitum, & omni cura uacuum intercluderent, atque obruerent?

12

An cogitas quod Deus excelsior cælo sit,

Nisi forte Deum ignoras scelerum uindicem ea suprema Cœlorum sede, tanquam è sublimi specula omnea mortalium actiones despectare, atque adeo latere illum nihil posse. Sic enim profecto uixisse uideris, vt nunquam te diuinę prouidentię, uel firma cogitatio, uel leuis aliqua suspicio perculerit. An forte, sic de Deo

censes,

p De Aegyptiorum aliorumq. Philosophorum errore circumscribentium, & desinentium Deum ill usque Prou dentiam Cae, & certis locorum spatijs, deque Diuina immensitate, peculiaris gradum nu. 4. & 5.

censes, p ita illum residere in Cęlo sublimem, aut ita se a nobis attollere longissime a nostris rebus dissitum, vt neque in nobis sit, neque actionibus nostris, suum ille conspectum, suamque prouidentiam intermisceat, atque vt ipsa locorum distantia humanarum rerum scientiam, & rationem illi adimeant? * An ne existimans Deum præsidere tantum supremo Cęlo, & celsissimis stellis, altisque magnitudine prima conspicuis, non etiam minutissimis quibusque & rationem Prouidentiamque tantum ducere excellentium Principum, supremorumq. Dæmonum, non etiam vilissimorum hominũ, rerumque infimarum, vt illis omnino prætermissis, atque neglectis, illorum tantum superbiam comprimat, atque altitudine in præcipitet? Minime inquam, o Iob. Terrena etiam ille curat, neque luteum, & in terra degentem digno afficit supplicio, atque in miseram illam conditionem coniecit. Supremæ ille stellarum faciei, nobis inuisæ, & inspectabili sane supereminet; sed adest etiam infimis præsentissimus.

* & super stellarum verticem sublimetur.

Tu uero non solum uerbis ipsis, sed tacita mentis cogitatione simile quid tecum fuisse locutus, & clanculum quidem peccasse uideris, cum sic apud te diceres: Nihil eorum, quæ apud nos geruntur, Deus uidet, nihil percipit, nihil sentit. Potens ille quidem, & fortis est, cæterum quæ neque uidet, neque agnoscit curare, iudicareue non potest. Quamuis enim robore, ac uiribus potens sit, cognitione tamen, atque scientia rerum minutissimarum infirmus, atque imbecillus censendus est. * Ita uero de rebus ille statuit, ac si illas obscure tantum, & quasi per nebulam uideret, densa enim tum circumfusus nube, quid uidere aut dispicere poterit? Si quando enim ad nos descendit, non tam contuetur, & dispicit res mortalium, quam magnifica specie, atque terrifico nubium tabernaculo inclusus homines territat.

13 Et dicis, Quid enim nouit Deus?

* & Quasi per caliginem iudicat.

q De utrijs circa Prouidentiam erroribus colludentibus cum hac sententia, ac de Aristotelis peculiari errore. nu. 2. & 3.

Nubibus nos inter, atque Cęlum positis, sicut nos latet Deus, ita Deum ret latere nostras q stultissimis hominibus persuasum est: Cęlestia illi tantum patere, illa tantum curari, atque uideri; Humana ab illo, aut contemni, aut ignorari. Sed quam impie, quam stulte horum te opinioni adiunges, ò amice. nam ex sua ipsius cæcitate, & ignoratione cæcutiens homo Deum cęcutire statuit. Neque aliter de natura Diuina existimat, quam de homine quoppiam, cui obiecta nubes, aut impedimentum aliquod contuendi, atque pure & syncere de rebus iudicandi facultatem adimit. Sed longe, ò amice, his rebus omnibus Diuina superior est natura. r Est natura sua rerum omnium uerissimus, idemque oculatissimus testis; est uocum omnium auditor, atque perceptor; est in nobis ipsis, quo mouemur, quo uiuimus; nihil ille suorum operum per obliuionem contemnit: nulla minutissimarum rerum multitudine opprimi, fatigariue potest; neque, ut impijssimi homines existimant ita se ille Cælo continet, ut cęlestia tantum loca inuisat, quorum se Dominum atque supremum Imperatorem profiteatur, amandata procul omni terrigenarum cura. s Esto quidem illius sit Cælum, sed neque non illius est terra, & uniuersi qui habitant in ea. Esto ille stellarum cęlestiumque luminum ductor, & quasi pastor sit; pascit etiam, & ducit cæterarum agmen creaturarum. Incumbit intenditque in cælestium orbium conuersionem, in cursum, & recursum Syderum supra cælestes axes, & polos mirabili sapientia atque potestate: sed nulla illi tanti negotij occupatio est, ut non possit liberum omnino spatium, tempusq; ponere nostris in rebus inspiciendis atque curandis.

14 Nubes latibulum eius, nec nostra considerat: & circa cardines Cęli perambulat.

r Rationum; quibus philosophi prouidentiam tollebant ad tria potissimum capita reuocatio, atque ex Sacris Scripturis dilutio exquisita a nu. 5. usque ad 10.

s Quanta Creatoris sapientia, atque potentia in hac peramò uidas, & cardines Cali conuertendi ratione diligenter tractatur a nu. 15. usque ad 54.

Numquid pariter, ò Iob, cum illa falsa de Deo, deque uera religione, & prouidentia, opinione ad illorum sectam abijsti, qui prisco illo diluuij sæculo; & superbissimorum gigantum ætate Diuinam Prouidẽtiam de medio sustulerũt; & iam inde ab iniquo Caio errorem istum per manus impiorum traditum acceperunt? Placuit ne forsan prauam uiuendi corruptissimorum hominum institutum multis obseruatum sæculis, & tum antiquo, tum recente impiorum usu tritum & confirmatum? ac non potius illum uirtutis, & pietatis tramitem uelis insistere sanctissimorum hominum, qui & supremi Numinis prouidentiam agnouerunt, & sanctissimorum studijs operum coluerunt? Ita ne ad illos te adiungis, quorum uitam sceleribus, & improbitate turpissimam, iam inde a primis sæculis, acerbissimis supplicijs, morteque certissima supremus iudex afficere solitus est? Huius profecto rei exemplo tibi esse poterunt Tyranni plurimi, pauperumque oppressores sæuissimi, atque impudẽtissimi religionis contemptores, digno supplicio miseraque morte multati.

15 Numquid semitã sæculorum custodire cupis, quam calcauerunt viri iniqui?

Qui omnes Diuina uindicta succisi sunt, multisque cruciatibus confecti, & quamuis potuissent diutius persistere, sed tamẽ in medio iuuentutis robore, & florentissimo ipso ætatis tẽpore intercepti lethali quadam, atque fatali ariditate constricti sunt in rugas, & uelut matura iam seges, mortis falce demessi, quia accepta tempora non ad fructum pęnitentiæ, sed ad iniquitatis usum conuertẽrũt, atque merito suo, quod a Diuina misericordia accipere ante potuissent, amiserunt. Sic immaturi moribus, utraque adhuc acerbi,

16 Qui sublati sunt ante tempus suum:

•& fluuius subuertit fundamentum eorum.

decerpuntur tamen ex arbore uitæ. * Continuo quoque defluentis mortis impetus illorum uitæ fundamenta alluit lambit, erodit, atque Diuinæ indignationis torrens exundans, felicitatis illorum stabilitatem, & constantiam nullo negotio labefactatam subuertit, & uniuersam uitæ molem uanissimam, eaque omnia, quibus spes, uota, cogitationes uenissimæ nitebantur, comminuit, dissoluit, dissipat. Quid enim firmum, quidue incolume esse unquam poterit, ubi nulla ueræ, constantisque doctrinæ, nulla certa de Prouidentia, & religione fidei fundamenta constituta sunt? Sed apage tantam impietatem, & stultitiam, quæ profecto uicinam t Aegyptum multis tum erroribus, tum sceleribus contaminatam redolere mihi uidetur. Ij enim cum uarijs uijs, atque rationibus conati fuerint, se sua que omnia Diuinæ Prouidentiæ subtrahere, tamen ab ipsa Diuina Prouidentia acerbissime correpti sunt, sublatis illorum primogenitis ante tempus suum, tandemque fortissimorum curruum fundamentis, rotis inquam subuersis, & disiectis axibus in medio rubri fluminis, ad mortalium exemplum sempiternum.

t Notari hoc loco Aegyptios negantes Diuinam Prouidentiam per pulchrã quandam allusionem, diligenter. Redditur peculiaris digressiuncula a nu. 6. usque ad 12. ubi exquisita quadam Scripturarum allusiones.

17 Qui dicebant Deo, Recede a nobis? Et quasi nihil posset facere Omnipotens, æstimabant eum.

Atque eo stultitiæ, uesaniæque redacti sunt, ut omnem Numinis cultum, timoremque exuentes, impudentissime non solum cordis tacita cogitatione, sed aperta, claraque oratione uerum Deum, rerumque mortalium Prouidentiam abnegarent, dicerentque Absit a nobis illius Dei cultus, atque religio; facessat Dei, Diuinorumque respectus, plena nimirum uox contemptus, atque fastidij, animique erga Diuinam benignitatem ingrati; quæ ultro, atque benigne ad illorum mentes, domosque cum accederet, sese illorum oculis, & cogitationibus amicissime offerebat, & insinuabat. Nihil uidelicet sublime de Diuinitate cogitant; nihil de illius Prouidentia sibi persuadent; neque timent, neque diligunt, illum, quem minime credunt bona bonis, improbis rependere mala. Neque uero agnoscunt apud Deum optimum, esse bonorum omnium ubertimum fontem, promptuariumque plenissimum uoluptatum; inutile propterea esse omne pietatis studium siue ad animi, siue ad corporis opportunitates consequendas.

18 Cum ille implesset domos eorum bonis, quorum sententia procul sit a me.

Sed esto quidem temporalium illi bonorum parandorum cura, & studio incitentur, oportet sane supremum Deum, bonorum, malorumque dispensatorem uenerari; & colere, ut a quo bona accipiant, a quo eadem auferri possint, nisi gratos se Diuinę munificentię præstiterint. Ille uero procul dubio est, qui non solum domos, & promptuaria implet bonorum omnium, omniumque uitæ commoditatum ubertate, & copia: uerum corda etiam, & animos ingenti lętitia, & iucunditate perfundit. Quod solum Diuinæ beneficentiæ testimonium persuadere illius potuisset ueram de Diuina Prouidentia, atque religione existimationem. Sed facessat inanis, & mendax stupidissimorum hominum opinio, stultumque consiliũ de fugienda ea, quæ expugnari nunquam potest, sempiterna Prouidẽtia. Utinam a te quoque o amice Iob, abfuisset longius error pestilens; neque tantum uerbo, & specie tenus, non re ipsa impiorum sententiam, uitæque institutum improbasses.

19 Videbunt iusti, & lętabuntur, & innocens subsannabit eos.

Nunc quidem omnia parumper in uita confusa; & permixta, nullo certo ordine distincta. sed probabit exitus, quam recta, sapientiaque extiterint iustorum cõsilia; qui recte de Deo, deque Diuinis sentiunt: quam uero stulta, atque aberrantia impiorum, qui secus de Diuina bonitate statuunt, ipsisque moribus confirmarunt. u Videbunt itaque pietatis cultores cum summa animi uoluptate, id, quod summis uotis expetunt, publicum uidelicet, omnibusq; conspicuum improbitatis supplicium: Eoque conspectu ouantes gaudebunt, & exultabunt plane perspicientes Diuinæ Prouidentię documenta clarissima, tum in Tyrannorum supplicio; tum in pauperum, & miserorum, omnium salute, & incolumitate; x ex Diuinæ præsertim iustitiæ magnificentissimo triumpho de suorum hostiũ impudentia, & temeritate reportato. Ergo cum ex Dei honore, uictoriaque sumant iusti lætandi materiam certe in eodem etiam rationem inueniunt omnem ridendi; atque subsanandi improbitatem miserando exitu conclusam. Quare cum lætissimus, felicissimusque exitus Sanctos susceperit, atque cum miseranda improborum morte contenderint, non poterunt non aliter de rebus ipsis iudicare, deque utriusque sortis discrimine, quam de re y sannis, & irrisione dignissima, quod ad impios attinet; quod uero ad iustos omni laude, atque gloria celebranda.

u De uidendi proprietate, quod pertinet ad publicum iudicium, & publicum impiorum Principum supplicium, atque exemplum, exquisita quadã. nu. 1. & 2.

x Quę qualisue sit in impiorum interitu & supplicio lætandi iustis materia, & ratio, quærere diligenter. nu. 3. & 4.

y De sanna, & subsannandi affectu. & quo ratione in sanctos conuenire possit, non pauca. nu. 2 & 8.

20 Nonne succisa est erectio eorum: & reliquias eorum deuorauit ignis?

Quanta enim ex Patriarchæ Noe erectione, & incolumitate, Quanta ex Sodomitico supplicio, & profligatissimi populi incendio integerrimæ Prouidentiæ, atque iustissimæ seueritatis gloria in supremum iudicem redundauit. Quanta ex aliorum impiorum propaginibus uniuersisque radicibus excisis, penitusque extirpatis. Quanta ex procerissimæ arboris sublimitate detruncata; deiecta, prostrata. Quanta ex insolente superbissimorum hominum superbia, & extollentia humiliata, & præcipitata. Deflagrat etiam nunc Sodomiticæ illius felicitatis, atque cadauerum ambustorum miserandum incendium, illius, quæ non uidetur, inextinguibilis flammæ signum certissimum, quę neque radicem, neque germen

impio-

impiorum derelinquet: seuiet nimirum in illorum reliquias, atque posteritatem vniuersam, atque in extremam potissimum vitæ partem, statumque nouissimum, cum quo prior felicitas commutabitur; ac sortem illam bonorum omnium affluentem, præcellentemq; supra omnes mortales, Diuinæ vindictæ, atque supplicij voracissimus ignis absumet, penitusque conficiet.

21 Acquiesce igitur ei, & habeto pacem, & per hæc habebis fructus optimos.

Sed quod te merito recreare, atq; erigere debeat, salutare præbeo consilium, ne cum Deo fortissimo testatur grauas inimicitias, sed quam primum amicitiæ, & cõsuetudinis fœdus inire studeas. Quem enim tuis sceleribus infensum tibi reddidisti, poteris nunc salutari pœnitentia efficere vtilem, ac salutarem; familiarem itaque te illi, atque illius legi seruandæ exhibeto; si quam enim primum senseris viæ diuinorum præceptorum difficultatem, ipsa paulatim assuetudine emollies, atque peruinces: teque ipsum in pietate roborabis; atque confirmabis. Supremo igitur Numini res tuas pro bona voluntate sua moderanti, te accommoda, atque parem cum illo volũtatum, & consiliorum societatem inito, fidum, ac vtilem te illi ministrum præbe, si non illius gratia, & vtilitate, at tuo lucro, sic enim profecto fiet, vt pace cum illo stabilita, & fixa fructibus bonorum omnium suauissimis perfruaris. Tumore igitur isto animi tui compresso, sedatisque importunis querimonijs, supplicibus verbis ab illo pacem, & veniam pete.

22 Suscipe ex ore illius legem: & pone sermones eius in corde tuo.

ζ Paulo exquisitior legis *etymologia, ratio, fructus, cum vtilitate indicatur. numero 2.*

Docebit ille te exomologesim tuorumque peccatorum confessionem; ζ legemq; suam, ita tibi dilucide proponet, vt vitam deinceps tam ad omnem pietatem instituere, atque informare possis. Neque non diligenter explorabis vniuersam mãdatorum Dei legem, quam sollicite, atque diligenter seruare expedit, ne deinceps similibus ærumnis, atque supplicijs aditum iterum patefacias. Suscepta vero Diuinæ legis pluuia animum profecto tuum arentem, & squallentem irrigabit, & ad optimos virtutum, & bonorum operum fructus prouehet. Quidquid ille dixerit, & quamcumque vel ore, vel nutu suæ voluntatis significationem præbuerit, omnibus tuis viribus complectere; atque vt rem pretiosissimam comparare stude; tanquã rem suauissimam, atque dulcissimam hianti ore suscipe; omni cura, & sollicitudine, quæ ex ore Dei susceperis, dispone in animo tuo, vt deinde ordine, & ratione quadã perficere, & intelligere possis. Scito tibi Deum suæ voluntatis depositum custodiendum credidisse, ideo diligenter corde seruandum, atque retinendum.

23 Si reuersus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis: & longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo.

Recessisti utique longius ab omni religione, & pietate: nunc cum omni animi submissione, & uerecundia ad illum accede, atque longissime omnis sceleris labem ex animo tuo repelle. Sic sane qui Omnipotens est, atque totius bonitatis, virtutisque fons, facile iacturas omnes tuas resarciet, construet, erigetq; ruinas, atque spoliatũ bonis omnibus, multo pluribus, amplioribusque cumulabit; in diesque mirabile capies præsentis felicitatis incrementum. Hac plane salutari ratione a corpore, animoque tuo, a domo, familiaque vniuersa ærumnas omnes, atque calamitates auertes.

24 Dabit pro terra silicem.

Dabit Deus tandem tuis malis finem, firmaque ponet pristinæ felicitatis restituendæ fundamenta, vt cum iterum ædificeris, sublimisque erigaris, nulla te miseriarum tempestas, impetusve labefactet. Inepta sane pristini status fundamenta constituisti, caduca nimirum, neque magis constantia, quam minutissimum terræ puluerem, solutamque arenam. Nunc Dei ope silicem habebis, roburque firmissimum, in quo bene munitus possis consistere. Tuto itaque atque constanter in terra commorabere, nullis terrenis opibus nixus; sed Deo petræ fortissimæ, atque durissimo silici, quem nulli hostium impetus commouebunt. * Auri porro, atque rerum pretiosissimarum tam locuples euades, vt pulueris, atque lapidum copiam æquare possint, ut quidem ex ipsis auri glebis possis firmissima, iuxta ac pretiosissima felicitatis, domusque futuræ fundamenta iacere; & opes quoque sua quasi sponte ad te confluent; torrentes auriferi ad te permanebunt, tantumq; auri habebis, ut altissimos æquare possis montes, unde oriri multa solent flumina. Denique sub terram abditas ingentes diuitias effodies; ab exciso silice perennes præstantissimi auri uenæ tibi prouenient, ut nunquam ad ingentes expensas ædificiorum, maiores, nedum pares, diuitiarum scaturigines deficiant. Denique omnia tibi succedent meliora, ita ut tanto stabilior futura sit secunda fortuna, quanto durior, & firmior est silex minutissimo puluere; tanto etiam locupletior, quanto aurum pretiosius est petra, aut silice.

* pro silice torrentes aureos.

25 Eritque Omnipotens contra hostes tuos, & argentum coaceruabitur tibi.

Ita sane fiet, ut euadas omnino hostibus tuis superior, cũ te Omnipotens, qui ipse silex munitioque tua est, tuebitur. Inuadet enim ille hostes tuos, ut nunquam incerto, dubioq; cum illis Marte pugnares debeas. Is quoque ipse thesauri tui: non enim solum temporalium bonorum, sed Diuinorum quoque mirabili copia redundabis. Habebis nimirum præter magnam argenti uim, magnamque copiam, & ut ita dicam, montes aureos, atque argenteos, animi præterea puritatem, eximiumque candorem instar purissimi, atque purgatissimi argenti, cum ex tribulationum igne ad ingentem gloriæ, & felicitatis splendorem incolumis euaseris.

26 **Tunc super Omnipotentem delicijs affluesː & eleuabis ad eum faciem tuam.**

Itaque iam non sceleri, & iniquitati adhærebis, sed Dei bonorũ omnium largitoris præsidio confirmatus, sempiternis delicijs afflues. Perhumaniter Deus te tanquam filium tenerum, atque delicatum tractabit, neque iam cum austeritate, & duritie coercebit doloribus. Et vero cum te videris Dei beneficio, & numine felicissimum, singulari cum animi voluptate fiduciam concipies fore, vt deinceps familiarissime cum Deo agas, a quo clarissima beneuolentiæ documenta iam acceperis; illiusque sedes sublimes Cęlorum suspicies hilariter, qui non iam in te ignem, neque fulmina, sed mollissimam pluuiam, bonorumque omnium imbrem compluent. Illud vero potissimum, quod non iam ream, neque peccati pondere conscientiam grauem ad Deum iudicem eriges.

27 **Rogabis eũ, & exaudiet te, a & vota tua reddes.**

Ipse iam animus sceleris inscius ad pias preces fundẽdas te excitabit. a Deus vero, quem religiose coles, annuet propitius orantis ipseque ope, & beneficio præsenti ostendet beneuolas a aures tuis votis adhibuisse. Quod si vnquam pro re aliqua impetranda, aut malo, & discrimine auertendo, votum aliquod conceperis, ac Deo nuncupaueris, ratum illud erit, acceptumque Numini. Propterea que te iam obtenta lætus votum persolues, & largitori bonorũ omnium debitum restitues b voti compos, atque dãnatus: Idem enim ipse tibi præstabit, vt quæ illius causa suscepisti, possis persoluere vota. Nullas vero irritas, aut caducas preces lingua tua concipiet, sed rata semper fundes verba, imò quidquid apud te statueris, certo euenturum sperare poteris; nullus enim casus vel cogitationes, vel spes tuas frustrabitur: &, quod mirabile est in homine inscio futurorum, poteris præstare fidem rei alicuius efficiendæ omnino certus fore, vt Dei ope illam perficere possis. Quanquam, quæ tua erit pietas, nihil a Numine nisi sanctum postulabis. Docebit enim te Deus suo lumine, quid tibi faciendum, quid decernendum, quid postulandum, & orandum sit; adeoque in omni semper opere tibi aderit prætenta Diuinæ beneuolentiæ fax clarissima.

a *Quando dicatur Deus adesse, respicere, audire, ex Sacris, & profanis quædam. num. 1.*

b *De votorum pia, & religiosa nuncupatione, ex sacris, & profanis peculiaria quædam. nu. 23. De que persolutione votorum num. 4.*

28 **Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria, & qui inclinauerit oculos, ipse saluabitur.**

Cum ergo ipsi tui hostes, improbiq; omnes ad infimum miseriarum gradum præcipitabuntur, tu proculdubio exaltaberis. ac tunc tandem intelliges insolentis animi superbiam miserrimo exitu cõcludi. Quid enim boni sperare possit contumax ille homo, qui cum laboribus, & ęrumnis attritus fuerit, & ab ipsis hostibus humiliatus, ipse tamen animo tumet, & de sanctitate insolescit? Quare hæc tibi bona cuncta ominor, cum te humiliaueris, persuaseritque propter tui animi superbiam in tot mala incidisse: cum enim de te senseris demisse, oculosque istos fastu, & elatione plenos demiseris, ac nihil de te sublime senseris, tunc sane incolumis ex tribulationum istarum, quæ te comprehenderunt, potestate, & durissima captiuitate euades.

29 **Saluabitur innocens, saluabitur autem in mũditia manuum suarum.**

Vnico iam tandem verbo concludam; Si te hac ratione innocentem, ac mente, & animo nitidum præstiteris, vtique malis omnibus Diuina ope superior eris coram Deo, vt non te solum domumque tuam, sed omnes vicinos, ac ciues tuos a maximis periculis sanctitate tua eripere possis, & in tuto collocare. Si enim semel te Deus bene probatum, ac multiplicibus laboribus examinatum, & ab omni labe expurgatum inuenerit, tibi, & vniuersæ familiæ salutem conferet optatissimam.

CAPVT XXIII.

Argumentum Capitis.

Iob supremi iudici opem, sententiamq; expetbat; quamuis ab supremam Numinis maiestatem vereatur simul; sed erigit se bona conscientia; & quod ea, qua pręcepta Eliphaz facienda, minime praetermiserit.

I. Respondens autem Iob, ait.

1 Respondendi *verbum. Vitium in argumentando.*
2 Nunc *pro hodie.* Dies, & hodie, *pro* nunc. *Explicatus Moyses.*
3 Amaritudo, *sermo, meditatio, exercitatio. Explicatus Dauid.*
4 Manus. *Importuna consolatio. Miserorum dolor non augendus. Illustratus Dauid, & Isaias.*
5 *Graecorum lectio. Iterum* manus *in sacro sermone.*

1 *Philippus.* Inime nunc videtur Iob respondere ipsi Eliphaz: nam (vt Philippus dixit) Relictis amicorum infidelium colloquijs cõuertitur ad Deum. Sed iam diximus respõdendi verbum ad ea omnia extendi, quæ quacumque ratione post alterius orationem ab audiente dicuntur opportune. Quãquam autem Iob eadem inculcet, & repetat, quæ præcedentibus capitibus dixit, sed vitiosa tamen non est huiusmodi responsio, imò potius firma, & constans; sicut e contrario vitium in argumentante est importuna eiusdem rei obiectio, & repetitio.

Respondendi significatio late patens. Constantia repetita responsionis, vitiũ repetita argumentationis.

II. Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, & manus plagæ meæ aggrauata est super gemitum meum.

2 NVnc quoque. Elegãter, & dilucide, quod in Hebręo est, Etiam hodie. q. d. diem integrum vexor, cõtinenter, & sine vllo respirandi spatio. Sed, dies, pro articulo temporis, & pro nunc, aut pro præsenti tempore, vt Ps. 94. 8. Hodie (inquit) si vocem eius audieritis. & Gen. 25. 31. Vende mihi primogenita tua. in Hebræo; vende hodie, vel, hoc tempore, id est; vende nũc absque vlla dilatione, morior, enim. & Deut. 4. 38. Sicut cernis in præsenti die. id est, sicut nũc cernis. Nisi forte illud, Nũc, referatur ad orationẽ Eliphaz, quasi dicat; etiam nunc ex ista cõsolatione, & importuna amici oratione amarior mihi ipsi efficior. nam, nunc, non solum solet sumi pro præsenti tempore, sed ẽt pro præsenti aliqua re, vt 3. Reg. 14. 14. Percutiet domum Ieroboã in hoc die, & in hoc tempore. Pro, tempore, est particula temporis, quãquã ab alia radice; ita vt legi possit cum Reg. & quid est nunc? Id est, quanta est hæc tribulatio pręsens? Pagninus nam futura debet esse multo grauior. Sic igitur ait Iob, Vatablus ẽt nunc præsens illa consolatio oppido mihi onerosa est.

Dies pro articulo temporis.
LXX.
Pagn. Regia.

3 *Tygur.* In amaritudine est sermo meus, id est, cũ nullus amicorũ verbis delinitus sim, cogor profecto, Etiam nunc tristi oratione vti, & sæpius meæ calamitatis grauitatem vsurpare. Sed germanior sẽsus, vt ad importunã cõsolatione Eliphazi respiciat, ex qua nihil dulce, sed amarulẽta multa acceperat; Quibus, quasi ex noxio medicamine (vt Gregorius ait) vulnus creuit; Nam incredibiles meas ærũnas amarissimis cõtumelijs respergũt mei amici, in eo perseuerantes, vt me sceleris, & arrogantiæ cõuincãt. Quod vero Eugub. ait; [Quod sermo latus, querimoniaque assidua, & indignatio os reddiderat amarũ;] indignius est, quã vehemẽs viri grauissimi oratio postulet. Quod Sermonẽ dicit, emphasim habet, est enim proprie, sermo non leuiter iactatus, qui in corde assidue volutatus, priusquam vsurpetur ore: denique qui manat ex intima cordis meditatione: quare alijs locis vertitur meditatio, citatio, & exercitatio, Ps. 54. Contristatus sũ in exercitatione mea, id est, assiduis precibus ex mærenti animo me assidue exerceo. Ita sane Iob, hunc esse suum sermonem, meditationem, exercitationem profectam ex amarissimo animo.

Gregor.
Eugub.
שיח
Gen. 24. 63.
Ps. 142. 5.

Et manus plagæ meæ. Aug. cum Hebræo conueniens: Manus mea. illud enim plagæ meæ. illuminationis gratia addidit Interpres. Sed metonymicos, Manus, pro effectu, id est pro vulnere, & plaga, quæ manu fit. Quanquam etiam manus pro ipso robore, & vi. Quare Greg. Manus plagæ, est fortitudo percussionis, & fere eodem modo D. Thomas: Potestatem plagæ, dicit, id est, vim, & acerbitatem.

Manus. Metonymia.
Gregor.
D. Thom.

Aggrauata est super gemitum meũ. Grauior, & vehementior est gemitu meo; acrior meis suspirijs, quamuis acutissimis, & maior, quam vt vllis querimonijs, atque lamentis demonstrari, aut explicari possit, ita me; neque intelligunt, neque meos dolores pro dignitate æstimant hi ipsi meorum gemituum & suspiriorum auditores, & testes. Sed melius cohæret, vt significet suam calamitatem augeri importuna amicorum contentione, & contumelia potius, quam consolatione. Non aliter de lugrum hostiũ contumelijs, subsannatione, gaudio ex suis ipsius calamitatibus, conquerebatur Dauid; Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Quare illis parem pęnã imprecatur, vt crescat illorum supplicium aliorum irrisione, & contumelijs; Appone (inquit) iniquitatẽ. Theodoretus, condignam pęnam super iniquitatem eorũ. addatur calamitas calamitati, & contumelijs amplificetur, & crescat semel inflictus dolor. Neq; solũ Dauid, Deus ipse conqueritur de hac aduersus miseros, & afflictos impudentia, & immanitate Babyloniorum; [Dedi eos in manu tua, non posuisti eis misericordias: super senes aggrauasti iugum tuum valde.] nam captiuitatem populi Israelitici, quam iratus Deus statuerat, multo grauiorem, & acerbiorem efficiebat ipsa Chaldæorum immisericordia, & petulantia erga captiuos. Ergo sicut hic dicitur iugum ab inimicis aggrauatum, ita & Iob; Plagam suam ab amicis aggrauatam conqueritur. 4

Plagam a Deo inflictam, aggrauari ab homine inhumano.
Psa. 68. 27.
Theodoret.
Isai. 47. 6.

At Septuaginta, Manum, hoc loco non tantum pro plaga, sed pro opere, & actione vsurpant, sensu quidem nõ valde cohærente cum antecedentibus, & subsequentibus, sed tamen per se vero, & ad aliquod animi solatiũ opportuno; [Et quidem scio quia de manu mea increpatio, & manus eius grauis facta est super gemitũ meum.] Quod Nicetas in protheoria, & Olympiod. in scholijs, sic accipiunt; Nõ ex ijs, quæ falso estis criminati, verum ex ijs, quæ egi ipse, de me iudicabitur. Aliter Chrysostomus, & licet non longius a proposito, at certe longe aliene a significatione manus. Noui (inquit) ex ijs,* quę in manibus sunt, ex plaga (inquam) ipsa, non ex ijs rebus, quæ gessi, me refelli a vobis. Accepito quidem manus, pro re præsenti, quam versamus & tractamus insolens omnino in Sacro sermone, quamquam Vulgo frequens. 5

LXX.
Nicetas. Olympiod. Chrysost.
** Inczas por lo que veta, y por lo que tenemos entre manos.*
Manus pro re præsenti.

III. Quis mihi tribuat, vt cognoscam, & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius?

1 *Calamitas ad Deum ire compellit. Homines tantum iudicant de externis. Impetum in animis consilium. Explicatus Amos.*
2 Cognoscere *de experimento.*
3 Inuenire, *quod in Sacro sermone Hilarem Protevan. Misericordia, & Benedictio.*
4 Inuenire *profusi ove Explicatus Dauid semel, & iterum.*
5 Solium *quid proprie. Dei solium commendatur a firmitate, & stabilitate. Illustratus Dauid.*

VTinam ergo palam, & coram liceret mihi cum illo agere, qui nouit gemitũ pauperum, & præparationẽ cordis eorum audit; qui suspiria, & gemitus cõparat cum animi ægritudine, & dolore, ex quo proficiscuntur: namque homines vtpote externorum tantum signorum testes, atque iudices vel externa tantum considerant, atque de tota re non melius iudicant, quam ex coniecturis externis possunt, aut certe quæ vidẽt signa, in peius interpretantur; vt quõdam Heli existimauit Annam temulentam, ex habitu, & gestu externo; cum tamen illa ex amaro animo, vultu, gestu, ore insolito, & perturbato inter preces mussitaret. Vides, vt extreuia calamitas, & abalie- 5

Ps. 10. 17.
1. Reg. 1. 13.

Tribulatio ad Deū ire compellit. Impat ētes Dimnapopis oblitis. Amos 6.10.

abalienatio amicorum, & familiarium iustum hominem ad Deum confugere compellat, & frequenter illius Numinis, opis, iudicij meminisse. Nō enim Iob sanctissimus ex illorum numero in medijs ærumnis impatientissimorum, & aduersus Cælum indignantium hominū, quorum alter hortatur alterum; Tace, & non recorderis nominis Domini; quia ecce Dominus mandauit. Ne eū interpelles, neque illum tuis precibus sollicites, illiusve memoriam, aut nomen vsurpes, qui tibi hæc mala fecit, mandauit, voluit. At profecto confugiendum in miserijs ad illum ipsum est, qui miserias, & ærumnas mandauit. Illud enim sicut in optima ratione positum, ita vere dictum est: Diligentius Dij coluntur irati. Sed expendendæ voces singulæ.

Senec. lib. 8 declam. 1.

2 Vt cognoscam illum. Sciam, experiar, familiariter cū illo agam haberem profecto clarum, & apertum meæ vitæ, atque innocentię testimonium illius sententia, & iudicio; vtinam iam illius sententiam, syncerumque de me iudicium cognitum habeam, experiar; vtinam ille me iudicet, quem ego *cognoscam, & qui me bene norit intus, & in cute; nam isti mei amici, noti, & familiares me non agnoscunt, vt quibus meam innocentiam nulla ratione probare possim. Ergo illum desidero, & appello; qui probauit me, & cognouit me; cognouit vtique sessionem meam, & omnes semitas meas præuidit. Non omnino incommode Vatab. Vtinam scirem, vbi Deus sit. nam loquitur more humano, & primum de cognoscenda via ad Dei tribunal. Sed prior expositio verior, rectior, & sublimior.

ידע
** Quien me tuuiesse vn conocido, que me conosciesse, que el diera qui a soy. Ps. 138. 2. Vatabl.*

3 Et inueniam illum, id est, vt cognoscam, post quā inuenero. vel Hysteron Proteron; Vt inueniā, & agnoscam qui præposterus rerum dicendarum ordo non est in Sacro sermone infrequens, quale illud Psal. 23. 3. Hic accipiet benedictionem a Domino, & misericordiam a Deo, cum tamen ordine congruo semper soleat misericordiā præmittere, ex qua benedictio nascitur, iuxta id; Deus misereatur nostri, & benedicat nobis. Valet vero verbū, inueniendi, idem quod venire in, id est idem, quod verbū veniendi compositum cum præpositione, in, aut alijs etiam præpositionibus, vt Genes. 33. 12. Inuenisti gratiā coram me, id est, venisti in gratiam. Psal. 114. 3. Pericula inferni inuenerunt me, id est, venerunt in me, vel euenerunt mihi, & per Hipallagem, Incidi, deueni in pericula, & discrimina vitæ. & Psal. 114. 3. Tribulationem, & dolorem inueni. id est, incidi in tribulationem. Similiter hoc loco; Inueniam illum, veniam, perueniam ad illum quod exponitur parte sequente.

Hyst. Prot. Psal 66. 2. Inuenire, quod prouenire. מצא Hipallage.

4 Et veniam vsque ad solium eius. Affectus quidē iste est hominis iniuriam grauissime patientis, sed iudicis incorrupti sententiam, præsentiamque quasi impatienter desiderantis. Et vero si huic quoque verbo, inueniēdi, demus vim, & significationem sufficiēdi, nemini, aut curiosius, aut argutius videri debet; nā nō semel sic vertit Vulgatus interpres, Num. 11. 22. Numquid ouium, & boum multitudo cedetur ut possit sufficere ad cibū? Regia ex Hebræo; & inuenit eis, & iterum statim, Omnes pisces maris in vnum congregabuntur, vt eos faciant. Onchel. Septuaginta. Pagnin. & Tygurina, qui sufficiāt. Eodem sensu Psal. 20. 9.* Inueniatur (Hieronymus Inueniet) manus tua omnibus inimicis tuis; in dadicasu, id est, sufficiat, sufficienter retribuat, satis bene poterit sese opponere, & resistere omnibus inimicis tuis. Et statim) Dextera tua inueniat omnes, qui te oderunt. id est; tua vindicta ad omnes impios perueniat, & quāuis fugientes persequatur, & comprehendat. Psal. 35. 3. Dolose egit in conspectu eius (Dei) * vt inueniatur (inueniat, sufficiat, sufficiens sit, & abundans sit) iniquitas eius ad odium. id est imprecor ex Dei nomine, vt iam abundet in scelere, & improbitate, ut ei sufficiat ad conciliandū illi odium vniuersorum. Hoc eodem sane sensu dicere potest Iob; * Inueniam illum, inueniam illi, sufficerem profecto illi, abūde me illi probarem, qui me bene probauit m. & perspectum habet; non sum sufficiens meam causam vobis probare; at sufficerem incorrupto iudici, & veritatis, atque innocētiæ vindici. Scio paulo durius alicui videri posse, sed ille sciat esse ad Scripturæ phrasim, & proprietatem Hebraici sermonis non vulgariter obseruatum.

Inuenire pro sufficere.
** Ye no bastte, vos si lois bastante para vuestros enemigos, y los vuios.*
** Se a tan malo, que baste a que todo le aborrezcan.*
** No basto con vosotros, pero cō Dios bastara, y pudiera.*

5 Et veniam, intredam, ingrediar, accedā vsq; ad solium eius, propriæ habitationē, sedem, firmitatem, aut stabilitatem; id est, vsque ad cælos firmissimos, & incorruptibiles: nam Scriptura sempiternam Dei dominationem ex cælorum firmitate, & stabilitate illius solij, sedisque cōmendāt, iuxta id; Sedes tua Deus in sæculū sæculi, Sicut Exod. 15. 17. ex firmitate mōtium terræ sanctæ, & natura firmissima illius regionis, quam Deus in arcē, & sedē Regiam delegerat, colligit sempiternitatē Regni illius; [Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine; Sanctuariū tuū Domine, quod firmauerunt manus tuæ, Dominus regnabit in æternū, & vltra.] Septuaginta, * Dicā in finē, Auctor Catenæ, & Ambros. In terminū. Tunc tandem conquiescerem, & meæ defensioni finem imponerem: Chrysostomus minus cōgrue; ad finem, id est, ad perfectum dixit, siue ad victoriam; adducitque confirmationem ex titulis Psalmorum, qui frequenter inscribuntur, in finem, siue victori, de quo dicendum vers. 6.

Cœli, Dei sedes stabiles.
ח
Psal 44. 7.
LXX. Nicetas. Ambros.
** Acabaria ya, y no hablaria mas palabra.*
Chrysost.

IIII. Ponam coram eo iudicium, & os meum replebo increpationibus.

1 Ponere verbum militare. Dolor arma ministrat.
2 Iudicium Os plenum ad constantiam, & confidentiam.
3 Increpationes quid propria.
4 Animi constantia sancti Iob. Explicata Gregorij lectio.

1 Ponam. Disponam certa ratione, & arte meam orationem; ordine informarem coram illo meam causam, & proculdubio obtinerem aduersus meos accusatores, atque eas rationes pro mea innocentia, eoque ordine proferrem, vt iudicem veritatis pondere quasi victum, & expugnatum ad me traherem. Vox originalis Gharac, significat idem quod ponere, cum suis compositis, disponere, componere, præparare, ordinare, dirigere. Estque militare verbum, atque dicitur de aciebus, quæ certa ratione, arte, ordine componuntur, disponuntur, diriguntur ad congrediendum cum hoste. Vides, vt dolor arma ministret, rationesque fortissimas inueniat, atque illas certo ordine componat, & dirigat, quibus iudicem flectat; & emolliat, & quantumuis pectus sæuissimum expugnet, atque vincat?

ערך
Ponere verbum militare.
Rationes doloris pectoris instar armorum.

Quid non possit superare dolor!

Iudicium meum, causam, causæ defensionem, & totius rei summam, quæ inter me, calumniatoresque meos versatur. Caietanus aliene dicit; [Iudiciariā tela inter suas afflictiones, suaque peccata,] Nam hoc potius ad sequētem partem pertinet. Non omnino placet; quod D. Tho. exponit; Proponam ei, qualiter debeat esse iustū iudiciū.

Genebr. in Her. Otho. act. 4.
2
שפט
Caiet. D. Thom.

Et os meum increpationibus, id est pleno ore, fidenter, constanter pro me dicam, dilatabo os meum, non contraham, quippe nullius mihi sceleris conscius sum. hæc videntur afferri ore pleno, aut dilatato. Tum etiam illud, nihil aliud posse vsurpari ore, cum plenum est; quare Repleri os laude Diuina, est cantare tota die Dei laudes Psa. 70. 8. Hominem dilatare os, & repleri a Deo, est multa petere; multa quoque deinde prędicare beneficia accepta, & accipere a Deo materiam semper laudādi, Psal. 80. 11. Repleri os risu, est semper ridere, semper læta loqui. Psalm. 125. 1. Ergo Repleri os increpationibus erit, diu multumque, innumeras increpationes proponere. Neque solum (inquit) cum illo agam rationibus pro mea innocentia exquisitis (paucis enim coram incorrupta iudice, & mei conscio opus habeo) sed multis etiam iusto doloris querelis (Vt Philippus dixit) meam pro me orationem infarciam. Expostulabo nimirum cum illo de mea innocentia afflicta, & de immeritis calumnijs.

Psa. 25. 11. & Psa 81. 11. & Isai. 57. 4.
Philippus.

3 Sunt autem hoc loco increpationes, disputationes, argumenta, quæ in iudicio aduersus criminatores, & accusatores vel respondentur, vel obijciuntur, & admonitiones etiam paulo seueriores, ex dolente quidem animo, sed ex amante, & beneuolo profectæ, cum quis ista loquitur, iusteque se tuetur. sicut Ieremias dixit 12. 1. Iustus es Domine, veruntamē iuste loquar ad te. Chrysost. Increpationes, exponit, deplorationem ærumnarum, acerbitatumque suarum, ijs quæ gessit, & pertulit vno tempore expositis. Si quid autem in his increpationibus inest reprehensionis, ad amicos, non ad Deum referri oportet.

יכח
Chrysost.

VI. Vt sciam verba, quæ mihi respondeat, & intelligam quid loquatur mihi.

1 *Sententia paraphrasis.* ILle (inquit) si quidpiam erratum a me est, errati me admoneret, neque contumeliose, sed re ipsa, & ratione mecum ageret; atque rei totius veritatem, & mearū calamitatum causam ex illo intelligerem. Tum præterea * scirem, an ratione vlla atque responsione meis expostulationibus, & querimonijs satisfieri posset. Vos enim neque satis facitis, neque respondetis. Verba constantis, fidentisque animi, ac bene sibi conscij. Septuag. * Cognoscam sanationes, quas loquetur mihi, idest, responsiones, quibus aliquod ærumnarum mearū solatiū, & ægritudinem medicamentorum contineatur. Chrysost. eleganter dixit; [Quam mihi laboranti curationem adhibiturus esset, intelligerem] q.d. qua nam re mea iniuria compensaretur, meæ innocentiæ iactura resarciri possit, vel potius sanationem vocat responsionem aliquam propositatum suarum rationum, qua omnino exponat, tollatque dubitationem illam suam, quam nam ob causam innocens vexetur? Ita explicat Chrysostomus, non ille, quem affert auctor Catenæ, sed quem adducunt scholia Vaticana: Quid (inquit) ad hæc affert, quod sanet dubitationem. Quo sensu videtur legere August. Cognoscam causationes. Eleganter hoc loco Philippus admonet tuum, atque eundem tenorem esse toto hoc libro querimoniarum sancti Iob.

** Sabonamos quo responsa sua proderat tenemus quo eras.*
** Septuaginta quo remedio, o quo curam pro dolore meo malo.*
Chrysost.
Chrysost. Scholia Vaticana.
August.
Philipp.

VII. Nolo multa fortitudine contendat, mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat.

1 *Diuina æquitas, & iustitia. Verbum* Nolo, *quid designet.*
2 Multa Dei fortitudo, *de absoluta potentia.*
3 *Diuina Potentia temperata cum æquitate. Explicatur Salomon.*

IDem superius cap. 13. dixit, & abunde expositum a nobis est; Sed addit præterea nonnihil locus hic; respondet nimirum amicis obijcientibus infinitam Dei potentiam, & magnitudinem. Non (inquit) in animo meo est congredi, aut litigare cum illius potestate, & magnitudine; sed cum illius tantum æquitate, & iustitia: scio enim humanam imbecillitatem nullo negotio illius virtutis, atque virium magnitudine opprimi posse: at illius æquitatem, & iustitiam nihil contra ueritatem, nihil contra iustitiam, nihil contra meam innocentiam posse. Iustitiam itaque eius (sic Philippus eleganter, & breuiter) solam requiro. Obseruat præterea Philippus verbū, Nolo, optantis sensu, nō iubentis dictum. Sed quidē potius sui animi propositū, voluntatemq. exprimit nomine appellandi diuinam potentiā, sed solum iustitiam: quamquam in Originali hæc eadem sententia sub alia forma exprimatur; Numquid multa potentia, aut in magnitudine potentiæ litigabit mecum? Quasi dicat; Frustra vos mihi diuinā potentiam obijcitis, nam ille non solet potentiæ, & virium magnitudine litigare cum mortalibus; sed iudicio contendere, atque argumentis ex illorum aut innocentia, aut improbitate desumptis. In quibus sanctitas, æquitas, iustitia consistit; sicut scriptū est: [Quærite iudicium, & venite, & arguite me dicit Dominus.] & iterū; Appropinquare (litigare, cōgredi, cōtendere) [cū Deo volunt, quasi gens, quę iustitiā fecerit, & iudiciū Dei sui non dereliquerit.] Quo loco ex ratione, iustitia, æquitate respōdet Deus expostulātibus, Quare ieiunauimus, & non aspexisti? &c.

Contentio cum diuina iustitia, nō cū potētia. Philippus.
Deus ratione litigāt, nō potētia.
Isa. 1. 18.
Isa. 58. 2.
Isa. 2. 9. 35

2 Addit præterea Caietanus non inutiliter, diuinā potentiam, quæ absoluta vocatur, posse de homine, deque creaturis vniuersis statuere, quacumque ratione libuerit; at ordinariam illius potestatem, rationemq. agendi ad statutam iam legem, pactumque cum hominibus, & ad iudicis incorruptissimi, iustique æquissimi formam, regulamque adstringi. Ergo illam liberam, amplissimamque potentiam, magnam, Multam ve potentiam, aut fortitudinē vocat Iob, quam Septuaginta sic explicāt; In multa virtute superueniet mihi? Quod cū affirmatione, & sine interrogatione legendum, vt valeat idem, quod negatio, manifeste colligatur, post interrogationem enim negatio subsequitur. Sic quod Augustinus: An in multa virtute dijudicabitur mecum? Symmachus; Tantum ipse non incumbat in me. Vides in hoc loco summā Dei æquitatem, æquissimamque illius potentiam, & iustissimam fortitudinem, non minus sapiēter significari a Iob, quam a Salomone; nā is paribus fere verbis, atque sententijs parallelis; Sapientiæ 12. 15. scribit, diuinam potentiam summa æquitate temperari; Cum (inquit) sis iustus iuste omnia disponis (administras) ipsum quoque, qui non debet (non meretur) puniri, condemnare (quasi lata, & pronuntiata sententia) exterum (alienum, & abhorrens) æstimas a tua virtute; virtus enim tua (uirium, & potentiæ magnitudo) iustitiæ initium est. Deinde; Tu autem dominator virtutis (idest, qui ita potentiam moderaris, & regis, vt non te potentia agat, impellatve; sed tu potius illam agas, cohibeas, temperes, & quo æquitas, iustitiaque tua constituerint, tantū applices) cum tranquillitate (æquitate) iudicas, & cū magna reuerentia (cum multa moderatione, magnoque parcendi studio) disponis (gubernas) nos. Ostendit præterea Sapiens aduersus quos absolutam potentiam suam exerat Deus, non tamen sine iustitia, uidelicet aduersus improborum audaciam, qui uel diuinam potentiam non agnoscunt, uel non uerentur; atque tunc demum, cum id ratio iuris efflagitat.

Caietan. Dei potentia absoluta, aut ordinaria.
LXX.
August.
Symmach.
Dei potentia cū summa æquitate.

3 Neque magnitudinis suæ, &c. Additum hoc est ab Interprete gratia explicationis, sicut etiam Septuaginta ex suo addiderunt, ut amplificarent sententiam; Deinde in minis me non utetur. Quod sanctus Augustinus legit; Nequaquam in terrore abutatur me. Quod præcedentis partis expositio, & expolitio est.

LXX.
August.

VII. Proponat æquitatem contra me, & peruenict ad victoriam iudicium meum.

1 *Varia lectio, & interpretatio.*
2 *Defenditur Vulgatus.* Ponere *quid proprie. Illustrata lectio Hebræa.*
3 *Aduerbium* Ibi. Ponere *verbum forense. Coram Deo litem agere, & causam dicere licet. Illustratur Dauid.*
4 *Illustratur Vulgatus,* Perpetuum, Finis, Victoria.
5 Finis *idem, quod* in finem. *Deus triumphator, tituli Psalmorum in finem. Illustratur Isaias, & Habacuc.* Vincere *verbum forense.*

1 IN Hebræo sententia curta, & concisa, Ipse ponet in me. Hebræus apud Caietanum: Iudicando attribuet mihi, subaudi; Rectam, iustamque sententiam, aut, apponet mihi id, quod exigunt merita meæ causæ. Quem fere sensum expressit lectio Septuaginta; Veritas, & increpatio est ab eo, idest, Ipse ponet, proponetque ueritatem meæ innocentiæ, & absolutionis, aut si improbum comperent, me increpabit, damnabitque lata sententia. Lectio Tygurina, atque scholia Vatabli, & Isidori Clarij longe aliter sententiam supplent; Ipse ponet in me uires, conferret, addet, q.d. Tantum abest, ut ille me potētiæ magnitudine exterreat, & abigat a suo tribunali, ut potius uires ille mihi suppeditet, & animos faciat subsistendi coram illo; & benigne eiam faciat copiam loquendi, meque defendendi. Huius autem lectionis ratio est, quod uerbum ponendi, uideatur idem esse, quod apponere, addere, augere; ex additione autem, & augmento, uires, roburque commode significantur, atque intelliguntur.

Caietan.
LXX.
Tygur. Vatab. Isidor.

2 Sed quidem, ut pro nostro Interprete contra huiusmodi Latinam lectionem tueamur, hoc loco minime subest uerbum לוה, quod significat apponere, addere, adiungere, uel copulare, & adhærere. neque tunc quidem oporteret uires, aut robur subaudire; cum illud uerbum indifferens sit ad ea omnia, quæ, apponi, uel copulari, & iungi inter se possunt. Subest ergo hoc loco uerbum, Sum, quod significat imponere, aut componere, aut facere, & fabricare certa arte, aut cura; & ad ea solet usurpari, quæ diligenter certo loco, & industria collocantur, & disponuntur. Sicut Genes. 30. 41. dicitur; Ponebat Iacob uirgas in canalibus. quod industriam, & curam, atque dispositionem certi loci affert. & Genes. 50. 26. de eodem Iacob; Conditus aromatibus, repositus est

Defensio Latini Interpretis.
לוה
שום

in

in loculo. Et id Cant. 8.6 Pone me vt signaculum super cor tuum. Et cętera huiusmodi, quæ aperte probãt verbum ponendi afferre secum collocationem certo loco, & ordine. Ergo significat Iob Deum ordine quondam, certaque ratione positurum, & collocaturum. Sed quid tamen collocari, & poni oporteret, nimirum subiicetur. Ergo Interpretem diuinare oportuit: diuinauit autem diuinitus, certo, ac sapienter; nam cum Iob de ineundo, & subeundo iudicio, de sua causa informanda, de argumentis proponendis agat, nunc quid aliud optare debuit poni, aut proponi sibi a Deo, quàm æquitatem? idest, non iniquas aduersariorum suorum calumnias, & fallas criminationes, sed æquissimarum rationum momenta: neque exquisitam iustitiæ diuinæ seueritatem, sed temperatam benignitatem, qua cũ mortalibus agere Deus solet. Ergo (inquit) disputet vtique mecum Deus ex æquo, & bono; atque exquisite, quod voluerit, proferat contra me in suo iudicio; nihil enim proferet, aut mihi imponet quod honesto, & innocente viro indignum sit.

Diligentia & acumen Interpretis.

3 Æquitatem, præterea haoc sapiẽter sumere Interpres ex ipso Hebręo potuit, nam additur deinde in Originali, quod a nostro Interprete videtur ea parte prætermissum; Ibi rectus litigans cum eo: vel vt legit Hebræus apud Caietanum: Ibi rectũ fuit disputatum cũ eo, idest, tantũ, quod rectum est, & æquum, potest proponi in diuino iudicio; nam nullus locus ibi fraudi, & calumniæ. Quare aduerbium illud loci, Ibi, non accipio cum Vatablo, pro aduerbio temporis, Tunc: sed proprie; Illic, coram Deo iudice, nemini iusto, & innocenti negatur copia se defendendi; nemini afflicto, & misero negatur aditus, atque honestus, & opportunus dicendi locus. Sicut ab hac ipsa radice dicebat Dauid Psal. 15. 9. Posuisti lachrymas meas in conspectu tuo, idest meis ærumnis, atque gemitibus liberum ingressum ad tuum tribunal patefecisti, & loco honesto, atque ad dicendũ, & audiendũ valde opportuno sedere fecisti. Nam hoc videtur forense aliquid; præcessit enim; Vitam meam annuntiaui tibi. idest, vitæ meæ ærumnas, & discrimina, tibi tanquam æquissimo iudici exposui, conquestus de meis persequutoribus. & quod dicitur, In cõspectu tuo, in Hebręo est; In sacculo, vel in vtre tuo, videlicet, tanquã pondera, & momenta, quæ dicebantur, Lapides sacculi, vt scilicet innumeratio habeas omnes meas lachrymas, vt illas pòderes, & diligenter expendas, atque æquissima tuæ iustitię trutina dijudicatas, & ponderatas benigna sentẽtia prosequaris. Cõficiuntur ergo in diuino iudicio libelli causarum nostrarum, in quo describuntur nostræ iniuriæ, & supplicationes; ponuntur etiam, quæ diuina iustitia cõtra nos obijcere potest, deinde quasi scripto pronuntiatur, ferturque sententia. Quæ omnia in Dei rationariis, & commentarijs ad totius rei, suæque iustitiæ memoriã sempiternam, & suorum iustorum solatium consignantur, & tanquam in Thesauris reponuntur, & conduntur. Sic enim locum Psalmi opportunius in rem præsentem Tygurina legit; [Fugas meas dinumeratas habes, lachrymas meas repone, in lagunculam tuam. An non in rationatio tuo?] Vatab. [In libro tuo, vel in commẽtarijs profecto scriptæ, & annotatæ sunt.] Ergo ibi rectus, & innocens libere litigat, & optimo loco causam agit.

Vel ô Hebręo. Pag. Regia. Tygurina. Caietan. Aduerbiũ loci, pro aduerbio temporis. Vatab.

Afflictioni & lacrymis conceditur honestus, & cõmodus locus in Dei iudicio.

Deus in suo iudicio põderans lacrymas afflictorum, & merita cuiusque. Pro. 16. 11. Libelli nostrarũ causarum, atque accusationes apud Deum.

Tygur. Vatabl.

4 Et perueniet ad victoriam iudiciũ meum. Paulò secus in Hebræo: [Et liberarer in perpetuam a iudicante me,] idest, hac ratione euaderem liber ab iniquis meę vitę iudicibus, & calumniatoribus, vt vltra iam mihi disceptatione, & contentione opus non esset. Sed eleganter Vulgatus Interpres sententiam illuminauit, non dissentientibus etiam Septuaginta; nam perpetuum, pro fine, seu victoria sumpsit: & quod retento Hebraismo diceret; Euadam, aut Liberabo me in victoria a iudicante me; vel, a iudicio: Latine, & eleganter vertendum censuit; [Perueniet ad victoriam iudicium meum.

Pag. Regia. Vatab. Isidor. Caiet. LXX.

5 Sed est tamen reddenda ratio huius lectionis, atque premenda illa vox victoriæ. Et quidem pro voce originali *Netsah*, Græci, & Septuaginta vertunt, finem; atque hoc etiam loco legunt; Educat in finem iudium meum. Alij vero vertunt, Sæculum, perpetuum, aut æternum, licet enim ętetnum, aut perpetuũ, videatur fini cõtrariũ, vtpote quod fine careat, ideoque finem omnẽ excludat, tamẽ ex ipsa nominis proprietate, & significatione, quãdam habet ęternum affinitatem cum fine: nã post ęternum, non aliter atque post finẽ, nihil expectare oportet. Pręterea ęternitas vincit omne tempus, atque in illam tandem desinunt, & finem capiunt temporaria omnia; quare cũ aliquando dicitur in Scriptura finis, intellige, sine fine, idest perpetuum, vt illud Psal. 48. 10. Viuet adhuc in finem. idest, sine fine quod Hieronymus dixit; viuet vltra in sempiternum. Rursus eadẽ voce Hebręi victoriam, & triumphum significauit; atque eum forte, victorem, & triumphatorem appellant, qui rem ad finem, & ad perfectionem perducit. Quare Sapientię fortitudinem, & quasi victoriam, & triumphum ex eo descripsit Sapiens, quod attingat a fine vsque ad finẽ fortiter, idest, superatis omnibus difficultatibus, non desistat ab incœpto, donec ad finem rem perducat. Et ideo Samuel 1. Reg. 15. 29. Deũ appellauit, * Triumphatorẽ in Israel, quod rem semel cœptam fortiter persequeretur ad finẽ vsque. & ita Paulus Hebręos 7. videtur Legi antiquę, quasi minime vincenti, neque triomphanti, eam finis, & victorię rationem denegasse, cum dixit, * Nihil ad perfectum adduxit lex. nam finis legis Christus, quasi Victor, Triumphator, Perfector, Auctor fidei, & consummator, attingens a fine vsque ad finem, & vltimus rerum omniũ quasi executor, atque perfector. Hinc profecto quod Septuaginta in plerisque titulis Psalmorum inscribũt, In finẽ. Hieronymus in Hebręo legit, Victori. & in proęmio in Danielem, In triumphum, aut palmam. Aquila, Victoriæ auctori; Theodotio, In victoriá. Symmachus, Epinicion, idest, Carmen victoriale. Quę omnia eodem recidunt: nam finis, est victoria; & Finitor, vel consummator, idem est Victor. quod an de Christo Domino, an de aliquo alio accipiendum literali sensu sit alterius loci, atque negotij est. Rursus, sicut perpetuũ, & finis idẽ sunt, idem quoque finis, atque victoria significãt. Quod non alio, quàm ipsius Pauli testimonio demonstrabimus; nam quod Isaias cap. 25. 8. dixit; Pręcipitabit mortem in sempiternum; Paulus vocibus synonymis exposuit 1. Corint. 15. 54. Absorpta est mors in victoriam. Iam ergo sensus huius loci idem erit, siue legas; Perueniet iudicium meum ad victoriam, vel ad finẽ, vel in perpetuũ, in sempiternumve. Sed nomen victorię, quod interpres vsurpauit clarius, & significantius. Vnde elucidabitur illud Habacuc 1. Lacessita est lex, & non peruenit vsque ad finem (victoriam, triumphum) iudicium. idest, vt eleganter Tygurina reddidit; Non habet efficacem executionẽ iudicium: nã effectio, & perfectio iudicij, idest, finis, ipsa exequutio est. Sed congrue quoque legemus; Non peruenit ad victoriam iudicium, idest quod rectũ, & iustum est, non euincit, non obtinet in sua causa aduersus potentiores: sed si pauperes sint, quantumuis ius, & ęquum pro illis stent, non peruenient ad victoriam, sed vincuntur, & superantur. Hęc genuina, & simplex huius loci elucidatio, ex verbis Habacuc sequentibus aperte colligitur. quia impius pręualet aduersus iustũ. Similiter, verbis fere synonimis ait Iob, se euicturũ, atque obtenturum in sua causa coram Deo iudice, habiturumque ab illo, vt Chrysostomus ait, Sententiá plenã victorię, & perfectam, atque integram, contra suos aduersarios. Neque vero, vt neque hoc prætereamus, victoriæ, & vincendi nomina aliena sunt a foro, & litibus; nam, vt Budæus obseruat in Forẽsibus, Vincere rem in iudicio, est quod euincere dicitur. Loquutio sane Græcis auctoribus, Platoni, Demosthenti, Aristophani, Thucydidi, non insolens, iuris vero Consultis familiaris.

*Aeternum, & finis affinia. Finis, idem quod sine fine. Hieronym. Finis pro victoria. Sap 8. 1. * El que l'ama las cosas hasta el cabo y las haze como lo dize. * Comenzo, y no salio al cabo con lo que pretendia. Rom. 10. 4. LXX. Titulis Psalmorum. Hieronym. Aquila. Theodotio. Symmach. Consonãtia Isaiæ, & Pauli. Sempiternũ & victoria pro eodem. Elucidatio Habacuc. Tygur. Chrysost. Victoria, & victoria, forensia. Budæus. Steph. in Lex.*

VIII. Si ad Orientem iero, non apparet, si ad Occidentem, non intelligam eum.

IX. Si ad sinistram, &c. Si me vertam, ad dexteram, &c.

1 *Quinque huius sententiæ nexus aliені.*
2 *Germanus nexus, & interpretatio. Iobi sanctitas.*
3 *Sex positiones Cæli non eadem omnibus.*
4 *Quas Cæli positiones agnoscat Sacra Scriptura, & vnde illas distinguat, & consideret.*
5 *Oriens quibus alijs nominibus appelletur.* Primum, *aut principium, in sacro sermoni quid.*

Quar-

6 *Quorsum dicatur* Paradysus plantata ab initio. *Varia lectio. Quid frequenter in Sacro sermone. Explicata Sapientia.*

7 Occidens, Meridies, Mare, *& horum nominum etymologia. Illustrat David, & Ezechiel.*

1 *Nexus difficilis, & multiplex apud Interpretes.*

SEntentiæ istæ per se faciles, sed illarum cum reliquis textura, & nexus difficilis; nimirum quorsum nunc dicat, Deum humano labore inueniri non posse, neque illum se nostris oculis præbere conspicuum: quamuis ille perspicue nos, nostraque omnia contempletur? Primo ergo Dionys. & Alex. in Catena aiunt; [Iobū significare temporis inconstantiam, & mobilitatē; in quo plane ostendit, nos homines id tantū viuere tēporis, quod instat; quandoquidē id, quod præterijt, amisimus, quod autē futurum est, nondum tenemus: at Deus quidē semper est, & adest vsquequaq;.] Partes ergo, & positiones loci accipiunt Græci pro partibus, & differentijs tēporis, quasi dicat Iob; Si ad præterita, vel ad futura me conuerto, nihil inuenio, sed tātum præsens, quod instat. Sed quorsum? Secundo, vt deploret, sibi roganti, optanti, appellanti ad Dei iudiciū, & tribunal, illum in tantis ærumnis non adesse, & id sane significare, cum dicit; se nusquam inuenire posse Deum. Tertio, vt si pristini sui voti repetitio quædam; Appello Deum incorruptissimum Iudicem, sed despondeo animo, nulla enim mihi affulget spes inueniendi: nam exercet quidem ille iudicium rerum humanarum, sed inaccessum mortalibus, & intra suæ lucis tenebras se continet. Quarto Caietan. & Nicolaus existimant, declarare Iobum, se non posse ratione humana per res naturales, quas per quatuor mundi plagas significat, cognoscere certo, & clare rationes Diuinorum iudiciorum, & extraordinariæ, ac supernaturalis Dei Prouidentiæ; nam hæc nisi per reuelationem assequi non possumus: ideoque quamuis ad Deum appellet, sed non esse in sua potestate sistere se ad illius tribunal, & ad illius Prouidentiæ adita penetrare; atque adeo, vt Cartusianus addit, videtur postulare supernaturalem aliquam illuminationem. Quinto D. Thomas, & post eum Hugo; Hęc subiunxisse Iob ad declarandam Dei immensitatem, ne quis putaret ipsum existimasse Deum corporeum esse, aut corporali loco circumscribi, cum de illius tribunali loquutus est. idem videntur sensisse Gregor. & Philippus.

Dionys. Alexand. — Caietan. Lyra. — Dionys. — D. Thom. Hugo. — Gregor. Philippus.

2 *Simplex nexus. — Respondet Iob tacitæ obiectioni.*

Sed tandem is erit contextus lenis, & sententia facilis, ac bene cohærēs, vt quasi tacitis duabus obiectionibus respondeat Iob in hanc sententiam; Si cui videar in hoc meo voto conoscendi in cœli sedes lucidissimas ad Dei tribunal temerarius, & audax, præsertim cum vni tantum loco, aut sedi ille minime alligatus sit, sed vbiuis gentium, atque locorum præsens adsit; ac ius dicere possit: sciat is, qui mihi id obijcit, nisi Deus se mihi, ac meis aduersarijs conspicuum præbuerit, atque consistamus pariter ad illius tribunal, sicut in die iudicij nouissimi, feraturque sententia pro mea innocentia palam, & manifeste, neque meos aduersarios cessaturos a mea criminatione, neque meam innocentiam probatam, atque exploratam iri. Rursus, si quispiam obijceat, me velle tenebras offundere meæ causæ, & per occulta, & ignota velle me innocentem probare, sicque satisfacere meis aduersarijs; Respondeo sane, ideo me desiderare, & appellare manifestum, atque conspectum Dei iudicantis tribunal, palamque proferri aliquod meæ innocentiæ afflictæ præsidium, ne in tenebris mea innocentia delitescat mortalium oculis incerta, & dubia.

Secunda obiectionis solutio.

Iob desiderans nouissimum iudicium.

Sed tertiam objiciamus nos viro sanctissimo? ergo cupis iam ab inferis auolare ad superos, & mortales relinquere? nam quandiu super terram versaris, etiam si quatuor mūdi plagas perambules, ac peruageris vniuersas, solium iudicis inuenire non poteris. Respondebit sane annuendo propositæ obiectioni. Qui enim hæc dicit, Saluatorem suum videre desiderat in carne sua, [& pro minimo haber iudicari ab humano die; id est, hoc tempore, præsertim mortales inter, atque humano more; sed tamen pro maximo iudicari [in die Domini;] cum [confitebitur] iudex iustos suos, non solum coram hominibus, sed etiam [coram Angelis Dei.] Sed veniendum iam ad partes singulas.

1. Cor. 4. 3. — Matth. 10. 32.

Si ad Orientem Hiero. &c.] Nō esse easdē positiones Cęli, neque eadē illarum nomina apud Sacros, & profanos, vel ex hoc loco manifeste colligitur, vbi quod Latine dicitur [Oriens, Hebraice dicitur [Ante.] Sed hoc ne sine obseruatione prælabatur, strictim Positiones attingemus, quantum exiget Scripturarum intelligētia. Philosophi sex omnino Cœli Positiones, totidemque in terra respondentes constituunt, Sursum, & Deorsum; Ante, & Retro; Dextrum, & Sinistrum; quas omnes nō aliter in Cœlo statui oportet, quam ex analogia quadam, & comparatione Cœlestis motus ad animalium motum, & partes; ut ea censeatur pars Cęli dextera, uersus quam mouetur, nimirum Oriens: sicut, & animalia dextrorsum naturaliter mouentur, & inclinantur; opposita uero sinistra, nimirum Occidens, Illa Sursum, ubi oportet caput hominis consistere habentis dextram in Oriente, quam oportet esse polum Antarticum; oppositam uero nostrum Aquilonem. denique anteriorem partem, uersus quam fingimus faciem hominis conuersam mouentis se se, porrigentisque ad Orientem dextram, nimirum hemisphærium, non illud quidem unicum, & certum, sed uaria, atque diuersa pro regionum uarietate, & situ. Scio hæc multis scatere difficultatibus, sed quæ physici negotij sint, non nostri, & quas diligenter expedire curauimus, cum 2. Arist. lib. de Cęlo interpretaremur.

Sed Cęli positiones apud Philosophos.

Est in his quoque mirabilis varietas inter Astronomos, Cosmographos, Philosophos, Poëtas; quisq; enim pro suo vsu, & necessitate, siue ad polum Aquilonarem, faciem cum Ptolemæo, & Geographus conuertat, volens poli altitudinem indagare, terræque situm verius depingere: siue ad æquinoctialem, cum Astronomis respiciat, vt & motum cęli velocissimum, & syderum cursus diligentius obseruet: siue astrorum occasus cū Poetis respiciat, præsertim Latinis, opportet aliud, atque aliud dextrum, & sinistrum, aliam, atque aliam partem anteriorem, atque posteriorem assignare. Qua de re diximus nos aliquādo nōnihil; nūc vero nihil aliud, quod ex nostro ordine hac de re, quantum satis est, dixerint nostri Conimbricēn. lib. 2. de Cęlo; docte quoque, & solide Christophorus Clauius ad c. 2. Sphæræ; eleganter, argute, & copiose Martinus Delrius ad Sene. Thiesten [de sinistris, dextrisque augurijs] differens. Nunc tantum illa perstringimus, quæ Sacro sermoni intelligendo necessaria existimamus.

Incerta Positiones Cœli. — Plato Pyth. Aris. de quo Gal. in hist. Philosoph. Et Dio. Halicar. lib. 2. Orig. Vir. 3 Geor. Oui. 1. Met. Lucan. l. 3. Conimbricenses Christophorus Clauius. Martinus del Rio.

4 *Scriptura quatuor Cœli positiones considerat.*

Ex his sane sex Positionibus, quatuor tantum Scriptura usurpat, sed ratione, consideratione, nominib. diuersas, uidelicet Ante. & Retro, Dextrum, & Sinistrum quod illæ præcipuæ sint, & usu, atq. ore hominum frequētiores, Ante, id est, [Oriens: Retro, Occidens;] Dextrū, *Meridies*, quo itur ad polum antarticum, & quo porrigitur dextra hominis capite defixi in Oriente; Sinistrū uero [Septentrio.] Harum aūt Positionum discrimen certaque indicatio ex ipsa humani corporis positione, & capitis conuersione, & gestu, sumpta est. namque Hebræi, Arabesque ad Orientem adorabant, & ad ortum oculos, faciemq. conuertebant. Ergo cū caput in [Oriente] figerent, dextrum relinquebant Meridiem, sinistrum Aquilonem. Hinc Scriptura pars antica, Orientalis, postica Occidentalis, Australis, dextera, Aquilonaris, sinistra. Sed dicendum nonnihil de singulis.

Hebræi, & Arabes ad Orientē conuersi adorabant.

Oriens pars anterior.

Si ad Orientē.] In Hebræo ex uerbo habetur: [Ante ibo, & non ipse,] supplo apparet, [& Retro, & non intelligam.] Quod clare, & dilucide Vulgatus exposuit, [Orientē, & Occidentem,] ratione iam indicata. At Septuag. rē eandē multa obscuritate dixerunt: [Si primus ambulauero, & non ultra sum, quæ aūt in nouissimis, q.d noui?] nam illud [Ante, pro primo,] sumpserunt, & [Retrò, aut post, pro nouissimo.] sicut. n. *Kedem* significat Hebraice, *ante*: ita *Kadmo*, significat kaldaice, *primum*. ipsa aūt radix, *Kadam*, significat anteire, præoccupare, anteuenire, antestare: Quare non solum ea uox significat anteriorem partem loci, quam respicimus, sed et anteriorē temporis partem, quod primum, uel initium dicimus: quare sensus lectioni Septuaginta ille erit, quem Symmach. clarius sua lectione interpretatus est: [Etiā si ante grediar ipsum, apparere non potest, si sequar. nō sentiā] id est, nulla ratione cernere illum potero Sed ipsam hāc lectionem cum nostra Latina facile conciliabimus, illud enim *primum*, quod ad initium temporis uidetur pertinere, certe potest facile ad priorem, uel anteriorem locum referri: nam & Olimpid. sic interpretatur:

LXX. — קדם קדמה — Anterioris loci, & temporis idem nomen. — Symmach. — Conciliatio lectionis græca cum Latina. — Olimpiod.

tur;[Vtrum in iis locis, quæ ante ſunt poſita, cum quęram?] Atque in aliis quoque editionibus teſtantur ipſa Vaticana Scholia legi;[In priora, & anteriora ibo.] ſiue, vt noſter Comitolus eleganter, atque opportune legit in interpretatione Catenę,[Ad prima proficiſcar.]Quę omnia [Orientem] indicant, quæ anterior, prior, prima pars mundi eſt, in quam anteriorem, & primam noſtri partem, id eſt, faciẽ conuertimus. Hinc videas quod Vulgatus dixit Geneſ. 2.8.[Plantauerat Dominus Deus paradiſum voluptatis a principio;] Rectè ſeptuaginta vertiſſe.[Plantauit paradiſum in Edem ad Orientẽ. Onkelus;[Plãtauerat hortum antea] ſic etiam Hebræus apud Caiet.[Plãtauit hortum ab ante.] Symmach.[a prima.] Theod.[In primis.]Hebraizãtes alij;[Ab Oriẽte,]ſiue,[ad Orientalẽ plagã]Quę omnia idẽ omnino ſignificant. Pręſertim cũ ipſa ratio, nomenq. tẽporis[anterioris] vel [primi,]aut[principij] iuncta, & cohærens ſit cum ipſo loco[Orientali;]nam cum[Kadã]ſignificet anteire, pręuenire, aut pręoccupare, quod nos dicimus[Adelãtarſe] vnde dicitur anterior pars, id eſt,[Oriẽs,]certe etiã propterea dicetur pars Orientalis nos anteire, pręuenire, aut præoccupare tẽpore; quia videlicet Orientalis lux nos excitat, & pręoccupat, atque quaſi in labore, & curſu diurno nos anteuertit. Cũ qua lucis, ſoliſque Orientis proprietate videtur profectò colludere Dauid Pſal. 118.147.& 148.cũ ait, [Pręuenerunt oculi mei ad te diluculo.]& ibidem;[Pręueni in maturitate, & clamaui.] id eſt, quamuis diluculum, Orienſque lux præueniat, anteuertatq. nos; at ego, o Deus, præuentorem iſtum Solẽ, atque noſtrarum actionum præuentricem, & præoccupatricem lucem, meis antelucanis precibus anteuerto. Similem quoque rei, vociſque alluſionem obſeruare licet Sapiẽtiæ.16.28.de Manna; [Quod enim ab igne non poterat exterminari](corrũpi) [ſtatim ab exiguo radio Solis calefactum, tabeſcebat,](liqueſiebat)[vt notũ omnib. eſſet, quoniã oportet præuenire Solẽ ad benedictionẽ tuã, & ad Orientem lucis te adorare.]Id eſt, ne nobis tua benedictio, beneficiaque effluãt, aut liqueſcãt, oportet, ne ſolem expectemus, Orientẽ ve lucem, quæ ex proprio ſuo munere, & officio iuxta ipſam ſui nominis notionẽ, & etymologiam, nos præueniat, & anteuertat ad præcipiendum tuæ munificentię fructum; ſed potius debemus nos [pręuenire ſolẽ]ipſum præuentorem, atque præoccupare gratiis agendis.& precum alacritatem, & diligentia lucem ipſam; & ante lucis, diemque ortum precari, ſalutareque Dei optimi liberalitatem.

Comitolus.
Cur Oriens prima mundi pars.
LXX.
Onkel.
Caiet.
Pagn. Regia.
Vatabl.
Tygur.
Tempus primum cum loco primo, & Orientali cognatum.
Sol oriens nos præueniens in labore diurno.
Oratio præueniens ſolem.
Pulchra alluſio ad nomen, & officium Orientis Solis.

7
Occidẽs ſub Oriẽte cõprehendi.
Aquilonem Meridie notari.
Theodoret.

Sed ad Occidentem.] Solet Occidens, vt pote minus nobilis pars, & quæ (vt ſtatim dicã) ex propria ratione dicitur poſterior, quaſi in dorſum reijci per obliuionẽ, aut ſuppreſſionem quandam, & tantum ſub Oriente cõprehendi, ſicut etiam Aquilo ſub Meridie, vt Pſal. 138. 9.[Si ſumpſero pennas meas diluculo,]id eſt, ſi ſumpſero pennas diluculi, vel Orientis, Auroræ videlicet, vt inde auolem in extremum Occidentem:nã (vt Theodor. ait) [Diluculum, Orientis partẽ vocauit. Deinde alias quas cæli plagas ſub voica tantum potiori ſignificat: [& habitauero in extremis maris,]nõ enim[extremũ mare] intelligo cum Theodoreto, & pleriſque Occidẽntem, ſed potius Meridiẽ, quę ad Aquilonem vſque recta protẽditur, quaſi dicat: Tu præſens ades Oriẽti, Occidenti, Meridici, Aquiloni, vt fugere tuã potentiã, tuũque conſpectum nullo modo poſſim. Quamquam etiam ſub Occidente, cũ tineri oriens; ſub Aquilone Meridiem, viretiã docti è contrario exiſtiment, vt Lindanus in illo Pſalm. 88.13.[Aquilonem, & tu mare creaſti.]nam per[mare,] Occidentem interpretantur. q.d.[Omnes orbis plagas] quaſi ex duabus tantũ intelligit. Sed an per[mare,] Occidẽs ſignificetur, iam dicemus. Aliquãdo tamen, vt hoc loco omnes quattuor Cęli plagę exprimuntur, vt alij ẽt contendũt in Pſal. proxime citato, intelligentes per[mare,]Meridiẽ: vnde ſubditur, [Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt.]ſunt nimirum iſti montes Paleſtinę,[Thabor]ad ortũ ſolis,[Hermõ]ad occaſũ. Prõ Occidẽte vero eſt in Hebręo *Retro*, aut *poſt*, id eſt, poſtica pars anteriori oppoſita, ad quam orantes dorſum vertebant: nam illa vox *Retro*, vel *poſt*, idem omnino eſt, quod tergũ dicimus, vel ſcapulas, vt tum ex alijs, tum ex illo conſtat Ezech. 2.9 [Liber ſcriptus intus & foris. *Eſcrito por la haz, y por las eſpaldas*, id eſt,[Ante, & Retro.] Septuag. vt ſupra indicauimus:[Nouiſſima,]aut[extrema] dixerũt.

Oriens ſub Occidente, Meridies ſub Aquilone.
Lindanus.
Quattuor cæli plagæ diſtinctæ.
אחור

Si ad ſiniſtram, quid agam ? non apprehendam eum. Si me vertam ad dexteram, non videbo illum.

1 *Quid ſiniſtra, varia lectio. In polo Aquilonari plures, & mirabiliores ſtellæ. Perſonarum mutatio in Scriptura.*
2 *Quid* conquerere. *Varia lectio ex Hebræo, & Græco.*
3 *Quid* dextrum, *quid* Mare. *Explicatur Dauid, & Moyſes.* Theman.
4 *An Maris appellatio ad Meridiem, Occidens ve referatur. Explicatur Moyſes, & Dauid.*

Si ad ſiniſtram, &c.] id eſt, ſi ad Aquilonem, vt ſtatim in dextro] explicabimus. nunc tantum particula ſequens elucidanda: nam cũ Vulgatus legerit;[Quid agã] videtur tamen ex Hebræo aliter debere legi, vt actio illa, aut operatio; ad Deum ipſum referatur. Quare Pagnin. legit;[Si ad Aquilonem, quando operatur ipſe.] Regiã,[Siniſtrum, in faciendo ipſum.] Hebræus apud Caietan.[Siniſtram, in facere tuo.] Vatabl.[Ad ſiniſtrã dum operatur;] Tygurina, [Dum agit quidpiam ad læuam.] Iſidor.[Vbi facit opus ſuum,] Cum quibus omnibus certe videntur facere Septuag. legentes. [A læua ſi ipſe agere & non apprehendi.] Auguſt. [A læua quid agere?non apprehendam.] Ambr.[Siniſtra quæ fecit ipſius, nõ reſti[illegible] Exiſtimant autẽ indicari mirabilia quędam Dei opera, & effecta, quæ in Septentrione Deus efficit, vbi ſunt, & plures ſtellæ, & mirabilioris efficientię quam in Auſtrali. Sed quidem licuit noſtro Interpreti, quod obſcurum, & anceps in Hebræo erat, ad Iobum referre: & quod per tertiam perſonã inuenit, per primã reddere; hæc enim perſonarum mutatio, & alterius pro altera poſitio in ſacro ſermone frequentiſſima eſt. Latine ergo, & ad explicandam ancipitem animi deliberationem dixit.[Quid agam?] Præſertim cum hic non ageret Iob de inueſtigandis, aut perſcrutandis naturæ mirabilibus, ſed de ipſo Dei ſolio indagando, & quęrendo, per omnes quattuor mundi plagas.

1
Elucidatio Latinæ lectionis.
Varia lectio.
Pagn. Regia.
Caietan.
Vatab.
Tygur.
Iſidor.
LXX.
Auguſt.
Ambroſ.
In polo Aquilonari ſtellæ mirabiles efficientia.
Perſonarũ permutatio.

Si me vertam ad Dexterã.] Rurſus hæc [ad Dexterã conuerſio,] Deo videtur tribui in Originali Hebræo, & Gręco. Auguſt.[Cõuertetur ad dextera, & nõ videbo.] Olympiod.[Si dexterã tenuerit, protſus illũ ipſum nequeo intueri.] Eſt vero in ipſa voce originali[cõuertendi,] aut [vertendi,] ingens varietas: nã cũ ſubſit in Hebræo radix *Ghatapb*, quæ cooperire, inuoluere, ſeu occultare ſignificat, dixerunt Septuag.[Circũteget Dextera, & non videbo.] Ambr.[Circũiaciet Dextra.] Hebręus apud Cajet.[Teget Dextera]Tygur.[Ad partẽ dexterã ſe abdit.] Vatabl.[Abſcondit Dexteram.]Pagnin.[Abſcõdet ſe in Meridie.]Complutenſ.]Inuoluetur ad Dexteram.] R. Mardoch.[Inuoluit Dexteram.]Quæ omnia idẽ omnino ſignificant, videlicet, quod ſi ita Deus Meridionalem partem occultare, & circumtegere velit, vt eo quaſi operimento ſeſe circumtegat, & abſcondat, non poſſit quidẽ ab homine inueniri, aut cerni, neq; inueſtigari locus, in quẽ ille ſe abdiderit. Sed eadẽ ratione, qua ſupra de Aquilone diximus, hanc[cõuerſionẽ] Interpreti licuit ad Iobum referre; & quod in Hebręo erat, [Abdere ſeſe in dexteram] vel [penetrare in Meridiem,]ipſe Latine dixit; [Quid agam? Ad dexteram ne me vertam?]

2
Varia lectio.
Auguſt.
Olympiod.
עטף
LXX.
Ambroſ.

Ad Dexteram.] Mundi, Cęlique dextrũ Meridies eſt; ſed vnde nam hæc cognominatio fluxerit, indicauimus ſupra, cum de parte anteriori, ad quam faciem conuertimus, id eſt, de Oriente diceremus: atque aliam etiã ſumptam ex ipſa Palæſtina paulò poſt indicabimus. Ergo vbi Pſ.88.7.vertunt Septuagin.[Aquilonem, & mare tu creaſti;] Hieron. ex Hebræo dixit:[Aquilonem, & dextrum;] Aquila, & Symmach.[Aquilonẽ, & dexteram;] Chald.[Deſertum Aquilonis, habitatoreſque Auſtri;] Theodot.[Aquilonem, & Auſtrum;] Felix,[Aquilonem, & Meridiem.] Hæc enim omnia eiuſdem Cæli, terræque plagæ nomina ſũt, id eſt, Meridiei; ſed illa duo pręcipua,[Mare,] & [Dextra,] ſiue[Dextrum:] nam & ipſa Hebraica nomina affinia ſunt;[Iam] enim eſt mare; at *Iamin* dextra. Vnde etiam Meridies dicitur *Theman*, nomini, *Iamin*, prępoſito Thau, vt Exod. 26 18.[Erunt in latere Meridiano, quod vergit ad Auſtrum.] vbi in Hebræo duo nomina immediate iunguntur; [Erunt in Latere Meridiei,

3
Dextrũ pro Meridie.
LXX.
Hieronym.
Aquila.
Symach.
Chaldæus.
Theodotus.
Felix.
ים
ימין
תימן

dextri,

Themã pro prio, & appellatiue.

dextri,]ſiue[Auſtri:]quare [Theman] ſi appellatiue ſumatur, Dextrum, Auſtrale, ſiue meridionale ſignificat; ſi autem proprie, eſt nomen regionis Auſtralis, ſiue Meridionalis, ex ipſa nominis etymologia, vt ex Hieronymo, Theodoreto, & alijs diximus, cap. 2. Verſ. 2. num. 28. agentes de [Theman.]

Hieron.

Maris appellatio pro Meridie, an pro Occidente.

4 At de cognominatione[Maris,] maior eſt difficultas. Sæpe enim uidetur[neceſſario]accipi pro[Meridie,] ſæpe itẽ ab Interprete Latino uertitur [Occidẽs.] Imò & Hieronmo niſi[Occidens,] per [Mare] ſignificari, & intelligi, contendere ſerio uidetur ſuper id Pſ. 106. [A ſolis ortu, & occaſu, ab Aquilone, & mari;]ſcribens in hęc uerba;[Videtur quidem quattuor dixiſſe climata, Oriẽtem, Occidentem, Meridiem, & Boream. Hęc ſunt quattuor climata mundi. Sed non ita Pſalmus continet; hic enim habet; A ſolis ortu, & occaſu. ecce duo climata. Ab Aquilone, hoc eſt a Septentrione, ecce tria climata. & mari. Mare vtique in Occidente eſt. Ergo uidere, quoniã Occidentem bis nominauit, & Meridiem nõ ſemel.] Sed hoc loco neminem habet pro ſe D. Hieron. nam fere reliquorum corona[Mare]hoc loco[Meridiem]interpretatur: Nominatim Baſil. & Theodoret. qui partes orbis: [Eoas, Heſperias, Auſtrales, & Aquilonares] uocat. & Auguſtin. totum mundum ſignificari exiſtimat. Chald. quoque ſic legit;[De mari regione Auſtri.] & manifeſte ipſe contextus ſic exigit. Quia uero nõ unum mare, ſed multa ſunt, ideo ſane[Mare]nunc pro Occidente, nunc pro[Meridie]uſurpatur. Pro Occidente quidem, cum mare Mediterraneum ſignificatur: nã hoc eſt[Mare magnum;]quod appellat Scriptura; quod etiam[Aegyptiacum]appellatur, eo quod Ægyptum alluat, atq. Nilum recipiat; & terram ſanctam ambiat ab Occidente. quam huius ſignificationis pro Occidente, rationem delucide aſſignat R. Mardochai ſic Gen. 13. 14. [Ad Aquilonem,] &[Meridiem; ad Orientem, & Occidentem;] ſiue ut in Hebræo eſt; [Ad Orientem, & Mare,] ut eo loco legit Regia, alijq. Hebraizantes; imò & Septuag. [Ad Aquilonem, & Africum, & Oriẽtem, & Mare.] & Deuteron. 33. 23. manifeſte[Mare] diſcernitur a Meridie, cum de Nephtali dicitur;[Mare, & Meridiem poſſidebit,]ideſt, Occidentem, & Meridiem, ut eo loco legit Pagnin. Tygur. & alij Hebraizantes, quorum ſtudium eſt, ut nunquam cum Vulgato Interprete conueniant, ſiue ille Hebraiſmũ retineat, ſiue Diſſoluat. Quo loco Onkel. [Mare]cum [Occidente,] ſimul iunxit per dilucidam paraphraſim legens; [Ad mare Occidentale Ginoſar, & ad meridiem habebit poſſeſſionẽ.] At uero[Mare] pro Meridie, ſua quoque ratione ex Meridionali mari dicitur. Quamquam non conuenit inter expoſitores: nam Ianſenius Pſ. 88. Verſ. 12. A mari mortuo, aut Rubro (quorum utrumque in meridie eſt reſpectu terræ promiſſionis)denominationem ſumit. Alij, ut Genebrardus, non niſi ab Oceano, cuius propria ſedes eſt in Meridie. Sic pſalm. 88. citato.

Baſilius. Theodoret. Auguſt. Chaldæus.

Mare magnũ Mediterraneum.

R. Mardoc.

Regia. LXX.

Pagnin. Tygur.

Onkel.

Cur Mare pro Meridie. Ianſenius. Genebrar.

X. Ipſe vero ſcit viam meam; & probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit.

1 *Deus incorruptibilis Iudex, omnia videt. Qui in conſpectu Dei ambulat, caute viuit* Scire *de experimento.*

2 *Duplex hominis a Deo probatio, et proſperas res, aut per aduerſas. Illuſtratus Paulus.*

3 *Auri examinati cum iuſtis comparatio, ex quibus exponitur. Explicati Zacharias, & Sapiens.*

4 Tranſire per ignem *quid. Explicati Zacharias, David, Iudith.*

5 *Impij,* argentum reprobum, *&* Scoria terræ *Chriſtus cur* Lapis ſtanneus *apud Zachariam.*

PRopterea(inquit)appello iudicem incorruptiſſimũ, quod iam illi bene probatus, exploratuſq. exiſtam; de cuius iudicio, atque ſententia quamuis non omnibus manifeſta, ualde confido, quod quamuis illum non poſſit homo perſpicere, at ille perſpectas habeat omnium mortalium actiones; & quod non niſi ob præclarum ſuæ gloriæ, ac mei quoque commodi, bonique finem me ille ærumnis exerceat.

כִּי יָדַע

[Ipſe uero.]In Hebręo particula reddẽs cauſã [quia] ſic etiam apud Septuag. Sed melius per affirmationem. Certe ille nouit, *ſcis,* nouit familiariter quotidiano experimento experitur, atque etiam approbat. ſicut ab cadem radice dr̃ Pſ. 1. 6. [Nouit Dñs](familiariter, probat, intuetur, nam coram illo ambulant)[viã iuſtorum.] Poteſt ẽt cauſam reddere incorruptionis, veritatiſq; diuini iudicij; quia. ſ. eiuſmodi ſuus iudex eſt, qui antequã iudicet, pronuntietve ſententiam, tãquam oculatus teſtis nouit oĩa: [viam]greſſus cuiuſque. [Proinde(vt Theod. eo loco ait)neque demonſtrationibus, neq; confutationibus indiget.] Aut vero poterit eſſe hæc ſuæ innocentiæ commendatio: cum. n. non niſi in diuinæ legis via ambulat, oportet noſſe Deum, ſicut &[iuſtorum viam, ita & Iobi greſſus,[nouit. n. Dñs, qui ſunt eius, &, Vias quę a dextris ſunt, nouit Dñs;] Tum ẽt oſtendit ſuam pietatem, & Dei timorem, nam qui agnoſcit, Deum inuiſibilem oẽs noſtræ viæ, & vitæ exitus profecto ſe in diuino conſpectu parce, & timide gerere oſtendit: nam, vt ait Greg. Qui [ita nos aſpicit, vt a nobis aſpici nequeat, eo magis timendus eſt, quo cuncta videns, a nemine videtur. Cum enim contra nos latere quempiam in inſidijs credimus, eo illum amplius metuimus, quo minime videmus; atq; inſidias metuimus, vbi sũt, & ubi nõ ſunt.] Ergo Iob poſtquam dixit, Deum non cadere in ſuũ conſpectum, aſſerit tamen, quod [inuiſibilem illum tanquã uidens ſuſtinet.] Tandem uidetur hæc eſſe ingens fiducia conſtantis animi; Per [inuia, & inaquoſa] vagari videor, vt neque Deum inuenire, neque uiæ certæ tramitem tenere poſſim: erro per varias calamitates, ſed Deus [viam meam nouit,] & curat, ad illum ſpectat uitæ meę exitus. Sequor illum, [neſciens, quo eo;] at ille nouit meæ uiæ exitum, & ad ingentem, ut ſpero, felicitatem per iſtas viæ difficultates, & diſpendia me deducet, fieri enim non poteſt, [ut iter meum pereat.]

Iuſtorũ via Deo familiariter nota.

Theod.

2. ad Tim. Prou. 4. 72.

Heb. 11. 27

Heb. 11. 17

Heb. 11. 8.

Pſal. 1. 6.

2 Et probauit me.] Obſeruat D. Th. dixiſſe, [probabit,] de futuro, [quaſi exhibens ſe per patiẽtiam, ad futuram examinationem.] ſed uera lectio Latina, Gręca, Hebręa, de pręterito, ſenſuſq; congruentior. Iã de me pẽriculum fecit Deus. quare experiẽtia illi notus ſum. Põt uero meliori iure, q̃ Rex ille, dicere: [Probaſti me, & cognouiſti me]uidelicet eum illum ad Regnum, & felicitatẽ euexit, probauit per felicitatẽ: nam, ut eleganter Theod. ait, [ſicut in rebus triſtib. probamur, eodem quoque pacto in ſecundis reb. exercemur.] At multo uerior, multo acrior, & diligentior probatio per labores, & ærumnas, q̃ per gloriam, & honorem, quamuis utrumque examen utrum ſane oſtendat, & probet, an ſciat [abundare,]an ſciat ẽt[penuriam pati,]& aduerſus hoſtem feliciter depugnare [per arma iuſtitiæ, a dextris, & a ſiniſtris.] Sed tunc potiſſimum ſe oſtendit Paulus [Dei miniſtrum, in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatib. &c.]

D. Thom.

Iob cũ Dauide cõparatus.

Pſ. 136. 1. Theodoret.

Phil. 4. 12.

2. Cor. 6. 8. 2. Co. 6. 4. 5

3 Quaſi aurum.] Frequens hęc in ſacro ſermone cõparatio eũ Sanctorum calamitatib. & examine per ignem tribulationum. Prouer. 17. 3. & 27. 21. Sap. 3. 6. Eccl. 2. 5. Zach. 13. 9. Quę oĩa loca, ut poſteriora, ita ẽt ex loco Iobi per imitationem, aut per manifeſtam alluſionem deſumpta eſſe non dubito. Dixi autem [aurum per ignem probatum,]ſymbolum eſſe iuſtorum, nam illos minime lædit examen ignis, ſicut ſolet exurere impios uehemẽs aliqua tribulatio. Videtur indicatum Zach. 12. 8. & 9. cũ Deus ſuum populum diſperſum in tres diuidit partes; quarũ[duas,]prædicit fore, vt[diſperdãtur, & deficiãt:] deinde uero ait, [Ducam tertiam partem per ignem, & uram eos ſicut uritur argentum, & probabo eos, ſicut probatur aurum; Ipſe inuocabit nomen meum, & ego exaudiam eum, dicam; Populus meus es, & ipſe dicet: Dñs Deus meus.] Quod ſicut de Chriſtiana Eccleſia dictum eſt, ita ſane in uniuerſos iuſtos quadrat: de quibus eleganter dixit Hieron. [Tertiam hanc Sanctorum partem, ne delicata eſſet, & ſecuræ, quaſi argentum, & aurum per ignem duci, & probari.] Hi profecto in ipſo medio igne, & examine Deum ſuum amanter inuocant, & (ut Theod. ait) [candido, & germano ſunt erga illũ ſtudio.] Viciſſimq; ab aurifice, & examinatore illis dicitur: [Populus meus es :] nam huiuſmodi ſanctis quaſi probatiſſimis, & expurgatiſſimis argẽto, & auro, ſe Deus locupletẽ gloriatur, utpote quod Dei Theſauris dignũ ſit, ut dicitur Sap. 3. [probauit eos, & inuenit illos dignos ſe.]Vultq; huiuſmodi[aurum,]atque[argentum examinatum] in magno pretio, & æſtimatione apud reliquos mortales eſſe; nam in hunc fere finem uidetur Prou. 27. 3. [Sicut igne probatur argentum, & aurum camino, ita corda probat Dñs.] Videlicet non ſolum illum ipſum,

Calamitatum Sanctorum cũ auro comparatio.

Iuſtos non lædit ignis tribulationis.

Illuſtris Zachariæ ſententia de tribulationib. iuſtorum.

Hieron.

Theodoret.

qui tribulationem patiuntur, suo igne, & ærumna probati; verum etiam reliquos, qui alterius ærumnam contemplantur, hos n. probat Deus, an bene de Diuino examine, & Prouidentia sentiant; an iustum, ærumnosum, & calamitosum despiciant, an vero pluris æstiment. Propterea enim subdit: [Qui despicit pauperē, exprobrat factori eius.] Vide Sap. 3. vbi elegāter describitur huiusmodi auri probati splendor ipso Deo dignus: [Tentauit (inquit) eos, & inuenit illos dignos se, tanq̄ aurum in fornace probauit illos;] deinde; [Fulgebunt iusti.] & iterum: [In tempore erit respectus eorum] Quod alij ex Græco legi iut; [In tēpore suæ visitationis resplendebunt, *aut* effulgebunt.] immo, & Septuaginta sic legunt: [In tempore respectus ipsorum fulgebunt:] nam cum [respectu,] id est, visitatione, & tribulatione, aut igne, fulgorem illum purissimum, & expurgatissimum coniungunt.

Enim iusti ærumna probat alios eorum cogitationes.
Iusti splendentes in tribulationib.
Nannius.
LXX.

4 [Quod per ignem transit.] In Hebræo breuior sniā, sed minus splēdida: [Sicut aurum egrediar.] Septuaginta et, [ignem] non habent, [auri] tantum meminerunt, sed sniā eadem apud oēs constat: [Egrediar (inquit) ex hoc igne probationis, & examinis mei expurgatissimus, atq; purissimus, & apud omnium oculos, vt firmiter spero, contuscabit innocentia mea. Quare illud, [quod per ignem trāsit,] eūdem sensum habet a radice ..., quod, per ignem Deus me splendidissimum [ducet,] id est, exire, & euadere me faciet per tribulationes castissimum; sicut per Zachariam dixit; [Ducam per ignem;] quod sic explicat:* Educam illos de igne; non vero; duci faciam illos per ignem; quamuis re ipsa vtrumque coniunctū sit. illud enim [ducere, *seu* producere,] aut educere, & illud [transire ... producere, *&* exire.] Quo etiam sensu accipio id Iudith 8. 23. [Omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt, fideles.] id est, probati, & fideles tandem euaserunt. Secus Num. 31. 13. [Omne, quod potest transire per flammas, ignem purgabitur. ... transire,] proprie est, ingredi, calefieri, excoqui. quod statim explicatur ab Interprete; [Quicquid autem ignē nō potest sustinere, &c.] vbi in Hebræo uerū est, [Quicquid in ignem non potest ingredi.] Similiter, & Psal. 65. 12. [Transiuimus (ingressi eramus) per ignem, & aquam] (& statim sequitur; ingressos iam, & in medio pelago aberrantes) [& eduxisti nos in refrigerium.] Sic educit aurum suum Deus in refrigerium.

LXX.
Varia verbi transeundi significatio.
Nannius.

5 Atqui in igne tribulationum per impatientiam, aut diffidentiam despondent animo aut se purgari non sinunt, ij certe non aurum, argentum ve; sed [argētum reprobum,] id est, inutile omnino censeri debent, aut vt mera, impurissima scoria: sicut Scriptum est Ps. 118. 119. [Præuaricātes reputaui omnes peccatores terræ.] quod ex Hebræo legitur; [Scorias cessare fecisti omnes impios terræ.] Hier. [Quasi scoriam computasti omnes impios terræ.] eademque est Symmac. lectio, ut refert Theodor. & Theodotio; [Pro nihilo reputasti.] Sunt uidelicet oēs impij; scoria mundi, & qui dum igne tribulationis probantur, toti abeunt in fumum, & scoriam: nihil puri, aut solidi auri remanente: sicut Ierem. 6. 28. 29. 30. de illis, quos cum per ignem tribulationis excoquere, & emundare uellet Deus, tamen illi nihilo meliores facti, neque exhortationibus Prophetarum, neque Diuino auxilio uti in suam utilitatem uoluerunt, scribitur; [Æs, & ferrum uniuersi, corrupti sunt: defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum: frustra conflauit conflator: malitiæ eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum uocate eos, quia Dominus proiecit illos.] neque mirum: nam Deus suis iustis in tribulationis igne uelut plumbum, & stannum sese admiscet, ne ab igne exurantur, sed tantum purgentur. Propterea filius Dei Christus Iesus dicitur Zachar. 4. 10. [Lapis stanneus,] quo loco Hieronym. ait, ideo sic cognominari Christum, quod [sit murus, & fortitudo, roburque credentium: sicut enim stannum ab igne alia metalla defendit, & cum sit natura æs. ferrumque durissimum, si absque stanno fuerit uritur, & crematur, sic omnis Angelorum, hominumque fortitudo, si non habuerit auxilium Saluatoris, imbecilla probatur, & fragilis.] Ergo illius ope, & coniunctione bene nobis succedit probatio per ignem in splendorem & munditiem: nam; ut Hieronymus etiam eodem loco docet; [Quomodo stannum mixta, & adulterata inter se per ignem metalla dissociat, ita Dominus uerus probator, & Choneutes ab auro, & argento bonorum operum, æs uitiorum plerumque secernat, ut purum aurum remaneat, & argentum. Vides igitur, vt Iob cum suam innocentiam maxime tuetur, tunc potissimum omnia Deo accepta referat, qui ne in tribulatione exuratur, sed expurgetur, & nitescat, sua ope, & benignitate præstat.

Ierem. 6. 30
Impij argentum reprobum, & scoria.
Pagn. Reg. Tyg. Vatab.
Hieronym.
Symmac.
Theodoret.
Theodotio.
Deus suis iustis se adiūgit velut plumbū aut stannū in purgādo.
Christus cur dicatur Stannum.
Hieronym.
χωνευτής.

Sed hoc tantum; Cum se Iob cum [auro, quod per ignem transit,] comparat, agnoscit ne iam aliquid in se esse, quod purgatoria egeat flamma? Sane. sic Greg. ad humilitatem Iobi refert: [Minus] (inquit) [de se æstimauit ipse, quam erat, dum tribulationi traditus purgari se credidit, qui purgandum in se aliquid non habebat.] Verum enim vero id iustorum proprium est, vt in tribulationibus suspicentur aliquid in se, quod Deo displiceat, & tribulationis igne excoqui oporteat. sicut iustus ille Rex iniqua ab hoste passus, ad ignem tribulationis sacrificium ipse, pro suo peccato cauens, adiungebat 1. Reg. 26. 19. [Si Dominus] (inquit) [incitat te aduersum me, odoretur sacrificium.]

Iobi eximia humilitas, Iusti affli. cti de suis peccatis solliciti.

XI. Vestigia eius sequutus est pes meus: viam eius custodiui, & non declinaui ex ea.

1 Via Dei, *&* via hominis. *Discrimen huiusmodi Illustratur Dauid.*
2 *Quid* Sequi *in Sacro sermone.* *Quid* perfici gressus *apud Dauid.*
3 Via *aut* vestigia Dei *quid significent. Explicatur Petrus.*
4 *Notatur Caieta. Diuitia, & felicitas vnde nomen habeant.*
5 *Iobs iam* Quid sequi Deum. *Illustratur Ecclesiastes.*
6 Custodire *quid. Via Dei aspera. Explicatur Dauid.*
7 *Iusti confirmat tribulatio in via Dei. Peccatores auertit. Illustratur Dauid, & Samuel.*

VEstigia eius.] Obseruabat vir quidā prædoctus, cuius apud me auctoritas esse debet, estque grauissima, hoc discriminis inter [viam Dei, viamque nostram] quod [via Dei] significet ipsam Diuinam legem sub metaphora viæ, aut stratæ regiæ, per quam homo graditur: at [via hominis] sit ipsum vitæ humanæ quasi exercitiū sub translatione itineris suscepti per viam. Recte ille, atq. eleganter. & vero confirmari potest ex Ps. 118. 1. [Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.] Vbi iusti dicuntur viæ suæ actionibus suscipere iter per Regiam Dei stratam, quæ recta in destinatum beatitudinis finem sine erroribus, aut ambagibus nos ducit. Tum etiam Ps. 43. 20. [Non recessit retro cor nostrum, &] (nō trahenda enim est negatio ex superiori, & refundenda in sequentem quoque partem. sic Hieron. [Nec declinauerunt gressus nostri semita tua.] Quod septuaginta dixerunt sub affirmatione) [Declinasti semitas nostras a via tua.] vbi vides semitam, aut [viam nostram] dici [declinare,] aut recedere, videlicet tanquam iter, & gressus hominis deambulantis; at vero [viā Dei] significari tanquam fixam, firmamque stratam. Vulgatissimum quoq. in Sacro sermone: [In præceptis, aut in via Dei ambulate.] Rursus, viam nostram [declinare, recedere, auerti, conuerti, reuerti,] aut quid simile: vt dicere possis; Viam nostram dici, *el viage;* Viā Dei, *el camino, o la calçada.* Sed discrimen hoc neque valde firmum, neque perpetuū est, id quod vel ex hoc loco aperte conuincitur; vbi [uestigia Dei,] idem omnino sūt, quod illius uia; Quare [uia Dei] etiam est iter Dei, & gressus illius. Tum etiam Ezec. 18. 25. eadem omnino significatione dicitur [Via Dei, & uia hominis: Numquid via mea non est æqua, & non magis vestræ prauæ sunt? via] pro actione, & agendi modo siue Dei, siue hominis. Tum etiā [Via Dei,] pro ipsis Dei operibus, & quasi gressibus, Prou. 8. 22. Et via hominis aliquando etiam sub nomine stratæ, & viæ publicæ significatur Ps. 1. 1. [In via peccatorum non stetit.] Ergo [via Dei,] non pro Dei itinere, & gressibus, nunc pro ipsa via strata, Diuinam legem, & agendi rationē significat. quæ vtraque translatio hoc loco concurrit, ita vt Iob in hæc verba respondeat exhortationi Eliphaz; Quid me iubes reuerti ad Deum, & conuerti ad rectam, uerissimamque Diuinorum mandatorum semitam, cum ita uiam illius semper tuerim, ut neque unguem deflexerim ab ea, neque contentus vulgari modo Deum sequi, aut in præceptis eius ambulare, pedes ipsos meos in ipsissima illius vestigia posuerim?

1
Hieron. Præfa. Ezech. 5. Vers. 3. etc. 7. Vers. 3.
Via Dei, & via hominis quo differant.
Zeugma.
Hieronym.
LXX.
Præcedens discrimen parū solidū.
Sententia elucidatio.

Sequutus. Prop. ex Hebræo; [Apprehēdit p meus illius

gressum

Regia Pag. Caiet. Tyg. gressum,] aut vestigium; tenuit, adsit firmiter illius vestigijs, & gressibus. Nam verbũ originale, quamuis proprie dicatur de manibus, quæ aliquid apprehendunt, & tenent firmiter; transfertur tamen ẽt ad pedes, qui firmiter inhærent, & cõsistunt in loco aliquo sicut dicebat

אחז

David Psal. 16. 5. [Perfice gressus meos in semitis tuis, vt non moueantur vestigia mea.] Prop. ex Hebræo, [Statue, confirma, tene.] eleganter Hierony. [Sustẽta gressus meos in callibus tuis, & non labentur vestigia mea.]

תמך

Hieronym.

At vero, vt noster Interpres significaret Deũ suo verbo, aut præcepto præeuntẽ, & lumen præferentẽ actionib. humanis, hominẽ vero sequentẽ, & ambulantẽ ad Diuinũ lumẽ, Recte dixit, [sequutus.] Potest ẽt significari, & continuari recto ordine tota hæc [Viæ] allegoria, vt primũ dicat, [sequutum se Dei vestigia,] id est, quęsiuisse, & obseruasse; deinde vero [tenuisse viã,] tandẽq; psequutũ, neq; vnquã deflexisse, aut [declinasse] ea recto tramite.

Via integra allegoria.

3 Sed cum de hac [vestigiorum Dei] translationis, seu allegoriæ ratione ia constet, sic breuiter de significatione dicendũ. Et vero [vestigia Dei,] idẽ significare potuerunt quod [via Dei,] videlicet illius præcepta, & legem, q̃ nobis tenendam, peragendamq; commonstrant: [aut quidẽ [Vestigia Dei] erunt Diuinæ actiones, quib. pręit ille, & in virtutum actionib. nos informat. Quare dicet Iob, se misericordem, iustum, veracem fuisse, atq; quoad humana imbecillitas eniti, & conari põt, Dei actiones, & virtutes æmulatum fuisse: [Nos itaq; (inquit Greg.) cũ virtutem longanimitatis, atq; pietatis eius intuentes imitari contendimus, quid aliud, quã gressuum eius vestigia sequimur, quia extrema quædam eius operationis imitamur?] Addit deinde forte Iobũ illustratũ superno lumine intendisse in Christũ Iesum, atq; (quasi in terra cõspiciens, ad imitationẽ eius vestigia teneret; de quib. per Petrum dictum est; Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplũ, vt sequamini vestigia eius.]

Vestigia Dei quid.

Deus præit nos in virtutum actionibus.

Gregor.

1. Pet. 2. 21.

4 Mirum quidem, quod hoc loco Caiet. commentatur, atq; legi posse existimat; [In beare tuo vidit pes meus.] q. d. defendendo suam innocentiam q̃ [pes suus,] id est, affectus [vidit;] i. desiderauit, aut insequutus est [Beare] vel beatitudinem Diuinã. De qua lectione, & interpretatione sic breuiter censeo; Verbum [sequẽdi, aut apprehendendi,] numquam sumi pro [videre,] q̃ ego, post multum laboris ea in re positũ, sciam: neq; eius significationis adducere poterit Caiet. verisimile aliquod exẽplũ: e quamquam admittam secundam partem, videlicet nomẽ [gressus,] aut [vestigij,] affine esse nomini diuitiarũ, aut beatitudinis: nam eædem literæ mutatis punctis, [Aser,] significat recta incedere, aut dirigere; at vero, [Oser,] beatitudo, aut diuitiæ, & [Asar,] beatificare; hac nimirũ analogia, quod videatur beatitudo, atq; felicitas, quasi terminus rectæ viæ, rectique incessus, atque successus; & quod ad beatitudinem contendendum sit rectis vitæ actionibus; aut quod beatitudo, & opulẽtia sit, ad quam omnes recta contendunt. Quare quamuis Caiet. interpretatio reipsa vera sit, neque omnino aliena ab originalis vocis proprietate, at dura est, & male cum reliquis huius allegoriæ partibus conueniens.

Caiet. in sententia, & censura.

אשר

5 Sed obseruandum tamen, egregie Iobum tueri suam innocentiam, tum ea eo quod dicat inhæsisse Dei vestigijs rectissimis, quasi diceret; * Pari cum illo cõtentione cucurrisse. Id quod mirabile videbatur Salomoni Eccle. 2. 12. [Quid est (inquit) homo, vt sequi possit Regem factorem suum?] Cum enim nimium distent [viæ Dei a vijs hominum,] miraculi instar vr̃, quod homo possit a via sua humili, & terrena, ad Dei viam Cęlestem, atque sublimem sese erigere, & transferre, eo præsertim tempore, cum Deus humanæ se infirmitati, atque gressibus nondum attemperauerat, neque mortalitatis huius viatores benigne pręseos ipse, atq; visibilis inuitauerat illis verbis; [Sequere me, &, venite post me.] ex quo mirificã fidei, & sanctitatis laudem consequutus est Abraham; obediens Deo vocãti; [Egredere de terra tua: Nesciens] (tamen vt Paulus ait) [quo iret.] Quare illam Salomonis sententiam Hieronymus hac quasi paraphrasi elucidat: [In laudem illius hominis erupi, qui post vitia se refrænans, virtutum possit esse sectator.]

** Quæ a pede do tener con Dyos, y sener a su passo.*

Isai. 55. 9.

Matt. 2. 14. Luc. 5. 27. Matt. 4. 19. Marc. 1. 17.

Abrahami fides.

Hebr. 11. 8.

Hieronym.

[Via eius custodiui.] Seruaui sollicite, & diligẽter; qua ille me duceret, aut vocaret præsto fui, nihil cunctatus, etiã p vias ille difficiles, & laboriosas me pręiret. [Propter verba (inquit) labiorũ tuorũ ego custodiui vias du-

Psal. 16. 4.

ras:] nã [aspera] nimiũ est via sãctitatis, & mille difficultatibus impedita, quas affert verbum illud [custodiẽdi,] quod assiduum vigilandi studium affert, & multiplices labores, nocturnamq; vigiliam, atque diurnam custodiam, vt videatur profecto tutius hanc Dei viam plenam latronibus, & sanctitatis insidiatorib. (hæc enim est illa [viæ duritiei] ex Hebræo) non nisi bene munitus, atque onustus armis aduersus hostes ingredi, & custodire; ex Hebræo legit Hieronym. [Ego obseruaui vias latronis.]

Eccl. 6. 21. Matt. 3. 14.

7 *Ego a d climans exea.* Hoc (inquit Nicetas) vim habet mirificã. Si sexcenta (inquit) [in me mala incurrerint, a recta tamen via iter non deflectam.] nam impios, aut eos, qui leuiter Deo adhærẽt, quæcũque viæ difficultas, & labor ab incœpto itinere deterret, deducitque atque laborib. & ærumnis facti, non modo non [custodiũt vias duras,] sed nequius, & impudentius præuaricantur impietatis itinere ardentissime suscepto, sicut de Achaz dictum est 2. Paralip. [Tẽpore angustiæ suæ auxit contemptum in Dño,] quæ illius impietatis ingẽs amplificatio est. At iustos ipsa tribulatio in uia Dei confirmat. Quare Paulum recta incedẽtem per uiam sanctitatis, deducere de uia non potuit, ingens ærumnarum, & tribulationum impetus; [Quis, inquit ille, nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, fames, nuditas, persequutio? &c.] Imo potius existimat uir iustus, tribulationum stimulos sibi adhiberi a Deo, & calamitatũ calcaria, ut diligentius, rectiusq. pergat in cœpto itinere mãdatorum Dei. Quam sapienter Seneca. [Nolite obsecro uos expauescere ista, quæ Dij immortales uelut stimulos admouent animis; calamitas uirtutis occasio est.] Quare eo loco Psal. 43. 19. &, non, Declinasti semitas nostras a uia tua;] subijcit statim: [Quoniã humiliasti nos in loco afflictionis] Quẽ locum sic legis Symach. [Non declinarunt a uia tua ea, quæ dirigunt nos.] Id est, plena est uia tua difficultatibus, & laboribus, qui cũ nos pungunt, recta nos incedere cõpellunt. Quamquam ẽt si negatio eo loco non suppleatur, cõmodũ habebit sensum ex interpretatione Theodori, *Oe clinasti,* i. uideris tu ipse, ô Deus quasi effecisse, ut declinaremus a uia tua, quoniã [Omnis generis malis nos circũdedisti, quæ sufficientia fuerunt auertere nos a uia tua.] Ergo iusti profecto sunt. [Vaccæ illæ, quæ ibant in directum pergentes, & mugientes, & non declinabant, neque ad dexteram, neque ad sinistram.] Quare dicere poterit Iob: Quamuis quæ patior mala, sufficientia sunt declinare semitam meã a uia tua; quamuis bene onustus grauissimis calamitatibus, cum ingenti difficultate, & labore [traham] plaustrum grauissimum ærumnarum, mugiens licet, gemensque: at tui semper, [iboque in directum, & non declinaus ex uia tua, neque ad dexteram, neque ad sinistram.

Nicetas.

Impij difficultatibus viæ Dei deterriti nequiores.

Rom. 8. 35.

Tribulationes sunt calcaria ad currendum in uia Dei.

Sene. li. Cur bonis accidant mala.

Symach.

Theodore.

1. Reg. 6. 12

XII. A mandatis labiorum eius non recessi, & in sinu meo abscondi verba oris eius.

1 *Repetitio eiusdem rei, de re verissima. Verissima Iobi sanctitas.* Dei mandata. *de naturali lege.*

2 Recedere, *quod proprie in faciã sermone. Explicatur Michæas, & Salomon.*

3 Sinus *de affectu, & voluptate cordis. Illustrati David, & Paulus.*

4 Abscondere *ad Thesaurum, & lucrum.* Siqua *etiam de furto accepio. Explicatus David.*

5 *Illustrata lectio Hebræa. Iusto nihil magis antiquum, quàm Dei Lex.*

6 *Defensus vulgatus. Diuina Lex preponenda humanis traditionibus. Illustratus Matthæus.*

1 HÆc toties repetita, & inculcata suæ innocentiæ defensio, & contestatio, uerbis, sententijsque omnino Synonymis plane indicat uerissimam illius sanctitatem. Is enim nunc eiusmodi repetitione affectus omnino uidetur obseruandus. Quod autem dixit: [Dei uestigia,] aut [uiam,] nũc [mandata labiorũ, & uerba oris illius,] appellat. Obseruat autẽ Catenæ auctor, [præcepta,] aut [mandat.] hic dici; [Non quę sibi auditione accepta, aut scriptis consignata fuerant] (nam Iob legem præcessit) [Sed quæ sine Scripto in nostris animis insitæ sunt leges diuinę uiuentis uocibus.] quod Iacobus etiã appellat [insitum uerbum:] nam interius per legem nostris mentibus impressam loquutus nobis naturæ Auctor.

Repetitio eiusdem rei d sermonẽ, & veritatem.

Nicetas.

Lex naturalis.

Iacob. 1. 21

[Non recessi.] Extenuatio quædam est, qua plua signi-
ficat, quam dicit, non solum enim afferit non recessisse a
Diuinis præceptis, sed præ manibus semper illa habuis-
se, semperque familiarissime tractasse: nam verbum [re-
cedendi] ex sua proprietate significat, ita a re aliqua lon
ge recedere, vt tangi, aut contractari nequeat: nam per
contrariam significationem, significat idem verbũ. [At-
trectare,] Gen. 27. 12. & [Tagere,] Iudic. 16. 56. & [Pal-
pare.] Exodi 10. 21. Quare verbũ [non recedendi,] signi-
ficat tantã propinquitatẽ, vt rea aliqua tangi, & contre-
ctari queat. vt Michæ 2. 3. [Ecce ego cogito super fami-
liã istam malũ, vnde non auferetis colla vestra.] quasi di-
cat: Sentietis profecto iugũ, ex quo non poteritis ceruI-
cẽ auferre: sed tenaciter inhærebit. in Hebræo; [Non po-
teritis recedere facere.] i. longe excutere, & repellere a
vobis. sic ẽt Prou. 17. 13. [Non recedet malum de domo
eius.] Idest, semper familiariter in illius domo versabi-
tur, ita vt malũ ipsum, & ærumnæ palpari queant, & e
contrario Isaiæ 54. 10. [Misericordia mea non recedet a
te.] i. nunquam te longe deseram, sed ita prope te consi-
stet mea misericordia, vt illã familiariter tractare, & vel
manu ipsa contingere, & attrectare queas. Similiter igi-
tur hoc loco, non [recedere a Diuinis præceptis,] est illa
opere cõplere, tenere, non dimittere de manu, aut actio-
ne, non solũ leuiter tangere, aut vel *digito* solo *manus*, sed
plena manu, & vtraque vlna complecti, exequi.

Extenuatio significans contraria verbo recedere.

סוּר

Vis ac recedendi proprietas.

Matt. 28. 4.

[Et in sinu meo abscondi verba oris eius.] Amplifica-
3 tio est, aut expolitio partis præcedentis; Non solũ fami-
liariter tractaui Diuina præcepta, sed pleno ẽt corde ex-
cepi, [tota mente, totis viribus, & sinu,] & cordis pene-
tralibus: qui locus non cõceditur, nisi pretiosissimis, atq. cha-
rissimis rebus, aut primis curis, & cogitationibus. Ele-
gans est huius loci Græcorũ paraphrasis: [In mentis re-
cessibus eũ eius leges inclusas haberẽ, quasi cũ iis saua
factus, ac conglutinatus essem, sic ipsas illas incredibili
animi voluptate seruaui, Diuineq. voluntati mẽte seda-
ta, certo proposito, atq. cõsilio, nulla necessitate coactus
sum obsequutus.] Quare *sinum* pro cordis affectu, & vo-
luptate accipiunt, quasi diceret. Nihil mihi cordi magis
fixũ, nihil magis charum, & familiare, quam Diuina lex.
Vide, supra c. 19. vers. 27. vbi non pauca de *sinu* diximus;
dicturi etiam plura inf. c. 31. vers. 32. Sed nunc tantũ,
si per *sinum* significet suum affectum, & voluptatẽ, quam
ex Diuina lege percipiebat Iob, idẽ profecto præcipuisse
quod in illa viri iusti descriptione postea a Dauid vsur-
patum est, [In lege Domini voluntas eius,] quod pro-
prie ex Hebræo legitur; [Voluptas eius.] est enim hoc lo-
co huiusmodi [voluntas.] quæ cũ [voluptate] quadã, &
dulcedine affectus cõiũcta est, quod Hispanice dicimus;
Gusto, y afficion. Quã Deus in bono opere, ac legis suæ cu-
stodia nõ postremo loco ab homine exigit; vult enim læ-
tum, ac *hilarem* legis suę obseruatorem. Sic enim Paulus
suæ hilaritati, ac voluptati in laborando, mercedem sibi
repositam esse his verbis testatur; [Si volens hoc ago,
mercedẽ habeo; si autẽ inuitus, dispẽsatio mihi] (tãquã
seruo, i. õ spõtaneo, ne gratuito) [credita est. Quæ est er-
go merces mea?] Vide Ps. 39. 9. [Vt facerem voluntatem
tuam, Deus meus volui.] (vides ibi [voluntatẽ] eximia
voluptate perfusam) [& legẽ tuã in medio cordis mei.]
q. d. [in sinu meo.] Quod ex Hebræo legit Hieron. [in
medio vẽtris mei] & vero quãuis *venter* idẽ sit in Sacro
sermone, quod *cor*, aut vero quod pectus, aut cordis rece
ptaculũ; si tamẽ pro ipso vẽtriculo, & stomacho, in quo
residet cibi appetẽtia, velis rigide, & stricte sumere: sen-
sus erit, Diuinam legem auidissime suscepi ab stomacho
& appetentia mentis; ita vt anima esuriat, sitiat illud
Diuinæ legis suauissimum pabulum; ad illius similitu-
dinem, qui dixit; [Cibus meus est, vt faciam volunta-
tem Patris mei, qui in celis est.

Sinus cordis pretiosissimorum receptaculum.

Nicetas.

Sinus pro cordis affectu.

Psal. 1. 2.

2. Cor. 9. 17

Hilarem atque ex animo Deus vult legis obseruatorem.

Hieron.

Venter mentis appetitus pabulum Diuinæ legis.

Ioan. 4. 34.

Illud etiam. [Abscõdere in sinu,] nescio quid diuitia-
4 rum, & Thesauri, atque ingentia lucri sonare videtur;
nam [Thesaurus] in Sacro sermone, quasi abscõditus di-
citur, cuiusmodi profecto Diuina lex est seruanti, & cu-
stodienti; Quare sub eadẽ translatione Sapiẽs Prouerb.
2. 1. ait: [Fili, si susceperis sermones meos, & mandata
mea absconderis penes te.] & deinde; [si quæsieris Sapiẽ
tiã, quasi pecuniam, & sicut Thesauros, &c] nã in susci-
piendo, & recondẽdo] ostendit homo, quã chara, quam-
que pretiosa illi existat Diuina pręcepta, & in quãtũ si-
bi lucrũ redundatura speret. Quod etiã vox illa [sinus]
indicat; nam quod [in sinum] ingreditur, aut deriuatur, in lu
crum profecto, & vtilitatẽ ceditur, vt dĩ Ps. 34. 13. [Hu-
miliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in si-
nu meo] in sinum meum] conuertetur.] idest, tum hostiũ
meorum persequutio, tum insuper voluntaria mei cor-
poris afflictio, & oratio fructuosa mihi extiterũt &, vt
eleganter dixit Theod. [Recepi a Deo postulata; & gre-
mium meũ impleui.] Sic Latini ẽt significatione [sinus]
vsi sunt; nam de iudicibus, qui in lucra inhiabant, & nõ
nisi ex iudicio, & sententia suam vtilitatem venabatur,
scribit Lampridius; [Agebantur omnia per alios, qui
etiam condemnationes in sinum vertisse dicuntur.

Sinus, Thesaurus.

Sinus ad lucrum.

In sinum conuerti.

Theodor.

Aelius Lãp. Commodo.

Sed pauló aliter habetur hæc sñia in Hebræo: [A sta- 5
tuto, vel more meo abscondi verba oris eius.] Vatab. [A
præcepto:] Tygurina, [Ab instituto,] & quidem vox ori
ginalis *Hh-kan* significat statutum, legem, cęrimoniam,
præceptum, ius, ritũ. Quę oĩa oriuntur a radice *Hhak-k*.
Quod si aũt, [in statuto, *aut*, lege sua, *vel*, præ cęrimonia
sua abscondere Dei legem,] Caiet. interpretatur; Quod
ex plena electione, & deliberatione firma, & fixa apud
se, non externe tantum, & leuiter, diuinam legem custo-
dire apud se decreuerit, & constituerit. Sed illud vr̃ con-
gruentius iuxta Hebræũ, vt significet Iob, nihil sibi ma-
gis consuetum, nihil magis fixum, & constitutum, vel in
corde, vel in actione, quam Dei legi, suas cõsuetudines;
moresq; inueteratos, qui sunt veluti natura altera, om-
nes uitæ, & politię humanę leges, & statuta post habuis-
se, & quod se totum peruicerit, atque pessum dederit, ne
quid aduersaretur diuinæ legi, quam supra statuta, cæri-
monias, legesque suas reponebat. Non is sane [transgre
diebatur mandatum Dei propter traditionem suam,
aut propter doctrinas, & mandata hominum.]

Pagn. Reg. Caie. Tyg.

חקי

Caiet.

Humanas cõsuetudines, et leges post habenda diuinis.

Matt. 15. 2. 3. 9.

Marc. 7.

Ergo rogas, quorsum noster Interpres præclarũ hunc 6
sensum dimiserit, & cum videretur legendum; [Abscon
di illius verba in statuto, & lege mea;] dixerit, [In sinu
meo?] An forte quod ea sit frequentissima sacræ Scri-
pturæ loquutio. [Abscondendi in sinu,] aut corde uerbũ
Dei? Ps. 118. 11. Prou. 5. 1. Ps. 36. 31. & 39. 9. & fere ubi-
cumque de lege, aut [uerbo Dei] custodiendo, & apud se
seruando mentio fit. An uéro, quod cum [seruare Dei le-
gem præ statuto suo,] proueniat ex feruentissima chari-
tate dilucidius id explicatur per [sinum,] quàm per [sta-
tutum.] An tandem quod cum hoc loco ueritatem suæ
sanctitatis absque omni hypocrisi ostendere uelit Iob,
idem omnino uidebatur referre, si diceret; legem diuinã
præposuisse suæ; ac si diceret. Non externe tantum, sed
[ex sinu, & corde] seruasse legem: nam cum apud Mat-
thæũ 15. Christus Dominus exprobrat Pharisæis, quod
[irritum facerent mandatum Dei propter traditionem
suam,] subiungit statim illud ad Hypocrisim pertinere,
non ad cordis & sanctitatis ueritatem; [Hypocritæ (in-
quit) bene prophetauit de uobis Isaias dicens: Populus
hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est a me;
sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & man-
data hominum.

Vulgatæ dicti sensus, & elucidatio.

Hypocrisis notatio.

Matt. 15. 6. 7. 8. 9.

XIII. Ipse enim solus est, & nemo auertere potest cogitationem eius, & anima eius quodcumque voluit, hoc fecit;

1 *Germanus totius sententiæ nexus, & paraphrasis*
2 *Varia ex Hebræo lectio. Notatus Caietanus. Deus creator idem, & Prouisor omnium. Explicatus Sapiens.*
3 *Efficacitas diuinæ potentiæ, & stabilitas diuini Decreti. Illustratus Ezechiel.*
4 *Quid* Cogitatio, *quid* Anima, *&*, Desiderium animæ. *Explicatus Samuel, & Ieremias.*

Hvius sententiæ cum præcedente nexus uarius, & 1
difficilis apud Interpretes. Duplex mihi uidetur
non incommodus; Primus ut Vers. 15. sequenti sumatur
initium huius sententiæ. Quamuis (inquit Iob) nihil
mihi conscius sim, at non ideo non timeo Deum poten-
tissimum, [sed considerans eum timore sollicitor, [& il-
lius prouidẽtiam, occultasq; cogitationes uereor; [Ipse
enim solus est, &c.] Secuns, ut uocat Iob, qua rõne ipse
conciliet suam innocentiam afflictam cum fide, & cultu
diuinæ prouidentiæ; Quę uos (inquit Iob) o amici, con-
ciliare neque nostis, neque ualetis, uidelicet hominis in-
nocentis

Duplex sententiæ nexus et paraphrasis.

Germanus explicatus.

nocentis ærumnas cum Diuina Iustitia, & Prouidentia, facile ego adducam in concordiam: nam quamuis is ego semper extiterim, quem paulo ante lerio, & constanter affirmaui, innocentissimus; at Deus pro bona sua volun tate, cuius ego rationem minime assequor, mecum agit; [Ipse enim solus est,] a cuius voluntate, & decreto, ad alium superiorem iudicem non potest esse prouocatio, [Nemo] illius cogitationem [auertere,] aut inflectere a constituto fine poterit. Conqueror itaq. & eiulo, quod doleam, non quod Diuinæ voluntatis, & Prouidētię de-

LXX. creti repugnare velim. Hæc est sententia, & nexio, quā eleganti paraphrasi illustrarunt Septuaginta. [Si autem

Chrysost. & ipse iudicauit sic, quis est, qui cōtradicat ei? Ipse enim voluit, & fecit.] Quo loco videndus est Chrysost. Vides hoc loco Iobum respondentem Eliphaz, minime se perquirere Diuinæ Prouidentiæ occultas rationes; duo tantum affirmare; Nullius se rei conscientia opprimi; &, Deum quæ voluit ipse, fecisse omnino. Tum præterea

Iob. Prouidentia asseritur sæpè, tur, quam amici. egregie tuetur Diuinam Prouidentiam; nam cum amici illa tantum ratione pro Diuina Prouidentia pugnent quod scelera puniat, at Iob etiam illam agnoscit, cum, ærumnas ille immittit propter præclaros alios fines nobis occultos, soli Deo notos. quare illū vultu atque ocu-

Ps. 113. 3. lis demissis oportere coli; Qui [omnia quæcumque voluit fecit in Cęlo, & in terra, in mari, & in omnibus abyssis.] Sed exponendæ partes singulæ.

2 [Ipse solus est.] In Hebræo ex verbo legitur; Ipse in

Caietan. vno: Alij contemnunt præpositionē, [In,] & legūt, [Ip-

Regia. se vnus singularis,] aut [solus,] sicut noster Interpres;

Vatab. explicāt autem; [Ipse in vno,] supple, fixus est, aut [ma-

Pagnin. net,] vt supplet Isidor. Clar. & Tygurin. [Ipse perpetuo

Isidor. sui similis est, id est, non mutatur, vt homo; sed cōstans,

Tygur. firmusque in suo decreto agit cum homine pro volūtate, & Sapientia sua, ideo illum iudicē desidero, qui a sētentia iusta non mutatur, & quamuis immutabilem, & Omnipotentem eum agnoscam, disputare tamen cum illo minime vereor. Certe sensus hic Hebraizātium, & nexus minime lenis, & multo cum labore quæsitus. Sed

Caiet. illud peculiare, & singulare, quod Caietanus, vt est terminorū scholasticorū callentissimus, & religiosissimus obseruator, videre sibi visus est hoc loco, suū illud [Dei-

Deitatis indiuiduū assertum a Caiet. tatis indiuiduū;] Quare sentētiā ille cōplet; [Ipse Deus est io vno indiuiduo dūtaxat, nec te turbet] (inquit) [Trinitas Diuinarū personarū, quia quēadmodū Deitas nō multiplicatur in Trinitate, ita neq; hic Deus.] Belle, & argute. Sed an tā argute, & belle Iob, potius quā grauiter, vehementer, seuere, videre certe potuisset Caietanus. Theologizat etiā hoc loco Philip. sed solide, & cō-

Solide Philippi Theologia. stanter; [Nā solus] (inquit) [Deus, & propterea Deus quoniā omnes creaturæ esse ab illo acceperunt.] vt inde colligat omnia administrare Deū pro Sapiētia, & volun tate sua: nā quod [Deus solus] sit creaturarū auctor, re-

Solus Deus Creator, & Cōseruator. ćte colligitur esse illarū etiam curator, & prouisor atq; pro voluntate sua, vel conseruator, vel destructor, vt supra diximus ca. 22. cum de Prouidentia ageremus sicut etiam ratiocinatur Sapiens Sapientiæ 12. 12. [Quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas tu fecisti? aut quis in conspectū tuū veniet] (quis* tibi veniet obuiā) [vin-

** Quien es saldra al encuentro, y es ura ala mano.* dex iniquorum; neq; enim est Deus, nisi tu, cui cura est de omnibus: vt ostendas, quoniā nō iniuste iudicas iudiciū.] Sed simplex, & germanū est quod primo loco proposuimus, vt illud, [vnū solū singulare,] ad singularem Dei potentiam, Sapientiam, Prouidentiam referatur.

Et nemo auertere potest.] Prop. Nemo faciet eū redi-

3 re retrorsum; neq; reuocabit ab instituto, vel a semel cōstituta sententia. Pertinet hoc ad efficacitatem potentiæ, & Prouidentiæ Diuinæ, omnia peruincentis vsque

שוב ad finem sibi constitutum. sicut, & ad eximiam iaculandi peritiam, & robur Ionathæ pertinet, quod de illo dicitur 2. Reg. 1. 22. [Sagitta Ionathæ nō redijt retrorsū,] vt quæ fortissime excussa per medios hostes, & clypeos penetraret. Sic etiā ad immobilitatem Diuinæ Prouidētię, & efficacitatē potētiæ pertinet id Ezec. 24. 14. [Ego

Diuina Iustitia immobile decretum. Dominus loquutus sum; veniet, & faciā; nō transeam] (id est, non retractabo sententiā; nō permittā abire impune) [nec parcam, nec placabor.] Pro [non transeam,] est in Septuaginta. [Nō differam,] vt significet, cū semel ipse decreuit punire, nulla ratione posse impediri, aut retardari eius potentiā; nullis precibus mutari, aut leniri suam iustitiam, & decretum, quod Interpres verbo

[* Transeundi] explicauit; q. d. non præteribo suppliciū. ** No se me passara, ni les dare mas larga.*

Est autem hoc loco [cogitatio,] sententia, decretum; quamuis hoc illuminationis gratia additum sit ab Interprete. [Et anima eius quodcumque voluit, hoc fecit. vel

vt Septuaginta. [Voluit, & fecit.] est autem [anima] in 4

Sacro sermone appetentia, desiderium, cupiditas, & *LXX.*

aliquid peculiarius, quam voluntas. sicut etiam, [velle] *Anima qd proprie.*

est hoc loco, aliquid peculiarius, videlicet expetere, cōcupiscere; quod solet ad rem quampiam delectabilē re- אוה

ferri; quomodo vertitur ab Interprete Deut. 12. 15. & ab eadem radice dicitur [formosum, pulchrum,] decens, quasi desiderabile, aut concupiscibile. Ergo tum ex verbo [volendi,] tum ex voce [animæ,] amplificatur efficacitas Diuini placiti; *Haze siempre su gusto.* & licet apud nos huiusmodi [animæ,] & [appetentia] desiderium, & libitum, nō tam afferat rationem aliquam, aut consiliū, quam quendam quasi appetitus impetum, & gustum; at tamen huiusmodi [animæ] Dei, & Diuini gustus delecta- *Volūtas Diuina cū suprema rationis regula cōiuncta.*

tio, & appetentia cum summa in Deo ratione, & cum prima atque summa agendi lege coniuncta est. Solet autem in Sacro sermone desiderium, aut voluntas cum [anima] coniungi, quod vehemens desiderium significat; aut vero liberum, & nullis legibus coercitum, vt 1.

Reg. 23. 20. [Sicut desiderauit anima] (concupiscentia *Volūtas humana male audit.*

concupiuit) [tua, vt descenderes, descende.] id est, Accurre, & veni statim ad prædam, quam vehementer desiderasti. & illud Ierem. 2. 24. [Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui.] id est, cum in summa libertate, & delicijs viuat, rudit pro libito, & fæmellam quærit vagabundus nulla lege coercitus. Ergo cum nostro modo loquendi dicitur [anima] in Deo, æquissima illius voluntas significatur. Sicut autem in humanis ratio agendi, & legis, [anima] est, ita certe in Deo ipsa anima est ratio agendi, atque præcipiendi.

XIIII. Cumque expleuerit in me voluntatem suam; & alia multa similia præsto sunt ei.

1 *Varia lectio ex Hebræo Verbum* Reddendi, *aut* restituēdi.
2 *Variæ expositiones Hebraizantium. Deus non priuans afflictos necessario solatio.*
3 *Deus varijs modis exercens suos Iustos.*
4 *Dei Maiestas terribilis.*
5 Festinatio, *aut* acceleratio *pro* conturbatione. *Illustratus Isaias.*
6 Timor *quid proprie. Varia lectio.*

ÆGre, ac vix Latina cum Hæbræis, & Græcis conuenire possunt, nam breuiter, & concise ex Hebræo 1

sic legitur; [Reddet statutum meum.] est enim pro [sta- *Pagn.*

tuto] vox illa [Hhuka, quæ vers. 12. pręcedente vertitur *Regia.*

[sinus,] & quam diximus eo loco significare statutum, *Caiet.*

legem, cęrimoniam, ritum. Verbum autem, [explendi,] חקה

est [Sa an,] quod est [reddere,] aut [restituere,] aut ad pacem, concordiam, perfectionem, & complementum adducere. Quæ omnia significata analogiam, & connexio- שלם

nem inter se habent: nam licet quidem primaria significatio videatur esse implere, explere, integrare, perficere *Verbi explendi multiplex significatio.*

aut finire, deinde vero in pace esse, quæ est velut integritas quædam, complementum, & perfectio; & tandē, soluere absoluere, compensare, restituere, quæ est quædam quasi integritas, & perfectio amicitiæ aut debiti; ex vocis tamen originali significatione, & amplitudine multi pullulant, nec inutiles sensus Primus, quē indicat Caie- *Caietan.*

tet. Deus reddet, aut restituet statutum meum, aut decretum, vel consuetudinem, id est; Non me relinquet sine pręmio, & retributione meæ vitæ, rectique instituti, & pristinæ consuetudinis; quamuis enim ille pro suo libito agere possit, sed tamen, vt Sapiens dixit, Dei volun- *Sap. 12. 19.*

tas, [virtus,] potentia, [iustitię,] potius æquitatis benignitatis [initium,] & origo est: quare reddet vnicuique quod suum est, atque meæ vitæ institutum nunquam intermissum, compensabit præmio vberi, complebit, perficiet, iuxta id, quod supra dictum est c. 8. a Baldad, [Pacificum reddet habitaculum iustitiæ tuæ.] vbi Septuaginta legerūt; [* Restituet tibi habitaculū iustitię.] ** Dios te lo pagara, y q dara en paz contigo.*

Secundo, vt pertineat ad quandam animi constantiā, & fidu-

2 *Deus suis iustis non fraudans necessario solatio.* & fiduciam, de Dei bonitate conceptam [Ipse] (inquit) complebit, perficietque statutum vitæ meæ: id est, quamuis nunc miris me exerceat modis, tamen nō denegabit statutum, & consuetum vitæ meæ dimensum, & victum solatiumque necessarium: sicut quædam alia multa vitæ commoda, & emolumenta præstitit. Hoc forte voluit *Pag.* Pagninus legens; [Reddidit statutum, quod erat mihi.] & Vatabl. [Perfecit necessaria mea.] id est, ipso *Vatab.* eodem Interprete: [Perfecit, quidquid mihi erat opus, ipse corporis mei artifex, & omnium, quæ in me sunt.] Ab eo igitur similia sperare possum.

Interpres latinus cæteris præcinit. Sed multo melius, cohærentiusque noster Interpres; Decretum illud suum, quod Iobus uocat, acute exposuit, [Quod Deus decreuerat.] consentiente etiam in eundem sensum R. Abraham, &, ut totam sententiam *R. Abrah.* illuminaret, non dixit [decretum, sed voluntatem: Explebit inquit perficietque voluntatem suam in me, vt sententiam præcedentem, non solum exponeret, sed etiā amplificaret. Faciet quodcumque volet, statuetque de me, ac de meis rebus.

3 Alia multa similia præsto sunt ei. [In Hebræo,] [Cum eo, vel apud eum.] id est, non vno tantum modo, genere ve ærumnarum, sed mille alijs inauditis, atque insolentibus poterit me ille exercere; Videtur ergo se patien- *Philippus.* tissime comparare ad noua flagella, quod indicauit Philippus, quasi Iob dicat; [Multa quidē iam passus sum: *Hieronym.* tamen si aliud anima eius voluerit, fiet.] Atque clarius Hieronymus: [cum iam me, quibus voluit tormentis af- *Gregor.* fecerit, & alia adhuc, quanta voluerit, mihi infligere poterit.] Idem quoque Gregor. Vel vt hæc multitudo referatur ad similia exempla hominum, quos Deus similiter exercere possit, si velit; Non vnicus (inquit) neque singulare exemplum ero huius liberæ Dei potestatis, atque voluntatis efficacissimæ: nam nihil in vniuerso est, quod illam ipsam voluntatem, atque potentiam non testetur: omnia enim illius voluntate, & potestate constant. Tum præterea, nec in me primum hoc consilij cœpit, vt virtutem, & innocentiam ærumnis exerceret, & probaret; sed in multis etiam hominibus, quos ob eādem causam multis incommodis affligi permisit. Indicauit posterio- *Osor.* rem hunc sensum paraphrasis Hierony. Osorij, eleganter sane, nisi illud obstaret, quod suis ærumnis, atque doloribus, nullas pares, neminem perferendo parem, aut similem agnoscat Iob, cum quo nouo, & insitato modo atque a priscis temporibus inaudito, profecto visus est egisse Deus. Quo modo igitur diceret, [multa alia similia] innocentiæ afflictæ exempla præbuisse Deum.

XV. Et iccirco a facie eius turbatus sum, & considerans eum, timore sollicitor.

4 *Osorius.* IGnoro, cur Algarbiensis Episcopus hunc Iobi timorem, & sollicitudinem referat ad tempus pristinum felicitatis, ut dicat Iob, se quodam rebus suis secundis conturbari solitum metu cladis, quæ consilio, & volun- *Nexus & explicatus simplex.* tate Diuina illi potuisset accidere. Nam in promptu, & in proximo est melior sensus, faciliorque nexus; Tantæ (inquam) potestatis, & tam efficacis voluntatis maiestas me omnino terret, atque conturbat; non mala conscientia, non metus Diuinæ vindictæ, aut vllius commeriti supplicij: quare cum Diuinum tribunale conspectūque desidero, & appello, excitor, & erigor vitæ innocentia, conscientiaque bona, quæ tum apud me, tum apud Deum plurimum valet: at cum conturbor, & commoueor, percellit me, atque territat Diuina Maiestas. nulla quippe, vt vobis uideor, impellor impatiētia, aut praua *LXX.* alia mentis affectione. Quod clarius dixerunt Septuaginta; [Propterea super ipso trepidaui.] Ambrosius hoc *Ambros.* loco legit; [Propter hoc super eum studui.] quasi dicat, tantū abest, vt stultorum more Diuinam Potentiā, aut Prouidentiam vel non agnoscam, vel nō verear, ut unicū hoc meum sit studium illius uenerandę, & meditādę. August. autem legit; [Propterea ad Deū festinaui] quod ipse exponit; [Quia me tribulauit, ideo relictis tēpora- *August.* libus ad eū festinaui.] Quod quāuis utiliter ab August. dictum sit, sed tamen non ad exigentiam uocis origina- בהל lis: nā illa [festinantia,] idē est, quod [conturbatio.] solet enim qui conturbatus est, aut perterritus festinare, aut accelerare gradum. Quare radix eadē [Bahal] significat turbare,] aut [accelerare.] Vnde Isa. 65. 23. Quod Deus promittit suis iustis: [Nō laborabūt frustra, neq. generabunt in conturbatione; quia semen benedictum Domini est, & nepotes eorum cum eis,] intelligendum, promitti diuturnam posteritatem; non ad [conturbationē,] id est, ad celeritatem, uel festinationem. Quod eleganter a uiro docto exprimitur, ut [cito orbētur.] Sed non minus bene, [Generabunt non ad terrorē;] ut timere fi- *Foreriu.* lijs suis, & familiæ possint; erit enim illorum posteritas felicissima. Siue, [Generabunt non ad celeritate,] id est, multos suscipient liberos, fæcundi erunt, & in senectute etiam multiplicabuntur & idem expresserunt Septuaginta. [Non in maledictionem.] Maledicta enim dicitur posteritas, non solum, quæ velociter transit, & euanescit (ut Hierony. ex Hebræo, & Græco eleganter exprimit; *Hieronym.* [ut esse desistant, & finem substantiæ suæ habeant. Pro *Aquila.* quo Aquila, Symmachus, & Theodotio, festinationē in- *Symach.* terpretati sunt.] sed etiam, quæ copiosa non est. Idem *Theodotio.* ergo, indicat Iob se [conturbatū] fuisse, aut [festinasse; non solum amissa omni posteritate, atq. etiam suæ uitæ spe, sed præterea percelli, & exterreri consideratione supremi numinis. sic ēt legit Interpres catenæ Grecæ: [Super hoc a facie eius festinabo,] Nicet. [Nempe me Deus *Nicetas.* suo vultu, suo, inquam solo, terret aspectu.] Idemque exprimit sua lectione Ambros. [A facie eius celer ero.]

[Et considerans eum.] Græcis [Illud mihi curæ fuit imprimis, ne cogitatione, vel voce Dei existimationi, famęque obessem.] Quare illud [considerans,] coniungi dēt cum sequente timore, [Cōsidero,] sed parce, & timide: intelligo, agnosco, considero Diuinam Prouidētiam, sed in eiusmodi consideratione timidus potius sum, quā temerarius, contra quam uos de me existimatis: nam vox פחד illa [Timoris] ex sua proprietate affert reuerentiā quandam, atq. perterrefactionem temeritati oppositam, con- *Timor temeritati oppositus.* ceptam quidem ex Diuinæ excellentiæ consideratione. Quod alijs vocibus verti ab Interprete solet, pauor, terror, conturbatio, admiratio. Qua etiam voce dī Genes. 31. 42. Deus ipse, [Timor Isaac,] id est, quē timide, atq. submisse reuerebatur, colebatque Isaac cuius vocis proprietatem duplici illa voce, videlicet [timore,] atque [sollicitudine,] exhaurire, atque exprimere conatus est Interpres. Nicet. vero sic illustrauit: [Metu concutior, *Nicetas.* neq. causam cur me cecideut, exquirere audeo: æstuo, animoque tum perturbato.] Paulo aliter lectio August. *August.* [Commonitus, sollicitus sui de eo.] & fere eodē modo *Ambros.* Ambros. quod videlicet flagellis admonitus, atque castigatus a Deo, nihil egerit insolenter, sed potius illud diligenter curauerit, vt gratias ageret, atque haberet.

XVI. Deus mollivit cor meum, & Omnipotens conturbauit me.

1 *Totius sententiæ paraphrasis, & simplex expositio.*
2 *Quid* Cordis teneritudo, *aut* mollitudo, *Quid* fortitudo, *aut* durities *ex frequenti vsu Sacri sermonis.*
3 *Quæ illa Pharaonis* Induratio. *Imp[illegible] impudentia. Illustratus Zacharias, & Ieremias. Adamantis natura.*
4 *Diuinum supplicium,* Adamas siderites. *Explicatus Amos.*
5 *Varia nomina, aut obstinati, aut mollis cordis.*
6 Saddai. *Quid* conturbare. *Explicatus Samuel.*

VIdetur occurrere tacitæ obiectioni, fortis enim viri est, sicut non esse temerarium circa res arduas atq. difficiles, ita neque plus nimio timidum, & molle; Quæ 1 duo extrema vitia affingebant Iobo sui amici: ab altero *Iob duo extrema vitia a se repellit.* iam se purgauit, cum dixit, nihil se velle conari, aut tentare temere, & impudenter, in arcanis Diuinæ Prouidentiæ; alteri nunc respondet. Suam conturbationem, & timorem non esse abiecti, paruumve fortis, & constantis *Constātia cum facilitate, et mollitudine.* animi; quamuis enim aduersus ærumnas, & aduersus mortem impauidum se præbere potuisset, at nisi Deum timeret, non fortis, sed fatuus esset, & nisi ad cogitationem Diuinæ magnitudinis mollesceret, & liquesceret totus; ferreus, lapideus, non carneus esset; cōtumax, non constans. Ex mollito igitur corde, sed minime molli, aut effeminato, illi lachrymarum riuuli, & gemituum, ac suspiriorum strepitus, & conturbatio ortum habent. Sic cohæret sententia cum præcedentibus.

Deus, Et fortis, potensque, sua magnitudine, atque

potca-

potentia, [molliuit cor meum,] molle, tenerum, delicatum, timidumque reddidit: Sed quæ nam hæc [cordis mollitudo,] aut quid significat? *August.* August. [Molliuit] (inquit) [varijs afflictionibus.] *Vatab.* hoc sequitur Vatabl. Durũ, & forte censemus, quod integrum, & intactum est, quod vero tunditur, & quatitur frequenti ictu, & contrectatione, mollescit. Nos de homine cuius morositas, & fastus comprimatur, & laboribus atteritur sit, animoq. demisso; *Que los trabaios lo an puesto bland*: eodem fere sensu *Calamitatũ igne molle, eius animus.* Psal. 68. 21. vbi Septuag. dixerunt: [Improperium expectauit cor meum] Hebraizantes legunt; [Improperium fregit, aut cõtriuit cor meum.] Hieroοy. *Hieron.* diducite; [Opprobrio contritum est cor m.u.] & Psal. 21. 15. [Factum est cor meum, tanquam cera liquescens in medio ventris] (viscerum, pectoris) mei. & Ieremias 48. 51. indicatur eadem cordis mollitudo, & liquescentia, quam efficit ardor laborum, & dolorum: [Erit cor fortium Moab in die illa, sicut cor mulieris parturientis.] *Nicetas.* Nicetas refert ad uirium defectum, & cordis deliquiũ; [Molliuit] (inquit) [proceo, quod est, animi neruos, ac vires eliduit.] Sequuntur Latini alij.

Oforius. Mollitudo cordis de timore. Sed dubium non est, quin hæc mollitudo pertineat, ad timorem vehementem, quo quis mente, & corde cedit Diuinæ maiestati, & potestati, cum quis facile in se recipit cogitationem, & metũ supremæ magnitudinis; quare idem uerbum [emolliendi,] est quoque terrendi, aut timendi. Deut. 20. 3. [Non pertimescat] (Septuag. [Non dissoluatur,] *רכך Pagnin. Regia.* propr. ex Hebræo, ne emolliatur, vel mollescat) [cor vestrum,] & 4. Reg. 22. 19. [Audisti verba voluminis, & perterritum est cor tuum] Prop. [emolliũ] est. explicat deinde in quo consistat hęc cordis teneritudo) [& humiliatus es coram Domino,] & Leuit. 26. 36. [Dabo pauorem,] (Septuag. [seruitutem,] id est formidinem, & deiectionem animi, qualẽ serui habere solent. Propriè ex Hebræo, Teneritudinem, aut mollitiem) [in cordibus eorum, in regionibus hostium] (explicat deinde, quod dixerat) [Terrebit eos sonitus folij volantis.] Sed clare etiã ex oppositione *Duri* explicatur, quid molle sit, Prou. 28. 14. [Beatus homo, qui semper est pauidus, qui autem mentis est duræ, corruet in malum.] ex Hebræo; [Qui durum facit cor suum:] nam pauidũ, & timẽtem Dei vindictam, ipse timor retrahit a malo perficiendo. Igitur ts Dei timor, & Numinis reuerentia, & seueritatis Diuini iudicij, Diuinæque vindictæ cogitatio, mollefacit humanum cor. *Habac. 3. 6* Scriptum est enim: [Aspexit, & dissoluit gentes, & contriti sunt montes seculi.] id est, vel solo aspectu suo mollefacit, & liquefacit durissimas rupes, & barbararum gentium saxea corda. *Greg.* [Molle autem] (inquit hoc loco Greg) [est, quod penetrari potest.] Philosophi definiunt, quod cædenti, aut *Molle quid.* diuidenti cedit; est quoque *molle* id quod externam figuram appressam facile recipit, & ideo facile ad Diuinam figuram aptari, & conformari potest, qui minas audit, & timet, qui Dei verbum non respuit, in quo Diuina omnia imprimuntur, sicut per Ierem. dictum est: *Iere. 31. 33* [Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.] *Ezech. 11. 19. 20.* & per Ezech.] Auferam, cor lapideum d· , carne eorum, & dabo eis cor carneum, vt in præceptis meis ambulent.

3 *Durities cordis quid afferat.* Hinc facile perspici potest illam Pharaonis obstinatam mentem, & [induratum cor,] ad impudentia quandam omnis sensus, & timoris expertem, & omnium minarum cõtemptricem, referri debere; tum etiam ad contumacem animi superbiam, & barbaram quãdam inhumanitatem, qui flagellis, & tunsionibus, atque igne ingentium plagarum subiecto, vel minimum emolliri nequierit. *Zach. 7.* [Posuit] enim (sicut & obstinati postea Iudæi) *Adamantinũ cor quale.* cor suum, vt Adamãtem, ne audiret legem, & verba, quæ misit Deus exercituum in spiritu suo per manũ Prophetarum priorum.] In quo quidem [Adamantino corde,] illud imprimis obseruandum est, ineptum esse ad recipiendam externam figuram, & Diuinæ vitæ imaginem, & informationem, vel induendam, vel repræsentandam cum enim propter suam duritiẽ scalpi non possit, vllam figuram recipere renuit. *Chaldæus.* Quo loco Kaldæus transtulit; [Cor suum posuerunt durum, sicut Adamantem, ne susciperent Legem.] & quod mirandum magis, cũ ferrum, & durissima quæque mollescant igne, [Adamas] neque incalescit. Sic sane obstinatissimi impij, neque præmio, neque pœna. Quod mirabatur quoque Ierem. 5. 3. [Attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam: indurauerunt facies suas super petram, & noluerunt reuerti. Vide, quæ de Adamante, præsertim Arabico Plin. scribit *Plinius.* lib. 37. c. 4. [Quippe duritia (inquit) inenarrabilis, & simul ignium victrix natura, & nunquam incalescens.] *Adamas Arabicus.* In eo sane impiorum obstinatiuqis imaginem repræsentas, quod addit Plinius; [Illa inuicta vis duarum violentissimarum natura rerum cõtemptrix, hircino rumpitur sanguine fœdissimo animalium.] *Adamas symbolum obstinationis.* Ad diuina durissimi, ad fœdas voluptates, & sæcularia mollissimi. Emollit illos leuissimi damni, aut lucri temporalis metus, spesve; labidescunt ad æterna, vel præmia, vel supplicia.

Durum cor supplicio, et igne Domandum. Sed quos hic suppliciorum temporalium, & futuri iudicij ignis non emollit, sciant liquefaciendus ab igne nouissimo, & Adamantes licet, atterendos, & in minutissimos pulueres dissoluendos a durissima, grauissimaque Dei supremi Iudicis sententiæ, & vindictæ seueritate, atque duritie, multo quam sit illorum obstinatio, fortiori, & duriori. Sicut Amos Prophetæ ostensum est capit. 7. *Illustratus Zach. ex lectione Sept.* [Quid tu vides Amos? & dixi: Trullam cæmentarij; & dixit Dominus: Ecce ego ponam Trullam in medio populi mei Israel, non adijciam vltra super inducere eum, & demolientur excelsa Idoli, &c.] Videlicet significat Deus, iam amplius nolle se sui populi ruinas resarcire, & instaurare, sicut ruinosum parietem cæmentarij solent. Quo loco Septuaginta legunt; [Sic ostendit mihi Dominus; & ecce stabat super murum Adamantinum, & in manu eius Adamas, & dixit Dominus ad me: Ecce ego pono Adamatem in medio populi mei Israel.] quia videlicet Deus duritiem; & obstinationem sui populi durissimo supplicio emollire, & punire statuebat; & *In manu Dei Adamas quid. Adamantinũ Adamante duriori conteri.* Adamantinum cor, adamante alio duriori perforare, conterere, dissoluere. Sic enim naturę scriptores tradũt; [Adamantem sideritem ictibus frangi, & alio adamante perforari posse.] Quare Theodoret. elegãter per [Adamantem] interpretatur; [luculentam, & admodum duram plagam, similemque adamantis, qui ex omnibus materijs durissimus est. *Plin. li. 37. cap 4 Theod.*

5 *Duritiei cordis synonyma.* Ergo sicut male audit in Sacro sermone [Durities cordis,] Isaiæ 46. 12. Ieremiæ 7. 20. & 13. 10. Quod enim; [Prauitas cordis] dicitur, in Originali est, [Durities cordis. Dura] etiam [facies, & indomabile cor,] Ezech. 3. 7. & [Ceruix dura,] Prouer. 29 1. 4. Reg. 17. 14. Deut. 10. 16. & [Frons ærea,] & [ceruix ferrea,] Isaiæ 48. 4. & [Fortitudo cordis,] Psal. 80. 13 Quod enim Septuaginta dixerunt; [Dimisi eos secundum desideria cordis eorum;] & *Hieronym.* Hieronymus; [In prauitate cordis sui;] *Vatab.* Propriè ex Hebræo legitur, [Permisi eos fortitudini *Pagn.* cordis eorum:] videlicet non solum libidini, sed etiam [pertinaciæ,] vt legit Regia, & [obstinationi.] *Mollitudinis cordis Sinonyma.* Sic e contrario bene audit [Contritio,] vel [confractio cordis.] Ps. 33. 19. & Isaiæ 61. 1. quæ dicitur etiam [Effusio cordis, Ps. 61. 9. & Threnor. 2. 19. & [liquescentia,] vel, [deliquium cordis,] Psal. 22 15. & [scisio cordis,] Ioelis 2. 13. & tandem in hoc nostro loco; [Mollitudo cordis,] videlicet præ Dei timore, & Diuinæ Maiestatis reuerentia, facilitas quædam, & flexibilitas cordis ad accipiendam Diuini spiritus motionẽ: nam [molle dicitur quasi [mobile;] molle autem cor facile obedit Deo mouenti, quod in sequenti particula clarius exponitur.

Verbũ conturbãdi vehemens. [Et omnipotens conturbauit me Saddai] bonorũ omnium abundantissima, & sufficientissima scaturigo tanta sua maiestate me [conturbauit,] exterruit, obstupefecit. *בהל* verbũ enim hoc [conturbandi,] præter ea, quæ vers. 15. diximus, ad quandam quasi commotæ mentis festinationem, accelerationem, & formidinem incredibilẽ pertinet, sicut dictum est Psal. 2. 5. [In furore suo conturbauit eos.] & 1. Reg. 28. 20. 21. de Saul; [Extimuerat, robur non erat in eo, quia non comederat panem tota die illa] (quæ omnia complectitur id, quod sequitur) [Cõturbatus enim erat valde.] *LXX.* Septuaginta legerunt: [Omnipotens sollicitauit me.] Quod simili modo *Nicetas.* Nicetas exponit: [Turbauit, & perterrefecit.] Eleganter igitur respondet Iob suis amicis non semel exprobrãtibus, quod [turbatus] esset, quod [attonitos haberet oculos,] quod percitus [spiritu,] quod exagitatus impatientia videretur. *Vide sup. c. 4. 5. & cap. 21. 10. Iob 15. 2. 12* Hæc enim omnia ad suam innocentiam, & reuerentiam Numinis conuertit.

XVII. Non enim perij propter imminentes tenebras, neque faciem meam operuit caligo.

1 *Duæ exponendi rationes explosæ. Varia lectio.*
2 *Germana expositio.* Perire *quid proprie.*
3 Facies tenebrarum. Imminete *prop. quid.*
4 Caligo *lux, aut obscuritas faciei. Pietatis Iobi commendatio. Illustratus Salomon.*

1 *LXX.* *Prima expositio nō bene cohærens.* TRiplex omnino huius sententiæ nexus, & interpretatio prima Græcorum, & Septuaginta legentium: [Non enim nouetam, quod superuenient mihi tenebrę.] vt videlicet dicat, quoniam inopinato illum oppresserūt [tenebræ, & caligo,] id est inexplicabiles calamitatum rationes, quorum ipse causas nequeat assequi. Sed non videtur bene cohærere. Nunquam enim Iob tam securus vixit, vt incautum illum, atque inexpectantem mala opprimerent, vt ipse quoque de se testatus est superius. *Tygur.* cap. 3. vers. 25. quare Tygurina legit: [Non enim excisus sum malo improuiso, nec caligo operuit faciē meā,] id est, Vidi vtique, præsagiente corde, imminentem mihi calamitatem.

Secūda expositio coacta. Secunda, vt dolenter, & quærule dicat Iob; Heheu, nō enim antea perij, quod ad præsentes malorum tenebras asseruaret. Viuus itaque seruabar his cruciatibus; seruor nunc quoque maioribus. [Nec faciem meam operuit,] defendit, protexit a tantis malis sustinēdis [caligo mortis.] id est, mors me non subtraxit tantis ærumnis. Sed quidem expositio videtur coacta, & male cohærens cum semel cæpta suæ pietatis, & innocentiæ defensione.

Lenis, et germanus explicatio. Ergo tertio leniter, & germane exponēdum; Si videor abiecto, & liquescente corde, pallente facie, pæneque iam totus consumptus; Certe non sum tā abiectæ mentis, tamque imbecilli cordis, vt me externæ illæ calamitates tantum exanimarint, & extertuerint, verum supremi iudicis atque Numinis terror, & maiestas. [Non perij.] propr. Non sum excisus, consumptus, disperditus, non contabesco, aut non conturbor. Hæc enim omnia complectitur verbum originale: quare vbi ab hac radice dixerunt Septuaginta Psal. 87. 17. [Terrores tui conturbauerūt me.] *LXX.* ex Hebræo legitur: [Terrores tui consumpserunt me.] Hieronymus: [oppresserunt. Quo loco similiter Dauid pæne se consumptum, mortuumque deplorat; atque suam lethalem plagam furori, terroriq; Diuino tribuit.

[Propter imminentes tenebras.] Quod in Originali est; [a facie tenebrarum.] Ergo Interpres [imminētes] *Philipp.* dixit, id est, præsentes, aut (vt Philipp. ait) [Ipsas calamitatis suæ miserias, velut ruinas subito imminentes, & sibi insistentes.] Quod enim adhuc suaui, & pondere incumbit, [imminere] dici potest.

[Nec faciē meam, &c.] Deest in Hebr. & Græco hæc vltima negatio, sed est per Zeugma trahēda, & repetenda ex superioribus; quod Scripturis familiare est. *Zeugma.* Recte ergo dixit Interpres; [Nec, &c.] Sed inuertunt alij sententiam: [A facie mea non operuit caliginē,] vel, [Neque abscōdit caliginem ante me.] *Pagni.* *Regia.* *Vatab.* quasi dicat; Præsagij, vbique profecto imminentem, & instantem caliginem: admonuit me Deus ingruentium tenebrarum, ne me incautum, maleque securum opprimerent. Sed melius cohæret, quod diximus. Quo etiam modo Tygurina, Caietanus. *Tygur.* *Caietan.* Præsertim cum sine vllo articulo sit in Hebræo vox [caliginis, quare videtur in primo casu accipiēda, Ergo [caligo,] idem quod [tenebræ,] & ærumnæ; quod melius quadrat, quam quod Philippus ad allegoriam detorquet; *Philip.* [Desperatione non perij, nec faciem meę infelicitas excæcauit, vel negatio Dei.] & quā, quod Greg. D. Tho. & Latini alij, [errores, & peccata] intelligunt, *Greg.* *D. Thom.* quæ neget, fuisse causas suæ calamitatis. [Opertio] autem, & obiectio faciei, aut oris immutatio aliqua, ad metum, pudorem, verecundiam pertinere solet. vt Ezech. 7. 18. [Operiet eos formido, & in omni facie confusio.] & iterum Psal. 43. 16. [Operuit confusio faciem meam.] *Facies operta verecundia, & confusionis.* Quare idem de se affirmabit Iob, quod de Sapiente dicitur Eccles. 8. 1. [Sapientia hominis lucet in vultu eius, & Potentissimus faciem illius commutabit.] *Timendum coram Dei maiestate.* Videlicet, quod Sapiens, iustusque coram Diuina Maiestate pallescat, & exalbescat; timeatque. Quod Hieronym. legit; [Fortis faciem suam commutabit.] vel proprie etiā ex Hebræo; [Fortitudo faciei eius mutatur.] id est, superbia, & obstinatio vultus deponi debet coram Deo. e cōtrario autem humilitas, & timor Dei [lucet in illius vultu.] Ergo inquit; Non mihi morbus, non me mala cætera istum cadaueritium faciei habitum, tabificumque pallorem effecerunt; sed potissimum Diuinæ potestatis in me incumbentis, & supremi splendoris mihi tenebras offundentis, reuerentia, & timor. Illud argutū est quod a non nemine indicatur, *Argutum.* vt hæc sententia faciat ad tribulationum Sanctorum dignitatem, & laudem; ac dicat Iob, se non prius ante istas ærumnarum tenebras perijsse, *Isido. Clar.* quod non pateretur Deus hanc illi ignorantiæ caliginem perpetuo inesse, vt neque mala experiretur, neque per labores erudiretur, vt magis, ac magis Deum timeret. *Deus nolens Iustos suos ignaros esse malorum.* Ergo crescit ex hac responsione defensio suæ pietatis; Non solum, non patior propter vlla scelera, sed in tot ærumnarum perpessione augetur mea pietas, & magis, ac magis niret mea religio. Quod cum superiori illa auri similitudine bene conuenit.

PARA-

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

Rationem Eliphazi extremam iam nunc cum ingenti animi dolore, & sensu excipiens Iob, sic respondere aggreditur, vt non tam cum illo, quam cum Deo, supremo iudice plenum pietate colloquium instituere videatur.

Idem (inquit) etiam me doloris acerrimus stimulus lacerat, & cruentat; vexorque perpetuo, nullo mihi respirandi interuallo concesso. Cum nullis enim amicorum meorum verbis, vel leuiter delinitum meum animum sentiam, cogor profecto et nunc tristi oratione vti, & calamitatis meæ grauitatem sæpius vsurpare: atque adeo cum singulis amicorum vocibus vulnus meum recrudescat, mordeor profecto acerrimis contumelijs, atque amarissimis côuitijs: quæ quid aliud ex meo pectore, atq; ore extundere possunt, quam orationē, verbaque amarissima? Video quippe nulla posse ratione aduersarijs meis mea innocētiā probari.* Non solum igitur, quod corpore doleo, sed quod animo, atque vitæ et existimatione sustinere cogor, grauius profecto est, quam vt ullis suspirijs, atq; gemitibus demonstrari, atque explicari possit: ita me neque intelligunt, neq; meos dolores pro dignitate estimant hi ipsi meorum gemituum auditores, & testes, qui cū nullam idoneā medicinā vulneri meo adhibeant, importunissima contentione, nouas imponunt plagas; antiquas vero resticant, & lacerant. Quāuis illud mihi pro certo sit, non ex ijs, quæ falso aduersarij criminātur, neque ex ijs, quę in manib. meis sunt, morbis, atq; dolorib. sed ex meis ipsis operibus, de me iudicium ferri oportere.

Vtinam ergo palam liceret mihi corā illo pro me dicere, qui vitæ meæ, atque omnium animi cogitationum conscius est; quippe probe nouit pauperum gemitum, atque suspiria cum ipsa animi ægritudine, & dolore, ex quo proficiscuntur, comparare. Homines enim, qui eorum tantum, quæ vident, testes, atque iudices sunt, nō aliter de rebus iudicant, quam per signa externa; atq; hæc ipsa vel integre non assequuntur, neque satis bene percipiunt; vel certe in peius interpretantur. Nihil igitur mihi præsidij reliquum est, quā vt omne vitæ meæ iudicium Deo committam, illiusque opē assiduis gemitibus sollicitem: nam si semel cum illo familiariter agere permittar, cui ego bene notus, atq; exploratus sum, fiet vtique, vt illius quoque incorruptum de mea innocētia testimoniū experiar. Vtinam iam sciam, vbi ille sit, vbi se conspicuum præbeat mortalibus, vt cum a inuenero, agnoscam statim aperte, & clare: magna a sane animi constantia, atque fiducia ad illius solium, sedemq; celsissimam accederem, atque iudici sanctissimo, & incorruptissimo grauissimas iniurias aduersariorum meorum exponerem, satis, opinor, essem, abundeque sufficerem meam illi causam, atque vitam probare, quam hominibus probare nequeo. Tunc tandem mea causa perorata, defensioni meę finem imponerem; ac, vt spero, victoria de meis calumniatoribus reportata, conquiescerem.

a *Verbi veniendi, & inueniendi exquisita obseruatio ad intelligentiā Scripturarum nu. 3. 4.*

Verum enim vero certa tunc ratione, & ordine meā causam coram illo informarem, atq; illas pro mea innocentia validissimas rationes proferrem, quæ suo pondere, & momētis grauissimis iudicē flecterent, atque ad illum expugnandum, vincendumq; sufficerēt. * Sed quid ego exquisitis argumentis coram incorrupto iudice, & mei conscio opus habeo? exquisitis potius iustissimi doloris signis, atque querelis pleno ore, fidenti, constantique animo de immentis supplicijs, indignissimisque calumnijs cum illo expostularē; iusteque meos aduersarios iniustos vtique increparem, vt meam iustitiam pro meritis tuerer, atque apud meū iudicem deplorarē erumnas, acerbitatesq; meas, ijs, quæ gessi, ac pertuli, pariter expositis.

Ille vero, si quid a me erratū est, minime contumeliose, sed amāter potius, atq; benigne admonebit: neque côuitijs incesset; sed re ipsa, atq; ratione mecum aget. Totius igitur huius rei veritatem, atque mearum ærumnarum causam ex illo perdiscā. Tū præterea iam tandem intelligerem, qua via, atq; ratione meis expostulationib. atq; querimonijs iure satisfieri, aut quæ curatio meo vulneri adhiberi possit. Quippe assiduis meis querelis apud meos socios nihil proficio: in quos profecto de iniurijs, & iniquitate, quib. vitā meā violare conatur, noua mihi, eaq; grauissima côquestio esse debet. Neque præterea respondent, tolluntve dubitationem illam, in qua hæremus, Cur tā acerbe innocens omno exercear, affligarque?

Neque vero in animo meo est, cum suprema Numinis Potestate congredi, & contendere; sed cum illius tantum Æquitate, atque Iustitia ex bono, & æquo parumper agere: nam satis scio humanam imbecillitatem Diuinæ virtutis magnitudine, & côtentione facile

opprimi

1
Respondens autem Iob, dixit:

2
Nunc quoque in amaritudine est sermo meus:

* & manus plagæ meæ agrauat est super gemitum meum;

3
Quis mihi tribuat vt cognoscam, & inueniam illum; & veniam vsque ad solium eius.

4
Ponam coram eo iudicium.

* & os meum replebo increpationibus.

5
Vt sciam verba, quæ mihi respondeat, & intelligam, quid loquatur mihi.

6
Nolo multa fortitudine cōtendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat.

opprimi posse: at illius Æquitatem, atque Iustitiam, nihil contra veritatem, nihil contra iustitiam, nil contra meam innocentiā posse: non enim solet ille viribus tantum, atque potestate contēdere cum mortalibus; neque minis grauissimis, & terrore ingēti incumbere in hominum animos timidissimos: sed agit ratione potius, atque verissimis argumentis ex illorum, aut innocentia, aut improbitate petitis. Hæc illius ordinaria, & consueta agendi lex, & ratio.

7
Proponat æquitatem contra me:
& perueniat ad victoriam iudicium meum.

Sic sane confiderem ius meū me aduersus improbas accusationes perpetuo retenturum: nam fraudibus ille, atque calumnijs reprehensis, sermoque coercitis, de re tantum, atq; veritate statueret, & vel innocentem absolueret, vel nocentem, & improbum insigni nota, & ignominia condemnaret. Quæ tanta iudicis æquitas sanctissimi, non adimit, facit potius mihi animos, affertque robur ad causam in iudicio constanter sustinendam. Ibi enim tantum veritati, & rectitudini datur locus; nullus malitiæ, & dolo: nemini afflicto, & misero coram Deo iudice, aut facilis aditus, aut opportunus, & honestus pro se dicendi locus denegatur. Hac profecto ratione liber, b superiorque accusationibus euaderem; atque aduersarijs coactis eum ingenti ignominia calumniæ, accusationem perpetuo relinquere, sententiam a iudice victoriæ, atque triumphi plenam obtinerem.

b De appellatione Victorię, Finis, Sempiterni in sacro sermone, prolexa disputatio ad multarum Scripturarum intelligentiam. num. 4. & 5.

8
Si ad Orientem iero, non apparet.
si ad Occidentem, non intelligam eum.

Sed si in hoc meo voto conscendēdi ad cęli sedes lucidissimas, & ad Dei tribunal, cuipiam videar temerarius, & audax, cū vni præsertim loco, & sedi ille minime alligatus sit, sed vbiuis gentiū, atque locorum nullo nō tempore præsentissimus adsit, is sane sciat, nisi Deus se mihi, atque meis aduersarijs conspicuum præbeat, cōsistamusque pariter ad illius tribunal, atque palā; & manifeste feratur de mea vita testimonium, neq. meos calumniatores, accusationem relicturos, neque meam innocentiam satis probatam hominibus iri. Tam enim longe absum, vt per callidas, & malitiosas respondendi vias, atque rationes sanctus videri, & haberi velim, vt manifestum Dei iudicantis conspectum, & publicū afflictę pietatis testimonium ardētissime desiderem. Sed cum Deum appellem, & tester vnicum meæ causæ cognitorem, atque in tantis ærumnis laboranti, & pene iam despondenti animo adesse illum non sentiā neque via vlla, aut spes illum inueniendi apud mortales mihi affulgeat. Quid agam? Quo me vertam? c Nam si me ad Orientem solem conferam, nusquam ille se conspicuum præbet. Si ad Occidentem respiciam, nulla illius vestigia inspicio, aut inuenio.

c De quattuor his cæli positionibus ex sacris atque profanis, tum de singularum appellatione, ad Scripturæ intelligentiam diligenter multa disputantur, a num. 3. vsque ad 9.

9
Si ad sinistram, quid agam? Non apprehendam eum.

Si ad Aquilonem, quæ sinistra est orbis, atque cæli plaga, deflectam, aut ad dexteram, quæ ipsa est Meridies, oculos referam, inuestigabo quidem illum, sed minime cernam. Rursus, si sequar, non sentiam. Verum igitur illum quæram in ijs locis, quæ ante sunt posita, an in ipsis, quæ extrema, retroque sunt? Si ad mirabilia effecta, quæ ille in Septentrione gerit, vbi & plures, & maioris efficientiæ stellæ sunt, animum intendam; aut si ad Australem partem proficiscar, in quæ ille se loca mirabiliter abdit, & velut integumento quodam se inuoluit, numquam illius compos ero.

10
Ipse vero scit viam meam:
& probauit me, quasi aurum quod per ignem transit.

Nihilominus tamen illum iudicem appello, atque desidero, quē cum homo perspicere non possit, at perspectas ipse habet omnes mortalium actiones: cui enim quotidiana, familiarique experientia bene probatus, exploratusque existam, certus sum non nisi ob præclarum suæ gloriæ, ac mei quoque comodi, & vtilitatis finem, tam grauibus me ab illo ærumnis exerceri. d Non aliter igitur de me periculum fecit, quod mihi imprimis honorificum est, quam de auro, quod cum per se pretiosissimum sit, at minime delicate tractatur ab aurifice, sed diligente probatione, & acri fornacis examine succenditur, vt ex igne mundius, & defæcatius euadat: sic sane iam fieri, vt pluris ab vniuersis mortalibus mea sanctitas post incredibilium ærumnarum patientiam fiat, & longe, lateque summi splendoris radios circumquaque diffundat.

d De auri per ignem examine, ad sanctorum patientiam relatio, ad Scripturæ intelligentiam, & patientię dignitatem, non pauca. num. 3. 4. 5.

11
Vestigia eius sequutus est pes meus:
viam eius custodiui, & non declinaui ex ea:

Quę cum ita sint, quid me, ò amice Eliphaz, reuerti ad Deum, & conuerti ad rectam, verissimamque mandatorum Dei semitam iubes, cum illam semper ita tenuerim, vt neque vnguem latum in alterutram partem deflexerim; neque contentus vulgari aliorum hominum, quamuis iustorum more, Deum sequi pedes ipsos meos in ipsa illius vestigia ponere semper studui; neque ponere tantum sed insistere, adhærereque firmissime, fixis quasi gressibus? Quo enim ille me prælato lumine ducebat, summa animi contentione sequebar; & illius diuinas virtutes, gressusq. actionum, studiosissime imitari conabar. Si enim ille apud mortales ageret, homo factus (quod fore aliquando firmissime animo informabam) atque vestigia sua in hac ipsa terra imprimeret, pręclara procul dubio virtutum omniū vniuersis mortalibus documēta præberet: atque ad hæc ipsa, mente ego pręuidens, & versans, me totum componebam. Nunc etiam cum me per difficiles, atq. multis calamitatibus impeditas vias duxerit, per multa rerū omniū dispendia, sollicite, ac diligenter viā illius obseruaui; e atque si sexcenta preterea alia in me mala incursarint, a recta tamen via, iter non deflectam: sed pergā celerius, & vehementius laboribus acutioribus stimulatus.

e Quæ sit tribulationum vis ad abducendos impios a via recta, confirmandos vero in eadem iustos, vtilia quædam. num. 5. 6. & potissimum 7.

Ve

12
A mandatis labiorũ eius non receſſit.
• & in ſinu meo abſcondi verba oris eius.

Veriſſimam rem, ſemel, & centies inculcabo cõſtantiſſimus. Illã ipſam Dei naturalem legem, quã naturæ auctor hominum mẽtibus inſculpſit, obſeruari perfectiſſime; & ſi quid vnquam ille mihi interius loqueretur, parui lubens, neque vnquam illius imperium detrectaui, aut negligenter contemſit; * ƒ ſed ſemper præ manibus habui, familiariſſimeque tractaui, pleno corde excipens, totiſque mentis viribus retinens, & cum in cordis mei receſſibus eius ſanctiſſimas ſanctiones incluſas haberẽ, quaſi cum ijs ſatus, factus, ac conglutinatus eſſem, ſic ipſas illas incredibili animi voluptate ſeruaui; Diuinæque voluntati, mente ſedata, certo propoſito, atque conſilio, nulla neceſſitate coactus, ſum obſequutus; nihil pretioſius, aut potius habens, quam Diuinorum cultum mandatorum. Quippe mores inueteratos meos, & omnia vitæ, atque honoris commoda, ſi quando res exigebat, Diuinæ legi poſthabui; & præ illa omnia iucunde, & feliciter viuendi humana decreta reſcidi, & irrita feci.

ƒ De ſinu ad Theſaurum, vel ad voluptatem relato, peculiaria quædam num. 3.

13
Ipſe enim ſolus eſt; & nemo auertere poteſt cogitationem eius, &, quodcumque voluit, hoc fecit.

Quæ quamuis ſic habeãt, atq. is ego ſemper extiterim, quẽ vobis propoſui, ſanctiſſimus, & innocentiſſimus, at Deus pro bona voluntate ſua, cuius ego arcanam rationem minime aſſequor, mecum agit. Ipſe enim ſolus eſt, a cuius voluntate, & decreto ad alium ſuperiorem iudicem nõ poteſt eſſe prouocatio; nemoque illius cogitationem auertere, aut inflectere a conſtituto fine poterit. Si enim ipſe ſic iudicat, quis illi contradicere, aut repugnare audebit? Hæret enim conſtans, & fixus in eo, quod ſemel faciendum ſanxit, cumque vnus ſit rerum omnium auctor, & conſeruator, ex ſola illius voluntate vniuerſitatis huius conditio pendet: ac nemo certo illius animum retrorſum abducet, reuocabitve ab inſtituto; Quod enim libet illi, cum ſumma ratione coniunctum eſt; quod vero eiuſmodi eſt, perficit ille ſumma & facilitate, & efficacitate. Itaque quamuis nihil mihi conſcius ſim, at non ideo non timeo Deum potentiſſimum.

14
Cumq; expleuerit in me voluntatem ſuam, & alia multa ſimilia prȩſto ſunt ei.

Faciet enim, perficietque, quod ille de meis rebus faciendum ſemel ſtatuerit: Neque uno tantum ærumnarum genere, ſed mille alijs inauditis, atque inſolentibus poterit me, ſi uolet, exercere, ſic oportet quidem mortalem ad noua ſemper flagella comparatum eſſe. Cuius liberæ Dei Poteſtatis, atque Prouidentiæ, quam erga iuſtos ſeruauit, dum multos uiros pietate excellentes multis incommodis uexauit, plurima idem ipſe exempla nobis demonſtrare poterit. Atque adeo nihil ſane in creaturarum uniuerſitate eſt, quod illam ipſam uoluntatem, atque ſupremã poteſtatẽ non teſtetur. Omnia enim illius uoluntate, & efficacitate conſtant. Sed tandem, ut ſpero, tamen meum recte, & pie uiuendi ſtatutum uberi pręmio implebit, atque cumulabit. Quamuis enim nunc miris me exerceat modis, at non denegabit ſtatutum, & conſuetum uitæ dimenſum, & animi uictum, ſolatiumque neceſſarium; qui quondam alia multa uitæ commoda, & oblectamenta præſtitit. Cum enim idem ipſe mei corporis artifex ſit, atque omnium, quæ in me ſunt, ſimilia ſemper ab eo ſuę benignitatis, atque Prouidentiæ effecta polliceri mihi potero.

15
Et iccirco a facie eius turbatus ſum: & conſiderans eum, timore ſollicitor.

At tantæ poteſtatis, tamque efficacis uoluntatis maieſtas me omnino percellit, atque conturbat: non vllius conſcientia ſceleris; bona enim cõſcientia me excitat, ut deſiderem Diuinum tribunal, corã quo plurimum innocentia ualet: at tantus Numinis ſplendor deijcit, deterretq. me. Hoc itaque unum ſemper ſtudeo, ut illum uenerer ſupplex, ac ne uoce, cogitationeve leuiſſima illius famæ, & exiſtimationi obſim: illum itaque adeo parce, ac ſubmiſſe conſidero, ut timidus potius, quam temerarius merito videri poſſim. Ac idem ſtudium ex eo ẽt tempore, cum meę res florebãt, aſſidue habui, ut illius Numinis veneratione, & cladis, quæ illius uoluntate mihi accidere poſſet, præmeditatione, & metu ſollicitus agerem.

16
Deus molliuit cor meum: & Omnipotens conturbauit me.

Neque uero g mollis, aut parum fortis, & conſtantis animi eſt hęc conturbatio, & metus maieſtatis ſupremæ: nam quamuis aduerſus ærumnas aduerſus mortem impauidum me præbere potuiſſem, at niſi Deum timẽrem, non fortis, ſed fatuus; niſi ad conſiderationem Diuinæ magnitudinis molleſcerem, & liqueſcerem totus, non carneus, ſed ferreus, aut lapideus; non conſtans, ſed contumax haberi deberem. Cuius enim vires, atque fortitudinem non emolliat, frangatque Deus ærumnarum ictibus, & tunſionibus frequentiſſimis? Cuius non faſtum, & ſuperbiam deijciat tanta celſitudo? Quis ſe durum, & contumacem tantæ efficacitati, & robori præbere nelit? Quis non tanta bonorum omnium, tamque perennem ſcaturaginem non miretur, ſtupeſcenſque attonitis non contempletur oculis?

g De cordis mollitudine, aut duritie, tum ex proprietate vocis, tum ex re ipſa, ad Scripturam, & ad mores quædam peculiaria, a num. 3. uſque ad 5.

17
Non enim perij propter imminentes tenebras, ¦ Nec faciem meam operuit caligo.

Quare ſi uobis uidear molli, & liqueſcente animo, emota facie, penituſque pallente, ne me, quæſo exiſtimetis externis iſtis calamitatibus, corporiſque malis exanimatum, atque ſuperatum eſſe; proptereaque cõſumptum corde contabuiſſe, & præſentium ærumnarũ caligine quadam obcæcatum, pudoreque totum, atque ignominia ſuffuſum; ſed Diuinæ potius maieſtatis in me, reſque meas incumbentis, & ſupremi ſplendoris mihi tenebras offundentis reuerentia, & timore hanc mihi faciem ſquallentem, vultumque obſcurum, & deformatum acceſſiſſe. Clare namque etiam, cum adhuc felici fortuna florerem, quid mihi accidere potuiſſet, contemplabar; neque vlla ignorantiæ caligo me prohibuit, quo minus præmeditarer, quæ mihi impendebat, ſtatus mei ruina. Ergo acerbiſſimi dolores, & incredibiles cruciatus hoc ſaltem leuamenti, & ſolatij habere poſſunt, quod non fuerint inopinati, neque voluerit Deus meam pietatem probationis huius immunem eſſe, ac homine tanta in luce verſantem, tenebrarum miſerrima ignoratione teneri, aut inſoleſcere.

CAPVT XXIV.

Argumentum Capitis.

Ostendit Iob suam de Diuina Prouidentia fidem: atque Deum sic curare res humanas, vt sæpe in hac vita permittat impios impune viuere, at certam ab illo supplicij horam, & articulum temporis opportunum obseruari.

I. Ab Omnipotente non sunt abscondita tempora, qui autem nouerunt eum, ignorant dies illius.

1 *Apex interrogandi mutat totam sententiam, non est mutandus temere in scriptura.* Tempus, Dies, Dies Domini.
2 *Subtilis, sed audax Caietani lectio, & expositio.*
3 *Germana expositio. Deum obseruare temporis articulos ad puniendum.*
4 Saddai, *Deus nullo suo labore curat res humanas.*
5 Abscondi, & tegi, *quid generatur.*
6 Tempus *quid proprie. Opportunitatem cuiuslibet rei faciendæ Deus nouit, illustratus Dauid, Isaias, Lucas.*
7 *Etiam iustis ignorata Dies iudicij, ex expositione illius,* Nemo nouit, neque filius?
8 *An Angeli, & beati in verbo cognoscant Diem iudicij. Explicatus Zacharias.*

1 *Apex interrogationis.*

Pex vnus interrogationis demptus, aut additus totam sententiam reddere solet valde diuersam, aut certe ambiguam; Quod ui præsentia contingit: nam in Hebræo interroganter legitur propter particulam, quæ semper interrogationi seruit, [Quare Cur,] Quid;

Varia lectio. מדוע [Cur ab Omnipotente non sunt abscondita tempora?] Quia autem interrogatio cũ negatione valet idẽ quod affirmatio, videtur profecto asseri; [Ab Omnipotente sunt abscondita tempora.] ita vt videatur Iob [induere personam eius, qui Prouidẽtiam Dei non agnoscat, aut

Vatabl. Isidor. Nicetas. certe de ea dubitet; vt explicant Vatablus, & Isidorus, cum quibus videtur Nicetas facere, sic exponens particulam illam interroganter, [Illud, cur, non exquirendæ rationis, sed problematis amicis ponendi causa dictum est.] Non quidem, vt vellit Iob negare Prouidentiã, sed tantum explorare sententiam amicorum, hac quasi dubitatione proposita, quod cum Deus nullam habeat affinitatem cum tempore, neque sapientissimi etiam, ac Deo familiarissimi illum videant tempori obnoxiũ, certe non videtur temporalia curare; præsertim cum impij diutius sinantur in improbitate perdurare. In qua interpretandi ratione,

Tempus pro temporalibus. *Tempus* accipitur pro humanis, & temporalib. rebus, actionibus, sæculo isto; *Dies* autem *Dei* pro illius æternitate, vel pro Die iudicij, qui etiam *Dies*

Dies Domini. *Domini* dicitur, qui videatur nimium differri, interim dum [non profertur contra impios sententia.] cum quo

Eccl. 8. 12. sensu bene conuenit clausula totius capitis, qua Iob affirmat se vera dixisse de impiorum impunitate, & libera viuendi licentia. Sensus profecto hic facile in nostram lectionem posset cadere, si solum interrogationis apicem appingeremus: [Ab omnipotente non sunt abscõ-

Nihil mutandum in Latina vulgata lectione. dita tempora?] Sed quidem non audendum temere vel apicẽ addere, uel mutare, præsertim sine vllo exemplo. quãuis, nõnulla huius rei cõiectura fieri posset ex eo, quod particulam Hebræam interrogandi omiserit Interpres, quæ cum sola nota interrogationis suppleri poterat.

2 *Caietan.* Secundo tamen Caietan ita ex Hebræo legit, vt prima pars consentire possit cum nostra lectione, & vis interrogationis potius cadat in secundã, hoc videlicet sensu; Cur, cũ ab [Omnipotente non sint abscondita tẽpora,] vos tamẽ, qui gloriamini, & iactatis vestrã Theologiam, [ignoratis Deum habere diuersos Dies, quosdam videlicet in hac vita, quibus interdum permittit mortales impune viuere; postea vero diem iudicij nouissimum vt

2. Mac. 6. 14. tũc [in plenitudine peccatorum puniat?] Acutũ aliquid, & subtile præ se fert hæc expositio; sed neque nũc audẽdũ licenter secũdæ partis sensum mutare addita interro-

Caietan. notatur. gatione, neque cũ Caietano pronunciandum, nostræ litteræ [intolerabilẽ esse obscuritatẽ, & mutationẽ sẽsus.]

LXX. Præsertim cum Septuaginta, non quidem Cõplutenses (quam bi cum Hebræo conueniunt) sed correctiores Vaticani affirmationem habeant cũ interrogatione: [Quare Dominum latuerunt horæ?] Quod manifeste respondet nostræ negationi affirmatæ. atq. similiter Augustinus

August. sine interrogatione legens; [Quare Dominum non latuerunt horæ: quam ob rem autem impij transgressi sunt.] nõ enim interrogat, sed asserit a Deo nõ esse abscõdita tẽpa, redditq. simul causã, cur impij sustineantur diutius.

3 *Coherens, & germana explicatio.* Tertio tandem existimo congruenter tum ad ea, quæ Eliphaz de Diuina Prouidentia disputauerat, tum ad suæ calamitatis solatium, Iobum nunc asserere, Deum non præterire nunc [tempora] nostra, neque tantum se continere nubium latibulo, sed certo decernere, & constituere certos tẽporis articulos, & opportunitates vel puniendi improbos, vel subleuandi innocentes. Ergo Dei Prouidentiam, quæ se extendit ad omnia tempora, & ad omnia sublunaria, quæ sunt in tempore, bene consentire posse cum illa ipsa longanimi Dei patientia, &

Rom. 2. 4. [diuitijs bonitatis,] quæ peccatores permittit fælices viuere, innocentes ærumnosos, vsque ad diem nouissimum, cum iustis præmia, improbis supplicia decernentur. Nunc expendendæ partes singulæ.

4 *Dauid illustratum paraphrasi.* Ab Omnipotẽte. Saddai,] Deo optimo Maximo, quã tumuis in se ipso beatus sit, neq. nostri egeat: [Nõ sunt] tamen [abscõdita tẽpora.] Quod videtur dixisse Dauid Ps. 15. 1. [Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.] est videlicet ille *saddai*, bonorũ fons, sibi sufficiens; at non ideo non curat [Sanctos, qui sunt in terra. Sãctis] (inquit) [qui sunt in terra, mirificauit omnes volũtates meas in eis.] id est, omnem benignam, sollicitãque Prouidentiam, quam desiderare posset homo, gerit

Deus accurrens suorum voluntati. erga Sanctos. Vel, [voluntates suas,] vt Græci legunt: id est, Accurris in terram, vt tuorum iustorum vota, & desideria compleas. Tum deinde punis, ac prosequeris digno supplicio improborum scelera, ac illorum calamitates, [& infirmitates multiplicas.] Ergo a *saddai*, quamuis bonorũ nostrorũ nõ egeat; [nõ sunt abscondita tempora] Nõ solũ enim est moderator, dominatorque æternorũ; sed temporaliũ etiam auctor administrator, prouisor. Præterita, præsentia, atq. futura omnia callet, & quidquid in sæculo isto nostro fit, ponit ad [illuminationem vultus sui.] Licet enim [quasi tẽporis oblitus] (vt

Ps. 99. 8. Nicetas. Nicetas ait) [remunerationem sustinet,] at bene nouit, quantũ tẽporis concedat impijs, & quanto temporis ac patientiæ debeat respondere supplicium] in die iræ.]

5 סתר Non esse] vero [abscondita tempora] (quod ad phrasim attinet) idem est, quod, non sunt occultata, velata, id est ignorata: namque teguntur, occultantur, & absconduntur, quæ vero occulta sunt, & abscondita, non videntur; quæ non videntur, ignorata existimantur. Atq. ab eadẽ [abscondendi, & contegendi,] radice ductum est

Iosephi cognomentum. צפנת פענח illud Iosephi cognomen a Pharaone impositũ *Tsaphnath Paghneahh*, Gen. 41. 45. Vocauit eũ lingua Ægyptia, [Saluatorem mundi,] quo loco vocem originalem retinuerunt Septuaginta: [Et vocauit Pharao nomen] Ioseph, *Psonthom Phanech*, quod Hebræi interpretantur: [Abscõditorũ reuelatore,] siue *repertorem*, quod etiam occultissima non ignoraret, vt Iosephus historicus, & Hierony-

Ioseph. 2. Ant. cap. 3. Hierony. de Trad. Heb. mus aiũt. Cum autẽ Iobus dicit hoc loco, [A Deo non esse abscondita tempora,] quamuis per extenuationem minus videatur, quam si diceret, [Deum nosse tempora, & momenta;] tamen amplius aliquid indicat, videlicet illa omnia a nostræ mentis oculis abscondi, & ignorari: Non solum enim ignoramus, [quid agere,] verum illud etiam, quando, & quatenus agere [debeamus,] quod est ignorare tempora, & temporis articulos.

6 *Tempus pro temporis articulo.* עת Tum etiã, [Tempora,] id est, articulos temporis, opportunitates, & occasiones captandas probe nouit. Est enim vox originalis, tempus congruum, aut constitutũ ad aliquid agendum, vt Gen. 24. 11. dicitur de Rebecca certa temporis hora, & diei articulo egrediente, [Eo tẽpore, quo solent mulieres egredi ad hauriendam aquã.] quod breuiter Septuaginta dixerunt; [Quando egrediũtur aquatrices.] & similiter Deuter. 28. ab eadem radice dicitur, [hora vescendi.] Isa. 50. 4. [Dominus dedit mihi linguã eruditã, ut sciã sustentare eũ, qui lassus est,

LXX. verbo.] Quod Septuaginta dixerunt; [Vt sciam quando oporteat loqui verbũ.] & proprie ex Hebræo legitur: [Vt sciã opportune loqui, aut suo tpe.] Quod Cõplutenses

legunt;

Complut. Calamitatum statim competens. Hieronym.

legunt;[Vt sciam tẽpus cõstituere lasso.] Ergo videtur quidẽ homini afflicto, ipsum suæ calamitatis tempus, opportunitas etiam percipiendi statim præmij, aut certe accipiendi diuinitus auxilij. Quare conquerebatur Dauid Psalm. 9. 1. [Despicis in opportunitatibus] (proprie [in tẽporibus.] Hieronymus: [In tẽporibus angustię] [in tribulatione.] Sic etiam dum impij insolescunt, aut feliciter agunt, videtur homini statim tempus, & opportunitas instare sumendæ vindictæ; sicut dicebat Dauid Psalm. 118. 123. [Tẽpus] (opportunitas, ipsissimus articulus & occasio) [faciendi] (supplicij, & sumendæ vindictę) [Domine, Dissipauerũt legẽ tua.] Sed idẽ ipse

Iustus Deo committens opportunitatum suę salutis. Hieronym. Theodoret.

Dauid postea eximia de Dei bonitate, & Sapiẽtia fiducia erectus dixit Ps. 30. 16. [Deus meus es, tu; in manib. tuis sortes meæ.] Quod Psalteriũ Romanum, & Hieronymus ex Hebræo legũt: [In manib. tuis tẽpora mea.] Quam etiam lectionem Theodoretus testatur reliquos præter Septuaginta, habere. Ipse autem tẽpora; vel sorte, interpretatur, [Rerum vicissitudines, diuitias, & mẽdicitatem, seruitutem, & dominatũ, pacem, & bellũ, & alia similiter.] sortis, nempe, & status commutationem, quę tũ iustis, tum improbis obuenict, cum illi præmio, alij supplicio digno afficientur. Hanc enim temporum, & articulorum temporis opportunam obseruationem, tanquam suæ Sapientiæ, Prouidentiæque propriam, Omnipotens sibi Deus vendicat: atque adeo cum Christum Iesum rogarent discipuli post Resurrectionem; [Domine, si in tempore hoc restitues Regnũ Israel? aie

Act. 1. 6. 7.

illis, Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.] vbi pro, [momenta,] Gręci habent, *Chronus*, id est, temporis articulos, & rei cuiuspiam gerendæ opportunitates. quasi dicat. Hæc Diuinę omnino potestati, & administrationi, præfinitionique subiecta sunt, [& ab illo non solum non sunt abscondita tempora,] sed sunt optime notata, atque præfinita, non tamen quęcũque tẽpora, quoscumque ve temporis articulos, & opportunitates, sibi soli vendicat; nam naturalium rerum tẽpora opportuna nostræ obseruationi credita sunt, cum Sidera creata sint [in signa, & tempora,]

Gen. 1. 14. Tẽpora opportuna homini indicata. Tempus opportunũ supplicij impiorum.

videlicet in opportunitates serendi, metendi, & alia opportunæ vitæ subsidia præparandi; sed illa tamen [tẽpora] sibi Deus reseruauit, quib. ipse in iudicio nouissimo mensẽ nostrũ operũ merẽdã, & colligendã, atq. fruendã in perpetuas æternitates nobis permittet. Idque præsertim verissimum est in opportuno sumendi de impijs supplicij tempore. In quam rem elegãs imprimis est, quod de sera Numinis vindicta Plutarch. scribit, hac ipsa tẽporis, & articulorum temporis ratione obseruata; [Cũ perdifficile] (inquit) [sit homini plebeio consilium medici deprehendere, quod secutus non ante, sed post

Plutarch. Deus instar medici obseruans opportunitatẽ supplicij.

sectionem adhibuit, neque heri lauet ægrotũ, sed hodie: Certe de Deo non facile aliud quidpiam firmum homo pronunciabit, quã eũ, vt qui optime opportunũ medẽdi flagitijs tempus habeat cognitum, medicamẽti instar pęnã sceleri cuiusque imponere, neque eadem in omnib. magnitudinis mensura, neq. eodem temporis articulo definitã. Medicinam enim animi, quæ iustitia cognominatur, omnium esse artium maximam, præter sexcentos alios, etiã Pindarus testatur, Principe, & Dominũ omniũ Deũ ap-

Pindar. Deus artificũ præstantissimus.

pellãs Aristotechinã, id est, artificũ p̃stãtissimũ, quippe iustitiæ administratorẽ, quę iubet determinãdi, quãdo, qũo, & quatenus quilibet malorũ sit puniẽdus.] Plurib. vero interiectis: [Nõne sic statuẽdũ est, tpe & modo cõueniẽti irogatas pęnas, p̃stare celeriter, ac subito imissis.

עוּת

Complut.

Sed illud pręterea in illa voce [temporis] obseruandũ radicem originalem *Gurh*, vt argute. & eleganter obseruatunt Complutenses, non solum significare congruum tempus eligere, aut decernere aliquid agendum, sed ita tempus eligere, vt res tunc in suo tempore opportune facta, [multo tẽpore duret;] quod Vulgatus significasse visus est, cum vertit [sustentare,] Isa. 50. 4. [Vt sciam sustentare eum, qui lassus est, verbo.] idem enim est, quod

** Sabe dar con sazon a tiẽpo que en tre em prouecho, y que dure.*

ex Hebræo supra diximus, [vt sciam constituere* Tempus;] videlicet, ad diuturnitatem, & firmitatem salutis collatæ. Sic ergo Deus captat tempora, quibus diuturno præmio, uel supplicio afficiat, tempora inquam, vel potius æternitatem; tunc enim diuturna erit, ac nunquã præterlapsura operum retributio.

7

Vatablus.

Et q nouerũt eũ, ignorãt dies illius.] Varios sensus superius indicauimus. Vatabl. [Qui maiore de Deo habẽt cognitionem, non vident illum obnoxium tempori. Aeternus agit in Cęlis, nihil curans, quæ in hoc mũdo agũtur.] ex persona negantium Prouidentiam, sed hoc iam reiecimus. Secundo, vt perstringat amicos cum interrogatione pungente; Ita ne vos, qui familiarẽ de Deo sciẽtiam habetis, nondum plane nostis diuersos dies præfinire Deum supplicio impiorum, videlicet in hac vita vnum, in altera alterum? Sed iam sæpe diximus non videri verisimile amicos Iobi ignorasse diem iudicij, & retributionis nouimæ, contra quam Caiet. hoc loco existimat. Tertio, D. Gregor. Philippus D. Thomas, & post

Caieta. D. Gregor. Philippus. Dionys. Expositio cohærentior.

hos plerique Latini; Deus nostra tempora perspicit, vt nos illius Aeternitatis [dies] plane comprehendere non possimus. Sed non valde bene cohæret.

Præstat ergo, quod superius indicauimus, illos temporis articulos pręfinitos iudicandis mortalibus, & vindicandis sceleribus, atque munerandæ pietati, non esse etiam ipsis iustis, Sapientibus, & Deo familiaribus cognitos. [Nostrum non est] non solũ cognoscere, at neq; inquirere: vni sibi illa [tẽpora] subiecit Diuina Prouidentia. Quid, quod etiam, qui [in sinu patris est,] Sapiẽ-

Dies iudicij neq; angelis, neque filio cognitus, quomodo. Mat. 24. 36 Mar. 13. 23. Basilius.

tia ipsa Patris, ait, [De die illa, & hora nemo scit, neque Angeli Cęlorum, nisi solus Pater.] Addit etiã Marcus, [Neq; Filius.] Basilius, filios adoptiuos intelligit, id est iustos quoscũque qui sicut Angeli, ignorant diem, & horam Dei, sed de ipso [Dei Filio] accipi debere, vniuersus Sanctorũ Chorus asserit, vel quia Dei Filius, & nõ quia [Filius hominis,] sed quia Dei Filius Deus, & homo sit eũ diem nouerit: vel quod Filius hominis, cum sibi sciat ignorare dicatur, quod Ecclesiæ suæ, neque expedit scire neque reuelare vult. Vel quia non est filij officium, illum diem constituere, & præfinire, sed Patris; vel ratione alia. Multas enim atque diuersas Sancti Patres assignant quas Theologi colligunt, atque expendunt.

Vide Maldon. Mat. 4. 24. & Suarez 3. p. q. 10. art. 2.

8

Richar. & Soto 4. d. 43 q. 2. art. 2. & 59. ar. 6.

Sed si neque Sancti, neque Angeli beati eum diem in verbo nouerunt (quod, & verbis Christi conformius est, atque Sapiẽtibus Theologis verosimilius) certe verissime dictum fuerit a Iob, [Qui nouerunt eũ, ignorant dies illius.] Hæc illa dies, de qua Zach. c. 14. 7. [Erit dies vna, quæ nota est Domino, non dies, neque nox; & in tẽpore vesperi erit lux.] id est, erit dissimilis dies illa, quã Deus solus nouit, reliquarum dierum, cuius finis eximia sanctorum gloria illuminabitur: at pro impijs puniendis obtenebrescet; [& erit in die illa; Non erit lux, sed frigus, & gelu.] Neque vero obstat dici a Iob, [dies,] in numero plurali, at vero frequenter appellari [diẽ] singulare, & [nam;] namq. poterit significare Iob extrema illa tẽpora, quibus iusti [leuabũt capita,] nimirũ [appropinquante eorum Redemptione;] at vero impij [arescent,] imminẽte illorũ sempiterno supplicio. Vel [dies]

Dies iudicij pluraliter significata.

pluraliter dixit, quod vnicam illã, & singularem diem consideratione diuidat in duas; alteram pro impijs; [in qua non erit lux sed frigus, & gelu] (vt Zach. dixit) alteram pro iustis, clarissimam, & illustrissimã, cuius vespertum illuminabitur, id est cuius claritas nunquam occidet. Non aliter profecto quod Aegyptijs, Israelitisque eodem tempore contigit, [Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur. Solis autem illis superposita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ superuẽtura illis erat.]

Sap. 17. 20. 21.

Cum autem sæpe in Scriptura, [Dies Domini,] ad vindictam, minasque Impiorum pertineat, recte sane post mẽtionem dierũ, quos nouit, & captat Dominus ad iudicium retributionẽque humanorum operum subiungit in sequentibus Iob impiorum scelera, quæ videntur impune perpetrare, sed manebunt minime impunita.

Dies iudicij ad minas impiorum.

II. Alij terminos transtulerunt, diripuerunt greges, & pauerunt eos.

1 *Germanus nexus, & cohærentia cum antecedentibus. Diem iudicij in raptores, & tyrannos incumbere.*

2 *Prisca, & naturales opes. Terminorum, & limitum religio. Maris terminus.*

3 *Quid proprie* Transferre, *quid* Attingere. *Metonymia. Diuitum inexplebiles possidendi auiditas. Illustr. Salomon.*

4 *Auaritia incredibilis transferentium terminos, notata ab Hosea, & Isaia. Dei beneficium, arcere infestatores terminorum. Illustratus Dauid & Zachar.*

5 *Quid diripere, quid paſcere in Sacro ſermone.*
6 *Verbum* paſcendi, *ad auſum, impudentiam, & auaritiam referri. Iluſtratum Samuel.*

Philipp. *Varius ſenſus.*

1 TOtam hanc ex hoc loco vſque ad finem, Iobi orationem, valde obſcuram, & impleaam eſſe, atque nulla ibi conſequentia cohærere ait, exiſtimat Philippus. Sed quidem hic tantum videtur eſſe nodus. Quorſum nunc tot ſcelerum texat catalogum? Ipſe exiſtimat reſpondere Iob ad ſuorum amicorum obiecta, & omnino ſcelus rapinæ, aliaſque iniquitates a ſe ad alios depellere. Sed melius cohæret vt perſiſtat in illo ſuo antiquo inſtituto, ſe non pati propter improbitatem, cum ſceleratiſſimi alij, quos nunc enumerat impune, fœliciterque viuant. Sic ſeſtunt Nicetas, & Græci. Vel vt [Diem Domini,] de quo dixerat, nunc aſſerat in Tyrannos, Raptoreſque potiſſimum (quorum magna vis, magnaque copia ſemper fuit) incumbere, & inſtar. Neque valde curandum, qualiter nunc viuant impij, ſed quanam ratione victuri ſint per æternitatem.

Nicetas.

2 Alij.] Deeſt in Hebræo, & Greco; ſed ut ſententiam explicet, additum eſt ab Interprete. Septuaginta etiam claritatis gratia, [Impij,] appoſuerunt. [Terminos tranſtulerunt.] Cum de potentiſſimorum hominum Tyrannide, & iniuria agat, rectè [occupatorum terminorũ meminit; nam hos potiſſimum illorum iniquitas, & uiolentia inuadere ſolet. Atque rem hanc de agrorum, prędiorumque terminis, atque limitibus primo loco proponit quod in illis præcipuæ, ac primæ opes, naturaleſque diuitiæ priſtinorum ſæculorum numerabantur. Fuit autem miratum in conſtituendis, tum in ſeruandis, neque reuellendis, neque attingendis agrorum limitibus, antiquorum fides, atque religio. Quam etiam ſeruandam docuit totius æquitatis, & iuſtitiæ Auctor Deus, cum potentiſſimo æquori; ac æſtuantibus fluctibus [Conſtituit terminum, quem non tranſgredientur] neq; quidè ſemper fluctibus præcelſos montes obiecit, aut ſaxa fortiſſima, ſtupendaque molis; ſed minutiſſimam etiã, molliſſimamque arenam uoluit pro limite mari, & fluctibus eſſe, non tam limitibus, aut terminis fixis, quam ipſa iuſtitiæ, & æquitatis ratione continere omnia uolens. Hinc non ſemel humana uita per [ſemitã, funiculumq, ſignificari ſolet in Sacro ſermone, quod hæc uel certis limitibus contineat, uel limitandorum agrorum, & hæreditatũ inſtrumenta ſint: quo admoneatur homo humanam uitam omniſque uirtutis, atque iuſtitiæ rationem continere intra ſuos limites, quos ultro citroue nequeat conſiſtere. Vide quæ de [Terminis, & limitibus diximus ſupra, capite 5. Verſ. 23.

Tyranni in ſeſtatores terminorũ.
Priſca terminorũ religio.
Pſ. 103. 9.
Maris potentia limitibus tanuls dis concita
Humanæ vita termini.

3 Tranſtulerunt.] Propriè ex Hebræo legitur; [Attigerunt,] qd ſuppeditare poſſet non inutilem ſenſum; vitio nimirum uerti potentib. atq; diuitib. quod ex ampliſſimis ſuis poſſeſſionib. & agris, nihil omnino permittãt, aut relinquant pauperib. ſed ita oia ſibi uſurpent, ut ad ipſos uſq; alienos terminos inexplebili quadam auariſſimi animi cupiditate pertingant. Sed quidem uis originalis uerbi ea eſt, ut ità res [attingatur,] quod apprehendatur, & occupetur. Quare ſæpe uertitur ab Interprete, [cõprehendere,] aut [apprehẽdere, ut Gen. 44. 1. 1. Reg. 30. 8. & 2. Reg. 15. 14. [Ne forte ueniens occupet nos,] proprie, [attingat] id eſt, comprehendat. Quod vulgari idiomate dicimus *No nos coia.* Pertinet hic idiotiſmus ad vim potentioris præoccupantis, & manũ inijcientis. Ergo ſuſa eſt, Improbos, atq; Tyrannos, qd per metonymiã eſt alienos agros, & prædia occupare. Quo loquutionis genere dicitur Prouer. 23. 10. Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorũ ne introeas. Quo loco, quamuis ab alia radice dixit Pagninus, & Tigur. Ne transferas; Regia; [Ne loco moueas. Septuaginta: Ne transponas.] Symmac. [Ne tranſmoueas. qd ſtatim explicatur: [Ne introeas.] qd eſt occupare, poſſeſſionem capere, quaſi per pedum poſitionem. Sed recte Interpres dixit [Tranſtulerunt;] Septuag. Tranſgreſſi ſunt. nã rebus finitimis raptis, & populatis, pactiſq; terminis prętergreſſis, ſuos ipſi [* Terminos transferũt,] & promouẽt.

Pag. Regia. Caietan.
נשג
Diuitũ auara vita.
Attingere, pro comprehendere.
Metonymia.
Pagn.
Tygur.
LXX.
Symmach.
Introire pedum poſitione capere.
* *Y a ſiempre gaña do tierra y adelantãdo ſus mojones.*

4 Res omnino ſupremo rerum Dño inuiſa, & ſępius lege interdicta Deut. 19. 14. [Non aſſumes, & trãsferes terminos proximi tui, quos fixerũt priores in poſſeſſione ſua.] Vbi unico Verbo originali reſpõdent iſta duo [aſſumendi, & transferendi.] ita ut illud [aſſumere] videatur reſpondere originali proprietati [comprehendendi,] & occupandi. vbi Septuaginta dixerũt; [Non dimouebis fines,] quod fere idẽ eſt, quod, ex vno loco in alium mouere; atque hoc idem eſt, quod [transferre.] Vide etiam Deut. 27. 17. Maledictus, qui transfert terminos proximi ſui; & dicet omnis populus, Amen.] vbi ſimiliter Septuaginta dixerunt: [Qui transfert, &c.] Hinc illa de Principibus conqueſtio Hoſeę. 5. 10. Facti ſunt Principes Iuda, quaſi aſſumentes terminum.] Quaſi per vim finitimas poſſeſſiones, & agros occupantes, atq; iniquè res ſuas dilatantes. vbi etiam Septuaginta legerunt. [Quaſi transferentes terminos:] nam cum viderent fratres ſuos Iſraelitas occupatos, & vaſtatos ab hoſtibus, non ſecus Iudæi in Iſraelitici Regni vaſtitate lætabantur, quam ſi ipſi res ſuas dilataſſent, hoſtiũ ſuorũ terminis occupatis, ſuiſq; ipſorũ limitib. translatis. Atq. hæc eadẽ eſt illa Iſaiæ. 5. 8. expoſtulatio: [Væ, qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vſq. ad terminũ loci. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ?] Cui omnino ſimile videtur id Senecæ Epiſt. 90. aduerſus noſtrorũ ſæculorũ auaritiam; quondam cum

LXX.
LXX.
LXX.
Auaritia in dilatandis terminis
Seneca.
Vir. 1. Geor.

——— *Nulli ſubigebant arua Coloni,*
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum.
Fas erat; in medium quærebant, ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente ferebat.

Irrupit (inquit) in res optime poſitas auaritia; & dum ſeducere aliquid cupit, atque in ſuum vertere, omnia fecit aliena. & in anguſtum ex immenſo redacta, paupertatem intulit & multa cõcupiſcẽdo omnia amiſit. Licet itaque vel nunc reparare, quod perdidit, licet agros agris adijciat, vicinũ vel pretio pellat agris, vel iniuria; licet in prouinciarũ ſpatiũ rura dilatet, & poſſeſſionẽ vocet per ſua longa peregrinationẽ, nulla nos finiũ propagatio eo reducet, vnde diſceſſimus; multũ habebimus, vniuerſũ habebamus.] At quantũ malũ a vicino. Quantus metus ex infeſtatione limitũ, & terminorum. Certe maximũ illud beneficiũ, cum Deus, [ponit fines noſtros pacem,] neq. ſinit ab iniquis terminos rerum noſtrarũ infeſtari, attingiue, nedum moueri, aut transferri, id. quod agnoſcebat, grataque habebat Salomõ in Epiſtola ad Iotam Regẽ; [Requiẽ dedit Deus mihi per circuitũ, & nõ eſt Satan neq occurſus malus.] Ad inſigne etiam illud Diuinæ Charitatis, atq. Prouidentię erga ſuos eſt, quod ab illorum limitibus longe arceat infeſtatores omnes, circumdens ſe Deus ipſe tanquã [murũ igneum in illorũ circuitu. Zach. 2. 5. id eſt, tutos, ſecuroſque reddens ab iniquorum ſocietate, & vicinitate, ne ſi terminos] attingerent, vellent ſimul occupare, & [transferre.]

Ingens malum vicinorum malus.
Pſ. 147. 14.
Beneficia diuino terminos ſeruant.
3. Reg.

5 Diripuerũt greges.] Populãtes Tyrãni alienos agros diripiunt, & depredantur vicinorum greges. Vehemẽs eſt Originale illud [diripiendi] uerbũ, quod eſt, uiolenter rapere, aut vi extorquere ab eo, qui nõ poſſit defendere, & ipſe & ad omnem uiolentam rapinam, aut iniquã fraudẽ accõmodari ſolet. [Et pauerũt eos.] Philippus interpretatur; [Comederũt eos.] q.d. depaſti sũt eos. Nam, & [paſcendi] uerbũ apud Latinos comedere eſt. Quare ſicut animalia bruta paſcere herbas dicũtur ſic quoque efferati iſti, barbarique Tirãni non [ueſci,] quod de hominib. [vt ait, paſcere,] quod de brutis, dicuntur ſuas rapinas, atq. iniquas prædas. Sed reliqui omnes interpretes, Hebræi, Græci, Latini [paſcendi] uerbum in altera ſignificatione uſurpant, qua paſtor dicitur armentum, aut gregem paſcere. Quod magis conſentaneum eſt cum auaritia, & iniquitate Tyrãnorum, quæ hic deſcribitur; tum etiam cum uſu frequente eiuſdem uerbi in ſacro ſermone, nam tum uel Hebræorum *Raghah,* uel Latinum [paſcere,] in Scriptura inuenies pro [comedere] frequenti totum tamen, paſtoris inſtar, [Paſcere, Regere, Nutrire.]

גזל
Philippus
Paſcẽdi verbum ambiguum.
רעה

Sed quæ nam iniquitatis pars indicatur; cum dicuntur Tyranni direptos greges pauiſſe? Primo Steuchus ſignificari exiſtimat barbaram Tyrannorum impudentiam, quod antiquis paſtoribus electis, agros & pecora aliena occuparint. Sed quidem hoc non ſatisfacit, præſertim cum contrariam ſententiam videantur ſequuti Septuaginta legentes [gregem cum paſtore rapientes,] quod videlicet finitimos populos in ſeruitutem abducant, direptis armentis, & gregibus omnibus, ac ſimul etiã cum ipſis, & paſtoribus ad ſe translatis. Vel

Tyrannorũ qualis paſtorum nũc ratio.
Eugub.

certe

certe allusio fiat ad Chaldæos, & Sabæos, qui non solum Iobi greges diripuerunt, sed etiam pueros,] atque pastores [percusserunt gladio.]

Secundo D. Tho. & post eum fere Latini posteriores voce pascendi,] existimant significari alienos greges, quasi suos essent, adiunxisse suis gregib. & in suis pascuis custodisse. Quæ videtur esse amplificatio quædam impudentiæ, & rapacitatis, qualis illa est, Isa. 3. 14. [Dñs ad iudicium veniet cum Senibus populi sui, & principibus eius: vos enim depasti estis vineam (videlicet aliená) & rapina pauperis in domo vestra:] nam alienas res suis adiungere, & cũ rapere aliena fuerit auaritiæ, improbitatis plenum, & impudentiæ est, cũ suis, & pro suis domi habere. At in quis, domi habeo, quod dono mihi pauper dedit, non quod rapuerim. Scilicet, Pauper tibi sponte, & dono; non tu ab illo vi, & iniuria, rapueris, extorseris.

6 Tertio tamen potest hoc referri ad diuturnam quandam & securam possessionem rapinarum, & ad prouentus, fructusque susceptos ex aliorum pecorum multiplicatione. Potiuntur ergo bene securi rapina, neque direptos greges dilaniant, aut occidunt, vt prædam occultent, nullius infestationem, nullius; vires formidantes, pascendis, seruandisq; gregibus vacãt. Nescio enim, quam animi securitatem, & rei quá minime oporteret occultari tanquam furtiuam, præ se videbatur ferre illa præda Saul, [parcentis optimis gregibus ouium, & armentorũ,] quos contra Dei præceptum seruauerat.
15. Auaritiæ enim illud, & rapinæ fuit. sicut illi dictum est a Samuele; [Versus ad prædam es.] Si quis autem contenderet illud indicari hoc loco, quod postea supremus Legislator cauit. Exod. 22. ne quispiam alienũ agrũ occuparet, & in eum suos greges pascendos cogeret, depulsis alienis armentis; [Si læserit (inquit) agrum, vel vineam, & immiserit iumentũ, suum vt depascatur aliena, &c. Quod in vsum hodie quoque potentiorib. iniquis est, ut aliorum gregibus, & armentis nullæ segetes, sata nulla tutæ possint, non valde (inquam) repugnarem huic interpretationi, sed forte etiam admitterem non inuitus; præsertim cum in Hebræo desit illud vltimum relatiuũ, tantumque sit, [Diripuerunt gregem, & pauerunt.]

III. Asinum pupillorum abegerunt, & abstulerunt pro pignore bouem viduæ.

1 *Asinus necessarium domus instrumentum.* Abigere *quid & Abigeatus crimen. Sordida diuitum auaritia. Illustratus Amos.*
2 *Pupilli prædæ expositi. Scytharum lex aduersus fures.*
3 *Viduitatis incõmoda, & imbecillitas. Diuitũ inhumanitas.*

HI (inquit) amicis, atque vicinis, omnia vicinitatis, atque amicitiæ iura violant; nihiloque magis sunt erga pupillos, & viduas, quam erga omne miserorum genus beneficí, & misericordes.

חמור Asinum,] cuius vsus pupillis, & miseris, nõ vtilis tantum, sed necessarius est ad necessarium victum. Tum etiam id iumentum unicum, & singulare, uileque iumentorum, tum ex ipsa nominis Etymologia, tum ex re ipsa, necessarium gestandi sarcinis, Quod Nicetas eleganter dixit: [Viduę, & pupilli bouem, & asinum, certa uitæ instrumẽta auertunt. Abegerunt.] Septuag. [Subiugale dixerunt.] Proprie, egerunt, abduxerunt, furto sublatum ante faciem suam minarunt. eadem originalis uox, atque significatio Gen. 31. 26. cum Laban dixit ad Iacob, [Quare ita egisti, ut clam me abigeres filias meas, quasi captiuas gladio?] LXX. ubi Septuag. dixerunt; [Abduxisti filias meas.] Quare uerbum idem sæpe uertitur ab Interprete, [minare, deducere, abducere;] sæpeque ad greges, & rem pastoritiã accommodatur. Sed eleganter, Latineq, fecit Interpres, cum [Abigere] dixit; nam [Abigeus,] apud Vlpianũ proprie is habetur; [Qui pecora ex pascuis, uel ex armentis subtrahit, & quodammodo deprędatur, & abigendi studium, quasi artem exercet, oues de gregibus, uel boues de armentis abducens,] Quos et [Abactores] Paulus appellat; atq; etiam insigne est apud iuris peritos Abigeatus crimẽ. Quare in istos quadrat illud, quod iacebat in Verrem Cic. [Omne instrumentum diripuit, familiã abduxit, pecus abegit.] In pauperes uero quadrat item, quod Liuius de [illis] [ait:] Propter populationes agri, non fructu modo caruerunt, sed uilla incensa fuit, direpta oĩa,

pecora abacta. Ex illo quoq; obseruari põt sordidissima Tyrãnorũ cupiditas, & auaritia, quod no copiosos pupillorum greges subtrahant, & deprædentur, sed vnicum ẽt iumentum, & singulare subiugale, furunculi nimirũ sordidissimi, simulq; impudentissimi abigei: nam vt Callistratus ait: [Pronunciato abactarum, furem, aut abigeũ quantitate discerni:] Nam qui ouem vnam abegerit, *fur*, qui plures, *abigeus*. Sed isti, vtpote sordidissimi, ac auarissimi, vnicum, & singulare iumentum abigũt, & nullum non sibi quamuis vilissimum, & minutissimum lucrũ necessarium arbitrantur. Quid simile obseruat Theodo. ad id Amos 2. [Quod vendiderit pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis.] Videlicet, quod sordidu lucro asseruientes, ne calceos quidem pauperum lucrifacere secutarunt, qui extremum hominibus vsum præbent.]

In miseros autem [pupillos] quibus a potentioribus nihil sit tutum, illud, quod de Scythis Iustin. scripsit, deberet profecto conuenire: [Nullum scelus apud eos furto grauius quippe sine tecto, munimentoque pecora, & armenta habentibus quid saluum esset, si furari liceret?] Cum furari autem illis per summam improbitatem, liceat, grauissimum furti, & abiegatus scelus perpetrant, propter quod grauissime, (vt & leges etiam humanæ in Abiegos statuunt) [punientur.]

3 Et Abstulerunt pro pignore bouem viduæ.] Cui videlicet nihil, nisi vnicus bos erat arando agello, neq; habebat quicquam aliud, quod pro pignore exactori offerre posset. Cum ergo valde angusta res viduæ sit, valde tñ prolixa est impij potẽtioris inhumanitas, illius similis, qui ab homine paupere [ouem vnam paruulam, quam emerat, & nutrierat,] abstulit; cum ipse diues haberet oues, & boues plurimos valde.] Diximus de iniqua hac pigneratione, supra. c. 22. Vers. 6. Tum etiam de ærumnis, & imbecillitate viduitatis Vers. 9. Nunc tantũ hanc viduæ oppressionem per calumniam: nam (vt Philippus ait) [illic calumniæ locus est, vbi sub occasione oblati pignoris, rem alienam calumniator inuadit.]

IV. Subuerterunt pauperem viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ.

1 *Varia lectio. Prauum iniquorum exemplum.*
2 *Septẽ expositiones minus germanæ. Diuitum Tyrãnis. insolẽtia, inhumanitas. Potentiorib. illustratus Ecclesiasticus.*
3 *Duæ aliæ germaniores expositiones. Explicatus Michaas.*
4 Opprimere *ad mentem referri Illustrata Sapientia.*
5 Mansuetos. *Pauperes coram potentioribus silent. Illustratus Salomon, & Sophonias.*
6 Quis. Populus terræ. *Humiliores frequenter sanctiores, sicut diuites frequenter improbi. Illustratus Paulus, & Ezechiel.*

1 CVm ad Tyrannidem, & iniquitatem potentiorum, hanc [viæ subuersionem] pertinere certum sit, sed qualemnam hoc peccatum sit, incertum est apud Interpretes. Est autem [declinare viam pauperũ,] vt ex Hebræo legitur: facerunt pauperes declinare de via, vt etiam Septuaginta legunt. Primo enim Septuaginta videntur referri ad iniquum vitæ exemplum, & prauam consuetudinem, vt nemo coram impijs potentiorib. audeat aliud sanctioris vitæ iter ingredi, & profiteri. Sic enim legunt; [Diuertere fecerunt impotentes a via iusta.] & August. [Inclinauerunt pauperes a via iusta.] Ambros. [Deduxerunt impotentes de via iusta.] Quod ipse Aug. his verbis Interpretatur: [vt vel imitarentur eos, uel inde arbitrarentur non esse Diuinum iudicium, quia impunitam videbant malitiam.]

2 Secundo, Nicet. nomine Pauperum, illos intelligit; [qui infirmiore iudicio, neque intelligentia ornati, & commodiorem, beatioremque vitij viam existimant, quos impij sua uita a recta uiuẽdi disciplina abducũt.] Sed profecto hęc non quadrant voci pauperis, & egenis cui videlicet necessaria ad uitam non suppetunt.

Tertio, ut mihi uidetur hic locus est omnino idẽ cum illos Amos 2. 7. [Qui côterũt super puluerẽ terrę capita pauperum, & uiam humilium declinãt;] uidebitur quoq; idẽ sentire, uidelicet, ut Pauperes oppressi a potentioribus, & rebus suis spoliati, quasi cogerentur de uia recta pietatis diuertere, & in periuria multa, furta, quęrimonias de Diuina Prouidentia, & in uerba alia impa-

[illegible]entiæ,& desperationi,plena se se conijcere. Cum quibus facit Philippus.[Ita(inquit) odio, & multis persequutionibus,& diuersis tribulationibus pauperes affecerunt,ne illos de via iustitiæ aliorum auerterent.]

Philippus.

Quarto,Latini alij,inter quos D. Tho. [illegible]iam pauperum interpretantur, [f]acultatem sibi necessaria procurandi.] Quod videtur desumptum quoque ex Philip. Presbyt.sic exponente; [Pauperes ita necessitatum miserijs coarctarunt, vt copiam viuendi non inue[n]irent.]

D. Thom. Liray[.]

Quinto,alij referũt ad [viscera impiorum crudeliũ,] qui non solum non tanguntur vlla commiseratione pauperum,sed neque tangi volunt; fugiunt enim illorum conspectum , neque æquo animo ferre possunt , obuiam sibi fieri pauperem . Quapropter etiam ipsi miseri, & egeni illos quoque inuicem fugiunt; Scriptum est enim Eccl.13.24.[Sicut abominatio est superbo humilitas,sic exsecratio diuitis pauper.

Fugitur ac conspectum,vel conjectam pauperum.

Sexto , ad insignem quendam timorem alij referunt, quem pauperes concipiunt ex immani[ta]te, & superbia diuitum,proptereàque non audent in publicis vijs conspici,ne si diuiti occurrãt,prædæ pateant,& iniuriæ. Abdunt ergo se se in latebras tutiores,& secretiora loca,& errant[in solitudinib.& speluncis,& in cauernis terræ.] quod in parte sequente iudicarunt Septuag.[Absconditi sunt mites terræ. Ac ne quidem securos se,aut tutos in latebris arbitrantur: namq; ad venationem egrediuntur,atq; ipsas pauperum solitudines, & remotiores, secretioresq; angulos infestãt: Scriptum [es]t enim , [V]enatio Leonis Onager in eremo,sic pascua diuitũ sunt pauperes.]aiunt.n.a Leonib. potissimum Onagros appeti. Atque iterum,diuiti pauperũ vitam , sanguinemq; non minus dulcescere,q̃ agninam lupo: [S]i communicabit lupus cum agno aliquando?sic peccator iusto. Quæ cõicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars diuiti ad pauperem ?] Quid ergo mirum,cum potentissimus aliquis Tyrannus lupus sit,canis sit,leo sit,imbecillum pauperẽ timore correptum cedere, & declinare de via, atq; illud omnino dicere;[Leo est in via,& leæna in itineribus ?]

Tirel. Ofor. Asimuiga. Pauperes fugiunt cum spectum diuitum. LXX. Eccl.13.23 V.21.et 22 Ty[rannis] sitit [san]g[uinem pauperum]. Prou.26.13 Via pauperum causa bonitas.

Septimo[Viam]alij pro iure , & iustitia accipiunt, in qua cum pauperes stare dicantur, qñ pro illis stat iustitia,hæc in via,iusq; [subuertatur] per calumniam, & vim manifestam a potentioribus;Indicauit hoc profectò Nicol.sed hanc ipsam expositionem præiuit Philip.cum hanc[viæ pauperum subuersioni dixit fieri, ad spoliandos os[ti]ib.calumniarum.]& ferè idẽ subolfecit Theod. illo loco Amos 2.cũ illud, [v]iam humiliũ declinant,hac paraphrasi illuminat ; [C]ontumeliose acceptorum iustam causam non admittunt.] Atque Chaldæus etiam leg[em c]ausam peruertunt.]

Nicolaus. Philippus. Theodor.

Octauo, [t]umori incredibilis, & arrogantiæ nimium insolentis vtesse subuertere pauperum viã, vel,facere, vt diuertant pauperes de via,[qui] nõ ferte societatẽ pauperum in eadem simul via,& itineres [Non solum quia (vt ait Gl.)faciunt eos declinare a strata publica,pp magnitudinem,& multitudinem equorum suorũ, & famulorum,]sed ẽt quod illorum societatẽ dedignẽtur & vt ait Hiero.[In tantam eleuantur superbiam,vt nolint cũ homin[i]b.ambulare. Id hoc loco significauit paraphrasis Tygu. Pauperes pellunt ex via, ita vt in latebras a[bd]atur quodquot in terra humiles sunt.] [Pro]fectò velut Leones,superbum animal,solitarij incedunt,quod neminem parem,nedum priorem agnoscant. [Il]li vi[t]umore, & corde inculcant : [Non [s]umus,sicut cæter[i] homin[es s]umus.]

Potentiores de dignitate societatem pauperum. Glossa Rabani. Tygur. Leo solitarie incedens symbolum superbia. Luc.18.11

3 Nono, [s]implex illud , & ad ieiu[n]ium præsentem opportunum,vt ad insidias intentas, & laqueos [tenso]s pauperibus a potentioribus respiciat , quod in ipsa [via tende]re, & via publica secure gradientes decipiant , & intercipiant inexpectato, iuxta id Michææ 2. 8. [De super tunica]m pallium sustul[ist]is,& eos,qui ira[nsi]bant simplici[t]er,conuertistis in bellum .] Ita enim pauperes , & inn[ocen]tes spol[ia]tis iniquo illis bello indicto , ac si iusto bello eos cepissetis,prædaque iuste potiremini.

Simpliciter, & germanior expositio.

Decimo,tandem,vt sensus crescat;[Pauperum viam, vitam,consilia,desideria , institutaq; o[mn]ia [subuertu[nt],] euertu[nt] , spoliantq; bonis omnibu[s],at[que] cogunt [a]b inceptis desistere,ill[is]q; sua potent[i]a, & iniquitate omnis boni aditũ,& viam præc[lu]dunt. [P]lura diximus,sed quę ca[d]unt omnia in rapacitatem , & auaritia[m] improborũ Principum,atque in fecũditatem, & amplitudinẽ Sacri sermonis. Neque soleo minutatim tot, tamque diuersos sensus ad nauseam vsque colligere, & numerare,nisi cũ video in Lectoris , & morũ vtilitatẽ aliq̃ redundaturos.

Decima ex possima probatur. Via pauperum subuertur. [...] Multo rum interpretationū collectio ob causas.

4 Et oppresserunt pariter mansuetos terræ.] Ita(inq̃) oppresserunt , vt cogerent [e]os in tenebris iacere & in obscuro [h]abitare. Sic co[nsen]tiet Latina lectio cũ Hebræa, & Græca.Legunt enim ex Hebr.Sep[tuag]. Simul [a]bscõditi sunt mites terræ. [S]ymmac. E conspect[u] remo[uerunt] mansuetos.]aut, [v]t Interpres Catenæ [...] [...] les fecerunt. [Q]uod ad necem crud[eli]ssim[...] [s]pect[...] deretur, [ele]gans est Nicet.huius loci elu[ci]da[tio ...] qui) und[e f]ugiunt [in]iquos,ferarumque [...]itum magis de[lite]unt,seu quod verius est, quia extrudun[tur ...] canturqu[e] ab impijs.] S[imi]lis [e]st locus Sap. 2. [...] postquam impij dixerunt; Opprimamus pauperem in[iu]stum,& non parcamus viduæ , nec veteran[i] . [...] Ad[...] [Morte turpissima condemnemus eum .] Quem locum sic videt Nicet[...]; [A]bscondamus in terra hominem iustum inutile[m]

LXX. Sym[mach]. [...] Nicetas. N[ic]et[as]. P[...]

Mans[uet]os terr[æ] , [h]umiles,& abiectos , quosq; P[...] interp[re]tatur. [Inno]centes,& simplices,q[ui] propter m[an]suetu[dine]m [...] [...] dominatione & seruitute subiuga[...] [...] eundem [...] ex [H]eb. Ma[n]sueti sunt,humi[le]s,aut hum[...] [...] abiecti, op[press]i,laborẽ sustinentes,pauper[es], mi[tes], [...] & na[...]. His .n. modis o[...] verterẽ [...] Vulg, [...] originale. Addit etiam [R]. Mard. [...] modest[...]m,aut ieiuoantẽ, humanum,& benignum.] & [h]æc quidẽ oia i[n] hum[il]es, & [infi]mæ condi[tio]nis , atq; fortunæ homines rectè quadrant:nã quamuis iniquè tractentur a potentiorib.non licet illis aut con[...] [...] [...]re:oportet.n. [il]los eti[ã] iniuria aff[e]ctos,[...] [...] comm[u]nire, & tue[r]i, quã mansuetudine,& patienti[a], Scriptu[m] est [...] [...] iniuste c[...] & treini . [S]uper autem læs[i]s iace[...] . [...] iu[...] Sophon. vt ad solum Deum prouocent , & appellent mansueti terræ; Quærite [...] [...] Dom[in]um o[mn]es mansueti terræ.]His [...] suam pou[...] [...] opem p[ro]mitt[it], præstatq; Deus Ps.146.6. [...] .24.1 Mat[th]. 5. [...] aũt dicu[n]tur[mansueti terræ,vel humil[e]s terræ, [...] [...]ẽtg eadem loquutio est,atq; illa,quæ Popu[l]us terræ,plebeios , & infimæ conditionis homin[e]s significat Nec [...] enim,quæ familiaritas,& cognati[o] est virtuti, & piet[ati] cum infima hominũ sorte,& conditione: [Infirma en[im] mundi elegit Deus]& q[ui] [populus,]atq; hum[iles] [ter]ræ]sunt,idem vocantur,suntq; mansueti,iusti,& pi[i] . [...] etiam nescio quæ antipathia potentioribus, & [...] cum iustis, [q]ue humilibus , imò & cũ ipsa iust[itia], humilitate, & pietate, vt in illud potissimum incum[b]ant, quo possint de medio tollere, & inmaniter [op]p[rimere] mansuetos terræ.]vide Ezech. 22. 29. [Popul[i te]rræ calumni[a]bantur calumniam (vbi populi terræ est secundus casus singularis numeri.proprie ex Hebræo: Populus terræ opprimebantur oppressione.] [S]eptuaginta, [p]o[pu]li terræ [v]exabant iniu[ste] [...] egenum, & paup[er]em affligebant. Vide [et]iam Psal.36.20.

[...] Hum[...] E[...] S[...] [...] brebus. 4. Reg. 15. 19. Ezech. 22. 29. Dan. 6. 9 San[...] cu hum[...] bus fam[iliaritas]. 1. [C]or. 1. Potentiores atq[ue] [...] [...] tho qua [...] LXX.

V. Alij, quasi Onagri in deserto,egrediuntur ad opus suum ; vigilantes ad prædam , præparant panem liberis.

1 *Alio[ru]m [...] [int]erpretationes [...] probata Onagri Syria,pecus timidum & [...]ignanum.*
2 *Impij nulla [...], sed solo libito aguntur. Onagrorum proprietas ex Ieremia.*
3 *Egredi, & Ecce in Sacro sermone. Onagrorum celeritas. Impetrantur [a] Deo opere segnities, [...] [...] diligentia . Vituli in Dan, & Bethel. Explicatio Mo[...].*
4 *Onager amans solitudinis. Impiorum feritas, improbitas [...]de, & in[si]dio[s]a. Ex[pli]catio [S]alomon.*
5 *Improb[...] [...] [...], duce impio. Onagrorum greges. Illustratus Ieremias.*
6 *Varia l[ecti]o. Impij inhiantes prædæ.*
7 *Lectio S[...] [...]. Impij prætendunt æquitatem.*
8 *Vigilantium ad prædam, velox supplicium. Illustratur Ieremias, & Zacharias.*

1 Diximus de [O]nagro, [e]iusq; ferinis morib. nõ pau[ca] [...].6.V. [...] . Nu[nc] tamen nõ est omn[...] [...] ac his iu[...] comparat[...] [...] [...] [...]nitorum cũ [...] [...] nam pl[...] [...] [...] [...]man[...] hoc loco de[sc]ribi[...] [O]nagrorum simi[li]tudin[e] , [...] Tyrannorũ impudentia , omnisque

Onager [...] pudentie [...] [...] sym[bo]lum.

N. catan. *Ph.. ipp.* *…hens.* *Eugub.*

niſque facinoris licentiam; nã impudentiæ, & libertatis ſymbolũ eſt Onager. Sic Nicet. p paraphraſim ait; [Impudenter cæteros homines proculcantes, cunctos deſpicientes, cunctos irridentes, lic nter prædãtes, omniaque vaſſantes.] Phil p. quoque [Violetos,] atque [rapaces,] ... ſimilitudine exprimi exiſtimat. D. Th. cos, [qui nulla ... iplina legis cõtinẽtur.] Eugubinus, exiſtimat, [p̃dones illos Arabas, & Nomadas indicari p [Onagros;] ... d ſicut [Onagri in regionibus Oriẽtis oẽs agros de... aut, ita prædones illi in Iobi bona impetũ fecerunt. E... acit cũ hoc lectio Septuaginta. [Eualerunt, tãquam aſi... in agro, ſuper me.] Aug. [Irruerunt Aſini feri in agro ſuper me.] Deinde particulã ſequentẽ pro [Opere ſ... o,] legunt Sep uagin ... [Egreſſi ſunt ipſorũ ordinẽ.] Ambroſ. [Egreſſi ... a ... ionẽ.] Nos dicere mus: *He veron ... mmige, como, nolem d... ... yas.* Na Nicet. [Cõſuetudinẽ ſuã] interpretatur. Sed contra has interpretationes illud obijci poteſt, quod tanta aſinorũ ... luci ..., Arabũ præſertim, atq; Syrorũ feritas, & licentia vaſtadi agros, ex nullo probato auctore conſtet: cum potius cõſtet pecus eſſe ignauiſſimum atque valde timi... um, vt qui viſo homine, ſumma extemplo celeritate diffugiant.

Aug. ait. *LXX.* *Ambr.* *…tas.* *…agri* *, &*

Ergo duo, aut tria Tyrannorum propria hac comparatione indicantur. Primum ... od nulla ratione ſed ſolo

2 voluptatis l bito agantur, ... imperum faciant in paupe res, & [manſ ... ctos terræ: hoc enim Onagri propriũ eſt (vt Ieremias dixit) agi, & impelli [deſiderio animę ſuę;] & vt Holæas dixit, [A... ... umet.] Sic impij videtur, [egredi ad opus ſuum;] cum tamen nihil illis operis neceſſarium ſit, nihil honeſti negotij, niſi quod uoluptatem, & inſolentiam nutriat; & quod præſcribat illis viuendi licentia, impudentia, & temeritas, non ... x una.

…s ap- *…em* *…tur.* *…54* *…9.*

3 Secundo obſeruari poteſt celeritas quædam in aggrediendo, perſequendoque ſuo libito, & turpi, aut inutili deſiderio: quod uerbo illo [egrediendi] indicari uidetur, tum etiam originali particula, quæ toti huic ſententiæ præponitur, [Ecce,] quod profecto, nõ niſi ad alacritatẽ & celeritatem currendi, & diſcurrendi commode referri poteſt. Nam Onagros, celeritate, & pernicitate ualere, Oppianus diſerte ſcribit; [Vngulas bonas, & robuſtas, & uelocitatẽ uento cõparanda] illis tribuens. Neq. mirum; nam timidis animãtibus natura ſimul uelocitatem, tanquam timiditatis medicamentum, & ſubſidium dedit. Sic igitur mira eſt impiorum in male agendo, nocendoque diligentia, & alacritas, & in aggrediendo, & perſequendo ſuo opere diligentia, & celeritas; cũ tamen in quocũq; alio religionis, & pietatis opere ignauia, & ... a animalia ſint, nimiumque timida; [... pus Dei] nõ ... p... s ſuũ existimant: quod in illo uerbo, [Op... ſui] ... anter obſeruauit Philippus. Hæc eſt illa alacritas, & ... entia, quæ in inſolentiſſimis illis ædificatoribus turris Babel notata eſt Gen. 11. 6. [Cęperũt hoc facere, nec deſiſtẽ a cogitationibus ſuis, donec eas opere cõpleãt.] Vide et Ierem. ... 6. [Omnes conuerſi ſunt ad curſũ ſuũ, ſicut equus impetu uadens in prælium.] ... ic ſane cũ populus Dei religionem, & cultum faſtidiebat, 3. Reg. 12. 30. [Ibãt] (... acer, & diligens) [ad adorandum uitulum ... ue in Dan,] cũ tamen multo propinquior eſſet Ieruſal, in ... s templo uerum Deũ multo minore ... ſpẽnſio, atque labore adorari oporteret. Atque illud etiam ... ſ tuari in hoc ipſo loco debet, cum duo vituli erecti ... a Ieroboam, unus in Bethel, alter in Dan; tamen propter uehemens idololatriæ, ardenſque peccandi ſtudium, ibat populus ad remotiorem vitulum: & qui erãt in Bethel ibant adoraturi in Dan; qui vero erãt in Dan, facilem ibi adorationem, & nullo labore perficiendam contemnebant, ibantque multo labore adoraturi in Bethel. ... erant autem duo iſti montes, & termini valde diſtantes, vt dixit Rab. Salomon, alter videlicet ad Meridiem decem tribuum; alter ad Aquilonem oppoſitus.

…ũ *O agrorum celeritas.* *…peas.* *Impij in bo… timid.* *…celere audaces.* *…opus Dei … gunt, opus ſuũ amat.* *Phi pp.*

Impius diſpendium ama… pter peccatum: compendium virtutis negligens. *…s … tuli … ere ha a Ieroboam.* *Ardentiſſimum peccandi ſtudium.* *Vatab.* *R. Salamõ.*

4 Tertio iudicatur feritas quędam Tyrannorum, & om... humanæ ciuilitatis, atque politiæ cõtemptus. Quod ſignificatur in Onagro, qui [Solitarius] apud Holæam; & hoc loco ſolitudinis, atque [deſerti] amator dicitur. Tum etiam Eccleſiaſt. 13. 23. Iere... 2. 24. Quare infra dicitur cap. 39. 10. [Cui dedi in ſolitudine domũ, & tabernacula eius in terra ſalſuginis; contemnit multitudinem ciuitatis.] ... c igitur iſti pauperũ oppreſſores uidentur qui... humanitatis oſores, atq; totius humani ... ctus. Eſt quoque in hoc contemptu ciuilis conuictus,

Onagri ſolitudinis amantes.

timiditas quædam Tyrannorum obſeruanda. quamuis enim pauperum ſanguinis, ac prædæ auidiſſimi ſint, ſed tamen ipſa impietas illos reddit timidos inſtar ſyluestrium aſinorum. Quapropter quamquam in ſolitudine viuere dicantur, vt qui ſint ciuilitatis, & humanitatis inimici, at ipſi inter ſeſe gregatim incedunt, & amant aliorum impiorum, prędonumque ſocietatem; nõ enim audent ſoli ipſi prædam quærere, & latrocinia exercere. Sic profecto Prouerb. 1. 11. 12. dicebãt illi [peccatores,] atq. prædones impudentiſſimi adoleſcenti; [Veni nobiſcum: abſcondamus tendiculas contra inſontem fruſtra; deglutiamus eum, ſicut infernus viuentem.] Certe nulla illos boni hoſpitij ratio, humanitaſq. ſtimulabat, vt amice inuitarent adoleſcentem, cũ ſtatim ſubijciatur verſic. 18. [Ipſi quoque contra ſanguinem ſuũ inſidiantur, & moliuntur fraudes cõtra animas ſuas,] Soli enim vellent potiri præda: at non audẽt ſoli aggredi, pię metu timidiſſimi, quẽ efficit ipſa iniquitas. Nõne ingentis timoris illud fuit, cum decẽ robuſti iuuenes fratres Ioſeph aduerſus puerum inermem, & innocentem conuenerunt, ac ſeſe cohortabantur: [Venite occidamus eũ?] Profecto, cũ Eua viro ſuo pomũ obtulit, vt [ipſe quoq. comederet,] de cibo vetito, timoris fuit; ac peccati ſociũ quæſiuit: [Timida. n. eſt omnis nequitia.] Sic profecto gregatim timidiſſimi [Onagri egrediũtur ad opus ſuũ.]

Impij humanitatis inimici; at inter ſe ſodere vincti. *Impiorũ ſocietas ex timore.* *Iniquitas timida.* *Gn. 37. 20.* *Sap. 17. 11.*

5 Tandem nõ repugnarem, ſi quis diceret deſcribi hoc loco vniuerſam Principis alicuius impij familiam, impietati ſtudentẽ, impio duce, & Patre familias præeunte ad iniquitatem, & rapinam: nam cum liberorum ſtatim mentio fiat, videtur ſane alluſio fieri ad Onagros duces gregis, gregem ducentes, & educentes primo mane ad paſtum Sic enim Oppianus de illis ſcribit: [Magna fœminarum multitudine gaudent, quoq. maritus ducit, fœminæ ſequuntur, ſiue is ad paſtiones, ſiue ad fontes, proficiſcitur atq. ad veſperã; vna cũ ipſo ad domeſticã ſedẽ redeũt.] Sic profecto vniuerſa impij familia videtur [egredi ad opus ſuũ,] & eodẽ impietatis, atq. rapinæ ſtudio flagrare: quale etiã deſcribitur Ier. 7. 18. [Filij colligũt ligna, & patres ſuccendũt ignẽ, & mulieres conſpergunt adipem, vt faciant placentas Reginæ Cæli, & libent Dijs alienis, & me ad iracundiam prouocent.] Sic vniuerſa familia intenta eſt ſceleri.

Impius vniuerſa familię ſux ad impietatẽ. *Oppian ex deſcript. Gyll.*

6 Vigilantes ad prædam.] Prop. ex Hebręo, Aquila, & Hebraizantes; [Mane ſurgentes.] aut, [matutini ad prędã;] ... ix exorto Sole: nam prędæ illos auiditas excitat, & ſtimulat. Hæc eſt illa ſuæ cupiditatis perficiendæ celeritas, & diligentia, de qua nuper dicebamus, quæ per ſummum diluculum, & primam diei horam indicari ſolet, de quo aliquando diximus non pauca.

Pag. Regia. Caiet. שחר *Matutina cura, & diligentia.* *Vide. ca. 1. Verſ 5. nu. 9. 10.*

Præparant panem liberis.] Quanquam vox [Liberi,] in Originali ſit liberior, nam ſignificat pueros, quod ad filios, & ad ſeruos indifferens eſt; At tota ſententia eſt cõciſior, & obſcurior: nã ad verbũ legit Pagnin. [A deſerto eſt ſibi panis filijs.] Reg... [Solitudo ... panis pueris,] Tyg... [Deſertũ pan... profert ad liberos alendos.] Ca... [Planities ei panis pueris,] id eſt in deſerto præpa... faciunt de præ... quoſi ... vniuerſã famil... al... bonis, & pane exſaturent. Et mirũ profe ctõ q ex deſerto, & ſolitudine inculta, & ſterili panẽ eliciant, ſuis liberis alendis raptores i..., & ex inopia, & mendicitate pauperũ, tãquã ex ſolo vberi, & pingui ... nt ſuis liberis panem, & neceſſaria omnia extorquere. Caietanus autẽ [Deſertum, & planitiem] (vt ipſe vertit) ſumit pro [planitie agri, ... m.] id eſt, pro agro cu... o, & ſato alieno, q ... ane alienũ eſt a proprietate uocis originalis quæ ſemper ſolitudinem incultam, deſertãq. ſignificat, vnde etiam fere eadem voce originali, [Gharab,] dicitur Arabia, quia eſt prope deſertum: quare ex ... ymologia ſuæ vocis dicitur [Deſerta.] At Caiet. lepide in ſenſum a... iber... quod videlicet impio fructus alieni agri ſint, ſicut panis pueris.] id eſt, quod [quemadmodum debetur pueris ... o hoc valde puerile, ſed neque parum ... panis ab ... orũ labore,] ... raptores iſti alienis laboribus, tanquam ſui ... potiri velint. Quod argutum magis eſt, quã ... one aliqua graui, & ſolida reijci debeat.

נערים *Pag. Regia. Tygur. Caiet.* *Caietan.* ערב *Caiet. lepide explicatur.*

7 Lectio vero Septuaginta vocem illã [liberorum] aut [puerorũ,] ne... ad quos alios adoleſcetes detorquet: [... uauis factus eſt ei panis in adoleſcẽtes.] Quod ad milites quoſ ... lens arm... ..., qu... us ad rapinam Principes impij abutũtur, uidetur referre Nicetas. Iucũdum ... inquit

LXX. *Nicetas.*

quit eſt) [impijs, quoſdã alere iuuenes vt ad inferẽdas cæteris cõtumelias, ijs adminiſtris abutãtur.] Sed in om nes has interpretationes illud commune eſt, quod obſer nat Philippus, [quod ſub ſpecie iuſtitiæ, iniquitatem, et iniuſtitiam palam operantur.] Nam quid prima ſpecie magis iuſtum, aut honeſtum quam ſuos domeſticos alere? Quid minus honeſtum, aut iuſtum, quam domeſticis alienos labores ſeruire?

Philipp.

8 Illud tantum hoc loco indicandum, impietati [vigilantiũ ad prædã,] & celeritati, atque alacritati, conuolantium ad rapinam, dignum ſupplicium reſpondere; [vigilantiſſimũ] nimirum, celer, velox, a [vigilante] iudice celeriter immiſſum; ſicut ex populi perſona, Ieremias deplorabat Threnorum 1.14. [Vigilauit iugũ iniquitatũ mearũ.] id eſt, nimiũ velox, & opportunũ ſuppliciũ vigilanti meo ſtudio iniquitatis, & idololatriæ impoſitum eſt. Sed potiſſimum tamen in raptores, atque oppreſſores pauperum, eſt illa Diuinæ vindictæ celeritas ſignificata volumine volante Zachar. 5. 1. 2. [Cuius lõgitudo viginti cubitorum erat, & latitudo eius decem cubitorum,] quantũ erat ipſum tẽpli veſtibulũ; per quod ingrediebatur vniuerſus populus: nam ad vniuerſũ populum turpibus rapinis, & pauperum oppreſſionibus contaminatum pertinebat; Dixit autem Angelus: [Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ, quia omnis fur, ſicut ibi Scriptum eſt, iudicabitur.] Videlicet peccata omnia contra proximum furti nomine comprehendit; atque eo etiam videtur reuocare falſum iuramentum, cum quis iurat in dolo proximo ſuo.] Mirum autem, quod ſtatim ſubijcit; [Educam illud dicit Dominus exercituum, & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter, & commorabitur in medio domus eius, & conſumet eum, & ligna eius, & lapides eius.] vt pote quæ ex pauperum rapina conſtent omnia. [Sic vigilantes ad prædam, virga vigilante,] celerique Dei ſupplicio corripiuntur; [Et egredientes ad prædam,] & rapinam, [maledictione egrediente ſuper faciem vniuerſæ terræ,] conſumuntur.

Dignũ ſupplicium ſimpletũ vigilan.

Voluminis longitudo, & latitudo apud Zachariam, qualis.

Peccata cõtra proximũ furtum.

Pſal. 23. 4.

Iere. 1. 11.

VI. Agrum non ſuum demetunt: & vineam eius, quem vi oppreſſerunt, vindemiant.

1 Ager, demetere, migma. *Tyranni res alienas præoccupant.*
2 *Improborum auiditas, & importunitas in captandis voluptatibus. Illuſtrati Iſaias, & Sapiens.*
3 Vinea *quid proprie, in Syria rara. Explicatus Dauid, illuſtratus Salomon.*
4 *Quid* vindemiare. *Impiorum diffidium. Explicatus Iacobus, & Salomon.*
5 *Impius damnatur.* Superare *in Sacro ſermone. Commendatur Vulgatus. Illuſtratus Samuel.*
6 Vindemiare. *Tempus ſerotinum. Menſes meſſis.*
7 *Improbi frequenter nulla ſua vtilitate alijs nocent. Verbum forenſe,* Cui bono. *Illuſtrata Sapientia.*
8 *Impij fraudant operarios mercede ſua. Peccata, quæ clamant in Cælum. Explicatus Eccleſiaſticus.*

Agrum non ſuum.] Cũ non laborent ſed turpiſſimo otio diffluant, tamen metunt, vbi non ſeminarunt, & in alienos labores per vim, & rapinã irruunt. Quamuis autem in Hebræo videatur ſententia contraria: eſt enim, Agrum ſuum demetunt: ſed oppoſita negatione ſenſũ eundẽ illuminauit Interpres. dicens; Agrum non ſuũ;] nam ſi alienum agrum inuadunt, ac ſi ſuus eſſet, tantundem refert dicere, [nõ ſuum,] quã [ſuum:] occupant enim quemcumque obuium habent; Quod enim interpretari quis poſſet, quod cũ ipſi abundent ampliſſimis fructibus, & vberrimis frugibus, tamen aliena rapiunt, non quadrat: nam hic continenter enumerantur variæ, multiplicesq. rapinæ & deprędationes pecorum, agrorum, [vinearum, &c.] Eſt præterea in Hebræo non [agri,] ſed [pabulũ,] aut, [meſſis agri,] id eſt, non [illegible] tm ſeminis meſſis; ſed quodcũque pabulũ: ſiue illud iumentorum, ſiue hominum ſit: nam vox *Delil*, [illegible] que [illegible]eris, aut ſeminis fructũ ſignificat. vnde Iſa. 30. 24. dicitur: [Cõmixtum migma comedent.] q. d. pabulum ex diuerſis mixtũ, & confuſum, id eſt, commixtioncm

בליל *Migma 4d apud Iſa.*

vel mixturam. quare T[illegible] ſignificanter dixit hoc loco [Farraginẽ demetunt] [illegible]ficat ergo huiuſmodi prędones, in quaſcumque [illegible]ere, omniaque vallare. Illud præterea eleganter a[illegible] Septuaginta, vt huiuſmodi prædonum ing[illegible]timeret [Agrum] ante tempus non ſuum demeſſuerunt,] [illegible] cũ tẽpore demetendarum frugũm cuſtodes tantũ adhibere ſoleant Domini agrorum, latrones ipſi præoc[cu]p[ant] opportunum tempus, ne forte fructuum maturitate [illegible]ara, vel cuſtodibus repulſam accipiant, vel fructus perceptos iam ab agrorum Dominis reperiant. Atque hunc ſenſũm ex verbo [demerendi] potuerũt elicere; nam *Katſar* proprie ſignificat, abbreuiare, vel decurtare; & inde ſuccidere, & metere, eo quod abbreuietur, & decurtetur calamus, cum ſuccidit ur & metitur. Ergo abbreuiationem illam meſſionis, ad temporis breuitatem retulerũt, quaſi in Originali legiſſent; Abbreuiarunt, aut, præuenerunt ſegetem. Qui etiã ſenſus in ſequentẽ vocẽ [vindemiandi,] eg[regi]e conuenit, vt dicemus ſtatim. Hæc profecto eſt illa inexplebilis impiorum auiditas ad omnem voluptatis, & auaritiæ occaſionem, non ſolum opportune captandam, ſed etiam ante opportunitatem, & maturitatem præueniendam, & anteuertendam. Quos perſtringit Iſaias: [Væ, qui c[onſurg]itis mane ad [ebrieta]tẽ ſectandã.] Qui tam in matutinum tempus largioribus potationibus immaturum, & importunum fit[illegible]am non niſi poſt horam te[rt]iã, aut ſ[illegible]am [illegible]etati [illegible] locus erat, & Petrus ſane, vel ex ipſa hora, & tẽpore ab ebrietatis ſuſpicione [illegible] at apud illos, qui obij[ieb]ant: [Quia muſto pl[eni] ſunt [i]ſti. Non enim] (inquit) [ſicut vos æſtimati, hi ebrij ſunt; cum ſit hora diei tertia.] Nõ aliter importune, & immature conſectabantur illi voluptates, qui Sap. 2. 6. dicebant; [Fruamur creatura, tãquã in iuuentute, celeriter.] Nimium videlicet immature, & importune, vt ex ſequente parte conſtat: [Coronemus nos roſis, antequam marceſcãt.] quod proprie ex Hebræo legitur. [Coronemus nos calicibus roſarum:] Nam nequã ex calice ſe exerat ipſe flos, non eſt meſſionis, aut putationis tempus neque vllum uſum, uoluptatemue ullam afferre poteſt ille ipſe immaturus, & uiridis roſæ caliculus. [Ergo ante tempus ſuũ] uoluptuarij iſti homines demetebant, colligebantque floſculos. Denique hi ſunt ad quos dictum eſt; [Omnia tẽpus habent;] ne importune tempus, temporiſque opportunitates præuertant; & ; qui nec ſibi, neque alijs uſui futuri ſunt, fructus immaturos ante tempus ſuum, ne decerpant.

Tyg.

LXX.

קצר

Impij nimium mature, [illegible] ſunt.

2

Iſai. 5

Man[illegible] potati[illegible]

[illegible] 6

15.

Eccle. 3. 1.

Et Vineã.] In Hæbreo *kerem*; & in plurali *Cheremim*. Vnde fluxiſſe puto Arabicam illam hortorum appellationem, quæ apud Granatenſes, hodie quoque vulgata eſt, hortos nãque appellant [Carmenes.] Eſt autem [Vinea] in Sacro ſermone aliquando vitis vnica, & ſingularis, erecta, & exculta in arboris formam; quo modo [illegible]go id Pſ. 79. 9. [Vineã de Aegypto tranſtuliſti] id eſt vitẽ ſic enim bene cohæret, quod ſequitur: [Extendit palmites ſuos vſq; ad mare, & vſq; ad flumẽ propagines.] [illegible] ſicut eſt [illegible] vnius vitis amplificatio, quod longe lateque palmites proferat, ita ſi [illegible] vinea pluribus [illegible]ibus conſ[tans illegible] geretur, minus bene conueniret. q. d. *Vna parra, q[illegible] de mae amar*, at uero eo loco non ſubeſt uox [illegible]m, [illegible] uox *Gephen*. Quare eo loco opportune, [illegible] Vi[neam] ex Aegypto tra[n]ſtulit.] At hoc loco u[o]x [illegible] ſępe [ſi]gnific[illegible] multis uitibus conſitam, quæ iam inde a ſæculo Noe [illegible] uſu erat, qui primus dicitur [plantaſſe uineam,] & uites in quincuncem redegiſſe. Neque omnino uidetur res fuiſſe vulgaris [illegible] vinea, in Syria potiſſimũ, & Arabia; cum m[illegible]nentum poterat [illegible] am, & opulentiæ illud fuit a Salomone dictum Eccleſ. 2. 4. [Magnificaui opera mea, [æd]ificaui mihi domos; & plantaui vineas.] [illegible] plura de hoc eo loco.

כרם 3 כרמים *Vinea, vitis vnica.*

גפן

Pag. 3. Regia. Ty[illegible]

Gen. 9 20.

Eius, [qu]em vi oppreſſerunt.] [illegible]ngens nonnull[illegible] um Vulgato [illegible] [illegible]nam in Hebræo proprie eſt [illegible] eam impij vindemiaſſent.] quã etiam ſignificationem [illegible] runt, & [illegible] Septuaginta, vt ſtatim [illegible]. Vox au[illegible] ipi[illegible] am [illegible] capi poſſ[illegible] p[illegible] ro[illegible] verbi [illegible] [vindem]iandi,] vt ſtatim videbimus [illegible] omnes Hebraizan[illegible] Q[illegible] autẽ [illegible] quod ipſi rap[illegible] v[illegible]am hominis [illegible] vindemiant non co[illegible] [illegible] es verbo

[vinde-

R. Abraha. Pomps. Pag. Regia. Forster. In sub cõpl. Caietan.

vindemiandi,] longe aliã significationem attribuant, videlicet,[tardare,] aut[tardare facere,]quare legũt[Vineam hominis impij tardabunt,] aut,[tardare facient,] aut retardabunt. aut [serotinabunt,] tamen in exponẽdo est varietas: nam Caietanus sic intelligit, quod quãuis raptores impij potissimum res,& bona piorum inuadat, & interimque alijs impijs fauere,& prospicere videãtur,prætereantque vineam,& prædia sui similium minime læsa;at tandem,tandem stimulante auaritia, tardiusculè licet,fide nulla sui comparibus seruata, illos etiã suis bonis exturbent,vineasque deuastent,[Primũ quidem] (vt exponunt Complutens.) [deprædantur bonos & iustos,& postea etiam iniustos,& impios,quia nemini parcunt.]Alij è cõtrariò;Quod impij sibi mutuo prospiciant,& impius impij alterius vineã [prætereat,prætermolet,dimittat] illęsam,& intactã. R.Abrahã;[Dimittent illam, nec capient ex illa quicquã.] R. Ioseph Kimhi:[Quod tardare fecerunt vineã, ob necessitatẽ impij.] Nimirũ quod cũ pauperũ agros populentur, at vineas suorũ sociorũ,& vuas bene maturas,pendẽtes adhuc in vitibus seruent,iniecto cunctis terrore ingẽti,ne quisquam illas audeat attingere. Sic [ante tẽpus suum demetunt]pauperum immaturas fruges;sic etiam post tempus suum bene maturas,& iam passas vuas aliorum ne attingunt quidem. Lupus videlicet alterius Lupi carnem non deuorat:neque Leo attingit Leoninam.

Complutens. In sub. Cla. [illegible] R. Ioseph. [illegible]

Sed ego existimo raptores,& auaros Lupis etiam petulantissimis,& sæuissimis Leonibus immaniores,neque sibi ipsis parcere, sed mutuo insidiari rebus alterius alterum.[Vnde] (inquit Iacobus) [bella,& lites? None hinc,ex concupiscentijs vestris, quæ militant in mẽbris vestris?] At aduersus quos militant?aduersus compares & æquales;[Concupiscitis,& non habetis; occiditis,& zelatis,litigatis,& belligeratis, & non habetis,propter quod non postulatis.] Rumpuntur enim inuidia,& prauis cupiditatibus inflati:[occidunt]etiam,cum possunt: sin minus [litem] intendunt,[bellum] indicunt, vt qua possunt iniuria,ditescant; neque enim diuitias illas curant,aut appetunt,quas oratione possent, si necessariæ essent,a diuina liberalitate obtinere;[Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas.] Sic semitæ omnis auari, animas [possidentium rapiũt.] Inhiat nimirum auarus in [animam, sanguinem, vitam ipsam cuiuscumque alterius diuitias possidentis.Quæ cum ita sint,parcet scilicet auarus auaro;raptor raptori;impius impio.minime sane sed impij impiorum [vineam,]cum primum facultas,& opportunitas aderit,vindemiabunt, atque etiam vi opprimetur,vt qui sint [Sine affectione,absque fœdere.

Iac. 4. 1. 2. [illegible] Prou. 1. 18. Diuites diuitum insidiatores. Rom. 1. 31.

5

Ergo is sensus, quem Latina lectio exprimit, verissimus est;tantum aptandu est,& quadrandus cum Hebræis vocibus,in quo perexiguus labor. Pro [impio] dixit Interpres, eum quem vi oppresserunt: nam siue impium siue iustũ vi opprimunt,dũ emungere lucri aliquid possint. Ergo nemo ab illorum auaritia, & vnguibus tutus. Pius [illegible] apparentem [illegible] paupere,& mã [illegible] eius, pius,ac iustus sit, at cum illo,velut cum impio,& capitis damnato,atque proscriptionis omnium bonorum reo agunt: quare per vim, & calumniam mansuetum, & humilem damnatũ ainissionis bonorum omnium. Neque hoc vane dictum est:nam eadem vox,quæ [impiũ] sonat,ponitur etiam pro[damnato.] Ps.108.7. aut pro [reo,] Num. 35.36. quod impius sit impietatis reus, atque damnandus.& similiter eadẽ radix,quæ significat [impiũ esse,] significat etiam [cõdemnare,] quod est quasi impiũ declarare,& facere,vt habeatur aliquis impius,propterea-que & capite, & bonis omnibus. Vnde etiam dicitur 1. Reg. 14.47. de Saolo[Quocũque se verteret,superabat,] vel,vt legunt ex Hebræo,[Condemnabat: Chaldæus, [Perdebat.] scilicet,[tanquã noxios,] addit Vatab. Caie. uerbũ finxit audacter,sed significanter:[In omnibus,ad quæ se uerteret,faciet iniquare.] idest eodẽ ipso expositore,[Vincẽdo suos hostes,fecit eos iniquos quoad pęnã,] idest,cũ auiè aduersus hostes dirigebat Saul, tanquã ad damnatos capite,& bonis omnibus pergebat, sicque inuicto robore,& capite illos,atq,bonis omnibus ex Dei iudicijs quasi sententia,& præcepto mulctabat. In hac igitur eadem significatione licuit Interpreti sumere uocẽ Originalẽ,& pro[impio]dicere,& intelligere,[oppressum,] damnatũ]per calumniam. Neque hoc scelus inauditum

Elucidatio Vulgati, & conciliatio cum Hebræo. Idem omni [illegible] & damnati.

רשע

Complutens. Regia. Chaldæus. Vatab. Caietan. Optimi Duces [illegible] vincentibus hostes.

in Scriptura: nam exprobrat idem iniquis magistratib. & auaris raptoribus Deus, Amos 2.8.[Vinum damnatorum] (per calumniam,& vim pœnis affectorum) [bibebant.]Septuag. [Vinum de calumnijs bibebant.] Ionathas,[Vinum rapinæ,]expressum profecto ex oppressione,& conculcatione pauperum. Sic sane Achab [vindemiauit]vineam eius,[quem vi oppresserat,]tanquam impij; quem, & capite, & bonis omnib. propter impietatem,& blasphemiam,per calumniam, & falsum testimonium illi affictum,multauerat. Cui,ad vineam innocentis,tamen damnati Naboth,descendenti dictum est; [Occidisti,insuper & possedisti,& post hæc addes.]Quis tam non miretur tantam Latini Interpretis, subtilitatẽ in iudicando,lumen in illustranda, proponendaque sententia;dexteritatem in vertenda,& temperanda Latinis auribus?Hæc sane,& vera,& solida est Latini Interpretis defensio, placuitque sæpe mihi non semel cogitata, atque elaborata.

LXX. Ionathas. 3. Reg. 21. Mirabilis latini Interpretis subtilitas & diligentia.

At nunc video breuiorem,faciliorem, clariorem aliã: nam profecto videtur legisse Interpres ex Hebręo,quod & licuit,[Vineam impius vindemiabunt.]Quo etiam modo legit in Thesauro Pagnin.ex R.Dauid Kimhi, vbi iuxta familiarem linguæ Hebreæ idiotismum, nomen singulare constructum cum verbo plurali significat omnes sub nomine contentos. q.d.omnes impij, aut quilibet impius.Cum autè hæ omnes rapinæ tribuantur hoc loco impijs, non existimauit Interpres valde necessariũ [impiorum]nomen nunc repetere,prætermisit ergo nullo sententiæ detrimento,& addidit claritatis gratia, cuius nam intelligi oporteret [vineam,] nimirum [eius, quem vi oppresserunt.] Rem ipsam (ni fallor) pro Vulgato diximus.

Pagnin. R. Dauid. Constructio Hebræa.

At verbũ (quod reliquum erat) [vindemiare,] semel tantum sub ea forma,& sub ea significatione, & nõ nisi 6
hoc in loco reperitur: quod quidem deducitur a nomine [Leges,]quod significat pluuiam serotinam. Quare verbum inde ductum non debet significare quamcumque moram,aut tarditatem,sed vel eam maturitatem,quam in frugibus, & satis efficit imber serotinus ante tempus messis,& vindemiæ;aut potius eam tarditatem, quæ est in tempore serotino, quod est ante pluuiam serotinam, antequam grana turgescant, & perueniant ad debitam maturitatem: nam[tempus serotinũ,]aut,vt ita loquar, tardum nõ est id,quod est post maturitatem, sed potius tempus immaturum, ante debitam fructuum maturitatem,& importunum colligendis fructibus. Sic Zachariæ 10.1. [Petite a Domino pluuiam in tempore serotino,] tempore videlicet illo,quo postremus imber,ad fructus maturandos expectari,& cadere solet, videlicet in mense Nisan,vt dicunt R. Kimhi,& R. Mardochai,qui respondet nostro Martio,non vero Aprili,aut Maio,vt alij coniputarunt: nam messis tempus fere incidebat in Maium. Ergo[tardare,]aut[serotinare vineam,] quid erit aliud, quam irruere in vineam tempore serotino,aut tempore serotinæ pluuiæ ante maturitatẽm vuarum, & ante maturum,opportunumque tempus vindemiæ? Quod quid aliud est,quam vindemiare ante tempus,& maturitatẽ? Sane qui Interpretẽ accuset quod verbum [serotinandi] verterit[vindemiare,] aut stupidus,aut iniquus erit.

לקש

לקש

Tẽpus serotinũ, & pluuia serotina qui mense. R. Kimhi. R. Mardoc.

Nunc coniuganda hæc pars cum præcedente. Nam impij, & tyranni fruges [ante tempus suum demetunt, & vuas ante maturitatem,tempore ipso serotino,vindemiant. At quæ agrestium, & acerborum fructuum vtilitas,aut vsus?Prorsus nullus, Crescit hinc sceleris, & improbitatis immanitas: [Nauum] (inquit Saluianus lib.de Prouid. 5.) & inæstimabile nunc in plurimis malum est. Parum alicui est,si ipse sit felix,nisi alter fuerit infelix.]nam nocere vt tibi prosis, iniquum; sed tamen humanum. Nocere tamen, cum neque tibi prodesse possis,non inhumanum solum, sed diabolicum plane, cum nulla causa,nulla vtilitas subest facinori,sed improbitas sola,atque malitia.[L.Cassius ille(sic Cicero)quem populus Romanus verissimum, & sapientissimum iudicẽ putabat,identidem in causis quærere solebat.Cui bono fuisset? Sic vita hominum est,vt ad scelus nemo sine spe conetur,atque emolumento accedere. Quod non de scelere solum, sed de reliquis humanæ vitæ actionibus in vniuersum iterum a Saluiano scriptum est; Numquid est vllus hominum,qui non omnia,quæ fecit, vel salutis suæ,vel certe vtilitatis gratia faciat? Nemo opinor:omnes

Tyrannorũ immanitas sibi,& alijs inutilis. Saluianus. Cic. pro sexto Roscio. Saluian. li. ad Ecclesiam.

nes enim ad effectum, atq; appetitum vtilitatis ſuę natura ipſius magiſterio, atque impulſione ducuntur.] Verum propterea improbitatis dignoſcendæ regulam ille tradidit, qui dixit;

Senec. in Medea Act. 3.

——— *Cui prodeſt ſcelus,*
Is fecit.

Plerique improbi ob lucrum.

Sic profecto illi ſupra fidem omnem petulātes, & impudentes ſe cohortantur, ad viribus, & potentia abutendum, opprimendūq; iuſtum: at vtilitatem ſibi in tanta rapiendi, & dominandi inſolentia, proponebāt: [Sit (inquiunt) fortitudo noſtra lex iuſtitiæ: quod enim infirmū eſt, inutile inuenitur:] nam imbecillitatis eſſe exiſtimāt ſubdere ſe ęquitati, & iuri Rurſus hoc ſicut [inutile] accumulandis opibus, ita nō aliam legem quam potentiā, & Tyrannidem colere, vtile ad rem amplificādam, [Circumueniamus] præterea [iuſtum, quoniā inutilis eſt illis,] ideſt contrarius illorum conatibus, & iniquis lucris cōparandis. Ergo illorum improbitas, & ſcelera proderant illis; & conatus, atque potentia bono illis erat. At [fruſtra,] gratis, quod ſæpe clamāt Sacræ literæ, ideſt, ſine vllo ſuo fructu (qui.n. immaturus, & acerbus eſt, fructus nomen non meretur, ut qui fructuoſus non ſit) proximi res lædere, hoc demum, cum cauſam nullam habeat, nullam quoq; excuſationem habet. In quos profecto illud quadrat, quod de ſordidiſſimis auaris ſcripſit Plutarch. lib. de Diuitiarum cupiditate: [Sicut viperas, Cantharides, & Phalangia, magis vituperamus, & odimus, quàm Leones, & Vrſos, quod illæ beſtiæ homines interficiūt, neq; interfectorū ullus ijs eſt uſus: ita maiori digni ſunt odio, qui propter illiberalitatem, & ſordes mali ſint, q̄ qui propter intemperantiam; auferūt.n. alijs ea illi, quibus vtendi nullam habent facultatem.] Sic quidē [cauſæ] appellatæ ſunt criminationes, aut delationes ſceleris alicuius, quod in illis non tam factum quæreretur, quā cauſa.i. utilitas aliqua, propter quam factum eſſet; & in cauſa bene, an ſecus aſſignanda laborant patroni, qui, & [Cauſidici] dicti ſunt. quod Apuleius Apolog. 1. illis uerbis omnino docuit; [Scires omnium factorū rationes diligentius examinandas, ac ſæpius cauſas quæri, facta cōceduntur: eoque etiam patronos litigatorum cauſidicos nominari, quod, cur quæque facta ſint, expediant. Fruſtra igitur an factum ſit, quæritur, quod nullam malam cauſam habuit, ut fieret. Ita facti reus apud bonū iudicem ſcrupulo quæſtionis liberatur, ſi nulla fuit, & ratio peccandi.] At cum apud ſupremum iudicem facti reus conſtet, cui nulla fuit ratio peccādi, quam ſeuere, quam grauiter quæſtioni, atque tormento obnoxius erit!

Plutarch.
Auari viperarum ſimiles.
Cur delatio criminis dicatur cauſa.
Apuleius.

2 LXX.

Creſcit uero ex lectione Septuaginta huiuſmodi Tyrannorum improbitas; nam ſic legunt; [Impotentes vineas impiorum ſine mercede, & ſine cibo operati ſunt.] Duplex uidelicet iniuſtitia, & quod ſine alimentis, cum tñ [dignus ſit operarius cibo ſuo, pauperes diuitib. operā nauare cogantur. Hoc unum eſt ea ſceleribus, quæ in cęlū clamant, [Ecce (inquit Iacobus) merces operariorū, qui meſſuerūt regiones (agros ampliſſimos) ueſtras, quę fraudata eſt a uobis, clamabat; & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introiuit.] Vbi obſeruari poteſt, non dici pauperem ipſum clamare; quoniam [pauper, etiam læſus, tacet, ut ait Sapiens; ſed merces ipſa denegata, aut fraudata, quam diues raptor ſuæ domi cōtinet; & ſcelus ipſum ſuum, quod nullo modo conſcientia tacere, aut diſſimulare poteſt. Quod autem hæc mercenariorū defraudatio clamet, arguit ſcelus eſſe ex illis maximis, quę [clamare] dicūtur; par uidelicet Homicidio, Naturæ abuſui, extremæ Tyrannidi, & Oppreſſioni pauperum. Hæc enim omnia ualide clamant. Quare [mercenarij fraus,] cū [ſanguinis effuſione] coniungitur, Eccleſ. 34. 27. [Qui effudit ſanguinem, & qui facit fraudem mercenario, fratres ſunt. Quare eleganter dixit Auguſtinus in Loquutionibus; Clamorem ſolere Scripturam ponere pro impudentiæ, & libertate iniquitatis, ut nec uerecundia, nec timore abſcondatur.

1. Tim. 5. 18.
Dimitia iniuſta ipſa clamant.
Eccl. 13. 4.
Scelera quæ clamant in cœlum.
Defraudare mercenarium ſimile homicidij.
Auguſt.

VII. Nudos dimittunt homines indumenta tollentes, quibus non eſt operimentum in frigore.

1 *Auarus diues inhumanus. Nulla mora trahenda in veſtiendo nudo. Illuſtratus Iſaias.*
2 *Impiorum petulantia. Quid animæ nuditas in ſacro ſermone.*
3 *Quid proprie* imber.
4 *Quid proprie* Velamen impl., Turbo, & Tempeſtas. *Illuſtratus Iſaias.*
5 *Quid* amplexari, & complecti. *Illuſtratus Paulus.*
6 *Aliorum interpretatio exploſa. Genus dicendi in ſpelæncis.*

Non ſolum (inquit) in agros, aut in pecora ſæuiunt; ſed in ipſos homines, vt qui ſint omnis humanitatis expertes. Quoniam verbum Originale, Lw, accipi poteſt, pro [dimittere,] aut facere manere, quod nos dicimus, *Los dexan eſtar.* docte addidit Interpres, [indumenta tollētes;] vt rapinam, & deprædationem exprimeret, cū in Originali tātū ſit, [Dimittūt homines abſque veſtimēto.] quod æque indifferens eſt, vt intelligi poſſit veſtimentū abſtuliſſet, aut nudum non veſtiſſe. Septuaginta dixerunt; [Nudos multos dormire fecerūt ſine veſtimentis.] Reſpexerunt ad proprietatē vocis originalis, quæ proprie vertitur: [Pernoctare fecerūt:] aut [habitare,] vel [commorari:] ſiue autem dicas, facere, vel adigere, vt pernoctet nudi, vel [nudos dimittere,] ad longiorem moram, & tempus minime breue pertinere videtur. Cū tamen iubeatur diues ſtatim ac viderit pauperem nudum, conueſtire, & fouere. Iſaiæ 58. 7. [Cū videris nudum, operi eum (quaſi diceret; Ne dimittas, ne moreris, ne illum pernoctare facias in ſua nuditate) [Et carnem tuam ne deſpexeris.] Nam qui nudum deſpicit, cū humanitatis, & carnis proximi particeps ſit, ſe ipſum profecto deſpicere cenſetur. niſi forte [carnem ſuam deſpicere,] ſit, nudum ſe, atque deſpicabilem cora Diuina maieſtate cōſtituere: qui enim pauperem operit: qui nudum dimittit, manet ipſe, pernoctatque nudus. Illud etiam [deſpicere carnem ſuam, eſt, non perſpicere ſedulo, ac diligenter, ſed diſſimulare, & prætenre nudos, atque egentes.

1 לח

LXX.
Non trahenda mora in veſtiēdo nudo.
Qui nudū non veſtit, nudus ipſe corā Deo.

2

Quibus non eſt operimentum in frigore.] Pernoctare (inquit) coguntur ſub dio, omnib. cęli iniurijs expoſiti; nam cum ſini proprijs domicilijs extruſi, vel occupatis, vel dirutis Tyrannorum iniuria, vagari profecto extra tectum, & extra vrbem cogūtur. Neſcio quid immanius, & petulantius ſub ijs verbis ſubolfecerunt Septuaginta legentes: [Indumentum animæ eorū abſtulerunt.] quod Nicetas interpretatur: [Extremum veſtitum, quo corporis turpitudinem contegebant, ademerunt.] Acceperunt ergo Græci [animam,] pro ventre, & ijs, quæ ſub ventre ſunt, atque familiarem Scripturarum loquutionem reſpexerunt, ſæpe [nuditatem] vſurpantium pro eo, quod nudum eſſe minime oportet, & cui (vt Paulus ait) [abundantiorem honorem circumdamus.] Tum hæc nuditas profecto, & pudenda, & ignominioſa eſt, vt ſit vel moleſto, aſperoque integumento veſtienda. Sic enim cū primi parentes viderent ſe nudos, erubeſcētes, [folia arborum conſuerunt.] folia (inquam) minime lenia, aut mollia, ſed quæ cum ſcabra, & aſpera eſſent, corpus vexarent, vt Irinæus ait lib. 3. c. 37. Quanta igitur petulantia nudos dimittere homines! Hoc ſi cōiungere velis cū illa lectione. Septuag. præcedentis verſiculi, conficietur hæc ſnia; Cogunt egenos ſine mercede laborare, & inſuper veſtimenta illis auferunt, nudoſque dimittunt. Non diſſimili ratione Iacob expoſtulabat cūm Laban, quod diuturnæ ſeruitutis mercedem per fraudem [immutaſſet decem vicibus; Et niſi (inquit) Deus patris mei affuiſſet mihi, forſitan modo nudum me dimiſiſſes.

LXX.
Nicetas.
Animæ pro ventre.
1. Cor. 12. 23
Folia arborū quib. primi parentes ſe contexerunt, qualia Irinæus.
Gen. 31. 42

VIII. Quos imbres montium rigant: & non habentes velamen amplexantur lapides.

3 זרם

Ex re commiſeratione digniſſima immiſericordiam ſeriorum Tyrannorum exaggerat. Non ſolū ſine tecto, & domo miſerorū capita perfunduntur rore, & guttis noctium, ſed toti ipſi madent riuulis cadentibus ex montibus. Septuaginta: [De ſtillicidijs montium madeſcunt.] Vox originalis vberiorē perfuſionem, & largiorem imbrem ſignificat. Quare Complutenſes legunt; [A fluctibus montiū humectabūtur.] Alij, [Inundatione.] atq; eadē vox vertitur [turbo,] Iſa. 25. 4. & [tēpeſtas Iſa. 32. 2. & [impetus,] Iſa. 28. 2. & [gurges aquarū.] Ha-

LXX.
Cōplutenſ.
Vatab.
Pagn.
Regia.

bacuc

bacuc 3. 10. Atque eandem proprietatem agnouit profecto Interpres, cum dixit. [Imbres.] & opportune ad rē quæ describitur: nam cum egentes, & nudi præ frigore abdant sese in valles, & aprica loca, necesse profecto est excipere quoque vim ingentem aquarum, quæ de montibus solet in valles confluere.

4 חסה Et non habentes velamen,] protectionē, fiduciā, spē, aut refugium. Hæc enim omnia complectitur vox Originalis, & ad vmbraculum, vel protectionem, non semel refertur, vt Isaiæ 30. 3. [Fiducia in vmbra Aegypti,] & Ps. 103. [Petra refugium] (velamen, protectio) [herinaceis,] & Isa. 25. 4. [Spes] (protectio, tegmen) [a turbine] (ab imbre, & innundatione) vox ēt eadē, quæ hoc loco, nā videtur profecto locus ille Isaiæ per allusionē, aut imitationē expressus ex hac ipsa Iobi sententia; vbi Tyrannorū potentia, & violentia describitur, non solū ea eo, quod egenos spolient [velamine,] operimento, tecto, exponantq; imbribus, atq; turbinibus; sed ēt ipsam Tyrannorū improbitatem cū vehemēte turbine comparat; Deum autem pro velamine, & operimēto esse suis egenis, ac nudis: [Factus est] (inquit) [fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione spes] (perfugium tutissimū) [a turbine] (procella, imbre, & tempestate) [vmbraculum] (nam etiam sæuitia Tyrannorū imitatur solis ardorem) [ab æstu, spiritus enim robustorum] (prævalidorum illorum, potentissimorumque Tyrannorū) [quasi turbo] (vox eadem, quæ hoc loco) [Imber impellens parietem] (videlicet immanissimi hostes, nō aliter inuehūtur in miseros, & egenos, quam tempestas in parietem labefactandum, & diruendum.)

Isaia locus ad Iobum alludens.

5 LXX. Amplexantur lapides.] Cū nihil habeant, quo se protegere possint, subeunt antra, & lapidosas cauernas. Septuaginta; [Petram sibi circumdederunt.] Quod cū illo congruit, quod Paulus de Sanctorum persequutionibus & ærumnis scribit, Hebr. 11. 37. & 38. [Circuierunt in melotis] (ouillis pellibus) [in pellibus caprinis] (videlicet, nudi etiam quocumque aspero, & hirsuto vestimēto se contegebant) [egentes, angustiati, afflicti, in sollitudinibus errantes, in montibus, speluncis, & in cauernis terræ.] Verbum autem [amplexandi] licet non videatur referri posse ad lapides, at eleganter respondet nuditati & vestimento: Nam videtur homo amplecti suam vestē cum illam sibi applicat, & complicatis manibus pectori & corpori adprimit. Non habent igitur egeni, & nudi, quid complicatis manibus fouendo corpori applicent, quām durissimos, frigidissimosque lapides, & saxa, aut rupes. Qua etiam loquutionis formula dictū est Threnorum 4. 5. [Qui nutriebantur in croceis, amplexati sūt stercora.] quod nihil iam haberent, quo se contegerent, & fouerēt quā sordidissimum terræ puluerem. Nā quod Caietanus præ sua subtilitate excogitat, tam vehementem describi aquarum confluentium impetum, vt miseri illi cogantur rupes, & saxa amplecti, ne fluctibus ferantur præcipites; quis non videat præter rem dici, & nulla nuditatis (de qua hic sermo est) habita ratione? Illud elegantius, quod interpretatur Augustinus, hunc saxorum complexum, confugium tantum ad cauernas; [Confugientes] (inquit) [nudi ad speluncas, vbi saxa distillāt.] Sicut enim complecti solemus id, ad quod confugimus, ita complecti, confugere est.

חבק *Extrema nuditatis descriptio.* *Caietan.* *August.* *Complecti idem quod confugere.*

6 *Olympiod.* Cæterū prætermitti profecto non debet, quod Olympiodorus hoc loco ex aliorum sententia, & interpretatione affert. [Quidam] (inquit) [de violentis hominibus hæc dici existimauerunt: nam aiunt hoc genus hominum sese in solitudines abdere, ac latronum vitā forte subdio agere. Quod si contingeret aliquādo, ijs opus esse tecto quopiam loco, illis pro tecto esse antra, saxa, angustasque valles.] Sed de hoc hominum genere, cum priori tomo nonnihil diximus, nunc nihil, quod hic locus non nisi inuitus, & repugnans eiusmodi interpretationem admittat. Vide quæ dicemus c. 30. vers. 6.

IX. Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperem spoliauerunt.

1 *Varia lectio.* Vber. Rapere. *Pupillorum præda suauissima.*
2 *Pigneratio pauperum iniqua.*
3 Tuitio Principum *quid. Tyranni pretio tuentes populum.*
4 *Silentium de morte.*
5 *Tyranni ex necessaria aliorum re ditescentes. Quid ferre aut accipere.*
6 *Quid propriè spica. Sordida diuitum auaritia. Illustratur. Moyses.*

Non parcunt (inquit) infantibus, & pueris; nam per summam iniuriam illos capiunt in mancipia; & vt teneriorem, & molliorem, ita dulciorem sibi prædam arbitrantur, quām lactentem ex matrum vbere abstraxerunt. Septuaginta ex Hebræo propriè legerunt: [Rapuerunt ab vbere pupillum.] Sed illam vocem [vberis] suppressit, aut prætermisit Interpres, quod intelligeret, non tam de infantibus sugentibus sermonem esse, quam de [pupillis, liberisq; viduarum, quos cum matres incredibili charitate complectantur, illarum vberibus, & cordi appressi, & affixi videntur: quare oportet hanc quidē esse omni crudelitate plenissimam, vt quæ non pupillis solum, sed matribus etiam ex charissimorum pignorum amissione, extremum dolorem, atque rerum omnium interitum adferat. Aut quidem cum vox, [vberum,] atque prædæ in Originali fere eadem sit, non legit Interpres, *vber*, sed *prædam* vt certo existimo: *šad* enim, & *mamma*, & *præda* est. Vnde legit Caietanus: [Rapiunt ea præda orphanum.] Ergo intellexit Interpres, auferri, & detrahi pupillis tenues etiam patrimonij reliquias, quibus tanquam vberibus, & lacte alendi essent. Sic per paraphrasim, Tygur. dixit: [Rapiunt pupillo, quod post vastationem, relictum fuerat.] Est autem vehemens in Hebræo verbum, [vim faciendi, & deprædandi,] quod aliás verti solet a Vulgato, [Vi, *aut* violenter auferre, *aut* vi extorquere, *aut* per vim rapere,] Gen. 21. 25. & Gen. 31. 31. & 2. Reg. 23. 21. & Ezech. 18. 7. 1

LXX. *שד* *Caietan.* *Tygur.* *גזל*

Et vulgum pauperem. Vulgum] addidit Vulgatus, vt humilis, ac tenuis conditionis homines significantius exprimeret, cum in Originali tantum sit, [pauper.] Vt hæc autem pars cohæreat cum illa præcedente de [pupillorū deprædatione,] & captiuitate, sic intelligi debet; A dolentibus matribus repetunt pro redemptione filiorum, quod ex tenuissima facultate relictum fuerat. Sic enim videtur debere accipi, quod Symmachus ex Hebræo legit: [A paupere pignus abstulerunt,] vel, vt alij legunt; [Super pauperem pignus accipient.] Vt hæc pignerationis iniquitas alio spectet, quam supra c. 22. vers. 6. Nam ad illum locum potius pertinet, quod hoc loco legerunt. Vatablus: [Accipiunt in pignus, quod est super pauperem;] & Tygurina: [Cum iniuria humilium pignus accipiunt.] Hanc vero iniquitatis, & improbitatis rationem amplificat lectio Septuag. [Eum, qui ceciderat, humiliauerūt] idest, Interprete Niceta; [Qui a diuitijs ad inopiam defluxit.] Non solum iacentem non erexerunt, sed graui etiam imposito exactionis pondere oppresserunt, ne exurgere posset. Quanta Deus bone, iniquissimorum Principum tyrannis, improbitas, cum oportet ab illis mercari ipsam redemptionem, & patrocinium pauperū, atque pupillorum: cum tamen illorum munus sit pupillos, viduasq; tueri, & tenuem, inopemque vulgum in suum sinum, atq; tutelam recipere. Scilicet, imploratur Principis auctoritas, cuius potentia, & nomine ipsos pauperes opprimit. Qua de re scripsit eleganter Cassiodor. 7. lib. var. Epist. 39. in formula Tuitionis; [Superfluum quidem videtur tuitionē specialiter a Principe petere, cuius est propositi vniuersos communiter vindicare.] Hæc est illa solemnis in iure [Tuitionis] vox, cuius Symmachus meminit lib. 1. Epist. ad Theodosium. Sic etiam Tuitionis gratia imaginem Imperatoris præferebant, cuius reuerentia securi infirmiores fierent. Illa autem erant cōcepta verba, quibus Tuitio dabatur a Principe; [Tuitionem nostri nominis, quasi validissimam turrim contra inciuiles impetus nostra concedit auctoritas.] Quām longe, cuius auctoritas Principis ciuiles ipsos impetus aduersus ciues, [Vulgumque pauperem] facit, accipitque pignus, pretiumq; tuendæ libertatis! Grauissima sunt in hanc rem Saluiani Massiliensis lib. 5. de Prouid. Verba; [Tuitio parentum mendicitate pignorum paratur. Ecce, quę sunt auxilia, & patrocinia maiorum.] Addit deinde quædam alia Saluianus, quæ profecto dicas omnino scripta esse in Commentarium huius capitis Iob, quamquam ille tantum voluerit mores sui sæculi describere.

2 *Symmach.* *Pagnin.* *Regia.* *Caietan.* *Vatab.* *Tygur.* *LXX.* *Nicetas.* *Cassiodor.* *Formula tuitionis.* *Symmach.* *l. 5. C. de in iur. & l. ea. §. ad statuas. ff. de pœn.* *Iacobus Durantius li. 1. variar. c. 1.* *Saluianus.*

Nudos

X. Nudos, & incedentibus absque vestitu, & esurientibus tulerunt spicas.

4 DVplex sententia in Hebræo, & Græco: [Nudum am
bulare fecerunt absque vestitu.] Septuag. [Nudos
dormire fecerunt iniuste.] Quod Nicetas exponit, quod
εκοίμησαν [in nudo pauimento nudos iacere coegerũt;] vel ex pro-
prietate Græcæ vocis, [Echimesan,] silere coegerunt, cũ
ne hiscere quidem auderent, aut de iniuria vtcumq; ex-
postulare: nõ aliter atque [mutus corã tondente agnus.]
Nisi de somno mortis loquarur; occidunt nimirum post
iniquam spoliationem. Illud enim ipsum verbum Græ-
cum ad mortem etiam refertur aliquando.

5 Secunda sententia. [Esurientibus tulerunt spicas.]
Vatab. Tygur. Caiet. Vatab. Tygur. Caiet. in primo casu legunt; [Esuriẽtes,]
aut, [famelici gestant manipulũ,] aut [spicas.] Vel quod
miseri oppressi ad extremam inopiam redacti, & suis
agris, possessionibusq; eiecti eogantur in alienis agris
spicas a messoribus relictas legere, & manu ipsa terere,
granaque ipsa commolere dentibus; quod fame stimula-
si fecerunt Apostoli, Matthæ. 12. 1. Marc. 2. & Luc. 6. Aut
quod qui prius manipulos suos demessuerant, inceden-
tes in latrones, vacui recesserint. Reliqui tertium casum
dant famelicis, & [esurientibus,] vt hic nouum quoddã,
& immane flagitij genus proponatur; Non solum non
LXX. pauisse, sed [esurientium] etiam (vt Septuag. legerunt)
[buccellam abstulisse,] quod [summę crudelitatis, atque
נשא incredibilis iniustitię (vt Nicetas dixit) est argumentũ.]
Verbum autem *Naca*, cum puncto sinistro significat ac-
Ditescentes ex re necessaria pauperis. cipere, vel auferre, vel transferre ex vno loco in alium.
Indicatur ergo auaritia prædonum, qui rem suam etiam
ex victu necessario, & tenuissimo pauperum amplifica-
re conantur. Recte autem Interpres dixit, [spicas,] quã-
6 uis eandem vocem Originalem *Ghomer*, manipulum ver
עמר tit Leuit. 23. 12. Deut. 24. 7. vt non solum [manipulum]
integrum; sed pauculas [spicas,] quæ messoris manum
effugere solent & vix bene sufficiunt colligando, aut cõ-
Gomer quæ mensura. ponendo manipulo, significaret. Est autem *Gomer* vel *Go-
mor*, mensuræ genus, quod quotidianum dimensum, &
diurnum victum hominis capere potest; vt constat ex
Exod. 16. 16. [Colligat vnusquisque ex eo, quantum suf-
ficit ad vescendum; Gomer per singula capita.] Ergo ne-
cessarium victum abstulerunt famelicis, quem forte ex
spicis minutatim collectis sibi summo labore college-
rant. Aut ne illis vllum in suis agris subsidium esset, mi-
nime passi sunt spicas remanentes colligere. Propter
quam diuitum sordidam auaritiam cauit postea Lex, ne
Deut. 24. 19. 20. 21. vel [manipulum per obliuionem] prætermissum, vel pau
cas [Oliuas remanentes] in olueto, vel remanẽtes [post
vindemiam racemos,] reuerteretur quis, vt colligeret.
[sed relinquerentur aduenæ, pupillo, ac viduæ:] nam ex
Prouidẽtia, in sustentãdis pauperibus. eo videretur Diuina Prouidentia quodammodo lædi:
cum enim ex nostra obliuione, & ex reliquijs nostri la-
boris per incuriam prætermissis, voluerit sustentare fa-
melicos, & egenos, qui hoc non permittat, non tam ege-
nos ipsos, quam Diuinam Prouidentiam frustra re suo
fine tentabit.

XI. Inter aceruos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.

1 Meridiari. *Non eadem apud omnes meridies.*
2 Meridiatio *de somno, sanitatis gratia. Auaro improbo alie-
num labor somnum conciliat. Illustratus Salomon.*
3 *Lectio Septuaginta. Improborum insidiæ.*
4 *Varia Hebraizantium lectio. Defensio Vulgati.* Lux *de oleo.*
Meridies, *et* aceruus, *quid proprie. Illustratus Zacharias.*
5 *Varia lectio, & expositio. Diuites cogunt sine mercede labora-
re pauperes.*
6 *Auaritia morbus inexplebilis. Quid inter diuitem, & paupe-
rem intersit. Iterum inter diuitem, & ebrium quid conue-
niat. Illustratus Habacuc.*
7 *Auarus pari supplicio, atque pauper ab illo vexatur. Explicatus
Amos.*

1 INter aceruos eorum.] De quibusnã sermo est, de Ty-
rannis ipsis, atque raptoribus, an de miseris, & op-
pressis? priorem hanc partem ad egenos referunt quidã;
qui cum [inter aceruos eorũ,] id est, suos (non enim ha-
bent Hebræi reciprocũ aliud) [meridientur,] id est col
ligendis, & excutiẽdis oleis, vuis, aut alijs frugibus, fru- *Isid. Astu.*
ctibusue, ab ortu solis ad meridiem vsque laborauerint, *mica.*
tamen meridiei, & prandendi tempore, cum deberent se
reficere, irruentibus repente prædonibus, atque cuncta
occupantibus impransi manent. Vatab. quod cogantur
oppressi laborare in agris potentiorum, & congerendis *Vatab.*
fructibus, congregandisque aceruis eorum ad meridiem
vsque, oleum exprimere, torcularia calcare, fruges me-
tere, nulla tamen laboris mercede. Caietanus quoque *Caiet.*
de egenis, aliter tamen Sed nexus ipse, filumque sermo-
nis omnino exigit, vt hæc sit continuata quædam, atque
perpetua Tyrannorum descriptio. Quem sensum ample
xi sunt reliqui fere Interpretes, tum antiquiores, tum
recentiores; atque Vulgatus sane idem intelligi voluit
verbo illo [meridiandi.] Nam describit opulentos istos
prædones ex alieno saturos, atque sine vllo suo labore
in summo otio, & quiete alienis operibus & laboribus
perfruentes. Ergo inter congestas aliorum facultates,
aut frugũ aceruos alienos ipsi [meridiantur,] id est cibũ
meridianũ capiunt: id enim [meridiari] est apud Latinũ;
Ientando, meridiando, comessando, pergræcando vitam *Plautus*
ducere.
Neque obstat, quod non semper prandia meridiano
tempore, sed frequentiora quondam ad vesperam fue-
rint; nam [meridies] etiam non eadem omnibus, qui
enim diem ad mediam vsque noctem sequentem com- *Meridies di*
putabant meridiem fere suam habebant aduesperascẽ- *uersimode*
re die, & deficiente luce. Ergo qui [famelicis auferebant *computata.*
spicas,] tamen ipsi inter congestos ex præda manipulos
deliciantur, comessantur, pergræcantur, lætanturque si-
cut [qui lætantur in messe; sicut exultant victores ca- *Isa. 9.3.*
pta præda, quando diuidunt spolia.
Quid si etiã [meridiationẽ] significatione Latina pro 2
quiete, & somno meridiano acceperit interpres? Indi-
cauit hoc profecto Philippus, cuius hæc verba in hoc lo *Philippus*
co: [Hoc malũ est magnũ, & iniquissimũ, vt sub labori-
bus, & fructibus aliorũ alij requiescant.] Atq; eandem
[meridiandi,] id est, quiescẽdi significationẽ agnouerũt
Greg. & D. Tho. Ergo [meridiantur,] id est, quiescunt, *Gregor.*
quod insignis impudentiæ est, vt etiam tunc bene curan *D. Thom.*
dæ cuticulæ curã non prætermittant, & [sanitatis tuen-
dæ gratia meridiationes seruent, aut ante cibũ, aut post
sumptũ cibũ] alienũ. Quanquam illud valde mirandũ, *Meridiatio*
quod alienus illis labor quietem, & somnum concilient *nes ante, &*
nam illud naturale est, vt suus cuique labor, & defatiga *post cibum.*
tio somnum afferat, Scriptum est enim; [Dulcis est som *Corn. Cels.*
nus operanti, siue parũ, siue multum manducet.] Impijs *lib. 1. cap. 2*
tamen, & raptoribus pauperum lassitudo, & sudor labo
randi; quietem placidissimam conciliet, siue antequam *Eccl. 5. 11.*
comessentur, & sese ex saturent aliorum bonis; aut etiã *Alienus ci-*
postquam largis compotationibus, & conuiuijs sese in- *bus conciliat*
gurgitarũt ex alieno: [Non. n. capitur somnus ab eis, nisi *impijs som-*
supplantauerint; comedũt panẽ iniquitatis, & vinũ ini- *num.*
quitatis bibũt.] In hac vero [meridiãdi,] id est, quiescẽ- *Prou. 4. 16.*
di rõne nescio quid lasciuiæ, & petulantię agnoscit D. *D. Thom.*
Tho. ait. n. [Meridie quieuerunt, quasi lasciuientes de bo-
nis eorũ.] Forte indicat esse huiusmodi prædonũ nõ fe-
rẽdam improbitatem, vt, quę egenis, & pauperibus au-
ferunt ea in alenda scorta, & impuros vsus conuertant,
sicut illi Sacerdotes Bel; cum [Per absconditũ introitũ, *Dan. 14.*
cũ vxoribus, paruulis, & filijs] lasciuiebãt, & epulaban-
tur clam, & per insidias ex ijs, quę offerebãtur in tẽplo.
At vero Septuaginta has impiorum [meridiationes
inter aceruos,] ad occultas insidias referũt, quos etiam 3
Latini alij sequuti sunt, legunt enim: In angustias insi- *Nicolaus,*
diati sunt iniqui;] nam inter ipsos aceruos delitescen- LXX.
tes, & in meridie, cum feruor solis, & præteritus labor
quietem, & somnum cæteris afferre solent, ipsi liberius
ex insidijs adoriuntur incautos: quare illis pro somno,
& quiete meridiana, est ipsa structio, & comparatio in-
sidiarum, atque ad prędam inuigilatio. Hoc ipsum in il-
lo Prouerbiorum loco nuper adducto obseruari potest:
[Non dormiunt, nisi cum malefecerint:] Nam quo tem-
pore alij nocturno somno, & quieti vacant, vigilant ipsi
ad male faciendum. Complutenses hoc loco legerunt: *Sedere ad*
[In meridie sederunt.] Est enim ille habitus ex insidijs *insidias.*
obseruantium, & captantium prędam.
Sed Vulgatæ nostræ lectionis, atque etiam Hebraicæ
nunc

Pagn. Reg. Caie. Tygu. Vatabl. Clarius. Oforius. R. Mardoc.

nunc breuiter reddenda ratio est; nã fere oẽs sequentes textũ Hebræũ vertunt pro [Meridiari, Oleũ exprimere:] pro *aceruus* aũt, legunt, *muros*. In hanc sntam: [Inter muros suos oleũ exprimunt, faciunt, *vel* calcant, *aut* producunt,] vt vertit Mardoch. Cuius hæc est ratio, q *tsahar* significat fenestrã, per quam lux ingreditur, & inde significat *meridiem*, i. vt ait R. Mardochai, [Diei lucẽ fortem, & clarã,] & hẽt formam dualem, vt ide Mardochai ex Kimhi obseruat, eo qđ lux diei duplex videatur, aut diurna lux videatur in duas diuidsnam a mane [pergit procedit, & crescit vsq. ad perfectam diem,] i. ad meridiẽ: at vero a meridie [pergit, & tenebrescit.] Meridies aũt est illud tempus, [In quo lux est fortis ex vtroq. latere.] Hinc ẽt nomen habet *oleum*, eo quod lucidum, & splendidũ sit, luciq. peruium; aut, vt ego existimo, quod lume foueat, & efficiat. Quare proprio quasi cognomento dr̃ in Scriptura, [Oleum lucidissimum, atque purissimum,] Leuit. 24. 2. Tum ẽt quoniam cognatione habet cum luce quã nutrit, & conseruat: quare duæ illæ spicæ, aut rami oliuarum, Zach. 4. 14. dicuntur: [duo filij olei splendoris.] Duplici videlicet voce respondente vni, & simplici Hæbraicæ. q. d. [olei splendentis,] aut splẽdoris oleaginosi, aut olei, simulq. lucis. Quare cũ Theodotio dixerit tantũ, [duo filij splendoris;] Septuag. Symach. & alij Hebraizantes legerunt; Olei, aut pinguedinis tantum; Vulgatus tñ coniunxit vtrumque. Ex his iam verbum conficitur, quod tantum hoc loco vsurpatur, quod cum respondere posset, vel *oleo*, vel *meridiei*. Hebraizãtes aseferunt ad oleum faciendum, calcandum, & exprimendum, quod simplicius, & melius dicerent. [Oleificare.] At vero Vulgatus, optione quasi sibi data, retulit ad *meridiem*, atq. simplici ẽt verbo elegãter dixit; [Meridiari,] sensu valde opportuno ad rẽ præsentem. Hoc vnũ scio, si Vulgatus dixisset: [oleũ expresserunt,] aut calcarunt dicturos, lecturosq. statim Hebraizantes, ne cũ Vulgato conuenirent; [Meridiati sunt.] Præterquam quod lectio aliorum nullum vĩ habere commodum sensu: nã quod post R. David. Caiet. & Isid. aiunt; Pauperes, & oppressos intra priuatos parietes oleũ exprimere, non palã, & in publico metu prædonum, i. (vt ille ait) [non in molis solitis, sed intra cellaria, in quibus recondere consueuerunt oleũ:] Non video, quã bene conueniat, neq. cum extrema indigentia pauperum, neq. cum incredibili auiditate prædonum, præoccupantium ipsos ẽt immaturos fructus. Neq. omnino cohæret (vt probaui superius) sensus ille aliorũ; Quod [pauperes in domo diuitum, in qua prælũ est, exprimant oleum impiorũ,] & cogantur laborare diuitibus. Multo minus, q alius interpretatur p paraphrasim: [Qđ intra muros impijs olei vis ingens emanat.] Cur ergo Vulgatus vocẽ Originalẽ, q sæpe idem ipse vertit *murũ*, nunc *aceruũ* dicit, & non mu hoc loco? Respõdeo sensum sntæ sic postulasse, neq. omnino alienẽ a proprietate vocis: nã sicut vox Originalis significat propriẽ intẽdere, extendere, siue vocẽ cantãdo, siue oculos aspiciẽdo, siue mẽbra impinguãdo, siue ædificiũ, aut parietẽ ædificando; vnde vel significat *Cantorẽ*, vel *parietẽ*, aut *murum*, vel *bonum* bene completũ, & distensum; sic ẽt poterit significare *aceruum*, aut *cumulum* multa accessione, & aggregatione completum, atque dilatatum. Existimo hanc fuisse Vulgati mentem, & intellectum.

Olei cum lumine cognatio. Theodotio. LXX. Symmach. Vulgati prudentia. Hebraizantiũ studiũ. R. David. Caiet. Isidor. Vatabl. Clarius. Oforius. שׁוּר *Fecunditas vocis Hebraicæ.*

Fenestra, & Meridies idẽ nomen. צהר צָהֳרַיִם

5 [Qui calcatis torcularibus sitiunt.] In hac quoq. secunda parte varietas est: nã non pauci referunt ad ipsos pauperes, qui cogũtur laborare diuitib. & illorũ torcularia calcare, sed nulla tñ mercede accepta laboris sui: nã crudeles Tyranni, non secus ac Pharao, proprio sumptu cogunt laborare oppressos, atq. illud dicũt: [Opprimantur operibus, & expleant ea.] atq. instant; [Ite, & operamini; paleæ nõ dabuntur vobis; cõpleta opus vestrum quotidie.] Ergo extremæ auaritiæ, atq. immanitatis est, q impij velint pauperes calcare sua torcularia; at eos neq. potu dignantur, [*sitire] itaq. inter torcularia redũdãtia multo mero cogũtur. Alij, q pauperes, direptis iã, & depopulatis suis vineis, uix ea reliquijs calcatis haustũ vini exprimunt; [Calcatis *ergo* torcularib. sitiũt.] Nisi forte ẽt indicetur, oppressos ære alieno diuitũ, cogi miseros, fruges, atq. vindemiã vendere statim, pretiũq. deferre diuitibus, sic collectis frugibus esurire; sic calcatis torcularibus, & exacta vindemia sitire cogũtur. Quã improbitatẽ potentiorum eleganter descripsit Saluian. Massilien. suo ẽt sæculo vrgentem, grassantem potius in Romano populo libro de Prouid. 5. [Illud, inquit, indignius, q pauperculos tributa diuitum premant, & infirmiores ferãt sarcinas fortiũ, neq. alia causa est, quod sustinere non possunt, nisi quia maior est miserorũ sarcina, quã facultas. Quis existimare rem huius iniquitatis potest? Solutionẽ sustinent diuitum, & indigentiũ mendicorum. Plus multo est, q dicturus sum: Indictiones tributarias ipsi interdũ diuites faciunt, pro quibus pauperes soluunt. Soli sunt immunes a debito, qui cunctos faciunt debitores, & quidem miserrimi pauperes soluunt, quod, quare, vel quã rõne soluant penitus ignorant. Cui enim licet discutere cur soluatur? Cui pmittitur explorare, quod debeat?] Hæc Saluianus paucis pretermissis.

*Exod. 5. 9. 24. & 19. * Hazen los pobres sus vidimias y no son los auarientos para darles vna vez de vino. Vatab. Tyg. Caie. Eugu. Dionys. D. Thom. Titelm. Saluianus.*

6 At ego magis probo aliorum sensum, & interpretationem referentium quoque sententiam hanc ad auaros ipsos diuites, & inexplebiles prædones, qua ratione accepisse profecto video D. Greg. quãuis ad Tropologiam deflectat: [Omnes, inquit, qui vitam fidelium persequuntur, calcant, & sitiunt, quia agendo crudelia ferociores fiunt.] Notatur ergo auaritia inexplebilis nunquam rapinis, & prædis, quamuis opimis exsaturata; quæ quauis multum exugat sanguinis pauperũ; [nunquã dicit, Sufficit.] Certe inter plena dolia auari sitiũt, & inter medios fluctus stant sitibundi Tantali illi:

Sitis auarorum. Gregor. Prou. 30. Claudius.

Non Tartessiacis illum satiaret arenis
Tempestas pretiosa Tagi, non stagna rubentis
Aurea Pactoli, totumque exhauserit Hermum;
Ardebit maiori siti.

Morbus hic auarorum; de quo solebat Aristippus dicere: [Si quis multa edens, multa bibens, nunquam saturaretur, cum ad medicos iturũ, & interrogaturum, qualis hic morbus? Quæ affectio? Quis sanandi modus esset? Si quis aũt decem mensas possidens, alias totidẽ emeret, multisque prædijs, multo argento parato, non expleretur, sed ad alia paranda se intenderet, cum non putaret sibi medico opus esse.] Sed ęgrotat profecto auarus grauissime, de quo grauissime quoque loquutus est Varro:

Plut. de cupiditate diuitiarum. Varro in Eume.

——— ——— ——— Denique auarus
Quis sanus? cui si stet terra, & traditus orbis,
Furando tamen ac morbo stimulatus eodem
Ex se se ipse aliquid quærat, cogatq; peculi.

Scripsit Gal. de hoc modo luculenter, peculiari lib. [de Dignoscendis, curandisq. animi morbis.] Cap. 9. quod inscripsit, [De vitanda insatiabilitate, quæ oĩs mœroris causa est; atq.] cum insatiabilitatem corporis definiat, [vltra quã satis est, progredi vescẽdo;] animi insatiabilitatẽ ponit in cupiditate rerum, vltra id, quod satis est; [Scito, inquit, omnis tristitiæ, ac mœroris vnã esse causam eã quam modo satiabilitatẽ nostri, modo auiditatẽ inexplebilem vocant. ex eo, q cupiditates habeant homines, quæ neq. satiari, neq. expleri possint, semper .n. concupiscunt ij; qui præsentiũ rerum inexplebiles sunt. Proinde si duplum quidpiã habent, triplum illico studẽt acquirere. Si triplum, quadruplum appetere incipiunt. Quare nunquã tu sane omnibus ditior, sed propter immensas cupiditates semper futurus es pauper. Recte igitur dictum, insatiabilitatem vitium esse animi pessimũ. Fundamentum enim quoddam est omnium cupiditatũ, pecuniæ, gloriæ, honorum, principatus contentionis.]

At qui (inquis) communis hic morbus omnium est. Quis enim non sitiat aurum, atque argentum? Sitiunt pauperes, sitiunt & diuites, cum neutri sint a desiderando, sitiendo, & famescendo immunes. Sane nam, & pauperem ex ipsa nominis sui Etymologia, & proprietate (quam aliquando diximus) [desiderans] est; atq. eo sitibundior, quo pauperior. At hoc inter diuitum, atq. pauperum sitim interest, quod eleganter Plutarc. indicauit; [Sitientem, inquit, qui nondum biberit, spes est potu sitim aboliturum; qui vero continenter bibens sitire non desinat, non impletione, sed purgatione censemus opus habere, & vomere iubemus, quia non indigentia eũ vexet, sed acrimonia, aut calor aliquis contra naturã inhęrens. eodem ergo modo pauperem, & indignum appetet finem facturum, si domum nactus fuerit, aut thesaurum inuenerit. Qui vero plura necessarijs possidens, plura expetit, cum non aurum, & argentum sanare possunt, sed iactura opus habet, ac purgatione.] Sic sane supremus nostrorum animorum curator, & medicus Deus curare vult inexplebilem illam sitim, cum præcipit auaro, [diuitias, quas deuorauit, euomere:] cum iactura

Pauper desiderans. אביון *Plutarch. Quid inter sitim diuitum, & pauperũ intersit. Deus morbum auarorum curans euacuatione.*

illum, atq. purgatione impletiones euacuar', & nolenti etiã atq. inuitu [de ventre illius extrahit diuitias Deus. Diximus de hoc morbo siticuloso non pauca superius c. 20. vers. 15. 20. 21. 22. 23. Atqui auari ipsi siti, & morbo exagitati remedium sibi quærunt, sed stultũ profectò, & non nisi nociturum; de quo illud quoq. dici potest, quod in medicũ, gloriosum dictum est: [Tuum remediũ morbum grauiorem facit. Multo enim concitatior est auaritia in maiorum opũ congestu conflata, vt flammæ, infinito acrior vis est, quo ea maiori incendio emicuit.] Hęc illa profectò est ægri ad noxium potum inhiãtis, & ebrij vinu sitientis deceptio, & praua omnino, atq. præpostera medicina, de qua dixit Abacuc cap. 2. aduersus Nabuchodonosoris superbiam, & auaritiã inexplebilem; [Et quo vinum potãtem decipit, sic erit vir superbus, & non decorabitur.] Causam statim subiungit, inexplebilem sitim, & morbum incurabilem adimpletione, & potu; [Qui dilatauit, quasi infernus, animam suam] (ventrem suũ stomachum, in quo residet appetentia, sitis, & famis multo aũt potu dilatatur, & distenditur ventriculus, inflantur præcordia, sed non propterea minus sitiunt, nam distento ventre, intenditur sitis) [& ipse quasi mors, & non adimpletur.] (quãuis enim mors multa deuoret, inexplebilis manet) [& cõgregabit ad se oẽs gẽtes, & coaceruabit ad se oẽs populos.] Deinde subiũgitur grauissimi illa supplicij cõminatio: *Væ ei, qui multiplicat non sua.*

Senec. li. 2. de benef.

Ebrij, & auari remedia noxia quærentes.

Sed si nihil aliud, certe illud grauissimũ est quod auaros huiusmodi, raptores, diuites, nõ alia Deus videatur pœna afficere, quã ea ipsa, quã pauperes, & miseri ab illis opprimuntur; sicut Amos c. 9 dixit: [Auaritia in capite omniũ,] q. d. [In caput omniũ.] quasi in suum ipsorum caput recidat par suppliciũ, atq. illa ipsa pauperum oppressio: Non. n. deterior est i pauperẽ auarus, quam in se ipsum: non minus indigens, vt verus Poetas dixit;

Refert Seneca lib. 2. de benef.

—— —— *Desunt inopiæ multa, auaritiæ omnia;*
In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

Et sicut pauperes non dignantur potu, aut buccella panis, se ipsos etiam siti, ac fame conficiunt: [nam hæc diuitiarum cupiditas pugnat contra sui impletionẽ: pecunia enim auari, ob amorem pecuniæ, abstinent.] & sicut ipsi pauperes laborare coguntur nulla mercede, [ita ipsi labores sustinent, voluptates autem non percipiũt: ac sicut morosa hædera parietẽ, illos auaritia cogit; frui prohibet, & concupiscentiam cum eacitet, voluptatem adimit.] Quæ omnia quid aliud sunt, quam: [Calcatis torcularibus sitire?]

Plutarch.

XII. De ciuitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorum clamauit, & Deus inultum abire non patitur.

1 Gemere *quid propriè. Explicatur Moyses.*
2 *Duæ constructiones diuersorum verborum vni verbo attributa. Explicati Samuel, & Dauid.*
3 Vulnerare, & vulneratus *in Sacro sermone. Variæ mortis circum equutiones, Illustrati Dauid, & Ezechiel.*
4 Clamor *scelerum. Deus* auditor. *Quid* auris Zeli, *apud Sapientiam.*
5 *Varia ex Hebræo lectio, & interpretatio.* Insulsum, & inultum *quid prop. Deus omnia cum ratione disponit. Notata arguit Caietani.*
6 *Deus Sapientes cunctatur in impiorum supplicio. Priscus damnatorum educendorum ad supplicium ritus. Illustratus semel, & iterum Dauid.*

1 NOn in agro, inquit, solum grassata est potentũ impietas, sed etiam in ipsis vrbibus, & media hominum frequentia, alios enim percussos, & oppressos, [fecerunt gemere,] vociferari, de iniurijs illatis, & oppressione conqueri. Sicut Exod. 2. 25. ab eadem radice dicitur; [Ingemiscentes filij Israel propter opera vociferati sunt, ascenditque clamor eorũ ad Deum ab operibus, & audiuit gemitũ eorum.] Est præterea hic [gemitus,] & exclamatio implorãtis opem; &, cum in humanis nemo adsit, benignas Cæli aures postulantis. Id quod sequente particula etiam indicatur.

נאק

2 Septuag. intelligunt hoc loco [ingemiscentes de ciuitatibus] eos, qui domibus suis, & ciuitatibus exturbantur, & forte illud ipsum indicat, [gemere de ciuitate:] nã solet Scriptura duas constructiones diuersorum verborum, vni tantum tribuere, cum simul duas diuersorum verborum significationes in vnam tantum sententiam coniungit, vt illud Isaiæ 41. 1. [Taceant ad me insulæ,] id est, tacentes ad me conuertantur. Ionæ 1. 2. [Ascendit malitia coram me,] id est, [ascendit] in cælum vsque, & deinde [coram] meo tribunali constitit, & Ps. 19. 7. [Clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius,] id est, clamor in conspectu eius effusus est a me, & perceptus a Deo: alias clamor non est in oculis. Sunt eius generis plura. Sic hoc loco [gemere de ciuitate,] id est, pulsos & exturbatos de ciuitate, ingemiscere.

Duæ diuersæ constructiones vni verbo attributa.

[Et anima vulneratorũ clamauit.] Septuag. per [vulneratos] intelligunt, [paruulos,] & infantes necem parentum, solitudinemq. intuentes, propterea q. prę dolore, & gemitu clamantes, legunt enim; [Anima paruulorũ in gemitu valde fuit.] Philippus: [Vulnerati, inquit, non solum intelligendi sunt, quorũ corpora telis transfodiuntur, verum etiam illi, quorum animæ hostium timore nimio, velut gladio feriuntur.] Certe in familiari Scripturæ sermone [vulnerare] est idem, quod occidere, aut interficere, & [vulneratus,] interfectus, aut occisus. Ps 87. 6. [Sicut vulnerati, dormiẽtes in sepulchris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt.] Vbi sunt quatuor mortis periphrases vocib. tantum, non sententia diuersæ, & 1. Reg. 7. 52. [Ceciderunt vulnerati, interfecti, de Philisthijm.] vbi iterum duplici voce eadem mors significatur. nõ aliter Ezech. 21. 29. loquitur Deus cum suæ vindictę gladio adigẽdo in Ammonitas; [Mucro, Mucro, euaginate ad occidendum, limate, vt interficias, vt dareris super colla vulneratorum impiorum, quorũ venit dies in tempore iniquitatis prefinita.] Vbi rursus duplex, aut triplex necis, & extremi supplicij circumloquutio.

3
LXX.

Philippus.

חלל

Varia mortis circumloquutiones.

Ergo (inquit Iob) alij, quibus cum vita, & sanguine vox simul deficit, non ore, sed silentio ipso, & morte excepta, [clamarunt;] nimirũ, [anima,] vita ipsa adempta; sanguis, in quo est anima viuentis, profusus clamauit, se se ipsum prodidit, non passus occultari, sed aduersus actores tanti facinoris publice accusant ante Deum iudicem, & Diuinam iustitiam, quasi tardo incessu gradientem excitant, vt gradum acceleret; vt sani Deus, neque dormire, neque non animaduertere posse videatur; Cadunt hæc omnia in hunc clamorem oppressionis pauperum, aut in clamorem ipsorum scelerum, quę sua magnitudine Cælum complere videntur. Atq ad hunc respiciunt aliæ Scripturæ loquutiones etiã suppressa clamoris voce, vt Isai. 1. 9. [In auribus meis sunt hæc dicit Dominus,] & Is. 1 2. [Ascendit malitia eius coram me.] Hinc profectò Deus [auditor est, vel exauditor,] ut ait Eccles. c. 35. vers. 18. id est iudex: atque eo [audiendi, & exaudiendi] nomine, cum se benignum pauperibus, & oppressis, tum seuerum iudicem oppressoribus cõmendat. [Aurem Zeli] habet Sap. 1. 10. & auditorem eo pleuum se vult haberi. Diximus de hoc clamore non semel; dicemus quoque nonnihil, Iob. 34. 38.

4

Deus auditor scelerum clamantiũ.

[Et Deus inultum abire non patitur;] Deus in cuius aures clamor pauperũ introiuit, excitatus ad sumẽdam de impijs vindictã: is. n. dixit; [Mihi vindictam.] Ex Hebræo propriè legitur. [Deus non ponit insulsum?] quod alij per interrogationẽ leguot, q. d. Si Deus non affligit pios, vt probet, & exploret, vt tu, o Eliphaz, dicis, profectò insulse, & sine ratione ageret, cum illos affligit. Sed prestat sine interrogatione legere, cum sensus idem constet. Deum autem [non ponere insulsum,] vr esse idem, quod nihil Deum relinquere in mundo sine sale iustitiæ, & vindictæ suæ; nihil sine prouidentiæ ratione, nihil irrationale facere: nã quamuis, quæ in mundo fiunt, insipientibus insipida videãtur, & fatuis fatua, & stultis insulsa: at sapientibus, & agnoscentib. Diuinã Prouidentiã, nihil insipidum, nihil insulsum, nihil, quod nõ sit sale conditum. Vt autem tum huius lectionis, tũ aliarum rationem reddamus, certe vox, quæ [inultum] hoc loco vertitur, est eadẽ, quę sup. c. 1. vers. 22. vertitur: [stultũ,] & c. 6 [Quod nõ est sale conditum] est uidelicet propriè res absque temperamento, quod dicere possumus; [Lo que non tiene su punto,] quodcũq. illud tandẽ sit. Sub qua significatione hęc oia comprehendit R. Mardochai, [Futile, inane, vanũ, irrationale, prohibitio, defectus.] Hinc Pag. hoc loco legit; [Deus nõ prohibet eorũ opera] vel, vt ex doctis Hebręorũ affert Vatab. *Deus non ponit prohibitionẽ*, i. Sinit vtiq. illos Deus interim, dũ viuunt; licenter,

5

Rom. 12. 19

Vatabl.
Regia.

Prouidẽtia velut sal omniũ, quæ fiunt.

תפל

Varia lectio.

R. Mardoch.

Pagn.
Vatab.

licenter, & impunè agere. Sed tamen præcedentē lectionem cū ista coniungamus; [Deus nō ponit* insulsum]

** Tiene los Dios como en sal para su tiempo.*

Sed tantam improbitatem, & licentiam quasi salsam, & in extremum iudicium puniendam reseruat. Præsertim cum id, quod nobis longissimum videtur, atq; tarde fieri; respectu iudicis supremi valde breue existimari debeat. Quod non aliter, quā si ex Diuinis literis illud accepisset, [Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna;] Plutarch. disserens de sera impiorum vindicta, ait, [De tempore longo, cum dixi, intelligendum est hoc, vt ad humanam refertur naturam: nam Dijs quidē omne vitæ spatium pro nihilo est: & quod nunc, nō ante triginta annos, tale est atque hoc, quod non mane, sed vesperi cruciatur, aut suspēditur sceleratus.] Caiet. legēs; [Deus non ponet defectum;] pœnas futuræ vitæ, [defectus] nomine comprehendit: [Quoniam, inquit, in priuatione eorum, quæ apti nati estis habere, consistunt.]

Ps. 89. 4. *Plutarch.* *Caiet.*

Subtilis, & argutus est auctor, & amator argutiarum, cū tamen [defectus] ex hac voce Hebræa, nihil aliud sit, quā deficiens, caducum, & parum mutabile, atque sine debito ad diuturnitatem temperamento; cum tamē ea, quæ decernit Diuina prouidentia, stabilia sint, & minime defectuosa, vt quibus optima semper ratio subsit. Quo etiā respexit R. Abraham dicens, [Deus non faciet hoc gratis, & frustra,] id est non temere, & absque ratione. R. Kimhi; [Deus non ponet * imminutionem,] id est, rem deficientem, aliqua vel iustitiæ, vel æquitatis circunstātia. Sed eleganter comprehendit hæc omnia clare, & dilucide noster Interpres, cum dixit: [Deus inultum abire non patitur:] nam omnes optimi, & sapientissimi iudicis circunstantias, & rationes Deus seruat; & quamuis interdum conniuere videatur ad improborum scelera, tamen non sinit impune abire improbos, quos videlicet damnatos iam, & lethali supplicio addictos continet in carcere, educendos non multo post ad æternum supplicium.

תפל *R. Abrah.* *R. Dauid.* ** A lo q Dios haze, no adeste le pone de poner falta, ni tacha.*

Deus nō dimittit liberos quos adhuc cōtinet in carcere.

6 Quod grauiter, æque ac sapienter Plutarchus loco nuper adducto his verbis docuit: [Vt primum quis improbe egit iā obstrictus pœnæ tenetur, & suauitate flagitij, veluti esca illico deuorata conscientiam intus vrgentem, plectentemque habens. Hoc qui neget, perinde est, ac si piscem, qui hamum vorauit negemus captū antequam a coquis assatum, aut in frusta concisum videamus. Sic quisquis in hac vita captiuus detinetur, tanquam in carcere, vnde migrare, aut effugere non possit, fune supec capita pendente.] Cum quo videtur colludere illa Dauidis oratio. Ps. 31. 9. [In chamo, & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.] Non solum, vt præcipites illos ad scelera impios contineat, & retrēnet adductis habenis, & fræno ingentis supplicij; sed etiam vt funem capite, & ceruicibus pendentem, tanquam iam damnatis, statim alliget.

Plutarch. *Damnati fune habentes pendentem supra capita.*

Refert enim idem Plutarchus in Cleomone, morem apud Aegyptios fuisse, vt hi, de quibus sumendum esset supplicium, [ceruices fune innexas tenerent, & frænata ora,] vt eo insigni pęnas luituri notarentur. Idemque apud Medos, & Persas obseruatū scribit Herodot. lib. 3. in Cambyse. cum is [misit ad necem Psamniti faciem, filium eius. cum duobus millibus Ægyptiorum, æqualis ætatis, vinctas fune ceruices, & frænata ora habentibus, pœnas capite luituris.] tetigit rem Chrisostomus hom. 4. super id Isaiæ: [Vidi Dominum: Iure, inquit, damnatos posteaquam funem acceperunt; adducunt funem ore gestantes.] Quo etiam videtur allusisse Plautus, cum dixit; [Deos quæso, vt quidem camum, & furcam feras.] Non enim eo loco lego, [Canē, & furcā.] Chamō igitur, & fræno constrictos impios Deus non permittit abire, sed æterno supplicio deputatos paulisper seruat, & continet in corporis carcere fune pendente, & [in chamo, & fræno.] Atque illud etiam ex eadem Ægyptiorum Regum consuetudine affert ide Plutarchus. Vt qui interficiendi causa, in custodia tenebantur, pridie quam interficerentur, cœnam, & munuscula quædam ex Regis aula, missa acciperent.] Sic sane impij pridie q̄ afficiantur extremo supplicio, quasi cęna missa, & rerū tēporalium munusculis concessis, permittit illos Deus conuiuari, deliciari, splēdere; sed hæc tā munuscula, quæ Deus illis permittit, quæq; ipsi ex rapina lucrantur, ęterni quoq; supplicij nō multo post luendi, insignia sunt, his onusti, & ornati cum incedunt sicut dictum est: [Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me.] Quem locum sic legit August. [Sicut fascis, grauati sunt.] nam ex peccatis oibus, atq; rapinis vt non fasciculus, sed ingens fascis confici, non solum quibus ipsi impij opprimant pauperes (vt Isaias dixit: Solue fasciculos deprimentes) sed, quibus ipsi oppressores, tāquam lignorum fasciculo accenso concremandi sint in Diuinæ iustitiæ sacrificium, & laudem. Hos igitur eum nimia felicitate, & copia bonorum temporalium onustos viderimus, dicere licebit; Imposita iam esse ligna holocausti super illos, Deum autem ignem, & gladium præsto habere in manibus; nō enim quamuis [spatio trium dierum] impios pergere sinat, [abire,] tamen permittet inultos.

Herodotus. *Chrysost.* *Plau. i Cas.* *Aegypti Reges dānatis munera mittunt.* *Ipsa tēporalis felicitas a liquando fit impij supplicium.* *Ps. 37. 6.* *August.* *Isaia 58.* *Impius ipse gestās supra se fascem lignorum, quibus cremandus est.* *Genes. 22.*

XIII. Ipsi fuerunt rebelles lumini: Nescierunt vias eius: nec reuersi sunt per semitas eius.

1 Rebelles *qui. Lumen benefacere paratum, a tenebris non recipitur. Illustratus Ioannes, & Ieremias.*

2 Tenebræ *humanæ mentis. Peccata in proximum dicuntur contra Deum. Explicatus Dauid.*

3 *Lumen insitum rationis.*

4 *Impij lumen efferes. Varia lectio, Nox fundet scelera.*

5 Nescire *quid.* Reuerti *ad moram, & permanentiam impij amatores tenebrarum.*

Non sunt (inquit) hæc tam immania flagitia supremo Numini ignorata, aut conuoluta tenebris obliuionis alicuius: nā Deus [lux est, & tenebrę in eo nō sunt vllæ.] Ipsi profecto inuoluti sunt crassissimis ignorātiæ, & obliuionis tenebris, adeoq; nefarium videntur bellū indicere lumini, & Diuinæ scientiæ, [Rebelles] proprie, prædaricatores, deficientes, recedentes a lumine; est videlicet hoc quoddam rebellionis genus coniunctum cū proteruia quadam, contentione, & contumacia, atq; ēt eum prouocatione quadam, & exacerbatione, atque inobedientia erga Deum. Hæc enim omnia comprehendit Originalis vox. Si aūt per [lumen] intelligamus id, quod plerisq; interpretibus placet, Deum nimirum intelligunt, aut Diuinā legem, vt nonnulli ex his ipsis addunt, sensus erit; Hos in lucem ipsam insurrexisse, tāquā Diuinæ legis, & supremæ Prouidentiæ, atq; Numinis contēptores Deū, & Prouidentiam exacerbantes, & ad iracundiā prouocantes; Diuinis pręceptis aduersantes; increduli nouissimi iudicij, tanquam [generatio praua, & exasperans;] vel, vt ex hac ipsa radice transtulit iuxta Hebræū Hieron. [Generatio declinans, & prouocans.] Ergo mirū omnino videri debet, quod [tenebræ] obscurissimæ [luminis] côtēptrices sint, & tetra ipsa nox aduenienti soli, & vltro properāti bellū indicat, & impedimentū obijciat. Quod per admirationē ingērē videtur dixisse Ioan. c. 1. 5. [Lux in tenebris lucet; & tenebræ eā nō cōprehēderunt] id est, cū lucere soleat in tenebris, lux, tenebrasq. suo aduētu discutere, at humanę iniquitatis tenebræ vltro sese ingerentē, & offerentē Diuinā lucē noluerunt admittere, neq; illuminari; & cū Deus [in sua propria veniret,] non solū quod esset rerū omnium vniuersalis Dominus, & cuiusdam etiam peculiaris populi, sed quod propriū lucis sit [pertransire benefaciendo.] & illuminando inferiores tenebras, [in propria] tamen [veniens,] & proprium illuminādi munus exercens, receptū nō sit a tenebris, quorū propriū esset lomē expectare, & expetere. Tandē rē tota hāc luminis & tenebrarū, vnico verbo explicuit; [Mūdus eū nō cognouit.] Rē profecto eandē, quamuis sub diuersa trāslatione, [horribilē,] appellauit Ierem. c. 18. 14. [Quis] (inquit) [audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel? Numquid deficiet de petra agri nix Libani? aut euelli possunt aquæ erūpētes frigidæ, & defluētes? quia oblitus est mei populus meus.] q. d. Nū ex supremo vertice Libani vltro fluētes, & liquescētes niuales aquę respui possunt ab agro suo ad mōtis radicē arescēre, & sitiēte? Nū sitis ipsa, & necessitas, atque priuatio cælestis humoris deserere, aut non admittere pōt sponte sua influētē imbrē? minime sane. A Diuino isti [lumini rebelles] extitit humana caligo, & humanorū tenebrę aforū.

1 *1. Io. 1. 5.* *מרר* *Philippus.* *R. Abrahā.* *Caiet.* *Vatabl.* *Deus, & Diuina lex, lux.* *Psal. 77.* *Mirum, tenebras resistere lumini.* *Act. 10. 38.* *Lux in tenebras, tāquā in propria venitas.*

x Sed quid obsecro ad tantam insaniam perduxit tenebras humanę mentis? Respōderi nihil aliud posse videtur, quam ipsas tenebras tatæ obcæcationis causam extitisse, atque noctem ipsam, quam impij amant, suasisse impijs,

Impiorū tenebra, & cæcitas.

impijs, ne lumen admitterent. Quid enim non suadeant tenebræ, & nox? Illud vero interpretatione obseruandũ, postquam peccata in proximum enumerauit Iob, nunc peccata, & contemptum in Deum, eadem omnino dicendi formula subiunxisse. q. d. Ea ipsa, quæ in proximum, præsertim pauperem, & impotentem peccata fiunt, in Deum illa etiam fieri: [quod enim vni ex minimis fit siue in bonum, siue in malũ, ipsi Deo fieri existimare præcipimur. Nam huiusmodi oppressorum, & oppressionũ, nemo alius aduersus potentissimos Reges, & superbissimos tyrannos vindex esse potest, sicut dicebat Dauid post interfectum Vriam, & post raptam vxorem: [Tibi soli peccaui, nam quem alium iudicem, aut vindicẽ mei sceleris verear, aut agnoscam? Quis enim alius Deos iudicare possit, quam Deus ipse? [Stat ille in Synagoga Deorum, & in medio Deos diiudicat.] Ad supremũ igitur Regem Deum appellare præcipit Eccles. c. 5. 7. In calumnijs egenorum [Si videris, inquit, calumnias egenorum, & violenta iudicia, non mireris super hoc negotio, quia excelso excelsior est alius.

Peccata in proximum, pridem in Deum. — *Mat. 25. 4.* — *Psal. 50. 6.* — *Psal. 81.*

3 Alij tamen per [lumen] intelligunt, aut bonum ipsum, quod quasi naturali lumine nouerunt, vt Gregorius: aut vero ipsum naturæ, & rationis lumen, vt D. Thom. alijque Latini, quod videtur ipsi hominis facienda, & fugienda dictare; at vero impius contra illud ipsum insitum lumẽ, & innatam rationis legem rebellare videtur, dum contra illam agit, nitius in vetitum.

Lumen naturæ. Greg. D. Thom. Caiet. & Tygur.

4 Sed ego tamẽ, quod aliorum venia dixerim, suspicor de hoc ipso externo, diurnoque lumine, quod oderunt amatores tenebrarum, & improbi lucifugæ, sermonem esse. Quare dicuntur [rebelles lumini,] quasi hostes, & osores luminis, ne lumine ipso prodantur, & manifestentur: Nã quæ ab illis [in occulto, & in tenebris fiũt, turpe est et dicere; feritnis. n. præditi moribus ferarũ more nocte grassantur; orto autem sole, existimant sibi licentiam & impudẽtiam facinorum interdictam; [Congregantur igitur in cubilibus suis,] & abstinent a sanguine. Hũc sensum manifeste colligo ex ijs, quæ de tenebrarum ad improbitatis vsus, vtilitate, & opportunitate subijciũtur. Vers. 14. 15. 16. 17. Atque in hanc ipsam interpretationẽ recidit, quod R. Dauid vocem Originalem, non deducit a *Marad*, quod est rebellare, sed a *Iarad*, quod est cadere, aut descendere. Propterea que legit; [Ipsi fuerunt in descensu luminis.] q. d. videntur ad solis occasum, aduesperascente iam luce, prodire ex latebris more ferarũ, quæ in tenebris rapiunt, & quærunt escam sibi. Neque dubium quin multa improbis facinora suadeant tenebræ, quibus pares cum muliere, vinoque vires, aut certe maiores conceduntur.

Simpliciter interpretatio. Impij lucifugæ. Ephes. 5. 12. — *R. Dauid.* מרד ירד

Nox (inquit ille alius) [mulier, vinum, homini adolescentulo suaserunt.] & Sulmonensis poeta.

Nox, & amor, vinumque nihil moderabile suadent;
Illa pudore vacat, liber, amorque metu.

Plaut. in Bacchi dibus. act. 1. Ouid.

5 *Nescierunt vias eius*, id est, non probarunt; vel contempserunt, aut quidẽ non experti sunt; neque ingressi. Hæc enim omnia cadunt in illam ignorationem, & nescientiam; id est semper illis placuit tenebrosum iter; [Nec reuersi sunt.] proprie ex Hebræo: [Nec sederunt in semitis eius.] Permanentiam quandam, & moram significare videtur verbum *Iasab*, quod sæpe vertitur manere, stare, expectare, morari, sicut Ps. 1. 1. dicitur; [In via peccatorum non stetit,] & quod deinde additur, nomen *cathedra*, est ab hac ipsa [reuertendi, aut sedendi] radice; [Et in cathedra pestilentiæ non sedit.] Ergo, inquit, huiusmodi impij solis ipsius lumen celo, nudantque a lumine manifestentur ipsorum tenebræ. Significat etiã, si forte aliquando luminis vias ingressi sunt, auertisse statim faciẽ & pedem, atque discessisse obstinato animo nunquam reuertendi ad rectum lucidumque iustitiæ tramitem; de quo ipsi illi impij loquebantur Sapientiæ 5. 6. vias luminis appellantes, [Viam veritatis, & solem intelligẽtiæ, & viam Domini;] at vero tenebras, [viam iniquitatis, & perditionis, & vias difficiles] Quæ autem incommoda afferant [tenebræ, & lubricum, [quæ item discrimina alibi persequuti sumus. Tantũm hic, quod eleganter ait Philippus: [Qui cæcato corde in tenebris sunt, mittẽtur in tenebras exteriores; & duplici malo induentur, sicut diploide.] De differentia autem [viæ, & semitæ,] Gregorius hic, sed ad mores, non ad literam. Cum vtilitate ergo adeundus.

Tyg. Caiet. Vatab. ישב — *Via luminis quæ.* — *Psal. 34. 6.* — *Philippus.*

XIIII. Mane primo consurgit homicida; interficit egenum, & pauperem, per noctem vero erit, quasi fur.

1 Mane *quid. Prima impiorum cura. Iudex Deus mane interficiens impios.*
2 Impij *effusores humani sanguinis, scelus homicidij horrendum Illustrant Samuel, & Dauid.*
3 *Homicidium venationi simile. Homicidarum ex illa occasio Sanctorum clementia erga mutas pecudes. Illustrati Moyse, & Salomon.*
4 *Oppressio pauperis instar homicidij. Ex Sapiente.*
5 *Particula* Quasi, *ad veritatem, & proprietatem. Iudices iniqui, quasi fures. Munera capiunt, & furantur.*

Mane *primo*. Forte (inquit Phili.) [Mane dictum est, pro eo, quod publice, & clara luce malum committitur, ut sit quasi gloria facinus operantium, secũdũ Sodomitarũ exẽplũ, de quibus dicitur, Et peccatũ suũ nõ absconderunt.] Sed præstat, vt *primo mane* sit, prima luce appetente, vel potius sub lucẽ, vel in ipso matutino crepusculo: nam incipit enumerare, quæ impij in tenebris, & nocte facinora aggrediantur. Tunc se impius prædæ committit, cum simplices viatores se committunt itineri. Grassandi igitur, & fundendi humani sanguinis auiditas, & cura illos excitat; sicut & interficiendi impios ipsos cura sanctissimum Regem excitabat Psalm. 100. [In matutino] (inquit) [interficiebam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatẽ,] nimirum vt sanctam ciuitatẽ expurgaret sordibus. At impij sordidissimi, ne aliquid præter sordes suas mũdum repleat, in matutino interficiũt iustos terræ. Par profecto videtur illis imminere supplicium ex æquo respondens suo sceleri: nam mane illius diei supremi iudicij consurget etiam iudex ipse, vt interficiat interfectores hos, atque profusores humani sanguinis; de Christo enim iudice; nõ solum Gregorius accipit eum locum Psalmi, sed etiam Chaldæus sic legens; [Mundo venturo, qui assimilatur luci matutinæ, perdam omnes peccatores terræ.] ne quid [pollutum, & cruentum] ingrediatur in ciuitatem Ierusalem.

1 Mane primo luce. — *Prima impiorum cura.* — *Par supplicium respondens improbitati. Greger. Chald.*

Hi profecto [viri sanguinum] sunt; quo nomine sceleratissimi esse significãtur: nã quod alieno sanguine cruẽtatum est, non nisi immanissimo scelere, & flagitio pollutum, & contaminatum censetur; adeoque viris sanctis horrori fuit humani sanguinis effusio, vt etiam ab improborum, & nocentium dignissima cæde, quoad fieri posset, abstinerent. Sic maximi beneficij loco fuisse, ait Abigail ad Dauid 1. Regum. 25. 26. [Viuit Dominus & viuit anima tua, qui prohibuit te ne venires in sanguinẽ, & saluauit animam tuam tibi.] ex Hebræo proprie legitur; [& saluauit manum tuã tibi.] Septuaginta, [& seruares manum tuam tibi] quasi dicat. *As quedado con el braço sano*, nam videtur homicidæ manere ipsa manus cruentata alieno sanguine, aliano etiam quasi vulnere ipsa quoque confossa, & lacerata, sicut etiam dixit Lamech; [Occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meũ.] nam sicut interfectus homo vulneratus, liuidusq. totus manet, ita & homicida vulnus illud ipsum sibi inflixisse, liuoremq. sibi ipsi inesse merito censet; & hoc perpetuo cuidam singultui, & scrupulo, nunquam eximendo vt eadem illa sapientissima Abigail dixit; [Non erit tibi hoc in singultum, & in scrupulum cordis Domino meo, quod effuderis sanguinem innoxium, aut ipse te vltus fueris.] Vbi Septuaginta legunt: [Non erit tibi hoc abominatio, aut scandalum.] quod profecto significat molestissimos conscientiæ aculeos, & internam animi conuulsionem ex homicidio.

2 Ps. 54. 24. — *Horrendum effundere humanum sanguinẽ.* — *Vatab. Tygur. Regia.* — *Gen. 4. 23.* — *Homicida aliena cæde interfectus.*

Illud tantum hoc loco obseruandum, cum dicitur, [homicidã mane primo cõsurgere, indicari quasi ad venationẽ egredi; & recte quidem; nam non aliter sanguinolenti illi, & cruenti homicidæ videntur humano sanguini insidiari, quam ferarum venationi. Imò & Sociarus colloquẽs cũ Autobulo disertis verbis ait; [Inde inhumanitatẽ, & sæuitiã ad homines venisse, cũ se adsuefecissent semel gustu cædium percepto in venationib. de sanguinẽ, & vulnera animãtiũ æquo animo ferẽda, gaudendumque ijs trucidandis.] Similem sane cædem suo

Homicidiũ venationi simile. Plutarch. terrestria an aquatilia sint callidiora. Cain interfectum a Lamech venatione vacante.

scelere

H. S. Schol. cap. 28. Hier. Epi. 125.

scelere dignam primus homicida subijt; nam antiqua Hebræorum traditione dicitur Lamech fuisse venationi deditus, illamque studiose vsque ad extremã senectam coluisse, viuisque, cum iam caligaret præ senectute, rectore,& vestigatore ferarum puero. Ergo aliquando ferarum more errantem in Syluis Cainum, Lamech malè admonitus a puero æstimante feram esse Cainum: sagitta transfixit, atque deiecit: puerum quoque statim, errore cognito, percussit, atque occidit, atque hoc illud est; [Occidi virum in vulnus meum,& adolescentulum in liuorem meum.] At non errore,[primo mane cõsurgit homicida,] ad venationẽ humani sanguinis, sed impietate,& crudelitate stimulatus. Etiam ab animãtium irrationalium cæde immani, & crudeli videtur absterrere Sapiens, quo longius hominem abducat ab humano sanguine fundendo; [Nouit, inquit, iustus iumentorum suorum animas] (continuat, sustentat illorum vitam, quę in sanguine est) [viscera autem impiorũ, crudelia.] Certe [Pythagorei, vt homines ad miserationem,& humanitatem condocefacerent, mansuetudinem erga bestias meditandam præceperunt.

Erga irrationalia mansuetudo benignitate. Prou. 12. 10. Plutarch. commenti. superius citato.

4 Interficit egenum,& pauperem.] Proprie, oppressum, & humiliatũ,& rebus necessarijs carentem. Subit meum animum suspicio, non solum de vero ipso [homicidio] sermonem esse, sed & de rapinis potentiorũ, quæ perinde atque homicidia censet Deus; Scriptũ est enim Eccl. 34. 25. [Panis egentium, vita pauperum est; qui defraudat illum, homo sanguinis est; qui aufert in sudore panẽ, quasi qui occidit proximum suum; qui effundit sanguinem,& qui fraude facit mercenario, fratres sunt.] Quare,& cum ijs, qui ex alieno,& ex rapto sacrificabant, videtur loqui Isaias c. 61. 3. [Qui immolat bouẽ, quasi qui interficit virum.] Non displicuit hoc Philippo sic scribenti hoc loco: [Nõ aperte quidem interficiunt gladio, sed dum spoliant eos, & totum auferunt, vnde viuebant, atrocius eos quodammodo,& grauius occidunt.]

עני Raptor, & oppressor pauperum instar homicida. Philippus.

5 [Per noctem vero erit, quasi fur.] Illa particula, *quasi*, non dicit similitudinem, sed proprietatem: nullam enim temporis particulam opportunam suis sceleribus prætermittunt; immo sic partiuntur tẽporis momenta,& articulos, vt nullus vacet suo scelere. Nã matutinum tempus homicidio tribuunt; vespertinum, & nocturnum latrocinijs. Nisi forte similitudinem quandam inter manifestos fures, atque hos personatos sub iudicũ, & magistratuum nomine, incidet illa particula; [Quasi,] quod placuit Philippo; sicut etiã [noctè] intelligi vult, [secretum quoddam, quasi tẽpus nocturnum] ab eisdẽ requiri; quando munera pro causis præuaricatis accipiunt.

Particula Quasi, ad veritatem. Iudices iniqui, quasi fures. Philipp.

XV. Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens: Non videbit me oculus; & operiet vultum suum.

1 *Tenebræ suadentes facinus.*
2 *Impius, cum non videt, putat se non videri. Oculi Lenones, & prima amoris via. Qui* Oculi pleni adulterijs *apud Petrum.* Oculi subsessores, *qui.*
3 *Timor adulterorum, dum se nimium occultant, produntur a Deo. Illustratus locus Regum.*

1 NOx,& tenebræ administræ sunt impij suarum libidinum,& cupiditatum. Hæc ipsa nox est, alioquin cæca, infandarum tamen libidinum testis oculatus, conscia que stuprorum, adulterorumque nefariorum. Hæc ipsa sunt, quæ Paulus intelligi vult, cum ait; [Quę in tenebris ab ipsis fiunt.] Hæc adulteram domo ad quærendum vecordem iuuenem egredi persuasit: [In obscuro, aduesperascẽte die, in noctis tenebris, & caligine, donec illucescat dies.] Hæc ipsa [efficit fornicario omnem panem dulcem,] & pellicit [ad transgrediendum lectum suum, contemnentem in animam suam,& dicentẽ; Quis me videt? tenebræ circundant me,& parietes cooperiũt me,& nemo circumspicit me: quem vereor?]

Nox suadet impijs facinora. Ephes. 5. Prou. 9. Eccles. 23.

2 Sed illud,[obseruare caliginem,] est proprie seruare, aut custodire vesperam, nos diceremus: [*Aguarda a que anochezca.*] In quo duo indicantur, alterum adulteris, & libidinosis, antiquum esse obseruare tempora, vt Syrus ille dicebat:

Vespertinũ tempore obseruatio ad impuras voluptates. Terent.

In tempore ad eam veni, quod rerum omnium est primum.

Alterum vero quod illa vespertini [temporis,] & caliginis [obseruatio] familiaris, & solennis est amantibus; ideo enim [Hesperum tardum] incusabant;

Et tu, quæ gemino prænuntia temporis
Tarde stella redis semper amantibus,
Te matres auida, te cupiunt nurus
Quam primum radios spargere lucidos.

Sen. in Medea. act. 1.

Sollicitam ergo expectationem affert rei concupitæ. Sed [oculis] potissimum tribuitur hæc [expectatio,] atq. obseruatio tenebrarũ duplici de causa, aut quia eũ ipse adulter velit non videri, certũ huius rei iudiciũ ex suis ipse oculis capit, cum alios non videt, neque agnoscit præ obscuritate. Quare cum primum videt, se non videre, statim aggreditur scelus. Aut quia in re turpi,& amatoria oculi sunt lenones,& [prima amoris via:] vt Lucianus dixit: rursusque [amoris principiũ,] vt Plato: [Amoris sedes,] vt Philostratus: [Duces amoris,] vt Nonus,& Dionys. [Maritales] profecto [oculos] Oedipus appellat suos, quibus matris amores hauserat, visamque,& amatam sibi matrimonio iunxerat, & de his ipsis primis auctoribus pœnas sumpsit:

Cur oculis tribuatur expectatio noctis. Lucian. Plato. Philost. Nonus. Dionys.

Flere fatis est? Hactenus fundent leuem
Oculi liquorem; sedibus pulsi suis
Lachrymas sequantur; hi maritales statim
Fodiantur oculi. Debitas pœnas tuli.
Iam tanta Thalamis digna nox tandem meis.

Senec. in Oedip. Act. 5.

Atque hos in amore gradus constituit, distinguitque Philæmon;

Philemon.

Primum vident omnes; Deinde subit admiratio;
Deinde contemplantur, & deinde spes venit.
Ita fit ex his amor. —— ——

Sed de [oculorũ] petulantia dicemus non nihil inferius c. 31. vers. 1. Nunc tantũ, quod ad adulterũ spectat, D. Petrus 2. c. 2. cũ adulteros notat; [habentes oculos plenos adulterij,& incessabilis delicti;] ex Græco legitur; [plenos adulteræ,] nihil videlicet in oculis est, quod nõ sit lasciuum, & petulans, nihil in oculorũ pupilla inesse dicas quã amicam,& adulteram; illam animo, illam oculis ferunt: ac sua lumina esse subinde dicunt, i. vxorem alterius semel visam incessanter deperennt. Nisi et significetur [plenis oculis,] lasciuus quidam,& pertinax conspiciendi ardor, vt cum potiri non possunt,& voluptate ipsa exsaturari, at saltem conspectu sese impleant,& satient. sicut illi petulantissimi senes, qui *Videntes* Susannã [quotidie, exarserunt in cõcupiscentiã eius, & obseruabant quotidie sollicitius videre eã,] & tandẽ postulatam adulterij, [iniqui illi iusserũt, vt discooperiretur (erat. n. cooperta) vt vel sic satiarentur decore eius.] Quis non dicat hos senes [habuisse oculos plenos adulterij?] Apud profanos et, *oculi* dicuntur [insidiatores] alienorũ matrimoniorũ: nã Valerius lib. 2. c. 1. Sic loquitur, de vsu vini mulierib. interdicto. [Quo formã suam concinniorẽ efficerent, summa cũ diligentia capillos cinere rutilarunt; nulli enim tũc subsessores aliorũ matrimoniorum oculi metuebantur, sed pariter & videre sancte, & aspici mutuo pudore custodiebãtur.] Dicuntur aũt [oculi subsessores,] i. insidiatores, quasi ex insidijs delitescẽtes,& ex insidijs interimẽtes, atq. vulnerantes, quã [subsessoris] significationẽ obseruauit Seruius, vt [subsessores] dicãtur, qui delitescũt in insidijs ad interficiendũ imparatos & nihil tale suspicantes. Sic profecto incautas, & nihil tale suspicantes honestas fœminas, & pudicas aliorum vxores opprimere solent [subsessores, oculi] (inquam) adulterorũ. Vides tãdẽ hoc loco impios in medijs tenebris perspicaces,& oculatos; at in luce,& media die cæcutiẽtes: sordidissimi vespertiliones, quorũ oculi obseruant caliginẽ; [Noctu vident, interdiu fere nihil:] Propterea [noctu vagantur] atque ita vagantur, [Vt præcepti motu acti circumuolent.]

Oculi pleni adulterij. Vatab. Dan. 13. 8. 12. 32. Valerius M. Oculi subsessores, & insidiatores. Seruius in li. 5. Aeneid. subsedit Acestes, & 11. Subsedit adulter. Aphrod. Prob. 66. Arist. 1. de hist. cap. 1. Ibid.

—— —— Lucemque perosa
Nocte volant, seroq; tenent a vespere nomen. Quippe filij tenebrarũ: [Sapiẽtes sunt, vt faciant malũ bene aũt facere nescierũt. Iniquitas ipsa [est oculus eorũ ĩ vniuersa terra.

Ouid. 4. Met. Iere. 4. 22. Zac. 5. 6.

3 [Nõ videbit me oculus,& operiet vultũ suũ.] i. Adeo videri metuit adulter, vt non solum se velit committere tenebris, sed præterea conuelat faciẽ suã, propriè ex Hebræo; [Ponet absconsionẽ faciei. *Pond a fo un reboce.* Nic. [Tenebris, quasi velo quodã obductus, & ore, quo prodi poterat, obuoluto.] Hi sunt, quos Eccles. cap. 23. dum de adulteris loquitur, ait esse, Oculum metuentem ho-

Nicetas. V. 25. 27. 28.

Omnino adulteri timoris hominem, non Deum. mines, non Deum; [Qui transgreditur lectum suum, nõ intelligit, quoniam omnia videt oculus illius: quoniam expellit a se timorem Dei: huiusmodi hominis timor, & oculi hominum timentes illum] (videlicet humani, & carnei oculi, non nisi hominem timent) [& nõ cognouit, quoniã oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circunspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas *Adulteri publica pœna.* partes.] Statim autem publicam adulterij pœnam, quãuis nimium diligenter occultare voluerit adulter, proponit: [Hic in plateis ciuitatis vindicabitur; &, quasi pullus equinus fugabitur; & vbi non sperauit, apprehendetur.] Quam publici supplicij vindictã repræsentat illud Dauidis adulterium 2. Reg. 16. 22. [Cum tetenderũt tabernaculum in solario, & ingressus est Absalon ad concubinas patris sui coram vniuerso Israel, & in cõspectu
2. Reg. 12. 12. solis.] Sic correspondet solarium supplicij, [solario] illi adulterij, vnde prospexit, concupiuitque Dauid: Atque parum hoc est; respondet profecto [Sol,] solario: vel potius meridianus Sol, vespertino iam tempori, Cum [post meridiem deambulauit in solario Dauid;] [Dictum enim illi est, [Tu fecisti abscondite, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu solis huius.] Ergo adulterio nullum operimentum.

XVI. Perfodiunt in tenebris domos sicut in die condixerant sibi: & ignorauerunt lucem.

1 *Adulteri perfossores alienarum domum.*
2 *Adulter adultero inimicus.* Quid condicere.
3 *Virginis domus diligenter custodienda, & munienda. Pudicitia amor, muri instar. Illustratur Salomon, & Moyses.*

1 Adulterorũ descriptio. HÆc domorum perfossio, non iam ad latrocinia nocturna, sed ad turpes artes penetrandi in alienas domos, & occupãdi alienos toros manifeste pertinet, vt ex ipsa continuatæ orationis serie constat. Quamuis enim perfossores, aut suffossores domorum, fures sint, vt ex Euangelio habemus, Matth. 24. 43. & Luc. 12. 39. & pertineat etiam ad vim illatam per insidias, & occultas fraudes, Gen. 49. 6. & Isaiæ 23. 13. tamen adulteri etiam viam sibi, & aditum quærunt, vel per parietis foramen, aut fenestram, qua possint in alienam domũ penetrare.

2 Sicut in die condixerant sibi.] Illas (inquam) domos, quas interdiu notauerant, nocte adeunt, vel, de quibus in die pacti sunt cum impudicis fœminis: Nemo enim adulter adulterum alium vult suæ voluptatis cõsortem vt [condixisse] intelligamus plures impios secum. Quẽ
Philippus. sensum videtur indicasse Philipp. inquiens: [Hoc apud se per diem definierant adulterina colloquia.] Propriẽ
LXX. ex Hebræo legerunt Septuag. [Per diem obsignauerunt
Symmach. se ipsos.] Symmach. [Quasi in signaculo abscondent se
חתם ipsos. *aut*, signauerunt sibi, *vel* obsignauerunt sibi.] quod
ל proprius respondet articulo Hebræo tertij casus. id est, quasi sigillo, & certa nota designauerunt sibi locum, quo tutius, & occultius ingredi; & locum infirmiorem, quem facilius suffodere, & aperire possent. Nisi forte hæc obsignandi, & apprimendi sigillum translatio pertineat ad aliquid amatoriarum, & arcanarum schedularum, vltro citroque missarum inter adulterum, & adulteram, quibus inter illos agatur de quærendo, aut patefaciendo aditu, aut aperienda fenestra, & præbendo ingressu.

Patrisfamilias diligentia, in custodienda, & munienda domo. Propterea prudentes, præcauentesque patres familias sic domum suam circunspiciunt, vniuersosque parietes, aditusque dispiciunt, ne qua pateat adultero, & insidianti aditus, vt Cantic. 8. 9. ait Sponsus; [Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?] id est, Quã illam, paruulam licet, ac teneram ratione custodiemus ad diem, cum in matrimonium danda, & collocanda est? *Virgo vigilantissime custodienda.* subijcit deinde custodiam firmissimam; [Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea; si ostiũ, compingamus illud tabulis cedrinis.] id est, quamuis muris, atque parietibus cincta, & munita sit, tamen speciosissimis, æquè ac fortissimis propugnaculis munienda quoque domus est, ex quibus tanquam ex specula obseruari, abigique possint pudicitiæ hostes, & oculi insidiatores, atque subsessores. Quod si etiam ostium sit, non nisi ex materia fortissima, ac durissima compingi, & confici debet. Quod cum sponsa pudicissima audisset, respondit statim; [Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum ei, quasi pacem habens.] id est, meã pudicitiam, non externi isti parietes non propugnacula, non custodes custodire sufficiunt, nisi ego ipsa [murus] *Frustra virginis custodia externa, nisi se ipsam custodiat ipsamet.* essem fortissimus, atque mea pulchritudo Adamantina esset, & inexpugnabilis. Sic sane cum meo sponso [pace] iucundissima fruor, nullas subsessorum insidias, neque Zelotypiam pertimescens. Sic sane vbi intus habitat similis quædam pudicitiæ custodia, & amor, nemo potẽs est [perfodere domum,] nemo illam turpi nota designare; excæcabitur enim [oculus adulteri,] vt neque aditum, neque ostium videre, inuenireq; possit: [Percutiet enim illos Angelus Domini cæcitate, sicut illi in foribus iusti, cum subitaneis cooperti essent tenebris, vnusquisque *Gen. 19. 11.* transitum ostij sui quærebat.] Sapient. 19. 16. Sed inuenire non potuerunt Gen. 19. 11.

XVII. Si subito apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis: & sic in tenebris, quasi in luce ambulant.

1 *Totius sententiæ dilucida paraphrasis.*
2 *Lectio Septuaginta.* Vmbra mortis. Vmbra *similitudo. Explicatur Moyses, & Dauid.*
3 *Impiorum præsertim adulterorum, terrores etiam per somnia.*
4 *Lux adultero inuisa. Adulter similis pullo equino. Illustratur Sapiens.*
5 *Varia lectio. Prælucet omnibus Vulgatus.*

1 Totius sententiæ paraphrasis. SI aut somno, aut voluptate consopiti, tardiusque expergefacti, repente se luce matutina præoccupatos, & circumuentos videant, mirum, quam vitæ suæ timeãt & quam videantur sibi mortem ipsam ob oculos versantem cernere; agnoscunt videlicet in quanto discrimine versetur, qui alienæ domus inuasor, & alieni tori appetitor, & oppressor est. Sic sane coguntur semper timere, siue exoriente, & lucente Sole, siue aduesperascente. Hæc est huius loci sententia.

2 August. Si subito apparuerit Aurora.] Augustinus legit; [Simul eis manet vmbra mortis.] Sed cõstat veram lectio- *Vera lectio Septuag.* nem Septuaginta respõdentem Hebræo esse: [Simul eis mane vmbra mortis.] Vel, vt Ambrosius habet; [Simul *Ambros.* eis in aurora vmbra mortis.] Sensus idem cum Vulgato, quasi dicat: Auroram, & matutini crepusculi lucem perinde æstimant, atque vmbrã mortis. Nicetas; [Per mortis vmbram, ait, apud Sacras literas sæpenumero pericula morti propinqua nominari.] Veretur igitur adulter prodire in lucem, ne mortis se manifesto periculo dedat. Philipp. [De conscientiæ suæ malo iam pœnas mortis æstimant sustinere. Vmbram igitur mortis,] pœnas mortis interpretatur. Alij per [vmbram mortis,] rem horrendam, & omni odio prosequendam, q. d. [Æque ipsi abhorrent a matutina luce, tanquam a morte.] At ego, duo per [vmbrã mortis] significari posse hoc loco, intelligo, plurimis alijs prætermissis, quæ de hac vmbra disseruimus c. 3. vers. 5. aut tristissimas, crassissimas, immedicabiles morientium tenebras, & caliginem, cum obscuratur eorum lumina; [Cum tenebrescũt Sol, & Lumen, & Luna, & Stellæ, & tenebrescunt videntes per foramina; quod tenebrarum genus inter omnes tristissimum est, & maxime contrarium huius lucis vsuræ; vt sit pulchra quædam duorum contrariorum oppositio. Lucem exorientẽ iucundissimam, lætissimamque æstimãt tristissimas, mortiferasque tenebras. Tygur. [Vniuersis ipsis matutina lux æque inuisa est, atque densissima caligo mortis.] vel secundo [vmbram mortis,] pro similitudine, & repræsentatione mortis accipi; [vmbra] enim similitudo, aut imago est in Sacro sermone; aut certe nomina vmbræ, & similitudinis affinia sunt; *Tsel*, enim est vmbra & *Tselem*, est imago, & in lingua Arabica, [tenebræ,] sicut homo creatus [ad Imaginem Dei;] Heb. [In vmbra Dei.] Ps. 38. 7. [In imagine pertransit homo:] Alij; [In vmbra] Alij: [in tenebris, & caligine.] Conuenit etiam res ipsa; nam [vmbra] videtur expressa corporis similitudo, & repræsentatio. Refert. n. etiam in suam quasi figuram, & staturam, atque motum corporis cuius est. Ergo [Vmbra mortis,] erit quædam mortis similitudo, & repræsentatio, cum obscuritate quadam atque caligine coniuncta.

Philippus. Vmbra mortis res horribilis. Vatab. D. Tho. Caiet. Dionys. Lethales morientium tenebræ. Eccl. 12. 2. 4. Tygur. צל צלם

Impij

Impij ergo ita lucem exhorrent, ac si coram illis consisteret mortis quædam repræsentatio, aut mors ipsa. Nos de homine vehementer commoto, & perturbato ad repentinum rei terrificæ conspectum, dicere solemus; *Que se le paso su muerte delante.* Ingens profecto hoc, atque perpetuum impiorum supplicium, vt eleganter de illis dixit Plutarc. [Praui homines malitiam in se suam contemplantes, ob voluptatem vanam, statim gratiam habentem inueniunt spei inanem esse, eandemque semper abundare metu, dolore, memoria tristi, & de præsenti statu diffidentiæ, de futuro sinistrarum suspicionum plenã esse.] Hæc sunt terriculamẽta illa, & imagines per somnium repræsentatæ impijs: [Quippe somnia, & spectra diurna, oracula, de cælo seruationes, & quidquid aliud diuinitus obijci videtur tempestatibus, terroribus percellit male sibi conscios.] Et quoniam hoc semel tetigimus, non prætermittam illud somnium, & suę necis imaginem, quam Appollodorus, eodem Plutarcho referente, vidit: [Narrauit, inquit, Appollodorum aliquando in somnijs vidisse cutim sibi a Scythis detrahi, deinde elixari se, & cor ex ipso lebete sibi tacite dicere. Ego tibi horum sum causa.] Sic sane adulteris ipsa sua mala conscientia mortem præsentem affert; & quasi delineat, exprimitque suæ ipsorum necis vmbram, & imaginem, ipso suo corde dicente; [Ego tibi horum sum causa.]

Impiorum oculis mors obuersans. Plutarc. de sero Nu minis vindicta.

Impiorum perpetui terrores.

3

Apollodori somnium plenum terrore.

Cordis impiorũ vox.

4 Sed vnde iam impijs hæc mortis repræsentatio, & terror? Nonnulli Interpreres ad turpem adulterorum voluptatem referunt; quod voluptatis finis exorto iam die, illis molestissimus adueniat, non secus atque ipsa mors. Sic fere D. Thom. & alij. Atque eodem etiam referũt illud [subito,] quod cõsopiti turpissima voluptate præteritum tempus, momentum eastimãt, & solito velocius properasse diem. Sed non oportet sententiæ per se facili, vim, aut tenebras afferre: nã timet omnino impius deprehendi, & prodi ab ipsa diurna luce, ne, si deprehendatur, morte pœnas adulterij luat. Hæc est enim illa [vmbra mortis,] quam exhorret, sicut de adultero dictum est Ecclesiast. 23. [Sicut pullus equinus fugabitur, & vbi non sperauit, apprehendetur.] Est enim mirabilis [pulli equini] metus appropinquãte homine; fugit enim quoquo versus, nullo recto cursu, aut itinere, atque semper ad conspectum viatorum, commouetur, metuit diffugit, multoque velocius, atque perturbatius, cum capere illum conantur. Denique, vel repentino laquei iniectu, aut alia ratione a tergo improuiso capitur. Sic sane adulter imitatus equum petulantissimum [hinnientem, ad vxorem proximi sui;] at in timore, & perturbatione animi in fugiendo, & timendo lucem [pullum equinum] imitatur.

D. Thom. Dionys.

Adulteri perturbatio cursus similis.

Ierem. 5. 8.

Illud autẽ [subito,] quamuis desideretur in Hebręo sed vtiliter additum est ab Interprete, vt grauitatẽ repentini supplicij, quo solent impij opprimi, significaret. Sed quos nam hæc sententia notat, adulterum ne, an adulteram simul? Ita eastimant Diuus Thomas, Caietanus, Dionysius, Nicolaus. Sed de solis impijs, atque adulteris viris nunc sermonem esse, tum præcedentia, tum contextus ipse manifeste demonstrant.

D. Thom. Caiet. Dionys. Nicol.

5 Et sic in tenebris quasi in luce ambulãt.] In Hebræo & Græco, iterum reperitur [vmbra mortis.] Septuaginta: [Quia cognoscet tumultum vmbræ mortis.] ex Hebræo; [Cognoscet terrores vmbræ mortis.] Hoc Nicetas sic explicat; [Is, qui deprehensus fuerit, huiusmodi terrores agnoscet, ac sustinebit; Sic perturbabitur, vt ante mortem pene præ timore è vita excedat.] Sed non quadrat Vatablus; [Cum agnoscere potest vnus alterũ appetente luce matutina, tristantur ad mortem vsque.] Et fere eodem modo paraphrasis Tygurina: [Si quis cognoscat eos, affert terrores densissimæ caliginis.] Sed neque hoc bene conuenit. Multo melius, quod Vulgatus ait; [In tenebris, quasi in luce ambulant,] idest, & die timent, & nocte horrent, nullæque illis timoris, & perturbationis induciæ: nã etiam in ipsis tenebris sunt, ac si ab omnibus agnosci possent; cognosci enim se existimant etiam circumfusi tenebris: Augustinus: [Non quia nox recessit, propterea eos deseruit vmbra mortis.] Et conuerso, Non quia recessit dies; illos timor deserit, ne agnoscantur, & prodantur.

Pagn. Regia. Caiet. Vatabl. Nicetas. Vatab.

Tygur.

August.

XVIII. Leuis est super faciem aquæ; maledicta sit pars eius in terra, neque ambulet per viam vinearum.

1 *Impiorum res fluxæ, & instabiles.*
2 *Inconstantia peccatorum cupiditatum. Duæ aliorum expositiones.*
3 *Tres item aliæ. Multiplex impiorum cum aqua comparatio. Præceps impetus ad peccandum.*
4 *Incredibilis impiorum fugiendi velocitas.* Leue *pro veloci. Velocitatis descriptio illustratur Habacuc, Ieremias, & Ecclesi.*
5 Nauigatio *fugæ symbolum. Explicatur Dauid.*
6 *Varia expositio Terra maledictio quæ.*
7 *Paronomasia* Leue, *&* maledictum *ab eadem radice,*
8 *Varia lectio. Notata argutia Caietani.* Vinea, *&* vinum *symbolum iucundioris vitæ.*

Quæ sit huius [Super faciem aquæ leuitatis,] aut velocitatis, & impij cum aqua comparationis ratio, non omnino facile est; 1 Nam primum quidem ad tentationũ fluctus, quibus iactatur impius, Gręci referri existimant: & quod ipsi etiam Septuaginta legerunt; [Super faciem aquæ,] Symmachus dicit; [Supernatans aquæ.] Quam Nicetas cõparationẽ his verbis conficit; [Quemadmodum ea, quæ leuia sunt, cum aquæ in sectoriot extimæ, facile aquarum impetu huc, illucque iactantur; Sic quiuis impius tentationibus rapitur; nullo que negotio deletur: Neque enim improba calliditas, atque iniustitia, eũ, qui illius est cupidus, seruabit.] Sic igitur videtur esse hęc imprecatio, & supplicium improborũ, vt eorum res nullam stabilitatem habere possint, sed labantur, & effluant, neque ipsi vllo in loco consistant.

LXX. Symmach. Nicetas. Impij iactãtur ab ipsa iniquitate.

2 Alij ad impiorum animi inconstantiam, vt nulla in cupiditate consistant, sed cum vanissimas, atque leuissimas voluptates consectentur, oportet quidem nũquam quiescere, verum inconstantiores, & mobiliores existere summa incitati fluminis aqua. Eadem profecto, quæ nunc cum *aqua*, est illa, quæ cum *puluere* comparatio fit Psal. 1. [Impij tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ.] non solum quod videantur esse fortunæ ludibrium, verum etiam quod suarum ipsi cupiditatum inconstantia, & vanitate agantur, & impellantur.

Impiorum inconstantia ex cupiditatib. vanis.

Alij ad difficultates, quæ per aquas significari solent, vincendas, & superandas referunt: *Videtur* (inquit D. Thomas) [impio propter impetum concupiscentiæ, super aquam, & super quamcumque difficultatem leuiter transire posse, vt ad rei concupitæ fruitionem perueniat.] Sed non ualde consonat hoc, cum eo timore, & animi perturbatione, quam huc usque descripsit.

D. Thom. Impij audaces ad vincendas difficultates.

3 Quarto ualde longius alij recedunt ad ipsam usque maris ripam: nam Vatabl. *Velociter* (inquit) [mane se ad mare recipiunt.] Quod si de prędonibus ad maris ripam antra, & diffugia habentibus, in quibus interdiu delitescerent, sermo esset, non incommoda esset interpretatio; uerum illud diuinare est ex proprio cerebro; & multo magis ad piratas referre, cum hic tantum de insectatoribus agrorum mentio fiat, non nauium, non maris. Et sane ad maris ripam confugere, non est in sacro sermone fugæ symbolum; sed potius, [ambulare in extremis maris,] & ad extremum, oppositumque littus transfretare.

Vatabl.

Ps. 138. 8. 9

Quinto, Alij ad supplicium, & pœnam. Quam expositionem ex parte iam indicauit Nicetas. Cito peribit, & delebitur impius, ut qui leuior, & imbecillior sit ipsa aqua summa, quæ a uento agitatur, & mille modis infringitur, & dissipatur, [uelut spuma gracilis, quæ a uento dispergitur.] Quippe [Transibunt impij, quasi spuma super faciem aquæ.]

Nicetas. Impij incõstantiores aqua, & spuma. Sap. 1. 15. Hos. 10. 7. Lyra. Abulensis. Titel.

Sexto, De facilitate peccandi, atque uelocitate ad captandam quamcumque sceleris occasionem intelligi etiã posse uidetur. Labitur enim, ferturque præceps impius ad improbitatem stimolatus cupiditate, & libidine; sicũt aqua facile sequitur cuiuscumque etiam leuissimi uenti impulsum; defluunt igitur in omnis generis uitia, sicut ille, de quo dictũ est: [Effusus es sicut aqua, nõ crescas, quia ascẽdisti cubile patris tui,] Atq. [Sicut cursor leuis explicãs uias suas.] Sicut q[adamat alienos & post eos ambulat;] tanto impetu, tanta uelocitate, ut nul-

Impiorum impetus ad peccandũ varijs similitudinibus explicatur. Genes. 49. Iere. 2. 23. Iere. 2. 25.

XIX. Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium, & vſque ad inferos peccatum illius.

QVÆSTIO PRÆVIA.

An damnati non ſolum ardoris, ſed frigoris etiam æternum cruciatum ſentiant?

1 *Quæſtionis propoſitæ pars affirmans, Verum in damnatis cruciatum frigoris, & ſtridorem dentium.*
2 *Frigus damnatorum ex igne prouenire, quorundam ſententia. Aliorum, ab elemento aquæ.*
3 *Paucorum ſententia negans.*
4 *Simplicior, & elegantior ſententia affirmans. Vnde proueniat in damnatis ſtridor dentium. varia, & multiplicia damnatorum ſupplicia.*
5 *Neutram partem ad fidem pertinere, neque certo ex hoc loco ſtatui.*

VT expeditior nobis veræ ſententiæ inueſtigandæ, & inueniendæ locus ſit, præmittenda eſt illa plurimorum dubitatio, quam ex hoc loco ſumunt, an locus hic accipi debeat de pœnis inferni, & de aliqua æternorum ſuppliciorum commutatione, & viciſſitudine a calore in frigus, & è contrario; aut vero de vtroque ſimul extremo cruciatu, quo damnati afficiantur.

Partis aſſerentis pondus, & auctoritas.

2 PArtem affirmatiuam docuerunt non pauci; atque adeo eam eſſe communem ſententiam, tum hoc loco Dionyſius Carthuſienſis, tum Soto 4 D. 50. q. vnica, art. 4. aſſerunt. Illam vero diſertis verbis docent Hierony. & Beda hoc loco. Immo Philip. presbyter, quem commentarij Hieronymi, & Bedæ fere deſcribunt, aut imitantur. Sequuntur Titelman & Carthuſienſis; non omnino reſpuit Lyranus. Docet Haimon Matthæi 18. Hieronym. Matth. 10. Gregor. ait; [In inferno eſt frigus inſuperabile, ignis inextinguibilis, vermis immortalis, fœtor intolerabilis, tenebræ palpabiles, flagella cedentiũ, horrida dæmonum viſio, confuſio peccatorum.] Immo, & Auguſt. lib. de triplici habitaculo, cap. 2. *Duo* (inquit) [ſunt principalia tormenta in inferno, frigus intolerabile, & calor ignis inextinguibilis.] Atque ad cõfirmationem vtitur hoc ipſo loco ſancti Iobi. Sicut Hugo a S. Victore lib. 5. de anima, cap. 13. & Innocentius lib. 3. de contemp. mundi cap. 4. Idem aſſerit Hugo Card. ſub dubio aliquo Matth. 8. Caſſian. in Confeſſione Theologica par. 3. *Gehenna* (inquit) [lethale frigus, & glacies indeficiens.] Ex Scholaſticis Sanctus Thomas 4. d. 50. q. 2. art. 3. Palud. q. vnica, affligemur (inquit) [ab aqua, & omnibus quattuor elementis.] Idem Durandus q. vnica. Viguer. de Sacram. pœnit. v. 34. Exiſtimant autem Auguſt. Hieronym. & Philip. ſententiam hanc reſpondere illi loco Matth. 8. 12. 22. 23. & 24. 51. & Luc. 13. 28. [Vbi in tenebris exterioribus,] per quas intelligitur damnatorum locus, dicitur futurus [fletus, & ſtridor dentium;] ita vt *fletus* ex igne, & fumo, at *ſtridor* ea intolerabili frigore efficiatur. Quia autem frequenter legitur in Euangelio: *Gehenna ignis*, Matth. 5. 27. 18. 9. Iacobi 3. 6. duplicem videntur *Gehennam* diſtinguere, vnam ignis, & ardoris, alteram frigoris. Atque rem hanc diſerte tradiderunt doctiſſimi Rabinorum. Nam *Zohar*, id eſt, *Luminare*: ſic enim inſcripſit ſua commentaria in Pentat. R. Ben Iochai ſuper id Geneſ. 18. [Pluit Dominus ſuper Sodomam;] Sic de Gehẽna, aut Purgatorij loco ſcribit; [Hoc latus aquarum; illud vero ignis. Vtrumque autem eſt ſupplicium Gehennæ. Nam qui Gehennæ replent, duobus his ſupplicijs plectuntur,] & *aquam* diſertis verbis aſſerit Philip. ſuper id cap. 36 [Saluabit te de ore anguſto, &c.] Cum enim adducit id Pſal. 68. [Libera me de profundis aquarum. Nouerimus] (inquit) [quia loca infernalium ergaſtulorum, ſecundum fidem Scripturarũ, inter immenſas abyſſi aquas ſint conſtituenda.]

Dionyſ. Soto. Hieronym. Beda. Philipp. Titelm. Lyra. Haym. Greg. in Mor. Aug. Hugo S. V. Innocen. Hug. Card. Caſſian. D. Thom. Paludan. Durand. Viguerius. Zohar. R. Ben Iochai. Philipp.

Ex ſimilitudine autem cum humani corporis morbo, hanc frigoris, & ardoris commutationem probare, & explicare nititur Philip. hoc loco: *Similitudinem* (inquit) [ex noſtris corporib. aliquatenus poſſumus inuenire, in quibus ex *fellis ruffi* abundantia, quod eſt calidiſſimum in Typicis morbis, intolerabilis rigor præcedit ignẽ febriũ ardentiſſimũ ſequuturũ: dicuntur a medicis hæc duo, quæ ſibi contraria dignoſcuntur, ex vna fellis materia in homine procreari.] Quare pari profecto proportione ad vnam, & eandem cauſam æterni ignis, hos duos cruciatus frigoris, & ardoris, videtur Philippus reuocare: nam dixerat prius, eſſe ſuas frigoris adultiones, ſicut & ignis, cuius imaginem quandam videtur prælusiſſe ignis ille, quo Ægyptij cruciati ſunt. Sap. 16. 19. [Sicut enim ignis ſupra virtutem, & naturam ſuam, nunc manſuetabatur, ne comburerentur, quæ ad impios, miſſa erant animalia, & quodam tempore in aqua, ſupra virtutẽ ignis exardeſcebat vndique, vt iniquæ terræ nationem exterminaret.] Sic profecto, & ignis inferni diſſimili effectu poterit nunc nimio ardore, nunc niuali quaſi frigore excruciare damnatos. Quã etiam inæqualitatem ſupplicij ſimilitudine alia declarauit Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 43. *Sicut* (inquit) [ſub vno ſole multi conſiſtunt, nec tamen eiuſdem ſolis ardorem æqualiter ſentiunt, quia alius plus æſtuat, atque alius minus, ita illic in vno igne non vnus eſt modus incendij, quia quod hic diuerſitas corporum, hoc illic agit diuerſitas peccatorum.] Auguſt. autem loco indicato ad hæc duo, *frigus*, & *ardorem*, cæteras pœnas reuocat. *De aquis* (inquit) [niuium tranſibũt ad calorem nimium; de quibus duobus innumera pendent pœnarum genera: videlicet ſitis intolerabilis, pœna famis, pœna fœtoris, pœna horroris, pœna timoris, pœna anguſtiæ, pœna tenebrarum, ſeueritas tortorum, præſentia Dæmonum ferocitas beſtiarum, crudelitas miniſtrantium, dilaceratio immortalium vermium, vermis conſcientiæ; ignitæ lachrymæ, ſuſpiria, miſeriæ, dolor ſine remedio, vincula ſine ſolutione, mors æterna.] At vero Paludanus, & Durandus ſuperius adducti, aſſerunt ab omnibus quattuor elemẽtis prouenturum cruciatum ſenſibilem damnatorum.

An ignis infernus efficiat in damnatis cruciatũ frigoris. Philip.

Gregor. Ignis inferni inæqualiter exurit.

Auguſt. Tormentorum inferni ad duo reuocatio.

Partis negantis Auctores; & quæſtionis explicatio.

3 EGo nunc, quod huius loci, & mei muneris eſt, duo, aut tria pronuntio. Primum, pleriſque noſtri ſæculi Theologis non videri aſſerendam hanc frigoris, & ardoris commutationem in damnatorum pœnis, quod ſemper *ignis*, & vix ſemel *frigus* torquendis impijs deſignetur in Scripturis. Hoc pronuntiatum, qui diſerte, & clare doceant, inuenies ex antiquis pauciſſimos: qui timide tantum *frigus* hoc negent, non vero conſtanter, & audacter, valde itidem paucos, Abulenſem in Matth. 25. q. 558. Ianſenium cap. 45. ſuæ Concordiæ, ſuper id Matth. 8. [Stridor dentium;] Dominicum Soto ſuperius adductum, & nonnullos recentiores Theologos, vt Ioannem Maldonatum ſuper Matth. 8.

Prima in quæſtione propoſita aſſertio. Abulenſis. Ianſenius. Dom. Soto. Ioa. Mald. Cumel. p. 1. q. 64. ſua. q. 2.

4 Secundum, Ego neque temere auſim affirmare, neque negare. At vero diſplicere mihi non poterit, qui ea loca, quæ de damnatorũ pœnis intelligi debent, ſine vllo metaphorarũ diuerticulo plane, & vt ſonãt accipiẽda exiſtimet, vbi nulla ſententiæ falſitas, nulla rei ipſius abſurditas contineatur. Immo quis non auſit, cũ ingenti ſanctorum Patrum, atq. Scholaſticorum patrocinio, quos ſupra adduximus, partem iſtam tueri, & defendere. Nam quid incommodi, ſi afferas, & credas damnatorum corpora torquẽda vero, ac proprio ſtridore dentiũ? Nihil omnino. Quamuis ſciam eum *ſtridorem*, non ſolum conſequi ex frigore, cum etiam effici poſſit ea ingenti dolore, aut alio intolerando cruciatu. Prouenturum autem in dãnatis [ob vermẽ, qui non moritur,] cenſuit Bernardus ſer. 8. in Pſ. [Qui habitat.] At ex dolore, Proſper lib. 1. de vita contemplatiua, ca. 5. *Fletus* (inquit) [& ſtridor dẽtiũ acerrimos dolores oſtendunt.] Chryſ. Epiſt. 5. ad Theod. lapſũ. [Profecto frendemus dẽtibus propter labores, & cruciatus illos incredibiles.] Ex furore, & ira Rabanus Mat. 8. [Stridor dẽtiũ prodit indignãtis affectũ, eo quod ſero ſibi iraſcatur, quia pertinaci improbitate deliquit.] Certe ſi [ſtridor dentiũ cũ ardore febris] cõiugatur in ægroto, [inſaniã ſignificat ac mortẽ,] ea medicorũ Prognoſticis. Quãtũ igitur furoris erit, quãtũque ſupplicium æternæ mortis, in medijs flammis ſtridere dentibus! & quid non mali ſignificabit ſtridor damnatorum? Sed de illo Matthæi loco, aut de *ſtridore* nunc nõ diſputo.

Secunda aſſertio inclinans ad partem affirmantem. Stridor dentium vnde proueniat. Bernard. Proſper. Chryſoſt. Rabanus. Gal. in Prognoſt. H p. Cõm. t. 21.

Omnia malorum genera in infernũ confluentia. Cyrillus.

diſputo. Scio Patres ſanctos vniuerſa malorum, & ſupplicıorum genera in miſerrimum illum damnatorum locum conferre. Cyril. Alexandrinus in [Oratione de exitu animæ,] cum longe grauiſſimã inferni deſcriptionem feciſſet, ſic claudit; [Cuſtodiæ mutæs inſuperabilis, vt nulla refringendæ catenæ; ſeri, & intractabiles flammæ miniſtri; graues illæ, q̃ ad ſuppliciũ adhibentur, leutices; firmi vngues, & infracti; prædura flagella; pix nebuloſa, & ſtrepitans; ſulphur graue olẽs; atra cubilia; pyra ſemper ardens; fœdus, & olens vermis; tetricum Prætoriũ.] Scio etiam in illa quoque frigoris damnatorum ſententia, multa eſſe neceſſario ab illis Theologis, vel Theologice, aut Phyſice explicanda; nimirum, an ille frigoris, & caloris ſenſus ſit realis, & Phyſicus, an intentionalis tantum per ſpecies ſenſibiles? ſit ne vlla commutatio, & viciſſitudo, an vero ſimul vtraque extrema qualitas torqueat damnatos? an cum illo igne, deſluat etiam, aut fluctuet aqua, vnde frigus illud proueniat. Sed aliorum eſt iſta proſequi; meum, non omnino prætermiſiſſe.

5 *Tertia aſſertio.*

Tertio, Cenſeo ex hoc ipſo Iobi, non poſſe ſolide, & firmiter alterutram huius rei parte probari, vt in cuius oppoſitione, neque Patres, neque Interpretes omnes conſentiant, vt ſtatim videbimus. Quamquam enim illud veriſimilius ſit, non de æterna pœna, ſed de temporali impiorum ſupplicio Iobum agere, nonnullis tamen videtur alludere tẽporale ſupplicium ad æternũ illud.

Quarto, Tandem hoc loco, ſiue de temporali, ſiue de æterno ſupplicio accipiatur, ſed tamen potiſſimum de temporali impiorum felicitatis ſiue miſerando, ſub latente, & tacita ſimilitudine agi, vt iam explicabimus. Ergo iam ab iſta quæſtione ſoluti, liberius locũ tractabimus, noſtro more interpretandi.

Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium.

6 *Aliorum expoſitiones. Extrema impiorum, vel vitia, vel ſupplicia.*

7 Nix, Aqua, Limax, *humanæ felicitatis ſymbolum. Illuſtratus David.*

8 *Mors, & cruciatus exardeſcentes aduerſus impios. Illuſtratus Daniel.* Tranſire, *quid proprie.*

9 *Sempiternus impiorum cruciatus. Obſtinata mens.*

6 *Quid per ignẽ, & niuẽ metaphorice ſignificetur. Greg.*

NOn omnino facile, quod mali, & imprecationis genus hac [caloris,] atque [niualis aquæ] tranſlatione contorqueatur in impios. Nam Greg. exiſtimat per [frigus, & calorem,] diuerſa vitiorum genera deſignari, cum enim impij nulla in re modum ſeruẽt, ab ingenti infidelitatis frigore ad vehementem, & ardentem hæreſim tranſire ſolent. Sed hoc, verum licet, allegoricum tamen; cuius allegoriæ multiplex imitatio in Hugone, & alijs videri poteſt.

D. Thom.

Diuus Thomas intelligi etiam vult, [cõtraria vitia;] quæ maxima eſt impiorum pœna; nunquã enim in medio cõſiſtunt, ſed ad extremos fines præcipites abeunt, Hoc item allegoricum.

Lyra.

Nicolaus ſterilitatem omnium bonorum ſignificari exiſtimat: nam tum æſtus, tum frigus, & gelu terræ fructus lædunt, atque perurunt. Verum hoc argutum potius eſt, quàm ſolidũ, dignumve grauiſſimo impiorum ſupplicio deſcribendo.

Hebræorum narratio de tempore diluuij.

Hebræi alij, quos Nicolaus adfert, neſcio quã ad tempus diluuij alluſionem comminiſcuntur: nã aiunt tunc temporis iuſſiſſe Deum menſium, & tẽporis viciſſitudinem, partitumque annum vniuerſum in duo ſemeſtria, quorum alterũ perpetuo æſtu, alterum perpetuo frigore laborauerit. Sed hoc item Hebræorũ ſomnium.

Vera explicatio ſupplicij impiorũ.

Ergo vt profecto Iob improbis imprecari ſimile ſupplicium, atque exitium, quale [niui afferre ſolet æſtus, aut [calor nimius,] nam momento temporis liqueſit nix, nullumque priſtini candoris, atque frigiditatis veſtigium relinquit; abſumit enim arida, ſitibundaq. tellus incredibili celeritate liquatas ex niuibus aquas.

Tygur. Impiorũ felicitas liquefcẽs ad ignẽ tribulationis.

Quam rem lucida paraphraſi expoſuit Tygurina. [Vt terra torrida, & calor abſumunt aquas niuales, ita Infernus eos, qui peccauerunt.] Nõ ſemel ſane impiorum felicitas, cum rebus minime ſolidis, ſed ad ſolem, & ardorẽ liqueſcẽtibus; at vero ſupplicium cũ ardore, æſtu, igne, cõparari ſolent. vt Pſ. 67. 3. [Sicut fluit cera a facie ignis, ſic pereãt peccatores a facie Dei.] & Pſ. 57. 9. [Sicut cera, quæ fluit, auferentur; ſupercecidit ignis.] vbi pro [cera fluente;] Tygur. [Liqueat, ceu aqua.] Varab. [Quaſi in aquã verſi euaneſcant.] Alij ſimiliter; [Limacem, & cochleam] vertunt, atq. legunt, [Sicut limax liquefactionis:] Nã vermiculorũ, aut cochlearũ caruncula illa valde exigua in humorẽ tota facillime colliquatur. Quibus profecto ſimillimi videntur impij, quibus multũ oſſeæ conchæ, & vaſtæ molis eſt, duriſſimæ, atq. grauiſſimæ, at in ſua felicitate carnis, & cibi, aut voluptatis perexiguũ, & illud, quidquid eſt, ad tenuiſſimum cuiuſcumq. miſeriæ, & ſupplicij calorem liqueſcit, & euaneſcit. Dicũtur enim eſſe quædã animalcula impatientia ſolis, & ad calorẽ liqueſcentia. Similis quoq. illa tranſlatio, qua felicitas humana cõparatur cũ *fumo*, qui facile euaneſcit; cũ *procella*, quæ facile *diſpergitur*; cũ *fœno*, quod facile areſcit. de quibus alijs locis diximus.

Pagn. Regia. Cait. Varabl.

Impij ſimiles cõchæ, et limaci.

Animalcula impatientia ſolis.

Felicitas humana ſimilis fumo, procellæ, fœno.

Pſ. 36. 2. & Pſal. 67. 3. 84. 5. 15. Pſ. 36. 2. & 74. 16. & 91. 8. & 102. 15.

Sed præterea alij ex Hebræis exiſtimant, non ſolũ indicari imbecillitatem humanæ felicitatis, verum etiam leniſſimam, & placidiſſimam mortem impiorũ, qua leniter, & inſenſibiliter liqueſiãt, nullo quaſi doloris ſenſu. Sed non quadrat verbum illud [tranſeũdi, quod in Hebræo minime lene, aut placidum eſt, ſed vehemens, & violentum, vt ſtatim videbimus. Itaque melius vt ſignificetur mortis, & ipſius ſupplicij quaſi appetentia quædam ex ſiti, & æſtu ad deuorandum, & exorbẽdum impium, impijque felicitatem vniuerſam abſumendam quaſi deſtillantes, & influẽtes liquatæ niuis guttas. Breui, inquit, exugentur, exorbebũtur ab ardente Dei vindicta, omnem illorum ſtatum ad nihilum redigente. Sic ex Hebræo legitur; [Æſtus, & calor rapiũt aquas niuis, ſepulchrum peccatores.] Id eſt, ſicut æſtuans tellus, nimiumq. torrida ſitienter ebibit niues liquatas, ſicut niualis aqua dulceſcit telluri, non aliter ſepulchrũ, infernus, mors, ſuppliciũ, auide exorbent impium, expectãtque tanquam bolum ſuauiſſimum, & dulciſſimũ. Sicut Leones illi Babylonici, qui impios [cum filijs, & vxoribus in lacum miſſos,] rapuerunt auidiſſime; Scriptum eſt enim: [Non peruenerunt vſque ad pauimentũ laci, donec arriperent eos leones, & omnia oſſa eorum comminuerunt.] Sic profecto [Scol,] ſepulchrum, infernus mors, rapiunt impios. Vide quæ diximus c. 21. verſ. 13. ſuper id, [Dulcis fuit glareis Cocyti, &c.] Eſt autem verbum [arripiendi] eu loco Danielis, verbum [Dominandi,] vt omnino mortis, & ſupplicij dominatũ quendam potentiſſimi Principis, & indomitæ cuiuſdam Tyrãnidis aduerſus impios illos ſignificaret ſermo ſacer. Sic Septuag. legunt: [Dominati ſunt eorum Leones.] At vero in noſtro loco eſt verbũ [tranſeũdi,] i. [rapiendi,] quod ẽt vim affert, aut violentam extorſionem, & rapinam, cum fraude ẽt, & calumnia. Similequid patiuntur improbi a morte per inſidias, & occultam quaſi fraudẽ, cum ſubito rapiuntur. Quare cum Vulgatus dixit; [Tranſeat,] non indicatur illa ſpontanea, & lenis tranſitio, ſed cũ vi ſi quada, & quaſi fraude, occultaque calũnia mortis impios per inſidias rapientis. Eundẽ fere ſenſum expreſſerunt Septuag. quamuis ſub alia nominis pulchra tranſlatione: [Sicut nebula roris, factus eſt nõ appa es.] Mutarunt. n. [Niuem, in Nebulam roridam,] eadem. n. eſt vtriuſque materia: [nimium] aũt [calorem] in ſolis radios feruentiſſimos; ſicut enim momento temporis diſſipatur a ſole nebula, & euaneſcit ros, ſic ſæuiente cælitus vindicta abſumitur impius.

8

Varab. Iſid. Clar. Mors placida impiorũ. Supplicium, et mors appetens impij.

Dan. 6. 24.

שאול

שלט

LXX.

גזל

Mors inſidiãs impij.

LXX. Impius inſtar nebulæ.

9

[Et uſq. ad inferos peccatum illius.] Hæc pars uidetur reſpondere ſententiæ, ut habetur in Originali, ex qua conficiebamus alteram huius ſimilitudinis partẽ. Illam aũt accepit Vulgatus tanquam diuerſam ſententiam. Accipi vero poteſt, ut ſit quaſi ſuperioris imprecationis, aut correctio, aut amplificatio; Non ſolũ, inquit, temporali pena, ſed æterna quoque eſt afficiendus impius. Vel, ut ſit clauſula quædam, & finis præcedentis orationis; Is tandẽ eſt peccatorũ deſcenſus ad inferos, & iter ad ſepulchrum, extremumq. ſupplicium. Vel, ut obſtinata illorum mens ſignificetur, digna præcedentibus ſupplicijs: His, inquam, digni ſunt, qui ad mortem vſque improbitati adhæreſcunt. Quibus finis nullus, nullaq. meta improbitati, prius quippe vita illos, quã illi ſcelera deſerunt. Vide, quæ de finali impœnitẽtia diximus c. 22. verſ. 5. ſup. id, [& infinitas iniquitates, &c.]

Finalis impœnitentia.

XX. Obliuiscatur illius misericordia; dulcedo illius vermes: Non sit in recordatione: sed conteratur, quasi lignum infructuosum.

1 Obliuio *ad defunctos, & mortem. Quorum dicatur Deus obliuisci. Explicatus Dauid. Illustrata Sapientia.*
2 *Erga obstinatos Deus seuerissimus. Illustratus Isaias.*
3 *Dei iustitia quid* Alæ Milui, *aut* Ciconiæ *apud Zachariã.*
4 *Varia expositiones Peruerbata impiorum mens*
5 *Hypallage.* Vermis. *Nominatiuus absolutus in sacro sermone.*
6 Obliuio & recordatio *de sermone. Explicati Samuel, & Dauid.*
7 *Quid* Conterere. *Arbor iniquitatis sterilis, & eradicanda. Illustratus Marcus.*
8 *Arbor iniqua, nocena. Iustus omnibus vtilis.* Arbores infelices. *Illustratus Dauid.*
9 Arbor insanabilis, *impius obstinatus.*

1 OBliuiscatur, &c.] Idest, Ab omni memoria deleatur, nullius proinde misericordia ad illũ perueniet. Sempiterna hæc obliuio æternitatem pœnæ, & aliorum cruciatuum indicat nulla miseratione, aut intermissione tẽperandam. Nomen autem abstractum [Misericordię,] sequentes textum Hebræum vertunt in substantiuũ, [misericordẽ,] aut quid simile; [Obliuiscetur eius amicus.] videlicet, quod pro adultero, aut homicida fugiente nemo audebit se medium, aut vindicem interponere. Tygurina: [Obliuiscetur eiusmodi hominis ad misericordiam procliuis.] Sed nomen abstractum significantius est, proprieq; significat gratuitam erga hominem miserum clementiam, & commiserationem: ac frequẽter de diuina misericordia dicitur. Potest autem coniungi cũ eo, quod proxime dixerat de morte, & sepultura impij; nam [obliuio] defunctorum, propria est superstitum, atq; viuẽtiũ. Deus quoq; dicitur [mortuorum obliuisci;] sicut dicebat Dauid Ps. 87. 6. [Vulnerati, dormiẽtes in sepulchris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt.] Vbi exponit cuiusmodi illa sit Dei [obliuio,] videlicet quod Deus videatur deposuisse defunctorum curã, vt quib. exsuscitandis tunc manum non porrigat. Sic Sapient. 16. 11. de Israelitis percussis a Draconib. venenatis dicitur; [Misericordia tua adueniens sanabat illos; in memoria sermonum tuorum examinabantur, & velociter saluabantur: ne in altam incidentes obliuionem non possent tuo vti adiutorio.] idest, ne si semel venenũ illos extingueret, diuina illa benignitas, quam erga viuentes Deus exhibet, mortuorum iam, & interfectorum obliuisceretur. Vbi videtur esse antithesis inter [memoriam, & obliuionem;] qui enim non habebant memoriam diuinorum præceptorum, incidebant in Dei obliuionẽ, idest peribant, & interficiebantur. Ergo [oblita] impij diuina [misericordia,] non reuocabit illum a sempiternis cruciatibus, neque conferet illi [Resurrectionem ad vitam.]

Pagnin. Cast. Vatabl. Tygurin. רחם

Obliuiscone etiam viuentium censepelientur mortui. Mortis periphrasis.

Pulchra antithesis.

2 Forte tantam diuini supplicij grauitatem, quasi excusare velit, quod cum Deus benignum se soleat præbere peccantibus, at obstinato impio, & incredibilibus sceleribus contaminato, seuerissimum iudicem, quasi [misericordiæ oblitum,] se exhibet, iuxta illud Isaiæ 26. 10. [Misereamur impio, & non discet iustitiam.] idest, cum ille abusurus sit misericordia, & indulgẽtia propter animi peruicacissimi obstinationem, & diuinę beneficẽtię, atque bonitatis contemptum, prestat, vt cum seueritate, & grauitate supplicij cum illo agatur. Hoc quidem Agesilaus dicere solebat de nõnullis Asię populis: [Si libertate fruerentur, malos; sin seruirent, bonos esse.] Vide Iustinum q. 80. ad gentes, vbi cum de illa seuerissima Elisei in pueros maledictione, & vindicta scribit; [Quando inquit, per longanimitatem illorum, qui cõtumelia sunt experti, resipiscentia eorum, qui illa sunt vsi, errato corrigendo non subsequitur, tunc mansuetudine seueritas hominibus longe est commodior.]

Circũlocutio maxima Dei seueritatis.

Plutarch. Iustinus.

Seueritas interdum salutarior misericordia.

3 Quamquam quidem nunquam satis condigno supplicio Deus peccata punit; quin multa cum grauitate supplicij, misericordia permixta inueniatur. Sic sane in grauissima illa Israelitici populi captiuitate, & seuerissima ingentium scelerum, & impietatis vindicta, significata per [Amphorã] illã [impietate] plenam, & grauissima supplicij [massa plũbea] ore obturatã, visæ sunt Zachariæ, [Duæ mulieres egredientes, & spiritus in alis earum, & habentes alas, quasi alas Milui, & leuantes amphoram inter cælum, & terram, atque deferentes in terram Sennaar.] Mulieres autem duæ illæ quid aliud sunt quàm diuina iustitia, diuinaque seueritas, & indignatio, quæ impietatem Israelitarum grauissima inter Babylonios hostes seruitute, & captiuitate puniendam exportant. Sed Iustitia, & Indignatio [alas] habent [spiritu] plenas, volant enim nimium celeriter, nimiumque sublime: quoniam [a facie iræ indignationis suæ,] cum punit Deus, [eleuando allidit.] Habebant autem [alas milui,] quę auis nomen habet in Hebræo a misericordia, & beneficientia gratuita; nã *Hhesed*, misericordia est; at *Hhasida*, miluus. & quamuis Septuaginta legant; [alas vpupæ;] Theodotion. Symmachus, & Aquila, [alas erodij;] at Rab. Dauid, & nonnulli alij intelligunt; [Alas Ciconiæ,] quæ symbolum est misericordiæ, & pietatis erga miseros, & effetos parentes, quos in senectute sustentãt. Ergo suam Iustitiam etiam in grauissimis supplicijs tẽperat, aut retardat Deus sua misericordia, & benignitate; & denique quamuis in sempiternis supplicijs damnatorum videatur [obliuisci] diuina [Misericordia,] vt quibus nunquam supplicia remittenda sint; at quia illos citra condignum punit, illorum nõ obliuiscitur. Septuaginta [obliuionem] hanc diuinæ [misericordiæ] conuertunt in memoriam peccati impij; [Rememoratũ est peccatum eius.] Idem tamen sensus, nam cum in [memoriã redit peccatum in conspectu Dei,] tunc videtur tantum memoriam habere diuina iustitia, ac [obliuisci misericordia.] Nicetas sempiternitatem supplicij hoc loco intelligit; [Impiorum] (inquit) [flagitia scriptis ad memoriam consignata sunt, quocirca supplicium in eos decretum est, quod vitari non poterit.]

Deus seueritas temperata misericordia.

Illustrata visio Zacharias 5. 9. 10. 11.

Cur diuina Iustitia dicatur habere alas.

Ps. 101. 11.

Miluus nomen a misericordia.

הסר
חסידה

LXX. Theodot. Symmach. Aquila. R. Dauid. Regia. Montan. Tygur.

LXX. Ps. 108. 14

Nicetas.

4 Dulcedo illius vermes.] Cohæret hoc proxime cum morte, & sepulchro impij. Aliqui Latini intelligunt hic dici impio sepulto [dulcescere vermes,] quod sine sensu doloris cadauer corrodatur à vermibus. Quare sic elucidat Vatablus: [Nihil a morte sentit dolores, celeriter absumunt cum vermes.] Vel quod nihil referat impius ex suis studijs, & actionibus, nisi corrodentes vermes: aut quod illius vitę dulcedo, & voluptas conuertenda sit in vermes, & conscientię remorsus; Ita D. Thom. & Cartusiensis. Vel quod nihil melius, aut dulcius habiturus sit in sepulchro, quàm vermes, & putredinem; hęc mollis culcitra, & delicatus lectus; nam subter illum [sternetur tinea, & operimentum illius erunt vermes.] Quare videtur esse quędam quasi irrisio, & subsannatio mortis impiorum. Sed hę omnes expositiones neque bene coherent, neque pares sunt seueritati supplicij, quod hic describitur. Gregor. non tam supplicium, quam improbitatis studium existimat significari, impium videlicet, cui ipsa inquietudo, & perturbatio, ac remorsus cõscientię placeant, & dulcescant; [Huic nimirum] (inquit) [cura sæcularis in delectatione est, & quies in labore: valde enim fatigatur, si desit cura sæculi qua fatigetur. Peruersę itaque mentis dulcedo, vermis est: quia inde delectabiliter pascitur, vnde per inquietudinem incessanter agitatur.] Hoc quoque allegoricum.

Varia Latinorum interpretatio. Vatab.

D. Thom. Dionys.

Isa. 14 11.

Gregor.

Impij familiares, & amici conscientia remorsus.

5 Illud ergo prestat, quod sapienter iudicauit Philipp. [Per antiphrasim] (inquit) [dictum quod dulcis sit vermibus, & ab eis infatigabiliter cõsumatur.] Voluit Phil. dicere per Hypallagem, idest, conuersionẽ orationis; vt dicatur ipse impius dulcedo vermium. Quem etiam sensum bene admittunt Hebręa. quę legi, & verti possunt; [Capietur dulcore eius vermis.] Atque eundẽ sensum sequuta est Tygurina legens; [Est dulcis cibus vermiũ.] Hebręus apud Caietanum, [Dulcuit ipse vermi.] Neq; interpretationem hanc respuit omnino contextus Latinus: nam [dulcedo illius,] potest esse, velut nominatiuus absolutus, qui frequens est in Hebręo sermone, atque etiam retineri solet in Vulgato Latino; deinde [vermes,] sint suppositum alterius orationis, supple illam sentient, aut capient, lambent impij viscera, & auidissime arrodent. Est autem [vermis] vox eadem, quę Isa. 14. Vertitur [tinea,] & pertinet ad sepulchrum.

Germana, & simplex expositio. Philippi sententia benigne interpretata. Hypallage. Tygur. Caiet. Nominatiuus absolutus in Scripturis.

רמה

6 Non sit in recordatione] Caiet. existimat sensũ esse, quod adulter, vel homicida; [statim, vt apprehẽsus fuit, est occisus absque tela iudiciarij processus, absque commemoratione criminis: notorium n. præsupponitur factum

Caietani diuina interpretatio.

cum

Zenis sifus. cum fuga facientis.] Sed quã dura interpretatio. Leniter cohæret cum lequentib. quod nulla memoria, aut vestigium impij mansura sit, sicut neq; arboris infructuosæ, quæ penitus extirpatur. Affert aũt obliuionem nĩs vestigij, & memoriæ breuissimã, particula originalis *Ghod*, (עוד) quæ verti potest, [Adhuc,] vt sit sensus; [Adhuc nõ erit illius recordatio.] De hac tamen obliuione impiorũ statim ab illorum morte, diximus non semel pertinetq; nõ solum ad simplicem rei memoriam, & recordationẽ, sed etiam ad sermonem, qui de aliqua re vsurpari solet, & ad mentionem faciendam: sicut dixit Dauid; [Nec memor ero nominum illorum per labia mea.] Et videlicet illa memoria, aut [recordatio per labia,] cum memoriã alicuius labijs, & verbis vsurpamus. Quare verbum [recordari,] aut [meminisse,] aliquãdo significat [nominare, vt 1. Reg. 4. 18. [Cum ille nominasset arcam Dei. [Prop. ex Hebræo; [Cum memorasset, vel, cum recordatus fuisset arcæ Dei.] Sept. [Meminit arcæ Dei.] Exo. 28. 54. [In omni loco, in quo * memoria fuerit nominis mei.] Prop. ex Hebræo; [In quo memorare fecero nomẽ meum. Hęc ipsa illa memoria est quæ Ps. 136. 6. ad linguã refertur; [Adhæret lingua mea faucibus meis, si non meminero tui.] id est, si te non crebris sermonib. vsurpem. Sic nulla erit impij recordatio, quod deinceps nemo præteritã illius felicitatẽ meminisse, aut sermone vsurpare volet.

Memoria, aut recordatio cõiuncta cũ sermone. Ps. 15. 4. (זכר) *Pagn. Reg. LXX. Complut.* ** Adonde se tratare de mi y me supieren el nombre.*

7 Conteratur quasi lignum infructuosum.] Prop. [Confringatur, cõminuatur,] velut arbor infructuosa. In Hebræo; [Velut arbor iniquitatis.] est aũt [arbor iniquitatis,] arbor sterilis, & infructuosa, & propter sterilitatem damnata eradicationis, & euulsionis, sicut iniquus capite damnari solet, & [abscindi de terra viuentium.] Quis enim neget fuisse illam [ficum] sterilem, arborẽ iniquã, aut arborẽ iniquitatis, in qua cũ nihil [inuenisset] Christus, [nisi folia tantum,] ait illi: [Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum Et arefacta est continuo ficulnea?] Quis item, tanq̃ iniquã arborem fine extrema dãnatam, non videat [ficulneam] illam alteram, de qua scriptũ est: [Ecce annis tres sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio: succide ergo illam. Vt quid ergo terram occupat?] Neq; vero de homine dici põt, q de [ficulnea] dixerunt Apostoli, [Nondum, erat tempus ficorum:] nam si homo arbor est, nullo non tpe ferre debet, facereq; fructum. Quare illud [tempus] fructuum, cũ mittit [Deus seruos suos, vt accipiãt fructus] nostros; tota vita nobis, & ætas vniuersa est æstas, quæ debet esse frugifera: q si in adolescẽtia a prima ætate fructum non ferat, [expectat] in patienter, & lõganimiter agricola, [pretiosum terræ,] & arboris [fructum,] Isaiæ 2. Luc. 13. 7. & 8. Quod si tandem infructuosa sit, conuellit, confringit, [conterit] arborem, quæ non nisi sua voluntate, & prauitate sterilescit.

(שבר) *Arbor iniquitatis, que Mat. 21. 19 Mar. 11. 13 Luc. 13. 8.* *Homini ad ferendũ fructum nullũ non tempus. Mat. 21. 34 Deus longanimiter expectans homines fructum.*

8 Sed illud ẽt significari põt, per [arborẽ iniquitatis, arbor non solũ infructuosa, verũ ẽt venenata, aut nociua, quæ non solum nullam vtilitatem præstat alijs, sed, quæ vehementer nocet est. n. hoc loco [iniquitas,] iniuria, & nocumentum illatum proximo. Quare hanc ipsam vocẽ, quæ subest Ps. 70. 4. [De manu contra legem agentis, & iniqui;] Hierony. ex Hebræo trãstulit: [De manu iniqui, & nocẽtis.] Sic recta erit oppositio inter pium, & iustũ: is. n. est: [velut lignum, quod plantatum est secus decursum aquarum, quod fructum suum dabit in tẽpore suo.] est enim iustus omnib. vtilis, atque beneficus, & qui vltro omnib. dat suos fructus, sponteque sua offert beneficia gratuito cunctis indigentib. At impius est arbor non solum infrugifera, propterea que infelicissima (sic, n. Plinius Steriles arbores infelicissimas vocat, & religione damnatas) verum ẽt pro vtili, & oportuno fructu proferens venenum: estque confugientibus ad ipsum, suis folijs, & vmbra valde noxius: quippe ea illarum arborum genere, quarum vmbra venenum est plantis alijs: in quo genere Iuglandes, Pinos, Piceas, & Abietes reponit Plinius. Quæ omnes arbores hominem auarum repræsentant, quæ neque cadentem super se cælestem imbrem, communicare volunt cum alijs plantis, de quib. sic scribit Plinius: [Omnium, quæ proiectis frondibus ita defenduntur, vt per ipsas non desinant imbres, stilla sæua est.] Non aliter sane auarus, quæcumque ex cæli beneficentia beneficia accipit, neque guttatim vellet communicare cũ alijs plantis infirmioribus: sed si forte gutta ex illius facultatibus attingat miseros, venenum illis est,

Arbor iniqua & noxia. (עול) *Ps. 1. 3. Iustus gratuito omnibus beneficus. Impius arbor venenosa. Plin. lib. 16. cap. 26. Plin. lib. 17 cap. 2 Impius instar arboris, per omnia folia non defluit imber.*

9 Septuaginta amplificasse videntur similitudinẽ hanc, legentes; [Conteratur, sicut lignum insanabile omnis iniquus.] videlicet, [quod vbi concisum fuerit, nullã curationem admittit, vt sanari possit, sed inutile est in posterum.] Sic ea ponit Nicetas: in quo obseruari potest, q quamuis homo eiusmodi arbor sit, vt semel arida viuere iterum possit, & ex arbore iniquitatis, & infructuosa facere fructus pęnitentiæ dignos, at hoc loco propter suam obstinationem dicitur [arbor insanabilis.]

LXX. *Nicetas.*

XXI. Pauit enim sterilem, & quæ non parit; & viduæ non benefecit.

1 *Prima expositio.* Sterilis *pro virgine. Stuprum* Pascere *quid.*
2 *Ex frequenti Veneris vsu sterilitas.* Steriles *meretrices.*
3 *Vxorem sterilem diligere humanum.*
4 *Duæ aliæ expositiones. Adulterij pęna, sterilitas. Illustratus Moyses.*
5 Sterilis *pro vidua. Quid proprie ex Hebr. Quid pęscere in Sacro sermone.*
6 Lyptore, Bene agere; *aut facere in Sacro sermone quid. Viduis subueniendum. Illustratus Isaias.*
7 Viduę *nomen vnde dicatur. Illustratus Paulus. Duæ viduarum virtutes, duo item vitia.*

1 Videntur peculiariter nunc describi impiorũ, & Tyrannorum facinora, quæ in ciuitate perpetrant, inter quæ primum illud est, quod [pauit sterilẽ:] per quod Caietanus existimat significari Tyrannum turpissimũ, stupratorem virginum, quas non modo per vim opprimat, verum etiam medicato oculo illas reddat steriles, aut abortiri faciat, tantum sibi pro fine voluptatem constituens, non liberorum procreationem: neque, quã oppressisset virginem volens in vxorem ducere: quod turpissima quędam sęuitia est, & inhumanissima turpitudo, atque illius similis, qua petulantissimus Ammon violatam Thamar exosam habuit, pręcipiens [eijci eam foras, & claudi ostium post eam: quę respõdit ei, maius est hoc malum, quod nunc agis aduersum me, quam quod ante fecisti expellens me.] Verbum quidem originale [pascendi] huic expositioni fauere videtur, nam ad rem turpem aliquando refertur, vt Ieremię 3. 16. [Constuprauerunt te, vsque ad verticem.] quod ea Hebręo legitur: [Cõfregerunt te, aut subegerunt te.] Significat. n. societatem quandam, aut amicitię congregationem qualis in eodem grege esse solet [in pascuo communi:] Scio sane (quod de ista interpretandi ratione breuiter dicam) rem turpem ita solere in Sacro sermone significari pure, & sancte, vt non omnino clare, sed obscure significetur. At certe hic tam obscure significatur, verbo [pascendi, vt nemo pręter Caietanum id animaduerterit.

Caiet. *Infandi vitium stupratores.* *2. Reg. 13. 16.* (רעו)

2 Secundo potest hoc quoque ad meretrices pertinere, quę frequenter ex nimio libidinis vsu redduntur steriles: siue etiam, quod illę veneficijs, aut medicatis potionibus suam sterilitatem concipiunt, & procurant: nam huiusmodi fœminas sterilescere, tum a Medicis, & Philosophis, tum Plutarch. lib. 5. de placitis Philosophorum capit. 9 ex Diocle medico refert: atque multas eiusmodi sterilitatis causas affert, pullulantes omnes ea frequentia veneris. Qua in re Erasistrati, atq. Stoicorum etiam sententias affert: Sensus igitur erit: Impius leno, atque Tyrannus Lupas alit, & pascit: & quod a viduis, & pupillis rapit, illud totum in meretrices, & Lupanaria erogat. Laborat hęc quoque interpretatio simili incommodo, sicut præcedens.

Secunda interpretatio. *Sterilitatis causa.* *Plutarch.*

3 Tertio, Vatablus exponit; [Sterilem vxorem afflixit ob sterilitatem.] Eademque videtur lectio Tygur. [Sterilem, quę nõ pariebat afflixit.] Facit quoq; lectio Pagn. [Cõnfregit vxorẽ sterilẽ, ne pareret;] siue vt nos habemus, & nõ pariet, vel, non parientem.] Quod facinus tm̃ abest ab humanitate, quã q longissime, namq; debet vir consolari vxorẽ sterilem, atq; ẽt feruentius diligere. Illud. n. singularis virtutis erat, quod de Elcana dicitur 1. Reg. 1. 5. [Annam, nimirum sterilem, diligebat; Dominus autem concluserat vuluam eius.] Nam sterilem affligere, non est maritalis beneuolentiæ sed muliebris æmulationis, & petulantiæ, illius quoq. similis; [Affligebat eam æmula eius, & vehementer angebat, in tantum, vt exprobaret, q Dominus cõclusisset vuluam eius.] Sic Iacob Rachel sterilescentem non minus, quam fœcundã Liam

Tertia expositio. Vatab. Tygur. Pagnin. Vir consolaturus vxorem sterilem.

Liam diligebat. Sed neque hic sensus, cum antecedentibus, & consequentibus cohæret.

4 *Quarta expomendi ratio. Adulterorũ ingens supplicium.*

Quarto, ad rem præsentem propius, vt comminetur Tyranno sterilitatem vxorum, sicut de Agag dicitur 1. Reg. 15. 32. [Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit mater tua.] Adde ẽt (quod ingens supplicium est, quod sicut voluit adulter ex alieno toto liberos suscipere, neque quidem suscipere possit ex suo: vt quondã contigit Abimelech pp raptum Saræ: [Conclusit enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech,] Gen. 20. 18. Huic similis est illa aliorum interpretatio, vt per [sterilẽ] significetur, [adultera,] quæ nõ parit hæredem ex proprio viro, sed interdum ex alieno supponit sicut Eccles. dixit c. 23. 32. [Mulier relinquens virum suum, & statuens, hæreditatẽ ex alieno matrimonio, in adulterio fornicata est, & ex alio viro filios statuit sibi.] Non male conueniret hæc interpretatio, nisi secunda pars, quæ de viduis sequitur, aliam postularet.

Sterilis pro adultera.

Quinta D. Thomæ expositio metaphorica. Nicol. Dionys. Gregor.

D. Thomas quintam affert expositionem, existimans significari hominem, qui bona sua in res inutiles prodigit, & consumit ad similitudinem eius, qui vxorem inutiliter nutrit. Placuit hoc quoque nonnullis Latinis, Nicolao, Dionysio. Sed allegoricum quoque hoc, sicut, & quædã alia, quæ de carne ad malũ procliui, & ad bonos fructus sterilescente afferuntur a Gregorio, & alijs.

5 *Vltima, & simplex interpretatio. Sterilis pro vidua. Variæ viduitatis circũlocutiones. Viduitas respectu filiorum. LXX.*

Sexto, tandem facilẽ, & simplicem interpretationem existimare licet, eam ipsam, quam præ se ferunt verba; ita vt [sterilem] exponat sequens particula, vidua; postquam enim sæuissimus Tyrannus virum de medio sustulit, filiolos iugulauit, conuertat se statim ad capiendam viduæ prędam, viro suo, atque liberis, omnique propinquorum patrocinio orbatæ. Quare idem omnino significabunt tres istæ voces, [sterilis, non pariens, vidua.] & de [sterili, & non pariente.] Isai. 54. 1. [Lauda sterilis, quæ nõ paris.] Rursus [sterilitas, & viduitas,] ad filios etiam pro eodem referuntur Thren. 5. 5. [Matres nostrę quasi viduę.] Quod cum intelligerent Septuag. non amplius dixerunt, quam [mulierem sterilem;] Proprie [eradicatam,] cõuulsam, cui nulla stirps, radix nulla, ex qua germinet posteritas, a radice *Ghakar*, quod est extirpare, eradicare, conuellere. [Pauit,] sicut pecus herbã depascere solet, non sicut pastor pascit gregem. id est, deuorauit, absumpsit. Et verbum originale, non solum dicitur de officio boni pastoris, quod est pascere, nutrire, regere, sed de seueriori etiam, & duriori gubernatione, quod [frangere, & conterere,] alias vertitur a Vulgato, vt Ps. 2. 9. [Reges eos in uirga ferrea.] Hierony ex Hebræo vertit, [Franges eos,] & similiter Michææ 5. 6. [Pascent terram Assur in gladio;] quod ex Hebręo legitur; [Confringent, vel conquassabunt terram Assur in gladio: alij deuastabunt, alij non incommode, depascent,] deuorabunt, depopulabuntur. Cæteri omnes cum Gregorio allegoriam sectantes. [Pascere,] sumpserunt pro saginare, & nutrire.

עקר

Pascere in malum.

רעה

Complut. Pagnin. Vatabl. Tygur. Regia. Caiet.

[Et viduæ non benefecit.] Caiet. ad rem turpẽ refert, sub verbis honestis significatam. Sed mirum quod non solum non fauente, sed repugnante etiam originali verbo, eum sensum sua mente complexus sit: est igitur cum præcedente res eadem quippe solet Scriptura rem eandem, nunc per affirmationem, nunc per negationem repetere, & repetendo maiorem vim addere. exẽpla passim. est etiam *Lypt ote*, aut extenuatio; [non benefecit.] id est, [malefecit,] nimium sæuus, & ferus erga uiduã fuit non fuit beneficus, lætus, hilaris; deni que non fuit erga illam bonus (hæc enim proprie sonat vox originalis) quod nos vulgari, & notiori nomine diceremus, *No le hizo buen tratamiento*. sed econtrario, raptor, seuerus, tristis, & omnino iniurius, & impius. Quare Ierem. 22. 3. dicitur; [Viduam nolite contristare.] Sed potius lætos, atq. hilares uos illi præbete. quare opportune dixit hoc loco Tygurina, [neque exhilarauit uiduam.] Quãquam etiam hoc loco locum habeat, quod obseruabamus cap. 22. vers. 6. non solum crimini dari, quod iniurius extiterit improbus in uiduas, & in omne miserorum genus; sed etiam quod non fuerit beneficus, iucundus, liberalis, beneplacens, lætus, & hilaris: nam cum his omnibus vitæ commodis viduæ, & pupilli careant, profecto vult Deus, vt ex domo diuitis, & ex illius benignitate, & liberalitate illa facile mutuari possint. Hoc illud est, quod ab hac ipsa radice dicitur Psal. 35. 4. [* Noluit, intelligere, vt bene ageret.] Quod Hierony. ex Hebræo uertit; [Cessauit cogitare benefacere.] quare sequtur. [* Iniquitatem,] (iniuriam, [iniustitiam,] rapinam, fraudem, & calumniam) [meditatus est in cubili suo.] Quare cũ eiusmodi Principes pauperum, & viduarum oppressores, hortatur Deus Is. 1. 16. [Auferte malum cogitationum vestrarũ ab oculis meis. * Quiescite agere peruerse.] id est, erga neminem sitis iniqui, aut iniurij; explicat deinde quid sit bene, aut benigne facere; [Discite benefacere; quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam.] vbi quæ sit viduæ peculiaris miseria, significat, quod viro careat, qui illam defendat, & tueatur. Quid si etiam careat liberis, & omni sit præsidio destituta? Quam Paulus 1. ad Thimot. 5. 5. describit, [quæ vere vidua est, & desolata,] videlicet, quod neque habeat virum, filios, aut nepotes, a quibus opis, & subsidij aliquid sperare possit.

Scriptura regula. Lyptote.

טוב

Diuitum erga uiduas misericordia qualis esse debeat.

** Sus traças no son de aprouechar a nadie, sino de hazer a todos mal. Hierony. * No hagays mala nadia. Viduitatis proprium incommodum quale. Vidua desolata quæ.*

[Viduæ] aũt nomen hoc loco cum [sterile] iungitur, quod vidua, viduitatis tempore, sterilescere debeat, & omnino a voluptatibus, & delicijs abstinere, nõ pariẽs; [nã vidua, quæ in delicijs est, viuens mortua est.] quasi, quæ vidua sancta est, debeat se pro mortua gerere, & habere. Sic viuet vere vidua. Secus si aliter, nimirũ [in delicijs viuat,] non viuet vita viduitatis: atq. est quoddã, vt Ambros. ait, imposturæ genus, [aliud agere, & aliud profiteri. [Cypr. li. 3. ad Quirin c. 74. legit. [Quæ autem delicata est, viuens mortua est.] Illud, delicata, propriũ earum vr esse, quæ viros habent; vt constat ex illo Isai. 47. 8. 9. [Audi hæc delicata, quæ dicis in corde tuo; Non sedebo viduæ, & ignorabo sterilitatem.] Ergo delicijs, imò, & vitæ contraria est viduitas, quæ pro morte quadam reputatur. Sed illud peculiarius ad mortem pertinet, quod vidua hoc loco nomen habet ab obmutescendo, & tacendo; quæ est etiam mortuorum, circũloquutio. Illa enim est mortis in improbos imprecatio, Ps. 30. 19 [Muta fiant labia dolosa;] nam *Alam*, a quo dicitur *Almanah*, vidua, significat colligare, & deinde refertur ad vinculum linguæ, quod est obmutescere. Vidua igitur sonat, [* colligatam, & mutam:] quorum vtrumque mortuis conuenit. Sed peculiariter primũ viduis, quod ligatæ debeant esse ad domus angulum, vt se inde mouere posse non videantur, neque domo egredi: deinde quod silentiũ ita debeant colere, vt mutæ æstimari possint. Contraria his duabus viduarum virtutibus opponit Paulus 1. Timoth. 15. 13. duo alia viduarum vitia; [Discunt circuire domos, non solum otiosæ, sed & verbosæ; & curiosæ,] loquentes, quæ non oportet.

7 *Viduæ vere vidua, quasi mortua. 1. ad Thi. 5. 6. Ambros. Cyprian. Vidua delicata quæ dicatur. Vidua nomen mortuam sonat.*

אלם אלמנה

*Vidua domi se continentes. * Dos virtudes viduarum, Cerrada la boca, y encerradas encasa, ex proprietate nominis.*

XXII. Detraxit fortes in fortitudine sua, & cum steterit, non credet vitæ suæ.

1 *Tyrannorum descriptio, & lex*, Excelsa demetere.
2 *Quid* detrahere. *Tyranno etiam imbecilles timentur.*
3 *Varia expositio. Tyrannus, tam timidus, quam crudelis.* Stare, *habitus percutientis fœdus.*
4 Stare, & consurgere, *quid in Sacro sermone.*
5 *Tyranno nemini fidit, nemo illi.*

D*Etraxit fortes.* Non solum grassatur sæua tyrãnis inter miseros, & imbecillos, sed etiam adoritur potentiores omnes, & opulentiores, quos ex suo statu opibusque exturbet. Hoc illud est, quod ad illam tãtum legem Tyranni se conformant, quæ præcipit; [Excelsa quęque demetere;] vt procul omni suspicione, & metu, in infirmam, & miseriam plebem dominentur. Qua de re sapienter scripsit Arist. lib. 3. Politic. c. 9. & nos inferius. vers. 24. nanciscemur occasionem plura dicendi. Sic sane Senecæ monenti; 1

Tyrannorũ Lex. Aristot.

S. Pulchrum eminere est inter illustres viros,
Consulere patriæ, parcere afflictis, fera
Cæde abstinere, tempus atque iræ dare.

Respondit Nero illas plenas omni sæuitia, & tyrannide voces; *Sen. in Oct. act. 2.*

N. Munus Deorum est, ipsa quod seruit mihi
Roma, & Senatus, quodque ab inuitis preces,
Humilesque voces exprimit nostri metus.
Seruare ciues Principi, & patriæ graues,
Claro tumentes genere, quæ dementia est,
Cum liceat vna voce suspectos sibi,
Mori iubere.

Tyrannus describitur. Herod. li. 3. Quæ fere Tyranni descriptio ex hoc ipso Iobi loco videbitur imitata, aut desumpta. Illa quoque, quam scripsit Herodot. in Thalia, ex oratione cuiusdam Otanis, ad eos, qui Magos Persarum, Regemque Tyrannum occiderant, elegans est, æque ac vera. [Omnem, inquit, malitiam habet, tum per insolentiam, quod expletus rebus omnibus est; *Inuidia Tyrannorum.* tum per inuidiam multa facinora admittens. At enim vir Tyrannus (vt qui omnia bona obtinet) debebat sine liuore esse; verum ita natura comparatum est, ut insit aduersarius popularibus suis, si quidem eorum optimis quibuscunque, qui superstites sunt, atque viuunt, inuidet; deterrimis delectatur; &, quod indecentissimum est, criminationes admittere, optimum putat: nam si admireris eum modeste, offenditur, quod non effuse hoc facias; siue effuse facies, offenditur, quasi sibi assentieris; &, vt exequar dicendo quæ maxima sunt, iura patriæ labefactat, fœminis uim affert, indannatos interimit.] Hæc ipsa diserte videas in nostra sententia.

2 [Detraxit.] Sept. [Furore auertit.] Tygu. [Potentes trecrat sua potentia;] iusque deque illos agitat; fortissimosque robore vincit. Propríe traxit, seu, abstraxit, detraxit de suo statu, præcipitanit de sua felicitate; [Alij

משך

Caiet. tranet ad se cunctos,] sibi subijciet. addit Caiet. [vt sic se cunctis ciuibus terribilem exhibeat:] Alij; [Fortissimos abducit, quo vult;] *Vatab.* Nemo audet se opponere Tyranno, sed ad nutum, & libitum illius sese cuncti cõponunt. [Fortes,] præualentes, prępotentes. Ignoro itaq; *LXX.* quare Septuag. legerint, [Furore euertit impotentes.] *D. Thom.* D. quidem Tho. nostræ lectionis interpretationem adhibet, respondentem etiam lectioni Septuag. vt ij dicantur [fortes,] qui licet re uera infirmi, & imbecilles fuerint; *Hostis quamuis inualidus, non despiciendus.* tamen nocere etiam possunt potentissimo Tyranno, minima enim quęque aliquando irritata, lędere alios, & se ulcisci potentia sunt; nullus propterea hostis quamuis inualidus, timendus non est. sic de Pharaone minutis omnino, & uilissimis animalculis uindictam repetijt *Cur Deus minimis animalculis afflixerit Pharaonē. Sap. 11. 17.* Deus, non solum quod illa ipsa coluisset, ut Deos, sed quod etiam aduersus infirmos, & afflictos aduenas, tam duram Tyrannidem exercuisset, ut per [quæ quis peccat, per hæc & torqueatur,] & re ipsa experiretur, a minimis quibusque, & contemptissimis hominibus timendum esse Tyranno. Sic & apud inferos torqueri per plebeiá manum Tyrannos Theseus exponit Amphitrioni;

Sen. in Her. Furēt. act. 3

Quod quisque fecit, patitur; auctorem scelus
Repetit; suoque premitur exemplo nocens.
Vidi cruentos carcere includi duces,
Et impotentis terga plebeia manu,
Scindi Tyranni —— ——

Sed arguta licet, coacta tamen, & repugnans. Hæc D. Thomæ expositio.

[In fortitudine sua,] per vim, & potentiã & per ferinum quendam impetum bachantis animi, nullá probabilem ob causam. Ibi sunt illi [fessi robore,] quos supra dixit Iob cap. 3. quorum robur, & fortitudinem, si non res alia, at mors tandem retundit, & debilitat.

3 [Et eum steterit, non credet vitæ suæ.] *Varia expositio.* Sententia anceps ad multos sensus, ex eo quod supposita illorũ uerborum non exprimantur, neque in Hebræo, neque in Græco, aut in Latino. Si primũ uerbum dicatur de Tyranno, secundum de paupere oppresso, is sensus efficietur, *Vatabl.* quẽ affert Vatablus; [Si steterit, id est, si insurrexerit in aliquem, & adoriatur, is, quem adortus fuerit, non sperabit se vltra victurum.] *Caiet.* Idem fere Caiet. Nemo videlicet a Tyranno se satis tutum arbitratur, sed si semel illius indignationem aduersum se conciliauerit, actum de se statim credit. Si e conuerso prima pars ad alios, secunda vero ad ipsum impium referatur, hæc sententia consurget; Si quispiam steterit, seque opposuerit Tyranno fuerit is statim, insanitque præ dolore ad mortem; vti *3. Reg. 21. 4.* furebat Tyrannus ille Achab, quod videretur Naboth aduersus illius libidinem, & effrænis animi impetũ stetisse; [Venit enim Achab in domum suam indignans, & frendens super verbo, quod locutus fuerat ad eum Naboth, & proijciens se in lectulum suum, auertit faciem suam ad parietem, & non comedit panem.] *Tyrannus timidus æque ac crudelis.* Itaque tam vecors, & tam timidus est Tyrannus, quam sæuus, atq; crudelis: nam illi facit animos, & sæuitiam illius armat aliorum impotentia, & imbecillitas: si enim quispiã audeat resistere, statim de vita sua, & incolumitate desperat. Iterum si prima pars ad impium, & secũda ad alios, & relatiuum illud reciprocum, pro non reciproco sumatur, Isid. hanc sententiam componit; [Illorum vitæ nemo credit: nam etsi porrigant manus, & fœdera percutiant, tamen quærunt occasiones nocendi. *Tyranni fœdifragi, & infidi.* Stare] igitur accipit, pro Percutere fœdus stando. *Stare pro pacisci.* Si vtraque pars ad alios referatur, is erit sensus; Quis restitit impio, & Tyranno, qui non statim de sua vita actum putet? *Germanus, & cohærens explicatus.* Sed quidem lenissimus atque simplicissimus sensus, iuxta antecedentia, & consequentia est, vt vtraque pars de impio dicatur, & de illius commotione animi, & metu, quem mala conscientia efficit, vt iam explicabimus.

4 *D. Th.* [Cum steterit.] D. Th supplet, in sua fælicitate, tamẽ anxius est timore amittendi; nulla igitur inter tot opes animi trãquillitate frui potest. Proprie ex Hebræo: [Cũ surrexerit, vel, cum insurrexerit] contra aliquem, [si se obfirmauerit.] Hoc enim proprie significat verbum originale, & affert animum, & impetum hostilem: vnde

קום

Stare & insurgere hostilia. [Insurgentes] dicuntur hostes, & aduersarij. Ps. 17. 40. & Psal. 43. 6. & 58. 2. & 91. 12. *LXX.* Septuaginta nihil hostile agnoscunt in verbo standi, aut surgendi, sed quotidianũ tempus lecto surgendi; quod nos diceremus, *en leuantandose, y poniendo los pies en el suelo*, vt per elegantem paraphrasim exponit Nicetas. *Nicetas.* [Illum sic sua damnat conscientia, tanquam singulis diebus moriturum: quotidie enim cum surgit, de vita sua actum putat.] *Tygur.* Tygurin. in verbo standi, aut surgendi, celsitudinem quandam sublimioris sedis, & dominationis agnoscit; nam & verbum originale referri solet ad altitudinem. Ergo legit; [Attamen ab illis euectus non fidit vitæ suæ.] sed præstat, quod ex Hebræo diximus.

7 *LXX.* [Non credit vitæ.] Septuag. [Non credat contra vitam tuam.] *Fallax Tyrannorum felicitas.* Videtur imprecatio; Etiam si stet, & firmã fixamque suam felicitatem arbitretur; at non credat vitæ; deijciatur de suo statu, atque re ipsa intelligat non esse fidendum, tam infidæ stationi, & tam fallaci felicitati. Sed simplicior sensus; Tyranni nemini fidunt, neque illis, quidem, a quibus euecti sunt ad regnum, non amicis, non vxoris, non filijs: *Dionysius Tyrannus nemini fidēs.* vti Dionysius ille: quare sicut propter vim semel illatam, nemo fidit Tyrãnis, neque de sua vita securus est: ita profecto neque Tyrãnus suę vitę credit, sibi propterea ab omnibus timet. Quam vere Thyestes ad Plisthenum vt videatur fere dixisse, *Sen. in act. 3.*

Cum steterit, non credes vita sua:
—— —— Dum excelsus steti,
Nunquam pauere destiti, atque ipsum mei
Ferrum timere lateris —— ——
Venenum in auro bibitur; expertus loquor.
Rebusque paruis alta præstatur quies.

Tetigimus rem hanc, de malæ Conscientiæ metu, Tyrannidis comite assiduo, super cap. 22. vers. 10. & Iob sępius.

XXIII. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam: oculi autem eius sunt in vijs illius.

1 *Verbum* dandi *in Sacro sermone Varia lectio. Tyranni pretio vendunt securitatem infirmorum.*
2 *Metonymia. Tempus pœnitentiæ agendæ, cur appelletur.* Securitas.
3 *Diuinam iustitiam concedere improbis locum pœnitentiæ. Asseritur sera Dei vindicta. Aegyptiorum lex.*
4 *Improbitati statim imminet pœna. Quid* tempus acceptabile *apud Paulum, &* tempus beneplaciti *apud Dauid. Illustratus Isaias.*
5 *Qui* Dies vtiles. Dies sessionum, & Dies insti *in iure. Diuina Iustitia quomodo se prodat. Explicatus Paulus.*
6 *Quantum scelus abuti Diuina benignitate.* Qui *dicantur* illusores. *Explicatus Paulus. Quid prop.* abuti.
7 *Deus contuetur omnium mortalium actiones. Quid* Thesaurizare. *Operandum, dum lux est. Explicatus Isaias, & Dauid.*
8 *Impius in morbo statim concidit animo; exeuntem e corpore comitatur supplicium. Illustratus Moyses.*

Edit ei. Quod in Hebræo sine supposito est, aliter Hebræi, aliter Vulgatus interpres supplendũ existimarunt: nam sic ex verbo legitur in Hebræo; [Dabit ei ad fiduciam, & innitetur.] vel, vt Hebræus apud 5 *Varia lectio. Caiet. Vat. Infirmis pretio obtinentes securitatem a potentioribus.*

Caeta-

Caietanum: [Dabit ei securitatem.] Vatablus; [Dat illi ad confidentiam.] quod pertinere potest ad eos, qui pretio, & muneribus mercantur, vt sub Tyrannis tuti esse, & viuere possint, videlicet Tyranni vendunt illam confidentiam, & securitatem acceptis muneribus, & pauperes infirmiores illam mercantur, vt vel sic quasi Tyrannorum datæ fidei inniti, videantur. quē sensum lucidiori paraphrasi illuminauit Tygurina: [Si quis ei donet, vt tutus agere possit, ac nitatur illi, oculi eius speculantur vias eius ad nocendū.] Nam abutuntur, & munerib. acceptis, & data fide, vt qui sint ex illis, quos Paulus vocat, [Absque fœdere.] Pagn. [Dabit, ei munera, vt habitet confidenter, & innitetur.] Isid. [Dabit ei manum pro securitate, vt suffulciretur.] Et quidem verbum *Dedit*, indifferens est, vel ad danda munera, vel ad porrigendā manum, vel ad præstandam fidem, vel ad quiduis aliud, quod vel dono, vel contractu aliquo cōmutationis, emptionis, aut venditionis dari solet. Quamuis frequenter ad munera, & gratuita dona soleat referri, vt statim dicemus. Ergo hoc illud erit, quod supra ex Saluiano Massiliensi attulimus, cum [de Tuitione] ageremus, cū ipsi Principes, & Magistratus patrocinium suum pauperib. venderent; [Et quod dixi (inquit Saluianus) vendūt, vtinam venderēt vsitato more, aliquid fortasse remaneret emptoribus: nouum quippe hoc genus venditionis, & emptionis, venditor nil tradit, & totum accipit: emptor accipit, & totum penitus amittit. Cumque omnis fere cōtractus hunc in se habeat, vt inuidia penes emptorem, inopia penes venditorem esse videatur, quia emptor ad hoc emit, vt substantiam suam augeat, venditor ad hoc vendit, vt minuat: Inauditum hoc cōmercij genus est; venditoribus crescet facultas, emptoribus nihil remanet, nisi sola mendicitas.]

Tygur.
Rom. 5. 31.
Pagn.
Isidor.
נתן
Vid. supr. s. 22. vers. 9. nu. 4.
Salu. lib. 5. de Prouid.

2 At Vulgatus Interpres verbo, *Dedit*, nullū aliud commodius suppositum tribui posse, quam *Deum*, sapienter iudicauit, quod intelligeret impium non posse commode subaudiri, vt qui nemini posset esse causa vllius securitatis, aut confidentiæ; nemoq. quidem in illius fide, aut patrocinio spem suam audeat reponere: nā hoc significat vox Originalis. Ergo illustri paraphrasi locū illustrauit Interpres, & securitatem, aut confidentiā, appellauit tempus, aut locum pœnitētiæ: nam ea securitas, aut confidentia, aut erectior spes non pōt cōparari, nisi acta improbæ vitæ superioris pœnitentia. Hæc enim est quę licet non omnino securū, at tranquilliorem, & fidentiorem potest reddere animum hominis peccatoris. Quare [securitatē, & spem,] Metonymicos vocauit *tempus* comparandi securitatē, & spem. Tum ēt securitatem appellauit *tempus*, quod peccatori conceditur, tanquā induciæ, in quo securus quasi agere, & viuere potest: non.o. [Irascitur Deus per singulos dies,] sed longanimiter expectat. Ergo benignitatē Dei, sub qua homo impune finitur viuere, securitatem, & confidentiā eleganter vocat.

Elucidatio, & defensio Latini Interpretis.
בטח
Pœnitentia paratur animi tranquillitas.
Metonymia
Psal. 7. 12.

3 Sed hanc tamen impunitatem, & quasi inducias suæ iustitiæ concedit Deus propter pœnitentiam agendam: atq. hæc non vltima ratio est, quæ serā, & quasi tardam Dei vindictam erga nefarios homines tuetur; quoniam quidem illius iustitia [dat locum pænitentiæ,] vt Sap. 12. 8. 9. 10. dicitur: [His, tāquam hominibus pepercisti, & misisti antecessores exercitus tui, vespas; vt illos paulatim exterminarent: non quia impotens eras in bello subijcere impios iustis, aut bestijs sæuis, aut verbo duro simul exterminare, sed partibus, paulatim, iudicans, dabas locū pœnitentiæ, non ignorans quoniā nequam est natio eorū, & naturalis malitia ipsorum, & quoniā non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum. Semen enim erat maledictū ab æterno.] Vbi vides Diuinā Iustitiam, quæ ad se pertinet, agere concedendo locum pœnitentiæ; quāuis eo impius [abutatur in superbiā.] Qua de re disseruit eleganter Plutarch. de sera Numinis punitione, quamuis in eo errauerit, quod existimet ijs tantum locum, & tempus pœnitentiæ concedi, quorum nō sit insanabilis malitia; [Humanæ, inquit, malefactorum vltiones legitimæ, id duntaxat habent, quod delicta, canum instar, cum latratu persequuntur, & facinora extēplo vlciscuntur, repositoque maleficio subsistūt. At qui Deum credibile est, quamcumq. vitio captam animam iusto suo iudicio aggreditur, eius motus perspicere, sicubi ad pœnitentiā inflectuntur; tēpusq. correctionis largiri ijs, quorū non extrema est, & incurabilis nequitia.]

Quare Deus tarde procedat ad puniendum.
Plutarc. de sera Numinis vindicta c. 3.

Io. Pineda in Iob.

Illustrat deinde rem hanc multis exemplis eorum, qui spatio pœnitentiæ vitam, & mores in melius mutarunt. Proptereaque existimat [mores,] Græce nominari *tropos*, a mutando; quod tempore mutari frequenter soleant. [Et Cecropē a priscis fuisse biformem dictū, non quod e bono Rege immanis, & draconis naturam imitans, sit factus Tyrannus; sed contra, quod peruersus ab initio, & terribilis, post modum benigniter, humaniterq. imperauerit.] Recte profecto Ægyptiam illam legē Græci sanxerunt, mulierem grauidam, si mortis fuisset dānata asseruari, donec pariat; non aliter profecto, si quispiam progressu temporis, meliorem vitā, & sanius consilium in lucem proferre possit, & velit, dilato supplicio, & expectata pœnitentia, expectat illū Deus, donec cū gemitu, & lachrymis pariat, sicut Scriptum est, [A facie tua concepimus, & quasi parturiuimus spiritum salutis.]

Cecrops, cur biformis dictus.
Ægyptiorū lex apud eūdem Plutarchum.
Ead. l. Prægnantis. D. de Pœnis.
Is. 26. 18.

4 Dedit Deus locum pœnitentiæ.] Verbū *Dedit* gratuitam quandam donandi munificentiam, & liberalitatem indicat: nam quod peccator non statim supplicio afficiatur, bonitatis, & benignitatis Diuinę omnino est. Sicut quod qui capite damnatus est, pendens ex collo fune, non statim educatur ad supplicium: nam statim atque homo peccat, supplicium ad illius fores excubat, vt cum primum aditum, & introeundi facultatem concedat supremus iudex, in peccatorem statim insiliat. Sicut ad Cain dictum est; [Si bene egeris recipies, sin autem male, statim pro foribus peccatum tuum] (peccati tui pœna) [aderit. Locus autem pœnitentiæ,] idem est, quod tempus, opportunitas, & vt superius dixi, quędam Diuinæ iustitiæ quasi pactæ cum peccatoribus induciæ, post quas bellum illud extremi iudicij aduersus improbos ardebit; cum [pugnabit] cum iudice [Orbis terrarum contra insensatos.] Et recte quidem dicitur hoc pœnitentiæ tempus iuxta vocem Originalem, [Locus, & tempus securitatis,] spei confidentiæ; cum idem dicatur misericordiæ tēpus, de quo profecto Paulus dixit: *Ecce* (vt rei omnino pretiosissimę labentis, & quasi fugientis e manibus occasionem captandam significaret) [nunc] (breuissimum scilicet tempus, non differendum in posterum) [tempus acceptabile] (quod Is. 49. vocatur [tēpus acceptū,] vt Paulus ex versione Septuag. ait; quod apud Vulgatum est: [* tempus placitum;] non solum vt dicatur, [Tempus,] quod iudex pro bona voluntate sua nobis ad defensionem nostram concedit, cum posset statim prolata sentētia extremo supplicio afficere. Proptereaque subdit.) [Ecce nunc dies salutis.] Sed etiam, vt [dicatur [tempus acceptum,] scilicet Deo: Hoc enim tempus vitæ, atque incolumitatis nobis, ex gratuita iudicis benignitate, & misericordia omnino donatur, vita ipsa indignissimis, morte æterna dignissimis. Quare recte vocatur [tempus acceptum,] id est, Diuinæ acceptationis, & gratiæ, & præterea tempus [beneplaciti,] id est gratuitæ Dei voluntatis: sicut & dicebat Dauid Ps. 68. 15. [Ego vero orationem meam ad te Domine; tempus beneplaciti, Deus; in multitudine misericordiæ tuę] id est, vt hoc saltem tempore, quod opportunum videtur, meæ vitæ, & defensionis, velis pro tua bonitate, & gratia me exaudire. vbi [beneplacitum] (inquit Theodoretus) [bonam appellat voluntatem.] Quo loco Symmachus legit: [Tempus reconciliationis.] Similiter etiam, & Hieronymus; [Tempus recōciliationis, Deus, in multitudine misericordiæ tuæ.] Quod profecto [acceptabile tempus diesque salutis] videtur dici a Paulo per allusionem quandam, ad dies, quos Iurisperiti, [Vtiles] appellant, quos Græci, [Orismenos,] vocant, quibus scilicet, [experiundi iuris sui potestas est,] & ad [dies legitimos;] qui (vt inquit Budæus) [erāt dilationes ordinariæ:] nam his & salutem suam tueri, & pro se, & sua causa dicere licebat; Denique ante sententiam dies illi omnino vtiles. Sic sane peccatori solemnes istæ Diuinæ iustitiæ dilationes, aut potius Diuinæ misericordiæ quasi induciæ, locū nobis pœnitentiæ præbent: nam in extremo illo, quasi [fatali die,] nō iam dies peccatori vtiles, sed potius [dies sessionū] censendi sunt, quib. sedet iudex pro tribunali; aut potius (vt in iure est) [dies iustus] appellandus, cū videlicet est [tēpus faciendi iudicati:] nec durabit dies iste iustus mēsem vnū, vt quondā decernebant Leges duodecim tabularū, sed breuissime, & quasi in ictu oculi, [referet quisq. prout gessit in corpore suo, siue bonū, siue malū.] Quare in hoc [pœni-

Quod peccator non statim puniatur Misericordia Diuina est. Simile.
Genes. 4. 7.
Post huius vitæ inducias, Dei bellū aduersus impios.
Sap. 5. 21.
2. Cor. 6. 2.
** El tiempo de contentamiento. Displazer.*
Theodore.
Symmach.
Hierony.
Dies vtiles, & legitimi in iure.
ὡρισμένοι
L. 1. D. de diuer. tēp. præscript.
Budæus in forens.
Dies sessionū in iure.
Vid. Duar. li. 2. disp. c. 16. Cuia. obseru. lib. 2. c. 18.
Lex duodecim tabularum.
2. Cor. 5. 10.

tentiæ loco,] & tẽpore gratis nobis oblato, non ſolum [Diuitias bonitatis,] & miſericordiæ oſtentat, Deus, verum & iuſtitię, ſicut Paulus ad Rom. 3. 25. cum de remiſſione præcedentium delictorum per Chriſti merita dixerat, ſubdit ſtatim; [In ſuſtentatione Dei, ad oſtẽſionem iuſtitiæ eius in hoc tẽpore, vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificans eum, qui eſt ex fide Ieſu Chriſti.] vbi obſcurius dicit Deum, [Iuſtitiam ſuam oſtendere,] cum ſuſtentat, i. cum patienter expectat peccatoris pœnitentiā inuitando illum ad ſuam gratiam, & iuſtificationem: nā quamuis iuſtitię proprium ſit iudicare, & condemnare nocentem, ſicq. iniuſtitiam tollere, & punire, tamen manifeſtū etiam eſt iuſtitiæ opus, ſcelera deſtruere quacumq. alia ratione. Ergo tum [in hoc tempore] pœnitentiæ, tum in futuro iudicio oſtentabit Deus iuſtitiā ſuam, ſed diuerſa tamen ratione: nā [in hoc tempore,] quod pœnitentiæ, & miſericordiæ eſt, deſtruit Deus peccatum, iuſtificando peccatorē, [vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificans:] at in futuro tempore [oſtendit iuſtitiam ſuā,] cum fuerit ipſe iudex iuſtus, minime iuſtificans, ſed potius iniuſtos condemnans. Nunc itaque pœnitentiæ vtilis, & legitimus dilationis dies eſt; poſtea iuſtus dies ſeſſionis, & opportuni ſupplicij, & non reuocabilis vindictæ.

Simul Deus diuitias miſericordia, & iuſtitia oſtentans dans locum pœnitentia.

6 Et ipſe abutitur eo in ſuperbiā.] Proprie in Hebręo: [Ipſe innitetur, vel ſulcietur,] aut ſuſtentat ſe, vel indurat, & obfirmat cor ſuum aduerſus Deum, & aduerſus omnia æquitatis, & pietatis iura. Verbum Originale ־, aliqñ vertitur a Latino Interprete; [Niti.] 4. Reg. 5. 18. & [Recumbere,] Num. 21. 15. & [Expectare.] 2. Paralip. 13. 18. & inde nomen deductum ſignificat [firmamentum, robur, fortē, validum,] denique id, ſuper quo alius recumbit, nititur, ſperat. Ergo ſenſus eſt, Impium Dei potentia ſuſtentatum longanimiter, ipſa Dei benignitate, & lōganimitate abuti, & ſuper illam quaſi niti, & recumbere, atque ſperare, vt plus peccet. quod ingens eſt ſceleris, & improbitatis amplificatio, & [diuitiarū bonitatis diuinæ contemptus] non ferendus, atq. ſtupida quædam ignorantia, quod [benignitas Dei ad pęnitentiam hominem adducat.] Qua de re Paulus cum diſſeruiſſet ad Rom. 2. 4. duo ſubijcit, quæ genuinam huius verbis Originalis ſignificationem reſpicere, & exponere videntur. Alterum, [Exiſtimas aūt, homo, quia tu effugies iudicium Dei?] Quaſi diceret; in quo nam ſperas, recumbas, niteris, vt [exiſtimare] poſſis tuam impœnitentiā impune tādem abituram? Alterum cum verbum hoc Originale, etiam afferat duritiā quandam, & fortitudinem obſtinati cordis; ſubijcit ſtatim Paulus. [Secundum aūt duritiam tuam, & impęnitens cor, theſaurizas tibi iram, in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.] Quam rem dilucida, & eleganti paraphraſi illuminauit Interpres dicens; [Impium abuti loco, & tempore pęnitentiæ in ſuperbiam,] inſoleſcendo aduerſus Deum, & eius longanimitatem, atq. lenitatem. Mirum aūt, quam diſſonet impius Deo ſuauiter illum adducenti, & inuitanti ad ſe iuxta id Iſ. 22. 12. [Vocabit Dominus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, & ad caluitium, & ad cingulum ſacci] (videlicet inuitabit ad pœnitentiam) [& ecce gaudium, & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinū.] De quo incredibili diuinæ vocationis contemptu, ſubdit ſtatim; [Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini, dicit Dñs exercituum.] Sic ſane Patrocles apud Plutar. de impiorum ſupplicio diſſerens: Nihil inquit, aliud perinde, atq. dilatio iuſtæ affectorum ſpes eneruat, animoſq. eorum deijcit: contra improbos ferocia, & audacia augens.] Cum quo illud hęrere videtur, quod Eccleſ. c. 27. 32. de improbis ait: [Illuſio, & improperium ſuperborū,] ſupple, propria, & familiaria ſunt; nam [abutentes] diuina patientia [in ſuperbiam,] illudunt diuinas cōminationes, & improperijs, atq. iniurijs infirmiores quoſq. vexant ſicut Petrus eodem [illudendi] verbo vſus dixit 2. c. 3. 3. [Illuſores iuxta proprias concupiſcentias ambulantes, dicētes; Vbi eſt promiſſio, aut aduentus eius?] Sed his tamen [vindicta, ſicut Leo inſidiabitur.] nam quamuis ipſi vindictam obliuiſcantur, & non videant; at vindicta in illos ſemper intēdit, quod ſtatim ſubditur; [Oculi] autem eius, &c.

Intolerabilis præſumptio hominis contēnentis diuitias bonitatis Dei. Paulus exponēs Iobum.

Impius impœnitēs, diſſonis vocib. reſpondens diuina vocationi.

Plutarc. de ſera Numinis vindicta.

Impœnitentiū propria illuſio, & iniuria.

Illuſores qui. Eccl. 27. 31

7 [Oculi aūt eius ſunt in vijs illius,] i. non ideo, quod ſegnis videatur in puniendo prouidentia, ſegnis ēt erit, aut obliuioſa in colligendo, & vſq. ad minimū quadrantem computando oēs vias, actiones, cogitata etiam ſingula improborum. Differt enim ſupplicium, [vt in plenitudine peccatorum puniat.] Quod vr̄ reſpondere illi verbo Pauli; [Theſaurizas tibi iram,] i. paulatim colligis, reponis, & recondis materiam diuinæ aduerſus te iræ, quæ tādem tota ſimul aduerſum te depromatur, inſtar Theſauri, paulatim collecti, & coaceruati. Expectat itaq. ille, vt [impleas menſuram] improbitatis. In quod illud conuenit, quod de Idumæis ſcriptum eſt; Iſ. 21. 11. [Onus Dumæ; ad me clamat ex Seir. Cuſtos, quid de nocte? Dixit cuſtos: Venit mane, & nox. Si quæritis, quærite; conuertimini, & venite.] Appellant videlicet Deū [cuſtodem,] i. vigilem, & ſpeculatorem, vt cuius [oculi ſint in omnibus vijs illorū.] Interrogant ſtatim. [Quid de nocte] ſui ſupplicij, ſuæq. calamitatis? Reſpōdet vero Cuſtos Deus; [Nunc adeſt mane:] quaſi dicat, tp̄s, locuſq. pœnitētiæ. [Operamini ergo, dum lucem habetis, ne vos tenebræ cōprehendant:] nā inſtat nox ſupplicio, & ſempiternis cruciatuū tenebris deputata. Ergo ſi aliquando [quærendus] vobis Deus eſt, [quęrite;] quęrendus ſtatim, quærendus ſollicite, & diligenter: cito, celeriter accurrendū, neq. hoc tempore abutēdum vobis in obliuionem, atq. [in ſuperbiam,] Sic igitur vigil, & ſpeculator Deus oculos habens in vijs improborum, ſimul proſpicit noctē iamiam aduentantē, & paulò poſt offundendā impijs, die, & luce abutentibus. De qua ēt nocte, ſub diei tñ nomine, & appellatione, dictum eſt; [Dominus irridebit eum, quoniam proſpicit, quod veniet dies eius,] ideſt (vt Theod. ait) [Iudex eorum audaciam irridet, vt qui celerem eorum finem præuideat.] vel, vt alij exponunt, [Deus proſpicit, omnes dies hominis impij; & oculi eius ſunt in omnibus vijs illius.] Quid ergo impio prodeſt, quod non ſtatim de ſingulis ſceleribus vindictam repetat iudex, ſi omnes in numerato habet, omniaq. ſimul multo grauiori ſupplicio perſequuturus eſt, quā ſi ſingula ſtatim particulatim ſupplicijs afficeret?

2. Macab. 6. 14.

Matth. 23. 32.

Deus cuſtos & vigilans.

Ioa. 12. 35.

Impio inſtās nox ſupplicij.

Pſ. 37. 13.
Theodor.

Simul inimpios reſpondendum totum ſupplicium.

8 Sententiā vero hanc (ne Septu. prætereamus) quorſum ad morbos incurabiles Græci retulerint, ego non video: legunt vero; [Cum infirmari cœperit, non ſperet ſanitatē, ſed cadet morbo.] quod ſic intelligit Catenæ auctor, vt ſi facinoroſus aliquando in morbū incidat, deſperatione quidē frangatur, ac moriendum ſibi credat omnino. Quod ſi ex morbo aliquando recreetur, tamen ea res incredibilis illi, atq. admirabilis accidat. Quod ad metum prauæ conſcientiæ, & inſidiarum, quæ Tyranno parari ab omnibus ſolent, pertinere videtur. Niſi forte ſignificare Septuag. voluerint, cum primum impius in morbum incidit; tunc iam ſero licet, & nulla vtili pœnitentia ductū de ſupplicio cogitare. Sicut ad impium Cainum, vt ſuum ſupplicium aſſidua mente verſaret, dictum eſt; [Si male egeris, ſtatim pro foribus peccatum tuum aderit.] quo pertinet illa paraphraſis Ieroſolymitana huius loci: [Si non emendaueris opera tua in ſæculo hoc, ad diem iudicij magni peccatum tuū conſeruabitur, & ad oſtium cordis tui quieſcit.] Ergo non mirum, quod deſperet impius morti, & ſepulchro proximus, & egredi renuat; cum ſupplicium ſuum, tāquam excubantem, aut inſidiantem canem, leonemve in ipſo ſuo exitu adeſſe videat.

LXX.

Nicetas.

Impius ægrotans, animo fractus. & ſupplicij memor.

Geneſ. 4. 7.

Chaldæus.

XXIV. Eleuati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtent, & humiliabuntur. ſicut omnia, & auferentur, & , ſicut ſummitates ſpicarum, conterentur.

1 Eleuare, & recedere *in ſacro ſermone quid.* Altitudo *pro ſuperbia. Illuſtratus Iſaias.*
2 *Impij ſe ipſos extollunt. Miſer Reip. ſtatus regnantibus impijs. Illuſtratus ſemel, & iterum Dauid.*
3 *Breuiſſima impiorum lætitia. Præſentibus contenti ſunt. Iuſti ſempiterna ſpectant. Illuſtrati Zacharias, & Hoſeas.*
4 *Hebraiſmus, ſingularis conſtructum pluraliter. Notata Caietani argutia.*
5 Humiliare *quid proprie. Humana felicitas ſuo pondere ruit.*
6 Auferri *quid proprie. Varia lectio. Humana omnia caduca. Illuſtratus Iſaias.*
7 *Græcorum lectio.* Malua *quondam in delicijs.*
8 *Multiplex ſimilitudo humanæ felicitatis. Illuſtrati Iob, & Ioannes.*

Tyrannu.

9 Tyrannorum lex. Tyrannis debitum supplicium. Tarquinij, & Thrasybuli stratagema.

Pagn. Vatabl.

1 Eleuati sunt. Pagninus; *Recesserunt*, Vatablus, *Discesserunt*, vt ad illos referatur, qui pro redimenda vexatione, aut vita dederunt impio munera: nam statim atque recedunt ex vrbe, obliuiscitur illorum impius, & non minus humiliatur, quam reliqui omnes. Ita fere Vatablus; sed dure, & aspere. Potius dicerem verbū illud Originale, *eleuandi*, aliquando significare, separare, recedere, aut discedere, pro perire, & auferri de medio; quia quod aufertur, & separatur ab alijs, eleuari solet, sicut vulgo dici solet *eleuare*, quod quisq; sibi aufert; vel quod de medio aufertur, vt Num. 26. [Recedite de medio huius multitudinis;] vel, vt Onkelus; [Separamini] Clare; Tollite vos.] & idem esset, si diceretur, extollite vos, vel [eleuemini,] quasi diceremus; *Ale nos de ay*, vel, *Leuantaos de ay*. Quare hoc loco, idē erit, *Recesserunt*, ac si dicas; Ablati sunt, aut sublati. Sed multo elegātius noster interpres frequētiorē, & genuinā verbi significationē secutus, dixit, *Eleuati sunt*, quod ad superbiā, & insolentiā refertur; est enim superbia coniuncta cū sublimitate oculorū, ceruicis, capitis; quare *altitudo* sæpe vsurpatur pro superbia, vt Michææ 2.3 [Ecce ego cogito super familiā istā malū, vnde nō auferetis colla vestra, & nō ambulabitis superbi.] Prop. [Non ambulabitis in altitudine.] Septuaginta: [Nō ambulabitis recti.] q.d. Malū grauissimū, q̄ vestris ceruicib. imponā, deprimet vestrā altitudinē, atq. superbiā. fere idē cū illo Isa. 2.11. & 12. [Incuruabitur altitudo virorū; exaltabitur autē Dominus solus in die illa.] quod statim exponitur; [Dies Domini super omnē excelsū, & superbū, & super omnē arrogātē, & humiliabitur.] Sic igitur, [Eleuati sūt, superbierūt.]

Discedere, pro perire.

רבה *vel* רום

Eleuatio, & altitudo ad superbiam.

2 Sed illud obseruari potest, q̄ ex Hebræo legere possumus passiue quidem, sed non impersonaliter: *Eleuati sunt*, a se ipsis; vel, *eleuauerunt se*. in insolescendi, & superbiendi impiorum studium significatur: quamuis enim honor illis non deferatur a populo, illi tamen honores ambiunt; & quamuis ab alijs non euehantur, ipsi se eleuant, & euehunt in sublime. Simile id Psal. 61 9. [Verūtamē vani filij hominum, mendaces filij hominū in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in id ipsum.] Prop. vt ascēdant ipsi. q.d. [vt eleuēt sese.] vbi Theodotio legit; [Vapores filij hominū.] qui sua quasi sponte ascendunt, sed vel statim dissipantur, vel coguntur in nubē, & pluuiā, vt statim in terrā recidant, vnde se excitarunt. Sed quam miser Reipublicæ status, cum *eleuantur* impij! vt Dauid dicit Psa. 11.6. [In circuitu impij ambulant; secūdū altitudinem tuā multiplicasti filios hominū.] Vndique (inquit) oppugnant impij miseros, & pauperes, idque referendum est ad profunditatem iudiciorum Dei, & abyssum Diuinæ Prouidentiæ, vt impij multiplicentur, viuant, triumphent. At ex Hebræo legitur: [Cum exaltati fuerint, vilitas est filijs hominū.] q.d. Cū impij primas tenent, tūc reliqui homines iacent; hoc est abiecte, & viliter ab eis tractantur.] Tum etiam vilissima est, & abiectissima Reipublicæ conditio: quam nemo regnātib. impijs audet nisi vilia, & abiecta consectari: nihil laudabile, & gloriosum cogitant, nedū aggrediuntur. Mitto illum alium sensum, quod cum [eleuantur impij,] tunc vilia, id est omnia nefaria, & probrosa, & homine rationе prædito indignissima ad illos confluere videntur, & huiusmodi esse quæque ad se attrahere, [cū exaltati fuerint a terra.] Cum quo facere potest, quod legit Thargum; [Sicut sanguisuga, quæ sugit sanguinem filiorum hominum.] Nā tunc tandem eum [in dignitate sublimi positi] sunt indigni, videntur esse sanguisugæ, ... rupissimum quemque sanguinem exugētes. ... dubium etiam, quin illos etiam *eleuent*, & euehāt ... alij, abiectissimique homines; quod etiam in hunc ipsum locum cadere potest, ac si legatur; [Cum exaltati fuerint impij a vilitatibus filiorum hominū,] id est, a fæce improborum, & a vilissimis hominum.

Superbe se ipsos extollentes.

Ellos son los que se leuātā a mayores, aunq; nadie los ayude a subir.

Theodotio.

Miseria Reip. regnantib. impijs.

Vatabl.

Eleuatis impijs virtus iacet.

Thargum.

Impij instar sanguisugæ sugentis ... sanguinem.

3 *Ad modicum.* Eleuantur quidem, sed dissipantur statim, velut mollissimi, & vanissimi vapores e terra sublati tantillum durant. Igitur breuissimam illam exaltationem, quis merito non despiciat, cuius deturbatio & ruina breuissima quoque est? Sic sane breuissimam felicitatem consectantur impij, ita etiam breuissimam omnino vitam viuere censendi sunt, & sicut breuissimam, ita etiā bullins pretij, aut æstimationis dignam. Quem impiorum communem errorem indicat illud Zachar. 4. 10 [Quis despexit dies paruos?] q.d. Quotusquisque est, qui breuissimam huius vitæ felicitatem, & [exaltationē ad modicum,] vt par est, cōtemnat? Quo loco in Hebræo legitur: [Quis despexit diem exiguitatis?] vel *paruitatis*, aut, [diem paruarum, subaudi, acclamationum?] nam gaudia omnia huius vitæ, & faustæ omnes acclamationes profecto sunt durationis breuissimæ, & diei cuiusdam valde paruæ. Propterea iusti nolunt suas spes, suasque voluptates breuissimis huius vitæ, breuissimæque huius felicitatis terminis concludi, sed ad amplissimos illos æternitatis limites suas spes proferunt; ita ut dicere ad impios possimus: [Si latior terminus eorum termino vestro est?] Quod Hamos dicebat cap. 6 2 id est, si regna, atque possessiones gentium aliarum limites habēt ampliores, & latiores vestris limitibus? quasi dicat; Minime sane, immo veri Israelitæ, iustique omnes cum huius terminis minime suas spes contineant, nolintq. [eleuari ad modicum,] longe, lateque patentes felicitatis terminos sortiuntur. At vitæ huius sectatores valde angustis conclusi terminis, quam modica, quam breui felicitatis vmbra contenti sunt.

Impij vt felicitas breuis, ita et vita.

Vatabl.

Iusti æternitatis dilatantes spes.

Regni iustorum limites amplissimi.

4 Et non subsistent.] In Hebræo proprie est [& non ipse.] qua dicendi formulā solent Hebræi significare, quod omnino deleatur, & pereat vt suppleri possint. Non ipse manet: aut, Non ipse conspicuus amplius apparet. Exēpla occurrunt passim. Quia vero hoc loco pronomen est singularis numeri, existimauit Caietan. significari vnum aliquem ex multis Tyrannis interdum parum durare in sublimi felicitatis fastigio, & cito deijci in miserias, & egestatem. Sed certe hæc Caietani argutia, nihil omnino facit cum Iobi instituto, cum potius Tyrannorum in vniuersum supplicium, & ruina describatur. neque potuit quidem ignorare Caietanus, singulare sæpe accipi pro plurali, præsertim eum adiungitur plurali, cuius exempla protulimus aliquando. Sic hoc loco; [Eleuati sunt; & non ipse.] id est, non ipsi, nam peribunt ita im, & deturbabuntur. Quare sapienter dixit hoc loco Philippus [Nunc iterum illi pluraliter describūtur, quibus vsque ad hunc versum singulariter dixerat.] Eleganter autem sensum suppleuit Interpres; quod enim alij dicunt; [Nulli erunt; non inuenientur] aut quid simile; ipse dixit; [Subsistere, & perseuerare non poterunt, in semel adepta fælicitate.]

Hebraismus.

Caietan.

Singulare cōst. vt in plurali, prop. in alio Philippus.

5 Et humiliabuntur.] Res eadem ad maiorem amplificationem per expolitionem repetita; Deprimentur; labefactati concident. Vox quidem Originalis ad casum, vel ruinam, pertinet, & proprie significat eam inclinationem, quæ ruinam minatur; sicut dicitur Eccl. 10. 18 [In pigritijs humiliabitur cōtignatio] videlicet cum tectum domus facit ventrem, & suo pondere ruit. Quæ elegans est humanæ felicitatis imago, quæ quo magis tumet, & ventrem facit, tunc suo pondere semper propendens, certius inclinat in ruinam, atque eo citius, quo fuerit in sublimiori fastigio constituta. Licet autem verbum Originale significet etiam, ad paupertatem redigi, quæ est quædam humiliatio, & ruina; tamen translationis filum multo melius tenuit Latinus Interpres, quam alij, qui post R. Leui legunt; [Paupertate conficientur;] aut quid simile; agnoscentibus licet, atq. probantibus alijs illam, *Humiliandi*, significationem.

מכך

Ruinosus paries imago humanæ felicitatis.

Vulgatus pro Hebræis autib.

R. Leui.

Pagn. Tyg. Caiet. Vatab. R. ...

6 Et auferentur.] Verbum quod alibi vertit Interpres; [Claudere, cōtinere, cōtrahere,] & per cōtraria significatione, *extendere se, atti transilire*, quia etiā aliquādo celerius transilitur, cum fit ante saltum quædā quasi corporis contractio; sicut vehementius curritur, quando prius recurritur, & id perspicitur in serpentibus, & reptilibus, quæ quadam corporis contractione fortius, & celerius transiliunt, & conijciunt se in anteriorem partem. Hinc itaque varius sensus, & lectio huius loci multiplex. Pagninus, & Regias [Claudentur, sicut omnes.] quod videtur ad sepulchrū pertinere, & ad infernum carcerem, in quem impij asseruandi conijciuntur. Sicut Isaias dixit. 24.22 [Congregabuntur in congregatione fascis in locum, & claudentur ibi in carcere.] Caiet. *Restringentur*, subaudit ipse, *a morte*, nimirum, quod sicut omnes alij ciues, qui malefecerunt, addicetur impius carceri. Sed quam aliene ab impunitate Principis, & Tyranni; quæ hoc loco describitur. Tygur. [Contrahuntur.

קפץ

Vox contraria significationum.

Varia lectio.

Pag. Regia. Sepulchrum & infernus carcer.

Caietan.

Tygur.

Vatabl. buntur.] Vatablus: [Obturâtur,] supple, [ora eorũ.] Sed multo melius, [Cõtrahetur,] ne lõgius serpant; Prohibebuntur, ne longius vagentur; Continebuntur, ne impetũ faciant, & comprimetur illorũ audacia. Vel, Transilient cito, disparebunt, abibunt suo loco, & eijcientur celeriter suis sedibus. R. Dauid dixit: [Festinant et desierent, & non cognoscetur locus eorũ, sicut saltantis.] *R. Dauid.* R. Mosech. [Saltabunt a loco suo.] forte respicit ad saltum, *R. Mosech.* qui fit ex loco superiori in inferiorẽ. Sed omnia hęc pulchre cõplexus est Interpres, cũ dixit, [Auferentur. Auferentur] autẽ, [sicut omnia.] Alij, [* sicut oẽs,] æqualem ** Cayran gillos iãbren gema iodes.* impiorum conditionem, communem etiam alijs mortalibus indicat. Sicut etiam Tyranno illi digna nece sublato occurrebant alij defuncti, apud Isaiam, dicentes: [Et tu vulneratus es, sicut & nos.] Quod etiam impijs Principibus comminatur Dauid, [Vos autem sicut homines *Isa. 14. 10.* moriemini.] At Interpres, [Sicut omnia,] dixit, vt reli- *Psal. 81. 7*
1 qua humana omnia complecteretur, quibus finis, & interitus, vt certissimus; ita & breuissimus accidit.

Septuaginta, modũ, quo [auferentur] sunt elegati similitudine expresserunt: [Emarcuit, sicut malua in æstu.]
7 *LXX.* quod Nicetas ex alijs codicibus legit; [Sicut herba,] *Nicetas.* vt illi respondeat; [Sicut olera herbarum cito deciderũ:] *Psal. 36. 2.* nam leuia, & mollior herba cito arescit. Vel certe in [Malua,] aliquid deliciosum obseruarunt: nam habe- *Malua in delicijs habita.* batur quondam malua in delicijs acetariorum; in æstate autem, aut negligebatur, aut virens non poterat conseruari; tum etiam seruiebat coronis, ac lætitiæ, vt Plinius *Plin. lib. 20 c. 21. & li. 41. cap. 4.* auctor est. Ergo (inquiunt) exorto diuinæ iustitiæ sole, marcescat, arescat, pereruatur, atque omnis deliciarum flos decidat, & proteratur.

Et sicut summitates spicarũ, succindetur] Summitas
8 vel caput spicarũ, pro ipsis spicis, natis in summitate, & *Metonymia.* capite calami Septuaginta; [Sicut de stipula spica decidens sponte sua.] Quod Græci accipiunt, vt significetur *LXX.* spica contabescens, cũ primũ fuerit excussa ex culmo illam sustinente, vt nullum amplius humorem haurire possit: Non aliter impius excussus, & deiectus ab ea fe- *Impius instar spicæ decisæ.* licitate, qua virebat, & irrigabatur. Illud vero quod [sua spõte,] dicitur, indicat vnumquemque suum proprium peccatum habere vltorẽ; quasi diceret, suo vitio, & culpa, & sui peccati propria, & digna poena. Ego etiam dicerem, [sua sponte,] suapte natura, humanã omnem fe- *Felicitas humana suapte natura marcescẽs.* licitatẽ contabescere, [sicut spicam,] quæ etiã si non decutiatur bacillo, neque concutiatur vento, sua imbecillitate, & ariditate dissipatur, dissilientibus aristis, & granis. Sed commodior, atquę vsitatior translatio, si dicat suo tempore succidendum, & demetendum impium, velut spicam onustam granis. Espectat enim Angelus Dei tẽporis, & supplicij opportunitatem, vt iubeatur [mittere falcẽ, & metere. quia venit hora, vt metatur, quoniã aruit messis terræ.] Qui cũ aliquãdo cælesti voce ad- *Apoc. 14. 15. & 16.* monitus esset, misit celeriter [falcẽ suã in terram, & demessa est terra.] Quod &: Ioelis 3. 13. a iudice indignante aduersus incredibilẽ mortalium improbitatem, præ- *Angeli messores, administri diuinæ iustitiæ.* ceptum est, non vni tatum, sed multis messoribus diuinæ iustitiæ, & indignationis administris, [Mittite falces quoniam maturauit messis; venite, & descendite, quia plenũ est torcular; exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum. Populi, populi in valle concisionis: quia iuxta est dies Domini in valle concisionis.] Appellat vallem [concisionis,] quasi vallẽ demessionis, vbi impij diuinæ sententiæ, & vindictæ falce acutissima precindẽdi, & ab omni pristina felicitate, & dignitatis cul- *Tẽpus maturitatis, & demissionis impiorum.* mo resecandi erunt: [maturitatis] autem illud tẽpus assignatur post felicem vitam decursam, cum est omni voluptate, & turpitudine vsque ad maturam ætatem transacta. Est autem obseruandum, [vallem cõcisionis,] dici non solum quia demetendi impij, sed etiam quia tribulandi, & conterendi: nam eadem vox, quæ [concisionem] significat, est etiam [tribula;] Atq; respondet hæc pas trituræ, & tribulationis impiorum illi alteri torcularis, & calcationis vuarum; exprimenda enim est omnis impiorum viriditas, & humor pristinæ felicitatis.

9 Sed cũ hoc loco [summitates spicarum,] video, legoq; *Par supplicium respondens Tyrannis.* succidendas; iustam quandam Tyrannorum pęnam respondentem illorum immanitati, & improbitati indicari suspicor: nam Tyranni omnes illam legem tantum colunt, omni iure, & æquitate abrogata, vt summa quæque, & excelsa demetant. id, quod in illo Tarquinij Superbi facto constat: Nam, vt probati antiquæ historiæ *Tyrannorũ lex, excelsa demetere.* scriptores referunt, filio sui consilij arcanum, hoc tantum stratagemate, per dubiæ fidei nuntium, quendam indicauit; videlicet nuntio in hortum adducto, summa *Tarquinij stratagema.* papauerum capita, baculo decussit: quo facto nunciato filius intellexit, quid pater vellet, nimirum præcipi sibi, vt excellentissimum quemque Gabinorum (hos enim opprimere parabant) aut exilio summoueret, aut nocte consumeret. Auctores sunt Plinius, Dionysius Halicar. *Plinius lib. 17. cap. 4. et 8. Dion. Halicar. lib. 4. Liuius 5. Dec. lib. 1. Val. M. lib. 7. c. 4. Frõt. li. 5. Stratage. ca. 1.* Liuius, Valer. Maxim. Iulius Frontinus. Idem omnino de Trasybulo Milesiorum Tyranno, non minoris calliditatis homine, scribitur; Periandro enim Corinthio per nuntium roganti, quid facto opus esset, vt securus imperitaret; Non aliud respondit nuntio, quàm adducto illo in messem iam maturam, summas frumenti aristas baculo decussit. quo facto intellexit Periander summa rerum, & principum capita tollenda, si Tyrannide potiri vellet. Res quidem ab Aristotele commemorata. 3. Politic. cap. 9. & lib. 5. cap. 10. Dionysio enim Halicarn. lib. 4. Herodot. lib. 5. Laertio in Periandro. Abstulit igitur Tyrannus vterque excellentes quosque viros, *Ad Periandrũ Thrasibuli responsum.* sicut [summitas spicarum,] vt soli ipsi eleuarentur in sublime, emínerentque inter cæteros. Sed profecto [ad modicum:] nam auferet Deus Tyrannos illos pari suppli- *Arist. Dionys. Herodotus. Laertius.* cio, & [sicut summitates spicarum] baculo suæ iustitiæ decutiet, ex summæ felicitatis culmo. Cum impio enim Principe loquitur Zacharias cap. 4. 7. [Quis, tu, mons magne?* in planum.] q. d. deijciet Deus tuam istam al- ** Dios te aplanara.* titudinem, & adæquabit terræ, vt iam eminere non possis. Omnis eminentia deprimetur, & ad æqualitatem, & planitiem redigetur: [Omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt asperra in vias planas. *Isa. 40. 4.*

XXV. Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentitum, & ponere ante Deum verba mea?

1 *Clausula totius capitis.*
2 *Hebraismus pariter, & Hispanismus.*
3 *Lectio Græcorum, cum Hebræa, & Latina conciliata.*

EX tota sua oratione, & disputatione colligit tandem
1 quod proposuerat, videlicet non semper iniquos pẽ- *Paraphrasis sententiæ & orationis clausula.* dere in hac vita suæ improbitatis poenas; sed tamen cũ sint varijs casibus obnoxij, assiduis sceleratæ conscientiæ poenis cruciari; tum etiam insolenter, & temere fecisse amicos, qui non tam ea suæ vitæ laudabilibus, & sanctis actionibus illum iudicarent, quam ex presentibus calamitatibus damnarent. Cum tamen sancti, etiam si in calamitates incidant, at neque veram animi dignitatem, neque præmiorum immortalium spem firmissimam amittunt.

Quod si non est ita.] Breuissime in Hebræo, [Et si
2 non,] non pluribus Hispanis; *Y si no.* Septuaginta, *Alioquin.* Suppleri hæc breuitas varijs modis poterit: Si non *LXX.* vere, & recte sentio, de bonorum, & malorum remuneratione. Philipp. [Si non ita sit futurum.] Caietan. [Si *Philipp.* non asseritur quod dixi.] aut, Si non mecum consentitis. Res omnino eadem. [Quis.] in Hebræo, [vbi nam?] *Pagni. Regia.* Prodeat, qui aliter sentit, qui me falsitatis conuincat. Hebr. [* Quis faciet mentiri me?] quasi dicat, nemo aut ** Quien me hacera mẽtiroso, o quien me desmẽtira?* ratione, aut experimento opposito meam sententiam refellet, neque propter ea, quę asserui, poterit dicere mihi dicam, iustamve litem intendere ante Dei Tribunal.

Septuaginta; [Et ponet nihilum verba mea.] quam lectionem probarunt fere omnes sequentes textum He-
3 bręum. Id autem existimat Nicetas esse; [Irritam ora- *LXX.* tionem facere,] & tanquam quarum solidam, & valde *Pagn. Vatabl. Regia. Caiet. Nicet.* futilem nihili ducere. Sed apparet manifeste, alijs, atq. alijs punctis tum illos, tum Latinum Interpretem eandem vocem legisse: nam *Al*, est idem quod *Non*, aut *neque* at, *El*, est Deus. Quare si ex verbo legeretur, deberet verti; [& ponet ad non verba mea.] Sed illa dictio negans, *Lectio varia.* אל aliquando [non neque, in, contra, nolle,] & quidquid ad repugnantiam, vel negationem pertinet, significare solet. quare etiam accipitur pro nihilo, sicut & alia similis particula *Lo*, cuius similis est vsus. Quadrat igitur vtraque lectio in rem præsentem. לא

PARA-

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

a De temporis significatione & proprietate in Sacro sermone, & quod Diuina prouidentia opportunitates agendi capiat ac sibi vendicet, visitu multa nu. 6.

Ersuasum mihi, amice, penitus est id, quod in meis ærumnis pro ingenti solatio esse debes, Deum O.M. qui se ipso beatus est, mortalium res, actionesq; oẽs solertissime curare, neque ᵃ temporalium rerum, quamuis extra tẽpus ipse sit, vnq̃ obliuisci: habet enimirum bene cognitos, atq; præfinitos rerum oium articulos, & opportunitates, quibus quæq; fieri debeant. Certo.n.constituit, quando improbos extremo supplicio affici expediat: Quando innocentes erigi, & subleuari: Quis iniquitati, & iustitiæ terminus; Quis ærumnis, atq; lachrymis innocentium: Quantum Tyrãnis, & superbis indulgendum sit temporis; Quantum Sanctorũ sustinentiæ tribuendum. Non.n.ille tantum in nubium latibulo continetur; sed temporalia etiã, pariter ac æterna moderatur, & administrat. Stultissimi vero cum videant Deum nostri minime indigere, sibi persuadent, nihil esse Omnipotẽti, ac beatissimo Numini cum nostris rebus, ac sæculo nostro commercij; neque illum, qui tempori obnoxius non est, temporalia curare. * Et ab his quidem non longe abestis, o amici; quamuis.n. existimetis Deum esse tẽporum auctorem, atq; moderatorem, vestramq; Theologiam plenis buccis iactetis; at ignorare prorsus videmini, diuersos Deum præfinijsse dies; nimirum præsentis sæculi quosdam, quib. interdum permittat mortales impune viuere; nouissimũ, in quo iusta iudicij lance humanas omnes actiones expendat, suoq; vel præmio, vel supplicio afficiat. Ergo ille cum nostra tempora probe norit, atque omnes agendi opportunitates captet, nos tamen neque illius æternitatem comprehendere valemus, neque, quod multo minus est, humanarum rerum opportunitates, ac temporis articulos obseruare, atq; cognoscere? ᵇ Hos enim sibi vni Diuina Prouidentia subiecit, illum præsertim iudicij extremi diẽ iustis exoriturum lætissimo lumine, improbis tetra caligine plenissimum.

1 Ab omnipotente non sunt abscondita tempora.

* & qui nouerunt eum, ignorant dies illius.

b De extremo iudicij die soli Deo noto, atque eodem iustis & iniquis valde dissimili, deque opportunitate pensanda improbitatis, visitur quaedam nu. 7. & 8.

Et vero nihil curandum, qualem nũc impij vitã viuant, sed qua semper per æternitatem habituri sint. Vos quidem existimatis meas ærumnas, dignas esse ingentium scelerum pœnas. Atqui, o amici, non sum is, quem falso censetis, improbitas.n. sceleratissimorum hominum impune, atq; etiam feliciter viuere permittitur: conniuente quidem, sed tñ curante, atq; vidente supremo iudice, grassatur potentissimorum hominum violenta Tyrannis, ᶜ attingentium, reuellentium, transilientium agrorum terminos aliorum, & per summam iniquitatem finitima oĩa prædia inuadentium, resque suas contra ius, fasque dilatantium. * Eorum, qui minus possunt, greges rapiunt, quibus partim se ipsos exsaturent, atque saginent; partem vero reliquam impudentissime pascunt, & cum suis continent, antiquis pastoribus cum ignominia, & contumelia vel eiectis, vel in seruitutem abductis, illorum simul facultatibus vniuersis direptis. Quibus omnibus sedato animo, & secura omnino improbitate potiuntur, & pro libito, si amplissima latifundia pascendis tot gregibus, atque armentis non sufficiant, alienos agros depascuntur, atque depopulantur.

2 Alij terminos transtulerũt:

c De assumendis, aut transferendis terminis ad Scripturę phrasim, & morum doctrinam, nonnulla nu. 3. 4.

* diripuerunt greges, & pauerunt eos.

Cum ergo amicis, atq; vicinis sancta omnia vicinitatis, & amicitiæ iura violẽt, nihilo sane magis sunt erga pupillos, & viduas, atq; erga vniuersum miserorum genus æqui, aut benigni: nam vel vnicum ac singulare, vilissimumq ue iumentum pupillis, atq; pauperculis, non vile tantum, sed necessarium etiam ad victũ, & res domi necessarias, abducunt. furto sublatum ante faciem suã minantes; ᵈ Neque his contenti per nefariũ abigeatus crimen, omne miserorum instrumentum diripiunt, pecusq; abigunt. * In viduã aũt, cuius tam tenuis, & angusta res est, est tamen impij potentioris valde prolixa inhumanitas. Vnicum.n. eumque macilentum bouem vertẽdo agello necessarium, loco pignoris exigunt, & abripiunt. Sine tecto autem, munimentoque pecora, & armenta habentib. quid saluum miseris esse possit, vbi potentib. impune furari, licet? Neq; vero tantum furantur clam, & per insidias, sed in ipsa via publica, ac consueto itinere gradientes intercipiunt; neq; aliter bona fide securos capiunt, q̃ si iusto bello subegissent, atq; spoliassent. Ita bonis omnib. euertunt miseros, atq; omnia illorum cœpta, & consilia rerum agendarum impediunt, subuertuntq; calumnijs certũ ius eleuant, & infringũt; truci, & immani aspectu fugere, ac cedere de via, cedereq; suis bonis pauperes cogũt a virtutis recto tramite vel prauo exẽplo, uel iniquo imperio infirmos retrahũt; atq; illos ipsos, quos a suo cõspectu deterrẽt, insolentissima animi elatione, neq; uia publica, qua ipsi gradiuntur,

3 Asinum pupillorum abegerunt.

d De Abigeis, & Abigeatus crimine, quadam peculiaria, quędam, nu. 1.

* & abstulerunt pro pignore bouem viduæ.

4 Subuerterunt pauperum viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ.

tur, dignari volunt. Qu[illegible] cernis egenos omnes, ac humilesque fortunç, ac conditionis h[illegible] pauperis [illegible] ditiora d[illegible] quærere, & in tenebris, atque m[illegible]ore pe[illegible]etuo latitare; adeo [illegible] tyrannos timet, & fugiunt, v[illegible] ferarum [illegible] magis del[illegible] quando eum in publi[illegible] tur, necanturque ab impijs.

5 Alij, quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum.

Impudentissimi nimirū cæt[illegible] periculum, d[illegible] spiciūt, irrident: [illegible] prædāt [illegible], nulla æquitatis ac iustitiæ le[illegible] coercitū; qu[illegible] ac vim cum ingenti danno suscepiunt [illegible] potiorem prædam inhibiftini; nam frequenter [illegible] bi[illegible] tatum atque inanis v[illegible] supratis impetu [illegible] impudentia, & [illegible], tum celeritate, atq; [illegible] in aggrediendo, at[illegible] ocando; omnem enim humanæ politiæ [illegible] humanitatis iura au[illegible] lantes, de nemine non ma[illegible] freq[illegible] iam oderunt, præ degeneri quadam, turpique animorum ignau[illegible], & [illegible]iditate; [illegible] tam amates, qui e rapto viuu[illegible]. In quo, cum [illegible] effectatotumque Asinorū

vigilantes ad prædam, præparant panem liberis.

mores [illegible] priman, tum pot[illegible] imaginem ad viuum repræsentant, quod vniuersa illorū familia eorumque in scelerum, atque prædatum particeps est; atq; [illegible] erios præ[illegible] fames matutinos excitat, & stimulat. In eo enim [illegible] hem [illegible] eat am adhib[illegible] vt vndecumque tum seruos, [illegible] liberos, rapt[illegible] alere possint; atque illos præterea le[illegible] armaturæ mil[illegible] tes, dom[illegible] habeant, quibus improbi Principes ad faci[illegible] prædas abutuntur.

6 Agrū non suum demetunt, & vineam eius, quem vi oppresserunt, vindemiant.

Nullum itaq; hon[illegible]tum laborem ad vitam su[illegible]piunt, sed, cum turpissimo otio diffluan[illegible] metūt, vbi nō semi[illegible] alienis fundis seg[illegible]tes coll[illegible]gunt; atq; in alieno[illegible] bores & agros impune irruū, non [illegible] tantum seminis genere, sed vniuersis ad humanæ vitæ sustentationem necessitatis consitos. Et, nequi iam ab ipsis agrorum Domin[illegible] fructus maturi percipiātur, ipsi maturitatis tēpus importunū d[illegible]s (proh immane scelus, ac d[illegible] ta nocendi libido) fru[illegible]s acerbos, & immaturos nu[illegible] sui [illegible] bono, deuastant, suam felicitatem ex alieno tantum dāno, & [illegible] felicitate meti[illegible]. Si sane alienas vineas vindemiant, potius proculcant, & popul[illegible] impune; atq; cum bona, telque piorum inuadant, sed tame[illegible] in sceleratissimorum sociorum vineas, prædiaque præ[illegible] illæsaque dimittunt; nisi forte illos etiam regū suorū am[illegible] fames stimulet: nam sero licet, neque amicis, neque soci[illegible] sciunt. Est. n omnino [illegible] la, plenaque discrimine im[illegible] societas. Quem[illegible] vil[illegible] etiam lucelli gratia non [illegible] on exinaniant, a[illegible] si possint, etiam in sontem ammonis omn[illegible] orum, non cond[illegible] mitent, quo in suum sinum, vsūque omne [illegible] tantur? Atqui est illud auaritiæ, & inhumanitatis cumulus, m[illegible] leros mercenarios suis agris eiectos, siue mercede, sine victu cogi ipsa impiorum prædia strenue, & grauiter colere?

7 Nudos dimittunt homines induménta collentes, quibus non est operimentum in frigore.

Ergo iam non in agros, & pecora tantum, sed in ipsos homines eiusdem naturæ, iurisque c[illegible] nsortes, inhumaniter sæuiunt; neque solum egentes, ac nudos necessario tegumento non louēt, sed per summum contemptum dimittunt pernoctare in frigore, sub aperto cælo; [illegible] nudant etiam turpit[illegible] & petulanter; extremum etiam indumen[illegible] ū, quo corporis turpitudinem contegebant, adimentes.

8 Quos imbres montium rigant: & non habentes velamen, amplexantur lapides.

Prop[illegible] iustaq; ac extrusi domicilis, extra tectum, extra vrbē vagi[illegible] res, non solum nocturno rore perfunduntur miseri, sed cum ad aprica [illegible] conualles se recipiant, madent toti, riuulis iugiter cadentibus e montibus: cum null[illegible] [illegible] nim opportuniorem, tutioremue sta[illegible] ionem habeant, ad quam confugiant, [illegible] beuut antra, lapidosasque cauernas, quibus nuda membra confoueant.

9 Vim fecerunt deprædantes pupillos: & vulgum pauperem spoliauerunt.

At n[illegible] que teneriori, & imbecilliori ætati p[illegible] rcunt; nā pupillos in manci[illegible] apiunt: & ab ipsis ma[illegible] rū vberibus filios, q[illegible] ios i[illegible] lç summa indulgentia complectuntur immaniter abstrahunt. Quin etiā orphanis tenues patrimoniorū suo[illegible] reliquias, quibus tanquā maternis vberibus, atque lacte al[illegible] ndi essent, detrahere non dubitant: [illegible] apiunt præterea pupillis, quod post rei pate[illegible] næ deuastationem, relictum fuerat: ac quicquid tandem in viduæ bonis reliquū esse videnr, pro redemptione filiorum, aut pro pignore auferunt. Eum vero, qui a diuitijs ad inopiam defluxit, non solum iacentem non erexerunt, se[illegible] grau[illegible] etiam imposito exa[illegible]nis pondere, oppresserunt, ne exurgere posset. g At qui, si quando opus est, ipsam tuitionem ijs vendunt, quos tueri pro suo munere, ac Principis fide tenerentur.

10 Nudis, & incedentibus absque vestitu, & esurientibus tulerunt spicas.

Illi vero miserrimi homines per summam iniuriā nudati, & bonis omnibus spoliati, [illegible] omnino [illegible] oguntur, ac de hisce quidé au[illegible] e ratione de iniuria cum illis c[illegible] postulare. Vt vero vitā su[illegible] re possint ad extremam redacti inop[illegible], in alienis agri[illegible] relictas a messoribus spicas legunt, terūt manibus, granaq; ipsa dentibus commolunt: cum enim manipulos suos [illegible] messuissent, in raptorum manus incidentes, vacui dimissi sunt. At his ipsi famelicis buccellam t[illegible] n[illegible] issimam sceleratissimi hom[illegible]nes ex ipso pr[illegible]p[illegible] ore abripuerunt, & ex turpissima, atque vilissima præda rem ipsi suam

multi-

e Mansuetudinis ac humilitatis laus [illegible] ferire infima commendatio, quadam mores, nu. 5. & 6.

f De onagrorum tum natura, tum morum significatione, tum panca a num. 14 vsque ad 4.

g De Principum aut Tyrannide, aut Tuitione, peculiaria quadam nu. 2. & 3.

multiplicare conatur; neque in suis agris spicarum remanentium egenis, & esurientibus copiam faciunt.

11 Inter aceruos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.

Cum vero miseri mercenarij congerant illorum fruges, oliuas excutiant, oleum exprimant, torcularia calcent a summo mane, ad meridiem vsque magno, assiduoque labore defatigari, sitire, & esurire permittunt, ac ne haustu quidem vini dignantur, nedum buccella, quæ illos in labore confirmare posset. Interim opulentissimi isti prædones ex alieno saturi, sine vllo labore, in summo otio, & tranquillitate alienis operis, laboribusque perfruentes, inter congestos ex rapina cumulos diuitiarum, fructuumq; omnium iucunde meridiantur, & largissimis cõpotationibus indulgent; deliciantur, comessantur, & turpi etiam somno se dedunt, atq; procurãda cuticula, post alienum cibum sumptum meridiationes seruãt. Exsuscitati vero inter ipsos segetum cumulos, & quasi monticulos delitescẽtes in meridie, cũ solis feruor, & exactus diei labor quietem mortalibus, & somnum afferre solent, ipsi, ex insidijs, securos & improuidos adoriuntur, prædamque faciunt. Interim ipsæ istorum domus oleo, vino, cæterisque terræ fructibus affluunt, ac ne guttam, micamve ad alienos affluere patiuntur: cum ipsi enim a mero æstuent, & obruantur, at alios sitire volunt: nam vel direptis iam, & depopulatis aliorum vineis, pauperes, etiam post calcata sua torcularia, exprimere vix possunt haustum vini, quo sitim sedent: vel certe multo diuitum ære opressi, compelluntur fruges, atque vindemiam statim diuendere. pretiumque deferre diuitibus. Sic collectis frugibus esuriunt, sic calcatis torcularib. sitiunt; *h* sic ipsi auari inexplicabili siti vexati, & suis calcatis, & aliorũ exhaustis torcularibus, siti etiam ardentiori cruciantur.

h De auaritiæ morbo, siti supplicio, vide multa. nu. 5. 6. 7.

12 De ciuitatibus fecerunt viros gemere: & animus vulneratorum clamauit.

Non in agros solum, sed in vrbes, & hominum frequentiã sęuit tanta potentissimorum hominum impietas. Alios enim male habitos; indignissime percussos, iniq; oppressos ad clamores, vociferationes effrænatas, & grauissimas de acceptis iniurijs cõquestiones compulerunt, opem, ac fidem, si quæ apud homines esset, inclãmantes; ac Numinis, quod sibi reliquũ esset, aures postulantes; pristina in vrbe domicilia, ex quib. trudebantur per tyrannidem, cum ingenti dolore deserentes; Nam nõ solum corpore male affecti, verũ etiam, quod vel animo ipsi, velut vulnerati, atque perfossi, quod hostium nimio timore, velut gladio ferirẽtur, vel parentum necẽ, solitudinemque intuerentur, non poterant nõ ingenti gemitu, & lachrymis tãta mala prosequi. Atq; illi, quibus cum vita, & sanguine vox pariter deficit, non ore, sed silentio, & nece ipsa clamore ad Deum pauperum exauditorem, sustulerunt, vindictamq. depoposcerunt. * Optimus vero, idemque iustissimus vindex, qui nihil *i* insulsum, aut sine summæ sapientiæ, & æquissimæ prouidentiæ sale efficit: quippe explorat suorum sanctorũ per varias tribolationes fidem, atq; constantiam, tãta, tamq; nefaria scelera, quasi salita in extremum iudicij diem, grauissimo supplicio afficienda seruat; nihil interim nefarijs conatib & impunitati peccãdi repugnãdo, sed iñ supplicijs æternis depuratos seruat, velut innexos fune ceruicibus, & frænata ora habentes, non multo post educendos ad supplicium. Sed nihil tandem vel integerrimæ iustitiæ, vel digni supplicij a quoquam desiderari poterit; seruabit enim Deus omnes optimi, & sapientissimi iudicis iudicãdi leges, atque rationes.

* & Deus inultum abire nõ patitur.

i De impiorum supplicio, cuius post peccatum, rei tenentur, quos tamen suo tempori velut salitos seruat Deus, & velut ceruicem habentes fune in nexam, & frenata ora habentes, et prisco ritu. nu. 5. 6.

13 Ipsi fuerunt rebelles lumini: nescierunt vias eius; nec reuersi sũt per semitas eius.

Hæc cum sint Numini supremo clarissime cognita, & explorata, Deus enim lux est; at Improbi sunt crassissimis obliuionis, & ignorantiæ tenebris obcæcati; adeoque videntur nefarium lumini, atq. scientiæ Diuinæ bellum indixisse; ab illo enim per summum perfidiæ scelus desciscentes, ipsam Diuinæ Legis lucem clarissimã, quæ illis viuendi viam certissimam commonstrare poterat, contemunt. Prouidentiam verbis, operibusq. lacesserunt; atque ipsum bonum naturali lumine cognitum, & insitam rationis legem suis libidinibus voluptatibusq. post habent; adeoque externam hanc lucem, quam corporis oculis vsurpamus, ne suo splendore turpissimas, ac nefarias illorũ tenebras discutiat, & prodat, odio grauissimo prosequitur. Placuit enim illis semper & tempus, & iter tenebrosum. Quod si fortes apertas, illustresq. veritatis vias ingressi, pedem in pietatis studio posuerunt, referunt statim, & ad consueta scelera summa velocitate conuertuntur: tandemque cum multum in impietatis studio progressi sunt, de mutando itinere, aut experiendo alterum virtutis tramite nunquam cogitant.

14 Mane primo consurgit homicida; Interficit egenum, & pauperem: per noctem vero erit, quasi fur.

Sub lucem vero matutinã, cũ simplices, ac probi homines se labori, aut itineri necessario cõmittũt, tunc sicarios, & nequissimos istos prædones, prædandi, *k* & fundẽdi humani sanguinis fames stimulat; neque aliter ad homicidia perpetranda se comparãt, quam ad venationem quandam ferarum, gustu quodam, voluptateq. cædium percepta. Quod si aliquando a cæde, & sanguine abstineant, egenos tamen, ac tenuissimæ fortunæ homines, non secus vexãt, ac proculcant, victumque necessarium suis rapinis auferũt, quã si ferro vitam ipsam eriperent. Nocte itaq. uel latrocinia exercent, uel pro temporis opportunitate horam, & locum sine arbitris, captandis muneribus, sordidissimi isti Principes, & Magistratus captãt.

k De homicidij crimine et grauitate; exquisita quędam, num. 1. et 2. tum etiam de homicidij cum venatione, comparationis ratione.

Vtun-

15
Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens: Non videbit me oculus, & operiet vultum suum.

16
Perfodit in tenebris domos sicut in die condixerant sibi,

17
Si subito apparuerit aurora, arbitrantur vmbrã mortis; & sic in tenebris, quasi in luce ambulant.

Vtuntur sane prima ipsa nocte, ac tenebris tanquã suarum libidinum administris, sollicite, atque auide nimiũ expectant vespertinum tempus, ne a quoquam videri, agnosciue possint; *l* cum ipsi tamen oculos gestent petulantissimos adulterij plenos, & aliorum matrimoniorum subsessores. Tenebris itaque, quasi velo quodam obductis, & ore, quo prodi poterat, obuolutus, metuẽs potius homines, quam Deum oculatissimum testem, procedit adulter.

m Exquisitis isti vtuntur artibus ad penetrandum in alienas domos, & alienos toros occupandos, & aditum sibi ad turpes voluptates, vel per foramen, vel per fenestram, aut viam aliã patefaciũt; atque eas ipsas domos nocte adeunt, de quib. cum impudicis fęminis interdiu paciscuntur. Designãt enim adulteri quasi sigillo, certisque notis locum tutiorem, atque infirmiorem, quo irrepere ad alienas vxores possint: forte etiam schedulis, nuntijsque secreto missis, tam totam interdiu designant, quam nocte perficiant.

Si vero vel somno, vel voluptate consopiti, tardius expergiscantur, ac repente se luce matutina præoccupatos, & circumuẽtos videant, mirum quantum vitæ suæ timere incipiãt, ac mortẽ ipsam, suppliciũque suæ improbitatis ob oculos iam versantia cernere videantur. Lux enim illa iucũdissima, quæ pio cuique, honestoq; viro iucunditatem, atq; maxime optatam securitatem affert, istis nihil, nisi præsentissima vitæ discrimina, mortisq. horridam imaginem efficit; perinde enim à lætissimo, vitaliq; lumine abhorrẽt, ac si lethifera illis, atque tristissima caligo offunderetur. *n* Præterquã enim, quod conscientia illis sæua minante, ac supplicium meritissimum denuntiante, perturbantur; at etiam illud vehementer dolẽt, quod voluptas perpetua nõ sit, sed breuis, inanis, multi semper timoris, & doloris, atque sinistræ etiã suspicionis plenissima; & breuissimæ tantum noctis, momenti potius spatio circumscripta. Itaque sic perturbantur, vt ante mortem, atque supplicium, pene præ timore e vita excedant. Quid, quod iam appetente luce matutina tristantur ad mortem vsque; quare cũ interdiu timeãt, cum noctu perturbẽtur, nullæ sunt impijs timoris, & perturbationis induciæ.

l De adulterij criminis metu comite, digno supplicio, ex sacris quadam nu. 2. 3.

m De adulteris, turpissimisque hominibus alienarum domorum voluptates peregrinas consectantibus, & peculiaria quadam. nu. 2. 3.

n Praua conscientia metus, & terricula menta, nu. 3. 4.

18
Leuis est super faciẽ aquæ.

* Maledicta sit pars eius in terra,

* neque ambulet per viam vinearum,

Ac quemadmodum ea, quæ leuia sunt, cum aquę insederint extimæ, facile aquarum impetu hac, illacque iactantur; sic quiuis impius tentationibus rapitur, nulloque negotio deletur; neq; enim improba calliditas, atq; iniustitia, eum, qui illius est cupidus, seruabit. Nullam itaque impiorum res stabilitatem habere, nulloque ipsi firmo loco poterunt consistere. * Dignum profecto tãta animi inconstantia, & vanissimarum, atque leuissimarum voluptatum libidine supplicium; nunquam enim se illis obtulit occasio sceleris cuiusquam, quin ad illam incredibili facilitate, atque animi ad omne facinus proiecti, & expediti alacritate se proriperent. Fugiant igitur summa cum festinatione, atque trepidantis animi perturbatione suum supplicium necesse est: & re ipsa fugiunt quidẽ, adulteri præsertim, pede tam celeri, quã si super aquas ambularent, & via per summam leuitatem, ipsam supremam aquæ faciem planta attingerent. * Per loca autem publica, viamque regiã minime ambulabunt; ac ne suburbia quidem, in quib. horti, & vineæ sunt, attingere interdum præ timore audebunt; quærunt nimirum perfugium aliquod, vbi tuto latitent, etiam si transfretãdum sit: etiamsi ad arentia, desertaque loca concedendum. Sed peribunt profecto fastus, resq; sceleratissimorum hominum, & vniuersæ illorũ regiones sterilescent; Cęlo vtentur rigido, & inclemente; solo minime temperato, sed vel feruente, & æstuãte, vel nimis frigido, & imbrido, quale vineis, & tenerioribus, dulcioribusq; fructibus inimicum esse solet. Neque iucundiori quidem animo erunt: nam abfuerunt semper ab ea vitæ, & viæ consuetudine ex qua iucunditatem animi placidissimam, & omni diuinæ consolationis vino affluentem percipere potuissent. Itaque sicut vanissimas, infrugiferasq; voluptates consectati sunt, ita profecto digno supplicio fiet, vt in omnem acerbitatem incidant, & neque guttam vini illius, incredibilisque gaudij delibent, quod Deum, atque homines lætificat.

19
Ad nimium calorem transeat ab aquis niuium: & vsque ad inferos peccatum illius,

Extrema igitur bonorum, atq; iucũditatis omnis sterilitate cruciandi erunt. Videbuntur enim semper, *o* vel in summo frigore, vel in maximo æstu versari; quæ duo fructus exurere, & prohibere solent. Neque mirum his extremis vitæ contrarijs illos ad cruciatum affici, qui contrarijs semper vitijs agitati sunt; quibusdã videlicet ardentes, & inflammati, quibusdam frigidissimi, & conglaciantes. Sed coagulatos hos, ac niuis instar rigẽtes Diuini supplicij ignis momento tpis liquefaciet, nullumq; pristini candoris, ac status vestigium relinquet. *p* Neque secus impios squalida illa inferorũ tellus exorbebit, & absumet, quam solet arida terra influentes ex liquatis niuibus aquas haurire, & conficere. Interim futili, atq; vanissima felicitate fruantur, & placidissime etiam ad mortẽ decumbant nullo doloris sensu, leniter, & insensibiliter liquescentes: nam mors illos incredibili quadam appetentia rapiet, & deuorabit, bolum videlicet suauissimum, atque dulcissimum. Neque secus quã rorida, & pertenuis nebula, Diuinę Indignationis radijs dissipabũtur, & euanescent. Non solum autem temporali pœna, sed æterna

o Quęstio opportuna de inferorum cruciatibus, an sicut igne, & calore, ita etiã frigore constent, copiose discutitur, a nu. 1. vsque ad 5.

p Impiorum felicitas momento euanescens, mors & infernus, impios famescentes, & sitientes, eleganter describuntur ex sacris. nu. 3. & 6.

potissi-

potissimum afficiendi sunt. Atque is tandem erit obstinatæ mētis exitus: hoc in sempiternum inferorum baratrum præcipitium, quorum peccandi finis nullus.

20

Obliuiscatur illius misericordia:

Ab omni igitur piorum memoria delebuntur, ac nullius cōmiseratio ad illos perueniet, nullo enim solatio æternus illorum cruciatus temperabitur, nullaque amicorū misericordia subleuabuntur; neque minus obliuione, quam sempiterna morte consepelientur. Quorsum enim illis iam diuina misericordia, & indulgentia, qua propter incredibilem animi obstinationem, atq. diuinæ bonitatis contemptum, semper abusi sunt?* Ergo quamuis in sepulchro iacens cadauer, nullo doloris sensu corrodatur a vermibus, at omnis illorum vitæ dulcedo, atque uoluptas, non in uermes solū, sed in sæuissimos conscientiæ remorsus conuertenda est. Eo tandem recident omnes curandi corporis curę, laboresque suscepti, ut bestiolæ sæuissimæ in corpus sæuiant, auidissimeque illud dilacerēt, tum etiam internus uermis animum incessanter arrodat, atque discrutiet. * Ergo cum nullum pristinæ uoluptatis uestigium, aut memoria permaneat, nullis deinde mortalium sermonibus impij nomen usurpabitur, sed q instar cuiusquæ arboris aridæ, & sterilis, illius memoria penitus euelletur, ac contereretur tandem, sicut insanabile lignum, quod vbi contritum fuerit, nullam curationem admittit, sed prorsus inutile est in posterum.

* dulcedo illius vermes.

* Non sit in recordatione, sed cōteratur, quasi lignum fructuosum.

q Impij cum arbore maledicta similitudo exquisita ostenduntur, nu. 7. & 8.

21

Pauit enim sterilem, & quæ non parit.

Et quidem nunquam impius fugifer est: præterquā enim quod Tyrannus turpissimus uirginū pudicitiæ nefariam uim, stuprūq. inferat, atq; omnem etiam religionem polluat, ne ullam uoluptatis intermissionem habeat, medicato poculo pellices, aut aborturi faciat, aut reddat steriles, atque huiusmodi plures lupas alat, & pascat; quod enim a uiduis, & pupillis rapit, illud totum in meretrices, & lupanaria erogat, propterea que sancta matrimonij iura uiolet, uxorem enim sterilem, ob sterilitatem affligit, & inhumaniter tractat (nam digno interdum supplicio omnem impij legitimæ posteritatis spem adimit Deus) * at in alienas domos, atque familias ita sęuit, ut postquam uirum de medio sustulit, & filiolos iugulauit, conuertat se statim ad faciendam uiduæ prædam, omni filiorum, propinquorumq. ope, & auxilio orbatæ. Huius res omnes depascitur, & deuorat, & cum iam nihil habeat spei suscipiendæ prolis, miseram penitus frangit, & conterit. Neque solum uiduam (cuius, uel solum nomen miserabile est) malis ingentibus oppressam, non subleuat, tantum quippe abest, ut erga illam pro humanitatis iure bonus sit, atque benignus, ut sæuissimum raptorem, & iniquum exactorem illi se nullo non tempore præbeat.

* & viduæ non benefecit.

22

Detraxit fortes in fortitudine sua,

Sed neq. in miseros, & imbecillos solū grassantur Tyrāni, cum multum potentes, & uiribus insoleuerunt: nam & potentiores, & opulentiores quosque sibi subijcere conantur, atque de statu suo, opibusque exturbare: Quippe sibi certo persuadent, nisi excelsa quæque demetant, nō posse procul omni suspicione, & metu in capite, & fortunis inferioris conditionis hominum dominari. Ergo excellentes quosq. indigne uersant, & susque deque agitant; fortissimos quosque malis artibus superant, deque suo illorum statu, atque felicitate præcipitant. r Abducit tandē Tyrannus honestissimos ciues, quo vult, nemine impijs conatibus repugnare audente;* quanquam nonnunquam ij, a quibus nihil propter imbecillitatem timendū sibi ducit, duce Deo, uindicare facinora impiorum soleant. Sed plurimum fit, ut, cum superbissimus Tyrannus insurrexerit in aliquē, is quem adortus est, non speret se vltra victurū: actum enim de se coram Tyranno putat. Quamquā similes timoris pęnas idē improbus pendit; si quis enim paulo liberius, atque confidentius audeat se opponere Tyranno, furit statim, sanieque præ dolore ad mortem vsque: est nimirum tā vecors, & timidus, quām sæuus, atque crudelis: neque minus dolę fidei violator: nā etsi manus porrigat amicitiæ, & fœderis, tamen per summam iniquitatem nunquam non quærit occasiones nocendi. Tanta igitur animi commotione, & perturbatione prauorum affectuum agitatus, nulla inter opes, atq voluptates maximas animi tranquillitate frui potest, etiam si in summo dignitatis fastigio consistat. Illum enim sic sua damnat conscientia, tanquam singulis diebus moriturum; quotidie enim, cum surgit, de vita sua actum putat: neque vnquam satis se firmum, & tutum in sua felicitate existimat.

r De Tyrannorum ingenio, atque lege, opportuna quadam, nu. 5.

* & cum steterit, non credet vitæ suæ.

23

Dedit ei Deus locum pęnitentiæ, & ille abutitur illo in superbiam.

Et quidem cum Tyrannus acceptis muneribus vendere videatur suam opem, atque patrociniū, quo infirmiores tuto agere possint, illeque non ideo ab iniurijs, & Tyrannide cessēt; abutitur sordidissime muneribus, dataque fide; putat se etiam impune abiici posse opportuno tempore, atque loco pœnitentiæ, quem Numen illi indulget; maleque securus, cum sibi consulere debuisset, improbitati potius, ac libidini per summam contemptum indulget, neque vllis pietatis operibus saluti suæ, vel securitatem. vel meliorem spem comparare studet. s Quod enim sceleratissimus, non statim digno afficiatur supplicio, bonitatis, & benignitatis diuinę omnino est: sunt enim hi nunc dies vtiles, atque legitimi, quibus salutem nostram tueri possumus. At impij obstinata mēte conantur,

s De sera, eadem; tot benignissimi Numinis vindicta, vtilia quædam, nu. 3.

* oculi autem eius sunt in vijs illius.

tur, diuina potentia. atque bonitate abutentes, licentiosius viuere, & impudentius peccare, atq. aduersus Numen benignissimum, longanimeque insolescere. * Neque vero quod tarda, & segnis diuina iustitia videatur, obliuiosa erit: colliget enim, numerabitq; vsque ad minimum quadrantem omnes mortalium actiones; perspicacissime enim despicit, & intuetur, non gressus tantum, sed leuissimas, ac minutissimas omnes cogitationes.

24
Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent: & humiliabuntur, sicut omnia, & auferentur, & sicut summitates spicarum, cōterentur.

Cum autem illud impiorum proprium sit, vt nihil eorum recordentur, quæ illos in officio cōtinere possint, aut seruandæ fidei admonere (nam statim atque ex vrbe recedit, qui illorum fidē datis muneribus, & oblata pecunia mercatus est, perniciem illi, necemque moliuntur) fit profecto, vt tantæ superbiæ, atque improbitatis certissimas pœnas luant; insolescunt enim, seque extollunt se se. Sed non ideo constabilietur illorum felicitas: nam dissipabitur statim, velut mollissimus vapor è terra sublatus, qui nulla ratione deinde conspici potest: vel si forte appareant post ruinam, in summis tamen ærumnis iacere videbuntur, paupertate, & macie confecti: & quasi sortis extremæ supplicio destinati, constricti vinculis, & coniecti in carceris tenebras comprimentur tandē, ne impune debachentur, ac ne illorum virus serpere amplius possit. Marcescit igitur momento temporis vniuersa illorum gloria; &, sicut spica decidens de stipula, cum primum ex culmo excussa est, nullum amplius humorem haurire potest, ita contabescent ipsi, ex illa, in qua virebant, felicitate decussi, & acerbissime necis falce demessi. Iam tūc igitur amplissimorum bonorum, vberrimorumque fructuum, quasi granis turgentibus onusti. Diuinæ iustitiæ administris, quasi messoribus vberem, & copiosam ingentis supplicij segetem præbebunt. Verum enimuero ex illa reliquos mortales lege Tyranni moderantur, vt excelsos quosque demetant, & excellentissimum quemque ciuem, aut exilio submoueant, aut morte consumant. Summus igitur rerum arbiter condigno supplicio suæ iustitiæ virga illorum capita, velut summas frumenti aristas, nullo negotio decutiet.

25
Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentitum, & ponere ante Deum verba mea.

Ergo vt iam orationi meæ finem imponam, illud quidem effici videtur, neque semper improbus improbitatis pœnas in hac uita pendere, licet assiduo scelerat hæc scientiæ supplicio excrucientur: neque vos, ò amici, sapienter de me potius ex præsentibus calamitatibus, & ærumnis, quàm ex laudabilibus vitæ actionibus iudicasse. Quod si neque vere, neque recte sentio de bonorum, atque malorum remuneratione, & fine, prodeat, qui sentit aliter, ac me falsitatis conuincat. Sed quidem, neque ratione, neque experimento vllo meam sententiam refellere quispiam valebit, neque iustam mihi litem ante Dei tribunal. propterea intendere; aut meam orationem tanquam futilem, parumque constantem redarguere.

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Ieſu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER DECIMVS.

Qui eſt de certamine decimo, id eſt, tertia Iob cum Baldad diſputatione.

CAPVT XXV.

Argumentum Capitis.

Baldad iterum Dei Maieſtatem, Potentiam, Iuſtitiam Iobo ingerit, quo illum deterreat ab appellando Deum, & a ſua nimia defenſione, vt quæ videatur detrahere Diuinæ Iuſtitiæ.

I. Reſpondens autem Baldad Suhites, dixit.

1 *Nexus huius reſponſionis, cum antecedentibus.*
2 *Nexus cum præcedentibus non valde probatur.*
3 Poteſtas *in Sacro ſermone quid.* Dominari. *Explicatur Zacharias, Iſaias David. Dei virtus nunquam otioſa.*
4 *Dei timor initium pietatis, atque loquendi de Deo. Græcorum lectio.*
5 *Relatiuum* Qui. *Epithetorum vſus in Scriptura. Varia expoſitio.*
6 *Quid* Dei ſublimia. *Tranquillitas Diuinarum ſedium. Illuſtratus locus Iudith.*
7 *Tres aliæ exponendi rationes non inutiles.* Pax, *ſelicitas. Deus amator pacis.*
8 *Græcorum lectio.* Pacificare *quid. Diuinæ Maieſtatis deſcriptio.*

1 *Nexus incertus.*

N quonam cardine voluatur hæc reſpõſio Baldad, non conueniunt interpretes. Quanquam enim manifeſtum ſit, diſputationẽ iniride terrifica Dei Potentia, & Maieſtate obſcurum tamen, eum quo hæc reſponſio, & materia nectatur. Et quidem Nicetas exiſtimat minime cohærere reſponſionem hanc cum Iobi oratione; [Baldadus, inquit, cum quemadmodum Iobum refellat, rationem nullam reperiat, defenſionem alio deriuat.] Philippus quoque [Manifeſtum eſt, inquit, quia de inopia reſpondendi, eadem, quæ dixerant, frequentius repetant.] Alij Latini ad ea, quæ Iob proxime dixerat, pertinere exiſtimant reſponſionem Baldad. Certe is non ſaltat omnino extra chorum, ſed neque omnino abſque contentione diſputat: laborat enim ſicut & alij amici, moleſta quadam, neque non inepta eiuſdem argumenti repetitione. Sed interim tamen mirifice de Deo, deque humanæ naturæ vtilitate, & abiectione loquitur.

Nicetas.

Philippus.

II. Poteſtas, & terror apud eum, eſt qui facit concordiam in ſublimibus ſuis.

POteſtas, & terror.] Philipp. hanc ſententiam his verbis indicari exiſtimat; eo quod aſſeruiſſet Iob Dei iudicium potius in futuro, quam in præſenti expectari debere; [Non iam exercet iudicium, ſed apud ſe repoſitum tenet, ac reſeruat in poſtremum.] Sed obſcura hæc, & aliena Philippi interpretatio. Alij exiſtimant ex ſumma poteſtate commendari Diuinam iuſtitiam, nihilque iniuſtum feciſſe contra Iob. Alij, quod cum Iob dixerit c. 23. ſic ſe velle cum Deo diſputare, vt non tam viribus, & magnitudinis ſuæ mole cum illo contendat, quam re ipſa, atque ratione; Nunc occurrat Baldad dicens, fieri non poſſe, vt Deus terrificam ſuam maieſtatẽ deponat. Ineptam ergo eſſe Iobi poſtulationem, & votum. 2

Varia expoſitio.

Philipp. Vatabl. Oſorius.

D. Tho. Caiet.

Ergo præſtat, quod indicauimus in argumento; leniter enim cohæret cum præcedentibus; Quid tu (inquit) o Iob, prouocare, & appellare ad Deum audes, cuius eſt terrifica maieſtas, eaque coniuncta cum omnipotentia? [Poteſtas.] Dominatio, ditio, obſeruauit Hebræus apud Caietanum vocem originalem non plene explicari per [poteſtatem; Quoniam, inquit, ſignificat poteſtatem exercentem actionem ſuam.] Hoc non omnino male; quamuis neque omnino ſolidum, nã pro dignitate Principis, aut Domini alicuius quaſi habituali, non ſemel accipitur: vt Zachar. 9. 10. [Poteſtas eius a mari vſque ad mare.] id eſt, ille terræ tractus Meſopotamius in illius ditionem cadit. & Pſal. 144. 13. Dominatio (Hieronymus. Poteſtas) tua in omni generatione, & generatione. Quæ ex proprietate vocis non afferunt actionem percipiendi, ſed dignitatem, & facultatem. Quanquam non ſemel exercitium ipſius Dominationis per hanc ipſam vocem ſignificari ſolet; vt illo 1. Par. 29. 12. [Tu Dominaris omnium.] id eſt, Quidquid fiat, non niſi tuo præcepto, & voluntate fit; niſi aſſidue tu dominareris, & iuberes, nihil fieret. Quare cupiditatem illam dominandi, id eſt, ſemper iubendi, & præcipiendi moleſtiſſimam, notat Iſai. 28. 14. [Qui dominamini in populum meum.] qui abutuntur poteſtate, vt ſemper præceptis, & imperijs inſtent. Sic de Deo Pſal. 65. 7. [Qui dominatur in virtute ſua in æternum] id eſt cuius virtus, & poteſtas nunquam deſidet languida, & otioſa, ſemper dominatur, ſemper exerit, exercetque ſuas vires; quod ſtatim explicat; [Oculi eius ſuper gentes reſpiciunt.] Sicut enim Diuina Prouidentia ſemper videt, & prouidet, ita & eius [poteſtas, & dominatio nõ ſolum ſemper poteſt, ſed ſemper præcipit, ſemperque dominatur. Ergo ait Baldad, [Poteſtas,] dominatio tam efficax, tamq; potens, vt nunquam a dominando, & imperando ceſſet, apud Deum eſt.] Quam etiã Diuinæ virtutis efficacitatẽ filio Dei cõmunicauit Pater, Iſai. 53. 4. Teſtẽ populis de- 3

משל *Caiet.*

Poteſtas, & ipſa facultate, & pro actione præcipiendi.

Abutentes principatu, & dominã di libidine.

Dei Poteſtas & Dominatio, nunquã otioſa.

Christi lo. Dum a vir m, di eum, ducem, ac præceptorem gētibus. quo loco legēt Septuag. [Principem, & præcipientem gentib.] vt Diuinæ illius virtus significaretur semper efficax, semper in actu, nunquam otiosa. Quod etiam est esse [festem,] Diuinæ nimirum virtutis, & potestatis.

4 Et terror.] Alij, timor, formido. Sed quia hæc potius passiue sumuntur, in eo qui timore afficitur; at [terror] quasi actiue, in eo, qui alijs terrorem incutit, elegantius dixit Latinus, [Terror.]Septuag. hoc loco: [Quid enim exordium quam timor ab eo?] Idest, (vt exponit Chrysostomus) quod exordiri velit Baldad ex terrifica Dei maiestate. Sed melius Olympiod. Cum etiam o Iob, pietatem arrogantes factas, oporteret profecto, vt ex Diuino timore initium sumeres, tu vero nihil trepidans dileris, intrepidus etiam cum Deo contendere audes. Ergo vel ex hoc tua impietas conuincitur, quod cum [initium pietatis timor sit,] tu timoris expers es.

Chrysost. Olympiod. Prou. 1. 7. Eccl. 1. 16.

5 Qui facit concordiam in sublimib. suis.] Per relatiuū, Qui, solent Hebræi Epitheta, & participia circumloqui: quare. [Qui facit,] idem est φ, [Faciens aut Factor.] vt Ps. 113. 9. [Qui habitare facit sterilem in domo.] propr. [Habitare faciens; vel, Collocator sterilis in domo. &] Ps. 113. 8. [Qui conuertit petrā in stagna aquarū,] propr. [Conuertor petræ] Certum vero hæc quoq; in sam pertinere ad descriptionem Diuinæ potentiæ, & maiestatis; sed incertum, quid sit, concordiam, aut pacem [facere in sublimib. suis.] Plerique intelligunt, Celorū motus perpetuum ordinem seruantes ex Dei potentia, & iussu. Alij [Sublimia] elementa, in quibus coguntur tēpestates, pugnæque inter se inuicem committuntur. At Deus vel solo nutu tranquillat elementorum dissidia, tempestatesque ferenat. [Qualis] ergo is erit, cuius imperio, & nutu sublimiora elementa, [venti, mare obediunt.] Alij quoque per sublimia intelligunt [Angelos,] quos quantumuis natura potentissimos, gratiæ vero dono Sāctissimos, cōtinet Diuina maiestas [in timore, & tremore;] neq; familiaritas, & clara Dei visio vel timorem, vel reuerentiam imminuit: numquam itaq; se cū Deo cōparare, nunquā cōtendere audēt. Ergo his verbis vellicabatur Iob, quasi insolens, & seditiosus, ac querulus homo, qui Diuinam illam celestium mentium, sedemq; pacem, & tranquillitatem suis clamoribus, & forensi quasi strepitu velit turbare, atque misce re, neque cesset vsque a raucis suorum malorum querimonijs, & repetitionibus.

Epitheton alas apud Hebræos. Varia expositio. D. Thom. Nicol. Caietan. Vatabl. Matt. 8. 24. Mar. 4. 41. Luc 8. 23. Philipp. Caut. Hug. D. Thom. Dion. Cart.

6 Sed illud mihi arridet, vt per [Dei sublimia,] vel excelsa, intelligat Iob sublimes celorum sedes, quæ vocātur, [Splendores Sanctorū,] id est, sancta, aut sanctuaria lucida, in quib. Deus habitat [Facere autem cōcordiā,] vel pacē in suis celestib. sedibus, erit, Deū summa pace, & tranquillitate frui, φ tam terrificam maiestatem, & tam beatam quietem nemo audeat interpellare: nemo Deo iubenti reclamare, aut contra illius voluntatem mu tire. Hoc summæ potentiæ argumentum est, supremeq; maiestatis. Similiq, ratione Imperatoris Assyriorū potestas, atq; dignitas significatur Iudith 14. 9. 10. [Hi qui in tabernaculo erant venientes, & ante ingressum cubiculi perstrepentes, excitandi gratia inquietudinem arte moliebantur, vt non ab excitantibus, sed a sonantibus Holo, hernes euigilaret. Nullus enim audebat cubiculū Virtutis Assyriorū pulsando, aut intrando aperire.] Primus ille Medorum Tyrannus Deioces, cauit (auctore Herodot.) ne quis ad Regem ingredi permitteretur, sed per internuncios cuncta transigerētur: Ad hæc nec ridere, nec expuere coram licere.] Quam indignum (inquit) Baldad vasis clamoribus, & stultis querimonijs velle, beatam Dei quietem abrumpere, aut eorum perstrepere.

Ps. 109. 3. Eligitur altera expositio. Herod li. 1.

7 Sed proponam præterea duas, tresue alias exponendi rationes, quæ sicut mihi non omnino displicent placere alijs omnino possent. Prima, vt dicat Baldad non opus esse, vt Iobus tentet consendere, & venire vsque ad excelsum solium Deitatis non est ille sublimis locus strepitu forensi complendus. Ergo hinc e terris agendum cū De; hinc posse mortales Diuinam maiestatem placare, & fœdus amicitiæ inire cum illo. Quod non aliquam pietatis operibus & pœnitentia anteactæ vitæ efficien dum est. Secunda, quod eum Deus natura sua beneficus sit, atque pacis, & concordiæ amator, & auctor, si quādo inimicitias agit cum homine, & humanarū rerum pacē turbat, iure & merito id facere, & non nisi grauissimis mortalium sceleribus prouocarum. Ergo Iob, cuius res perturbatæ, & ab omni trāquillitate, & pace alienę sunt prouocasse quidem ad pugnam, & indignationem Diuinā bonitatē. Tertia, vt [facere cōcordiam, & pacem,] idē sit, φ habere pacem, & concordiam procurare, conparare, aptare. oam cōplectitur hæc vna vox originalis [facièdi.] Habere aūt, aut comparare pacem sit, oīum bonorū aggregatione & sempiterna felicitate potiri: vt hinc asseratur tremenda illius maiestas, quæ omnia potest, bona habet omnia, & in summa pace, bonorumque omniū redundantia nullius indiget. Vtiles sane omnes hæ exponendi rationes. Dixi, quam ego probem; dicam etiam ex his tribus posterioribus quam præ alijs faciam. Postremam. Sed indicabimus etiam in lectione Septuaginta quendam alium non ineptum explicatum.

Tres aliæ idonea exponendi ratio nes. Optimas, & simplicissimus explicatus עשה

8 De Septuagin. illud tm̄ dicam [pro pace & concordia, vniuersitatem legisse; Qui facit vniuersitatem in altissimo. Ex coforsitan, φ verbū Salam, φ est pacificare, aut in pace esse, significet etiā perficere, aut complere: & inde Pax, pro perfectione, & complemento: quare & pro rerum vniuersitate, & orbe perfecto, & completo, Pacem, aut concordiā sumpserunt. Quæ quoq; cōmoda est Diuinæ maiestatis, & potentiæ descriptio. [Facere aūt vniuersitatem in altissimis,] erit, Quod altissimus ipse Deus non solum rerum vniuersitatem creet, sed etiam aptet, disponat, moderetur procuret per summam potentiā. At cum Græcis, [in altissimo suæ mentis,] & sapientiæ arcano: Non solum potentissimus & maximus est, sed sapientissimus, & a e sede maiestatis moderatur: [Oīa portat verbo virtutis suæ;] cunctis præminet, cūctis præsidet; altissima tenens, in rebus dissimilibus concordiam efficit mirabilem, & sublimi prouidentia continet mundialem machinam, ne priuatis dissidijs suarum partiū pugnantium, dissoluatur. Deus igitur residens [in sublimibus suis, facit concordiam] in inferiori hoc mundo.

Lectio Sept. elucidata. שלם Pax pro perfectione, & complemento. Hebr. 1.

III. Numquid est numerus militum eius? & super quem non surget lumen illius?

1 *Dei milites terribiles, Angeli, Stellæ, milites splendidi potius, quam formidandi. Illustratur David.*
2 *Alterum Regum satellitia.*
3 *Angelorum numerus. Numerus indefinitus.*
4 *Angeli quales milites, quam obedientes, Illustratur Zacharias, & Ioannes.*
5 *Duces olim iudices. Milites ministri indicant.*
6 *Diuinæ cognitionis lumen efficacissimum. Quid sit Oriri ex alto, apud Lucam. Illustratur David.*
7 *Græcorum lectio, & expositio.*

1 De malitia Solis, Lunæ, Stellarum hoc dictum volūt aliqui interpretes: nam cū sub Deo supremo Imp. tres maximi exercitus militent, Angelorum, Celorum, & Sydecrum, atq; Sacerdotum, vt alibi diximus. [Militia Cæli] frequentius, quam aliç, nominatur: & tantus illorum militum splendor ad Diuinam maiestatē ostendendam multum facit; sicut dixit Sapiens Eccl. 43. 12 [Species Celi, gloria stellarum, mundum] (colmon, ornatū) [illuminans in excelsis Dominus.] Quod videtur respōdere alteri parti: [super quem:] idest, super quam stellā, aut super quem militē, [non surget lumen illius.] Esse aūt hos milites, stellas innumerabiles, vt hoc loco asseritur, ex alijs quoque Scripturæ locis constat. Sicq; cohærebit cum sequentibus, vbi de pulchritudine Lunæ, & Stellarum in comparatione ad Diuinum lumen, & pulchritudinem agetur: in cuius conspectu omnis ereatæ lucis, & puritatis candor, obscuritas & caligo est.

Sub Deo tres exercitus. Prima expositio de Militia Celi. Vide, quæ diximus c. 7. vers. 1.

2 Sed quidem, cum etiam proxime præcesserit mentio [potestatis & terroris,] vt nunc ex innumerabili numero [militum eius terribili, maiestas & terror describi. Stellæ aūt milites suot non tam terribiles, quā præclare ornati, atq; speciosi: [perfecti eoim sunt cæli & terra, & ois ornatus (Chaldæus, exercitus) eorum Gen. 2. 1. vbi vides et ornatū terræ, si herbas plātas, animalia dici exercitum, & milites Dei, sicut stellas celi, φ in vtrisq. Deus suā potentiā ostentet, sed pulchritudine potissimū, atq; ornatum. At non in Stellis, & Plantis, sed in militibus exercitus angelici potius [potestas, & terror] considera-tur: cum scribatur Ps. 88. 8. [Deus, qui glorificatur (*Ang.* Terribilis. *Regia.* formidandus, *Tyg.* Vehementer formidandus) in concilio sanctorum (*Angelorum*) Magnus, & ter-

Secūda expositio. Animalia & plantæ, Dei quoque exercitus, et pulchri. In Angelorum exercitu fortitudo, & terror.

Hieron. ad Suniam.

& terribilis(Psalterium Romanum; Metuẽdus Hieron. Horrendus. Tygur. Tremendus)super(pluſquã)omnes, qui in circuitu throni eius ſunt. ideſt, vltra oẽs angelos, qui illum circunſtant, taquam milites ſuum Imperatorem: non enim tam terribiles ſunt milites, quam ipſe potentiſſimus Imperator,[apud quẽ poteſtas, & terror eſt. Emendicant nimirum homines aliquem terroris apparatum ea militum cuſtodia, & ea numero ſatellitum; at Deus Imperator potentiſſimus potius ſuis ſatellitibus terrificam ſpeciem, & fortitudinẽ impertitur. Seruãtur illi a cuſtodia; at Deus ſuos ſeruat excubitores, & vigiles. Neminem is timet; timent illi inſidias, & hoſtiũ audaciam. Ideo primus ille Tarquinius ſatellitio [ſe ſtipauit audaciſſimorum hominum,] Dionyſ. quoq; [ferociſſimis ſeruis, & feris barbaris;] Maſiniſſa ẽt[canib. vitam ſuam vallauit.] Adeoq; Imperator ipſe a ſuis ſatellitib. vel aſſumebatur ad Imperiũ, [vel ẽt imperio deturbabatur.] Sic nõ tam apud Imperatores, & Reges erat[poteſtas, & terror,] quam apud ipſos milites cuſtodiæ. At Deus ſuis ſatellitibus tremendus eſt. Hoc tamen Angelicum Dei ſatellitium modo quodã repræſentarunt Principum cuſtodiæ, quod[Lacedęmoniorum Regum cuſtodia trecenis conſtabat generoſiſſimis iuuenibus.] Macedonũ vero[Sacrę alæ equitum, inter quas medius Rex erat.] Alexãdro duæ item [turmæ amicorum inuicem ſe amantium,] quæ cuſtodia Regia dicebatur. Atque[mille præterea milites ex Perſarum iuuenibus.] Sed quid hæc ad Dei ſatellitium, cuius non eſt numerus?

Liuius li. 1. De cad. 1. Diony. Halicar. lib. 4. Herod li. 4 Diony. Halicar lib. 2. Liu. lib. 2. De cad 5. Aemian. l. 1 Diony. Valer. Max. lib. 9. c. 14. Cic. 5. Tuſ. Valer. li. 9. c. 14. Iuſti. li. 32. Curt. li. 10.

3 Ergo etiam ſi de Angelis præcedens ſententia nõ accipiatur, cohærebit hoc Diuinæ potentiæ, & maieſtatis argumentum ex innumerabili Angelorum illi miniſtrãtium, & ſub eo militantium multitudine; quam ex eodẽ innumerabili numero Daniel quoque deſcripſit cap. 7. Quamuis n. Diuina maieſtas nihil accipiat ea miniſtrorũ numero; at is numerus innumerabilis, nobis argumento quodam Diuinã maieſtatẽ declarat. Licet aũt Angelorũ multitudinẽ certo numero videatur comprehendere Daniel, ſed debere pro incerto, & indefinito numero accipi, tũ ex alijs locis, tũ hoc noſtro colligi debet. Nam Io. Apoc. 5. 12 multitudinem Angelorũ deſcribit, [per millia milliũ;] & Paulus ad Hebræos 12. 22. vocat [Ieruſalem Cæleſtem multorum millium Angelorum,] Sed innumerabiles eſſe omni humanæ comparationi docet præſens locus. Atque illud vt mirabilis eſſe potẽtię, atque ſapientiæ, quod vnica illos quaſi vnius mentis voluntate, & conſenſione contineat Deus, & quod nunquam ſatis pro meritis diuinam maieſtatem laudare valeant, quamuis aſſiduo ſemper ſtudio, & nũquam intermiſſo clamore illius[ſanctitatem] prædicent.

Numerus indefinitus.

Iſai. 6. 3.

4 Militum eius.] Pugnare cum Vulgato videntur hoc loco Septuaginta legentes [Nemo putet eſſe morã piratis.] nam vox originalis *Geaudim*, quæ vertitur,[milites] alijs locis vertitur a Vulgato,[latrones, vt Hoſeæ 6. 10. 2. Reg 4. 2. Micheæ 5. 1. & ſupra Iob 19 12. Quare prædones, aut[piratas,] dixerunt hoc ſenſu; [Nemo putet eſſe]concedendam [moram piratis;] nullum numerum dierum illis tribuendum; vt quibus ſubito ſuperuenturus ſit interitus. q. d. Non prorrogabit Deus ad multum ſpatium ſupplicia iniquorum hominum. cum quo etiam facit quod vox, *Tſaba*, quę ſolet ſignificare exercitum cęleſtis militiæ, minime hoc loco legatur. Sed nihilominus vox illa originalis ſumi poteſt pro agmine militum, aut exercitu, aut pro milite regio; præſertim cum etiam illa vox[latronis] in bonum accipi poſſit, videlicet pro conducto, aut regio milite (vt aliquando diximus) & infra etiam c. 29. in bonum accipitur verſ. 15. [Cum ſederem quaſi Rex circunſtante exercitu.] Ergo Angeli dicuntur [milites] accincti, & expediti ad prælium; obſequentes imperatori Deo; acerrimi ad agendas prædas, & efficienda impiorum ſupplicia; Impigri ad perferenda mãdata, & excurrendum, quoquo illos Diuinæ voluntatis ſpiritus impulerit. Sicut Zach. 9. 8. deſcribuntur; Circundabo domum meam(arcem regiam, Eccleſiam, templum) ea his, qui militant mihi, euntes(ad exequenda mandata)& reuertentes (celeriter illis perfectis.) quæ etiam Angelorum expeditio, & obedientia ſignificatur Ioa. 1. 51. Videbitis cælũ apertum(videlicet in die iudicij, [Cũ ſedebit Rex in ſede maieſtatis ſuæ,] quãdo illũ vniuerſi homines verum Deum confiteri cogentur, & Angelos aſcendentes, & deſcendentes ſupra (iuxta circa) filium hominis.] Id eſt, miniſtrantes ſumma diligentia, & celeritate, & alios [deſcendentes;] quaſi mandata perferãt; alios [aſcendẽtes,] quaſi denuo mandata perficiẽda accepturos. Sicut etiam illa fuit ſupremæ arcis appoſita quædam ſignificatio, cũ Gen. 28. 17. vidit Iacob [aſcendentes, & deſcendẽtes] per ſchalam Angelos, prouidentiæ, & gubernationis mortalium omnium edicta, mandataq. perferentes, atque exſequẽtes. Memini me nonnihil de hac Angelorum militia dixiſſe c. 7. verſ. 1.

LXX. נרורים

צבא

Angeli quaſi milites.

Mat. 26. 64

Nunc tantum obſeruandum, Angelos appellari [milites,] quod terribilis, ſeueriſſimi, & integerrimi iudicis perſona nunc deſcribatur. Olim enim iudices, & magiſtratus ijdem erant Imperatores, & duces; miniſtri autem iudicum, [Milites.] Ergo ſuprema illa maieſtas, cui innumerabiles miniſtrant; terribiles, cuius adminiſtri, [milites.] Quamquam Greg. ob id milites appellari ſcribat, quod [cum poteſtatibus tenebrarum pro nobis pugnant;] Et Nic. quod ad impios vlciſcendos mittuntur: ſed ratio huius appellationis amplior eſt, quã quæ ad vnum tantum, vel puniendi, vel pugnandi munus reſtringi debeat.

Iudices, & Magiſtratus ijdẽ qui Imperator.

Gregor.

Nicetas.

Et ſuper quẽ non ſurget lumen illius?] Alij ad Diuinã Bonitatem hæc referunt, ea qua prouenit, vt oẽs Diuino lumine colluſtrẽtur, & [ea plenitudine gratię eius oẽs accipiant.] Vt inde colligat Baldad contra Iobũ (vt ipſe exiſtimabat) nullam malignitatẽ, aut ſeueritatẽ dominari in iudicio Diuino, ſed ſummam æquitatem, atq. benignitatem. Alij de Diuina Sapientia in operib. creatis relucẽte accipiunt; Cũ enim (inquit Baldad) omnia præ ſe ferant Diuinæ Sapientię ſplendorem, quo audeat homo dicere, Deum in aliquo opere errare, ſicut tu, Iob, dicere videris, cum te Deo pręfers iuſtitia, & munditia? Alij de [lumine] Diuinę illuminationis, & reuelationis quo illuſtrantur Angeli, quod & Diuinæ potentiæ argumentum clariſſimum eſt, quod innumerabiles miniſtros ſuos ſuo lumine dirigat, & de agendis admoneat. Rectè quidem hęc omnia Sed mihi vehemẽter probatur, quod Dei poteſtas, & ſapientia nũc quoq. deſcribatur, & amplificetur ex efficacitate agendi, & pertingendi ad oẽs creaturas, reſpiciendi omnia inferiora, & ſuæ cognitionis lumine clariſſimo cuncta perluſtrandi. Quare ſicut [poteſtas, & terror] ea eo oſtenditur, quod [numerus militũ eius innumerabilis eſt,] ita ẽt ex eo, quod cuncta attingat efficacitate, & cognitione; ſicut Sol, a cuius efficacitate, [calore, lumine nemo ſe abſcondit.] vbi hanc ipſam agendi efficacitatem agnoſcit Theod. his verbis; [Caloris quidẽ, pro lumine, meminit, plus efficaciæ demonſtrans. Fieri enim poteſt, vt etiam qui longe abſunt, fruantur lumine hominum manu accenſo; caloris vero niſi appropinquantes participes eſſe nõ poſſunt. Sol autẽ etiam longiſſime radios emittens calorẽ cum lumine impertit.] Huius autẽ corporei ſolis, luminiſq. viſibilis comparatione, [Deus lux vera eſt,] quod ſimiles alienos effectus multo verius, multoque præſtantius, & efficacius faciat, quam Sol iſte, quem videmus. Dicitur autem [lumen illius ſurgere,] vt exorientem lucẽ Diuinæ efficacitatis, & cognitionis intelligamus, ſemper vigẽtem, nunquam languentem, aut occidentem. Si ea verbo legas, dicere poteris; [Super quem non ſtabit lumẽ eius?] vt non ſolum exorientem, & ſurgẽtem lucem, ſed etiam conſiſtentem ſupra noſtra capita, calore, lumine & agendi facultate præpotentem, & humanis omnibus rebus imminentem intelligamus. Similis profecto locutio illa Zachariæ parentis Ioannis, in ſuo Cantico; [Viſitauit] (inquit) nos oriens ex alto.] Luc. 1. 78. Cum enim Sol iſte viſibilis ſurgere videatur & exoriri ea terra, aut ex mari, in quod videtur immergi, cũ occidit; rurſus emergere, & caput exerere vndis, cum exoritur, & ſurgit, at Diuinum lumen ita ſuper nos ſurgit, ut cum ſurgit, [oriatur ex alto,] & cum ſurget, ſtet, & conſiſtat ſupra noſtra capita. Nunquam nos languide reſpicit, nũquam illuminat frigide, ſed pleno lumine, ardente charitate; ſicut cum Sol [lucet in virtute ſua;] eſt enim ille Sol veriſſimus. Vide quæ inferius dicemus verſ. 5. nu. 5.

6

Vatabl. Oſorius. Varia luminis interpretatio.

Iſidor.

D. Tho. Dionyſ.

Germanior expoſitio.

Diuinæ efficacitatis circũlocutio. Pſal 18. 8. Theodor. Lumen pro calore, & e contrario.

1. Ioan. 1. 5. Efficacitas Diuini luminis, & cognitionis.

LXX. Nicetas.

7 At vero in hac [illuminatione] videtur Sept. agnoſſe quandam quaſi occultam, & per inſidias obſeruationem, & ſpeculationem Diuinæ cognitionis, nam legunt; [In quos non uenient inſidiæ ab eo.] Quãquam Nicetas [inſidias has ad milites,] ideſt, Angelos referat, qui ad uindictam impiorum mitti ſolent.

IV. Numquid iuſtificari poteſt homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere?

1 *Comparatio humana puritatis cum Diuina. Comparationis formula.* Iuſtificare quid.

2 Apparere. *Peccata, ſordes.*

3 *Mulier ſordium, & iniquitatis ſymbolum: nocendi auctor, & veneni inuentrix.*

1 NImium abiecta, & vilis eſt mortalium omniũ conditio, quamuis ſanctiſſimorum. Quare ad lumen Diuini oculi cuncta conſuentis nemo omnino purus, & mundus eſt. Fruſtra igitur, o Iob, Diuinum iudicium, & tuarum rerum diſquiſitionem poſtulas. Quod hic dicitur, [comparatus Deo,] in originali tantum eſt, [cum Deu;] quod bene intellexit Vulgatus, comparationem
LXX. continere; quaſi diceret, [præ Deo.] Septuag. dixerunt, [Coram Deo;] quaſi diceret; Si prope ad Deũ accedas, non poteris apparere iuſtus. Namque, nobis etiam ignorantibus, inueniet ille in nobis multa animaduerſione, & ſupplicio digna. Quorſum igitur, o Iob, illius conſpectum expoſcis? quamuis enim nihil tibi conſcius ſis,
Iuſtificari quid. ſed non in hoc iuſtificatus eris. [Iuſtificabitur,] Apparebit, pronunciabitur iuſtus, abſoluetur ab omni criminis ſuſpicione, & ab omni pœnæ, & ſupplicij reatu. Dixi de hac ſententia ſupra, cap 4. verſ. 17. & ca. 9. verſ. 2. Vbi ipſam rem multo magnificentiori oratione; quam ſui amici, exponit, & proſequitur Iob.

2 Aut apparare mundus.] In Hebræo [Quomodo erit mundus?] Sed recte dixit Vulgatus, [Apparere, vt comparationem illam cum Deo, & Diuino cõſpectu, coram
LXX. *Auguſt.* *Symmach.* cuius lumine, ſplẽdet nemo ſignificaret. Septuag. [Quis mundauerit ſe?] Auguſt. [Quis mundauit ſe?] Symmachus; [Per quem erit ſine ſordibus?] peccata intelligit, [quæ coinquinant hominem.] De hac [munditia] diximus ſupra cap. 11. 4. vbi rem eandem obiicit Iobo Sophar. Vide etiam c. 8. verſ. 6. & c. 9. verſ. 30.

Mulieris imbecillitas. Natus de muliere.] Quaſi diceret, Ex immunda materia genitus, & concretus, immundus, & ſordidus homo, inſitam habens imbecillitatem, quam hauſit, & traxit ex ipſis matris viſceribus, vt nequeat per ſe puritatem in vita perpetuo retinere. Rem eandem dixerat luculentius, & vehementius Iob. c. 14. verſ. 4. dicens, [Hominem de immundo conceptum ſemine. Aut certe per, [mulierem,] non ſolum imbecillitatem, & mollitudinẽ, ſed etiam infectionem peccati, & mortiferi ex ſerpente
Mulier malignitatis, & iniquitatis ſymbolũ. *Sen. in Oct. act. 5.* veneni denotat. Eſt enim mulier totius malignitatis, & iniquitatis ſymbolum, atque nocendi, & lædẽdi alij per inſidias; vt Nero ille, alioquin tyrannus, & hoſtis totius iuſtitiæ, ſed in hoc tamen æquus rerum, & naturæ muliebris æſtimator, ex Senecæ ſententia, cenſuit;

Mulier, dedit natura cui pronum malo
Animum, ad nocendum pectus inſtruxit dolis.
Sed vim negauit; vt ne inexpugnabilis
Eſſet, ſed ægras frangeret vires timor,
Vel pœna.

Simonides. Quam eandem muliebrem iniquitatem amplificauit Simonides;

Neminem beneficijs demeretur: ſed illud ſpectat,
Et hoc quotidie conſultat ſecum.
Vt malum aliquod faciat, idque maximum ſciat.

Mulier inuentrix veneni. *Diodor.* Non igitur mirum, quod venena mortifera, & aconita ſæuiſſima inuenerit mulier, totius inhumanitatis auctor. Vt enim Diodorus Siculus ſcribit lib. 5. c. 4. [Hecate fœmina ſæuiſſima ſic cruciatu hominum lætabatur, vt eos pro ferijs, appetere ſagittis conſueuerit. Sed ad venena mortifera conficienda ſummum ſtudium, operamque impendens, prima aconitum inuenit, vim, naturamque cuiuſque veneni in cibis, quos aduenis dabat, experta. Huius digna proles Cyrces & Medea ſæuitiæ omnis, inſidiarum, & totius improbitatis ſymbolum.] Ergo cum Baldad nunc improbitatem muliebrem obijcit, profecto vim, & improbitatem nocendi, & inhumanitatem omnem Iobo latenter obijcit. Sed de hac ipſa re diſſeruimus cum ipſo Iobo cap. 14. verſ. 1. ad illa verba, [Homo natus de muliere.]

V. Ecce Luna etiam non ſplendet, & Stellæ non ſunt mundæ in conſpectu eius.

1 *Duæ alienæ expoſitiones. Tertia germanior. Coram Diuina luce cætera obſcura.*

2 *Varia lectio. Lux expanſa tabernaculi inſtar. Luna poteſtas in nocte. Explicatus Dauid.*

3 *Luna imperfectiſſima cæleſtium corporum. Symbolum pulchritudinis. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*

4 *Luna natura, & lux diſtantior a Sole. Explicatus Sapiens.*

5 *Deus Sol fulgentiſſimus Luna cornuta. Facies Moyſi, Sol Diuinæ Bonitatis Imago. Illuſtrati Moyſes, Habac. Paulus.*

6 *Notatus Caietani error de animatione cælorum.*

COnfirmat eandem rem argumento ducto a maiori admiſta etiã ſimilitudine ſumpta ex Luna, & Stellis. Sed in modo explicandi eſt nonnulla varietas interpratum. Primo enim quidam rem hanc de Luna, & Stellis ſub hac ſimilitudine, aut diſſimilitudine accipiunt; Luna in Cælis ſuum fert deliquium; & ſtellarum ſplendor aliquantiſper [a nubium caligine intercipitur; cum tamen in hoc Deum nemo incuſet, quaſi indigne cũ illis agat. Quid igitur male audit Deus ſi hominem iuſtũ aliquantulo tempore affligat, mox denuo refocillandum.] *1* *Iſidor.*
Nihil igitur mirum quod præclarum virum tãtiſper obſcurari permittat, & inuolui ærumnarum tenebris mox diſijciendis, & illuminandis. Sed expoſitio hæc aliena eſt ab inſtituto Baldad. conatur enim oſtendere Iob immundum eſſe: non vero erigere, neque conſolari. *Aliena expoſitio.* Secundo alij, de [defectu Lunæ,] ad quam interdum Sol non pertingit ſuis radijs, & lumine: & de [immunditia,] id eſt, obſcuritate, & offuſcatione ſtellarum, quæ [in conſpectu Solis,] id eſt, orto ſole nullæ apparent. *Aſtronomica, & quidam Hebræorum.* Cuius ſimilitudinis, & comparationis hominis cum Deo applicatio, ſententia ſequente continetur, [Quanto magis homo] obſcurus, & impurus erit coram Deo? Sed mirum, quod rẽ ſæpe in Scripturis inculcatam, alio detorqueant, [& cõſpectum eius,] coram quo immundæ ſunt ſtellæ, per vim ad ſolem referant, cum ex ipſo contextu, & alijs etiam locis aperte conſtet, Deum eſſe, vt ſtatim dicam. *Lenium, & repugnans explicatum.*

Tertio itaque lenis, & bene cohærens ſenſus, vt nõ de ſinio, & defectu Lunæ, vt Hebræi exiſtimant, ſed potius de illius candore, luce, & pulchritudine accipiatur, quæ in ſui auctoris conſpectu minime candida, lucidaue cenſeri debet. Sicut neque pulcherrimæ ſtellæ ad ſui creatoris lucem Diuinam comparatæ. *Lenis, & bene cohærens interpretatio.* Cæleſtia igitur, cum in Dei conſpectu multo verius, quam coram ſole reliqua lumina, offuſcentur, & obſcurentur, quanto magis terreus, & vermiculans homuncio? Et, ſi nihil, quod effectũ a Deo ſit, coram ſuo auctore puritatẽ ſuam põt glorioſe oſtentare, quãto minus homo, quãto minus tu, o Iob Sed lectionis Originalis reddenda breuiter ratio eſt.

Ecce luna etiam non ſplendet.] Septuag. [lunæ præcipit, & non lucet.] Vt ad Potentiam Dei oſtendendã pertineat (Interprete Niceta.) Qui Lunæ poteſt ſuam innatam lucem adimere. Sed non cohæret; nam nunc iam nõ de poteſtate, & terrore; ſed de Diuina ſanctitate, & mũditie. *2* *LXX.* *Nicetas.* Accipio igitur illud verbum præſentis temporis, non [ſplendet,] pro, cenſenda eſt non ſplendere, vel cenſet Deus nullam eſſe ſuarum creaturarum, etiam cæleſtium, pulchritudinem, & candorem præ ſua Diuina luce. Ex Hebræo ad verbum legit Pagnin. & Tygur. [Ecce vſque ad lunam non illuminabit.] Caietan. magis prop [Non faciet illuminare.] Magis rigide magiſque obſcure Regia; [Vſque ad Lunam non ponet tabernaculum.] *Pagnin.* *Tygur.* *Caiet.* *Regia.* Alij; [Non expandet, aut non extendet,] ſupple tabernaculum, vel, vt Complutenſes dixerunt;] Non expandet lumen ſuum in modum tentorij.] *Complut.* Eſt enim illa a corpore lucido radiorum circumfuſio inſtar cuiuſdã tabernaculi in orbem expanſi, in cuius medio ſedet corpus lucidũ, quale eſt Sol, aut Luna. *Radiorum circumfuſio tabernaculi inſtar.* Et ſicut contrahi, & conuolui ſolet tabernaculum, ita [Stellæ Cæli, & lumen earum non expandent] (inſtar tabernaculi, quod expanditur, & explicatur) lumen ſuum, Iſaiæ 13. 10. Et quidem cum Sol, Luna, & Stellæ exercitum conficiant, & militare dicantur, recte dicuntur [lumen ſuũ expãdere inſtar tabernaculi] militaris: in cæleſti enim regione, tanquam in cãpo ad caſtrametandum, & figenda tentoria commodiſſimo, & ſpatioſiſſimo conſiſtunt Sol præſertim, qui eſt dux, & moderator reliquorum; de quo Scriptum eſt Pſal. 18. 6.

Hieronym. [In Sole posuit tabernaculum suum.] vel, vt legit Hiero-
Symmach. nym. post Symmachum, Aquilam, & Theodotionem ex
Aquila. Hebræo, [Soli posuit tabernaculum in eis,] supple, Cælis.
Theodotio. Et Luna item, quæ agmina syderum ducit. Fecit enim
Ps. 135. 9. etiam Deus [Lunam in *Potestatem noctis.] Quæ pote-
** Para que* stas, atque dominatio est, instar cuiusdam imperatoris
mãdasse de præcipientis militi, vade, aut fac hoc. Quod idem est cum
noche. illo Genes. 1. 18. vt præesset nocti: affert enim non solum
משל dignitatem quandam super cætera sydera noctu lucen-
tia, sed etiam dominationis, & potestatis exercitium
quoddam, ex proprietate vocis originalis.

Sed si hæc expansio, aut extensio luminis, instar taber-
3 naculi, referatur ad Deum totius claritatis, & pulchritu-
dinis fontem, erit quoque pulchra translatio; dicetur e-
nim Deus non extendere lumen ad Lunam, quod præ sua
Deus nõ ex- Diuina luce, videatur non illuminare Lunam, & Stellas,
tendere lu- id est, non facere, vt splendeant, quo illæ Hebraizantium
men vsque lectiones variæ spectabant. Et Tygurina. [Ecce facit, vt
ad Lunam. non existat lux vsq. ad Lunam.] Quod eleganter, atq. La-
Tygurin. tine a Vatablo elucidatur; [Sed ne Luna quidem lucida
Vatabl. est cum Deo collata] Fit autem Lunæ mentio duplici ra-
tione; aut quia Luna sit imperfectissimum omnium syde-
rum, & vt Caietanus dixit, quia est [tanquam fæx cæle-
stium corporum,] & non est penitus naturæ diaphanæ,
Luna imper ideoq. vsque ad Lunam, dixit, quasi vsque ad vltimum
fectissima corporum cælestium, & incorruptibilium: quasi diceret;
syderum. Omnia cælestia, quamuis incorruptibilia sint, tamen præ
Dei puritate, & luce impura sunt, & obscura. Quod su-
pra cap. 15. vers. 15. Eliphax dixerat in vniuersum; [Cæli
Luna lumẽ non sunt mundi in conspectu eius.] Sed secundo verius
minus mole existimo, Lunæ mentionem hoc loco fieri in bonum, pro-
stum. pter eximiam pulchritudinem, & candorem quendam no-
stris luminibus minus molestum, quam solis lumen, quod
Luna sym- acrius, & vehementius est. Nam eximiæ pulchritudinis
bolum pul- semper Luna fuit symbolum cum cæteris syderibus com-
chritudinis. parata; vt dixit Sulmonensis Poeta;
Ouid. in Ep. *Quantum, cum radijs fulges argentea puris,*
ad Leand. *Concedunt flammis sydera cuncta tuis:*
Tantum formosis formosior omnibus illa est.
Lib. 1. Car. Et dum Horatius laudes Deorum, & hominum persequi-
Oda 12. tur, Augustum cum cæteris viris clarissimis comparat,
ceu Lunam cum stellis;

——— ——— Micat inter omneis
Iulium sydus, velut inter igneis.
Luna minores

Hippolyti pulchritudinem amplificat quoque apud Se-
necam Chorus;
Senec. Hip. *Conferat tecum decus omne priscum*
act. 2. *Fama miratrix senioris æui:*
Pulchrior tanto tua forma lucet,
Clarior quanto micat orbe pleno
Cum suos ignes coeunte cornu
Iunxit, & curru properante pernox
Exserit vultus rubicunda Phœbe,
Nec tenent stellæ faciem minores.

Cant. 6. 9. Quare etiam Sponsæ comites cum Luna conferunt Spon-
sę pulchritudinem, Cant. 6. 9. [Pulchra, vt Luna, vt discri-
Ecclesia men (inquit Theod.) inter illam, & stellas indicarẽt, & vt
pulchritu- ipsius Lunæ perfectionem ostenderent. Quasi dicerent; Vt
do, vt Luna. Luna plena, ostens, non exilia ostentans cornua, non semi-
plena, non decrescens; sed perfecta, & toto orbe splendi-
da, non quidpiam retinens imperfectionis, sed totum glo-
bum lucidum præ se ferens.] Quo indicatur Ecclesiæ per-
fectio, & sanctitas in nocte huius mortalitatis, & præsen-
tis vitæ; nam in futuro resurrectionis, & beatitudinis die,
erit Electa, vt Sol. Quapropter dixit Ecclesiast. cap. 43. 10.
Luna glo- de Luna; [Vas castrorum in excelsis, in firmamento cæli
ria. resplendens gloriose.] id est, Lunam esse inter reliqua cæ-
lestis militiæ luminas, vas, instrumentum, aut ducem
etiam reliquiorum militum admirabilem, gloria luminis,
& pulchritudinis præpotentem.

4 Itaque Luna apud nos pulchritudine, & luminis can-
Luna ex al dore commendatur: at [coram Deo non splendet.] Quo
tera tan- videtur allusum ad ipsam Lunæ naturam, & rationem il-
tum parte luminationis: Nam cum apud nos lucet, ex superiori par-
illumina- te non illuminatur. Quod eleganter Philosophus, Theo-
ta. logusque clarissimus Nissenus lib. de anima, & resurre-
Nissenus. ctione post initium exposuit: Nunc enim radios solis a
tergo recipit; nunc a fronte, & a facie ad nos conuersis. Sic
sane quæ pulcherrima nobis videntur, in supremi lumi-

nis conspectu obscura sunt, & non illuminata; & qui ho-
minum iudicio sanctissimi habentur, interdum coram Deo
impuri sunt. Quare & cum Luna Sapiens comparat stul- *Stultus cũ*
tum, [Qui sicut Luna, mutatur.] Nam cum apud homines *Luna com-*
lucere, & splendere quærit stultus, lumen ex superiori *paratur.*
parte coram Dei conspectu amittit. Atque illud etiam, *Quo Deo*
quod tunc Luna maxime nobis splendet, cum maxime di- *propinquior*
stat a Sole; obscuratur autem, cum ei appropinquat, vt *eo apud ho-*
Philosophi, & Astrologi tradunt: sic profecto, quo ad *mines mi-*
Diuinam lucem aliquid magis accesserit, minus lucidum *nus splen-*
apparebit, atque adeo si ab illo recesserit, minus vtiq. lu- *dens.*
minis habebit; quamuis apud homines multum fulgere
videatur.

Hinc profecto manifeste colligitur. Deum hoc loco 5
asseri a Baldad esse totius luminis, & claritatis fulgentis- *Deus Sol, ho*
simum Solem, qui Lunam humanæ naturæ mutuato tan- *mo Luna*
tum lumine illustret. Quare de sanctitate nemo potest *mutuato lu*
coram Deo gloriari; sicut neque coram Sole, Luna. Sic *mine.*
Sapiens, Mundum, inquit, [illuminans in excelsis Domi- *Ecclesi. 43.*
nus.] id est, vt Græce habetur; [Ornatum cæli illuminens *10. Deus*
Dominus.] Nam Deus est, a quo in reliqua sydera, quæ *fõs luminis*
dicuntur, ornatus cælorum, lumen tamen tanquam a Sole
deriuatur, & diffunditur. Quare Dionys. c. 4. Diuinorum
nominum, dixit, [Solem esse significatiuam, expressam, & *Dionys.*
euidentem Diuinę bonitatis imaginem.] Quare quod Di-
uinitatis symbolum sit, videtur Christus Dominus dixis-
se Matth 5. 45. [Qui solem suum oriri facit;] vt peculiari-
ter, suum, appellet Solem, quasi suam imaginem. Itaque *Sol Diuinę*
non mirum, quod ex consortio, & familiaritate cum Deo, *Bonitatis i-*
instar Lunæ splendentis, & mutuantis lumen a Sole, cor- *mago.*
nuta processerit facies Moysis, Exodi 34. 29. Cornuta, in- *Sol suus dici-*
quam, id est, splendida, vt Paulus exponit 2. Cor. 3. 7. *tur esse pro-*
appellãs illum splendorem, [gloriam vultus Moysi, quæ *prius Dei.*
euacuatur.] Videlicet, quod instar Lunæ, ex propria na- *Moyses lu-*
tura, cui lumen proprium non est, sed alienum, & mu- *cens ex cõ-*
tuatum, minuatur, & deficere possit. Nam ipsum Lunæ *sortio Dei,*
nomen illud indicat, quod luce luceat aliena, vt Catul- *sicut Luna.*
lus in Sæculari carmine dixit; *Luna nomẽ*
Notho est dicta lumine Luna *vnde dica-*
Deus autem tunc Moysi, vt Sol visus est, sicut Habacuc *tur.*
3. 4. dicitur; [Splendor eius, vt lux erit.] proprie ex He- *Catullus.*
bræo, Vt lux erat. & iterum Deuter 33. 2. [De Seir ortus
est nobis.] videlicet sicut oriri solet Sol, & Lux. Quo
etiam loco Septuaginta dixerunt; [De Seir alluxit.] On- LXX
kel. [Splendor gloriç eius de Seir apparuit nobis] Vides *OnKel.*
igitur iam sapienter, & significanter Interpretem dixis-
se, [Luna non splendet;] vt humanç naturæ impuritatẽ,
ad lumen, & sanctitatem Diuini Solis comparatam ostẽ-
deret. Hęc enim omnia peculiaria, quę obseruauimus, in
nostra lectione continentur.

Transirem libenter ad alia, nisi me Caietani argutię *Caietan.*
tantisper detinerent; Nã ait, Baldad pręsupponere cęle-
stia corpora esse animata: & quod stellarum munditia de
spirituali accipienda sit, cum dicatur in oculis Dei, nõ in
oculis hominum. Quę sit autem vis, & proprietas huius
munditiei Lunę, & Stellarum, dixi supra c. 15. vers. 15.
nimirum esse munditiem quandam coniunctam cũ dia-
phaneitate, vel transparentia experte omnis maculę, &
crassitudinis: qua ratione vitrum crystallinũ dicitur pu-
rissimum, & valde pellucidum, ab hac ipsa voce origina-
li, Mundandi, aut munditiei. Iob 28. 17. [Et oleum puris-
simum,] Leuit. 24. 2. & Thus lucidissimum, Leuit. 24. 7.

VI. Quanto magis homo, putredo: & filius hominis, vermis?

1 *Deus lumen, ignisque supremus, homo velut carbo accensus.*
2 Vermes, & putredo, *mortalitatis symbolum. Mortis quoque periphrasis. Explicatur Ecclesiast.*
3 Vermis, & putredo, *quid proprie.* Homo, & filius hominis, *quo differant.*

APodosis est pręcedentis similitudinis, & conclusio 1
quasi a minori; Quanto (inquam) magis immundus *Pręcedẽtis*
celebitur homo, ea vilissima materia concretus, tã longe *similitudi-*
a natura stellarum, & corporum incorruptibilium semo- *nis apodosis.*
tus, quam cum vermibus, & putredine cõiunctus, atque *Deus supre-*
rebus omnibus vilissimis, turpissimisq; cognatus? Stulte *mus ignis.*
igitur gloriatur, qui coram Deo gloriatur. Pręcedentem *homo carbo*
autem similitudinem promouerunt Gręci hoc loco, *accensus.*

vt lumen humanę sanctitatis, atque iustitiæ comparent cum igne nostrate, qui carbonibus alitur, & terrestri materia: Deum autem supremum, purissimumque ignē; medium autem inter vtrumque extremum, lumen astrorum, & ignes cælestium globorum. Ergo si lumen astrorum a supremo igne tantum distat, quantum distabit fumosus iste, & crassissimus, qui in nostra mortalitate, tanquam in materia crassissima, accenditur?

2 Forte autem cum hoc loco dicitur homo, & putredo,
Nic. 1. non solum indicat sordes, & immunditiam, & [animi in deterius semper labentis, pronique ad malum, omni tēpore, putrescentem quandam naturam,] vt Nicetas hoc loco indicauit; verum significat statum mortalitatis, per oppositionem quandam ad Lunam, & Stellas, & cætera superiora corpora incorruptibilia: nam per vermes, tineam, putredinem, solet circumloquutio fieri mortis, supra Iob, 13. 28. & cap 17. 11. Isaiæ 14. 14. Ecclesiastici 19. 3. vbi de fornicario, & scortatorę dicitur; [Putredo, & vermis hæreditabunt illum] (id est, putrescet, ceußimeque morietur, quæ est prima mortis periphrasis: deinde additur secunda) & extolletur in exemplum maius (tolletur de vita ad exemplum aliorum. Sequitur deinde tertia mortis circumloquutio) & tolletur de numero viuentium anima ęius.] Itaque vermis, & putredo, mortis, imbecillitatisque nostræ symbolum sunt. Nam putrescimus sensim, corrodendi deinceps à vermibus, qui ex putribus nostris cadaueribus creabuntur.

Mortis circumloquutio.

Triplex mortis periphrasis.

Quod autem hoc loco dicitur, putredo supra cap. 21. 3
26. dicitur vermis, & tinea Isai. 14. 11. & quod dicitur; vermis, a Septuaginta dicitur putredo; & vermiculus etiam vertitur a Vulgato Isaiæ 1. 18. res omnino sordida, atque vilissima; non solum quia, [sicut vermis, ex corruptione nascatur,] vt Philippus dixit; sed quia abibit tandem in vermes. Quidam autem inter hominem, & filium hominis, discrimen aliquod constituunt; vt homo, qui in originali est, Enos, id est miser, desperatæ salutis, & vitæ, referatur ad Adam primum hominem, qui dicatur putredo, quod fuerit ipse velut prima vermium origo, & mortem, quæ est putredo, ipse sibi, & suis posteris attulerit: at vero, filius hominis, qui in Hebræo est, filius Adam, dicatur propter nos, qui, quasi vermis, ex illa primigenia putredine nascamur. Sed quidem hoc discrimen minime solidum est, quare propter maiorem vim, & amplificationem sententiæ, bis res eadem repetitur: sicut & vermes, & putredo, rę idem sunt. Multo minus congruit, quod indicat Caietanus dici filium hominis, quasi natum de muliere; vt respondeat superiori versic. 4. non enim est filius hominis aliud, quam homo.

רמה

תלע

LXX.

Philippus.

Homo, & filius hominis an differant.

אנוש

אדם

Caietan.

PARA-

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

1 Respondens autem Baldad Suchites dixit;

Vm hæc perorasset Iob, Baldadus quidem Suchites, cum quemadmodum Iobum refelleret, rationem nullam reperiret, defensionem alio deriuare nitus est; quanquam non omnino extra chorum: neque omnino abiecte, de Dei maiestate, deque hominum vilitate, ad Iobum perterrefaciendum dicere in hunc modum aggreditur.

2 Potestas, & terror apud Deum est:

Formidandum omnino Præpotentis Dei Numen, atque maiestas; apud quem nunc tantisper delitescit extremum de homine, deq. omnium mortalium meritis iudicium; edendum aliquando ad publicum totius orbis Theatrum, & cõspectum vniuersorum mortalium; de cuius æquitatis, incorruptissimaq. iustitiæ ratione nemo iure dubitabit: nihil enim iniquum cum summa rerum potestate consentire potest. Fieri autem, o amice Iob, nulla ratione posse videtur, vt terrificam maiestatem, peculiarem, ac propriã sibi, deponat Deus. Inepte ergo postulas, qui cum Deo, non cum illius maiestate, & magnitudine contendere optas, illius enim potestas, atque dominatio tam efficax, tamq. assidua ad vniuersitatis huius moderationem est, vt a dominando, & imperando cessare non possit. Quare cum tuam, o Iob, pietatem insolenter iactas, oporteret te sane ex Diuinæ maiestatis timore, & reuerentia initium sumere, quam ex temeraria quadam, & nimium proiecta cum illo differendi animi libidine; initium enim pietatis timor Domini est. * Quanta vero illius magnitudo, atque sublimitas, cuius imperio, & nutu cęlorum motus perpetuo ordine constant. Cuius perpetua lege in sublimi æthere coguntur tempestates: pugnantq. in se inuicem elementa. ille vero solo nutu tranquillat dissidia, perturbationesq. serenat. Quantus ille, qui sublimes spiritus, natura præcellentes, gratiæ vero donis sanctissimos, atque purissimos, in timore, & tremore continet, vt nunquam cum Deo contendere ausint, aut cælestis domicilij pacem, trãquillitatemq. perturbare. Is ipse profecto est, qui sublimes illas, sanctissimasq. cælorum sedes, summa pace, atque tranquillitate possidet, nemine interim iussis, aut voluntati supremæ reclamante. Quare tentandum tibi, o Iob, nequaquam est, in domicilium beatissimi Dei inuehere perstrepens forum vbi nunquam auditus est litigiosus strepitus. Hinc e terris cum illo te agere oportet; illius Numen placare, non alio quam pietatis studio, & ante actæ vitę pœnitentia. Cum enim ille pacis, atque concordiæ amator sit, atque erga vniuersas creaturas suas valde beneficus, si quando nostrarum rerum pacem turbat, grauissimis profecto mortalium sceleribus prouocatur: Quid enim nobis mali velit, nisi nostris sceleribus adductus, qui se ipso beatissimus est, ac summa pace, bonorumq. omnium affluentia redundans, omniaq. ex beneficentiæ, ac bonitatis lege regat, & moderetur, summaq. partium omnium consensione, atque concordia contineat?

* Qui facit concordiam in sublimibus suis.

3 Numquid est numerus militum eius?

Tres profecto exercitus maximi, ijdemq. fortissimi sub illo Imperatore merent, Cęlorum Syderumq; vnum; Angelorum, secundum; Sanctissimorum etiam hominum, ooo vltimum. Quanta igitur Imperatoris maiestas. Quanta gloria. Quis dinumerare queat a clarissimos, fortissimosq. copiarum illius sine numero milites? Quis certa ratione, numeroq. definire optimos, pulcherrimosq. ministros, in quibus terrificæ potestatis, supremę potentię, infinitęq. pulchritudinis suę, non obscura illa documẽta præbet. Accincti nimirum vniuersi, paratiq. ad prælium cuncti consistunt, ad agendas prædas, efficiendaq. impiorum supplicia; denique ad excurrendum, quoquo illos Imperatoris nutus egerit, impigri, atque strenui & præclaris facinoribus supremi iudicis, atque Imperatoris amplitudinem contestantes. * Num vero qui sua natura optimus, beneficentissimusq. est, ac nullis vnquam gentibus lumen suum denegauit, malitiam suo in iudicio dominari permittet? Qui vniuersis luminis, quo humanæ, Angelicæq. mentes illustrantur & fons & auctor est, aliquando aut errabit, aut humanæ veritati, & iustitiæ tenebras offundet? An illi poterit esse aliquid parum exploratum, aut minus bene cognitum, qui luminis sui b efficacitate vniuersa attingit, & penetrat?

a De humanis principum satellitijs, deque satellitio Dei ex Angelis, vel aliquadam. a nu. 3. vsque ad 5.

* & super quem non surget lumen illius?

4 Numquid iustificari potest homo cõparatus Deo? aut apparere mundus, natus de muliere?

Nimium profecto abiecta, & sordida mortalium omnium, quamuis sanctissimorum conditio: quæ ad diuinæ mentis lumen, cuncta perlustrantis, omnino pura & munda apparere nõ potest. Quare minime sapienter facis, Iob, cum in diuino lumine res tuas collocari postulas: nam si prope ad illum accedas, non poteris apparere

b Deus nos illuminans, & calefaciens instar meridiani, & feruentis Solis, pulchre indicatur. nu. 6. & 7.

parere iustus, neque ab omni criminis suspicione, & supplicij reatu immunis pronunciari. Comparebunt profecto, quas tu non vides, in animo tuo sordes, quibus te coram diuinis oculis polluisti. Nam quibus non maculis, atque noxis obnoxius non sit, cuius est sordida, & immunda origo, parensq. mulier non solum imbecillitatis, ac mollitudinis, sed totius malignitatis, atque iniquitatis symbolum? Qui enim de muliere, cuius sunt mille nocendi lædendiq. artes, & insidiæ, natus est, vix satis potest a se inhumanitatis, improbitatisq. nocendi maculam depellere.

5
Ecce Luna etiã non splendet, & Stellæ non sunt mundæ in conspectu eius.

Luna certe, quæ pulcherrimum sydus est, at suum statis temporibus deliquium sustinet, assiduasq. maculas, næuosq. gestat, atque Stellarum fulgentissimarum splendor aliquantisper a nubium caligine obscuratur, & intercipitur: Neque vero propterea Deum quisquam incusat, quasi indigne cum illis agat. Ergo neque indignari te oporteret, ô Iob, cum tuus ille pristinus splendor, multis ærumnarum tenebris obscuratus, atque inuolutus nunc sit. Quamuis ergo tu instar Lunæ speciosissimæ, pulcherrimorumq. syderum, quondam in oculis omnium, nunc vero etiam in tuis ipsis fulgere videaris, at si te cum tui creatoris diuina luce *c* tanquam cum verissimo sole conferas, luteus cum sis, non secus quam coram sole minora lumina niger, fuscusq. videberis. Quid enim tu cum illa suprema Dei potestate, qui potest innatam *d* Lunæ lucem adimere, illiusq. longe, lateq. passos radios prohibere; & quem ipse, qui est totius claritatis fons, syderibus cunctis splendorem impertitur, cui volet denegare? Coram quo cælestia omnia, *e* quæ peculiari quadam ratione diuinam lucem repræsentant, quamuis corruptionis omnis expertia sint, præ Dei tamen puritate, & luce clarissima, impura sunt?

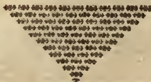
c Deus Sol, & totius bonitatis, & luminis fons; homo, Luna mutuato lumine, ostenditur. num. 5.

d De Luna candore pulchritudine, significatione, & symbolo, pulchra quedam ex Sacris. & num. 2. vsque ad 4.

e De Sole diuinæ bonitatis imagine, & symbolo, peculiaria quędam. num. 5.

6
Quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?

Quanto magis vilissimus homuncio tam longe a natura stellarum, & æternorum corporum materia secretus; non multum a vermibus, & putredine, rebusq. omnibus sordidissimis distans, diuinis oculis, diuinoq. lumine indignus censeri debet? Si enim lumen astrorum, ignisq. cælestium orbium tantum a supremo igne distat, quantum obsecro distabit fumosus iste, atque clarissimus, qui in nostra mortalitate, tanquam in materia densissima, pinguissimaque accenditur? Nemo itaque, qui ex primo homine peccatore peccati maculam, simul cum natura transfusam accepit, de sanctitate gloriari, siue felix agat, siue plagis, atque doloribus à Deo afficiatur, insolenter poterit.

CAPVT XXVI.

Argumentum Capitis.

Dum Iob asperius pungit Baldadum, quod visus fuerit sui patrocinari, innibusque rationibus velle tueri diuina Sapientia, atque Potentia partes, multo ipse vberius, & magnificentius de ijsdem disserit, Dei Potentia, Sapientia, Iustitia, & Aequitate.

I. Respondens autem Iob, dixit.

1 Respondendi *verbum proprie. Iobi lenitas in respondendo.*
2 Particula *interrogandi in Hebræo. Defensus Vulgatus.*
3 Deum *defendere, qua ratione vetu dari possit.*
4 Imbecillus qu... Brachium sustentare. *Diuini brachij fortitudo.*
5 Fortitudo *in* ... *sermone. Illustrati Moyses, & David.*

1 *Vatabl.* RESpondendi. Verbum hoc loco presse, & in rigore accipiendum. Quamuis enim Vatablus existimet, Iob[ridere argumenta Baldadi, propterea que nō respondere, cum ad similia ita respondeat:] At, vt rectius existimant Interpretes Græci, atq. Latini, respondet proxime sibi obiectis: occurrit enim cito, appositè, sapienter ipsis verbis, & rationibus Baldadi, sine vlla digressione ad materiam alienā. Illud autem obseruat Philippus peculiariter; [Quotiescumque Sanctus Iob respondit suis amicis, nunquam aspere cœpit, cum illi apertas ei iniurias irrogarent: nunc autem videns Deo iniuriam fieri iusta indignatione commotus, in ipso initio sermonis sui Baldad Suchiten durioribus arguit verbis.] Sed in quo nam seueritas, & acrimonia huius responsionis consistat, nunc videndum. *Philipp. Iob seuerè, et sincerè in defensione Dei honoris.*

II. Cuius adiutores, numquid imbecillis? Et sustentas brachium eius, qui non est fortis?

2 *Vatabli in terpretatio aliena.* INterrogatio hæc nonnihil habere videtur amarulentiæ, & irrisionis. Et Vatablus, quidem existimat, Iob non de Deo, cui opē ferre videretur Baldad, sed de Baldadi ipsius sententia, & oratione dixisse; [In qua re adiuuisti sententiam tuam de Prouidentia Dei particulari, in qua nullæ sunt vires?] Quare ex Hebræo legit, nō, cuius, sed [Quid adiuuisti?] Et quidem quāuis verum sit, vocem originalem, *mah*, esse dictionem interrogādi, aut dubitandi, cur, quid, quomodo; & quamuis R. Dauid, & R. Mardoch. velint, eo..., esse interrogationē personæ: nam, *Mi*, interrogat, *Quis*; at cæteri omnes hoc loco id discrimen non agnoscunt, sed sine controuersia existimāt fieri de persona interrogationem, aut expresse, aut latenter; in quo quoque conueniunt, Pagni. Regia, Tygurina, Caietanus, Sieuch [Cuius adiutor, *aut*, quem adiuuisti?] *Interrogatio de pers ona, aut de re. R. Dauid. R.Mardoc. Pagn. Regia. Tygur. Caiet. Eugub. Isidor.*

Sed de qua nam persona fiat interrogatio, iterum dubitatio est; nam Isidor. non accipit peculiariter de Deo dictum, sed de quocumque alio homine imbecillo corpore, aut animo, vt sit hæc sententia. [Tam ieiuna est oratio tua, vt infirmus hinc non roboretur, neque insipiens discat sapientiam, aut errans legem rectè viuendi apprehendat.] Sed frigent hæc omnia: multo ardentior, & proposito congruentior est sensus, quē ad vnum omnes Græci, atque Latini accipiunt de Deo, vt aperte sequentia indicant. *Communis interpretum expositio.*

3 *An veteda vi possit, diuina causa patrocinio. Philipp. Chrysost. Multiplex proposita de orationis responsio.* Sed qua nam ratione vitio dari potest, quod homo velit bene mereri de Deo, & illius partes tueri? nam vitio iam fuisse illam diuinarum partium defensionem, quam Baldad suscepit, indicāt ipsa verba Iobi; imò con..., ..., & duriorem Iob in reprehendendo, Philippus ex Latinis, Chrysost. ex Græcis clare interpretantur. Respondet ipse Chryso. Non dari crimini, quod Dei partes suscepisset Baldad; sed quod Iobum sine causa condemnaret. Potuit etiam reprehēdi, quod licet de Deo, tamen tumide, & insolenter loqueretur, quasi magno aliquo defensionis, & patrocinij beneficio deuinxisset Deum. Vel, quod ita insectaretur in Iob, quod existimaret posse ipsum Iobum improbum effugere diuinam potentiam, ... sua ipse accusatione vigeret, & excusaret D. um iudicem, vt sumeret ne illo poenas. Vel etiam, quod quamuis videretur defendere diuinum honorem, at non id faceret diuini honoris, aut fraternæ correctionis causa (nam cum Iob sæpius admonitus, non resipisceret ad amicorum monita, sed potius in eadem verba sæpius relaberetur, oportebat iam relinquere honorem) sed propter contentionem, aut propter ambitionem aliquam ostentatæ sapientiæ, aut rei alicuius aucupandam ea disputatione, & redargutione Iobi; Vel tandem (quod mihi videtur tangere pūctum ipsum huius difficultatis, & responsionis Iob, & simul detegere vitium Baldadi) quod Iobo desideranti Dei conspectum, & locum dicendi pro se in Diuino iudicio, ipse Baldad reclamaret, & repugnaret, quasi Diuinę potentiæ, & sapientiæ diffideret, ne si Iobus cum Deo disputaret, inferior Deus in sua causa euaderet, atque Iobus superior, & quasi etiam timeret Baldad, ne si solus Iob cum solo Deo ageret, posset Deo iudici imponere, tanquam rerum ignaro. Ita conatur Iobo terrorem, & metum incutere Diuinæ maiestatis, ne ad illius tribunal audeat prouocare. Ergo, inquit Iob tantum extollis, & amplificas Diuinam potentiam? an illi times, si cum illa congrediar? an vero multū tibi deumcere posse existimas Deum, quem non bonitatis, & benignitatis commendes, sed tantum seueritatis, & terroris? *Propria, & genuina responsio.*

4 *Varia lectio.* [Cuius adiutor] Sept. [Cui ades, vel quem adiuturus es?] id est, Cui nam opem defers, & cuius patronū, & auxiliatorem agis? [Numquid imbecillus?] In Heb. [Cui non potentia?] Sept. [Numquid non, cui multa est fortitudo?] Latenter autem conqueritur Iob se sine causa damnari: nam cum sontem, & capite damnatum conquerentem de iudicis contra se iniustitia compescere volumus, non agimus cū illo homine ratione aliqua, sed semel & iterum iudicis potentiam, & sapientiā obijcimus ad terrorem, & silentium, sicque iusti iudicis partes tuemur, q.d. Iob; Numquid tu, quasi infirmo, & imbecillo iudici, & causam per se suam tueri non potenti accurris, a cuius non ego viribus timeam, sæpeque deprecatus fuerim, [ne fortitudine, & potentia multa contendat mecum,] sed potius agat ex aquo, & bono? [Es sustentas.] Propr. [saluas, & seruas incolume:] aut protegere niteris, tanquam Hyperaspistes, & protector, [Brachium,] dexteram facultatem agendi D. Th. [Operationem, qua punitus sum ab eo.] est enim Brachium, præter tim extentum, habitus punientis, & percutientis. Quasi ergo Diuinum [Brachium] sit iam defatigatū, & lassatum, & suo pondere, & grauitate concidens, & deficiens, ita & niteris illud [sustentare] ad meum supplicium: cum tamen Diuinū brachium sit per sese erectū, firmum, robustū, & ex cuius robore prouenit, vt interdum imbecillis homo habeat [brachia, vt arcū ęreum.] Commendatur ergo robur, & magnitudo [Diuini brachij] Deuter. 4.34. 2. Reg. 6.42. Iob 40.4. Ps. 70. 28.78. 11. Sap. 1.22. Eccle. 33.7 Is. 52. 17. & sæpe alibi in Scripturis. Quare Isaię 63.5. Videtur ad hunc ipsum locum fieri allusio; [Saluauit mihi brachium meum.] q.d. non aliunde sustentor, comparoue salutem, & gloriam vincendi. Quis enim mihi adiutor? & quis meū [brachium sustentet,] quasi [non sim fortis?] *Iudicis terror simplex ... orū ... vibus obijciendus. Sustentare quid ישע D. Thom. Brachium extentū puniendi signū bolum. Psa. 17. 35 Cōmendatio Diuini brachij, & roboris. Colluditur Isaias cum Iobo.*

5 עז Est autem hoc loco [fortitudo] eiusmodi in qua quis bene securus, & munitus est aduersus impetum hostiū, tanquam in turri munitissima. vnde dictum est Ps. 20. 1. [Domine * in virtute tua lætabitur Rex,] quasi in præcelsa turri sui omnibus hostibus superior. & Psalm. 27. [Dominus * fortitudo plebis suæ;] ahenea propugnaculum, & turris, ad quam populus confugere solet. Que vocis proprietas quadrat hoc loco, cum dicit Iob Deum per se satis munitum, & fortem esse, neque indigere alterius ope. Sed præterea affert originalis vox eiusmodi robur, quod ad vincendum, & præualendum potens est: nam affert excellentiam quandam potestatis, & roboris quasi principatum, & dominatum. vnde Genel. 49. 3. dicitur de Ruben: [Maior in imperio.] quod R. Mardoc. & alij legunt; [Excellentia roboris, vel, fortitudinis, vel, excellentior fortitudine.] Indignum profecto (inquit Iob) quod eum velis defendere, qui sua natura munitissimus est aduersus omnē iniuriam, & qui per sese præualet robore, & excellit fortitudine suos hostes. Illud ** En vuestro poder me hago fuerte, y oy me encierro. * La fortaleza, donde se recoge el pueblo en qual quier rebato. R. Mardoc.*

quo-

quoque, quãnis lectionem variet, ſed non ſenſum, quod legi poteſt: [Suſtentas brachio,] quaſi interpoſito ſalutari brachio, hominem cadentem ſuſtentares, erigeres, protegeres, ita Deo Hyperaſpiſtem te præbes. Sed non minus congruens, aut lenis noſtra lectio.

Pagn. Regia. Caiet.

III. Cui dediſti conſilium? Forſitan illi, qui non habet ſapientiam, & prudentiam tuam oſtendiſti plurimam?

1 Conſilium *quid proprie. Explicatus Iſaias, & Dauid.*
2 *Imbecillitas humani conſilij. Quid* præuaricatio *apud Nahum,* Intellectus *apud Dauid.*
3 Sapientia *propr. de actione. Explicatus Dauid.*
4 *Diuini iudicij lenitas humani vero ſeueritas. Explicatus Lucas. Diuinus Spiritus* amans animas, *apud Sapientiam.*
5 Prudentia *quid proprie. Varia lectio.*

1 CVi dediſti conſilium? Iterũ hoc loco Eugubinus cum Aben Eſra, hanc ſententiam accipit non quaſi dictam de Deo, ſed de ipſo Iobo, quod non Deo, ſed Iobo videretur Baldad conſilium dediſſe. Sed contextus manifeſte repugnat; tũ etiam antecedentia, & conſequentia, & vniuerſi Interpretes Græci, atq; Latini. Dixit autem Vulgatus, [Conſilium dare,] multo melius. multoque Latinius, quam, qui vertunt, [Cui conſuluiſti?] Cũ verbum originale, non tam ſit conſulere, & proſpicere alicui; quam conſilium dare, inire, cogitare, decernere. Quare alij vertunt: [Quare decreuiſti?] Neque omnino male: nam ſignificat etiã vox originalis eiuſmodi [conſilium,] quod a Rege, vel magiſtratu deliberantibus de re aliqua, tandem ſtatuitur, quod nos diceremus: *el acuerdo que ſale del conſejo*. quaſi poſt longam deliberationem, & conſultationem firma, & certa deliberatio, & ita dicitur de Diuinis cogitationibus firmis, & conſtitutis Iſaiæ 23. 9. & de ſtatuto Diuinæ Prouidentiæ firmo, & ſtabili, Pſ. 31. 8. [Firmabo ſuper te oculos meos] Quod Hieronymus ex Hebræo legit: [Cogitabo de te oculo meo.] id eſt, firmam cogitationem, fixumq. conſilium capiam de tua ſalute procuranda. Quæ ipſa Dei conſilia, & decreta ſuæ prouidentiæ appellat Iſaias 25. 1. [Cogitationes antiquas, fidelis.] Ergo hoc loco, [dare conſilium,] erit decernere, & ſtatuere, quid Deo agendum ſit circa res humanas, & quæ prouidentiæ ratio ſit tenenda in præmio, & retributione iuſtorum, atque impiorum. Verum enim vero indignum eſt, vt homo velit Deo præſcribere rationem agẽdi, aut ſuggerere firmum decretum, quod non poſſit ipſe pro ſua ſapientia, & voluntate mutare. Atque huiuſmodi decretores, & conſiliatores ab arcanis ſuæ prouidentiæ oĩno reijcit Deus, Iſaiæ 40. 13. Iſai. 9. 6. Rom. 11. 34. Cum e contrario. Conſilium humanum valde ſit infirmum, & imbecillum, atque a vero fine ſæpe aberrans, Iob. 12. 17. Iſa. 19. 11. Nahum. 1. 11. Vbi ipſum humanum conſilium appellatur; [præuaricatio,] aut aberratio; [Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiã, mente pertractans præuaricationem.] Vbi Sept. legunt: [Cogitans contraria] Contraria, iuquam, fini, & ſpei: loquitur enim de Senacherib, cuius fuerunt omnino irriti conatus, & aduerſus ſe ipſos pugnantes. Quare tota firmi, vtiliſque conſilij capiendi ratio ab [admirabili Cõſiliario] Deo petẽda eſt; Pſal. 15. 7. [Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum.] pro quo ex Hebræo legit Hierony. [Benedicam Dominum, qui dedit mihi conſilium.] id eſt, firmam, certamque agendi rationem ipſe mihi ſequẽdam ſtatuit, vt optima quæque eligerem; quid vitandũ, quid ſequendum cognoſcerem. Ergo qui volet Deo [conſiliarius] eſſe, aut rationem agendi commonſtrare, ſtultiſſimus omnino erit, cum Deus ſapientiſſimus ſit, & totius in agendo prudentiæ prima origo.

Eugub. Abẽ Eſra. Nouati. Pagn. Reg. יעץ *Vatab. Conſilium, de vltima, & ſtabili rei agendæ deliberatione.*

Inuiſi Deo qui illum cõſilia improbãt, aut corrigere tẽtãt.

2 *Conſilij humani imbecillitas. Conſiliũ humanũ contra ſeipſum pugnans. Iſai. 9. 6. Hieron.*

Deus prima prudentia, & agendi norma.

3 Nam ex proprietate vocis originalis, eſt hoc loco ſapientia, prudentia agendi, & conſiliandi, quæ ſenũ propria eſt, Pſ. 104. 22. [Et ſenes eius prudentiam doceret.] atq. hæc ipſa eſt ſapientia, quam parentes filios ſuos docent, Prou. 8. 33. 10. 1. & 5. & 13. 1. Quare cum actione coniungitur, vertiturque [Sapienter aliquid facere.] Exod. 5. 10. 2. Reg. 20. 22. Pſal. 56. 8. Prouer. 28. 26. Eccleſiaſt. 29.

חכם *Sapientia, idem, quod prudentia.*

4 Sed quanam in re, aut quibus nã verbis viſus eſt Baldad [Deo dediſſe conſilium,] & rationem agendi, prouidendique præſcripſiſſe? Auctor Catenæ Græcę, ob hoc tantum, quod orationem habuerit pro Deo defendẽdo; [Quid igitur, inquit, attinebat te, quaſi Deo cõſilia dantem, verba pro illo facere.] D. Th. ait, tunc videri ſuggeri alicui cõſilium, [quando eius cauſa ſine ratione defenditur.] Dura, & difficilis interpretatio. Vero ſimilis eſt Caietani expoſitio, quod qui in Diuinis actionibus, & prouidentię arcanis, atque ratione agendi circa humana, aliquid ex ſuo cerebro aſſerit, is profecto videtur Deo rationem agendi pręſcribere, ſicut, qui coram iudice aſſereret, ſic iam a iudice decretum aliquid eſſe, quod ipſe minime decreuiſſet, videretur admonere iudicem, vt quam primum illud decerneret. Sic ſane videbatur feciſſe Baldad, cum aſſerebat fore, vt ſummo terrore, & poteſtate cum illo Deus ageret in ſuo iudicio, quaſi non ſolum conijceret Baldad, qui Deus a[...]us foret, ſi ſe ſiſteret Iob ad illius tribunal; ſed etiam ſtatueret, quid facere deberet; cum tamen Diuinæ benignitatis, & iudicij æquitas longe abeſſet ab illa iniqua ſeueritate, & iudicandi temeritate Baldadi. Simile id, cum Apoſtoli dixerunt Chriſto Domino aduerſus Samaritanos, Luc. 9. 54. [Vis dicimus, vt ignis deſcendat de cęlo, & cõſumat illos?] Quaſi iudici accelerationem ſupplicij inferendi improbis, & ſeuerius cum illis agendi præſcriberent, atque ſicut Baldad, nõ tam ſuæ, quam Chriſti, & Dei vindictæ Zelo flagrarent. Qui tamen audire meruerunt ab eodem iudice, qui erat ipſa Dei Sapientia; cum [conuerſus increpauit eos,] tanquam minus ſapientes Diuinorum cõſiliorum: [Neſcitis cuius ſpiritus eſtis; filius hominis, nõ venit animas perdere, ſed ſaluare.] Quod non ſolum accipio dictũ a Chriſto Domino de ſe ſolo, quod nollet ſuum Euãgelium armis, & gladio obtrudere, ſed potius manſuetudine, & beneficentia inſinuare; ſed etiam de ſuo, ac Patris Spiritu Diuino, [qui, vt Sapiens ait. amat animas,] id eſt, vitam, & incolumitatẽ rerum omnium, præſertim mortalium. de quo iterum dicitur; [O quam bonus, & ſuauis eſt Domine, ſpiritus tuus in omnibus.] Prop. ex Græco: [Incorruptus ſpiritus,] id eſt, incorruptionem amans, procuranſq; rerum omniũ, & iterum: [Tu Deus noſter ſuauis, & verus, & patiens, & miſericordia diſponens omnia.]

Nicetas. D. Thom. Caiet. Diuinũ iudicium benignum humano. Hieron. ad Algaſ. 9. 5. Beda. Diuinus Spiritus vitam omniũ tuetur. Sap. 12. 1. 27. Sap. 15. 1.

[Et Prudentiam tuam oſtendiſti plurimam.] Rectè nomine Prudentiæ ſignificauit Interpres, quid per pręcedens [Sapientiæ] nomen accipi deberet. Eſt autẽ hoc loco pro [Prudentia,] *Thuſiah*, quæ vox ſignificat decretum, ſtatutum, eſſentiam, legem, aut quid ſimile. de qua voce non ſemel diximus. Vnde variant hoc loco lectiones: nam Sept. ad Deum referunt, atq. legunt: [Quẽ ſequeris, non ne cui maxima eſt virtus?] q. d. Cui nam poteſtatem, & vires tuas defers, & [quem ſequeris,] quaſi opem laturus? Deum ne, qui omnẽ vim, ac robur complectitur? Sed vẽ lectio hæc, & ſenſus incidere cum verſ. 2. Vatab. [Notificaſti abunde ordinationẽ,] quaſi per ironiam dicat; Scilicet, Diuinam Prouidentiam, & illius ſtatuta nobis manifeſtas, atque ea ipſa te abunde etiam demonſtras, quantum valeas prudẽtia, & ſapientia. Hebræus apud Caiet. [Statutum multitudini indicaſti.] Quod. ſ. videretur Diuinæ Prouidentiæ leges, & ordinationes amicis, & circunſtantibus omnibus, quaſi ſibi vni reuelatas, exponere velle. Regia; [Eſſentiam in multitudine ſcire feciſti.] Tam obſcure, vt intelligi non poſſit. Eminet ergo inter omnes lectio, ſententiaq. Latini Interpretis; Thuſiam, legem, ſtatutum, (tuum videlicet, & ex tuo cerebro depromptum, quod noſter dixit, Prudentiam tuam,) in multitudinem, vt in Hebr. eſt, vel [ad multũ,] quod noſter elucidauit dicẽs; [Plurimum;] id eſt, magnã huius tuæ prudentiæ oſtentationem, multis, magnificiſque verbis propoſitam [oſtendere,] & venditare viſus es; ita vt videreris etiam Diuini iudicij, & cæleſtis fori leges, & ſtatuta condere, & forenſem regulam Deo, hominibuſque præſcribere. 5

5 תושיה *Vide, q̃ diximus Iob. 5. 12. & 6. 13. et 11. 6. et 17. 6. Varia lectio. LXX. Vatab. Ironia. Caiet. Regia. Vulgata lectio prælucens vulgatis.* לרב

IV. Quem docere voluiſti? nonne eum, qui fecit ſpiramentum?

1 Docere *quid proprie. Sermonis beneficium collatum homini.*
2 *Quid* Spiramentum, *aut* Anima, *in ſacro ſermone.*
3 Anima, *deſiderium Hebraiſmus.* Animam egredi. *Explicati*

cati Moyses, Dauid, & lectus Regum.

4 Spiramentum *de facultate vitali, tum etiam de sermone,* Spiritus hominis *dicitur* Spiritus Dei, *apud Dauid, & Isaiam. Illustratus Moyses.*

5 *Discrimen inter* spiritum, & animam. *Puer ab Elia suscitatus, quomodo, & cuius figura. Explicatus Lucas.*

6 *Discrimen Hebræorum,* Spiritus, *anima, & concupiscibilis. Spirituum vitalium, & animalium differentia, & sedes.*

7 Spiritus, & vitę *varia nomina synonyma, in sacro sermone.*

2 *LXX.* Præstat in eadem diuinæ Sapientiæ amplificatione, & abiectione humanæ stultitiæ, & temeritatis ad Deũ relatæ. [Quem docere voluisti?] Proprie ex Hebr. Sept. [Cui annunciasti verba?] idest; Cui nam tuos sermones, & tua sensa enarras? Cui ingenium vendit as, & eloquẽtiam ostẽtare niteris? Apud quem nam multa verba effundis, cum nihil noui possis Deo suggerere, qui tibi ipsum viuere, loqui, ac spirare tribuit? *Vbi* (vt Nicet. inquit) *Nicetas.* docta consequutione vsus est Iobus, dum dicit, Ei, qui spiritum tibi, atque animã impertitus est, mutuam *Stultitia simplex, & gemina.* orationem tribuisti, quando ad Deũ patrocinij, & auxilij causa accessisti.] Ergo videbatur Baldad linguæ beneficium, & sermonis defensionẽ velle Deo rependere, a quo ipse loquendi facultatem accepisset. Hæc est huius *Philipp.* sniæ vis, sed deinde explicatius tradenda. Eleganter au-*Elegans imbecillitatis humanæ cũ diuina magnitudine comparatio.* tem Philipp. hoc loco sententiam hanc Iobi amplificat his verbis; [Aduertẽs, quia minor est participatio ad totum; gutta stillæ, perenni fonte; scintilla latens in cinere, igne diuino, quo omnia concalescunt; lucerna corporis, sole iustitiæ; testa, figulo, anima, Deo; admirans Iob *Ps. 93. 9. 10* loquitur; quare ausus fuerit, vt eũ, a quo illi est esse, docere voluerit.] q. d. ad Baldad, Stulta est hæc tua existimatio, ô amice: nã qui plantauit aurem, non audit? Qui [finxit oculum, non considerat?] Qui [docet hominem, scientiã,] doceri ab homine poterit? Qui vitam ipsam confert mortalibus, quidpiã opis, & auxilij expectare, & emendicare a mortalibus poterit? Quare recte subiũxit Psaltes; [Dñs scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.] Stulte scit apud illum humana Sapientia.

3 Nonne eũ, qui fecit spiramentũ?] Proprie, & ex ver-*Pagn. Regia. Caiet. Vatabl. Tygur.* bo legitur ex Hebr. [Anima eius exiuit a te. *vel,* Spiritus cuius egredietur ex te.] Quod fere idem est in lectione *LXX.* Sept. [Spiramen, cuius est, quod exijt ex te?] Qđ in longe diuersum a proposito sensum trahitur ab alijs. Nam quidam post R. Dauid. Spiramentum, accipientes pro *R. Dauid.* spiritu, halitu, & deinde pro sermone, qui spirando for-*Spiramentũ pro sermone.* matur, perinde esse putant, ac si dixisset; [A quo homine suscepisti hæc verba, quę loqueris?] Quis te docuit *Vatabl.* talia profundere? Quis eiusmodi verba posuit in ore tuo? [Quẽ sequutus hæc dixisti?] Atq. censent esse phra-*Hebraism.* sim Hebraicã; [Animam, *vel,* spiritũ alicuius exire ab aliquo,] cũ ab hoc, tãquam a magistro, alius verba accipit, & quid loquendum sit, edocetur; vel, cum quis ex alieno spiritu loquitur, quasi agitatus, percitus, & imbutus alterius spiritu. quasi diceret; [Ex cuius spiritu loquutus es?] Loquutio sane, & sensus durissimus. Quod si phrasis est, & certa Hebraicæ linguę formula, proferant exẽplum simile. Proferre autem nullum poterunt.

Pagn. Caiet. Alij [spiramentum, *aut,* animam,] accipiunt pro anima rationali, aut pro animæ rationalis affectu, deside-*Spiramẽtũ, & spiritus pro animi affectu.* rio. Sicut Ps. 26 12. [Ne tradas me in animas] (voluntatẽ, desideria) [tribulantium me.] & Exo. 23. 9 [Peregrino molestus non eris; scitis enim aduenarum animas.] idest; Cũ aduenæ vos fueritis, bene nostis, qualis affectus peregrini habeant, quid velint, quid sentiant animo, quo indigeant, & forte etiam illud Ps. 150. 6. [Om-*Hieronym.* nis spiritus laudet Dominum.] idest, Non solum omne, quod spirat (vt vertit Hierony.) sed etiam omnis mortalium affectus, desideria, verba cedant in Dei laudem, & gloriam. Ergo dicet Iob; Ad cuius, ô Baldad, libitum, & voluntatem loqueris? Cuius nam palato seruiũt hęc tua verba, potius ex libito, & animi pręcipitantia, quàm ex æquitate, & veritate iactata? Sed hæc etiam nõ magis mollis, neque minus dura interpretatio.

*Anima egredi, aut spiritus pro voluntate. * A quo pidai, quo se le-* Subtilior alia Isidori Clarij, sumentis etiam animam pro desiderio, & voluptate; [* Cuius spiritus, aut, anima exiuit ex te?] idest, Cuius anima, aut spiritus reuixit; refocillatus est ex te, ex tuo ore, tuis verbis? cuius anima, & spiritus pendet ex tuo ore, & anhelat ad tuã orationem? Simili fere phrasi dicitur 2. Reg. 13. 39. [Cessauit Rex persequi Absalon.] vbi proxime ex Hebræo vertũt *saleel alma por ella, ò quiẽ se muere por ella razones.* Pagn. & Vatabl. [Defecerauit anima Dauid egredi propter Absalon, *vel,* ad Absalon.] idest cœpit desiderare conspectum Absalon, ac frequenter suspirare, cũ illius meminisset. Potest etiam hæc sententia quasi contrario sensu ad stuporem quendam, & ecstasim referri, vt qua-*Pag. Vata.* si ad tam mirificam Baldadi orationem auditoris anima *Subtilis explicatur, potius, quam solidus.* deficeret, & spiritus intercluderetur. Sed vterque hic intellectus subtilis potius, & argutus est, quàm verus, aut solidus.

4 *Germana, & vera interpretatio.* Ergo illa erit germana expositio, quam supra indicauimus, & quam profecto clare, & sapiente expressit Interpres, vt illud eius, referat Deũ, & anima accipiatur pro spiramento, aut spirandi vitali facultate, ut efficiatur hæc sententia; Cum tu, ô Baldad, respiras, ac respirando attrahis aerẽ, refrangis, elidis, sicq. formas vocẽ, profecto, vteris spiritu ipso, [anima spiramento,] quod *Anima, & spiramẽtum pro spirandi facultate.* Deus tibi ipsi, velut auctor naturæ, & uitæ contulit. Si igitur tuis istis verbis, & loquendi facultate abutaris, Dei beneficio, & spiramento illius abuteris; si suo spiramento, & uoce velis illũ adiuuare, cũ ab illo ipso [spiramentũ] acceperis, stulte facies. Sic clare dixit Interpres: [Qui fecit spiramentũ,] quod paulò obscurius erat in Heb. [Dniυs est spiramentũ,] tanquam sui auctoris, & creatoris; a quo inspiratur in hominem [spiraculũ vitæ,] & respirandi, ac formandi uocẽ facultas. Sic, [qui vane iurat, dr̃ [accipere in uano animã suam,] Ps. 23. 4. idest, frustra, & mendaciter loqui, quod in Hebr. est; [Accipere in uanum animã illius.] idest, Dei; quod perinde est: nã anima, uel respiratio, aut loquendi facultas hominis est, cui innata est; est quoque Dei, a quo effecta est; ipse enim est, qui (vt Isa. ait) dat flatũ populo, qui est super terram, & spiritum calcantibus eam. Quare cũ uiuen-*Isai. 42. 5. Spiritus uiuentiũ quomodo dicantur spiritus Dei.* tium spiritus intercluditur, & spiritum illorum aufert Deus, dr̃ quoq. [auferre spiritum suum,] & rursus cum uitam, & spiritũ elargitur, suum ipse spiritũ emittere, & conferre dr̃, Ps. 104. 30. [Auferes spiritũ eorũ, & deficient: & in puluerẽ suum reuertentur; emittes spiritum tuũ, & creabuntur, & renouabis faciẽ terræ.] & Ps. 75. 13. [Auferet spiritũ Principum,] vitam, & flatum, quasi comprimit, & colligit ad se, quod suũ erat. Ergo quod a nostro ore exit spiramentum, Dei quoq. spiramentum, & flatus est, vt qui illud fecerit, & contulerit homini.

5 *Spiramentũ pro vita.* נשמה רוח Tandem forte illud lenius, & simplicius, ut [spiramẽtum] non accipiatur stricte pro facultate loquendi, sed pro uita, & animali facultate: nam uox originalis *Nesamah*, quæ hoc loco subest, fere eiusdem significationis est cum *Ruahh*, idest, Spiritus, quo comprehendũtur omnia, quæ spirare possunt, ac viuunt. Quare cum lutea Adami statua uiuificata est, hac ipsa uoce [spiramenti,] dr̃ Genes. 2. 7. [Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.] Et Elias ad idem ipsum respiciens, cum suscitauit filiũ uiduæ mortuum, inspirauit quoq. [in faciẽ eius] Vbi enim nos habemus 3. Reg. 17. 21. [Expandit se, atq. mensus est super puerum tribus uicibus;] Sept. legunt *LXX.* [Insufflauit puerulo ter.] Et simile aliud miraculum patratum ab Elisæo 4. Reg. 4. 34. Cũ [incubuit super puerum;] quo & modo legerunt Septuagin. [Cubuit super puerũ; [testatur Theod. q. 18. [apud alios Interpretes] *Theodor.* haberi; [Insufflauit. Quo, inquit, Deus corpus Adami fabricatus, per insufflationẽ addidit animã.] Facere igi-*Periphrasis diuinæ prouidentiæ.* tur, vel, [dare spiramentũ,] erit idem, quod uitã conferre. Rursus hæc erit circũloquutio quædã diuinæ omnipotentiæ, atq. sapientiæ, nulla in re indigentis humanæ sapientiæ, aut industriã, aut consilio; quare dixerit Iob Deum non posse doceri ab homine, vt qui nulla ratione indigeat humanis adminiculis. Qui enim nouit, potuitque uitam uniuersis uiuentibus conferre, potens quoque, atq. sapiens erit uniuersa, quę ad homines spectãt, optima ratione disponere. Sic Paulus eadem ratione vsus, Act. 17. 24. 25. dicens; [Deus, qui fecit mundum, & *Paulus Moysem exponens.* omnia, quæ in eo sunt, hic cæli, & terræ cum sit Dñs, nõ in manufactis tẽplis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, cum ipse det omnibus uitam, & inspirationem, & omnia.] i. Sapiens, atq. potens est largiri omnia alia bona simul cum uita. vbi uitam, per [inspirationẽ] exposuit; aut certe duo nomina Gręca eiusdem fere significationis cõiunxit, quę uiderẽtur respondere duabus alijs Hebraicis, *Ruahh*, & *Nesamahh*, videlicet, *Zoe*, idest uita, aut uiuendi facultas, & *Pnoe*, idest flatus, *Ζωὴ πνοή*

tus,

tus, aut ſpiramen, idē, qđ [Pneuma,] veluti ſi dicas ſibiarū flatus, aut ventorum ſpiramina; vt etiam hac voce dicitur Act. 2. 8. [Factus eſt de cælo ſonus; tanquā aduenientis ſpiritus vehementis.] Ergo quaſi proprio Epitheto appellat Deū Paulus, dantē, ſiue datorem vitę, & ſpiritus, aut ſpiraminis, [Zephorū, *aut* Zoodorum,] aut vitalē, ſiue viuificantē, & ſalutarem; aut vitæ datorē, & largitorē; Quia autem illud ipſum Græcū vitæ nomen, ſignificat etiam apud bonos auctores, vitæ, aut viuendi facultates, & ſenſus, inter quas eſt reſpirandi facultas, omnino neceſſaria viuentibus, ideo vitæ exponitur per inſpirationē, tanquā per rem, aut eandem, aut proximā.

Propriū Dei epithetum, Dator vitæ. Plutarchus, et Homer. Metonymia reſpirātio pro vita.

6 *R. Mardoc. R. Eſra. Diſcrimen vocum Hebraic.*

Et vt de diſcrimine etiam vocum illarum Hebraicarum, valde inter ſe affinium, aliquid dicamus, notādum vtique ex R. Mardo. quod ipſe ex R. Eſra Gen. 5. affert; [Nota, inquit, diſcrimen inter Neſamah, & Ruahh, ac Nephes; idque ex R. Eſram Gen. 5. Neſamah eſt flatus, ſpiritus, anhelitus. Item anima, ſeu potius vis ſenſibilis, & rationalis, & habet locū in Moab, id eſt cerebro. Sed Ruahh, eſt ſpiritus, habet ſedē in corde, quod eſt origo vitæ, complectiturq. Hapaghac, id eſt, vim iraſcibilem. Porro Nephes, anima, ſiue vis, Mithatah concupiſcibilis ſitum habet in Bacar, id eſt, iecore.] Quibus verbis vř indicare vnam, & eandem vitam cum peculiari tamē indicatione diuerſorum ſpirituum quos Philoſophi, ac Medici appellant; [Vitales,] qui in corde elaborātur, & a corde per arterias decurrūt, & in totum corpus inuehuntur; [Animales,] qui a corde in cerebrum euadētes, adeptique nouum quoddam temperamētum, idoneum inſtrumentum fiūt ad motū ſenſuum, & omnes animales functiones, idcoq. a cerebro per neruos deſcendunt, & [Naturales] denique, qui cum ſubtiliori ſanguine in iecore elaborantur, & per venam cauam ad reliquum corpus tranſmittūtur, & ſingularum corporis partium concoctionem adiuuant. Qui omnes, & ſinguli ad uitam neceſſarij ſunt, vt eleganter, æque ac ſapienter explicauit Doctor Petrus de Peramato, præclaro illo ſuo de cordis palpitatione, & de Spiritib. corporis, libello. Et ſicut omnes dicūtur ſpiritus, ita & appellari ſinguli poſſunt, [vita, *aut* anima,] eo quod, vt Ariſt. definiuit, [Mors ſit caloris,] id eſt, ſpirituū horū, qui calidiſſimi ſūt, [extinctio;] & e contrario, vita ex illis pēdeat, ſunt enim [animæ, & corporis vinculum,] ut Aphrodiſi. eleganter dixit. Quare idē ualebunt hæc tria nomina, [Vita, Anima, Spiramentum, *aut* Spiritus,] quod ad vitam animalem, & ſenſitiuam pertinet. Sed quoniam illud [ſpirandi, *aut* ſpiramēti,] vel halitus, ualde ſenſibile eſt, ideo frequenter per illud uita circumſcribitur, & ſignificatur, & per nomen originale, *Neſamah*, per quod dř Gen. 2. 7. [Spiraculum uitæ,] id eſt, Spiraculum, quod eſt uita, aut uitale, & ut denotaretur illa uitam ducendi, & reſpirandi uitalis facultas, dicitur in Hebræo (ut etiam legunt Symach. & Aquila) [Inſpirauit in naſum ſpiraculum uitarum.] nā duobus foraminibus narium, quaſi duæ uitę ducuntur per duas illas uias ſpiritus, & halitus. Quod aliquando fuſius diximus. Hæc eſt illa tam frequenter repetita, mortis, aut uitæ periphraſis; [Cuncta, in quib. eſt ſpiraculum uitæ, mortua ſunt.] Gen. 7. 55. ubi iterū legit Onkelus; [Quidquid flatum ſpiritus uitæ in naribus ſuis habebat, mortua ſunt, & Ioſue 10. 40 [Omne, quod ſpirare poterat.] Sept. [Omne ſpirans uitæ] Pag. [Omnem animam] (vox eadem, quæ hoc loco, [Omne ſpiramentum) interfecit.] & 3. Reg. 17. 17. [Erat languor fortiſſimus, ita ut non remaneret in eo halitus. Vbi Septuag Complutenſes legerunt; [Non remanſit in ea ſpiritus uitæ.] Hinc ēt tria illa nomina frequenter ēt apud Vulgatum, uitam ſignificant: non .o. agnoſcit, aut non obſeruat nimis curioſe, & religioſe illud Rabbinorum diſcrimen. Sic, *Ruahh*, pro uita, & ſpiramento, Num. 16. 22. [Deus ſpirituum uniuerſę carnis.] Similiter, & [Nephes, ſpiramentum,] eſt Iob. 41. 12. [Halitus (Septuag. Anima) eius prunas ardere facit.] Et pro uita, Ezech. 13. 19. & alibi ſæpe. Itaque [Factor ſpiramenti,] Deus eſt, uitæ auctor.

נשמה
רוח
נפש
מוח
הפעם
נפש
מתאיח
בכר

Gal. lib. 15. Meth. et Petrus de Peramato opuſc. de cordis palpit. app. 2. Spiritus triplices apud Medicos, et Philoſophos. Petrus de Peramato. Ariſt. de iuuen. et ſenect. c. 2. Aphrodiſ. 5. probl. q. 93.

7

Symach. Aquila. Cur nomen vita dicatur in Hebræo pluraliter. Vita periphraſis.

LXX. Complut. Spiritus, vita, ſpiramentum pro eodem.

V. Ecce gigantes gemunt ſub aquis, & qui habitant cum eis.

1 *Difficultas ſententię ſtatuitur.*

2 Gemere, dolere, parere, formare, *in Sacro ſermone. Illuſtrati Dauid, & Salomon.*

3 *Prima* Gigantum *appellatio, et ratio nominis.* Rapha, & Atapha *quo. Explicatus Samuel.*

4 Gigantum, & mortuorum *eadem appellatio. Antiphraſis. Explicati Salomon, et Iſaias.*

5 Gigantum *nominis duplex Etymologia. Illorum potentia, et terror.*

6 *Alia* Gigantum *appellatio a cadendo. Explicati Moyſes atque Dauid.*

7 *Tertia* Gigātū. *appellatio, et notio. Quis* Enac. & Enacim.

8 *Quarta, et quinta appellatio* Gigantum.

9 *Veros Gigantes fuiſſe* potentes a ſæculo. *Cuſtodes lectuli Salomonis. Nembrod.*

10 Gigantum *nomen male ſemper audiſſe. Illorum ſuperbia. Allegoria vaſta illorum molis, et generationis. Nominis ratio ex Græco.*

Rem hanc de [Gigantū gemitu,] pertinere ad prędicationē Diuinæ Potentiæ, nemini dubiū eſſe poteſt: nam inſtituit in hoc capite Iob luculentiorē, & magnificentiorem de Deo, & de Diuinis attributis orationem. Sed ingens tamen dubium de tota ſententia: nam ſingula uerba ſcatent difficultatibus. Prima, qui ſint [Gigantes:] deinde quid gemere: tertio, qua ratione, [ſub aquis:] quarto tandē, qui ſint illorū uicini, aut cōuiuæ, [Qui habitant cū eis?] Nos pro elucidatione rei ualde obſcuræ, duarū uocum proprias, & germanas ſignificationes pręmittamus, quæ ſint uelut radices, ex quib. diuerſi ſenſus pullularunt, uarias itē Gigantum appellationes, & notiones nominū, quibus tanquā fundamentis, interpretationes uarias imponemus, atq. erigemus. 1

Sententia difficultas, et obſcuritas.

Verbum Gemendi *varium, & multiplex, ſed cum analogia.*

Multiplex verbi, Gemendi, ſignificatio, et ſignificationum analogia.

2 חיל

Et primū quidē, [Gemere,] in Heb. *eſt Hhul*, q̃ proprie eſt [dolere, *aut* contremiſcere] præ dolore [in more parturientium, *aut* parturire.] Sicut vř explicari Deut. 2. 25. [Audito nomine tuo paueant, & in morem parturientiū contremiſcant, & dolore teneantur.] Vbi pro dolore, eſt hæc ipſa uox originalis, & pro [tremore,] ſimplex aliud [timēdi, *aut* formidādi,] uerbū, quod ſimplicibus alijs duab. vocibus expreſſerunt Sept. [Turbabuntur, & dolores habebunt.] Et Onchelus; [Cōtremiſcant, & frangātur.] Vnde ſolet verti ab Interprete Latino; [Parturire, *vel* parere.] Iſ. 13. 8. 23. 26. 18. 45. 14. 10. 66. 7. Ier. 4. 31. Ezech. 30. 16. vel uertitur, dolere, Iere. 4. 19. & 5. 3. Iſ. 13. 8. 26 17. Michæ 4. 10. Significat etiā ea quæ cū doloribus parturientium coniuncta ſunt, videlicet [obſtetricare,] vt inf. verſ. 13. & [contremiſcere, *aut* concuti, *vel* concutere,] ut Pſ. 28. 8. [Vox Dñi concutientis deſertum, & commouebit Dñs deſertum Cades.] Et ſtatim quod Sept. dixerunt; [Vox Domini præparantis ceruos,] idem Hierony. dixit ex eadem radice; Vox Domini obſtetricans ceruas.] Quia aūt cum partu, & cum fœtu edito in lucē coniuncta eſt forma quædam, & ſpecies hominis; qui antea uidebatur quaſi informis iacere in tenebris, ideo ſignificat etiam, [formare,] ut Pſ. 89. 5. [Antequā formaretur terra, & orbis.] Deus enim mundi, & creaturarū, non ſolum eſt parens, & auctor, ſed ēt uelut mater indulgentiſſima, pariens, & enitens creaturas, ut inf. explicabimus, c. 38. & verſ. 28. & 29. & Prou. 8. 25. [Ante omnes colles ego parturiebar.] Vbi nulla difficultas, nullus dolor parturientis ſignificatur, ſed tātum ſpecies, formaque pulcherrima genitæ Sapientiæ. Quare Hebræi legunt; [Ante oēs colles formata ſum.] Sept. [Ante omnes colles generat me.] Aquila, & Theodotio: [Per partum erupi.] Symach. autem quaſi utrūque coniungens: [Quaſi obſtetricis, opera conformata ſum.] Atq. ad hanc [formandi] ſignificationē reſpexerunt Sept. legentes hoc loco: [Numquid gigantes formabuntur ſubter aquam?] Tum etiam, & lectio Tygur. ut inf. dicemus. Quia autē cum parturientium dolorib. coniuncti ſunt gemitus, atque cruciatus ingentes, & incredibilis infirmitas, ideo vertitur, [gemere] hoc loco, & cruciari, Ioelis, 2. 5. & [infirmari,] Michæ 1. 12. Hæc igitur de hac uoce neceſſario dicta ſunt, ſine quibus ea, quæ dicemus, conſtare utique non poterunt. Ea uero, quæ ad hanc ipſam uocem pertinent, ſed a noſtro loco aliena ſunt, lubens prætermitto. Iam de Gigantibus.

LXX. Onchelus. Varia interpretatio Latina. LXX. Hieronymus. Cur dicatur Dei Sapientia parturiri. LXX. Aquila. Theodot. Symmach. Tygur.

De Gigantum re, & appellationibus varijs, Digressio.

Prima Gigantum appellatio, & ratio nominis, Rephaim.

Prima Gigantum appellatio. רפאים רפא *Complut.*

Alterū tanquam fundamentum iaciendū de proprietate, voce, & significatione; Gigantū, ex quo fere pēdet interpretationū varietas huius loci mirabilis. Quinque ergo omnino inuenio in Sacris literis Gigantum appellationes, cum peculiaribus cuique, notionibus, & Etymologijs. Prima est huius nostri loci, & ea quidem frequentissima; Appellantur n. *Rephaim*, vt ego quidē verisimilius existimo, a *Rapha*, viro Gigante, & monstrosæ cuiusdam magnitudinis, cuius fit mentio 2. Reg. 21. 16. Deficiente Dauid, Iesbibenob (id est, In Nob, q̄ est vrbis nomen) Qui fuit de genere Arapha, (Sept. Iesbi, qui erat in nepotibus ipsius Rapha) cuius ferrum hastę trecentas vncias appendebat, & accinctus est ense nouo, nisus est percutere Dauid. Sept. autem Complut. videntur existimasse, Rapha, esse nomen appellatiuum, legūt enim; Qui erat de genere gigantum. Sed esse nomē proprium viri gigantei ex eodem capite colligi potest, vbi post, Iesbi, additur; vers. 18 Saph de stirpe Arapha, de genere gigantū. (Vbi Vulgatus addit illud, de genere gigātū, explicationis gratia. & vt nomini proprio Arapha, appellatiuam etiam vocis expositionem adiungeret) & Goliath, cuius hastile erat quasi liciatorium texētium, & vir excelsus (hunc Sept. appellant, Madon, quæ vox Hebraice significat mensuram q. d. per excellentiā, magnæ cuiusdam mensuræ, & proceritatis, ideoq. Vulgatus illū appellauit excelsum, siue per antiphrasim, quasi sine mensura, vel vltra mēsuram, quod nos diceremus. *El desmesurado*) qui senos in manibus, pedibusque habebat digitos, id est, viginti quatuor, & erat de origine Arapha. Subiungitur statim: [Hi quatuor nati sunt de Arapha in Geth. Quare existimarem illud nomen Arapha, vel Rapha, scribendū esse litera maiuscula, vt pote nomen proprium, quod tamen secus scribitur eo loco in Biblijs Vulgatis. Quamquā ipsa Biblia me huius rei, & Orthographię correctionis admonuerunt; nā 1. Paralip. 20. 4. 6. Vbi idē fere repetitur, Vulgata, & Vaticana eadē nomina maiusculis literis insignita habēt; Saphai de genere Raphaim, & homo longissimus in Rapha stirpe generatus. Tādemq. additur: Hi sunt filij Rapha in Geth.

Vers. 22. Arapha, & Rapha maiusculis literis scribenda.

4 Sed siue appellatiuum, siue proprium nomen sit, tum nomen singulare Rapha, tū plurale Raphaim, dictū videtur a radice Rapha, per Lamed Aleph, quod significat mederi, sanare, curare, quasi dicantur sani, validi, robusti lacertosi, integræ, & nunquam labefactatæ valetudinis: vnde etiam simili voce dicitur medicus, Rophe, & medici Rophim. Quare R. Mardoch. ait vocē hanc significare gigātem potentē, magnum, fortem. Significat quoque eadem vox forte per antiphrasim, & contrarium intellectū, interfectos, aut mortuos, & quorum salus omnino desperata sit, vitaq. ipsa deplorata, vt alijs placet, quod eiusmodi gigantes, & Tyranni male apud oēs audirent, quasi certo iam damnandi, aut damnati a Deo, vt pote filij mortis, propter insignem improbitatē. R. vero Abraham in commentarijs Gen. 14. propterea putat idem esse Gigantum & mortuorum nomen; [Quia illis, qui videbant eos gigantes, emoriebatur cor, & reputabant se cū mortuis.] Quam ēt nominis rationem vr̄ approbare R. Mardoch. Sed friget: nam potius deberent appellari alij Raphaim, & mortui, non ipsi gigantes. Ergo iuxta priorem rationē, Gigantum, & mortuorum nomen cōe, indicatur Prou. 9. 18. vbi agitur de falsis meretricijs illecebris, & verissima crudelitate, morteque certissima illius, qui meretrici sit præda; cum de vecorde iuuēne ait Salomon; Ignorauit, quod ibi sint gigantes (id est, mortui, & interfecti, Tyg. Non nouit, q̄d mortui illic sunt. Sic etiam Pagnin. Regia; Manes, quod statim sequenti particula exponitur.) Et in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi, descēdet ad inferos: nā qui abscesserit ab ea, saluabitur. Quæ vltima linea quamuis in Hebræo non sit, neque in exemplari correcto Vaticano, in alijs tamē Vulgatis fere circūfertur. quæ vr̄ addita maioris explicationis gratia. Sic etiam Prouerb. 21. vers. 16. [Vir, qui errauerit a via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur. id est, peribit certissimo exitio, eritque vnus de numero, & congregatione illorum miserrimorum. Vbi totum Tygur. legit: In cœtu mortuorum requiescet; sicut & Pagnin. Clare etiam [Gigas, pro mortuo, aut interfecto, Is. 26. 14. Morientes non viuant, gigantes non resurgant. Propterea visitasti omnem memoriam eorū.] Vbi eleganter Pagn. dixit loco Gigantum; Mortui, qui dominati sunt nobis. Septuag. vero; [Mortui vitam non videbunt, neq. medici suscitabunt,] alludētes ad illam ipsam etymologiam radicis, sanandi, aut curandi, & Isa. 14. 9. Suscitauit tibi gigantes. vbi Pagn. legit; Mortuo; Vatablus item, [Excitabit sepulchrorum propter te mortuos, id est, fortissimos quosque mortuos, & potentissimos Tyrānos: Nam quod alij interpretantur, mortuorum vmbras, quæ vulgus appellat Phantasmata quæ cum apparēt, vastissima videntur, certe frigide explicant. Quare recēta ipsa nominis ratione, & analogia a sanitate, vel a morte, salutis, & curationis inimica, ipsi mortui vocantur, medici, aut sanatores, aut sani. Ps. 87. 11. Numquid mortuis facies mirabilia? (& per expositionem additur) aut medici suscitabunt (Pagn. Tygurina: Num mortui resurgent? Chaldæus An corpora in puluere consumpta resurgent? Hierony. Gigantes resurgent?) & confitebuntur nomini tuo? id est, Resurgentes confitebuntur, & celebrabunt nomen tuum?

Eadē vox Gigantes; Medici, & mortui. *R. Mardoc.* *R. Abrah.* *R. Mard.* *Crudeles meretricis illecebra.* *Tyg. Pagn. Regia.* *Correct. Vaticana.* *Tygurin.* *Pagn.* *LXX.* *Forst. Fors.* *Medici, aut curatores, & mortui.*

5 Simili fere etymologiæ ratione alij vocē Raphaim, & Gigantum, deducunt a radice Raphah, per *Lamed He*, quod est dissoluere, laxare, relaxare, & quasi languere: quo etiam nomine Gigantes, & mortuos recte appellabimus, propterea quod vires vitalesque omnes facultates in mortuis languescant, soluantur, concidāt. In Gigantibus autem, per contrariū intellectum, minime dissoluantur, aut languescant. Quāuis Rab Selomoh referente Mardochai, scribat: [Gigantes sic appellatos, eo quod hominū manus, qui illos videbant, erant debiles, ipsiq. destituti viribus, & quibus nulla cura adhiberetur.] Quare R. Mard. subscribit [Sic deriuatur a verbo Raphah, i. dissoluit, quod mortui dissoluti sunt ab omni actione corporis, & huiusmodi vitæ.] Andreas Masius Iol. 15. 21. 22. Sic dici vult Gigantes, quod instar maniū, & inferorum, plerique illorū habitarent in antris, & in cauernis terræ, & in mōtanis specus quærerent. Sed incertum hoc, cum tam in montanis, quam in campestribus vrbes maxiomas haberent, quæ libris Num Iudic. & Iosue recensentur. Mitto aliam vocis etymologiā, quam excogitauit Hieronym. ab Oleastro Genes. 14. super id vers. 5. Percusserūt Raphaim, vbi Gigātes, & Raphaim, existimat dictos a radice Ruph, quod secundum ipsum significat integrare, & quasi sanari. Quanquam alij Hebræi dicant significationem esse. Confractionem, fracturam, & succisionem, vt Rab Mardochai. Vulgatus vero vertit hoc verbum; Contremiscere, quod idem Oleaster ad metum quendam ingentem, & rigorem refert, eo quod quæ rigescunt, videantur quasi integrari, quod nos dicimus: *Elarse, y hazerse como de vna pieça*, & [forte, *inquit*, Gigantes sic dicti sunt, quod sint rigidi, aut quod homines ex eorum aspectu rigescant.] Nimis exquisita, nimisque rigida profecto etymologia.

רפה *Gigantes dicti a dissoluendo, siue laxando.* *R. Selomoh.* *R. Mard.* *Metonym.* *Masius.* *Alia minus idoneę nominis Gigātū notiones.* *Oleaster nō probatus.* *רוף* *R. Mard.*

Sed habemus tamen ex hoc primo Gigantum nomine, Giganteam potentiam, & fortitudinem, tum etiam timorem, & languorem lethalem, ex illorum conspectu conceptum in animis hominum, aut etiam significationem mortuorum, quæ omnia seruient statim nobis ad integrum sententiæ sensum eliciendum.

Secunda Gigantum appellatio, & notio, Nephilim.

6 Secunda Gigantū appellatio, Nephilim, a radice, Naphal. quod est cadere, concidere, irruere, corruere, cadere facere, aut prosternere, nam his modis omnibus verti solet a Vulgato. Dicuntur autem hoc nomine Gigātes, Gen. 6. 4. & vertitur eadem vox, mōnstra, Num. 13. 34. [Vidimus monstra quædam filiorum Enac, de genere Giganteo, quibus cōparati, quasi locustæ videbamur.] Vbi videtur indicari ipsa ratio, & notio nominis, nam propter Gigantū magnitudinem cæteri humiliores videban-

נפלים נפל

dıbantur ante eos cadere. ſiue, vt ex Kimhi affert Rab.
R. Mard. Mardokai, quod illorum timore homines cadant; aut, vt
Complut. Complutenſes addunt; quod irruat timor eorum ſuper
alios; nã hoc modo quaſi actiue dicitur etiam hoc ver-
Gigãtes irruentes in aliorum bona. bum Ioſue 2.9 Irruit in nos timor veſter, aut quod per
tyrannidẽ, & improbitatẽ caderent, & irruerent in alio-
rum res, & facultates. Qua loquendi rõne nos de Prin-
cipe ciuium bona occupante dicere ſolemus: *Que ſe echa*
Hiſpaniſm. *ſobre las haziendas de ſus vaſſallos.* Quomodo dictũ eſt Ge-
neſ.43.18. Vt violenter ſubijciat ſeruituti nos. Quod
Cadere pro irruere, dominari, occupare violenter. Pagn. dixit. Vt faciet ſe; Regia; Ad deijciendum ſe ſuper
nos. Vatabl. Vt deuoluat ſe ſe ſuper nos. Sed elegantius
Tyg. Vt irruat in nos, capiatque nos. & aſinos noſtros.
Sed clarius hæc cadendi ſignificatio pro irruere, & do-
minari Pſ.9.30. Inclinabit ſe, & cadet (irruet, quaſi ſu-
Hieronym. pra prædam, Hierony. Irruet viribus ſuis valentes) cum
dominatus fuerit pauperum. Conſonat, quod Hierony.
Symmach. in tradit. Hæbraicis refert, Symmachum Geneſ.6. pro
Gigantibus, ſiue cadentibus, violentes interpretatum
fuiſſe. Quanquam alij hoc verbo cadendi, neſcio quid
turpe ſignificari arbitrentur, videlicet obſcænam inui-
cem morigerandi ſeruitutem, atque ſupra alium caden-
di pronum, incumbendique turpem libidinem.

Tertia Gigantum appellatio EnaKim.

7
ענקים Dicuntur etiam tertio Enakim, ab, Anak, viro Gigan-
ענק te, proprio nomine ſic appellato, vt videre eſt Num.13.
33. Achiman, & Siſai, & Tholmai filij Enac. Onkelus;
Onkel. Filij Gigantum. Quod deinde verſ.29. explicatur: [Cul-
tores fortiſſimos habet, & vrbes grandes, atque mura-
Enac, gigas tas: ſtirpẽ Enac vidimus ibi.] vbi Onkelus legit: Filios
Gigantum vidimus. Et clarius explicatur infra verſ.34.
[Monſtra quædam filiorum Enac, de genere Gigãteo.]
Vbi legunt Septuag. Omnis populus, quem vidimus in
ea, viri prælongi, & ibi vidimus Gigantes. Vide et Deut.
1.28. [Maxima multitudo eſt, & nobis ſtatura procerior
LXX. filios Enacim vidimus ibi. Septua. Filios Gigantum. Si-
militer, & Onkelus, & Deute.2.11. [Populus magnus,
& validus, & tam excelſus, vt de Enacim ſtirpe, quaſi
Chaldæus. Gigantes crederentur, & eſſent ſimiles filiorũ Enacim.]
Vbi Onkelus legit. Fortes reputantur etiam ipſi, ſicut
Gigantes. vbi pro fortibus, & pro populo magno, & va-
lido, vt vertit Vulgatus; Septuag. retinent nomen illud
LXX. primum originale, tanquam proprium, leguntque; [Ter-
ra Raphaim reputabitur; gens magna, & multa, & po-
tentior vobis, ſicut Enacim.] Vide etiam Deut.9.2. Ioſ.
Theodoret. 11.21. & c.14.15. Theodor. vero q.26. in Nume. cum in-
terrogaſſet; Quam dicit eſſe generationẽ Enak. Reſpon
det; [Hic (vt veriſimile eſt) propter magnitudinem cor-
poris famatiſſimus erat, & vulgatiſſimus, genere vero
Pauſanias. patrem omnino repreſentabat.] Et refert quidem Pau-
ſanias in Atticis, in Aſterij inſula ante Mileſiorũ vrbem
ſita, Aſterij cadauer repertum decem cubitorũ, & fuiſ-
ſe exiſtimatum, fuiſſe filium Anactis, qui es terra natus
Gigantes, quaſi torquati. ſit. Quod videtur de Anak, intelligendum. Ex radice au-
tem Ghanak, videtur hoc nomen deductum; quæ radix
eſt, circumligare, aut ornare torque; vnde deducitur no-
Forſt. And. Marin. men quod torquem ſignificat. Quare volunt dici Anak,
aut Enakim, quaſi torquatos, eo quod forte Anak eiuſ-
Verbum deductũ a nomine proprio, aut contra. modi inſigni, & torque pro ornamento vteretur. deinde
inſignes, & fortes viri ad imitationem Enak, ſimili cultu
corporis incederent, præſertim Gigantes illius poſteri.
Quare ſecundum hanc etymologiam potuit Anak, ab
Non ſemper in nominib. proprijs quærenda ratio nominis. ipſa radice appellatiua, & ornamento colli, nomen acce-
piſſe, vel e cõtrario ab ipſo Anak Gigantes; torques no-
men accepit. Quamquam mihi profecto friget huiuſ-
modi etymologia, quam non ſemper in nominibus pro-
prijs vel inuenire, vel inueſtigare licet. Alij aſſerũt Gi-
gantes dictos Enachim, ab Enachia ciuitate, quæ ſit illa,
Beroſus. quam Beroſus, Henos, vocat circa Libanum, vrbem ma-
Ciuitas Gigãtum Enachia. ximam Gigantum, qui corporis vaſtitate, & viribus ſiſi,
ac iuuentis armis omnes opprimebant.

Quartum Nomen Gigantum, Emim, *item & quintum* Giborim.

8
אמים Quartam Gigantum appellationem Emim. Deute.2.
10. [Emim primi fuerunt habitatores eius, populus ma-
gnus, validus, & excelſus, vt de Enacim ſtirpe, quaſi Gi- גבורים
gantes crederentur. Denique Moabitæ appellant eos
Emim.] Quod videtur dictum, *Talſin baſta lo maſſo a ſi.*
Nam radix, *Aiam*, a qua deſcendit, Emim, ſignificat ter- אים
rorem, aut pauorem, ſignificabit ergo Gigantem, vt ait R. Mardoc.
Mardochai, [quod tremere faciat videntes eum, propter Gigas dictꝰ
magnitudinem formationis illius naturalem.] Atq. vox a terrore.
ſimilis, *emthani*, Chaldaica, terribilem, atque mirabilem אמתני
ſignificat. Daniel.7.7. Quare Onchel. legit Moabitę vo- Onchel.
cant eos Emethamim. At vero Geneſ.14.5. vbi nos ha- אמתמים
bemus; Percuſſerunt Raphaim, & Emim: Onchel. per
nomina appellatiua vertit; Percuſſerunt Gigantes, & LXX.
terribiles. At Septuag. alterum tantum appellatiue, al-
terum proprie; [Percuſſerunt Gigantes, & Ommæo.]
Quinto appellantur Gibborim, a potentia, & domina-
tu, de quo inferius, ſequente num 9.

Res Gigantum vera, vera item fortitudo, & belligerandi ſcientia, ex quinto illorum nomine.

Hinc iam eliciendum eſt, Gigantum rem non eſſe fa- Gigãtes eſſe
buloſam; qui enim ea de re dubitarũt, de Fide, & de Sa- non fabula.
cræ hiſtoriæ veritate profecto dubitarent, vt Aug.15. de August.
Ciui.c.23. cenſuit: [Secundum Scripturas, *inquit*, Cano-
nicas, Hebræas, atque Chriſtianas; multos Gigantes an-
te diluuium fuiſſe, dubium non eſt.] Theod. quoque q. Theodoret.
48. in Geneſim; [Ego, *inquit*, cũ audio Scripturam dicen-
tẽ, Enac fuiſſe a gigantibus oriundũ, &c. Arbitror fuiſſe
quoſdam prægrandes homines.] Atq. rem eandem pro-
pter veriſſimas hiſtorias, profanorũque auctorũ infinita
teſtimonia negare, non ſolũ eſſet perfidiæ, verum etiam
inſignis ſtultitiæ. Quamquã boni quidam auctores rem Rem Gigãtum allegorice quidã interpretãtes.
hanc negaſſe videantur, & allegorice tñ, non vere, & hi-
ſtorice intellexiſſe, vt Macrob. & Strabo. Nam Cyrillũ,
quem huius ſententię docti quidã auctores inſimulant,
tantũ centet eſſe fabulas, quæ de Gigantibus Poetæ fa- Macr. li. 1.
bulantur; verum tñ fuiſſe illorum vaſtitatẽ, & immani- cap. 20.
tatem corporũ formidabilem. Quod idem cẽſeri de Phi- Strabo li. 17
lone oportet lib. de Gigantibus, atque de Chryso. infe- Pererius.
rius adducendo, vbi Gigantẽa mollẽ allegorice tractan- Philo.
tibus. Sed in illorum numero fuiſſe videtur Franciſcus Chryſoſt.
Georgius aduerſus quẽ diſputauit eleganter, ac luculẽ- Frãc. Geor.
ter noſter Benedictus Pereira lib. 8. Comment in Gene. Bened. Per.
diſput.4. colligit nonnulla ex recẽtioribus Scriptoribus
noſter itẽ Martinus del Rio par. 2. ſui Syntagmatis tra- Marin. del
gœdię Latinæ ad Oedipũ Senecæ. Fuſe rem eandẽ per- Rio.
ſequutus eſt Hierony. Magius lib. 1. Miſcellaneo. cap. 4. Hier. Mag.
Congeſſit pluſcula Simon Maiolus, ſuo colloquio 2. qđ Herodot.
eſt de homine. Probant rem eandem peculiaria exẽpla, Solin. Plin.
quæ afferunt Herodot. lib. 1, Solinus c.5. & c.54. Pli. lib. Philoſtrat.
7.c.16. & lib.9.c.30. Philoſtr. lib.5. Plutar. in Teſeo. Me- Plut. Mela,
la lib.3.c.4. Iſid. lib.11. etymolog.c.3. Nicephor. lib.12. Iſi. Niceph.
cap.37 Auguſt. li.15. de ciuitate c.9 Saxo Grammaticus Aug. Sax.
lib.7. hiſtoricæ Danicæ, & in præfatione totius operis. Cal. Rhodi.
Cęlius Rhodiginus antiquarum lect. c.6. Nauclerus De- Nauclerus.
cad.2. lib.1. Olaus Magnus lib.5.c.2. Ioan. Bocatius lib. Olaꝰ Mag.
4. general. Galeot. Martius, c.36. de doctrina promiſcua. Ioa. Bocat.
Laurentius Surius in ſuis commentarijs 1511. Fulgoſius Galeot.
lib.1.c.6. Pater Melchior Nuñez Luſitanus noſtræ So- Mart. Sur.
cietatis, in ſuis litteris de rebus Iaponum, & Sinatũ, an Fulg. Mele.
no 1555. vbi tradit, Regis Sinarum cuſtodes Gigantes Nunez.
eſſe, tum etiam & Regiæ vrbis portarũ cuſtodes. Quod Regũ Sinarũ cuſtodes
profecto neſcio quid ſimile referre videtur Salomonis
cuſtodiæ: [Lectulum enim Salomonis Sexaginta fortes Gigantes.
ambiebant ex fortiſſimis Iſrael, omnes tenẽtes gladios, 9
& ad bella doctiſſimi.] Videtur quippe hæc eſſe circum- Cant. 3. 7.
loquutio Gigantum; Nã potentiſſimi iſti Gigantes pro-
pter bellicam gloriam celebrabãtur Pſal.32.16. [Gigas Gigãtes bellatores.
non ſaluabitur in multitudine virtutis ſuæ,] & Baruc 3.
26. [Ibi fuerunt gigantes nominati, qui ab initio fuerũt,
ſtatura magna, ſcientes bellũ.] Quare cũ Iſaiæ 3.2. dici-
tur Auferam fortem, & virũ bellatorem; Sept. explica- LXX.
tionis gratia addiderunt, gigantem. Atque Chryſ. hom. Chryſoſt.
21. in Gen per gigantes, tantum intelligit, robuſtos cor-
pore; hom. 34. in Gen. 14. proceros, & fortes, & in c.3. Iſ.
Viribus, & proportione membrorũ multis anteſtantes, Cuſtodes Salomonis Gigantes.
& per ætatẽ vegetos, ac ſucculẽtos. Illi autem cuſtodes
Lectuli Salomonis dicuntur profecto, Fortes, Hebraice

Gibborim

גבורים · LXX · גבר · Gigantes, quasi præualentes.

Gibborim eadē voce, qua Nērod, violentus gigas, dr̄ fuisse robustus, & potens in terra, Gen. 10. 8. & 9. Vbi Sept. legunt. [Hic cœpit esse gigas super terra: hic erat gigas venator contra Dn̄m] Eademq. est Chaldæis, Gigātis appellatio. Et quidē radix *Gabar*, cū potentiam, & fortitudinē significat, quæ præualeat, & vincat, cuiusmodi Gigantes erant, ita potentes, & robusti, vt præualerent, & vincerent. Quare hoc idē tanquam propriū Epitheum datur Gigantibus Genes. 6. 4 cum ait; [Hi sunt potentes a sæculo, viri famosi,] q.d. Primi præualentes, & primi Tyranni, oppressores reliquorū, armis, & inhumanitate cuncta vastantes quod statim ex Hierony. & Cyrillo confirmabimus, vide Baruc. 3. 26. & Eccles. 16. 8.

Gigantum Superbia, & Immanitas, Græci nominis ratio, Deformitas, Montana habitatio.

10
Gigātes pro superbis. Philip. Gene. 10. 9. Macrobius. Herculis cū Gigantibus pugna. Pulchra Gigantum allegoria. Goropius Becanus. Virgil. 6. Æn.

Hinc factū est, vt Gigantū nomen ad superbos hoīes insigniterq; immanes atque impios accommodetur, q Philip. hoc loco docet in hæc verba: [Gigantes appellat Scriptura Diuina homines improbos, rebelles, & contumaces, vt fuit ille Nērod Gigas robustus, venator contra Dominum Diabolus quoq; & sui, translato nomine Gigantes propter superbiā nuncupantur.] Fere scripsit eadem Macrob. in c. lib. 1. Saturnalium, cum de Hercule agit; [Ipse, inquit, creditur Gigantes interemisse, cū pro cælo pugnasset, quasi virtus Deorum. Gigantes aūt quid aliud fuisse credendū est, quam hominū quandam impiam gentem, Deos negantem; & ideo existimatam, Deos pellere de cœlesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant, quod significat nihil eos rectū, nihil superū cogitasse, totius vitę eorū gressu, atq. processu in inferna vergente.] Sed non minus elegante allegoriam indicauit vir nostræ ætatis acutus, & elegās (vtinā & tam solidus) Goropius Becanus in sua Gigantomachia. Digna illius verba, quæ describantur. [Qui alij sunt gigantes, quā qui omnia violentis manibus, lateq; extensis agere contendunt; atq. ijs ita confidunt, vt ipsum Cælum, i. Diuina mentis nostræ motionē, in qua ratio dominatur, conuellere nitantur? Quod igitur Virg. de Aloidis dixit, id omnibus coe est Gigantibus: qui nihil aliud sunt, quā immania corpora, corporea vi cuncta tentātia, adeo vt cælum velint rescindere, non rōne vlla humana, aut Diuina, sed manibus, id est, violenta manuum iniectione, in qua omnia ius, & omnē potestatem volunt esse cōstitutam. Hinc Briareus Centimanus dictus, & Virgilio Centūgeminus, quod centenas, quod est, infinitas manus haberet, quibus omnem Deorū potestatē, siue totū rationis regnum terrebat.]

Gigas Græcè quasi terrigena. γίγας γηγενής LXX. Chaldæus. Philo lib. de Gigātibus. Homines, Dei, Cæli, terræ, qui. August. Irenæus. Origenes. Hieronym. Gregor. Cassian. Theodor. Superbia ex corporis procesitate.

Atq. Giganteam hāc molem ad insignem improbitatē referri debere, suadet ipsum Græcū Gigantis nomen; nam Gigas, vt̄ dictus quasi, Gegenes, Terragenius. sic Prou. 9. 18. vbi nos habemus, Gigantes; Sept. dixerunt, Terrigenas, & Kald Prou. 21. 16 pro nostro, cętu Gigātum, vertit, & legit, cū filijs terræ, quod ad allegoriam trahens Philo; [Legislator, inquit, te docere vult; alios esse terræ, alios cęli, alios Dei homines: Terræ, eos, qui venātur voluptates corporis, & harū vsum fructū quęrendo vndecunq. singulari materiam Cęli, eos qui tenent artes, ac scientias: Quod enim nostri cæleste est, meos est: Dei vero homines, Sacerdotes, & Prophetæ sunt.] Quare rectè Aug. de Ciuit. 15. c. 23. Gigātes appellat, Terrigenę societatis hominum ciues. Irenæus aut li. 2. aduersus hęreses c. 53. Orig. hom. 7. in Num. Hier. in 24. c. Isai. Gigantū impijssimorum, & superbissimorū figuram gerere Hęreticos oēs, & qui aduersus Deū rebellant, & Ecclesię contumeliam faciunt. Vid. Greg. hoc loco, & Cassianū collat. 8. c. 21. Atque hanc interpretandi rationem, cum refert Theodoret. q. 48. in Gen. [Nonnulli, inquit, dicūt Gigantes esse Dei osores, & Dei aduersarios homines.] Et cū deinde illorum superbiā notat, ex magnitudine, & procesitate corporis superbijsse scribit? [Perfacile, inquit, erat Dei maiores hoīes creare sed vt superbiā amputaret, & arrogantiā cohiberet, nō dedit hominibus maxima corpora, na si exiguis corporibus præditi, non contra se modo, sed contra Deū creatorē attollūtur, quæ non cōmitterent?] & Greg. Naziā. orat. 3. aduersus Iulianū, Gigantes appellat nominibus

Nazianz.

simul ac rebus horrendos. Rursusq; oratione 18. vt̄ illis tribuere, quod se natura quada sublimiori, & præstantiori, quam reliquos homines existimaret. An (inquit, contra diuites disputans) ipsi contra nosmetipsos efferabimus, vt nos quoq. præstantiori natura, quā ipsi sunt existimemus? & quemadmodū olim (vt poetæ fabulantur) genus quoddam erat Gigantē, & reliquorum hominū sic nos quoq; sublimes, & humana conditione maiores apud pauperes erimus? velut ille Nemrod, cui genus Enac, q Israelitas olim opprimebat, aut illi, quorū scelere factū est, vt diluuium terrā purgaret?] Cyril tamē Alex. tantam corporis molē, tum ad deformitatem, tum ad morum immanitatē, & animi improbitatem refert; [Erat, inquit, Gigantes, i. Indomiti, robustiq; homines, plurimumq; deformes. atq; ob corporū magnitudinem cæteros excellentes, & paulo inferius. Horribiles visu, robore incomparabiles, indomiti, inuictique ob corporum magnitudinem, cæterosq; propterea contēnentes.]

Diuites quasi Gigantes. Cyril. Alex. Gigantū deformitas.

Verū enim vero, quod ad deformitatē Giganteæ molis attinet, confirmari poterit ex horrore, qui affertur in illa quarta appellatione Gigantum, *Emim*. Quanquam Theod. atque etiam August. & Cyril. li. 1. super Isa. vbi nos legimus, c. 3. [Fortem, & virum bellatorē] (Sept. autem Gigantem, quod Hierony. obseruat additum esse a Septuag.) Cyril. ait, esse [familiare Scripturæ Gigantes appellare eos, qui sunt robustissimi: siquidē de Babylonijs, qui Iudæorum regionem expugnarūt, dicitur: Gigantes veniunt ad explendum furorem meū gaudentes simul, & exultantes.] Rursus lib 9. contra Iulianum rem eande verbis alijs, non minus significantibus, expressit, hanc Giganteam molem, ad peccati pęnam referens; [Pepererunt, inquit, mulieres Gigantes, eo quod Diuina ita, etiam ipsas corporum pulchritudines signabat, eo quod iustitiam conculcassent. Fuerunt autē Gigantes potentes quidem, & fortissimi, sed aspectu valde deformes, monstrosi, & temerarij. Mos autem est Sacræ Scripturæ Gigantes vocare, agrestes, feroces, & robustos] De hac morum immanitate, & superbia vid. Eccles 16. 8. Baruc. 3. 26.

Theodoret. August. Cyrillus. Hieronym. Gigantes pro robustissimis. Isai. 13. Gigantum occasio in peccato.

Vides igitur in tanta corporis mole tantam mēris, & morum immanitatem, & feritatem significatam. Quare gens barbara, & agrestis in montanis habitabat in morē ferarum ab omni humanitate aliena, vt elegāter obseruauit Andræas Masius vir eximie doctus, ad id Ios. 11. [Iosue interfecit Enacim de montanis Hebrō, & Dabir, & Anab, de ni monte Iuda, & Israel.] de quo iā exposuimus iniam nostram Plura videbimur de Gigātibus dixisse. Sed operæ pretium non perdidimus, quod lōgitudinē breuitate, atq; claritate sententiarū, & interpretationū proponendarum, iam nunc compensaturi sumus.

Gigantes, gens barbara, & montana. Masius. De quo diximus sup. nu. 5.

Ecce Gigantes gemunt sub aquis, &c.

15 *Prima, & secunda interpretatio. In profundo maris Rubri herba, & arbores. Explicata Sapient.*
15 *Tertia expositio. Metalla sub aquis generata.*
13 Gigantes *aquis diluuij obruti. Explicatus Ecclesiasticus, & Baruch. Causa immissi diluuij.*
14 *Non probata Græcorum lectio, neque expositio.*
15 Gigantes *metaphorice dicuntur, Cete & balena vastissima. Cur aquatilia maiora terrestribus.*
16 Pisces gemunt, *id est, parturiunt sub aquis. Quæ piscium benedictio.*
17 *Mirabilis Balenarum dux, & alij pisciculi musculi illarum.*
18 *Mirabilis aquatil um varietas. Piscium periphrasis.*

Ergo his positis, prima interpretatio R. Dauid, R. Leui, & post illos Pagn. qui per Gigantes, i. per vocem suam originalem *Rephaim*, intelligūt mortuos, aut mortua; legunt itaq; semina mortua, quæ dicantur, gemere sub aquis, i. propter vocem originalem, *Hhul*, dicantur parturiri, aut formari sub aquis, id est, sub terra humectata formari, viuificari, excitari in herbescentē viriditatē, & explicari in folia, & calamum. Sicut & Num 24. 7. ait, [Semē eius erit in aquas multas.] id est, erit nimiū fertile, sicut cum semina iaciuntur in locis humectis. Huius interpretationis fundamēta in explicatione vtriusque vocis, Gigantū, & Gemendi, prælacta sunt. Tum ēt nexus cum præcedentibus, quod in huiusmodi naturæ operibus mirabilis sit Dei Potentia, atque Sapiētia. 11

Prima expositio R. Dauid R. Leui. Pagn. Seminum mortuorum mirabilis viuificatio, & partus. Secunda expositio R. Gerson, & Aben Esra.

Proxima est expositio Rab. Gerson, & Aben Esra, sermonem quidem esse, non de seminibus in terra nascentibus.

Herba in fundo maris nafcētes mirabiliter.

ribus, fed de herbis, aut plantis, quæ fub aquis, i. in profundo lacu, aut flumine nafci folet, quod profectò inter naturæ mirabilia ultimum non eft. Nā non herbas folū, fed & arbores, lucua, fyluas fub aquis parturiri, nafci, multiplicari, probatæ fidei auctores fcribunt. Quod fi de mari Rubro, quod non longe ab Hufitarum regione aberat, loquebatur Iob, certe rē mirabilē, & inter fuos peruulgatam, atq. verifsimam, in Diuinæ Poiētię, & Sapientiæ teftimonium adducebat. Huius uero rei Plinius Scriptor eft lib. 13. c. 55. quod de [Fruticibus, & arboribus noftri maris, atq. Rubri, & Indici;] infcribitur; [Rubrum, inquit, & totius Oriētis Oceanus refertus eft fyluis. In alto abies, & quercus cubitali altitudine, ramis eorū adhærent conchæ.] Sed de Rubro peculiariter,] In mari Rubro fyluas uiuere, laurū maxime, & oliuam ferentē baccas, & cū pluat, fungos, qui Sole tacti mutātur in pumicē. Fruticum ipforū magnitudo ternorum eft cubitorū] De mari Indico fimilia quædam, omni etiā admiratione digniffima fubijcit ftatim. Id uero de Mari Rubro ad Diuinæ Potentiæ documentū a Sapiētie profertur, Sap. 19. 7. [Ex aqua, quæ antea erat, terra arida apparuit, & in Mari Rubro uia fine impedimēto, & campus germinans de profundo nimio, per quē omnis natio tranfiuit, quæ tegebatur manu tua, uidētes tua mirabilia, & monftra] Quod neq. per hyperbolen, neq. per fimilitudinē dictū intelligo (ficut quidā non mali auctores intellexerunt, q̄ uidelicet uia illa in mari fuerit illis loco cāpi germinantis, eo quod cū fumma alacritate, & lætitia per eā tranfierint.) fed per uerifsimā ipfam rem, quod ea parte Hebræi mare traiecerant, qua herbofum folū, & lætiffima uiriditas fubfidebat. Recentes autem alij Scriptores, & noui orbis repertores, narrāt Parium Mare herbis florentibus fic implicitum effe, ut nauigari nequeat; longiffimis illis quidem a radice ad fummum cacumen palmorum fexaginta, & quocunq. uertuntur fluctus, cōuerti etiā germina, & flores, ut fluctus herbarum potius, & florum, quam undarum dicas. Hæc mirabilia utique imò humana omni admiratione maiora.

Plin. — *In maris Rubri fundo arbores, & fyluæ.* — *Simplex huius fententia explicatio de fundo herbofo maris Rubri.* — *Bona. Lyra. Iaf. Eman. Sa. Holcot.* — *Oret. lib. 2. c. 5. Simon. Maio. colloq. 10.* — *Parium mare herbidū, & floridū.*

12 *Tertia expofitio R. Abraham.* His non omnino diffimilis tertia expofitio Rab. Abrahā intelligētis, Mortua metalla, ut Margaritas, & corallia fub aquis formari, & generari; quod Diuinæ etiā argumentū eft Sapientię, [Poteftatis, Prouidentiæ, quę extendit fe ad profunda maris, & fub pifcibus, qui habitāt ipfas aquas ubi gignuntur metalla.] Placuit hoc quoq; Vatablo, Ifidoro Clario, indicat lectio Tygu. [Res emortuæ a Deo formantur, fub aquis, & in uicinis locis.]

Mirabilis metallorū, & margaritarum fub aquis formatio. — *Vatab. Ifidor. Tygur.*

Tres iftæ fentētiæ duræ funt, & exquifitæ potius multo cum labore, quam ab ipfis uerbis antecedentibus, & confequentibus poftulatæ; quanquam a fine huius fententiæ, & intentione Iobi non diffonent.

Triū præcedentiū fententiarū cēfura. Quarta expofitio Latinorum. — *D Tho. Nicol. Tutelm. Ofor.*

Quarto alij accipiunt de mortuis quoq. fed hominibus, verifq. Gigantibus, quos aquis diluuij Diuinę Potentiæ uindicta obruit, qui [fub aquis gemebant,] dolebant, cruciabātur, enitebantur in more parturientium, fi poffent emergere, aut caput exerere fluctibus, fed demerfi tandem, atq; extremo fupplicio affecti funt, tū ipfi, tū qui [cum illis habitabant,] uidelicet illorum affeclæ, & uitæ ac morū imitatores. Hęc eft cōis Latinorum expofitio. Et quidem confirmari pōt ex fequente fententia, ubi mortuorū quoque, & damnatorū mentio fit; tū quod uideatur potiffimū immiffum diluuiū propter impijffimos Gigantes perdendos, ut indicatur Sap. 14. 26. [Ab initio, cū perirent antiqui Gigantes, fpes orbis terrarum ad nauem confugiens, remifit fæculo femen natiuitatis,] & Ecclef. 16. 8. [Non exorauerunt pro peccatis fuis antiqui Gigantes, qui deftructi funt confidētes uirtuti fuæ,] & Baruch. 3. 26. Ibi. (in inferorum loco, qui proxime pręceſſerat) fuerunt Gigantes nominati (Genef. 6. 4. dicuntur, [Viri nominis) qui ab initio fuerunt, ftatura magna, fcientes bellū: Non hos elegit Dominus, & uiā difciplinę non inuēnerunt, propterea perierunt.] Quam diluuij immittendi caufam Nazianz. & Caffian. fuperius adducti exprimunt, & ex pofterioribus multi. Video expofitionem hanc, cum ipfis uerbis, uocibufque fimplicibus conuenire: at cum Iobi inftituto, & Diuinę Potentiæ prędicatione, ex naturę, & creationis operibus inftituta, uix nunc conuenit hęc fupplicij Gigātum commemoratio, ac ne uix quidem.

Diluuium ad eluēdas Gigantum fordes. — *Nazian. Caffian.* — *Præcedētem expofitio parū cohærens.* — *Quinta aliorum Latinorum expofitio minus.*

Quare eodem etiam incōmodo laborabit Gregorij, Philippi, & aliorum expofitio de Dæmonibus, qui Gigātes funt propter fuperbiam, & quod naturę, & fcientiæ magnitudine oēm humanā vim multis partibus fuperent. Qui cadentes ēt, & ruentes in baratrum cruciatuum, fub aquis, i. in inferioribus terræ, fubter aquas, aut obruti cruciatuum fluctibus, gemunt, dolent, cruciantur; in quorum cruciatu, & fupplicio fempiterno, Deus fe potentem, æque ac formidabilem exhibet.

Greg. Philipp. Cartufi. Tutelm. Dæmo Gigantes.

14 *Sexta expofitio Græcorum parum cohærens.* Ergo huic contraria tū lectio, tū interpretatio Græcis placuit propter illam aliam fignificationē verbi originalis, formandi, aut obftetricandi. Videntur quippe Septuag. retuliffe ad refurrectionem Gigantū, & mortuorū, legentes; [Numquid Gigantes formabuntur fubter aquas, & vicinos eius?] Sept. Complutenfes, legerunt; Obftetricantur: fimilis Auguftini lectio: [Nūquid Gigantes redigentur in nihilum fubter aquam? & proximi eorum,] & eo ēt faciunt aliorum Hebraizantiū lectiones, Rab. Mardoch. [An nō, quæ mortua funt, reformantur?] Quod Nic. fic accipit; [Nūquid Gigantes illi cum Deo pugnantes demerfi, atque depreffi, nutricis, obftetricifve opera curari iterū poffunt, ac fua vi rurfus exiftere? Id vnius Dei eft, imperio mortuos iterū ad vitam vocare.] Intelligo interpretationem hanc. Sed quomodo cum re præfenti cohæreat, plane non intelligo. Laborat itaque eodem incommodo, quo præcedens.

LXX. Complut. Auguft. — *R. Mard. Nicetas.*

De maris Gigantum, ideft, Cetorum, & Balænarum SVB AQVIS GEMITV, cohærens, & folidus explicatus.

15 Sed age tu, cui nulla huius loci interpretatio omnino placet, profer tu aliam meliorem. Minime vero, neque enim tam temerarius fum, vt vnus ipfe mihi vlla in re placere aut velim, aut honeftum, tutumve exiftimem. Sed tamen in re prædifficili, fecundū alios interpretes, quid mihi vero fimile videatur, proponam; iudicium, & probatio efto penes cordatum lectorē. Sufpicor fententiā hanc non pertinere ad vltiū impiorum, fuperborum, Tyrannorum, Gigantum fuppliciū, fed ad Diuinæ Potentiæ defcriptionem ex mirabilibus naturæ colligendam, quam fibi propofuiffe vr̄ Iob in hoc capite, quafi multo melius fibi cognitam, quam fuis amicis, quorum tota oratio in Diuinorum fuppliciorum enumeratione, & in amplificatione Diuinæ iuftitiæ, & feueritatis pofita fuerat. Primum ergo meminit animantiū terreftrium quæ fpirant. Nunc profectò pifcium, & aquatiliū, quæ & multitudine, varietate, magnitudine terreftria fuperāt. Deinde ad terræ vifcera, & partes, abditiffimas ver. 6. tum etiam ad aeris regionem, & quę in illis generantur, meteora explicāda progredietur: abfoluetq. tādem in huiufmodi naturę mirabilibus totū caput. Cōtextus atq. argumētum capitis totius hunc effe germanū fenfum, aperte conuincit; Confirmabunt ēt voces fingulæ, quæ cū hac noftra interpretatione nō inuitē cōuenient.

Sexta expofitio eligitur. — *Iob in hoc capite agit de naturę mirabilib.* — *Totius capitis nexus poftulat, vt hæc fententia intelligi debeat de pifcibus. verf. 4. præced.*

Et quidē nemini mirum, quod Gigantes accipiamus metaphorice pro vaftis pifcibus, & cetis monftrofæ magnitudinis; Pręfertim, Cete grandia, quę nominatim dr̄, Genef. 1. 21. creaffe Deus, illumque benedicant, Danie. 3. 79. ideft, Illius magnitudinem, & potentiam prædicēt, & non edoceant. Magnitudinem præterea Leuiathan, celebrat Deus ipfe, Iob 40. Et vt de alijs belluis marinis mole vaftiffimis, de quibus Plin. li. 9. c. 3. fcribit, nos taceamus, de Arabici tamen Maris Balænis, & Cetis, vtpote apud Hufitas notioribus, filēdum non eft, quod Idem Plin. libro 32. cap. ex Iubæ commentarijs de Arabia, refert [Cetos fexcentorum pedū longitudinis, & trecentorū fexaginta latitudinis in flumen Arabiæ intraffet;] & quę de Indico mari ex Nearcho refert Strabo, li. 15.] Cetorū magnitudinem vicenū. & ternū paffuum effe.] & dū de finu Perfico loquitur lib. 16. nilum effe eidem Nearcho, [Cetum ē mari eiectum; quinquaginta cubitorum.] Solinus cap. 36. [Indica, inquit, maria Balænas habent vltra fpatia quattuor iugerum. Sūt & quos Phyfeteras nuncupant, qui enormes vltra molem ingentium columnarum fuper antennas fe nauium extollunt, hauftofque fiftulis fluctus ita eructant, vt nimbofa alluuie plerumque deprimant alueos nauigantium.] Ferè defcriptum hoc ex Plinio libro 9. capitulo 3. Parderem pretium operæ, fi curiofe, quæ de quarundam belluarum marinarum vaftitate fcribuntur

Gigātes pro vaftiffimis pifcibus. — *Cete benedicētia Deū.* — *Plinius.* — *Maris Rubri Balænæ mirabilis magnitudinis.* — *Strabo. Solinus.*

buntur a bonis auctoribus, colligere, & percēsere vellē, cum in promptu sint Pli. locis adductis, tum prætera li. 9. c. 30. Strabo li. 15. Ælia. li. 13 & li. 17. c. 6. & 52. Albert. li. 24 Baptista Fulgo. li. 1. Olaus lib. 21. 5. 7. 8. c. 16. Leonius, 9. Ouetanus lib. 13. Hist. c. 5. Basil. homil. 7. Eaam. Procopius Cæsariensis lib. 3. Belli Gothorum. Simon Maiolus colloq. 11. Causa tantæ piscium molis, & vastitatis inquiritur ab Arist. Sect. 10. Problem. [Cur maris animalia maiora, vegetioraq. sunt, quā terrę? An, inquit quod vis solis consumendo, quæ terrā ambiunt, copiam detrahit nutrimenti? Quam ob rem, quæ abditam vitam degunt vegetiora sunt.] Causam deinde aliam indicabimus ex Plinio. En igitur iā [Gigantes,] belluas nimirum marinas, magnitudine, lōgitudine; visu horribiles.

Qui de piscium vastitate monstrosa scripserunt. Pli. Strabo. Ael. Alber. Fulg. Olaus. Leon. Ouet. Basil. Proc. Maiolus. Cur aquatilia maiora sint terrestribus. Arist. Ps. 103. 25.

Sed si pisces (inquis) maximi, & vastissimi, nō solum cū minutissimis cōparati. (sunt enim in mari animalia pusilla cū magnis, i. in vtroq. extremo, & magnitudinis, & paruitatis mirabilia) sed etiam cum terrestribus animantibus illam magnitudinis, & eminentiæ Giganteæ analogiam haberent, nihil iā esset, quod in hac Gigantū pro Cetis, aut piscibus vastissimis appellatione, dubitationem facere posset. Optime quidem. Accipe igitur ex Opiano, quantum pisces magnitudine, viribus, ferocitate præstent similibus animantibus terrestribus.

Aquatilia magnitudine, & paruitate miranda. Opian. Aquatilia præstantiora terrestribus, mole, & viribus.

Testudo in terra est, sed longe viribus impar,
Et longe inferior dira testudine Ponti.
Sunt sicca tellure canes horrore timendi;
Sed nequeunt rabie canibus certare marinis.
Exitiale facit vulnus Panthera tremendis.
Dentibus in terra; fluctu magis aspera Ponti.
Et nimis horrenda in terra versantur Hyæna;
Sed multo præstant crudeli horrore marinæ.
Est aries terra mitis; natat æquore vasto
Saeuior, vt nequeas hunc assimilare priori.
Ecquis vastus aper superabit robore Lamnam?
Qui tantum fului præstant virtute Leones,
Quantum sub fluctu fertur præstare Zigena?
Formidant Phocas vrsi certamine ternas.

An non cōparatione terrestriū anguium [Gigantes] erunt [Anguillæ] illæ, quas, vt scribit Pli. li. 9. c. 3. & Solin. c. 36 [ad tricenos pedes educat Ganges?] An non, & vermes terrestres pumiliones erunt, illi vero marini vermes Gigantes, & magnitudine, & robore incredibili, quibus Ganges idem abundat, ut iidem Scriptores, & Pli. c. 15. ex Statio Seboso referūt, quibus [bina brachia longitudinis cubitorum non minus senum, adeoque robustis viribus, vt elephantos ad pontum ventitantes mordicus comprehensos ipsorum manu rapiant in profundum?] Sed iam de Gemitu.

Anguillæ tricenū pedū. Plin. Solin. Vermibus marinis abundans Ganges.

De marinorum Gigantum sub aquis GEMITV.

16 *Gemunt vtique sub aquis*, in motē parturientiū, aquatilia hæc Gigantea, atq. in vniuersum, genus oē pisciū, eo quod mirabiliter parturiūt, & incredibili fęcūditate luxuriant, & multiplicantur. Neque .n. sine causa factum vī, vt cum [produxisset terra iumenta, & reptilia, & bestias terrę,] nullā illis [multiplicationis benedictionē] impertitus sit Deus; at creatis Cetis grādibus, & oībus aquatilibus, statim [benedixit, dicens; Crescite, & multiplicamini, & replete aquas maris;] Quid, q non solum benedictionis participes, sed ēt maledictionis illius vniuersalis eluuionis immunes fuerūt? nā terra, terrestriaque omnia maledictionem, mortemq. subierunt; at plaga non tetigit aquas, non pisces. Quam rē expendit August. de Mirabilib. Scripturæ lib. 1. c 4. [Multitudinis autem, & magnitudinis (inquit Plin.) Causa euidens humoris luxuria, In mari tam late supino, mollique ac fertili accremento, accipiente causas genitales e sublimi, semperque pariente natura, pleraque etiam monstrifica reperiuntur, perplexis, & in semet aliter, atque aliter, nunc flatu, nunc fluctu, conuolutis seminibus, atq. principijs, vt vera fiat vulgi opinio, quicquid nascatur in parte naturæ vlla, & in mari esse prætereaq; multa quæ nusquam alibi.] Merito ergo ille cecinit:

Gemitum piscium, parturitio, & fœcunditas. Gen. 1. 25. et vers. 21. & 22. Benedicuntur pisces, et non terrestria. Pisces immunes vniuersalis maledictionis. August. Pli. li. 6. c. 2

Innumeræ pelago gentes voluuntur in imo
Nantes, quæ numerum vincunt. Sunt abdita nobis.
Plurima monstra maris. Quis posset nomina versu
Edere? Quis Ponti metas: quis nomina dicet?
Tercentum ad summum vlnas nemo sub vndis
Mortales. Sed multa latent immensa profundi
Aequora, Sub vasto spirant tot gurgite pisces.
Alma parens tellus non agmina plura ferarum,
Nec maiora tulit, quàm vastus in æquore pontus.
Noruns calcula numerum pensare natantum,
Terrestresq; acies; an partes æquet vtrasque.

Opian. 1. Halieutic. ex interpre. Lauren. Lippi.

In. Pineda in Iob.

Vides iā vt [Sub aquis gemant,] .i. pariant, aut potius parturiāt incredibili fęcunditate, & vt in aquis semper pariat (vt Plin. dixit) natura, q sæpè in terra sterilescit.

Qui nam sint adhabitatores Gigantum aquatilium, atque Cetorum.

Et qui habitant cū eis. Proprie ex Hebr. legas; [Adhabitatores.] vel cum Sept. vicinos; vel proximos; aut eos, 17
qui prope habitant, propeve requiescunt A uerbo, *sacā*, de quo aliqn plura diximus. Propter hanc itaq. proprietatem uocis, cōiectura mihi est, Iobum respicere ad mirabilem illā pisciculorum naturam, qui proximi Cetis enauigant, & Balænarū duces sunt, mutua amicitiæ fœdera inter paruum pisciculum, & maximum Gigantem conciliante natura. Musculum appellat Plin. [Mysticetum, Arist. Ducem, Opianus, quem cum alij, tum Plut. lib. [Vtrum terrestria prudentiora sint aquatilibus,] eleganter describit: [Is, inquit, quem gubernatorem vocant, magnitudine, formaque gobij pisciculus, grandiorum Cetorum cuipiam semper hæret; præitque cursum dirigens, ne vel in breuia, cœnumve impingat, uel in angustias incidat, unde exitus non detur. Hunc Balæna lubens sequitur ueluti timonem nauis. Ac cæterorum quidē quicquid intra barathrū belluæ ueniat, animal, seu scapha, seu saxū pessum it statim, peritque in aluei profunda mersum Hunc autem cognitum ore uelut ancoram recipit intra fauces eius dormiturū, & quiescente quiescit, progrediente rursus, ut antea, eum sequitur, haud usquam diu, noctu ve destituens. Hoc nisi facit, errare, impingereque certum est. Periere multæ, dū uelut gubernatore carens nauigium, ad terram delatæ sunt.] Quis hic non uideat mirabiles uicinos, proximosq. Gigantum adhabitatores? Sed proferamus etiā alios non minus mirabiles: nam Balænam faucibus filios abscondere quo ab aliarum belluarum impetu sint tutiores, scribit Philostrat lib. 3. de uita Appollonij. Quid, quod etiam Nearchus Scriptor tradit, uisum esse a se cetum in Persico littore, longum cubitos quinquaginta, in cuius cute conchæ, ostreæ, herbæque marinæ enatæ fuerant? Vt iam profecto is Gigas marinus maxime mirabilis fuerit, [& qui cum illo habitabant.]

Regia. LXX. סכן Qui habitant cū Marinis Gigantibus. Musculus Balanarū. Pli. li. 11. c. 37. & libro 32. c. 1. Arist. li. 3. de hist. anima. c. 15. Opian. li. 5. & Aelian. lib. 10. c. 6. Hermolaus in Plin. Plutarch. Balænarū mirabiles fœtus. Philostrat. Nearchus. Cetorū cuti adhærescentes pisciculi.

Sed si in uniuersum hæc uerba accipere uelis, ut adhabitatores, uicinique Gigantū sint humidę omnis regionis incolæ, idest, pisces omnes, quorum mira in quoque genere fœcunditas, & multitudo, ad diuinæ potentiæ, & sapientiæ documentū recte sane cohęrebit. Nam hanc esse in uniuersum piscium periphrasim, colligi potest ex Deutero. 4. 8. [Pisces, qui sub terra morantur in aquis,] & iterū Deut. 5. 8. [Quæ uersantur in aquis sub terra.] Conuenietque cum illo Eccles. 43. 27. 28. [Qui nauigant mare, enarrant pericula eius, & audientes auribus nostris admiramur. Illic præclara opera] (Sept. Incredibilia) & admirabilia: varia bestiarū genera (Sept. Varietas oīs animaliū) & oīum pecorū, & creatura belluarū (Sept. Creatura Cetorū) Pecora marina ōis generis sunt, q Pli. dixit in mari esse animalium simulachra. Sunt .n. Apri, porci, arietes, oues, boues, vituli, canes, equi, hippopotami, leones, vrsi, tigres, pātheræ, elephāti, hirci, asini, monocerotes, simię, vulpes, lepores, mures, mustellæ, lacerti, vermes, tineæ, aranei, cācri, pulices, pediculi. Familiaria hęc, & nota oīa pisciū genera de scriptoribus pisciū. Hæc dixit Iesus Sirach. [Varia bestiarū genera, & omniū pecorū.] At neq. pecorum solū; volatilium ēt. Sūt enim in mari aquilæ, accipitres, miluui, phęnices, cuculus, gallus, grus, hirundo, lolligo, picus, pardalis passeres varij. Neque hæc tantū; [Rerū quidem (*inquit Pli.*) non solū animalium simulachra esse, licet intelligere, intuentib. vuā, gladiū, serras, cucumim & colore, & odore similē.] Cū serra, & gladio, iūge nouaculā, acū, pugillarū; Cum vua, iunge papauer, pastinacā, vrticam, arborem aquatilia omnia. Artificialia ēt alia, Throchi [rotæ, soleæ equorū. *De* arbore, & rota] accipe Plinij verba li. 9. c. 4. [In Gaditano Oceano arbor in tātum

18 Piscium circumlocutio. Illustratus Ecclesiast. de natura aquatiliū. LXX. Quomodo in mari pecoa multa. Pli. li. 9 c. 2 In mari volatilia. Plinius. In mari nascūt, et viuūt inanimata. Marinæ herba, & arbores aquatiles Res artificiales in mari nascētes. Albert. & Luna viuentia in mari.

vastis dispensa ramis, vt ex ea causa fretum nunquā intrasse dicatur. Apparent, & rotæ appellatæ a similitudine quaternis distinctæ radijs, modiolos earū oculis duobus vtrinq. claudentibus.] Sunt etiā in mari Satyri, Syrenes, monachi, parasiti. Sed quid terrena cōmemoro? sunt nubes, sunt stellæ, est quoq. Luna, quorū omnium mirabilem naturam, non solum nomina, in Arist. Plinio, Æliano, Opiano, & recentioribus qui pisciū historiam scripserunt, minutatim descriptam videre licet. Quid igitur ex naturæ operibus, tā opportune ad mirabilitatem creatoris, atq. illius Sapientiæ, & Potentiæ proferri a Iobo potuit, quā marinorum [Gigantū,] & reliquorum, [qui cū illis habitant,] historia, & cōmemoratio? Longa profecto, lataque hæc. sed non iniucunda, de [Gigantibus] longe, lateque vastissimis disputatio.

Luna, Aeli. li. 15 ca 4. Stella Plin. li. 9. c. 60. et c. 22. Arist. li. 5. de hist. anim. c. 15.

VI. Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni.

1 Infernus, & perditio *quid. Efficacitas Diuinorum luminum Stella Dei oculi. Explic. Apoc. Ioan.*
2 Inferni velamen. *tenebra, & oblimo. Affirmatio exposita per sequentem negationem. Deus de facie omnia cognoscens. Explicatus Paulus.*
3 *Notata argutia Caietani.*

1 Cum ad profundū maris superiori sententia descendisset Iob, in quo Dei Potentia, & Sapientia relucet, profunda etiā omnia terræ viscera cogitatione penetrare aggreditur, quæ cū inueniat tenebris, & caligine plena, rursus Diuinæ mentis radium, lucemq. clarissimam quę vniuersa illuminat, cōmendat, & amplificat. [Infernus, Seol,] de quo sæpe diximus, pro sepulchro, & subterranea mortuorum statione, pro terræ visceribus, & centro. [Perditio] vero, *Abadon*, interitus, consūptio, mors, locus omnino nobis occultus, & multa caligine obuolutus, barathrum, & præcipitium, in quod cum aliquid descendit, perijsse vr̄, tenebris, & obliuionis caligine immersum, & obrutum. Ideo Apoc. 9. 11. [Angelus, qui ascendebat ex Abysso, vocabatur] Hebraice, *Abadon* (idem fere nomen, quod perditio, aut locus ipse perditionis) [Græce autem Apollyon, Latine habens nomen, Exterminans.] Ergo potest pro sepulchro, morte, & mortuorū conditione vtrumq. nomen accipi, quo sensu frequenter iunguntur inferius c. 28. 22. [Perditio, & mors.] Ps. 37. 12. [Sepulchrū, & perditio.] Prou. 27. 20. [Infernus, & perditio.] Hæc igitur, quæ ad mortuos, & eorum domos, conditionemq. pertinent, nostris oculis conuelata sunt; ignoramus, quid apud illos agatur, nisi fides doceat, & reuelet; ignorāt rursus illi nostra. At Diuinis oculis patent, profunda, & abdita quęque; omnia circuit Diuina Prouidētia, omnia perlustrat. Sed melius pro infernis locis, & terræ centro nobis occultissimis, ꝗ cum nos ignorationis, & caliginis velo contectū lateat, at latere non potest Diuinorum aciem oculorū; [Nudus est enim infernus, & nullum operimentum perditioni.] Quod Prou. 15. 11. simili sententia dicitur; [Infernus, & perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum?] scrutatur vtraq. & collustrat Diuinum lumen. Hinc illud apud Hesiodū celebre de Iouis oculis.

Quid proprie Infernus, et perditio.

שלם

Hesiodus in lib. Opera, & Dies.

Omnia videns Iouis oculus, omniaque intelligens.

Dei lumina penetrantia inferas omnes terræ partes.

Et sicut cælestiū luminū, Solis, Lunæ, Stellarum virtutes, & actiones, non solum circa terræ, marisque extimas superficies versantur, sed suis viribus, & efficacitate penetrant interna, & profundissima quæque; Ita sane Diuinorū oculorū lumina. Quod eleganter illa Arionis historia, potius fabule, quam Plutarch. in conuiuio describit, significatum est; cum Arionis cogitationem in medijs fluctibus periclitātis, nisi delphinorū ope, & Diuina Prouidentia subleuatus fuisset, in hęc verba exprimit; [Aiebat sibi, neq. mortis tantum metum, neq. vitæ cupiditatem tantam ad animum accidisse, quantum sibi studiū incessisset, vt seruatus, & Dijs charus videretur, & firmam de ijs opinionē conciperet. Simulq. se, cum cælū intueretur stellis frequentissimis nitens, lunamq. fulgidā, & puram exorientē, stante mari tranquillo vndequaque, & sine fluctib. cursum veluti semitā scissam prębere, cogitasse secū animo suo, non vnum duntaxat iustitiæ esse oculū, sed his omnibus] (stellis inquā, atq. luminibus cælestibus) [circumcirca Deum obseruare, quæ terra, marique agantur.]

Plutarch. Arionis fabula ad veritatem adducta.

Stella veluti Dei oculi.

Quod autē dr̄, [nudus infernus,] statim per negationem, quod mos Scripturarū est, repetitur, [& non est operimentū.] Quid autem hoc velamen est, quod abditissima quæq. ad Diuinos oculos deponunt? certe obliuionis, & ignorationis caligo, & tenebræ. vt Ps. 87. 12. indicatur, postquā enim dixisset: [Nūquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiā tuam, & veritatē tuam in perditione?] Per expositionem additur; [Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis?] & simili fere metaphora inf. c. 38. 9. Nebula, & caligo dicuntur esse velamen, & pannus obuolens. Ad hanc ergo Iobi sententiam alludens Paulus Heb. 4. 13. ait: [Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius. Omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius.] Quod aperta, dixit, alij dicunt, resupinata, a verbo, *Trachelizo*, quod est resupinare in collum, aut in ceruicem q. d. Exposita Diuinis oculis, ita vt perfectissime omnia cognoscat, non per vmbra, non videat tantū posteriora, sed faciam ipsam ad cęlum, & Diuinos oculos cōuersam; ita vt de facie, & intus, & in cute perspiciat. Sed eleganter dictū est.* *Aperta*. q. d. Nihil tectum, patefacta omnia, quasi resupinatis valuis. Sed illud etiā ad vocis originalis proprietatem est, quod dicantur omnia in Diuino conspectu ceruicata, quasi a ceruice ad caudā excoriata, & nudata pellibus. [Sicut enim, inquit Chrysost. cum pecudes occiderit quis, & ex carnibus detraxerit pellem, omnia interiora reuelantur, & aperta sunt oculis nostris, sic & Deo aperta subiacent omnia.] Anselmus nescio quid in hac aperiendi translatione referendum existimat ad librum, qui cum aperitur, legi potest, ita Diuinis oculis peruium, & lectu facile esse quidquid in nostris conscientijs exaratum, & signatum est. Quare quod nos seris, & repagulis claudere conamur, recludit Deus; quod nos conculcare, & obuoluere tenebris, illuminat; quod operire, & contegere, reuelat.

2 *Scripturæ mos.*

Obliuio, & ignorantia, rerum velamentum.

Paulus ad Iobum alludens.

τραχηλίζω.

** Està todas las cosas, como cosas abiertas las puertas de par en par.*

Res in Diuinis oculis, quasi excoriata.

Chrysost.

Anselmus. Operta res. quasi liber obuolutus. Deus illuminās, quæ nos obscuramus.

Sed Caiet. qua est argutia, & subtilitate, obseruauit, appellari [nudum infernum,] quod dæmones, & animæ apud inferos sint exutę corporibus, quæ sunt veluti indumenta, & velamina, & quod infernus dicitur esse coram Deo, [quia possunt dirigere intellectū versus Deū directa cognitione,] nos autem non possumus illū contemplari, [nisi per conuersionem ad phantasmata.] Atque vtinam nunc esset his Philosophijs, & Theologijs locus, aut Iobus horum nos aliquid docuisset, ut certi aliquid haberemus, & in illius explanatione spatiaremur. Sed quia tam sunt extra rem, quam a Iobi mente aliena, ad id, quod nostrum est, pergamus.

3 *Caieta. nimium argutus.*

VII. Qui extendit Aquilonē super vacum, & appendit terram super nihilum.

1 Aquilo *vnde dicatur. Quatuor terræ, sicut, & cæli plagæ.*
2 Aquilo *de aere. Quid firmamentum, & cælum in Sacro sermone. Explicatus Dauid.*
3 Aquilo, *de Aquilonari hemisphærio. Quid* vacuum, *vana tecta.*
4 *Quid* appendere. *Quid* nihilum, *quod est terra fundamentum. Illustratus Dauid.*

1 Extendit Aquilonem. Eug. existimauit Aquilonē, vocari terrā Aquilonarē, aut Septētrionalem, quod respectu nostri illa sit magis habitabilis, ꝗ Australis, & Meridionalis. Hoc idē prius docuerat Philipp. Presbyter, atq ex eo confirmat, quod sicut antea dixerat, [Qui fecit interiora Austri. id est, plagam Meridianā per spatia infinita ingredientem, sic nunc Septemtrionalē partem quæ similiter in quoddam spatium immensum extenditur, quasi in quoddam sinus habitatione inaccessibiles.] Ait autem dictum, [Aquilonem, extendi super vacuum, quod impenetrabile sit, & in longo remotum silentio.] Certe ex nomine ipso non potest redargui Eugubinus: nam sicut in cælo potissimum sunt illæ quattuor plagæ, sic sane in terra totidem constituimus respondentes cælestibus, vt manifeste, tum alibi, tum Genes. 28. 15. numerantur: [Dilataberis ad Orientem, & Occidentem, Septentrionem, & Meridiem.] Tum etiam ipsum nomen originale, *Tsaphon*, id est, [Aquilo,] quod dicitur ab occultando, æque conuenit, vel in Cæli partem.

Eugub. Aquilo pro terra Septentrionali. Philipp.

Quatuor terra plagæ respondentes cælestibus.

צפן

Septem-

Aquilo, cum ex proprietate nominis dicatur absconditus. *Eugubini nonnulla refutatio.*

Septentrionalem, quæ quaſi abſcondita eſt ab oculis, & radijs Solis (illam enim cæleſtem plagam, non peragrat Sol) vel in ipſam terram Septentrionalem, quæ etiã abſcondita videtur a calore, & lumine. Tantum improbari poteſt hæc prima exponendi ratio ex eo, quod cum ſtatim acturus ſit de terra, non videtur Iob nunc quoque meminiſſe, ne in hac commemoratione diuinorum operum, vlla materiæ inopia laborare, vllave repetitione indigere videatur.

2 *Nicetas.* *Aquilo pro aere.*

Secundo, Nicetas intelligit per [Aquilonem,] elementum aeris, q; [ſuper vacuum, aut, vt Septuag. pro aere legũt, [ſuper nihilum;] & Aquila, [ſuper inanitate,] i. ſuper illud inane ſpatium aereæ regionis fuſum, & expanſum eſt. Et quadrat quidem ipſa res, namque etiam in Gen. 1. 6 dicitur factum [firmamentum,] vel expãſio, aut ſparſio aeris; quod Vulgaria quondam Hebræorum Biblia lingua Hiſpanica dicebant, *Fagaſe eſparzimiento*. nam videtur per rarefactionem, quæ eſt extenſio quædã, aut expanſio, factus aer de aqua, cum interiectus eſt aer inter aquas inferiores, & ſuperiores, [facto firmamento in medio aquarum.] atque huiuſmodi aeris extẽſio proponi ſæpe ſolet ad ſpeciem diuinorum operum. ſicut Pſal. 103. 2. [Extendens cælum, ſicut pellem, ideſt, rarefaciẽs, & expandens aerem. Propterea. o. ſequitur; [Qui tegis aquis ſuperiora eius, videlicet cæleſtib. orbibus ex aqua factis, aut certe aqueis nubibus, quæ ſupremã aeris regionem, velut tectum quoddam contegunt, & occultant noſtris oculis. Sic enim leniter ſtatim ſubiungitur ipſa nubium conſideratio; [Qui ponis nubem aſcenſum tuũ, &c.] Atque de hoc, & de aere intelligitur id Iſaiæ 40. 22. vbi ſuis gradibus a terra ad aerem aſcendit, cũ ait; [Qui ſedet ſupra girum terræ; qui extendit velut nihilum, cælos, & expandit eos, ſicut tabernaculum ad habitandũ.] Niſi enim illud elementum, quod proxime terram habitabilem ambit, & quaſi contegit, intelligatur, non erit lenis, aut commode petita tabernaculi, aut tentorij trãſlatio. Neque vero [Aquilonis] nomen magis alienũ eſt ab Aquilonari vento, quàm ab Aquilonari cæli, aut terræ plaga. Sed quidẽ de hac expoſitione cenſeo, poſſe [Aquilonis] nomen in vẽtum quoq; quadrare flantẽ ab Aquilone, ſed tamen in totam aeream regionem non valde leniter conuenire, niſi forte per Synecdochem: Qua dicẽdi figura Nicetas exiſtimat nunc ſignificari reliquos vẽtos, ab hoc vno Aquilonari, ſicut alibi, [Heſperum, & Arcturum, appellauit, cætera aſtra indicans. Atque hæc interpretatio valde mihi cohærens videtur cum tota hac oratione, quæ de meteoris ſuſcepta eſt.

Sententia ſuperioris cenſura. *Aquilo pro vento Aquilonari.* *Synecdoche Nicetas.*

3 *D. Tho. Albertus, Nicolaus, Diony. Titel. Iſido. Clar.* *Aquilo pro hemiſphærio ſuperiori.* *D. Thom. Caiet.* *Aer quaſi vacuum, & inane.*

Ergo reliquum eſt, vt de cæli Aquilonari parte, & per Synecdochen, de toto cælo, locus hic intelligatur. In quo nonnulli Latini poſt Albertum Magnũ, & Diuum Thomam libenter cõueniunt. Hic autem exiſtimat [Aquilonem vocari, non cælum integrum, ſed Hemiſphærium ſuperius: nam polus Aquilonaris eleuatur nobis ſupra Orientem, ſicut Auſtralis deprimitur, & occultatur ſub Orizonte. & recte dicitur [cælũ extenſum,] quaſi in modum tentorij concamerati, quæ tranſlatio in Scriptura non eſt infrequens. Dicitur autem [extenſum ſuper vacuum,] quia hoc ſpatium interiectum inter cęlũ, & terram, vt D. Thomas ait, vulgo videtur vacuum; at, vt Caietanus exiſtimat, quod aerem antiqui nominarent [vacuum, & videtur cum aere, aut vento coniungi, quaſi per expoſitionem, hoc ipſum originale nomen Iſaiæ 41. 29. Ventus, & inane, ſimulachra eorum.] Sed cũ eodem modo dicatur hoc loco [cælum extenſum ſuper vacuum,] ſicut & terra [appenſa ſuper nihilum,] vt Septuag. legũt;] [Extendens Aquilonem ſuper nihilum, ſuſpendens terram ſuper nihilum;] Commodius videtur, [vacuum] vocari, inane illud ſpatium, aut capacitatem, quàm locum intrinſecum nonnulli Philoſophi appellauerunt, quem res corporea nata eſt occupare, & implere. Qua in re mirabilem ſe præbet diuina potentia, eum tantam molem erexit nullo nixam fundamento, ſuper nullo fornice, ſed ſe ipſa firmatam, & conſiſtentem. Non diſplicet tertia hæc exponendi ratio, ſed placet ſecunda.

LXX.

Vacuũ, aut inane locus intrinſecus corporum.

4 *LXX.*

Et appendit. Suſpendit,] vt vertunt Septuag. ideſt, librat quaſi ſuo pondere, [ſuper nihilũ,] nullo fundamento nitentem, ſua tantum grauitate connixam, vt explicatur Pſ. 103. 5. [Fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam, non inclinabitur in ſęculũ.] Quod Aquila, & Symmach. dixerunt: [Fundaſti terram ſuper ſedem ſuam;] D. Hieronymus ex Hebræo: [Super baſem ſuam.] Quod Theodoretus eleganter etiam explicat: [Cum ipſam ſuper ſe ipſam fabricaſſet, dedit ipſi, vt nunquam moueatur, & hoc modo permaneat.] Ergo cũ hæc [ſtabilitas, & baſis] hoc loco dicatur eſſe nihilum, certe commode dicemus; eſſe hoc nihilum, terræ centrum, & imaginariũ illud ſpatium, ſiue punctum longiſſime diſtans a cęlo ambiente. Et quamquam hoc loco Gregorius Theologus aſſerat, in hac terræ ſtabilitate, & firmitate, nihil poſſe a ratione reperiri, [vbi inſiſtat, niſi Dei voluntatem, quæ illam ſuſpendit, atque firmauit;] ita vt dicatur [ſuſpẽſa ſuper nihilum,] ideſt, nihil eſſe, quod illam fulciret, ac firmet. Cæterum ex omni terræ partium grauitate, atque grauitatione in centrum, & locum a cælo maxime diſtantẽ, neceſſario ea ſtabilitas conſequuta eſt. Quare aberrauit a vero centro Plinius, cum cæli, terræq; formam ſtatuit; [In cęlo, inquit, in ſe cõuexitas vergit, & cardini ſuo, hoc eſt terræ vndique incumbit: Hæc vt ſolida atque cõferta aſſurgit intumeſcenti ſimilis. Mundus in centrũ vergit: at terra exit a centro, immenſum eius globum in formã orbis aſſidua circa eam mundi volubilitate cogente.] Non exit a centro terra, ſed colligit, fulcitque ſeſe in cẽtro; non ſuſtinetur, neque innatat mari, vt Thales Mileſius dixit, tanquam grande nauigium fluctuans, ſed ſtabilis, fixaque perſeuerat extenſa ſupra nihil, & ſua grauitate puncto incumbens. Sed ne hæc ipſa terræ natura in aliud, quàm in Dei potentiam referri poſſit, dicitur nunc terra, non ſolum [fundata ſuper ſtabilitatem ſuã,] ſicut & Pſal. 101. 26. & Pſ. 103. 5. & 8. & Pſal. 118. 90. & Prouerb. 8. 28. & infra Iob. 38. 4. Sed appẽſa, & quaſi in bilance ſuſpenſa tribus Dei digitis, Iſaiæ 40. 12. ideſt, facile, ac nullo negotio; neque enim indiget diuina potentia, vt brachiorum complexu, aut compreſſo pugno, & contentis neruis terræ molẽ ſuſtentet, & teneat pendulam. [Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in ſtatera?] Quanta pręterea Dei ſapientia, & quàm mirabilis ars, quæ pro tanta mole bilancem conficit, & brachia ſtateræ, quibus immenſa pondera librentur.

Hieronym. *Theodor.* *Quæ terra baſis, & fundamentum.* *Nazianz.* *Plin. lib. 2. cap. 64.*

VIII. Qui ligat aquas in nubibus ſuis, vt non erumpant pariter deorſum.

1 Aquæ ſuperiores. *Multa naturæ mirabilia in generatione pluuiæ.*

2 *Formatio guttarum pluuialium exhilarans herbas.* Ligare *quid proprie* Nubes *Deo veſtimentum.*

3 *Quid ſit* Nubibus colligari aquas. *Illuſtratus Salomon & Iſaias.*

4 *Diluuij tempore quomodo viderentur pluuiæ,* erupiſſe pariter deorſum.

AQuarum] nomine ſuperiores aquas, nõ inferiore intelligi, ex adiunctis nubibus, liquidum eſt: ſicut & Pſ. 103. 3. Ier. 10. 13. Iſaiæ 28. 2. & Pſ. 28. 3. & Pſ. 73. 18. & 20. & alibi. Cum aũt Sacri Scriptores ex Meteororũ conſideratione diuinam ſapientiam, atq; potẽtiam prędicent, edocti certe videntur a Iob, qui non ſemel, ſed ſępius hanc ſapienter, atque magnifice deſcripſit, tum hoc loco, tum ẽt infra cap. 37 & 38. vbi ẽt Pluuiæ meminit, de qua nunc agit, non tam vt in ſe eſt, quam vt nobis eſſe vr: nam videtur ſane aqua contineri nubibus, quaſi colligata, & incluſa, atq; inde, quaſi laxato nubium orificio guttatim ſtillare in terram, ne ſi [erumpat pariter deorſum,] terram deuaſtet. Hoc ſane ex illis eſt naturæ mirabilib. quæ aſſiduitate viluerunt, & quæ cõſuetudinis vitio neq; ſcrutamur, neq; admiramur: cum tñ Iobũ ſapientiſſimum in maximam admirationem coniecerit. Et vt alia de pluuijs omittam, quæ alterius loci ſunt, certe in hac præſenti ſola multa indicari videntur naturæ mirabilia, atq; diuinæ ſapientiæ, & potentiæ documẽta. Primum, quod aquam rem fluxam, & labilem [Ligare] Deus poſſit, ſiue iuxta proprietatẽ vocis originalis, claudere, conſtringere, premere. Secundum q ita cõſtringat, & detineat, vt non omnino prohibeat, neq; reprimat; ſed ita pluuiæ habenas temperet, vt neq; omnia areſcãt, neque libere omnino emittat, [ne ſubuertant terram.] Sicut ſupra cap. 12. verſ. 15. ipſe Iob dixit; [Si continuerit aquas, omnia ſiccabuntur: & ſi emiſerit eas, ſubuertent terram.]

1 *Diuina potentia, atq; ſapientię commẽdatio ex pluuia.* *Multa in pluuia naturæ mirabilia.* צרר

terram.] Tertiam, quod res tam tenuis, tam leuis, tam ſubtilis, qualis eſt nubes, continere poſſit pluuiam, quæ ſua grauitate videtur ſemper in terram incũbere. Quartam, quod cum vi ventorum rapidiſſimorum iactentur nubes, nunquam ſcindantur, aut rumpantur, ne, quæ in illis exiſtimatur cõcluſa aquarum copia, tota ſimul vnquam erumpat, aut cadat vno impetu, ſed ſuis temporibus, ſuoq; ordine, opportune atque æquabiliter ſpargatur, infundaturq; terræ guttatim. Quare in Hebræo, &

Pagnin. Regia. Caiet.

Græco ſecunda huius ſententiæ pars ex verbo legitur. [Non eſt ſciſſa nubes ſub eis.] Miratur certe Eccleſiaſticus cap. 12. non tam pluuiæ abundantiam, quam numerum, & copiam guttarum tenuiſſimarum, ſiue in imbre, cum guttæ tenuiores, & crebriores, ob vaporis tenuitatem, eodem tenore iugiter deciduot; ſiue in nimbo, cum guttæ paulo grandiores, & aliquanto rariores propter

Guttarum vſus ad exhilarandam terram.

vim frigoris, maiorem partem vaporis ſimul cõdentantis, defluunt, [Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſæculi, quis dinumerauit?] Sic & Pſal. 64. 12. non tam dr Deus exhilarare, faecreq; ſçtas ſegetes aquarum affluẽtia, q̃ opportunis illis, leniſſimiſq; pluuiæ irrorationib. [In ſtillicidijs eius lętabitur germinans.] Nam multam humoris copiã confertim, & vno impetu effuſã terra reſpueret; at ſenſim, & guttatim inſtillatã libẽter ſuſcipit.

Hæc aũt guttarum in nubibus formatio vnde fiat, aut qua ratione æſtimari debeat, ſubtiliter in hac ipſa ſnia indicatur, tum verbo Ligandi, tum etiam in nubibus: Nam, vt diximus, [Ligandi] verbum anguſtias affert, cum aliquid premitur, & in anguſtum cogitur, quod quidẽ eſt denſationi, & coagulationi commune: res enim, quæ dẽſatur, premitur, & conſtringitur. Ideo autem aqua [non

Guttarũ generatio.

erumpit pariter deorſum,] quoniam paulatim [ligatur,] & denſatur nubes ronda, & vapor aqueus, quare paulatim in aquam cogitur, & ſenſim defluit, non enim tota ſimul generatur. atque hac idem pulcherrima, licet latẽ

Nubes cur dicantur peculiariter eſſe Dei.

te ſimilitudine ſignificatur, cũ dicitur, [in nubib. ſuis:] nam peculiariter dicuntur, [nubes,] Dei propriæ, quod, in illis reſidere videatur, & ipſidem veſtiri, & contegi. Quare [ligare aquas in nubibus ſuis,] idem erit, quod li-

3 *Nubes Dei veſtimentũ in quo percolatur pluuia.*

gare, & [continere aquas in veſtimento ſuo,] vt clare dr Prouer. 30. 4 ad Diuinæ potentiæ, atq; ſapientiæ admirationem; [Quis colligauit aquas, quaſi in veſtimẽto] Quod & eodem verbo originali, vtrobiq; dicitur, & intelligo de aquis ſuperioribus, quæ ſurſum generantur. Si autem in linteo, vel in panno aqua contineatur, fieri aliter non poteſt, quin percoletur, & guttatim diſtilletur, & exprimatur, neq; erumpat pariter deorſum. Sic igitur [Ligante Deo aquas, in nubibus ſuis, quaſi in ve-

Phyſica alia cauſa generationis, & formationis guttarum.

ſtimento,] percolatur aqua, & guttatim inſtillatur. Mitto huius guttarum formationis, & multitudinis immẽſæ cauſam illam peritam ex longiſſimo ſpatio, per quod ex media aeris regione decidit, accedente etiam ventorũ agitatione, & impulſu, qui aquam in multas particulas diſpergit, & partitur nã hæc perſequi, alterius eſt negotij. Illud noſtri, quod forte ẽi, [in nubibus ligari aquas,] indicat, ſua Prouidentia auctorem naturæ conſtituiſſe,

Nubes pluuiæ vehiculum.

vt nubes eſſent tanquam aquarum vehiculũ, quod ventis impulſum deferretur in diuerſas terrę regiones; quare, [ligari in nubibus,] non ſolum erit in nubibus includi, ſed illis alligari, vt niſi ſimul cum nubibus, moueri, & diſcurrere non poſſint. quare dicas, [*Ato el agua alas nubes.* ſicut Oſeæ 4. 19. dicitur: Ligauit eum (Iſraelem) ſpiritus in alis ſuis.] id eſt, quocumque ventus perflauerit, eo ſecum deferet alligatum Iſraelem. quare celerrime hinc auolabit, ſimul cum velociſſimo, & rapidiſſimo vento. Simili ratione dicuntur nubes leuiſſimæ aquas ſecum colligatas conuehere in diuerſas terræ partes. Quare ſępe, cum pluuiæ, ac nubium mentio fit, ſtatim quoq; venti in mentionem veniunt. vt Ierem. 10. 13. [Ad vocem ſuam dat multitudinem aquarum in cælo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terrę, fulgura in pluuiam facit, & educit ventos de theſauris ſuis.]

Quæ diximus germana ſunt. Sed tamẽ illud valde ve-

4 *Philippus. Alluſio ad diluuium.*

ro ſimile, quod Philippus indicauit, alluſionem in hac ſententia fieri ad diluuium; [Ligatę, inquit, aquę dicuntur, q̃ non effunduntur in terras, ſicut in diluuio legimus factum.] Quare videbitur Iob mirari, quod Diuina potentia videatur medijs tantum nubibus cõtinere immenſitatem aquarum, vt non rumpantur, neque [aperiſtur cataractę,] & feneſtrę cęli, ſicut Gene. 7. 11. diluuij tempore factum narratur, cum videntur [erupiſſe pariter deorſum.] Quod quidem ad humanum exiſtimandi modum, & vulgi opinionem accomodatum videtur, vt inter alios illius loci expoſitores Chryſoſt. Rupertuſq; eleganter obſeruarunt. Hæc igitur Philippi interpretandi ratio, mihi omnino placeret, ſi diluuium fuiſſet, non peculiare quoddam ſupplicium, & ſupra naturam miraculum, ſed de ordinario, & conſueto naturę curſu, mirabile aliquod meteorologicum, vt antecedentia, & conſequentia aperte exigere videntur.

Cataractę cęli qua ratione apertæ. Chryſoſt. Rupert. Interpretationis præcedentis cenſura.

IX. Qui tenet vultum ſolij ſui, & expandit ſuper illud nebulam ſuam.

1 *Varia lectio. Eclypſis.*
2 Tenere aerem, *quid. Prima expoſitio conflictor.*
3 *Quid* Cęli vultus. *Quid item* Tenere. *Secunda expoſitio aliena.*
4 *Cęlum Dei Thronum. Per quę Deus iuret. Illuſtratus Moyſes.*
5 Cęli facies, *aut* vultus *quid.* Terræ, *aut* Regni facies, *quæ.*
6 Tenere *quid proprie. Hebraiſmus cum Hiſpaniſmo. Explicatus Samuel.*
7 *Solij nomen vnde. Subſellia iudicum circumtecta. Deus tectus nubibus. Illuſtratus Salomon.*
8 *Quid proprie* Expandere. *Quid* Nebula.

NOtanda primum eſt illa Auguſtini lectio tanquam ſpuria & depræuata. [Qui tenet faciẽ Solis. Quã- 1

Auguſtini lectio mendoſa.

quam enim ad prædicationem Diuinæ Potentiæ faceret commemoratio eclypſis, cũ Auctor naturæ videtur detinere, & obſcurare Solis faciem fulgentiſſimam; aut cõmemoratio viciſſitudinis dierum, & noctium, cum videtur Sol noctu extingui, interdiu reddi mundo rediuiuus: Cæterum vera lectio, vt ex Hebræo, & Græco conſtat, non eſt, [vultus Solis, ſed Solij, aut Throni.]

Qui tenet vultum ſolij.] Non omnino facilis ſentẽtia a

Nicetas.

ex omnibus trib. vocibus, [Tenendi, Vultus, Solij.] Nicetas ita rem hanc interpretatur, vt ad pluuiam referat. Hæc illius verba, [Thronum Dei multifariam Diuina Scriptura Cælũ nominat; Cęli vero facies, ac vultus eſt aer. Dicit igitur; Cum aerem contineat, & nubibus illũ obuncat, pluuiam defluere non ſinit, niſi ea ratione, quã is conducere cumprimis intellexerit.] Fere Vatabli an-

Vatabl.

notatio eodem recidit. Nam [tenere faciem ſolij,] exiſtimat, idẽ eſſe, q̃ [conſtringere aerem, & vaporem exiſtentem in media regione ſublimi, qui eſt ante faciem ſolij eius, hoc eſt Cæli.] conſtrictus autem, & preſſus aer in nubes cogitur, de quo ſtatim. Vtraq; expoſitio durior, & ad proprietatem verbi [Tenendi,] parum accõmodata.

Præcedens interpretatio non probatur.

Diuerſa quidem, ſed non magis lenis, aut ſimplex Al- 3

Albertus.

berti explanatio, qui verbo, [tenendi,] firmitatẽ quandã perpetuæ conſeruationis cauſarum naturaliũ, atq; cęleſtium influxuum indicari exiſtimat, & [Cæli vultũ,] exiſtimat, eſſe Cęli ſuperficiem ſtellatam concauã, quæ nos reſpicit, per q̃, id eſt, per virtutem ſtellarũ influit Deus in elementa virtutes generationis, & corruptionis, & pluuiam præſertim faciendi, atq; excitandi nubes. Ergo Deũ [tenere vultum Cæli,] eſt, Deũ perpetuo conſeruare ſyderum, & ſtellarum virtutes; ac his medijs conſeruare etiam generationes, & corruptiones rerum ſublunariũ. Cui expoſitioni fateor põt verbũ originale, [Tenendi,] q̃ firmitatẽ quandã affert, & quaſi perpetuitatẽ, in apprehendendo, & retinẽdo fortiter. Sed quid germanum in hac ſnia videatur iam exponam. [Soliũ,] quidẽ, aut, [Thronus] Dei, Cęlum eſt: res ſæpe in Sacro ſermone repetita, Matth. 5. 34. & cap. 23. 22 [Non iurare oĩno per Cęlum, quia Thronus Dei eſt: & qui iurat in Cęlo, iurat in Throno Dei, & in eo, qui ſedet ſuper eum.] Vide etiam Iſai. 66. 1. Amos 9. 6. Cũ autem etiam per creaturas alias iurare prohibeat Matthæi 5. at Cælum tanquã rem ſibi propiorem, & ſacratiorem primo cõmemorat; Neque per Cælum, quia Thronus Dei eſt, neq; per terram, qui ſcabellum eſt pedum eius: neque per Ieroſolymã, quia ciuitas eſt magni Regis.] Quare inter res alias per quas Deus iurare dr, nullam aliam creaturã in iuramento aſſumit, q̃ [Cęlum,] vel iurat [per ſemetipſum,] Gen. 22. 16. Vel [per ſanctitatem ſuam,] Amos 4. 2. vel, in

Sydeꝛũ virtutes, & influxus.

אחז

Germana expoſitio. Cælum Dei Thronus, in iuramento non aſſumendum.

Deus p nullam aliam creaturam, quã per Cęlum iurãs.

Cœli nomen iurans Deus iurat sua æternitate, & stabilitatem.

in anima sua, Amos.6.8.uel,per uitam suam,Ezec.18.3. Sic & per Cælum,Deu.32.40. Leuabo ad cælum manum meã,& dicam; Viuo ego in æternum. idest,Iurabo per cælum,quod sua stabilitate,& æternitate meæ uitæ, & beatitudinis sempiternitatem repręsẽtat. Quãquam

LXX.

hoc loco Septuag. alio referant iuramentum legentes:

August.

[Leuabo in cælũ manũ meã, & iurabo dexterã meã, idest (vt August. in Loquutionibus exponit) per dexterã meã. Sed illud clarius Exod.17.16. Cũ ædificauit Moyses altare,& vocauit nomẽ eius; Dñs exaltatio mea, dicens; Quia manus solij Domini, & bellum Domini erit contra Amalech,a generatione in generationẽ. Quo loco licet iuramentum obscurauerint etiam Septuaginta, legentes;[Quoniã in manu occulta pugnat Dñs contra

Onchelus. Ierosolymitana paraphrasis.

Amalech.] Verũ alij iuramentum agnoscunt, in primisque Onchelus sic legẽs:[Per iuramẽtũ dictũ est hoc corã Deo timendo,cuius maiestas est super soliũ gloriæ.] & similiter paraphrasis Ierosolymitana: [Iuramentum egressum est a solio gloriæ Dñi totius mũdi, Dñi Regis æterni] Ergo vides hoc loco tanquam per rem sacram, per solium Dei,suumq; Thronum Deum ipsum iurare.

5 Vultus autẽ Diuini solij ,nihil aliud est quã visibilis

Faciesverũ etiã tantũmatari pro statu, & cõditione. Salustius. Cicer. pro Flac.

iste Cæli conspectus splendidissimus,ac multo iucũdissimus. Non enim semel facies, vultusve in Scriptura sumitur pro habitu,specieq. externa, aut pro rei alicuius statu,& conditione,sicut sæpe dicitur facies terræ. id est dispositio,species,pulchritudo Isa.24.1 & Psal.103.30. & facies Regni,aut facies Christi,& Regis,est regni status,& conditio,Ps.68.18. Qua etiam ratione Latini dixerunt; Faciẽ reipublicæ,aut facie ciuitatis,Senatusve. Sed faciem ei,vultumve cæli peculiariter dici,obseruauit Gellius lib.13 c.28.Quidam (inquit) [faciẽ esse hominis putant, os tantũ,& oculos, & genas,quod Græci Prosopon,dicunt;quando facies sit forma omnis, & modus,& factura quædã corporis totius,a faciendo dicta, vt ab aspectu species,& a fingendo figura. Non solũ autem in hominũ corporibus, sed etiam in rerum cuiusq. modi aliarũ facies dicitur. Nam mentis,& Cæli,& maris facies, si tempestiue dicatur.probe dicitur.] Quam rem confirmat idem Gellius ex Pacuuio, Plauto, Quadrigario,Salustio. Ergo Cæli faciẽ, aut vultũ oportebit intelligere, Cæli magnitudinem,pulchritudinem,splendorem,& quidquid sub aspectum nostrum cadit.

Gellius. Facies apud Latinos quæ.

6 Sed quid nam est,tenere faciẽ,vultumve Cæli? Num-

Tenere vultum Cæli, quid.

quid erit possidere, & quasi residere in glorioso Cæli Throno? Sic certe videtur dici. 1. Reg. 2. 8.[Vt sedeat cum Principibus,& solium gloriæ teneat.] Sed quidem

נחל

verbum,Tenẽdi,hoc loco ex alia radice est,quasi dicat; Solium gloriæ hæreditet; sicut legerunt Septuaginta,

LXX. Vera expositio, tenere Cælum, pro obnubilare.

Sedem gloriæ hæreditatem dans eis. Et Præterea,quia hic sensus non congruit;nam profecto ad rem meteorologicam pertinet hæc Iobi sententia.

Ergo tenere faciem Cæli,profecto est, Cælum occultare,& obducere nubibus,vt sequenti hemistichio clare

D. Thom. acumen. Caietan.

exponitur. Quod cũ acute D.Thomas perspexisset, exposuit, Tenere faciem Cæli occultam. Caietanus etiã, Accipere faciem,id est, Tollere apparentiam Cæli. Sed pro-

אחז

fecto Hebraismus est:nam verbum Originale, *Abhaz*, significat apprehendere,capere,aut accipere nos dicimus

Hebraismus similis Hebraismo.

Tomar.quod in nostro Hispanismo aliquando redũdat, & refundi debet in sequens verbum,sicut cũ dicimus; *Fulano tomo,y se fue.* Sic hoc loco Deus * Tenet Cælũ, id est,capit,& obnubilat. Nisi velis alio etiam Hispanismo,simulque Hebraismo,illud, tenendi, verbum exponere per,operire,vel obducere. Sicut de pariete, vel ligno,aut requapiam,calce,vel gypso,obducta, dicimus; *Estar tomado co y sso.*& de ferro rubiginoso. *Estar tomado de orin.* quod videatur paries a calce,& ferrum a rubigine teneri,& apprehendi. Ita sane dicemus, Deum capere,*Tenereve Cælum nubibus, atque efficere, vt nebula Cælum teneat,& comprehendat. In qua eadem significatione interpres Latinus hoc verbum, tenendi,interpretatus est,operire.3.Reg.6.10.Operuit domum lignis cedrinis. quod ex vi verbi Originalis posset verti, tenuit,vel,apprehendit domum lignis cedrinis.

** Toma y añubla el Cielo quãdo le parece.*

** Toma el cielo de nubes,y haze, q las estrellas se tomã de obscuridad.*

7 Illud præterea obseruandum, cum hac significatione

כסא

tenendi,idest,contegendi,& quasi operiendi, eleganter colludere nomen Solij,aut Throni Nam videtur Chice,

כסה

idest, Thronus,aut Soliũ,dici a radice *Chisa*; quod est, operire,abscõdere,aut tegere,quod Throni, & solia regalia, aut subsellia iudiciaria cortinis circũtegerentur, aut quod ornarentur,& tegerentur pretiosis stragulis, & tapetibus. Sicut de Throno Salomonis Cantic. 3. 3. dicitur:[Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani,columnas eius fecit argenteas,reclinatoriũ aureũ, ascensum purpureũ,media charitate constrauit propter filias Ierusalẽ.] idest,media loca huius ferculi,siue ascẽsus,constrauit stragulo, siue peristromate gemmato, in quo amorẽ suum erga filias Ierusalem depinxerat; vel quod filiæ Ierusalem tantam straguli pulchritudinem mirabiliter adamabant. Sed multo gloriosius,& magnificentius stragulum, quo contegitur Dei solium: nam quamuis contegatur,& ornetur,vt ipsum nomen faciẽdum indicat, tamen quia solium est Præpotentis Dei, supremique iudicis,continet se intra velum,& cortinas nubium, vt solebant quondam iudices sententiam de capite laturi. & ita Deus suam sedem Regiam ornat, vt & maiestatem suam,& iudicij seueritatem ostentet, atque simul inijcit mortalibus, velut iudex absconditus,expectationem sententiæ pronuntiandæ. Iam quid hac Iobi sententia, aut significantius, aut magnificentius ab ostendendam ex naturæ operibus supremam Numinis maiestatem?

Solij nomen dictũ abscondẽdo, vt et quãdo Thronus Salomonis.

Dei solium opertum nubibus.

Deus instar iudicis, intra cortinas se contineat.

Et expandit super illud nebulam suam.] Præcedentis 8

פרש

hemistichij clara,& aperta expositio. Expandit, Tendit, extendit,spargit.& de nubibus iterum, hoc verbum dicitur infra Iob.36.29.[Si voluerit extẽdere nubes,quasi tentorium suũ. Nebulam] autem quidam Latini nimium stricte vsurpant,pro illis vaporum reliquijs, ex

D. Thom.

quibus nebulæ generantur; quæ quod sint quasi euanidæ.& ad aquam gignendam parum idoneæ,in pluuiam cogi non potuerunt. atque hanc exponendi rationem videtur exigere contextus ipse, tum ne bis de nubibus mentio fiat,tum etiam,vt post pluuiæ mentionem,serenitatis,& tranquillitatis ratio habeatur, illius enim signum nebula est,vt Aristot. docuit. Cæterum nulla hic

Arist, ca.9. 1. Meteororum.

curiose quærenda est nebulæ,a nube distinctio: nam in Hebræo,& Græco vox eadem,quæ supra reddita est,nu-

ענן

be. Cuius nunc præter pluuiæ generationem, munus alterum describitur, quod est Dei solio, & iudicis supremi subsellio ornando,contegendoque inseruire quasi Diuinæ sedis venerationem, & religionem, & iudicis timorem inijciendo,& indicendo hominibus.

Duplex nubiũ munus et obsequiũ Deo.

X, Terminum circumdedit aquis, vsque dum finiantur lux, & tenebræ.

1 *Diuinæ potentiæ commendatio, ex maris æstu.* Terminus maris, *lex & præceptum.*

2 *An maris intra littora continentia, danda sit miraculo. Mare superius terra plurimorum sententia.*

3 *Mare inferius terra, potius probatur.*

4 Præceptum maris, *& rerum aliarum naturalium, cuiusmodi sit. Illustratus Dauid.*

5 Circundate *quid prop. Idem centrum magnitudinis terræ, & aquæ.*

6 *Perpetuitatis prouerbiales loquutiones.*

7 *Terra post iudicij diem operienda mari. Infantes non prodituri ex Limbo.*

Terminum circumdedit aquis.] Quod Eugubinus in Cosmopeia,locum hunc explicare nititur de Cælo 1

Eugubinus.

supremo,qui terminus est,& quasi circulus circũductus super aquas illas Cælestes: certe vix, ac ne vix quidem potest ipsi sententiæ, & verbis congruere. Non ergo nunc ascendit Iob ab aere ad supremum Cælum,sed potius descendit ad mare, atque mirabilem marini æstus, in tanta turgescentium fluctuum magnitudine continentiam; quam sæpe ad magnificentium conditoris prædicant Sacræ litteræ, infra Iob.38.10. & 11. Psalmo, 104.9. Ieremiæ 5.22. Quod autem hic dicitur, terminus, proprie est lex, præscriptum, præceptum, statutum. Quare Ieremiæ, 5.22. Videtur exponi terminus, per præceptum. Posui arenam terminum mari,præceptũ sempiternum,& similiter Prouer.8.29. Legem ponebat aquis,ne trãsiret fines suos,& versiculo 27. Certa lege, & gyro vallabat abyssos. Imo,& aliquãdo Seneca, Mare æstuans atque per certa loca excurrens, appellat,certis legibus solutũ. Non ergo littora, arenaue, aut altis-

Mare cõtentum intra sua littora ex Dei potentia.

חקק

Senec. l.4. cap.28.

sims

ſimi montes circumiecti mari cenſeri debent eſſe illi, pro termino,& limite, quam Dei præceptum.

An miraculo contineatur Mare, ne exundet?

2 Hinc certe rem hanc ſancti Patres videntur ad perpetuum quoddam miraculum referre, quaſi ſit ſuper omnem naturæ vim, imò, & contra peculiarem maris inclinationem, quod cum terra, atque littoribus ſublimibus ſit, ſed tamen non exundet, neque effundatur ſuper terram illamque obruat: nam exiſtimant, cum præcepit Deus, [aquas congregari in locum vnum, vt appareret arida,] neceſſario factũ fuiſſe, vt moles aquæ congeſta extumeſceret, & efferretur in ſublime, ſicque non parũ eminetet terræ. Quam ſententiam docet Baſilius hom. 4. Examerõ; illam ſequitur, vt ſolet Ambroſius, & Chryſoſt. docuit idem D. Th. 1. p. q. 69. art. 1. ad 2. & 4. ſequuti ſunt Dionyſius 2. ſentẽtiarũ Catharinus Gen. 5. Titelm. Iob. 38. Atq. Cic. etiã 2. de natura Deorũ eandẽ paucis verbis abſoluit. Mare (inquit) [cũ ſupra terrã ſit, mediũ tamen locũ expectans, congregatur vndiq. æquabiliter: neque redundat, neque effunditur.] & quidẽ hoc loco Nazian. huius quaſi iugis miraculi vim, magnitudinẽque pulcherrime deſcribit: Maris (inquit) [tũ magnitudinẽ, tum tranquillitatẽ, tũ vtriuſque rei vim admiratur; Qua nã ratione ſolutũ finibus ſuis numquã excedat? Quid illud cõtineat? Quid nã deuinctũ teneat? Quemadmodũ cũctos excipiat fluuios, & vis nihilominus aquę ſit eadem? Et quidem quemadmodũ terminus ſit arena huic tanto elemento, non ipſe ignoro omnino (quamuis Phyſici, & Sapientes inania quędã dicere habeant; qui cum hęc ipſa credunt ſe habere cogitatione præcepta reuera mare ipſum Cyatho metiuntur) aut ſi mihi paucis ſit è Sacris Scriptis Philoſophãdũ, & id, quod longis diſputationibus probabilius, & verius eſt, explicandũ, naturæ humide hoc vnũ vinculũ eſſe affirmarim Pręceptũ circundedit ſuper faciem aquæ.] Similia fere ſubijcit eodẽ loco Olympiodorus, comparans hanc Diuinæ virtutis legem cum fræno, quod aquas coerceat; Baſilius vero, cum compedibus, quæ mare conſtringãt Theodoretus item cum freno Pſ. 103. ſed pulcherrime; Mare (inquit) [arenam veretur, & vſque ad illam rabie percitũ, veluti fręno, Diuino termino inhibitum rurſus coercetur, & retrorſũ cedit] Atq. ad hãc miraculi rationẽ reſpicere videntur, qui hunc terminum, & Diuinum pręceptum appellant, Dei virtutẽ, vt D. Th. hic, & Dionyſius. Non diſplicuit quoque mihi ſententia hæc Ariſtotelis de Cælo libros interpretanti, confirmabamque ex Pſ. 32. 7. vbi dicitur, Congregaſſe Deus, ſicut in vtre, aquas maris, quod ex Hebræo legitur, Congregans ſuper tumulum, aut ſuper cumulum. Ad vim, & motum eodem Cælorum tenore conſtantem, Lucretius etiam refert certum fluendi, & æſtuandi maris tenorem;

Gen. 1. 9. Prior ſententia affirmãs aquã eſſe ſuperiore terra. Baſilius. Ambr. li. 3. exam. c. 2. et 3. Chryſ. D. Thom. Cartuſian. Catharin. Titelm. Cicero. Nazian. Pulchra maris contenti intra littora deſcriptio. Maris frenũ, & compedes. Olympiod. Baſilius. Theodoret. D. Thom. Dionyſ. Lucret. l. 5.

Nam modice fluere, atque vno poſſe æthera niſu,
Significat tantum mare, certo quod fluit æſtu,
Vnum labendi conſeruans vſque tenorem.

Lucr. lib. 6.

3 Sed iam nunc cedere cogimur rationi, & auctoritati præſtantiſſimorum Philoſophorum; atque Aſtrologorum, non obſcure demonſtrantium, terram eſſe altiorẽ aqua. Quod ſi verum eſt, nullum iam erit miraculũ, quod mare non effundatur in terras, illaſque obruat. Quam rem videtur docuiſſe Auguſtinus lib. 1. ſuper Gen. ca. 12. & 13. & in Pſ. 135. Indicat Damaſc. l. 2. c. 9. & 10. eleganter quoque Seneca ſcribit lib. 3. Nat. qq. cap. 28. deſcribens diluuium, quo exiſtimat ad finem terras obruendas; [Si quis excelſa perlibret, maria paria ſunt; nam par undique ſibi ipſa tellus eſt. In rotũdum orbis adæquatus eſt; in parte autem eius, & maria ſunt, quę in unius ęqualitatẽ pilę coeũt. Per cẽtena millia quibuſdam locis ęſtus excurrit, & ordinẽ ſeruat, ad menſurã enim creſcit, iterũque decreſcit.] Atq. ex recentioribus nõ pauci Caiet. Lipomanus, Honcala ad cap. 1. Geneſ. Neque de hac quęſtione ego nunc plura, & quod pluribus quondam de illa diſputauimus, & quod noſtri Theologi, atque Philoſophi docte, & copioſe, vere etiam de illa ſcripſerunt Benedictus Pererius lib. 1. comment. in Geneſ. in opere tertiæ diei. Ludo. Molin. 1. par. in opere tertiæ diei, diſp. 11. Gregorius de Valentia, 1. par. q. 3. de opere ſex dierum, puncto 3. Chriſtophorus Clauius ad ca. 1. Sphæræ, Conimbricenſes noſtri 2. lib. de Cælo. q. 4.

Verior pars aquã eſſe inferiorem terra, & natura ſua non poſſe effundi ad operiẽdam terrã. Auguſt. Damaſc. Ben. Perer. Lud. Mol. Greg. Val. Chriſtoph. Cl. Conim.

4 Ergo illud Dei præceptum, uirtuſque continẽtis mare intra certos terminos, littoraque arenoſa, nihil aliud erit, quam ipſa naturæ lex conijcientis mare in loca depreſſiora, indentiſque aquæ naturalem uim decurrendi in declive; atque ipſa etiam Conditoris potentia pręcipientis cum mare eſſet effuſum ſuper terra, ut congregarentur aquæ in locum unum.

Præceptum Dei ipſa naturæ lex.

Tum freta diffudit, rapidiſque tumeſcere ventis
Iuſſit, & ambita circumdare littora terrę.

Ovi 1. Met.

Sicut etiam dicitur naturæ auctor præcipere Soli, Diluculo, Niui, Pluuijs Aquilæ, Luci, vt iuxta naturas ſuas operentur, Iob 9. 7. cap. 36. 31. & cap. 37. 6. 12. & 15. & c. 38. 12. Atq. rẽ ipſam hanc confirmare poterit locus ille Pſ. 32. ex interpretatione Theodoreti; [Ideo enim dicitur Deus, cõgregaſſe ſicut in vtre aquas, quod aquarũ natura, velut in quodam penu concluſam continet? Trahit vero hanc in aera ſublimẽ, cũ voluerit: & tãquã in vtre quodã, eã in nubibus congregat, propterea ait, Deducens nubes a finibus terræ.

Theodoret.

5 Terminũ circũdedit.] Eſt in verbo, circũdandi vis, & proprietas peculiaris, ſignificat enim lineam, vel circulum deſcribere, quaſi circino: de quo verbo nonnihil diximus c. 22. verſic. 14. Ergo, circundediſſet terminũ mari,] erit certum ſpatiũ præſcripſiſſe, & intra certã lineã continuiſſe. Quod quãuis etiã Deus feciſſe dicatur, Circumducens gyrũ, & circulũ terræ. Iſaiæ 40. 22. & Cardines, aut circinationes cæli, ſupra Iob 22. 14. tamẽ mirabilius hoc videtur in re fluaa, & vaga, & quæ ſuis terminis minime continetur, ſed alieno termino terminatur, vt circumducto circino cõtineri poſſit. Forte etiam indicatur eodem, circumdandi, verbo, vnum effici globum ex terra, & aqua, atque vnum, & idem vtriſque elementi eſſe centrum magnitudinis, atque grauitatis, vt eleganter oſtendit noſter Clauius loco ſuperius adducto, aduerſus quorundam aliorum opinionem. Sed longior iam hac in re fui, quam volui.

חוג Terminus circundatus circino in re fluxa, mirabile. Idem cẽtrũ terrę, & aquę. Clauius.

6 Vſque dum finiantur lux, & tenebrę.] ideſt, perpetuo ſicut apud Ierem. dicitur hoc idem ipſum: Præceptum ſempiternum: nam videtur iſta eſſe prouerbialis formula perpetuitatis ſignificandæ: cuiuſmodi etiam apud profanos prouerbialiter dicuntur.

Perpetuitatis circumlocutiones. Ier. 5. 22. Sc. in Oed. act. 2.

Lucida dum current annoſi ſydera mundi;
Oceanus clauſum dum fluctibus ambiet orbem,
Lunaque dimiſſos dum plena recolliget ignes,
Dum matutinos prędicet Lucifer ortus;
Altaque cęruleum Nereus neſciet arctos. Et iterum:
Vere dum flores venient tepenti,
Et comam ſyluis hyemes recident,
Vel comam ſyluis reuocabit ęſtas,
Pomaque autumno fugiente cedent.

Sen. in Her. Oethæo. act. 4.

7 Sed quanto elegantior, quantoq. ſignificantior noſtra periphraſis ex rebus per ſe perpetuis, & conſtãtibus! Sed in hac perpetuitate poteſt etiam indicari fore, vt aliquãdo, videlicet cum tempus non erit amplius, neque dierũ ac noctium viciſſitudo, iterum recurrant aquę, & operiant terram, aque eundem ordinem, ſitumq. ſeruent elementa, quem in ſua prima conſtitutione habuerunt, cũ terra eſſet aquis operta. Cui intellectui cum ipſa per ſe verba congruunt, tum illa multorum Theologorum verior, ſolidiorq. ſententia ſuffragatur, quæ negat ex ſuis tenebris, & inferno Limbo prodituros in banc lucẽ pueros, qui in peccato originali deceſſerunt. Propterea que opus non eſſe, vt terræ aliqua pars poſt iudicij diem habitationi idonea relinquatur. Quamquam non defuerit, qui pie, neque omnino improbabiliter ſenſerit habitaturos in hoc mundo, ne vlla pœna ſenſibili inferni carceris afficiendos, cogamur concedere.

Apoc. 10. 7. An pueri è Limbo egreſſuri poſt iudicium? Bonau. Sot. d. 47. q. 2. ar. 4. & lo. 1. de nat. & Grat. c. 14. Prodituros tenet Catharinus.

XI. Columnæ cæli contremiſcunt, & pauent ad nutum eius.

1 Cæli columnæ, *Angeli*, Columnæ *ad ornamentum, non ad ſuſtentationem*. Virtutes cælorum.
2 *Montes*, Cæli columnæ. *Montium prodigia. In faſtigijs montium templa Deorum. Illuſtratus Dauid.*
3 *Quę ſit* Montium exultatio. *Quid* contremiſcere, *aut* pauere. *in ſacro ſermone expoſitæ germana.*
4 *Arguta interpretatio* columnarum cæli *pro ipſa ſtabilitate cælorum. Qua dicantur* Virtutes cælorum commouendæ, *apud Matthæum.*

Hæc

Cæli columnarũ, varius explicatus Angelis. D. Thom.

1 HÆc Item sententia ad Diuinæ maiestatis, potestatisq. tremendæ significationem pertinet. Sed quæ nã sunt Cæli columnæ? Nõ pauci sanctos Angelos intelligunt, vel quia (vt inquit D. Tho.) [eorum officio administratur motus Cælorũ;] vel quia continere, & sustinere videntur Cælum sua virtute, atq. Cælorũ influuum, quasi sua assistentia, & motione fulcire; & promouere, vt alij dicũt. In hac exponẽdi ratione cõueniunt Greg. Philip. D. Tho. Nicolaus, alijque Latini. Et quidẽ quæ hic videntur appellari Cæli columnæ, simili appellatione dicuntur Virtutes Cælorũ, Matthæi 24. 29. per quas Angeli ẽt intelliguntur ab Origene, Chrysostomo, Euthymio, Theophilacto. Quanquam de hac, Columnarũ appellatione, & officio, illud argute scribit Philippus; [Non ab re esse existimo, vt sanctos Angelos colũnas Cælestis ædificij sententiamus, quib. Deus non tã fulcẽtari, quã ornare voluerit Regnum suum; quia, & ad ornatũ solũmodo ædificiorum, columnæ plerumq. permagnificæ erigi solent; sicut & illæ duæ, quas in templo Salomonis fuisse legimus. Numquid aliquid super se põderis, quod ad ædificiorum sustentacula pertinet, habuerunt; Stabilitatem ergo permanentẽ in natura Angelorum intelligamus nomine Columnarũ. Et de futura immobilitate hominũ, ait filius Dei; Qui vicerit, faciã illũ columnã in tẽplo Dei mei. Et ipsa Ecclesia pro æterna, siue in Deo firma stabilitate. Colũna; & firmamentum dicitur veritatis.] Addit eo loco pulchra quædam alia Philippus, sed quæ allegoriam sapiant, & non solũ primam, aut simplicem harum columnarum translationẽ. Quare Iobum hic loqui de ipsis naturæ operibus, vt filum totius capitis exposcit, mihi pro certo est.

Greg. Philip. D. Tho. Nicol. Hugo. Tolet. — Virtutes Cælorum quæ. Orig. Chrysost. Euth. Theoph. Philipp. — Columna symbolũ ornamenti, et stabilitatis. 3. Reg. 7. — Apoc. 3. 12. 1. Tim. 3. 15.

2 Rabbi Abrabam Perusol, per Cæli columnas, terram intelligit, partesve illius, aut ipsa quatuor elementa, quib. Cælũ incumbere; innititque videtur. Subtile hoc potius, quam verum. Alij, montes altissimos, & qui Cælum velut erectæ columnæ contingere, sustinereque videntur, quæ loquutio poetica est, atq. aliquãdo ab Homero vsurpata, Cælo columnas tribuente, Neq. mirum montes existimaros esse sustinere Cælum, aut cũ cælestibus commercium aliquod habere: nam Montes omnes sacri habebantur, Iouiq. dicati, cacumina præsertim. ad quem delusæ antiquitatis errorẽ forte allusit, Psal. 94. 4. [Quoniã in manu eius sunt oẽs fines terræ, & altitudines mõtiũ ipsius sunt.] Vbi eleganter Theodoretus; [Ipsius ẽt sunt montiũ crepidines, licet sapissime Dæmones stolidis hominib. psuaserint, vt ibi delubra eis erigerent.] Atq. Ioui, præsertim, ut diximus; vtque illi cecinit;

R. Abraham. — Caiet. Montes columnæ Cælum sustinẽtes. — Hom. Odyss. 1. — Montium religio prisca. — Theodoret.

Hic rupe celsa, nulla quam nubes ferit,
Annosa fulgent templa Canæ Iouis.

Senec. in Herc. Oet. act. 3.

Ergo significabit Iob, in hoc columnarũ, idest, montiũ contremiscentiũ pauore, terræ, ac montiũ motus mirabiles, formidãdosq. mirũ in modũ mortalib. Quid. n. (vt Seneca dixit) [cuiquã satis tutũ videri põt, si mũdus ipse concutitur, & partes ejus solidissimæ labant; Si quod vnũ immobile est in illo, fixũq. vt cũcta in se intenta sustineat fluctuat? si quod propriũ habet terra perdidit, stare: vbi tandẽ residẽt metus nostri? Quã latebrã prospicimus si orbis ipse ruinas agitet? A tẽpestate nos vẽdicant portus, Nimborũ vim tecta propellunt aduersus tonitrua & minas Cæli subterraneæ dom⁹. In pestilẽtia mutare sedes licet. Sed hoc malũ ineuitabile. Atq. hoc præsertim, cũ his terræ motib. mõtes multi substiterint redacti in planiciẽ; multi absorpti, multi denuo emerserint, vt sub Theodosio Imperatore, in mirabili illo terræ motu, qui totũ fere orbẽ concussit; euenisse Nicephorus scribit. Et in eremo Sabæ ex terræ motu plures montes in vnũ coisse circa annũ Domini 734. scribit Theophanes Isaurus apud Anastasiũ Bibliothecariũ. Quid quod ẽt aliquando Ossam montẽ cohæsisse Olympo, deinde motu terræ iterũ recisisse, scriptor est Seneca li. 6. naturaliũ quæstionũ? Deniq. portentũ illud est, quod in Hetruscæ disciplinæ voluminib. inuenisse se scribit Pli. [cũ in agro Mutinensi montes duo inter se concurrerũt crepitu maximo assultantes, recedentesq. inter eos flãma, fumoq. in Cælũ exeunte interdiu, eo concursu villæ oẽs elisæ, animalia permulta, quæ intra fuerant exanimata sunt.] Digna igitur hæc naturæ, montiũq. portenta, quæ in hac sua Iobus de Dei potestate, & virtute oratione non prætermitteret. Nam & similia quædam describit Psaltes, recolẽs Dei miraculum educentis [de Aegypto populũ, Montes exultauerunt vt arietes, & colles sicut agni ouiũ.] Causam deinde subijcit; [A facie Domini mota est terra. De scribit. n. montes exultantes, nõ aliter, quam Pli. appellauit assultantes, & recedentes; vide licet concussos, & quasi arietantes inter se, cum Iaurus legẽ in montem Sina descenderet Deus, Exod. 19. vbi ingens illa montis motus scribitur. Fauet huic exponẽdi rationi verbum, contremiscendi, quod proprie est, commoueri, concuti, constringi, quod quidẽ eleganter cõuenit in montes ex ingenti terræmotu hiscentes, & vi eluctantium ventorum dissilientes. Tum ẽt, pauor, pulchra translatione tribuitur mõtib. rebusq. inanimatis, quasi mens, & internus sensus illis insit, vt etiam stupor in illas cadere posse videatur, q. d. Montes, & creaturæ omnes maiestatẽ, & imperium Creatoris persentiunt, admirantur, reuerentur. Iam hæc exponendi ratio nemini displicere iure poterit.

Montium, & terræ motus mirabiles. — Senec. li. 6. Nat. qq. c. 1. — Quantus timor, & desertiones in terræ motu. — Montes concussi terræ motib. — Nicephorus — Theophane. — Seneca li. 6. Natur. qq. — Plin. lib. 2. c. 83. — Psal. 113. 4. 5. — Terra motus cum daretur lex in Monte Sina — רוף — Timor tributus rebus inanimatis

4 Sed proponam tandem, quod scio non nemini magis placiturum; Cæli columnas, nihil aliud hoc loco esse, q̃ ipsam Cæli firmitatem, & robur, quod in sui conditoris conspectu quasi nutat, atq. vacillat, præque reuerentia contremiscit, & tantam maiestatem ingenti cum pauore admiratur. Hæc enim proprietas est Originalis verbi pauendi. Indicauit rem hãc Nicetæ paraphrasis. sic elucidantis; [Ipsa Cæli firmamenta, ac prope bases, & fundamenta horrent, & contremiscunt, cum ijs imperarit. Aquila; Columnæ Cæli dimotæ sunt, & fluctuarunt.] Illud peculiare Nicetas addit, intelligi hunc Cæli, columnarumque tremorem, atque commotionem, de nũdi fine. Quare huic loco opportune respõdebit ille alius Matth. 24. 19. [Virtutes Cælorum commouebũtur. vbi alij, stellas; alij, Angelos; at eleganter alij ipsam Cælorum firmitatem, stabilitatem, & robur intelligi uolunt, commouendos ergo Cælos, atque insolitis motib. perturbandos ad Dei nutum, id est, ad Dei minacem vultum, indignansque supercilium. quod eleganter, atque Latine dictum est, sicut & illud:

Vltima, & proprior interpretatio. Nicetas. — תמה — Aquila. — Virtutes Cælorum commouenda, quæ.

Nutu tremefecit Olympum.

Vir. 9. Aen.

In Hebræo legitur, ad increpationem eius. nã ille vultus superciliosus est increpantis. quem cum dicitur habere Deus erga inanimata, denotat effectum timoris in creatura, quem, si esset animata, sentiret Cum qua nouissimi temporis prophesia facit, quod in Hebræo sunt verba futuri, Contremiscent, & pauebunt. Sed illa de Montibus expositio præstat.

גער — Deus increpans, aut loquens reb. inanimatis.

XII. In fortitudine illius repente maria congregata sunt, & prudentia eius percussit superbum.

1 Congregare, *quid. Quomodo* aquæ congregatæ *fuerint* in locum vnum. *Explicatus Dauid.*
2 *Diuina potentia in sedando mari. Illustratus Dauid.*
3 Repente, *quid.* Congregare. *Defensus Vulgatus.*
4 *Dæmones superbi. concitantes tempestates compressi a Deo, apud Marcum.*
5 Rahab *quid.* Superbus. *Pharaonis cognomen. Illustratus Dauid, Isaias, Sapientia.*
6 *Cetorum in mari superbia. Præsignat tempestates; multiplicitersllas Deus comprimit.*
7 *Simplex, & germana interpretatio. Maris superbia. Illustratus Zacharias.*

1 IN Fortitudine. Per fortitudinem, potentiã, robur, cõgregata sunt. Verbũ Originale duas videtur habere significationes contrarias. Primam concitare, cõturbare, tum etiam diuidere, sciudere, quod ex commotione sequitur; secundam vero, requiescere, sedari, refrigerari, atque vtramque significationem solet Vulgatus vsurpare libenter. Ergo interpretes fere omnes Latini, atq. Hebræi hunc locum referunt ad illam primam [congregationem aquarum in locum vnum,] Genesis primo, quod ingenti miraculo factum est; atq. illa potissimum ratione, quæ ex tribus alijs, quas D Thomas ex Diuo Augustino proponit, vero similima videtur; videlicet, formando tunc, & attollendo montes, atque deprimendo valles; excauendoq. profundissimas terræ cauernas, in quæ loca humiliora celerrime tunc aquæ influerent, quod videtur describi Psal. 103. 7. & 8. Fundasti terram

Verbum contrariarum significationum. — רגע — Phil. Beda. D. Th. Cai. — Qua rãtione aquæ cõgregatæ in locũ unum. — D. Tho. 1. p. q. 69. ar. 1. — Aug. 1. super Genes.

super

Montium formatio, postquã terra formata est.

[super stabilitatẽ suã; non inclinabitur in sæculũ sæculi Abyssus, sicut vestimentũ, amictus eius] (tunc.n. induebatur, & operiebatur terra tota aquis) super montes stabunt aquæ (id est, super terrã, quæ postea in montes efformata est) [Ab increpatione tua fugient, a voce tonitrui tui formidabunt] (id est, defluxerunt celerrime quasi nimium timentes Dei præceptũ. Assignat deinde rationẽ, qua hæc facta sint) [Ascendunt montes, & descenduot valles in locũ, quẽ fundasti eis.] Atq. aliorum lectio, quamuis diuersa, eodẽ pertinet. [In potẽtia eius mare diuisũ est. vel; Sua potentia scindit mare, aut, scidit, vel, diuisit.] Videlicet cũ diuisæ sunt, & separatæ aquæ ab aquis, atq. in diuersa maria, & congregationes, sinusque diuersos confluxerunt, vt appareret arida.

Pagn. Tyg. Caiet. Regia. Camp. nt.

2 *Expositio germanior, & cohærentior.*

Sed (quod pace aliorũ dicã) eum sensus hic non bene cohæreat cum re meteologica probo potius alterum, quem iam dicam. in quo præibunt Septuag. interpretes quib. ad Vulgatæ nostræ lectionis interpretatione vti libenter volo, & debeo; in quam etiam intelligentiã non omnino inuitus Interpres acceder Latinus. Ergo legũt Septuag. Virtute sedauit mare; Nam elegerunt illã alteram verbi Originalis significationem, quiescendi, aut refrigerandi, vt supra diximus: cohęrebat .n. hoc cum præcedentib. nam post tempestatis, & pluuię, atq. terræ motus descriptionem, inducit auctorem naturæ tranquillantem elementa. Quare eleganter hunc locum legit Varablus; Virtute eius quiescit mare. Videlicet, cũ efferuescens ille maris ęstus refrigeratur, & horribiles fremitus conticescunt. quod etiam Psal. 103. pulchre id exponente Theodoreto, ad Diuinę potentiæ argumentũ dicitur de ipsis aquæ motib. [Ascendunt montes, & descendunt campi.] Videlicet eum ventorum vi attolluntur mare, & fluctus in altitudinem montium, deinde vero sternũtur veluti in camporum planiciem, & ęquora placidissima. Qua etiam ratione ostendit potentiam suam Dei filius Matthęi 8.26. cum post motum magnũ, [Surgens imperauit ventis, & mari, & factũ est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt dicentes: Qualis est bis quia venti, & mare obediunt ei.] Hoc ẽt pro signo potentię maxime indicatur 2. Machab. 9. 8. dum superbia Antiochi dicitur, [Qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare supra humanum morem superbia repletus, & montium altitudines in statera appendere.] Vide etiam Psalm 88.10. [Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas.

LXX.

Vatabl.

Theodoret. Diuina potentię argumentũ tranquillatio maris.

3 *Elucidatio & diligentia Latini Interpretis.*

Quod vero ad nostram lectionẽ attinet, existimo Interpretem verbum Originale vertisse duabus illis vocibus: Repente congregare. Nam cum radix ipsa Originalis significet scindere, aut diuidere, consequenter etiam significat punctum, aut momentũ, vel aduerbialiter, repente, & subito, quasi dicas minutũ, aut tempusculum scissum, & diuisum a reliquo tempore, quod ẽt subitũ, aut repentinum appellari põt. Verbũ autẽ *congregandi significabit, quasi collectionem, & reductionem fluctũum intra suum alueum, quando fit tranquillitas, postquam a seipsis quasi discesserant, & ęstuantes dispersę fuerant. Nã cũ ęstuat mare, scindi, & diuidi prę ingẽti cõmotione, & fluctuatione videtur. Quare huius loci congregatio, coniuncta est cũ quiete, refrigerio, malacia. At uero congregatio aquarũ, Gen. 1.9. est omnino ab alia radice, & dicitur de confluxu aquarum, quasi cũ magno desiderio, & celeritate propetantiũ ad suũ locũ.

** Fiene poder para hazer, que el mar se recoja, y junto sus olas.*

קוה

4 בין מחץ

Gemaio

Et prudentia eius. Sapientia, aut, cũ Septuag. Scientia percussit. Prop. confregit, conculcauit, Sept. Strauit; Augustinus: Vulnerauit Superbum. prop. tumultuantem, inualescentem sese extollentem. Sed quis nam iste Superbus? Fere Latini omnes superius adducti diabolũ interpretatur. Sed cohęrentiam, & opportunitatem huius interpretationis non video; nisi forte, quod soleat diabolus tempestates excitari; quare in sedando mari, eũ increpat, mare, aut imperat fluctibus Deus, non tã rebus inanimatis, quã malis ipsis spiritib. imperare, & loqui cẽ setur; sicut ẽt cũ Marci 4.39. [Exurgens Christus cõminatus est uento, & dixit mari; Tace, obmutesce, & Luc. 8. 24. Increpauit ventum, & tempestatẽ aquę.] Non enim loquimur nisi intelligenti, neque increpamus nisi res rationales. Nam fere huiusmodi noxiæ immissiones fiunt per angelos malos, & qui excitauit ventũ uehementem a regione deserti, idem ipse spiritus nequã cõcitauit mare, et feruore facit fluctus & sicut in Apocalypsis 7. 1. dicitur, [Stetisse quatuor angeli super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terrę, ne flarẽt super terrã, neq. super mare,] quas fuisse spiritus malos pleríque sanctorum docent; ita e conuerso aduehent iidem, & incitabunt ventos aduersus terram, & aduersus mare, de quo vide Martin. Delriũ lib. 2. Disquisitionum Magic. q. 16. Cohærebit igitur, si in sedandu mari dicatur Deus diaboli superbiam comprimere. Sed ratio hęc arguta licet, & subtilis, longiuscule petita videtur.

Superbus quis. Diabolus excitator tempestatũ. Diabolum excitantem tempestates increpat Deus. Ps. 77. 49. Iob. 1. 19. Iob. 40. 21.

Clemens li. 4. Recog. Hier. Isai. 7. Aug. lib. 5. contra Iul. cap. Strab. in Apocal.

Alij Tyrannum importunum, interpretãtur Dei potentia compressum. Sed quorsum? Caiet. legens; In intelligentia sua fregit fortitudinem. refert ad terræmotum, quo scinduntur etiam lapideæ terræ partes. Sed valde dure, & remote.

Oleaster. Caietan.

5 *Verosimilis suspicio.*

Certe si hoc loco mentionem maris Rubri fieri verosimile esset, atque cum hæc Iob dicebat, iam accidisset Pharaonis, Ægyptiorumque submersio, cuius tunc diuinæ potentiæ, fama, & admiratio per finitimas regiones percrebuisset, percommode nunc mentio fieret Superbi, quod cognomen, aut Ægypti est, aut Pharaonis, quod Deus nouo tempestatis genere, nouo etiam suę potentiæ facinore in mari Rubro edito potentissimum, superbissimũq. Tyranuum obruerit. Neque vero solum accipitur Superbi nomen appellatiue, sed etiam proprie. Quare vocem Originalem, *Rahab*, aliquando relinquit Interpres intactam, aliquando vero superbiam, aut superbum vertit, ex merito suæ radicis, quæ significat excellere, superbire, tumultuari. Quare vbi Ps. 86. 4. dicitur: Memor ero Rahab, & Babylonis; Hierony. vertit: Memor ero superbiæ. Chaldæus: Memorare faciã laudes tuas Ægyptios, & Babylonios. Sic etiam Ps. 88. 12. [Tu humiliasti, sicut vulneratũ, Superbum, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos.] Vbi etiã de Ægyptijs, & Pharaone sermo est, Interprete Theodor. Quare Is. 51. 9. de Ægypto quoque dictum est; [Nũquid non tu percussisti Superbum, vulnerasti Draconem? Numquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis; qui posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati?] In quo non solum diuina potẽtia elucet, sed in primis Prudentia, atque Sapientia, miris modis quasi euocãs Pharaonem, & quasi alliciens ad ingressum maris, vt opportune demergeret, sicut Sapientiæ 19. 4. [Ducebat illos ad hunc finem digna necessitas, vt quę deerant tormentis, repleret punitio, & populus quidem tuus mirabiliter transiret, illi autem nouam mortem inuenirent.]

Superbus cognomẽ Ægypti.

רהב

Hieronym. Chaldæus.

Theodoret.

Diuina sapientia ducẽs Pharaonem ad supplicium.

6 *Certior interpretatio Septuag.*

Sed aliam forte minus dubiam, expositionem afferũt Septuaginta, quam etiam præter recentiores alios R. Moyses amplexus est, de maris vt Tyranno, id est Ceto, hic locus intelligatur; legunt illi; Scientia stratus est cetus, quod Nic. exponit; Suo imperio subegit, sicut etiam Dauid, cum maris meminit, subiecit statim, Psa. 103. 26. [Draco iste, quem formasti ad illudendum ei.] Dicitur enim, cum Cete, aut Balænæ in mari ludunt, signum esse tempestatis. Sed qua nam ratione dicetur Deus Superbissimos Cetos percutere? An quia sic Deus naturas disposuit, vt Cete grandia cum pisciculo illo suo duce destituuntur, immioente, & incumbente in oculos carnea mole excæcentur, & ad scopulos, & littora facile offendant? Sic certe rerum huiusmodi scriptores tradũt. An vero quia vt tempestatis aliquando ad littus appelluntur, & in arida emoriuntur? Certe hoc quoq. in multis Indiæ locis non semel contigisse, Arrianus scripsit. An quia quamuis ingentis molis sint, tamen tam timidę naturæ sunt ad fragorem aliquem, aut sonitum, vt continuo clamore aliquo exaudito in ima diffugiant; Sic de Cetis vagantibus in mari Arabico scripsit Philostratos, [Naues illac nauigãtes tutelæ causa tintinabula secum deferre.] Cuius quoque rei Plin. atque Diodorus auctores sunt. His modis omnibus Cetorum superbiam comprimi, ferociamque retundi ab auctore naturæ quis non videat? Mitto huiusmodi belluarum capturã quam Deus edocuit homines, vt percutere, & vulnerare possent belluas superbissimas.

LXX. R. Moyses. Nicetas. Signum tempestatis. Balænæ ad littus ostendentes, aut vi tempestatis eiecta. Oppianus. Arrianus. Philostr. li. 3. de vita Apollonij. Pl. Diodor. Cetorũ superbia multiplicitur retunda ab auctore naturæ. Cetorũ captura ab Oppiano, & alijs traditur.

Sed tandẽ simplex, & germanum; cum Deus sedat, & tranquillat mare, percutere, & conculcare vr̃ superbum, non quidem aliũ, quã mare ipsum. Eleganter Tyg. [Sua potentia scindit mare, & intelligentia suam compescit eius ferociam. Symmach. Constringit arrogantiã. Simile Zach. 10. 11. [Trãsibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis.]

Lucidissima simplicis explicatio sententiæ. Tygurin. Symmach.

Ergo

[illegible]

XIII. S[illegible]us orna[illegible], & obstre-[illegible] eius [illegible] st colu-[illegible]

[illegible]

A [illegible]

lus ad vos ha[illegible] agnam. [illegible] tione de [illegible] bo[illegible] dicaru[illegible] tes: [illegible] clau[illegible] ra [illegible] ecuunt cum [illegible] t Dra co[illegible] dele[illegible] quod [illegible] cum D. [illegible] A[illegible] [illegible] virtus [illegible] anct[illegible] An-[illegible] cipitur Th[illegible] Ba[illegible] [illegible] one mixt[illegible] pro[illegible] [illegible] ans, re[illegible] [illegible]

M[illegible] nam quod [illegible] nine qua a [illegible] bo Hebræo [illegible] mente nostri [illegible] us eius [illegible] signi-[illegible] ad [illegible] aritatē, ipsē [illegible] loris [illegible] m, clarita-[illegible] & [illegible] ipsum [illegible] præclara [illegible] Ge-[illegible] pela-[illegible] Cum [illegible] & [illegible]

Ad obstreper cantes ferventis doloris homines Ap[illegible] 12. 1. [illegible] D. I[illegible]m. T[illegible]odor. P[illegible]ilius. Præcedētes [illegible]ationes parum coheræntes.

3 [illegible]m[illegible]x, ac [illegible] cohæ[illegible] expositio.

שופר

Ioan. Forst.

R. Abrah.

Pulchritudo in fraus[illegible] tate colorū.

Lux, & cla[illegible] ma[illegible] & pulchritudine.

Vorit, & fa[illegible] ma claritas

Seneca.

Ovid.

[illegible] plena [illegible] Io. de [illegible]

[illegible]

XIV. Ecce h[illegible] ex part[illegible] [illegible] quis p[illegible] onitru[illegible]

[illegible]

Genitiuus pluralis pro adiectiuo ſuperlatiuo. *Varius tonitrui intellectus.* *Eugub.*

eius,] ideſt, tonitruum fortiſſimum, atque vehementiſſimum. Sed quod nam ſit huiuſmodi [tonitruum,] ſubdifficile eſt. Steuchus intelligit vocem aliam magnificentiorē, qua prodigia diuina enumerarentur. q. d. Iob; Cum ego vix minimam diuinorum operum particulam balbutiendo recenſuerim; quid ſi alius linguis loqueretur hominum, aut Angelorum, & parem rebus orationem afferens, cæleſti voce tonaret, & fulminaret? Sed parum leniter cohæret. Alij, vt Iob videatur vellicare Baldadum; Hæc inquam, atque his ſimilia oportuiſſet a te, o amice, proferri: nam quis æquo animo audiat illam tuam plus nimio concitatam diſputationem de Dei iuſtitia, & terrifica maieſtate aduerſus mortales tonante, & fulgurāte? indicauit hoc Caietanus. Sed dure, & coacte. Illud mihi quondam germanum videbatur, vt [tonitruum magnitudinis] Diuinæ, eſſet ipſa Diuinæ virtutis immenſitas, atque vis admirabilis efficiens magnificentiſſima naturæ miracula, ad quæ audita, cōſpectave ſtupeſcerent mortales, velut ingenti tonitro attoniti. Quis (inquam) poſſit intueri; cogitare, ponderare? q. d. Hæc nos cogitata, & leuiter commemorata obſtupefaciunt; quid ſi maiora, quæ illius poteſtate continentur, intueremur, atque attentius contemplaremur? Hoc indicaſſe videtur lectio Septuaginta: [Virtutem tonitrui eius qui, ſciuit, quando faciet?] Latent enim multa in immenſitate poteſtatis ſupremę, quæ nondum deprompſit naturæ auctor.

Caiet. *Veriſimilis expoſitio.* *LXX.*

4 Sed iam nunc contextus, filumque nō ruptum totius huius capitis, mihi perſuadent, optimam, pariterq; elegātiſſimam eſſe Nicetæ expoſitionem, vt per [tonitruū] non aliud, quam [tonitruum intelligatur, tonante, & fulgurante Cælo. [Quis, inquit, eum, qui per aera, & nubes fertur, tonitrui ſonitum, aut interpretando, aut quemadmodum oriatur explicandis rationibus, aſſequi poſſit? Cuiuſmodi eſt ille ſpiritus, qui coangustatus, neq; exitum reperiens, cum illiditur, fulgur; cum prærumpitur, tonitrum creat?] Quare [intueri,] idem erit, quod audire, aut audiendo intelligere, & digne ponderare ex proprietate verbi *Bin*.

Optima Nicetæ interpretatio.

בין

Sed inquis, [Tonitrui] generatio non tanti eſt, vt omnino alia naturæ miracula ſuperare videatur, atque pro coronide reliquorum, debere magnificentiſſimam orationem claudere. Certe quamuis tonitrui cauſæ Phyſicę non maiores, neque mirabiliores ſint, quàm fulguris fulminisve, aut aliorum cæleſtium ignium; at mortalibus multo maioris terrori eſt, interdum etiam maiori, vniuerſaliorique damno. Præterquam enim quod cauſæ tonitrui Phyſicæ variæ, & ambiguæ extiterunt inter priſcos Philoſophos, vt Senec. lib. 2. Natur. qq. & Strobæo Eclogis Phyſic. lib. 1. cap. 28. intelligere licet, alijs, vt Anaximandro, metrodoro, Anaximene, Heraclito referētibus ad conuerſiones ventorum, ac nubium,] aut ad ſpiritum in nubibus incluſum; alijs vt Anaxagora, Archilan, Empedocle, Diogene, ad caſum ignis cęleſtis in nubem frigidam & humidam, cuius occaſus, [veluti candentis ferri in aquam demerſio,] ſonitum efficeret, quod Plinio quoque placuiſſe videtur; alijs vt Peripateticis, ad exhalationem inflammatam, nubem, in qua includitur, cum ingenti vi rumpentem: alijs aliter: At res multo magis timenda mortalibus, vt quæ repræſentet nobis diuinam iram noſtris capitibus cōminantem, vibratam iam fulmine, & iam iam appetentē tangere. Non aliter, quàm cum rugiente Leone pauent, & exanimata concidunt reliqua animantia timidiora. De quo ſane ſcriptum eſt; [In fremitu conculcabis terram, & in furore obſtupefacies gentes.] Accedit quod tonitru frequenter attoniti ſtupent homines, aut exanimantur; bruta etiam animantia, aut conciduot, aut [abortum eijciont.] Hoc illud eſt, [Non loquatur nobis Dominus (tonuerat quippe, atque fulgurarat in monte) ne forte moriamur.] Putabant enim neque videri ab homine Deum ſine manifeſto vitæ diſcrimine; neque loquentem tonitribus audiri poſſe. Sic Lucretius hæc omnia ſuperna, præſertim tonitrua, ad Deorum minas, ex communi omnium ſenſu refert.

Variæ tonitrui cauſæ, & ſententię. *Seneca.* *Stobæus.* *Plinius.* *Tonitruorū terror.* *Habac. 3. 12.* *Plinius lib. 6. cap. 47.* *Petrus Mexia 1. par. et 4.* *Syluæ. c. 23.* *Exod. 19.*

——— Nox, & noctis ſigna ſeuera,
Noctiuagæq; faces cæli flammæque volantes,
Nubila, ros, imbres, nix, venti, fulmina, grando,
Et rapidi fremitus, & murmura magna minarum.

Lucret. li. 5

Quæ profecto Iſaias appellat, [Terrorē diuini brachij, & comminationem furoris.] cap. 30. Propterea non aliter de [tonitruo Sacræ loquuntur litteræ, quàm de [Dei voce] magnifica, atque terribili, plenaque minarum, vt Pſ. 28. [Vox Domini ſuper aquas. Deus maieſtatis intonuit. Vox Domini in virtute. vox Domini in magnificentia, vox Domini cōfringentis cedros, vox Domini intercidentis flammam ignis, vox Domini concutientis deſertum.] Quaſi ſi loqueretur Deus, non alias editurus eſſet voces, quam prępotentium tonitruorum ſimiles. Sicut etiam Ioannes in Apocalypſi, cæleſtes voces angelorum comparat cum magnis tonitruis, Apoc. 6. 1. & 10. 4. & 14. 2. & 19. 6. Res eadem Pſ. 67. 34. [Ecce dabit voci ſuę vocem virtutis,] ideſt tonabit vehementiſſime. quod ſtatim explicat; [Magnificentia eius, & virtus eius in nubibus.] Iſaiæ 30. 30. [Audiri faciet Dominus gloriam vocis ſuæ, & terrorem brachij ſui oſtendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorātis, allidet in turbine, & in lapide.] ideſt, percutiet, terrebitque Aſſyrios terrifica tempeſtate, tonitribus, fulminib. grandine. Quare Quod dicitur Ezechieliſ 1. 24. & 3. 13. & 10. 5. [Sonitus alarum Cherubim audiebatur, quaſi vox Dei omnipotentis loquētis;] Symmachus, & Theodotio dixerunt; [Quaſi tonitru Dei potentis,] ideſt (vt exponit Theodoretus) [Sonitum illum comparare potuiſſes potentis Dei voci, ideſt tonitrui, quod a diuina virtute proficiſcatur.] Vide Exod. 19. Pſal. 17. 15. Ierem. 51. 16. Habac. 3. 12. & Eccl. 43. [Vox tonitrus eius verberauit terram.] Nam cum viuentia omnia, non homines ſolū, ingenti percellantur timore, recte dicitur tota [terra tonitru verberata,] vt iam hoc ſolo [Tonantis] nomine, nō Iouem, ſed præpotentem Deum intelligere debeamus, [Cælo tonantem.] Diuina præterea magnitudo proponitur nobis, quod videatur non ſolum mundus inferior contremiſcere ad cæleſtia tonitrua, ſed vniuerſa quoq; cæleſtis machina contremiſcere, & ipſa ſuperni tēpli liminaria, quaſi Deo ingredienti, ſurgē tiq. manifeſto hoc reuerētiæ ſigno, tremore, & voce gloriā illius mortalib. conteſtari? Qualis eſt illa Septimij ad Ianum ſalutatio:

Tonitruum Dei vox terrifica. *Symmach.* *Theodotio.* *Theodor.*

O ſancte rerum ſator ô principium Deorum,
Stridula cui limina cui cardines tonabilis,
Cui reſerata mugiunt aurea templa mundi.

Septimius.

Vnde etiam magnificentiſſimo nunque epitheto Lucretius [Cælum] celebrat, appellans, [Tonitralia templa ſuperne.] Videlicet Templum Dei, cuius maieſtatem tonitribus horrificis conteſtari ſolet. Quare non ſolum cęlo Deum, ſed mundo etiam inferiori regnare, & imperare credebant, propter tonitrua, vt ille cecinit:

Lucret. li. 2

Cælo tonantem credidimus Iouem
Regnare.

Illi igitur [Tonanti,] mirum quantum venerationis, & religionis tribuerint antiqui, quod vel ex plurimis templis eo titulo dicatis intelligere licet. Mitto quod [Altitonans] non vno tantum modo tonare ſoleat: nam non ſolum cum elidit fulmina, ſed etiam cum colliduntur inter ſe nubes, aut cum venti intra cauernas terræ eluctantur, aut etiam in imis lacubus, & profundiſſimis ſpecubus terrifici fremitus exaudiri ſoliti ſunt. [Aethna aliquando multo igne abūdauit (vt ſcribit Seneca) illorum tempore aiunt multa fuiſſe tonitrua, & fulmina, quę concurſu aridorum corporum facta ſunt, non nubium. Aliquando Cambyſes ad Ammonem miſit exercitum, quem arena Auſtro mota, & more niuis incidēs obruit: Tunc quoque veriſimile eſt fuiſſe tonitrua, fulminaque attritu arenæ ſe affricantis.] Denique quis iam non [intueatur, tonitrua, eſſe Magnitudinis] illius clariſſima documenta? His omnibus [vocibus fortitudinis ſuæ, videtur Deus terrere, & in fugam conuertere hoſtes ſuos, triumphumque de humana omni fortitudine, imbecillitate potius, & infirmitate cauere.

Horat. li. 3. Carm. Od. 5. Suet. in Aug. c. 29. Sen. lib. 4. de benef. li. 2. c. 8. et li. 34 cap. 53. Dio. lib. 5. 3 *Sene. lib. 2. Nat. qq. c. 3 Oroſ. lib. 5. cap. 16.*

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Respondens autem Iob, dixit.

CVm Baldadi orationē attentis auribus suscepisset Iob, cumque visus esset non solum tumide, & arroganter de Deo loquutus, verum etiā ita abiecte de illo sentire, vt Iobo desideranti Dei conspectum, & ad illius iudicium appellanti, acriter repugnandum esse iudicaret, quasi Diuinæ potentiæ, atque Sapientiæ diffidens; ne, si Iobus eum solo Deo iudice disceptaret, Iobus vinceret, Diuina vero iustitia caderet causa, aut quod indigeret Deus humano patrocinio, & exhortatione ad summendas dignas de sontibus pœnas: iusta Iob indignatione commotus, cito, opportune, sed acriter, & vehementer, tum omne crimen a se repellit, tum huiusmodi recriminatione aduersarium pulsat.

2 Cuius adiutor es? Numquid imbecillis? & sustentas brachium eius, qui non est fortis?

Ita ne (inquit) tātum mihi diuinæ magnitudinis, atq; supremæ maiestatis terrorem incutis, tantum extollis, & amplificās Diuinam potestatē? Homini. s. ignaro. An illius causæ times, si homo audeat cum illo disceptare? An dum pro Deo causam dicere conaris, existimas te alicuius deserti hominis patrocinium suscipere? An vero nimium te tibi deuincere, putas Deum, quem non bonitatis, & benignitatis commendes, sed terroris, atque seueritatis acerbissimæ? Quid nam hoc? Subsidio venire paras præpotenti Deo? Scilicet imbecillis ille, & causam suam ratione, & æquitate tueri non valens. Ita ne te illi protectorē, & hyperaspistē præbere niteris? Tu ne Deū serues incolumen, & vllum ab illo salutis, capitisve discrimē saluti tuo brachio interposito propulses? Atqui natura ille sua aduersus iniuriam omnem munitissimus est; atq; suos hostes roboris, & fortitudinis partib. infinitis superat. Diuinum brachiū per sese erectum, firmū, atq; robustū sustētare velle videris, quasi iam assiduo me flagellandi labore languescens, & defatigatum concidat. Atqui, o amice, neq; virib. neq; verbis tu multum polles; tam ieiunia. n. est oratio tua, vt infirmus hinc nō roboretur, neq; insipiens sapientiam discat, neq; errans legē recte viuendi apprehēdat, quod sane ex me ipso comperi, quem infirmum, & laborantem tua oratione neque leuiter adiuuisti.

3 Cui dedisti consilium? forsitan illi, qui non habet sapientiam, & prudentiam tuam ostendisti plurimam?

Deo ne velis, quāuis sapientissime excogitatā rationem aliqua prouidendarū, administrandarumq; rerū, quasi dubitāti afferre? Abundat ille cōsilio, nihilq; vtilis rationis, & animaduersionis tu suggerere ei, qui nō eget cōsilio, poteris, cū ipse cōsilio egeas. Nō tu supremo rerum moderatori legē statues; nullamq; illi in mercede nostrorū operum rationem firmam, perpetuamq; præscribes, q̄ ille pro sua sapientia, æquissimaq; voluntate mutare non possit. Quid igitur attinebat te, quasi Deo consilia dantē, verbo pro illo facere? Aut quid me a Dei tribunali deterrere, quasi non illū pro sua benignitate beneuole, sed ꝑ tuo iudicio, atq; cōsilio, se verissime, atq; tristissime mecū agere oporteat? Recte opem, ac vires tuas ei deferes, Deo, s. qui vim omnem, roburq; cōplectitur. Neque solum Diuinæ prouidētiæ decreta, quasi vni tibi, præ cæteris mortalibus, reuelata in præsentiarū exponis; Verum quasi a te primum inuenta, & excogitata depromis, ostentas, venditas.

4 Quem docere voluisti? nonne eum, qui fecit spiramentum?

Cur tot, tamq; magnifica annūtiasti verba? Cui tus sensa narras, & eloquētia vēditare decreuisti; nihil sane cū possis Deo noui suggere, nihilve opis afferre, a quo ipsū viuere, spirare, loqui accepisti? Et ne, qui tibi spiritū, atq; animā impertitus est, mutuā patrocinij, & auxilij causa, orationē repēdis? Quis vero docuit tanta te verba profundere, atq; tam tumidum spiritū quis tibi adflauit? Videris. n. iam nō tuo, sed alieno spiritu imbutus, & percitus personare. Cui igitur tua oratione placere studes, cuiusve palato seruiunt hæc tua verba, ex libidine potius, & temeritate, q̄ ex veritate, & syncaritate iudicij deprompta? Sic sane, ꝙ ex me ipso cēseo, non est hæc tua doctrina opportuna ad miseri alicuius animū refocillandū, & erigendum, neq; vero ad conciliandam admirationem aliq̄ sapientiæ singularis. Sed quidem dum frustra, & vane loqueris, abuteris prorsus loquendi facultate, ꝙ pro maximo beneficio, & munere, mortalibus ab auctore naturæ tributū est.

a De animæ, & spiramenti, sive sermone significatione, ex Hebræo etiā discrimine, diligens obseruatio a nu. 3. vsque ad 6.

5 Ecce Gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis.

Is propterea nullis mortaliū adminiculis indiget, potētissimus cum sit. b Quā mirabilē vim in ipsis paruis seminib. demonstrat, quæ cū mortua sint, ac vegetationis expertia, at iacta in terrā sub actā, & humectā tormantur, & vt ita dicā, parturiunt mira fecūditate: tā elicit inde naturæ opifex herbescentē viriditatē, explicat folia, excitat calamū, maturat fructum. c Quid de herbis, ac plantis dicam, quib. non aridam solum, sed ipsum et maris fundum, & alueos fluminum conseuit? Quid de metallis, margaritis, corallis,

b Vocis Gemendi ex Hebræo, & Latino exquisita ratio, quæ multis, & varijs interpretationibus ansam præbuit. nu. 2.

c De syluis, & plātis mirifice crescentibus tum in alijs, tum in Mari Rubro, & Indico, ex sacris, & profanis exquisita, quædam nu. 11.

d Multa Gigantum appellationes, atque peculiares de illorum immanitate, deformitate, habitatione, superbia, et improbitate, ex sacris, & prophanis peculiari digressione examinantur exquisite, a nu. 3. vsque ad 10.

corallis. quæ sub aquis formātur, & generantur? d Quid de priscis illi Gigātibus, quos aquis diluuij demersos, & obuolutos, gementes, dolentes, enitētes, si qua ratione euadere, & emergere potsēt, ad internecionem vsque deleuit? Quid de superbissimis, atque potentissimis Tyrannis, quorum vehemens timor irruit in vniuersos mortales? Nonne ipsi ingentibus quoq. supplicijs morteque acerbissima eam illorum asseclis, Deo sic iudicante, conciderunt? Ipsi etiam superbiæ parentes, iniquissimi Dęmones quorum virtutis, & potentię robur tantum est, supremi Numinis imperio, & vindicta, cum omnibus suis imitatoribus in sempiternarū tenebrarum carcerem, perpetuis cruciatibus exundantem, coniecti sunt. Neq. vero isti omnes, qui suurum scelerum pęnas dederunt, cū iam mortui sint, vlla opera curari, iterum, rursusque consistere poterūt. Sola enim illa Diuinæ Sapientiæ, atq. potestatis ars, eos, qui ceciderunt, excitare, & ad meliorem sortem reuocare potēs est. Quod si in rerum humanarum Prouidentia, sontiumque supplicijs terribilem se pręhet supremus iudex; mirabilem in rebus se alijs Diuina quoque sapientia, atque potentia pręstat. e Si enim ad ea, quę sub immensis aquarum gurgitibus delitescunt, & viuunt, cogitatione peruadas, inuenies profecto bestias marinas vastissimas, atq. hoc ipso Arabico mari, Cetos, Balęnasque monstrosę magnitudinis, ceu immanes quosdam Gigantes magnitudine, longitudine, visu horribiles, tyrannidem quoque suam exercentes. Horū mirabilis est concipiendi, progignendique natura, & mirabilis parturiendi fæcunditas, ac humoris luxuriantis mira quoque, atque occulta natura, perplexis, & in semet aliter, atque aliter nunc flatu, nunc fluctu conuolutis seminibus, atque principijs. f Horū Gigantum maximorum mirabiles quoque asseclę sunt parui quidam pisculi, vicini, & adhabitatores eorum, quorum ductu ingentes illę, vastęque moles gubernantur. Neque minus mirabiles cæteri humidæ regionis incolæ, quorum mira natura, & varietas, mira in quoque genere fæcunditas, & multiplicatio ad Diuinæ potentiæ, sapientiæque documentum clarissimum.

e De Cetis, atque Balenis, & in vniuersum de aquatilium mole, numero fæcunditate, figura, & ferocitate ad terrestres bellu as relata pulchra quædam ex sacris atque prophanis. nu. 15. & 16.

f De asseclis, & Ducibus Cetorum, Musculis, mira quædam, ad huius loci intelligentiam, ex prophanis. nu. 17.

Quid, quod abditissima terræ viscera, tenebris quoque, atque caligine plena Diuinæ illius mentis radius attingit, penitusque complet. Cumque nos ignoremus prorsus, quid in illo profundissimo baratro, & consumptionis, ac perditionis obscurissimo præcipitio, terraque, & horrida mortuorū statione agatur, g at Diuinis oculis patent vniuersa; non secus ac si nuda essent, & suis ipsis pellibus, atque cute spoliata; non solum enim in cute, sed intus etiam agnoscit, ac intuetur obscurissimos, occultissimosq; rerum vniuersarū recessus; & quæ crassissima ignorationis caligine operit, atque integit tartarus, suo ipse aspectu aperit, atque reuelat.

g De Diuinorum luminum acie, & efficacitate occultissima quæque penetrantium pulchra quædam nu. 1. & 2.

6
Nudus est infernus coram illo: & nullum est operimentum perditioni.

Ipse quidem regionem Septemtrionalem vastissimam, & nunq̃ satis mortalibus peruiam, verbo suo, atq; imperio dilatauit. Idem ipse spatiosissimum æthera super inanitate quadā expandit, ex cuius Aquilonari parte perflat Aquilo vehementissimus, terramque peruadit vniuersam. Sed hæc minora sunt. Maximā illam spatiosissimamque Cęlorum molē, cujus Aquilonaris polus eleuatur nobis supra Orientem, extendisse vt instar tentorij concamerati, atque imposuisse immenso isti spatio inter Cælum, & terrā interiecto incumbentem, tanquam firmissimo fornici: simulq; suspendit suis quasi libratum ponderibus, nullo nixum fundamento, tātum grauitate sua consistentem, istum terræ globum in medio vniuersi loco eminentem, & velut ventrem intumescentem, non minus stabilem, quam si firmissimis radicibus penitus defixus hæreret.

7
Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.

Tanti Numinis sapientia, superiores aquas nubibus quasi colligatas, & inclusas cōtinet, vt nō nisi guttatim tellurē perfundāt, quæ si deorsum pariter erumperent, regiones deuallarēt, atq; subuerterent. Qua in re neque satis mirari possumus rem tam fluxā, tamque labilem, qualis aqua est; claudi, & constringi posse: atq; nubem tam tenuem, tam leuem aquæ pondus deorsum incumbentis continere posse, quin discindatur, ac importune effundatur nimbus terris, satisque nocentissimus. Statuit enim naturæ auctor leuissimis pluuiarum irrorationibus, minutissimisque stillicidijs terram, plantasque vniuersas exhilarare, & quasi ex suo vestimento percolatis perfundere. Ne vero vlla regio nimia siccitate squaleret, leuissimis, velocissimisque nubibus plouiam adligauit Deus, & quasi in suo vehiculo inclusit, quo simul cum nubibus moueri, & discurrere, perque regiones vniuersas vagari possit.

8
Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.

Cum vero aerem ipse contineat nubibusq; illud obducat, pluuiam defluere non sinit, nisi ea ratione, quam is conducere cū primis intellexerit. Tunc sane Cælestis solij faciem clarissimam presso aere, coactoque vapore nobis eripit, qua etiā re magnificentissimi, atque amplissimi sui Throni maiestatem dum occultat, & operit, demonstrat simul, atque testatur; nubibus enim, velut pretioso stragulo, aut gemmato peristromate exornat, atque, instar amplissimorum iudicum intra nebularum cortinas se continet, quo absconditus licet, iudicij sui timorem, & sententiæ ferendæ expectationem cunctis mortalibus inijciat.

9
Qui tenet vultum solij sui; & expandit super illud nebulam suam.

10 Terminum circumdedit aquis, vſque dum finiantur lux, & tenebræ.

h Idem ipſe maris frementis æſtum, agitationemque fluctuum certis limitibus coercet. ac ſuo præcepro ſempiterno, quaſi adducto fræno, iniectiſve compedibus conſtringit, & moderarut, ne præfixos limites tranſiliat, ac ne imméſitas aquarum terris offuſa, vniuerſa deuaſtet. Quæ naturæ lex cogentis mare in loca depreſſoria, atque terræ cauernas, monteſq. eminentiores fabricantis, quid aliud eſt, quàm ipſum auctoris naturæ præceptum ſummæ Sapientiæ, atque Prouidentiæ? ná quod mirabile prorſus eſt, quaſi circumducto circino, vnam ex vno, eodemque centro aquę, atque terræ molem conglobauit. Quæ rerum conſtitutio, lexque ſempiterna erit, dum dierum, atque noctium varietates, commutationeſque temporum quadripartitæ conſeruabuntur, dumque elementorum viciſſitudine mundi natura continuabitur.

11 Columnæ cæli contremiſcunt, & pauent ad nutum eius.

Tantam ſupremi auctoris magnitudiné ipſi illi beati ſpiritus, quorum munere cęlorum motus ſempiterni adminiſtrantur, & quorum virtute rerum iſte ordo, nexuſq. fulcitur, & confirmatur præ reuerentia, & timore contremiſcentes adorant. Terra ipſa, *i* monteſq. altiſſimi, atque firmiſſimi, qui cæleſtem machinam volut erectæ quædam, & ſublimes columnæ ſuſtinere videntur, inſolitis motibus, nutibuſq. formidantes, agitati, atque concuſſi, in ſui auctoris conſpectu tremere, & hiſcere præ pauore videntur, illiuſque maieſtaté quaſi perſentire, & admirari. Ipſum profecto cælorum robur firmiſſimum, ſtabilitaſq. ſempiterna nutat, & vacillat, illorumq. baſes, & fundamenta horrent, & contremiſcunt, cum eis aliquid præpotens imperarit Deus, ad cuius nutum, vultumq. minacem aliquando tandem commouebuntur vniuerſa, & inſolitis motibus, atq. mirandis mutationibus perturbabuntur.

12 In fortitudine illius repente maria congregata ſunt: & prudentia eius percuſſit ſuperbum.

Idé ipſe inſigni robore coegit immenſitatem aquarú in vnum locum, attollendo montes, deprimendo valles, excauendo profundiſſimas terræ cauernas. Idem ipſe effeueſcentis maris ęſtum refrigerat, & quod agitatione, mutationeque maxima diſcendi, infringique videbatur, illius imperio repente cóquieſcens inæquabilem quandam, & placidiſſimam planitiem coit, atque ſubſidit, & in ſuum alueum momento colligitur, omni tumore, atque ſuperbia euaneſcente, ferociaque compreſſa. Is ipſe ſerpenté illum antiquum ſuperbiſſimum inter huius múdi fluctus cæcos prędas agentem, atque tyrannidem exercentem, confregit, proculcauit: nunc etiam tempeſtates maritimas cientem, compeſcit, & alligat, ac ſapientia mirabili tráquillat vniuerſa. *k* Vaſtiſſimos cetos ſuperbiſſime dominantes in minores piſciculos, ſuo imperio ſubigit, & ſuis illorum ſupercilijs excæcet, & ad ſcopulos, littoraque frequéter allidit, tandemque ipſis piſcatorum oculis tranſuerberandos obijcit. Quod vero noſtra memoria recens viget, *l* ſuperbiſſimum ſane Ægypti Tyrannum potentia, & imperio inſoleſcentem inter maris fluctus interclusum, velut draconem immaniſſimum vulnerauit, proſtrauitque.

13 Spiritus eius ornauit cęlos, & obſtetricante manu eius, eductus eſt coluber tortuoſus.

Quis vero ignorat ſuo verbo, atque imperio, cælos iſtos ſpecie mirabili, diuina pulchritudine efformatos, luminibus clariſſimis diſtinxiſſe, ac peculiaribus etiam conſtellationibus variaſſe? Inde, qui prius fulſerat inſtar clariſſimi Syderis, tortuoſum colubrú ſuæ potétiæ robore, & niſu ex illo ſublimi domicilio, in quo creatus fuerat, deiecit. Cuius quoque imaginem non minori potentia, atque ſapientia, in hoc æthere nobis repræſentat, cum cæleſtem iſtam regionem nubiferam in medijs tempeſtatibus, & pluuijs, fulguribus exornare, & pulchrifacere videtur. *m* Et mirum, cum fulgura exhibet, coruſcant protinus igneę nubium rimæ: aliquando cæleſtes faces inardeſcunt, volant ſydera; tunc velut gementes cum ingenti tonitru, enituntur nubes, vi ſumma, fulmen obliquum, volantemve dracone, truduntque ignem recuruo tractu in modum colubri incredibili celeritate diſcurrentem, cadentemque, & mortales diuinæ poteſtatis terrore concutientem.

14 Ecce hæc ex parte dicta sűt viarum eius, & cum vix par uam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri.

Hæc quidem exiguæ quædam illius ſapientię, atque potentiæ, præclariſſimorumque operum ſunt particulæ. Quis enim poſſit vniuerſa naturæ mirabilia cogitatione aſſequi, nedum oratione percenſere? Quis, cum ille ad mortales deſcendere videtur, & cęlos ſuos horrifica aliqua tempeſtate ad nos inclinare, viæ, itineriſq. rationem vniuerſam pro meritis explicare, eloquentiſſimus ſit licet, atque verbis, & oratione tonet, & fulguret? Quis illius aduentantis ſtrepitum, fremitum, clamorem, tonitruum, quo non ſolum terra, ſed cęlum etiam contremit vehementiſſime? Quis ex his, quæ diximus, ad alia multo maiora, quę in illius potentiæ immenſitate, & ſapientiæ occultis rationibus ſeruantur, intelligentia, & cogitatione adſpirare tandem poterit.

h Sit ne perpetuũ miraculum, quod mare non exundet, differitur. nu. 2. 3. 4.

i Montium priſca religio, perpetuo illius indicantur. nu. 3. & 4.

k De timiditate balenarum, & cete quo natura auctor illorum ſuperbiam comprimat, pulchra quędam, nu. 6.

l Aegypti, & Pharaonis cognomen Superbus, *illiuſq; cum hoc loco alluſio ex veroſimili conie ctura, ſubtiliter obſeruatur, num. 5.*

m De igneis exhalationibus, deque fulminibus hoc loco indicatis, plura. nu. 5.

CAPVT

CAPVT XXVII.

Argumentum Capitis.

En eo, quod tam conſtanter de Deo, tamque vere, & ſolide loquatur Iob, confirmat iterum ſuam innocentiam, ſuamque de impiorum ſupplicio, & extremo interitu ſententiam.

I. Addidit quoque Iob, & aſſumens parabolam ſuam, & dixit.

1 *Iobi in dicendo conſtantia. Verbum* Addendi *ſecundas vices ſignificat.*
2 Parabola *quid Gregorius vtilia ſemper conſectans.*
3 Aſſumere, *aut* portare, *quid. Paulus* portans Dei nomen. Onus *prophetarum.*
4 *Iuramenti formula.*

1 *Iobi conſtantia, & dicendi fiducia. Philippus.*

Ddidit.] Confidentius videtur diſputationem ſuam continuare, nemine videlicet reſpondente, quaſi iam victis, ſponteq; cedentibus aduerſarijs. Quippe, vt Philippus ait. [Conuictis iam amicis ſuis, quaſi libere agens,] & vt dixit Olympiodorus, [cum nullus eius obſiſteret orationi.] Atque eam animi erecti, & fidentis ad ſuam defenſionem, indicat illud verbum, [addidit;] quaſi ſuam loquendi vicem inſtaurans, & veluti ſecundam orationem inſtituens. Septuaginta: [Adhuc autem adijciens Iob.] Videlicet ad ſuperiorem orationem, nouas quaſdam, grauiſſimaſq; ſententias attexẽs: [Addiditq; aſſumens parabolam,] id eſt; Iterum aſſumpſit parabolam; rurſus loquutus eſt. quod non incommode dixit Tygurina: [Vlterius ſermonẽ ſuum proſequẽs.] & Vatabl. [Reſumpſit Iob ſermonem, & diſputationem intermiſſam.] Diximus aliquando verbum [addendi,] in Sacro ſermone, ſecundas vices ſignificare. Id eſt, idem valere quod, ſecundo, rurſus, iterum; [Addiderunt facere malum,] id eſt, rurſus fecerũt. Iud. 3. 12. & 4. 1. 10. 13. [Addidit Dominus,] vt appareret. 1. Reg. 3. 21. id eſt, iterum apparuit. ſic, [Addidit dicens;] vel, dicere; id eſt, rurſus dixit. Sexcenta ſunt huiuſmodi.

Olympiod. *LXX.* *Tygurin.* *Olympiod.* *Vatabl.*

2 מָשָׁל *Parabola pro aliqua excellenti ſententiam.*

Aſſumens parabolam.] id eſt, grauem quãdam, viroq; ſapiente dignam orationem. [Parabola] aũt, ex proprietate ſuæ radicis, ſignificat digniſſimam quandam ſententiam, excellentem vtilitate, põdere, grauitate inter alias q. d. ſententiam dominantem, aut præſidentem alijs: Nã [Maſal,] ſignificat Dominari, aut Principem eſſe. Quare nulla hic Ænigmatis ſignificatio, aut occulti alicuius arcani, vel prouerbialis loquutionis ſignificatio, per [Parabolam.] Quamquam his omnibus modis ſoleat vſurpari [Parabola.] Quare non eſt cur Philippus hoc loco dixerit, quod [Iob ſumens parabolam ſuam, ſignificat, quod ea, quæ antea dixerat, per ſimilitudinem, & parabolam maxime dixerit.] Quam etiam exponendi rationem ſequuti ſunt aliqui Latini, [Parabolam] dici orationẽ Iob, quod plena ſit ſimilitudinib. Neque mirum, quod Gregorius pro more ſuo vtilia ſemper exprimens ea plano, & literali ſenſu, ex hoc [Parabolæ] nomine ſuũ ſtudium probare contendat; [Oſtenditur, inquit, ſanctiſſimi viri dicta quam miſtice ſint prolata, dum parabola, id eſt, ſimilitudo aſſumpta narratur ab eo, qui nihil inferius per ſimilitudinem, aut comparationem loquitur.] Rectius Olympiod. [Parabolam, inquit, Scriptura dicit, non id ſolum, quod a familiaris ſermonis ſimilitudine remotũ eſt, ſed quemuis etiam ſapientem ſermonem.] Sed de [Parabola,] atque eius etymologia diximus quondam plura. Nunc tantum indicanda lectio Septuaginta. [Adijciẽs Iob dixit procemio, quaſi ea, quæ ante diſputauit, ſint velut procemium conſequentis orationis.

Philippus, & alij Latini vtilitur aliena Parabolę ſignificatione. Gregor. vtilia ſemper ex myſticis ſenſibus conſectans. Olympiod. *Vide c. 17. V. 6. nu. 1.* *LXX.*

3

Aſſumens.] Eleuans, extollens, portans, & ſorte cũ de ſermone dicitur, nihil aliud peculiare indicatur, quam loqui. Videlicet a radice, *Naſa*, quę ſignificat eleuare, vel tollere ſuper os verbum, aut ſermonem. Quod eſt loqui. ſicut & cum [Cogitatio] dicitur [aſcendere ſuper cor,] nihil aliud eſt, quam cogitare, & eleuare oculos, nihil aliud quam videre. Habemus vero Hiſpaniſmum ſimilem, *Leuantar la platica.* & e conuerſo; *Auer ſe caido la platica, que corria.* Hoc ſignificat iam rem aliquam non vſurpari ſermone; illud vero, vſurpare alicuius rei memoriã, & loquendi initium facere, aut aditum patefacere ad aliquam diſputationem. Quod auſum quendam, & conſtantiam in loquendo adfert, & primum ſermonis auctorẽ. Sicut & Actor. 9. 15. dicitur de Paulo ad prædicationem Euangelij electio; [Vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filijs Iſrael.] id eſt. vt conſtanter de me loquatur, & primus ipſe auribus Regum obtrudat nomen meum namque illud [portare,] non eſt, vt plerique exiſtimant, trãſferre ex vno loco in alium, aut per diuerſa loca circumferre. Sed eſt eleuare [* Suſtinere, tollere, vel attollere, & quaſi ſuper ſe ipſum aſſumere. q. d. vt hoc onus mei nominis euulgandi ſibi imponat. Et ſicut qui alicuius obligationis onere grauatur, & conſtringitur, obligatus etiam manere ſolet ad illius rei diſpendia, & laborem; ita de Paulo [portaturo Dei nomẽ,] ſubijcitur, quaſi portandi explicatio, & ratio; [Ego enim oſtendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.] Atq; vt uno verbo dicam hoc eſt illud [onos] Prophetarum, quod ex hac ipſa radice dr̃ quaſi, [portatio,] cum videlicet Propheta ſuam prophetiam ita ſuper ſe aſſumit, vt videatur etiam ſuper ſe onus & obligationem ſuſcipere, tum illius prædicandæ, & tuẽdæ, tum & pro illa opprobria, & iniurias ſuſtinendi. Ergo & hoc loco [aſſumere parabolam,] erit ita hanc Diuinæ Potẽtiæ, & ſuæ cauſæ manifeſtationis, & defenſionis onus, & obligationem ſuper ſe accipere, vt paratus ſit de omnibus rationem reddere.

3 *Aſſumere ſermonẽ, aut cogitationẽ. Hiſpaniſmus.*

Conſtantia fidentis animi in aſſumendo ſermone. *Portare Dei nomẽ, quid proprie.* ** Para que ſe en cargue, y tome ſobre ſi la publicacion de mi nombre.* *Onus Prophetarum, quale.* *Iob aſſumẽs parabolam, & onus defenſione Prouidẽtia, & ſua innocentia.*

4 *Aſſumere ad iuramẽti formulã.*

Sed tamen propter id, quod ſequitur de [Dei Viuẽtis] conteſtatione, poteſt hæc [parabolæ eleuatio, aut, aſſumptio ad aliquam iuramenti ſpeciem referri, vt cum dicitur [aſſumpſiſſe parabolam,] indicetur Dei nomen in iuramento aſſumpſiſſe, aut eleuaſſe.

II. Viuit Deus, qui abſtulit iudicium meum: & Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam.

III. Quia, &c.

1 *Iurandi forma.* Dei viuentis *conteſtatio aduerſus Idola.*
2 *Varia aliorum interpretatio. Innocentem Deus affligit extra iudicialiter.*
3 Iudicium *quid.* Auferre iudicium, *cum Deus contemnere videtur. Illuſtratus Iſaias.*
4 Iudiciu .. *pro condemnatione, aut abſolutione.* Facere iudicium *explicat Iſaias, & Dauid.*
5 Omnipotens, *Saddai, quid.*

1 *Regia.*

Viuit Deus.] Sine vlla iuramẽti forma hęc verba accipi poſſe exiſtimãt, qui ex Hebręo legunt; [Viuẽs Deus abſtulit iudicium meũ, &c.] Sed ſiue legas [viuẽs,] ſiue, [viuus Deus.] (nam hęc participia Hebręorum valent idem, quod verbum pręſentis temporis) ſenſus idẽ erit; & vt ex alijs Scripturę locis aperte euincitur, iurandi formula, quam tum Gręci, tum Latini omnes agnoſcũt; & dilucida paraphraſi expoſuit Nicetas; [Per Deũ viuentẽ, qui de me iudicauit, iuro hęc me ob eas cauſas tantum, quę mihi prorſus ignotę, illi uni cognitę ſunt, perpeti. Eſt vero iurãdi hęc formula ſolemnis in Scriptura qua Dei vitam conteſtamur vt Matth. 26. 63. [Adiuro te per Deum viuum.] id eſt, Dei uiuentis, pręſentiſq; nomine te obſtringo. & Apoc. 10. 6. [Iurauit per uiuentẽ in ſęcula ſęculorũ.] & cũ Deus ipſe iurat; [Viuo ego, dicit Dñs.] Quod certe fiebat, ut ſimul cũ cõfirmatione alicuius veritatis confirmaretur & ueri Dei fides, & cognitio aduerſus Idola, quę putabãtur Dij, ſed mortua erãt. Cũ enim homines per [maiorẽ ſe iurent,] ut Apoſtolus ait, niſi Deus uiuens eſſet neque maior neque melior homine eſſet, neque ulla ratione timendus. Sicut Baruch ſuo illo cap. 6. pluribus probat. Quare ſępe illud repetit aduerſus falſos Deos; [Ne ergo timueritis eos, quia non ſunt Dij.] Et ideo ſępe cum iuramento coniungitur Dei uiuentis timor, Deut. 7. 8. & 10. 20. Geneſ. 31. 52. Quare in id potiſſimum incumbebant Prophetę, ut perſuaderent populo omnem uitę, ſenſuſque rationem deeſſe falſis Dijs; & id curabant Dęmones redditis oraculis, ut lapides, & ligna aliquod uitę, & ſenſus ſpecimen pręberent,

Participia Hebręorum *Iurandi formula.* *Nicetas.* *Deus viuẽs in iuramẽto aſſumptus.*

berent, & metum mortalibus aliqua ratione inijcerent. ergo cum [Deus viuens] in iuramentum assumitur, veri Dei præsentia veneranda adducitur in testimonium, aut certe stabilitas, & sempiternitas Diuinæ vitæ, ad stabiliendam nostram veritatem.

2 Qui abstulit iudicium meũ.] Quæ in hoc primo versiculo dicuntur, per parenthesim legunt Biblia pleraque vulgata, quasi hæc sub iuramẽtum minime cadant. Sed
Biblia cor. parenthesim expunxerunt Biblia Vaticana, neq; incommode: nam quamuis hæc quoque sententia comprehendatur iuramento, non habebit sensum incommodum, quasi dicat: Solemni iuramento contestor, Deum abstu
Iudiciũ recedere, aut remouere quid. lisse iudicium meum. Sed illud paulo obscurius, quid sit [auferre iudicium, aut, remouere, aut facere, vt recedat iudicium, vt ex Originali legimus: nam, סור, est recedere, declinare, diuertere siue neutraliter, siue actiue legas.
הסיר Caietanus existimat id esse, quod Deus exerceat Iobũ
Caiet. longe a iudicio, idest, non in iudicio, sed extra iudicium. id est, non tanquam iudex iudicando, & condemnando reum pro scelere aliquo, sed tanquam pater probãdo illũ propter multos præclaros fines suæ prouidentię. Hoc
Chaldæus. Iudicij reg. idem indicasse videtur Chaldæus: [Abstulit regulam iudicij mei.] nam hæc est iudicij regula, innocentem absoluere, sontem damnare. Quod si puniatur innocẽs extraiudicialiter fit. Interpretatio hæc vera, sed dura.
Lugub. Lugubinus, quod Deus [abstulerit, remoueritque, id est, denegauerit, minimeque concesserit illud supremũ iudicium, atque tribunal, quod tam ardenter, tamq; sæpe postulauit, vt sibi pateret. Hoc quoque longius.
LXX. Paulo propinquius, quod Septuaginta legunt; [Viuit Deus, qui sic me iudicauit.] id est, qui quasi peruertit meum iudicium, dum tam acerbo me afficit supplicio.
Iob. 36. 6. quod alibi dixit; [Non æquo iudicio afflixit me,] Quare, [auferre iudicium,] erit inferre plagas, sed non iuxta mensuram delicti: verum multo maiori pœna leuiores culpas compensare. Vero similis hæc expositio, sed neq; valde lenis.

3 *Varia expositio ex varia iudicij significatione.* Illud ergo videtur ad Scripturæ phrasim accommodatum, vt pro varia, atque diuersa acceptione [iudicij,] varia etiam sit, atque diuersa significatio, [auferendi iudicium.] Nam si, [iudicium,] pro actione iudiciali, & cognitione iudicis sumatur, [auferre iudicium,] erit, non
Iudiciũ pro iudiciali Iudicis actione et cognitione. intrare in iudicium, neque velle cognoscere merita alicuius causæ. Hanc enim exquisitam suæ vitæ, & innocentiæ cognitionem, vt ex illa iudicaretur, sæpe desiderauit Iob, suæ innocentiæ bene conscius. Sicut e cõtrario sui peccati male conscius dicebat Dauid: [Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur, &c.]
Ps. 142. 2. Symmach. Atq; hoc modo videtur Symmachus intellexisse legẽs: [Qui despexit iudicium meum.] Quo etiam modo dixit Deus Isaię 40. 27. [Quare dicis Iacob, & loqueris Israel? Abscondita est, via mea à Domino] (id est, nõ vult agnoscere meam causam) & [a Deo meo iudicium meũ transiuit.] Vbi Septuaginta legunt, Iudicium meum abstulit,
LXX. & recessit.] id est, ille vitam, causamque meam negligit, & siue iusta, siue iniusta patiar, nullam illum mei cura tangit.

4 *Iudiciũ pro merito extrema sententia, et supplicij inferendi.* Si autem, [iudicium,] pro condemnatione, aut pro merito, & causa condemnationis, & mortis vsurpetur, [auferre iudicium,] erit condonare mortem, & non pronunciare dignam scelere sententiam, vt Sophonię 3. 15. [Abstulit Dominus iudicium tuum,] (idest, supplicium, & pœnam, quam ex iudicij, & iustitiæ lege merebaris; condonauit scelera. Septuaginta. [Abstulit Dominus iniqui
LXX. tates tuas) Auertit inimicos tuos non timebis malum vltra] Sensus hic huic loco non quadrat.
Iudiciũ pro bonitate, & æquitate causæ. Si, [iudicium,] sumatur, vt sæpe solet, pro iustitia, & æquitate causæ, & pro innocentia vitæ, & operum, quibus debetur illa potissima iudicij pars, quę est absolutio; [Auferre iudicium,] erit, non absoluere pœna, neq; liberare supplicio immerito, sed citra culpam affligere, & punire, quod huic quadrat loco. Sicut etiam populus conquerebatur, quod mala, & iniqua pateretur ab hostibus
Germana, et simplex expositio. iniuste, Deo quasi non curante, idest, non liberante. Isai 59. 9. & 14. [Elongatum est iudicium a nobis, & non apprehendet nos iustitia; expectauimus iudicium, & non
LXX. est. Septuag [Recessit iudicium.] siue vt hoc loco, [ablatum est.] cuius contrariũ lætabundus, & liberatus a malis canebat Dauid Psal. 9. 5 [Fecisti iudicium meum, & causam meam, sedisti super thronũ, qui iudicas iustitiã.]

5 Et omnipotens. Saddai,] qui cum sit bonorum omniũ
שדי fons vberrimus, cumque ex illius indulgentissimi pectoris vberibus dulcissimum, suauissimumque beneficentiæ lac instillet in ora, desideriaque suarum creaturarum, me tamen amaricauit; [ad amaritudinem, ærum-
Ærumnæ amarescentes homines. nas doloresque incredibiles, naturæ humanæ ad perferẽdum difficiles, & peracerbos, [adduxit animam meã,] vitam, corporisque partes omnes, atque animæ facultates nullo merito. Hæc (inquam) iuramento contestatur quoque, deinde quod sequitur.

III. Quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.

IV. Non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.

1 *Vita periphrasis.* Spiritus, *quid in sacro sermone.*
2 *Oris peccata, et iniquitas, quæ.*
3 Iniquitas, *et* Dolus. Meditari, *quid. Explicati Dauid, et Isaias.*
4 *Particula.* Absit *in Hebræo, quæ proprietas. Illustratus Moyses.*
5 *Varius Græcorum, et Latinorum nexus, Varia etiam sententia paraphrasis.*

1 *Lucida sententia paraphrasis.* IVro (inquit) per Deum viuentem, quamdiu vixi, sancte me & religiose vixisse: quãdiu vixero, sancte me, & religiose victurum; neque falsi aliquid aut de mea innocentia, aut de Dei bonitate, & iustitia pronunciaturum; neque vlli vnquam mendacio consensurum.

Vita periphrasis. Donec superest halitus.] Elegans vitæ periphrasis; Quandiu respirat homo, tandiu viuit; moritur tandem
נשמה cum expirat. Vox eadem, quæ supra c. 26. 4. vertitur, [spiramentum.] de quo ibi plura.

Et Spiritus Dei in naribus meis,] Septuag. legũt; [Spiritus Diuinus, qui circa me est in naribus. Quo nomine
Olymp. Ambros. Philippus. Olympiodorus, [Spiritum sanctum, intelligit, sicut etiã Ambrosius super id Ps. 118. [Auerte oculos, &c.] nec nõ Philippus, [Spiritus, inquit, Dei, qui me, vt sustineam hos cruciatus, corroborat.] Vnde Græci hoc loco [Tri-
Trinitatis mysterium indicatum. nitatem] indicari existimant: Patrem, per [Deum viuentem;] filium, [Omnipotentis:] & Spiritum sanctum, suo proprio nomine, [Spiritus Dei.] Methodius autem hoc
Method. ipso loco, [Spiritum Dei,] intelligit Spiritum a Deo datum hominibus; sed non alium, quam conscientiam ip-
Cõscientia incorrupta quæ. sam, quæ siue suæ innocentiæ, siue sui sceleris testis est. de qua etiam intelligi vult, quod Sapiẽtiæ 12. 1. dicitur: [Quã bonus, & suauis est, Domine Spiritus tuus in om-
LXX. nibus?] Quod Septuag. legerunt: [omnibus incorruptus tuus inest spiritus.] Sed sane quid [Spiritus Dei,] hoc lo-
Germana expositio. Genes. 2. 7. co sit, vel ex adiuncto [narium] nomine clare licet intelligere: nam est respiratio vitalis, narium adminiculo homini, vt viueret concessa, ex eo iam tempore, cum [inspiratum est in faciem,] id est, [in nares,] faciei hominis, [spiraculum vitæ.] aut ex Hebræo, [vitarum,] nam singulis narium foraminibus singulæ vitæ hauriri videntur. Tũ
Spiritus ex adiuncto nomine explicatus. ẽt ex præcedente hemistichio: nam [spiritus in naribus idem omnino est, qui halitus in homine. Nam cum spiritus dicitur, vel narium, vel vitæ, vel adiuncto nomine alio simili, cum spiritum significare solet, qui etiam viuentibus brutis communis est, videlicet respirandi facultas. Sed de hoc diximus plura superiori capite.

2 *Nicetas.* Non loquentur labia mea iniquitatem.] Græci, atque post illos plerique sic elucidant: Quamuis (inquit) cruciatus ac pœnæ producantur, quamuis acerbiora sint mihi perferenda, nihil tamen absurdi, nihil a dignitate Dei alienum me loquuturum, aut animo cogitaturum, verum vsque ad extremum spiritum, peccato repugna-
Chrysost. turum. Chrysost. [Nemo peruertere me vnquam poterit, nemo abducere a semel suscepto consilio.] Persto (inquit) in eodem sanctioris vitę instituto. Non meæ me tribulationes, non vestræ calumniæ separabunt a
Caiet. Charitate Dei. Caietanus existimat Iobum duo linguæ peccata a se remouere, alterum, [inique loqui,] quod aperte malum est; alterum, [dolose loqui,] quod speciem boni præfert, idque intrat vt socios vellicet, qui vel iniquis, vel etiam fictis, & dolosis calumnijs ad-

uersus

uersus illum agerent. Et quidem ea duo linguæ peccata non raro coniunguntur in sacro sermone. Ps. 119. 5. [Libera animam meam a labijs iniquis, & a lingua dolosa.] Ps. 10. 7. [Cuius maledictione os plenum est, & amaritudine] (hæc est iniquitas) [& dolo.] Sed quidem sicut his locis [iniquitas & dolus] pro eodē videntur accipi, ita etiam in præsenti sententia; [loqui iniquitatem, aut, meditari mendacium,] eodem videntur pertinere, vt efficiatur hic sensus; Non loquar, nunquam fatebor iniquitatem, quam vos mihi per mendaciū affingitis: [Nec lingua mea meditabitur] *Hagah* verbum est commune cordis, aut oris loquutioni. Hinc quasi commutatis verbis dicimus, corde loqui, lingua meditari. de corde, Isaiæ 59. 13. [Concepimus, & loquuti sumus de corde verba mendacij. idest, Meditamur in corde dolos, & mendacia; concipimus corde verba, quæ postea excludamus ore. De lingua Psal. 70. 21 [Lingua mea tota die meditabitur iustitiam tuam.] idest, semper de tua iustitia loquetur. Sic etiam hoc loco. Quare tantundem existimarunt Septuaginta referre, si dicerent linguam, aut animam: legerunt enim; [Neque anima mea meditabitur iniusta.] Sed quidem affert verbum [meditandi] attentionē, vel intentionem quandam animi siue in verba, siue in rem eam, de qua sermo fit. quod huic loco rectè quadrat: nāque sicut est in Prouerbio, Mendacē oportere esse memorem; ita sane mēdax, aut dolosus sermo attētione quadam, & excogitatione, aut meditatione fit, ne deprehendatur, aut detegatur dolosus. Ait ergo se nunquam [loquuturum mendacium,] dolū contra conscientiam, contra veritatem sibi bene perspectam, & exploratam suæ vitæ, suorum studiorum. Rectè itaque cohæret, quod sequitur. neque male, si neget se loquuturum, idest, concessurum, quod alij de illo mentiebātur, videlicet impiè vixisse, & nūc flagellari propter peccata.

Iniquitas, & dolo sermonis coniuncta.

3 *Iniquitas, & mendaciū pro eodem.*

הגה

Locutio cordis, meditatio linguæ.

LXX.

Meditari mendaciū quid.

V. Absit a me, vt iustos vos esse iudicem, Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.

הלילה לי / חלל

ABsit a me.] Eleganter, quod in Originali ex Hebræo legitur, *Hhalilah*, pollutum, aut contaminatū mihi, supple, est; commune, & profanum, & ideo mihi fugiendum; Absit, vt me contaminem, q. d. Non ego ducor, neque seduci me patior communi vulgi, & stultorum iudicio, qui de externis tantum iudicant, & internam sanctitatem æstimant, & metiuntur ex externa felicitate. Quemadmodum, & vos iudicatis, dum me ex calamitatibus, & ærumnis, peccati, & sceleris alicuius putatis damnandum. Similis illius particulæ vis, & proprietas. Genes. 18. 25. [Absit a te, vt reus hanc facias, & occidas iustum cum impio, non est hoc tuum.] q. d. Hæc iudicandi ratio, nulla seruata, neque attenta causa iustitia, communis, profana, polluta est, & longe a tua sanctitate, & æquitate aliena. Ait igitur Iob: Nunquam assentiar, ne me polluam, & fidem meam contaminem, vestro iudicio, vestræque sententiæ, vt iustam illam pronuntiem, neque veram de impiorum, iustorumve tu hac vita, aut felicitate, aut supplicio.

Sententia elucidatio.

Donec deficiam.] Vel si moriar; vel si ex vobis vita mea penderet. Coniungunt hanc partem Græci cum antecedente. Sed Latini cum sequente; Ad extremum vsque halitum, non recedam ab innocentia, & sanctitate, simplicitateque meorum morum tuenda, & defendenda, contra vestras calumnias, & ab omni infamiæ labe vendicanda; Non aliam vitæ rationem instituam, quam meam pristinam, quamuis vos me ad resipiscendum, & ab instituto recedendum tam ardenter, tamque contentiose adhorremini; Non patiar igitur, quod in me erit, simplicitatem, & innocentiam afflictam calumnijs, & mendacij obrui, & in iudicio cadere. Indicat hunc sensum lectio Septuaginta, quæ etiam respondet Hebræo; [Non separabo a me innocentiam meam.] q. d. Non deseram: nam vnicus ergo persto innocentiæ afflictæ defensor, aduersus vos omnes illius accusatores, & calumniatores. Nicetas. [Desererem innocentiam meam, atque proderem, si alia loquerer, atque sentiam.

Varius Græcorum, & Latinorum nexus.

Varia sententia vis, & circumlocutio.

LXX.

Nicetas.

VI. Iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.

1 *Quid* Tenere, *aut* Deserere *Pietas arctè retinenda.* Lapis probationis. *Illustratur Salomon, & Ecclesiasticus. Pietas arctè complectenda. Obligationes maioris perfectionis, addunt fortitudinem.*

2 *Quid* Reprehendere *Peccatum est, hominis opprobrium.*

3 *Quæ dicantur* dies hominis: *Periphrasis humanæ vitæ.*

4 *Pœnitentia delet commissa flagitia. Illustrantur Ioannes, & Paulus. Iob cum Paulo comparatur.*

a

IVstificationem,] iustitiam, sanctitatem. [Quam cœpi tenere.] Pulchre illuminauit Vulgatus, quod in Hebræo tantum est, tenui propriè apprehendi fortiter, arctè complexus sum. Eleganter Septuaginta, [Iustitiæ inhærens. Explicat igitur perpetuum, & nūquam internussum a primis vitæ primordijs pietatis studium. [Nō deseram.] Retinebo adhuc, non dimittam, non laxabo, non desinam ve ab illa complectenda, & retinenda. Hæc est proprietas verbi [deserendi.] Est enim contrarium verbo tenendi, affertque mollem quendam, dissolutum, otiosumque animum in opere aliquo. Vnde Prouerb. 18. 9. [Mollis, & dissolutus in opere suo.] Aquila; Ignauus. Symmach. [Cessans.] Theodoret. [Remissus.] & Septuag. ad morbum quendam languoris, & deliquij videntur referre, dum legunt. [Qui non medetur sibi in operibus suis.] & rectè quidem; nam eadem vox vertitur infirmus, Num. 13. 19. [Considerate populum, vtrū fortis sit, an infirmus.] Est enim illa impotentia, & lassitudo, morbi similis, & eadem vocis proprietas exprimitur Iud. 19. 9. [Considera, quod dies ad * Occasum declinior sit, & appropinquat ad vesperam.] Quod ex Hebr. tantum est; [Ecce dies remittit, aut, relaxat se ad vespera.] Septuaginta elegāter: [Infirmata est dies ad vesperam.] sic ēt dicuntur, [pennæ, quib. extentis, & erectis Cherubim volabant, * Demitti. Ezech. 1. 24. & Ier. 38. 4. [* Dissolui manus virorum bellantiū.] Quæ omnia si ad studium pietatis referas, significabunt, nunquā Iob in sanctitatis cultura tepuisse, nunquam concidisse animo, semper erectum, semper bene animatū erga pietatis opera fuisse, [& apprehendisse vitam æternam,] in q̄ vocatus fuit. Quemadmodum, & Sapiens instruit Sapientiæ amatorē Eccles. 6. 28. [Continens factus] (id est, si semel tenueris, arctèque comprehenderis) [ne derelinquas eam;] ne demittas, neque laxes manus; aut dissoluas complexum brachiorum, ne vnquam mollem te, parumue constantem Sapientiæ amatorē præbeas; quod hic dicitur, [non deseram;] nam si semel relaxes brachiorū nisum, curamque [tenendæ iustitiæ,] & sanctitatis, auolabit statim, aut excidet e manibus; non aliter, atque res magni ponderis, & momenti, nisi arctissime complectaris. Scriptū est enim; [Quasi lapidis virtus, probatio erit in illis] (stultis, & ve cordibus) [& non demorabūtur proijcere illā] Quod clari* Septuag. dixerūt; [Quasi lapis probationis, fortis erit in illo.] Erat nimirū quodā lapis quidā, quo probantur, & explorabantur vires cuiusque, & ad quo se exercebant iuuenes, quē videtur Zachar. 12. 3. vocare [lapidē oneris.] quem, vt Hieronymus ait, [alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros, & caput, nōnulli supra verticem erectis, iunctisque manib. attollebant.] Sic pietatis pondus quasi per gradus quosdā ætatis, & tēporis homines attollunt, & sustinent, paucissimi qui supra verticem attollūt, ita vt ad finē vsque perseuerent. at si semel illū lapidē apprehenderent languidus, aut imbecillis homo, sine mora proijciebat pondere superatus. nō aliter dissoluti, cū semel pietatem. Quare ad summā animi constātiam, & robur, illa tandē verba hortantur vers. 19. [In omni animo tuo accede ad illā, & in omni virtute tua conserua vias illius.] Vult enim ardenter [concupisci,] & amari, vult quæri diligētissime, vult apprehendi, & teneri arctissime quoniā aūt imbecillitati humanæ timēdū est, quæ lassari, & deficere sæpe solet, monet Sapiens, vt ēt qua fieri possit ratione, nos cū Sapientia religemus, & cōstringamus fortiter, & vinculis quibusdā maioris perfectionis obligemus, ne facile illam dimittere possimus, facileve ab illa dissol-

חזק

Deserere propriè contrarium verbo tenendi.

רפה

Aquila. Symmach. Theodotio.

LXX.

** El Sol no tiene fuerça, y es ala caida.*

LXX.

** Caidos los braços, y las alas del coraçon.*

Iob in tenenda pietate, robur, & firmitas.

1. Tim. 6. 12.

Pietas arctè complectenda instar ingentis, & grauissimi lapidis.

Eccle. 6. 28

LXX.

Hieronym.

Alligare nos debemus compedibus, ne facile ab illa dissolvamur.

Obligationes & vota maiores per fectionis, adducunt animo vim & fortitudinem.

dissolui. Eccl. 6. 58. vt huiusmodi compedes, & obligationes voluntarie susceptæ, sanctioris vitæ retinendæ, sint adminicula, ad pietatem fortiter tenendam. Quare postquam Sapiens dixerat: [Inijce pedes tuos in compedes illius, & in torques illius collum tuum;] subiecit statim; [& erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolã gloriæ.] Nam hęc ipsa [vincula,] quæ sunt nostræ imbecillitatis argumenta; eadem ipsa sunt, quasi supplementum fortitudinis & præsidium validissimum ad retinendam fortiter sanctitatem, quam semel [tenere cœpimus.]

2

Neq; enim reprehẽdit me cor meũ in omni vita mea.] Verbum,] reprehendit,] legendum de pręsenti, quãuis in Hebræo legatur de futuro. Deest quoq; in Originali particula causalis. Quare non alia erit huius partis sententia, quam expositio præcedentis; videlicet, [Tenuisse] semper [iustificationem,] nihil aliud erit, quam sibi non esse conscium alicuius sceleris. Sed D. Tho. quem nonnulli Latini sequuntur, præsse, & stricte accipit particulam illam causalem, & rationem reddat, cur confidat, se non recessurum ab innocentia, quod videlicet semper assuetus fuerit iustitiæ, & sanctitati: nam ipsa peccandi consuetudo solet, hominem in maiora indies peccata impellere. Sed nimium videtur hoc subtile, & argutũ. [Nõ reprehendit;] Non exprobrat, non improperat, non conuitiatur, non blasphemat, aut maledicit; siue potius de futuro, non blasphemabit, maledicetve. His enim modis omnibus verti solet verbum originale a Vulgato. Cum autem oratio sit in Hebręo sine apposito, poterat non incommode apponi huic sententiæ, Deus [Cor meum non exprobrauit,] supple *Deum*; Non blasphemaui; nunquam maledixit; semper de Deo in bonitate sensi cõtra quam illi obijciebant amici, & Dæmon interius molestissime suggerebat: nam iam eo videbatur reuocata tota amicorum disputatio, quis melius, veriusque de Deo sentiret, & loqueretur? Sed Vulgatus sententiam aliter suppleuit, commodeque expressit appositum; [Non reprehendit me cor,] non exprobrat, neq; cõuitiatur mihi. Similiter etiam Septuag. [Neque. n. conscius sum mihi, commisisse absurda.] Peccatum enim est opprobriũ hominis, iniuria, conuitium. Quare, quem carpit alicuius sceleris conscientia, huic ipsa conscientia exprobrat, cõuitiatur maledicit. Et qui reprehendendo, peccatum alicui obijcit, si non verbo, at certe re ipsa exprobrat, & cõuitiatur. Ait igitur, se nullius opprobrij, vel in suã conscientiam, vel aduersus Dei commisisse, conscium esse. Sed potius probra, & conuitia indigne excepisse ab amicis, scelera, & impietatem obijcientibus.

D. Thom. Dionys.

Consuetudo peccãdi, ad noua sẽper peccata allicit.

חרף

Versio ex Hebræo interpretatio.

Peccatum, probrum, & conuitium.

In omni vita mea.] Clare quod in Hebr. paulo obscurius; [A * diebus meis.] Caiet. [Dies suos,] existimat appellari, *Dies*, quibus vsus est libero arbitrio. [Nam dies inquit, ante vsum liberi arbitrij, nostri non sunt quoad possessionem, & vsum.] Vere quidem, sed nimia in emulgendis vocibus subtilitas, inimica sæpe solet esse dignitati orationis, atque sententiæ. Loquutio ergo illa vitam in vniuersum significat.

** En mis dias: al nome a remordido la conciencia.*

Notata subtilitas Caietan.

Sed Philippus hoc loco, ut sententiam hanc conciliet cum illa superiori, cum Iob [peccata] aliqua [adolescentię suę confiteri videtur, existimat hanc sntani deberi sim accipi de præsentis suę calamitatis spe; [Hoc (quod) inquit loco omnis vita pręsens eius intelligenda est, quo tempore hæc dicebat: nam & ita dictũ ex superiori uersiculo credibile uideri potest, ubi ait, Iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram, ubi cœpisse se profitetur.] Similis profecto loquutio, 1. Reg. 25. 28. [Malitia non inueniatur in te, omnib. diebus uitæ tuæ. Videlicet dum uixeris in posterum. quod tamen ex Originali videbatur accipiendum in uniuersum: [Malitia non est inuenta a diebus tuis.] Nihilominus & Iobi sanctitas, & illius innocentiæ sępe ab ipsomet confirmata, & contestata, atque Gręcorum, Latinorumq; interpretũ consensus suadet, ut in uniuersum de tota uita superius acta hic locus accipiatur. Neque obstat quod aliquãdo se peccasse fateatur Iob: nã de leuioribus illud peccatis accipiendum, docet hoc loco Gregor. D. Thomas, & Latini. Quamquam illud obseruat Origenes, [Mirificã esse iusti fiduciam, qua non modo eius uita superior, sed ærumnosi etiam temporis conditio nitebatur, ut dicere non dubitauerit; Nihil mihi conscius sum.]

Philippus. Iob. 10. 26.

An Iob suã innocentiã uniuersę vitę tueatur, an præsentis tantũ temporis cũ hæc dicit.

Leuiora peccata agnoscens Iob. Gregor. D. Thom. Origen. 1. Cor. 4. 1. Cor. 4. 4. 1. Tim. 1. 13

Sed cum hoc etiam Paulus de se affirmauerit; [Nihil sibi conscium esse,] qui tamẽ, & [blasphemus fuit, & Ecclesiam Dei persequutus est,] non uidetur magnum suppeditare innocentię argumentum, quam a primis annis post delatam originis labem conseruauerit? Dicendum quidem, Paulum post actam uitę anteactę pœnitentiã, nihil sibi conscium fuisse, neque a suo corde, suaq; conscientia grauiter reprehensum. sicut & Ioãnes 1. c. 3. 21. dixit: [Si cor nostrum non reprehenderit nos; fiduciam habemus ad Deum; &c.] quod proprie ex Gręco legi potest; [Si cor nostrum non condemnauerit nos;] nam per pœnitentiam deleto iam peccato, [nihil nunc est (ut Paulus ait) damnationis his, qui sunt in Christo Iesu, qui nõ secundum carnem ambulant:] quamuis quondam [secũdum carnẽ ambulauerint;] & Paulus quidem vr̃ quodã modo ad pręteritę ignorantię commemorationem erubesceret; [Qui non sum dignus, inquit, vocari Apostolus, quoniam, &c.] At Iob non solum hac ratione; sed & ꝙ semel acceptam gratiam nunquam amiserit, sibi cõscius non est grauioris alicuius sceleris: neq; ad commemorationem præteriti alicuius opprobrij erubescit. Nam & pręteriti criminis memoria sanctis, dum adhuc viuunt, & humilitati, & pudori est. Quare ne populus Dei, velut sponsa, quę deprehensa in adulterio fuerat, & iam præteriti, & condonati adulterij opprobrio vel solam memoriam acciperet, dictũ Sophoniæ 3. 17. [Noli timere Sion, Dominus Deus tuus gaudebit super te in lætitia. [* Silebit, in dilectione tua.] Quod Septuag. dixerũt; [Innouabit te in charitate sua.] id est, quasi si alia esses, nouaque nupta, te accipiet. Iob dixit se innouatione minime indigere, vt qui primam charitatem nunquam amiserit.

Bona conscientia testimonium in Iobo, & Paulo, qualis.

Pœnitentia peccati damnationẽ tollens. Rom. 8. 1.

Præteriti criminis memoria sanctis ad humilitatem.

** No se hablara palabra de lo passado.*

Iob primã gratiam cõseruauit.

VII. Sit, vt impius, inimicus meus, & aduersarius meus, quasi iniquus.

1 *Duplex aliorum interpretatio, Iobi constantia, de vltimo huius controuersiæ iudicio, prophetia.*

2 *Germana expositio.*

3 *Imprecatio in hostes prouerbialis, Illustrati Samuel, & Daniel.*

1

CHrysostomus in Catena, paulo acerbius, per imprecationem hęc exponit: [Pereant inimici mei, quãdo quidem me calumniantur.] & fere eodem modo Olympiodorus;] Quę vos in me per impietatem cõdemnaris, in meorum inimicorum capita retorqueantur.] vt latenter notet amicos, qui petulanter illius innocentiam lacesserent, & non nisi cum impietate. Et vehemens quidẽ est Septuag. lectio; [Verum tamen sint inimici mei, & qui super me insurgunt, sicut perditio impij] Sed secundo, paulo lenius; Qui in hoc meo proposito, meaq; sentẽtia de impiorum, aut felicitate, aut supplicio mihi repugnauerit, plane censebo impiũ; & sicut meę innocentię, veręque doctrinę, ita etiam veritatis hostem. Sic Iob monebit amicos, ne sibi importunius obganniant, nisi velint ab ipso merito impij, & sanctitatis inimici haberi. quo sensu nõ omnino impios dicet suos aduersarios, sed speciem tantum impietatis præferre, vt qui contra veritatem, & sanctitatem pugnare videantur. Idem indicauit Tygurina; [Qui mihi aduersatur hac in causa, impius; & qui se mihi opponit, iniquus habendus est.] Hęc est frequentior Latinorum expositio. Et illud peculiare Philippus addidit; [Prophetię, inquit, spiritu hęc dicere vr̃ mihi magis, q̃ voto maledicẽtis.] Cui propheticę prędictioni, fauere videtur verbum futuri tẽporis, quod in Hebręo subest; [Erit, vt impius, &c.] Quod tunc impletum videtur, cum ad extremũ huius disputationis, & litis, damnati sunt illius aduersarij stultitiæ, & iniustitię.

Chrysost. Olympiod.

LXX. Lenior interpretandi ratio. Tygur.

Philipp. Iob prophetat futuram aduersariorum in hac causa, sententiam aduersam.

2

Sed tamen pręstat lenissimus alius sensus, quanquam non remisso suę defensionis ardore, ut nouum argumentum proponat suę sanctitatis; Illos (inquit) semper hostes habui, quos vidi cognouique impios: & vt impius quisque fuerit, ita profecto mihi erit inimicus; Quare oportuit semper mihi placuisse sanctitatem, atque omnem impietatis speciem displicuisse; Nullum cum impijs amicitię fœdus iniui, sed aduersus illos tanquã aduersus hostes pugnaui.

Optimus, & simplicissimus explicatus.

Noua sanctitatis Iobi probatio.

3

Sed tandem non leuiter suspicor, esse hanc quasi prouerbialem dicendi formulam, qua imprecetur fructum, retributionemque impietatis suis hostibus, in hanc sententiam, Vos censetis me impium. Ergo vero tam longe

Prouerbialis imprecandi formula.

absum-

[illegible] tatis flu[illegible] bene [illegible] percip[illegible] ri cō[illegible] uertere [illegible] a mala [illegible] 5.26.[[illegible] mino m[illegible] uit; [illegible] id c[illegible] emne [illegible] 6.[Dñ [illegible] us hos [illegible] fabr [illegible] ros.] Nā h[illegible] ita qui [illegible] Atque [illegible] d Sen [illegible] decl[illegible] m eff[illegible] am co[illegible] colu re[illegible]

VIII. Quæ est enim spes [illegible] rapiat, & non [illegible] animam [illegible]

[illegible] mper [illegible] flit Se[illegible] præsi[illegible] quit [illegible] quæ [illegible] m Græ[illegible] liq [illegible] ta [illegible] strum [illegible] posſi[illegible] un [illegible] qu[illegible] quod po[illegible] n den [illegible] corr[illegible], & dic[illegible] ipsa radice exponitur, [& inq[illegible]

[illegible]

Oratio multiplicata peculiare habet vim.

Deus humanorū clamorū auditor instar ...

... cessa. ...

4 ... pud.

Videtur

1 *Affirmatio expressa per negationẽ. Repetitio eiusdẽ rei ad confirmationẽ ergo.*

VIdetur iam aggredi, legitimeque exordiri parabolam suam, orationemque grauissimam de impiorũ interitu, & supplicio, & quod primum pollicetur se docturum, deinde per negationem repetit, se [non absconsurum,] vel non negaturum, aut non [mentiturum,] vt alij vertunt. quę eiusdem rei repetitio amplificat veritatem doctrinæ, vimque dicendi, & attentioné cóciliat. *Docebo.* Proprie dicere possis: Pluam, demittam, aut iaculabor doctrinæ, & veritatis imbrem. [& fluet, vt ros, eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.] Quod præsertim conuenit, cum de rebus Diuinis sermo sit tunc enim congruentior est similitudo doctrinæ cum cęlesti pluuia. Propterea enim subiecit Moyses in suo Cantico; [Quia nomen Domini inuocabo, & Dei perfecta sunt opera.] Similiter ergo Iob ait, se instillaturũ [per Dei manũ, quę ille habeat.]

ירה Sermo de rebus Diuinis instar cęlestis pluuia.

2 *Varia expositio. Vatabl. Dei manus quid. D. Thom. Caietan. Olympiod. Philippus.*

Illud autem [Per Dei manum,] siue, vt in Hebręo est; [In manu Dei;] Vatablus, exponit; [Deo iuuãte, & subministrante facultatem,] ad dicendum pro meritis: Nã [Dei manus,] sæpe Dei virtus, & potentia est confirmãs hominem. D. Thomas, [Dei virtutem. Id est, Dei Sapientiam, à qua ipse Iob dicenda acceperit. Caietanus [plagam Diuina manu illatam.] q.d. se expositurum Diuina in impios supplicia. Idem fere Olympiodorus, Philippus: [Dei potestatem, secretaque iudicia,] quæ quasi illius manu complicata secreto continentur.

Dicere per manũ Dei, alacriter, & audacter

Ergo pręterea duo, aut tria alia non minus verosimilia indicabo; vt vel manus Dei, significet audaciã quandam, & alacritatem in dicendo. Sicut Exod. 14. 8. dicuntur filij Israel egressi ex Aegypto, [in manu excelsa] id est alacriter, & lætanter, sublatis, erectisque manibus, & brachijs, vti ouantes, atque lætantes habere solent, non demissis, aut languentibus; instar mærentium. Alacer igitur (inquit Iob) orationem aggredior, lætus veritatem exponam, non inuitus, aut repugnans. Vel, vt per manum Dei disputaturum se dicat, quasi Diuina manu excitatum, & Diuino Spiritu cõfirmatum ad dicendum vere Diuina, atque Diuina quadam dicendi ratione, & efficacitate. sicut cum manus Domini dicitur fieri super Prophetas, cum à Deo accipiunt, & vim, & doctrinam quam populum doceant. Aut tandem, quod verosimilimum videtur, vt referatur ad id, quod sequitur. [Docebo per manum Dei, quid habeat Omnipotens,] supple in manu, id est, quam ille agendi rationem cum hominibus seruet, quid facere possit, quid velit, & quam suæ arcanæ Prouidentię regulam sequatur: Aug. [Quid disponat Deus.] Quo videntur Septuaginta respexisse legentes; [Annunciabo vobis, quid sit in manu Domini quę sint apud Omnipotentem.] Illud non tam dicam, quam indicabo. Forte prosperum feliceinque suę orationi exitum precatur. nam & illud apud nos peruulgatum est, vt in exordiendo, solemni illa formula vtamur; *A la mano de Dios, y començemos.* Denique Dei fauor, & assistentia in faciendo certum est indicari per *manum Dei*; Esdr. 1 7. 6. [Dedit mihi Rex iuxta manum Dei bonam mecum.] Et huiusmodi plura.

Dicere per Dei manũ, accepta à Deo dicẽdi facultate. 3. Reg. 3. 15. Ezec. 1. 7. & 37. 1. & c. 37. 22. Dicere per manũ Dei, explicando quid habeat in manu Deus. August.

3 *Bona exordiendi precatio ex manu Dei.*

XII. Ecce vos omnes nostis, & quid sine causa vana loquimini?

PEr correctionem superioris sententiæ, videtur hæc adiungi, Dixi (inquit Iob) prolaturum me, quæ Deus apud se recondita habeat suæ prouidentiæ arcana. Sed quid (inquam) arcana, & abscondita? cum illa vos probe noueritis, nisi nunc ea, quæ videtis, dissimulare velitis. *Nostis prop. vidistis.* Siue ad rerum Diuinarum contemplationem pertineat, id est, didicistis, atque diuinitus edocti estis, siue ad experimentum, quod in supplicijs impiorũ non semel obseruare potuerant. [Et quid?] admirationem habet: [Sine causa vana loquimini.] Prop in Hebræo: [Vanitate euanescitis, aut, vane vani redditimini.] Septua. * Vana vanis adijcitis. Augus. Vane vana loquimini, id est, vanissima est vestra oratio, vanissimusque conatus resistendi meæ orationi, atque vestra dogmata absque ratione tuendi. Non solum propterea quę dicta sunt ab amicis, sed propter modum etiam dicendi, iactanter, insolenter, contumeliose. quod videtur Interpres explicuisse, cum sine causa, dixit, videlicet nullo solido fundamento nixi, nulloque meæ vitę scelere probato, in quod conuenire possint, quæ contra impios iacta-tis. Dilucida est huius loci paraphrasis Tygur. [Cũ vos omnes speculationibus Theologicis operam dederitis, quare tam vanas opiniones habetis,] Desidero itaque hac in parte vestram Sapientiã Quibus verbis acerbitatem reprehensionis temperat opinione, & laude sapientiæ. Confidenter (inquit) loquar apud eos, quibus mea oratio, neque noua, neque inaudita existet, & qui, cum cætera tam acute videant, hac in parte minus quod verum, quodque iustum est peruiderint.

*תוה Pag. Regia, Vatabl. * Dessisma vana, y dos vezes. Tygur. Artificiũ dicendi. Lucida sententia paraphrasis.*

XIII. Hęc est pars hominis impij apud Deum; & hæreditas violentorum, quam ab Omnipotente suscipient.

1 *Iobũ ex propria sententia loqui; verior intelligentia huius locis.*
2 Pars, *tota filij hæreditas. Qua impiorum pars.*
3 *Deus paterfamilias, iusti, filij maiores natu. Improbi, prodigi. Illustratus Lucas, & Dauid.*
4 Hæreditas violenti. *Varia lectio.*
5 *Violentia, Dei omnipotentia abijcienda.*

MIhi nõ est omnino exploratum an tum sententiam hanc, tum sequentes vsque ad vers. 19. reciiet Iob ex amicorum persona, an vero ex propria sententia. Certe verisimile est ex aliorum sententia proferri id quod non nulli obseruarunt; ita vt, quæ amici huc vsque disseruerunt de temporalibus impiorum supplicijs, repetat Iob quasi nimium importune ab illis obiecta, & inculcata; videlicet impios solere in hac vita pœnas improbitatis dare amissione filiorũ, abolitione posteritatis, direptione bonorũ, & facultatũ omniũ. Deinde vero subiungat ex propria sententia. v. 19. [Diues cũ dormierit, &c.] q.d. Ego sic statuo, verissima impiorum supplicia, non in vita illorum ęstimari, sed a morte incipere, & computari debere: nam mala, bonaq; huius vitæ, bonis communia sunt, perinde ac improbis. At vero quoniam tum Græci, tũ Latini reliqui, ex Iobi persona, & sententia dicta hæc omnia interpretantur, libẽter illos sequar: præsertim, cum commodum habeant sensum, cumque profiteatur Iob multo luculentius, magnificentiusque quã amicos, disputaturũ se de impiorũ supplicijs: nunquam enim negat improbos aliquando in hac vita puniri, multos etiam feliciter agere. Sed illud tãtum asserit, verissima aut supplicia, aut præmia ad vitam alteram reseruari; Ait ergo. 1

An ex propria sententia loquatur Iob, an ambiguum. Isidorus Clar. Caie. sup. vers. 16. 17. Iobum ex propria sententia loqui verior intelligentia.

Hæc est pars hominis impij apud Deum.] Quid nomine partis, & hæreditatis designet, incertum: nam cum Gregorio, & Philippo fere Latini omnes referunt partem hanc & hæreditatem ad sequentia supplicia. At D. Th. & Nicolaus, ad temporalia bona. hos verũque coniungamus, vt & impiorum hæreditatem dicamus, constare & temporalibus bonis, & sempiternis malis: Tum etiam si non suis, at saltem suorum filiorum, totiusq. familiæ post breue annorum spatium incredibilibus calamitatibus. Hęc igitur est pars. Caietanus partem dici existimauit, quod temporalibus suorum filiorum supplicijs, non tota impij pœna comprehendatur, sed pars tantum. Sed mirum, quod Hebræus ille, quo amanuensi, & interprete Hebraicæ literæ vtebatur, non admouerit illũ clarissimi huius Hebraismi, quo pars, portiove, sumitur pro tota filij hæreditate, quæ illi obuenit post partitam, diuisamq. in plures hæredes paternam substantiam. vt etiam sequente nomine hæreditatis, exponitur? nam quod pars est rei paternę, id filio tota rȩs est. 2

Greg. Phil. et Latini. D. Th. Nic. Caiet. Pars pro tota cuiusq. filij hæreditate.

Apud Deum. Apud Celestẽ Patrẽfamil. Sept. A Deo. Hebr. Cũ Deo. id est, hanc ille seruatã, & paratã habet hæreditatis partem adeundã impijs. Ergo simile profecto est Regnũ Cęlorũ; id est. Cęlorũ Rex, atque tũ Angelicę, tũ terrestris familię Pater, moderatorque sapientissimus, hominis Patrisfamil. q. habuit duos filios; quorum alter, videlicet maior natu, iustos reprȩsentat, adolescẽtior vero peccatores, quibus, vt pote minoribus, solet interdum in hac vita magis indulgere Deus, illisque vt pote minus prudẽtibus, imò per insignem stultitiam efflagitantibus statim in hac vita. [Portionem substantię, quę illos cotingit, statim diuidere, atque patrẽ suã, hereditatemque facile permittere: Reddit enim odientibus se statim: Quare in hanc impiorũ partẽ, hęreditatẽque bonorũ temporalium intuens Dauid, simulque in multitudinẽ stultissimorum impiorum efflagitantium a

Luc. 15. 11. Parabola filij prodigi ad improbos relata.

Dto; [Pater, da mihi portionē substantię, quę me cōtingit;] ait Ps. 16. 15. [Domine, a paucis de terra diuide eos in vita eorum] id est, a sanctis, & iustis, quorum minor, paucissimusque semper numerus extitit, improbos separa, diuideque simul eis partem substantiæ, quæ illos cōtingit; & quasi iam partitione facta, & bonorum parte, hæreditateque permissa, subijcitur statim:] De abscon- *Hieronym.* ditis tuis] (thesauris, opibusque, & bonis) [adimpletus est venter eorum; saturati sunt filijs, & dimiserunt reliquias suas paruulis suis.] Hieron. eo loco legit; [Quorū *Pagn. Tygur. Vatabl.* pars in vita.] Sic enim contextus Hebraicus: Pagn. [A viris de mundo, quorum pars est in vita.] Eleganter Tygur. [A mortalibus huic sæculo addictis, qui partem suam in hac vita expetunt.] Vatab. [Ab hominibus, qui tantum mundana sapiunt. Hæc est pars hominis impij apud Deum] quam Deus illis permittit, non tam ex peculiari affectu paterno, quam propter improbitatem illorum, & suauè suæ familiæ gubernationem, & prouidē- *Iustis sæpe negat Deus temporalia.* tiæ legē. At iustis, pijsque hominibus, videlicet tāquam filijs natu maioribus, quorum omnia paterna sunt, nihil tale postulantibus, non sēper illa bona confert Deus sæpe negat; sæpe semel concessa aufert: ideoque subiunxit Dauid: [Ego autem in iustitia apparebo conspectui *Iusti famē bonorū, ad æterna fruē da seruant.* tuo; satiabor, cum apparuerit gloria tua.] Namque non vult adimplere ventrem temporarijs bonis, sed æternis, propter quod *pręclaram*, speciosissimāque hæreditatem suam appellauit superius, Ps. 15. 5. & 6. cum dixit: [Dominus pars hęreditatis meæ & calicis mei; tu es, qui restitues] (qui conferes, fulcies, æternamque conseruabis) [hęreditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in pręclaris. Etenim hæreditas mea præclara est mihi. Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum.] id est, qui hoc mihi consilium suggessit, vt hanc hæreditatem eligerem, futuram in cælis, non præsentem in terra.

4 *Et hæreditas.* Possessio hæreditario iure adeunda im- *Violēto qui.* pijs; *Violentorum*, fortium, potentium, robustorum, terribiliū, qui alijs vim inferunt, & terrorem afferunt: nā cadunt hæc omnia in vocem originalem; Nominis autem *עריץ* proprietas explicatur Ps. 53. 5. *Fortes* (violenti) [quæsierunt animam meam] (ecce violentiam eorum, & timorem ingentem quo afficiebatur Dauid) [& non proposuerunt Deum ante cōspectum suum.] (videlicet *Eloah*, Deum iudicem, à quo essent hæreditatem ingentiū suppliciorum cumulatissimum recepturi.) Obseruarunt profecto Sept. vim vocis legentes: [Possessio potentium *LXX.* veniet ab Omnipotente.] Vim illi cæteris afferunt; vim quoque à Potentiori sustinebunt.

5 Quam ab Omnipotente accipient.] Potentibus Om- *Tyrānis obijcienda Diuina virtus.* nipotentiam obijcit; & fortibus, Diuinam fortitudinē, & terribilibus inijcit terrorem Diuinæ Iustitiæ. Quid enim humanum homines inhumanissimos possit in officio continere? Ideo Deus hominum causam contra illos suscipit. sicut etiam Isaias robustis, violentisque hostib. Diuinæ fortitudinis metum obijcit. 35. 3. [Ciuitas gentium robustarum timebit te.] Neque aliam rationem ad curationem iniquitatum, & publicorum scelerum, violentorumque iudiciorum proponit Eccl. 5. 7. [Si videris] (inquit) [calumnias egenorum, & violenta iudicia, ne mireris super hoc negotio, quia excelso, excelsior est alius.] Is profecto, quæ impij peruertunt, & violenter deprauant, & corrumpunt, ad æquitatem, & integritatem adducet.

XIIII. Si multiplicati fuerint filij eius, in gladio erunt: & nepotes eius non saturabuntur pane.

1 *Impij siue mortui, siue viuentes puniti in sua posteritate.*
2 *Impiorum filij multis infensi. Pijs multi amici.* Gladius.
3 Nepotes, *qui in Sacro sermone.* Fames, *quantum malum.*
4 Reliquiæ, *& relinquere, in Sacro sermone quid. Explicatus Ieremias.*
5 Morte mori. *De morte acerbissima, & pestilenti.*
6 *Plurale constructum cum singulari.* Pestis *descriptio ex eo, quod nemo lugeat funera.*

1 *Filij parentū viscera.* Minatur impio interitum, & exitium filiorum ad paternæ impietatis supplicium, sæpe in hoc libro repetitum, sæpe etiam a nobis explicatum. Sunt nimirum filij parentum non membra solum, sed viscera, hæc tanguntur, læduntur que male habentibus liberis. puniū tur etiā mortui, filiorum dedecore, & ignobilitate. In quam rem de Dionysio Siciliæ Tyranno Valerius scripsit: Tametsi (inquit) [debita tot sacrilegijs supplicia non exsoluit, dedecore tamen filij mortuus pœnas rependit, quas viuus effugerat.] Quare si in filijs viuentibus censentur viuere parentes mortui, quid ni etiam iterum mori censeantur morientibus filijs, & illorum fama, & existimatio lædi, filiorum contumelijs? Quod si viuant adhuc multo miserius, videtur improbitati Paternæ dici à suprema vindicta. *Vale. Max. lib. 1. c. 2.*

Atque ita viue quidem, pende tamen improba, dixit. *Ou. 6. Met.*
Lexque eadem pœnę (ne sis secura) futuri)
Dicta tuo generi, serisque nepotibus esto.

In gladiū. In gladium. Sept. dilucide: In occisionem. id est, filiorum multitudinem deuorabit hostilis gladius. Eleganter vero dicitur: [multiplicati filij.] id est, quamuis se ipsos cōfirment mutuis auxilijs, & societate; quāuis frater fratrem adiuuet, sibique videantur esse [velut turris munita;] illorum tamen neruos, & robur præcidet ferrum hostile, facileque superabit multorum inimicorum odium, inuidia, vires aduersus illos armatæ. Vt miserabiliorem filiorum cladem Sept. repræsentarent, partem hanc priorem de filijs adhuc infantibus acceperunt, posteriorem vero de adolescentioribus; legunt videlicet; [Filij eorum in occisionem erunt: si autem, & viri facti fuerint, mendicabunt. Aug. [Si autem iuuenes facti fuerint, indigebunt.] q. d. nemo infantium illorum, quorum imbellior est ætas, propterea q. miserabilior, miserebitur. Nihil vero miserius, quam parentem suis filijs relinquere multos inimicos, amicum nullum, quod frequenter contingit impijs, in quorū filios statim sublato parēte, ciues omnes læsi, lacessitique desæuiūt. Cū tamē de viro iusto Scriptū sit; [Bonus relinquit hæredes filios, & nepotes. Nō solum (inquā) hæredes rei familiaris, sed commoditatum omnium, atque etiam amicorū. *2 LXX. Multiplicatio fratrū de mutuus auxilys. Pro. 18. 19. Augustin. Pro. 13. 22.*

Et nepotes eius.] De voce originali superius diximus propriè significare germina. Rectè autem verti ab interprete; *Nepotes*; quo significetur vniuersa impiorum posteritas. qua etiam significatione, vocem, *Nepotum*, Latini accipiunt. licet quidem tum in Sacris, tum in profanis, *Nepotum* appellatio, aliquando fere eadem sit quæ filiorum. Sed Nepotes ipsi suauiores aliquando existunt auis, vt teneriores, & bis filijs, his enim arrident, colluduntque senes puerascentes. *נכד Vide c. 18. ver. 8.*

Nec tædeo bitanum (inquit ille) *parmo aduigilare nepoti,* *Tibul. li. 2. Elegia 5.*
Balbaque cum puero dicere verba senem.

Ergo omnem posteritatis iucunditatem impijs negat. [Non saturabuntur pane.] Necessarius, & quotidianus illis victus deficiet. Si qui (inquit) remanserint, aut hostium gladium effugerint, viuēt in summa ignobilitate, & egestate. Et ex tribus quidem malis illis, magnitudine, & grauitate paribus, duo nūc videtur imprecari posteritati impiorum, videlicet *bellum*, & *famem*. Quæ quā grauia sint, probe nouerat Dauid, neque belli ignarus, vt qui bellorum Domini dux esset; neque inexpertus famis cum exul non semel panes emendicare coactus fuerit. Is (inquam) Gad Prophetæ danti optionem, vt ex tribus vnum eligeret, aut famem septem annorū; aut quod perinde ęstimari poterat, [triū mensiū] exercitum hostium aut tandem pestem trium dierum; Hanc elegit respondens; [Melius est, vt incidam in manus Domini, quam in manus hominum.] 2. Reg. 24. sed de hac vers. sequente plura. Nunc de *fame, quæ* (vt Cicero dixit) *nihil est miserius.* Quam etiā inter malas artes efficiendi, computabat Andromacha in illa malorum congeries *Fame nihil miserius. Cic. li. 5. ad Atticum.*

—— —— Diras mali
Doloris artes, & famem, & sæuam sitim, *Sen. in Tro. act. 3.*
Variasque pestes vndique, & ferrum indutum
Visceribus vstis, carceris cæci lutum,
Et quidquid audet victor iratus tumens.

Parentibus quidem famescentibus præsidio esse poterant liberi [distracti, & diuenditi:] at mortuis parentibus, famescentibus filij, cūctis inimicis, quod præsidiū. Certe nō potuit à Nerone Maius tormentū, post neces, post flāmas, post ruinam vniuersi populi excogitari, quam,

Turpis egestas; fana cum luctu fames.

Sed non hoc vltimum, neque maximum supplicium sequitur maius. *Sen. in Oct. act.*

XV. Qui reliqui fuerint ex eo sepelientur in interitu, & viduæ illius non plorabunt.

3 *Qui reliqui fuerint.* Quamuis de posteris superstitibus adhuc loquatur, sed tamen reliqui, proprie sunt, non posteri (vt vult dicere Philip.) neque domestici, & amici (vt intelligit D. Th.) sed qui ex superioribus cladibus euaserint, & ex alijs suppliciorum, & exilij generibus incolumes remanserint. Quare originale verbũ relinquendi, aut remanendi, solet a Vulgato uerti effugere, vel saluari, aut certe sumi pro eodem, ut Thre. 2. [Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur.] & Ierem. 31. 2. Populus, qui remanserat gladio. Hi (inquam) quos aliæ calamitates non attigerint, morte alia acerbissima peribunt.

Philippus. D. Tho. שׂריד *Reliquus pro incolumis.*

4 Sepelientur in interitu.] Caietanus refert ad interitum impij Patris famil. q.d. primam pœnam gladij, & famis infligendã viuente adhuc patre familias: sed hanc postremam, non nisi post parentis mortem euenturam. Sed expositio hęc eneruat totam vim sententiæ. Vatabl. intelligit Sepeliri in ipsa morte, idem esse quod, sepeliri adhuc uiuos, moribundos, vel confectos morbo diuturno. Non video vnde hanc interpretationem possit elicere; nam quod phrasis hæc, sepeliendi in interitu, affert idẽ illud est, quod significat illa alia; morte moriendi, in sacro sermone frequentissima. Quod cum sapienter intellexissent Septuag. legerunt; [In morte morientur.] Quæ mortis repetitio vim affert orationis, & significat mortis genus acerbissimæ, ignominiosissimę, certissimæ. Sed hanc mortis acerbitatem Græcus Scholiastes retulit, [ad parum honestam mortem violentam, atque immaturam.] D. Th. quod [Sepelientur absque sollemnitate, quasi occisi.] Alij, vt Philipp. agi existimant de sepultura animarum. idest, inferno. Existimo tamen, neque leuiter, partem hanc accipi debere de peste, atque lue miseranda, qua tota impiorum soboles abolcatur. Sicque a fame, & gladio præcedentibus, tum etiã a particula sequenti postulari videtur, ut iam exponemus.

Caiet. Vatabl. LXX. Mortis, aut moriendi, dix repetita quid denotet. Nicet. D. Thom. Philipp. Germana interpretatio, et perspicua de Pestilentia.

5 Et uiduæ illius non plorabunt.] i. vxores illorũ impiorum. non enim insolens est in Scriptura, ut plurali nomini adiungatur singulare, cum distributio pro singulis contentis sub singulari indicatur. [Vxores nõ plorabunt;] quod quasi passiue accipiunt Sept. pro, non plorabuntur; Vel quia simul cum suis uiris eadem lue peribuntur; vel quod ingenti mali, & morbi grassantis timore perculsæ, se potius, quam maritos lugere, & plorare cogentur, vel quod tot malis deplorandis nullę sufficient lachrymæ, lamenta nulla. Hoc eleganter indicauit Philippus; [Viduę, inquit, eorum prę omnio instante sibi malo, flere non poterunt non habentes vtiq. temporis copiam, quos uarietate miseriarum cũ lachrymis recordentur.] Sicut ad significationem grauissimæ calamitatis dictum est mulieribus, alioquin non omnino immisericordibus ad alienas ęrumnas; [Nolite flere super me, sed super uos ipsas flete.] Luc. 23. 28. Illis autẽ verbis lues aliqua perniciosissima significatur, & quidem nota esse solet acerbissimo alicuius pestis, vt tunc funera lachrymis, & luctu careant. Sicut & in ea pestilentia, quam in Oedipo pulcherrime descripsit Seneca:

Plurale nomẽ constructum cum singulari. Ingentis calamitatis amplificatio. Philipp. Luc. 23. 28. Pestilentiæ nota, cum funera carent lugentibus. Sen. in Oed. Act. 2.

Pars nulla Regni immunis exitio vacat:
Sed omnis ætas pariter, & sexus ruit,
Iuuenesq; senibus iungit, & gnatis patres
Funesta pestis. vna fax thalamos cremat,
Fletuq; acerbo funera, & questu carent.

Quod videtur dixisse ex imitatione Sophoclis in suo quoque Oedipo Tyranno:

Sophocles.

Absque numero perit vrbs quoque,
Tum turba non miserabiles
Prostrata funesto iacet
In campo eamque luctibus
Haud iuuat vllus prosequi.

Neque minus elegans illa Pestilentiæ descriptio apud Ouidium, quamuis iam præoccupata a Thucydide, Lucretio, Virgilio:

Oui. 7. Met. Lucr. lib. 6. Virgil. 3. Aen.

Corpora missa neci, nullis de more feruntur
Funeribus, atque enim capiebant funera portæ;
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, & iam reuerentia nulla est.
Dique rogis pugnant, alienisq; ignibus ardent.
Qui lachrymentur, desunt, indefletæq; vagantur
Natorum, matrumq; animæ, iuuenumq;, senumq;
Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignem.

Scribitur quidem a Tito Liuio libro 25. paulò ante medium, de Pestilentia in Romanis castris ad Syracusas grassante; [Cum quotidiana funera, & mors ob omniũ oculos esset, & vndique dies, noctesque ploratus audirentur, postremo ita assuetudine mali efferauerant animos, vt non modo lachrymis, iustoque comploratu non prosequerentur mortuos, sed ne efferrent quidem, aut sepelirent.] Quæ omnia persimilia sunt huic nostræ sententiæ, cum in miserando interitu virorũ, ac liberorum, vxores, matresque non plorant, neque lugent.

Tit. Liuius.

XVI. Si comportauerit quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit vestimenta.

XVII. Præparabit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet.

1 Terra *de abundantia, & copia. Hyperbole.*
2 Aurũ, & argẽtum *de vestibus pretiosis.* Quid Præparare.
3 *Impiorum auaritia, cuius similes.*
4 Quid Diuidere. *Improbus seruit sanctorum gloria. Explicatus Salomon.*

Nihil proderunt, inquit, impio collectæ per iniuriam facultates, quibus neque liberi, neque posteri illius perfrui poterunt: nam deuoluentur tandem omnia bona ad iustos, quos fortunabit Deus, locupletabitque fortunis impiorum. Hoc & miseriam impiorum, & iustorum felicitatem amplificat. Si comportauerit, si collegerit, coaceruauerit, condiderit, immensos aggeres. [Quasi terram,] proprie, vt terræ puluerem. ad copiam, & multitudinem refertur, prouerbiali Hyperbole. *Cumulo terra.* Sicut & illa Genes. 4. 19. Congregauit Ioseph triticum, [tanta abundantia, vt arenæ maris coæquaretur.] & 3. Reg. 10. [Fecit Salomon, vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta & lapidum.] Huiusmodi autem comparationes Hyperbolicæ frequentissimæ sunt in Sacris literis, quarum multa exempla congerit Isidor. Pelusiota lib. 2. Epist. 99. Quæ quidem, cum prouerbia sint, mendacia non sunt, & illud quidem per hyperbolen intendimus, vt auditor adigatur vi sententiæ hyperbolicæ ad credendum, & intelligendum, quantum satis est in re proposita, vt eleganter docuit Quintilianus; [Mentitur, inquit, Hyperbole, nec ita, vt mendacio fallere velit. Quare ignoscitur, quia non affirmamus.] Quod lib. de Beneficijs vltimo dictum est sapienter a Seneca; [Quoties parum fiduciæ est in his, quibus imperas, amplius est exigendum, quàm satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis Hyperbole excedit, vt aduersum mendacium veniat, nunquã tantum sperat Hyperbole, quantum audet; sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia veniat.] Quare tunc demum, vt ait Fabius, [Hyperbole virtus est, cum res ipsa, de qua loquendum est, naturalem modum excessit: Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum est, non potest, meliusq. vltra, quàm citra stat oratio.] Ergo habet aliquid mendacij, sed specie tantum, loquutio Hyperbolica. Cum enim a Vulgari prouerbio desumatur, vulgum imitatur, qui semper aliquid affingit veritati, quod eleganter quoq. a Fabio indicatum: [Est, inquit, in vsu vulgo quoque, & inter eruditos, & quod rusticos, quia natura est omnibus augendi res, vel minuendi cupiditas insita, nec quisquã vero contentus est.] Quare ex reb. vulgaribus exempla sumit; qualis est sequens luti cõparatio, quæ non solum copiam, & abundantiam significat, sed etiam rem nullius pretij. Vtraque autẽ Hyperbole (vt eleganter obseruat Philippus) notat [insatiabilem cupiditatem, ac voraginem quandam.] Sed de hac peculiari Hyperbole, quæ vel a terra, vel ab aqua desumitur, elementis quidem communissimis, & abunde nobis ad quemuis vsum suppetentibus, alio loco diximus. 1

עפר Hyperbolica loquutiones. Isidor. Pelusiota. Quint. li. 8. cap. 6. Pulchra Senecæ sententia de Hyperbolicis loquutionibus. Hyperbole a vulgari loquutione desumpta. Lutum de abundãtia, aut de re vilissima. Philippus.

Argentum. Argenteã pecuniam, vel argenteam sup- 2

Aurum, vel argentũ factũ, aut infectum. pellectilẽ, aut infectum, factumve argẽtum. Cui sensui etiam secunda pars apud Sept. respondere videtur; nam pro vestimentis, legunt, aurũ. Quod nisi obstat tẽporis, & chronologiæ ratio, pulchram allusionem habebit ad id Exod. 12. 35. *LXX.* Cum petierunt Israelitæ ab [Ægyptijs vasa argentea & aurea, vestemq. plurimam,] & spoliauerunt Ægyptios. *Ad Aegyptiorum spolia allusio.* Tum ẽt, cum ijdẽ Palesthinæ Prouinciæ opes ingentes Septẽ illarum nationum propter illarũ scelera, Hebræi abstulerunt, Et (vt ait Dauid) labores populorũ possederunt. *Ps. 104. 44.* Quamuis, auri, nomine forte intellexerunt Sept. aureas, pretiosasque vestes, quarum quondã magna parabatur suppellex, atque inter præcipuas diuitias numerabantur. *LXX.* Vestium autem nomine, quãuis D. Th. intelligat significari. [Diuitias naturales, quæ scilicet homini naturali necessitati subueniunt, sicut panis, & vinum, & vestimenta;] at cum istæ nõ tam vitiosæ sint, quam necessariæ, potius illas significari dicam, quæ vitiosa sollicitudine, & arte superuacanea, nõ tam ad vitæ necessitatẽ, & subsidium, quam ad voluptatem, splendorem, & luxum comparantur. *Vestium nomine, quæ opes intelligantur. D. Thom. Vestium supervacanearum luxus.* Et verbũ quidem præparandi, artem hanc, & sollicitudinem secum affert, qua aliquid formamus, & in certum finem dirigimus, & stabilitum, confirmatumque volumus. *כין*

3 [Præparabit quidẽ.] Et, sua opinione, in multos quidẽ annos. Sed quæ parabit, cuius erunt? ad pios sane, & iustos deuoluentur omnia, Deo sic Prouidente, vt q̃ illi in iniustitia detinebant, tandẽ in honestos, iustosq. vsus conferantur: nã iustus vestietur illis. *Ia. 11. 20.* *LXX.* Sept. Hæc oĩa iusti vendicabunt. Est ergo sordida impiorũ auaritia, vel, vt eleganter Plutar. dixit, [Asinina ista, & fornicaria diuitiarũ cupiditas, plane similis asini balneatoris, qui ligna & malleolos identidẽ apportans, fumo semper, & fauilla oppletus, in nullã lauacri, caloris, munditiæq. partem venit.] *Plut. opusc. de cupid. diuit.* Deinde idẽ Plutar. [Similes sunt muribus, qui in metallis Chrysitidẽ] (ea est terra glebulas auri permultas habens) [vorãt aurũ, non reddunt, nisi mortui, & dissecti. Cur ergo liberis, & hæredibus volunt multũ pecuniæ relinquere? scilicet, vt hi quoq. alijs hæc, rursũq; alijs ij seruent, instar figlinorum canalium; qui nihil in se retinent aquæ. Sed vnusquisq. proximo a se eam tradit.] Donec tandem iustus vestiatur illorũ uestimẽtis.

4 Et argentũ innocens diuidet. partietur, dabitq. pauperibus. *Nicetas.* Quare dictũ est a Sapiente Prou. 28. 8. [Qui coaceruat diuitias usuris, & fœnore, liberali in pauperea cõgregat eas.] *ἀφανιεῖ in LXX.* Quare obseruat Græcus Schol. verbũ Græcum, cum Sept. legunt; [Hæc omnia iusti vendicabunt] nõ tam valere, acquirẽt, & possidebunt; quã ea, quæ decet, ratione illia vtentur. *Impiorum auaritia seruiens Iustorum liberalitati.* Impij ergo homines inseruiũt, gloriæ piorum, atque improborum studia, & facultates, ad bonorum fructũ, & amplitudinem conuertit Deus.

XVIII. Aedificauit, sicut tinea, Domum sum; &, sicut custos fecit vmbraculum.

1 Domus tineæ *qualis Impij sibi ipsis sunt exitio. Illustrati Hoseas, & Ieremias.*

2 Domus araneæ, *quæ in re gestet impij similitudinem. Multa aranearum genera. Illustratus Dauid de breuitate humanę vitę.*

3 Facere *quid in Sacro sermone. Auarus non tam Dominus, quam custos pecuniæ. Aedificiorum luxus irrisus.*

1 CVm de suppellectile dixisset, quæ argento, & vestibus constat, nunc ad bona immobilia, domum, & agros transit, quorũ possessione breui etiam eijciendus. [Ædificauit, sicut tinea domum.] Videlicet, non lõgiori tẽpore duraturam, quam domunculam tineæ, in ligno putrido, aut vestimento: nã præterquam quod breuissima est, vanissimaq. domuncula tineæ, ac hoc habet prõpriũ, quod quamuis corrodendo uideatur sibi ædificare domum, & latibulũ quærere, sed corrodendo etiã suam domum diruit; nã cum vel lignum nimiũ cariosum est, vel cum vestis iam nimiũ attrita. & lacerata, tunc tandẽ perit domus tineæ, excutiturque ex suo latibulo. *Domus tineę, nõ duratura. Quanã ratione similis impiæ. Impij ipsi sibi quęrunt exitiũ suũ.* Igitur ipsa sibi tinea molitur exitium suum, demoliturque domum suam. Nõ aliter sane impij, dum alienas res mordendo, & uorando, domum suam erigere, & stabilire nituntur, suum ipsi exitiũ quærunt. sicut Amos. 6. 3. dictũ est; [Qui separati estis in diẽ malum, & appropinquatis solio iniquitatis.] idest, vt ex Heb. legimus; [Separãtes, aut elonganres diẽ malum,] nã quantũ in illis est, tueri, & cõmunire se volunt ab omni malo, & calamitate, at ea ipsa rõne contendũt, & properant suis ipsis pedibua in ea mala, quæ fugiunt, Quare legunt Sept. [Venientes in diẽ malum.] *LXX.* Rursua cum suum supplicium auertere, & declinare procurent, at appropinquant ipsimet solio iniquitatis, i. iudicio, aut tribunali pœnæ, oppressionis, & iniuriæ. videlicet, ubi pat illorũ peccatis, & Tyrãnidi suppliciũ rependatur. Ergo sicut tinea (quod animalculum a mordendo, & corrodendo nomen habet) aliorũ iniuria domum sibi quærit, & construit, sed sua domo cito eijcitur, excussa veste; sic isti excutientur opibus, quas aliorũ iniuria comparauerant. *עש* *Tineę nomẽ a mordẽdo, & rodendo.* Sic ad Sellum Iosiæ filium dictum est, Ier. 22. 13. & 14. [Væ, qui ędificat domum suã in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio. Amicum suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet. Qui dicit, ædificabo mihi domum latã, & cęnacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitq. sinopide.] *Contra ditescentes aliorum morsu, & damno.* Deinde clarius exponitur; [Tui vero oculi, & cor ad auaritiam, & ad cursum mali operis. Propterea non plangent eum. Sepultura asini sepelietur, putrefactus, proiectus extra portas Ierusalẽ.] *Impiorum dignum supplicium, ut consumãtur a tinea.* Ædificauit profecto iste domũ suam, sicut tinea, ex qua proiectus, & excussus tandem est. Vides hic impium per ea puniri, per quæ peccat, atque cum ipse tinea sit alienis rebus, ipse consumetur, velut a tinea; Iob 4. 19. & comedetur a tinea. Isaiæ 50. & Deus ipse vltor, & uindex impiorum est, quasi tinea. Hoseæ 5. 12.

2 Cũ tinea, araneã iunxerunt Septuag. [Enadet domus eius, sicut Tineę, & sicut aranea.] *LXX.* Quo loco paulo dilucidius quam solet, ait August. *August.* [Domus, dixit, munimenta, quibus se protegunt, verum astuta, & latebrosa, sed inualidissima, sicut tineę folliculus, quo se abscondit, & araneę cauerna, in quã se recipiendo cooperit, & claudit eã.] *Latebrę, & astutię improborum.* Illis ergo uerbis duas similitudines cõtineri existimauit Nic. *Nicetas.* [Impietas, inquit, instar ueneni depascit impios, non secus quã tinea lanas, & quemadmodum aranearum telæ nullo maiori negotio exterminantur, sic, quę ab impio asseruantur, putridã, & dissolubilem aranearũ telam, quasi ueneno, tineaq. consumpta imitantur;] Quare tineam, & araneam aduersus ipsos impios conuertit, vt ipsi sint tela araneę, & domus tineę. Cum in priori explicandi ratione ipsi impij dicerentur tineę, comparatione aliorũ. Domus ergo tineę erit uelut domus araneę, quę quamuis duret Septuag. Octogintave annos (Hęc enim longissima in Potentatibus uitę meta) at nullo negotio proijcitur, & dissipatur. Ad quem miserandum, nimiumque celerem magnificẽtię, & opulentię domus impiorum finem, forte allusum est Ps. 89. 10. *Ps. 89. 10.* [Anni nostri, sicut aranea meditabuntur: dies annorum nostrorum in ipsis Septuag. anni. Si autẽ in Potentatibus Octoginta anni, & amplius eorum, labor & dolor. Quoniam superuenit mansuetudo, & corripiemur.] Quod ex Hebręo legit Hierony. [Quoniam trãsibimus cito, & auolauimus.] Tunc sistemur iudicandi: quare additur, [Quis nouit potestatem irę tuę?] Quibus verbis eruditi quidam respici existimant ad quorundam araneorum naturam (plura enim genera distinguit Pli.) *Pli. lib. 11. c. 24.* quę nectunt suas telas, in quatuor circulorum quasi sectiones, quorum quęlibet sectio uiginti item sectiunculas alias, & fila uiginti contineat, ut inspiciẽti curiosius constare poterit Octoginta igitur circulis, aut sectionibus constat tela tota, si plura fila astruat, aut neat, incõmoda fit prędando, & capiẽdo animalcula: auolat enim interdum pręda propter maiorem spatij, & discurrendi laborem ex telę centro, & latebris. *Aranearũ tela octoginta circulis constans.* Hæc est humanę vitę, etiam longissimę; constantis Octoginta annis leuissimis, breuissimis, celeri meqne labentibus expressa imago; hęc duratio breuissima mortalis, & caducę domus, quod Lusitanus noster perbellę cecinit; *Ludo. Crucius in interpretatione Ps. 90.*

Nos fila molles sicut aranea,
Dentes in annos tendere sępius,
Speremus, ante more obunca
Falco rapax, nisi soluit orsa.
Dentes in annos firmior ostiet
Procurrat ętas; hic labor, hic dolor
Mater, volandum quippe tandem,
Cen volucres habeamus alas.

Quis

Quid deinde accedit, crimina punit
Vt iusta flagris ira sonantibus?
Pro male culparum seueras
Iustitia repetente pœnas.

3 Et ficut cuſtos fecit vmbraculū.] Hæc eſt altera cōparatio,& imago breuiſſimæ impiorum felicitatis, tum etiam inaniſſimæ illius curæ, & ſollicitudinis, in comparandis, & poſſidendis multis latifundijs: nam fecit, עשה cura,arte,induſtria,ſollicitudine ornauit, aptauit, diſpoſuit,compoſuit (claudit hęc omnia voa originalis) vmbraculum, Tugurium,tabernaculum. Quanta igitur ſtultitia,tantū operę,induſtrię,& ſollicitudinis poſuiſſe in componendo tugurio,& erigēdo vmbraculo,quod breui collapſurum,aut deferendum eſſet? Videtur ergo per ſarcaſmum irridere magnificentiſſima mortaliū ędificia,& munitiſſimas arces, vocando, Tuguria, vmbracula,ruſticas,& peranguſtas caſas. Surſum(inquit Seneca) [ingentia ſpatia ſunt, in quorū poſſeſſionē animus admittitur:at ita ſi minimū ſecū ex corpore tulit, ſi ſordidū omne detersit,& expeditus,leuiſq; ac cōtētus modico emicuit . Scit illa ad ſe pertinere . Tunc contemnit domicilij prioris anguſtias:] imò & ſordes . Quid enim erigere, aut conſtruere poſſit homo niſi tuguria ,& caſas;& non niſi ad tempus breuiſſimum ; Quaſi cuſtos ; נצר nam quæ auarus ſumma vigilantia cuſtodit,& a quibus abſtinet,alijs,non ſibi cuſtodit. Ergo in cuſtode, duplex impij,& auari ſimilitudo, & quod aliena ſui Domini ſata, aut prædia ſeruat, non ſua ; quæ in poteſtate igitur auari ſunt , in cuſtodia ſunt, & quod non integrum annum,ſed breui quodam certo, & definito anni tempore in cuſtodia eſt: propterea que vmbraculi, habitatio temporaria eſt. Non eſt igitur diuitiarum æterna poſſeſſio. Vos(ait Sen.)[tāquā aliquis vobis æternā poſſeſſionem diuitiarū ꝓmiſerit, aſſue[f]citis illis,& cohæretis. Sapiēs tūc maxime paupertatē meditatur,cū in medijs diuitijs conſtitit.]quippe ſcit illa aliena eſſe,ſe tantū cuſtodem.

Aedificiorū luxus, & ſu perbia. Sen. lib. 5. Natur. qq. initio.

Seneca de vita Beata cap.27.

XIX. Diues cum dormierit, nihil ſecum auferet: aperiet oculos ſuos, & nihil inueniet.

1 *Mors,& felicitas impij.* Somnus.
2 Auferre, & colligere *in Sacreſermone quid* Deficere *an dicatur de Iuſtis. Illuſtrati Moyſis, Samuel,& Iſaias.*
3 *Impius non* alligandus in faſciculo viuentium. *Vtq; periphraſis. Explicatus Samuel.*
4 *Vulgati Interpretis defenſio* .
5 *Hebraiſmus* , Non ipſe . Aperire oculos *quid Impius poſt felicitatem ſibi ipſi vix notus. Reſurrectionis periphraſis.*

CVm de certiſſimo impij interitu,vitaque,& felicitate breuiſſima dixerit, nunc de ipſa morte apertius ait;Diues,cum dormierit. In Hebræo,& Septuag. Diues dormiet quod habet' aſſeuerationem inſtantis mortis. De eo autem diuite loquitur, quem hypocritā prius dixerat;& qui improbis artibus ditescit. Verbū autē dormiendi,indicat diuitias,humanamque felicitatem cum ſomnio comparari, vt obſeruauit hoc loco Nicetas : nā ſicut qui per ſomnium tātum diues eſt, re ipſa miſer eſt; ſic ſane,& huius vitæ diuites, miſeri re ipſa ſunt . nam ſtatim,atque diluacrit,& ė vitæ huius crapula, ſomno- שכב que euigilauerint , extrema inopia laborare incipient . Verbū autē dormiendi ſignificat etiā iacere, proſterni. quod etiā referri poteſt ad impij caſū ex ſua felicitate.

5 Futurū per aſſeuerationem rei certiſſimę. Humana felicitas ſomnium. Nicetas.

Nihil ſecū auferet.]Verbū originale multiplex eſt, אסף quāuis prima,& genuina eius ſignificatio ſit,cōgregare aut colligere,& inde ſignificat auferre,quia ꝙ ex vno loco auſertur, alio colligitur, & congregatur ſignificat ēt rettahere, aut reuocare,quod eſt,quaſi colligere ad ſeſe; tum etiam perire aut diſperdere, quoniam quod colligitur,videtur perire,& de medio tolli. Hinc ortæ ſuot variæ huius loci interpretationes: nam oratio in Hebræo tantū habet;Cū dormierit,nō colliget; vel,non auferet, aut paſſiue;Nō colligetur,vel,nō cōgregabitur.Septuag. Diues dormiet,& nō adijciet.id eſt (vt colligitur ex interpretatione Nicetæ) breui tēpore bonis adeptis fruetur.Illud enim,nō adijcere,ad tēpus aliquādo refertur.

Auferendi verbū multiplex ſed eſt Analogia. Varia lectio & interpretatio. LXX. Nicetas.

Secundo Varabl. Nō colligetur.id eſt,nō deferetur ad ſepulcbrū.cōſentit q. Tyg. Nec honorifice funerabitur: namq; ſepulturæ officium hoc verbo colligendi,aut colligendi ſignificari videtur,ſiue quis dicatur,colligi, aut

Vatabl. Tygur.

cōgregari ad populū ſuū,ſiue ad patres ſuos,ſiue ad ſepulchrū.4. Reg 22.20.[Colligā te ad patres tuos,& colligeris ad ſepulchrū tuū in pace,Nu.3 2.ſiue abſolute, & ſine addito, Nu.20.26. Aaron colligetur, & morietur ibi.Iſa.57.1.[A facie malitię collectus eſt iuſtus,& viri miſericordię colligūtur.Quod idē eſt,quod abſtrahi, auferri,tolli de medio,& condi,congregari ut in horrea defunctorū. Verū enim vero cum hoc uerbum, colligendi, duos terminos uiæ afferat, quos appellant a quo , & ad quē, alterū fere ſemper ſupprimit Scriptura uidelicet , e uita,aut ex uiuis; alterum interdū tacet , interdū exprimit,uidelicet ad patres,ad ſepulcrū. Videbitur ergo aut prædicere, aut imprecari improbo tyranno , ut pro infandis ſceleribus,ſepultura careat.quod ſupplicij genus in hoſtes publicos decernebant Romani. quorum cadauera uel unco trabebant,uel feris obijciebant, uel in profluentem proijciebant. In Artica etiā Maieſtatis, id eſt,perduellionis reos ſepeliri nefas erat:licebat uero et ſepultorum oſſa effodere,ne quod ſceleratí hominis ue ſtigium poſteritati relinqueretur ut Diu Chryſoſtomus obſeruauit.ex quo, atque ex Plutarch. Senec. Tacito , Sueton.plura congerit Pet. Faber.lib.2. Semeſt. c.9. Tyrannus,igitur,inquit Iob,publicus hoſtis,perduellionis reus,& totius honeſtatis inimicus,non colligetur, neq; funerabitur,dignus qui unco trahatur, & feris,aut bulique proijciatur,non niſi aſini ſepultura ſepeliendus.

Colligari aut colligi & de morte ad ſepulturam. Mortui, & ſepulti congregati in horrea.

D.Chryſoſ.

Pet. Faber.

Ierem. 22. 19. Caietan.

Tertio Caiet. qui prope uim huius loquutionis attingere uidetur,exiſtimat deſcribi hoc loco impiorū pœnam,quorū animę non congregantur ad ſocietatē aliarum animarum iuſtorum,nam de iuſtis dictū eſt Gen. 25.8. [Abrahā deficiēs, mortuus eſt in ſenectute bona, congregatus eſt ad populū ſuū.] Et quāuis de verbo illo deficiendi ſic notauerit Hierony. in traditionibus. Male in Septuag.interpretibus additū eſt,deficiēs Abraham, &c.Quia non cōuenit Abrahæ deficere,& imminui.Tamē illa particula in Hebræo,Græco, Kaldæo legitur: & dici proprie de iuſtis obſeruat Nicolaus de Lyra, poſt R.Salomonē,& alios Hebræos, ideoque ſequi: Cōgregatus eſt ad populū ſuū, id eſt, ad Limbū Sanctorū Patrū.ſic et Gen. 35.29 Iacob cōſumptus ætate mortuus eſt,& appoſitus populo ſuo.Onchel. Collectus eſt ad populū ſuū.vbi iterū Nicol. eā ponit: Limbū Sanctorū Patrū.& Raban.Populū Angelorū,vel Sanctorū animarū. Confirmarique poſſe videtur:nā Abrahā,ſecundū cadauer,non eſt congregatus cū alijs gentilibus,aut popularibus ſuis,ſed cū Sara tātū.Quare intelligitur populus, & ſocietas ſāctarū animarū;atq;eo loco ſimili fere rōne explicat loquutionē hāc Rupertus;Quemadmodū (inquit)de agris congregatur matura meſſis in horreū, ſic de publico vitæ huius congregantur electi temporibus ſuis ſinguli in ſecreta quietē.Cū quo videtur facere regula illa,quā tradit Ambr.lib.1.de Cain,& Abel.c.2. Cognoſcimus,neq; illud otioſe Scriptum eſſe , ſed perpenſe atque examinate , quod legimus in Regnorum libris,& appoſitus eſt ad patres ſuos, intelligi enim datur,quod Patrum ſimilis fuerit fide.Vnde claret non ad ſepulturam corporis,ſed ad conſortium vitæ relatū.Sed quidem quamuis de morte iuſtorum hæc congrue Intelligantur , at certe ex vi locutionis nihil aliud importari videtur,quam Moſi cut & anteceſſores omnes.

Hieronym.

Verbū deficiendi an ia ſtis tribuatur. Nicolaus. R. Salomō. Onchel. Rabanus.

Rupert.

2 Regula tradita ab Ambroſ. Apponi ad Patres,quid ſit.

Ergo quod de impio hoc loco dicitur , Non colligendum,dicere potius dici per alluſionē ad locum illum,1. Reg.25.vbi videtur eſſe quędam vitæ circumloquutio , alicuius animam cuſtodiri in faſciculo viuentium apud Deum,At vero pariter videtur eſſe mortis circumlocutio, Animam rotari,quaſi in impetu , & circulo fundæ. Quē locum Septuag. legerunt; Erit anima Domini mei illigata in vinculo vitæ apud Dominum Deum ; & animam inimicorum tuorum rotabis in medio fundæ . nā quod eſt ligatum, & collectū cum uiuentibus, uiuit , ſeruatur que incolume inter viuentes: quod vero rotatur funda,& longe proijcitur, videtur amitti , & perdi. Igitur impius non colligetur non alligabitur,neq.ſeruabitur cum reliquis uiuentibus.Quare ab hac ipſa colligendi radice dicitur Michææ 12.12. Cōgregatione cōgregabo,Iacob,totum te in unum,cōduca reliquias Iſrael, ponam illum, quaſi gregē in ouili . cum quo et colludit Pſ. 26.10. Pater meus & mater mea dereliquerunt me Dñs aūt aſſumpſit (prop.colliget.Hiero.) me.id eſt,cripuit me a morte.quare ſequitur; credo uidere bona Domini

3 Verior, & ſimpliciter explicatio. Vita, & mortis circumloquutiones. LXX.

mini in terra viuentium.] Ergo, non colligi, erit morti, & exitio tradi.

Sed tamen cum videret Interpres secundam partem huius sententię persimilem esse illi Psalm. 75. 6. [Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis priorem etiam partem, quę legi poterat passiue, non colligetur, vel, non auferetur; maluit actiue legere; Non auferet; & eandem sententiã reddere, quę Psalm. 38. 18. [Quoniam cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius.

Aperiet oculos suos.] Quod Dauid dixit: [Dormierunt somnum suum.] id est, postquam dormiuit, expergefactus iam somno, & crapula corporis, & huius vitę negotiorum, cum se ipsam intuebitur anima, vere & clare de rebus iudicatura.

Hebraismus. LXX. Tygurina.

Et nihil inueniet.] Prop. ex Hebr. [Et non ipse. Clare Septuaginta. Et non est. Quod Tygur. intellexit; Nemo aderit ei. Sed incommode: nam de ipso diuite mortuo accipi debet; non est felix, qui fuerat. sicut miserrima Babylon. Fuit, & non est. Apoc. 17. 8. & c. 8. 11. Quare non solum nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis, id est. (vt ex Hebręo legit Hiero.) Non inuenerunt omnes viri exercitus manus suas. id est, nihil pristini roboris, aut splendoris; Sed totus ipse impius euanuit, & iam amplius non extat. quasi se ipsam anima intuens nõ agnoscat ad extremum supplicium delapsam. nam de re notissima illud prouerbio dicimus, eque cogitam esse, ac manus proprias. ergo qui non inueniat, neque agnoscat suas manus, quam sibi alienus, & ignotus exiltet. Forte hic quoq. Hebraismus est, vt aperire oculos, & nihil inuenire, sit * in oculi ictu euanescere, quã cito conniuet. Philipp. hanc, aperiendi oculos, rationem videtur ad Resurrectionem retulisse, quem alij quoq; Latini sequuti sunt, ita vt dicat impium resurrecturum, sed non in resurrectionem vitę. nam, euigilare, de vita, & resurrectione dicitur, sicut, & dormire, de morte. Qui quoque sensus forte indicatur Prou. 9. 18. Qui confidit in diuitijs suis, corruet (nõ enim resurget in resurrectionẽ vitę, sed in resurrectionẽ iudicij) Iusti autẽ, quasi uirẽs foliũ, germinabunt (quod indicat beatę vitę resurrectionẽ iustorũ.) Sed simplex; & germanũ est, q dicimus.

Hieronym.

** En vn abrir y cerrar de ojos. Philipp. D. Thom. Dionysius. Resurrectionis tempore fit. ... 5. 29.*

XX. Apprehendet eum, quasi aqua, inopia, nocte opprimet eum tempestas.

1 *Accelerabit eum supplicium.* Apprehendere. *quod. Illustratur Salomon, et Paulus.*
5 Inopia *quid ex Heb. et Græce. Illustratus Salomon.*
3 Viatores, *qui apud Latinos. Qui* Boni, *aut* mali viatores. Inopia *apparitor summi Dei aduersus impios.*
4 Tempestas *quid prop. Quid* Turbo. Mare. Suph. Ventus occidentalis.

IAm in defunctum impium mala omnia vno quasi impetu ruentia describit. * Apprehendet, assequetur, quę indefesse persequitur, quę est proprietas verbi Nasag. Et mirum, quod mala omnia persequãtur impium, dum viuit; interim fugiat, & quoquo modo effugiat; at tandem in morte comprehendant. Consonat illud Prou. 24. 33. [Veniet tibi, quasi cursor egestas tua, & mendicitas tua, quasi vir armatus.] Properat enim cohors miseriarum, vt comprehendant impiũ. Quare supplicium suis quasi gressibus tantum appropinquat ad impium, quantum ipse impius appropinquat ad mortem. Sed de hoc loco statim plura Septuag. legerunt: Occorrerunt ei, sicut aqua, dolores. Intellige aquam, vel e sublimibus montibus præcipitatam, quę incredibili impetu obuia quęque rapit, secumque præcipitat; vel imbrem noxium cũ tempestate cadentem, ita vt sequenti sentẽtia hæc prior exponatur. Vtrouis autem modo subitam egestatem, & repentinam calamitatem comminatur impijs, quæ hominem incautum, & nihil tale cogitantem præoccupat. sicut Apostolus ait 1. ad Thesal. 5. 3. [Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint; Pax, & securitas: Tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habentis, & non effugiet.] Quibus verbis duplex, triplexve repentini supplicij similitudo indicatur, Furis in nocte, clanculum irrepentis; Doloris parturiendi, incurrentis subito, & repente occupantis puerperam, atque Interitus, oc-

** Correra a halladorle al cance. נשג*

Impius, atque suũ supplicium obuiam sibi occurrunt. LXX.

Repentina calamitas opprimens impium.

Triplex comparatio subiti impiorum exitij.

cisve per insidias intentę, [nõ effugiẽt] (inquit) quoniã apprehendet eos. sed inter alias elegãs est Torrentis subito ex repentina tẽpestate coacti, huius loci cõparatio.

Inopia. Septuag. dolores, dixerunt. Symmac. Anyparxia, quæ est proprie, quasi inexistẽtia, aut (vt ita loquar) in substantia, significatq. mortẽ, & interitũ ipsum. quãquam Nicet. scribat, significare fortunarũ interitũ, vnde dolor existit. Quod et indicasse videtur Vulgatus vertẽs inopiã. Vox Hebr. significare videtur turbationem, aut formidinẽ, sicut vertitur Iob 18. 11. aut senectutẽ, siue uetustatẽ, quę interitui proxima est. vnde ẽt pro interitu, ponitur Iob 18. 14. & pro nihilo, in quod res periens aut euanescens redigitur, Ezech. 28. 19. & 26. 21. vbi Septuag. verterunt perditionem. Hebraizantes constãter vertũt, terrores. Sed oia certe cõmode cadunt in interitum, & in supplicium impij, atque in iudicium seuerissimũ, quo accipitur à supremo iudice statim, atque e vita tollitur. Hoc enim nõ longe abludit ab illo Prou. loco, quem nuper tangebamus, bisq. repetitur verbis ferecitidẽ. Prou. 6. 11. [Veniet tibi, quasi viator, egestas; & pauperies, quasi vir armatus,] vbi Septuag. legerũt; [Tãquã malus viator, paupertas; & egestas, tanquã bonus cursor.] Iterũ Prou. 24. 33 [Quasi cursor, et quasi vir armatus.] Quod ex vi originis nihil profecto aliud significat, quã viatorẽ incedentẽ, procedẽtẽque indies, & contẽdentẽ eo, quo destinatur, sũma celeritate. At ex vi Latini nominis, potuit Interpres indicare calamitatem, & supplicium esse, velut supremi iudicis ministrũ, missũ ad accersendũ, comprehendendũque hominem impium, & sistendum ad Dei tribunal. Nã viatores olim magistratibus erãt pro ministris, siue apparitoribus. sic enim sępe Leges appellãt. Tũ ẽt & pro exequutorib. vt idẽ fere munus obijsse videãtur, q in militia, quos vocamus, Sargẽtos. M. aũt Verrius Flaccus, & Sextus Festus sic de Viatoribus, scribũt, [Viatores appellãtur, q magistratibus apparẽt, eo quia ab initio omniũ tribuũ, cũ agri in propinquo erãt vrbis atq; assidue homines rusticabãtur crebriot opera eorũ erat in via, quã vrbe, quod ex agris plerũque homines vocabãtur a magistratibus, & frequẽs eorũ erat ab agris ad vrbẽ via.] Eãdẽ quoque nominis notionẽ testatur Cic. in Catone maiori, & Columella l. 1. c. 1. Primũ ergo erãt boni, faustique viatores, qui fausta nũtia perferebãt, & ex agro ad Senatũ vocabant. Vt enim inquit Cic. [E villa ad Senatũ accersebãtur Curius & cęteri senes, ex quo quilcos accersebãt, viatores nominati sũt.] Faustus quoque ille viator fuit, qui arãti Cincinnato (vt Plinius scribit) dictaturã atulit, & quidẽ (vt traditur) nudo, plenoq; pulueris ẽt numore. Cui viator, Vela corpus (inquit) vt proferã Senatus, populiq; Romani mãdata. Tales sũ etiã viatores erãt, quod ipsũ nomẽ inditũ est subinde, & ex agris, Senatũ ducesq. accersentibus. Hi itaq. boni, faustiq. viatores dici possũt. At sermonis cõsuetudine nomẽ hoc ad illos postea deductum est, qui iudicis iussu reos in ius vocarẽt, atq. iudicata exigerẽt, & exequerẽtur, vt Imperator docuit in §. triplici de action. Hi profecto mali, infaustiue viatores appellari possũt. Ad quos videtur Septuag. respexisse, cũ dixerũt; [Egestas tãquã malus cursor, aut tãquã malus viator.] Quod in Hebræo, & Latino dicitur, quasi per expositionẽ. Tãquã vir armatus. cũ postea ijdẽ fuerint viatores, q lictores, ut Aullus Gellius cũ Valgio Ruffo testatur l. 12. c. 3. nã armabãtur falcibus, & virgis, postea ẽt securibus. Quare consonat lectio Theodotionis, qui pro viro armato, legit: Virũ hastiferum. Sed de viatoribus non plura, consulendi tantũ Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum l. 2. c. 15 Turneb. l. 11. c. 11. Iustus Lips. lib. 2. electorum c. 23. Rosinus li. 7. c. 43. Igitur inopia, tanquam viator, & vir armatus. & summi iudicis apparitor diuitem reum in iudicium vocabit, manus colligabit, apprehensumque ante illius tribunal sistet.

Nocte opprimet eum tẽpestas.] Eo sæuior tempestas quo minus lucis habet, quę lenire, aut consolari posset animos ingẽti discrimine laborantes, quod si tempestas cum teterrima nocte coniungatur, signum vtrumque erit Dei aduersus mortales vehementer irati. quare, Ira Dei, solet poni pro ipsa tempestate, & vento procelloso Ps. 82. 14. Prosequeris illos in tempestate tua, & in ira (propr. hæc ipsa vox Originalis, turbine; spiritu procelloso, repentina tempestate tua turbabis eos. Eleganter Poeta de Deo ventorum, & tempestatum moderatore.

1 *ἀνυπαρξία LXX. Symmach.*

בלה *Variatio uocis Hebraicæ.*

Illustratio loci Prouerbiorum. LXX.

3 הלך *Calamitas quasi Lictor missus ad cõprehẽdẽ impiũ.*

Viatores, qui. L. 3. §. Tutor D. de suspec. tutor. & l. fin. §. fin. D quod metus caus. l. si seguente D. de rust. Festus. Cicero. Columella. Boni viatores fausta nuntia perferentes. Plin. li. 18. cap. 13.

Gellius.

Sigonius. Turnebus. Iustus Lipsi Rosinus.

4 *Tempestas cũ nocte coniuncta.*

Vir. 1. Aen.

Sceptra tenens, mollitq; animos, & temperat iras
Ni faciat, maria, ac terras, cœlumq; profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantq; per auras.

Quod autem [in nocte dixit; vel vera nox, vel tanta caligo, vt nox censeri possit; illud enim solemne in ingenti tempestate;

Eripiunt subito nubes cœlumque diemque,
—— —— ponto nox incubat atra.

Se. in Aga. act. 5.

Aut in ipsa tempestate duplex nox;

Nec vna nox est, densa tenebras obruit
Caligo, & omni luce subducta fretum
Cœlumque miscet.

Septuag. verterunt, Caligo, quod idem est, quod caliginosa, & tetra tēpestas. Pro tempestate, vox est, quam sup. c. 21. 18. & alijs in locis Interpres vertit. Turbinem, atq. If. 5. 28. Impetuto tempestati. Dicitur aūt proprie esse vehemēs venti frigidissimi impetus, obuia quæque prosternentis, & conuoluentis, vt Exo. 10. Nā cū præcipiente Deo, ventus urens cōportauerit in Ægyptū locustas, oportuit vt contrario vēto, videlicet frigidissimo abigerentur, & auferrentur. Quare sic scribitur vers. 19 [Flare fecit ventū ab * Occidente vehementissimū.] Quo loco dr̄ in Hebræo, [Deus vertisse ventum (*Que se boluio el ayre*) & pro vento Occidentali, est, ventus maris, siue vt

Ventus validissimus contrarius Austro.

סוף Sept. Ventus a mari. Et ibidem dr̄ mare *suph*, quæ est eadē vox, quæ hic vertitur tempestas, aut Turbo, q.d. diceretur, Mare procellosum, siue, Mare iuncosum, vnde solet vehemens ventus Africus perflare; quale erat Mare Rubrum respectu Iudæ, & sic Pli. lib. 18 c. 33. scribit, [Ex Aduerso Aquilonis ab occasu brumali Africum flare.] quē appellant nautæ *sudueste*. alij Meridionalem, quod sit inter Austrum, & occasum Æstiualem. Hic autem celebris est procellis, & turbinibus, vt Poeta dixit;

Vir. 1. Aen.

Vna Eurusque, Notusq; ruunt, creberq; procellis
Africus; & vastos voluunt ad littora fluctus.

Et quod Lyricus:

Hor. Epod. 16.

—— —— Quocumque per vndas
Notus vocabit, aut proteruus Africus.

Vnde If. 21. 1. dixit: [Onus deserti Maris. Sicut turbines ab Africo veniūt.] Pro uerbo aūt. Opprimet. Sept. dixerūt: Sustulit. Proprie dicas: Furata est eū tempestas, aut,

גנב clā, furtim, & cito abstulit. Vbi vides [Diem Dn̄i,] quasi furem, in nocte clanculum irrepere in domum impij. Græci autem hanc nocturnā, tetramq. tempestatē tantum retulerunt ad omnis felicitatis abolitionem: nā sic

Nicetas. per paraphrasim elucidat Nicet. [Quemadmodū noctis tenebræ faciunt, vt nihil possit apparere; sic impius ęrūna quasi cæca nocte obrutus, nec vlpia videtur existere.]

XXI. Tollet eum ventus vrens, & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo.

1 Tollere quid, & auferre. Ventus vrens. *Impij instar fumi. Impietatem nec per cœlum, neque terra capit. Explicatur Dauid, & Isaias.*
2 Ventilare, & procellare, ventus *diuina sententia.*
3 *Impiorum instabilitas, & perturbatio. Pilæ similes. Illustratus Isaias.*

1

Impius iactatus ventis contrarijs.

NOn vno (inquit) tantum modo, sed vijs omnibus punietur impius, atque iactabitur, fluctibus supplicij etiam inter se aduersis, atque contrarijs: nā cum antea de tempestate, & turbine, ventoque frigidissimo dixisset, nunc de vento contrario, nimirum vrente, & æstuante loquitur. Quæ omnino est tempestatis sæuissimæ amplificatio.

Se. in Aga. act. 3.

Aduersus Euro Zephyrus, et Boreæ Notus
Sua quisque mittunt tela, —— ——
Strymonias altas Aquilo contorquet niues
Lybicasque arenas Auster ad Syrtes agit.

נשא Tollet, efferet sublimē, sublatum expellet: a radice *Nasa*, quod est subleuare, aut extollere. Dici non ineleganter posset, Belaralo Videlicet hærentem terræ, & profundis radicibus defixum euellet, & iactabit in aera. [Ventus

Ventus vrens quis. vrens.] Sept. Æstus. Prop. Eurus, aut ventus Orientalis,

קדים qui in Hebr. appellatur *Kadim*, quasi anterior, aut prior, vtpote qui a priori, & anteriori mundi parte spiret, qui vertitur: ventus vrens, Exo. 10. 13. & c. 14. 21. Vbi etiam

LXX. dicitur, ventus vehemens, quæ vehementia videtur indicari sequenti particula, Et auferet. Quod proprie legunt Sept. iuxta Hebræū, & abibit; nam si semel Eurus effundat in rem aliquam, quantumuis bene firma, & fixa resistere non poterit. quanto minus impij, qui sunt tanquam puluis tenuissimus, aut tanquā leuissima gluma, vel vanissima [fauilla ante faciem venti?] Quare vī

Pagn. Regia. Vatab.

הלך idem supplicium hoc loco describi, quod Ps. 67. 3. [Sicut deficit fumus, deficiant:] nam fumus in sublime elatus vi turbinis, aut venti facile dispergitur, & euanescit. Vide ad If. 41. 16. [Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos. vbi Sept. fere uerbis eisdem, & cū nostra sententia consonantibus, leguut; [Ventilabis & ventus auferet eos, & tempestas disperget.] Non aliter profecto impij populi suppliciū describitur apud Zach. c. 5. 9. Cuio iubetur portari amphora illa plena impietate sublimis, quasi vi ventorum, & tēpestatis raptata, & quasi volans inter terram, & cælum, quod neque cælū capiat impietatem, neq. terra, sed instar impijssimi Iudæ inter cælum, & terram suspensi pereant impij, & vi tempestatis sublati in omnium oculis deficiant, & euanescant.

Impij instar fumi. LXX.

Impios neq. cælum, neque terra capit.

Et velut turbo rapiet eū de loco suo. Simplex in fonte verbum, quod etiam imitati Sept. simplici alio verbo reddiderunt: [ventilabit eum de loco suo.] Et vox quidem ad tempestatem, & procellam pertinet, quæ cū ingenti horrore, & commotione coniuncta sit. Quare non inepte diceremus ex proprietate verbi, procellabit, aut, horrificabit eum de loco suo. Idest, horrifico impetu, & procellosa tempestate cōuellet, & proijciet de loco suo. atque ab eadem radice dictū est Ps. 57. 10 [Sicut viuentes sic in illa absorbet eos. Quod Hieron. ex Hebręo dixit; [Quasi viuentes, quasi in ira tempestas rapiet eos.] D. Aug. [Tanquam in ira * combibit eos.] vtrumque ad interitum pertinet. Vbi vides, quod nuper dicebamus, Iræ Diuinæ quasi tempestati, & turbini attribui hunc impiorum interitū. Quare elegans est hoc loco Philippi interpretatio: Venti, nomine Dei sententiam intelligentis: [Et ventus (inquit) hic diuinæ sententiæ urens dr̄, eo quod ad gehennæ vredinem ducet; siue compellet.]

2 *LXX.* שער

Hieronym. August.

** La ira de Dios se los comera, y se los beuera.*

Philipp.

Sed illud tn̄ in hac congerie suppliciorum indicari videtur, impij inconstantia, atq. animi perturbati instabilitas, & trepidatio, quem uenti oēs circumagāt, & uelut pilam iactent, nullo in loco potentem consistere: Sicut Isai. 22. 17. dicitur Sobnæ templi Præposito, [Ecce Dn̄s asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum, sic subleuabit te:] vbi primum uides impium subleuari ex terra, & solo cui adhærebat, & uelut globum circumligatum, & constrictum in peregrinas sedes asportari. Deinde subditur. [Quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam.] nam sicut pila proiecta in latam, & spatiosam planiciem, nullum reperit consistendi locū, sed ita semper prouoluitur, ut nunquam per se ipsam quiescat: Ita sane impius circumquaque uersabitur, & nunquam ab assiduis cruciatuum ictibus conquiescet, sed per omnia malorum, & calamitatum genera rotabitur. Et cum pila, aut sphæra ita principio, & fine careat, ut eius reuolutio in eodē semper loco sempiterna esse possit, non incommode hac similitudine exprimitur sempiternitas suppliciorum.

Impius nullo in loco cōsistens.

Impij instar pilę vsque turbinatę.

Sempiternitas cruciatuum infernorum.

XXII. Et mittet super eum, & non parcet, de manu eius fugiens fugiet.

1 *Impiorum incolumitati cuncta infesta.*
2 *Super improbos tempestas, & tenebræ nunquam desitura.*
3 Mittere *quid proprie. Explicatur Dauid.*
4 *Deus bona præscripturus impij. Hispanismus simul cum Hebraismo*
5 Manus Dei *quid. Repetitio eiusdem verbi, aliquando minuit significationem.*
6 Stringere *quid proprie. Deus triumphans impium.*
7 *Locus impio dignus. Explicatur Lucas.*

1 *Sententiæ difficultas.* *LXX*

OBscurum est, quodnam supplicium hoc loco describatur? nascitur uero difficultas ex eo, quod sententia careat supposito, atque etiam apposito, & solū uerbum actiuum, mittet, exprimatur. Sept. uidentur facere suppositum, uentum urentem, aut æstum, de quo nuper dixerat; nam sub eodem puncto, tum hanc, tum præcedentem sententiam solo cuniare distinctam concludūt.

[Æstus

Vatabl. Tygur. Isidor. [Æstus tollet, & ventilabit, & proijciet super eũ, & non parcet.] Placuit hoc quoq. alijs. Fiet igitur hæc sententia; Ventus Subsolanus, qui morbidus est, & infestus mortalium saluti, & vitæ, immittet, inuehetque impio affatim malorum, & morborum incurabilium, vt ea hac vita citius fugere, & excedere cogatur. Catenæ auctor supponit, vltorem quempiam, [ac vindicem, qui quasi fur improuiso incidat impio, nec illi ignoscat iratus.] Alij commodius faciunt huius sententiæ suppositum, Deum pœnarum, ac suppliciorum impij auctorem; cui ventus, cui turbo, & tempestas, velut Imperatori supremo parent conuocanti mala, & calamitates aduersus hostes suos. *Philippus.* Hanc interpretandi rationem cũ prima, ita coniunxit Philip. [Ventus, inquit, sententiæ Dei, siue ipse Deus per sententiam iustitię suę, immittet super eũ.]

2 *D. Tho. Caiet. Philip.* De apposito item, & re mittenda desuper dissentiunt ijdem interpretes: nam D. Th. dicit mittendam a Deo vehementem aliquam persequutionem. Caiet. in communi; [Quidquid affligere, & cruciare possit.] Philipp. [Meritum facinorum suorum.] Alij, & fortem non incommode, subintelligunt mittendã illam ipsam sæuissimam tempestatem, & turbinem, de qua paulo ante dixerat: Quam ideo repetit, vt indicet non futuram illam tempestatem breui sedandi, instar [diluuij prætereuntis,] sed fore diuturnam, & cum nocte sempiternarum tenebrarum, sempiternã quoq. procellam, & turbinem coniungendum. *Sempiternitas cruciatuum.* Atque id significare videtur sequens particula; nec parcet; id est iustissimus Deus nunquam abstinebit a supplicio efficiendo, & immittendo, vt qui vlla damnatorum commiseratione tangi non possit.

3 Est vero in illo Verbo, mittendi, aut proijciendi obseruanda proprietas quædam, quasi iaculandi ex loco superiori in inferiores hostes; nam ex eadem, mittendi, radice dictum est Ps. 147. 17. Mitit (cum pluit cælitus. *Hierony.* Hierony. proijcit) Crystallum suum (Hierony. Glaciem) sicut buccellas, & Threno. 2. 1. [Proiecit de cælo in terram inclytã Israel.] *Impius vndique oppugnatus.* Significatur ergo impius oppugnatus vndique cælo, terra, aere, & creaturis omnibus illius exitium conspirantibus. Sed cælo præsertim iaculante desuper.

4 *Vehemens sententię explicatus.* Illud non prætermittam, si sententia hæc sine apposito sumi posset, fore vehementiorem; [Deus mittet,] aut proijciet super eum; supple mittet se, aut proijciet se. Quod indicasse mihi videtur Græcus Scholiastes: nam exponit, [Deum mittere,] aut proijcere super impium, idem esse quod, [vltorem incidere impio] *שלך* sicut cum de iudice, alicuius facinorosi hominis bona proscribente, *Sententia sine supposito.* & occupante dicere solemus, Cadere illum, aut irruere super illius facultates: aut de hoste ea improuiso aggrediente, *dar sobre alguno, o echar se sobre su hazienda.* Ita Dominus proijciet sese, & illius iustitia incumbet in impium, & illius bona omnia.

5 *D. Thom.* De manu eius fugiens fugiet.] Incertum quoque quem designet pronomen, eius: Nam D. Th. intelligit, [persequutionẽ, aut persequutorẽ immissum a Deo.] Alij etiam existimabunt referri suppositum sententiæ præcedentis. Sed præstat, vt Dei manus intelligatur. *Philipp.* quod eleganter dixit Philip. [Non significat, inquit, de cuius manu, & tamen non potest, nisi manus Dei intelligi. *Iobs actiones et gestus peculiares, dum loquebatur.* Ita Sanctus Iob cum amicis suis hæc mysteria loquebatur, vt eis nutu quodam significaret, quod manus Dei hæc esset, dum aut eleuat oculos ad cælum, aut in altum extẽdit manum, aut certe caput in sublime sustulit. Manus autem Dei plaga] est illata cælitus, quã impius [fugiens fugiet,] aut, vt in Hebræo est; [Fugiendo fugiet.] aut, vt in Græco: [Fuga fugiet.] quæ eiusdem vocis repetitio vim significationis auget, quam alij interpretantur; *Nicet.* [Fugam velocissimam.] Ita vt Deus (vt Nicet. ait) inducatur, quasi [hostis persequẽs impium; impius autem fuga sibi consolens.] *Significatio vocis aliquando remittitur repetitione.* Verum aliquando admonui, cum eadem vox, aut eiusdem significationis plures voces, iunguntur in Sacro sermone, semper afferri specialem vim, & affectum sententiæ: sed non semper crescere vim significationis: verũ aliquando imminui, & remitti. Hoc itaque loco non potest significari fugæ velocitas, cum describatur impius comprehensus, & irretitus cruciatibus, tenebris, & turbine occupatus, & impeditus, cælestibus demum iaculis præsians. Potius ergo indicabitur vehemens quoddã, sed inane, & vanum fugiendi studium. *Vera fugę interpretatio.* Tentabit enim fugere, sed frustra: explorabit omnes euadẽdi vias, sed in vanum Quare non ineleganter paraphrasis Tygur. dixit. *Tygur.* [Magno studio effugere moliuntur.] *Philipp.* quod vero Philip. dixit: [de manu eius fugiet, nõ tenebitur manu Domini, vt saluetur, sed veloci lapsu in ruinam decidet.] vix quadrare potest.

XXIII. Stringet super eum manus suas, & sibilabit super illum, intuens locum eius.

6 *Varia interpretatio.* Hæc quoque sententia caret supposito, diuersæ propterea interpretationes. Nam plerique supponunt, exponũtque, [eum, qui viderit, audieritve] supplicium impij, complosurum manus suas præ admiratione, & exsibilaturum. *Vatabl. Tygur.* Tygur. [Quo sublato plauditur, & homines loci eius illum exsibilant.] *Olearius.* Similis gestus admirantium, aut stupentium, [percussio fœmoris, manuum complosio,] & id genus alia. *D. Thom.* D. Th. subintelligit amicos stupentes, compatientes, lugentes e conspectu pristini loci, & felicitatis. *Caiet.* Caiet. supponit iustos, quasi irridẽtes impiorum exitium, immotos ipsos suis sedibus, & locis, & nullo fortunæ vento, aut suppliciorũ fluctibus iactatos. *Verior expositio. Philipp.* Sed præstat, ut huius quoque sentẽtiæ suppositum sit Deus. Quare eleganter nunc quoque Philipp. [Nutibus, inquit, quibusdam humanorum corporum, quasi testibus, censuram indignantis Dei, & contra peccatorem diuitem irascẽtis, hoc sermone describit, ubi etiam sibilans indicat, quam atrox illi pœnarum locus reseruetur.] *Nicet.* Ergo placet, quod auctori Catenæ placuit, ut nunc describatur Diuina iustitia triumphum agens, canensque de impio atque ob triumphum, & uictoriam quasi gestiens plaudensque manibus, & uociferãs, quod in prælijs, & uictorijs fieri solet. *ספק* Quod enim uerbum stringendi, non pro plaudere, sed pro constringere, & arctare alij sumunt, quasi Deus manu sua, id est, potestate impium constringat, & pœnis concludat, ut mouere se non possit, longe alienum est a tota sententia, & a propria uerbi significatione, quod proprie significat sufficere, aut satisfacere; ratione autem manuum, & sibili adiunctorum significabit. [satis posse agere manibus] cũ sibilauerit; quod quid aliud est, quam manus stringere, seu complodere?] Sed dicemus de hac radice cap. 36. 18. an uero suppositum esse possit ipse impius [intuens locum] suum, dicemus statim.

Pagn. Vat. Caietan. LXX. Intuens locum eius.] Quoniam non alia sunt Hebr. relatiua reciproca. Sept. diaeruot; [Et sibilabit eum de loco suo.] Quos etiam imitati sunt plerique. Videlicet quasi Deus de sede sancta sua exsibilet, & prosternat impium, aut ut Nicetas diait, impium [a suo loco, id est a pristina felicitate, consuetudine, atque sede sua illum abstrahat.] Interpres uidetur accepisse de loco supplicij, & ignominiæ, in quem impius præcipitatus est, atq; ille dicatur suus locus impij, dignus vtique illius improbitate, sicut & Act. 1. 25. dicitur Iudas, [Abijsse in locũ suum.] *Proprius locus impij.* Consonant omnia. Qua vero ratione accipienda sit exsibilatio Dei in improborum interitu, superius exposuimus. *Vide c. 22. vers. 19. & 3. 8.* Sed ualde uehemens reddetur hæc clausula, si, locus iste, accipiatur locus pristinæ felicitatis, ubi tyrãnidem exercuerat impius, a cuius conspectu, & amissione tum irrideatur a iustis, tum ipse incredibilem animo dolorem sentiat, inuitus, mæstusque ad exiliũ sempiternum excedens. *Affectus, & habitantis in exilium.* Hunc affectum doloris expressit Orator summus in Catilina a se eiecto in exilium, subinde prospectante urbem; *Ci. 2. Catil.* [Iacet ille prostratus, Quirites, & perculsum, atque abiectum esse sentit, & retorquet oculos sæpe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse luget.] Sic impius de loco suo ridetur ab alijs luget ipse quoque locum suum.

Virgil. 4. Aen.
Victus abit, longeque ignotis exulat oris
Multam gemens ignominiam, plagasque superbi
Victoris.

PARA.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

1
Addidit quoque Iob, assumens parabolam suam, & dixit,

HÆc cũ dixisset Iob, ac nemo dicentẽ otiose interpellaret, quasi iam victi, aut spõte cedentes aduersarij continentẽ orationem audire nõ recusarent, cõfidentius disputationẽ suã instaurauit, secundã quasi orationem, grauissimam illam quidem, atque sapiẽtissimam instituit, & diuinæ potentiæ manifestationem, suæq. causæ defensionem semel susceptam, minime deponendam esse ratus, huoc in modum cum graui iuramento exorsus est.

2
Viuit Deus, qui abstulit iudicium meum:
* & Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam.

a De illa solemni iurandi formula, Viuit Deus. & cur tam frequenter, & a Deo, & a Prophetis vsurpetur, diligenter agitur, num. 1.

a Per Deum viuentẽ, qui de me iudicium iudicauit, iuro hæc me ob eas causas tantũ, quæ mihi prorsus ignotæ, illi vni cognitę sunt, perpeti: Deum quoq. non me ex iudicij formula in sceleris alicuius pęnã punire, sed pro bona volũtate sua ob multos alios pręclaros fines, acriter probare, & exercere: ideoq. mihi illud sui iudicij testimonium, quod ardentibus votis sæpius efflagitaui, denegare. Quo profecto efficitur, vt & meæ innocentiæ iudicium disturbetur, & inique iudicaui videar, dum multo acerbius puniar, quàm leuiores forte aliquæ meæ culpæ exigant. Non enim ille exquisitam meæ vitæ, atque innocentiæ cognitionẽ nunc consectari vult. * Idemque ipse cum sit bonorum omniũ fons vberrimus, ex quo dulcissimum beneficentiæ lac in ora, votaq. creaturarũ omnium decidit, & instillat, peracerbis, peramarisq. doloribus vitam meam, omnesq. animæ facultates, ac vires affecit.

3
Quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis:

Iuro etiam, quamdiu vixi, sancte me, ac religiose vixisse: quãdiu vixero, sancte, & innocenter victurum. * Neque aut de mea innocentia, aut de Dei bonitate vlli unquam mendacio assensurum. Quid enim ego iniurius in eum existere velim, cuius ḇeneficio spiritum illum duco; cuius spiritus ad sustinendum tot labores me corroborat? Quamuis itaque cruciatus, ac pœnæ producantur, nihil indignum loquar, aut animo cogitabo: verum vsq. ad extremum spiritum peccato repugnabo. Neque vestrę calumniæ, vestri me similem vnquam efficient: quippe nunquam fatebor iniquitatem, quam vos mihi per mendacium affingitis.

4
Non loquentur labia mea iniquitatẽ: nec lingua mea meditabitur mendacium.

Absit, vt me contaminem stulta, & iniqua vulgi opinione, qui externa tantum, vel ærumnis, vel bonis animi sanctitatem metitur. Quem vos quoque profecto imitamini, solo calamitatum testimonio sceleris meam vitam condemnantes. * Nunquam igitur meæ conscientiæ fidem polluam, vel de impiorum, iustorumve præmio, aut supplicio uobiscum consentiam. Proderem profecto innocentiam meam, si alia loquerer, atque sentiam. Quare neque aliud vitæ consilium nunc instituam, sed pristinos meos mores conseruabo; neque ab innocentia mea tuenda desistam.

5
Absit a me, vt iustos vos esse iudicem:
* Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.

Sanctitatem, atque iustitiam arcte complexus sum; adhęsique pietati a primis annis, iam nunc minime dimittam, neq. committam, vt per animi segnitiem, atque mollitudinem e manibus excidat. * Cum enim animum meum nullius vnquã sceleris b conscientia carpserit, aut cõuitio affecerit, laborabo strenue, vt nunquam deinceps grauioris culpæ labe me polluam: atque cum neque cogitatione quidem Deum vllius iniustitiæ insimulauerim, aut illi contumeliosus extiterim, indignũ profecto fuerit, vt nunc aduersus illum maledicus, conuitiatorque existam.

6
Iustificationẽ meam, quam cœpi tenere, non deseram:
* Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.

b De conscientia, quæ si mala sit, conuitio hominem afficit, nu. 2. & 4.

Quod si paria ijs, qui me calumniantur, blasphemiasque meis verbis affingunt, imprecari deberem, operarem profecto, vt perirent ipsi, & quæ uos in me per impietatẽ conijcitis, c in meorum inimicorum capita retorquerentur. Eum enim, qui mihi in hac mea de impiorum, aut felicitate, aut supplicio sentẽtia, repugnauerit, plane censebo impium; & sicut meæ innocentiæ, veræq. doctrinæ, ita etiã veritatis hostem. Spero enim fore, vt diuino etiam iudicio falsitatis conuincatur, grauissimique sceleris damnetur, vt qui contra ius, fasque iustum hominem, veramque de pietate, & religione doctrinam profitentem persequatur. Ego enim illos profecto semper hostes habui, quos impios esse cognoui: & vt quisq. improbus fuerit, ita profecto mihi infensus existet. Quare tam longe absum ab impietatis studio, quod mihi vos tribuitis, vt neque mihi, neque ijs, quibus bene uelim, optem ullum impietatis fructum; hunc sane percipiant inimici, & hostes.

7
Sit vt impius, vt inimicus meus, & aduersarius meus, quasi iniquus.

c De antiquo more auertendi omnia, & imprecãdi mala in capita inimicorum, in Sacris, & profanis peculiaria quædã. num. 1. & 2.

Quid enim boni, & solidi fructus ex iniquitate percipi unquã possit? Securã, inquis, impius uitam uiuit, cũ ad uitæ præsidium, & custodiam ingentes diuitias compararit. Ego uero sic censeo; nullã esse impio diuiti animi securitatem ad beate uiuẽdum, nullumq. solidum stabilitatis suæ pręsidium. Nam quid illum tandẽ est, cui nititur, & unde sibi bene sperare potest? Fulget quidẽ

8
Quæ est enim spes hypocritæ, si auare rapiat.

* & non liberet Deus animam eius?

extetius, sed fallax, & emeritus est fulgor ille, sub quo mẽs latet sordida, & fœda. Quo enim plura rapit, & asseruat, eo plura côcupiscit, & fiit, eoq. infirmior est: * nam nisi a Deo verissimo bonorum omniũ principio, vera, solidaq. firmitas peti non potest. Nisi enim Deus Opt. Max. hominis vitam seruet, & tueatur, nullum satis firmum comparari potest vitæ præsidium. Ille enim est, qui salutem, veramque animi tranquillitatem conferre potest omni scelere mentis abstersо, & bonorum omnium spiritualium abundantia collata; nam impius profecto, quem sceleris conscientia carpit, frui non poterit illa propria sanctorum firmissima, iucundissimaque de Dei bonitate existimatione, fiduciaque concepta.

9 Numquid Deus audiet clamorem eius, cum venerit super eum angustia?

Deplorata vtiq. impiorum omniũ salus, qui spes suas in Deo non collocant. Quãuis enim obsessus ęrumnis grauissimis Deum pro salute deprecari videatur, at id minime præstat, vt oportet, non quide ex animo, neq. ex improbitatis odio, sed metu supplicij. Nõ poterit itaq. ex ficto, simulatoq. deprecãdi studio firmam certissimamq. Diuinæ opis fiduciam, ac bonæ mentis constãtiam consequi, neq. Dei propitij *d* beneuolas aures precibus suis tribuentis, & votis supplicib. annuẽtis documentũ aliquod capere.

10 Aut poterit in Omnipotente delectari, & inuocare Deum in omni tempore?

Quomodo enim, quibus pietas, & religio oblectationi non est, oblectamentum, & solatium ex vberrimo illo omnis delectationis fonte percipere poterit? Sic enim profecto suas impij voluptates, atq. corporis delectationes consectantur, ac si Deo bonorum omnium auctori minime referri acceptæ deberent. Quare neque illius incredibilis iucunditatis participes sunt; quam ij habent, *e* qui cum Deũ ardenter aliquid precantur, læti deinde, & hilares Diuino beneficio suorum compotes desideriorum euadere solẽt. Non enim impius ex illo felicissimo iustorum numero est, quibus propitium orantibus, & inuocantibus adest Numen: qui nullo non tempore Deum amant, & calamitatis perinde, ac felicitatis tempore laudant, & colunt. Hi profecto sibi laborantibus Diuinam opem affuturam, ac felicissimum suarum precum euentum quo lætari, & exultare possint, non dubia fide pollicentur.

11 Docebo vos per manũ Dei, quæ Omnipotẽs habet, nec abscondam.

Sed vt ad rem ipsam, & meæ orationis caput iam accedã, liberas doctrinæ habenas laxabo, & velut cælestem imbrẽ mihi celitus instillatum, *f* Diuina ope, quę me dicentem corroborat, vobis affundam libentissime, palãque exponam; quæ supplicia grauissima Diuina virtute impijs infligenda sint; quæ dum differuntur, manu sua parata continet Deus, occultaque arcanas rationes agendi, & prouidendi propterea, antequam executioni mandentur, cognosci a mortalibus non possunt. Verissimam igitur sine fuco, sine mendacio Theologiam aperte vobis tradam, & arcana de Prouidentia dogmata minime supprimam.

12 Ecce vos omnes nostis, & quid sine causa vana loquimini?

Sed quid inquã arcana? Vos illa quidem, vt qui etiam in rerum Diuinorum consideratione multũ operæ, ac temporis posueritis, minime ignoratis; quorum non obscura exẽpla obseruare non semel potuistis. Quæ cum ita sint, mirari profecto satis nõ possum, hoĩes in speculationibus Theologicis versatos, atq. detritos, nũc tã leuibus, tãq. inanibus coniecturis persuaderi, de re grauissima sinistre iudicare, vana & futilia vanis adijcere, neq. illud quidem quod ferẽdũ vtcumq. esset, timide, & dubitanter, sed fidẽter, audacter, insolẽter pronũtiare. Desidero itaq. ac in parte iudicij vestri grauitatẽ, atq. sapientiã, quod cum cætera tam acute videatis, nunc quod æquum, quod verũ est, peruidere minime potueritis.

13 Hæc est pars hominis impij apud Deum, & hæreditas violentorum, quam ab Omnipotente suscipient.

Namque & sæpe, & cum fastidio inculcatis, ò amici, impios in hac vita improbitatis pęna pendere, & filiorum amissione, atque omnis posteritatis abolitione, & direptione bonorũ, facultatumque omnium. Ego vero sic statuo, Verissima impiorum supplicia a morte incipere, & æstimari debere. *g* Quamuis negare nõ possim, nonnunquam etiam in hac vita supplicij parte aliquam perferre. Verum enim vero plerumque videmus, impijs, quibus tẽporalia bona abũde suppetunt, sempiterna mala a Deo supremo iudice parari, & asseruari, tanquã propriam hæreditatem, suo iure adeundã. Qui enim adeo viribus, & potentia præualent, vt cæteris non solũ terrorem inferant, sed vim etiam afferant, recipiẽt profecto a Præpotenti Deo acerrima, grauissimaque supplicia.

14 Si multiplicati fuerint filij eius, in gladio erunt: & nepotes eius non saturabuntur pane.

Multos præterea, multumq. florentes illorum liberos gladius hostili magna internecione confodiet. Quibus nihil proderit, quod mutuis auxilijs, atque fraterna se societate communire, & confirmare conentur; neque enim, iuuenes sint licet, gladium repellere poterunt; neque si infantes, quisquam illorum miserebitur: nam sublato parẽte in vniuersam familiam omnes statim ciues lacessiti desæuient. Vniuersa vero posteritas ita abolebitur, vt si qui forte hostium gladium effugerint, in summa ignobilitate, & egestate viuant, non solũ enim bello, sed ingẽti fame infestabuntur.

15 Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu, & viduæ illius non plorabunt.

Si vero ex superiorib. aliqui cladibus superstites fuerint, morte acerbissima interibũt, & vel cõficientur morbo diuturno, vel viui adhuc moribũdi sepeliẽtur; vel turpi, atq. immatura morte auferentur, quorũ quidẽ vxores in miserrima viduitate consenescent nisi prius eadẽ, quæ illarum viros, *h* lues primat, atq. se potius

d *De Deo auditore, & precum supplices libellos suscipiẽte, nonnihil exquisitum, indicatur, nu. 1.*

e *De precum sanctorum efficacitate, sanctorumque fiducia, vtilia quadam, n. 1.*

f De Dei manu *ad scripturarum intelligentiam, pulchra quędam, n. 2. et 3.*

g *Quæ sit impiorum hęreditas nunc temporalis voluptatis, postea sempiternorum cruciatuum, & vt Deus impijs statim reddat, quæ pijs, vel differt, vel negat, vtilis obseruatio, nu. 1.*

h *Pestilentia descriptio, ex illa peculiari nota, quod lachrymis, & luctu carere soleat, ex prophanis elegãs obseruatio, n. 5.*

tius, qoam maritos lugere cogantur, si vllæ forte lachrymæ, vllaque lamenta tot malis deplorandis sufficere posse videantur.

Nihil iã tunc proderuot impio collectæ per iniuriã facultates, qoibus posterorũ nemo vti poterit: nam deuoluẽtur tandem omnia ad iustos, quos fortuoabit, locupletabitq. Deus optimus ipsis fortunis impiorum. Verum enim vero iniquus diues colligit, aggeratq. immensos diuitiarum cumolos, neque minori, aut copia, aut facilitate, quã si terræ puluis vilissimus esset, & argenti massa, lapides ipsi nullius pretij. Variam præterea, multiplicemque suppellectilem, plurimamq. pretiosam vestem studiose cõparat, quibus & viuat, & fulgeat beatus sua quidem opinione, in multos annos. Sed quæ ille in iniustitia derinebat, Deo sic prouidẽte, in honestos, iustosque vsus cedent uniuersa: nam hæc omnia iusti uendicabunt, & preparatas ab impio vestes iustus ioduet; coacetuatas ab impuro homine pecunias, sancti, & integri homines possidebunt. atque ea, qua decet, ratione illis vtentur. Sic improbitas pietati seruiet, & facultates iniquas ad sanctorum vtilitatem, & commoda conuertet supremus rerum moderator Deus.

Ergo domo magnificentissime ędificata non eijcietur improb. tardius, quã tinea ex putri ligno, aut vestimento, ꝙ paulatim arrodit: *i* atqoe sicut tinea corrodeodo vr̃ sibi domum ædificare, & latibulũ quęrere, simul tñ & sibi, & domui sūę exitiom, & ioteritũ molitur, ita sane impius, dũ res alienas mordẽdo, & dilacerando, domos ipse suas erigere, & stabilire nititur, suũ sibi exitiũ machinantur. Atq; adeo munimenta, quibus improbi se protegũt, & tutantur, quãuis astuta & latebrosa, nõ magis valida erunt, q̃ tineæ folliculus, quo se abscõdit, & araneæ cauerna, in quã se includit. Tum ẽt impietas instar veneni depascet impios, nõ secus quã tineæ lanas. Et quẽadmodũ araneatũ telæ, nollo maiori negotio exterminantur, sic quæ ab impio asseruantur, putridã, & dissolubilẽ araneatũ telã imitabuntur. Illa ẽt breuissimæ impiorũ felicitatis imago est, togurium, ꝙ uioeæ custodieodæ tñ gratia erigitur. Sed quanta stultitia, ingeoti sollicitudine, & dispendio animi erigere, ædificare, conquirere, quæ momento temporis corruent.

i Aranearũ tela, & fila, ad humanam felicitatem, & vitam repræsentandam, cuiusiste adducta, cum etiam tinea morsus, atque domuncula. nu. 5. & 2.

Tandem mortis somno sepelietur diues, qui quidem tantũ per somnium diues est, re ipsa miser. Tunc vero oihil colligere poterit ex his, quæ domi habet? neq. vero ipse *k* colligetur, aggregabiturve ad sanctorũ fasciculũ, qui meliori sorti, atq. beatiori uitæ seruati sunt. Depositio autem corporis pondere, cum apertis oculis se ipsam anima intuebitur, nihil profecto felicitatis pristinæ inueniet, momento tẽporis pristina omni specie euanescente.

k Vt mortui dicantur colligi, siue ad alios mortuos, siue in fasciculo viuentium tum ad huius, tum ad aliorum locorum intelligentiam, exacte tractatur n. 5. & 3. Tum etiam, & de sepultura, hostibus, & perduellionis reis negata.

Extrema uero ioopia, dolores ingẽtes, atq. terrores iocredibiles, qui viuenti impio imminebãt, morientẽ iã assequeotur, & cõprehẽdẽt, *l* uelut supremi iudicis ministri impiũ ad Dei tribunal accerseotes, & sicut mali uiatores, sæuiq. apparitores manus colligãtes, caput obnubẽtes, & ad extremũ suppliciũ rapiẽtes. Quẽadmodũ aũt noctis tenebræ faciũt, nihil vt possit apparere, sic impius, ærũnarum cæca nocte obrutus, nec cernitur, oec vspiam vr existere. Dissipabitur itaq. sęua tempestate, atque procella inopinata, & clam furtimque repentina numinis vindicta corripietur.

l De antiquis Viatoribus, seu Lictoribus, Cursoribusque exequentibus supplicia, ex Sacris, & profanis opportuna quadam nu. 2. & 3.

Neq. vero voo tantum modo, sed omnib. supplicij generib. afficietur: nã hærentẽ licet terræ, profundisq. defixũ radicibus Diuinæ iodignationis vehemẽtissimus, idẽq. ardentissimus cõoellet impetus, tolletq. sublimen: atq. velnti fumũ dissipabit. Ioter tot animi angustias, atq. perturbationes, incredibili tuoc impius Incõstantia iactabiturq. ærumnarum venti omnes propellent, atq. turbinabunt, nullo vnquam stabili loco poreorem consistere.

Vehemens itaq. æstus, instar nocentissimi vẽti subsolani, inuehet sceleratissimis hominib. affatim malorũ, & morborum incurabiliũ, vt ex hac vita citius fugere cogantor. Neque deerit vltor quispiã, sæuusq. vindex a iudice missus, qui quasi fur improuiso incidat impio nec illi vlla ratione ignoscat iratus. Ergo Deus velut maximus, supremusq. Imperator, cui tẽpestates parẽt, immittet improbis, atq. pietatis, hostibus instructissimũ quendã malorum omniũ exercitum, grauissimorumq. suppliciotum tempestatem, quæ cũ sempiternis tenebris de duratione contendet. Tũ illud, quod grauissimũ est, Diuina vindicta quasi sese super improbũ proijciet, atq. in vniuersas illius res vltrix incũbet. Ille vero frustra Diuinã plagã effugere conabitur; ac nunquã sibi satis poterit fuga consulere. Tandẽ enim irretietur, & implicabitor inexplicabilib. malis, atq. in vanũ recidẽt oẽs illius euadẽdi conatus.

Qui tam miserãdum sceleratissimi hominis interitum viderit, audieritve, cõplodet sane præ admiratione manus, atq. infelicissimum sibilis, clamore iosectabitur; & vel illius familiarissimi, e conspectu pristioi loci consisteotes, stupebuot in tam miseranda ruina. Iusti vero immoti ipsi suis locis, & sedibus, impiorum exitium irridebunt, Deusque ipse triumphum de suo hoste reportans, quasi gestiens plaudensque manibus, victoris instar, vociferabitur, ac de sublimi solio illum despiciet ex summa fortuna ad extremum miseriarum baratrum præcipitatum.

16
Si comportauerit, quasi terram, argentũ, & sicut lutum præparauerit vestimenta.

17
Præparabit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet.

18
Aedificabit, sicut tinea, domum suam, & sicut custos fecit vmbraculum.

19
Diues, cum dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, & nihil inueniet.

20
Apprehendet eum, quasi aqua, inopia: nocte opprimet eum tempestas.

21
Tollet eum ventus vrens, & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo.

22
Et mittet super eum, & non parcet.
De manu eius fugiens fugiet.

23
Stringet super eum manus suas, & sibilabit super eum, intuens locum eius.

CAPVT

CAPVT XXVIII.

Argumentum Capitis.

Enumerat Sapientia, ac diuini timoris laudes ex Dei auctoris naturæ operibus mirabilibus; propterea veram ſapientiam, veraſque iuſtorum diuitias non tam ex terrenis bonis, quàm ex Deo ſapientiæ, & bonorum omnium fonte petendas.

Dubitatio præmittenda.

Quis proprius huius capitis ſcopus, materia, nexus?

1 *Materia, & nexus huius capitis cum præcedenti prædifficilis.*
2 *Tres aliorum aſſertio, & exponendi rationes. Secunda, & tertia veroſimiliores.*
3 *Nexus optimus. Iuſtorum diuina Sapientia, atque Timor. Illuſtratus Dauid.*
4 *Sacræ Doctrinæ fœcunditas.*

1 *Nexus huius capitis prædifficilis.*

QVorſum nunc inſtituat Iob tam luculentã de diuina ſapientia, atque timore diſputationem, dubium eſt, ac neceſſario quidem præmittendum ad intelligentiam, tum huius, tum ſequentium capitum. Varios ſcopos, varioſque nexus inueſtigant Interpretes. Philip. quæſiſſe ſane videtur: ſed neque ſe inueniſſe, neque ab aliquo inueniri poſſe vllum nexum, aut cohærentiam huius capitis cum præcedentibus exiſtimauit. Quis (inquit) non videat, quàm diſſonantia ſint hæc ſubiecta ſuperioribus? Sed videtur mihi, quod per ænigma, & parabolã ſub horum nominibus metallorũ, mores hominum, ac virtutes deſcribat animorum, minime ordinis conſequentiam. Prophetarum more cuſtodiens.

Philipp.

2 *Varia interpretum ſententia.* *Vatabl. longe petitus nexus.* *Chryſoſtomi ſimplex, et facilis nexus. Idem ratio LXX.*

Sed alij tamen putarunt ſe inueniſſe feliciter. Et primo quidem Vatablus cenſet Iobum docere, [Cur idem probis, & improbis eueniat? nẽpe, quia mundus ſubiectus eſt mutationibus.] Quare terra ſemper aliquid profert noui, nunc argentum, nunc aurum, &c. Sed inuiſus nexus.

Secundo, Chryſoſt. Cum diſputauerit Iob de exitio impiorum, ſubijcit nunc, [Si cuncta ratione diſpoſuit, quanto magis humana certo conſilio, atque ordine adminiſtrat?] Non enim quidquam fortuito euenit; ſed ſi argenti, aurique ſunt certa loca, & fines, certum quoque erit mortalibus præmium. Hunc nexum confirmare poteſt particula cauſalis in Hebræo; [Quoniam habet argentum,] &c. Sept. Eſt enim argento locus, &c. videtur enim reddi cauſa totius ſuperioris diſputationis.

Nicetas ſubtiliter aſſignãs finem totius capitis in Prothœoria. cap. 19.

Tertio, Nicetas duplicẽ huius diſputationis ſcopum aſſignat; tum vt rectam ſuam de Deo Iobus opinionem teſtetur; tum vt probet amicis ſuarum cauſa ærumnarum non eſſe referendã in ſcelus aliquid, ſed in Dei prouidentiam humano iudicio occultam. Propterea quæ latent in terræ viſceribus penetrari tandem poſſe ab homine; ſed quæ in diuinæ mentis, & ſapientiæ altitudine continentur, imperſcrutabilia eſſe. Ergo & cur improbi viuant interdum feliciter; cur probi omnibus interdum vitæ incommodis affligantur, non poſſe homini exploratum eſſe.

3 *Grauis, et ſolidus explicatus cohærentia capitis cum præcedentibus. Iuſti nãc aũtũ capientes hæreditatem Sapientiæ, et timoris collatam Iuſtis in pignus hæreditatis.*

Quarto, ſicut nexus præcedẽs totius capitis decurſui conuenire videtur, ita ſane ex capitis fine, alium finem licet colligere, cum ait, [Dixit homini; Ecce timor Dei, ipſa eſt Sapientia, & recedere a malo intelligentia.] Cũ enim ſæpe aſſeruerit bona frequẽter conferri improbis, oportuit etiam, ne omnino parte ſua iuſti homines fraudarentur, carerentve ijs alimentis, quæ ſolent filij familias habere, etiam [cum ſub tutoribus ſunt;] oportuit (inquam) aliquid aſſignari iuſtis, quod eſſet velut portio, & pars illorum, dum hic viuunt, & quaſi pignus futuræ hæreditatis. Multi enim, ideſt, tam iuſti, quàm improbi, dicunt; [Quis oſtendet nobis bona?] Quis enim mortalium non ſit boni appetens? Requirentibus ergo verum bonum, reſpondit Prophetas; [Signa eũ eſt ſuper nos lumen vultus tui.] ideſt, diuinæ ſapientiæ ſplendorem noſtris mentibus inſitum eſſe nobis quaſi ſignum impreſſum, & pignus præſtitum veræ fœlicitatis. Simili

Pſal. 3. 7.

ergo ſententia hoc capite oſtenditur idem illud verum bonum non niſi in vera Sapientia conſtituendum, dixit enim Deus homini; [Ecce timor Domini ipſa eſt Sapientia, & recedere a malo, intelligentia.] Atque hoc lumine ſeſe conſolantur, & erigunt iuſti quantumuis afflicti, & malorum ſuorum tenebras non ſolum patiẽter, ſed lætanter perferunt; Sic eodem loco atteſtante Dauid; [Dediſti lætitiam in corde meo.] vbi Theod. [Qui tuæ Diuinæ Scientiæ lumen accepimus, etiã in ipſis calamitatibus, quæ contra nos conſurgunt, ex animo magnam ſpem in te collocamus.] Igitur terrenas opes requirant alij: at iuſtis abunde ſufficit Diuinæ Sapientiæ theſaurus.

Theodor.

Sacra Doctrina fœcunditas.

4 Nos nexus hos in Sacræ Doctrinæ fœcunditatẽ poſſe omnes conuenire cenſemus. Non enim mirum, ſi duobus, aut tribus cardinibus totum hoc caput voluatur. Cui vnicus tantum placuerit, habet quidem tres poſteriores: ex quibus vltimus plenus eſt grauis, & ſolidæ Philoſophiæ; ſed paulo coactior. Penultimus acute, & ſubtilior excogitatus eſt; ſicut & ille, quem indicauit Chryſoſt. quamquam hic facilitate, & ſimplicitate præſtare videatur. Nos certe libenter ex vno ad alium excurremus, prout ſubiectæ ſententiæ melius conuenire iudicabimus. Sed nunquam extra chorum. Præſertim cum diſputationem de miſtis imperfectis, quam præcedente capite inſtituerat nunc promoueat Iob, & ad perfecta vſque miſta deducat, vt pleniorem Diuinæ Sapientiæ, & poteſtatis orationem afferat.

Nexuũ præcedentium cenſura.

I. Habet argentum venarum ſuarum principium, & auro locus eſt, in quo conflatur.

1 *Varia lectio.* Argentum, *et* aurum *in modum ſtirpis naſci.* Vites aureæ, & aurea poma.
2 Argenti *nomen vnde* Argenti *vſus, prior quam* auri. *Cur* argenti venæ. *Cauendum ab illius candore.*
3 *Quid proprie* conflare. Auri glebæ.
4 Auri *nomen vnde.* Aura. *Explicatus Zachar.*
5 Aureæ catenæ, *apud quos. Stulti ſole auri ſplendore ducti.* Auri *nomen vnde.*

1 *Varia lectio.*

HAbet [argentũ venarum ſuarũ principium.] vnico verbo in Hebræo: [Habet argentũ exitũ, *aut* egreſſionem.] Tyg. Venas. Septua. etiam per paraphraſim dixerunt, Eſt argento locus vnde fit. ſed nomẽ illud originale egreſſionis, aut exitus, cõc eſt ad ſtirpes, & germina, quæ cum naſcuntur, videntur exire ex ſua radice, & produci foras, & conueniẽter quidem dr̃ hoc modo [argentum habere exitũ,] ſiue vt ita loquar, naſcentiam; quia videtur ex terra, ſicut & germina, aut ſtirpes procreari. Atq. illud peculiare, quo etiam aurum, aut argentum vere in modũ ſtirpium naſci aliquando viſum eſt, in Quiti videlicet Regno, quaſi ex terra ſurgere, atque egredi, & adoleſcere, & iuxta arbores ſerpere, & velut vitium capreolis adhæreſcere. Cuius rei quoque quid ſimile, non de nouo ſed de noſtro iuxta Pannoniã orbe, commemorat Fulgoſ. lib. 1. c. 6. enucleatius autem Alex. Neapolitanus lib. 4. c. 9. ab amicis fide digniſſimis teſtatur ſe accepiſſe, in citeriori Germania intra Danubium loca eſſẽ, in quibus vites primum niue obrutas, poſtea liquatis niuibus clauiculos, & plerumque candicantia folia ex puro auro germinare: quod forte in aurifodinis vites illæ ſatæ, ſimul cum radicibus coaleſcat aurum, & occulta naturæ vi exitum quoque ſimul cum folijs, & germinibus habeat, vt iã uideatur ex hoc veriſſimo naturæ portento ſuæ fabulæ ſpeciem aliquã potuiſſe Poeta ſumere, cum lucum deſcribit Cumanum;

Argentum egrediens e terra inſtar ſtirpium.

Aurũ Quiti Peruanã ſerpẽs, et adhæreſcens.

Fulgoſ.

Vites aureæ.

Virgil. 6. Æn.

——— ——— ——— *Latet arbore opaca*
Aureus, et folijs, et lento vimine ramus.
Sed non antea datur telluris operta ſubire,
Auricomos quam quis decerpſerit arbore fœtus
Hoc ſibi pulchra ſuum ferre Proſerpina munus
Inſtituit: primo auulſo non deficit alter
Aureus, et ſimili frondeſcit virga metallo,

Quid eſt, aurea poma, eſſe Proſerpinæ ſacra quã inferorũ Deæ, id eſt, telluri parenti debere aurifodinas, & ſub terris, aut, quod Pli. ait, in ſummo ceſpite metalla inueniri? Quid, quod etiam ipſas metalli, aurive glebas defoſſas,

Aurea Poma cur Proſerpina ſacra.

Pl. li. 36. c. 6

Aristotel. fossas, velut satas crescere, & augeri, scriptū est ab Aristotele siue Theophrasto, aut quisque ille sit, auctor libri de admirandis narrationibus: Circa Philippos (*Aurū, ut ma talla sata, & germinātia.*) inquit) ferunt, metalla inueniri, quorum ramenta crescat disiecta, aurumque manifeste producant. Facit quoque quod deinde subijcit; Circa Pęoniam, dicunt crebris imbribus terra liquefactā aurum, quod apyrum uocant inueniri. Illud quoque [In Cypro iuxta Tirrhiam nuncupatam, æs fieri, quod in parua frusta discęcantes semināt atque imbribus factis augetur, & exit; postea que colligitur.] Sed si hæc non veram rationem stirpium, at certe similitudinem quandam uitalis plantarum incrementi continere videntur, ut dici possit; [Argentum habere exitum, aut, germinationem de terra.

2 Interpres autem Latinus dixit non ineleganter, uenarum principium, vt indicaret abstrusiora loca, in quibus argentum generatur, & vias etiam, quas humana industria inuenit, & quibus eruitur, & in lucem communemque vsum profertur. (*Cur interpres paraphrasi vsus fuerit.*) Quanquam, & illud respexit Interpres, quod argentum pluribus venis in tamorū speciem expansis prouenire soleat, & quod, vt Plinius scribit, [Vbicúque vna vena argenti inuēta est, nō procul inuenitur alia.] (*Plinius.*) Atque vtinam in cōmunē vsū, & non sibi quisque per auaritiā, & sacram famem argenti conquireret, & deperiret, exit enim illud sponte sua ad mortalium vsū. Auarus aut condit, & occultat. Habet certe Argentum in lingua sancta nomen, *Chesceph*, a concupiscendo, & desiderando: quasi dicas desiderabile, aut concupiscibile. (*Argenti dictum a concupiscendo.* כסף) Atque ex proprietate vocis cum affectu desiderandi affert intentionem animi, & oculorū, a qua leo famescens inhiare solet in prædam. Nam ab eadem ipsa desiderandi radice, dictum est Psal. 16. 12. [Susceperunt me, sicut leo paratus ad prędam.] Quod Hieronymus ea Hebræo legit; [Similitudo eius leonis desiderātis prędā.] In argenti igitur prędam inhiant, expectantq. mortales, sicut leones famescentes in pręda. Atque argēti prima fames, auaritiaque fuisse dicitur, Quo forte pertinet, quod hoc loco prius argenti, quam auri mentio fiat: (*Argenti prima fames, postea auri.*) Nam Abrahami tempore argentea moneta probata, & transiens per manus mercatorū, & peculiari Sicli signo insignita in vsu erat, nondum, vt apparet, aureo nummo percusso. Atque etiā apud Romanos scribit Plinius lib. 33 ca. 3. [Argentū signatū est anno vrbis D. LXXXV. Q. Fab. Col. (*Plinius. Argentum quando primo signatū.*) Aureus autem nummus post annū LXII. percussus est, quam argenteus.] Sic primum argenteis armis, non ferreis debellauit homines auaritia, ac triumphauit animos, & desideria mortalium; & quod Pythia Philippo respondit, Argenteis hastis pugna, & omnia vinces, in nostrum damnum auaritia verum, quæ dum argēto nos oppugnat, uincit, & expugnat. (*Plutarch. Qui candorem argenti amant, atrum contra haunt.*) Vnum illud in argento obseruandum, Qui illius candorem amant, nigrescere animo. non enim sine causa lineas ex argento nigras produci, plerique mirantur, ut Plinius ait. (*Pli. lib. 33. cap. 3. Isid. lib. 16. Orig. c. 18. Ps. 61. 11.*) Ergo si Isidoro etiam attestante, mirum in modum, cum candidum sit impressum corpori nigras lineas reddit, quanto magis cordi, & animo impressum? cauendum itaque etiam si affluat, ne apponatur cor.

3 Et auro locus est, in quo cōflatur.] Incertū an de opere artis, an vero de opere naturæ hæc sententia accipi debeat. nā de artificio, & industria excoquēdi, & fundēdi auri nō pauci ex Hebraizātibus, alijque Interpretibus accipiūt. (*De natura, an de arte opere intelligendum. Pag. Tygur. Reg. Castal.*) Et cōfirmari potest ex lectione Hebręa, que ad verbū habet; Auro locus est, in quo cōflabūt, aut cōflant, vel, vt alij legūt, fundēt verbū, supple, artifices; aut, aurifices. Sic. n. exigere videtur verbū plurale. Tū ea lectione Septuag. (*LXX. August.*) Locus auro, unde percolatur. Aug. Vbi purgatur. ꝙ omnino artis est, ut ex Malach. 3. 1. colligitur; [Ipse quasi ignis cōflās, & sedebit cōflās, & emūdās argētū; & purgabit filios Leui: & colabit eos, quasi aurū & quasi argētū.] (זקק) Cōfonarq. ipsū uerbū originale, conflādi, ꝙ uertitur, defæcare, Isa. 25. 7. & colare, loco Malach. citato. (*Verior explicatio, de ipso naturæ opere.*) Sed ego tamē existimo, non tā de artis, quā de ipsius mirabili naturę opere sermonē esse, ut cohęreat tota hęc series, & descriptio mirabiliū mistorū. Neque dissonat uerbū conflandi, aut purificādi. (*Aurum præ cæteris metallis purgatissimum gignit.*) Nā inter cæteras metallaualde mirabile, quod auri purgatissimi fragmenta, & quę uocant semina, aut grana (Nostrat. s, oro de pepita) natura ipsa conflentur, & purificata gignantur in ipsis terrę uiscenbus: & auri etiā glebę plurīū librarum rudes, informesque, sed tamen purissimæ, & probatissimæ Io. Pineda in Iob.

reperiantur in nouo orbe, Sunt etiam auri lapides, qui in morem lapidum excidantur. Qua de re nobis Iosephus Acosta in historia illa Indiea, quā vulgari idiomate, sed minime vulgarem scripsit, disseruit luculenter. (*Ioseph Acosta.*) Præsertim 4. volam nemo iure mirari possit, a Marcellino scribi glebas maximas auro micantes reperiri; & a Iustino, in Gallicia frequēter glebas aureas aratro excindi. (*Amm. Marcell. li. 23. Iustin. lib. 4.*) Quin etiam aurum, terra fulgure procissa detegi. Parauit igitur natura locū, in quo non minus purgatum aurum gigneretur, quā in igne, & fornace, aurificisque industria conflaretur, & expurgaretur. Mirabile itaque, eiusmodi conflatoria loca habere naturam.

Est vero aurum multiplex, vt infra dicemus, atq. eliciemus illius quoque differentias ex Sacris Literis. Sed nunc tantum de nomine auri, *Zahab*, quod vī habere non nisi ab splendore, flauore, & puritate: quasi dicas, purū putum, nitidū, flauum, propter quod oleum, quoq. purissimum, & cum splēdore pallescens, & flauescēs, idem nomen obtinet in sacro sermone. 4 (*Aurū nomē ab splendore.* זהב) Quare in illa visione candelabri Zacha. 4. 12. vbi nos legimus, suffusoria ex auro; Hebraice legitur; infundētia aurum, id est oleum flauescens aurei coloris. (*Oleum instar auri flauescens. Aurū ab aura dictum;*) Et cōuenit etiam Latinū, auri, nomen, quod, vt scribit Isid. ab aura dictū est, idest, ab splendore, ꝙ repercusso ære plus fulgeat. Vnde illud:

Discolor vnde auri per ramos aura refulsit. (*Virg. lib. 6.*)

Atq; Horatius, aurā, quoq; pro pulchritudine, & splendorē vsurpauit, de Barine meretrice cum dixit, noper nuptas timere, ne illius pulchritudine sponsi caperentur.

— Tua ne retardet,

Aura maritos. (*Hor. 2. Car. Od. 8.*)

Accedit quoq. quod Aurū in ipso suo ortu flauescit, & scintillat; contra quam argentū. Hoc enim, vt Pli. dixit, nulla sui spe nascitur, nullis, vt in auro, lucentibus scintillis. (*Pli. lib. 33. cap. 6.*) In hūc itaq. emētitæ felicitatis splēdore cū intuētur homines, misere capiuntur, & ab illius aura retardantur; atq. in suā ipsi pellē, vel solo colore, & nomine acti præcipites, atque insani ruunt [Quā innocens (inquit in proœm, li. 33. Pli) Quā beata, imo vero, & delicata esset uita, si nihil aliud, ꝙ supra terras concupisceret: breuiterq; nisi quod secū est? (*Plinius.*) Eruitur aurum, & Chrysocolla iuxta, vt pretiosior videatur nomē ex auro custodiens; parū erat inuētū inuenisse pestē nisi in pretio esset auri & fames.] Et sane uelut insani, & phrenetici aureis sese vinciūt catenis, vinculis quidē honorificis, sed quidē ueris uinculis, verisq. catenis. (*Aurea catenæ quondam nobilium vincula.*) Nā qđ nūc ornamento est, custodię uinctorū nobiliū præsertim, olim seruiebat. Apud Æthiopes. n. ex auro uincula, pp illius copiā fieri solebāt. Æthiopes, inquam, illos, quos Herodotus [maximos omnium, ac pulcherrimos appellat.] (*Herod. li. 3.*) Quorum Rea a Persarum siue legatis, siue speculatoribus [sciscitaretur de auro, de tortili monili, atque armillis; risit tandem, atque existimans uincula esse, inquit, robustiora apud se uincula esse. Deinde Rex istos ad carcerem deduxit, vbi viri omnes aureis vinculis erant alligati.] Et alij quidem etiam non sine ratione eundem morem seruarunt. Nam Trebellius Pollio de fortissima muliere Zœnobia, quæ post Odenati coniugis necem Orientis Imperium tenuit, quæ ab Aureliano uicta, & triūphata est, sic scribit; (*Treb. Polli.*) [Vincti erāt pedes auro, manus etiā catenis aureis, nec collo aureum uinculū deerat, quod scurra Persicus præferebat.] Atq. illud etiam de Cresso, eleganter in suo ludo Septē Sapientū, descripsit Ausonius cū Cressum a Cyro deuictū his carminib. persequitur,

— Crœsum in amicis habet,

Vinctumque pedicis aureis secum iubet,

Reliquum, quod esset vita, totum degeret.

Eo respexit Tertul. li. de Cultu feminarū, Aurū, inquit, cuius vos gloria occupat, cuidā genti ad vincula seruire referunt Gentiliū literæ. (*Tertullian.*) Clemens quoque Alex. lib. 2. Pædagogi c. 12. dum in luxum, & cultum fœminarū inuehitur, sic scribit; (*Clem. Alex.*) [Istæ veram pulchritudinē obscurāt, auro eam adūbrantes; nec intelligunt quantū in se delictum admittunt, se innumerabilibus vinculis alligātes, quemadmodū dicūt apud barbaros, sceleſtos, & maleficos videre aureis uinculis. Captiuos hos, vinctosq. diuites videntur esse æmulatæ mulieres. An non. n. colli vinculū est torques aureus, & quæ catenarū locum obtinent? Ac mihi quidē videntur sua spōte vinculis alligatæ gloriari de suis magnis calamitatibus.] Plura in hāc ipsam rē ibi Clemens, & quæ nō solū ad feminarū luxum, sed ad viro-

virorum etiam auaritiam commode adduci poſſunt. Illud tantum, quod ad auri ſplendorem (de quo nuper dicebamus) pertinet, quod ait, In [gemmas, & pellucidos lapillos, propriosque, ac peculiares colores, atque vitra varia magno ferri ſtudio, nihil eſt aliud, quã ſtultorum hominum, qui trahuntur ab ijs, quibus inoſt pelleis viſo. Iis etiam pueri, cum ignem aſpexerint, ſplendore adducti ad eum feruntur; cumque ſit eum tangere periculoſum, propter ignorationem minime animaduertenint.] Sed de auro prætereà nonnihil poſtea.

II. Ferrum de terra tollitur, & lapis ſolutus calore in æs vertitur.

1 Ferri *cum terra cognatio. Vnde dictum, Vſus illius varij.*
2 Aes *natura ſu ſum. Liquati lapides.*
3 Aes *quid? Aeris, & ferri inuentor. Explicatur Moyſes.* Bellum, & pugna *vnde dicta.*

1 POſt aurum, & argentum, præcipuorum deinde aliorum metallorum ferri, & æris meminit: nam & ferrũ auro etiam (vt Plinius dixit) gratius inter bella, cædeſq. exiſtit. Ferrum, ergo inquit, de terra tollitur. Propt. Aſumitur de puluere, vt forte indicet ferrifodinas non eſſe iam abditas, iamque profundas, quam auri & argenti. Vel potius, vt indicet Ferri materiam nimium terreã, & non niſi pulueris inſtar, quæ deinde arte compingitur, & formatur in ferrum; Diuus Thomas, quia ferrum inuenitur in terra quaſi indigeſta. Forte etiam, quod ferrum potiſſimum generat, & ſubminiſtrat terra ad ſui ipſius culturam; ideo peculiaris ferro cum terra cognatio. Propterea Iſidorus exiſtimat. Ferrum habere nomen a farre, quod farra, id eſt, ſemina frugum terræ condat. Alij, quod in agros colendi gratia feratur; alij a feriendo. Quare propter vtrumque vſum, illud appellat Plinius, Optimum, peſſimumque vitæ inſtrumentum. Si quidem (inquit) hoc tellurem ſcindimus, ſerimus arbuſta, ponimus pomaria, vites, ſqualore deciſo, annis omnibus cogimus iuueneſcere. Hoc excutimus tecta, cædimus ſaxa, omneſque ad alios vſus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia, non cominus ſolum, ſed etiam miſſili, volucrique nunc tormentis excuſſo, nunc lacertis, nunc vero pennato, quam ſceleratiſſimam humani ingenij fraudem arbitror. Si quidem, vt ocyus mors perueniret ad hominem alitem illam fecimus, pennaſque ferro dedimus. Quam ob rem culpa eius, non naturæ ſit accepta. Et tamen poteſt innocens eſſe ferrum. In fœdere illo quod expulſis regibus populo R. dedit Porſena, nominatim inuenimus, ne ferro niſi in agricultura vterentur. Ad hoc enim de terra tollitur.

Pl. in Proœmio l. 33. Ferrũ bello gratius auro. Ferri fodinæ minus profundæ, quã aliorum metallorum. D. Thom. Ferrũ ad terræ culturã. Iſid. l. 16. c. 20. Ferrum vnde dicatur. Ferri vſus varius. Plinius. Ferrum innocens in terræ cultura.

Et lapis ſolutus. Proprie, fuſus, liquatus, recte addit Interpres, calore: nam iners, & irrita eſſet ſine igne, & calore ars. In æs vertitur. In Hebræo tantum, Lapis ſoluſus æs. Quod forte non ſolum ad æris opus, ſed etiam ad ipſam naturam referri poteſt; quod æs naſcatur inſtar præduri lapidis, & ſolis calore decoquatur, & concreſcat. Quo modo videntur Septuag. accepiſſe, legẽtes, Aes ſimiliter vt lapis, cæditur. Auguſt. Similiter vt lapides excluditur. Vatablus; Quæ concreuit in lapidem, accipitur chalybs. Neque placet, quod Tygurina indicat, videlicet lapides etiam, vt metalla, aliquando vi artis, & ignis liquari. Sic enim legit. Lapis, vt æs funditur. Niſi forte dicas hanc etiam mirabilem artis induſtriam liquandorum laterum, & lapidum in Sapientiæ argumentum voluiſſe nunc Iobum proferre, ſed omnino alienum eſt a Iobi inſtituto; & decurſus orationis: quamquam ſciam inter Ignium miracula ſcribi a Plinio; Igne lapides in æs ſoluuntur. Igne ferrum gignitur.

צוק LXX. August. Vatabl. Tygur. Plin. li. 36. c. 27.

3 Cuius modi autem, Aes ſit, de quo hoc loco loquitur Iob, an chalybs, quæ eſt ferri defæcatiſſimi pars, an vero aureum metallum flauum, diximus quondam. Nunc pro omnibus metallis illud videtur obſeruatione dignũ illorum inuentionem tum eruendi, tum purgandi, & excoquendi antiquiſſimam eſſe, & quæ non niſi ad Tubal Cain referenda videatur, de quo Geneſ. 4. 22. Scriptum eſt; [Qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris, & ferri. Quare fabulatur Herodotus ferri inuentionem tribuens Scythæ cuidam. Atque item illud, quod ex aliorũ opinione Clemens Alexandrinus refert lib. 1. Stromatum Celmem, & Dannaneum Idæis Dactylis ferrum primos inueniſſe in Cypro, alium autem Idæum ferri inueniſſe temperaturam. Vel (vt Heſiod. ſcribit.) Scytham.] Quare ante inuentum ferri vſum pugnis pugnabant homines, vnde, & pugna dicta fuerat a Belo gladius inuentus, vnde poſtea bellum dictum eſt. Sic quoque Caſſiodorus ſcribit lib. 1. variar. cap. 30. Sed tam ferrũ, quam gladius antiquiora, vt diximus. Varios quoque auri inuentores, Plinius nominat lib. 7. cap. 56. & alios quidem Euſebius lib. 1. præparat. Euang. c. 7. & l. 10. c. 3.

Aes quid ... Metalli ... Tubal Cain. Herod. l. 2. Cle. Alex. Pugna, e pugno dicta. Bellum à Bello. Caſſiodor. Auri & ferri inuentores. Plinius. Euſeb.

III. Tempus poſuit tenebris: & vniuerſorum finem ipſe conſiderat: lapidem quoque caliginis, & vmbram mortis.

1 *Prima expoſitio non cohærens. Viciſſitudo diurum, & nocturna.* Tempus *quid.*
2 Tenebræ, *ea quæ non ſunt.*
3 Tenebræ *pro ijs, quæ in tenebris latent.*
4 *Humana Induſtria. Diuina Prouidentia. Rerum vniuerſarum perfectio, & fines.*
5 *Quatuor* lapidis caliginis, *expoſitiones. Materia primæ obſcuritas.*
6 *Excauati montes auriferi. Hiſpania montes. Babylonis auri hoſtes, & defoſſores.*

DVorum præcedentium verſiculorum hucuſque pendentium, hæc videtur eſſe concluſio, de cuius vera ſententia mira eſt varietas. Et quidem frequentior poſt Chryſoſtomum, & Olympiodorum, eſt, de nocturnis tenebris ſtatuiſſe ſic Deum vt nocti ſuum ſpatium iam inde ab ipſo temporis initio cum luce diuiſum eſſet. Atque miratur hoc loco Chryſoſtomus grande prodigium videlicet tenebras cedere, ac decedere conſueto ordine. Quis (inquit) earum caliginem, obſcuritatemque diſpellit; unde in re tanta ordo tantus? Olympiodorus quoq. Tenebræ (inquit) [appropinquante luce cedunt, atque horum quædam accretio, & diminutio: & ut aliquid a communi opinione ſeiunctum dicam, quædam efficitur ex inæqualitate æqualitas. Cum qua interpretandi ratione congruit vox Originalis temporis, quæ proprie ſignificat finem, aut præciſionem, uel ſectionem, a radice *Katſats*, quæ ſignificat ſcindere, aut ſecare; & accommodatur ad finem, & extremum temporis præciſum, & determinatur. Quare Aquila, & plerique legunt; [Finẽ poſuit.] Theodotio; terminũ. Symmachus, præſcriptionem, uel, tempus præſcriptum. Septuaginta uero, ordinem. Quamquam alij etiam dicant legem, aut præceptũ. Hæc interpretatio licet uideatur ſimplex, & lenis, non uidetur cohærere cum reliqua narratione, ubi de mixtis quæ inueniuntur in terra, & mari aperte agitur.

2. Varia interpretatio. Chryſoſt. Olympiod. קץ קצץ Aquila. Pag. Regia. Caiet. Theodotio. Symmach. LXX. Præcedẽs expoſitio non cohærens.

2 Secundo Vatablus, tenebras, vocat, ea quæ non ſunt; quibus dicatur Deus imponere finem non eſſendi, aut exiſtendi. q. d. [Fecit Deus eſſe, quæ prius non erant;] & vocat in lucẽ, quæ in magnis quaſi obliuionis tenebris iacebant. Sed profecto tam longe petita tenebrarũ tranſlatio, non videtur cum antecedentibus, & ſequentibus cohærere, neque vero videtur, cur non debeant tenebræ proprie accipi.

Vatabli expoſitio longe petita.

3 Ergo illud præſtare videtur, atque leniſſime cum contextu cohærere, vt dicatur Deus tenebris id eſt, rebus abditis, & deliteſcẽtibus in obſcuro, ſiue in terræ viſceribus, ſiue in profundo mari, finem temporis præfiniſſe, & ſtatuiſſe, cum tandem humana induſtria inueniri, & in lucem erui ſua prouidentia conſtituit. Quare ne perpetuo res iſtæ occultarentur, ſua Prouidentia ſtatuit; cũ quo facit proprietas temporis nuper expoſita. Et certe in hac eruendorum metallorum, atque lapillorum Prouidentia, quã cœpit Iob deſcribere, Vmbræ mortis, & lapidis caliginis videtur Plinius meminiſſe non obſcuris verbis, mox adducendis. Hinc igitur elici triplex ille finis huius capitis poteſt, quem ſupra aſſignauimus videlicet uel confirmatio Diuinæ Prouidentiæ; vel nihil poſſe ſciri, & inueſtigari ab homine, ſine Diuino lumine; uel premia rerum temporalium Deum propoſuiſſe communia tã bonis, quam improbis, ut quæ tãdẽ ad omnium conſpectum, & vſus e ſuis latebris producantur.

Verior interpretatio. Expoſitio cohærens cum fine capitis.

Et uniuerſorũ finem ipſe conſiderat. Tũ huius partis

tum

חקר Caietan. August.

tum præcedentis suppositum esse, Hominem non Deũ, Caietanus censet. Homo enim considerat, perscrutatur inquirit & (vt sanctus Augustinus legit) inuenit, huiusmodi rerum abditissimarũ finem, illa que sua industria patefacit. Sed melius cohęret sententia si supponatur Deus. Ipse considerat proprie, subtilissime peruestigat, cognitum, & exploratum habet cuiusque rei finem, id est, secundum aliquos, consummationem, & complemẽtum rei; quia Diuina sapientia, & potẽtia rebus vniuersis certam perfectionis mensuram, & terminum pręfiniuit. Sic Pagninus, perfectionem, uertit, & Tygurina, atque eundem sensum indicauit Augustinus legens, & exponens; Omnem finem ipse inuenit. id est, quid quo perduceret. Sed præstat vt finis eodem sensu accipiatur quo in sententia priori. Non solum (inquit) finem, & tẽpus latitandi præfiniuit Deus argento auro, ferro, sed etiam uniuersis alijs lapidibus pretiosis, &c. quantumuis reconditis, & inuentu difficillimis Et pòst ea utraq. parte effici integra sententia; Tẽpus posuit tenebris, & (id est, quãdo) uniuersorũ (id est, cuiuscũq. rei) finẽ ipse perquirit, & inuestigat. id est, oĩa cõplectitur sua prouidentia; rerũ omniũ exitus, & euẽta scrutatur, principia ipse instituit, progressiones etiam moderatur, & regit.

Varia lectio, & interpretatio. Pagninus. Tygur. August. Germanior explicatio.

5 Lapidem quoque caliginis.] Vatablus per lapidem caliginis, intelligit obscuram, & informem materiam. ex qua Deus produxerit pulchra, atque bene formata corpora, & ita illi caliginoso lapidi & materię finem, id est, perfectionem, distinctionem, & formationem corporum attribuerit. Sed quam dura hæc lapidis, pro materia acceptio, D. Thomas intelligit rupem alicuius excelsi montis, quæ semper caligine nebularum obtegitur, qua multa occultentur, quæ auctori naturæ sunt bene cognita. Nicolaus, & Dionys. existimant appellari posse [lapidẽ caliginis,] rupem excelsam solis ardore denigratam: hoc enim inter alia naturæ miranda opera non prætermittitur ab Eccles. c. 43. 3. 4. & 5. [In meridiano exurit terrã, & in conspectu ardoris eius quis poterit sustinere? Fornacem custodiens in operib. ardoris, tripliciter sol exurens montes radios igneos exsufflans, & refulgens radijs suis obcæcat oculos.] Sed neq. hoc illo, & cohærentiæ capitis omnino quadrat. Alij (quod Catenæ auctor indicat ad) lapillos pretiosos referunt, demersos in caliginosam terram, & [mortis vmbram,] id est in loca profunda, atq. tenebrosa, plenaq. discrimine. Lapides (inquit Nicetas) [qui in fodiendo quæruntur, sunt in profundo abstrusi, in ipsa mortis vmbra delitescunt; id est, in partib. terræ imis, atq. in alta obscuritate.] Sed huic expositioni illud tantum obstat, quod inferius de huiusmodi pretiosis lapillis sermo instituendus est.

Vatabli expositio durior. D. Thom. Nicolaus, & Dionys. Nicetas.

6 Ego existimo, lapidem caliginis, vocari saxosas mõtiũ cauernas, siliceasq. radices, quas cum ingenti discrimine, atque cum maiori ẽt cupiditate ad eruenda pretiosa metalla excauant homines. Tum ẽt, & lapides illos, ex quibus æris metalla fiunt, quæ omnia non mirum est appellari vmbram mortis, cum huius auri, argenti, aliorumq. metallorum fodinæ horridis, plenisq. discriminibus tenebris plenæ sint. Viuimus (inquit Plinius) [super excauatam, mirantes dehiscere aliquando, aut intremiscere illã seu vero non hoc etiam indignatione Sacræ parentis exprimi possit, imus in viscera eius, & in sedes manium, opes quærimus, illa nos premunt, illa nos ad inferos agunt, quæ occultauit, atq. demersit; illa quæ non nascuntur.] Hæc in Proœmio li. 33. sed deinde, c. 4. vbi agit de naturali ratione inuenicndi auri, atq. de nostratib. Hispaniæ montibus Aridi (inquit) [sterilesque, & in quibus nihil aliud gignatur, huic bono coguntur fertiles esse; Aurũ, quod puteis foditur, canalitium vocant. Hi venarum canales per marmora vagantur, & latera puteorum. Tertia ratio opera vicerit Gigantum cuniculis per magna spatia actis cauantur montes ad lucernarum lumina; eadẽ mensura vigiliarum est, multisq. mensibus non cernitur dies. Sidunt rimæ subito, & opprimunt operarios, vt iam minus temerariũ videatur e profundo mari petere margaritas, tanto nocentiores fecimus terras. Relinquuntur itaq. fornices crebri, montibus sustinendis occursant silices, nihilq. durius putant, nisi quod inter omnia auri fame durissima est.] Describit deinde excauatorum montium ruinas: sed pulcherrime Seneca de hac ipsa re. li. 6. Nat. qq. c. 25. [Maiores nostri spe ducti montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruinas steterunt. Ante Philippum rege fuerit, qui pecuniam in altissimis vsq. latebris sequerentur in quas nullum noctium, dierumq. perueniret discrimen. Quæ tanta necessitas hominem ad sydera erectum incuruauit, & defodit, vt erueret aurum non minore periculo quærendum, quam possidendum?] Sed familiariora huius rei exẽpla habemus nostro hoc sæculo, nostra hac Bætica, videlicet in argenti fodinis Guadalcanalitijs; tũ ẽt, & in Potosiano collẽ noui orbis, de quo eleganter scripsit Iosephus Acosta li. suæ historiæ 4. Illud addam pro huius etiam [Lapidis caliginosi, & vmbræ mortis commentario altero breuiori, neq. minus eleganti ex 2. Boetij lib. de Consol. tenebras cum vmbra, & discrimine mortis dilucide coniungentis.

Verosimilior explicatio. Auri, & argenti fodina caliginosa, & plena discrimine. Plinius. Hispaniæ montes, & auri fodina. Triplex auri eruendi ratio. Argenti fodinæ Guadalcanalis. Collis Potosianus. Ioseph Acosta. Boetius.

Heu, quis primus fuit ille,
Auri qui pondera tecti,
Gemmasque latere volentes
Pretiosa pericula fodit?

Consultius profecto illi, qui (vt Plinius ait) [In Septentrionali Tigris alueo, oppido Babytace, mortaliũ soli, aurũ in odio cõtrahũt; id defodiunt, ne quo cui sit in vsu.] Addit & de Babytacibus illiud peculiare Solinus c. 68. [Omnes odio auri coemunt hoc genus metalli, & abijciunt in terrarum profunda, ne polluti vsu eius, auaritia corrumpant æquitatem.]

Babytaceni auri hostes, & infossores. Pl. l. 6. c. 27. Solinus.

IV. Diuidit torrens a populo peregrinante eos, quos oblitus est pes egentis hominis, & inuios.

1 *Vulgati defensio.*
2 *Varia lectio. Torrentium, & fluminum excrescentię, & mutationes. Inundationes Nili.*
3 *Torrentes auriferi. Mira antiquorum industria in eruendo auro.*
4 *Mirabiles fontium, & fluminum ex abdito eruptiones.*
5 Diuidere, & diuisio *in sacro sermone quid? Illustratus Samuel, & Isaias.*
6 Peregrinus, & peregrinari *quid?* Pes *in sacro sermone.* Obliuio itineris, *de inuio. Explicatus Isaias.*

Nihil mirum, si Interpres. ex exemplari multo difficiliori sententiam difficilem descripsit, & si illius diligentię detrahant Hebraizantes; nam vel ex vnica ista sententia constare potest, quod vel puncta eadem non legerit, vel potius neglexerit; nam puncta nihil sacrum continent, cum appicta, & inuenta fuerint humana industria Rabbinorum; propterea aliter legerit, & interpretatus fuerit, quam illi. Propter punctorum. n. diuersitatẽ, neque populum, in hac sententia inueniunt, neq. hominẽ egentẽ agnoscunt; neq. eo modo, quo noster, dispũgunt; neq. ad easdẽ radices, easdemq. significationes reducunt singulas voces. Sed quidẽ pro Vulgato Interprete sẽper stat fides, & diligentia in interpretando incomparabilis. 1

Sẽtentia obscuritas. Puncta humana industria sunt in Hebręo.

Iam ad emolliendã difficultatem huius loci, & sententię perobscurę illustrationẽ, præmittendam primum est, sequentes textum Hebræum legere; [Erupit torrens cũ habitatore: obliti sunt a pede, *vel*, obliuioni tradi sunt; eleuatæ sunt præ homine, *vel*, depauperatæ sunt,] motæ, vel, vagatæ sunt. Discrimen nostræ lectionis pendet ex eo, quod Hieronym. non legit *Ghim*, idest, cum; sed *Gham* idest, populum, deinde. *Ghar*, deducit Hierony. a radice *Ghur*, quod est, peregrinari, alij vero a radice, *Naghar*, idest, diffluere. Quædam etiam minutiora prædictam diuersitatem lectionum effecerunt, quæ si referam, aridus & molestus lectori existam. Ergo quę alij in hoc loco cõmentantur, duplici fere paraphrasi, Pagnini altera, altera Tygurina continentur. Nam Pagninus post R. Leui, R. Abraham, R. Mosech, sic legit; [Crescere fecit torrẽtẽ apud eum, qui peregrinatur, iuxta illum, & siccato torrente aquæ obliuioni traduntur.] Paulò dilucidior Tygur.] Erupit alicubi torrens, qui accolas non fert; rursus exarescunt torrentes, vt a pede non sentiantur: superant ẽt hominis staturam, & qui poterant vadari.] Hæc est autem horum sententia; Contingit vt flumina exundantia aliorsum detorqueant cursum, & agros primum frugiferos operiant: quæ vero primo alueo latitabant, iam nunc patefiant; & eos, idest, ea loca, quæ tanquam inuia [obliuiscebatur pes,] idest, nunquam eam contigerat, neque calcauerat viatoris alicuius pes, vt poterat, quæ minime vadari possent, iam nunc sicco pede, firmoque vestigio pertranseantur. Propterea hinc colligendum nihil esse in rerum natura occultum, quod non reuele-

2 Varia ex Hebręo lectio. Hieronym. עם ער עור נער Paginus. R. R. Leui, Mosech, Abraham. Tygur. Sententia elucidata.

uideretur aliquando. Si vero ad artem, & industriam humanam referatur, significabit tantum valere, vt detorquere possit fluuiorum cursum quoque velit, reuelare abyssi profunda, atque id iter inuenire, quod inuenire non poterat hominis alicuius vestigium.

Latina sententia conciliatio cum Hebr.

In hanc certe sententiam vocari, aut certe trahi nostra lectio potest; Nam torrens (cuius propriæ sunt temporales quædam exundationes, & fortuitus alueus, quem efficit impetus aquarum confluentium) si nimium exundet, diuidit, id est, diuidere solet a populo, id est, populum peregrinantem, id est, iuxta habitantem: nam cum adimat illis habitationis locum, sedes illæ priores redduntur inhabitabiles. Interim eos, quos obitus est pes pauperis, & inuios, id est, loca inuia (masculinum pro neutro, hoc enim carent Hebræi) quorum nemo viator meminerat, vt pote quæ peruia non fuissent, videlicet alueum intranatibilem, peruia tandem relinquit, & itineri commoda. Quare habitatores ex priore littore pulsos diuidit medius torrens a priori alueo, & ab alijs peregrinis & viatoribus illac pergentibus. Et quod Iobus non in vniuersum loquatur, sed de aliquo torrente, aut

Loquitur de Nilo interdum.

flumine peculiari, videlicet de Nilo, qui ab Husitanorum prouincia non longe distat, coniectura esse potest, quod

Strabo. Nili secreta excrescentia.

Strabo scribit de Nili excrescentijs l. 16. vbi miræ Nili mutationes atq. itinerum varietates describuntur; Talia (inquit) [circa Casium apud Aegyptum contingunt; vbi terra contractu quodam celeri, atque simplici in alteram partem translabitur, & decidit, vt pars eius in sublime eleuata mare impellat, pars deorsum subsidat; qua conuersa, rursum locus pristinam sedem accipiat, atq. nonnunquam permutatio quidem fiat, nonnunquam vero minime; qui motus quibusdam fortasse circuitibus annexi continentur, sed incogniti. Hæc de Nili excrescentijs incertum ordinem habentibus.

Duæ aliæ idoneæ exponendi rationes. Nicetas. LXX. Lapides pretiosi, & metalla in profundis fluminum.

3 Sed quod in re perdifficili non improbabile videtur, vnum aut alterum proponam. Primum, quod Catenæ auctor scribit, dum suam, septuaginta que lectionem explanat; [Decisio torrentis a puluere, vel, ab arena. Lapides (inquit) qui in fodiendo quæruntur, sunt in profundo abstrusi, in ipsaq. mortis vmbra delitescunt, id est, in partibus terræ imis, atque in alia obscuritate. Illa vero terra, e qua, cum purgata fuerit, ferrum, aliaue metalli materies existit, sub torrente, arenaque latet; vel vt planius dicam, terra, quæ ad gignendum ferrum vtilis sæpe numero in aquis reperitur, quæ a torrente discissa ferrum protulit. Fortasse etiam hæc ipsa verba aliam sententiam pariunt, quod lapides, qui in profundo sunt conditi, ac propemodum radicibus nixi, torrentis impetus in apertum protulit, vbi subiectam materiam diuellit, & nullo firmamento fultam terram abripuit.] Nam quid mirum, quod cum semel Iobus meminerit naturalis rationis inueniendi auri,

Alia ratio inueniendi auri in fluminibus, & torrentibus, excauatis montibus. Plinius.

non illam tantum effodiendi, sed alterius quoq. quæ, & hodie apud Occidentales Indos in vsu est, & a Plinio minutatim describitur lib. 33. c. 4. Iobus multo verius multoque magnificentius dclenplerit: Certe in hac re Plinius meminit torrentis incredibili erumpentis impetu, rupium ruinarum, & aliorum, quæ pro commentario esse possunt huius nostri loci. Postquam enim de auri, argentique fodinis, ad ingentem altitudinem subcauatis montibus, agit, deque ipsis montibus ruentibus, subiungit; [Alius par est labor: flumina ad lauandum hanc

Flumina ducta montium ruinis, machinæ innumeræ ad eruendum aurum.

ruinam iugis montium ducere obiter, a centesimo plerumque lapide comalsis, & internalla substructa canalibus iunguntur, alibi rupes inuiæ cæduntur sedemque trabibus cauatæ præbere coguntur, is, qui cædit funibus pendet, vt procul intuentibus species nefaria quidem sed alitum fiat] (ecce consistentem hominem, potius pendentem eo loco, quem nunquam contigit pes, vestigiumue humanum) itaque insistentia vestigijs hominis locus non est. Ad capita deiectus in superciliis montium piscinæ cauantur, ducenos pedes in qualque partes, & altitudinem denos; emissaria in ijs linquuntur, & repleta stagna excussis obturamentis, erumpit torrens tanta vi, vt saxa peruoluat. Fossæ in quas profluat, cauantur de terra in mare, &c.] Nescio quid etiam in metallorum fodinis horum torrentium meminit Senec. lib. 5. Nat. qq. c. 15. Ascle-

Seneca.

piodotus (inquit) [auctor est, demissos quam plurimos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum, vt explorarent, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine: deinde longa via fatigatos uidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos non sine horrore.] Atque torrentes eam

Pretiosi lapilli in torrentibus.

vim habere, vt pretiosos lapillos, præsertim Sardonychas, detegant, auctor est Plinius lib. 37. cap. 6. Isidorus li. 6.

Plin. Isid. Philostrat. Curt. Strabo. Torrentes auriferi apud Soanes.

cap. 8. immo & ad montem Caucasum, quem Plinius, Philostratus, Curtius in Indiæ parte constituunt. Soanes, populi numerantur, Caucasi extrema obtinentes, de quibus sic scribit Strabo lib. 11. [Apud eos torrentes dicuntur aurum deferre, quod barbari perforatis tabulis, ac lanosis pellibus excipiunt, unde aurati velleris fabula conficta est. Et fortasse iberos eodem nomine uocantur, quo occidentales, ab auro, quod apud utrosq. inuenitur.

Secundus ex piscatoribus plenior. R. Moyses.

Alterum, quod forte simplicius, & ad rem præsentem magis accommodatum videri potest, indicatur a R. Mose in huius loci commentario; Deus (inquit) crescere facit torrentem a loco, ex quo defluit, qui est abscondi- 4
tus sub terra, vnde & loca torrentis obliuioni traduntur, aqua non transibunt illum, quia aquæ excreuerunt, & roboratæ sunt super homines, & mouentur, & eleuant fluctus. Cum quo noster Interpres bene consentit, namq. vt inductione probet, quæcumque in humanis sunt occulta, & abdita, posse tandem proferri in lucem; præter illa exempla eruendorum metallorum adiungit etiam fontes, & flumina ex abdito erumpentia in apertam terræ faciem: quam rem hac verborum circuitione proponit;

Mirabiles fontium, & fluminum eruptiones ex terra cauernis.

Fieri solet, vt denuo erumpens fons, aut torrens ex occultis terræ canalibus, inuios reddat, atque oblitos humanorum vestigiorum agros, in quos decurrit: illosque separet a viatoribus, & peregrinis; seu, quod idem est, peregrinos, & viatores ab illis separet, dum vadum, & aditum illis negat. Cum hoc explicatu, & sententia consentiunt etiam singulæ voces.

Eruptio fluminum, dicitur diuisio.

Torrens diuidit. Proprie erupit, dirupit, erumpendo diuidit; *sale, grumpe*, est enim hæc diuisio propria erumpentium aquarum ingenti vi, & impetu, de quo memini aliquo dixisse, atq. etiam confirmasse ex illo 2 Reg. 5. cum post partam victoriam de Philisthijm, appellatus est victoriæ locus, Pharasim, i. locus diuisionis, ab hac ipsa radice diuidendi. Paratis; Venit ergo Dauid in Baal Pharasim, & percussit eos ibi, & dixit, Diuisit Dñs inimicos meos coram me, sicut diuiduntur aquæ; propterea vocatum est nomen loci illius, Baal Pharasim. Quo respicientes Sept. ad illam proprietatem erumpendi, legerunt; [Venit Dauid de superioribus rupturis, & concidit alienigenas ibi, & dixit Dauid; Dirumpit Dñs inimicos alienigenas coram me, sicut dirumpuntur aquæ. Propter hoc vocatum est nomen loci illius, De super rupturis.] Et quidem fere simili voce, & significatione cum magno victoria impetu dissipantur hostes, appellare nos etiam solemus rupturam, la rotta. Atq. eiusdem quoque appellationis vsum oriento fieri Isai. 28. 21 Sicut in monte diuisionum stabit Dñs. Id est, Magno impetu fundet, perrumpetque hostes suos, sicut quondam fudit illos Dauid in Baal Pharasim. Quare hoc idem nomen diuisionis, ad affluentiam, & redundantiam refertur ab ipso nostro Interprete, Prou. 3. 10. [Vino torcularia redundabunt.] vbi ex Hebræo legunt, Vino torcularia rumpent se. Hoc igitur est, Diuidit torrens, erumpit, exundat, cum impetu, & alacritate, victoris instar, obuia quæq. conuoluendo, & proculcando; exundans autem, & erumpens videtur arcere populum peregrinantem, atque etiam appetere illum conuoluere, & obruere suo impetu.

פרץ בפרצים בעל LXX. Rumpere, aut diuidere, de victoria dictum. Pulchra Isaiæ allusio ad Dauid. Pagnin. Regum. Vatabl.

Recte autem dixit, populum peregrinantem potius, quam accolam, aut habitatorem, vt alij vertunt. Quamuis enim idem fere sit peregrinus, quod accola, & habitator terræ, & peregrinari in terra, idem, quod incolere illam, sed cum de via, & itinere sermo sit, ipsa subiecta materia postulat, vt ad peregrinum, & viatorem referatur. Fontis præterea erumpentis impetus agros peruios reddit inuias, quasi quadam obliuione itineris, & pedum squalentes: nam, Pes, solet sumi pro itinere, via, progressu, vestigio. Isa. 52. 7. Pes, id est, aduentus, euangelizantium pacem, & Isaiæ 41. 3. Vocauit ab Oriente iustum, vt sequeretur se. Hebraicæ. Vocauit eum ad pedem suum, i. vt illam viam teneret, quam illi commonstrabat Deus, cum iussit illum exire de terra sua. Rursus dixit, Pes pauperis, quod frequenter pauperes sint, qui peregrinantur, & itinera conficiunt pedibus; sicut Iacob, cum pristinam suam paupertatem significabat, In baculo, pedes inquam, & adhibito baculo ad fulciendos gressus, transiui Iordanem, & Isaiæ 23. 7. describitur milectaprinitatis statu sit: Ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum, Gen. 32. 10

Pes pro itinere, et via. Pauperes non nisi pedites itinera conficiunt.

&c cap.

& cap. 26. [Conculcabit eam pes, pedes pauperis, gressus egenorum.] Si lectione Septuag. & peculiares aliorum interpretum explicationes adducam, nihil profecto luminis, sed obscuritatis potius rei per se obscuræ videbor afferre. Tantum repeto, quod initio præmonui, videri Latinum interpretem aliud exemplar habuisse, quam nunc legimus in Hebræo codice.

V. Terra, de qua oriebatur panis, in loco suo igni subuersa est.

1 *Aliorum interpretatio parum idonea.*
2 Calor, & ignis *terræ natiuus ad seminum procreationem.*
3 Subuerti *quid? Sulphur in terræ visceribus igneum.*
4 *Sulphur chimicorum* Ignis *de gemmis agitur. Pyritis, Gagatis, Sapphiri natura mirabilis.*

1 *Prima aliorum expositio de Sodomæ conflagratione. Phil. D. Th. Nic. Dion. Titel. Aug. Oforius.*

VIderi potest prima ipsa verborum species de regione Sodomitica debere accipi, quod Philippo, Diuo Thomæ, alijsque placuit: fauetque Augustini lectio; [Terra, de qua egressus est panis, & eam incensurus est.] Sed de hac interpretandi ratione dicam vers. 5. Tum hic non video, qua ratione cohærere hoc possit cum reliquis sententijs; sicut neque illa aliorum interpretatio, quod [tellus, quæ aliquando lætas fruges effundit, postea terræ motu conquassata dehiscat, & tanquam ignis inclusi incendio deflagret.]

2 *Verior, & coharentior explicatio. Nicetas.*

Ergo perstat certe Iob in eodem instituto, & enumeratione eorum, quæ occultis terræ visceribus aut eruuntur, aut inueniuntur. Nam quidam agri sunt natura sua frugiferi, quidam igniferi. Et quidem non de eodem agro, sed de diuerso sententiam hanc posse accipi, existimat Nicetas, ita vt duo terrarum genera proponat, vnũ concipiendis, comprehendendisq. seminibus idoneum; alterum sulphureũ, aut, quod idem videtur, fere igneũ. Sed fere omnes alij de vno, & eodem terræ genere vtrãque partem accipiendam putant, vt manifeste exigere videntur Hebræa, Græca, & Latina. Sed laborant tamen in explicando hoc igne. Quare primo auctor Catenę sic exponit ignem cum pane conuenire, quod postquam dixit terram aliam esse auri, aliam argenti, aliam ęris, aliã ferri procreatricem, nunc addat aliam, quæ suo vtero semina comprehendit, & postquam suo calore, quasi igne quodam dissoluit, tunc ad conficiendum panem spicam progignit. Neque vero omnino incommode ignis appellabitur innatus illæ terræ calor; nam tum Plato, tum Aristoteles viuificas illas rerum naturalium vires, ignem, appellarunt. Atque ex eadem etiam caloris ratione rem istam significauit Cicero; Terra (inquit) [semen tepefactum complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem.

Varia expositio conuenientia ignis cum pane.

Ignis appellatione innatus terræ calor.

Plato. Arist. Cic. de Sen.

Alij tamen de sulphure accipiunt; sicque miscent, atque temperant cũ Sulphure panẽ, vt proponatur quoddam naturæ miraculum, quod in plerisque locis terra, quæ in superficie producit panem, in profundo inueniatur materia sulphurea, & vena salsuginis. Sic Isidorus; quod videtur quoque paraphrasis Tygur. indicasse; Est, inquit, [terra, in qua panis prouenit, altius autẽ eruta ignem exhibet.] a quo non nihil deflectit. Vatahl. quod scilicet sit terra fertilis, & ferax; [Et quod sub ea est, vertitur in quendam veluti ignem idest arescit, & fit infęcũda.] Quare illud subuersa est, idem valebit, quod subtus versa, aut versata, vel, vt in Hebræo est, subter ea versus est vt ignis; vel ve legunt Septuag. De subtus ea versatum est sicut ignis.] Et quidẽ hoc etiã mirabile est, quod aliquando terra apertis faucibus repente ignẽ eructauerit, & vel accenso aere, vel ardente, & liquato sulphure flãmas vomuerit. Hæc mihi interpretãdi ratio tanquã simplex, & facilis nõ displiceret, si cum reliquo contextu, auri, argẽtiq. præcedentiũ etiã gemmarũ sapphiri, & Topazij cohęrere possit. Sed quorsum nunc inter mirabiles naturę opes, gemmasq. pretiosissimas, respergatur sulphuris odor, & memoria. At inquis nescio quid cõmercij, & affinitatis sulphuri cũ gemmis, cũ auro, & alijs metallis: nam aliquando ratione caloris, & sulphuris decoquuntur, & elaborantur in terræ visceribus pretiosi lapilli, proptereaq. dicũtur et Chimistę, qui metalla, & lapides adulterare, aut ementiri solẽt tãquã familiarissimo instrumento sulphure uti; imò & in plerisque auri fodinis inueniri sulphur; rursus in fodinis sulphuris inueniri aurum experientia compertum est, atque adeo volunt Chimici ad generationẽ sui auri primũ alia metalla conuerti, & colliquari in sulphur, quod in generatione auri habeat uicem uiri; & argentum uiuum, quod habet uicem fœminæ, & quidem sulphuris natura (ut Plin. ait) calefacit, concoquit, & discutit collectiones corporum. Indicauit hoc Nicolaus.

Terra sulphurea fera ces panis. Isidor. Tyg. Vatabl.

Varia lectio

LXX.

Mirabiles ignis è terra eruptiones.

Sulphuris, & ignis, cũ gemmis cognatio.

Pli. l. 35 c. 15. Nicol.

Sed paulo clarius Caietanus, cuius expositio minus est incommoda, licet una tantum voce indicata; ignis enim nomine accipit res pretiosas, puta in colore, & luce similes ignis, atque flammarum; nam calidum, quasi suffocatum ab aquis, & uapores imis terrę uisceribus, inclusi digeruntur, uertunturque in pretiosos lapillos; quod inquit Caiet. in Orientis partibus euenire facile credi posset. Neque mirum nomen ignis pretiosos multos lapides conuenire, cum Ezechielis 28. 14. gemmæ ipse appellentur, lapides ignitis; euiusmodi uidetur esse Persicus ille Pyrites, Cuius ignis plurimus est, & facile scintillas emittit, ut Plin. & Isid. tradunt; Hic etiam tenentis manum, si uehemẽtius prematur, adurit; propter quod ab igne nomen accepit. Quid, si cum de torrente, & de fontibus erumpentibus adhuc dixerit, nunc indicet quoque Iob in ima terra fluminum, quorundam lapidũ, qui in aquis generantur, naturam fere igneã prorsus mirabilem? Nam de Gagate, quem Gagates flumen profert, mirum, quod aqua accẽditur, restinguitur oleo. Sic igitur, terra dicetur igni subuersa, cum ignis, suaque pretiosissimarũ gemmarũ subter illam uertetur. Nisi forte pro eruendis gemmis dicamus subuerti terrã, euertique montes. Res ergo hæc gemmarum bene cohæret. Si cui uidetur explicatio durior, emolliat licet ex sequentem sententia: nam & Sapphirus sole repercusso ignescere dicitur; & Carbunculus, qui in tenebris lucet, uelut ignis cum Sapphiro iungitur, Exod. 28. 18. & Ezechie. 28. 13 Quare etiam hic post mentionem ignis, recte sequitur sapphiri, & aliarum gemmarum enarratio.

Caiet. expositio idonea.

Lapillorum pretiosorum generatio.

Ignis de gemmis.

Pyrites lapis. Pli. l. 36 c. 19. et lib. 37. cap. 11. Isid. li. 16 cap. 4.

Ignei lapides in aquis geniti.

Eligitur vltima expositio ignis pro gemmis.

VI. Locus Sapphiri lapides eius, & glebæ illius aurum.

1 *Terra aurifera* Sapphirus *aureis punctis collucens.*
2 Sapphiri *natura, & plena descriptio ex proprietatibus, & colore, atque significationis arcana. Illustrati Moyses, Salomon, Ieremias.*
3 *Qualis color antiquum apud Ieremiam. Pulchritudines descriptio.* Rubeus sapphirus. *Regia, & Sacerdotalis gemma. Cur Dei thronus sapphirinus apud Ezechielem.*
4 *Sapphirus Indica, aut, Aethiopica optima. Tẽplum. Bacchi.*

5 *Aliena plurimorum interpretatio*

LOnge sane, meo iudicio, abeunt, qui dicunt hoc locõ proponi a Iob aliud mutationis rerum exemplũ quod videlicet terra primum ferax auri, atque Sapphiri aliorumque pretiosissimorum lapillorum. postea deleratur etiam ab auibus, & cunctis animantibus. Nam profecto his omnibus sentẽtijs, Iob exempla accumulat rerum pretiosissimarum, quas natura abdit, & procul remouet ab humano conspectu; sed deinde vel tempus vel industria hominum profert in lucẽ. Locus sapphiri. Est, inquit, terra, & locus, in quo proueniunt Sapphiri, vel, qui Sapphiris, quasi lapidibus abundat, & glebæ illius aurũ illius (inquam) terræ Sapphiriferę, glebę auriferę sunt; siue, vt in Hebręo est, pulueres illius sunt auriferi ita vt Sapphiri nõ nisi in terra aurifera inueniantur: Siue de terra alia loquatur, vt Gręci volunt; quare lectionem Sep. Agger aurum ei; exponit hac ratione Nicet. [Terrarũ alia lapides pretiosos gignũt; partim sũt acerui, & aggeres, e quibus concoctis aurum procreatur.] Ego manifestam fieri allusionem existimo ad Sapphiri naturam; neque potest ex relatiuis incontrariũ, quicquã certi coligi; nam primum illud, eius, est in Hebręo fęminini generis, secundum vero, illius, masculini. Est (inquam) hęc Sapphiri natura; vt videatur aureis puluenibus respersa. Nam sapphirus (vt Plin. ait) aureis punctis collucet. Rursus aurem, cum de auro loquitur. lib. 33. cap. 4. ait, [Aurum in Oriente sapphiro, alijsque in gemmis scintillare.] Rursus lib. 37. cum de Smaragdo; Inest, inquit, [ei aliquando aureus puluis, non qualis in sapphirinis.] Possunt igitur dici ipsius Sapphiri puncta illa, quasi glebę, aut pulueres aurei.

Germanus. Contextus.

LXX. Nicetas.

Sapphiri natura.

Pli. l. 37. cap. 9.

Sapphiri prima inter gemmas laus, color, vires ſignificatio.

Sapphirus gemmarum præſtantiſsima, primo loco propoſita. Epiphan. de 12 gemmis. Sapphirus Regia. Sapphirus Phœbo ſacra. Franc. Rueus de gem. c. 2. Pier. li. 41. Dioſcor. Sapphirus imperij, & ſacerdotij ſymbolum.

2 SEd quoniam ſemel de Sapphiro dicere cœpimus, vniuerſam illius deſcriptionem, & præſtantiam, vel ex hoc Iobi loco, & elogiu colligere licebit. Cũ enim lapillorum, atq; gemmarum meminiſſe vellet, Sapphirũ primo loco proferi, vt ex illa tanquam ex gemmarum præſtantiſſima reliquas intelligeremus. Et quidem Epiphan. [Eſt, inquit, gẽma admirabilis, pulcherrima, gratiſſima, propterea ẽt in armillis, & monilibus reponi cõſueuit, idq; potiſſimũ a regibus.] Quare, & quoddã Sapphiri genus nominat, quod Regium appellant, aureis punctis varium. Habere in religione locũ exiſtimarunt antiqui, & cũ Phœbo ſacra facerent, quaſi rem gratiſſimam cum multo faſtu, & ſuperſtitione oſtentabant, vt auctor eſt Dioſc. li. 5. c. 146. atq; per Sapphirum, Imperiũ, & ſummum Sacerdotiũ ſignificari, quod hæc gemma cum Ioue, & Saturno quid commercij habeat, crediderunt. Quare vetuſtus ille Poeta Gallus Marbodæus in ſuo de lapidibus pretioſis enchiridio, ſacrum, vocat.

Quem natura potius tanto ditauit honore,
Vt sacer, & merito gemmarum gemma vocetur.

Marbod. c. 53. Sapphiri color cœleſtis. R. Kimhi.

Sed rei huius rõnem ego ad colorem cœleſtem refero; eſt enim Sapphirus colore, puriſſimi Cæli ſereni, quale vernũ eſt, quem quãuis R. Kimhi dicat eſſe [albi, & puri coloris;] intelligit profecto eſſe cæruleum, aut cæleſtẽ, ſed dilutũ, quem nos dicimus; Turqueſado claro. Quamquam ſcia Sapphiros ẽt eſſe cãdidas, quas forte Chimhi albas nominauit. Confirmari tñ cæleſtis ille color vr̃ Exodi 24. 10. [Viderunt Deũ Iſrael. & ſub pedibus eius quaſi opus lapidis Sapphirini] (per expoſitionẽ additur) [& quaſi cælum, cum ſerenum eſt.] Imò Theodor. Cat. 5. dixit, [Solam Sapphirum obtinere cæli ſpeciem, & colorem.] Quare cum ſuam cæleſtem laturus legem deſcẽderet cælo Deus, in lapidibus Sapphirinis illã inſculpſit, vt Hebræorum traditio fert; quam confirmant Epiphan. tract. de duodecim gemmis, & Anaſtaſ. Nicęn. q. 38. in Scripturã, & Nilus Metropolita Rhodius Diaſinnus tract. [de lapidibus & eorũ theoria;] R. Ioſeph in Paraphraſi Chaldaica, ſuper id Canti 1. [Murenulas aureas, &c.] Suidas verbo, Moyſes. quod etiam referũt & probant Abul. Exod. 24. q. 16. Nicol. Caiet. Diony. ad finem Exod. 31. vnde videtur appellari Ignea lex, Deut. 33. 2. nam cum Dominus de Seir dicatur ortus, quando ferebat legem, vetus, videlicet & dilucẽs quaſi Sol, non mirum, quod Diuinæ faciei radijs, & ſplendore tabulæ repercuſſę igneſcerẽt. Nam Sapphirus, Piropi inſtar, Sole illuſtratus igneſcere, & ſcintillare dicitur, vt indicant Philonius Epiſcopus, & R. Aben. Eſra in id Cantic. 5. [Vẽter eius eburneus diſtinctus Sapphiris, & Rabanus in gloſſa, Apoca. 21. vbi de duodecim gemmis. Et hæc, quod ad religionem, & cæleſtem colorem pertinet.

Theodor. Lex deſcripta in Tabulis Sapphirinis. Epiphan. Anaſ. Nic. Nilus. D. Tho. R. Ioſep. Suidas. Abulenſ. Nicol. Caietan. Dionyſ. Philonius. R. Eſra. Rabanus.

Cæruleus Sapphiri color cum Regia purpura dilutus. Plinius. Nazianz. Iſido. li. 16. c. 9. Epiphan. Anaſtaſ. Nilus.

Quod ad Regalem dignitatem, & Imperium, ex ipſo etiam colore facile perſpicitur; quippe cęleſtis ille color mirabiliter cum purpura (regali omnino ornamento) coniunctus eſt. Nam licet Plin. duo videatur genera diſtinguere, cęruleum alterum, alterũ vero purpuraſcens; nam inquit [cæruleæ Sapphiri, raroq; cum purpura ;] neque alium, quã [cæruleum ſplẽdorem, qui recreet fatigatos oculos,] agnoſcere videatur Nyſſ. ſuper id Cãt. 5. 14. [Vẽter eius eburneus diſtinctus Sapphiris;] At vero Iſidorus Sapphirum refert inter gemmas purpureas; cæruleumq; ſemper coniũgit cum purpura; [Sapphirus: (inquit) cęruleus eſt cum purpura habens pulueres aureos ſparſos; apud Mędos optimus, nuſquam tñ placidus.] Et ſemper purpuraſcere, illã præſertim, quę optima, & pretioſiſſima eſt, Epiph. quoque c. 5. his verbis docere vr̃; [Sapphirus gẽma purpuraſcit, vt ſpecies Blattæ, i. purpurę nigrę; multa eius ſunt genera,] eſt .n. [Regius aureis pũctis varius; nõ eſt vero hic in tanta admiratione, quanta ille, qui prorſus purpuraſcit.] Imò purpurei tantum coloris meminerunt Anaſtaſ. Nic. q. 38. in Scripturam, & Nilus Metropolita Rhod. ſuo tractatu de lapidibus. Confirmarique poteſt ex illo loco Thren 4. 7.
3 [Rubicũdiores ebore antiquo, Sapphiro pulchriores.] Nam deſcribit eo loco Nazaræorum pulchritudinem, & ſplendorem ſimilem eboris antiqui, atque Sapphiri, propter eandem rubentis cum ſplendore ſpeciem; non quidem, quod ebur antiquum rubeſcat; nam palleſcit potius, atque ita Pli. li. 8. c. 3. ait: [Dentium candore intelligi iuuentam elephantis;] nam ſenibus palleſcunt dentes: ſed quia priſcis ſęculis ad pulchritudinẽ, ebur tingebatur purpur. Quare ex hac ipſa ſimilitudine deſcripſit Æneæ pulchritudinem Poetas

Ebur antiquum palleſcit, non rubeſcit. Ebur purpura tingi ſolitum.

Reſtitit Aeneas claraq; in luce refulſit,
Os, humeroſque Deo ſimilis; namque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenq; iuuentæ,
Purpureum, & lætos oculis adflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum, Pariusve lapis circumdatur auro. — *Vir. 1. Aen.*

Sed clarius, cum Lauiniæ lacbrymantis faciem pingit.

——— Cui plurimus ignem — *12. Aen.*
Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit,
Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur; vel mista rubent vbi lilia multa
Alba, roſa.

Huic ſplendenti rubori reſpondet ſtatim Sapphiri purpuraſcẽtis [pulchritudo, Sapphiro pulchriores:] ſicut enim purpureus color, cum illo cæleſti Sapphirino coniunctus, ac multa luce dilutus pulcherrimus eſt; ita etiã cum prius candorem Nazaræorum deſcripſiſſet, [candidiores niue, nitidiores lacte,] Sapphirinã purpuram, & eboris ruborem ſtatim ſubijciens, miræ pulchritudinis ſpeciem ex candore, & rubore temperatã depingit. Qualem, & Poeta tum illa eboris tincti, tum alijs ſimilitudinibus expreſſit;

Pulchritudines purpuraſcẽs, & laus.

Quanto coloratum Tithonia coniuge cælum — *Oui. 2. Am.*
Subrubet, aut ſponſo viſa puella nouo.
Quale roſę fulgent inter ſua lilia mista,
Aut vbi cantatis luna laborat equis.
Aut quod ne longis flaueſcere poſſit ab annis
Mœonis aſsiduum fœmina tinxit ebur.
Hoc erat, aut aliquis color ille ſimillimus horum.

Rubet ergo, vt redeamus ad rem noſtram, Sapphirus; imò purpuraſcit regali honore, & dignitate. Quare myſterio non vacat, quod cum per ordinem Apoca. 21. duodecim gemmæ, pro duodecim fundamentis portarum ciuitatis Ieruſalem diſponantur, in quibus eſſent [nomina duodecim Apoſtolorum Agni,] ſecundũ fundamẽtum ſit Sapphirus: quod videlicet Petro, qui poſt primum Andræam vocatus eſt ſummo ſane Sacerdoti, imò & Regale Sacerdotium gerenti reſpondeat. Propterea ex Sapphiro repræſentatur Ezechiel c. 1. 26. Dei Thronus; [Aſpect⁹ lapidis Sapphiri, ſimilitudo throni.] nam ſi cæleſtis color cum purpura coniungatur, quid poteſt ad cæleſtis Regiæ maieſtatem ſignificandã commodius dici, aut repræſentari? Igitur recte concludit ille Sapphirum regibus dignam;

Sapphirus in duodecim gemmis reſpondẽs Petro.

Cur Dei Thronus ſimilis Sapphiro. Marbod.

Sapphirus ſpecies dignatur aptiſſima regum.
Egregium fulgens, puroque ſimillima cælo.

4 Vbi eadẽ inuenitur terrarum Sapphirus optima, ex hoc item capite colligo; nam quamuis apud Mædos pretioſiſſimam inueniri ſcribunt Iſido. Marbod. Franc. Rueus, & alij; at cum hic potiſſimũ de opibus Indiæ, & Æthiopiæ agat Iob, vt ex verſic. 16. conſtat, & ex 19. profecto coniectura eſt, nõ niſi de Sapphiro Indica, aut Æthiopica loqui. Quare & huiuſmodi Sapphiros pſtare ſcribit Epiphan. [Quo circa, inquit, aiunt apud Indos tẽplum extructũ Baccho extare, quod gradus ex Sapphiro trecentos ſexaginta quinq; habeat. Quamuis multi fidem non adhibeant.] Idem quoque Anaſtaſ. Nicen. [Naſcitur, inquit, in India, & Æthiopia.] Et Nilus Metropolita ſuo item tractatu. Sed iam de Sapphiro ſatis.

Vbi prouenial optima Sapphirus. Iſid. Marb. Rueus. Epiphan. Anaſtaſ. Nilus.

VII. Semitam ignorauit auis, neque intuitus eſt eam oculus vulturis.

1 *Aliorum interpretationes parum cohærentes.*
2 *Germana expoſitio.* Ignorate *quid?* *Montes auriferi ſteriles.*
3 Ophir, *quæ regio, Aurum crutum a Leonibus, cuſtoditum a Gryphibus. Gryphes fabuloſi.*
4 Vultur *quid propriè? Pica varia Milui, &* Vulturini oculi.
5 *Accipitrus cum auro Sympathia Lapis Heracliotes. Accipitrum in deligenda inſula mira induſtria.*
6 *Ta* [illegible] *ad Sodomiticam regionem accommodatio. Sodoma peculiaria quędam.*
7 *De paradiſo interpretatio Chaldęi minus commoda.*

Illa

1 ILla (inquit) loca lapillorum, atque gemmarum feracia, imperuia sunt, & inaccessa ipsis auibus, neque eo contingit perspicacissimus oculus vulturis. Græci per hanc [Semitam ignoratam auibus,] intelligunt metallicæ artis rationem, neque vulturibus, quarum est acies acutissima, vt etiam e sublimi regione illa cernant, quæ iacent in profundo, nec ceteris item volucribus, animantibusve exploratam Deus esse voluerit, sed tantum homini. Sed non video quid in hac expositione, & sensu multum conferat ad Diuinæ potentiæ, & sapientiæ descriptionem. *Vatabl.* Vatab. suam illam continentem interpretationem sequitur de rerum mutatione, ita vt terra, aut regio aliqua primum auibus alijsque animantib. familiaris, postea ab ipsis volucribus deseratur, & perpetua solitudine inhorrescat. *Alber. D. Thom. Dion. Titel.* Alber. D. Tho. Dionys. & Latini alij, quod cum eiusmodi regiones, aut loca gemmifera, & aurifera frequenter sulphurea sint, sulphureosque vapores exhalent alitibus noxios, nunquam volatu suo illas regiones peruagantur.

2 *Simplicior, & coherentior explicatio. Terra sterilis aurifera.* עיט *Pli. lib. 33. cap. 2. Hispaniæ sterilitas locales. Philip.*

Sed illud est simplicius, magisque cohærens, vt ex eo auctoris naturæ sapientiam commendet Iob, quod huiusmodi regiones auro, gemmisque locupletes, herbarum, atque arborum adeo sint steriles, vt neq. nidificando commoditatem præbeat auibus, neque viam expeditam viatoribus, neque pastum alicui animanti. ideo [semitam illius ignorat,] non agnoscit, non expetitur, non probat auis; neque intuetur, non conuertit se ad illam oculus vulturis. Sic Pli. dixit, [Hispaniæ montes aridos, sterilesque, & in quibus nihil aliud gignatur, tantum eruendo auro fertiles esse.] Atque hoc loco Philip. [Lapides pretiosi, siue aurum non in optimo terræ calculo inueniri dicuntur, sed in remotis, vel maxime, & squalidis ariditate regionibus.]

3 *Ophir, vbi Gryphes aurum eruunt custodiuntque. Abulens. Rabanus. Nicol.*

Si vero cui placeat de aliqua peculiari, & quasi digito monstrata regione sententiam accipi oportere, certe non omnino absonant ab eo, quod quidam non mali auctores censent Ophir fuisse terram auro affluentem, aureisque montibus plenam, in quorum summitatibus multum fuerit auri a leonibus, & Gryphibus erutum, simulque custoditum. Hæc fere scribit Abulen. Genes. 10. pro quo citat Rabanum, super li. Reg. & quidem inuenitur eiusmodi testimonium in Glossa ordinaria quæ creditur esse Rabani. 3. Reg 9. vbi etiam rem eandem probat Nicol. videlicet, Ophir esse regionem in India, in qua sint montes auriferi, inhabitati a leonibus, & bellijs sæuissimis; qua propter nemo audet eo accedere, nisi proprie littus parata, & consistente naui, atque tunc temporis, cum creduntur fere vagari extra domicilia. Ergo qua possunt celeritate, terram effossam leonum vnguibus in naues imponunt, quam postea excoquunt, & purissimum inde aurum eliciunt.

Solinus. Gryphes in Scythia.

Sed quia sequente sententia asseritur nō transire per regionem leæoam, commodior est rei fere huius narratio ex Solino, qui de Gryphibus, qui leonino sunt corpore facie, & alis aquilinis, hæc scribit, c. 19. [In Scythia, inquit, terræ suos locupletes inhabitabiles tamen. nam cum auro, & gemmis affluant, Gryphes tenent vniuersa, alites ferocissimæ, & vltra omnem rabiem sæuientibus. Quarum immanitate obsistente, aduenis accessus difficilis, ac rarus est: quippe vt los discerpunt, velut genitii ad plectendam auaritiam. Arimaspi cum his dimicant, vt intercipiant lapides; Smaragdos videlicet, quibus ille locus patria est.] *Pōp. Mela. Plinius. Arri. Philo. Paus. Aeli. & alij fabulosam cēsent rē, Gryphorum.* Similia fere scribit Pōp. Mela lib. 2. atque ante hos Plin. lib. 7. c. 2. Sed res de Gryphibus a viris Sapientibus fabula creditur Pli. lib. 10. c. 49. Arrian. lib. 5. gestorum Alex. Nicol. Perot. & Angelo Decembrio, pa. 64. videndus quoque Philost. lib. 3. de vita Apol. Paul. in Attic. Ælian. lib. 14. c. 11. Mathias Michoin Sarmatia Asiat. Quare præstat illud de terra sterile, ipsis etiam auibus inaccessa?

4 איה *Caietan. Nomina propria rerum Hebr. ignorata. Hieronym. R. Dauid. R. Mardoc.*

Sed de oculo vulturis nonnihil dicendum, cur illius potissimū hoc loco mentio fiat. nam *Ajah*, quæ auis sit, fatetur Caiet. se ignorare, quamuis Vulgatus Interpres vulturem verterit, & in vniuersum viri docti, & Hebrai eæ linguæ periti existimant nomina propria auium animalium, lapidum, locorum perijsse ab Hebræorum scientia, & memoria. Et licet quidem Hierony. hic & Leuit. 11. 14. Deuter. 14. 13 vulturem vertat; at R. Dauid, Picam, interpretatur, sicut etiam R. Mardoch. idemq. sequutus hoc loco Algarbiensis Episcopus, ratione simul exponit, ob quam Picæ mentio fiat; [Est, inquit, locus ille oculis etiam Picarum, quæ auro gaudent prorsus incognitus.] *Osorius. Pica auram concupiscentes.* Sed hæc Picarum auri concupiscentia non videtur bona alicuius auctoritate fulciri: nisi forte picas appellet, quos Gryphes esse veteres Latini voluerunt, vt Nonius scribit, de quibus nuper dicebamus, atque eo quidem nomine Plautus quoque in Aulu. dixit: *Nonius. Plautus.*

Picis diuitijs, qui aureos montes colunt, ego solus supero.

Pagn. Pica varia. Albertus. Idem omnino Pagn. intelligit transferens auē variā; vel a vario, & incerto volatu; vel a varietate plumarum & colorum: nam est quę peculiari nomine pica varia, & caudata appellari solet, & Alber. præsertim hanc picæ varietatem [ex albo, & nigro colore] facit. Sed in cauda niger color splēdescit in viridē cū Sapphirino permistū. Alij originalem vocem vertunt, Miluum; quod etiā indicauit R. Mard. & hoc loco Tygur. *R. Mardoc. Tygur.* Neque dissentit visus perspicacitas, quæ oculi nomine indicatur: nam sicut Vulturini, ita etiam, & Miluini oculi in prouerbio sunt. Sed quorsum nunc potius meminisse deberet Iob, Milui, quam Aquilæ, cum in eo perspiciendi genere, Miluus non excellat maxime? Vulturem autem, vt & Vulgatus, vertunt Sept. sed quorsum? Respondit Titelma. *Titelm.* quod vultures, qui fœtentium cadauerū odore delectari, & allici solent, etiam terram illam auriferam quidem, sed tamen sulphuream a longe odorantes, non audent, propius accedere.

5 *In re ambigua coniectura aliqua.*

Ego certe, quod ingenue fateat, nihil inuenio, quod mihi facere abunde possit satis. Vulturis, accipitrisve (nā idem genus est auium rapacium, & adūcorū rostri, & vnguium, vt Ælianus ait, Variū & multiplex genus) cum auro peculiare aliquid Sympathiæ, & cognationis habet, vt ex Æliani verbis. lib. 14. c. 17. quod de Accipitre est, facile constabit; *Aeli. li. 14. c. 7.* [Os, inquit, tibiæ illorum, si ad aurum admoueatur, sic ipsum illecebra quadā mirabili ad se allicit, quemadmodū Heracleotem lapidem sua vi prædicant quasi præstigijs, & captionibus ferrum ad se attrahere] Forsan igitur inest Vulturi, accipitrive auri quęrendi insita vis, & propensio. *Accipitris, et Auri sympathia.* Sed esto ita sit, quid illud de oculo? An forte ad illā ipsam accipitrū naturam respicit hæc Iobi sententia, quam Ælianus quoque scribit de [Accipitribus Tinnunculis? Ineunte, inquit, vere delecti ex omnibus duo in Ægyptum allegantur ad speculandas insulas quādā desertas, quę Libię adiacent. *Peculiare Accipitrib. Tinnūcul. s. cap. 15.* Ij autē vbi reuerterint, præeuntes eo alios deducunt, quibus duobus cęteri peregre illius profectionis festū agūt cum ad eas insulas peruenerunt, quas illi duo speculati commodiores sibi indicarunt. Hic in multa quiete, & tranquillitate pariunt, & excludunt; passeresque, & columbas venantur; pullos cū magna redundantia alunt, deindeque firmos ad volandum in Ægyptum abducūt, tanquam ad paternas sedes.] Quia igitur id genus vulturum, & rapacium auium montes auriferos, sed tamē alitum vitæ sustinēdę incommodos, minime inuisit, aut considerat missis speculatoribus, congruenter dicetur, regiones illas [non intueri oculum vulturis.] Atque eo melius huius coniectura expositionis quadrabit, quo etiam cum nomine originali melius conuenit; nā, *Aiah*, volunt aliqui deduci a voce, *I*, precedente Aleph, quod est insula, aut a plurali, *Iim*, insulis. Vt videatur de vulturibus insularum speculatoribus loqui. איה אי איים

6 *An de regione Sodomorum hac res accipienda. Philipp. Sodomorum abundātia, & terrę opes.*

Illud quęstionem hoc loco habet, an de peculiari aliqua terra, regioneve locus hic accipiendus sit? Nam ipsa prima verborum species sic suadere videtur. Et quidem de regione Sodomorum continenter has omnes sententias interpretatur Philip. a vers. 5. nam fuit quidem Sodomia terra de qua oriebatur panis, id est, valde frugifera, valdeque fertilis, vt constat Ezech. 16. 49. [Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tui, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius,] & ex Genes. 13. 10. [Loth vidit omnem circa regionē Iordanis, quæ vniuersa irrigabatur antequam subuerteret Dominus Sodomam, & Gomorrham, sicut Paradisus Domini, & sicut Ægyptus venientibus in Segor. Hæc igitur subuersa est, cum pluit Dominus ignem, & sulphur de Cælo in Pentapolim,] Gen. 19. Locus præterea [Sapphiri, lapides eius;] quod in Sodomis [vberrima fuerint omnia, & optima quæque etiam auro, & pretiosis lapidibus comparanda. Tum præterea Semitam ignorauit auis. Quoniam exitos] (inquit Philip.) plurimas in eadem regione multitudo habitatorū fecerat, & ideo præ

frequen-

frequentia hominum non fuerit auibus copia femitas intuendi, vel illic refidendi, & quia condenfis fructetis confita effet tota regio, vt eá aues defuper volantes defpicere non poffent.] Tum etiam quod fequitur. [Non calcauerunt ea filij inftitorum,] quod cum fuerit Sodoma omnibus bonis referta, [nullius patriæ eguerit mercimonijs, & iden negotiatores ad regionem nullius rei indigã negotiandi gratia nunquam venerint.] Hæc fere

Præcedẽtis ſententiæ iudicium.

omnia paucis demptis ex Philippi interpretatione. Sed meo iudicio, hoc incommodi habet hæc interpretandi ratio, quod non videatur cohærere, cum reliqua oratione, vbi de naturæ rebus mirabilibus fine vlla impiorum fupplicij cõmemorationе inftituta eft. Quod fi quis cõtendat hoc loco fieri mentionem Sodomiticæ regionis, non tã propter fupplicium ignis, quam propter mirabilem foli naturam, & fertilitatem, atq; auri, gemmarum, vniuerfarumque opum abundantiam, certe fine ratione id affirmabit, cum regiones, quæ auri, lapillorumque ferraces funt, rerum aliarum frequenter fint fteriles, vt ex Plinio fupra diximus. Illud etiam obeft, quod Philip. cogitat non cum proprietate, fed cum tranſlatione duriori nonnullas huius loci fententias interpretari.

7
Ionathæ interpretatio.

Ad longe aliam, longeque feliciorem regionẽ Chald. refpexit, videlicet ad paradifum Edem, & ficut verf. illum 5. vel de Sodomitica regione, vel de alia quapiam mirabiliter interpretatur; Nam inquit: [Terra, de qua egrediebatur cibus, & fub ea eft gehenna, cuius nix frigida conuertitur in fimilitudinem ignis;] ita fequentes fententias de Paradifo accipit; [Et paradifus, inquit, voluptatis eft locus, cuius lapides funt fapphiri, & pulueres aurei funt ei; femitam arboris vitæ nulla fciuit auis, neque intuitus eft eam oculus vulturis; nõ ambulauerunt in ea filij leonum, nec declinauit ad eã leæna.]

Parentis, & paraphraſis Ionathæ.

Hæc quoque interpretatio eodem, quo præcedens laborat incõmodo, neque mihi magis, fed minus probatur, quod hæc fit paraphrafis Ionatæ Chaldæi, qui fuit filius, vt aiunt, Vzielis, & auditor cuiufdam Hillelis, nam in multis locis plane delirat; dignus profecto, qui fæpe deleatur; legaturque frequenter a nemine.

VIII. Non calcauerunt eam filij inftitorum: nec tranfiuit per eam leæna.

1 Filij fuperbiæ, *in ſacro ſermone qui?*
2 Inftitores, *qui auaritia coniuncta cum leonina feritate. Explicatus Dauid.*
3 Inftitor *non ſolum mercator apud Vlpianum. Explicatus Salomon.*
4 Leæna *quid proprie.*

1
Varia lectio.

Sicut velocibus, ita & nunc quadrupedibus, hominibufq; imperuia dicit illa eadem loca. Sed in vocibus huius fententiæ nonnihil varietatis, & difficultatis. Nã quos hic Vulgatus dicit, filios inftitorum, inf. c. 41. verf. 25. vertit, filios fuperbiæ; ficut etiam hoc loco Septuag. legunt; [Non calcauerunt eam filij fuperborum.] Qui fint autẽ, fuperbiæ filij, Nic. exponit, [immanes, ac vaftas belluas;] idem Vatabl. Tygu. Feras. Pagnin. Beftias rapaces; ficut etiam cap. 41. per filios fuperbiæ, videntur intelligi Cete, ac Balænæ, aliæq; marinæ belluæ deprædatrices pifciculorum imbecillorum. Chald. filios quoque leonum legit, videturque fic poftulari a particula fequenti, leæna.

Filij ſuperbiæ. Nicetas. Vatab. Tygur. Chald.

2
Inſtitorum diligentia, et auiditas.

Sed Hieron. inftitores, dicit, quibus ad aurum, & res pretiofas conquirendas nullus eft locus difficilis; aut inacceffus; nulli perfpicaciores vulturum oculi; nullus extremorum finium terræ, aut folitudinis fcrutator diligentior. Hi ergo cum propter pecuniam, & opes fuperbiant, recte vocari poffunt, fuperbiæ filij, & cum ijdem frequenter venditatione fuorũ mercimoniorum eaugant fanguinem pauperum, & deprædentur aliorũ facultates recte quoq; dici poffunt; Filij leonũ. Deniq; & auaritia, & fuperbia cum belluina inhumanitate, & feritate coniuncta eft. Quare vbi Septuag. Pf. 33. 10. dixerunt, [Diuites eguerunt, & efurierunt;] Hieron. ex Hebr. dicit, [Leones indiguerunt. Alij; Leunculi penuria, & fame laborãt. videlicet, leones iuniores, qui valent viribus, id eft rapaces homines qui potẽtia fimiles funt leonibus.] Vides igitur, quã fit elegans, quamque grauida fenfu, & fola Vulgati interpretis lectio à

LXX. Hieronỹ. Tygur. Vatabl.

Sed vt illud etiam perfpiciatur, quam latinus fit Interpres Latinus, certe cum, filios inftitorum, dicit, illos fignificauit, non folum qui mercaturam faciunt, aut negotio gerendo, vendendo, emendove præpofiti funt, & inftant;] fic enim inftitorem definit Vlpianus; fed illos, qui mercatura facienda, & diftrahenda, varia loca circuunt. Quare idem Vlpian. ex Labeonis fententia. [Illos etiam inftitores dicendos placuit, quibus veftiarij, vel lintearij dant veftẽ circunferendam, & diftrahendã, quos vulgo circitores (alias, circuitores) appellamus.] hos nos, Corredores, vocamus. addit deinde. [Sed etfi tabernarius feruũ fuum peregre mitteret ad merces cõparandas, & fibi mittendas, loco inftitoris habendũ Labeo fcripfit.] Quare eleganter nofter Interpres vim Latinæ, atq; Hebraicæ & vocis affequutus eft, cum Prou. 31. 14. dixit; Nauis inftitoris de longe portans. vbi alij; Nauis circumeuntis; nã *Sabbar*, eft proprie circuire; deinde per tranflationem, negotiari, aut mercaturã exercere; propterea quod mercatores circuire regiones foleant. Quare inftitor, aut mercator ex vi nominis idẽ valet, quod circuitor, aut circitor. Igitur illa erit loci inacceffi exaggeratio, q̃ eo non appulerint inftitores, qui ex fuo noĩe, & officio circuire vniuerfas regiones folent.

3
Inſtitores qui proprie dicantur.
L. Inſtitor. ff. de inſtit. act. & l. cui cumque ea. eod.
Peritia omnium linguarum in Latino interprete.
Regio.
סחר

4
Varia lectio
שחל

Nec tranfiuit per eam leæna. Plerique Leonem, legunt. Septuag. Pagnin. Vatabl. Caiet Reg. Tygur. Leopardus. Alij vocem originalem, *Sahhal*, vertunt, Pantherem, aut afpidem. Sed de diuerfæ naturæ Leoninæ appellationibus, atque de hoc ipfo nomine diximus fufe cap. 4. verf. 10.

IX. Ad filicem extendit manum fuam, fubuertit a radicibus montes.

X. In petris riuos excidit, & omne pretiofum vidit oculos eius.

XI. Profunda quoque fluuiorum fcrutatus eft, & abfcondita in lucem produxit.

1 *Harum ſententiarum dilucida paraphraſis.*
2 Quid filex. *Aurum adhærens marmori.* Extendere manum, *cuius habitus. Explicatus locus Iudicum.*
3 Subuertere *quid. Nihil auaritia, aut induſtria humana reſiſtens.*
4 Profunda fluuiorum *ſcatentia pretioſis rebus. Varia lectio.*
5 Flere, & fluere *affinia.* Vallis lachrymarum, *quæ apud Dauid.*
6 *Varia lectio induſtria humana in comprimendis fontium ſcaturiginibus.*

1
Lucida harum ſententiarum paraphraſis.

Eodem etiam tres iftæ fententiæ pertinent. Cũ Sapphiri, gemmæque aliæ, & glebæ auri, multaque pretiofa metalla iã remota fint ab humano confpectu tamque abdita in locis inacceffis, tamen Deus fuam fapientiam homini impertitus eft, qua nullum nõ terræ angulum, locumque perfcrutaretur, nullamque non viam, & rationem inueniret, qua proferrentur in lucem, atque ex folitudine ad vrbes, & ciuitates, humanofque vfus euocarentur; fiue illa fub faxofis montium radicibus, tanquam in thefauris recondita laterent; fiue filicibus, & faxis, marmoribufq; duriffimis, intra fuas venas adhærefcerent, vt folent auri, & pretioforum metallorum glebæ, & grana; fiue in profundo fluminum, vt gemmæ ac pretiofe margaritæ, ad quas inueftigandas, oporteat in multos riuulos flumina maxima diducere, demerfa delitefcant. Hæc fere eft horum verficulorum fententia. Sed minutatim de fingulis.

Verf. IX. Ad filicem, &c.

2
חלמיש

Ad filicem. Ad montem filiceum, faxofum, vt ftatim in fecunda parte exponitur, quod Deut. 8. 15. vocat, Petram, & Deut. 32. 13. Saxũ duriffimum, & iterũ Ifa. 50. 7. Petram duriffimam, & quidem cũ rẽ de auro, & metallis femel inftituta egregie conuenit; nã aurũ metallave alia faxis, & marmoribus adhærefcentia effodiuntur. Quod puteis (inquit Plinius) foditur, canali-

Pli. lib. 33. cap. 4.

tium

tium vocant, marmoris glareæ inhærens] Hi venarũ canales per marmor vagantur, & latera puteorũ.] Et statim, cum de môtibus ad auri inuestigationem subcanatis agit; [Occursant in vtroque genere silices; hos igni, & aceto rumpunt. Sæpius vero, quoniã in cuniculis vapor, & fumus strangulat, cædunt fracturis C.L. libras ferri terram vegentibus, egeruntque humeris, noctibus ac diebus per tenebras proximis tradentes.] Hi igitur ad silice extendunt manus suas, aut quod idē est, Deus dr̃ ad silicem manus extendere in eruendo auru, cũ aurum coniunxit sua Prouidentia cum silice; docuitq. hominem silicem rumpere ad eruendum aurũ. Extendere autem, aut mittere manum, habitus est strenue se accingentis, & manum admouentis operi. Dicitur vero ipsa manus mittere quasi nuntia, qui mittitur mandatũ aliquod perfecturus; vt enim manui demandatur aliquid operis, vt illud Iudic. 4. 26. [Sinistrã manum suam misit ad clauum, & dexterã ad fabrorum malleos, percussitq; Sisarã.] q. d. suis manibus demandauit negotium hoc, quod illæ strenue perfecerunt. Sic Deus, aut homo diuina Sapientia instructus mittit manum suam, cum quidpiam operis, etiam difficillimi aggreditur, & perficit.

Extendere manũ signum habitus. Manus perficiens mandatum res perpetuas.

3 Et subuertit a radicibus môtes, vertit, inuertit, euertit, côuertit iterum; nam verbũ *Haphac*, significat quod Latinum, vertere, cum omnibus suis compositis. Quare etiam indicari potest, quod industria humana aliquando transfert, & vertit in alium locum impositas radicibus montium moles, & aggeres maximos, vt fundamenta, in quibus subsidere solent metalla, perscrutetur, & saxa durissima comminuit, ne quid auaritiæ, aut industriæ resistere posse videatur. Hæc illa ipsa est Senecæ querimonia; [Maiores nostri spe ducti montes ceciderunt, & in eos demiserunt specus, in quos nullium noctium dierumque permearet discrimẽ.] Vide, quæ diximus superius vers. 3. nu. 6. super Lapidem caliginis. & vers. 4. n. 3.

הפך Montium euersio ad eruendũ aurum. Senec. li. 6. Nat. qq. c. 15. Vid. & lib. 5. c. 15.

Vers. X. In petris, &c.

4 IN *Petris quoque riuos excidit*; Docet Diuina Sapientia quomodo riuos excidat humana industria. Sed quorsum. Vatabl. & Isid. vt cum vult faciat exundare totam regionem, ita vt aquis subuertatur; cũ tamen quid quid pretiosum esset, antea cerneretur in ea regione. Sed mentio hæc exponendi ratio multo ante ab alijs præmeditata, non placuit auctori Catenæ. D. Th. Nic. sl. Dionys. quod vel terræ motu discissæ rupes, & montes locũ, & viã præbent nouis fluminibus; aut quod diuina Sapientia, & Prouidentia inter medium montium saxeorum excidit, iam inde a prima mundi origine, viam & transitum ingentibus fluminibus; nam [inter medium montium pertransibunt aquæ.] Vtraque ista expositio nõ cohæret; nunc enim non de elementis, aut eorum mirabilibus, sed de mistis, & mineralibus sermo institutus est, ac necdum absolutus. Illa ergo Nicetæ optima videtur sententia, & explanatio; [Quantũ ipse opinione consequi possum, non fontes quærens aquarũ homo silicibus ferrũ admouet, montesq. euertit, ac ripas fluuiorũ perfringit;] sed cũ aut venas aureas, aut argenteas, aut etiã quampiã aliam metalli materiã, aut gemmas curiosius peruestigat, tũc perfodit montes, & ima flumina perscrutatur.] Ergo in petris riuos excidere, est excisis rupibus, & montibus petrosis ingentia flumina in multos riuos diducere, atq. quoquo versus detorquere, vt alueũ perscrutari, & pretiosa quæq. in profundo latentia contemplari, & eruere possit. Propterea enim subiungitur; [Omne pretiosum vidit oculus eius; profunda quoque fluuiorũ scrutatus est, & abdita in lucẽ produxit.] Quare hunc locũ ex Heb. propriè legit Pagn. E silicib. riuos erũpere fecit. Sept. Gurgites fluminum dirupit. Aug. dilucide; Ripas fluminũ dirupit. Theod. Munitiones, aut, munimenta. Symmach. fluenta, aut, alueos fluentorũ.

Vatabl. & Isidor. Nicetas. D. Thom. Nazianz. Dionys. Psal. 103. 10. Niceta interpretatio optima. Pagn. LXX. August. Theodot. Symmach.

Vers. XI. Profunda quoque, &c.

5 QVid igitur fluminum cursu impedito, & impetu in multos riuulos diducto, atque exarescête alueo, consequens sit, statim explicatur, cum dicitur; Profunda fluuiorum scrutatus est. Sept. Altitudines fluminum reuelauit. Eleganter Nic. Nihil intentatũ relinquit homo, sed quæcunque in aquis oblitescunt siue ob acrẽ conquirendi studiũ, siue ob diuinitus concessam sapientiam in eius notitiã incurrerunt. Sed nostræ lectionis, similisq. Hebraicæ, quæ longe inter se dissidere videtur, ratio breuiter reddenda est. Nã ex verbo legitur; A fletu flumina ligauit. Vatabl. A fletu flumina coercet, i. flumina sistit, quæ erumpere solent e montibus. vel vt Pagn. exponit; Ne stillarent flumina, ligauit. Caiet. sensu eodem, sed lectione nônihil mutata, A perplexitate flumina strinxit. Perplexitatẽ vocat, multitudinem confluentium aquarũ, quas humana industria restringit, obturãtes scaturiginibus, aut alio diuertit, & detorquet. Sed multo melius, multoque elegãtius, dr̃, a lachrymis, vel, a fletu, nam, *Bacah*, flere est, flere autem, & fluere, affinia sonitu, & re; nam flentes, & lachrymantes oculi manãt calidis aquis, instar fontium, & scaturiginum fluuiorũ. Cuius trãslationis rationem tenuit. Dauid Ps. 83. Beatus vir, cuius est auxiliũ abs te; ascensiones in corde suo disposuit in valle lachrymarũ in loco, quẽ posuit.] Primo cortice, de voto ascendendi in templum Ierusalem, per viã siccã, & tortuosam, & aridam, in qua multas scaturigines, & puteos excauabant, ne peregrini ascendẽtes in templum præ siti æstuarent, & deficerẽt. Quare vallem lachrymarum, aut, vallem fletus, appellat vallẽ puteorum, & scaturiginum stillantium, instar flentium, & lachrymantium. Quare Hieronym. legit; [Transeuntes in vallem fletus fontem ponent eam.] Sed quia huiusmodi scaturigines collachrymantes, & stillantes, erumpere fere solent in profundo fluminum, ideo lachrymas, & fletus fluminum eleganter, & dilucide. Interpres dixit, Profunda fluuiorum. Similiterque vertit inf. cap. 38. 16. [Numquid ingressus es profunda maris? &c.]

Hebraica lectio cum Latina conciliatio. Vatabl. Pagn. Caietan. בכה Flere, et fluere affinia. Cur dicta vallis lachrymarũ. Hieronym.

6 Huiusmodi autem scaturigines, aut fluenta scrutari, aut reuelare, vt dixerunt Septuag. vel peruestigare, vt dixit Theodotio, dicitur in Hebræo, ligare, aut circũuoluere, instar chirurgi, fascijs, & linteolis. Quare aliqui legunt, flumina fasciauit; quod nihil aliud videtur esse, quam peruestigatis, aut reuelatis huiusmodi scaturiginibus, obturare omnes vias, quasi appositis lapidibus, aut cespitibus, aut linteis, vel pannis, quibus aquæ ductus, & canales obturari solent. Quare, sicut chirurgus, vulnera, & sanguinem fluentem sistere solet linamentis & fascijs adhibitis; ita etiam diuina Sapiẽtia hominem docuit rationem, & artem, qua perẽnes scaturigines cõprimere possit, aut, vt ita dicam, sanare: nã sicut chirurgus qui ligat vulnus curare, & sanare dicitur, ita etiam qui obturat scaturigines, & terræ hiatus, illos dicetur sanare. Hoc igitur erit, guttas, vel lachrymas fluminis ligare. Nam quod Tygurina dixit: E guttis flumina colligit; videlicet quod ex guttis vndique stillantibus, & in certum locum influentibus, fluuios in terræ faciem elicit, multasque res sub terram absconditas in lucem profert: Hoc (inquam) neque bene cohæret cum lectione Hebræa, neque cum antecedentibus, & sequentibus, vbi continenter sermo est de metallis, & terræ opibus abditissimis, quæ in lucem tandem proferuntur. Hanc autem partem vltimam significanter Septuag. legerunt, Ostẽdit virtutem suam in lumine, idest, hac productione rerum absconditarum in apertum, & lucem, sũ ostendit Deus, testaturque mortalibus, quantum ipse virtute, atque sapientia polleat, tum, vt ait Nicetas [Homo ipse gratiam, atque vim sibi datam diuinitus, facit insignem.] Quis vero sit harum omnium sententiarum finis, & scopus, dicet statim Iob.

LXX. Theodot. רבש Regia. Deus instar chirurgi cõprimẽs fluentes scaturigines. Tygur. LXX. Nicetas.

XII. Sapientia vero vbi inuenitur? & quis est locus intelligentiæ?

1. *Vera sententia, & finis totius capitis elucidatio.*
2. *Quid* Sapientia, & Intelligentia. *scientia practica. Explicatur Moyses, & Salomon.*
3. *Diuinæ prouidentiæ participatio, sapientia humana.*
4. Sapientia terrena *quæ? Interrogatio vbi de ea, difficilis. Explicatur Iacobus.*

1 REum, inquit, diuinarũ, quę in thesauris continentur sapientiæ, & scientię Dei multo difficilior inuestigatio, atque inuentio est, quam eorum omnium, quæ in terræ, aut maris thesauris delitẽscunt. Tũ etiam præmia illa spiritualia, multoque corporis diuitijs, & voluptatibus præstantiora, quę sunt a Deo supremo iu-

Dilucida huius sese, atq. sequentium paraphrasis.

dice

dice probitati, & virtuti proposita, non cuiuis patent, neq. industria humana obtineri possunt. Quare frustra vos, o amici, sanctitatē metimini opibus, atq. diuitijs. Ego vero si Sapientiæ, quæ cum vera religione, veraque pietate coniuncta est, compos fiā, satis me beatum existimabo, & lætus in futurorum præmiorū spe exultabo, & gloriabor. Nā errat profecto cœlo toto, qui Diuinam sapientiam, Diuinæque bonitatis participationē in terra potissimum, non in cęlo prouenire existimat. Hæc nisi fallor est huius sententiæ, atque totius Sapientiæ laudationis scopus & finis, vt initio capitis admonuimus.

2 חכמה בינה *Sapientia practica.* Sapientia vero vbi inuenitur? Eædem voces Sapientia, & Intelligentia hoc loco, quæ in fine capitis, atque idem profecto significant; videnturque ad opes, & praxim referri, & ad rectam rationem agendorum, quæ sapientia practicæ vel tota, vel potissima ratio est. Quare Ps. 104. 21. hæc ipsa originalis vox vertitur [Prudentia; Vt erudiret principes eius, sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret.] *Ioseph Cancellarius in terra Pharaonis.* id est, constitutus est Ioseph a Pharaone reliquorum Senatorum præses primarius, quos tum in pietate, tum in recta administrandi regni ratione instrueret: &, vt eleganter ait Theod. *Theod.* [non verbis solū vtens, sed etiam operibus in ipsam pietatē trahebat.] Quare Exo. 3. 3. dicitur de Beseleel; [Impleui eū spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum quidquid fabrefieri potest, &c. בין *Intelligentia practica vis & proprietas.* Intelligētia] vero est ab alia radice, & similiter vertitur, Prudentia, Prou. 14. 33. affertque certum quodam iudicium, atque intentionem considerātem, aut expendentem quid, qualisve res aliqua sit, aut esse oporteat. Quare illud Psal. 49. 22. Intellige hæc, qui obliuiscimini Deum, id est, ponderate, & considerate, quid facto opus sit, &c. Quare etiam affert peculiare quodam lumen ad intelligendum, vt res non iam videatur per nebulam, sed iuxta sua merita, & dignitatem consideretur, sic 3. Regum 2. vertitur intueri diligentius; Intuens clara luce; deprehendi, &c. supra Iob vndecimo. * Videns iniquitatem, nonne considerat] intelligit, pōderat pro dignitate. ** Dios que lo ve, lo conoce y sabe apreciar en lo que merece.* Atque hæc illa Sapientia, quam postulauit, & adeptus est Salomon, vtraque ista voce originali exposita 3. Reg. 3. Postulasti tibi sapientiam (quæ hic dicitur intelligentia) ad discernendum (recte exequendum) iudicium. Ecce dedit tibi cor sapiens, & intelligens. vbi vtraque vox originalis. Qui hanc sapientiam postulat, diuitias non postulat, quippe re lōge diuersa: [Sed & quæ non postulasti, dedi tibi, diuitias, &c.]

3 *Varia interpretatio huius sapientiæ occulta.* Ex hac igitur vtriusque vocis proprietate non difficile elicitur, quid per Sapientiam, & Intelligentiā intelligi debeat. Licet enim aliqui, vt Nic. ait, Sapientiam hoc loco interpretentur, rationes opificis, quibus mundus condidit, ac moderatur Deus; Diony. Alex. *Dion. Alex.* rerum creatarum cognitionem, aut vero istam ipsam sapientiam eruendorum metallorū, aut excogitandorum artificiorum: At certe Sapientia hæc, & Intelligentia, est recta agendi ratio; *Sapiētia Diuina in Deo & homine, quid.* quæ si in Deo consideretur, est suprema lex, & regula totius honestatis, & æquitatis illius Prouidentia, & potissimum quidem erga res humanas, atq. erga hominum opera iusto, aut præmio, aut supplicio afficienda. Si vero consideratur in homine, aliquid Diuinum, & ab illo participatum, quo homo recte, & iuste agit, habetque se sancte erga Deum, & homines, atque huc pertinet, quod Methodius ait, *Methodius.* [Pietatem atq. Religionem vocatam esse sapientiam, rem plane Diuinam, atque ab vno Deo precario concessam hominibus. Quocirca, inquit, principio idē Deus partim visis, partim angelorum consuetudine atque congressu, partim diuinorum vatum opera ad pietatē homines erudiuit.] *Sapientia, & portatus eloquium.* Quare tum de sapientia ipsa, & rerum diuinarum cognitione, tum de sanctitate, & Diuinæ naturæ participatione, & similitudine, elegans æque, ac verum est, illud Sapientię elogium apud Plutarchum, *Plutarch.* initio libri de Iside, & Osiride; [Qui sapiunt, inquit, ijs omnia bona sunt, a Dijs immortalibus petēda, maxime autem cognitionē Deorum, pro captu humanæ naturæ cōsectantes, ab ipsis petimus nobis eam concedi, quia neque maius homo accipere, neque dignus dare munus homini Deus potest, veritate; Reliqua quippe non sibi propria, & peculiaria Deus homini largitur, neque enim argentum, & aurum Deo beatitatem, neque tonitru, & fulmē vim parat, sed scientia, & prudentia.] Cum enim illa vitæ, & morum similitudo, & [incorruptio nos faciat simillimos Deo,] qui illam sapientiam imitādo Deum, habet, & Diuinam Sapientiam habet, & Deum peculiari ratione, & familiari scientia cognouit. *Sap. 6. 20.* Hæc illa precatio Moysis; [Ostēde mihi viam tuam] (vt ingrediar vitæ actionibus, & pietatis exercitio) vt sciam te. *Exo. 33. 13* sciam mores tuos meis repræsentare, & adumbrare. Ridet igitur Deus qui scire vias illius vellet, *Isa. 58. 2.* & tamen iudicium Dei sui dereliquerent. Ridet item, potius increpat, quod suus populus illum non intellexerit; *Isai. 1. 3.* id est, animi affectum, & bonam gratiam, debitumque obsequium non reddiderit, perinde ac si illum non nouisset.

4 Vbi obseruandum est, quod cū dicitur Sapientia non inueniri inter pretiosissimas gemmas, atque metalla, in vllisque terræ angulis, aut maris penetralibus, plane asseritur esse Sapientia ista desursum, longeque diuersa ab illa, quæ terrena est, animalis, diabolica. *Iaco. 3. 15.* Terrena, inquam, quod terræ opes cōcupiscat, sicut animalis, quod voluptates. *Terrena Sapientia, vbi inuenitur.* Diabolica, quod honores Terrena ergo Sapientia, vel inter illas ipsas res superius memoratas inuenitur, vel inter ipsas terrenas diuitias nascitur, & nutritur. Sed quoniā huius Diuinæ Sapientiæ encomium minutatim Iob persequitur, nunc de ista Sapientia obseruat Philip. *Philipp.* quod hic modus interrogādi, [Vbi inuenitur? & quis est locus? indicat rē difficilem, & quod nisi Deo demonstrāte neque inueniri possit ab hoīe, nec haberi.]

XIII. Nescit homo pretium eius, neque inuenitur in terra suauiter viuentium.

1 *Vera sapientia quibus ignota Baruch, & Eccles.*
2 Pretium *quid proprie. Sapientia cunctis præponenda.*
3 Terra viuentium *quid? Illustratus Vulgatus.* Sæculum præsens *quid? Illustrati Ioannes, & Paulus.*
5 *Cum diuitijs coniuncta vitę suauitas.* Qui ablactati a lacte *apud Isaiam. Voluptas inimica Sapientiæ.*

1 ידע Nescit, Hebraice de præterito, Nesciuit, non cognouit, non est expertus, id est, rē hanc pretiosissimam inter lapides, aliaque pretiosa metalla non inuenit, nemo ex his terrenorum bonorum peruestigatoribus, & conquisitoribus in illam incidit. nō enim videtur loqui de omnibus in vniuersum, sed de his, qui tantum de sensibus iudicant, vt ex Baruch. 3. aperte hic locus explanari potest, vbi cum de Sapientia, prudentiaque similem sermonem instituisset, Vbi sit prudentia, vbi sit virtus, vbi sit intellectus? *Quib. ignotus Diuina sapientia thesaurus.* Subiecit statim, ignotam [esse principibus gentium, & qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram; qui in auibus Cæli ludunt, qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines, qui argentum fabricant, & solliciti sunt; Chananæis otia, Themanitis, & Agarenis, qui exquirunt prudentiam, quæ de terra est.]

Quare non omnino plane interpretātur, *Caiet.* qui vim huius locutionis in eo tm̄ ponunt, quod significetur (vt ēt Philip. *Philippus.* interpretatus est) sapientia timoris Dei inæstimabilis esse, eo quod tam magna sit, vt quantum sit eius meritum penitus homo ignoret. Greg. argute quidem, & subtiliter, *Gregorij arguta expositio.* quamquam nō valde iuxta phrasis exigentiam, dixit, nescire pretiū eius, idem esse, quid nihil habere, aut inuenire dignū æstimatione illius. q. d. *No sabe con que poder comprarla.* Sepenag. *LXX.* Non nouit homo viam eius. q. d. Aberrant tota vis, toto cælo, qui cupientes discere, terram, mariaque perscrutantur, cū fons sapientiæ sit in excelsis, & ingressus illius (via, quæ ad illā ducit) mandata æterna. Vide hoc primū caput Ecclesiastici, *Eccle. 1. 5.* vbi idem fere argumentum differitur. Quare subijcitur, [Radix sapiētię cui reuelata est, & astutias] (agendi actiones exquisitas) [illius quis agnouit? Disciplina Sapientiæ cui reuelata est, & manifestata, & multiplicatione gressus illius qui intellexit?] Q. d. nemo sane ex his, qui de terra sunt, & de terra sapiunt, & loquuntur.

2 ערך Pretiū eius. Aquila proprie dixit ordinem, nā *gharac*, proprie est, ordinare, aut disponere, sed eleganter dixit Interpretes, pretiū; nā secundum gradum, & ordinē, in quo res aliqua cōstituitur, illius pretium cognoscimus, & æstimamus. *Pretiū, pro ordine, & gradu res æstimus.* Quare proprie etiā legeremus hoc loco; Nescit homo appretiationem, vel, æstimationē eius. Atque huc etiā reducitur illa significatio disponendi, nam

legere

legere possemus,[Nescit homo dispositioné ejus;] quia cũ res disponuntur, ordiné seruant. Ergo qui primo loco sapientiam illã non quærũt, neq; cæteris opibus preponunt, ita vt primum illam, atque regnum Dei quærant, iste certe ordiné illius plane ignorat. Vide Prou. 8. [Vbi Sapientię præponitur cunctis opibus pretiosissimis, & oĩbus desiderabilibus, auro, & lapidĩ pretioso, & argento electo.] Quare inferius, vers. 33. eadẽ Sapientia monet; Audite disciplinã, & nolite abijcere eã. Vbi eleganter Pagn. ne postponaris eã. q. d. ne retro illã cõijciatis, quasi rerum ordinem inuertentes, illi aliquid minus dignum præponentes. sic enim exigit verbi proprietas.

Ordinem re vũ inuertens, qui præmo non quę rũt regnum Dei. Matt. 6. 33.

פרע

2 Neque inuenitur in terra suauiter viuentiũ.] id est, Non est de hoc mundo, vtpote cuius origo immortalis sit, de cæloque petenda. Terra autem viuentium, terra est habitata mortalibus; Sic Dauid spe firma concepta, non prius se, aut in mortem, aut in manus hostium peruenturum, quam regno poriretur, dicebatur Psa. 26. 13. [Credo videre bona Domini in terra viuentium. Quare eleganter Septuag. explicarunt Hebraismum, legentes; Non est inuenta in hominibus.

Terra viuentiũ communis habitatio. *LXX.*

Sed quare Interpres addidit illã particulã, suauiter? an qđ ea sapientia inimica sit carni, & voluptati? Quare qui suauiter viuunt, illã auersantur. An, vt viuendi vim peculiaré, & rationem explicaret, quam in ipsa vitæ ratione latere existimabat? videlicet, viuere, quasi vitę tãtũ indulgendo; nihil de morte, aut de his, quæ post mortẽ manent, curando. Hi sane non solum suauiter viuere, sed in hoc tantũ mundo viuere censeri possunt, nam qui carnẽ suam crucifixerunt, mortui sunt, & vita illorũ abscondita est cũ Christo in Deo. quare & dicitur a Paulo, Erepti de præsenti sęculo nequã. quasi diceret, de medio sublati, & ditam illam, quæ vr̃, non viuentes. Quare etiã, quorum Sapientia ipsa supremi Patris, Pater est, vt quos in nouam vitam, nouamq. spem regenerauit, hi dicuntur esse non de hoc sæculo, sed de futuro; nam ille dicitur, Pater futuri sæculi. Isa. 9. 6. quamuis in hoc ipso sæculo adhuc degant; & ideo cũ ipse Christus Ioan. 18. 36. dixit; [Regnũ meum non est de hoc mundo;] non dixit; Non est hic, sed, Non est hinc. An ẽt ideo dixit, Suauiter viuere, vt indicaret illos oẽs diuites, de quibus sermo erat, & qui conquirendis diuitijs, eruendisq. pretiosis metallis, atq. lapidibus intenti sunt, vel hoc ipso diuitiarum nomine male audire, vt qui vitę suauitates, & voluptates consectentur, propterea q. longe absint a vera sapientia? Vide Amos 6. vbi cũ diuitijs nimius luxus, atq. lasciuia coniungitur, & Isai. 28. Vbi vinũ, & ebrietas, lac, & infantiles oẽs delitiæ cum insigni stultitia, & ignorantia coniunguntur, nam voluptatis studium vr̃ reddere animum ineptissimum ad veram sapientiã, verumq. de rebus iudicium: non enim vult Deus docere scientiam pueriles istos animos, non minus deliciarum conectatores, quã si essent etiam nũc lactantes, aut recenter ablactati lacte, nuperque auulsi ab vberibus. Sapiente & grauiter Seneca; [Aspice Nomentanũ, & Apicium terrarũ, ac maris bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omniũ gentium animalia. Vide eosdem electis suis spectantes popinã, aures vocum sonos, spectaculis oculos, saporibus palatũ, mollibus, lenibusque fomentis totũ corpus lacessent. * Hos esse in voluptatibus dices; nec tũ illis bene erit, quia non bono gaudent. Ego nego quẽquã posse iucunde viuere, nisi simul, & honeste viuat. Vbi alia plura de Sapientiæ, & virtutis voluptate Quare stulti vocandi sunt diuites; qui hic habẽt cõsolatioué suam; quia, vt hoc loco inquit Greg. [tanto verius stulti sunt, quanto maiora perdẽtes in minimis lætantur.] vtilia præterea multa hoc loco Greg. Illud ex Ægyptiorum sapientia addã, existimaurũ sane a vitæ voluptatibus, & pingui cuticula lõge alienam esse veram sapientiã; nam, vt Plutarch. de Iside, & Osiride refert, solebant Sacerdotes Isiaci dari Apĩ boui quẽ colebant, potũ ex quodam peculiari puteo, nõ ex Nilo. [Non quod Nili aquam profanã arbitrarentur Crocodili causa (vt quorundam serebat opinio) nihil enim est æque apud Ægyptios, maiori in honore, atq. Nilus. Sed quia eius aqua pota creditur pinguedinem, carnisq. magnum efficere incrementum. Non volunt autem Apim pinguẽ esse, & multa carne obessum, vt nec se ipsos quidem, sed animis volunt leuia, atque gracilia circumdata esse corpora, ne Diuina pars a mortali prematur.] Hæc illa pars est, in qua Sapiẽtia residet. Et cũ Isis apud illos sit eadẽ, quæ Minerua, sacerdos Isiacus illum significat, vt ipse Plutarch. definit, [Qui ea, quæ circa Deos monstrantur, & aguntur, legitime percipit, rõne scrutatur, & inquirit eorum veritatem.] Adde etiã, & qui rectam agendæ, & vitæ instituendæ, omnisque pietatis seruãdæ rationem a Deo percipit. Tantum hoc, vt teneas vbi inuenire Sapientiam possis, ac nusquam in terra suauiter viuentium, accipere hæc signa; [Altum quoddam est Sapientia, & virtus excelsum, regale, inuictum, infatigabile, nec satietatem habet; nec pœnitentiam, immortale. In templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulueruleutam, callosas habenté manus.] Porro ne tibi imponat illa, quæ inuenitur in terra suauiter viuentiũ, Voluptas, ex his notis illã discernes: [Frons ipsa ad malam spem inuitat, humile, seruile, imbecillũ, caducum, cuius statio, ac domicilium fornices, & popinæ sunt, circa balnea, ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollis, eneruis vnguento madens fucata, tam bonis, quã malis obuia, per risũ furens.] Senec. de uita Beat. c. 7. 8. 12.

Cur interpres aliquid interpretationi addiderit. Vita, et viuere in communi dictio ad voluptatem. Vt se præsentis amatores. *Gala. 5. 24.* *Galat. 1. 4.* *Vita homines contemptores, instar mortuorum.* *Cur dicatur Christus Pater futuri seculi.* *Cũ Diuitijs voluptatum studiũ coniunctum frequenter.* *Voluptas inimica sapientię.* *Sene. de vit. Beat. c. 14.* *Luc. 2. 24.* *Grego.* *Plutarch.* *Sapientiæ inueniendæ signa. Seneca.* *Voluptatis notę.*

XIV. Abyssus dicit non est in me, & mare loquitur non est mecum.

1 Abyssus, & Mare, *metonymicos. Prosopopœia.*
2 Abyssus *quid in Sacro sermone. Explic. Moyses, & David.*
3 *Maris Thesauri, & alia commoditates. Illustrat Moyses, Ezechiel, & Salomon.*

QVamuis alijs in locis loca ipsa metonymicos accipiãtur pro habitatoribus locorum, quo ẽt modo Philippus, abyssũ, & mare, hoc loco accipi ait pro his, quæ in locis vel mundi, vel inferorum sunt, sed quidem elegantius, & congruentius est, vt per illustrẽ Prosopopœiam, inducat elementa quasi de Sapientiæ domo, & sede rogata respondere, superiorem illius naturam esse, quam quæ ex elementis originem trahat, aut in locis illis inueniri possit, in quibus natura suas opes thesaurosque recondidit.

1 Metonymia Philippus. *Prosopopœia.*

2 Abyssus. Caiet. existimat abyssum esse aerem; idque, vt suo ordine colligat ternarium numerum elementorum, aerem, aquam, terram. Sed apud Caietanum plus fortasse nũc valet illa enumeratio, quę Philosophię seruire potest, quam uerbi propria, & genuina significatio quæ Sacræ intelligentię necessaria est. Namque abyssus, quantumuis (vt Hebræis placet) uoraginem, & sine fundo, profundum significet, nunquam pro aere reperitur, nam semper datur profunditati aquarum, quæ cum plurimæ sunt, propter copiam, & obscuritatem, vorago dicitur, aut ut alij uolunt, nomen habet a tumultu, & fremitu, quem efficiat aquarum commotio, & semper ad aquarum profunditatem, uel ad terræ partes profundiores, & opertas aquis pertinet, atque adeo e regione opponitur superiori, & aereæ regioni. Genes. 49. 25. [Benedicat te benedictionibus cæli desuper; benedictionibus abyssi deorsum.] Psal. 106. 26 [Ascendunt vsque ad cælos, & descendunt usque ab abyssos.] Atque in uniuersum abyssus ad mare pertinet, uel profunditatẽ, aut copiam aquarum. Quare recte dixit Theodor. Psal. 103. [Humidam naturam abyssum Sacræ literæ nuncupant.] & August. [Omnis aqua diffusa per marię, & per flumina, & per antra quoque occulta, abyssus dicitur.] Sed ut aliqua ratione distinguatur a mari (de quo statim) certe abyssum nunc profunditatem fluminum intelliget, vt illi respõdeat quod nuper dixit, [Profundum quoque fluuiorum scrutatus est, & abscondita in lucem produxit.

Caiet. תהום *Abyssus quid propriè.* *Theodoret.* *August.* *Abyssus, [illegible] pro maris, sed pro fluminum profunditate.*

3 Et mare loquitur. Simili oratione mare dixit, & serio affirmauit non esse apud se, cum enim mortalium industria non potuerit exhaurire mare, neque eius profunditatem ita penitus scrutari, vt quæ in illa latent, proferre potuerit uniuersa in lucem, certe requiritur in hac de re maris ipsius firmum, verumq. testimonium, Sapientiam nõ concrescere, neq. procreari inter margaritas, & vniones, neque inueniri ab urinatoribus posse. Quamuis autẽ non nemo existimet ideo abysso mariq. fieri hoc loco mentionem, propter tanta, tamque uaria quę in profundo monstra, & animãtia generantur, inter quę nemo Sapientiam

Osor.

Maris thesauri, & ob commoditates. pientiam inuenit, sed multo ceslius, congruentiusq. illorum mentio fit propter reconditos rerum pretiosissimarum thesauros, qui vel in mari sunt, vel per mare aduehuntur, quo videtur pertinere illa Zabulonis Benedictio Deut. 33. 19. [Inundationes maris, quasi Lac sugent, & thesauros absconditos arenarum.] *LXX.* vbi Septuag. legunt: [Diuitiæ maris lactabunt te, & emporia maritimam habitantium] Quod simplicius legit *Theodor.* Theodoret. *Onkelus.* [Diuitias maris suggent, & mercaturam habitaotium juxta mare.] Onkelus. [Facultatem populorum comedent, & thesauri, qui abscōditi sunt in arena reuelabuntur eis.] vbi vtrumque maris beneficium significatur quamuis Genes. 49. 13. alterum tantum oauigationis, & negotiationis potissimum indicari videtur: [Zabulō in littore maris habitabit, & in statione nauium pertingēs vsque ad Sydonem.] Fereq. similis ea mari abundātia, & opulētia indicatur Ezech. 31. 4. vbi de Rege Assyriorum: *Aqua, & abyssus symbolum diuitiarum.* [Aquæ multæ nutrierūt illū, abyssus eleuauit eū.] vbi quamuis describatur sub arboris figura consitę iuxta perenoia fluenta, tū per multas illas aquas, & abyssum rectè *Hierony.* Hierony. intelligi existimat opes, atque diuitias. Hue etiam illud pertinet, quod vbi mulieris fortis pretium, dignitasque describitur Prouer. 31. 10. dicitur fere eadem loqueodi phrasi, [Mulierem fortè quis inueniet? procul, & de vltimis finibus pretium eius.] q. d. de intimis, vltimisq. maris, terræque recessibus, videlicet *Pagnin.* propter vniones, & margaritas, quæ in terræ visceribus marisq. profundo iouenuri solent. Quare ex Hebręo legitur; *Tygur.* Distans a margaritis pretium eius. vel vt dilucide *LXX.* dixit Tyg. [Mercem habet gemmis procul petitis pretiosiore;] Sept. autem Pretiosior est lapidibus pretiosis.

XV. Non dabitur aurum obrizum pró ea, neque appendetur argentum in commutatione eius.

1 *Sapientię superior terreni opibus, Pecunia respondent omnia. Illustrati Salomon, et Matth.*

2 Aurum obrizum *quid?* Inclusum, & Inclusura *quid in sacro sermone. Explicatus locus Regum, atque Ieremiæ.*

3 Commutatio *quid. Pecunia ponderari solita.* Pondo *apud Latinos.*

Videtur quasi occurrere tacitæ obiectioni: Esto quidem non reperiatur Sapientia inter pretiosa me-
1 talla, cæterum vndecumq. habeatur, aut vndecumque proueniat, comparari poterit pretio auri, aut argenti. Si ita esset, certe numerari iam posset inter terrenas opes, sicut enim, vt est in Prouerbio Hispano, *Oro es, lo que oro vale;* ita etiā videtur in auro, & argento numerari debere, quod auro, aut argento comparari posset. propterea enim a Sapiente dictū est; Pecuniæ obediunt omnia; vel vt est in originali; Argento obediunt, vel, respondēt; eo *Eccl. 10. 19* quod ad sonitum, vel tinnitum pecuniæ, præsto adest, quasi vi cōpulsum, & euocatum ab vltimis finib. quidquid latebat, & quidquid desiderat diues. Sed respōdet Iob, non dari aurū obrizum pro Sapientia, vel quia non sit exposita venalis, vel quia emendæ, & cōparandæ non satis sit quodcumque auri pondus, & copia: quasi per hypallagem dicat: Non dabitur ea pro auro. Imò hoc eo mirabilius, quod quo plus quis habet argenti, & auri, minus habeat sapientiæ, & plus stultitiæ. Quare si alicuius rei commutatione emi posset sapientia, certe non tam compararetur diuitijs, quam paupertate. vnde sapiens subsannans stultū. Prou. 17. 16. Quid prodest, inquit, [stulto habere diuitias, cum sapientiam emere nō *Sapientia paupertate acquiritur.* possit?] Quod ex Hebræo legi potest: [Quorsum pretiū in manu stulti, vt emat sapientiā, cum cor non sit illi?] Nā cælestis hæc sapientia non tam multis diuitiarū impensis, quam studioso quodam, & bene ad virtutem, & pietatem aoimato corde indiget. Quæ sententia eadem *Matth. 16. 26.* videtur cum illa; [Quid prodest homini si vniuersum mundū lucretur, animæ vero suæ detrimentū patiatur? *Mar. 8. 36. Luc. 9. 25.* aut quam dabit homo commutationē pro anima sua?]

2 Aurum obrizū. Vox, Obrizi, non est originalis, sed est aliud nomen auri, quod obrizum appellari solet, vnde forte hoc auri epithetum in hunc locum translatū est. de quo suo loco dicendum. Sed hic tamen subest aliud auri nomē, videlicet *Cegor*, a radice *sagar*, quod est, claudere, vel includere, aut, concludere. vnde aliqui simpliciter vertunt, Aurum, vt Pagnin. & Vatabl. alij, Aurum mundum, vt Caietanus alij, Aurum purissimū, vt Complutenses; [Quod dictum quod aurum clauditur, & custoditur firma custodia. vnde 3. Regum. 6. 20. dicitur: Operuit illud auro purissimo. quod in Hebræo dicitur: Auro sagur, & ab alijs dicitur, Auro concluso. Hoc vero nomine hoc loco Tygu. intelligit in vniuersum, quod io thesauris conclusum habetur. A Septuag. autem ex proprietate vocis dicitur: Non dabitur conclusura pro eo. Quod Augustinus legit: Non dabitur aurum pro ea inclusum. Nicetas vero, pecuniam ipsam intelligit, propterea quod tuto illam claudimus. Sed ego tamen hoc peculiari auri nomine, siue clausuræ aut conclusuræ, significari existimo aurum optimum, atque purissimum: Cum enim ex Isidor. tria sint auri genera, factum, infectum, signatum, intelligo non signatum in pecunia, neque infectum: sed factum, & artis beneficio expurgatum ab omni scoria, & cælatum, formatumque io pretiosissimæ alicuius coronæ, monilis, aut torquis figurā; propterea que clausura, aut conclusura dicatur, vel aurum inclusum, clausumve, quod circularis illa torques, aut coronæ figura vndique clausa sit: aut quod caput, collumve cingat, & claudat. Ad hanc rem illa mihi non leuis coniectura est, quod nomen Inclusoris, ab hac ipsa claudendi radice, *Masger*, sit nomen artificis. 4. Reg. 24. 14. [Nabuchodonosor transtulit omnem Ierusalem, & vniuersos principes, & omnes fortes exercitus, decem millia io captiuitatem, & omnem artificem, & inclusorem:] vbi licet Chaldæus, inclusores, intelligat esse custodes vrbis, aut ianitores, quasi clausores portarum, & alij velint esse inclusores castrorum, id est, homines castrametandi, rerumque bellicarum peritos: Complut. vero, interpretentur [Thesaurarios, qui includunt, & seruant aurum resque pretiosas,] qui apud Isaiam dicuntur Præpositi domus; at profecto nomen est artificis. Quare semper cum artifice cōiungitur, bis hoc capite, & Ierem. 24. 1. Fabrum, & inclusorem, & iterum cap. 29. 2. [Faber, & inclusor de Ierusalē.] Quare Inclusor erit, cælator aurarius, vel argentarius, qui vel gemmas auro, vel argento includit; vel coronulas, aut torques aureas facit, quibus capita, collaque gestantium includantur. Clausuræ, autem dicitur. Exod. 25. 25. etiam, corona, & 3. Reg. 7. 29. dicitur coronula, atque ibidem eædem ipsæ appellantur, Sculpturæ, versic. 24. Videlicet opus sculptoris, & inclusoris. Quare quod Noster dixit; Aurum, & Septuagin. Conclusuram, est quidem, Conclusura aurea, vel pretiosissima torques inclusorio opere confecta, de auro potissimo, digna thesauro, atque custodia.

סגור
סגר

Pagnin. Vatabl. Caietan. Complut.

Auri nomē a custodia do.

Regia. Tygur. LXX. August. Nicetas.

Isido. li. 16. cap. 17.

Aurum factum cur dicatur clausum.

Inclusores, qui.

מסגר
Chaldeus.

Complut.

3 Neque appendetur argētum in cōmutatione eius.] Eodem modo accipiendum, quo superior pars, videlicet [* non posse appendi argentum in commutatione Sapientiæ;] aut quia non exponitur Sapientia venalis, aut quia pretiosior, & grauior est omni argenti pōdere. Quod autem commutationem dixit Interpres, solet idem dicere, pretium Deuter. 23. 18. 2. Regum 24. 4. Regum. 12. 4. quia medio pretio fit vnius rei cum alia commutatio. Ipso autem commutationis nomine dicitur Psal. 43. 13. Vendidisti populum tuum sine pretio. quod statim exponitur, aut potius repetitur. Et non fuit multitudo in commutationibus eorum. id est, non multo pretio, sed vili vendidisti populum tuum, & singulos fere Israelitas commutasti non pro multis, sed pro vno argenteo. Non appendetur, non ponderabitur in trutina. Nam quondam non tam oumerabatur pecunia, quam pendebatur, hoc enim genus soluendi multo est alienus a fraude, quam numeratio. Atque hunc ipsum ponderādi argentum, vel aurum receptissimum morem indicat ipsum verbum Latinum Pendendi, vel appendendi; tum etiam, & verbum Hebraicum, *sakal*, quod similiter ponderare, vel librare significat: vnde habet nomen *Sclus*, quod est genus ponderis: tum etiam, & apud Latinos, Pondo, quod ad rei valorem pertinet, genus est ponderis: idem enim est, quod libra; sicut & Talentum, quod libras habebat. Quæ res clarior est, quam vt maiori confirmatione indigeat.

** No se halla su auro a peso de plata.*

Cōmmutatio pro pretio.

Argentum ponderare solitum.

שקל

Siclus ponderis genus.

שקל

Non

XVI. Non conferetur tinctis Indiæ coloribus; nec lapidi Sardonycho pretioſiſſimo, vel Sapphiro.

1 Conferre *quid proprie. Explicatus Ieremias.*
2 Pretioſi colores *vbi proueniunt.* Minium, & Rubrica. *Illuſtrata Sapientia.*
3 Tinctura auri *optima, color item optimus. Illuſtratus Dauid, & Ieremias.*
4 Sophir, *vel* Ophir, & Aurum obrizum *vbi. Peruana regio vnde nominata.*
5 Lapis Sardonychus, *vel* Onychinus *cuiuſmodi ſint, atque integra illorum deſcriptio. Illuſtratus Moyſes.*

1 OMnes Indorum opes Sapientia ſuperat longiſſime: non enim habet comparationem aliquam vel cum auri fulgore pulcherrimo, & pretioſiſſimo, vel cum Sardonycho, aut Sapphiro.

סלח · Mao quo uero. Ruſa Hebraizantiū cum Vulgata.

Non conferetur.] Non comparabitur Aquila dixit, [Non reijcietur.] Auguſtinus vero, [Non erit deterior præ auro.] Sed proprie ex Hebræo, [Non æſtimabitur cum auro.] a qua etiam radice eſt illa comparatio. Threnorum 4.2. [Amicti auro primo.] Proprie ex Hebræo, Aeſtimati, ſiue collati in auro.

אופר בתם · Aurum nomē. Veſtiū tinctura Indica.

[Tinctis Indiæ coloribus.] Vehementer hic ſuccenſent ſequentes textum Hebræū Interpreti Latino, quod legerit, [Tinctos Indiæ colores. cum in Hebræo, & Græco tantum legatur [Chetem Ophir; aurum Sophir, *vel* Ophir.] Prima autē vox Chetem, quæ ſubeſt hoc loco, vertitur etiā, aurum, Cant. 12. & infra Iob 31.24. Obrizum. Sed cōmode, atque ſapienter ita vertiſſe, iam nunc oſtendam, vbi diuerſas interpretum ſententias ponderauimus. Ergo primū, [tinctos Indiæ colores] eos eſſe, quibus pretioſa ornamenta tingantur, vel inficiantur,

Phi. Alber. Titelm.

Philippus, Albertus, Titelmanus, nonnullique alij Latini interpretantur. [In India (inquit Philip.) colores pretioſi vel naſcuntur, vel fiunt.] atque Albertus, colorum, aut tincturarū pulchritudinem ea maiori terræ caliditate fieri docet. Quare & Indiæ colores, vt pote regionis iacentis ſub æquinoctiali, propterea q. calidiſſimæ, pulcherrimos eſſe, atque præſtantiſſimos exiſtimat cōmodiſſimeq. cum illis comparari ſapientiam, quæ tantum illos dignitate, & pretio ſuperabit, quantū lux colores omnes, qui ſine luce obſcuri ſunt: immo (vt quidam Philoſophi voluerunt) veri colores non ſunt.

Sapiētia tā ſ: dignitate excellens, quanto lux colores. Sapientia, Sol.

Sapientia autem Sol eſt, lux eſt, Sapientiæ 7.29. Eſt.n. ſpecioſior Sole, & ſuper omnem diſpoſitionem ſtellarum luci cōparata inuenitur prior; illi .n. ſuccedit nox; Sapientiam autē non vincit malitia.] Rem autē hanc colorū pretioſis metallis, auro, & argento coniunctam, Plinius docet lib. 35. in proœmio. & lib. 33. c. 7. vbi ait; [Inuenit ī in argentarijs metallis minimū, & nunc inter pigmēta magnæ auctoritatis, & quondam apud Romanos nō ſolum maximæ, ſed etiam Sacræ. Enumerat auctores Verrius, Iouis ipſius ſimulachri faciem diebus feſtis minio illini ſolitam, triūphantumq. corpora.] Eſſe autem coniunctum cum auro, eodem docet capite. atque iam inde a Troianis temporibus rubricam in honore fuiſſe. Manifeſte Iane Sapientia c. 13.14. rem illam de idolis miniatis confirmare uidetur; [Si quis (inquit) faber lignum ſculpat, & aſſimilet illud imagini hominis, perliniens rubrica, & rubicundum faciens fuco colorem illius, & omnē maculam, quæ in illo eſt perliniens.] De cuſtodia autē adhibita miniarijs metallis Bæticæ Prouinciæ a populo Romano, tum etiam & de pretio in uendendo lege ſtatuto, ne modum excederet, meminit eodem loco Plinius. Quare opportune pretioſæ tincturæ, aut colores inter pretioſa metalla, atque lapillos referri potuerunt.

Plinius. Minium apud Romanos ſacrum. Idolorū facies miniata aut rubricata.

D. Tho. Nicol.

Commodior tamen, & ad rem propinquior D. Thomę, Nicolai, & quorundam aliorum expoſitio hos [Indię tinctos colores] interpretantium, diuerſorum colorum pretioſiſſimos lapillos, quos India procreat.

Vera expoſitio tinctis coloris pro auro. Aurum Ophir fulgentiſſimū. Hieronym.

Sed tandem illud verum, atque germanum eſt, vt per [tinctos Indię colores,] non niſi [Aurum Ophir, intelligi voluerit Vulgatus; nam cum plura ſint auri nomina, atque etiam genera pro regionum diuerſitate, illud dicatur eſſe optimū, primumq. quod India tingit primo, præſtantiſſimoq. colore: idest, quod fulgentiſſimum gignit, cū quo egregie facit quod Hieronymus Epiſt. 140. ad Principiam Virginem, explanans illa verba, [Aſtitit regina a dextris tuis in veſtitu deaurato, circūdata varietate,] ait in Hebræo haberi, Diademate aureo. Symmachū vero tranſtuliſſe, [In auro primo;] Aquilā, Quintā, & Sextā Editionē, [In tinctura, vel, in auro Ophir. vbi tincturam, vel tinctū colorē,] vides aperte idem eſſe, quod aurū hoc noſtrū. Subijcitq. Hieronymus eo loco: [Ophir genus auri eſt vel a loco Indiæ, vel a colore nomine indito. atq; adeo Plinius lib. 33. c. 3. a colore etiā aurū obrizum, ſiue optimum nominat; Auri (inquit) [experimētō ignis eſt, vt ſimili colore rubeat, quo ignis: atq; ipſum obrizū vocāt.] Iſidorus quoque lib. 16. Ethymolo. c. 17. Hoc ipſum [Aurū obrizū] ea eo ſic dictū ſcribit, [quod obradiet ſplendore, ſitque coloris optimi.] Quare ipſum nomen, Chethem, forte ſignificat inſignē aliquem colorem, notam, aut maculam: nam ab eadem radice dicitur Ierem. 2.23. [Maculata es in iniquitate tua.] Et ſi vox originalis. vt aliqui volunt, ſignificat, micare, dicet Ier. iniquitatem inſignem, & micantem in omnium oculis. Sed rem totam explicauit idem Ierem. Threno. 4. 1. exponens manifeſte huiuſmodi [Indiæ colores,] eſſe fulgētiſſimi auri colorē optimum, Quomodo (inquit) obſcuratum eſt aurū, mutatus eſt color optimus?] vbi pro colore, eſt eadē vox Chethem, id eſt, aurū. Et ita legitur ex Hebræo, [Mutatum eſt aurum?] Septuag. vero, [Mutabitur argentū?] q. d. peculiaris ille fulgor, Chethē, auri, extinctus eſt, vbi repetere noluit Interpres voce auri, tū de ſententia minus concinnam redderet, tum quoniam aurum, multa ſortitur nomina in Hebræo; atq. adeo ne voce eadem Latina ipſe redderet tū ibi, tum in hoc loco, vſus eſt hac circuitione [tinctorum Indiæ colorū.] Ergo de prima illa voce Chethē, aut auri hoc dictū ſit.

Plinius. Iſidor. 70. Cur Interpres varijs auri circūloquutionibus vtatur.

Ophir in India.

De ſecunda vero, id eſt, de Ophir, nūc dicendum paucis. Non conſtare qoidē quænam regio ſit Ophir, videri tamen in India, vt fere Sapientes omnes exiſtimabunt, Hieronym. ſupra adductus Epiſtola 140. Ioſeph. libr. 8. antiquitatum capit. 2. Gaſpar Varrerius Luſitanus peculiari hac de re commētario, vbi adducit Rabanum & Nicolaum. Ioſeph Acoſta li. 1. hiſtoriæ Indicæ c. 19. Adrichom. in ſuo Theatro in deſcriptione Pharan. & vt hoc loco ait Nicetas; [Regionem eſſe apud Indos, in qua tū pretioſi lapides, tū aurū præſtātiſſimū procreetur.] atq. Philippus ex illo Ophir, filio Iectan, nomen quoque accepiſſe ſcribit; Sciēdū (inquit) [eſt, quod vel maxime ſub meridiana plaga hæc metalla naſcuntur. Ophir aurē, vel Euilath, cuius mētio habetur in Geneſi, filij fuerunt Heber, filij Semei. Illi ergo, quādo terra diuiſa eſt, eā regionē occupauerunt, quæ ex eorū vocabulis nomen accepit.] Alij ēt dicūt, quod a Plinio, aliiſque Latinis indicatur, [aurū obrizum] ab Ophir nominatū eſſe, quaſi Ophirizū. Et vt illud omittā, quod diligenter a noſtris Scriptoribus tractatū eſt, Franciſco Ribera in Ionā c. 1. Benedicto Pererio lib. 15. in Geneſ. & lib. 15. in Danielē, & Gaſpare Varrerio ſuperius adducto, hanc Ophir, cuius mētio fit 3. Reg. 9. & 10. & 1. Paralip. 29. fuiſſe inſulā, aut peninſulā Malacbæ, vel Zophalæ, vel Samarræ, aut valde ſimile, valdeve loco propinquā; ſed vnū illud addā; neotericis quibuſdā placuiſſe, Ophir eſſe noſtrū Occidentale Peru. quod quidē ſibi perſuaſerunt Mōtanus in ſuo apparatu in lib. Caleb. & Genebrardus, in Chrono. atque Goropius Becanus in Hiſpanicis; nā & ipſa vox Ophir colludere videtur cū nomine Peru. Sed illa melior cōiectura quod 2. Paral. 3. 7. dicitur Salomō [texiſſe domū laminis, de auro probatiſſimo.] quod in Hebræo dicitur, [Aurū Paruaijm; quę terminatio, & inflexio vocis uidetur eſſe dualis, cuius ſingulare ſit Paru, uel Peru, iuxta Grāmaticos Hebraicę linguæ Canones. Cū aūt illa uox dualis ſit, duplex uidebitur ſignificari Peru, uidelicet quæ peculiariter uocatur Peruana regio; & altera ēt Mexicana illi cōterminalicet altera tātū nomē proprium Peru retineat. Vel certe ſignificabitur duplex India, uidelicet Orientalis, & Occidētalis. Etymologiā aliā huius uocis, cōminiſcitur Becanus lōge diuerſā ex ſua lingua Cimbrica, multiſque oſtendere nititur Ophir eſſe regionē ultra Mare Athlanticū, incidereqoe in noſtrū Peru. Sed auctor hic ingenioſus, acutus, argutus, nullū ſuæ doctrinæ ſolidū, firmūve fundamentū præter ſuas ſuſpiciones vnquam poſuit. Quare in huiuſmodi rebus ſōniare, ſed ut Sapiētē uirū, illū ſēper exiſtimaui, atq; cū uero ſimilitudinis

Hyeron. Ioſephus. Varrerius, Acoſta, Adrichom. Nicetas. Philipp. Aurū Obrizum. Franciſcus Ribera. Bened. Perer. Varrerius. An Ophir ſit noſtrum Peru. Montanus. Genebrar. Goropius. Nomen Peru an Hebreis agnitum. פרו פרוים Goropius qualis auctor. Sapientum ſomnia.

quadam voluptate, & veritatis specie, cuiusmodi esse plerumque solent Sapientum somnia. Sed vt ad Peruanæ regionis coniecturã reuertar; Constanter etiã affirmat Franciscus Vatabl. 3. Reg. 9. licet nõ totũ Peru, at saltem partẽ aliquam eius regionis significatã nomine Ophir, videlicet insulã illam, quæ nostratib. appellatur Sancti Dominici La Espanola, exteri Hispaniolam; Sed minuunt, quod apud nos integrũ est, sonatq. Hispaniã. Sic vero ille; [Ophir insula est remotissima a sinu Ellanitico, nã tertio demũ anno reuertebãtur inde: Vocatur hodie Spagnola sic nominata a Christophoro Colũbo, in Occidente est, in terra inuenta nuper est. n. illic aurum laudatissimũ] Sed quã tenues, quã leues istę coniecturæ, in re valde incerta? Quã leuis quoq. illa nominũ collusio ex nomine Hebræo, cũ neq. ipsi Indi Peruani vnquã audierint ante Hispanorũ aduentũ eã suæ regionis appellationẽ: sed tanquã recenter ab ipsis Hispanis inuectã, aut inuentã acceperint? Memini me aliquando hac de re familiariter egisse cum nobili Garcia Lasio Inga, qui maternã originẽ ducebat, ex Ingarũ Peruanorum sanguine regio, viro sane omni laude dignissimo, neque solum moribus honestissimis, sed politioris litteraturæ studio præclaro, & qui nunc ẽt Indiarũ Occidentalium historiam iucundissimã, verissimamq. parat, propediem daturus; Is audita illa coniectura nominis Hebraici tã longe petita, tamq. curiose excogitata, bone Deus, quãtũ risit? audire me statim iussit verã illius nominis rationẽ, & occasionem. Cũ primi Hispani post longã nauigationem, illa tenuissent littora, atq. indigenã quandã piscationi intentũ, ex improuiso cõprehendissent, gestu ac signis rogare cœperunt, quæ nam illa terra esset, ille (quod naturale est) suspicatus rogari, qui appellaretur, frequenter repetebat, Beru, Beru, est aũt hoc nomẽ frequentissimum, ac familiarissimũ maritimis hominibus Peruanis. Inde Hispani vel responsione decepti, vel occasione sũpta, regionẽ ipsam Peru appellauerũt. Quid hoc cum Ophir? Sed satis: nam vocat nos Sardonyx.

Sapientum somnia.

Insula S. Dominici an sit Ophir?

Vera nominis Peru ratio, & impositio.

Vera nominis Peru ratio, & initium.

Nec lapidi sardonycho preciosissimo. Vocẽ originale Soham, Vatabl. Crystallũ vertit, eandẽ vocem Onchel. Gen. 2. vertit Burla, quod nomẽ videtur affine Beryllo. Reliqui consentiunt cum nostro Interprete, & cum Septuag. Onychen interpretantes, siue vt Nicetas, qui pro eodẽ reputat, sardonychen. Quare Hieronymus ad Fabiolam, de illis duobus lapidibus superhumeralis sic scribit: [Qui Hebraice dicuntur, Soham, ab Aquila, & Theodotione Onychini, a Septuag. Smaragdi transferũtur. Iosephus sardonychas vocat cũ Hebræo, Aquilaq. cõsentiẽs, vt uel colorẽ lapidũ, uel patriã demõstraret.]

שׂוהם
בורלרא
Chaldæus
Nicetas.
Hieronymus,
Iosephus,

Sed inter eos, qui prope inter se conuenire uidentur, est nonnihil ẽt discriminis; nam Onychen cũ sardio videtur Epiphanius confundere, & alij cũ vtroq. sardonychen. Ego vero sardonychen, quę hoc loco Sohã nominatur, fere pro Onyche accipiã, distinguitur vero sicut nomine, ita & re ab ea, quæ sardius dicitur, qui ab Hebræis Odem dicitur, a radice Adã, quod est rubere, quare lapidẽ sardiũ Hebræi Rubinũ exponunt, & forte nomẽ mutuatus est a Ruben, primogenito Iacob, cuius nomẽ in sardio inscriptũ erat in Rationali, Quare hoc loco deceptũ existimo Iosephũ, qui inter lapides Rationalis primo loco sardonychẽ nominet, pro sardio. Similiores aũt sunt Onyx, & Sardonyx vt re, ita, & nomine. Quare quẽ hoc loco Vulgatus sardonychen dicit, Onychinum nominat Genes. 2. 12 & similiter Exod 28. sępe atq. licet plerique diuersos lapides efficiant, tamen illorum differentiã non ut Interpres valde curasse; atq. vnũ, & eũdẽ reputat Nilus Metropolita. Est aũt Onyx ex ipso nomine Gręco, vnguis; idest lapis colore unguis humani. Quare cũ sardonychen dicit, vt componere ex Sardio, & Onyche; atq significare lapidẽ coloris humani vnguis, sed flauescentis, aut rubentis. Quare ait Pli. li. 37. c. 6. [Sardonyches olim, vt ex nomine ipso apparet intelligebantur candore in sarda, hoc est velut carnib. vngue hominis imposito, & vtroq translucido,] Atque Isido. lib. 16. c. 8 [sardonyx ex duorũ nominũ societate uocata est; est. n. ex Onychis cãdore, & sardi? cõstat aũt trib coloerib. subterius nigro, medio cãdido, superi⁹ minij. Quod Marbod. suo quoq. carmine describit prisco.

Sardonyx quis lapis.
Epiphan.

אודם
ארם
Sardius, Odem, qui Rubinus.
Iosephi error.
Onyx, & Sardonyx eadem gemma.
Nilus.
Onyx nomẽ a colore unguis.
Plinius,
Isidorus.
Tres Sardonychis colores conuenientes in vnũ,
Marbodæus

Sardo gemam faciunt duo nomina sardus, O nyque
Tres capit ex binis vnus lapis iste colores,
Albus, & hunc niger est, rubeus supereminet albo.

Sed quoniam in Onychinæ, aut Sardonychæ Gẽmæ colore assignando, mira est varietas auctorum, certe nõ diuersos eiusdem Gemmæ colores, sed eundẽ vel remissiorem, dilutioremve vel intensiorem, aut pro patriæ, & regionis uarietate paululũ diuersum, intelligere oportet, nam ut ait Pli. [Nullo Sardarum uestigio Arabicæ sunt, sed radice nigra, aut cęruleũ imitãte, nec sine quadam spe purpuræ, candore in minium transeunte. Armeniacæ cætera probandę, sed pallida Zona.] Ex Zenothemo pręterea Pli. refert, [Indicã Onychen plures habere uarietates, igneã, nigram, corneam. Isidorus quoque Onychę genus rubore sanguineum, quod Aetiopia, Arabia & Africa inueniatur, &c.] Atq. de hoc Epiphanius intelligẽdus est, dũ Sardonychem facit [coloris ignei, qui sãguinis colorem referat, sed subuiridem.] Qua in re fuisse sane uidentur Septuag. qui Exodi 28. ubi eadem Hebraica voce dicitur; Sumes duos lapides Onychinos; Illi dixerunt, Sumes duos lapides Smaragdi. non tã quod ueram Smaragdum, quam quod Sardonychem subuiridem intellexerunt. Quare & Epiphanius testatur, esse quãdam Sardonychem, quę uocatur Molochites, quasi habens maluę colorem; ut ẽt Pli. interpretatur li. vlt. c. 8. de qua Solin. ait c. 46. [Molochitem Arabs inuenit uirentem crassius, quam Smaragdus; contra infantiũ pericula ingenitam ui resistentiẽ. Cũ quo ẽt facit, quod in historia illa de Sardonyche Polycrati Regi adducta, quã infra tangemus smaradum illam vocat Herod. in Thalia. Ceteras aũt melleis coloris alias, spurias censet Epiphan. has quoq. Indicas esse, ait Pli. Hoc (inquit) [in Indicis cereum, aut corneũ inuenitur; ẽt circulis albis: quędã in ijs cælestis arcus anhelatio est, superficies uero locustarũ maris crustis rubẽtior. Nilus, flauũ tñ nominat.]

Isidor.

LXX.

Sardonyx sub viridis, dicta Smaragdus.
Molochites apud Epiph. et Plin. Solinum.

Herodot.

Sed perdam operam, si in hac colorum uarietate amplius demorer. de quo Pli. Isidorus. Alber. Christophorus Encelius li. 3. consulendi. Illud mei instituti magis proprium, si patriam, & præstantiam huius gemæ, propter quam pretiosissima a Iobo dicitur, indicemus. Aethiopicas esse. Arabicas, Indicas, Africanas, constat ex Plinio & Isidoro superius adductis. Arabicæ, & Indicæ præcipuæ. Marbodęus de Onyche.

Encelius.
Vbi terrarum proueniat Sardonyx.
Marbod.

Hanc quoque dant nobis Arabes, dat & India gemmam.

Et de Sardonyche;

Partibus hunc nostris Arabes, sed & India mittit.

Nilus etiam in Tauro Monte prouenire dicit Indicas esse pręstantissimas, atq. pretiosissimas, uel ex hoc Iobi loco elicitã põt; & ad colorem, quem vulgus appellat carneum, accedere, ex illa Plinij descriptione; quam de Indicis tantum accipi debere existimarunt Ismenias, Demostratus, Zenothemis, Sotacus apud eundem. Neque dubium, quin in India, cuius hic Iobus meminit, in maximo pretio fuerint. (Quamuis Zenothemis scripserit, Indis non fuisse habitas in honore) nam, & lapis Onychinus terrę Euilath, quę in India creditur esse, ualde commendatur, Genes. 2. 12. Romanis quidẽ gemma celeberrima, ut scripsit Demostratus. Magnitudine pręcipue commendatur; nam, & oportuit ualde magnas fuisse gẽmas illas Onychinas super humeralis, in quib. singulis sena nomina filiorũ Israel insculpi possent, Exod. 28. Et tantę alias magnitudinis apud indos, ut Pli. scribit, Vt inde capulos factitarẽt. Addit quoq. Nilus; ea esse magnitudine, Vt indi ex ijs lectorũ pedes conficiãt. Ad pręstantiam illud pertinet, quod Epiphanius c. 12. scribit; Plurimũ delectari hac gemma Regum. & diuitũ hominum sponsas, quę hanc gemmam in poculorũ usũ conuertunt. Hęc deniq. gemma est illa, quę Regi Polycrati gratissima cum esset, eius unius iactura uoluntaria fortunę uolubilitatem inconstantis redimi posse existimauit; [nã assiduo gaudio lassus, prouectus nauigio in altũ, annulũ mersit; at illum piscis eximia magnitudine escę uice raptũ, in culinã Domini rursus fortunę manu reddidit; Sardonychẽ eam gemmã fuisse constat.] Scriptor est Pli. li. 37 c. 1. Herodotus li. 3. Cic. li. 5 de finib. Vnica iam tandem obseruatione huius gemmę tractationem includo, si dicam non Indicam Sardonychen, at Arabicam pretiosissimam tum nominari hoc loco a Iobo, tum fuisse illam Polycratis Sardonychen; quippe aduectam e Mari Rubro. uerba hęc Solini capitolo 46. Ex [Arabici littoris sinu Polycrati regi aduecta sardonyx, gẽma prima, in orbe nostro luxurię excitauit facẽ; superficies eius probatur, si meraci⁹ rubeat, arguitur

Nilus.

Sardonyches Arabica, et Indica præstantissimæ.

Onyches magnitudine commendatę.

Plinius.
Nilus.
Epiphan.

Gemma Polycratis Regis.

Plin.
Herodot.
Cicero.

si fue-

si fuerit fæculentior, Medietas circuitur limite cādicante. Optima est, si nec colorem suum spargat in proaimū, nec ipsa ea altero mutuetur. Reliqua nigra finiuntur. Quod si transluceat, vitio vertitur.]

XVII. Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum: nec commutabuntur pro ea vasa auri.

1 Adæquate, *quid? Aurum vnde dictum.*
2 *Particula, &, pro disiunctione.* Vitium, & Specula *vnde. Explicatus Moyses.*
3 *Crystallus vnde.*
4 Adamas, Doctrina, & Veritas *Sacerdotis, cuiusmodi fuerit.*
5 Vitrum *vnde. Illius inuentio.*
6 *Quartum auri nomen* Ophaz, *aut* Mophaz, *& vbi sit. Explicatus Ieremias, & Dauid.*
7 Vas *in sacro sermone quid. Vasa aurea intelliga. Explicatus Moyses, Ieremias, Lucas.*

1
Tertia auri appellatio a puritate.

ITerum comparatur Sapientia cum rebus alijs pretiosissimis.

Non æquabitur. Non coæstimabitur ei, vel, nō appretiabitur, non ordinabitur cum ea, vel, non disponetur in eodem gradu cum illa. *Aurum.* iam hoc tertium est nomen auri, *Zahab*, quod nomen videtur esse a mundicie, & puritate: significat enim aurum optimum, purissimum, mundissimum; vt supra diximus. Quare hoc nomine significatur; aurum optimum terræ Euilath Gene. 2.12. & aurum mundissimum, Exod. 35.24. vide etiā infra Iob 37.22. super id, Ab Aquilone aurum venit. Quare idem nomen est vini purissimi, & splendentis, sine sedimento, & fæce. Ierem. 51. 7. Calix aureus Babylon in manu Domini. quod non tam ad materiam, quàm ad liquorem auratum, quem continet, referendum putant, quasi diceret; Calix auri purissimi, & splendentis, accrescentisve liquoris.

זהב
Vinum aureum.

2
LXX.
Particula copulatiua pro disiunctiua.

Vel vitrum. Hebraice. Et vitrum: sicut etiam legunt Septuag. Sed frequenter particula copulatiua, Et, sumitur pro disiunctiua, Vel Vitrum autem, *Kechuchith*, est a radice *Kacac*, quod est, purificare, mundare, aut fulgere, & candescere, de quo non semel dixi. Quare videtur idem esse, quod lucens, & fulgens, aut pellucidum, & transparens; cuiusmodi esse oportet, quod Exo 30. 34. dicitur Thus lucidissimum, id est, pellucidum, vt vertūt Septuaginta, & Oleum purissimum, atque lucidum. Leuit. 24. 2. quod obscurius reddiderunt Septuaginta dicentes, Oleum expressum ad lumen.

זכוכית
זך
Vitri nomē a luce, & diaphano.
LXX.

Vocis originalis varia interpretatio.
Thargum.
Speculorum materia.
Plinius.
Specula Ægyptia.

Quia autem res hæc pellucida, & transparēs ad multas gemmas, materiasque pretiosas referri potuit Interpretes quoque res diuersas intelligunt: Nam Thargum vertit, speculum, quod forte eo sæculo recens speculi inuentio, summo haberetur in pretio, & nō nisi ex pretiosa etiam materia fieret. vt enim ait Pli. lib. 33. c. 9. [Laminas duci, & specula fieri non nisi ex optimo posse crediderunt fuerat.] Meminit deinde speculorum argentorū; atque Ægyptiorum speculorum, argento nō cælato, sed tincto, & picto. Mirumque, *inquit*, crescit pretium fulguris excæcati.

3
Crystallus.
Regia.
Nicetas.
Plinius.
Crystallus vbi.

Alij vero hoc nomine intelligūt Crystallum. Ita nonnulli Hebræi, quos sequitur Regia, atq. Nic. etiā. Videturque res hæc congruere cū Orientalium, Indicarumque gēmarum enumeratione. Nā cum de Crystallo disserit Plin. li. 37. c. 2 [Oriens, *inquit*, hanc mittit. Sed Indicæ nulla præfertur. Iuba etiam auctor est, in quadā insula Rubri Maris ante Arabiā sita nasci. Xenocrates & tradit torrentibus sæpe deportari.] Quæ omnia nō longe absunt a Iobi patria, atque sermone. Neq. vero multum abludit vitri nomen a Crystallo. nam, vt Plin. ait; [Ad Crystalli similitudinē mire accessere vitrea.] Atq. vtrumque respicere potuerunt Complutenses Hebræi exponentes, Vitrum Crystallinum. Pagnin. quidem post Rabbi Leui Kimhi, existimat significari lapidem pretiosiorem auro, cum post aurum, amplificationis causa adiungatur. Ergo Rabbi Abraham, Rabbi Mardochai, Pagnin. Caiet. Adamantem interpretantur; lapidem quidem pretiosissimum. vt enim Plin. Ait lib. 37. c. 4. [Maximum in rebus humanis, non solum inter gēmas, pre-

Complutens.
Pag. R. Leu. Kimhi, R. Abrah. R. Mardoch. Caiet.

tium habet Adamas, diu non nisi Regibus, & ijs admodum paucis cognitus; vnus modo in metallis repertus, per quā rarò comes auri, nec nisi in auro nasci videbatur.] Meminit deinde Adamātis Æthiopici, Indici, Arabici, quos omnes Iobo cognitos, & in vsu fuisse oportet. Et fere Adamantum plura genera, Vitrum, Crystallumve referunt. vt scribit peculiariter de Adamante Indico tum Plin. tum etiam Isido. lib. 16. cap. 13. Quare ne pretiosissimus lapis inter pretiosissima, atque pulcherrima Pontificis ornamenta desideraretur, existimat Epiphan. Doctrinam, & Veritatem, quæ in Rationali erat, vel vt alij legūt. Illuminationes, & Coruscationes, fuisse Adamantinum lapidem, qui cū ingrediebatur Pontifex Sancta Sanctorum, si populus peccato se polluerat, mutabatur, fiebatque niger: quod si Deus illos morte, gladiove punire decerneret, sanguinei coloris efficiebatur: quod si tandem non peccasset populus, lapis splēdebat, vt nix: & tunc festum celebrabatur, Quemadmodum Propheta ait. [Celebra festa tua, Iuda. Abstulit iniquitates tuas, &c.] Atque tempore etiam Zachariæ Patris Ioannis, peculiariter lapidem splenduisse, quin etiā populum spectantem attonitum fuisse, ne forte gemma eos redargueret. Sed hæc aliquando a nobis fusius dicētur. Nunc tantum indicabo nescio quem alium mirabilem fulgorem Sardonychum Superhumeralis, quem scribit Iosephus lib. 3. antiqui cap. 9.

Plin.
Isidor.
Epiphan.
Hebræa traditio de fulgoribus Rationalis.
Nah. 1. 15.
Iosephus.

Sed quidquid de Adamāte sit, & de Crystallo pretiosis vtique, noster Interpres sequutus Sept. quem sequuta quoque est Tygurina, Vitrum vertit; materiam quōdam in admiratione maxima, æque ac pretio habitam, & cuius origo prope Iobi patriam fuisse fertur. sic enim Plin. scribit lib. 36. c. 16. [Pars est Syriæ, quæ Phœnice vocatur, finitima Iudææ, intra Montis Carmeli radices, paludem habens, quæ vocatur Cendeuia. In illius littore forte a mercatoribus vitri materiam inuentam, cum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri e naue subdidisse. Quibus accensis per mixta arena littoris translucentes nobilis liquores fluxisse riuos, &c.] De Vitro Indico, idē auctor est. In India e Crystallo fracta fieri, & ob id nullum comparari Indico. & Sydonem quondam vitriarijs officinis nobilem fuisse; foreque, vt si flexile, & ductile vitrum fuisset, argenti & auri pretia detraherētur. quod Tiberij, atque Neronis exemplis confirmat. Non fuisse autem minorem in vitro, quā in argento, & auro luxum Alex. Clemens lib. 2. Pedag. c. 3. eleganter scripsit; [Curiosa, *inquit*, ac superflua fornatorum in vitro vanagloria, ad frangendum propter artem peratior, quæ simul docet & timere, & bibere, est a nobis institutis, & legibus exterminanda.] Hæc omnia cum vidisset Interpres, sapienter iudicauit & posse, & debere ad vitrū referri, propter pretium, & dignitatem. Nam quod Gregorius hoc loco ait, Vitrum esse longe vilius auro, atque ideo ipsam literam, ab historico intellectu deficere, & ad indagandum allegoriæ mysterium nos mittere: certe ab ipsa litterali, historicaque huius loci expositione longe, absunt. Vnum illud obstare posset, quod vitrū non tam videatur opus naturæ, quam artis, sed quidem fere tota illius ratio natura constat.

LXX.
Tygurina.
Vitri origo,
Plin.
Vitrea supellectilis non minor, quā aurea, & argentea luxus.
Clem. Alex.
Gregor.

Nec commutabuntur pro eā vasa auri.] Iterum hic Aurum quarto alio nomine significatum, videlicet *Paz*, quod videtur dici a radice *Pazaz*, quod secundum Hebræos significat fortificare, aut roborare; vnde nominatur aurum valde expurgatum, & defæcatum, eo quod solidius, duriusque euadat ex fornace, neque imminuatur, aut consumatur igne. Certe Hieronymus post Rab. Dauid, & Hebræos alios existimasse videtur, *Paz*, esse nomen terræ, aut regionis auriferæ, vnde aurum optimum nomen acceperit. Quare Ierem. 10. 9. [Argentum inuolutum de Tharsis affertur, & aurum de Ophaz.] Quod in Hebræo est idem nomen, & a Septuag. dicitur, Aurum Mophaz. In plerisque autem Vulgatis codicibus legebatur, Aurum de Ophir, vt etiam legendū existimauit Vatablus. Vtcumque hoc sit, certe nomen est auri optimi. Quare Interpres Latinus 3. Reg. 10. 18. vertit, Aurum fuluum nimis, & Danielis 10. 5. Aurum obrizum, & Threnorum 4. 2 Aurum primum. Septuaginta vero videntur existimasse, Paz, non tam esse aurum, quam lapidem pretiosum; nam Psalm. 20. ipsi legunt; Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso.

6
Auri nomen quartum.
פז
פזז
Hieron.
R. Dauid.
Aurum Ophaz quod, qualeve.
LXX.
Vatabl.
LXX.

Hieronym.

in Hebræo eſt, coronam paz, quod Hieronymus dixit, de auro obrizo, & Pſal. 18. 10. [Deſiderabilia ſuper aurum, & lapidem pretioſum.] In Hebræo eſt; ſuper Zahab, & Paz. vbi etiam Hieronymus, lapidem pretioſum, legit. & Pſal. 118. 127. [Super aurum, & topazion.] ſunt eadē duo nomina Zahab, & Mipaz. Imo, & Hieronymus ipſe Prouer. 8. 19. Lapidem etiam pretioſum dicit: [Melior eſt fructus meus auro, & lapide pretioſo.] Vbi in Hebræo eſt, Mipaz. Vnde aliqui ſuſpicantur Paz, non tam eſſe aurum, quam topazium inſtar auri fulgentem, propter ipſorum nominum colluſionem, & affinitatem. Res ſane ambigua. Illud certum, eſſe rem valde pretioſam, cum qua Sapientia comparata, prælucet.

Supellectilis pretioſa nimius luxus.

Athenæus

Clem. Alex.

Sed quod vaſa auri dicit, non ſolum pretioſam materiā, ſed pretioſam ēt artis cælaturā indicat, quæ in vaſis, & ſupellectile pretioſa, nimio luxu adhibebatur: Qui quantus fuerit, tū Athenæus lib. 11. tum Clemens nuper citatus eleganter ſcribit, & ſeuere reprehendit: [Argenteorū, inquit, & aureorū, gemmeorumque poculorū irritus, & inutilis eſt vſus, vt qui ſit viſus ſolum deceptio. Nā ſiue eis calidum miſtum liquorē infuderis, excalfactorum vaſorū moleſta eſt tractatio, ſiue rurſum frigidū infuderis, qualitatem materia tranſfundit, liquorē corrumpens, & eſt dānoſus diues potus. Valeant ergo Theridei calices, Antigonides, Chantari, Labronij, Lepaſtræ, & poculorum genera innumerabilia: Trulla præterea, & Pſycteres, & Ænochoæ. Et paulo inferius; Sellæ autē argenteæ, pelues, & acetabula, ſcutellæ, & catini, & præterea vaſa aurea, & argētea, nonnulla quidem ad ciborum miniſteriū, alia vero ad alios vſus quos me pudet dicere; Ea Sectili Cedro, Thuris virgulto, Ebenoq. & ebore inſtructi tripodes, lectiq. argenti pedes, & ea ebore compacti, auroque inter ſperſæ, & teſtudine variatę cubilis valuæ, & ſtragulæ veſtes purpureę, & aliorum colorum paratu difficilium, inſolentiū deliciarum argumenta, inuidiæ, molliſque ignauiæ inſidioſa commenta ſunt, omnia amandanda, &c.]

Vas quid in ſacro ſermone.

Et vt de nomine vaſis illud ſemel admoneā non ſolum eſt id, quod vel bibendo, vel rē quampiam cōtinendo, aptū eſt; ſed quidquid in vſu hominum paratur, & quidquid ad ſupellectile pertinet. Quare Leuit. 13. 48. quicquid ex pelle confectum eſt, in Hebręo dr̄, omne vas pellis. Septuag. Omne vas operatum pellis. 3. Reg. 6. 7. Malleus, & ſecuris, & omne ferramentum, non ſunt audita Hebraice, & Septuag. Omne vas ferreū non eſt auditum. ſic etiam 1. Reg. 6. 8. Anos, & mures aureos appellat Scriptura Vaſa aurea, quæ exoluiſtis. Quare vt vno verbo dicam, vas eſt, quod nos appellamus Pieca, ò Alhaia. ſicut Iſaiæ 61. 10. ſponſa dicitur, adornata monilibus ſuis. quod in Hebræo eſt, vaſis ſuis, & Act. 9. 15. dicitur Paulus, * Vas electionis, & Act. 10. 11. linteum deſcendens, dicitur vas quoddam. Vide Budæū de aſſe, vbi ex ijs quæ Cicero dicit in Lege Agraria contra Rullum, muli, equi, vaſa reliqua, quæ magiſtratus inſtrumentum implent, vaſarij nomine comprehenduntur. Quare vaſa aurea illa omnia erunt, quæ ex auro, & pretioſa materia conficiuntur, ad quos vis vſus.

LXX.

** Vas ἐκλογῆς, pieça, ytica teya.*

Budæus.

Cicero contra Rullum.

XVIII. Excelſa, & eminentia non memorabuntur in comparatione eius. Trahitur autem Sapientia de occultis.

1 Excelſa, *et* eminentia *nomina propria. Conſuetudo vulgati interpretis.*

2 Ramoth, *quid apud Hebræos. Coralia pretioſa.*

3 Pelles, *&* Cornu vnicornis. Ebur *pretioſum.* Sericum. *Illuſtratus Ezechiel.*

4 Gabis, *quid apud Hebræos. Explicatus Ezech.*

5 Trahere, *aut* attrahere *quid? Longanimiter pietati vacandum. Illuſtrati Iacobus, & Dauid.*

6 Occultum *quid. Græcum ſapientiæ nomen vnde. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*

1 2

Cum incidit (inquit) de Sapientia, deque eius dignitate ſermo, non eſt, quod in comparationē, aut ſermonem adducantur, quæcunque dignitate, & pretio excelſa, & eminentia ſunt; nam cætera indigna ſunt, quorum in Sapientiæ dignitate æſtimanda, vel mentio fiat. Hæc eſt ſententia facilis quidem. Sed duæ illæ voces Excelſa, & eminentia ſunt valde difficiles. Et quidem non illam Philippi expoſitionem per Excelſa, & Eminentia intelligentis Angelos, minime literalem eſſe. Quare pleri que ex Hebræis, Hebraizantesque conueniunt, Excelſa, & Eminentia eſſe nomina propria lapidum pretioſorum. Neque vero id alienum eſt a more, & cōſuetudine Vulgati interpretis, qui plerumque nomina propria ſolet explicationis gratia appellatiuis exponere; rurſus appellatiua multa, quaſi propria eſſent, intacta, & ſine interpretatione relinquere; cuius rei exempla multa ad Sacræ Scripturæ intelligentiam neceſſaria protulimus cap. vlt. vbi de nominibus filiarum Iob diximus. Ergo cum in rem hanc incidiſſent, Septuag. alterum nomē appellatiuum reddiderunt, alterum reliquerūt intactum: nam legunt; Sublimia, & Gabis non erunt in memoria. Habetur vero in Hebræo. *Ramoth*, & *Gabis*. Sed mirabilis Hebræorum illoſque ſequentium omnium incertitudo, & varietas in his pretioſis lapidibus, aut vnionibus nominandis, & deſignandis. Et quidem Ramoth, R. Dauid, R. Mardochai, Pagn. Regia, Vatab. exiſtimāt appellari Coralia: ſicut etiam eandem vocem Tygurina vertit, Coralium, vbi Ezech. 27. 16. nos habemus, Sericum, quas res oportuit eſſe notas Iobi ætate, ſicut & cæteras opes Indicas & Arabicas. Nam, vt Plinius dixit. [Quātum apud nos Indicis margaritis pretium eſt, tantum apud Indos in coralio.] Subditque illatim; [Gignitur, & in Rubro Mari, ſed nigrius.] Item in Perſico, atque ex Coralijs frequentiſſimis in Maris Rubri fundo naſcentibus ipſum Mare reddi, appellarique Rubrū ſupra meminimus. Addit quoque Plin. [Auctoritas baccarū eius non minus Iudæorum viris quoq. pretioſa eſt, quā fæminis noſtris vniones Indici. Aruſpices eorum. Vateſque imprimis religioſum id geſtamen amoliendis periculis arbitrantur. Itaque & decore, & religione gaudent.] Potuit igitur inter materias pretioſiſſimas opportune Coralium a Iobo cōnumerari. Alij vocē Ramoth, ad Rhinocerotem referunt, fateurq. ipſum originale nomen Rhinocerotis, Reem, a quo videtur Ramoth, deduci poſſe. Ergo Eugubinus Ramoth dicit eſſe, pellē Rhinocerotis. Verum hoc fictum eſt omnino; nam neq. pelles illæ in pretio ſunt; neque inter metalla, lapideſque pretioſos videbantur opportune pelles interſerendæ. Quare alij de cornu Vnicornis, aut Rhinocerotis accipiunt, quod & pretioſum eſt, atque perrarum, & præterea cum ipſa Latina lectione conſentit; eſt enim huiuſmodi cornu excelſum, & eminens, cū ſcriptum ſit: Exaltabitur, ſicut vnicornis. cornu meū, & iterum; Ædificauit, ſicut vnicorniū ſanctificium ſuum in terra. i. in loco ſublimi, & in loco excelſo, & eminēti. Sed quorſum nūc longe diuerſæ materiæ, nimirum oſſeæ, inter metalla, & lapides pretioſos meminiſſet? An quia par vtriuſque rei pretium? nam pretioſis quidem oſſibus, vt Ebori, proximus ſuit honor & locus auro, gemmiſque. 3. Paralip. 9. 21. Threnorū 4. 7. Ezech. 27. 15. Vocem eandem, ſericū, vertit Latinus Interpres Ezech. 27. 16.] Syrus negotiator tuus, pp multitudinem operum, tuorū, gemmam, & purpurā & ſcutulata, & byſſum & ſericū, & Chodchod propoſuerunt in mercatu tuo. vbi Tyg. vertit, Corallū, & carbunculū. Pag. Corallū, & vnione, Reg. Corallum, & Rubinum. Theodor. Aromata, & Onychem.] Septuag. aūt nomina originalia, tanquam propria, intacta relinquūt, Ramoth, & Chorchor. Vt res fuerit Interpres eleganter dixit, Excelſa; ſiue vocem deducat a radice Rum, quod eſt exaltare, aut eleuare, & pertinet ad dignitatē, & excellentiam. Quare hoc nomen. Excelſum, tribuitur excellentibus, & præpotentibus hominibus Iſa. 2. 12. & pro re præſtantiſſima Prouerb. 24. 7. ſiue deducat a radice Raam, quæ eiuſdem etiam ſignificationis eſt.

Philippi expoſitio allegorica.

Conſuetudo Latini Interpretis in reddēdum nomin. propr.

2

LXX.

ראמות
גביש

R. Dauid.
R. Mard.
Pagn. Reg.
Vatabl.

Coraliū, & Sericum in pretio habita Iobi ſæculo.

Pli. lib. 32. cap. 2.

ראם
Eugub.

Cornu Rhinocerotis eminens, atque pretioſum.

Pſ. 91. 11.
Pſ. 77. 69.

Ebori par & proximum gemmis.

3

Varia interpretatio Ramoth.
Tygur.
Pagn.
Regia.
Theodoret.
LXX.

רום

ראם

Secūda vox, Gabis, incertior, & ignotior, quamquam enim Nicet. dicat ſignificare eminēs, & elatum, & Symmac. quoq. verterit Excelſa, & ſublimia: recteq. conueniat cū radice Gabah, quod eſt eleuare, aut exaltare: ſed tamen pleriq. Hebræi exiſtimant eſſe genus lapidis pretioſi, ita R. Mardoc. poſt quē Pag. Caiet. & alij, vt Reg. vnionem, vertunt. Vox quidem originalis hoc tantum loco inuenitur, ſed in compoſitione Eligabis, reperitur Ezech. 13. 11. Dabo lapides prægrandes. & Ezec. 38. 22. Imbre vehementi, & lapidibus immēſis. ex quibus locis aliqui coniectură faciunt debere hoc loco intelligi, Cryſtallū, quæ ſit inſtar grandinis, & cæleſtium lapidū prægrandium. Res incerta, & ad verum certumque ſententiæ ſenſum eliciendum non valde neceſſaria, dummodo con-

4

Vocis Gabis varia interpretatio.
Nicetas.
Symmach.

גבה

R. Mard.
Pag.
Caiet.
Regia

אלגביש

Excelſa, & Eminentia, voces valde difficiles.

conſtituatur, ſignificari aliquid in communi excellens, vel aliquid peculiare.

5 *Illuſtrius lectio Septuaginta.* *Trahitur autem Sapientia de occultis.* Si dixiſſet Interpres [præ occultis, *vel*, ſuper occulta, rē totā illuſtraſſet. Sicut fecerunt Septuag. legentes; [Attrahe Sapientiā ſuper intima] id eſt, Si quis illa latentem, & reconditam eruat, trahatq. in lucem, id eſt, apprehendat, obtineatq. profecto præ omnibus theſauris, & reconditis margaritis æſtimabit illam. Eandem quoque comparationem elucidauit Aquila, [Dulce eſt Sapiētia, vltra ea q̄ ſunt ſpectabilia, & illuſtria.] Forte.n. in illo verbo, trahēdi, aut attrahendi, quod nos habemus, neſcio quē habitū exugendi rē dulcem ſubintellexiſſe videtur. Trahitur, proprie, attrahitur, vel, extrahitur, & neſcio quā prolōgationem, aut elonganimitatē in attrahendo, & operādo vř hoc verbū indicare, quaſi dicat, [Protrahitur Sapientia de occultis,] vel, prolongatur eius attractio; aut longanimiter laboratur in eius attractione. Quod quidē verbū verti ſolet elōgare, aut prolōgare, Iſaiæ 13. 22. Ezec. 12. 28. Quod ide profecto eſſe videtur, cū illo Eccleſi. 6. 19 [Quaſi is, qui arat, & qui ſeminat, accede ad Sapientiā, & ſuſtine bonos fructus illius.] id eſt, lōganimiter, & patienter labora. vt .n. Iacobus Apoſtolus ait c. 5. 7. [Agricola expectat pretioſum fructū terræ, patienter ferens, donec accipiat tēporaneū, & ſerotinum. Patientes eſtote & vos, & confirmate corda veſtra, q̄m aduentus Domini appropinquabit.] Cū igitur patiētes nos iubet eſſe, longanimes nos vult, longanimiterq. expectare, & attrahere operum bonorū fructum. Quare ſubijcit Eccleſiaſticus: In opere (cultura, colendi, & excolēdi labore) [illius paulułū laborabis, & cito edes de generationibus] (germinib. fructib.) illius. Quod quidē egregie conuenire vř cum illo Pſal. 125. vbi piorū hominum, virtutis colēdæ opus, laborq. deſcribitur; Seminātes videlicet, in lachrymis, propter huius ſæculi, hyemiſq. acerbiſſimæ moleſtias incredibiles, euntes ibant (ſenſim, pedetentim, non nimiū feſtinantes, ſed quales ire mœſti, miſeriq. poſſunt) [& flebant, mittētes ſemina ſua.] prō quo Hebræi legunt, Portantes attractionē, ſiue prolongationē ſementis. vel, vt clarius dicā, longanimiter extrahentes, vel, elongantes ſemen: quod dicere poſſumus, *Sembrar a la larga*. Ita etiam ab hac ipſa radice hoc loco dicitur, Trahenda Sapientia. quaſi dicat, elōgāda, prolonganda, ſeminanda, aut excolenda lōganimiter ſicut laborantibus nobis [fructum afferet in patientia.]

Aquila. *Proprietas verbi Attrahendi.* משך *Sapientia longanimiter quærenda, & patienter excolenda.* *Seminanda pietas, et ſapientia longanimiter.* *Complutēſ. Pagnin. Regia.* *Luc. 8. 15.*

6 *Pagnin. Regia. Tygur. Vatab.* פנינים *LXX.* פנה De occultis. Alij legūt, Præ margaritis. Et quidē vocē originalē, Peninim, ab eodē noſtro Interprete vertitur, Opes, Prouerb. 3. 15. [Pretioſior eſt cunctis opib.] vbi Septuag. legunt, pretioſior eſt lapidib. & Hebræi, gemmis, vel, margaritis, & Prouerb. 20. 15. [Eſt aurū, & multitudo gemmarum, &c.] Sed quidē vox hæc deducitur a radice, Pana, quod eſt reſpicere illud, quod ante nos eſt. Quia autē illud, quod eſt ante nos videtur eſſe quaſi intra tēpus futurū, vel intra locum, in quem nondū ingreſſi ſumus, ideo ſignificat hæc vox illa, quæ ſunt a noſtris oculis, & conſpectu remota, aut quæ in occultis locis repoſita deliteſcunt; cuiuſmodi ſunt theſauri lapidum, metallorum, vel pretioſarum rerum, quos intra terræ viſcera natura condidit. Significatur ergo diuinæ Sapientiæ theſaurum multo magis abſtruſum, reconditumq. eſſe, quam metalla, aut pretioſos lapides; propterea multo magis nobis laborandum in illius inueſtigatione, multo ei nobis naturali tantū lumine minus cognitam, minuſq naturalibus virib. peruiā. Quod profecto Eccleſi. 6. 24. indicatur, [Sapientia doctrinæ ſecundū nomen eſt eius, & nō eſt multis manifeſta; quib. aūt eſt manifeſta, permanet vſq. ad conſpectū] Dei. vbi licet ſecundā Græcā etymologiā poſſet dici, ipſa Sapiētia ex proprietate ſui nominis occulta, & ignota; Sophia n. a Zophos, id eſt, a caligine dicitur, quaſi in caligine, & ignoratione deliteſcens: tamen, vt alluſio non Græce tantum, ſed Hebraice etiam cōueniat, potius ex ipſa re ſumenda eſt; nam cum ſæpe nominetur, ſignificeturque auri, gemmarum, vniuerſarumque opum appellationibus, ſignificatur eſſe aliquid reconditum in occultis receſſibus, & oportet quidem a pauciſſimis inueniri; & quod in rebus rariſſimis, pretioſiſſimiſq. contingit, pleriſque ignotam, & occultam eſſe; & non niſi nomine tenus cognitam; qui autem ſemel illam inuenit, ſi ſapiens eſt, nunquam dimittit.

Diuina Sapientia theſaurus valde abſtruſus. *Græcum Sapientiæ nomen quid afferat.* σοφία ζόφος

Io. Pineda in Iob.

XIX. Non adæquabitur ei Topazius de Aethiopia: nec tincturæ mundiſſimæ componetur.

1 Topazius *in Hebræo quid? Smaragdus optima. Epiphanius notatus.*
2 *Topazij natura, & deſcriptio Aethiopia Orientalis, & Alyſia vbi.*
3 Flumina Aethiopiæ, & *Troglodytæ.* Cimbalum alarum *apud Iſaiam.*
4 *Topazius virens. Nomen illius vnde.*
5 Tinctura *quid proprie? Sapiens vir ſola pietate contentus viuat.*

Topazij prima inuentio, patria Aethiopia Orientalis; color, præſtantia.

TOpazius. In Hebræo, Piteda, conſtat eſſe nomē pretioſi lapidis, ſed incertum quis ille ſit. Nam R. Dauid R. Ionah & poſt illos Pagninus, Regia, Vatablus, Caietanus, contendunt eſſe Smaragdum; atque huius rei coniectura ſit ex Plinio libr. 37. cap. 5. vbi Aethiopicas Smaragdos valde commendat ex auctoritate Iubæ, nimirum acriter virides Sed leuis hæc coniectura eſt; nam probantur etiam Smaragdi Scythicæ, Aegyptiæ, Bactrianæ, Cypriæ, Hermineæ, & Perſicæ, atque Thoricæ. Quare, & Nilus Metropolita ſuo illo tractatu de lapidibus, non vnam tantum patriam Smaragdo aſſignat. [Hūc (inquit) Aethiopia mittit. & Aegyptus. & Perſis, & quidā Atticæ mōres.] Atque Epiphanius etiā [in Iudæa, Aethiopia, & in terra quā Phiſon, id eſt, Gāges præterfluit,] prouenire ſcribit. Quamquā hoc loco exiſtimo, bona venia, lapſum Epiphaniū; nam in terra, quam aluit Phiſon, inueniri tantū ſcribit Moyſes, [aurum optimū, lapidemque Onychinum;] niſi forte intellexerit [Onychinū ſubuiridem,] proptereaq. Smaragdum dixerit, vt ſupra indicauimus. Denique vera Smaragdus non appellatur in Hebræo, Piteda, ſed Bareketh Exodi vigeſimooctauo. 1

Nominis Hebræorum ambiguitas פטדה *R. Dauid. R. Ionah. Pagn. Regia. Vatab. Caiet. Plin. Smaragdi quæ probatiſſimæ. Nilus Metropolita. Epiphan. Lapſus Epiphanij cauſa. Geneſ. 2. 12* ברקת

Ergo Vulgatus conſtans eſt in vertendo, intelligendoque Topazio, tum hic, tum Exod. 28 17. & cap 39. 10. & Ezech. 28. 13. conuenitque cum re ipſa, quam oportuit eſſe valde exploratam Iobo, vt quæ in illis Orientalibus regionibus proueniat; videlicet tum in Arabiæ inſula, tum in Aethiopia Orientali, non longe ab Aegypto, atque a Iobi patria. Sic enim de Topazio ſcribit Plinius lib. 37. cap. 8 [Egregia etiam num Topazio gloria eſt ſuo virenti genere, & cum reperta eſt, prælatę omnibus. Id accidit in Arabiæ inſula, quæ Chitis vocatur; in qua Trogolodytæ prædones, cum diutius fame, & tēpeſtate preſſi herbas, radiceque effoderent, eruerūt Topazio. Hæc Archelai ſententia eſt. Iuba topazion inſulā in Rubro Mari a continente Stadijs 300. abeſſe tradit, nebuloſam, & ideo quæſitā ſæpe nauigātibus, ex ea cauſa nomen accepiſſe. Topaziō enim troglodytarū lingua ſignificationē habere quærendi. Ex hac primū importatā Berenicæ reginæ, quę fuit mater ſequentis Ptolomęi, a Philemone pręfecto regis, ac mire placuiſſe, & inde factā ſtatuā Arſinoe Ptolemęi Philadelphi vxori, quatuor cubitorū ſacratam, in delubro, quod aureum cognominabatur. Recentiſſimi auctores & circa Thebaidis Alabaſtrum oppidū naſci dicunt.] Epiphanius quidē ſcribit, naſci in Topaza vrbe Indię, quamquā in inuentione paulo diuerſus ſit; [Inuenta (inquit) quondā illic a lapicidis in corde alterius lapidis, quā cum ſplēdidam vidiſſent, & Thebanis, quibuſdam oſtendiſſent, paruo pretio uendidere. Thebani uero tum tēporis regnum adminiſtrati reging attulerunt. Illa uero diademati ſuo impoſuit in medio frontis.] Strabo lib. 16. in deſcriptione Arabię, & Arabici Sinus, ſic ſcribit. [Poſt ſinū eſſe Ophiadē inſulam, propter Topazia inſignē. Is autem (inquit) lapis eſt pellucidus ſplendore aureo refulgēs, ut interdiu uideri nō poſſit; nocte uero uidetur ab ijs, qui eū colligunt: nam ſigno aliquo impoſito, de die effodiūt. Aegypti reges maximā hominum multitudinē mercede cōductam, ad horū lapidum collectionem, cuſtodiamque collocauerunt.) Fere eadem ſcripſit Nilus Metropolita tū de magna Thebaide, tum de inſula ſinus Arabici.

Topazius vbi proueniat. *Plin. Topazij prima origo, & inuentio.* *Epiphan. de inuent. Topazij.* *Strabo.* *Topazij ex Strabone deſcriptio, & inuentio.* *Nilus.*

Aethiopia Orientalis, seu abyssina.

Quare cũ hoc loco dicitur [Topazius de Aethiopia,] vtique Aethiopiam Orientale nominat, quæ sub Aegypto est, & fere est, quam Abassinam, siue Abyssinam nominant: atq; Aethiopas, Abyssinos etiam nominari, videtur Beniaminus Tudelẽsis affirmare, in suo illo itinerario, quod Arias Montanus Latioũ fecit. Esse vero huiusmodi Aethiopas Abyssinos Arabiæ confines, cũ quibus Arabes assidua bella gerant, scribit Frãciscus Aluarez in suo itinerario. Illud vero etiã addit Beniaminus, regionem hanc Aethiopiæ esse illam, quæ Genes. 2. dicitur terra [Euilath.] Verum diuersam esse Aethiopiam ex eodem loco videtur colligi, cum dicitur, vers. 13. [Secũdus fluuius Gehon circuit omnẽ terra Aethiopiæ.] Quã quam [Euilath] non longe esse ab Aegypto, neq; ab Assyria, sed prope Palesthinã, colligi potest ex c. 55. Gen. 18. [Habitauit Ismael ab Euila vsque Sur, quæ respicit Aegyptũ introeuntibus Assyrios.] & idẽ fere dicitur 1. Reg. 15. 7. [Percussit Saul Amalech ab Euila, donec venias ad Sur, quæ est e regione Aegypti.] Quare etiã Strabo lib. 16. inter Arabes nominat [Chaulatheos,] vel quod idem esse videtur, [Heuilatheos.] Vnũ tãtum non prætereundum, Aethiopum, atq; Maurorum nomẽ ad vniuersos Arabes aliquando referri; tum etiam ad Aegyptios, & Afros, propter fuscum faciei colorẽ, vt ex Leunclauij historia Turcica eleganter confirmat noster Nicolaus Serarius super Tobiam c. 2. q. 3. Sed non procul esse hanc Aethiopiam ab Aegypto, vel a circumiacentis regionibus, colligi tandem potest ex illo Isaiæ 18. 1. [væ terræ Cymbalo alarum, quæ est trans flumina Aethiopiæ, quæ mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas.] Quo loco videtur Propheta loqui de interiori Aegypto, quæ confinis est Aethiopiæ, non longe a Nilo, neque a Mari Rubro, nobilis mercatura, & alatis nauibus, factis ex iuncis, & papyro. Atque adeo Madianitas ipsos Aethiopes esse, colligi potest ex Habac. 3. 7. [Vidi tentoria Aethiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.] & Ps. 86. 4. [Ecce alienigenę,] (Palæsthini) [& Tyrus, & populus Aethiopum.] (Aegyptij, aut Madianitæ: nã ounc isti, nunc illi Aethiopes appellãtur) Quare, & Sephora vxor Mosis, Madianitis erat, simulq; Aethiopissa, Exo. 2. 1. Nu. 12. 1. Quę omnia rursus egregie conueniunt cum illo Plinij testimonio nuper adducto, tribuentis Topazij inuentionem Troglodytis. Esse autem Troglodytas Aethiopes ipsos sub terra habitantes propter immodicus illius Aethiopiæ Orientalis calores, ex ipso Græco nomine cõstat, vt Plinius ipse scribit lib. 5. c. 4. Põponius Mela, & alij Geographi, de quo forte non nihil dicemus infra c. 30. ver. 6. atque hos ipsos Troglodytas significari ab Isaia per [Cymbolũ alarũ,] siue, vt in Hebręo est, per [vmbram alarum,] vero simile videtur. Prćterquam enim quod. alæ, significare videantur naues, velaque plena ventis, quibus quasi alis volitant; tamen Cymbalum vertitur ab Interprete, & a Symmacho, [sonitus alatus] forte per allusionem quasi ad serpentioum sibilandi in loquendo sonitũ. Nã [Troglodítæ,] siue Aethiopes [non tã loqui, quã stridere videntur.] vt Mela scribit. Rursusq; Herodotus: [Troglodítæ] (inquit) [Aethiopes omniũ hominũ velocissimi, serpentibus, lacertisque vescũtur; nulla alteri simili lingua vtuntur; vespertilionũ more strideot.] Proptereaq; [Cymbalizare] in loquendo videntur. Tũ etiã isti dicuntur habere vmbrã alatum, idest, [vmbrã alatã,] idest, fugacẽ, & cito quasi auolãtem. Nam in Berenice, & Ptolomaide, quæ fuerunt Troglodytarum vrbes, ante solstitium quadraginta quinque diebus, totidemque postea nullam vmbram effici, scribit Plinius lib. 6. c. 24.

Beniaminus. Tudelens. Montanus. Aethiopes Abyssini cõtermini Arabię. Franciscus Aluarez. Euilath quę regio. Strabo. Aethiopum nomen de vniuersis Arabibus. Leunclauius. Serarius. Aethiopia non longe ab Aegypto. Madianitas ad Aethiopes pertinere. Vxor Moysis Aethiopissa & Madianitis. Troglodyta Aethiopes. Plinius. Pomponius. Cymbalum alarum periphrasis Troglodytarum. Symmach. Troglodítarum lingua stridens. Mela. Herodot. Troglodytis vmbra alata cur. Plin.

4 Sed vt ad Topazij naturam quam describere cępimos iam tandem reuertamur, certe videtur a Plinio elegãter descripta, nimirum, [ex aureo quodam fulgore cum virore quodam porraceo diluto.] Quare a Theophrasto, [Prasitis] gemma: ab alijs, [Prasius] lapis, idest, porraceus dictus est. Diminutus igitur videtur Epiphanius, cum ex eo tantum Topazium describit, [quod colore rubeat magis, quam carbunculus.] Neque magis exacte Nilus Metropolita, [Topazius] (inquit) pellucidus lapis est, vitro persimilis, colore holosericę.] sicut etiam Marbodæus, dum duas Topazij species numerat;

Alterius puro color est [illegible] auro,
Clarior alterius, tenuisque magis reperitur.

Ergo Sapienter Isido. lib. 16. c. 7. merito inter viridiores gemmas Topazium numerat, Est (inquit) [ex virenti genere, omnique colore resplendens, gemarũ amplissima.] Qualem profecto mihi cõmonstrauit aliquãdo doctor Ioannes Lendincz, non Medicinæ solum neque Chimicæ tantum artis, sed metallorum, lapidum, optimarumque aliarum rerum cognitione apud nostros Hispalenses præclarus; cuius gemmæ vel primus ipse aspectus omnem ambigendi de illius præstantia, & pretio dubitationem tollit. Illud peculiare videtur, quod hoc loco de Topazij nomine, & etymologia scribit Gregorius [Topazium] (inquit) [pretiosus lapis est, & quia Græca, lingua, Pan, omne, dicitur, pro eo quod omni colore resplendet, Topazium, quasi Topandium vocatur] Omni certe [colore splendere Topazium,] Isidor. prę ter Gregorium, scribit. Non deest auctor quidã, qui nomẽ Topazion, ab Hebræo nomine Auri optimi, Paz, deduci velit, quod aurum optimum suo colore, ac splẽdore æmuletur. Sed nugatur ille; cum Topazion, Græcum sit a quærendo: Paz vero Hebræum; atque proprium, & peculiare auri nomen longe diuersum, vt diximus. Quãquam sciam cõronare id, Ps. 22. [Posuisti, in capite eius coronam de lapide pretiosio:] in [Hebræo] haberi; [coronam Paz,] quod addito Græco articulo τὸ het, [Corona Topazij.] Sed certe hæ nominum affinitates, & connubia illegitima, & parum firma esse solent. De nomine autem, Paz, diximus supra vers. 17. num. 6.

Ipsidor. Doctor Ioannes Lendinez. Gregor. Topazij appellatio, & natura aliena. Cõtra Gregor. Aeth. Topazion, a verbo Aethiopico, aut Troglodytico, Topazin idest, quærere, aut a Topazo, insula, ex Plinio lib. 37. c. 8. superius adducto Paz, vero Hebraum a fulgenao.

Nec tincturæ mundissimæ componetur.] Hic iterum eadem vox, quam supra Interpres reddidit, [Tinctos Indiæ colores, fulgentissimum profecto Indiæ aurum, aut Aethiopiæ, mundissimum, & splendissimum significans, id quod etiam hoc loco intellexit Philip. [Cum diuersa auri pretiosi nomina interpretetur. Quare etiam Septuag. legunt; [Auro puro non conferetur.] quam collationem aut comparationem sic accipit Nicetas, vt asseratur Sapientia cum auro non simul libranda, neque simul ponderandã; [Nam] (inquit) [quæ simul ponderantur, in vtramque lancem imposita examinantur; vel quia qui hanc est adeptus Sapientiam, noleri eam cum auro, sed solam portare.] quasi ei sola sufficiat; & quidquid aurum valet, multo nobiliori, eminentiorique ratione Sapientia contineat: vt qui Diuina gratia, & pietatis possessione cõtentus, felixq; sit, illud dicere possit, quod dicebat ille alius quapiam re, vt ipse existimabat, beatus; [Sibi sua habeant Regna reges, sibi diuitias diuites sibi honores, sibi virtutes, sibi pugnas, sibi prælia, dum mihi abstineant inuidere.] Sapiens vero; [Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.]

Philip. Nicetas. Sapientia eminenter continens aurum. Plautus in curcul. Sap. 7. 11.

XX. Vnde ergo Sapientia venit, & quis est locus intelligentiæ?

XXI. Abscondita est ab oculis omnium viuentium: volucres quoque Cęli latet.

XXII. Perditio, & Mors dixerunt; Auribus nostris audiuimus famam eius.

5 Abscondete *Sapientia, virgo castissima. Templi Minervæ inscriptio.*
2 Volucres Cęli, *quę Sapientia superior ętherea regione.*
3 Perditio, quid? *Eiusdem vocis repetitio ad asseuerationem.* Fama.
4 Fama Sapientię *omnes mundi partes complens Varia extensione* Perditionis.

Versiculus vigesimus idem est, cum superiori duodecimo. Non prouenit (inquit) in eodem solo, neque ex eadẽ origine, ex qua terrenæ opes. Non est enim illius origo sub Cælo. [Latet enim Cæli aues;] non in terra, nam abscondita est ab oculis viuentium: non sub terra, nam manes, & defunctorum vmbrę de nomine tantum, non de facie illam agnoscunt. Hęc est horum versiculorum sententię.

Nexus, & sententia dilucida.

1 Abscondita est.] Nescio quid virgineum, atq; castissimũ videtur Sapiẽtię tribui in hac voce Abscondẽdi; nã in Hebręo prop. est, [Abscõdit se,] vel, abscondet. Alma virgo Sapientia, est enim eadem vox, aqua Virgines dicuntur [abscondítę,] vel occultę, ut aliquando diximus, ex

Sapientia virgo laudatissima. עלם

ex illo Isa. 7. 14. Ecce Virgo concipiet. quo loco vide Hierony. Et quidem illud est perpetuum Sapientiæ epitheton, quod non pateat vulgi oculis, & propbano cõspectui. *Plutarch.* Cum quo illud facit, quod Plutarc. lib. de Iside, & Osiride scribit, illum de Philosophia Ægyptiorũ disseruit, qui pleraque fabulis occultabant, atque ante templa Sphinges collocabant, quo innuerent suã rerum sacrarum doctrinam, atq. sapiẽtiam sub inuolucris latitare. *Inscriptio templi Mineruæ.* addit que Mineruæ Fanum, quod Sai erat, hanc habuisse inscriptionem; [Ego sum omne, quod existit, est, & erit; meumque peplũ nemo adhuc mortalium detexit.] Est aũt peplum, aut flammeũ, velamen capitis, vultusque virginei. *Profecerũ inuocatio, & preces, vt se Deus illis manifestaret.* Atque eodem loco adducit Plutar. illud apud Ægyptios peculiare Iouis cognomen, Amũ, vel Ammonem; quæ vox occultum aliquid significat, estque inuocantis, qua Deum obscurum, & abscõditum vocabant & orabat, vt se proderet, atq. præberet ad conspiciẽdũ. Huiusmodi igitur Sap. pleraque Virgo est, quam neque suis viribus industria humana inuenire, neq. illius nuptias digne ambire, neque illius conspectu frui, sine Diuino munere, & gratia mortaliũ aliqs possit. *Is. 50. 8.* Scriptũ est enim; Incerta, & occulta sapiẽtiæ suæ manifestasti mihi.

2 Volucres quoq. Cœli latet. *Caiet.* Caiet. Angelos intelligit; ideoq. dici in originali de præterito, Volucres cæli latuit, vt indicaretur, Angelos naturali notitia, & lumine non habuisse Diuinæ Sapientiæ cognitionem. *Gregor.* Greg. Dæmones superbos, qui & in Euangelio dicuntur, aues cæli; hi enim cum a sanctitate, & Diuina gratia exciderunt, a vera Sapiẽtia recesserunt. *Philip.* Philip. superbos, leues aut alta sapiẽtes, quos oẽs latet Sapientia timoris Dei. *D. Tho.* Sed hi omnes allegoriam sapiunt. D. Th. respicit existimat ad angulares quasdã aues, ex quibus Prisci Sapientiæ, & futurorum cognitionẽ capere se posse credebant. Sed hæc expositio longe petita est. Alij ad Gryphes illos, aut alatos Serpentes referendũ putant, quos dicunt pollere ingenti visus perspicacitate; propterea que thesaurorum custodes existimatos, quorum etiam meminit D. Clemens Rom. lib. 4. Constit. cap. de Auaritia; *D. Clemẽs.* [Auarus (inquit) serpentis locum obtinet, quẽ aiunt in sepulchris dormire.] Alij idẽ esse cum illo vers. 7. [Nec intuitus est eã oculus vulturis.] *Simplex expositio.* Simplex, & germanus sensus est, quẽ initio proposuimus, in regione sublunari, & æthærea quam peruagantur aues, nunquã inueniri, vt cuius origo sublunaris non sit, sed supercælestis. Aut quod indicauit Nicet. Cum inter auiũ genera minime reperiatur, non licere homini illam aucupari, neq; *Baru. 3. 29.* principibus quidem, quamuis in Auibus cæli ludant.]

3 Perditio, & mors. Pertinet hæc quoque sententia ad eiusdem rei confirmationem, videlicet; Neque subterranea loca, vbi vel natura suas opes, vel funerum luxus diuitias viuentium, ornamenta que simul cum ipsis cadaueribus recondidit, Sapientiæ ortum, & originem sibi vendicare potuerunt. Ibi omnium tantũ dominatur Perditio, exitium, interitus, vastitas; non vera Sapiẽtia, quæ ipsa vita est, & veræ, ac beatæ initiũ vitæ. pro perditione vox eadem, quæ supra, vbi diximus subesse in Originali *Abadon* אבורז Illud minus simplex, quod Nicetas, *Nicet. & aliorũ expositio non cohærens.* per mortem, & perditionẽ, intelligit Dæmones, aut homines etiã peccatores. [Huius, inquit, Sapientiæ homines, & qui deciderunt Angeli obliti sunt, vt merito, & illi, & hi perditioni, atque interitui seruiant.] Alij peccatũ ipsum, quæ vera stultitia est, aut affert peccati pęnã ignorantiam. Sed non bene hæc cohærent. Dixerunt; *Repetitio eiusdem vocis ad energiã affirmationis.* asicuerarãt serio. Auribus audiuimus; frequenter, sępe que re vbique notam, & peruulgatam, quæ repetitionis illius vis exprimitur in Hebræo efficacius: Auribus audiuimus auditũ eius. nam triplex eiusdem rei vox significationem intendit, & auget vehementer. Famam Sept. *Auditus pro fama.* Gloriam. quod alias dicitur nomen; quasi dicat, Nomẽ famosum, & gloriosum. quod ex proprietate radicis est כעש auditus, vel auditio; eo quod, quæ celebria sunt, longe lateque peruulgata, frequenter audiantur.

Vera expositio famæ Sapientiæ. Caietan. Osor. Sed quid est, Perditionem audiuisse famam sapiẽtiæ? Caiet. Quia dæmones, & animæ damnatorum exhibuerunt se indignos hoc Diuino, & Cælesti Sapientiæ dono. Sed quid hoc cum fama Sapiẽtiæ? Illud magis acutum Episcopi Algarb. quod in inferorum regionem innumerabiles homines opinione Sapientiæ præstantes deijciuntur, qui nomen quidem Sapientiæ, sed vim, & rationem complecti minime potuerunt. Sed hoc potius est famam illorum hominum falsam, & adumbratã auditam esse, non vero gloriam ipsius Sapientiæ veram, & solidam. *Philippus.* Philip. quod rationales creaturæ fama timoris Dei audierint, quã in natura sua inditam perceperunt; sed per inobedientiam eam habere minime voluerunt. *Hebræorum expositio cocta. Vatab.* Hoc quoq. allegoriã sapit. Hebræi (quos refert Vatab.) aiunt perditionẽ appellari, materiam ipsam informem; quæ ob id dicatur audisse famã diuinę Sapientiæ, quod quodã modo in se ostendit Diuinam Sapientiam. Hæc expositio dura, & coacta, & cũ cæteris sententijs minime cohærens. Illud melius conuenire censet Vatabl. vt perditio, & mors, sit homo perditus, corruptus pp peccatũ Adæ, in quo saluando, & reparãdo reluceat diuina Sapientia. Sed hoc quoq. manifeste allegoricũ est. Ergo *Verosimilior explicatio Niceta.* verosimilem expositionem iudico illam Nicetę; [Metallorũ materies quibusdam in locis reperitur; at Sapiẽtiæ gloria vsq. ad eos, qui terram oppositã nostræ incolũt, peruenit. Ita vt nullus nõ sit locus, quẽ laus, & nominis Sapientiæ gloria non cõpleuerit: quanquã de facie illã mortalium nemo alicubi agnouerit. *Acuta expositio.* Nisi maius per Prosopopœiam induci mortuorũ regionem infernã de Sapiẽtia interrogari ab aliquo illius studioso, & amatore; atq. respondere; Nunc tantũ illius nomen, & famam ex tuis verbis percipimus, ante hunc diẽ apud nos inauditam. sicut de re quapiam noua, & nunquam nota rogati dicere solemus; *A hora lo oyge.* Placebit non nemini.

XXIII. Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius.

1 Via Sapientiæ *quæ?* Continere? *Illustratus Salomon.*
2 *Commendatur* Sapientiæ via *a pulchritudine, & facilitate. Illustratus Salomon.*
3 *Dulcedo sententiæ paraphrasis.*
4 Intueri. Mundus *proterua, & alijs terræ partibus. Deus ex iudicij ratione Sapientiam debet agnoscere.*

HOc solum superest, vt quæ nulli mortalium cognita sit sapientia, Soli Deo nota sit; ipse enim intelligit viam eius; idest, bene nouit, vbi versetur. 1 *Via Sapientiæ quæ.* Videtur .n. secunda pars, Ipse nouit locum illius, esse præcedentis expositio. Hoc autem loco via Sapientiæ non videtur esse via, qua ad illam peruenitur, de qua scriptum est; *Prou. 8. 32.* Beati, qui custodiunt vias meas. videlicet viam, quæ ad Sapientiæ domum ducit: sed videtur esse via, quam tenet ipsa Sapientia, Quasi diceret, *Bien sabe Dios por donde ella anda.* *Philippus.* Philippus paulò aliter hanc sententiam accepit, viam videlicet, & locum, quem ipsa Sapientia tenet, dum descẽdit ad homines. [Pro certo, inquit, scit Deus, quo hæc Sapientia properet, cui etiam ipse ducatũ prębeat ad locum quietis, videlicet vbi ipse per hanc Sapientiam timoris sui, super quietum, & humilẽ, & trementem sermones suos requiescere delectetur.] Sed simplicius est, quod initio diximus: cum etiam, & quod indicat Tygur. *Tygur.* [Deus vitam eius mõstrat, quippe qui nouit locũ eius.] quod idem vr̃ esse cum illo Sap. 8. 21. Sciui, quoniã aliter non possem esse continens (obtentor, & apprehensor Sapientiæ) [nisi Deus det, & hoc ipsum erat Sapientia, scire cuius esset hoc donum. Adij Dominum, & deprecatus sum illũ, &c.] *August.* August. lectio nescio quid addit; Dominus cõmeodauit viam eius. i. non solum ab eo debemus discere, vbi Sapientia habitat, sed eũ ille nos doceat multo pretiosiorẽ esse auro, & argento, *Deus ad Sapientię viam allicieus.* docet, & hortatur nos illã quærere, & certis quasi notis indicat, commendatque viam, qua possimus ad illam peruenire, cum ait, Viæ eius, viæ pulchræ, & omnes semitas eius pacificæ. vt qui iucunditarem, & pacem mirabilem conferat Sapientiæ inuestigatoribus, & itersi; *Prou. 4. 11.* [Viam Sapientiæ monstrabo tibi, & ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum,] *Prou. 4. 18.* & iterum, postquam de tenebrosa iniquitatis semita dixit, subiungit; [Iustorum semita, quasi lux splendẽs, procedit, & crescit vsque ad perfectum diem.]

XXIV. Ipse enim fines mundi intuetur, & omnia, quæ sub cælo sunt, respicit.

DEus (inquit) nos docet Sapiẽtiam quærere in cęlestibus, & quæ supra nos sunt, fonteq; illius in excelsis. 3

celsis. Propterea non esse stultis, & terrenarum opum consectatoribus peruiam; Scriptum est.n.[Excelsa stulto Sapientia.] Fidendum, (inquam) est Deo docenti, nô esse Sapientiam sublunare aliquid, aut terrenum bonû: nam nouit ille, vtpote Creator vniuersorum, quid cælorum ambitum, & terræ finibus continetur, cuius valoris, & pretij vnumquodque sit, quod infra cælû est: videt enim explorate omnia, atque librat, & ponderat quantumuis leuissima, cuiusmodi sunt venti, & stillæ imbrium. Hęc videtur esse simplex, & germana sententia vsque ad vers. 26.

Paraphrasis, contentius totius adhuc. Prou. 24.7.

Ipse enim intuetur. Videlicet ex proprietate vocis, respicit peculiari quadã affectione, & obseruatione, lustrat, perlustrat, circumspicit omnia. [Fines mūdi. prop. Fines terræ.] Nam vox, mundi, varie sumitur a Vulgato Interprete, nunc pro terra, nunc pro toto orbe, nunc pro duratione Sæculi huius, apud Latinos vero etiam pro alijs mundi partibus, & pro inferno ipso sumi solet nonnunquam apud Poetas, vt eruditi obseruant. Probationem hanc atque rationem sic construit Caietanus vt cum Deus prima regula sit omnium agendorum (videt enim omnia, quæ sub cælo sunt) singulis legem agêdi, aut efficiendi præscribat: oportet etiam ipsum nosse, in quo consistat Sapientia practica, per quam homo in suis actionibus docetur, & instituitur quid agere debeat, & quid fugere. Nam mundi gubernator, cuius prouidentia ad alia opera naturalia, etiam minima, se extêdit, debuit etiam rationem agendi præscribere homini. Sed præstat nexus, & constructio rationis, quam initio proposuimus, quo etiam modo accipit, construitq. Nicetas. Qui cuncta (inquit) [cognoscit, & qui est rerum omnium effector, is viam Sapientiæ nouit. Facitq. cum hoc, vox Dei, quæ vers. 23. est nomen iudicis, tum præscribentis formam, legemq agendorum: tum ex eadem formula, & lege iudicaturi mortales. quæ lex, formulaque videtur præscribi infra vers. 28. [Et dixit homini, Ecce timor Domini, ipsa est Sapientiam, & recedere a malo, &c.

a נבט Mundus quid apud Latinum interpretem. Vide Mart. Delrium in Senec. Herc. Fur Act. 1. et in Hypol. act. 1. Caietan.

Nexus sententię praestantior. Nicetas.

XXV. Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura.

1 Facere *quid.* Ponderat *Deus res leuissimas scientia ventorum apud Salomonem.*
2 Metiri, & ponderare *pro eodem. Deus ponderator cogitationum. Illustratur. Samuel, & Isaias.*
3 Ponere, *quid* Lex pluuiæ *quæ.*
4 *Circa lex meteorologicarum impressionum.* Procello sonans *quid.*

1 Nexus, et paraphrasis sententię.

Non enumerat hos mirabiles naturæ effectus, vt inde colligat creatoris potentiam, sed vt exemplis confirmet, quod superius dixerat, Deum rerum vniuersitatem, vires, & proprietates exploratas habere: nihilque propterea latere illum posse; etiam leuissima, & ignobilissima, & in illius iusta trutina, & pondere nihil sapientiæ ex æquo præpõderare, nihilq. æque in honore & pretio apud illum esse. Hæc est sententia, & nexus.

Qui fecit. Certa ratione, arte, industria aptauit, & quasi labore quodam fabrefecit. Ventis. in Hebræo, vêto, aeri, spiritui. Pondus. Septuag. Libramentum, intelligit forte elementum aeris, quem quasi pendulum; & quasi Diuinæ potentiæ manu appensum, & in sublime elatum constituit suamque illi sphæram, & locum præfiniens, quasi librauit, & certo pondere, & mensura moderatus est, non secus quam terram, aut rem aliã grauiorem: oia in super consulit, quæ illius naturæ põdus, & inclinatio postularunt, vt qui probe nouit quantum ponderaret, quanti que æstimari deberet. Non displicet obseruatio Vatab. [Facit aerem seruare suam proportionem, & aquam similiter.] & ex his duobus reliqua elementa intellige, vt obseruauit August. Tota (inquit) [creatura per partem significatur.] Si autê de vento ipso (quæ est frequentior interpretatio) accipias, [Fecit ventis pondus, cum certam vim, & impulsum ventis indidit, vt non nisi certo tempore spirarent, ad certas definitasque regiones peruenirent, non eueherentur in sublime, nisi certa lege, & terminoquæ omnia, & quæ de ventis in vniuersum quæri, & disputari solent, mirabilia sunt. Quæ nosse non est adeo minima Sapientiæ pars, vt Salomon inter res naturales insigniores, quas diuinitus edoctus est, hanc ipsam non enumeret Sap 7. 17. 18. [Dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram, vt sciam dispositiones orbis terrarum, cõsummationes temporum, stellarum dispositiones, naturas animaliû, differentias virgultorum, virtutes radicum, vim ventorum, &c.]

עשה שקל Aeris mirabilis dispositio.

Vatabl.

August. Ventorum dispositio mirabilis.

Ventorum scientia nô contemnenda.

Sed forte, [Fecisse ventis pondus,] non tã est libratos illos, & quasi certa quadam mensura expensos creasse, sed præparasse illis pondus, & libram, qua, si quid forte excederent, aut plus iusto viderentur fremere, & incitari, statim pondere, & bilancibus, pro suo iusti iudicis, & gubernatoris sapientissimi munere, coerceret, & moderaretur. *Hizo tambien su peso, y fiel para los vientos.* Nihil est enim iam leue, tamque vile, ac nullius ponderis, quod non ille certis ponderibus examinet.

Et aquas appendit in mensura. Aquila: [in commensuratione. Recte, mensuram,] dixit; vt suis quæq. rationibus accommodatis, & opportunis examinet, & diiudicet Deus, nam numerat ea, quæ multitudine constãt; ponderat, quę mole, & magnitudine; at liquida, & effluentia mensurat. Ideo [in numero, pondere, & mensura] dicitur omnia disposuisse. Ergo ventis [põdus, aquæ mensuram] adhibet. Appendere, autê hoc loco, est proprie metiri, aut iuxta præscriptum mensuram, pondusve præparare, dare, disponere. Quare eleganter dixit Symmachus. [Aquam exæquabit mensura.] Vel dimêsus est. Alioquin, Palmus extensus non ponderat. & 1. Reg. 2. 3. ab eadem radice; [* Ipsi præparantur cogitationes.] id est, quasi mensura quadam, pondere, & trutina mensurãtur, & ponderantur; expendit, quanti quęque cogitatio ponderis sit, quantique momenti, quod vanum, & leue est abijcit: quod solidum, & graue suo premio, quasi in altera lance posito, remunerat. Si igitur aquam, quæ vilissima quædam res est, & maxime communis, mensura quadam certa elargitur Deus, quid ille sine ratione, & digna æstimatione constituet? Proijciet ne Sapientiam, quæ res est pretiosissima inter ea, quæ terrena sunt, & pili non facit? Vide Ezech. 18 25. vbi ab illa ipsa radice, appendendi, commendat Deus suã hanc rationem cognoscendi, & diiudicandi ponderis, & pretij cuiuscumque rei. [Et dixistis: *Non est æqua via Domini.] (proprie, non ponderat Deus, quid facto opus sit.) [* Nunquid via mea non est æqua, & nô magis viæ vestræ prauæ sunt?] Id est, bene, recteque ego pondero, & æstimo cuiusque merita; vos vero iniqua trutina, & improbo examine res æstimatis, & vos ipsos magnifacitis, quos ego flocci non facio: atque e contrario, leuia vos censetis, quæ apud me grauissima scelera sunt. In Dei ergo statera iustissima, grauissima est Sapientię dignitas, & momentum.

2 Deus omnia iuxta suas naturas examinans. Sap. 11. 21. תכן

Dei iustissima trutina

** Pesa los pensamientos, y los recibe, y paga por peso, y medida.*

Etiam res leuissimas, ponderat Deus.

Iniqua hominum statera.

** Hazo de hecho, y no separa, a tomar el peso, y la medida.*

** Mi peso es cabal, y el vuestro falso y falso.*

XXVI. Quando ponebat pluuijs legem, & viam procellis sonantibus.

Non coniungo cum superiori sententia; nã illę particulæ non semper nectunt sensum: verum de elemento aquæ videtur præcedens sententiã debere accipi, & hæc nunc & præsens de pluuia, vt noui aliquid afferat. Nihil, inquit, est cuius locum, originem, tempus, terminosque omnes Deus non habeat perspectos, siue ea sint, quæ perpetua sunt. & semper constantia, vt elementa: siue ea, quæ casu videntur effici, & repente exurgere, vt pluuia, & tonitrua; Ponit igitur; proprie, facit, pręparat, arte quadam, & ratione disponit, legê, pręceptum, statutum. Tygurina, [dixit terminum.] videlicet constituendo, & pręcipiendo, vt certo tempore, certaq. proportione, & mensura pluat, prout rerum humanarû vel vtilitas, vel recta moderatio, & prouidentia exigit: dat enim pluuias, & tempora fructifera, vt Paulus dixit Athenienfibus Act. 14. 17. Tum etiam pręscripsit pluuię legem, locumque designauit, quo loco effici, & creari debeat, & in quem locum defluere. de quo plura capitulo 37. & 38.

3 Particula ornatus, & transitiones gratia.

עשה Tygur. חקק

Et viam procellis sonantibus. Ex hac certe sententia elici potest, hanc rerum naturaliû enumerationem fieri a Iob, vt cõfirmet, quod superius proposuerat, Deû nosse viam, sedem, originemq. Sapientię, vt qui viam. locû, certamque rerum omnium originem, atque principium idê ipse constituat, disponatq. vniuersis, non solum

4 Deus certas omnibus sedes, & actiones praescribens.

lum elementis, quæ suas semper sedes retinent; sed ijs reb. quæ vagæ, incertæque feruntur, pluuijs, & fulminibus; non solum, inquam; loca designat, & regionem, inquam incũbere debeant procellæ; tonitrua, & fulmina, sed etiam certa loca, certamque aeris regionem, in qua nubes cogi, fulgura edi, fulmina conflari, & meteorologicæ reliquæ impressiones procreari debeãt. Procella sonantibus Septuag. Complutenses legunt; Viam in concussione vocis. August. [Vim tempestatum vocib.] neq. n. vis, pro via, hoc loco omnino incommoda expositio est. Sic enim interpretatur ẽt Nicetas, [Aeris sonitus, tonitrus rationes, causas, vias; & motiones cognitas habet.] In Hebræo pro, Procella sonante, est *Hhazis*; quam vertit Vulgatus Iob 38.25. tonitruũ, & Zachar. 10. 1. niues, quamuis eo loco, nubes, legerint Complutenses ex versione Hieronymi, eandemq. significationem tribui illis ab Hebræis. Atq. Talmudistæ, referente R. Mardochai, aiunt esse hoc nomen vnum ex quinque nominib. nubis. Aiunt autem quidam alij cum R. Mardochai, esse coruscationem; quæ præcedit tonitrũa. neq. hoc est alienum a mente Vulgati; qui illam coniungit cum sonitu, id est tonitru. vertit autem procellam, vel nubes, quoniã hæc omnia coniuncta sunt, [Procella fulgur, tonitruum.] elegantius vero, Interpres noster dixit sonitum, aut sonans; nam vox originalis non significat proprie tonitruum, sed vocem, clamorem, aut sonitũ. Quamquam eadem voce etiam dici possint tonitrua, quæ dicuntur esse voces Dei; & sic Exod. 9. semel vertitur tonitrua. Vide supra cap. 26. vers. 14. & inferius c. 37. vers. 4. & 5.

Complut. August. Vis pro via. Nicetas. חזיז *Complutẽs in Lexico. R. Mardoc. Quinque nubis nomina apud Talmudistas. Pagnin. Regia. R. Mardoc.* קלת

XXVII. Tunc vidit illam, & enarrauit, & præparauit, & inuestigauit.

1 *Homo iubetur ex creaturis agnoscere creatorem.*
2 *Creatura tabella repræsentans creatorem. Creaturarũ vsus.*
3 *Enarrare quid. Lex agendorum homini statim proposita. Illustrati Moyses, & Ecclesiasticus.*
4 *Sapientia dux, & vexillum rerum omnium agendarũ.* Preparare *quid.*
5 *Deus Sapientiam proponit homini seruandam, & seruata rationem exigit.* Inuestigare *quid.*
6 *Sapientia requirẽs inter legis obseruatores. Explicati Baruc, & Salomon.*

1 *Sententia dilucida paraphrasis, et nexus cum sequentib.*

CVm (inquam) certis legibus vniuersitatem creaturarum a se conditam naturæ auctor cõstringeret, tunc Deus in eam potissimam Sapientiam, & legem respiciebat, qua hominẽ esset gubernaturus, & quã oportebat hominem seruare cognoscendo, & amando creatorem suum: nam voluit Deus hominẽ ex ipsis creaturis cognoscere, & amare suum opificem; tum etiam iã tunc illi reuelauit supernaturalium rerum fidem, quarum etiam spem, & charitatem ab homine requirebat; imposuitque præceptum de non edendo vetito pomo, in cuius obseruatione homo se præberet veræ Sapiẽtiæ veræque pietatis studiosum. Hæc interpretandi ratio bene cohæret cum antecedentibus, optime quoq. cum versiculo sequente.

2 *Nicetas. Genes. 1. 31.*

Tunc vidit illam. Nicetas vĩ interpretari de Sapientia, quę relucet in reb. creatis, quã dicitur Deus vidisse, cum [vidit vniuersa, quæ fecerat, & erant valde bona. Tunc,] inquam, id est, in prima rerum creatione, cũ naturæ vniuersæ leges ferebat. Qui postquam (inquit Nicetas) [vidit illa esse valde bona, nunc nobis Sapientiã explicauit suorum affectorum tabella, quasi quadã nobis proposita, in qua illius Sapientiam cerneremus, atque a creaturarum pulchritudine, & magnitudine, Sapiẽtiæ ipsius inuisibilia comprehẽderemus.] D. Tho. & alij Latini nimium subtiliter hoc loco theologizãt. Sed illud videtur ad rem, vt dicatur Deus in ipsa rerũ creatione Sapientiã vidisse, pręuidisse, obseruasse, quia propter hominem cuncta creauit, ea ratione, & mensura, quæ homini adducere, & suadere posset sui opificis nõ solum cognitionem, sed venerationem, & cultum. Tũ ẽt ipsis reb. creatis vidit Deus Sapientiam illã practicam, cum circa vsum creaturarum certam legem, & rationem agendi præscripsit homini, præuiditque, quis futurus esset in creaturarum vsu Sapiẽs, quis insipiẽs, cui mundus futurus esset in occasionem Sapientiæ, & boni; cui in deceptionem, & lapsum; sicut scriptum est. Creaturæ Dei (quas ille ad vsus nostros, & suã gloriã creauit) in odiũ (ad vitia nefarios, & odibiles) factæ sunt (ab idololatris, & fide carentib. hominib.) [& in tentationem animæ hominum, & in muscipulam pedib. insipientium.] dum non solum non agnoscunt creatorem ex creatura, sed creaturam pro creatore stulti adorant.

D. Thom. Creaturę propter hominem factæ. Sap. 14. 11.

3 *Varia enarratio. Nicetas. D. Thom. Caiet. Deus quasi ex scripto, et numero requires ab homine præceptorum obedientiam.* ספר

Et enarrauit. Septuag. Exposuit eam. Nicetas accipit de Sapientia creaturis ipsis quasi immista, quam Deus visendam, & contemplandam proposuit in ipsis creaturis. D. Tho. Manifestauit Angelis. Caietanus Reuelauit primo homini; vt testatur lex lata de cibo vetito. Nõ displicet hoc vltimum: nam Sapientiã, quæ est recta ratio agendorum, & obedientiam Diuinæ legi, tum ẽt legem Fidei, & Charitatis supernaturalis proposuit homini, & vtriusque tam naturalis, quam supernaturalis obseruationem requisiuit ab homine. Congruit cum hoc sensu verbum, enarrandi, quod proprie ẽt vertere possis, scripsit, vel numerauit. nã verbum, caphar, est idem quod nostrũ Hispanũ, Cõtar, quod dicitur vel de re narratione, vel de numeratione, & supputatione, q̃ fit vel verbo, vel libello, & scriptura. Quare dicetur Deus Sapientiam, id est; pietatis, & agendorũ legem * Numerasse, supputasse quasi ex libello & scripto tradidisse; vt cuius rationẽ exacturus esset, & vniuersas hominis actiones ad numerum, & rationem reuocaturus. Confugere solet Scriptura cum hominis, mundique totius creatione, legis pręscriptionẽ, & iudicis nomẽ exacturi ab homine exactissimam vitæ rationem; [In principio. n. creauit Deus,] (Elohim, iudices, Deus iudex, qui mũdi propter hominem creati, vsum ipsi homini permisit, sed rationem redditurо) Cælũ; & terrã. & Ecclesi. 15. 13. 16. [Non dixeris per Deũ abest] (supple mihi, Sapientia.) [quę. n. odit, ne feceris. Deus ab initio cõstituit hominẽ & reliquit eum in manu consilij sui. Adiecit mãdata, & præcepta sua. Apposuit tibi aquam, & ignem. Ante hominẽ vita, & mors, bonum, & malum quod placuerit ei dabitur illi.] Hæc est Sapiẽtiæ enarratio facta homini iã inde a sua prima conditione; & hic, vt ita dicam rationum alueolus, & codex scriptorius, vel supputatorius.

** Dixo Dios 'a Ley por quem sa y armosela ensus libros luego en criandolo.*

4 *Philippus. Caietan. D. Thom. Dionys. Theodotio. Sapientia creaturarũ dux.* כון

Et præparauit, Pilippus. [Præparauit eã cordib. fideliũ futurorum.] q. d. non solũ primo homini eam veræ Sapientiæ legem proposuit, sed cunctis etiam hominibus eandem proponendam preparauit. Dura; & coacta interpretatio. Caiet. [Præparationes, idest, viã ad Sapientiam decreuit.] Hæc quoq. expositio, nunc nõ bene cohæret. D. Tho. non refert ad ipsam Sapientiã, sed ad cæteras res creatas; Præparauit (inquit) orbẽ in Sapiẽtia. Sed hoc multo minus placet. Illud vero maxime displicet; quod ait Dionys. Præparauit, id est, hominibus dare disposuit, eorũq. corda ad illam aptauit. Sed illud paulo melius, quod dicatur præparata Sapientia; vt cũ ipsa sit, cunctarum rerum, actionumq humanarũ regula, non nisi iuxta illius prę scriptũ, sua officia, actionesq. cuncta obirẽt. Cui interpretationi uidetur posse fauere Theodotio legens: Ordinauit eã, nã hæc loquutio pertinere solet ad militiæ ordinẽ, & disciplinã, cũ milites rediguntur in ordinem, vt suo Imperatori pareant, atq. in suum vexilium respiciant. Sic igitur videtur ordinata Sapientia in orbe terrarum, quasi dux, vexillumq. in quod cuncta intueantur. Sed iuxta vocis proprietatem & cõsuetã phrasim Scripturarũ, illud melius quadrat, vt dicatur Deus præparasse Sapientiã, id est, firmasse, & stabilisse, firmã, & ratam voluisse, proposuisseq. perpetuo seruandam tum naturæ ipsi, tum homini, tanquã humanarum actionum certam regulam.

5 *Dionys. Caiet. Deus quærens Sapientiæ amatores. Subtilis, & coherens expositio.*

Et inuestigauit. Dionysius; Deus inuestigauit, & cõsiderauit, an veraciter homo illã haberet, & quẽ inuenit insipientem, a se repulit. Sed non quadrat, cum hæc omnia de ipsa Sapientia accipi debeant. Caiet. [Quod Deus inuestigat, & quærit homines volentes Sapiẽtiæ donum,] quib. aditum patefaciat ad illius thesauros, cũ quo illa omnia loca faciunt, quæ iubent quærendã Sapientiã studiose. & diligenter. Illud uidetur paulo subtilius, neq. non egregie cohærere cũ illa inueniendæ Sapiẽtiæ difficultate sępius proposita in hoc capiti; Deus qui locum Sapientię probe nouit, is ipse est, qui illam quęrit, et inuestigat, inuestigatamque atque inuentam proponit homini, ne uel homo causetur Sapiẽtiam sibi esse inuentu impossibilem; uel causetur suam insipientiam.

הקר

Deus legē semel traditam, exactissime exigit ab homine.

tiā, offert Deus homini Sapientiā erutā iam, & de propriam ex suo Thesauro. Tū et inuestigauit; & vt ea proprietate verbi originalis colligitur, scrutatus est; Cōsiderauit præterea, & obseruauit, an legem; quam seruādā ille præcepit, & firmam stabilemque esse voluit, seruaret ipse homo; explorauit diligenter qua ratione homo se gereret erga Diuinam legem q. d. Non obliuiscitur Deus legis a se traditæ, sed quamuis videatur abijsse in regione longinquam, exigit tandē rationē; & post gustatum vetitum pomum, deambulat tandem in paradiso accrescens, redarguensque præcepti trāsgressores.

Luc. 5. 13. Gene. 3. 8.

Cum hac exponendi ratione facit, quod eleganter scribit Nicetas. Qui nomine (*inquit*) [Sapientiæ pietatē aduersus Deum intelligunt, aiunt a Deo depromptā nobis, traditamque esse rationem, quemadmodum sentire de illo debeamus: nec non quemadmodum ad ea, quæ eandem parentem habent, nobis sit accedendum.

Nicetas.

6 Illud et cum hoc facit, quod plerique dicunt, Deū inuestigasse Sapientiam, quia inuestigare nos docuit, cum legem a nobis, legisq. obedientiam requisiuit. Nam illa est vera Sapientiæ inuestigandæ, & inueniendæ via, obseruatio legis, & præceptorum; sicut Baruc. 3. 9. dicitur [Audi Israël mandata vitæ aurib. percipe, vt sciatis prudentiā; De reliquisti fontē Sapientiæ. Nam si in via Dei ambulasses, habitasses vtiq. in pace super terram. Disce vbi sit prudētia vbi sit virtus vbi sit intellectus; vt scias simul, vbi sit longiturnitas vitæ, & victus, vbi sit lumen oculorū, & pax.] Quare inferius vers. 37. cū de lege populo data, lataque in Monte Sinai loquitur Propheta, tū et, & de lege Euangelica (nā vtraq. lex ad verā Sapiētiā vitamq. instituendæ vitæ, & formandarū actionū rationē spectabat) ait, [Deus adinuenit omnē viā disciplinę & tradidit illā Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cū hominib. conuersatus est q. d. Idē ipse antiquæ Legis Lator, cōmonstratorq. antiquæ Sapientiæ, illa promouit, & ad perfectū adduxit factus homo. Deinde vero initio c. 4. sequentis rē totā elucidauit Baruc; [Hic liber mandatorū Dei; & lex, quę est in æternū. Omnes, qui tenent eā, peruenient ad vitā qui aūt dereliquerunt eā, in mortē. Conuertere, Iacob, & apprehende eē; ambula per viā, & splēdorę eius, cōtra lumen eius.] vbi Theodoret. obseruat, cū Deus dicitur; inuenisse Sapientiā, dictū esse humano more; ipse .n. est Sapientiæ fons: Quare ipsum inuenire, vel inuestigare Sapientiā, forsan est, Sapientiā apud ipsum inueniri, & inuestigari. Hinc videas Ecclesi. 20. 10. Sapiētiā sic de se loquentē; [In oī populo, & in omni gente primatū habui, & omniū excellētiū, & humiliū corda virtute calcaui] (quod .n. primū, excellentissimumq. in oī republica esse pōt, ac debet, pietas est, veraque religio) [& in his omnib. requiē quæsiuit, & in hęreditate Domini morabor.] (cū .n. reliqui populi ex certa lege, & pręscripto a Deo tradito non viuerent, quæsiuit Sapientia, vbi per legē traditā, seruatamq. quiescere, & demorari posset) [& dixit mihi, in Iacob inhabita, & in Israel hæriditate, & in electis meis mitte radices.] videlicet cū Deus bene viuendi leges traderet perpetuo seruandas, dixit Sapientiæ, ut perpetuo moraretur inter Israelitas, & quasi per legē datā sese insinuaret in illius populi familiaritatē. Atq. hæc est illa peculiaris requies, & inhabitatio Sapientiæ in Israel. q̃ Baruc quoq. per ipsam legē datā exponit c. 4. 3. [Ne tradas alteri gloriā tuā, & dignitatē tuā genti alienæ. Beati sumus Israel, quia quæ Deo placent, manifesta sunt nobis.] Quod idem est cū illo Psal. 147. 10. [Quia annūtiat uerbū suū Iacob, iustitias, & iudicia sua Israel; nō fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.] Quæ legis acceptę dignitas eadē est, cū Sapientiæ acceptæ dignitate. Sicut clarius dixit Moyses populo Deut. 4. 5. 6. [Scitis, q̃ docuerim uos præcepta, atq. iustitias, sicut mandauit mihi Dominus Deus meus, Sic facietis ea in terra; quam possessuri estis, & obseruabitis, & implebitis opere. Hæc est .n. uestra Sapientia, & intellectus corā populis, ut audientes uniuersi præcepta hæc dicant; En populus Sapiens, & intelligens magna.] Sed eidē populo Diuinorū præceptorū trāsgressori, ne uana Sapientiæ opinione gloriaretur, dictū ab eodē Moyse est, Deut. 32. 29 [Gens absq. cōsilio est, & sine prudentia, utinā saperent, & intelligerēt, & iterum, a Ierem. Stultus populus meus, me non cognouit, filij insipientes sunt, & uecordes? sapientes sūt,

Sapiētię inuestigandę via obseruatio legis.

Heb. 7. 19.

Theodoret. Loquutio de Deo humano more.

Pietas in Repub. potissima.

Sapientia requies in Legis obseruatione.

Sapientia, & viuendi lex.

Abest Sapientia legis transgressorib.

Iere. 4. 22.

Isai. 45. 19.

ut faciant mala, bene aūt facere nescierunt.] & iterum: 4
Qui cæcus nisi seruus meus, & surdus, nisi ad quē nuntios meos misi? Quis cęcus, nisi qui uenundatus est? & quis cęcus, nisi seruus Domini? & illud tādē; Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, & lex Domini nobiscū est? Vere mendacium operatus est, stylus mendax scribarū. Confusi sapientes, perterriti, & capti sunt; uerbum enim Domini proiecerunt, & sapientia nulla est in eis.]

Ierem. 8. 8.

XXVIII. Et dixit homini; Ecce timor Domini, ipsa est Sapientia & recedere a malo intelligentia.

1 Dicere. *Cur dicatur* Sapientia effusa *super res omnes. Vera sapientia definitio.*
2 Ecce. *Vera diuitia quomodo obtinenda. Prece.*
3 Timor *quod vera sapientia elogium.*
4 Iudicij, & Intelligentiæ *finis, recta operatio.* Stultus, & Mendax, *qui male agit.* Scite *pro agere. Illustrant Isaias, Habacuc, Ioannes.*
5 *Vera Sapientia cum sanctitate conuncta.* Initium Sapientiæ *quod. Explicant M. y. Salom.*
6 *Pulchra allusio ad lignum scientia boni, & mali.*

HÆc est totius capitis longe grauissima, uerissimaque clausula. Et dixit. Præscripsit, edixitq. homini ueram sapiendi, ueramq. uiuendi legem. Subtilis est ui.a Vatabli notatio, & nexus exquisitus huius sententiæ cum superiori, & dixit, id est, dū hęc faceret, usus est, quasi dicere homini, eundemque admonere, quid esset uera sapientia, uidelicet, diuinę legis, præceptique custodia. Atque ni fallor, hæc est ratio, propter quam dicitur deus [Sapientiam effudisse super omnia opera sua; sapientiamque astitisse] in omnium rerum creatione, quod legem perpetuo seruandam cunctis rebus inderet obedientesq. suę voluntati & legi cunctas efficeret, quę uidetur esse ueræ sapientiæ definitio. 1

Clausula omniū doctorum. Vatabl. Subtilis notatio.

Eccl. 1. 10. Prou. 8. 27.

Ecce, rem omni obseruatione dignissimam; nō enim exigit deus ab homine, ut uel terras peruagetur, uel transfretet maria, uel recōditos terræ, ac maris sinus penetret, & euertat, si discere uerę Sapientiæ opib. uelit sed tantum, ut quam ille commonstrat Sapientiā, amet, & Numen cognitum ueneretur, & colat. Nulla hic exca uandi montes, & perueniendi ad argenti uenas, & ad locum, in quo aurum conflatur, opera, & labor; nulla cum Gryphis, & serpentibus pro auri glebis dimicatio; nulla inueniēdi Sapphiros, Sardonyches, Topazios de Aethiopia, & de ultimis Indię finib. difficultas, & tēporis, operęq. dispendium; tantum laudemus. Cōgregare nos in disciplinę domum, Emere ab illa [aurū ignitū: Appropinquare pedib. Dei, & accipere de doctrina illius; Diligere, quærere illā; Cogitare de illa; Vigilare propter illā inclinate cor ad cognoscēdā prudentiā: inuocare Sapiētiam; Petere a Deo, ut mittat illā de cælis sanctis suis, & a sede magnitudinis suæ, ut nobiscū sit, & nobiscū laboret, ut sciamus quid acceptū sit apud illū, & deducat nos in operib. nostris sobrie, & custodiat nos in sua potētia;] Nā diligentib. & quærentib. inuenitur facile, [& præoccupat, q̃ se cōcupiscunt, ut illis se prior ostēdat & optāti datur sēsus et inuocātē uenit spiritus sapiētię.] 2

Oce. 51. 31. Deut. 33. 3. Apoc. 3. 18. Prou. 2. 2.

Sap. 6. 13. 7. 7.

3
Timor Domini ipsa est sapientia. Dixi de timore sup. c. 1. ubi etiam exposui, qua ratione accipiatur pro pietate, & religionis cultu. Hoc autē loco recte explicatunt Septuag. quid esset timor: [ecce cultus Dei est sapientia, & recedere a malo intelligentia.] Quod Sept. dixerunt: Abstinere a malis. Est enim hæc duplex perfectæ iustitiæ pars. Est autem elegans Isidori huius loci commentarius; Re ipsa (inquit) [summa sapientia est, uera de Deo opinio, scientia uero summe Diuina, actio optima. Illa de Deo ueram sententiam assequitur; hæc a malis abstinet. Illa uerbis de Deo diuinisq. reb. disputat; hæc agendi laudē cōmendatur. Si ergo is, qui Deo charus, & amicus est scit ac sapit, utrāq. est amplexus uirtutē, tū eā, quæ in contēplando, tū illā, quæ in agendo uersatur & illā quidem, tanquā animā, hanc uero ueluti corpus. Sane superuacanea est eorum hominum philosophādi ratio, qua optimæ disciplinæ, ac uitæ despiciētes, in procudenda tantū lingua, atq. in orationis cōcinnitate studiū ponūt.] Vidēdus quoq. in Catena Græcorū ad eandem rem Gregorius Theologus, atque Chrysostomus.

Timor pro religione. LXX.

Isidor.

Nazian. Chrysost.

Sed

4 Séd cum sæpe hoc capite, tum vero potissimum versiculo præcedente, veram Sapientiam definierimus, quæ in actione, & legis obseruatione consistit, atque nunc etiã, quæ in Dei timore, & vera pietate, ac religione versatur, breuiter explicandum est, Quare quod proprium intellectus esse videtur, id est, sapere, voluntati, imò vero, & actioni ipsi tribuatur? Cuius rei, vna, vel altera assignari potest ratio. Prima, quod (vt Ambros. ait sermo. 16. in Ps. 118.) iudicij finis est iustitia, id est, rectæ intelligentiæ finis est recta operatio: Stultissimum autem videtur rectam intelligentiam, rectumq; iudicium in prauam operationem euadere. Igitur stultus ille est, qui rectam intelligentiam cum prauo opere coniungit; sicut sapientissimus, qui par pari copulat, & res inter se nexas & cognatas, quas Deus coniunxit, nõ separat: hic enim adæquat, & conformat voluntatem suo iudicio, quæ est sapientiæ, & veritatis definitio, & ratio. At qui peccat, si verũ agnoscat, veritatem illam, & conformitatem operis ad suam regulam minime seruat; hic stultus, mẽdaxque est. Hinc illud 1. Io. 5. [Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est, & veritas in eo non est,] & Iere. 7. 8. [Vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum,] nam scribunt leges, quas minime ipsi seruant. Sic Christus Dominus Io. 8. Gloriantibus Pharisæis de Abrahamo parente, illiusque fide, exprobrat huiusmodi ignorantiam, & stultitiam, & ingenium vere diabolicum, atque mẽdax; Vos, inquit, ex patre Diabolo estis. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit. Cum enim Deum cognouisset, non sicut Deum glorificauit, & infra: [Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis; quia Deus vester est, & nõ cognouistis eum; ego autem noui eum, & si dixero: Quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo.] Id est, (vt interpretatur Theophilactus) quia sermonem eius seruo, vel, vt particula illa, &, sit expositiua: Scio, &, id est, seruo. Hinc est, quod res inter se nexas, coniungit, frequenter scriptura, videlicet, iudicium, & iustitiam. idest, rectam rationem, rectamq. agendorum intelligentiam, & præterea ipsam actionẽ: diciturque ipsum iudiciũ fieri, sicut, & ipsa iustitia, aut custodiri, sicut præceptum. Ps. 118. 151. Ps. 105. 2. Prou. 1. 3. & Prou. 5. 9 Vnde videtur conqueri Habacuc, quod non perueniat vsque ad finem iudicium, id est, quod nõ euadat vsque ad rectam operationem quæ est finis iudicij practici. Quare tantam impiorum iustitiam, qui cum videant, & intelligant, perinde labuntur, & corruunt, ac si nihil viderent, notat Isaias loco nuper adducto, c. 42. 19 [Quis cæcus, nisi seruus meus? Qui vides multa nõne custodies? Qui apertas habet aures nonne audies?] Vide Io. 9 39. & infra: [in iudiciũ ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant] (& viuant etiam, ambulentque quasi videntes) & qui vident (adepti videlicet veram Dei, & agendorũ intelligentiam) cæci fiant. (idest, viuant, ambulentque ac si vere cæci essent.) [Et audierunt quidam ex Pharisæis, & dixerunt ei, Nũquid & nos cæci sumus? Dixit ei Iesus; Si cæci essetis, nõ haberetis peccatum. Nũc vero dicitis. Quia videmus; peccatum vestrum manet.] Atque hos quidẽ ipsos suis coloribus depingit Paulus ad Tit. 1. 16. [Qui confitentur se nosse Deum, factis autem negat.] Theologi in hanc ipsam rem subtiliter disputant, quod omnis peccans sit ignorans.

Cur sapientia quæ intellectus est, voluntati tribuatur. Prima ratio, atque responsio. Ambros.

Peccãs stultus.

Cur scribarum stylus mendax.

Cur Diabolus in veritate nõ permansit. Theophil. Particula, et causalis, aut expositiua. Iudiciũ & iustitia qui coniunguntur. Habac. 1. 4

Cæcus in sacro sermone qui perinde intelligit, ac nõ videret.

5 Secunda ratio, quod omnis sapientia est participatio quædam Dei, & splendor quidam superni luminis. Vera igitur sapientia illa est, quæ suam originem reperit, & hominem cum Deo coniungit, non solum intellectu, sed voluntate, moribus, actionibus, quę quidem faciunt esse similẽ Deo. Est enim vera sapientia illa, quæ de sursum est, fons aquæ viuæ salientis in vitam æternã, & eo gestiens conscendere, vnde ducit originem, iuxta id Eccles. 1. 1. [Omnis sapientia a Domino Deo est, & cũ illo fuit semper, & est ante æuum. Fons Sapientiæ, verbum Dei in excelsis, & ingressus illius mandata æterna.] Sic ait Moyses Deut. 33. 3. Qui appropinquãt pedibus eius, accipient de doctrina illius. id est, qui illum sequuntur, ambulant in vijs eius. vel, vt Septuag. dicunt; Hi sub te sunt. id est, se penitus illi subijciunt, vt edoceantur veram Sapientiam. Vide id Ioan 6. 45 Erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audiuit a Patre, & didicit, venit ad me. Hæc est illa Sapientia, quæ inclinat hominis cor, & animum, atq. gressus ipsos dirigit, & impellit in vias, quæ a dextris sunt; hæ enim sunt viæ, quas nouit Deus. Scriptum est enim: Cor Sapientis in dextera illius. Cũ enim, Cor, Sapientiæ, atque intelligentiæ sedes sit; cum ipsius Sapientiæ virtute, & beneficio, ad ea, quę dextra, quęque meliora sunt, cor, animusque diriguntur, & ad Deum impellunt; argumento est, veram illam esse Sapientiam: Cor autem stulti in sinistra illius. Quare vana illa Sapientia, atque stulta censetur, quæ hominem, vel a Deo separat, vel cum illo non coniugit; sicut Psal. 93. 11. dicitur: Dominus scit cogitationes hominũ, quoniam vana sunt. Quod explicuit Paulus 1. Corint. 3. 20. Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniã vanæ sunt. Quare statim subdit Dauid: Beatus, quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Sic Coloss. 2. 8. appellatur deceptoria Philosophia, & inanis fallacia secundum traditiones hominum; id est, quatenus refertur ad homines non vero ad Deum, qui est totius Sapiẽtiæ fons, & prima origo. Hinc facile perspicitur, qua ratione dicatur, Timor Domini esse ipsa sapientia.

Secunda ratio, & dubitationis responsio. Sap. 6. 20. Ioan. 4. 14.

LXX.

Prou. 4. 27.

Eccl. 10. 2.

Cor Sapientiæ sedes ad meliora propensum.

Cur dicatur Philosophia inanis.

Sed hæc ipsa sententia paulo secus habetur apud Ecclesiasticum, nam c. 1. 16. dicitur: [Initium sapientię timor Domini, & c. 1. 25. Corona Sapientiæ timor Domini, & c. 51. 13. Consummatio timoris Dei, sapientia, & sensus, & c. 16. Radix sapientiæ est timere Deũ, & rami illius longęui, & c. 1. 20. Plenitudo sapientię est timere Deum.] Quę omnia fere eandem sententiam habent: nam quod dicitur: Initium sapiẽtiæ; alij legunt: Primitiæ sapientię. Quod interpretantur, primũ, præcipuumque. sed primitias has ego sic accipio, quod velit Deus sibi in acceptis, offerrique velit in sacrificio Sapientiã, vt agnoscamus illius donum esse. Diuus Thomas, Initium sapientiæ dixit esse timorem Domini, id est, primum Sapientiæ effectum. Quod vero deinde dicitur: Corona, aut plenitudo sapientiæ, timor Domini; significat sane Sapientiam vere perfectam, vereque Regiam esse, quę cum religione, & pietate coniuncta est: sordidam vero, planeque ignobilem, quæ seiuncta est a vera pietate, & religione. Neque solum timorem Dei esse Coronam, supremumque Sapientiæ honorem, sed radicem etiam, atque fundamentum: nam [in maleuolam animam non intrabit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis.

Iobi sententia cũ alijs Scripturis collata.

D. Th. 2. 2. q. 19. a. 7.

Sapiẽtia aliquid sublime, & regale.

Sap. 1. 4.

Illud tantum dignum videtur, quod non prętereamus, non obscuram esse huius loci allusionẽ ad Lignum scientiæ boni, & mali. Cum enim cętera, quę dixit de lege, pluuijs, ventis, alijsque rebus naturalibus a Deo lata, videantur respicere ad primam illam rerum creationem, & constitutionem vniuersi; hęc quoque sententia non sine elegantia, & vtilitate doctrinę eodem videtur referenda, vt notet Iob vel primę mulieris vanissimam illam curiositatem, vel serpentis etiam callidissimi fraudem, noxij illud sciendi desiderium suggerentis: Eritis sicut Dij, scientes bonũ, & malum. Atqui (inquit Iob) vera Sapientia prosequendi bonum, fugiendi malũ, obtineri debuit obedientia, & obseruatione pręcepti de non gustando interdicto pomo: hęc enim vnica, ac vera Sapiẽtia est, Deum colere, & ab ijs recedere, & abstinere, quę ille fugienda pręcipit: nam & res ipsę, quę rationis, & intelligentię participes non sunt, sapientia tamen participes esse dicuntur, quod auctori naturæ, necessitatique legem nunquam non seruent. 6

Illustris allusio ad lignũ Scientiæ.

Genes. 3. 5. Vera Sapiẽtia obtinetur obedientia.

e De lapide caliginis, ideſt, obſcuriſſimis ſpecubus, & cauernis, de fodiendorum metallorum, excauandorumque montiũ ratione, quædam opportuna nu. 5. & 6.

ſiones etiam moderatur, & regit, & abſolutiones confert perfectiſſimas, e Namque non minori quidem Prouidentia, atq. Sapientia ex infirmi, obſcuraque materia, plurima ſpecioſiſſima, & eximie formata corpora educit; rupes ingentes, & profunda caligine demerſas perſcrutatur, ipſoque præcelſos montes vel nubib. obſcuratos, vel ſolis ardoribus exuſtos, ac denigratos euoluit, & explicat; quo pretioſos lapillos deliteſcentes eliciat. Tandemq. docuit homines rationem, qua ſaxoſas montium cauernas, atq. radices ingenti licet vitæ diſcrimine excauatas ſubirent, vt quæ natura occultauit, ac demerſit quamuis inuita, & repugnantia in lucem traherentur.

Illud quoque ad inſignem Dei Potentiam, atque Sapientiã, & mirabile naturæ artificiũ ſpectat, quod aliquando ex abditiſſimis terræ, ac montiũ antris erumpant flumina, tantaque aquarũ copia exundent, vt frugiferos agros operiant, deſertiſq. priorib. alueis, profundiſſima quæque pateſiant. Ac tunc quidẽ ea loca, quæ pedes peregrinantium hominũ nunquã attigerant, ſicco veſtigio ac firmo greſſu pertranſiri poſſint; tantumq. valet interdũ humana induſtria, vt fluuiorũ curſum, quoquo velint, detorqueãt, profundũ abyſſi aperiant; & iter illac conſtruant expeditum, & facile, vbi nunquam impreſſe cernebantur humana veſtigia.

4

Diuidit torrẽs a populo peregrinante eos quos, oblitus eſt pes egentis hominis, & inuios.

f De Torrentibus erumpentibus in aurifodinis, opportuna obſeruatio. nu. 3.

f Cõtingit ẽt non raro, vt torrens aliquis, cuius propriæ ſunt temporales exundationes, & fortuitus, incertuſque alueus, quippe quẽ efficit impetus confluentium aquarum, ſeparet, arceatq. longius vicinorum locorũ accolas: illiſque antiquas ſuæ habitationis ſedes inique auferat; & quadã quaſi æquitatis lege, pro illis reſtituat alia quædam loca peruia, quorũ nemo antea meminiſſet, vt quæ certe imperuia, & intranabilia penitus extitiſſent. Sic ſane terra, quę ad gignendum ferrũ, aut aliud quodpiam metallum utilis eſt, ſæpe numero in aquis inuenitur, & a torrente diſciſſa ferrum protulit. Nec non lapides, qui in profundo ſunt conditi, ac propemodũ radicib. nixi, torrentis impetus in apertum extulit, vbi ſubiectam materiam diuulſit, & nullo firmamento fultam terram abripuit.

Atque vt de illis terris taceam, quæ cũ prius lætas fruges effunderent, poſtea cæleſti incendio deflagarunt; de illis quoq. quæ terræ motu conquaſſatæ dehiſcunt, & quaſi incluſo, ſubiectoq. igne exuſtæ ſubuertuntur: Certe illud in natura mirabile eſt, quod cũ quidã agri ſint frugiferi concipiendis, comprehendendiſque ſeminib. idonei: alij ſulphurei ſint, ſeu quod idem eſt. igniferi, imò, & eadem aliquando terra, quæ cum in ſuperficie ſuo calore, & quaſi natiuo igne ſemen conceptũ tepefaciat, & ſuo cõpleſu diffundat, at in profundo materiam omnino ſulphureã, ſalſugineamq. continet; quare altius eruta, & ſubtus verſa ignem exhibet; cuius quidem ignis, id eſt, ſulphuris beneficio, & vt igniculi alij fulgentiſſimi concoquuntur, & generantur, nimirum pretioſi quidã, & igniæi lapilli; quos vt eruat mortalium cupiditas, terram ipſam uertere, inuertere, & ſubuertere ſolet.

5

Terra, de qua oriebatur panis, in loco ſuo igni ſubuerſa eſt.

g De Sapphiri natura, præſtantia, & pulchritudine, viribus, ſignificatione, tũ ex Sacris, tum ex profanis exquiſita multa adſeruntur nu. 2. 3.

Eſt uero etiam locus, in quo inſtar lapidũ, in magna copia g Sapphiri pretioſiſſimæ proueniũt ſimul cum auri glebis, & aureis ramentis permiſtæ: vnde fit, vt Sapphirus aureis quaſi pulueribꝰ reſperſa, punctis quibuſdã collucere, ſcintillarque videatur. Cuius quidem prima eſt inter gemmas, ſpecies, ac regia, dignitas.

6

Locus Sapphiri lapides, eius, & glebæ illius aurum.

Eiuſmodi vero loca pretioſiſſimorum lapillorum; atque gẽmarum feracia frequenter imperuia ſunt mortalium greſſib. atq. adeo etiã ipſis auibus inacceſſa, vt neque eo videatur perſpicaciſſimus vulturis oculus pertingere poſſe. Cũ enim auriferæ, aut gẽmiferę terræ frequẽter quoq. ſulphureæ ſint, exhalare ſolent noxios vapores, quos aliter longe fugiunt. Quanquam aliquãdo ita ſuos theſauros natura recõdit, ut ipſæ etiam aues, quarũ eſt ſenſus acutiſſimus, nulla rõne illos ex ſublimi regione intueri poſſint.

7

Semitam ignorauit auis, neque intuitus eã oculus vulturis:

h De Gryphibus, atque accipitribus, aut miluis, quædam in hunc locum opportuna feſtiuque iucunda nu. 3. & 5. Item & de Tinnunculis mira proprietas, & natura propenſio in hunc locum opportuna.

h Et vero contingit ſæpe, vt illæ ipſę terrę ita ſint natura ſua ſteriles & arentes, vt nullam auibus nidificandi cõmoditatẽ prębere poſſint, nullã viatoribus expeditam ad iter ſemitã, nullũ opportunum animantib. paſtum. Neq. vero huius rei aliquod nobis in propinquo exemplum deerit; Cum. n. regio Sodomitica rerum omniũ optimarum, atq. pretioſiſſimarũ vberrima fuerit, at poſtea neq. ipſis auib. vllam commodam habitationem propter inſigne vaſtitatem, neque propter odores teterrimos acceſſum præbet.

i De Inſtitoribus; Tum etiam de Mercatorum quorundam auaritia ad belluinam feritatem relata, vtilis obſeruatio. num. 2. 3. 4.

Inacceſſa quoque eſt immanibus, vaſtiſque belluis; atque illis quoq. qui quamuis homines ſit, tamen inhumanitate, & feritate belluina pręditi ſunt; diuitibus (inquam) ſuperbiſſimis, atq. mercimoniorum diſtractoribus, & qui negotio gerendo, vendendo, & emendo inſtant, qui lucri ſpe aliqua nulla non loca circumire ſolẽt. In illa ergo loca ſicut numquam pedem poſuit Pantheres, neque Leopardus, ita ſane, neque humanę auaritię, & cupiditatis feritas vnquam penetrauit.

8

Non calcauerunt eam filij inſtitorum, nec tranſiuit per eam leæna.

Itaq. cum Sapphiri, ac gemmę pretioſiſſimę, auri glebę, cęteraque pretioſa metalla, tã ſint procul remota ab humano cõſpectu, tamen Deus ſuam Sapientiã homini impertitus eſt, qua nullũ nõ terrę Angulũ perſcrutari, & euertere ualeat, nullamque nõ viam at-

9

Ad ſilicem extendit manũ ſuam, ſubuertit a radicibus montes.

atque rationem inuenire, qua occulta in lucem proferre, atque ex solitudine ad ciuitatẽ, humanosq. vsus euocare possit, siue lateant illa sub saxosis montium radicib. siue silicibus, & saxis, marmoribusque durissimis intra suas venas adhæruscát aureæ, & pretiosorum metallorum glebæ, & grana; siue in profundo flumine demersa delitescant, vt gẽmæ, ac pretiosæ margaritæ, ad quas inuestigãdas, & expiscãdas necesse sit, ingẽtia flumina in plurimos riuulos deducere. Atq. adeo cum homo ipse quærens scaturigines aquarum, silicibus ferrũ, & manum admouet, montesq. euertit, contingit, vt certe venas aureas, aut argenteas, aut etiam quampiã metalli materiam, gemmasve curiosius simul peruestiget, feliciterq. inueniat: nihilque tandẽ intentatum relinquit ob acre conquirẽdi, & comparandi studiũ, siue ob diuinitus concessam Sapientiã. Quæ eo aliquãdo pertingit, vt perpetuas scaturigines maximorũ fluuiorum, restringere, obturareq. possit. Qua quidem rerũ occultissimarum productione, atque illustratione tũ ostendit Deus, testaturq; mortalibus, quantũ ipse virtute, atque Sapientia polleat tũ homo ipse gratiã, atque vim sibi datã diuinitus facie insignem.

10 In petris riuos excidit: & omne pretiosum vidit oculus eius.

11 Profunda quoque fluuiorũ scrutatus est, & abscondita in lucem produxit.

12 Sapientia vero inuenitur, & quis est locus intelligentiæ?

At rerum diuinissimarum, quæ in arcanis Sapientiæ, & sciẽtiæ Dei thesauris continentur inuentio, & perscrutatio multo est humanæ menti difficilior. Tum ẽt præmia illa spiritualia, quæ longe sunt corporeis diuitijs, atq. voluptatibus præstantiorem, a supremo iudice probitati, & virtuti, proposita, sola humana industria obtineri non possunt. Quare frustra vos, ò amici sanctitatem metimini opibus, atq. diuitij. Ego vero si Sapientiæ, quæ cum vera religione, veraque pietate cõiuncta est, compos sim, beatũ me iure existimabo, atque lætissimis in futurorũ præmiorum spe iucũdissime cunquiescam: nam cælo errat toto, qui diuiuam Sapientiam, atque diuinæ bonitatis participationem in terra potissimũ, non in cælo prouenire existimet.

13 Nescit homo pretium eius, neque inuenitur in terra suauiter viuentium.

Rem sane pretiosissimam, planeque diuinam Sapientiã, mortalium nemo satis pro dignitate æstimare nouit. Nemo terrenorum bonorum peruestigator, & conquisitor in illam incidit: nemo qui terrenarum tantum, atque sensibilium rerum aspectu capitur, illius luce, atque conspectu dignus habitus est. k Quare tota aberrant via, qui cum ditescere cupiant, terras tamen, mariaque perscrutantur, cum Sapientię fons in cęlo sit. Quippe est carni inimica, & non tã cum vita ipsa, corporis, quam cum morte connexa.

14 Abyssus, dicit, Non est in me, & Mare loquitur, Non est mecum.

Sed age, elementa ista amplissima percontare, vbi nam Sapiẽtiæ domus sit? Respondebunt sane, multo superiorẽ illius naturã esse, quam vt ex elementis origĩnẽ trahat, aut in illis occultissimis locis inueniri possit, in quibus natura suas, opes inclusit. Nã siue spatiosissimus æther, siue aquarũ immẽsitas, atque omnis per maria, per flumina, per antra aqua diffusa negabit apud se esse. Præsertim vero mare istud vastissimum, nemini vnquam mortalium satis exploratum (quis enim illud vnquam exhausit?) firmũ, verumque testimonium præbebit, Sapientiam non procreari inter margaritas, & uniones, neque inueniri ab urinatoribus posse, nũquamve nauium beneficio, aut exteri mercatoris industria aduectam esse ex remotissimis regionibus.

15 Non dabitur aurum obrizũ pro ea, neque appendetur argentum in commutatione eius.

Sed esto (inquies) Sapientia reperiri non possit inter opes terrenas; at auri, argentive pretio comparari poterit, vbicumq. tandẽ illa proueniat. Minime vero: nã neque illa uenalis exponitur; neque comparandæ vllum auri optimi, purissimique pondus, aut vlla quamuis ingens, numerosaque pecunia satis erit. Tum pręterea grauior, atque pretiosior est omni argento, quamuis mundissimo, ad defæcatissimo.

16 Non conferetur tinctis Indiæ colorib. neque lapidi Sardonycho pretiosissimo, vel Sapphiro.

Omnes sane Indorum opes Sapientia longissime superat; nõ enim habet comparationem aliquam, vel cũ auri fulgore pulcherrimo, vel cũ pretiosissima Sardonyche, aut Sapphiro. l Præstãtissimi illi colores, quos vel natiuos, vel factitios India mittit, non minus a Sapientia superantur, quam cæteri colores ab ipsa luce. Vilissimi præ illa sũt varij, ac multiplices lapilli, quos Arabes, quos Persę in m Oriente legunt, mirabili lucis varietate distinctos. Nõ poterit cum illa fieri ulla contentio, aut comparatio n Onychis, Sardij, Cryltalli aut Berylli.

17 Non adæquabitur ei aurũ, vel vitrum, nec commutabuntur pro ea vasa auri.

Aurum certe mundissimum terræ Enilath, tum etiã clarissimũ atque purissimum Vitrum, aut Cryltallus, Adamasve pellucidus non poterit cum sapientiæ splendore, & dignitate conferri, neq. aurum defęcatissimũ ex Ophaz, aut de Tharsis; o nullaq. magnificentissima suppellex, non minus propter artem, & cælaturam, quam propter materiam pretiosissima, ad sapientiæ pulchritudinem, & ordinem assurgere possunt.

18 Excelsa, & Eminentia non memorabuntur in comparatione eius. Trahitur autẽ Sapientia de occultis.

Verumenimuero cum incidit de sapientia, deque illius præstãtia, ac dignitate sermo, non est quod in comparationẽ, sermonẽq. adducantur quęcumq. dignitate, & pretio p Excelsa, & Eminẽtia sunt; nã cætera indigna sunt, quorũ ulla mẽtio fiat. Pretiosior itaque sapientia est Coralio Indico, aut Arabico. cuius decor, atq. religio nõ leuis inter homines est. Multo illa est maioris uirtutis, & ad pellẽda, retũdẽdaq. venena efficacitatis q̃ Rhrinocerotis pellis

k Quam sint voluptates corporis inimicæ Sapientiæ, & pietatis, videtur ostendi tur nu. 3. 4. 5.

l Qui colores quondam pretiosi, qui et sacri, opportune indicatur. num. 2.

m Quæ terra, vel regio sit Ophir, & an eadem quæ Peruana, diligenter coquiritur. nu. 4.

n Disputatio de Onychis, aut Sardonychis nomine, & natura non indiligens. num. 5.

o De vasibus, & luxu nimio in supellectile, vtilis obseruatio. nu. 7.

p De duarum vocum Hebraicarum significatione, ac de Coralio diligens tractatio. nu. 2. & 3.

aut

cornu præcelsum, quæ pretiosa sunt ęque, ac rara, aut quam alij pilli ingentis pretij. Nam si quis Sapientiam longe ab humanis conspectibus remotam eruat, trahatque in lucem, tandemq. obtineat; profecto præ omnibus thesauris, ac reconditis margaritis æstimabit illam, & qui semel illius dulcedinis gustum aliquẽ perceperit, in illius inuestigatione patientissime laborabit. Sapientia quippe cũ multo magis occulta, magisque recondita sit, quam occultissimæ, reconditissimæq. aliæ naturæ opes, multo magis laborare, persistereq. oportebit in illa comparanda, atque inuenienda.

q De Topazij natura, colore, præstantia, patria, diligens tractatio a nu. 1. usque ad 4.

r Quæ Aethiopia, cuius hoc loco mentio fit, diligenter exponitur ex Sociis nu. 3.

Multo illa inferior est q Topazius r Æthiopiæ, quæ sub Ægypto est, aut Persiea, Ægyptiaue Smaragdus; multum illi dignitate, & pretij magnitudine concedet fulgentissimum ęque, ac purissimum Indiæ aurum.

19 Non adæquabitur ei Topazius de Aethiopia: nec tincturæ mundissimæ componetur.

Vnde ergo rẽ tam eximiam, tamque præclaram accersere nobis poterimus? nõ enim prouenit in eodẽ solo, neque ex eadem origine, ex qua terrenę opes, illa nascitur, neque ex libero isto cęlo, & aere decidit aliquando, vt quæ aues ipsas cæli omnino lateat, neq. ex terra ista, quæ sedẽ, ac domiciliũ mortalibus præbet: nã instar virginis cuiusdã castissimæ, ac speciosissimę abscõdit sese, vt nunquam oculis corporeis cerni possit. Quid, quod nullis, non dicã humanis, sed neq. superiorum intelligẽtiarum viribus obtineri, aut inuestigari potest: nã neq. illas ipsas spirituales substãtias virtute, & mentis acumine præstantes, nedũ pręstantissimi alij Principes, ac superbissimi homines proprijs viribus illã assequuti sunt.

20 Vnde ergo Sapientia venit, & quis est locus intelligentiæ.

Quod si ad inferorũ, manium ve sedes infimas animo, & mente intenderimus, de Sapientię domicilio rogata, respondebunt sane nobis, neque in illis subterraneis locis, in quibus natura suas opes recondidit, vbi etiam funerum luxus, uiuentium diuitias, ornamentaq. simul cum ipsis cadaueribus inclusit, Sapientiæ ortum, & originem contineri: quamuis Sapientiæ laus, & gloria nominis nullum non locum quamuis remotissimum compleuerit, & usque ad eos etiam, qui terram oppositam nostræ incolunt, peruenerit. Illi etiam siue Angeli, siue homines, qui interitui, & perditioni seruiunt, quiq. cælesti hoc Sapientiæ dono se indignos reddiderunt, asseuerabunt quidem constanter, Sæpe se clarissimum Sapientiæ nomen auribus accepisse, vim uero illius, atque rationem, ut qui stultissimi fuerint, minime tenuisse: nam multorum, qui opinione Sapientiæ claruerunt, & Sapientium nomina, aut captarunt ambitiose, aut inique vsurparũt, nomẽ inane fine refuit.

21 Abscõdita est ab oculis omnium viuentium, volucres quoque cæli latet.

Illud quidem reliquum est, vt cum nemini mortalium satis sit Sapientia cognita, Deo sempiterno bonorum omnium auctori, & largitori familiarissima sit; nouit sane ille ubi assidue Sapientia uersetur, & quiescat; quam sibi sedem, atque domicilium delegerit, quam teneat uiam, cum ad mortalium mentes Dei beneficio, vt sese illis insinuet, descendere videtur; qua etiam uia ad illam peruenire mortalis possit. Commonstrabit itaque Deus illius uiam, quippe optime nouit locum eius.

22 Perditio, & mors dixerunt: Auribus nostris audiuimus famam eius.

Ipse sane docet nos, Sapientiam in cælestibus locis, quæ supra nos sunt, quæri oportere; neque esse sublunare aliquod, aut terrestre bonum. In numerato enim ille habet, ot qui uniuersitatis huius opifex sit, quid cælorum ambitu, ac terræ finibus contineatur; cuius dignitatis, & pretij vnumquodque sit; lustrat, attentissimeque obseruat, ac sperspicit uniuersa, & singula quamuis leuissima, ac minutissima æquis ponderibus librat, & examinat.

23 Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius.

Nihil sane illum latere potest, qui rerum omnium naturas, uires, proprietates exploratas habet; in cuius trutina iustissima nihil ex æquo sapientiæ præponderat. Fecit sane illa certa ratione, & exquisita sapientia, certam quasi lancem, atque mensuram, qua leuissimã, atque vastissimam istam aeris molẽ moderaretur; quem quasi pendulum, & suæ potentiæ manu appẽsum in sublime prouexit, suamque illi sphæram definiens, omnia contulit, quæ illius natura, & inclinatio postularent. Tum uentis ipsi suum, atq. impetum indidit, ut non nisi suis temporibus flarent, nec sine certa lege, & mensura uel sæuirent in terras, uel in sublime incerto impetu proueherentur, atque libram tandem, & pondus præparasse uisus est, qua, si quando plus iusto fremere, & incitari, atque in terras uehementius incumbere uiderentur, statim pro suo gubernatoris sapiẽtissimi munere coerceret, & temperaret. Certa quoque lege, atque mensura fluidam aquæ naturam dimensus est, atque æquissime dijudicauit, qua ratione dari, uel negari mortalibus, quo loco, & ordine pro sua dignitate constitui deberet.

24 Ipse enim fines mũdi intuetur: & omnia, quæ sub cælo sunt, respicit.

25 Qui fecit ventis pondus, & aquas appẽdit in mensura.

Neque uero ijs tantũ elementis, quæ perpetua sunt, ac semper constantia, sed illis ẽt, quę casu uidentur effici, & subito exurgere vt pluuia, & tonitrua, modum statuit: enim uero arte quadam, atque ratione pręceptũ imposuit, terminumque proposuit pluuiæ, ut certo ordine, & quãtitate, prout humanarũ rerum uel utilitas, uel necessitas exiget, terras perfundat, tũ pręterea certam regionẽ in aere attribuit, in qua concrescere, & effici, ac certum locum in quẽ defluere deberet, assignauit. Neque uero ille minus prouidet, ac perspicit aeris sonitus, tonitruorũ rationes, causas, uias,

26 Quando ponebat pluuijs legem: & viam procellis sonantibus.

atque motiones vniuersas, locaque illa, per quę fulgura, ac fulmina discurre debeant.

27 Tunc vidit illam, & enarrauit, & præparauit, & inuestigauit.

Itaque quando supremus naturæ architectus creaturarũ vniuersitatem certis naturæ legibus deuinciebat, tunc certe in eam potissimum Sapientiam, atque legem æquissimam respicere videbatur, qua hominis vitam, moderaretur, & contineret, & ad recte, & honeste agendum, amandumque suum opificem incitaret: voluit quippe hominem ex creaturis ipsis ad suum creatorẽ cognoscendum, & diligendum assurgere. Ac iam inde a prima hominis creatione, supernaturali fidei lumine illum instruxit, ab eodemque etiam spei, & charitatis officia requisiuit, præcepto etiã peculiari imposito, in cuius obseruatione oporteret hominem præstare se veræ Sapientiæ, veræq. pietatis amatorem. At sane postquam omnes creaturas valde esse bonas vidit, tunc nobis Sapientiam explicauit, suarum effectorum, quasi tabella quadam nobis proposita, in qua illius Sapientiam cerneremus, atque a creaturæ pulchritudine, & magnitudine, Sapientiæ ipsius inuisibilia comprehenderemus. Tum vero in ipsis creaturis Sapientiam quandam practicam vidit Deus, cum circa creaturarum vsum certam legem, rationemque agendi præscripsit homini, præuiditque quis in illarum vsu futurus esset Sapiens, quis insipiens, & stultus.

* enarrauit;

* Atque hanc ipsam agendi legem enarrauit, exposuitque primo homini iniuncto præcepto illo, de non edendo pomo vetito, & quasi ex libello, & syngrapha illi Sapientiam seruandam commisit, rationem aliquando exacturus redditurо. * Neque vero primo homini solum eam veræ sapientiæ legem proposuit, sed cunctis etiam hominibus eandem custodiendam iam inde ab initio præparauit, atque cæteris etiam creaturis quodammodo præscripsit, Quare videtur profecto Sapientia, velut Imperator clarissimus prælato vexillo vniuersarum creaturarum exercitum ducere, atque moderari in suum Imperatorem respicientium. s Neque vero suæ legis suæq. Sapientiæ hominibus semel propositæ, deinceps obliuiscitur Deus; * namque inuestigat profecto, atque inquirit, an veraciter homo illam obseruet, vt quem Sapientię deditum inueniat, præmio afficiat; quem insipientem, a se repellat, ac quem inuenerit Sapientiæ studio teneri, huic viam commonstret, atque aditum ad illam patefaciat. Ac ne quis inueniendæ Sapientiæ difficultatem, & multam viæ obscuritatem causetur, Deus ipse quasi inuentam, & inuestigatam, atque ex suo thesauro depromptam homini offert, & certam agendi regulam seruandam tradit.

* & præparauit;

* & inuestigauit.

s *Quod vera Sapientia in recto agendi lege posita sit, vtiliter explicatur, nu. 4.*

28 Et dixit homini; Ecce timor Domini, ipsa est Sapientia, & recedere a malo intelligentia.

Sic sane Deus, qui totius Sapientiæ, atque probitatis fons est, præscripsit, edixitque homini veram sapiendi, veramque viuendi legem. Atque dum illum conderet, visus est re ipsa hominem admonuisse, t in quo vera sapientia consisteret, videlicet in Diuinæ legis custodia, ac Diuino cultu, & timore, omnisque improbitatis odio. Rem plane omni obseruatione dignissimam; Non enim exigit Deus ab homine, vt vel terras, vel maria perscrutetur, montes excauet, cum Gryphis, & Serpentibus pro auri glebis dimicet, Æthiopiam, atque vltimos terræ fines perlustret, vt pretiosissimos lapillos comparare possit; sed tantum vt se in sapientiæ culturam, & disciplinam tradat, cuius opibus, atque præceptis verissimæ, immortalesque opes continentur. Illa demum potissima, ac verissima Sapientia est, non quæ rationibus leuiter excogitatis petitur; ac mentem ad Dei cultum, & timorem sanctissimum non accendit, sed quæ cum iustitiæ, & religione coniuncta est.

t *Qualis sit hæc Sapientia practica, & cur sapientia nomen tribuatur actionibus voluntatis, copiose, atque vtiliter disseritur, nu. 4. & 5.*

CAPVT XXIX.

Argumentum Capitis.

Conciliat iterum attentionem orationis suę, ex pristina quondam sua dignitatis commemoratione, quam tum ex sapientię, tum ex pietatis existimatione apud omnes comparauerat. Simul que docet ex temporaria felicitate, aut miseria non esse temere iudicandum de hominis animo.

I. Addit quoque Iob, assumens parabolam suam, & dixit.

1 *Varij huius capitis nexus cum pracedentibus.*
2 Addere *in sacro sermone quid.*
3 Primum, *quid in sacro sermone. Miserorum ingenium.*
4 *Qua mente Iob desideret pristinam felicitatem.*
5 *Diuina custodia, atque oculi. Deus, Pastor,* Deum faciem auertere, *quantum malum.*

1 *Interpretũ varietas in nexu huius capitis cum precedentibus.*

Bseruant Græci rursus, siluisse amicos ad Iobi orationem, quibus nulla suppeditaret refellendi ratio: tacentibus vero illis Iobum exorditi orationem aliam, ab alio capite, nimirum a pristina felicitate, atq. ab eo studio, quo felicitatis tempore Deum est prosequutus. Hæc vero omnia in eum finẽ referri, vt se amplius purget ab obiectis, & ab iniquæ vitæ suspicione. *Author Catena. D. Tho.* D. Th. existimat, cum superius ostenderit temporales diuitias communes esse probis, ac improbis, nunc in se ipso ostẽdere non esse alligatam sanctitati huius vitæ felicitatẽ nam idem ipse, qui semper eandem vitæ sanctitatẽ coluit, nũc miserrimus est, qui quondam felicissimus. *Nexus subtilior, neque non commodior.* Sed quamuis hi nexus spernendi non sint; at vt aptius hæc oratio cum præcedente cohęreat, illud videtur posse dici paulo subtilius, & elegantius, quod cũ videret Iob amicos suos attentos, & veluti obstupescentes ad suã orationem, atque (vt par erat) nihil repugnantes, subito venerit illi in mentem pristina conditio, & suę sapiẽtiæ præclara quondam apud omnes existimatio, cũ sapientissimis monitis, atque honestissimarum actionum exẽplis Remp. suam moderabatur: cum audientes obstupescebant atque intenti tenebant ora, ille vero regebat dictis animos, & mulcebat pectora. Res toto hoc capite luculenter ab ipso descripta.

2 Addidit Iob assumẽs, &c. Idest Rursus assumpsit parabolã, rursusque dicere cępit. Non.n. placet quod Tygurina ait: *Tygurina.* [Vlterius sermonem suum prosequens, Iob dixit;] Nã verbum addendi iunctum alteri verbo, valet idem, quod iterũ, rursus, secundo. Diximus superius. dicemus ẽt inferius. Quod autem hic dicitur assumpsisse parabolam, eodem sensu dicitur, quo supra ca. 27. nu. 1.

II. Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos: secundum dies, quibus Deus custodiebat me?

3 *August. LXX. Sym. Aquil.* קדם *Primũ idẽ q pristinũ. Iulianus.*

VTinam (inquit) restituat me Deus in eum ipsũ locum, in quo ipse me aliquando constituit, euexitque. August. [Quis nam me restituet in menses priorũ dierum?] Septuaginta singularem mensem dixerunt: Symmachus, & Aquila; Menses primos. Atque eadem est ratio, & significatio primi, aut, pristini; nam *Kadam*, significat id, quod est ante nos siue loco, & positione, siue tempore, & antiquitate. quod dicitur anterius, siue primum. Sed Iulianus obseruat, mensem in singulari dici: [Nam miserorum est breuem aliquam felicitatis particulam exoptare.] quasi dicat: [*Quis mihi mẽstruam restituat felicitatem, in qua antea vigebam?] ** Quem in vera agna si qui ena vo mes de, les de a quel bue tempo.*

4 *D. Thom. Pristina felicitatis votũ, et precatio sit an. Chrys.* Sed his ne verbis orat Iob pro felicitate recuperanda? Respondet D. Tho. hæc verba non pertinere ad orationem aliquam; sed ad exprimendum desiderium. Verum hæc duo non valde distant inter se. Ego existimo nihil esse incommodi, si & pristinam felicitatem desideret, & pro illa recuperanda orationem formet, vt hoc loco sentire videntur Iulianus, atque Chrysostomus, & ex Latinis Philippus; eo tamen fine, & animo; [vt Dei

Prouidentia fieret illustrior,] vt Chrysostomus ait. Vel, vt iustus tandem babeatur ab amicis ex recuperata felicitate, qui impius censetur ex infortunio. *Philippus.* Tum etiam, vt misericordiam excitet in omnium animis a commutatione fortunæ: est enim oratio *pathethica*, & amplificationem habet; qualis illa;

Heu mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore ——————

Et illud; *Vir. 2. Aen.*

Heu quantum hac Niobe distabat ab illa.

Similiter Iob; Heu quantum disto ab illo, qui quondam fui. *Ouid. 6. Meta.*

Secundum dies, quib. Deus custodiebat me. In pristina felicitate (inquit Olympiodorus) non tam numerat speciosam sobolem, & magnas opes, [sed potius Diuinam custodiam, atque opem, & quia in tanto splendore Diuino septus præsidio ius summopere tuebatur. Vndę colligit Olympiodorus, optare Iob semper esse in Dei fide, atq. tutela. Sed simplex, & apertus sensus accipiendus est de illa Custodia, de qua supra dictum est; [Nõne tu uallasti eum, ac domum eius, vniuersamque substantiam per circuitum?] *Iob. 1. 10.* Quæ Custodia multo excellẽtior est illa, quam Angelis suis Deus mandauit de nobis *Ps. 90. 12.* [vt custodiant nos in omnibus vijs.] Non cõtentus Angelorum pręsidio, agit Deus ipse pastorem, custodemq. *Deus custos & pastor.* nostri, nostrarumque rerum, sicut Ieremias dixit 31. 10. [Congregabit, & custodiet eum, sicut pastor gregem suũ; redemit .n. Dominus Iacob, & liberauit eũ de manu potentioris.] Non solum enim procurat commoda, verum etiam, quod non est minima custodiæ pars, remouet damna, atque defixis semper oculis in eum, quẽ custodit, hostium, malorumq. omnium insidias arcet. Quare cum permittit populum hostibus; & malis omnibus, suamque custodiem remouet, ait Deuteron. 31. 20. [Abscondam faciem meam ab eis.] *Deut. 32. 10.* vt auertente faciẽ, oculosque pastore, & custode ouium, irruant sæuissimi lupi in gregem. *Auertente faciem Deo incurrũt in nos mala.* Contra vero, si custodiat, solus ipse tuetur, & sufficit etiam in media solitudine; sicut eodem loco Scriptum est: [Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris, & vastæ solitudinis.] Quod ex Hebræo legunt: Suffecit ei in terra deserta. satis superque muniuit eum Diuinorum oculorũ custodia. *Bastele Dios.* Nihil enim illo præsente, desiderari; custodiente vero, nihil lædere potuit. Vide de Diuinorum oculorum custodia Clemẽtem Alexandrinum li. 1. Pedagogi. c. 8. *Clemens Alex.*

III. Quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulam in tenebris.

1 Lumen *Diuina Iustitia. Lucernę pensiles supra caput.* Lucerna *in Sacro sermone cuius rei symbolum.*
2 Tenebræ *calamitates, & difficultates discriminum.*
3 Tenebræ *rerum agendarum obscuritas & difficultas.*

2 *Dei custodia et vigilia.*

MIrabilis Dei proprij custodia, instar illius, cũ per noctem ignis columnam, id est, erectum igneẽ; & sublimem flammam prætulit suis peregrinis. [Quando splendebat lucerna eius. propt. Dum splendere faciebat lucernam suam super caput meum.] idest, cum cęlitus *Exo. 13. 21. 14.* præbebat mihi lumen, & incredibili fauore prosequebatur. Super caput; videlicet, Meũ caput, meam ille vitã tuebatur a sagitta volate in tenebris, & ab omni hostili incursu. *Ps. 90. 6.* Philippus ait, nescio quid peculiare prę omnib. *Philippus.* alijs significari nomine Capitis. Forte nonnulla allusio fit ad pensiles illas lucernas, quę olim supra capita lucebant. Vide, quæ diximus supra cap. 18. vers. 6.

Lucerna eius. Illius beneuolentia, & fauor, tum etiã illa ipsa illius pręsentia, & facies multo iucundissima, atque clarissima, quę meum animum complebat, & cõfirmabat. Quia tu (inquit Dauid) lucerna mea, Domine *2. Reg. 22. 29.* & iterum; [Illustra faciem tuam supra seruum tuum.] *Ps. 30. 16.* sunt huiusmodi sexcenta. Philippus, [Multis modis lucerna in Scripturis appellatur, hic vero potuit Iob pro *Philippus.* gloria temporali dixisse, quam a Deo acceperat.] Diximus de hoc plura loco indicato.

Et ad lumen eius ambulabã in tenebris. Nõ est eadẽ apud oẽs interpretes huius luminis interpretatio, sicut

Vatabl. neq. tenebrarũ; nam plerique, ex Vulgata illa tenebrarum pro malis,& difficultat.b. acceptione, exponunt; Illas fauore vincebam summas tribulationes,rerumque difficultates, & per Dei gratiã,nihil mihi erat difficile. Sed quæ nam tribulationes acciderant Iobo, quẽ Deus custodiebat? Aut cum quib. na malis,& difficultatibus vnquam pugnauit,qui in summa felicitate viuebat? Melius ergo in hac ipsa tenebrarũ significatione, conficietur hæc sententia; Diuina Lux disijciebat tenebras omnes,ne vnquã illas sentirem: sed lætus, alacerque pergerem,nullis difficultatib. impeditus, & vndequaq. felix, Olympiodorus per tenebras intelligere videtur, [Cæcos vitæ huius fluctus,quib. qui iactantur, ad Diuinã legẽ,quasi ad sydera sese vsq. ostendentia retorquẽt oculos, illiusq. splẽdore,ac ductu iter conficiunt suũ.]

Commoda tenebrarũ huius loci expositio. Olympiod.

3 Sed placebat quondam mihi huius loci tenebras, nõ tam esse calamitates,quam res difficillimas, atque obscurissimas,quæ vel in agendo, vel in cognoscendo occurrere solent; quam interpretandi rationem, non solũ indicarunt Græci,verum etiam Philippus,D. Thom.& post illum alij Latini: neq. solum cum Caietano intelligebam per tenebras, primam illam quasi stultitiã, & ignorantiam puerilem,siue primum illum rationis crepusculum,cum affulget puero rationis vsus, vt significet se Iob iam inde a primis annis Diuinæ sapientiæ lumine illustratum fuisse,luciſq. semitam tenuisse, sicut, inquit ipse, [fui in ipsis diebus adolentiæ meæ; sed in vniuersum, quod Diuinæ Sapientiæ lux illi semper affulserit,cũ docebat populum,& [auris audiens beatificabat illum,&c. q.d. Nunc me loquentẽ vos miramini; vtinam nunc essem tam perspicaci mente, vt fui quondam,cum in reb. difficillimis, atque obscurissimis Deus mihi præferebat lumen: ad cuius ego splendorem ambulabã, id est, disputabam,differebamque sine ulla difficultate,aut offendiculo; cum Deus [illuminabat tenebras meas,& lucerna pedib. meis erat verbum illius.] Hæc enim omnia ad reuelationem rerum difficillimarum pertinent.

Tenebræ rerum agẽdarum difficultas, & ignoratio. Nicetas. Philipp. D. Thom. Caietani angusta expositio. Crepusculũ rationis in puero. Psal. 17. & Ps. 118.

Sed iam nunc primam intelligentiam magis probo, vtpote magis cohærentem sequentibus. Vel certe cum hæc inter se non repugnent,integrã huius sententiæ intelligentiam ex vtraque, interpretatione confici velim.

V. Sicut fuit in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo.

1 Dies adolescentiæ *qui. Varia lectio. Hyems, & adolescẽtia, cur dicantur opprobrium. Illustratus Lucas, & Ezechiel.*

2 *Adolescentiæ quæ peccata, quæ item laus.*

3 *Familiaritas cum Deo. Secretum in sacro sermone quid.*

4 *Adolescentiæ perturbationes. Deus tranquillitatis amator. Illustratus Salomon.*

1 *Varia lectio. Tygur. Vatab. Regia.* Quod Vulgatus dixit,dies adolescentiæ,alij legunt dies hyemis,sicut Tygurina: aut Autumnũ, sicut Vatablus: aut dies opprobrij,sicut Regia: nam vox deducitur a radice *Haraph*, quæ significat exprobare,aut ignominiã facere,aut hyemare,& quod frigus & hyems videatur quasi probro quodam,& ignominia afficere arbores,atq. suo honore spoliare; sic enim etiã Latinus explicat,cum iniuriam temporis,& frigoris dicit. Significat aũt eiusmodi opprobrium, & ignominiã, quæ non solum in verbo consistit, sed etiam in ipsa re, et quasi dehonestatione & malo ipsius rei: sicut id Gen. 30.53. cum Rachel sterilitatis malo liberatam se vidit, ait. [Abstulit Deus opprobriũ meum.] Quam loquutionem etiam imitata est Elisabeth Lucæ 1. Postquã concepit; Sic fecit mihi Deus in dieb quib. respexit auferre opprobrium meũ inter homines.] Quare quamcumque cladem, opprobrium, vocat scriptura 1. Reg. 17. 26. 2. Reg. 13. 13. Psal. 21. 7. & Psa. 68. 8. Atq. propter eandem nominis proprietatem non solum Hyemem, sed etiam Autumnum, eodem nomine significari volunt,uidelicet eum sub initium hyemis incipiunt fructus vitiari, & corrumpi, & folia cadere. Quam nominis rationẽ, quæ ea terræ vastitate,& sterilitate sumitur, indicasse videtur Ezechiel. 36. 30. Cum post insignem vastitatem, atque sterilitatẽ prædicit; [Saluabo vos ex vniuersis inquinamentis vestris, & vocabo frumentum,& multiplicabo illud,& nõ imponã vobis famem, & multiplicabo fructũ ligni, & genimina agri, vt nõ portetis vltra opprobrium famis in gentib.] Hinc ẽt adolescentiam, dici voluit noster Interpres,nõ quia (ut Vatablus dixit) [ut autumno semina terræ mandantur, ita in adolescẽtia homines facile generant;] nam in autumno terræ semina non mandantur,potius colliguntur fructus; sed quia illa ætas,quæ non est idonea ferendis fructib. grandioribus,& maturiorib. quæ sibi relicta sylvescere, propterea que diligenti cultura,& aratione indiget, in opprobrio,& contumelia esse uideatur apud uiros. Vel quod ea ætas uitijs,& probris,aut uitiorum exprobrationib. & increpationib. maxime obnoxia sit. Quo uidetur allusisse Ierem. c. 31. 19. priora peccata uocans opprobriũ adolescentiæ. Vel quia ut hyems, ita ea ætas multis perturbationũ fluctib. procellis,atque tempestatib. agitetur. Ergo eleganter nunc dixit Interpres, dies adolescentiæ. Quam etiam lectionem habent Septuag. Complutenses,Symmachus,& Pagninus,Caietanus, Forsterus. Complutenses in Lexico. Quamquam Septuag. Vaticani legerint; Cum erã grauescens uir. quod procul dubio respicit ad illam significationem autumni,ut colligi potest ex pereleganti cõmentario Nicetæ; Quãdo (inquit) [uelut frugiferæ arbores, bonis eram usquequaque onustus; quando in omni uia, in amplis fortunis,in muneribus religionis,ac pietatis exequendis, nec leuis quidem eram. nec instar Euripi agitabar; uerũ morum constantiam, ac soliditatem retinebam, atque ea, quæ ad honestũ pertinẽt, immota mente administrabã.

Clades, aut calamitas cur dicantur opprobrium. Hiems, & adolescentia cur dicantur iniuria afficere. Sterilitas dicta opprobrium. Adolescentia & Autumnus simile opprobrium. LXX. Complut. Symmach. Pagnin. Caiet. Foster. LXX. Vatican.

5 Quod Iobi de sua adolescentia testimoniũ, præclarum est eximiæ illius sanctitatis argumentum: Nã cum adolescentia: & uoluptas uana sint, ut scribit Sapiens; Quid magis mirabiles, quam in tanta ætatis, & adolescentiæ leuitate, tanta morum grauitas,& pondus, tanta cum Deo familiaritas? Magna (inquit hoc loco Philippus) [uirtus, atque præcipua erat in illo, Deiq. gratia singularis, ut in tempore adolescentiæ suæ in secreto eius, Deus cum suo familiarissimo moraretur.] Ergo multo melius, quã Tobias, [Cum esset alijs iunior, nihil tamen puerile gessit in opere.] Cum tamen frequẽter esse soleant adolescentium peccata (ut Plutarchus sapienter dixit) [ingentia, atrocia, ingluuies uentris, furta paternæ pecuniæ, alea, comessationes, potationes, uirginum amores, adulteria. Quapropter iuueniles impetus accuratis rationibus uinciri, ac cõpesci cõuenit.]

Adolescentia sancta res mira. Eccles. 11. 9. Philippus. Iob cum Tobia comparatus. Tob. 1. 4. Plutar. de lib. instituend. Adolescentium peccata nõ leuia.

3 Quãdo secreto Deus erat in tabernaculo meo. Sept. [Cum Deus uisitationem faciebat domus meę.] Augustinus: [Cum uerbũ Domini inspiceret domũ meam.] Quod uel nimium arctam necessitudinem, & familiaritatem Dei cum Iobo, eiusque familia significat. Tygurina: [Cum Deo esset arcta necessitudo cum meo tabernaculo.] uel quod Deus res illius domesticas procuraret, atq. promoueret. Vox ẽt secreti, uidetur societatem quandã, aut comitatũ significare. Vnde alij legunt: [In societate Dei, in meo tabernacula. Vel, Dum esset societas Dei super tabernaculum meum; Vel, Comitante Deo;] quod uideretur Deus se prębere pedagogum, & adolescentię comitem ipsi Iobo. Sed fere semper Vulgatus uocem originalem *sod*, refert ad secretum, uel ad arcanum consilium, quod quiuis inter socios, & eiusdem Regni aut Reipub. consortes tractari soleat, proprietas illa secreti indicare quidem uidetur internam quandam Diuinarum rerũ contemplationem, diuinaq. colloquia secreta, & a tumultu rerum aliarum traductoq. animo admirabilem quandam mentis pacem, & tranquillitatem. Quod in adolescentia mirabile est: cũ illius uia persimilis sit uię nauis in medio maris, nimirum nauis iactatę fluctibus, impulsę uentis furentib. Neque uero loquitur Deus ad cor, nisi prius humanam mentem [ducat in solitudinem. Non.n. in spiritu grãdi, & forti Dominus; non in commotione; sed in sibilo aurę tenuis.] Quam nisi operto pallio uultu, clausis oculis, erectisque aurib. percipere nemo queat. Scriptũ est .n. [Cum simplicibus sermocinatio eius, id est,] cũ ijs, qui nõ duplici multiplicium curarum, sollicitudinumque, sed simplici, corde & unico Diuina curant. cum his (inquam) Dei Sermocinatio. proprie dicas; Dei secretum; uel colloquium arcanum; & iterum, Psalm. 23. 15. [Firmamentum est Dominus timentibus eum, & testa-

LXX. August. Tygur. Vatabl. Pagnin. Caiet.

4 Adolescentiæ trãquillitas & malitia mirabilis. Hosea 2. 14. 3. Reg. 19. Sermocinatio cum deo mentis simplicitatem, et tranquillitatem requirit. Pro. 8. 32.

Hyeron. teſtamentum ipſius, vt manifeſtetur illis. Quod Hieron. ex Hebræo legit; [Secretum Domini timentibus eum, & *Dã. 13. 50* pactum ſuum oſtendet eis.] Nimirum pij ſunt Diuini conſilij Senatores, & conſiliarij, etiam ſi ſenes non ſint, quantumuis adoleſcentes, quantumuis pueri, tantũ honeſti, & ſancti. Quod illi probe æſtimarunt, qui ſancto *Pro. 16. 30.* puero Danieli [dixerunt ſenes? Veni, & ſede in medio noſtrum, & indica nobis, quia tibi dedit Deus honorem ſenectutis.] Scriptum veriſſime eſt, [Corona dignitatis ſenectus. quę in vijs iuſtitiæ reperietur.] Suprema inter ætates dignitas ſenectutis; at par illi eſt adoleſcentia ſancta.

V. Quando erat Omnipotens mecum, & in circuitu meo pueri mei.

1 Omnipotens, *Saddai. Eloah. Iobi ſanctimonia.*
2 Pueri *de famulis aut filijs. Paterfamilias, centrum. Familiares circumferentia.*
3 Pater *idem, qui magiſter. Idem, & exemplar.*

1 Omnipotẽs, & Saddai quid affirmant. Iob maiora indies beneficia a Deo accipiens.

SI nomen Omnipotens, Saddai, affectat nunc quaſi incrementum beneficij, & fauoris Diuini, ſupra id, quod nomen, *Deo*, in ſententia præcedenti ſignificabat, profecto indicabit Iob ſecũdum diuerſitatem, & incrementa ætatum, maiora indies a Deo beneficia, & beneuolentiæ ſigna accepiſſe; puer enim, atque adoleſcens Deum habuit *Eloah*, fortem, atque potentẽ, qui ætatem illam inconſtantem, labilem, imbecillã continebat, confirmabatque in bono. At vir iam factus, vxore ducta, atque ſuſceptis liberis, Paterfamilias, Deum habuit Omnipotentem, bonorum omnium largitorem, ſufficiẽtem præbere neceſſaria omnia familiæ ſuæ, cuius ope vitæ, atque negotiorum omnium omnes difficultates ſuperabat. Hæc enim omnia latent in proprietate illius nominis, *Saddai*. Sed Omnipotentiam hanc, & ſufficientiam *LXX. Nicetas. Diuina beneficia vertuntur materia.* illius nominis, Septuag. referunt ad ingentes opes, legunt enim; [Cum eram materiarius nimis. Nicet. Cum mihi materies diuitiarum ſuppetebat; ipſius vero diuitias, ac nobilem ſobolem, virtutis materiam mihi egomet ſtatuebam; cum & diuitias in egenos conferrem, & liberos Dei arbitrio, ac voluntate educarem.]

2 Pueri famuli. Greg. r. Phili. Vat. pueri filij. Nicetas. D. Thom.

Et in circuitu meo pueri mei. Quidam ad famulos referunt, vt Greg. indicat, Philippus, Vatablus, & alij; videturque colligi ea circuitu: nam ſignificat ſe fideli ſeruorum ſuorum cuſtodia circumſeptum, atque numeroſo famulitio ſtipatum. Alij de filijs accipiunt, vt Nicetas, recentioreſque Latini poſt Diuum Thomã, & certe anceps eſt ad vtrumque puerorum appellatio. Habetqꝫ ſanctitatis quãdam amplificationem, quod cura, & ſollicitudo ampliſſimæ familiæ, tum ſeruorum, tum libero- *Elegãs Nicetæ comparatio.* rum, nihil illum abſtraheret a ſecreta illa cũ Deo familiaritate, & neceſſitudine. Elegans vero eſt Nicetæ comparatio. quod ita eſſent liberi [illius in circuitu, vt in illum, tanquam in centrum oculorum, animique aciẽ in- *Paterfamilias inſtar centri in circulo.* tentam haberent.] Nam optimus Pater familias eſt veluti circuli centrum, a quo licet multæ lineæ ducantur inter ſe diuiſæ, ſed tamen quælibet linea, vendicat ſibi totum centrum; ita patrem totum ſibi vendicant ſinguli filij, & quod in prouerbio eſt, Vnus pater centũ filijs *3 Paterfamilias exemplar filiorũ.* ſufficit. Sed illud peculiare eſt centro, quod reſpiciatur ab omnibus lineis; non aliter ſane parens ſuæ familiæ, ſuiſque liberis inſpiciendus, & imitãdus propoſitus eſt. *Plutarch.* Id quod poſt multa alia de liberis educandis præcepta, eleganter tãquam totius operis coronidem, docuit Plutarchus: [Ante omnia, *inquit*, debent parentes nihil peccando, omniaque pro officij rationibus agendo, euidens ſeſe liberis exemplum præbere, vt in iſtorum ij vitam, tamquam in ſpeculum intuentes, a turpibus dictis, factiſque auertantur. Quorum vero tota vita turpis eſt, ij ne ſeruos quidem obiurgandi libertatem ſibi relinquunt, nedum filios.] Quare Patris nomen in ſacris litteris, idem eſt, & magiſtri atque præceptoris; ita vt, & præceptor, qui ſanctè, & diligenter munus ſuum obeat, pater merito ſui alũni appelletur. Hæc illa eſt Prophetarum, aut Sacerdotum Paternitas quædam 4. Reg. 2. 12. & 5. Reg 6. 21. Iudicum 18. & ſæpe alibi.

VI. Quando lauabam pedes meos butyro: & petra fundebat mihi riuos olei.

1 *Pueri, & puellæ conuiuiorum miniſtri. Vngendi conſuetudo, & vnicuique parti corporis idonea vnguenta adhibita.*
2 *Abundantiæ ſignificatio. Explicatus Moyſes.*
3 Oleum, & mel de petra. *Illuſtratus Moyſes, & Dauid.*

VIderi poſſet alicui deſcribere Iobus priſtinã ſuam felicitatem ex lætiſſimis, lautiſſimiſque ſuis, ſuorumque filiorum conuiuijs; Tum ex eo quod præcedens ſententia indicet conuiuiorum, menſæque miniſtros: nam pueri, puellæque miniſtrabant mẽſæ, vt ex illo Virgilij facile colligi poteſt Æneidos 1. in illo apud Reginam conuiuio. *1 Pueri, atq. puellæ conuiuiorum miniſtri.*

Dant famuli manibus Lymphas, Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri.

In hac vero ſententia indicabitur etiam priſtina vngendi pedes in conuiuio conſuetudo; quod, & Magdalena præſtitit Ioannis 12 Matth. 26. Marci 14. & apud priſcos alios, eadem ratione fieri Athenæus docet lib. 12. ex Antiphane, & Trophonio, atque li. 15. idem moris fuiſſe apud Athenienſes, vt delicatorum pedes vnguento vngerentur; veterumque nimiam curioſitatem, vt vnicuique parti corporis idonea vnguenta adhiberent, pedibus, cruribus, maxillis, vberibus, temporibus brachijs ſupercilijs, capillis, Baccharinum, Amaracinum, Ægyptium, Phœnicinum, Nardinũ, erudite perſequitur Fuluius Vrſinus in ſua appendice ad Triclinium Petri Ciaconi. Cum vero etiam in hac noſtra ſententia, in Originali ſint pro pedibus, viæ; Rurſus via, pro veſtigio, aut pedibus planta, mutuo accipi ſoleat, faciet cum hac ipſa conſuetudine, quod Plin lib. 15. c 3. de oleo diſſerens; [Vidimus, *inquit*, etiam veſtigia pedum tingi, quod M. Othonem monſtraſſe Neroni Principi ferebant.] *Vngendi pedes in conuiuio priſcus ritus. Athenæus. Fuluius Vrſinus. Pes pro via. Plinius.*

Atque hæc tantum in hunc locum probabiliter indicata ſint: nam ſimpliciter ſententia illa eſt, vt hæc ſit ingentis cuiuſdam abundantiæ, & fertilitatis circumloquutio. Septuag. [Fluebant viæ meæ butyro, & montes mei fluebant lacte.] tanta erat copia, numeruſque meorum gregum, vt quocumque me verterem, viderem notas diffluentis lactis ex diſtentis vberibus; indeque fiebat, vt ipſe tingeret, lauaretque pedes ſuos butyro, & lacte. Simile eſt id Deuter. 33. 24. In benedictione Aſer (cuius nomẽ diuitias, & beatitudinem ſonat) tingat in oleo pedem ſuum, & deinde ſubditur; Ferrum, & æs calceamentum eius, quia videlicet terra illius tribus prædiues, & abundans erat venarum ferri, & æris. Idemque indicatum eſt Geneſ. 49. 20. Aſer pinguis panis eius (ea pinguedo olei eſt, aut butyri) & præbebit delicias Regibus. (nam ex pane, & oleo, atque butyro placentę fiebant delicatæ.) Similes igitur ſibi delicias, aut potius abundantiam ex oleo, & butyro contigiſſe ait Iob; & ſimilis etiam profuſi ſanguinis redundantia ſignificatur Pſal. 97. 25. [Intingatur pes tuus in ſanguine.] *2 Abundãtiæ periphraſis. Benedictio Aſer.*

3 LXX. Montes feraces oliuarum. Caietan. Inſignis abundantiæ circumloquutio.

Et petra. Septua. Montes; montes videlicet ſaxoſi, & mõtana loca, quæ feracia erant Oliuarum. Quod autem Caietanus petram hanc fundentem oleum, intelligit petram molentem oliuas, ridiculum eſt. Sed plane alludit ad fluminum, fontiumque ſcaturigines, quæ cũ ſoleant frequenter in montibus petroſis, & in ipſis ſaxis aperiri, ait Iob, non aquam, ſed oleum ex ipſis petris collegiſſe. Quod ſimile eſt illius Deuter. 32. 13. [Vt ſuggeret mel de petra, oleumque de ſaxo duriſſimo.] id eſt, abundantiam olei, atq. mellis ſylueſtris: nã in rupibus terrę Sãctæ, quippe regionis præcalidæ, frequentiſſime apum examina, quæ vix poterant aluearibus capi, mellificabant, & nullus erat locus inutilis, aut infrugifer; nam in ipſis rupibus oleæ naſcebantur. Item & illud Pſal. 80. 15. [De petra melle ſaturauit eos.] Quod aliqui intelligunt mellitos, dulceſq. fructus, vt dactilos, ficus, vuas; ſicut & Exod. 13. 5. Terram lacte, & melle manantem. id eſt multis pecoribus, multiſq. ſuauiſſimis fructibus. *Philipp.* Philip. vero exiſtimat fieri potuiſſe, vt ille potus deſerti ad voluptatem, voluptatemque bibentium ſaperet ſicut mel, atque oleum; ſicut manna pro voluntate comeden-

Sap.16.20 dentium,cõtinebat omnis faporis fuanitatem. Sed qui-
dem hæ tantum funt incredibilis cuiuſdam feracitatis,
Vir. Eglo.3 & abundantiæ periphrafes; quale eſt illud;

Mella fluant illi, ferat & rubus aſper Amomum.

Et illud;

Theocri. 5. Edyl. *Et non fluctus aqueos, ſed lac profundat himera*
Aeſtuet & cratis vino, Sea fruge nitefcat.

Confonantque reliquæ voces: nam fundere,aut pro-
fundere;tũ etiam riui,fiue (vt alij vertunt) paludes, ad
abundantiam quoq. referuntur,vt fupra c.20.17. [Non
videat riuulos fluminis,torrentes mellis,& butyri.]

VII. Quando procedebam ad portam Ciuitatis,& in platea parabant Cathedram mihi.

1 Egredi *quid in facro fermone. Princeps primo mane curans Rempub.*
2 *In portis iudicia celebrata. Explicatus Moyfes.*
3 Cathedra,*& fedes Principum atque iudicum; Tum etiam magiſtrorum. Explicatus locus Regum.*
4 *Principes, et Reges aliquando de ſuggeſto concionati. Explicatus locus Reg.& Paralip.*

1 AB agris,& rure, ad vrbem ſe transfert: Non felix
Deut.28.6. (inquit) ſolum eram ruri,ſed etiam domi, atque
יצא in vrbe beatus,benedictus ingrediens,& egrediẽs. Pro-
cedebam,egrediebar,vt munus publicum obirẽ,ad exer
cenda iudicia, & Rempublicam adminiſtrandam, cum
multo comitatu. Eiuſmodi egreſſio, aut proceſſus, eſt
aut Imperatoris ad bellum 1.Reg.8.10.2.Reg.18.2. aut
viri ad munus publicum obeundum, vt Sol procedens
de altero hemiſphærio ad obeuodum alterum, Pſ.18.5.
Princeps procedens ſummo mane inſtar Solis ad obeũdã ciuitatem. Nõ aliter etiam ciuitatis gubernator,& Reip Princeps
procedit; idque ſummo mane,vt primam curam ciuita-
tis,& publici commodi expergefactus ſuſcipiat. Sic Se-
ptuag. [Cum exibam matutinus in ciuitate.]Eleganter
Olympio.[Tanquam Princeps quidam, ac magiſter cæ-
LXX. teris ad virtutem,ſic nec ſomno,nec ebrietatibus indul-
Olymp.iod. gebat, ſed charitate commotus de mane in plateis reſi-
debat,tanquam lex,atque effigies ciuitatis propoſitus.]
Seneca. Sed illam procedentis ſolis comparationem pulcherri-
me attigit Seneca li.1.de Clemen c.3.[Quo (Principe)
præcedente non tanquam malum aliquod, aut noxium
animale cubili proſilierit, diffugiunt: ſed tanquam ad
clarum,& beneficum ſidus certatim aduolant.]

Ad portam ciuitatis. Caie.vertit: Super eis,quæ ſunt
ciuitatis; vt non locum, ſed potius negotiũ ſignificet.vt
& indicare videntur Septuag. Exibam matutinus in ci-
uitate. Sed quidẽ vox,plateæ,& cathedræ,arguit etiam
Tygur. certum quendam locũ. Tygur.legit; Per oppidũ ad por-
Vatab. tam. Vatabl. Per portã iuxta vrbem: Pagnin. Portam ſu-
Pagnin. per ciuitatẽ,quod ſic interpretatur Vatabl. De ambula-
turus ſcilicet circa vrbis mœnia, vt fit ſub nocte tẽpore
æſtatis.] Sed hæc interpretatio humilior eſt,quam quæ
in exemplum magni cuiuſdam Principis, magnæ apud
ſuos populares auctoritatis afferri debeat. Tum ẽt val-
de leuis,valdeq. frigida eſſet doctrina,quæ tunc tempo-
Iudicia in portis,vrbiũ facta iam inde a primis ſæculis. ris traderetur a Principe. Malo itaque exiſtimare iam
tunc temporis in portis ſolere iudicia exerceri; quare
procedebat ad populi portam, & publicũ atq. frequen-
tiſſimum vrbis conuentum ius dicturus: Nam & hæc ip-
ſa iudicij,& portarum res antiquior videtur fuiſſe,cum
dictum ſit Gene.4.ad Cain.[Si male egeris,pro foribus
Chaldæus. peccatũ tuum aderit.] id eſt,Iudicaberis. Chaldæus ad
3 iudicij diem. Sed de porta diximus plura c.5 verſ.4.nu.
Vat.Pagn. 2. Et in platea parabant. Alij in prima perſona: Parabã.
Reg.Caiet. prop.Faciebam parare. Sed magis Latine ab Interprete
LXX. dictum eſt: Parabant,ſicut, & a Septuag. imperſonali-
Sedes, & ſedere propriũ iudicantiũ, docentium, docentium. ter: Ponebatur mihi ſella. Cathedram. ea vi originalis
vocarũ eſt ſedes, ſed recte ſumitur pro iudiciaria ſella
aut pro Regali ſolio: nam iudicum Principumve ſedere
eſt;ſicut & eorum,qui iudicantur, miniſtrant,audiunt,
ſtare Quare vox eadem vertitur ſoliũ, Amos 6.3. & pro
ישב ſede Regali, 1.Regum.20.25. & pro ſede ſimul Regali,
Iobus Doctor ſui populi. atque iudiciaria.2.Reg.23 8.Dauid ſedens in Cathedra
ſapientiſſimus Princeps inter tres. Quare etiã hanc Iobi
Cathedram ad doctrinam vr referre Chryſo. & ad prio-
Chryſoſt. rem illam ſuam in dicẽdo libertatem,& dignitatem. Si-

cut,& Orig. ad Inceoſum ſtudiũ charitatis, quod aliorũ Origen.
eruditioni,atq. vtilitati operam nauaret. Olymp. vero Olympiod.
non tã ad ſermonem,quã ad vitæ exemplum. [Taquam
Princeps quidã,& magiſter cæteris ad virtutem,& tan-
quam lex,atq. effigies ciuitati propoſitus.] Philip.quã- Philip.
quam in Cathedra ſignificari intelligat examen diuer-
ſorũ negotiorũ,ſed tamen nihil regiũ,nihil ſeuerum in-
telligit.[Sedes,*inquit*,nõ tanquã ſeuero iudici,& cruen-
to,ſed vt magiſtro plebis,ac doctori populi.] & quidem
aliqñ ſedere,benignitatis,& comitatis eſt, cũ nihil hu-
manitatis detrahit maieſtas Principis,& dignitas docto
ris. Vnũ ille ſe (de optimo Principe in Panegyr. Pli.) ex
nobis,& hoc magis excellit,atq. eminet,quod vnũ ex nobis
putat,nec minus hominẽ ſe,quam hoĩb. præeſſe meminit.

Sed præſtat, quod initio diximus, præſertim cum, & 4
Reges aliquando de ſuggeſto ad populũ verba fecerint:
non enim iudices tantum,ſed concionatores,ac magiſtri
erant,quod fecit Ioſias 4 Reg.23.2. cum [congregatus Reges populo de ſuggeſto doctores.
eſt ad eum omnis populus a paruo vſque ad magnũ, le-
gitq; cunctis audientibus omnia verba libri fœderis, &
ſtetit Rex ſupra gradum, i. conſcendit ſuggeſtum.] &
exponitur 2.Paralip.34.31.[Stans in tribunali ſuo per-
cuſſit fœdus.] In primo autẽ loco legũt Sept. Stetit Rex LXX.
ad columnam. & 10 2. Stetit Rex ſuper columnam. Sic
etiam Dauid 1.Paralip.28. Cõuocauit,& inſtruxit con-
cionem. Salomon etiam Eccleſiaſten egit.

VIII. Videbant me iuuenes, & abſcondebantur,& ſenes aſſurgentes ſtabant.

1 Iuuenes *in facro fermone, qui* Abſcondi *ad reuerentiam. Honor delatus ſenibus.*
2 Senes *qui.* Aſſurgere,*et* ſtare. *Senes inſtar parentum.*
3 Princeps *pro iudice. Rex Regum magiſtratibus inferioribus docens*
4 Manus *allegorice. Explicatus Salomon.*

IN honore (inquit) & reuerentia maxima eram apud 1
omnes ordines,& omnis ætatis homines, & quãtum
doctrina,& dignitate iuuenes, puerique diſtabant a ſe-
nibus,excellentibuſque viris,tantum ſenes ipſi, Princi-
peſque a mea dignitate,Sapientiaque aberant. Iuuenes.
vox ad pueros,vel adoleſcentiores anceps eſt. Abſcõde- נערים
bantur. Reuerentiam (inquit Philip.) pietatis, & ſancti Philip.
timoris indicat. Nicet. intelligit eos,qui ætate,moribuſ- Nicetas.
que Iuuenes erant, qui cũ iuſti virtutem vererentur, ab Iuuenũ appellatio in quos quadret.
illius ſe cõſpectu abducebant; ſicut enim exoriente So-
le beſtiæ congregantur, & in cubilibus ſuis abſcondun-
tur: nã in nocte tantũ impune pertranſeunt, & graſſan- Pſ.103.22.
tur;ita qui male agunt,oderunt lucem, & optimi Prin-
cipis ſplendorem, quem ſuperius diximus, inſtar Solis
procedentem ad obeundam vrbem, non ſuſtinent; ſed
confeſtim fugiunt,& abſcondũtur. Simplicius eſt,ſi iu-
uenilem ætatem intelligamus, quæ grauiſſimæ Iobi do-
ctrinæ minus idonea erat: ſicut & Plato Ethicæ doctri- Plato.
næ cenſet adoleſcentes minus idoneos, at in Mathema-
ticis exerceri oportere. Indicat vero Iob Rempub. a ſe
optime inſtitutam, vt Iuuenes verecundiores eſſent, &
ſenibus honorem,locumque digniorem deferrẽt. Qua- Plutarc. in Laconic.
re,ſicut dicebat ille,in ſola Sparta expedire fieri ſenem,
cum cerneret,quem honorẽ ſenibus iuniores haberent,
ita profecto in Iobi Republica Huſitana, & expediebat
fieri ſenem,& iuuenes educari,& inſtitui.

Et ſenes. Alij vertunt, Decrepiti; quã vocem reddere 2
etiam ſolet Interpres, Antiquũ, vel antiquos, ſuperius Pagn. Reg.
cap.12.12.& 12.10.& cap.32.6. Sed decrepito, vertit 2. ישיש
Paralip.36.17. Certe ea proprietate,& merito ſuæ radi-
cis,tantum ſignificat hominem,qui diu extitit, diuque
vixit. Recte ergo hoc loco ſenes,& ætatis, Sapientiæque Aſſurgendũ ſenioribus tanquã parentibus.
prouectioris aſſurgentes: nam cum prius ipſi ſediſſent,
vtpote doctores,magiſtrique adoleſcentum,aſſurgendo
profitebantur ſe Iobi diſcipulos, eundemque ipſum ve-
lut parentem veneraturi. Hoc enim indicabat ille vrba-
nus, & comis Aſſurgendi habitus in aduẽtu ſeniorum;
quem adoleſcentes Spartiatæ tã religioſe ſeruabat. eius
enim rei cauſam,rationemque rogatus Telecrus,reſpon
dit;[Vt in iis,*inquit*,qui nihil attinent,honorandis,ita ſe Plutarc. in Laconic.
gerentes,magis honorẽt parentes. Stabant.] Habitus eſt
famulantis,audientis, diſcentis. Primum frequentiſſi-

mum

mum eſt in Scripturis,[ſtare coram Deo, Corā Rege.] Secundum rarius,cum potius contrarius habitus ſedēdi ſecus pedes alicuius ſit habitus diſcipuli diſcentis. Sed hic ex ſubiecta materia ſic oportet exponi,vt ad audiendum referatur,ſimul & ad habitum ſeruorum, qui coram regibus ſtantes miniſtrant vel mandata accipiūt quare hæc erit periphraſis ſupremæ dignitatis ; & Regis Regum,coram quo ipſi Reguli ſtabant;ille vero ius dicebat omnib. nam Princeps ſtantibus ius dicit,& sētentiā pronuntiat.ſicut Ioſue 20.9.reus ſanguinis [ſtabat coram cœtu expoſiturus cauſam ſuam.] Obſeruat autem Nicetas, Iobum in hac ſententia verberare amicos ſuos,quod in eum tunc inſultarent.qui prius eiſdē ipſis formidoloſus,ac glorioſus exſtitiſſet.

Stare cuius habitus. *Nicetas.*

IX. Principes ceſſabant loqui, & digitum ſuperponebant ori ſuo.

3 Sententiæ præcedentis expoſitio eſt,atque amplificatio. Principes,optimātes,capita populi. Septuag. Potentes. Philip. dicit; Poteſtates. Origen. Diuites,quibus tū potentatum diuitiæ loquendi facultatem faciebant, & quorum dicta,atque ſententias vniuerſi auditores in cælum uſque extollebant. Scriptum eſt enim;[Diues loquutus eſt,& omnes tacuerunt, & uerbum illius uſque ad nubes perducent.] At (inquit Iob) me præſente obmureſcebant. Nomen autem Principis, nomen uidetur magiſtratus,& iudicis. Exod. 2. 14. [Quis te conſtituit Principem,& iudicem ſuper nos?] & Pſ. 118.23. [Sederunt Principes,& aduerſum me loquebātur. Quare eadem ipſa radix;cur,vnde dicitur,car,id eſt,Princeps,aliquando imperare ſignificat,uel legem ferre. vt Prou. 8. 16. Per me Principes imperant. Ergo ſignificat cæteros minores magiſtratus,ſtantes coram illo bene inſtituendæ Reipublicæ præcepta,legeſque accepiſſe,tanquam a Rege Regum,vt ſuperius diximus. Quo quidē Iob ſuā Sapientiam valde commendat : nam & Salomon ex illa,hanc ipſam rem uel imprimis ſibi pollicebatur, quā habuit nullo negotio Iob; Habebo (inquit) [propter hāc claritatem ad turbas,& honorem apud ſeniores. Iuuenes, & acutus inueniar in iudicio, & in conſpectu Potentium admirabilis ero,& facies Principum mirabuntur me. Tacentem me ſuſtinebunt,& loquentē me reſpicient,& ſermocinante me plura ; manus ori ſuo imponunt.] Similiterque in hoc loco pro, digito, eſt in originali, manus ; digito enim quamuis compeſcatur labellum,ſed manu tamen obſtruitur os.

LXX. *Philipp.* *Eccleſ. 13. 26.* *Princeps pro Iudice.* *Vide c. 8 V. 2. 17. et 18. Sap. 10. 15. 12. 53.* *Iobus cū Salomone comparatus.*

4 Illa autem Origenis allegoria non eſt inelegās, quod digitus ori iniectus,manusve appoſita uſurpetur pro factis. Manum igitur,aut digitum imponebant ori præſēte Iobo,quia ſua illorum facta cogebant illos obmuteſcere,vtpote,quæ minus clara,& illuſtria eſſent, quam Iobi virtutes. Ad ſimilemque allegoriā illud non inuitū trahi poteſt Prou. 26. 15 [Abſcondit piger manus ſub aſcella ſua,& laborat,ſi ad os ſuum illas cōuerterit,] id eſt,ſi efficiat,quæ loquitur. V. Greg. lib. 22. moral. c. 10.

Origenis elegans allegoria. *Manus abſcondita, pro opere obſcuro.*

X. Vocem ſuam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi ſuo adhærebat.

1 *Milites amuſi. Ducis propria Sapientia. Dux unde dicatur. Illuſtratus Iſaias.*
2 *Varia lect. e Silentij circumlocutio.*
3 *Singularis in audiendo attentionis deſcriptio. Oculi demiſſi inter audiendum.*
4 *Oculus ad experimentum. Illuſtratus locus Regum.*

1 Dvces. Alij referunt ad militiæ duces,viroſque bellatores,quorum animus ſolet eſſe a Sapientię ſtudio alienus,& (ut ait D. Th.) ſolēt audaciores, & promptiores eſſe ad loquendum,& blaterandum. Ita fere Latini omnes. Quare erit hæc Sapientiæ & eloquentiæ Iobi ingens amplificatio, quod ſui admiratione defixos, ſilenteſque teneret duces ac milites;cum potius leges, atque Sapientia,ſilere ſoleant inter arma. quamuis enim 5. de Rep. velit Plato militem debere eſſe Philoſophū, & diſcendi cupidum;tamen idē ipſe in Critia,probat priſcū Atticæ inſtitutum, quo milites ſeparati a Diuinis viris habitabant. Audiebant igitur Duces ac milites ; nemo non parebat legibus ; omnes ex æquo, & iure moderabatur. Sed quidem, Ducis, nomen ex proprietate ſuæ radicis, non pertinet ad militiam ; oritur enim a radice *Nagad*, quod eſt nunciare, indicare, explanare, aut docere verbo, aut exemplo, aut geſtu, aut alia quapiam re. Inde dicitur Princeps, aut Dux, qui ſuos ſubditos, & populares, uel uerbo, uel nutu moderatur, & in cuius os, nutū, oculos intenti reſpiciunt ſubditi. Ex adiuncto autē, præceptoris nomine explicatur proprietas vocis, Iſa. 55. 4. [Ducem, ac præceptorem gentibus,] id eſt, docētē, & præcipientem, vel, annuntiantem, imperantemque quid facto opus ſit. Quare Prou. 28. 16. dicitur; [Dux indigens prudentia, multos opprimet.] nam cum ducis (id eſt ea proprietate uocis. Legislatoris) propria ſit Sapientia ad docendum, Potentia vero ad coercendum ; ſi Sapientia deſtituatur, per potentiam opprimet, nihilque recte moderabitur. Ergo (inquit Iob) nemo dux, nemoq. doctor tam ſapiens, qui per meam doctrinam non proficeret, neque tacitus non audiret.

D. Thom. Nicol. Caiet. *Milites a ſapientia abhorrētes.* *Plato.* *Dux, aut Princeps prius exemplo.* *Ducis ſapiētia, & potentia.*

2 Vocem cohibebat. In originali eſt: Vocē abſcondebāt. Nihil autem aliud eſt, vox abſcondita, quā vox ſuppreſſa. Quare eleganter dixit Tygurina: Procerum vox premebatur. nam illud aliud via conuenire poteſt, quod Pagninus, & Regia uertunt; Abſcondebant ſe. Et quod ait Vatabl. [Vna cum voce abſcondebātur, & ſilentes premebant ſe.] nam in ipſi proceres erāt auditores Sapiētiæ Iobi, & [lingua eorum gutturi ſuo adhærebat,] illo diſſerente, id eſt, manebat immota. Simile ed Pſ. 136. 6. [Adhæreat lingua mea faucib. meis.] elinguis, mutuſq. fiam. q. d. ligata maneat lingua, & contracta ad fauces, ne ſuo officio expedite fungi poſſit. Res eadem paululū uariata phraſi Pſal. 12. 16. & Zach. 14. 12. Lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.

Tygurina. *Pagn.* *Regia.* *Vatabl.*

XI. Auris audiens beatificat me, & oculus videns teſtimonium reddebat mihi.

3 Planus ſenſus ille uidetur, qui legenti ſtatim ſeſe offert; Qui me audiebant, mirabiliter; deliniti meo ſermone, me beatum prædicabant; & qui me conſpiciebātur e ſuggeſto uerba facientem, & iura dantē, non minus illuſtre mihi Sapientiæ, & integritatis teſtimoniū reddebāt. Nemo igitur aderat, qui mea uerba tanquā diuina quædam oracula, nō exciperet. Sed interpretatio hæc non eſt ualde exquiſita. Quare Græci paulō ſubtilius exponunt, quippe ſeparant [aurē audientē ab oculo uidente.] id eſt, cū auditore, qui cū audiat, at (ut ait Origines) oculos demittat, præ reuerentia, & aduerſo obtutus intueri non poſſet, propter nimiū ſplendorē dicētis: Idcirco (inquit) [oculos abducebant, quia ad excelſas, altaſq. illius notitias ; nullo pacto niti ſe poſſe intelligebant. Certe ſplendor ille vultus, & oculorū præſtringēs aliorū aciē, uere Regia, uereq. Diuina eſſe ſolet; Sueton. in Auguſto. [Oculos habuit claros, ac nitidos, quib. et exiſtimari uolebat ineſſe quiddā Diuini uigoris, gaudebatq. ſi qui ſibi acrius contuenti, quaſi ad fulgorē ſolis oculos ſubmitterent.] Dicenti uero Iobo non ſolū propter oris dignitatem, ſed ēt propter doctrinæ ſublimitatē oculos ſubmittebant. Quare ut tantā doctrinæ magnitudinē attentius perciperent, auertebant oculos, vt [tantū auditui redderetur, quantū uidendi ſenſus amitteret.] Quare licet attenti, & beneuoli auditoris [ſint oculi, in ipſum dicentem conuerſi (ut Plutarchus docet libello de auditione) vitiūq. in auditore cenſeatur demiſſio vultus; at nunc vultus: oculorumq. demiſſio erat uirtus auditorū Iobi, atq. eximia ipſius dicentis laus. Hanc interpretandi rationē indicarunt Sept. legētes: [Oculus uidens me declinauit.] Videbatur ergo illis loqui quaſi ex conſortio ſermonis Dei ; ita erat inter docendū vultu prope Diuino; ut non poſſent in illum intendere.

Facilis explicatio. *Græcorū expoſitio ſubtilior.* *Origenes.* *Splēdor Regius.* *Sueton.* *Plutarchus in Sympoſ. 9. 3.* *LXX.* *Exod. 34. 29.*

4 Sed ego tamen hoc encomium Sapientiæ Iobi perſimile exiſtimo illius teſtimonij, quod reddidit Salomoni Regina Sabba. 3. Reg. 10. [Videns.n. omnē Sapientiā Salomonis, dixit ad Regē; Verus eſt ſermo, quē audiui in terra mea ſuper ſermonib. tuis, & ſuper Sapiētia tua & non credebā narrantib. mihi, donec ipſa ueni, & uidi oculis meis.] Non aliter cum Iobi Sapientiæ fama lōge, lateq. peruagaretur, ex ſolo auditu prædicabatur apud omnes beatus. Qui ergo illius uidendi deſiderio ad illū diſputantem, & diſſerentem ueniebant, re ipſa, & experimento

Germana eius expl catus. Iob, cū Salomone collatus. *Res in Iobo par rumori, & famæ.*

rimento comperiebant veriſſima eſſe, quæ fama, & rumore iactabantur. In quam eandem ſententiam adducit hoc loco Philippus illud ſancti Loth elogium 2. Petr. 2. 8. [Aſpectu, & auditu iuſtus erat.] id eſt, experimentū, ipſeque conſpectus ſanctitatis illius par erat famæ, & exiſtimationi.

Philipp.

XII. Eo quod liberaſſem pauperem vociferantem, & pupillum, cui non eſſet adiutor.

1 Liberare quid. Pauper.
2 Pupillus. *Tria miſerorum genera egentia tuitione principis. Illuſtratus Paulus.*
3 *Iob Rex regum, & Salomon.*
4 *Vera principis gloriatio, & Aegyptiorum Reges.*
5 *Iob citra inuidiam ſe laudans.*

1 פלט LXX. *Pauper clamans.* שוע

HOc eſt optimi Principis officiū, liberare, ſaluare, in tuto conſtituere, facere, vt fugiat, vel vt euadat. eſt enim hoc loco verbum, malat, quod vel eripere, vel euadere, aut effugere ſignificat, & ita addiderunt Sept. explicationis gratia; De manu potētis. Indicatq. illud verbū liberandi, ingens pauperis periculum, difficultatēq. effugiendi. Pauperum, Sept. Mendicum, proprie humilē oppreſſum, vociferantem. Ex Hebræo Clamor ſignificatur, aut vlulatus boīs vehementer afflicti, & auxiⷽ, implorantis opē, quod, clamare, vertitur Pſ. 17. 42. Clamauerūt, neq. erat, qui ſaluū faceret. Vere Regia illa Theoderici Rex vox apud Caſſiodorū; [Inter glorioſas Reip. curas, quas perpeti cogitatione, Deo auxiliāte, reuoluimus, cordi noſtro eſt leuamē humiliū, vt cōtra potentiā ſuperborū noſtręq; pietatis erigamus obſtaculū; nec liceat quicquā apud nos audaciæ, cuius eſt propoſiti ſuperba calcare. Et pupil.ū. Orphanū; Cui non eſſet adiutor. In Hebræo, cū diſtinctione, & cui non erat adiutor, vt indicat tres miſerorū ordinęs indigentes Principis tuitione, & iudicis miſericordia, & æquitate; pauperē oppreſſū, Orphanū, & illum, cui nemo patrocinatur. Quod vr̃ eſſe illud Eccleſ. 4. 1. [Vidit lachrymas innocentiū, & neminem conſolatorē] (patronū, adiutoremve) [nec poſſe reſiſtere eorū violētiæ cunctorū auxilio deſtitutos.] Indicatur vero uehementer requirere a nobis Deus, vt iuuemus infirmiores; de quo eſt illud 1. ad Timot. 5. 8. Si quis ſuorū, & maxime domeſticorū, i. fideliū, qui ſunt intra domū Dei) curā non habet (id eſt, opē non fert.) Fidē negauit, & eſt in fideli deterior. i. eſt maxime iniuſius in Deū, qui præcipit miſeris benefacere, & renūtiauit fidei, iurique humanitatis. q. d. *Es peor que vn erege, o, que vn renegado.* Ingens hyperbole inhumanitatis.

Caſſio. li. 3. var. c. 20.

2 *Tres miſerorū ordines.*

3 *Iob Rex Regum.* *Pauperes oppreſſi prouocātes ad Iobi tribunal.* *Salomō Rex Regū inter Palæſtinos.*

Vbi primo obſeruandū eſt id, quod initio capitis primi propoſuimus, Iobū fuiſſe Rege Regū, vt qui Regib. alijs magiſtratibuſq. ius diceret, legeſq. daret. Quare, & aliquando pauperē vociferantē, appellantemq a minoribus iudicib. ad tribunal Iobi, ipſe ſupremus iudex, & magiſtratus liberabat. Sic .n. Salomon, qui inter Palæſtinæ Reges, illo Regis Regū munere fungebatur, vt Sap. 8. 14. & 15. indicatur, ait beneficio Sapientiæ, quam adamabat, fore [vt diſponeret populos, & timerent illū audientes Reges horrēdi, Et iterū Prou. 8. 15. Sap. dicit; Meū eſt conſiliū, & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo; per me Reges regnant, & legū conditores iuſta decernūt, per me Principes imperant, & potētes decernunt iuſtitiam.] Quæ omnia tū in Sapientiam Salomonis, qui erat ſupremus inter Palæſtinæ reges magiſtratus; tū vero in Iobū ſupremū etiam Principē inter Idumęos, & ius dicentē alijs regulis, egregie cōueniūt.

4 *Chryſoſt.* *Princeps pater ſubditorum.* *Diuina virtus Principis.* *Aegyptiorū Regum beneficentia.*

Secundo obſeruat Chryſoſt. Non gloriari Iobū, quod ſacrificijs operam daret. Iudæorum enim (inquit) hæc erat gloriatio. Sed in eo potiſſimum, quod iudicaret pupillo, & viduæ benefaceret; atque illa præſtaret, quæ a bono Principe, & iudice requirit Deus, nimirum ui ſit Princeps ſubditorum ſuorum, atque populariũ verus pater; qua in re paterna quoque Dei gubernatione imitantur Principes; cui propoſitum eſt, vt ingentibus beneficijs mortales omnes demereatur. Quare inter Diuinas virtutes illud eſt, quod ad ſuos Reges tranſtulerunt Ægyptij; nam Sacerdotem, qui coram populo preces, & vota pro Rege faciebat, illud ſolebat de Rege prędicare ad populi gratiam conciliandam; [Leuiores infligere pœnas, maiores vero reponere gratias, quam pro delictorū, aut beneficiorū meritis.] Auctor eſt Diodor. Siculus lib. 1. Quanto magis pauperē vociferantē, orphanumq. ab iniurijs, & calumnijs vindicabit. Sapienter .n. Ecphantas ille Pythagoricus dicebat; [Verum Regē eadē amicitia ſubditis eſſe ſociatum, qua Deus mūdo.]

Diodor.

5 *Iſidor.* *Luc. 18.* *Frigida ſine neceſſitate ſui commendatio.* *Iobus ſeneceſſario, & opportune laudans.* *2. Cor. 12. 11.* *Plutarch.* *Quinq. cauſæ laudādi ſe citra inuidiam.*

Tertio, quod notat Iſid. in Catena, quod Phariſęus ſe laudans apud Deum, offenditur at [Iobus quāuis plura, & maiora de ſe prædicarit, tamen laudē tulerit.] ille .n. nemine incitānte, vel impellēte ſe cōmendat: friget autem laus, quam ſibi quiſque aſſumit nulla neceſſitate coactus. ſecus Iob, quem iuſta ſui defenſio, & iniqua criminatio aduerſariorum cogunt ad proferenda vitæ ſuæ merita. Quare & Paulus, dum aliquando ſe cōmendat, ait; Vos me coegiſtis: ego enim a uobis debui cōmendari. Vide Plutar. commentario, Qua quis rationes ſe ipſum citra inuidiam laudare poſſit; Vſu, *inquit*, venire poteſt, ut audendū ſit uiro ciuili, aliquid de ſe ipſo dicere, non gloriæ vllius, aut gratiæ captādæ cauſa, ſed quia occaſio, & res ita poſtulent. Inter alias uero cauſas ſe ipſum abſq. culpa reprehenſionis laudandi primā aſſignat; Si calumniæ aut accuſationis depellendę gratia id faciat. Secundam, Si quis in aliquam inciderit calamitatem. Tertiam; Si rem bene geſtam defendat. Quartā; Si ſuam quis laudem in Deum transferat. Quintam ēt, Si laudem propriam ad utilitatem auditoris referat. Quæ omnia pulchris exemplis ſententijſque cōfirmat; atque pulcherrime in Iobum uniuerſa cadunt. De quo illud dicit Baſil. in Caten. Tempus tacendi, & tempus loquendi, nam poſtquam calamitates incredibiles diuturno ſilentio tolerauit, uirtutibuſque ſe exercuit tacitus, & modeſtus, nūc neceſſaria oratione uitę ſuę actiones exponit. Vide hoc loco Greg. lib. 19 c. 19. 10.

Baſilius. *Eccleſ. 3. 7.*

XIII. Benedictio perituri ſuper me veniebat, & cor viduæ conſolatus ſum.

1 Periturus *quis. Varia lectio.*
2 *Viduitatis malum. Deus iudex viduarum. Illuſtratus locus Regum.*
3 *Viduę cur ingratę* Conſolari, & Laudare *in Sacro ſermone quid. Expiſcatus Moyſes.*

1 אבד

SEptuaginta: Benedictio pereuntis. Philip. ait Septu. legiſſe: Benedictio pauperis. Vox originalis ſignificat interitum eius, qui in ſummo vitæ, rerumque diſcrimine uerſatur, & quem uel falſa, & iniqua delatura, uel calumnia Potentiorum agebant capitis reum, atq. certo periturus credebatur, niſi illi adfuiſſet incorrupti iudicis æquitas, & benignitas. Diuinū porro eſt certo periturum hominem a morte, a diſcrimine reuocare: Dei quippe ſunt exitus mortis, id eſt, uię, & rationes, quibus quis poſſit e certa morte effugere. Hæc (inquit Seneca) Diuina Potētia eſt gregatim ac publice ſeruare; multos autem occidere incendij, ac ruinæ potentia eſt. Is inquā, benedicebat mihi, & omnia bona precabatur iā ereptus diſcrimine. Sept. Alium ſenſum indicant: * Benedictio pereuntis ſuper me ueniat, vt ſit optāter, aut deprecanter: Quę a me illis benedictio accidit, eadem mihi eueniat. Si uero legendum ſit de ſuturo, ueniet, ut Caietan. contendit, uidebitur ſibi polliceri, ſuę iuſtitiæ, ſuorūque recte factorum certum præmium, reddendū aliquando a Iuſto Iudice. Sed quidem non leuis mihi ſuſpicio eſt, Iobū nunc commēdare illam optimi Principis uirtutem Miſericordiam, & Clementiā, quæ ſæpe merentibus pęnas, extremumque capitis ſupplicium remittit. Sic quoque Artoxerxes mirabili lenitate Regum Perſarū ſeuitiam temperauit, nam (ut ſcribit Ammianus li. 30.) tiaras ad uicem capitum quibuſdam noxijs amputabat, & ne ſecaret aures more regio, e galeris fila pendētia præcidebat. Chryſ. ſane Hom. 20. ad Pop. Antioch. illud affert Theodoſij Imperatoris cum ſolēnitate Paſchali iubebat uinctos dimitti: Vtinā, dicebat, mihi liceret & defunctos reuocare, & ad priorē uitam reducere. Et hi, inquit Chryſ. nimirū res læta maieſtatis) iā mortui ſunt prius, quam iudiciū proferatur. Sic perituri benedictio ueniet ſuper Regem in exigendis pœnis humaniſsimum, Vide in hanc rem Fabr. 3. Semeſt. cap. 16. & 17.

Pſ. 67. 21. *Sen. de Ira.* ** El bië, que les hize, ſe me venga.* *Caiet.* *Ammian.* *Chryſoſt.*

Et

Vidua non audens vociferari, tantum in corde suo gemens. Ps. 10. 16.

2 *Et cor viduæ consolatus sum.* Cor (inquam) mœrens, atq. amarum; viduæ, quæ præ afflictione, & mœrore neque audebat, neque valebat vociferari; tantum loquebatur, & clamabat in corde suo: sicut & Aona, cum [multiplicatet preces coram Domino, loquens in corde suo, & vox penitus non audiebatur, ad multitudinẽ doloris, & mœroris] retulit, 1. Reg. 1. 13. 16. Illius desideriũ exaudiuit Iob, instar supremi Numinis, quod exaudit desideria pauperum. Viduæ (inquam) cuius conditio miserrima est. Diximus nonnihil de Viduitatis ærumnis, superius c. 24. nu. 3. Nunc illud tantũ, quod qui se iudicem, vindicemque viduarum constituit, Deum viduarũ iudicem imitatur, vide id 3. Reg. 17. 20. cum Elias pro viduę filio oraturus, ait: [Domine Deus meus, etiam ne viduã, apud quam ego, vt cumque sustentor, afflixisti, interficiendo filiũ eius.] q. d. non illi suffecerat viduitas, quin etiam addidisti filij orbitatem? vtraque res miserrima. Sept. Hei mihi Domine, testis viduæ. Testis inquam, nõ solum quod videre se significet, iniuriam, quæ viduæ irrogatur, sed etiam, quod iudex, vindexque futurus sit. Philippus: [Pupillus, pauper, & vidua, omne genus humilium, afflictorumque significant.]

Cor Deus dicatur testis viduæ.

Philip.

3 Consolatus sum. Clare, & dilucide. quod in Hebræo est, [Exultare feci præ gaudio. *vel* cantare feci, *aut* iubilare.] Tyg. Cor viduæ commouebam ad iubilum. ad solatium, & lætitiam pertinet, ac si diceret; Exhilatabam, lætificabam viduam, implebam gaudio, ita vt continere se non posset, quin exultaret, iubilaretque nam *Ranam* est exultare, cantare cum tripudio. Vbi est elegãs rerum anthithesis, nam cor viduæ mœrens, verba supprimens, & dolorem premens, & ne hiscere quidem audens; iam tandem ope allata, vix se poterat continere, quin cantu, & Iubilo proderet incredibilem cordis lætitiam. Consolatio itaque maior erat præterito mœrore, nam hunc tandem continebat cor; illam non capiebat animus. Septuag. videntur hoc iubilũ referre ad laudes ipsius Iobi decantatas; legunt enim Os viduæ benedixit me. Vbi illud obseruari pręcipit Chrys. [Quamuis viduarũ genus sit quodammodo ingratum, non naturæ uolũtatis ve vitio, sed egestatis necessitate; quamuis ægre eum laudẽt, a quo sunt beneficio affectæ, nam furnus est paupertatis viduitas: eas nihilominus Iobi nomen cum laude vsurpasse.] Incredibilis igitur beneficentia Iobi aperiebat mutarum viduarum, reddebatq. diserta ora. Atque cum hac interpretatione facit ipsa radix consolandi, aut canendi, quod ẽt est laudare cum cantu, & exultatione, vnde illud Thren. 2. 19. Lauda in nocte, & Zach. 2. 10. Lauda, & lætare, & Leu. 9. 24. Cum vidissent turbæ, laudauerunt Deum. Vides igitur nõ iam ingratum viduarum genus, sed gratijs agendis profusissimum, vt quæ cantu, & iubilo prosequantur beneficij largitorem. [Quidam (*inquit Seneca*) furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem, Non est ista verecundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris agit gratias, & rursus; Nõ est quod quisquã escusatione mentis ingratæ ab infirmitate, atq. inopia petat; gratus põt esse uoluntate.] Illud etiam amplificat Iobi æquitatem, & benignitatẽ, quod ijs bene faceret, a quibus nihil lucri spetare potuisset. Quod eleganter obseruauit Nicetas; Nam quid muneris a [paupere, pupillo, vidua] Magni porro animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa. Tunc est virtus date beneficia non utique reditura. quorum a uiro egregio statim fructus perceptus est. Non est beneficium, quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est.] Senec.

ר̄נן. *LXX.* *Chrysost.* *Sene. de Be. lib. 2. c. 23. 30. 31.* *Sene. lib. 7. de Ben. & l. 4. c. 14.*

XIV. Iustitia indutus sum, & vestiui me, sicut vestimento, & diadémate iudicio meo.

1 *Ita olim dicebant Magistratus armati. Illustrata sapientia. Sumebant etiam purpuram, aut prætextam.*

2 Iustitia. Pallium, *aut* tunica, *cuius rei Symbolum. Explicatus David.*

3 *Iudex non solum erga alios, sed erga se iustus.*

4 Diadema, Cydaris. Mitra, *quod in sacro sermone. Iudicum insigne. Commendatus Hieronymus Prado.*

5 Indicium *quid. Regia virtutes.*

1 Mire se ornatũ non tam peculiaribus armis, aut vestimentis, q̃ virtutum insignibus, iustitia, æquitate nunc profitetur Iob: quibus uerbis profecto indicat peculiaria quondã fuisse iudiciũ ornamenta. Et quidem armis instructos ad ius dicendum processisse Imperatores, vel ex illo non obscure colligi potest Sapiẽ. 5. 18. 19. [Accipiet armaturam Zelus illius, induet pro thorace iustitiam, & accipiet pro galea iudicium certum; sumet scutũ inexpugnabile, æquitatem.] Solebant quippe Reges ipsi, atque Imperatores ius dicere, iudicumque munus exercere. Atque eo nomine Virg. prædicat Augustũ.

Imperatores armatos ius d ixisse.

—— —— Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat iura, viamque affectat Olympo.

Virg. lib. 4. Georg.

Peculiaria etiam Regum ornamenta fuisse, cum iura darent, indicat idem ipse Poeta depingens Priamum Regem; ex obseruatione viri eruditissimi nostri ordinis Iacobi Pontani lib. 12. suarum Symbolatum,

Iacob Pontanus.

Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
More daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
Iliadumque labor vestes. —— —— ——

Vir. 7. Æne.

Cum quo illud facit, quod Polycnus lib. 4. Stratagema. Scribit, Alexandrum, cum apud Macedones, aut etiam Græcos iudicium exerceret, mediocri, vulgarique foro vti solitum: at inter barbaros, splendido, & militati, vt barbaris metum incuteret. Sumebant interdum, deponebant quæ pro qualitate iudicij, atque sententiæ ferendæ Romani magistratus purpuram, vel prætextam. de quo videndus non inutiliter Baysius de re vestiaria. Quem mutandarum vestium morem antiquorũ fuisse, & ab ipsius Iobi tẽporibus inoleuisse, ex hac nostra sententia facile colligi potest; vbi Iob non tam externa vestimentorum, aut armorum insignia, quam certam peculiariaque virtutum ornamenta sumpsisse in iudicio, asserit, ut non tam externa facie, & habitu, quã re ipsa, & animo iudex esset, iustitiamque tueretur.

Polyænus. *Baysius.*

Iustitia. Sanctitatem dicit, quæ uirtutem omnẽ complectitur, vel illam peculiarem quæ reddit unicuique, quod suum est. Idẽ repetit, & exponit particula sequenti; Vestiui me sicut uestimento. Septuag. Sicut diploide. vel. sicut pallio, quod totum hominem tegit. Vox originalis, uel pallium, vel tunica, vel diplois, verti solet alijs locis ab Interprete. Ego hoc loco tunicam potius dicerem, vt significet, iustitiam fuisse quasi uestem interulã, quę nunquam ab illo deponebatur, sed adhærebat intime. Qua phrasi vtitur Dauid Psal. 108. 29 Operiantur sicut diploide (tunica, aut pallio, quod semper hominem comitatur. Hieronymus, quasi cingulum, quo semper accingitur) confusione sua.

2 Iustitia. *LXX.* מעיל *Tunica symbolum rei, qua nũquã deponitur.* *Hierony.*

Duo hic obseruat Chrys. Primum, postquã dixit opẽ, & salutem allatam pauperi, subiecisse, Vestimentũ iustitiæ. vt non solum erga alios iustus significetur, sed ẽt in se ipso: [Nam sunt, *inquit*, qui cæteris pręsint, uerum ipsorum uita turpis est, & in gloria.] Cum tamen ipsa magistratuum uita debeat cæteris esse tanquã lex quædam animata, in quam intueantur. Secundũ, quod sicut necessitas cogit uestibus semper uti. sic nunquã ipse calamitosorum iudicium deseruit; quasi dicat; Hæc fuisse illius quotidiana, familiariq. ornamenta, *Et magis ordinaria.* Nã quidem, qui non semper iustitiam administrant; licet aliquando induantur iustitia, sed illa non est quotidiana, familiarisq. vestis, vtpote quã statim deponant. Atq. illud etiã obseruat Greg. quod, [Qui iustitia, sicut uestimento uestitur, se undique bono opere protegit, & nullã partem actionis suæ, peccato nudã relinquit: nam qui in alijs actionibus iustus est, in alijs iniustus, quasi hoc latus cooperit, illud nudauit: neque iam bona sunt opera, quæ subortis alijs prauis operibus inquinantur.]

3 Chrysost. *Greg.*

Et diademate iudicio meo. Diadema, aut Cydaris Sacerdotis, Iudicis, Principis insigne gloriosum, videlicet fascia, aut vitta, qua redimiebatur caput, sicut Isa. 62. 3. dicitur, [Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema Regni, in manu Dei tui.] Cũ,* in manu, dixit, nõ intelligit aureũ annulũ, vt frigide quidam exponunt; sed Dei opem, & Potentiã, qua in tantum glorię fastigium euehatur, vt ascendat ad ipsum Dei caput ornandũ, insigniendumque Regia dignitate, ita ut de illo glorietur Deus, quasi de Corona. Est autẽ hoc diadematis nomen in Hebręo *Tsaniph*, a radice *Tsanaph*, quod est circumuoluere, aut circundare; quia videlicet diadema circumuoluitur capiti, & cingit tempora. Esse uero uittam, aut fasciam, colligi potest ea ipsa Vulgata interpretatione

4 Diadema quorum, & quale insigne. ** Pondrate Dies subre fucabega.* *Diadema in manu, quid sit.* צניף צנף

Isaiæ

Iſaiæ 3.23. vbi vertitur uittæ, & fere ſonat idem, quod noſtrum Hiſpanum *panoſa*. Vertitur aliquando Cydaris Leuit. 16.4. & Corona Iſa. 29.1. Sed de Coronæ mitræ, & diadematis, appellationibus, varioque honore, & vſu nunc non plura, quod pluribus de illis diſſeruerint Noſter Hierony. Prado, vir omnium iudicio Sapiens, c. 21. Ezech. & Petrus Faber lib. 3. Semeſtr. cap. 25. Illud tantum, quod hoc loco iudicium, non ſolum ſignificat æquitatem, ſed comprehendit totam iudicialem forenſemque formam adminiſtrandi iuris, atque Reipubl. Quæ duo in Rege coniuncta ſunt, atq. etiam in ſupremis alijs magiſtratibus. Et quod Iuſtitiam Iudiciumque ſua inſignia, ornamentaque Regalia fuiſſe dicit, quibus cæculus incedebat, illud ipſum videtur eſſe, quod ab Heſiodo, Plutarcho, alijſque ſcriptum eſt. Ioui regnanti aſſiſtere Dircem, Themimque, quaſi illius conſiliarias Virgines Sāctiſſimas; quas profecto nihil aliud fuiſſe intelligendum eſt, quam Iuſtitiam, & Iudicium; aut Ius, Faſque, quæ ſunt plane Regiæ virtutes. Quo etiam illud pertinet Anaxarchi conſolantis Alexandrum ob Cliti cædem; [An ignoras, *inquit*, Ius, & Fas Ioui aſſidere, vt quidquid Rex agat, id fas, iuſtumque putetur?] Vide Plutarchum libello ad Principem ineruditum.

Hieronym. Prado. Petr. Fabr. — *Iuſtitia, & iudicium Regum ornamenta.* — *Heſiod.* — *Dirce, & Themis aſſiſtentes Ioui.* — *Plutarch.*

XV. Oculos fui cæco, & pes claudo.

1 *Princeps per ſe ipſum curans res pauperum.*

2 Cæcus, & claudus. *quorum Symbolum. Optimus iudex.*

3 *Princeps, quatenus Reipub. caput, populo minime onerofus. Eſt etiam velut pedes portantes onus. Explicatus Moyſes, & Baruc.*

4 *Princeps vicem ſubire debet omnium Reipub. partium, atque membrorum. Illuſtratus Iſaias.*

5 *Princeps, Reip. medicus. Explicatus Iſaias.*

6 *Sub optimo Principe, nihil ſibi timet pauper. Explicatus Iſai.*

1 NOn inutiliter obſeruari poteſt ex Hebræo, oculū, & pedem, eſſe pluralis numeri, oculi, & pedes, vt integrum, perfectumque auxilium miſeris, & egentibus a ſe præſtitum ſignificet, vt ſub optimo principe neque ciuis claudicet, neque vllo vnquam lumine deſtituatur. Tum illud, ipſum Iobum per ſe nō per ſeruos, aut alios adminiſtros curaſſe res pauperum. in Hebræo enim ſic ad verbum legitur; Oculi eram cæco, & pedes claudo ego. Quod etiam obſeruauit Chryſ. [Non dicit per ſeruos faciebam: verum egomet naturæ peccata emendabam, nec hominem ſolum, verum etiam ipſius naturæ vitia corrigebam, multiſque corporis artubus rebus neceſſarijs præbendis, eximiaque Prouidentia conſulebā.] Sane ſi Princeps ſui gregis inſpector ſit, non poterit, niſi inhumaniſſimus ſit, ſua ipſe manu miſeros non ſubleuare; Quo ſtudio (inquit Theodericus) cōuenit reparari, quod & noſtris oculis frequenter conſtat offerri?

Chryſoſt. — *Prou. 27.23* — *Caſſio. li. 2. var. c. 39.*

2 Sed quid hoc loco cæcus, & claudus? inde enim colligemus, quid præſtiterit ſua ope Iobus, dum vice oculorum, ac pedum erat pauperibus. Pleriq. intelligunt ignorantiæ tenebris, & prauitate operum, atque morum laborantes, quos illuminabat, & ad rectam virtutis viam reducebat. Ita Orig. in Catena: [Vſurpatus eſt, *inquit*, oculus, tanquam dux viæ, ad intelligendum: pes autem, quaſi dux viæ morum.] Atque fere eadem ratione Philippus, Chryſoſtomus vero, [ipſos corpore mancos, mēbriſque captos, ac debiles intelligit, aut quos mēbri alicuius calamitas opprimebat.] Quippe his ēt opitulari debet bonus Princeps. Ego illud præterea addo, quod cum re præſenti eleganter cohæret, vt hæc pertineat ad iudicium forenſe; nam cum ipſe Princeps, aut magiſtratus ignorantes, ſimpliceſque homines, atque ſuæ cauſæ vix bene conſcios admonet, inſtruitque, videtur eſſe ipſe Cæcorū oculus, & cum imbecillibus, iuſque ſuū non potentibus proſequi, animos facit, fauetque, videtur profecto eſſe idem ipſe Claudorum pes. Ergo (inquis Iob) nemo in meo tribunali ſua cauſa cecidit, quo illi patronus, & aduocatus deeſſet, qui de rebus neceſſarijs illum inſtrueret; aut quod eidē deeſſet diligens aliquis procurator, cuius labore, & diligētia, & quaſi diſcurrendi ſollicitudine, obtineret in cauſa; vel, ſi opus eſſet, ipſe Iobus pro ſalute miſerorū diſcurrebat. Neſcio quod ſimile laudat in Traiano Pli. Incedis pedib. ambulas inter nos, ita communia, & confuſa Principes veſtigia.] In hac interpretatione præeunt mihi D. Th. atque Caietanus.

Cæcus, & claudus qui. Origenes. — *Philipp. Chryſoſt.* — *Cæcus, & claudus in iudicio forenſi qui.* — *Plin. in Panegy.* — *D. Thom. Caiet.*

3 Sed paulo attentius conſideranda, premendaque eſt hæc ſententia; atque illud primo obſeruari poteſt, Principem quidem debere ſe exiſtimare, ita eſſe ſupra Rempublicam, vt non ſit illi oneroſus, ſed eſſe illius partem, & membrum corporis politici: non quidem ſicut naturæ auctor, qui ita eſt naturæ, & vniuerſi caput, vt nō ſit pars mundi, neque cōprehendatur in vniuerſitate creaturarū; ſed eſt Princeps pars ſuprema ſuæ Reipublicæ quæ tamen, capitis inſtar, nullum eſt ſuo corpori onus, ſed honor, dux, lumen. Illorum vero, qui Remp. oneribus opprimunt, imago viua quędam ſtatua aurea, aut argentea, inutilis omnino ſuo populo, imo non inutilis ſolum, ſed grauis, moleſta, calamitoſa. Sicuti deſcribuntur Idola Baruc. 6.3. [Videbitis in Babylone Deos aureos, & argenteos, & lapideos, & ligneos in humeris portari oſtentantes metum gentib. & Iſa. 44.10. Quis formauit Deum, & ſculptile conflauit ad nihil vtile? & iterū. Iſa. 46.1. Facta ſunt ſimulachra eorum beſtijs, & iumentis, onera veſtra graui pondere, vſque ad laſſitudinem.] Huiuſmodi profecto ſunt lignei, lapideique Principes humeris ſuorum ſubditorum impoſiti, grauiſſimi, atq. moleſtiſſimi: at bonus Princeps caput eſt, oculus eſt, idemque ipſe, velut pedes, portat onus populi, ſicut ad Moyſen dictum eſt, Nu. 11.17 de Principibus illis, vt ſuſtentent tecum onus populi, & nō tu ſolus graueris. & Exo. 18.22. Leuius ſit tibi partito in alios onere.] quo faciunt Sept. legentes; [Ipſi alleuabūt te, & ſuſcipient onus tecum.] Quare Princeps nomē habet in ſcripturis, ab eleuando; non tam quod ipſe eleuatus ſit, portetur q. ſublimis in humeris aliorum, quam quod ipſe eleuet, portetque aliorum onera ſuper ſe.

Princeps Reip. caput non oneroſum. — *Principes Reip. graues inſtar lapideæ ſtatuæ.* — *Optimi principes formula.* — *Princeps dictus ab eleuando ſuper ſe populo.*

4 Secundo, Notandum Principem ita eſſe Reipub. partem ſupremam, ut licet caput ſit, ita tamen debeat intēdere, in ſingulorum etiam abiectiſſimorum popularium commoda, vt etiam oculus ſit, atq. pes, cæteraq. membra Reipub. neceſſaria. Non enim tantum loci, & ſedis præcellentis honorem habet caput in humano corpore, ſui honoris gratia, ſed potius propter totius corporis vtilitatem, & vſum, vt melius influat ſuū, atque vim deriuare inde poſſit in uniuerſas totius corporis partes; Quem (inquit Seneca) [tam ſupra ſe eſſe, quam pro ſe ſciunt; cuius curam excubare pro ſalute ſingulorū, atq. vniuerſorum quotidie experiuntur.] Quare ita eſt caput, ut ſit cor Reipub. manus pedes, qui totum Reipub. pondus ſuſtineant, & circumferant. Hinc uideas nullam eſſe ex præcipuis corporis humani partibus, cui nō aſſimiletur Regia poteſtas, ut in illa Nabuchodonoſoris ſtatua licet videre, cuius partes omnes a capite vſq. ad pedes uarios Regnorum, Regnumq. ſtatus ſignificabāt. Quare prælatus, aut Princeps, inſtar Magni Eliæ, eſt currus, & auriga; ideſt, pedes qui portant onus: ſicut currus; atque oculus, qui dirigit, uelut auriga. Immo Elias fuit inſtar Iobi, qui fuit oculus, atque pedes ſuo populo. Eſt præterea Princeps, manus, atque ſinus, ut portare poſſit populum [in ſinu ſuo, ſicut nutria portat infantulum.] Quo reſpicit illa promiſſio facta Eccleſiæ Iſaiæ. 49.23. [Erunt Reges nutritij tui.]

Princeps nō ſolum caput ſed etiā inſtar cæterorum Reip. membrorū. — *Senec. 1. de Clem. c. 3.* — *4. Reg. 2. 12 13. 14. Princeps currus, & auriga.* — *Nu. 11. 12.*

5 Tertio, Bono Principe, integro, incolumique exiſtēte nihil non integrum, & incolume in Republica futurū, ut qui medicinam ipſe præſentiſſimam afferre debeat malis omnibus, ſitque mirificus quidam Cæcorū, Claudorūq. medicus, atq. Chirurgus: hoc. n. medici nomē familiare quondā fuit Regib. vt aliquando diximus ad illum Iſaię locū 3.7. [Non ſum medicus, & in domo mea non eſt panis, neq. ueſtimētū: nolite cōſtituere me Principē populi.] vbi pro medico eſt, vox, quæ proprie ſignificat Chirurgū, ut Theodotio ēt uertit, referēte Hieronymo, [Qui ligat vulnera, & prouidet ſanitati: ille uidelicet, qui Reipublicæ vulnera ſanat, & ſua ipſe ſuppellectile miſerorum ærumnas, & inopiam alligare, & ſubleuare poſſit. Iuſtitiam quoq. Medicinam Reipub. appellauit Apuleius, ſuo illo de Philoſophia libro. Sed habet Princeps quocumq. medico: atq. Chirurgo aliquid præclarius, vt eleganter dicit Chryſoſtomus. [Pro natura *inquit*, melior quidem, quam quiuis medicus, curator erat hominum mancorū, ac membris captorū; nam quæ arte corrigi nequiebant, ſolatio ipſe, ac mira prouidentia vſus recreabat. Noſtrę aūt ętatis homines uidēres ēt cęcos faciūt.] Illud addit Chryſoſtomus ptinere ad optimum

Medici cognomentum Regum. — *Theodotio. Hieronym.* — *Iuſtitia medicina Reip. Apuleius.* — *Chryſoſt.*

Princeps nō ſolum conſolator, ſed curator calamitatis.

timum Principem, non ſolum, vt conſoletur ſubditorū calamitatem, ſed vt illam, quoad fieri poſſit, auferat, penituſque reſarciat; Siquidem (inquit) [nec claudicationem, nec cæcitatem illi ipſi ſentiebant: tanta in eos huius cura, & ſtudium exiſtebat, vt calamitatem ipſam minime viderentur experti.]

Nihil metuendum ſub optimo Principe.

Ioa. 5. 1. 7.

6 Quarto, Tandem nihil eſſe, quod calamitoſus, homo, cæcus, aut mancus timeat ſibi in bene conſtituta Republica, ſub optimo Principe: Quamuis enim qui hominē non habet, frequenter laborare ſoleat; imò, & eius ſanitas, cauſæque curatio, non minus triginta octo annis contemni, & in obſcuro iacere (dū. n. claudus venit, alius ante eum deſcendit, & vicem præripit) at optimus Princeps in Chriſti ſupremi Regis formam, exemplūq. intuens, abiectiſſimum quemque curat, ſanat, & languentibus eſt pro pedibus; tum ēt, & pro ore; in betur. n. qui pōt, patrocinari homini muto, id eſt, in ſua cauſa ſileti, Prouer. 31. 8. [Aperi os tuum muto, & cauſis omniū filiorū; qui pertranſeunt. Aperi os tuū, decerne quod iuſtū eſt, & iudica inopē, & pauperē.] Chriſtus itaq. Rex Regum, exemplar Principis optimi, quo regnante, atq. curante populum ſuum, dictum eſt: [Tunc aperientur oculi cæcorū, & aures ſurdorum parebunt, tunc ſaliet ſicut ceruus, claudus, & aperta erit lingua mutorum.]

Chriſtus Ieſus forma Optimi Principis.

Iſai. 35. 6.

XVI. Pater eram pauperum, & cauſam, quam neſciebam, diligentiſſime inueſtigabam.

1 *Patronus erga pauperes affectus. Deus,* Pater pauperum. & maritus viduarum. *Vnde dicantur* Pater, & Pauper. *Illuſtrati Paulus, & Matthæus.*
2 Pater *pro patrono. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*
3 *Magiſtratus cauſam diligenter cognoſcat. Quid* veritas, mendaciumve *in Sacro ſermone.* Doctrina, & veritas *Sacerdotis. Illuſtrati Daniel. Dauid, Sapiens.*
4 *Iudicum vigilantia.*
5 *Quid* cauſa, *quid* inueſtigare, *aut* probare. *Regum munus. Illuſtratus Salomon, atque Dauid.*

Princeps pater orphanorum.

1 Pater eram pauperū: Omnia (vt diximus) integra in Repub. vbi imperat optimus Princeps; Nemo orphanus: nam ſe conſtituit Patrem orphanorū. Nulla vidua, nam idem ipſe eſt vir viduarum, & quidem cum filiorū viduę pater eſt, pro viro, & marito eſt viduis ipſis, vt dicitur Eccleſi. 4. 10. inſtar Dei, qui cū pater dicitur orphanorum; idem ipſe dicitur maritus viduarū vt 1. Timot. 5 exponūt Chryſoſt. Oecu. Theoph. exponētes quid ſint, Viduæ in Chriſto luxuriantes; videlicet, quæ cū Chriſtū haberent quaſi maritum, illius fide abrogata, voluptatibus alijs ſē tradiderunt. Porro vulgatū eſt illud Principū cognomen, Parens Reip. Sed illud indulgentiſſimum. Pater pauperū, & Orphanorū. Elegans imprimis illud Theoderici Regis, apud Caſſiodorū; [Bene principalis clementia ſuſcipit, quos pietas paterna deſtituit; quia ſub parente publico genitoris minime ſentiri debet amiſſio. Ad nos ſiquidem iure recurrit infantia deſtituta.] Ita quod ille de Principe non vſquequaque optimo dixit, de Iobo merito dictū fuerit; Talis fuit, vt ſub illo filios tollere libuerit, expedierit. Mirum; vt ſub illo parentes meriere filiorum fuerit, qui que ab opt. Principe adoptandorum. Sed obſeruat Philipp. Paternū Iobi affectū erga pauperes; & Greg. quoq. multū intereſſe quod quis opus bonū ex bono affectu faciat. Plerumq. n. inquit [multa homines pauperib. largiuntur, non quia eoſdē pauperes diligunt, ſed quia ſi minime tribuant, irā iudicij superni formidant. Qui Deū ſi non metuerent, quæ habent, dare noluiſſēt. & inferius: Non patronū ſe vel proximū, vel adiutorem pauperū, ſed patrem fuiſſe teſtatur, quia nimirū magno charitatis officio ſtudiū miſericordiæ vertit in affectū naturæ.] Hunc ergo quaſi naturæ affectū erga pauperes requirit a nobis Deus, cū præcipit eleemoſinā largiendam fratrib. Deutero. 15. 9. 11. Eccleſi. 29. 13. Et ipſe ſe propinquū pupillorū nominat, id eſt, conſanguineū, & maxime coniunctū, Prouer. 23. 11. quod eā naturæ ſuæ propenſione, & paterna bonitate omnib. bene velit, & benefaciat. Quid .n. aliud illud eſt; Quid vni ex minimis meis fecitis, mihi feciſtis niſi illū eſſe patrē miſerorū, & pauperū? nā in filijs ſuis parentes ſiue lætātur, &

Deus maritus viduarum.

Chryſoſt. Oecum. Theoph.

Caſſiod. 4. var. c. 42.

Pli. in Panegy.

Miſericordia impendenda tāquā in affectu naturæ.

Cur ſe dicat propinquum pauperū nominet.

Matth. 10. 42. & 25. 40.

honorantur, ſiue lęduntur, & offenduntur, & præterea ipſum Deum ſe totū ſingulis pauperib. quaſi filijs vnicis tribuere, vt in vno quoq. vel offendatur, vel honoretur. Quare ipſe ſit verus Melchiſedech, id eſt, Innocens a ſingulis ēt minimis, Rex meus Sāctus, & Iuſtus. Atq. eſt in hoc loco pulchra Hebraicarum vocū alluſio, inter patrē & pauperem; nā Ab, dicitur pater; *Ebion* pauper; vtrumq. ab *Abah*, quod eſt deſiderare, & concupiſcere. Eo quod pater toto deſiderio, & cōcupiſcentia ad filios feratur; pauper vero deſideret, quæ ſibi neceſſaria ſunt. Si igitur Princeps optimus, Pater eſt, toto deſiderio feretur ad explenda, cumulādaq pauperū deſideria, quod proprium parentum eſt; atque ęmulabitur Patrem omnium Deum; Qui deſiderium pauperum exaudit & annuit votis, verus ipſē Abimelech, Pater meus, & Rex.

Deus verus Melchiſedech.

Alluſio inter patrem, & pauperē.

אב
אביון
אבה

Pſ. 10. 16.

2 Sed vt cum tota oratione ſententia hęc cohæreat, nō ſolum illam accipio de affectu erga pauperum inopiā ſubleuandam, ſed etiam de calumnijs eorum, & iniurijs in iudicio propulſandis contra potentiorū violētiā nam & Patris nomen, pro patrono non raro vſurpatur, & cum hoc ſenſu facit id Eccleſi. 4. 10 [Tu iudicans eſto pupillis miſericors, vt pater, & pro viro matri illorum, & eris tu, velut filius altiſſimi obediens, & miſerebitur tui magis, quam mater.

Pater pro patrono.

3 Et cauſam, quam neſciebam, &c. Hoc ēt pertinet ad Optimi Principis, & integerrimi officium magiſtratus, non ſuſcipere temere cauſas, & delationes ciuiū, neque de re non bene, ſatisq. cognita ſententiam ferre. Quare perfectam cauſæ cognitionem præcipiunt iudici Sacræ Literæ, hoc loco, Diligentiſſime inueſtigare; Deuteron. 21. 1. Perſpicere; Prouerb. 25. 8. Cogitare iudiciū, & aduertere oīa; Deuteron. 17. 9. Diligentiſſime perſcrutari, quod difficile, & ambiguū eſt. Exod. 23. 2. in iudicio ferendo non ſequi turbi, nec plurimorū acquieſcere ſententiæ. 2. Paralip. 19. Videre quid faciāt, & cū diligētia cuncta facere. Atq. exiſtimo hanc eſſe Veritatem, quam ſæpe Deus requirit a iudicibus, videlicet. vt veritatem cauſarum, ſiue iudicij veritatem inquirāt, Exod. 18. 21. Deutero 17. 9. Exod. 23. 5. & Daniel. 13. 48. Daniel, [cū ſtaret in medio eorū, ait ſic fatui filij Iſrael, nō iudicantes, neque quod verum eſt cognoſcentes, condemnaſtis filiā Iſrael?] Atq. hæc illa veritas iudicij comes Pſ. 110. 7. Opera manuum eius veritas, & iudiciū. Licet enim Chryſoſt. veritatem, ſumat pro miſericordia, ſed præſtat, vt pro veritate ſententiæ ferendæ, & iuſtæ, ſimpliciſq. cauſę cognitione, quod dicere ſolemus. *Hazer razō, y verdad.* Sic ēt Pſ. 88. 14. 15. Iuſtitia, & iudicium præparatio ſedis ſuę, & per expoſitionem additur: Miſericordia, & veritas præcedent faciē tuam. Vbi quamuis Auguſtinus, Veritatem ſumat, pro fidelitate promiſſionē, ſed accipio pro æquitate, & iuſtitia. Cūm quo conſonat id Prouerb. 3. 3. Miſericordia (qua quis gratuito benefacit) & veritas (qua quis ea iuſtitia cognita, & explorata, impendit Deo, vel proximo habita officia) non deſerant te, & id Prouerb. 20. 28. Miſericordia, & veritas cuſtodiunt Regem. q. d. Hæ virtutes ſunt Regis ſatellites. Quare & illud erat proprium Summi Sacerdotis, ſummique iudicis inſigne, Rationale iudicij, quod geſtabat in pectore, in quo erat, Doctrina, & Veritas, Exo. 28. 30. quod ex proprietate vocis dicere poſſis, Integritatem, quæ eſt ipſa iuſtitia, & æquitas: vel, vt alij vertunt, Illuſtrationem, & manifeſtationem, quæ in rebus dubijs, reſponſis a Deo redditis, admonebant Pontificem quid verum. & quid factu opus eſſet. Niſi enim iudex veritatem cauſarum omni vja, & ratione perſpectam habeat, ſæpe errabit in iudicio, ſæpe etiam indiget illuminari a Deo, ne præpoſtere iudicet. Quam veritatem imitati poſtea videntur Aegyptij, quorum Sacerdos Summus, idemque iudex collo appenſam geſtabat imaginem Sapphiro inſculptam, cui nomen, Veritas: Auctor Aelianus lib. 14. Atque huic veritati cognoſcendarū cauſarum reſpondet illud mendaciū, Prouer. 29. 12. Princeps, qui libenter audit verba mendacij, oēs miniſtros habet impios. vbi intelligo nomine, mendacij inuiſtas calūnias malitioſe conficta, & falſas denūtiationes, iuxta id Eccleſi. 51. 3. [Liberaſti corpus meū a perditione, a laqueo linguæ iniquæ, & a labijs operantiū mendaciū.] Sic. n. ibi legūt Sept. Rege exaudiēte verbū iniuſtū libēter. id eſt, facile, & nō magna veritatis inquiſitione, nā id aditū patefacit calumniatoriq. ſicut e con-

Iudicis officium in exploranda cauſa multipliciter explicatum.

Veritas iudicij quid in Scripturis.

Chryſoſt.

Auguſt.

Virtutes Regis.

Rationale iudicij.

אור
תמים

Aelianus.

Summi Sacerdotis Aegyptiorum geſtamen.

Mendacij falſa delatio.

LXX

tratio diligens veritatis amor; soles iniquos a calumnijs deterrere, & quod ille dixit. sub optimo principe, nō delatores, sed leges timentur. Et denique, qui magistratus bene cognoscere causas criminū vult, nō cito, neq. temere iudicabit, non iratus, neq. vt ille dixit, animo calenti, sed saluatariter, & vtiliter cūctabitur; nā vt sapiētes admonuit Seneca: [Dandū est semper tempus, veritatem enim dies aperit: potest pęna dilata exigi non pōt, ea acta reuocari.] Quare Olymp. hoc loco ait: [Hæc ad eos dici oportere, qui temere iudicant, atq. condemnant.] Et quidē, cum in alijs criminibus, tū in furto perquirendo, & perscrutando mirabilis fuit quondam iudicū diligentia, vt etiam cū lucernis, & perfodiendo parietes fieret. Plin. li. 29. c. 1. [Inquisitio, inquit, per parietes agitur, & qui iudicetur a Gadibus, columniq. Herculis accersitur.] Eodem quoq. respicit Petronius Arbiter: [At, inquit, non seruus publicus tam languide agit, sed raptam arundine subter lectū mittit, oiaq. et foramina parietū perscrutatur] sic supremus iudex minatur, se scrutaturū Ierusalē in lucernis, Sopho. 1. 5. & Ezech. pcipit, vt vindicis munus obeat, profodiatq. parietē, & in apertū proferat, ingentia populi crimina. 8. 8. Fili hominis fode parietē. Denique Platonis 12. de legibus hoc præceptū est, vt iudex clausa omnia, & obsignata, ac minutissima quæque perscrutetur, & excutiat, ne furtū latere possit.

Plin. in Pan. Saluatoriter cunctatio. Statius li. 3 Thebaid. Seneca l. 2. de Ira. Olympiod. Iudicum in perquirendis furtis diligētia. Plin. Petronius. Platonis præceptum.

4 Sed prætereа indicat Iob, nō solum delatas causas, & quas vocant, denūtiationes, diligenter excussisse, & explorasse, verum etiā ipsum per se tam fuisse sollicitum de sua Republica, vt sponte sua perquireret, quid rei, malive in populo esset, cui sue industria, & consilio succurrere cito posset. Quod eleganter Chrysost. [Hoc, inquit, certe maius est, quam esse iudicem, qui exercent iudicia, sedent; & illi quidē eos expectant, qui acceperunt iniuriam; qui, cū illi abierint, tunc præsto sunt. At Iob præuertens, lustrabat omnia; eos quærens, qui læsi essent, multa adhibita diligentia.] Hæc est illa magistratuū diligentia, de qua Cōstantini Lex: [Iustissimos, & uigilantissimos iudices publicis acclamationib. collaudandi damus omnibus potestatem.] Sed nunc pauca de vocibus.

Optimi principis diligentia. Chrysost. Li. 1. C. tit. 89.

5 Caussam. Litem Sept. iudiciū, contentionem, aut iurgium sonate. Philip. restringit, ad negotia, causasq. pauperum, & ad retegendas calūnias, dolosq. potentiorum digno supplicio prosequendos, vt cohæreat cū eo, quod sequitur: Conterebam molas iniqui, &c. Addidit Interpres, diligētissime, vt vim verbi originalis melius exprimeret. nam in Hebræo tantum est: inuestigabā. Chrys. varijs modis exponit: [Scrutatus sum, studiosius exquisiui, curiose semper perspexi, omnia moui, vt calamitosos reperirem, neve quispiam violatus iniuria vspiā lateret.] Accōmodari autem solet uerbum Hebræum ad has ipsas inquisitiones Iudiciarias, vt Ps. 43. 22. Nonne Deus requiret (Hierony. Inuestigabit) illa? & Prou. 25. 2. [Gloria Dei celare verbum, & gloria Regū inuestigare sermonem. Deus enim cū omnia sciat, celat tamen, & dissimulat: at Reges, quos multa latēt, oportet causam, quam nesciunt diligenter inuestigare. Subiungiturque verbum scrutandi ab eadem radice; Cælum sursum, & terra deorsum, & cor Regum interutabile. Quod ex Hebræo legitur: Cordis Regum non est scrutatio. idest, vt Complutenses exponūt: Non est eius scrutari supra dicta. q. d. Regum officium est, non quidem vacare Philosophiæ, & cōtemplationi rerum naturalium, cæli, & terræ, sed potius inquirere in actiones, & mores suorum ciuium, & inuestigare, ac nosse, quid inter cælum, & terram geratur. Quare terminum inuestigationis Regum, videtur esse cælum sursum, & terra deorsum, & hoc est, quod aliquando vestiter explorare, aut probare, quod nos dicimus, *Hazer informacion, ò probança.* Ps. 138. 1. Domine probasti me. Hierony. Inuestigasti me, & ibidem. Proba me Deus; Hierony. Scutare me. Modū autem inuestigandi, & faciendi (vt ita dicamus) huiusmodi probatione, statim subiungit; [Tu cognouisti sessionem meam & resurrectionem meam; intellexisti cogitationes meas de lōge, semitam meam, & funiculū meum inuestigasti, & omnes uias meas præuidisti,] &c. Videlicet, obseruare vestigia, actiones oēs, gressus, diuerticula, verba. conferre antiqua, & præterita cum præsentibus, ex quibus syncera rei ueritas constare possit. Hæc itaque Deo tribuit, ut significetur supremus iudex habere cognitas, & exploratas causas omnium mortalium, quem imitari,

רוב Philippus. רקח Chrys. Hieronym. Regum munus nō tam vacare Philosophiæ, q̄ administrationi Reip. Hieronym. Deus supremus Iudex forma iudicum humanorum in causis cognoscendis.

quoad fieri possit, debeāt humani iudices in inuestigandis, perquirendisque causis forensibus.

XVII. Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.

1 *Principis clementia, atque seueritas. Commiseratio coniuncta cum indignatione.*
2 *Quid conterere. Potentiores instar leonum Optimi Principis munus perdifficile.*
3 *Princeps pastorem agit. Illustrati Moyses, & Samuel.*
4 *Vigilandum Principi, & nocte surgendum. Pastor improbus.*

HÆc est altera pars, officiumque optimi iudicis, seueritas erga nocentes, & impios: nam nisi seueritas adsit, clementia, & benignitas contemnitur. Quāuis .n. (vt ille dixit) optimo iudici, quærendæ sint ignoscendi causæ, non puniendi occasiones; Tamē simul optimi iudicis est impedientes coercere, & ad restitutionē iniquę ablatorum vi compellere, habereque se instar Apis, quæ Regis, moderatorisque populorum symbolum est, necessitatis aculeum simul coniunctum cū clementia, & mellificationis instrumento. Ergo audēdum iudici, & Principi est aduersus Potentiam, violentiamque impiorum, vt uirtute perrumpat iniquitatem, ne forte extimescat faciem Potentis: nam qui ita principatum, magistratūve gereret, ut leges subijceret arbitrio, & libidini alicuius ciuis, & qui periclitanti iustitiæ, timiditate quadam, non succurreret, iudicatur a Platone ciuitatis, patriæque hostis maximus. Est autem in optimo Principe mirifice coniuncta clementia erga pauperes cum seueritate, & indignatione erga nocentes, & iniquos, vt enim sapienter docuit Arist. [Commiseratio, & indignatio perturbationes sunt, bonorum ambæ morum,] oportet enim cōdolere cum quis indigne uexetur, similiter & propter illum indignari. quod & se fecisse hoc loco testatur Iob. iratus, & indignatus aduersus iniquum, cuius conterebat molas. Rei huius simile exemplum in Moyse, [Viro mitissimo super omnes homines, qui morabantur in terras] sed aduersus peccatores rebelles, aduersus idolorū cultores, aduersus Ægyptios seuerissimo, irascente valde, atque indignante. In Dauid item ingenij Principe lenissimi, qui bello clarus, & hostium sanguine insignis, at clementia multo præclarior, exemplum præbens, vt Basilius ait, quomodo magnanimus idem, & clemens esse possit. Atque Plato quidem 2. De Repub. mansuetum simul, & iracundū ingenium in custode ciuitatis requirit, instar generosi canis, qui aduersus familiares, & eos notos mitissimus sit, contra uero aduersus ignotos.

Ami. Mar. lib. 19. Apes enim symbolum. Olo' Mag. li. 1. de gēt. Septentr. Eccles. 7. Magistra' timiditas. Plato li. 9. de Legibus. Arist. li. 2. Rhetor. c. 9. Commiseratio, & indignatio simul iūcta. Num. 12. 4. Exo. 32. 19. Bas. ep. 1. ad Gre. Theol.

2 Conterebam. Proprie. Confringebam; molas, dentes, aut dentes molares, qui fortiores esse solent ad terendū, ut indicauit hoc loco Philip. Iniqui, per nim, nefarij agentis. hic uides iniquū raptorem sæuientem in pauperes, comparari cum leone discerpente inferiores animātes; aut cum lupo diripiēte ouem. Vbi obseruat Chrys. Iobum, atque optimum Principem, iudicemve, utrisq. utilem esse: nam & læsos ab accipienda iniuria, & iniustos a facienda euocat, atque ad meliorem mentem conuertit. nam siue iudex absoluat, & tueatur, siue cōdemnet, & puniat, semper sibi proponit tū Reipublicę, tum etiam singulorum bonorum quoad fieri potest, & ut Seneca dixit, cuius curam excubant pro salute singulorū, atque uniuersorum quotidie experiūtur. Cum uero ait molas contritas, & confractas, acute obseruauit Chrys. significari: [Eorum qui suapte natura mordere solent, potentiam eneruatam; ita vt potens ipsi a noua inferēda iniuria arcerentur omnino.] Hinc uideas quā difficilem prouinciam subeat, qui uerus magistratus iudexve, aut quod idē est, pastor bonus esse uelit, pugnandum enim est illi sæpe cum leonibus, & lupis, & confligendū cum potentissimis Tyrannis, homicidis, laniatoribus pauperū. quod eleganter Cicero in hæc uerba dixit; [Subeundū est his, qui magistratum gerunt pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro Rep. tempestates, cū multis audacib. improbis, nonnunquē etiā potentibus dimicandum.] Quid? Ponenda etiā anima, & committenda luporum dentibus, pro ouibus suis.

שבר Philip. עול Potentiores pauperibus, Leo & Lupus. Chrysost. Optimus Iudex bonis, et malis utilis. Imbij ab optimo principe, nō solum in præsens, sed in posterum repress. Ci. pro Sest. Princeps cū bestijs pugnandum. Ioa. 10. 11. 24.

3 Et de dentibus illius auferebā prædam. Septu. De medio dentiū eorum rapinam eripui. Notant scholia Græ- LXX.

canica

canica illo auferendi verbo, vim peculiare. q. d. Euulsi. *Nicetas.* Chrysostomus quoq. Animi (inquit) [contentionem, ac fortitudinem cerne, & rei difficultatem animaduertet] *שלך* In Hebræo proprie est; [Extrahebā; aut Proijcere faciebam] eleganter Chrysostomus: *Chrys. st.* [Rem iam plane obrutam, *Pagnin.* iudicioq. præreptam in integrum restitui, nec desperabam, *Regia.* quamuis res esset præiudicata; verum, & deuoratum negotium; *Princeps pastor.* more optimi vigilantisque pastoris eruebam quasi ab ore leonis, ouis crurib. abstractis, sūmisque auribus auulsis.] Vbi profecto vides, Iudicem, Principemve, Pastorem esse, atq. Pastoris illius, simulq. *1. Reg. 17.* Regis per similem, qui ad Saulem, (atque vtinam is bene intellexisset, atq. memori mente retinuisset, quæ illi a pastore dicebantur, sibi vtique seruanda in occidendo lupo illo Agag, ex Dei præcepto, atque ex suo peculiari Regis officio) dixit, inquam, ad Saulem Dauid; [Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo, vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebat eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me, & apprehendebā mentum eorum, & suffocabam, interficiebamque eos.] Quare si quando pauper, miserve aliquis pereat deuoratus *Ezech. 3. 18. 20.* ab Vrso, Leoneve alio potentiori, requiretur, vtique de manu pastoris, qui ea suo officio, iureque pastoritio tenebatur prædam auferre. *Ius pastoritium.* Quod ius pastoritium exigebat Labam a Iacob Gen. 31. 39. [Ego damnum omne reddebam, quidquid furtim peribat, a me exigebas; arie- *LXX.* tes gregis tui non comedi ne captum a bestia ostendi tibi.] Vbi Septuaginta legunt: [Ego soluebam a meipso furta diei, & furta noctis.]

4 Vbi vides iudici, & magistratui, inuigilandum esse, ne vespertini lupi, & nocturnæ bestiæ prædā reportent. *Plato.* Quare, & Plato lib. 7. de legibus. exurgere nocte magistratus iubet; Magistratus (inquit) [profecto nocte in vrbibus vigilantes malis hominibus, tum hostib. tum ciuibus terrori sunt: amandi, honorandique iustis, & temperatis; sibi. & ciuitati vtilis vniuersæ.] *Home. li. 2. Iliados.* Quo illud Homeri pertinet;

Non licet integram noctem dormire regentem
Imperia populos, & agentem pectore curas,
Cuius consilio, populique ac multa reguntur.

Sic dies noctesque Palinurus ille Somno suadenti repugnabat?

Vir. 7. Aen. *——— Clauumque affixum, & hærens*
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.

Seneca. Excubat *inquit Sen.* [Principis cura pro salute singulorum.] Num quid aliud significare existimas nomē illud optimi Iudicis, aut gubernatoris, Vigilantissimus, quam pastorem super gregem suum nocturnas agentem excubias, quæ profecto gregi securitatē aliquam afferre possint? sicut aliquando Seneca commendans Cæsa- *Sen. de breu. vita.* ris diligentiam dixit; [Omnium domos illius vigilia defendit, *Pastor lupus* omnium otium illius labor, omniū delicias illius *Ierem. 28.* industria, omnium vacationē illius occupatio. Sed quid *& cap. 12. 10. & 1. 23* Deus bone, si Iudex ipse, aut Princeps lupus fit, si fur, & latro? Si pastor ipse perdat, & mactet? demoliatur, nō *2. Ezec. 34 3.* parcat, derelinquat, quod crassum est, occidat, quod abiectum est, non reducat, quod perierat, non quærat; *Mich. 3. 3.* violenter tollat pelles, & carnem desuper ossibus eorū; *Zac. 11. 5. 23.* & ossa confringat, & concidat, sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. *Ioan. 10. 8. 10.*

XVIII. Dicebamque: In nidulo meo moriar, & sicut palma, multiplicabo dies.

1 *Totius sententia paraphrasis.*
2 *Extremæ senectæ periphrasis.*
3 Nidi *multiplex allegoria. Explicatus Abdias.*
4 *Palma quid proprie. Varia lectio. Phœnicis vita quanta. Illius funus, Symbolum supremi honoris.*
5 *Elucidatio Vulgati.* Truncus palmæ numerat annos.

1 *Elucidatio sententia.* HAec (inquit Iobi) tanta meæ Reipublicæ pax, atq. felicitas, non solum alijs afferebat vitam iucūdissimam, sed mihi etiam, cui cuncti bene volebant, beneque precabantur, felicem senectam pollicebatur deinde vero felicem quoque atque tranquillam mortem; & quod raro euenire solet, iuuenis, vir, atque senex felicissimus sine felicitatis vicissitudine, fore vt essem, *Sen. 3 Herc. Oetæo act. 2.* sperabam. Sed;

Quos felices Cynthia vidit,
Vidit miseros abitura dies
Rarus felix, idemque senex,

Dicebam. Certo apud me statuebam fore, vt in nidulo *Varia senectutis circū locutiones* meo morerer. Symmachus: Vt cum nido meo senescerē. Proprie, Deficerem, præ senio expirarem, post longissi- *Symma.* mam vitam, in senectute bona, ac Beata. Septuaginta; *LXX.* Aetas mea senescet. Hæc autem vitæ longissimæ vsque ad extremam senectutem circumlocutio fit Genes. 35. 29. [Consumptus ætate mortuus est. & 25. 8. Deficiens mortuus est in senectute bona.

3 *Varia expositio Niduli* Sed quid per nidum significetur, aut per mortē in nidulo, non eadem est apud omnes expositio; nā Hebræi, quos imitatur Vatablus? existimant significari mortem *Vatab.* subitam citra molestiam longæ ægritudinis, in medio liberorum superstitum. Potest etiam significare, non solum lectum suum, vel dum, aut Regnum, sed etiam se- *Mortis pacatæ periphrasis.* curam, tranquillamque mortem, ita vt neque exularet eiectus a ciuibus propter Tyrannidem, vt solent pleriq. Reges, neque occumberet appetitus aliorum insidijs; ij enim in nido, lectoque suo non moriuntur; q. d. Nō ego Tyrannus, sed meorum populariū verus pater, propterea non ego Tyrannorum supplicia commeritus. Si nidum dicat pullis plenum, significabit, mortem in medio suorum liberorū, qui parentis amantissimi oculos clauderent, & extremum spiritum haurirent. Forte etiā nidus significabit editum, & eminentem vrbis locum, in quo Regia structa esset; vtpote in optimo, atque muni- *Arx in loco ciuitatis præcelso.* tissimo loco, sicut etiam Prouerb. 8. 2. indicat Sapientia suam arcem fuisse in summis, excelsisque verticib. Sic etiam Abdiæ. 4. dicitur Edom. [Exaltatus, ut Aquila, & inter Sydera posuisse nidum suum;] eo quod in montanis, præcelsisque locis habitaret. Res ad hos omnes explicatu proclivis.

4 *Palmæ varia acceptio.* *לחו* Et sicut palma multiplicabo dies. Statuebā (inquit) fore, vt diutissime uiuerem, sicut palma. Sed de palmæ nunc significatione, non parua est dissensio, nam eandē uocem originalem *Hhol*, vulgarus Interpres uertit arenam, Deuteron. 33. 19. & Ps. 138. 18. [Super arenā multiplicabuntur.] & Oseæ 1. 10 [Filij Israel, quasi arena *Regia.* maris.] Quare hic quidem vertunt: [Sicut arena multiplicabo dies;] nam cum arena, quælibet quātumuis maxima multiplicatio numeri comparari solet. Alij post R. *R. Salomon.* Salomonem, & antiquiores Hebræos, Phœnicē uertūt, quos sequuntur Tygurina, & Caiet. *Tygurina. Caietan.* Atque hunc etiam Iobi locum Tertullianus de Resurrectione c. 13. legit, *Tertullian.* Sicut Phœnix multiplicabo dies, atque adeo Philippus *Philipp.* Presbyter hoc loco testatur, idem esse Palmæ, & Phœnicis auis nomen, fortassitq. de aue loquutum Iobū, [ut si- *Phœnix symbolum diuturnitatis.* cut illa nidū sibi faciens, in ipso post multa tēpora a semet ipsa dicitur concremari, & rursus de eiusdē nidi cineribus resurgere: ita Iob dicat se per mortem in cinere carnis velut in nido pro tēpore fotutū, & inde resurrecturū in gloria. de quo diximus supra c. 19. vers. 25. vbi *Phœnicis vita longissima.* & lectionem illam Ps. 91. Iustus ut Phœnix florebit, ea Tertulliano adduximus. Facitq. cū hac expositione, tum *Plin. li. 7. c. 48.* q Phœnix sit Symbolum uitæ lōgissimæ: nā uiuere sex- centis sexaginta annis, scribit Plin. at uero Quingentis, *Ambros. li. Fide resur. rect. Hiero.* Ambrosius, & Hieronymus, post Herodotū, & Ouidiū.

Hæc vbi quinque suæ compleuit sæcula vitæ, &c.

Quadraginta, & quingentos, Solinus, cū quo uidetur cō- *Epist. ad Pasidum.* uenire Mela. Alij mille annos uitæ tribuūt ut Martialis. *Herod. li. 2. Ouid. 15. Met. Solin. c. 46. Mela lib. 3. Martial. li. 5.*

Qualiter Assyrios renouant incendia nidos,
Vna decem quoties sæcula vixit auis.

Tacitus. Manilius. Tacitus scribit esse, qui asserant, Mille quadringentos sexaginta uiuere. Scribit & Pli. auctore Manilio, [Cum huius alitis uita fieri conuersionē magni anni. Quāuis (inquit Solinus) plurimi auctores magnū annum, non Quingentis, & quadraginta, sed duodecim millib. nongentis quinquaginta quatuor annis constare dicant.] Recte ergo dici potuit per elegantē Hyperbolē, atque cōparationē, Sicut palma, Phœnix, multiplicabo dies. *Phœnicis supremus honor.* Facitque pro eodē mentio illa nidi facta, nā uidetur, nō solum uitam longæuam sui, mortemq. felicissimā sibi pollicitus sed honorificentissimum quoq. funus. Nam suum ipsa Phœnix rogum, nidumque construit ex thuriferis surculis, lignisque odoriferis, in quo cōcrematur. Atque adeo Herodotus scribit, [Phœnicē iuuenē gestare patrē paternos ve cineres myrrha obuolutos in tēplum Solis, ibidēq. humare.] Ergo mors, funusq. Phœnicis supremi honoris, funerisq honorificentissimi symbolum erit. *Herod. li. 2.*

Sed, Palmam, tamen hoc loco præter Latinum inter-
5 pretem, agnoſcunt, leguntque Septuag. Sicut truncus
LXX. palmæ, multo viuam tempore. vbi forte, truncum, dixe-
runt, tum propter firmitatem, tum propter gradatos il-
los corticis pollices, quos cum faciunt rami decidentes
ſingulis annis, annuis gradib. creſcere uidetur; adeoque
Palma annuis gradibus creſcēs. in trūco palmę, multi anni numerantur. Atque ſicut rē
illam de Phœnice aue iuuare videbatur mentio illa ni-
di; ita rem hanc de palma confirmat profecto mentio
[Radicis apertæ ſecus aquas,] ſententia ſequente.

XIX. Radix mea aperta eſt ſecus aquas, & ros morabitur in meſſione mea.

1 *Fertilitatis circumloquutio.*
2 Palma *amat aquas Illuſtratus Dauid.*
3 Hypallage. *Quid* Radix aperta. *Arbores infrugiferæ.*
4 *Quid* Ros. *Meſſorem deſiderat. Quid* meſſio. *Explicati Iſaias, & Salomon.*

1 *Radix iuxta aquas ſymbolū fertilitatis.* QVanquam cōſtat adhuc Iobum perſtare in deſcri-
benda ſua felicitate, incertum tamē quid deſignet
hæc [radix aperta ſecus aquas. Vatabl. refert ad
abundantiam omnium prouentuum. nam radix, quę in
aquoſo ſolo defixa eſt, feraciſſima eſt. q.d. [Quæ erant
Vatabl. mihi neceſſaria ad vitam, abunde aderant:] atq. ſimilem
Gaiet. mihi bonorum abundantiam ſemper pollicebar. Caiet.
ad ipſas arbores refert, & partem ſequentem ad meſſes
quarum felicem, & abundantem prouentum quotannis
percipiebat, ac forte indicat, aquarum, & fontium abū-
dantiam in ſuis agris fuiſſe, quod in illis regionib. præ-
calidis, & arentib pars quædam felicitatis erat, & cuius
fieri mentionem non indignum; ſicut propter ſimilem
cauſam fit mentio Fontis Iacob iuxta Samariā Io. 4. 6.
2 Sed tamen exiſtimo nunc ſe comparare Iob cum pal-
Palma iuxta aquas ſe licitatis ſymbolum. ma, atq. ſuarum rerum fœliciſſimarum ſtatum, cū aqua-
rum abundantia cum enim diuturnitatem palmæ ſibi
pollicer etur, nunc etiam & felicitatem, ac fructum com
memorat; vt omnino ſimilis ſententia ſit, atq. illa Pſ. 1,
3. de viro iuſto, & beato; [Erit tanquam lignū, quod plā
tatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructū ſuum
dabit in tempore ſuo, & folium eius non defluet, & om-
nia, quæcunq. faciet, proſperabuntur.] Quas omnes eſ-
ſe peculiares palmæ notas, diximus, cum eum Pſalmū
Arbores aquarū amātes. interpretaremur. Sed quod ad aquas pertinet potiſſimū
palmæ conuenit; licet enim de Cedro dicatur Ezech.
17. 5. [Firmare radicem ſuper aquas multas, & de Pla-
Pli. lib. 13. cap. 4. de plant. c. 4. tano exaltata iuxta aquam Eccl. 24. 19.] tamē de Palma,
quæ in Iudęa, feliciſſime prouenit, vt teſtatur Plin. ſcri-
bit idem eodem loco; [Gaudet riguis, totoq. anno bibe-
re, neque quidem contenta eſt ſolis pluuijs,] atq. Theo-
phraſtus, [Magis gaudere aquis ſcaturientib. quā plu-
uijs.] eſt enim ſitibunda, & bibula; cuius ſitis cauſa vi-
detur eſſe, tum quod habet regiones calidas, & ita Plin.
ait. [Nullam palmam eſſe frugiferam, niſi in terra, & ſo-
Cur palma ſit aquarū amans. lo feruido, & nitroſo, aut ſalſo,] quæ omnia ſitim effi-
ciunt; Tum etiam, quod ut idem Plinius ſcribit lib. 17.
Palma eſt Solis amantiſſima; quare oportet habere ſem
Pli. lib. 17. c. 44. per affluentem humorem; quam affluentiam hoc etiam
loco ſignificat plurale nomen aquarum. Dicitur autem:
[Radex aperta ſecus aquas,] vel per Hypallagē, quod
3 aqua aperta ſit circa radicē; Quod nos diceremus: *Que*
Hypallage. *tenga el agua descubierta al pie.* Videlicet, quod pateat illi,
& affundatur aqua ad illius radicem, ita ut ſemper illi
adſit. Hæc enim omnia cadunt in proprietatē vocis ori-
Verbum aperiendi in rem ruſticā conueniens Pallad. in Octo. tract. 12. ginalis aperiendi. Vel forte eſt Hebraiſmus perſimilis
noſtro Hiſpaniſmo, dicimus enim, vel de foſſione vinū;
Abrir y cauar, vel de cultura etiam aliarum arborū; *Abrir las las paças.* Atque hoc etiam in palmam peculiariter cō
uenire, docet Palladius, ſcribens rem ruſticam in Octo-
bri, præcipiensque, vt [palma circumfodiatur aſſiduè, vt
irrigatione continua æſtatis vincat ardores.] Sic igitur
pollicebatur ſibi Iob fore, vt tanquam palma [ſecus de-
curſus aquarū,] aperta ſemper radice, difficultates om-
Pſ. 1. 3. nes, atque ardores temporis ſuperaret, florenſque, ac
dactylis graueſcens ſemper eſſet, & fructum ſuum da-
Arbores ſteriles infelices. ret, inſtar palmę, non alienum, neq. inſititium, ſed dul-
ciſſimum, atque ſuauiſſimum, & fœliciſſima iſta arbore
dignum; [nam quæ infrugiferæ ſunt infœliciſſimæ quo-
4 que ſunt, & a religione damnatę.]

Et ros morabitur in meſſione mea. Cæteræ auctor,
rorem, intelligit, quo compleantur, & matureſcant fru- *Nicetas.*
ctus, ita ut ſe ipſum cum meſſe comparet Iob; [Que-
madmodum (inquit) fructus rore atque imbribus læti-
ficati atque completi ſuo tempore demetuntur, ſic ego
in bonorum copia, ætate exacta, putabam ex hac me vi-
ta migraturum.] Et cum hoc ſenſu facere videtur ver-
bum, morandi, quod idem eſt, quod pernoctare, aut ha-
bitare q.d. Ros, humorque matutinus, atque ſerotinus
pernoctabit, permanebit vſque ad meſſem meam; puta-
ui ſore, vt nunquam exareſcerent mei fructus: neq. vn-
quam exciderent mearum facultatum folia, & rami Sed *Cōmodior roris vſurpatio.*
ego rorem intelligo aerem illum roſidum, atque humidū
quem deſiderant meſſores, vt bene, & facile meſſem de-
metere poſſint integris ſpicis, & nullo grano præ aridi-
tate diſſiliente; ſicut etiam illa eſt felicitatis cuiuſdam *Ros meſſis ſalutaris.*
promiſſio, aut ſignificatio, Iſa. 18. 4. [Sicut nubes roris
in die meſſis.] quod Septuaginta clarius videntur dixiſ- *LXX.*
ſe. [Sicut nubes roris in die meſſis erit ante meſſem.] &
Prou. 25. 24 [Sicut frigus niuis in die meſſis.] Quo per-
tinet illud Virgilij: *Vir. 1. Geor.*

Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas
Agricolæ. ——— ——— ———

Deinde

——— *Nullo tantum ſe Myſia cultu,*
Iactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.

Atque illud etiam præceptum rei ruſticæ, [vt fœnum
demetatur, antequam mareſcat, ſordidum adhuc, & pau-
lo humens.] Cum quo etiam ſenſu rectè conuenit Meſ-
ſionis nomen; licet. n. vox ipſa originalis proprie ſignifi-
cet frugem ipſam, atque meſſem, & interdum et ramos
ſed Interpres meſſionē, dixit, vt intelligeremus vtilita-
tem roris ad ipſam actionem, laboremque demetendi.
Ergo omnia ſibi felicia pollicebatur Iob, non ſolū fru-
ctus, ſed etiam cæleſtem illum rorem, quo facile, ac iu-
cunde auelleretur, ſeu demeteretur ex uita, & fœliciter, *Suauis mors*
ſicut Eliphaz dixit, inferretur in ſepulchrum, ſicut ace-
ruus tritici; nam quib. non affunditur cœleſtis ille ros, *Mors plena*
cum difficultate, & cum ingenti doloris ſenſu præci- *difficultatis*
duntur ex vita, & cum magno labore moriuntur. *& doloris.*

XX. Gloria mea ſemper innouabitur, & arcus meus in manu mea inſtaurabitur.

1 Gloria *quid.* Innouari, *aut* mutari *quid.*
2 *Varia Lectio. Arcus Dei, & arcus hominis.*
3 Gladius, & arcus *priſcorum arma.* Arcus *pro militari defenſione. Illuſtratus Samuel.*
4 Inſtaurari quid. *Illuſtratus Samuel.*

POllicebar (inquit) mihi fore, ut gloria mea, præcel- 1
lenſque dignitas nouis ornamentis indies augere-
tur, & quaſi recens, nouaque quotidie cōfirmaretur ad-
uerſus aduerſarios omnes, difficultateſque ſuperādas.
Gloria dignitas, honor, grauitas, quidquid hominē glo-
rioſum, grauem, & præcellentē efficit. Innouabitur. Au-
guſtinus, Gloria mea noua. Similis loquutio apud Iſa- ** Cada dia*
iam.* Mutabunt fortitudinem. Videlicet priſtinam cū *mudarā ve*
noua: heſternam cum hodierna: ideſt, nunquam conſe- *ſtido, y ſal-*
neſcent. Sed in dies induentur recenti robore. Symma- *drā de nue-*
chus: [Gloria mea innouabitur præſens mihi.] id eſt, *ua.*
ſemper fruar præſenti felicitate. Septuaginta, ad condi- *Symmach.*
tionem contrariam referunt; [Gloria mea vana mecū; *LXX.*
ideſt, ſpēs inanis, & res mihi ipſi contrà ceciderunt.]
Sed cohęret melius noſtra lectio.

Et arcus meus in manu mea. Sept. legerunt; [Arcus 2
meus in manu eius gradietur.] Cui lectioni duas expoſi- *LXX.*
tiones adhibet Nicetas: primam, quod arcum ſuū, vo- *Nicetas.*
cet arcum Diuinam, a quo ſagittas, & tela accipit. q.d. *Varia lectio, & expoſitio.*
Nunc tamen manus Dei contra me extenta eſt, & arcus
illius in meam vitam intentus Secunda, quod dicat ar-
cum ſuum dirigi a Diuina manu, ideſt, res ſuas oēs ſoli-
tas Diuina ope dirigi, & gubernari, peruenireq. ad finē
optatum; Non aliter, quā cū 4. Regum. 13. 16. & 17. Eli-
ſeus dixit ad Regem Iſrael; [Pone manum tuam ſuper *Arcus directus Domino, illum mittunt*
arcum, & cum poſuiſſet ille manum ſuam, ſuperpoſuit
Eliſeus manus ſuas manib. Regis. vnde ſagittæ emiſſæ
erāt ſagittę ſalutis. nō aliter Arcus Iob ī manu eius, id-
eſt, Dei Sicut et de Ioſeph dictū eſt Gen. 49. Sedit i forti
arcus

arcus eius; id est, arcum suum, quo se ab hostium, feratruinque iniurijs defenderet, noncommisit solum suis brachijs, ac viribus, tantum Deo fortissimo sagittandi peritissimo. Iudicat præterea Nicetas, Arcum Iobi, vocari ipsum cor, & mentem Iobi, vt nunquam in rebus *Prou. 21. 1.* decernendis aberraret a scopo, quippe in manu Dei, rectissimo semper iactu collimabat. Cor enim regis in manu Domini. de quo dicemus vers. 22.

3 *Germanale lit. & expositio. Arcus, & gladius præcipua armatura.* Sed vera tamē ex Hebræo lectio; Arcus meus in manu mea, id est, potentia, robur, arma ad tegendum, & ad offendendum: nam arcus, & gladius, erant illius sæculi fere vniuersa armatura. Ideo tam frequens in sacro sermone arcus, & sagittarum mentio: præsertim in Syria, & Assyria. Quare vt sagittis sagittas hostium repellere possent Israelitæ, iussit Dauid 2. Reg. 1. 18. Vt docerent filios Iuda arcum, id est, militarem disciplinam. In manu mea. fere idem repetitur, idest, meæ vires, mea brachia non languescent, nec consenescet meum robur: semper docebit Deus manus meas ad prælium; & ponet ille. vt arcum æreum, brachia mea. *Ps. 17. 35.*

4 *LXX.* Instaurabitur. Id est, mutabitur in melius, semperq. augebitur meum robur. Septuaginta: respexerunt ad proprietatem verbi originalis legentes: Graditur, vel gradietur. nam verbum *Hôlaph*, proprie est transire, *חלף* vel pertransire, aut mutari pertranseundo; quod in sagittam, vel cultrum, aut instrumentum quodcumque aliud acutum, quo aliquid transfigitur, aut perforatur, recte conuenit; nos dicimus; Passar, o traspassar. Quare illud, quod dixerūt Septuag. Arcus meus graditur, vel, gradietur, ad vim quandam sagittandi, aut perforandi pertinere videtur. Sicut de arcu Saul dictum est: Non *2. Reg. 1. 22.* est reuersus inanis. sic hoc loco Tygur. legit: Arcus *Tygurina.* meus in manu mea recepit vires. Videlicet, ad penetrādas res oppositas. quanquam etiam illa Interpretis significatio egregie conuenit; instaurabitur. id est, vlterius transibit, mutabitur in melius, superabit, prætergredieturque difficultates omnes.

XXI. Qui me audiebant, expectabant sententiam, & intenti tacebant ad consilium meum.

1 Eloquentia *digna principe virtus.*
2 *Iob Regis senatus Præses, maxime molestus fuit audit oribus.*
3 Consilium, & sententia, *quid differant.*
4 Consilium *quid prop. Illustratus sapiens.*

TRes sequentes sententiæ ad insignem Iobi eloquētiam, & copiam dicendi pertinere videntur; atque
1 *Iob eloquentia virtus vere Regia.* adeo inter reliquas optimi Principis, integerrimiq. magistratus partes refertur, quod eloquentia Regem, iusque dicentem maxime deceat. Dicunt enim esse iustitiæ, & fortitudinis comitem; cuius quoque Philippum illum Macedonem laudat Aelianus. Et vere virtutem *Aelian. li. 6. c. 19.* Regiam, appellat apud Stobæum Musonius. Nimirum *Vide Stobaeum ser. 147. & ser. 151.* hæ sunt catenulæ illæ aureæ, quibus deuinctos trahebat populos, suæ linguæ innexis, Magnus Alcides, vt eleganter descripsit Lucianus. Hanc habuit quoque Salomon cælitus sibi affusam cum Sapientia. Sapiē. 7. 15. *Lucianus in Hercule Gallico.* [Mihi dedit Deus dicere ex sententia, & præsumere digna horum, quæ mihi dantur.] quæ duæ sunt eloquentiæ partes, cogitare, & mente informare ratione dicendorum, deinde oratione exprimere apte, & ornate. quā esse Sapientiæ partē non minimam, atque donum cæleste non vulgare, subijcit statim; in manu illius (Dei) & nos, & omnes sermones nostri (orationes) & omnis sapientia, & operum scientia. id est, Dei donum fuit omnes facultates rationales, sermocinales, actiuæ.

2 *Caiet.* Ergo opportune Iob ait. [Qui me audiebāt, expectabant sententiam.] Quod Caietanus pertinere existimat ad sententiam suam in concilio, senatuq. probatam, cui ipse præsidebat. Sed in vniuersum accipi potest; Qui me audiebant, expectabant, id est, vt me audirent, non fuit illis longa, aut molesta quæcumq. etiam longa expectatio, vel, me semel auditum libenter vsque ad finem sustinebant dicentem, & minime defatigati attentissime ad finem vsque assistebant. Septuaginta; Qui me audierunt, attenderunt. minus congruit illa alia Pagnini lectio audiendi, pro obediendi. *LXX. Pagn.*

3 Sententiam. Deest in originali, tantum enim est; audiebant, & expectabāt. Sed expressum est ab Interprete, quod latebat: nam quid ab auditoribus expectari poterat suspensis animis, nisi quam sententiam Iob diceret? Philippus more Latinorum, distinguit sententiam *Philippus.* a consilio, quod illa sit velut præceptum, & lex; consiliū vero vtile aliquid, non necessarium. Sic ergo non incōmodus sensus efficietur: Ita expectabant, vt essent parere parati, si quid forte faciēdum præciperem. Sed melius referri poterit ad sequentem partem; Ita expectabant, vt intenti tacerent, vt nemo auderet dicentem interpellare, nemo obstrepere danti consilia. Nicetas [Ta *Nicetas.* cebant ideo, quod quid opponerent, contrave dicerent, non habebant.] Affert etiam illud silentium nescio quā præstantem opinionem conceptam de eo, qui dicit, fore vt nihil non dicat vtile ad vitam instituendam, nihilq. prætermittat, quo facto opus sit.

4 *עצ* Consilium proprie est, quod quis sua marte excogitat, & adinuenit, quod cuiusque mentis iudicio lubet, aut videtur optimum. Pendebant, inquit, cæteri ex meo iudicio. Hoc illud est Sapientiæ elogium beneficiumq. Propter hanc tacentem me sustinebunt (idest, expe- *Sap. 8. 12.* ctabunt me, antequam dicere incipiam) & loquentem me respicient (non erit auditorum obtutus vagus, sed in me defixus; quod est audiendi præceptum apud Plu- *Plutarc. de officio auditor.* tarchum) & sermocinante me plura (idest, etiam si longius prouehar disserendo, & disputando) manus ori suo imponent.

XXII. Verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum.

1 *Rei Sacræ periphrasis apud Ioannem. Iobi Sapientem orationem non potentes repetere auditores.* Quid iterare sermonem *apud Salomonem.*
2 *Principis sermo frugifer, & emendus. Explicatus Moyses.*
3 *Doctrina, instar pluuiæ, idonea auditoribus.*
4 Quid stillare *in Sacro sermone. Concionatoris lenitas. Explicatur Ezechiel, Amos, & Paralip.*

* ADdere nihil audebant;] Caietanus; Quod vltimus dicebas in consilio. post auditas aliorum sententias; sicut Princeps, aut Consilij Præses solet, auditis senatoribus, rem propositam complecti, & statuere, quod optimum videatur. Vel, quod nemo haberet, quid opponeret illius dictis, aut qua ratione illius orationē refellere posset. Vel, quod videretur omnibus exhausisse totam rei difficultatem, ita vt nihil addi posse videretur. Vel, quod eius dicta, & verba omnes æstimabant velut Sacrum Canonem, cui vel vnicum verbum addere, vel detrahere nefas sit. Hæc enim est periphrasis rei, aut sententiæ maxime Sacræ vt illud Apoc. 22. 18. quo sacerrimam suam reuelationem claudit Ioannes. [Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas Scriptas in libro isto: & si quis diminuerit de uerbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ.] In hanc sententiam vocat Nicetas illud de arcu suo instaurato in manu Dei: [Cum nihil detrahere, aut addere possent sententiæ meæ, cuncti concedebant. Quasi enim arcus, sic cor meum manu tenebatur Diuina, & a recto scopo nequaquam aberrabam. Potest etiam hoc referri ad magnam in dicendo subtilitatem, sapientiamque singularem, quam auditores, velut discipuli rudiores, non valerent ijsdem uerbis, eademque orationis maiestate, & dignitate repetere, nam proprie ex Hebræo legitur. [Post uerbum meum non iterabūt. uel, Postquam dixissem, non iterabant sermonem. ac si diceret, Nemo audebat repetere, ne scilicet deprauarent; & ne sapientissimis dictis, sublimiq. prælectioni tanti magistri suis ipsi uerbis aliquid detraherent, nam illud uerbum iterandi, est fere idem, quod mutare, uel, ut ita dicā, alterare, quod est non solum alteram uicem, sed etiam quasi alteram faciem, & alteram formam uerbis ipsis inducere. Quare ab eadem radice dicitur Prouerb. 17. 9 Qui altero sermone repetit, separat foederatos. Quod proprie in Hebræo est. Qui iterat uerbum. id est, qui mutat repetendo, uel qui repetit cum mutatione aliqua deprauando, quod audiuit. & Prouer. 24. 21.* Cū detractoribus, ne cōmiscearis. Proprie; Cū iterātibus,

1 * *Diciendo yo no. aunque mas, que de Zir, ninguno podia.* *Caietan.*
Circulloquutio Sacra sententia.
Nicetas.
Iobi Oratio nē sublimiorem, uix auditores consequi potuisse.
Pagn. Reg. Tygurin. *Quid iterare, aut Repetere.*
שנה * *Con los que trastruecan las palabras.*

bus, vel, mutantibus, vel deprauantib. quæ audierunt. Sic igitur auditores Iobi non audiebāt iterare, vel aliqua ex parte mutare, quæ a Iobo exceperāt, ne tātę Sapientiæ splendorē aliqua ex parte obscurare viderētur.

2 *Et super illos stillabat eloquium meum.* id est, tanquā cælestem quendam imbrem, & lapsam de cælo orationē, sic mea verba excipiebant, & mirabiliter influebant in eorum animos mea consilia. Philipp. Sensim interiora viscerū penetrabat. Olymp. Cū situ, atq. cum auiditate audiebant. Sept nescio quam lætitiam infusam auditorum animis significant, qualem affert eos, & pluuia herbis, & plantis; Gauisi suot, cū loquerer eis. Chaldæus. Pulcher erat eis sermo meus Simile id Deut. 32. 2. [Côcrescat in pluuiam doctrina mea; fluat vt ros eloquiū meū, quasi imber super herbā, & quasi stillæ super gramina.] Nam imber, & stilla lætas faciunt herbas, & fæcundant terrā. optat itaq. sermonem suum vtilem accidere auditorib. sic hoc loco ait Olympiod. Frugiferi erant sermones Iob, atq. in audientiū animis vim strenuam, ac robur habebant. Vtrumq. vero, id est, suauitatem, atq fructū doctrinæ salutaris, indicauit paraphrasis Oncheli eo loco Deut. [Suauis sit, sicut pluuia, doctrina mea; suscipiatur sicut ros, verbum meum Sicut venti pluuiæ, qui perflant super gramen, & sicut guttulæ imbris serotini, qui veniunt super herbam.] Quod vtrūque si non habeat concionatoris oratio, nihil aliud profecto efficiet, quam ventus, & nubes, & pluuiæ non sequentes. Eritque ipse concionator Vir gloriosus, & promissa non complens.

Orationis cū pluuia comparatio eiusque varia expositio.
Philipp.
Olympiod.
LXX
Chaldæus.
Doctrinæ lenitas, & vtilitas instar pluuiæ.
Onchel.
Qualis futura sit Oratio concionatoris.
Pro. 25. 14

3 Sed in voce, stillandi, obseruat Greg. quandā in docēte curam, & studium, quo se; suaque verba accommodet captui auditorum, vt qui sint angustæ mentis, quasi angusti orificij, infusam humoris copiam continuo ne respuant. [In hac (inquit) stillatione eloquij, quid aliud, quam mensura prædicationis accipitur, quia oportet ut exhortationis gratia singulis iuxta capacitatē ingenij conferatur. Debet enim ad infirmitatem audientium semetipsum contrahendo descendere, nedum paruis sublimia, & idcirco non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quam auditoribus prodesse.] Atque id forte obseruari pōt in illo Deut. verbo, concrescat; nam nisi tenues vapores, nimiumq. subtiles exhalationes crassescant, nec ferrent vtilitatem aliquam, neque ex sublimi regione in terras descenderent. Sic sane si nimię subtilitates crassiori quodam modo plebi non exprimātur, non capiunt auditores, neque influet sana doctrina in illorum animos. Recte quidem, & vtiliter Gregorius, quamuis eam particularem vim non afferat vox stillandi, vt dicemus statim.

Gregor. Accommodāda Oratio captui auditorum.

4 Alij ea voce significari existimant doctrinā, quæ ex ore dicentis, instar pluuiæ spargatur, sed referri potissimum ad prophetias, & comminationes seueriores, vt colligi pōt ex Ezech. 20. 46. Stilla ad Africū. & c. 21. 2. Stilla ad sanctuaria, & propheta contra humum Israel. & Amos 7. 16. & Michæa 2. 6. 11. Quibus locis continentur supplicia, & terrores Diuini. Cuius significationis analogia est, quod Stillæ, & guttæ cū impetu, & nimbo descendere soleant, proptereaq. symbolum esse videantur supplicij, & terroris cælitus immissi, aut etiam quāuis leniter primum defluāut, esse tamen solent indiciū procellæ sæuioris; quod dixit Hieronymus. Amos 7. Stillare prophetas idioma scripturarum est, quod non totam Dei simul inferant iram, sed paruas stillas comminatione denuntient. Alij ad regulas respiciunt, quæ accepro cælesti imbre stillant, & assiduitate etiam excauant lapides; sic prophetę & prædicatores stillant, quod ipsi à Deo accipiunt. Ergo hunc locum Iob sic exponendum existimant, vt ad terrorem quendam iniectum auditoribus referatur, proptereaque auditores Iobi nihil illius verbis addere auderent præ timore, & reuerentia. Ego omnino hunc locum ad doctrinæ suauitatem sensim, & blanda illabentis, exhilarantis, & inebriantis auditorū animos, omnino pertinere iam ostendi, probauiq. solide ex communi interpretatione, ac sequens ipsa sententia plane demonstrabit Nunc de verbo, stillandi, assero idē omnino esse, quod loqui, aut prophetare & vt R. Mardoch. dixit, idem significat, quod Dabar. Quod agnouit Hier. Mich. 2. super id; Ne loquamini loquentes, &c. (inquit) [interpretatus est; Ne stilletis stillantes, quodam idiomate Hebraico, eloquium ab eo quod fluat, & ad aures perueniat audientium, in similitudinē pluuiæ descendentis, stillationem vocans.] At ea subiecta materia modum capit, nam uel ad terrorem, & supplicij cōminationem pertinet, vt locis adductis, & 2. Paralip. 12. 7. Non stillabit furor meus super Ierusalē. nos de supplicio, & pœna dicimus: *Llouer le sobre la cabeça.* Iam vero ad lætissimam, & suauissimam doctrinam, vt locis a nobis superius indicatis, & 2. Machab. 8. 27 Misericordiæ initium stillans in eos. Quod si quidquam vox ipsa per se affert, potius est blandum aliquid, lætum salutare. Ps. 67. 9. & de rebus dulcibus, Amos 9. 13. de odoriferis Cant. 5. 5. Stilla nullo adiuncto, pro re suauissima, & odoratissima Stacte, Exod. 30. 34. Quare ex proprietate uocis colligere possumus, oportere, ne semper cōcionator tonet, & fulguret, nisi sic exigat opportunitas, & vtilitas auditorum; Stillet interdum blande, & leniter vt audiatur amice, & beneuole, loquaturq. ad cor Ierusalem, & aduocet eam, consoletur, iterumq. consoletur populū Dei, atq. eo spirituali solatio auditores perfundat: nam sicut ros super herbam, ita, & hilaritas eius.

Stillare de Prophetia seueriori, et comminatione.
Hieronym.
Montan.
Stillare ad blandā, & suauem orationem.
R. Mard.
דבר
Hieronym.
Verbū stillandi ex adiunctis modum capessit.
Concionator ne semper tonet.
Isa. 40. 1.
Pro. 1. 9 21.

XXIII. Expectabant me, sicut pluuiam, & os suum aperiebant, quasi ad imbrem serotinum.

1 *Docentis oratio non tam curiosa, quam vtilis quatenus permittatur elegans. Iobi auditores bene instituti.*

2 *Aperire os, quonis habitus. Explicant Dauid, & Paulus.*

3 *Quæ fuerit Pluuia matutina, atque serotina precibus obtinebatur. Illustratus Zacharias.*

Me, meam orationem, expectabant, desiderabant, aperto, & hiante ore; sicut pluuiam, ex qua omne sibi incrementum, fructumq. pollicebantur: nam in animis audientium promouebat semina bonarum cogitationum, atque virtutum omnium fruges. Hinc videas Iobi auditores bene & sācte institutos fuisse, vt qui expectarēt semel, & iterum dicentem Iobum, quod inter bene audiendi præcepta ponitur a Plutarcho, refertque ex Aeschine; [Quod auditor, ubi dicens perorauit. non illico contradicere orditur sed spatium ei relinquit, siue addēdi aliquid dictis, si ita videatur, siue mutandi quidpiam, vel detrahendi.] Secundo quod non quærebant curiosa, uel mollia, & quæ pruritum aurium efficerent, sed vtilia, qualis pluuia est, nam qui non vtile, nisi etiā curiosum, & subtile peteret; perinde faceret, ac qui antidotum nollet bibere, nisi in pretioso vasculo, & qui hyeme nollet vestē sumere, nisi ex Attica lana. Quāuis (eodē Plutarcho auctore) [Quemadmodū q bibūt, exhaustā demū siti obuertūt pocula, cęlaturāq. cōtemplantur, ita ipsis sententijs impleto detur respirādi, spatiū, dictionemq considerādi, an elegās aliqu, & elaboratū hēat.]

1 *Iobi auditores bene instituti.*
Plutar. præceptum bene audiendi.
Salutaria, potius, quā curiosa quærenda ab auditore.
Plutarc.

Et os suum aperiebat.] Aperire os, sępe est habitus loquētis, nunc e contrario tacētis, sed desiderantis, & inhiantis ad rē aliquā salutare. sicut Psal. 118. 131. [Os meū aperui, & attraxi spiritū, quia mandata tua desiderabā.] Aperto ore hiant famelici, & rem aliquā nimium sollicite expectantes, tūet, & nimium attenti & mēte defixi in aliquid, vel audiendum, vel intelligendum 2. Corinth. 6. 11. [Os nostrum patet ad vos, o Corinthij.] id est, nō quęro, quod mihi vtile est, sed quod vobis, hoc vnum desidero, magno, & longe lato desiderio cordis. Propterea enim addit; [Cor nostrum dilatatum est.]

2 *Silentis, & attentissime, ad audiendum periphrasis.*

Quasi ad imbrē serotinū.] Cum bis pluuiā dixerit, & nunc serotinā, certe primo loco videtur locutus de tēporanea, quę sementi faciendę necessaria est. sicut serotina, maturandis frugibus. Dicitur aūt temporanea, et matutina, apud Ioele 2. 23. & primitiua, a Chaldęo eodē loco. At serotina dicitur eodē Ioelis loco: [Pluuia sicut in principio, vel, vt est in Hebręo, [Pluuia in principio;] id est, [in principio anni, quod erat initiū anni sacri, videlicet vernotępe, in mense Nisan, qui respondebat nostro Martio, aut Aprili, quo tēpore in ea regione maturescebant fruges. Et ita Kaldæus in eo loco hēt, [Serotinus imber in Nisan. Neque vero dicitur pluuia serotina, quod vespere, aut nocturno tpe cadat, sed quod sero, id est, ad finem anni vsualis, ad maturandas fruges. Quod autem raro soleat in illis calidissimis regionibus pluere, ideo prima, vltimaq. pluuia magnopere desiderabatur; & forte et serotina magis ardēter, sine qua omnino vanus fuisset totus semētis labor. Sic igitur Iobi doctrina

3 *Pluuia temporanea & serotina.*
Kaldæus.
Principio anni sacri maturescētes fruges in Palæstina.
Kaldæus.

ctrina maturare videbatur consilia, & salutares cogitationes conceptas in animis rudiorum. Forte ille habitu aperiendi os ad imbrem serotinum, est habitus precantis, & orantis, quod a Deo imber ille serotinus soleret multis precibus obtineri, sicut scriptum est Zach. 10. 1. [Petite a Domino pluuiā in tēpore serotino, & Dominus faciet niues, & pluuia imbris dabit eis, singulis herbā in agro.] Sūmis igitur a Iobo efflagitabāt precib. vt opportuna illorum animos doctrina perfunderet.

Serotina pluuia precib. obtinebatur.

XXIV. Si quando ridebam ad eos, non credebant; & lux vultus mei non cadebat in terram.

1 *Benignitas patrisfamilias.*
2 Ridere *quid propr. Doctrina Sapientis seria. Risus qualis.*
3 *Varia expositio* lucidi vultus.
4 Lux vultus *ad hilaritatem. Illustrati Salomon, & Dauid.*
5 *Patrisfamilias correptiones non sine lenitate.* Facies concidens, *aut* obscura *quae. Explicatus Samuel.*

1 *Animi, & contentionis honesta remissio.* Aliquando etiam, quod patremfamilias decet, remittebat animum, atq. grauē, & seriam de rebus diuinis disputationem, vt se benigniorem, humaniorēque præberet subditis, naturamq. suā ita temperabat, vt partim seueritate contineret in officio, partim benignitate, & lætitia permulceret, & ad officium alliceret.

2 Ridebam. Aliqui post R. Gerson, & Rab. Aben Esra, sumunt risum pro irrisione. vt significetur potestas quædam Domini erga seruos ad irridendum, conuitiandū, & reprehendendum. Sed hæc expositio inuita est, & nō bene conueniens cum ijs, quæ dicuntur. Symmachus legit; Arridebam illis, quasi conniuens ad illorum risus, & lætitiam; Tygurina, Si quando iocarer apud eos; non credebant. Certe vox originalis. Ridere, irridere, ludere significat. Sed hoc loco ad lætitiam tantum, & gaudium referenda est; quod sapienter docuit Philipp. Plerumq. (inquit) lætitia, siue gaudium in Scriptura risus nomine dicitur. Cum aūt ille rederet, non credebant. Tanta (inquit Philipp.) [reuerentia, & honore a prædictis habebat, vt Sapientiæ meæ, & grauitati, indulgentiæ blādimentum, & remissionis hilaritas cōgruere vix posset. Non credebant] me ridere, risus tantum causa, sed serio aliquid inde velle elicere. Nicetas: Quod per risum ab eo fiebat, periclitandi alterius causa fieri arbitrabātur. Cum quo facit, quod ait Greg. [quod vir sanctus talem se exhibuit subditis, vt et ridens timeri potuisset. Qua in re docemur, quod talis debet esse dispensatiō regiminis vt is, qui præest, & arridēs timeri debeat, & iratus amari.] Nunquam igitur ita ridebat effuse, & cum cachinno, vt illius risus, reputari posset error (sic. n. Sapientiā ridere non oportet) sed potius risus ille pars quædam erat Sapientiæ: nam ridendo instruebat quoque subditos. Colligit inde Nicetas; [Adde grauem, atque constanté dicere esse magistrum, vt ei, aut arridenti, aut saltibus vtenti, fides non adhibeatur.] nihil igitur ab illo fiebat sine vtilitate, fructuque suorum.

R. Gerson. R. Abē Esra. Symmach. Tygur. Risus pro gaudio. שחק *Philipp. Nicetas. Greger. Sapientis risus. Eccles. 21.*

Et lux vultus mei non cadebat in terram. Varie ab interpretibus accipitur; primo, vt videatur esse obsequium

3 *Varia expositio. Vatabl. Caiet. Regia. Isidorus. Clarius. Eugub.* quoddam impensum ab ipsis subditis: nam ex Hebræo legitur; Lumen faciei meæ non deijciebant. vel, non faciebant cadere. Quod explicat Vatablus; [Non spernebant meam auctoritatem, sed ridentem etiam reuerebantur. Alius, Quod diligenter cauerent, ne lucem, atq. hilaritatē vultus illius aliquo modo turbarent, aut cōtristarent.] Nam demissio vultus, atque oculorū in terram, mœrentis habitus est. Alij; Non sinebant cadere in terram; idest, non abijciebant, neque reprobabant, probabant potius vehementer meas omnes actiones, siue riderem, siue seuerius agerem. Caiet. quid argutum, & subtile: nam lumen vultus intelligit quasi radios ipsorum oculorum, & coniectum ipsius visus, qui obseruabatur a suis subditis; excipiebantque illius oculos, non tanquam vanum aliquid, sed tanquam pretiosum quid, & habens mysterium; non sine causa attollebat ille, aut demittebat oculos. Sed hæ omnes interpretationes, duriores sunt; & coactæ.

Ego, quod simplex, & germanum videtur, proponā: Lux vultus significare videtur hilaritatē, animi candorem, vultum placidum, atque beneuolum, indicem internæ bonitatis, quæ propria est Sapientis. sicut Scriptū est Ecclesi. 8. 1. Sapiētia hominis lucet in vultu eius. Ex vultu (inquam) cognosci potest Sapiens, & ab occursu faciei homo sensatus. Non solum enim Sapientia ornat animum, sed etiam vultum illuminat. Sic. Psal. 30. 2. dicitur. Illuminare Deus vultum suum Cum se hilarem, benignumque præbet. iubemur etiam Psal 33. 6. Accedere ad Deū, & illuminari, id est, vt illuminemur; quod statim explicat; Facies vestræ non confundentur. idest, reddit Deus accedentes ad se lætos, & hilares, aufert que vultus mœstitudinem, & confusionem. Qua ratione autem ipsa impietas, & prauitas cordis non luceat, sed potius nigrescat in vultu impij, non semel indicatur in Sacris Literis. Isaiæ. 13. 8. Nahum. 2. 10. Fieri etiam potest, ut res hæc pertineat ad vultus, & totius oris speciem, & dignitatem uere Regiam, quæ tum in alijs, tum in Iobo multum valuit ad cōcitandos subiectorum animos. vere quippe scripsit Curtius; [Plurimis gentibus in corporum maiestate veneratio est, magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est.

4 Simplicior interpretatio Lux vultus propria sapientis. Eccles. 19. 23. Improbi vultu obscuri. Curtius li. 5

Idem illud de hilaritate exponitur in secunda parte: Non cadebat in terrā, idest, sic semper vultu hilari, atque sereno fui, vt nunquam conciderem facie, nunquā mœstus incederem, sicut de illo dictum est Genes. 4. 6. Quare iratus es, & cur concidit facies tua? De quo faciei habitu erectæ, aut demissæ, non semel diximus. Illud igitur Optimi Principis habuit Iob, quod nunquā fuit tristis, neque turbulentus. Isaiæ 42. 4. Quod ex Hebræo legitur; non erit obscurus; vel, non caligabit (vt uertit Pagninus) obscuritas enim faciei tristitia est, sicut & lux, hilaritas; Quare eo loco legunt Septuaginta Splendebit; sic etiam 1. Reg. 3. 14. Non corripuit eos. Prop. Non fuit obscurus ad eos, ab eodem verbo. Id est, Samuel non seuere increpabat filios, sed potius hilarē, lucidumque vultum illis exhibebat; cui respondet id Ecclesi. 30. 4. Lacta filium tuum, & pauentem te faciet; lude cum illo, & contristabit te, ne corrideas illi, ne cōdoleas. & id Ecclesi. 7. 25. [Filiæ tibi sunt, non ostendas hilarem faciem tuam ad illas. Ergo Iucem vultus non cadere in terram, est nunquam demittere, uel nunquam deponere claritatem vultus, siue doceret, siue increparet. Id, quod eleganter indicauit Nicetas, ideo dixisse grauitati splendorem habuisse adiunctum, [quia suam grauitatem, & in facinorosis obiurgandis acrimoniam demonstrauit: nam qui ex illo genere sunt, tristes, atq. a risu, abhorrentes esse solent.

5 [Principis vultus latus. Faciei obscuritas moeror. Pag-nin. LXX. Vultus parētis obscurus ad filiorum erratā. Nicetas.

XXV. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Cumque sederem quasi Rex, circunstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator.

1 *Viam subditis quomodo præscribat Princeps. Quando quales quæstiones proponi debeant ab auditoribus.*
2 *Regis humanitas. Princeps ab externo cultus. Illustratus Moyses.*
3 *Exercitus, quid prop. Assiduus in Sacro sermone quod Principis melius in officio continens.*
4 *Iob verus Rex. Notatus Caietanus.*
5 *Principis clementia. Diuinum, benefacere.*
6 *Princeps, subditorum firmitas. Illustratus Salomon. Moyses, Hoseas.*

Etiam (inquit) si Rex illorum, supremusque iudex essem, sed humanissime erga illos me gerebam, atque cum vnus ex ijs videri volebam, non secus quam vnus e multis ad eos adibam, atque omnium moribus me accommodabam.

1 Sententia paraphrasis

Si voluissem ire. Sept. iuxta Hebræum legunt: Elegi uiam eorū. Quod Latinus Interpres dilucide dixit, uelle ire ad eos. Quanquam alios etiam sensus habere, pōt uidelicet ad ipsum pertinuisse eligere aliorum uiam, id est, Præscribere illis; quam uitæ uiam tenere deberent. & quid facto illis opus esset, ita ut omnia Iobi arbitratu, & consilio fierent. Alij, eligere uiam agendi cū alijs interpretantur, quod quamcumque rationem, & uitam

LXX. Varia expositio Hebraicæ lectionis. Vatabl.

siue

neq. tenebrarũ; nam plerięn: , ex Vulgata illa tenebrarum pro malis, & difficultatib. acceptione, exponunt; *Vatabl.* Illias fauore vincrba summas tribulationes, rerumque difficultates, & per Dei gratiã, nihil mihi erat difficile. Sed quæ nam tribulationes acciderant Iobo, quē Deus custodiebat? Aut cum quib. nã malis, & difficultatibus vnquam pugnauit, qui in summa felicitate viuebat? Melius ergo in hac ipsa tenebrarũ significatione, conficietur hæc sententia; Diuina Lux disijciebat tenebras omnes, ne vnquã illas sentirem: sed lætus, alacerque pergerem, nullis difficultatib. impeditus, & vndequaq. felix, Olympiodorus per tenebras intelligere videtur, [Cæcos vitæ huius fluctus, quib. qui iactantur, ad Diuinã legẽ, quasi ad sydera sese vsq. ostendentia retorquēt oculos, illiusq. splēdore, ac ductu iter conficiunt suũ.] *Commoda & obscura huius loci expositio. Olympiod.*

3 Sed placebat quondam mihi huius loci tenebras, nõ tam esse calamitates, quam res difficillimas, atque obscurissimas, quæ vel in agendo, vel in cognoscendo occurrere solent; quam interpretandi rationem, non solũ indicarunt Græci, verum etiam Philippus, D. Thom. & post illum alij Latini: neq. solum cum Caietano intelligebam per tenebras, primam illam quasi stultitiã, & ignorantiam puerilem, siue primum illum rationis crepusculum, cum affulget puero rationis vsus, vt significet se Iob iam inde a primis anuis Diuinæ sapientiæ lumine illustratum fuisse, lucisq. semitam tenuisse, sicut, inquit ipse, [fui in ipsis diebus adolentiæ meæ; sed in vniuersum, quod Diuinæ Sapientiæ lux illi semper affulserit, cũ docebat populum, & [auris audiens beatificabat illum, &c. q. d. Nunc me loquentẽ vos miramini; vtinam nunc essem tam perspicaci mente, vt fui quondam, cum in reb. difficillimis, atque obscurissimis Deus mihi præferebat lumen: ad cuius ego splendorem ambulabã, id est, disputabam, differebamque sine ulla difficultate, aut offendiculo; cum Deus [illuminabat tenebras meas, & lucerna pedib. meis erat verbum illius.] Hæc enim omnia ad reuelationem rerum difficillimarum pertinent. *Tenebræ rerum agendarum difficultas, & ignoratio. Nicetas. Philipp. D. Thom. Caietani angusta expositio. Crepusculũ rationis in puero. Psal. 17. & Ps. 118.*

Sed iam nunc primam intelligentiam magis probo, vtpote magis cohærentem sequentibus. Vel certe cum hæc inter se non repugnent, integrã huius sententiæ intelligentiam ex vtraque, interpretatione confici velim.

V. Sicut fuit in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo.

1 Dies adolescentiæ *qui. Varia lectio. Hyems, & adolescētia, cur dicantur opprobrium. Illustratus Lucas, & Ezechiel.*

2 *Adolescentię quæ peccata, quæ item laus.*

3 *Familiaritas cum Deo. Secretum in sacro sermone quid.*

4 *Adolescentię perturbationes. Deus tranquillitatis amator, illustratus Salamon.*

1 QVod Vulgatus dixit, dies adolescentiæ, alij legunt dies hyemis, sicut Tygurina: aut Autumnũ, sicut Vatablus: aut dies opprobrij, sicut Regia: nam vox deducitur a radice *Ha-aph*, quæ significat exprobare, aut ignominiã facere, aut hyemare, & quod frigus & hyems videatur quasi probro quodam, & ignominia afficere arbores, atq. suo honore spoliare; sic enim etiã Latinus explicat, cum iniuriam temporis, & frigoris dicit. Significat aũt eiusmodi opprobrium, & ignominiã, quæ non solum in verbo consistit, sed etiam in ipsa re, et quasi dehonestatione & malo ipsius rei: sicut id Gen. 30. 23. cum Rachel sterilitatis malo liberatam se vidit, ait. [Abstulit Deus opprobriũ meum.] Quam loquutionem etiam imitata est Elisabeth Lucæ 1. Postquã concepit; Sic fecit mihi Deus in dieb quib. respexit auferre opprobrium meũ inter homines.] Quare quæcumque cladem, opprobrium, vocat scriptura 1. Reg. 17. 26. 1. Reg. 13. 13. Psal. 21. 7. & Psa. 68. 8. Atq. propter eandem nominis proprietatem non solum Hyemem, sed etiam Autumnum, eodem nomine significari volunt, uidelicet cum sub initium hyemis incipiunt fructus vitiari, & corrumpi, & folia cadere. Quam nominis rationē, quæ ex terræ vastitate, & sterilitate sumitur, indicasse videtur Ezechiel. 36. 30. Cum post insignem vastitatem, atque sterilitatē prædicit; [Saluabo vos ex vniuersis inquinamentis vestris, & vocabo frumentum, & multiplicabo illud, & nõ imponã vobis famem, & multiplicabo fructũ ligni, & genimina agri, vt nõ portetis vltra opprobrium famis in gentib.] Hinc ēt adolescentiam, dici voluit noster Interpres, nõ quia (ut Vatablus dixit) [ut autumno semina terræ mandatur, ita in adolescētia homines facile generant;] nam in autumno terræ semina non mandantur, potius colliguntur fructus; sed quia illa ætas, quæ non est idonea ferendis fructib. grandioribus, & maturiorib. quæ sibi relicta syluescere, proptereaque diligenti cultura, & aratione indiget, in opprobrio, & contumelia esse uideatur apud uiros. Vel quod ea ætas uitijs, & probris, aut uitiorum exprobrationib. & increpationib. maxime obnoxia sit. Quo uidetur allusisse Ierem. c. 31. 19. priora peccata uocans opprobriũ adolescentiæ. Vel quia ut hyems, ita ea ætas multis perturbationũ fluctib. procellis, atque tempestatib. agitetur. Ergo eleganter nunc dixit Interpres, dies adolescentiæ. Quam etiam lectionem habent Septuag. Complutenses, Symmachus, & Pagninus, Caietanus, Forsterus. Complutenses in Lexico. Quamquam Septuag. Vaticani legerint; Cum erã grauescens uir. quod procul dubio respicit ad illam significationem autumni, ut colligi potest ex pereleganti cõmentario Nicetæ; Quãdo (inquit) [uelut frugiferæ arbores, bonis eram usquequaque onustus; quando in omni uia, in amplis fortunis, in munerib. religionis, ac pietatis exequendis, nec leuis quidem eram. nec instar Euripi agitabar; uerũ morum constantiam, ac soliditatem retinebam, atque ea, quæ ad honestũ pertinēt, immota mente administrabã. *Varia lectio. Tygur. Vatab. Regia. חרף Hiems, & adolescentia cur dicantur iniuria afficere. Clades, aut calamitas cur dicantur opprobrium. Sterilitas dicta opprobrium. Adolescentia & Autumnus simile opprobrium. LXX. Complut. Symmach. Pagnin. Caiet. Foster. LXX. Vaticani.*

2 Quod Iobi de sua adolescentia testimoniũ, præclarum est eximiæ illius sanctitatis argumentum: Nã cum adolescentia: & uoluptas uana sint, ut scribit Sapiens; Quid magis mirabiles, quam in tanta ętatis, & adolescentiæ leuitate, tanta morum grauitas, & pondus, tanta cum Deo familiaritas? Magna (inquit hoc loco Philippus) [uirtus, atque præcipua erat in illo, Deiq. gratia singularis, ut in tempore adolescentię suę in secreto eius, Deus cum suo familiarissimo moraretur.] Ergo multo melius, quã Tobias, [Cum esset alijs iunior, nihil tamen puerile gessit in opere.] Cum tamen frequēter esse soleant adolescentium peccata (ut Plutarchus sapienter dixit) [ingentia, atrocia, ingluuies uentris, furta paternæ pecuniæ, alea, comessationes, potationes, uirginum amores, adulteria. Quapropter iuueniles impetus accuratis rationibus uinciri, ac cõpesci cõuenit.] *Adolescentia sanctæ res mira. Eccles. 11. 9. Philippus. Iob cum Tobia comparatus. Tob. 1. 4. Plutar. de liberis educandis. Adolescentium peccata nõ leuia.*

3 Quãdo secreto Deus erat in tabernaculo meo. Sept. [Cum Deus uisitationem faciebat domus meę.] Augustinus: [Cum uerbũ Domini inspiceret domũ meam.] Quod uel nimium arctam necessitudinem, & familiaritatem Dei cum Iobo, eiusque familia significat. Tygurina: [Cum Deo esset arcta necessitudo cum meo tabernaculo.] uel quod Deus res illius domesticas procuraret. atq. promoueret. Vox ēt secreti, uidetur societatem quandã, aut comitatũ significare. Vnde alij legunt: [In societate Dei, in meo tabernacula. Vel, Dum esset societas Dei super tabernaculum meum; Vel, Comitante Deo;] quod uideretur Deus se prębere pedagogum, & adolescentię comitem ipsi Iobo. Sed fere semper Vulgatus uocem originalem סוד, refert ad secretum, uel ad arcanum consilium, quod quãuis inter socios, & eiusdem Regni aut Reipub. consortes tractari soleat, proprietas illis secreti indicare quidem uidetur internam quandam Diuinarum rerũ contemplationem, diuinaq. *LXX. August. Tygur. Vatabl. Pagnin. Caiet.*

4 colloquia secreta, & a tumultu rerum aliarum traductoq. animo admirabilem quandam mentis pacem, & tranquillitatem. Quod in adolescentia mirabile est: cũ illius uia persimilis sit uię nauis in medio maris, nimirum nauis iactatę fluctibus, impulsę uentis furentib. Neque uero loquitur Deus ad cor, nisi prius humanam mentem [ducat in solitudinem. Non. n. in spiritu grãdi, & forti Dominus; non in commotione; sed in sibilo aurę tenuis.] Quam nisi operto pallio uultu, clausis oculis, erectisque aurib. percipere nemo queat. Scriptũ est n. [Cum simplicibus sermocinatio eius, id est,] cũ ijs, qui nõ duplici multiplicium curarum, sollicitudinumque, sed simplici, corde & unico Diuina curant. cum his (inquam) Dei Sermocinatio. proprie dicas; Dei secretum; uel colloquium arcanum; & iterum, Psalm. 23. 15. [Firmamentum est Dominus timentibus eum, & *Adolescentia trãquillitas & malitia mirabilis. Hosea 2. 14. 3. Reg. 19. Sermocinatio cum deo mentis simplicitatem, et tranquillitatem requirit. Pro. 8. 32.*

testa-

Hyeron. testamentum ipsius, vt manifestetur illis. Quod Hieron. ca Hebræo legit; [Secretum Domini timentibus eum, & *Dã. 13. 50* pactum suum ostendet eis.] Nimirum pij sunt Diuini consilij Senatores, & consiliarij, etiam si senes non sint, quantumuis adolescentes, quantumuis pueri, tantũ honesti, & sancti. Quod illi probe æstimarunt, qui sancto *Pro. 16. 30.* puero Danieli [dixerunt senes? Veni, & sede in medio nostrum, & indica nobis, quia tibi dedit Deus honorem senectutis.] Scriptum verissime est, [Corona dignitatis senectus, quę in vijs iustitiæ reperietur.] Suprema inter ætates dignitas senectutis; at par illi est adolescentia sancta.

V. Quando erat Omnipotens mecum, & in circuitu meo pueri mei.

1 Omnipotens, *Saddai. Eloah. Iobi sanctimonia.*
2 Pueri *de famulis aut filijs. Paterfamilias, centrum. Familiaris circumferentia.*
3 Pater *idem, qui magister. Idem, & exemplar.*

1 Omnipotēs, & Saddai quid afferant. Iob maiora indies beneficia a Deo accipiens.

SI nomen Omnipotens, Saddai, afferat nonc quasi incrementum beneficij, & fauoris Diuini, supra id, quod nomen, *Dei*, in sententia præcedenti significabat, profecto indicabit Iob secũdum diuersitatem, & incrementa ætatum, maiora indies a Deo beneficia, & beneuolentiæ signa accepisse; puer enim, atque adolescens Deum habuit *Eloah*, fortem, atque potentē, qui ætatem illam inconstantem, labilem, imbecillã continebat, confirmabatque in bono. At vir iam factus, vxore ducta, atque susceptis liberis, Paterfamilias, Deum habuit Omnipotentem, bonorum omnium largitorem, sufficiētem præbere necessaria omnia familiæ suæ, cuius ope vitæ, atque negotiorum omnium omnes difficultates superabat. Hæc enim omnia latent in proprietate illius nominis, *Saddai*. Sed Omnipotentiam hanc, & sufficientiam illius nominis, Septuag. referunt ad ingentes opes, legunt enim; [Cum eram materiatus nimis. Nicet. Cum mihi materies diuitiarum suppetebat; ipsius vero diuitias, ac nobilem sobolem, virtutis materiam mihi egomet statuebam; cum & diuitias in egenos conferrem, & liberos Dei arbitrio, ac voluntate educarem.]

LXX. Nicetas. Diuina beneficia virtutis materia.

2 Pueri famuli. Gregor. Phili. Vat. pueri filij. Nicetas. D. Thom.

Et in circuitu meo pueri mei. Quidam ad famulos referunt, vt Greg. indicat, Philippus, Vatablus, & alij; videturque colligi ea circuitu: nam significat se fideli seruorum suorum custodia circumseptum, atque numeroso famulitio stipatum. Alij de filijs accipiunt, vt Nicetas, recentioresque Latini post Diuum Thomã, & certe anceps est ad vtrumque puerorum appellatio. Habetq; sanctitatis quãdam amplificationem, quod cura, & sollicitudo amplissimæ familiæ, tum seruorum, tum liberorum, nihil illum abstraheret a secreta illa cũ Deo familiaritate, & necessitudine. Elegans vero est Nicetæ comparatio, quod ita essent liberi [illius in circuitu, vt in illum, tanquam in centrum oculorum, animique aciē intentam haberent.] Nam optimus Pater familias est veluti circuli centrum, a quo licet multæ lineæ ducantur inter se diuisæ, sed tamen quælibet linea, vendicat sibi totum centrum; ita patrem totum sibi vendicant singuli filij, & quod in prouerbio est, Vnus pater centũ filijs sufficit. Sed illud peculiare est centro, quod respiciatur ab omnibus lineis; non aliter sane parens suæ familiæ, suisque liberis inspiciendus, & imitãdus propositus est. Id quod post multa alia de liberis educandis præcepta, eleganter tãquam totius operis coronidem, docuit Plutarchus: [Ante omnia, *inquit*, debent parentes nihil peccando, omniaque pro officij rationibus agendo, euidens sese liberis exemplum præbere, vt in istorum ij vitam, tamquam in speculum intuentes, a turpibus dictis, factisque auertantur. Quorum vero tota vita turpis est, ij ne seruos quidem obiurgandi libertatem sibi relinquunt, nedum filios.] Quare Patris nomen in sacris litteris, idem est, & magistri atque præceptoris; ita vt, & præceptor, qui sancte, & diligenter munus suum obeat, pater merito sui alũni appelletur. Hæc illa est Prophetarum, aut Sacerdotum Paternitas quædam 4. Reg. 2. 12. & 5. Reg 6. 21. Iudicum 18. & sæpe alibi.

Elegãs Nicetæ comparatio.

Paterfamilias instar centri in circulo.

3 Paterfamilias exemplar filiorũ.

Plutarch.

VI. Quando lauabam pedes meos butyro: & petra fundebat mihi riuos olei.

1 *Pueri, & puellæ conuiuiorum ministri. Vngendi consuetudo, & vnicuique parti corporis idonea vnguenta adhibita.*
2 *Abundantia significatio. Explicatus Moyses.*
3 Oleum, & mel de petra. *Illustratus Moyses, & Dauid.*

VIderi posset alicui describere Iobus pristinã suam felicitatem ex lætissimis, lautissimisque suis, suorumque filiorum conuiuijs; Tum ex eo quod præcedens sententia indicet conuiuiorum, mensæque ministros: nam pueri, puellæque ministrabant mēsæ, vt ex illo Virgilij facile colligi potest Æneidos 1. in illo apud Reginam conuiuio.

1 Pueri, atq. puellæ conuiuiorum ministri.

Dant famuli manibus Lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantillia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri.

In hac vero sententia indicabitur etiam pristina vngendi pedes in conuiuio consuetudo; quod, & Magdalena præstitit Ioannis 12 Matth. 26. Marci 14. & apud priscos alios, eadem ratione fieri Athenæus docet lib. 12. ex Antiphane, & Trophonio, atque li. 15. idem moris fuisse apud Athenienses, vt delicatorum pedes vnguento vngerentur; veterumque nimiam curiositatem, vt vnicuique parti corporis idonea vnguenta adhiberent, pedibus, cruribus, maxillis, vberibus, temporibus brachijs superciliis, capillis, Baccharinum, Amaracinum, Ægyptium, Phœnicinum, Nardinũ, erudite persequitur Fuluius Vrsinus in sua appendice ad Triclinium Petri Ciaconi. Cum vero etiam in hac nostra sententia, in Originali sint pro pedibus, viæ; Rursus via, pro vestigio, aut pedibus planta, mutuo accipi soleat, faciet cum hac ipsa consuetudine, quod Plin lib. 15. c 3. de oleo differens; [Vidimus, *inquit*, etiam vestigia pedum tingi, quod M. Othonem monstrasse Neroni Principi ferebant.]

Vngendi pedes in conuiuio priscus ritus.

Athenæus.

Fuluius Vrsinus.

Pes pro via.

Plinius.

Atque hæc tantum in hunc locum probabiliter indicata sint: nam simpliciter sententia illa est, vt hæc sit ingentis cuiusdam abundantiæ, & fertilitatis circumloquutio. Septuag. [Fluebant viæ meæ butyro, & montes mei fluebant lacte.] tanta erat copia, numerusque meorum gregum, vt quocumque me verterem, viderem notas diffluentis lactis ex distentis vberibus; indeque fiebat, vt ipse tingeret, lauaretque pedes suos butyro, & lacte. Simile est id Deuter. 33. 24. In benedictione Aser (cuius nomē diuitias, & beatitudinem sonat) tingat in oleo pedem suum, & deinde subditur; Ferrum, & æs calceamentum eius, quia videlicet terra illius tribus prædiues, & abundans erat venarum ferri, & æris. Idemque indicatum est Genes. 49. 20. Aser pinguis panis eius (ea pinguedo olei est, aut butyri) & præbebit delicias Regibus. (nam ex pane, & oleo, atque butyro placenę fiebant delicatæ.) Similes igitur sibi delicias, aut potius abundantiam ea oleo, & butyro contigisse ait Iob; & similis etiam profusi sanguinis redundantia significatur Psal. 97. 25. [Intingatur pes tuus in sanguine.]

2 Abundãtia periphrasis.

Benedictio Aser.

3 LXX. Montes feraces oliuarum.

Caietan.

Insignis abundantiæ circumloquutio.

Et petra. Septua. Montes; montes videlicet saxosi, & mõtana loca, quæ feracia erant Oliuarum. Quod autem Caietanus petram hanc fundentem oleum, intelligit petram molentem oliuas, ridiculum est. Sed plane alludit ad fluminum, fontiumque scaturigines, quæ cũ soleant frequenter in montibus petrosis, & in ipsis saxis aperiri, ait Iob, non aquam, sed oleum ex ipsis petris collegisse. Quod simile est illius Deuter. 32. 13. [Vt suggeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.] idest, abundantiam olei, atq. mellis syluestris: nã in rupibus terrę Sãctæ, quippe regionis præcalidæ, frequentissime apum examina, quæ vix poterant aluearibus capi, mellificabant, & nullus erat locus inutilis, aut infrugifer; nam in ipsis rupibus oleæ nascebantur. Item & illud Psal. 80. 15. [De petra melle saturauit eos.] Quod aliqui intelligunt mellitos, dulcesq. fructus, vt dactilos, ficus, vuas; sicut & Exod. 13. 5. Terram lacte, & melle manantem. id est multis pecoribus, multisq. suauissimis fructibus. Philip. vero existimat fieri potuisse, vt ille potus deserti ad voluptatem, voluntatemque bibentium saperet, sicut mel, atque oleum; sicut manna pro voluntate comeden-

Philipp.

Sap. 16. 20 dentium, cötinebat omnis saporis suauitatem. Sed quidem hæ tantum sunt incredibilis cuiusdam feracitatis, *Vir. Eglo. 3* & abundantiæ periphrases; quale est illud;

Mella fluant illi, ferat & rubus asper Amomum.

Et illud;

Theocri. 5. Edyl. *Et non fluctus aqueos, sed lac profundat himera*
Aestuet & cratis vino, sua fruge virescat.

Consonantque reliquæ voces: nam fundere, aut profundere; tū etiam riui, siue (vt alij vertunt) paludes, ad abundantiam quoq. referuntur, vt supra c. 20. 27. [Non videat riuulos fluminis, torrentes mellis, & butyri.]

VII. Quando procedebam ad portam Ciuitatis, & in platea parabant Cathedram mihi.

1 Egredi *quid in sacro sermone. Princeps primo mane curans Rempub.*
2 *In portis iudicia celebrata. Explicatus Moyses.*
3 Cathedra, *& sedes Principum atque iudicum; Tum etiam magistrorum. Explicatus locus Regum.*
4 *Principes, et Reges aliquando de suggesto concionati. Explicatus locus Reg. & Paralip.*

1 *Deut. 28. 6.* יצא
AB agris, & rure, ad vrbem se transfert: Non felix (inquit) solum eram ruri, sed etiam domi, atque in vrbe beatus; benedictus ingrediens, & egrediēs. Procedebam, egrediebar, vt munus publicum obirē, ad exercenda judicia, & Rempublicam administrandam, cum multo comitatu. Eiusmodi egressio, aut processus, est aut Imperatoris ad bellum 1. Reg. 8. 20. 2. Reg. 18. 2. aut viri ad munus publicum obeundum, vti Sol procedens de altero hemisphærio ad obeundum alterum, Ps. 18. 5. *Princeps procedens summo mane instar Solis ad obeūdā ciuitatem.* Nō aliter etiam ciuitatis gubernator, & Reip Princeps procedit; idque summo mane, vt primam curam ciuitatis, & publici commodi expergefactus suscipiat. Sic Septuag. [Cum exibam matutinus in ciuitate.] Eleganter *LXX. Olymp. iod.* Olympio. [Tanquam Princeps quidam, ac magister cæteris ad virtutem, sic nec somno, nec ebrietatibus indulgebat, sed charitate commotus de mane in plateis residebat, tanquam lex, atque effigies ciuitatis propositus.] *Seneca.* Sed illam procedentis solis comparationem pulcherrime attigit Seneca li. 1. de Clemen. c. 3. [Quo (Principe) præcedente non tanquam malum aliquod, aut noxium animale cubili prosilierit, diffugiunt: sed tanquam ad clarum, & beneficum sidus certatim aduolant.]

Ad portam ciuitatis. Caie. vertit: Super eis, quæ sunt ciuitatis; vt non locum, sed potius negotiū significet. vt & indicare videntur Septuag. Exibam matutinus in ciuitate. Sed quidē vox, plateæ, & cathedræ, arguit etiam certum quendam locū. *Tygur. Vatab. Pagnin.* Tygur. legit; Per oppidū ad portam. Vatabl. Per portā juxta vrbem: Pagnin. Portam super ciuitatē, quod sic interpretatur Vatabl. De ambulaturus scilicet circa vrbis mœnia, vt fit sub nocte tēpore æstatis.] Sed hæc interpretatio humilior est, quam quæ in exemplum magni cuiusdam Principis, magnæ apud suos populares auctoritatis afferri debeat. Tum ēt valde leuis, valdeq. frigida esset doctrina, quæ tunc temporis traderetur a Principe. *Iudicia in portis vrbiū facta iam inde a primis sæculis.* Malo itaque existimare iam tunc temporis in portis solere iudicia exerceri; quare procedebat ad populi portam, & publicū atq. frequentissimum vrbis conuentum ius dicturus: Nam & hęc ipsa iudicij, & portarum res antiquior videtur fuisse, cum dictum sit Gene. 4. ad Cain. [Si male egeris, pro foribus peccatū tuum aderit.] id est, Iudicaberis. *Chaldæus.* Chaldæus ad iudicij diem. Sed de porta diximus pluta c. 5 vers. 4. nu. 2.

3 *Vat. Pagn. Reg. Caiet.* Et in platea parabant. Alij in prima persona: Parabā. prop. Faciebam parare. Sed magis Latine ab Interprete dictum est: Parabant, sicut, & a Septuag. impersonaliter: *LXX.* Ponebatur mihi sella. Cathedram. ex vi originalis *Sedes, & sedere propriū iudicantiū, docentium, docentium.* vocatū est sedes, sed recte sumitur pro iudiciaria sella aut pro Regali solio: nam iudicum Principumve sedere est; sicut & eorum, qui iudicantur, ministrant, audiunt, stare Quare vox eadem vertitur soliū, Amos 6. 3. & pro sede Regali, 1. Regum 20. 25. & pro sede simul Regali, *ישב* atque iudiciaria. 2. Reg. 23 8. David sedens in Cathedra *Iobus Doctor sui populi.* sapientissimus Princeps inter tres. Quare etiā hanc Iobi Cathedram ad doctrinam vř referre Chryso. & ad prio- *Chrysost.* rem illam suam in dicēdo libertatem, & dignitatem. Sicut, & Orig. ad Incensum studiū charitatis, quod aliorū *Origen.* eruditioni, atq. vtilitati operam nauaret. *Olympiod.* Olymp. vero non tā ad sermonem, quā ad vitæ exemplum. [Taquam Princeps quidā, & magister cæteris ad virtutem, & tanquam lex, atq. effigies ciuitati propositus.] *Philip.* Philip. quāquam in Cathedra significari intelligat examen diuersorū negotiorū, sed tamen nihil regiū, nihil seuerum intelligit. [Sedes, *inquit*, nō tanquā seuero judici, & cruento, sed vt magistro plebis, ac doctori populi.] & quidem aliqñ sedere, benignitatis, & comitatis est, cū nihil humanitatis detrahit maiestas Principis, & dignitas doctoris. Vnū ille se (de optimo Principe in Panegyr. Pli.) ex nobis, & hoc magis excellit, atq. eminet, q̄ vnū ex nobis putat, nec minus hominē se, q̄ hoībus pręesse meminit.

Sed pręstat, quod initio diximus, præsertim cum, & Reges aliquando de suggesto ad populū verba fecerint: 4
non enim iudices tantum, sed concionatores, ac magistri erant, quod fecit Iosias 4 Reg. 23. 1. cum [congregatus est ad eum omnis populus a paruo vsque ad magnū, legitq; cunctis audientibus omnia verba libri fœderis, & stetit Rex supra gradum, i. conscendit suggestum.] & *Reges populi de suggesto doctores.* exponitur 2. Paralip. 34. 31. [Stans in tribunali suo percussit fœdus.] In primo autē loco legūt Sept. Stetit Rex *LXX.* ad columnam. & in 2. Stetit Rex super columnam. Sic etiam David 1. Paralip. 28. Cōuocauit, & instruxit concionem. Salomon etiam Ecclesiasten egit.

VIII. Videbant me iuuenes, & abscondebantur, & senes assurgentes stabant.

1 Iuuenes *in sacro sermone, qui* Abscondi *ad reuerentiam. Honor delatus senibus.*
2 Senes *qui.* Assurgere, *et* stare. *Senes instar parentum.*
3 Princeps *pro iudice. Rex Regum magistratibus inferioribus dicens*
4 Manus *allegorice. Explicatus Salomon.*

IN honore (inquit) & reuerentia maxima eram apud 1
omnes ordines, & omnis ętatis homines, & quātum doctrina, & dignitate iuuenes, puerique distabant a senibus, excellentibusque viris, tantum senes ipsi, Principesque a mea dignitate, Sapientiaque aberant. Iuuenes. נערים vox ad pueros, vel adolescentiores anceps est. Abscōdebantur. *Philip.* Reuerentiam (inquit Philip.) pietatis, & sancti timoris indicat. *Nicetas.* Nicet. intelligit eos, qui ętate, moribusque Iuuenes erant, qui cū iusti virtutem vererentur, ab *Iuuenū appellatio in quos quadret.* illius se cōspectu abducebant; sicut enim exoriente Sole bestiæ congregantur, & in cubilibus suis abscondun- tur: nā in nocte tantū impune pertranseunt, & grassan- *Ps. 103. 22.* tur; ita qui male agunt, oderunt lucem, & optimi Principis splendorem, quem superius diximus, instar Solis procedentem ad obeundam vrbem, non sustinent; sed confestim fugiunt, & abscondūtur. Simplicius est, si iuuenilem ętatem intelligamus, quæ grauissimæ Iobi doctrinæ minus idonea erat: sicut & Plato Ethicæ doctri- *Plato.* næ censet adolescentes minus idoneos, at in Mathematicis exerceri oportere. Indicat vero Iob Rempub. a se optime institutam, vt Iuuenes verecundiores essent, & senibus honorem, locumque digniorem deferrēt. Qua- *Plutarc. in Laconic.* re, sicut dicebat ille, in sola Sparta expedire fieri senem, cum cerneret, quem honorē senibus iuniores haberent, ita profecto in Iobi Republica Husitana, & expediebat fieri senem, & iuuenes educari, & institui.

Et senes. Alij. vertunt, Decrepiti; quā vocem reddere 2
Pagn. Reg. ישיש etiam solet Interpres, Antiquū, vel antiquos, superius cap. 12. 12. & 12. 10. & cap. 32. 6. Sed decrepito, vertit 2. Paralip. 36. 17. Certe ex proprietate, & merito suæ radicis, tantum significat hominem, qui diu exstitit, dinque vixit. Recte ergo hoc loco senes, & ætatis, Sapientiæque prouectioris assurgentes: nam cum prius ipsi sedissent, *Assurgendū senioribus tanquā parentibus.* vtpote doctores, magistrique adolescentum, assurgendo profitebantur se Iobi discipulos, eundemque ipsum velut parentem veneraturi. Hoc enim indicabat ille vrbanus, & comis. Assurgendi habitus in aduētu seniorum; quem adolescentes Spartiatæ tā religiose seruabāt. eius enim rei causam, rationemque rogatus Telecrus, respondit; [Vt in ijs, *inquit*, qui nihil attinent, honorandis, ita se *Plutarc. in Laconic.* gerentes, magis honorēt parentes. Stabant.] Habitus est famulantis, audientis, discentis. Primum frequentissi-

mum

Stare cuius habitus.

mum est in Scripturis.[Stare coram Deo, Corā Rege.] Secundum rarius,cum potius contrarius habitus sedēdi secus pedes alicuius sit habitus discipuli discentis. Sed hic ex subiecta materia sic oportet exponi,vt ad audiendum referatur,simul & ad habitum seruorum, qui coram regibus stantes ministrant vel mādata accipiūt quare hæc erit periphrasis supremæ dignitatis; & Regis Regum,coram quo ipsi Reguli stabant;ille vero ius dicebat omnib. nam Princeps stantibus ius dicit,& sētentiā pronuntiat.sicut Iosue 20.9.reus sanguinis [stabat coram cœtu expositurus causam suam.] Obseruat autem Nicetas,Iobum in hac sententia verberare amicos suos,quod in eum tunc insultarent.qui prius eisdē ipsis formidolosus,ac gloriosus exstitisset.

Nicetas.

IX. Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo.

3 SEntentiæ præcedentis expositio est,atque amplificatio. Principes,optimātes,capita populi.Septuag. Potentes. Philip. dicit; Potestates. Origen. Diuites,quibus tū potentatum diuitiæ loquendi facultatem faciebant, & quorum dicta,atque sententias vniuersi auditores in cælum usque extollebant. Scriptum est enim;[Diues loquutus est,& omnes tacuerunt, & uerbum illius usque ad nubes perducent.] At(inquit Iob) me præsente obmutescebant. Nomen autem Principis, nomen uidetur magistratus,& iudicis. Exod. 2. 14. [Quis te constituit Principem,& iudicem super nos?]& Ps. 118.23.[Sederunt Principes,& aduersum me loquebātur. Quare eadem ipsa radix;cur,vnde dicitur.car,id est,Princeps,aliquando imperare significat,uel legem ferre. vt Prou. 8. 16. Per me Principes imperant. Ergo significat cæteros minores magistratus,stantes coram illo bene instituendæ Reipublicæ præcepta,legesque accepisse,tanquam a Rege Regum,vt superius diximus. Quo quidē Iob suā Sapientiam valde commendat: nam & Salomon ex illa,hanc ipsam rem uel imprimis sibi pollicebatur, quā habuit nullo negotio Iob; Habebo(inquit)[propter hāc claritatem ad turbas,& honorem apud seniores. Iuuenes, & acutus inueniar in iudicio, & in conspectu Potentium admirabilis ero,& facies Principum mirabuntur me. Tacentem me sustinebunt,& loquentē me respicient,& sermocinante me plura; manus ori suo imponent.] Similiterque in hoc loco pro,digito, est in originali, manus; digito enim quamuis compescatur labellum,sed manu tamen obstruitur os.

LXX. Philipp. Ecclesi. 53. 26.

Princeps pro Iudice.

Vide c. 5 V. 2.17. et 18. Sap. 50. 11. 52. 53.

Iobus cū Salomone comparatus.

4 Illa autem Origenis allegoria non est inelegās, quod digitus ori iniectus,manusve apposita usurpetur pro factis. Manum igitur,aut digitum imponebant ori præsēte Iobo,quia sua illorum facta cogebant illos obmutescere,vtpote,quæ minus clara,& illustria essent, quam Iobi virtutes. Ad similemque allegoriā illud non inuitū trahi potest Prou. 26.15 [Abscondit piger manus sub ascella sua,& laborat,si ad os suum illas couerterit,] id est,si efficiat,quæ loquitur. V.Greg.lib. 22. moral.c. 10.

Origenis elegans allegoria. Manus abscondita, pro opere obscuro.

X. Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat.

1 *Milites amusi. Ducis propria Sapientia. Dux unde dicatur. Illustratus Isaias.*

2 *Varia lect. a Silentij circumlocutio.*

3 *Singularis in audiendo attentionis descriptio. Oculi demissi inter audiendum.*

4 *Oculus ad experimentum. Illustratus locus Regum.*

1 DVces. Alij referunt ad militiæ duces,virosque bellatores,quorum animus solet esse a Sapientiæ studio alienus,&(ut ait D.Th.)solēt audaciores, & promptiores esse ad loquendum,& blaterandum. Ita fere Latini omnes. Quare erit hæc Sapientiæ & eloquentiæ Iobi ingens amplificatio, quod sui admiratione defisos, silentesque teneret duces ac milites;cum potius leges,atque Sapientia,silere soleant inter arma.quamuis enim 5. de Rep. velit Plato militem debere esse Philosophū, & discendi cupidum;tamen idē ipse in Critia,probat priscū Atticæ institutum, quo milites separati a Diuinis viris habitabant. Audiebant igitur Duces ac milites: nemo non parebat legibus; omnes ex æquo, & iure moderabatur. Sed quidem,Ducis,nomen ex proprietate suæ radicis, non pertinet ad militiam; oritur enim a radice *Nagad*, quod est nuntiare,indicare, explanare, aut docere verbo,aut exemplo,aut gestu,aut alia quapiam re. Inde dicitur Princeps,aut Dux, qui suos subditos, & populares,uel uerbo,uel nutu moderatur, & in cuius os, nutū,oculos intenti respiciunt subditi. Ex adiuncto autē,præceptoris nomine explicatur proprietas vocis,Isa. 55.4.[Ducem,ac præceptorem gentibus,] idest,docētē, & præcipientem,vel, annuntiantem, imperantemque quid facto opus sit. Quare Prou. 28.16. dicitur;[Dux indigens prudentia, multos opprimet.] nam cum duci (idest ex proprietate uocis. Legislatoris) propria sit Sapientia ad docendum,Potentia vero ad coercendum; si Sapientia destituatur,per potentiam opprimet,nihilque recte moderabitur. Ergo(inquit Iob)nemo dux,nemoq. doctor tam sapiens,qui per meam doctrinam non proficeret,neque tacitus non audiret.

D.Thom. Nicol. Caiet.

Milites a sapientia abhorrētes.

Plato.

Dux, aut Princeps praeit exemplo.

Ducis sapiētia,& potētia.

2 Vocem cohibeat. In originali est: Vocē abscondebāt. Nihil autem aliud est,vox abscondita,quā vox suppressa. Quare eleganter dixit Tygurina: Procerum vox premebatur. nam illud aliud vix conuenire potest,quod Pagninus,& Regia uertunt; Abscondebant se. Et quod ait Vatabl. [Vna cum voce abscondebātur, & silentes proprie abant se.] nam in ipsi proceres erāt auditores Sapiētiæ Iobi,&[lingua eorum gutturi suo adhærebat,] illo disserente,idest,manebat immota. Simile id Ps. 136. 6. [Adhæreat lingua mea faucib. meis.] elinguis, mutusq. fiam.q.d.ligata maneat lingua, & contracta ad fauces, ne suo officio expedite fungi possit. Res eadem paululū uariata phrasi Psal. 12. 16. & Zach. 14. 12. Lingua eorum contabescet in ore suo.

Tygurina.

Pagn. Regia. Vatabl.

XI. Auris audiens beatificat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi.

3 PLanus sensus ille uidetur, qui legenti statim sese offert; Qui me audiebant, mirabiliter; deliniti meo sermone, me beatum prædicabant; & qui me contuebātur e suggesto uerba facientem, & iura dantē, non minus illustre mihi Sapientiæ, & integritatis testimoniū reddebāt. Nemo igitur aderat,qui mea uerba tanquā diuina quædam oracula, nō exciperet. Sed interpretatio hæc non est ualde exquisita. Quare Græci paulò subtilius exponunt,quippe separant[aurē audientē ab oculo uidente.] idest,cū auditore,qui cū audiat,at(ut ait Origines)oculos demittat,præ reuerentia, & aduerso obtutus intueri non posset,propter nimiū splendorē dicētis: Idcirco (inquit) [oculos abducebant, quia ad excelsas, altasq. illius notitias; nullo pacto niti se posse intelligebant. Certe splendor ille vultus,& oculorū præstringēs aliorū aciē,uere Regia,uereq. Diuina esse solet; Sueton. in Augusto.[Oculos habuit claros,ac nitidos, quib. ēt existimari uolebat inesse quiddā Diuini uigoris, gaudebatq. si qui sibi acriūs contuenti, quasi ad fulgorē solis oculos submitterent.] Dicenti uero Iobo non solū propter oris dignitatem,sed ēt propter doctrinæ sublimitatē oculos submittebant. Quare ut tantā doctrinæ magnitudinē attentius perciperent, auertebant oculos,vt [tantū auditui redderetur,quantū uidendi sensus amitteret.] Quare licet attenti,& beneuoli auditoris [sint oculi;in ipsum dicentem conuersi(ut Plutarchus docet libello de auditione)vitiūq. in auditore censeatur demissio vultus;at nunc vultus: oculorumq. demissio erat uirtus auditorū Iobi,atq.eximia ipsius dicentis laus. Hanc interpretandi rationē indicarunt Sept.legētes:[Oculus uidens me declinauit.] Videbatur ergo illis loqui quasi ex consortio sermonis Dei; ita erat inter docendū vultu prope Diuino;ut non possent in illum intendere.

Facilis explicatio.

Græce est expositio subtilior.

Origenes.

Splēdor Regius.

Sueton.

Plutarchus in Sympos. 9.3.

LXX. Exod. 34. 29.

4 Sed ego tamen hoc encomium Sapientiæ Iobi persimile existimo illius testimonij, quod reddidit Salomoni Regina Sabba.3.Reg.10.[Videns.n. omnē Sapientiā Salomonis,dixit ad Regē;Verus est sermo, quē audiui in terra mea super sermonib.tuis, & super Sapiētia tua & non credebā narrantib.mihi,donec ipsa ueni, & uidi oculis meis.] Non aliter cum Iobi Sapientiæ fama lōge, lateq. peruagaretur, ex solo auditu prædicabatur apud omnes beatus. Qui ergo illius uidendi desiderio ad illū disputantem,& disserentem ueniebant,re ipsa, & experimento

Germana eius explicatio. Iob, cū Salomone collatus.

Res in Iobo par rumori, & famæ.

ximento comperiebant veriſſima eſſe, quæ fama, & rumore iactabantur. Io quam eandem ſententiam adducit *Philipp.* hoc loco Philippus illud ſancti Loth elogium 2. Petr. 2. 8. [Aſpectu, & auditu iuſtus erat.] id eſt, experimentū, ipſeque conſpectus ſanctitatis illius par erat famæ, & exiſtimationi.

XII. Eo quod liberaſſem pauperem vociferantem, & pupillum, cui non eſſet adiutor.

1 Liberare quid. Pauper.
2 Pupillus. *Tria miſerorum genera egentia tuitione principis. Illuſtratus Paulus.*
3 *Iob Rex regum, & Salomon.*
4 *Vera principis gloriatio, & Aegyptiorum Reges.*
5 *Iob citra inuidiam ſe laudans.*

1 HOc eſt optimi Principis officiū, liberare, ſaluare, in tuto conſtituere, facere, vt fugiat, vel vt euadat. eſt enim hoc loco verbum, malat, quod vel eripere, vel euadere, aut effugere ſignificat, & ita addiderunt Sept. explicationis gratia; De manu potẽtis. Indicatq. illud verbū liberandi, ingens pauperis periculum, difficultatẽq. effugiendi. Pauperum, Sept. Mendicum, propriè humilẽ oppreſſum, vociferantem. Ex Hebræo Clamor ſignificatur, aut vlulatus hoīs vehementer afflicti, & anxij, implorantis opẽ, quod, clamare, vertitur Ps. 17. 42. Clamauerūt, neq. erat, qui ſaluū faceret. Vere Regia illa Theoderici Rex voc apud Caſſiodorū; [Inter glorioſas Reip. curas, quas perpeti cogitatione, Deo auxiliãte, reuoluimus, cordi noſtro eſt leuamẽ humiliū, vt cõtra potentiã ſuperborū noſtrę pietatis erigamus obſtaculū; nec liceat quicquã apud nos audaciæ, cuius eſt propoſiti ſuperba calcare. Et pupillū. Orphanū; Cui non eſſet adiutor. In Hebræo, cū diſtinctione, & cui non erat adiutor, vt indicet tres miſerorū ordines indigentes Principis tuitione, & iudicis miſericordia, & æquitate; pauperẽ oppreſſū, Orphanū, & illum, cui nemo patrocinatur. Quod vt eſſe illud Eccleſ. 4. 1. [Vidit lachrymas innocentiū, & neminem conſolatorẽ] (patronū, adiutoremve) [nec poſſe reſiſtere eorū violẽtiæ cunctorū auxilio deſtitutos.] Indicatur vero uehementer requirere a nobis Deus, vt iuuemus infirmiores; de quo eſt illud 1. ad Timot. 5. 8. Si quis ſuorū, & maxime domeſticorū, i. fideliū, qui ſunt intra domū Dei) curã non habet (id eſt, opẽ non fert.) Fidẽ negauit, & eſt in fideli deterior. i. eſt maxime iniurius in Deū, qui præcipit miſeris benefacere, & renūtiauit fidei, iurique humanitatis. q. d. *Es peor que vn erege, y que vn renegado.* Ingens hyperbole inhumanitatis.

מלט

LXX.

Pauper clamans.

שוע

Caſſio. li. 3. var. 1. 20.

2 Tres miſerorū ordines.

3 Vbi primo obſeruandū eſt id, quod initio capitis primi propoſuimus, Iobū fuiſſe Regem Regū, vt qui Regib. alijs magiſtratibuſq. ius diceret, legeſq. daret. Quare, & aliquando pauperẽ vociferantẽ, appellantemq. a minoribus iudicib. ad tribunal Iobi, ipſe ſupremus iudex, & magiſtratus liberabat. Sic .n. Salomon, qui inter Palæſtinæ Reges, illo Regia Regū munere fungebatur, vt Sap. 8. 14. & 15. indicatur, ait beneficio Sapientiæ, quam adamabat, fore [vt diſponeret populos, & timerent illū audientes Reges horrẽdi, Et iterū Prou. 8. 15. Sap. dicit; Meū eſt conſiliū, & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo; per me Reges regnant, & legū conditores iuſta decernūt, per me Principes imperant, & potẽtes decernunt iuſtitiam.] Quæ omnia rū in Sapientiam Salomonis, qui erat ſupremus inter Palæſtinæ reges magiſtratus; rū vero in Iobū ſupremū etiam Principẽ inter Idumæos, & ius dicentẽ alijs regulis, egregie cõueniūt.

Iob Rex Regum.

Pauperes oppreſſi prouocãtes ad Iobi tribunal.

Salomõ Rex Regũ inter Palæſtinos.

4 Secundo obſeruat Chryſoſt. Non gloriari Iobū, quod ſacrificijs operam daret. Iudæorum enim (inquit) hæc erat gloriatio. Sed in eo potiſſimum, quod iudicaret pupillo, & viduæ benefaceret; atque illa præſtaret, quæ a bono Principe, & iudice requirit Deus, nimirum ut ſit Princeps ſubditorum ſuorum, atque populariũm verus pater; qua in re paterna quoque Dei gubernatione imitantur Principes; cui propoſitum eſt, vt ingentibus beneficijs mortales omnes demereatur. Quare inter Diuinas virtutes illud eſt, quod ad ſuos Reges tranſtulerunt Ægyptij: nam Sacerdotem, qui coram populo preces, & vota pro Rege faciebat, illud ſolebat de Rege prędicare ad populi gratiam conciliandam; [Leuiores infligere pœnas, maiores vero reponere gratias, quam pro delictorū, aut beneficiorū meritis.] Auctor eſt Diodor. Siculus lib. 1. Quanto magis pauperẽ vociferantẽ, orphanumq. ab iniurijs, & calumnijs vindicabit. Sapienter .n. Ecphantas ille Pythagoricus dicebat; [Verum Regẽ eadẽ amicitia ſubditis eſſe ſocietatum, qua Deus mūdo.]

Chryſoſt.

Princeps pater ſubditorum.

Diuina virtus Principi.

Aegyptiorū Regum beneficentia.

Diodorus.

5 Tertio, quod notat Iſid. in Catena, quod Phariſęus ſe laudans apud Deum, offendit; at [Iobus quãuis plura, & maiora de ſe prædicarit, tamen laudẽ tulerit.] ille .n. nemine incitãnte, vel impellẽte ſe cõmendat: friget autem laus, quam ſibi quiſque aſſumit nulla neceſſitate coactus. ſecus Iob, quem iuſta ſui defenſio, & iniqua criminatio aduerſariorum cogunt ad proferenda vitæ ſuæ merita. Quare & Paulus, dum aliquando ſe cõmendat, ait; Vos me coegiſtis: ego enim a uobis debui cõmendari. Vide Plutar. commentario, Qua quis rationes ſe ipſum citra inuidiam laudare poſſit; Viro, inquit, venire poteſt, ut audendū ſit uiro ciuili, aliquid de ſe ipſo dicere, non gloriæ vllius, aut gratiæ captãdæ cauſa, ſed quia occaſio, & res ita poſtulent. Inter alias uero cauſas ſe ipſum abſq. culpa reprehenſionis laudandi primã aſſignat; Si calumniæ aut accuſationis depellendę gratia id faciat. Secundam, Si quis in aliquam inciderit calamitatem. Tertiam; Si rem bene geſtam defendat. Quartã; Si ſuam quis laudem in Deum transferat. Quintam ẽt, Si laudem propriam ad utilitatem auditoris referat. Quæ omnia pulchris exemplis ſententijſque cõfirmat; atque pulcherrime in Iobum uniuerſa cadunt. De quo illud dicit Baſil. in Caten. Tempus tacendi, & tempus loquendi, nam poſtquam calamitates incredibiles diuturno ſilentio tolerauit, uirtuubique ſe exercuit tacitus, & modeſtus, nūc neceſſaria oratione uitę ſuę actiones exponit. Vide hoc loco Greg. lib. 19 c. 19. 10.

Iſidor.

Luc. 18.

Frigida ſine neceſſitate ſui commendatio.

Iobus ſe neceſſario, & opportune laudans.

2. Cor. 12. 11.

Plutarch.

Quinq. cauſæ laudãdi ſe citra inuidiam.

Baſilius.

Eccleſ. 3. 7.

XIII. Benedictio perituri ſuper me veniebat, & cor viduæ conſolatus ſum.

1 Periturus *quis. Varia lectio.*
2 *Viduitatis malum. Deus iudex viduarum. Illuſtratus locus Regum.*
3 *Viduę cur ingratę* Conſolari, *&* Laudare *in Sacro ſermone quid. Explicatus Moyſes.*

1 SEptuaginta: Benedictio pereuntis. Philip. ait Septu. legiſſe: Benedictio pauperis. Vox originalis ſignificat interitum eius, qui in ſummo vitæ, rerumque diſcrimine uerſatur, & quem uel falſa, & iniqua delatura, uel calumnia Potentiorum agebant capitis reum, atq. certo periturus credebatur, niſi illi adfuiſſet incorrupti iudicis æquitas, & benignitas. Diuinū porro eſt certo periturum hominem a morte, a diſcrimine reuocare; Dei quippe ſunt exitus mortis, id eſt, uię, & rationes, quibus quis poſſit e certa morte effugere. Hæc (inquit Seneca) Diuina Potẽtia eſt gregatim ac publice ſeruare; multos autem occiderẽ incẽdij, ac ruinæ potentia eſt. Is inquã, benedicebat mihi, & omnia bona precabatur iã ereptus diſcrimine. Sept. Alium ſenſum indicant: * Benedictio pereuntis ſuper me ueniat, vt ſit optãter, aut deprecanter: Quę a me illis benedictio accidi, eadem mihi eueniat. Si uero legendum ſit de futuro, ueniet, ut Caietan. contendit, uidebitur ſibi polliceri, ſuę iuſtitiæ, ſuorūque recte factorum certum præmium, reddendū aliquando a Iuſto Iudice. Sed quidem non leuis mihi ſuſpicio eſt, Iobū nunc commẽdare illam optimi Principis uirtutem Miſericordiam, & Clementiã, quæ ſæpe merentibus pęnas, extremumque capitis ſupplicium remittit. Sic quoque Artoxerxes mirabili lenitate Regum Perſarū ſęuitiam temperauit, nam (ut ſcribit Ammianus li. 30.) tiaras ad uicem capitum quibuſdam noxijs amputabat, & ne ſecaret aures more regio, e galeris fila pendẽtia præcidebat. Chryſ. ſane Hom. 20. ad Pop. Antioch. illud affert Theodoſij Imperatoris cum ſolẽnitate Paſchali iubebat uinctos dimitti: Vtinã, dicebat, mihi liceret & defunctos reuocare, & ad priorẽ uitam reducere. Et hi, inquit Chryſ. nimirū rei læſæ maieſtatis) iã mortui ſunt prius, quam iudiciū proferatur. Sic perituri benedictio ueniet ſuper Regem in exigendis pœnis humaniſſimum. Vide in hanc rem Fabr. 3. Semeſt. cap. 16. & 17.

אבד

Pſ. 67. 21.

Sen. de Ira.

** El bien, que les hize, eſſe me venga.*

Caiet.

Ammian.

Chryſoſt.

Et

Vidua non audens vociferari, tantum in corde suo gemens. *Ps. 10. 16.*

2 *Et cor viduæ consolatus sum.* Cor (inquam) mœrens, atq. amatum; viduæ, quæ præ afflictione, & mœrore neque audebat, neque valebat vociferari; tantum loquebatur, & clamabat in corde suo: sicut & Anna, cum [multiplicaret preces coram Domino, loquens in corde suo, & vox penitus non audiebatur, ad multitudinẽ doloris, & mœroris] retulit, 1. Reg. 1. 13. 16. Illius desideriũ exaudiuit Iob, instar supremi Numinis, quod exaudit desideria pauperum. Viduæ (inquam) cuius conditio miserrima est. Diximus nonnihil de Viduitatis ærumnis, superius c. 24. nu. 3. Nunc illud tantũ, quod qui se iudicem, vindicemque viduarum constituit, Deum viduarũ iudicem imitatur, vide id 3. Reg. 17. 20. cum Elias pro viduę filio oraturus, ait: [Domine Deus meus, etiam ne viduã, apud quam ego, vt cumque sustentor, afflixisti, interficiendo filiũ eius.] q. d. non illi suffecerat viduitas, quin etiam addidisti filij orbitatem? vtraque res miserrima. Sept. Hei mihi Domine, testis viduæ. Testis inquam, nõ solum quod videre se significet, iniuriam, quæ viduæ irrogatur, sed etiam, quod iudex, vindexque futurus sit. Philippus: [Pupillus, pauper, & vidua, omne genus humilium, afflictorumque significant.]

Cur Deus dicatur testis viduæ. *Philip.*

3 Consolatus sum. Clare, & dilucide, quod in Hebræo est, [Exultare feci præ gaudio. *vel* cantare feci, *aut* iubilare.] Tyg. Cor viduæ commouebam ad iubilum. ad solatium, & lætitiam pertinet, ac si diceret; Exhilarabam, lætificabam viduam, implebam gaudio, ita vt continere se non posset, quin exultaret, iubilaretque nam *Ranam* est exultare, cantare cum tripudio. Vbi est elegãs rerum anthithesis, nam cor viduæ mœrens, verba supprimens, & dolorem premens, & ne hiscere quidem audens; iam tandem ope allata, vix se poterat continere, quin cantu, & Iubilo proderet incredibilem cordis lætitiam. Consolatio itaque maior erat præterito mœrore, nam hunc tandem continebat cor; illam non capiebat animus. Septuag. videntur hoc iubilũ referre ad laudes ipsius Iobi decantatas; legunt enim Os viduæ benedixit me. Vbi illud obseruari pręcipit Chrys. [Quamuis viduarũ genus sit quodammodo ingratum, non naturæ uolũtatis vel vitio, sed egestatis necessitate; quamuis ægre eum laudẽt, a quo sunt beneficio affectæ, nam furnus est paupertatis viduitas: eas nihilominus Iobi nomen eum laude vsurpasse.] Incredibilis igitur beneficentia Iobi aperiebat mutarum viduarum, reddebatq. diserta ora. Atque cum hac interpretatione facit ipsa radix consolandi, aut canendi, quod ẽt est laudare cum cantu, & exultatione, vnde illud Thren. 2. 19. Lauda in nocte, & Zach. 2. 10. Lauda, & lætare, & Leu. 9. 24. Cum vidissent turbæ, laudauerunt Deum. Vides igitur nõ iam ingratum viduarum genus, sed gratijs agendis profusissimum, vt quæ cantu, & iubilo prosequantur beneficij largitorem. [Quidam (*inquit Seneca*) furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem, Non est illa verecundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris agit gratias, & rursus; Nõ est quod quisquã excusatione mentis ingratæ ab infirmitate, atq. inopia petat; gratus põt esse uoluntate.] Illud etiam amplificat Iobi æquitatem, & benignitatẽ, quod ijs bene faceret, a quibus nihil lucri sperare potuisset. Quod eleganter obseruauit Nicetas; Nam quid muneris a [paupere, pupillo, vidua? Magni porro animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa. Tunc est virtus dare beneficia non utique reditura. quorum a uiro egregio statim fructus perceptus est. Non est beneficium, quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est.] Senec.

Tygur. רנן *LXX.* *Chrysost.* *Sene. de Be. lib. 2. c. 23. 30. 31.* *Sene. lib. 1. de Ben. & l. 4. c. 14.*

XIV. Iustitia indutus sum, & vestiui me, sicut vestimento, & diademate iudicio meo.

1 *Ius olim dicebant Magistratus armati. Illustrata sapientia.* *Sumebant etiam purpuram, aut prætextam.*
2 Iustitia. Pallium, *aut* tunica, *cuius rei Symbolum. Explicatus David.*
3 *Iudex non solum erga alios, sed erga se iustus.*
4 Diadema, Cydaris, Mitra, *quid in sacro sermone. Iudicum insigne. Commendatus Hieronymus Prado.*
5 Iudicium *quid. Regia virtutes.*

1 Mire se ornatũ non tam peculiaribus armis, aut vestimentis, q̃ virtutum insignibus, iustitia, æquitate nunc profitetur Iob: quibus uerbis profecto indicat peculiaria quondã fuisse iudiciũ ornamenta. Et quidem armis instructos ad ius dicendum processisse Imperatores, vel ex illo non obscure colligi potest Sapiẽ. 5. 18. 19. [Accipiet armaturam Zelus illius, induet pro thorace iustitiam, & accipiet pro galea iudicium certum; sumet scutũ inexpugnabile, æquitatem.] Solebant quippe Reges ipsi, atque Imperatores ius dicere, iudicumque munus exercere. Atque eo nomine Virg. prædicat Augustũ.

Imperatores armatos ius dixisse.

—— —— Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat iura, viamque affectat Olympo.

Virg. lib. 4. Georg.

Peculiaria etiam Regum ornamenta fuisse, cum iura darent, indicat idem ipse Poeta depingens Priamum Regem; ex obseruatione viri eruditissimi nostri urdiuis Iacobi Pontani lib. 12. suarum Symbolarum,

Iacob Pontanus.

Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
More daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
Iliadumque labor vestes. —— —— ——

Vir. 7. Aen.

Cum quo illud facit, quod Polyenus lib. 4. Stratagema. Scribit, Alexandrum, cum apud Macedones, aut etiam Græcos iudicium exerceret, mediocri, vulgarique foro vti solitum: at inter barbaros, splendido, & militari, vt barbaris metum incuteret. Sumebant interdum, deponebant quæ pro qualitate iudicij, atque sententiæ ferendæ Romani magistratus purpuram, vel prætextam. de quo videndus non inutiliter Baysius de re vestiaria. Quem mutandarum vestium morem antiquorũ fuisse, & ab ipsius Iobi tẽporibus inoleuisse, ex hac nostra sententia facile colligi potest; vbi Iob non tam externa vestimentorum, aut armorum insignia, quam certam peculiariaque virtutum ornamenta sumpsisse in iudicio, asserit, ut non tam externa facie, & habitu, quã re ipsa, & animo iudex esset, iustitiamque tueretur.

Polyenus. *Baysius.*

Iustitia. Sanctitatem dicit, quæ uirtutem omnẽ complectitur, vel illam peculiarem quæ reddit unicuique, quod suum est. Idẽ repetit, & exponit particula sequenti; Vestiui me sicut uestimento. Septuag. Sicut diploide vel, sicut pallio, quod totum hominem tegit. Vox originalis, uel pallium, vel tunica, vel diplois, verti solet alijs locis ab Interprete. Ego hoc loco tunicam potius dicerem, vt significet, iustitiam fuisse quasi uestem interulã, quę nunquam ab illo deponebatur, sed adhærebat intime. Qua phrasi vtitur Dauid Psal. 108. 29. Operiantur sicut diploide (tunica, aut pallio, quod semper hominem comitatur. Hieronymus, quasi cingulum, quo semper accingitur) confusione sua.

2 *Iustitia.* *LXX.* מעיל *Tunicæ symbolum rei, quæ nũquã deponitur.* *Hierony.*

Duo hic obseruat Chrys. Primum, postquã dixit opẽ, & salutem allatam pauperi, subiecisse, Vestimentũ iustitiæ. vt non solum erga alios iustus significetur, sed ẽt in se ipso: [Nam sunt, *inquit*, qui cæteris pręsint, uerum ipsorum uita turpis est, & in gloria.] Cum tamen ipsa magistratuum uita debeat cæteris esse tanquã lex quædam animata, in quam intueantur. Secundũ, quod sicut necessitas cogit uestibus semper uti. sic nunquã ipse calamitosorum iudicium deseruit; quasi dicat; Hæc fuisse illius quotidiana, familiariq. ornamenta. *Et magis ordinarie.* Nã quidem, qui non semper iustitiam administrant; licet aliquando induantur iustitia, sed illa non est quotidiana, familiarisq. vestis, vtpote quã statim deponant. Atq. illud etiã obseruat Greg. quod, [Qui iustitia, sicut uestimento uestitur, se undique bono opere protegit, & nullã partem actionis suæ, peccato nudã relinquit: nam qui in alijs actionibus iustus est, in alijs iniustus, quasi hoc latus cooperit, illud nudauit: neque iam bona sunt opera, quæ subortis alijs prauis operibus inquinantur.]

3 *Chrysost.* *Gregor.*

Et diademate iudicio meo. Diadema, aut Cydaris Sacerdotis, Iudicis, Principis insigne gloriosum, videlicet fascia, aut vitta, qua redimiebatur caput, sicut Isa. 62. 3. dicitur, [Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema Regni, in manu Dei tui.] Cũ,* in manu, dixit, nõ intelligit aureũ annulũ, vt frigide quidam exponunt; sed Dei opem, & Potentiã, qua in tantum glorię fastigium euchatur, vt ascendat ad ipsum Dei caput ornãdũ, insigniendumque Regia dignitate, ita ut de illo glorietur Deus, quasi de Corona. Est autẽ hoc diadematis nomen in Hebręo *Tsanyph*, a radice *Tsanaph*, quod est circumuoluere, aut circundare: quia videlicet diadema circumuoluitur capiti, & cingit tempora. Esse uero uittam, aut fasciam, colligi potest ex ipsa Vulgata interpretatione

4 *Diadema quorum, & quale insigne.* ** Pondrate Dies fubre fucabega.* *Diadema in manu, quid sit.* צנף צניף

Isaiæ

Isaiæ 3.53. vbi vertitur uittæ, & fere sonat idem, quod nostrum Hispanum *canoфa*. Vertitur aliquando Cydaris Leuit.16.4. & Corona Isa.29.1. Sed de Coronæ mitræ, & diadematis, appellationibus, varioque honore, & vsu nunc non plura, quod pluribus de illis differuerint Noster Hierony. Prado, vir omnium iudicio Sapiens, c.21. Ezech. & Petrus Faber lib.3. Semestr. cap.25. Illud tantum, quod hoc loco iudicium, non solum significat æquitatem, sed comprehendit totam iudicialem forensemque formam administrandi iuris, atque Reipubl. Quæ duo in Rege coniuncta sunt, atq. etiam in supremis alijs magistratibus. Et quod Iustitiam Iudiciumque sua insignia, ornamentaque Regalia fuisse dicit, quibus exculTus incedebat, illud ipsum videtur esse, quod ab Hesiodo, Plutarcho, alijsque scriptum est. Ioui regnanti astitisse Dircem, Themimque, quasi illius consiliarias Virgines Sãctissimas; quas profecto nihil aliud fuisse intelligendum est, quam Iustitiam, & Iudicium; aut Ius, Fasque, quæ sunt plane Regiæ virtutes. Quo etiam illud pertinet Anaxarchi consolantis Alexandrum ob Chliti cædem; [An ignoras, *inquit*, Ius, & Fas Ioui assidere, vt quidquid Rex agat, id fas, iustumque putetur?] Vide Plutarchum libello ad Principem ineruditum.

Hieronym. Prado. Petr. Fabr. Iustitia, & iudicii Regum ornamenta. Hesiod. Dirce, & Themis assistentes Ioui. Plutarch.

X V. Oculos fui cæco, & pes claudo.

1 *Princeps per se ipsum curans res pauperum.*
2 Cæcus, & claudus, *quorum Symbolum. Optimus iudex.*
3 *Princeps, quatenus Reipub. caput, populo minime onerosus. Est etiam velut pedes portantes onus. Explicatus Moyses, & Baruc.*
4 *Princeps vicem subire debet omnium Reipub. partium, atque membrorum. Illustratus Isaias.*
5 *Princeps, Resp. medicus. Explicatus Isaias.*
6 *Sub optimo Principe, nihil sibi timet pauper. Explicatus Isai.*

1 NOn inutiliter obseruari potest ea Hebræo, oculũ, & pedem, esse pluralis numeri, oculi, & pedes, vt integrum, perfectumque auxilium miseris, & egentibus a se præstitum significet, vt sub optimo principe neque ciuis claudicet, neque vllo vnquam lumine destituatur. Tum illud, ipsum Iobum per se nõ per seruos, aut alios administros curasse res pauperum. in Hebræo enim sic ad verbum legitur; Oculi eram cæco, & pedes claudo ego. Quod etiam obseruauit Chrys. [Non dixit per seruos faciebam: verum egomet naturæ peccata emendabam, nec hominem solum, verum etiam ipsius naturæ vitia corrigebam, multisque corporis artubus rebus necessarijs præbendis, eximiaque Prouidentia consulebã.] Sane si Princeps sui gregis inspector sit, non poterit, nisi inhumanissimus sit, sua ipse manu miseros non subleuare; Quo studio (inquit Theodericus) cõuenit reparari, quod & nostris oculis frequenter constat offerri?

Chrysost. Prou. 27.13 Cassio. li. 2. var. c. 39.

Sed quid hoc loco cæcus, & claudus? inde enim colligemus, quid præstiterit sua ope Iobus, dum vice oculorum, ac pedum erat pauperibus. Pleriq. intelligunt ignorantiæ tenebris, & prauitate operum, atque morum laborantes, quos illuminabat, & ad rectam virtutis viam reducebat. Ita Orig. in Catena: [Vsurpatus est, *inquit*, oculus, tanquam dux viæ, ad intelligendum: pes autem, quasi dux viæ morum.] Atque fere eadem ratione Philippus, Chrysostomus vero, [ipsos corpore mancos, mẽbrisque captos, ac debiles intelligit, aut quos mẽbri alicuius calamitas opprimebat.] Quippe bis ẽt opitulari debet bonus Princeps. Ego illud præterea addo, quod cum re præsenti eleganter cohæret, vt hæc pertineat ad iudicium forense; nam cum ipse Princeps, aut magistratus ignorantes, simplicesque homines, atque suæ causæ via bene conscios admonet, instruitque, videtur esse ipse Cæcorũ oculus, & cum imbecillibus, iusque suũ non potentibus prosequi, animos facit, fauetque, videtur profecto esse idem ipse Claudorum pes. Ergo (inquit Iob) nemo in meo tribunali sua causa cecidit, quo illi patronus, & aduocatus deesset, qui de rebus necessarijs illum instrueret; aut quod eidẽ deesset diligens aliquis procurator, cuius labore, & diligẽtia, & quasi discurrendi sollicitudine, obtineret in causa, vel, si opus esset, ipse Iobus pro salute miserorũ discurrebat. Nescio quod simile laudat in Traiano Pli. Incedis pedib. ambulas inter nos, ita communia, & confusa Principis vestigia.] In hac interpretatione præeunt mihi D. Th. atque Caietanus.

Cæcus, & claudus qui. Origenes. Philipp. Chrysost. Cæcus, & claudus in iudicio forensi quis. Plin. in Panegi. D. Thom. Caiet.

Sed paulo attentius consideranda, premendaque est hæc sententia; atque illud primo obseruari potest, Principem quidem debere se existimare, ita esse supra Rempublicam, vt non sit illi onerosus, sed esse illius partem, & membrum corporis politici: non quidem sicut naturæ auctor, qui ita est naturæ, & vniuersi caput, vt nõ sit pars mundi, neque cõprehendatur in vniuersitate creaturarũ; sed est Princeps pars suprema suæ Reipublicæ quæ tamen, capitis instar, nullum est suo corpori onus, sed honor, dux, lumen. Illorum vero, qui Remp. oneribus opprimunt, imago viua quædam statua aurea, aut argentea, inutilis omnino suo populo, imò non inutilis solum, sed grauis, molesta, exitiosa. Sicuti describuntur Idola Baruc. 6.3. [Videbitis in Babylone Deos aureos, & argenteos, & lapideos, & ligneos in humeris portari ostentantes metum gentib. & Isa. 44.10. Quis formauit Deum, & sculptile conflauit ad nihil vtile? & iterũ. Isa. 46.1. Facta sunt simulachra eorum bestijs, & iumentis, onera vestra graui pondere, vsque ad lassitudinem.] Huiusmodi profecto sunt lignei, lapideique Principes humeris suorum subditorum impositi, grauissimi, atq. molestissimi: at bonus Princeps caput est, oculus est, idemque ipse, velut pedes, portat onus populi, sicut ad Moysen dictum est, Nu. 11.17 de Principibus illis, vt sustentent tecum onus populi, & nõ tu solus graueris. & Exo. 18.22. Leuius sit tibi partito in alios onere.] quo faciunt Sept. legentes; [Ipsi alleuabũt te, & suscipient onus tecum.] Quare Princeps nomẽ habet in scripturis, ab eleuando; non tam quod ipse eleuatus sit, portetur q. sublimis in humeris aliorum, quam quod ipse eleuet, portetque aliorum onera super se.

3 Princeps Resp. caput non onerosum. Principes Resp. grauantes instar lapidea statua. Optimi principes formula. Princeps dictus ab eleuando super se populo.

Secundo, Notandum Principem ita esse Reipũb. partem supremam, ut licet caput sit, ita tamen debeat intẽdere, in singulorum etiam abiectissimorum popularium commoda, vt etiam oculus sit, atq. pes, cæteraq. membra Reipub. necessaria. Non enim tantum loci, & sedis præcellentis honorem habet caput in humano corpore, sui honoris gratia, sed potius propter totius corporis vtilitatem, & vsum, vt melius influxum suũ, atque vim deriuare inde possit in uniuersas totius corporis partes; Quem (inquit Seneca) [tam supra se esse, quam pro se sciunt; cuius curam excubare pro salute singulorũ, atq. vniuersorum quotidie experiuntur.] Quare ita est caput, ut sit cor Reipub. manus pedes, qui totum Reipub. pondus sustineant, & circumferant. Hinc uideas nullam esse ex præcipuis corporis humani partibus, cui nõ assimiletur Regia potestas, ut in illa Nabuchodonosoris statua licet videre, cuius partes omnes a capite vsq. ad pedes uarios Regnorum, Regnumq. status significabãt. Quare prælatus, aut Princeps, instar Magni Eliæ, est currus, & auriga; idest, pedes qui portant onus: sicut currus; atque oculus, qui dirigit, uelut auriga. Immo Elias fuit instar Iobi, qui fuit oculus, atque pedes suo populo. Est præterea Princeps, manus, atque sinus, ut portare possit populum [in sinu suo, sicut nutrix portat infantulum.] Quo respicit illa promissio facta Ecclesiæ Isaiæ. 49.23. [Erunt Reges nutritij tui.]

4 Princeps nõ solum caput sed etiã instar cæterorum Reip. membrorũ. Senec. 1. de Clem. c. 3. 4. Reg. 2. 12 13. 14. Princeps currus, & auriga. Nu. 11. 12.

Tertio, Bono Principe, integro, incolumique existẽte nihil non integrum, & incolume in Republica futurũ, ut qui medicinam ipse præsentissimam afferre debeat malis omnibus, sitque mirificus quidam Cæcorũ, Claudorũq. medicus, atq. Chirurgus: hoc.n. medici nomẽ familiare quonda fuit Regib. vt aliquando diximus ad illum Isaiæ locũ 3.7. [Non sum medicus, & in domo mea non est panis, neq. uestimẽtũ: nolite cõstituere me Principẽ populi.] vbi pro medico est, vox, quæ propriè significat Chirurgũ, ut Theodotio ẽt uertit, referẽte Hieronymo, [Qui ligat vulnera, & prouidet sanitati: ille uidelicet, qui Reipublicæ vulnera sanat, & sua ipse suppellectile miserorum ærumnas, & inopiam alligare, & subleuare possit. Iustitiam quoq. Medicinam Reipub. appellauit Apuleius, suo illo de Philosophia libro. Sed habet Princeps quocumq. medico: atq. Chirurgo aliquid præclarius, vt eleganter dixit Chrysostomus. [Pro natura *inquit*, melior quidem, quam quiuis medicus, curator erat hominum mancorũ, ac membris captorũ; nam quæ arte corrigi nequiebant; solatio ipse, ac mira prouidentia vius recreabat. Nostræ aũt ætatis homines uidẽtes ẽt cæcos faciũt.] Illud addit Chrysostomus ptinere ad optimum

5 Medici cognomentum Regum. Theodotio. Hieronym. Iustitia medicina Resp. Apuleius. Chrysost.

ptimum

timum Principem, non solum, vt consoletur subditorũ calamitatem, sed vt illam, quoad fieri possit, auferat, penitusque resarciat; Siquidem (inquit) [nec claudicationem, nec cæcitatem illi ipsi sentiebant: tanta in eos huius cura, & studium existebat, vt calamitatem ipsam minime viderentur experti.]

Princeps nõ solum consolator, sed curator calamitatis.

6 Quarto, Tandem nihil esse, quod calamitosus, homo, cæcus, aut mancus timeat sibi in bene constituta Republica, sub optimo Principe: Quamuis enim qui hominẽ non habet, frequenter laborare soleat; imò, & eius sanitas, causæque curatio, non minus triginta octo annis contemni, & in obscuro iacere (dũ. n. claudus venit, alius ante eum descendit, & vicem præcipit) at optimus Princeps in Christi supremi Regis formam, exemplũq. intuens, abiectissimum quemque curat, sanat, & laguentibus est pro pedibus; tum ẽt, & pro ore; imbetur. n. qui põt, patrocinari homini muto, id est, in sua causa silẽti, Prouer. 31. 8. [Aperi os tuum muto, & causis omniũ filiorũ; qui pertranseunt. Aperi os tuũ, decerne quod iustũ est, & iudica inopẽ, & pauperẽ.] Christus itaq. Rex Regum, exemplar Principis optimi, quo regnante, atq. curante populum suum, dictum est: [Tunc aperientur oculi cæcorũ, & aures surdorum patebunt, tunc saliet sicut ceruus, claudus, & aperta erit lingua mutorum.]

Nihil mancum sub optimo Principe.

Ioa. 5. 1. 7.

Christus Iesus. forma Optimi Principis.

Isai. 3. 56.

XVI. Pater eram pauperum, & causam, quam nesciebam, diligentissime inuestigabam.

1 *Pater eius erga pauperes affectus. Deus*, Pater pauperum. & maritus viduarum. *Vnde dicantur* Pater, & Pauper. *Illustrati Paulus, & Matthæus.*

3 Pater *pro patrono. Illustratus Ecclesiasticus.*

3 *Magistratus causam diligenter cognoscat. Quid* veritas, mendaciumve *in Sacro sermone.* Doctrina, & veritas *Sacerdotis. Illustrati Daniel. Dauid, Sapiens.*

4 *Iudicum vigilantia.*

5 *Quid* causa, *quid* inuestigare, *aut* probare. *Regum munus. Illustratus Salomon, atque Dauid.*

5 Princeps pater orphanorum.

Pater eram pauperũ: Omnia (vt diximus) integra in Repub. vbi imperat optimus Princeps; Nemo orphanus: nam se constituit Patrem orphanorũ. Nulla vidua, nam idem ipse est vir vidarum, & quidem cum filiorũ viduę pater est, pro viro, & marito est viduis ipsis, vt dicitur Ecclesi. 4. 10. iostar Dei, qui cũ pater dicitur orphanorum; idem ipse dicitur maritus viduarũ vt 1. Timot. 5 exponũt Chrysost. Oecu. Theoph. exponẽtes quid sint, Viduæ in Christo luxuriantes; videlicet, quæ cũ Christũ haberent quasi maritum, illius fide abrogata, voluptatibus alijs se tradiderunt. Porro vulgatũ est illud Principũ cognomen, Parens Reip. Sed illud indulgentissimum. Pater pauperũ, & Orphanorũ. Elegans imprimis illud Theoderici Regis, apud Cassiodorũ; [Bene principalis clementia suscipit, quos pietas paterna destituit; quia sub parente publico genitoris minime sentiri debet amissio. Ad nos siquidem iure recurrit infantia destituta.] Ita quod ille de Principe non vsquequaque optimo dixit, de Iobo merito dictũ fuerit; Talis fuit, vt sub illo filios tollere libuerit, expedierit. Mirum; vt sub illo parentes moriete filiorum fuerit, quique ab opt. Principe adoptandorum. Sed obseruat Philipp. Paternũ Iobi affectũ erga pauperes; & Greg. quoq. multũ interesse quod quis opus bonũ ex bono affectu faciat. Plerumq. n. inquit [multa homines pauperib. largirentur, non quia eosdẽ pauperes diligunt, sed quia si minime tribuant, irã iudicij superni formidant. Qui Deũ si non metuerent, quæ habent, dare noluissẽt. & inferius: Non patronũ se vel proximũ, vel adiutorem pauperũ, sed patrem fuisse testatur, quia nimirũ magno charitatis officio studiũ misericordiæ vertit in affectũ naturæ.] Hunc ergo quasi naturæ affectũ erga pauperes requirit a nobis Deus, cũ præcipit eleemosinã largiendam fratrib Deutero 15. 9. 11. Ecclesi. 29. 13. Et ipse se propin quũ pupillorũ nominat, id est, consanguineũ, & maxime coniunctũ, Prouãt 23. 11. quod ex naturæ suæ propensione, & paterna bonitate omnib. bene velit, & benefaciat. Quid. n. aliud illud est; Quid vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis nisi illũ esse patrẽ miserorũ, & pauperũ? nã in filijs suis parentes siue lætãtur, & honorantur, siue lędũtur, & offenduntur, & præterea ipsum Deum se totũ singulis pauperib. quasi filija vnicis tribuere, vt in vno quoq. vel offendatur, vel honoretur. Quare ipse sit verus Melchisedech, idest, innocetur a singulis ẽt minimis, Rex meus Sãctus, & Iustus. Atq. est in hoc loco pulchra Hebraicarum vocũ allusio, inter patrẽ & pauperem; nã Ab, dicitur pater; *Ebion* pauper; vtrumq. ab *Abah*, quod est desiderare, & concupiscere. Eo quod pater toto desiderio, & cõcupiscentia ad filios feratur; pauper vero desideret, quæ sibi necessaria sunt. Si igitur Princeps optimus, Pater est, toto desiderio feretur ad explenda, cumulãdaq pauperũ desideria, quod proprium parentum est; atque ęmulabitur Patrem omnium Deum; Qui desiderium pauperum exaudit & annuit votis, verus ipsẽ Abimelech, Pater meus, & Rex.

Deus orphanorum maritus viduarum.

Chrysost. Oecum. Theoph.

Cassiod. 4. var. c. 42.

Pli. in Panegy.

Misericordia impendenda tã, quã ex affectu naturæ.

Cur se ille propinquum pauperũ nominet.

Matth. 10. 42. & 25. 40.

Deus verus Melchisedech.

Allusio inter patrem, & pauperẽ. אב אביון אבה

Ps. 10. 16.

Sed vt cum tota oratione sententia hęc cohæreat, nõ solum illam accipio de affectu erga pauperum inopiã subleuandam, sed etiam de calumnijs eorum, & iniurija in iudicio propulsandis contra potentiorũ violẽtiã nam & Patris nomen, pro patrono non raro vsurpatur, & cum hoc sensu facit id Ecclesi. 4 10 [Tu iudicans esto pupillis misericors, vt pater, & pro viro matri illorum, & eris tu, velut filius altissimi obediens, & miserebitur tui magis, quam mater.

Pater pro patrono.

3 Et causam, quam nesciebam, &c. Hoc ẽt pertinet ad Optimi Principis, & integerrimi officium magistratus, non suscipere temere causas, & delationes ciuiũ, neque de re non bene, satisq. cognita sententiam ferre. Quare perfectam causæ cognitionem præcipiunt iudici Sacræ Literæ, hoc loco, Diligentissime Inuestigare; Deuteron. 21. 2. Perspicere; Prouerb. 25. 8. Cogitare iudiciũ, & aduertere oĩa; Deuteron. 17. 9. Diligentissime perscrutari, quod difficile, & ambiguũ est. Exod. 23. 2. in iudicio ferendo non sequi turbã, nec plurimorũ acquiescere sententiæ. 2. Paralip. 19. Videre quid faciãt, & cũ diligẽtia cuncta facere. Atq. existimo hanc esse Veritatem, quam sæpe Deus requirit a iudicibus, videlicet. vt veritatem causarum, siue iudicij veritatem inquirãt, Exod. 18. 21. Deutero. 17. 9. Exod. 23. 1. & Daniel. 13. 48. Daniel, [cũ staret in medio eorũ, ait sic fatui filij Israel, nõ iudicantes, neque quod verum est cognoscentes, condemnastis filiã Israel?] Atq. hæc illa veritas. iudicij comes Ps. 110. 7. Opera manuum eius veritas, & iudiciũ. Licet enim Chrysost. veritatem, signat pro misericordia, sed præstat, vt pro veritate sententiæ ferendæ, & iustæ, simplicisq. causę cognitione, quod dicere solemus. *Hazer razõ, y verdad.* Sic ẽt Ps. 88. 14. 15. Iustitia, & iudicium preparatio sedis suę, & per expositionem addidit: Misericordia, & veritas præcedent faciẽ tuam. Vbi quamuis Augustinus, Veritatem sumat, pro fidelitate promissionẽ, sed accipio pro æquitate, & iustitia. Cum quo consonat id Prouerb. 3. 3. Misericordia (qua quis grãtuito benefacit) & veritas (qua quis ex iustitia cognita, & explorata, impendit Deo, vel proximo habita officia) non deserant te, & id Prouerb. 20. 28. Misericordia, & veritas custodiunt Regem. q. d. Hæ virtutes sunt Regia satellites. Quare & illud erat proprium Summi Sacerdotis, summique iudicis insigne, Rationale iudicij, quod gestabat in pectore, in quo erat, Doctrina, & Veritas, Exo. 28. 30. quod ex proprietatẽ vocis dicere possis, integritatem, quæ est ipsa iustitia, & æquitas: vel, vt alij vertunt, Illustrationem, & manifestationem, quæ in rebus dubijs, responsis a Deo redditis, admonebant Põtificem quid verum & quid facto opus esset. Nisi enim iudex veritatem causarum omni vja, & ratione perspectam habeat, sæpe errabit in iudicio, sæpe etiam indiget illuminari a Deo, ne præpostere iudicet. Quam veritatem imitati postea videntur Aegyptij. quorum Sacerdos Summus, idemque iudex collo appensam gestabat imaginem Sapphiro insculptam, cui nomen. Veritas: Auctor Aelianus lib. 14. Atque huic veritati cognoscendarũ causarum respondet illud mendaciũ, Prouer. 29. 12. Princeps, qui libenter audit verba mendacij, oẽs ministros habet impios. vbi intelligo nomine, mendacij iniustas calũnias malitiose confictas, & falsas denũtiationes, iuxta id Ecclesi. 51. 3. [Liberasti corpus meũ a perditione, a laqueo linguæ iniquæ, & a labijs operantiũ mendaciũ.] Sic. n. ibi legũt Sept. Rege ovauchẽte verbũ iniustũ libẽter. idest, facile, & nõ magna veritatis inquisitione, nã id aditũ patefacit calumniatoribus, sicut e contrario

Iudicis officium in explorãda causa mul tiplicitẽr explicatũ.

Veritas iudicij quid in Scripturis.

Chrysost.

August.

Virtutes Regia.

Rationale iudicij. אור תמם

Aelianus.

Summus Sacerdotis Aegyptiorum gestamen.

Mendaciũ falsa delatio.

LXX

trario diligens veritatis amor; soles iniquos a calumnijs deterreat; & quod ille dixit. sub optimo principe, nō delatores, sed leges timentur. Et denique, qui magistratus bene cognoscere causas criminū vult, nō cito, neq. temere iudicabit, non iratus, neq. vt ille dixit, animo caleoti, sed salutariter, & vtiliter cūctabitur; nā vt sapiēter admonuit Seneca: [Dandū est semper tempus, veritatem enim dies aperit: potest pęna dilata exigi non pōt, exacta reuocari.] Quare Olymp. hoc loco ait: [Hæc ad eos dici oportere, qui temere iudicant, atq. condemnant.] Et quidē, tum in alijs criminibus, tū in furto perquirendo, & perscrutando mirabilis fuit quondam iudicū diligentia, vt etiam cū lucernis, & perfodiendo parietes fieret. Plin. li. 29. c. 1. [Inquisitio, inquit, per parietes agitur, & qui iudicetur a Gadibus, columniq. Herculis accersitur.] Eodem quoq. respicit Petronius Arbiter: [At, inquit, non seruus publicus tam languide agit, sed raptam arundine subter lectū mittit, omniaq. et foramina parietū perscrutatur] sic supremus iudex minatur, se scrutaturū Ierusalē in lucernis, Sopho. 1. 2. & Ezech. pcipit, vt iudicis munus obeat, prosodiatq. parietē, & in apertū proferat, ingentia populi crimina c. 8. 8. Fili hominis fode parietē. Denique Platonis 12. de legibus hoc præceptū est, vt iudex clausa omnia, & obsignata, ac minutissima quæque perscrutetur, & excutiat, ne furtū latere possit.

Pli. in Pan. Salutarem iudicum cunctatio. Statius li. 3 Thebaid. Seneca l. 2. de Ira. Olympiod. Iudicum in perquirēdis furtis diligētia. Plin. Petronius. Platonis præceptum.

4 Sed prætcrea indicat Iob, nō solum delatas causas, & quas vocant, denūtiationes, diligenter excussisse, & explorasse, verum etiā ipsum per se tam fuisse sollicitum de sua Republica, vt sponte sua perquireret, quid rei, malive in populo esset, cui sua industria, & consilio succurrere cito posset. Quod eleganter Chrysost. [Hoc, inquit, certe maius est, quam esse iudicem, qui exercent iudicia, sedent; & illi quidē eos expectant, qui acceperunt iniuriam; qui, cū illi abierunt, tunc præsto sunt. At Iob præuertes, lustrabat omnia; eos quærens, qui læsi essent, multa adhibito diligentia.] Hæc est illa magistratuū diligentia, de qua Cōstantini Lex: [Iustissimos, & uigilantissimos iudices publicis acclamationib. collaudandi damus omnibus potestatem.] Sed nunc pauca de vocibus.

Optimi principis diligētia. Chrysost. Li. 1. C. tit. 89.

5 Causam. Litem Sept. iudiciū, contentionem, aut iurgiom forense. Philip. restringit, ad negotia, causasq. pauperum, & ad retegendas calūnias, dolosq. potentiorum digno supplicio prosequendos, vt cohæreat cū eo, quod sequitur: Contercbam molas iniqui, &c. Addidit Interpres, diligētissime, vt vim verbi originalis melius exprimeret. nam in Hebræo tantum est: inuestigabā. Chrys. varijs modis exponit: [Scrutatus sum, studiosius exquisiui, curiose semper perspexi, omnia moui, vt calamitosos reperirem, neve quispiam violatus iniuria vspiā lateret.] Accōmodari autem solet uerbum Hebraum ad has ipsas inquisitiones Iudiciarias, vt Ps. 43. 22. Nonne Deus requiret (Hierony. Inuestigabit) ista? & Prou. 25. 2. [Gloria Dei celare verbum, & gloria Regū inuestigare sermonem. Deus enim cū omnia sciat, celat tamen, & dissimulat: at Reges, quos multa latēt, oportet causam, quam nesciunt diligenter inuestigare. Subiungiturque verbum scrutandi ab eadem radice; Cælum sursum, & terra deorsum, & cor Regum inscrutabile. Quod ex Hebræo legitur: Cordis Regum non est scrutatio. idest, vt Complutenses exponūt: Non est eius scrutari supra dicta. q. d. Regum officium est, non quidem vacare Philosophiæ, & cōtemplationi rerum naturalium, cæli, & terræ, sed potius inquirere in actiones, & mores suorum ciuium, & inuestigare, ac nosse, quid inter cælum, & terram geratur. Quare terminum inuestigationis Regum, videtur esse cælum sursum, & terra deorsum, & hoc est, quod aliquando vertitur explorare, aut probare, quod nos dicimus, Hazer informacion, ò probança. Ps. 138. 1. Domine probasti me. Hierony. Inuestigasti me, & ibidem. Proba me Deus; Hierony. Scutare me. Modū autem inuestigandi, & faciendi (vt ita dicamus) huiusmodi probationē, statim subiungit; [Tu cognouisti sessionē meam & resurrectionem meam; intellexisti cogitationes meas de lōge, semitam meam, & funiculū meum inuestigasti, & omnes uias meas præuidisti,] &c. Videlicet, obseruare vestigia, actiones oēs, gressus, diuerticula, verba. conferre antiqua, & præterita cum præsentibus, ex quibus syncera rei veritas constare possit. Hæc itaque Deo tribuit, ut significetur supremus iudex habere cognitas, & exploratas causas omnium mortalium, quem imitari, quoad fieri possit, debeāt humani iudices in inuestigandis, perquirendisque causis forensibus.

ריב Philippus. רקח Chrys. Hieronym. Regum munus nō. tam vacare. Philosophiæ, q administratione Resp. Hieronym. Deus supremus iudex forma iudicum humanorū in causis cognoscēdis.

XVII. Contcrebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.

1 *Principis clementia, atque seueritas. Commiseratio coniuncta cum indignatione.*
2 *Quid conterere. Potentiores instar leonum Optimi Principis munus prædifficile.*
3 *Princeps pastorem agit. Illustrant Moyses, & Samuel.*
4 *Vigilandum Principi, & nolle surgendum. Pastor improbus.*

1 HÆc est altera pars, officiumque optimi iudicis, seueritas erga nocentes, & impios: nam nisi seueritas adsit, clementia, & benignitas contemnitur. Quāuis .n. (vt ille dixit) optimo iudici, quærendæ sint ignoscendi causæ, non puniendi occasiones; Tamē simul optimi iudicis est impedientes coercere, & ad restitutionē inique ablatorum vi compellere, habereque se instar Apis, quæ Regis, moderatorisque populorum symbolum est, seueritatis aculeum simul coniunctum cū clementia, & mellificationis instrumento. Ergo audēdum iudici, & Principi est aduersus Potentiam, violentiamque impiorum, vt uirtute perrumpat iniquitatem, ne forte caumelcat faciem Potentis: nam qui ita principatum, magistratūve gereret, ut leges subijceret arbitrio, & libidini alicuius ciuis, & qui periclitanti iustitiæ, timiditate quadam, non succurreret, iudicatur a Platone ciuitatis, patriæque hostis maximus. Est autem in optimo Principe mirifice coniuncta clementia erga pauperes cum seueritate, & indignatione erga nocentes, & iniquos, vt enim sapienter docuit Arist. [Commiseratio, & indignatio perturbationes sunt, bonorum ambæ morum,] oportet enim cōdolere cum quis indigne uexetur, similiter & propter illum indignari. quod & se fecisse hoc loco testatur Iob. iratus, & indignatus aduersus iniquum, cuius conterebat molas. Rei huius simile exemplum in Moyse, [Viro mitissimo super omnes homines, qui morabantur in terra;] sed aduersus peccatores rebelles, aduersus idolorū cultores, aduersus Ægyptios seuerissimo, irascente valde, atque indignante. In Dauid item ingenij Principe lenissimi, qui bello clarus, & hostium sanguine insignis, at clementia multo præclarior, exemplum præbens, vt Basilius ait, quomodo magnanimus idem, & clemens esse possit. Atque Plato quidem 5. De Repub. mansuetum simul, & iracundū ingenium in custode ciuitatis requirit, instar generosi canis, qui aduersus familiares, & notos mitissimus sit, contra uero aduersus ignotos.

Ami. Mar. lib. 19. Apes enim symbolum. Ola. Mag. li. 1. de gēt. septentrion. Eccles. 7. Magistratus timiditas. Plato li. 9. de Legibus. Arist. li. 2. Rhetor. c. 9. Commiseratio, & indignatio simul coniūcta Num. 12. 3. Exo. 32. 19 Bas. ep. 1. ad Gr. Theol.

2 Conterebam. Propriè. Contringebam; molas, dentes, aut dentes molares, qui fortiores esse solent ad retinendū, ut indicauit hoc loco Philip. Iniqui, per uim, nefasq. agētis. hic uides iniquū raptorem sæuientem in pauperes, comparari cum leone discerpente inferiores animātes; aut cum lupo diripiēte ouem. Vbi obseruat Chrys. Iobum, atque optimum Principem, iudicemve, utriusq. utilem esse: nam & læsos ab accipienda iniuria, & iniurios a facienda euocat, atque ad meliorem mentem conuertit. nam siue iudex absoluat, & tueatur, siue cōdemnet, & puniat, semper sibi proponit tū Reipublicę, tum etiam singulorum bonorum quoad fieri potest, & ut Seneca dixit, cuius curam excubant pro salute singulorū; atque uniuersorum quotidie experitur. Cum uero ait molas contritas, & confractas, acute obseruauit Chrys. significari: [Eorum qui suapte natura mordere solent, potentiam eneruatam ita vt potens ipsi a noua inferēda iniuria arcerentur omnino.] Hinc uideas quā difficilem prouinciam subeat, qui uerus magistratus iudexve, aut quod idē est, pastor bonus esse uelit, pugnandum enim est illi sæpe cum leonibus, & lupis, & confligendū cum potentissimis Tyrannis, homicidis, laniatoribus pauperū. quod eleganter Cicero in hæc uerba dixit; [Sudādū est his, qui magistratum gerunt pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro Rep. tēpestates; cū multis audacib. improbis, nonnunquā etiā potentibus dimicandum.] Quid? Ponenda etiā anima, & committenda luporum dentibus, pro ouibus suis.

שכר Philip. עול Potentiores pauperibus, Leo & Lupus. Chrysost. Optimus iudex bonus, et malis malus. Iniuriæ ab optimo principe, nō solum in præsens, sed in posterum repress. Ci. pro Sest. Princeps cū bestijs pugnandum. Ioa. 10. 12. 14.

3 Et de dentibus illius auferebā prædam. Septu. De medio dentiū eorum rapinam eripui. Notant scholia Græ- LXX.

canica

canica illo auferendi verbo, vim peculiare. q. d. Euulsi. Chrylostomus quoq. Animi (inquit) [contentionem, ac fortitudinem cerne, & rei difficultatem animaduertet] In Hebræo proprie est; [Extrahebā; aut Proijcere faciebam] eleganter Chrysostomus: [Rem iam plane obrutam, iudicioq. præreptam in integrum restitui, nec desperabam, quamuis res esset præiudicata; verum, & denotaium negotium; more optimi vigilantisque pastoris eruebam quasi ab ore leonis, ouis crurib. abstractis, sūmisque auribus auulsis.] Vbi profecto vides, Iudicem, Principemve, Pastorem esse, atq. Pastoris illius, simulq. Regis per similem, qui ad Saulem, (atque vtinam is bene intellexisset, atq. memori mente retinuisset, quæ illi a pastore dicebantur, sibi vtique seruanda in occidendo lupo illo Agag, ex Dei præcepto, atque ex suo peculiari Regis officio) dixit, inquam, ad Saulem Dauid; [Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo, vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me, & apprehendebā mentum eorum, & suffocabam, interficiebamque eos.] Quare si quando pauper, miserve aliquis pereat deuoratus ab Vrso, Leoneve alio potentiori, requiretur, vtique de manu pastoris, qui ex suo officio, iureque pastoritio tenebatur prædam auferre. Quod ius pastoritium exigebat Laban a Iacob Gen. 25 31. 39. [Ego damnum omne reddebam, quidquid furtim peribat, a me exigebas; arietes gregis tui non comedi ne captum a bestia ostendi tibi.] Ibi Septuaginta legunt: [Ego soluebam a meipso furta diei, & furta noctis.]

Niettas. שׁלך *Chrys-st.* *Pagnin.* *Regia.* *Princeps pastor.* *1. Reg. 17.* *Ezech. 3. 18. 20.* *Ius pastoritium.* *LXX.*

4 Vbi vides iudici, & magistratui, inuigilandum esse, ne vespertini lupi, & nocturnæ bestiæ prædā reportent. Quare, & Plato lib. 7. de legibus exurgere nocte magistratus iubet; Magistratus (inquit) [profecto nocte in vrbibus vigilantes malis hominibus, tum hostib. tum ciuibus terrori sunt: amandi, honorandique iustis, & temperatis; sibi, & ciuitati vtilis vniuersæ.] Quo illud Homeri pertinet;

Plato. *Home. li. 2. Illiados.*

Non licet integram noctem dormire regentem
Imperio populos, & agentem pectore curas,
Cuius consilio, populique ac multa reguntur.

Sic dies noctesque Palinurus ille Somno suadenti repugnabat?

Vir. 7. Aen.

—— Clauumque affixum, & hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.

Seneca. Excubat *inquit Sen.* [Principis cura pro salute singulorum.] Num quid aliud significare existimas nomē illud optimi Iudicis, aut gubernatoris, Vigilantissimus, quam pastorem super gregem suum nocturnas agētem excubias, quæ profecto gregi securitatē aliquam afferre possint? sicut aliquando Seneca commendans Cæsaris diligentiam dixit; [Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omniū delicias illius industria, omnium vacationē illius occupatio. Sed quid Deus bone, si Iudex ipse, aut Princeps lupus sit, si fur, & latro? Si pastor ipse perdat, & mactet? demoliatur, nō parcat, derelinquat, quod crassum est, occidat, quod abiectum est, non reducat, quod perierat, non quærat; violenter tollat pelles, & carnem desuper ossibus eorū; & ossa confringat, & concidat, sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.

Sen. de breu. uit. c. 4. *Pastor lupus* *Ierem. 23. & cap. 12. 10. & c. 23* *1. Ezec. 34 3.* *Mich. 3. 3.* *Zac. 11. 5. 13.* *Ioan. 10. 8. 10.*

XVIII. Dicebamque: In nidulo meo moriar, & sicut palma, multiplicabo dies.

1 *Totius sententiæ paraphrasis.*
2 *Extremæ senectæ periphrasis.*
3 Nidi *multiplex allegoria. Explicatur Abdias.*
4 *Palma quid propriè. Varia lectio. Phœnicis vita quanta. Illius funus, Symbolum supremi honoris.*
5 *Elucidatio Vulgati.* Truncus palmæ numerat annos.

1 *Elucidatio sententiæ.*

HAec (inquit Iobi) tanta meæ Reipublicæ pax, atq. felicitas, non solum alijs afferebat vitam iucūditatem, sed mihi etiam, cui cuncti bene volebant, benèque precabantur, felicem senectam pollicebatur deinde vero felicem quoque atque tranquillam mortem; & quod raro euenire solet, iuuenis, vir, atque senex felicissimus sine felicitatis vicissitudine, fore vt essem, sperabam. Sed;

Sen. 3 Herc. Oethæo act. 2.

Quos felices Cynthia vidit,
Vidit miseros abitura dies
Rarus felix, idemque senex,

Dicebam. Certo apud me statuebam fore, vt in nidulo meo morerer. Symmachus: Vt cum nido meo senescerē. Proprie, Deficerem, præ senio expirarem, post longissimam vitam, in senectute bona, ac Beata. Septuaginta; Aetas mea senescet. Hæc autem vitæ longissimæ vsque ad extremam senectutem circumlocutio fit Genes. 35. 29. [Consumptus ætate mortuus est. & 25. 8. Deficiens mortuus est in senectute bona.

Varia senectutis extremæ loquutiones *Symma.* *LXX.*

3 Sed quid per nidum significetur, aut per mortē in nidulo, non eadem est apud omnes expositio; nā Hebræi, quos imitatur Vatablus? existimant significari mortem subitam citra molestiam longæ ægritudinis, in medio liberorum superstitum. Potest etiam significare, non solum lectum suum, vel dum, aut Regnum, sed etiam securam, tranquillamque mortem, ita vt neque exularet eiectus a ciuibus propter Tyrannidem, vt solent pleriq. Reges, neque occumberet appetitus aliorum insidijs; ij enim in nido, lectoque suo non moriuntur; q. d. Nō ego Tyrannus, sed meorum populariū verus pater, propterea non ego Tyrannorum supplicia commeritus. Si nidum dicat pullis plenum, significabit, mortem in medio suorum liberorū, qui parentis amantissimi oculos clauderent, & extremum spiritum haurirent. Forte etiā nidus significabit editum, & eminentem vrbis locum, in quo Regia structa esset; vtpote in optimo, atque munitissimo loco, sicut etiam Prouerb. 8. 2. indicat Sapientia suam arcem fuisse in summis, excelsisque verticib. Sic etiam Abdiæ. 4. dicitur Edom. [Exaltatus, ut Aquila, & inter Sydera posuisse nidum suum;] eo quod in montanis, præcelsisque locis habitaret. Res ad bos omnes explicatus procliuis.

Varia expositio Niduli *Vatab.* *Mortis pacatæ periphrasis.* *Arx in loco ciuitatis præcelso.*

4 Et sicut palma multiplicabo dies. Statuebā (inquit) fore, vt diutissime uiuerem, sicut palma. Sed de palmæ nunc significatione, non parua est dissensio, nam eandē uocem originalem *Hhol*, vulgatus Interpres uertit arenam, Deuteron. 33. 19. & Ps. 138. 18. [Super arenā multiplicabuntur.] & Hoseæ 1. 10 [Filij Israel, quasi arena maris.] Quare hic quidem vertunt: [Sicut arena multiplicabo dies;] nam cum arena, quælibet quā tumuis maxima multiplicatio numeri comparari solet. Alij post R. Salomonem, & antiquiores Hebræos, Phœnicē uertūt, quos sequuntur Tygurina, & Caiet. Atque hunc etiam Iobi locum Tertullianus de Resurrectione c. 13. legit, Sicut Phœnix multiplicabo dies, atque adeo Philippus Presbyter hoc loco testatur, idem esse Palmæ, & Phœnicis auis nomen, fortassisq. de aue loquutum Iobū, [ut sicut illa nidū sibi faciens, in ipso post multa tēpora a semet ipsa dicitur concremari, & rursus de eiusdē nidi cinerib. resurgere: ita Iob dicat se per mortem in cinere carnis velut in nido pro tēpore futurū, & inde resurrecturū in gloria. de quo diximus supra c. 19. vers. 25. vbi et lectionem illam Ps. 91. Iustus ut Phœnix florebit, ex Tertulliano adduximus. Facitq. cū hac expositione, tum quod Phœnix sit Symbolum uitæ lōgissimæ: nā uiuere sexcentis sexaginta annis, scribit Plin. at uero Quingentis, Ambrosius, & Hieronymus, post Herodotū, & Ouidiū.

Palmæ varia acceptio. חול *Regia.* *R. Salomon.* *Tygurina.* *Caietan.* *Tertullian.* *Philipp.* *Phœnix symbolum diuturnitatis.* *Phœnicis vita longissima.* *Plin. li. 7. c. 48.* *Ambros. li. Fide resurrect. Hiero. Epist. ad Pasideum.* *Herod. li. 2* *Ouid. 15. Met.* *Solin. c. 46.* *Mela lib. 3.* *Martial. li. 5.* *Tacitus.* *Manlius.*

Hæc vbi quinque suæ compleuit sæcula vitæ, &c.

Quadraginta, & quingentos, Solinus, cū quo uidetur cōuenire Mela. Alij mille annos uitę tribuūt ut Martialis.

Qualiter Assyrias renouant incendia nidos,
Vna decem quoties sæcula vexit auis.

Tacitus scribit esse, qui asserant, Mille quadringentos sexaginta uiuere. Scribit et Pli. auctore Manilio, [Cum huius alitis uita fieri conuersionē magni anni. Quāuis (inquit Solinus) plurimi auctores magnū annum non Quingentis, & quadraginta, sed duodecim millib. nongentis quinquaginta quatuor annis constare dicant.] Recte ergo dici potuit per elegantē Hyperbolē, atque cōparationē, Sicut palma, Phœnix, multiplicabo dies. Facitque pro eodē mentio ista nidi facta, nā uidetur, nō solum uitam longæuam, mortemq. felicissimā sibi pollicitus sed honorificentissimum quoq. funus. Nam suum ipsa Phœnix rogum, nidumque construit ex thuriferis surculis, lignisque odoriferis, in quo cōcrematur. Atque adeo Herodotus scribit, [Phœnicē iuuenē gestare patrē paternos ve cineres myrrha obuolutos in tēplum Solis, ibidēq. humare.] Ergo mors, funusq Phœnicis supremi honoris, funerisq honorificentissimi symbolum erit.

Phœnicis supremus honor. *Herod. li. 2.*

Sed, Palmam, tamen hoc loco præter Latinum inter-
5 pretem, agnoſcunt, leguntque Septuag. Sicut truncus
LXX. palmæ, multo viuam tempore. vbi forte, truncum, dixe-
runt, tum propter firmitatem, tum propter gradatos il-
los corticis pollices, quos cum faciunt rami decidentes
ſingulis annis, annuis gradib. creſcere uidetur; adeoque
Palma annuis gradibus creſcit. in trũco palmę, multi anni numerantur. Atque ſicut rē
illam de Phœnice aue iuuare videbatur mentio illa ni-
di; ita rem hanc de palma confirmat profecto mentio
[Radicis apertæ ſecus aquas,] ſententia ſequente.

XIX. Radix mea aperta eſt ſecus aquas, & ros morabitur in meſſione mea.

1 *Fertilitatis circumloquutio.*
2 Palma *amat aquas Illuſtratur David.*
3 Hypallage. *Quid* Radix aperta. *Arbores infrugiferæ.*
4 *Quid* Ros. *Meſſorem deſiderat. Quid* meſſio. *Explicati Iſaias, & Salomon.*

1 *Radix iuxta aquas ſymbolũ fertilitatis. Vatabl. Caiet.* QVanquam cõſtat adhuc Iobum perſtare in deſcri-
benda ſua felicitate, incertum tamẽ quid deſignet
hæc[radix aperta ſecus aquas. Vatabl. refert ad
abundantiam omnium prouentuum. nam radix, quę in
aquoſo ſolo defixa eſt, feraciſſima eſt. q.d. [Quæ erant
mihi neceſſaria ad vitam, abunde aderant:] atq. ſimilem
mihi bonorum abundantiam ſemper pollicebar. Caiet,
ad ipſas arbores refert, & partem ſequentem ad meſſes
quarum felicem, & abundantem prouentum quotannis
percipiebat; ac forte indicat, aquarum. & fontium abũ-
dantiam in ſuis agris fuiſſe, quod in illis regionib. præ-
calidis, & arentib pars quædam felicitatis erat, & cuius
fieri mentionem non indignum; ſicut propter ſimilem
cauſam fit mentio Fontis Iacob iuxta Samariã Io. 4. 6.
2 Sed tamen exiſtimo nunc ſe comparare Iob cum pal-
Palma iuxta aquas felicitatis ſymbolum. ma, atq. ſuarum rerum feliciſſimarum ſtatum, cũ aqua-
rum abundantia cum enim diuturnitatem palmæ ſibi
polliceretur, nunc etiam & felicitatem, ac fructum com
memorat; vt omnino ſimilis ſententia ſit, atq. illa Pſ. 1,
3. de viro iuſto, & beato; [Erit tanquam lignũ, quod plã
tatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructũ ſuum
dabit in tempore ſuo, & folium eius non defluet; & om-
nia, quæcunq. faciet, proſperabuntur.] Quas omnes eſ-
ſe peculiares palmæ notas, diximus, cum eum Pſalmũ
Arbores aquarũ amãtes. interpretaremur. Sed quod ad aquas pertinet potiſſimũ
palmæ conuenit; licet enim de Cedro dicatur Ezech.
17. 5. [Firmare radicem ſuper aquas multas, & de Pla-
Pli. lib. 13. cap. 4. de plant. c. 4. tano exaltata iuxta aquam Eccl. 24. 19.] tamẽ de Palma,
quæ in Iudęa, feliciſſime prouenit, vt teſtatur Plin. ſcri-
bit idem eodem loco; [Gaudet riguis, totoq. anno bibe-
re, neque quidem contenta eſt ſolis pluuijs,] atq. Theo-
phraſtus, [Magis gaudere aquis ſcaturientib. quã plu-
uijs.] eſt enim ſitibunda, & bibula; cuius ſitis cauſa vi-
detur eſſe, tum quod habet regiones calidas, & ita Plin.
ait. [Nullam palmam eſſe frugiferam, niſi in terra, & ſo
Cur palma ſit aquarũ amans. lo feruido, & nitroſo, aut ſalſo,] quæ omnia ſitim effi-
ciunt; Tum etiam, quod ut idem Plinius ſcribit lib 17.
Palma eſt Solis amantiſſima; quare oportet habere ſem
Pli. lib. 17. c. 44. per affluentem humorem; quam affluentiam hoc etiam
loco ſignificat plurale nomen aquarum. Dicitur autem;
[Radex aperta ſecus aquas,] vel per Hypallagẽ, quod
3 aqua aperta ſit circa radicẽ; Quod nos diceremus: *Que*
Hypallage. *tenga el agua de cubierta al pie.* Videlicet, quod pateat illi,
& affundatur aqua ad illius radicem, ita ut ſemper illi
adſit. Hæc enim omnia cadunt in proprietatẽ vocis ori-
Verbum aperiendi in rem ruſticã conueniens Pallad. in Octo. tract. 12. ginalis aperiendi. Vel forte eſt Hebraiſmus perſimilis
noſtro Hiſpaniſmo, dicimus enim, vel de foſſione vitiũ;
Abrir y cerrar, vel de cultura etiam aliarum arborũ; *A-
brir las peças.* Atque hoc etiam in palmam peculiariter cõ
uenire, docet Palladius, ſcribens rem ruſticam in Octo-
bri, præcipienſque, vt [palma circumfodiatur aſſidue, vt
irrigatione continua æſtatis vincat ardores.] Sic igitur
pollicebatur ſibi Iob fore, vt tanquam palma [ſecus de-
curſus aquarũ,] aperta ſemper radice, difficultates om-
Pſ. 1 3. nes, atque ardores temporis ſuperaret, florenſque, ac
dactylis graueſcens ſemper eſſet, & fructum ſuum da-
Arbores ſteriles infelices. ret, inſtar palmę, non alienum, neq. inſititium, ſed dul-
ciſſimum, atque ſuauiſſimum, & fæliciſſima iſta arbore
dignum, [nam quæ infrugiferæ ſunt infæliciſſimæ quo-
4 que ſunt, & a religione damnatę.]

Et ros morabitur in meſſione mea. Catenæ auctor,
rorem, intelligit, quo complentur, & matureſcant fru- *Nicetas.*
ctus, ita ut ſe ipſum cum meſſe comparet Iob; [Que-
madmodum (inquit) fructus rore atque imbribus læti-
ficati atque completi ſuo tempore demetuntur, ſic ego
in bonorum copia, ætatę exacta, putabam ex hac me vi-
ta migraturum.] Et cum hoc ſenſu facere videtur ver-
bum, morandi, quod idem eſt, quod pernoctare, aut ha-
bitare q.d. Ros, humorque matutinus, atque ſerotinus
pernoctabit, permanebit vſque ad meſſem meam; puta-
ui fore, vt nunquam exareſcerent mei fructus: neq. vn-
quam exciderent mearum facultatum folia, & rami Sed *Cõmodior roris vſurpatio.*
ego *rorem* intelligo aerem illum roſcidum, atque humidũ
quem deſiderant meſſores, vt bene, & facile meſſem de-
metere poſſint integris ſpicis, & nullo grano præ aridi-
tate diſiliente: ſicut etiam illa eſt fęlicitatis cuiuſdam *Ros meſſis ſalutaris.*
promiſſio, aut ſignificatio, Iſa. 18. 4. [Sicut nubes roris
in die meſſis.] quod Septuaginta clarius videntur dixiſ- *LXX.*
ſe. [Sicut nubes roris in die meſſis erit ante meſſem.] &
Prou. 25. 24 [Sicut frigus niuis in die meſſis.] Quo per-
tinet illud Virgilij: *Vir. 1. Geor.*

Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas,
Agricolæ. —— —— ——

Deinde

—— *Nullo tantum ſe Myſia cultu,*
Iactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.

Atque illud etiam præceptum rei ruſticæ, [vt fænum
demetatur, antequam inareſcat, roſcidum adhuc, & pau
lo humens.] Cum quo etiam ſenſu recte conuenit Meſ-
ſionis nomen; licet. n. vox ipſa originalis proprie ſignifi-
cet frugem ipſam, atque meſſem, & interdum et ramos
ſed Interpres meſſionẽ, dixit, vt intelligeremus vtilita-
tem roris ad ipſam actionem, laboremque demetendi.
Ergo omnia ſibi felicia pollicebatur Iob, non ſolũ fru-
ctus, ſed etiam cæleſtem illum rorem, quo facile, ac iu-
cunde auelleretur, ſeu demeteretur ex uita, & fęliciter, *Suauis mors*
ſicut Eliphaz dixit, inferretur in ſepulchrum, ſicut acer-
uus tritici; nam quib non affunditur cœleſtis ille ros, *Mors plena difficultatis & doloris.*
cum difficultate, & cum ingenti doloris ſenſu præci-
duntur ex vita, & cum magno labore moriuntur.

XX. Gloria mea ſemper innouabitur, & arcus meus in manu mea inſtaurabitur.

1 Gloria *quid.* Innouari, *aut* mutari *quid.*
2 *Varia Lectio. Arcus Dei, & arcus hominis.*
3 Gladius, & arcus *priſcorum arma.* Arcus *pro militari diſciplina. Illuſtratus Samuel.*
4 Inſtaurari quid. *Illuſtratus Samuel.*

POllicebar (inquit) mihi fore, ut gloria mea, pręcel- 1
lenſque dignitas nouis ornamentis indies augere-
tur, & quaſi recens, nouaque quotidie cõfirmaretur ad-
uerſus aduerſarios omnes, difficultateſque ſuperãdas.
Gloria dignitas, honor, grauitas, quidquid hominẽ glo-
rioſum, grauem, & præcellentẽ efficit. Innouabitur. Au-
guſtinus, Gloria mea noua. Similis loquutio apud Iſa- ** Cada dia*
iam.* Mutabunt fortitudinem. Videlicet priſtinam cũ *mudarã el brio, y ſaldrã de nueuo.*
noua: heſternam cum hodierna: ideſt, nunquam conſe-
neſcent. Sed in dies induentur recenti robore. Symma-
chus: [Gloria mea innouabitur præſens mihi.] id eſt,
ſemper fruar præſenti felicitate. Septuaginta, ad condi- *Symmach.*
tionem contrariam referunt; [Gloria mea vana mecũ; *LXX.*
ideſt, ſpẽs inanis, & res mihi ipſi contra ceciderunt.]
Sed cohęret melius noſtra lectio.

Et arcus meus in manu mea. Sept. legerunt; [Arcus 2
meus in manu eius graditur.] Cui lectioni duas expoſi- *LXX.*
tiones adhibet Nicetas: primam, quod arcum ſuũ, vo- *Nicetas.*
cet arcum Diuinam, a quo ſagittas, & tela accipit. q.d. *Varia lectio, & expoſitio.*
Nunc tamen manus Dei contra me extenta eſt, & arcus
illius in meam vitam intentus Secunda, quod dicat ar-
cum ſuum dirigi a Diuina manu, ideſt, res ſuas oẽs ſoli-
tas Diuina ope dirigi, & gubernari, peruenireq. ad finẽ
optatum; Non aliter, quã eſt 4. Regum. 13. 16. & 17. Eli-
ſeus dixit ad Regem Iſrael; [Pone manum tuam ſuper *Arcus directus Domino, illius auxilium*
arcum, & cum poſuiſſet ille manum ſuam, ſuperpoſuit
Eliſeus manus ſuas manib. Regis. vnde ſagittæ emiſſæ
erãt ſagittę ſalutis. nõ aliter Arcus Iob ĩ manu eius, id-
eſt, Dei Sicut ẽt de Ioſeph dictũ eſt Gen. 49. Sedit i forti

arcus eius;id eſt, arcum ſuum, quo ſe ab hoſtium, fratrumque iniurijs defenderet, non commiſit ſolum ſuis brachijs,ac viribus, tantum Deo fortiſſimo ſagittandi peritiſſimo. Iudicat præterea Nicetas, Arcum Iobi, vocari ipſum cor, & mentem Iobi, vt nunquam in rebus
Prou. 21. 1. decernendis aberraret a ſcopo, quippe in manu Dei, rectiſſimo ſemper iactu collimabat. Cor enim regis in manu Domini. de quo dicemus verſ. 22.

3 Sed vera tamẽ ex Hebræo lectio; Arcus meus in manu mea, id eſt, potentia, robur, arma ad tegendum, & ad offendendum: nam arcus, & gladius, erant illius ſæculi fere vniuerſa armatura. Ideo tam frequens in ſacro ſermone arcus, & ſagittarum mentio: præſertim in Syria, & Aſſyria. Quare vt ſagittis ſagittas hoſtium repellere poſſent Iſraelitæ, iuſſit Dauid 2. Reg. 1. 18. Vt docerent filios Iuda arcum, id eſt, militarem diſciplinam. In manu mea. Fere idem repetitur, id eſt, meæ vires, mea brachia non langueſcent, nec conſeneſcet meum robur: ſemper docebit Deus manus meas ad prælium; & ponet ille, vt arcum æreum, brachia mea.

Germanale Iobi, & expoſitio.
Arcus, & gladius præcipua armatura.
Pſ. 17. 35.

Inſtaurabitur. Id eſt, mutabitur in melius, ſemperq.
4 augebitur meum robur. Septuaginta: reſpexerunt ad
LXX. proprietatem verbi originalis legentes: Gradiatur, vel gradietur. nam verbum *Halaph*, proprie eſt tranſire, vel pertranſire, aut mutari pertranſeundo; quod in ſagittam, vel cultrum, aut inſtrumentum quodcumque aliud acutum, quo aliquid transfigitur, aut perforatur, recte conuenit; nos dicimus; Paſſar, o traſpaſſar. Quare illud, quod dixerũt Septuag. Arcus meus graditur, vel, gradietur, ad vim quandam ſagittandi, aut perforandi pertinere videtur. Sicut de arcu Saul dictum eſt: Non eſt reuerſus inanis. Sic hoc loco Tygur. legit: Arcus meus in manu mea recepit vires. Videlicet, ad penetrandas res oppoſitas. quanquam etiam illa Interpretis ſignificatio egregie conuenit; inſtaurabitur. id eſt, vlterius tranſibit, mutabitur in melius, ſuperabit, prætergredieturque difficultates omnes.

חלף
2. Reg. 1. 22.
Tygurina.

XXI. Qui me audiebant, expectabant ſententiam, & intenti tacebant ad conſilium meum.

1 Eloquentia *digna principe virtus.*
2 *Iob Regij ſenatus Præſes, maxime moleſtus ſuis auditoribus.*
3 Conſilium, & ſententia, *quo differant.*
4 Conſilium *quid prop. Illuſtratus ſapiens.*

Tres ſequentes ſententiæ ad inſignem Iobi eloquẽtiam, & copiam dicendi pertinere videntur, atque
1 adeo inter reliquas optimi Principis, integerrimiq. magiſtratus partes refertur, quod eloquentia Regem, iuſque dicentem maxime deceat. Dicunt enim eſſe iuſtitiæ, & fortitudinis comitem; cuius quoque Philippum illum Macedonem laudat Ælianus. Et vere virtutem Regiam, appellat apud Stobæum Muſonius. Nimirum hæ ſunt catenulæ illæ aureæ, quibus deuinctos trahebat populos, ſuæ linguæ innexis, Magnus Alcides, vt eleganter deſcripſit Lucianus. Hanc habuit quoque Salomon cælitus ſibi aſſutam cum Sapientia. Sapiẽ. 7. 15. [Mihi dedit Deus dicere ex ſententia, & præſumere digna horum, quæ mihi dantur.] quæ duæ ſunt eloquentiæ partes, cogitare, & mente informare rationẽ dicendorum, deinde oratione exprimere apte, & ornate. quã eſſe Sapientiæ partẽ non minimam, atque donum cæleſte non vulgare, ſubijcit ſtatim; in manu enim illius (Dei) & nos, & omnes ſermones noſtri (orationes) & omnis ſapientia, & operum ſcientia. id eſt, Dei donum ſunt omnes facultates rationales, ſermocinales, factiuæ.

Iob eloquentia virtute vere Regia.
Ælian. li. 6. c. 19.
Vide Stobæum ſer. 147. & ſer. 151.
Lucianus in Hercule Gallico.

Ergo opportune Iob ait. Qui me audiebãt, expecta-
2 bant ſententiam.] Quod Caietanus pertinere exiſtimat
Caiet. ad ſententiam ſuam in concilio, ſenatuq. probatam, cui ipſe præſidebat. Sed in vniuerſum accipi poteſt; Qui me audiebant, expectabant, id eſt, vt me audirent, non fuit illis longa aut moleſta quæcumq. etiam longa expectatio, vel, me ſemel auditum libenter vſque ad finem ſuſtinebant dicentem, & minime defatigati attentiſſime
LXX. ad finem vſque aſſiſtebant. Septuaginta; Qui me audie-
Pagn. runt, attenderunt. minus congruit illa alia Pagnini lectio audiendi, pro obediendi.

3 Sententiam. Deeſt in originali, tantum enim eſt; audiebant, & expectabãt. Sed expreſſum eſt ab Interprete, quod latebat: nam quid ab auditoribus expectari poterat ſuſpenſis animis, niſi quam ſententiam Iob diceret? Philippus more Latinorum, diſtinguit ſententiam a conſilio, quod illa ſit velut præceptum, & lex; conſiliũ vero vtile aliquid, non neceſſarium. Sic ergo non incõmodus ſenſus efficietur: Ita expectabant, vt eſſent parere parati, ſi quid forte faciẽdum præciperem. Sed melius referri poterit ad ſequentem partem; Ita expectabant, vt intenti tacerent, vt nemo auderet dicentem interpellare, nemo obſtrepere danti conſilia. Nicetas [Tacebant ideo, quod quid opponerent, contrave dicerent, non habebant.] Affert etiam illud ſilentium neſcio quã præſtantem opinionem conceptam de eo, qui dicit, fore vt nihil non dicat vtile ad vitam inſtituendam, nihilq. prætermittat, quo facto opus ſit.

Philippus.
Nicetas.

4 Conſilium proprie eſt, quod quis ſua marte excogitat, & adinuenit, quod cuiuſque mentis iudicio lubet, aut videtur optimum. Pendebant, inquit, cæteri ex meo iudicio. Hoc illud eſt Sapientiæ elogium beneficiumq. Propter hanc tacentem me ſuſtinebunt (id eſt, expectabunt me, antequam dicere incipiam) & loquentem me reſpicient (non erit auditorum obtutus vagus, ſed in me defixus; quod eſt audiendi præceptum apud Plutarchum) & ſermocinante me plura (id eſt, etiam ſi longius prouehat differendo, & diſputando) manus ori ſuo imponent.

יעץ
Sap. 8. 12.
Plutarc. de officio auditor.

XXII. Verbis meis addere nihil audebant, & ſuper illos ſtillabat eloquium meum.

1 *Rei Sacræ periphraſis apud Ioannem. Iobi Sapientem orationem non potentes repetere auditores.* Quid iterare ſermonem *apud Salomonem.*
2 *Princeps ſermo frugifer, & iucundus. Explicatus Moyſes.*
3 *Doctrina, inſtar pluuiæ, idonea auditoribus.*
4 *Quid* ſtillare *in Sacro ſermone. Concionatoris lenitas. Explicatur Ezechiel, Amos, & Paralip.*

Addere nihil audebant;] Caietanus; Quod vltimus dicebat in conſilio, poſt auditas aliorum ſententias; ſicut Princeps, aut Conſilij Præſes ſolet, auditis ſenatoribus, rem propoſitam complecti, & ſtatuere, quod optimum videatur. Vel, quod nemo haberet, quid opponeret illius dictis, aut qua ratione illius orationẽ refellere poſſet. Vel, quod videretur omnibus exhauſiſſe totam rei difficultatem, ita vt nihil addi poſſe videretur. Vel, quod eius dicta, & verba omnes æſtimabant velut Sacrum Canonem, cui vel vnicum verbum addere, vel detrahere nefas ſit. Hæc enim eſt periphraſis rei, aut ſententiæ maxime Sacræ vt illud Apoc. 22. 18. quo ſacratiſſimam ſuam reuelationem claudit Ioannes. [Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas Scriptas in libro iſto: & ſi quis diminuerit de verbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ.] In hanc ſententiam vocat Nicetas illud de arcu ſuo inſtaurato in manu Dei: Cum nihil detrahere, aut addere poſſent ſententiæ meæ, cuncti concedebant. Quaſi enim arcus, ſic cor meum manu tenebatur Diuina, & a recto ſcopo nequaquam aberrabam. Poteſt etiam hoc referri ad magnam in dicendo ſubtilitatem, ſapientiamque ſingularem, quam auditores, velut diſcipuli rudiores, non valerent ijſdem verbis, eademque orationis maieſtate, & dignitate repetere, nam proprie ex Hebræo legitur. [Poſt verbum meum non iterabãt. vel, Poſtquam dixiſſem, non iterabant ſermonem. ac ſi diceret, Nemo audebat repetere, ne ſcilicet deprauarent; & ne ſapientiſſimis dictis, ſublimiq. prælectioni tanti magiſtri ſuis ipſi verbis aliquid detraherent, nam illud verbum iterandi, eſt fere idem, quod mutare, vel, vt ita dicã, alterare, quod eſt non ſolum alteram vicem, ſed etiam quaſi alteram faciem, & alteram formam verbis ipſis inducere. Quare ab eadem radice dicitur Prouerb. 17. 9. Qui altero ſermone repetit, ſeparat fœderatos. Quod proprie in Hebræo eſt. Qui iterat verbum. id eſt, qui mutat repetendo, vel qui repetit cum mutatione aliqua deprauando, quod audiuit. & Prouer. 24. 21.* Cũ detractoribus, ne cõmiſcearis. Proprie; Cũ iterãtibus,

*1 * Dicendo ymo amamus, que de ſir, e niquepedir. Caietan.*
Circũlocutio Sacræ ſententiæ.
Nicetas.
Iobi Oratio ne ſublimiorem, vix auditores conſequi potuiſſe.
Pagn. Reg. Tygurin.
Quid iterare, aut Repetere.
שנה
** Con los que traſtrocan las palabras.*

bus, vel, mutantibus, vel deprauantib. quæ audierunt. Sic igitur auditores Iobi non audebãt iterare, vel aliqua ex parte mutare, quæ a Iobo exceperãt, ne tãtę Sapientiæ splendorẽ aliqua ex parte obscurare videretur.

2 *Oratonis cũ pluuia comparatio, eius varia expositio. Philipp. Olympiod. LXX Chaldæus. Doctrinæ lenitas, & vtilitas instar pluuiæ.*

Et super illos stillabat eloquium meum. idest, tanquã cælestem quendam imbrem, & lapsam de cælo orationẽ, sic mea verba excipiebant, & mirabiliter influebant in eorum animos mea consilia. Philipp. Sensim interiora viscerũ penetrabat. Olymp. Cũ siti, atq. cum auiditate audiebant. Sept nescio quam lætitiam infusam auditorum animis significant, qualem afferre eos, & pluuia herbis, & plantis. Gauisi sunt, cũ loquerer eis. Chaldæus. Pulcher erat eis sermo meus Simile id Deut. 32. 2. [Côcrescat in pluuiam doctrina mea; fluat vt ros eloquiũ meũ, quasi imber super herbã, & quasi stillæ super gramina.] quam imber, & stilla lætas faciunt herbas, & fæcundant terrã. optat itaq. sermonem suum vtilem accidere auditorib. sic hoc loco ait Olympiod. Frugiferi erant sermones Iob, atq. in audientiũ animis vim strenuam, ac robur habebant. Vtrumq. vero, id est, suauitatem, atq. fructũ doctrinæ salutaris, indicauit paraphrasis Oncheli eo loco Deut. [Suauis sit, sicut pluuia, doctrina mea, suscipiatur sicut ros, verbum meum Sicut venti pluuiæ, qui perflant super gramen, & sicut guttulæ imbris serotini, qui veniunt super herbam.] Quod vtrũque si non babeat concionatoris oratio, nihil aliud profecto efficiet, quam ventus, & nubes, & pluuiæ non sequentes. Eritque ipse concionator Vir gloriosus, & promissa non complens.

Onchel.

Qualis futura sit Oratio concionatoris. Pro. 25. 14

3 *Gregor. Accomodãda Oratio captui auditorum.*

Sed in voce, stillandi, obseruat Greg. quandã in docẽte curam, & studium, quo se; suaque verba accomodet captui auditorum, vt qui sint angustæ mentis, quasi angusti orificij, infusam humoris copiam continuo ne respuant. [In hac (*vel quasi*) stillatione eloquij, quid aliud, quam mensura prædicationis accipitur, quia oporter ut exhortationis gratia singulis iuxta capacitatẽ ingenij conferatur. Debet. n. ad infirmitatem audientium semetipsum contrahendo descendere, nedum paruis sublimia, & idcirco non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quam auditoribus prodesse.] Atque id forte obseruari pôt in illo Deut. verbo, concrescat; nam nisi tenues vapores, nimiumq. subtiles exhalationes crassescant, nec ferrent vtilitatem aliquam, neque ex sublimi regione in terras descenderent. Sic sane si nimię subtilitates crassiori quodam modo plebi non exponatur, non capiunt auditores, neque influet sana doctrina in illorum animos. Recte quidem, & vtiliter Gregorius, quanuis eam particularem vim non afferat vox stillandi, vt dicemus statim.

4 *Stillare de Prophetia seueriori, et comminatoria.*

Alij ea voce significari existimant doctrinã, quæ ex ore dicentis, instar pluuiæ spargatur, sed referri potissimum ad prophetias, & cõminationes seueriores, vt colligi pôt ex Ezech. 20. 46. Stilla ad Africũ. & c. 21. 2. Stilla ad sanctuaria. & propheta contra humum Israel. & Amos. 7. 16 & Micheæ 2. 6. 11. Quibus locis continentur supplicia, & terrores Diuini. Cuius significationis analogia est, quod Stillæ, & guttæ cũ impetu, & nimbo descendere soleant, proptereaq. symbolum esse videantur supplicij, & terroris cælitus immissi, aut etiam quãuis leniter primum defluant, esse tamen solent indiciũ procellæ sæuioris; quod dixit Hieronymus. Amos 7. Stillare prophetas idioma scripturarum est, quod non totam Dei simul inferant iram, sed paruas stillas comminatione denuntient. Alij ad regulas respiciunt, quæ accepto cælesti imbre stillant, & assiduitate etiam excauant lapides; sic prophetę & prædicatores stillant, quod ipsi à Deo accipiunt. Ergo hunc locum Iob sic exponendum existimant, vt ad terrorem quendam iniectum auditoribus referatur, proptereaque auditores Iobi nihil illius verbis addere auderent præ timore, & reuerentia. Ego omnino hunc locum ad doctrinæ suauitatem sensim, & blande illabentis, exhilarantis, & inebriantis auditorũ animos, omnino pertinere iam ostendi, probauiq. solide ex communi interpretatione, ac sequens ipsa sententia plane demonstrabit Nunc de verbo, stillandi, assero idẽ omnino esse, quod loqui, aut prophetare & vt R. Mardoch dixit, idem significat, quod Dabar. Quod agnouit Hier. Mich. 2. super id; Ne loquamini loquentes, &c. (inquit) interpretatus est; Ne stilletis stillantes, quodam idiomate Hebraico, eloquium ab eo quod fluat, & ad aures perueniat audientium, in similitudinẽ pluuiæ descendentis, stillationem vocans.] At ex subiecta materia modum capit, nam uel ad terrorem, & supplicij cõminationem pertinet, vt locis adductis, & 2. Paralip. 12. 7. Non stillabit furor meus super Ierusalẽ. nos de supplicio, & pœna dicimus: *Llouio sobre la cabeça.* Iam vero ad lætissimam, & suauissimam doctrinam, vt locis a nobis superius indicatis, & 2. Machab. 8. 27 Misericordiæ initium stillans in eos. Quod si quidquam vox ipsa per se afferi, potius est blandum aliquid, lætum salutare. Ps. 67. 9. & de rebus dulcibus, Amos 9. 13. de odoriferis Cant. 5. 5. Stilla nullo adiuncto, pro re suauissima, & odoratissima Stacte, Exod. 30. 34. Quare ex proprietate uocis colligere possumus, non tam, ne semper côcionator tonet, & fulguret, nisi sic exigat opportunitas, & vtilitas auditorum; Stillet interdum blande, & leniter vt audiatur amice, & beneuole, loquaturq. ad cor Ierusalem, & aduocet eam, consoletur, iterumq. consoletur populũ Dei, atq. eo spirituali solatio auditores perfundat; nam sicut ros super herbam, ita, & hilaritas eius.

Hieronym. Montan. Stillare ad blandã, & suauem orationem. R. Mard. דבר Hieronym.

Verbũ stillando ex adiunctis modum capiens.

Concionator ne semper tonet. Isa. 40. 1. Pro. 19. 12.

XXIII. Expectabant me, sicut pluuiam, & os suum aperiebant, quasi ad imbrem serotinum.

1 *Docentis oratio non tam culta, quam vtilis quatenus permittatur elegans. Iobi auditores bene instituti.*
2 *Aperire os, cuius habitus. Explicant Dauid, & Paulus.*
3 *Qua fuerit Pluuia matutina, atque serotina precibus obtinebatur. Illustratus Zacharias.*

ME, meam orationem, expectabant, desiderabant, aperto, & hiante ore; sicut pluuiam, ex qua omne sibi incrementum, fructumq. pollicebantur: nam in animis audientium promouebat semina bonarum cogitationum, atque virtutum omnium fruges. Hinc videas Iobi auditores bene & sancte institutos fuisse, vt qui expectaret semel, & iterum dicentem Iobum, quod inter bene audiendi præcepta ponitur a Plutarcho, refertque ex Aeschine; [Quod auditor, ubi dicens perorauit. non illico contradicere orditur sed spatium ei relinquit, siue addẽdi aliquid dictis, si ita videatur, siue mutandi quidpiam, vel detrahendi.] Secundo quod non quærebant curiosa, uel mollia, & quæ pruritum aurium efficerent, sed vtilia, qualis pluuia est, nam qui non vtile, nisi etiã curiosum, & subtile peteret; perinde faceret, ac qui antidotum nollet bibere, nisi in pretioso vasculo, & qui hyeme nollet veste sumere, nisi ex Attica lana. Quãuis (eodẽ Plutarcho auctore) [Quemadmodũ q bibũt, exuncta demũ siti obuertũt pocula, cęlaturãq. cõtēplantur, ita ipsis sentẽtijs impleto detur respirãdi, spatiũ, dictionemq considerãdi, an elegãs aliqd. & elaboratũ hẽat.] 1

Iobi auditores bene instituti. Plutar. præcep tum bene audiendi. Salutaria, potius, quã curiosa quærenda ab auditore. Plutarc.

Et os suum aperiebat.] Aperire os, ięe est habitus loquẽtis, nunc e contrario tacẽtis, sed deliberantis, & inhiantis ad rẽ aliquã salutare. sicut Psal. 118. 131. [Os meũ aperui, & attraxi spiritũ, quia mandata tua desiderabã.] Aperto ore hiant famelici, & rem aliquã nimium sollicite expectantes, tũẽt, & nimium attenti & mẽte defixi in aliquid, vel audiendum, vel intelligendum 2. Corinth 6 11. [Os nostrum patet ad vos, o Corinthij.] id est, nõ quęro, quod mihi vtile est, sed quod vobis, hoc vouum desidero, magno. & longe lato desiderio cordis. Propterea enim addit; [Cor nostrum dilatatum est.]

2 Silentis, & attentissime, ad audiendum periphrasis.

Quasi ad imbre serotinũ.] Cum bis pluuiã dixerit, & nunc serotinã, certe primo loco videtur locutus de tẽporanea, quę sementi faciendę necessaria est. sicut serotina, maturandis frugibus. Dicitur aũt temporanea, ẽt matutina, apud Ioelẽ 2. 23. & primitiua, a Kaldęo eodẽ loco. At serotina dicitur eodẽ Ioelis loco: [Pluuia sicut in principio, vel, vt est in Hebręo, [Pluuia in principio;] id est, in principio anni, quod erat initiũ anni sacri, videlicet verno tẽpe, in mense Nisan, qui respondebat nostro Martio, aut Aprili, quo tẽpore in ea regione maturescebant fruges. Et ita Kaldæus in eo loco hẽt, [Serotinus imber in Nisan. Neque vero dicitur pluuia serotina, quod vespere, aut nocturno tẽpe cadat, sed quod sero, id est, ad finem anni vsualis, ad maturandas fruges. Quod autem raro soleat in illis calidissimis regionibus pluere, ideo prima, vltimaq. pluuia magnopere desiderabatur; & forte ẽt serotina magis atuẽrer, sine qua omnino vanus fuisset totus semẽtis labor. Sic igitur Iobi doctrina

3 Pluuia temporanea & serotina. Kaldæus. Principio anni sacri maturescebant fruges in Palestina. Kaldæus.

ctrina maturare videbatur consilia, & salutares cogitationes conceptas in animis rudiorum Forte ille habitus aperiendi os ad imbrem serotinum, est habitus precantus, & orantis, quod a Deo imber ille serotinus soleret multis precibus obtineri, sicut scriptum est Zach. 10. 1. [Petite a Domino pluuiā in tēpore serotino, & Dominus faciet niues, & pluuia imbris dabit eis, singulis herbā in agro.] Sūmis igitur a Iobo efflagitabāt precib. vt opportuna illorum animos doctrina perfunderet.

Serotina pluuia precib. obtinebatur.

XXIV. Si quando ridebam ad eos, non credebant; & lux vultus mei non cadebat in terram.

1 *Benignitas patrisfamilias.*
2 Ridere *quid proprie. Doctrina Sapientis seria. Risus qualis.*
3 *Varia expositio.* lucidi vultus.
4 Lux vultus. *ad hilaritatem. Illustrati Salomon, & Dauid.*
5 *Patrisfamilias correptiones non sine lenitate.* Facies concidens, *aut* obscura *quae. Explicatur Samuel.*

1 *Animi, & contentionis honesta remissio.*

ALiquando etiam, quod patremfamilias decet, remittebat animum, atq. graué, & seriam de rebus diuinis disputationem, vt se benigniorem, humanioréque præberet subditis, naturamq. suā ita temperabar, vt partim seueritate contineret in officio, partim benignitate, & lætitia permulceret, & ad officium alliceret.

2 *R. Gerson. R. Abē Esra. Symmach. Tygur. Risus pro gaudio.* שחק *Philipp.*

Ridebam. Aliqui post R. Gerson, & Rab. Aben Esra, sumunt risum pro irrisione. vt significetur potestas quædam Domini erga seruos ad irridendum, conuitiandū, & reprehendendum. Sed hæc expositio inuita est, & nō bene conueniens cum ijs, quæ dicuntur. Symmachus legit; Arridebam illis, quasi conniuens ad illorum risus, & lætitiam; Tygurina, Si quando iocarer apud eos; non credebant. Certe vox originalis. Ridere, irridere, ludere significat. Sed hoc loco ad lætitiam tantum, & gaudium referenda est; quod sapienter docuit Philipp. Plerumq. (inquit) lætitia, siue gaudium in Scriptura risus nomine dicitur. Cum aūt ille rederet, non credebant. Tanta (inquit Philipp.) [reuerentia, & honore a prædictis habebat, vt Sapientiæ meæ, & grauitati, indulgentiæ blādimentum, & remissionis hilaritas cōgruere vix posset. Non credebant] me ridere, risus tantum causa, sed serio aliquid inde velle elicere. Nicetas: Quod per risum ab eo fiebat, periclitandi alterius causa fieri arbitrabatur. Cum quo facit, quod ait Greg. [quod vir sanctus talem se exhibuit subditis, vt ēt ridens timeri potuisset. Qua in re docemur, quod talis debet esse dispensatio regiminis vt is, qui præest, & arridēs timeri debeat, & iratus amari.] Nunquam igitur ita ridebat effuse, & cum cachinno, vt illius risus, reputari posset error (sic.n. Sapientiā ridere non oportet) sed potius risus ille pars quædam erat Sapientiæ: nam ridendo instruebat quoque subditos. Colligit inde Nicetas; [Adde grauem, atque constantē dicere esse magistrum, vt ei, aut arridenti, aut talibus vtenti, fides non adhibeatur,] nihil igitur ab illo fiebat sine vtilitate, fructuque suorum.

Nicetas. Gregor. Sapientis risus. Eccles. 52.

Et lux vultus mei non cadebat in terram. Varie ab interpretibus accipitur; primo, vt videatur esse obsequium quoddam impensum ab ipsis subditis: nam ex Hebræo legitur; Lumen faciei meæ non deijciebant. vel, non faciebant cadere. Quod explicat Vatablus; [Non spernebant meam auctoritatem, sed ridentem etiam reuerebantur. Alius, Quod diligenter cauerent, ne lucem, atq. hilaritatē vultus illius aliquo modo turbarent, aut cōtristarent.] Nam demissio vultus, atque oculorū in terram, mœrentis habitus est. Alij; Non sinebant cadere in terram; idest, non abijciebant, neque reprobabant, probabant potius vehementer meas omnes actiones, siue riderem, siue seuerius agerem. Caiet. quid argutum, & subtile: nam lumen vultus intelligit quasi radios ipsorum oculorum, & coniectum ipsius visus, qui obseruabatur a suis subditis; excipiebantque illius oculos, non tanquam vanum aliquid, sed tanquam pretiosum quid, & habens mysterium; non sine causa attollebat ille, aut demittebat oculos. Sed hæ omnes interpretationes, duriores sunt; & coactæ.

3 *Varia expositio. Vatabl. Caiet. Regia. Isidorus. Clarius. Eugub.*

Ego, quod simplex, & germanum videtur, proponā: Lux vultus significare videtur hilaritatē, animi candorem, vultum placidum, atque beneuolum, indicem internæ bonitatis, quæ propria est Sapientis sicut Scriptū est Ecclesi. 8. 1. Sapiētia hominis lucet in vultu eius. Ex vultu (inquam) cognosci potest Sapiens, & ab occursu faciei homo sensatus. Non solum enim Sapientia ornat animum, sed etiam vultum illuminat. Sic. Psal. 50. 3. dicitur. Illuminare Deus vultum suum Cum se hilarem, benignumque præbet. iubemur etiam Psal 33. 6. Accedere ad Deū, & illuminari, idest, vt illuminemur; quod statim explicat; Facies vestræ non confundentur. idest, reddit Deus accedentes ad se lætos, & hilares, aufert que vultus mœstitudinem, & confusionem. Qua ratione autem ipsa impietas, & prauitas cordis non luceat, sed potius nigrescat in vultu impij, non semel indicatur in Sacris Literis. Isaiæ. 13. 8. Nahum. 2. 10. Fieri etiam potest, ut res hæc pertineat ad vultus, & totius oris speciem, & dignitatem uere Regiām, quæ tum in alijs, tum in Iobo multum valuit ad cōciliandos subiectorum animos. vere quippe scripsit Curtius; [Plurimis gentibus in corporum maiestate veneratio est. magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est.

4 Simpliciter interpretatio Lux vultus propria sapientis. Eccles. 19. 53. Improbi vultu obscuri. Curtius li. 5

Idem illud de hilaritate exponitur in secunda parte: Non cadebat in terrā, idest, sic semper vultu hilari, atque sereno fui, vt nunquam conciderem facie, nunquā mœstus incederem, sicut de illo dictum est Genes. 4. 6. Quare iratus es, & cur concidit facies tua? De quo faciei habitu erectæ, aut demissæ, non semel diximus. Illud igitur Optimi Principis habuit Iob, quod nunquā fuit tristis, neque turbulentus. Isaiæ 42. 4. Quod ex Hebræo legitur; non erit obscurus; vel, non caligabit (vt uertit Pagninus) obscuritas enim faciei tristitia est, sicut & lux, hilaritas; Quare eo loco legunt Septuaginta Splendebit; sic etiam 1. Reg. 3. 14. Non corripuit eos. Prop. Non fuit obscurus ad eos. ab eodem verbo. Id est, Samuel non seuere increpabat filios, sed potius hilarē, lucidumque vultum illis exhibebat; cui respondet id Ecclesi. 30. 4. Lacta filium tuum, & pauentem te faciet; lude cum illo, & contristabit te, ne corrideas illi, ne cōdoleas. & id Ecclesi. 7. 25. [Filiæ tibi sunt, non ostendas hilarem faciem tuam ad illas. Ergo Idcem vultus non cadere in terram, est nunquam demittere, uel nunquam deponere claritatem vultus, siue doceret, siue increparet. Id, quod eleganter indicauit Nicetas, ideo dixisse grauitati splendorem habuisse adiunctum, [quia suam grauitatem, & in facinorosis obiurgandis acrimoniam demonstrauit: nam qui ex illo genere sunt, tristes, atq. a risu abhorrentes esse solent.

5 Principis vultus lætus. Faciei obscuritas mœror. Pagnin. LXX. Vultus parētis obscurus ad filiorum irrisio. Nicetas.

XXV. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Cumque sederem quasi Rex, circunstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator.

1 *Viam subditis quomodo præscribat Princeps. Quando quales quæstiones proponi debeant ab auditoribus.*
2 *Regia humanitas. Princeps ab exercitu cultus. Illustratur Moyses.*
3 *Exercitus, quid prop. Acceptus in Sacro sermone quod Principis milites in officio continens.*
4 *Iob verus Rex. Notatus Caietanus.*
5 *Principes clementia. Diuinum, benefacere.*
6 *Princeps, subditorum fœlicitas. Illustratur Salomon. Moyses, Hoseas.*

1 *Sententia paraphrasis*

ETiam (inquit) si Rex illorum, supremusque iudex essem, sed humanissime erga illos me gerebam, atque cum vnus ex ijs videri volebam, non secus quam vnus e multis ad eos adibam, atque omnium moribus me accommodabam.

LXX. Varia expositio Hebraica lectionis. Vatabl.

Si voluissem ire. Sept. iuxta Hebræum legunt: Elegi uiam eorū. Quod Latinus Interpres dilucide dixit, uelle ire ad eos. Quanquam alios etiam sensus habere, pōt uidelicet ad ipsum pertinuisse eligere aliorum uiam, id est, Præscribere illis; quam uitæ uiam tenere deberent. & quid facto illis opus esset, ita ut omnia Iobi arbitratu, & consilio fierent. Alij, eligere uiam agendi cū alijs interpretantur, quod quamcumque rationem, & uiam

siue

siue belli, siue pacis ipse eligeret, parebãt alij: & siue in pace sederet, primus ille sedebat, in principe loco; siue bellum gerendum esset, dux ille erat, & Imperator. Nicetas existimat, viam eligere, esse habere delectum rerũ vtilium, de quibus cum auditoribus colloqueretur, viã illis virtutis commonstrando. Quod etiam inter præcepta audiendi non est a Plutarcho prætermissum: vbi enim agit, de quæstionibus proponendis sic scribit; [Qui inuitatus est ad auditionem, audiat tacite dicẽtem, qui enim ad alia argumenta deducunt, aut interrogationes interijciunt, dubitationes mouent importuni auditores, nullam accipiunt auditionis vtilitatem; sed simul & oratorem, & orationem conturbant. Vbi vero is, qui dicit, iusserit auditores ponere, de quo disputetur ibi semper dãda est opera, vt necessarium aliquid, aut vtile quæsito tua proponat.] Sed præstat, quod tu mihi dixtimus de humanitate erga suos. Philippus: [Eundo ad inferiores humilitatem suam asserit.] Quippe est illa Principis humanitas non dedignari ciuiũ congressus; de Optimo Imperatore dixit ille;] Cũ ciuibus tuis, quasi cum liberis parens, viuis. Reuersus Imperator, qui priuatus exieras, agnoscis, agnosceris; eosdem nos, eundẽ te putas, par omnibus: & rursus; Liberum est ingredien te per publicum Principe subsistere, occurrere, comitari, præterire. Ambulas inter nos, non quasi contingas, & copiam tui, non vt imputes, facis. Hæret lateri tuo, quisquis accessit finemque sermoni suus cuique pudor, non tua superbia facit.

Nicetas. *Iobus suis auditoribus præscribit vtiles differendi quæstiones.* *Plutarch.* *Præcepta sunt audiendi.* *Philipp.* *Plin. in Panegyr.*

2 Sedebam primus] Non solum (inquit) viam humilium non declinabam, sed eorum consessum humanissime inibam eximiæ enim illud humanitatis est: [sedente docere turbas.] Est etiam honoris, Regiæq. dignitatis, illa prima sedes. Nescio vero quid hoc loco Nicetas de peregrinis dicit ad illum venientibus doctrinę, & cõsilij gratia: [Vel ab hospitibus, & peregrinis (inquit) Regiam dignitatem accepit, quia non per imperiũ, aut per tyrannidem occupabat principatum, sed quia rerũ vtilium, virtutisq. vix doctor, & dux erat.] Nisi forte indicet, etiam cum ad exteros proficiscebatur, non secus atque Regem, & Principem suum ab illis exceptũ, sicut Genes. 23. 4. cum dixisset Abraham ad Hetheos; Aduena sum, & peregrinus apud vos; date mihi ius sepulchri vobiscum.] Respõderunt filij Heth, [Audi nos, Domine, Princeps Dei es apud nos: in electis sepulchris nostris sepeli mortuum tuum. [Quod Onkelus dixit, [Qui magnus coram Deo sis, tu es inter nos reputatus, in meliori sepulchrorum nostrorum sepelito mortuum tuum. Septuaginta: [Rex a Deo tu es in nobis.] Non aliter Iob etiam apud peregrinos pro Diuino Principe habebatur, primusque sedebat.

Luc. 5. 17. *Nicetas.* *Iob ab exteris exceptus, vt suus Princeps.* *Onkel.* *LXX.*

3 Quasi Rex circumstante exercitu.] Hic rursum vides humilitatem, humanitatemq. cum grauitate, seueritateque temperatam. Recte, & iuxta Hebræum Septuagintã legerunt; Habitabam sicut Rex in accinctis. Augustinus, Rex cinctus fortibus. Recte autem Interpres dicit, exercitum, nam qui se comparant ad prælium, accingunt se. id, quod ex nomine *Gad*, & ex eius interpretatione, & ex etymologia constat Genes. 49. 19. *Gad*, cinctus præliabitur. Eadem vox vertitur, Latrones, ab Interprete Latino Ieremiæ 18. 22. Hoseæ. 6. 10. 2. Reg. 4. 2. & superius Iob 13. 12. Quo loco diximus Latrones, esse milites, idemque significari Græca voce, Monzoni, ait Olympiodorus. [Sunt *inquit* Monozoni, qui in militibus honore excellunt, qui non idem, quod omnes cęteri cingulum gestant, vel qui in nullum ordinem redacti, latronum more vitam traducunt.] Isidorus vero ait eandem vocem significare, [militaria agmina, aut cuneos barbarorum, & latronum conuentus.] Ergo dicet Iob, tantum apud omnes valuisse auctoritate, vt etiam latrones illum Principem, atque Imperatorem vellent, atque omnes in officio cõtineret. Sed Isidori verba vtilia sunt, [Tale quidpiam (inquit) Iobum dixisse opinor, vel quod militibus legitime pręerat, & imperabat, vel quod terrorem latronibus inferebat, vel quod illos legibus coercebat] Ego hic Regiam Iobi dignitatem agnosco, non minus legibus, quam armis munitam, & illud etiam peculiare, quod cum summa charitate ab omnibus diligeretur, non minus securus inter illos sedebat, quam Rex cinctus militum custodia.

Humanitas Principis nihil detrahit Maiestati. *LXX.* *August.* בגדוד *גד* *μονοζῶνοι* *Olympiod.* *Isidor.*

Ex particula illa, quasi, colligit Caietanus non fuisse Regem, aut Principem: nos inde colligimus vere fuisse Regem, sup. cap. 1. nunc quoque verum fuisse magistratum, verumque habuisse ius gladij. 4

LXX. *Cõplutens.* אבל

Eram tamen mœrentium consolator:] Septuaginta, Consolans tristes. Complutẽses, Perturbatos. Vox proprie, lugentes, significat. Videturq. hunc veluti clausulam, summamque officij optimi Principis toti suæ orationi adiungere, quod omnia retulerit ad publicum ciuium emolumentum, miserorumq. solatium, etiam arma, seueritatem ipsam legum, atque iuris: nam cum cõstipatus esset militaribus copijs, erat tamen mœrentiũ consolator, eratque cum summa humanitate terribilis, vt de Claudio illo Iuliano (alioquin suæ animæ, fideique proditore, vt Hieronymus aliquãdo appellat) Marcellinus lib. 25. scribit. [Iustitiæ bonis insignibus claruisse, multa significant, Primo, quod erat pro rerum, & hominum distinctione, sine crudelitate terribilis, Deinde quod paucorum discrimine vitia cohibebat, tum autem quod minabatur potius ferro, quam vtebatur, postremo cõstat eum in apertos aliquos inimicos insidiatores suos ita consurrexisse mitissime, vt pęnarum asperitatem genuina lenitudine castigaret.] Atque hoc illud est, quod Isocrates aliquando dicebat, Principem venerabilem potius esse debere, quam terribilem. Sed vnica illa beneficentia diuinum prope efficit Principem, quo Seneca sapienter æque, ac grauiter dicit libr. 1. de Clement. cap. 5. [Seruare proprium est excellentis fortunæ, quæ nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse, quod Dijs, quorum beneficio in lucem edimur tam boni, quam mali. Deorũ itaque sibi animum asserens Princeps alios ex ciuibus suis, quia vtiles, bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat, quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.] Elegan̄ter illa apud Senecam Medea dixit, Nihil esse in principatu leuius, & vilius, Potentia, nihil grauius, & magnificentius, quãm bene de miseris mereri:

Hieronym. ad Heliod. Epist. 3. 5 *Principis clementia.* *Isocr. oratione ad Nicoclem Seneca.* *Sen. in Medea. act. 2.*

Considerare, tum leuis magnas opes
Huc ferat, & illuc casus. Hoc Reges habent
Magnificum, & ingens, nulla quod rapiet dies,
Prodesse miseris, supplices fido lare protegere.

Optimi quoque Principis formam descripsit Iudas in oratione sua illa ad Ioseph, eum deprecaretur captiuitatem Beniamin, quam scripsit Iosephus lib. 3. antiq. c. 3. Eandem quoque elegantissime expressit, felicem Imperatorem Christianum depingens Augustinus libr. 5. de ciuit. cap. 24.

Optimi Imperatoris forma. *Ioseph.* *August.*

6 Mœrentium consolator] Arma, apparatumque bellicum conferebat ad solatium miserorum, & defensionẽ infirmorum. Ideo enim eminet Princeps, doctorque in populo, vt sit velut [Collum Ecclesiæ, & sicut turris Dauid, quæ ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.] Nam illa Turris Dauid non solum afferebat solatium miseris, & egenis, sed etiam securitatem, ac defensionem pollicebatur, firmumq. perfugium: tum etiam, & speculã, ex qua Princeps, Prælatusve aliquis speculari possit aduentãtia discrimina, & antequam adueniant, opportune auertere. De Principe enim dictum est Hoseæ 9. 9. Speculator Ephraim, cum Deo meo Propheta. idest, de longe videns, & prouidens gregem, instar Prophetæ, vt impẽdentia mala præoccupare, & auertere possit, sicque dicet miser quiuis, atque afflictus de suo Prælato, quod de Deo optimo dicere Ioseph potuit fratrum inuidia, atque odio appetitus, Sedit in forti arcus meus, idest arma mea, atque defensionem apud turrim meam munitissimam, quæ Deus est, repositam habeo. quod Dauid dicebat. [Fortitudinem meam ad te custodiam,] idest, Tu ipse custodita apud te habes. Denique has optimi Principis uirtutes omnes ad miserorum solatium eleganter descripsit Diuus Ignatius Epistola ad Magnesios, & Tralian. agens de Episcopo, cum etiam & Clemens Roman. 2. Const. cap. 30. Quæ omnia recte in Iobum doctorem simul, Regemque optimum appositissime conueniunt. [Verbi minister, scientiæ custos, mediator inter Deum, & homines, pietatis magister, post Deum pater vester, Princeps, & Dux, Rex, & Dinasta. Denique terrenus Deus post Deum: nam scriptum est, Ego dixi Dij estis vos.

Princeps defensor populi. *Cant. 4. 4.* *Prælatus instar turris munitæ suis subiectis.* *Princeps Speculator, & Propheta.* *Gen. 49. 24.* *Psal. 58. 10.* *D. Ignat.* *Clemens Rom.* *Optimi Prælati virtutes, & descriptio.* *Psal. 81. 6.*

PARA-

NOTATIO RERUM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

1 Addidit quoque Iob, assumens parabolam suam, & dixit.

Cum ad Iobi grauissimã orationẽ siluissent amici, quibus nulla suppeditaret refellẽdi rõ, ut se amplius purgaret ab obiectis criminibus, atq. vt ex se ipso ostenderet sanctitatẽ vitæ nõ esse necessario cũ ista rerum temporaliũ felicitate colligatã; cumq. ex amicorũ silentio, & attentione subiret mentẽ præclaræ quondam apud oẽs suæ temperantiæ, & existimationis memoria, cũ salutaribus monitis suorũ ciuiũ animos tẽperabat, & pectora mulcebat; rursus a pristina felicitate, atq ab eo studio, quo cũ felix esset, oẽm sanctitatem coluit, aliam orationem in hunc modum exorsus est.

2 Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos. Secundũ dies, quibus Deus custodiebat me.

Vtinam Deus Maximus in eũ ipsum dignitatis locum me restituat, in quo sublimè constituit aliquãdo, & vel menstruã mihi felicitatẽ permittat, in qua antea vigebã. Quamuis enim hanc tẽporariã, fallacemq. fortunam nemo iure magni æstimari debeat, at certe illa recuperata, fieret Dei prouidẽtia erga res meas illustrior, atq. innocentia mea magis nuota a meorũ amicorũ calũnijs, in quib. nunc pp infortunium delitescit. Atq. illos in primis dies opto, *a* cũ in Dei pastoris vigilantissimi, ac solertissimi, velut imbellis ouicula, fide, atq. custodia viuebã securus, fœlixque.

a Deus Pastor vigilantissimus ostenditur. nu. 5.

3 Quando splẽdebat lucerna eius super caput meum: & ad lumen eius ambulabam in tenebris.

Cũ præsentissima illius beneuolẽtia, & fauore summas tribulationes, ac rerum omniũ difficultates superabam, ac per Dei gratiam nihil mihi erat difficile. Cum diuina luce ita collustrabar, vt nullas vnquã tenebras paterer, sed lætus, alacerq. pergerẽ nullis difficultatib. impeditus, & vndequaq. beatus. Nã in cæcis huius vitæ fluctibus, quibus mortales iactari solent, ad diuinã legem, quasi ad sydera sese vsque ostendentia retorquebã oculo, illiusq. splendore, & ductu secundissimo vento cursum tenebã meum. In rebus vero obscurissimis, atque difficillimis menti meæ Deus cæleste lumen præferebat, cuius ope perspicaci meõre res nimiũ impeditas explicabam, ac sine vlla difficultate copiosissime de illis ad populũ dicebã, & quid opus facto esset, cõstãter designabã.

4 Sicut fui diebus adolescentiæ meæ: quando secreto Deus erat in tabernaculo meo.

Tunc sane in adolescentia velut in autũno, & opportuno omniũ fructuũ tẽpore, instar arboris frugiferæ, bonis erã vtquequaque onustus, qñ in oĩ uia, in amplis formis, in munerib. religionis ac pietatis exequendis nec leuis quidẽ erã, nec instar Euripi agitabar, verũ morũ constantiã, ac soliditatẽ retinebã; atq. ea, q ad honestũ pertinent, immota mente administrabã. *b* Quãuis .n. iuuenilior ætas p sese opprobrijs, & vitijs obnoxia sit, ac nullis maturãdis præclarorũ operũ fructibus idonea, verũ instar turbulẽtæ hyemis, multis perturbationũ procellis agitata: *c* ac iã ego iode a prima ætate magna cũ Deo consuetudinẽ, & familiaritatẽ cõtraxerã: iucundum enim illi erat meũ hospitiũ, atq. pergratum, domum uisitare meã, ac se mihi cũ summa animi pace, atq. trãquillitate, ab omni procul mentis tumultu, sociũ, & comitẽ præbere.

b De adolescentia ve, & nomine, studijs, virtutibus, & vitijs, quædam exquisita ad Scripturarum intelligentiam, num. 1. & 2.

c Cum Deo secreta ab externis tumultibus conuersatio, indicatur. nu. 2.

5 Quando erat Omnipotens mecum, & in circuitu meo pueri meo.

Sic aũt ætatis incremẽta capiebã, ut præclaros quoq. in pietate, atq. felicitate progressus facerẽ: nam cũ in ætate illa priori, fluxa, & labili Deũ haberẽ pædagogũ, & doctorẽ; at uxore iã ducta, liberisq. susceptis expertus illũ plane sũ bonorũ oĩum largitorẽ, ac sufficientẽ pbere oĩa familiæ meæ necessaria, meq. ad oẽs difficultates superãdas corroborare, atq. confirmare. Tũc mihi sane multa diuitiarũ materies suppetebat, ac nobili sobole, copiosoq. famulitio cõmuniebar. Hæc uero aliaq. plura beneficia uirtutis materiã mihi egomet statuebã, cũ & diuitias in egenos cõferrẽ, *d* & liberos Dei arbitrio, & uolũtate educarẽ: nihil .n. me familię gubernãdę cura, & sollicitudo ab usu, & assidua cũ Deo cõsuetudine abducebat. Nihilo uero minus tũc lætissimis eq. ac honestissimis cõuiuijs me oblectabã, ac pretiosis pro more unguẽtis *e* & ipsa pedũ uestigia delicate ungebã.

d Pater, suorum liberorum magister, & virtutis exemplar, vtiliter designatur, num. 3.

e Exquisitus unguentorum ad singulas corporis partes vsus in conuiuijs, obseruatus ex prisco ritu, nu. 3.

6 Quãdo lauabã pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei.

Fluebãt tũc uiæ meæ butyro, ac mõtes mei fluebãt lacte: tanta .n. erat copia, ac numerus meorũ gregũ, & armentorũ, ut quocũq. me verterẽ, passas uiderẽ diffluentes lactis ex distẽtis ubertibus, ac nolens & butyrũ, & lac ambulans premerã pedibus, tum & oleum in montanis locis ea maturis oliuis distillãs. Atq. adeo ipsi silices, saxa ipsa, q alijs rigescũt, & arescũt in his præsertim siccis, æstuãtibusq. locis, mollescebãt mihi, ac oleo, & butyro suauiorẽ, dulcioreq. melle aquam ex perennibus fontibus largiter ad meos usus subministrabant.

7 Quando procedebã ad portam ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi.

Neque uero in agris solũ, sed multo magis in urbe felix eram. Quando .n. ad publicũ ciuitatis locũ multo cũ comitatu prodibã ius dicturus, & Reip. causam administraturus, primo mane surgebã. Deinde & in foro, & publico urbis loco, nõ tanquã seuero, & cruẽto iudici, sed uelut magro plebis, ac doctori sapientissimo populi iubebã sellã meã collocari, ac de suggesto etiã, si qñ opus

esset

essent,concionem instruebam; omnibus denique tanquam Princeps quidam,ac magister ad virtutem,& tanquam lex,atque effigies ciuitatis propositus eram.

8 Videbāt me iuuenes,& abscondebantur, & senes assurgentes stabant.

In honore,& reuerētia maxima erā apud oīs ordinis,& omnis ætatis hoies,& quantū doctrina,& dignitate pueri,atque adolescentes distabāt a senibus,excellentibusq. viris,tantū senes ipsi, atq. Principes a mea dignitate,sapientiaq. aberant. Neque enim minus iuuenes moribus,& sensu,quā ætate,& annis mea præsentia deterriti, atq. meā virtutem reuerentes, quasi minus idonei essent grauissimæ doctrinæ auditores,vt senioribus loco cederēt, se e cōspectu subducebāt. Et senes ipsi,& sapientia, sicut ætate, multū prouecti,cū prius ipsi velut doctores iuniorum sedissent, meos se discipulos assurgētes,& stātes libentissime profitebātur.

9 Principes cessabant loqui, & digitem superponebant ori suo.

Principes ipsi,ac viri optimates,quibus tū dignitas,tū amplissimæ facultates dicēdi facultatē faciebāt,& suns ēt ipsi priuatos populos sapienter administrabāt,corā me tñ ne mutire quidem, aut de rebus cōsultare audebant,huic vnicæ curæ intenti,vt a me bene instituendæ Reip.præcepta,legesq. acciperent,atq. ori manu imposita silentiū,vnaque audiendi attentionem profitebātur.

10 Vocem suam cohibebant Duces,& lingua eorum gutturi suo adhærebat.

Duces ipsos clarissimos,ac viros bello,victorijsq. insignes,qui audaciores,& prōptiores ad loquendū,& blaterandū esse solent, meæ vis eloquētiæ defixos tenebat,penitusq. silētes;neq. minus, q̃ cæteros,legibus ac Sapientiæ parere efficiebam. Nemo .n. dux, nemo doctor tā Sapiens,qui per meā vocem, atq. doctrinam non proficeret,ac me immoto silentio,oreq. suspensus non exciperet.

11 Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi.

Qui vero audiebāt,mea oratione mirabiliter deliniti me beatū prædicabant,& qui me cōtuebantur dicentem e suggesto,& iura populis dantē,non minus illustre Sapientiæ, & integritatis testimoniū præbebant. Quorū interdum tantū erat audiendi,ac mente,q̃ dicebantur,complectendi studiū,ut oculos demitterent,tum quod nimium dicentis splendorem sustinere non possent, tum vt tantū auditui redderetur,quantū videndi sensus amitteret. Tantum deniq. ad exteras ēt prouincias Sapiētiæ laude,celebris erā, vt ex solo auditu,& famæ gloria apud omnes prædicaret felix,ac beatus. Nam qui mei videndi desiderio ad me disserentem,& verba facientem peregre veniebant,re ipsa,atq. experimento verissima esse cōperiebant,quæ rumor, & fama longe, lateq. sparserāt.

12 Et quod liberassem pauperum vociferantem,& pupillum, cui non esset adiutor.

Videbant,namq. *f* Principis optimi viuam imaginē eripientis miserū hominē a potentioribus iniq. oppressum,& opē,ac fidem sui Principis implorantē. Nec nō pupillo,& ei, cui nemo aderat patron*,nemo vindex aduersus improborū iniurias subsidio currebā,& ijs,qui ex iniquis aliorū inferorū iudicū sentētijs,certum auxilium petentes,me appellabāt,ius suū incorrupte seruabam.

f De optimi Principis officio, ac de fo ctra inuidiam laudando vtiles obseruationes,nu. 3.4.& 5.

13 Benedictio perituri super me veniebat.

Ille sane,qui iniqua,& falsa criminatione,calumniaq. potētiorum capitis reus accersebatur,cui nisi incorrupti iudicis æquitas, atq. benignitas adfuisset certo periturus credebatur, postquam mea ope in tuto se conspiciebat,omnia mihi felicia,& fausta precabatur. Atq. vtinam illud mihi aliquando contingat (continget vt spero) qđ sæpe mihi precati sunt.* Viduæ aūt cor incredibiliter mœrens,atq. contabescens, quæ neq. clamare, neq. conqueri apud quemquā audebat, exhilarabā ego singulari solatio, & ingenuis beneficijs ad iubilū commouebam. Quamuis .n. viduarū genus sit quodāmodo ingratū,non naturæ,voluntatisve vitio,sed egestatis necessitate,quāuis ægre eum laudent,a quo sunt beneficio affectæ,eæ nihilominus meum cum laude nomen usurpabāt.

* & cor viduæ consolatus sum.

14 Iustitia indutus sum, & vestiui me sicut vestimento,& diademate iudicio meo.

Cū vero ius dicturus essem,nō ualde curabā,*g* vt armis instructus aut satellitibus stipatus,q̃ vt pulcherrimis uirtutū omnium sed iustitiæ potissimū, atq. æquitatis ornamentis decoratus prodirem:non.n. externa ego tantum facie,vestitu, & cultu Regio, sed vere ex animo integerrimo, & oīs æquitatis studiosissimo iudicis munus obibā. Iustitiā itaq. sic semper retinui,instar interioris tunicæ,vt intime mihi adhæresceret, & ēt instar pallij illa me totum amiciebam iudiciū uero oēmq. administrandi iuris, moderādæq. Reip. rationem sic colui,ut illis uelut Regalibus,iudiciarijsq. insignibus; speciosoque diademate excultus incederem.

g De antiquo Iudicum, & Imperatorum in iure dicendo habitu ex Sacris, et profanis.nu.1.

15 Oculus fui cæco,& pes claudo.

Neque uero per famulos,aut alios Regni administros res pauperum,causasq. curabam;sed egomet integrum,perfectumq. auxilium laborātibus afferebam, atque etiam ipsa quodāmodo naturæ uitia meorum popularium corrigere tentabam, & cæcis ipsis,atq. mobilis corporis artibus, aut quos membri alicuius calamitas opprimebat,rebus necessarijs præbendis, eximiaq. Prouidentia consulebam. Ignorantibus itaque,dux uiæ ad intelligēdū; imbecillibus uero,atq. pigris dux uitę morum,omnisque uirtutis eram. Illud non ultimum,quod in meo tribunali homines simplices,atque suæ causæ uix bene conscios admonebam , seduloque instruebam; impotentibus autem, atque ius suum nō ualentibus prosequi animos ipse faciebam ; nemo itaque apud me sua causa cecidit,quod sapiens illi aduocatus,aut diligens deesset procurator,cuius diligentia,& discurrendi sollicitudine opus esset. *h* Sic enim me existimabam imperare meo populo, ut in singulorum

h De optimo Principis officio, sub quo nihil in Rep. mancum, omnia integra, vtilis digressiuncula.nu.4.5.6.

com-

commoda, vilitatesque inspicere, & singulorum onera sustinere, ac portare simul cum ipsis quoque deberem.

16
Pater eram pauperum:

Illud vero cum unice curarem, ut in mea Rep. omnia (quoad fieri posset) sana, & integra essent; nemo orphanus reperiebatur, cui ego patria charitate nõ prospicerem. Atque adeo misericordiæ studium in affectum naturæ connexisse videbar, ac unicum patrem, ac patronum in defendẽdis egenis aduersus iniquas potentiorum calumnias me præbebam. * Nunquã sane inconsiderante, & temere i causas, & delationes ciuiũ suscipiebam, neq. de re non satis perspecta, & explorata, mente præcipiti sententiã tuli, vt quemquam condemnarem, sed ueritatem causarum, tum iuris uim, atque rationem omnem sedulo perquirebam. Neque solum delationes criminum explicabam, & excutiebam, atque sedens expectabam eos, qui accepissent iniuriam, ut tũc cum me adijssent, præsto essem: sed præuertens lustrabã omnia, eos quærens, qui læsi fuissent, multa adhibita diligentia, adeoque studiosius disquisiui, & omnia perscrutaui, ut calamitosos reperirem, ne quispiam uiolatus iniuria uspiam lateret.

* & causam, quam nesciebam, diligentissime inuestigabam.

i Magistratuum in cognoscendis, et explorandis causis necessaria diligentia, iudicum veritas, & in perquirendis criminum, præsertim suris auctoribus industria, & opera, ex sacris, & profanis.

17
Conterebam molas iniqui: & de dentibus illius auferebam prædam.

Sed ne tanta k clementia, & benignitas contemneretur, seuerissimum me aduersus nocentes, impiosque præstabam; atq. illorum truculentiam acerrime comprimebam, nullius potentioris Tyrãni faciem reueritus. Eorum itaque, qui suapte natura mordere solent, dentes molares confregi, potentiamque eneruaui, ita ut a noua inferenda iniuria arcerentur omnino. Prædam autem de medio dentium illorum summa animi contentione, atque fortitudine extrahebam. Rem quoque plane obrutam, iudicioque præreptam in integrum restitui; nec desperabam, quãmuis res esset præiudicata. l Verum & deuoratum negocium more optimi, uigilantisque pastoris, eruebam quasi ab ore leonis, ouis cruribus abstractis, summisque auribus auulsis.

k In optimo Principe, & Magistratu commiseratio, & clementia, cum seueritate, & indignatione coniuncta, ex sacris, et profanis.

l Optimi principis munus, & officium pastoris, pugna cũ bestijs, labor assiduus perpetuæ excubiæ, atque vigiliæ n. 2. 3. 4.

18
Dicebâque: in nidulo meo moriar.

Hæc vero tanta mei populi pax, atque felicitas, non solũ alijs uitam efficiebat iucundissimã, sed mihi etiam, cui cuncti bene, ac feliciter precabantur, felicem pollicebatur senectutem, tranquillam deniq. nec non iucundissimam mortem, &, quod raro euenire solet, spetabam fore, vt sine ulla felicitatis uicissitudine, oẽs longissimæ vitæ partes, ætatesque percurrerem: tandemq. nulla uitæ difficultate impedirer, sed leniter, nullo ægritudinis, dolorisve sensu pręsenio deficerẽ, & liberis meis stipatus, domi meę, in lecto meo, in illo ipso arcis præcelso loco, tanquã in sublimi nido extremum spiritum edens, e uiuis euolarem. * Firmo quoq. spe sustentabar fore, ut non minus diuturnã uitã ducerem, m quam Phoenix, cuius est uita longissima, aut quam palma, in cuius trũco multi anni ex decidẽtibus annuatim ramis numerari possunt.

* & sicut palma multiplicabo dies.

m De palma cum Phœnice comparatione, & de Phœnicis auis vita longissima nonnulla ex profanis scelectura. n. 4.

19
Radix mea aperta est secus aquas, & ros morabitur in messione mea.

Namq. uidere mihi uidebar felicitatis meæ radices firmas, & in loco uberi, & uliginoso defixas, arescere nõ posse, consenescere uix posset n nam uelut si ad aquas uberrime affluentes palmę radices diffusæ essent, sic mihi omnia, quæ essent ad uitã necessaria, abunde aderant, & sicut cũ palma aperta radice, & irrigatione continua uincit æstatis ardores, gaudetq. semper affluenti humore; ita sperabã fore, ut dulcissimis bonorũ omnium fructibus onustus, omnes tẽporis difficultates facile superarem. Ac quemadmodũ fructus rore, atq. imbribus lætificati, atque cõpleti suo tẽpore demetuntur, sic ego in bonorũ copia, ætate exacta, putabã ex hac me uita migraturum neq. unquã rore illo cælesti, quo me æres cõpletæ maturescerent, destituendũ: tum etiam mortem placidissimã mihi pollicebar instar messis, quę cum exaruit, o ne præ ariditate confringatur, granis dissilientibus rore cælesti indiget, quo humidior, lentiorque mollescat, cedatque præcidenti.

n De palma natura, & irrigatione, quædam in hunc locum o re rustica opportuna. nu. 3.

o De humidis solstitijs ad messem opportunis, opportuna quadam in hunc locum. num. 4.

20
Gloria mea semper innouabitur:

* & arcus meus in manu mea instaurabitur.

Res igitur apud me erat nõ in opinione dubia, sed definita, & certa, gloriam meam, præcellẽtemq. dignitatem nouis quotidie ornamentis augendam; ac fore ut semper uigeret, semperque recens, ac florens nunquam occideret, sed firmior indies, illustriorque redderetur, nunquamq. præsentem desiderarem felicitatem. Sed spes inanis, uanaque gloria, ac res fallaces omnes, quæ mihi ipsi contra ceciderunt. * Nam Præpotentis Dei arcus contra me intentus, & uehementer adductus iaculis me acerbissimis confixit: p Me, inquã, quem quondam bene munitum aduersus omnia uitæ, ac temporis incommoda arbitrabar, omnibusq. armis, viribusque ad tegendum, & ad offendendum instructum, tantoque brachiorum robore pollentem, quod uideretur fore, vt nunquam languesceret, consenesceretve, sed indies augeretur, atque cõfirmaretur. Ita ut arcui, iactuique meo nil opponi posset, quod non facile transuerberaret. Non enim minus domi, & in pace quam foris, & in bello strenue me gerebam.

p Multiplex arcus tractatio, allegoria, significatio, ad huius loci, et scripturarum intelligentiam. nu. 3.

21
Qui me audiebant, expectabant sententiam:

Illud uero, quod optimi Principis, integerrimiq. magistratus proprium est, eloquentiam, ac dicendi uim, & copiam, iustitiæ, atque fortitudinis comitem, uniuersi mirabantur, ita ut non solum Senatus, atque consilij mei uiri Sapientissimi attente audirent, & quam sententiam ego dicerem, suspẽsis animis expectarent, ac quamuis longissima oratione uterer, nulla illis esset

longa,

* & intenti tacebant ad consilium meum.

longa, molestave expectatio: Verum etiam reliqui omnes dictis, atque præceptis meis ita audientes se præbebant, vt simul atque dicere pararem, accurrerent. * Nemo itaque audebat dicentem interpellare, vel monenti, aut imperanti obstrepere. nihil enim, quod opponerent, contrave dicerent, habebant, non manus solum, sed animum meis consilijs dantes.

22 Verbis meis addere nihil audebant.

* & super illos stillabat eloquium meum.

Si quando in consilio vltimus ego dicebā, ita rem propositam complectebar, & quod optimū erat statuebā, nihil vt addi posse videretur; velut rem itaque Sacram verba mea accipiebant, quibus vel addere, vel detrahere nefas esse; quasi enim arcus, sic cor meum manu tenebatur Diuina, vt a recto scopo nunquam aberrarem, adeoque subtiliter de proposita quacumque re differebā, vt auditores quamuis sapientissimi, instar rudiorum discipulorum, non possent meam sententiam ijsdem verbis, eademq. orationis maiestate, atque dignitate repetere. * Sic mea dicta, tanquam de q cælo lapsa oratio, & salutaris quidam imber, mirabiliter in eorum animos influebant, & summa cum animi alacritate atque siti excipiebantur: quibus exhilarari, frugiferi reddebantur auditorum animi, salutarium præceptorum seminibus consiti; Omnium vero inter docendum captui ita me attemperabā, vt quibus opus esset, terrorem inijcerem; quibus opus non esset, leniter, ac blande, velut uasis angusti orificij, doctrinam instillarem, ut sensim, & per partes salutaria diuinæ monita imbiberent.

q *Verbum Standi, in Sacro sermone vsus, & significationis, tum etiam, & plauuię cum doctrina comparationis diligens tractatio, nu. 3. et 4.*

23 Exspectabant me, sicut pluuiam, & os suum aperiebāt quasi ad imbrem serotinū.

Sic sane meam Sapientiam exspectabant, desiderabantq. aperto, & hianti ore, non minus, quam pluuiam, maturandis frugibus necessariam, ex quo omnes sibi bonorum seminum, bonarumque cogitationum, atque uirtutum prouentum, fructumque pollicebantur. Non enim solum bonis cogitationibus cōcipiendis, mea illis Sapientia proderam, instar pluuiæ temperaneæ, quæ semēti faciendæ necessaria est, verum etiam instar r imbris serotini ad maturandos, proferendosque fructus optimos opportuni, illos perfundebam.

r *Paulo diligentior Imbris Serotini tractatio. nu. 3.*

24 Si quando ridebam ad eos, non credebant;

* & lux vultus mei non cadebat in terram.

Aliquando vero (quod indulgentissimum patrem familias decet) consulto remittebam animum, & grauem; atque seriam de Diuinis rebus disputationem, vt me benigniorem, humanioremque subditis præberem; atque naturam meam ita temperabam, vt populares partim seueritate continerem in officio, partim benignitate, & lætitia permulcerem, & ad officium allicerem. Arridebam itaque aliquando leniter, quasi ad illorum risum, & lætitiam conniuens. Cum vero me ridentem cernerent, tū præ gaudio uix credebant; tum illud serio credebant, me non risus tantum causa, sed ut serio aliquid inde elicerem, corrisisse, & quod per risum a me fiebat, periclitādi alterius rei causa, fieri arbitrabantur. Tandemque in ipso gaudio, atque lætitia eum me præbebam, ut ridens timeri potuissem. Sic sane cum ridentem reuererentur, meam auctoritatem nunquam contemnebant, atque cum omnes mei vultus siue mutationes, siue habitus probatos haberent, cauebant diligenter, ne s lucem, atque hilaritatem mei oris, aliquo modo turbare, aut re aliqua indigniori obscurasse ipsi uiderentur. Ipsos prætereа meos oculos nimium attente obseruabant, certo sibi suadentes non sine causa uel attolli, uel demitti: Quare sic semper vultu hilari, atque sereno fui, ut nunquā conciderem facie, mœstusve incederem, sed indicem animi uere candidi, nereque optimi splendidum, lacteumque vultum præferrē: quem semper, siue docerem, siue increparem, rectioni, grauitati, & seueritati comitem splendorem adiungens.

s *De luce vultus, et de hilaritate, specie, et dignitate Principis, quędam opportuna, nu. 3.*

25 Si voluissem ire ad eos, sedebam primus cumque sederem, quasi Rex circumstante exercitu eram tamen mærentium consolator.

Cumque supremus illorum Princeps, atque iudex essem, ita me perhumaniter erga illos gerebam, ut unus ex ijs uideri uellē; nec secus quam unus e multis, ad eos adibam, atque omniū moribus me accommodabam; neque solum uiam infimæ sortis hominum non declinabam, sed eorum consessum, & cœtum humanissime inibam. Quam uicissim ipsi singulari obedientia, & obseruantia humanitatem rependebant: nam quamcumque rationem, & uiam, siue belli, siue pacis ego eligerem, parebant promptius, omnia meo arbitratu, & consilio facientes, & siue res in pace gereretur, in principe ego sedebam loco; siue ad bellū procedendum esset, dux ego, atque Imperator, fortissimorum hominū satellitio cinctus prodibam. Si quando uero contingeret, ut ad exteros proficiscerer, non secus quam Regem suum, Principemq; excipiebant; ac loco primo collocabant; tantum enim apud omnes mea ualebat auctoritas, ut etiā latrones; & uagi solitudinis milites me Principē, atque Imperatorem uellent. Militibus itaq. legitime præeram; barbaros strenue superabam; terrorem latronibus inferebam; omnesque legibus fortiter coercebam; cūque ab omnibus summa charitate diligerer, non minus securus inter illos sedebam, quam Rex militum custodia cinctus. t Omnia tandem ad publicam utilitatem, miserorumque solatium referebam, etiam arma, ipsamque legum seueritatem, quibus & tueri miseros, & consolari lugentes, & in summo Imperio summā pacem constituere, propositum mihi semper fuit.

t *De Principum humanitate, atque beneficentia, iterum utilia quædam. num. 5. & 6.*

PARA-

CAPVT XXX.

Argumentum Capitis.

Commemoratione felicitatis, atque sapientiæ, existimationis, & laudis, quam quondam apud omnes obtinuit, acuit oppositi præsentem calamitatem, & contemptum ab abiectissima conditione.

I. Nunc autem derident me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.

1 *Particula* nunc *vehementiam habet. Pristinæ felicitatis commemoratio misera.*
2 Iuniores. *Iob senior fuit amicis.*
3 Pater, *nomen honoris. Dignari quid.*
4 *Cibaria canum crassiora.* Canis *symbolum rei vilissimæ.* Canis *pecuarij accommen.*
5 Canum præfectus. *Quid* Caput canis *apud Samuelem.*

Similis paraphrasis.

CVm is fuerit mearum rerum status, imperij dignitas, nominisque celebritas, at nūc irrideorā iuuenibus, & vilissimis hominibus, quibus neq; propter ætatem, neque propter aliquam sui status dignitatem, vlla potest esse sapientiæ existimatio, aut dicendi auctoritas. Singulæ huius sententiæ voces plenæ sunt pondere.

Fortunæ inconstantia.

Nunc, Breuem fortunæ commutationem indicat, inconstantis, & quæ dedit, cito reposcentis: sicut ille dixit apud Euripidem.

Euripides in Hecuba.

Nec quibus secundæ res sunt, perpetuo sit futuras fidere.
Etenim, & ipse quondam eram, sed nunc non sum amplius.
Opes ac vnus omnes mihi rapuit dies.

Cōmemoratio pristinæ felicitatis misera. Plaut. in Rud. act. 5. scen. 2.

Præterea illud, Nunc, plenum est dolore, & miseria: nam commemoratio pristinæ felicitatis, & comparatio cum præsenti clade multum habet sensus, & acerbitatis; quale illud est:

Miserum istuc verbum, & pessimum est.
Habuisse, & nihil habere.

Vide quæ diximus cap. 29. vers. 2. vbi pristinam fortunam recenset.

2 *Quæstiuncula explicatio de quibus hæc sententia sit accipienda. Chrysost. Nicetas.* צעיר *LXX. August.*

Iuniores tempore. Septuaginta; Minimi. Augustinus. Infimi. Aquila: Breues præ me diebus. Dubium, an suos amicos notet, vt iuniores, ita etiam minus Sapiētes, minusque graues: an vero etiam alios, quibus risui, & contemptui erat? Chrysostomus illos intelligit; quorum et aperta erat, & manifesta iniquitas. Nicetas: [Infimi, & propter ignobilitatem, egestatem, adolescentiamque cōtempti; & qui nullius frugis, nulliusque pretij propter improbitatē sunt.] Addiderunt de suo Septuaginta alteram huius sententiæ partem fere eandem cum superiori: Nunc monent me in parte: Augustinus: Mouēt me minores tempore. Sane graue est (inquit Nicetas) Senē, qui multos antea commonefecit, a iunioribus admoneri. Illud autem, in parte, intelligit, quod non semper ab ijsdem admoneretur, sed singuli, qui ab ipso quondam admoniti fuissent, officij partem ipsi quoque admonendo persoluerent; non tam, vt rependerent beneficium,

Chrysost.

(vt Chrysostomus ait) quam vt se superiores ostenderent, & miserrimum hominem exagitarent. Coram sene tacendum, nedum garriendum, nedum monendum, reprehendendum iunioribus, Sacræ, profanæ litteræ, sæpe monent. Vide quæ diximus cap. 19. vers. 8.

3 מאם *Pater, nomen ætatis, honoris, sapientiæ. Philip. Verus non a Iobo nisi ob contemptum eadem in vita[m] iniqui.*

Quorum non dignabar patres, &c. Illi videlicet, quos omnino, mea domo, meaque familia, & conuictu famulorum, propter ignobilitatem natalium, vitæ, ac morū indignos existimabam. Non dignabar. Proprie. Abijciebam, reprobabam, nausea abundus proijciebam cum fastidio. Hæc enim affert proprie verbū originale. Patres, optimos, aut excellentissimos eorum: est enim nomen ætatis, honoris, & sapientiæ. Hoc vero non dici a Iobo propter contemptum, obseruat Philippus. fuit enim erga omnes mitissimus, comis, vrbanus; sed vt illorū ignobilitatem ostenderet dignam contemni. sic frequenter tribuitur Deo, & sanctis subsannatio, & irrisio impiorū vt hi significentur digni esse, qui subsannentur, & rideātur; vt diximus aliquando super id. Psal. 2. Qui habitat in cęlis, irridebit eos, & superius ca. 22. 19. & cap. 27. 23. Chrysostomus vero, atq; Nicetas, quod vere illud genus improborum hominū ipse contēnebat; Scriptū est enim de viro iusto: [Ad nihilum deductus est in cōspectu eius malignus; timentes autem Dominū glorificat.] Sed quidem hic contemptus debet referri ad sequētem partem.

Chrysost. Nicetas. Psal. 14. 4.

4 *Philipp. Varia expositio. Nicetas.*

Non dignabar patres ponere, adiungere Philippus, Comparare, componere; cum omnibus gregis mei. Hæc cum canibus comparatio diuersos habet intellectus Nicetas ad egestatē refert Prorsus (inquit) indignum putassem eorum, qui me nūc rident, patres nutriri, quibus non perinde, * vt canibus meis rerum copia suppeditabar. Sane certam cibariorum rationem præbendam canibus pecuarijs præcipitur, qui rem rusticam docent. & Columella aut Ordeaceam farinam cum sero, aut [panem farreum, vel triticeum admisto fabæ coctę liquore,] præscribit. Quare hæc erit extremę cuiusdam inopię atque miseriæ amplificatio; qualis illa Luc. 15. 16. [Cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat] Philippus, quod abiectissimi fuissent; nec canibus eius digni comparati. Canis, res vilissima, & abiectissima 4. Reg. 8. 13. [Dixit Hazael; Quid sum seruus tuus canis, vt faciam rem illā magnā?] & Eccles. 9. 4. Melior est canis viuus leone mortuo. Diuus Thomas argute, quod propter sordidam quandam segnitiem, non dignaretur illis committere simul cū suis canibus custodiam gregum suorum; quod videbatur esse suæ domus vilissimum, & extremum ministerium. Nā illis nulla erat dignitas, nulla virtus. At est merito canibus (vt Varro dixit) sua dignitas, sua acrimonia; & pecuarius requiritur robustus, apta membrorum omnium compositione, latratu grauis & formidādus. Rursus illi nullum vesle ministerium præstare poterant, vt statim dicet, Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo: At cane (vt Columella eleganter ait) [quis famulus amantior Domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest vigilantior? quis denique vltor, aut vindex constantior?]

** Val omnes los pecuantes, que llenauan a es malhiaes del ganado, que el pan que ellos com an a la mesa de mis padres. Certa cibaria canum præscriptā. Colum. lib. 7 cap. 12. Ex statis extremę, & abiectissimo paraphrasis. Philippus. Canis rei symbolum. D. Thom. expositio arguta, & elegans. M. Varro lib. 2. c. 12. Canis fidus, diligens, & vigilans. Colum. lib. 7. cap. 12.*

Chrysostomus tandem, quod & mihi germanius videtur, quod illi viderentur indigni, qui canes curarent, & agerent. idest, quibus canum custodia committeretur. Est hoc in villa ministerium vilissimum, cibaria canum parare, & curare. quale illud videtur 2. Reg. 3. 8. [Nunquid caput canis ego sum aduersum Iudam hodie? &c.] Quod sic ab aliquibus accipitur. Nunquid custos ego sum canum, qui ad tribū Iudæ pertinent? idest, Tam vilis sum, vt me præfectum canibus existimes, atque ducem eorum, qui Dauid adlatrant, & ei resistunt, ne regno potiatur? Huiusmodi igitur ministerium præfecturæ canum sui gregis, non dignabatur Iob sordidos illos, & inutiles homines. Fauet huic sensui tum lectio Septuaginta; [Nō putaui dignos canum meorū gregū.] tum verbum ponendi, quod proprie est ponere, aut constituere; quasi ad curandum, & considerandum aliquid; aut ordine quodam disponere; quomodo præfectus rei alicuius dicetur positus in curam rei alicuius. Neque incommode in præfectum canum conueniet; nam (vt Columella dicit) Vel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola. & Virg. inter alias pastoritias curas.

5 Germanior explicatur. Ministerium vilissimū, præfici canibus. Varro. Præfectus canum. LXX. עית *Colum. Virg. 4. Geo.*

Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed vna
Veloces Spartę catulos, acremque Molossum
Pasce sero pingui ——— ——— ———

Ergo cum canibus pecuarijs comparari, aut illis præfici, digni non erant, qui velut inutiles canes, & mortui, res omnino pretij nullius, censebantur.

II. Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipsa putabantur indigni.

1 *Homines inutiles conueniens loquutio.*
2 Vita *pro vitæ necessarijs. Quid* Consummatio, *&* Syntelia *apud Septuagintaa.*
3 *Peccator vita indignus, nihil boni volens agere. Quid* Accipere animam in vano, *apud David. &* Inutiliter habere, *apud Ecclesiasticum. Illustratur Ecclesiasticus.*

1 *Descriptio hominum infrugiferorum. August. Vatab. Osor.*

HOmines nimirum ignaui, & infrugiferi. Virtus manuum, agendi facultas, actiones ipsæ, vires, & robur. Mihi erat pro nihilo, Quasi nihilum mihi erat, vt ait Augustinus. Vatablus. Nulla erat illorum potētia, & vires cū meis comparatæ. Sed non quadrat. Episcopus Algarbiensis, Virtutem pro operibus accipit in hunc sensum; [Vt aūt multi ex illis opes magnas habuerint, nihil mea refert. Sed plane dissentit ab antecedentibus, atque sequentibus, vbi describitur egestas, atque impotentia hominum eorum, de quibus agit: Neque vox originalis accipitur vnquam pro diuitijs. Diuus Thomas similiter: Omnem eorum Potentiam parui pendebā. Ergo verus sensus elicitur ex Hebræo, quod eleganter expresserunt Septuaginta; Et quidem virtus manuum eorum vt quid mihi? vel, propter quid; aut, quare mihi? id est; Inutiles mihi omnino erant vel ad custodiendos, & curandos canes. Nicetas:* Nunquam eorum opera egui.

כוח D. Thom.

*LXX. Simplicior expositio. Nicetas. * Gēte tan de sapreuechada, que no me pod a seruir de nada.*

Et vita ipsa putabantur indigni. Res in Latino dilucida, sed ægre respōdens Hebræo, & Græco. Legitur enim ad verbum ex Hebr. Super ipsis perijt Calahh. quæ vox vertitur ab eodem Interprete, abundantia, supernus, Iob 5. 26. Quare hoc loco, Symma. legit: Perierat illis, quidquid ad vitam facit, videlicet victu ipso ad vitam necessario plane destituebantur. Septuaginta; Super eos peribat consummatio pro cōsummatione aute est vox Græca Syntelia, quā Chrysost. vertit, vtilitatem; atq; Nicetas in illius vocis interpretatione sic scribit; [Synteliam dici puto, quæcumque vitæ præbent vtilitatem quorum penuria Iobi premebantur aduersarij super ipsos enim perijt Syntelia, id est, rerum ad vita vtiliū abundantia.] Qua significationem quanquā sibi suspectā dicat Thesauri Græci concinnator, sed ex Græcis ipsis peruetustis, simulque ita, certissimis auctoribus haustā, & acceptam libenter amplectimur. Quare quod vertitur in Septuaginta. Latinis, Consummatio, significabit non quidem finem, sed potius perfectionem; & integritatem quandam ex rebus omnibus, vel necessarijs, vel vtilibus. Ergo, vt ad proprietatem Hebrææ vocis redeamus, recte abundantia hæc rerum ad vitam necessariarum, aut vtilium significari potuit ab Interprete nomine vitæ. At Hebræi atq; alij dicunt significare longiorem vitam; id est, senium; quare legunt hoc loco; Super ipsos perijt senium; Tygurina legit Vigorem. Sed vtcumque legas, res eadem semper est; quam eleganter Vulgatus dixit, vitam, id est, ætatis, temporisque vigorem, aut florem. Perijt igitur illis vita; id est, nihil honore, & fama dignum gesserunt in vita, propterea que vita ipsa indigni fuerunt. q. d. Vixerunt inutiles. Tum etiam perijt illis senium, vt qui præ fame, & egestate, defectuque necessariorum, non potuerint diutius viuere, & multiplicari in senecta vberi; viles quidem multis de causis.

2 כלה Symm. & LXX. συντέλεια Chrysost. Nicetas.

Hen. Steph.

Vita pro rebus ad vitam necessarijs.

Cōplutēses. Pag. Regia. Caietan. Tygur.

Vatab.

Psal. 91. 15.

Sed illa potissimum, quod (vt ait Nicetas) Nihil vnquam boni gesserunt. In quam sententiam videtur quoque dixisse Salomon Eccles. 6. 3. Dum de auaro sordido loquitur, quod illo melior sit abortiuus: nam sicut abortiuus non vixit, ita sordidus ille vita, dum vixit, putabatur indignus: Frustra enim venit (ingressus est in hunc mundum, vixit) & pergit ad tenebras (in Hebræo proprie, Venit in vanitate, vel in vanum) & obliuione delebitur nomen eius. Igitur qui similiter vixit, vita profecto indignus est, quod etiam in hominem peccatorē quadrat, dum nihil boni, memoria dignum gerit. Propterea enim accipit a Deo vitam, vt egregie factis vita se dignum reddat. Frustra autem, vel in vanum venisse in vitam dicetur, qui accepit in vano animam (vitam, vitalem facultatem respirandi, tum etiam animam ipsam, Principium operationum) suam (Heb. Extulit ad vanitatem animam suam) sic Eccle. 19. 4. dicitur: [Qui credit cito, leuis est corde, & minorabitur; & qui delinquit in animam suam, insuper habebitur.] agit nimirum de his, qui facile rebus visibilibus sua desideria committūt, & promissis fallacibus huius mundi cito ac leuiter credunt; huiusmodi enim ambitiosus, & cupidus semper minorabitur, id est, descrescet, & ibit in deterius, & præterea facit, & delinquit contra animam suam, id est, contra vitæ suæ iucunditatem, & tranquillitatem; ac prætere a Insuper habebitur, id est, inutilis erit; & quod vulgo dici solet, impertinens; quod Hispanismo nostro eleganter respondet, *sera vn hombre por de mas*. Quæ vox in eodem etiam sensu, forensis est, vt cōstat ex Papiniano, L. Sunt personæ D. de Relig. & sump. fun. vbi cū agit de sepultura in proprio fundo, cuius vsus fructus alicuius esset, alteri dada, quod stricto iure nō poterat, ait; [Propter publicā vtilitatem, ne insepulta cadauera iacerēt, strictam rationem insuper habendam.] (contemnendā, & tanquam superuacaneam reijciendam) [quæ nonnunquam in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet.] Eiusmodi itaq; est, qui in animā suam delinquit; vita vtique indignus, vt qui inutilis uixerit, neque boni aliquid gesserit, contemnendus, & insuper habendus.

3 Vita indignus qui ea abutitur.

Psal. 23. 4.

Insuper habere, desestimar, & menospreciar.

Papinianus Lex.

III. Egestate, & fame steriles, qui rodebant in solitudine squalentes calamitate, & miseria.

1 Sterilis *qui proprie. Inopiæ, & squaloris circumloquutio.*
2 Rodere *quid.*
3 Squalere *quid.* Heri *in sacro sermone pro nocte præterita. Ignobiles repente euadentes diuites.*
4 Calamitas *quid proprie. Ignobilium hominum petulantia.*

BArbarum profecto quoddam, ac ferum genus hominum describit Iob, a quibus rideretur, & contemneretur in sua calamitate. Qui autem hi fuerint, dicemus inferius versic. 8. postquam illorum peculiares, & proprias notas exposuerimus. Illos igitur nunc notat ab egestate, & fame, & rerum omnium ad uitam necessariarum inopia. Steriles. Chaldæus, Sterilitatem hanc refert ad orbitatem filiorum; quod quamuis cum uocis Originalis significatione quadret; sed non quadrat cum contextu. Hebræi, & quidam alij uocē Originalem uertunt, solitarios. q. d. habitantes in locis incultis, & sterilibus, horrida & uasta solitudine. quem sensum expressit Pagninus: Propter penuriam, & propter esuriem solitarij errant. Vatab. Coacti fame fugiebāt ad locū siccū & arētem. Cum quo facit lectio Augustini; Egestate, & fame instabiles. Et fauet etiam, quod Vulgatus uocem Originalem uertit, solitarium, supertus Iob. 3. uers. 7 Nicetas paulo subtilius steriles interpretatur; Inopes, omnisque frugis, fructusve habentes. vel, quod nec reperire rationem quampiam vitæ sustinendæ poterant. Forte eo etiā respexit D. Thomas exponens: Fructificare non valentes, id est, quibus nunquam proueniebat rerum, aut fructuum copia; neque Deus illos dignabatur rore Cæli, aut pinguedine terræ; cum tamen ipsi Iobo petra funderet riuos olei. horum enim inopiam, & ignobilitatem cum sua pristina dignitate, & felicitate comparat. neque ab hac interpretandi ratione multum abludunt sequentes textum Hebraizantes.

1 Ferinum hominum genus notatū a Iob.

Chaldæus.

גלמד

Pagnin. Vatab. August. Subtilior expositio. Nicetas.

D. Thom.

Qui rodebant in solitudine. Verbū Rodendi, Syriacū esse volunt, & in hoc tantum libro, idque semel, aut iterum inueniri; nempe hoc loco, & infra vers. 17. Qui me comedūt. At ab alijs vertitur, Fugere, tum etiam, & Septuaginta; Fugiebant in inaquosam. vel, Fugiebant ad solitudinem. Sed certe Vulgatus intellexit idem esse, fugere ad solitudinem, fame & egestate cōpulsos vt herbas colligerēt; quod mandere, aut Rodere in solitudine. Rodere autem dixit potius, quā comedere, ut ad duriores arborum radices respiceret, de quibus statim dicet.

2 ערק Pagn. Regia. Vatab. Tygur. Caietan.

Squalentes. Vox Originalis obscuritatem, aut noctē significat, siue heri, vt uertunt hoc loco Septnaginta; siue noctem hesternam, aut præteritam; vnde est illud Genes. 19. 34. Ecce dormiui heri (nocte præterita) cū patre meo, & ca. 31. 29. Deus patris tui heri (nocte præterita, & in somnis) dixit mihi. Ergo cum hic dicitur squalentes, potest significari miserrimos homines lucifugas, profugisse ex urbe in solitudinem nocturno tempore, ne a quopiam uideri possent aut potius etiam profugisse, & abdidisse se in tenebras, & obscuritatem solitudinis, ne a quopiam inuenirentur. Hebræus apud Caietanum, nescio quid valde humile comminiscitur hoc loco, quia enim uox præcedens, Solitudinis, significat etiam siccitatem, solitudo enim sicca, & arida est, ideo ipse legit, Siccitatem noctis, id est miserrimos homines habuisse noctes siccas, id est sine cœna. Itaque dormijsse incœnes præ inopia, & calamitate. Sed forte illud est uerius, & germanius, ut notentur homines, quorum patres nuper erant miserrimi, repente autem filios prodijsse diuitas.

אמש

Caietani humilior expositio.

Gére, que a noche no temian que comer, y oy no saben lo que se tienen.

tes. Quod enim recens est, dicimus fuisse nuper, heri, nocte hesterna Ergo isti nuper heri nocte erant in squalore, & tenebris; hodie tenent summam rerum.

Calamitate. Est desolatio quędam, & deuastatio, cum nihil est integrum, nihil erectum, aut firmum; aut, quod idem propemodum significat, miseria. Ergo, vt recte ait Nicetas; eos vt minime ingenuos accusare videtur, qui ex obscuris locis, aut patentibus essent, a quibus ipse iniuria afficiebatur; atque nobis etiam documentum præbet æquo animo ferendi sordidorum, contemptorumque hominum iniurias.

4 *Nicetas.* *Patienter ferẽda iniurie illat. ab ignobilibus.*

IIII. Et mandebant herbas, & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus eorum.

1 Mandere *quid prop.* Herba *quid in Hebræo.* Malua *qualis cibus.*
2 *Quid* Alima *apud Græcos* *Cibus miserorum.*
3 Radices arborum *pro cibo.*
4 *Quid* Iuniperus, *&* Genista, carbones Iuniperorum. Ligna Arceutina.

1 *Radicibus victitant. a Troglodytæ.*

HÆc est altera nota barbaræ illius gentis, atque contemptissimæ, quod victitarent syluestrium arborũ radicibus quod proprie in Troglodytas & vicinos illos regionis Husitanæ conuenire inferius dicemus.

קטף מלוח *Cauron. Thargum. Vete. Tyg. Reg. o.*

Mandentes. pro. Succidentes, videlicet ad mandendũ colligentes herbas. Herbas autem dixit Interpres, quod de proprio herbæ apud Latinos nomine illi non constaret, quam Hebræi vocant, *Maluahh.* Quidam vrticam esse volunt; Quare Thargum vertit; Qui eradicabãt spinas loco herbarum comestibilium. Alij maluã esse volunt, consonante etiam voce Hebræa. Esse autẽ maluam cibum vilissimorum hominũ scripsit Plutar. in simposio sept. sapientum, ex Hesiod. atque esse medicamentum arcens famem, ac sitim potius, quam cibum. Cæterum neque esse maluam, neque debere interpretem moueri ista vocum assonantia, & affinitate manifeste colligitur ex ipsa nominis Etymologia, & radice: nam *Maluahh*, dicitur a *Melahh*, id est, Sale; quod sit herba amara, & salsa, vt pote quæ nascatur in loco salsuginoso, vt inferius dicemus. Quare alij melius vertunt; Qui mandebãt salsam, tantum itaque abest malua a sale, vt malua sit herba insulsa & fatua. Præterea, quia *Maluahh* (vt ait R. Dauid) [est herba quædam dura, & mala, & non nisi in simili loco prouenienss, videlicet in loco malo, & in solitudine, terraque salebrosa,] qualis hoc loco describitur: Malua autem, nec dura est, sed potius tenera, & mollis; neq; mala, imò vero vtilis, neque amara, & iniucunda: nam quondam in acetarijs est habita in delicijs, quare incommode afferretur nũc pro exemplo pessimi, & abiectissimi cibi Atque hoc dictum sit pro interprete Vulgato, & pro exquisita illius in interpretando diligentia.

Malua cibus vilissimus. *Interpres ad deuiti non est assonãtia vocum.* מלח *Fertiler.* *Malua quõdam habita in delicijs in acetarijs.*

Græcorũ lectio & interpretatio. Nicetas.

Græci nihilominus peculiarem herbam legunt: Circuibant Alima in resonante. Circuibant (inquit scholiastes Græcus) quod necesse haberent circuire ad quærendas herbas. Resonantẽ vero, vel sonantẽ vocant valles, locaue saxosa, quod in ijs repercutiatur vox, & resonet Echo; aut quod, cum conualles nemorosę sint, vẽtis perflentur, & sonent. Alima autem (inquit Nicetas) herba est quædam, quæ celeriter explet comedentẽ, gignitque satietatem. & quidem *Alimos* herba mirabilis est, quam his verbis descripsit eleganter Ioannes Gorręus in suis Medicis definitionibus. Est frutex similis Rhamno, sine spinis, folijs oleæ, sed latioribus, sepimento vallari idoneus, mirabili (vt ait Solinus) affectu, quod admorsa fames interdũ nulla sentiatur. Sicq; nomẽ habet ab, α, priuatiua particula, & limos, quasi sine fame, quod famem arceat. Scribitur autem etiam cũ aspiratione Halimon, vt scribit Plin. lib 17. cap. 24. & Dioscorides lib. 1. c. 103. qui ait nasci in sepibus, & maritimis. atque Ruellius affirmat in Gallia frequentem nasci in sepibus. Tunc vero Halimos, deducitur a salsugine, quod olus maritimũ sit, & non nisi in terra salsuginosa proueniens. quæ etymologia egregie conuenit cum ipso nomine. & significatione Hebræa, vt nuper dicebamus. Id quod etiam confirmare potest Galen. lib. 6. simp. medic. docens, Halimũ in Cilicia esui deseruire, esseque gustos salsi & subadstringentis. Ergo siue frutex, siue herba, olus ve sit, eius non ineptam esse constat, neque omnino constat, quæ herba sit. Halimon Gręcis, esse Latinis Auronẽ, vel Aurionem scripsit Plinius, & contentiunt, quæ de Aurione scribit Theophrast. lib. 4. de hist. plantar. c. 20. & lib. 5. de causis plant. c. 22. Hædera (inquit) & Aurio, nimio pabuli desiderio, salsugineque sibi ingenita, arbores necãt, sed Aurio perniciolior est, quo plus habet salsuginis. Plinius lib. 22. c. 22. esse olus marinũ salsum. Vtcumque sit, ille est miserorum, & in solitudine degentium hominum cibus commodissimus, & ad sedandam famem in primis vtilis. Quamuis vero Solinus c. 16. velit hãc herbam tantum in Creta nasci, propterea que appellat Creticam; at in Mauritania etiam inueniri scripsit Serapio, & apud Mauritanos appellari Molochiam, atq; per Babyloniam circumferentes, in manuales fasciculos componere, & clamitare, Molochia, Molochia. Quod nomen manifeste est illud Hebræum, *Maluahh.* Neque tantum prohibere famem, sed etiam scribit Plinius; Semine Alimi linguæ subdito, sitim non sentiri. Plutarchus in Symposi. inter Pharmaca sitim, & famem arcẽtia, Alima ponit, quæ vox in interpretatione Latina vertitur Malua; quamuis forte Malua non sit. Sed de his herbis, quæ cibus vilissimus erant, satis.

ἄλιμος Herba mira virtutis. Ioan. Gorr. *Plinius. Dioscorides. Ruellius. Galenus.* *Aurio herba quæ. Plinius. Theophras.* *Alima idoneus cibus pauperum. Solinus.* *Serapio.* *Plutarch.*

3 *Cortices arborum an cibo idonei. Plinius.*

Et arborum cortices. In Hebręo proprie est; & virgulto, aut, & arbore, vel super, aut, iuxta arborem, idest, colligebãt eiusmodi herbas iuxta arbusta. At interpres voluit etiam significari aliud cibi genus barbarorum, & Syluestrium hominum, nempe cortices arborum; quamquam inter corticis vsus nunquam cibatus meminit Plinius. lib. 16. cap. 9.

4 *Symmach. August. R. Dauid. Cast. Portl.* רתם רתמים *Iuniperus, & genista*

Et radix iuniperorum erit cibus (panis) eorum. Iterũ hoc loco Septuaginta; Alima erant eorum cibaria. Symmachus; Radix frumẽtorum agrestium. Augustinus; Radix hebarum. Alij post Rab. Dauid. Radix genistarum. Nos vocabulo pene simili appellamus, Retama; quod Hebraice est Rothem, & pluraliter, *Rethamim*, a qua etiã radice videtur dici locus ille, *Rethma* Numer. 33. 18. dictus a copia genistarum. q. d. *el Retamal.* Sed quamuis nomen assonet, at res ipsa dissonat; cum enim hæc eadem vox sit 3. Reg. 19. 5. incommode diceretur. Sedisse Elias subter vnã genistam: fere enim nulla est genistæ vmbra, vt sub ea homo quiescere, & sedere possit, quamuis Caietanus eo loco præcipiat, non esse contendendum cũ interpretãtibus genistam. Quare Septuaginta eum locum intactum reliquerunt, quod de propria arbore illis non constaret, & vocem Hebræã retinuerũt, Sedit sub Rathman. Complutenses; Sub Ratham. Genista autẽ fere eadem est, quæ spartum, vt Plin. indicat, aut certe persimilis, & quamuis flores sint grati apibus, tamen radices illius nulli vnquam hominũ gratæ, aut vtiles esse potuerunt; rursus quamuis flores, aut semen genistæ in medicina locum habeant, vt Dioscorides docet: at nunquam radices fuerunt vtiles vel cibo, vel morbo. Quid, quod carbones. Retamim, cõmendantur Ps. 119. 3. quod Chrysostomus ex aliorum sententia legit, Cardones cõstipatos, qui esse nõ possunt ex genista? Ergo vocem originalem, Iuniperum, interpretantur Septuaginta Ps. citato, & Hieronymus, atq; Aquila, tum etiam & Vulgatus interpres 3. Reg. 13. & hoc loco; facitq; coniectura Psalmi, quod ex Iunipero carbones fiant acerrimi propter materiæ spissitudinem, & densitatem, quam in cõiiciendo carbone laudat Theophrastus lib. 5. de histor. plantarum, c. 10. Et ita quamuis ex editione Luciani Martyris habeatur eo loco Psal. Cum carbonibus desolatorijs; ipse Hieronymus interpretatur: Cum carbonibus iuniperorũ. & Isido. lib. 17. Originum ca. 7. Sic dictum Græce Iuniperũ existimat; [quod conceptum diu teneat ignem adeo vt si prunæ ex eius cinere fuerint opertæ, vsque ad annum perueniat. quasi a voce Græca, *Pyr*, idest, ignis, deducatur. Sed venia sanctissimi, & sapientissimi Doctoris mei Hispalensis, Iuniperus Græcum nomen non est; sed Latinum; dicitur autem Græce, Arceutos, Dioscoridi lib. 1. cap. 104. vt etiam testatur ipse Hieronym. Epist. ad Fabiolam de 45. mansionib. Vnde etiam dicuntur ligna Iuniperina, *Arceutina* 2. Paral. 2. 8. & similiter 3. Reg 6. 33. vbi nos habemus, [Fecit in introitu tẽpli postes de lignis oliuarũ quadrangulatos;] habent Septuag. Ianuas ex lignis iuniperis. & i Gręco, Arceutinis. quãuis in Hebręo

Caietan. *LXX.* *Complutẽs. Septuag. Plinius.* *Dioscorid. lib. 4. c. 157* *Iuniperus.* *Hieronym. Aquila.* *Iuniperi ea boni acres.* *Theophras.* *Editio Luciani Martyris.* *Hieronym. Isidorus.* *Iuniperus Latinũ nomen* *ἀρκευθος* *Dioscorides.* *LXX.*

Ff a non

רתם שמן אלגמים *R. dices iuniperorum non idoneus cibus.* LXX.

non subsit vox *Rothem*, sed in loco Regum *semen*, quod est oliua; & in loco Paralipomenon, *Algumim*, quod dicunt esse genus ligni pretiosi. Ergo, vt ad radices iuniperorum, redeamus, recte hoc loco dictum est, Iuniperorum. Sed quod illius radices esui apte aliquando fuerint apud probatum aliquem auctorem non video. Forte in Arabia hunc vsum habuerunt. Septuaginta in communi acceperunt: [Radices lignorum manducabant propter magnam famem.

V. Qui de conuallibus ista rapientes, cum singula reperissent, ad ea cum clamore currebant.

1 *Varia lectio. Improbissimorum hominum descriptio.*
2 *Desi ipso famis, & inopia.* Clamor *quid. Explicatus Isaias.*
3 *Quæ* deserta, *&* cauernæ *Troglodytæ.*
4 *Quid* gloria, *&* rupes *in sacro sermone. Explicatus Ieremias.*

1 *Lectionum dissensio.* LXX.

SEnsum longe diuersum habet Septuaginta, tum etiã & Hebræa, atque nostra lectio. Septuaginta; Insurrexerunt super me fures. quod non video quomodo cum reliquis sententijs cohæreat, nisi quod hos ipsos, a quibus irridetur, appellet fures, videlicet latrocinijs, & raptuis famosos. Plениorem sententiam ex Hebræo afferunt post R. Gerson, & R. Abraham, alij. E medio expellebantur. clamabant cõtra eos, sicut furem. Quod enim, conuallem, dixit Vulgatus, quę interiacet in medio duorum montium, ipsi dicunt mediũ, aut interiora; & quod noster dixit, rapere, ipsi vertunt expellere, aut eijcere. Itaq; efficit hæc sententia; Huiusmodi vagi, & improbi homines, non permittebantur quondam in ciuitate: quare si in medio ciuium aliquando comparuissent, statim eijciebantur clamantibus contra eos vniuersis, tanquam aduersus furem. Sed hæc exponendi ratio habet hoc incommodi, quod non potest bene cum reliquo sermone cohærere: nam egit de solitudine, aget iterum de desertis montium. Qua igitur ratione illos ipsos syluestres, & feros homines nunc constituet in media ciuitate, & frequentia hominum? At Caietanus propius discedit, & illam ipsam Hebraizantium lectionem, refert quidem nõ ad latrocinia facta in ciuitate, sed in agris, cum improbi isti errones excurrentes per campos, & solitudines, forte in aliquem hortum incidunt, clanculum subintrant, furaturi herbas, aut fructus; deprehensi itaque cum clamore expelluntur, furem omnibus inclamantibus. Sed sensus iste humilior est, quam pro grauitate rei, & pro dignitate orationis Iobi.

R. Gerson. R. Abraham. Pag. Regia. Varabl. Tygur. Eugub.

Interpretatio parum cohærens.

Caietan.

Expositio humilis.

2 Illud ergo congruentissimum; & maxime cohærens videtur, quod Latinus interpres dilucide oobis proposuit, quod de medio, supple montiũ; idest, de conuallibus rapientes; nam vel de alienis prædijs, & hortis, vel de aliorum barbarorum hominum manibus oportebat radices, aut herbas esculentas rapere; indeque summa celeritate quasi expulsos ad sua tuguriola, & specus conuolare; & cum singula reperissent, idest, cum quidpiam horum, siue herbulam, siue radicem, aut cortĩcẽ esui idoneum, ad ea accurrebant cum ingenti clamore, sicut solent milites ad prædam, sicut solent latrones ad hominẽ errantem in solitudine, sicut fures cum exultant capta præda, & diuidunt inter se spolia. Ille clamor iubilantiũ est, & gaudentium, atque adeo de agrorum, & vinearum fructu lætissimo, quo homo lætari, & exultare solet, dicitur Isa. 16. 10. In vineis non exultabit, nec iubilabit. Proprie, Non clamabit, aut, nõ vociferabitur. Quod Septuaginta dixerũt, In vineis non lætabuntur. & similiter Psal. 64. 14. de agrorum fructu, vbertate, & copia; Clamabunt, etenim hymnum dicent. Similiter igitur isti famelici, miserrimique homines incolentes arentia loca, vilissima herbula, aut radice inuenta, quasi incredibili aliqua optimorum fructuum vbertate, & copia clamabant, & lætabantur.

רוע *Clamor iubilantium ex perceptione fructuum.* LXX.

V I. In desertis habitabant torrentium, & in cauernis terræ, vel super glaream.

DEscribit nunc illorum domos, atque cubilia nihilo meliora, quam cibum. In desertis torrẽtium, id est, tracturis, aut rimis, fossisue alluuione factis ad ripas fluminum. Ex proprietate autem vocis sonat aliquid plenum horrore. Quo videtur respexisse Interpres cum dixit; deserta. Tygurina. Loca horrida, in quæ abdebant sese, vt vitarent hominum oculos, simulque vitam suam defenderent, vel latebris, vel locorum asperitate. Nam quod D. Thomas interpretatur, deserta torrẽtium, idest, desertos, & arentes alueos torrentium, non quadrat vocibus originalibus. 3

ערץ *Tygur.*

Et in cauernis terræ. Septuag. Quorũ domus erant cauernæ petrarum. Nomen habet cauerna, hoc loco, vel a colore aereo, & subobscuro; vel ab erubescẽtia, quasi renuat videri; quod subobscura sit; aut quod in illã ingrediantur, qui nolunt videri. In Hebræo proprie est, Cauernæ pulueris, quasi excauatę cauernę in ipsa terra arte, & industria; quod forte etiam conuenit, vt dicemus, cum Troglodytis habitãtibus in cauernis subterraneis.

LXX. חור

Vel super Glaream. Quia torrentium meminerat, nũc Glaream, dixit Latinus Interpres: nam Glarea in fluuiorum ripis, vel in maris littoribus reperitur, & quod in calidissimis illis regionibus, barbari, & agrestes homines fluuiorum, aut torrentium ripas in delicijs haberent. Vox Hebrça, Rupem, sonat, Rupiumque foramina: nam *Ceph* Rupes est, aut Saxum. Vnde dicitur Cephas quod interpretatur Petra Ioan. 1. Quale solet esse miserorum perfugium in medio æstu solitudinis, aut fugientium latibulum, sicut dictum est Ieremiæ 4. [A voce equitis, & mittentis sagittam fugit omnis ciuitas, ingressi sunt ardua, & conscenderunt rupes.]

כיף

V I I. Qui inter huiuscemodi, & lętabantur, & esse sub sentibus delicias computabant.

1 *Lectio varia.*
2 Lætari *quid prop. Ruditus onagrorum.*
3 Habitare *quid. Explicatus Samuel.*
4 Sentes *quid prop. Iuniperi folia, & vmbra.*

PErstat in eodem. Quod autem Interpres dixit: huiuscemodi, ea omnia intelligit; de quibus locutus est, 1
Herbas, arbores, radices Iuniperorum, cauernas, & fracturas torrentiũ. Quare paulo liberius, sed non ineleganter vertit; quod in Hebræo ad arbores tantũ restringitur. Est enim vox, quæ virgultum, aut arborem significat. q. d. Inter arbusta, aut inter arbores, quod Septuaginta dixerũt, Inter medium bene sonantiũ. Symmach. [Inter plantas agrestes sonabant famelicum quiddam.] Sicut etiam supra c. 6. dicitur, Onager famescens rugire, aut rudere; cum enim bene satur est, atque hilaris, nõ est, quod rugiat, aut conqueratur. Secundo potest sumi in bonum pro clamore læto, quod Interpres Latinus cẽsuit multo melius conuenire cum antecedentibus, & sequentibus, quæ sunt etiam lætitiæ, & exultationis plena; inter arbores ferini illi homines vitam ritu ferino propagantes, lætãtur, & voces, seu potius ruditus edũt, & brutum aliquid potius, quam humanum sonant. Hoc quoque de Arabibus, aut Troglodytis debere accipi, non sine bono testimonio paulo post dicemus. 2

Elegãs, sed paulo liberior Latina interpretatio. LXX. *Symmach.*

Ferina Troglodytarum viuendi ratio.

Et esse sub sentibus delicias computabant Prop. Cõgregabantur, vel colligebantur, id est, colligebant sese sub densis vepribus nos diceremus. *R congrause u los carpalos.* Septuag. Manebant, vel commorabantur: nam verbũ originale ad habitionem alicuius loci pertinet, vt patet ex 1. Reg. 26. 19. Eiecerunt me hodie, vt non habitem in hæreditate Domini. Prop vt non colligar in hæreditate Domini, vel vt non aggreger, id est, vt non possim simul cum alijs habitare in terra sancta, & in Ierusalem. 3

ספח LXX. *Colligendi verbum de habitatione dictum.*

Sub sẽtibus. Septuaginta dixerũt: Sub sarmẽtis agrestibus, In Græcorũ Catena legitur; Sub siccis virgultis. Idque indicat paraphrasis Nicetę: Cauernas, & solitudines colebãt, aridisque ad latẽdũ, atq; ad fallẽdũ eos, qui prætcribant, virgultis tegebantur. Intelligere itaque videtur latibula arte, & industria parata, ad exercenda 4

LXX. *Nicetas.*

latro-

הרול Iuniperi so lis & vmbra. Plinius lib. 17. ca. 12. Virg. Eclo. 10. Robert. Titius. Villiomarus.

latrocinias, & prædas agẽdas de viatoribus. Latinus autem Interpres nihil aliud respexisse videtur, quam idoneam, dignamque mansionem, & vmbram efferatis illis hominibus. Vox originalis vrticam significat, aut spinas; forte loca notat iuniperis plenas: nam spina pro folio iunipero est, vt Plinius dixit; & forte etiã hac ratione amplificabit miseram illorũ stationem, & vmbrã, quæ, cum iuniperorũ sit, noxia, & molesta est, vt Poeta dixit: Iuniperi grauis vmbra. De qua scripsere Titius libr. 10 controuers. cap. 1. & aduersus illũ Villiomarus. Rursusque idẽ Titius in sua assertione aduersus eundẽ Villiomarũ.

VIII. Filij stultorum, & ignobilium, & in terra penitus non parentes.

1 Stulti *qui.* Ignobile, *&* anonymum.
2 *Abyssina regio, & Aethiopia orientalis Troglodytarum nomen, & cauerna.*
3 *Troglodytarum forma, cibus, lapis pretiosus. Phthirophagi.*

נבל 1 Ignobile apud Græcos & Latinos quid. Tiraquellus. Chrysost.

Filij stultorũ. Filij stulti. *Nabal*, abiecti, vilissimi, fatui; & ignobiliũ, in Hebræo: absq; nomine. Ignobile enim est, quod ignotũ est, ac si esset sine nomine; quod autẽ sine nomine est, vile, & obscurum est. Et sic Græci etiam Anonymum vocant, quod ignobile est. Congerit quædã in hanc nobilis, & ignobilis significationẽ Tyraquellus c. 3. & 4. de nobil. Vtriusque vocis significationem, totãque sententiam elucidauit Chrysost. [Ex insipientibus insipientes, ex turpibus, atque despectis, turpes, atq; despecti; ex inglorijs, atque obscuris, inglorij, atq; obscuri.

נאה LXX.

Et in terra penitus non parentes. Eleganter interpretatus illustrauit, quod in Hebræo est, Contriti, aut cõtusi præ terra. Septuag. Nomen & gloria extincta est de terra. Vix attollentes caput; nulla in re conspicui. Et forte alludit ad ipsam illorum habitationem in subterraneis terræ cauernis; qui enim in obscuris cauernis delitescebant, obscurissimi erant, & qui subducebant se ab hominum conspectu, in nulla re conspicui erant.

2 An peculiare genus hominum describat Iob.

Iam res ipsa postulat, vt inuestigemus an describat nunc Iob peculiare aliquod genus hominum? Nã ita esse peculiares ipsæ notæ cibi, habitationis, sermonis quoque barbari, instar rugitus, aut ruditus syluestrium asinorum, & quæ ab initio capitis hucusque Iob dixit, probare videntur. Ego quidem sic existimo, & Iobi cladem multos spectatores ex circumuicinis regionibus accurrisse, illos præsertim, quos quondam Iobi timor ab improbitate, & sceleribus patrandis prohibebat; Atq; nũc tandẽ eludentes petulanter insultasse miserrimo homini. Hos nunc notari, eosdemque fuisse Aethiopes illos Oriẽtales, de quibus supra diximus, his coniecturis existimati cogor; Primo, quod vt superius diximus, Aethiopia illa Oriẽtalis nõ lõge absit ab Husitana regione, quę aliquando Arabia, aliquãdo Abyssina, seu Abassyna, seu Troglodytica regio appellatur a bonis auctoribus, iuxta mare Erythreum, siue mare Rubrũ; immo, & Arabia Troglodytica appellatur a Dioscor. lib. 5. c. 193. Troglodytas aũt sic dictos, eo quod in cauernis habitent, ipsum nomen indicat: nam *Trogle*, Græce, cauerna, aut foramen est, quale mures, aut teredines rodendo efficiunt: vnde Troglodytes, qui cauernã subit, & in foramen se subducit. De illis hæc Plin. lib. 5. c. 8. [Troglodytæ pecus excauant; hæ illis domus. Victus, serpẽtiũ carnes: stridorque, nõ vox. adeo sermonis cõmercio carent.] Paulo vberior Troglodytarũ descriptio apud Solinũ, cũ quibus ẽt Athlãtes cõiũgit ad limẽ Aegyptiũ, siue ad Nili ostium. In ea (inquit) [insula, quæ ostiũ Nili facit; gẽtes tenẽt dissonę quæ in auiæ solitudinis secretũ recesserũt. Ea his Athlãtes ab humano ritu prorsus exulãt. Nulli propriũ vocabulũ, nulli speciale nomen. Diris solis ortus excipiũt, diris occasus prosequũtur; vstiq. torrẽtis plagę Sydere oderũt Deũ lucis. Affirmãt eos somnia nõ videre, & abstinere penitus ab aĩalibus vniuersis. Troglodytæ specus excauãt; illis teguntur. Nullus ibi habendi amor; a diuitijs paupertate se abdicat; fit volũtaria, iãtũ lapide vno gloriatur, quẽ Hexecõtalithon vocãt, tã diuersis notis sparsũ, vt sexaginta gẽmarũ colores in paruo eius orbiculo deprehẽdãtur. Illi carnibus viuũt serpẽtiũ; ignariq. sermonis strident potius, quã loquũtur.] Habes hic solitudinẽ illã barbarã, cauernas, sordidã rerum omnium ege-

Aethiopes Orientales seu Abyssinos notaui a Iob. Dioscorides. τρώγλη Troglodytarum nomen vnde. Plinius. Solinus. Athlãtum, & Troglodytarũ descriptio.

statem, clamorem illum inconcinnum, potius ferinum quam humanũ; quæ omnia certis indicijs indicauit Iob.

Sed ea duobus illis peculiaribus quæ scribũt Solinus, & Plinius, alterum de sermone confirmat Herodotus in Melpomene: Troglodytæ (inquit) [lingua nulli alteri similli vtentes, sed vespertilionũ more stridẽtes. Alterũ de pretioso illo lapide Plin. quoque lib 37. c. 10. cap. vltimo; [Hexecõtalithos in parua magnitudine multicolor, hoc sibi nomen adoptauit; Reperitur in Troglodytica regione.] At illud de fame, & squalore, quod vltimo fere loco Iob cõmemorauit habere possumus ex eodẽ Plinio, qui dum de Topazio scribit l. 37 c. 8. Id (inquit) [accidit in Arabiæ insula, quæ Chitis vocatur, in qua Troglodytæ prædones, cũ diutius fame, & tẽpestate pressi, herbas, radicesque effoderẽt eruerũt Topazion. Hæc Archelai sẽtentia est.] Hi profecto similes omnino videtur Europeorũ illorũ populorũ ad Caucasum, siue ad Dioscoriadẽ, quos Strabo, Phthirophagos nominat, quibus (inquit) [nomẽ a sordibus, ac fame datum est. His proximi sunt Soanes, nihilo fame meliores, robore aũt meliores.] Atq; hæc de his nostris cõiecturis; quibus vtinã meliores alias atq; probabiliores afferat, cui hæc ipsæ non probentur.

3 Herodot. Hexecontalithos. Topazij inuentio. Plinius. Strab. l. 15. Phthirophagi.

IX. Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum illis in prouerbium.

1 Cythara *canticum.* Psalmus, *in malum. Illustratus Ieron.*
2 Prouerbium, *&* parabola *quid. Explicatus Dauid.*
3 Abominari *quid. Morbus Iobi fœdissimus.*
4 *Priscorum in spuendo religiosa consuetudo.*
5 *Iobi faciem deturpatam sputo fuisse saluus.*
6 Despuere *coram hominibus. Illustratus Moyses. Sputum vilissima. Explicatus Isai.*
7 *Alapa. & sputa allegorice quid.*

Chrysost. Nicetas.

Molestissima hæc fortunæ cõmutatio, vt Chrysost. ait, ijsdem nunc maledictis verberati ab illis, qui propter sordidissimam, & ferinam vitã, omnium fabula, & prouerbium erant. Cantico itaque (hæc Nicetas) [& carmen effectus sum eorum, measque calamitates pro quouis alio sermone habent in ore.

a

Canticum. Septuag. Cythara eorum ego sum. Cytharam sumpserunt pro cantico, quod ad cytharam canitur. In meum (inquit) dedecus ridicula carmina componunt, & cantilant; & meas calamitates cum gaudio, & carmine excipiunt. Quod Iere. dixit Thren. 3. 63. [Sessionem eorum, & resurrectionem eorum vide; ego sum psalmus eorum.] id est, siue stent, siue sedeant, de me canunt, & in meis malis exultant. Sic etiam Paul. lib. 5. tit. de iniurijs, psalterij meminit, sicque definit: [Psalteriũ, quod vulgo dicitur, & canticum in alterius infamiam compositum, & publice cantatum.] Vulgo dicitur, Cantaleta. Vbi profecto notatur infensus quidam, & hostilis animus spectatorum aduersus Iob; Gaudiũ enim Canticum, Psalmus in alienis malis hostium est, sicut & commiseratio amicorum. Vide quæ diximus c. 17. vers. 6. super id, Exemplum sum coram eis; vbi diximus legi posse, Tympanum, sicut & hoc loco Septu. dixerũt Cytharam, ad cuius sonitũ illi carmina componunt. Sicque cõponunt iniuentes in calamitatem eius, quem oderũt, tãquam si in puncta, & notas musicæ ipsi componant cãticum. Quare Septua. eo loco Thre. 3. pro eo quod nos habemus: Ego sum psalmus eorum; ipsi legerunt; Inspice in oculos eorum: nam hostes (inquit) mea mala intuentur tanquam puncta, & notas musicæ, quas in suo cantico cõponẽdo sequãtur. Hęc igitur est importuna musica hostium in aliorum luctu, & malis. Atque illud ipsum videtur, sumi in parabolam. Est enim (vt Greg. aliquando dixit) Parabola musicum instrumentum.

Psalterium iure quid. Musica hostiũ in aliorum malis. Greg. initio c. 17. Iob.

Et factus sum illis in prouerbiũ. In Hebr. In sermonẽ prouerbialẽ, aut ẽt, in parabolam. Nihil tam vulgare, & tritum, quam Iobi calamitas, de qua omnes iucundissime fabulantur. Nunc parabola, non pro sententia aliqua grauissima, sed pro notissima, & vulgo familiarissima, id quod etiã in grauissima sua calamitate numerat Dauid. Ps. 108. Sederunt Principes, & aduersũ me loquebantur. Non tm̃ mea mala in vulgus spargebantur, sed ẽt Principũ virorũ domos mensas, tribunalia, & subsellia imple-

2 Parabola quid. נבלה

bant. Si vero (id quod licet ex vi originalis vocis, significat enim sermonem præ cæteris insignem, & præstantem) prouerbium accipiatur pro sententia prouerbiali, sensus erit; Iobi infortunium prouerbio fuisse vsurpatum in significationem magnæ alicuius, & meritissimæ calamitatis. Plura de hac re diximus superi ad cap. 17. vers. 6. Posuit me in prouerbium vulgi.

X. Abominantur me, & longe fugiunt a me, & faciem meam conspuere non verentur.

3 הָעֵב *Nicetas.* ABominantur. Auersantur, non dignantur me visu, aut colloquio, aut vllo familiaritatis genere. Verbu originale affert nauseam rei omnino vilissimæ, atque contemptissimæ, quam detestamur, & a qua faciem oculosque auertimus. Pars secunda: lõge, fugiunt a me, vim & proprietatem præcedentis verbi exponit. Nicet. Rem me plane detestabilem atque odiosam ducunt. Fortem vim morbi incredibilem, cum fęditate, fætoreque indicat, & lepram illam, de qua supra diximus, quam etiam ipsi propinqui vehementer auersabantur, & fugiebant, id quod indicare etiam potest sputum reiectum aduersus illum, vt statim dicemus.

4 LXX. חָשְׂכוּ *Sputi diuerticulo prisc. us. Plinius.* Et faciẽ meã conspuere non verentur. Septuag. prop. ex Hebræo: Neq; in faciẽ meã pepercerũt spuere. Propr. Non prohibent, nõ continent sputum a mea facie. Indicare potest huiusmodi sputum ipsum morbũ quo laborabat: nam cum prisci a contagio se remouebant quam longissime, spuere solebant. Sic de comitiali morbo scribit Plinius. l. 28. c. 4. dũ de hominis saliua loquitur; [Despuimus comitiales morbos, hoc est contagia regerimus. Simili modo & fascinationes repercutimus dextræque clauditatis occursũ.] Quãquã hæc superstitiosa potius, quã vera. Illud verissimũ, & naturale, ea occursu; aut cõspectu fęditatis alicuius nauseã fieri, & saliuas redũdare.

5 *An ve ipsa Iob conspuerit faciem, an tantum per metaphoram. Nicetas. Theophanes.* Sed illud habet hoc loco dubitationẽ, an ita se res habuerit, vt pręclara illa sanctissimi viri facies, cuius paulo ante Lux non cadebat in terram, quã videntes iuuenes abscondebant sese; & senes assurgentes ingenti eũ voluptate contẽplabantur, impudentes illi, & petulãtes homines deturparint turpissimis saliuis? Sic affirmare videtur Nicet. Vbi (inquit) ad me propius accesserint, sputisque fædauerint, longe recedũt. Et Theophanes Nicenus sua epi. 2. quæ est, De patientia ad oẽs Christianos, hunc ipsũ Iobi locũ elucidans ait; [Serui abiecti, & viles illudẽtes, & deridentes, cõspuentesque in ipsũ, calamitates assidue exprobrare nõ desistebant.] Sic etiã rẽ vt sonat, *D. Thom. Spuere indignationis.* interpretantur Latini fere omnes post. D. Tho. Et quidẽ re ipsa spuere in faciẽ, cũ ira quadã, & seueriori increpatione cõiungitur, Nu. 12. 14. [Si pater eius spuisset in faciẽ illius, nonne debuerat saltẽ septẽ diebus rubore suffundi? Separetur septẽ diebus extra castra, & postea re- *Onkel. Vatabl.* uocabitur.] Vbi Onkel. legit. Si pater eius increpãdo increpasset eã.] Vata. Præ ira; vbi videtur Deus compara- *Lepra instar sputi reiecti in faciem.* re leprã, qua Maria soror Moysis propter murmurationẽ percussa est, cũ turpi, & putri sputo, quod parẽtes irati, & indignantes regerere solent in filios. Quare sic iratus Deus videtur spuisse in faciẽ Mariæ leprã. Sic igitur videbantur illi homines existimantes Iobum percussum a Deo propter sua peccata, adiungere se Deo punienti, & spuenti in faciem Iobi fædissimam illam lepram, iaculãtes etiam ipsi turpissimas suas saliuas. Atque hæc eadem *Cerimonia spuendi in illius faciẽ, qui non suscitaret semen fratri.* fuit prisca illa cerimonia Deut. 25. 9. Cum quis vxorem fratris defuncti nolebat accipere; [Accedet mulier ad eum, & tollet calceamentũ de pede eius, spuetque in faciẽ illius, & dicet; Sic fiet homini, qui non ædificat domũ fratris sui.] Quibus cerimonijs, atque verbis videbatur mulier imprecari illi homini exilium, & repulsam a sua ipsius domo per morbum aliquem contagiosum, qualis lepra erat, quam omnes abominabantur, & despuebant; tum etiam & illud, quod cum lepra frequenter coniungi in Scriptura solet, sterilitatem, aut inutilem, & fædum Seminis fluxum. Leui. 22. 4. 2. Reg 3. 29.

6 *Despicatissima cõspui.* Sed etiam per contemptum, & iniuriã fit, cum despicatissima quæque spuimus, quale est illud Aristippi cum Dionysio Tyranno, quod scribit Laertius; Consputus (inquit) a Dionysio æquo animo tulit, & cũ quidam eam illi ignominiam exprobaret; Piscatores (inquit) vt Go- *Lac sui in Aristipp.* bium capiant, non ægre ferunt a mari aspergi; & ego vt balenam capiam, nõ patiar oris illius excremẽtis aspergi?] Ideque rursus Aristippus ingressus aliquando in per magnificas, ꝑ pulchrasque ędes, expuit in facie Dñi: Nõ habui (inquiens) opportuniorẽ locũ. Sic Origenes in id Isa. 50. Faciem mea non auerti ab increpantibus in me (ꝙ impleuit Christus Dñs Matt. 26. Mar. 15. Luc. 18.) ait; [Ad extremã iniuriã refertur sputamẽta accipere.]

Stercus de sermonibus in alijs dicuntur verecundis. Hyperbole. Gregor. Sputum pro turpi verbo. Alij vero (quod minus placet) hoc Iobi dictum existimant accipi per Hyperbolem, vt per sputum intelligantur iniurię, & contumelię coram, & in faciem iactatę: vtrumque enim fædum oris excrementum est, siue putre sputum, siue turpe verbum. Vnde & Greg. eleganti allegoria; Faciem (inquit) [conspuere est, non tantum in absentia bonis detrahere, sed vnumquemque iustum, etiam in præsentia confutare; quos nunc praui, dum aperte irridendo despiciunt, in eorum contumelijs fluaa verba, quasi defluentes saliuas emittunt.] Nicetas quoq; *Nicetas.* in expositione Nazianzeni, orat. 38. de Christi natiuitate, imitationem Christi operum allegorice tractans ait: [Sputa, & alapæ contumeliæ illæ dici possunt, quæ palã, aperteque ac velut in faciem infliguntur. Colaphi autẽ, quæ clam, atque obscure infliguntur. Colaphus enim est concaui tactus plaga, quæ in collum fortim infligitur, ac strepitum edit.] Iob vtroque modo percussus in faciem.

XI. Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me: & frenum posuit in os meum.

1 Funis *quid quatuor aliorum exponendi rationes.*
2 Funis & Pharetra *quid in Sacro sermone. Explicatus Dauid.*
3 Pharetra Dei *qua.*
4 Aperire Pharetram *quid. Dei consilia nunc aperta, nunc aperta.*
5 *Varia lectio. Petulantia & impetus aduersariorum Iobi:* Frenum *silentij symbolum.*
6 Frenum *dare acerba & molesta. Illustratus Isaias, & Dauid.*

HÆc (inquit) mala patior, quod Deus, vel aduersarius ille (de quo sępe loquutus est, pręsertim cap. 26.) me posuit pro scopo suorum iaculorũ. In Hebræo 1 est: Funem meum soluit. Quod Hebræus apud Caietanum intelligit; Deum aperuisse funem, idest, limites agrorum patefecisse, prædonibus. Sed hic funis, non est ille, qui terminos, agrosque diuidit, vt statim dicemus. *Caietan.*

Vatabl. post R. Gerson, Funem interpretatur, reuerentiam subditorum, [qua erant velut obligati, vt Iobum reuererentur;] quam cum Deus soluit, videtur Iobum exposuisse contumelijs, atque aditum patefecisse petulantiæ suorum aduersariorum. Sed expositio hæc dura est, & inutili cum labore quæsita. *R. Gerson. Vatab.*

Non deest, qui funem hoc loco pro habenis vsurpet, rursus habenas, pro Dominio, & summa rerum legit itaque: Funem meum soluit, id est curru, & aurigatu priuauit me, scilicet Dominio. Alij funem, aut arcum resolutum, & apertum, idest, lentescentem, & languentem, idest, remissum robur, & dissolutas vires. *Ioan. Ferus.*

Sed hæ omnes interpretandi rationes, nodum in scirpo, & in funiculo quærunt. Res ipsa plana est, quam non Vulgatus solum, sed Septuaginta etiam intellexerunt, funem pro pharetra. Neque refert, an dicatur funis Dei, vel funis Iobi: nam vnus, & idem est, quem Deus intendit, vt Iobum configat. Est autem pharetra, non locus ille, in quem conduntur, & reponuntur sagittæ; sed ipse neruus, & chordæ arcus cui imponitur sagitta, & qua remissa, emittitur, vt constat Psalm. 10. 2. [Parauerunt saggittas suas in pharetra.] Hieronymus ex Hebræo; [Posuerunt sagittam suam super neruum. Sic etiam vox eadem Iudic. 16. 7. vertitur: Neruiceus funis. & ex proprietate suæ radicis significat funem, qui extenditur, adducitur, & intenditur. 2 *Funis, neruus Pharetra. Pharetra neruus ipse. Hieronym.* 3 יֶתֶר

Sed quid per Dei pharetram oporret intelligi, & per chordam adductam arcus illius? Gregorius: Dei consilia occulta ad aliquem finem, & scopum directa, ex qua sagittas calamitatum accipimus. Diuus Thomas, diuinam dispositionem, ex qua aperta, hominibus aduersitates *Dei pharetra operientis variata allegoria. Gregorius. D. Thom. Philipp.*

pro-

prouenitũt. At Philippus, Pharetram, existimat multitu-
dinẽ plagarum, vel ipsum Diabolum, vel potestatem il-
lius. Nos, Diuinam virtutem, atque Diuinã esse proui-
dentiam intenta ad collimandum & configendum, non
tã ipsum Iobum, quã præclaros alios scopos, atque fines
suæ gloriæ, suæque prouidentiæ, nostri etiam commodi.

Aperuit. Nescio quid in hoc verbo aperiendi, subtili-
4 Gregor. פתח ter inuenit Gregor. quod aliquando Deus pharetra clau
sa iaculatur, cum occulto consilio exercet nos calamita-
tibus: aliquando vero pharetra aperta, quãdo ipsas no-
strarum calamitatum causas, & rationes aperit, & expo-
nit. Sed sicut pharetra hoc loco est ipsa arcus chorda in-
tenta; ita etiam aperire: est soluere, & laxare: nã chorda
adducta constringitur, & quasi clauditur glãdula arcus
at vero cum remittitur, videtur aperiri, & solui; atque
illud ipsum instrumentum, quo remittitur, appellamus
clauem: illud vero ipsum quod est aperire, appellamus
soluere: soltar, quod est ipsam sagittam emittere.

Et frænũ posuit in os meum. Ex eo, quod verbum po-
5 שלח nẽdi, aut mittendi, quod idẽ est in Hebræo, aliquãdo su-
matur pro compositus, idest, pro deponere, aut dimitte-
re; legũt alij; Frænum deposuerũt, aut, dimiserũt a facie
Vatabl. mea, vel ab ore meo, id est, coram me. Quod Vatabl. etiã
legit; Frænum a facie mea excusserunt, Frænum autem
Frænum, timor. vocat, Timorẽ, quia vt fræno cohibentur equi, ita & ho-
mines timore cõtinentur in officio? Tygur. Effrænes in
Tygur. me feruntur. q.d. omni pudore sublato, & timoris fræno
Caietan. excusso in me debacchatur. Alij: Dæmones intelligunt
effrænes, id est, nõ cohabita illorũ potestate, sed permis-
sis, laxatisque habenis. Sed eleganter Latinus Interpres
verbum ponẽdi, aut mittendi, pro imponẽdi, aut immit-
LXX. tẽdi vsurpauit. Sicut & Septuag. Frænũ faciei meæ immi
August. serunt. August. Frænum in faciem meam miserũt. Per fræ-
Isid. Clar. num autẽ intectũ illius ori, quidam intelligunt petulan-
tiam suorũ illusorum, qui illũ agebant vt inutile pecus,
Nicetas. mutum hominem lacessentes, tundentes, lacerãtes. Ni-
cetas: Silentij vinclis os meũ adstrinxit. cum mihi liberta-
Philipp. tem orationis ademit. Paulo aliter Philip. Frænum ei in
ore, ne præ dolore loqueretur, imposuit, dũ aut vox in-
terdũ angustijs intercluditur, aut Deũ, ne blasphemet, a
Domino custoditur. Cõfirmare possunt interpretationẽ
hanc, ex vers. 18. in lectione Sept. Gemens sui sine fræno.

Ego per frænum hoc loco intelligo quidquid durum,
6 Frænum, quod est molestũ naturæ, & durum. & naturæ palato acerbum, quo homo ad inimica, & re-
pugnantia naturæ adigitur, & cum non sua voluntas,
sed alterius fit. sic Isa. 30. 28. Frænum erroris, quod erat
in maxillis populorum, idest, imperiũ Assyriorum, quo
multos subiectos populos pro libito infrænabat, & age-
bat quoquo versus errareque faciebat. Sic etiam dum
Dauid impijs precatur calamitates, quibus resipiscant,
ait Psal. 31. 9. In chamo, & fræno maxillas eorum con-
stringe, qui non approximant ad te. Ergo frænum est,
quidquid molestum est, inimicumque naturæ.

XII. Ad dexteram oriẽtis calamitatis meæ, illico surrexerunt: pedes meos subuerterunt, & oppresserunt, quasi fluctibus, semitis suis.

1 *Germana lectio.*
2 *Hebræorum lectio & expositio.* Insurgere *ad audaciam. Constructio pluralis cum singulari. Petulantia iuuenum.*
3 *Quid* oriens. Nasci *aut* florere *de lepra. Explicatur Moysis.*
4 Dextera *quid.* Ad dexteram stare. *militantis. Illustratur Dauid.*
5 Fluctus, *calamitates repetita. Quid propr. in Hebræo.*

1 Vera lectio examinatur. Sententia subobscura, ad cuius elucidationem præ-
mittendum est, veram lectionem esse; Calamitatis,
non calamitates. Quã vocem, licet neque in Græco, ne-
que in Hebræo sit, subintelligendam censuit Vulgatus,
expressitque non vt apponeret, & construeret cũ verbo
Mẽdosa interpretatio Latinorum lectio. consurgendi, sed vt cõponeret cum illo participio Oriẽ-
tis. Quare cũ calamitates in plurali legunt, & interpre-
tãtur, Greg. D. Thomas, Dionysius, Nicolaus, Titelma-
nus, nonnullique Latini, imò & Philippus, mendosa
profecto lectione vsi sunt; licet non omnino incommo-
dum sensum adhibuerint; videlicet quod ab Orientali,
vel Meridionali parte hostes irruerint in illius agros.
Quo etiam vitio laborauit lectio August. A dextris ger- August.
minantes (vel orientes) consurrexerunt: Constat vero
illius mendum ex vera lectione, & correctione Vatica- LXX.
na Septuag. Super dextra germinis (vel germinantis) in- Vaticani.
surrexerunt. quod nos dicemus, orientis.

Est vero magna dissensio de significatione illius vocis
Orientis, aut germinis, aut germinantis; quæ vox dedu- 2 Oriens, aut germinans commune multis.
citur a verbo germinandi; aut efflorescẽdi, vel oriendi,
quod quidem verbum est cõmune nascenti, & exorienti
siue luci, siue herbæ, aut arbori. Quare quidam post R.
David. R. Mos. R. Abra. & siquis alius est huius farinæ, פרח
aiunt vocem originalem significare pueros, qui sunt in RR David Moseh. Abraham.
primo flore ætatis, aut adolescẽtes floridiores videlicet,
filios, & germina illorum stultorum, quos supra nomi-
nauit; & vt est illa ætas petulans, atque procax in senes, Pag. Regum.
& miseros homines, dicat Iob, sibi in ærumnas, & cala-
mitates delapso, petulantissimos pueros a dextris cõsti-
tisse, qui ludibrijs, atque conuitijs illum insectarentur,
atque exagitarent. Quare Complut. in lexico legerunt;
Ad dexterã pueri, vel, iuuenes surrexerunt. uel ut Pa- Complut.
gnin. legit, Adolescẽtes ad extremũ latus insurgunt. uel Pagnin.
ut Caietanus legit: Super dexterã iuuentus surgent. In Caietan.
qua lectione duo obseruari possunt; Primum, cõstructio
nominis singularis, cum uerbo plurali, quæ indicat de- Constructio nominis singularis cum verbo plurali.
bere fieri distributionem uerbi sub subiectis contentis
nomine singulari, id est, puer surgent, hoc est quilibet
puer audebit insurgere aduersum me. Secundum, quod
illo uerbo surgendi, indicatur petulantia iuuentutis aduer-
sum Iob; cum enim antea illum reuererentur, ai postea
data per calamitatẽ occasione in illum debacchabãtur.

Græci uero per orientem, aut per germen siue germi- Græcorum sententia.
nationem, rerum ubertatem, & felicitatem interpretan-
tur; ut significet se cum maxime florebat, deturbatum
ad extremas erumnas. Qui sensus, non ualde leniter co-
hæret. Atque illud etiam aperte tropologicum, est quod
Nicetas significari a Iobo existimat; Laudabiles meas Niceta tropologia.
actiones insectantur, cum me incorrupta mente, pietati
operam nauasse inficiantur.

Sed interpres per orientem, aut germinantem, ipsum 3
calamitatis quasi enascentis initium intelligit, quod sic
uideretur postulari ab adiunctis. Et quamuis uideatur
præter Scripturarum morem illum ortum, uel germina- Morbi, & lepra ortus, vel germinatio.
tionem accipere in malum, cum fere semper in bonum
usurpetur; certe si suam calamitatem nominet Iob pri-
mam illam lepram, eleganter significabit nomine oriẽ-
tis, uel germinantis: nam & de lepra dicitur Leu. 13. 11.
Si effloruerit lepra in cute. Septuag. ex Hebræo? Si flore- LXX.
scens effloruerit. & ab eadem radice, Exod. 9. 9. Erũt ul-
cera, & uesicæ turgentes. Proprie, Efflorescẽtes, uel ger-
minantes, aut orientes. Nos dicimus eadem translatio-
ne; Nacidos. Dextera autẽ calamitatis, poterit esse ipsũ
calamitatis robur, & uis, uel conspiratio quædã suorum
hostium, Dæmonum, uel hominum, confortantium, & coadiuuantium suum morbum, & adstãtium illa a dextro
latere, ut acerbiorem redderent. Sicut dicitur Psal. 15. 8.
A dextris est mihi Dominus, ne commouear, & Psalm.
108. 31. Adstitit a dextris pauperis. & Psal. 88. ait Dauid
Deum stetisse a suis hostibus, illosque inuictos effecis-
se; Exaltasti dexteram deprimentium eum: Ergo dicet
Iob morbos suos per se grauissimos, multo acerbiores
redditos fuisse petulantia suorum aduersariorum.

Pedes meos subuerterunt. Prop. impulerũt, aut emi- שלח
serunt ad lapsum, uel ad præcipitium. Incubuerunt in
me totis uiribus, Tanquam parieti inclinato, & mace- Psal. 61. 4.
riæ depulsæ. quod inhumanissimum esse, cadentem im-
pellere, diximus superius. Illud non prætereundum, Se-
ptuag. legere; pedem suum extenderunt, uel, pedes suos
extendit. Quod pertinere uidetur ad supplantandum.
August. uero; pedes meos uinxerunt compedibus. quod
spectat ad inextricabiles ærumnas.

Et oppresserunt, quasi fluctibus, semitis suis. Elegan- 5 סלל
ter Septuag. iuxta Hebræum: Strauerũt super me semi-
tas perditionis ipsorum. q.d. Fecerunt per me uiã, atque
me proculcato, aditus patefactus est malis, & hostibus
uniuersis, quasi rupto numero, & aperta ianua, atq; stra-
ra, & cõplanata semita, ita ut primæ calamitates nouas
alias ĩ dies ærũnas aduocarint. Ait ergo; Assiduis dãnis
oppri-

opprimor,& quasi fluctibus non semel appetor, sed sæpe repetunt me mala; recurrunt,incurruntque in me, *Olas an,y olas viene*. Hoc enim indicare uidetur hæc fluctuum,& semitarum translatio, ut sapienter indicauit
Philippus. *Vatab.* איד Philip Semitis(inquit) suis,id est frequenti repetitione me affligunt,& Vat. Reddunt uias suas tritas frequenti discutiatione,ut me damnis conficiant.

Quasi fluctibus. Vox originalis apud Septuag.perditionem sonat,apud alios Hebraizantes, contritionem,vel fractionem;apud alios,damnum,vel incommodum. At vero apud nostrum interpretem,significat afflictionem, Psal.17.19.& interitum,Prouerb.1.26. & fortè, vaporem,vel nubem.Gen 2.6.& imbrem,infra Iob 36.27.Et forte omnia hæc ducuntur a nube, quæ desuper grandinat,aut pluit,& perdere solet ad interitum,& contritionem vsque arbores & segetes,& omnia virētia. Hoc autem loco vertitur fluctus, comprehēditque hæc omnia, quæ diximus,videlicet malorum grandinem,& imbrem ærumnarū,quæ miserum hominem obruunt,opprimūt,
Aquila. conteriunt; sic Aquila hoc loco dixit: Inundationem.
Nicetas. Quam lectionem eleganter illustrauit.Nic. Aquila (inquit) pro semitas perditionis,colluuionis (scaturientis aquæ) dixit:quasi enim aqua quæ impetu fertur,sic loquacitatibus atque audacibus conatibus multorum Deus quasi viam complanauit.

XIII. Dissipauerunt itinera mea, insidiati sunt mihi,& præualuerunt: & non fuit qui ferret auxilium.

1 Dissipare *quid prop.* Itinera. *Notatus Caiet.*
2 *Insertia via periculosa.*
3 Præualere *quid.Calamitates perferentibus vtiles; inferentibus noxia. Illustratus Paulus.*
4 *Quid* Ruptus murus,*aut* fractura lata *in Hebræo.Calamitatis Symbolum, Illustratus Amos.*
5 *Quid* irruere,*&* deuoluere.*Explicatus Ieremi.*

1 נתס *LXX. Pag. Regia. Caiet. Tyg.* Videtur amplius describere, & exponere magnitudinem,& vim fluctuum illorum, quibus oppressus est: Dissipauerunt. Hoc tantum loco, inuenitur verbum hoc:Septuaginta. Contritæ sunt semitæ meæ: Alij, diruerunt. Alij, Corruperunt,vel,subuerterunt.tres fere apud omnes eadem. Itinera,studia,opera, quidquid vel-
Vatab. lem,quidquid paratem dissiparunt. Vatabl. Impedito
Nicetas. mihi sunt,quo minus assequar,quod cupio. Nicet. Meæ felicitatis viæ sublatæ sunt omnes. Ego potius referrem ad inextricabiles difficultates: Nulla mihi patet salutis
Itineris, & via figuratio. via,qua effugiā,quo me vertam, nescio, ita me implicatrunt præsentia mala, ita omnia mea pristina studia impedita sunt.Persequitur vero eleganter illam ipsam fluctuum translationem; nam ingenti aliqua eluuione, & inundatione solent deleri semitæ. Si velis videre Rabbinicum omnino ingenium, & interpretandi rationem,
Ingenium Rabbinorū. Caiet. licebit in illo Hebræo apud Caietan.qui per pedes subuersos,quos supra dixit,existimat intelligi asinas, & animalia abacta a prædonibus; per itinera dissipata, Oues,quia illis (inquit) vtebatur tanquam via ad felicitatem. Bellum somnium.

Insidiati sunt mihi Deest in Hebræo,& Græco,quod tamen additum est a Latino per paraphrasim, illuminatio-
2 *Vulgatiinterpretis solertia,& in ma.* nis gratia:cum enim viæ, & semitæ meminisset, opportune in incertis,dubijsque semitis insidiæ parantur ab aduersarijs aduersus hominem aberrantem.

Et præualuerunt. Propriè: Proficiunt ad meā contritionem.Nos diceremus,*Valeles y ualense con ello*.id est,accidunt illis pro votis omnia ad me lædēdum. nullas ad-
3 יעל uersum me irritas insidias pararunt. Tum etiam, mea damna illis fuerunt vtilitati,& lucro,proficiunt itaque, & vtilitatem capiunt ex meis malis,& non fuit, qui ferret auxilium.Quidam longe alium sensum eliciunt, quā verba Latina statim offerunt; cum enim videatur conqueri,quod nemo sibi opis,& solatij causa adsit; at illi, quia in Hebræo est relatiuum plurale: Non adiutor eis; Exponunt hoc de ipsis aduersarijs Iob: idque dupliciter.Primo, Tygurina: promouent ad lædendum me, vt eis adiutore nihil opus sit.Id est, meis aduersarijs satis per se singulis virium est,nec est, quod io meā perniciē conspirent; qui antea nullo inter se fuerant societatis,& communionis fœdere coniuncti; conqueritur itaque quod qui antea inter se fuerant inimici, at io illo suæ calamitatis die facti sint amici. Vbi etiam putat Caietanus significari Dæmones, vt qui alienis viribus
ad perficienda sua studia opus non habeant sicut homi- *Caietan.*
nes.Quæ interpretandi ratio subtilis est;sed paulo coactior.Secundo Vatablus,vt ad contemptum, & ignobilitatem suorum aduersariorum pertineat; Cadentē me *Vatabl.*
impellunt, & meam infelicitatem adiuuant ij, qui ante ope erant destituti.Præualent(inquit)quibus olim nul-
læ vires,nullus adiutor.Sed illud tertio nō inelegans,vt *Subtiliter explicatus.*
adiutor,qui fert auxilium,quasi neutraliter accipiatur; nam Hebræi non aliud habent genus,quam masculinū, aut fœminium. Præualebit, proficiunt, vtilitatem & lucrum,ex meis damnis arbitrantur se capere. Sed nihil eis proficit; nihil illos adiuuat, quod meam perniciem adiuuat;& promouet sicut dicebat Paulus Philipp. 10. 20.In nullo terreamini ab aduersarijs, quæ illis est causa perditionis,vobis autem salutis, & hoc a Deo. Nam
tribulationes(inquit)non sunt salutares,ijs,qui illas in- *Tribulationes perferentibus salutares, inferentibus noxiæ.*
fligunt,& afferunt,sed potius esnoxiæ;at perferentibus salutares sunt. Nihil igitur compendij(inquit)Iob poterunt mei aduersarij ex meis ærumnis facere,prodesse ad meam perniciem possunt,imò,& in ipsa mea pernicie procurãda vtiles mihi erunt,non sibi.

XIV. Quasi rupto muro, & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt.

Ego existimo illam primum fluctuum translationem promoueri, & amplificari his sententijs. Interpres 4
autem per murum ruptum,& apertā ianuam explicuit, quod in Originali simplex erat; Fractura, ruptura lata. פרצ
Est enim proprie ea ruptura,quam efficit impetus fluminis,aut fluctuum esundantium,vt colligitur ex illo Hoseæ 4.Inundauerunt,prop.dirupertunt.& superius c.16. Diodis torrens,id est, dirumpit, cum esundat. Quare *Vatabl.*
non inelegantèr dixit Vatablus Veniunt aduersum me *Tygurin.*
magno impetu vi fluuius solet rupto aggere. Tygurin. Irruūt,vt latum flumen ruptis aggeribus. Sed quia frequenter illa fractura, aut eruptio solet in Scripturis dici de muro,aut de maceria labefactata,& dirura, ideo expressit Vulgatus illud,quasi rupto muro,ad quē videlicet magno impetu allidūtur fluctus, tandēq. eu. r.ūt. Est autē apertus,aut ruptus murus ingētis calamitatis, *Murus ruptus symbolum ingētis calamitatis.*
& desolationis symbolum,& hominis nulli non damno, & malo expositi, omnique numimento carentis. Restaurationis vero,& restitutionis,in pristinam felicitatem,illud est Amos 9.11. Reædificabo aperturas murorum eius.

Et aperta ianua. Latitudinem illam,quæ est in Originali,intelligens Interpres,esse aditum patētem & latum; ideo dixit; apertam ianuam. Quamquam nescio quid hostile indicatur cùm impetu hostiū ciuitatis fores effringuntur,& patefit aditus. Irruunt, quasi initio fœdere conjurati de meo interitu.Ad meas miserias, desola- גלל
tionem, vastitatem,deuoluti sunt. Verbum originale,est idem,quod voluere cū suis compositis, deuoluere prouoluere;& dicitur aliquando de rota,& ijs,quæ magno גלגל
impetu,instar rotæ, deuoluuntur. Vnde ab eadem radice dicitur *Galgal*,id est,rota,quod sit volubilis; quod ad celerrimum motum deorsum refertur. Cuiusmodi est illud Ierem.51.25.aduersus Babylonem, quam cum monte inexpugnabili comparat; Ecce ego ad te, mōs pestifer. *Euoluā te de petris,id est, tua saxa præcipitabo, *Y te de-*
teque totum deijciam magno impetu;id est,tuos fortes, & viros bellatores auferam. Chaldæus: Cōfundam te de fortibus. Similiter ait Iob suas ærumnas ingenti impetu instar rotæ volubilis,& concitatissimæ aduersum se deuolutas. Quam proprietatem agnouit Philippus. Ve- *Philippus.*
loci (inquit)impetu & nemine resistente.Sed quoniam idem verbum significat inuoluere, aut conuoluere, nescio quid latentium insidiarum agnoscunt nonnulli. Quod Vatablus exponit; Aduoluti sunt ad me latenter. *Vatabl.*
Sed non quadrat,cum iam nō hic de latentibus insidijs, *Caietan.*
sed de aperto impetu loquatur. Caietanus legit;Sub desolatione inuoluerūt se;quod ipse idē interpretatur: Ex omni parte desolātes venerūt,ad instar eurū,qui se totos inuol-

Latinus Interpres Hebraizantibus pra latinis. inuoluunt sublinteis. q. d. operti, & vestiti indignatione, & mei perdendi studio. Sed dure, & coacte. Noster Interpres rem profecto ipsam Latine, & Hebraice feliciter assequutus est.

XV. Redactus sum in nihilum, & abstulit, quasi ventus, desiderium meum: & velut nubes, pertransijt salus mea.

1 Redigere. *Quid.* Nihilum. *Illustratur Ezech.*
2 Auferri, *&* desiderium *in Sacro sermone. Filij parentum desiderium*
3 Nubes *Symbolum fallacis felicitatis.* Abire *quid Illustratur Salomon.*

1 Vi dolorum, & cruciatuum incredibilium omnino consumptus, videri possum, atque meæ incolumitatis spes omnis, instar leuissimæ nubis celeriter emigrasse, prorsusque euanuisse.

הפך בלה Redactus sum in nihilum. Vox redigēdi proprie significat conuertere, aut reuerti quod eleganter dicitur, Redigi in aliquid. Nihilum autē proprie significat vetustatem, attritionē, & consumptionem rei senescentis; quod *Metalepsis.* significanter dicitur per Metalepsim, nihilum, aut interitus; nā his etiam modis vertere solet Vulgatus Ezec. 26. 21 & 28. 8 aliquando vertitur turbatio, Isaiæ 17. 14. & formido. Iob 18. 11. Idemque hoc verbum veterascendi, בהל *Balah*, per Metatesim litterarum significat idem quod *Behal*, quod est terreri, aut formidare. *Varia lectio.* Hinc igitur variæ lectiones, quæ omnes expositiones esse possunt nostri Interpretis. *LXX.* Septuaginta; Conuertuntur mei dolores. vel, Reuertuntur mei dolores. *August.* August. Iterātur dolores mei, idest, mei dolores instaurantur. Alij, Cōuersi sunt in me terrores, formidines, perturbationes. Quod si etiam nūc allegoriā illam fluctuū irruentium, & alluuionis ingentium dolorum persequatur Iob, locus profecto, & re, & verbis simillimus erit Ezechiel. 26. 18. vbi describitur vrbs quædam, inūdatione aliqua diruta, & solo adæquata, penitusq; redacta in nihilū. *Descriptio ciuitatis euersæ.* Hęc dicit Dominus Deus; Cū dedero te vrbē desolatam, sicut ciuitates, quæ non habitantur; & adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ multæ, & detraxero te cū his, qui descendunt in lacū ad populū sempiternum, & collocauero te in terra nouissima, sicut solitudines veteres; cū his, qui deducuntur in lacū, vt non habiteris. Porro cum dedero gloriā in terra viuentiū, in nihilum redigam te, & non eris. & iterum cap. 28. 19 Nihil factus es, & non eris in perpetuū.

2 *Philippus.* Abstulit quasi ventus desiderium meū. Philipp. elegātem habet huius loci paraphrasim; Desideriū meū, quo remunerationes tuas per mandatorum tuorum custodiā præstolabar, pariter cū salute, quasi vēti impetu, & quasi trāslationis nubes celeritate rapuisti, quia abripi permisisti. Sed interpres eleganter dixit, Abstulit quasi vētus. רדף Quod in Hebræo est, persequitur, vel insequitur. & quadrat quidem in ventum flantem a tergo, & quasi insequentem, aut persequentem, & cum impetu percellentē. Desideriū meum. Prop. in original.: Principem meā. alij, vltroneam, vel spontaneam, aut liberalem meam; nā vox נדב *Nadab*; voluntarium, & vltroneum liberalitatis, & beneficientiæ affectum affert principe dignum, siue in *Varia desiderij. & desiderabilis interpretatio.* ostendendo, & dando, siue in deligendo, siue alia peculiari ratione. Ergo quidam intelligunt animam ipsam, & vitam præ cunctis alijs rebus desideratam, vt quæ sit potissima hominis pars. *Complut.* Sic Complutēses, atque Vatablus: Animā *Vatabl.* meam nobilem, & inclitam. *Tygurin.* Tygur. Animā beneficentiæ studiosam Alij; diuitias, & cætera bona externa desiderabilia. *D. Thom.* Alij filios in quibus tota est parentum voluntas, & desiderium. *Diony.* Septuag. Spem, dixerunt: Spes mea, sicut spiritus. *Caietan.* Alij; Euanuit quicquid mihi relictum erat ad spem meliorem fere idem, quod Philippus dixit; Desiderium *Nicolaus.* remunerationis. Sed eleganter dixit Interpres La*Philippus.*tinus in cōmuni, Desiderium meum. Sicut & Symmach. *LXX.* Desideria, aut iucunditates meę, id est, quicquid mihi iu*Symmach.*cundum esse poterat; quicquid velle, aut sperare possem, ludibrio venti expositum est, impulsum, dissipatum

3 Et velut nubes, quæ quamuis in sublime euehi videatur, & ingenti mole conspicua ingentem pluuiam polliceatur, sed vi vētorum disiecta dissoluitur. Sic temporalis mea felicitas, & gradus ille sublimis felicitatis. *Symbolum inconstantis felicitatis.* Nubes cito transiens symbolum rei deficientis. & euanescētis. Iob 7. 9 Hoseæ 13. 3. Tum etiam fallacis, & vani promissi, quale illud est Prouerb. 25. 14. Ventus, & nubes, & pluuiæ non sequentes, vir gloriosus (verbosus, & multa promittens) & promissa non complens. Pertransijt Septuag. Discessit, excessit, celeriter emigrauit. *LXX.* Salus mea. aliquis; Anima mea, a qua pēdet salus mea. *R. Steph.* Sed dure, & coacte. *Caietan.* Caietanus, filios intelligit, qui saluant patrem prorogando eius esse. Hoc quoque longe petitum. *D. Thom.* Diuus Thomas, de salute corporis. Hoc angustum. Pręstat ergo, vt paulo latius accipiamus. *Salutis ampla & germana significatio.* Salus, incolumitas, melior spes, & conditio salutarior. Nihil nūc, quod videam, bene me sperare iubet de salute, & integritate rerum mearum recuperanda.

XVI. Nunc autem in memet ipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis.

1 Marcescere *quid.* Anima *cur dica ur* effundi, *aut cor, vel oratio. Illustratur Moyses, & Dauid.*
2 Possidere, *&* obtinere *in sacro sermone quid* Dies, *de calamitoso.* Hypallage. *Explicatur Moyses.*
3 *Nocturni dolores.* Noctis, *&* Somni *simulacrum.*
4 Ossa *quid. & quem locum, vel in dolore, vel in felicitate habent,* Olei *efficacitas. Explicatur Dauid.*
5 *Varia lectio, & expositio.* Comedere *pro detrahere.*

1 Cvm multa (inquit) sint mala grauissima externis oculis obseruantia, quæ me reddant miserabilem, at illud longe grauius, quod interius animo, & viribus totus langueo, & velut contabesco, curis, cogitationibusq; molestissimis implicor, atque distineor. In memet ipso. Eleganter, & Latine, quod in Hebræo, & Græco est, Super me, aut. Contra me. q. d. non solum foris miserādam rerum omnium faciem intueor, sed intus etiam obuersatur animo tristissima imago, cum enim in me conuerto oculos, langueo, & concido animo. Si quando assurgo mente, & spe, Deum intueor. *Gregor.* Vide Gregorium, Marcescit anima. שתך Septuaginta iuxta Hebræum, super me; effunditur anima mea. q. d. exhaustis viribus, confecto ro*Philipp.*bore, pene iam mortuus. Philippus: A vigoris sui intentione dissoluitur. *Animæ, vita energia.* Anima pro vita, aut vitę energia, & robore frequenter in Sacris. Effundere animam, pro exspirare, aut mori, frequens etiam apud sacros, & prophanos. *Effundere animam.* Censetur enim cadauer instar vasis cuiusdam pleni spiritu, & anima, plenique humore vitali. aut sanguine, *Corpus instar vasis pleni vitali humore.* qui etiam dici solet, Anima, aut vita; hæc cū effunditur, manet inane, exhaustum, & exangue cadauer exucto vitali humido, & arescente vita. Tum etiam quoniam frequenter sanguis pro anima sumitur, & simul cum sanguine vita ipsa profunditur, ideo dicitur, anima, aut vita effundi, & aliquando etiam vomi, vt ille dixit; purpureā vomit ille animam Sed illam corporis cum vase similitudinem, & animæ cum humore, qui diffunditur ex*Lucretius.*pressit Lucretius lib. 3. nunc animam vocans liquorem, nunc fumum;

Nunc igitur quoniam quassatis vndique vasis
Diffluere humorem, & laticem discedere cernis
Et nebula, ac fumus quoniam discedit in auras;
Crede animam quoque diffundi.
Quippe etenim corpus, quod vas quasi constitit eius,
Quam cohibere nequit conquassatum ex aliqua re.

Græcus tamen scholiastes hunc animæ marcorem, & diffusionem refert ad cogitationum inconstantiam, & *Nicetas.* labantes in animo sentētias. Nicet. Dissoluitur, id est suspensa hæret. quod neq; Deo adscribere iniustitiā uelit, neque sibi quicquam absurdi conscius sit. Simili phrasi dicuntur Psal. 72. 2. effusi gressus, cū non consistunt. & 1. Reg. 1. 15. * Effundi animā coram Domino; cum uariæ **Derramava se il coraçō y non poder recogerse.* cogitationes, & confusæ perturbatæq; curæ coram Deo exponuntur inter orandum. Quod etiam dicitur, effundere cor. Psal. 61. 9. & effundere orationem. Psal. 141. 3. *Cogitationū & curarū mul plicium inconstantia.* Alias effundere animam, pertinet ad effusam animi lætitiam, & gaudium. Psal 41. 5. Sed cū discrimine: nā quādo in malum, effundi, est idē, quod exhauriri, & exinaniri. sic illud Genes. 49. effusus es, sicut aqua, nō crescas. id est, penitus exhaustus, & exinanitus eris, propter nefariā lib i-

libidinem; praua voluptas tuam vim anim. omnino exhausit, atque exinaniuit; ideoque nihil excelles tuos fratres. Antiqua illa Hebræorum, qui in Hispania exulabant, translatio, barbare, sed significanter exprimebat; *Esforceste, como a agoa, non meiores.* At vero cum in bonum accipitur, significat, tantam boni, & lætitiæ copiã, vt etiam si ore redundet, & foras effluat, exhauriri penitus non possit.

Et possident me * dies afflictionis. Septuaginta. Habent me. prop. Tenent comprehensum, & quasi arctissime vinctum. Simile in Exod. 15. 14. ab eadẽ radice; Dolores obtinuerunt (Septuaginta: Apprehẽderunt, apprehensos possederunt, ceperunt. *Caiet.*) Habitatores Philisthijm. Dies, ærumnosissima, & calamitosissima tempora. Afflictionis. Prop. dolorum, & ærumnarum: non possum me explicare tantis ærumnis, & cruciatibus, vel per Hypallagem: Habeo, possideo dies calamitosos; incidi, seu eni, in luctuosissima tempora. Vtrúque elegãter. Illud quoque obiter notandum, vtile, sed non valde solidũ esse in hoc loco illã Gregorij obseruationẽ: Modo dies afflictionis possidẽt me; quia dies lætitiæ post sequẽtur.] nã in Hebræo futurũ est, Possidebũt, vt significetur perpetuitas quædam, & diuturnitas ærumnarũ.

** Hon bebeo en mi fuerte y pesa el tiempo, y los dolores.* אחז *Dies pro tempore calamitoso.* ענה *Greg. ob seruatio vtilis. Futurũ, de re diuturna.*

XVII. Nocte os meũ perforatur doloribus, & qui me comedunt, non dormiunt.

3 CVm Miserrimo cuique induciæ sint dolorum, nocte nimirum, indulgente morbo, & mitescente dolorũ acerbitate, ego multo acerbius excrucior, tũc enim peruadit ossa intima sæuus dolor, & qui me vexãt somno, & quieti suæ ducunt meos cruciatus, & noctes insomnes. Semper igitur exagitor, semper illi me inféstantur. Nocte. Nicetas, nihil peculiare agnoscit, quam diuturnitatem illam acerbi doloris. q. d. dies noctesque; Sed est i cõmemoratione noctis, vis illa, & amplificatio, quã indicauimus; est enim nox, sicut & somnus, laborũ medicus, edomitor curarũ, & vt Orpheus an hymnis dixit.

Sacrosanctum doloris omnes solamen.

Pausanias certe in Corinthiacis lib. 2. scribit apud Sycionios fuisse Somni simulachrũ huiusmodi: Leone (inquit) sopiens Somnus, Epidotes cognomẽto quod quid aliud est, quam somnum sæuos domare, & consopire dolores? Hæc est illa ingentis doloris, & luctus significatio, cum per noctem non tacet pupilla oculi de quo diximus in Thren. 2. 18. Vid. quæ de illis morbis diximus, in quibus nocte ingrauescunt dolores. cap. 2. in enumeratione morborum loci. 5 oum. 1. Vide etiam cap. 7. vers. 13. & 14. & cap. 10. vers. 17.

Coharde pa raphrasis totius sententiæ. Nicetas. Nox dolorum leuamẽ. Orpheus. Pausanias. Somni simulachrum. Significatio ingentis doloris.

4 Os meum perforatur. Ossa mea perforantur, terebatur, acerbus dolor peruadit, & penetrat ossa, suis sedibus dimouet, & conuellit, eruit, effodit. Cadũt hæc omnia in proprietatem verbi originalis. Septuaginta, Ossa confracta. August. Ossa confusa. Alij Græci, Combalta. Nicetas, Exultat vi irruentium cruciatuum. Acerbissimus ille dolor est, qui peruadit ossa, & multo acerbior, si noctu ingrauescat, nocturnum cruciatum significat Ezechias, Isai. 38. 13. Sperabam vsque mane; quasi Leo sic contriuit ossa mea. Sunt etiam in Sacro sermone apud Dauid; Ossa conturbata, Psal. 6. 3. & Psalm. 30. 11. Dispersa, Psal. 21. 15 Inueterascentia, Psal. 31. 3. Dissipata, Psal. 52. 6. Quæ omnia vel ad extremam consumptionẽ, & maciem pertinent, vel ad extenuationem omnium virium, & præcipuarum animæ partium. Sic hoc loco interpretatur Nicetas per ossa, animi neruos. Denique est Deus dicitur, liberare ossa, Isai. 58. 11. aut, custodire Psal. 33. 21. aut facere, vt exultent, Psal. 50. 10. indicatur ingens quoddam animi gaudium totum hominem penetrans, & in intimas animi partes sese insinuans. Ideo hoc quæ ingentis efficacitatis, & sensus acutissimi sunt, siue bona, siue mala, comparantur cum oleo quod penetrat in ossa vsque, atque medullas, Psal. 108. 18. Sic de oleo Aristot. problem. 21. sect. 31. Nihil æqua peruadit quasicumque res, etiam ipsa subit ossa. Vide, quæ superius diximus. cap. 20. num. 10.

Ossa sæua, aut mala babientes. quid significent. נקר *LXX. August. Nicetas. Ossa male afflicta, quid indicent. Nicetas. Quæ animi sensum penetrant cum oleo. Aristot. Oleum subtile.*

5 Et qui me comedunt. Vox, quam supra num. 3. diximus ab alijs verti, fugere, aut fugare. Quare Cõplutenses legũt: Fugantes mei. id est, qui me persequuntur, aut, fugaces mei, forte propter celerem, & irrequietum motum, quem vel efficiunt in alio, vel in se habent. Hinc vaiiæ exponendi rationes. Prima, vt isti comedores, fugantes, aut fugaces, sint arteriæ nunquam quiescentes. Sic post R. Dauid explicat R. Mordochai, Sunt (inquit) venæ pulsatiles, quia Gharak significat, fugere, & equi, & Gherec, vena in qua pulsus agitatur. Sic ergo interpretatur Vatablus. [Neque pulsus meus redditur minor tempore nocturno, qui tamen minor deberet, quia calor retrahitur in partem interiorem.] Videtur ergo de febri nocturna conqueri acutissima. Atque eodem spectat Pagninus, qui, pulsus, legit. Certe Septuaginta, Neruos dissolutos, legunt. Fortasse intelligunt illorum motum inæqualem, & varium, aberrantemque. Regia cum Hebræo illo apud Caietanum Venas, vertit. Sed quia aut ratione venæ dicentur quiescere, & dormire, aut vero vigilare? An, vt ait Caietanus, quia venæ non cessabat emittere putres humores? An propter confusionem quandam, & commotionem noxiorum humorum intra venas? Sed hæc non afferunt per se dolorem, aut cruciatum.

Varia lectio & expositio. שרק *Complut. R. Dauid. R. Mordoc. Vatab. Febris nocturna la. Pagn. LXX. Regia. Caietan. Venæ sed laborantes.*

Cæterum duos alios explicatus habet hæc sententia. Primum, vt qui Iobum comedebant, sint illius hostes, & detractores; qui mordebant, comedebant, arrodebant, & incessanter adlatrabant. Placuith ic Algarbiẽsi Episcopo; immo non displicuit Philippo, qui non tantum de hominibus, sed de Dæmonibus accipi posse scribit. Ij enim vigiles sunt, & in malo nunquam dormitant. Secundum, vt vermes intelligantur, qui depascebantur, & arrodebant membra, & vlcerum latera. Significaui hoc proculdubio Vulgatus, atque interpretantur vniuersi Latini post Gregorium, Philippus, D. Thomas, Nicolaus, & posteriores cæteri. Sed de Iobi vermibus diximus abunde tom. 1. c. 2.

Duo alia probabilia explicandi ratio. Oforius. Gregor. Philippus. D. Thom. Nicolaus.

XVIII. In multitudine eorum consumitur vestimentum meum, & quasi capitio tunicæ succinxerunt me.

1 Varia lectio & expositio. Vermes vlcerum.
2 Consumere quid. Proprie. Bibliothe. Illustratus Samuel.
3 Angina Iobi, Suspendium, forte de morbo. Illustratus Samuel.

1 IN multitudine eorum. Cũ in fonte tantum sit, in multitudine potentiæ, aut fortitudinis, consumitur vestimentum, Pagninus peculiariter retulit ad dolorẽ; Propter multam vim doloris. Vatabl. similiter ad morbum: [Præ multitudine roboris, subaudi morbi id est, præ nimia morbi grauitate.] Caietanus ad magnam vim & copiam putris humoris manantis, quo vestes etiam ipsæ cõcrescebant, & putrescebant. Vulgatus ad illud, quod proxime præcesserat, duxit referendum, videlicet ad corrosores illos, atque deuoratores iodefessos; quam sententiam eleganti paraphrasi elucidauit Philippus; [Scatentium vermium multitudo semper commouens, & per diuersos vulnerum sinus discurrens, vestẽ quoque meã, dum per se repere non cessat, atriuit.] Septuaginta sententiã in sua illa amplitudine, & proprietate retinuerũt: In multa virtute apprehendit stolam meã. & Tygurina quoddam late patens suppositum expressit, omnia videlicet mala: Vestimentum meum vi malorum faciẽ suam mutauit. Ergo nõ incõmode ad ea omnia referetur, vermes, putres fluores manantes ex vlceribus, dolores, & morbi cruciatus, ac totius corporis feditatem.

Pagnin. Vatab. Caietan. Philipp. LXX. Tygur.

2 Consumitur vestimentũ. Proprie legi potest; Mutatur vestimentum. Quia uero cum mutatur vestis, nudatur homo, atque legendũ existimãt: In magno robore nudatur indumentum meum. Quo profecto respicere pnruit, qui huiusmodi paraphrasi locum hunc elucidate conatur; [Cogit me doloris, & ardoris vehementia vestem meam singulis horis inuertere, cũ eam toti corpori inuectã tolerare diu non possim.] Sed sane illa mutatio, aut prioris vestimẽti denudatio, ad mutationẽ faciei ipsius vestimẽti pertinet. Sicut ab eade radice dicitur 1. Reg 28. Mutauit Saul habitum suum. & 3. Reg. 10. Mutauit aspectum suum pulueris os, & oculos suos. Sic Tygurina hoc loco, vestimentũ meum faciem suã mutauit. Nisi forte dicatur necessariũ esse propter vim morbi, subinde vestẽ mutare, quod in ægrotis perulétis frequẽter euenire solet; quod

הפש Pag. Regia. Forer. Oforius. Tygur.

quod etiam cum vermiculis istis, qui corpus exedant, peculiariter conuenire potest: cum illis peculiare sit vestes subintrare, est enim illud malum Etiriasis, siue pedicularis morbi, non solum ipsius hominis, sed etiam ipsarum vestium: de his enim animalculis cum agit Plinius, ait gigni in vestibus, præcipue lanitio interemptuarum a lupis ouium. *Pedicularis morbus infestat ipsas vestes. Plin. lib. 11. cap. 33.*

3 *Prima expositio ratio.* Et quasi capitio tunicæ succinxerūt me. Si ad vermes referatur (vt videtur voluisse Vulgatus, & plerique Latini) sensus erit. Immensam vermiculorum multitudinē per collum vestis turmatim ascendere, & quasi efferuescere. Illud autem, quod est, Succingere, quasi capitio; nihil aliud significat, quā capitium ipsum, & orificium vestium totum circumdatum esse, plerumque infestissimis huiusmodi bestiolis; quod eleganter dixit Philippus: *Philippus.* [Multitudo vermium totum, atque ex omni parte circumdatum, & quasi in vnum vulnus redactum, incessabili æstu, haustuque discruciat.

Secūda expenderatio. Si vero de sanie coocrescente, & constringente ipsum peristonium, & orificium vestis loquatur, sensus erit: Vestem præ deolatione, & quasi constrictione angustiorem redditam, ita vt pene tota ipsa sit velut orificiū tunicæ. Hoc enim esse solet iustæ omnino, & æqualis mensuræ cum collo; licet alios sinus laxos, & fluentes vestis habeat. quasi dicat; Vndique constringor veste, quæ me iam capere non potest; quippe ipsum orificium tam angustum est, vt commode respirare non possim; tanta videlicet est vis saniei, atque putredinis. *Peristomiū tunicę iustę mensura.*

Tertia expositio. Si vero de ipso morbo loquatur, significabit se quasi strangulari angustia. Qua ratione Nicetas, Septuaginta legentes, Quasi ora vestimenti mei circūdedit me; interpretatur: Translata (inquit) [vsus est oratione: nā qui peristomio cuius spiā collū constringunt, suffocant illū, & strāgulant; dicit igitur; Quia me arctius cōplexus est, perinde me comprimit, & strangulat, sicut cum angusta ora vestis iugulū adstringit, premitq; vehemētius.] Vide quæ diximus, cap. 2. disp. de morbis sect. 8. & de attenuato Iobi spiritu c. 17. Ad quē ēt morbum Elias Thisbites, in radice çacar. refert illud capitis vers. 7. 15. [Elegit suspēdiū anima mea.] vbi ait, çacar esse morbū, qui obturat os fistulæ cibalis, quæ est in collo; quo morbo homo correptus in hora moritur. Addit ēt pro suo Rabbinico more, & ingenio: [Quod morbus iste ab exordio conditi mundi, primum omnium inuasit pueros, deinde etiam adultos: & hoc interdum cum sternuratent; tuoc euolabat spiritus eorum, & moriebaorut. Vnde profecta est consuetudo, vt homini sternutanti dicant, Salus. Illud vero multo magis Rabbinicum, quod laqueū, suspediumque Achitophelis 2. Reg 17. de hoc morbo intelligere velit: quod enim dicitur, Disposita domo sua suspendio interijt; existimat quod [morbus iste inuasit eum, ob nimiam enim tristitiam, eo quod non successisset consilium eius, & quod perierit strangulatione.] Nos appellamus Garrotillo. Simile igitur fuerit illud suspēdium, vel strangulatio Iobi, atque de simili nunc morbo cōqueritur, cum quasi capitio tunicæ, aut quasi laqueo, premi se, & constringi queritur. *LXX. Nicetas. Iob laborās angina. Eliæ Thisbitis sententia de suspendioso morbo Iobi. סכר Sternutatio olim interfecisse. An Achitophel vero suspendio interierit. Iob 7. 15.*

XIX. Comparatus sum luto, & assimilatus sum fauillæ, & cineri.

1 Lutum *cuius Symbolum. Morbi fœditas.*
2 Lutum *quid prop. Explicatus Habacuc.*
3 Puluis, & cinis. *Humana origo. Argutia Caietani.*
4 *Duo hominis nomina, cur* lutum. *cur* cinis. *Anima,* ignis; *Corpus,* cinis. *Illustratus Sapiens.*

1 *Simplex sententia. Lutum sordes.* PRæ tanta itaque vlcerum spurcitia, & sanie videor non solum lutulentus, & sordidus, sed lutum ipsum, ipsæque sordes. Lutum autem referri tum ad sordes, tū ad contemptum, & extremam abiectionem diximus superius. Tygurina: Deduxit me ad argillæ vilitatē. Paulo acrior lectio Septuaginta: Reputasti me sicut lutum, id est; non existimasti indignum, qui omnium pedibus proculcarer. Quanquam sententiam hanc paulo sublimius accipit Catenę auctor, vt hoc loco proponat naturæ humilitatem, ac terrenæ originis memoriā adhibeat ad precationem, & commiserationem: Cogita (inquit) ô Domine, me terrā esse, & mihi rursus abeundū esse. Sed idem Nicetas sensum a nobis prius indicatum elicere, & probare videtur; vt quasi affectu quodam, & indignatione commotus dicat, se a Deo non exaudiri, quod nihilo illum magis faciat Deus, quam vilissimum lutum aut terram, vel cinerem. Sed illud, quod diximus, germanum, & simplex est, vt de sui morbi, istarumque sordida, atque misera conditione loquatur, in quam a Deo præcipitatus est. Sic enim est in Hebræo; Proiecit me in lutum, quasi magno impetu præcipitauit me in has sordes, in quibus nunc iaceo: Ad summam (inquit Philippus) [vtilitatem perductum se dicit, qui vulneribus, & sanie, sicut lutum computresceret, & fœteret] *Vide c. 10. vers. 9. n. 6. Tygurin. LXX. Nicetas. ירדת Philippus.*

2 Est autē lutum hoc loco proprie illud, quod subsidet in fundo maris, aut fluuiorum, quod efficit aquam turbidam, & lutulentam; dicitur enim a verbo *Hhamar*, quod est turbare, aut intumescere quæ sunt maris propria, sicut Habacuc 3. 15. dicitur, lutum aquarum multarum, & Psal. 45. 4. eadem voce dicuntur, aquę turbatæ, uidelicet nimia cōmotione limi, & luti excitati ex maris profundo. Quare forte respicere poterit ad translationem illā semel cęptam fluctuum, id est ærumnarum, quibus dum appetitur, & opprimitur, videtur conspurcari, obducique limo, & luto, quod secum conuehunt. *תמר*

3 Et assimilatus sum fauillæ, terrę, aut pulueri; & cineri, id est; simillimus sum rei vilissimæ, pulueris, cineris, & si quid vilius, & abiectius est. Philippus: [* Ex sit ante carnis eius putredine, cinis fiebat, & fauilla.] Quod idem videtur esse cum illo cap. 7. 5. Induta est caro mea putredine (videlicet fluente, & manante, velut luto cum uero concrescebat, sequitur) & sordibus pulueris cutis mea aruit. Valde minutum, & curiosum potius, quam solidū, quod hoc loco Caietanus scribit, sermonem esse de puluere, qui uertendo eijcitur foras, & similiter de cinere, qui eijcitur post colatum lixiuium; ut significet Iob æstimatum a domesticis, tanquam immunditiā domus, ideoque foras proiectum ad sterquilinium, & proculcatum. Potius dicerem, cum eædem uoces sint pulueris, terræ, & limi, de quo dicitur formatus Adam, ut primam illam suam sordidam, lutulentamque originem in memoriam reuocet, atque in illam originem, tanquā in scaturiginem totius putredinis, atque sordium, sordidam illam suam cōditionem, & istarum reducat. Quid mirum (inquit) tantum sordescere, qui sim ipsum lutum, puluis, cinis? Quod videtur indicari lectione Septuaginta; In terra, & cinere pars mea. quod Nicetas sic exponit. [Homini a Deo pars, non in rebus pretiosis, sed uilissimis, in cinere inquam, & puluere, quę pedibus obteruntur, constituta. *עפר אפר Philippus. * Estoy sore, y hecho una yesca. Caietani argutia. Miseriarū & morborū reductio in primam originem. LXX. Nicetas. Hæreditas hominis in luto, & cinere.*

4 Et ut de his omnibus omnihil dicamus, repetendum est ex capite 10. hominem dici lutum, propter contemperationem, & compositionem ex corpore, & anima, tanquam luti ex puluere, & aqua: cum autem discedit anima, arescitque uitale humidum, remanet solus puluis. Sed unde nam cinis? Certe ex eadem compositione animæ, & corporis; nam dum uiuit homo, calet, ardetque uelut accensa terra, aut inflammatus carbo; At abeunte anima, & extincto calore, & igne remanet tantum cinis. sic Eusebius Cæsariensis de Præparatione Euangelica lib. 11. cap. 4. disserens de arcana Hebræorum nomine impositione, & significatione, inter alia nomina ait, Hominem appellari Adam id est, terreū, & Is, qui solet dici uir a radice, Es, id est ignis; ita ut primo nomine, conditio corporis; ut uero secundo conditio animę, id est, uirilis, calida, & ignea significetur: * Animam autem esse ignem, antiqua plurimorum sententia facit, Zenonis, & Democriti, atque aliorum quam referunt, & exponunt Cicero, 1 Tuscul. Varro. lib. 4. de lingua Latina. Nemesius lib. 4. de natura hominis c. 2. Lactantius lib. 2. cap. 13. & de opificio Dei capit. 17. Gregorius Nyssenus lib. de anima cap. 1. ex quo illud elicit Lactantius loco citato; [Si anima ignis est, in cęlum debet eniti, sicut ignis, ne extinguatur, hoc est ad immortalitatem, quæ in cęlo est. Et sicut ardere, ac uiuere nō pōt ignis, nisi aliqua pingui materia teneatur, in qua habeat alimentum, sic animæ materia, & cibus est sola iustitia, qua tenetur ad uitā.] Rem hanc ipsam Sapienter interpretatus est Fulgētius lib. 1. Mithologiarum tractans Promethei Fabulam, qui ignem cęlo deductum luteæ statuæ adhibuit, sicq; homines nō solū finxit, sed ēt animauit. Ergo si extinguatur ignis, oportet olim inflāmatam terræ *Cur homo dicatur lutum. Cur homo dicatur Cinis Cadauer cinis. Eusebius. ארם איש Animā esse ignē priscorū sententia. Cice. Varro. Nemesius. Lactātius. Nyssenus. Animę uisus in cęlū. Fulgentius. Mithologia Promethei.*

ræ materiam in cinerem redigi: sicut hac in te non omnino male, alioquin stulte locutes illi Sapientiæ 2.23. dicebant. [Fumus flatus est in naribus nostris, & sermo scintillæ ad commouendum cor nostrum, qua extincta cinis erit cor nostrum.] Vbi longe pulcherrime comparatur halitus, quem ore exspiramus, cum fumo proficiscente ex interno vitæ, & præcordium igne: cadauer vero cum terra, materiave exusta. Atque hoc illud videtur, quod Iob de Deo dixit, capit. 34. 15.] Si direxerit ad eum cor suum, spiritum illius, & flatum ad se trahet, & homo in cinerem reuertetur.]

Halitus cum fumo comparatur.

XX. Clamo ad te, & non exaudis me: sto, & non respicis me.

1 *Textus sententia dilucida paraphrasi.*
2 Clamare, & stare *quam vim habeant. Iobi in orando constantia. Explicatur Psalmus.*
3 *Iobi charitas. I ngenium amantium.*
4 *Doloris vis efficit varios animi, & corporis motus.*

1 *Textus sententia paraphrasi.*

ACcessit (inquit) pro dolorum omnium, & cruciatuum cumulo, quod te, o supremũ Numen, in quo vnicum est meæ salutis præsidium, assidue inclamo: tu vero te meis precibus surdum præbes, neque vllum audiendi speciem mihi polliceris: nihiloque magis, si instem, & tuam opem assidue efflagitem: siue clamore, siue silentio, siue habitu supplici, & demisso, siue paulo erectiori, & attentiori ad tuos nutus: tu ad meas querimonias, & expostulationes grauissimas respondes, ac neque tuis oculis miserrimum hominem dignaris.

2 *Perseuerantia orationis.*

Clamo ad te. In Hebræo, & Græco. Clamaui, vt studium indefessum clamandi, & efflagitandi opem significet. Quanquã hæc ipsa perseuerantia sequenti voce, stãdi, iterũ significari existimet Philip. In clamore (inquit) [intentio est orantis; in stãdo vero perseuerantia, & indeclinabilis fiducia iustitiarum suarũ.] Sic Tygur. Perseuerãtem minime curas. Et recte: nam stare habitus est exspectantis, desiderantis, tum etiam & vocantis cũ magna pectoris, & vocis concitatione. Potest etiam esse habitus tacentis, & attenti tantum ad ea, quæ ministranda Dominus iusserit: stant enim ministri, pariterque silent coram suis Dominis. id annotauit Vatablus. Cũ sto tacendo, nihil me curas. Erit ergo sentẽtia: Neque me supplicem, & prostratum clamantemque attendis; neque stantem, tacentemque respicis; nunquam itaque tibi curæ sum. Quod si me non audis, neque respicis, non est vlla mea culpa, aut scelere: nam sto; quod fideliter ministrantis est, & serui sua culpa non excidentis a gratia, & beneuolentia Domini sui; sicut scriptum est; [Qui stat, Domino suo stat, & qui cadit Domino suo cadit.

Philipp. Tygur. Stare, quorũ habitus. Vatabl. Rom. 14. 4.

3 *Nicetas.*

Hic duo obseruare licet; primum cum auctore Catenæ: Illud (inquit) [Non exaudis me, eximiam quandam erga Deum charitatem ostendit; sic enim loquitur, quia ab eo se credit audiri.] Neque enim si non audiretur, surdo narraret suas ærumnas. Quanquam illud quidem familiare sit amantium, conqueri se neque respici, neque audiri, sed plane contemni, dum id, quod ardenter efflagitant, non consequuntur. Quare non audiri, erit nõ obtinere suas preces: non respici, erit non sentire Dei vultum propitium, atque benignum. De hoc vero amantium ingenio diximus superius cap. 3. in causis querimoniarum Ioh.

Amantium ingenium.

4 *Aegri animi varij motus, & conuersiones.*

Alterum vero indicari summam quandam inconstantiam, & conuersionem in corporis habitu, & actionibus, quam efficit vehemens animi anxietas, & ardor; qualem etiam efficere solet intus conceptus ignis amoris: nam iam oraturus se prosternit; iam ministraturus se erigit, & stat, iam demittit oculos coram iudice; iam erigit ad Dominum: iam illachrymatur, & clamat, iam abstersis conticescit lachrymis:

Ouid. 10. Metha. de Myrrha.

—— Et modo desperat, modo vult tentare pudetque
Et cupit, & quid agat non inuenit; vtque securi
Saucia trabs ingens vbi plaga nouissima restat,
Quo cadat, in dubio est, omniq; a parte, timetur,
Sic animus vario labefactus vulnere nutat.

XXI. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ aduersaris mihi.

1 Crudelis *quid. Ad mortem refertur in sacro sermone. Illustrant Samuel, & Dauid.*
2 *Præpositio* In, durities *quid. Explicatur Ieremias.*
3 *Vera sententiæ expositio illustratus Dauid.*
4 Ponere *quid prop. Illustratus Samuel a que Dauid.*
5 Ascendere, & inequitare, *ad felicitatem. Illustrati Isaias & Moyses.*
6 *Quid* ridere *in sacro sermone.* Nubes *felicitatis humanæ symbolum. Explicatur Isaias.*
7 Valide *quid. Varia lectio.*

AMoris affectus vehemẽs, &, quod affine est, cum ira coniunctus: Sic ille, qui nihil magis, quam amare: 1
O crudelis (inquit) nihil mea carmina curas? *Vir. Egl. 2.*
Nil nostri miserere? mori me denique coges?

In crudelem, in hostem, videris enim hostium meorum votis cumulato satisfacere, dum me sinis cum incredibilibus ærumnis conflictari. Vbi nota ex proprietate vocis illum proprie dici Crudelẽ, qui ærumnosi, & miseri hominis non miseretur; vt clare ab hac ipsa radice dicitur, & exponitur Ieremiæ 6. 23. Crudelis est, & nõ miserebitur. & iterum Iere. 50. 42. Crudeles sunt, & immisericordes. vnde dicitur Prouer. 12. 10. Viscera impiorũ crudelia. id est, quæ nulla alienorum malorũ miseratione tangũtur. quod manifeste opponitur alteri parti, Nouit iustus iumentorum suorum animas. id est, sancti homines etiam irrationalium pecudum cõmiseratione tãguntur. Ergo cum Deum vocat, crudelem, significat non mitescere pœnis de illo sumptis quamuis grauissimis, sed videri expetere adhuc extremum de illo suppliciũ: nam non semel huiusmodi, crudelitas, ad mortem refertur, vt illud 2. Reg. 2. 26. Ita ne vsque ad internecionem, suus in me mucro desæuiet? & illud Deut. 32. 33. Venenum aspidum insanabile. Quod proprie est: venenũ aspidum immisericors, aut crudele. id est, mortiferum. Onchelus: Sicut capita aspidũ crudelium, id est, mortiferarum. Ergo sic ait: Mutatus es mihi in crudele. vel, vt in originali est, de futuro: Mutaberis, aut conuerteris, vel verteris te, id est, cum tuarum creaturarum vitã, & spiritũ ames, at nunc videris toto studio, & voluntate ferri in meam necẽ, & interitũ, hostium instar, qui nullo nisi extremo supplicio de hostibus suis sũpto satiari possunt. Hæc est. n. illa plaga inimici crudelis & nullius quamuis grauissimæ pœnæ miserescẽs, de qua aliquando diximus.

Vide quæ d ximus 6. 3. ver. 2. sect. 8. אכזר *Crudelis quãdo proprie. Crudelitas ad necem relata. Crudele pro mortifero. Onchelus.* הפך *Ier. 30. 14.*

2

Et in duritia manus tuæ aduersaris. Proprie etiã de futuro, aduersaberis, vt significet assiduos suos cruciatus sine intermissione a Deo continenter infligendos. In duritia autẽ manus idem est, quod in manu durissima, aut fortissima q. d. fortissime me percutis, pro viribus me verberas, & vulneras; atque in me perdẽdo omnes, tuas vires, robusque expromis. Septuaginta. Manu potẽti me flagellasti. Et quidem vox originalis duritiei, affert confirmationem quandam inuicti roboris, nemini cedentis, tum etiam importunitatem quandam rei semel, & iterum repetitæ, atque sua importunitate. & quasi multiplicatione vincentis, & superantis: quale illud est Ieremiæ 30 14. [Propter multitudinem iniquitatis tuę dura facta sunt peccata tua.] siue vt Hebræi legũt; Multiplicata sunt, aut, consortata sunt. Videtur enim Diuina misericordia quodãmodo opprimi, indefessa illa importunitate peccandi. Sic igitur hoc loco durities manus, nõ solum erit vis vehemens. sed etiam importunitas quædam, & quasi multiplicatio flagelli nũquam intermissi, sed per multas plagas, multosque cruciatus repetiti. Totam vero sententiam elegãti paraphrasi elucidauit Philippus: Pium (inquit) [& misericordem Deum fuisse sibi ostendit in prosperis, & in aduersis subito cõmutatum, cuius etiã plagæ duritiei graues pœnas sustineat.] Illud autem quod ait; Aduersaris, eleganter dictum est ab Interprete, est enim a radice, Sathan, vnde dicitur aduersarius qui stat ex aduerso, & indefesso studio repugnat. de cuius vocis proprietate aliquando diximus. & quia idem verbum ad odium, & inimicitias refertur, tum etiã ad minas, alij uertunt, Odio habuisti me Alij. Minitaris mihi. Quod non solum ad hostile vulnus, sed etiam ad hostiles, ingentesque terrores pertinet.

LXX. עצם *Complut. Durũ pro forti. Philippus.* שטן *Varia lectio. Pag. Regia. Vatabl.*

Ele-

XXII. Eleuasti me, & quasi super ventum ponens, elisisti me valide.

3 EX sublimi (inquit) fælicitatis fastigio, in quod me euexeras, nunc in profundum malorum barathrum præcipites, eo acerbiori, & magis miserando casu, quo è sublimiori fortuna. Sed cum ait; Eleuasti me, videri posset esse eadem sententia, quę Psal. 101.11. A facie irę indignationis tuæ, quia eleuans allisisti me. Sed quidem diuersa videtur similitudinis, & trãslationis ratio: nam illud videtur sumi a pondere primum sublato, deinde allisio, & iaculato in terram magno impetu. Hoc autem loco videtur potius comparatio duci a nube, quæ in sublime excitata, ventorum vehiculis gestatur vniuerso mundo cõspicua, & interdum etiam luce clarissima perfusa; sed paulò post illo eodem, quo in sublime excitata est, vento disijcitur, & dissipatur; Qui sensus ea proprietate singulatum vocum facile constabit.

Fortuna cõmutata duplex comparatio.

4 Quasi super ventum ponens. id est, Imponẽs me ventis vehendum, fecisti vt insiderem ventis veluti inequitaturus. Aliquando etiam verbum ponendi, aut Imponendi, cum subest verbum *Rocab*, ad equitationem refertur, vt 2. Reg. 6.3. Imposuerunt arcam Dei super plaustrum nouum. Videlicet, vehendam instar equitantis, quod Septuag. ad phrasim Scripturæ dixerunt, Ascẽdere fecerunt arcam. Que subiese, como a cauallo. & Psal. 65.12. Imposuisti homines super capita nostra. id est, Agimur ab iniquis Tyrannis, vt muta iumenta; insidẽt, & inequitant nostris capitibus; sustinemus, vehimus illorum Tyrannidem grauissimam.

Poni autem pro vt latè ad equitatem. רכב *LXX.*

5 Illa vero sublimis quasi equitatione significatur ingẽs fælicitas, tum quod referat Deũ, qui dicitur Ascensor, id est, inequitator Cęli Psal. 67.34. & Deute. 33.26. Et inequitator Cherubin, Psal. 17.11. & Occidentis Psa. 67.5. tum quod ille Ascendendi, & inequitandi habitus fuerit nobilissimorũ, potentissimorũque, quod fuit apud Persas nobilitatis insigne, vt scribit Strabo. li. 15. postea ad milites nobiliores translatum est, sicut è cõtrario ignobilitatis erat peditẽ incedere, iuxta id Eccles. 10.7. [Vidi seruos in equis, & Principes ambulãtes super terram quasi seruos.] Si vero etiam in hac loquendi ratione, vectura sit, non equus, aut mulus sed aer, ventus, montes sublimes, excelsi colles, tunc iam mirabilis quidam nobilitatis, & fælicitatis gradus significatur, vt id Isai. 58. 14. Sustollam, te super altitudines terræ; id est, equitare, ascendere te faciam super montes; insidebis rector, auriga, equitator summis verticibus; tradam tibi montium, collium, montanorum, terræ, & regionis montuosæ regnum, habenas, sicut prædixerat Moyses, Deutero. 30.13. Constituit eum super excelsam terram. propriè; Ascensorem, vel, inequitatorem posuit. Septuaginta; Ascendere fecit eos super fortitudinem terræ. Ergo fælicitatis amplificatio est, cum hic dicit: Non tantũ præcelsis montibus, sed nubibus, ventis, ascensorem, & inequitantem me imposuisti.

Inequitare ad fælicitatem. Equitantes nobiles. Strabo. LXX.

6 Elisisti me valide. Verbum elidendi. sæpe a Vulgato vertitur, liquefacere, aut defluere, vel liquescere, vel tabescere, vt Ps. 64.11. & 74. 4. quod ad duo referri solet, videlicet, ad defluuium sanguinis ex accepto vulnere, post ingẽtem aliquem casum e sublimi. Sicut ab hac radice dicitur. 1. Reg. 14.16. Ecce multitudo prostrata. Hebraice; Liquescens, aut tabefacta. Isai. 64.7. Allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. id est, nostris ipsis iniquitatibus quasi vulnerati, & confossi prostrati defluimus, & tabescimus. sic igitur potuit dicere Iob, Elisisti me, & liquefacis, id est, post ingentem casum, quasi accepto vulnere, & aperto corpore, sanguine totus mano, diffluo, & tabesco. Sed, quod cum semel indicata nubis translatione melius congruit, secundo referri solet hoc verbum ad nubium liquescẽtium, & stillarum minutissimarum defluuium, q.d. omnis illa mea pristina fælicitas defluxit, euanuit, liquata est, & soluta prorsus in vapores, & stillas minutissimas; liquesco nunc, & tabesco assiduo fletu, & stillis lachrymarum; huc tandem recidit pristina vitæ lætitia, atque iucunditas; leuis, inanis fuit, instar nubis vanissimæ mea illa prosperitas, quam ventus cogit, ventus quoque dissoluit, & liquefacit; sicut spuma gracilis, quam efficit ventus commouendo mare, & quæ eadem a vento dispergitur.

Liquescere, & prosterni de ingenti casu. מג *Nubis liquescentis translatio ad fælices a fortuna descentes. Sap. 5.15.*

7 Valide. In Hebræo est, *Thusiah*, de qua voce sæpe diximus significare legem, subsistẽtiam, decretum. Hinc varia lectio: [Elisisti legem, aut decretum meũ. id est, meã viuendi rationem non probasti, impietatis damnasti, & supplicio affecisti.] Alij: Elisisti me decreto. id est, statuisti me elidere. Regia: Liquefecisti me subtilitate; forte vt ad pluuiam minutissimam referat. Quæ subtilitatis significatio; multo magis aliena est, quã sensus ipse. Ergo prestat, vt accipiatur pro subsistentia firmitate, robore. quod ad Deum retulit Interpres dicens: Valide. q.d. Diuina virtute, prævalida, atq. præforti elisus sum. Si vero ad ipsam Iobi virtutem: Quidquid, inquit, quondam eram, euanuit; defluxit, nihil enim illud firmũ fuit, aut solidum: erant nimirum vanissimi, & tenuissimi vapores ad speciem tantum concrescentes, non alio solidiori fundamento sustentati, quam vento. & aere, re omnino fluxa, & inconstante.

תושיה *Varia lectio. Vatabl. Regia.*

XXIII. Scio, quia morti trades me, vbi constituta est domus omni viuenti.

1. Scire *ad experimentum, & ex* [illegible].
2. Tradere *ad deb tum Mortem Tyrãnus, tum Iudex æquissimus Illustrata Sapientia, & Eccles.*
3. *Sepulchrum* domus; constitutum *in Sacro sermone quid.* Domus testamenti.
4. Extendere manum, *in bonum.*
5. *Mors ærumnarum* [illegible].
6. *Explosa* [illegible] *expositio. Resurrectio, & anima immortalitas.*
7. *Lectio Septuaginta. Afflictus mori volunt. Vita* [illegible] *mortem pęna.*
8. *Imbecillitatis, velle mori. Mortis arbitrium sontibus permissum.*

1 PErsuasum, inquit, mihi est, ex mortiferis vulneribus, quibus confossus sum, fore vt breui morti me, tanquam tortori, extremoque supplicio cõmittas. Tanta igitur supplicij acerbitas, cuius videor tua sentẽtia dãnatus, nunquam non mihi misero obuersatur ante oculos. Scio, Non solum rem bene notam, atque animo insidentem, & quasi peculiari experientia sibi persuasam significat, sed affert etiam quandam speciem solatij, & auidæ expectationis, vt statim explicabimus.

2 Quia morti trades me. Septuag. Quod mors me cõteret. In Hebræo legimus: Reuerti facies me in mortẽ. vel, morte conuertes me q.d. per mortem restitui hominem, & conuerti in terram, de qua sumptus fuit; repetit enim terra suum debitum, & repetunt cuncta suos ortus, atq. origines. Tygur. elegãter: Mors restituet me. Postquam enim introiuit mors in orbem terrarum, tanquam mũdi huius moderatrix, certè illius dominatus, si cõsideretur respectu hominis quem immortalem, & liberum ab initio Deus constituit. Tyrannicus est, inuidia, & crudelitate plenus, & manifesta iniustitia: Nõ enim est inferorum (id est, mortis) Regnum (Regia arx, & ditio) in terra. Occupat enim, quod suum non est. At vero si cõsideretur iste idẽ Mortis dominatus respectu hominis iam lapsi in peccatum, & comparatione Diuinæ Iustitię, quę hominem terræ addixit, omnino iustus est, redditq. vnicuique quod suum est, & restituit terræ debitum suum, reduciiq. hominem iuxta Dei sententiam in suam originem. Sicque valde cõmendatur ęquitas mortis tanquam incorruptissimi cuiusdam iudicis, Eccles. 31.3. [O mors, bonum est iudicium tuum, homini indigenti, & qui minoratur viribus, defecto ætate, & cui cura est de omnibus, & incredibili] (id est, desperanti, & impatiẽti) qui perdit Sapientiam, nã hæc omnia genera miserorum, cui vita hæc iniqua est, in sola mortis sententia suarũ iniuriarum, atq. ærumnarum repositum habent solatiũ, atque remedium, & rursus vers. 5. [Noli metuere iudiciũ mortis: memento, quę ante te fuerũt, & quæ superuẽtura sunt tibi] (tãquam. n. iudex incorruptus nullius personã accipit mors, sed ęqua oẽs falce demetit) Hoc iudiciũ a Domino omni carni. Vides igitur, vt mors minime iniqua sit, cũ terræ, quod suum est, restituat, atq. Diuinę Iustitiæ fidelis, nec non inexorabilis administra sit. Ergo potuit Iob ad solatium dicere; Scio, quia * mors me restituet, tradetque terræ; aut, conuertet me in terram.

Mortis circumlocutio. שוב *Tygurina. Mortis 1 terra dominatus quatenus iniustus. & quatenus tyrannicus. Sap. 1.14. Mors Iudex ęquissimus. * La muerte me guardara iusticia, y dallara mis agrauios.*

3 *Domus in sepulchro, tabernaculũ in uita.* *Vide, quæ diximus, c. 38. ue f. 14.* יעד מעד

Vbi constituta est Domus. Septuag. clare dixerũt; Domicilium est omni mortali terra. Domus in quã, id est sedes quieta, perpetuaq. destinata viuentibus omnibus, peregrinantibus dum viuunt, ad patrium, naturaleq. solum redeuntibus, dum moriuntur: namque dũ viuimus, sumus in tabernaculis, ad breue tempus erectis, de quo memini aliquando dixisse. Quod autẽ dicitur domus parata, aut constituta, ex proprietate vocis originalis duo indicat. Primum, certũ & constitutũ tẽpus rei alicuius, q. d. Domus certo, & constituto tempore inhabitanda quod eleganter conuenit cum re ipsa, constituit.n. Deus vitæ terminos; mortisq. tẽpus. Secundum indicat, locum constitutum, & præfixum, ad quẽ congregatio aliqua, aut conuentus hominum cogitur, certo quasi fœdere, & pacto conuenientium, quod in Hebræo dicitur: Domus

Domus testamẽti, sepulchrum. *Pag Regin. Defenderã cõgregat.o,*

Moghed, & sæpe etiam vertitur, Domus testamenti, proprieque dici etiam potest, Domus congregationis, vel conuentus; eo enim tandem conueniunt mortales oẽs, certo, & constituto humanitatis, & mortalitatis fœdere. Quia vero illa ipsa originalis vox significat congregationem plurimorum conuenientium ad rem aliquã grauissimam, vel ad solennitatem aliquam, & festum peragendum, potest etiam hic locus eo referri, vt mortales, qui vitæ miserijs diuexabantur, condicto tempore, & loco sepulchri, lætissimi conueniant, ad solennitatem peragendam melioris status, sortisque felicioris.

XXIIII. Veruntamen non ad consumptionem meam emittis manum tuam, & si corruerint, ipse saluabis.

1 *Varia lectio.*
2 Mittere manum, *in malum. Illustratur Moysis, et Dauid.*
3 Consumptio, *quid.* Cumulus *symbolum rei destructæ.*
4 Extendere manum, *in bonum.*

1 *Varia lectio.* ענה צוע

Mirabiles hoc loco tragœdias excitant nõnulli quod videant longe alias esse lectionis originalis uoces, & significationis: nã pro consumptione, est propr. tumulus, aut aceruus; & ita prior pars ex verbo legitur; Verũtamen non in tumulum mittet manum. Pro verbo autẽ, saluãdi, est proprie clamor; quare legitur posterior pars; Si corruerint, vel si contriti fuerint, clamor. S. d operæ pretium faciemus, si nostræ lectioni duas, tresve expositiones probabiles adhibeamus, multis omissis, quas Hebrei aliique afferunt plus tenebrarum, & difficultatis, quam lucis, atque vtilitatis allaturis.

2 *Duplex interpretandi ratio verisimilis.*

Primo ergo, si post querimoniã præcedentẽ, nunc se erigat Iob in spe de Diuina benignitate, is erit primus sensus: Video me lethalibus plagis cõfossum, sed dũ mihi anima fuerit, spes erit. Manũ quidẽ illũ exeruisse, emisisseq. video, ad me percutiendũ, sed minime tamen existimo me ab illo occidendum, penitusque conficiendũ: nam licet plerique mortales ab illo percussi prosternantur, sed tamen quos prosternit ac deijcit, statim erigit, & saluat. Cum hac expositione bene cohærent singulæ partes; ita vt emittere, vel extendere manum, sit in malum. Exo. 24. 11. Gen. 37. 22. Quo nos habemus: Manus vestras seruate innoxias. In Hebræo est: Manum ne mittatis in eum. Sept. Manum non inferatis ei. & Ps. 54. 13. vbi nos habemus; Contaminauerunt testamentũ eius. In Hebræo habetur: Iniecit manum suam in virum testamenti, vel pacis suæ. Vel vt legit Hieronym. Extendit manum suam ad pacifica. & alibi sæpe; est enim ille habitus percutientis, aut percutere volentis.

Mittere manum sumptũ in malum. *Hieronym.*

3 *Tumulus, aut cumulus Symbolum rei destructæ.* *Rugub.*

Cõsumptio vero recte dicitur ab Interprete, quod in originali est, Tumulus, vel cumulus, aut aceruus Lapidum, qui symbolum esse solet, rei destructæ; aut etiam sepulchri, in quo iacent ossa, & cadauera congesta, & confusa velut in cumulo, sine vllo ordine. Quod autem sequitur in secunda parte; Si in ruina sua eis clamor, hãc habet intelligentiam: Si corruerint, clamore opus erit, id est, oratione, & precibus, quibus Deus alliciatur ad saluandum. Sic subsidunt æstus, & tragœdiæ, quas Hebraizantes excitant.

4 *Secũdo exponendi ratio verisimilis.*

Secundo fieri potest, ut cum de morte dixisset, nunc precetur Deum sibi præsto adesse, antequã excedat e vitis: nã non solet extendere Deus manum in cõsumptionem, id est, in consumptum; & defunctum hominem, ut illum reuocet ad uitam: sed adhuc viuit, si corruit, saluabit. Hæc interpretatio minus mihi placet, quam superior, sed tamen non omnino displicet: nam voces ipsæ non dissonant: extendere enim manum auxiliantis esse solet, aut aliquid operis aggredientis. Deut. 15. 7. 1. Para. 13. 9. Ezech. 2. 9. & in Psalmis sæpe sumitur etiã Cõsumpto pro tumulo, & sepulchro, aut statu, & congerie mortuorum. In secunda autem parte, Si corruerint clamores, supple, prodesse poterit. Quæ pars si cum interrogatione legatur, sensus erit negans: Postquam homo mortuus est, non prosunt preces, clamorve, vt reuocetur ad vitam. Si autem sine interrogatione, sensus erit affirmans: Eos, qui corruerunt in tribulationes, si clament, saluare solet Deus. Sic videtur exposuisse R. Moyses.

Extendere manum dicuntur operis obitus. *Secũda pars uarie accepta.* *R. Moyses.*

5 *Pathetica Oratio.*

Tertio tandem possunt esse verba hominis vehementer dolentis, atque sui cruciatus medicinam, & solatium quærentis, nõ ex alio, quam ex ipsa morte; Cum, inquit, sciam me mori, lætor tamen vehementer, quia ad tumulum, ad mortem, ad sepulchra, & mortuorum cõgeriem, non solet Deus manum extendere ad percutiendum, & flagellandum, sed potius, quos viuentes vexat, & exagitat, iam tunc in sepulchro quiescere sinit, non amplius dolentes, neque conquerentes; & si eo tandem corruant, clamor eis; q. d. cum corruerint, clamare, & dolere omnino cessabunt.

6 *Lobi orum interpretatio datur.*

Hæ omnino uidentur verosimillimæ interpretandi rationes: nam illa, quam plerique Latini sequuntur, coacta mihi videtur, videlicet, vt Iob sibi pro solatio proponat fidem immortalitatis animæ, & quod Deus, quẽ semel lethaliter flagellat, non omnino cõsumit, remanente nimirũ immortali anima. Quare si homo corruat in mortem, meliorẽ partẽ, id est, animã saluat Deus. Hæc (inquam) expositio, quæ est D. Tho. Dionysij, Titelmanni, iam inde ab ipso Philippo presbytero, videtur initium sumpsisse. Dicit (inquit ille) [homines non in perpetuã consumptionem redigendos, sed aliquãdo ab inferis reuocãdos. Sed quãuis vera expositio sit, aliena tamen videtur a germana vocum proprietate, & significatione.

D. Thom. Dionys. Titelm. Philipp.

7 LXX.

At Sept. vehementem quendam animi dolentis affectũ hoc loco exprimunt longe ut videtur, a nostra, & ab Hebræa lectione diuersum Sic illi: [Atque vtinã possem mihi ipsi manus afferre: aut rogarem aliũ, & faceret mihi hoc] Quæ sententia, vt cum nostra cõsentire possit, possemus nostræ lectioni quandã quasi optandi formam tribuere, ad eum modũ, quo cum aliquid ab aduersario nobis obijcitur, vt ille existimat, malum, sed re vera, nostraque ipsa opinione bonum, atque vtile, respondere solemus cum peculiari gestu, *Nobis vero vos esse.* quasi diceremus, desperantes de re nobis valde profutura, propterea que minime nobis præstanda ab aduersario: Vtinam id faceres; veruntamen nihil, quod mihi utile futurũ sit a te expecto. Sic ergo Iob cum dixisset: Scio quia morti trades me, erectus spe illa, & memoria mortis, finisque ærumnarum, statim se corrigat, dixitq; *[Veruntamen non ad consumptionem extendis manum tuã.] non ille eo animo est, ut uelit me incredibilibus malis breui expedire: diuturna profecto morte vult me conficere, seu quod idẽ est, cum vita infelicissima diutius conflictari; Et cum iam corruerim in ingentia mala, vitã saluare, & tueri in medijs cruciatibus, ne cruciari desinã. Erit ergo similis sententia cum illa c. 6. 9. [Qui cœpit, ipse me conterat, soluat manum suam, & succidat me.] Veruntamen non extendit ad consumptionem, & succisionem manũ suam, quod mihi grauissimum est, longeque ipsa morte grauius Sic ille dixit eodem sensu animi.

Dolentis hominis affectus vehementis expressus, & desiderium ab hoste remedium. *a cera ue breuã desiderium, que se ter cõ se eã, de ea. hac prola cum mag. no de qua pau a la largo.*

Lenis vna me o est, Lenis; ut extendi pares?

Et iterum:

Quemcumque sors si rite dissuadet mori,
Crudelis est. Interim poena est mori;
Sed sæpe donum in pluribus veni post fuit.

Se. in Herc. Arb. act. 3. *Mors miseris munus, vita pœna.*

Atque iterum.

Rudis est Tyrannus, morte qui pœnam exigit,
Mortem aliquid vltra est: Vita, si cupias mori.

Senec. in Agã. act. 4.

Hoc illud est vulgare:

Mortisq; minus pœna, quam mora mortis habet.

Ou dius. Seneca.

Qua de re Seneca lib. 2. de Beneficijs grauiter disserit: Quemadmodum (inquit) [acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est, cito occidere; quia tormentum vltimum finem sui secum affert: Quod antecedit tẽpus, maxima futuri supplicij pars est]

Ergo,

Ergo, vt ad Septuag. reuertamus, cum dirum supplicium dilatæ mortis uellent exprimere, per paraphrasim dixerunt: Vtinam mihi liceret manus afferre. Quod *Chrys.* Chrys. eleganter obseruet referri, non ad uirium imbecillitatem; Sed quia nefas est se ipsum occidere. Vnde duo comprobari existimat: [Videlicet, & plagam intolerabilem esse, & mentis pietatem seruari incolumem.] *Mortis desiderium ex imbecillitate. Sen. in Thebai. act. 1.* Verùm enim vero quàuis hominem ærumnis quasi uinci, ita vt uel mortem optet, uel sibi inferre uelit, non uirtutis sit, ut ad Oedipum dixit Antigone;

Et hoc docebas roboris tanti uirum,
Non esse sub dolore, nec victum malis
Dare terga: Non est vt putas, virtus, pater,
Timere vitam, sed malis ingentibus
Obstare, nec se se vertere, ac retro dare.

Aristot. Vnde Arist. dixit: [Mori fugientem paupertatem, vel amorem, non est fortitudinis, sed potius ignauiæ; mollis enim animi est fugere res laboriosas, non vt honestum consequaris, sed vt malum vites.] In quam rem cũ Plin. *Plin. lib. 1. Epist. 22.* iunior Catilio Seuero scribit lib. 1. ad Titum Aristonem laudat, longa, & pertinaci valetudine laborãtem: Mirareris (inquit) qua patientia hanc ipsam valetudinẽ toleret, vt dolori resistat, vt sitim differat, ut incredibilem febrium ardorẽ immotus, opertusq. transmittat. Nuper me, paucosq. mecum rogauit, ut medicos consuleremus de summa ualetudinis, ut si esset insuperabilis, sponte exiret e uita, sin tantum difficilis, & lõga, resisteret, maneretque. Id ego arduũ imprimis, & præcipua laude dignum puto. Nam impetu quodam, & instinctu procurrere ad mortem, commune cũ multis; deliberare uero, & causas expendere, vtq. suaserit ratio, uitæ, mortisque *Humani affectus significatio.* consiliũ suscipere, ingentis est animi.] Posse igitur miserum esse, & uiuere, uirtutis, & magni animi est. At quid naturæ ipsi, & imbecillitati humanæ utile esset, & facilius toleratu, nunc Iob exprimit, ꝙ imbecillitatis no est licet sit aliquid humanum; quo etiam illud pertinet c. 7. *Mortis arbitriũ damnatis permissum.* 15. Elegit suspendiũ anima mea. q. d. si libera mihi mortis facultas daretur, strãgulationem ego eligerem, quod mortis genus leuius mihi, atq. facilius foret. Fuit enim aliquando apud Ægyptios damnatis permitti solitum *Diodor.* mortis arbitrium, ut Diodorus scribit lib. 3. idemq. ali- *Plinius.* quando concesserũt Romani Principes, ut colligitur ex *Tacitus.* Plin. lib. 22. c. 12. & Tacit. lib. 15. & docet Vlpianus l. aut *Vlpianus.* damnum. §. 1. ff. de pen. sed iniquum id esse eleganter *Quintilia.* scriptũ est a Quintiliano declamatione 11. [Hoc tãtum (inquit) ab affectibus uestris omnium mortaliũ nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præstetur arbitrium. Infinitam, Iudices, sceleribus aperitis audaciam, si pœnã licet *Nemini permissam mortis arbitriũ.* eligere condẽnato.] Nulla ergo lege Diuina, aut humanam permissam sibi esse mortis liberam facultatem indicauit Iob; illam uero ipsam humanam imbecillitatem mori volentem confirmauit pietate, & sanctimonia ad tolerandum ærumnarum difficultates: quod non solum imbecillitatis non fuit, sed incredibilis fortitudinis. De quo aliquando plura diximus supra cap 3. sect. 6.

XXV. Fiebam quondam semper eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.

1 *Elucidatio totius sententia.*
2 *Reticentia. Commiseratio, virtus Regia. Illustratus David.*
3 Durum, *&* dura dies *quid in sacro sermone. Illustratus Samuel.*
4 *Lachrymæ sine ope, & opere inutiles misero. Voluntas miserendi. Illustrati Iacobus, & Salomon.*
5 *Quid* compati. *Misericors animo patitur, quod miser corpore. Illustratus Paulus.*
6 *Verius compassionis præstantior externa præstita. Explicatus Paulus.*
7 Iustitia, & sanctitas *pro misericordia, & eleemosina. Explicati Salomon, & Hoseas.*
8 *Misericordia sanctitatis fructus.* Misericors *erga omnes iustus. Explicatus Paulus, & Matthæus.*

1 SI Immisericors ego aduersus miseros extitissem, vt vos, ô amici existimatis, merito nunc experiri deberem seuerũ erga me Deum, cæterosque immisericordes atque insultantes meis malis. Sed cũ me semper alienis calamitatibus, & ærumnis socium præbuerim alienasq. miserias cum fletu, & lachrymis prosequutus fuerim, debuit profectò nunc mea calamitas, aliorum misericordiam, & compatientiam allicere.

Flebam quondam. In Hebræo est, reticentia quædam 2 quasi cum iuramento imprecatorio: Si non fleui. Quod *Reticentia* sic supplet Tygur. Quidlibet mali contingat, si nõ fleui calamitosis. Quæ in primis virtus hominem decet, Prin- *Principes exornat misericordia.* cipem vero exornat. Certè Marcum Antoninum. Verùm non solum verè, sed regie etiam dicere solitum Capitolinus scribit: Inhumanum plane esse humanis casibus, *Capitolin. in Antonino.* & calamitatibus non ingemiscere. Idemque auctor est, Gordianum seniorem mollissimis fuisse præcordijs, & lachrymari solitum esse, quoties puer in scholis verberaretur. Dignum propterea Regno, & Imperio. Quare merito puduit Alexandrum illum Ferentiũ Tyrannum illachrymarum aliquando fuisse, audientem Tragicum, qui suis subditis minime misericors existeret, vt Ælia- *Aelianus.* nos refert lib 14. de varia historia. Neq. vero obscure viro miserenti iucundam, beatamque vitam, atque precel- *Misericordiæ promissum regnũ.* sam Regni sedem, & dignitatem pollicetur Dauid, Psal. 111 Iucũdus (iucunde, & feliciter viuet) homo, qui miseretur (vir misericors) & commodat (non solũ iucundus, felixque viuet, sed oppido sibi vtilis, ac commodus erit) Cornu eius (dignitas, Regnũ) exaltabitur in gloria.

Sed in hac compatientia, & collachrymatione ad mi- *Optimi, & clementissimi Principis officium.* serorum ærumnas potissimum illud perspicitur, quod in Principe maxime requiritur; primum, vt duriores casus, & tristiores subditorum res Principes, quoad fieri possit, subleuent, ꝙ in C. Theodos. leg. 23. de Petit. & vl- *Codex Theodosij.* tro deb. elegãter ur: Solent Imperatores duriores casus, & tristiorẽ fortunam Imperatoria humanitate mollire. Deinde vt Princeps ciues suos (vt Plin. in Panegyr. ait) *Plinius.* amare omnino videatur. Si vero lachrymetur ad ærumnas, & calamitates suorũ, quis nõ dicat; Ecce quomodo *Ioa. 11. 36.* amabat eos. Vides igitur Iob Regẽ sanctissimum virtutem vere Regiam pietatis, & misericordiæ coluisse. De- *Stoicorũ error de misericordia.* lirabant Stoici, qui misericordiã existimabant esse vitiũ crudelitati oppositum; contra quos sapienter scribunt Lactantius, lib. 6. cap. 10. & 14. Augustinus, lib. 9. de Ci- *Lactant. August.* uitate, cap. 5. & lib. 1. de moribus Ecclesiæ, cap. 27.

Super eo, qui afflictus erat. Prop. est in Hebræo, super 3 durũ diẽ, vel, super durũ diei, vel, super durũ die. Quod *Durus actiue, & passiue.* manifeste pertinet ad calamitatem, & miseria. Et quamuis frequenter, durus, dicatur actiue, qui se durũ, ac dif- קשה יום ficilẽ præbet, vel contumacẽ, & rebellẽ, Ezech. 2. 4. & Iudic. 4. 24. & 1. Reg. 5. 7. tũ aliquando etiã accipitur quasi passiue pro eo, qui dura patitur, i. difficilia ad tolerandum. Vnde 1. Reg. 1. 15. Mulier infelix nimis ego sum. *Pag. Regia.* Prop. ex Hebræo, Mulier dura spiritu. Septuag. Mulier dura die ego sum. vel vt alij legunt; In dura die, ꝙ ele- *LXX.* ganter noster dixit, infelix. Septuag. aũt hanc duritiẽ, & asperitatẽ diei interpretari videntur, immedicabilitatẽ desperati alicuius mali, & calamitatis; nam legunt; Ego super omni potẽti fleui. Quod Nic. interpretatur. [Ge- *Nicetas.* nus quoddã hominum, quorum haud sanabile erat malum, quibus cõem sensum doloris tribuerit, ij videlicet, quibus ipse auxiliari non poterat] Nã cum non poterat 4 ipsa re, lachrymis tamen, & cõpatientia aderat. Si enim *Nõ sufficiũt verba, vbi re ipsa opus est.* re ipsa auxiliari potuisset, tantumq miseretur collachrymando, dici in illum posset. ꝙ aliquãdo, ab August. refertur, de eo, qui in puteum profundã decidisset, cum *August.* enim cum vidisset quispiã permotus misericordia dixit; Miser quomodo decidisti in puteum? at ille: Quid refert quomodo inciderim? Hoc potius age, vt hinc educat: Nã Quid proderit (vt Iacobus ait,) si cũ frater, aut so- *Iacob. 2. 15* ror nudi sunt, dicat aliquis, Ite in pace, & non dederit necessaria corporis? Idest, Quid possunt mollia verba, vbi re ipsa, & ope opus est, quãdo & ipse qui loquitur, opem præstare potest? Sic Salomon Prouer. 22. 9. dixit: Qui pronus est misericordiam, benedicetur: de panibus .n. suis dedit pauperi. Quod prop. in Hebræo legit: Pro- *Pagn. Reg. Tyg. Vatab.* nus, vel benignus oculo, vel benignus oculus. vbi ita commendatur pronitas illa, & mollitudo animi ad misericordiã, vt non solũ benigne intuearis, alloquarisq. pauperẽ, sed vt etiam re ipsa sustentes. Hæc n. est vera mi- *Misericordiæ ꝙ gradũ.* sericordia, vt explicat lectio Septuagin. Qui miseretur pauperis, enutrietur. i. pro nutrimẽto, vel victu præstito pauperi misericorditer, & liberaliter (est enim cum misericordia coniuncta liberalitas) vicissim ipse a Deo indulgentissimo patre delicate nutrietur, & tractabitur.

Hæc enim veræ misericordiæ merces; nã vt Paulus dixit 2. Cor. 8. [Si voluntas prompta est, secundũ id, quod habet, accepta est] Sed de hoc iterũ in parte sequenti.

5 *XXX.* עגם *Misericordiæ affectus variè significatus. R. Mardoc.*

Et cõpatiebatur anima mea pauperi. Septuag. gemitum coniungunt cũ illis superioribus lachrymis: Gemui videns virum in necessitatibus. propr. indoluit, aut contristata est. Verbũ quidem, quod hoc tantũ loco in Scripturis occurrit, & non eandẽ omnes illi significationem tribuunt: nam alij vertunt Contristari, aut mœrere, alij dolere. aliqui etiam vri, aut lacerari. Certum tamẽ est significari animi affectum ea misericordia, & cõpassione prouenientem Quod R. Mardoc. interpretatur, dolere, sollicitum esse, discruciari, mœstũ esse. Cum quo animi affectu congruit, quod sequitur: Anima mea: fieri enim potest, vt vir misericors sic proximi ærumnis, & egestate afficiatur, vt sicut alius corpore, ipse aio nihilo melius habeat. Haud leue (inquit Chrys.) est mentem habere ad condolescendum idoneam. Hoc enim est illud Pauli:

Misericors animo fun-ctus. Chrys. 2. Cor. 11. 29. Infirmitas pro calamitate, & ærumna. Pauper qui.

Quis infirmatur (laborat, & dolet, corpore, vel animo) & ego nõ infirmor? (non dolenti, & ægro aio sum perinde ac vir omnino calamitosus. & miser. hoc. n. appellare solet Paulus infirmitates suas, labores suos, atq. ærumnas) Qui scãdalizatur (offẽdit) & ego nõ vror? (Quod acerrimi doloris, atq. cruciatus est.) Sic hoc loco sub, anima, & totis visceribus vrebatur in proximorũ ærumnis, & calamitatibus. Quod autẽ ait, pauperi, significat quidẽ hominem omni ope destitutum, & ex proprietate originalis vocis desiderantẽ, vt pote cui nihil boni adsit propterea q. omnia desideret. Quod hoc loco Caiet. vertit; Misellum, minus exæquat significationẽ. Sed obseruandũ ex Gregorio, argute omnino, atque sapienter de re hac disserente hoc loco; Quãuis vera cõpassio sit passioni proximi ea largitate subuenire; at aliquñ facilius est eleemosynã porrigere egenti, quã ea anima, & interno compassionis sensu cõpati. Quia largitorẽ muneris rerũ abundantia facit, & non virtus cõpassionis: Quare ille perfecte tribuit, qui prius in se dolentis passionẽ trãsfert. Huius cõpassionis perfectum omnino exẽplum nobis præbuit Dei filius, qui cũ nos miris modis ditare potuisset; at nisi prius ipse egenus fieret, & nostris infirmitatibus doloribusq. susceptis cõpateretur, mederi nostræ miseriæ noluit, [propter nos egenus factus, cũ esset diues; vt illius inopia nos diuites essemus.] Quare Paulus nõ minoris, immo pluris vr facere voluntatẽ illã ex cõpassione, & misericordia faciẽdi eleemosynam, quam munus ipsum. 2. Cor. 8. 10. Non solũ facere, sed, & velle cœpistis ab anno priore. Et iterum; Secundũ virtutem, & supra virtutẽ voluntarij fuerunt, voluntarij inquã, i. vltronei, spontanei, & liberales: nã eum quis voluntatẽ compassionis, & misericordiæ affectũ, & lachrymas misero præbet, aliquid sui præbet: vt enim ait Gregor. [Exteriora largiens rẽ extra semetipsum præbuit; qui autẽ fletum, & cõpassionẽ proximos tribuit, aliquid de semetipso dedit.] hoc autẽ insignis liberalitatis est, internæ suæ mẽtis aliquid egenti sponte tribuere. Quod ergo statim addit Apostolus: Nõ vt alijs sit remissio, vobis autẽ tribulatio: existimat Greg. dictum esse, condescendendo infirmis, cum illa perfecta misericordia sit, per quam vt alijs sit remissio, nobis accrescit tribulatio.

Gregor. Perfecta cõpassionis formula. 2. Cor. 8. 9. Voluntas potissima in misericordia præstanda. Gregor. Illustratus Paulus.

אבה *Caietan.*

7 Ex his vero misericordię operibus, suã vitæ innocentiam, & sanctitatem cõprobat Iob: nam fere pro eodem Scriptura accipere solet misericordiã, vel eleemosyna, & iustitiam, vel sanctitatem: Quare Sanctus pro misericordi, & benefico, Ps. 4. 4. Mich. 7. 2. Iustitia pro eleemosyna, Ps. 111. 6. & 9. Prou. 10. 2. Matth. 6. 1. & 2. Cor. 9. Et quod nos habemus: Misericordia, vel eleemosyna, in Hebræo, aut in Græco est, Iustitia, Gen. 32. 10. Ps. 23. 5. Dan. 4. 25 Ps. 105. 6. 18. Elegans est in Hebræo, transmutatio literarum cum similitudine, & sono *Hhesed* Misericors, *Tsadekh* iustus, & *Hhased* pro sancto, & misericordi, simul in Sacro sermone, immo, & apud Latinos, Sapientes, & Philosophos. ex quibus Cicero dixi. lib. 1. Officiorum. [Iustitia, in qua virtutis splendor est maximus, ex qua boni viri nominantur, & huic coniuncta beneficentia, quã eandem, vel benignitatem, vel liberalitatẽ appellari licet. Sic colludunt illa duo loca Prouer. 21 3. Facere misericordiam (Septuag. Facere iusta Hebraicẽ iustitiam) & iudicium magis placet Domino, quam victimæ, & illud Mich. 6. 7. 8. [Numquid placari potest Dominus in millibus arietũ? Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat a te: vtique facere iudicium, & diligere misericordiã. & Hoseæ 6. Misericordiam volui, & non sacrificium.]

Ex misericordia operibus suam innocentiam probãs Iob. Sanctus, & misericors. Iustitia, & eleemosyna. Cicero. Beneficentia est Iustitiæ coniuncta.

חסד צדה

8 Illa autem videtur esse ratio, quod iustitia, & sanctitas pro eleemosyna, aut pro misericordia accipiatur, quod videatur eleemosyna, & misericordia esse quasi primus sanctitatis, & iustitiæ fructus: nam sic Paulus eleemosynam vocat: Fruges iustitiæ 2. Corint 9. 10. & quo solum iustitiæ fuerit magis pingue, & fertile, eo vberiores fruges eleemosynæ proferet, & quo minor sanctitas magis tenuem, & macram eleemosynam: atque adeo, vbi nulla misericordia, aut eleemosyna, ibi nulla sanctitas, nullaque iustitia apparebit. Secunda ratio, quod qui eleemosynam facit, videatur reddere omnibus, quod suum est; videlicet & sibi ipsi, cuius humanitas humanitatis sensum, & cõpassionem iure suo exigit, & pauperi victum, suo quasi iure debitum, & Deo ipsi exigenti etiam, atque dicenti; Quod vni ex istis fecistis, mihi fecistis. Sic igitur attendendum nobis est, quomodo iustitiam nostram faciamus coram Deo.

Cur misericordia pro Iustitia, & sanctitate sumatur. Eleemosyna fructus iustitiæ. Qui facit eleemosynã erga omnes iustus. Matth. 25. 30. 45. Matt. 6. 1.

XXVI. Expectabam bona, & venerunt, mihi mala: præstolabar lucem, & eruperunt tenebræ.

1 *Dilucida sententiæ paraphrasis. Ingrati quales.*

2 *Iob, cum in ærumnas incidit, præcipuè vacans operibus misericordiæ. Diuitiæ frequenter crudeles. Diuitiæ cum misericordia stabiles.*

3 Erumpere *quid.* Lux, *&* Tenebræ. *Iustis in dies meliora.*

1 *Elucidatio, et paraphrasis sententiæ.*

His meis egregie factis, & omnis iustitiæ, & sanctitatis officijs deberi summã vitę felicitatem, & iucunditatem, plane mihi persuaserã, atque euentura omnia ea animi sententia sperabam; sed spem consequutus est euentus tristissimus, & incredibiliũ turba malorum. Præter expectationem itaque subito eruperũt tenebræ, quæ præclaram vitam, & splendentem fortunam obscurarunt: & qui alios mœrentes, & iacentes in tenebris illuminabam, nunc neminem habeo, qui meam vicem doleat; neminem, qui in tantis malis lucem, aut solatium præferat. Video enim omnes ad miserias meas lapidescere, etiam illos, qui beneficentiæ meæ participes nuper fuerunt. Sicut de Siphnio lapide dicitur; oleo excalfactum durescere; alioqui mollissimum, non aliter, qui beneficijs deteriores fiunt.

Siphnij lapidis mirabilis natura. Ingrati deteriores beneficijs.

2 כי

Expectabã bona. In Hebræo particula Quia, aut Qñ. q. d. Quando maxime his misericordiæ operibus vacabam, propterea q. vberius mihi pollicebar præmiũ, tunc incurrerunt in me tenebræ Fieri enim potuit, vt cum in suas ærumnas incidit Iob, tũe vel maxime pietati se totum tradidisset, atque communis aduersarius tunc demum acerbius aduersus illum odiũ susciperet, & cum plus illum Deus diligeret, seuerius castigaret. Sic enim, & diuinæ prouidentiæ dispositio, & inuidia aduersarij, & Dei amor, & benignitas in affligendo iusto enitescit clarius. Expectare autẽ longam quandam, & patientem expectationẽ affert, vt significet se diu expectasse recte factorũ præmium, bona, iucunda, & læta, rerum lętã, & iucundam faciem ex animi sententia. Septuag. Insiliens bonis, ecce occurrerunt mihi magis dies malorũ Quod Nic. ad superiorem sententiam de eleemosyna, & misericordia refert, q. d. [Non diutijs deceptus de alienis calamitatibus oculos deijciebã, immo vero ijs, quę in manibus habebã, bonis adijciebã.] Videlicet solet esse diuites immisericordes, & inhumani. Quare difficile reperias hominẽ diuitem, ac voluptatibus deditũ, & simul alienarũ ærumnarum ęstimatorẽ. Sed illa sententia germanior, & cohęrentior, quam indicauit Chrys. [Ob partem alieni mali sponte susceptam bona expectabã, sed spes me fefellit.] Vnde colliges optimũ esse apud Deum via stabiliendæ, & confirmãdæ felicitatis, alienis se malis per misericordiam, & humanitatẽ immiscere, & doloris alieni cõmunionẽ sponte suscipere, nã solet Deus inuitum flagellare, qui omnem respuit doloris sensum, & proprijs malis afficere, quem aliena non tangunt.

Iob a deuotione pietati vacãs cum tentatus est.

קוה *Expectare, ad diuturnam patientiã, & longanimitatem. LXX. Nicetas. Chrys. Misericordia aliorũ calamitatũ remediũ certa miseriã suam.*

3 Erupeũt tenebrę In originali non alia vis quam veniendi; est enim idem quod superius, venerunt. Sed verbum illud erumpẽdi vim subitã, & inopinatũ impetum malo-

בוא

malorum affert. De luce, & tenebris sępe diximus, expositio enim est superiorum bonorum, atque malorum. Ea spectatio lucis, est nouæ diei, & lucis exoriturę spes cōcepta; Nunquam meam felicitatem occasuram confidebā, nunquam extinguendā lucernam meam, sed in dies meliora; fore etiam [vt Deus educeret quasi lumē iustitiam meam, & iudicium meum tāquam meridiē.] Idest, noua gloria, & splendore probitatem meam per sese splendentem illustraret, & celebraret, atque in dies crescerem, & procederem, quasi ad perfectam diem, ad meridiem, idest, statum lætissimum, atque felicissimum, quē mortalium nemo ignoraret. Hæc enim videbatur illa antiqua iustorum promissio. Prouerb. 4. 8. Iustorum semita (vita, vitæ conditio, & felicitas eorum, qui nunquam recedunt a semitis iustitiæ) [quasi lux splendens crescit, & procedit vsque ad perfectam diem.]

Psal. 36. 6.

Promissio felicitatis.

XXVII. Interiora mea efferbuerunt absque vlla requie: præuenerunt me dies afflictionis.

1 Interiora, venter, efferuescere. *Illustratus locus Cantic. Iobi morbus.*
2 Silentium *pro* requie, *Explicatus David, & Ionas.*
3 Venire, & præuenire *quid*. Dies *de misero*. *Illustratus David.*

3 QVacúnque occasione dilabitur statim ad querimonias, & commemorationem incredibilium cruciatuum, atque morborū. Nunc vero, quod totus æstuaret, & vreretur ingenti febri, inopinaq; mors iam opprimeret: Interiora mea, intestina, viscerá, & uitalia omnia, quæ in cauitate thoracis sunt a collo, vsque ad inguina, cor, pulmones, & aliquando eadem originalis vox vertitur Venter, non solum pro ventriculo, & stomacho, vt Num. 5. 22. & Ioan. 2. 1. sed pro visceribus, & vitalibus, potissimum e corde, & pręcordijs, aut toto pectore. Cant. 5. 14. Thren. 1. 20 [Conturbatus est venter meus, subuersum est cor meum in memetipsa. idest, ęstuat meum pectus, & intumescit, non secus ac mare conturbatur, & æstuat; corq; præ nimia conturbatione agitatur, & subsultat frequentissime. Sic Septuaginta hoc loco di xerūt; Venter meus efferbuit. Efferbuerunt, ebulliunt, cōmouentur, & subsultant, quasi subiectis flammis; Nicetas; Mea vruntur præcordia. Recte uero notat idem Catenę auctor: [Efferuescere, cū aqua igni concalefacta feruet, atque ebullit.] Inā ab eadē radice dicitur c. 41. 22. Feruescere faciet, quasi ollā, profundū mare. Quare R. Mardochai ait: Quod significatio illius est coctio. Ergo Iob forte illud significat, quod de moribūdo homine dicere solemus. & de eo, qui iam via pōr ducere spiritū, tumēte, & cōcitato pectore, *Que le hermia la ollo*. Locum hunc aliquando ad asthmatis morbū retulimus c. 2. sect. 8. Sed nunc placet, quod diximus, quod febrilis ignis decoquebat illius pręcordia, & pectoris operculū, atq; costas extollebat, excitabatq. ingētē æstū, eadéq; est illa vētris cōturbatio, seu ęstus, quē ex Ieremia nuper adducebamus.

בטן
Venter pro visceribus.

LXX.

Nicetas.

R. Mardoc.

Philip.

Sed Philippus, nescio quem, ingentem cruciatum significari existimat inferni similē: Magnus (inquit) [dolores gehennarum significat, dum suas cum illis comparat pęnas quibus eius viscera interno feruore coquerentur.] Deinde vero quod additur, absque vlla requie; sic interpretatur; quod doloribus simul, & cogitationibus cruciaretur. Sed simplex est, quod diximus.

2 Absque requie. In Hebræo: Absque silentio. Conturbatio, & cōmotio frequenter significātur nomine vocis, aut sonitus; Quies vero, atq; tranquillitas per silentiū; est enim cū silentio cōiuncta. Silent, idest, tranquillātur fluctus. Ps. 106. 29. & ibidē, Statuit procellā eius in aurā. Hebraicē, In silentiū; Hierony. In tranquillitatē. & Ion. c. 1. 11. 12. Cessabit mare; Hebraice, Silebit, Septuag. Quiescet. Ergo Iobi viscera, & præcordia nō silebāt, velut mare feruens æstuabāt perpetuo; neque vnquā intermittēte dolore, sibilabat interclusus spiritus; ipsa intestina insolito gemitu rugiebāt; & cor tacere nō poterat incredibiliter excruciatū. Paulo secus Septuag. nā referūt ad illa suæ vitæ, & facinorum præconia; Venter meus efferbuit, & non tacebit. Vis (inquā) cruciamentorum (sic fere Nicetas) [exclamare me, & eiulare cogit, ac præclara mea enumerare facinora.] Philippus. [Quod ignoraret, vnde sibi hoc malum pęnarum, qui non cognosceret culpæ meritum, contigisset.

Quies silentium.
דמם
Hieronym.

LXX.

Nicetas.

Philipp.

3 Præuenerunt me. Occurrerunt obuiam mihi nihil tale suspicanti, & occuparūt incautum & securum hominem. Recte Vatab. Anticipauerunt me. Quod enim alij dicunt: Apprehenderunt me, minus est: nā verbū originale proprie significat priorem illam rationem veniēdi, aut aliquid aliud faciendi, & id, quod tempore, aut loco est ante nos. Grauissima est ærumna, quæ incautum occupat, a qua illi se securos arbitrabantur, qui dicebant Amos 9. 10. Non appropinquabit, neque veniet. (pręueniet, Thargum, accelerabit) super nos malum. Dies afflictionis, tempora calamitosa. Septuag. Dies mendicitatis. Alij ad diem mortis referūt quod uideret se iuuenem, aut uirum robustum, morte præuentum, & iam iā moribundum in dimidio dierum suorum. Sicut ēt conquerebatur Dauid ui multarum persequutionum cōsenuisse ante tempus; Inueteraui (siquidem, contenui, & quasi canos contraxi) inter omnes inimicos meos. eleganter Theodoret. [Omnibus malis grauiora mihi sunt inimicorum opprobria, hæc enim me consumunt, & liquefaciūt, & extremā senectutē adducunt.] Hoc ipsum quoque de se testatur Iob. Philippus ad internū iudicij appropinquantis timorem refert: [Dies afflictionis, tēpus iudicij uoluit indicare, quo pręuentū se uideri dicere.] Simile id quoque Dauid Psal. 6. 1. Domine ne in furore tuo arguas me. Furorem enim Interprete Nysseno, uel iudicij, uel inferni indignationem intelligere uidetur, quem iam sibi uidebatur imminentem sustinere.

Vatabl.
Tygur.
קדם

Thargum.
LXX.

Immatura senectus ex calamitate.
Psal. 6 8.
Theodoret.

Dies afflictionis, iudicium.
Nyssenus.

XXVIII. Mœrens incedebam sine furore; consurgens in turba clamabam.

1 Mœrere *quid*. *Tristibus omnia obscurantur*. *Lugubris habitus.*
2 *Varia lectio*. Furor *quid* *Patientia frenum*. *Explicatus David.*
3 Clamor *ex doloris magnitudine*. *Notatus Caietanus.*

OMnia ægertimi, & misertimi animi, ac conditionis calamitosissimæ documenta præbuit. Sed quod ait; Mœrens incedebam, obscuritatem affert, quæ est mœrētis animi tristitia, aliena ab omni luce, & iucunditate, et quare legi potest. Obscurus incessi, contenebratus, aut quid simile. Sic Ierem. 4. 28 dicuntur lugere terra, & mœrere cæli, cū obducuntur tenebris. Diximus aliquādo tristibus, & miseris omnia tenebrescere, occupantibus cerebrū spiritibus obscuris, atris, & lucis expertibus: quare & illa melancholiam generant, quæ nigra sunt; ut oliuæ nigræ, quę obscurāt spiritus; alia uero lumen & splēdorē afferunt spiritibus, ut margaritæ, Hyacinthus, Corallium, Crocus; quæ propterea mœrentibus medentur ex pręcepto medicorum. Hinc lætantibus noua lux oriri uidetur; mœrentibus deficere. Hinc fit, ut obscuritas ad lugubrem, & nigrum lugentium habitum referatur. Ita dicat Iob, Atratus incessi pullatus, & nigris uestibus. Tygur. Lugubri habitu. Pagnin. Pullatus; lugeo ego meam mortem, quæ iam iam instat; & quoniam nemo futurus est, qui me defunctum lugeat, & supremum funeris honorem impendat, quin potius uideo omnes in meis malis meæ mortis expectatione exultantes, ego qua possem ratione me ipsum paulo post moriturum prosequor ad sepulchrum; mortem ego non fugio, sed complector, sed aduoco, sed necessaria ad funus, ne illa cunctetur, præparo, & iam, quasi lugens, & contristatus ingredior. Vide quæ diximus cap. 1. uers. 20. num 6.

1
Tristitia mentis caligo.
קדר
Vide, quæ diximus c. 3. vers. 5. n. 3. & c. 17. ver. 7 n. 1. & ver. 11. nu. 5. & alijs locis, ubi de tenebris.
Mœror serū inanimatarum.
Melancholica, quæ cōfusa, & nigra.
Avic. tract. de virib. cordis c. 9.
Ester. 8. 16.
Pagnin.
Tygur.
Ps. 34. 14.

2 Sine furore. Emendandum putauit Eugubinus, & legendum sine feruore, eo quod ex Hebræo proprie legatur, sine Sole, cuius hic sensus sit; Ater, & niger sum, non quia Sol me perusserit, aut decolorauerit; sed quia cum pollerē quōdā insigni, ac uere Regalis oris totius dignitate, & splēdore, nūc tū denigratum me super carbones reddit, qui me urit morbus grauissimus. Vatablus. [Facies mea nigra, nō propter afflictionē, & grauitatē morbi interioris. Sed melius ad animi tristitiā; Qui tā grauiter affectus sū, tenebras amo, ac Solis lucē uito: Tygurina: Solē nō sētiēs: At Latinus Interpres nō legit *Hamma*, id est, Solem, sed deduxit a radice *Hhamam*, quod est

Eugub.
Varia lectio Hebraizantium.
Vatabl.

Tygur.
חמה
חמם

etiam calefieri, aut excandeſcere, & indignari, aut furere; quare recte legit; ſine furore, ſine indignatione, ſine excandeſcentia; quod hanc habet intelligentiam; Video me mori, ac plane deficere, neque poſſe ratione vlla incaleſcere, aut animo erigi ad depellandam mortem, & obſiſtendum extremo diſcrimini. Cedo itaque ac mœreo; non enim eſt, quod mea iraſcendi facultas ſe ſe erigat, & excandeſcat aduerſus mala grauiſſima, quæ nulla ratione eludere poteſt; Doleo ſane, ſed non furo, neque indignor aduerſus Numen, vt vos de me cenſetis; Compos mei ſum; & malorum grauiſſimorum patiētiſſimus; quoad fieri poteſt dolorem comprimo, vt cum grauiſſime doleam, videar tamen eſſe ſine dolore: nam dolor, & ægritudo animi furor, dicitur Pſalm. 6.8. Turbatus eſt a furore (præ dolore, & ægritudine ingenti) oculus meus. Apud profanos ſæpe dolor pro ira; aut furor pro dolore. Ergo qui ſine furore incedebat, cum vehementer doleret; ſine dolore videbatur. Legerunt eodem modo Septuaginta, Complutenſes; Ambulo ſine furore. At correcti Vaticani longe ſecus; Gemens ivi ſine fræno. Vnde autem hanc lectionem deprompſerint, prorſus ignoro. Sed tamen hanc explicationem habet, quam Nicetas adhibet. [Ipſa patientia, quaſi freno quodam fletus magnitudinem, atque perpetuitatem nequeo cohibere, verum intemperāter, effuſe, ac denique effrenate ploro, gemo.] Videlicet dolentem, vel maxime ſemet fræuare, & ſiſtere impetum oportet. Cum enim [omnium perturbationum animi dolor grauiſſimus ſit] vt Plutarchus dixit; proptereaque rectum de rebus iudicium ſæpe corrumpat, atque peruertat, vt docuit aliquando Ariſtoteles; profecto veluti beſtia quadam fera, & immanis tractandus eſt, frenandus, & comprimendus: nam incredibiles habere ſolet impetus: Vixque dolor frænos capit, aut regi ſe permittit, vt Helena dixit; [Ratione quamuis careat, & flecti neget magnus dolor.] Vide quæ ſupra diximus verſ. 11. & cap. 3. lectione ſexta, num. 2.

Dolor, & ægritudo, furor quidā. Dolor pro Ira.

Septuaginta, Cōplutēſes, & Vaticani. Nicetas.

Dolor animi perturbatio vehemens. Plutarchus in orat. de Conſolatione. Ariſt. 6. Ethic. c. 5. Seneca.

3 *Nicetas. Philip.*

Surgens in turba clamabam. Nicetas: [Nec cœtus interim frequentiam reuerens, & coram multis, qui circūſiſtunt vociferans.] Longe aliter Philippus: [Ad ſpem animi virtute conſurgens, quia Deus docuerat me patientiam, vt æquanimiter ferrem publica ſatisfactione vociferans, & exorans.] vt cum falſæ ſuæ vitæ criminatio, tum ingens dolor, & cruciatus animi, atque corporis illum clamare cogeret. Clamabam (inquit) ſed vt virum patientiſſimum decet, non furentem, neque indignantem, dolentem tamen, & humanitatis vexatæ documenta præbentem.

Caiet.

Sed in medio hoc mœrore, & luctu, cui non riſum moueat Hebræus ille apud Caietanum, pueriliter omnino locum iſtum grauiſſimum tractans, & in hanc ſententiam legens, & interpretans; [Obſcurus iui in ſine Sole: ſurrexi, in congregatione, clamabo. Domeſticorum (inquit) crudelitatem erga ipſum Iobum deſcribit narrando, quod in ſine Sole, hoc eſt in nocte iuit obſcurus, hoc eſt ſine lumine per xulam, & videns lucernam extinctam clamauit ad congregatos domeſticos, & nullo veniente iuit nocte ſine lumine.

XXIX. Frater fui Draconum, & ſocius Struthionum.

1 Dracones *efferatis homines.*
2 Dracones *terreſtres, aut marini.*
3 Dracones, *ſolitudinis amantes. Iob exulans ciuitate.*
4 Draconum luctus, *& pugna cum Elephantis. Illuſtratus Michæas.*
5 Draconum fames, *& ſitis. Illuſtratus Ieremias.*
6 Syrenes *quæ. Auium cantus querulus.* Leuiathan.
7 Struthiones, & vlulæ, *an cantus edant propter ablatos pullos. Quid* ſtruthio *in Hebræo. Illuſtratus* Ieremias.
8 Frater, & ſocius *de ſimili. Explicatus Salomon.*
9 *Quare in Hebræo dicitur* filia ſtructionis, *potius quàm filius. Loctus mulicebres.*

1 Societas hæc, atq. fraternitas cū Draconibus, & Struthionibus procul dubio pertinet vel ad morum, atq. naturæ ſimilitudinem aliquam, vel ad loci ſocietatem, & habitationem, vt ſtatim dicemus, ſi tamen prius quid rei ſint Dracones illi, & Struthiones inueſtigauerimus. Et primum quidem Caietanus exiſtimat ſignificari barbaros, atque efferatos ſuorū domeſticorū animos, atque ferinos mores, & venenata verba, quibus afficiebatur, &

Dracones qui. Caietan.

mordebatur. & per Dracones quidem intelligi viros, per Struthiones autem intelligi fæminas, propterea quod in originali pro Struthionibus legamus, filias Struthionum. Cæterum hoc diſcrimen parum ſolidum eſt, cum nomen Draconis ſit generis Epicœni.

Draco' Hebræog. nomē Epicœni.

2 Illud paulo difficilius, cuius generis Dracones iſti ſint? nam vox, Thanim, licet ſæpe Serpēs, aut Draco reddatur a Latino Interprete, tamen idem Serpentis, aut Draconis nomen nunc pro terreſtri, nunc pro marina bellua vſurpatur. Quod enim in mari ſunt ingentes piſces terreſtribus ſerpentibus aſſimiles, id in terra ſunt ſerpentes ipſi, atq. Dracones. Quare Cete uertitur Geneſ. 1. 21. & [Draco cubas in medio fluminū] Ezec. 29. 3. At pro terreſtri Dracone manifeſte accipitur, & pro colubro Exod. 4. 3. Pſ. 90. 13. Ier. 10. 22. atq. alijs etiā locis. Dicuntur enim in Ier. herbis veſci, & habere cubile inter aceruos arenę, & [habitare in ciuitatibus deſolatis] atque habere mamas, & lactare catulos ſuos, Threnor. 4. 3. ubi idem illud originale Draconis, nomen uertitur Lamia; atque res ipſa exigere uidetur, ut quoniam piſces muti ſunt, potius ad terreſtres belluas res hęc ſerpentum gementium, atque Draconū ululantium referatur.

Draco quod animantis genus.

תנים

Dracones terreſtres, atq. marini. Draco potius de terreſtri.

3 Ergo cū Dracones, atque ſerpentes frequētiſſime habitent in ſolitudine, uidebitur hæc Draconum ſocietas, & ſimilitudo ad eādem ſolitudinis & uaſtationis rationem pertinere. q. d. Vaſtatus ſum, & in extremam ſolitudinem redactus, ut omnino uidear eſſe ex illorum animantium genere, quę habitant in ſolitudine, & in ciuitatibus deſolatis. Nonnihil huius rei uidetur indicatum a Niceta: Animalia (inquit) [hęc ſunt, quę ſolitudinem amant: Hęc igitur en Iobus niſit, quia extra vrbem, ac ſub dio commorabatur.] Illud etiam addi poteſt, quod affert Steuchus poſſe fieri, ut dicat Iob ſe optare ſolitudinem, ubi longe, lateque gemere. & conqueri ſine arbitris poſſit, atque impune uociferari.

Draconum ſocietas de habitatione ſolitudinis.

Nicetas.

Eug.

4 Sed tamen hęc cum Dracomb. ſimilitudo ad ululatū, & luctum, non ad ſolitudinem alij referunt; id quod ex Michęę 1. colligitur: [Faciam planctum uelut Draconū, & luctum quaſi ſtruthionum.] Dicunt enim hoc noſtro loco Philippus, Hieronym. Beda, Dracones luctuoſum quid ſibilare, & quaſi ululare oppreſſos ab Elephantis. Philippi hęc ſunt uerba; [Cruciatibus poenarū affectus dolores meos ſibilis tēperabā quēadmodū facere dicunt Dracones qn ab Elephātis capiūtur, & interficiūtur. Fere idē docet Hyeron. Mich 1. Dracones (inquit) [terribili ſibilo perſonāt iuxta hiſtorias eorū, qui de Phyſicis conſcripſerūt eo tēpore, quo uincūtur ab Elephātis.] Rē fere eadē recipiūt Rupert. & Remigius Mich. 1. Pugnā quidē Elephātū cū Draconib. apud ſcriptores rerū naturalium lego, ſed luctū hunc, triſteve ſibilū Draconū minime lego nā uel raro Dracones interficiunt ab Elephātis; vel uterq. ſimul interit: nā vt Pli. dixit; [Cōmotitur ea dimicatio; victuſq corruēs Elephas, cōplexū elidit pōdere.] Deniq. nō timet Elephantē Draco, ſed timeē. Nō aliud ſcribit a Pli. l. 8. c. 11. Solin. c. 38. & c. 65. Diodoro Siculo l. 4 nō lōge a principio. Aelian. lib. 1. ca. 43 Iſid. li. 5. c. 4.

Phil pp. Hieronym. Beda.

Rupertus. Remigius. Draconis, & Elephantis pugna. Plinius. Solinus. Diodor. Aelian. Michæas. Mi ch 1.

Aliam huius grauiſſimi gemitus cauſam ſcribunt alij, ſitim; qua cum laborat Draco, æſtuans gemit, & ſibilat horrēdum. Hæc quoque cauſa, & ſitis hauſta videtur ex Rabbinorū fontibus: nam apud probatos ſcriptores, nihil eiuſmodi legitur; Tantū Theodoretus neſcio quid æſtuantis anhelitus indicauit, in expoſitione Michęæ: Quia (inquit) [ſolitæ ſunt cū cantu quodam præficę lugere, & more Serpentum ſibilantium ex ęſtuante corde emittere anhelitū, & violētia quadā hunc edere, poſuit dictas ſimilitudines.] Quāquam etiā illud quoque legamus apud Plin. & Solin. [Dracones eſſe valde appetētes frigidi ſāguinis Elephātorū, ob id æſtu torrēte præcipue a Draconibus expeti.] Sed nō ob id ſibilare, aut gemere. Verior gemēdi, & ſibilandi cauſa, quæ ex Ieremiæ. 14. 6. colligitur, fames: nā de fameſcentibus onagris dicitur; [Traxerunt ventū, quaſi Dracones, quia nō erat herba.]

Dracones æſtuātes ſitī. Theodor.

Dracones appetunt ſanguinem Elephantū.

At gemitum hunc, & horribilem ſibilum non tam ad Dracones terreſtres, quam ad cantum lugubrem auium triſtiſſimarum, videtur accepiſſe Septuag. legentes hoc loco; Frater factus ſum Syrenum. Quo etiam modo legit Symmachus, atq. eandem vocem originalem, Thanim, vertit quoq. Syrenes Latinus Interpres Iſa. 13. 22. [Reſpōdebūt ibi vlulæ in ædib. ei⁹, & ſyrenes in delubris voluptatis.] Sirenes autē interpretatur Nicetas, aues quaſdam,

LXX. Symmach.

תנים

Syrenes, quæ animantes. Nicetas.

dam,quæ canere ſolent,Alcionas,aut Vlulas. Vtrumque
enim genus eſt(inquit)animaotis luctuoſum. Sed quod
Syrenum ad Syrenes attinet,potius illarum cantus ſiue aues ſint,
cantus. ſiue quid aliud,ſuauiſſimus dicitur eſſe; atque ideo He-
Hesiod. ſiudus uentos ab illis demulceri ſcribit,ita ut mare trã-
Suidas. quilletur. Et Suidas quidem uerbo Syrenes,ſcribit;[ſyre
De ſyreni- nes mulieres quaſdam canoras ueteri fabula celebrari,
bus,vide Gi quę in inſula ſedentes ſuauitate uocis prꝫternauigan-
ral. ſyntag. tes delectariot; eoſq; ad obirũ deſinuerint.] Addit ita-
5. Natalem tim;[Syrenes,& Onocentauros,quoru meminit Iſaias,
lib.7.c.13. Dæmones quidẽ ſunt,ea figura apparentes in deſolatio-
Delrium in ne urbis ira Diuina inflicta. Syri autẽ olores eſſe dicũt,
5. Chorum qui poſt lauationem ex aquis in aerẽ ſubuolantes ſuaue
Medea P8 quodam carmeo canãt. Iob uero dicit; Frater factus ſum
tonã. in ſi- ſyrenum,& ſodalis paſſerum.hoc eſt,Cãtiln meas cala-
5. Ant id. mitates,quemadmodũ ſyrenes.] Chryſ.uero rẽ eandem
Chryſoſt. hac paraphraſi elucidat; [in lugubrem auiũ cantum in-
Luctus cum cidi, meã naturam dedidici, nihilo ſum his auibus me-
auium cã- lior.] Et ſane nõ raro luctus, & querimonię cum auium
tu lugubri cãtu querulo conferri ſolent,ut illa apud Senecam Iole:
cõparatur. — — *Cur mea nondum*
Sen.in Her. *Capiunt volucres brachia plumas?*
Oeth.act.1. *Fœlix,felix cum ſylua domus*
Noſtro feretur, patrioque ſedens
Ales in agro,referam queſtulo
Murmure queſtus,volucremque Iole
Turba loquetur — —

Pauloque ante Syrenum meminerat;

— — *Me vel Siculis*
Addite ſaxis,vbi fata gemet
Theſſala Syren. — —

Tandem quidquid de cantu Syrenum ſit, aut de ge-
mitu Draconum, uocem Thanim ad luctum. & gemitũ
pertinere certum eſt,ex Mich.1.8.Iſa.13.22. Iere. 14.6.
6 atq; ex Iob 3.vbi diximus: Qui parati sũt ſuſcitare Le-
uiatham,eſſe præficas,& lamentatrices, vel lamentato-
res paratos ſuſcitare,& inſtaurare luctum ſuum.In qua
RR. Dauid lectione, & interpretatione conueniunt R. Dauid, R.
Abraham. Abrahã,R. Mardoch.& Gerſon. R.Moyſes, & R. Peri-
& alij. ſol. & Paraphraſis Ieroſolymitana, & poſt hos reliqui
Hebraizantes;nã ſyllabam illã vltimam, *Than*,vel *Tha-
nim* ſumunt pro *Ebel*,id eſt,luctu,de quo ibi diximus.

7 Et ſocius ſtruthionum. Cur hoc loco ſtruthio in exẽ-
plum,aut ſimilitudinem afferatur,non omnes Interpre-
tes conueniunt:nã Philippus ad ſtultitiam ſtruthionum
Philippus. refert,aut ad ſolitudinem,in qua fere degũt;Fatuus(in-
quit)[factus ſum,& inſipiens,vt ſtruthio auis ſtultiſſi-
ma,vt hebes præ dolore fruſtra me æſtimem laboraſſe.
Siue aliter,ab hominibus derelictus,beſtijs,quę habitãt
יענה in ſolitudine,factus ſum frater,& ſocius.] Et quidẽ vo-
LXX. cem originalẽ *Iaghana*, non eodẽ modo omnes vertunt.
Regia. Septuag.fere ſyrenes,vertunt Iſa.13.& 34.Iere.50. Alij
Dauid poſt Mardochai,vlulam Kimhi in radice *Ghain*.interpre-
Chimhi In tatur autem degẽtem in ſolitudine,quæ vocẽ lugubrem
עין emittat,& nomẽ habet a radice *Ghanah*,quod eſt reſpõ-
ענה dere, aut cantare cum labore, & afflictione, ſiue vt alij
dicunt,gemere,& vlulare. Ruſus de cauſa iſtius vlula-
tus,aut cantus lugubris eſt diſſenſio:nam aliqui dicunt
huiuſmodi auem ſiti enectam gemere. Alij poſt Kimhi,
Vatabl. & & Mardochai referunt ad pullos huius alitis, qui a
Grajal.Mi parentibus dimiſſi ob defectum cibi flent, atq; vlulant.
ch.1. Quo videtur alludi Thren. 4.3.[Filia populi mei crude
lis,quaſi ſtruthio in deſerto.]Quanquã alij hunc ipſum
locũ referunt ad mirã ſtruthionis charitatẽ erga pullos
ſuos:nã ſcribunt capi a venatorib.infixis peracutis ferri
cuſpidibus circa nidum,quos amore filiorũ contemnit,
Aelianus. atque ita ſaucia,atq; trãsfixa intereat. Rẽ ſcribit Aelia-
nus,lib.14.cap.21. Sed a nullo probato Scriptore tradi-
tur tunc gemere, aut vlulare. Forte illud veriſimilius,
quod ſtruthiones lamentẽtur filios ablatos a venatori-
Thargum. bus,vt indicare videtur Thargum Threnor.4. locum il-
lũ,[Filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto.]
hac paraphraſi elucidans : [Enutriuit congregatio po-
puli mei vincios crudelibus , & lamentantur ſuper illos
matres illorum,ſicut ſtruthiones in deſerto.]Quãquam
Quinquar- Quinquarboreus exiſtimet locũ hunc, non tã de plãctu
boreus. matrum,quã de ipſo luctu pullorum ſtruthionis debere
accipi,vt ſit ſimilitudo quædam permiſta diſſimilitudi-
ne.q.d. non minus plangunt ac gemunt matres propter
ablatos ſibi liberos,quã ipſi pulli Struthiocameli, quos
deſerunt parentes. Nihil habeo de hoc ſtruthionum lu-
ctu melius,aut certius. Quamquã illud minime præter- *Rupertus.*
mittendũ,quod Rupertus ſuper Michęam indicauit,
hanc cum luctu Draconum, atque Struthionum ſimili-
tudinẽ non referri ad peculiarẽ aliquã cauſam, quæ co-
gat eiuſmodi animantia gemere, ſed tantum indicare
Iob querimonias,& gemitus ſuos nulla conſolatione
deliniri,nullaq. commiſeratione ſuſcipi ab auditoribus; *Gemitus in-*
ſicut quamuis ſerpentum ſibilus, & voces ſtruthionis *digni cõmi-*
lugubres videantur, nemo tamen illas audit cum cõmi- *ſeratione.*
ſeratione aliqua , ſed potius cum horrore quodam, at-
que animi odio. Nunc pauca quædam de vocibus.

Frater, & ſocius, &c. Societas hæc, atque fraternitas 8
procul dubio pertinet ad ſimilitudine , vel comparatio- *Societas, &*
nem. Sicut enim ſocietas, & amicitia non niſi inter ſimi- *fraternitas*
les, & pares intercedere ſolet, multæque exiſtunt cauſæ *inter ſimi-*
ſimilitudinis inter fratres;ſic ſane ſocietas,atque frater- *les.*
nitas pro ſimilitudine vſurpari ſolet. Quare fratres in
ſcelere,& moribus,dicuntur Simeon,& Leui Geo.49.5.
Sed clare Prou.8.9 [Qui mollis eſt,& diſſolutus in ope-
re ſuo frater (ſimilis) eſt ſua opera diſſipantis]id eſt,de-
coctor,atque deſidioſus ſimiles ſunt.

Socius ſtruthionum. Quod ad naturam huius animã- 9
tis attinet,cum Iob dicemus infra cap.39 Nunc tantum,
quod ad modum dicendi facit;nam proprie in Hebræo
legitur;Socius filiabus ſtruthionis. Kimhi, quẽ ſequu- *R.Chimhi.*
tus eſt Mardochai, exiſtimat filias appellari, pullos ip- *R.Mardoc.*
ſos.ſed quare potius filiæ,& non filij? Reſpondent alij, *Struthionis*
quia ſtruthiones fęminæ gregatim gradi ſoleant freque- *fęmina lu-*
ntiuſq. videri, acrioremq. ac lugubriorem vlulatum ha- *gubrior.*
bere,cum queruntur. Sed quis id docet?nam his in rebus
non licet facile coniecturas admittere, nedũ leuiter fin-
gere. Forerius Iſa.13.huiuſmodi rationem reddit, quod *Forerius.*
hæc auis [nõ incubat , neque fouet oua, neque excludit
ſiue reliquæ aues , vt potius videatur eſſe filia, quã ma-
ter,immo filia ſine matre.] Hãc rõnem deſcripſit(vt ſo-
let pleraque)ex Ioanne Forſtero. Sed omnime ſatisfacit:
nã pari profecto rõne dici tam poſſet filius ſtruthionis,
quã filia ſtruthionis. Refert vero idem Forſterus ex He-
bræorũ magiſtris,ideo ſic dici filiam potius, quã filium,
quod ſtruthio tantum ſexum fęmineum habeat. Sed hoc
credi non poteſt,nec debet. Illa paulo melior ratio alte-
ra Kimhi,quã tradit in libro Michlol, *Benothiaghanah*, id יענה
eſt,filiam ſtruthionis, Hebraice dici,eo quod homines fę בנות
mella fere veſci ſoleant,cum adhuc parua eſt : nam Ae-
thiopes dicuntur veſci ſtruthionibus , atque inde etiam *Struthiopha-*
nominati videntur quidã Arabiæ populi, Struthiopha- *gi.*
gi,apud Strabonem libro 16 Diodorum Siculum libr.4. *Strabo.*
Addamus nos quoque rei huius rationem hanc , quod *Dioder.*
cum gemitus,& vlulatus mulıebris plerumq. ſit, & fœ- *Ratio alia*
minarum potius,quam virorum , recte cum in exemplũ *cur in exẽpl.*
luctus afferuntur nomine fęmineo dicentur , filiæ ſtru- *luctus fęmi*
thionum. ſic cum Dauid nimium profuſe luxit Abſalo- *næ ſtruthio*
nem,dicitur verbo fęminini generis , [Luſit Dauid filiũ *num.*
ſuum]3.Reg.13.37. Sed quid , quod aliquando in ntio *Luctus ad*
ſit ſtruthionis.non propter luctum, ſed alias ob cauſas, *fęmineam*
fere tamen ſemper dicitur fęminino nomine, filia,aut fi- *mollitudi-*
liæ ſtruthionum? vt Iſa. 13.21.& Iſa.34.13. & 43.20 & *nẽ relatus.*
Ierem.50.39. Ergo iãdem illa huius rei vera, & ſimplex *Vera dubi-*
cauſa eſto, quod ipſum nomen auis *Iaghanah* eſt fęmini- *tationis pro*
ni generis; quare cum pluraliter ſignificantur , dicuntur *poſitæ ſolu-*
fęminino genere, filiæ ſtruthionis,non filij. *tio.*
יענה

XXX. Cutis mea denigrata eſt ſuper me, & oſſa mea aruerunt præ caumate.

1 Cauma *quid apud Græcos,& medicos.*
2 *Morbi ignei deſcriptio.* Cremium *quid. Illuſtratus Dauid.*
3 Cutis denigratio *unde.*
4 Cythara, *inſtrumentum lætitiæ,cuiuſmodi fuerit. Illuſtratus Dauid.*
5 Organum *quale. Illuſtrati Moyſes,& Amos.*

CVtis in nigrum colorem verſæ cauſam grauiſſimam 1
exponit,ex qua ad ſuperiores illos gemitus, & vlu-
latus compellebatur,videlicet ariditatem,& cauma. Eſt
autem Cauma vox Græca, quæ eleganter reſpondet vo- *Cauma mor*
ci originali,eſtque ariditas,æſtus,ardor,videlicet morbi *bi genus.*
genos. Ioannes autem Gorræus breuiter , ac docte ſic *Io.Gorræus*
Cauma

Cauma definiens, scribit: [Sunt qui interpretẽtur apud Hippocratem, febrem, quam, & Pyr appellauit. Alij vero aeris ambientis feruorem, alij cauteria, & escharas, quos omnes verum dicere annotat Galenus in Aphoris. 13. lib. 7] Quæ omnia fere sunt Galeni verba. atque illud addit, quod forte cum Iobi vlceribus ardentissimis, & caumate facit; [In huiusmodi æstibus fortibus, cõuulsiones, aut distentiones, malum esse, propter neruorum siccitatem.] Diximus nos de vlcere Sechin, quod ea ar-
2 dore proueniebat, plura c. 2. vers. 7 sect. 3. De hoc autem caumate videtur id Deut. 28. 22 Percutiet te ardore, & æstu, & aere corrupto. Qui morbus videtur depascere, & vorare intimas ossibus medullas, videturque fere idẽ
[Tabescentis hominis præ ardore hypotiposis.] cum illo Psa. 101. vbi elegantissime describitur ægrotantis hominis macie, & ardore confecti, incredibiliterque vexati, morbus grauissimus: Defecerũt, sicut fumus, dies mei (quasi subiecto huius morbi igne, & ardore, conflagrans totus euanesco, & mea substãtia videtur in vapores tenuissimos, atque in fumum tota resolui) & ossa mea (quibus humor ille vitalis medullatum cõtinetur, quo totum corpus videtur irrigari, & pinguescere) sicut
[Cremium. Columel.] cremium aruerunt. Nomen nouum quãquam apud Columellam lib. 12. cap. 19. Cremia, aut gremia sint surculi aridi, tenuia ligna. & similiter etiam apud Plinium libr.
[Plinius.] 12. ca. 19 Dicantur sarmenta, siue cremia Cynnamomi. Videtur autem significare rem concrematam, aut con-
[Hieronym. LXX. Theodotio. Aquila. Symmach. Theodoret.] crematu facilem, & vt Hiero. super id Oseæ 10. Quasi spumam, &c. ait: [Septuaginta, & Theodotio cremium transtulerunt aridas scilicet herbas, siccaque virgulta, quæ camino, & incendio præparantur.] Aquila legit in hoc Psal. Sicut cinis. Symmachus; Sicut incendiũ. Theodotio; Sicut frixorium. vel, sicut quod frigitur. Theodoretus; Sicut torris aridus. Atque eodem pertinet sequẽs quoque similitudo fœni: Percussus sum, vt fęnum. videlicet solis ardore. Illud enim est arborem aut herbã percuti languere, & ex siccari) & aruit cor meum (totus ipse) quia oblitus sum, comedere panem meum (inedia enim consumit, & arefacit corpus; perdiderat ergo omnem cibi appetentiam, vt ait Theodoretus. A voce gemitus mei (præ mœrore, & gemitu) adhæsit os meum carni meæ, (id est, succo omni exucto cutis arida hæret nudis ossibus. Hæc omnia illustrem hypotiposim conti-
3 nent æstuantis hominis, quem morbus, & ardentissimũ
[Vnde cutis obscuritas.] vrit cauma Inde cutis denigratio, aut obscuritas nimiũ perustæ. Quare minus cohærent, quæ alij de causa huius denigrationis afferunt, D. Thomas, & plerique Latini
[D. Thom. Philippus.] referentes ad putres humores. Philippus, quod [in stercore constitutus per multa tempora soles ardentissimos vsque ad ossa pateretur.] Quare elegãter dixit Nicetas:
[Nicetas.] [Nõ tã ei ex sole, quã ex morbo ac plaga accidebat: nam quę extabescit caro infuscatur, & nigra euadit, & cũ sub dio resideret in stercore, diei æstu exurebatur, sed multo magis ob immoderatũ vlceris incẽdiũ atq; feruorem.

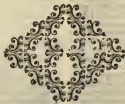
Potest autem illud, præ caumate, dupliciter accipi; primo vt sit, propter vim caumatis, & ardoris; aut vt afferat comparationem, præ caumate, id est, plusquam cauma, aut quam ipse æstus.

XXXI. Versa est in luctum Cythara mea, & Organum meum in vocem flentium.

Luctuosissima totius capitis clausula. Huc omnis pri- 4
stina fortuna recidit, & Cythara, qua me quondam oblectabam, nil nisi luctuosum, & triste sonat; organum quoque fletus acerbissimos personat.

Versa est in luctum Cythara. Indicat plane duo hæc musicorum instrumentorum genera non nisi lętis, & iucundis seruisse: nam fuerũt etiam instrumenta, quæ luctui dicata erant, & cum quibus non nisi tristia canebãtur. Cytharam autem, quæ hoc loco dicitur in originali Chinor fuisse dicatam celebrationi festorum, constat ex Ps. 80. 3 Sumite Psalmum, & date Tympanum, Psalterium iucundum, siue dulce; vbi pro Psalterio, est eadem vox, quæ hic Cythara & similiter Ps. 136. Suspendimus organa nostra; Pro organo; eadem vox, quæ etiam redditur Lyra 1. Paralip. 16. est etiam lætitiæ, & gaudij Ezec. 26. 13. [Quiescere faciam multitudinem canticorum, tuorum, & sonitus Cythararum tuarum non audietur amplius. Frequẽter autem, Chinor, vertitur Cythara Gen. 4. 21. Psal. 32. 2. Psalm. 56. 9. 3. Reg. 10. 12. Cuiusmodi autem instrumentum fuerit diximus supra c. 25. vers. 12. *[Musica instrumenta lætis conuenientia. בכנור]*

Et Orgaoum meum. Septuaginta. Psalmus meus: nam 5
originalis vox fere indifferens ad Canticũ, & ad instrumentum musicum, a qua dicitur Ezech. 33. 32. [Quasi carmen musicum, quod suaui dulcique sono canitur.] *[LXX.]*
Pro organo vero, & ipso instrumento musico Gen. 4. 21. 6
Psal. 150. 4. Certe antiquissimũ est, vt quod ab ipso Tubal inuentum fuerit, Patre canentium cythara, & organo. Quidam existimãt esse tibiam, quæ inflatione sonat. Alij non solum esse fistulam, sed fistulis constare. Certe nomen habet a radice *Ghagab*, quod est amare; vel quod ad illud caotatentor amatoria, quæ Ezech. 33. dicuntur dulcia, & suauia; vel quod illius vsus, & sonus amorem, & voluptatem efficeret. Diximus de hoc loco iam indicato. Illud vero obseruat hoc loco Iulianus, fieri quidem posse vt cum pietate instrumenta musica haberet; quandoquidem, & in templis est illorum vsus. Et quidem ex his rebus, quid nõ pium, & honestum, si ad pios, & honestos vsus referatur? Sed in eo improbi falluntur, quod sibi impurissimis, & abutentibus re quacunque oblata, idem omnino licere putant, quod sanctis, & pijs hominibos. Vide id Amos 6. [Sicut Dauid putauerunt se habere vasa Cantici. De quo diximus superius. *[Oleaster. Gen. 4. Forster. עגב Organi nomẽ dictum ab amore. Iulianus. Musicę studium cum pietate coniunctum. Impij abutentes hone. stis per se rebus.]*

NOTATIO RERVM insignium, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

1
Nunc autem derident me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.

Vm is fuerit mearum rerũ status, imperij dignitas, nominisq. celebritas, at nũc irrideor petulanter a iuuenib. hominibusq. vilissimis, quib. neque pp ætatẽ, neq. propter vllam sui status dignitate potest esse aliqua Sapiẽtię existimatio, vel dicẽdi auctoritas. Nunc itaq. (quod nõ solum dolendum pp breuem fortunę cõmutationem, sed pp rei indignitatẽ) grandæuus iam, atq. maturus homo admoneor a iunioribus, & singillatim admoneor suggillorq. ab ijs, qui a me quondã iure admoniti fuerint; nõ quidem eo animo, & fine, vt gratiã mihi beneficij s memoriã illi rependãt, sed vt se superiores ostendant, atq. miserrimũ hominem exagitent. Illi (inquã) quos omnino mea domo, ac meorũ familiarium conuictu propter nataliũ ignobilitatẽ, ac vitę, & morum impuritatẽ indignos existimabã, & pp sordes vitæ, ac morum, cũ fastidio, & nausea proijciebã; quorũ optimi, atq. sapientissimi plane digni erant contẽni, prorsusq. indignũ putasse eorũ patres intueri. Quib. nõ perinde, vt canibus meis, rerũ copia suppeditabat; adeo abiectis, atq. sordidis, vt nõ dignarer illis cõmittere vilissima domus meæ ministeria, neq. simul cũ meis canib. custodiã gregũ meorũ cõcredere. Quippe indigni prorsus erãt, q canes curarẽt, & agerẽt, cibariaq. pararet, q est extremũ tãdẽ, atq. vilissimũ familię ministeriũ.

2
Quorum virtus manuũ mihi erat pro nihilo: & vita ipsa putabantur indigni.

Homines nimirũ ignaui, & infrugiferi, quorũ vires cũ meis cõparatæ nullę omnino erãt, opes nullæ, atq. mihi omnino inutiles; nũquam.n. eorũ opera egui. Quapropter & victu ipso ad vitã necessario plane destituebantur, ac cũ nihil honore, & hoie dignũ in vita gessissẽt, merito suo iudicabãt fame, & egestate cõtabescere.

3
Egestate, & fame steriles, qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate, & miseria.

Barbarũ plane, ac ferũ genus hominum, rerũ omnium ad vitam necessariarũ inopia laborantes; loca inculta, & horrida incolentes propter famem, ad siccã vastamq. solitudinem fugiẽtes; nihil frugis, fructusve habentes, & qui nec reperire, nec parare rationem quãpiam vitę sustinendę poterant. In solitudine aũt instabiles, & aberrantes, vilissimas quasq. herbas colligebãt, quas ferarũ instar arroderent. Homines sane lucis inimici, & nocturno potissimum tẽpore, ne a quoquã videri, aut inueniri possent, ex latibulis suis prodeuntes, vt cibũ cõparare possent, quibus nõ raro cõtingeret, vt siccissimas haberent, incænesq. dormirẽt noctes. Quamquã illud quoq. indignissimum, cũ nuper illorum parentes huiusmodi fuerint, in summo squalore, & tenebris, ac repente iã nunc hodie prodijsse illorũ liberos opulentissimos, ac summam rerũ tenuisse.

4
Et mandebant herbas & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus eorũ.

a *Quod herba genus, quidue iuniperus hoc loco, ex Hebræo, & diligenter quæritur. nu. 1. 2. 3. 4.*

Qui etiam ipsi heri succidebant a maluas, herbasque austeras, & acerbas, fereque ad mandendum ineptas, iuxta arbusta nascentes, atque ipsis etiam paulo tenerioribus arborum corticibus, vt pane, necnon iuniperorum, genistarumve radicibus vtebantur.

5
Qui de conuallibus ista rapientes, ad ea cum clamore currebant.

Ij ipsi, qui me nũc maledictis incessunt, prędones profecto sunt latrocinij, flagitijsq. infames, quos frequẽter boni ciues fustis atque rapinis lacessiti, e ciuitate exeũtes, multo cũ clamore insequuti sunt. Non.n. vagi, & improbi hoĩes permittebantur in ciuitate consistere. Quare si publice aliqñ cõparuissent, statim expellebantur, & eijciebantur. In agris vero cũ isti errones per cãpos & solitudines excurrunt, si forte in aliquẽ in hortũ incidunt, clanculum subintrant furaturi herbas, fructusve; cũq deprehensi fuerint, expelluntur, fures oibus inclamãtibus. Illi vero, si quid in locis paulo humidioribus, aut in imis vallibus quidpiã, quod mandi possit, repererint, cum ingenti clamore, ad prędam omnes conuolant, & quasi de vberrimis dulcissimisque fructibus sibi gratulantes, arripientesq. summa celeritate ad tuguriola sua, & specus cõuolant.

6
In desertis habitabant torrentium, & in cauernis terræ, vel super glaream.

Neque vero meliora sunt illorum cubilia, domusque, nam vel in fracturis, aut rimis terrę, aut fossis alluuione factis ad ripas fluminum, vel in terræ cauernis, vel in montium antris, vel ad maris littus suas sedes constituunt, vt humanos oculos vitẽt, aut vitam suam latebris, & locorum asperitate tueantur.

7
Qui inter huiuscemodi lætabantur: & esse sub sentibus, delicias computabant.

Hęc sane omnia, quæ non hominũ, sed ferarũ sunt, pro summis delicijs habebãt, interq. syluestria arbusta ferino more, instar onagrorũ rudebant, atq. barbaro quodam, confusoq. clamore exultabant. Aliqñ vero subito aliquo timore perculsi, abiectissime sese sub densis vepribus colligebant, aliquãdo vero aridis se ad latendũ, atq. ad fallendum eos, qui pręteribant, virgultis contegebant.

8
Filijstultorũ, & ignobiliũ: & in terra penitus nõ parẽtes.

b *Hęc omnibus sententijs continuis Troglodytica gentis descriptionem, subtiliter, atque diligenter exponitur. numer. 2. & 3.*

b Oes profecto isti ex parentibus insipientibus, insipieores, ex turpibus, atq. despectis, turpes, atq. despecti, ex inglorijs, atq. obscuris, inglorij, atq. obscuri; abiectissimi omnes, planeq. sarui, & nullius nominis, ipsaq. terra abiectiores, & nulla in re conspicui.

Mole-

9
Nunc in eorum canticũ versus sum, & factus sum illis in prouerbium.

Molestissima vero mihi hæc fortunæ cõmutatio, iisdẽ nunc maledictis verberari ab illis, qui nuper pp sordidissimam, & ferinam vitam, omniũ fabula, & prouerbiũ erant: cantio itaq. & carmen econuerso ego effectus sum eorũ, measq. calamitates, non solum pro quouis alio sermone habent in ore, sed cũ gaudio, & carmine excipiũt, atq. in meũ dedecus ridicula carmina cõponunt, & cãtitant, vt nihil apud illos tã vulgare, & tritũ sit, quã Iobi calamitas.

10
Abominantur me, & longe fugiunt a me, & faciem meam conspuere non verentur.

Nomen ipsum meũ cum fastidio, & nausea vsurpant; visu, colloquio, aut vllo familiaritatis genere me non dignantur; rem, me, plane detestabilem, & odiosam ducunt, atque a meo contagio se, quam longissime remouent. vt enim fœdissimum istum meũ morbum, atq. contagiũ regerere videantur, e aduersum me despuunt, & vbi ad me proprius accesserint, sputisque fœdauerint, longius recedunt, iniurijs, & contumelijs fœdissimis in faciem iactatis.

e *Spuendi ignominia, religio, significatio ex sacris, & profanis obseruatur. numero 4 5.6.*

11
Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me, & frænũ posuit in os meum.

Hæc iam grauia mala patior vtiq. supremi numinis voluntate, atq. consilio. Voluit.n. me Deus pro scopo præfigere suorũ iaculorum. Adduxit itaque, intenditq. vehementer chordã sui arcus, & vim omnem ad me collimandum, transfigendumq. tum etiam ad præclaros alios suæ gloriæ, suæq. Prouidentiæ fines, exeruit, funẽque laxauit. Cũ vero me videant hoĩes profligatissimi tot plagis confossum, excusso omni pudoris, & reuerentiæ freno, quasi laxatis habenis, effrenes, atq. præcipites in me ferũtur. & quasi freno iniecto in meũ os, agunt me vt inutile pecus, ac mutum hominem lacessunt, tundunt, lacerant. Deus quoq. silentij vinclis os meum adstrinxit, cum mihi libertatẽ orationis ademit, pre dolore videlicet, qui vix frenos capit ego quasi fræno impeditus clamare nequeo; patior itaq. quicquid durum, & acerbũ naturæ palato est.

12
Ad dexteram orientis calamitatis meæ illico surrexerunt, pedes meos subuerterunt.

Mutus enim, & tacitus vsq. persisto, quamuis me petulantissimi atque procacissimi pueri, parentum stultissimorum, atq. ignobilissimorum digna germina, conuitijs, & scõmatis exagitare non vereantur, & a dextris consistentes, vt incautũ melius adoriri possint, ludibrio, & despectu impudentissime ludunt hominẽ, nimirũ nuper in summo felicitatis vertice consistentẽ, repente ad ærumnas incredibiles delapsum. Malorum.n. seges vberrima, ac meæ vitæ inimicissima in ipsis meis rebus, inq. meo corpore exorta est, vnaq. vlcerum fœdissima ista scabies, qua totus operior, cum qua vniuersi morbi, atq. dolores societatis dexteras iunxisse videtur, ac sese mutuis auxilijs exacuere, atq. confirmare. Ipsi etiam morbi per sese grauissimi, atq. molestissimi, inimicorum meorum improbitate, & irrisione multo grauiores, atque acerbiores efficiuntur.

Et oppresserunt, quasi fluctibus, semitis suis.

Nã in me fere iam oneri grauissimo succumbentem, incumbunt totis ipsi viribus, ac nitũtur artibus oĩbus pedes meos labefactare, vt me deijciant; deiectũ atq. prostratum, quasi planam, tritamque viã conculcent. Et quidem veluti sæuissimis fluctibus in me irruentibus, assiduis malis opprimor. Dolores aũt, instar fluctuũ perpetuorum sibi per vices succedunt, & misere occurrunt, quib. penitus obruor, atq. constringor. Interim nihil est in me firmum, q̃ malis, vel leuiter resistere possit. Sic quasi plana, & expedita via vniuersa ad me accedũt mala, obstructa mihi oĩ effugiẽdi semita.

13
Dissipauerunt itinera mea; insidiati sunt mihi, & præualuerunt; & non fuit, qui ferret auxilium.

Siquod.n. diuerticulũ, aut effugiũ esse potuit, rapidissimorum fluctuum impetu labefactatum, & deletum vsq. est, ac meæ felicitatis viæ sublatę sunt oĩs. Nemo quippe non meum melioris spei studiũ impedire conatur, quo minus assequar, q̃ ardentissime cupio. Vndiq. inextricabilibus impedior difficultatibus, & incertis dubijsq. semitis aberrãti mihi insidias paratas ab aduersarijs sentio, sed minime illas irritas, aut vanas. Præter quam enim, q̃ in me lædendo feliciter operã collocant, multum quoq. ex meis damnis vtilitatis, & lucri percipiunt, & cum per se singuli imbecillum, penitusq. fractum hominem facile superare potuissent, sine mutuis auxilijs, at in meã nunc perniciem iunctis viribus cõsentiunt.

14
Quasi rupto muro, & aperta ianua, irruerũt super me: & ad meas miserias deuoluti sunt.

Vt vero ingentis fluminis violentus impetus moles oppositas labefactare, & obruere solet, atque facilem, & late patentem aditum ruptis aggeribus aperire, sic sane mei hostes violentia, atque ferocia in me incurrentes, & nescio quibus, aut amicitię, aut Zeli quasi armis muniti & operti, verissime autem mei perdendi studio, admirabili cum celeritate vertuntur, & concitantur.

15
Redactus sum in nihilum, & abstulit, quasi ventus, desiderium meum: & velut nubes transijt salus mea.

Tot igitur malorum, & cruciatuum incredibilium acerbitate, & sensu omnino conficior, & velut nimia vetustate attritus cõsenesco, vt oĩno iam in nihilum abijsse videar. Et quidẽ tum desideriũ meum, atq. votorum meorũ spem, præmiumq. Diuinę legis custodibus propositum, quasi venti inclementis impetu, & quasi transuolantis nubis celeritate simul cũ salute, & vita ipsa dissipata uideo. Tũ Deus ipse, quod solum mihi spei tutissimum perfugiũ esse poterat, incredibili indignatione concitatus, quidquid mihi iucundũ esse posse videbatur, atq. melioris conditionis spẽ omnem impulit, atque disiecit. Igitur mea felicitas, quæ quondam instar nubis ingenti mole conspicuæ, magnam bonorum omniũ fœcunditatem pollicebatur, momento temporis excessit atque euanuit.

16
Nunc autem in memetipso marcescit aĩa mea, & possident me dies afflictionis.

Cũ multa igitur mala grauissima meis oculis obuersentur, sed illud longe acerbius, q̃ interius animo, & virib. langueo, & contabesco;

tabesco; atque cogitationibus,& curis molestissimis irretior, quibus ipsa vis animi labefactatur: totusque exhaurior, ipso vitali humore veluti effuso. Luctuosissima igitur ac plena doloribus, & aerumnis tempora arctissime vinctum me constringunt.

17 Nocte os meum perforatur doloribus.
Et qui me comedunt, non dormiunt.

Nocturno vero tẽpore, cum miserrimo cuique, indulgẽte, morbo, induciȩ dolorũ esse solẽt, multo ego acerbius crucior; tũc enim intima peruadit ossa saeuus dolor, quae veluti terebrari, atque suis sedibus conuelli,& erui videntur: & qui meam vitam, atq; languorem sinunt, sine somno,& quieti ducũt meos cruciatus, nocteq; meas insõnes. Nocu igitur, diuq; me insectatur; cũ quib. profecto meis hostibus, veluti cõiuratione facta mei corporis pulsus,& arteriȩ, celeri, & aberrãti motu, ac vermes ẽt saeuo morsu cõsẽserũt.

18 In multitudine eorum consumitur vestimẽtum meum: & quasi capitio tunicae succinxerunt me.

Propter multam doloris vim ac nimiã morbi grauitatẽ, putredinisque manantis copiam, denique scatentiũ vermiculorũ multitudine, ipsa mea vestis putrescit, & atteritur, atq; adeo cogor vestẽ sepius inuertere, ac omnino ẽt mutare; nã totius corporis fȩditas ipsã vestimenti faciẽ mutat,& destruit. Ipsũ vero vestimenti capitiũ,& os infestissimis huiusmodi bestiolis turmatim ascẽdẽtibus,& quasi efferuescentibus cõcrescit,& cõstringitur; ita vt me iã capere nõ possit, neque commode respirare permittat: accedente etiã molestissima angina, quae me strangulat, & cõprimit: sicut cum angusta ora vestis iugulũ adstringit, premitque vehemẽtius.

19 Comparatus sum luto,& assimilatus sum fauillae,& cineri.

Prȩ tanta igitur vulcerum spurcitia,& tanie, videor nõ solũ inquinatus,& sordidus, sed sordes ipsae, atq; lutũ; & eiusmodi plane sum, vt indignus non habeat, qui omnium pedibus proculcer: atque adeo etiã ipse Deus mecum sic agit, vt nihilo me pluris facere videatur, quam si lutum essem vilissimum, aut leuissimus cinis, aut si quid vilius,& abiectius est, quod cum nullius vsus sit, foras proijcitur. Sed quid mirum, me tãtum sordescere, qui ex ipsis sordibus,& vilissimo terrae puluere concretus sim; propterea enim

d *Cur homo dicatur cinis: anima vero ignis, pulchra obseruatio. nu. 4.*

videtur mihi a Deo pars non in rebus pretiosis, sed vilissimis, d in cinere (inquam) & puluere, quae pedibus obteruntur, constituta. Abeunte itaque aliquando igne interno, quo accendimur, & vitali illo calore extincto, cinis vtique remanebit corpus hoc, quod gesto. Ergo vt te aliquando mei tandem misereat, summe Deus, cogita me terram esse,& mihi rursus in terram abeundum esse.

20 Clamo ad te, & non exaudis me: sto,& non respicis me.

At accedit pro dolorum omnium,& cruciatuum cumulo, quod te, O supremum numen, in quo vnicum est salutis meae praesidiũ, assidue inclamo; Tu vero te meis precibus surdum praebes, nullũque audiendi specimen, spemve polliceris; nec ratione vlla mearũ querimoniarum rationem ducis, quocumque tãdem modo me geram; siue instem,& tuam opem assidue efflagitem; nunc clamore, & gemitu, nunc silentio habituque supplici atq; demisso; nũc corpore erectiore,& attentiore ad tuos nutus, nunc prostrato, & ad tuos pedes abiecto. Quod si me neque audis, neque respicis beneuole, certe id non est propter vllum meum peccatum, quippe qui omne fidelis serui obsequium quam sollicite praestiti. Quamquã, quae tua est bonitas praepotens Deus, non audire proculdubio me non potes; neq; enim meas querimonias surdo me narrare cõfido.

21 Mutatus es mihi in crudelẽ, & in duritia manus tuae aduersatis mihi.

Sed quid agam, nam videris profecto, dum a me responsum aufers, non secus quam saeuissimus hostis, hostium ipsorum meorum votis cumulate respondere. Sinis enim me cum grauissimis malis, diuturnisque cruciatibus conflictari; nec vllis de me poenis sumptis, quamuis acerbissimis mitescis; quin potius pro viribus me verberas, atq; in me vulnerando, cõcidendoque vires tuas omnes, robutque expromis, indefesso robore aduersum me depugnans.

22 Eleuasti me, & quasi super ventum ponens, elisisti me valide.

Ex praecelso felicitatis fastigio, in quod me euexeras, nunc in profundũ malorum barathrum praecipitas, eo magis acerbo ac miserando casu, quo ex sublimiori fortuna. Cũ enim prius velut nubem toti mundo conspicuam, atque luce clarissima perfusam me excitaueris,& ipsis velut vẽtorum vehiculis inequitare volueris, at nunc eodem quasi fortunae vento reflante dissipas, ac liquefacis me totum; & quidem quasi in stillas minutissimas lachrymarum, pristina illa felicitatis species vniuersa tabescit, atque dilabitur.

23 Scio, quia morti trades me vbi constituta est domus omni viuenti.

Satis itaq; mihi mortifera vulnera persuadẽt fore, vt breui morte, me tanquam tortori, extremoque supplicio committas; cuius terror homini sane tua iam sententia damnato nunquã non mihi ante oculos obuersatur. Sed id iam tandem non supplicij solum, sed extremi solatij auide expecto: e mors enim me restituet terrae parenti, reperiamque tandem meum ortum,& in illa sede quietius consistam, quȩ mortalibus omnibus ad patriũ nataleque solũ contendentibus certo loco, certo, & constituto tẽpore praeparata est.

e *Mors iudex 'qu ssimus. nu. 5.*

24 Veruntamen non ad consũptionem meam emittis manum tuam: & si corruerint, ipse saluabis.

Quamuis vero lethalibus me plagis confossum videã, sed dum mihi anima fuerit, spes erit; manum quidem exeruisti, intecistique ad me percutiendum, sed minime tamen, vt existimo, ad occidendum, penitusque conficiendum. Nam licet plerique mortales a te percussi prosternantur, sed tamen quos prosternis ac deijcis, velut in cumulũ aliquem aut aceruum dissipatorum lapidum redactos, aut in cumulũ & aggerem multorum cadauerum, ossiumque congestos, cum primum clamorem opem implorantium audieris, eri-

gis

gis atque saluas. Scio sane te auxiliatricem tuam manum ad hominem iam consumptum, & vita functum minime extendere, vt illū statim ad priorem vitam reuoces; sed quidem dum adhuc viuit, quamuis grauissimis in ærumnis iacentem erigere, & excitare soles. Illos præsertim, qui tuam opem cōtenta voce efflagitauerint. f Ego vero tam acerbe doleo, vt cum sciam me mori, lætor tamen, quod sciam Deum, quos viuentes vexat, & exagitat, iam tunc in sepulchro, quieti permittere, non amplius de prioribus malis, atq; cruciatibus dolentes, neque conquerentes. Quamuis enim impiorum animos immortales sempiterni maneant cruciatus, at sanctis sua est post vitæ ærumnas constituta felicitas. Vtinam ergo iā me Deus tot dolorum vinculis exoluat. Veruntamen non ille eo est animo, vt morte breuissima me cōficiat; vult enim vexare diutius.

f *Ingens cruciatus viuere, cum mi... ... nas, & de mortis arbitrio ... aliquando permisso, ex Sacris, & profanis solida quædam. num. 7. & 8.*

25 Flebam quondam super eo qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.

Sed quidem, quod ad meæ vitæ innocentiam attinet, indignissime crucior. g Si enim immisericors, & inhumanus aduersus miseros vnquam ego extitissem, vt vos, O amici, de me existimatis, merito nunc experiri deberem seuerissimum erga me Deum, ceterosque mortales immisericordes, atque insultantes meis malis. Sed cum alienas semper ærumnas cum ingenti animi mei sensu, & fletu atq; lachrymis prosequutus fuerim, debuit profecto nunc mea calamitas aliorum misericordiam, & clementiam allicere, atq; vel ex adamantino pectore lachrymas extundere. h Cum vero ego in quorumdam hominum minime sanabiles clades incidebam, ijs communē sensum doloris tribuebam, cū aliter auxiliari nō poteram; nam ex animo aliorū ærumnis, & egestate sic afficiebar, vt nihilo ego melius animo, & corde quā ipsi calamitosi corpore haberent; ex quibus profecto misericordiæ operibus satis superque meā vitæ iustitiam, atque sanctitatem contestatam vobis esse oportet.

g *De Principum in subditorum ærumnas misericordia, & lachrymis, pulchra quædam. num. 2.*

h *De misericordia, & compassionis affectu tribuendo miseris, vt... num. 2. vsque ad 8.*

26 Expectabam bona, & venerunt mihi mala: prestolabar lucem, & eruperunt tenebræ.

His præclaris pietatis operibus, atq; omnis iustitiæ, & sanctitatis officijs deberi magnā vitæ felicitatē, atq; iucūditatē plane mihi persuaserā; atq; euentura omnia ex animi sententię sperabā. Sed spē cōsequutus est exitus tristissimus, & incredibiliū turba malorū. Pręter expectationē itaq. subito eruperūt tenebræ crassissimę, quæ pręclarā vitā, ac per illustrē fortunā obscurarūt, & obruerūt; & qui alios męrentes, atq; in tenebris iacentes illuminabam, nunc neminē habeo, qui meā vicē doleat, & in tātis malis leuissimi alicuius solatij lumen præferat; video enim omnes, et illos, qui beneficiētiæ meę participes fuerunt, ad meas nūc miserias lapidescere.

27 Interiora mea efferbuerunt absque vlla requie: preuenerunt me dies afflictionis.

Sed quid interim ego? Aestu, febriq; immodica iactor; viscera ipsa subiectis quasi flammis subsultāt, & efferuescunt; æstuat pectus, & instar feruentis maris intumescit, nūquam vi morbi intermittente, sibilante intercluso spiritu, atque intestinis sæue rugentibus. Itaque incautum, & securum hominem calamitosissima tēpora anticipauerunt, & extrema iam dies hostiliter pręoccupauit.

28 Merens incedebam sine furore: consurgens in turba clamabam.

Omnia itaq; miserrimi animi, ac cōditionis calamitosissimæ signa prę me fero, vt lugubri habitu, atratusq; incedere debere videar, meā ipsemet mortē lugēs. Nemo quippe futurus est, qui me defunctū lugere velit, ac supremū funeris honorē impēdere, quin potius video in meis malis exultātes omnes auidissimeq; extremū meū diē, expectātes. Ego igitur qua possum ratione me ipsū moribundū prosequor ad sepulchrū. Et quidē ipsa mea facies lugubrē, nigrūq; habitū iam induit; & pp morbi grauitatē tenebras amo, lucemque vito. Cū enim plane iā deficiam, frigeamque totis artubus, non possum ratione vlla incalescere, aut aīo erigi ad depellēdam mortē, & extremo discrimini obsistēdum. Mœreo itaque, & cedo morti patientissime; quāquam ipsa patiētia, quasi fræno quodā fletus magnitudinē, atq; perpetuitatēm inhibere nequeo; intēperanter enim atq; effusissime plorare, & gemere cogor, nec cętus interim frequentiā reuerens, & corā multis, qui circumsistunt vociferans, publica quasi satisfactione falsam criminationē refutans.

29 Frater fui Draconum, & socius Struthionum.

Vastatus sum; & ad extremā redactus solitudinē, cumq; extra vrbem exulē, ac subdio pernoctem, videor profecto esse i ex illorū animantium genere, serpentium nimirum atq; Draconum, quę in ciuitatibus desolatis & in solitudine habitant, luctuosum aliquid assidue sibilantia, atque vlulantia; gemitu itaque meo, atq; suspirijs ex imo tractis pectore, lugubrem Syrenum, auiumque tristissimarū cantū luctuosissimū ad viuū refero, & struthiones sitientes, & famescentes, aut de suis pullis ablatis nimiū sollicitas, propterea que gementes; imitari videor. Vtinam; itaque quod solitarijs istis animātibus, mihi cōtingat, vt nactus solitudinē, lōge lateque gemere, & conqueri, atque impune sine arbitris vociferari possim.

i *Cuius generis Dracones isti sint, quorum luctus, vlulatusue, ex Sacris, & profanis. fusior disputatio. a num. 2. vsque ad 9.*

30 Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerūt præ caumate.

Quid.n.nō clamē vehemētér, q subiecto grauissimi morbi igne totus exurior? Exarescit pellis extrema, & nigrescit; ossa intima vitali illo humore, quo irrigātur, & pinguescūt exucto pp vim ardoris vehemētissimi, videntur ipso æstu, igneq; sicciora, & aridiora.

31 Versa est in luctum cythara mea, & organum meum in vocem flentium.

Hinc, heu, pristina mea felicitas recidit, vt cythara, qua me quōdam oblectabam, nihil nunc nisi luctuosum, ac funestum sonet, & organum, lyra, ac cętera lætitiæ, & iucunditatis instrumenta, ad quæ Psalmos quondam lætissimos, atque suauissimos fundebam, non nisi miseras nunc, acerbasque voces habere possint.

CAPVT.

CAPVT XXXI.

Argumentum Capitis.

Pœnis atque cruciatibus incredibilibus, quos hactenus enumerauit, ſubiungit ſuarum præclara virtutum officia, ne non exiſtimetur, vt innocens pati.

I. Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de Virgine.

1 *Iobi, atque ſanctorum Patrum continentia ante coniugium. Explicatus Moyſes.*
2 *Germana expoſitio. Mentis, & cogitationum puritas.*
3 *Carnis, & ſpiritus diſſidium, rurſusque concordia, quam paciſcuntur viri ſancti. Illuſtratus Salomon, & Paulus.*
4 Pacti *nomine, lex, & ſtabile decretum.*
5 Oculorum *ad caſtitatem momentum. Illuſtratus Matthæus.*
6 *Præcepta de non videndo petulanter, apud Salomonem.* Inſania oculorum *apud Ezechielem.* Inceſſabile oculorum delictum, *apud Petrum.*
7 Oculi *animi feneſtra.*
8 Oculis *cur* cogitatio, & concupiſcentia, *tribuantur. Qui ſint* oculi fornicantes *apud Moyſ. 11. Illuſtratus Paulus, & Salomon.*
9 *Curioſus intuitus damnatus. Illuſtratus Paulus, & Salomon.*

1 *Caietan.* NONNVLLA, quamuis valde tenui veriſimilitudine ductus Caietanus exiſtimat ordiri nunc Iobum enumerationem ſuarum laudum, atque virtutum clariſſimarum ab ea animi deliberatione, quam habuit, dum quondam iuuenis deducenda vxore cogitabat, nullum ſibi non rectum, honeſtumq; finem præſtituens. *Cogitatio de ducẽda vxore, honeſto fine.* Nam in Hebræo legitur; [Et quid intelligam, *aut*, quid conſiderabo in virgine? q. d. Quid nam ego animo proponerem, dum vxorem virginem ducere ſtatui? Sane non voluptatis libidinem, ſed prolem. ſicuti ille dicebat ſancte, ac pie inſtitutus adoleſcens; *Tob.8.9.* [Domine, tu ſcis, quia non luxuriæ cauſa accipio ſororem meam coniugem, ſed ſola poſteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuũ in ſæcula ſæculorum.] Ad Saram vero vxorem ipſa nuptiarum nocte; [Filij ſanctorum ſumus, & non poſſumus ita coniungi, ſicut gentes; quæ ignorant Deum] Vide Auguſt. lib. 3. de Doctrina Chriſtiana: [Patres *inquit* illi veteres, plures vxores ſinguli cum haberent, ſicut ſapiens in cibo, & potu non niſi ſalutem corporis, ſic in concubitu, nõ niſi procreationem liberorum intuebantur.] *Patriarcharum caſtitas ante cõiugium.* Neque vero obſcure hinc elici poterit ſanctum Iobum numquam præter vxorem fœminam agnouiſſe, quod & in Iacob obſeruare licet ex illius verbis Geneſ. 49. 3. loquentis ad Ruben primogenitum; [Tu fortitudo mea, & principium doloris mei,] vt ad eum locum aliquando diximus. Tum etiam in Tobia præcipiente filio ſuo, cap. 4. 13. [Attende fili mi ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam numquam patiaris crimen ſcire.] Atque ſic inter illos Epicteti Canonica refertur Cant. 37. *Epictetus.* [Circa venerea pro virili, ante coniugium, caſtum, purumque eſſe oportet.

2 *Germanus ſententiæ explicatur.* Ego vero illum ſenſum huius ſententiæ exiſtimo germanum, ac ſimplicem, quem omnes Interpretes agnoſcunt, ac ipſi etiam Septuaginta; *LXX.* [Et non intelligam ſuper virgine. *Symmachus*; Nihil cogitaui de virgine;] vt hanc temperantiæ, & continentiæ partem, quæ præcipua eſt, primo loco proponat. *Ariſt.* Vide Ariſtot 7. Ethicorum, cap 3. & 4. *Clem. Alex.* Clemens Alex. lib. 2. Pædago. c. 10. quod eſt, [De procreatione liberorum.] *Gregor.* & Gregor. in 1. lib. Reg cap. 15. *Baſilius.* Baſil. li. de Virginit.

Chryſoſt. Quoniam autem *vt Chryſoſtomus ait* [Euangelicæ diſciplinæ abſolutionem Iob complexus eſt;] *Iob ſeruans Euangelia.* in hac ipſa ſententia; nam [quæ poſtea Chriſtus iuſſit, eadem re ipſa perfecit;] Ideo huius ſententiæ vis accurate explicanda eſt, & quale ſit huiuſmodi animi [cum oculis pactum,] aut quorſum ſtabilitum, diſcutiendum. *Animi, & corporis pugna.* Quod autem hoc loco dicitur; [Pepigi fœdus,] manifeſte indicat, animi, & membrorum corporis diſcordiam, & pugnam, atque hominis interioris cum externo teſtatas inimicitias, & inteſtinum bellum, quod Paulus teſtatur ad Romanos 7. 23. [Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in legem peccati, quæ eſt in mẽbris meis] *Carnis, & ſpiritus Regna, legeſq; diuerſa.* Vbi vides regna diuiſa, diuerſas leges, iuraque diuerſa, ex quibus diuerſa quoq; viuendi genera inſtituuntur tum ab animo, tum a corpore. Nititur autem quiſque alterum ſibi ſubijcere, ſi non blanditijs, mollibuſque verbis, ac vi quadam, ita nititur [Peccatum,] fomeſq; peccati, mentem liberam, atque ingenuam [captiuare,] ſubdereq; [in lege peccati.] Qua de re conquerebatur aliquando ratio ipſa, voluntaſque ſpiritualis, & ſpirituales Potentiæ aduerſus ſenſus, appetitumque, & concupiſcentiam Cantic. 1. 6. *Anima corpori ſeruiẽs.* [Filij matris meæ (id eſt, ſenſus externi, aliæque appetitiuæ potentiæ ortum habentes ex eadem anima) pugnauerunt aduerſum me (ecce illa repugnantia, & continua pugna) Poſuerunt me cuſtodem in vineis (videlicet vt bona tantum ſenſibilia, quæ facultatum ſenſitiuarum hæreditas, & portio ſunt, ſeruarem, & curarem,) vineam meam (bonum videlicet honeſtum, & rationale, quod rationis proprium eſt) non cuſtodiui.] Atque velut captiua, & ſeruilibus miniſterijs, ac tentationibus, impugnationibuſque praui fomitis defatigata, conqueritur ſe [denigratam,] & Sole peruſtam, vt ſeruam, non vt liberam, & ingenuam decet; [Fuſca ſum, & decolorauit me Sol.] Video en loco Nyſſenum. *Nyſſenus.* Ergo videtur hæc eſſe conqueſtio amiſſæ illius internæ pacis, & concordiæ, quam habuit homo in ſtatu innocentiæ, in qua ex vnica tantum diuina lege viuebatur, atque eadem erat mentis, membrorumque lex. Quid igitur nunc remedij? non aliud certe, quam [Pangere fœdus cum membris,] cum corpore, vt libens, & volens rationi acquieſcat. Hæc eſt ſanctiſſimorum virorum animi cum corpore concordia. Hoc eſt ſanctiſſimi Iobi [pactum, & *fœdus* cum *ſuis* oculis.] Eleganter hoc loco Vatablus: *Vatabl.* [Fuit maxima concordia carnis, & ſpiritus mei,] inquit Iob.

Sed ne leue aliquid, & facile exiſtimaretur hæc amicitiarum ratio, recte dixit: [Pepigi fœdus,] vt ſignificaretur efficax quædam, & ſtabilis animi perſuaſio, firmumq; propoſitum de ſeruanda caſtitate. *Pactum, & fœdus ad rẽ per ſe difficilem ſtabiliendam.* Hæc enim omnia indicat, [pactum fœdus] q. d. Firmiter decreui, & certo ſtatui. eſt enim illud [fœdus,] quaſi lex quædam ſancta, & inuiolabilis. Sic Chryſoſtomus hom. 34 in Matth. 10. tom 2. *Chryſoſt.* [Legem poſui oculis meis.] ac Septuaginta legunt: *LXX.* [Teſtamentum poſui,] quæ voces ſignificant conſtitutionem aliquam firmam, & ſtabilem.

5 *Oculorum in caſtitate ſeruãda præcipuum obſequium.* [Cum oculis meis] Quod ad ſeruandam caſtitatem attinet, oculi ſunt membra præcipua, cum quibus agendum, & paciſcendum eſt: nam niſi oculi ſint certa lege, & fœdere obligati, & conſtricti, nullum erit tam firmum caſtitatis propoſitum, quod oculorum vel prauitate, vel fraude, vel importunitate, vel negligentia, vel leuitate non labefactetur. Quare per paraphraſim eleganter Philippus *Philippus.* ſententiam hanc elucidat in perſona animi; [Ego *inquit animus* cum his obtutibus carnis meæ definiui, ac ſtatui, vt nihil omnino turpe, atq; obſcenum mihi intrinſecus nunciarent, quod delectationibus voluerem.] Hinc Chriſtus Dominus, vt oculorum procacitatem in videndo comprimeret, dixit: [Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt, eam in corde ſuo.] Matt. 5 28. Qđ non ſolum fuit, interdicere prauam cogitationem, prauumque conſenſum, atque reducere externum videndi actum, ad eandem ſpeciem actus interni, conſtituereque in interno præcipuam malitiam, quæ in opus externum refunditur, vt Theologi docent; *Actus interni malitia redundans in externũ.* ſed (vt Chryſoſtomus ait) *Chryſoſt.* deterrere hominem a videndo curioſe, & petulanter, propoſito graui, & acerbo ſupplicio adulterorum [Adulterorũ *inquit* ſupplicia minitatus eſt ijs, q cernerent improbe.]

9 *Præcepta de honeſte videndo, aut nõ videndo.* Hinc de oculis, atque videndo tot præcepta, & monita.] Ne reſpicias mulierem multiuolam, ne forte incidas in laqueos illius. *Et iterum*: Virginem ne conſpicias, ne forte ſcandalizeris in decore illius. *Tertium quoque*, Noli circumſpicere in vicis ciuitatis. *Quarto etiam*: Auerte faciem tuã a muliere compta, & ne circumſpicias ſpeciem alienam. *Eccl. 9. 3. 5 7. 8.* *Hæc eſt illa*, Oculorum inſaniens concupiſcentia, *Ezechiel* 17. 16. *Oculi inſanientes.* Inſaniuit ſuper eos concupiſcentia oculorum ſuorum. *Hi ſunt illi* Oculi *apud Petrum*; pleni adulterij, & inceſſabilis delicti.] *2. Pet. 2. 14* Hinc illa multo prudentior, quam ſeuerior Zaleuci Locrenſium Legiſlatoris lex de eruendis oculis homini adultero, *Adulterorum pœna.* vt qui fuiſſent adulterij vel duces, vel ſuaſores; vt enim Iuris periti præſcribunt; *L. Si quis in ſeru. d. eod.* [Inſpicienda eſt origo delicti, & cauſa faciendi quæri debet; non

factum.] Vide, quæ supra diximus cap. 24 num. 15. super id [Oculus adulteri obseruat caliginem.] Vide etiam quæ dicebamus infra vers. 7.

7 [Ut ne cogitarem quidem, &c.] Mirum quod possit animus pacisci cum oculis de non cogitando. Quid enim oculis, qui externa tantum sentiunt, cum cogitatione, & animi consensu in peccatum aliquod? Sed obseruandum tamen est, magnam esse oculorum cum corde, & spirituali appetitu coniunctionem; sunt enim fenestræ, & ianua, per quas vel legati, & nuntij rerum externarum, & visibilium intrant, & perferuntur ad animum, vnde efficitur, & oritur cogitatio; vel sunt etiam fenestræ per quas videtur animus egredi, & se effundere in res externas per concupiscentiam, & delectationem quo [fenestrarum nomine, ex Ieremiæ 9. 21. vtuntur sancti Patres, præsertim Gregorius hoc loco, Hieronymus Epistola 32. Augustinus super id Psal. 41. [Vbi est Deus tuus?] Nilus Abbas in suis capitibus diuersis, atq; etiam Diuus Saluianus lib. 3 de prouidentia ait, in hanc ipsam rem eleganter; [Sciens Saluator, fenestras quodammodo esse nostrarum mentium lumen oculorum, & omnes improbas cupiditates, in cor per oculos, quasi per naturales cuniculos introire; extinguere eas penitus foris voluit, ne intus orirentur; & lethaliter crescentibus fibris coalescerent fortasse in animo, si germinassent in visu.] Vide hoc loco Gregorium grauissime hac de re loquentem. [Semel *inquit* species formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu soluitur. Pra eceps quippe anima dum ante non prouidet, ne incauta videat, quod concupiscat, cæca post incipit desiderare, quod vidit.] Conspirat in eandem quoque rem Clemens lib. 3. Pœd. c. 11. [Videtur, *inquit*, super omnia esse auersandus mulierum aspectus, non solum enim si tangantur, peccari potest. Etsi enim fieri potest, vt qui viderit, se fortiter gerat; verum tamen ne cadat, cauendum est: fieri enim potest, vt qui viderit labatur; sed fieri non potest, vt qui non viderit, concupiscat. Deum enim lasciuiunt oculi, calescunt appetitiones. Melius est labi pedibus, quam oculis. Dominus itaque quam fieri potest compendiosissime medetur huic vitio: Si te tuus *inquiens* scandalizat oculus, ea scinde eum, ex imo euellens cupiditatem: cum per oculos cupiditas ineat prima pugnæ preludia. Ante enim enim corpus corrumpuntur oculi. Talem vtique effœminatum Sardanapalum Regem Assyriorum in lecto pedibus sursum sublatum sedentem, purpuram carpentem, & albuginem oculorum versantem introducunt.] Hæc ibi sparsim Clemens, quæ nos in continentem sententiam coniunximus. Vide, quæ diximus super cap. 24. vers. 15. de [Oculo adulteri.]

Oculorum cum cogitatione consensus. Oculi animi fenestra. Gregor. Hieronym. August. Nilus. Saluianus. Gregor. Clemens.

8 Hinc fit, vt [oculis] tribuatur actio cogitandi, quod cogitationis initium per oculos fiat; tribuatur etiam non solum quod intellectus est, sed quod voluntatis videlicet desiderium, sicut ait Salomon Ecclesiast. 2. 10. [Quæ desiderauerunt oculi mei, non negaui eis;] quod magnus sit ad concupiscentiam aditus, videre. Quod Christus Dominus dixit Matt. 5. [Videre ad concupiscendum.] & Ioannes appellauit; [Concupiscentiam oculorum] de quo illud quoq; est Num 15 39. cum iubet Deus: [Vittas Hiacynthinas poni per angulos palliorum, quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini; nec sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes.] Vbi videntur idem fere esse [cogitationes, & oculi fornicantes,] id est, concupiscentes, & petulanter desiderantes. Septuaginta; [Et oculos, in quibus vos fornicamini post eos] Onchelus: [Et post visionem oculorum vestrorum, post quæ vos erratis.] Quasi dicat, quorum ductum ad cogitandum, vel considerandum vos sequimini; idq; præsertim, in re [fornicandi,] siue petulanter, & lasciue videndi; quod etiam de idololatria non semel dicitur. Propterea enim dicuntur oculi [praui amoris duces,] vt lasciuus ille poeta dixit;] & prima origo, instrumentumque præcipuum amatoriæ fascinationis,] vt Heliodorus in Æthiopicis scripsit: [Dux *inquit Basilius lib. de vera virginitate* prauus, ac pronubus oculorum tactus est eius, cuius manus ministræ sunt tactus.] Nazianzenus quoq; oratione 8. [Ea oculi impudici, & audi attingunt, quæ nefas est attingere; sunt enim organum auidissimum atque promptissimum.] Ergo qui oculos retrahit a videndo, penitusq; refrænat, is profecto non minus innocentiam suam probabit, quam Seneca, cum innocentiam ex cæcitate astruit de remedijs fortuitorum differens; [Oculos perdidit. Quam multis cupiditatibus via incisa est. Quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem? Huic oculi adulterium monstrant; huic incestum; huic domum, quam concupiscat; huic vrbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum, ducesque scelerum.

Concupiscentia, & fornicatio oculorum. LXX. Onchel. Oculi scelerum duces. Prop. lib. 2. Eleg. 15. Heliodor. Basilius. Nazianz. Ex modestia oculorum innocentia confirmatur. Seneca.

9 Forte autem ipse curiosus, nimiumque attentus obtutus, & defixus in re aliqua vocatur hoc loco [cogitatio;] sicut, & sermo nimium attentus, & ex præmeditatione procedens, dicitur [meditatio,] diciturq; [lingua, & guttur meditari.] Psal 34. 28 & 36. Prouerb. 8. 6. nam hoc loco non tantum prohibetur fortuitus quidam, & parum attentus, parumque consideratus conspectus virginis, sed nimium curiosus, nimiumque attentus. Quippe cum intentio oculorum animi intentionem secum trahat, potest intentus oculorum coniectus appellari animi intentio, & cogitatio, vt eleganter Clemens nuper adductus dicebat; [Dum lasciuiunt oculi calescunt appetitiones; & oculi proximas impudentius respicere assueti facti; quod concessum otium habeant, intendunt cupiditates.] Qua ratione [contemplatio,] non solum tribuitur menti, sed etiam oculis apud Paulum, cum iubet nos [contemplari, non quæ videntur, sed quæ non videntur; *nam secus* quæ videntur, quomodo videri non possunt? vult ergo ne visibilia contemplemur attente, curiose, & eo animi desiderio, & affectu quo sagittarij solent intendere in scopum, quem collimare desiderant, ea enim vis verbi Græci, atque etiam Latini [contemplandi.] & ita etiam locum Pauli explicuit Anselmus [Non attendentibus nobis quæ videntur.] atque adeo Chrysostomus hunc Iobi locum ad contemplationem retulit. [Non contemplabor, inquit; idcirco oculum suum eruditbat, vt non virginum formas, pulchritudinesque curiosius persequeretur.] eademque ratione interpretatus est Theophanes Nicænus tractans hunc ipsum locum Epist. 2. ad omnes Christianos: [Nec curiosis *inquit* oculis attendebat mulierum facies.] atq; eadem est illius loci apud Matthæum intelligentia; [Qui viderit mulierem, &c.] est enim *Blepo*, non solum oculos, sed etiam animum ad videndum aduertere, & quod alius dixit: [Cernere acutum.] Atque hoc illud est, quod Augustin. in sua regula 3. cap 2 5. obseruauit: [Oculi vestri, etsi iaciuntur in aliquam fœminarum, figantur in nulla.] affertque ex versione Septuagin. locum sacrum: [Abominatio est Domino defigens oculum.] Sicut etiam Chrysostom. homil. 3. de verbis Isaiæ; [Vidi Dominum,] ex Prouerb. 6. (quamuis apud Septuaginta nunc non inueniamus) affert; [Non dixit; ne videas, id enim nonnumquam fit vltro; sed ne cognoscas; illud muliens, ne studio animaduertamus, ne curiose intuearis; ne contemplationi immoreris, quæ ab animo corrupto, & concupiscentia proficiscitur.] Sed quoniam si [cogitandi] verbum proprie, & rigide sumatur præclaram continet morum doctrinam, ideo de ipsa interna mentis cogitatione pauca quædam statim adijciemus.

Cogitatio est oculorum intentione coniuncta. Clemens. 2. Cor. 4. 18 σκοπεῖν Anselmus. Chrysost. Curiosum oblectamentum. Theophan. βλέπω Horat. lib. 1. serm. Sat. 3 Augustin. LXX. Chrysost.

De Virgine.

50 *Virginum conspectus, & stupri nomen multos deterruit. Virgo dicta, quæ nullius sit. Proprietas nominis Hebræi.*
51 *Virginum pulchritudo maxima. Leuius crimen, quod pulchritudo suasit.*
52 *Improbitas scortatorum. Cauendum a virginum conspectu. Curiositas videndi. Naphta natura.*
53 *Forma, ignis insiliens in animum. Vnde dicatur* forma. *Virgines* oculorum ægritudines. *Amatorum castitatis, neque videre, neque videri.*
54 *Oculorum cum manibus & tactu cognatio.*

HÆc est amplificatio temperantiæ, & castitatis singularis viri sanctissimi, quod neque virginem deperierit, neque vnquam commiserit, vt attente, & petulanter virginem aspiceret. Sed cum plerosque effrænes, & libidinosos, ipsum stupri nomen, & sceleris grauitas deterrere soleat a virginum conspectu, & concupiscentia, videretur sane maior fuisse laus, quod abstineret a concupiscentia fœminarum aliarum, quas attingere, vel concupiscere aut facilius esset, aut minus improbum. Responderi huic rei dupliciter potest. primum, [Virginem,] hoc loco forte accipi, non tam pro ea, quæ incorrupta est, & viro incognita, quam pro ea, quæ nullius viri est, siue virgo sit, siue non, dummodo soluta sit; nam quæ huiusmodi est, præsumitur virgo. Intelligentiam hanc indicauit Chrysostomus, homil. secunda, de patientia Iob to. 5. [Tantum *inquit* 50

Stupri nomen multos deterret a virginum conspectu. Duplex propositæ obiectionis solutio. Chrysost.

abstuit

abfuit ab alieni thori insidijs, vt neque ad innuptam virginem, in qua nihil periculi fuerat, impudentem oculum deflexerit.] Atque Theophanes Epistola secunda, hunc ipsum locum tractans; [Si in virgines *inquit* ac liberas mulieres erant illi oculi adeo continentes, & castigati, & vel in cogitatione, & oculo fornicationem reijciebat, quanto minus adulterij labem, & maculam ad illius animam penetrare omnino potuisse credendum est?] Videntur itaq; hoc loco tantum agnoscere [Virginem] sumi pro libera, & innupta muliere. Sed quidem ipsum originale nomen *Bethul* strictè, & propriè [Virginem,] & incorruptam significat; atque adeo ipsam virginitatem in abstracto. Deuteron. 22. 14. & 15. & Iudith 11. 37. 38. Alia enim nomina, quæ virginem significare solent ex proprietate vocis videntur potius esse nomen ætatis; quanquam de incorrupta etiam virgine dicantur.

Theophan. — בתל

11 Secundo, & verius responderi potest hoc esse singularis continentiæ, & castitatis encomium, quod neque petulanter aspexerit virginem, cuius pulchritudo maxima est, cum florem non amiserit; neque fœdo contactu emarcuerit. Quare quamuis ex alia parte crescat flagitium eius, qui virginem oppresserit, at certe ea hac minus videtur, quod facilius sit humanam imbecillitatem conspectu pulcherrimæ virginis capi, & demulceri; nã vt Plato in Symposio dixit: [Amor inter flores habitat; vt in eo, quod defloruit, nunquam libenter insidet. *est quippe* decor natura sua, libidinis inuitator,] & incitator, vt Tertullianus de cultu fœminarum dicit. Quare, qui ex legum præscripto res ponderant, leuius, & venia magis dignum censent flagitium, quod pulchritudo suaserit, quam quod deformitas attulerit.] Certe Chrysostomus hom. 3. in c. 5. 1. ad Tim.] [Illum *inquit* magis adulterum dixerim, qui quamlibet ex vulgo, quam qui Reginam violauerit. Illic enim plurimæ irritamenta sunt, puta opes, elegantia formæ, & huiusmodi cætera; quorum hic nihil inuenias. Eadem profecto ratione illorum magis ebrium dixerim, qui quolibet vino, quam qui optimo inebriatur. Ita & cupidum eum potissimum censeo, qui ne minima quidem rapere omittit: nam qui maxima diripit, minima fortasse contemnet: qui autẽ parua non despicit, quo modo his maiora despiciet? Fur igitur hic magis, quam ille est: nam qui non aspernatur argentum, nunquam profecto aurum aspernabitur.] Quare Ecclesiasticus illum appellat hominem [fornicarium,] non qui delicato tantum pane vesci concupiscat, sed cui nullus panis insuauis existat, capit. 23. 25. [Homini fornicatio omnis panis dulcis, non fatigabitur transgrediens vsque ad finem.] Sunt enim turpissimi scortatores, qui vaga libidine delectantur nullo delectu. vt Plato in Conuiuio dixit, hi vere [non amant, sed ad explendum tantum desideria inhiant, & quodcumq; sors illis offert, exequuntur.] Isti igitur magis ex affectu improbi, magisque turpes, non solum virginum, sed quarumcumque aliarum corruptores. Qua propter idem Ecclesiasticus hominem bene moratum, beneque institutum monet vlterius, ne ad virginis alicuius conspectum per imprudentiam incautus labatur; [Virginem *inquit* ne aspicias, ne forte scandalizeris in decore eius] Ecclesiast. 9. 5. nam qui nimium se continuerint intra præscriptum, & terminos sanctioris, atque purioris vitæ; at conspecta virginum forma, aliquando se fœdæ alicuius cogitationis macula deturparunt; & vt, de Salomone dicitur: [Dederunt maculam in gloria sua.] Hoc igitur opus; sicut eximiæ castitatis est, ita etiam singularis est virtutis, atq; fortitudinis. Quod cum alius dixit de ipsa cuiusque pulchritudine cum sua ipsius castitate.

Secunda responsio dubitationis.
Tertullian.
Leuius peccatũ, quod pulchritudo suasit.
Tiraquel. a cõnub. n. 12.
Chrysost.
Fornicarius quis.
Plato.
Eccles. 47. 22.

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Oui. in Epi. Parid.

Hoc de pulchritudinis conspectu pugnante cum pudicitia optimorum virorum, affirmari quoque verissime potest; quare enitendum illis est, ne in certamine turpiter vincantur. Atque illud Alexandri Magni libenter memoria repetam, cum a pulcherrimarum virginum filiarum Darij conspectu abstinuit: [Non committendum *inquit* sibi, vt cum viros vicisset, vinceretur a fœminis.] Laudat huius pudicitiam Plutarchus oratione 2. de Alexandri virtute: [Reliquis *inquit* Præsidibus tantum superior fuit pudicitia, quantum fortitudine Persis: nullam enim inuitam vidit; & quas vidit, magis præterijt, quam non visas: vt cum alias fuerit humanissimus, aduersus pulchritudinem formæ dumtaxat superbe se gesserit.] Atq; huius ipsius exemplo si non petulantiam, at oculorum curiositatem comprimere conatur idem Plutarchus libello de Curiositate; [Alexander *inquit* Darij vxorem, quia formosissima dicebatur, noluit in suum venire conspectum; nos lecticis mulierum oculos subijcientes, & eos a fenestris suspendentes, nihil peccare nobis videmur. adeo lubricam, & ad omnia fluentem curiositatem facientes?] Igitur quod de *Naphta*, idest, sulphureo illo bitumine, quod terra profert, scribit Plinius libro secundo, cap. 105. [Huic *inquit* magna cognatio ignium, transiliuntque protinus in eam vndequaque visam;] Hoc quoque de igneis oculorum tedis, internoque concupiscentiæ igne affirmare possumus, continenda omnino hæc lumina esse, ne videant pulchritudinem; est enim his ignibus cum pulchritudine maxima cognatio; transiliuntque in illam vndecumque visam. Atq; e contrario etiam poteris dicere formam esse ignem, qui facile transiliat in nostros oculos, nostramq; animam vndecumque visam, nam concupiscentia turpis, [quasi ignis exardescit,] vt aliquando diximus. Propterea enim pulchritudo, [formæ] nomen apud Latinos habet, quod sit quasi forma feruens; dicitur enim, vt Nonius Marcellus existimat, a [foruo,] quod calidum, & feruens significat. In quam rem eleganter dixit Chrysostomus homilia tertia de verbis Domini; [Vt ignis, vbi fœnum aliquod, aut culmum arripuerit, nihil moratur, sed simul lucidam accendit flammam; Itidem. & ignis concupiscentiæ, qui est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animum.] Vide Prouerb. sexto, vbi cum igne comparatur concupiscentia oculorum. vbi versic. vigesimoquinto, nos habemus: [Ne concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius; *Septuaginta legunt*. Non te vincat formæ concupiscentia, neque capiaris tuis oculis, neq; abripiaris ab eius palpebris.] nimirum vult amantem castitatis, neque videre, neque videri. Sic profecto virgineus decor conspectus exurit oculos, atque illis dolorem ingentem solet inurere. Qua de causa appellatæ sunt aliquando [Virgines, oculorum ægritudines,] conspicientiumq; dolores; cuius loquendi moris apud Herodotum, Plautum, Plutarchum exempla, vir variæ litteraturæ, sine aliorum inuidia dicam, Princeps, Petrus Victorius libro secundo, variarum lection. cap. 5. opportuna protulit.

Alexandri responsum.
Plutarch.
Alexander dumtaxat aduers⁹ pulchritudinẽ formæ superbus.
Alexandri pudicitia.
Plinius.
Naphta est concupiscẽtia oculorũ comparatio.
Pulchritudo ignis.
Eccl. 9. 9.
Forma nomen vnde dictum.
Chrysost.
LXX.
Virgines, oculorum ægritudines.

Sed rem totam claudet vtiliter Diui Basilij Magni libro de virginitate pulchra sententia, de Virgine disserens; [Est sane iniquum, & indignum præter quam quod ad vitium per oculos vehitur, virginem, quæ manu contrectare non audet, ea iactu oculorum indifferenter attingere. Quæ igitur non euitauit luminum iactum, quantum in se est, ne manus quidem tactum vitauit, sicut enim, cum ignem tangimus ignis indicia per impressas nobis adustiones excipimus, ita possibile non est eum, quem ignis amoris attigerit, eiusmodi tactum innocuum, inuiolatumque perferre.

Vt ne cogitarem, &c.

15 *Doctrina de cogitationum custodia propria euangelij. Illustratur Matthæus.*

16 *Cogitationum facilitas, atque comprimendi difficultas. Vitium, de quo varia Patrum sententia.*

17 *Cogitationum prauarum multa genera. Corruptio mentis variis similitudinibus explicata a patribus. Illustratur Ieremias, & locus Paralip.*

18 *Comminatio non custodienti cor. Explicatur Salomon, Paulus, Ioannes.*

15 Sed ad id, quod de [cogitando] ex Chrysostomo, & Gregorio supra tetigimus parumper reuertamur; aiunt eum Iobum in hac suarum cogitationum custodia imprimis impleuisse Euangelicam perfectionem. Hæc enim dilucida, clarisque verbis expressa de cogitationibus doctrina propria est perfectionis Christianæ, vt ex Matth. 5. colligitur: [Audistis quia dictum est antiquis; Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. *Vt enim hoc loco Gregorius ait* per Moysen luxuria perpetrata, per auctorem vero mundiciæ luxuria cogitata damnatur. *Quanquam, & Basilius super illud Moysis*; Attende tibi ipsi, ne quando fiat verbum occultum in corde tuo iniquitas;] Hanc ipsam cogitationum custodiam, sollicitam, atque diligentem præceptam nobis interpretatur; Facile *inquit* admodum labimur in peccata, quæ co-

Clara, & distincta doctrina de cogitationib. curãdis, propria Euangelij.
Gregor.
Cogitationum custodia etiam a Moyse tradita.

gitatione admittuntur, & qui finxit sigillatim corda nostra, probe conscius maximam peccatorum partem solere perfici subitario, & acri illo motu propositæ, aut cogitationis impræuisæ, principem illam animæ puritatem, quæ præcipua eius consistit, nobis edixit retinendam atque tuendam.

Exponit deinde eleganter reliqua peccata operis, tanto esse difficiliora, quanto maiori opportunitate temporis, atque loci indigent. Idemq; ipse in Constitutionibus Monast. cap. 18. de hac cordis custodia interpretatur id Eph. 6. [Sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.] Quis enim ab ignearum sagittarũ iactu, & sensu immunis esse possit? Verissime enim dixit

P. Damianus ser. Vir. natiuitatis.

venerabilis ille Petrus Damianus; [Non puto, quod ille, qui clausit cælum oratione, clauserit animum cogitatione; vt facilius sit cælum obserare, quam animum.] Illam

Marc. Ere. de Baptis.

Marcus Eremita, quæ est [molesta, & odiosa *comparat*; Cũ latrone irruente ex improuiso, quæ vi corripit animum.] Extingoenda vero sunt [tela ignea,] si excipiantur sancta alia, & castissima cogitatione; neque semel iniectam animo prauam cogitationem tractemus, versemus, repetamus.

Philonis allegoria de cogitationib.

In quam rem elegans illud est Philonis libro secundo Allegoriarum legis, tractantis fugam Iacobi, ex domo Laban; [Si pulchritudine conspecta captus periclitaris, ne offendas ad eam, fuge clam ab illius imaginatione, nihil amplius menti renuntians; nam continuæ reminiscentiæ veras formas imprimendo, lædunt mentem, & inuitam concitant. In his enim clancularia fuga saluti esse solet; cunctatio vero, renuntiatio, dilatioque superat rationem, & inseruitutem redigit. Quapropter caue anime, ne vnquam rem sensibilem, a qua periculum imminet, tibi ipsi renunties, neve retractes eam, ne forte succumbens ei reddaris infelicissimus, fugæ potius libertatem ferocem seruituti

Simile.

mansuetæ præferens.] Aut certe quod ij, qui pila ludunt, diligenter cauent: Cauendum est ne coniectam in nos pilam per moram aliquam teneamus, & quod aiunt calefaciamus; sed vix obiectam animo, in ipsum pudicitiæ hostem retorqueamus: nam si incauti, & negligentes huiusmodi occultis, secretisque iaculis vulnerari nos finamus, etiam sine opere computrescemus, & interibimus. Sunt enim, vt ait Philo lib. Quod deterius pot. insid. cogitationes mentis partus. vt Bernard. de inter. dom cap. 39 ait, prauæ cogitationes, filij viperæ, qui in mentis vtero concepti, matrem deinde lacerant, & interimunt. [Quemadmodum

Chrys. ho. 3 d verbis Is. Vidi Dominum.

enim *inquit Chrysost.* ceruа confixa iaculo in vitali corporis parte, etiam si venatorum effugiat manus, nihil inde fert lucri; sic, & anima accepto concupiscentiæ iaculo lasciuo, curiosoque aspectu, etiam si cum iaculo permittatur abire, tamen ipsa per se corrumpitur, ac perit, vbique videns

Cogitatio praua sine opere instar iaculi.

hostem, & insequentem habens.] De hac vero ipsa animi corruptione, quæ per prauas cogitationes fit, accepit id 2. Paralipom. 26. 16. quod de Ozia dicitur: [Eleuatum est cor suum in interitum suum. Quod Septuaginta legunt: Exal-

LXX.

tatum est cor eius ad corrumpendum. Ipse vero Chryso-

Prauarũ cogitationum varia comparationes, et epitheta.

stomus, vsque ad corruptionem. Quid *inquit* est vsque ad corruptionem? vsque ad prauas cogitationes, quæ omnem mentis nostræ sanitatem corrumpunt. Hoc itaque dicit; Elatum est cor eius, neque se continuit concupiscentia.] Has ipsas cogitationes prauas Cæsarius comparat cũ tur-

Cæs. ho. 20.

pibus [sputis, flegmatibus, luto, stercore, quæ animam conspurcant, & horrorem Deo faciunt; cum immundissimis meretricibus; cum carbonibus viuis, quos sine vulnere re-

Nazianz.

tinere non possumus; cum rebus fœtidissimis. Nazian. oratione 49 vocat: Primogenita Ægypti, & semen Babylonia atq; paruulos Babylonios, quos oportet allidi ad petram,]

Nicetas.

vt eleganter eo loco interpretatur Nicetas, atque similiter

Ambros.

Ambrosius lib. secundo, de pœnitentia capit. vndecimo,

Origenes.

Origenes homil. 11. in Iesum Naue, & oratione de salutari aduentu Christi: [Peccatrices, ac captiuatrices cogitationes appellat opera Diaboli, quæ venit dissoluere Filius

Nilus.

Dei. Nilus in Ascetico, vocat Idola in abscondito, quæ qui ponit,] & erigit, maledictus est, Deuteron. 27. 15. Rursus idem in Paræn. [Semen Diaboli.] Ambrosius super cap. 4. 2. ad Corinth. appellat [Occulta dedecoris, vt non solum

Bernard.

de opere, sed & de cogitatione pellantur. Bernardus sermo. 3. de Natiuitate; Torrentes iniquitatis, quæ intrant vs-

Gregor.

que ad animam. Est autem *inquit* cogitatio mala riuus ex-

Basilius.

undans, & qui nullis obicibus repelli potest.] Vide Greg. lib. 1. Reg. cap 15. Basilius de Virginitate.

17 Sunt vero etiam prauæ, immundæque cogitationes aliæ, quas sane ipse animus ex inertia, & temeritate qua-

Prauarum cogitationũ discrimen.

dam euagandi, aut praua etiam voluptate sibi ipsi creat, vt idem Basilius loco citato docet, & in Regul. breuior. interrogatione 21. Abbas Pachon. apud Palladium in histor.

Basilius. Palladius. Diodochus. M. Erem.

Lausiaca sectio. 26. Diodochus de perfect. c. 83. Climacus Grad. 15. Marcus Eremita, [In Responsione ad eos, qui de Baptismate dubitabant.] de quibus illud videtur Ieremiæ 17 9. [Prauum est cor hominis (sinuosum, mille cogita-

Cogitationes ex ipsa cordis inscrutabilitate generatæ.

tionum diuerticulis, & prauitatibus perplexum) & inscrutabile (difficile cognitu, etiam ab ipso homine, nisi valde attente, & diligenter probet se ipsum) Quis cognoscet illud? (quasi dicat quis iudicabit, aut quis cordis cogitationes, & ambages requiret?) Ego Dominus, scrutans cor, & probans renes. (idest, ipsas etiam secretas cordis appetitiones, & concupiscentias, carnisque voluptates, quæ per renes significari solent) qui do vnicuiq; iuxta viam suam, & iuxta fructum adinuentionum suarum.] Nimirum cogitationes sunt [viæ cordis, & adinuentiones,] siue machinationes, & studia.

Hinc illæ comminationes factæ, [Iniquitates operanti- 18

Minæ intẽta prauæ cogitantibus.

bus in corde, Psalm. 5. 17. 2. Et iniquitatem meditantibus in cubili suo. Psalm. 35. 5. &, Iniquitatem aspicientibus in corde, Psalm. 65. 18. &, Errantibus ab vtero,] idest, a prima peccati conceptione, Psalm. 57. 4 Hinc quoque illæ iudicis minæ, fore vt [reuelentur,] & discooperiantur [occulta. Thren. 4 22. & quod inuestigaturus sit omnia secreta ventris, Prouerb. 20 27. & scrutaturus Ierusalem in lucernis, Sophoniæ 1. 12. & quod ipse nouit in tenebris constituta, & lux cum eo est, Danielis 2. 22 Huc Salonius vocat id

Salonius. Eccl. 10. 2. 5.

Ecclesiast Cor stulti in sinistra illius; Quia *iniquus* & mala cogitat, & malis operibus accumulat, pro quibus in die iudicij a sinistris ponetur. Itemque illud, si Spiritus potestatem habentis, idest, Diabolica suggestio, ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris,] sed fortiter repugna. Sic sane, [abyssum Dominus intuetur;] abyssus autem est cor

Hominis cor abyssus.

hominis, in quo reptilia, idest, venenatæ cogitationes, [quorum non est numerus,] vt Bernard. ait de interior. domo cap. 44. Propterea non solum præcingendi, & constringendi lumbi corporis a prauis operibus; sed etiam * [succingendi lumbi mentis,] ab impuris cogitationibus 1. Petri 1. 13. & [præcingendum etiam cor & pectus ad mamillas zona aurea,] Apocal. 1. 13. idest, coercenda cogitatio, & continenda in officio pudicitiæ. sic enim fiet, [vt omnia, quæ intra nos sunt, Deo benedicant, & vt præsit homo volatilibus cæli, idest] vt Basilius ad pulchram allegoriam retulit, [vt imperitet aeri vagis, & plenis vanitatis cogitationibus;] atque ad diem iudicij reuelato corporis crassissimi amictu, animam exhibeat pulcherrimis picturis decoratam, non [turpibus atque indecoris cogitationũ imaginibus. & vt Paulus ait, ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis cõscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die, cum iudicabit Deus occulta hominum.] Hæc tandem esto huius rei clausula ex Origene lib. 4 contra Celsum, sanctissimum fuisse Iobum, vt qui Deum semper habuerit præsentem: [Nam quis alius *inquit Origenes* modus est, qui facilius hominem ad recte viuendum conuertat, quam fides, certaque persuasio, nihil a nobis, vel dici, vel geri, vel cogitari denique, quin oculis Dei pateat?] Sed rursus quantum ex impudicis cogitationibus malum, iam nunc videamus.

** Greg. lib. 32. Moral. et ho. 13. in Euang. August. lib. de Ciu. c. 7. & serm. 23. de verb. Dom. Beda, & cõmunis interpretatio. Psal 102. 1 Gen. 1. 26. Basil ho. 10 Exa. & de vera virg. Rom. 2. 15. Deum videre nostras cogitationes, ingens hoc sta vita remedium.*

II. Quam enim partem haberet in me Deus desuper, & hæreditatem Omnipotens de excelsis.

1 Pars *a Deo attributa, pro supplicio. Sectatores ærumnis obnoxij.*
2 Pars *de supplicio, vel præmio.*
3 *Diuinum supplicium desuper veniens.* Pars. *vel hæreditas in malum.*
4 *Deus habitans in corpore casto, tanquam in templo. Explicatus semel, & iterum Paulus.*
5 *Sacerdotis castitas. Explicatur Ecclesiasticus.*
6 *Nomina honorifica, quibus Paulus castitatem insignit. Fornicatio probrosa.*

SEparant Græci sententiam hanc a præcedente. Quare 1
quod Septuaginta legunt: [Quid partitus est Deus de- *LXX.*
super,

super,& hæreditaa Omnipotentis ea altissimis?]illi explicant in hanc sententiam; Quamobrem post tantam animi continentiam, ac puritatem, Deus mihi hanc pœnarum partem contulerit, prorsus ignoro. Sic fere Niceras. Chrysostomus vero eleganter rem totam explicuit his verbis; [Nec enim dicere quicquam fas est, me pœnam hanc ideo luere, quod diuitijs ad socordiam, atque mollitiem abusus sim; etenim hominem mulierolum, voluptatumque illecebris, ac delicijs diffluentem, rebusq; ludicris studentem, iure optimo quis in aduersam, contrariamq; vitæ conditionem coniecerit: eum vero, qui comessationes vitarit, qui homines ioculares, & mouentes risus repudiarit, qua tandem ratione quis in hanc terram, mœstamque vitam præcipitauerit?] Atq; cum hac interpretandi ratione conseotire etiam potest nostra lectio, si [partem Dei *vt in Hebræo* & hæreditatem Omnipotentis,] (Saddai, vastatoris, & vindicis) sumamus in malum, i. in pœnam, & supplicium. Dicet igitur Iob, mirabile esse hominem castum, & impurissimarum voluptatum inimicum, ad tantas ærumnas recidisse. Nam plerumq. huiusmodi sunt bonorum abligurritores, qui [dissipant substantiam suam viuendo luxuriose.]

Nicetas. Chrysost. Saddai, vastator, & vindex. Luxuriosi dissipatores substantiæ. Luc. 15. 13.

2 Alij alia etiam via separant hanc sententiam a præcedente, regunrq; ab illo superiori verbo [cogitandi, & pangendi fœdus] q. d. Iob, etiam pacto fœdere proposuisse in animo suo cogitare quam partem, quamve hæreditatem decerneret Deus iudex homini siue probo, siue improbo. Hac fere ratione interpretatur Caietanus. Et quidem præter quam quod arguta est, & subtilis expositio, & forte ab Augustino indicata, qui sic scribit; [Quæ est alia pars Dei super? subauditur, non cogitabo. Aut ita; & quæ est, nisi illa?] videtur esse vniuersale quoddam remedium aduersus peccatum, vt possit se homo continere in officio, & virtute, concipere cogitationem, & timorem iudicij nouissimi, de quo aliquando plura diximus.

Secũda interpretatio verisimilis. Caietan. August.

3 Sed vt communior apud Interpretes, ita etiam elegantior, & pulchrior nexus est cum sententia superiori, vt pertineat ad rem de castitate seruanda, aut violata, & ad illius vel præmium, vel pœnam. In malum, & pœnam postulari videtur ab illis particulis, [desuper, & de excelsis,] quæ aliquando indicare, & minari soleot Diuinum supplicium [desuper] iaculatum, instar ruentis ponderis, aut decidentis pluuiæ immissæ, iudice desuper, tanquam de specula sublimi, despectante omnes mortalium actiones, vt digno supplicio improbos afficiat. Ait ergo; Statoi apud me oihil habere consortij cum stupratoribus virginum, aut cum scortatoribus impurissimis; [Quam] enim (per admirationem) partem, (idest, quam vehemens supplicium, quam seueram vindictam retribuendam impurissimis hominibus, oculos habentibus plenos stupri, adulterij, & incessabilis delicti. Non est autem infrequens in Scriptura [partem, sortem,] aut [hæreditatem,] in malum & in pœnam accipi, Psalm. 62. 11. Isaiæ 17. 14. & supra Iob 20. 29.

Germanior nexus, et expositio. Desuper, denotat diuinum supplicium. Vera sententia elucidatur. Pars, & hæreditas in malum.

4 In bonum vero etiam non ineleganter; nam [partem Dei, & hæreditatem Omnipotentis] ipse Interpres illuminationis gratia per paraphrasim dixit: [Partem, quam Deus habet,] idest, quã sibi Deus vendicat in homine. q. d. Cum hominis impura cogitatio animæ supremam sedem conspuicet, totumque hominem fœda, turpisque voluptas insigni dedecore afficiat, quod mihi Diuinæ præsentiæ, atque familiaritatis, & inhabitationis cuiusdam, io meo animo, & corpore præmium pollicerer, si turpiter cogitarẽ, turpiterque viuerem? Cor ille sibi offerri postulat. Sed purum, atque mundum. Templum ille nos vult suum, [templumque Spiritus sancti, qui in nobis est. *sicut scriptum est*; Nescitis quod templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? *si tamen non* simus nostri; *neque* tollentes membra Christi,] idest, corpus quodammodo cum Christo suscitatum, [faciamus membra meretricis.] Non enim vult [habitare Sapientia in corpore subdito peccatis: & fugit a cogitationibus quæ sunt sine intellectu,] videlicet ab illis, quæ propriæ sunt irrationalium pecudum. Non solum autem animum castum, sed etiam corpus vult Deus [partem suam, & hæreditatem dici;] sicut ait ad Corinth. Paulus: [Corpus non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori.] idest; Datum est homini corpus, quod Deus castis, mundisque actionibus occupatum sanctificaret. Quare illum locum ea 1. Corint. 3. 13. sic legit Cyril. Ierosol. Catechef. 4. [Nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui habitat in vobis?] atq; de Corpore aduersus Manichæos eodem loco disserens; [Ne patiaris *inquit* a quoquam tibi persuaderi, quod alienum sit a Deo corpus hoc. Qui enim hoc credebant, tanquam alieno quodã vase in scortationem ipso facile abusi sunt. Quare aliquando Paulus Fornicatorem cum Profano] coniungit, & vtriusque imaginem repræsentasse Esau; sic enim ait ad Hebræos 12. 16. [Ne quis fornicator, aut profanus, vt Esau, qui propter vnam escam vendidit primitiua sua.] nam sicut Esau propter vilem, breuemq; escæ, & palati voluptatem, Sacrum illud primogenij ius, quod ad sacerdotium pertinebat, quasi profanauit, cum vendidit; ita etiam fornicator suum corpus, quod Deo sanctum esse deberet, tanquã illius pars, & hæreditas, pro vili esca voluptatis profanat; vt Cyrillus Ierosol. loco indicato sapienter monet, hunc ipsum locum tractans; [Ne parua voluptate, vendatis magnam dignitatem.] atque id potissimum post Deum factum hominem, cuius corpus sanctissimum, vult ille exemplar, regulamque esse nostrorum corporum, ad illius [claritatem,] & imaginem [configurandorum,] adeo vt dixerit Paulus Christum factum esse hominem [nostro corpori] formando, videlicet, & sanctificando [Dominus *inquit* corpori.]

Pars Dei, quid. Deus habitans in homine casto, fugiens impurum. 1. Cor. 3. 13. 1. Cor. 14. 15. 16. 59. Sap. 1. 5. Corpus castum templum Spiritus Sancti. Cyril. Ierosol. Fornicator, et profanus cur iungantur. Philipp. 3. 21.

5 Ideo puritatem, & castimoniam, sacerdotum præsertim, comparat Ecclesiasticus cum re Sacra, videlicet cum adipe illo oblationis, qui ad honorem Dei totus comburebatur: [Surrexit *inquit* Nathan Propheta in diebus Dauid, quasi adeps separatus a carne.] est autem adeps castitatis, & continentiæ symbolum, quod enim in corpore animalis exceroi, & separari in semen solet, concrescit ad pinguedinem, & adipem; atque nimium pingues sterilescere solent. vt dici possit illud Ierem. 31. 14. [Inebriabo animam Sacerdotum pinguedine.]

Ecclesi. 47. Ecclesiast. Adeps symbolum castimoniæ.

6 Hinc fit, vt Paulus [Castimoniam vocet, sanctitatem,] quod reddat hominem sanctum, & dignum Dei inhabitatione, & hęreditate. In quam rem insignis est illa Pauli exhortatio 1. ad Thessal. 4. 3. [Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra (idest, videtur ad hoc reduci lex Diuina, vt castitatem sectemini; sic fere interpretantur Theodoretus, Chrysostomus, Cassianus lib. 6. cap. 15. & 16. cui simile est id, quod statim sequitur de vocatione) vt abstineatis vos a fornicatione.] (hæc videlicet, vt inquit Chrysostomus, sunt illa præcepta, quæ illis sæpe dedit, & inculcauit: Vide, inquit Chrysostomus [quomodo nusquam de alia re adeo vehementer obscure, ac lateoter loquitur, atque de ista?] cuius rei exempla subijcit ex Epistolis Pauli) Vt sciat vnusquisque vestrum (Chrysostomus Quid miraris quod vbique discipulis de hac rescribit, quando, & Timotheo scribens dixerit, Te ipsum castum custodi. Cum igitur dixit. Vnusquisque, neminem excipit) vas suum possidere (Latini vxorem intelligunt; sed Chrysostomus, & Theodoretus, Suum vniuscuiusque corpus) in sanctificatione (per castitatem enim sanctum est Dei templum: sic etiam ad Hebræos 12. [Pacem sectamini, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum, idest, castitatem Interprete Chrysostomo, Theodoreto, Cassiano, lib. 6. cap. 16.) & honore: nã fornicatio dicitur ignominia Ecclesiast. 47. 22. [Macula in gloria,] nos per antiphrasim meretricem vocamus, honoratam, [la honrada;] & castitatem, ad honorẽ referimus; [Tocole en la honra.] atque adeo etiam Paulus, [Confusionem,] appellat Philip. 3. 19. [Quorom Deus venter est, & gloria in Confusione ipsorum.] Interprete Ambrosio. & Rom. 1. 26. [Passiones ignominiæ) non in passione desiderij, sicut gentes, quæ ignorant Deum.] Sedulius presbyter; [Ignorant *inquit* Deum auctorem castitatis. q. d. No entienden que Dios, es Dios de Castidad.] Certe magna ea parte idololatras infestauit turpis libido ad omnem immunditiam profusa [Ergo *inquit Chrysost.* disciplinę est res sita, & multæ, ne lasciuiatur) & ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum, &c.] (hoc de adulterio paulo inferius latius explicabimus.) Concludit tãdem Apostolus, quasi castitas sit summa nostræ religionis: [Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Cassianus lib. 6. cap 15. legit. Non enim vocauit nos in ignominiam, sed in sanctificationem.] Atq; etiam Cyrillus Ierosolymit. Catechesi 4. c. [De corpore;] hanc summam Euangelicæ vocationis proponit; [Tu in libros Euangelicos inscriptus cum sis, caue ne delearis propter scortationem.] Vbi nota ex Chrysostomo, cum Deus vel adulterij, vel alicuius fornicationis pœnas repetit ab homine, non solum vlcisci proximi iniuriam, sed potissimum iniuriam factam [Spiritui sanctificationis,] & Deo

Castitas, sãctimonia Euãgelica. Theodoret. Chrysost. Cassianus. Chrysost. Pauli locus de castimonia corporis illustratus. Vas, pro corpore, & vxore. Sanctimonia pro castitate. Castimonia honor, turpitudo & probrum. Sedulius. Deus Castitatis. Chrysost. Cassianus. Cyril. Ierosol.

ipsi volenti habitare in nostro corpore mundo. Ergo hoc profecto erit [spiritui gratiæ contumeliam facere,] vt Apostolus dixit ad Hebr. 10. 29. per castitatem autem, & sanctimoniam [glorificare, & portare Deum in corpore nostro,] vt idem dixit 1. Corint. 6. 20 hanc de [templo, *&* parte, *seu* hæreditate] Dei per Castitatem, & munditiam corporis, admonitionem, & doctrinam claudens.

III. Numquid non perditio est iniquo, & alienatio operantibus iniustitiam?

1 *Diuini supplicij metus.*
2 *Scortatoribus & voluptuarijs interitus. Illustratus Paulus.* Perditio *quid*
3 Alienatio, *&* alienus *quis. Libidinosi Dei gustum non sentiunt. Explicatus locus Regum.*
4 *Libidinosi corpore multipliciter flagellati, fadi morbi. Illustratus Eccles.*
5 *Voluptate corporea mentis inimica, & quare.*

1 NOn pauci Latini sententiam hanc in vniuersum accipiunt, vt ideo se continuisse dicat, quod improbis omnibus constitutus sit a supremo iudice peracerbus interitus, & a Diuina beatitudine, & luce iucundissima ab alienatio quædam, & exilium; relegatioque a consortio, & sedibus beatorum. Et fauent quidem ipsæ voces [iniquitatis, *&* iniustitiæ,] quæ nullum peculiare peccatum exprimunt.

2 *Philippus. D. Thom. Supplicium turpis libidinis.* Sed placet Philippi, Diui Thomæ, & aliorum interpretatio, vt hæc pertineant ad supplicium nefariæ libidinis, & omnis turpitudinis. [Nunquid non perditio est? *Proprie,* Contritio,] pernicies, calamitas, interitus. Sic etiam Paulus Philipp. 3. 18. voluptuarijs, & [inimicis crucis Christi,] minatur finem, [interitum.] & 1. Thessal 4. 6 iudicis vindictam seueram; [Quoniam *inquit* vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. *איד* *Chrysost.* Non enim *inquit Chrysost.* tantum voluptatibus iam capimus, quantum exspectamus & sustinebimus supplicij: *nā* malitia vnius diei, oblinionem faciet luxuriæ multæ.] Valde vehemens lectio Septuag. [Væ perditio iniusto.] Cum autem in scriptura dicitur, væ, supplicium acerbissimum, vel ipse inferni cruciatus affertur, vt aliquando diximus. *Eccl. 11. 29. LXX. Particula væ, acrimonia.*

3 *נכר* *Fornicarius relegat° ab omni Sanctorum consortio.* [Et alienatio operantibus iniustitiam.] idest, ex proprietate vocis, peregrinatio, exilium, relegatio: nam [alienus] in scripturis dicitur, qui alienus est, extraneus, & peregrinus; neque eiusdem generis, neque eiusdem communionis, aut legum. Sic igitur voluptuarius, & turpis homo a sedibus, & consortio exulat beatorum, a legibus, & familiaritate sanctorum; illum Deus a suo conspectu relegat: nā vt ea Paulo dicebamus; [Sine sanctimonia, & castitate nemo Deum videbit;] Alienat enim a se Deus, & amandat procul omne immundum; atque vt Sixtus (siue is Pontifex sanctus, siue alius Philosophus Christianus sit) in tractatu illo de malis Doctoribus, & de Castitate, Castitatem [rem præ cæteris Deo charam, *vocat*, in quo præcipue eius similitudinem gerimus, si incorrupti, & integri iugiter manserimus. Est enim *inquit* infinita virtus, corporis vincere voluptatem. Totum iustitiæ, atque sanctitatis fundamentum; quod si in aliquo vacillare cœperit, omnem eius fabricam nutare metuendum est.] *S. Sixtus. Castitas Dei similitudo.* Quod vero Eugubinus [alienum] hoc loco sumit pro insolito, & inusitato supplicio. q. d [Estraneza de castigo.] hoc alienum ego existimo a germana interpretatione. *Eugubin.* Multo illud melius, & significantius, quod Septuaginta legunt: [Abalienatio.] q. d. Ab alienato animo Deus est erga huiusmodi iniquos, & impuros; nauseat ad illorum conspectum, iubet longius abscedere; extraneum se, & ignotum illis præbet, & quasi ad alienos durius loquitur; [Procul hinc, procul este, profani. *LXX. Deus nauseā ad turpes, et impuros homines. Cæsarius.* Quomodo *inquit S. Cæsarius Arelatensis* si aliquis in vestimentis sputa proijciat, ita nobis horrorem faciunt, vt nec oculis aspicere, nec summis saltem digitis velimus attingere; putas, cogitationes libidinosæ, qualem horrorem faciunt Deo? Et si in templo Dei quis porcos, & canes introducat, & lutum aut stercora spargat, offenditur animus noster; quid de nobis cogitamus, si cogitationes luxuriosas suscipientes, Deo, qui in nobis habitare dignatur, iniuriam irrogemus?] Abalienamus profecto a nobis Deum. Tum etiam ipsimet impurissimi homines a re Diuina, (quod ingens quoque scelus est, & ingens sceleris pœna) abalienato sunt animo, quod & de Salomone quoque scriptura testatur 3. Regum 11. 3 & 4 [Deprauatum est cor eius per mulieres, neque erat cor eius perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor Dauid patris sui; & auerterunt mulieres cor eius.] *Impuri aui mi, & corpo ris alienatio a diuinis.* Intellige tenerum illum cordis affectum, & voluntatis propensionem defecisse; abalienatum igitur a Deo, & a re Diuina illum reddiderant meretrices. Quod statim explicatur versiculo 9. [Iratus est Dominus Salomoni, quod auersa esset mens eius a Domino Deo Israel.] Huiusmodi igitur auersio ipsissima [alienatio] est; quod cum eleganti quadam allusione videntur Septuaginta significasse; [Declinare fecerunt mulieres alienæ cor eius.] *LXX.* quasi dicat Alienæ abalienarunt illius animum; & vt erāt ipsæ alienigenæ, ita animo illum, & affectu alienigenam reddiderunt.

4 *D. Thom.* Sed in his duabus vocibus [Perditionis, *&* alienationis,] discrimen agnouit Diuus Thomas: [Perditionem] enim refert ad corporale damnum, vel supplicium, siue [periculum personæ, & rerum; Deinde vero [alienationem, ad] animum. *Caietan.* Paulo secus Caietanus primam partem ad [pœnam sensus;] secundam vero ad [pœnam damni] Vtrumq; verissimum, & forte non valde alienum ab ipsa vocum proprietate: nam cum dixerit Paulus: [Fornicatorum peccare in corpus suum,] verissime dixit: [seminat enim in carne,] atque de carne vberrimam perditionis, & corruptionis messem percipiet. *Turpis voluptatis supplicium in corpore, & in animo* Primum enim, quot quantaque turpissimorum hominum flagella. Quot, quam graues morbi. Quam implacabiles dolores. *Morbi fœdi & turpes.* Quanta membrorum omnium imbecillitas, & perturbatio. Quantus sensuum omnium stupor. Quanta fœditas dealbatorum sepulchrorum. Certe si nihil aliud, grauissima tamen erunt illa corporis detrimenta, & incommoda, atque voluptatum turpissimarum stipendia, quæ Actius enumerat: [Exolutio virium, cruditates hebetudo sensuum, obliuio, tremor, articulorū dolor, renum, & vesicæ morbi, oris graueolentia, dentium dolor, gurgulionis inflammatio, vlcera in membris, Pthisis,] Denique mala omnia. *Actius li. 3 Tetrabil.* Quod eleganter Chrys. Homil. [Quod nemo læditur nisi a se ipso. *significauit;* Hi *inquit* qui in delicijs, & luxuria vitam ducunt, resoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta, quibusq; ad cumulum malorum podagræ tremor & immatura senectus succedit; & est eis vita semper cum medicis, & medicamentis; sensus autem ipsi tardi, graues, obtusi, & quodāmodo iam sepulti.] *Chrysost.* Idem Hom. 56. ad pop. Antiochen. ipsis primis verbis; [Non tam vehementer fluuialium aquarum cursus ripas corrodere solet, sicut deliciæ & luxus, omnia valetudinis nostræ firmamenta facile subruere.] Sicut enim adlābens aqua nihil nocere videtur, exedit tamen, & consumit: sic sane voluptas demulcet quidem sed cum est robur, et sicut hedæra arborem virentem complexa, videtur ornare, & conuestire; at exugit omnem illius viriditatem, & succū, tandemque arefacit, & vt Plinius dixit, [arbores necat, omnem succum auferendo mammas erigens, & radicosa gestans brachia;] *Meretrix, & voluptas hedera. Pli. lib. 16. cap. 34.* ita sane meretrix, voluptasve, ætatis viorē perdit, & omnia animi, & corporis bona absumit. De qua illud dici potest, quod de iniqua muliere dixit Hesiodus; *Hesiodus Opus et Dies*

Hac quamuis validum, sine torre, maritum
Vrit, & exsiccat, crudasque senescere cogit.

Ergo sæua tempestas voluptatis ipsum adolescentiæ florem perurit, frequenter etiam deijcit, & extinguit; sin minus [libidinosa intemperansque adolescentia (vt ille dixit) effœtum corpus tradit senectuti.] *Cic. de Senect.* Sed si nihil horum, at quanta discrimina [perditionis] cum hoc vitio coniuncta sunt. Quam miser interitus plerumque comes voluptatis. *Interitus, et naufragiū honorū omniū ex turpi voluptate.* Prouerb. 7. [Nescit quod de periculo eius agitur. Inclinata est ad mortem domus meretricis, & in profundis inferni conuiuæ eius.] Rursus hominem fornicarium [putredo, et vermes hæreditabunt, & extolletur (idest, tolletur, & punietur) in exemplum maius, & tolletur de numero anima eius. *Et iterū.* propter speciē mulieris multi perierūt, &c.] *Eccl. 19.* Atque huiusmodi plura. Sapienter profecto Venerem Libitinam finxit antiquitas, quam Deam, & vitæ, & mortis, dicebant: sicut enim amor vitæ, & generationis initium est, ita & libido plerunq; mortis. In Veneris Libitinæ templo, vt Plutarchus scripsit, ea, quæ ad funera pertinebant, vēdebantur; erat enim illa profecto maleficij semper machinatrix, & quos ad libidinem inflammabat, mortem, *Venus Libitina.*

&

Voluptas machinatrix interitus. *Chryſoſt.*

& [perditionem] moliebatur. Cum igitur illam ſequeris, & in eius templo verſaris, ſumus tuum proſequeris, & vt Chryſoſt. eleganter dixit; [Fornicarius, vel mortuus eſt, vel dæmoniacus, illius inſtar,] qui aſſidue [habitabat in ſepulchris mortuorum.] Nam quid aliud ſunt meretrices, quam ſepulchra dealbata omni fœditate refertiſſima.]

Animi dementia ex turpi voluptate. *Hoſ. 4. 11.* *Hieronym.* *Gregor.* *D. Thom.* *Auguſt.* *Plato.* *Ariſtotel.* *Aulus Gel.* *Seneca.* *Plut. lib. de Diſcrim. adul. & amici, & in vita Alex. & i ſymp. 8. c. 1.*

5 At de [alienatione] illa, quam ad animam pertinere diximus, quis ambigat? Vecors eſt, quem voluptas decipit; qui autem vecors eſt, amens eſt: nam teſte Hoſea: [Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.] Vide eo loco Hieron. Greg. 31. Moral. D. Thom. 2. 2. q. 15. ar. 3. & q. 153. ar. 5. D. Auguſt. ſuper id Pſalm. 57. [Super cecidit ignis, & non viderunt ſolem.] Platonem lib. 9. de Rep. Ariſt. lib. 7. Ethic. cap. 9. Senec. lib. 7. declam. in Præfat. Gell. lib. 19. c. 2. Alexander aliquando ex hac ipſa re, illam ſuæ diuinitatis falſam exiſtimationem deponebat, cum deprehenderet tantam fœditatem in Deum cadere nõ poſſe. Ergo deprehendebat [ſe eſſe mortalem,] vt Plutarchus ſæpe ſcribit; melius brutum dixiſſet: ſunt enim iſtæ corporis, & tactus voluptates, non ſolum menti, & veritati inimicæ, ſed propriæ pecudum. Plura de his apud eos, quos indicauimus. Nos non plura. Hæc igitur erit illa [mentio alienatio,] quæ accidit voluptatum conſectatoribus, & operantibus iniuſtitiam, vt ait Iob.

IIII. Nonne ipſe conſiderat vias meas, & cunctos greſſus meos dinumerat?

1 *Libidinoſi tenebras amant.* Viæ, *&* greſſus. *Deus tenebrarum reuelator.*
2 Irriſores, *& ridiculi homines affectatores libidinoſorum.*
3 Vanitas, *&* mendacium *quid apud Dauid. Turpe dumti mendacium. Illuſtratus Salomon.*
4 Dolus *de lingua, & de actione.* Pedes *quid.* Feſtinare *ad alacritatem. Illuſtratus Iſaias, & Salomon.*
5 *Imprecatio tacita. Particula* Si.

1 COhæret eleganter hæc quoque ſententia cum materia ſubiecta, de turpi libidine, atque voluptate; cum enim huius vitij proprium ſit amare tenebras, atque nimium ſtulte ſibi blandiri, de Dei quaſi aut ignoratione, aut obliuione eorum, quæ in tenebris, & in occulto fiunt, ait enim; [Parietes, & tenebræ circundant me, & delictorum meorum non memorabitur altiſſimus;] Sapienter nunc occurrit Iob, dicens; Turpiſſimorum hominum vias, atq; greſſus vniuerſos obſeruari, & numerari a Deo; [Vias,] vniuerſæ vitæ conuerſationem, ſtatum, inſtitutum viuendi; & [omnes greſſus;] ideſt, non tantum præcipuas vitæ actiones, & longiores vias; ſed minutiſſima etiam conſilia, atq; cogitationes leuiſſimas in numerato habere. ideſt, gradus, & greſſus ſingulos. Nicetas, [Leuiſſima quoque tenet momenta.] Vide, quæ de [Vijs] diximus, & de huiuſmodi obſeruatione Diuina ſuperius c. 24. verſ. 23. ſuper id: [Oculi autem eius ſunt in vijs illius.] Hac ſane conſideratione Diuinæ præſentiæ nititur Cæſarius Hom. 10. comprimere impuras cogitationes, ne dum actiones; [Etiam illi qui in ſecretis luxuriæ ſeruiunt, meretricum amplexus in conſpectu hominum perhorreſcunt, plus timentes opprobria hominum in publico, quam Dei præſentiam in occulto. Si ergo propter iudicia hominum, nullus eſt, qui velit publice a meretricibus oſculari, quare in ſecreto conſcientiæ noſtræ, luxurioſas cogitationes non ſolum frequenter ſuſcipere, ſed etiam non paruas moras habere permittimus?] Ergo Iob egregie ſuam innocentiam tuetur, & caſtiſſimæ vitæ conſtans inſtitutum, cum ait: ſemper ſe reuęritum eſſe omnes mortalium vitæ actiones.

Eccleſ. 23. 29. *Viarum humanarũ obſeruatio.* *Nicetas.* *Cæſarius.*

V. Si ambulaui in vanitate, & feſtinauit in dolo pes meus.

Nexus cũ præcedentibus. *LXX.* *Irriſores, q.* *Nicetas.* *Iulianus.*

2 VIdetur nunc innocentiam ſuam teſtari erga proximum, quem nunquam læſerit; quod multo melius quadrat, quam quod Græci intelligunt nunc aſſerere Iob, ſemper ſe vitaſſe improborum hominum ſocietatem, & familiaritatem. Legunt enim Septuaginta. [Si inceſſi cum irriſoribus.] legunt autem loco [vanitatis, irriſores,] quos Nicetas interpretatur, [Homines riſum facientes.] Iulianus autem, eos [qui comeſſationibus, atque ebrietatibus indulgent.] Olympiodorus; [Scurras:] nam huiuſmodi, grex, fæxque hominum addictiſſimi ſunt impuris illis voluptatibus de quibus diximus. Et forte quidem priſca fuit illa irriſorum, & ſcurrarum licẽtia, & admiratio, quæ apud Romanos viguit, mimos, & pantomimos alentes, laudantes, conſectantes, adeo vt Seneca Epiſt. 47. appellarit [Nobiliſſimos iuuenes mancipia Pantomimorum.] Notat idem Tertullianus de Spectaculis. Vide Ianum Gruterum ad illam Senecæ Epiſtolam.

Olympiod. *Genus hominum impurum, ſordidum.* *Seneca.* *Tertull.* *Gruterus.*

3 שוא Sed certe vox originalis [Vanitatis,] vt huiuſmentis ſignificationis eſt, atque eiuſmodi hominem ſignificat, qui nihil facit ſolidum, ſed fruſtranea omnia, & ſine certo, aut debito fine, qui fruſtra; & ſine cauſa viuit, ſicut Pſalm. 23. 4. [Qui non accepit in vano animam ſuam.] Quo loco Symmachus, [Mendacem] dixit, videlicet cuius verba, aut promiſſa fruſtra ſunt, ideſt, falſa, & mendacia. & ſic etiam loco: [Cum vanitate, & mendacio.] quæ omnino germana ſignificatio eſt [Vanitatis] in ſacro ſermone; ſicut ait Dauid Pſalm. 11. [Diminutæ ſunt veritates a filijs hominum.] Deinde exponitur: [Vana loquuti ſunt, vnuſquiſq; ad proximum ſuum (*Hieronymus.* Fruſtra loquuntur) labia doloſa in corde, & corde loquuti ſunt.] Ideſt, nemo non ſub dolo, & maligno corde agit cum proximo; rependit nimirum alter alteri mendacij, & vanitatis vicem. Vide etiam Pſalm. 4. 3. [Diligitis vanitatem, & quæritis mendacium.] atque Pſalm. 61. 10. & 30. 6. vbi [Obſeruantes vanitates ſuperuacue,] ſunt obſeruantes vanitates mendaces, atque fallaces. Sic etiam Prouerb. 30. [Vanitas, & verba mendacij,] idem ſignificant. Ergo cum hæc veritas dictorum, & conuentorum ſit quaſi fundamentum humanæ politiæ, recte Iob illam primo loco proponit. Diximus alibi [de veritate, & ſimplicitate] hominis, quæ non eſt vltima illius laus. cap. 1. verſ. 1. num. 54.

Vanus, qui fruſtra viuit. *Symmach.* *Vanitas pro mendacio.* *Hieronym.*

Sed non magna *in quo* laus prędiuitis hominis, non mentiri, neque cum dolo agere cum pauperibus: nam paupertatis potius mendacium eſt, vt dixit Salomon Prou. 30. 9. [Ne forte egeſtate compulſus furer, & periurem nomen Dei mei.] ſcilicet nunquam mentiuntur egregie, & luculenter diuites. eſto Michæas teſtis c. 6. 12. [Diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquuntur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.] Eſt autem [Ambulare cum vanitate,] cum mendacibus familiariter viuere, aut certe vitam inſtituere.

Diuitum mendaciũ turpiſſimũ.

4 [Et feſtinauit in dolo pes meus. *Recte* dolus] coniugitur cum [mendacio, & vanitate: nam agitur dolus in lingua.] Pſalm. 54. 3. Eſt videlicet [nouacula illa, *quæ* facit dolum] Pſal. 51. atque etiam eſt illa [lanceæ, & ſagittæ,] de quibus Salomon Prouer. 26. [Sicut noxius eſt, qui mittit ſagittas, & lanceas in mortem, ſic vir, qui fraudulenter nocet amico.] Sed ex adiuncto [Pedis feſtinantis] nomine, debet etiã accipi pro fraudulentis actionibus, & omni aduerſus proximum iniquitate: quod melius quadrat, quam quod Nicetas interpretatur, [Pedem animæ. *& alij Latini;* Prauum nocendi ſtudium atque libidinem. Feſtinatio] autem illa, alacritatem, & lætitiam affert ad capiendam prædam; vnde dicitur Iſaiæ 8. 3. [Feſtina prædari.] & Eccleſiaſt. 2. 25. vertitur: [Delicijs affluere;] quod eſt cum auiditate quadam, & alacritate, ad captandas delicias, & voluptates, quacumque data occaſione conuolare. Cuiuſmodi feſtinatio ſemper tribuitur improbis; [Quorum pedes ad malum currunt, & feſtinant, vt effundant ſanguinem.]

Dolus linguæ. *Dolus, fraus actionum.* *Nicetas.* *Feſtinatio, & alacritas impetus in malum.* *Prou. 1. 16. & Iſ. 59. 7. & Ro. 3. 15.*

Eſt autem hæc ſententia ſub iuramenti cuiuſdam imprecatorij formula; imprecatio autem, pro more Scripturæ, boni ominis gratia reticetur; niſi forte illa prima particula, [Si,] ſit nota ſimplicis cuiuſdam conditionis; quaſi dicat, An ambulauerim in vanitate, necne, ipſe qui ſtatera, & bilancibus æquiſſimis ponderat mortalium ſpiritus, certo cognoſcere poteſt; neque enim ego illi imponere poſſum.

Imprecationis formula cum reticentia.

VI. Appendat me in ſtatera iuſta, & ſciat Deus ſimplicitatem meam.

1 *Diuinum teſtimonium* ſtateræ *nomine.* Statera iuſta *quæ. Etiam Hypocrita ſtateram præferunt.*
2 *Deus ſanctitatis tantum ponderator, cætera apud illum nullius ſunt momenti.*
3 *Scriptura regula. Metonymia. Explicatus Moyſes.* Simplicitas *quid.*

Septua-

1 *LXX.* Septuaginta videntur sententiam hanc accipere quasi in inuocationem Diuini testimonij, pro sua innocentia: nam per parenthesim legunt; (Steti enim in statera iusta, nouit autem Dominus innocentiam meam) Sed quoniam sequentes aliæ sententiæ habent suam imprecationẽ adiunctam, malo sententiam hanc per imprecationem accipere.* [Appendat me in statera iusta;] Publice, & in omnium conspectu, sublata in sublime suæ veritatis, & sui æquissimi iudicij statera me appendat, & libret, vt si forte inueniar [minus habens] pietatis, & religionis erga Deũ quã par sit, ingens publici dedecoris apud vniuersos mortales supplicium sustineam. Indicauit rem hanc Philipp. [Certus *inquit* de æquitate iustitiæ Dei se manifestari optat hominibus.] Est autem [Statera iusta, *seu* Statera iustitiæ,] vt est in Hebræo, statera sancta, quæ ostendat iustis, & verissimis bilancibus, & ponderibus, quid quæque res ponderet, & valeat. cui opponitur [statera dolosa,] Prou. 21.1 Hoseæ 12.7. & Amos 8.5. & [Statera impia,] Mich. 6.11. Ergo illa est [Satera iusta,] de qua Leuit. 19.36. [Statera iusta, & æqua sint pondera] eadem ratio ponderis, & stateræ; præcessit enim versic. 35 [Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura] Huiusmodi autem [Statera] Dei propria est, & ab illo communicata hominibus; sicut Salomon Prou. 16.11. [Pondus, & statera iudicia Domini, & opera eius omnes lapides sacculi.] Quare ad eum Leuitici locum dicũt Hebræi, quod qui iniquis vtitur mensuris, aut ponderibus, profanat Dei nomen, & facit recedere illius maiestatis, & gloriæ præsentiam, quæ videbatur adesse iustæ, & æquæ ponderationi, & iustæ stateræ. Et forte cum [Stateram iustam] nominat, indicat nihil referre, si sua ipsius statera, aut humani iudicij pondere iustus videatur; fallit enim plerumque huiusmodi examen; & plerumque Hypocritæ prætendunt manibus stateram iustitiæ, vt iusti videantur; cum non nisi fallaci, & iniqua vtantur; Ille enim qui [in equo nigro sedebat, in manu etiam sua præferebat stateram,] vt esse videretur, qui minime erat.

** Según-me Dios, a la verdadera balança, y sepan todos, quien yo soy.* *Philipp.* *Statera iusta, quid.* *Statera iusta propria Diuini iudicij.* *Hebræorũ de Dei statera sententia.* *Etiã Hypocrita præferentes Stateram iustitiæ.* *Apoc. 6.5.*

2 Sed est præterea illa, qua Deus vtitur, [Statera iusta, *siue* Statera iustitiæ,] & sanctitatis, quod illa potissimũ appendantur merita iustitiæ, & sanctitatis; sicut Scriptum est; [Spiritum ponderator est Dominus.] Rerum autem vilissimarum, & sub sensum cadentium ponderator est homo. Sic aurum, argentum, honores, sanguis, & id genus alia, quæ apud homines grauissima iudicantur, nullius sunt apud Deum momenti: ponderat tantum sanctitatem: [Quoniam *inquit Sapientia* 11.23. tanquam momentum stateræ, sic est ante te orbis terrarum.] Tantum illa, quæ propter Deum fiunt, aut sustinentur, quamuis [momentum & leue] videatur, [æternum gloriæ pondus] ponderant.

Statera Dei appẽdẽs hominum iustitiam. *Prou. 16.2.* *Deus sanctitatem põderans. Homo res leuissimas.* *2. Cor. 5.17*

3 [Et sciat Deus,] idest, Sic sane sciet, cognoscetq; Deus vel, sic proponet Deus vniuersis mortalibus visendam, & considerandam meam innocentiam: nihil enim mihi gratius accidere poterit, quam meam sanctitatem cognosci, & probari meo iudici; nihil mihi grauius, quam illi non probari, neque cognosci. Iam hoc loco Gregorius illam Scripturæ regulam tradit, quod [scire Deus dicitur, Scire nos facere, vsitato nostræ loquutionis modo, qui lætum diem dicimus, ex quo contingit, vt lætemur.] Verba item Philippi digna sunt, quæ hoc loco describantur: [Non aliquid ignorat Deus, vt examinando cognoscat, sed scit Deus, ita dixit Beatus Iob, pro scire alios facit. Sicut alibi dicitur, Tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat, si diligatis eum pro, vt scire cæteros faciat.] Regula hæc tradita est a sanctis Patribus super id Gen. 22. [Nunc cognoui, quod timeas Deum, &c.] Augustino qq. in Gen. q. 58 Chrysost. Hom. 47. Theodoreto. q. 72. Quanquam illa aliorum eiusdem loci interpretatio in nostrum quoq; locum quadrare potest, quod Deus dicitur cognoscere, quod facit, vt ipse homo de se ipso cognoscat. Sic igitur dicere potest Iob; Vtinam Deus mihi perspectum, & exploratum faciat, quid de me sentiat; & suum erga me animum præstito aliquo signo testatum faciat; vt iam dubium sit neque mihi, neque alijs me ab illo amari, & affligi quidem, non vt inimicum, neque ob supplicium, sed ob gloriam suam: libenter enim illi vel viuam, vel moriar. [Sciat *inquit* simplicitatem meam,] idest, integritatem, veritatem, perfectionem, innocentiam: opponitur enim huiusmodi [simplicitas,] e regione [vanitati,] de qua dixerat versic. præcedenti. Vide, quæ de proprietate huius vocis [simplicis,] diximus cap. 1. versic. 1.

Sententia paraphrasis. *Quomodo Deus dicatur denuo scire.* *Scriptura regula.* *Philipp.* *Augustin.* *Chrysost.* *Theodor.*

VII. Si declinauit gressus meus de via, & si sequutum est oculos meos cor meum, & si in manibus meis adhæsit macula.

1 Gressus *quid*.
2 *Germana lectio. Oculorum concupiscentia obsequens cor. Cordis importunitas in petendo. Illustratus Eccles.*
3 Cor *de affectu. Affectus rerum externarum, non nexius famẽtis.*
4 *Dona iudicibus accepta.* Adhærere *quid*. *Diuitiæ alienæ dulcissimæ.*
5 Macula *quid*. Manuum sordes, *aut nitor*.

Si vel minimum *inquit* deflexi de via, [Pietatis *inquam* ac virtutis.] Sic Nicetas. Septuag. [Pes.] q.d. neque minimum deflexi. Philippus: [Nihil mandatorum Dei præterij] Gregorius per [gressus,] desideria interpretatur: [Toties *inquit* gressus de via declinat, quoties nostra cogitatio iter rectitudinis per consensum relinquit erroris.] 1 *Nicetas.* *LXX.* *Philipp.* *Gregor.*

[Et si sequutus est oculos meos cor meum.] Eleganter quod in Hebræo; [Si abijt cor meum post oculos.] Sept. significanter: [Si oculo obsequutum est cor meum.] D. Thomas, quem videtur sequi Dionysius, exponit de oculorum coniectu in rem desideratam, q.d. [Si ad hoc habendum oculus meus intendit, quod cor desiderauit;] nã legit: [Si oculus meus sequutus est cor meum.] Quæ lectio etiam habetur apud Philippum, & Gregorium; qui etiam videtur indicare eandem expositionem D. Thomæ. Circumfertur etiam lectio eadem in Hieronymo, & Beda. Sed plane constat lectionem esse mendosam, atque interpretationem etiam detortam: nam vera lectio est: [Si sequutum est oculos meos cor meum,] vt habetur in correctioribus Vaticanis, idest, si concupiui interius, quod exterius videbam. Philippus videtur vtramque lectionem coniunxisse per paraphrasim: [Nec cor meum acquiescẽs sequutum est oculos meos, cum concupiscentiæ imagines ei offerrem.] Hic vides iam clare significari, quod superius dicebamus, Desiderium, & concupiscentiam ideo aliquando attribui oculis, quod illorum concupiscentiæ obsequatur, & acquiescat voluntas, cuius proprium est desiderare. Sic Ecclesi. cap. 2. 10 postquam dixisset: [Omnia, quæ desiderauerunt oculi mei, non negaui eis.] statim per expositionem subiungit; [Nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur.] Vbi iterum vides importunitatem quandam in postulando, & petendo, attribui oculis: sed negare, vel concedere, attribui cordi. Quare quod Salomon [non negabat,] obsequutus nimirum suis oculis, negabat vtiq; constanter sanctissimus Iob, cuius cor nunquam prauo aliquo affectu excæcatum, ductum sequebatur concupiscentiæ oculorum. 2 *LXX.* *D. Thom.* *Dionys.* *Latinorũ lectio mendosa.* *Philippus.* *Desideriũ, & concupiscentia tributa oculis.* *Importunitas oculorũ.*

Obseruat autem hoc loco eleganter Olympiodorus, [Cor] hoc loco pertinere ad cupiditatem, & affectum, nõ ad mentem, & cogitationem; nam [Quæ digna sunt *inquit* in hac rerum vniuersitate, & laudare, & contemplari honestum est, vt corporum symmetriam, & proportionem, vt cælorum varias temperationes, vt lapidum splendorẽ, ac nitorem; sed nulla tamen capi harum rerum, cupiditate.] Quare sapienter monet Ephrem sermone [De recta viuendi ratione; Cum ea, quæ sensui iucunda sunt in vita conspicis, vide ne capiaris ijsdem; nam in illis laqueus, & esca mortis latitat: neque enim nudum piscator hamum in aquam demittit.] Atque adeo instructi esse debemus, non solum vt vitemus conspectum præsentium, sed ne visis capiamur, & decipiamur; Quare idem Ephrem sermone [De non suspiciendis rebus momentaneis; Oportet *inquit* nos haud tepidos in custodiendis sensibus esse; siquidem honestatis osor nos tentans confundit, ne mentis imperio distingui possit inter bonum, & malum.] Nam facile imponit stultis splendor vanitatis externus, aut etiam rerum optimarum obscuritas quædam; de quo scriptum est; [Fascinatio nugacitatis obscurat bona.] Fascinauit profecto oculos [pulchrum pomum.] Illud igitur consequutus erat vir sanctissimus (vt Nicetas ait) vt conspectus rerum externarum nullas excitarent in animo noxias cupiditates. Diximus plura de nexu, & consensu oculorum, & cordis, versic. 1. 3 *Cor pro affectu, & concupiscentia.* *Olympiod.* *Ephrem.* *Sap. 4.12.* *Gen. 3.9.* *Nicetas.*

4 *LXX.* [Et si in manibus meis adhæsit macula.] Septuaginta restringunt ad dona, quibus iudicis, & Principis animus corrumpitur: nam legunt: [Si in manibus meis tetigi dona.]

nullum

nullum sordidum lucrum, aut res proximo per iniuriam
דבק ablata. Eleganter autem dictum est: [Adhæsit.] proprie,
[Agglutinatum est.] Sic enim vertitur Genes. 34. 3. Iere-
miæ 13. 11. Psalm. 43. 25. referturque ad ardentem alicu-
Iniuste ablata difficile restitui, & cur. ius rei concupiscentiam. Quadrat ergo in rem iniuste abla-
tam, quæ mirabiliter agglutinatur manibus iniusti posses-
soris, vt via abijci, aut restitui possit, quod semel iniuste
ablatum est. Cauendum ergo, ne contingant manus rem
alienam, non magis quam picem, quæ manum coinqui-
nat, atque animum etiam: sunt enim sicut [aquæ furtiuæ,]
ita etiam furtiuæ diuitiæ dulciores, vt quæ nullo labore
constent. Atque de his muneribus dictum quoque est su-
pra cap. 15. versic 34. [Libenter accipi,] quod iucundiora
sint, quam propria, & suauior [ouicula pauperis,] quam
propriæ oues, atque arietes prædiuitis illius hominis se-
cundo Reg. 12.

5 At vero noster Interpres minus stricte accepisse vide-
Latina lectionis germanior expositio. tur hanc [maculam,] non solum pro ea, quæ ex iniquo lu-
cro contrahitur, sed omnino pro labe cuiuscumque pec-
cati, quæ hominis [manum,] idest, actionem deturpat, &
commaculat. Et quamuis potuerit Interpres legere [ma-
culam,] a radice *Mum*, quod est [macula, aut sordes;] Sed
מום מאם potuit etiam legere [aliquid, aut quidquâ,] a radice *Meum*,
sicque sit sententia amplior; Nihil omnino meis adhæsit
manibus, quod illas inficeret. Vide, quæ alibi de munditia,
& nitore manuum, & precum disputauimus.

VIII. Seram, & alius comedat, & progenies mea eradicetur.

1 *Pœna digna Tyranno.*
2 Progenies *quid. Diues laborans locupletandis liberis. Illustratus Nahum.*
3 Eradicare, *&* radix *de ipso familia, & generis auctore. Explicatus Moyses.*
4 Eradicatio, *de exilio. Iobi spes.*

1 IMprecatio est conueniens rapinæ, & oppressioni pau-
Pœna digna tyranno, & oppressore pauperũ. perum, vt per eadem torqueatur, per quæ quis peccat.
& sicut iniquus Tyrannus vult introire in alienos labores
sine vllo suo dispendio, ita sane similem ipse vim patia-
tur, & suis laboribus minime frui permittatur; & quod in-
gentem dolorem, & cruciatum affert, non solum ipse non
vtatur bonis partis; sed videat alienos illis vti, & pingue-
scere. Vide quæ de re hac diximus cap. 20. versi. 20. & 21.

2 [Et progenies mea.] Symmachus: [Posteri mei.] inter-
Symmac. pres pro liberis videtur accepisse: nam in filiorum egesta-
te, & extrema inopia plectitur parentis auaritia, & rapina,
quia filijs locupletandis videtur inhiare, & rapere Diues,
Tyrãnus rapiens prædã liberis locupletandis. & Tyrannus: sicut de Principe Assyriorum dictum est Na-
hum 2. 12. [Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit
leænis suis, & impleuit præda speluncas suas, & cubile suũ
rapina.] Alijs minus commode accipiunt vocem origina-
lem, quæ etiam significat [germina,] pro germinibus ip-
Secũda exponendi ratio. sis, & quæcumque profert tellus q. d. quæcumque seui, &
terræ mandaui, vt ab alijs occupentur; aut quidem ante
quam crescant, & ad maturitatem perueniant, euellantur,
יצא vti fere ab hostibus solet, alienos agros inuadentibus, &
depopulantibus. Scio sane hunc sensum recte conuenire
cum priori parte huius sententiæ, vbi de semente, & terræ
fructibus mentio fit.

3 Cæterum non solum ex proprietate nominis, sed etiam
ex verbo [eradicandi,] recte etiam conuenit in familiam,
& posteritatem: sunt enim posteri omnes alicuius radicis
Progenies eradicata quid. rami & germen, quare ipsa [Progenies] dicitur eradica-
ta, quando ipse Paterfamilias simul cum suis filijs, famula-
tribusq; omnibus conuellitur, & perditur. Qua etiam dicen-
Radix de eo, qui ex ea radice oritur. di formula, quicumque de stirpe alicuius capitis; & patris-
familias dicitur esse radix, & stirps, vt Leuit. 25. 47. vbi nos
habemus: [Si inualuerit apud nos manus aduenæ, & atte-
nuatus frater tuus vendiderit se ei, aut cuiquam de stirpe
eius. [Quod in Hebræo proprie legitur: [Si vendiderit se
stirpi, & familiæ peregrini.] Quicumque enim sunt de
stirpe, & radice, ipsius radicis rationem, & nomen habe-
re videntur.

Eradicatio ad exiliũ. Forte igitur hæc imprecatio [eradicandæ progeniei,]
videtur pertinere ad errorem, exiliumque suorum; cum
enim exulat homo a patria, videtur certe conuulsus, &
Exiliũ vnde dictum in Hebræo. eradicatus ex suo natali solo. Vnde in Hebræo [exilium]
dicitur a [radice,] quasi eradicatio, & conuulsio. Sicut ecõ
trario, cum quis in patrio, & natiuo solo non solum felici-
ter, sed etiam secure, & sine metu agit, dicitur benè radi-
catus, superius cap. 5. 3. [Vidi impium firma radice. Ierem. שרשו שרש
12. 2. Plantasti eos, & radicem miserunt.]

Nicetæ obiectio. Sed subtiliter Catenæ auctor hoc loco obijcit, nequire
Iobum hoc dicere, qui inops sit, liberisque orbatus. Re-
spondet vero, [Aut ipsum hæc ante calamitatis tempus lo-
quutum esse, aut tanquam iustum rursus vitæ beatæ spe ni-
ti.] adde, posse loqui de omni spe futuræ posteritatis, &
suscipiendorum liberorum. Vel, si mauis, hæc erit impre-
catio quædam rerum omnium infaustarum, non solum de
fructibus agrorum, aut de posteritate; Quicquid ad me
pertinere deinceps potest, conuellatur, pereat, etiam ipsa
boni spes exarescat.

IX. Si deceptum est cor meum super muliere; & si ad ostium amici mei insidiatus sum.

X. Scortum alterius sit vxor mea, &c.

1 Decipere *quid in sacro sermone. Meretricia illecebra, & deceptiones.* Paruulus *quis. Illustratus Hosæas, & Salomon.*
2 *Pocula alienæ mulieris cum esca, & deceptione comparata. Illustratus Salomon.*
3 *Voluptas periculosa animo, & corpori.*
4 *Quàm multiplices mulieris illecebræ ex omnibus illius membris. Mulier non tangenda, neque illius vestis. Illustrati Salomon, Isaias, Moyses.*
5 *Adulteri insidiæ, Mulieris in Gynecæis. Amantes excubantes ad amicatum fores.*

ADulterij crimen nunc a se repellit, id quod ex singu- 1
lis partibus manifeste constat, præcipue ex [mulieris] *Mulieris nomen de nupta.*
nomine, quod frequenter solet attribui non virgini. [De-
ceptio] autem hæc pertinet ad voluptatis illecebram, qua
cor [abstractum, & illatum] seducitur. quo etiam modo *Deceptio & illecebra.*
videtur intelligi Columba illa seducta non habens cor.]
Hoseæ 7. videlicet, quam propositi cibi dulcedo inescat, et
decipit. Hæ sunt meretriciæ [illecebræ] Prouerb. 9. quas פתה
proprie dicas ab ipso verbo [decipiendi, deceptionca;] id
est, verba ad fallendum, & suadendum composita, & com- *Adolescens consentiens meretrici cur dicatur paruulus.*
parata. Quare de ipsa meretrice Prouerbior. 7. 10. dicitur;
[Præparata ad decipiendas animas,] idest, suauitate, & blã
ditijs inescandas. In allusione quidem ad hanc ipsam me-
retriciam deceptionem, turpisque voluptatis errorem,
adolescens, quem meretrix decipit, & allicit, dicitur [Par-
uulus, *&* insipiens, *aut* stultus,] quæ nomina ex proprie-
tate huius ipsius radicis, significant eum, qui facile decipi-
tur. q. d. deceptum, aut deceptibilem, vel suasibilem; nos
proprie diceremus; [El bouo, ò el engañado. Vide Prou.
7. 6. De fenestra domus meç video paruulos (Septuaginta)
quemcumque insipientem filiorum. proprie, deceptibi-
lem, aut suasibilem Considero vecordem iuuenem, &c.]
Quare commode subditur: [Ecce occurrit illi mulier or-
natu meretricio, præparata ad decipiendas animas.] & ite-
rum c. 9. 16. & 17. eadem meretrix clamat;] Si quis est par
uulus, declinet ad me; & vecordi locuta est: Aquæ furtiuç
dulciores sunt, &c.] Vide etiam Exod. 22. 16. vbi è contra-
rio de viro pelliciente virginem dicitur; [Si seduxerit quis
virginem, &c.] idest, si blandis verbis, aut pollicitationi-
bus, &c. Denique vis huius deceptionis, proprietatisq; ver
bi exprimitur 3. Reg. 22. [Quis decipiet Achab?] videlicet
bono aliquo omine, & præsagio victoriæ allectum. & Pro
uerb. 14. 15. [Innocens (*proprie*, deceptus, *aut* deceptibilis,
aut lenibilis) credit omni verbo.]

2 Hinc videas illecebras alienæ mulieris frequenter com
parari cum illis omnibus periculis, atq; vinculis, quæ cum *Mulieris illecebra deceptiones.*
deceptione aliqua, & suauitate, dulcedineque cibi propo-
siti coniuncta, & obducta sunt, Scriptum est enim: [Inue-
ni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum
est & sagena cor eius] Ecclesiast. 7. 27. & iterum Prouerb.
7. 23. [Veluti si auis festinet ad laqueum, &c.] Leuissimarũ
enim, stultissimarumque auicularum proprium est, capi &
inescari huiusmodi illecebris. Quod si de muliere adulte-
ra, & prima adulterij occasione hoc loco sermo fit, vt ista-
tum

tim dicemus, quàm certæ quàm veræ sint illius deceptiones, fraudes, veneficia. Adultera, eadem & venefica esse creditur. Vide Tiraquel. lib. 8. Connub. n. 22.

Deceptio exitiosa corpori, & animæ.

Secundo obseruandum est, non solum in huiusmodi deceptione, & falsitate agi de periculo corporis (vt nuper dicebamus) sed de verissimo [animæ periculo, cordisq;] interitu, vt hoc loco dicitur, & Prouerb. 6. 26. & 32. [Qui adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suã.] Et Prouerb. 7. 10. & 23.

4 Tertio obseruandum est sententiam hanc videri sine supposito; non enim exprimitur, a quo nam cor viri illiciatur, & decipiatur. Non enim inquit, [a muliere, *sed* super muliere.] Responsio vero plana est: nam vel decipitur cor hominis ab ipsa [concupiscentia abstractum, & illectum,] vt Iacobus ait; vel ab ipsa muliere, quæ non raro, verbo, oculo, oris nutu, atque leuitate, ne dicam procacitate primum aditum patefacit adulterio: non enim semper adulteri ausus, & temeritas, aut effrænata libido initiũ facit adulterij. De verbis meretricis Ecclesi 9. 4. [Ne audias illam, ne forte pereas in efficacia illius. *Prouerb* 2. 16. Mollit sermones suos. *Prouerb* 5. 3. Fauus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius. *Ecclesi.* 9. 11. Colloquium illius, quasi ignis exardescit. *Quare Ioan* 4. 27. mirabantur, quod cum muliere loqueretur.] De oculis indicatur Cantic. 4. 9. Quamquam ibi transferatur ad rem diuiniorem. Sic in Prouerbio est, [Mulieris oculus, spiculum.] Tota facies Prouerb. 2. Ecclesi 9. [Illius cor sagena.] Ecclesiast 7. 27. [Manus, vincula,] idest, non alijs vinculis, aut catenis indiget, quam manibus; vel non alia vi opus est ad capiendum, quam leui manuum contactu. Propterea Hieronymus lib. 1. aduersus Heluidium existimat dixisse Apostolum 1. Corint. 7. [Bonum est homini mulierem non tangere.] De nutibus Is. 3. 16. Prou. 25. Hosea 2. [Auferat fornicationes a facie sua.] Quod videtur explicari Ecclesiast. 26. 12. [Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.] Gressus ipse [compositus, & saltatio] Isaiæ. 3. 16. Eccles 9. 4. Denique vestis ipsa, de qua Hieronymus supra citatus scribit, quod Ioseph; [Cũ tangere illum vellet impudica mulier, fugit ex manibus eius, & quasi ad morsum rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet, quod retigerat, abiecit.] Denique tota mulier illecebra est, fallacia, & deceptio est, veneficium est.

Iacob. 1. 14. Mulier ipsa adulterio ansam præbens. Verba meretricis illecebrosa. Meretricis oculi spicula. Tota facies mulieris periculum. Fœmina est vincta cõprehensio. Hieronym. Nutus fœminæ impudicæ exitiosi. Fœminarum et malus incessus. Hieronym. Vestis impudicæ fœminæ venenata.

[Et si ad ostium amici insidiatus sum,] idest, si ad fores mei proximi collocaui insidias, & latuaui in tenebris, captans occasionem alienam domum, totumque violandi; qui habitus est adulteri. Annotauit Vatablus insidias collocatas alienis foribus, [ad corrumpendam scilicet vxorem eius, quæ in ostio stare solet.] Sed alienum est: nam potius mulieres in gynecæis, reconditioribusque domus angulis, & lateribus commorabantur. Hinc illa rei turpis significandæ honesta formula, [Ingredi, *vel* intrare ad mulierẽ.] Et illa vel adulteri, vel amantis circumloquutio, stare pro foribus, exspectare, insidiari, & custodum, idest, ianuorum, aut canum vinctorum instar, noctes assidere ante ianuas, vt ille dicebat:

Tibull. li. 1. Eleg. 1. & 2. 5. Vatabl. Fœmina in interioribus domus angulis. Adulteri ante fores pernoctantes.

Me retinent vinctum formosæ vincla puellæ,
Et sedeo duras ianitor ante fores.

Tibul. li. 1. Eleg. 1.

Et iterum adulter idem ad ostium [Domini,] idest mariti insidians.

Tibul. li. 1. Eleg. 2.

Ianua difficilis Domini te verberet imber;
Te Iouis imperio fulmina missa petant.
Ianua iam pateas vni mihi victa querelis,
Nec furtim verso cardine aperta sones.
Et mala si qua tibi dixit dementia nostra,
Ignoscas, capiti sint precor illa meo.
Te meminisse decet, quæ plurima voce peregi
Supplice, quum posti florida serta darem.

Quippe & amantes, alienas fores spargebant mero, coronabant floribus, vt ille dicebat:

Plaut.

—— —— Agite bibite festiuæ fores.
Potate, fite mihi volentes propitiæ.

Hinc illa inclementium ventorum, & nocturnarum niuium deprecatio ante fores.

Hora. li. 3. Car. Od. 10.

Extremum Tanaim si biberes Lyce,
Sæuo nupta viro: me tamen asperas
Porrectum ante fores obijcere incolis
Plorares Aquilonibus.

Affectus idem in diuino, & purissimo amore. Cantic. 5. 6. 7. [Aperi mihi, quia caput meum plenum est rore.] nam amatores, & pronubi sapientiæ [assident in foribus.]

Sap. 6. 15.

X. Scortum alterius sit vxor mea, & super illum incuruentur alij.

1 *Lacedæmonum familiaris imprecatio. Lacedæmones ex genere Abraham. Illustratus locus Machabæorum.*
2 *Dignum adulterio supplicium, Illustrat Samuel. & Hoseam.*
3 Molendi *munus seruile, turpe etiam. Illustratus locus iudicum. & Thren.*
4 *Similitudo* permolendi *cum re turpi.*
5 Incuruare, *quid*, potestas. *Fornicarij sub iugum missi. Illustratus Eccles. & Dauid.*

GRauissima profecto est huiusmodi imprecatio homini vxorem habenti. Atque ex hoc forte loco, & antiqua Husitanæ gentis consuetudine, Lacedæmonijs quoque in vsu fuit, vt cum acerbissima execratione aduersus eos, quos vehementer odissent, vti vellent, inter cætera domus exitia imprecarentur, vt eorum vxores adulteris delectarentur. Sic sane Suidas, in verbo, *Dacnemenas*, scribit; Lacedæmoniorum execratio est; Vtinam ædifices, ac terram egeras, & equos alas, & vxor tua mœchum habeat. quod hæc omnia sumptuosa, & noxia sunt.] Lacedæmonios autem posteros fuisse Abrahæ constat, ex 1. Machab. 12. 7. & 2. 1. in rescripto illo Oniæ Regi Spartiatarum ad Ionathan: [Inuentum est in Scriptura de Spartiatis, & Iudæis quoniam sunt fratres, & quod sunt de genere Abraham.] Quanquam alijs verbis, alijsq; nominibus rem eandem scribat Iosephus lib. 12. Antiquit. c. 5. nominans Regem Lacedæmoniorum, [Arium scribentem ad Oniam, Iudæos, & Lacedæmonios esse ex Abrahami gentilitate.] De necessitudine vero ista Spartiarum cum Iudæis, disseruit erudite, & copiose noster Nicolaus Scrarius super Machabæos. 1

Sacnó-μενος. Lacedæmonum solemnis imprecatio. Suidas. Lacedæmones ex progenie Abraham. Iosephus. Nic. Serar.

Esse autem hanc iustam adulterorum pœnam, manifestat, illa adulterij Dauidis comminatio, atque re ipsa inflicta pœna 2. Reg. 12. 12. [Eo quod tuleris vxorem Vriæ, tolla vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo &c.] Ad eandemque supplicij compensationem pertinet, quod plerumq; siue ex prauo exemplo, siue ex iusta quadam indignatione, & zelo, virorum adulterium impudicas quoq. atq; adulteras reddat vxores. Qua propter scripsit Seneca epist. 95. [Improbus est, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum.] Sed multo luculentius, multoq; elegantius Lactantius lib 6. cap. 23. rem hanc ipsam scripsit: [Seruanda *inquit* fides ab vtroq; alteri est, imò exemplo continentiæ docenda vxor, vt se caste gerat; iniquum est enim, vt id exigas, quod præstare ipse nõ possis:] Quæ iniquitas effecit profecto, vt essent adulteria, fœminis ægre ferentibus præstare se fidem, non exhibentibus mutuã charitatem. Deniq; nulla est tam perditi pudoris adultera, quæ hanc causam non vitijs suis prætendat, iniuriam se peccando non facere, sed ferre. Quod optime Quintil. expressit: [Homo *inquit* neq; alieni matrimonij abstinens, neque sui custos, quæ inter se natura connexa sunt; nam neque maritus circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus, potest vacare domesticæ sanctitati; & vxor cum in tale incidit matrimoniũ, exemplo ipso incitata, aut imitari se putat, aut vindicare. Cauendum igitur, ne occasionẽ vitij nostra intemperantia demus, sed assuescant inuicem mores duorum, & iugum paribus animis ferant. Nos ipsos in altero cogitemus: nam fere in hoc iustitia summa consistit, vt nõ facias alteri quicquid ipse ab altero pati nolis: Hæc sunt, quæ ad continentiam præcipiuntur a Deo.] Quare commeritum illud supplicium est, dignumq; populo adultero. Hoseæ 4. Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatæ; & super sponsas vestras cum adulterauerint, quoniã ipsi cum meretricibus conuersabantur.] de plurimis enim illud dici potest, quod de Clytemnestra. 2

Dignum adulterij supplicium. Viri adulteri reddunt vxores impudicas. Seneca. Lactantius. Quintil.

Dum fuit Atrides vna contentus, & illa
Casta fuit, vitio est improba facta viri.

Ouid. 2. de arte amandi.

Et de eadem Euripides:

Stulta quidem sumus mulieres, non nego.
Cum autem insito hoc morbo peccat maritus
Fastidiens connubia, imitari vult
Mulier virum, & alium parare Amasium.

Euripedes.

[Primum itaque *inquit Aristoteles* leges sint viro ad vxorem, vt iniuria cesset, sic nec ipse iniuriam patietur.]

Aristotel.

Sed redeundum ad nostræ sententiæ voces expendendas. In Hebræo proprie legitur: [Molat alteri vxor mea,]

quod

Vatabl. quod de proprio, [molendi,] officio Vatablus accipit: [Eripiatur *inquit* mihi, & alteri famuletur. Solebant mulieres in familijs, in quibus non erant serui, molere; & panem conficere.] Illud certum, fuiſſe hoc miniſterium tum ancillarum; tum viliſſimorum ſeruorum. Primum Exod 11. 15. Iſai. 47. 2. De ſeruis, Iudic. 16 21. Cæterum metaphorice debere accipi, docuit ipſe noſter Latinus Interpres vertens, [Scortum alterius ſit;] atque adeo Septuaginta legentes: [Placeat quoque vxor mea alteri.] et res ipſa plane probat hanc eſſe imprecationem pœnæ ex æquo reſpondentis adulterio. Quare eleganter dixit Nicetas, hoc eſſe dictum a Iob, [Aequalitatis ſtudio, vt ijs, quæ geſſerat, paria acciperet.] Eandemque Hebraiſmi proprietatem agnouit Vulgatus, cum Threnorum 5 13. dixit: [Adoleſcẽtibus impudice abuſi ſunt.] quod in Hebræo eſt: [Adoleſcentes ad molendum tulerunt.] Quamuis alij ad ſeruile illud molendi miniſterium, vile pariter, ac laborioſum referendum exiſtiment. Agnoſcunt quoque Hebræi rem eandem Iudic. 16 cum Philiſthæi captum Sanſonem, [Vinctum catenis, & clauſum in carcere molere fecerunt.] Videlicet quod ſuas illi vxores permolendas, & ſubagitandas tradiderint, vt ex fortiſſimo homine ſuſciperent prolem robuſtam, & lacertoſam. Quam rem potius acciperem de meretricibus proſtitutæque pudicitiæ fœminis, quarum conſuetudo redderet Sanſonem mollem, & elumbem; præſertim cum illius fortitudo detonſa iam, & amiſſa in gremio cuiuſdam meretricis, videretur tunc quoque meretricia opera indigere, ne ſuccreſceret. Non vero de proprijs Philiſthinorum vxoribus; quarum non niſi apud nationes immanitate barbariſſimas, viſus communis fuit. Sed
4 quidquid de hoc loco ſit, certe res eſt in noſtro certior, neque non [molendi, *aut* permolendi,] cum re, quæ nominari non poteſt, comparationis, & ſimilitudinis ratio elegans. Illam argute Caietanus explicat ex eo, quod ſicut mola inferior ſuſcipit ſemen atque frumentum, non ad fœcunditatem, vt terra, ſed (vt ipſe inquit) quaſi ad perditionem,] id eſt, ad vſum, & verſationem; cum etiam mola piſtrini mercenaria eſt, cuicumque granum deferenti expoſita, ita ſane meretrix; quæ ſui corporis quæſtum facit expoſita eſt cuicumque. Sed commodior videtur illa exponendi ratio, quod mola inferior verſetur, & ſubagitetur a ſuperiori. Quare non ineleganter legit Tygurina. [Permolat vxorem meam alius.] Quod honeſte, ſancteq; dictum eſt, ſicut & quod ſequitur.

Hebræum. Tahan, q̃d eſt molere, vnde Hiſpanum molea dicitur, Tahona. Seruile molendi munus ſeruum. LXX. Nicetas. Sanſon permoleat, q̃d. Honeſta res turpis ſignificatio. Caietanus. Cõmodior comparatio ratio.

5 [Et ſuper illam incuruentur alij.] Proprie; Accubent, decumbant, inclinentur, aut humilient ſeſe. Per, [alios,] quidem Septuaginta filios intelligunt: legunt enim: [Filij mei humilientur,] id eſt, vt ſit ſuperioris expoſitio, ex meo ipſo toro filios alienos ſuſcipiam humiles, degeneres, nothos. Sed alij propius ad rem turpem referunt; quod videatur eſſe habitus viri congredientis. Sicut de Salomone ſcriptum eſt, Eccleſiaſt. 47. [Inclinaſti femora tua mulieribus, poteſtatem habuiſti in corpore tuo.] id eſt, vt ex Græco legitur; [Lumbos, *aut*. viſcera inclinaſti,] & demiſiſti, vincique te (quod turpiſſimum eſt) a fœmina paſſus es. Quod egregie conuenit cum illa ipſa incuruatione ceruicis, totiuſque corporis humiliatione, qui eſt habitus ſuperati, & triumphati hominis. Sicut ab eadem radice dictum eſt. 2. Reg. 22. 40. [Incuruaſti reſiſtentes mihi,] & Pſalm. 77. 37. vbi Septuaginta: [Electos Iſrael impediuit:] Hieronymus ex Hebræo legit: [Incuruauit.] & iterum Iſaiæ. 45. 23. [Mihi curuabitur omne genu.] Quicumque ergo turpiter incuruantur, turpiſſime quoque a fœmina ſuperantur, & vincuntur. Quare eleganter illo Eccleſi. loco legerunt Septuaginta: [Subiugatus es in corpore tuo] Quaſi ſub iugum miſſus, capite detecto, & graui pondere, quod eſt, [Habuiſſe poteſtatem in corpore, id eſt, fœminæ dominatum, & imperium ſuſtinuiſſe.]

Secũda circumlocutio rei innominata. כרע Incuruari quid. Vinci a fœmina, turpe. Habitus ſuperati hominis, incuruari. LXX. Hieron. LXX.

Digreſſio ad ſanctas, & honeſtas verborum ac nominum tranſlationes, quibus in Sacro ſermone nominantur, quæ nominari non debent.

6 *Vnde Scriptura cognominentur* Sanctæ.
7 *Hebræa lingua nullum habet proprium nomen rei turpis. Illuſtratus Paulus.*
8 *De loco Canticorum exquiſita Hieronymi ſententia.*
9 *Sitis, & bibere de æſtu libidinis. Illuſtratus ſemel & iterum Salomon.*
10 *Iterum de loco Canticorum, & vocis, atque radicis Hebrææ exquiſita ratio. Illuſtratus Iſaias. Fœminæ amputatis crinibus turpes.*
11 *Locorum obſcœnorum multa nomina tranſlatitia in ſacro ſermone.*
12 *Hæc ſta nomina res turpis apud profanos ſcriptores.*
13 *Actio inhoneſta multis verbis honeſtis ſignificata in ſancto ſermone.*
14 *Verba Latina honeſta rei inhoneſtæ.*
15 *Meretrix frater, ſoror.*

6 OPeræpretium profecto fuerit hoc loco ſacri ſermonis ſtudioſo, ſi nomina illa, quibus ſancte, & honeſte ſanctæ Scripturæ nominare conſueuerunt ea, quæ nec dici, nec nominari debent, obſeruet; ſicut enim hoc ipſo loco, ita profecto ſæpe exquiſitis tranſlationibus res illa dicitur, atque vel ex hoc purioris ſanctioriſque ſermonis ſtudio Scripturarum ſermo ſacer, ſanctuſque merito appellatur: cum enim res alias, vt blaſphemiam, & quæ horrent aures, per circumlocutionem explicare ſoleat (vt aliquando diximus) tum vero præcipue rem turpem ſancte, & honeſte. Atque adeo Hebræi nullum videntur habere proprium nomen loci, aut rei turpis. Sicut enim res ipſa claritatem fugit, & tenebras amat, ita etiam nulla clara oratione, ſed occulta, atque tranſlatitia explicari debuit, in lingua præſertim ſancta. Quare videtur Apoſtolus ad Ephe. 5. 3. tanquam Hebræus loqui, cum ait; [Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia] intellige auiditatem turpem, adulterium, aut intemperantem libidinem [nec nominetur in vobis ſicut decet ſanctos.] Quam rem R. Moyſes lib. 3. Doctoris dubiorum, cap. 10 ſcripſit in hæc verba: [Recte vocatum eſt hoc linguagium ſanctum; in ipſo namque non inuenies verum nomen, & proprium fornicationis neque inuenies nomen impoſitum alicui membro, quod turpe eſt nominare.] Et ex traditione ſuorum ſapientum ait: [Vocatum eſſe Heliſæum ſanctum, quia elongauit ſe a cogitationibus carnalibus.

Scripturarum verba ſancta. Hebræi non habent propriũ nomẽ rei turpis. Paulus cur Hebraiſ sãctitatẽ ſermonis præcipiat. R. Moyſes.

7 Neque hac in re mouere quemquam debet, quod Hieronymus exiſtimaſſe videtur, fœmineum turpe, quod in Hebræo vnica voce ſignificatur, circuitione illa explicari, [Quod intrinſecus latet,] Cantic. 4. 1. atque eandem vocem originalem vertit ipſe [turpitudinem.] Iſaiæ 47. 2. vbi in vtroque loco ſubeſt in Hebræo vox *Tſemahh*, de qua voce, atque de illius interpretatione Latina hæc ipſe ſcribit Iſaiæ 47. [In eo vbi nos interpretati ſumus denuda turpitudinem tuam, Septuaginta tranſtulerunt: Reuela operimentum. Theodotion ipſum verbum Hebraicum poſuit, Semilatecha; Aquila, Tſamatecha; Symmachus; Taciturnitatem tuam, quod tacere debeat præ verecundia: quod quidem & in Canticis Cãticorum legimus, vbi ſponſæ pulchritudo deſcribitur, atque taciturnitate tua. Nolentibus, qui interpretati ſunt, transferre nomen, quod in ſancta ſcriptura ſonaret turpitudinem. Recteque contra Babylonem inuerecundis vtitur nominibus; licet nulla ſit turpitudo humani corporis membrum vocare nomine ſuo; cui præcipitur, vt nudet pectora, & crura, ac fœmina aperiat, & vadat in captiuitatem, videaturque ignominia eius, & opprobrio pareat ſempiterno. *Pauleq; inferius*; Diſputant Stoici multa, re turpia, praua hominum conſuetudine, verbis honeſta eſſe, vt parricidium, adulterium, homicidium, inceſtum, & cætera his ſimilia. Rurſumq; re honeſta, nominibus videri turpia, vt liberos procreare, inflationem veneris crepitu digerere, aluum releuare ſtercore, veſicam vrinæ effuſione laxare. Ergo Tſammatheh, quod Aquila poſuit, vt diximus, verenda mulieris appellantur, cuius etymologia apud eos ſonat, Sitiens tuus, vt inexpletam Babylonis indicet voluptatem.

H.eronym. צמה LXX. Theodotion Aquila. Symmach. שמלתך Multa re turpia, nominibus honeſta, & cõtra.

8 Ego, vt de iſta Aquilæ, & Hieron. ſententia nunc dicam non hoc verecundia, & reuerentia, quod ſentio, Primum cenſeo illam [Sitientis, *vel* Sitibundi] tranſlationem, recte quidem cum re ipſa, quam Hieronymus exiſtimat, cõuenire, vtpote quæ ſub eadem honeſtiſſima tranſlatione non ſemel ſignificetur in ſacris litteris. Ierem. 2. 25. [Prohibe pedem tuum a nuditate (quod alibi dicitur reuelare, aut diſcooperire crura) & guttur tuum (os vuluæ) a ſiti.] id eſt, ab intemperanti æſtu libidinis. Et ſimiliter ſitis hæc ardentiſſima explicatur Prouerb. 15. [Tria ſunt inſaturabilia, &c. os vuluæ.] Quare exiſtimauit Hieronym. illam vocem

Obiectionis ex Hieronymo reſpõſio. Sitiẽtis trãſlatio, & nomen ad rẽ occultam. Hieronym.

צמא
גמא

Aqua, tur. pis voluptas. Bibere ad eadem rel.

eem deduci a radice *Tsama*, quod est [sitire;] cum quo etiam conuenit illa altera pulchra translatio voluptatis huiusmodi, [aquæ, *aut* vini] nomine, quæ sitim sedant, Prouerb. 5. 15. [Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei sui (idest, tu solus fruere vxore tua) deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.] idest, filij, quos ex vxore susceperis, te ad publica munia exeuntem comitentur, cura etiam illos præfici rebus publicis [habeto eas solus, non sint alieni participes tui (videlicet cum vxor honesta est, non dubium, quin filij nõ habeant dubium parentem) Sit vena tua benedicta (idest fœcunda, & minime sterilis; deinde vero tota res exponitur) Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter.] Sicut autem vir dicitur [bibere aquam de cisterna, & sitire fontem;] non minus commoda similitudinis ratione vxor quoque.

Hieronymi Etymologia plerisque displicens. Varia Hebraica vocis origo & notio. Theodoret.

9 Secundum, video doctis viris illam Hieronymi etymologiam displicere; nam vocem [Tsamahh] volunt aliqui a [germinando,] idest, a radice, [Tsamahh,] deduci, forte a pubis germinatione, cum generando maturitas est: vt significatur Ezechielis 16. 7. [Vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit.] Vbi eleganter Theodoretus, [Capillos *inquit* vocat ornatum illum, qui ab ætatis maturitate proficiscitur.] Alij, siue a germinando, siue a *Tsamam*, quod est [cincinnus] aut coma capitis deducatur, existimant significari nihil omnino turpe, sed frontis cincinnos, aut capillos. Quare illud Isaiæ; [Denuda turpitudinẽ,] erit, auferre capitis velamen, aut detonderi fœminã, quod turpissimum est. Et illud Canticorum, de oculis sponsæ pulcherrimis, multoque venustioribus, subnolitantibus a fronte capillis interlucente lumine. Alij a [Tsamah] quod apud Interpretem Vulgatum est, [perdere, *aut* consumere;] apud Hebraizantes vero alios, est [stringere, *aut* constringere.] Quare dicunt esse nomen fasciæ constringentis: aut velaminis capitis, quo crines constringuntur, & adligantur. Quare illo loco Isaiæ 4. 7. legerunt Septuaginta; [Reuela operimentum tuum.]

Latinismul ta propria nomina res turpis.

10 Tertio etiam, sicut Hieronymo placuit illud sit nomen rei turpis, at (quod huius controuersiæ caput est) non est nomen proprium, vt sermo Latinus habet eiusmodi multa, sed translatitium, & honeste rem inhonestam significans sub pulchra metaphora; quod initio dicebamus.

בוש

Huiusmodi igitur in lingua sancta sunt multa rei immundæ, & fœdæ munda, & sancta nomina. Specialim, quæ sequuntur. Asa, Ezechielis 13. 36. rei sordidæ; & rubiginosæ symbolum in fœmina. VMBILICVS, Iob 40. 11. AMSGOALVS in viro, Ecclesiast. 12. 5. vt ibi diximus. VERENDA, a radice [Bos,] quod est erubescere, aut confundi, Deuter. 25. 11. Quare res turpis vocatur CONFVSIO, Philipp. 3. 19. Petr. 1 4. 4. Iud 13. Apoc. 3. Communi etiam nomine, MEMBRVM, FRVCTVM, aut [Para,] a radice *Abar*, quod est partiri, aut secare, quasi pars priorum conspectu separata. NVDITAS, per antiphrasim, quod minime nuda esse debeat, sed potius [abundantiori *vt Paulus ait* honore circumdata.] De viro Exod. 20. 26. Genes. 9. 21. [Noe inebriatus atque nudatus.] De fœmina Naum 3 5. Thr. 4. 21. [Inebriaberis, atque nudaberis,] & eiusdem rei circumloquutio Genes. 2 [Viderunt se nudos.] IGNOMINIA, Ezec. 16. 37. & coniungitur vtrumque videlicet [Nuditas *cum* Ignominia, *versi.* 7. Nuda eras, & confusione plena, *&* Isa. 20 4 Nudam, et discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam (Hebraice, ad nuditatem) Ægypti.] Cum quo etiam facit, quod sponsa recenter viro cognita, quæ Leuit. 19 20. dicitur, [Nubilis,] nomen habet in Hebræo *Nehheropsih*, a radice *Hharaph*, quod est exprobrare, quod ea res sit probro & improperio. Diximus de hoc [honoris, *aut* ignominiæ] appellatione, superius, versic a num. 6. Dicitur præterea propter locorum propinquitatem, FEMVR, de viro Gen 24. 2 47. 29 49. 10. Exod 1. 5. de fœmina, Numeror. 5. 21. & 22. & 27. Iudith. 9. 2. & eodem pertinet secundum aliquos Hebræos illud Genes 32. 32. [Tetigit neruum femoris eius,] quanquam huiusmodi Hebræos rideat Aben Esra, eo quod ex membro illo extabescente non deberet Iacob claudicare. Eundem etiam locum appellat Hebræus sermo, INTER PEDES, vbi Genes 49. 10. nos legimus: [De femore eius.] Rursus PEDES, rem eandem significant: nam quidquid infra aluum est, [pedibus] tribuitur. In fœmina Ieremiæ 2. 25. [Prohibe pedem tuum a nuditate] & eodem etiam pertinet Thren. 1. 9. [Sordes eius in pedibus eius.] De viro, Isa. 7. 20 [Radet Dominus in nouacula conducta pilos pedum.] Huc etiam illud [Cooperire,] vel [tegere] pedes 1. Regum 24 Iudic. 3. 24. ex Hebræo cum purgatur venter; quamquam pertineat ad id, quod prorsus tegi debet. Dicitur præterea CARO, vel CARNES, Leuit. 16 4 vbi legitur [verenda, in Hebræo, Caro.] Ezechielis 16. 26 23. 20. 44 7. & 9. Leuitic. 15 2. [Qui patitur fluxum seminis.] Hebraice [fluxum de carne sua] sic enim exponitur versic. 3. [Cum adhæserit carni fœdus humor.] quod illud sit carnis opus, commune pecudibus, quo languet, & hebescit spiritus, ex quo putredo, & vermes. Sic quippe [vidit Deus, quod omnis caro corruperat viam suam.] Genes. 6. 12. Item PHARETRA, & SAGITTA; nam de [filia,] aut muliere fornicaria, & prostituente se omnibus, dicitur perelleganti translatione Ecclesiast. 26. 15. [Contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat.] Vides quid [sagitta,] quid [pharetra,] etiam nemine indicante, quibus turpissime pugnatur. Denique Paulus primo Corint. 12. 22. 23 vocat MEMBRA INFIRMIORA, [ignobiliora, inhonesta.

רבא

2. Corin. 12. 23.

נחרפת
חרף

Aben Esra.

11 Apud Latinos vero, etiam ipsa ratio, & honestas docuit, vt essent suæ honestæ translationes. LOCVS aliquando pro obscœno muliebri Varro; [Loci muliebres vbi nascendi initia consistunt.] Quintus Serenus de præceptis medicinæ:

Varro. Q. Serenus.

Obscœnos si pone locos noua vulnera carpent.

Eadem one [loci] significatione vtuntur Columella lib. 8. cap 11. Cicero 2. de natura Deorum, Lucretius lib. 4 non semel. Dioscorides lib. 1. capit. 59. Aristoteles lib 7. de historia animalium, cap 3. Rem eandem alibi; VASCVLVM vocauit Petronius; necnon Plautus in Penulo. Tum illud: ARVVM, SVLCVS, & VOMER ex Virgilio 3. Georgicorum, vbi agit de equis, & Lucretio lib. 4. vbi de fœminis sterilibus. [Arui] præterea, quod semen suscipit, in eadem significatione iterum vsurpat, idem Lucretius lib 4. quod a Varrone vocatur PORCA, & ab Arnobio, SCROBS. Illud etiam de fœminis ad rem illam voluptatum transtulerunt Latini antiqui, HORTVS, SALTVS. Cicero, NVCES, Catullus, OLERA, quæ impuri, & obscuri scortatores legunt. Atque huius generis illud est, RAMVS, pro eo, quo viri sunt, vt obseruat Meursius par. 2. Exercit Critic. ex Apuleio, Ausonio, Prudentio, Arnobio. Denique [Agricolationis] vocabula ad rem voluptatum crebro translata, annotat Gruterus libro quarto Suspic. capit. vndecimo, & 12.

Colum. Cicero. Dioscorid. Aristoteles. Petronius. Plautus. Virgilius. Lucret. Varro. Arnobius. Cicero. Meursius. Gruterus.

Innominatam vero actionem ipsam illa verba significant, INGREDI, vel [intrare ad mulierem] HVMILIARE, ASCENDERE [cubile.] Quod ille dixit, [Concutere rem alienam.] COGNOSCERE, COLLOQVI, TANGERE, REVELARE, vel [Discooperire turpitudinem.] Quarum rerum exempla frustra scienti daremus Item illa: CONVERSARI [cum meretricibus,] Holeæ 4. 14. Quod Hebraice est [Separari;] quærit enim res illa solitudinem, & tenebras, quo videtur Iudas Apostolus allusisse scribens aduersus illos turpissimos Borboritas versic. 19. [Qui SEGREGANT semetipsos, animales, spiritum non habentes] vt in Commentarijs nostris eo loco explicuimus. Item [Iocari, Ludere,] Genesis 26 9. ex quorundam expositione; tum etiam, & apud Latinos, vt ex Martiale, Horatio, Liuio, Ouidio, Athæneo, Plutarcho obseruat Heraldus in suis Animaduersionibus. Ratio horum, quia ex ingressu, conuersatione, ioco venitur ad graue scelus. Item de fœmina illud est, [PROSTERNI, EXPONERE fornicationem suam; EXIRE alicunus,] Ezechielis 16. 16. & DIVIDERE PEDES, versic. 26. Paulus: NEGOTIVM vocat, adulterium præsertim. Rursus Sapiens; COMEDERE, & BIBERE, Prouerbiorum 30. 20. [Via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os suum, dicit: non sum operata malum. De bibendo, & sitiendo] diximus superius, & illud Ecclesiast. 26. 15. [In filia non auertente se, firma custodiam, ne inuenta occasione vtatur se; ab omni aqua proxima bibet; & contra omnem palum sedebit, & contra omnem sagittam aperiet Pharetram, &c.] Atque huc etiam referri a profanis verba [contrahendi, seculandi, pugnandi,] suspicatur Gruterus nuper adductus. Item illud apud Isaiam 57. 5 [Qui CONSOLAMINI in Dijs subter omne lignum frondosum.] Quod proprie ex Hebræo legitur; [Incalescentes cum Dijs sub omni ligno viridi.] idest, fornicantes; est enim ille calor, æstus Veneris.

Iuuen sat. 6. Innominata actione fœtra nomina. Allusio. Heraldus. 1 Thes. 4. 6. Ian Gruter.

Apud

Apud Latinos vero etiã honesta, verba sunt rei inhonestæ: DARE POMA vel, legere poma. Catullus; LEGERE OLERA, Cicero; LEGERE NVCES. Hi enim fructus sunt, qui apponuntur in mensa Priappi. De his. Vide Lipsium antiquarum lectionum libro 3. ad finem. Ouidius diait; [Adimere nomen virgineum.] Item PATRARE; est consummare, supple actum rei Venereæ? qua significationi verbo impetrandi vsus est Plautus in Pœnulo. Et Pater (vt inquit Isid. in Glossis) [dictus est, q patratione peracta, filiũ procreet, & patratio est rei Venereæ consummatio.] Denique res ista, sicut ad Paulum appellatur IMMVNDITIA, communi nomine; ita etiam apud profanos dicitur; NEQVITIA, vt ille dixit:

Cicero. Ouidius. Plautus. Isidorus.

Nequitia est, quę te non sinit esse senem.

Ouid lib. 1. Tristium.

Et iterum alius:

Non ego nequitiæ diceres esse caput.

Propert. l. 2.

4 קדש הללה

Denique huius generis illa sunt, quod meretria vocatur in Hebræo *Kedesa*, id est; SANCTA, quasi minime sancta, a radice *Kadas*. Dicitur etiam *Hhalalah*, id est, COMMVNIS, aut sordida. nostrates vocant honoratam; *La honrada*, per contrarium intellectum, & eiusdem generis sunt apud Latinos illa nomina FRATER, & SOROR, de quibus nominibus memini dixisse priore volumine.

Vide quę diximus. c. 1. ver. 4. nu. 16. et c. 17. vers. 14. nu. 6.

Ex his ergo tandem disces sancte loqui, [Sicut decet sanctos. Vide Greg. 1. Reg. c. 15. Agnoscesq. sanctæ linguæ tum sanctitatem, tum pulcherrimarum translationum fęcunditatem, & copiam. Sed pergendum ad reliqua, quæ de adulterorum scelere pronuntiat Iob.

XI. Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima.

1 Nefas *quid. Incestus, scelus in sacro sermone. Explicati Isa. & locus iudicium.*

2 *Adulte ium ingens malum. Auaritia aqud Paulum. Illustratus Salomon.*

3 *Varia lectio. Adulterij crimen morte punitum.*

1 זמה זמם

Adulteriũ scelus præmeditatũ.

ADulterium (inquit) nefarium scelus est, & grande piaculum, non nisi morte expiandum. Nefas. Voa, *Zimah*, a radice *Zaman*, quod est cogitare. Quare proprie significat cogitationem, seu præmeditationem; & fere semper sumitur in malum, videlicet pro eo scelere, quod aduersus aliquem nefarie molimur, & præmeditamur; quare erit cogitatio, aut machinatio sceleris, siue nefarium scelus animo præmeditatum, vt videtur indicari ex ipsa vocis proprietate Isaiæ 32. 7 [Ipse cogitationes concinnabit ad perdendos mites.] & Prouer. 24 9 Cogitatio stulti peccatum, id est, nunquam non ille inique aduersus proximum cogitat, & machinatur. Ergo cum huiusmodi nefaria cogitatio plena sit deliberatione, plena proinde uidetur malitia. Quare illud nomen peculiariter tribui solet infandis quibusdam libidinis, quæ, vt pote magis exquisitæ, & magis a natura abhorrentes, indigent diurno consilio, & præmeditatione, ut fiant. Sic ubi Leuit. 18. 17 habemus: [Turpitudinẽ uxoris tuæ, & filiæ eius non reuelabis: filiam filiæ eius, & filiam filiæ illius non sumes, ut reueles ignominiam eius, quia illius sunt, & talis coitus incestus est.] Pro, incesto, est in originali, nefas. & similiter Leuit 19. 19 uertitur, scelus. & Iudicum 20. 6. incredibilem illum libidinis furorem Beniaminitarum in uxorem Leuitæ, appellant, [Magnum nefas; nunquam tantum, & tam grande piaculum, factum est in Israel.] Inter huiusmodi igitur nefaria scelera, & grandia piacula refertur hoc loco adulterium, quod plenum est improba cogitatione, & nefaria industria, & insidijs ad perpetrandum.

Nefas, quid proprie.

2

Adulterij ppng, & sceleris grauitas.

[Et iniquitas maxima.] Sic etiã Genes. 20. diait Abimelec, cui uidebatur adulterij occasio oblata ab Abraham [Quid fecisti nobis? Quid peccauimus in te? quia induxisti super me, & super Regnum meũ pecca ũ grãde, nõ solũ ppter insignẽ sceleris improbitatẽ, sed etiã propter supplicij magnitudinem, quod uel Deus, uel etiam homines de adulterio, deque adulteris sumere solent. Peccatum item profundum, atque insignium scelerum exemplar, & exemplum appellatur Hoseæ 9. 9. [Profunde peccauerunt, sicut in diebus Gabaa.] Meminit. n. Io. Pineda in Iob. historiæ Iudicum 19. & 20. cum vxor Leuitæ nefarie ab adulteris vexata, & occisa est a viris Beniaminitis. Profunditas autem illa est immanitas quædam, & vehemẽtia improbitatis. Paulus Auaritiæ, etiam nomen inurit adulterio, Ephes. 4. 19. & 5. 3. [Fornicatio (inquit) & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis.] & 1. ad Thessalon 4. [Ne quis supergradiatur, neq; circumueniat in negotio fratrem suũ.] vbi Theodoretus notat verbum [Circumueniendi; Pleonectin, significare per auaritiã in aliena inuadere: auaritiã autem, & plura habendi cupiditatẽ hic vocari adulteriũ:] nã adulter nõ solũ suis contentus non est, sed aliena appetit. Atq; eodem respiciens Chrysostomus vocat; [Adulteriũ, latrociniũ, & fraudem, immo quouis latrocinio peius, ac grauius.] Vide etiã id Ephes. 5. [Omnis fornicator, aut immũdus, aut auarus, &c. Plennectes,] enim est appetitor, & occupator alieni. Cum quo facit id Prou. 6. 30. vbi cum furto comparatur: [Non grauis est, culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim, vt esurientem impleat animam; deprehensus quoque reddet septuplum, & omnẽ substantiam domus suę tradet. Qui aũt adulter est, propter cordis inopiã perdet animam suã; turpitudinem, & ignominiam congregat sibi, & opprobriũ illius non delebitur.] Est. n. scelus adulterij, vt dixit Chrysostomus, sine excusatione. Clemens vero Romanus lib. 6. Const. Apost. c. 27. Adulterij iniustitiã grauissime ostẽdit; nam cum de Sodomitis, de Adulteris, de Scortatoribus agit, sic scribit. [Primi interitũ mundi machinãtur, qui quod a natura est, contra naturã facere conantur. Secũdi vero iniuriã alijs faciunt, cum aliena matrimonia violant. & quod a Deo factũ est vnũ, in duo diuidunt, ac liberos faciunt suspectos, & legitimum matriũ insidijs exponũt. At scortatio, corruptio est proprij corporis, quæ nõ adhibetur ad generationem filiorũ, sed tota ad voluptatẽ spectat. In primo impietas, in secundo iniustitia, in tertio deniq; peccatũ est.] Thales ille ẽt periurio, quod ad speciẽ attinet, volebat esse adulterium grauius: nam vt Laertius scribit, adultero sciscitanti, an abiuraturus esset, se non cõmisisse adulteriũ; [Non est (inquit) periuriũ adulterio peius: nã non dubitaret de pierãdo, qui adulteriũ cõmisit.] Quam rem pulchra illa, valdeque seuera Chrysost. sententia hom. 3. de Oaia, cõfirmabimus; [Sicut Nauclerus in portu naufragiũ faciẽs neutiquã assequitur veniã; ita vir post nuptialẽ portũ aliena cõiugia inuadẽs, vel mulierẽ alienã curiosius spectãs, nullã habebit defensionẽ, tã apud Deum, quam apud homines.]

Auaritia adulteriũ; vel & circumuentio. Theodoret: πλεονεκτεῖν. Adulteriũ latrociniũ, & fraus. Chrysost. πλεονέκτης. Adulterij crimen inexcusabile. Chrysost. Clemens. Laertius. Chrysost.

3 פלל שפט

Sed vim habet, quod in Hebræo est, pro iniquitate maxima, Iniquitas iudicum, vel, Iniquitas iudicata a radice *Palal*, quod est, iudicare, quod differt a verbo *Sapat*; hoc enim significat quidquid in forensi causa peragitur; at vero *Palal* significat rem dijudicare, & cum omnibus suis circumstantijs considerare, sicut facere debẽt Iudices, & arbitri causarum. Ergo hic dicitur adulterium, Iniquitas iudicata, siue vt Complutenses legunt, Iniquitas iudicanda, quod multas habeat suæ improbitatis, & nefarij sceleris circunstantias, consideratione, & iudicum præmeditata sententia, seueroque supplicio dignissimas. Vel quod etiam nefarium hoc scelus, quod in Reipub. damnum vergit, potissimum requirat Iudicum vigilantiam ad ciues in officio continendo. Siue quod propter incredibilem Zeli furorem, quo ardet maritus læsus ab adultero, oportuit, vt propter illum placandum res hęc peculiariter Iudicibus commissa diceretur, ne ingens scelus sine peculiari Legum cura prætermissum videretur. Id quod indicat lectio Septuaginta [Furor enim iræ indomitus, commaculare viri vxorem:] Siue tandem, quod nulla fuerit Respublica bene instituta, nullumque sæculum, in quo non iudices, & magistratus grauissime inquisierint in adulteros grauissimis supplicijs constitutis.

Complutẽs. Adulterij circunstantia grauissima. Adulterij cognoscẽdi, & vindicandi cura peculiariter præcepta Magistratib.

XII. Ignis est, vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.

1 Ignis *opportuna adulterij pœna.*

2 *Libido*, ignis. *Asmodæus vnde dictus.*

3 *Libidinis æstus. Explicatus Ecclesiasticus. Adulterij malum.*

4 *Supplicium spuriorum filiorum. Illustratus Sapiens.*

5 *Adulterorum pœna combustio. Explicatus Moyses.*

6 Ignis zelotipia. Explicatus Salomon. Adulter correptus a Dæmone.

Caiet. *Adulterij pena, & culpa ignis instar.* *D. Thom.*

1 CAietanus existimat hãc esse alteram imprecationis partem, vt si Iob adulterio se polluerit, suis agris, frugibusque tenerioribus imprecetur ignis incendium, quo vniuersa illius deflagrent. Sed cæteri omnes interpretes partem hanc accipiunt de ipsius adulterij aut culpa, aut pęna de culpa quidem D. Thomas, quod videatur totam mariti læsi substantiam, facultatesq. deuorare, & consumere, deriuando videlicet illas ad filium alienũ quẽ adulter ex adultera suscipit. Sed videtur hæc ignis vsurpatio, totaque interpretandi ratio coacta, aut longe petita. Congruentior illa Philippi; Hæc (inquit) [funesta, ac detestabilia cogitare, vel facere, est ignis incensiuæ libidinis omnia virtutum deuorans, atque vniuersa in homine Sãctarum rerum incremẽta cõsumẽs.]

Gregorij pulchra de libidinis igne allegoria.

2 Eodem fere modo Gregorius tum hoc loco, tum super 1. Reg. cap. 15. quod totum est de pudicitia seruãda; [Quid est libido nisi ignis? & q̃d de carne, et mẽte exoriẽ virtutes, nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi paleę? Quis etiam nesciat, quia si in palea ignis negligenter extinguitur, ex parua scintilla omnes paleæ accẽduntur. Qui ergo virtutũ incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignẽ extinguere, vt per tenuẽ scintillã nunquam possit ardere.] Sed rẽ eãde illustrauit Basilius lib. de vera Virginitate, hoc ipso Iobi loco vsus, differẽs de non tangenda Virgine, neque cõtrectanda manu: [Sicut cum ignem tangimus, ignis indicia per impressas nobis adustiones excipimus, & aut bullæ repente tactũ consequutę turgescunt, ac dolorosa per feruorẽ, & inflãmationẽ vlcera mox rumpenda minãtur: ita possibile nõ est, quẽ ignis amor attigerit, eiusmodi tactũ innocuũ, inuiolatũq. præferre; sed aut simili ratione bullæ per tactũ manus, cordi clam subrepunt, atq. intumescũt, dirasque amoris perturbationes feruentib[9] & æstuãtib[9] incõtinẽtissimisq. agitationib[9] pariunt, ac peccati vlcera cõtinuo rũpenda, minãtur: aut animũ totũ in intimis iã grauiter exulceratũ indicãt: Ignis. n. ardens (inquit) est in omnib[9] mẽbris: in quẽ vero superuenit, eũ a radicibus perdidit. Itaq. quoniam in mẽbris omnibus ignis hic ardet, his, qui corpus adustione liberũ seruare instituũt, mẽbrorũ omniũ contactus caute vitandus est.] Quid, quod etiam

Chrysost.

Libidinis cũ igne, & vlcere ex inflammatione cõparatio.

Asmodæus, qui, & nominis ratio. אשמדי אש כדד *Vide Serariũ, Tob. 3. q. 5. 6. 7. 8.*

Asmodæus ille dæmõ malus, qui dicitur esse Rex super omnes filios luxuriæ, videlicet spurcissimus spiritus, ad quẽ tanquã ad Principẽ obscęnitatũ omniũ procuratio spectat, nomẽ habet ab igne: nã Es, ignis est, & *Madad*. mensura igitur est, qui *ignem mensurat*, & ponderat, nouitq. quantum incendium luxuriæ excitari in corde humano possit: atque conatur huius ignis mensuram, cuicumque certam, imo & quam potest maximam subijcere.

Ecclesi. c. 9.

3 Et opportune quidem; nam non semel libidinis æstus in Sacro sermone cum *igne* comparatur, sic enim Ecclesiasticus ait: [Multi propter speciem mulieris perierũt, & ex hoc concupiscentia, quasi ignis, exardescit.] & iterum, [Homo nequã in ore carnis suæ, nõ desinet donec incẽdat ignẽ.] Quod propter fornicationẽ dictũ voluit: nã subijcit: Homini fornicario omnis panis dulcis: Nã

Vir. 4 Æn. Horat. 3. car. Ode 17.

——— ——— ——— *Cæco carpitur igne.* &:

——— ——— *Vritur erubescendis audiret ignibus.*

Huius farinæ illa sunt cum Poetæ dicunt amantes torreri, & ardere, cum subijcit Cupido faces, cum amasios suos. suos igne vocant. Sed quia ignem hunc diximus, deuorare vniuersam hominis substantiam, quot sane, quantaque mala cum adulterio coniuncta sit, eleganti complectemur paraphrasi Nicetæ: [Qui torum (inquit) violat alienum ingens hic incendium excitat malorum: nam viro iniuriam facit, vxorem contaminat, suspectos liberos incertos reddit, cum prouidentia certat, habitudinem diuidit, viro struit insidias. Tantum examen malorum ex intemperantia adulterij existit.]

Nicetas.

Ignis adulterij pęna. Ignis omne supplicium. Vniuersa adulteri substantia, & familia exusta.

4 Sed de pœna, & supplicio, forte simplicior, cohærentiorque erit significatio: *Ignis* enim in Scriptura omne supplicij, maliq. genus significare solet. Significauit ergo adulterij supplicium grauissimũ esse, & quod in vniuersa adulteri domo ingens excitet calamitatum incendium: quod non solum facultates omnes, atque facultatem, & agrorum fructus, ramos, germina, verum etiam radices omnes exurat, & filios etiam perdat: nam vt Sapiẽtia pronũtiat c. 4. [Spuria vitulamina nõ dabũt radices altas, neque stabile fundamentũ collocabũt. Et si in ramis in tẽpore germinauerint, infirmiter posita, a vẽto cõmouebũtur, & a nimietate vẽtorũ eradicabũtur, &c.] & statim: [Ex iniquis enim somnis filij, qui nascuntur, testes sunt nequitiæ aduersus parẽtes in interrogatione sua.] Atq. similiter hęc ipsa maledictio statuitur in adulterã, & filios eius Eccle. 23. 34. [Hæc in Ecclesiã adducetur, & in filios eius respicietur. Non tradẽt filij eius radices, & rami eius non dabunt fructum.] Cum quo videtur facere lectio Septuaginta valde vehemens, [Ignis est ardens super omnes partes.] siue vt lectio Complutensis habet: [Super omnia membra.] LXX.

Combustio prisca adulterij pena.

5 Quid, si forte indicet hic locus priscam illam adulterij pęnam combustionis? vt enim colligitur ex Gen. 38. Videntur prisci eam combustionis pęnam in vsu habuisse; dixit enim Iudas post acceptum nuntium de fornicatione Thamar; [Producite eam, vt cõburatur.] Id quod, & apud Crotonienses in vsu erat. Scribit enim Lucianus in apologia *Pro mercede conductis*, Salæthum Crotonienem Principem legem tulisse, vt adulteri viui cremarentur; Atque cum ipse fratris vxorem deinde commaculasset, deprehensus, atque se excusans dum causam diceret, quod amore captus fecisset, Voluntarius (vt Lucianus ait) [& nihil reluctans in ignẽ animo magno insiliit.] Opilius etiã Macrinus Imperator, adulterij reos semper viuos simul incendit iunctis corporibus. Quod autem illa cõbustionis pęna nõ omnino de vera combustione, sed etiam de *Lapidatione* intelligi sub nomine *ignis* possit, memini indicasse, c. 10. vers. 15 nu. 8. An autem adulterio *Lapidationis* pęna cõstituta fuerit lege Moysis, an tãtum pœna mortis; lapidatio vero postea vsu, & consuetudine populi introducta, disse. alterius loci est.

Lucianus. Salethi Lex de adulter.

Macrini in adulteros lex.

Lapidationis pęna.

6 Tandem ignem hunc ad iustam viri Læsi Helotipiam referre videtur Nicetas, iuxta id Prouerb. 6. 35. vbi de adultero deprehenso sermo est: [Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiesces cuiusquã precibus, nec suscipies pro redemptione dona plurima.] Atq. Hieronymus in Amos 7. super id: [Vxor tua in ciuitate fornicabitur, quod ad adulterium virorum Hieronymus potissimum refert; nam ait iuxta Symmachi interpretationem passiue accipiendum: [non quod ipsa fornicetur, sed quod passiuo genere ab alijs constupata sustineat fornicationem.] Grãdis (inquit Hieronymus) [dolor, incredibilisque ignominia, quando maritus in media ciuitate vxoris iniuriam prohibere non potest. Non est tantus dolor in filia constuprata, quantus in vxore polluta: maritus enim libentius audit vxorem interfici, quã pollui.] Ergo furore incensus incredibili aduersus illũ inflãmatur, a quo se læsum existimat. Illud nõ prætereo Cromatiũ in c. 5. Matthæi, sic hunc locum legere ex Septuaginta: [Furor iræ, & immundi spiritus cõmaculare vxorem alienam.] Videtur enim asserere adulterũ quasi agitari, & possideri ad dæmone. Quod eleganter dixit Cæsarius Arelatensis hom. 16. quæ est de erepto energumeno: Multi (inquit) [dęmonẽ in corpore alieno formidãt, in suo corde dissimulant; omnis. n. qui superbiam diligit, Diabolo plenus est; & si cũ superbia inuidiã etiã habere voluerit, duobus dæmonibus subditus erit; & si cũ inuidia etiã adulteriũ fecerit, a tribus dęmonib[9] possidetur.]

Ignis, Zelotipia ipsius mariti.

Nicetas.

Hieronym.

Quantus viri dolor ex adulterio.

Cromatius.

Adulter, instar correpti a dæmone.

Cæsarius.

XIII. Si contempsi subire iudicium cum seruo meo, & ancilla mea, cum disceptarent aduersum me.

1 *Particula, si. Iobi erga domesticos æquitas.*

2 *Verbum* contemnendi. *Nullius quamuis vilissimi, ius aspernandum.*

3 Seruus, & ancilla *quid. Seruus* nullus *censetur in iure. Dominorum erga familiares iudicium.*

4 *Seruis proponitur præmium altera vita. Dominorum erga seruos morositas. Illustratus Paulus.*

Dionys. Si, nota imprecationis. Iob seruis æqualitate seruans.

1 HÆc etiam est iustitiæ pars, quam nemo desiderauit in Iob. Notat autem Dionysius illã particulam, Si, negatiue debere accipi pro, *Non*. Sed potuit hæc notatio prætermitti: nam est illa nota imprecationis tacitæ, vt sæpe explicuimus. Ait ergo Iob, non solum alijs in alia causa, sed etiam suis domesticis, & familiaribus in propria causa iudicem integerrimum se præstitisse; & non

tam

tam alterius iudicis sententiâ, quam sua probitate impulsum vnicuique seruo, & ancillæ ius suum reddidisse, & vt eleganter dixit Nicetas [*Nicetas.*] Inæqualitatem fugiebat supremus ipse Princeps, atque magistratus.

2 Si contempsi subire iudicium. in Hebræo, si abominatus sum vel, Abhorrui. vel cum Aquila [*Aquila.* מאס] si abieci. quod affert nausea quandâ rei vilissimæ, & abiectissimæ. Sept. [*LXX.*] dixerunt: si despexi iudicium, i. si despexi ius illorum. Quod Olympio. [*Olympiod.*] eleganter elucidat: [seruis meis liberæ orationis, & suæ causæ defendendæ potestatē faciebam, vt si quid forte a me per iniuriâ in eos committi suspicaretur. audacter dicerent,] Simile, id quod Seneca [*Seneca.*] scribit lib. 3. de Benefic. c. 22. [Qui de iniurijs Dominorū in seruos audiat, positus est, qui & sæuitiâ, & libidinem, & in præbēdis ad victū necessarijs auaritiam compescat.] Oportuit enim, vt esset, qui inquam dominorum insolentiam inte, & potestate compmneret. At Iob ipse iudex sui; ipse patronus suorum seruorum. Ergo nō attendebat personam in iudicio, vt abiectissimi hominis abijceret etiam ius, sed ex iure, & æquo rem definiebat.

3 Cum seruo meo, & ancilla. Ita iustus erat Iob, vt vbi uidetur non reperiri iustum, videlicet inter seruum, & Dominum, ibi tamen ille iustitiam coleret: nam seruus ni iure nullius censetur, nulla illius qualitas. nullum ius, adeoque etiam seruorum testimonium inualidum est. At optimi Principis æquitas, & humanitas erga seruos quoq. relucebat. Meminerimus, (inquit Cic. [*Cicero.*] 1. de Offi.) [& aduersus infimos iustitiâ esse seruandam. est autem infimâ conditio, & fortuna seruorum: quibus non male præcipiunt, qui ita iubent vti, vt mercenarijs ad operam exigendâ, & iusta præbenda.] Ergo in Iobum verissime illud conuenit, quod ex Philosophię precepto, scribit de Lucilio Seneca; [*Sene. ep. 47*] [Familiariter cū seruis tuis viuis. Hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? Imò homines. Serui sunt? Imò contubernales. Imò humiles amici; imò conserui, &c.] Vbi pulchra alia de seruorum conditione. Quamuis vero iudicium, [שפט] totū forensem strepitum ex proprietate vocis originalis significet, posset tamen non incômode intelligi, quod suas ipsius causas, si quid intercessisset cum subditis, & seruis, cômitteret alijs iudicibus, & Regijs consiliarijs; verum melius videtur conuenire, vt agat de priuato, & domestico iudicio, cum suas rationes ponêbat cum seruis suis, [אבד] videlicet nō mancipijs, sed familiaribus, atq. domesticis: vox enim, serui, proprie significat quemcumq. ministrū, aut quodcumq. subditorū ministerium, etiam ingenuorum, atq. liberorum, & vox ancillæ, quę Hebraice dicitur [אמה] *Amah*, domus fidelem, & fidē ministram sonat. Ergo videtur agere de mercede operariorum. famulorumque omnium minime fraudata: nos diceremus, Que se ponia a razon, y cuenta con los criados, y con las amas de casa. Atque adeo nihil incômodi, si in vniuersum de omnibus seruis accipiamus; [Quibus vti, vt mercenarijs ad operā exigendam, & victum prębendum,] præscripsit in officijs Cicero. & seruus (inquit Seneca [*Seneca.*]) vt placet Chrysippo, perpetuus mercenarius est. & beneficiū dare pôt, vbi beneuolentia erga Dnm fortunæ suę modum transit. Neminem igitur sua mercede fraudauit.

4 Cum disceptarent aduersum me. Etiam in mea causa non timebant a mea potentia, & quamuis aduersum me. litigarent, non habebât me tamen aduersarium, sed patronum, & iudicem. Quod indicat illa lectio Septuagin. quam affert Philip. [*Philipp. LXX.*] Cum disceptarent apud me. Quanquā nunc Vaticani [*Vatican.*] legant: cum litigarent mecum. Habebant igitur serui, & ancillæ Iob suum quoq. præmiū in hac vita: nam cum fere Domini aduersus seruos insolescant, & nullū videantur habere in hac vita pręmium, [*Seruis pręmiū prepositum in altera vita.*] quippe tantum proposuit illis Paulus pręmium in futura, scribens ad Ephes. 6. 8. [Scientes, inquit. quod si boni quicquam fecerit homo, hoc reportaturus sit a Domino, siue seruus fuerit, siue liber,] obseruauit hoc Chrysost. [*Chrysost.*] tum etiam illud pereleganter; Oportere aliquâdo, vt & Dominus seruiat, morem q gerat suis seruis: ait enim Apostolus: [Et vos Domini eadē facite illis *eadem*, Quę? Cum beneuolentia seruite; seruit enim, & Dominus.] Hæc Chrys. Quare non solum serui Iob apud illum, sed etiam aduersus illum disceptari poterant; uerū ēt, & pro se orationem reddere. Enim vero mirabilis est quorundā Dominorum morositas, [*Dominorū erga seruos insolescens morositas.*] qui neq. seruos quidē coram se labra mouere permittunt: Virga (inquit Macrob. [*Macrobius lib. 1. c. 11.*] ex conquestione Euāgeli) [murmur omne compescitur, & ne fortuita quidem sine verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus magno malo luitur, sic fit, vt isti de Domino loquantur, quibus coram Domino loqui non licet.] quæ fere sunt eadem Senecæ verba Epis. 47. Quare & Plutar. [*Plutarch.*] lib. [De ira cohibenda, præcipit, vt seruis etiam vapulantibus non interdicatur facultas pro se dicendi, atque peccatum suum excusandi;] quod quidem est permittere, vt disceptent cum Domino. Huius sane generis est illa humanitas, quā in suo Traiano commendat Plin. [*Pli. in Panegyrico.*] In illius enim causa, idest, in causa fisci, & ærarij, quæ est ipsa causa, & res Principis, licebat cuiuis litem intendere, & disceptare aduersus Imperatorem; [Dicitur Procuratori tuo, in ius veni sequere ad tribunal. Quæ præcipua gloria tua est, sæpius vincitur fiscus, cuius mala causa nunquam est, nisi sub bono Principe. Ingens hoc meritū; maius illud, quod eos Procuratores habes, vt plerumque ciues tui non alios iudices malint; Liberum autem disceptantis dicere, nolo eum eligere.]

XIV. Quid enim faciam, cum surrexerit ad iudicandum Deus, & cum quæsierit, quid respondebo illi?

1 *Iudicij supremi consideratio, comprimit Dominorū erga suos seruos morositatem. Illustratus Salomon, & Paulus.*
2 *Iudex nunc, sedens; nunc surgens, quid indicet.*
3 Quærere *quid proprie.* Visitare.

1 Altera pars huius sententiæ est alterius expositio. q. d. Quid faciam, & quid respondebo, cum iudicauerit, & quæsierit Deus? Proponit autem rationē, qua seipsum excitabat vir sanctissimus ad seruandam æquitatem, nō solum foris, sed etiam domi; considerabat nimirum Deum iudicem, [*Consideratio Dei supremi Domini, & Iudicis, reprimit superbiam dominorum.*] a quo ipse esset repulsam passurus, si ipse aliquando repulisset, atque abiecisset cuiusquam causam, & ius. Atque hæc est illa Salomonis gradatio, qua vult Principes, atque magistratus continere in officio, & æquitate. quod Deum ipsi quoque habeant iudicem Eccles. 5. 7. [Quoniā (inquit) excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij; insuper & vniuersæ terrę Rex imperat seruienti. & Sapientiæ 6. 2. Audite Reges terræ, & intelligite, discite iudices finium terrę, quoniam data est a Domino potestas vobis, qui interrogabit opera vestra, &c.] & Isa. 10. 1. ad illos, [qui condunt leges iniquas, ait; Quid facietis in die visitationis?] & ad eosdem, qui contemnebant iudicium miserorum, Ier ait. 5. 28. [Nunquid super his non visitabo, dicit Dominus?] Quo Paulus Ephes. 6. 9. respexit: [Et vos Domini, eadem facite illis; scientes, quia illorū, & vester Dominus est in cœlis, & personarum acceptio non est apud Deum, & Colos. 4. 1. Domini, quod iustum est, & æquum præstate; scientes quoniam, & vos Dominum habetis in cęlo. Papæ (inquit Chrysost. [*Chrysost.*] ad Ephes.) Quantam rem clanculum innuit? quomodo terruit? hoc est autem, quod dixit; Qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis.]

2 Cū surrexerit ad iudicandum. quasi excitatus miserorum clamoribus, & querimonijs, pp mercedē fraudatā, aut iniqua onera crudelissime exacta; tunc enim, & mercenarij, & serui clamant ad Deum Deuter. 24. 14. Iacob. 5. 4. Exod. 3. 24. Ad iudicandum autem cum sępe dicatur sessurus super sedem maiestatis suę, [*Mat. 19. 28 & 25. 31. Apoc. 4. 2.*] & sedes ponendæ, assessuriq. illi iudicanti Principes Regni; at nunc dicitur surrecturus ad iudicium; qui surgentis habitus, militantis, percutientis, comminantis esse solet. [*Deus nunc sedens, nūc stans in iudicio.*] Cum enim sedet, indicatur rectitudo, & æquitas Diuini iudicij, nihil per incuriam, aut per obliuionem prętermittentis: Cum surgit, indicatur iudicij seueritas, & iudicis pugnantis contra insensatos, conspectus terribilis.

3 Et cum quæsierit. [פקד] proprie ex Hebręo, [Cum visitauerit. Septuag. [*LXX.*] Si visitationem aliquam faciat. Nic. [*Nicetas.*] Visitationē Diuinam, castigationes ipsas dicit.] Visitatio hæc superioris est erga subditos requirentis ab vniuersa familia actorum, & agendorum rationem. Quid respôdebo? q. d. obmutescam. Certe seruus ille nequam nihil respondit homini Regi, dicenti: [Serue nequā, omne debitum dimisi tibi, quoniā rogasti me: nōne ergo oportuit, & te misereri conserui tui? [*Mat. 18. 32*]

XV. Numquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus est; & formauit me in vulua vnus?

1 Seruus, & Dominus, *nomina non natura, sed fortuna.* Facere, & formare.
2 *Eiusdem naturæ consideratio ad comprimendam superbiam. Illustrati Petrus, Ioannes, Lucas.*
3 Serui secundum carnem, *quid apud Paulum, seruorum commendatio. Serui animæ. Illustratus Amos.*

1 *Secunda ratio comprimens superbiam dominorum. Caietan.*

HÆc est altera ratio ex natura ipsa petita, quæ Dominis omne supercilium, fastidiumque adimit erga seruos; nimirum quod omnium hominum natura sit eadem, & vnus omnium creator tum animi, tum corporis. Caietanus autem primam partem refert ad creationem animæ, secundam ad corpus. Sed quidē de vno homine vtraque pars accipienda, estque vna alterius, aut expositio, aut expolitio, aut simplex quadam repetitio, quę frequenter fit in scriptura, & rei, quę dicitur, affert asseuerationem quandam cum vehementia. De verbis autem faciendi, & formandi diximus abunde, cap. 10. super id: Manus tuæ fecerunt me, &c. nunc de sententia ipsa. Verùm enim vero, qui dominatione, & dignitate insolescunt, ita solent exuere humanitatem omnem, vt quasi serui homines non essent, aut ipsimet superioris alicuius, Diuinæque conditionis existerent, sic cum seruis agunt, illorumque non conditionem modo, sed & naturam fastidiunt. Atqui hæc nomina seruus, & Dominus non sunt naturæ, sed peccati, vt Nicetas hoc loco dixit, eleganterque docuit August. lib. 19 de Ciuita. cap. 15. [Rationale, inquit, hominem factum ad imaginem suam, noluit nisi irrationalibus Dominari; nō hominem homini, sed hominem pecori. Inde primi iusti pastores pecorum, magis quam Reges hominum constituti sunt, vt etiam sic insinuaret Deus, quid postularet ordo creaturarum, & quid exigat meritum peccatorum. Conditio quippe seruitutis iure intelligitur imposita peccatori. Proinde nusquam scripturarum legimus seruū, antequam hoc uocabulo Noe iustus peccatū filij uindicaret. Nomen itaque illud culpa meruit, non natura.] Eadem fere scripsit Greg. sed promouit paululum. Albutius, & Phaneus lib. 4 controuers. 22. dixerunt hęc nomina imposuisse fortunam. Idemque Seneca rem eandem scribit 3. de beneficijs cap. 28 Epistola 31. ad finem, & 77 Aristotel. lib. 1. Politic. & Anaxandridas vetus poeta apud Athenæum lib. 6. Sed copiose atque eleganter Seneca Epistola 47. ex quo descripsit, dū inducit Prætextatum disputantem cum Euangelo, Macrobius libro 1. Saturnal. cap. 11. [An forte, inquit, seruos in hominum numero esse non pateris? vnde in seruos tantum, & tam immane fastidium, quasi non ex ijsdem tibi, & constent, & alantur elementis: eundemque spiritum ab eodem principio carpant? Vis tu cogitare eos, quos ius tuum uocas, ijsdem seminibus ortos, eodem frui cælo, æque uiuere, æque mori? Serui sunt, immo conserui. Si cogitaueris tantundem in utrosque licere fortunæ: nam tu illum uidere liberum potes, quam ille te seruum.]

Nomina Domini, & serui non naturę, sed peccati. August.

Gregor. Serui, et Domini nomina fortuna. Seneca. Aristotel. Anaxandrida. Macrob.

2 *Sanctorum modestia, et æqualitas erga alios seruatu.*

Hanc profecto eandem naturę originem, atq. infirmitatem respexit supremum illud Ecclesię caput Petrus, cum procidētem ad pedes eius adoraturum Cornelium Centurionem Eleuauit dicens; Surge, & ego ipse homo sum, Actuū 10 26. Paulus quoque, & Barnabas Actuum 14. 15. Diuinos illos honores a Lystrensibus sibi oblatos respuerunt dicentes: Viri, quid hęc facitis? & nos mortales sumus similes uobis homines.] Atq. adeo procidētem corā se Angelū, superioris licet naturę, at eiusdem supremi creatoris, & Dñi utriusq. spiritualis, atq. corporeæ creaturę, admonuit Ioan. semel. & iterum Apocalip. 19. & 22. Vide ne feceris; cōseruus enim tuus sum. Quare eleganter monuit Clemens 3. Pædag. c. 11. [Non utendum famulis, tanquam iumentis; atque ęquitatem, patientiam, & benignitatē dominis pulchre conuenire.]

Clemens.

3 *Pauli locus de seruorum obsequiis illustratus.*

Sed quid est (inquit) quod ait Paulus Ephe. 6. 5. [Serui, obedite dominis carnalibus cū timore, & tremore?] quod proprie ex Gręco legitur: Obedite dominis secūdum carnem. vbi uidetur significari illa naturæ inęqualitas. Minime vero: nam potius triste seruitutis nomen deliniuit, temperauitq. Paulus breuis seruitutis nomine, & spe: [Nomen (inquit Chrys.) dontaxat seruitutis habes; Dominium illud iuxta carnem est, temporale, ac breue: nam quidquid carnale est, fragile est, ac marcidū.] Ergo quod, secundum carnem, dixit, non naturam, sed temporis, & uitæ conditionē significauit. Tū etiam illud, quod secundum carnem, inferius, & ignobilius est, esse posse secundum animum, & secundum uirtute uere ingenuum, ac liberū, uereq. nobile: Animo sane seruus sapiens dominabitur filijs stultis. Prou. 14. 15. & iterū. Seruo sensato liberi seruient. 17. 2. ubi Septuag. legunt; [Seruus intelligens reget dominos stultos; in fratribus aūt diuidet partes. In quam rem conuenit illud Senecæ Epist. 37. [Quemadmodū stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratū eius, ac fręnos: sic, & stultissimus est, qui hominē, aut ex conditione, quę uestis modo nobis circundata est, æstimat. Seruus est? Sed fortasse liber animo. Seruus est? hoc illi nocebit; alijs nō nocebit.] Quod re ipsa confirmatum vr̄ in Mycitho illo seruo ad regendum, & imperandum nato, cuius preclarum uirtute animū Prætextus ille his uerbis describit; [Duas uirtutes, quæ inter nobiles quoq. inuicem claræ sunt, in uno uideo fuisse mancipio, imperium regēdi peritiam, & imperium contemnendi magnanimitatem. Anaxilaus enim Missenius, qui Messanam in Sicilia cōdidit, fuit Rheginorū Tyrannus. Is cū paruos relinqueret liberos, Mycitho seruo suo commendasse contētus est. Is tutelā sancte gessit, imperiumq. tam clementer obtinuit, ut Rhegyni a seruo regi non dedignarentur. Perductis deinde in ætatem pueris, & bona, & imperiū tradidit; ipse paruo uiatico sumpto profectus est, & Olympiæ cū summa tranquillitate consenuit.] Pręclara deinde multa illustrium doctrina, & Philosophia, seruorum exēpla profert, non enim usquequaque illud uerum est, 3
quod quidam prouerbio dicūt, seruis dimidium ingenij abstulisse Iouem. quod indicauit Homerus illis carminibus, quæ Clemens Alexandr. lib. 4. Stromat. refert,

Breuis seruitutis nomē, et effectum. Chrys.

Seneca.

Macrob. Seruus, idē Rex.

Clemens.

Altitonans que viro, virtutis Iupiter aufert
Dimidium, quem aly mifere, seruire necesse est.

Homerus.

Sed hæc interpretatur Clemens de ijs, qui animo serui sunt, uenundati sub peccato. Persequitur Prætextatus egregias alias seruorū uirtutes plurimorū, atq. efficere conatur multos esse, non solū vulgari beneuolentia, sed ēt amicitia, & familiaritate suorū Dñorum dignissimos, nō raro ēt uirtute, & animo superiores; ad eos enim, qui ingentibus sceleribus ueram animi nobilitatē amiserat, dictū est: [Numquid non, ut filij Æthiopū uos estis mihi filij Israel, ait Dñs?] Claudo rē hanc eleganti illa Senecę sententia lib. 3. de beneficijs. postquam enim c. 18. proposuit quæstionem. An beneficium dare seruus Domino possit; respondetq. dare utique aliquando posse, subiungit c. 20. [Errat, si quis existimat seruitutē in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta Dominis; mēs quidem sui iuris, quę adeo libera, & uaga est, ut ne ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quominus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitū comes cęlestibus exeat. Corpus igitur est quod Domino fortuna tradidit, hoc emitur, hoc uēditur; interior illa pars mancipio dari non pōt, ab hac quidquid uenit, liberū.]

Seruorum egregię uirtutes.

Amos 9 7.

Imp. abi mancipia. Seneca.

Animus natura sua liber.

XVI. Si negaui, quod volebant, pauperibus, & oculos viduæ expectare feci.

1 *Iob occurrens desiderio pauperum Petendi magna molestia.*
2 Oculi deficientes, & expectantes, *cuius rei Symbolum.* Deficere *pro desiderare. Illustratus Dauid.*
3 Expectare *quid proprie. Pauperes non deludendi vana spe. Cito dandum. Illustratus Salomon.*

MIrabile quoddam studium, & sensum, & cōmiserationis, quo pauperes prosequebatur, nūc explicat Iob: nō solum enim petentib. munificum, & liberalem se præbebat, sed etiam minime expectata viduę, ac pauperis deprecatione, rebus necessarijs illos subleuabat; & non solum petitioni, sed etiam voluntati, desiderio, oculis, atq. expectationi miserorū satisfaciebat, vt qui a petendo, & deprecando, vel præ pudore, vel difficultate alia impediebantur, non ideo rebus necessarijs deficerent. Septuag. [Impotentes, quacumque aliquando re opus habebant, non sunt frustrati.] videlicet imitabatur 1

Sanctorum munificentia in paup. 100 LXX.

Deum

Deum optimum, qui desiderium pauperum exaudit, & *Ps. 9. 42.* præparationem cordis eorum. id est, non solum petitionem ipsam, sed etiam primum petendi affectum præstita *Alexandri Seueri humanitas. Lampridius in Seuero.* ope prosequitur. Laudatur quidem in Alexandro illo Seuero (auctore Lampridio) quod eos appellaret, Qui nihil peterent, dicens; Quid est, cur nihil petis? In Christiano illud maxima laude dignum, quod etiam non petentem subleuet non solum egestate, sed & petendi labore, & molestia.

5 *LXX. Nicetas.* בלח Et oculos viduæ expectare feci. Septuag. Viduæ oculum non tabefeci. Quod Nicetas interpretatur: [Non sum passus egestate, aut lachrymis, aut assiduo oculorũ coniectu, intentioneque contabescere, quod ipsum accidisset, si nec rerũ, quas optabant cõpotes fuissent, necnõ despectæ fuissent.] Ex Hebræo proprie legitur: Oculum uiduæ nõ consumpsit, uel, non feci, ut deficeret. *Oculorũ defectus, desiderium expectatio. Complut. Miserorum oculi in manu diuitũ.* Vnde dicitur: oculus deficere. Ps. 118. 82 & 123. Iere. 14. 6. Est autem huiusmodi, oculorũ deliquium coniunctum cum desiderio, & expectatione. Sic enim Ps. 83. utrumque coniungitur, Concupiscit, & deficit anima mea. Quod ex Hebræo legitur: Concupiscit, & desiderat. Quia autem cũ uehementi animi desiderio, coniũctum est etiam animi deliquiũ, & defectus, & cũ defectu animi defectus quoque oculorũ, ideo deficientes, & expectantes oculi symbolũ sunt deficiẽtis pre desiderio animi: quia aũt miserorũ oculi non tam respiciunt in vultum potẽtiorũ, quam in illorũ manus; [oculi. n. seruorũ in manibus Dominorum suorum, & oculi ancillę in manib. Dñę suę.] Ps. 22. Ideo ẽt oculi uiduę in manus Iobi respiciẽtes, non sunt frustrati desiderio, & expectatione.

3 *Morosus, et tardus largitor.* Sed est in illo expectandi uerbo peculiaris sensus: nã sunt nonnulli, qui quãuis miseris, atq. egenis non statim negent postulata, uana tamen spe illos deludunt, & cum bis dat, qui cito dat, ipsi nunquam largiuntur, quod non nisi tardissime largiuntur. Illud enim habent in ore; Va- *Prou. 3. 28.* de, & reuertere, & cras dabo tibi; cum statim possint dare. Eleganter itaque Tygurina hunc locum legit: Si uiduas lactanti uana spe. Statim igitur subueniebat pau- *Ro. 12. 8. 2. Cor. 9. 7.* peri, atque hilarem datorem se præbebat, neque non illud sapientiæ præceptum egregie præstabat: cor inopis ne afflixeris, & non protrahas datũ angustianti. In mo- *Pro. 35. 14.* rosos enim, & tardos largitores, uerbis gloriosos, & promissa non cõplentes, quadrat, id, quod Democritus audiens quendã multa magnificis uerbis, sed mendaciter *Stobæus.* promittentẽ, dixisse fertur: conare, inquit, ad exigua largiendum, quã ad plurima promittendũ esse proclinior.

Forte uero significat Iob, tantum abfuisse, ut oculos uiduæ expectare faceret, ut potius ipse expectaret uiduam, cui occurreret, & re necessaria cumularet. Didicerat nimirum ab Abraham parente, cuius oculi expectabant egentes, & peregrinos, de quibus bene mereri posset; hoc illud est; [Sedenti in ostio tabernaculi, cum eleuasset oculos suos, apparuerunt ei tres viri, quos cum *Isa. 30. 18.* vidisset, cucurrit in occursum eorum Genes. 18. 1 2. Didicit vterque ab illo totius bonitatis auctore, de quo scriptum est; Expectat Dominus, vt misereatur vestri; beati omnes, qui expectãt illum. q. d. Prior ille expectat, quia desiderat bene de nobis mereri, ac nostræ necessitati, desiderio, expectationi occurrit.

XVII. Si comedi buccellam meam Solus, & non comedit pupillus ex ea.

1 Pupilli *genus miserrimum. Buccella quid propr. De proprio pane largiendum egeno Illustrant Isa. & Lucas.*
2 *Beneficia ab eo qui confert, extenuanda.*
3 *Vocandi pauperes ad mensam.*

1 *Caietan. Tygur. Nicetas.* Pupilli genus miserrimum, vt qui interdũ neq. quærendi, neq. vero petendi artem nouerint. hos etiam necessario victu subleuabat Iob. Buccellam, alij. Panem, vel cibum meum. Sed epitasim habet Buccellæ nomen. q. d. neque meo proprio victu, ita me refeci, quin illius partẽ caperet orphanus; non solũ cadẽtes de mensa mi- *Delicatus etiam panis cõmunicandus egentibus.* cas illis permittebam. Nicetas; [Vide quanta hęc sit misericordiã, qui vel perexiguam panis particulã patiatur egentibus.] Discant igitur Domini, non solum particulari quodam alio furfuraceo, aceroso, secundario, vilissimoque pane sustentare egenum; sed parte etiam sui ipsorum victus, ipsiusque panis similacei, niuei, & primarij; & aliquando etiam in signum charitatis intinctam propria manu buccellam porrigere. Sicut enim hoc loco Iob suam buccellam, communicabat pauperi, ita, & *Ioa. 13. 26.* Isa. 58. 7. iubetur diues, panem suum frangere esurienti, & Tob. 4. 17. panem quoque suum cum esurientibus, & egenis comedere. Atque hoc sane illud videtur Luc. 36. 11. cum ipsas paratas nobis vestes, & cibos iubemur communicare non habenti; [Qui habet duas tunicas, det vnam non habenti, & qui habet escas, similiter faciat.] Atq. illud etiam non solum charitatis, & liberali- 2 *Beneficia collata extenuare liberalitatis, & modestiæ est.* tatis, sed vrbanitatis etiã, & insignis animi demissionis, & modestiæ est, quod buccellam dicit; cũ ingentibus beneficijs, & minime parco victu de orphanis bene mereretur. Multo enim maiora, gratioraq. beneficia fiunt, cũ extenuantur ab eo, qui confert. Cuius rei in Lacedęmonijs exemplũ scribit Plutarch. nam cum Smyrnæis egẽ- *Plutarchus in Lacon.* tibus ingentem commeatum misissent: Nihil magni est (inquiunt) hæc. n. collegimus vnius die prandio nobis, & iumentis detracto. Multo gratius Iob: Nihil, inquit, magni est, q accipiunt pupilli ex mea mẽsa: Buccella, ac ne buccella quidẽ, sed buccellæ pars, dimidiũ ve. Digna, veraq. Abrahami progenies, qui cum vitulum tenerrimum, & optimũ, butyrũ, & lac opponeret suis hospitibus, id est, quicquid optimũ, & delicatũ domi habebat, at buccellam tantum panis, profitetur esse, Genes. 18. 5.

3 *Gregor.* Illud tandem, forsan adhibuisse ad mensam pauperes atque pupillos. quod indicat Gregor. [Communio, inquit, conuersationis esse cum talibus intra domesticos parietes debet, ex quibus æternæ proficiant merita retributionis; vnde sanctus vir non quẽlibet, sed ad manducandum socium pupillũ se habuisse perhibet.] Quod idem faciendum præcipiebat Tobias senior, iuniori. 4. 7. panem tuum cum esurientibus, & egenis comede. Implebant igitur sancti, quod præscripsit Christus Dominus. Luc. 14. 13. [Cum facis conuiuium, voca pauperes, & debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris.]

XVIII. Quia ab infantia creuit mecum miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum.

1 *Varia lectio. Infantes expositi adoptandi.*
2 Crescere *quid. Iob puer adhuc genero sam suscepit orphanorum protectionem.* Misericors *imperio dignus.*
3 *Indoles optima, Dei beneficium. Indoles pessima.*
4 *Iobi modestia in extenuandis preclare gestis. Signum prædestinationis.*

1 *Varia lectio, & expositio.* Inter præclara misericordię opera preclara quoq. hęc sententia per parenthesim interiecta est. Quia autem paulo obscurior est in Hebręo, pullularunt diuersi sensus: nam ex verbo legitur; Ab infantia creuit mecũ, tan- *LXX.* quam patri. Sed quid creuerit, subticetur. Et Sept. quidem subintelligere videntur, pupillũ, aut pauperẽ, quos ipse sua buccella reficiebat: nam legunt: Quoniam a iuuentute mea enutriebam, vt pater. Similiter Vatabl. in *Vatabl.* prima parte Orphanũ intelligit, in secunda Viduã, quæ cum egrederetur ad opus suum, ipsum Iob habebat ducem, & patronum. Sic igitur infantes expositi, & orphani apud illum tanquam apud patrem enutriebantur.

2 *Vera, et simplex expositio.* Sed Interpres, cum res esset de benignitate, & cõmiseratione, illam ipsam præposuit huic sententiæ: Misericordia, & benignitas non solum ex virtute, & studio, sed ex naturæ quadam propensione innata mihi est, & hæc semper ab infantia creuit mecum; ita vt indies adolescente natura, incrementa etiam caperet humanitas, & pronitas ad benefaciẽdum. Potest quidem verbũ ipsum originale Crescendi, actiue legi, & cum proprie signifi- גדל cet Magnificare, exaltare enutrire; cõmode diceremus; Magnificauit me, exaltauit me, enutriuit; videlicet qd propter beneficentiam, omnes illum etiam adhuc puerum colerent, & amarent: tũ etiam libenter illi Regnũ, & Imperium detulerint, sicut dicebat Dauid; cornu (id est, Regiam. & præcelsam dignitatem) eius, qui misere- *Ps. 111. 9.* tur, & commodat, exaltandum in gloria. Illud etiam significat adeo fuisse misericordem, vt ipsius misericordiæ vberibus, & lacte nutritus, & educatus videretur, atq. adeo puer adhuc erat tanquam pater orphanorũ: Nemo enim in illa ætate desiderauit, vel senile consiliũ,

vel paterne viscera. Tum etiam cũ indies cresceret præclaris misericordiæ facinoribus, crescebat etiam puer sanctissimus copiosa generosaque sobole pupillorum, miserorumque, quos adoptabat.

3 LXX. De vtero matris meæ egressa est mecũ; Septuag. proprio ea Hebræo: De ventre matris meæ dux eis fui. Sed sensus idem: nam qui egreditur cum aliquo, illũ ducem sequitur. Quocumque igitur (inquit) pergerem, illam mecum deducebam itineris, & mearum omnium actionum comitem. *Puerorum indoles.* Hæc est illa optima, Dei beneficio, puerorum indoles, & ad peculiares quasdam virtutes, naturæ propensio, & pondus. iuxta id Eccles. 1. [Initiũ Sapientię timor Domini, & cum fidelibus in vulua cõcreatus est.] *Plut. lib. de Homero.* Stoicorum sane decretum est, referente Plutarcho, Disci posse virtutem, principiũque eius esse bonam indolem. Sicut & sunt quædam in pueris pessimæ indolis, crudelitatisq. documenta, quod in prouerbio Hispano pereleganter est; * Carduus, qui aliquando pũget, tener adhuc cum spinis nascitur. ** El cardo; que ha de picar, luego nace cõ espinas.* Hi profectò errant a vulua, & ab vtero. *Ps. 57. 4.* At Iob nõ minus, quam ille, qui de se dicit; *Sap. 8. 19.* Puer ingeniosus eram, & sortitus sum animam bonam; sortitus quoque fuit indolem optimam.

4 *Iobi modestia in extenuandis egregijs suis facinorib.* Licet hoc loco viri sanctissimi modestiã, & animi demissionem mirari, quod cum in misericordiæ operibus multum ipse posuerit studij, & industriæ, at illa valde extenuat, cum non tam virtuti tribuat, quam naturę, atque naturæ conditioni Gregor. [Constat, quia suæ virtuti nihil tribuit, qui profectò testatur, quia hoc ea conditionis munere accepit. Quia sicut sno opere in vtero conditus non fuit ita nec sua virtute ab vtero pius fuit.

Gregor. *Signũ prædestinationis.* Secundo obseruandum, signum Diuinæ prædestinationis hoc loco indicari a Gregorio; cum primæ ætatis studia virtutum tempore, & ætate non languescunt, sed crescunt indies; Electis, inquit, cum foris ætas corporis, intus, si dici liceat, crescit ætas virtutis. *Gregor.*

Tertio non incommode etiam hanc sententiam referri a Niceta, & Euagrio ad doctrinæ, & sanctę institutionis studium, quo adolescẽtiores a primis annis informabat, & tandiu illos manu ducebat, dum opera aliena nõ magnopere egeret, quod Principe sapientissimo dignissimum erat.

XIX. Si despexi pereuntem, eo quod non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem.

XX. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est,

1 *Non despiciendus egenus, sed seruanda humilitas in eroganda eleemosyna. Illustratus Ecclesi.*

2 *Vera lectio. Statim succurrendum egeno.*

3 *Latera quid proprie. Explicatur Moyses & locus Regum.*

4 *Benedicere ad abundantiam, & copiam. Inanimatis quomodo benedicendi vox tributa. Eleemosyna per sese vocalis etiam tacitò, & silẽtio paupere. Illustrant Salomon, & Lucas.*

5 *Eroganda eleemosyna de proprio, non de alieno. An etiam de mammona iniquitatis?*

1 ראית Eleganter, despexi, quod in Hebręo est: Si vidi, id est, si ita aspexi, vt despicerem, nihilque curarẽ: si cum viderem nudum non subsisti, vt opem, atq. vestimẽtum afferrem. *Gregor.* Obseruet Gregor. hoc loco Iobi humilitatem iuxta ac pietatem erga indigentiam inopum; [Nã sunt (inquit) nonnulli, qui mox vt ab egenis fratribus fuerint necessaria postulati, post dona largiuntur, prius in eos contumeliosa verba iaculantur; *Superbia procul arcẽda ab eleemosyna.* nec magni est operis, qđ postulata tribuũt, quia ipso donationis suæ munere via eundem excessum sermonis tegũt. Quibus bene per ecclesiasticum dicitur cap. 18. 15. 16. 17. 18. Fili mi, in bonis non des querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali. Nonne ardorem refrigerabit ros? sic & verbum, melius quam datum. Nonne ecce verbum super datum bonum? Sed vtraque cum homine iustificato; stultus acriter improperabit, & datus indisciplinati tabescere facit oculos.

2 *Germana, & correcta lectio.* Pereuntem. Hæc vera, & germana lectio; nam maculosa est illa, quam fere Latini omnes habẽt post Gregorium, & Philippum; Si despexi prætereuntem. Ergo indicatur nudus periens præ frigore, & nuditate. Indicat vero, statim necessaria veste succurrisse nudis. & quem semel egentem vidit, nunquam iterum simili incommodo laborantem vidisse: nam Hebræa etiam sonant: Si videbo pereuntem. statim igitur subueniendum nudo; statim, vt videris, ne iterum (quod ab humanitate alienum est) videre contingat. Cum videris (inquit Isaias) nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. *Isai. 58. 7.*

3 LXX. חלץ Si non benedixerunt mihi latera, &c. Septuag. Humeri. Tygur. Femora. proprie Pagni. & Regia, Lumbi. quo etiam modo vertit Interpres Genes. 35. 11. Quæ eadem vox vertitur Spolia, aut mutatoria, siue vestes, alijs locis. hac forte analogia, quod vestes præcingi circa lumbos soleant. *Pag. Regia. Tyg. Vata. Varia le.* Quare ab hac ipsa radice dicitur Num. 32. 17. Armari (vestiti, aut præcincti circa lũbos) & accincti pergemus, & 2. Reg. 2. 21. Tolle tibi spolia eius. vel, vt alij legunt: Sume tibi armaturam eius. vel alij, Lũbare. *LXX.* videlicet ornamentum lumborum, aut præcinctoriũ militare. Itaque Lumbi illi sunt, quos minime nudos esse oportet, & quos ornamenta, & vestes decent maxime. Atque forte Iobus intelligit, Infirmiora nostra, quibus, vt Paulus dicit, abundantiorem honorem circũdamus. *1. Cor. 12. 23.* Nisi forte Synecdochicos, partem sumpsit pro toto homine. *Synecdoche.* Interpres autem latera dicit, partes videlicet molliores, & imbecilliores, quibus a frigore maius periculũ.

4 *Sermo tributus ipsi eleemosynæ, & rebus inanimatis.* Sed quid illud est, latera benedicere? simplex, & germanum, ipsos mendicos benedicere, & bene precari Iobo propter sua ipsorum latera, & nuditatem confota, & concalefacta. Tum etiam rem ipsam, atque eleemosynam, etiam nemine loquente, loqui, & clamare, & egregiam viri beneficentiam prædicare. Quod si eleemosynam rem est per sese vocalis, rectè mouuit Christus Iesus, inane esse studium hypocritarum, cum faciunt eleemosynam, tuba canendi ante se. *Matt. 6. 2.* Præterea nulla mendicorũ ingratitudo, vel obliuio debet nos retrahere a benefaciendo: nam præterquam, quod ex eleemosyna, & misericordia nostra multi excitentur ad benedicendum nobis (sic enim inanimatis tribuitur sensus benedicendi) res tamen, & eleemosyna ipsa licet inanimata, Deo tamen loquitur, ac precatur nobis a bonorum omnium largitore, parem, immo multo copiosiorem gratiam, & ex velleribus ouium datis pauperibus, quot alia vellera, bone Deus, quot oues prouenient liberali, beneficiorum enim præabundantiam, & copiam affert verbum benedicendi. *Mendicorum ingratitudo nõ debet nos retrahere a largiendo.* Hoc illud est Ecclesiast. Conclude eleemosynam in sinu pauperis, & hæc pro te exorabit (etiam paupere tacente) ab omni malo. *Benedictio affert vbertatẽ.* ברך & Prouerb. 19. 17 [Feneratur Domino, qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei. Atque eo videtur futura hæc gratiæ, & eleemosynæ retributio certior, & copiosior, quo mendicus obliuiosior, & impotentior fuerit. *Deus vice pauperis, & eleemosynæ retributor.* Tunc enim tunc videtur totum onus retribuendi in Deum pauperis vadem refundi, vt manifeste docuit Christus Dominus Luc. 14. 13. [Cum facis prandium, aut cęnam, noli vocare amicos tuos, &c. Ne forte, & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio. Sed cum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, & claudos, & cæcos, & beatus eris; quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.]

5 *Philipp.* De velleribus ouium mearum, &c. Philippus obseruet, doceri hoc loco eleemosynam non de alieno, sed de proprio fieri debere; sicut scriptũ est; [Frange esurienti panem tuum. *Isai. 58. 7.* & iterum; Honora Dominum de tua substantia, & de primitijs frugum tuarum da pauperibus.] *Prou. 3. 9.*

An de iniusto partis largiẽda eleemosyna. August. Cum hoc tamẽ videbitur prima facie pugnare id Lucæ 16. 9. [Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis.] Quasi præcipiat Dominus, de iniustis etiam, & inique partis, retentisque diuitijs eleemosynes facere. Sed respondet Augustinus in qq. Euang. nequaquam id præcipi, vt ea iniuste partis; sed bene quidem iniuste retẽtis; nam si diuitias illas, quas homo bono titulo possidet, retineat, & abscondat, cum pauper indiget, iam iniquę, & iniustæ appellari poterunt. Ergo ne iniquæ diuitiæ sint, erogandæ, & communicandæ sunt, atque facienda eleemosyne; quam nisi largiaris, erit iniqua apud te conclusa, & pauperi negeta.

XXI. Si leuaui super pupillum manum meam, etiam cum viderem me in porta superiorem.

1 Eleuatio manus *habitus comminantis aut percutientis.*
2 Porta *pro iudice, & magistratu. Iustitia non utendum seuere.*
3 Humerus, & iunctura *quid prop. Varia lectio.*
4 Os *quid in Hebraeo.* Canna *quid apud Hebraeos, & Latinos.*
5 Membra, *quibus perpetratum, flagitium affecta digna supplicio.*

1
SI leuaui manum meã. Manifeste ad malum pertinet iste habitus eleuandi manũ; & ad minas intentas cõtra pupillos referri potest, sicut, & id Isaiæ 58.9. [Si desideris extẽdere digitum; & loqui, quod nõ prodest.] nam digito, aut manu sublata, & appressa pectori, aut fronti, solemus alicui comminari. hoc placuit Tygurinę,

Tygur. Caietan.

& Caietano. Sed frequentius, Leuatur manus, vel ad percutiendum, vel ad alterius bona capienda. Ergo ait, Nunquam se abusum potentia, & robore, vel ad inferẽdam iniuriam, vel ad detrahenda spolia miserorum; etiam si videret se in porta superiorem. Septuaginta fe-
2
re iuxta Hebræum: [Confidens, quia mihi est adiutorium multum, id est, etiam si magistratus, & optimates Reipublicæ illius partes agerent, & pro sua ipse potesta, te neminem timeret. De hac autem potestatis, & magnitudinis cum æquitate, & modestia coniunctione, diximus sæpe. Gregorius existimat asserere Iob etiam eum iuste, & iure posset infirmiores ad rem aliquam seuerius adigere, & compellere, noluisse tamen vrgere pupillum. Sunt enim plerique, qui licet nihil iniuste conari velint, at si semel intellexerint iure aliquid posse, mirum quam seuere exigant, & quam immaniter repetant. Redde quod debes. Gregorius: [Nec tunc vtilitatis meæ negotia virtute contra pupillum exequi volui, quando me in iudicio etiam ex iustitia potentiorem vidi.]

Potestas cũ æquitate cõiuncta.
Gregorius.
Iniqui, & plus nimio seueri sui iuris exactores.
Mat. 18. 28

XXII. Humerus meus a iunctura sua cadat, & brachium meum cum suis ossibus confringatur.

3
HÆc est prima imprecatio disertis verbis proposita, sceleri ex æquo respondens, vt statim explicabimus. Humerus, superior brachij pars, armus meus; Pagnin. Regia, Caietanus dixerunt: Latus meum. Exponit autem Caietanus, Latus, dici partem illam, qua diuiso toto homine in quattuor partes sub humero pedes. Leguntigitur, Latus ab humero cadat. Vox quidem originalis iuxta subiectam materiam, nunc Latus vertitur, Exod. 27. 14. nunc Scapula, Zachariæ 7. 11. frequẽter tamen vertitur Humerus, Deuter. 33. 12. Ezechielis 12. 6. Isaiæ 11. 14. Rursus eadem vox, quæ vertitur Humerus, accipitur pro ea vestimenti, aut corporis parte, quæ circa humeros est, & in vestibus dicitur, ora, Exod. 28. 7. Qua significatione etiam sequens pars, quę vertitur iũctura, vertitur Humerus, vel scapula Genes. 9. 23. Genes. 49. 15. Genes. 21. 14. Hoc autem loco eleganter dicitur iunctura, quæ videlicet est humeri, vel brachij iunctura cum collo. Symmachus, Summum humerum dixit, vel summitatem scapularum. Theodotio autem: Cernicẽ, iugulum, aut clauiculam. Augustinus: Discedat Humerus a iugulo, decidat, auellatur, tãquã languidum, & aridũ.

Pag. Regia. Caietan.
שכם
Varia lectio.
Latus, vel humerus quid.
Symmach. Theodotio. August.

4
Et brachium meum cũ ossibus suis confringatur.] Septuaginta, A cubito confringatur. iuxta Hebr. legitur: a canna cõfringatur; cõsonante voce originali, Cane, quæ significat idem, quod Latine Canna, aut Calamus; videlicet fistulam, vel os brachij; *La canna, o la cannella del braco.* quia videlicet os brachij refert calami, vel fistulæ similitudinem. & similiter etiam significat calamum aromaticum quem vocamus Canela. Quare Hebræi vocãt: Calamum brachij. existimat autem Kimhi, & cum illo R. Mardochai, Vatablus, & quidam alij, esse os a nodo, vel flexura cubiti vsque ad humerum. Sed ego multo melius conuenire uideo in alterum os, a cubito usque ad manum, ut sit hæc secunda pars, paulo diuersa a priori, quæ de superiori brachio agebat; hæc autem de inferiori, quam uel radium, uel brachiale, videntur appellare

LXX.
Pag. Regia. Caiet. Vatabl.
קנה
Cãna apud Sacros, & profanos quid.
R. Chimhi, & Mard. Vatab.

Ruffus Ephesius de appellatione partium corporis humani lib. 1. cap. 11. & Theophilus de fabrica corpor. humani. cap. 9.

Ruff. Ephesius. Theophilus

5
Est vero in hac Iobi imprecatione illud perelegans, ut pęna culpę respondeat, atque illud ipsum membrum pęnę subijciatur, per quod tyrannidem, & sæuitiam in pauperes tyranni exercent, quæ igitur manus inique leuatur, cadat; brachium, quod vires exerit, quod percutit, quod confringit, confringatur. Et, ut ille dixit, Fumo puniatur, qui fumum uendit. Manus quondam præcidebãtur eius, qui impie parentẽ uerberare, aut tangere ausus esset; Referunt Cuiacius lib. 7. obseruat. cap. 16. Pet. Faber lib. 3. Semest. cap. 19. Similis lex illa Sacrilego pręcidantur manus; quam uersat Seneca; quam aut alienæ domus destructori Iustinianus sanxit Nou. 135. 134. & in nouo iure multis in locis, qui alterius arundineto, aut uineæ sæpi ignem immisisset, manus cauterio, & stigmate signari. l. Rust. tit. 11. de Incend. §. 3. 5. 6. Denique adulteris, & męchis, & huius farinæ hominibus, naturę opprobrio, pœna castratio apud Aegyptios, ut scribunt Diodorus Siculus lib 1. cap. 2. Horatius lib. 1. Epist. 15. & 1. sermon. Sat. 2. Plaut. in Penulo, act. 4. Scen. 2. Terent. in Eunuch Martial. libr. 2. Epigram. 60 Valer. Maxim. libr. 6. capit. 1. Lamprid. in Heliogab Sępe itaque membra, quę quidpiam admiserunt, pari, eiquaque pęna puniuntur.

Pœna sceleri, & membro peccanti adhibita.
Lamprid. in Alex.
Cuiacius.
P. Faber.
Senec. libr. 9. cõ trouers. cont. 4.
Iustinianus
Incẽdiariorum pœna.
Adulterorum pœna castratio.
Diodor. Horat. Plaut. Terentius. Martial. Valerius M. in Lamprid.

XXIII. Semper enim, quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, & pondus eius ferre non potui.

1 *Deus ait meri efficacitas. Fluctus quid propri. Abijciuntur cuncta in Dei timore.*
2 Pondus, onusve *de ingentibus minis. Deus paratus comprimere Tyrannos,*
3 Pondus, *de supplicio æterno aut temporali.* Lapis probationis *qui.*

NIhil (inquit) meæ uirtuti, laudive tribuẽdum, sed Dei timori, quo ille meas carnes confixit, quo semper in officio, & recto continuit me. Septuaginta. [Timor Domini continuit me. Tumentes super me fluctus] proprie est in Hebræo: Contritio, interitus, afflictio, calamitas. His enim modis omnibus solet Interpres vertere originalem vocem Sed quoniam videtur esse eiusmodi calamitas, atque pernicies, quã tempestas efficit, aut nubes, aut imber, recte per paraphrasim Interpres dixit, Tumẽtes fluctus, qui ualde formidabiles sunt. Est vero hoc loco utilis, ac pulchra Gregorij consideratio: Fluctus (inquit) [cum tumentes desuper imminent, eumq; eam, quã deferunt mortem, minantur, nulla tunc nauigantibus rerum cura temporalium, nulla carnis delectatio ad mentem reducitur. Ex ipsa quoque ex naui proijciunt, pro quibus longam nauigationem sumpserunt. Cũctę res in despectũ mentis ueniunt amore uiuẽdi. Quasi ergo tumentes super se fluctus Deũ metuit, qui dũ uerã uitã desiderat, omnia despicit.] Vt uideatur Nauclerus sapientissimus dicere improbis periclitantibus, & naufragãtibus; Quis est homo, qui vult uitã, diligit dies uidere bonos Proijciẽda ergo, quę animum grauãt, & opprimũt; [Prohibe linguã tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum, diuerte a malo, & fac bonum.]

1
Iob timuit Deum.
LXX.
איד
Timor Dei cum tempestate pulchro comparatus.
Gregor.
Ps. 33. 13

2
Et pondus eius ferre non potui. idest, nunquã me parẽ existimaui ad repugnandum Deo, & sustinendum illius imperium, & fortitudinem in me incurrentem. Est autem onus, vel põdus, quod sæpe Prophetæ repetit, videlicet, supplicium, & minæ ingentes, sub quibus videatur imbecillitas humana deijci, & comprimi. Eadẽ vox sæpe vertitur Assumptio, tumor, eleuatio, celsitudo; quia enim pondus eleuatur, & attollitur sublime, solet pro ipsa celsitudine vsurpari. Alij ad Deum referunt; Celsitudinem, aut maiestatem eius, neque ferre, neque effugere possem. Videtur enim ille paratus bellum inferre, & ingentia mala grandinare desuper. pluereque fulmina super Tyrannos, atque pupillorum, & viduarum appressores. Cum quo facit lectio Septuaginta. Apprehensione eius non sustinebo Quod Nicetas non solũ ad tyrannidẽ refert, sed etiã ad obliuionẽ beneme rẽdi de pauperibus, & imbecillibus; Si me (inquit) Deus per iniuriam quid-

נשא
Pag. Regia. Vatabl.
LXX. Nicetas.

piam

piam agentem, aut non bene merentem deprehendisset, intolerabile illius mihi ferendum esset supplicium. Atque, vt ex his Nicetæ verbis colligitur, tum ipse, tum etiam *Gregor.* Gregorius hoc Diuini supplicij pondus de temporali accipiunt. q.d. Vix Diuinam plagam illatam ferre, aut perferre possum. Sed non minus commode intelligi poterit de æterno Tyrannorum supplicio, deque extremi iudicij seueritate, quam qui mente, & cogitatione ponderat, videtur probare lapidem illum oneris, ad quem se exercebant robustissimi quique; de quo Scriptum est Zachar. 12. 3. Et Ecclesi. 6. 22 [Quasi lapidis uirtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proijcere illam.] Loquitur enim de Sapientia, quę nimium grauis uidetur stultis; & pondus eius ferre non possunt. Sic ergo pondus æterni supplicij, extremęque sententiæ esset nobis nunc probandum, & mente sustollendum; sicut faciebat Iob: atque cum impares nos inuenerimus, deberemus profecto cōtinere nos in officio, neque prius aliquid audendum, quam nosmetipsos interrogassemus, an pondus eius ferre, & habitare cum igne deuorante, & cum ardoribus sempiternis possemus?

Diuini iudicij pōdus, quasi lapis oneris.

Iudicij seueritas mēte apprehēdenda, & quasi ponderanda.

Isa. 33. 14.

XXIIII. Si putaui aurum robur meum, & obrizo dixi, fiducia mea.

1 *Diuitiæ erigunt animos; sunt* fiducia, *&* spes. *Explicatur Salomon.*

2 Robur. *quid. Diuitiarum inconstantia. Illustratur Paulus.*

3 *Auarorum mollis, et effęminatus animus. Nubunt diuitijs.*

1 D E nominibus auri *Zahab*, & *Chethem* diximus superius capit. 28. Nunc quam pulchre iungantur cum auro robur, atque fiducia, & quā laudē Iob nihil spei, neque suę uitæ præsidij collocauerit: in diuitijs; hæ enim dicuntur esse substantia, & fortitudo hominis, imò, & urbs fortitudinis, intra quam se communiunt aduersus omnes uitæ difficultates, de quo sæpe diximus; & Baruc 3. 18 [Argentum thesaurizant, & aurum in quo cōfidunt homines] & Eccles. 31. 8. Nec sperauit in pecuniæ thesauris. & Ps. 61. & 11 Nolite sperare in iniquitate: quod statim exponit: & rapinas nolite concupiscere. Ergo diuites ad quiduis audendum, & perficiendum eriguntur suis facultatibus, & illarum ope, & præsidio nihil non sperant; sicut Scriptum est: Aurum, & argentum est constitutio * pedū q.d. non potest figi firmus gradus, stabileq; uestigium nisi in pecunia: cætera. n. uidentur fluxa, & instabilia. & statim: [Facultates, & uirtutes excitant Cor & super hæc timor Domini.] Sic igitur Iob potius religioni, & sanctitati nixus, quam auri grandi ponderi, aut thesaurorum magnitudini, non putabat aurū robur suum: Pro robore est vox *Chesel*, quæ duo contraria significat, uidelicet inconstantiam, uersibilitate, mutabilitatē, simulq. stultitiam; nā cadunt hæc omnia uitia in stultos: deinde etiam firmitatem, robur, spem, quæ sunt inconstantiæ opposita, de quo non semel diximus prioribus capitibus. Ergo cum huius sæculi diuites, decipiat splendor auri, stulte in illo spem collocant, & pedem figunt, quod est mera incōstātia, & mutabilitas. At Iob, qui rem probe nouerat, nunquam sperauit in incerto diuitiarum, vt admonuit Paulus faciendum diuitibus omnibus, sed Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum. 1. ad Timoth. 6. 17. & 19. Vide supra cap. 8. versi 13. num. 4. & cap. 5 versic. 3. num. 1.

Diuitiæ, robur, et spes.

Pro. 10. 15.

Diuitiæ diuitum animos faciunt.

Eccles. 40. 25. 16

** No n, en que hazer pie, sino en el dinero.*

2 כסל

Vide ca. 4. vers. 6 nu 2. & ca. 8. versic. 14. num. 2.

3 Est vero etiam elegans hoc loco lectio Septuaginta: Si posui aurum in coniugium meū. Quod sane ardentissimam pecuniæ libidinem significat, de quo nostrates etiam solent dicere. *Que esta vno muy casado con su oro, y con su plata.* vt vix æquo animo ferre possit, vel momento temporis ab illis separari, aut abesse. Indicat etiam mollem, & eneruatum animum istorum omnium, qui prauis affectibus, auaritiæ potissimum subiugati, & coniugati sunt; nubunt enim velut imbecillæ fœminæ uiris suis, auro, & argento: & non tam ipsi viri, & Domini suarum pecuniarum, quam argentum illorum. Rursus quod nos dicimus fiducia, pulchre dixit Symmachus Metus vacuitatē, est enim huiusmodi fiducia, & animi confidentia, qua quis audacter, & intrepide agit, omni metu vacuus. Vide superius cap. 8. versicul. 14 super id, Non ei placebit vecordia sua, &c. & versic. 15. Innitetur super domum suam.

LXX.

Ardēs auarorum pecuniæ libido.

Mollis, & effæminatus, auarorum, & auarorum animus.

Symmach.

בטח

XXV. Si lætatus sum super multis diuitijs meis, & quia plurima reperit manus mea.

1 *Diuitię,* fortitudo, *& quid comprehendant.*

2 Manus, *& ad manum in sacro sermone quid. Lætitia diuitiarum compescenda. Explicatur Dauid, & locus Regum.*

3 *Temporalis felicitas efficit inane gaudium, & timorem anxium maiorem rebus ipsis possessis. Illustrantur Ecclesiasticus, Isaias, & Ioannes.*

C Onfirmat nulla se ex affluētibus opibus lętitia intemperanter elatum, aut suæ industriæ leuiter gratularum, quod beatior, atque felicior in dies fieret. In originali pro diuitijs multis, est vox *Hehil*, quæ proprie est, vis, robur, fortitudo, facultas; & recte ad censum, & diuitias refertur ab Interprete; tum propter rē ipsam, tum propter connexionem cum sententia præcedente, quā præsens illa exponit. Diuitiæ enim sunt fortitudo Damasci Isa. 14. & Fortitudo gentiū, Isa. 60. 5. & Fortitudo danda in direptionem. Ierem 17. 3. & Sophoniæ 1. 13 & [Fortitudo interficienda, & sacrificanda Domino vniuersæ terræ,] Mich. 4 13. Abūdantia virtutis, Ps. 32. 17. Adde etiam cum fortitudine illa, quam diuitiæ efficiunt, reliquas omnes vires, siue in armentis, & gregibus, siue in robore corporis, siue in re quapiam alia collocatas: nam hęc omnia complectuntur, diuitię illę multæ. Id est, diuitiæ, & vires multiplices, & omnis generis. De vana autem illa lætitia, & gaudio statim.

1

חיל

Diuitiæ fortitudo.

2 Et quia plurima reperit manus mea. Mendosa Augustini lectio pro [manu; Si in innumerabilibus posui animā meā.] q.d. etiam cū affluerent diuitię, non apposui cor; & inter immensas opes immoderatam cupiditatem amputabam. Germana lectio; [Quia multa reperit manus mea, industria, virtus, multa comparans, & adipiscens; vel multa habens parata ad manū, ita vt nihil desideraret, quo frui statim non liceret. Vtriusque intelligentię exempla in sacro sermone. Ps. 20. 9. [Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis; dextera tua inueniat omnes qui te oderut.] id est, Assequatur, comprehēdat; manus bis repetita, vtrāque indicat; Sinistra apprehensos & detentos, dextera verberet, & cędat. Isa. 10. 10. Inuenit manus mea (obtinuit, cepit) regna idoli. At in altera significatione. 1. Reg. 10 7. [Fac, quęcūque inuenerit manus tua: quia Dominus tecū est.] id est, Aggredere quidquid voles, quicquid occurrerit; fælicitur enim cuncta cedent. & c. 25. 8. [* Quodcumque inuenerit manus tua, da seruis tuis.] Quod primum ocurrerit, etiā nullo labore quęsitum. Ea tanta igitur Iob, tamque vberi bonorū omniū segete, quę ad manū habebat, nullam ille animo lætitiæ voluptatem percipiebat: nam vt Chrysostomus dixit; [Is, cui nullius rei possessio erat, non sic in pecunia animū integrū seruabat vt Iobus, qui tot rerū generibus abundabat. Etenim vbiq; animi propositum coronatū est] Ergo etiam vana lætitia, quæ ex ingentibus opibus capi solet, minime efferebatur; vel quia immensis ille opibus carere volebat, & certo tātū rerum omnium numero se, suamque familiam continebat, reliquis omnibus, quæcumque superassent, in egentium vsum conuersis, vt hoc loco Nicetas ait, eo: adducens lectione Septuaginta: [Si in innumerabilibus posui manū meam de quo diximus, c. 1. vers. 3. num. 5. Vel quia primō animi lætitiam illa consideratione facile cōprimebat, vt Chrysostomus ait, [Incertam, & instabilē esse illarum possessionem.] Amarescūt enim statim huius vitæ, & deferuent æstus, atque suauitates, mortis, & rerum ipsarum inconstantiæ, & vicissitudinis memoria.

August.

Manus, industria, & virtus.

Manus inueniens.

** Lo primero, que hallares.*

Chrysost.

Iobus certū sibi mensuram diuitiarum præscribens.

Nicetas.

LXX.

Chrysost.

3 Illud vero in hac sententia non obscure indicatur, diuites, atque potentes huius sæculi ex sua fælicitate facile extolli, & efferri inani gaudio, multoque magis intumescere, atq; exultare, quā ipsa vel diuitiarum, vel fælicitatis mensura exigere, aut efficere posse uideatur. Sicut Isa. 16. 6. ait: [Audiuimus superbiā Moab. Superbus est ualde: superbia eius, & arrogātia eius, & indignatio eius, plus quā fortitudo eius.] Neq; aliter quidē ad Idumęos, Abdias 3. Superbia cordis tui extulit te habitātē in

Diuites intumescunt, & audent.

Diuitiā superbā, quam mensura diuitiarum.

in scissuris petrarum. q.d. Quamuis in excelsis mōtibus sedē fixeris, non te montes extulerunt, sed superbia cordis tui ad nubes vsque rapuit. [Dicis enim: Quis detrahet me in terram?] Similis quoque de Aegyptiorum fastu, sententia Isa. 30. 7. [Superbia tantū est; quiesce.] Id est, Aegyptiorū exercitus, & apparatus bellicus multo minor est, quam illorum superbia, & insolentia. Quare illi, sero licet sapientes, dicebant Sap. 5. 8. [Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis?] Cum tamen videretur dicendum; Quid nobis profuerunt diuitiæ? sed istæ non tam noxię, quam inanis illa exultatio, & fastus multo diuitijs maior, atque nocentior. Non aliter profectò insolescebat Goliath multo magis tumens animo, quā corpore. Scriptum est enim Eccles. 47. 5. [Dauid in tollendo manum in saxo fundæ, deiecit exultationem Goliæ] Quasi non sat fuerit prostrasse, & deiecisse molem illam carneam, nisi etiam immoderatam illius animi exultationem, & superbiā funderet, atque obtereret. Respondet itaque suppliciū vanissimæ exultationi, & fastui tumentis animi, qua se efferunt potentissimi. Scriptum est enim. [Quantum glorificauit se & in delicijs fuit, tantum date illi tormentū, & luctum; quia in corde suo dicit; Sedeo regina.] Apoc. 18. 7. Ergo illud salutare cōsilium, ad diuites præsertim, vt cum ex diuitijs quamuis ingentibus nullam valde magnam habeant lætandi materiam, non lætētur intemperanter, cum potius etiam si lætitiæ plenæ essent opes, præstaret tamen, vt qui [gaudent, tanquam non gaudētes essent; & qui emunt, tanquam non possidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur.]

Exultatio Golia maior, quam corporis moles.

Comprimēda diuitiarum iactātia, atque lætitia. 1. Cor. 7. 30

XXVI. Si vidi Solem, cum fulgeret, & Lunam incedentem clare.

XXVII. Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.

XXVIII. Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.

1 *Duę potissimum interpretandi rationes.*
2 *Philosophi in religione, & cultu vnius Dei turpiter errantes.*
3 *Prima idololatria circa Solē, & sydera. Illustrata Sapientia.*
4 *Statuarum, & simulachrorum origo. Illustrata iterum Sapientia.*

Tres istæ sententiæ duos habent explicatus probabiles, ex quibus neutrum præterire licet; primum, ne in multorum Latinorum, tum antiquorum, tum recētiorum indignationem, aut querimoniam incidamus; secundum vt Græcis quoque placere, videamur, quorū res, & sententiæ frequentissime nobis placent; præsertim cum simplicitatis interpretandi, & sententiarum cohærentiæ rationem vel maxime ducamus. Sicque, si non plerisque, nobis tamen ipsis satisfecisse videamur, sic bene de omnibus merebimur.

1 *Duæ verisimiles expōdēdi via.*

Ergo prima interpretandi ratio Philippi, Bedæ, Diui Thomæ, Nicolai, aliorum etiam quorundam, Caietani, Vatabli, vno verbo dicam, fere Latinorum omnium, vt nunc propulset a se sanctus Iob omnem superstitionis, & idololatriæ, ac violatæ religionis suspicionem; atque constanter affirmet se nunquam Soli, vel Lunæ Diuinos honores tribuisse. Cohærentia cum antecedētibus hæc, vt post enumerata sancta morum officia, nunc veram suam fidem, atque religionem statuat: Priscos enim Philosophos complures legimus morum doctrina, atq; integritate cōspicuos sed in religione vnius, verique Dei, aut turpiter deceptos, aut populari quadam consuetudine abductos, quod Dei erat, creaturis impēdisse. Quã nota inurit Platonicos August. lib. 10. de ciuit. cap. 1. Ciceronem quoque Lactantius lib. 2. de Origine erroris. cap. 3. quod ipse inscribit. de literatorum errores sic vero exorditur: [Quid prodest ad vulgus, & ad homines imperitos hoc modo concionari? cum videamus etiā doctos, & prudētes viros, cū religionū intelligāt vanitatē, nihilominus tamen in ijs ipsis, quæ dānant colēdis, nescio qua prauitate præstare.] In Cicerone vero sic inuehitur: [Video te terrena, & manu facta venerari. Vana esse intelligis, & tamē eadem facis, quæ faciūt ipsi, quos ipse stultissimos cōsiteris. Quid igitur profuit vidisse te veritatē, quā nec defensurus esses, nec secuturus? Sed nimirū Socratis carcerē times, ideoq. patrocinū veritatis suscipere non audes.] Denique sic suā quoque sententiā Seneca apud August. lib. 6. de Ciuitate cap. 10. de Deorū religione exponit: nā eo libro, quē Seneca cōtra superstitiones condidit, hoc legebatur. [Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo, longa superstitio congessit, sic adorabimus, vt meminerimus cultum eius magis ad morem, quam ad rem pertinere.] Vides istorum Philosophiam, & mores, si non cum ignoratione veri Dei, at cum veri Dei contumelia, & deprauato adorandi creaturas more corruptissimos.

Prior explicatus. Phil. Beda. D. Th. Nic. Caiet. Vatabl.

Nexus cum superioribus.

Priscorum Philosophorum errores. August. Lactātius.

Seneca. August.

Sed cum a se repellit Iob omnem idololatriæ suspicionem, cur tantum Solis, & Lunæ, non etiā inaniū deorum, & vanissimorum simulachrorū meminit? An quia prima, & antiquissima idololatria, nō tā versata fuit circa falsorū deorū, hominūq; statuas adorandas, quā circa Solē, & Lunā, & fulgentissima sydera, quæ sua specie, & pulchritudine primū oculos, deinde mentes insipientū in varios circa religionē errores abduxerunt? Sane in rē hāc potissimū quadrat illud Sap. 13. 1. [Vani sunt oēs homines, in quibus nō subest sciētia Dei] (idest, qui verū Deū ignorant, & vt in Græco est: Natura vani sunt, i. re ipsa, vt ipsa quasi natura rōnalis, cuius finis vltimus est sui creatoris cognitio, vana sit, & suo fine frustrata, cū illū ignorat) [& de his, quę videntur bona, nō potuerunt intelligere eū, qui est: neq; operibus attendentes, agnouerūt quis esset artifex: sed aut ignē, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrū stellarum, aut nimiā (violentā) aquam, aut Solem, aut Lunā, rectores orbis terrarum Deus putauerunt. Quorū etsi specie delectati Deos putauerunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit.] Deinde subijcit: [sed tamen adhuc in his minor est querela, & hi enim fortasse errant, Deum quærentes, & volentes inuenire: etenim cum in operibus illius conuersentur, inquirunt, & persuasum habent (in Græco, & Septuaginta, persuadentur aspectu) quoniam bona sunt, quę videntur. Infelices autem sunt, & mortua spes est illorum qui appellauerunt Deos opera manuum hominum, &c.] Sicut igitur illa prima luminum fulgentissimorum adoratio minus turpis, minusque inepta, ita videtur antiquior, priorque fuisse, vtpote homine nondum ad tam stupidas, tamque absurdas persuasiones de Diuinitate prolapso. Quare illa postea Idololatriæ, & adorationis statuarum, & simulachrorum origo subsequuta est, quā c. deinde 14. Sapiētia indicat; Neq; .n. (inquit Sapiētia) [erāt ab initio, atq; erunt in perpetuum: superuacuitas enim hominum hæc adinuenit in orbem terrarum, & ideo breuis illorum finis est inuentus] (destinatus, & cōstitutus Septuaginta, Deliberatus) [Acerbo. n. luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem; & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nūc tanquam Deū colere cępit, & cōstituit inter seruos suos Sacra, & sacrificia. Deinde interueniente tēpore, conualescente iniqua consuetudine, hic error tanquā lex custoditus est, & Tyrannorū imperio colebantur figmenta. Et hos, quos in palā homines honorare nō poterāt, propter hoc, quod lōge esset, è longinquo figura eorū allata, euidentē imaginē Regis, quē honorare volebant, fecerunt vt illū, qui aberat, tanquā pręsentē colerent sua sollicitudine.] Cuius quidē rei, atque loci cōmentarius nō inepte peti potest ex lib. 1. Mythologiarum Fulgentij, disserentis vnde Idolum dicatur, illius hæc verba. [Diophātes Lacedæmonum auctor libros scripsit Antiquitatum 14. in quibus ait, Syrophanem Ægyptium familia, substantiaq; locupletem, filium genuisse, quem voluit enormis substantiæ successorē, ineffabili, vltra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditū. Isque dum aduersis fortunæ incursibus raperetur patri, crudele geminę orbitatis reliquit elogiū, & vt posteritati perpetuale suffragium denegasset, & substantiæ propagandę subitā interceptionē obijceret. Quid igitur faceret, aut fęcunda paternitas hac sterilitate damnata, aut felix substantia in successione curata? Parum erat non habere, quod habuit, nisi etiam esset, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris angustia, quę semper inquirit necessitatis solatium,

3 *Prima idololatria circa Sole, & Lunam.*

Idololatrię origo.

LXX.

4

Origo Idolorū, & simulachrorum humanorum.

Fulgentius.

latium,

latũ filij ſibi ſimulachrũ in ædibus inſtituit, denique eius ſtirpi ſeruandũ quærens, ſemitariũ potius doloris inuenit, neſciẽs quod ſola in medicina miſeriarũ, obliuio. Fecerat n. ille, vnde luctus reſurrectionis in dies acquireret, nõ in quo luctus ſolatiũ inueniret. Denique idolum dictũ eſt, *ſed adiror*, quod nos Latine ſpecies doloris dicimus. namq. vniuerſa familia in Domini adulationẽ, aut coronas plectere, aut flores inferre, aut odoramenta ſimulachro ſuccẽdere cõſueuerat. Nõnulli et ſeruoru culpabiles, Domini furiã euitantes ad ſimulachrũ profugi veniã merebãtur, & quaſi ſalutis certiſſimo collatori florũ, aut thuris offerebant munuſcula, timoris potius effectu, quam amoris affectu.] Denique huius rei non immemor, & Petronius ait:

Petronius.

Primus in orbe Deos fecit timor:

Nam, & Mutanor muſicus in Chromatopion libro muſicæ artis, quẽ ſcripſit ait: Dominum doloris, quem prima cõpũctio humani ſinxit generis, exin inueteratus error humanis pederẽtim cõtextus diſciplinis, barathro quodã ſæuæ crudelitatis prolabitur.] Atque quidem cũ illa Græci nominis ratione, facit quoque ethymologia nominis Hebrei, Auen, quod eſt dolor. Pſal. 9. 7. & Pſal. 89. 10. & Idolum Num. 23. 21. [Non eſt idolum in Iacob, nec videtur ſimulachrũ in Iſrael.] Septuaginta: [Nõ erit labor in Iſrael, neq; videbitur dolor in Iſrael.] Sed de origine Idolorum cultus, nunc non plura. Interim uidẽdus Auguſt. lib. 2. de Origine erroris, præſertim c. 17. & lib. 1. de falſa relig. c. 22. & 3. Iſidor. libr. 8. Etymolog. c. 11. Beroſus in vita Nini. Noſter Valentia in Appologetico de idolatria, cap. 4. Bellarminus tom. 1. controu. lib. 1. de verbo Dei cap. 13. Pereira lib. 15. in Gen. diſp. 3. Franciſcus Ribera 2. cap. Holeæ. Bonauantus to. 1 Harmon. c. 12. ſuper id [In Beelzebub Principe Dæmoniorum,] apud quos alij. Iam ad noſtram ſententiam.

Id eſt Hebraice qui dicuntur a dolore. אָוֶן *LXX. Auguſt. Iſidorus. Beroſus. Gregorius Valentia. Bellarmin. Pereira. Ribera. Bonxamit.*

Si vidi Solem, cum fulgeret.

5 Videre. *quid propria.* Lux *pro ſole.* Fulgere *quid in Sacro ſermone. Explicatur David.*
6 *Elementa pro Dijs adorata.*
7 Sol *varijs nominibus ab antiquitate cultus. Quæ illius imago.*
8 Ciuitas ſolis. *Aegyptij cultores Solis.* Bel, *ſeu* Belus, *illuſtratus locus Canticorum.*
9 Oriens ſol *adoratus ab antiquis. Oratio verſus Orientem, & cur ita factum. Quæ item ceremonia, & unde. Illuſtrata Sapientia.*

Videndi verbum alacritatem quãdam, & lætitiæ voluptatem affert hoc loco; eſt enim lux iucunda, & læta. Affert ẽt intentionẽ quãdã, & animi, & oculorum in rem, quæ vĩ, vt eã cõprehendas, & pro dignitate æſtimes. Quæ oĩa rectẽ conueniunt in hanc de adoratione Cæleſtium luminũ interpretationem. Solem, ex vi originalis vocis tantum legimus, Lucem; eſt. n. nomen, quod ex æquo ad vtrumque luminare maius, & minus referri ſolet, ſed ex ſubiuncto nomine Lunæ, res ipſa exigebat, vt hæc pars prior de Sole acciperetur; quo et modo legunt Septuag. Facit ẽt ſequens Fulgendi verbũ, quod in lucem fulgentiſſimam per Excellentiam cõuenit, & forte indicat primum ſolis exorientis iubar, quod lætiſſimum, & iucundiſſimum eſt; Scriptum eſt. n. [Exitus matutini, & veſpere delectabis,] Pſ. 64. 9. id eſt; Facies, vt Oriens, & Occidens ſuo cõſpectu nos delectẽt. Sed quidem obſeruandum eſt, verbum Fulgendi, idem quoque eſſe inſaniendi, & inique agendi, atq; laudandi, vel glorificandi; quæ oĩa videntur quodammodo cõiuncta: nam ſpecies, & fulgor cæleſtium luminũ, ad inſaniã, & errorem abduxerunt inſipientium mentes, & oculos, vt illis laudes, & gloriam Diuinam tribuerent; De quo ſtatim.

Videre cum voluptate. רָאָה הָלַל *LXX. Antonomaſia. Sol exoriẽs iucundiſſimus. Analogia ſignificationis eiuſdẽ verbi.*

6 Etenim vero non ſolum cæleſtia lumina, ſed alia etiam elementa per errorem adorata, dixit Sapientia, vt nuper adduximus. Qui error ſic a Diuo Auguſt. 7. lib. de Ciuitate, multis capitibus, præſertim 16. deſcribitur: [Apollinem ipſum ſolem eſſe dixerunt, Dianamque germanã eius; ſimiliter Lunam, & vijs præſidere, vnde & virgine volunt, quod via nihil pariat; & ideo ambos ſagittas habere, quod ipſa duo ſydera de Cælo radios terras vſque pertendant. Vulcanum volunt, ignem mundi. Ditem patrem, hoc eſt Orcum, terrenam, & infimam partem mũdi.] Idem etiã error Perſis, & Maſſagetis inſedit. Adeoque ignem, & aquam coluere etiam Aegyptij, vt ſcribit Porphirius libro de Abſtinentia carnium; & Euſeb. lib. 3. de Præparat. Euangel. c. 2. & de Ventis peculiariter, quos ſapientia vocat, citatum ſpiritum. Vide Senec. lib. 4. natur. qq. c. 17. Circio enim Galliam infeſtanti, templum conſecrauit Auguſtus, cum in Gallia moraretur.

חָלַל Elementa pro Dijs habita. Porphirius. Euſebius. Seneca.

7 Sed præcipue ſolem pro Deo habitum, & cultum ab Aſſyrijs, & Phœnicibus, ſub nomine Adonidis, quem Venus, id eſt terra abſentem, & vagantem per ſex anni, & cæli diſtantiora ſigna luget, eleganter ſcribit, ſuſeque perſequitur Macrobius 1. Saturnal. cap. 21. vbi etiam refert a Phrygibus adoratum ſub nomine Attinis cum fiſtula, & virga. Fiſtula (inquit Macrob.) [ordinem ſpiritus inæqualis oſtẽdit, quia vẽti, in quibus nulla æqualitas eſt, propriam ſumunt de cælo ſubſtãtiam; virga ſolis poteſtatem aſſerit, qui cuncta moderatur.] Eundem ſub nomine Oſiridis coluerunt Aegyptij; [Et hoc ſigno Oſirim monſtrantes inſculpunt ſceptrum, in eoque ſpeciem oculi exprimunt, ſignificantes hunc Deum, ſolem eſſe, Regalique poteſtate ſublimem cũcta aſpicere. quia ſolem Iouis oculum appellat antiquitas.] Quam re copioſe quoque tradidit Diodorus lib. 1. c. 2. [Primi (inquit) illi homines olim in Aegypto geniti, hunc mundi ornatum conſpicientes admirantesque, in vniuerſorum natura duos eſſe Deos, & eos æternos arbitrati ſunt: ſolem videlicet, & Lunam; & hunc quidem Oſiridem, Iſidem certa nominis ratione appellarunt.] A Maſſagetis ſcribit Strabo lib. 11. [Tantummodo ſolem Deum putant, atq; illi equum mactãt.] Pœni quoque Deũ agnoſcunt, vt ſcribit Herodotus lib. 4. Sed peculiariter ſolem Perſarũ. Lunam Græcorũ prædem credebãt, vt ex Herodoto lib. 1. colligitur. & Cicer. lib. 2. de nat. Deorum. Tandẽque apud Pæones figura, & imagine peculiari colebatur, vt ſcribit Maximus Tyrius ſer. 38. Terrã tẽpus, ſi plura huius farinæ ex infinitis afferam, quæ cũ in Macrobio adducto videri poſſunt, tum in Lilio Giraldo in hiſtoria Deorum [in Apolline, in Baccho, in Oſiride, in Mitra;] Fulgentio [in Phaetõte, & Typhone;] Phornuto in [Apolline, & Diana.] Arato in Phenom. Alex. lib. 6. c. 4. & lib. 4. c. 13. Sed illud tamen non prætereundũ, quod Macrobius fere multitudinem illam plurimorum Deorum, quos Antiquitas coluit, vniuerſam ad ſolem reuocare conatur, ex antiquorum Theologorum, Orphei, Homeri, Heſiodi, Platonis teſtimonio; quare ſol erat idem, quod Iupiter, Nemeſis, Pan, Ianus, Saturnus, Adad, cæteri denique lib. 1. cap. 22. & cap. 23.

Sol, ſub nomine Adonidis cultus a Phœnicibus. Macrobius. A Phrygibus. Ab Aegyptijs. Oſiris, Sol Iouis figura & imago. Diodorus. A Maſſagetis. Strabo. A Perſis. Herodotus. A Pæonibus. Cicero. A omnibus Tyrius Max. Lilius Girald. Fulgentius. Phornutus. Aratus. A exand. Macrob. Multitudo Deorum reuocata ad ſolẽ vnicũ.

8 Sed, vt ad ſacrorũ librorũ teſtimonia, ſi quæ ſunt, veniamus, certe ab Aegyptijs potiſſimũ ſolem adoratum, & cultum, argumento eſſe poteſt, Ciuitas illa ſolis apud Iſaiam 19. 18. quam Græci Heliopolim nominãt, quãm ibi prædicit, cũ quatuor alijs præcipuis vrbibus Chriſtiani Deum crediturum; ſic autem cognominatam propter Solis religionẽ, & cultũ probare põt Strabonis, de Heliopoli ſcriptũ lib. 17. [Regio Heliopolitana, vbi ſolis ciuitas eſt in aggere, ingenti poſita, quæ ſolis templũ habet, &c.] Addit deinde quædã Aegyptij moris, & tẽpli, ac ſtructuræ veſtigia. Quod aũt de Templo Solis, & de duplici Heliopoli, ſcribit Macrobius c. 23. prætermitti non debet. [Aſſyrij ſolẽ ſub Iouis nomine, quem Dia Heliopolitem cognominant, maximis ceremonijs celebrant in ciuitate, quæ Heliopolis nuncupatur, regnante apud Aegyptios Senemare, ſeu idem Senepos noĩe fuit. Perlatũq; eſt primũ in eã per Oppiã. Legatũ Delebois Regis Aſſyriorũ, Sacerdoteſq; Aegyptios, quorũ Princeps fuit Parmetis, diuq; habitũ apud Aſſyrios; poſtea Heliopolim cõmigrauit. Cur ita factũ, quaque ratione Aegypto profectũ in hæc loca, vbi nunc eſt, poſtea venerit, ritu q; Aſſyrio, potius q̃ Aegyptio colatur, dicere ſuperſedi.] Scribit quoq; Plinius lib. 36 c. 8. Reges Aegyptios obeliſcos referentes figurã radiorũ Solis, & inſcriptos litteris Aegyptijs Solis numini conſecraſſe; idque primũ inſtituiſſe Mitrẽ, qui in ſolis vrbe regnabat. Atq; Diodorus lib. 2. c. 1. ſcribit Buſirĩ ciuitatẽ maximã, condidiſſe ſolis vrbẽ ab Aegyptijs, [Græcis vero Thebas appellatã; cuius metria cẽtũ quadraginta ſint ſtadia ambitu cõplexa, atq; magnis ædificijs, ac ſpecioſis deorum tẽplis, alijſq; ornamẽtis pulcherrimis exornata.] Quãquam Dalecampius, & mendũ in Diodoro, & aliam Heliopolim eſſe cõtẽdat. Si apud Aſſyrios; bene quidẽ, vt ex Macrobio attulimus; ſi apud Græcos, innominata, & apud

Aegyptij ſolis cultores. Heliopolis. Strabo. Duplex Heliopolis. Macrob. Templum ſolis. Plinius. Obeliſci conſecrati ſoli. Diodorus. Dalecampius.

Bethsames, quasi ædes. Andreas Masius. Beth ames plures. Hieronym. Goropius Becanus. Kaldeus.

& apud Palæsthinos et fuit ciuitas solis; Iud. 19.46. quã eandẽ esse, quę *Bethsames*, i. Domus solis, existimat perdoctus vir Andręas Masius. Plera autẽ oppida appellata fuisse Bethsames, opinatur Hierony. 10 qq. Hebraic. nempe in tribu Iuda, Nephtalin, Dan, Issacar. Tãgit nonnihil Becanus lib. 6. Hispan. Rem vero hanc confirmat ille locus Cantic. [Nolite me cõsiderare, quia fusca sim, quia decolorauit me sol. Filij matris meę pugnauerunt aduersum me, &c.] Quẽ locũ sic Kald. per paraphrasim elucidauit; [Dixit cœtus Israel corã populis: Nolite me despicere, & quod nigrior vobis sum, & quia feci iuxta opera vestra, & adoraui Solem, & Lunã: quia prophetę falsi fuerunt causæ, vt deuolueretur ira furoris Domini super me, & docuerunt me, vt seruirem idolis vestris, & ambulare in institutis vestris.] Eandem expositionẽ secutus est Rab. Salomon, ac ex nostris Theodor. hęc ex sponsæ persona uerba afferens; [Denigratã sum, dum creaturas adoro, omisso creatore, & solẽ hunc aspectabilem colo pro sole iustitiæ.] Baal quoque quidam esse volunt solem ipsum: nam, & Apollinem vocatum *Beel*, seu Belem ab Aquileiensibus Italię, scribit Herodianus lib. 8 historię, & Lilius Girald. in Apolline; Bel autem eundem esse, qui Baal, tum nomen ipsum Hebręum indicat, tum Hierony. docet lib. 1. coment. in Hoseã. Atq. eodem pertinet, quod Phylo Biblicus, atque Euseb. scribunt. Iouem a Phœnicibus nuncupatum Beel samen, quod Latine sonat. Cæli Dominum, quod videlicet sit sol reliquorum luminũ Princeps. Vide Lilium Girald Sintag. 2. in Ioue. vbi nomen Beli confundere nititur cũ Gręco nomine solis, Helios. & Seruium 1. Æneid. qui Saturnum, & solem, apud Assyrios tradit nuncupatum, *Hel*, id est, Deum.

R. Salomõ. Theodoret. Baal, siue Bel sol. Herodianu. Giraldus. Hieronym. Philo. Giraldus. Seruius.

Arabes adorarunt solis & elementorum. Herodot.

Fuit igitur antiquissima iuxta, ac cõmunissima, apud regiones illas Arabiæ conterminas adoratio solis; quam rem indicare potuit Iob, immo & digito tangere suo sęculo forte vigentẽ: cuius rei argumentum disertis verbis scribit Herodot. li. 1. de Persis agens: [More habent editissimis quibusq. conscensis montibus Ioui hostias immolare, omnem gyrum cęli Iouẽ appellãtes soli, Lunęq. sacrificant, & Telluri, igni, Aquæ, atq. ventis, hisque solis sacra faciũt iam inde ab initio; Vraniæ quoque sacrificant sic nimirum ab Assyrijs, Arabibusque edocti.]

9 *Solis exorientis adoratio.*

Sed illud, quod de solis fugere diximus, ad illius exorientis iubar referri posse, facit sane cum hac ipsa re: adorabant enim prisci Orientem solem, atque exorienti sacrificabant, vt descripsit Poeta;

Vir. 12. Æn.

Illi ad surgentem conuersi lumina Solem,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, pateris que altaria libant.

Herodot. Trismegist.

Quem morem fuisse Magorum, atq. Persarum scribit Herod. lib. 1. idemq Trismegisti præceptũ in Asclepio, & Pythagoreorum, vt scribit Cælius 12. cap 9. Aliorum quoq. Ethnicorum, a quibus decepti, & edocti Israelitę notati ab Ezechiele c. 8 16. [Dorsa habentes cõtra templum Domini, & facies ad Orientẽ, & adorabant cõtra ortum solis.] Eleganter autem dẽ Dorsa habentes contra templum: namque, ne cum vllo Ethnicorũ adorandi ritu conuenirent Israelitæ, adorabant ad Occidentẽ, & manifeste probat porta Oriẽtalis, per quã adoraturi ingrediebantur conuersi ad Occidentem. Vide D. Th. 1. 2. q. 3. 2. 3. Anastas. Nicen. q. 18 in Scripturam. Perdurasse autẽ eum Paganorum ritũ vsq. ad Priscillianistas, queritur Leo Papa sermo. 7 de Natiuit. [De talibus, inquit, instinctis illa generatur impietas, vt sol inchoatione diurnæ lucis exurgens a quibusdã insipientiorib. de locis eminentioribus adoretur. Quod nõnulli et Christiani adeo religiose se facere putant, vt prius quã ad B. Petri Apostoli Basilicã, quę vni Deo, viuo, & vero est dedicata, perueniant superatis gradibus, quib. ad suggestum areæ superioris ascenditur, conuerso corpore ad nascentẽ se solem deflectant, & curuatis ceruicibus in honorẽ se splendidi orbis inclinent. Quod fieri partim ignorantiæ vitio, partim paganitatis spiritu multum tabescimus, & dolemus: quia & si quidã creatorem potius pulchri luminis, quã ipsum lumen, quod est creatura, venerantur, abstinendũ tamen est ab huiusmodi specie officij.] Iam ergo Leonis tempore illa primæ Ecclesiæ consuetudo adorandi, & templa erigendi versus Orientem obsolescebat; quam seruandam curarunt, & præceperunt primi illi Ecclesiæ Patres statim adducendi.

Israelitę adorantes cõuersi ad Occidentem. D. Thom. Anastasius D. Leo.

Cur ad Orientem conuersi, varię causa. Iustinus.

Huius autem cærimonię non omnino certa ratio. Illa forte non vltima, quam indicat D. Iustinus q. 118. ad gẽtes, quod cum Diuinis præstantissima quæque ad honorem, & venerationem destinemus, Orientem etiam, quę mundi pars hominum opinione præstantissima censetur, in orando respiciamus. Illa etiam, quod matutinũ tempus existimaretur sacrificijs, & precibus opportunius, adeoque euigilantes intẽdere debebant in ipsam lucem matutinam. Cum qua ratione colludit illud Sapientiæ. 16. 28. [Quod ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactũ tabescebat; vt notũ omnibus esset, quoniam oportet præuenire solem ad benedictionem tuã, & ad ortum lucis te adorare.] Et humano quidem more existimabant matutinas salutationes Dijs esse gratissimas, tuncq. dicebatur primam diei horam Dijs nuntiare, quasi dormientes Deos prima luce excitarent. Rẽ indicauit Arnobius li. 7. aduersus gẽtes: [Quid sibi volunt excitationes illæ; quas canitis matutini, collatis ad tibiã vocibus? Obdormiscunt n. superi, remeare vt ad vigilias debeant?] & Apuleius, li. 11. Milesiæ Fabulę: [Inchoatę lucis salutationib. religiosi primam nunciantes horam perstrepunt] Sed elegãter Seneca Epist. 96. [Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere tẽplorum. Humana ambitio istis officijs capitur; Deum colit, qui nouit.] Tetigit rẽ hanc Lipsius, lib. 2 electorum, c. 18. Iosephus Scaliger ad li. 1. Tibulli eleg. 3. Forte illa etiam non inepta ratio, quod exoriens sol maior appareat, æque ac mitior, propitiorque, vt qui se conspicientis oculis permittat: nam paulo superius conscendens omnino arcet, læditque humanos oculos. Ideo Mercurius iubebat Occidente sole minime orandum esse ac Occidentem, sed conuerti ad Austrũ, ne languor cadentis lucis precãdi ardorem restingueret. Diuinioribus tamen rationibus alijs rem eandem non est aspernata Ecclesia Christiana, vt luculenter ostendit Cardinalis Bellarminus, lib. 3 de cultu Sanctorum c. 3. quod est de forma templorum, & Durantius de ritibus Ecclesię, c. 3. Noster Iacobus Gretserus agens de Christi Domini Cruce respiciente ad Occidentem libro 1. de Cruce, c. 25. idque confirmant ex Tertulliano lib. contra Valentinianos c. 3. Iustino, q. 118. Epiphanio, Hæres. 19. Orig. Basilio, Gregor. Nysseno, Augustino, Germano, Damasceno, Vvalfrido. Quibus adde eundem Tertullianum in Apologet. c. 16. & 30. Clementem li. 2. Const. c. 57. Athan. de plurimis qq. q. 14. Anast. Nicen. q. 18. in Script. Clem. Alexand. lib. 7. Stromat. cap. 4. & tangitur in antiquis Hispaniæ legibus, par. 1. tit. 10. Leg. 14. cum D. Thoma Theologi. 22. q. 84. art. 3 ad 3. Martinez lib. 8. Hipo yp. cap. 5. Durantus de ritibus Ecclesiæ superius adductus, Lilius Girald. Sintag. 17. Atque ex hoc more suum panegyricum, & Theodosij Imperatoris auspicia exorditur Pacatus; [Vt Diuinis rebus operantes in eam cæli plagam ora conuertimus, a qua lucis exordium est, sic ego vota verborum soluturus, id orationε tempus aspiciam, quo Romana lux cœpit.]

Allusio sapientię ad priscum morem. Matutina Deorum salutationis. Arnobius. Apuleius. Seneca. Lipsius. Ioseph. Sca. Trismegist. in ß. Asclepiade. Ecclesia mos orandi ad Orientẽ. Bellarmin. Durantius. Gretserus. Multiplex tres agentes de adorantibus ad Orientem. Latinus Pacatus.

Et Lunam incedentem clare.

10 *Luna culta.* Lunæ nocticulæ *templum.*
11 *Lunã delectat, & fax dat.* Lactare *quid illustrata Sapientia, & Hosaas.*
12 Osculari *in Sacro sermone ad adorationem pertinere. Explicari Moyses, & Hosaas.*
13 *Priscorum in adoranda cum osculo ritus; & consuetudo. Osculum labiorum.*
14 *Osculum in adoratione sinsacris. Illustratus locus Reg. Ezech. ?s.*
15 *Quid per* osculum *significetur. Varij adorandi ritus.*

SIcut sol cæli rector, & Rex, ita Luna Cęli Regina, et in Sacro sermone cognominata est, & pene ab eisdem culta & adorata, a quibus sol, vt supra indicauimus. Adeoque Luna noctiluca templum habuit, cuius Varro meminit li. 4. de lingua Latina. Sed potissimum videtur adorata in plenilunio, cũ videtur incedere pompatico, immo fęmineo gressu, quem significat ille incessus, quasi dominantis, atque triumphantis. Illud vero quod sequitur; & lętatum est in abscondito cor meum; videtur profecto idem cum illo sapientiæ; Quorum, & si specie delectati, &c. Est enim, vt diximus, ille lucis con-

10 Luna adorata, a quibus sol. Templũ Lunæ nocti lucę. Varro. 11 Sap. 13. 3.

spe-

spectus per se multo lætissimus, atque iucundissimus. Quod idem significat Symmachi lectio: Si dilatatum est cor meum. Idemq. fere Sap. 15. vbi de specie solis, & Lunæ sermo est; [Persuasum habẽt, quoniã bona sunt, quæ videntur:] nam ex proprietate vocis originalis, lętandi, hic significatur lætitia quædam, quæ cum voluptate quadam hominis animo latenter obrepit, & aliquid suadet. Ab eadẽ enim radice dr̃, puer, aut paruulus, quasi suadibilis. Lectionem maculosam esse librariorum incuria, & Lætatum pro Lactatũ subrepsisse contendit noster Frãciscus Ribera, vir procul dubio doctrina insigni, ac sanctitate præclarus; idq. ex verbo originali decipiendi, quod hoc loco subest, siue lactandi, vt vertere solet Vulgatus, existimat necessario colligi ad illud Holeæ 2. Ecce ego lactabo eam. Et quidẽ eleganter Ribera illustrat ea Nonio, Põpeio, Festo, Terentio, illam vocem, atq. significationem lactandi pro decipiendi, voa enim eadẽ sup. vers. 9. vertitur Si deceptũ est cor meum; & similiter hoc ipso loco Septuag. Si deceptum est clam cor meum; eadẽ omnino significatione, quasi diceretur; Si delectatũ est. Ac bene esset; nisi correctio Vaticana illam lætandi vocem retinuisset, sensu quidẽ minime incommodo; namq. vana illa lætitia, atq. species, lactando oblectat, atque illectando decipit, errorémque suadet. Hæc enim omnia cadũt in significationem verbi originalis, atque huiusmodi omnes illecebras, & oblectamenta complectitur. De cuius proprietate dixi superius cap. 5. non pauca.

Symmach. — פחה — *Examẽ germana lectionis.* — *Francis. Ribera.* — *Lactare quid.* — *LXX.* — *Vulgata lectio, & correctio.*

12 Et osculatus sum manum mea ore meo. Hoc fere modo Septu. Si osculatus sum manum meam ponens ad os meum. Pagn. Caiet. Alij vero, vt Vatablus, & Regia: Si osculata est manus mea os meum; sensu eodem, sed dicẽdi forma insolentiori. Illud vero, & coniungit cũ parte superiori: Si ita lętatus sum, vt interna animi persuasio me impulerit in externum illum habitum adorandi, & osculãdi manum. Rem autem esse de adoratione probare potest ipsum originale verbum osculandi, *Nasak*, q̃ ad adorationem etiam refertur, non solum a Septuag. sed etiam a Hierony. super id Psal. 2. Apprehendite disciplinam; legentibus; adorate, quod alij dixerunt; Osculamini. quod etiam verbũ subest Holeæ 13. 2. vitulos adorantes Pagnin Regia, Tygur. Osculantur vitulos. Quam quoque lectionem fuisse Aquilæ, testatur Hieronymus. [Aquila (inquit) interpretatus est: deosculantes; qui enim adorant, solent deosculari manum suam, quod Iob fecisse se negat.] & Genesis 41. 40. Ad tui oris imperium cunctus populus obediet. Quod similiter legit Regia: Super os tuũ osculabitur omnis populus. Vatablus. Os tuũ osculabitur omnis populus, hoc nẽpe signo te illorum esse Dominum ostendentes. Erat vero hæc adorãdi
13 ceremonia, & ratio, quam fere descripsit Plin. lib. 28. c. 2. [Inter adorandum dexteram ad osculum referimus, & totum corpus circumagimus.] nam eminus stantes, manum versus eum, quem adorabant, porrigebant; eamque statim reuerenter referebant ad osculum, ita vt palma, quæ ad Deum conuersa fuerat, eadem ipsa reuerteretur ad os: Nam quod postea Plin. ait; Dextera osculis auersa appetitur; intelligi oportet de osculis impressis dextræ alienæ. Apuleius apolog. 1. de improbo quodam; [Si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratia manum labris admouere. & lib. 4. de Asino; Multi admiratione stupidi, & admouentes oribus suis dexterã, priori digito in erectum pollicem, vt ipsam prorsus Deam Venerẽ religiosis adorationibus venerabantur. Minutius in Octauio: Cæcilius simulachro Serapidis viso, vt vulgus superstitiosus solet, manum ori admouens, osculũ labijs impressit.] Lucianus in Encomio Demosthenis ad finẽ, describens illius mortem: [Salutato, inquit, Deo sponte sequar, ego sic sperabã facturum, cum ille manũ ori admouet, neq. ego suspicabar, eum aliud facere quam orare Deos.] Et de sacrificijs: [Si quis pauperita Deo litat, vt dextera duntaxat sua ipsius exosculetur.] Atq. hinc et cum homines alios venerabantur, dicebantur manu adorare, aut venerari. Tacitus li. 16. de Nerone: [Postremo genuflexus, & cœtũ illum manu veneratus.] Sueto. de Claudio; [Eosdem spectacula edẽtes, surgens, & ipse cũ cętera turba voce, ac manu veneratus est.] Sed Tertullia. peculiariter de Oriente sole: [Plerique vestrum affectione aliquando cælestia adorandi, ad solis ortum labia vibratis.] Hierony. in Ruffinũ: [Qui adorant, solent deosculari manũ, & capita summittere.] Et quidẽ Glossarium antiquũ docet hoc genus osculi, labratũ, dici solitũ, patiendi sensu, videlicet quod Rex accipiat ab alio osculũ in suũ honorem. Vide Cuiacium li. 11. obser. c. 57.

LXX. — *Pag. Caiet.* — *Vata. Reg.* — *Verbũ osculãdi, de adoratione.* — נשק — *Pagn. Reg. Tygur.* — *Hieronym.* — *Vatabl.* — *Plinius.* — *Dexteram auersã, an conuersam palmã osculentur.* — *Apuleius.* — *Minutius.* — *Lucianus.* — *Manu adorare, quid.* — *Tacitus.* — *Suetonius.* — *Tertullian.* — *Cuiacius.*

14 Ea Sacris in eandẽ rem pauca quædam, præter ea, quę nuper dicebamus 3. Reg. 19. [Genua, quæ nõ sunt incuruata ante Baal, & omne os, quod non adorauit eũ, osculans manum.] & Hierony. illud Ezech. 8. 17. [Ecce applicant ramũ ad nares suas.] de hac ipsa adorandi cerimonia vsurpat: [Applicabant, inquit, ramos ad nares suas haud dubium, quin palmarum, vt per hoc eos idola adorare significet. Denique & Iob inter cæteras virtutes et hoc habuisse, se dicit, quod nunquam aspiciens cælũ, & solem, & lunam, & astra fulgentia, osculatus sit manum suam, i. adorauerit creaturas.] Quo vr̃ pertinere illud Ps. 2. 12. Apprehẽdite disciplinam. quod proprie ea Hebræo legi potest; Adorate filium; vt ait Hierony. in commẽtarijs: vel, vt idem met vertit; Adorate pure. Aquilas Osculamini filium. Quod egregie cum adoratione conuenit. Vide hoc loco Genebrard. Atq. adeo illud Ps. 124. 3. Non relinquet Dominus virgam peccatorum (impiorum Babyloniorum dominatum) super sortẽ (in terra, & in oppidis) iustorũ; vt non extẽdant iusti (videlicet prouocati prauo exemplo, aut minis, & vi compulsi) ad iniquitatẽ (id est, ad idola, vel ad idololatriã; a radice *Ghaual*) manus suas. Hæc interpretatio Caietano placuit. Sed mihi non omnino, tum quod verbũ extendendi, seu mittendi manum, est aliquid operis faciendum, potius quam ad osculandum. tum quod iniquitas ab illa radice non inuenitur posita pro idolo; neque est eadem vox, quæ dicitur iniquitas maxima. Atque ad illud osculum humanum, de quo nuper dicebamus pertinere vr̃ illud Eccles. 29. 5. Donec accipiant; osculantur manus dantis.

Hi verbum. — *Hieron.* — *Aquila.* — *Genebrard.* — עול — *Caietan.*

15 Sed vnde nam, aut quorsum hæc manuum deosculatio inter adorãdum? Hornbonus quidam in Laertij notis, existimauit, ad quandam silentij venerationem illud pertinuisse, vt labiis manus admouerent, quasi digito compescentes labellum: Paræmimicum omnino illud est, Deum coli silentio. Sed illud multo verius, vt cum adorantes sæpe manus, pedes, genua, ora oculos aliorũ suauiarentur; cum verebantur ore profano Deos, vel Principes tangere eminus id facerent porrecta manu, statimque ad os relata Cicero act. 5. in Verrem meminit simulachri Herculis, cuius mentum adorantium osculis attritum fuerit. Lucretius etiam simulachrorum, quorum dextræ attenuatæ fuerint.

Quorsũ manuum osculum in adoratione. — *Hornbonus.* — *Ritus osculantiũ manus, & genua.* — *Cicero.* — *Lucretius.*

Sæpe salutantum tactu, præterque meantium. Disseruit de huiusmodi prisco ritu luculenter Iustus Lipsius lib. 1. elect. c. 6. Muretus lib. 10. Var. cap. 1. Pythæus 1. aduersariorum c. 7. Fuluius Vrsinus. Et de diuersis quoque adorandi generibus, & ritibus, Cælius non vno loco. Cladius de Sainctes repet. 9. de Eucharistia c. 7. Iacobus Durantius lib. 2. Variarum cap. 16. Ioannes Durantus de ritibus Eccles. lib. 1. cap 3.

Lipsius. — *Muretus.* — *Pithæus.* — *Vrsinus.* — *Cæl. Rodig.* — *Sanctes.* — *Durantius.* — *Durantus.*

XXVIII. Quæ est iniquitas, &c.

16 *Diuinæ adorationis gloria, & laus apud Isaiam.*
17 *Ex idololatria Zelus in Deo. Idololatria symbolum vniuersorum peccatorum. Varia illius nomina.*
18 *Idololatria crimen: cur dicatur* iniquitas, iudicata.
19 Negatio, *&* mendacium, *idololatria.*

16 IAm de peccato idololatriæ id, quod sequitur vers. 28. Quæ est iniquitas maxima; nam vr̃ Diuinitatem ipsam Deo velle auferre, & quãtum in se est, suo solio exturbare. Diuinumque honorem creaturæ impendere cũ eiusmodi sit illa vera Diuinitatis gloria; vt nihil præter Deum illius particeps esse possit. Sicut enim vna, & singularis est Diuinitas, ita & vnica, & singularis illius adoratio, quæ nulla ratione communicari creaturæ possit; Scriptũ est enim, Is. 42. 8. [Gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. vbi laudis, & gloriæ nomine ex frequenti Scripturę, & Patrum vsu, est idem, quod latria, vt aliquando copiose ostendimus.

Idololatria grauitas. — *Laus, et gloria, Latria.*

17 Hinc ille Zelus Dei ardẽtissimus aduersus violatores sui nominis, & cultores idolorũ; vt propterea dicat ipse Deus indignabũdus; [Vidit Dñs, & ad iracundiã concitatus est, &c. Ignis succẽsus est in furore meo, & ardebit vsq. ad inferni nouissima; deuorabitque terram cũ germine suo, & montium fundamenta comburet.] Dicitur præ-

Deut. 32.

Va in Idololatria nomina. præterea, Amaritudo, & Fel, Deuteron. 39. 18. quod Diuino palato acerbiſſimum ſit. Cum aliquod maximum flagitium notatur in Scriptura, comparatur cum idololatria, tanquam cũ prima improbitatis menſura. 1. Reg. 15. 23. *Idololatria omnium peccato ũ ſymbolum.* Quare idololatria videtur eſſe ſymbolũ peccatorum omnium, præſertim, quæ aduerſus Deum fiunt: ſicut *Sãguine ſignificata peccata contra proximum.* ſanguine, vel homicidio ſignificari ſolent vniuerſa, quæ contra proximum, Ezechielis 9. 9. [Iniquitas domus Iſrael, & Iuda, magna eſt nimis valde; & repleta eſt terra ſanguinibus. & ciuitas repleta eſt auerſione,] Simile id Ezech. 22. 3. [Ciuitas effundens ſãguinẽ in medio ſui, vt veniat tẽpus eius & quæ fecit idola contra ſemet ipſam.] *Antonomaſia peccatũ pro Idololatria.* & per Antonomaſiam infidelitas appellatur, peccatum; & gẽtes, & idololatræ, peccatores Galat. 2. 15. [Nõ ex gẽtibus, peccatores.] Luc. 24. 7 [Tradetur in manus peccatorũ.] Ioan. 16. 8 [Arguet mũdũ de peccato, quia non crediderunt.] Vehemens illa amplificatio eſt Sapien. 14. 17. [Infandorum cultura idolorum oĩs mali cauſa eſt; & initiũ, & finis: aut.n. dũ lætantur, inſaniunt; aut certe vaticinantur falſa, aut viuunt iniuſte; aut peierant cito.] Ad tãtũ flagitiũ [obſtupeſcunt cæli, & portæ eius deſolantur vehemẽter.] Iere. 2. 11. *Conqueſtio Dei grauiſſima de Idololatria.* Via de alio crimine iã grauiter cõqueriſ Deus, atq. de Idololatria; vix alicuius improbitatis iã multæ, tãq. graues appellationes: Iam.n. appellantur idola, offenſiones, & dolores oculorũ, vt quę Deus nõ *Varia Idololatria nomina.* ſuſtineat videre; Iam Abominationes, vt quas nõ ſine ingenti nauſea coram ſe videat; iam, [odium, ſpurcitia, immunditia, ſordes.] Denique nihil eſt turpe, nihil immundum, cum quo non comparetur maxima hæc iniquitas.

18 Vbi obſeruandum, ſicut ſuperius cum de adulterio egit verſic. 11. & appellauit iniquitatem maximam, in Hæbreo haberi; [Iniquitatem iudicum, ſiue Iniquitatem iudicatam; ita etiã hoc loco legit in Hebręo; Iniquitatem iudicatam, videlicet dignam iudicio iudicumq. ſententia ſeueriſſima, & grauiſſimo ſupplicio. Congruit cum hoc grauiſſima, & ſeueriſſima lex deinde lata non vno tantum loco. Vide Deuter. 4. 25. & 23. 6. aut quia (vt non *Vatabl.* ineleganter expoſuit Vatablus) [iam iniquitas illa fuiſſet iudicata, atque ipſe Iob extremo ſupplicio affectus,] ſi idololatriæ labe ſe contaminaſſet.

19 *LXX.* [Et negatio contra Deum altiſſimum.] Proprie Septuaginta iuxta Hebræum: [Quod mentitus ſum coram *Cur Idololatria dicantur mendacium.* Domino altiſſimo.] Hinc idololatria, aut idola ſæpe dicũtur mendacia & idololatræ, mẽdaces, aut quia mentiuntur idola promittentia, & præferentia, quod non ſunt; aut quod idololatriæ negent verũ Deum, verumq. ſuum Dominum Pſ. 44. 18. Iſaiæ. 18. 15. & 17. Ezod. 3. 9 & c. 44. 20. & c. 54. 4. & c. 59 13. Hoſeæ 7. 1. Ieremiæ 8. 8. Illud etiam ad huiuſmodi mendacem Dei negationem facit, quod qui Deum non agnoſcit, neque reueretur, videtur facere contra mentem, vtpote cui naturalis videatur, & inſita Dei creatoris ex creaturis cognitio, & reuerentia. Atque hæc de hac prima interpretandi ratione, quæ de creaturarum adoratione eſt.

Prioris expoſitionis de adorato Sole, indicium; atque ſecunda, quæ eſt de diuitiarum ſplendore, explicatio, & probatio.

20 *Præcedens expoſitio minus cohærens.*
21 *Interpretatio, & nexus cohærentior.* Sol, *&* lux *ſplendentis fortunę ſymbolũ, Eclypſis, ę rumnarum. Illuſtratur Eccleſ.*
22 *Diuitiæ, & deſideria inanem lætitiam in animo generant.*
23 *Amoris ſymbolum,* oſculari manum, *tum etiam ſuorum operum iactatio.*
24 *Qua ratione diuites dicantur negare Deum.*

20 *Præcedens ſententia minus cohærens.* PRomouimus primã expoſitionem, & ingenti veriſimilitudine communiuimus. Sed dicam ſyncere, neque germanam, neque omnino cohærentem non immerito videri poſſe. Huius mei ſenſus auctorem habeo *Chryſoſt.* Chryſoſtomum, cui [minime ſit veroſimile hęc dicta eſſe in Idolorũ cultũ. Quoniam (inquit) numquã id in ſũmis virtutis officijs poſuiſſet:] nam veram illam religionis fidem, & cognitionem retinere poſſunt homines moribus corruptiſſimis; & potius eſt initium, atque fundamentũ ſanctitatis, non ſummum faſtigium. Ego etiam illam rationem adiungo, quod minime appareat, quorſum ſe ab idololatriæ crimine aſſerere vellet Iob, qđ nemo illi vel obiecit, vel obijcere potuiſſet: præſertim, cum continens ſuorum præclare geſtorum narratio, & præſentis orationis opportunitas rem illam minime poſtularent.

21 *Secunda exponendi ratio cohærentior.* Ergo ſi tenendum eſt filum orationis totius, videtur hic locus referendus ad illam, de qua nuper loquebatur, felicitatem, ſplendentis fortunæ, atque auri. tanquam ſplendidiſſimi ſolis fulgorem; & argenti, tanquam Lunæ radiantis lucem iucundiſſimam, quas nunquam coluit; neque adorauit. Eſt enim [idolorum ſeruitus, auaritia.] *Lux, felicitas.* Eſt itaque lux ſolis ac lunæ iucundiſſima quædam felicitatis imago, quam diuites, & auari colunt, & adorant; & quæ aliquando ipſa coluit, & venerata eſt, ac comitata *Epheſ. 5. 5.* ſanctos, ſingulari quadam Dei optimi prouidentia. Quã- *Felicitatem adorãt auari, ſed aliquãdo felicitas honorat ſanctos.* tam enim putas felicitatem ſignificatam Ioſepho, cum [vidit Solem, & Lunam, & Stellas,] illum adorantes? Ac denique ſicut miſero contenebreſcunt Sol, & Luna, ſic felici Sol, & Luna ſolito ſplendidiores exoriuntur.

Gene 37 9. Bipartita interpretandi ratio. Sed in hac exponẽdi ratione diſcrimen eſt: Nã Septuaginta exiſtimaſſe videntur nunc proponi a Iob peculiarem quandam rationem, atque ratiocinationem, qua ipſe vtebatur ad contemptum diuitiarum: nã ipſi legunt; [Annon videmus ſolem, qui lucebat, deficientem, Lunam autem decreſcentem? non enim in eis eſt.] Quam *LXX Chryſoſt.* ſententiam Chryſoſtomus ſic illuminat [Sic ea, quæ in cælo ſunt aſtra vtique lucentia, viciſſitudini tamen ſunt obnoxia, Sol enim deficit, & Luna minuitur; Annon extremę hoc fuerit dementiæ, quæ terrena ſunt, ea ſtabilia, ac firma putare? Hæc nimirum cauſa erat, cur illum humana hæc bona neque oblectarent præſentia, neque abſentia angerent.] Subiungit ſtatim: [Sol, quod vſq. adeo vtile, ac neceſſariũ eſt, quo ſublato vita eſt erepta mortalibus, commutationẽ tamen admittit: Multo magis ea admittent, quæ tũ ſuperuacanea ſunt, tũ illã nobis neceſſitatem adferentia] Similiter quoq. Olympiodorus. [Vt *Olympiod. Eclypſis humanę felicitatis.* Sol deficit, ac Luna diuino iuſſu cõſeneſcit; ſic ego quoq. de diuitijs, tanq̃ de re, quæ nunquã conſiſtit, cogitabam illudque didici, nequaq̃ eſſe mẽtis aciẽ in incertas opes intendendam] Simili vſus ratione, atq. tranſlatione videtur Eccleſiaſtes in ſua illa concione, de contemptu diuitiarum, vniuerſæq. humanę felicitatis, appellans Solis defectum; Quid habet (inquit) [homo de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole]. q. d. in hac rerum omnium caducarum viciſſitudine, & commutatione: ſubijcit deinde: Oritur Sol, & occidit. Atque quotidiano huiuſmodi *Eccleſ. 1. 4. Hieronym.* defectu, & vt Hieronymus ait, ſuo ortu, & occaſu, mundi, nedum hominis interitum, & inconſtantiam repręſẽtat. Colligit tandem ea huiuſmodi, alijſq. naturalib. rationibus, oĩa eſſe vaniſſimam vanitatem. Sed recte etiam *Sol auri gleba apud Euripidẽ Caelius. libr. 4. cap. 10.* cohęrebit, vt ipſam ſplendentem fortunam, appellet Solem, ac Lunam, non conſiderata illa viciſſitudine, & locis defectu. Illam autem lętitiam videndi auri glebam (ſic.n. aliquis appellauit Solem) & argenti maſſam Lunarẽ, indicauit idem Eccleſiaſ. c. 5. 10. [Quid prodeſt poſſeſſori, *Eccleſ. 5. 9.* niſi quod cernit diuitias oculis ſuis?] q. d. hęc luminaria auri, & argenti tantum ſeruire diuitibus auaris, ad videndum, cum fulgẽt: propterea q. videtur dictũ; [Auarus non implebitur pecunia: & qui amat diuitias, fructũ nõ capiet ex eis.] nam cum tũ tum illis vtatur ad vidẽdũ, impleri non poteſt; cum ſcriptum ſit: [Nõ ſaturatur oculus *Eccleſ. 1. 8.* viſu, nec auris auditu impletur.] Propterea q. idem Salomon comparat ſordidum auarum, qui [non vtitur bonis ſubſtantię, cum illo, qui non vtitur lumine Solis c 6. 5.

22 *Lętitia inanis ex diuitijs.* Cõgruit etiam, quod ſequitur; [Si lętatũ eſt in abſcõdito cor meũ.] Diximus enim diuitias efficere ſolere uaniſſimam quandam animorum lętitiam, atque uoluptatẽ. Vrget etiam Nicetas particulam illã, [In abſcondito; *Nicetas.* Pleroſque enim (inquit) inuenias, qui palã contẽptũ prę- *Auaritię malum occultum.* ſeferant diuitiarũ, in mentis autẽ latebris cupiditatẽ pecunię alunt, atq. occultant.] Tum etiã forte illud indicat; Auaros nõ tam ex ijs, quas poſſident facultatibus, & diuitiarum magnitudine voluptatem capere ſolitos, quam ex occultis quibuſdam deſiderijs eorum, quæ non habẽt, voluptatem ſibi fingentes: vt aliquando expoſuimus, differentes de diuitiarum cupiditate, & deſiderijs multis.

23 *Olympiod.* Cohæret, quod ſequitur; [Et oſculatus ſum manum meã.] Olympiod. [Sæpe numero nõnulli, eum ſua facta *Oſculũ manuum allegoria.* efferunt, manus oſculãtur ſuas.] ſimile id quod præceſſit. num. 25. [Si lætatus ſum, quia plura reperit manus mea.] Exiſtimat præterea Chryſoſt. hæc de manuũ oſculo, ad *Chryſoſt.* amantium ſimilitudinẽ ſũpta videri, qui dũ ij, quos dili-

gunt,abſunt,illorum diuitias,ac res geſtas cũ admiratione vſurpantes, manus ſuas ſuauiantur. Eaſlimo quia in ſignũ oſculandi manus illius,quem diligunt.] Sic igitur, qui abſentes diuitias concupiſcit, manus ſua ſuauiatur vt ſignificet ſe amare,& deperire, quod non habet.

Iam id quod ſequitur,de [Iniquitate maxima,& nega-
24 tione,] aut mẽdacio aduerſus Numẽ, ſic elucidat Olympiodorus elegati paraphraſi: [Si ego aliquãdo in mea potius dominatione,atq. in meis egregijs facinorib⁹ quã in Deo ſpẽ,atq. fiduciam collocaui,plane mẽtitus ſim veritatẽ;cũ nõ a nobis ipſis,ſed a Diuina gratia omne ſit auxilium: Ergo ſi deceptus tale quid paſſus ſũ,in ſcelere,id mihi ponatur grauiſſimo.] Negãt autẽ Deũ bonorũ omnium largitorem diuites,iuxta id Prouer.30. 8. 9. [Mendicitatem,& diuitias ne dederis mihi,ne forte ſatiatus illiciar ad negandum; & dicam,quis eſt Dominus?] Quaſi dicant,diuities; Ego feci me ipſum. Tũ etiam, depoſitum diuitiarum illis a Deo commiſſum,negare videntur:nam pauperi Dei nomine petenti, negant ſe aliquid habere, quod largiri poſſint. Sed iam de illa ſententia ſatis.

Olympiodor. *Mẽtiũtur, a Deo eũ, ã ã nõ refer-ũt accepta.* *Diuites negãtes depoſitum pecuniarum.*

XXIX. Si gauiſus ſum ad ruinam eius, qui me oderat: & exultaui, quod inueniſſet eum malum,

1 *Pronum humanum ingenium ad gaudium de inimicorum malo.*
2 *Verum ſignum dilectionis inimicorum.*
3 *Dictio* Fuge Inuenire, *&* exultare *quid.*

NVllam lætitiæ voluptatem animo cepi ex meorum aduerſariorum rebus aduerſis; neque elatus ſum in illorum pernicie atque ruina. Quod quam ſit difficile, nouit nemo,niſi qui ab alio læſus eſt. Quamuis enim quis ſe a vindicta contineat & totam rem Deo ſupremo vindici committat;ſed cum videt iam hoſtem ſupplicio affectum, quotus eſt, qui non ſibi lætandi, atque gaudendi materiam ampliſſimam oblatam intelligat? Quantum enim gaudium illi negatum eſt,cui dicitur; [Non lætaberis in die perditionis eorum.] Quantum vero conceditur;quibus dicitur fore, [vt videant pauperes, & lætentur?]& qui ſibimet gratulantes dicunt, [Euge, euge, viderunt oculi noſtri?]

1 Difficile nõ gaudere in aduerſariorum ruina. *Abd. 15.* *Pſ. 68.38.* *Pſ. 34.21.*

Sed illius dubitationem habet, cur non potius ſuam probitatem commendet Iob, quod ſuos inimicos dilexerit; hoc enim excellentius: quam quod minus eſt, in illorum malis non gauiſum fuiſſe? Reſponſio petenda ex Greg. documẽto quodã in huius loci tractatione: [Sępe in dilectionis imagine erga inimicũ animus fallitur: ſeq. hunc diligere æſtimat, ſi eius vitæ contrarius nõ exiſtat. Sed dilectionis vim occulte, & veraciter,aut profectus inimici, aut caſus interrogat: ſi enim de proſperitate addicitur,& de calamitate ſe odientis lætatur,conſtat quia non amat,quẽ non vult eſſe meliorẽ:eumq. ẽt ſtãtẽ voto perſequitur, quẽ cecidiſſe gratulatus.] Verũ.n.vero ex odio etiã naſcitur lætitia de alterius malis,vt elegãter Plutarchus dixit:[Inimicitia cũ odio introducit inuidiã,obtrectationẽ lætitiã de aduerſis inimici rebus,acceptarũ iniuriarum memoriã,eamq. in animo relinquit. Ex veriſſimo itaque ſigno ſuam erga amicos charitatem commendat Iob, Virtutem ſane Chriſtiano dignam: addo etiam dignam magno, & excelſo animo. Videtur enim illum,qui in alterius malis lætatur, non tam nocendi deſiderium, quam vires defeciſſe. Plutarchus de vtilitate ex inimicis capienda ſapienter, [Simplicitati, & magnanimitati atque bonitati plus hic loci eſt, quam in amicitijs. Non enim tam pulchrum eſt, bene amico facere, quam turpe non facere id,cum neceſſitas eius requirit. Cæterum oblata occaſione vlciſcendi inimicum eum miſſum facere, ęquanimitatis eſt: qui vero et miſeratur inimicũ afflictũ, & opẽ fert indigẽti.& filijs eius,ac familię aduerſo ipſorũ tẽpore operã ſuam, ſtudiumque defert, hunc,qui non amat ab omni humanitatẽ,neque ob probitatẽ laudat;]

2 An maius inimicos diligere, quã nõ gaudere in illorum ruina. *Gregor.* *Plutarch. de inuidia.* *Vera dilectionis indicium.* *Plutarch.*

Huic pectus atrum eſt,atque adamantinum,
Eſt :a ferro viſcera vel rigent;

[Cęſari,cũ ſtatuas Põpeij deiectas erigi iuſſiſſet, Cic. dixit;Põpeij ſtatuis reſtituẽdis tuas defixiſti.] Vide Pro. 24.17.18.& Eccl.8. 8. & quæ diximus ſuper id c. 22. 19.

[Videbunt iuſti,& lætabuntur,& innocens ſubſannabit eos.] Ex quo etiam loco peti debet enodatio illius quæſtionis,quam hic tractat Gregorius, videlicet qua ratione poſſimus lætari de inimici ruina? nam [Euenire (inquit) plerumque ſolet,vt non amiſſa charitate,& inimici nos ruina lætificet, & rurſum eius gloria ſine inuidiæ culpa contriſtet.] Sed plura loco iam indicato. *Gregor.*

Secunda vero pars: [Et exultaui,quod inueniſſet eum malũ;] nihil habet peculiare;eſt enim ſuperioris expoſitio. Septuag. illum exultationis affectum exprimunt: Et dixit cor meũ,Euge. Notat vero Nicetas,[Euge,dictionẽ eſſe ad voluptatem;atq; irriſionem pertinentẽ.] Verbũ autem exultandi affert motum quendam lætãtis animi, & ſeſe ipſum excitantis, & exurgentis,quaſi ad fruendũ occaſione oblata: nam ab eadem radice eſt eſt id Iudic.5. 12.[Surge,ſurge Debora,ſurge,ſurge,& loquere Canticum.] Quare hoc loco Symmachus ex proprietate vocis originalis legit; Si inſurrexi. Cum autem ille habitus exultandi,aut inſurgendi, vel eleuandi ſe,aliquid hoſtile afferat,illa exultatio, iuxta ſubiectam materiam, accipi debet cum animo,& habitu hoſtili. Lectio illa,quam habet Hebræus apud Caietanum, quamuis iuxta proprietatem Hebrææ vocis languidior videatur, at Iobi charitatem erga inimicos multum commendat.[Si me moui, quia inuenit eũ malum.] q.d. Nihil omnino animo perturbatus ſum, ac neque leuiter quidem ad lętitiam commotus.nos diceremus. *No per eſſo bizo mouimiento ninguno.* De proprietate vero verbi inueniendi (valet.n.idẽ quod venire in, rurſus per hypallagem,dicitur homo venire in malum, cum in calamitatem incidit) diximus alio loco.

3 LXX. *Nicetas.* עור *Symmach.* *Caietan.* *Inuenire.* *Hypallage.*

XXX. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animam eius.

1 *Conſuetudo Scripturarum. Verbum* Dandi *varium, ac multiplex in ſacro ſermone.*
2 *Appetitus hominis importunus, præſertim laceſſitus.* Petere, *aut* expetere *quid. A Deo non petenda vindicta.*
3 Maledicere, Defendere. *Læſi ab hoſte iuramento,minantur vindictam.*
4 *Iob nunquam malo precatus ſuis aduerſarijs.*

SOlent Sacræ Litteræ non ſemel; quod difficilius eſt, præmittere, & quæ minora ſunt poſtponere, vt ſignũ ſint præcedentium,aut vt ea præcedentibus facilius credantur. Minus autem videtur: nulla conijcere in inimicum maledicta, quam nullam concipere lætitiam ex illius malo; Sed tamen res per ſeſe difficilis, ac ſpecioſa coram Deo: Non dedi ad peccandum guttur; Nunquam verbo maledico peccaui aduerſus proximum. Guttur,os, linguam (ſunt enim hæc omnia ſermonis inſtrumenta, & ſępe pro ſermone ponuntur) ſua ſponte ad inimicorum execrationem prona,& expedita,non permiſi ſuę libidini,ſed continui in officio, & charitate. Illud vero, Dare ad peccandum guttur, Hebraiſmus eſt,nihilque aliud ſignificat,quam peccare gutture. Similis locutio, Eccleſ.5.5.[Ne dederis os tuum,vt peccare facias carnẽ tuã.] Exponitur ſlatim: Et ne dicas,&c. Sic,Dari pedem in commotionẽ,eſt nutare,aut vacillare,Pſ.120.3.& Dare faciem ad aliquem,eſt intueri in ipſum, vt in Hebręo eſt, Daniel.9.3. Ezech. 14.7.8. & 15.7 Dare fornicationes, cum aliquo fornicari. Ezec.53.7. & ſexcenta huiuſmodi.

1 Conſuetudo Scripturarum. *Metonymia* *Inſtrumenta ſermonis pro ipſo ſermone.* *Hebraiſmus.*

Si nimiũ curioſe premere velis vocẽ illã Dandi, Fingere quod vere potes, te lęſum ab inimico; iã iniuria acceptã, & ipſe animus,& appetitus male affectus expetere videntur ab homine omnia inſtrumẽta ſe vlciſcẽdi. & aduerſariũ lędendi,cor,manus,pedes,linguam,ad peccãdũ Qui ſui animi impos eſt, facile dat poſtulata; qui ſui compos eſt,nedum guttur dat ad peccandum, & expetẽdũ aĩam inimici Facit cũ hoc ipſa vox, quę ſequitur expetendi,quod proprie eſt petere.q.d. Nunquã dedi guttur meũ,neq; petij.ideſt,neque male locutus ſum de aduerſario,neq; expetiui animo. Quamquã illa eſt petendi, aut expetendi ſimplicior interpretatio;quod nõ petierit a Deo vllũ malum ſuis aduerſarijs. Qua de re loquitur elegãter hoc loco Greg.[Peccaret (inquit) ſi hoc optaret a Deo fieri,qđ ipſe facere vel oĩno nõ poſſet, vel ſi poſſet,

2 Appetitum læſus petit ab homine omnia vindictæ inſtrumenta. שאל *Gregor.*

minime

Maledicta, & imprecationes.

minime deceret: nam qui maledictionibus inimicum impetunt, quid aliud in eum facere Deum volunt, nisi quod ipsi facere aut nequeunt, aut erubescunt.]

3 אלה *Iuramenta imprecatoria, & comminatoria.*

Maledicens animam. Male precans illius vitæ, aut ipsi homini. Verbum Maledicendi est aut execrari, aut iurare, iuramento videlicet imprecatorio. Quare hic acciperem de iuramento huiusmodi, cum homo se sua ab inimico iurat se vindicarurũ, & iustas de inimico pœnas sumpturum: Cuiusmodi illud est Iudith 1. 12. [Indignatus Nabuchodonosor iurauit, quod defenderet se (vindicta sumeret) de oĩbus regionibus his.] & 1. Reg. 15. 22.

4 *Iob cũ Dauide, & Ieremia collatus.*

Illud non prætereundum, quod cum Dauid, atque Ieremias grauiter ab hostibus vexati, suis vel persequutoribus, vel illusoribus mala grauissima imprecentur, quãuis iuste sane, & nullo vel odio, vel vindictæ cupiditate, sed vel per prophetiam, vel Diuinæ gloriæ tuendæ Zelo; at mitissimus Iob, neque hac quidem ratione, vllas aduersus hostes, & illusores suos imprecationes vsurpat. *Gregor.* Et obseruat quidem Gregorius, iam in sua illum mente inscriptum habuisse; [Diligite inimicos vestros. Et, Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto.] Quod postea scriptum est Luc. 6. 27. 1. Petri. 3. Dixi de huiusmodi imprecationibus, quas sancti viri iacere in impios solent, superius. *LXX.* Hic tantum Septuaginta exprimunt id, quod sæpe subticetur, videlicet iustam pœnam maledicentiæ; [Audiat auris mea maledictionem meam; & diffamer a populo meo male affectus.]

XXXI. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius, vt saturemur?

1 *Prima sententia non omnino reiecta Mansuetudo Iobi, Dauidis, Christi Domini erga suos inimicos. Seruorum erga suos Dominos obsequium.*

2 Manducare alicuius carnes *in malum, seruorum aduersus suos heros seueriores odium. Dominorum seueritas & morositas.*

3 *An Iobi familia defatigata in excipiendis hospitibus. Iobo vnquam detraxerunt? Nemo sequi in familia nasti. Explicatus Isaias.*

4 Deuorare alterius carnes *in bonum Iob, & Principis erga seruos clementia.*

5 *An hic locus de Eucharistia accipi debeat?*

1 *Multiplex interpretãdi ratio. Caietan. Isidorus.*

Illud pronomen, eius, quod nulli certo antecedenti alligatum videmus, ansam præbuit multis interpretationibus. Et quidem Caietanus, & Isidorus existimant, commendari hoc loco singularem Iobi mansuetudinem, & animi tranquillitatem in medijs iniurijs, ita vt cum Iob sæpe ab hoste, & inimico læsus, immoto animo persisteret; At Viri tabernaculi illius, vernæ, & famuli arderent aduersus hostes, atque si fieri posset, illos vellent discerpere, sed tamen illos placabat Iob, & a vindicta continebat, pugnare gestientes pro hero suo optimo, atque amantissimo; ergo relatiuum eius, refert hostem. *David mitissimus exemplum.* Simile mansuetudinis exemplum præbuit Dauid maledictis impetitus a Semei. 2. Reg. 16. 10. & 11. Cum illius milites, & serui arderent aduersus hostem; [Dimittite eum, vt maledicat, &c.] *Christus mansuetudinis exemplar.* Sed molto illustrius exemplũ habemus in Christo Seruatore Luc. 9. 54 & 55. Cum increpauit discipulos tonantes, & fulgurantes aduersus Samaritanos. *Iob Euãgelicæ mãsuetudinis imago.* Huius ergo mitis, & mansuetudinis Euangelicæ videtur Iob expressa figura, qui suos domesticus aduersus hostes, excandescentes placabat, & leniebat. אם Facit quoque particula, quæ in Hebræo est, quæ per interrogationem eleganter etiam vertitur: An non dixerunt, &c. vt cohæreat cum præcedente, quod videlicet a suis ipse domesticis stimularetur, ad sumendam de hostibus vindictam. *Prima interpretatio probabilis.* Hæc prima interpretatio, nisi longiuscule, & quodam cũ labore quæsiuisset antecedens illius relatiui, omnino mihi arrideret: nam aliæ quas subijciemus non minores habent difficultates: & iam nunc dicam, si cui sequentes non placebunt, hanc ipsam tuto complecti posse.

2 *Secũda expositio bipartita. Gregorius. Philipp. Hugo. Glossa.*

Sed frequens tamen reliquorum Interpretum consensus Iobum intelligit in illo antecedente, cum discrimine tamen: nam alij in malum accipiunt illam loquendi formulam, [saturandi carnibus,] Gregorius, Philippus, Hugo. Et videtur etiam Interlinearis; ait enim, quod in hoc ostenditur [Patiens Iobi charitas.] Caietanus etiã *Caietan.* Vatablus, Isidorus Clarius, Benedictus, Eugubinus, Pe- *Vatab.* reira lib. 24. in Gen. disp. 5. num. 47. & 48. Emanuel Sa in *Isidor.* annotationibus. *Eugub.* Ergo intelligunt, vel detractores Iobi, *Bened.* vel qui illius necem machinabantur, iuxta ea, quæ diximus sup. c. 19. vers. 22. & carnibus meis saturamini. *Perer.* Alij *Eman. Sa.* vero in bonum accipiunt pro ardentissima charitate, & desiderio fruendi alicuius præsentia; *Chrysost.* Chrysosto. Olympiod. *Olympiod.* D. Thom. *D.Thom.* Dionysius, *Dionys.* Lyra, *Lyra.* Titelmannus, *Titelman.* Ioannes *Ioan.* Ferdinandus, *Ferdin.* lib. 3. Thesauri cap. 43. Sed hæc explicatius tradenda.

Gregor. Secũdo ergo Gregorius intelligit familiares ipsius Iobi exoptasse illius mortẽ: [Quia (inquit) si iniuste agentibus, aut vnquã per silẽtiũ cederet, aut per rectitudinẽ nõ contraíret, profecto aduersarios nõ habuisset. Sed in eo, quod vias vitæ tenuit, exoptatores suæ mortis inuenit.] Ergo videtur propter sanctitatẽ illã suæ familiæ disciplinam, cum nihil iniustum seruis permitteret, illorum in se odia concitasse. Sentẽtiam istam amplexati sunt viri docti recentiores, *Osorius.* Addit etiam doctus quidam Interpres, seueritatem, & asperitatem in tractandis seruis significari *Assumica.* hoc loco a Iob, quibus illos in officio cõtinebat, iuxta Salomonis præceptum Prouerb. 29. & Eccles. 33. *Censura præcedentis expositionis.* Sed vt vere dicam, quod sentio, non sine verecundia, nihil video a Iobi sanctissimi mansuetudine, & charitate erga familiares suos magis alienum, quam istã seueritatem, & asperitatem; neque quicquam magis repugnans cum illis sententijs. 13. 14. & 15. huius capitis. *Iobi erga seruos comitas, & mãsuetudo.* Scilicet dure, & aspere illos tractabat, quos cum haberet eiusdem fidei, & religionis consortes, [Iam non vt serui, sed pro seruis charissimos fratres (vt Paulus de Onesimo ad Philemonem) *Ad Philem. 16.* accipiebat non solum in Domino, sed etiã in carne,] Scilicet mansuetissimus, ac patientissimus Iob erat sicut [Leo in domo sua, euertens domesticos suos, & opprimens *Eccl. 4. 35.* subiectos sibi] Scilicet Iobi serui hostes essent (quamuis aliorum dominorũ serui vtique hostes cæteri plerunque possint) cum Iob minime esset sæuus, aut contumeliosus. *Macrob.* Eleganter ait Macrob. lib. 1. Satur. c. 11. [Vnde putas arrogantissimũ illud manasse prouerbiũ, quod iactatur: Totidem nobis hostes esse, quot seruos? Non habemus illos hostes, sed facimus, cũ in illos superbissimi, contumeliosissimi, crudelissimi sumus: & ad rabiem nos cogũt peruenire delitiæ, vt quicquid non ex voluntate respondet, irã, furoremque euocet. Domini.u. animos induimus Tyrannorum & non quantũ decet, sed quantum libet, exercere volumus in seruos.] Sed ais, insignẽ seruorũ Iobi nequitia insigni etiam seueritate, & asperitate cõtineri debuisse. Ita ne tam parũ profecerat apud suos domesticos Iob sua disciplina, & sanctissimæ vitæ exemplo? Ego in animum nunquam inducam meum Iobi seruos ferino illum more discerpere exoptasse, & eius sanguinem vnquam sitiuisse. Præsertim cum viri tabernaculi non tantũ comprehendant seruos degeneres, & mancipia vilissima, sed cunctos domesticos, atque familiares, quorum sicut familiæ, ita & illorum patrem maiori iure se præbebat.

3 *Aliorũ multiplex explicandi ratio. Philipp.*

Paulò lenius alij cõiungentes sententiã istam cum sequẽte de excipiẽdis hospitibus, ita vt hæc [verba sint domesticorum Iobi, quos nimiũ fatigabat in tractandis hospitibus.] Hanc exponendi rõnem primus docuisse videtur Philippus: [Cum.n. vt strenuus & efficax in oĩ opere bono, & hospitalitati vocaret, omnesq; prætereuntes libenter susciperet, hinc domui suæ cura sollicitior nascebatur, & ob hoc famuli laboris tędio victi, hoc modo male dicebant eundẽ Dñm suum, dicẽtes. Quis det de carnibus eius, vt saturemur? Pro hospitalitatis igitur virtute, qua & cæteri sancti Deo placuerunt, odiũ seruorũ cõtraxerat] Hæc Philippus: quæ descripsit Beda. *Beda.* & fere eadẽ *Vatabl.* Vatab. Ergo volunt hi interpretes seruos defessos, & fatigatos assiduo labore, mala, atq; necẽ vel imprecatos, vel machinatos suo Domino. Vel, vt nõ nemini placuit, rẽ familiarem furatos, & deprędatos, quod vulgari prouerbio dicimus: [Comedere dimidiũ latus alicuius.] Quã etiã formula dicitur Isa. 9. 20. [Vnusquisque carnẽ brachij sui vorabit.] idest, fratri suo opes & facultates auferet. *Censura præcedentis expositionis.* Hæc quidem exponendi ratio benignior est, sed tamẽ cũ ipsa Iobi humanitate, atq; benignitate comparata, adeo puta, & aspera mihi videtur, vt nunquam deuoraturus sim facile, neque crediderim Iobi familiã adeo segnẽ fuisse in officio hospitalitatis, sed omnino illius Abrahamicę simile, de qua sic scribit Philo, cũ de Abrahami hospitalitate *Philo.* disse-

Strabo. Buſiris an verus Rex extit.

rit, varie ab ſcriptoribus exponitur. Strabo quidem nullum Regem vult Buſiridem, nullumque Tyrãnum, ſed rem ſic ſe habere. Auctor eſt Eratoſthenes, (verba ſunt Strabonis lib. 17.) [Communem barbaris omnibus conſuetudinem eſſe, vt hoſpite pellant: Aegypto vero accuſari propter ea, quæ in fabulis de Buſiride, & Buſiritica præfectura dicta ſunt, volentibus poſteris loci huius inhoſpitalitatem calumniari: cum Medius Fidius, nullus Buſiris, nec Rex, nec Tyrãnus. Illud quoq. Vulgatũ eſſe;]

Durior ac longum Aegypti perducit ad oras.

Atq. illud per multũ ad hoc facit, ꝙ locus eſt importuoſus; & quanquã portũ habeat, is tñ, qui Pharo proximus eſt, nequaq̃ patet, ſed a bubulcis cuſtoditur hoĩbus prędatoris, qui applicantes quoſq. adoriantur. Carthaginenſes vero demergũt peregrinos, qui in Sardiniã, vel Herculis columnas adnauigant.] Sed verũ fuiſſe Buſiridem, verũque Tyrannũ, cæteris placuit. Diod. vero l. 2. c. 4. [In Oſiridis veluti frugum, ac fructuũ repertoris memoria apud poſteros immortalẽ, boues ruffos, quoniã videntur colore ſimiles Typhoni, qui Oſiridem necauit, immolari permiſſum: & homines quoq. colore Typhonis antiqui Regis, ad ſepulchrum Oſiridis ſacrificio mactabant. Qua ex cauſa pauci ruffi Aegyptij reperiebantur, externi plures. Hæc res materiam fabulandi Græcis dedit, Buſiridem hoſpites necaſſe. Sed ad Oſiridis ſepulchrum ea crudelitate necatum eſt.] Alij exiſtimant crudelitatis fama, quã in Hebræos infantes Buſiris exercuit, Græcorum figmẽtum extitiſſe: is enim idem videtur fuiſſe Pharao ille, quẽ alij Orum; alij Amenophim, alij Chenephim nominant. Ego vero cum videam nõ ſolum Buſiridem, aut Pharaonem, qui regnauit tẽpore Moſis, ſed etiam vniuerſos Aegyptios inhoſpitalitatis damnatos, adeoq. etiã ante Buſiridẽ, id eſt ante Pharaone, cuius tẽpore natus eſt Moyſes, Philo libidinẽ inhoſpitalem notat illius, qui Saram abſtulit Abrahamo, lib. de Abrahamo; exiſtimo non tantum id pertinere ad communem forte illam hoſpitum, & Hebræorum mactationem ad Oſiridis aram, verũ etiam ad communem Iſraeliticæ gentis oppreſſionem, & iniquã duramq. ſeruitutem, vt non obſcure oſtenditur Sapientiæ 19. 13. dum de Aegyptijs dicitur; [Iuſte patiebantur ſecundum ſuas nequitias. Etenim deteſtabiliorem inhoſpitalitatem inſtituerunt. Alij quidem ignotos non recipiebant aduenas, alij autem bonos benemeritos hoſpites in ſeruitutem redigebant; & nõ ſolum hæc, ſed alius quidem reſpectus (viſitatio, aut punitio) illorũ erat. Quoniam inuiti recipiebant extraneos.] videntur enim Aegyptij omnes peregrinos acerbo odio proſequuti [Qui autem cum lætitia receperunt hos,] videlicet vel inter ſolemnia ſacra, vel ad feſtum aliquem diem [qui eiſdem vſi erant inſtitutis] videlicet iam in conſortiũ eiuſdem iuris, atq. ciuitatis admiſſos ſæuiſſimis paulo poſt neglecta fide hoſpitij [afflixerunt doloribus Percuſſi ſunt autẽ cæcitate. ſicut illi in foribus iuſti, cum ſubitaneis coopertieſſent tenebris, vnuſquiſq. trãſitũ oſtij ſui quęrabat.] Quod videtur dignum fuiſſe inhoſpitalitate ſupplicium, vt qui neque hoſpitio, aut domo ſua dignabantur aduenam, & peregrinum, domo ipſi ſua, tectoque carerent. Hæc igitur veriſſima fuit Aegyptiorum inhoſpitalitas quam non ſolum tẽpore Moſis, ſed vniuerſo fere Aegyptiacæ captiuitatis tempore, poſtquam Ioſephi memoria obſoleſcere cępit, exercuiſſe erga Iſraelitas videntur.

Diodor.

Buſiris an idem, qui Pharao.

Philo.

Inhoſpitalitas Aegyptiorũ opprimentiũ Hebræos.

Sapientia locus de nequitia, & inhoſpitalitate Aegyptiorũ illuſtratus.

Dignũ inhoſpitalitatis ſupplicium.

4 Ab Aegyptijs vero videtur ad nationes alias crudelitas iſta inhoſpitalitatis deriuata: Tauris (inquit Arnobius) [Ponticis, & Aegypto Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare.] Plutarchus in Parallelis ex Dercyllo 3. Italicorum refert in Italia: [Faunum Regẽ, qui Mercurij filius fuit, patri immolare hoſpites ſolitum. Phalaridem item Agrigentinorum Tyrannũ; hoſpites torquere, & excruciare conſueuiſſe. Peryllus. aũt faber ærarius æream buculã cõfecit, Tyrannoq. obtulit. vt in ea peregrinos viuos cremaret.] Inhoſpitales quoq. Lacedęmonij, atq. Thebaoi, vt ſcribit Dionyſ. Hal. libr. 2. Tacitus lib. 11. & Appolloniatæ, vt ait Aelianus lib. 13. Variæ hiſtorię. Philoſtrat. in vita Appollonij lib. 6. cap. 10. Strabo lib. 8. Spartiani quoq. Spartam ſuam nemini peregrino permiſerunt, vt ſcribit Plutarch. in Agide, & in Lycurgo. & Carthaginẽſes, auctore Strabone li. 17. Scythę quoq. auctore Herodoto li. 4. & Strabone li. 7. Denique Horatius, Britannos hoſpitibus feros prædicat. Noſtro ſęculo Sinarũ inhoſpitalitas celebris eſt. neminem ad ſuas ſedes admittentium

Inhoſpitalitas aliarũ gentium. Arnobius. Plutarch. Dionyſ. Hal. Tacitus. Aelianus. Philoſtrat. Strabo. Plutarch. Horat. l. 3. car. Od. 4.

peregrinum, ſiue timore id faciant ſine inhumanitate. Et eam efferatam inhumanitatem pellendi hoſpites e ſuis finibus communem fuiſſe Barbaris omnib. tradit Strabo lib. 7. auctoritate Eratoſthenis.

Quare humaniores aliæ nationes, atque ciuilitatis ſtudioſiores hoſpitalitatem egregie coluerunt, atque adeo Hoſpitalem Iouem, ſub cuius tutela hoſpites eſſe credebantur, vt indicat illud Virgilij:

Iuppiter, hoſpitibus nam te dare iura, loquuntur.

Proptereaque videtur voluiſſe Antiochus, vt appellaretur templum [In Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant Iouis hoſpitalitas, vt dicitur 2. Mach. 6. 3. Quia videlicet illi Samaritani profitebantur aduenas a Perſis, & a Medis, adeoq. illarum ſedium hoſpites, hoſpitalem debere Deum colere. Huius meminit Cicero 3. de Finib. & Orat. pro Rege Deiotaro, & nonnulli alij Poetæ apud Lilium Gyraldum Syntag. 2. Ergo, vt ad Iobum reuertar, vicinarum gentium barbaram, & inhumanam inhoſpitalitatem deteſtatus Iob, hoſpitalitatem coluit benigniſſime: & ante legem, ante Euangelium, quod legis, quod Euangelij erat, ſedulo impleuit.

Aliarũ gentiũ humanitas, & hoſpitalitas. Vir. 1. Aenei. Iuppiter Hoſpitalis. Cicero. Lilius.

XXXIII. Si abſcondi, quaſi homo, peccatum meum, & celaui in ſinu meo iniquitatem meam.

1 *Spontanea peccati; & occultarum etiam cogitationum confeſſio.*
2 *Germana expoſitio.*
3 Abſcondere *quid. Humanum ingenium in occultando delicto. Illuſtratus David, & Samuel.*
4 Sinus laxus, & ſtrictus.

CHryſoſtomus, Olympiodorus, & Græci exiſtimant proponi à Iob eximiam quandam animi humilitatem; quæ vt ſeorſum integrum habeat, coniungenda eſt cum ſententia ſequente, iuxta Septuaginta, ſic legentes: [Quod ſi, & cum non ſponte peccaſſem, abſcondi peccatũ meũ: non enim expaui turbam multitudinis, vt nõ enarrarem corã eos.] inuoluntarios igitur illos, & primos mẽtis motus, qui rationem præcurrunt, publica confeſſione curabat, & vt Olympiod. ait, eius rei, [Quę non eſſet ad recte rationis legem expreſſa, confeſſionem non reformidabat.] Atq. qui vt Chryſoſt. dixit [recte factorum nullum teſtem quęrebat, erratorũ cunctos eſſe conſcios optabat.] Sciebat nimirum ſpontanea criminum confeſſione eleuari, releuariq. delicta, quæ ad lucem, & confeſſionem extinguuntur; in tenebris, & occulto nutriuntur, & adoleſcunt. Vide Tertullianum lib. 2. aduerſus Marcionem, Chryſoſt. Hom. 20. in cap. 4. Geneſ. & Homil. 44. in c. 19. De tentationibus autem illis, ac primis animi motibus non occultandis, vide Cyprianum ſermone de Lapſis, Gregorium homil. 4. in Euangelia, Ephrem lib. 1. admonit cap. 8. Caſſian. Collat. 2. ca. 11. Euſebium Emiſſenum homil. 5. ad Monach. & hom. 10. Ex profanis quædam alia congerit Faber 3. Semeſtr. cap. 5. 1

Chryſoſt. Olympiod. LXX. Olympiod. Chryſoſt. Cõfeſſio peccatorum ſalutaris. Tertul. Chryſoſt. Cyprian. Gregor. Ephrem. Caſſianus. Euſebius. P. Faber.

Ego vero cenſeo, his verbis ſuam animi ſanctitatem ita commendare Iob, vt aſſerat nullum habuiſſe occultum ſcelus, quod pro ingenio humano abſcondere vellet: nam qui affirmat non abſcondiſſe vllum peccatum, non ideo affirmat, deiexiſſe; ſed nihil habuiſſe, quod abſconderet. Senſum hunc indicauit profecto Philippus; [De cogitationibus dixiſſe mihi videtur, ſe conſenſione iniqua cuiuſlibet peccati non fuiſſe participem.] Ergo videtur abſoluere enumeratione ſuarũ virtutũ, atq. repellere a ſe hypocriſim, quam ſæpe illius amici obiecerat, ſic occurẽs huiuſmodi obiectioni tacitæ; Quãuis tibi, ô Iob, hoſpitalitatis, miſericordiæ, & aliarum virtutum externa documenta, & ſanctitatis ſpeciem quandam permittamus: non ideo te nobis ſatis probabis; neque a ſuſpicione occultorum ſcelerum purgabis: nam illud eſt humanum ingenium, eorum pręſertim, qui ſimulata virtutis ſpecie, ſanctitatis famam colligere ſtudent, vt quæ videri ab hominibus poſſunt, ſtudioſe efficiant; quæ videri non poſſunt, ſibi tantũ, & ſuæ libidini, tenebriſque faciant. Huic occurrit Iob; Scio id eſſe humanum ingenium, vbi quidpiam ab homine peccatũ eſt. At ego nihil amo, quod tenebras amet, & lucem auerſetur: neque quidem, melior videri uolo, quã ſim. Nunc premendæ uoces.

2 Germana expoſitio in occultis Iob. Philippus. Iob occurrens tacitę obiectioni.

3 בסת *Confeſſio quondã publica per publicum ſacrificiũ pro peccato.*

Si abſcõdi. Propriæ ſignificationis, atq; rei huius exẽplum Pſ. 31. 5. [Delictum meum cognitũ tibi feci, & iniuſtitiam meã nõ abſcondi Dixi; Confitebor aduerſum me iniuſtitiã meã Domino.] erat videlicet tunc genus quoddam confeſſionis publicæ, offerendo oblationẽ pro peccato. Ergo, abſcondere, erit nullum dare externum documentum peccati alicuius, & vel ſilentio, vel obliuione, alia ratione diſſimulare delictum, aut honeſta aliqua ſpecie virtutis, & pietatis, illud ornare, vel excuſare, idem enim verbum, abſcondendi, ſignificat veſtire, vel operire.

Adam proprie, & appellatiue. Tygur. Adam peccatũ tegens Gregor. Principes peccata ſua ſtudioſe excuſantes.

Quaſi homo, in Hebræo, Quaſi Adam. Recte quidẽ, ſi appellatiue ſumas cum Vulgato: non inepte etiã, ſi proprie, pro primo homine, cum Tygurina. Mirum enim humani ingenij poſt peccatum exemplum, præbuit primus homo nuditatem tegens, ſeque abſcondens, & peccatum omni via, & ratione excuſans. Vide hoc loco Gregorium Principes vero præſertim, atque iudices illud vehementer ſtudent, ne quid ſuorum peccatorum reſciat populus quare abſcondunt diligenter. Vide id primo Reg. 15. 30. cum Saul ait: [Peccaui; ſed nũc honora me coram ſenioribus populi mei, & coram Iſrael, & reuertere mecum, vt adorem Dominum Deum tuum.] Valde enim periclitatur Principis, & magiſtratus exiſtimatio apud populum, quorum mores deturpant honores, atque dignitates.

4 חנב *Sinus ſtrictus, & ſinus laxus, animi rei ſymbolum. Horat. lib. 2. ſerm. ſatyr. 3 Plin. lib. 36. cap. 15.*

In ſinu meo. Apud me, vel penes me, vox originalis, proprie Latibulum eſt, atque receſſus. De ſinu vero non pauca diximus ſuperius c. 19. ſuper id: [Repoſita eſt hæc ſpes in ſinu meo.] Non tãtum, etiã apud Latinos, Sinum ſtrictum, ſeruire rei abſcondendæ. ſecus ſinus laxus, ſymbolũ eſt rei contentæ, vel acceptæ, non furtiuæ, ſed bona fide, & quam nõ oporteat abſcondere, vt Lyricus dixit:

—— —— —— Nuceſque
Ferre ſinu laxo, donare, & ludere vidi.

Sic eum de rapinis, & muneribus occulte, & furtiue acceptis, aliquando loquitur Plinius dixit; [Rapinarum prouincialium ſinus.] Sinus enim ſtrictus abſcondendo ſeruit. Sed non dubium, quin tranſlatitie ad mentis receſſum, & conſcientiæ arcanum res hæc pertineat. Paulò argutior eſt illa quorundam Hebraizantium lectio: [Si abſcondi quaſi hominem, peccatum:] *Caietan.* quam præclarum exemplum eſt, atque viua imago animi male ſibi conſcij, & peccatum ſuum abſcondentis, ſceleratus homo Iudicem fugiens, atque ſupplicium.

XXXIV. Si expaui ad multitudinem nimiam, & deſpectio propinquorum terruit me: & non magis tacui, neque egreſſus ſum oſtium.

1 *Aliorum expoſitio.*
2 *Principis patientia, & magnanimitas. Seditio vulgi. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*
3. *Princeps non ſubditus libidini magnatum. Illuſtratus locus Regum*
4 *Princeps non accipiens perſonam conſanguineorũ. Iudex non in ſua patria. Explicatus Matthæus.*
5 *Virum iuſtum, vxor, & propinqui ſæpe irridentes. Illuſtratus Samuel, & Tobias.*
6 *Magiſtratus non ex priuato affectu ius dicens.*
7 *Princeps diſſimulans iniurias.*

1 *Varius explicatur.*

VArij ſenſus ſententiæ apud Interpretes, ſed in quibus ſingilatim percenſendis, non multum pretij, neque operę, vtpote qui nullam Iobo dignam virtutem denuo afferant, præter eas, quæ expoſitæ ſunt. Eo enim ferè omnes referuntur, quod Iob nunquam formidauerit prodire in publicum, retardatus alicuius conſcientia criminis, licet poſſet multitudinem quamuis facile ſuperare: nunquam enim voluit contendere cum multis, ſed potius tacitus ſuſtinere quaſuis iniurias, ac domi ſe continere, pacis potius. & tranquillitatis publicæ, quam priuatarum iniuriarum vlciſcendarum amator. Sed quæ dicemus, videbuntur melius cohærere.

2 Si expaui ad multitudinẽ nimiã.] Nunquam (inquit) cõſpectum populi reformidaui, cum enim neminẽ etiam ex plebe infima læſiſſem, nullius conſpectum verebar, nihilque mihi iniquitatis, & calumniæ obijciendum timebam. Simile id 1. Reg. 12. Cum Samuel dixit ad vniuerſum Iſrael, [Loquimini de me coram Domino ſi quẽpiam calumniatus ſum, &c.] Sed quoniam ex Hebræo proprie legi poteſt, non ſolum paſſiue; Pauore frangebar; Sed etiam actiue; Frangebam, vel, terrebam multitudinem; Opportunior ſenſus erit; Nunquam imperitę multitudinis aut opinione, aut tumultu retardatum, quin officium ſuum ſtrenue præſtaret, veraque doceret: frangebat enim ſua virtute vulgi contumaciam, [& valebat irrumpere iniquitatem;] *Eccle. 7. 6.* atque populares ſeditiones, & impetus ſingulari ſapiẽtia, arteque ſedabat: quæ in Principe, & magiſtratu non vltima tandem virtus eſt. Quis enim non timeat illam populi collectionem (ſeditiones) & delaturam (proditionem) ciuitatis, morte ipſa grauiores, vt Eccleſiaſticus teſtatur? *Eccl. 26. 6.*

3 שפחה *Optimus Princeps cõſtãtia in comprimendis potentioribus.*

Et deſpectio propinquorum terruit me.] Ex Hebræo proprie legimus: Contemptus familiarium; nam vox originalis multorum propinquorum cognationẽ, aut familiam ſignificat; atque adeo aliqui pertinere exiſtimant ad nobiliores tribus, atque familias, quorum potentiſſimos viros minime reformidauerit, illorum inſolentiam, impetuſque pro virili comprimens; &, ſi quando opus eſſet, publice illos admonens, & corripiens, quamuis propterea in illorum contemptum veniret. Nam ſolet profecto aliquando Princeps a recto, & vero deterreri metu magnatum, atque Satraparum; ſicut Rex ille, qui domo ſua Dauidem profugum, expulit dicens: [Viuit Dominus, quia rectus es tu in conſpectu meo, & non inueni in te quicquam mali: ſed Satrapis non places. Reuertere *1. Reg. 29. 6. & 7.* ergo, & valde in pace.] Vide, quæ ſupra diximus cap. 1. verſicul. 1. num. 13. num. 69. & 70.

4 Sed illud forte melius, vt ſignificet ſe nunquam accepiſſe perſonam ſuorum propinquorum, neque inordinate, erga ſanguine ſibi coniunctos ius dixiſſe, ſed omnia ea iure, & æquo iudicaſſe. Quem enim habebant pauperes, & pupilli patrem, ac patronum, nemo habuit ſuæ temeritatis, aut ſceleris aſſertorem. Itaque ſicut, nihil odio nihil gratiæ tribuebat Princeps ſanctiſſimus. Et quod Paulus iureconſultus indigenã prohibuit: [In ea prouincia, ex qua q̃s originẽ ducit, officiũ fiſcale adminiſtrare, ne aut gratioſus, aut columnioſus apud ſuos eſſe videatur;] *Paul. lib. 5 ſent. de iure Fiſc. adnotato. Leo Auguſt. lib. 1. C. tit. 39. Sacerdos, & Iudex incorruptus.* Hoc (inquã) nihil oberat rectæ adminiſtrationi in patria ſua; non. n. minus integer, & ſacerdos, & iudex fuit apud ſuos, quã Pontifex Aaron, qui ab æquitate inſigni laudatur Deut. 33. 9. [Qui dixit Patri ſuo, & matri ſuæ, Neſcio vos: & fratribus ſuis, Ignoro illos: & neſcierunt filios ſuos.] id eſt, Qui non accipiebat in iudicio perſonã cuiuſquam etiam ſi conſanguineus eſſet, etiam ſi pater, aut mater. Quem locum ſic elucidat paraphraſis Onkelis *Onkel.* [Patris ſui; & matris ſuæ non eſt miſertus, quãdo rei fuerunt iudicij faciem fratrum ſuorum, & filiorum ſuorum non accepit.] Contemni autem apud cognatos ciueſque ſuos iudicem ſolere, indicat id Matt. 13. 57. [Non eſt Propheta ſine honore, niſi in patria ſua, & in domo ſua.] Huius rei rationem inueſtigat eo loco D. Thom. *D. Thom.* arguteque reddit, tum ex ſe ipſo, tũ ex Philoſopho. Sed forte illud etiam hoc loco indicat Iob, ſi quando a ſuis cognatis, vel ab ipſa vxore, & liberis adoleſcentioribus contemneretur propter continua pietatis officia non ideo in pietate, & religione tepuiſſe, aut retroceſſiſſe. Vſu enim euenire ſolet, vt etiam in familia, & domo, bene & ſancte inſtituta, non nemo ſit, qui patri familias interdum detrahat, & ſi non ſerui, at cognati, & propinqui; at vxor ipſa, neſcio ſub quo charitatis prætextu, a charitatis; & pietatis operibus retrahere conetur virum piiſſimum. *Cognati, & propinqui detrahentes in ſancto Patri familias.* Sic Tobiam vacantem operibus miſericordiæ, [Arguebant omnes proximi eius, dicentes: Iam huius rei cauſa interfici iuſſus es, & vix effugiſti mortis imperium, & iterum ſepelis mortuos?] Tob. 2. 8. & verſic. 15. poſt plagam cæcitatis: Parentes (propinqui; nos ſic dicimus, *Sus parientes*; alioquin pupillus relictus fuerat Tobias, quare per appoſitionem ſequitur,) *Parẽtes pro cognatis.* [& cognati eius irridebant vitã eius, dicentes; Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas, & ſepulturas faciebas?] & aliquando etiam [vxor eius irata varijs modis exprobrabat ei.] verſi. 22. 23. Sed ne exiſtimes ob calamitatem tantum, & paupertatem, vxoris, & cognatorum contemptui virum patuiſſe, in promptu eſt Michol; [Deſpiciens in corde ſuo Dauidem ſubſilientẽ, atque ſaltantem coram Domino,] 2. Reg. 6. 16. & amarulenta quadam, ſubſannatoriaque ironia conata, ſed fruſtra auertere virum a pietate, & cultu religioſiſſimo.

Quid,

6 *Iob non dedignatur humilitatem, & paupertatē propinquorum.* Quid, ſi hæc deſpectio propinquorum, aut cognationum, & famuliarum, ſignificet non contemptum Iobi, quem cuncti ſuſpiciebant, ſed potius ipſam abiectionem ignobilium propinquorum? q. d. Nihil magni ducebam me tot famuliarum patrem, & Principem haberi; aut ſi quiſpiam ex meis contemptibilis ſua culpa fieret, aut iniuriam aliquam ab extraneo pateretur, non ideo percellebar animo, nec mea poteſtate vtebar ad illius defenſionem, ſed potius rem æquitati, & magiſtratibus committens tacebam ipſe, & me intra domum meam continebam. Res profecto digna optimo magiſtratu, & ſancto Principe.

7 *Philipp.* Et non magis tacui, neq. egreſſus ſum oſtium. Philipp. hæc refert ad tempus calamitatis, cum acceptis iniurijs, & indigniſſime cōtemptus [ponebat cuſtodiam ori ſuo, & tanquam ſurdus non audiebat.] ſed non bene cohęret cum enumeratione reliquarum virtutum prioris vitę, ex quibus priſtinam innocentiam confirmare conatur. Reliqui fere Interpretes accipiunt de iniurijs quondam acceptis. Neque mirum quidem: nā etiam aliquando optimus Pater familias audit ſeruum maledicentem ſibi, & contemptiſſimus quiſque petulanter detrahit Principi. *Eccl.6.22.* Eximia igitur Sapientia, atque longanimitate diſſimulabat ſe audire; & quaſi nihil omnino læſus, domi ſe continebat, nihil curans, quæ otioſi ad domus oſtium, vel in ipſo veſtibulo ineptiſſime garrirent. *1.Reg.10.7* Vide, quæ ſupra diximus, cap.3.verſ.26.ſuper id: Nonne diſſimulaui, nonne ſilui, nonne quieui?

XXXV. Quis mihi det auditorem, vt deſiderium meum audiat Omnipotens, & librum ſcribat ipſe, qui iudicat.

1 *Sententia vniuerſa. Amicorum calumnia. Totius capitis clauſula.*
2 *Emaculata lectio.* Auditor, *&* audire, de *iudice. Explicati Moyſes, & Samuel.*
3 *Varia lectio.* Signare *de publicis inſtrumentis ſicut, &* Liber. Manus *pro ſcriptura.*
4 *Deus iudex libro cuiuſque merita commendans. Conſuetudo Regnum Perſarum. Explicatus locus. Eſther. Illuſtratus Ezech. Malachias, Dauid.*
5 *Expoſitio veriſimilior. Varia lectio. Iobi fiducia, & bona conſcientia teſtimonium.*

1 *Inuerſa ſententia.* DVæ aliæ ſequentes ſententiæ, cū hac ipſa nexæ ſunt, ſed hinc communicanda illis lux, idco ſeorſum elucidanda. Quia vero videtur oratio inuerſa, hoc modo recte conuertenda: [Vtinam deſideriū meum audiat Omnipotens, vt tribuat mihi auditorem.] Exiſtimat vero Iulianus in Catena, hanc ſententiam per parentheſim legendam eſſe; *Iulianus.* [Cum enim, ait, multitudinis rerū, quæ dictæ erant, iam pertæſum eſſet amicos, atq. minus libēter audirent; Auditorem deſiderat.] Olymp. quoque; [Fortaſſe (inquit) prudentes auditores requirebat ad ea, quę ipſe dicebat percipienda idoneos.] *Olympiod.* Quod enim Iob ad Dei gloriam cæterorumque eruditionē, & vitæ normam dicebat, in inanem atque in inſolentem gloriæ cupiditatem amici interpretabantur.

Vehementiſsimus orationis clauſula. Sed accipi nihilominus hæc cum ſequentibus ſententia poteſt, tanquam totius capitis clauſula acrimoniæ, & efficacitatis plena: Vtinam mihi idoneus adeſſet auditor, qui vniuerſa, quæ pro mea innocentia dixi, & quæ contra illam obiecta ſunt a meis aduerſarijs, fideliter vtrinque excepta, ac bene memori mente comprehenſa in librum referret; *Paraphraſis lucida.* atque etiam vellet (quod vnicum in votis habeo) ſuum quoque teſtimonium fidemq. publicam innocentiæ meæ, ſupremus iudex adiungere, & adſcribere. Clariſſimum profecto mihi pro mea ſanctitate aduerſus omnes calumnias, contumeliaſque teſtimonium præberet. Sed habent etiam ſuccum ſingulæ partes, quem exprimamus.

2 *Germanę lectionis examen. Gregor. D.Thom. Dion. Hug. Pagn.* Quis mihi tribuat auditorem. Maculoſa illa Gregorij, Diui Thomæ cæterorumque codicum lectio, quæ habet Adiutorem. At cum ex Hebræo, & Græco habeamus auditorem, Pagnini paraphraſis dixit; Iudicem audientem me. Exiſtimat ergo auditorem eſſe iudicis nomen, cuius eſt auditis partibus, quod iuſtum eſt, diſcernere, & ſtatuere. Neque id inſolens in Sacro ſermone; Deuter.1.16. Audite illos (& per expoſitionem) & quod iuſtum eſt, iudicare. 2. Reg.14. vbi nos habemus; *Auditoris nomen de iudice.* [Sicut Angelus Domini, ſic eſt Dominus meus Rex, vt nec benedictione, nec maledictione moueatur: vnde, & Dominus Deus meus eſt tecum.] Senſus eſt, quem ex Hebræo expreſſerunt Septuaginta; *LXX.* [Sicut Angelus Domini ad audiendū bonum, & malum.] id eſt, ad diſcernendum, & iudicandum inter bonum, & malum. Ergo deſiderat nunc Iob, quod ſæpè poſtulauit, diuini iudicij publicum teſtimonium, & incorruptum aliquem in ſua controuerſia iudicem: ab hominibus enim, qui aut amore, aut odio permouentur, appellat ad Deum. Senſum hunc habet quoq. interpretatio Philippi: *Philipp.* [Auditorem, inquit, Deum implorat, ſciens vtique eum iudicem eſſe iuſtiſſimum.] Reliqui fere de quouis auditore, & teſte ſuæ orationis accipiunt. cohæret vtrumque; illud paulo coactius, ſed acre, & vehemens. hoc paulo demiſſius, ſed ſimplex, & vt videtur, germanum.

3 אוה *Thargum. R.Leui. R. Mardo. R. Abrah. Pagnin. Regia. Caietan. Vatab. Tygurin.* Vt deſiderium meū audiat Omnipotens. Quod Interpres dixit, deſideriū a radice, *Auah*, quod eſt deſiderare, vt etiam Thargū, & R. Leui agnoſcunt, & legunt; vel ſi deducatur a *Thaua*, quod eſt ſignare, ſcribere, aut ſubſcribere, vt R. Moſeh, & R. Abrahā Peruſol, & fere vniuerſi ſequentes textum Hebræum voluit; Tum hæc ſententia efficietur; Signum innocentiæ meæ Deus dabit, audiēs, & reſpondens pro me: nam idem verbum Hebræis eſt, Audiendi, & reſpondendi. Sed alia poterit eſſe trāſlatio, ſane pulchra, ſumpta a publicis teſtimoniorum ſcriptoribus, qui libros ſuos ſignant, atq. ſubſcribunt, vt inſtrumentis publicis habeatur fides. תוה שמע ספר Liber enim ex proprietate vocis, atque ex vſu Scripturarum, eſt ille codex, in quo notarius, aut ſcriba recenſet, quæ geſta ſunt; ſicut dicitur Ieremiæ 32.10. [Scripſi in libro, & ſignaui, & dedi librū poſſeſſionis Baruc. & Exod.17.14. Scribe hoc monumentum in libro.] *Integra ſententia collectio.* Ergo dicet Iob: Vtinam meam defenſionem in codicem referret diligens aliquis, beneuoluſque auditor, ſignaret, profecto illam Deus, atque ſua ſubſcriptione, teſtimonioque muniret, vt poſteritas fidem haberet meis dictis, meæque innocentiæ. Sic Deus audiet, reſpondebit, teſtificabitur mihi, atque præbebit ſignum meum, ſignans ipſe; atque ſubſcribens mihi. Forte huc reſpexerunt Septuag. legentes: *LXX.* Et manum Domini ſi nō timui. Manum (inquam) pro ſcriptura, aut ſubſcriptione. q. d. Non timeo illius teſtificationem, & totius cauſę, controuerſiæq. ſubſcriptionem; aut Dei iudicis manum, calamum, ſententiam. *Simplex explicatus.* Forte illud valde ſimplex, atque germanum; Deſiderio, vt meam petitionem ſigno meo ſubſcriptam, & breuiarium meæ cauſæ audiat, accipiat, expediat benigne iudex meus. Sed verſabimus iterum hoc deſiderium ſequente commentario.

4 *Philippus. D. Thom. Dionyſ.* Et librum ſcribat ipſe, qui iudicat. Philip. Tho. Diony. & plerique Latini. Deum iudicem intelligunt, qui idem auditor eſt huius controuerſiæ, qui res oēs huius cauſæ, & in calumnias aduerſariorum, tum Iobi reſponſiones, & ſuæ innocentiæ confirmationes, vt ſcriptis mandet ad ſempiternā memoriam, ipſe precatur Iob. *Latinorum expoſitio.* Certum enim eſt fore, vt tanquā veriſſima teſtimonia iubeat iudex accipi, & conſeruari, quæ illius aduerſarij eleuant, & ſiniſtre interpretantur. Habet vero Deus librū monumenti, & quem vocant memoriæ, in quē refert vniuerſas hominum actiones, *Deus in libro memoriæ referens hominum actiones.* inſtar illorum Regū ſapientiſſimorum 2. Reg.8.16. & 3. Reg.4.3. qui habebant miniſtros a commentarijs, quibus dictabant ſubditorū, & cauſas, & merita, ne per obliuionem exciderēt, & ne vel honeſti labores iuſto præmio, aut ſcelera digno ſupplicio non afficerentur. *Miniſtri Regum a commentarijs. Mos Regū perſarum.* Idem quoq. moris fuit Regibus Perſarum, vt ex Eſther.2.23. colligere licet, Eunuchorum enim inſidiæ, & ſalutaris Mardochai delatio mandatæ ſunt hiſtorijs, & annalibus traditū coram Rege, eo videlicet vidēte, aut etiam dictāte. Quare c.12. dicitur ipſe Rex conſcripſiſſe in commentarijs. Deus itaque, vt qui ſit gratiæ referendæ, imo conferendæ, atq. totius æquitatis prima ipſa regula, & norma, ſcribit ipſe ſua manu tū peccata, tum merita præclara. Sic ſane Ezech.9.2. viſus eſt iudex ipſe in medio Angelorum armatorū, ac vindicum ſuæ iuſtitię; [In medio eorum, & atramentarium Scriptoris ad renes eius.] Quod Symmach. dixit: Tabellam; alij Mēbranam, vel papyrum: videlicet, vt omniū peccata deſcriberet, & ſanctos a peccatorum numero ſegregaret, vt ait eo loco Hieronymus. *Hieronym.* De hoc libro petit Dauid, deleri iniquitatem

tem ſuam, Pſ.50.3.11. & ne ſcribantur in memoriali delicta iuuentutis, Pſal.24.7. Sed potius redigat in librum ſuas miſericordias Deus omni memoria digniſſimas; Reminiſcere miſerationum tuarum &c. Eſt item liber, quo ſanctorum opera deſcribi Malachiæ 3.16. [Attẽdit Dominus, & audiuit; & ſcriptus eſt liber monumẽti coram eo (ſimile id Eſther. 2.23. coram Rege) timẽtibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.] Ergo hunc librum memorialẽ, quo ſua merita deſcripta eſſe a ſupremo iudice certo nouit, poſtulat Iob exhiberi, & proponi conſpicuum vniuerſis mortalibus, quo de ſua innocentia publicum præbeatur teſtimonium.

Liber memorialis continens opera Sanctorum.

5 Sed alij Interpretes quidam, interpretantur eum, qui iudicat, aduerſarium, qui Iobum condemnat, & ſiniſtre cẽſet de illius rebus; eſt enim in Hebræo; Vir litis, & controuerſiæ meæ. id eſt, qui cum mihi lis eſt, & cõtrouerſia. Tantum enim tribuit ſuę cauſę, ac veritati ſuæ defenſionis, vt cauſam ſuam ſcribendam libenter crediturus ſit ſuo aduerſario; dum tamen fideliter excipiat, & ſcribat, quæ ipſe veriſſime de ſe profitetur: fieret enim proculdubio, vt librum ſuæ defenſionis tanquam veriſſimum, a quocumque ille tandem ſcriptus fuerit, iudex ſuo teſtimonio approbet, & confirmet. Vel duos optat ſcribi libros; alterum pro ſe ab integro, & fideli auditore, vel iudice: alterum ſuarum criminationum, & calumniarum a ſuo aduerſario: vtrumque ergo cum ſibi oblatum acceperit iudex, audieritque; librum ſane calumniarum repellet procul, atque mendaciorum damnabit; librum vero defenſionis ſuo ſigillo ad teſtimonium veritatis ſempiternum cõmuniet. Nihil præterea moratur Iob, quod aduerſarius obijciat, criminetur, ſcribat, quod volet; ſi Deus, (quod diu multumque deſiderauit Iob) publico iudicio, publicaque ſententia, litem iam tandem, atque controuerſiam dirimere velit. Iam, quæ ſequuntur, aditum facilem habent.

Hebraicam vocum interpretatio. *Euidentior ſententia propoſita.*

XXXVI. Vt in humero meo portem illum, & circumdem illum quaſi coronam mihi.

1 Humerus, *cuius rei ſimbolum, ad pœnã, & ſupplicium. Commendatur D. Thomas.*
2 Portare *quid.*
3 Corona, coronare, diadema. *Coronati ſupplicabant.*
4 *Corona poſt peccatorum confeſſionem ex Chryſoſtomo.*
5 *Lectio Septuaginta. Creditores gloriam aucupantur ex debitoribus.*

1 Liberum illum meæ vitæ acta continentẽ, & Dei manu ſententiaque munitum, paratus ſum portare humero, & capite, omnibus conſpicuum, publicum videlicet vitæ, ac morum teſtimonium. Vtramque huius ſententiæ partem in bonum accipiunt plerique Interpretes. De capite, & corona quidẽ conſtat. Sed de humero etiam illud probat, quod honorificis inſignibus impoſitis decorari ſoleat; Eſt videlicet (vt Philippus ait) Locus cunctis conſpicuus. Ergo ait librum illum geſtandum humeris tanquam ſuæ dignitatis inſigne. Nicolaus, Tanquam ſuæ victoriæ vexillum. Dionyſius; Tanquã rem per omnia loca circumferendam. ita vt quod alijs oneri eſſe ſolet, & moleſtiæ, mihi (inquit Iob) decori, & dignitati erit, & circumferendi, publicandique laborem multa nominis mei gloria, & laude, atque ſanctitatis exiſtimatione lubens compenſabo. Sed D. Thomas argute ſane primam humeri partem ad pęnam refert. Quæ interpretandi ratio perplacet mihi tum propter ſenſum commodiſſimum tum propter ipſarum vocum proprietatem. Scribantur (inquit) vniuerſa quæ ad meam cauſam pertinẽt: quidquid deinde iudex ſtatuerit, feram; ſi pœnam, onuſque ſupplicij, humero imponam, humerumque ſupponam non inuitus. Si laudem, & pietatis pręmium, imponam capiti, tanquam victoriæ inſigne, & ſpecioſum diadema de manu iudicis.

Humerus decorari ſolitus preclaris inſignibus. *Philippus.* *Nicolaus.* *Dionyſ.* *D. Th. ſubtilis explicatus. Humerus ad pœnam: corona ad præmium.*

2 Cum hoc ſenſu conuenit eleganter verbum portandi, quod eſt eleuare, & attollere, diciturque de graui onere, & pœna. vti dicitur Ezechielis 18.20. Filius non portabit iniquitatem patris; & cap. 23. 49. Peccata idolorum veſtrorum portabitis, & alijs frequenter locis, præſertim apud Ezechielem. Leu. 22.9. & 16. c. 24. 15. Numerorum 14.34. Vide, quæ diximus c. 7. verſ. 21. Facit etiã cum hoc, quod quaſi ſub iuramento quodam, & imprecatione legitur in Hebræo: [Si non portem illum humero meo.] Quod minus bene conuenit cum re iucunda, & glorioſa: opportune autem cum re moleſta, & graui, cui nos cum iuramento quoddam adſtringimus: Neque vero obſtat particula illa copulatiua ſecundæ partes: præter quam enim quod in Originali deſideretur; nihil cogit ad eandem omnino rem, vtramque partem referri.

Portare, & onus de graui ſupplicio.

3 Et circundem illum. Proprie, redimiam caput, ligabo, adſtringam diademate: eſt enim propriũ coronæ, & diadematis circumdare. Vnde, & verbum Coronandi vſurpatum eſt pro circumdare, & forte etiam cum filij dicuntur corona parentum, ſignificãtur eſſe in circuitu parentum ſuorum. Hinc, & corona pro circulo; & pro muris cingentibus ciuitatem, & ad montes etiam & littora coronantia mare, vel ad mare coronans inſulas frequenter transfertur. Dixi huiuſmodi coronas fuiſſe faſcias circũligatas capiti, ſup. c. 29. Glorię vero, & honoris fuiſſe, vulgatius eſt, & notius, quam vt probatione egeat. Vide Petrum Fabrum li. ſemeſtr. 3. cap. 55. Cum vero Iob ſuæ vitæ, atque innocentię teſtimonium ſibi inſtar, coronæ, futurum aſſerit, non ſibi ſoli laudem, & gloriam quærit, ſed auctori bonorum omnium Deo, nimirum poſt rem bene geſtam, atque poſt inſignem alicuius facinoris gloriam partam, coronas aſſumebant; ſed coronati ſupplicatum procedebant. Quo pertinet illud Celij Sabini, apud Gellium li. 7. c. 4. ex perſona Catonis: [Populus ſua opera potius ob rẽ bene geſtam coronatus ſupplicatum eat, quam re male geſta coronatus veniat.]

Coronare pro circumdare. עטר *Corona pro circulo.* *P. Faber.* *Iob ſui teſtimonium ſuum coronã Deo referens.* *Priſcos ſupplicaturos coronatos.* *Gellius.*

Quid ſi hæc quoque pars ſecunda de corona, ad aliquam peccatorum confeſſionem pertinere poſſit? Si poſt ſcriptam, beneque perpenſam ab æquo iudice cauſam meam criminis alicuius reus conuincar, lubens cuius me pœnę ſubijciam, ac minime cunctatus crimen profitebor meum. Erit enim mihi ſceleris confeſſio pro corona. Eleganter ſane Chryſoſtomus homil. 3. in cap. 26. lib. 2. Paral. ſuper id; [Elatum eſt cor Ozię, ſcribit. In mundanis, & forẽſibus iudicijs poſt accuſationem, & criminum confeſſionem, reſtat mors; apud Diuinum autem tribunal, poſt accuſationem, & confeſſionem criminum datur corona.] Sed quod primo loco diximus, minus inſolens, magis cohærens. 4

Criminis confeſſio inſtar Coronæ. *Chryſoſt.*

Septuaginta librum hunc non ad ſuæ vitę, ſuorumque operum deſcriptionem, & hiſtoriam, ſed ad ſyngraphas dati, & accepti inter creditorem, & debitores hac ratione retulerunt: [Si ſyngrapham, quam habui contra quempiam, in humeris vtique circumponens coronam, legebam, & ſi non ſcindens eam reddidi, nihil accipiens a debitore.] vt neget ſe vnquam gloriatum fuiſſe, quod multos debitores haberet ex ſyngrapha ſibi obſtrictos, ſed potius faſciculos illos ſyngrapharum, & obligationum deprimentes (vt Iſa. appellat) rupiſſe, & debita condonaſſe Olympiod. eleganter: [Non vt aliquis nominibus glorians ſyngraphas vtraque manu euoluebam, publiceque legebam; verum illas conſciſas condonatis nominibus, debitoribus reddebam.] Quare illud, humeris circumponens, interpretatur Chryſoſt. eſſe, tanquam glorioſam aliquam rem ſibi circumdare, & ex aliorum debitis inanem ſibi gloriam aucupari. Sic fere legit, atque intelligit locum hunc Ambroſius lib. de Tobia, c. 17. Sed ego quidem non video, vnde Septuaginta hanc ſententiam nunc acceperint, atque ſine vllo nexu cum antecedentibus, aut cõſequentibus interſeruerint reliquæ orationi; ſenſus tamen ipſe ſe & vtilis, & verus eſt. 5

LXX. Græcorum lectio diſcidata. Inanis creditorum aduerſus debitores gloriatio. *Iſaiæ 58.6.* *Olympiod.* *Chryſoſt.* *Ambroſ.*

XXXVII. Per ſingulos gradus meos pronuntiabo illum, & quaſi Principi offeram eum.

1 *Vita* greſſus *quid. Conſcientiæ examen. Illuſtratus David.*
2 Scopendi *verbum vnde deductum.* Scops *quid,* & Scops *auis quę.*
3 *Iobi humilitas.* Dux *in Hebræo quid.*

Auditori, & ſcriptori libentiſſime dictarem, & exponerem, quicquid vnquã egerim, aut cogitarim, per omnes vitæ, & ætatis gradus a primis pueritiæ annis, cũ mihi iam rationis vſus affulgere cœpit ad hanc ipſam 1

Sententia paraphraſis.

horam

horam per omnes quoque actionum series, & ordines. *Philipp.* Nam quod Philippus ait, [per singulos virtutum gradus, & profectuum incrementa;] angustius est, quam illa omnium gressuum, id est, actionum enumeratio petit. Hunc *2. Cor. 5. 10* preterea sensum habere poterit; Postquam scriptus esset liber, & in summam omnes vitæ rationes redactæ, ego ipse recitarem coram meo iudice. Sicut etiã Paulus ait, fili nos oportere anrè tribunal Christi, vt referat, & pronuntiet, exponatque, vnusquisque, prout gessit. Tum etiam videtur Iob bonæ conscientiæ testimonio erectus, audere rationem iuris sui reddere, & omnes vitæ actiones, atque cogitationes ab omni calũnia, & criminis suspicione defendere. *Iob sua conscientia assiduus, & diligens examinator.* Qui tantum auder, profecto non semel actiones suas omnes, atque cogitationes despexerat collegerat, ponderauerat; & vt ille dicebat: Totum se explorarat ad vnguem. *Illustratur Dauid de scopãdo spiritu.* Atque vt Rex ille sanctissimus, ad rem aliã paulo diuersam; [Cogitaui (ait) dies antiquos, & annos æternos in mẽte habui, & meditatus sum nocte cum corde meo, & exercitabar, & scopebã spiritũ meũ.] Ps. 76. 5. 6. Quid autem existimas esse scopere spiritum, quam per omnes vitę gradus scrutari, & explorare actiones, & cogitationes? *Hieron.* Hierony. [Scopebam spiritum meũ, hoc est, fodiebam quasi agrum,] videlicet, ne semen aliquod vitij, aut radix amaritudinis, & peccati lateret, quę semen verbi Dei suffocaret. Atque eodem pertinent, videlicet ad eandem animi, & motuũ omnium explorationem, illæ alię lectiones; *LXX.* Septuag. Vaticani: garriebã spiritum meum. Quam ex Græco approbat Hierony. ad Suniam; & existimat significari, [frequentem retractatum cogitationum; nam sarriendo, & sarculando quęruntur herbæ, & sarculo secantur.] *Aquila. Symmach. August. Pag. Vata. Regia.* Aquila; Effodiebam, & scalpebam. Symmach. & Quinta editio August. & Psalteriũ vetus, scrutabatur. Kald. & alij; peruestigabat. Psalterium Romanum; Ventilabam. *השב* Mirum quam hæc omnia afferant curam, & diligentiam, in excutienda conscientia, & per omnes gradus exploranda.

2 *Scopus, explorator. σκόπος.* Sed illud peculiariter, quod verbum scopendi; non a scopis, vt vulgo existimant, deductum videatur, sed quod verisimilius est a Græco, scopos, qui est speculator, & explorator, obseruator, inspector, qui tanquam e specula contemplatur, & annuntiat. Sic sane vbi Hoseæ 9. 10. legimus: [Quasi vuas in deserto inueni Israel, & quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius, vidi patres eorũ.] *LXX.* Septuag. Vaticani legunt; sicut scopum in ficu temporaneum. Sicut enim scopus, id est, speculator rem longe venientem annuntiat; ita pręcox ficus maturitatem, vt docte annotauit Billius ad orationem 35. Nazianz. *Iac. Billi⁹.* Sic Iob pollicetur se annuntiaturum, & scopiturum spiritum suum coram suo iudice, ve nihil non aperte, & ingenue fateatur quod ipse contemplati, & videre etiam in annis longe dissitis potuerit. *Scops auis.* Forte etiam ea vox ab scope aue ducta est, quam Asionem Latini nominant. est autem scops, sic dicta, vt ait Eustathius, quod noctu maxime cernat, multiplici autem colli, & capitis flexu, & circum actu demiratur, & cõtemplatur hominem; est enim auis *Eustath.* parasita, saltatrix atque humanorum gestuum, & vocum imitatrix, vt Athenæus, & Ælianus tradunt. *Athenæus. Ælianus.* Sic igitur etiam Iob dicet, se ad viuum expressurum omnes pręteritas suæ vitæ actiones, & motus, & dicendo, atque annuntiando imitaturum quicquid vnquam gesserit, vt per gradus singulos appareat quis, qualisve fuerit, atque de sua vita iudex tandem pronũtiet, quid de illius innocentia, & vita statui, & censeri debeat.

3 *Iobus nunquam sanctitatis defensione insolescens.* Sed itane Iob post tantam scopendi, & explorandi, atque per vniuersas ætates annuntiandi curam, & diligentiam, cum nihil sibi conscius sit, insolesces, aut te iustum gloriaberis, teque, quasi iam pronuntiata pro te sententia, iustificabis? Minime inquit Iob, non [enim in hoc iustificatus sum, sed qui iudicat me Dominus est.] *2. Cor. 4. 4.* Itaque supplex librum hunc de vniuersa vita mea conscriptum Principi meo, ac iudici offeram tãquam libellum supplicem, vt ille suo testimonio declaret, vera ne dixerim, an pro vitæ meritis pręmium, an pœnam sustinere debeam. Præterea accedam ad iudicem cum summa reuerentia, & animi demissione, qualis Principem decet; adibo præterea illum venerabundus, vt qui me hucusque per tot vitæ gradus, ac difficultates duxit incolumen, deduxitque, ne vnquam grauiter offenderem: illi quicquid in eo libro boni descriptum fuerit, acceptum referam. *Paguin. Reg. Caiet.* Eo enim videtur pertinere quod in Hebræo est: [Velut ducem appropinquare faciam eũ;] quod per hypallagem dictum *Hipallage* vr; Appropinquabo ad eum, tanquam ad ducem. Sicque *Philipp.* Philippus, per paraphrasim; [Omnium bonorũ operum suorum auctori eundem supplicans offerat librum.] Vox Principis, ex propria significatione, est ille ante quem stamus, vel qui coram suo populo est tanquam dux, ac Princeps: dr̃ enim *Negued*, i. Princeps, aut Dux, a pręposítione *Negued*, i. ante, aut coram, eo quod, vt Rab. Mardochai, *נגיד Dux, & princeps, quid proprie. R. Mardo.* ait; [Populus ponat faciem suam, & aspiciat eum in omnibus negotijs suis.] Habet igitur vim, & acrimoniã oratio Iobi; Tanquam Principi offeram; ei videlicet, coram quo sto; quem semper suspexi, semperq. in omnibus meis negotijs, & actionibus pręsentem habui; ille me nouit verum dicere, illi non nisi vera ego annũtiabo. *Vat. Caiet.* Quod alij dicunt: [Cũ summa reuerẽtia accedant ad illum, qui paratus fuerit audire causam meam, eo modo, quo Principes audire solemus;] bene quidem est; sed paulo languidius. Quod primo diximus, pietate, & acrimonia plenũ.

XXXVIII. Si aduersum me terra clamat, & cum ipsa sulci eius deflent.

1 *Varia contextus rationes.*
2 Terrę clamor. *Metonymia. Nimia cupiditas ditescendi ex terræ fructibus.* Cessans terra.
3 *Sulcandi labor, & lacrima. Merces reddita abstergit lacrimas arantium.*

1 *Caietan.* Sollicitus est nunc nimium Caiet. de contextu, & merito; quoniam, quę de libro sũo illo, atq. auditore dixerat Iob, videtur fuisse clausula totius capitis. nũc quorsum ad suarum laudum enumerationem cõuertitur? existimat itaque Caiet. ipsum Iobum prius rem hanc de agris, & agricolis dixisse; vltimo vero de libro, & auditore, & corona circumponenda capiti. sed Auctorem. vel Scriptorem huius libri inuertisse ordinem sentẽtiarum. [Auctor, inquit, libri, quia poetice scripsit, existimauit indecens, vt personam lugubrem, quandiu perseuerat afflictio, terminaret cum coronis, & ideo terminauit sermonem Iobi, in execrationibus testibus innocẽtiæ.] *Nimia argutiæ.* Plus nimio arguta, & scenica responsio. Illa pronior, atq. solidior, quod cum amici sępe illi obiecissent tyrannidem, & rapinam, ne videretur illis non satis obiectionibus fecisse, nunc ad rem istam, quæ caput erat controuersiæ, cum nouis execrationibus confirmandam reuertatur, quasi summam totius suę responsionis. Vel, quod cum iam tyrannidem, atq. rapinam pleno a se repulisset, nunc nouum criminis genus commemoret, videlicet nimiam cupiditatem ditescendi ex suis possessionibus quo vniuersę suæ innocentię contestatio concludatur.

2 *Terra clamor quis.* Si aduersum me terra clamat. Terra clamare aduersus aliquem solet, quæ conscia fuerit alicuius sceleris in ea perpetrati, proptereaque vindictam postulet a Deo. Vide, quæ diximus cap. 13. vers. 22. & c. 16. uers. 19. Et uideretur quidem referri posse ad aliquam terrę, & regionis partem uel inique, & per Tyrannidem uexatam, uel depopulatam, & suo Dominio iniuste ablatam; *Varia expositio.* quod indicauit Nicetas: *Nicetas.* [Si terra, inquit, a suo Domino est aliquãdo gemitu debilitata.] Quare & lugere dicitur ipsa terra, cũ ex depopulatione, & sterilitate lugubrem faciẽ sumeret. Sed huic sensui obstare uidetur, quod in originali, non de terra aliena, sed de sua ipsius sermo uidetur, est enim ex uerbo; [Si terra mea clamat. Alij hic sensus placet; Si non iure possideo terram, quam habeo. *Vatabl.* Vatablus. Terram pro colonis sumit, clamantibus pro laboris mercede. Sed destruitur elegantia, & acrimonia Prosopopeiæ; præter quam quod uox *Adamah*, uix inuenio, *אדמה* ubi pro habitatore; aut homine Metonymicos accipiatur. Semper enim ipsam proprie humum significat, & frequenter eam, quæ colitur. *Philipp. D Thom. Dionys.* Philippus, Thomas, Dionysius, quod terra ipsa nimia cultura sine intermissione, & quiete quotannis fatigata clamare uideatur aduersus iniquum, & importunum Dominum. Philippus. [Quod terrę suę in dandis fructibus extra possibilitatis modũ eius noluerit impetrare.] Sed quod nam tantũ crimen, quod quotannis sereret agros minime effętos, aut macros, sed potius vberrimos, atq. crassissimos? Aut quod iã præclarum uirtutis documentum, ubi, & quando latifundia erant amplissima, alternis annis serere, & non nisi in bene

1. Georg. Vir. 1. Geor. ne cultis requietiſque noualibus? Preſertim, quod ceſſans terra multo ditior, & copioſior auaro exiſtat colono: nam

Illa ſeges demum voti reſpondet auari.
Agricola bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit.
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

Illud germanum, & bene cohęreos cum ſequentibus videtur, vt terra ipſa culta, & arata multo agricolarum, & operariorum labore ſua mercede fraudatorum, clamet aduerſus tantam auari hominis, immanitatem. Sicut Iacob. c. 5. ait: [Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introiuit.] Expoſitio igitur petenda ex ſequentibus.

3 *Operariorũ merces fraudata. Vero ſimilior interpretatio.* יחד *Fletus terræ quid ſignificet. Pſ. 125. 6. Vir. 1. Geor.*

Et ſulci eius deflent.] Iuxta priorem illam exponendi rationem, quod alij, quorum agros bene cultos ac conſitos Iob ſpoliauerat, ſuis fraudari fructibus deflere cogerentur. Sed id melius, vt ſit ſimilia omnino ſenſus cum parte precedente; illud enim ſignificat particula, quæ in Hebræo eſt, pariter aut ſimiliter, quod Vulgatus dixit, cum ipſa. Significat igitur ille ſulcorum fletus, laborem ſulcandi, & ſubigendi terram, multo arantium gemitu, & lachrymis; De quibus, id eſt, [Euntes ibant, & flebant mittentes ſemina ſua.] Atque tauros etiam in arandi opere deſcribens Poeta:

Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus, aratro,
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.

Flent igitur ſulci reſperſi agricolarum ſudore, aut lachrymis, quia nihil aliud huiuſmodi fletum ſedare poteſt, quam laboris pręmium, quod abſtergat ſudorem, & lachrymas areſaciat. Deficiente igitur per ſummam immanitatem operariorum mercede, flent adhuc ſulci, ingemunt agri agricolarum flentium, atque gementium ſocij, & teſtes.

XXXIX. Si fructus eius comedi abſque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi.

1 *Anticipata ſolutio optimi diuitis. Sordida diuitum auaritia gratis omnia ad victum comparantium.*
2 *Terræ virtus, & robur. Explicatus locus Geneſ.*
3 Agricola *proprie quid. Eſt terræ velut maritus.* Baal *quid ſonet.*
4 Anima *quid.* Affligere. *Illuſtratus Malachias.*

1 *Caietan. Nicetas.*

PArtem hanc, quo a priori diuerſa ſit, Caietanus referendam cenſet ad fructus alienorum agrorum, quos etiam gratuito oblatos non prius acceperit, quam ſuo pretio coemptos. Res eadem prius indicata a Nicetas: [Neq. alieni ſoli fructus comeſſe audebat, non prius ſoluto pretio:] non contentus, ſane ſi credita pecunia, vt hodie diuites ſolent, res neceſſarias a mercatorib. & venditoribus acciperent. Videlicet longe aberat ab immanitate illa, & ſordida, quorundam Principum atq. magiſtratuum auaritia, qui fructus optimos, & carnes pinguiſſimas, atque delicatiſſimas, & exquiſitiſſimas omnes cupedias comedunt, & abſque pecunia. & ut hic legunt Septuag. ſolus ſine pretio; & vi ablatas miſeris, & pauperculis venditorib [Hi profecto amant vinum, & pinguia,] & tamen ditescunt nam comedunt, & bibunt abſq. pecunia; cum tamen ſcriptum ſit; [Qui amat vinum, & pinguia non ditabitur.] Hi quoq. fructus pecorum abſque pecunia percipiunt, & veſtiuntur lanis, & ſerico pretioſo. Sed proh immane ſcelus, Veſtimentum eorum miſtum ſanguine.

Sordida diuitũ victũ cõparantium auaritia. LXX Pro. 21. 17.

Iſa. 9. 5. LXX. Nicetas. כוח *R. Mardoc.*

Si comedi fructus. Septuag. legunt: virtutem. Nicetas [Vis terræ, ac robur eſt ipſa fructuum procreatio, ac tempeſtiuas vbertas.] Vox originalis frequenter vertitur ab interprete fortitudo. R. Mardoch. ait ſignificare etiam vigorem, aut humidum radicale. quæ etiam in terram conueniunt: aliquando enim redditur pinguis, & craſſa, aliquando effęta, macra, & exilis. Vnde Geneſ. 4. 12. [Cum operatus fueris terram, non dabit tibi fructus Onchelus Robur. Septuag. virtutem ſuos.] Addiderunt Septuaginta; Si comedi ſolos, vt indicarent, cum pauperibus omnem ciborum communicaſſe.

Onchel. LXX.

3 *Agricola quid.*

Et animam agricolarum eius afflixi.] Prop. Herorum, ac dominorum eius, a quibus negat ſe quicquam per vim abſtuliſſe: ac Dominos neque ſolo, neque fructibus priuaſſe. Agricolæ autem nomen Hebræum, *Baghal*, proprie ſignificat maritum, & Dominum. Vnde idem nomen Baal, erat nomen idoli, cui ſe ſubiugarat populus, & velut marito nupſerat. Quare & dicebatur idololatria, fornicatio. Agricola vero ſubagitans, & ſulcans terram, & ſeminans maritum repræſentat. Quare & ſuperius, cum de nominib. honeſtis rei inhoneſtæ ageremus, verſic. 10. indicata ſunt illa. [Hortus, Saltus, Aruum, Sulcus, Vomer.]

לעב *Baal quid. Cur idololatria dicatur fornicatio. Agricolatiois verba ad rem venerẽam tranſlata.*

Symmach.

Animam autem agricolarum, Symmacus, ſpem fructus percipiendi intellexiſſe videtur: nam legit ſpe priuari Addit Scholiaſtes; [Re aliqua, quæ Domini eſſet per vim, ac poteſtatem abrepta.] Septuag. ipſam animæ partem, & appetentiam lætitiæ, aut triſtitiæ capacem. [Si animam terræ recipiens contriſtaui] Varabl ipſam vim reſpirandi, quę nimio labore anguſtiatur, & intercluditur: [ſi cultores eius nimijs operis confeci.] Proprie ex Hebręo verbum affligendi eſt, flare, aut ex ſufflare, quod Regia interpretatur: [ſi animam eius afflare feci;] melius dixiſſet: ſuſpirare vel anhelare. nam ſignificat etiam ſpirare cum ſuis compoſitis. Vnde illud Malach. 1. ab eadem radice, dum loquitur propheta de ſacrificijs nimium macris, & exilibus, quæ afferebantur ab Iſraelitis, e contrario ipſis dicentibus nimium oneroſa eſſe præ pinguedine; Et dixiſtis, Ecce de labore (id eſt, vide, quam ſim defatigatus onere, & labore portandi tam pingue pecus,) & exufflaſtis illud; id eſt, præ labore ſuſpiraſtis. Tygur. Anhelaſtis. Septuag. Ex ſufflaui illud, per antitheſim, & colloſionem contrarij ſenſus. Vos exſufflaſtis, & ſuſpiraſtis præ nimio onere. Ego vero tanquam rem omnino leuiſſimam, & nullius ponderis, ac pretij exſufflo, & leui flatu repello, & reijcio, atq. adeo etiam abominor. Sic ait Iob animam, & reſpirationem non afflixi, non feci anhelare.

LXX. Varabl. נפח *Aff. gere. quid. Regia. Exſufflare quid. Tygurin. LXX.*

XL. Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo ſpina.

1 Tribulus *quid.* Acanus. *Herba prohibens ebrietatem. Illuſtratus Salomon.*
2 Spina *quid, lolium, &c. Explicatus Iſaias.*
3 *Clauſula controuerſiæ Iob, illius opportunum ſilentium.*
4 *An extrema ſint pars ſacri textus. Quid de titulis quorundam Pſalmorum.*

SI quicquam horum ego ſcelerum admiſi, imprecor, ne vnquam ex meo labore fructum percipiam, neq. amplius annonæ videam vbertatem. Pro frumento, tritico; oriatur mihi tribulus; Septuaginta Vaticani, Theod. Spina. Nicet. quoque teſtatur; Symmachum legiſſe Acanum, additque [Hanc ego ſtirpem in libris Regum agnoui ſic prorſus appellatam. Alij, Paliurus. Certe vocem originalem *Hhoahh*. Vulgatus vertit, Carduum. 2. Paralip. 25. 18. & 4. Reg. 14. 9. vbi Septuag etiam Carduum in li. Reg. at in Paral. retinuerunt fere vocem Hebręam, Anchuch. De Acano autem illo Symmachi, volunt fere idem eſſe cum Acantho ſyluestri, ſeu Alba ſpina. Certum eſt eſſe herbam, aut fruticem ſpinoſum, cuius meminerunt Theoph. de hiſtoria plantarum l. 1. c 16. & l. 6. c. 1. Plin. l. 22. c. 9. atque illud peculiariter etiam appellatur Acanum, illud veluti pomum, quod in caule carduorum aſſurgit, & extuberat, quod noſtrates appellant: Alcarchofa, o Alcarcil. ſimiliter quoque vocem Hebręam ſignificare herbam ex ſentium genere, conſtans eſt apud omnes, & appoſita quidem voce, communi nomine ſpinam vertit Vulgatus Can. 2. 2. Prou. 26. 9 [Quomodo ſi ſpina naſcatur in manu temulenti; ſic parabola in ore ſtultorum.] Parabola enim pungit, & admonet ſtultum, ſicut ſpina ebrium. Quamquam volunt quidam eſſe ſpinam, quæ geſtata manu prohibet ebrietatem, ac de hac loquutum Salomonem; ſicq. parabolam ſacram eſſe remedium contra ſtultitiam: quare ſi de hac ſpina ſermo eſſet, profecto haberet ſenſum elegantem: Oriatur mihi ſpina, quæ me pungeret, & meæ ſtultitiæ, atq. ebrietatis coargueret, & inflicto dolore ad ſaniorem mentem reuocaret.

1 LXX. Theodotio. Nicetas. Tygurin. חוח *Acanus, & tribulus quid.*

Theophr. Plinius. Spina prohibens ebrietatem.

Et pro hordeo ſpina. Sic etiam Sept. Theod. [Germina, imperfecta, & inutilia.] Alij lolium, aut zizaniam interpretantur. Alij Tribulum; vox quidem originalis, *Baeſah*, deducitur a radice *Baas*, quod eſt fętere: quare vertunt herbam fætentem. Ioannes Forſterus exiſtimat, Eſſe fructum

2 Pag. Tyg. Vat. Caiet. Forſterus. באשה באש

ctum fætidom palato, & olfactui iograrum, & odioſum,
Complut. quique faſtidium, & nauſeam parit. Complutenſes Labruſcam veruni, geous videlicet vuæ fætidæ, & peſſimi
R.Mardoc. ſaporis. R. Mardoch. ait Botri mali, & vuæ odibilis. Legitur enim Iſai. 5.4. Expectaui, vt faceret vuas, & fecit
Aquila. labruſcas. Vbi iterum Symmachus legit: Fructus im-
σαπρίας. perfectos. Aquila fructus peſſimos; quamquã & Sapria, qua voce Græca ibi vtitur, a fætore, & putore deducatur, & proprie dicatur ſignificare vini quoddam genus herbis in eo putreſcentibus conditi, & grauem ex illis odo-
Theodotio. rem concipieotis. Septuag. autem, atque Theodotio ſpinas dixerunt: quare minus eſt, quod quidam tantum interpretantur, vuas omphacinas, & nondum maturas, ſed acres, & peracerbas. Quicquid ſit, imprecatur ſibi omnia dulcia, & ſuauia, ſi quæ cum iniquitate rapuit, atque comedit, amareſcere, & moleſtiſſimam nauſeam efficere, ac oihil deinceps vtile ex terra percipere.

Finita ſunt verba Iob.

3 *Vatab.* DIxit, ac perorauit Iob. Vatablus exiſtimat clauſulam eſſe forenſem, qua ſignificetur: cauſſam eſſe dictam. Plerique exiſtimant ſignificari, Iobum nunqnam amplius, neque tam ſeria, neque tam longa, tamq. continẽte oratione vſum: nam paucula tantum verba ad libri
Germanus explicatus. finem Deo reſpondit. Sed quidem viderur indicari, quod tam longam orationem Iob habuerit, abſque vlla interpellatione amicorum, nihilque deinceps habuiſſe, quod obijcerent, nihil quod ipſe amplius pro ſe afferret: ſatis enim, atque ſuperque ſuam innoceotiam oſtenderat, at-
LXX. que couſirmarat. Et Septuag. caput 32. exordientes ab hac clauſula, ſic nectunt cum ſequentibus: [Et ceſſauit Iob a verbis, ceſſauerunt autem, & tres amici eius vltra contradicere;] vt initio ſequentis capitis notatur; Omi-
Quid ſit defeciſſe laudes Dauid. ſerunt autem tres viri iſti reſpondere Iob, &c. Neſcio, quid ſimile in fine Pſal. 71. Defecerunt laudes Dauid filij Ieſſe: Cum enim ſuum votum ardentiſſimum de venturo Meſſia explicuiſſet, nihil habuit, quod amplius petendum ſibi eſſe duceret, vt qui iam ſummam ſuorum votorum expreſſiſſet. q.d. *Con eſto acabo, lo que tenia que dezir, y que pedir.* De hoc loco vide, quæ diximus c. 19. verſ. 27. ſuper id; Repoſita eſt hæc ſpes io ſinu meo. Simili
Finiẽdi verbum de perfectione. ratione Iob conſummauit, atque perfecit ſuæ cauſę, & innocentiæ defenſionem, atque cumulatiſſime de ſuo iure, & æquitate diſſeruit. Illud enim verbum, finiendi, ſignificat rem integram, abſolutam, perfectam omnibus numeris.

Obſeruat vero Origenes ad Iobi commendationem, *Origenes.*
[Nõ ſimpliciter ceſſaſſe, ſed verbis: cor enim eius in Diuinarum rerum cogitatione, atque notitia non ceſſauit.] *Eccleſ. 3.*
Nouit igitur tẽpus loquendi, & tempus tacendi, ac poſtquam quod ſui muneris erat, cumulate præſtitit, ne tam contendere, quam veritatis, & innocentiæ partes agere videretur, rem totam Deo reliquit iudici, & diremptori, & extremo aduerſus detractores, & calumniatores malitioſos remedio vtebatur, non iam verbis, ſed oratione: ſicut ſcriptum eſt: Detrahebant mihi, ego autem *Pſ. 108. 4.*
orabam.

Sed illud quæſtionem habet, an hæc verba, Finita ſunt 4
verba Iob, ſint pars ſacri textus: nam Caietanus ſic de *Quæſtiuncula explicatio.*
illis cenſet: [Hæc clauſula deficit in textu vulgatæ editioois.] Et quidem partem hãc neque habent in textu,
neque interpretantur Gregor. Philippus, Beda, Hierony. *Caietan.*
Nicolaus, Hugo, Dionyſ. Vulgatæ editiones, quę circun- *Gregor.*
ferũtur cum annotationibus Vatabli, & quæ Pariſij edi- *Philip.*
dit Robertus Stephanus anno 1540. Plerique etiam Vul- *Beda.*
gati Codices, & ſex, aut ſeptem Manuſcripta peruetuſta, *Hieronym.*
quæ Hiſpali nunc mihi conſulere licuit ex Bibliotheca *Nicolaus.*
Ariæ Montani, apud D. Iacobum enſiferum, & ex Biblio- *Hugo.*
theca Columbi Templi maximi, atque duo item alia do- *Dionyſ.*
mus Profeſſæ noſtræ, & noſtri Collegij Diui Ermenegil- *Codices manuſcripti.*
di. Sed leguntur tamen ea verba in Hebræo, & Septuag. & in Complutenſi Hiſpana editione, refertque eadem Henricus, ex Codice S. Germani, & S. Dionyſij: agnoſcit præterea D. Thomas, & fere alijs recẽtiores ioterpretes. Tandem io correctiori editione Vaticana leguntur quidem, ſed minutioribus characteribus, ea videlicet forma qua alia ſcribuntur, quæ noo ſunt partes ſacri textus, & qua annotationes quædam, cuius modis illæ ſunt, cum in medio Pſal. 9. annotatur Pſal. 10. Secundum Hebr. Et in medio capitis 3. Danielis poſt canticum trium puerorum; [Huc vſque io Hebræo non habetur, & quæ poſuimus de Theodotionis editione traſlata ſunt.] Et titulus *Incerta res, de his verbis videtur.*
Pſal. 17. qui paulo longior eſt, ac minus probatæ auctoritatis apparet. Ego (vt de noſtris verbis iam cenſeam) incertam rem exiſtimo: ſic enim apparet iudicatum ab ijs viris, quorum correctioni editio Vaticana demandata eſt a Pontifice. Quare qui tanquam ſacræ Latinæ editionis nolet admittere, non damnarem: qui ingenue admitteret, laudarem ingenue.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.

Ed ne cuiquam ob scelus aliquod, tam grauiter plectendus, ac ne non innocens tot mala pati videar, mearum præclara virtutũ officia, quibus vita mea enituit, enumerabo. Primũ quidem cum iuuenis adhuc essem, ac de ducenda vxore virgine cogitarem, quem alium, nisi honestũ, sanctumq. matrimonij finem, suscipiendæ nimirum prolis, non voluptatis, & luxuriæ mihi proponerem? Atque adeo firmiter apud me statui, meos *a* oculos sancta, & stabili lege, & quasi pacto fœdero cõstringere, vt cum interno animi decreto consentirent, ne vnquam improbe, & petulãter, ac ne curiose quidem virginem, *b* cuius pulchritudo maxima est adspicerent: *c* sicque ad prauam cogitationem viam inciderem Tantumque abfui ab alieni thori insidijs, vt neque ad mulierem innuptã, in qua minus periculi fuerat, impudentem oculum deflexerim, ne vllius flagitij duces mihi oculi essent, ac ne cupiditatibus, prauisque cogitationibus vitam pati facerem, ac per apertos oculos iniquum, & turpe aliquid ingrederetur.

a De vi oculorum in castitate seruanda, aut in cogitationibus, vel auertendis, vel concipiendis, vt his doctrina. a num. 1. vsque ad 9.

b De virginum aspectu ex sacris, & prophanis ad mores obseruatio. a num. 10. vsque ad 14.

c De cogitationibus prauis tractatio multis a nu. 15. vsque ad 28.

2 Quam enim partem haberet in me Deus, & hæreditatem Omnipotens de excelsis?

Quamobrem post tantam animi puritatẽ, cur mihi Deus hanc pœnarum partem contulerit, prorsus ignoro. Etenim hominẽ mulierosum, voluptatũque illecebris ac delitijs diffluentẽ, iure optimo quis in aduersam, contrariamq. vitæ conditionem coniecerit. Quam.n. vehemens, & acerbum supplicium constituit Deus impurissimis hominibus, oculos habẽtibus plenos incessabilis delicti. *d* Atq. si ego sane supremã animi sedẽ turpi aliqua cogitatione conspurcassem, meq. totũ obscœna quapiam voluptate, dedecore affecissem, quam quæso mihi Diuina præsentia, atque familiaritatis, ac eiusdẽ in animo meo, & corpore Diuinæ inhabitationis, præmium atq. fœlicitatem polliceri possem? Animum enim incorruptum, & integrum, corpus quoq. castum, & sanctũ, suam sibi peculiarem partẽ, & hæreditatem uendicat ille bonorũ omnium, atque virtutum auctor Deus. Mirum igitur hominem obscænarum hostem voluptatum ad tantas ærumnas recidisse.

d Ad testimonia laudis, & nomina honorifica, quæ in sacro sermone habẽt, opportuna digressio, nu. 4. 5. & 6.

3 Numquid non perditio est iniquo: & alienatio operantibus iniquitatem?

Improbis quidem constitutus sit a supremo iudice peracerbus interitus, & a sempiterna beatorum mentiũ beatitudine exilium misertimum, *e* nefariæ præsertim libidinis, atque omnis turpitudinis consectatoribus: hos enim extrema pernicies procul dubio manet: alienus enim immundus erit a sanctorum familiaritate, & consortio, proculque a Diuino conspectu relegatus. Est enim Deus erga immundos homines abalienato animo, & ad illorum sordes, conspectumque quasi nauseabundus stomachatur, & irascitur. Atque ipsi quoq. voluptuarij, homines a re Diuina (quod & ingens quoque scelus est, & ingens sceleris pœna) fastidiosissime abalienant. Corpore itaque miseri vexantur, sæuissimeque flagellantur, animo quasi extra sese positi, incredibili vecordia ineptiunt & stultescunt.

e De flagellis, stultitiaque hominum luxuriosorum, & voluptuariorum, vbi ter multa indicantur. nu. 4. & 5.

4 Nonne ipse considerat vias meas: & cunctos gressus meos dinumerat?

Cum enim stultissimi sibi blandiantur de Dei quasi ignoratione, aut obliuione eorum, quæ in tenebris, & in occulto faciunt; at Deus illorum viuendi rationem attentissime obseruat, & explorat: neque tantum insigniores vitæ actiones, longioresque vias, sed minutissima etiam quæque consilia, atque leuissimas cogitationes, gressusq. singulos in numerato habet. Propterea ego animi, & corporis castimoniam sanctissime colui, quod Diuinorum conspectum luminum, tenebras impurissimæ voluptatis illuminantium reuererer, & colerem.

5 Si ambulaui in vanitate:

* & festinauit in dolo pes meus.

Deinde vero, quod ad proximum attinet; præter quam quod diligentissime omnem improborum hominum societatem, familiaritatemque vitaui, atque risum facientes, & eos qui comessationibus, atque ebrietatibus indulgent, semper fugi; serio, & solide me totum ad honestatem, & virtutẽ conformans: * certe numquam mendacio, aut fraude malitiose quemquam læsi, neq. cum mendacibus vitam meam institui: nullaque vel verbo, vel iniqua actione lucrum aliquod sordidum ex aliorum facultatibus captaui; oblatamve rapiendi occasionem alacriter arripui. Sin aliter feci, quidvis malum, & acerbum mihi imprecor.

6 Appendat me in statera iusta: & sciat Deus simplicitatem meam.

Nihil vero me leuiter, aut sinistro fine gessisse, ille, qui æquissimis bilancibus iudicij mortaliũ omnium actiones examinat, explorate cognoscet, si me publice & in omnium conspectu, suæ veritatis, examinisque statera in sublime sublatum libret. atq. perpendat; atque ad pondus & regulam suæ sanctissimæ voluntatis, & legis meas omnes actiones exigat. Sic sane fiet, vt cum mea inno-

innocentia satis cognita, & probata meo iudici maneat, vniuersis etiam mortalibus conspiciendam, probandamque proponat.

Iratum merito experiar mihi numen, si vel minimũ de pietatis, atque virtutis via pes meus deflexit, quodpiam ve diuinorum mandatorũ præterij, aut praua cogitatione, & cupiditate animi impulsus, flagitium aliquod prosequutus sum. Non enim quæ in oculos incurrebant, statim amabam; neque illorum concupiscentiæ vnquã obsequutus sum; nullius enim rerum externarum cõspectus in animo meo cupiditates excitauit. Neque cum magistratus essem, vllius sordidis capiendis muneribus lucri labem contraxi; scio enim, quod inique ablatum est, tenacissime pietatis auarorum manibus adhærescere. Nihil tandem labis, & ignominiæ ex vllius sceleris studio suscepi.

7 Si declinauit gressus meus de via: & si sequutus est oculus meus cor meum: & si in manibus meis adhæsit macula.

Dignam itaque, si quidquam per vim, & iniquitatem rapui meo sceleri pœnam imprecor, vt meis ipse laboribus, bonisque partis frui nunquam permittar; sed ijs, quæ ego seminauerim, alieni vtantur, & pinguescant. * Atque si filijs meis locupletandis alienas facultates aucupatus sum, meorum liberorum egestate, & extrema inopia, atque miserrimo exilio, ablata omni posteritatis spe, seuerissime plectar; non minus filijs, quam ipsis agrorum seminibus, germinibus arescentibus, radicitusque conuulsis: nam si qui ita rebus externis ad vsum, & voluptates suas vtuntur, vt cum egenis illas non communicent, ingentis sceleris, atque supplicij rei constituuntur; quid de illis censendum erit, qui per vim, & iniuriam, egenos ipsi reddunt, & miseros, quos Deus bonis honeste affecerat ad sufficientiam, & vitæ iucunditatem?

8 Seram, & alius comedat: * & progenies mea eradicetur.

Nefarium vero adulterij flagitium, quod est cum insigni turpitudine, & dedecore coniunctum, nunquam admisi; neque permisi vnquam, vt peregrinæ, & alienæ voluptatis illecebra in animo meo excitaretur; nunquam ad mei proximi fores per noctis tenebras insidias collocaui, alieni thori violandi occasionem captans.

9 Si deceptum est cor meum super muliere: & si ad ostiũ amici mei insidiatus sum.

Quod si vnquam adulteraui grauissimam illam, æque ac iustissimam adulterij, & stupri pœnam subeam; vt æqualitate quadã alius quispiam meum thorum polluat, ac meam vxorem in stuprum illiciat, necnon turpissimi quique cum illa communicent, f & instar infœlicis pistrini molæ, quæ aliena semina excipit, g alienę ipsa voluptati seruiat, & sui corporis quęstum faciat.

10 Scortum alterius sit vxor mea, & super illam incuruentur alij.

Adulterium namque nefarium scelus, grandeque piaculũ nõ nisi acerbissima expiandum morte; atque ipsa etiam adulterij præmeditatio, & excogitatio nefaria est. Quare tãta sceleris immanitas Diuino iudicio seuerissime discutitur, & ab hominibus etiã (vt quod in maximum Reipublicæ damnum vergat) diligentissime inquiritur, punitur, grauissimis in adulteros supplicijs constitutis.

11 Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima.

Quare non dubitem, si ipse me vnquã adulterio polluerim, meis agris, fructibusque tenerioribus, h ignis incendium imprecari, quo res omnes meæ deflagrent. Ignis enim quoque voracissimus adulterium est, qui mariti læsi substãtiam, & facultates depascitur. Adulteri quoque non solum animum subiecta libidine inflammat, verum etiam vniuersam domum radicitus exurit: ipseque adulter ingens incendium excitat malorum; quod ipsas adulterinorum germinum radices vsque exurit: ipse uero læsus vir incredibili incensus furore, & se excruciat, & adulteros insectatur.

12 Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.

Illam vero iustitiæ partem, quę erga familiares versatur, nemo sane in me desiderauit. i Non solum enim alijs in aliena causa, sed etiam meis domesticis, seruis, atque ancillis in propria me causa iudicem integerrimum præstiti: neque alterius iudicis sententia, quam mea probitate impulsus vnicuique seruo, & ancillæ, quibus mecum nullum erat ius, ius suum reddidi: cumque supremus ipse princeps ac magistratus essem, inęqualitatem omnem fugiebam; nunquam enim fastidiose abieci seruos mecum volentes ex æquo disputare, sed liberæ orationis, atque suæ causæ tuendę potestatem faciebam, vt si quid forte a me per iniuriam in eos committi suspicarentur, audacter dicerent. Atque adeo vbi videbatur iustum reperiri non posse, iustitiam ego seruabam: qui enim aduersus me litigabant, nihil sibi a mea potentia timebant: non enim habebant me tam aduersarium, quam iudicem, quam patronum.

13 Si contempsi subire iudicium cum seruo meo, & ancilla mea cum disceptarent aduersum me.

14 Quid enim faciam, cum surrexerit ad iudicandũ Deus? & cum quæsierit, quid respondebo illi?

Considerabam nimirum Deum iudicem, a quo, si cuiusquam ego causam, iusque abiecissem aut repulissem, repulsam quoque ipse passurus sim; nam pauperum, infirmorumque hominum querimonijs excitatus, surget aliquando ad iudicandum Deus iniurias vindicaturus miserorum; tuncque nihil erit, quo illius iudiciũ, meumque supplicium eludere possim.

15 Nunquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus est, & formauit me in vulua vnus?

k Atque illud sane mihi omne supercilium, fastidiumque adimebat, quod vna sit omnium hominum naturæ: vnus omnium animi, atque corporis opifex, nomina quoque seruorum ac dominorum, fortunæ potius, quam naturæ fuisse.

Pauperibus vero (ita mihi recte, ac feliciter cuncta procedant) petentibus opem, non solum munificum ac liberalẽ me prębui, sed minime expectata egeni, ac viduę deprecatione, rebus illos necessarijs subleuabam, atque illorum desiderio, expectationi, oculis benignus

16 Si negaui, quod volebant, pauperibus: & oculos viduæ exspectare feci.

f Pulchra, & diligens honestarum tam aliorum rei inhonesta, ex sacris & profanis digressio. a num. 6. vsque ad 15.

g Qua sit Dei iudicio iusta adulterorum pœna, eleganter ostenditur, num. 1. & 2.

h Combustio, adulterij quondam pœna ex sacris & profanis indicata. numero 5.

i Quædam de officio dominorum erga seruos, deque quorundam morositate. num. 3. & 4.

k De seruitute, atque seruis perhumaniter tractandis, ex sacris & profanis opportuna quædam. nu. 1. 2. 3. & 4.

nignus occurebam, ne quisquam vel pudore, vel difficultate petendi præ inopia deficeret: ac nulla ratione sum passus vel egestate, aut lachrymis, aut assiduo oculorum coniectu, intentioneq. viduas contabescere; quod ipsum accidisset, si nec rerum, quas optabant, compotes fuissent, nec non despectæ fuissent; aut vana illas spe lactassem.

17 Si comedi bucellam meam solus: & non comedit pupillus ex ea.

Pupillis etiam (genus miserrimum, vt qui sæpe, neque quærere, neque petere nouerint) quotidianum victum præbebam: atque cibi mei partem orphanis communicabam; ita vt vel per exiguam panis particulam pariter cum egentibus, & mensæ socios miseros quosque adhiberem.

18 Quia ab infantia creuit mecum miseratio: & de vtero matris meæ egressa est mecum.

Ipsos pupillos, tanquam pater, ab infantia nutriebã domi meæ, vna cum meis familiarib. & liberis: atq. tum his, tum viduis ducem & patronum me præbebam. Neq. mirum quidem; nam misericordia, & benignitas non solum ex virtute & studio, sed ex naturæ quadam propensione innata mihi est; atque semper indies adolescente natura, sua cepit incrementa mea bonitas, & beneficentia; propter quam vniuersis puer adhuc charus extiti, ac postea iuueni adhuc summos honores, imperiumq. libentissime detulerunt. Cum autem videretur clementia, & misericordia, statim atque in hanc lucem editus sum, suis me vlnis excepisse, suisq. vberib. educasse, videbar certe adhuc puer numerosam pupillorum, egẽtumque hominũ, quos adoptabam, prolem suscepisse. Cum vero nemo in me vel senile consilium, vel paterna viscera desideraret, sanctis etiam monitis atque consilijs paruulos instituebam, & tandiu illos manu ducebam, dum opera mea magnopere non egerent.

19 Si despexi pereuntem, eo quod non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem.

Quo vero me supplicio dignum non censeam, si cum viderẽ hominem nudum & præ frigore rigentẽ, & conglaciantẽ, nihil curauit, aut non statim subiiti, vt opem atque vestimentum afferrem? Dispeream, si latera, quæ mollissima sunt, & quibus a frigore maius periculum; lumbi, femora, quæ minime nuda esse oportet, vniuersam deniq. mendicorũ nuditatem, honestis vestib. non confouissem ipsis statim, propter beneficium acceptum, clara atq. contenta uoce bene mihi precantibus atq. ipsa ueluti eleemosyna, quasi per sese meam beneficentiam, & misericordiam prædicante; proptereaque fęlicem pecorum meorum prouẽtum pollicente, quod pauperes ita subleuassem, ut non de alieno, sed de ipsis mearum ouium uelleribus, meisq. facultatibus benigne indigentibus fecissem.

20 Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouiũ mearũ calefactus est.

21 Si leuaui super pupillum manum meam: etiam cum viderem me in porta superiorem.

Viuam semper infelix, & miser, si unquam potentia & robore abusus sum uel ad inferendam iniuriam, uel ad prædam faciendã imbecillorum, quibus nemo patronus: defensorque adesset; quamuis a meis partibus omnes starent, quamuis Reipublicę principes, & optimates meam causam agerent, atque pro mea ipse potestate neminem timerem. Et sane cum iure possem homines miseros, & humiles ad rem quampiam seuerius compellere; nolui tamen premere, & urgere pusillos.

22 Humerus meus a iunctura sua cadat: & brachium meũ cũ suis ossibus cõfringatur.

Quod si nõ benigne remittebam, summus humerus, l armosque meus discedat a iugulo, & tanquam membrũ aridum languidumque decidat: neque solum brachij superior pars, sed radius ipse, & brachiale a cubito usque ad manum comminuatur, ut digno supplicio, manus, quæ inique contra infirmum leuata fuerit, cõcidat: & brachiũ, quod percusserit, atq. cõfregerit percussum cõfringatur.

l *Membra, quę quippiam peccarunt, eadem ipsa supplicio affecta apud veteres, nu.5.*

Cum tot igitur pulcherrima, atque præclarissima facinora effecerim nihil, tamen meę uirtuti, aut laudi tribuendum existimo, sed Dei timori, quo meas ille carnes, atq. agendi omnes facultates cõfixit, ut ab officio, & honesto nunquam discederem. Si enim Dei præcepta neglexissem, certam quãdam malorum omnium tempestatem, extremamq. perniciem in me incumbentem cernere uidebar.

23 Semper enim quasi tumentes super me fluctus, timui Deum & pondus eius ferre non potui.

Neque unquam me parem existimaui ad repugnandum supremo numini, & sustinendũ illius impetum, atque uim in me incurrentem. Illius enim minis opprimebar tantæ celsitudinis maiestate diterritus, quẽ sciebam paratũ esse, bellum acerbissimum inferre improbis, atque sæuissima super tyrannos, & oppressores pupillorum, atque viduarum supplicia grandinare, & fulmina pluere. Quod si me Deus per iniuriã quidpiam agentẽ, aut non bene merẽtem deprehẽdisset, intolerabile illius mihi ferendũ esset suppliciũ.

24 Si putaui aurũ robur, meũ, & obrizo dixi, Fiducia mea.

Quid vero boni ab illo sperare potuissem, si vitę meæ præsidium, opemque in auro primo, atque purissimo collocassem; in illoq. pedem figere constituissem, quod est mera inconstantia, & mutabilitas, ac non potius veræ ac solidæ pietati innixerer? Neque quidem vnquam me insana pecuniarum libido inflammauit, aut facultatum mearum copia, impetu & quadam temeritate ad insana me consilia impulit.

25 Si lætatus sum super multis diuitijs meis, & quia plurima reperit manus mea.

Tristissima mihi cuncta cedant, si ex affluentibus mihi opibus ac rebus omnibus in vita iucundissimis, lætitia intemperanter elatus sum; aut meę industriæ gratulatus, blanditusve mihi ipsi de illis rebus, quæ vel ad corporis robur, vel ad reliquas agendi uires, & facultates attinent. Nam inter immensas opes immoderatam cupiditatem amputabam, & certo tantum rerum numero me, familiamq. meam continebam, reliquis omnibus, quæcumque superassent, in

egentium

m Ex diuitijs, & temporali fœlicitate maiorem quandam, atque propterea inanem lætitiam gestari. nu. 3.

egentium vsum conuertisſ: m quippe e tanta tamq. vberi bonorũ segete, inanem animi lætitiam, illa consideratione facile comprimebam, esse illarum possessionẽ plane instabilem, atq. incertam.

n De prisca Solis, & Lunæ adoratione, deque illius origine, & antiquitate, in Aegypto præsertim, diligens tractatio num.

o De adoratione ad Orientem, & quibus ceremonijs, & ritibus in sacris, & prophanis non pauca. nu. 1. 2. 3. 4.

Maximi apud Deum & homines flagitijs, & criminis reus fiã, nisi verã fidem atque religionẽ semper colui sine vlla idololatriæ specie aut suspicione. n Nũquã enim me pulcherrimus ille, atq. iucundissimus Solis, Lunæ, cæterorumq. fulgentissimorum syderium conspectus, in errorem aliquem abduxit; neq. vnquam o exorientis Solis iubar, vt laudem illi, honoresq. diuinos tribuerem; splẽdoris illecebris, & oculorum lenocinio quodam persuasit. Sicut Lunam adspicerem, argentea luce conspicuã, pompatico, imò fœmineo incedentem gressu, veluti cæterorum luminum Reginã, atque ductricem, vana aliqua lętitia illectus, mecum tacitus cogitaui, Diuinum illi numen inesse; atque interna animi persuasio in externum aliquem adorãdi habitum me impulit, vt manũ versus cælum porrigens, statim reuerenter ad osculum referrẽ, atque hac ceremonia diuinitatem, veri vniusque Dei (quo in me esset) p impudens, insanusq. auferrem, diuinosque creaturæ honores impenderem: quod & flagitium maximum est, & flagitiorum omnium cumulus, atque mendaciorum omnium turpissimum, impudẽtissimumq. in abneganda vnica Diuinitate mendaciũ. q Neque vero in illam alteram idolorum seruitutem, auaritiã, & pecuniarũ sacrum cultum splendentis fortunæ facies, & rerum iucũdissimarum summus splendor, Gemmarũ, aurique nitor me impulit; Nũquam n. in mentis latebris cupiditatem pecunię alui, neq. presẽtis felicitatis admirationem aliquã occultaui, neq. ad amantium similitudinem, eorum, quæ nõ habebam, desiderio flagrãs, manus mea suauiatus sum. Hæc enim si fecissem atq. in mea potius dominatione, quam in Deo spem atque fiduciam collocassem, plane mentitus essem veritatem, cũ non a nobis ipsis, nõ a reb. externis, sed a Diuina gratia omne sit auxiliũ, oẽs vera ac solida iucũditas.

p Idololatriæ grauitas, impietas, varia nomina, quæruntur nu. 17. 18. 19.

q Harum sententiarum expositio colarentior, & allegoria Solis, & Lunæ ad splendentem, diuitiarum fortunam, & vitæ iucunditatis, diligenter, & minutatim explicatur num. 20. 21. 22.

26
Si vidi Solem, cum fulgeret, & Lunam incedentem clare.

27
Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meã ore meo.

28
Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.

Aduersa experiar omnia, si vllam lętię voluptatẽ cepi ex meorum aduersariorum rebus aduersis, aut in illorũ ruina, atq. pernicie gaudio affectus sum, ac neque leuiter cõmotus: quippe illos mirifice diligebam, atque perpetuo quodam amore prosequebar.

29
Si gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat; & exultaui, quod inuenisset eum malum.

Vnde etiam profectum est, vt nihil infaustum meis hostibus precarer; neque quidem os, guttur, cæteraq. sermonis instrumenta, sponte quasi sua expedita, & prona ad inimicorum comminationem, & excrationem, suæ libidini vnquam permitterem, sed semper in officio charitatis continerem, ne quo vnquam verbo contra proximum peccarem, aut vitam illorum odissem, vindicationis ad vniuriam propulsandam cupiditate.

30
Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens, animam eius.

r Duplex huius sententiæ tractatio, in bonum, & in malum, & quomodo ad rem Eucharistię referenda, elucidatur diligenter num.

Ac sępe quidem accidit; r cum ab hoste & inimico lęsus immotus ipse persisterẽ; vt mei famuli & vernæ, zelo quodã ad vlciscẽdam iniuriam inflammati, inimicos ipsos discerpere vellent; illos tamen ego mea bonitate demulcebã, vt placatæ & moderatæ ferrent: neque id omnino facile obtinebam, quippe me nõ diligebãt modo, sed certatim amabant, atque horis omnibus, oculis, aurib. cõplexu tenere vellent, vt me, si fieri posset, comedere, & intra viscera condere, & vel carnibus meis expleri cuperẽt, ipsosq. meos artus absorbere, ac deuorare peroptarẽt. Quãquã neque deessent in mea familia, quæ humanarũ rerum diuersitas est, viles & degeneres famuli, qui propter sanctiorem disciplinam, qua nihil iniustum domi meę permittebã, vel propter nimiam in tractandis hospitibus diligentiam, me odissent, ac detractorio dẽte morderent.

31
Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius, vt saturemur?

Illud vero aui mei sanctissimi Abrahami sẽper in animo infixũ habui, vt non tã illius sanguinis, quam hospitalitatis hęres fierẽ; domũ n. meam habui cõmunem, mensam communem: mea haud mea, sed Domini ratus. Ergo cũ cõseruis partiẽda cibaria. Neminem itaque peregrinũ extra tectũ, non solum cæli iniurijs, sed ciuium et petulãtię expositũ pernoctare sum passus; Domus mea, ipsa erat hospitalis, quæ assidue patebat peregrinãtibus, exterisq. aduenis; atque ego ipse in Domus vestibulo, & iuxta iter cõsistẽs prætereũtes per humaniter inuitabã: nefas enim existimasse, s qđ barbari tyrãni facere consueuerũt, Domũ apertissimã & hospitalẽ nõ habere, nedũ suis finib. hospites vi expellere, nedũ lędere.

s Ad vicinarum gentium Aegyptiorum præsertim inhospitalitatem, quas Iobus hac sententia perstringat non indiligens, ex sacris, & profanis digressio. num.

32
Foris nõ mansit peregrinus ostium meum viatori patuit.

In ingenti prętereà mihi scelere hypocrisis ponatur, si cũ recte factorum teste nullum quærerem, erratorum tamen cunctos esse conscios non optarem: ac ipsos primos mentis motus, publica cõfessione nõ curarem. Scio enim spontanea criminis cõfessione eleuari delicta, atque in luce extingui quę in tenebris nata in occulto adolescunt, & vires sumunt. Nullius itaque sceleris mihi cõscius sum, quod pro more, & ingenio humano, iam inde a primo parẽte, dissimulare, & sub honesta aliqua pietatis & virtutis specie abscondere curauerim; neque leuem aliquam cogitationem, aut iniquam alicuius peccati consensionem apud me tacitus aluerim.

33
Si abscõdi, quasi homo peccatum meum: & celaui in sinu meo iniquitatem meam.

Nullius me peccati cõsciẽtia retardauit, quin sine rubore & timiditate prodirẽ in publicũ. Quãuis vero nihil mihi vulgi multitudo obijcere potuisset, quod verendũ mihi esset; sed posse quascumque turbas facile superare; nunquam tñ volui cũ multis cõ-

34
Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me:
Et non magis tacui;
Nec egressus sum ostium.

iēdere; sed quamuis potius iniurias accepi tacitus, ac me domi cōtinui, pacis, & tranquillitatis publicæ, quā priuatarum iniuriarū appetens. Sed incorruptum nihilominus, integrumq. me præstitit iustitiæ, & honestatis vindicem. Nunquā .n. imperitæ multitudinis, aut stulta opinio, aut fures impetus a recto, & æquo me deduxit, quin officium meum strenue obirem, veraq. intrepidus docerem. Frangebam enim singulari virtute contumaciam vulgi, atq. populares tumultus eximia arte, sapientiaq. sedabam. Potentissimos homines, familiarū nobilissimarum capita minime verebar, quominus insolescentes comprimerē; & si quando opus esset, publice obiurgarem, quāuis propterea in illorū aut odium, aut contemptionem adducerer. Ac illud non postremum, quod meorum propinquorū, & sanguine coniunctorum personam nunquam accepi, quin omnibus ius ex æquo dicerē: ac nemo mea dominatione fretus, suæ sibi temeritatis me patronum polliceretur. Propter assidua vero pietatis officia, quamuis interdum a cognatis, & familiarib. despicerer; non ideo frigebā in virtutum studio. Cū vero in extremos, atque ignobilissimos ex mea cognatione hoies incidebam, minime illos fastidiebam; sed, quamuis mihi contēptioni esset, benigne illos, atq. familiariter tractaba. Quod si quisquā ex meis contemptibilis sua culpa fieret, aut iniuriam aliquam ab extraneo acciperet, nō ideo pcellebar animo, nec mea potestate vtebar ad illius defensionem; sed ad rē totā æquitati, & magistratibus cōmittens tacebā ipse, & me intra domum meā continebam.

35
Quis mihi tribuat auditorē, vt desiderium meum audiat Omnipotens, & librum scribat, ipse, qui iudicat.

Sed iam, amici, video vos multitudinis rerum, quas dixeram, pertesos, & quæ ad Dei gloriā, & iustā veritatis, & innocentiæ defensionem enumerarim, in deteriorem vos partē, & inanē gloriæ cupiditatem interpretari. Vtinā ergo sapientem aliquem, & ad percipiendum, quæ a me nunc dicerentur, idoneū haberem auditorē, qui vniuersis, quæ pro mea innocētia verissime protuli, & quę aduersarij contra obijciunt, bene memori mente cōprehensa, ac fideliter excepta, r in librum referret: isque idē (quod vnicū in votis habeo) supremus esset iudex, a quo nulla esset pṙouocatio, qui fidem suam innocentiæ, & veritati a me cōtestatæ scriberet; obtinerem proculdubio clarissimū pro mea sāctitate aduersus omniū calumnias testimonium, subscriptum, signatumq. a iudice ad sēpiternam memoriā sęculorum. Et quidē etiam ipsi meo aduersario, qui cū mihi lis, & controuersia est, quippe me confidenter cōdemnat sceleratæ vitę, rem totam conscribendā facile committā, ea tamen lege, vt fideliter, ac syncere excipiat, quæ a me verissime dicta sunt; quippe librum, a quocumq. tandem scriptum, suis iudex auctoritate, publicoq. communiret testimonio, & calumnijs, falsisque meę vitę criminationibus infirmitatis, seuereq. repulsis, pro mea veritate, & innocentia incorruptum ferre iudicium.

r Ex prisca consuetudine, & commentarijs, Dei singulorum merita in monumentum referri præcipiens, ostenditur. num. 4.

36
Vt in humero meo portem illum, & circundem illum, quasi coronam mihi.

Paratus sane sum vniuersa meę vitæ acta libro cōprehensa, ac Dei manu, sententiaq; munita, humero & capite sublata, vniuersis conspicua circumferre. Quid ni enim eiusmodi librum, humero meo tanquam amplissimæ dignitatis insigne, aut tanquā victoriæ clarissimæ vexillum non imponerem, quippe non mihi oneri, sed ingenti decori, & honori futurum? Circumferendi itaq. laborē, sanctitatis existimatione, & publica apud omnes laude lubēs cōpensarem. Quod si quicquam forte supplicij, & pœnę iudex decernat, humeros, caputq. non inuitus oneri subijciam; erit enim profecto mihi spontanea sceleris cōfessio vice pulcherrimę coronæ. Si vero præmiū afferat speciosum diadema, quo caput cingā, atque condecorē, de manu mei iudicis accipere arbitrabor. Quod quidem neque inaniter spero, vt qui nunquam mihi turpem, atq. vanissimā ex alienis laborib. & ærumnis coronā decreuerim: sordidos ve honores ex aliorū inopia, & egestate aucupatus fuerim: nam fasciculos syngraphsrum, quas contra quempiā habui, non imponebam meo, capiti, vt omnib. essent conspicue glorians nominibus debitorum, & publice legens ad inanem ostentationem, verum conscindens condonatis nominibus debitorib. reddebam.

37
Per singulos gradus meos pronuntiabo illum, & quasi Principi offeram eum.

Auditori vero, atq. scriptori, si quis adesset idoneus, lubens exponam, atque dictabo, quicquid vnquam egerim, cogitarimve per omnes vitę, & ętatis gradus, iam inde a primis pueritię annis, per omnes quoque actionum series, & ordines; nec non post quam in breuem summam omnes meæ vitæ actiones redegissem, lubens ipse contenta voce coram meo iudice, de libro recitarem; deinde tanquam libellum supplicem, cum summa animi reuerentia, & submissione, iudici meo offerrem, vt ille tandem sua sententia decerneret, aut præmium, aut pœnam: illi denique, quicquid in eo libro laude dignū legi poterit, acceptū referā: quippe illius diuina ope per omnes vitæ gradus saluus, & incolumis deductus sū.

38
Si aduersum me terra clamat, & cum ipsa sulci eius deflent.

Sed dicendi tandem finem faciā, & vt quę sæpe obiecistis crimina, Tyrannidē præsertim, atque rapinæ, & sordidę auaritię suspicionem, immoderatamq. ditescendi cupiditatem, plane diluā, falsaque esse vniuersa doceā, audacter, & confidenter dicam; Si terra hæc ipsa in qua habito, alicuius a me flagitij perpetrati cōscia est, ac, quasi læsa ipsa esset, vltionē aduersū me postulat diuinā, si ali-

quam

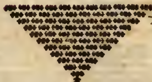
quam terræ in hac ipsa regione partem a suo Domino iniuste abstuli; aut per tyrannidem vexaui, aut depopulatus sum; si nõ iure optimo possideo prouinciam istam; si nimia ditescendi cupiditate, & fame, terram quotannis exercui, ac sine vllo requiescendi interuallo plus nimio laborare coegi; si terra insuper ipsa multo agricolarum, & operariorum culta labore, mercedeq. sua defraudatorum, vllius auaritiæ me reum facit, atque sulci ipsi agricolarum sudore, & lachrymis madentes, testes sunt tum illorum fletus, tum vllius meæ inhumanitatis, quod illorum sudorem, & lachrymas mercede persoluta non abstersẽrim.

Si ausus sum alieni fundi fructus comesse, nõ prius soluto pretio: si ab agrorum Dominis vi quicquam abstuli, aut illos spe fructus percipiendi frãudatos, suspirare & eiulare præ ingenti animi mœrore coegi.

Illud mihi merito imprecor, vt nullum vnquam ex labore meo fructum percipiam, quin potius pro frumento proueniat in meis agris paliurus, & quæuis alia spinosa, noxiaque herba: & pro hordeo lolium, zizania, labrusca, atque omnis fastidiosa, & fætida herba; tandemque pro dulcibus, & suauibus fructibus; nihil deinceps ex terra decerpam, quam id, quod mihi grauissimi doloris aculeum infigere, ac nauseam molestissimam efficere possit.

Hæc dixit, ac perorauit Iob: neque deinceps iam seria, tamque longa oratione, nulla iam suorum amicorum interpellatione, aut prouocatione, vsus est. Itaque cum amicis nihil suppeteret, quod obijcere præterea possent; postquam Iob tam luculenter de suo iure, atque æquitate disseruit, ac postquam suorum votorom summam exposuit, silentio conquieuit; interim multa secum tacita cogitatione, multa cum Deo mente colloqutus.

39
Si fructus eius comedi absque pecunia, & animã agricolarum eius afflixi.
40
Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina.
41
Finita sunt verba Iob.

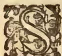

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS, E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER VNDECIMVS.

Qui est de certamine vndecimo, id est, prælonga Eliu disputatione, atque oratione habita ad Iob, & ad tres illius amicos.

I in primo hoc vestibulo; & quasi ore longissimæ huius Orationis Eliu (quippe sex integra, non pauciora, anbitiose nimis occupauit capita) præmiserimus, quæ de ipso Eliu, deque huius disputationis, & certaminis qualitate quæri, & exponi possunt, facilem deinde ad intelligentiam totius orationis aditum aperiemus.

QVAESTIVNCVLA I.

Ex quonam genere fuerit Eliu?

1 Eliu *fuisse ex progenie Nachor, prima sententia.* Buz, *Prouincia Idumaæ. Illustratus Ieremias.*

2 *Fuisse ex progenie Abraham. Secunda sententia.* Ram, & Aram, *quis. Abraham trinomius.*

3 Posteritas, & cognatio; *differunt. Cognatio, quid proprie ex Hebræo. Explicatur semel, & iterum Moysen.*

4 *Vera quæstionis solutio. Eliu Idumæus. Cur illius cognatio indicetur. Adolescentium parentes quæri solere.*

1 Primæ sententiæ fundamentum, & auctores. DVcti similitudine, & cognatione cognominis, Buzites; plerique existimarunt fuisse Eliu ex progenie Nachor fratris Abraham. Nam Genes. 22. 21. dicitur Nachor suscepisse ex Melcha vxore, [Hus primogenitum, & Buz, fratrem eius.] Quare videtur Eliu Buaites, gentilitio cognomine referre genus Bua. Sententiam hanc, quasi ex traditione quadam, accepit Philippus. Describuntque commentaria Hieronymi, & Bedæ; idemque Hieronymus in quæstionibus Hebraicis; fereque amplectitur Nicetas; atque iuniores interpretes sequuntur. *Philippus. Hieron. Beda. Nicetas. Titelman. Emanu. Sa.* Sed infirmum prorsus argumentum, quod ex solo nomine, aut cognomine ducitur, cum plures nomine Buz, legamus. 1. Paralipom. 5. 14. Ezech. 1. 3. quos neque ad vnum aliquem generis, nominisque parentem referendos existimamus. Tum etiam, quod Nicetas in prologo-ria. cap. 21. Existimat verosimile (imo D. Thom. Hugo, vetum existimant; atque adeo Gregorius) illud cognomen sumptum [a quapiam Prouinciæ Ausitidis vrbe:] *D. Thom. Hugo. Gregor.* diceren porius ab Idumææ regionis prouincia: nã Iere. 25. 23. iudicatur esse prouincia, aut regni caput; [Dedã, & Thema, & Bua, & vniuersis, qui attonsi sunt in comam, & cunctis Regibus Arabiæ, &c.] *Buzites cognomen vnde. B. Z. fuerit ne vrbs, an prouincia.* Nam si (vt inferius dicemus) Eliu quoque Princeps, aut dux fuit, oportebit quoque in regione Hus partem illi assignare, in quam dominetur. Quanquam quidem Bua, non prouinciam, sed vrbem Idumææ vocet Hieronym. atque adeo gentes illas Dedan, & Thema, & Buz, ad Arabiam constituat. *Hieron.* [Hæ (inquit) gentes in solitudine sunt, vicinæ, & multæ regionibus Ismaelitarum, quos nunc Saracenos vocamus, & de quibus dicitur, Qui attonsi sunt in comam.] Theodor. vocat Buz gentem Persicam. Videlicet eam Arabiæ partē, quę vergit ad Persas, & Medos. *Theodor.* Cum quo consentit etiam, quod Septuag. explicate tradunt; Eliu fuisse Ausitidis regionis. *LXX.*

2 Secundæ sententiæ auctores, et fundamenta. Secunda sentētia asserere videtur Eliu fuisse ex progenie Abraham, nimirum per Esau; nititur autem illi nomini *Ram*; hunc enim existimant esse ipsum Abrahã; sic aperte legit Kaldæus; De cognatione Abraham. Sequuntur Philippus, & commentaria Hieronymi, & Bedæ; ex recentioribus Albertus Magnus. *Kaldæus. Philipp. Albertus.* Ergo cum *Ram* sit ex progenitoribus Dauid 1. Paralipo. 2. 9. 10. dicitur enim Ram, Nepos, Phares, & Filius Esron; idemq. *Ram*; vocatur Aram in Matthæo. [Esron autem genuit Arã;] *Ram quis.* non loquitur de hoc *Ram*, quippe posteriori, quàm Eliu Buzites, sed de priori alio, & cōsequēter asserunt Abraham trinomium esse; Primo *Ram*, cum in Kaldæa esset, quod interpretatur excelsus. *Abraham trinomius.* Secundo Abram, quasi transiens, aut proficiscens, quia videlicet profectus est trans flumen Euphratem. Tertio tandem Abrahã, quasi pater multarum gentium. Hic ergo *Ram* est, de cuius cognatione dicitur esse Eliu. Et quidem nisi splendida, & celebris fuisset cognatio *Ram*, nunquam illius mentio fieret. [In generationis itaque (ait Philippus) Eliu nominibus nobilitatem natiuitatis voluit demonstrare, quæ vtique clara, ac splendida familia esset, vnde hic nasceretur, cui etiam tantus vir Abraham, iam magnus. & illo sæculo præcipuus, quique Deo placuisset singulariter nominatus cognatione adiungeretur.] *Philipp.*

3 Duplex huius sententiæ fermenta. Philipp. An Eliu ex Nachor. Sed est in hac ipsa sententia nonnihil dissidij; nã Philippus adhuc censet esse Eliu ex Nachor, fratre Abrahã: nam quod Nachor, & Abrahã fratres fuissent, qui deinde erant posteri Nachor, erant quidem, non de posteritate, at de cognatione Abraham: nam ipse Abrahã vocat filios, & posteros Nachor, [cognationem suam. Gen. 24. 3. Cum adiurauit seruum suũ, ad terram, & cognationē meam proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo Isaac.] Quod impletũ legimus in domo, & familia Nachor. Alij, & rectius existimant, si semel asseratur *Ram* fuisse eundē, qui Abraham, consequēter asserendũ Eliu fuisse ex posteris Abraham per Esau: *An ex Esau.* tum quoniam originale nomen cognationis *Mispahath*, significat familiã, aut domum, cuius sit vnicum caput, & auctor; *משפחת* quare significat multos cognatos, aut consanguineos, sub vno parente, & generis propagatore, vt clare per eandem ipsam vocem dicitur Gen. 24. 40. *Cognatio, et familia, quid proprie.* [Accipies vxorem filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei.] Quod impletũ est in Rebecca filia Bathuelis, nepte Nachor: nō enim familia Nachor erat cognatio Abraham, i. familia Abrahã, sed erat cognatio, & familia, domusq. patris Abraham. Cum aũt hic dī, Eliu de cognatione Rã, dī esse de domo, & familia *Rã*, qui si Abrahã est, oportet quoq. fuisse ex illius posteris, & filijs. Eadē quoque vox verti-

tur

rur familiæ, & adiunctis alijs explicatur, Num. 1.20. [Per generationes ac familias, & domos suas. Tum etiam, quoniam sit illud speciosum erat, quacumq. ratione communicasse sanguini Abrahami, cur etiam sacri illius libri auctor, illud non explicuit, cum trium aliorum amicorum mentio facta fuit, quos certus erat fuisse posteros Abrahæ? Neque tantum de cognatione, sed de familia, & posteritate per Esau? Sed ais, familia, & cognatio Ram celebris erat, & nobilis, qui nisi sit Abraham, ignobilis erit, vt cuius caput nemini notum? Respondeo nobis quidem nunc ignotum esse, at honoris, & nobilitatis causa nunc scriptam, non videri dubium; sicut etiam Barachel, quem oportet famosum fuisse suo sæculo virum, hoc tantum loco legimus. Denique, quisquis fuerit Ram, quisquis Barachel, honoris ergo nunc scribitur, cum tamen neq. parentes, neque cognatio aliorum trium describatur.

Ram nobilis familiæ caput.

4 In re ista nemo habere potest aliquid certi, & explorati; coniecturæ, si quæ ex Scripturis fieri possunt, productæ iam sunt. qui illas attente ponderabit, in neutra parte inueniet magnum momentum. Ego hominem amicum Idumæorum, & Husitanorum Principum, & posterorum Esau, facile quoque credam Idumæum, & Esau posteritum, inter Idumæos natum, & educatum. De cognatione illius, si cui, quæ nuper dicebamus, non valde placuerint atque adeo putarit aliquid aliud mysterij inesse in ea parentis, & cognationis indicatione, licebit quidem, suscipere, quod iam dicam. Vbi de alicuius origine, & genealogia ex professo non agitur, si senex ille sit, de quo agimus, aut cum quo loquimur, neque obiter quidem, strictimve, illius parentes, aut cognatio indicari, aut quæri solet: vt qui ex suis facinoribus, & præclare gestis notus esse debeat. At si iunior sit, quæri, & ostendi illius parentes solent: iuniores enim ex parentibus potius, quam ex suis operibus nobilitatem habent. Sic sane vides de adolescente Dauid rogare Saulem 3. Reg. 17. 56. [De qua stirpe descendit hic adolescens? & cuius filius sit iste puer?] Rursus. [De qua progenie es, o adolescens?] Tobias quamuis cæcus, at audito adesse iuuenem illum, rogat c. 5. 16. [Rogo te, indica mihi, de qua domo, aut de qua tribu es tu?] Respondit vero Raphael. [Ego sum Azarias, Ananiæ Magni filius; nimirum illius speciem præ se ferebat. Similiter Raguel osculatus Tobiam iuniorem dixit: Benedictio sit tibi, fili mi; quia boni, & optimi viri filius es, c. 7. 7. Quid igitur mirum, si trium Principum virorum ætate, ac sapientia prouectissimorum cognationes, atq; parentes taceantur; at iunioris Eliu cognatio, parensque simul cum illius nomine statim indicentur? videlicet vt adolescentiam illius nemo contemnat, neque sapientiam, quamuis propter ætatem cum cæteris amicis non enumeretur.

Res est in incertitudo Eliu ex posteris Esau.

Cur mentio facta fuerit parentum Eliu.

Adolescentiū parentes quæri solent.

QVAESTIVNCVLA II.

Quis Eliu fuerit; an idem, qui Balaam?

1 Balaam *fuisse ipsum Eliu, antiquorum sententia.*
2 Balaam *Mesopotamius, quæ illius patria. Illustratus Moyses.*
3 *Mesopotamia fines.* Aram, *quæ regio.*
4 Balaam *Ariolus. Damnatus auaritia, & falsa doctrina.* Ariolus *qui dicatur.*
5 Balaam *tandem resipiscens, Non valde longa vita Eliu.*

1 EX Hieronymo in qq. Hebraicis ad plures emanauit traditio illa peruulgata, Eliu ipsum eundem fuisse Balaam. Quam sententiam fuisse [Patrum doctissimorum Scripturarum.] scribit Philippus, tum hic, tum in præfatione totius libri. Idem sequitur Rupertus lib. 6. in Gen. c. 24. Hieronymi verba adscribenda ex traditione Hebræa Genes. 22. [Secundus natus est de Melcha Buz, & ex huius genere est Balaam ille diuinus, vt Hebræi tradunt, qui in libro Iob dicitur Eliu; Primū vir sanctissimus, & Propheta Dei; postea per inobedientiam, & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, diuini vocabulo nuncupatur, diciturque in eodem libro: Et iratus Eliu filius Barachiel Buzites: de huius videlicet Buzi radice descendēs.] Hæc Hieronymus. Quæ, si ille ex sua sententia protulisset, multum apud me haberent ponderis. Sed nunc leuiter excogitata censeo: nam Balaam fuit quidem ex Mesopotamia: Eliu vero, quamuis Mesopotamiū appellet Episcopus Algarbiensis, forte alludens ad hanc Hieronymi traditionem, at fuit ex terra Hus. Hoc habemus ex auctoritate Septuaginta, quæ grauissima est, vocant. o. Husitanum: tum etiam ex re ipsa, quæ exigit Husitanum fuisse, qui ad consolandum Husitanum Regem accesserit, aut potius suum iam accesserit ex alia prouincia, quam ibi omnino degens, Iobi infortunio, & disputationi interfuerit. Et illud quidem habemus ex Deuter. 23. 4. de Ammonite, & Moabite: [Conduxerunt contra te Balaam filium Beor, de Mesopotamia Syriæ, vt malediceret tibi.] Vbi Onchelus legit: [Conduxit contra te Bileam filiū Beor, de Pethor Syriæ, quæ est iuxta Euphratem.] Vbi videtur forte vocem originalem retinuisse, quod crederet, eam fuisse vrbem aliquam patriam Balaam.

Hieronym.

Philippus, Rupertus.

Eliu nō fuisse Balaam. Eliu. Husitanus. Osor. 1.

LXX.

An Balaā Mesopotamius. Onchel.

Sed ais, rem hanc esse incertam: nam Numer. 22. 5. potius videtur Balaam fuisse Ammonites: nā Balac [misit ad Balaam filiū Beor Ariolū, qui habitabat super flumen terræ filiorum Ammon.] Vbi Septuaginta voce etiā quasi originalem retinentes, videntur assignasse propriā vrbem Balaam, [Misit legatos ad Balaam in Ihathura, quod est, super flumen terræ filiorum populi illius.] quæ etiā particula, [terra populi illius,] habetur in Hebræo: vox autē illa originalis oppidi Balaam, proprie est Pethor, quam etiam hoc loco, sicut in Deuteronomio retinuit Onchelus. Ergo tantum videtur ex his locis elici posse, Balaam habitasse quidem iuxta Mesopotamiam, aut iuxta Euphratem, & terram Ammonitarum: nam Mesopotamia, si largiuscule accipiatur, pro vniuersa regione, quæ inter duos illos magnos fluuios, Tygrim, & Euphratem interiacet, non dubium, quin Babylonem vsque pertingat. Euphrates enim, ab Armenia, vnde erumpit, Cappadociam petit, Mesopotamia præterlabitur, & Babylonem secat, tandemque in Rubrum mare influit. Sicut autem Mesopotamia est iuxta Chaldæam, & iuxta terram Ammonitarum, ita etiam est iuxta Arabiam, & Husitanam regionem: nam omnes illæ prouinciæ sunt Syriæ, siue Aram. Itaque nihil certi haberi potest, cuius fuerit Balaam; tantum sedem habuisse ad Orientalem partem illius regionis; ipse enim ait, Num. 23. 7 [De Aram adduxit me Balac, Rex Moabitarum, de montibus Orientis.] Refertur autem hoc a nonnullis ad Arabiam Felicem Orientalem, vnde tres Magi Reges Christum adoraturi venerunt, successores quidem Balaam, vt Hieronymus, Ambr. Chryso. & plerique Patrum tradiderunt. Aram autem, siue Aramæa regio, ipsa est Syria, quæ omnes illas regiones complectitur, vt sentit D. Hieronymus, de tradit. Hebraic. Gen. 10. Et super id Amos. 1. 5. [Tenentem sceptrum de domo voluptatis.] Immo & propterea aliquando videtur Syria cum Mesopotamia confundi; solet enim appellari Syria fluuiorum, Genes. 24. 10 & Deuter. 23. 4. quasi Syria Mesopotamia, in Hebræo, non solū quod aliqua tantum Syriæ particula sit, quæ dicitur Mesopotamia proprie dicta; sed quod maxima Syriæ pars tota sit Mesopotamiæ, & interamnis, videlicet inter Euphratem, & Tygrim. Quare frequenter quod in Hebræo dicitur Aram, vertitur ab Interprete, Syria. Ergo Balaam non quidem Aramæum, vt Chaldæus, & Iosephus appellant; sed Madianitam sine vllo scripturarum detrimento appellat Andreas Masius Iosue 13. vers. 22. Ergo, vt tandem concludam, nihil effici potest ex ista Balaam patria, & habitatione, quod probet, non fuisse Eliu.

Cuius fuerit Balaā.

LXX.

Onchelus.

Mesopotamia quid comprehendat.

Euphratis tractus.

Balaam patria incerta.

Magi posteri Balaam. Hieronym. Ambros. Chrysost.

Aram, Syria, vel quid comprehendat.

Syria cur cum Mesopotamia cō iungatur. Syria maxima pars inter Tygrim & Euphratem.

Chaldæus. Iosephus. An Balaā Madianita. Masius.

Respondeo sane, nihil omnino certi inde haberi, at illud videri maxime probabile, Balaam non fuisse Husitanum; Eliu vero, & Husitanum esse dictum est, & deinceps confirmabimus. Tum etiam quoniam Balaam, Diuinū, atque Ariolum fuisse, Scripturæ testantur: sunt autem Arioli, vt describit Isidorus lib. 8. etymol. c. 9. [Qui circa aras Idolorum, nefarias preces emittunt, & funesta sacrificia offerunt, iis, qui celebritatibus Dæmonum responsa accipiunt.] Quare antequam prophetaret, erigebat Balaā aras, & imponebat victimas, semel & iterum, Numer. 23. 1. & 29. id quod etiam docet August. lib. 2. qq. ad Simplician. Vide etiam lib. 4. qq. in Numer. q. 48. Theodoretus super Numer. quæst. 40. 41. 42. 43. 45. Idemque ex Origen. Ambros. Chrysost. confirmant Arboreus in Theosophia, & noster Ioannes Ferdinandus in Thesauro Scripturarum, verbo Balaam. Damnatur etiam improbæ auaritiæ apud Iudā Apostolū, & falsæ doctrinæ. 2. Pet. 2. 15. Apoc. 2. 14. & nefarium aduersus Israelitas consilium Madianitis suggerit, de gerendo bello, non per viros, sed per fœminas, Numer. 31. 16. Eliu autem, nemo, vna excepta arrogantia, & tumore animi, ac loquacitatis nota, damnat

Verosimilius Balaā non fuisse Husitanū.

Balaam Ariolus, & Idololatra. Num. 22. 5

Ariolus quis. Isidorus. August. Theodoret. Origenes. Ambros. Chrysost. Arboreus. Ioānes Ferdinandus.

damnat vel falsitatis, vel improbitatis: de Deo enim, deque Diuinis rectissime sentit, & de vniuersis pietatis, & virtutum officijs salutarem disciplinam præcipit.

An Balaā primū sanctus postea magus. Hieronym.

Sed obijcis, Eliu quidem primum extitisse tultum, & sanctum, atque etiam Dei Prophetam cum Iob disputantem, postea improbum, auarum, & falsorum dogmatum atque Magicæ artis magistrum. Id, quod etiam de Balaam asseruit Hieronym. [Primum sanctus, & Propheta Dei, postea per inobedientiam, & desiderium munerum, diuini vocabulo nuncupatur.] Respondeo, contrarium videri multo verius, vt Balaam primum Ariolus, & Magus, & ignorans verum Deum; postea a Deo vero edoctus, & illustratus fuerit, sicut ipse significat Numer. 24. 3. [Dixit homo, cuius obturatus est oculus, qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius.] Sic docet Augustinus, & Theodoret. citati. Præterea, quod si Iob est quintus ab Abraham, vt cap. 1. diximus; & Eliphaz Primogenitus Esau, oportebit Eliu, qui hoc tempore vixit, superuixisse fere annos trecentos, vsque ad interneccionem illam Madianitarum, cum quibus interfectus est Balaam, Nume. 31. 8. & Iosue 13. 22. quod contigit sub mortem Moysis. Vide Titelmanum in præfatione huius libri.

Oppositum verius, Balaam primū Ariolum, postea Dei veri cultorem. August. Theodoret. Titelman.

QVAESTIVNCVLA III.

An Eliu fuerit ex Iobi amicis, qui ad illum consolandum venerunt?

1 *Eliu inter amicos Iobi relatus.*
2 *Tres tantum amici Iobi nominati, Hi miraculo excitati ad visitandum Iob.*
3 *Eliu forte Iobi consanguineus, fortuito interfuit disputationi amicorum.*

1 *An Eliu fuit Iobo familiaris, & amicus LXX.*

AMicum vocat Gregorius, ac fere is communis sensus Interpretum neque enim familiariter, immo ad seueriorem obiurgationem neque accessisset. Cōtra obstat, quod inter reliquos amicos nunquam numeretur: & cū c. 32. vers. 3 in Hebræo habeatur; aduersum amicos eius, vel suos, indignatus est; at tum Septuaginta, tum Vulgatus Interpres, omiserunt de industria illud pronomen, ne videretur referendum ad ipsum Eliu, quasi ipse fuisset illorum familiaris, & socius: cum tamen debeat referri ad Iobum, cui illi tres amicitia, & necessitudine iuncti essent. Sed in hac isti dubitatiuncula duo videmur asserēda.

2 *Iob 2. 11. Eliu nō enumeratur inter Iobi amicos.*

Primum non fuisse ex societate trium illorum amicorum. [qui condixerunt sibi, vt pariter venientes consolarentur Iob.] Semper enim tres numerantur, non plures, supra c. 2. 11. & c. 42. 7. Tum etiam Deus non videtur in numero ponere Eliu, neque illius meminisse, cum loquitur cum Eliphaz de duobus illius amicis, c. 42. 7 & 9. imò & ipse Eliu, non suos amicos nominat, sed Iobi potius, tres illos viros, c. 35. 4. cum ait; [Respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum.] Tandem Hebræi hos tantum tres amicos peculiari illo miraculo excitatos ad Iob visitandum tradunt; quod Nebiensis refert super id Psalm. 4. [A fructu frumenti, &c.] & Galatinus libro c. 7. ad Eucharistiæ Sacramentū, de trib. his Iobi amicis agens; [Tradunt (inquit) Hebræi, arbores, quæ erāt in hortis eorum aruisse, videruntque panem, quo sustentabantur, versum in carnem viuentem, & vinum, quod bibebant, conuersum in sanguinē; & recesserunt vnusquisque de loco suo, & huius officij gratia liberati sunt a descensu ad locū, qui deputatus erat eis in Gehenna. Eliphaz de regione Theman, quę (vt placet multis) insula est in sinu Arabiæ. Baldad, de prouincia Suba, quā credunt esse partem Aegypti superioris. Sophar, de regione Naama; ea est terrę Iudeę, quā Promissionis appellāt; & ipsi quidē conuenerunt in vnū, vt accederent ad Iob consolaturi, & confirmaturi eū.] Sed de his diximus plura c. 2. Accedit, quod ætatis, tū et dignitatis dissimilitudo, nō poterat amicitiā, & familiaritatē facile illicere neq; cū Iobo, neque cum illius amicis, & prolixioris ætatis hominibus.

Nebiensis. Galatinus. Traditio Hebræorum de Iobi amicis miraculo excitatis ad visitandum Iob.

3 *Eliu forte ex Iobi consanguineis, & amicioribus.*

Secundum, sicut multos alios tum subita Iobi clade, tum trium Regum aduētu commotos ad tam insolitum spectaculum confluxisse; ita & Eliu adolescentem acrē, & vehementem, non solum audiendi, videndique sapientissimo Reges, etiam non rogatum dicendi cupidum accessisse, verosimile est; præsertim si vlla sanguinis coniunctione iunctus erat, aut ex discipulis quondā, & auditoribus Iobi familiaribus. Rem hanc Olympiodorus his verbis tradidit in fine c. 42. [Videtur Eliu non vna cū Iobi amicis ad eū visendi causa venisse, sed fortuito adfuisse; & in Iobum iā laboriosa ægritudine, ærumnaque mulctatū, & in amicos cū eo disputantes, incidisse.] Accidere. n. solet, vt post institutā disputationē, nonnulli conueniant; atq; in disputantiū cętu consistant, atque ea, quæ vtrinque dicuntur, audiāt, suas ipsi etiam rationes quādā obtrudant, & eas eiusmodi, vt ijs deinde sit disputandi munus complectendum omnino. Eliu itaque visendi tantum causa adfuit; quare de illius aduentu, ne verbum quidem Diuina scriptura. Accessit vero (vt existimo) bono, & amico animo, si non ad cōsolandum, at certe vt aliquam officij partem persolueret. Quare a principio vniuersæ disputationi interfuit, vt ipse indicat vers. 6. 7. 11. 12. 16. Deinde quoniam Iustitiæ cultor, & Diuini tuendi honoris cupidus, & studiosus, neque vulgari excultus sapientia videtur: quæ duæ semper res, primis illis præcipue sæculis, multum valebant ad beneuolentiam inter Reges, & viros Principes conciliandam. De quo statim.

Olymp. ad. Disputatio ni iam alijs cum Iobo instituenti. Eliu sapiens & iustus bono animo ad Iobum accedens.

QVAESTIVNCVLA IIII.

Quæ Eliu sanctitas, atque sapientia?

1 *Eliu vir iustus figuram gessit vanæ gloriæ amatorum.*
2 *Sapiens, & eloquens. Sententiæ nomen in bonum, semper in sacro sermone Catholica dogmata Eliu.*
3 *Nominis Eliu ratio, & interpretatio. Minus peccasse, quam cæteros amicos.*

1 *Eliu sanctitas amoris. Gregor.*

ELiu virum sanctum non minus, quam tres alios amicos, aperte ostendit tum illius oratio, tum illud, quod eleganter Gregorius in Præfatione huius capitis, sapienterque obseruat, tantum reprehensum esse a Deo imperitæ cuiusdam indicendo arrogantiæ, & tumoris: cū tamen cæteris præcipiat peccati expiationem laboriosiorem per sacrificia, & orationem. Quare cum alij Hæreticorū personam, & mores referant, at hunc Eliu existimat figuram repręsentare vanæ glorię amatorum, & quorundā [Doctorum fidelium, sed tamen arrogantiū,] qui non tā Dei gloriam, quam suas laudes aucupantur. Quanquam illæ virtutes in eo non omnino desiderantur, obseruantia, & pietas erga maiores natu, atque modestia quędam, & capitis demissio in audiendo, c. 32. 6 & paratus est, si quid errauerit, corrigi, c. 34. vers. 32 non est personarum acceptor c. 32. vers. 35. familiariter cū Deo agit, & blande illū compellat Patrem, cap. 34 36. Deum timet omnia potētem, & premio, aut pęna afficientem mortales, cap. 33. & 34. 35 36. Denique vbique videtur ardere Diuini amoris zelo, sed non secundum scientiam. Sapientia uero, atque eloquentia eximia fuit, fundit enim sententias sapientissimas, ex ipso Dei testimonio dicentis, c 38. 2. [Quis est ille inuoluens sententias sermonibus imperitis?] Sententiarum vero nomen sic exponit Gregorius cap. 2. huius Præfationis: [Cum dicit sententias, sed non addit protinus quales, vult procul dubio, bonas intelligi; nam cum sententiæ dicantur, nisi etiam malæ dicantur malæ sentiri non possunt; in bono eum semper sententias accipimus, sicut Scriptum est: sapientior sibi videtur piger septem viris loquentibus sententias & quidem R. Moyses Aegyptius lib. 2. Ductoris dub c. 24 ait. Apud amicos honoratum fuisse Eliu propter sapientiam. Sed plura suo loco. Nunc tantum indicanda, quæ Eliu sua proculdubio sapientissima oratione attingere videtur. Primo quidem, Trinitatis mysterium insinuat, c. 32. vers. 22. agnoscere videtur Spiritus sancti donū sapientiæ, vers. 4. Creationē, & animam rationalē inspiratam a Deo primo homini, c. 33. vers. 4. 6. c. 34. 14. 19. c 35. vers. 10. cap. 36. vers. 3. angelorū innumerabilem multitudinē, c. 33. vers 33. Reliquorum naturæ operum, Meteororū præsertim mirabilitatē, c. 36. vers. 27. 28. 29. 32. c. 37. 3 4. vsque 22. Iustitiam, c. 34. vers. 10 11. 12. 17 19 c. 36. vers. 6. 7. 22. Prouidētiam singularū actionum, c. 34. vers. 21. 22 25. 28. c 35. 13. c. 37. vers. 3. Incomprehensibilitatē, c. 36. vers. 25 26 & c. 37. vers. 23. 24. Aeternitatem, c. 36. vers. 26. Dogmata item quædam tum ad Fidem, tum ad mores pertinentia; morbos corporis interdum pro peccatis immitti, c. 33. vers. 17. 19. 28. sanctorum angelorum preces, c. 33. vers. 23 Studiū Orādi in tribulatio-

Eliu figura Doctorū arrogantium. Eliu virtutes Pietas, & Obseruantia. Eliu eloquentissimus. Sententia quid sit. Gregor. Prou. 26. Dogmata, & præcipue capita Orationis Eliu.

bulatio-

bulationibus cum animi demissione, cap. 33. vers. 26. 27. Somniorum quorundam Diuinas immissiones, cap. 33. vers. 15. Operum dignam mercedem, cap. 33. vers. 17. 27. c. 34. vers. 11. 18. 22. 25. 26. 30. c. 36. 9. 10. Adoptionem filiorum Dei, c. 34. vers. 36. Nouissimum Iudicij diem, & sempiternos impiorum cruciatus, cap. 35. vers. 15. Piorum etiam dignum præmium, cap. 36. vers. 11. Supplicē, & vtilem sanctorum patientiam, cap. 33. vers. 26. c. 36. vers. 10. 15. 18.

Eliu nihilominus sapiens, quam alij amici. August. Eliu an propheta. Eliu acutior cæteris. D. Thom. Gregor.

Denique nihil minus sapientiæ, & Theologiæ sublimioris videtur tribuendum Eliu, quam amicis senioribus. Immo & cum illos aliquando Prophetarum appellatione dignati fuerimus, hunc potiori iure ex Augustini sententia, prophetam compellabimus: nam super id c. 32. 19. [En venter meus quasi mustum absque spiraculo, &c. Commendat, inquit, hunc scriptura, quia in prophetia luquutus sit.] Cæteris quoq. acutiorem, & in dicendo acriorem, propiusque accedentem ad veritatem, D. Th. censet, proptereaque illi non respondere sanctum Iob. Atque adeo Greg. iubet: [Verba Eliu tāto grauiori circunspectione pensanda esse, quanto per iuuentutis audaciam feruentiori spiritu proferuntur.]

Notio, & pietas nominis Eliu. Gregor. Ps. 99. 3. אליך

Rectam denique fidem, atque rerum Diuinarū scientiam suo nomine præferre videtur. nam ex eodem Gregorio, Eliu, sonat, Deus meus iste; vel, Deus Dominus. Illud enim videtur de fidelibus dictū; scitote, quoniam Dominus ipse est Deus. Sed cum a nomine *El*, & affixo primæ, & tertiæ personæ videatur componi, sic explicari oportet. Deus meus ipse. Vel, Fortitudo mea ipsius. Speciosa quidem ac religiosa compellatio; nō minus quam aliorum trium amicorū nomina: neque minus pulchra illa notio eiusdem nominis, quam Olympiodorus tradit

Olympiod.

in fine Catenæ; [sonat, inquit, Elius, Deus audiens, seu Filius Deum enuncians.] Quamquam, vnde illam significationem hauserit, ex quave radice decerpere potuerit, prorsus ignoro. Sicut autem nomen Buz, ex quo Buzites dictus est, inter Hebræos postea vsurpatum fuit; sic sane etiam inuenimus nomen Eliu; nam Samuelis proauus 1. Reg. 1. 2. dictus est Eliu; sū etiam Princeps quidam de tribu Manasse, 2. Paralip. 12. 10. & nepos Obed Edom. 1. Paralip. 26. 7. & Dux, qui præerat tribui Iuda, Eliu frater Dauid. 1. Paral. 27. 18. Sed quomodo peccauerit Eliu, tum re ipsa, & contradicendi, atque maledicendi studio, & temeritate quadā praue iudicandi; tum in forma ipsa argumentandi (quanquam multo minus peccauit, quam cæteri amici, vt eleganter explicat Nicetas in Protheoria, cap. 21. [Iobi tantum mentem non est assequutus, cum ad Deum Iudicem prouocauit.] Vide inferius vers. 3.) idem dicendum, quod de cæteris amicis. Vide superius initio cap. 4.

Eliu minus peccās, quā alij amici.

QVAESTIVNCVLA V.

An hæc Oratio Eliu numeranda sit inter Iobi certamina.

1 Eliu acerrimus athleta. Ira opportunitas in bello.
2 Eliu impetus. Silentium Iobi, & patientia frangit.
3 Ira antidotum. In rixa, Victor, quod vincitur.

CErtamen fuit eo grauius, quo Athleta ætate valentior, & ardore dicendi, & repugnādi, atque vincendi cupiditate commotior. [Post tres alios (inquit Gregor.) ad contumelias etiā Eliu iunior excitatur, vt tranquillitatem tantæ mansuetudinis saltem dedignata leuitas perturbaret ætatis.] Adde ætati per se præcipiti magnum iræ impetum; quæ, vt Seneca aliquando dixit; [Extollit animos, & incitat, nec quicquam siue illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitauit, misitque in pericula audaces.] Accedit vero, quod cum hoc sit certamen vltimum, omnium suarum virium ignes subijcit Sathanas athletę suo, quo Iobum deijciat. Atq. in id potissimum incumbit Eliu, quod aduersarius sibi efficiēdum proposuerat, vt blasphemasse probet: verba enim potius quā facta Iobi calumniatur. Vide inferius vers. 3. Videre igitur licet adolescentem natura, & acrem, iratum, & indignantem aduersus hominem ætate grauem, ac meritis, mitissimum, ac patientissimum laborum incredibilium; illum præterea studio, & impetu dicendi elatum, & insolescentem aduersus hominem silentem, & aures iam habentem quotidiano conuitio defatigatas. Et cum omnia acerrimi Athletæ, atq. irati concertatoris documenta præbeat Eliu; in Iobo tamen omnis mitissimi animi significatio elucet: [Rubicundus ille est ob iram (nituntur Basilij verba) hic minime ruborem præfert; illi, sanguinei oculi, huius quiete, ac cū grauitate aspiciunt; vox illi aspera huic nulla.] Est vero nouus hic totius disputationis actus, noua etiā argumentandi forma tanto subtilior quanto magis in se ipsam reflexa: nam uidetur argumentari (ut Logici aiunt) quasi ad hominem, ex ipsius Iobi verbis, & dictis. Tanto igitur orationis pondere, quasi respondendi facultate negata, videtur opprimi Iob; accedēte præsertim Diuina, etiam locutione, quæ acriter in eūdem inuasit, & institutam Eliu orationem quodammodo suscepit, atque promouit. Sed cum amicos cæteros Iob sua oratione, atque defensione refutauerat, nunc quoque non minus silentio, & sustinentia incredibili inuictum se ab iniurijs, & calumnijs, atq. ab impetu, & temeritate adolescentis hominis inexpugnabilem præ sapientissimumque esse demonstrat; sapientibus enim (vt Euripides dixit) silentiū est responsum:] quo magis, aduersus iniquos opus habemus. vt Plutarc. addit: Atque illud quidem præstat suo immoto silētio, & omnis sensus experte, quod inter conuitia, & contumelias faciendum Basil. præcipit homil. de ira: [Noli, inquit) tuam persuaderi mentem, nec ab eo, qui te conuitijs, & omni iniuria petit, comprehendi patiare. Sine illum frustra te allatrare: in se ipso disrumpi. Sicut enim ille, qui minime sentientem, aut errantē verberat, se ipsum lædit, & incommodo afficit, quod neque inimicum plectere, neque animam, iramq. explere se videat: Sic & is qui contumelia in eū, qui nequaquam doleat, vtitur, ardebit magis, & animo ęstuabit.] Ergo cum suo silentio quasi inferior videatur Iob, & victor Eliu; at in rixa profecto, ille inferior est, qui Victor est. Vincit igitur silētio Iob, & ille omnino inferior est, cui dici oportet: [Amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor tollatur a te.] Ephes. 4. 31.] Qui autem existimant Eliu se interponere, Æquissimum arbitrum inter Iob, & amicos, vt cum vtrosq. reprehēderit, depositis vtrinque erroribus, in gratiam redeant suo interuentu, benignus quā oportet, immoderatum impetum Eliu, & insolentem excandescentiam interpretantur. Hæc, quæ præmisimus, fores aperuerunt luminis totius disputationis.

Acrimonia Eliu in disputādi congressu. Liure 1. de Ira. cap. 6. Ira ad fortitudo è conferens. Sathan stimulans, & impellens Eliu. Eliu adolescēs acer, et elatus dicēdi studio. Basilij l. de Ira. Nou' actus totius disputationis. Iobi defensio, et responsio silentio potius, q. ā verbis. Euripides. Plutarchus de vitioso pudore. Basil. Ira remedium in modijs contumelijs. In rixa ille vultor, qui victus fuit.

CAPVT

CAPVT XXXII.

Argumentum Capitis.

Eliu tres Iobi amicos seniores reprehendit, quod non potuerint Iobi orationem e d egnere; a qua suo oratione valde se ostendit, & primum ver suadens exordium capit ab offensione, & commendatione sui.

I. Omiserunt autem tres viri isti respondere Iob, eo quod iustus sibi videretur.

1 Omittere quid. Quies, *praeteriti laboris index*. Viri *appellatio de imbecillo*. Respondere *non solum verbis, sed etiam re*.
2 *Amphibologia sublata ex Textu Hebraeo.*
3 *Irati habitus. Iracundia cum superbia coniuncta.*

1 *LXX. Quiete post magnā disputādi contentionem.* שבת *Vir pro imbecillo.* ענשים *Responsio non solum verbis, sed etiā re ipsa.*

O *Miserunt* Septuag. eleganter. [Cessauerunt tres amici eius, vltra cōtradicere Iob.] Verbū ipsum originale quiescendi, *Sabbath*, indicat cōtentionem, & defatigationem disputationis praeteritae, & ingentem vim positam in re pugnando, & contendendo. Tres viri. Nihil nunc praeclarum, & magnum importat. Viri appellatio, potius imbecillitatem indicat nomen *Ghenasim*, quod tanquam inferiores superati fuerint a Iob, atque illorum argumenta valde fuerint debilia, & remissa longeque infirmiora Iobi defensione, & illius innocentiae verissima testificatione. Respondere. Existimo verbum Respondendi, non solum ad verba referri oportere, sed etiam, ad gestum, & habitum corporis: nam est etiam re ipsa, & oculis sua responsio ad alterum, vt nō semel diximus. Significarunt itaque nihil amplius sibi cū Iobo, controuersiae, disputationisve futurū, sed relinquendum hominem, & permittendum abundare in suo sensu, non cedentem amicorum monitis. Discessissent itaque nisi illos detinuisset sua Eliu oratione, & interuentu.

2 *Ambiguitas Orationis Hebraica sublata. LXX. Symmach.*

Eo quod iustus sibi videretur. Ambiguam orationem efficit reciprocum illud, sibi, quod vel ad amicos, vel ad ipsum Iob referri potest. Septuag. de amicis accipiunt, legentes: Erat enim Iob iustus coram eis. Addit etiam sua lectione Symmach. visum fuisse amicis, multo quā ipsos sanctiorem; [eo quod ipse iustus appareret super eos.] Quasi iam Iobi defensio sui iuramentis, & execrationibus cōfirmata, illis persuasisset, Iobum vixisse sancte, & immerito suis criminationibus tentatam fuisse illius innocentiam. Indicat hoc Chrysost. clare vero hac ratione interpretantur Greg. Glossa Rabani, & alij Latini. Sic igitur sponte tacuerunt, silentio se victos profitentes. Sed ex Hebraeo commodiori sensu tollitur ambiguitas, est enim reciprocum singularis numeri, vt ad Iobi iudicium de se ipso referatur: Quare propere legas: [eo quod ipse iustus in oculis suis ipsius. vel, in oculis illius.] quasi tanta Iobi constantia, & ardor in se defendendo, visa illis esset iracundia potius, atque pertinacia repugnandi, & cupiditas volendi videri iustum, & sanctū, atque contentio, & tumor superbientis animi: cum tamen re vera esset veritatis, non contentionis studium. Sensum hunc non solum, Vatabl. & Caiet. sed D. Tho. & Cartusianus agnoscunt, atque adeo etiam Olympiodorus. Vide vers. 3.

Chrysost. Gregorius. Rabanus. Nicolaus. Hugo. Titelman. Osorius. Elucidatio Hebraicae lectionis. Secūda interpretatio verosimilior. Vatab. Caietan. D. Thom. Cartusian. Olympiod.

II. Et iratus, indignatusque est Elius, filius Barachiel Buzites, de cognatione Rā. Iratus est autem aduersum Iob, eo quod iustum se esse diceret coram Deo.

1 *Ira contentionis libidinem parit. Irati habitus. Ira ex superbia.*
2 *Veritas historiae Iob.*
3 *Quae fuerit Eliu irascendi occasio, quod illius propositum in confutando Iob.*
4 *Particula, Coram, seruiens cōparationi. Explicatus Samuel.*
5 *Ira vbi opportunū habeat locum, & tempus Explicatur Matthaeus. Ira, quae iusta est, ira non est.*

1 NVllum viro iusto quiescendi spatium: nam alijs silentibus, interuenit oblatratio molestissima, & post aliorum contentionem, succedit iratus Eliu. Ira autem in disputatione, vt Plutarchus dixit: [Studium cognoscendi in libidinem contendendi vertit.] De huius autem parentibus, & cognatione nuper dicebamus. nunc tantum ex hoc loco peti egregiam huius historiae, & verissimae personae Iobi confirmationem aduersus Iudaeos, & Haereticos, existimantes esse fictam parabolam. *Plutarch. Veritatem huius historiae argui tū ex Eliu, & eius ingenio.*

2 Quis enim nisi plane demens dicat, hominem, cuius gens, patria, parentes nomen, cognomenque gentilium describuntur tam accurate, fictam, aut scaenicam personam gessisse, neque verum fuisse hominem? Iam de illius animo acri, & vehementi, qui duobus vocibus significatur; Iratus, indignatusque. Quod in Hebraeo vehementi quoque amplificatione dicitur: Iratus est nasus eius quod furentis est, & ex nimium accēso sanguine in praecordijs fumum conceptum, scintillasque ore, & tumentibus naribus, diflantis, & expirantis hominis. Septuaginta dilucide, Iratus est valde in Iob. Quare is videtur fuisse Eliu habitus, quem in irato depingit Seneca lib. 1. de ira, cap. 1. atque Basilius homil. de ira; Nyssenus super secunda Beatitudine; [Flagrātes, & micantes oculi: multus ore toto rubor ex aestuante ab imis praecordijs sanguine: labia quatiuntur: dentes comprimuntur: horrent, ac subriguntur capilli: spiritus coactus ac stridens: articulorum se ipsos torquentium sonitus; gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo praeruptus; & complosae saepius manus; & pulsata humus pedibus; & totum concitum corpus, magnasque minas agens: foeda visu, & horrenda facie deprauantium se, atque intumescentium.] Adde plane contemptum esse Iob ab Eliu vt enim Dorotheus ille egregius vitae spiritualis, & nostrarum passionum mortificandarum magister, sua Doctrina, 19. docuit; [Impossibile est aliquem in proximum suum irasci, vel excādescere; nisi prius elatus fuerit corde, vt contempserit eum, & illo se potiorem existimauerit.] Sed quid mirum, contemptum Iob ab adolescente irato? [Iratis nimirum (haec sunt Basilij verba) non est senectus venerabilis; non vitae uirtus; non generis propinquitas; non acceptae iam gratiae; non denique quidquid aliud, quamuis aestimandum, in honore est.] *Acer & vehemens animus. Irati habitus. LXX. Seneca. Basilius. Nyssenus. Iob contemptus ab Eliu. Dorotheus. Ira ex contemptu. Basilius.*

3 Eo quod iustum se esse diceret coram Deo.] Iuste indignationis, vt ipse Eliu ducebat, probabilis causa exprimitur, quod Iob iustificaret se. Hebr. animam suam, atque ipsum etiam animum ab omni sceleris labe constanter assereret, Coram Domino, videlicet adducendo Deum suae innocentiae, testem, tot iuramentis execratorijs. Solet enim esse illa iurandi formula, Coram Deo, Galat. 1. 20. 1. ad Timot. 4. 1. 5. Reg. 3. 18. [Mundus ego sum apud Dominum Heb Coram Domino,] id est, Deo teste. Poterat igitur offendisse animum delicatum, & fastidiosum Eliu, illa tam crebra iactatio dirarum, & execrationum. Sed illa potuit videri Eliu probabilior reprehēsionis, & indignationis causa, quod cum homo, etiam si sibi vllius sceleris conscius non sit, at non continuo iustificatus sit, quoniam oculi Diuini multo lucidiores sole, reperire in homine possint sordes, & labes, quae humanos oculos fugiunt; Iob tamen audacter, & fidenter diceret se iustum coram Deo, ad lumē, & splendorem sempiternae illius sanctitatis, & puritatis. Sic sane monet Eccles. 7. 5. [Nō te iustifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est.] Ergo Paulus iubet expectari nouissimi iudicij lumen, quo [illuminabuntur abscondita tenebrarum, & Laudem] a supremo iudice, quae vera laus est. Vide superius Iob 9. 2. 11. 12. 20. 21. c. 27. 6. Quare videtur omnino Eliu iam non tam pugnare contra Iobi bonam cōscientiam, & uitae puritatē, quantū humanis oculis, & sensu perspici, & iudicari potest; sed quod Coram Deo iudice, in illius aspectu, & lumine sanctus, & purus videri vellet; fidēterque appellaret ad illius tribunal. Amici itaque nitebantur deijcere Iobum a solatio, & fiducia bonae conscientiae, vt indicatur illis uerbis: [Omiserūt respondere Iob, eo qđ iustus sibi ipsi in oculis suis uideretur.] Contendūtq. etiam corā hominibus non fuisse iustū, sed multis sceleribus obstrictum. At Eliu refutare illū nititur indignabundus, non quod in oculis suis, sed corā Deo iustus videri vult: cū ad magnitudinē diuinae claritatis, sicut obscurantur, quae per se *Quae fuerit Eliu irascendi occasio. Iuramenti formula. Verosimilior sensus Eliu. 1. Cor. 4. 5. 1. Cor. 10. 18. Quod sit propositum orationis Eliu, & discrimen ab amicis.*

ſe uidentur clara, & illuſtria; ſic etiam pura, & nitida, infecta ſordibus deprehenduntur, Sed rem hanc ipſam ſæpe etiam docuit ipſe Iob, ac ſuam mente ingenue expoſuit locis adductis. Calumniam igitur denuo inſtaurat Eliu. Vide ſupra c. 4. verſ. 17. & c. 15. 15 & cap 25. 4. Vbi ſententias omnino ſimiles tractauimus. Quod autem Rab. Moyſes lib. 2. cap. 54. Duct. dub. neſcio quod aliud diſcrimen nititur cõſtituere inter rationes Eliu, & aliorum amicorum, obſcure & Rabbinice id facit.

R. Moyſes.

4 Sed alius ex Hebræo ſenſus profertur ab alijs, eo quod diceret Iob ſe iuſtũ eſſe præ Deo. uel magis quam Deũ; aut, ſupra Deũ; quod innocens ipſe iniuſte puniretur a Deo. Hanc quoq. calũniam prauo quodam ſenſu intentarunt alij amici Iob, & in eadem potiſſimũ uerſari Eliu aperte colligitur ex c. 34. uerſ 5. & 6 Quia dixit Iob; [Iuſtus ſum, & Deus ſubuertit iudiciũ meum; In iudicando enim me mendaciũ eſt, uiolenta ſagitta mea abſque ullo peccato.] Vide ẽt uerſ. 17 & c. 33. uerſ. 5. [Nũquid æqua vĩ tibi tua cogitatio, ut diceres, iuſtior ſum Deo?] Quare multum ubiq. laborat in ſtatuenda diuina iuſtitia, & æquitate. Ille igitur primus ſenſus uĩ quoque cum hoc ſecundo coniungendus: nam & aliquando dictio, corã, nĩ unius cum alio comparationem habere, ut 1. Reg. 1. 16. [Ne reputes ancillam tuam, quaſi unam de filiabus Belial.] Proprie ex Hebræo: [Ne reputes ancillam tuam ad faciẽ filiæ Belial] quod idem eſt, quod corã filia Belial: nam quæ comparantur, iuxta ſe inuicem ponuntur. Sic apud nos,* Ponere ſe cũ aliquo, uel coram aliquo, cõparationem ſonat: Et quidem in utrũque ſenſum prona eſt dictio Hebræa *Min*: Frequenter enim affert comparationem, & uertitur Præ, aut Plus quàm. Frequenter quoq. uertitur *a*, uel *de*, quo etiam modo Hebræus apud Caietanũ hoc loco legit; [Eo quod iuſtũ ſe eſſe diceret ab Elohim. quaſi dicat, iuſtũ approbatũ ab Elohim, & non ſolum in conſpectu hominum, ſed etiam coram Deo; quod melius uerti Coram, quam ullo alio modo, Caietan. ipſe fatetur. Aitq. indicari hoc loco, quam ſuæ iræ, & cõmotionis cauſam iuſtam prætenderet Eliu: videlicet ſuperbiã, & elationem, quam comprimere ipſe conaretur. Si enim vnquam, tunc certe, vĩ homo non temere, ſed cum ratione iraſci, [Cũ vindicandi peccati cauſa efferbuerit is affectus,] vt eleganter Nyſſ. dixit, de Beatit. vbi tum ipſe, tũ alij quos eo loco noſter Maldonatus affert, legũt illum locum Matth. 5. 22. [Qui iraſcitur fratri ſuo temere, aut ſine cauſa, reus erit iudicio. Eſt enim (vt Baſil dixit hom. de ira) pars animi iraſcibilis, nobis ad multa virtutis opera neceſſaria; quæ veluti miles quidam apud ducem arma ſumẽs, paratus eſt eius iuſſu auxiliũ præbere: ſic iracundia rationi adiutrix contra peccatum fuerit, & veluti canis paſtori, ſit rationi obediens, nullã tamen beneuolentiã erga ea, quæ nocẽt retinet.] Sic Plato quoq. vult ſuũ ciuitatis cuſtodem inſtar generoſi canis, iracundũ ſimul, & manſuetum, illud aduerſus ignotos, hoc aduerſus familiares. Illud igitur opportunũ eſt tẽpus iræ, vt Chryſ. ait hom 16. in c. 5. Matth. [Cũ reprimimus inſolentes, cumq. deſides increpatione conuertimus.] Atque idẽ ipſe hom. in Pſ. 4. ſuper id; [Iraſcimini, & nolite peccare, ait; [Qui aliena corrigit, eũ eſſe omniũ manſuetiſſimum; atq. ita ſe gerere, diuinum eſſe.] Ita ſe exiſtimauit Eliu diuine agere, iraſcendo ad Iobi inſolentiam reprimendam, & amicorum deſidiam increpandam. Sed temere ille, & ſine cauſa iraſcitur, & indigne perturbatur animo. Quæ enim ira ſine peccato eſt, ſine perturbatione eſt: quæ autem ſine perturbatione, ira non eſt. Sed vt dixit Seneca lib. 1. de ira cap 9. [Si modum ſibi adhiberi patitur, alio nomine appellanda eſt.] Ideo ſat eſt in illo Matth. loco dixiſſe: Qui iraſcitur, & ſuperfluit illud temere, aut ſine cauſa; quod cum ira coniunctum eſt.

Pagnin. Vatabl. Tygur. Olear. — *Vtraque ſimul expo ... da rationum gradu.* — *Particula Coram, ſonat compa rationem.* — *Nos autem vel de pro nor cum m... ge, ut dicitur to de me.* — מִן — *Caietan.* — *Iuſta iracũdiæ cauſa ad comprimendã improbitatem.* — *Gregor. Nyſſen. ſuper 4. Beatitudi. ſerm. Maldonatus.* — *Baſil.* — *Plato li. 2. de Repub.* — *Chryſoſt.* — *Ira iuſta ſine perturbatione.* — *Seneca.* — *Germana lectio Matt.*

III. Porro aduerſum amicos indignatus eſt, eo quod non inueniſſent reſponſionem rationabilem, ſed tantummodo condemnaſſent Iob.

1 *Irati creduntur ipſo inimici, ſunt ægri, & infirmi, Correctio, & caſtigatio ſine ira.*

2 Inuenire, *conatum, & ſtudium affert.* Non inuenire, *impotentia eſt.*

3 *Vnde iratus Eliu aduerſus amicos.*

4 *An Eliu exiſtimaret Iob fuiſſe iuſtum, in quo diſſentiat a cæteris amicis.*

5 *Propoſitæ quæſtiunculæ ſolutio. In eodem argumento verſari Eliu, quo cæteros amicos.*

Hic iterum in Hebræo: Indignatus eſt naſus eius. Septuag. Iratus eſt valde. Homini arroganti, & contendendi, atque vincendi cupido nemo placet: quare nõ minus aduerſum amicos, quam aduerſum Iob excanduit. [Irati vero, teſtimonis (vt ait Plato) rei leuiſſimæ, grauiſſimas dant pœnas, inimici maledici, & maligni crediti eſſe.] Hoc proprium hominum ſuperborum, inter quos ſemper ſunt iurgia, & neq. cum humilibus, & ſilentibus pacificantur. Hoc quoq. proprium eorum, qui ratione, & iudicio minus valent: [Iracundiſſimi infantes, ſeneſque, & ægri ſunt, & inualidũ omne natura querulũ eſt: Ideo nunquam aſſumet ratio improuidos, & violentos impetus, apud quos nihil ipſa auctoritatis habeat.] Idem ipſum, quod excuſare potuiſſet Eliu, atq. efficere iraſcendi cauſam probabile, videlicet, amicorũ aut error, aut ignorantia quædã inueniendi, excogitandi, proponendi, accuſat potius illius impetũ, & iracundiam: non eſt .n. prudentis aut peccantibus, aut errantibus iraſci, [Corrigendi ſane, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim cui medetur, iraſcitur?] Vide Senec lib. 1. de ira, c. 14. 15. 16. Ergo Eliu non aliter iraſcitur amicis, quam ſi quis dumo iraſcatur, quod non ferat mitia poma: nam illi vel inuiti fatentur, vt Olymp. ait, non poſſe Iobo repugnare, quãquam multo labore quæſierint, qua ratione Iobi rationibus occurrerent, ac inuenire non potuiſſe, vt Septuag. loquuntur; [Eo quod reſpondere non potuerunt oppoſita ipſi Iob:] Non enim ideo tacuerunt, quod cum Iobo de illius ſanctitate cõſentirent, vt Carthuſianus exiſtimauit; nam verbum illud originale inueniendi, quis affert ſtudium, & conatum inueniendi, ſeu acquirendi aliquid, ex conſequẽte videtur etiam, cum quis dicitur, non inueniſſe aliquid, ſignificare non inueniſſe, non tam ex defectu laboris, & induſtriæ, quam facultatis: ita vt qui aliquid non inuenit, cum laborem, & induſtriam omnem ad quærendum, & inueniẽdum contulerit, dicatur certe non fuiſſe ſufficiens, potens ve ad inueniẽdum. Atque hoc illud eſt, quod aliquando dicitur, quicquid inuenerit manus tua, &c. id eſt; Quicquid potueris. Quare & Ioſue 17. 16. & Genes. 19. 11. vertitur a Vulgato verbum, Non inuenire, per non poſſe. Similiter quod infra verſ. 5. dr̃. Quod tres reſpondere non potuiſſent, in Hebræo tantũ eſt; Non reſponderent. Quod vero addidit Vulg. Rationabilem; cum in Hebræo non ſit, explicationis gratia fecit, vt indicaret nihil occurriſſe amicis, quod iure poſſet in Iobũ regeri.

Plato. — 1 *LXX.* — *Irati credũtur inimici.* — *Pro. 13. 10. Iratorũ propria.* — *Sen lib. 1. c. 13. cap. 10. Ariſt. 2. Rhetor.* — *Nihil eſt, quod excuſet iracundiam Eliu.* — *Seneca.* — 2 — *LXX.* — *Carthuſian.* — מצא — *Inuenire, aut inueniri, ad potentiã, vel impotentiam refertur.*

Sed tantummodo cõdemnaſſent Iob.] Nimirum impietatis nam id affert originale verbũ, quod eſt impium eſſe, aut impietatis reum, & damnatum (Septuaginta) Et potuerunt ipſum eſſe impium. Hebræus apud Caietanum exiſtimat ea ſuperioribus repetendam eſſe negationem, videlicet indignatum Eliu, & quod non inueniſſent amici reſponſionem, & quod nõ damnaſſent Iob, neque conuiciſſent impietatis; ſed potius in controuerſia de illius ſanctitate, quaſi victi ſilerent. Sed negationẽ illam ſecundæ partis, neque Hebræa, neque Græca exprimunt; neque videtur ſubintelligenda in lectione Latina, cuius ſimplex, & germana intelligentia hæc eſt, vt eleganter Nicetas expoſuit, quod [duplici nomine aduerſus amicos ira accenſus fuerit Eliu: primum, quod impietatis iuſtum damnarunt; quod tamen non ſatis perſuaſerunt: nam plus contenderunt, quam probare potuerunt. [Deinde quod cum Dei cauſam ſuſcepiſſent, victi eſſent ac ſiluiſſent, nec hominis impietatem contra Deum arroganter ſeſe efferentis, coarguerint: in quo & Deum, cui patrocinabantur, propemodum prodidere, & Iobo ipſo ſilentio victoriæ inſignia conceſſere.]

3 *LXX.* — רשע — *Caiet.* — *Nicetas.* — *Duplex cauſa indignationis Eliu.*

Sed exiſtit hoc loco dubitatio; Si Eliu propterea iraſcitur amicis, quod Iobũ condemnarunt impietatis; exiſtimet ne illũ iuſtum, & ſanctũ? Nicetas in Protheoria; c. 32. Sic reſpondet ex perſona Eliu; [Pietate, ac iuſtitia Iobus præditus eſt, nec quiſquam repugnarit: verum ſuam ipſe cauſam læſit, cũ ad Deum iudicẽ prouocauit.] Hinc primum ita colligit Nicetas; [Ergo meus quidẽ Eliu minime reprehendenda; nec enim re vlla graui Iobum percuſſit, quod tamen ipſi amici fecerunt, cum illum impietatis

An Eliu exiſtimet, Iobum ſanctũ extitiſſe. — *Nicetas.*

tatis

tatis nomine condemnarunt. Iuſti duntaxat ſententiam animi non eſt Eliu aſſequutus, nec qua erga Deũ charitate, quave fiducia apud Deũ cauſam dicere cuperet, nõ intellexit. Deinde infert: Ita perſpicimus, nec a Deo Eliu laudatũ eſſe, quod verborum Iobi ſententiã, & ſcopum ignorarit; nec condemnatum, quandoquidem is Iobum nullo impietatis crimine damnarit, nec propter ſua ſcelera Iobũ vexari pronuntiarit; id, quod affirmare amici minime ſunt veriti.] Non longe ab hac ſuia Greg. abeſt, c.3.& 4. huius Præfationis: nihil.n. in oratione Eliu reprehenſione dignum exiſtimat, præter dicendi arrogantiam. Cum enim ea, quæ dicuntur ab aliquo ipſe quadrifariã diſtinguat; aut enim bona, bene; aut mala male; aut mala bene; aut bona male dici poſſint; [Eliu, inquit, dicere non bene bona reprehenditur, quia in his, quę veraciter loquitur, arroganter inflatur.] Ideo, non quę dicit, ſed eũ, qui dicit, reprehẽſum eſſe Dei voce; [Quis eſt iſte inuoluens ſuias ſermonib. imperitis?] Quaſi dicat; [Noui, quæ dicit, ſed ignoro, qui dicit, quia veraciter prolata approbo ſed eũ, qui de bonis, quæ profert extollitur, nõ agnoſco.] Cũ hoc facit, quod ipſe Eliu non tã præterita vitæ crimina, quã ipſa Iobi verba, cũ ſuis amicis diſputantis, coarguere vr, & peccata tum oris, tum cordis poſt calamitatem, c.36.21. [Caue ne declines ad iniquitatem, hanc enim cœpiſti ſequi poſt miſeriam, c.33.8.9.10.11.25. Dixiſti mundus ſum, & abſq. delicto, quia querelas in me reperit. Hoc eſt ergo, in quo non es iuſtificatus. Et c.34.5.6.7.9.35. Iob ſtulte loquutus eſt, & uerba illius non ſonant diſciplinam. c.35.3.16. Iob fruſtra aperit os ſuũ, & abſq. ſenſu verba multiplicat.] Nimirum vr rem eandem agere, quam eu incendam ſpoponderat Satanas. hic enim tam ſceleratæ vitę improbitatem obiecerat Iobo, in illo primo Angelorũ conuentu, quã fore, vt ęrumnoſus, & afflictus, blaſphemia Deũ afficeret. Eliu quoq. verborum peccata, blaſphemiam potiſſimum, non tam extorquere, quã affingere, & probare contendit, c.34.7.37. Accedit tandem, quod Rab. Moyſes, loco adducto ex Ductore dubiorũ lib.3.c.24. nititur oſtendere nouũ eſſe diſputandi genus Eliu. nouaſq. rõnes: quod ſi qñ inmit ea, q̃ amici dixerant, facit ex amicorũ perſona, nõ ea ſua.

Eliu nec laudatus, nec condemnatus a Deo.

Gregor.

Quo dicun tur, poſſunt dici quadrupliciter.

Quid Eliu reprehendat in Iob.

R. Moyſes.

Ego exiſtimo in eodẽ omnino cardine volui, quo amicos cęteros, neq. eadem tantum, ſed grauiora etiam ſcelera Iobo tribuere; quæ igitur illi contenderant, ſed minime probauerãt, probare ipſe aggreditur, & quibus poteſt aut verbis, aut rationibus exaggerat, & amplificat. Quare miſerias ſceleribus vr tribuere, Iobi ſanctitate conſumata, c.33.9.10.11.27. c.34.5.6. incredibilem ſubſannandi libidinem obicit, c.34.7. familiaritatem cõiunctiſſimam vitæ, & morum cum impijs, c.34.8. negatam Prouidentiam, c.34.9.17.22.27 c.35.10.13.14. Tyrannidem, & apoſtaſiam a Dei cultu, & reuerẽtia, c.34.18.19.28. c.35.9. c.36.6.9.18.19. Hypocriſim c.34.30 c.36.13. præter Blaſphemiam, alia quoq. peccata, c.34.verſ.37. c.36.9.10. Crudelitatẽ, & præſertim Auaritiã, & iniquam donorum acceptionem, c.36.18. Videtur quoque polliceri bona temporalia virtuti, & pietati, c.36.11. & peccatis ſupplicia temporalia, c.36.13.14.15. c.34.20.24. c.33.19. Vide Philippum, D. Th. cęteroſque Interpretes ad finem c.34. Vbi etiam mentem ſuam, immo mentem Eliu explicuit Greg. [de quo ait; Accuſat Iobum, & pro peccatis flagella meruiſſe, & poſt flagella peccaſſe.] Quanquam cum locum ex lectione Septuag. ad ſuam ſententiam Nicetas non incommode interpretatur, vt ibi diximus; Quæ in contrarium allata ſunt, tantum probant, minus Eliu peccaſſe, minuſque erraſſe, quã cæteros amicos, & non tam in præteritæ vitæ criminibus probandis, quam in Iobi reſpondendi, & ad Deum iudicem prouocandi conſtantia, & fiducia comprimenda laborare.

Eliu eadẽ; quæ cæteri amici obijciunt Iobo.

Philipp.

D. Thom.

Nicetas.

IV. Igitur Eliu expectauit Iob loquentem, eo quod ſeniores eſſent, qui loquebantur.

V. Cum autem vidiſſet, quod tres reſpondere non potuiſſent, iratus eſt vehementer.

1 Expectare *de longioris moræ tolerantia. Illuſtratur Daniel, & Habacuc.*

2 *Eliu laudatur a Græcis notatur a Latinis.*

3 *Adoleſcentum obſeruantia erga ſenio es, in aſſurgendo, & audiendo. Illuſtratur Moyſes.*

4 *An Eliu iunior ætate cæteris.*

5 *Propoſitio ne bo ſolum vniuerſalis. Illuſtratur David.*

6 *Ira ratione aduerſa, laudatur ſimiles.*

EXpectationem hanc fuiſſe valde patientẽ longiſſimę moræ in vniuerſa diſputatione audienda, indicat ipſum originale verbum expectandi, quod diuturnam longioris moræ tolerantiam affert. Vnde dicitur Daniel. 12. [Beatus, qui expectat, & peruenit vſque ad dies mille trecentos triginta quinque, & Habacuc. 2. Si morã fecerit, expecta eum.] Cui diuturnæ expectationi, quamuis obſtare videatur, quod ſequitur: quia veniet, & nõ tardabit; ſed fauet potius: nã ſenſus eſt: Tardaturũ quidem ſed non vltra tempus conſtitutum. Septuag. autem exprimunt, expectaſſe quidem, non tam Iob longa nuper oratione de ſua innocentia, & de Diuinis operibus diſſerentem; quam a principio controuerſiæ, & reſpondendi cupiditatem continuiſſe, cum ſuo iudicio vagarentur, & aberrarent ab ſcopo amicorum reſpõſiones; [Eliu ſuſtinuerat dare reſponſiunẽ Iob.] Adoleſcenti vero dicẽdi, & reſpondendi præcupido, quam longa viſa eſt tarditas, & mora alienæ orationis, atque reſponſionis. Ipſe paululum ſe argumentaturum pollicetur. c.32. verſic.10 & præſtitit, ſcilicet. Vel forte vt verſ.5. indicatur, poſt orationem Iobi expectauit, an aliquid ſuppeteret amicis ad reſpondendum, & confutandum Iob, ſenioribus enim ſemper deferebat primas ſermonis partes. Quare Olympiodorus fingit duos amicos dubitatione æſtuãtes Laudat Eliu Prudentię Olympio atque verecundię, metus, & pietatis erga ſeniores. Chryſ. quoque, [Prudentis ſilentij, & quod ab ſtudio ambitionis abhorret. Gregor. vbique agnoſcit ambitioſum hominem, acutum potius, & præcipitem, quam prudentem, & modeſtum, & qui [aperte beato Iob, non pro ſua, ſed pro amicorum reuerentia honorem reſeruaſſe monſtratur: quia plerumque contingit, vt arrogantes plus ingenia male ſapientum, quam ſimplicem vitam innocentium venerentur.]

1 חכה

Verbũ expectandi de mora longiſſima.

LXX.

Græci extenuant Eliu, Latini verò notant eũ.

Olympiod.

Chryſoſt.

Gregor.

Arrogã ib morea, etiam geniam.

Eo quod ſeniores eſſent, qui loquebantur.] Hoc illud eſt, quod indicauit Gregorius, Eliu nihil detuliſſe Iobo, contempſiſſe potius; tantum veritum amicos, quorum perſonam, vtpote dignitate, & opibus florentium accipiebat. Viguit vero ſemper hæc adoleſcentium erga ſenes pietatis, & obſeruantiæ lex in omni honeſta Rep. ab ipſa quaſi natura impreſſa viſceribus, vt adoleſcentes reuererentur ſeniores, non aliter quam parentes ſuos, tum aſſurgendo, tum tacendo: ſicut enim Patris nomen præceptoris eſt, atque magiſtri; ita & ſedere, docentis eſt; e contrario vero aſſurgere, audientis cum attentione, & ſilentio: illa enim duo verbis differunt, virtutis, & ſenſus eiuſdem ſunt, aut certe coniunctiſſima. Eccle. 35.13. Vbi ſunt ſenes, non multum loquaris. & Leuitic. 19.32. Coram cano capite conſurge. Etenim ad magiſterium, & doctrinam eum locum retuliſſe quoque videtur Onchelus legens: [A facie eius, qui doctus eſt in lege, ſurgas.] Eliu vero potius inſurgit, & increpat vehementius; ne dum loquitur coram cano capite, cum Scriptum ſit: [Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra, vt patrem.]

Gregor.

Adoleſcentium erga ſeniores obſeruantia.

Pater idem magiſter.

Sedere, docentis; aſſurgere audientis, & ſilentium.

Onchel.

1. ad Ti. 5.

4 Sed iam hoc loco Magnus Albertus exiſtimat, ideo Eliu dici iuniorem, quod rationibus proprijs, atque ſpecialioribus vtatur, at vero vniuerſalioribus amici; quæ autem communia ſunt, ſicut priora, ita & antiquiora, & vetuſtiora dicuntur. Sed nimium Poſterioriſtica hæc interpretatio obſcurat, quod per ſe ipſum clarum eſt amicos ſeniores tempore fuiſſe Hebræi, & Græci; Seniores eo erant diebus.

Alb. Mag.

Eliu iunior amicis.

5 Cum autem vidiſſet: Id eſt, ex geſtu, & habitu aperte coniecisſet, intellexiſſetque (nam verbum originale in oculos, & in mentem conuenit) quod reſpondere nõ potuiſſent. Eleganter, quod in Hebræo, & Græco valde ſignificanter eſt. [Quod non reſpõſio in ore triũ virorũ.] Vbi negatio illa nullo verbo alligata ad omnia tempora ſe extendit. Significat ergo, neque rationabiliter reſpondiſſe, neque reſpondere potuiſſe. Sic non raro negatio abſoluta: verbo, Pſ. 58.4. [Neque iniquitas mea, neque peccatum meum Domine.] ſubaudi. nunquam a me admiſſum eſt in eos, nihil omnino eos vnquam læſi.

ראה

Negatio ſine verbo ſolum & amplißima ſignificationis.

Iratus eſt vehementer. Olympiodor. ad zelum refert

Olympiod.

pro

pro tuenda Dei Iustitia, & Prouidentia. Sed vitium potius denotare, mihi videtur lectio Septuaginta; Indignatus est ira sua. q.d. pro suo ingenio iracundo, vt sępe solebat, nunc quoque excanduit. Illud, suum, familiare vitium notat. *Hizo de las suyas.* Atque videtur nunc Eliu, vbi nulla subest rationabilis irascendi causa, iram accersere, seu potius efficere, & sponte se se ad suam iram impellere. [Sæpe ad nos (verba sunt Senecæ) ira venit, sæpius nos ad illam; quæ nunquam accersenda est.] Habebimus itaque [iratum oratorem, qui aliquando melior est.] Sed vt idem Seneca exposuit: [non qui iratus, sed qui imitatus iram.] Quare ego magis mirandum, quod Eliu, qui valdè iratus bis, ac ter hoc loco scribitur, tam apte, tamque composite omnes optimi oratoris partes obeat, atque exordio commodissimo vsus, grauiter, ornate, & copiose, exquisitisq. rationibus de re tota differat: nam nihil est, quod tantum a ratione, & ordine abhorreat, quam ira, quæ, vt Melanthius dixit;

Li. 3. c. 12. & 1. c. 17. Iratus Orator.

Migrans contra rationem res malas agit,

Dicit; meditatur, nihil certo, & ordinate peruerse omnia. [Perinde (Plutarchi sunt verba) qui se vna cum domo incendunt, omnia, quæ intus sunt, tumultus fumi, & strepitus plena facit, nihil vt eorum, quæ conducunt audiri, viderive possit: itaque facilius in tempestate, & alto mari, nauis vacua aliunde gubernatorem recipiet, quam homo ira feruens, atque fluctuans, alienam admittat orationem.] Adde, quam aptam, concinnamque orationem qui iratus est, habeat; rationemve ad recte excogitandum, & subtiliter inueniendum pręparet. Quare præcepit Sapho, in ira, silentium, & quietem;

Ira abhorrens a recta ratione. *Apud Plutar. de sera num. vindicta.* *Sapho.*

Ira cum pectus rapida occupauit,
Futiles linguę subeo cauere
Vano latratus iaculantis.

Sed quod Latrarus dixit, apposite dixit; nam parit canis cęcos catulos: non secus iratus cęca consilia, cęcasque rationes.

Cęca iratorum consilia, instar canum catulorum.

VI. Respondensque Eliu filius Barachel Buzites, dixit; Iunior sum tempore, vos autem seniores; idcirco demisso capite veritus sum, vobis indicare sententiam meam.

1 Clamor *iræ e more. Sedatur musica.*
2 Antiquus *de ætate, & sene.*
3 Demissio capitis, *& timor ad obseruantiam erga superiorem.*
4 Timor, *& pertubatio serpentium propria. Illustratus Michęas.*
5 Indicare *quid. Eliu sui cum inuidia laudator. Græcorum eloquentia.*

1 ACcedit iam ad dicendum iratus Eliu, & vociferabitur proculdubio homo in dicendo vehemens. Sed interim quibus poterimus rationibus reuocabimus a vociferatione, & dicentis iram demulcebimus, instar illius [C. Gracchi oratoris vehementis, & morum austeriorum, cui oranti seruus a tergo abstabat fistula concinnata, quali musici vocem paulatim in vtramque partem per tonos deducunt, tonumque lenem suggerebat, quo heri asperitatem, & inæquodiam vocis delinitam auferebat.] Itaque nisi iratus diceres, sonaret nobis suauius, neque non videretur pulchrior; non inflatis tumens buccis, instar illius Marsiæ Tibicinis; [Quem aiunt capistro quodam, atque orificio violentiam flatus intercepisse, ac faciei inæqualitatem occultasse, atque composuisse;]

Orationis asperitas fistula delinita. *Plutarchus de ira cohibenda Marsias Tibicen deformis.*

Aurum tunc splendens malis circumdedit hirtis;
Os patulum loris strinxit, vtroque ligatis.

Ergo exorditur tandem, non omnino vt intemperans, sed vt animi compos a sua ætate, quæ diuturnum illi silentium coram senibus adhuc imperauit; sed rei indignitas (vt ipse ait) finem illi silendi fecit, atque initium mutandi sententiam, & quæ vellet, quæque sentiret suo pristino more dicendi.

Identidem excusatio Eliu.

2 [Iunior sum tempore.] Proprie dicas, paruulus, aut minor, vel minimus. Quanquam eleganter, tum Septuaginta, tum Vulgatus iuniorem dixerint. Quod autem Latinus dixit: antiquiores. & Septuag. seniores, ex Hebręo sine comparatione legitur: Longęui, aut decrepiti. Vtroque

צעיר
LXX.

enim modo vertere m Vulgatus solet. Vide supra Iob. 15. vers. 10. super id: [Et senes, & antiqui sunt in nobis.]

3 [Idcirco demisso capite veritus sum.] Propr. ex Hebræo. [Veritus sum, & timui, aut expaui præ timore.] Quod affert cultum quendam, & obseruantiam inferioris erga superiorem: quod eleganter significatum est demissione capitis. Eleganter quoque dixerunt Septuaginta; [Silui timens in vobis.] & quidem verbum illud originale verendi, aut expauendi, demissionem quandam, & incuruationem affert, vt Hebræi dicunt. Quare legendum illi existimant, [Incuruatus sum, & timui.] Quæ significatio coniuncta est cum illa serpentum, & reptilium quasi incuruatione, aut demissione, cum ad hominum conspectum, quasi exterrentur, & vel se continent a serpendo, vel fugiunt in latebras. Quare ad humilitatem, vel ad humiliationem, & animi demissionem refertur. Micheæ 1. 7. [Lingent puluerem, sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis (Septuaginta; Turbabuntur in conclusione sua; id est, in latibulis, quo se proripuerunt pręe timore, non audentes comparere) Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te.] Ergo significat Eliu omnem se cultum, & reuerentiam senioribus detulisse, atque forte etiam a tergo, vel in angulo delituisse.

ירא
Demissio capitis habitus reuerentis.

4
Verbũ vertendi translatum a serpentibus.

LXX.

5 [Indicare sententiam meam.] Verbum Indicandi, non affert leuem aliquam, aut tenuem significationem, sed claram, & apertam suæ mentis expositionem: Est enim eiusdem verbi vsus Danielis 2. 7. vbi redditur: Interpretatio. & infra vers. 10. vbi redditur, [Ostendere sententiam meam;] Quid ego sentirem de tota controuersia, de impiorum, sanctorumve ærumnis, de Iobi vita, vestrarum rationum pondere. Quanquam in Hebræo, & Græco paulo latior sit significatio, & paulo etiam odiosior, & ambitiosior [Sapientiam, Scientiam.] et recte quidem; videtur enim esse iste Eliu egregius suæ sapientiæ venditator, atque cum multa inuidia se laudare: Nemo enim est (vt Plutarchus dixit) qui non dicat molestum, atque illiberale esse, de se ipso ad alios loquendo aliquam sibi dignitatem vendicare. Ergo opportuisset, neque dum in certamine est, laudem victorię debitam pręoccupare, neque suo ipso ore canere. [Eorum enim, qui in certaminibus conantur, alij victoriam proclamant, ut molestam de se ipsis loquendi ansam pręcidant.] Ergo recte Xenophon: [Laus ab alijs profecta suauissima est auditu; alijs autem ea molestissima, quam sibi quis ipse tribuit.] Video in hoc loco Gręcos paulo benigniores erga Eliu, & prudentię, atque modestię nomine ab illis commendari. An quod uiris suapte natura disertis, atque eloquentibus, Eliu loquens continenter, nimiumque uehementer propter ullam naturę similitudinem minus displiceat? Latinis certe minime placet.

Indicare, nõ est leuiter, sed aperte ostẽdere.
חוה
Plutar. lib. de laudando se citra inuidiam.
Xenophon.
Cur Gręcis minus molestior Eliu, quam Latinis.

VII. Sperabam enim, quod ętas prolixior loqueretur: & annorum multitudo doceret sapientiam.

1 Sperare *proprie quid. Dies pro ętate prouectiori. Explicatur Moyses, & Iosue.*
5 *Eliu multo iunior cæteris amicis. Loquendi priuilegium gratis per se concessum. Illustratur Ecclesiasticus, & Daniel.*

1 SPerabam. Proprie ex originali legerunt Septuaginta: Dixi. Sic mecum dicebam, & statuebam. Quod autem necessario, & certo apud se statuerat, sperabat fore.

אמר

Aetas prolixior. In Hebr. Dies loquentur: Qui etiam simpliciter dicti accipi solent pro ætate prouectiori. Genes. 18. 11. [Erant ambo senes prouectæ ætatis.] & Iosuæ 13. 1. [Senex, prouectæq. ætatis.] In Hebræo Processerant in dies. Sic etiam exponit Vulgatus, quod Genes. 24. dicitur: [Abraham dierum multorum.] Quod in Hebręo tantum est: dierum. nos dicimus: Hõbre de dias. & Gen. 4. 3. Quod dicitur, post multo dies; Hebraice proprie est; [In fine dierum Acabo de dias.] Absolute etiam legitur a Septuaginta Post dies. Quod quamuis Onchelus dicat, post aliquos dies, ut breue tempus significaret; tamẽ forte indicantur anni, post quos accidit illud sacrificium Abel, aut saltem unicus annus integer, ut Aben Esra in eum

Dies de tẽpore diuturniori.
ימים
LXX
Onchelus.
Abẽ Esra.

Priuilegiū senectutis ad loquendum.

locum suspicatur. Ergo hic quoque non paucis annis se juniorem cęteris,fatetur Eliu. Eleganter quidem tribuit personam loquendi, ipsi multitudini annorum, quasi id priuilegium, & dignitas dicendi, atque docendi, soli insit ætati, senectutique. Dies loquetur, Futurum illud, rem certo conuenientem ex futuro indicat; Fieri non potest, quin senes tandem Sapienter de re proposita loquantur; non enim nisi ex ætate prouectiori sanam; veramque doctrinam peti, aut expectari. Illud est, quod Sapiens ait; [Loquere maior natu (*Senex*) decet enim te.] Quamuis enim de rectore, & Architriclino conuiuij ille locus accipiatur, quem oportet, vt rectorem, loqui, si quid sit inter conuiuandum necesse, adeoque etiam si ille junior sit; sic enim quædam Græca legerunt, [Loquere presbytero, aut seniori,] at verior, & germanior lectio habet; [Loquere Presbyter, decet enim te,] qui reliquis pro tua dignitate, & ætate, dignus conuiuandi, ita etiam, & loquendi, atque docendi magister creatus es. Hic est ille docendi honos senectuti proprius, & peculiaris, non nisi priuilegio, aut miraculo puero Danieli delatus. Daniel. 13.50. [Veni, & sede in medio nostrum, & indica nobis; quia tibi dedit Deus honorem senectutis.] Græci referunt non tam ad aliorum doctrinam, quam ad rerum multarum experimenta, quæ in vita longa colligi possunt; propterea enim dicitur tempus sapientissimum. Septuaginta. [In multis annis nouerunt Sapientiam.] Consentit verbum Hebraicum, quod duplicem actionem affert, [Multitudo annorum scire facit.]

Ecclesi. 32. 4.

Puero Danieli collatus honor senectutis.

LXX.

VIII. Sed, vt video, spiritus est in hominibus: & inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.

1 *Asseuerandi particula*, Autem. Ergo, Sed?
2 Spiritus *pro commotione animi*. Enos. *Illustratus Habacuc.*
3 Spiritus *pro anima rationali, aut pro Diuino spiritu. Illustratus Samuel.*
4 Spiritus *in malum*.
5 Spiritus Sapientię. *Eligitur quinta expositio. Inspiratio Dei.*

1
אבן

Symmach. Particula aduersatiua interdum asserens. Hieronym.

Sed, vt video. In Hebræo asseuerandi particula est, Symmach. Vere. quo etiam modo Vulgatus vertit, Genes. 28.16. Isai. 40 7. & 53. 4. hoc tamen loco particulam aduersatiuam, Sed; quæ interdum Latinis habet vim asserendi. Vulgatus per particulam, sicut, Psalm. 82. [Vos autem sicut (certe, vere. Hieronymus. Ergo) homines moriemini. aut per illatiuam, Isai. 48. 4. Ergo (profecto, vere) iudicium meum cum Domino.]

2
Triplex Spiritus expositio.

Spiritus est in hominibus; Triplex est expositio: prima de Spiritu concitatiori, & alacriori ad dicendum, & quidpiam feliciter aggrediendum, & codficiendum. q. d. Nuper egomet me despiciebam iuuenem, & inexpertum rerum multarum: tantum suspiciebam senes, quorum consilia sapientissima sunt. At iam nunc sententiam mutare compellor, vt enim video, & in me ipso sentio, & experior, iuuenes etiam, quamuis communi hominum opinione minus sapientes, minusque ad respondendum, & dicēdum firmos, spiritus intus alit, sustentat, excitatque in Sapientiæ, & rerum discernendarum studio languent, sicut multi senes, senectute ipsa frigentes, & hebescentes; quin potius nos feruemus, & exultamus. Sic recte opponetur spiritus, homini, qui hoc loco est Enos, miser, imbecillus. Neque raro in Scriptura Spiritus pro illa efficacitate, energia, & alacritate. quam dixi; vt Habacuc. 1. 11. de Nabuchodonosore victorijs insolente; [* Tunc mutabitur spiritus, & transibit.] Id est, animos sumet ad promouendum vlterius. Expositio hæc paulo coactior videtur, & cum labore quæsita.

Paraphrasis sententiæ.

Enos. Spiritus, animositas, et energia,

** Gebraicè dicitur animo, y con paso, pasar adelante.*

3
Spiritus pro anima rationale. Caiet. Dionys. Nicolaus.

Secunda expositio. Spiritus pro anima rationi. q. d. Animus etiam intelligendi, & sapiendi capax, est in iuuenibus, neque est cur a Sapientiæ studio, & rerum Diuinarum tractatione arceri debeant. Hoc videntur sequi Caietanus, Dionysius, Nicolaus. Expositio hæc languida mihi videtur, & frigida illa ratio, quæ tantum ex animo rationali communi omnibus hominibus sumitur ad commendatione Sapientiæ.

Tertia, pro Diuino, & Sancto Spiritu, qui hominis animum, in quo habitat, ad intelligendum Diuina excitat. Sic videtur Symmachus legisse: [Spiritus Dei est in hominibus. Sequuntur Diuus Thomas, Vatablus, Titelmanus, & quidam alij, cum quo facere videtur, quod sequitur: [Inspiratio Omnipotentis Dei.] Et recte quidem is Spiritus dicitur esse, quasi latitans, & delitescēs, in Enos, homine misero, & imbecillo, velut Deus absconditus, in adolescente nullum magnum Sapientiæ specimen præferente Quare Eliu commendauit quidem suam Sapientiam, non ex ætate, sed ex Diuini Spiritus magisterio, is enim est, qui mortalibus spiritum Sapientiæ inspirat. sicut etiam 1. Reg. 10. 11. & 12. cum viderent Saulem, adolescentem quidem, præter omnium opinionem prophetantem, dicebant inuicem; [Num, & Saul inter Prophetas?] Verum cordatiores tribuentes Diuino magisterio, respondit alius ad alterum dicens; Et quis pater eorum? id est, quis eorum magister. Patris enim nomen, magistri est, in Sacro sermone: Quare sic legit Chaldæus; Quis magister eorum? id est, quod Saul prophetet, rerum Diuinarum cognitione imbutus, non id tribuendum est Cis suo parenti, sed patri, magistroque supremo omnium Prophetarum Spiritui Diuino. Non aliter hoc loco Eliu ex eodem Spiritu suam Sapientiam, disciplinamq. commēdat. Idonea quidem videtur hæc interpretatio, nisi cui videatur valde sublimis; sicut præcedēs valde languida.

Spiritus Diuinus. Symmach. D. Thom. Vatabl. Titelman. Isai. 45.15

Spiritus Diuinus Magister bonus prudentis.

Quarta, contraria est tribus præcedentibus, vt Spiritus accipiatur in malum, quasi pro vago quodam, aberranteque spiritu; ita vt dicat, non mirum esse, quod amici, quibus solitus sit Deus Sapientiæ spiritum communicare, nunc permiserit humano tantum spiritu duci, & aberrare; verba Philippi hæc sunt; [Dicit, sibi magis videri, quod spiritu vagentur homines, quibus Deus Omnipotens Sapientiæ suę inspirationem tribuerit quod in suggillationem prædictorum quasi ex obliquo dicit, velut ipsi soli hoc Sapientiæ bonum concessum sit.] Fere eandem describunt commentaria Hieronymi, & Bedæ. Expositio hæc exquisita est, neque valde lenis. 4

Quarta expositio contraria tribus præcedentibus Spiritus in malum. Philipp. Hieronym. Beda.

Illa tandem simplex, & germana, vt spiritus sit, vel spiritus intelligentiæ, & Sapientiæ, qui reddit hominem facilem, & idoneum ad intelligenda Diuina; vel illud, quod per expositionem additur; [Inspiratio Omnipotentis,] quæ non solum lumen affert intellectui, sed etiam vim addit roburque spiritui humano. Qua ratione sæpe dicuntur prophetæ indui supremo spiritu, aut virtute, pręsertim ad docendum, & concionandum. In hac fere interpretandi ratione versatur Gregorius, Hugo, & nonnulli alij. 5

Germanior expositio. Spiritus intelligentiæ, & robur ad dicendum. Gregor. Hugo.

נשמת

Et inspiratio. Spiraculum, afflatus. Dixi de hac voce originali, & qua ratione ab spiritu differat, cap. 26. 4. Vbi etiam inspiratio, vel spiramentum coniungitur cum consilio, Sapientia, & Prudentia. Dat intelligentiam, aut intelligere facit. eleganter Septuaginta; Docet. Nescio quid subtilissimum hoc loco meditatur Caietanus, videlicet per inspirationem, aut flatum intelligi humanam mentem, quatenus est a Deo, sicut flatus noster ex imò nostro pectore expiratur. Scio quidem flatum, vel spiraculum Dei, non semel in Sacro sermone appellari animam rationalem, aut supernum lumen, aut Spiritus sancti Doctrinam, sed nunc, quod dixi.

LXX. Caietan.

IX. Non sunt longæui Sapientes, nec senes intelligunt iudicium.

1 *Sapientia æstimanda ex Dei ... munere.*
2 Longæuus *qui. Sapientia non semper obligata senectuti.*
3 Iudicium *quid. Adolescentia non contemnenda.*

Non est (inquit) vel ex rerum humanarum magnitudine, vel ex diuturna multorum annorum ætate, sed ex Diuini Spiritus beneficio æstimanda Sapientia, atque æquissimum de rebus iudicium; neque id multitudini permittendum est, neque senectuti, sed tantum Diuinæ benignitati, quæ quos vult, cumulat Sapientię munere. Apud Sapientes quidem, illud est ad Sapientiam, & veritatem indagandam præceptum, quod Plutarch. lib. de Auditione, similibus huius sententiæ verbis tradit; [Quæ in Philosophica dicuntur, ea oportet, existimatione eius, qui dicit detracta, seorsim per se examinari: vt enim in bello, ita etiā in auditione multa sunt inania. Etenim 1

Paraphrasis sententiæ.

Plu. arch.

nim canicies dicentis, gestus, supercilium, sui iactatio, maxime autem vociferationes, ac tumultus faciunt ad percellendum imperium auditorem.] Non aliter Eliu amicorum sententias detracta canicie, & existimatione personarum ponderari vult.

רבב Non suut longæui. Vox originalis indifferens est ad magnitudinem molis, uel numeri. Nunc aliqui accipiūt referuntque ad magnitudinem quandam honoris, & dignitatis. Sic legunt: Honorabiles, Pagnious: Magnates, Tygurina, & Vatablus: Magni, Caietanus, & Regia. Honoris, inquit, aut præcellentis dignitatis magnitudo non dat intelligentiam, neque continuo fit, ut honoratibus, & dignitatibus Sapientia obligata sit, ignobiles uero, atque infimi a fructu Sapientiæ excludi debeant. Sed consultius Latinus Interpres cum Septuaginta, originalem illam magnitudinem retulit ad numerum, quod multos, vel numerosos, aut annosos, uidelicet Longæuitum etiam multi, ne putetur, tantum inueniri Sapientia, ubi senes, ijque plurimi sunt. Perstat enim Eliu in suæ adolescentiæ existimatione, & auctoritate tuenda, ne quis illam contemnat, & in conuellenda etiam, & labefactanda existimatione senectutis, & congregationis trium illorum, quatuorve Sapientum.

Plutarch. Pag. Tygu. Vatabl. Caiet. Regia.

LXX. *In sapientia non esse accipiendam personam.*

3 טפש Nec senes intelligunt iudicium. Præcedentis expositio. Iudicium autem hoc loco pro æquissima rerum ponderatione, & æstimatione, tum etiam pro sapientissima alicuius causæ, & controuersiæ diseptione, & quasi sententia pro ueritate, contra falsitatem. Ergo ait Eliu; Quāuis iudicandi munus senectuti semper deferendum uideatur; at non semper senectuti est obligatum, quod uerum, & quod iustum est. Potest etiam adolescens arbiter, & diremptor æquissimus esse alicuius controuersiæ, rectissimeque statuere, quid probari, quid improbari debeat: quid in Iobi oratione damnandum, quid eligendum, & probandum.

Paraphrasis sententia.

X. Ideo dicam; Audite me: ostendam ego vobis Sapientiam meam.

XI. Expectaui enim sermones vestros: audiui Prudentiam vestram: donec disceptaremini sermonibus.

XII. Et donec putabam vos aliquid dicere considerabam. Sed vt video, non est, qui possit arguere Iob; & respondere sermonibus eius.

1 *Lucida harum sententiarum paraphrasis.*
2 *Quam benigni sint erga Eliu. Latini Interpretes.* Disceptari quid.
3 Arguere, *verbum forense.*

1 IDeo (inquit) ad dicendum aggressus sum, quod existimarem silentibus iam uobis, atque aliena ope, atque opera egentibus, neque iniucundam, inutilemve meam orationem futuram, neque temeritati, aut immodestiæ animi tribuendam: quod enim meum fuit, uobis dicentibus interuenire ausus non fui, sed attentissime, atque intelligenter uestram orationem excepi ad exitum usque; planeque consequutus sum, quidquid uos uestro studio, & cogitatione peruestigare potuistis. Sustinui igitur sperans fore, vt Iobi tandem mentis, atque verborum insolentiam coerceretis, atque magnum defensioni veritatis, Diuinæque iustitiæ vestra responsione præsidium pararetis. Sed opinione deceptus sum, ipsaque rei indignitas mihi vel inuito, & repugnanti orationem extorquet. Hæc est harum sententiarum lucida paraphrasis. Minutiora quædam tantum iudicanda.

Elucidatio harum sententiarum.

Vers. X. Ideo, &c.

LXX. Nicetas. In originali: Ideo dixi. Ideo dicere orsus sum neque mutat sensum, quod noster vertit: Ideo dicam. Septuag. [Quare dixi; audite me.] Id est, ex paraphrasi Nicetæ; [Cum iam vestram orationem ad exitum adduceretis,

atque vestram otio sapientiam exhauriretis, attentū me præbuit; vos nunc vicissim me percipite: Prodam enim, quod sciooo, & quod probare ipsi debeatis, intelligenter .n. apud vos loquar.] Hoc loco sapienter obseruat Greg. arrogantes non tam curare, vt scientiam habeant, quam vt ostendant; Hi sunt quos Bernard. serm. 36. in Cantic. censet ignorare modū sciendi, quamuis scientiam habere videantur; Qui omnium scire volunt, vt sciantur ipsi quæ turpis vanitas est. In quos dixit vtique Satyricus.

Gregor. Bernard. Arrogantis ingenium.

——— *Vsque adeone*
Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc, sciat alter? *Iuuenal.*

Illud enim tandem verum est; Gloriæ cupido sapientibus nouissima exuitur. Si Taciturnitas tamen proximo vtilis futura sit, quid oi ostendenda sapientia, & nos scire, sciat alter? Scriptum est enim Eccles. 20. 3 s. [Sapientia abscōdita, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque? Melior est, qui celat insipientiam suam, quam qui abscondit sapientiam suam.] cum quo illud colludere videtur Horat. lib. 4. carmin. Od. 9.

Paulum sepultæ distat inertiæ *Horatius.*
Celata virtus. ———

Græcum quoque prouerbium est: Musicam absconditam inutilem esse. Cuius meminerunt Gellius lib. 13. cap. vlt. Sueton in Ner. cap. 20. *Gellius. Suetonius.*

Vers. XI. Expectaui enim, &c.

2 Dixi supra, mious benignos esse Latinos Interpretes erga Eliu, quā Græcos Quare Greg. [Loquens (inquit) Eliu indicat, quā superbe tacuerit: Cū enim dicit, Expectaui sermones vestros, aperte declarat, se ad verba sensū iudicantis potius studio, quam tacentis uoto tacuisse.] Quāquam optimi auditoris officiū se præstitisse, probasse vult. Quod quale sit in rē præsentē, opportune describitur ex Æschine a Plutarcho. [Cū ubiq silentiū adolescenti tutū sit ornamentū, maxime nunc prodest, cū aut dicentē non perturbat, neq. ad singula elatrat: sed etiam si oratio non probetur, sustine: tamē, expectatque, dum dicendi ille finē faciat; ac ubi is perorauit, non illico contradicere orditur, sed ut Æschines præcipit; spatiū ei relinquit, siue addendi aliquid dictis, siue mutādi quidpiā, vel detrahendi.] Claris fere uerbis rē hanc ipsam se fecisse, profitetur Eliu: nā præter longiorē expectationem subijcit, Donec disceptaremini sermonibus. Orig. & auctor Catenæ testantur, quædā exemplariā Græcorum sic legisse; Auscultaui vsq. ad intelligentiā uestram. Alios uero legisse; [Donec exquireretis sermones, & quoadusque uos perueniretis, considerabā] At nūc Vaticani legunt; [Dicam uobis audientibus, quoadusq. exquiratis sermones, & vsq. ad vos intelligam.] i. ut interpretatur Nicetas: [Non prius loquendi finē faciam, quam meos ipsi sermones approbaueritis, etiam si animi uestri intelligentiam superare.] Quod uī cum Hebræo conuenire, vbi legitur; [Auscultaui vsq. ad intelligentias uestras.]

Gregor. Plutarchus. Origen. Nicetas. Septuagint. Vaticani. Nicetas.

Quod autem Latinus dixit: Donec disceptaremini sermonibus, existimo significare voluisse plenam, perfectamque disputationē absolutis iam sermonibus vtrinque habitis. Quanquam illud ex Hebræo subtiliter indicat Vatablus. Expectasse Eliu, dum excogitarent amici, quid essent loquuturi; non continuo itaque ad dicendum prosilijsse, sed post longum amicorum silētium. Sic etiam Septuag. Quoad usque exquiratis sermonem.

Vers. XII. Et donec, &c.

Quod arguere, & respondere hoc loco dicitur, fere idem est: nam verbum *Iacahh*, quod est arguere, affert correptionem quandam, aut increpationem, qua quis respondendo, disceptando, contradicendo opponit se alteri, & alterius sermones confutat. יכח 3

XIII. Ne forte dicatis: Inuenimus Sapientiam, Deus proiecit eum, non homo.

1 *Quomodo excusationem sui silentij, dare potuissent amici.*
2 *Vertig exponendo rationes.*
3 *Eliu sui optima excusationis interpretatio.*

5 EGo (inquit Eliu) Diuinæ causæ, atque iustitiæ, vestro silentio, quasi desertæ, & proditæ, nullam esse *Paraphrasis sententia.*

sapientem, non modo probabilem excusationem, quam dare possitis, mea oratione ostendam, propereaque Sapientiam vobis vos insolenter assumitis: Nam quæcumque tandem excusatio vestram potius insipientiam prodet.

Quæ probabilis silentij amicorum causa. Philipp. Gregor.

Sed quæ nam excusatio illa, qua suum silentiũ defendere poterant? Hæc, Deus proiecit eum, non homo. Licet enim ex propria persona dici ab Eliu existimet Philippus, atque indicare etiam videatur Gregorius: Nolite putare (Sic elucidat Philippus) quia insontem Deus abiecerit, & non potius merito suo: At ex persona amicorum dici, hac sui silentij excusatione vtentium, verosimilius est. Est vero multiplex apud Interpretes expositio huius excusationis. Prima Isidori: [Non imprudentes (illi dicerent) tacemus; rem enim potius committimus Deo,] qui illum impulsurus, & proiecturus sit in ingentia supplicia, quæ re ipsa illius impietatẽ prodent, & vindicabunt. Nos enim, qui homines sumus, parem illius insolentiæ, & temeritati pœnam infligere non possumus. Præsertim verbis tantum, & oratione; quæ nihil ille curat. Sed non videtur grauius aliquod supplicium desiderari ab amicis in Iobi causa.

Varia expositio. Isidor.

Vatabl.

Secunda Vatabli; Sapientius, saniusque consiliũ Nobis (inquiunt) visum fuisse, non amplius miserũ Iobum exagitare: satis esse, quod a Deo exagitetur, & proijciatur. Sed hæc satisfactio multo lenior est, quam amicorum contentio postulare videatur.

Cõmodior Latinorum exponendi ratio.

Tertia exponendi ratio, quod amici existimarent hac tantum ratione vendicare se ab omni ignorantiæ suspicione, quod iam ostenderint Deum supremum iudicem nõ vero hominem, qui errare possit, in tot ęrumnas coniecisse Iobum: propereaque suo iudicio illum sceleris conuicisse. In qua etiam re consentiebat Iob, cũ ęrumnas omnes suas in Diuinam voluntatem referebat. Hæc est Latinorum satis idonea exponendi ratio, Diui Thomæ, Nicolai, Titelmani, Dionysij. Sed hæc (inquiet Eliu) excusatio, nisi aliquod aliud addat, potius iniustitiam aliquam supremo iudici affingit: quem asseritis sine causa se infensum præbere homini probo, & iusto.

D. Thom. Nicolaus. Titelm. Dionys.

Duę vltimę idoneę exponendi rationes.

Sed addam vnam, aut alteram non minus idoneam interpretationem, vel quod quasi Iobo cedentes amici iudicarint, hanc nouam Sapientiæ artem inuenisse aduersus Iob, silendo potius, quam contendendo verbis Præsertim apud hominem præfractum, & contumacem, quem Deus solus mouere, & deijcere de sua sententia posset. Vel, quod Iobi responsionibus iam adducti essent amici, vt intelligerent illud demum sapientissimum esse consilium, in re tam dubia, tamque ancipiti de causa humanarum ærumnarum rem totam Deo relinquere, qui illum in miserias coniecerit, causamque, & rationem, nobis licet ignotam. Neque enim controuersiam hãc, de re hominis alicuius, sed de Dei arcana Prouidentia esse. Certe rationibus istis causisque probabilibus suum silentium defendere poterant amici. Sed neque probandæ, neque accipiendæ videntur adolescenti vehementi Eliu.

XIV. Nihil loquutus est mihi, & ego non secundum sermones vestros respondebo illi.

1 Loqui *verbum bellicum.*
2 *Disputandi vsitum, importunitas, & contentio.*
3 *Superbi communes sermones nolunt existimare sibi dictos.*

1 QVod si (inquit Eliu) actum vos agere putabatis, si vlterius vestram cum Iobo disputationem infinitam, vt videbatur, & concertatione plenam protraheretis; at integrum omnino mihi est cum illo cõgredi, qui nullum argumentum proposuerim, nullumque vicissim ab illo responsum acceperim. Atque vt vestra oratio nihil apud illum obtinuerit, at nihil tentare nocebit, si quid ego apud illum valeam, nouis alijs, & exquisitis argumentationibus, quæ rem huius controuersiæ necessario demonstrent.

Philipp.

Nihil mihi loquutus est. Philippus, Aliorum (Grecorum puto, quamuis nunc iam aliter legant) hanc lectionem adducit. Nec dum in me loquutus est. Quod egregie respondet originali, ex quo proprie legitur: Non ordinauit aduersum me sermones. Eleganter Tygur. Contra me aciem disputationis non direxit. Nam verbum *Gharac*, bellicum est, & de dirigenda, seu instruenda acie sæpe dicitur. atque eleganter ad argumentationum pugnam transfertur. Ego itaque nondum aduersum Martem, quemadmodum vos, expertus sum. Cum vero videã nihil uos uestris rationibus profecisse, alia uia adoriar, & impugnabo Iobum: Non secundum sermones uestros. Deus bone, quis tam contentiosus unquam disputator extitit, qui non statim initio polliceatur, nihil se importune replicaturum, aut repetiturum, quod semel dictum sit; tantum prætermissa sumpturum; aut inchoata persequuturum? At quotus quisque est, qui datam fidem soluat? Ideo disputationes infinitæ. In eodem sane cardine uersabitur, & stridebit Eliu, quem cæteri uersarunt amici. Paulo aliter hãc Eliu pollicitationem de aliter respondendo interpretatur Philippus, videlicet non acturum conuitijs, & maledictis, quemadmodum cæteros. Sed profecto neque hoc promissum seruat. Alij, quod paucioribus acturus esset, & celerius rem totam conclusurus; quippe censet amicorũ longam, pariter ac molestam orationem. Sed nihil minus facit, quam quod spondet: Nemo enim tam uerbis multis, tam continenter disputauit.

Grecorum lect. Ordinare verbum bellicum. Tygurin. ערך

2 Argumentorũ pollicitationes minime praestita.

Philipp.

Illud obseruandum, quod subtiliter indicat Gregor. superbos, quorum personam gestat Eliu, quę ad cõmunem omnium utilitatem dicuntur, nunquam sibi dicta existimare. Quemadmodum cum Iob palam de rebus Diuinis dixisset; at nunc Eliu asserit, nihil sibi a Iobo dictum, responsumve esse; dedignatur enim accipere, quæ cæteris amicis tanquam dignioribus dicta, & responsa sunt. Ideo Christus Dominus Marc 13.34. præcipit, ut quæ maioribus dicta sunt ad communem utilitatem, reliqui omnes sibi dicta existiment. [Quod uobis dico, omnibus dico.]

3 Gregor. Superborũ ingenium.

XV. Extimuerunt, nec responderunt vltra; abstulerunt a se eloquia.

XVI. Quoniam igitur expectaui, & non sunt loquuti: steterunt, nec vltra responderunt.

XVII. Respondebo & ego partem meam, & ostendam scientiam meam.

1 *Commutatio personarum in Sacro sermone. Illustr. Dauid.*
2 *Ineptus disputator admirabundus.*
3 Extimere *quid proprie. Illustratus Ieremias, & Ezechiel.*
4 Auferri, & ueterascere *contraria eiusdem verbi* Sermones ueteres, *qui Illustratus Isaias. Defensus Vulgatus.*
5 Pars *in Hebręo quid.* Partem suam agere *in Sacro sermone non idem, quod in Latino.*

NOnnullam obscuritatem vers. 15. fatetur Philipp. sed eam elucidandam existimat ex frequenti usu Scripturarum quæ sæpius commutant personas: cũ eisdem igitur amicis, nunc per tertiam personam loquitur Eliu, cum quibus adhuc per secundam personam egit. Hac uerba Philippi paulo etiã obscuriora; [De eisdem dicit ad quos superius loquebatur, & ideo obscurantur Scripturę, dum personę loquentium sæpe cõmutantur.] Persimile illud Ps. 66. vbi nunc per tertiam, nunc per secũdam personam permiatim loquitur cum Deo Dauid: [Deus misereatur nostri, & benedicat nobis; Illuminet, &c.] Deinde per secundam, [vt cognoscamus in terra uiam tuam, confiteantur tibi, &c.] Huius aũt præmutationis personarũ plura aliqñ exempla protulimus. Cęterũ multo magis placet, nullam hic esse permutationem personarũ, sed apostrophen Eliu ad circũstantes. Verisimile enim est huiusmodi amicorũ disputationi multos alios interfuisse. Rem hanc eleganter elucidauit Nicet. [Negant (inquit) nõnulli duos hos uersus esse Eliu, sed Scriptoris esse contendunt, dũ silentij amicorũ sermonẽ iniecit. Ego uero aio utrũq. uersum esse Eliu atq. cum ea figura, q̃ Apostrophe dr̃ esse cõiũctũ: ipse. n. Eliu, tanquam

1 Philipp. Cõmutatio personarum familiaris Scripturis.

Apostrophe.

Nicetas. Quintilia.

quam cum alij de Iobi amicis ſemonem haberet, ſic eſt de eis loquurus.] Non reprobat ſane Quiotilianus Apoſtropheo in ipſo orationis eaordio, ſed vbi ſenſu [redditur acrior, & vehementior ad perſonâ directus alterius,] probat omnino, exemplíſque confirmat lib. 4. cap. 1.

Apoſtrophe in vitioſa in exordio.

Verſ. XV. Extimuerunt, &c.

5 *Plutarch. de effic. Auditoris.*

Extimuerût. Per admirationem inquit, & vt moris eſt tumidorum quorundam diſputatorum, qui ſolent inter diſputandum ad ipſum Vulgus ſe conuertere, & illius plauſum, & fauorem geſtu, & clamoribus iuſolitis captare: nam [ſui iactatio, & vociferationes ac tumultus faciût ad percellendum imperitum auditorem.] Mirû (inquit) in tam ampla, tamque vbri ad differendum materia, uiros alioquin Sapientiæ laude celebres, & in rerû diuinarum ſtudio multû, diuque uerſatos, leuiſſima hominis reſponſione obmutuiſſe, & hæſiſſe per terrefactos, atque ſubita quadam animi perturbatione tractos, & conſternatos.

2 חתת *Verbum ſumptum de animo conſternatione, & deſ[ectione].*

Extimuerunt. Verbum originale *Hhathath* cum pauorem afferi, quo affici ſolent, & conſternari, frangique animo, ac plane deficere, qui ab hoſte potentiſſimo ſuperantur, uel qui hoſtem fugiunt. Sic Ierem. 50. 36. [Gladius ad fortes illius, qui timebunt] ideſt, qui uincentur, & expugnabuntur, uictique tandem deficient. & Iere. 51. Extimuit (prop. eatimuit, eapauit) arcus eorum (ideſt, confractus eſt, atque ſuperatus. Ezech. 32. 30.) [Deductis ſunt cum interfectis pauentes] (ideſt, uicti, & ſuperati) & in ſua fortitudine confuſi. & uerſ. 24. [Qui poſuerunt terrorem ſuum in terra uiuentium] ideſt, qui alios uincere, & ſuo conſpectu conſternare ſolebant. Non aliter (inquit Elıu) amicos uictos & ſuperatos defeciſſe coram Iob.

4 *Duæ ſignificationes contrariæ eiuſdem verbi.*
עתק
LXX.

Abſtulerunt a ſe eloquia.] Quod non durat, neq. perſeuerat in uno loco, ſed deficit, & euaneſcit, tolli, & auferri dicunt Hebræi; ſicut quod perdurat, atque perſeuerat, dicunt ueteraſcere alicubi. atque duos hos extremos ſignificatus unico uerbo, *Ghathak*, complectuntur. Primâ ſignificationem ſequutus eſt Interpres: Abſtulerunt a ſe eloquia, id eſt, uox illos, atque reſpôdendi facultas defecit. Secundâ uero ueteraſcendi elegerût Septuag. legêtes: [Veteres fecerunt ea ſe ſermones.] quod non tam ad diuturnitatê, quâm ad defectum rei inutilis, & minime perſiſtentis retulit auctor Catenæ. Suos (inquit) [ipſorû ſermones ueteres, & putridos; & inutiles ſuo ipſo ſilentio oſtenderunt.] Sed quoniam illa ueteraſcendi ſignificatio potius ad diuturnitatem, & perſiſtentiâ rei referri ſolet, ut ſupra diximus cap. 21. verſ. 7. & Iſaiæ 23. 18. [Veſtientur vſq. veſtuſtatem.] ideſt, durabili, & nunquam deficiête veſte. Ideo quod dixerunt Septuag. Sermones veteres, accipi oportet cum negatione per Zeugma è proximo petita: [Non reſponderunt, & non inueterarunt ſermones] vel non fecerunt eloquia ſua vetera, ideſt, non perſtiterût in tuenda ſua cauſa, & in refellendis Iobi reſpôſionibus.

Nicetas.
Vetuſtas de diuturnitate.
LXX.
Zeugma.

Verſ. XV. XVI. Reſpondebo, &c.

Cum igitur (inquit) illos diutius ſilentes, & cogitabundus expectauerim, ſi forte quis reſumptis viribus vicem inſtauraret ſuam, ueritatiſque cauſam ſemel deſertam iterum ſuſciperet: cumque plane uiderim in tam bona cauſa conticuiſſe, non valentes longius progredi; meum eſſe exiſtimaui, vt meas ego etiam, atque Dei partes aduerſus Iobum agerem: atque in huius cauſæ tractationem meam quoque ipſe Sapientiæ, atque iudicij particulam conferem; atque meam quoque Sapientiam tum vobis, tum Iobo probarem. Illud, quod aliqui partem interpretantur, pro mea virili parte: Philippus; pro viribus meis. Latine potius dictum eſt, quam ad germanam uocis proprietatem, quę non ſignificat, conatum; aut vices, aut id, in quo poſitum eſt hominis robur; ſed diuinam quandam portionem ex toto. Potius ergo ſignificat huius diſputationis partes extremas ad ſe pertinere, cum iam primas egerint amici.

Pars Latine, aut Hebraice.
Philipp.
חלק

XVIII. Plenus ſum enim ſermonibus: & coarctat me ſpiritus vteri mei.

1 Inaniter dicere *qu. d. Inflatio animi adoleſcentem.*
2 Coarctate *quid proprie.*
3 Spiritus vteri *quid. Subuentanea verba, quæ præmeditata non maturreſcunt.*
4 Spiritus *pro iracundia. Iactorum inflatio.*
5 *Dolores animi in parturiendo verbo Sapientum, & ſtultorum ſilentium, ſimile conceptus. Illuſtrat Iſaias, & Ieremias.*
6 Mentis vterus *quid Venter pro ventriculo animæ, id eſt, memoria. Illuſtratus David, & Salomon.*
7 Venter *pro cogitationum quaſi matrice. Explicatus Iſaias, & David.*

1

Sapientiſſimarum quippe ſentêtiarum, & ad rem propoſitam valde exquiſita varietate conſertus, planeq. ſolemus ſum; & mente infinita rerum multitudo peranguſte refertarum ad ſummas anguſtias adductam, conſtringit, angitque vehementer, & ad dicendum incitat, & inflammat. Cum ait plenum ſe ſermonibus, amicorum profecto inopiam notare videtur, qui tam cito exhauſti fuerint: ſe vero e contrario non inaniter ad dicendum accedere, ſed pleno pectore. Recte Origenes: [Qui non plenus verbis ad loquendum accedit, inanis inania cogitabit.] Sed qui nunc fatetur ſe plenum atque inflatum, & deinde ſe comparat cum vtre diſtêto, atq. adoleſcentem, audias nûc, quod nô inepte quidâ dixerunt; [Non minus ſtudioſe factum, ac ſpiritus elatos adoleſcêtû ex animis; quâ aerê ex vtribus excutiendû eſſe, ſi quid vtile velis infundere. Alioquin erengâtię pleni, inflatiq. nô admittût.]

Plutarchus.
Origenes.
Plutarch. de effi. Auditoris.

2 LXX. *Symmac.* צוק *Pagnin. Cuius modi iſta animi anguſtia.*

Coarctat. Ad angore, & anguſtias animi pertinet. Septuaginta: Perdit me. Symmachus: Comburit. Aeſtuo (inquit) ac animo efferueſco, ac pene ſuffocor, vt mihi ſit omnino loquendû Longe (meo iudicio) abit Pagnignus, dum per paraphraſim exponit. [Afflictionibus, & anguſtijs effeci me.] non eſt enim iſte animi languor, & coarctatio, ex eo quod quis comprimatur, & in anguſtum concludatur, ſed ex eo, quod nimium turgeſcat, & diſtendatur multitudine rerum infertarum, quibus oppletur.

3 *Spiritus vteri pertinet ad verba quæ ſpiritu formantur.*
Caietan.
Gregor.
D. Thom.

Spiritus vteri. Sunt verba, quæ ſpiritu formantur, & proferuntur quæ cum concepta ſunt, erumpendi deſiderio, mente diſtendunt, & inflant, atque conſtringunt, niſi per ſermones diffluant in aerê, & pectoris tumor, teſtuſque ſpirituum inflamantium partes illas vocis formatiuas, deferbeat, & ſubſidat Caietanus: Spiritum exponit, [impulſum animi ſui ad propellendum concepta] verba Greg. [Spiritum elationis, qui ſeſe intra ſilentiû clauſtra non capit.] Deniq. Diuus Thomas; quoniâ iterû intelligi eſſe intellectum, qui concipit intelligibilia; Spiritum vteri, exponit [voluntatê, quę hominê impellit] ad parturiendum verba, & conceptiones mentis eodem recidunt omnia. Quamquam illud arridet, quod Nicetas. Spiritum interpretatur [eâ partê animi, in qua irarû ardor exiſtit:] nam qui iraſcuntur, impleti ſunt ſpiritu, & tument, vt eleganter Greg. Niſſenus deſcripſit, ſuper [Beati pacifici, &c. Cum ſanguis circa cor ſupra modum efferbuerit, nigrabile ea iræ affectione per totû corpus diffuſa, tûc præ coarctatione vaporû internorû, omniû ſenſuû vaſa circa caput in anguſtû redigûtur; oculi quidê vltra palpebrarû limites protruduntur ſâguineo, quodâ, ac Draconico obtutu, in id, quod offendit, intenti; viſcera aût anhelitu coarctâtur, atq. premûtur; intumeſcût in collo venæ; lingua efficitur craſſa; vox in anguſtû redacta arteria, ſpôte ſua redditur acuta; Labia ſuffuſione frigide bilis, quaſi concreſcunt, & congelantur, obnigreſcût, atq. torpeſcunt ad naturalem dictionê, & occluſionê, vt ne ſaliuâ quidê in ore redundantê continere poſſint, ſed vox cum verbis emittans.] Quid magis proprium huius coarctationis, & oppletionis Eliu? ſimilia ſcripſit Baſilius hom. de ira, cû iratû comparat cû eo, quem Dæmô corripuerit: [Animus ira intumeſcês, oria ite rumore inteneſcête, venę obturbati intra viſcera ſpiritus, diſruptæ, &c.] Iratus itaq. Eliu ſane dicat; [coarctat me ſpiritus uteri mei.] Sed illud, quod primo diximus, ſimplex, & germanû: nâ ſpiritus ille eſt, de quo ſcriptû eſt; [Totû ſpiritû ſuû profert ſtultus.] Et iterum: [Pretioſi ſpiritus uir eruditus.] Pleruq. autem, qui ueloces ſunt ad loquendum, atq. ad proferendû ſpiritum ſuum, ſubuentaneos profecto ex mentis ſuæ utero partus proferunt: non enim expectant debitum maturitatis tempus, ut mentis conceptio perfici, & maturus jam fœtus, atque præmeditatus, uitaliſque exiſtat. non ſecus, quam qui ante præſtitutum a natura tempus fœtus editur. Niſi autem aperto ore conceptis uerbis, & eluctanti ſpiritui aditum patefaciant, quantum dolent,

Nicetas. Commodior interpretatio.
Nyſſenus. Iræ tumentis pulchra deſcriptio.
Baſilius.
Pro. 29. 11.
Pro. 17. 27.
Subitaneus partus ex verbis nô præmeditatis.
Stulti dolentes, vt loquantur.

quantumque distenduntur, & excruciantur loquutuleij isti: quibus illud conuenit, quod Scriptum est: Scientia inflat. *1. Cor. 8.* Et iterum: Qui huiusmodi [apponit scientiam, apponit & dolorem; a facie enim verbi parturit fatuus tanquam gemitus partus infantis.] *Eccl. 19.11.* Semper enim illi parturiunt, neq. vnquam feliciter pariunt.

5 Contingit autem, ut Sapiens etiam post multam & diuturnam præmeditationem rerum ad proximorum vtilitatem necessariarum, parturiant etiam, ac nisi pariant, vehementer angantur, & doleant. *Sapiē. et cōcep. e verba eum dolore emittentes.* Hinc Isaias multarum rerum ad populi salutem spectantium scientia grauidus non omnino libere potens palam edere, quod parturiebat; ait: *Isai.* [Secretum meum mihi, secretum meum mihi.] & Iere. Grauissima supplicia iā iam imminentia gestiens prædicare: [Ventrem (inquit) meum doleo, ventrem meum doleo sensus cordis mei turbati sunt in me.] & quasi iam emitteretur: [Non tacebo (inquit) quoniam vocem buccinę audiuit anima mea.] *Iere. 4.19.* Et cum se aliquando contineret, deterreretúrq. a prædicando propter insignem auditorum impudentiam, seq. apud se statueret: Non loquar vltra; Subijcit deinde: extremas angustias animi parturientis; [Factus est (inquit) in corde meo quasi ignis exęstuans, claususq. in ossibus meis, & defeci, ferre non sustinens.] *Iere. 20. 9.* Deniq. vniuersam hanc animi prægnantis allegoriā his hoc loco verbis elucidauit Origenes: *Origen.* [Sicut mulier prægnans, formato puero, qui in ea natus est, cruciatibus tandiu vrgetur, donec conceptū, partúmq; ediderit; sic animo dicēdi cupido euenire solet, cócepit.n. comprehenditq. sermonem, quē dū dissimulat, format, atque ordine fingit: vbi vero illum formarit, ac finxerit, & perfectum expleuerit, tunc demum parit, atq. in labore, ac cruciatu hactenus est, quo ad peperit.] Videndus omnino Greg. hoc loco, & Bernardus serm. 36. in Cātic. *Gregor.* *Bernard.*

6 Vteri mei. Indicauimus quid uterus esset: nunc dicemus: [Ventrem suum (inquit Philippus) ipsam memoriā suam dixit, eo quod pene omnes sermones; Iob, & amicorū eius aliquando disceptantium, velut cibos intra capacitatē suæ memoriæ congregarat.] *Vter animę memoria.* *Philipp.* Ergo per uentrem, aut vterum, intelligit ventriculū, qui cibos cócoquit; spiritualiter vero memoriam, quę eorū, quę ab alijs audiuit, quasi alimenta capit. *Venter pro stomacho.* בטן Et pro ventriculo quidem, ventrem, aut uterum accipit. quod in originali est, Beten, frequens est in sacro sermone. sicut supra ca. 20. versic. decimoquinto, & 20. & 23. & Psalm. 30. Conturbatus est in ira (propter iram inimicorum) oculus meus (liquesco lachrymis) anima mea (uis, & appetentia cibi,) & uenter meus (ipse ventriculus. ita ut quidquid ingestum fuerit, neq, coquere, neque retinere possit.) *Analogia ventriculi, & stomachi, ad mētis receptaculum.* Eam uero mentis cum uentre, qui alimenta capit; comparationis, & allegoriæ rationem eleganter docens Nazianzenus, Oratione ad ciues Nazianzenos, Nyssenus Oration. 14. super id: Venter eius Eburneus; & Bernardus sermone 36. in Cantica, Hieronymus super id Iob 20. [Neque est satiatus uenter eius.] *Nazian.* *Nyssen.* *Bernar.* *Hieron.* Hinc illud Bernardi, quod multa scientia ingesta stomacho animæ, si charitate decocta non fuerit, transfusaq. in actus, & mores animæ, conuertetur quidem in prauos noxiosque humores, atque inflationes, & tormina mentis: nam [Scientia (quæ non peruenit ad actionem) inflat; &, Scienti bonum, & non facienti peccatum est ei. ac si per similitudinem dicatur (inquit Bernardus) sumenti cibum, & non digerenti perniciosum est ei.] *Quos scientia inflet, et torqueat.* *Bernard.* Sed hæc uteri, & uentris acceptio hoc loco uix quadrare potest: Non enim euomere nititur Eliu, quod audierat; sed potius quem mente ipse formauerat, feceratque conceptum parturit, & enititur. *Venter pro matrice, analogia ad mentem, & memoriam.*

Quare illud uerius, uentrem, aut uterum hoc loco pro vulua, & cogitationum quasi matrice accipi, deinde per translationem, non solum pro memoria, sed pro corde aut intelligentia; hæc enim omnia coniuncta sunt. Vide Ambrosium super id Psalm. 39. [Legem tuam in medio ventris mei;] *Ambros.* secundum antiquam lectionem: [Suus (inquit) etiam est venter mentis, qui semina concipit sensuum;] Quo sensu dixit Isaias, cap. vigesimosexto. [In vtero accepimus, & parturiuimus spiritū salutis.] & Prouerbiorum 22. versicu. 18. & 19. [Appone cor tuum ad doctrinam meam, quæ pulchra erit tibi cum conseruaueris eam in ventre tuo, & redundabit in labijs tuis.] Nō aliter igitur nimium grauida mens Eliu, ore nititur parere mētis conceptiones, diuturna, vt sibi videbatur, expectatione maturescentes. Vide Theodoretum super id Cant. 7. [Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus lilijs.] *Theodoret.* Vbi animam sanctis cogitationibus grauidam, uocat Ventrem, arcanis plenum mysterijs, quæ aperto ore deprompta, odore suauissimo auditores recreant.

XIX. En venter meus, quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas nouas disrumpit.

XX. Loquar, & respirabo paululum: aperiam labia mea, & respondebo.

1 *Duplex in Hebręo similitudo. Rei rusticę pręceptum de musto non operiendo.*
2 Lagena *quid.* Vter *quid in Hebręo, & Gręco.*
3 *Noua ex Septuaginta similitudo.*
4 Respirare *quid.* Spatium *unde, dicatur Hebręis. Illustratur Hieronymus.* Aperire labia.
5 Ventriloquus, *aut* ventriloquus, *& Pyto, qui, & quomodo responsa dederint.*
6 *Diuini verbi cum musto comparatio. Ructus ex Diuina pręmeditatione.*

TVrgentis vteri, atque inflati pectoris distentionem illustrat eleganti comparatione, cum dolio occluso, aut cum vtre ligato, musto plenis, nam ab vtroque videtur duci similitudo in originali. Prima; [Sicut vinū, quod non est apertum.] q. d. absque apertura, per quam perspirare possit. Eleganter autem dixit Vulgatus: mustum, quod æstuat, & feruet; cum quo cōgruit oratio Eliu, quasi de musto, & lacu feruida. *Oratio Eliu quasi de musto fervida.* 1 Apertum autem dicitur, quoniam cum in dolia mustum infunditur, non sunt statim [Operculanda, sed quoad vsque deferueat, refrigeranda, & ventilanda; nam vinum quandiu bene frigidū erit, tandiu recte manebit,] vt Columella, viuique quotidianus docent; *Præceptum de musto non operculando.* neque vero æstus ipse tumorque recentis vini angustias vllas, operculumve patitur.

Secundum: Sicut vtres noui, vel, lagenæ disrumpūtur. *Columell. li. 12. cap. 30.* Si cum parte præcedente iungatur, vt Vulgatus voluit cunficiens vnicā similitudinem, sensus est: Etiam si vtres noui sint, at si mustum infuderis, orificium vero ligaueris, disrumpentur, quo vinum respirare possit. 2 Et quidem sic Matth. 9. 16. 17. [Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres, alioquin rumpūtur vtres, & vinum effunditur.] *Diuersa a Vulgato similitudine cōpręhendit ratio.* Aut certe diuersa alia comparatio a præcedente esse potest, sicut Septuaginta intellexisse uidentur: [Sicut uter musto feruens ligatus.] *LXX.* Elegantius autem Latinus dixit: Lagenas, aut lagunculas (hæ enim testaceæ sunt, in quibus solet uinum infundi, & coqui) quam Hebraizātes, cum Septuaginta, Vtres; hi enim pellicei sunt, & potius deferendo, quam condendo, & concoquendo feruenti vino magis idonei. *Lagunculę. Vtres inepti coquendo & condendo vino.* Licet Matth. 9. dicatur: [In vtres nouos vinum nouum non infundi,] ne illis ruptis effundatur. אוב Et sane existimo sicut vocem Hebræam Ob, proprie utrem significat, & deinde Pythonem, qui malo spiritu, instar utris inflatur, & distenditur; ita etiam uocem Gręcam *Ascos*, pro vase pelliceo accipi, etiam uinario. *Quare, interpres lagunculā pro utre dixerit.* *Ascos.* Vnde Iudith. 10. 5. legimus: Ascopam, siue Ascoperam uini, quod nos dicimus, *Vna botta de vino.* *Ascopa quid.* Sed usui quotidiano, & familiari prudenter obsequutus est Interpres.

Tertiam deinde comparationem ex utre elicuerūt Septuaginta, [Veluti follis ferrarij] ruptus spiritum efflat, 3 ita ipse post diu conceptum sermonem iam loqui inciperet. *Neque alia similitudines inflati pectoris, & loquendi cupidi.* Similes profecto, & in rem ferè eandem opportunæ sunt duę item alię comparationes nimium inflati pectoris uana quadam scientię opinione, quibus in uanum Poeta utitur Persius Satyr. 1. *Persius.*

Quid didicisse, nisi hoc fermentum, & quę semel intus
Innata est, rupto iecore exierit Caprificus?

Nihil enim aliud, inquiebat ille, doctrina est, quam fermentum, quod animum, uelut massam inflat, & turgefacit. Nihil prætereá aliud, quam caprificus: sicut enim hęc marmora findit, ita scientia concepta iecur, & pectus hominis findet, ut se tandem prodat, postquam in iecore, quod dicitur esse sedes cupiditatis, radices egerit, ac nisi exierit ore, hominem disrumpet, ut dicebat Eliu.

Scio hoc loco ualde commendari a Chrysost. patien- *Chrysost.*

tiam

tiam Eliu, petentis adhuc cohibere verba, nunc vero fere inuiti silentium rumpentis. Sed vtinam sileret diutius, ac sideret, quoniã suppressa verba [non illu dirumperent.] *Eccles. 19. 10.* Illi certũ, fore vt non aliter quiescat afo, [nisi totũ spiritũ sum profetat. Respirabo (inquit) paululum.] *LXX.* Septuaginta, Riquiescã: recreabor, refocillabor. *Regia.* Nõ inepte Regia ex proprietate vocis originalis: spatiũ erit mihi, *Tygur.* Tygurina per paraphrasim: animi angustias remouea: Nã ab spiritu, vel ab aer dicitur Hebraice, spatium, sicut ẽr nos, quod latũ, & spatiosum est, vocamus, *Ayroso.* Sic Iere. 22. 14. Latinus omnino assequutus est proprietatem vocis, cum reddit: [Aedificabo mihi cęnacula spatiola.] In quo alij hallucinantur, Tygurina, & Regia: [Ventis peruia] Vatab Refrigerantia, idest, æstiua. Septuaginta, Prælatilia. Ergo cum dixit, Respirabo, significat angustias illas ca spiritu compresso, & pectore nimium turgente, difflato spiritu dilatandas. Illa vero phrasis aperiendi labia, tractata a nobis diligenter supra cap. 3. vers. 1 num. 4. 5.

תרו Spatiũ vnde dicatur Hebraice. Tygur. Regia. Vatabl. LXX.

3 Duo hic tantum indicanda. Alterum, cum mẽtem suã, quam prius vterum, aut ventrem dixerat, nunc comparat Eliu ad vtrem, & ad Pythonem inflatum, & turgentem diuinatorio spiritu, profecto videtur vocare se ventriloquum, quos enim Hebræi, *Oboth*, Latinus, Pythones, Septuaginta, *Engastrimuthos*, idest, ventriloquos dixerũt, Leuit. 19. 31. Leuit. 20. 27. Deuter. 18. 11. 1. Reg. 28. 3. atque alijs locis, vbi nos Pythonem habemus. Ideo autem Pythones a stridendo, ventriloqui dicti sunt, quod obtusa voce, & stridula ex imo pectore, & ex vtre, quasi ex vtre loqui viderentur. Ideo stridebant, & profundũ quid sonabant, vt indicat illud Isaiæ 8. 19. [Pythones, qui strident in incantationibus suis.] Et Isaiæ 29. 4. [Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum, & erit quasi Pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuũ mussitabit.] Vide Theodor. Leuit. 19. vbi ait in huiusmodi diuinis [ab intus videri dæmonem loqui.] Origenem lib. 7. contra Celsum, Chrysostomum 1. ad Corint. cap. 12. & super acta. 16. hom. 35. vbi etiam Oecumenius. Sed plura alio loco, de Pythone, seu ventriloquo, aut vtriloquo. Nunc tantum obseruanda vsa est stridula superbia Eliu, ab imò pectore putantis voces suas, quasi oracula, atque responsa Pythia edenda.

Quid Pythos aut ventriloquus. אובות Pythones ex imo pectore resonantes respõdebãt. Theodoret. Origen. Chrysost. Oecumenius. Superbia stridula.

Secundo obseruandum, nõ ineleganter, quæ quis mente concipit de diuinis rebus: multum vocari: Nam cum illa in mente decoquuntur, ructum excitant, qui per os difflatur. Hoc enim illud est; [Eructauit cor meum verbum bonum.] Et iterum: [Memoriam abundãtiæ suauitatis tuæ eructabunt.] Et rursum: Eructabo abscondita. Quare Apostolos existimabant, [Ructare musti crapulam;] quia hi (inquit) musto pleni sunt: Hoc tantũ discriminis, quod in cibo materiali ructus est indicium cruditatis: At in cibo spirituali potius bonæ concoctionis, bonæque meditationis. Sic Paulus ructabat vbiqi Christum, quo plenus erat, aiebat enim; [Christi bonus odor sumus.] Olemus videlicet, quem manducamus, quem bibimus, quem meditatione concoquimus.

Rerum diuinarũ conceptiones instar musti. Psal. 44. 1. Ps. 144. 7. Act. 2. Paulus olet Christum, quo plenus est. 2 Cor. 2. 15

XXI. Non accipiam personam viri, & Deum homini non æquabo.

1 *Personarum acceptio non cadit in sapientem.*
2 *Varia lectio, & exquisita significatio verbi æquandi, & assimilandi synceri hominis circumlocutio. Illustratur Isaias.*
3 *Vulgata lectionis defensio, & elucidatio. Honorifica cognomina cur dicantur simil tudina ria. Illustratur Isaias.*

1 Libere (inquit) loquar, neque gratiæ seruiam, neque vllius dignitas me deterrebit a dicenda, & profitenda veritate. Et quamuis tibi, tuæ ætati, atque dignitati multum me debere fatear, sed multo plus Deo; plus veritati debeo Propterea enim dixisse videtur; Non accipiã. Vel cum Septuaginta; [Non verebor personam viri.] Illud enim est [personam accipere,] cum plus personæ, aut dignitati, quam ipsi rei, & veritati tribuitur. Ergo remouet a se omnem adulationis opinionem, atque sapiẽtiam suam tuetur. Sapientis enim est nũquam gratia moueri. Septuaginta vberiori paraphrasi locũ hunc elucidarunt; [Hominem non verebor, sed neque erga mortalem confundar: non enim noui admirari facies.] Quod significat omnem pudorem, metumve reprehensionis abiecisse, & cuiuis humanæ verecundiæ antetulisse æquitatem.

Elucidatio sententia. LXX. Sapientem gratia non moueri. LXX.

2 Et Deum homini nõ æquabo.] multi doctores sequuti Rabbi Dauid, sic legunt: [Hominem, vel ad homine non cognominabo] vel, [non nominabo.] Vatablus. [Ad hominem mutato nomine non vtar.] Dicũt enim verbum, *Canah*, idem esse, quod nominare, aut cognominare aliquem, non proprio nomine, sed alieno, vel impositicio. Quare sic definit huius verbi significationem R. Mardokai, ea R. Dauid: Significatio verbi, *Canah*, est *Ghelom*, id est, [tegere occultare nomen alicuius honoris gratia, inquit R. Dauid in lib. Rad. vnde grammatici pronomen vocant, quod sit nomen occultum, ponitur enim vice nominis proprij. Vnde significat vocare quempiam, nõ proprio nomine, sed occulto, aut communi nomine: quod aliqui dicunt cognominare, quod proprium est cognomen imponere ob euentum aliquem extrinsecum, vt Scipio, qui cognominatus est Africanus a deuicta Africa, &c.] Alij explicatius dicũt idem esse, quod honorifico aliquo titulo, aut cognomento, aliquem insignire, vt si quis per excellentiam appellet aliquem sapientem, Philosophum; Apostolum; aut cognomentum imponat a re aliqua præclare gesta, sic Hebræis, *Chian*, pronomen vocant ab hac radice. quod ponatur vice nominis proprij. Exemplũ illustre huius significationis, Isa. 45. 4. ad Cyrum; [Vocaui te nominẽ tuo, assimilaui te, & non cognouisti me.] Vbi pro, assimilaui, ex Hebræo legunt: Cognominaui te. q. d. antequam haberes mei notitiam, non solum tibi *Cyri* nomen imposui, sed addidi cognomentum honorificũ Regis, aut Christi, aut serui mei. Sic etiam Isa 44. 5. Vbi loquitur Propheta de conuertendis ex gentibus: [In nomine Israel assimilabitur;] legunt: cognominabitur, id est, iam alio cognomine nominabuntur, videlicet viri Israelitæ secundum fidem. Ergo locum nostrum sic exponendũ existimant; [Hominem non cognominabo.] Id est, Syncere loquar, & suo proprio nomine rem quamque compellabo; Nos hos dicere solemus: *Que sin rodeos, dizen pan por pan, y vino por vino, y a las cosas no les buscan cõsonantes.* Hominem; qui iustus sit, iustum, qui impius impium: Non enim (inquit) vtar tectis, & impositítijs nominibus. Te igitur, o Iob, pro tuis meritis nominabo, neque mutabo nomen, quod ex tua vita, atque ex tuis verbis merito tibi comparaueris, vt nullis verborum ambagibus, sed syncere vel iustitiam tuam vel iniquitatem ostendã. Ergo postquam dixit: [Non accipiam personam viri] subiungit, vt Tygurina per lucidam paraphrasim legit: [Nec honorificis appellationibus cuiquam blandiar.] Paulo secus Caietanus: [Non nominabo hominem.] id est, Non laudabo; nam nomen ad famam, & laudem pertinet. Sed subtilius est, quod diximus.

Pagn. Regia. Castalion. R. Dauid. Vatab. Varia lectio. כנה עלם R. Mardoc. Nomin, cognomen, pronomẽ, quomodo dicãtur apud Hebræos. Antonomasia cum cognomen ביני Assimilare quid. Illustratio Isaia. Synceri hominis proprietas & descriptio. Tygur. Caiet.

3 Nunc tantum pro Vulgato dicendum; & vnde potuerit depromere suam lectionem, [Deũ homini non æquabo.] Imprimis non curauit puncta; quare vbi alij legunt præpositionem El, id est, *Al*, ipse legit, *El*, id est, Deus, mutato *Cegol*, in Cere. Verbi autem *Canah*, nulla aliã agnoscit significationem, quam assimilare, aut æquare. Quæ significatio, sicut re ipsa conuenit cum illa alia significatione Hebræorum, cognominandi, aut occultandi sub cognomento impositio; ita longe clarior, & illustrior est: nã cum nomen translatitium, aut (vt ita loquar) similitudinarium frequenter sumatur vice honorifici alicuius cognomenti. v. g. qui aliquem vocet Regem, aut Imperatorem, cognominat, quidem quasi alieno nomine, ac si diceret, Tu es mihi, velut Rex, aut velut Imperator, & hoc est, quod Vulgatus appellat, assimilare, vel ęquare. Id est, quasi similitudinario, & honorifico aliquo titulo aliquẽ compellare, & non proprio nomine. Hinc illud Isaiæ 45. [Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro,] &c. Id est, Nõ solum tuo nomine proprio te compello per Prophetas meos; verum alijs cognominibus, quasi similitudinarijs, & translatitijs te orno. Voco enim [Christum meum, virgam furoris mei,] &c. Id est, Dico te esse velut Christũ, & velut virgam, &c. Et illud Isa. 44. [In nomine Israel assimilabitur. Id est; Qui ex gentibus accesserit ad fidem Euangelij, perinde esse poterit Deo gratus, ac charus, sicut Israel, vel Iacob: & per similitudinem quandam, vel adæquationem poterit, vocari Israel Sic hoc loco: [Deũ homini non æquabo,] aut non assimilabo, vel per Hypallagem, hominem Deo, id est, Honorificentissima illa cognomenta iusti, sancti, innocentis, non similiter tribuam homini, sicut Deo: non erit mihi homo, sicut Deus, Quare,

Vulgata lectionis defensio, & elucidatio. אל כנה Cognomenta honorifica cur dicãtur similitudinaria. Isaia illustratio. Hipallage.

re, o Iob (inquit Eliu) neque te, neque hominem vllum, ſimulem, ſupparemque Deo faciam. Nulli enim mortaliũ licebit per me coram Deo, de iuſtitia ſua gloriari, aut ſibi iuſti, & innocentis cognomẽ aſſumat, perinde ac Deo cõuenit. Hęc eſt nõ ſolum probabilis, ſed perelegans Interpretis mei, & lectio, iuſta etiam atq; germana defenſio.

XXII. Neſcio enim quandiu ſubſiſtam: & ſi poſt modicum tollat me factor meus.

1 *Sententia paraphraſis.*
2 *Adulatore permutantis rerum, & virtutum, ac vitiorum nomina.*
3 *Vulgati Interpretis elucidatio, & defenſio.* Tollere *quid propr.* Faciendi *verbum de creatione.*

1 Elucidatio ſententiæ.

Religioni (inquit) mihi futurum erit, ſi taceam; aut ſi non claris, & diſertis verbis, tuam inſolentiam, atque impietatem, o Iob, refellam; aut ſi ad alicuius gratiam loqui velim: nam ſi reueritus hominem, Dei cauſam deſeram, ingens mihi diuinæ iræ ſupplicium imminet, propter nefarium adulationis crimen non niſi acerbiſſima morte expiandum.

2 בנה Varia lectio. Vatab. LXX. Permutatio appellationum propria adulatorum. Plutarchus de differentia amici, & adulatoris. Virtutum, ac vitiorum nomina permutata. Baſilius.

Neſcio, quandiu ſubſiſtam.] Alij deducentes vocem originalem a radice *Canah*, ſequuntur illam ſuperiorem ſignificationem, Cognominandi, aut adulandi. Quare legunt: Neſcio cognominare. Vatab. Non noui mutato nomine alloqui. Septuaginta. Non noui admirari facies. q. d. Hanc adulandi, & aſſentandi ſcientiam nunquam didici. Eſt quidem hæc nominum permutatio, vt hoc nunc ad illam verbi Hæbraici ſignificationem illuſtrandam addamus, adulatorum peculiaris, & propria; ſic enim nomina propria vitiorum contegunt, & diſſimulant, vt non niſi nominibus virtutum ſimilium vtantur. Ergo adulatores appellationibus abuti perargute ſcripſit Plutarchus: [Equidem ſcribit Thucydides in bello nomina, hominũ æſtimatione, a conſueta fuiſſe ſignificatione detorta ad res alias; Audacia enim habita fuit pro fortitudine; prudens cunctatio, pro timiditate, &c. Ita in adulationibus, prodigalitas, liberalitatis vocabulo; timiditas, cautionis; temeritas, celeritatis; iracundus, ac ſuperbus, animoſi; vilis, humiliſque, humani titulo afficitur.] Fere ſimilia habet Baſilius homil. in Pſalm. 61. ſuper id: [Ore ſuo benedicebant. Multi ſunt, qui vitia virtutibus vicinis honeſtare contendunt, & vitium omne pallıant, adumbrata nomenclatura e vicino ſubiectæ virtutis.] Ergo hæc eſt illa nominandi, aut cognominandi permutatio, cuius ſcientiam minime ſe tenere fatetur Eliu. Sed profecto Interpres deduxit a radice, Cum, quod eſt firmare, vel ſubſiſtere. Quare eleganter dixit: Neſcio, quandiu ſubſiſtam; & ſi in pœnam nefarij ſilentij, cauſæque Diuinæ proditæ, tollat me. Pagninus, & Caietanus: Cõburat, Septuaginta: Edat, id eſt, corrodat, & conſumat, & de medio tollat, a radice, *Naſa*, quod eſt eleuare, aut tollere; & conuenit in rem, quæ amplius non comparet. Quare dicitur Deus tollere animam, id eſt, vitam alicuius. 2. Reg. 14. 14. & tollere, vel auferre caput alicuius. Geneſ. 40. 19. Illa autem ſignificatio comburendi; ſiue conſumendi cum fractione, & combuſtione, quam tradunt R. Dauid, & R. Mardokai, neque propria eſt; neque nunc neceſſaria. Illud autem, quod ait; Factor meus, opus creationis notat, quod exquiſita, & ſingulari arte peractum eſt. Vide quæ de verbo, *Ghaſa*, diximus ſupra cap. 10. verſ. 8.

3 כון Varia lectio. Pagnin. Caietan. LXX. נשא R. David. R. Mardoc. Faciendi verbum de creatione. עשה

4 LXX. Adulatoribus interitum minatur. Pſal. 27. 7. Nefarij adulatoris exemplum. Theodoret. Adulatores Deo infenſi. Plu. 5. de legibus. Plu. de dignoſc. adulatore.

Indicat autem Eliu grauiſſima ſupplicia in adulatores a Deo cõſtituta. Septuaginta peculiariter ſimile aliquod ſupplicium exprimunt, quale ſuſtinet Iob; Alioquin (inquiunt) & me tineæ edent. Id eſt, tibi, o Iob, nunquam blandiar, ne tuæ impietatis particeps ſim, tuique ſupplicij. Sed nihil eiuſmodi ſubeſt in originali; tantum videtur mortem minitari his, qui nõ ad veritatem, ſed ad gratiam loquuntur iuxta id, quod ſcriptum eſt: [Deus diſſipabit oſſa eorum, qui hominibus placent.] Vbi elegans exemplum nefarij cuiuſdam adulatoris, atque proditoris veritatis, & religionis ob hominum gratiam indicari exiſtimat Theodoretus; nimirum [Rabſacẽ, qui ex Hebręis ortus contra Deum omnium conditorem conuitia iactauit, hoc pacto ab Aſſyrijs gratiam inire exiſtimans.] Rabſaces enim cum illis centum octoginta quinque millibus Aſſyriorum diſſipatus eſt ab Angelo Domini. 4. Reg. 19. 35. Ergo hoc genus hominum Deo infeſtiſſimum, qui eſt veritas ipſa. Eleganter ex Platone Plutarchus: [Si veritas eſt (vt ait Plato) diuina, omniumque bonorum, & pijs, & hominibus principium; apparet dijs inimicum eſſe adulatorem, Pythio præ cæteris Apollini: impugnat enim ſemper hanc vocem; Noſce te ipſum; animum cuiuſque decipiens, ignorationemque ingenerans bonorum, ac malorum.

NOTATIO RERUM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

CAPVT XXXII.

1 Omiserunt autem tres viri isti respondere Iob, eo quod sibi iustus videretur.

Vm tres amici, post ingentem in repugnando, & contradicendi contentionem, nihil profecissent; quippe qui infirmis argumẽtis aduersus incredibilem Iobi constantiam, & verissimam suæ innocentiæ defensionem, & testificationem, illum de sua sententia deducere non potuissent; nõ solum siluerunt, sed oculis etiam, & gestu, nihil sibi amplius cum Iobo controuersiæ futurũ non obscure significarunt. Discessissent itaque nisi illos Eliu sua oratione, & interuentu detinuisset. *a* Siue enim Iobi defensio tot iuramẽtis, & execrationibus confirmata, iã illis visa fuisset immerito tentata suis criminationibus, vt quem iam seipsis iustiorem crederent; siue tam incredibilis constantia, & ardor in se defendendo, videretur potius pertinacia repugnandi, & vane apud homines existimationis sanctitatis cupiditas, vanaque suæ innocentiæ persuasio; Censuerũt Iobũ permittendum abundare in suo sensu. Siluit quoque vir sanctissimus, non solum tuenda sua causa, & veritate a calũnijs asserenda, sed etiam audiendis conuitijs, & maledictis amicorum oppido defatigatus. Sed fortissimo athletæ, neque nunc quidem vllum quiescendi interuallum, quamuis nulla illius animi lassitudo constantiam, & officium impediet. Nam forte quidam iuuenis, sicut ætate, ita etiam *b* eloquentia florens, rerum Diuinarum, atque humanarum sapientia nõ mediocriter instructus, & vt videtur quidem, non solum *c* pietatis, ac Diuini honoris tuendi zelo succensus, *d* sed natura acer, & vehemens &, quod in bello animos extollit, & incitat, iracundus, elatus homo, & confidens, ac plus nimio sibi placens, a principio vniuersæ disputationi interfuerat. Quem sane vel aliqua eiusdem sanguinis cũ Iobo communio, vel vicinitas patriæ, vel Iobi inaudita clades laborantis, vel trium Regum, qui ad cõsolandum amicum hominem accesserant, aduentus (*e* non enim ex illorum societate fuisse videtur) permouit, vt eo etiam ipse cum multis alijs ad vidẽdum tam insolitum spectaculum, & ad aliquam officij partem retinendam, confluerct. Hic sane speciosa nominis compellatione insignitus erat: nam *Eliu*, quod est illius nomen, Diuinam fortitudinem sibi ipsi cõtigisse præferebat; Diuinamque cognitionem, non solum nomine, sed re ipsa sibi præ cæteris arrogabat. *f* Contigerat illi quoque, si nõ Abrahami, fratrisve Nachor stirpis, & cognationis nobilissimæ communio, & genus, at saltem perillustris aliqua ex genere Esau inter Idumęos familiæ agnatio, a Ram viro præclaro; Parensque non minus tũc temporis inter Husitanos nobilis, Barachel. Patria æque, ac genus, non ignobilis, Buz. Illud quoque, iuueni animo per se magno, & elato, animos facere potuit, aliqua Diuinarum reuelationum, & Prophetiæ spiritus siue experientia, & familiaritas, siue apud homines existimatio: nam & *g* Balaam fuisse hunc ipsum Eliu in multorũ opinione, & persuasione est. Is, inquam, tot armis ad congrediendum instructus, placidissimum Iobi silẽtium, & animi defatigati quietem aliquam, nec non quietam, & tranquillam de Diuinis rebus cogitationem suo interuentu interpellat. Et ne vnquam Iobo liceat quieta mente consistere, ad singulare certamen hominem prouocat ętate grauem, ac meritis, adolescens repugnandi studio elatus, & cõtentionis, quam veritatis cupidus, ac dicendi ardore, & repugnandi, atque vincendi cupiditate commotus. *h* Sed quem alios sapientissima oratione confutauit, hunc quoque aduersarium silentio quoque, vt iam spectaturi sumus, sapientissimo superabit.

2 Et iratus, indignatusque Eliu, Filius Barachel, Buzites, de cognatione Ram. Iratus est autem aduersum Iob, eo quod iustum esse diceret coram Deo.

Adolescens ita mirum in modum excandescens, & supra quam dici potest bipartęte narium hiatu fumans, & ardens, totoq. ore scintillans, exæstuante ab imis præcordijs sanguine, subrectis capillis, coacto, & stridente spiritu, toto corpore concitato, & intumescente, terroribus, ac minis Iobi constantiã commouere aggreditur, atque ardore suo deflagrationem homini sanctissimo minatur; eo quod indignum existimaret, Iobum, qui homo esset, animũ suum, uitamque uniuersam ab omni sceleris labe, & suspicione tam constanter asserere; idque tot iuramentis, & execrationibus suã innocentiam diuino testimonio confirmando: Præsertim, cum etiam si homo in suis oculis, nullius sibi flagitij cõscius sit, at si coram Deo, ad lumen & splendorẽ sempiternę illius sanctitatis, & puritatis, purus, & mũdus apparere conetur, & in controuersia suæ iustitiæ, & sanctitatis ad diuinum tribunal appellet; supremum ipsum, atque incorruptissimum iudicem iniquitatis insimulare uideatur, quod iniuste hominem innocentem affligat, seque immerito ærumnis afflictum ipso Deo iustiorem pronunciet. *i* Quis enim sibi temperandum censeat, aut æstuantis iræ impetum cohibere possit quin superbissimorum

a Variæ silentij amicorum causæ, & an sententias Iobi persuasa iam fuerat a Iobo, diligenter tractantur. vers. 3. numero 1.2.

b Eliu sapientia, atque doctrina ex his, quæ dicet summatim colligitur, quæstione 4.

c sanctitas, & pietas Eliu ostenditur. quæstione. 4.

d Quam graue fuerit Iobi silentio cum Eliu certamen exponitur. quæstione. 5. De nomine Eliu q. 4 nu. 4.

e An Eliu fuerit Iobi amicus, quæritur, quæst. 3.

f Inuestigatur genus Eliu quæst 1.

g An Eliu fuerit idem, qui Balaam, diligenter tractatur. quæstione. 2.

h Constitia, & contumelia silentio vincenda utilis obseruatio quæst. 5.

i Habere ne possit ira impetus iustam nascendi causam, & quæ nam illa sit, utiliter obseruatur. num. 4.

simorum hominum insolentiam pio virili parte reprimat?

3
Porro aduersum amicos eius indignatus est, eo quod non inuenissent responsionem rationabilem: Sed tantummodo condemnassent Iob.

Nec homini contendendi, atque vincendi cupido magis placuerũt amici: nam etiam aduersus illos incredibiliter exarsit, quod suo illi silentio visi fuissent de sanctitate, & totius controuersiæ capite victoriam Iobo concedere. Illud etiam indigne tulit, quod cum taciti visi fuissent multo labore inuestigare rationes, quibus Iobum confutarent; illas tamen neque deprompsissent, neque inuenissent, sed vel Iobum tandem non pronũtiassent impium; vel ita illius impietatẽ coarguissent, vt rem ipsam minime persuadere potuissent: nam plus contenderunt, quàm potuerunt probare. Atque illo potissimum nomine præstitit se amicis iratum, quod cum Dei caulam suscepissent, iam nunc quasi victi silerent. In quo & Deum, cui patrocinabantur, prodidere; & ipso silẽtio victoria insignia Iobo concesserunt. k Verum enimuero quamuis Eliu benignior erga Iobum videatur, sed in eodem tamen maledicendi, & criminandi illius innocentiam, quo cæteri amici, cardine crepat.

k *An Eliu æquior extiterit in Iobi causa, quàm tres amici peculiari quæstiuncula diligenter tractatur.*

4
Igitur Eliu expectauit Iob loquentem, eo quod seniores eo essent, qui loquebantur.

Expectauit quidem Eliu non solum longa nuper oratione de sua innocentia dicentem Iobum, sed vniuersum amicorum disputationem tam diuturnæ moræ impatiens, atque respondẽdi cupiditatem diu repressit: cæteræ enim amicorum responsiones vagari, & aberrare suo certe iudicio videbantur. Sed silentio tamen se continuit, vt non tam Iobo, quam illorum prouectiori ætati aliquid deferre videretur.

5
Cum autem vidisset, quod tres respondere non potuissent, iratus est vehementer.

Cum autem ex ipso gestu, & habitu coniecit, planeq. intellexit, nullam omnino probabilem respondendi rationem, & Iobi confutandi illis suppetere, multo magis excanduit: & vt erat natura iracundus, sese nunc multo vehementius incitauit. l At illum in tanto ardoris impetu, & commotione, ex ordine dicere potuisse, neque omnino inepte exorsum fuisse, mirum profecto videri debet.

l *Quàm sit iracundia rationi inimica indicatur. num. 6.*

6
Respondensque Eliu filius Barachel Buzites, dixit.

Ergo non omnino vt intemperans, sed vt animi compos, sapienter Eliu filius viri illius primarij, Barachel, Buzites, in hũc modum exorsus est: Equidem cum me viderem ætate paruulum, ac multo vobis iuniorem, qui senes estis, atque ætate graues, caniciẽ vestram ita semper obseruaui, ac reueritus sum, vt omnino timerem, aut vos sublimibus oculis intueri, aut non demisso capite, supplicive totius corporis habitu coram vobis consistere. Quid enim adolescens coram grauissimis senibus non delitesceret, vel in angulo, vel in tenebris? Continebam itaque me, meumque sensum, atque iudicium de toto controuersia, causaque Iobi. Neque mihi integrum existimaui, meum de vestrarum rationum pondere, aut de Iobi responsionibus vtram in partem iudicium, sententiamque statuere. Ne, quod valde molestum, atque illiberale est, aliquam mihi loquendo dignitatem uẽdicare, aut cõtra modestię, honestiue pudoris legẽ agere uiderer.

7
Sperabam enim, quod ętas prolixior loqueretur: & annorum multitudo doceret sapientiam.

8
Sed, vt video spiritus est in hominibus: & ĩspiratio omnipotẽtis dat intelligẽtiam.

Certo enim apud me fore statuebam, prouectiori ętati, multum sapientiæ, quasi obligatum esse. Sed profecto iam ipso experimento didici, nihil esse, cur me adolescentem, & ut ætas exigit, rerum multarum inexpertum despiciam. Video sane me ad respondendum, & ad dicendum mine languere, potius vehementi quodam spiritu incitari; fieri quoque potest, ut multi senes, sicut ætate, ita etiam dicendi facultate hebescant, & frigeât; Quasi iuuenes etiam non alat, accendatque mens, atque intelligentia, rerum capax Diuinarũ. Quasi Diuinus spiritus, cuius munere sapimus, & intelligimus, non etiam inhabitare possit abiectissimi etiam hominis animum, & ad Diuinorum cognitionem euehere. Quasi uiros diuturno sapientię studio probe instructos, & in rerum Diuinarum tractatione exercitatos, humano spiritu agi, uagari, aberrare, non contingat. Certe Diuinus ille spiritus est, cuius munere, & afflatu sapientiæ spiritus mortalibus communicatur.

9
Non sunt longæui sapientes, nec senes intelligunt iudicium.

Non est enim uel ex rerum humanarum magnitudine, uel ex diuturna multorũ annorum ætate; sed ex supremo beneficio ęstimanda sapientia, uerissimumque de rebus iudicium. Neq. enim id multitudini permittendũ est, neq. senectuti: sed detracta eius, qui dicit, existimatione, quę dicuntur, seorsum examinari, & ponderari debent.

10
Ideo dicã, audite me, ostendã ego vobis sapiẽtiã meã.

11
Expectaui enim sermones vestros, audiui prudentiam vestram, donec disceptaremini sermonibus.

Verum enim vero ad dicendum ea potissimum de causa aggressus sum, quod existimare silentibus iam uobis, atque aliena ope, & opera egentibus, neque iniucundam, inutilemve orationem meã futuram; Quod enim meum fuit, uobis sane dicentibus interuenire non sum ausus; sed attentissime, atque intelligenter uestram orationem excepi ad exitum vsque; pleneque consequutus sum, quidquid uos uestro studio, & cogitatione peruestigare potuistis. Sustinui igitur, sperans fore ut Iobi tandem mentis, atq. uerborum insolentiã coerceretis; atque magnũ defensioni ueritatis, Diuinæq. iustitiæ uestra responsione præsidium pararetis. Sed opinione deceptus sum, ipsaq. rei indignitas mihi uel inuito, & repugnanti oratione extorquet.

12
Et donec putabam vos aliquid dicere, considerabam, sed vt video, nõ est, qui possit rñdere sermonibus eius.

Enim uero Diuinæ causæ, atque iustitiæ uestro silentio, quasi desertæ, & proditæ, nullam esse sapientem, nedum probabilem excusationem, quam dare possitis, mea oratione plane ostendam: nã quæcumque tandem excusatio, uestram potius insipientiam manifeste prodet. Qua enim te, obsecro, uestrum silentium defendentis, cum Deus signis manifestis Iobum proiecerit, merito utique suo?

At

At dicetis vos, Equidem non imprudenter tacemus: rem enim potius committimus Deo, qui illum impulsurus, & proiecturus sit in ingentia supplicia, quæ illius impietatẽ vindicabunt: nos enim, qui homines sumus, parem illius insolentiæ, & temeritati pœnam infligere nõ possumus; præsertim verbis tantum, & oratione, quæ apud illum nullius prorsus momenti sunt. Sapientius itaque, saniusque consiliũ visum fuisse, hominem, quẽ Diuina vindicta exagitat, quod in nobis erat, amplius nõ exagitare. Sane nostrarum partium fuit in hac controuersia plane ostendisse Diuino iudicio, non humano affligi Iobum, vt illius impietas contestata apud omnes esse debuerit. Esto, ille scelus neget, at aduersus hominem cõtumacem silentio potius, qua verborum contentione agendum est, quem Deus solus mouere, atque deijcere de sua sententia possit. Præsertim, cum illud sapientiæ dignũ sit, in re valde dubia, atque ancipiti, de causa humanarum ærumnarum, rem totam Deo relinquere; qui licet nobis occultam, at causam, rationemque facti apud se habeat æquissimam.

Quod si actum vos agere putabatis, si vlterius vestram cum Iobo disputationem, infinitam, vt videbatur, & concertatione plenam protraheretis, at mihi integrum est cum illo congredi, qui nullum argumentum adhuc proposui, nullumque ab illo mearum obiectionum responsum accepi. Atque ita illius vos oratio infregerit, nihilque tandem vestris rationibus obtinueritis; at mihi tentare nocebit, si quid ego nouis alijs, & exquisitis argumentationibus, quæ rem huius cõtrouersiæ necessario demonstrent, apud illum valeam; & quæ vobis dicta, responsaque sunt, mihi dicta, atque responsa esse nequaquam velim.

Mirum profecto, in tam ampla, tamque vberi ad differendũ materia, viros alioquin sapientiæ laude celebres, & in rerum Diuinarum studio multum, diuque versatos, leuissima hominis responsione obmutuisse perterrefactos; atque subita quadam animi perturbatione fractos, & consternatos. Nam coram Iobo, tanquam coram potentissimo aliquo aduersario, quasi exanimati conciderunt, & semel institutam suæ causæ defensionem promouere non potuerunt, atque priores sermones, tanquam putridos, planeque inutiles suo silentio ostenderunt. Quos tamen oportuisset in tuenda sua causa, & in refellendis Iobi responsionibus constantissime persistere. Cum igitur illos diutius silentes, atque cogitabundos expectauerim, si forte quis resumptis viribus vicem dicendi instauraret suam, veritatisque causam semel desertam iterum susciperet; cumque plane viderim in tam bona causa constitisse; meũ esse existimaui, vt meas ego etiam, atque Dei partes pro mea virili aduersus Iobum agerem, atque in huius causæ tractationem meam quoque ipse sapientiæ, atque iudicij particulam conferrem.

Sapientissimarum quippe sentẽtiarum, & ad rem propositam exquisitissimarum varietate confertus sum; atque mentem infinita rerum multitudo peranguste refertarum, ad summas angustias adductam constringit, & ad dicendum incitat, & inflammat. Aestuo profecto, & efferuesco animo, ac pene suffocor, vt mihi sit omnino loquendum; disrumpar enim nisi aperto ore æstus iste subsidat.

Videor enim gestare m mentem opportuno iam ad parturiendũ n conceptu grauidam ac pectus simile vinarij doli operculati, musto pleni, atque verbis quasi de musto, lacuque feruidis. Quod si vtres, aut lagenæ, quamuis recentes, musto infuso facile disrumpuntur, & crepant obstructo orificio, vt vinum respirare non possit; quid de me futurum existimatis, si diutius me silentio contineam? Disrumpar tandem: & veluti follis ærarij, qui disruptus spiritum efflat, ita ipse iam loqui incipiam, inuitus licet, atque repugnans. Sic tandem recreabor, atque refocillabor; & istæ mei pectoris angustiæ aliqua ex parte relaxabuntur, apertoque ore dilatabor.

Libere vero loquar, neque gratiæ inseruiam, nullius enim me dignitas a dicenda, & profitenda veritate deterrebit. Quamuis vero me tibi, o Iob, tuæ ætati, tuæque dignitati pristinæ multum debere profitear; sed multo plus Deo, plus debeo veritati. Antefero enim æquitatem, quod sapientis est, cuiuis humanæ verecundiæ; atq; vbi opus est, omnem pudorem, metumve reprehensionis facile abijcio: o Nunquam enim noui mortalem hominem, illis quæ Dei propria sunt, honorificentissimis cognominibus, atque titulis insignire, sanctumque & innocentem cognominare. Quorsum enim tibi, o Iob, cum iniquus sis, sanctitatis appellatione blandiri velim, & tuo proprio nomine, quod ex tuo merito tibi compararis, mutato, simile aliquod Dei cognomen tibi imponere, teque supparem Deo facere?

Non noui sane, vnquam admirari alicuius faciem. Quare religioni mihi futurum erit, si claris, atque dissertis verbis tuam insolentissimi animi impietatem non refellerem: namque si reueritus hominem, Dei causam desererem, admittam assentationis crimen, non nisi morte acerbissima, acerrimoque igne, qui me de medio tollat, meique memoriam omnino deleat, expiandum. Quare nunquam committam, vt tibi blandiar, atque mea assentatione tuæ impietatis, tuique supplicij particeps fiam.

13 Ne forte dicatis: Inuenimus sapientiam: Deus proiecit eum, non homo.

14 Nihil locutus est mihi, & ego non secundum sermones vestros respõdebo illi.

15 Extimuerunt: nec responderunt vltra: abstulerunt a se eloquia.

16 Quoniam igitur expectaui, & non sunt locuti: steterũt, neque vltra responderunt.

17 Respondebo & ego partem meam, & ostendam scientiam meam.

18 Plenus sum enim sermonibus, & coarctat me spiritus vteri mei.

19 En venter meus, quasi mustũ absque spiraculo, quod lagũculas nouas disrumpit.

20 Loquar, & respirabo paululum, apetiam labia mea, & respondebo.

21 Non accipiam personam viri, & Deum homini non æquabo.

22 Nescio enim, quandiu subsistam: & si post modicum tollat me factor meus.

m Verba intus concepta velut fœtum partus opportunum docet efficere; & quodnam discrimen inter sapientem, & stultum, vtiliter explicatur. n. 3. 4.

n Vteri cum mente similitudo diligenter exponitur ad Scripturæ intelligentiam, nu. 4. & 5.

o Verbi æquandi, & assimilandi, in sacro sermone exquisitus vsus, & de permutatione non tantum virtutum, & vitiorum quibus adulatores vtuntur, verba quædam. nu. 5. 3.

CA-

CAPVT XXXIII.

Argumentum Capitis.

Eliu conuertit ſuam orationem ad Iob, redditq; beneuolum, & attentum ex ſui animi ſinceritate, qua illius temeritatem corrigat, quod de ſuis ærumnis expoſtulare cum Deo auſus fuerit. Interim docet, non inquirendam curioſius ab hominibus diuinorum operum rationem, ſed res noſtras illius arbitratui permittendas.

I. Audi igitur Iob eloquia mea: & omnes ſermones meos auſculta.

1 *Attentionis callida conciliatio. Sententiæ paraphraſis.*
2 *Particula obſecrantis. Apoſtrophe in exordio.*
3 *Eloquium de ſententia grauiſſima. Auditoris officium, expectare dicentem.*
4 Audire, *&* Auſcultare, *quem vſum habeant in ſacro ſermone. Aurium bilances* Audire, & Ponderare.

1 *Nicetas.* *Eliu conciliens attentionem callide.* *Paraphraſis ſententiæ.*

Onſiderant Græci, [Poſtquã Eliu cauſam expoſuit, quæ ſe ad dicendum adducebat, magnum conſequutum fuiſſe ſilentium.] Faciebat itaque ſibi audientiam ardentis animi adoleſcens, tum verbis, tum ſilentio. Nunc iam ad Iobum conuertitur, atque illius attẽtionem, & beneuolentiam perquam ſubtiliter, ne dicam callide, captat. Sic elucidat Nicetas, [Audi ergo, ô Iob; iam enim inſtitutum, qui mihi tecum futurus eſt, ſermonẽ: ad quem animo ingredior integro, omniſq; perturbationis experte, nec quicquam inconſiderati afferam.]

2 *Particula excitantis, & obſecrãtis.* נא *Apoſtroph. Quintil.*

Audi igitur, ô Iob. Obſecrando, & exhortando attentionem parat: nam particula *Na*, adhortantis, vel excitãtis eſt; tum etiam & obſecrantis. q. d. Audi nunc, quæſo, Iob. Habet vim Apoſtrophe in ipſo exordio, iuxta Quint. lib. 4. ca. 1. Ideo autem Apoſtraphen hanc nomino, quod proculdubio non conſtituat Eliu huius ſuæ orationis, & cauſæ iudicem Iobum, ſed auditores reliquos. Et eſt quidem [ſecundum naturam, vt eos potiſſimum alloquamur, quos conciliare nobis ſtudemus] vt idem Quintil. docet. [Sed proœmio ſenſus ineſt acrior, & vehementior ad perſonam directus alterius.]

3 *Eloquium, & parabola.* *Auditoris officium.* *Plutarchus de officio auditoris.*

Eloquia mea. Sententias, & parabolas grauiſſimas. [Et omnes ſermones meos.] Verba ſingula velim a te percipi; ne me interpella dicentem. Videtur poſtulare, ſibi par rependi in audiẽdo officium: [Nam qui ſtatim interrumpunt (inquit Plutarchus) & neque audiunt, neque audiuntur, ſed aduerſus dicentes dicunt, ij cõtra decorum agunt.] Quod ait, Auſculta, vertitur auribus percipere, Iſa. 2. Pſal. 5. 1. Pſa. 48. 1. Præponitur quidem verbo audiendi. Deuter. 32. 1. At poſtponitur hoc loco, & Iſa. 2. & Pſal. 48. & videtur quidem aliquid peculiare in audiendo, & attendẽdo ſignificare; cum enim dicatur ab *Ozen*, id eſt, aure, ſignificat quaſi aures arrigere, & ad percipiendum accommodare. Quod eleganter explicuit R. Mardoch. [Auris eſt inſtrumentum, quod conducit ad attendere faciendum; quare verbum eſt auribus percipere, ſiue aurifare, ſi fas eſſet ita loqui.] Vnde etiam, quia auribus, velut brachijs ſtateræ, ponderantur, quæ audimus, dicuntur ipſæ bilances aut brachia ſtateræ nomine aurium, & verbo audiendi, quod eſt ponderare.

און 4 *Audire, & auſcultare, quẽ vſum habeant.* *Audire eſt attentione.* *R. Mardoc.* *Audire, & ponderare.* *Vide ſupra c. 6. verſ. 7. num. 4.*

II. Ecce aperui os meum, loquetur lingua mea in faucibus meis.

1 Apertio oris *ad libertatem loquentis. Fauces, non ſilentij, ſed ſermonis orta.*
2 Simplicitas *quid. Irati creduntur inimici.*
3 *Purum & electum, quid in ſacro ſermone. Fucus ornata orationis.*
4 *Sermonis puritas, cauſæ æquitas.*
5 *Calliditas ſimulat, ſimplicitatem. Cur mendaces ijdem ſint periuri.*

1 *Aperire os omnis habitus.*

Ecce aperui os meum. Liberum (inquit) mihi eſt loqui, dicendi, & reſpondendi partibus ad me deuolutis. Dixi cap. 3. verſic. 1. ad libertatem orationis hanc loquutionem pertinere: id quod etiam ſequente parte indicatur, quæ cum id repetat; etiam ſi verba nihil addant, at repetitio ipſa vim tribuit orationi, rebus, quæ dicuntur conuenientem. Quod vero Gregor. indicat, & Hugo exprimit, pertinere illud ad ſilentium: nam res in faucibus peragitur ſine clamore. q. d. ſubmiſſius, & lenius tecum agam; præter vim, præterque proprietatem ipſius loquutionis eſt, ſicut & quod D. Thom. obſeruat indicare, ſe [proprios conceptus enunciaturum, neq; ſequuturum aliorum ſermones.] Certe fauces, os, labia, lingua pro ſermone, metonymicos vſurpantur. *Gregor.* *D. Thom.*

III. Simplici corde meo omnes ſermones mei: & ſapientiam puram labia mea loquentur.

2 *Philipp.* *Gregor.* *D. Tho.* *Caiet.* *Simplicitas quid.* ישר

Simplici corde. Quicquid dixero, ex animo ſimplici, & recto depromam. omnem a ſe dolum ſermonis remouere exiſtimat Philippus. [Duplicitatis malitiam] veris admiſcentem falſa, Greg. Calumniandi ſtudium, Diuus Thomas, [Malignitatem irriſoriam,] Caietanus, Recte omnia: Sed cum hæc ſimplicitas ſit ex proprietate vocis rectitudo quædam, quæ cum iucunditate, & lenitate cõiuncta eſt, & alicui grata, & iucunda exiſtit, vt ſæpe dicitur, [Bonum, & rectum in oculis alicuius;] Exiſtimo Eliu ſignificare, ſe bono animo ingredi ad dicendum, non lædendi Iobum, ſed amico, & beneuolo ſtudio illum iuuandi, & ad meliorem frugem conuertendi. Et, vt eleganter hoc loc dixit Chryſoſt. [Non inuidia vlla, & odio incenſum.] Videtur enim nunc ſuam iram velle defendere ſinceritate, & lenitate animi; nam [irati creduntur eſſe inimici, maligni, & maledici.] Plura de cordis ſimplicitate diximus ſupra cap. 1. verſ. 1. num. 51. Quæ opportune ad hunc locum inde peti poterunt. *Chryſoſt.* *Irati creduntur eſſe inimici.*

3 *LXX.* *Puritas cũ munditia, & electione coniuncta.* ברר *Eligere, & electum.*

Et ſcientiam purã. Proprie: mundam, nitidam, terſam. Septuag. [Intellectus labiorũ meorũ munda cogitabit.] Præmeditatus sũ, quod non opportunũ, & vtile in præſentẽ cõtrouerſiã videri poſſit, ex quo nihil inutile excerni, aut reijci debeat, ſine fæce, & ſine ſcoria. Et quidem ex proprietate vocis *Barar*, illa munditiem ad expurgationẽ ſcoriæ referri ſolet; quod ſolet dici, electũ: eligitur enim, quod optimũ, & vtile eſt, inutili materia reiecta, cum aliquid mundatur. Vnde dicitur Dan. 11. 35. [Vt conflentur, & eligantur, & dealbentur.] Et iterum Dan. 12. 10. [Eligentur, & dealbabuntur, & quaſi ignis probabũtur multi.] Quare Eccleſ. 1. ab hoc ipſo verbo dicitur: tractare in corde, qđ eſt diuturna præmeditatione eligere, & ſecernere ab inutilibus, quę dicẽda ſunt. Et ſane recte occurrit Eliu obiectioni: na qui iarũ efferueſcat, & ebulliat, multũ fęcis, & materię inutilis deſpumare neceſſe eſt: opportune. n. diceret quis Eliu, quod ſuo Auditori dicit Plutarchus, [Sincerus artis ſtudioſus debet omittere florida, & luxurioſa verba; eaque putare pro pabulo fucorũ ſophiſticen ambientium: nam ipſa dictio habet aliquid ad decipiendum ſi rebus applicetur ſuauis, ac copioſa & cũ faſtu aliquo, atque apparatu.] Interim videtur notare amicos, qui multum inutilium verborum, atque cõnitiorum in Iobum iactauerint, a quibus ipſe abſtinere ſtatuat. *Eliu occurrens obiectioni.* *Plutarc. de audiendo.* *Fucus ornato orationis.*

4 *Nicetas.* *Sermonis puritas de æquitate cauſa.*

Græci hanc munditiam, & puritatẽ referunt ad æquitatem cauſæ, quã ſuſcipit Eliu; [Incorruptam (inquit Nicetas) cognominationem dicit; ipſam cõtrouerſiã, & cauſam apud Deum pro Deo aduerſus hominẽ æquitate iuris diſceptandam.] q. d. ſibi ſe tantum proponere probãdum, quod perſuadere vtique poſſit, & debeat; non ſicut amicos, quorum cauſa non fuerit in vniuerſum iuſta.

5 *Gregor.* *Callidi ſimulatores ſimplicitatis.* *Cur mendaces ſint periuri.* *Cicer. pro Q. R.* *Prouer. 26. 22.* *Prouerbiũ Hiſpanum.*

Argute profecto obſeruat Greg. Qui vitio aliquo laborãt, valde ſollicitos eſſe ne deprehẽdi poſſint; propterea que vijs omnibus illius ſuſpicionem a ſe depellere: [Magnę (inquit) virtutis laus eſt, ſimplicitas loquutionis, quã quia arrogantes non habent, habere ſe hanc ſollicitudinẽ aſſerunt, & pure ſe loquaturos denuntiant, quia duplicitatis ſuæ malitiam deprehendi formidant.] Mendacibus nihil familiarius, quam iureiurando ſua dicta vera eſſe conteſtari, cũ tamẽ lepide dixerit Cicero: [Nihil intereſſe inter periurum, & mendacem: nam qui mentitur, peierare conſueuit.] De bilingui quoque ſcriptũ eſt: [Verba ſuſurronis quaſi ſimplicia, & ipſa perueniunt ad interiora ventris. Et in prouerbio Hiſpano eſt, *Lo que la cubre, eſſo le deſcubre*, quod hominem operit, illo ipſo proditur.

Spiritus

IV. Spiritus Dei fecit me:& ſpiraculum omnipotentis viuificauit me.

V. Si potes, reſponde mihi, & aduerſum faciem meam conſiſte.

1 *Tres ueſtiendi rationes uſperiores.*
2 *Veroſimilior nexus. Præcedentium inditium.*
3 Faciendi, *verbum de creatione.* Spiritus Dei. *multipliciter uſu patet. Verbum & Spiritus velut Duæ Dei manus.*
4 Conſiſtere *verbum bellicum. Oratio inſtar congreſſus bellici. Audacia periphraſis.*

1 *Varius connexum.* VEroſimilis nexus cum præcedente ſententia multiplex. Primo, vt es creationis beneficio oſtendat ſe Deo debere, illius defenſionis, & tuendi honoris obſequiũ, cuius eſt totũ, quod ipſe eſt; coerceat etiã Iobũ mẽtione ſuæ originis, & Creatoris, cui deferre debet, quicquid habet: propterea homini non contendendum cum Deo. *Dionyſ.* Hoc videtur ſequutus Dionyſ. Sed præter quam, quod videatur multo labore quæſitum, languidum eſt.

Secũdus nexus acrior. Secundo, illud vehementius, & acrius; Nõ eſt (inquit) quod me iuuenem de Diuinis rebus loquentẽ faſtidias: non enim ſum ſicut cæteri mortalium, ſed ex illis vnus, quos omnipotens Dei ſpiritus vehemẽs, & fortis, prę cęteris afflat, & viuificat. *Caietan.* Indicauit hoc Caiet. proptereaq; es iſtimat nominari ab Eliu Spiritum, efficacitatem. Dei, *El*, fortis, & efficacis: [& ſpiraculum omnipotentis,] Saddai; vt ſignificet ſuam ſapientiam præ cęteris ſingularẽ, & excellentem, Diuinæ potentiæ, & magnitudinis ſupernæ beneficio ſibi contigiſſe. Acceptũ (inquit) refero Deo, quicquid præ cæteris habeam. [Haud. n. me latet, nõ a me ipſo, ſed a Deo hũc prudentiæ ſenſum accepiſſe.] *Nicetas.* Sic Nicetas. *Philippus.* Cũ quo ẽt facit Phil qui exiſtimat, hæc dici ab Eliu [ad auctoritatem audiendi] comparandam. *Tertius nexus lenior.* Tertio paulo mitius, & melius, vt rõnem reddat tum ſuæ orationis, tũ ſuæ puritatis, & candoris; quod Diuinus ſpiritus, qui illũ ad loquendum excitet, atque ſuppeditet, quod loquatur. *LXX.* Hoc ſapit lectio Sept. [Spiritus Diuinus eſt, qui me fecit; ſpiratio autem omnipotentis eſt, quę docet me. *Philipp.* Phil. Non poterit non vera, & recta dicere, qui ſpiritu Dei factus eſt.] *D.Thom.* Hinc ẽt D. Th. ſuã dicendi libertatẽ defendere eſtimat, quod ſuus opifex intelligentiam illi, & intelligendi vim, & cupiditatem indiderit. *Nicolaus.* Fere eodẽ modo Nicolaus.

Sed quartum, ſimplex, & bene cohærens cum ſequentibus; Nihil excellentius, o Iob, quam hominem me profiteor; nihil tu amplius, quam homo. Non eſt igitur, cur in ſocios, & æquales faſtidioſus ſis; ambo ex eodem luto formati; eodem ſpiritu apte, & concinne compoſiti; artificioſe politi; afflati, & excitati, vt vita frueremur. Poteſto igitur homo homini loqui, & tu pariter, quid pro re habes, homo homini reſpondere.

2 *Cohærẽs nexus & ſimplex.* Quintum tandem propter Greg. auctoritatẽ non contemnendum, nectentis cum ver. 7. [Miraculum meũ, &c.] Sũ ſane homo terrenus, ſicut & tu, o Iob; neque eſt, quod hominem homini multum præſtare intelligamus: quamuis negare nemo poſſit mea te nunc ope, atque doctrina indigere. *Greg nexus.* Quid eſt (inquit Gregor.) [quod ſe B. Iob, & conditus exæquat, & locuturus exaltat, niſi hoc, quod arrogantes omnes cunctis quidem hominibus ſe æqualiter conditos meminerunt, ſed per faſtum ſcientię auditores ſuos ęquales ſibi, vel eſſe, uel credere dedignantur?] *Præcedentiũ nexuũ cenſura.* Si unum eligendum, illud, quod quarto loco diximus, prę ſtat. Si nihil reijciendum, poterit quidem integra ex omnibus intelligentia componi. Nunc indicandæ uoces.

Verſic. IIII. Spiritus Dei, &c.

3 *Facere de opere Creationis.* Faciendi uerbum, quod frequẽter in ſacro ſermone pro Creationis opere uſurpatur, artificioſam, & elaboratam agendi rationem aſſert c. præcedente. uerſ. 22. & cap. 10. uerſ 8 Quod autem hoc loco dicitur, [Dei ſpiritus feciſſe] hominem; dicerem idem ſignificari, quod parte ſequente per ſpiraculum; niſi obſtaret, quod prima pars ferè ſemper pertinet ad corporis formationem, ſicut ſecunda ad uiuificationem animæ: & cum alijs locis dicatur, *Spiritus Dei multiplex acceptio.* Dei manibus, factus, forte ſignificatur nunc per ſpiritum, Dei manus altera, videlicet, Spiritus, ſanctus, quæ cũ altera, id eſt, cum Verbo, hominem creauit, & formauit, vt fuſius diximus cap. 10. verſic 8. num 10. *Duplex Dei manus quæ.* vel per Spiritum Dei indicatur Creatoris ſtudium, & charitas in formando, & poliendo ſuo opifico, vt eodem; loco expoſuimus. num. 17. 18. Vel, Dei ſpiritus, ſit Dei verbum; quod verbum in nobis Spiritu formatur, licet in Deo non ſpirando, ſed intelligẽdo generetur. Vel vt idem ſit, quod Deos ipſe, qui Spiritus eſt, vt *Seuerus.* Seuerus in Catena intelligit, & *Gregor.* Diuus Gregorius. *Philippus.* At Philippus paulo ſublimius hoc loco Trinitatem agnoſcit, cuius indiuiſum fuit creationis opus; in Deo, Patrem; in Omnipotente, Filium; in Spiritu, Spiritum Sanctum. De ſpiraculo vero, & voce *Niſama*, diximus ſupra cap. 26. num 4.

Verſic. V. Si potes reſponde, &c.

4 *Conſiſtere; verbũ bellicum.* Si potes. Id eſt, Si quid habes, quod pro te afferre poſſis, profer; conſeramus iam tandem diſputationem: [Et aduerſus faciem meam conſiſte.] Proprie in Hebræo: Diſpone, ordina, inſtrue, & ita. Verbum ſane bellicum; ſupplent *Vatabl.* Vatab. *Pagnin.* Pagnin. & *Caietan.* Caiet. ordina Orationem; vel, ſermones Eleganter *Tygurin.* Tygurina: [Acie directa mecum cõgredere, ac fortiter obtine gradum tuum.] q. d. Volo te non perturbare temere ordinem reſpondendi, & argumentandi: ſed, vt poſtulatus fueris ad tempus, alternis dicere, & ad ſingula paria paribus reſpondere. Sic ab eadem radice *Oratio inſtar cõgreſſus bellici.* Pſal. 5. Mane aſtabo tibi, prop. Ordinabo, aut diſponam; ſupple, precem matutinam: eſt enim oratio, & precatio velut congreſſus quidam bellicus *Hieronym.* Hieronym. [Mane pręparabor ad te] Quod etiam bellicum eſt. Sicut exponitur Ioel 2. Per eandem vocem; [Populus fortis præparatus ad prælium.] Ergo (inquit) certandum nobis eſt rationibus grauiſſimis. & veritatis momentis, libere & intrepide vel a me obiectis, vel a te repulſis. *Audatia. Argumentum ad hominem.* Illud, Aduerſus faciem, audaciam, & confidentiam affert, vt alibi notauimus. Illud Conſiſte, diſputantis eſt ex ijs, quæ dicta ſunt a reſpondente. q. d. ita dictis. Vide infra verſic. 8.

VI. Ecce & me, ſicut & te fecit Deus: & de eodem luto ego quoq; formatus ſum.

VII. Verumtamen miraculum meum non te terreat: & eloquentia mea non ſit tibi grauis.

1 *Varius nexus, & explicatus.*
2 *Lectionis Hebraica elucidatio. Hiſpaniſmus. Proprietas quarundam prapoſitionum Hebraicarum.*
3 Miraculum *pro ſtupore. Arrogans non ingenium.*
4 *Lucida ſententia paraphraſis. Varia lectio.*

1 *Varius explicatus.* EVndem habemus vterque creatorem humanæ mentis, & largitorem intelligentiæ. Pari ergo Sapientiæ contentione certabimus. Eandem quoque habemus corporis, & craſſiſſimi luti originem; pariter etiam ignorantiæ tenebris obnoxij ſumus. *D.Thom.* Sic diſtinguit D. Thomas has duas partes. Sed præſtat, vt vtraque pars ſententiæ pertineat ad eandem terrenæ conditionis originem; *Germanior ſententia.* Nihilo tu natura, & origine melior, quam ego; non eſt igitur, quod ego verear tecum agere: Nihil cur verearis mihi iuueni reſpondere. Illud forte notat, quod ab hominibus ad Deum ſuam controuerſiam reuocare voluerit. *Nicetas.* Nicetas; [Hæc dicit, vt Iobum pudore ſuffundat, quippe qui Dei iudicium ſubire voluerit, cum inter illum, & Eliu nihil interſit.]

2 *Lectionis Hebraica explicatio.* Quod autẽ in priori partem ex Hebræo legimus; [Ecce ego ſecundum os tuum Deo, vel ſicut os tuũ ad Deũ,] vel paulo ſecus, vt Vatab. Ecce ego iuxta os tuũ pro Deo. duplicitér exponi poteſt; primo quod in diſputatione de Deo, & de Diuinis pares eſſent Iob, & ipſe Eliu, neq; eſſet, cur ſibi tantum arrogaret Iob facultatem dicendi de Deo. *Pagn. Regia. Caietan. Pagnin.* Sicut os tuum, Pagninus; Secundum ſermonẽ tuũ.] q. d. Perinde ego habeo loquendi facultatem, ſicut tu. Os, pro ſermone, aut ſermonis facultate paſſim. *Hebraiſmus explicatus Hiſpaniſmo.* Secundo, vt ad deſiderium, vel petitionem alicuius referatur: Nos dicimus, habere, vel obtinere aliquid ad palatum, *A pedir de boca*. q. d. Deſideraſti quondam cum Deo diſputare, ea

Nn tamen

tamen lege, ne te ille terrifica ſua ſpecie opprimeret. Adſum nunc ego pro Deo diſputaturus, qualem optaſti; ſicut petiſti. Phraſis quidem frequentiſſima in Sacro ſermone, & fere eiuſdem ſignificationis, cum præponitur aliqua ex his præpoſitionibus, [iuxta, ſicut, ſecundum,] videlicet, *Caph, Lamed, Ghal*: Sed præpoſitio *Caph*, ut loco. Ierem. 15. 19. [Si ſeparaueris pretioſum a uili (quaſi) ſicut os meum eris,] id eſt, ut ego prędixi tibi futurum. Zach. 2. 4 Numer. 6. 21. [Iuxta quod mente deuouerat.] proprie. [Secundum os uoti ſui.] Onchelus; Secundum uotum ſuum. Et Numer. 35. 8. [Iuxta menſuram hęreditatis ſuæ dabunt. Hebr. Secundum os hęreditatis,] uel poſſeſſionis, *Segundo lo que pudiere la poſſeſſion.* Eodem ſenſu 4. Reg. 23. 35. [Iuxta (ſuper) pręceptum (os) Pharaonis.] Geneſ. 45. 21. 1. Paralipom. 12. 23. Quadrat igitur, quod ait Eliu: Ecce ego adſum, tecum diſputaturus; Sicut os tuum poſtularet. Quanquam non omnino poteſt Eliu ſatisfacere votis Iobi: nam is optat diſputare cum Deo, qui nouit abſcondita cordis: non cum homine, qui tantum iudicat de exteriori rerum facie.

כל על
Vis particelarum aut præpoſitionum Hebraicarum.
Onchelus.
Reges.

Verſ. VI. Veruntamen, &c.

3
יאם
Miraculū cum terrore.
Philippus.

Veruntamen miraculum meum.] Proprie formido, ſtupor, horror, qui concipi ſolet ex re mirabili. Poteris itaque dicere: Miraculum vſque ad ſtuporem. vel, Stupor ex miraculo. Quare eleganter profecto hoc loco miraculum, vertit Latinus Interpres, atque cum terrore coniunxit. Neque incongrue Philippus obſeruat, ſub ſimulatione quadam velle Eliu [minarum terrorem incutere, quo perturbatus Iob facile multiloquio ipſius cedat.] Ergo ſignificat Eliu vel ſuam in dicendo vehementiam, vel ſuã mirabilem eloquentiam, vt eleganter hoc loco indicauit Gregorius, cum deſcribit ingenium arrogantium hominum; [Priuſquam dicant, mira ſe dicere ſemper exiſtimant: & loquutionem ſuam admirando præueniũt; quia vel in acutis ſenſibus ipſa elatio, quanta ſit fatuitas, ignorant.] Diuus Thomas ex proprietate Latinæ vocis, miraculum interpretatur; [Scientiam miraculoſe adeptam.] Sequuntur Nicolaus, & Dionyſius, Sed præter proprietatem vocis, atque exigentiam.

Gregor.
Ingenium arrogantiũ.
D. Thom.
Nicolaus.
Dionyſius.

4
Paraphraſis ſententia.

Non terreat. id eſt; Non eo animo loquar, vt dicendi vehementia te obruam, atque grauiſſima oratione, mea te exagitem, obſtupefaciam; non enim ego terrore iniecto, aut intentatis minis te obruam, ſed ſimpliciſſima veritate. Sæpe enim petijſti, ne te Diuina magnitudo ſuo pondere deprimeret, conturbaretve. Satius igitur tibi erit mecum diſputare, homine videlicet imbecillo; quam cum Diuina magnitudine per ſe formidanda humanæ menti. Septuaginta proprie ex Hebræo legunt; [Neque manus mea grauis erit ſuper te.] quaſi dicat Nocere tibi non poſſum; quare ſi quid tacueris, non eſt, quod cauſeris Diuinum terrorem. Sed procul dubio Vulgatus vel non legit *Caph*, id eſt, manum, ſed *Peh*, id eſt, Os, & pro ore ſermonem, aut orationem eloquentem tranſtulit; Vel iuxta ſubiectam materiam, per manum intellexit, potentiam, & facultatem dicendi, qua valde potens ſibi videbatur Eliu. Elegans eſt Nicetæ Paraphraſis, hoc loco, & & Hebraicæ literæ accomodata; [Nihil a me tibi horribile poteſt accidere, ſicut poteſt a Deo, qui & perturbare te facile poteſt, & mentem promouere; vt plane, quæ contra me habes, proferre non poſſis. Neque vero eſt quod dicas, vereri te, ne graui te manu vrgeam mea; meminiſ enim cum diceres, niſi id formidares, te cum Deo certamen ſuſcepturum.]

LXX.
Varia lectio.
כף פה
Nicetas.

VIII. Dixiſti ergo in auribus meis, & vocem verborum tuorum audiui.

IX. Mundus ſum ego, & abſque delicto: immaculatus, & non eſt iniquitas in me.

1 *Propoſitio totius orationis Eliu.* Verbum *pro ſermone.*
2 *Latini ſolliciti nimium in quærendis verum, & vocabulorum differentijs. Negatio vehemens in Hebræo.*
3 *Varia lectio. Thalamus unde dicatur in Hebræo, velum nuptiale. Princeps inſtar tutiſſimi portus. Tyrannus, tempeſtas. Explicatus David, & Ioel.*
4 *Diuina protectio, Iuſtorum peculiaris. Prouidentia. Synonyma. Illuſtratus Moyſes, & Iſaias.*

Finita exordio proponit iam vice narrationis id, quod ex Iobi oratione ſibi ſumit refellendum. Me (inquit) audiente intelligenter, & attente, libere pronunciaſti, quod inficiari non poteris; nam egomet hiſce auribus audiui, non ſemel, ſed ſæpius; quod indicat illud, [Vocem verborum tuorum,] quod proprie dicas: ſermonum tuorũ. Et quidẽ vere; nam non ſemel, ſed ſæpe ſuã innocentiam conteſtatus eſt, atque hoc ſignificat illa repetitio verſi 9. per quattuor quaſi ſynonima, repetita ſanctitate. 1

Propoſitio Eliu.
מלל

Mundus ſum. Proprie. Candidus, nitidus, fulgens. Vide ſupra c. 9. verſ. 13. & 16 & Iob 15. & 8. 6. & c. 16. 18 & abſque delicto Proprie; abſque præuaricatione, vel rebellione, aut tranſgreſſione. Eſt autem eiuſmodi tranſgreſſio ex contemptu Legis. Septuaginta, Non peccans. Vide ſupra. Iob 10. 17. & c. 13. 23 & c. 31. 33. Accipit autem Latinus hæc dum tanquam diſtincta ideo interpoſuit particulam, Et. Quare nimium argute D Tho. Nicolaus, Hugo Dionyſius, quatuor hic peccati ſpecies, & differentias ſollicite quærunt. At Septuaginta cum Hebraizantibus vnicam partem conſtituunt legentes; [Mundus abſque delicto;] vt ſecunda pars primam exponat. Et illa negatio, Beli, vel, non, aut. Abſque, vehementiam quandam negandi affert, vt doctis quibuſdam placet, ſupra alias particulas negatiuas, & conſtantiam quandam, ſiue firmitatem in re negata. q. d. Nunquam præuaricatus ſum, neque vnquam aliquo me delicto pollui.

2
זכך
פשע
Latinorum nimia diligentia.
D Thom.
Nicolaus.
Hugo.
Dionyſ.
בלי
Negatio vehemens in Hebræo.

Immaculatus. Sept. Sine crimine. Pagninus. Innocens, Tygur. Irreprehenſibilis. Vatab. Nitidus. Caietanus poſt R. David, & R. Mardochai. Mundus. Regia vero ex proprietate originalis vocis, Tectus: nam *Hhuppah*, eſt Thalamus, quaſi locus protectus, [& occultus. ſponſæ cum ſponſo, & protectio;] vt ait R. Mardochai. q. d. nuptiale cubiculum, aut certe locus ille, in quo ſponſus, & ſponſa velamine operiebantur pro ritu nuptiarum. Atq; eodem fere nomine ait Elias Thisbites, apud Iudæos vocari [veſtem illam, quam expandunt ſuper caput ſponſi, & ſponſæ, quæque tenetur quatuor vectibus, ea hora, qua fit deſponſatio, quod vocatur Italice Baldechino, & Germanice, Himel.] Nos dicere ſolemus, Pallium, aut, Cęlũ, quod ſuper rẽ aliquã expanditur, ut protegat. Explicatur uero Ioelis 2. 16. ubi ſponſus, & ſponſa iubentur prodire e cõclaui, uel penetrali ſuo, loco uidelicet abſcõdito, & tecto; [Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de Thalamo ſuo.] propter aduentantium malorũ perturbationẽ. Ideo Ps. 18. 6. Sol exoriens, prodienſque ex occulto Hemiſphęrio in noſtrũ cõſpectũ, dicitur [tanquã ſponſus procedẽs de thalamo ſuo.] Ab eademque radice dicitur *Hhoph*, id eſt, portus, quod ſit locus abſconditus, & protectus a uẽtis. Ergo ex ſententia Eliu dixit de ſe Iob, Ego *Hhoph*, id eſt, protector, actiue, uel protectus paſſiue, ſi actiue accipias, ſenſus erit; Ego me præbui protectorem, & defenſorem pauperum, & infirmorum; Ego illis fui uelut portus, & fida ſtatio, quo ſe recipiebant, qui Tyrannorum perſequutionibus, uelut ſæua quadam tempeſtate, & uentorũ inclementia iactabantur. Vbi uides comparari Regiam, paternamque dominationem cum portu tranquillo, & fida nauium ſtatione; at uero uiolentiam Tyrannorum, cũ ſæua tempeſtate, aut cum maris æſtu, & perturbatione. Si paſſiue accipias; Ego tectus, aut protectus, ſupple a ſcelere: quod idem eſt, quod mundus, aut minime coinquinatus: cuiuſmodi eſſe ſolent, quę in locis abſconditis aſſeruantur operta. Et huc profecto reſpexit Interpres vertens: immaculatus Quanquam ego potius referrem illud paſſiuum, tectus, aut protectus ad Diuinam protectionem, qua ſolet Deus proſequi, quos diligit; qui in [protectione Dei cæli commorãtur.] Sicut de Beniamin, per hanc ipſam vocem dicitur, Deuter. 33. 12. [Beniamin amantiſſimus Domini, habitabit confidenter in eo, quaſi in thalamo, tota die morabitur,] Onchelus ex Hebræo: [Proteget ſuper eũ.] Septuaginta: [Deus obumbrans ſuper eum omnibus diebus.] Sicut ergo hoc loco appellatur, Beniamin, tectus, aut protectus; quia vt ait Theodoretus; [perpetua Dei prouidentia fruebatur;] ita & Iob dicere potuit, ſe tectum, aut protectum: quæ peculiaris protectio ſicut iuſtorum eſt propria, ita quinquies, aut ſexties vocibus fere ſynonymis inculcatur, Iſai. 4. 5. 6. Super omnem gloriam (germen glorioſum, id eſt, germinationem

Varia lectio.
Pagn.
Tygur.
Caiet.
& gra.
Thalamus unde dicatur in Hebræo.
R. Mardoc.
חופה
Elias Thisbites.
Cur Sol dicatur ſponſus procedens de thalamo.
Portus unde dictus in Hebræo.
חוף
Princeps eſt ſuis ſubiectis portus fidus.
Tyrannus ſuo populo tempeſtas, & mare procelloſum.
Cur tectus ſumatur pro immaculato.
4
Tectus in Bas.
Pſal. 90. 1.
Iuſtus habitans quaſi in thalamo.
Onchelus.
Theodoret.
Synonyma.

Diu na pro uidentia periphrasis. tiooem iustorum) protectio ; & tabernaculū, in vmbraculum diei ab æstu ; & in securitatem (Septuag. protectionem. Pagnin. tegmen) & absconsionem a turbine, & a pluuia.

X. Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum suum.

XI. Posuit in neruo pedes meos: custodiuit omnes semitas meas.

1 *Paraphrasis sententia.*
2 *Varia lectio.* Querela, Contradicere, Subuertere, *quæ d in Hebræo. Explicatur Moyses.*
3 *Eliu calumnia. Optimus Princeps non tam puniendi, quam præmia conferendi cupidus.*

1 *Elucidatio sententia.* ILlod (inquit Eliu) reprehensione non caret, quod dixeris, ô Iob, Deum occasionem nancisci voluisse, qua te uelut impium hominem, non solum sceleris alicuius accusaret, verum etiam tamquam impium, hostemque suum condemnaret.

2 LXX. *Pagnin. Regia. Tygur. Caiet. Complutens. Lexico. R. Mardoc. Querela quid proprie in Hebræo.* נואו *Contradicere verbum iudiciale.* Quia querelas in me reperit. Septuag. Accusationem. Fere oēs sequentes textum Hebræū occasiones. Complutenses: defectiones, seu discessiones. R. Mardoch. ait vocem originalē significare contritionem, aut fractionem, sane radicē, *Na*, Vulgatus uertit: Contradicere; subuertere cor, mentēve alicuius: Quare nomen inde deductū, vr significare eiusmodi contradictionē, qua quis persuadere alicui nititur contrarium eius, quod ipse antea sentiebat, aut persuasum habebat. Num. 30. Si statim, ut audierit pater, Alij fregerit, persuaserit. Id est, si contradicendo, fregerit illius animū, & suaserit oppositum, & c. 32 9 Subuerterūt cor, Alij, fregerūt; videlicet falsa persuasione, & uano consilio retraxerunt a suo proposito. Hæc igitur falsa persuasio, aut cōtradictio, si in iudicio per accusationē, aut delationē alicuius criminis, quæ ēt dici potest querela. q. d. Iob; Ex sententia Eliu; *Hallo Dios quien diesse querella de mi, de q̄ra era yo su enemigo, y creyolo.* Inuenit quidem Deus fraudulentū accusatorem fratrū suorum, qui me apud illū accusaret, falsiq. criminis insimularet: inuenit contradictione meæ sanctitatis, & fractionem, subuersionemq. eius bonæ existimationis, quā de me ipse prius conceperat; & quasi delatori integram fidē adhiberet, ita me pro hoste habere cœpit. Hanc autē sententiā potuit Eliu elicere ex uerbis Iob c. 13. 24. [Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicū tuum? Et vers. 29. [Consumere me uis peccatis adolescentiæ meæ.] Vide etiam c. 19. 6. 11. forte enim Eliu peccata, & ignorantias adolescentiæ, interpretabatur ex Iobi snia, occasiones captatas a Deo ad illum condemnandum.

3 *Calumnia Eliu.* Cum autem dicit, reperit, vr affingere Iob, quod de Deo nō sentiat in bonitate, quasi abalienato Deus esset animo a Iobo, & quæreret occasionem, ut discederet ab amico, quod illiberale est, & alienū a lege ueræ, & honestæ amicitiæ. *Nicetas.* Nicetas vim peculiarē tribuit huic loïæ, quod non tam delationem ab alio factā Deus admiserit cōtra Iob; sed quod uoluerit ipse inuenire aliquid, quod supplicio dignum esset: Cum tamen optimi Principis, & benignissimi sit desiderare, vt multos inueniat bonos, quos præmio afficiat; non malos, quos supplicio; [Deus (inquit) sicut aliquis inimicus diligēter est mea perscrutatus, si quid forte per imprudentiā, inscitiamq. deliqui, inuenit contra me querelam, ut me supplicio afficeat, & oēs ingressus meos conclusit perinde, ut solent perforato ligno sontium pedes constringi.] Vide similem Iobi querimoniam sup. c. 7. 20. 11. & 13. 27. c. 34. 16. ubi fere hæc ipsa snia exposita est; Posuit in neruo pedes meos, custodiuit omnes semitas meas. vbi de neruo, aut cippo.

XII. Hoc est ergo, in quo non es iustificatus: Respondebo tibi, Quia maior sit Deus homine.

1 *Paraphrasis, & nexus harum sententiarum.*
2 *Diuina sapientia sublimior omni humano consilio. Illustratur David.*
3 Contendere. *Verbū forense. Elucidatio lectionis Hebraicę.*
4 *Varia lectio.*

HÆc est summa tuorum lapsuum, & peccatorū, non solum linguæ, sed etiam animi, & mentis, quibus plane te ostendisti minime iustū esse, & quæ dixisti omnia, hæc vnica mea responsione facile labefactantur, nimirum, quod Deus, *Eloah*, iudex maior sit. Propt. ex Hebræo, per uerbum simplex, multiplicetur, magnificetur, crescat, infinitis partibus & numeris omnibus excellentior sit homine, Enos, mortali misero. Hinc igitur efficitur, vt non possis coram infinita magnitudine videri sanctus neq. cum immensa æquitate contendere; neque corā supremo iudice de falsitate vlla, malignave accusatione tuæ vitæ conqueri; neq. cōprehendere certa aliquam rōnem tuorum suppliciorum, quā infinita sapientia sibi præstituerit. Cū enim multa pro tua innocentia dixeris, multaq. contentione te defenderis, multo plura Deus, qui maior est, pro æquitate suæ prouidentiæ, atq. sniæ in tua causa pronuntiatæ respondere poterit. Si in communi accipias, verissima est hęc snia Eliu, atq. illius persimilis: [Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus.] Quidquid enim profundo corde, seu, vt in Hebr. est, intimo & medio cordis, ab homine excogitari, & inueniri attentissima cogitatione potest, inferius est Diuino consilio, atq. sapientia, atq. ita inferius, vt a Deo dissipati, & velut sagitta configi certissime possit; sic enim iuxta Hebręum, Theodotio interpretatus est, [& mentē, & profundū cor hominis Deus configit.] Quod ad supplicia de mortalibus sumpta retulit. Theodor. [Manifesta sunt Deo omnia inspicienti, qui propriam ostēdit altitudinem, dum pœnas a nequam hominibus exigit.] Sed de Diuina immensitate, quæ comprehendi ab homine non potest, pro hac sententia, vide superius.

1 *Paraphrasis, et nexus harum sententiarum.* רבח

2 *Psal. 63. 8. Diuina consilia sublimiora omni humana sapientia. Theodotio. Theodoret.*

XIII. Aduersus eum contendis, quod non omnia verba responderit tibi.

3 *Paraphrasis sententię.* CVr igitur litigare audes cum Deo, & illius arcanæ Prouidentiæ obstrepere, quem neque rerum, atq. consiliorum suorum rationem tibi reddere oportet; neque sigillatim tuis vanissimis querimonijs respondere: qui tamen si responderet, obmutesceres profecto, illi enim nemo iure contradicet.

Cōtendere. ריב Verbum contendendi, pertinet ad iudicialem, & forensem litem ad Dei tribunal instituendam, quod sæpe postulauit Iob. Illud autem verba tua, verbis licet mutaris, eūdem sensum habet, quem Hebræa; sic enim proprie legitur; [Quod omnia verba sua non responderit.] *Conciliatio Hebræi cū Latino.* q. d. non ille respōdet, quæ posset, multa enim sua sapientia continet, quæ nobis non manifestat; cum ergo vult, nullum responsum præbet. Sed cum Vulgato etiam Septuag. verba, retulerunt ad Iob, quod Deus illius rationes defensionis suæ singulas excipere, & ponderare noluerit; [Cur iudicium meum non exaudiuit, meum omne verbum?] *Complutēs.* Complutenses: [Cur iustitiæ meæ non audiuit omne verbū?] *Aquila.* Paulo secus sensum mutarūt Aquila, *Symmach.* Symmac. Theodotio, vt dicāt Dei verba esse eiusmodi, *Theodot.* quibus nemo possit contradicere. Stulte igitur friuolus homo postulat sibi responsum a Deo præberi, cui denuo ipse aliquid obijcere, & replicare possit. *Aquila.* Aquila: [Quid igitur contra Deum iudicio contendisti; omnia enim verba eius non ferunt responsum? Theodot. Quid igitur ipsum vocas in iudicium? Omnes enim sermones eius sunt eiusmodi, quibus contradici non possit.] Non ideo tamen, quantum satis est, hominis querimonijs non satisfaciet, vt sequenti sententia exponitur.

XIV. Semel loquitur Deus, & secundo id ipsum non repetit

1 *Sententia, & nexus. Prima interpretatio parum idonea.*
2 *Secunda expositio verosimilis.* Semel, *& dici, quod immutabiliter statuitur. Explicatur Paulus, & Dauid.*
3 *Tertia expositio durior,* Nunc Hodie, Semel, *pro eodem ex Paulo, & Dauid.*
4 *Quarta, & commoda expositio ratio.* Semel *quod uniuersale est, ex quo particularia deducuntur.*

5 *Quinta expositio non omnino integra.* Semel, *quod satis est.*
6 *Sexta & elegans interpretandi ratio. Iudicare* semel *quod semel, quod irreparabile.*
7 *Septima & leuis ostendendi, & exprimendi ratio.* Semel loqui *dignum Deo.*
8 *Censura praecedentium interpretationum. Eligitur vltima.*
9 *Obsurdescens a Diuinis vocibus flagellatis a Deo cessat beneficium. Illustratus Dauid.*
10 *Hebraismus in numerando. Exponuntur Dauid, Salomo, Amos.*

5 Summa difficultas, & interpretationum varietas.

Prima expositio; & ironica ratio.

IN hac sententia posita est totius capitis intelligẽtia, vnde etiam petendus est sequẽtium nexus, & sensus. Itaque laborandum non nihil in illius elucidatione, quę & per sese difficilis, & apud interpretes nõ omnino illustrata, varijs licet tentata interpretandi rationibus. Et primo quidẽ Ironicos accipi posse quidam existimant: cum enim dixerit Iob c. 23. [Vt intelligã quid loquatur mihi, &c.] eo respiciens Eliu ait; scilicet cum Deo expostulas, quod tibi; non responderit, aut nõ claris, & disertis verbis semel, & iterum satisfecerit tuis querelis. Ille profecto, quod semel loquutus est, secũdo, ac sępius repetit, intelligi enim a nobis vult: quare si illius mentẽ, & responsionẽ non es adhuc assecutus, tuę potius surditati, quã illius silentio tribui debet. Assignat deinde plures, i. tres modos Dei agendi, & loquendi cum hominibus, per somnũ, vers. 15. per dolorem, vel per morbum. vers. 19 & tribus vicibus, id est alijs modis. vers. 29.

In hac interpretatione cum cætera nõ omnino displiceant, illud tamen non placet, quod semel loqui Deum, non ironice, sed serio, ac vere de Deo dici, consentiunt omnes interpretes, sensu quidem sublimi, & arcano, vt postea indicabimus.

2 *Secunda interpretatio.* Secundo, vt sententia hęc pertineat ad immutabilitatem Diuini decreti, quasi Eliu Iobũ accuset, quod existimaret suis precibus, aut querimonijs posse obtinere, vt si coram Deo causam diceret, Deus illum absolueret, & sententiam mutaret, cum illum antea manifesto supplicio condemnasset. Ait ergo: Semel, immutabiliter, loquitur Deus, neque opus habet re melius considerata retractare, quod semel decreuit: Quare si [per somnium in visione nocturna, aut per dolorem in lecto, aut alij vicibus,] alijsque rationibus loquitur, rem eandẽ ille nobis immutatus dictitat: tantum repetit, alijs quasi verbis, vt hominem ad pœnitentiam adducat, & ad vitæ, & morum commutationem. vers. 17. Vt auertat hominem ab his, quæ fecit, &c. Hæc interpretatio, q̃ postea Caietano placuit, primum indicata est ab Olympiodoro, qui sententia Eliu elucidat in hæc verba; [Illud tibi (o Iob) cogitandum erat, ea, quæ Deus decreuit, non eo iure sancita esse, quod eum aut more hominum pœniteat, aut vero quod aliquid melius ratiocinando reperiat, quod vitium in Deum minime cadit, vt cui semel pronũtiasse sit satis. Eandem fere vim illius vocis semel, agnoscit Philipp. Ab ipso (inquit) principio mundi, & deinceps semper loquutus est Deus hominibus, & semel nihilominus loquitur, sed vbi frequenter loqui dicitur Deus, vel lex eius multiplex, vel per Prophetas mandatorum eius diuersitas significatur. Vbi vero semel loqui significatur, stabilitas, ac definita eius sententia demonstratur. Hoc est enim illius loqui, quod facere: Ait ergo Eliu, semel loquitur Deus, id est, non immutat, nisi hoc ipsum vitæ nostræ mutatio depoposcerit.] In hac itaque interpretandi ratione recte, & ex consuetudine sacri sermonis semel immutabilitatẽ significat, sicut Paulus etiam dixit: Statutum est hominibus, semel, mori, id est, immutabiliter, immobili decreto Similiter Psal. 88. 36. Semel iuraui in sancto meo. Cuius semel facti iuramenti firmitas, deinde explicatur: [Si Dauid mentiar; semen eius in æternum manebit, & Thronus eius sicut sol in conspectu meo, &c.] Vide Prouerb. 18. 18.

Immutabilitas Diuini decreti.

Caietan.

Olympiod.

Particulę semel, vis, et proprietas.

Philipp.

Hebr. 9. 27.

Loquutio diuina pro castigatione.

Philippus.

Theophan.

Secundo hæc interpretatio vult Diuinam loquutionem debere sumi pro diuina castigatione, & tribulatione, in quam reducit Philippus illum locum Iob, secundum Septuag. ex c. 40. [Putas me aliter tibi loquutum, nisi vt appareres iustus?] id est, te affecisse tribulatione, &c. Quem locum synonymis verbis Theoph. epist. 2. de patientia sic exponit; [Quam aliam ob rem permisi, vt tentationes te inuaderent, nisi vt, &c.] Vide quæ de hoc loco dixi in præfatione prioris tomi c. 40. Video interpretationem hanc iure refelli non posse.

Tertius explicatus.

Tertio non deest, qui velit hanc esse simplicem quandam exhortationem ad pœnitentiam, ita vt per, semel, intelligat Eliu, totũ huius vitæ tempus, in quo loquitur nobis Deus vocans ad pœnitentiam; Huiusmodi vocatione, & exhortatione minime vsurus post hanc vitam. Quod ergo Paulus. 2. Cor 6. vocat: Nũc, & tempus præsentis vitæ acceptabile, & ad Hebr. 4. vocat Hodie; vult non incongrue significari per semel. Quam vnicam vocationem varijs modis efficit Deus, videlicet per reuelationem, aut per morbum, &c. Hæc quoque interpretatio non est inutilis, nisi durior esset, atque coactior.

2. Cor, Hodie semel, pro eodem.

4 *Quarta expositio. Chrysost.* Quarto Chrys. vocem illam semel, accipere videtur pro loquutione, quadã vniuersali, & communi quodam principio, quo multis particularibus quæstionibus, & expostulationibus satis fieri possit. Propterea que cum semel loquitur Deus, non oportere, vt ad speciales deinde mortalium querimonias, & uerba singula respõdeat, quare frustra conari Iobum cum Deo loqui, qui semel loquitur, semelque respondet, non paulatim, & per partes, quemadmodum homo, Chrysost. [Non singulatim audit, ac docet. Verum hoc Dei propriũ est, semel quidpiam facere, non paulatim Is sæpenumero somnijs admonuit, ac uisis, tu vero eum in iudicium abstrahere statuisti.] Quod etiam facere potest illa superior hominis cum Deo comparatio, quod Deus maior sit homine; vnico enim verbo, vnica locutione satisfacere potest omnibus humanis postulatis. Facit cum hac interpretandi ratione Greg. [Deus (inquit) singulorum cordibus priuatis vocibus non respondet, sed tale eloquiũ construit, per quod cunctorũ quæstionibus satisfacit.] Et eleganter rem hanc persequitur hoc li. 23. c. 19. dicit ergo Eliu, tam suam mentem explicasse Deum, semel enim loquitur; neque indiget pluribus verbis, siue flagellet, siue reuelet, siue quacumque alia ratione cum homine agat, iamque per supplicia, & flagella, nisi surdaster Iobus sit, accepisse responsionem suarum expostulationum. Placebit merito non paucis hæc expositio.

Semel, pro integra, & vniuersali responsione. Chrysost.

Greger.

5 *Quinta Latinorũ expositio. D. Thom. Dionys. Nicolaus. Semel, quod satis est.* Quinto D. Thom. cum Dionys. Nicolao, alijsque Latinis exponunt illud, semel, pro sufficienter, & quidem iuxta consuetudinem sacri sermonis, in quo, semel, illud frequenter est quod secunda vel iteratione, vel repetitione non indigeat; semel, enim satis est. Qua significatione Paulus dixit Rom. 6. 10. Christus mortuus est semel, Hebr 7. 27. & 9. 12. & 18. 1. Petr. 3. 18. Iudæ 3. & 5. Aiunt ergo sufficienter Deum homini suam voluntatem declarare, siue per naturale lumen rationis, siue per tribulationes, visiones, & somnia Diuina, vt, quæ Deus hoc modo homini dixerit, satis, superque homo intelligat; neque opus habeat alijs loquendi rationibus, & vijs illi patefacere, & ipsum repetere. Sed non videtur interpretatio hæc omnino perfecta.

6 *Sexta interpretatio in eleganti.* Sexto, elegãs est, quod velit Eliu Iobum deterrere ab appellando ad Diuinum iudicium; nam hoc non nisi semel peragendum est, & post hanc vitam: at dũ uiuimus, non solũ unica, sed etiam pluribus rationibus Deus nobiscum loqui, & agere solet extraiudicialiter tamen. Phrasis ipsa semel loquendi, hanc exponendi rationem confirmat, cũ Paulus in eandem rem dixerit; [Statutum est hominibus semel mori, & post hoc iudiciũ.] & Dauid, expositore Theodor. Psal. 61. 11. Semel loquutus est Deus, duo hęc audiui; videlicet pręmiũ, ac pęnã. [Semel aũt dixit (inquit Theod.) non vt numerũ ostenderet, sed vt rẽ, quæ omnino futura est, demõstraret.] Quæ eadem sunt Hiero. verba. In quo oẽs significationes illius particulę, semel, conuenire uidẽtur; siue significet immutabilitatẽ; siue id, quod ita fit, vt repetitione nõ indigeat; siue qđ irreparabile est, sicut, & Poeta Sulmonẽsis dixit:

Heb. 9. 27. Semel Deũ loqui in iudicio.

Theodoret.

Hieronym.

Collectio significatiõnũ variarũ in vnam.

Ouid. ep 5. Semel, irreparabile.

—— —— Nulli reparabilis arte
Læsa pudicitia est, deperit illa semel.

Et Quintil. quidem aliqñ, Non semel decretũ, ait, quod reuocatur. Asconius quoque, semel, vicinũ esse, ad pene nunquam. Quasi sit explicatio huius, quod est, semel, id quod secũdo non repetitur, Ergo dicere potuit Eliu, Diuinũ iudicium nõ esse, dũ uiuimus, expetendũ: nã cum, dũ uiuimus, reuocari quidẽ possit uel hominis pęnitentia, uel Diuina uoluntate, vult sũ Deus iudicium suum, quod ferendũ est post mortẽ, semel ferri irreuocabile, & immutabile. Quæ enim semel Deus tũc pronũtiabit, semelq. loquetur, nunquã indicta uolet. Interim uero dum uiuimus, agit nobiscũ iudex intermedijs quibusdã quasi

Quintilian. Asconius. Verrina.

Iudiciũ semel peragendum.

actio-

actionibus, & interrogationibus, vt veritatem extorqueat, & ad pænitentiam adducat.

7 Illud tādem videbitur alicui optime cohęrere, ac leniſſime decurrere, vt ſnia hæc ſit tanquā concluſio, vel confirmatio illius maioris, quam aſſumpſit Eliu; videlicet, quod [maior ſit Deus homine;] quare ſubiungit; Non cōtemnendum eſſe homini cum Deo in iudicio: non poſtulandum, quod [ad omnia noſtra verba] reſpondeat. Nunc āt addit: Semel loqui Deum, & ſecundo ipſum non repetere; vti decet ſupremi Numinis maieſtatem. ſemel itaq; ſuam mentem explicat homini ideo oportere vocē ſemel a Deo acceptam tenere, ac ſæpe, diuq. cogitare, quæ ille de nobis velit, ſtatuatque, fruſtra ergo conari Iobum velle cū Deo agere, ſicut loquitur homo, cum hoīe, aut corā arbitro aliquo & inuentore, aut litem illi intendere: nam iam Deus pro ſua maieſtate, & Prouidētia ſtatuit certas quaſdā rationes loquendi cum mortalibus, videlicet per ſomnium, aut viſionem nocturnam, aut per morbum, & dolores in lectulo. Ergo cum ille ſemel aliqua iſtarum ratione loquutus fuerit, cogitādum nobis ſtatim eſt, quid nobis loquatur. Igitur (inquit Eliu) cum tibi, o Iob, non vna tantum, ſed pluribus ex conſuetis, & ordinatijs rationibus loquendi ſuam mentem expoſuerit: nam [terruit te per ſomnia, & per viſiones nocturnas, c. 7. 24. Tum ēt Eliphaz nuper commemorauit Diuinā ſpiritus tranſeuntis reuelationem in viſione nocturna, Diuinamq. loquutionem c. 4. 13. Tibi præterea morbos, grauiſſimos immiſit; iam clariſſimis vocibus loquutus eſt, vt te [auerteret ab his, quæ feciſti, & liberaret de ſuperbia.] infra 17.

Sępi mus tempus cohærens, & lenius.

Semel loquī ad maieſtatē & dignitatem pertinere.

8 Ego, vt ingenue fatear, extremum interpretandi modum, illum præterea Chryſoſtomi improbare non poſſum, ſed tamen eſſe vtiles omnes, atque idoneos, propterea in medio relinquendos.

Cęſura p̄cedentium interpretationum.

Mihi tñ omnium fere interpretum ope aliqua, ſimpliciſſimā, & cum verbis Latini Interpretis cohærentē, hanc texendi, & interpretandi rationem conficio; vt cum ſæpe Iobus poſtulauerit apertam viam diſputandi cum Deo, occurrat nunc Eliu, illud vel temere, vel ſtulte poſtulari a Iobo; eo quod præfinierit Deus modos agendi cū mortalibus, videlicet, aut amice, & familiariter loquendo per ſomnium, aut per viſionem aliquam nocturnam cū terrore aliquo; quod ſi has nocturnas, tacitasq. Dei voces homo non intelligat, cū ſatis fuerit [ſemel loquutū eſſe verbis, ſecundo loquitur verberibus, & increpat per dolorē in lectulo, & omnia oſſa eius marceſcere facit.] inf. 19.

Vltima, & ſimpliciſſima expoſitio ratio.

Deus loquitur primo per verba, deinde per verbera.

9 Et quidē huius ſnię Eliu, & rōnis agēdi Dei cū hominibus exēplū eſt in Nabuchodonoſor Dan. 4. Qui ſōnio, viſioneq. nocturna, terroreq. ſupremo conturbatus non reſipuit tñ neq; auerſus eſt ab his, quæ fecerat. Ergo deinceps cum illo pęna ipſa, atq; ſupplicio ſeueriſſimo loquutus eſt Deus; & ſecundo primam illam benigniorem vocem non repetijt, ſed vox de cælo ruit: [Tibi dr̄, Nabuchodonoſor Rex: Regnum tranſibit a te, &c. Ex hominibus abiectus eſt, & ſenū, vt bos, comedit. Dan 4. 28. 30. Quare poſt finē dierū oculos ſuos ad cęlū leuauit, & ſenſus illius redditus eſt illi, & altiſſimo benedixit, &c.] Q́ð egregie conuenit cum ſnīa Eliu 26. & 27. [Deprecabitur Deū, & placabilis ei erit, & videbit faciē eius in iubilo, & dicet; Peccaui, &c.] inf. 26. & 27. Nam ſolet Deus eos, qui obbruteſcunt, vocesq. humanas audire, & intelligere dedignantur, non iam verbis alloqui, ſed flagello, camo, & fræno: Scriptum eſt enim: [In camo, & fręno maxillas eorū conſtringe, qui nō approximant ad te,] .i. qui tuā ſimilitudinem (factus eſt. n. homo ad imaginē, & ſimilitudinē Dei) moribus, rationisq. vſu, & honeſtatis ſtudio nō oſtēdunt. [Vrgeas, inquit Nicephorus) domesq. ac premas, q̄ per virtutem ſemitas ad te propius non accedunt. Athan. Nolentes pęnitere. Theod. Non obtemperātes; per camū, vero, & frenū animaduerſiones demōſtrat (vt ait Theod.) Quare ſtatim ſubdit: multa flagella peccatoris: Scriptū eſt enim: Flagellum equo; & camus aſino, & virga in dorſu imprudentiū. Quod apud Septuag. eleganter legitur: Sicut flagellum equo, & ſtimulus aſino, ſic virga gēti iniquæ] Quod. n. de ſeruo, atque bruto animante dr̄; Quod verbis erudiri nō poſſit. idem ſane de impio dicitur, quia quod dicis, intelligit, & reſpondere cōtēnit. Cum uideat; ergo Deūs ſi miſereatur impio, ut non diſcant iuſtitiam ſtatuit iudicia ſua facere in terra, ut diſcant habitatores orbis & in anguſtia requirant eum, &c. Iſai. 26. 6. 10. 16.

Nabuchodonoſor ad pœnitentiam Diuinis vocis adductus per flagella inſtar bruti.

Obſurdeſcētes Diuinis vocibus flagellari inſtar brutorum.

Pſa. 31. Gen. 1. 26. Nicephor. Athanaſ. Theodor.

LXX. Prou. 26. 3. Prou. 29. 19.

Nunc quædam minutiora indicanda breuiter. Semel. Hebr. pſop. eſt. In vno loquitur Deus. & ſecundo, prop. in duobus. Hebraiſmus eſt; nam ſolent Hebrei, quando numerum maiorem ponunt poſt minorem, numerum immediate maiorem ſignificare. v. g. tria, & quatuor, id eſt, tria, & quartum, vt Amos 1. 3. 6. 9. 11. 13. Prou. 30. 15. 18. 21. 29. Sic nunc in uno, & in duobus; id eſt, Semel, & iterum. Simile Pſ. 61. 11. [Semel, & duo, id eſt, ſecundo.]

Hebraiſmus in numerando.

Non repetit, prop. non aſpicit, vel non canit eum. nam verbum, ſur, canere, vel intueri, ſignificat, utrumque enim requirit quandam intentionem animi, & oculorum in re aliquam, quam proprie affert uerbum originale. Ergo Vatablus, poſt, alios Hebr. ſecundam partem huius ſententiæ referendam putauit ad hominem: [Vna uia, ſiue ratione loquitur Deus, aut etiam duabus ei, qui priorem loquendi rationem non intellexerit,] vel, non perſpexerit. Sed proculdubio nullam perſonarum diuerſitatem agnouit Vulga. & de Deo utrunque accipi uoluit, uidelicet quod in uno, id eſt, Semel loquatur, & in duobus, id eſt, ſecundo, non uideat, uel non cantet eum; priorem uidelicet loquendi modum: neque uero recantet, id, quod primo decreuit, quod omnino uidetur eſſe, non repetere.

שור

Vatabl.

Deum vnico Verbo ſemel omnia loquutum,

ALLEGORICA DIGRESSIO.

55 *Dei opera ad vnitatem reducta. Multa in vnico Dei Verbo collecta. Explicatur Paulus.*

12 *Deum* ſemel *loqui in ſcripturis, propter fecunditatem vniuſ vocis. Verbum Dei, Verbum Magnum.*

13 *Deum* ſemel *dixiſſe verbum eccleſia integer mundus. Eccleſia, & mundi partes.*

SEd quoniam diximus particulam, ſemel, ſignificare Dei 55
immutabile decretum, & ſemper ſibi conſtantem ſen-
tentiam, aliorum locorum ubi eſt ſimilis ſcripturę loqu-
tio, intelligentiam indicabo, Deum dici ſemel loqui, quod
eſt ſumma decernendi, & intelligendi ſimplicitas, & om-
nium effectuum ad unitatem reductio: quæ enim efficit,
quamuis in ſeipſis multiplicia, & per miniſterium mul-
torum Prophetarum denuntiatæ; ut propterea dixerit
Apoſt. [Multifariam, multisque modis loquutus eſt olim
Deus Patribus in Prophetis.] at in ſuo uerbo unitatem
habent; omnia ad unum finem ſuæ gloriæ conferuntur;
unico filio ſuo Chriſto Ieſu ſeruiunt, & unico decreto
ſtatuta ſunt: ut enim dixit Hilar. [Quæ Deo ſemel loquē-
te audiuntur, & ſub unius ſermonis ſignificatione ſunt
cognita, neceſſe eſt ea ſibi eſſe cōnexa. Greg. Semel loqui
Deum, vult, quod Deus ſingulorū vocibus, priuatis quæ-
ſtionibus non reſpondet: ſed tale eloquiū cōſtituit, per
quod cūctorū quæſtionibus ſatisfacit: ibi n. vita præcedē- 12
tiū, ſit forma ſequentiū, quia in ſcriptura ſacra, quidquid
poteſt ſingulis euenire, cōpsehēdit atq. in illa per exēpla
præcedentiū, etiam vitam ſequentiū informare curauit.]

Heb. 1. 1. Omnia ad vnicū Diuinæ gloriæ finem. Hilarius. Gregorius.

Loquitur ſemel Deus, cum vna, eademq. ſentētia, vni-
eaque voce multos multarum rerū ſenſus arcanos cōclu-
ſit: nam vt elegāter Hieron. dixit: [In ſingulis multiplices
latent intelligentiæ. & Chryſ. unicum ſcripturæ uerbum,
& uel ſyllabam, uel [apiculum in profundo continere
grandem quendam Theſaurum Semel] igitur loqui Deū,
quod ſapientiæ, & ſcientiæ illius diuitiæ immenſæ ſint.
Quo enim paucioribus uerbis plura quis comprehendit,
ſapientior eſt. Quare uunquam appellabo hācunicā Dei
in ſua ſcriptura loquutionem; unicumque uerbum Dab-
bar Caton, id eſt, uerbum paruum, ut Thalmudiſte ali-
quādo appellarunt; ſed potius Dabbar Gadol, quod uni-
cū cū ſit, tam multa, tamq. utilia cōprehendit. Loquutus
ſane Deus eſt ſemel, nam quidquid dicere potuit, vnico,
quod genuit, uerbo dixit. Plura illum uerba dixiſſe, men-
teve genuiſſe, nulla ratione potuit; [Apud ſe ſemel (in-
quit Auguſt.) Deus loquutus eſt; quia vnū verbū genuit
Deus; in quo ſimul ſunt omnia, nō diuerſa, nō ſeparata, nō
inæqualia, itaq. ex illo uerbo nō ſolū duo, quæ Dauid cō
memorat, ſed vniuerſa; q̄ facta ſūt audiri a nobis poſsūt.] 13

Fecunditas vnius ſacræ vocis. Hie. ep 103 ad Paul. Chryſoſt. Chryſ. ho. 21. in c. 6. Geneſ. Aug. 12. c. de ſpi. c. 30. & 31.

קטן דבר גדול דבר

Thalmud. Varium Dei verbū Magnum. Aug. in Pſ. 61.

Et ut ſemel dicamus, ſemel loquutus eſt Deus unico
ſuo uerbo, per quod mundū, hominē, Eccleſiā, Chriſtum
denique id eſt, uerbū ipſum, carnē factū, loqui uiſus eſt;
omnia enim, quę facta ſunt, continet homo, ut uideatur
quidem homo eſſe non paruus mundus, ſed megacoſmō,
id eſt, magnus mūdus, ut Naziāz. dixit: [In paruo magnus
alter mundus ſupra terrā cōſtitutus] Rurſus ipſe uiſibi-

Semel loqui Deū per vnicum verbū ſuum. Naz. Orat. 2 in Paſ. Nicet. ibi.

lis mundus, homo quidam videtur esse; immo, & Diuinū quoddam animal, sæpe tum a sapientissimis Philosophis tum a sanctis Patribus appellatus est, in quo intelligentia, & anima veluti Cælum; caput, cerebrū; Oculi, Stellæ, Cor, Sol, caloris, & vitæ fons, Iecur, Mare, ex quo flumina velut venæ per occultos terræ meatus in vniuersam terram deriuantur, Ecclesia vero mūdus quidam videtur esse, homoque quidam suo capite, membrisq. constans, vt sæpe nobis repræsentat Paulus Christus denique Iesus ipse, & mundi, & hominis, & Ecclesiæ exemplar est, in quo instaurantur, recapitulanturque vniuersa. Semel igitur loquutus est Deus; cum quidquid vel in nostros oculos, vel in nostram mentem cadere potest, vnico suo verbo loquutus fuerit. Sicut enim Iris multiplex, & varia est, & vnico Solis splendore efficitur, varijs quasi circulis, varijsque coloribus distincta: sic postquā supercælestis ille Diuinæ mentis Sol eiusdem secum substantiæ splendorem produxit, mira quædam rerum varietas nostris oculis, nostræq; menti obiecta est. Apparuit enim valde bonus mūdus hic in lucem data est Ecclesia; cuius, sicut ait Nyssenus, [Opificium quasi quędam mūdi creatio est, in qua & cælū nouum creatur, quod est firmamētum fidei in Christum, & terra noua paratur, quæ imbrē in se delatum bibat; & alius homo formatur, qui per generationē supernā renouatur ad imaginē creatoris; & luminariū natura fit alia, de quibus dicitur. Vos estis lux mundi. Multa denique sydera, quæ in Fidei fundamento exoriuntur; & qui mundum hunc nouum in opificio ecclesiæ adspicit, videt in eo illum, qui in omnibus est omnia.] Video me præter morem fecisse, digressum ad allegoriam; sed ignoscendum semel facienti.

Ecclesia alter mūdus. Eph. 1. 10. In verbo Diuino genera, & semel recapitulata. Christus Deus homo illustrans mundum, qui est Ecclesia. Nyss. Quæst. 17. in Cāt. Ecclesiæ pariter instar noui mundi.

XV. Per somnium, in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo.

1 *Inter* somnium, & visionem nocturnam *discrimen. Illustratur Moyses, & Ioel.*
2 Sopor *cum* horrore *coniunctus. Duplex genus Somnij Diuini. Explicatur Moyses, & Samuel.*
3 Irruere *quid proprie.* Cadauer *unde dictum* Somnus *pro morte.* Sopor *quid prop. Illust. David.*
4 Cataphora, & Caros, *morbi genus. Somnum preparant aliquando Diuinæ motioni.*
5 *Variæ voces* dormiendi *in sacro sermone. Duplex genus insomniorum.*
6 *Commendatur auctores de insomnijs Diuinis scribentes.*
7 *Preparatio ad insomnia.*

INcipit iā explicare peculiares illos modos, quibus solet Deus mortales cōmonefacere. Et quidē plerique Interpretes in his verbis vnā tantum reuelationis, aut Diuinę loquutionis formā agnoscunt, vt visio nocturna sit tātum expositio somnij; in quo videntur cōuenire Greg. Philipp. D. Th. & posteriores Latinissimò, & Græci, cum Sept. legētibus; [Quādo incidit sæuus timor in homines, in dormitationib. super cubili] Alij vero distinguūt somniū, a visione nocturna; nā hæc cōtingere solet vigilātib. vt Eliphaz, sup. c. 4. & Regi Balthasari, Dan. 5. Et sane hęc duo Prophetiæ genera videntur fuisse quondā familiaria Prophetis, vt Danieli, cui [dedit Deus intelligētiā omniū visionū, & sōniorū;] vt elegāter eo loco obseruauit noster Ben. Perer. Idē discrimē indicatur Ioelis 2. 28 [Senes vestri sōnia sōniabunt, & iuuenes vestri visiones videbūt.] & Num. 12. [Si quis fuerit inter vos Propheta Dñi, in visione apparebo ei, vel per somniū loquar ad illū.] licet. n. nō nominetur expresse visio diurna, de nocturna ibi intelligendū videtur, quo tempore visiones maiorem attētionē, & reuerentiam cum horrore, & timore quodā excitare solēnt. Quamquam non dubium, visiones etiam diurnas obijci solere vigilantibus; de quarū varietate statim.

1 An somniū, & visio nocturna distinguātur. Gregor. Philip. D. Thom. LXX. Benedictus Pererius. Visiones & vigilantib. contingere.

2 Rursum indicari videtur duplex somniorum genus, videlicet, aut cū nouua aliquia, subitus, & insolitus sopor irruit super hominē, cuiusmodi videtur Gen 15. cū eadē voce originali dr̄. ver. 12. [Cū Sol occūberet, sopor irruit super Abraham. & tunc solet cū isto somno, vel sopore coniungi timor, vel horror proueniēs ex aliquo somnio horrifico, aut mirabili: quare loco Gen. nunc adducto addit [& horror magnus, & tenebrosus inuasit eū.] Et ita Sept. hoc loco legunt: [Quādo irruit sęuus timor in homines.] & 1. Reg. 26. 12. [pro sopore qui irruerat super Saul. legunt; stupor Domini irruerat super illos.] vt eo quidē referri etiā possit, qđ Iob 1. c. 17. dixit: [Terrebis per somnia, & per visiones horrore concuties.] Aut secundo, cum solitę quieti, & somno se cōmittimus; quod indicatur illis verbis; [& dormiunt in lectulo;] quod discrimen opportune obseruatū est hoc loco a Caietano, sed prius a Philippo ex illo verbo [irruēdi. Irruere (inquit) dicitur, quasi extra solitum, repente, & subito superueniat.] Qualem etiam existimat fuisse soporē illum Domini, qui irruerat super Saul. 1. Reg. 26. 12. quem ideo existimat appellari soporem Domini, non quia altissimus esset, sed quia a Deo immissus. Nihilominus tamen inter soporē & dormitationem ex proprietate vocis, est suum quoq. discrimen; quod eleganter obseruat Interpres in ipsis vocibus Latinis; nam licet vox irruendi tantum significet cadere, opprimere, aut prosternere; nimirum ab effectu, quod somnus cadere faciat, & velut mortuum constituat; nam ab eadem radice cadauer nominatur, quod stare non possit, sed iaceat, sicut, & Latine dicitur a Cadendo; & uerbum ipsum soporandi, vel sopiendi, collabi significet, quod, qui dormiunt collabantur, & cadant: at sopor proprie dicitur de somno graui, & alto, quo quis consepultus, & stupefactus iacet, qualis ille fuit Sisaræ ex potu lactis de quo scriptum est Iudic. 4. 21. [soporem morti sociāns defecit,] est. n. vt Poeta dixit, [consanguineus læthi sopor;] & pro morte ipsa, cū sępe, tū Ps. 75. sumitur: Dormitauerūt (propr. soporati, cōsopiti sunt) qui ascenderunt equos. Hieronym. [Currus, & equus similiter consopiti sunt.] vbi Theodoret. tantum agnoscit facilitatem & procliuitatē in somnū; [Quemadmodū (inquit) homo nictās facile, si voluerit, dormit, sic illi breuem finē vitæ acceperūt.] At nō facilitatē, sed profunditatē soporis eo loco significat. Quare Vulg. simplicē uocē originalē explicationis gratia uertere solet, soporem grauem. Isaiæ 1. 5. Sept. autem vocant stertere Sic etiam Genes. 2. 21. soporē missum in Adam; Septuag. uocant Extasim. Symmachus, & Aquila, soporem grauem. sic enim uertere possumus tū uocem Hebrā, tum duas Gręcas, quibus Gręci utūtur, ut dicemus statim; nā sopor, Latinis est somnus sine modo. Aquila extasim hanc, aut soporem, uertere solet Cataphoram. Symmachus autem, Caron. Eleganter sane: nam cataphora, ex proprietate Gręcę uocis, est quasi depressio quædam, uel immersio aut degrauatio, quæ ad profundū somnū accōmodatur, & priuato nomine cataphora dicitur morbi genus, uidelicet magna quædā, & grauis somnolentia, & vt Galēn de Comate docet, siue [æger profundo, & diuturno somno prematur,] quod cataphora somnolenta est; siue tantum summa oculorum grauedine detineatur, & quasi ad captandō somnum comparatorū, uarijs tamē rerum imaginibus moueatur, quibus uere dormire non possit, quod est cataphora non somnolenta, semper ægrotus imaginē dormientis, & somno profundo cōsopiti hominis, quem facile excitare nequeat, repræsentat. Caros vero, quod legit Symmachus, definitur a medicis, [Paralysi quædam imaginatricis facultatis sensum, motumque omnem, excepta respiratione, adimēs, clausis perpetuo oculis profundo somno.] Et vterque quidē celebri affectus finitimus est lethargo, & apoplexiæ, sed sua habent discrimina, vt Medici docent. Vides igitur (vt ad soporis proprietatem redeamus) significare profundum quendam somnū, qui quo magis ab omni sensu, & motione hominem abstrahit, eo Diuinæ motioni, & interno Diuinarum imaginem sensui hominem aptiorem relinquit.

Caietan. Philippus. Sopor Domini, de somno insolito. Sopor, & dormitatio, quo differant. 3 Irruere apud Latinū, & Hebræ, quid proprie. Cadauer. [illegible] a- per quid. Somnus pro morte. Hieron. Theodoret. LXX. Symmach. Aquila. 4 κατάφορα Cataphora morbus. Galenus. κάρος Caros morbus quis. Garros in depuit ombus Medicis. Somnus aliquādo præparat motioni Diuinæ.

5 Quod deinde sequitur: [Et dormiunt in lectulo.] ad leuiorem somnū, & dormiturītionē refertur, aut ad ordinariam capiendæ quietis rationem, ex radice, Num, vt colligitur ex Ps. 120 4. Ecce non dormitabit (etiam leuissime) neque dormiet (ab alia radice, iasan, quod absolute dormire significat, q. d. multo minus dormiet) qui custodit te. Sic etiam Ps. 131. 4. econtrario præponitur somnus a radice Iasā, & sequitur per auxesim, leuior dormitatio a radice [Num; si dedero somnum oculis meis, & (imo neque) palpebris meis dormitationē (leuissimū somnū, aut nictationē oculorum.] Ergo manifeste, secunda hæc pars indicat somni genus leuissimi: quod aliquando etiā tantum ligatis externis sensibus relinquit sensus internos valde idoneos ad percipiendas Diuinas imagines: Quare duas somni dispositiones, ad duas Diuinorum insomniorum reuelationes accipiendas indicauit Elhu; contra quam Xeno-

[illegible] Variæ dormiendi voces, & proprietates. ישן Duplex somnij ratio, pro duplici genere Diuinorum insomniorum.

Xenophanes, & Epicurei, omnem somniorum Diuinationem auferentes dicebant indignum esse Dei maiestate, [obire lectos dormientium, concursare grauatos, & stertentibus inijcere somnia,] quæ illi expergiscentes, vel non recordentur, vel non intelligant, vel etiam contemnant. Videndus Cicero hac de re lib. 2. de Diuinat.

Cicero.

Video hic oblatam nobis occasionem, nihil certe a nostro proposito deflectendi, sed rem ipsam agendi, vt de somniorum veritate, & fide, ac de Diuina per somnia reuelatione, & loquutione paulisper disputaremus; nisi rem illam strenue præstitissent viri doctrina præstantes, ordinis nostri Benedictus Pererius 1. lib. in Daniel. Martinus Antonius del Rio lib. 4. disquisitionum Magic. c. 3. q. 6. & c. 1. qu. 2. sect. 2. & Petrus Thyræus lib. 2. de apparatione, & loquutione Diuina: luculenter, & accurate Primus per multas lectiones: Secundus presse, erudite, vtiliter. Tertius argute, & punctim. Perdam operam, si aliena vel congerendis, vel describendis immorer, quem multa peculiaria, & propria scribenda vocant.

Pererius. Delrius. Thyræus.

Vnum certe illud, cum sanctis hominibus Deus inijcit Diuina somnia, requirere solere illorū mētem, & somnū, qualem Socrates in Platonis politia describit, qualemque Cicero in hæc verba refert: [Qui salubri, & moderato cultu, atq; victu, quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis, & cōsilij est, agitata, & erecta, saturataque bonarum cogitationū epulis; eaque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopia enecta, neq; satietate affluenti, quorum vtrumque perstringere aciē mentis solet, siue deest naturæ quippiam, siue abūdat, atq; effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarum existit ardor, sedata, atque restincta; tum eueniet duabus animi temerarijs partibus cōpressis, vt illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & se vegetā ad somniandū, acremque præbeat, tum ei visa quietis occurrent tranquilla, atq; veracia:] Hæc ex Platone Cic. Is vero postea; [Qui se tradit ita quieti præparato animo, tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa, & vera cernit in somnijs.] Sed hæc naturalis quædam dispositio aducabit interdum naturalia somnia: non item Diuina, & supernaturalia. Pergo.

7 Qua sit preparatio ad ista somnia. Cicero.

XVI. Tunc aperit aures virorum, & erudiens eos, instruit disciplina.

1 Aperire aurem *quid. Metalepsis. Explicatur Samuel, & Ruth.*
2 Erudire *verbum seuerum. Sigillum insomniorum quale.*
3 *Hebraice lectiones illustrata. Cur quædam in somnia memoriæ inhæreant, quædam auolent.*
4 *Diuinum insomnium cum nostra doctrina coniunctum. Visitatio quid propr. Illustratur Ecclesiasticus.*

CVm diuinorum somniorum, multæ causæ, multique fines Deo esse soleant, vt vel aliquid prædicat futurum, reueletque mysterium; vel ab aliquo facinore deterreat; nūc certe explicat Eliu, quid frequēter efficiat Deus sua cum hominibus per somnium loquutione, nimirum cōmonefacere, & docere hominē quid agere a quo auerti debeat. Tunc (inquit) aperit aures, discooperit, reuelat, id est, loquitur, & audire facit; per Metalepsim: nam qui apertis & detectis auribus est, audire pōt, & qui loquitur, non nisi habenti aures discoopertas loquitur qui autem audit, intelligit. quare dixerunt Septuag. Reuelat mētem hominum. Exempla obuia; illa opportuna Ruth. 4. Audire te volui. Septuagīnta iuxta Hebrēū. Discooperiam aurem tuam. 1. Reg. 20. 2. [Non faciet pater meus quicquā, nisi prius indicauerit mihi.] Septuag iuxta Heb. [Et non reuelabit auriculam meam.] Sed retinet Vulgatus Hebraismum in eodem c. versic. 12. & c. 9. 15 [Dominus reuelauerat auriculam Samuelis.] id est, admonuerat, & loquutus illi fuerat. Vide 1. Reg. 22. 13. & 22. 8. 2. Reg. 7. 27. inferius Iob 36. 10. Qui vertit, Aurem hominibus vellit,] Latine fecit, sed minus idonee, nam vellere, est admonere, reprehendere, quod ad partem sequentem pertinet; nostrum autē aperire, aut reuelare simpliciter.

1 Aperire aures. Metalepsis. LXX. Tygur.

Et erudiens eos. Hoc magis seueriorem correptionem, & castigationem verbo, aut re ipsa factam, qua quis coercetur, & constringitur, & quasi strictiori vinculo religatur; Vinculi enim, & disciplinę, sicut erudiendi, castigādi, atque vinciendi vox eadem. Vide supra Iob. 5. 17. cap. 12. 18. & cap. 20. 3. inferius c. 39. 8 forte hæc eruditionis, & disciplinæ religatio, & constrictio ad morbum pertinet quod deinde exponet. Hebraizantes Hebraismum retinent; nam ex verbo legitur: [In vinculo suo claudet,] aut obsignabit. Sed incommode, & obscure; cur enim potius vinculum dixerint, quam disciplinam, aut correptionem? Scio cautum, vt discedant a Vulgato. Commodius Caietanus; [In eruditione eorum sigillabit.] Quem imitantur Vatablus, & Tygur. quod duplicem habet expositionem aut quod eiusmodi somnium, visumve immissum a Deo, minime euanescat per obliuionem, sed maneat impressum, & alta mente repositum. Sic narrant mirifice sua somnia Nabuchodonosor. Pharao, Prophetæ Neque vero obliuit somnium illud Nabuchodonosor, Daniel. 2. effluxisse ex illius memoria, propterea que postulasse a Magis, vt & somnium, & interpretationem somnij illi ederent; id enim Dei voluntate, ad Danielis commendationem, & Magorum ignominiam pertinuit. Aut secūdo, quod ait Vatab. [Deum inspirare hominibus castigationem, qua est eos castigaturus, quam sententiā sigillauit.] Sed qua ratione congruet hæc exponendi ratio cum sequentibus, vers. 26. 28 30. [Deprecabitur eum, & placabilis ei erit, &c.] si sententiam iam obsignatam, & fixam protulerat Deus? Forte quod minas intendat Deus, quas scribit, & obsignat suo sigillo, fore ita implendas, nisi resipiscat, & auertatur homo ab his, quæ fecit. Sic sane Septuag. de quodam minarum terrore iniecto accepisse uidentur, legentes: [In speciebus timoris talibus eos exterruit.] Sed placet, quod initio diximus. Nisi illud vero similius uideatur Vulgatum retulisse ad signum ueri, & Diuini somnij, quod sit cum utilitate nostra, & disciplina, doctrinaque nostrorum morum, non vanum, & inutile, qualia demoniaca sunt. Hæc enim nocent potius, & inficiunt animos hominum: illa ædificant. Ergo dicet nunc Eliu, uideri Deum quasi appresso, & appenso suo sigillo confirmare ueritatem, & auctoritatem somnij alicuius a se immissi, cum hominem instituit sanctiori disciplina, & a malo retrahit. quem sensum uides eleganter consentire cum litera Hebraica, [In eruditione sua sigillabit.] uel ut legit Tygur. [Disciplinam eorum uelut impresso sigillo consignat.] Est enim Diuinę reuelationis signum, utilitas; ea præsertim, quæ cū correptione aliqua nostrorum peccatorum iuncta est. Sicut scribitur, [Nisi a Domino missa fuerit uisitatio, ne des in somnija cor tuum.] Videlicet nisi a Domino missa fuerint insomnia tui visitandi, & erudiendi gratia. Est autem uox Græca *Episcope*, seu inspectio, & uisitatio Diuina, tum ea, quæ misericordiā, & opem affert; tum, quæ pœnas exigit ab aliquo: De hac itaque animaduersione locū intellign. q. d. si somnio aliquo minas tuis sceleribus intendi, & Diuinam inspectionem atque uisitationem repræsentari intelligas, tunc acquiescere illi poteris: illis uero minime, quæ uanissima elatione complent animos somniantium, sicut Scriptum est: [Somnia extollunt imprudentes.] Quod Septuaginta dixerunt * Volare faciunt.

*2 Erudire, seuerius. Varia lectio. Sigillū insomniorum quale. Pagnin. Regia. 3 Caietan. Vatablus. Tygur. Diuina insomnia minime euanescunt post narrata a somniantibus. Lectio Hebraica illustrata. Vatablus. LXX. 4 Lect omis Hebraicę expositio verisimilior. Diuini insomnij nota utilitas. Tygur. Eccl. 34. 6. Quid visitatio Græce. ἐπισκοπή Insomnia vana. * Dan les alas con que se leuātā a mayores y soberuia.*

XVII. Vt auertat hominem ab his, quæ fecit, & liberet eum de superbia.

1 *Fines, quos Deus constituit, immittendo Diuina somnia.*
2 *Deus pronior ad corrigendum, quam ad puniendum depravata. Peccatorum, & iustificatio impij, opus mirabile ex multis capitibus.*
3 Superbia *quid. Est radix suppliciorum. Deus superbiam punire, humilitate placatur.*
4 Superbia, *pro superbo tyranno.* Superbia *actiue, aut passiue.*

INcipit iam enumerare Eliu, quos fines in nostra correptione sibi proponat Deus, omnes quidem cum nostra utilitate, & incolumitate coniunctos ne frustra nos corripuisse uideatur. In præsenti autem sententia indicantur duo: primus, ut auertat hominē, &c. In Hebræo proprie: Vt faciat recedere hominem ab opere: Velut faciat recedere hominis opus. Vel, ut homo sit suppositū uerbi; [ut faciat recedere homo opus suū.] hæc. n. uarietas constructionis sensum non mutat. At a quonam opere abstrahere conatur Deus hominem? Caietanus, opus futurū existimat; quod, cum homo facere parat, deterretur a Deo,

1 Fines pœnalibus Diuinorum insomniorū. Varia lectio. בער Caiet.

Deo, ne id perficiat. Exẽpla huius in Abimelech Gen. 20. 3. in Laban, Gen. 31. 24. Sed hoc plus nimio argutũ. Illud germanum, & pronum eſt, vt opus, pro eo, quod re ipſa perfectum eſt, accipi debeat; nam quod tãtum cogitatione, & deſiderio ſtetit, non meretur appellationem operis. Illuſtrauit ergo Interpres, cum dixit, [Ab his, quæ fecit] hoc autem quid aliud eſt, quàm peccatum? ideo legunt Septuaginta. Ab iniuſtitia. Nicetas cum ſuperioribus ita connectit; [Semel loquitur Deus, fertq; legem: poſtquam autem legem tulit, ſi quempiam iuſſorum negligẽtem inuenerit, nocturnis illum terroribus ad mentem reuocat, & monitis corrigit, & ad pœnitẽtiam reuocat.] Fauet ipſum verbũ auertendi, ſeu recedendi, ſeu declinandi a malo, quod indicat curſum, & impetum, in ſcelus præcipitẽ.

LXX.
Nicetas.

2 Vides hic etiam Dei bonitatem, non tam ad punienda peccata procliuem, quàm ad emendanda, & corrigenda; in eo enim totus eſt, vt reſipiſcat impius, & viuat. Vide Ezech. 18. En minas omnes, atque terrores confert, vt deterreat, & retrahat. Ideo diſſimulat, vt ad pœnitentiã tanta patientia, & benignitate adducat. Ideo cũctatur in inferendo ſupplicio, vt tempus pœnitentiæ concedat. Ideo miſericordia illius ſubſequitur, & fugientem perſequitur, vt apprehendat, & auertat a via ſua mala. Nam multo mirabilius eſt ignoſcere, quàm punire: reducere domũ, quàm cõtinere domi; reuocare, & reducere de via iniquitatis, quàm hominem non errantem ducere, & recta gradienti comitem ſe adiungere; denique iuſtificare impium, quàm coronare iuſtum. Quantum enim, & quam præclarum diuinæ virtutis facinus, peccatorem impetu ruentem in ſcelera, comprimere, & ſiſtere, inſtar equi præcipitis, aut Dromedariæ velociſſimæ, [attrahentis vẽtum amoris ſui,] de qua ſcriptum eſt: [Nullus auertet eam?] Propterea iubemur vehementer ſuſpicere, & admirari, vel Dei virtutem, vel hominis etiam diuina gratia corroborati pœnitentiam, Eccl. 8. 6. [Ne deſpicias hominem auertentem ſe a peccato.] Quantum hoc ex infirmitate noſtræ naturæ; ex dæmonis inſidijs, & potentia; ex diuinæ gratiæ virtute, eleganter deſcripſit S. Ephrem tractatu de pœnitentia in Ionam Prophetam.

Dei bonitas, nõ vindictæ cupidior, quam corrigendi, ne puniat.
Sap. 11. 24.
Rom. 2. 4.
Pſal. 22. 6.
Hab. 3. 16.
Diuina virtutis opus iuſtificatio impij.
Iere. 2. 24.
Pœnitentia peccatoris admirabilis ex multis capitibus.
Ephrem.

3 Et liberet eum de ſuperbia. Secũdũ diuinæ correptionis fructus. Gregorius exiſtimat eſſe expoſitionem præcedentis ita vt ſuperbia generaliter accipiatur pro quolibet peccato, in quo ineſt diuinæ legis cõtemptus aliquis, & impudẽtiſſima humanæ voluntatis aduerſus diuinam elatio, ſicut ſcriptum eſt Eccleſ. 10. 14. [Initium ſuperbiæ hominis apoſtatare a Deo, quoniam ab eo, qui fecit illum, receſſit cor eius; quoniam initium omnis peccati eſt ſuperbia.] Hæc interpretatio fere eſt Latinorum, D. Thomæ, Nicolai, Dionyſij, Hugonis. Solet ergo Deus immiſſis ſomnijs, & terriculamentis nocturnis comprimere inſolentiam ſuperbiſſimorum hominum, vt Nabuchodonoſori, & Balthaſari contigit; [Donec ſciant quod dominetur excelſus ſuper Regnum hominũ, & poteſtas eius, poteſtas ſempiterna.] Daniel. 4. 22. 31. 32. In hanc interpretandi rationem trahi poteſt litera Hebraica: [Vt abſcindat ab homine ſuperbiam.] ideſt, [vt humiliet eum ſub manu ſua.] Ideſt, Solet Deus homini obijcere, & repræſentare, quæ conferre poſſunt ad comprimendam ſuã ſuperbiam, vt uidens ſe conterritum, & humiliatum; nihil habeat, unde ſuperbire poſſit. Et certe hęc uidetur cõmodiſſima diuinæ bonitatis ars, ne impios punire cogatur, liberare illos de ſuperbia. Hæc enim eſt, quam leuiſſimo ſupplicio proſequitur Deus. Sicut e cõtrario humiliatio peccatoris, Dei iuſtitiam, uindictam de peccatore expoſcẽtis placare ſolet. [Nonne (inquit) uides Achab humiliatum?] Superbia autem, & impudens illa ſui confidentia, atque diuinæ legis contemptus, radix, & truncus quidã, eſt cuius fructus, & rami ſunt grauiſſima Dei uindicta, & ſeueriſſima ſupplicia, ſicut Ezech. 7. 10. ſcriptum eſt. Egreſſa eſt (erupit, quaſi gemma arboris frõdoſi) contritio, floruit uirga (uidelicet ramus ſuperbiæ; quod inſtrumentum erit uerberum, & plagarum) germinauit ſuperbia (hæc enim ſunt ſuperbiæ germina, & fructus iniquitatis. pœna ipſa iniquitatis) ſurrexit in (ex) uirga impietatis. Vbi Septuag. legunt: [Contumelia ſurrexit,] eſt enim contumelia, & ignominia digna ſuperbiæ pœna.

Gregor.
Superbia quid.
D. Thom.
Nicolaus.
Dionyſ.
Hugo.
Vatab.
Deus ſuperbiam punit humilitate placatur.
3. Reg. 21. 29.
Ex radice ſuperbiæ fructus, & gemmæ ſuppliciorum.
LXX.

4 Sed iuxta proprietatem uocis originalis, atque lectionem Septuaginta potius accipiendum uidetur, ut ſuperbia ſit trux, & ſæuus alicuius Tyranni animus, multa in aliorum perniciem, & cędem molientis; ſicut Iere. 13. 17. [In abſcondito plorauit anima mea a facie (præſentia, & conſpectu) ſuperbiæ,] id eſt, Tyrannorum, & hoſtium ſæuiſſimorum. Rurſus ſuperbiam non accipio quaſi actiue, ut ſignificet peccatum Tyrannidis, & crudelitatis, a quo reuocet Deus hominem, quem corripit; ſed quaſi paſſiue, quod liberare Deus uelit eum, quem corripit a ſuperbia alterius, id eſt, a ſuperbo, & crudeliſſimo Tyranno; idemque ſignificat uerbum liberandi, quod eſt protegi, & abſcondi a quopiam diſcrimine, quaſi in profugio aliquo; unde dictum eſt Pſ. 142. Ad te confugi. Hieronymus proprie: [A te protectus ſum.] Tum etiam ſic exigit id, quod ſtatim ſequitur. [Vt non tranſeat in gladiũ.] & id plane intellexerunt Septuaginta legentes; [Et corpus eius a ruina liberabit.] Vox enim, quæ ſuperbiam, uel altitudinem ſignificat, dicitur etiam de ruina, ſeu ualle profunda. Sententiam uniuerſam eleganti paraphraſi nexuit, & illuſtrauit Nicetas; [Et uero (inquit) uſque eo eſt hic timor utilis, qui uiſis, & ſimulachris utitur ad erudiendum, ut & futurum ſupplicium cohibeat: & hominis, quem reddit meliorem corpus, & animum quouis malo, atque incommodo liberet, nec in hoſtium manus eum incidere ſinat.

Superbia ſuperbo pro ſuperbo tyranno.
גוה *Superbia actiue, aut paſſiue ſd.*
כסה
Hieronym.
LXX.
Lucida totius ſententia Paraphraſis.
Nicetas.

XVIII. Eruens animam eius a corruptione, & vitam illius, vt non tranſeat in gladium.

1 *Quartus fructus Diuinæ admonitionis.*
2 *Mortis ſubinde circumloquutio.* Fouea *quid in Sacro ſermone.* Puteus *interitus.* Videre Foueam. *Metalepſis Illuſtrata David; & Ezechiel.*
3 *Quartus fructus.* Tranſire *in bonum, & in malum.* Tranſire *pro igniem Explicatus locus Regum Hypallage.*
4 Gladius *pro bello; & omni armorum genere. Vnde dicatur in Hebręo. Explicatus Moyſes.*

ALij uolunt ſententiam hanc eſſe præcedentis expoſitionem. Sed præſtat, ut ſit tertius fructus Diuinæ correptionis ac ne coincidat cum præcedente, is accipiatur nõ tam pro nece, quam pro inſidijs ab hoſtibus ſtructis, quarum diſcrimen eo grauius eſt, quo occultius. Solet Deus impium hominem inſidiarum ſupplicio afficere: corripit igitur, ne in illas incidat; & ſimul etiam erudit, & inſtruit, ut diſcrimina, & uitæ inſidias declinare poſſit. Eruens, prohibens, continens. In Hebræo, & Græco noua ſententia: Prohibet, & tuetur, Animam, uitam a corruptione, interitu, & pernicie. Septuaginta: [Pepercit animæ eius a morte.] Recte; ſed eam mortem, & corruptionem intelligit, in quam quis incidit ſubito, uelut in foueam paratis inſidijs: nam ex Hebræo proprie legitur: [Prohibet uitam eius a fouea.] Quid autem fouea ſignificet in Sacro ſermone, diximus ſupra, ca. 18. 7. 8. 9. 10. Significat porro uitæ diſcrimina; & puteum malorum, quibus in interitum pręcipitatur, qui Diuinę uoci, & admonitioni nõ obedit. Quia autem in fouea, aut in ſepulchro res aliqua corrumpi, & interire ſolet, ideo fouea dicitur, Puteus interitus, Pſal. 54. & pro corruptione ſumitur: ut ab Interprete, & a Septuaginta, Pſ. 15. [Non dabis ſanctum tuum uidere corruptionem.] Quod ex præcedenti parte explicatur: [Non derelinques animam meam in inferno.] Quare quod in Hebręo eſt, Videre foueam, idẽ eſt, quod uidere, & experiri foueæ corrupionem. Rurſus quia cum fera aliqua incidit in foueam, ſolet a uenatoribus multis iaculis vulnerari, & configi, ideo etiam pro vulneribus accipitur, Ezech. 19. 4. vbi de Rege Iſrael ſub metaphora leonis dicitur; [Non abſque vulneribus ſuis ceperunt eum.] Quod Septuaginta dixerunt: [In corruptione captus eſt] Proprie autem ex Hebręo; In fouea captus eſt. Ergo cum hoc loco corruptionem dixit Eliu, Vitę diſcrimina, repentinum interitum, & quę cum inſidijs, & morte coniuncta ſunt, ſignificare uoluit.

1 Tertius fructus Diuinæ correptionis.
חשך
LXX.
Mors corrupti nata.
Fouea vitæ diſcrimen.
שחת
Puteus interitus, 54.
Videre foueam, Hebraiſmus.
Fouea pro vulneribus per metalepſim
LXX.

Et uitã illius ut non tranſeat in gladiũ.] Hic eſt quartus Diuinę correptionis, atque admonitionis fructus, [non tranſire in gladium;] cum enim ſoleat Deus gladio hoſtium, atque bello infeſtiſſimo, populi alicuius impietatem uindicare, uel priuatũ alicuius hominis ſcelus punire, permittendo ut cadat in bello; certe cum hominem corripit, docet, ut per pœnitentiam huiuſmodi ſupplicium declinare poſſit: & ut, ſi quando manus conſerat

3 Quartus fructus Diuinæ admonitionis.

cum

Verbū transeūdi contrarū significationum. cum hoste, incolumis, victorque euadat. Transire autem in gladium, est idem quod incidere in manus, & tela hostium, & cadere in bello. Quamuis enim transire aliquando significet euadere saluum, & incolumem, vt Ps. 141, 10. [Cadent in retiaculo eius peccatores; singulariter sum ego, donec transeam,] at ex adiunctis in malū accipitur, hoc loco transire in gladium, id est, perimi, & deuoueri gladio, & necari. 2. Reg. 12. 31. [Dauid Ammonitas traduxit in typo laterū,] Hebraice, & Septuag. Transire fecit eos per fornacē, in fornace quippe coquuntur lateres. & 4. Reg. 16. 3. Filiū suū consecrauit transferēs per ignem. Hebraice: Transire faciens Id est, coniiciens in ignem, & cremans: non enim est, quod apud nos sonare posset; *trasijt per el fuego*. sed potius in igne depopulasset totus, quasi holocaustum concremaretur. Sic enim Iosephus ait: Achaz Regem vnicū filium suū holocaustum obtulisse ipsi Baal, de quo illic est sermo. Sic igitur transire in gladium, erit gladio perire. Nisi malis per Hypallagem exponere, vt gladius transeat, id est, adigatur in illum.

עבר

LXX.

Trāsire per ignē, quid.

Iosephus.

Hypallage.

4 *Gladius pro omni armorum genere.* In gladium. Omne armorum genus, quę lędunt, significat, deinde bellum, quod armati gerunt. Septuaginta: Et non cadat ille in bello. Quod autem hic dicitur gladius, est a radice *Salahh*, quod est mittere, aut proiicere; quare ex proprietate vocis significat iaculum, vel missile. Vulgatus: Armaturam in genere vertit 2. Paralip. 32. 5. & Pugionem. 2. Paralip. 23. 10. Gladium vero hoc loco, & inferius. c. 36. 12. Nehemiæ. 4. 13. quam significationem probant Hebręi, Rab. Dauid, Rab Abrahā, Rab. Mardokai: Quare quod Genes. 37 31. dicitur, [Tulerūt tunicā eius mittentes, qui ferret ad patrem, &c.] Legendum existimant aliqui: Gladio scindētes, vel iaculo, aut missili secantes, eo quod instrumentum illud scindendi, appellationem habeat a verbo mittendi, vel proiiciēdi.

LXX. *שלח* *R. Dauid Abr. Mard.* *R. Mardoc. Pagnin. in Thes.*

XIX. Increpat quoque per dolorē in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit.

1 *Elucidatio paraphrastica sententia.*
2 *Deus paulatim intendens supplicia, & morbos. Increpatio ad dolorem, & rem ipsam relata. Explicantur Isaias, Dauid, Moyses.*
3 *Dolor, quid proprie. Lectus morbi, & infirmitatis Symbolum.*
4 *Fortitudo, & diuturnitas morbi. Ossa, pro omnibus membris. Explicatus Dauid.*
5 *Morbus, peccati pœna. Aegrotanti orandum, & pœnitēdum. Illustrati Sapiens, & Lucas.*

1 *Elucidatio sequentium sententiarū. Psal. 6. 1.* CVm vero (inquit Eliu) ad priores Dei voces, & correptiones obdurdescit homo, & nocturnis visis, atque terroribus nihilo fit melior iam tūc multo seuerius loquitur Deus, & arguit in furore, atque corripit in ira, grauissimo aliquo morbo afficiens, paulatimq. vim morbi, atque doloris intendens, & vitam ad summum periculum adducens, consumptis, carnibus, absumptis viribus, contusis, atque debilitatis ossibus, summo cibi fastidio; quousque tandem vel per seipsum his flagellis admonitus resipiscat; vel alicuius Angeli hortatu, & consilio suam impietatem cum vehementi susceptæ improbitatis odio, & vitæ pristinæ pœnitentia agnoscat. Hæc est fere sequentium sententiarum sensus, summaque.

5 *LXX. Philipp.* Increpat quoque. Sapienter Interpres illud, quoque, addit, sicut & Septuag. Iterū, vt secundam Diuinæ correptionis viam, & rationem proponat. Philipp [Non solum visionibus terret Deus, vt corrigat; verū etiam infirmitatibus defcruciat, vt emendet.] Hoc illud est Is. In mensura contra mensuram. Semel, & iterum mensurat supplicia, & paulatim per suos gradus, vbi videt opus esse, anget mensuram supplicij. Increpat, igitur iam, non solum verbis, sed verbere, & re ipsa. Eiusmodi enim Increpationem, & castigationem affert originale uerbum, eam presertim, quę morbo, & corporis dolore, & cruciatu adhibetur: nam ab eodem dr̄ Deus arguere in furore, Dauidem grauissime ægrotantem, Ps. 6. 1. & Psal. 36. 1. & Corripitur Iobus mortiferis morbis laborans, superius, cap. 5. 17. Reges increpat, 1. Paralip. 16. 21. & Ps. 104. cum castigatur propter ablatam Saram Pharao Plagis maximis. Genes. 12. 17. Abimelech morbo grauissimo, & mortifero, Genes. 20. 3. 17. Denique Dauid morbos suos correptiones, atque increpationes vocat, Ps. 38. 24. Increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem.

Isai. 27. 8. Deus paulatim angens supplicium. *Increpatio re ipsa, & morbo.* *יכח*

Per dolorem. Septuagin. Languorem dixerunt, & sane coniungitur cum infirmitate, & cū languore, Is. 53. 3. & cum ærumnis. Eccles. 2. 23. & cū vulnere. Iob 5. 18. Gen. 34. 25. & Ps. 68. 27. & cum paupertate. Ps. 68. 30. & cum flagellis. Ps. 17. 18. & cum gemitu. Ps. 30. 11. & fere ponitur pro tristitia. Ezech. 13. 22. Ergo significat cruciatū, aut morbum, qui cum ingenti dolore corporis, & ęgritudine animi coniunctus sit, ex quo necesse sit in lecto decūbere; lectus enim, aut cubile infirmitatis symbolum est. Luc. 17 34. vt infra dicemus. Vt autem corporis dolores, & morbi contingant ad supplicium, aut expiationem, diximus superius cap. 23. vers. 10. 3 *LXX.* *כאב* *Lectus morbi, & infirmitatis symbolum.*

4 Et omnia ossa eius marcescere facit. Afficit, inquam, morbus etiam ossa, ebibitque ossium medullas, clare reddidit Interpres, quod in Hebræo obscurius redditur: multitudo ossiū eius in fortitudine, supple, doloris: Fortitudo enim illa a radice Ethan, vī esse duritia quædam, asperitas vehementia, pertinacia ægritudinis, & cruciatus, alij perennitatem quandam intelligunt, & diuturnitatem morbi. Sic Psal. 73. eadem voce dicitur: Tu siccasti fluuios Ethan, quod Hieronymus dixit: Flumina fortia. Alij, Perennia, aut vehementi impetu profluentia Septuaginta ad torporem retulerunt, Multitudo ossium eius obtorpuit. Nicetas, Horrorem etiam ossium supra torporem addit. Sed eleganter noster Interpres: Marcescere, qui fit extincto natiuo succo, & medullis confectis. Quod si pro ossibus membra vniuersa corporis intelligas, quod in sacro sermone licet, quia membra potissimum ossibus constant, tanquam parte solidissima, ut aliquando diximus; tunc significabit atrophiam, & marcorem, atque torporem vniuersi corporis Vide sup. cap. 20. 11. & cap. 21. 24. & cap. 30. 30.

Fortitudo, & diuturnitas morbi. *אתן* *Hieronym.* *Nicetas.* *Ossa pro omnibus membris.* *Atrophia, et marcor totius corporis.*

5 Vides, ut morbi, & corporis dolores sint frequenter supplicia impietatis: nam qui nostri corporis auctor, & Dominus est, atq; nostrorum humorum, & sanitatis contemperator, cum uidet nos abuti corpore, & uiribus, uires adimit, & sanitatem; atque uinculis dolorum constrictos, & compedibus imbecillitatis detentos, atq. lecto iacentes, tanquam cippo alligatos, tradit tortori: Scriptum est enim: [Qui delinquit in cōspectu eius, qui fecit eum, incidet in manus medici.] Ideo iubet orandū, & sacrificandum pro peccato, & auertēdum ab his, quæ quis facit, ad sanitatem consequēdam; [Fili in tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Dominum, & ipse curabit te. Auerte a delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuū: da suauitatem, & memoriam similaginis, & impingua oblationem.] Peccata sunt, propter quæ Paulus testatur multos apud Corinthios ęgrotasse, & diuturna ualetudinis imbecillitate laborasse: multos etiam suum diem obijsse 1. Corin. 11 30. Sic Iere. 16. 4. comminatur: [Mortibus ægrotationum morientur. Septuag. In morte morbida morientur.] non enim sæuior est hostis gladius, subito uitā eripiens, & conficiens. Ex horum numero, qui cum propter peccata & ægrotāt, & moriuntur, illi erunt, de quibus scriptum est Lucę 17. 34. [Erunt duo in lectō uno, unus assumetur, & alter relinquetur.] Quod S. Ephrem peculiari homil. in hūc locum de ægrotantibus, iustis, & iniustis, & qui in morbo vitam terminant, accipit: per lectū enim infirmitatē denotari existimat. [Sunt, inquit, ægroti, ac languidi iusti, ut Iob, & Lazarus: sunt, & iniusti, vt Cain, & Giezi.] Sed de morbis, & de morborū causis superius diximus.

Morbus supplicium peccati. *Deus vires adimit abutentibus viribus.* *Eccl. 38. 15. 9. 10. 11.* *Aegrotanti, orandum, et pœnitēdum.* *LXX.* *Ephrem.* *Lectus iustorum, & iniustorum genus.*

XX. Abominabilis ei fit in vita sua panis: & animæ illius cibus ante desiderabilis.

1 *Cibi fastidium Lethale* Nausea, *&* abominatio. *Illustratur Dauid, & Moyses.*
2 *Verbum* Abominandi, *de rebus fœdis, & immundis.* Herba, *res immunda. Explicatus Dauid.*
3 *Anima, vegetatiua appetitiua. Panis desiderabilis, ad delitias. Explicatur Daniel.*

1 PErgit in describendo morbo grauissimo, cum pergit Deus contumacem peccatoris animū morbo ingrauescente discruciare. Est autem illa cibi inappetentia, languens, & iacens, ingens malum ægrotantis hominis, & per se mortiferum, vt indicatur Psal. 106. 18 Omnem escam

Cibi fastidium letale.

escam abominata est anima eorum, & appropinquauerunt vsq. ad portas mortis.] Videturque similis quædã inappetentia fuisse coniuncta cum illa saturitate, de qua Ps. 105. 15. Misit saturitatẽ in animas eorũ, quæ eadem videtur vocari nausea, abominatio ventriculi, aut animæ, Numer. 11. 20. [Comedetis vsq. ad mensem dierũ, donec vertatur in nauseam:] quæ est fastidiũ omnis cibi; vt eũ locum clarius legit Onkelus; [Donec fastidiatis, eritq. vobis in offendiculũ] Videlicet tanquam res abominanda, quã quis omnino auersatur. Porro ad nauseã, illa abominatio referri solet, & ad res sordidas, quæ nauseam efficiũt, ita vt nulla ratione traijci aliquid possit. Sic Septuag. hoc loco; [Omnem escam frumenti non poterit sumere. Vox aũt Hebræa in hoc tantum loco inuenitur. & aiunt quidem, Elias Thisbites, Rab. Dauid, Rab. Mardochai, & Complutenses, verbum *Zaham* ad sordes referri, & excrementa, quæ ex cibis egeruntur, quare dicunt significare, non solum abominari, aut nauseare, sed etiam inquinari, & fœdari: eo quod inquinationem & sordes abominati solemus. Quare Elias Thisbites legit hunc locũ: [Execretur tanquam rem fœdam, vita eius panem.] quo eodem verbo vtitur Thargũ, Ps. 105. 20. vbi Septuag. legunt: In similitudinem vituli comedentis fœnum: legit enim; [In similitudinem vituli, qui comedit herbam, & coinquinat se.] Honeste enim, & munde per fœnũ, aut herbam viridem, ex qua multũ fœdi excrementi egeritur, sordes ipsas significari putauit. Quod autem dixit interpres in vita sua; dissoluit, & illustrauit Hebraismum; nam in Hebræo cum verbum abominandi sit generis feminini, vita est suppositum, in hunc sensum; Vita eius abominari eum facit eam.

Abominatio, & nausea. Onkel. LXX. 2 Elias Thisbit. R. R. Dau. Mardoch. Complut. זהם *Thargum. LXX. Herba pro excremento.*

3 Et animæ illius cibus ante desiderabilis. Expositio præcedentis. Animæ, ventriculo, appetentiæ redditur abominabilis ipse cibus desiderabilis; siue vt in Hebræo est; Cibus desiderij, vel auiditatis, qui solebat quondã irritare palatũ, & appetentiam. Is vt esse ille panis, qui Danielis, 10. 3. dr̃ (licet ab alia radice *Hhamad*) panis desiderabilis. Hebr. & Septuagin. Panis desideriorum. Qui quamuis Theodoreto videatur esse panis quicumque; [Panis enim (inquit) necessarius est, & communis omnium cibus; idcirco panem desideriorum appellauit; vt cibũ communem, & alimentorum amabilissimum;] Sed certe ad voluptatem, & delicias pertinet, a quibus tempore illo iustus omnino abstinuit. Sic & panis auiditatis, vel desiderij, erit ille, qui cũ delicatissimus sit, & ex ferre purissimo, velut ex adorea cõfectus, potens est palatum, & appetentiam quantumuis deprauatam irritare; & qui quondam cum summa auiditate sumi solebat ab homine sano. Septuag. paulo aliter legunt: Et anima eius cibum desiderabit. Videlicet, quod tanta sit morbi grauitas, tantaq. corporis imbecillitas, vt desideret quidem, & concupiscat cibum; sed sit ea auiditas inanis, ita vt oblatum cibum non possit sumere, neque traijcere.

Panis desiderabilis, quis. חמד *Theodor. LXX.*

XXI. Tabescet caro eius: & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur.

1 *Cibi fastidium. Marasmus ex inedia.*
2 *Hebraismus.* Non videri, *pro perire. Explicatur Ieremias.*
3 *Ossa prominentia, di extrema macie. Dolor sanus,* Leo. *Explicatur Isaias.*

1 *Cibi fastidium. Marasmus ex inedia.*

EX cibi fastidio, & inedia sequitur cõsumptio totius corporis, cum paulatim cruciatuum, & dolorum funes intendit Deus, idque siuẽ propter febrem cõsumentem substantiam humidam, ex qua marasmus vel xirophia prouenire solet: siue propter solam inediã, ex qua dissoluuntur vires animalis, & molliorea, humidioresq. partes absumuntur, vt medici docent de marasmo, & atrophia disputantes, aut etiam de senio ex morbo.

2 *LXX. Nõ videri, pro perire.*

Tabescet. Propr. exederut, cõsumetur. Septuag. Quoadusq. putruerint eius carnes. Addit lectio originalis: [Consumetur caro eius a visu, uel a uidente. id est, non poterit uideri; caro eius nõ apparebit. Clarius; Non erit caro, quæ uideri possit; sed propter incredibilem corporis extabescentis maciem mutabitur pristinus habitus totius corporis, & tã erit macilentus, vt non appareat ui eo uestigium pristinæ faciei. Quod perit, aut euanescit, dicunt Hebræi, Non uideri. Ierem. 14. 13. Non uidebitis gladium, & fames non erit. Ac si dixisset; Non erit gladius, & famem non videbitis. Sophon. 3. 15. Non timebitis (Hebræa, & Septuaginta, Nun videbis) malum. Ps. 88. 49. Eccles. 8. 16. Vide quæ diximus supra cap. 3. vers. 10. & iterum sequente particula.

3 *Extremę maciei descriptio, ex ossibus prominentibus. LXX. Tygurin. Vatab.* שפך

Et ossa, quæ tecta fuerunt, nudabũtur.] Eleganter, & dilucide, quàm breuiter, & obscure in fonte; Nudabuntur ossa eius, non videbuntur. i. quæ prius non videbantur, neq. discerni poterat, vtpote quæ essent carne operta, ac bene vestita; iam tunc apparebunt, ac si nudata fuissent, ita vt discerni, & numerari singula possint. Quare sapienter, quod in Hebræo est: Nõ videri ossa, Interpres dixit, Tegi, & quasi vestiri superinducta carne. Sept. vero; Et ostendere ossa sua inania. Eleganter Tygur. cum Vatabl [Et promineant ossa eius, quæ prius non videbantur.] Nam quod noster dixit, nudare, a radice *Saphak*, Hebræi dicunt eleuare, aut eminere: consumpta enim carne necesse est ossa prominere, & extare, quæ prius immersa videbantur carne. Quod enim Pagn. & Regia, Caiet. post Thargum, Rab. Dauid, Rab. Leui, R. Mardoch. vertunt; [Ossa eius confringentur, aut, contundentur, deducentes a radice *Suph*, alienum vr̃ ab huc loco: nam *Suph*, potius significat obruere, & quasi conculcando abscondere, vnde dicitur Ps. 138. Tenebræ conculcabunt me. Sed illud tamen non alienum, quod morbo grauissimo ossa malę habent. Hinc enim Ezechias morbi, dolorisq. magnitudinem deprecabatur Is. 38. 13. [Quasi Leo, sic contriuit omnia ossa mea. vbi Cyril. eleganter; Qui tandem Leo? morbi dolor, & tantũ non mors, in speciem infremẽs, & insultum minitans.] Vide quæ diximus sup. cap. 30. 30.

שוף *Dolor sanus Leo. Cyril.*

XXII. Appropinquauit corruptioni anima eius, & vita eius mortiferis.

1 *Inappetentia, & alia symptomata lethalia.*
2 *Varia* Mortiferorum *interpretatio. Ministri crudeles inferendi morbos, & mortem, Dæmones. Varia illorum nomina.* Pollynctores *qui.*
3 *Simpliciter expositio.* Mortuum, & Mortale, *quid in sacro, et vulgari sermone. Illustrati Moyses, David, Paulus.*

1 *Galen. 3. de morb. vulg. ro 1. 3. sist. 71. LXX.*

APpropinquauit corruptioni. Ex tanta macie, & inedia certa mors, vt aliquando Galenus dixit; [Inappetentia, quæ eueniebat in morbo, signum fuisse ipsam naturalem facultatem extingui.] Et per se quidem tum inappetentia, tum tabes mortifera sunt. Septuag. clare: [Appropinquauit anima eius, & vita eius inferno.]

2 *Pagnin. Regia. D. Thom. Nicolaus. Dionys. Philipp.*

Mortiferis. Alij trãsitiue, & actiue reddũt; Mortificationibus. Vatab. [Vt qui tradunt hominẽ morti, hoc est morbis.] Fere eodẽ modo Latini. D. Tho. Nicolaus, Dionys. Signis, & causis mortem inducẽtibus. Sed quorsum nunc, cũ adhuc de morbo egerit, & de signis per se lethalibus? Non dissimile, quod alij per mortiferos intelligũt paroxismos, & alia moribundi hominis signa, ex quibus certa sunt mortis prognostica. Philip. Infernales ministros; Dæmones videlicet homini impœnitenti, & post morbi cruciatus, & dolores non resipiscenti adsunt, rapturi ad æternos cruciatus, vbi primũ egressa fuerit anima e corpore, sicut scriptũ est; Si male egeris, statim in foribus (tui exitus, discessus e corpore) peccatũ tuum (peccati pęna) aderit (itineris comes, sceleris uindex) Forte ẽt per infernales ministros intelligit, spiritus nequissimos, quorũ interdũ opera utitur Deus non solũ ad flagellandum hominem impium morbis, sed ẽt morte; e quorum numero potuit esse ille Angelus percutiens, & interficiens Ægyptios, qui Exo. 12. 23. dicitur Hebraice, *Mashhhith*, i. Percussor, vel homicida, vel corrumpens, aut perdens, & Paul. Græce vocat *Olotreutes*, id est, perniciem afferens. Et Angelus crudelis. Prouer. 17. 11. & Angelus exterminator. Iudith 8. 25. & 1. Corinth. 10. 10. & Rex abyssi, Hebr. *Abadon*, Græce autẽ *Apollion*. Latine, habẽs nomen exterminãs. Apoc 9. 11. Vide quæ diximus supra cap. 2. vers. 7. num. 2. & 3. Hanc eandem rem indicarunt Septuaginta vers. sequẽte, ubi nominant Angelos mortiferos. Tygurina (quod illis etiam Latinis placuit) paulo Latinius, mortiferos, vult esse Pollynctores, qui cadauer lauant, ungunt, pollinciunt, & funus curant, quasi dicat parum abest, quin moriatur, & mortuus iã tradatur pollynctoribus. Sed quidem isti nõ interficiunt, neque

Gen. 4. 7. Dæmones ministri inferendi mortis, & morbos. Varia nomina Angelorum crudelium. משחית *ὀλοθρευτής. Tygurin. Titelman. Oforius. Pollynctores.*

que

que mortem afferunt, de quo est sermo, sed potius mortuum efferunt.

3 *Mortiferi pro moribundis.* Ergo illa mihi ut simplicissima, ita & germana interpretatio uidetur, ut mortiferi dicantur moribundi homines, quasi tamiam morituri, ut qui mortifere ægrotent. Et quamuis proprietas Latinæ uocis id non suadeat; at suadet hanc intelligentiam uox originalia Methim, quæ *Mortalis, et mortuus positione differunt.* significat mortalē, mortuumve, a Muth, id est, morte, hoc discrimine, quod si sub, mem, habet, Seua, ut hoc loco, significat mortalem; at si habeat Tsere significat mortuū; ita ut uiuros adhuc, & mortuus positione tantum differant, quod mortalis rectus incedat, sicut sunt duo puncta Seua(:) at mortuus iaceat, sicut sunt duo puncta transuersa(..) Sed hoc leuioris negotij est; sicut, & illud, quod propter diuersa puncta eandem uocem Methim ad diuersas radices quidam existimant reducendam, repugnante Hieronymo, qui cū habet Seua, reducit ad Muth, id est, mortem, sicut cum habet Tsere, ut constat Isai. 5. 13. Tum etiam hoc loco. Quare si legas pro mortiferis, mortuos, sensus constabit, q. d. Parum abest, quin connumeretur cum mortuis, & moribundi habitum præ se ferat: Quare mortiferi erunt iidem, qui mortales, non solum morti obnoxij, sed mortis certissimæ, atque breuissimæ signa præferentes. Et proculdubio, licet, mortalis, languidioris sit apud Latinos significationis, at apud nostrates in vulgari, sicut, & in Sacro sermone uehementioris est: nam nos mortalem, dicimus, eundemque mortiferum, nam & uenenum mortiferum appellamus, Ponçoña mortal; item & ægrotum, cum colore, oculis, ore, atque totius corporis habitu; mortuum potius, quam uiuentem refert, sicut de eo, qui repentino aliquo timore exanimis exalbescat, dicimus, Puso se mortal. Sic existimo Paulum appellasse suum corpus; [Cum mortale hoc induerit immortalitate, id est, corpus nunc figuris, & effectibus mortis circumdatum, quę nihil nisi mortem reprę sentant, exuerit omne id, quod mortale est, & uitam, uitæque sempiternę signa quasi stolam sibi amicierit: namquod hoc modo mortale est, mortuum refert. sicut 1. Reg. 25. 37 dicitur de Nabal. * [Emortuum est cor eius intrinsecus, & factus est quasi lapis.] & Genes. 2. Morte morieris. id est, senties, præferesque signa mortis certissimæ: & qui te viderit, mortalem agnoscet, censebitque. Sic illud per Seua, Isai. 5. 13. [Nobiles eius interierunt fame.] vel cum Septuag. [Mortui propter famem,] quod Hebraizantes vertunt: viri famis. quanto melius, intereuntes, vel, mortui famę nos, *Muertos de hambre*: id est, macilēti, & exsucti, luridaq. fame cōfecti, & Isaię, 41. 14. per Seua etiā: [Nolite timere, qui mortui estis, ex Israel,] qui velut mortui reputamini, & discriminibus grauissimis expositi estis: & vt Paulus loquitur: Morti destinati. Ergo mortiferos hoc loco: moribundos, aut eos, qui propter grauissimum mortis discrimen mortui reputantur, intelligi oportet. quę grauissimi morbi periphrasis est, vt apud Dauid Psal. 87. 3. 4 [Vita mea inferno appropinquauit, Factus sum sicut homo sine adiutorio. (robore, qui vtriq. melioris cōditionis essē) inter mortuos, liber] ab his cruciatibus, & morbis grauissimis Vide, quanta soleat esse morbi, & doloris acerbitas.

מתים מות

Similes, & idonea expositio.

Mortale pro mortifero.

1. Cor. 15. 53.

* *Puso se muerto, y elosé.*

Morbi grauissimi descriptio.

XXIII. Si fuerit pro eo Angelus loquens vnus de millibus, vt annuntiet hominis æquitatem:

XXIIII. Miserebitur eius, &c.

XXV. Consumpta est caro eius, &c.

1 *Varius, & verus nexus.*
2 *Nexus idoneus. Artificium Oratoris.*
3 *Angelus, pro Prædicatore, aut Propheta. Angelus, nomen officij. Inuocatio, & Patrocinium Sanctorum Angelorum.*
4 *Angelus monet, verberat, primum etiam terret: postea consolatur.*
5 *Angelus* loquens, eloquens, interpretans, *quid. Interpretis munus. Angelorum Patrocinium. Sunt* Oculi, *& aures Dei.*
6 Mille, *&* Millia *de Angelorum multitudine ex Daniele, Paulo, Ioanne.*
7 *Etiam ex supremis hierarchijs mitti ad homines.*
8 *Ad peculiares effectus Angelos peculiares, præter ordinarios custodes destinari. Mul. ex Angelis speculat. homini. Illustratur Dauid.*
9 Angelorum officium. *Amplificant opera hominum.*
10 *Angelus docet hominem.*

Contextus horum sententiarum inter se, & nexus cum præcedentibus singularis est. Primo enim non pauci contendunt proponi ab Elihu aliam rationem, qua Deus solet loqui, & agere cum hominibus: ut nisi homo per dolorem increpatus, & decumbens in lecto, ad se redeat, mittet Deus quempiam Angelum ex suis ministris, suæ voluntatis interpretem, per quem homini exponat, qua ratione resipiscere, & pęnitere debeat. Tunc demum fiet, vt postquam homo Angeli monitu, & pęnitentiæ munere melior fuerit effectus, conualescat ex morbo; præcipiatque Deus Angelo patrono, vt suum alumnum liberet a morte. Sed hæc intelligentia minime quadrat cum præsenti instituto Elihu, præsertim cum his, quæ diximus versic. 14. nam potius intendit Elihu leuiori, & grauiori castigatione corripi hominem a Deo, cum leniori verborum doctrina erudiri se non permittit. Quare tota illa morbi acerbitas non recte recidet in exhortationem Angeli aut cuiuspiam doctoris, cum potius soleat castigari homo graui ægritudine, nisi obediat Angelo, vt dolore resipiscat. Adde, cum Elihu omnia hæc conferre nitatur ad Iobi doctrinam, vt illi ægrotanti, atque dolenti viam ostendat, qua melius habere possit, incongrue nunc illi pollicebitur Angelum deprecatorem, quod ærumnis, & flagellis ut sit (vt ipse Elihu existimat) resipiscere.

1 *Varia nectēdi ratio.*

Nexus præcedens incōmodus.

Ergo illud ad rem præsentem congruentius, vt doceat Elihu, quid æger seruare debeat, quid Angelus illius patronus efficere soleat ad Deum placandum, & illius misericordiam alliciendam, quod ad hominem attinet, vt ad æquitatem cedeat, & flagellatus sapiat aliquando: quod Angeli est, procurare hominis incolumitatem, tum animi, tum corporis; & bona hominis opera Deo offerre, tandemque annuente Deo restituere hominem pristinæ sanitati. His Iobum ad meliorem frugem adducere conatur. & quod non inepti oratoris est, post minarum grauissimarum terrorem blandiloquentia, & solatio aliquo delinire conatur auditoris animum grauiter laborantem. Ab hac intelligentia non longe abeunt plerique Interpretes; sed perpauci illam explicate tradunt. Nunc minutiora singillatim elucidanda.

2 *Secūdus nexus commodior.*

Artificiū sapientissimi Oratoris.

Si fuerit pro eo. Hebraice, Super eū. Vatabl. Apud eū. Quod Tygurina nō inepte reddit: [Cum obtingit ei, &c. q. d. si secum habere contingat, oratorem, & patronum super sua causa, suaque ægritudine deprecanda. Sensum reddit Interpres: potuit etiam proprie vertere, pro: nam præpositio Gnal, non vnius tantum significationis est. Angelus. Quidam Interpres, Angeli nomine Prædicatores, aut Prophetas intelligit recta monentes, & grauiter minantes, nisi homo resipiscat, quippe interpretentur homini, atque exponant quid ab illo requirat Deus; tum etiam doceant, quid æquum, honestumque sit, & iniquitatis etiam atque flagitij reprehendant. Quos propterea existimat hoc loco appellari a Septuaginta. Angelos mortiferos, & a Chaldæo, Accusatores. Quis huic interpreti negat Prophetam, Sanctumve aliquem hominem Dei iussa, & mandata perferentem appellari Angelum in sacro sermone? Malach. Vulgatū Matt. 11. 10. 1. Corint. 11. 10. 27. & 3. 1. enim æque, ac verum est, Angelum esse nomen officij, non naturæ; multos item Prophetas, immo omnes grauiter inuectos esse in peccata populi, diuina mandata perferentes; quod est, Angelorum ministerio perfunctos fuisse. Certe Angeli, aut nuntij nomen in sacro sermone frequentissimum, nunc refertur ad spiritus, nunc ad homines, quod est, ex loci, & sermonis circumstantijs colligendum. Sed nunquid hic locus exigit, vt de homine accipiatur ea tantum ratione, quod potest aliquando accipi? aut vero quid cogit, vt inuocationem, & Patrocinium Sanctorum Angelorum, quod hic nobis vltro locus offert, atque confirmat, vlla ratione infirmemus, atque tollamus? & quod vniuersi fere Interpretes summa consensione astruunt, nos excludamus, atque destruamus? Res profecto minime obscura de Angelo proprie dicto, cum milliū mentio fit, qui Angeli sunt, innumerabiles: & cū loqutionis qua ratio deprecationis pro nobis

3 *Vatabl. Tygurina.*

על

Assumitur: An hoc loco Angelus sumatur pro Propheta et Prædicatore.

Angelus nomen officij.

Sāctorū Angelorum patrociniū, & inuocatio.

Qua probabiliter proprie accipiendum de Angelo.

bis Angelicæ indicatur: cum commiserationis; nam videntur nostra mala tangere proprius custodes nostros: cum curæ & attentionis, qua vel vnum quodpiam pietatis opus a nobis requirunt, quo inuento possint cōmodius nobis propitiari, offerentes illud in Dei conspectu. Denique curandum, nec locum hunc, quo velut districto, & splendenti gladio hæreticos inuocandis Sanctis, & Angelis insequi fæliciter possumus, atque etiam iugulare, vel ipsi illi e manibus nobis eripiant, vel quispiam retundat. Ego contineorem interpretationem huius loci vsque ad vers. 26. de Angelorum patrocinio, & precibus iam proponam, atque ex singulis particulis, verbisque eliciam, & confirmabo.

Locus aduersus hæreticos pro inuocatione Sanctorum.

4 Angelus loquens. Septuag. dixerunt; [Si fuerint mille Angeli mortiferi, vnus eorum non vulnerabit eum.] quod ita elucidat Nicetas, [Qui extremis cruciatibus exercetur, si perpessionis suę causam in peccato consistere intellexerit, atq. ad Deum de errato suo confessus, se conuerterit, impendentem mortē inhibebit, etiā si sexcenti sint, quæ mortem accersant, atque lacessant.] Videntur itaque non tā pro persona nunciante, quā pro ipsa nuntiatione, & indicatione mortis sumpsisse. q. d. Etiam si iam mille signa mala, atque mortifera portendant eius mortem, ope tñ pœnitentiæ viuet, Deusq. sententiā reuocabit. Sed sēsus elegantior, & acrior, si propria mala, pro Angelo, non pro Malacuth, id est, nuntiatione sumatur; Rursus pro Angelo bono; quē etiam sensum amplectitur Chaldeus; [Si est in eo meritū, præparatur Angelus paracletus vnus de millibus accusatorib. vt annuntiet filio hominis æquitatē suam.] Quamuis enim [accusator fratrum suorū] sit Diabolus, & Satanas, at is [accusat nos ante conspectum Dei nostri die ac nocte,] Apoc. 12. 9. 10. Sed qui nos ipsos accusat apud conscientiam nostrā, qui vrget, qui minatur, vt a peccatis ad meliorem frugem conuertat, & mortem auertat impendentē, is bonus Angelus tutelaris est, vereque paracletus: Vnusque de illis millibus, qui sunt [administratorij spiritus in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatē capiunt salutis;] nam proprium est paterna charitate, delinquentes monere, comprimere, & si opus sit, verberare; vt quondam factū narrat Euseb. li. 5. histor. ad finem; Natalem enim quendam in hęresim prolapsum, reuocant verberibus Sancti Angeli; [Natalis deceptus, frequenter admonebatur in somnis: sed cum negligentius susciperet visiones, à Sāctis Angelis per totā noctē verberatus, & pœnis grauibus excruciatus, mane consurgens cilicio se induit, &c.] Atq. Hieronym. etiam ijdē reuocant a nimia lectione, & studio profanorū librorū, illa voce inter flagella resonante, vt ipse de se ad Eustochium scribit, Miserere mei, Dñe. donec ad Præsidentis Christi Iesu genua prouoluti, qui adstabāt. [Sancti Angeli precabantur, vt veniā tribueret adolescentiæ.] Paracleti porro sunt, & consolantur homines post molestiarū, & ærumnarū exercitationes, sicut de Lazaro deportato ab Angelis, in sinū Abrahæ scriptum est, Hic consolatur, Luc. 16. Quid, quod cum apparent, quamuis initio timorem inijciant, ad extremum consolationem, & tranquillitatē relinquunt, vt eleganter æque, ac sapienter docebat, dicebatq. Antonius ille magnus apud Athan. Hieronym. in Matth. 28. Chrysostom. hom. 9. in Matth. Greg. hom. 26. Pasch. Cyril. Catheches. 14. Beda in 1. Lucæ. Alios adduximus super cap. 4. vers. 16. cum de signis veræ reuelationis ageremus.

LXX. Nicetas. Angelus nū[n]tium pro Euangelio.

מלאכות מלאך

Chaldeus. Angelus bonus quomodo nos accuset. Angeli boni, & tutelares verberant interdum suos alumnos. Eusebius. Hieronym. Sāsti Angeli paracleti. Angeli boni primo terrent postea consolantur. Hieronym. Chrysost. Gregor. Cyrill. Beda.

5 Is vero Angelus dicitur loquēs. Pag. & Regia; Eloquēs. nam Rab. Mardochai ait vocem originalem significare [sermonem clarum, & elegantem; & quod vocant Rethoricum.] Alij quidam cū Hieron. exponunt, interpretari, & Melitis vocant Interpretem, aut legatum, qui pro alio loquitur, aut alterius sermonem intermedia oratione tanquam orator, & internuntius eloquitur. nam solent sane oratores bene composita, præmeditataque oratione vti; tum etiam Interpretes elucidantes, quod obscurum erat. Quæ vox etiam accommodatur ad Prophetas, qui interpretabantur populo Diuinam voluntatem. Isai. 43. 27. & pro Verbo Diuino Parabolico, & artificioso, quod indiget interpretatione, Prouerb. 1. 6. Ergo hoc loco Eloqui est, exponere homini, quid velit Deus, & quid ab illo requirat; quod est Interpretis officium; & declaratur particula sequente. Vel potius est, oratorem, & internuntiū agere; aut si Latine dici potest, interloquutorem; quasi qui inter Deum, & hominem se interponat de causa actururus, & de re tota componenda: quod primum, & præcipuum est oratoris, atque legati munus, & sub quo illud primum comprehenditur. Sic sane legati sunt Angeli inter nos, & Deum, deferunt omnium ad nos illius voluntatem, & mandata; nostra item ad illum perferunt, & vel nostras orationes, vel nostra bona opera repræsentant, resque ipsas nostras in meliorem partem interpretantur, vt nos reconcilient cum Deo Et quidem quamuis ea Angelorum intercessione nihil indigeat Deus, neque ad faciendum, neque ad cognoscendum; at indigebamus nos, quibus diuina prouidentia idoneum attribuit patrocinium sanctorum Spirituum, qui ante suum thronum assistunt, vt eleganter Hilarius docuit super id Ps. 129 [Fiant aures tuæ intendentes in vocem deprecationis meæ, &c] Nam cum videretur aurium nomine, ipsos Angelos nobis propitios intelligere, subdit; [Si forte hos esse oculos, vel aures, vel manus, vel pedes Dei intelligere voluerimus, habemus non improbabilis intelligentiæ auctoritatem. Maxime cum scriptum sit; Hebr. 1. Sunt efficientes spiritus in ministeriū missi, propter eos, qui hęreditabunt salutem. Intercessione itaque horum nō natura Dei eget, sed infirmitas nostra ad rogandum, & promerendū, spiritualis intercessionis ministerio indigens.] Sed qui de hoc sanctorum Angelorum interuentu argutam, & elegantē disputationem videre volet, adeat nostrum Nicolaum Serarium ad tertium caput Tob. sua quæst 4. 5. 6 7 8. 9.

Pagn. Regia. R. Mard. מלץ מליץ *Eloquentia Interpretū. Proprium Oratoris, & legati munus. Angeli internuntij, inter nos & Deum. Opportunum Angelorum patrocinium. Hilarius. Angeli sunt veluti oculi aures, manus Dei. Nicolaus Serarius.*

6 Vnus de millibus. Hoc refert Vatabl. ad diuinorum beneficiorum innumerabilitatem, quam suggerat homini ægrotanti Angelus, in hāc sententiam; [Si tunc adsit Angelus bonus, qui ponat ante oculos hois millesimā partē beneficiorū Dei, vt annūtiet, siue inspiret hoīni ipsi, Deū iuste omnia facere, & homo acquiescat, tunc miserebitur eius Deus.] Sed importune hanc partem coniunxit cum sequente; cohæret enim aptius cum præcedente Angelo; tum præterea pro libito suppleuit beneficium, potuisset enim subintelligere peccatum hominis; vt diceretur, Angelus eloqui vnum peccatum de millibus, vt hominem adduceret ad æquitatem. tandem illud durum est, vt Voū de mille, dicatur millesima para alicuius numeri Secundo illud ad phrasim Scripturarum magis accommodatum, quod Isidorus Clarius interpretatur, Vnum de mille, Angelum, uel interpretem, & doctorem, qui idoneus, & fidelis in suo munere uix reperiatur Vnus inter mille; sicut Ecclesiastes c. 7. 29. dixit: [Virum de mille unum reperi] difficile enim inter tot hominum myriades inuenies Viri nomine dignum, & qui officio suo fideliter, & laudabiliter fungatur: sicut ait Apost. de ministris Euangelij, quæsitum esse a Corinthijs; [Vt fidelis quis inueniretur.] Sed hanc quoque interpretationem superius reiecimus.

Vatabl. Praecedens expositio incommoda. Isidorus. 2. Cor. 4. 2.

7 Simplex, & germanum, vt millia, significent innumerabilem Angelorum multitudinem, quæ neque a nobis certo definiri, sciriue potest. Millenarius enim numerus immensitatis est: sicut & Daniel. 7. 10. [Millia millium, & decies millies centena millia] ministrantium, & assistentium Deo. Hebr. 12. 22. [Multorum millium Angelorum frequentia.] Apoc. 5. 11. [Numerus eorum mille millium.] Ergo cum millenarius numerus frequenter ad Angelorum multitudinem referatur, non est, cur hoc loco, vbi de Angelo sermo est, aliorsum trahatur. Tantum videtur obstare, quod numerus Angelorum dicitur esse millia, in numero plurali, Hebr Alaphim. At hoc loco singulare est, mille. Heb. Eleph. Vidit hoc Interpres, & millia vertit, tantumdem ratus singulariter, aut pluraliter dici; quod definitus numerus nō nisi pro indefinito accipi oporteat.

Germana interpretatio. Millenarius numerus nota innumerabilitatis. Millia, aut mille ad Angelorum multitudinem referri.

אלפים אלף

An Angelus nostri ordinarius custos nostram tantum salutem procuret; non etiam alij?

8 Illud vero quæstionē habet, an [Vnus Angelus de millibus significet quempiam ex uniuersis ordinibus, & hierarchijs idoneum esse ea officio ad proxime res nostras procurandas; an uero potius tantum significentur inferiores Angelorum ordines, ex quibus ad nos mittantur Angeli custodes, & rerum nostrarum diligentissimi procuratores? Sicut D. Thom. 1. p. q. 112. art. 2. contendit superiores Angelos nunquam ad nos mitti, sed inferiores tantum: illos enim, uidelicet Cherubinos, & Seraphinos, [denique superiora illa agmina,] ut Gregorius loquitur [ab intimis nūquā recidere.] Res hæc in scholis differitur subtilius, & a nostro Gabriele Vazquez in vtramque partem

An vnus de mille significet quemcūq; Angelū cuiuscūq; hierarch. D. Thom. Greg. Gab. Vazquez ingeniosus disputator.

Greger. de Valentia. Franciſcus Ribera.

partem arguee,& ingenioſe 1 p.diſp.244 Greg.de Valeo.
diſp.18.q.6.Franciſco de Ribera ad cap 1. Epiſtolæ ad He-
bræos docte,& ſolide. Certe vbi ordo eſt,delectus quoque
eſt maximus, vt non ad res quaſlibet, quiuis etiam è pri-

Ordo,et delectus in legationibus Angelorũ.

mis Principibus mittantur,ſed ſuperioribus grauiſſimæ le-
gationes demandentur,minoribus item minores; vt enim
Cyrillus ſapienter dixit ad cap 6. Iſaiæ. [Omnia ab illis ſu-
premis poteſtatibus ornare,ſplendideque adminiſtrantur,

Cyrill.

& adminiſtrationis termini, fineſque gloriæ cuique ſunt

Quemlibet ex qualibet hierarchia poſſe mitti.

conſtituti a Deo, qui omnia pro arbitratu ſuo diſpenſat.]
Sed nemo tamen, vbi res poſtulat, eximitur ex legatione,
& miniſterio obeundo erga mortales, vt Cyrillus eodem
loco ſubiungit;[Idem quaſi iugum eſt omnibus ſanctis ſpi
ritibus, & herili nutui ſeruiunt, non indignam cenſentes
ſeruitutem,ſed honori,laudique ducentes Hæc virtus ger

Heb. 1. 14.

mana,ac genuina illis ineſt,] dicente Apoſtolo,[Omnes
ſunt adminiſtratorij ſpiritus (videlicet Chriſti Domini Mi-
niſtri,& obſequentiſſimi famuli) in miniſterium (famula-
tum,& obſequium Chriſti Domini) miſſi (Græce,qui mit
tuntur. vel qui mitti ſolent, quaſi ex officio ad bonum Ec-
cleſiæ,quod eſt,Chriſti corpus) propter eos,qui hæredita-
rem capiunt ſalutis; Cherubini,Gen.3 13 24. Ezech.10.1.
2.7.Seraphim,Iſaiæ 6 7. [Archangeli,] Tob 12 15. Luc.1.
19.26 Apoc.1 4 Quæ enim his locis Scriptura proprijs,ſu-
premarum Hierarchiarum nominibus narrat, proprie ac-

Hieronym. Amb. Aug. Cyril. Chryſoſt. Dam. Rupert. Beda.

cipienda cenſent ſancti Patres, Hieronymus, Ambroſius,
Auguſt.Gregor. Cyrillus,Chryſoſt. Damaſcenus,Ruper-
tus,Beda.Ergo cum hoc loco dicitur,[Vnus de millibus,]
certe non adſtringitur ad peculiarem aliquem Angelo-
rum inferiorum ordinem, neque ad cuſtodem Angelum
cuiuſuis hominis. Atque hoc ſit primum a me dictum.

Deus ad peculiares effectus peculiares Angelos mittens.

Illud ſecundum;Nihil cogere,vt locum hunc de Ange-
lo cuſtode ægrotantis hominis accipiamus; non enim ſem
per demãdat Deus, quæ ad bonum cuiuſque hominis per-
tinent,ſiue illa animi ſint,ſiue corporis. Angelo ordinario
cuſtodi, ſed ad ſpeciales effectus, ſuum peculiarem Ange-
lum aliquando mittit. Nam [Seraphinus] adurens,expur-

Iſa. 6. 6. Luc. 5. 19. Tob. 5. 20. & 11. 15. & 8. 3.

ganſque labia Iſaiæ; [Gabriel] Zachariam illuminans,&
incredulitatem increpans; [Raphael] Tobiam ſeniorem
ſanans, iuniorem comitans, Saram liberans ab Aſmodæo,
minime erant illorum ipſorum, quos curabant ordinarij
cuſtodes. Sed neque illi quidem (quamuis hoc non omni-
no exploratum) qui miſſi ſunt ad Iacobum,& Petrum. De

Angeli defenſores Iacobi,& Petri, an fuerint ordinarij illorum cuſtodes.

illo Gen.48. 16. [Angelus, qui eruit me de cunctis malis,
benedicat pueris iſtis,&c.] Videtur enim ad illum miſſum
peculiaris Angeli patrocinium ad peculiaria quædam di-
ſcrimina, & difficultates ſuperandas. De hoc vero Petrus
Act. 12. 11. [Nunc ſcio vere, quia miſit Dominus Ange-
lum ſuum,& eripuit me de manu Herodis.] Ex horum
quoq; numero,ideſt, non cuſtodes Loth, & filiorum eius,

De Angelo Danielis,et Loth.

ſed ad peculiarem effectum tunc deſtinati, [Qui eduxe-
runt Loth, & poſuerunt extra ciuitatem dicentes, Salua
animam tuam,&c.] Gen.19 & 17.& quem Abraham pol-
licetur comitem itineris ſeruo ſuo Gen.24.7. [Ipſe mittet
Angelum ſuum coram te, & accipies vxorem filio meo.]
Et quem miſit Deus,[vt concluderet ora leonum,]ne Da-
nieli nocerent.Danielis 6 22.Quamquam hos omnes fuiſ-
ſe ordinarios tutelares, non omnino improbabiliter non-
nulli Theologi ſuſpicentur. Sic vero & diuina Prouiden-
tia, & Angelorum charitas erga mortales illuſtrior eſt,
cum non vnus tantum nominatim ad id deſignatus alum-
num ſuum cuſtodiat, ſed alij extraordinarij ſaluti noſtræ

Alacritas Angelorũ multorũ cõuolantium ad noſtram opem.

proſpiciant,& aliquãdo etiam legio, & exercitus integer;
vt illud non ad vnum, ſed ad plures referendum videatur,
Pſal.33 8.[Immittet Angelus Domini in circuitu timen-
tium eum,& eripiet eos.*Baſilius.* Immittet ſe,&c.] Quod
alacritatem, & celeritatem denotat diuinorum ſpirituum
ad opem noſtram in periculis conuolantium. Theodorus,

Baſilius. Theodorus. Chaldæus. Dionyſ. Nicephorus Theodor.

[Simul pugnat, *Chaldæus:* Moratur, & quieſcit;] ſed illud
iuxta Hebræum: [Caſtrametatur,]vel,caſtra figit:Quam-
uis enim Baſilius,Dionyſius,Nicephorus exiſtiment,[vnũ
Angelum propter fortitudinem integro exercitui,& con-
ferto multorum hominum agmini comparari;] at quis
prohibet plures cæleſtis exercitus milites, & interdum
etiam [plus quàm duodecim legiones Angelorum]intel-
ligi? Theodoretus cum hoc loco iungit illum Apoſtoli;
[Omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus.] Quis enim repu-
gnet eo loco alluſiſſe Dauid,ad duplicia illa[Caſtra]pluri-
morum Angelorum,quæ vidit Iacob[Cum fuerunt ei ob-
uiam Angeli Dei,] Gen.32.2.Aut quis neget tunc [Caſtra

Io.Pineda in Iob.

metatum fuiſſe Angelum Domini in circuitu timentium
eum,] cum dixit Eliſæus, 4.Reg 6.16 [Plures nobiſcum
ſunt, quam cum illis. Et ecce mons plenus equorum, &
curruum igneorum in circuitu Eliſæi?] Sed pergendum
ad reliquum Angeli officium, & interuentum pro ſuo
ægroto.

Quod ſit Sanctorum Angelorum officium erga res humanas.

[Vt annuntiet hominis æquitatem.] Plerique interpre- 9

Latinorum frequẽs expoſitio.

tantur, ab Angelo [annuntiari,] vel præſentari [Deo ho-
minis æquitatem. *ideſt.* Angelum] patronum exponere
Deo ſuum alumnum iam rediſſe ad meliorem frugem,
tot flagellis admonitum; ſic deprecari Angelum morbum
illum, & dolorem grauiſſimum. Neque obſtare poterit,
quod in Hebræo legitur [homo,] cum articulo tertij ca-
ſus,videlicet [ad annuntiandum homini, &c.] ſi; vt Caie-

Datiuus eſt modi.

tanus vult, is datiuus ſit commodi q.d.in fauorem,& vtili-
tatem hominis, Hæc expoſitio frequens eſt Latinorum; &
videtur quidem ipſa fuiſſe mens Vulgati interpretis: præ-
ſertim cum egregie congruat cum re ipſa interceſſionis,
& officij Sanctorum Angelorum, qui vel preces noſtras,

Quomodo Sancti offerãt Deo opera hominum. Auguſt.

vel bona opera offerunt Deo,Tob.12. Act 10 Ita vero of-
ferunt, non vt Deo aliquid ignotum pateſacere, aut nun-
tiare ſe arbitrentur,ſed vt ſuper illis ipſis rebus,[Diuinam
veritatem conſulant,] Vt Auguſtinus ait,& illius bonita-
tem omni cultu,& obſequio digniſſimam,illis quaſi ſacri-
ficijs oblatis proſequantur: [oblatioque *noſtra*, & glorifi-
catio per Sanctos Angelos ad cæleſtem aſcendat maieſta-
tem;] & vt ſimul etiam ſuas obſecrationes, & deſideria
noſtræ ſalutis (amant enim nos) ad Dei cultum, & gloriã
adiungant. Vide Aug.15.de Trin.cap.13.& Epiſtola 120.&

Anaſt. Nicen. Bernard.

in Enchirid.c.56. Anaſt. Nicen. q.61. in Scripturam, Bern.
ſerm.7.in Cant.& ſerm.12 in Pſal.[Qui habitat.] Et qui-
dem in hac interpretandi ratione illud eſt obſeruandum,

Sancti Angeli amplificantes,& exornantes opera humana.

quod Sanctorum Angelorum proprium eſt,ita [annuntia-
re hominis æquitatem,] vt illam proponant meliori, qua
poſſint, ratione, & ad impetrandam Diuinam miſericor-
diam magis idonea,videlicet vel excuſando, & extenuan-
do prætetitam culpam: vel præſentem animi deliberatio-
nem, & æquitatem laudando: & quantum veritas patitur
amplificando, & exornando; Sicut [Satan, & accuſator
fratrum ſuorum,] bona opera noſtra extenuat,& contem
nit; peccata vero exaggerat, ſuaſque etiam ex malignita-
te,& odio calumnias nequiſſimas adiungit. Vidimus hæc
in illo concilio Angelorum,ſuperius,c.1.& 2. illa vero ſan

Cur Sancti Angeli habeant Thuribula in manibus.

cti Angeli tacent,quæ loquitur,& accuſat Diabolus,quare
illa tantum Deo præſentant, quæ ſuauiter olere Deo poſ
ſint; [Thimiamata orationum,& bonorum operum; ideo
habent [Thuribula,& phialas plenas odoramentorum] in
manibus Apoc.5.& 8.

Sed veri etiam ille ſenſus eſt, qui ex Hebræo elicitur 10

Expoſitio cõformior Hebraicæ lectioni.

& non difficile poteſt cum ipſa lectione conuenire,vt [an-
nuntiet hominis æquitatem,] ipſi videlicet homini; vel,
[exponas homini officium ſuum, *prop.* rectitudinem,] qua
homo ad æqualitatem, & iuſtitiam reducitur. nam ex vi

יָשְׁרוֹ

vocis originalis, [æquitas] eſt eiuſmodi rectitudo, in qua
nihil depreſſum eſt, nihil eminens, ſed complanata om-

Pſal. 118. 128.

nia,& ad rectitudinem exacta. Sicut a Dauide dictum eſt,
[Ad omnia mandata tua dirigebar.] ideſt, recta incede-
bam in via tuorum mandatorum. Eſtque [æquitas,] ſeu
æqualitas vitæ gratiſſima Diuinis oculis, ſicut dictum eſt
Pſalm.5.9 [Dirige in conſpectu tuo viam meam. & Pſal.
10.7 Æquitatem vidit vultus eius.]Ergo illud homini pro-
ponit Angelus, quod in Dei oculis rectum fore intelligit.

LXX.

Eandem fere ſententiam expreſſerunt Septuag.[Si annun-
tiauerit homini ſuum ipſius crimen, & ſuam ſtultitiam
oſtenderit,&c.] Illud coactum, quamquam non alienum

Vatabl.

a ſignificatione vocis,quod Vatabl.vult,vt [æquitas] refe-
ratur ad Deum, qui iuſto hominem propter peccata ſua
corripuerit morbi ſupplicio. Quam Diuinorum iudicio-
rum æquitatem, cum Angelo docente agnoſcit homo, ſa-
lutarem ſuſtinentiam, atque pœnitentiam inie. Eſt vero

Proprium Angeli munus, docere hominem. Cyrillus.

Angeli proprium illud munus;docere hominem: vt enim
Cyril. Ieroſol.Catech.14 eleganter ait de Angelis prædi-
cantibus Chriſti Reſurrectionem, [Angeli præſentes vbi-
que curant ignorantias.] neque tantum Phyſicam, & me-
dicinã,vbi opus eſt,docent vt Raphael Tobiam; ſed Theo-
logiam, & Fidei myſteria, reſque futuras; vt qui dicuntur

loquuti in Prophetis, aut illos instruxisse. Non immerito sane vocantur septem [Lampades ardentes ante Thronum, qui sunt septem spiritus Dei,] Apocal. 4. & 5. quod non solum ipsi fulgentissimi sint, sed omnes etiam, ad quos mittuntur, magna rerum sublimium luce collustrent, cuius rei exemplum, symbolumque pariter exhibuit Angelus, qui Act. 12. 7. cum [astitit] Petro, qua erat ipse luce præfulgens, [lumen refulsit in habitaculo.] vt pie, & sapienter obseruat Gerson tract. 8. super Magnif. c. 3.

Cur Angeli dicantur Lampades. *Gerson.*

XXIIII. Miserebitur eius, & dicet; Libera eum, vt non descendat in corruptionem; inueni, in quo ei propitier.

1 *Primus modus contexendi sententiam Dei misericordia erga ægrotos, & moribundos illustrat Paulus, & Dauid.*
2 *Secundus contextus, Angelorum pro ægroto patrocinium. Raphaelis diligentia in curando Tobia.*
3 *Angeli oratio pro suo alumno.* Redimere vitam, *quid.*
4 Propitiatio *quid proprie.* Propitiare *actiue aut passiue. Propitiatorium quale. Explicatur Moyses, & Dauid.*
5 *Longior vita nullo pretio parabilis. Sola pœnitentia redimit. Explicatur Dauid, & Salomon.*
6 *Angelorum studium requirendi ab homine pietatis opera: abigantur nostris peccatis.*

1 *LXX. Gregor.* MIserebitur.] Suppositum huius verbi, adeoque totius sententiæ incertum. Et quidem a Septuaginta & a plerisque Latinis post Gregorium supponitur Deus, qui misertus ægrotantis, & afflicti hominis, demandet Angelo curationem, & restitutionem pristinæ valetudinis. Dicatque, pergratum sibi extitisse inuenisse in homine aliquid, quod propitiatione, & veniæ largiendæ aditum patefaceret (quæ ipsius est bonitas ad parcendum, & miserandum valde propensa) videlicet Angeli sancti interuentum, & ipsius hominis ægrotantis resipiscentiam; [Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat.] Decursus hic pius est, pariter ac elegans. Verum enim vero Creatori ipsi nostro, & formatori nostrorum corporum non potest per se ipsam, aut mors aut morbus & tabes nostri corporis placere, neque non potest non illius paterna viscera misereri grauiter dolentis, & ægrotantis hominis. Indicauit hoc Paulus cum Philip. 2. 27. de Epaphrodito scribit; [Infirmatus est vsque ad mortem sed Deus misertus est eius; non solum autem eius, verum etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.] Vbi quamuis videatur Chrysost. hoc dictum esse a Paulo, [secundum communem audientium consuetudinem mortem metuentium; neque hoc loco philosophari.] at subtiliter profecto de Diuina misericordia in nostris etiam corporis ærumnis, morbis, morte philosophatur. Sicut & ille, qui non ex alio, quam ex morbi sui magnitudine, & totius corporis imbecillitate, Diuinam misericordiam commouebat, [Miserere *mei quia* mei, Domine, quoniã infirmus sum.]

Prima medendi, & exponendi ratio. *Ezec. 3. 18.* *Dei misericordia in ægritudine hominis.* *Chrysost.* *Psal. 6. 3.*

2 Sed quidem erit non minus cohærens sententia, si de Angelo illo pro ægroto deprecante accipiatur, qui dicatur sui ægroti misertus. Sicut enim opera Diaboli sunt aliqui morbi, & cruciatus, ac dolores humani, vt indicatur Luc. 13. 16. 2. Corinth. 12. 7 Galat. 4 14. & nos diximus, c. 2. vers 7. nu 3. atque id quidem ea inuidia, & sæuitia Diaboli aduersus genus hominum; ita sane sancti Angeli ex benignitate, & ardentissima charitate nostræ incolumitatis, & bonæ valetudinis, nisi aliud exigat Diuina voluntas, & gloria, cui maxime intendunt, curatores, atque procuratores, sunt, & velut vnius Ecclesiæ partes, altera fortior, semperque valens, alterius infirmitati, & miseriæ corporis, & animi, miserata subuenit, & vt Augustinus dixit, capit 56. Enchirid. pars, quæ [in sanctis Angelis beata persistit, suæ parti peregrinanti, sicut oportet, opitulatur, quia vtraque vna erit consortio æternitatis, & nunc vna est vinculo charitatis.] Quanta igitur alacritate putas descendisse [Raphaelem Archangelum, vnum e septem illis primis principibus, qui ante Deum adstant,] vt curaret cæcitatem (rem tam paruam, priuati hominis, moribundi senis) Tobiæ? Quanta porro lætitia factæ medicinæ, & sanitatis restitutæ, putandum est eundem se [Medicinam Dei] suo nomine, atque officio lætanter professum fuisse, cum diceret: [Misit me Dominus, vt curarem te, & Saram a Dæmonio liberarem?] Quod vero peculiari suo nomine præfert Raphael, videlicet, [Medicinam Dei,] quam multi quoque alij Angeli re ipsa præstitisse existimandum est, cum alumnos suos adhibita inuisibili sui patrocinij, & custodiæ medicina, morbis periculisque grauissimis liberarunt? [Magna,] inquit August. [cura, & vigilanti studio adsunt nobis, omnibus horis, & locis, succurrentes, & prouidentes necessitatibus nostris, & sollicitudine currentes inter nos, & te, Domine.]

Diabolus effector ægritudinis, Angelus sanitatis. *Angelus, pars Ecclesiæ fortior & firmior, cõpatitur.* *August.* *Raphaelis alacritas, & diligentia in cura de Tobia.* *Tob. 12 14.* *Aug. in Soliloq. c. 27.*

3 [Et dicet; Libera eum.] Hæc etiam pars indifferens vel ad Deum, vel ad Angelum. Si ad Deum, sententia erit; Deum iam tunc misertum ægrotantis hominis, demandare Angelo salutis curam, & vt assistat diligenter medico, illique inspiret optimam medicinam, neque sinat per incuriam, & ignorantiam aduersa remedia præcipere; vt infirmum erigat, & consoletur, & ad sumendas potiones, & pharmaca excitet; humores malignos coerceat, ne inuadant cor, aut partem aliam principem, vt temperet ab æstu vitalia; vt vim excernendi fortiorem reddat; denique totum negotium curationis diligenter procuret. vt a Raphaele diligentissime curatum est. Sed lenissimus contextus, vt de Angelo deprecatore hæc quoque pars, sicut & præcedens accipiatur; nam Angelus ea grata, & commiserante voluntate, deprecans morbum, [Dicet] Deo; [Libera eum. *Pagn.* Redime eum; ne descendat in corruptionem.] proprie in [foueam,] sepulchrumve, qui est corruptionis locus. Septuagin. [Retinebit, ne cadat.] Res potius præstanda a Deo vitæ, & mortis Domino, quam ab Angelo. Sicut voce fere simili dicebat Dauid, Psal. 54 19. [Redimet in pace animam meam ab his, qui appropinquat mihi.] & Psalm. 102 4 [Qui redimit de interitu vitam tuam.] Quod quid aliud est, quam eum, qui Diuino beneficio amissam, ac pene desperatam sanitatem receperit, sic a morbo liberum esse, vt in sui Redemptoris potestate tunc denuo se futurum agnoscat, atque sibi dictum existimet; [Ecce sanus factus es, iam noli peccare.] Ioann. 5. 14.

Angelorum diligentia in curãda suorum alumnorum valetudine. *Lenior contextus.* פרע שחת *LXX.* *Cõualescẽs ex morbo, nouo titulo deditus sui Redemptori.*

4 כפר [Inueni, in quo ei propitier.] In Hebræo per nomen verbale; [Inueni expiationem, *aut*, redemptionem, *aut*, propitiationem, *aut*, deprecationem, *aut*, placationem;] videlicet Dei antea irati. Hæc enim omnia coniuncta sunt in voce originali; tum etiam [pretium,] quod pro redemptione, & remissione peccati offertur, idest, quod propitiationem mereri, aut impetrare, quod Deum placare possit, & propitium reddere homini, quasi pretio, & redemptione oblata. Sic dicitur etiam Angelus [propitiari homini,] cum Deum propitiat homini. & in hac significatione actiua, [propitiari] dicitur Exod. 30. 10. [Deprecabitur Aaron, *alij*, expiabit, *prop.* propitiabit,] placabit; Septuagin. [Depropitiabit. & Leuit. 4 20. Rogabit pro eo.] Septuag. [Depropitiabit.] Sic igitur hoc loco Angelus dicitur propitiaturus homini, qui propitiabit, precabiturque Deum pro eo. Significat vero ipsa vox originalis cooperire, linire, aut operire bitumine, quod est, quasi pristinam faciem rei alicuius, aut immunditiam abscondere, & aliam nouam superinducere. Quod etiam eleganter refertur ad deletionem & abstersionem peccati alicuius, & condemnationem præteritæ culpæ, q. d. Angelus; Inueni iam aliquid, quo excusare, & tegere, dissimulareve possim anteactæ vitæ sordes, & peccata, & nouam faciem inducere; videlicet pœnitentiæ propositum, & charitatem in Deũ, [quæ operit multitudinem peccatorum:] & lachrymis, velut salutari quodam bitumine, noua facies animo sordido inducitur. Inde dicitur [propitiatorium;] quod erat Arcæ operculum, quo quasi lex inclusa in Arca operiebatur, nuper illam pateret cognitio peccati. In eo igitur operculo, & tectorio Arcæ exhibebat se Deus propitium, quasi tegentem nostra peccata. vt nõ mirum sit illos prædicari a Dauid [Beatos, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata,] Psalm 31. 1.

Quo Angelus propitiet homini. *Pagnin.* *Caiet.* *Regia.* *LXX.* *Condonatio peccati, quasi inducto noua faciei.* *Propitiatorium vnde dictum.*

5 Tum illud, quod supra indicauimus, vocem hanc sonare [pretium.] q. d. Angelus, vt Caiet. legit. [Inueni pretium;] inueni quo animam, & vitam huius hominis quasi, oblato pretio redimere possim ab interitu. Sed obstat (inquis) quod ait Dauid Psalm 48 8 nullum esse pretium, quo possit longior vita impetrari, aut a morte instante redimi; [Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem (Hieronym.) propitiationem suam, & pretium redemptionis animæ suæ, & laborabit in æternum (vt laboribus huius vitæ diutius vacare possit) & viuet (viuere possit) adhuc in finem, Hieronym. vt non videant interitum.]

Caietan. *Pœnitentia, quasi pretium redemptionis, & vitæ.* *Hieronym.*

tum.] q. d. quamuis quis plusquam fraterno affectu alterius vitæ tuendæ, & producendę consulat, nullam inueniet propitiandi, & pretij offerendi rationem, qua emere, redimereve vitam possit. Qua igitur ratione inuenit Angelus redemptionem, & propitiationem animæ, & vitæ ægrotantis hominis? Responsum in promptu: Quamuis diuitiæ interdum dicantur redimere hominem a morte, mortisve discriminibus, quæ illi vel per inuidiam, vel calumnias intentantur, sicut Prou. 13. 8 dicitur; [Redemptio animæ viri diuitiæ suæ.] at pecuniæ nec a morbo, neque a morte

Propter pœnitentiã, & lachrymas Deus adijciens plures vitæ annos.

instante redimunt, vbi quis [appropinquauit mortiferis.] Vnum illud pretium inueniri potest. [Pœnitentia peccatorum propter quam sæpe Deus, [Videos lachrymas & audiens orationem] ægrotantis hominis [adijcere] solet plures vitæ [annos.] Isai. 38. 5. Vide, quæ supra diximus, versic. 19.

6 *Angeli requirentes a nobis bona opera.* Hic obseruandum, quantum sit Angelorum studium, & desiderium quærendi, & requirendi a nobis bonum aliquod opus, quod impetrandæ veniæ aditus sit; quantum gaudium [inueniendi.] Hinc illa lætitiæ signa ex nostro

August. *Bernard.*

profectu; tristitiæ ex defectu. August. Solil. c. 27. [Quoties bene agimus, gaudent Angeli, & tristantur dæmones: quoties a bono deuiamus, Diabolum lætificamus, & Angelos suo gaudio defraudamus *Bern. serm. 3 super Missus est.* Holocaustum sanctæ deuotionis nostræ gaudent se offerre

Basilius.

Deo in odorem suauitatis. *Basil. super Psalm. 33.* Quemadmodum fumus apes, & quæ graue olent columbas expellunt, sic Angelum vitæ nostræ custodem lachrymabile multum, ac fætens peccatum abigit.] Vide Bern. serm. de S. Michaele, & serm. 7. in Cant. & serm. 2. de Natiuit.

XXV. Consumpta est caro eius a supplicijs; reuertatur ad dies adolescentiæ suæ.

1 *Sententia paraphrasis. Varia lectio. Vulgati defensio. Explicatur David.*

2 Excutere, & Excussum *in sacro sermone quid. Cur adolescens dicatur* excussus. Excussum de re inutili. Tempestas, stupa, *vnde dicantur. Explicatur David, Moyses, & locus Iudic.*

3 *Senium ex morbo. Conualescens ex morbo comparatus cum puero.*

4 *Integra valetudinis circumloquutio. Illustr. Amos.*

1 *Lucida sententia paraphrasis.*

HOc etiam ad excitandam Diuinam commiserationem & ad deprecandum morbum, videtur Deo dici ab Angelo mediatore: Iam satis suppliciorum sumptum est de homine, satisque pro peccatis suis sæuijt in illius carnem, corpusq; vniuersum morbus acerbissimus, quo præterita scelera expiauit. Instauretur itaque iam, o Deus benignissime, illius vita; & viuendi omnes facultates tuo beneficio renouentur, vt iuuenescere, & mollissimæ pueri-

Hebraizantiũ dissensio a Vulgato.

tiæ, nitidæve adolescentiæ florem, roburque imitari, ac recuperare videatur. Hæc est bene cohærens sententia, mensque Vulgati. Sed, bone Deus, quantum ab illo dissident aliqui, bona, vt ipsi censent, causa, vt quibus aperte fa-

Pagnin. *Caiet.* *Vatabl.* *Tygur.*

ueat lectio Hebræa, itemque Græca Septuag. Ergo legunt illi Pagn. & Caiet. [Tenerior efficietur caro eius carne pueri. *Vatabl.* Succulentior erit caro eius, quam erat in iuuentute.] Tygur. per paraphrasim; [Recipiet caro eius vegetabilem vim, etiam maiorem, quam in pueritia habuit.]

רטפש

nam vocem, *Rutaphas*, quæ subest hoc in loco, & sub illa forma nusquam alibi reperitur, deducunt a radice, *taphas*, quæ semel item inuenitur, Psalm. 118. 70. Vertiturque a Græcis, & Latinis, Hebræisque vniuersis [incrassari,] aut crassum, pingue, & obesum esse; Coagulatum (*Hieronym.*

Hieron.

Incrassatum.) est sicut Lac (*Hebr. & Hieronym.* Sicut adeps) cor eorum. Pinguedo autem, & crassitudo ad insipientiam, & stupiditatem refertur. Quare Elias Thisbites ait, quod [Euil, Cecil, çacal, & Nabal (hæc nimirum sunt stultorum nomina) omnia in Thargum transferuntur per Taphas, id est, stulte egit; desumptumque est ab illo; Incrassatum est velut adipe cor eorum.] nos hominem bardum, & stupidum vocamus, [Basto, y Gordo.] quod pinguis venter videatur gignere crassam, & pinguem mentem. Ergo necessario existimant legendum; [Caro eius succulenta,] pin-

LXX.

guis, obesa, bene compacta. Græci etiam in eandem interpretationem conspirant, legentes; [Renouabit corpus eius.] Vt significetur effectus intercessionis Angelicæ, &

Latini interpretis defensio.

impetratæ valetudinis. Sed interpres vocem illam singularem, singulari huic loco aptandam existimauit, neque quidquid aliud significare, quam quod res subiecta exigebat. Cum que non oporteat alterius radicis ramum esse, nemo poterit erroris aut ignorantiæ interpretem conuincere. Contrariam itaque significationem tribuit, [Consumpta est caro eius,] extenuata, & prope iam consecta. Illud vero, quod [de pueritia,] adolescentiave dicunt; stat mecum.

2 [A supplicijs.] est item hæc pars valde litigiosa; nam quod in Hebræo est, nihil videtur habere supplicij; sed ex

מנער נער

verbo; [præ puero, *vel*, præ pueritia *minghar*] Est enim *naghar*, puer, siue adolescentes tener adhuc, & in flore ætatis, a verbo, [naghar,] quod significat excutere, aut concutere. Vnde habet suum nomen puer, siue adolescens, vel quia excutitur e sinu, & e molliore cura parentum, & trudiur foras ad aliquid operis faciendum; vt aliqui languidius interpretantur; vel vt alij vehementius, quia excutit

Forster. *Vnde dicatur puer, vel adolescens.*

se, sicut solent alacres, robusti, & agiles se excutere, quasi accingentes se ad aliquid operis aggrediendum, vti solet [Catulus leonis iubas excutere,] Ierem 51. 38. & sicut Samson male de fortitudine sua securus, Iud. 16. 20 [Egrediar, sicut ante feci, & me excutiam] & sicut viribus & alacritate resumptis, vt se [excuteret de puluere, & cõsurgeret,] dictum est Ierusalem Isai 52. 2. & sicut cum quis expergiscitur, & consurgit, alacer, & expeditus, se excutit, quod nos dicimus, [Desechar pereza, O, desperezarse] propterea enim significat idem verbum [consurgere, *aut* expergisci, Zach 2. 13. Consurrexit, (excitatus est, & excussit se) de habitaculo sancto suo. (Septuaginta. De nubibus sanctis

LXX. *Excussos aut excutientes, quis. Theodoret.*

suis) quod vtique virtutis, & fortitudinis est, quare robusti, & potentissimi adolescentes [filij excussorum,] vel potentum, & iuuenum, vel [iuuentutis; vel filij excussi,] id est, iuuenes, & potentes nominantur, Psal. 126 4. & quamuis Theodoretus hoc loco [excussos] interpretetur, [imbecil-

Hieron.

les, & admodum miseros;] at verum est, quod dicit Hier. ad Marcellam Epist. 141. [Excussos consuetudo sermonis humani vegetos, & robustos, & expeditos vocat. *et* ipsi Septuagin. Interpretes in Esdræ lib. pro iuuenibus transtulerunt; in quo ita scribitur; Medij excussorum faciebant opus, & medij eorum habebant hastas. *Sed de* excussis, *atq;* excutientibus] grauiter eo loco Hieronymus argute, &

August. *Excussum de re inutili.*

belle Augustinus, qui tacito nomine Hieronymo respondet, [excessum] dici, non solum, qui ab alio, tanquam puluis, aut res inutilis excussus sit, sed [qui se ipsum excutiat,] hanc itaque tantum excutiendi, & adolescentis excussi, aut excutientis se significationem attenderunt Hebraizantes. Sed tamen Vulgatus vlterius, & subtilius; quia quod excutitur, inutile est, & excussum, vt August ait, [Dicetur, quod excutiendo exilit, vnde, & dicitur excussus puluis. *vnde* excussum] ad rem inutilem, vel nociuam transfertur, quæ proijcitur, & remouetur, vt dicam infra cap. 38 13. [Vt excutiantur impij excutiuntur] a Deo. Atq; adeo, [excuti] ad supplicium pertinet, & ad iactationem molestissimam, cum hinc inde quis iactatur, concutitur, excutitur, neq; vnquam quiete finitur; velut in tempestate aliqua maxima. est enim

Tempestas vnde dicta.

etiam ab hac ipsa radice [tempestas,] quasi excussio, & iactatio: & inde etiam dictum est, Exo. 14. 27. [Inuoluit (Se-

Vulgati de sensio.

ptuag. Excussit) Dominus Ægyptios in medijs fluctibus.] Quod reperitur Psal. 135. [Excussit (Hieron. conuoluit) Pharaonem, & virtutem eius in Mari Rubro.] Quare etiã

Stupa vnde dicta Heb. R. Mardoc.

hinc nomen habet [Stuppa,] quod confractione quadam, & contritione, vt Chimhrait, & R. Mardoch. exiliat, & excutiatur ex lino. Vides iam solide legisse, & intellexisse Latinum interpretem, [Consumpta est caro eius præ excussione,] iactatione, & contritione. quod quid aliud est, quã supplicium, & molestissimi morbi iactatio? Deniq; quidquid Hebraizantes sua illa lectione exprimunt, sequente parte continetur, secus inutiliter repetenda.

3 *Conualescẽs ex morbo puero cõparatus.*

[Reuertatur ad dies adolescentiæ suæ.] Vt qui ex diuturno morbo contabescens, senio videbatur confectus, recuperata iam valetudine, & lento depulso cõualescens, quasi ad aspiciendam denuo lucem reuocetur, adolescat quasi ætatis flore, & infirmitate ac viribus totius corporis confirmetur. Elegans sane hominis ex morbo conualescentis

Cõualescẽtia, & valetudinis circũloquutio.

cum puero, & adolescentulo comparatio; crescit vterque, augetur, distenditur ad iustam magnitudinem. Est etenim periphrasis virescentis, & viuidæ naturæ, nullis adhuc prauis humoribus, aut morbis fœdissimis debilitatæ, & fractæ.

4 Reg 5 14 [Reſtituta eſt caro Naaman, ſicut caro pueri
Galenus. paruuli,& mundatus eſt.] Certe Galenus in arte medicinali. tit too in eodem gradu, & curatione [conualeſcentes, *atque,* ſenes] coniungit, vt quo quia melius habet, eo videatur magis recedere ab ſtatu ſenectutis, [& reuerti ad dies adoleſcentiæ.]

4 *LXX.* Græci ſententiam integram, paulùlum immutatam ſic reddunt, [Renouabit corpus eius, ſicut tectorium in pariete, & oſſa eius implebit medulla, & molliet carnē eius ſicut paruuli; & reſtituet eum virum factum inter homines.] *Circumlocutio confirmata valetudinis.* Perelegans ſane integræ, & confirmatæ valetudinis deſcriptio,& inſignia etiam pœnitentiæ fructus; [Nec.n. illa, *ait Nicetas,* tantum mortem prohibet; verum etiam integram valetudinem largitur.] *Pœnitentiæ fructus.* *Nicetas.* Illa autem cum tectorio [parietis] ſimilitudo in hunc modum elucidatur ab eodē Catenæ auctore;[Quemadmodum ij, qui vitium facientē; *Pulchritudo comparata cum pariete lito.* & labantem parietem vident, linitēda calce renouant, atq; reſtituunt; ſic Deus illius corruptum corpus renouabit, & ad priſtinam dignitatem excitabit, ac ferme iterum conformabit.] Vbi duo opportune indicatur, videlicet tū pulchritudo reſtituta, cum firmitas, & vires redintegratæ diuino beneficio. Quare cum pulchritudinem, ſimulq; robur populi ſui auferenda, prædicit Amos 7.7.[Ecce, *inquit,* Dominus ſtabat ſuper murum litum (pulchrum nimirum aſpectu, beneque firmum) & in manu eius trulla cæmentarij (ſua enim manu, atq; potentia decorem,& robur ſui populi tuebatur Deus, quaſi parietem quendam calce ſuperinducens. *Hieron.* Eſt, inquit Hieron trulla cæmentarij, qua ſolent ſuperinduci parietes, & non ſolum pulchritudinem accipere, ſed & fortitudinem contra iniuriam imbrium. Subditur ſtatim totius viſionis expoſitio) Ecce ego ponā (deponam) trullam in medio populi mei Iſrael: non adijciam vltra ſuperinducere eum.] Superinducit itaq; corpus Deus, quod ferme collabebatur, & ruebat; & erectum, confirmatumque virili pluſquam robore inſtruit, hoc enim eſt, quod dixerunt Septuaginta; [Virum inter homines] factum,&c.

XXVI. Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit, & videbit faciem eius in iubilo; & reddet homini iuſtitiam ſuam.

1 Deprecari. *Quid proprie in ſacro ſermone. Ex Paralipom.*
2 Dei facies *quid. Gratiarum actio pro conſequuta ſanitate, Illuſtratus Iſaias.*
3 *Gratia amiſſa reuiuiſcens per pœnitentiam. Iuſtus ex iuſtitia ſua referens fructus vberes.* Viuere, *&* vita *ad felicitatem. Illuſtratus locus Actorum.*
4 Reddere iuſtitiam *quid. Illuſtrati Dauid, & Ieremias.*

1 ET deprecabitur.] Quis? a pleriſque ſubauditur homo, qui iam tandem reconciliatus Deo, audebit faciem ad illum leuare, orabitque, atq; exorabit, & gratias pro accepto beneficio perſoluet. Ego libenter hanc quoque particulam ad Angelum refero, vt ſit quaſi clauſula interceſſionis Angelicæ; ſic, inquit, deprecabitur Deum pro homine
Deprecari quid. Angelus. Iam id, quod ſequitur de Deo; Deus exoratus propitium, atque placatum ſe exhibebit homini. In Hebræo,
רצה [Beneuolet ei, *aut* diliget eum,] aut, vt Caietanus etiam vult, [Gratificabitur ei.] non omnino male. namque ſignificat verbum originale, ita complacere alicui, vt rem gratiſſimam illi facias; diceremus nos. [Darale cōtento;] & aliquando ad conceſſionem rei poſtulatæ pertinet, vt 2.Paral.10 7.[Si placueris populo huic,& lenieris eos verbis clementibus (Si les dieres contēto, y buenas palabras) & illud Hieron. 14 12 Si obtulerint holocauſtomata,& victimas, non ſuſcipiam ea.] Hebræi Complutenſ. [Non
Complut. *LXX.* complacebo eis. *Septuag.* Non placebo mihi in eis.] Vtrūq; eleganter. [Ni me dare por contento, ni les dare contento.] Nihil a me impetrabunt ſacrificijs; illorum poſtulatis neque annuam, neq; gratum faciam. Sic hoc loco [Placabilis erit Deus,] precibus, & poſtulatis annuens,& Angelo interuenienti, hominique laboranti gratiam faciens.

2 *Tygur.* *Vatabl.* [Et videbit faciem eius in iubilo.] Aliqui de Deo, qui, vt Tygurina ait,[faciem ſuam oſtendet lætam. & Vatabl. Fauore ſummo proſequitur] hominem; ſed commodius, & germanius de ipſo homine, qui reſtitutæ ſanitatis beneficio exultans, Deo ſe exhibebit gratum,& ad templum, locumve ſacrum, vbi ſe Deus quaſi præſentem exhibet, adibit, vt [in iubilo] vel in acclamatione, hymnis, Canticis,& gratiarum actione, [videat illius faciem,] Id eſt, in diuinæ maieſtatis conſpectu veneràbundus ſe ſtatuat. Sic aliquando [Dei facies,] vel arca, vel templum, in quo erat arca, vbi *Dei facies.* Deus præſentem ſe exhibebat, Exo.25.30 [Panes propoſitionis (Hebræor. Facierum) in conſpectu Dei,] & 2 Paral. 7. 14. poſt perfectum templum, ait Deus; [Elegi locum iſtum mihi,&c. Septuag. Intrabit,] videlicet in templum, *LXX.* [facie hilari cum profeſſione, Nicetas. Diſciplina perpur- *Nicetas.* gatus gratiarum actione, & hymnis Deū celebrabit.] Cuiuſmodi eſt illud Ezechiæ ſanitatem precantis; [Domine *Iſa.38. 20.* ſaluum me fac; & Pſalmos noſtros cantabimus omnibus diebus vitæ noſtræ in domo Domini,] Atq; ad eandem rē *Cyrill.* Cyril.& Euſeb. referunt id,[Sicut pullus hirundinis, ſic cla- *Euſebius.* mabo; meditabor, vt columba Carmina, inquit Cyril. pro gratiarum actione emittēs, pollicetur ſe imitaturum aues, quæ canoræ ſunt Euſeb. vero; Quoniam præter ſpem, ſalus mihi contigit, Hirundinis,& Columbæ cantilenas imitabor, tibi hymnos contexens, qui mihi vitam largitus es.]

[Et reddet homini iuſtitiam ſuam.] Duplex eſt Nicetæ 3 expoſitio; [Aut quia, *inquit,* ipſe homo a Deo beneficio af- *Nicetas.* fectus, vnicuiq; in poſterum ius ſuum tribuet; illudque co let diſciplina factus melior. (vides non niſi nimium coacte ſententiam hanc tribui nemini cum contextus aperte de Deo loquatur,) aut quia Deus eos, qui ita ſunt affecti, iuſtitia imbuit, vitæque anteactæ errata condonabit.] Hanc ſecundam interpretationem fere ſequitur Vatablus. Eſtq; *Vatabl.* frequens Latinorum, vt ſermo ſit de iuſtitia,& gratia amiſ *Gratia amiſſa per pœnitentiā viuificata.* ſa, quam per pœnitentiā, & iuſtificatione viuificat Deus, & quodammodo amiſſam videtur reſtituere homini. Sed interpretatio videtur non minus coacta, quam ſubtilis. Illa ſimplicior Gregorij, vt [reddere iuſtitiam ſuam homi- *Simplicior interpretatio Gregorij.* ni,] nihil ſit aliud, quam cōferre homini iuſtificationis gratiam; quæ, vt ait Gloſſa, quamuis ſit Dei dantis, eſt etiam *Gloſſa Rab.* hominis accipientis Sicut inquit Gregor. oramus,[panem *Gregor.* noſtrum da nobis,] ita enim noſter eſt, vt detur nobis *Caietan.* Diuino beneficio. Caiet. iuxta ſubiectam materiam, [iuſtitiam] interpretatur, ſanitatem adeptam, quæ ex æquitate quadā,& iuſtitiæ ratione, non condigna, vt dicunt ſed congrua, quaſi in pretium pœnitentiæ, & Angelicæ interceſ- ſionis conferatur a Deo. Hoc plus nimio ſubtile. Illud tan- 4 dem bene cohærens, ſolidumque, vt cum dixerit Deū pla- *Solida, et cohærens interpretatio.* catum temperaturum a ſupplicio, & morbo infligendo, ſubiungat ſtatim cum homine amice, et benigne deinceps Deum acturum,& collaturum, quæ iuſto homine & præmio digna ſunt. Itaque cum prius homini improbo [red- *Deum pœnitenti, & iuſto homini vitā conferre.* diderit] in caput eius [iniuſtitiam ſuam,] atq; dignam iniquitate mercedem; nunc hominem ſanctum non niſi iuſtitiæ fructibus,& præmijs ſanctitatis ampliſſimis cumulaturus ſit; præſertim vita ipſa, qua iuſtos ſuos afficere ſolet Deus; itaq; [reddere homini iuſtitiam ſuam,] erit, illi tanquam iuſto,& amico vitam conferre fęlicem,& diuturnā. Expoſitio hæc lucem, atq; confirmationem capere poteſt ex Ezech.18.21. 22. 23.[Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis,& fecerit iudicium,& iuſtitiam, vita viuet,& non morietur (q.d. fructus pœnitentiæ eſt vita fęlix, ſicut impietatis peracerba mors. quod deinde clarius exponit) in iuſtitia ſua, quam operatus eſt, viuet. e contrario vero, in iniuſtitia ſua morietur Vides iam quid ſit, reddere homini iuſtitiam, vel, iniuſtitiam ſuam. Sic etiam Paulo videtur [reddidiſſe iuſtitiam ſuam Deus, cum Act. 28.3. [Vipera inuaſit manum eius. Et ille quidem excutiens beſtiam in ignem nihil mali paſſus eſt; at illi exiſtimabant eum in tumorē conuertendum,& ſubito caſurum, & mori.] Senſit nimirum beſtiola, vt Theodoretus obſeruauit *Theodor.* quæſtiuncula 19 in Gen. corpus ſancti hominis, illud itaq; neq; morbo neque tumore infecit. [Cum nihil *inquit* pec- *Vipera cur reſiliens e manu Pauli.* cato tenerum, aut molle in eo reperiſſet, mox reſilijt, & in ignem ſe coniecit, ſupplicium quodammodo de ſe ipſa ſumens, quod corpus ſibi cōueniens nullatenus adorſa eſſet.]

Adde etiam ſorte hanc loquutionem aliquid forenſe, & iudiciale olere, vt [Reddere homini iuſtitiam ſuam,] ſit hominem pœnitentem abſoluere ſupplicio,& pœna conſtituta,& dimittere liberum. Quod in fauorem alicuius iudex ſtatuit, dicimus, [Hazer le iuſticia, o guardarle ſu iuſticia.] Vide id Ierem.51.10.[Protulit Dominus iuſtitias noſtras.] idest, publica ſententia Babylonios damnauit impietatis, noſque libertati reſtitutos pronuntiauit innocentes. Pſalm.7 9. Loquutio contraria Iſai.5.23.

Re-

XXVII. Respicite homines; & dicet, Peccaui,& vere deliqui; & vt eram dignus, non recipi.

1 *Prima expositio. Dei patientia, & longanimitas Ægyptiorum lex.*
2 *Secunda expositio.* Respicere. *cum lætitia.*
3 *Expositio tertia. Humanæ imbecillitatis cognitio Pœnitentes sibi, & cæteris precantur veniam. Explicatus Daniel.*
4 *Conualescens ex morbo ægrotantes instruit. Explicatus Dauid.*
5 *Simplex expositio. Periphrasis sanitatis confirmatæ, & ciuilis conuictus. Illustratus locus Regum.*
6 *Peccati confessio ad recuperandam sanitatem ex Dauid. Deus puniens citra condignum, Ægyptiorum consuetudo. Illustratus Sapiens.*

Prima exponendi ratio verisimilis. R. Gerson. Caietan.

1 BReuitas,& contrario Hebraicæ orationis supprimentis sæpe & supposita, & apposita diuinare nos passim cogit. Suppositum verbi [respiciendi,] Deum facit Rab. Gerson, quem nonnulli sequuntur q.d. Deum contemplari homines, expectareque donec resipiscant, & dicant, [Peccaui] Caietanus etiam existimat nunc indicari tertium modum, quo Deus agit cum hominibus, patienter expectando, & suaui prouidentia alliciendo impiobos ad pœnitentiam, respiciendo, & obseruando interim illorũ opera siue ad præmium, siue ad pœnam, quod est [respicere super illos,] vt est in Hebr. Diuinum sane eiusmodi prouidentia vti, & res humanas communi lege moderari, neque semper peculiaribus reuelationibus, aut peculiaribus supplicijs, & morbis peccantes afficere.] Deum credibile est *Plutarchus inquit* quamcumque vitio captam animam, iusto iudicio aggreditur, eius motus perspicere, sic vbi ad pœnitentiam inflectuntur, tempusq; correctionis largiri ijs, quorum non extrema est, & incurabilis nequitia.] Respicit itaque, expectatq; Deus pro sua prouidentia atque Sapientia, & sic illos erudit, & informat ad pietatem, vt dicat homo, [Peccaui.] Illud elegant, quod in eandem rẽ subiungit. [Legem Ægyptiam videntur recte quidã Græcorum descripsisse, quæ iubet grauidam, si mortis fuerit damnata, asseruari, donec pariat. quod si prægnans aliquis non sit, sed progressu temporis actionem, aut consilium arcanum in lucem possit producere, aut occulti alicuius mali indicium deferre, vel, salutaris fieri auctor consilij, aut necessarij vsus inuentor, nonne rectius facit, qui dilato supplicio eam vtilitatem operitur, quam qui præmature eum interficiat?] Censendum profecto idem, de supremo numine [respiciente super homines,] expectanteque salutaris pœnitentiæ partum, gemitusque illos, & voces, [Concipientium, & parturientium spiritum salutis peccaui, & vt eram dignus, non recepi.

Patientia, & Prouidẽtia diuina erga peccãtes. Plut. de sera Numinis vindicta. Ægyptiorũ lex, de muliere grauida mortis damnata. Isa. 26. 18.

Secunda exponendi ratio simplicior. Dionys. שור Philipp. D.Thom. Nicolaus.

2 Sed multo simplicius, multoque germanius, vt tota hęc sententia ad hominem pertineat, qui morbo liberatus, [Respiciat super homines,] Lætus videlicet, & exultans adepta valetudine. Sic Dionysius fauet, quod verbum originale, [respiciendi,] sæpe coniungitur cum lætiori cantu, Exo. 15. Iud. 5. 5. Eccles. 2. 8. Sed languet hic sensus. Illud minus frigidum, quod Philippo, D. Thomæ, Nicolao, & alijs placuit Latinis, quod sese conuertet ad homines, & coram eis peccatum suum pristinum fateri non erubescet; neque non diuinam benignitatem publica confessione celebrabit.

Tertia expositio subtilior. Humana infirmitatis cognitio. אנשים LXX. Propriũ pœnitentis peccatoris, sibi, et cæteris veniã precari

3 Tertio paulò subtilius, [vt respicere homines,] pertineat ad cognitionem humanæ imbecillitatis, quam in seipso suo malo expertus est, sique agnoscere, & oculos conuertere ad hominum peccata, & se cum cæteris peccatoribus Diuinæ iustitiæ submittere, & humanam iniustitiam agnoscendo, & accusando, Diuinam iustitiam celebrare. Facit vox, [homines, Anasim,] quæ significat aliquid miserum, & imbecillum, morbis, ærumnisque obnoxium, tum etiã vox ipsa [respiciendi,] quæ attentam obseruationem, & contemplationem rerum alienarum aliquando affert; qualem insidiantes solent habere. Et ita Septuaginta hâc partem ad accusationem retulerunt legentes. [Tunc accusabit homo se ipsum.] Solent videlicet, quos vere suorum scelerum pęnitet, non solum suam ipsorum peculiarem, sed humanam etiam iniquitatem fateri, accusare, veniamque & sibi, & peccatoribus omnibus precari. Cuiusmodi illud est Ierem. 14. 20 [Cognouimus Domine impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum. & Daniel. 9. 7. Tibi Domine iustitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Iuda, & habitatoribus Ierusalem, & omni Israel, his qui prope sunt, & his, qui procul in vniuersis terris, ad quas eiecisti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccauerunt in te. Domine nobis confusio faciei, Regibus nostris, & patribus nostris, qui peccauerunt.] Vides, vt ad deprecandas suas ærumnas, suaque peccata, respiciebant illi Ierosolymitani reliquorum hominum peccata, dicebantque, [Peccauimus, & vt digni eramus, non recepimus.

Ægrotãtiũ instructio. Psal. 21. 23. Psal. 50. 25 Theodor.

4 Forte etiam res hæc pertinet ad exhortationem quandam, & eruditionem reliquorum hominum, [Anasim,] ægrotantium, & imbecillorum; ad quos suam confessionem dirigat is, qui recens morbo liberatus est, vt alliciat illos ad similem pœnitentiam, & salutare suæ ægritudinis remedium; Sicut qui dicebat; [Narrabo nomen tuum fratribus meis in medio Ecclesiæ laudabo te.] Et iterum; [Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur.] Vbi eleganter Theodoretus; [Tuam benignitatem assequens, pœnitentiæ exemplar ero, & tuæ bonitatis præco, atq; impios commonefaciam, vt ad tuas preces cõfugiãt.]

Simplex, & germana sententia. Circũloquutio sanitatis. confirmata, & ciuilis conuictus. Isai. 38. 25 Theodor. Verbũ Aspiciẽdi aperte Hispanismo illustrata. R. Dauid. Chaldæus. Cõualescentes ex morbo desiderãtes domo exire. Gal. de Arte Medi. c. 200.

5 Sed tandem illud videtur simplex, & germanum, vt [respicere homine,] sit periphrasis valetudinis adeptæ, & cõfirmatæ, atque publici, & ciuilis conuictus. q. d. lecto surgens versabitur deinceps in medio populi; & a morbi molestijs laxatus, redibit ad conuictum; & societatem suorum ciuium, & ad publici muneris functionem. Intelligentiæ huius duplex est argumentum, ex illo Ezechiæ ægrotantis dicto; [Non aspiciam hominem vltra] idest, moriar, & non ero deinceps consors conuictus, & societatis humanæ. Quod eleganter exposuit Theodoretus, [Alienus factus sum a viuentibus, & peregrinus a cognatis meis] ita nunc e contrario, [aspicere homines,] erit minime se alienum præbere cognatis, ac reliquis ciuibus.

Secundam, quod verbum [aspiciendi] significare videtur exitum quendam ad videndum aliquid, cum intentione vel attentione aliqua quod pulchre dicat Hispanus, [Salir de casa a ver, o a mirar.] Quare R. Dauid acute hunc locum vertit; [Ibit ad homines.] Chaldæus; [Diriget se ad filios homini.] quod egregie conuenit homini liberato morbo, & domo egredienti ad conspectum sui populi: ea enim est conualescentis hominis cura non vltima iam tandem exeundi domo, qua se continuit multos dies. Sic Ezechias dicebat Isai. 48 22. [Quod erit signum, quia ascendã in domum Domini?] Et ait ad eum Isai. 4. Reg. 20. 5. [Ecce sanaui te, & die tertio ascendes templum Domini.] Cũ quo facit illud medicorum præceptum pro conualescentibus ex morbo, & cõfirmanda sanitate, [Motus, vehicula, ambulationes, & paulatim se ad cõsueto opera trãsferre.]

Cõfessio peccati in recuperãda valetudine. Psal. 37. 6. Apollinar.

6 Sed quid is, qui in publicum conspectum prodit, dicturus, acturusve? Dicet; [Peccaui;] aperte atque ingenue confitebitur vir sapiens peccatum suum. Videlicet sua culpa, suoque peccato morbum contraxisse: sua item pœnitentia, & Dei benignitate conualuisse. Sic Dauid deplorat amissas vires, & valetudinem, tumores [cicatricum,] & viscera sanie manantia, renes, [lumbos,] & ilia ægerrime affecta, cor palpitans, & [conturbatum; A facie insipientiæ suæ,] idest, propter peccatum, quæ ipsa verissima insipientia est. Hic iterum vides, vt morbi & supplicia corporis, animum erudiant, & admissorũ scelerum vel admoneant, vel accusent. Elegans est illud Apollinarij in Catena Barbari super Psalmo 37. [Supplicia in peccatorum cognitionem, & sensum reuocant, & propterea animis prosunt, tanquam corpora, quæ ex stupore non sentiunt, ad sensum reducuntur.

חטא עוה LXX. Varia lect. Chaldeus. R. Mard. Cõplutens.

7 [Peccaui.] Proprie. Aberraui. [Et vere deliqui;] proprie, Rectitudinem aut veritatem peruerti, detorsi, incuruaui. Septuaginta [Qualia consummabam.] quasi per admirationem; Qualia perpetrare ausus sum. [Et vt eram dignus, non recepi.] Septuaginta. [Nõ digne in me inquisiuit, pro his quæ peccaui.] dilucide, quod in Hebræo breuius, & obscurius. [Non fuit mihi æquale.] citra condignũ punitus sum. aut, [non fuit mihi æquum.] idest, non conueniens, neque commodum. nam quod æquale, aut æquabile est, id ipsum facile, & conueniens est; proptereaque commodum, aut vtile; ideo vox originalis æqualitatem, aut vtilitatem significat. Chaldeus R. Mardochai, & alij Hebræi; [Non profuit mihi.] idest, valde nocuit & animæ, & corporis. Is videlicet solet esse impietatis fructus,

& Dei benignitatis, & bonitatis præmio vltra cōdignum, ſupplicio citra condignum afficientis mortales. Prædicat ergo de diuina bonitate, quod [Sacerdos olim Ægyptiorū *ſcribente Diodoro lib. 2. cap. 3.* Rege iuxta aram hoſtijs deductis aſtante, prædicare ſolebat, magna videlicet voce, audiente populo, Regis virtutes, in Deos pietatem, ac religionem; in homines humanitatem ſeruantis, tum illum continentem dicere, iuſtum, magniq; animi, veracem, liberalem, omnesq; frœnantem cupiditates: pœnas ſuper mitiores, quám poſtularent errantis crimina, exigentem; reddentem vero gratiam meritis ampliorem] Sed rurſus nos allicit Salomonis vox, Dei lenitatem erga impios, liberalitatem erga probos prædicantis, Prouer. 14. 14. [Vijs ſuis replebitur ſtultus, & ſuper eum erit vir bonus.] idest, in recipienda operum ſuorum mercede, multo ditior, & copioſior euadet iuſtus, quám impius: hic enim citra condignum, ille vltra condignum recipit. quod etiam videtur indicari in ſecunda parte, vbi ex Hebræis legitur a quibuſdam; [& vir bonus a folijs, ſiue a rebus parui momenti.] Quaſi dicat, maior eſt menſura præmij foliorū, & cogitationum, & rerum parui momenti, quam Deus confert iuſto; quam menſura ſupplicij, qua Deus punit fructus ipſos peſſimos, & opera mala impiorum.

Diodorus. Ægyptiorū ſacerdotum & Regū cō ſuetudo.

Deus punit citra, præmio affi cit vltra condignū.

XXVIII. Liberauit animam ſuam ne pergeret in interitum, ſed viuens lucem viderit.

1 *Sententia paraphraſis. Appoſitum incertum.*
2 *Pœnitentia redimit vitam, quaſi oblato pretio.*
3 Lux, *vita*. Tenebræ, *mors*. Videre lucē, *vita periphraſis.*

1 LIberauit animam ſuam.] Sic inquam præclare conſulit diuina benignitas mortalium ſaluti, & incolumitati, quos ab exitio redimit, & inferorum pene tenebris obrutos, ad lucem euocat. Sed cum in Hebræo pronomeo illud reciprocum, ſuam, idem ſit, quod non reciprocum, commune relinquitur verbum [liberandi,] vt illi ſupponatur vel Deus, vel homo. Priorem ſenſum recipiunt multi, Pagninus, Regia, legunt enim, [Redimit Deus animam eius.] Videtur enim conuenire in Deum, cuius illud proprium eſt. [Redimere de interitu vitam noſtram.] Vulgatus hominem ſuppoſuit. Sic, inquit, [liberauit] homo, redimere, & liberare poteſt [animam,] vitam [ſuam ab interitu.] Proprie a fouea, & mortuorum tenebris. [Redemptio] autem cum fiat quaſi oblato pretio, videtur pœnitentia eſſe eiuſmodi, vt cum pœnitentia facti ſcelus ipſum videtur infectum reddere, nimirum delet; pretium ſit redimendæ vitæ proſcriptæ iam propter ſcelus admiſſum, Septuaginta deprecauter; [Salua animam meam, ne veniat in corruptionem.] Quos imitatur Tygur. [Redimit animam meam.] Sed præter textum. Porro [videre lucē,] et apud Sacros et apud profanos, Periphraſis eſt vitæ. Pſal. 55. 14. & Pſal 48. 20. Eccleſi 6. 5. ſuperius 6. 5 20. & inferius verſic 3. ſicut é contrario tenebræ ſunt ſymbolum mortis. Qui per hanc [lucem] neſcio quid conſpicuum, & illuſtre inter homines intelligunt, præter Phraſim Scripturæ faciunt; eſt enim tantum expoſitio præcedentis particulæ, & ſimplex vitæ circumloquutio. Vtiliter, myſtice tamen Philippus; [Vt agnitionis Dei lucem, & immenſa eius beneficia illuminatus agnoſceret.

Pagnin. Regia. Pſal. 102. 4

שחת

2 *Pœnitentia eſt pretium pro redimē da vita.*

LXX. Tygurin.

3 *Videre lucē quid ſit.*

Vita periphraſis.

XXIX. Ecce hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per ſingulos.

XXX. Vt reuocet animas eorum a corruptione, & illuminet luce viuentium.

1 *Sententia Paraphraſis. Diſtributio accommoda.*
2 *Varia de* Tribus vicibus *Diuina loquutione ſententia. Deum loqui per actiones Prophetarum. Explicatus Paulus, & Amos.*
3 *Varia genera diuina vocis. Deum etiam impijs loqui per beneficia, ex Luca, & Ieremia.*
4 *Vera exponendi ratio. Ternarius numerus ad paucitatem ex Scriptura vſu. Illuſtratus Moyſes.*
6 *Duæ extremæ Theologorum ſententiæ circa Diuina vocationis tempus, & auxilia abundantia collata impijs. Illuſtratus Matthæus.*

SIc, inquit, agit cum hominibus Deus, ſic vulnerat, & medetur; ſic territat, & erigit. idq; non ſemel tantum, ſed iterum ac tertio. Sæpe quidem conatur ille homines iuſtæ morti deſtinatos propter ſcelera, ab exitio eripere, & ex diſcriminum tum corporis, tum animi tenebris, in quibus iacebant, ad iucundiſſimam vitæ lucem, qua mortales fruuntur, reuocare Quod nos dicimus, [tribus vicibus; Symmachus; Bis, ter.] Quod Interpres dixit, [per ſingulos.] q. d. cum ſingulis, aut cum vnoquoque homine; Hebr. & Græce tantum eſt; [Cum viro,] quod nullam affert diſtributionem; vel certe illa eſt, quæ vocatur, diſtributio accommoda. Non enim ſemper Deus ea ratione loquitur cum omnibus; ſed cum quibus pro ſua Sapientia, & Prouidentia conſtituit.

Symmach.

Diſtributio accōmoda.

Eſt vero inter interpretes ingens de his [tribus vicibus] controuerſia; & quidem plerique conantur tres Diuinæ loquutionis modos aſſignare, quibus conatur Deus reuocare homines a peccato. Caiet. præter duos illos, primum inſomniorum, [viſionumque nocturnarum;] ſecundum dolorū, & morbi; tertium conſtituit, videlicet, [quo Deus loquitur homini pœnitenti, non imputando ad pœnam homini peccatū, quod fecerat.] Sed in conſtituenda hac Dei tertia loquutione multum ſudat, neque valde vtiliter. Alij ſupra illos duos modos loquendi, tertium addunt, per nuntium, vel Angelum, doctorem ve alium Sed vt ex loco illo nuper reijciebamus interpretationem illam, quæ [Angelum] non proprie interpretabatur; ita nunc enim tertiam loquutionem addere poſſemus, vt ternarium numerū expleremus. Præſertim cum ea ſit frequentiſſima Dei cōſuetudo, [multifariam, multiſq; modis loquendi olim patribus in Prophetis;] ideſt, vt ex Syro habetur; [Omnifariā, omnibuſq; inſtrumentis:] cum enim eſſent Prophetæ, & doctores, aptiſſima inſtrumenta quibus Deus loqueretur, & ſuam voluntatem exponeret hominibus, nō ſolum verbis, & prædicatione Prophetarum loquebatur, verum etiā ipſis Prophetarum actionibus, tanquam verbis, & ſermone vtebatur, vt ait per Oſeam 12. 10. [Loquutus ſum ſuper *ad* Prophetas, & viſionem multiplicaui, & in manu *manifeſto, & operibus* Prophetarum aſſimilatus ſum.] Nam illorum parabolæ, & ſimilitudines atq; actiones ipſæ non ſolum meam voluntatem, meaq; conſilia, ſed meū ipſum ingenium exprimebant. Hinc illud ſeuerum Dei præceptum nunquam tacendi, prędicatoribus, & ſpeculatoribus impoſitum, Ezech. 3. 16. 17. [Audies ex ore meo verbum, & annuntiabis eis ea me. Si dicente me ad impium, morte morieris, non annuntiaueris ei, neque loquutus fueris, vt auertatur a via ſua impia, & viuat, &c.] Qui profecto locus pro commentario eſſe poteſt harum Diuinarum loquutionum, quibus conatur Deus [auertere hominem ab his, quæ fecit.] Sed quidem quamuis hac loquendi ratione per Doctores, & miniſtros ſuos Deus homines conuenire ſoleat; Eliu tamen, quia cum Iobo, & amicis agebat, illo ægrotante, & dolente, his vero aſſuetis Diuinis colloquijs, inſomnijs, & reuelationibus; quæ duo erant Diuinæ vocationis genera efficaciſſima; ideo cætera prætermiſit, quibus cum hominibus loquitur Deus; videlicet res ipſas creatas, quæ Dei voces ſunt, Deumq; benedicunt, ac impios ad benedicendum inuitant; [beneficia,] quibus allicit & pios, & impios, voces item ſunt, quibus multifariam loquitur Deus, & cōuertere conatur impios. Nam quod auctor quidam ſcribit, beneficijs non loqui Deum cum impijs; [ſed potius tacere;] quis æquis auribus audiat; cum Scriptum ſit, [Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam?] & cum non ſolum vexatio ſuppliciorum, ſed beneficiorum magnitudo peccatores conuertere ſoleat, ſicut Ierem. 20 44. dicitur; [Scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, & non ſecundum vias veſtra malas, atque ſecundum ſcelera veſtra peſſima.] Aliter tres iſtas Dei loquutiones aſſignat Nicetas [Hæc *inquit* Sapientis, atq; adeo Robuſti Dei ſunt opera, vt tripartita quadam ratione peccantes conuertet; verbis, inquam, horribilibus ſomnijs, morbis.] Tres item aliter Chryſoſt. ſcribit;] ita cum hominibus agit, vt arguat, & increpet, nocturnis terroribus minetur; loquendo doceat, increpationibus atque imbecillitatibus eruciat.]

a Varia de Tribus vicibus Diuina loquutionis ſententia.

Caiet.

Secūda interpretandi via.

Heb. 1. 1.

Deus loquens p actiones ipſas Prophetarum.

Manus pro manifeſtatio.

3

Varia vocū, & rerū genera, per quæ Deus loquitur hominibus.

Allumica. Luc. 5. 32.

Deus beneficijs afficiens impios.

Nicetas.

4 *Chryſoſt.*

Ego duas potiſſimum rationes, quibus Deus cum hominibus agat; doceri hoc loco ab Eliu ſemper exiſtimaui; alteram

Simplicior, & germana.

nior expositione.

alteram verbis, aut visionibus, aut insomnijs, terrificis vel minitationibus, aut alijs eiusmodi rebus, quæ non tam videntur inesse homini, quam obijci, & repræsentari; alteram morbis, & doloribus ac cruciatibus corporis, vt stupidus, & sine sensu homo ad priora Dei verba, flagellatus tamen, & dolens, sensuque recepto Dei vocem percipiat, eiusq. monitis obsequatur.

Quæ sint tres vices, quib. Deus homines loquitur.

[Tres *vero* vices,] quibus Deus hæc operatur, non pertineant ad varias formas Diuinæ loqutionis, sed ad varias vices, quibus contingit sic Deum agere cum hominibus. q. d. Non est hoc tam infrequens, vt sæpe quidem non eueniat. Sic enim hoc loco accipitur

Ternarius pro multitudine nō valde magna. Ribera.

ternarius numerus pro indefinita multitudine, sed non valde magna; ad quam significandam ternarius libentius, & familiarius, quam alij maiores numeri vsurpant Scripturæ. De qua re diligenter egit noster Ribera ad c. 5. Amos, vbi multa ternarij numeri pro multitudine exempla congessit; sed quorum nonnulla potius ad paucitatem, quam ad multitudinem referenda videantur. Nam [tres digiti,] quibus Deus [appendit] vniuersam [terræ molem.] Isa. 40. 22.

Ternarius pro paruo numero.

quasi paucissimis digitis dictum est, ad distinctionem omnium digitorum q. d. facili, & nullo negotio terram sustinet. [Tertia, & quarta generatio,] in quas [visitat iniquitatem patrum,] Exo. 20 & 5. Deut. 5. 9 potius ostendit terminos suæ iustitiæ, & sumendi supplicij multo minores, & angustiores limitibus misericordiæ; nam subdit; [& *at, sed* faciens misericordiam in multa millia.] atque adeo, vt acute dixit Theod.

Theodor.

[Patientia vel solere erga patres qui deliquerunt, itidem, & erga filios. Si vero nepotes & posteri, malorum nequitiam sequuti fuerint, supplicium sumere] Tertia igitur generatio, primam, & secundam videbatur excludere. Quis vero [tres panes] Luc. 11. 5 putet multos significare, quin potius paucissimos, et tantum necessarios, vnum amico, qui venerat; secundum sibi, qui cum illo cænaturus esset; & seruo aut ministro tertium? & illud Isa. 27. 6. [Excussio duarum, aut trium oliuarum, in summitate rami, siue quatuor, aut quinque in cacuminibus eius] Omnes enim numeri vsque ad quinque solent esse paucitatis.

Omnes numeri vsque ad quinque sunt paucitatis.

Sunt huiusmodi nonnulla alia. Sed ad multitudinem, & numerum ampliorem pertinere ternarium docet Chrysost. [In farinæ satis tribus.] Hom. 47. Euthymius ibidem.

Chrysost. Euthymius.

Hoc ergo loco, [tres vices,] aliquoties significat, sed non infinitas; non tam sæpe repetitas, vt homo velit Diuinæ patientiæ, [bonitatis] allicientis, & vocantis ad pœnitentiam [diuitias] contemnere, & nullum peccando finem statuere. Cum enim istæ Dei voces peculiares sint, & vt ita dicam, extraordinariæ, illis non semper vtitur Deus.

5 Est vero hoc loco inter duo extrema pedetentium progrediendum: Nam R. Salomon, quem affert Nicolaus, contendit tribus tantum vicibus peccatorem accedentem ad pœnitentiam recipi a Deo; quarto non recipi, confirmatque ex illo Amos 2. [Super tribus sceleribus Damasci; & super quatuor non conuertam eum:] atque adeo quidam Theologi opinati sunt, aliquando posse hominem tam nefarie peccare, tamque sæpe, vt in pœnam Deus illi deneget sufficiens auxilium ad pœnitendum: esseque iam Diuina iustitia determinatam certam peccatorum mensuram, qua expleta, conuerti homo nequeat. quo trahunt illud Matth. 23. 32. [Et vos implete mensuram patrum vestrorum.] Alterum extremum, nullam esse peccatoris mensuram, aut multitudinem, quam Deus patienter non exspectet, paratus semper non solum sufficientia, sed etiam superabundantia auxilia, conferre.

R. Salomon. Nicolaus. An Diuinæ vocationis vltimus sit terminus, aut tempus præscribendū. Duo extrema Theologorum sententiæ.

Media via tutissima est, Deum paratum semper conferre gratiæ, & auxilij vocationis, quod satis est: aliquando vero denegare peculiaria illa auxilia, quibus impius efficaciter conuerteretur; permittere igitur, vt induretur, & obsurdescat, [sordescatq;] in suo scelere amplius. Scio rem hanc multis, & patrum, & scripturarum locis perdifficilibus perplexam esse, sed cuius longior tractatio scholarum sit, non nostra. Illud tantum de Matthæi loco, nihil significari a Christo Domino per [mensuram illam implendam,] quam quod, cum patres satis grauiter, diuque peccassent, atque multis Prophetarum homicidijs se polluissent, at posteri tantæ peccatorum mensuræ cumulum addebant, scelera sceleribus addentes, & sanguini Prophetarum sanguinem, & necem Indignissimam ipsius Dei. [Implebant] igitur, cumulabant, & exaggerabant mensuram impietatis paternæ.

Media via in materia de vocatione Diuina. Apo. 22. 23. Illustratus Matth. locus.

XXXI. Attende, Iob, & audi me, & tace, dum ego loquar.

XXXII. Si autem habes, quid loquaris responde mihi: loquere, volo enim te apparere iustum.

XXXIII. Quod si non habes, audi me, tace, & docebo te Sapientiam.

a *Arrogantia Eliu. Artificium Orationis illius.* Attendere, *&* respicere *pro eodem. Explicatus Salomon.*
2 *Concessio, aut Dissimulatio. Ironiæ genus.*
3 *Vulgata diligentia. Artificiosus orator Eliu.*

QVis non prima facie censeat Eliu valde modestum, & temperatum disputatorem, qui optionem det Iobo, & eligat aut primus ipse loqui, aut loquentem audiat? Ego vero superbum, & immoderatum dixerim: canit enim de Iobo triumphum, antequam conuicto sceleris, & sua oratione, rationibusq; reuincto. Et cum Iobum iubet [attendere,] censet illum [imperitum,] vt ait Philippus: censet etiam orationem suam dignam, quæ nō solum audiatur, sed non quam oculis, & animo auditores se totos conuertant: id enim significat verbum originale, quod frequenter auribus tribuitur, aliquando vero oculis, Prouerb. 1. 24. [Extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret.] *Septuag.* Extendi verba mea, & non attendistis] vel, non audistis. Quod vero subiungit, [Audi me; *Nicetas.* Quid est, *inquit,* quod Deum, qui videri nequit, in iudicium voces? En ego, qui similiter, vt tu, homo sum, coram adsum.] pro Deo ego tibi sum: Nam ego illius partes: cum me audies, Deum tibi respondere existima. [Et tace *Septuaginta* obmutescere, proprie dicas; Intende tacitus, aut tacitus contemplare, quæ a me dicentur. Philippus; [Tanquam impatientem, iubet, vt sileat. Dum ego loquor.] Græcus Scholiastes legisse videtur; [Ego sum.] Et interpretatur, [corā adsum.] quasi sua præsentia velit eis inijcere metum loquendi coram tanto viro. q. d. [Que estoy yo aqui.]

a Eliu arrogantia. Philippus. Attendere, et respicere quid. LXX. Nicetas. LXX. Philippus. Nicetas.

a [Si autem habes, quid loquaris, &c.] Negat probabilem vllam responsionem præberi posse suis argumentis, & vt totius disputationis arbiter, & magister, præscribit [tempus tacendi, & tempus loquendi.] iam præcipit silere, & obmutescere, iam iubet loqui; [loquere.] Est autem hæc [concessio,] quam vocant, aut [dissimulatio,] quæ, vt aliquando Seruius, dixit, [Est artificiosa prohibitio, quæ per concessionem fit.] Et Quintilianus quidem genus Ironiæ facit; [Cum similes imperantibus, vel permittentibus sumus.] & pro exemplo affert id Didonis Æneid. 4.

Confessio et dissimulatio species Ironia. Seruius. Quint. li. 9. cap. 2. Vergil.

I, sequere Italiam ventis, pete regna per vndas.

Quasi dicat, Minime tibi expedit, minime poteris: erit videlicet conatus irritus repugnantibus Dijs. Sic hoc loco concedit, permittitq; Eliu Iobum loqui, & iustitiam suam oratione tueri; quod (vt ipse existimat) minime poterit obtinere: pollicetur etiam suum silentium Iobo meliora, & veriora dicenti. quod illud ipsum Schematis, & Ironiæ genus est, quod subiungit Quintilian. eodem loco, [Cum ea, quæ nolumus videri in aduersarijs esse, concedimus eis. Id acrius fit; cum eadem in nobis sunt, & in aduersario non sunt eiusmodi] Est illud quoque:

Quintil. Ironia genus.

——— Neque timoris
Argue tu, Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit: ——— *Æneid. 11.*

Ergo cum Iobo facultatem loquendi, mirabili ipse rerum atque verborum copia affluere profitens, cum illi iustitiam, & bonitatem causæ permittit, iam quasi sceleris conuictum, & iniustitiæ damnat.

3 Illud autem quod subiungit, [Volo te apparere iustum] vt illuminationis gratia dictum est ab Interprete, vt exprimeret mentem Eliu, negantis Iobo veram iustitiam: cum tamen in Hebræo proprie sit, [Volo te iustificare.] vel, vt Græci legunt, [iustificari,] vt significet se bene animatum erga Iob, & nullo calumniandi studio, perinde atque alios amicos, causam suscepisse.

LXX. Artificium orationis Eliu.

Tandem cum rursus [silentium] imperat, [attentionem] postulat, & [doctorum *se* Sapientiam] profitetur, insolentior prima oratione iam secundam de rebus sublimioribus aggreditur.

Nouū exordium.

PARA-

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Audi igitur Iob, eloquia mea; & omnes sermones meos ausculta.

2 Ecce aperui os meum; loquetur lingua mea in faucibus meis.

3 Simplici corde meo omnes sermones mei; & sapientiã puram labia mea loquẽtur.

4 Spiritus Dei fecit me; & spiraculum Omnipotentis viuificauit me.

5 Si potes, responde mihi; & aduersus faciem meam consiste.

6 Ecce & me, sicut & te fecit Deus; & de eodẽ luto ego quoque formatus sum.

7 Veruntamen miraculum meum non te terreat; & eloquentia mea non sit tibi grauis.

8 Dixisti ergo in aurib. meis, & vocem verborum tuorum audiui.

POSTQVAM Eliu causam exposuit, quæ se ad dicendum adducebat, magnum videtur silentium fuisse consequutum. Facta itaque audientia ad Iobum conuertitur, atque illius attentionem, & beneuolentiam perquam subtiliter, vt dicam callide captans, ad hunc modum exhortando, & obsecrando aggressus est.

Audi quæso, o Iob; iam enim instituo, qui mihi tecum futurus est sermo; ad quem animo ingredior integro, omnisque perturbationis experte: nec quicquam inconsideranti afferam: præsertim cum non nisi sententias, & parabolas grauissimas ex me sis auditurus. Atque adeo velim singula a te verba attentissime percipi; atque tandiu expectare, dum perorauerim: sic sane fiet, vt ea, quę audieris, iusta mẽtis trutina ponderare tacitus possis.

Mihi porro liberum est, quæ velim, quęque sentiam exponere, dicendi, & respondendi ad me partibus deuolutis. Meas itaque, ac peculiares mentis meæ conceptiones proferam: atque submissius, & lenius tecum agam, quam pro rei illius grauitate.

Quidquid vero dicam, a depromam sane ex animo simplici, & candido, omnem enim & doli, & calumniæ suspicionem procula me abesse intelligas, velim; neque hominem lædam, quem vnice iuuare, & ad meliorem frugẽ conuertere vehementer opto: quemque amico, & beneuolo semper studio prosequutus sum. Itaq. præmeditatus assero, quod omnino opportunum, & vtile in præsentem controuersiam, atque in rem tuam videri potuit, sine fæce, sine scoria, vnde nihil inutile excerni, aut reijci merito debeat: præsertim cum causam æquissimam pro Dei æquitate aduersus hominis iniustitiam, defendendam susceperim.

Non est vero, quod me adolescentiorem licet de Diuinis rebus verba facientem ambitiose fastidias; præter quam enim quod vniuersi mortales operam, & officium nostrum impendere debeamus Creatori, cuius sumus, quidquid sumus: At ego non sum, sicut cæteri hominum: sed ex illorum peculiariũ numero, & prima classe, quos Omnipotentis Dei spiritus nimium vehemens, & incitatus præ cæteris afflat, & viuificat, atque præcellenti Sapientia instruit. Diuinæ itaque Bonitati, quidquid præ cæteris habeam, acceptum referam. Haud enim me latet, non a me ipso, sed a Deo hunc prudentiæ sensum mihi contigisse: Ille quoque nunc ad loquendum excitat; & quid loquendum sit, benignissime suggerit. Quare neque non potero libere pronuntiare, quæ velim, quæque sentiam: neque non vera, & recta dicere, qui a Diuino spiritu meam orationem hauserim.

Neque vero velim te, o Iob, nimium mirari meam dicendi facultatem, & vim stupendam licet: sum enim homo tui similis, luteus nimirum, atque eiusdem omnino humanæ conditionis. Quare si potes, si quid habes, quod pro te faciat, profer iam tandem: & quasi acie verborum directa, ac recte oratione instituta mecum congredere, ac fortiter obtine gradum tuum. Cum enim certandum nobis sit rationibus grauissimis, libere vel a me obiectis, vel a te repulsis, aut concessis, volo te minime perturbare respondendi, & argumentandi ordinem, sed vt postulatus fueris, ad tempus, & ad singula paria paribus respondere.

Eundem habemus vterque mentis, & intelligentiæ largitorem: pari ergo Sapientiæ contentione certabimus; eandem quoque habemus ex altera corporis parte crassissimi, luti originem; paribus igitur ignorantiæ tenebris obnoxij sumus. Ergo cum nihilo tu natura, & origine melior sis, quam ego, nihil est, quod verear senem, nihil quod tu contemnas iuuenem. Illud tibi potius cauendum fuerat, ne terrenus homo ad Diuinum iudicium causam tuam referendam existimares. Adest enim nunc tibi, qualem optasti, homo videlicet, non ille quidem Diuina, & insolenti specie, sed humana, qui tecum pro Deo disputaturus est, facili atque benigna.

Non enim eo animo loquor, vt dicendi vehementia te obruere, atque grauissimæ orationis pondere obstupefacere, & opprimere velim. Nihil est in me formidandum. Non te terrore, aut minis exagitabo, sed simplicissima veritate. Quare satius multo tibi fuerit mecum congredi, quam cum Diuina maiestate, a qua tibi horribile quid accidere poterit, quod & te perturbare, & tuam mentem permouere valeat. Ne igitur verere, ne graui te manu vrgeam mea. Memini enim cum diceres, nisi id formidares, te cum Deo certamen libenter suscepturum.

Me itaq; intelligenter, & attente auscultante, audacter illud pronuntiasti, quod inficiari non poteris, nam ego hisce met auribus audiui,

a *Exquisitum, atque non callidum Oratoris artificium notatur fere in verbis singulis huius exordij.*

b Varia Sanctitatis nomina diligenter ex sua proprietate explicantur; Tum præcipue illud, Protegens, aut Protector, utiliter indicatur, nu. 3.

dioi, non semel, sed sæpius. *b* Candido, inquiebas, ego animo sum, nitidissimis moribus, fulgenti vita, absque vlla grauioris delicti, aut rebellionis labe: Nunquam omnino præuaricatus sum, neque Diuinæ legis contemptu animum pollui: vt qui innocenter vixerim, nullius iustæ reprehensioni obnoxius. Vere pro meo munere Protector pauperum; fidaque statio infirmioribus: ad me namque tanquam in tutissimum portum se recipiebant, qui Tyrannorum persecutionibus, velut sæua quadam tempestate, & ventorum inclementia iactabantur. Sic me Deus vicissim protegebat tum ab animi, tum a corporis incommodis, vt perpetua illius prouidentia recrearer.

9
Mundus sum ego & absq; delicto; immaculatus, & non est iniquitas in me.

Illud, o Iob, reprehensione non caret, quod dixeris Deum Optimum Max. occasionem captasse, vt te non solum sceleris alicuius accerseret, verum etiam tanquam impium, hostemque suum seuerissimo supplicio condemnaret; sic inuenisse Deum quendam fraudulentum accusatorem fratrum suorum, qui apud illum te falsi criminis insimulatum bona tuę vitę existimatione deijceret Quasi vero Deus aut falsa alicuius accusatione decipi; aut abalienato animo esse possit ab eo homine, qui iustitiæ, & sanctitati studet. Scilicet ille leuiter aduersus hominem indignatus, te tuaque curiosius perscrutabitur, si quid forte per imprudentiam, inscitiamque deliquisti, vt te grauiori, quam par est, supplicio afficiat.

10
Quia querelas in me reperit; ideo arbitratus est me inimicum suum.

Hæc est igitur summa tuorum errorum, atque lapsuum nō solum linguæ, sed etiam animi, & mentis, quibus plane ostendisti te a vera iustitia longe abesse: Atque hæc, quæ dixisti omnia, hac vnica mea responsione facile labefactantur; nimirum quod Deus, vtpote supremus iudex, infinitis partibus, & numeris excellentior sit homine mortali, & misero, Vnde necessario efficitur, vt neque possis coram infinita magnitudine, & sanctitate videri sanctus; neque cum immensa æquitate de iustitia, & æquitate contendere; neque apud supremum iudicem de maligna, falsave aliqua tuæ vitæ accusatione conqueri, neque comprehendere certum aliquem finem, & rationem, tuorum suppliciorum, quam Dei Sapientia præfinierit. Cum enim multa pro te dixeris, atque multa te contentione defenderis, multo plura Deus, qui in infinitum maior est, pro æquitate suæ Prouidentiæ respondere expostulanti poterit.

11
Hoc est ergo, in quo non es iustificatus. Respondebo tibi, quia maior est Deus homine.

Cur igitur cum Deo audes litigare, atque illius arcanæ prouidentiæ obstrepere, quem neque rerum, atque consiliorum suorum rationem, tibi reddere, neq; singilatim vanissimis tuis querimonijs respondere oportet? homini præsertim Diuina verba, Diuinæque Prouidentiæ rationes æquis auribus neque excipere, neque ponderare parato; maxime vero cum illius sermones eiusmodi sint, quibus contradici non possit.

12
Aduersus eum contendis, quod non ad omnia verba responderit tibi?

c Varia, & multiplex illius particulæ Semel, in sacro sermone vis, & proprietas; multiplex item, & varius nexus, atque explicatus huius sententiæ, non vnico tantum numero, sed omnibus comprehensus.

d Deum semel omnia dixisse, ex pulchra allegoria, & Diuini Verbi Christi, Mundi, Ecclesiæ comparatione, digressiuncula indicatur, nu. 2. 3. 4.

Et vero, o Iob, expostulas cum Deo, quod tibi non respondeat, atque claris, disertisque verbis non satisfaciat tuis querelis. Ille profecto, quod *c* semel loquutus est, iterum, ac sæpius repetit: intelligi enim a nobis vult. Quare si illius mentem, & responsionem non es assequutus adhuc, tuæ potius surditati, quam illius silentio tribue. Ille enim non vno tantum modo, sed tribus, pluribusque loquitur cum mortalibus. Illud tamen certo apud te statuendum est, quod Deus semel constituerit, dixeritque, non posse mutari: non enim ille retractat, quod semel decreuit. *d* Cum enim ille non possit rem melius decursu temporis considerare, rem semel pronuntiasse satis habet; & si sæpius loquatur, idem omnino semper repetit, atque eandem tibi, cæterisque peccatoribus cantilenam occinit, vt semel nunc male actæ vitæ pœnitentia suscipiatur: nam post hanc vitam nulla huiusmodi vocatione vtetur, cum iam non exhortandi, sed iudicandi, & puniendi tempus erit. Tunc cum mortalibus rationes instituet, exigetque de minutissimis quibusque rebus, atq; cogitationibus. Nunc ita in vniuersum explicat suam mentem homini Deus, vt pluribus verbis non indigeat; sed siue verbis, siue flagello, & supplicio, satis se, suamque mentem homini exponat; & nisi surdaster homo sit, satis superque Diuinam voluntatem possit percipere. Nunc quidem semel, & iterum Deum loquentem audire licet; postea pro suo tribunali semel ille loquetur: semel, & immutabiliter de nobis statuet, feretque irreuocabile iudicium. Quanquam nunc etiam pro sui numinis maiestate, paucis agit cum homine, vt sic discat semel acceptam Dei vocem memori mente versare, atque repetere; vt perspicere tandem possimus, quid ille de nobis velit, statuatque. Quare frustra, o Iob, conaris cum Deo agere, tanquam cum arbitro aliquo, & interuentore tuæ cōtrouersiæ, cum ille certas quasdam rationes, atq; vias agendi cum mortalibus iam præfinierit: quibus cum loquitur, cogitandum nobis relinquit, quid facto nobis opus sit. Atque tibi nō vna tantum ratione, sed pluribus, videlicet nocturnis visionibus, somnijs morbisque, atq; doloribus vsus est. Quorsum ergo nouam cum Deo disputandi rationem inire cogitas, cum vijs omnibus atque rationibus tecum ille egerit amice, & familiariter loquendo per somnium; cum terrore etiam aliquo per visionem nocturnam? Cum vero nō te permiseris huiusmodi doctrina erudiri, nō amplius illam repetit Deus, sed omissis verberibus, increpauit, & doloribus docuit hominē proteruū, atq; contumace, vt vexatus saltem sapere incipiat.

13
Semel loquitur Deus; & secundo id ipsum non repetit.

Nosti

14
Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo.

Nosti (nam experto, & intelligenti loquor) solitum Deum mortales commonefacere diuinis somnijs, aut visionibus nocturnis; cum nobis aliquis, & insolens sopor cælitus immittitur, e quo quis consepultus, & stupefactus prosternatur, Extasi correptus profunda, atq; diuturna, ab omni sensu, & motione abstractus. Aliquando vero leuiori tantum somno correptum docet hominem, neque indignum censet sua maiestate lectos obire dormientium, concursare grabbatos, & diuina inijcere stertentibus somnia.

e Vocabulum Somnij, & dormiendi, ad rem præsentem, & Scripturarum intelligentiam ex Sacris, & profanis obseruatio. num. 11. 12. 13.

15
Tunc aperit aures virorũ, & erudiens eos instruit disciplina.

Quibus cum multa alia efficere soleat, at in primis vult homines docere, quam vitæ disciplinam, & legem sequi debeant: salutaria tunc itaque illorum auribus viuendi præcepta, & monita instillat, atque seueriorem etiam, vbi opus est, correptionem adhibet, & vel morbo, vel dolore pariter immisso, quasi sigillo quodam impresso efficit, ne somnia, quæ ipse immisit, euanescant per obliuionem, sed alta maneant mente reposita; tum etiam illud est quasi sigillum, quod veritatem somnij alicuius confirmat, cum ea eo vtilitatem aliquam suorum morum comparat homo, & instructior in vita componenda euadit.

16
Vt auertat hominem ab his, quæ fecit.

Quid enim aliud intendat Deus, quàm vt nocturnis terroribus negligentem hominem, & ab his, quæ perperam patrauit, & a prauis deinde operibus, quæ mente complexus fuerat, omnino deterreat, & ad pœnitentiam reuocet? Non est enim (quæ sua bonitas est) ad punienda peccata, quàm ad emendanda, & corrigenda procliuis. In eo enim totus est, vt in meliorem partem restitutus viuat homo; & deterritus, compressa iam impudentissima humanæ voluntatis elatione, meliora sapiat. Atque cum videat se conterritum, & diuina virtute humiliatum, minime deinceps superbiat, minimeque diuinam lenitatem per superbiam lacessat. Sic sane resipiscens homo, diuino beneficio, tum diuinam vindictam declinare potest; tum etiam superbiam sæuissimorum hostium: vsque eo est hic timor vtilis, quem Deus immittit visis, & simulachris, vt futurum supplicium prohibeat, & hominis, quem reddidit meliorem, corpus, & animum quouis malo, ac incommodo liberet: neque in hostium manus eum incidere patiatur.

17
Erũens animam eius a corruptione; & vitam illius, vt non transeat in gladium.

Est vero ille etiam diuinæ correptionis fructus non vltimus, vt cum soleat Deus impium hominem insidiarum supplicio afficere; cum corripit, simul etiam erudit, & instruit, vt discrimina, & vitæ insidias declinare possit; ne repente mortem improuisam incurrat, atq; in foueam incidat, in qua multis hostium iaculis confossus misere intereat. Adde etiam salutarem pœnitentiæ fructum, vt cum hostium gladio, atque bello infestissimo improbitatem alicuius hominis punire soleat Deus, at per pœnitentiam docet, vt si quando manus conferat cum hoste, victor euadat, & aduersariorum gladium minime experiatur; & facile omnem missilium, & iaculorum ictum, mucronemque retundere possit.

18
Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit.

Cum vero ad priores Dei voces, & correptiones obsurdescit homo, & nocturnis visis, atque terroribus nihil fit melior, iam tunc seueriorem se præbet Deus, f morbum aliquem grauissimum infligẽs, sensimq; ægritudinis, atq; doloris aculeos exacuens; & hominis vitam ad summum periculum adducens, exhaustis viribus, consumptis carnibus, contusis, atque debilitatis ossibus, summo sibi fastidio: quousque tandem his flagellis admonitus, vel per seipsum resipiscat, vel alicuius diuinæ voluntatis interpretis hortatu, & consilio suam impietatem, diuinamq; per morbum animaduersionem; cũ vehementi pristinæ improbitatis odio, atq; pœnitentia agnoscat. Verumenimuero qui nostri corporis auctor, ac Dominus est, atque corporum, & sanitatis contemperator, cum videt nos corpore, & valetudine abuti, vires adimit, & valetudinem frangit, atque dolorum vinculis constrictum hominem lecto, tanquam cippo, alligatum diutissime torquet.

f Elegans morbi grãuissimi, & grauissimorum Symptomatum descriptio ex Sacris, & profanis, fere decurrens per sententias subsequentes accurate obseruatur.

19
Abominabilis ei fit in vita eius panis; & animæ illius cibus ante desiderabilis.

Ingrauescente vero morbo, languere incipit, atque iacere omnis appetentia cibi; ac tanquam ad rem fœdissimam, sic ad exquisitissimos cibos, & cupedias nauseare. Et interdum tanta est mali mortiferi acerbitas, tantaque iacentis corporis imbecillitas, vt cum appetere cibum aliquando videatur, sed fit ea auiditas inanis, vt oblatas escas neque sumere, neque traijcere possit.

20
Tabescet caro eius; & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur.

Dissolutis igitur per inediam viribus, & mollioribus, humidioribusq; partibus consumptis, exurente etiam perpetua febri, consequi solet vniuersi corporis tabes, & Atrophia, ex qua totius corporis, & oris habitus ita immutatur, vt neque vestigium quidem pristinæ faciei apparere videatur: atque ossa quidem, quæ prius carne tegebantur, & muniebantur, ita postea prominebunt, atque extabunt, vt perinde, ac si nudata fuissent, discerni, & numerari singula possint.

21
Appropinquauit corruptioni anima eius, & vita eius mortiferis.

Ex tanta macie, & tabe certa mors, & ad ipsum sepulchrum vicinitas, g idque certo portendunt paroxysmi, & alia moribundi hominis signa, ex quibus certa ducuntur instantis mortis prognostica, homini mortifere affecto adsunt præterea tartarei tortores, quorũ opera non solum in homine impio flagellando, verum etiam in interficiendo vti solet iudex seuerissimus. Videas igitur iam tunc adesse Pollynctores, qui cadauer curare debeant, & necessaria funeri comparare, vt parum iam absit, quin cum mortuis ipsis connumeretur.

g Mortiferorum varia, & diligens consideratio, tum etiam vocabuli Mortis, aut Mortalis in sacro sermone, peculiaris vsus ad scripturarum intelligentiam. num. 3.

Illam

22
Si fuerit pro eo Angelus loquens vnus de millibus, vt annuntiet hominis æquitatem.

Illam etiam rationem agendi cum hominibus solet seruare Deus, vt cum homo per dolorem correptus, decumbensque in lecto, non resipiscit, mittat Deus *h* quempiam Angelum ex suis ministris, suæ voluntatis interpretem, per quem homini exponat salutare pœnitentiæ suscipiendæ consilium. Tunc demum fiet, vt homo Angeli hortatu, & salutaris pœnitentiæ beneficio melior effectus, conualescat ex diuturno, & periculoso morbo: præcipiatque tandem supremus vitæ, mortisque arbiter Deus *i* Angelo patrono, suum vt alumnum integræ restituat sanitati. Et vero Angeli patroni munus est Diuinā misericordiam allicere. Quare, si mihi credis, o amice Iob, in genti hoc Angelici patrocinij solatio, Diuinæ benignitatis consequendæ spe tum acerbitatem illius ægritudinis, tum præfatam illam tui animi pertinaciam emollire curabis; atq; te præbere minime asperum monitoribus, quicumque tandem illi sint, siue Angeli, siue homines sancti, qui Diuina mandata atque consilia ad nos perferunt. Illud vero persuasum tibi velim, qui extremis cruciatibus exercetur, si perpessionis suæ causam in peccato consistere intellexerit, impendentem mortem inhibebit, etiam si scacenta sint, quæ mortem accersant. Enimuero ex vna parte accusator fratrum Sathanas mortem nobis propter scelera merentibus inferre molitur. Ex altera vero tutelaris noster, vereque paracletus, atque vnus de immenso illo administratoriorum spirituum numero, qui nostram salutem procurant, mortem ipsam frequenter obijcit, atque minatur, non tam vt inferat, quam vt auertat, & a peccando deterreat. Sic sane Angelus Sanctus interlocutor est, inter Deum, hominemque de nostræ vitæ, nostræque mortis controuersia componenda acturus: & Deo quidem quasi exponere videtur, si quæ vnquam fuerunt hominis præclara merita, atque illa omni, qua potest, ratione amplificat, homini vero ponit ante oculos vel millesimam partem beneficiorum Dei, & verissima illius paterna viscera, vt in illius supplicio, & flagello, quasi in præclaro, maximoq; beneficio, obsequens, supplexq; acquiescat.

h An ad humanam opem non solum Angelus Custos, sed alij præterea multi; & an ex quauis etiam suprema Hierarchia mittantur, peculiari quæstiuncula explicatur, nu. 7. 8.

i Angelorum multa, & præclara in homines merita indicantur, nu. 9. 10.

23
Miserebitur eius, & dicet: Libera eum, vt non descendat in corruptionem.

Quod summæ profecto clementiæ, & benignitatis est, siue Angelum interuentorem respicias, siue Deum ipsum, apud quem pro nostra siue animi, siue corporis salute interuenit Angelus. Ii enim ardentissima humanæ salutis charitate, nostrarum rerum procuratores sunt, qui ea gratia, & commiseranti voluntate, nostros morbos in hunc modum deprecantur apud Deum; Redime, o summe Deus vitæ Redemptor, ægrotantis illius vitam a potestate mortis, retine moribundum hominem, ne præceps ruat in locum corruptionis. Nam habeo sane, quod quasi pretium offerre possim pro huius vitæ redemptione; atque te indignantem propitiare, pariterque hominis istius sordes, & peccata vel excusare, vel tegere: non aliud quidem, quam præteritæ vitæ pœnitentiam, atque meliora futuræ consilia. Huiusmodi vero Deus Angeli deprecatione delinitus, hominis grauiter affecti commiseratione tactus, respondet Angelo, pergratum sibi extitisse illius pro homine interuentum; nam etiam non minus iucundum, inuenisse in homine aliquid, quod propitiationi, & veniæ aditum patefaceret. Continuo igitur mandat Angelo in homine curando, operam strenue vt collocet.

24
Consumpta est caro eius a supplicijs; reuertatur ad dies adolescentiæ suæ.

Is profecto nimium sedulus, intuens in suum alumnum morbi virulentia, & ardore consumptum, vt amplius Diuinam commiserationem excitet, hæc rursus ad suam orationem addet; Iam satis, o supreme arbiter, suppliciorum sumptum est de homine; satisq; pro peccatis suis sæuit in illius carnem, & corpus vniuersum morbus acerbissimus; instauretur itaque o Deus benignissime, illius vita; vt iterum iuuenescere, & mollissimæ pueritiæ, nitidæve adolescentiæ florem, roburque imitari, ac recuperare videatur. Quod enim nunc est, percussum, iactatum, contritum est; quod tuo beneficio erit, tenerum, succulentum, vegetabile erit præ mollissimi & tenerrimi pueri virescentis corpusculo. Itaque renouabis corpus eius, sicut tectorium in pariete, illinita velut calce candentis cutis; & ossa eius implebis medulla; ac ferme iterum totum hominem conformabis.

25
Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit; & videbit faciem eius in iubilo; & reddet homini iustitiam suam.

26
Respiciet homines, & dicet, Peccaui, & vere deliqui, & vt eram dignus, non recepi.

Hæc est itaque Angelicæ deprecationis summa, & formula, qua propitiatur Deus, ac benignum se præbens, ostendit se bene velle mortalibus, atque quacumque oblata occasione gratificari. Sic sane fiet, vt Diuino sanitatis restitutæ beneficio exultans homo adeat templum, vbi peculiariter Deus se præsentem exhibet; vbi lætissima gratiarum actione ad Diuinæ maiestatis conspectum se statuat, hymnis Deum celebret; & vnicuique in posterum ius suum tribuat, illudque colat disciplina factus melior. Tum vero Deus ita benigne, & amice cum homine aget, vt perliberaliter, quæ iusto homine digna sunt, præmia conferat, & amplissimis iustitiæ fructibus illum cumulet, præsertim vita ipsa longissima, qua suos iustos afficere Deus solet. Sic sceleris præteriti pœnitens Diuina sententia absolutus liberque dimittitur.

27
Liberabit animam suam, ne pergeret in interitum, sed viuens lucem videret.

Sic supremus mortalium iudex Deus contemplatur humanas actiones, & patienter expectat, donec resipiscant, fateanturque ingenue suum peccatum, peccatique pœnas, *k* multo quam pro meritis, mitiores, sic suaui Prouidentia improbos ad pœnitentiam allicit; interim obseruans notansque omnium mortalium opera siue ad

k Deus vltra condignum puniens, vltra condignum præmia conferens, vtiliter indicatur, nu. 6.

præ-

28
Ecce hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per ſin gulos.

præmium, ſiue ad pœnam. Atque mirum ſane eſt, quod cum primum benigne reſpiciat Deus, homo multis licet antea ſupplicijs attritus, erigitur ſtatim Diuina benignitate atque læta, exultanſque publice ſuum peccatum fateri non erubeſcat, interimque agnoſcat, quanta ſit humana infirmitas, quam in ſe ipſo ſuo expertus eſt malo. Sic præco humanæ iniuſtitiæ, Diuinæque iuſtitiæ, redibit melior factus ad conuictum, & ſocietatem ſuorum ciuium, & ad priſtini muneris functionem; illud ſemper incredibili admiratione recolens quantum quondam aberrarit a vero, & iuſto qualia perpetrare auſus fuerit, quam clementer Deus inquiſierit in illius ſcelera, quam fuerit ſibi peccatum, animæ, atque corpori noxium atque peſtiferum.

29
Vt reuocet animas eorum a corruptione, & illuminet lu ce uiuentium.

Hinc profecto perſpicuum eſt, quam præclare conſulat Diuina bonitas mortalium ſaluti, & incolumitati eorum, quos ab exitio redimit, & ab inferorum pene faucibus erutos ad lucem reuocat. Sic ſane redimit homo vitam ſuam, a morte certiſſima melioris frugis conſilio ſuſcepto.

30
Attende, Iob, & audi me; & tace, dum ego loquor.

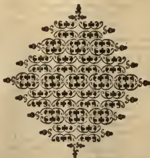
Sic agit cum hominibus Deus, ſic vulnerat, & medetur; ſic territat, atque proſternit, rurſuſque erigit, idque non ſemel tantum, ſed iterum, ac tertio, ac ſæpius quidem: conatur enim ille pro ſua bonitate, homines exitio iuſtiſſimo deſtinatos, ab exitio eripere, atque ex tenebris difficillimorum diſcriminum, in quibus miſeri iacebant, ad iucundiſſimam vitæ conditionem reuocare; atque hæc Sapientis, atque adeo præfortis Dei conſilia, & opera ſunt, vt tripartita quadam ratione peccantes conuertat, verbis horribilibus, ſomnijs, morbis, coarguendo, & increpando, nocturnis terroribus minitando, morbis, & imbecillitatibus cruciando.

31
Si autem habes, quid loqua ris, reſponde mihi; loquere, uolo enim te apparere iu ſtum.

Optionem itaque tibi libenter concedo, amice Iob, vt eligas, quod velis potius, aut primus ipſe loqui, aut loquentem audire. Sed audies, credo. Nam eiuſmodi eſt mea oratio, in quam oculo, & animo auditores ſe totos conuertere debeant. Quare obmuteſcendum tibi erit me loquente: præſertim cum nullam probabilem reſponſionem meis præbere argumentis poſſis. Neque iam eſt, quod Deum, qui videri nequit, in iudicium voces.

32
Quod ſi nõ habes, audi me; tace, & docebo te ſapientiã.

Nam ego, qui ſimiliter, vt tu, homo ſum, coram adſum.
Sed loquere ſane; polliceor enim meum tibi ſilentium,
meliora, verioraque dicenti. Atque vtinam aut ego
te iuſtum pronuntiare poſſim, aut tuam tu ve-
ram ſanctitatem, iuſtitiamque probare
valeas. Sed quid ago? Attentum te
iterum, atque iterum iubeo, ad
ſapientiſſimam, propeque
Diuinam orationem,
quam denuo
molior.

CAPVT XXXIV.

Argumentum Capitis.

Eliu de nouo redintegrans orationem suam ostendit summam rerum omnium administratoris Dei æquitatem propterea Iobum inique conqueri de Dei iudicio, nihil præter iniquum pati.

I. Pronuntians itaque Eliu, etiam hæc loquutus est.

1 Pronuntiare, *quid*. *Quid* Respondere. *Diligentia Vulgati Interpretis.*
2 Pronuntiatio *quid. Apud Rhetores. Pertinet ad sententiam iudicis.*
3 *Multiplex exordium.*
4 *Sapientes ab eruditis quo differant.*
5 Apostrophe *in Proœmio.*
6 *Nota hominis nequiter se humiliantis.*

1 Ronuntians. Docte, & prudēter quod in Hebræo, & Græco, est Respondēs; quod Interpres vitauit, quia nemini nunc respondere videtur, quin potius continenti vtatur oratione, sine interuentu alterius. Dixit itaque Pronuntians; quasi rursus dicere aggrediens.
Respondendi verbum. Vatabl. Vatablus; Sermones persequens, quamuis nunc nemini reddat responsum. Sic enim censent docti quidam verbum respondendi Hebræis, nihil significare amplius, quā aggredi ad loquendum, aut dicere. Quod quidem indicasse videtur ipse Latinus Interpres, cū verbo respōdendi nunc abstinet, quo libenter, & indiscriminatim solet vti alijs locis frequentissime. Ego tamen admonui sæpe verbum hoc suam semper proprietatem retinere, cum quis loquitur opportune ad ea, quæ postulat vel res ipsa, vel persona illa, cum qua sermo est. Sicut igitur interrogatio petit responsum; sic cū res ipsa alterius sermonem exigit, interrogationis vim habet, & qui opportune loquitur, respondere censendus est. Ergo hoc loco, vel expectauit Eliu, an Iob loqui vellet: silenti itaq. opportune vox Eliu ista ratione, quasi responso quodā occurrit. Vel certe respondere conatur ipsis Iobi dictis, eaque omnia refellere quæ nuper in sua defensione dixerit.

2 *Philippus.* Quod vero Philip. in verbo illo pronuntiandi obseruat, Eliu quasi iudicē, sententiam pronuntiare, sic enim disputat, vt diremptorem potius, & iudicem totius controuersiæ, quam disceptatorem agat; acutum est potius, quam solidum. Forte Interpres respexit ad gestum, & pronuntiationem hominis eloquentis, & politi, orationem, vocemque suam ex rerum, & verborum dignitate moderantis; sic enim pronūtiationem definiuit aliquando auctor ad Herennium; sicque existimandus est Eliu adolescens acer, & vehemens, tanta asseueratione dixisse, [vt affectus orationis omnes voce, vultu, totius prope
Cicero. habitu corporis inardescerent, & suum illū ignem, auditores conciperent. quod Fabius in pronuntiatione, & actione requirit. Intellexit hoc Greg. & subtiliter; Quid,
Quint. lib. 11 c. 3. inquit per huius pronuntiationis vocabulum, nisi inflatio elationis ostenditur, vt verba, quæ de alta superbiæ radice veniebāt, cum quadam quasi altitudine, & distinctione, & cum pronuntiationis distinctione procederēt?] Vnde vtiliter ad Diuini Verbi ministros, & concionatores digreditur de Diuinis insolentes, de ipsa interdum humilitate superbe, & tumide buccinantes. Qui profe-
Matth. 13. 26. cto vna manu ædificant, altera diruunt, & simul cū ipso Diuini Verbi semine videntur disseminare lolium, & zi-
Leu. 19. 19. zania, & agrum serere diuerso semine, vt simul res Diuinas cum sua superbia auditoribus propinent. [Vnde fit (inquit Gregorius) vt eorum prædicatio concors sibi
Gregor. manere non possit, quia id quod rectum loquentes seminant, peruerse tumentes impugnant.]

II. Audite Sapientes verba mea, & eruditi auscultate me.

3 *Nicetas.* AB alio nūc initio ducit orationem Eliu, vt bene obseruat Nicet. rursumq. captat attentionem, & be- neuolentiam conciliat; non quod nouam ordiatur orationē, sed quod, vt Fabius dixit, [Si multiplex causa est, *Noui orationis exordium.* sua quibusque partibus danda præfatio est: nam iudici, & in narratione nonnunquam, & in argumentis, vt attendant, & vt faueant, rogamus.] Quamquam illo vitio, *Proœmiorū vitia.* quod maius est, laborant hæc proœmia. quod insolentia, & superba sunt, ac minime dissimulant eloquentiam. Quæ sunt sane proœmiorum deformitates.

Audite Sapientes. Proprie, scientes, & intelligētes rerum humanarum; atque diuinarum. Et eruditi. Septua- 4 *LXX.* ginta. Qui habetis scientiam. Proprie, habentes vsum multarum, magnarumque rerum; non solum docti, sed etiam experti; vos enim meæ orationis iudices volo. Iu- *Cicero de Amicitia.* dicare (inquit ille) difficile est sane, nisi expertū. Quare eruditos vocauit Interpres, rerum multarū peritos. Sæpe iam monui, verbum *iadagh* non solum mentis esse, sed *ידע* etiam sensus; idest, non solum ad speculationem referri, *Dionys.* sed ad sensum, & experimentum, & ad ea omnia, quæ *D. Thom.* quacumque ratione humanę mentis intelligentiam promouent, & illustrant. Et quia hoc verbum affert etiam familiaritatem rerum, quas notas habemus, forte illos demulcet, significans rerum sublimiū cognitionem illis esse amicam, & familiarem. Quod enim alij discrimē inter Sapientes, & eruditos constituunt, quod illi de rebus diuinis, hi de moralibus, & Physicis; illi doctores sint, hi ab alijs docti, & instructi, & alienum, & parum solidū est. Vult autem Eliu non solum audiri, sed auscultari, attente percipi, intelligi ponderari, quæ dicturus est. Dixi de discrimine horum verborum superioris capitis initio.

Nunc primo obserua, familiarem esse homini artifi- 5
Apostrophe Schema exordiorum. cioso, & vehementi Eliu, Apostrophen, vt initio c. 33. diximus; Quæ figura proœmiorum esse solet, vt Fabius docuit, & dat sententiæ vires. Quamquam si vel amicos
Quint. lib. 4. cap. 5. nūc alloquitur, vel alios auditores, qui suæ orationi præsentes aderant, eosq. iudices constituit, non debet censeri Apostrophe: hæc enim est sermo a persona iudicis auersus. Sine figura enim, ac simplex est ille orationis sermo, qui ad iudicem ipsum conuertitur.

Secundo notauit Nicet. quod Eliu delinit auditores, 6
Nicet. Caietan. quos antea castigarat. Belle suo modo loquendi Caiet. Certe passionem, vt ipse loqueretur, arguit illos, vt dicta eius probentur, laudat illos. Ingenium hominū sui aman-
Eccles. 19. 22. tium, & qui nequiter se humiliant, omniaq. ad sui laudē referentium. Neq. vero laudarent, sed illuderent, ac maligne vituperarent, si ē re sua fore arbitrarentur. Vide Plutarch. commentariū, De se citra inuidiam laudando, vbi illam sui laudādi rationem docet, cum quis eos, quibus idem studium est, eædem actiones, ijdem deniq. mores laudando cōciliat, & in se conuertit, vt statim acclament: Quasi vero tu non sis talis? Sic Eliu Sapiētes vocat, vt deliniti hac commendatione, sibi vni de Sapiētiæ laude concedant, & quasi suæ orationis nemo existeret idoneus auditor, nisi sapientissimus. Quanto melius ille, qui nil molitur inane, qui profitetur se sapientibus, &
Rom. 1. 14. insipientibus debitorem. Qui paruulis, & solidioris cibi impotentibus, Lac præbet, qui cū paruulis loquebatur,
1. Cor. 3. 2. vt paruulus, & cū infirmis, & imbecillibus, vocem quoq. suam extenuabat, & attemperabat infirmantis instar,
2. Cor. 11. 29. qui cū posset, supprimebat [arcana verba, quæ non licebat hui loqui, & Sapientiā loquebatur inter perfectos.]
1. Cor. 2. 6.

III. Auris enim verba probat: & guttur escas gustu dijudicat.

IV. Iudicium eligamus nobis, & inter nos videamus, quid sit melius.

1 *Variæ lectiones.* Auditus. *Sensus fastidiosus.*
2 *Particula, Et, nota similitudinis. Illustratur locus.*
3 Guttur *quid proprie. Quid* dijudicare. *Iudicium sensuum.*
4 Iudicium *quid. Quid* eligere. *Oratio Eliu artificiosa.*
5 *An Eliu falso calumnietur dicta Iobi.*
6 Auferre, *in sacro sermone quid. Quid etiam* peruertere.

Vers. III. Auris enim, &c.

1 *Duplex sententia explicatur.* VErsiculus tertius ligari potest cum præcedente, aut cum sequente; si cum sequente, is erit sensus; Sicut

eaamen, & iudicium verborum; & ſermonis ad aures; & guſtus ciborum ad palatum, ſic eaamen ponderatioque veritatis, ad mentis iudiciū pertinet; propterea veſtrum de mea oratione, deque tota cauſa inter me & Iobum, ſyncerum, emunctumque iudicium faciendum a vobis eſt. Si vero cum præcedente nectatur, quod & Septuag. voluerunt, aptior efficitur ſententia; Ideo aures veſtras arrectas, & benignas poſtulo, quod aures ſint iudices ſermonum, & verum a falſo internoſcere, rectumq. a prauo diſcernere poſſint, ac debeant, hoc enim vnicum, & ſimplex aurium iudicium, & promiſcue, & communiter omnibus a natura datum eſt, non ſecus quam palatum, quod ciborum varietates, qualitateſque dijudicat, exploratque. Iudicium igitur puræ, & opportunæ orationis ea auditu religioſo dandum eſt. Aſſonant, conſonant vera, & recta; diſſonant, perſtrepunt, offendunt falſa, impotuna. [Auditum, ille alius dixit, ſeoſum faſtidioſiſſimum; auriumque iudicium ſuperbiſſimum:] cum quo mentis attentio, & intelligens iudiciū coniuncta ſunt: erectæ nimirum aures mentem quoque excitant, & erigunt.

Ci. de Ora. et ad Here. Aurium iudiciũ quale.

2 Diai vero ſæpe particulam cupulatiuam, Et, eſſe notam ſimilitudinis, & comparationis, exempla mille in Prouerbijs, & libris Salomonis, in Euangelijs Marci, 9. 49. Ioan. 5. cap. 7. Pater meus vſque modo operatur, & (quemadmodum) ego operor. & 14. 19.

Pars cula copulatiua ro a ſimilitudinis.

3 חֵךְ Ruſus vox, quæ hic redditur, guttur; aliquando fauces, aut palatum; vide, quæ in ſimili fere ſententia diximus ſuperius, cap. 2. 11. quamquam forte magis proprie, palatum, redditum eſt ab eodem interprete; cū dicatur Thre. 4. 4. [Adhæſit lingua lactentis ad palatum. & Ezechiel. 3. 26. Linguam tuam adhærere faciam palato.] incongrue enim diceretur, adhærere gutturi. At cum de guſtatu ſermo eſt, guttur, aut fauces dicit. vt ſup. cap. 2. 11. & Septuag. hoc loco. Quod vero Interpres dixit, guttur dijudicat, ſimplex in Hebræo, & Græco verbum eſt, guſtat; habet enim guſtatus, ſicut reliqui ſenſus, ſuum iudicium, ſuamque in ſentiendo, & cognoſcendo veritatem; percipiunt, & apprehendunt res obiectus, forma quidam certa, & quam vocant, intuitiua cognitione; quis enim non videat, viſum videre rem eſſe albam? guſtum guſtare rem eſſe dulcem? diſcernere præterea, inter album, & nigrum; inter dulce, & amarum? quod vtique iudicare eſt, ſed imperfectum, & longe diuerſum a mentis iudicio, vt Philoſophus docuit. Sed hæc diligenter examinauimus, cum ſecundum Ariſtotelis de anima librum interpretaremur.

Senſuū iudicium, & veritas aliqua. טַעַם

Ariſ. 2. top. cap. 2. & in poſt. c. 18. 2. de anim. 11. 144. 145.

Verſ. IV. Iudicium eligamus, &c.

4 Sequitur deinde verſiculus quartus; Ergo (inquit Eliu) dum ego loquor, dum vos auſcultatis, comparare, & eruere ſtudeamus veriſſimam, quo ad fieri poſſit, huius cauſæ cognitionem: iudiciumque faciamus æquum incorruptum. Iudicium, cauſæ cognitio, inquiſitio, peruestigatio, videlicet illud totum, quod præcedit ante ferendum Iudicium; aut vero ipſum extremum Iudiciū, atque ſententia poſt cauſæ cognitionem ſtatuenda, & pronuntianda: complectitur enim, Iudicandi, & Iudicij vox, quidquid in iudicio, & foro fit, litis tractationem, criminationem, defenſionem, abſolutionem, condemnationem. res a nobis non ſemel obſeruata. Vide cap. 10. verſ. 2. num. 2. & cap. 3. verſ. 18. nu. 3. & cap. 8. verſ. 3 nu. 1. Verbum autem, eligendi, indicat, quod tanquam optimum, & veriſſimum, præ alijs omnibus eligitur, atque præponitur omnibus illis reiectis, qua vel nihil ad rem faciunt, vel veritati nocent. Et conſtituamus, Septuag. proprie ea Hebræo; [Noſcamus inter nos, qui bonum. Nicetas; Ergo communis ſit veri diſquiſitio, & commune ſit iudicium, recte an ſecus Iobus dixerit.] Et hoc quidem artificioſum eſt, ad aliorum beneuolentiam conciliandam; ad inuidiam Iobo mouendam, controuerſiam Iobi facere ſibi cum cæteris communem.

Iudicij ſignificatio in Sacra ſcriptura. שְׁפַט בָּחַר *Eligere de re optima, et veriſſima.* יֵבַע *LXX.* *Nicetas.*

V. Quia dixit Iob: Iuſtus ſum, & Deus ſubuertit iudicium meum.

5 IAm proponit illa Iobi dicta, quæ vel falſitatis, vel temeritatis, & inſolentiæ conuincere conatur; Meminetimus, inquit, quæ dixerit Iobus, quæ ipſe neque negabit, neq. non recognoſcet. Dixit enim non ſemel, ſed ſæpe; non leuiter, ſed valde aſſeueranter, contumaciter, præfracte. Iuſtus ſum, ſatis meam innocentiam, atque cauſæ æquitatem meæ oſtendi, & probaui tum Deo, tum æquix hominibus, neq. iure me poterit quiſquam vllius ſceleris inſimulare. Sed tamen mihi perſequi ius meum non licet apud Deū iudicem: quippe ille non ex iudicij norma mecum agit; ſed omni lege liber, pro ſua voluntate innocentem excruciat; neque propter ſcelus vllū, quod iudicij, & iudicantis proprium eſt, grauiſſimo ſupplicio afficit. Et vt eleganter dixit Nicetas; Potentia magis, quàm Iuſtitia vſus inſonti plagam inflixit. Vide quæ diximus ſuperius cap. 19 6. & c. 27. 2. vbi ſententia fere eadem. Quare mirum, quod Philipp. non recognoſcat hoc Iobi de ſe teſtimonium; & Gregorius dicat, Iobum hæc [minime dixiſſe? Cum ideo omiſerint tres amici reſpondere Iob. eo quod iuſtus, ſibi videretur, c. 32. 1. &, appēdi ſimplicitatem ſuam in ſtatera iuſta, poſtularit, c. 31. 6. &, non recedere a iuſtificatione, innocentia, & conſcientia bona conſtanter, & fortiter conſtituat, c. 29. 5. 6. &, Si fuerit iudicatus, certo ſcire fore, vt iuſtus inueniatur. c. 3. 18] Deniq. quid tam exploratum in hoc libro, quàm Iobi conſtantia in tuenda, & aſſerenda ſua iuſtitia? Illud vero in ſpeciem probabiliter aſſeritur a Philippo, Iobū nunquam dixiſſe: [Deus ſubuertit iudicium meum; ſed abſtulit, ſuperius cap. 27. 2. nam ſubuertere, inquit, iudicium, ad æquitatem pertinet iudicantis; abſtuliſſe vero iudiciū, id eſt, pro tempore diſtuliſſe, ad diſpenſationem iuſti iudicis pertinet.] & Nicetas quidē eandem ſententiam per paraphraſim elucidans, mendacij, & calumniæ videtur notare Eliu. [Non dictum factis meis iudicium fecit; verū; A me iuſtitiam ſuam abſtraxit. Sic Iobi verba acceperat Eliu; verumtamen Iobus hoc tantū dixit; de factis meis Deus iudicare cunctatur.]

Bona elucidatio, & paraphraſis. *Quæſtionis explicatio.* *Nicetas.* *Philippus.* *Gregor.* *Diſcrimen inter ſubuertere, & auferre.* *Nicetas.*

6 סוּר Sed verbi Latini abſtulit, aut, peruertit, diuerſitas nihil variat ſententiā, quæ in Hebræo eodem omnino verbo conſtat, eademque ſignificatione, nam *ſur*, eſt auferre, declinare, diuertere, ſubuertere; denique liberius, ac licentioſius vagari, & ferri; & alio inuerti, & conuerti, quàm res ipſa poſtulabat; quare quod ibi dictum eſt; auferre iudicium; recte hic dicitur, ſubuertere, quod eſt, quaſi mutare, inuertere; nos diceremus: *A me buelto al reues mi juſticia, y trocadolo de arriba a baxo.* Scholiaſtes Græcus: Immutauit iudicium meum. Aquila, & Symmach. Peruertit, & amouit. Quaſi dicat; Non me deduxit iudicij via trita, & conſueta, qua ducit cæteros, ſed diuerticulo alio difficillimo, & deterrimo, ſicut eodem uerbo dicebat Ieremias Thren. 3. 11. Semitas meas ſubuertit, cum uideret populum per maxima diſcrimina, & uiæ, rerumque omnium errores, & difficultates aberrantem, & extraordinarijs ſupplicijs affectum. Hæc coniungenda ſunt cum cap. 27. uerſ. 2. ubi de eodem uerbo, eademque ſententia plura.

Hiſpaniſ. *Nicetas.* *Aquila.* *Symmach.*

VI. In iudicando enim me mendacium eſt: violenta ſagitta mea abſque vllo peccato.

1 *Eliu calumnia.* Mendacium, *res ipſius permutata. Vera Iobi aſſertio a calumnia Eliu.*
2 *Varia lectio. Hebraica elucidatio.*
3 Mentiri *paſſiue, pro falli.* Mendacium, *falſitas dicentis.* Mentitur, *qui fallit.* Mendacium *vnde dictum apud Latinos.*
4 *Varia lectio.* Violentum *quid.*

QVis, inquam, mentitus? Expreſſerunt Septuaginta. Dominus mentitus eſt in iudicio meo. Probabilius iam hanc eſſe calūniam affictam Iobo ab Eliu. Nuſquam enim ille mendacij arguere uiſus eſt Deū; niſi Elio maligne interpretetur, q̃ Iobus dixit de ablatione, & ſubuerſione ſuę cauſæ; quaſi Deus falſo illum pp ficta ſcelera, & falſas criminationes, ſupplicio grauiſſimo dānaſſet. Quo uīr pertinere illud c. 9. 17. Multiplicabit vulnera mea ſine cauſa. Ergo Latini mendacium hoc, atque calumniam regerunt in ipſum Eliu. Ego uero cūm Græcis exiſtimo neque Eliu auſum fuiſſe, tam aperte mentiri; neque uoluiſſe quidem; licet nimium ſe rigidum uerborum Iobi iudicem, & parum ęquū interpretem exhibeat: quod cum ex ordinaria, & conſueta iudicij forma, 1

Calumnia Eliu. *Græcorum interpretatio probabilis.*

Mendacij ſpecies quædam, cum rerum ordo mutatur. Vera ſententię Iobi explicatio, & Eliu refutatio.

pœna ſit peccati alicuius iudex; qui innocentem punit, per mendacij ſpeciem quandam, uidetur illum peccati alicuius damnare, uel medaciũ tribuit Deo, quod ſit quędam rei conſuetæ, & conſtantis mutatio. Qui enim in Iobi iudicio, & cauſa iudicij formam ordinariam mutauit, mendacio quodam permutatæ rei uſus eſt. Quo ſenſu cõqueritur, [quod non ęquo iudicio illum afflixerit Deus.] Sed in eo tamen fallitur Eliu; quod aliud ſit Deum in iudicio Iobi noluiſſe uti ordinaria, & legitima iuris forma, uoluiſſeque diſſimulare illius innocentiam, quod diſpenſationis, & poteſtatis ſupremę eſt, & ſępe affectuũ a Iobo: aliud uero Deum iniquum fuiſſe in Iobi ęrumnis, & illius innocentiam criminatum fuiſſe per mendacia, & calumnias quod a Iobi & uerbis, & mente alienum eſt.

2

Lectionis Hebraicę elucidatio. Pag. Regia.

Sed his anguſtijs poteſt nos liberare lectio Hebræa, quæ mendacium tribuit ipſi Iob, ſic enim ex verbo legitur: [In iudicio meo mentiar.] quaſi ita Iob dixerit: Si aliter de meæ vitæ innocentia loquar, ſentiamve, aut aliquod crimen mihi affingi, iniurive permittam, aut uobis concedam me alicuius peccati pœnas pendere, mendacium admittam, eritque. Quod uidetur alludere ad id, quod dixit cap. 27. 4. [Non loquentur labia mea iniquitatem; nec lingua mea meditabitur mendacium] Vatablus interrogatiue; [Super iure meo mentiri debeo? An inquit, par eſt, ut mentiar ſuper innocentia mea?] Si actiue ſumatur, mendacium, uerbumve mentiendi (ut ſumi poteſt) mendacium reijcietur in amicos: ſic Hebræus, apud Caietanum: [Super iudicium meum faciam mentiri.] ſupple, amicos, & accuſatores meos, id eſt, mendacij illos conuincam, ut ſæpe quidem Iob obijcit amicos dolos, & mendacia cap. 3. 4. 7. & cap. 21 27. 34. & cap. 17. 12.

Vatabl.

Caietan.

3

Mentiri paſſiue, pro falli.

Illud tandem non inelegans, ut mẽdacium, & falſitas pro fruſtratione ſpei ſumatur; & mentiri paſſiue, pro falli; [In iudicio meo mendacium;] id eſt, fefellit me ſpes mea tonis aſſerendi; falſus ſum expectatione præmiorum; nam potius pro pręclaris facinoribus ſupplicia accepit; & mendacium ego mihimet dicebam, ſuadebam, concupiebam, cum felicem rerum omnium euentum mihi pollicebar. Eo videntur poſſe referri Aquila, & Symmachus. [Circa iudicium meum falſitas.] Et hoc quidem non ſemel a Iobo dictum eſt, cum de expectatione ſua loqueretur, præſertim cap. 30. 36. [Exſpectabam bona, & venerunt mihi mala: expectabam lucem, & eruperunt tenebræ.] Et quidem cum Interpres verbo mentiendi, reddere noluit, ſed nomine mendacij, rem hanc ipſam videtur iudicaſſe ſapientiſſime: nam mendaciũ ibi eſt, vbi eſt falſitas; vt mendacium dicere poſſit, qui fallitur; at ille tantum mentiatur, qui alterum fallit: atq; adeo, Mendacem, ideo a mendacio dictum putant, [quod illius mentem fefellerit fortuna,] vt Feſtus ex P. Nigidij auctoritate ſcribit: [Qui mentitur, ipſe non fallus, alterum fallere conatur, qui mendacium dicit, ipſe fallitur, quoniam iu ſe eſt. Vir bonus præſtare debet, vt non mentiatur; prudens; ne mendacium dicat.] Recte igitur falſitatem eſſe mendacium ſuæ exſpectationis Iobi vere enim huiuſmodi illi mendacium attribuit Eliu.

Aquila. Symmach.

Mentitur, qui fallit. Mẽdacium unde dictũ.

Feſtus.

Violenta ſagitta mea abſque vllo peccato.] De hoc etiam ſæpe a Iobo deploratum, vbicumque de ſuo morbo loquitur: ſed præcipue capitul. 16 13. 14. 18. capitul. 17. 2. capitul. 9 17. 28 capitul. 6. 3. 4. [Violenta ſagitta,] a radice *Anos*, quod eſt deſperare, & inſanabiliter dolere, & laborare. Inde alij vertunt, dolorata ſagitta; vel, doloroſa; alij, inſanabilis, ſæua, nociua, mortifera, grauiſſime vulnerans. Sed recte vertitur, violenta; ſicut & Septuaginta; [Violentum iaculum:] vt vim, & violentiam incredibilem doloris, & impetum malorum omnium ſignificaret.

אנש

Regia. Vatabl. Pagnin. LXX.

VII. Quis eſt vir, vt eſt Iob, qui bibit ſubſannationem, quaſi aquam?

1 *Duplex ſententia, & contrarius explicatus. Tolerantia deſcriptio. Germana, ſententię paraphraſis.*

2 Subſannatio *actiue, aut paſſiue ſumpta. Pertinet ad verba. Explicant Oſeas, & Iſaias.*

3 *Varia* bibendi, & Aquę *translationes, Germana interpretatio.*

4 *Aquę potus, & humiditas laxat, & tranquillat. Eſt ſua aqua ebrietas. Illuſtratus Moyſes de* Ebria, & ſitiente.

AN hæc ſententia ad laudẽ pertineat, vt deinde acrius vituperet; an vero ad apertam temeritatis, & inſolentiæ reprehẽſionem, incertum eſt. Nam Græci, Nicetas, & Clemens, priori modo accipiunt, vt hæc ſit incredibilis cuiuſdam tolerantiæ, & tranquillitatis animi deſcriptio: de quo cum Iobum laudet Eliu; at de Diuina Prouidentia negata, aut accuſata illum cõdemnat. Nicetas ex perſona Eliu, [Mihi, inquit, eſt Iobi ſpectata virtus, qui ſua ſponte, atque iudicio iniurias ſuſcepit, vt qui aquam hauriunt. (Deinde ſecundæ parti negationem addit ad ſenſum contrarium) idque cum nec apud homines offenderit, nec Deum impietate vlla violarit: quia etiam ſe a facinoroſorum, impiorumque conſuetudine, & cõuictu abſtraxerit. Clemens vero; Rerum omnium pretioſiſſimum eſt peculium, animi tranquillitas; talem nobis hic liber Iobum deſcribit. Rurſus Nicetas; Hoc de te conqueror, non quod iniuſtus ſis, ſed quod res noſtras a Dei contemplatione, Prouidentiaque repouas.] Cæterum cum neque Hebræa, neque Latina eam negationem in ſecunda parte admittant, contrarius omnino huius ſententiæ ſenſus probandus nobis eſt; vt qui ſit & elegantior, & propoſito conuenientior; vt incipiat Eliu inuehi in Iob; Quis (inquit) mortalium, ſi vir eſt, & viri nomine dignus, eo ſtultitiæ, & impudentiæ deuenit, vt dum temere, & ignoranter de Diuinis loquitur, irridendum, & ſubſannãdum ſe præbeat cordatis omnibus, atque ſapientibus? Quis ſani iudicij vir, ita volet ſuæ vitæ conſiliorum, & actionum dignitatem tueri, vt in iudicijs, conſilijsque Diuinis illudere, & inſultare per ſummam temeritatem, & inſolentiam non dubitet? atque illam ſibi voluptatem maximam ſtatuat, quæ ex Diuinæ Prouidentiæ contemptu, & maledicendi ſtudio percipi poteſt?

1

Dubius ſententiæ ſenſus, Nicetas. Clemens. Tolerantię deſcriptio.

Clemens.

Germaniorſentẽ tię explicatus, & paraphraſis

Ergo cum poſſit ſubſannatio, quaſi paſſiue accipi, cum quis rideri, & ſubſannari dignus eſt; quaſi dicat; Quis tã abiectæ mentis eſt, vt ſuam ignominiam, ſuamque ſubſannationem amet, bibat, deuoret, ſitiat, & pro delectamento habeat? certe id ſtultum eſt, cũ Scriptum ſit, [Gloriam Sapientes poſſidebunt, ſtultorum exaltatio (Septuaginta; Quod exaltant. & ſibi aſſumunt) ignominiã.] Sic Oſę. 7. 16. ſumitur paſſiue: [Hæc eſt ſubſannatio eorum, (qua ipſi ſubſannantur) in terra Aegypti] Eſt enim Aegyptus his, qui ad illam confugiunt, opprobrium, & confuſio qua ratione interpretatur hunc locum Vatablus; [Bibere, inquit, ſubſannationem, velut aquam, eſt eſſe plenum ſermonibus ridiculis.] At multo lenior ſenſus, ſi actiue ſumatur; ſubſannatio, contemptus, & irriſio vel ſociorum, de quo ipſi queſti ſunt capit. 11. 3 vel Prouidentiæ, atque rerum Diuinarum verba impudentia, cum geſtu, & ſanna. Sic coniungitur cum verbis, Iſai. 28. 11. & dicitur loquela labij; Septuaginta vero irriſio, vel [ſubſannatio labiorum.]

2

Subſannatio actiue, & paſſiue. Prou. 3 35. LXX.

Vatablus. Subſannatio actiue.

Subſannatio de verbis irriſorum. LXX.

Quid eſt autem [Bibere ſubſannationem, velut aquã?] Philippus ait, [Viſcera tanquam aquæ abundantia veneno huius paſſionis impleta eſſe.] Clemens in Catena, indicat propterea comparari, ſubſannationem cũ aqua, quod [vehemens illa triſtitia, quæ ex accepta iniuria, aut calamitate naſcitur, ſubſannando ſuperatur,] & ſedatur. Alij referunt ad inſignẽ maledicendi cupiditatẽ, & ſitim, qua impius ardet, & non niſi coniectis in Cælum, & Diuinam Prouidentiam conuitijs extinguatur, aut refrigeretur. Exiſtimat enim Eliu, illud quod Iob pro ſolatio, & delectamento ſumit, videlicet ſi patiatur immeritus, & innocens, cõtumelioſum exiſtere Deo, & supremę illius ęquitati. D. Greg. ad facilitatem, & contemptum peccandi, & maledicendi refert, quod enim [bibitur velut aqua,] facile traijcitur. D. Th. ad conſcientiam nullo peccandi ſcrupulo retardatam, quę incunctanter, & indubitanter deuorat ſcelus, quamuis ingens. Alij ad frequentiam, & magnitudinem ſcelerum, aqua enim abundantiæ ſymbolum eſt. Recte hæc omnia: ex quibus integra quędam, plenaque vi, & ſenſu ſententia coaleſcet: ſi tamen coniungantur cum his quę diximus in ſimili ſententia ſuperius, cap 15. uerſ. 16 [Qui bibit quaſi aquã iniquitatem] Certe quod in hoc loco uidetur conari Eliu, illud eſt, Iob eſſe proiectiſſimę cuiuſdam improbitatis, cuiuſmodi athei ſunt, & Diuinę Prouidentię abnegatores, cum quibus, inquit, pari paſſu currit; atq; ex illo hominũ genere, de quo Scriptũ eſt Deut. 29. 19 [Benedicat ſibi in corde ſuo dicẽs; Pax mihi erit, & ambulabo in prauitate cordis mei, & aſſumat ebria ſitientem.] id eſt, peccet per ſummam ſecuritatẽ, &

3

Philipp. Clemens.

Gregor.

D. Thom.

Aqua ſymbolum abũdantię.

Germanus explicatus mentis Eliu.

4

Periphraſis extremę improbitatis.

tranquillitatem, atque mētis, & viscerum relaxationem:
Aquę potu lauari viscera. quasi aquam biberet. Aquæ enim potu lentimus internas
partes relaxari, & leniri, vt scribit Plutarc. de sanit. tuen-
Plutarch. da; [cuius humiditas placida est, & quieta; cum vini hu-
miditas; impetum habeat multum, vimque recentibus af-
fectionibus nequaquam amicam, aut æquam.] Promittat
itaque sibi impunitatem, & felicitatem, ac bonorum co-
piam, dum se totum tradit cupiditatibus sui cordis, nihil
vel præmij, vel pœnæ exspectans a numine. Sicque [ab-
sumat ebria sitientem.] id est; coniungatur ebria sitienti;
& ebria ad se trahat sitientē. Sed quid est hoc loco ebria,
Vide cap. 2. vers. 9. n. 7. quid sitiens? Locus perobscurus; illuminatus a nobis ali-
quando ex parte, nunc aliter, quoniam de bibendo sermo
Aquæ ebrietas. est. Quod ad sitim, & ebrietatem pertinet, est etiam sua
ebrietas, aquæ, cum ad satietatem bibitur, nam Scriptum
Ps. 64. 10. est; [Visitasti terram, & inebriasti eam & iterum, Inebria-
Ps. 35. 9. buntur ab vbertate domus tuæ, & torrēte voluptatis tuę
Hieronym. potabis eos, quoniam apud te est fons vitæ. Vide Hieron.
LXX. id Hoseæ. 14. 4 Viuent tritico vbi Septuag legunt. Bibent,
August. & inebriabuntur frumento.] & August. qq. super Genes.
R. Dauid. 9. 144. Ergo Rab. Dauid per ebriam, intelligit partem cō-
cupiscibilem, quæ voluptatibus & delicijs se ingurgitat
Cur pars inferior dicatur ebria, superior vero sitiens. ad satietatem; & ebrietatem: per sitientem vero, partem
intellectiuam, quæ corporis voluptatibus non pascitur,
sed potius abstinet. Ergo tunc [absumit ebria sitientem,]
cum concupiscentia ad se attrahit partem superiorem, &
cum homo ita iniquitatem, quasi aquā bibit, vt ea ebrie-
tate concupiscentiæ videatur etiam ingurgitata, & obru-
ta pars superior & quasi consopita, & sepulta ratio & in-
telligentia; & adulationibus illis internis, & fictis bene-
dictionibus, atque pollicitationibus, quas homo in corde
suo confingit, videatur Synderesis temulenta & stupida.
Luc. 21. 34. Hi sunt igitur, qui [subsannationem, & iniquitatem bi-
bunt, quasi aquam,] & sinunt corda sua [grauari crapu-
Iacob. 1 14. la, & ebrietate;] & quorum concupiscentia voluptatibus
ebria rationem quoque abstraxit, & decipit.

VIII. Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impijs.

1 *Cogitationem improbitatis sequitur actio externa. Explicatus Dauid.*
2 Ambulare, *aut* Gradi, *de fædere, & societate.*
3 *An Eliu calumnietur, & mentiatur. Iobi propositum.*
4 *Varia lectio.* Placere, *&* Adæquari *quid. Illustratus. Vulgatus.*
5 *Varia lectio.* Currere *ad pium voluntatis affectum. Explicatus Dauid, & Salomon.*

5 PRopter impia, inquit, dogmata, & prauam de Diuina
æquitate, & Prouidentia opinionem, videtur profe-
cto socius esse Iob sceleratissimorum hominum; nam qui
praue, & temere loquitur, videtur esse de grege, & cœtu
impiorum, qui enim mente, & consilio consentit cum im-
pijs, abibit quoque ad illorum opera, & facinora, sicut
Psal. 1. 1. Scriptum est; [Qui non abit in consilio impiorum, & in
Post internam improbitatis consilium, sequitur actio externa. via peccatorum non stetit.] licet enim immotus quis co-
gitare possit, & mente tantum suscipere consilium impio-
rum, at consequens erit, vt statim [abeat, & gradiatur
cum operantibus iniquitatem;] & ambulet cum viris im-
pijs In verbo autem gradiendi, siue abeundi, & ambulā
di, siue progrediendi, non solum indicatur vita, & ratio
Cur vita impiorū dicatur via. uiuēdi impiorum, quæ qualiscumque illa sit, dicitur uia,
& semita, ut sæpe diximus; sed illud peculiare, uidelicet
error, inquietudo, & uagatio mentis; quod quadrat cum
רשע uoce, impiorum, quæ proprie significat inquietum, & pa-
Impij expertes tranquillitatis. cis, tranquillitatisque omnis uel inimicum, uel impoten-
tem; id, quod ipsum indicat uerbum ambulandi, quod ex
sua proprietate, nullum significat terminum uiæ, sed pro-
חלך gressum quendam incertum; tum etiam uerbum gradien-
di, quod significat iter facere, aut uiatorem esse, ex cōsue-
ארח tudine, & officio Sic impij, qui [quiescere non possunt.]
2 Cum autem in Hebræo sit, [Graditur in societate;] con
Isai. tempsit Interpres, societatem. quam in uerbo gradiendi
Verbū gradiendi ad fædus, & societatē spectat. includi existimauit; quamquam afferat ex sua proprieta-
te, amicitiæ, & fęderis iurati coniunctionem quandam;
Vna iter faciunt, simulque eandem ingrediuntur uiuen-
di, & sentiendi rationem; sed ita sunt mutuo fœdere de-
uincti, ut non solum eiusdem itineris, sed eiusdem etiam
exitus, id est, uel pręmij, uel pęnę participes esse debeāt.
Quod indicauit non sine utilitate Tygurina paraphrasis; *Tygur.*
[Consors est malorum, quę facinorosis debentur, & uer-
satur in conditione impiorum.] q. d. societatem init mer-
caturę, & negotiationis impiorum nihiloque, quam illi,
ditior, & beatior euadet.

IX. Dixit enim: Non placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo.

PRoculdubio existimauit Eliu, Prouidentiam non so- 3
lum contemni, & accusari a Iobo, sed negari. Id quod
lectio Septuaginta clarius docet; [Ne enim dixeris, Quia *LXX.*
non erit uisitatio uiri, & uisitatio ei a Domino.] S. Aug. *August.*
[Non uisitabitur, qui ambulauerit cum Deo] Et quam-
uis Gregor. Philipp. alijque Latini, mendacij manifesti *Gregor.*
arguant Eliu, qui errorem stultissimum affingat Iobo; at *Philipp.*
certe Eliu non tam fingit, atque mentitur, quam male in-
terpretatur Iobi uerba; cum ille uel suas pręclaras uitæ *An mentiatur Eliu.*
actiones incredibilibus ęrumnis, quasi inimicus sit, uel
impiorum improbas, & sceleratas, quasi amici sunt, in-
genti felicitate cumulatas queritur. c. 9 uers. 22. 23. 24. 29.
30. 31. c. 10. uers. 15. cap. 13. uers. 24. 26 c. 16. uers. 10 18. c.
19. 6. 12. 22. c. 21. uers. 7. 23. 24 25. cap. 24. uers. 2. Et fere in
hoc cardine uoluuntur omnes Iobi responsiones, & que-
rimoniæ, vt neget sępe pietati pręmium felicitatis tem-
poralis; concedat interdum improbitati; quę si tantum
pręmia, suppliciave essent, aut hęc potissima, necessaria-
ve essent, ut Eliu cum ceteris socijs existimabat, Proui-
dentiam negasset Iob, Sed is negat ea esse uel pręmia, uel
supplicia necessaria; quippe agnoscit sublimiorem aliam
Prouidentiam, meliora pręmia, grauiora supplicia.
Quod vero ad sententiam attinet, quamuis sensum re- 4
tinuerit Interpres, sed verba inuertit. nam ex verbo legi *Caietan.*
potest; Non proderit viro. vel; [Non adæquabitur in cō- *בכן*
placere suo cum Deo.] nam verbum *sacan*, quod Inter- *Varia lectio.*
pres vertit, placeret alij vertunt, prodesse, aut proficere,
aut adæquari. Sed quidem hoc verbum significat adęqua- *Placere, aut adæquari, quid proprie.*
tionem, vel assimilationem, vel congruentiam vnius cum
alio, ex quo alterius vtilitas, vel, complacentia, amicitia,
familiaritas, ministerium, aut obsequium sequitur Vt fu-
se diximus superius, cap. 22. vers. 2. & 21. vbi hoc verbum
ocurrit. Vim ergo hoc loco expressit Interpres; Non adæ-
quabitur, neque placebit vir Deo, tanquam minister, &
cōsuetudinarius illius; non placebit ei, tanquam amicus,
& familiaris; non proderit vir Deo, tanquam seruus, &
obsequens; neq; reputabitur a Deo tanquam seruus uti-
lis, neque proderit ipsi homini sollicitudo, & labor mini-
strandi, & obsequendi Deo, denique non erit acceptus
Deo neque illum dignabitur præmio, & felicitate, cum
innocentem, & [impium ipse consumat, Iustique non le- *Iob. 9. 22.*
uent coram illo caput] Nos vno verbo dilucide vertere- *& 10. 15.*
mus; *No le quadrara a Dio.* hæc quidem omnia claudit fæ-
cunditas illius verbi, huiusque sententiæ.
In secunda etiam parte varietas est, vertentibus alijs; 5
[Etiam si complacuerit cum Deo.] alijs; [Etiam si cu- *Caietan.*
currerit;] propter verbum *Ratsah*, quod ad gratiam, be- *Regia.*
neuolentiam, & propensionem animi refertur, cum quis *רצה*
alium, quasi currens prosequitur bona voluntate, & fa- *Currere ad pium voluntatis affectum spectans.*
uore ocurrit. quare significat vel placationem, vel com-
placentiam, vel lætum, & alacrem cursum, vel ocursum
cum complacentia, & pio uoluntatis affectu, seu placa-
bilitate, ut dixit R. Mardochai. Quare Philippus, quod *R. Mard.*
uix unquam fecit, nūc ad Hebraicam phrasim, & pro- *Philipp.*
prietatem eleganti paraphrasi utitur: [Etiam si ita fue-
rit quispiam magnus, & summus, ut Deo in omnibus ius-
sionibus implendis occurrat.] Et quidem ocurrere ali-
cui, uel [currere cum aliquo,] beneuolentiæ, & amici-
tiæ est: Psalm. 49. 19. [Si uidebas furem, currebas cum
eo, (Hieronym Consentiebas ei. & statim exponitur) & *Hieronym.*
cum adulteris portionem tuam (societatem, commer-
cium) ponebas. & Cantic. 1. 4. Curremus in odorem un-
guentorum.] Ergo currere cum Deo, non solum est,
quod alibi dicitur [ambulare cum Deo,] sed
præterea, addit, propensionem animi bene
affecti, & alacritatem [curendi in uia
mandatorum] Diuinorum, &
ocurrendi Diuinæ uo-
luntati.

Ideo

X. Ideo, viri cordati, audite me. Absit a Deo impietas: & ab Omnipotente iniquitas.

1 *Sententia paraphrasis.*
2 *Particula* Absit, *proprietas. Explicatur Samuel, & Moyses.*
3 *A iudice ab esse debet, quicquid iustitiam polluit. Iustitia virgo integerrima. Iudex iniquus, stuprator. Illustratur Sapiens.*
4 *Profana prohibita.* Impietas, & iniquitas, *quid propriè. A iudice abesse debet; quicquid iure damnari potest.*

Sententia paraphrasis.

IDeo (inquit) firmam, & sapientem de Dei Prouidentia, & æquitate assertionem affero, contra hunc Iobi errorem stultũ, atq. uecordem, cuius uos iudices appello & alloquor, uiri cordati, atq. sapientes. Absit enim a nobis tam immanis stultitia, ut quidpiã iniquum de illius æquitate concipiamus; absit ab illa suprema iudicij, & æquitatis norma, quod uel leuiter detortum, deflexũve sit.

Osorius.

Est ita, vt indicaui, diuersitas; nam nonnulli accipiũt, priorem illam uocem, Absit, dictam gratia auertendi hominis, & detestandi scelens. q. d. Absit a nobis error iam pestifer, & qui non nisi in pollutissimas, & sordidissimas atheorum hominũ mentes cadere potest, ea enim est uis illius uocis, ut iam dicam. Rursus Septuaginta hunc ipsum sensum promouerunt, legentes; [Absit a me coram Domino impie agere; & coram Omnipotẽte turbare iustitiam] q. d. Curandum mihi omnino est, ne coram Deo totius æquitatis, & iustitiæ auctore, quicquã ego iniqui, iniustive loquar, aut concipiam. Sed quidem, non tam a se, quam a Deo auertere vult Eliu omnem iniustitiæ, & impietatis suspicionem, Absit a Deo; est enim a radice, *Hhalal*, quod est profanum, aut pollutum esse; quare cũ de impietate, & iniquitate agitur, opportune dicitur, Absit a Deo, a quo procul abest omne profanum. Sane a iudice qui sanctus iustitiæ custos esse debet, procul abesse debere omnem iniustitiam, hac ipsa uoce significatur, Genes 44. 17. cum Ioseph ait ad fratres seruitutem omnes profiteri uolentes, pro furto vnius; Absit (tanquam profanum) a me (qui promeo iudicis munere, iustitiæ, & sanctitatis normam gero) [ut sic agam, & repetam ab immeritis pœnam seruitutis. Qui furatus est Scyphum, ipse sit seruus meus; uos autem abite liberi.] Ionathas quoque iusti Dauidis, iustitiæque amator, dicenti Dauidi. [Quæ est iniquitas mea in Patrem tuum?] Respõdit 1. Reg. 20. 20. Absit (a Rege, qui iustitiæ sanctæ, & impollutę custos, & dispensator est, res iniusta) non morieris. Quanto igitur magis a Deo aberit omnis iniustitia; vt dictum est Genes. 18. 25. [Absit a te, ut rẽ hanc facias, & occidas iustum eum impio.] Onchelus ad iustitiã respiciens, legit; [Verã sunt iudicia tua, ut non facias iuxta hanc rem.] Et 1. Reg. 2. 30 videtur se Deus purgare ab iniustitiæ cuiusdam specie, cuius notaretur iudex, aut Princeps, si præmijs afficeret immeritos, & uteretur familiaritate, & consuetudine impiorum, eum ait ad Heli, & illius liberos; [Loquutus sũ, ut domus tua, & domus Patris tui ministraret in conspectu meo usque in sempiternum. Nũc autem, dicit Dominus, Absit hoc a me; sed quicumque honorificauerit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.] Ergo cum de iustitia, & incorrupto iudice agitur, eleganter dr̃, Absit, quidquid iustitiam sanctissimam, & incorruptum iudicis animum polluere, & contaminare potest. Et certe obseruatione dignissimum est, quod illud idem verbũ ideo significat polluere, aut profanare, quia primaria significatione significat violare, aut vim inferre, prę sertim vulnerando, interficiendo; vnde sequitur profanatio rei alicuius, præsertim in Lege. quod etiam eleganter conuenit cum iudice, & iustitia; nam qui facit iniustitiam iudex, & vim affert legi, violatque virginem castissimam suæ curæ commissam, sicut Scriptum est, Ecclesiast. 10. 3. [Concupiscentia Spadonis deuirginauit iuuenculã; sic, & qui facit per vim iudicium iniquũ.] Idque prę sertim, si per sæuitiam, & inhumanitatem lædatur Innocens, & innoxius sanguis fundatur, tunc maxime censebitur sanctitas iustitiæ polluta, & profanata. Quod in rem quoq. præsentem egregie quadrat; cum enim quæreretur Iob suam innocentiam afflictam, vulneratã, sanguine, & sanie manantem; occurrit Elio volens omnem iniustitiæ

LXX. Proprietas particulæ, Absit.

חלל

Iudicis munus ab omni iniustitiæ specie alienum.

Onchelus.

Iudex iniustitiæ polluit virginẽ sanctam, Iustitiam.

suspicionem remouere a Deo, dicens, Absit a Deo, quicquid corrũpere iustitiam potest; quicquid violẽtum, & crudele est. Et vt semel de illa voce dixerim, cum ea, quę contaminata, & polluta erant, prohibebãtur, ne quis ian gerei, inde vox illa, Absit, non solũ idem est quod pollutum, sed et idem quod prohibitio, vt vertit R. Mardoch. & ita videntur intelligi loca, vbi de iudicio iniusto agitur, ut Gen. 18. 25. qui potest uerti, Prohibitio tibi, ut facias hoc, &c. Quod etiam ex fœcunditate vocis quadrat in hunc locũ; Prohibitio Deo, impietas. q. d. Cum Deus prohibeat, iustificare impium, & condemnare iustum; multo magis ipsi non tam prohibitũ, quam alienũ, & repugnans censeri debet, impietas, ex uocis proprietate, *Rosagh*, quæ opponitur iustitiæ, & omnia iura euertit; quæ digna est condemnari in iudicio, sicut & iustitia debet in iudicio absolui, & defendi a iudice. Quare qđ Latinus vertit, condemnare, superius Iob 25. 6. Psal. 108 7. Hebræus vocat, impiare; idest, tanquam impiũ condemnare, & publica sententia reum declarare Cum ego dicitur, Omnis impietas abesse a Deo supremo iudice; indicatur, nihil debere esse in iudice, quod ab vllo homine damnari, aut de quo illi possit lis intendi; non debere illi admittere aliquid, quod iuri repugnet. Iniquitas vero propriè est curuitas, & obliquitas, siue deflexio a lege, & recto, cum innocentiam iniuste lędimus, & affligimus. Ergo ait Eliu: Deũ iniuste neque læsisse, neque afflixisse Iobum, neque vnquam abuti Deum ad iniustitiam, & violentiam potentiæ magnitudine: nam eam vim habet hoc loco Deus, El, fortis, & potens; & Omnipotens, Saddai, bonorum omnium fons vberrimus nemini denegat præmium. Quare cohæret sequens sententia.

4

R. Mardoc.

רשע

A iudice debet abesse quicquid damnari possit.

עול

XI. Opus enim hominis reddet ei: & iuxta vias singulorum restituet eis.

1 Restituere, & Pacificare *pro eodem.*
2 Opus, & Via *pro eodem* Operis, & Viæ *finis.*
3 *Deus homini quacunque pergat, obuius est: conscientia increpans hominem. Est comes. Explicatur Sapiens.*
4 *Particula affirmantis; Deus non gaudet inuenire impios, sed tamen punit.*

IVstitiæ officium, reddere, unicuiq. quod suum est; id vero indicat reddere, aut restituere, ut nõ semel in hoc opere obseruauimus. Subest uero hoc loco *Salem*, quod ad pacem pertinet, quæ loquutio nobis familiaris significat perfectam debiti alicuius persolutionem. Vide quę diximus c. 21. vers. 19. super id, Et cum reddiderit, &c Opus, operis mercedem, pœnam, aut præmiũ sua lege statuta, Et iuxta uias suas. Distinguit Caiet. Opus a Via, quod hæc sit studium, aut desiderũ. Sed idem sane est quod Opus, aut operum continuata series, & agendi, & uiuendi institutum, ut sæpe diximus. Quod uero hic dicitur restituet hominẽ iuxta uias suas, alijs locis solet dici repleri, aut, satiari uijs suis idest, fructu, & mercede operũ suorum affici: ut Prouerb 14. 14 Pro restituere, uero est uerbũ, quod propriè uertas, inuenire, aut inuenire facere. q. d. Facit Deus, vt quisq. inueniat eum sui itineris exitũ, & finem felicem, aut infelicem, qui tali uia dignus sit, & quem homo suis ipse gressibus, & studijs quæsiuit; permitti Deus homini, ut illud assequatur, ad quod cõtendit quisque, ut eleganter dixit Tygu. Vrgent uero Septuag. [illam uiæ allegoriã; In semita uiri inueniet eum.] q. d. quamcũq. uiam homo insistat, obuium habebit Deũ, siue ultorem, & uindicem sceleris. siue laboris, & itineris ducem, & comitem. Quare neque impius potest ire ab spiritu, aut a facie eius fugere, quin illinc inueniat Deũ, qui illum deducat per semitas æquitatis. Nescio quid de conscientia meditatur Nicet hoc loco, illa enim semper comitatur hoĩem, & viatum omniũ comitem, & sociam Deus illam nobis adiũgit; [Vnicuique (inquit) illa eueniet, quæ ea, quam ingressus fuerit, via digna fuerint, & vnusquemq. facti prius minime obscuri conscientia conuincit.] De singulis ergo gressibus nos cõscientia admonet, & exitũ nostrę uiæ identidẽ prædicit: si uiã iniquitatis insistimus, increpãdo conatur nos reducere in uiam uitę, sicut scriptũ est. Prou. 6. 23. Via uitæ, increpatio disciplinę. est. n. reprehensio cõsciẽtię, increpatio sciẽtię, & intelligẽtię. Rursusq. Prou. 21. 29 Vir impius procaciter obfirmat vultũ suũ (quia videlicet neq. monitorib. exter-

1 *Restituere, et pacificare.*

שלם

2 *Opus pro mercede.*

Caiet.

Opus, et via pro eodem.

מצא

3 *Tygur.*

LXX. Deus homini quacunque in via occurrit.

Ps. 138. 7.

Nicetas.

Conscientia nunquã deserens hominem.

Increpatio conscientiæ.

nis, neque interius monenti conſcientiæ, & increpanti audientem ſe præbet, (quod deploratæ cuiuſdam improbitatis eſt) Qui autem doctus eſt (vt opponatur parti præcedenti; qui conſcientiam audit) corrigit uiam ſuam. Septuaginta: Intelligit vias ſuas. docetur enim, & inſtruitur a conſcientia, qualem exitum ſuæ viæ habiturus ſit.

XII. Vere enim Deus non condemnabit fruſtra: nec Omnipotens ſubuertet iudicium.

Particula aſſeuerantis. אמנם רשע *Deus minime gaudet inuenire impios.*

INgens eſt in originali aſſertionis vis; Vere, fideliter, perpetuo, conſtans ſemper eſt Deus in iuſtitia tuēda, & conſeruanda. Non condemnabit fruſtra; ſimplex uerbum in Hebræo, quod verſ. 10. diximus poſſe uerti, impiare, aut tanquam impium condemnare. q. d. Deus non impiabit, id eſt, Non facit ipſe impios; neque gaudet inuenire improbos; ſed ſua ſententia declarat, qui ſint improbi, & traducit illorum improbitatem publico ſupplicio. Quia autem videretur ipſe gaudere numero multorum impiorum, ſi quempiam innocentē adſcriberet numero damnatorum; ideo addidit Interpres, fruſtra, quod deeſt in originali. Et quia impiare innocētem, abſurdum

LXX. eſt tribuere Deo, ideo dixerunt. Septuaginta per paraphraſim; Putas Dominum abſurda facturum?

Subuertere. Nec omnipotens. Similis omnino ſententia, quę verſ. 10. Suæ potentiæ magnitudine, & pōdere non ſubuertet proprie, inflectet, detorquebit, curuabit. Septuaginta, Turbabit, confundet, miſcebitque ſacra profanis; iuſtum & inſontem cum impio. Quod iuſtum eſt, Septuaginta ea Hebræo; iudicium; iudicij ferendi, & ſententiæ pronuntiandæ formam, & rationem, quæ minime obliqua eſt, ſed rectiſſima.

עות *Iudicium.* שפט

XIII. Quem conſtituit alium ſuper terram, aut quem poſuit ſuper orbem, quem fabricatus eſt?

1 *Duplex confirmatio Diuinę ęquitatis. Creator idem ęquiſſimus moderator.*
2 *Varia lectio Viſitatio in bonum et in malū pręppoſitio Hebręa.*
3 *Deus corrigit inferiorum iudicum errata. Non eſt ab illo ad alium prouocatio. Explicatur Salomon.*
4 *Deus eo ratione Creatoris, tuetur creaturas, & in pace conſeruat.*

1 *Duplex pro Diuina æquitate argumentum. Idem moderator æquiſſimus verū ratione carentiū, atq. hominum.*

PRobat Eliu duplici elegante, æque ac ſubtili ratione nullam iniuſtitiam poſſe cadere in Deum. Prima eſt huiuſmodi: Oportet ſane iudicem aliquem atque moderatorem æquiſſimum vniuerſo terrarum orbi pręſidere, neque enim is ſine lege, ſine Prouidentia, ſine rectore conſiſtere poteſt; neque partes illius mutua ſocietate deuinciri, niſi eſſet qui potentia ſua, & ſanctiſſima ęquitatis lege illas contineret. at nullus eſt alius pręter Deū; is ergo eſt æquiſſimus, & incorruptiſſimus iudex, non ſolum rerū ratione carentium, ſed hominum libere agentium, rerumque omnium humanarum. Rurſus minor illa propoſitio non indiget alia probatione, quam vt qui negauerit Deum eſſe mundi rectorem, & iudicem, proferat alium meliorem, & incorruptiorem, qui poſſit conſtitui ſuper terrā, & cui tradita ſit clauis uniuerſę huius mundialis machinæ. Secunda, quod Deus ſit mundi architectus, & fabricator, cuius proinde intereſt, curā gerere ſuarum creaturarum, atque tueri ſuum opificium, & paterna Prouidentia complecti, & dirigere in ſuum finem, denique ſumma ęquitate partes ſingulas continere, & moderari: non enim fieri poteſt, vt vnus ſit creator, & opifex, alius vero conſeruator, & rector; ſed vt idē ſit creator, & conſeruator, pater, atque Rex, cuius eſt paterna administratio. Ea duplici igitur hoc capite colligit Eliu neminem ſanæ mentis poſſe deſiderare in Deo, & in adminiſtratione, & Prouidentia rerum humanarum iuſtitiam, & æquitatem. Sed prǣmende ſingulæ partes.

Creator, idē moderator, et Prouiſor.

2 *Caietan. Regia. Vatabl. Tygurin. Pagnin.*

Quem conſtituit aliū ſuper terram? Ex Hebræo proprie legitur; Quis viſitauit? idq. magis proprie, & ſignificanter, quā quod Tygurina dixit; Quis inuiſit. & quod Pagni. Quis propoſuit. Quod quidem cum poſſit ſumi in bonum (eſt enim viſitatio ſuperioris prouidētis neceſſaria, curantiſq. bonum ſubditorum) at frequenter in malum ſumitur, & ad ſuppliciū refertur, cum iudex viſitat, requirit, recenſetq. peccata populi. Ergo inquit, Quis viſitauit terram? quis edidit in ſceleratos grauiſſima omni ſæculo ſupplicia? quis hominū peccata requirit, exigitq. ab improbis pœnas? quis denique iuſtitiæ officium, munuſque tuetur, quam Deus ipſe iuris auctor iuſtitiæ parens, & lex ipſa, ſupremaque iudicij regula? Eſt pręterea in originali pro illo relatiuo, alium relatiuum identitatis, quod dicunt, cum præpoſitione, *Ghal*, quæ idem eſt, quod pro, aduerſus, contra, ſuper. q. d. Quis pro illo viſitauit terram, contra illum, ſuper illum? vnde multæ pullulant elegantes intelligētiæ. Prima; Quis ſuper illum viſitauit terram? ideſt, ſi Deus iudex iniuſtus eſt, quis erit ſuperior alius iudex ſuper illū, ad quem ſit appellatio, & prouocatio noſtrarum iniuriarum? oporret. n. ſi ſunt iniurię contra fas, iuſque, eſſe quoque aliquem ſupremum iuris vindicem, qui omnia tandem ad æquitatem reducat, & peruerſa iudicia iudicū inferiorum corrigat. Ex qua eadem ratione conatur Sapiens tollere admirationem, quę ea tanta iniquitatis abundantia impune graſſantis, oriri poterat in animis iuſtorum hominum. Eccleſ. 5. 7. [Si videris calumnias egenorum, & violentia iudicia, & ſubuerti iuſtitiam, in prouincia, ne mireris ſuper hoc negotio: quia excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alij, & inſuper vniuerſæ terræ rex imperat ſeruienti.] q. d. Non mirum in iudicijs inferorū iudicum ſæpe errari: ideo enim ſunt tribunalia ſuperiora, in quibus inferiorum errata corrigūtur, & tandem cum iudices humani peruertunt iudiciū, ſupremus rex Deus facit, vt tyranni, & iniqui ſupremæ ſuæ ęquitati, & iuſtitiæ deſeruiant. Atque idem ſapiens c. 3. 17. nihil habuit, quod iniuſtitiæ tribunalium humanorū opponeret, cum tribunal Dei, ante quod tandem manifeſtare nos oportet; [Vidi in loco iudicij impietatem, & in loco iuſtitiæ iniquitatem, & dixi in corde meo; Iuſtum, & impium (iudicem) iudicabit Dominus, & tempus omnis rei tūc erit.] tunc videlicet etiam ipſi iudices iudicandi erunt. Sed de hoc diximus aliquando 3. & 7. c. Eccleſ. Intelligentiam itaque hāc indicauit profecto ſubtiliter Philippus, hac paraphraſi; [Nunquid alium rectorem poſuit, qui a creatoris iuſtitia diſcreparet? Ipſe ergo quām potēs conditor, tā pius eſt moderator, quia opus ſuū cognoſcit, & diligit.] Ergo ſi Deus iniq. agit, oportebit illo alium eſſe excelſiorem. Et huc reducitur ſecunda explicādi ratio. Quis contra illum viſitauit? quis illi dicet; Cur ita facis, &c. Huc etiam pertinet, quod Vatablus ait: [*Quis poſt illum viſitauit terram, vt eam rectius diſponeret?]

Viſitatio in bonum, & in malum.

על *Prepoſitio Hebrea.*

3 *Deus corrigens inferiorū iudicum errata.*

Philipp. Vatabl. *Quis iure de Reſidentia vendere debeat? Deus non eſt haec iuſtitia!*

Secundus explicatus: Quis pro illo, viſitauit terram? q. d. loco illius, vel vt illum iuuaret in tanto onere ſuſtinendo, & tanta rerum multitudine adminiſtranda, & prouidenda. quo etiam pertinet, quod quidā exponunt: [Quis cum illo, &c. Hoc placuit Gregorio; Per ſe quippe, ait, mundum regit, quem per ſe condidit: nec eget alienis adiutorijs ad regendum, qui non negligit, quod creauit, quod bene creauit, vtique bene regit, quia quod pie condidit, impie non diſponit, & qui nec dum facta curauit, vt eſſent; quæ nunc facta ſunt, non deſerit.]

Secūda exponendi ratio. Oſeriat. Gregor.

Tertio denique Caietanus, vt relatiuum Ille, referatur ad hominem. q. d. Quis ſuper hominem, aut ſuper rebus humanis viſitauit terram? Sed languet, & tollit vim ſententiæ, quam afferunt priores interpretationes, in quibus refertur Deus, non homo.

Tertia interpretatio languidior.

Et quē poſuit ſuper orbem? Altera ratio ad cōfirmandam Dei iuſtitiā, & æquitatem, quod Deus ſit hominis, vniuerſitatiſque rerum vnicus creator, cuius munus eſt creaturas tueri, & dirigere in proprium finem, quod ſine ſumma Creatoris ęquitate conſtare non poteſt: ſi enim iuſtitiæ violator eſſet, non redderet vnicuiq. quod ſuum eſt. Eleganter Nicetas; [Is, qui ſua bonitate hanc rerum vniuerſitatem excitauit, contra quam oportet, opificium ſuum iniuriæ non lædet, neque enim ab ipſo, quę effecta ſunt, aliena ſunt, vt nos vexare debeat iniuria: etenim ſibi ipſi parcit.] Preſſimus rationem hanc Creationis, & Diuinæ erga creaturas charitatis, cap. 10 verſ 8. ſuper id, [Manus tuæ, Domine fecerunt me, &c.] quę non ſolum ad vnicum hominem, ſed ad vniuerſitatem relata eandem vim habet. Si enim Deus ſui opificij pater eſt, non tyrannus neque hoſtis, nihil indignum, iniquumve ſuſcipiet aduerſus eos, qui in ipſius poteſtate, ac ditione ſunt.

4 *Secunda ratio pro Diui. na æquitate.*

Nicetas.

sunt. Si singula elementa, viuentia insuper, & homines suis sedibus, locis, regionibus continet, & disponit, multo minus singulorum merita turbabit, aut nocebit.

Quem posuit super orbem. id est, Quis est alius mundi dispositor, & singularum partium stabilitor, & fundator? In Hebræo proprie, Quis posuit, disposuit arte, cura, certo ordine, & ratione, orbem partem videlicet habitabilem, vt præberet cōmodam stationem terræ animantibus, & hominibus? Eleganter Septuag. vtramque rationem in vnicam concluserūt; [Quis est, qui facit eam, quæ sub Cælo, & quæ insunt omnia?] Et vt tandem dicam, potuit quidem vtraq. huius sententiæ pars accommodari, aut certe dici ab Eliu per allusionē ad diluuium, cum Deus suæ æquitatis manifestissimum documētum præbuit: vistauit enim impios ingenti supplicio; deinde disposuit orbem habitabilem Noe, & suis iustis.

שׂום חבל

LXX.

Pulchra ad Diluuium allusio.

XIV. Si direxeris ad eum cor suum, spiritum illius, & flatum ad se trahet.

XV. Deficiet omnis caro, &c.

1 *Incertus, & multiplex nexus.*
2 Dirigere, *vel* opponere cor, *in bonum, & in malum. Illustrati David, & Samuel.*
3 *An* Spiritus, *&* Flatus, *idem sint.* Trahere. Attrahere *in sacro sermone, quid propria. Illustratus Ioel.*
4 *Deus respiratione communicans vitam, cohibito spiritu, auferens. Deus,* auertens faciem *quid.*
5 *In Deo collectio, & vnio a vita creaturarum.* Congregari, *pro* petere.

1 PRoculdubio hæc sententia est superioris cōfirmatio, ad ostendendam perpetuam, & constantem Diuinæ Prouidentiæ, & supremæ legis æquitatem. Sed nectendi ratio dubia est. Quidam sic explicant, vt nunc probet Eliu Deum a iure, & æquitate nunquam discedere metu alicuius, vti soleot aliquando nostri iudices; cum ipse, cuius potestate omnium vita, & spiritus continetur nemioem timeat, sed tuto possit pro libito rerū vniuersitatem perdere. Alij, vt probet Deum nihil ea sua tātum potestate violenter agere, nisi ex æquitate etiam: nā si ex potestate, perderet statim vniuersa, ita D. Tho. Alij, quod Deus non ea seueritate iustitiæ, vt dicebat Iob, sed ex lenitate agat cum hominibus, ita Philip. quem sequitur Titelman. [Nam (inquit) si, quæ in mundo quotidie geruntur secundum regulam iustitiæ suæ voluerit intueri, deficiet, ac peribit; sed cum pietate potius gubernat, ac sustinet, nam si iniquitates obseruauerit, quis sustinebit?] Gregorius vero, quem nonnulli sequuntur, existimat probari nunc, Deum nō esse iniquum erga iustos, sed iustissimum; vt qui statim, vt homo sese ad illum conuerterit, direxeritq. ad superna cor suū, Deus placatus illius animū, & desideria ad se trahet, & peramanter sibi coniunget, & complebit opus bonum. Hæc interpretatio facit suppositum primæ partis hominem, & secundæ Deū; quod cum valde coactum sit, totaq. ipsa interpretatio minime literalis, mirum est quantum placuerit Dionysio, & quam audacter appellet ineptam eam, quæ sequitur, quæ proculdubio & aptissima est, & simplicissima. Ergo inquit Eliu; Deus non odit ea, quæ fecit; neque hominem maligne persequitur; sed cum iustissimus sit, sanctos perpetua charitate complectitur. Si enim odio quodam prosequeretur hominem, & non potius ad infinita peccata conniueret, iam vniuersum genus humanum perdidisset, nullumq. delectum habuisset sanctorum atque improborum. atqui pereuntibus diluuio improbis, sancti, & innocentes seruati sunt, in quibus seruata etiā est humani generis propagandi spes; Ergo ille æquissimus est rerum humanarum moderator, & iudex. Hunc sensum, & nexum confirmant singulæ partes.

Nexus incertus, & multiplex.

Osorius.

D. Thom.

Philipp.

Titelman.

Gregor.

Dionys.

Hugo.

Simplex, et germana nectendi, et explicandi ratio.

2 Si Deus direxerit. Proprie, apposuerit, cor suum. quidam ad iram, & indignationem referunt. id est, Si opposuerit, vel contra posuerit, & obfirmauerit cor suū contra hominem. Septuaginta intellexerunt, significari voluntatis affectum; legunt enim; Si velit, idem Vatabl. & Tygur. si ei suus animus suggereret; si collibitum illi fuerit. Et quidem, Apponendi cor, pro volendi, aut appetendi, loquutio non est aliena ab scripturis. Sed illud frequentissimum, vt Apponere cor, sit aduertere animū cum obseruatione, & vera, & attenta cogitatione, & quia cum illa animi attentione, & sollicitudine coniunctus esse solet animi affectus vel in bonum, vel in malū, cum res amore, vel fastidio, & odio mentem, & cogitationem sui cura stimulat, inde fit, vt vel ad voluntatis affectum erga res tristes, vel lætas referri soleat. Sic nostrates quod intellectus, & cogitationis est, ad vtramque partem accommodant, cum dicimus; *Tener las mientes en alguna cosa.* Videlicet apponere, vel figere cor in re aliqua, quam vel amamus, vt retineamus, vel timemus, vt fugiamus: est enim tum amor, tum timor plenus cogitationis, attentionis, sollicitudinis, & Latinus etiā ad idem dixit; O curas hominum, siue in amādo, siue in auersando, & fugiendo. In bonum Ps. 61. 11. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. non sunt enim magna cura, sollicitudine, amore dignæ. vtrunique complectitur eleganter Theodoretus; [Nolite illis vestram mentem submittere. Sed lucidius Hilarius, Cum sint magni amoris, & desiderij illecebræ rapiunt ingenia mentesque pendulas apprehendunt, In malum 1. Reg 9 20. De asinis, quas perdidisti, ne sollicitus sit (Septuag. iuxta Hebræum;) Ne ponas cor suum eis (ne tristeris, ne timeas) quia inuentæ sunt, & 2. Reg. cap. 3. 33. Ne ponat Rex super cor suum (ne timeat, ne cogitet) tantum accidisse mali, dicens, Omnes filij Regis mortui sunt.] Sic igitur hoc loco, si Deus apposuerit cor. quod Interpres dixit, direxerit, recta in hominem direxerit, odio aliquo, aut indignatione stimulatus; quod ex subiecta materia, si non ea proprietate loquutionis, hoc loco intelligendum est.

שׂום

D. Thom.

Titelm.

LXX.

Vatabl.

Tygurin.

Apponere cor quid proprie.

Quod mentis est, voluntati damus et solemus.

Pers. Sat. 1.

Theodoret.

Hilarius.

LXX.

Ad eum, hominem proculdubio. At vero, & alter Interpres, Steuchus inquam, & qui eum describit, existimant illud pronomen debere accipi in neutro, quoniam Hebræi neutro carent. q. d. Si direxerit cor ad id, videlicet, vt iustitiam contemnat, & ius peruertat, qui sensus quamuis eodem recidat, sed multo verius, & simplicius est, vt antecedens e proximo firmatur, sitque homo, de cuius spiritu statim sermo est. Nam quod Philipp. & Beda de Mundo intelligunt; Cuius, id est, de quo, spiritum, & flatum, id est, homines, & iumenta Deus auferre potest, coactum est, & inuitum. 3

Eugubin.

Abunsea.

Philippus.

Beda.

Spiritum illius, & flatum. Facile, inquit, Deo est spiritum, vitamque vniuersorum viuentium, quam ex se ipso, qui vitæ fons est, impertiuit, rursum ad sese reuocare, & colligere: sic expirabunt vniuersa. Diuus Tho. Caietanus, & alij curiosius distinguunt inter Spiritum, qui sit rationalis, & proprius homini; & Flatum, qui sit respiratio communis homini cum alijs animantibus, & propria animæ sensitiuæ, facit cum hoc Philippus; [Spiritum, inquit, dixit animam, quæ viuificat hominem, & flatum, ipsam præsentem vitam, quæ corporibus nostris per anhelitum ex hoc aere ministratur.] Gregorius, & post illum nonnulli Latini: per Spiritum internas cogitationes, per Flatum externum, externas quoque actiones, quas Deus ad se reuocat cum & internas, & externas omnes hominis operationes in se conuertit. Mysticum hoc. Illud ergo simplex, vt vtrunque nunc ad idem referatur, siue Spiritus, siue Flatus, cū etiam ex proprietate vocis originalis fere idem significent, vt ostēdimus superius, c. 26. vers. 4. vbi egimus de discrimine Spiritus, spiramenti, & animæ. Spiritus ergo, & flatus erit idem, quod spiraculum, aut spiritus ille attractus, quem inspiramus, & expiramus. Rursus Spiritus, & Flatus, sit ipsa respiratio Dei; nam relatiuum illius, potest esse reciprocum, ac si diceret; Spiritum suum, & flatum; atq. etiam si relatiuum illius referat hominem, constabit idem sensus; nam respiratio, aut Spiritus Dei, dicitur esse ipsius hominis, quod homini cōmunicetur, vt statim dicemus. Trahere autem Deum Spiritum, & flatum ad se, est, non emittere spiritum, siue, vt Septuaginta eleganter dixerunt, Cohibere, & spiritum apud se detinere. Nam trahere proprie est colligere, retrahere, reuocare. Vnde dicitur Ioel 2. Stellæ retraxerunt lumen suum. quod est inbibere, detinere, & quod emitti, aut dispergi solet, colligere, & reuocare ad sese.

D. Thom.

Caietan.

An spiritus & flatus hoc loco distinguātur.

Philipp.

Gregor.

Simplex acceptio spiritus, & flatus.

Spiritus Dei et hominis.

LXX.

Trahere, aut retrahere, quid.

Sed elucidanda hæc, quæ sublimiorem intelligentiam continent: ac primo obseruandum, Deum, sicut humano modo solet repræsentari ad alias Diuinas proprietates significādas, ita etiam nunc respirantem, & inspirantem, ac ducentem, reducentemque spiritum, quo significetur 4

Deus spirans significatur esse primum vitæ origo.

esse

eſſe primum viuens, & vita ipſa, vitæque omniũ viuentium auctor, & principium. Cum enim nullum habeamus externum vitę ſignum manifeſtius reſpiratione, hac vitam ipſam, & repræſentamus, & ſignificamus; [manifeſtum eſt enim reſpirationem, vt Gal. dixit, ad nullã particularem actionẽ, ſed ad ipſam vitam pertinere. Aſclepiades dixit, reſpirationem eſſe, animæ ipſius generationem, & Praxagoras, Corroboratione animæ] Sicut vero per Dei reſpirationẽ ſignificatur illius ſuprema vita, ita per illius flatum, & reſpirationem in res externas, ſignificatur illius primæ vitæ communicatio, & viuẽtium proceſſio a primo viuente. Quare ſiue homini communicatur vita, & anima rationalis, dicitur Deus illã communicaſſe per inſpirationem; ſiue alijs viuẽtibus detur vita, emittit ſpiritum ſuum; ſiue Apoſtolis tribuitur vita ſupernaturalis per Spiritum Sãctum; inſufflat in eos; ſiue iubet ſuo Prophetæ imaginem repræſentare futuræ Reſurrectionis, iubet, vt ſpiritus inſufflet, & reuiuiſcant oſſa. Denique propterea appellatur a Moyſe, Deus ſpirituum vniuerſæ carnis, Numer. 27. 16.

Gal. de vtilitate reſpirationis c. 1. Reſpiratio manifeſtũ ſignũ vitæ. Deus vitã reſpiratione cõmunicãs. Gen. 2. 7. Pſ. 103. 30. Io. 20. 22. Ezec. 37. 9.

Secundo, ſi Deus dicatur inhibere ſpiritum, ſicut tunc non exhibet illud manifeſtiſſimum nobis vitæ ſignum, ita neque cenſetur vitam communicare alijs rebus. Et mirum, quod cum ille dicatur, longus, & latis naribus, quæ ſunt inſtrumentum reſpirandi proximum, aliquando non reſpiret. Nam Latæ nares datæ ſunt, vbi multa, magna, & denſa reſpiratione opus eſt. Nimirum prona eſt Diuina bonitas, vt multũ in nos expiret ſui ſpiritus, & vitam diuturnam nobis conferat. Quare iubet nos Paulus, [Patri ſpirituum obtemperare, vt viuamus.] Quippe ille non vnius tantum generis vitam, ſed omne viuendi genus feliciſſime conferre nobis poterit. Quare non ſolum propter duo naſi, & duo reſpirationis vitalia foramina, dicitur Deus, [inſpiraſſe in Adam ſpiraculum vitarum,] vt in Hebræo legitur, ſed quod illius ſpiraculum principium ſit omnis vitæ, animalis, rationalis, ſupernaturalis. Quia autem ſine reſpiratione non poteſt quis diu viuere, dicitur quidem Deus ita cohibere ſpiritum ſuum, vt non omnino non reſpiret, ſed ita, vt auertens faciem, ſpiritum ſuũ viuificantem emittat in alios, quibus ingentia beneficia conferat; interim eis, quos morte, & ſupplicio afficere conſtituit, ſuum ſpiritum deneget. Coniungenda vero ſunt cum his, quæ diximus ſupra cap. 10. verſ. 8. num. 18.

Deus inhibens ſpiritum, quid ſignificat. Cur Deus dicatur longus, & latus naribus. Heb. 12. 9. Gen. 2. 7. Deus auertens faciem, quid ſignificat.

5
Tertio, Quod cum a Deo deriuetur omnis vita rerum viuentium, quod in illa ſimpliciſſima vita vnitum eſt, & collectum, per exitum ad creaturas vĩ diuidi, & diſpergi in multa viuentia. Ruſus cum vita auferitur viuentibus, vĩ quod erat in viuentibus diuiſum, atque diſperſum, vniri, & colligi in ſuo principio, & vita illa participata, reuocari ad primam vitam, & fontem uiuendi. Vnde forte hoc ipſum verbum trahendi, aut colligendi, & congregandi, quod ſubeſt hoc loco, ſignificat diſperdere, aut perire, eo quod cum vita auſertur viuentibus, & pereunt, vĩ illa ipſa uita congregari, & ruſus colligi in Deo, vt [ſpiritus redeat ad eum, qui fecit illum. Sic Ierem. 8. 13. comminatur; Congregans cõgregabo eos, ait Dominus. Siue colligendo colligam. i. perdendo perdam. vel, comedendo conſumam. & Sophon. 1. 2. Congregans congregabo omnia a facie terræ, dicit Dñs, congregans hoiem, & pecus; congregans volatilia cæli, & piſces maris (qđ ſtatim exponitur) & ruinæ impiorũ erunt, & diſperdam homines a facie terræ. Similiter Hoſeæ 4. 3. Lugebit terra, ſed & piſces maris congregabũtur. Septuag. Peribũt, morientur. Pſ 103. 29. Auferes (colligis, attrahis) ſpiritũ tuum, & deficient. Pſ. 25. 9. Ne perdas (colligas) me cum peccatoribus, & cum viris ſanguinum vitam meam.] quod quamuis alio verbo, ſed perſimili dr̃, Pſ. 27. 3. Ne ſimul trahas (attrahas. pertrahas, quaſi dicat, colligas, & congreges) mecum peccatoribus (& ſtatim exponitur) & cum operantibus iniquitatem ne perdas me. Denique phraſis hæc frequentiſſima in ſacro ſermone, colligendi, pro moriendi, aut perdendi, uel pereundi; ſiue de iuſtis, ſiue de impijs. Num. 27. 3. Iudic. 18. 25. 1. Reg. 15. 6. Iſa. 57. 1. Sed vnde nam Metaphora? Quidam transferunt, uel ex more ueterum, qui oſſa mortuorum colligebant, aut a frugibus, quæ abſumendæ colliguntur; aut quod qui moriuntur, plurimis, id eſt, mortuis aggregantur; aut quod cum quis aliquid tollere, & penitus conuellere paras, raſtris, & ligonibus, corradit, & colliget in unum locũ, aut quod cum magna aliqua ſtrages fit, ſolent aceruí congregari cadauerum. Frigent hæ omnes tranſlationes, ac nihil ſplendoris habent, ſi cum ista, quam prę manibus habemus, Diuinæ uitę ratione, & uitarũ omnium principio, & fonte conferantur; colligit Deus ea, quæ ſparſim communicauerat uiuentibus, cum uitam aufert, & uita ad ſuum auctorem redire videtur, cũ abit ex ipſis uiuentibus, deficiente uita illorum, ut iam dicetur.

Vita in Deo vnita, in creaturis diſperſa. אסף Eccl. 12. 7. Congregari pro perire. LXX. משך Colligere, pro perire, quænam tranſlatio. Vera tranſlationis ratio.

XV. Deficiet omnis caro ſimul, & homo in cinerem reuertetur.

1 Caro, *pro homine. Pro uniuerſis uiuentibus.*
2 Cinis, *quid proprie.*
3 *Spiritus Dei viuificans, & naturalis. Idem vičbrans, & perdens. Duplex reſpirandi genus.*
4 *Ingenium arrogantium. Superbia radicitus extirpandone ſerpat.*

ABlato ſpiritu uiuificante, quid oĩ Caro ſtatim deficeret, periret, expiraret. Omnis caro, quamuis de homine ſolo poſſet accipi, propter quem potiſſimũ hæc dicuntur ab Elihu, ita ut ſequente parte idem exponeretur; nam homo habet appellationem uniuerſæ carnis, Geneſ. 6. 12. 13. Iſai. 40. 5. 6. Eccleſ. 41. 5. Iudith. 7. 16. Pſ. 64. 3. & 144. 21. Ioel 2. 28. Ierem. 25. 31. & alibi frequenter, ſed congruentius videtur, ut uniuerſa viuentia complectatur. Sicut & Geneſ. 7. [Conſumpta eſt omnis caro, quæ mouebatur ſuper terram, volucrum, animãtium, beſtiarum, reptilium, &c.] Similiter etiam Geneſ. 6. 17. c. 8. 17. c. 9. 11. 15. 16. Leuit. 17. 11. Num. 27. 16. Pſal. 135. 25. Eccleſ. 1. 10. & c. 14. 18. & c. 17. 4. & c. 4. 8. Et quamuis illam ſimplicem carnis appellationem homo frequenter habeat, Gene. 6. 3. Pſ. 55. 5. & 77. 39. Dan. 12. 11. at etiam bruta appellantur caro plerisque locis ex adductis.

Carnis uniuerſa nomẽ de ſolo homine. Caro eſſe viuentia.

Et homo. Adam terrenus: reſpicit ad primam ex luto originem, quod per ſpiritum, & inſufflationem Dei, factum eſt in animã viuentem. In cinerem, aphar, puluerem uiliſſimum, leuiſſimum, inutilem operis faciendis, uagum, & inconſtantem. Septuaginta uim expreſſerũt; [Omnis mortalis in terrã abibit, vnde & formatus eſt.] ſententia per ſe facilis.

2 Cinis quid. אפר LXX.

Sed illud tantum ad diluendam dubitationem. Qui fieri poteſt, ut ſine Dei ſpiritu, & flatu deficiat uita uiuentium, cum potius ſpiritus illius oris atque naſi, indignatio, ira, furor ſit? Quare deuorat, exurit, & inflãmat Spiritus naſi illius, cum ardet naſus, Pſ. 21. 10. Dominus in ira (in naſo) ſua conturbabit eos (proprie deglutiet, & exponitur) & deuorabit eos ignis. & Deuter. 32. 22. Ignis ſuccenſus eſt in furore (in naſo) meo. & Pſalm. 2. 12. Exardet ira (naſus) eius. & Iſai. 30. 27. & 2. Reg. 24. 1. Quare fumat, etiam naſus Dei indignantis, Pſalm. 73. 1. Spiritu naſi conſumit, & perdit, Iob 4. 9. Gen. 28. 13. Aufert, & tollit de medio, Iob 15. 30. Conculcat, Iſai 63. 3. Arguit, condemnat, Pſal 6. 1. Percutit, Iere. 33. 5. Subuertit, Deuteron. 29. 23. Iurat, & comminatur, Pſal. 94. 11. Deuteron. 29. 20. Hæc enim omnia dicitur facere ira, uel furor eius, quod in Hebræ. eſt, naſus eius. Et denique dies naſi illius eſt, dies iræ. Ierem. 18. 23. Thren. 2. 21. Reſpondeo, non omnem ſpiritum naſi Dei lenitatis eſſe, eſt aliquando indignationis. & exardeſcentiæ. Lenitatis, & beneficentiæ eſt, placida, quieta, naturalis reſpiratio, tũc dicitur Deus reſpirare, & emittere ſpiritum ſuum, creare, & recreare cuncta, & renouare faciem terræ. At reſpiratio frequens, violenta, denſa, qualis iratorum, aut dolentium eſſe ſolet, præter naturam, & ingenium Dei mitiſſimum eſt, tunc ardet, tumet, fumat naſo, tunc non tam reſpirat, quam exſufflat, vrit, abſumit.

3 Spiritus Dei viuificans, idem conſumens. Spiritus naſi Dei quid efficiat. Dei naturalis reſpiratio benigna, et alia violenta, et indignabũda. Vid. Gal. de diffic. reſp. & de utilit. reſp. & de Anato. adminiſtrat.

XVI. Si habes ergo intellectum, audi, quod dicitur: & auſculta vocem eloquij mei.

IVbet iterum Eliu, attentum ſe præbere Iob atque omnem intelligentiæ uim intendere in eas rationes perpendendas, quas putat eſſe omnino efficaces ad euertendam Iobi ſententiam. Græcus exiſtimat non verſari Iob in explicandis ſuperioribus rationibus, ſed potius in cudendis, 4

Nicetas.

LXX. dendis, & proferendis nouis, nam lectionem Septuaginta [Sin autem non ſis monitus, audi hæc.] Hac paraphraſi elucidat; [Si hæc tibi perſuadent, bene habet; ſin autem, attende reliqua.] Sed quidem ſiue ſuperiora explicet, ſiue nouam rationem adducat, ſemper ſibi proponit Diuinam iuſtitiam, & æquitatem confirmandam. Conſiderat hoc

Greger. l. 4. cap. 28. loco Greg. arrogantiam Eliu; [Habent (inquit) hoc pro-

Ingeniũ arrogantium. prium omnes arrogantes, vt cum fortaſſe acutum aliquid ſentiunt, inde mox ad vitium elationis erumpant, ſenſuſque omnes in ſui comparatione deſpiciant. Quibus contingit miſeris, vt plus videndo tenebreſcant, quia dum

Superbia in dies creſcit. ſubtiliora attendunt, ſemetipſos intueri neſciunt.] Monet præterea, ſuperbiam, niſi radicitus extirpetur, ſerpere, & dilatare ſeſe, [ac per verborum incrementa in deterius proficere.] Prius enim ſuperciliosè dixerat; Si habes, quod loquaris, &c. nũc inſolẽtius; [Si habes intellectũ, &c.]

XVII. Numquid, qui non amat iudicium ſanari poteſt? & quomodo tu eum, qui iuſtus eſt, in tantum condemnas?

1 *Lectionum varietas.*
2 *Prima exponendi ratio. Fundamentum reliquarum de Deo cogitationum. Fides illius Prouidentiæ.*
3 *Interpretum, atque variarum lectionum conciliatio. Verosimilis ſuſpicio lectionis Latinæ corrigendæ.*
4 Deligare, *& dominari ſimilia. Deligandi peculiaria præcepta.*
5 *Princeps, Chirurgus, & alligator. Illuſtrati Iſaias, & Ezech.*
6 *Varia lectio, eligitur Latina.*

1 TOto, quod aiunt, cælo videtur Vulgarus ab Hebræis, & Græcis diſceſſiſſe. Quare ſolus ille incedit. Id vt appareat, primum varias, & diſſidentes aliorum lectiones congeram Græci; [Vide tu eum, qui odit iniqua, &

LXX. perdit malignos eſſe æternum, iuſtum.] ex Hebræo vero

Olympiod. Nicetas. Comitolus. Chaldæus. Pagnin. Caietan. Olympiod. [Nũquid, qui odit iudicium, obligabit? vel vt legit Nicetas, [Obligabit ad ſanandum?] vel etiam vt alij referunt, augebis, vel, proficiet ad ſanitatem; vel vt vertit Comitolus; Obſtruet ad ſanitatem? Chaldæus; [Nõ odio habẽs iudiciũ, cuſtodietur?] Pagnin. Caiet. Et dominabit.

2 *Prima exponendi ratio de Iobo.* In qua lectionum diuerſitate maius diſcrimen eſt in forma orationis; quam in verbi ſignificatione, nam ad ſanitatem, quam legit Vulgatus, pertinet illa obligatio vulneris; & Chirurginorum imitatio. At Vulgatus paſſiue legit; ſanabitur, aut ſanari poterit. alij adhuc [ſanare, obligare, dominari.] Quod ſententiam, & ſenſum longe diuerſum videtur efficere: nam ſi paſſiue ſumatur, ad ipſum Iobum refertur. [Qui nõ amat iudicium;] extenuatio eſt, id eſt, qui odio habet iudicium, Diuinæ iuſtitiæ, & iudicio detrahit; qui nõ agnoſcit, neq. confitetur Diuinã æquitatem, vt tu, o Iob, facis, ſanari poterit? ſanitatem recuperabit amiſſam? aut etiam cum prauis opinionibus de Deo conceptis male affectus ſit animo, melius habere poterit, & ad ſaniorem mentem adduci? q. d. nequaquam, nam illa bona, & integra opinio de Dei Prouidentia, & æquitate, circa diſtributionem præmiorum, & remunerationem operum, quaſi initium, & fundamentum eſt reliquarum de Deo, & de illius bonitate cogitationũ; ſicut Scriptum eſt; [Sentite de Domino in bonitate; peruerſæ n. co-

Sap. 1. Hebr. 11. 6. gitationes ſeparant a Deo.] Et iterũ; [Accedentẽ ad Deũ oportet credere, quia eſt, & inquirentib. ſe remunerator eſt.] Huc pertinet illud Chaldæi; [Nũ odio habẽs iudiciũ cuſtodietur?] id eſt, ſeruari poterit corpore, & animo? aut; Eum qui negat Diuinam Prouidẽtiam, cuſtodire, & tueri volet ipſa Diuina Prouidentia? adde etiam; Qui nõ amat iudicium, id eſt, iuſtum ſupplicium ſupremi iudicis ſententia inflictum, non poterit ſanari, neque melius habere; ille enim iudicat, & percutit, vt ſanet vitia, & curet.

Secũda exponendi ratio de Deo, & de illius æquitate. Aliæ vero lectiones, atque ſententiæ omnes referuntur ad Deum; & confirmant æquitatem, hac ratiocinatione; Oportet eum, qui aliorum vulnera curare debet, & peccatis medetur adhibendo curationes acres, & difficiles ſuppliciorum; qui iuſtorum etiã & proborum hominum ærumnas, & contritiones alligat, & ſanat, eſſe æquitatis; & iuſtitiæ amatorẽ; ſecus enim, ſi corruptor iuſtitiæ ſit, corrigere non poterit, neque ſanare hominum morbos. Atque Deus eſt medicus chirurgus, alligator vulnerũ, ſanator, & curator; ergo Deus non eſt oſor & corruptor iudicij, & iuſtitiæ ſed iudex æquiſſimus, & incorruptiſſimus. Aut potius conficietur aliter argumentatio cum Niceta; [Deus neque ſceleratis licentiam, impunitatemque permiſit, ſed potius morbis, atque terroribus, ad grauiora illis ſcelera aditum interclu ſit, & eum, cui uitium amputare uult, morbo aliquo ſanat.] Sed hæc ſunt iudicij, & iuſtitiæ actiones; [Ergo Deus non odit iuſtitiam, ſed palam oſtendit, cordi ſibi eſſe iudicium.] neque odiſſe res mortalium, ſed potius curare atque tueri; neque Dominari in homines inique, ſed æquiſſime atque integerrime. Vides quantum inter utramque interpretationem, & lectionem interuallum atque diſſidium?

Sed ego tamen facile me totam litem compoſiturum conſiderem, atque uniuerſos interpretes adducturum in vnam & eandem mentem & intelligentiam, unius tãtum literulæ immutatione; ſi pro ſanari, actiue legeremus, ſanare poteſt, mirifice Vulgatus cõſentiret cum Hebræo, & Hebraizantibus. Et facile quidem potuit, e, in, i, permutari, legentis aut ſcribentis ignorantia. Sed nunc mihi, non eſt animus lectionem Latinam, & Vaticanam præſertim colligere, ne corruptor potius, quam corrector uideri poſſim. Coniectura tamen, quæ eam lectionem non improbabilem efficit proponam. Primum, quod Philippus actiue legit tum in textu, tum in commentario: ſic enim ſcribit: [Manifeſtum eſt, quia is, qui iuſte & recte iudicari non diligit, neque ſanare a vitijs animã, neq corrigere quemquam poteſt; & quomodo tu Deũ ſanatorem languorum noſtrorum, iniquitatis notare præſumis? Quæ eadem verba deſcripſit Beda, & obiter quidem admonẽdum, lectorem duxi, pleraque ea ijs, quæ in commentarijs in Iob, inter opera Hieronymi circumferũtur, quæ vere Hieronymi non ſunt, ſed Philippi, perperam deſcripta eſſe, & a vera Philippi lectione, & interpretatione longe aliena, qualis hic locus eſt, cuius ſecunda pars, ſic legitur deprauatiſſime in Hieronymo: [Quomodo tu ſanator es languorum noſtrorum, qui iniquitates notare præſumis?] Quod vix idoneũ aliquem ſenſum habere poſſe videtur. Accedit præterea, verbum actiuum in Hebræo, & illud, quod non vltimum eſt, contextus, & cohærentia cum antecedentibus, & ſequentibus: nam verſatur in confirmãda Diuina prouidentia, & æquitate, cum quo nihil videtur facere prima illa lectio paſſiuæ vocis. Secunda etiam pars ſententiæ nullo modo cohærebit, quæ aperte de Deo eſt. [Quomodo tu eum, qui iuſtus eſt, condemnas?] Quare conſonabunt omnia, ſi referas ad Deum, & legas; [Qui nõ amat iudicium, ſanare poteſt?] Nam qui iuſtitiam non amaret recte adminiſtrare mundum nunquam potuiſſet: neque aptus eſſet alligandis hominum & animorum morbis, curandis plagis, corrigẽdis moribus. Adde etiam ex Græcis: Si ille iuſtitiam odiſſet, iniuſtos, & improbos non alligaret, & vinciret, neque coerceret ſupplicio; neque mederetur improbis inflicto dolore, ſic enim ille percutit, & manus eius ſanant; vulnerat, & medetur; ut cum improbus propter improbitatem percutiat, & vulneret; cum primum illi reſipiſcunt, ſtatim ſanet; iuſtus vero nequaquam ſauciet, contriſtet ve. Quare neque impios fouet, neque probos affligit.

Sed ſi omnino retineatur Latina lectio, quam in manibus habemus, ſanari poteſt; referendam nihilominus ad Deum exiſtimo: Deus ſi [non amaret iudicium, ſanari ab iniuſtitia non poſſet.] Nunquam curari opera, & induſtria medici alicuius, principisve ſuperioris, atque potentioris; nũquam alligari, nunquam coerceri, & prohiberi ab iniurijs, & tyrannide exercenda; nullius ius intactum, & firmum reliquiſſet; nunquam iuſtitiam adminiſtraſſet. At videmus multa iuſtitiæ exempla, atque ſupplicia edita in improbos, & pleraque illum ex iure agere: dubitare ergo de illius iuſtitia, & æquitate nemo iure poteſt. Hæc de ſententiæ intelligentia; nunc de illo verbo, ſanandi, nonnihil.

Eſt quidem uerbum *Hhabas*, ualde fœcundum, unde tot lectionum, ut uidimus, uarietas pullulauit; ſed pulchra potiſſimum analogia ſanandi, & dominandi; primo quippe ſignificat alligare, aut ſuperimponere alligando, aut circumligare, & obuoluere, quod licet [in cincturam iumentorum] cõueniat, ut dicit Rab. Mardoch quibus alligantur onera; tamen potiſſimum conuenit in rem chirurgicam, quæ faſcijs, & uinculis mederi ſolet vulneribus, & fracturis. Quare licet aliquando uertatur mederi, aut ſanare; ſed non ſignificat in uniuerſum omnem medicinam,

Right-margin notes:

3 *Interpretũ conciliatio.*

Verosimilis ſuſpicio lectionis emendandæ. Philippi lectio actiua. Beda.

Cõmẽtaria quæ circũferũtur Hieronymi nomine mendoſa.

Commodus ſenſus Latinæ lectionis.

4 *Alligare, et ſanare, inter ſe conueniunt.* חבש *R. Mardoch.*

רפא *Scientia ligaturæ.* *Hippocrat. Galen.*

dicinam, vt R. Mardoch. existimauit, confundens hoc verbum cum Rapha, quod absolute est mederi, sed illam medicinæ partem, quæ in curandis vulneribus, & vlceribus & contractis membris alligandis, & vinciendis versatur, & illam potissimum, quam Hippocrates, & Galenus in Officina chirurgi, & in lib. de fracturis, persequuntur, quia sanandorum vel vlcerum, vel vulnerum in ligatura potissima vis consistat. Vt enim idem Hipp. lib. de Medico dixit: [Deligatio propria, & genuina medicinæ est, ex qua æger opem sentit.] nihil. n. relinquunt, quod non præcipiat *Peculiaria de ligatura præcepta.* siue ligandi, & fasciarum materiam, siue nodum, siue filum, quo fasciæ consui debent: ne quam expediat, aut deligatura arctior, aut laxior, aut fortior, debiliorve sit: ne citius resoluatur, aut dolorem, uel laborem efficiat, ne sit inelegans, sed pulchra & concinna; nè tarda, & laboriosa, sed cita expedita, facilis, unde debeat incipere fascia, qua uia circunducenda, quibus linteolis firmanda quando fasciarum numerus augendus, aut minuendus. Denique legem ligaturæ, perscripsit Hippocrates, [ut in medicina, tamquam in ciuitate (interpretante Galeno) iuberet ea, quæ in ligando facienda sunt, prohiberetque contraria.] *Lex ligaturæ in medicina tamquam lex in Repub.*

5 Ex hoc alligandi munere elegans translatio ad Principis dominatum. Non solum quod Principes ligent facinorosos, & in vincula coniiciant, non solum, vt indicauit R. Mardoch. quod legibus coerceant, & ligent subditos, sicut scriptum est, [Alligant onera grauia, & importabilia, &c.] Sed quod Princeps esse debeat alligator vulnerū sui populi, chirurgus, sanator. Quare ille, quem ad imperium populi vocabant, detractans tam difficile munus, respondit Isa. 3. Nō sum medicus. vbi Theodotio; [qui liget vulnera, & prouideat sanitati.] Clarius vero Septuaginta; [Non ero Princeps populi huius.] Quare ad imperitos, & prauos Principes illud pertinet Ezech. 34. 4. [Quod confractū est, non alligastis,] & Isa. 1. Vulnus, & liuor, & plaga tumens non est circumligata (hæc deligatio non est a verbo *Hhabas*, sed a Zaras; quod duo contraria videtur significare, comprimere, & quasi circumligare; deinde etiam, siue dissoluere, siue irrorare, quod fit spargendo, quare proprie etiam ibi legas; non est irrorata, vel, non est perfusa. id est, non est conspersa liquore aliquo medicato, aut vino. quod eleganter conuenit cum re ipsa vulneris, & plagæ: vt enim Hipp. lib. de fracturis, faciēdum præcipit; & Galen. in illius commētario docet, Summa curationis in perfusione sita est) neque curata medicamine (videlicet post primos dies, cum ceratū, aut quid simile adhiberi oportet, ex medicinæ præcepto. Sed proprie ea Hebræo; non est alligata, aut obuoluta. Hæc. n. est propria, & genuina vulneris curatio fasciis, & vinculis) Neque fota oleo. Illa vero sunt optimi, & benignissimi Principis. Isa. 61. 1. Vt mederer (Septuag. sanem. Proprie, superalligē, vel obuoluam) contritis corde. Cum n. Hippoc. & Galen. artem tradiderint alligandi, & curandi fracturas aliarum partium corporis humani, at cordis fracturā solus Christus Iesus alligat, & sanat. & 30. 26 [In die, qua alligauerit Dñs vulnus populi sui, & percussuram plagæ eius sanauerit.] Vide, quæ diximus super c. 5. vers. 18. Ezech. 30. 21. Hos. 6. 1. Vides igitur rectè sententiā nostram referri ad Deū, & Principem totius vniuersitatis creaturarum; qui certe nisi æquitatis amator esset, & iuste administraret res humanas, neque medicus, & chirurgus hominum, pro suo dominādi munere, esse posset. Quare claudit Eliu suam rationem vehementi interrogatione, permixta admiratione, & insectatione temeritatis Iobi; Quomodo, nunquid, [cum qui iustus est, in tātū;] id est, vt proprie ex Hebræo legi potest, tantū iustum, vel, tam magnum iustū, cōdemnas impietatis, vel vt supra de hoc verbo diximus, impiisbis? Potest etiam illud in tantum, construi cum verbo condemnandi, [in tantum condemnas,] id est, tam pertinaciter, tamque temere illi affingis iniustitiam?

Pulchra analogia inter chirurgum, & de ligaturā atque principatum. *R. Mardoc.* *Matt. 23. 4* *Theodotio.* *LXX.* *חבש* *זרש* *Verbum cōtrariarū significationum.* *Hippoc. Galen.* *Optimi principis munus.* *Solus Deus alligator fracturæ cordis.*

6 Cæterum quia illud, in tantum, ex proprietate vocis Hebraicæ significat magnitudinem siue continuam, siue discretam, quę est multitudo; Septuaginta hoc retulerunt ad longitudinem quandam, & quasi multitudinem annorum, videlicet ad ęternitatem, legunt enim; æternum iustum; alij vero, vt Paguignus, & Caietan. legunt, multum iustum. Et longe quidem alio sensu: accipit enim Caietanus [pro multitudine iusta;] perinde ac si dixisset; [Num multitudinem iustam impiabit,] vel condemnat, supple Deus? Quasi dicat: Numquam Deus multitudinem iustorum condemnat, aut supplicio afficit: tunc enim apertè esset iniquus: Sed dum quosdam punit, alios seruat; quod signum est æquitatis, aqua perpendit singulorum merita. vt videre est in diluuio, cum ex vniuersali clade totius fere generis humani paucos eripuit. Si igitur noua hæc erit ratio ad confirmandam Diuinam æquitatem. Sed simplicior, & elegantior est nostra lectio, atque sententia.

Varia lectio. *LXX.* *כבר* *Paguin. Caietan.*

XVIII. Qui dicit Regi, Apostata. Qui vocat duces, impios.

1 *Prima Græcorum interpretatio. Prædicatori audendum verum dicere in conspectu Regum. Illustratur Samuel, Paralip. & Lucas.*

2 *Hebraizantium sententia contra Simplex interpretatio. Deus frangens improbitatem principum.*

3 *Adamantis proprietates. Deus, & Propheta potentiores improbitate. Illustratur Ezechiel.*

4 Dicere, *de Iudice Principe.* Rex *pro Diuite, & Domino.*

5 Belial, *quid significet, & quæ illius Etymologia. Explicatur Samuel.*

6 *Principum nomen a liberalitate. Sponte suas feruant leges. Lacedæmoniorum ritus.*

ITerum in hac sententia Vulgatus, Græci, Hebraizantes dissentiunt. Sed bene est. Græci quidem existimant Iobum nunc reprehendi, quod Deo iniustitiam attribuerit, hac similitudine, vel argumēto a minori; [Si is, qui dicit Regi, Inique agis, apud Principes summę improbitatis iudiciū subit, existimant enim dominationis odio scelerata quædam machinari; quid illis fiet, qui Deo dicere audeat, Agis inique?] Et acute quidem obseruauit Chrys. [Apud Principem, impiū iudicari est, qui terreno Regi exprobrat iniustitiā; neq. enim apud Deū necesse est esse eiusmodi.] Contingit n. vt Regibus atq. Principib. publica peccata exprobranda sint, quamuis capitis periculum subeundō sit Prophetæ; qui nisi hac animi virtute polleat, indignus est nomine Prophetæ, & ministri verbi Dei. sic Azarias ille 2. Paralip. 26. insigni virtute, & zelo Diuini honoris, Regis Oziæ restitit, & de illo quidem 1. Paralip 6. 10. dicitur; Ipse est, qui sacerdotio functus est. quasi dicat; Hic est sacerdotis nomine dignus; qui in facie Regis restitit. Docuit Christus Iesus Leones huiusmodi Regios pro Vulpeculis habere, cum obiicientibus sibi Herodis timorem respōdit, Luc. 13. 32. Ite, & dicite vulpi illi. nihil moratus vel Herodis minas, vel quod illi renuntiarent, quid de vulpinis illius moribus ipse sentiret. Sed tamen Regia per se dignitas nunquam non est colenda, etiam cū Princeps iniquus est. Non agnoscebat quondam Pythonissa illa Saulem Regem, at cum primum euocata est anima Samuelis, statim illum agnouit: cum enim vidisset mulier Samuelem 1. Reg. 28. 12 [Exclamauit voce magna, & dixit ad Saul; Quare imposuisti mihi? tu es enim Saul.] Agnouit, nimirum, quod Samuel signum aliquod reuerentiæ, & honoris præbuisset coram Rege Saule, ex quo Pythonissa cognosceret adesse Regem, quamuis apostatam, & a ueri Dei religione, & obedientia ad Pythones deficientem. Ista interpretatio Græcorum non est inepta.

a *Nicetas.* *Chrysost.* *Prophetis, & Prædicatoribus loquendū coram regib.* *Reges interdum Vulpino ingenio.* *Regibus & impiis obedientia debita.*

2 Secundo, Qui sequuntur tex. Hebræum per Regem, intelligūt Deum, per Duces, aut Principes Angelos Diuinę iustitiæ, atque Prouidentiæ ministros; quasi dicat Eliu; Tu ipse, o Iob, es, qui dicis. vel sensus, Dicens Deo Regi, absque iure mundum administrare; & illius administros Angelos eodem iniquitatis crimine inuoluendos cēsens. Ita Caietanus, Vatabl. Isidorus. quare tota sententia expressa ad verbum ex fonte, est huiusmodi; [Nunquid dicendum Regi, Belial? Impius ad Principes?] itane audes, o Iob, Regem Regum, atque eius magistratus, duces que lacessere contumeliis? Expositio quoque hæc in nostram lectionem conuenire potest. Sed illud paulo coactius, quod Angelorum nunc meminerit Eliu, cum nunquam illorum meminerit Iob.

Caietan. Isidor. Vatabl.

Tertio, Quod Vulgatus expressit, lenissimum est, atque egregie cohærens, & additione illius relatiui rem illustrauit, Deum enim refert; Qua, inquit, ratione Deus appellari iniustitiæ potest; qui alios iniustitiæ appellat, atque condemnat, nullius quamuis potentissimi Regis personā ueritus? Forte vero alludit ad id, quod dixerat ipse Iob c. 9. 24. [Terra data est in manus impiis. &c. 6.

Tertia, & germana expositio.

Conclusit

Deus comprimit improbitatem Principum improborum.

[Conclusit me Deus apud iniquum, &c.] quasi dicat; Minime verum est quod dixisti, o Iob: nã si Deus Reges iniquos palam arguit impietatis, profectò illius voluntate, aut iussu iniqui non sunt; neque ille vult regnare impios, neque iuris atque æquitatis hostes principibus, & ducibus connumerat; sunt quidem Reges potentissimi, sed potentior illis est; atque illorum nequitiam, & improbitatem frangit. Cum quo eleganter videtur illud facere, cum Deus iubet Ezechieli bono animo concionari aduersus Regum, & Principum imbrobitatem Ezech. 3. 8. [Ecce, inquit, dedit faciem tuam valẽtiorem faciebus eorũ; & frontem tuã duriorem frontib. eorum: vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam, ne timeas] Cum n. peccatores præsertim potentissimi, indomabili corde sint, & ada-

3 maotino, vt qui respuãt ictus diuinarũ admonitionũ, ignẽ

Pli. lib. 37. cap 4.

que Diuinorum beneficiorum vincant, ac nusquam Diuino Verbo incalescant (quę sunt adamantes proprietatis) est tamen adamas quoque Deus, ipse illiusque durissimum iudicium, suppliciumque grauissimum, vt interpretatur Theodoret. super id Amos 7. secundum lection. Septuag. [Quid tu vides Amos? Et dixi, Adamantem, & dixit Dominus ad me, Ecce ego imponam adamantem in medio populi mei Israel. Luculentam.] inquit Theodoretus, [& admodum duram plagam infetam, similemque adamantis, qui ex omnibus materijs durissimus est, & fortissimus.] Sed eiusmodi tamen adamas est Diuinum iudicium, Diuinaque iustitia, qualem scribit Plinius, nobilioris fortiorisque naturæ qui alios adamantes [frangere, & perforare potest.] Sic sane potentissimus Deus, potentissimos reges impios iniustitię, & iniquitatis accersitos damnat, & grauissimis tormentis confringit.

Deus, & Prophetæ adamantes fortiores adamãtibus improbis. Theodor.

Plinius. Adamantẽ frãgi, ac perforari alio adamante nobiliori.

4 Dicit. Quasi Princeps, & iudex pronuntiat. est enim illud dicere, iudicis, & Principis iubentis, & statuentis aliquid. Sed præterea etiam dicit, in ius vocant; seuerissime corripit, non permittit abire impune, sed sua sententia, & edicto condemnat. Regi. siue Rex proprie accipiatur; siue pro viro diuite, & potentiori: hoc enim modo Latinus nõ raro Regem accipit, nam Domini a seruis Regis nomine colebãtur, vt etiam Grammaticus obseruat, super id Terẽtij in Phormi. [Nemo satis pro merito gratiam Regi refert. id est, suo Domino. vbi Donatus, inquit, Reg. dici aut regnatorem, aut dominum, aut diuitem.] Cuiusmodi illud est, Plauti in Captiuo.

Dicere dictũ de Iudice. אמר Rex pro diuite, et Domino. Terentius. Donatus. Plautus.

Postquam meus Rex est potius hostium.

Martialis in Priscum.

Martialis.

Cum te non nossem, Dominum, Regemq; vocabam;
Cum vero te noui, iam mihi Priscus eris.

Idemque ad Ollum;

Quod te nomine iam tuo saluto,
Quem Regem, & Dominum prius volebam, &c.

Denique Regis nomen, sicut, & diuitis, pauperi oppositum. qua ratione videtur Collumela. dixisse, [Mercenarium circumuolitare limina potentiorum, somnumque Regis rumoribus aucupari.] Et Horatius;

Collum. in Præfat.

——— ——— Sint Regis;
Sine inopes erimus coloni.

Ho. 3. Car. Ode 14.

Hinc etiam dicebatur Rex conuiuij, opulentior Dominus, vnde illud; [Sex conuiuium cum Rege iustum] Et quidem opulentiores regnum diuitijs vel parabant, vel mercabantur vel expugnabant.

Rex conuiuij. Prouerbiũ.

5 Apostata. Apostasiæ, inquit, conuincit, & damnat. Pro Apostata est in Hebræo Belial; quam vocem cum Vulgatus frequenter intactam relinquat, at interpretatur Iudicum 19 22. Absque iugo. Prouerbiorum 16. 27 Impium Deuter. 15 9. Iniquum 85. 41. 9 & Psal. 101. 3 Iniustum. Nahum. 2. 1. Dispersorem, vel, vastatorẽ. Nahũ 1. 11. Pręuaricatorẽ 3 Reg 21. 13. Diabolũ. sed apostata vertit hoc loco, & Prouer 6. 12. & hanc ipsam significationem versio probat Hieronymi Nahum 2. & quod Græce est apostata, ait Latine interpretari, præuaricatorẽ. Rursus idẽ Hieronym super id Ephes. 4 [Nolite locũ dare Diabolo.] Sic scribit [Diabolũ Græcum verbũ est, q Latine dicitur Criminator; lingua vero Hebræa Satan appellatur, id est, aduersarius siue contrarius, & ab Apostolo Belial, hoc est absq. iugo, quod de collo suo Dei abiecerit seruitutẽ. quẽ Aquila Apostatã transtulit. Sciendũ est vbicũq. in veteri lege filij pestilentiæ scribuntur, sicut ibi, Filij autem Heli filij pestilentiæ: ibi in Hebraicis voluminibus, Belial, hoc est Diabolum pro pestilentię nominari: Licet plurimi pro Belial, corrupte in Apostolo Beliã legant;] Idẽ fere scribit super id Isa. 37. 1. [Visitabit Dominus super Leuiathan] Quod autem ait, pestilentiam, interpretari, est secundum Septuag. quo etiam modo vertunt 1. Reg. 1. 16. qui tñ nõ semper eodẽ modo interpretantur. nam Deut. 15. 9. Iudic. 20. & 3. Reg. 21. 13. & Prou. 6. 12. vertũt iniquũ, aut iniquitatẽ. & Nahu. 1. 11. Contrariũ. denique nemo est, neque ipse Hieron. qui huic nomini perpetuam aliquam significationem tribuat, sed quam locus ipse exigere videtur. quamquam omnes in eo conueniant, quod significet nefarium aliquem improbitatis gradum, & hominem insigniter improbum. Diuinæ legis desertorem, & hostem impudentissimum. Quales videtur describi 1. Reg. 2. [Filij Heli, Filij Belial, nescientes Dominũ, neq. officiũ Sacerdotum ad populũ. id est, Diuinorũ contemptores, & procacissimi in Deum, & homines Rursus pater illorum his verbis illos delineat; [Quare facitis res huiusmodi, quas ego audio, res pessimas, vt transgredi faciatis populũ Domini? & non audierunt verbũ patris sui.] vbi videtur scelus filiorũ Heli in eo constitui, quod non solũ erant Apostatæ sed etiam, vt ait S. Ephrem. Oratione de Heli Sacerdote; [Quod populũ ad apostasiam inducebant.] Basilius proœmio in Ethic. eos vocat filios Belial, quod scientes peccabant, non ex ignorantia. His vero opponit scriptura puerũ Samuelem, atque sic depingit; [Puer Samuel proficiebat, atque crescebat & placebat tam Deo quã hominibus.] Quare filius Belial, erit qui nunquã in melius, sed indeterius proficit, contẽptor hominũ atque Dei. Et huc pertinent variæ nominis etymologię, & notiones. Licet enim quidã existiment nullius radicis ramũ esse; sed plerique ducunt, atque componunt a Bal siue Beli, id est, nõ, vel, absque, quæ particula, vt doctis quibusdam placet negationem quandam vehementem affert, & quam vlla alia negatiua particulam firmiorem, & fortiorem, vt si dicas, nequaquam, neutiquam, omnino nihil, vt Psal. 103. Neque (neutiquam, nunquam omnino) conuertẽtur operire terram. & Genes. 43. Non (nulla ratione) videbitis faciem meam. Ergo negatio, quam affert nomẽ Belial, cõstans est, perpetua, uehemens. Altera compositionis pars est secundum Vulgatum, & plerosque Interpretes, ex *Ghol*, id est, iugum; quare sonat, Absque iugo; nullo modo iugi, aut legis patiens. quo alludere uidetur Paulus 2. Corinth. 6 præcessit enim, [Nolite iugum ducere cũ infidelibus] Sequiturque, Quæ conuentio Christi (facti subiugo) ad Belial? (iugi, & legis contemptorem Diabolum) alij componunt ex *Ghalah*, quod est ascendere, ut sonet, Non ascendens, uel, ut alijs placet, sine honore uel nunquam crescens, numquam proficiens. Regia hoc loco, Absque profectu. cum hac etymologia colludere uidetur a contrarijs ille locus, quem diximus, proficientis Samuelis. Sed tertio alij deducunt a *Iaghal*, quod est, prodesse. cum quo facit locus ille Prouerb 6. 12. Homo apostata (Belial) uir inutilis. Omnes quidem istæ rationes inter se connexæ sunt, sed illa in hunc locum conuenit, quod diues, aut rex potentissimus dicatur absque iugo, id est, ex lex, & omnis iuris uiolator, proptereaque apostata, & religionis desertor. nam diues [satiatus illicitur ad negandum, & dicit. Quis est Dominus? Prouerb. 30. 9. Ait igitur pro libito; & cum nulla lege teneatur, ad omne scelus proiectissimus est.

Belial vetus interpretatum. בליעל Hieronym. 2 Cor. 5. 3. Reg. 1.

LXX.

Filiorũ Belial descriptus. 5

Ephrem. Basilius. 1. Reg. 2. 26.

Vnde dicatur. Belial. Negatio vehemens in Hebr. בלי

עול *Allusio Pauli ad nomen Belial.* עלה *Regia.* יעל

6 Qui uocat duces impios. Duces, Principes, *nedibim*, liberales, uoluntarios, & spontaneos, benigne facientes omnibus pro bona uoluntate; ius, & leges seruantes sua sponte, non coactos, nisi enim ipse Rex, & Princeps uelit spõte se subdere legi, & seruare ius, qs poterit illũ coercere, aut ui adigere? Hæc forte est ratio, & proprietas huius nominis. atque utinam esset, uti esse debet, proprietas quoque ipsorum Principum, memini me nuper adduxisse in rem aliam Diodori testimonium, dum Regis Aegyptiorum mores describit, inter alias enim uirtutes illo ante aram, & sacrificiũ adstãte, sacerdos quotidie magna uoce prædicabat ad populum. [Regẽ sponte suas ipsum leges seruare.] Hæc est illa optimorũ Principũ Theodosij, & Valentiniani lex, Digna uox C. de Leg. & Const. Principũ Digna uox est maiestate Regis, alligatũ se legibus pfiteri. adeo de auctoritate iuris nostra pẽdet auctoritas (neq. uero maior potest Iuri conciliari auctoritas, quam si Rex ipse suum ius seruet) & re uera maius Imperio est, legibus submittere principatũ (quippe Imperiũ Principis erga subditos est; at si sibi imperet, se ipso maior efficitur.) Sed Principes tandem intelligant, si sponte

Quid Duces נדבים Principes cur vocẽtur liberales. Diodor. lib. 2. Princeps spõte sua se subdens suæ legi.

re

te ius non ſeruent, ſupremo Imperatori reddendam rationem, & pendendas pęnas violatæ iuſtitiæ: Vocat enim impios, damnat impietatis, & de iniuſtitia condemnat.

רשע Varia lectio.

In Hebræo nimium ſtricta, & anguſta ſententia; [Impius, ad Principes.] quod præter ſenſum Vulgati hunc quoque explicatum habere poteſt; Qui impius, & iniuſtus eſt; non poteſt ad Principes de iuſtitia ſermonem habere, aut illos de iuſtitia damnare; in quo enim alios accuſaret, ſe condemnaret ipſum. Cum ergo Deus contra iudices, & Principes iniquos ſententiam pronunciet ſeueriſſimam, non poteſt non eſſe iuſtiſſimus. In ipſa certe ratione poſitum erat, quod Lacedæmoniorum magiſtratus (referente Plutarcho) conſtituerunt, vt cum ſententiam cuiuſpiam, qui fœdam uitam egiſſet, comprobaſſent; non ipſi, ne ſi minus ſancti haberentur, legum læderetur auctoritatis; ſed alter probatæ vitæ, & motum pronunciaret.

Plutarch. l. de Audit. Lacedæmonius iudicum consuetudo.

XIX. Qui non accipi perſonas Principum, nec cognouit Tyrannum, cum diſceptaret contra pauperem; opus enim manuum eius ſunt vniuerſi.

1 Accipere perſonas, *aut* eleuare faciem, *aut* cognoſcere Tyrannum, *pro eodem.* Cognoſcere. *Illuſtrant Moyſes, & Ieremias.*
2 Tyrannus *qui, varie redditus ex Hebræo.* Princeps, *quem pauperes appellant Figura optimo Principis. Illuſtr. Iſaias.*
3 *In Creatorem non cadit acceptio perſonarum. Vniuerſi homines natura æquales. Illuſtrata Sapientia.*

1 PRæſtat in eadem Diuinæ Iuſtitiæ, & æquitatis amplificatione; Non ille mouetur humana potētia, & ſplēdore, vt perſonas hominum accipiat, & iniquis Principibus aduerſus pauperes ſæuientibus fauere velit. merita ille hominum, & mores ęſtimat, nullum præterea dignitatis humanæ ſplendorem paupertati, & probitati anteponit; neque alicuius metu, & reuerentia ab æquitate diſcedit, aut a iuſta ſententia ferenda retardatur: Non accipit, non eleuat, non honorat. de qua phraſi ſæpe diximus. Perſonam, faciem, externam ſpeciem, & ſpledorem. Principum, Potentiorum, dominantium in infimam plebem. Septuag. [Non eſt veritus faciem honorati.]

LXX. Cognoſcere ad familiaritatem, & beneuolentiam.

Nec cognouit Tyrannum.] idem quod ſuperius dixerat nam cognoſcere affert familiaritatem, & beneuolētiā erga aliquem, cuius contrarium eſt, alienum, & ſeuerum ſe alicui præbere. nam vterque ſignificatus ſubeſt verbo *Nacar*, ſiue familiariter tractare, & agroſcere, nos etiam dicimus, *Reconocer, o ser conocido de alguno.* Sicut 4 Reg. 12. 7 [Nolite amplius accipere pecuniam iuxta ordinem veſtrum.] Hebr. Amoris veſtris, id eſt, ab hominibus veſtri ordinis, amicis, & familiaribus. Hinc illud Thren. 4 [Non ſunt cogniti in plateis] id eſt, nemo ſe illis cognitum aut familiarem præbuit, quippe inter alienigenas, & hoſtes verſabātur. Hinc cognoſcere perſonam, aut faciem, idem quod accipere perſonam. Deut. 1. 10. [Nulla erit diſtantia perſonarum.] Sept. ex Hebræo; [Non agnoſces faciem in iudicio.] Deus itaque non ſe præbet in iudicio familiarē, benignumque potentioribus potius, quam pauperibus.

נכר Pagn. Regia. Tyg. Vata.

2 Tyrannum. Septuag. [Neque nouit honorē ponere potentibus, admirati facies eorum. Tyranni] autem nomen idem eſt hoc loco, quod Vulgatus vertit magnificum. Iſa. 22. 5. Maiorem, Iſa. 32. 4. Magnitudinem, Iob 36. 19. & R. Mardoc. ait ſignificare liberalem, aut diuitem. qua ſignificatione amplectuntur, Poſt R. Abraham, Peruſol. R Leui, R. Ioſeph. Sed eleganter Vulgatus dixit Tyrannū tum hic, tum Ezech 13. 23. deducitur enim vox a radice *Suagh*, quid eſt clamare, & vociferari, præſertim opem, & auxilium, a potentioribus implorando in calamitate, vt exempla oſtendunt, Pſa. 17 7. Pſalm. 21. 8. 147. Ierem. 8. 19. inde igitur Princeps, vel potentiſſimus aliquis uit, *Suagh*, quaſi uociferatus, uel inclamatus paſſiue, quod pauperes, & afflicti clamoribus, & uociferationibus ſoleant, debeantque ab illo opem implorare Quod ſi is ipſe, clamet contra pauperes, & afflictos, atque minis, & inconcinnis uociferationibus aures obtundat, & terrorem iniiciat, dicitur actiue uociferans, & clamans, & uere Tyrannus, fremens contra populum. Ad quod eleganter reſpexit Vulgatus,

LXX. Tyrannus quis. R. Mard. Pagn. Caiet. Vata Tyg.

שוע

Princeps vocatus cuius fidei imploratur.

Tyrannus vociferans.

cum dixit [Tyrannum, cum diſceptaret contra pauperē.] Quod in Hebræo propr. legi poteſt, [Nō cognouit clamorem, vel, clamantē coram paupere.] Quod nihil aliud eſt, quam [non cognouit Tyrannum,] eum clamoribus, & vociferationibus diſceptat contra pauperem. Certe Tyrannorum ingenium ab oppoſito ſignificatur, in illa optimi, & benigniſſimi Principis Chriſti Ieſu deſcriptione apud Iſa. 42. 2. [Non clamabit, neque accipiet perſonam, neque audietur vox eius foris.] Quod proprie legitur; [Non clamabit, neque vociferabitur.] Quod eſt idem, quod non diſceptabit; nam diſceptatio fieri ſolet clamoribus, & rixa Quare Matth. hunc ipſum. Iſaiæ locum explicans ſic legit; [Non contendet, neq; clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius.] vbi plateæ nomen explicat, cuiuſmodi ſit iſte clamor, & diſceptatio, nempe ſurenſis, cū potentiores in iudicio contra pauperes contendunt, & clamoribus potius, & minis quam iure, & lege infirmiores vicunt. At cum præſidet in forenſi iudicio Deus, nihil obtineut diuitum clamores, potior enim cauſa eſt pauperis ſilentis, & afflicti. Propterea Septuag. legunt hunc locum, vt mouerent pauperes, ne nimium fiderent potētioribus, quorum auxilium ſæpe fallit, ſed Deo, qui exaudit pauperum clamorem: Vana inquiunt, [eis euadent, clamaſſe, & orare virum.] vbi eleganter, Nicetas: [Qui hominum implorant auxilium, & qui principibus fidunt, ſtulti ſunt, neque ex ea re lucri quidpiam facturi ſunt.]

Tyrāni, & ſ contrario clamoſiſſimi Principis deſcriptio.

Mat. 12. 19

LXX. Inſidā auxilium potentiorum. Nicetas.

Opus enim manuum eius ſunt vniuerſi.] Ratio eſt, quare non poſſit in Deū cadere acceptio perſonarū, quod hominum ſupremus auctor, & creator ſit, quare cū & ipſi homines, & vniuerſa humana dignitas atque ſplendor effecta ſint a Deo, nō poteſt ille mirari, neq; reuereri opera manum ſuarum. Frequenter enim acceptio perſonarū ſolet aut ex timore, aut reuerētia inferioris erga ſuperiorem proficiſci, quæ nulla eſſe in Deo poteſt erga creaturas Hinc etiam inſertur ratio altera, quod Deus non accipiat diuitum, & potentiorum perſonas, ſed ęquali ſtudio, & charitate omnis conditionis homines, tā ſeruum, quam Dñm, tam diuitem, quām egentem proſequuntur, videlicet quod in natura æquales ſint: nam auctor naturæ eiſdē manibus finxiſſe, & creaſſe videtur vtrūque, ne diues exiſtimet ſe ſuperioris naturæ, aut ex nobiliori argilla, & pretioſiori materia formatum, quam pauperem. Pari igitur prouidentia, pari charitate oēs complectitur Deus. Rem hanc totā Sapientia expoſuit, c. 6. 8. [Non ſubtrahet (quaſi præ timore, non formidabit) perſonam cuiuſque Deus: neque verebitur magnitudinem cuiuſquam: quoniam puſillum, & magnum ipſe fecit: & æqualiter curæ eſt illi de omnibus.] Vide, quæ ſupra diximus cap. 31. 17. 14. 15.

3 In Deū non cadit acceptio perſonarum. Vnde oriatur acceptio perſonarum.

Diues, & pauper apud Deum æqualis conditionis.

XX. Subito morientur: & in media nocte turbabuntur populi, & pertranſibunt: & auferent violentum abſque manu.

1 *Sententiæ paraphraſis. Repentinum impiorum exitium quid deſignet.*
2 *Alluſio ad Aegyptiacam noctem. Impij male ſecuri. Illuſtrata Sapientia.*
3 Turbari *quid proprie. Denotat imminens diſcrimen. Impiorum ſupplicium ad alterum exemplum.*
4 *Aliena aliorum interpretationes.* Pertranſire, *ad obliuionem, & contemptum ire. Explicatas Sapiens.*
5 *Germana expoſitio.* Pertranſire, *ad ſupplicij executionem, & conculcationem.* Violentus *quis Illuſtratur Moyſes.*
6 Manus, Abſque manu, Ad manum, *in Sacro ſermone quid.*

1 ITa, inquit, vniuerſi homines ſunt in ſupremi creatoris facultate, vt non ſolum illos arguere, & in faciem exprobrare ſcelera, ſed digno ſupplicio afficere poſſit, nulla dignitatis aut opulentiæ, ſed tantum vitę, & ſcelerum habita ratione Frequenter igitur Tyrannus repente interficit, perturbat, & exagitat illorum Reſpublicas, patefacit hoſtibus omnia vaſtantibus illorum ciuitates, & arces muniſſimas; atque omni humana ope deſtitutos, publico exemplo ac morte turpiſſima traducit.

Sententiæ paraphraſis.

Subito morientur. Indicatur ſupplicium Diuinum, cuius nulla humana cauſa aſſignari, aut quod nulla humana vi declinari poteſt Vide, quę diximus c. 1. verſ. 18 & c. 15. verſ. 30 & c. 17. verſ. 20. & ſæpe quidem de repentino Tyrannorum impiorumque interitu dictum a nobis.

Repentinum ſupplicium quod declinari non poteſt.

Et

Impiorum mala securitas. *Allusio ad noctem Ægyptiacam.*

2 [Et in media nocte.] Oscitabunda, & dormitabunda impiorum securitas, omnis discriminis oblita; tum etiam omnis consilij in ipso discrimine ignara, & impotens. Vide, quæ diximus cap. 27. versic. 20 & c. 20. versic 26 Forte nunc allusio est ad Ægyptiacam illam noctem, cum turbatus est populus, interfecti primogeniti, & ablati sunt violenti absque manu, & pertransijt Angelus vastator, vt describitur Sap. 18. [Cum quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, &c.] Et subijcitur conturbatio somniorum, & visionum. Idem contigit Balthasari, in ipsa sui conuiuij & impietatis nocte, Daniel. 1. 5. 30. & Diuiti auaro, Luc. 12. 20. Sicut enim plerumque, cum noctu fulgurat, montes, atque procerissimæ arbores de cælo tanguntur, sic Diuini supplicij ignis impios, ac potentissimos Tyrannos frequenter tetigit, & in fumum atque fauillam vniuersam illorum gloriam, & potentiam conuertit.

Noctu montes de cælo tangi; Potentiores percuti.

געש

Turbatio ex metu. *LXX.*

3 [Turbabuntur populi.] Alij intelligunt populum nppressum seditionem nocturnam concitaturum aduersus nequissimos Tyrannos. Sic nonnulli Latini: sed aliene, & improprie; nam verbum originale affert eam turbationem, quã efficit impendens periculum, aut metus alterius potentioris; vt explicatur eadem voce 2. Reg. 22. [Commota (turbata, perculsa, concussa) est, & contremuit terra: fundamẽta montium concussa sunt, & conquassata (iterum eadem vox, turbata; Septuag. vero Psal. 17. Commota) quoniam iratus est eis. & Ier. 25. 16. Turbabuntur, & insanient.] Sic percellentur populi sui Principis morte, & repentino exitio. Minus congruit paraphrasis Tygurin. [Velut torrente auferentur popul.] Eleganter vero Philip. refert ad exemplum, quod alij erudiuntur, [Hoc *inquit* modo turbabuntur populi, qua turbatione terram sensibilem legimus conturbatam, sicut Propheta ait; Commouisti terram, & conturbasti eam; sana contritiones eius, quia commota est. sic Sapiens exemplum peccatorum hominum pertimescens, astutior sit castigato insipiente.]

Philippus. Psal. 59. Ex impiorũ supplicio aliorum instructio.

Aliena aliorũ interpretationes. D. Thom.

4 [Et pertransibunt.] Alij ad popularem tumultum, tumultuantes enim ciues, hac illa discurrent, vt omnia occupent, & magistratus cum Principe de medio tollãt. D. Th. ad transitum de loco, in locum, & mutationem sedis pristinæ, & commigrationem gentis; vel vt [Dominium cõmuteot, & Principes suos deserant. *Vatabl.* Vt intereant.] Sed aliena omnia. Illud minus incommodum, quod subita regis morte perculsi, & perturbati ciues, paulo post facile conquiescant, & minime ægrescant mortem Tyranni sæuissimi: quare statim & admirationem, & tristitiam deponunt, libertate consequuta. Ergo [pertransibunt,] idest, non hærebunt in subito illo, & tristissimo euentu; nihil morabuntur; neque lugendam censebunt Regis improbi mortem. nos diceremus, [Passaran por ello. *vel*, passara seles, y oluidaranse.] Quam proprietatem videtur habere hoc verbum Ierem. 2. 20 [A sæculo confregisti iugum, rupisti vincula mea; & dixisti, Non seruiam.] quod alij deducentes vocem non a *Ghabad*, quod [seruire,] sed a *Ghabar*, quod est transire, legunt; Dixisti, Non transibuni. *vel*, Non transibo. No passare por ello. *vel*, no a de passar assi.] quasi dicat; Non ita fiet. Sic etiam Prouerb. 19 11. * [Gloria viri est iniqua prætergredi.] ab eadem radice, præterire, idest, contemnere, dissimulare, obliuisci iniurias, neque difficilem, aut mirabundum, vel iracundum hærere in illatis contumelijs. Ita igitur in hoc loco, populi, qui ex nutu Tyranni pendebant, illo iam sublato repentino casu primum mirabundi stupebunt; paulo post contemnent, obliuiscentur: quod quidem ad Tyranni supplicium, & ad Diuinæ iustitiæ, atque potestatis amplificationem pertinet. Sed hoc quamuis argutum, non videtur omnino solidum.

Pertransire de obliuione, & contemptu.

עבר
עבר

** El hõbre de bõra a de saber passar por cosas, y dissimular agrauios.*

Germanus explicatus. Pertransire & Ministros Diuinæ iustitiæ.

5 Illud tamen videtur optimum, atque simplicissimum, vt verbum [pertranseundi *atque* auferendi,] referatur ad Diuinæ iustitiæ ministros, & supplicij impiorum executores, siue ad hostes. quibus Deus vtitur ad inferendum improbis supplicium, siue ad Angelos, quibus Tyrannorum interitus; & pœna frequenter demandatur. Sic Exo. 12. 12. [Transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamq; omne primogenitum in terra Ægypti, &c.] & infra 23. [Transibit percutiens Ægyptios.] Est enim ille habitus victoris depopulantis, & obuia quæque prosternentis, nemine retardante, vel resistente. Vide, quæ diximus cap. 15. versi. 19. Hostes ergo aut Angeli missi a supremo iudice [auferent] non solum de medio tollent; sed remouebunt, & deijcient de sua sede, & loco, præcipitabuntque violento impetu: [violentum;] vim vi quasi repellentes; & sæuitiam atque humanitatem Diuina seueritate comprimentes. Affert autem, [violentu.] nomen nescio quid Tyrannicum, & ferocitatem quandam taurinam.

סור

Violentus quis אבר

6 [Absque manu] Alij existimant Hebraismo significari, facile, nullo negotio, absq; labore vllo Tyranni statum labefactandum, & Diuinæ iustitiæ impetu prosternendum. Sed nunquam inuenio eiusmodi phrasim in sacro sermone; potius id, quod [ad manum est,] facile, & in promptu est, vt 1. Reg. 21. [Si habes hic ad manum hastam, vel gladium. & Esdræ 7. Secundum sapientiam Dei tui, quæ est in manu tua.] idest, quæ abunde tibi suppetit, & qua facile vti poteris. Vatabl. [Amouebunt fortem non manu. idest, non potentia quia sæpe a famulis interficiuntur Tyranni.] Eo etiam respexit D. Th. intelligens [absque manu armatorum;] sed insidijs. Idem fere Latini. Greg. nulla humana industria, neque hominum ministerio, sed cęlitus, inuisibiliter; [absque manu, *inquit*, auferent, quia subito exitu vrgente inuisibiliter rapitur, qui visibiliter rapiebat; vidit ipse, quos rapuit; sed quis illum in morte rapiat, non videt.] Frequenter [manus] pro ministerio. Sed frequentissimum est vt [manus] pro ope, & auxilio, robore, viribus; Qui quõdam vim afferebat infirmioribus, ad summam imbecillitatem redacto nemo suppetias feret. [Cum dormierit] enim neque aliorum manibus sustineri poterit, sed neque ipse [inueniet manus suas.] Breuiter & eleganter Philipp. [absque manu, *idest*, præsidio erit. Huc forte spectat, quod supra ex Septuag. adducebamus; [Vana eis euadent clamasse, & orare virum, abusi sunt enim inique exhonorantis infirmis. August. Cum excluduntur infirmi. Exponit deinde; In eo male vsi sunt, quia spiritum sequi maluerunt, Deum ista non curare. ex hoc enim illis male veniet, vt in necessitatibus suis clament, & rogent hominem, cum Deum rogare debuerint. Sed aliter Nicetas; Abusi sunt potestate, propterea quod humanæ gratiæ causa, imbecillos, & pauperes suo iure prohibuerunt.

Osor. Tyg. *Phrasis Hebraica.* *Vatablus.* *D. Tho.* *Gregor.* *Manus pro ministerio, aut pro viribus.* *Psal. 75. 6.* *Philipp.* *LXX.* *August.* *Nicetas.*

XXI. Oculi enim eius super vias hominum & omnes gressus eorum considerat.

XXII. Non sunt tenebræ; & non est vmbra mortis, vt abscondantur, ibi qui operantur iniquitatem.

1 *Diuinæ æquitatis amplificatio ex illius oculi perspicacissimis*
2 *Supremus iudex despiciens, & dijudicans minimissima, & occultissima quæque. Explicatus Dan.*
3 Dei verbum. *pro illius sententia in iudicio. Cur dicatur procedere ex ore illius* gladius biceps.
4 Operari iniquitatem *translatum ab agricolatione.*

Diuinæ iustitiæ amplificatio.

1 ALij censent statuere nunc Eliu rationem aliam pro confirmanda Diuina iustitia, & æquitate, petitam ex Diuina cognitione; Omnia ille videt; ergo iuste omnia iudicat. Sed hæc ratio aduersus proteruum, qui Diuinã æquitatem negaret, non habet multum virium. Respondere enim posset, Deum videre quidem, sed conniuere sceleribus impiorum; neque valde iuuare proborum hominum pietatem, aut præmium. Ergo non est noua ratio, sed simplex Diuinæ iustitiæ amplificatio. Omnia [videt,] omnia contemplatur, nemo potest vitare Dei conspectum. Sept. [Ipse inspector est operum hominum,] nihil ille contemnit, quod nõ examinet seuerissime, non solum publica scelera sed etiam, quæ nemo præter illum videt, occultissima quæque, hominum videlicet studia, & minutissimas quasque cogitationes, atque vniuersas vitæ instituendæ rationes. Vide, quæ supra diximus c. 31. 4. & c. 24. 23. & c. 23. 10.

LXX.

2 Cohæret deinde quod sequitur de [Tenebris,] vel, locis obscurissimis, & [vmbra mortis,] loco videlicet secreto ab omni humano conspectu, subterraneo, & inperuio lumini viuentium. Septuag. [Neque erit locus, vbi lateant, qui faciunt iniqua.] nihil igitur est tam occultum. quod æquissimus iudex non reuocet ad examen sui iudicij. Diximus non semel [De vmbra mortis.] Nunc autem Greg. argute, sed non omnino simpliciter, per [tenebras,] ignorantiam; per [vmbram mortis, obliuionem,] quæ mortis comes est, significari existimat. [Deus *inquit* mala hominum neq; cogitata ignorat, nec perpetrata obliuiscitur; ideo eo eius iudicio nullus absconditur.] Et certe quantumuis qui velit in

Supremus Iudex vocãs ad examen omnium occulta. *LXX.* *Gregor.*

tenebris viuere, tenebrarum filius, non ideo non videbitur ab eo, de quo dictum est, Dan. 2. 22 [Lux eum eo est.] Eo
3 respexisse videtur Paulus, cum Hebr. 4. 12 cōparat Dei verbum, cum [gladio ancipiti;] loquitur nimirum, de verbo illo, quo feret in impios sententiam; [Cum spiritu oris sui interficiet impios] Propterea enim [gladius] biceps dicitur [ex ore illius procedere,] quod non tantum iudicaturus sit publica, externaq; improborum scelera, per vnam aciem; sed per alteram etiam interna omnia, & occultissima cordis peccata; [Viuus, *inquit*, est sermo Dei (sermo, inquam comminatorius ad iudicium, & ad sententiam pertinens, viuus, acutissimus. Tres viuos los filos) & penetrabilior omni gladio ancipiti (profunda enim, & occulta quæque perscrutatur] & pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionū cordis. Vbi eleganter Chrysost. Et vsq; penetrabit, & puniens, & examinans, quia, & anima punitur, & interiora examinantur; propterea quod totum omnino hominem ille gladius penetrat.]

Cur Dei verbū gladius ancepo. Apo. 19. 15. Dei sermo iudicantis. Chrysost.

De loquutione autem [Operandi iniquitatem,] quæ affert laborem impiorum, in excolenda semente, & terra iniquitatis; vide, quæ diximus supra c. 4. vers. 8o.

Operari iniquitatē, de re agricolationis.

XXIII. Neque enim vltra in hominis potestate est, vt veniat ad Deum in iudicium.

1 *Varietas lectionis, & interpretationis.*
2 *Tres priores exponendi rationes minus cohærentes.*
3 *Tres aliæ interpretationes probabiliores.*
4 *Germana, & bene cohærens expositio. Diligentia & acumen Latini Interpretis.*

1 *Varia lect. & interpretatio. LXX.* שום עוד

NOnnihil difficultatis est de huius sententiæ genuino sensu inter Hebraizantes. Tum etiam dissidere videntur Hebræa, & Latina: sed facile conuenient, si primæ partem exposuerimus. Septuag. iuxta Hebræum; [Quoniam non super virum ponet vltra.] Sed quid est, [Ponere super virum, vltra,] adhuc, rursus, amplius? his enim modis verti solet ab Interprete, particula originalis. Ex phrasi autem [ponendi super aliquem,] & ex particula, [vltra, & ex iudicij] nomine, pullulant huius sententiæ interpretationes bis tres.

2 *Prima expositio. Isidorus. Tygurin.*

Primo, vt [Imponere super aliquem,] sit Imputare vel imponere alicui crimen, [vltra,] idest, amplius, quam peccarit, cum [veniet;] idest, cum sistitur ad Dei iudicium. Ita Isidor. & Tygur. legens; [Neque enim impingit cuiquam, quod non fecit, vt cum Deo in ius ambulet.] Similis loquutio Numer. 12. 11. [Ne imponas nobis hoc peccatum?] in Hebræo; [Ne imponas super nos.] Ergo sensus erit, Deus quidem iustissimus est, vt qui non exigat ab homine grauiores pœnas, quam meretur illius peccatum. Sed sensus hic non cohæret cum antecedentibus, cum sermo sit, non tam de lenitate, quam de seueritate, & integritate Diuini iudicij nihil prætermittentis impune.

Secūda interpretatio.

Secundo, vt cohæreat cum repentina morte Tyranni, quam Deus iudicio suo statuerit [non vltra] differre. quasi dicat; Non poterit homo præoccupatus repentino Dei supplicio [vltra] viuere, neque ex, [Dei iudicio,] idest, decreto firmo, & constante aliquid diuturnioris vitæ extorquere ad pœnitendum. Sic fere videtur interpretari Caietan. Sed abutitur hoc loco [iudicij] nomine.

Tertius explicatus. Vatabl. Eugub.

Illam particulam; [vltra,] Vatablus, & Steuchus referunt ad tempus futurum, q. d. Deus non enim manifestit homini futura, sed sibi reseruauit, vt possit homo [venire] ad Deū [in iudicium,] idest, possit cum illo contendere, & expostulare, an hoc, vel illud fieri expediat. Cum enim homo rerum exitus, & euentus futuros perspectos non habeat, aliquando dubitare videtur, an ea quæ ante finem vltimum contingunt, expediant, nec ne. Sed neque ista interpretatio cohæret, neque apte interpretatur particulam [vltra.] Sicut nec Græci, qui paulo aliter exponunt. Nic. Hoc quidem tempore bonum, ac malum in nostra est potestate: verum in eo, quod consequitur æuo, eius rei erit nobis erepta facultas, neque enim rei gerendæ optionem Deus daturus est amplius.]

Nicetas.

3 *Quarta expositio verisimilis.*

Quarto, vt statuatur firmitas, & integritas Diuini iudicij, quod neque retractari neque mutari potest; sed semel pronunciata sententia, non est in hominis potestate, illam rursus ad [iudicium,] idest, ad controuersiam, & litem reuocare. Placuit hoc D. Tho. & quibusdam Latinis, neque immerito. Quare videtur Eliu stultitiæ notare Iobum, qui accepta iam Diuina sententia, & supplicio coercitur litem suam ad Diuini iudicij examen reuocare.

D. Tho.

Quinta interpretatio vtilis.

Quinto, vt respiciat ad subitam illam Tyrannorum mortem, quam Deus sine vlla forensi dilatione, aut mora, improbos afficit. vt [non sit in hominis potestate, vltra,] idest, vlterius rem protrahere, nulla data facultate adhibendi aduocatos, aut testimonia refellendi, vel accusationem infirmandi, aut prouocandi ad superius iudicium Interpretationes quidem omnes probabiles pariter ac vtiles.

4 *Sexta expositio parum idonea. Symmach. Nicetas.*

Octauo. Videtur Symmachus, interpretante Niceta, longe diuersum sensum expressisse, & cohærentem quidem cum eo, quod proxime præcessit, Diuino conspectu. nam cum etiam ex Hebræo legat, [Non in homine] situm amplius est; aut, [Non supra positum est amplius.] Nicetas existimat respexisse ad [Dei oculum omnia contuentem,] propterea [nullum esse velum obductum supra res humanas, quod Dei luminibus obstruere possit.] Sed longe alia videtur esse vis Hebraismi, vt iam dicemus. Ergo illud tandem videtur germanum, & simplex, vt [ponere super aliquem,] significet id, quod in aliquo residet, aut situm est. exempla superuacanea, sed tamen indicandum vnum aut alterum. Exo. 32. 29 [Vt detur vobis benedictio.] Hebraice; vt ponat [super vos benedictionem.] vel cum Septuag. [Vt detur super vos benedictio.] idest, vt sit in vobis, permaneatque. Ps. 20. 6. [Gloriam & magnum decorem imposuisti super eum,] qui nunquam illum deserat, sed semper comitetur. Hinc noster Interpres, [Non ponet, & super hominem,] eleganter idem esse putauit, quod non esse in illo, quid autem est non esse in illo, quam [non esse in illius potestate?] Illud autem, quod [non est in potestate hominis,] statim subditur in secunda parte sententiæ, nimirum, [vt veniat ad Deum in iudicium.] Illud autem, [vltra,] moram quandam, & procrastinationem videtur afferre. integra ergo sententia conficiet huiusmodi; Deus, qui attentissimus inspector est, idemque incorruptissimus iudex rerum humanarum repente ad iudicium suum rapere Tyrannos solet: ille diem nobis iudicij dicit, cum oportebit ante tribunal illius sisti, cum ille volet; non enim licebit homini trahere moras, neque postquam accersitus fuerit, poterit procrastinare, aut tergiuersari: nam tempus reddendæ rationis non permittitur optioni, neque voluntati nostræ, [vt veniamus in iudicium,] cum voluerimus. Paratos igitur nos semper esse debere, nisi imparati, & inuiti rapi ad iudicium velimus, ac semper cogitantes, ne nimium securos, atque oblitos iudicis sententia opprimat. Vide quam iustus iudex; quam amator æquitatis, quam nunquam conniuens improbis; quam nihil tribuens gratiæ, & dignitati personarum, sed vitæ meritis, & moribus.

LXX. Illustratio vulgata lectionis. Diligentia Latini interpretis.

Sententia elucidans, et paraphrasis.

XXIIII. Conteret multos innumerabiles; & stare faciet alios pro eis.

1 *Diuina Sapientia, & potentia opus. Tyrannorum exitium.*
2 *Varia lectio.* Multum *pro magno.* Multiplex, *ad vim, & amplitudinem.*
3 Stare, *de columnis,* Columnæ, *de Principibus. Regna repente translata, instar fluminum exarescentium, aut fluctuum maria flagrantium.*

ITaque Diuinæ potestatis, atque sapientiæ est, Tyrannos potentissimos male perdere, atque de illorum improbitate pœnas sumere, quorundam aliorum opera, qui prioribus sedibus substituuntur. Sed siue quorundam ruinæ siue aliorum dignitatis causam, & rationem, ille pro suo iudicis munere, & sapientia exploratam habet, nobis licet nostra ratione minime cognitam, & peruestigatam. 1

2 *Multitudo pro magnitudine.* רוע *Varia lect.* כבר תקר

[Conteret] Affliget, vexabit, male perdet. [Multos,] nō tam ad numerum, & multitudinem, quam ad potentiam, & multitudinem opum, & dignitatis. quod cum quidam minus attenderent, legerunt [multos, & *atq; adeo* innumerabiles.] Sed vera lectio [multos innumerabiles LXX. Gloriosa, & Magnifica,] idest, magnos, & potentes, q. d. Copiosos, multiplices; est enim eadem vox, quæ sup. c. 8. vertitur, [multiplex,] & pertinet ad vim, robur, potentiam.

[Innumerabiles.] idest: Huius Diuinæ iustitiæ, & seueritatis in improbos, quorum ille personas non accipit, nō

vnum,

vnum, aut alterum, sed infinita exempla edidit. Sic sane ad
LXX. numerum retulerunt Septuagin. [Quorum est numerus.
Tygurina. Tygur Conterit potentes infinitos.] In Hebræo proprie le-
Vatia lect. gitur; [Non inuestigatio; *vel*, non supputatio, *aut* non in-
quisitio] Quod sicut de numero accipi potuit, ita etiam nihil obstabit, vt ad occultum Dei iudicium nobis incognitum, & inexploratum referri possit; q.d. Principum interitus, & intereundi causæ in Dei rationario sunt; nos nō sumus illorum iudices, sed Deus, quem minime latēt, quæ nos latent; Explorata ille habet corda Regum inscrutabilia & mille finibus, flexionibusq; praua. Fere in hanc sen-
LXX. tentiam Septuag. [Dominus omnes inspicit, qui compre-
Nicetas. hendit non vestigabilia, & gloriosa, & magnifica.] Quamquam Nicetas in aliam sententiam accipiat; Deus *inquit* qua maiora sunt hominum opinione facit, nihil eorum
Caietan. ignorans, quæ ab hominibus geruntur.] Quod vero Caiet. dixit, [Non esse huius rei inuestigationem,] idest, rem clarissimam, & multis exemplis comprobatam non indigere inuestigationis labore, cum in promptu sit; frigidum est, & alienum a vehementia, & grauitate orationis Elihu.

3 [Et stare faciet alios.] Alias eriget columnas loco prio-
Stare dictū rum, quæ sustentare possint regni pondus; illam enim pro
de colūnis. prietatem videtur habere verbum [standi.] Neque vero
Columna & euertit semper Deus regnum cum Rege impio, sed hoc
Principib. sublato, populum tyrannide liberum alio benigniori Prio
עמר cipe recreat, & tuetur. Aliquando etiam aliquos ex humili fortuna euehit, & horum opera de Tyrannorum immanitate pœnas sumit: quos deinde victorijs, & imperio insolescentes ad extremum perdit. Denique vel ad suæ iustitiæ, & potestatis documentum [Transfert regna, & consti-
Habac.5. tuit,] Daniel 2.21. & 6 Ecclesi. 10 8 Sicut enim sæpe ingen-
Nahum.1. tia flumina subito alueum mutant, & vel ex naturæ miraculo, vel occultiore alia vi exaruerunt; ita sæpe regna, &
Similia Re populi translata sunt, & suos Principes deseruerūt, aliosq;
gna flumi- amplexi sunt; sicut scriptum est; [Fluuios scindes terræ.]
num. *& iterum*; Flumina ad desertum deducens] Cui persimile
Philo. est id, quod Philo eleganter scripsit lib. [Quod Deus sit immutabilis; cum Diuina immutabilitate regnorum mutationes comparās. [Nihil *inquit* est in humanis rebus, ac negotijs præter vmbram, auramque leuissimam sine mora prætervolantem; eunt enim vltro, citroq; tanquam æstuaria. nam & maris æstus nunc cum magno impetu, sonituq; accedunt, & longe lateque per littora diffunduntur vndis stagnantibus: nunc refluunt retro, magnamque maris partem in formam continentis redigunt. Simile quiddam accidit quando fortuna, postquam populosam aliquam gentem inundauit magnis felicitatibus, fluxu auerso, ne guttam quidem sinit reliquam, deletis etiam vestigijs opulentiæ pristinæ.

An supremi Regis Dei Maiestatem, & dominationem interminatam in vniuersas creaturarum regiones, Reges, Regnaque terræ constituentis, diuidentis, transferentis euertentis, Digressio.

4 *Summa dicendorum.*
5 *Deus* Rex magnus. *Illustrati David, & Isaias Mysterium Hebraica lingua.*
6 *Diuina Potentia contra humanam inuocata. Geminatio eiusdem vocis emphatica. Periphrasis Regia potestatis. Illustratus locus Esther. Et Salomonis. Terra solertissime culta à Creatore.*
7 *Deus peculiaris populi* Rex. *Malogranata vestis Aaronis. eius symbolū. Iuuenis Regina simulacrum. Explicati Moyses, & Amos. Statuæ Danielis consideratio.*
8 *Regnorum terræ distributor Deus. Diabolus affectator Diuinæ potestatis. Explicati Daniel, & Matthæus. Illustratus Zacharias, & Ioānes. Reges seruientes diuinæ Prouidētiæ.*
9 *Reges Dei loco. Dei facies, & manus in Principe. Explicat. Ecclesiasticus.*
10 *Diuina Prouidentia reges constituens, & mutans ex Zacharia. Reges sine radicibus apud Isaiam.*
11 *Dei dominatio propter Creatoris Potentiam. Ex Isa. & Dan.*
12 *Peccata, quæ Deus Regni, & potestatis spoliatione punire solet.*

4 Sed quidem cum bona huius capitis pars, atque hic potissimum locus, insumatur ab Eliu in statuenda, & confirmanda Diuina potestate, Prouidentia, Iustitia in Regibus, Regnisque aut constituendis, & augendis, aut transferendis, & euertendis, sunt hæc explicatius tradenda, & distinguenda. Ea vero, quæ docet Eliu, fere his capitibus continentur.

DEVS
1 *Supremus* Rex *vniuersorum.*
2 *Constituit: & creat quos vult* Reges: *Distribuit, & attribuit quibus vult*, Regna.
3 *Non ideo ille se Regno, & dominatione abdicat, atque abijcit mortalium curam, nam Principibus, tanquam* Proregibus *& administris vtitur qui* illius loco sedeant.
4 *Iure* Creatoris; *summa Sapientia, Prouidentia, Iustitia*, Regna *Imperiaq;* Mutat, Transfert.
5 *Iure etiam incorruptissimi iudicis tum populi, tum ipsorum* Principum scelera punire *solet*. Regni amissione, *& euersione, ad alienos* translatione.

Et primo quidem verissimus non vnius tantum Prouin 5
ciæ, regniue Rex, non vnius sæculi Aetatæve vnius, sed Deus vni-
cæli terræque Dominator sempiternus, Deus est; cui ca- uersorum sæ
nit Dauid; [Exaltabo te (præcellam potestatis tuæ sedem, culorū Rex.
qua præsides vniuerso orbi, celebrabo) Deus meus Rex Paraphra-
(omnium Deum atque regem, suum nominat ob amorem sis.
Theodor.) Et benedicam nomen tuum in sæculum, & in Psal. 134 1
sæculum sæculi. (quamuis cum Dauid vno tantum sæculo Theodor.
viuere deberet, at prædicabat sempiternam omnium sæculorum dominationem sui Regis) Magnus Dominus (est enim omnibus numeris perfecta, imo interminata, & immensa illius dominatio) & (ideo) laudabilis nimis (non a me tantum, aut ab vnius sæculi hominibus, sed ab omnibus generationibus, quæ illius imperio parent) Generatio, & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuam pronuntiabunt. Regnum tuum regnum omnium sæculorum.] (homines nimirum vno tantum sæculo viuere, &
regnare possunt, quare Regnum vnius tantum sæculi ha- Regia vir-
bent; at Dei regnum nullo sæculo terminatur) Enumerat tutes.
deinde regias virtutes, quæ in Deo elucent, propter quas dignissimus sit supremo, sempiternoq; imperio; [Fortitudinem, versi 6. Diuitias bonitatis, vers. 7. Misericordiam, & patientiam, [vers 9 Dictorum, & promissorum [Constantiam, & Veritatem, versic. 13. Miserorum prouidentiam,] vers. 14 Lenitatem, & [Mansuetudinem, vers 9. Curam pascendi,] & necessaria subministrandi subditis, versi. 15. 16. [Aures apertas] ad miserorum [preces,] & clamores, ver. 18. [Iustitiam,] & seueritatem erga improbos, ver 17. [Bo-
norum præmia,] versi. 19 20 Hæc nimirum sunt necessa- Homines
ria Regum optimorum ornamenta. Quę cum in Deo sum Reges pusil
ma perfectione reperiantur, est profecto [Vniuersæ terræ li; Deus Rex
Rex,] vt prædicat Salomon; seu [Rex Magnus super om- magnus.
nem terram,] vt iterum canit Dauid: nam qui vnius tan- Psal. 46.2.
tum regionis Rex sit, is pusillus Rex est. at qui vniuersarū,
is vere [magnus. *Quæ* magnitudo] ex proprietate vocis Magnitudo
tum ad molem perfectionis, tum ad numerum referri po- ad numerū
test; veluti si dicas, [Multus, *aut* numerosus Rex,] quod
vniuersorum Regnorum Dominus sit. Quo pertinet id Is. גדל
9 7. [Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis] vbi similiter leguot Septuaginta. [Magnus principatus eius] & rem eandem agnoscit Cyril. Oratio. sua 5. &
præterea Hebraizantes in eo Isa. loco obseruant, illud ver- Cyril. ora. 5
bum, [multiplicabitur, *vel*, ad multiplicandum, Lemarbe,] in Isa.
esse plenum mysterio, quod illum, *Mem*, quod in medio לםרבה
deberet esse apertum, מ, sit tamen clausum ם, & finale, ad significandam æternitatem Regni, quod neque finem, neque exitum habiturum sit. Quamquam de hoc mysterio aliter diuinare velit Galatinus, libro 4. c. 3 & li. 7. c. 13.

Hanc autem Diuinam, & interminatam potestatem ele 6
ganter inuocat Mardoch. in illa sua oratione Esth. 13 a n. 9. Inuocatio
aduersus Artaxerxis, hominis tandem, humanamque om- Diuina Po-
nem potestatem. qui cum paulo superius, asseratur [Rex testatis con
maximus ab India vsque ad Æthiopiam centum vigintise- tra huma-
ptem prouinciarum:] vt dicere ipse Artaxerxes potuisset; nam.
[Cum plurimis gentibus imperarem, & vniuersum orbē
meæ ditioni subiugassem, &c] At sic Mardochæus preca- Illustratur
tur; [Domine, Domine (geminatio emphasim habet do- Mardochæi
minationis amplissimæ, verissimæ) Rex Omnipotens (præ- oratio.
cedentis dominationis expositio) in ditione (potestate)

Regis, & Regni periphrasis. — *Theodor.* — *Terra soler ter a Creatore Deo culta.* — *Prouer. 24. 30.* — *L.7.de acq. rerum do.* — *1. Cor. 3.6. 7.*

enim (certe, vtique) tua, cuncta sunt posita. Tu fecisti cœlum, & terram, & quicquid cœli ambitu continetur (proprie ex Græco. Et omne mirabile sub cęlo. Vides hic alsiui Diuinam dominationem vniuersorum, titulo, & iure Creationis, vt postea explicabitur.) Dominus omnium es; nec est, qui resistat maiestati tuæ] Hæc denique est vltima Regni, Regisq; circumloquutio, & descriptio, vt nemo illi resistere valeat. 3. Esd. 4 3. & sup. Daniel. 5. 19 Eccles. 8. 5. [Ac ne quisquam Iudæorum suspicaretur *vt Theod. ait* Deum ipsorum soli palestinæ dominari, & ipsorum tantummodo curam gerere, cum ipsorum dumtaxat Deus esse existimaretur, merito docet Dauid Psal. 23. eum toti terrarum orbi imperare, non violenter arrepta potestate, sed iure dominatur, qui orbem construxit.] Quare ait: [Domini est terra.] Quod si illius est; qualem putas fore, vt existat, inculta ne, & spinis horrida? Minime sane: nam non ille, sicut piger, pariterq; stultus vineæ Dominus, de quo scriptum est; [per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri stulti: & ecce totum repleuerant vrticæ, & operuerant superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat] Erat nimirum agri, & fundi illius Dominus piger, & stultus, at [Dominus terræ,] est suarum creaturarum diligentissimus, pariterq; sapientissimus administrator: cuius cum [sit terra,] oportet esse pulcherrimam, ac bonis omnibus ornatissimam. Ex quo efficitur, vt Dei quoq; sit omnis [plenitudo eius.] idest, quicquid continet, & quicquid illius amplitudinem implet. nam id in iure, & in ratione positum est, vt quod in tuo agro consitum est, continuo tuum sit: & quod in alieno solo ædificatum est, non tuum. Quid igitur esse in terra poterit, quod amplissima Dei dominatione non contineatur? præsertim cum ipse Deus, [terram plantet, riget, & incrementum det.] Propterea enim illi affudit aquæ humorem, [nam ipse super *iuxta* maria fundauit eam; & super flumina præparauit eum.] Tum deinde homines [vniuersi, qui habitant in ea:] sunt enim [terrigenæ,] ædificati ex terra, & velut arbores in eadē cōsitę.

Cur se vellet Deus cognominari Deum, & Regem Iudæorum. — *Psal. 46. 7.* — *Deus ad aliorum Regnorum regimē quasi Proregibus vtens.*

7 Quare, quod se vellet potius vnius tantum populi quā gentium vniuersarum Regem cognominari, & celebrari cum [iubilo & plausu,] incredibilis benignitatis, & charitatis erat erga suum populum [Psallite *inquit, Dauid* Deo nostro, psallite, psallite Regi nostro, psallite; quoniā Rex omnis terræ, Deus.] Deus, & Rex vniuersorum: tamen pro sua erga nos charitate [noster,] idest, vnius populi, & Deus & Rex dici gaudet. Quare, & suam simul potentiam, atq; benignitatem tuetur Deus, Amos. 3. 2. [Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ.] idest, præ vobis reliquas meæ ditionis tribus, & nationes cōtemno, ita vt licet non possim non omnibus creaturis præsentissimus adesse, at vos familiares meos esse volo, quibus regia, & paterna cura prouideam, ita vt alijs quasi Proregibus, & administrationibus cætera mundi regna committam; & [populum peculiarem] non nisi per metipsum regam, & gubernem. Sic Deuter. 32. [Quando diuidebat altissimus gentes (gentium omnium regna & prouincias, vt qui vniuersorum rex esset) Quando separabat (cogebat in diuersas patrias, & colonias) filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel (ita regna tunc septem illis populis attribuit, & suam cuique terræ, & regionis planiciem, quæ postea opportuna cederet vsibus, & habitationi filiorum Israel.) pars autem (enim certe, id est, quoniam licet rex sit vniuersorum, at certe vnius tantum rex esse vult, qui dicatur *pars,* peculiaris) Domini populus eius.] Ideo videas Summum Sacerdotem, qui ipsius potentissimi Dei figuram repræsentabat, vestibus diuersicoloribus amictum, quæ omnium quatuor elementorum naturas, & colores referrēt, tum corymbus vestis Hiacynthinæ ornabatur [malogranatis,] & quidem [plurimis,] vt ait Ecclesiasticus, & nominatim erāt [Septuaginta duo,] vt tradiderunt Hieronymus, & Isidorus, quæ quid aliud significant quam Septuag. duas linguas in diuersas prouincias, & regna diuisas. Nam [Malogranatum,] sicut multorum granorum sub vna corona collectio est, sic sane multorum ciuium atq; populorum sub vno Rege, regnum est & sicut folliculis quibusdam, & loculis fragmina diuiduntur; ita suis sedibus, & collectionibus diuersi populi, & vrbes sub vno Rege. Vbi obserua multo esse elegantiorem hanc amplissimi imperij Diuini imaginem, quam eam, quam finxit antiquitas, constituens Iunonē Reginam cum Regio diademate, dextra tenētem sceptrum, sinistra vero malum punicum, vt Diuinæ maiestatis, & amplitudinis dignitatem Regiā significaret. nam non in manu, sed ad pedes in lacinia, & limbo vestis plurima mala punica, i. vniuersa regna habere sibi subiecta super terram, aptius per Sacerdotis figurā repræsentatur. De illa vero Iunonis Reginæ imagine, sic scribit Pausanias in Cor. lib. 2. [Deæ signum in solio sedet eximia magnitudine, auro, & ebore fabricatum Polycleti opus, corona capiti imposita. Dea manu altera punicum malum, altera vero sceptrum tenet.] Subijcit deinde; [Quæ de malo punico arcanis consignata sunt sacris, silentio prætereo.] Vestitur igitur Deus vniuersis regnis; quamquam ita, vt cum optimo loco gestetur, videlicet humeris, & pectore: reliqua ad pedes subijciant.

Malogranata Aaronis 72. — *Isidor. li. 1. Etym. c. 21* — *Hieron.* — *Malogranatum symbolum Regni, aut Reip.* — *Iunonis Reginæ simulachrum.* — *Multo elegantior sacra figura & fausta symbola.* — *Pausanias.* — *Deus quasi vestitur Regnis vniuersis.*

Vbi obseruandum, aliquando quidem visam esse hominis [Statuam] cōpositam [ex auro, argento, ferro, & ære,] idest, ex quatuor imperijs Chaldæo, Medo, & Persa, Græco, Romano; sed ita tamen ea his omnibus conflata erat [Statua,] vt nunquam simul vnus Imperator vniuersa imperia ad. pius fuerit. propterea enim erat [Statua] illa, nō vera, sed tantum imaginaria: At Deus vere dominator est vniuersorum Regnorum; quam amplissimam dominationem [tintinnabula] intermista [malogranatis] prædicant, & resonant: nam quæ natio iam barbara Diuinam maiestatem, & potentiam non agnoscit, & prædicat? ideo Dauid, ad [tintinnabulorum] sonitum inuitat, Ps. 67. 33. [Regna terræ cantate Deo, psallite Domino.] Denique is est, qui [in capite habet diademata multa,] Apoc. 19 12.

Humana Imperia in vno Monarcha non cōalescunt. Statua Danielis cōsiderata.

Hinc diuidit supremus dominator Regna, quibus vult, 8
vt verissima sit illa Diuinæ Sapientiæ vox, Prouerb. 18. 15. [Per me Reges regnant] vt dicebat Moyses, [Quando diuidebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam; constituit terminos populorum. & *Danielis* Dominatur excelsus super regnum hominum, & cuicumq; voluerit, dat illud.] Et ipse Nabuchodonosor post resipiscentiam; [potestas eius potestas sempiterna; & regnum eius in generatione, & generatione. Iuxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cæli, quam in habitatoribus terræ.] Res quidem etiam sapientibus omnibus indubitata; Homerus suo illo Hymno in Musas, & Apollinem.

Dan. 4. 14.

Ex Musis inquit & procul mittente Apolline
Viri Poetæ sunt in terra, & Citharædi.
Ex autem Ioue Reges.

Homerus. — *Plinius.*

In quam rem elegans est imprimis illud Plinij secundi in Panegyrico ad Traianum; [Quod præstabilius est, aut pulchrius deorum, quam castus, & sanctus, & Dijs simillimus Princeps? Ac si adhuc dubium fuisset sorte, casuque rectores terris an aliquo numine darentur: Principem tamē nostrum liqueret diuinitus constitutum. Non enim occulta potestate fatorum, sed ab Ioue ipso coram, ac palam repertus, electus est.] Atque huc pertinere videtur, quod Baruc 6 65 ait de Idolis; [Neque Regibus maledicent, neq; benedicent.] Id enim solius Dei est. Quare illis verbis [Tentator] Diuinitatem filij Dei affectasse visus est, cum Matt. 4. 8. Ostendit Christo omnia regna mundi, & gloriā eorum, & dixit ei; Hæc omnia tibi dabo.] & addidit Luc. 4. 6. [Quia mihi tradita sunt; & cui volo, do illa.] Hinc Reges deponunt [coronas suas,] acceptas, referentes [Regi Regū, Agno,] apud Ioanem; & apud Zachariam dicuntur, [Quatuor quadrigæ] velocissimæ, velut [quatuor venti,] qui designabant quatuor imperia, [stare coram dominatore vniuersæ terræ.] Reges enim ille constituit, qui illius Prouidentia atq; imperio seruiant; quod est [adstare corā illo]

Apo. 2. 10. — *Zach. 6 1.*

Deinde vero ita Deus cōstituit Reges, vt Dei loco sint, 9
atque ipsæ sedes, regna Dei potius esse dicantur, quam ipsorum Regum. Hinc sane dicuntur Reges [sedere in solio ipsius Dei; 1. Paralip. 24. 23. [Sedit Salomon super solium Domini in Regem pro Dauid Patre suo] non solum quod Solium, & regnum Dauid fuisset a Deo constitutum potius, quam Saul, vt alij interpretantur, & vt indicat lectio Septua. [Sedit Salamon super Thronum Dauid Patris sui;] sed quod cuiuscumque Regni sedes, & Thronus, Dei proprius sit, non nisi commodato datus, & creditus homini. Sicut etiam 2. Paralip. 29. 6. Iudicibus ciuitatum dicitur, [Videte, quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini.] & Deuter. 1. 17. [Quod iustum est, iudicate; quia Dei iudicium est.] Significauit hoc Ecclesiast. 10. 5. [In manu Dei potestas hominis, & super faciem scribæ imponet honorem suum.] nō solum, inquit, quod Paulus Ro. 13. 1. [Non est potestas nisi a Deo;] sed qd [manus] quæ gestat sceptrū regni, & virgam iudiciariam, videatur esse [Manus ipsius Dei,] potius quam manus hominis propterea

Solium, & regnum. — *LXX.* — *Sedes regni Dei propria commodata hominibus.* — *Manus Iudicis, & Regis quoq; Dei manus*

pterea eacipienda Regis mandata, quaſi ex manu Dei. Tũ
etiam quod honor ille, & ſplendor, qui in facie Regis, &
Iudicis relucet, videatur eſſe aliquid Diuinum, & quaſi ſa-
cies ipſius Dei. Et quid mirum, ſceptrum ipſum Regis ge-
Prou. 21.1. ſtari manu Dei, cum etiam [ipſum cor Regis ſit in manu
Dei, & quocumque voluerit, flectat illud.] Itaque cordis
conſilia, quæ in corde Regis conflantur, & excogitantur,
Dei et ſunt, & illius Prouidentiæ, atque Sapientiæ effecta.
10 Neque ſolum Deus conſtituit Reges, & Regna, ſed ex
Deus mu- conſtituto ſuæ ſapientiæ, & Prouidentiæ, aufert, mutat,
tans Reges, trãsfert poteſtates. Sic apud Danielem [Numerat]tempus
& Regna. cuiuſque monarchiæ, & vitæ cuiuſcunque Regis; [Appen
Daniel. 5. dit] ſuæ Sapientiæ, & æquitatis pondere, quid in Rege, &
27. Regno facto opus ſit; [Diuidit]tandem, & quod ab vno au
Cyprian. fert, alteri confert. Rem hanc grauiter Cyprianus expli-
cuit, cum ad [ſortem,]non ad meritum, ideſt; ad Diuinam
Prouidentiam nobis occultam, Regna, & regnandi tem-
pus refert, Orat de Idolorum vanitate; [Regna non meri-
to accidunt, ſed ſorte variantur: & acceptum tempus certo
Auguſt. fine cuſtodiunt.] In quam etiam rem Auguſt. 4 de Ciuit.
c. 23. vtitur illo Num. 14 9 Cum Ioſue, & Caleb erigunt
Iſraelitas degeneres in ſpem occupandi aliena Imperia;
LXX. [Receſſit *inquiunt* ab eis omne præſidium. *Vbi Sept legunt;*
Abſceſſit tempus ab eis: *Auguſt. vero;* Abſceſſit tempus ab
eis regnandi atque florendi. Dominus nobiſcum eſt;] qui
Quadriga- vtique regnandi tempus definit, & numerat. Hinc cum Za
rũ & mon- chariæ Vati oſtenduntur diuerſa imperia, diuerſæque na-
tium æreo- tiones, quæ aliena regna inuaſura eſſent, videt [quadrigas
rũ apud Za egredientes de medio duorum montium, & montes, mon
char. conſi- tes ærei.] cum etiam irent, & [diſcurrerent per omnem ter
deratio. ram,] vt ſibi cuncta ſubijcerent; at primum erant intra
Zach. 6.1. duos montes, quaſi carceribus incluſæ & detentæ, donec
[emitterentur ad diſcurrẽdum.] Cum autem alij aliter in-
terpretentur [Montes] illos duos [æreos;] certe nunc vi-
Potentia, et dentur eſſe Dei [Potentia]ſuprema, atque ſeueriſſima[Iu-
Sapientia ſtitia.]His enim duobus terminis vniuerſa humana poten-
Diuina cõ- tia atque Regnorum, & Imperiorum diſpoſitio contine-
tinens vni- tur. Sunt vero [ærei,] eo quod ſuperiores, & fortiores ſunt
uerſa impe- omni humana induſtria, atque potentia. Sic ſane apud Iſa-
ria. iam Prophetam celebratur hæc Diuina Potentia in euer-
tendis, & euellendis firmiſſimis, atq; ampliſſimis Imperijs,
c 40.22 [Qui ſedet (velut Rex ſupremus; dece enim Prin-
Pſ. 28. 10. cipis eſt; ſcriptum eſt. n. Sedebit Dominus Rex in ęternũ]
ſuper gyrum terræ, (deinde ad Regulos terræ deſcendit)
Qui dat ſecretorum ſcrutatores. (Septuag Principes.] Sed
Reges aſſi- ex proprietate vocis, ſunt ij qui Regibus aſſiſtunt; quam-
ſtere coram uis enim ſint. Sed tamen in comparatione ad Deum, dicun
Deo. tur ipſi Reges [aſſiſtere, & ſtare coram rege Deo, potius
quam eſſe Reges) quaſi non ſint(Septuag. Quaſi nihil præ-
eſſe. i. Qui Reges de medio tollit.) Iudices terræ velut ina-
ne fecit. Et quidem neque plantatus neque ſatus, neque ra
dicatus in terra truncus eorum, repente flauit in eos, &
Regnũ ſine aruerunt; & turbo, quaſi ſtipulam, auferet eos.] Vbi vides
radicib. ar- Reges quamuis ampliſſimos, & potentiſſimos comparari
bor cur di- cum arbore, cuius truncus radices non egerit, neque pro-
catur. funde ſit in terram immerſus, quare & facile euelli, nullis
manentibus radicibus, neque fibris, & facile etiam exare-
ſcere poſſit, cum tamen in alijs locis comparetur Regnum
cum arbore [firma radice.] Sed ita euertitur, & conuelli-
tur a Deo, vt neque [locus inueniatur,] vbi ſata, plantata-
ve fuerit. Denique Regnum, & ſceptrum, [quaſi ſtipula ra
pitur,] & transfertur a loco in locum, & a Regno in Re-
Creator & gnum impetu Diuini ſpiritus, & iuſtitiæ atque prouiden-
ſua potẽtia tiæ. Tandem claudit hanc rem Iſaias ducto argumento ex
Regna trãſ- potentia Creatoris: [Qui ęxtendit velut nihil, cælos, &c.]
ferens. & deinde. [Leuate in cælum oculos veſtros, & videte, quis
11 creauit hæc.] Quaſi dicat; Ipſa Creatoris potentia arguit,
Regnorum diſpoſitiones penes ipſum eſſe. Quo argumen
to vſus eſt Dan. cap. 5 23. aduerſus impium Balthaſarem;
[Deum, qui habet ſtatum tuum in manu ſua, non glorifi-
Irinæus. caſti]Quare opportune dixiſſe videtur Irinæus lib. 5 c 24.
Quod eſt [de terrenis, Regnis, quatenus a Deo, non autem
a diabolo conſtituantur; ad hanc ipſam Creatoris poten-
tiam aſpiciens, [Cuius iuſſu homines naſcuntur, huius iuſ-
ſu, & Reges conſtituuntur, apti his, qui in illo tempore ab
Philo. ipſis regnantur.] Denique eleganter Philo lib. de Diuina
Deus im- immutabilitate; Totus orbis habitabilis more nauis ſurſq;
mutabilis deq; iactatæ alternis fluctibus, nunc ſecundis ventis, nunc
mutans aduerſis vtitur. Nam verbum Diuinum choreas in orbem
Regna. ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat. Ex cum

Io. Pineda in Iob.

perpetuo feratur per ciuitates, gentes, regioneſque, res
aliorum alijs omnium omnibus tribuit, ſubinde variantι-
bus apud ſingulos temporibus, vt totus terrarum orbis tan
quam vna ciuitas optimo Reipublicæ genere adminiſtre-
tur populari regimine.] Adeundus omnino Irinæus loco *Irinæ.*
citato, Orig. ho. 4. in lib. Iud. Ambr. li. de Naboth & ſuper *Origenes.*
c. 53. ad Ro. Auguſt. 4. de Ciuit. c. 33. & lib 5. c. 1. 15. 19. 21. *Amb. Aug.*
Tandem veriſſima cauſa, cur Deus [transferat Regna,] 12
vel ipſorum Regum, vel populi peccata fuerunt. [Populi *Cur Deus*
peccata] inferius indicantur verſic. 30 & in Scriptura paſ *transferat*
ſim, præſertim [Idololatriæ] Ipſorum autem Regum, & *Regna.*
Principum ſcelera ſuperius hoc c. verſic. 18 19 20 & infe- *Regum ip-*
rius verſi 25 26 27 28 vide etiam ſupra cap. 12. verſ. 17. & *ſorum ſcele*
ſeqq. Et quidem res hæc clare docetur ab Eccleſi cap. 10. 8 *ra, propter*
[Regnum a gente in gentem transfertur, propter iniuſti *quæ Deus*
tias, & iniurias, & contumelias, & diuerſos dolos] quæ eſt *aufert Re-*
prima cauſa perpendi Regni, [Violentia, & Tyrannis] er- *gna.*
ga pauperes Secunda, [Superbia,] erga Deum, vt in eodẽ
capite oſtenditur, quod totum eſt de ſtabilitate, aut interi-
tu Regnorum, & de inſtituendo Rege verſi. 7 10. 16. [Pro-
pterea exhonorauit Deus (auferens Regem, & dignitatẽ
Regiam) conuentus malorum, & deſtruxit eos vſq; in fi-
nem] Et verſ. 17. 18 21. & c. 56. 8 9. 10 Ier. 48 41. & cap. 50.
24. Nahum 2 23 [Imprudentia,] Eccleſi. 10. 3 & e contra-
rio, [Principatus ſenſati erit ſtabilis. Ibid. 1. Auaritia, Ec-
cleſ 10 9 Ierem. 22. 12 13. 17. Omnis iniquitas in genere. *Dan. 4. 19.*
Eccleſ 10 4. 24. Iſai. 24. 1 19 Amos 9. 8. Timore Domine ſta *31. Oſe. 5.*
bilitur, Eccleſ. 10 28 25. Inobedientia. 1. Reg. 13. 13. & 15. *20. 23.*
22. Inhumanitas, & crudelitas Ierem. 22 3 17. & ca 9 4 5.
4 Reg. 21. 16. Hoſt. 7 39 Nahum 2 11. 12 [Clementia vero
roboratur Thronus. Prouer. 20. 28. Perſonarum acceptio,
præſertim Contemptus pauperum,] Eccleſ 10 26. Ierem.
21. 12 & c. 22 16. Iſai. 33. 1.
Ergo cum Reges ſancti ſunt, atque Regijs virtutibus
præditi, tunc ſane Reſpublica exiſtimet [maximum quod-
dam, atque Diuinum donum] a Deo ſupremo Regnorum
moderatore atque Regnum Creatore ſuſcepiſſe, vt Plu- *Plut. in nu.*
tarchus dixit. Ad eos vero, qui Regnorum, Rerumq; pu- *Pſal. 2. 10.*
blicarum gubernacula tenent, dictum eſt; [Et nũc, Reges, *11. 52.*
intelligite, erudimini, qui iudicatis terram: ſeruite Domi-
no in timore; nequando iraſcatur Dominus] Qui conſti-
tuit, auferetque Regna, & Reges ducit [ingloriοs, & ſtare
facit alios pro eis.] Quippe nouit, & iudicat Regum ope-
ra, vt ſequitur.

XXV. Nouit enim opera eorum; & ideo inducet noctem, & conterentur.

1 *Sententia paraphraſis.*
2 *Noſſe dicitur Deus, cum facit nos cognoſcere. Manifeſtata ſcelera occulta ſupplicio publico.*
3 *Varia lectio.* Inducere, vertere, conuertere, *in ſacro ſermone quid.*
4 Conteri, *quid Ingens ſupplicium, humiliari ab ys, quos quis oppreſſerat.*

NOn quod male velit hominibus Deus, non quod 1
oſtentare velit potentiam, non quod Tyrannidem
exerceat, ſed quod iuſtus ſit, & humanorum ſcelerum co-
gnitor, iudex, vindex, tam ingentia edit in Tyrannos ſup-
plicia: Ex quibus mortales intelligant, & illum proſpice-
re, atq; curare quę in terris aguntur; & eorũ fuiſſe nefaria
ſtudia, quæ ipſe ſupplicio grauiſſimo afficit, atq; traducit.
[Nouit.] Proprie, noſſe facit. Caiet. & Vat. [faciet Deus, 2
vt homines cognoſcant opera ſua,] tempore videlicet pę- *Caietan.*
nitendi eis conceſſo. Sed nihil cohærens, neque proprium *Vatabl.*
video in hac interpretatione. Illa prona; Nouit Deus ne-
faria impiorum ſtudia; & manifeſto in illos edito ſuppli-
cio vniuerſis mortalibus manifeſtat, ſpectandaque propo-
nit, atque tunc tandem, cum obruit improbos miſerandis
tenebris, turpiſſimam illorum vitam; quæ diu latuerat, in
lucem profert.
[Idcirco;] propter nefaria illorum opera. Sed in He- *Varia lect.*
bræo, & Græco ſimplex copula, [Et inducet noctem;] in שוב
Hebræo, [Conuertet Septuag. Euertet; ſed proſus conuer- *LXX.*
tendi] ſignificatione. Pagninus, & Tygur lectionem He- *Pagnin.*
bræam, quæ valde anguſta eſt, [conuertet, *aut.* vertet no *Tygurin.*
ctem; *ſic complent*; Conuertent diem in noctem. *Nicetas.* *Nicetas.*
Illorum ſplendorẽ, & felicitatem in noctem, mœroremq;

conuertit. Tenebrarum, & lucis] translationes sæpe a nobis in hoc opere explicatæ. At Vatablus, & Caietanus contrario sensu eastimāt significari tempus illud abeuntium *Vatabl. Caietan.* sam tenebrarum. [Vertente nocte. *Caiet.* Voluet noctem. *Vatabl.* Vertet sese nox. *Idest,* exacta nocte conterentur] q.d. Cum viuebat impius, illius splendore obcæcati miseri homines tum ipsi in medijs ignorantiæ tenebris non perspiciebant verum iustitiæ, & veritatis lumen: at euanescentibus tenebris, & vertente nocte, quam Deus suo iudicio, & sententia disijciet, apparebit tandem, quam nefarij fuerint illorum conatus, & quanto supplicio digni. Sic profecto, [Dies Domini manifestat consilia cordium, & illuminat abscondita tenebrarum.] *1.Cor. 4. 5.* videlicet pronuntiata sententia, & inflicto supplicio: idemque dies faciet cunctos cognoscere, quæ latebant. Vtrumque eodem recidit: sed ille prior intellectus Vulgati simplicior est, & ad proprietatem verbi [vertendi, *aut* conuertendi magis exactus.

4 [Et contereotur,] confringentur. Septuaginta, [humiliabuntur.] *LXX.* quo etiam modo verbum originale solet verti a Vulgato. *August* Augustinus legisse etiam in textu videtur: [Humiliabuntur, vt supra eos sit, quod sub ipsis erat] *דכא* Addit deiode, [Idest, premat eos, quo subditum illis erat.] q.d. humiliabuntur a suis subditis, & popularibus. Illud enim grauissimum est superborum hominum supplicium, ab ijs contemni, & opprimi, quos iniurijs, & contumelijs oppressferant, sicut scriptum est: *Is 33.1.* [Væ qui prædaris. Noone & ipse prædaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris.]

XXVI. Quasi impios percussit eos in loco videntium.

1 *Particula* Quasi, *veram causam denotans. Illius ex Hebraeo proprietas, & significatorum analogia.*
2 Percutere *quid proprie. Manuum complosio. Varia lectio.*
3 *Impiorum publica supplicia, ad exemplum. Ierusalem in medio terræ habitabilis. Illustratus Ezechiel.*
4 *Impiorum lux obtenebrata. Speculatores, & Principes cæci.* Locus videntium *quis.*

1 *Elius occurrens tacitæ obiectioni. Particula, quasi.* Sed ne quis diuinæ ioftitiæ vim eneruare contendat, dicendo, Deum non tam studio æquitatis & odio iniquitatis, quàm alio quouis affectu incitatum euertisse tyrannos, sola, inquit, Eliu, impietatis causa accersitos damnabit, [quasi impios.] Dixi aliquando particulam quasi, non solam similitudinem, veritatem nonnunquam afferre. Quamuis Gregorius hoc loco scribat; [Nihil differt vtrū quasi, an pro similitudine, an pro veritate sit positum; quia quolibet dicatur ordine, aperte praua malorum vita signatur.] *תחת* Sed hoc præsertim loco particula originalis *Thahhath,* causalis est. *Tygurina. Pagnin.* Eleganter Tygurina, [Propterea, quod impij fiot.] Vel quod cæteri vertunt; [Pro impijs; pot ser malos.] Pagnious, & qui cum eo vertunt, [loco impiorum, seorsum peruertunt. Quamuis enim præpositio Latina, pro, coniuncta personæ alicui significet locum, vel vicem illius, atque eandem proprietatem habeat particula originalis, vt diligeoter exposuimus cap. 2. vers. 4. nu 3. *Particula quasi, causalis.* tameo neque semper quidem, neque hoc loco significat [vicem,] sed causam; elegante quidem analogia ad primariam significationem; nam primario significat, [subter, *aut,* deorsum;] & quia quod substituitur pro altero, videtur supponi illius loco, inde sigoificat, loco aut vice alterius. Rursus causa rei videtur esse, quasi fundamentum rei, & subijci, vel suppooi ipsi rei, ideo [causam] quoque significat. Deuter. 28. 47 Ierem. 60. 15.

2 *Caietan.* [Percussit,] complosit, strinxit manibus, pulsauit, allisit. Caiet. [Applausus eorum.] Idest, videndum, spectandum *ספק* cum plausu, & acclamatione, & stupore omnibus proposuit. Vox eadem, quæ inferius vers. 37. vertitur, [constringi. *Percutere varie redditum.* Et cap. 27 23. striogere manus.] Affert enim verbum originale, illam manuum collisionem, quæ vel admirando, & stupendo] fit. Ierem. 31. 19. vel videndo, & [subsannando. *Manuum complosio, ex vario effectu.* Thren. 2. 15. vel dolendo. Ierem. 48 26. vel irascendo,] & indignando. Num. 24. 10 Forte etiam illam, quæ [percussione] fit, dando palmas in faciem alicuius; quod extremæ ignominiæ est. in vniuersum autem videtur vellicare Iobum, quod irrideatur ab alijs tanquam impius, sicut ipse dixit supra cap. 30. 1.

3 [In loco videntium,] in loco videlicet celebri, & in multorum spectatorum frequentia probantium, & suspicientium supremi iudicis æquitatem, & curam rerum humanarum. Supplicia autem impiorum celebrare publice, iudicis est conantis reliquos in officio continere iniecto con- *Impiorum supplicia publica, ad exemplum.* ctis terrore grauissimi supplicij. Hoc illud est Ezech. 5. 5. Ista est Ierusalem, in medio gentium posui eam, & in circuitu eius terras; & contempsit iudicia mea. Ideo ipse ego faciam in medio tui iudicia in oculis gentium.] Ierusalem enim dicitur [medium terræ,] Psa.m 33. vtpote, quæ sit in quarto climate habitabili, ex illis septem, in quæ Geographi diuidunt terram habitabilem. Ideo autem vrbem in medio mundi constitutam, & quasi [in loco videntium] elegit Deus, vt sicut beneficia, quæ in suos iustos cōferret, omnibus essent coospicua; ita & supplicia, quæ in impios ederet, quorum peculiarem curam, & prouideotiam gerebat, neminem laterent, sed vtrumque fieret in oculis gentium. Sed de publico exemplo suppliciorum memioi me dixisse superius non pauca.

4 *Deus videde quosdā obscurat, quosdam illuminat.* Septuaginta vero, paulo aliter sententiam construxerunt; [Extinxit impios; conspicui autem coram eo.] Persequuntur enim illam superiorem translationem [lucis, *et* tenebrarum.] Extinguit, inquiunt, Deus splendorem impiorum, sed ita tamen, vt suæ prouidentiæ, & iustitiæ oculum ab illis noo auertat; nam quosdam respicit, vt illuminet; quosdam, vt extinguat, & inuoluat tenebris. Sicut scriptum est; [Oculi Domini super iustos. Vultus autem Domini super facieotes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. *Ergo* percussit] illos Deus cæcitate, & tenebris [in *Ps. 33. 17.* loco videotium.] idest, florentibus alijs, & fulgeotibus felicitate. *August.* Augustinus vero hanc affert lectionem; [Extinxit impios, qui lucere videbantur, & iustitias eius non cognouerunt.] *Speculatores, & principes cæci.* q.d. Cum in loco videntium, & res Diuinas agnoscentium, constituti fuissent (est enim locus sublimis Principum) at excæcati malitia, nihil videbant neque sibi, neque suis populis vtile. Illorum igitur splendorem extinxit Deus, & de sublimi speculatorum loco deiecit. [Percussi sunt igitur in loco videntium;] quod nihil videreot.

XXVII. Qui quasi de industria recesserunt à Deo, & omnes vias eius intelligere noluerunt.

1 *Principes pro libito peccantes. Cur spontanei.*
2 *Intellegentia practica. Stultitia improborum.*
3 Dei vitæ *quæ. Deus instruens principes lenitate. Explicatus Dauid.*
4 *Deus audiens clamores supremus iudex. Illustratus Dauid.*
5 *Paupere tacente ipse Tyrannus clamans ad Deum.*
6 *Verbum futuri temporis quid indicet.*
7 *Anarctia Tyrannorum, Cur dicantur* Pestilentia *a Dauid.*

De industria.] Addidit Interpres particulam, quæ quidem conuenit in impios Principes, sponte deficientes a Diuina lege. q. d. Non ignorantiæ, sed malitiæ, sed sceleris, est quod peccauerint: Diuina igitur æquitas non solum peccatum sed peccati grauitatem, & circunstantias omnes expendit, & suo supplicio afficit. Nuper indicabamus, hos Priocipes appellari in lingua sancta [Spōtaoeos] vel voluntarios, quod quidquid faciant libito faciant, oon coacti, neque lege constricti, sed quasi [de industria.] 1 *Principes libito, & spontanee peccantes. Cur principes spontanei.*

[Et omoes vias eius, &c.] Idest, non se tradiderunt Diuinæ legi erudiendos, & informaudos, perinde enim vixerunt (quod ad opera pertinet) ac si de Diuina lege nihil vnquam percepissent. 2 Nicetas; [Dei iussa practice non cognouerunt:] *Nicetas.* & recte etiam ex proprietate verbi [intelligendi, Sacal,] *שכל Intelligere practicum.* quod ad prudentiam, & sapientiam practicam rerum agendarum pertinet: sicut ab hac ipsa radice dictum est Deuter. 29. 9 [Vt intelligatis vniuersa, quæ facitis. & Iosue 1 7 Vt inteligas, quæ agis & infra, versic 8. Tunc diriges viam tuam, & inteliges eam.] Quia autem huiusmodi ratio improbe agendi cum ignorantia, & stultitia, non tam ex ignorantia mentis, quam ex praua voluntatis affectione constat, ideo quod simpliciter in Hebræo est, [non intellexerunt,] Interpres cum vehementia dixit, [intelligere noluerunt.] Vide, quæ in simili fere sententia diximus superius, c. 24. vers. 13. Et quæ dicemus versic. seq.

Vt

XXVIII. Vt peruenire facerent eum clamorem egeni; & audiret vocem pauperum.

3 *Dei via. Deus peculiariter requirens ab homine incorruptum iudicium. Isai. 1. Deus instruens Iudicem lenitate.*

NVnc exponere videtur, quæ fint illæ viæ Dei, quæve Dei opera intellere, aut agnoſcere renuerunt ſceleratiſſimi Tyranni, videlicet. [Facere iudicium, & iuſtitiã: ſubuenire oppreſſo: iudicare pupillo: defendere viduam] Quæ quoniam ſunt propria optimi & incorruptiſſimi iudicis, illa Deus requirit ab homine, ſi velit in Diuino iudicio propitium habere Deum alioquin, inquit Deus, [Venite, & arguite me.] Illæ etiam dicũtur Viæ, quas Deus terit, Miſericordia, & Veritas, Pſ. 24 10. quas antea expoſuerat ipſe Dauid, [Dulcis, & rectus Dominus, propter hoc legẽ dabit delinquentibus in via.] id eſt, vt Deus ſe beneficum, benignumq; cunctis præbeat, atque etiam cunctos ad rectum viuendi tramitem alliciat. Deinde etiam, [Dirigere manſuetos in iudicio, & docere mites vias ſuas.] id eſt, Principes atque iudices inſtruere ſuauiſſimis præceptis lenitatis, & manſuetudinis, atque incorrupti iudicij, iuſtitiæque ſeruandæ. Has igitur vias omnino contemplere Tyranni, vt qui neque manſueti ſint, neque integri, neque incorrupti iudices, neque boni atque vtiles ſuis popularibus; adeo vt coegerint illos opis, & auxilij cauſa vociferari.

4 *Luc. 12. 45 Supremus Iudex audiens, opis causa inuocatus. Psal. 4. 1.*

[Vt peruenire facerent.] Particula, vt, conſecutionem notat; cum enim cœperint improbi [Seirui cædere, & percutere conſeruos ſuos,] præter orationem, & lachrymas nihil habuerunt præterea humanæ opis: [clamauerunt igitur, & Deus exaudiuit illos.] Niſi autem Deus eſſet iudex æquiſſimus, neque ad illum clamaſſent afflicti; neque ille paratus eſſet audire, & reſpondere vociferantibus. Scriptũ eſt enim. [Cum inuocarem exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ. eſt enim Deus iuſtitiæ,] id eſt, ſupremus iuris, & æqui adminiſtrator eſt, quem appellant, & inuocant, & qui inuocantes, pro ſuo iudicis munere ſupremo, exaudit.

5 *Nicetas. LXX.*

[Sed illud obſeruandũ.] Quod Græcus Scholiaſtes paucis indicauit; non ſolum puſillos vexatos a Tyrannis inclamare Deum iudicem [ſed ipſum pauperum clamorẽ deferri ad Deum ab ipſis Tyrannis;] ſic enim legunt Sept. [Vt perferatur ad eum clamor pauperum] quod in Catena legitur actiue; [vt adducerent clamore pauperia.] quod etiam conuenit cum noſtra lectione, quæ actiue legit; [vt peruenire facerent clamorem; &c. Hi ergo qui faciunt iniuriam, *inquit Nicetas*, Pauperis qui paſſus eſt, clamorem ad Deum perferunt.

Etiam tacente paupere, illius oppressio clamat ad Deum.

Cum enim frequenter pauperes oppreſſi, non ſolum clamare, ſed neque hiſcere audeant; etiã ſi Deum non appellent, neque vociferentur conteſtantes fidem Dei, & hominum; ipſi tamen Tyranni voces, & clamores deferunt; cum ipſa illorum peccata vocea ſint, clamores ſint. Vide, quæ diximus c. 16 verſ. 19.

6 *Verbum futuri temporis, quid indicet. Psal 9. 16. Mar. 4. 38. Luc. 8. 24.*

[Et audiret, &c] In Hebræo, [Audiet,] per futurum. Neſcio enim quid indicat paulo tardius, ſed certum, & minime fruſtraneum; nam diſſimulat interdum Deus, dum permittit & pauperes opprimi, & Tyrannos impune ſæuire. ſed audiet tandem. i. audire ſe oſtendet, repetita de improbis vindicta, ereptaq; præda; ſic [patientia pauperũ nõ peribit in finẽ. quãuis non uiſci] videatur Deus, quãuis dormire, ita vt illi dicendũ ſit: [Exurge, & ſalua nos, perimus]

7 *Auaritia tyrannorũ.*

Tertio quoties lego pauperes a potentioribus & opulentioribus opprimi, toties immanem nefariorum Principum auaritiam, non ſolum in pauperes ſæuientium, ſed in cæteros diuites, quos pauperes ipſi effecerint, ſignificatam intelligo. Iis enim nihil aliud propoſitum eſt, quam, vt pauperes minime diteſcere poſſint, & alij diuites ad extremam inopiam redigantur; vniuerſos itaque ſtatus illi labefactant, & perdunt.

Psal. 1. 3. Augustin. Cur tyranni instar Pestilentia.

[Sedent enim in Cathedra peſtilentiæ,] ſiue vt Auguſt. exponit, [in Cathedra dominandi.] Cum enim ipſi ſedeant, at ſuis ſedibus, ſuis fortunis vniuerſos deijciunt; & inſtar [Peſtilentiæ,] omnes, aut pene omnes inuadunt, & perdunt: nam Peſtilentia primum viliſſimos quoſque, deinde etiam nobiliores inuadit.

XXIX. Ipſo enim concedente pacem, quis eſt, qui condemnet? Ex quo abſconderit vultum, quis eſt qui contempletur eum? & ſuper gentes, & ſuper omnes homines.

1 *Primus, & secundus nexus probabilis.* Abſcondere vultum, *pro dissimulare.*

2 *Germana expositio.* Quies *pro silentio, & pace.* Pax *iustitiæ fructus. Illustratus Isaias.*

3 *Deus pacem tribuens oppressis.* Condemnare, *pro opprimere.*

4 Dei facies *ad fauorem:* abſcondita, *ad tribulationem. Explicatus Paralipom. & Dauid.*

1 *Duplex interpretãdi, et nectẽdi ratio.*

DVplex huius ſententiæ explicatus, & duplex quoque nectendi ratio. Prima, vt de Tyrannorum felicitate, & pace agat quæ non ſine Prouidentia, & Iuſtitia contingit. Popularis inquit, ſeditione aduerſus Tyrannos coorta, pax Reipublicæ ſubſequi ſolet: Aliquando vero pacifice agit ipſe Tyrannus, ac illum nemo propter nefaria ſcelera condemnandum, & de medio tollendum cenſet; vtrumq; Deo prouidente, qui pacis, & belli auctor eſt. Tamdiu itaque Tyrannus impune viuet, dum permittet Deus; Verum enim vero ſi Deus quaſi abſcondito, & auerſo vultu diſſimulet ſe videre, nemo erit, qui in Regum, Principumque vitam, & mores quamuis corruptiſſimos inſpiciat, inquiratque. Sed quidem quamuis interdum conniueat Deus, nunquam tamen non contemplatur gentes, Reſpublicaſque vniuerſas, atq; adeo ſingulorum hominum actiones.

Abscondere vultum pro dissimulare.

Nexus, & interpretatio probabilis; sed illa [abſcondendi vultum,] ſignificatio minus frequens. Et forte ſingularis in illo tantum Leuit. loco 20 4 [Si negligens populus terræ, & quaſi paruipendens dimiſerit hominem, &c. Quæ negligentia,] in Hebræo hac phraſi exprimitur; [Si abſcondendo abſconderit populus terræ oculos ſuos a viro illo, &c.] Quo etiam modo legit Onchelus; id eſt, Si conniuerit, & non curauerit.

Onchelus.

Secundus nexus, & interpretatio probabilis.

Secundo; Vt in vniuerſum aſſerat nunc Baldad, ea quæ vel ad pacem, & tranquillitatem Rerum publicarum, vel ad perturbationem, & permutationem pertinent, Diuinæ Prouidentiæ effecta eſſe ſiue rerum potiantur Tyranni & perturbatores publicæ rei, ſiue pacificatores, & conſeruatores. Niſi enim Deus benigne reſpiciat, non deerunt regni hoſtes, qui multitudinem iniquе premant, damnentq; miſerandæ ſeruitutis: Cum nemo profecto videre, contemplarique poterit, quod lætum, & iucundum ſit, ſed triſtiſſimam omnium faciem, tum in communi Reipublicæ ſtatu, tum in ſingulis ciuium ordinibus, atque familijs. Sic fere nectit, & interpretatur D. Th. quod vt non eſt omnino ſene, & germanum, ita non eſt omnino contemnendũ.

D. Thom.

2 *Verosimilior nexus, & interpretatio. Deus pro paupere confligens cũ potentissimo tyranno.*

Tertio, Mihi Græcorum nexus, & expoſitio arridet, quã non tam exprimunt, quam ſignificant. Cum enim dixiſſet de pauperum clamore, quem Deus exaudit, nunc rationẽ ſubdit ſpectare quidem ad Deum patrocinium, & defenſionem pauperum, & impotentium. Cum enim iniuſto illos bello Tyranni infeſtant, potentiſſimus Imperat. Deus, cum hoſte confligens, Tyrannos proſternit, & interimit. Subitus ergo Tyranni interitus ſubita fit melioris vitæ lætitia, & tranquillitas, [Concedente Deo pacem. *Proprie*, Deus requieſcere facit] ſignificat autem eiuſmodi quietem, quæ belli tumultibus contraria eſt, Ioſue 11. 23. Iud. 3. 30 Zachar. 1. 11. 2. Paralip. 22 9. atque eadem ratione, & Analogia ſignificat [ſilentium,] quod cum pace & tranquillitate coniunctum eſt, cum tempus mutum eſt a bello, & a tumultu, Iſai. 14. 7. Quare hoc ſic legi poteſt; [Ipſe ſilere facit] ipſe enim iubet [ceſſare impios a tumultu,] & iubet fieri ſilentium pacatiſſimum.

Quies bello opposita. שקט *Iob 3. 17.*

Hinc illa congratulatio, & canticum lætiſſimum ſublato Tyranno Iſai. 14 37. [Et erit in die, cum requiem tibi dederit Dominus a labore tuo, & a concuſſione tua; & a ſeruitute, qua ante ſeruiſti; ſumes parabolam iſtam, & dices: Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributum, conquieuit, & ſiluit omnis terra, gauiſa eſt, & exultauit.] Sic dicere poſſumus id Iſai. 32. 17. Fructus quos percipiũt cultores Diuinæ iuſtitiæ, & Prouidentiæ, eſſe pacem, atque ſilentium tutiſſimum; [Erit *enim* opus iuſtitiæ pax; & cultus iuſtitiæ ſilentium.]

Fructus, quos percipiunt iustitia cultores.

3 *Symmach. Deus defendens pauperem.*

Interim vero, [Quis eſt qui condemnet?] q. d. ſi pro egenis, & afflictis eſt Deus, quis contra illos? Symmach. [Ipſo quietem dante, quis contra vindicabit?] proprie ex verbo originali legi poteſt; [Quis inique agit?] Vel etiam, vt aliquando diximus, [Quis impiabit?] id eſt, quis pauperes, tanquam impios, cenſebit affligendos, & vexandos ſupplicio? quis cum illis tanquam cum impijs, agendum cenſebit? Sic igitur Deo præſentiam ſuam, & præſentiſſimum auxilium exhibente, nullus Tyrannus cõſiſtere audet aduerſus Dei alumnos.

רשע *Condemnare ad supplicium.*

Alienum eſt, quod Gregorius, & Philippus exponunt referentes ad Deum, [Si,] inquam, Deus pacem tribuat impijs, quis illius Prouidentiam & arcana iudicia condemnare audebit?

Gregor. Philipp.

[Ex

4 *Abscōdere vultum, pro non videre.* [Ex quo absconderit vultum suum.] At si Deus subtrahat suam opem, quis erit, qui Deum contempletur, & intueatur? qui x illius numen reuerebitur? quis inuisibilem li cet præsentem, & omnia videntem iudicem timebis? aut aliter. Si Deus faciem suam auertat, & contemnere videatur causam pauperum, quis tunc [contemplabitur eum?] supple, hominem. frequens enim est in sacro sermone ea numerorum, & relatiuorum confusio, & permutatio. q. d. Quis erit inspector, & prouisor rerum humanarum? ad cuius nam aut illum confugient qui inique vexantur? Sicut *Diuina facies præsēs, fauoris, & beneuolentia.* præsentem, & spectandum, se in lumine præbere, fauoris, & beneuolentiæ est Psalm 4.7. Psal.15.15. Psal.20 7 Psal. 66.2. Psal 139.14. & sic 1. Paralip 29 12. vbi nos habemus, [Tuæ diuitiæ, & tua est gloria;] in Hebræo, & Græco Complutensi est: [Diuitiæ, & gloria a facie tua] ita è contrario [abscondere vultum,] est negatæ opis, & auxilij, sæpe in Psalmis, Psalm. 12.2. Psalm. 29 8 Psal. 43 24. Psalm. 68.18. *Dei facies abscōdita, ad opem negatam.* [& abscondi res nostras a Deo,] est negligi, & non curari, superius Iob 24.1 Isa. 40 27. Gen 4.14 Denique [Deum abscondi,] ad idem pertinet, quod Septuaginta dixerunt, *LXX.* [Deum auerti,] Psal. 88.47. Hieronymus vero ex Hebræo, *Hieron.* [Vsquequo Domine absconderis?] Theodoretus per Pa- *Theodor.* raphrasim, [Dolores nostros inspicere non vis, neque appares] Denique quod de [Diuinis oculis] aliquando diximus, de illius quoque facie dicendum.

XXX. Qui regnare facit hominem Hypocritam propter peccata populi.

1 *Paraphrasis sententia.*
2 *Varia expositio, eligitur optima. Deus puniens Populum ablato Principe, vel ablato improbo.*
3 *Principes improbi ministri diuinæ iustitiæ, & prouidentiæ. Tyrannus quatenus proficuus Respub.*
4 *An Rex improbus detur a Deo? Permittitur, & declaratur exemplo.*
5 *Dei permissio. Explicatus Isaias.*
6 *Cur Princeps improbus dicatur* Hypocrita, & illusor. *Illustratus Isaias.*
7 *Quæ populi peccata vindicet Deus Principe improbo. Contemptus Sacerdotum. Principum peccata soluit populus. Explicatus Samuel.*

1 QVod maxime, inquit, a prouidentia, & iustitia alienum videbatur, vt rerum potiretur, & ius administraret, qui ius ipsum euerteret, & leges pessundaret; hoc vel in primis est supremæ iustitiæ opus, populi peccata punientis durissimo dominatu, & miserrima seruitute; permittentis etiam, vt improbus aliquis, & corruptissimus homo ficta quadam humanitatis specie, & emētito sanctitatis splendore obrepat ad honores supremos, errore quodam populi. Hæc est apud Latinos, atque Græcos etiam sententia.

2 *Caietan.* Sed Caietanus existimat nihil hic dici [de peccatis populi,] cuius Deus improbitatem Tyranni alicuius animaduersione, & disciplina coercere velit: Sed quod principatus hypocritæ sit erroris occasio suis ciuibus, existimantibus aut illum impium non esse, cum regnet; aut quod ille proponit populo, sanctum esse, cum frequenter multa impia suadeat. Quare illud, [propter,] erit consecutio quædam: Offendet, inquit, & peccabit populus sub Principe hypocrita, quem Deus regnare permittit.

Vatabl. Vatablus paulò aliter: Quæ eueniunt mala siue genti vniuersæ, siue [hominibus] singulis, duabus de causis euenire solent: aut propter Principem impium, aut propter [peccata populi.] Nam in originali sententia breuior hanc fere interpretationem postulare videtur; vbi vtraque sen- *Vulgati lectio elucidata.* tentiæ pars soluta est; [super gentem, & super omnes homines a regno hypocritæ, ab offendiculis populi.] Sed sublimior & cohærentior est Vulgati interpretatio præser- *LXX.* tim accedente auctoritate Septuagin. quorum lectionem *Nicetas.* hac paraphrasi elucidat Nicetas; [Id quod diuinæ est pro- *Dei supplicium auferre Principē aut permittere improbum.* uidentiæ, eum, qui adspectu atque specie ementitur virtutem, permittere vt rex declaretur, idque propter populi, cui animaduersione, & disciplina opus est, improbitatem. Dabo tibi (inquit Deus suo populo sceleribus corruptissimo) Regem in furore meo, & auferam in indignatione *Osea 12.11* mea.] Iratus cum Deus constituit improbus vel Principē improbum, qui illos excruciet; vel, quod grauius est, illum etiam aufert, vt sine duce aberret populus, & pro libito viuat. Atq; huc pertinent illæ comminationes. Isai. 3 4 [Dabo pueros Principes eorum, & effœminati dominabuntur 3 eis.] Et Ier. 15 4. Dabo eos in feruorem vniuersis regnis ter- *Anast. q. 5. 3 Scriptur. à.* ræ propter Manassen filium Ezechiæ] Quem locum sic legit Anastasius Nicænus; [Per Manassen. &c.] Per reges. n. *Reges improbi ministri Diuinæ Iustitiæ.* iniquos, tanquam per suæ iustitiæ ministros, recepit Deus dignas de improbis pœnas. Quod Plutar. eleganter scripsit de sera numinis vindicta c. 4 [Nimirum *inquit* Deus qui- *Plutarch.* busdam malis, tanquam carnificibus vsus est, ad sumendas de alijs malis pœnas; quod verum esse de plerisq; Tyran- *Tyrannus quid vtilitatis afferat Respub.* nis arbitror. Quemadmodum enim fel Hyænæ, & Phocæ, aliorumq; fœdorum animalium coagula aliquid habent ad sanandos morbos vtile; sic nonnullis morsu, & pœna indigentibus Deus iniciens Tyranni alicuius sæuitiam implacabilem, aut magistratus molestam asperitatem, non ante id, quod excruciabat, ac turbabat sustulit, quam vitiosos morbo liberauit, ac purgasset. Tale medicamentum fuit Agrigentinis Phalaris; Marius Romanis, Orthagoras Myro, & Clisthenes Sycionijs.] Hæc illa est vetusta sane Theognidis Megarensis sententia Gnomica, cum videret ciui- *Theognides* tatem vitijs corruptam, & superbia, fastu, luxu tumētem;

Vterum fert ciuitas hæc: timeo autem, ne pariat.
Virum correctorem mala insolentia vestra.

Anastasius sane inter alias, huiusmodi decimam quintā 4 quæstionem proponit: [Cum dicat Apostolus, quod mun- *Anastasius An Rex à Deo præficiatur.* di potestates sunt a Deo ordinatæ, an omnis Princeps, & Rex, & Episcopus a Deo præficiatur?] Respōdet statim sapienter, & grauiter. Cum Deus dicat in lege; [Dabo vobis Principes secūdum corda vestra, est euidens quod ex Prin- *Ierem 3.* cipibus, & Regibus, alij quidem a Deo præficiuntur, tanquam digni eo honore alij autem rursus cum sint indigni, Dei permissione aut voluntate præficiuntur populo digno eorum indignitate] Et Iren lib 5 c. 24. Quod inscribitur, *Irinæus.* [De Terrenis Imperijs a Deo constitutis,] vbi varios constituendorum Regum fines constituit; [Quidam. n. *inquit* illorum ad correptionem, & vtilitatem subiectorum dan- *Diuersi fines quos Deus cōstituit in Regibus præficiendis.* tur, & conseruationem iustitiæ: Quidam autem ad timorem, & pœnam, & increpationem: Quidam autem ad illusionem, & cōtumeliam, & superbiam, quemadmodum & digni sunt: Dei iusto iudicio in omnibus æqualiter superueniente.] Recurrendum quoque ad ea, quæ diximus cap. 31. ver. 24. Cuius rei vnum, & alterum exemplum Anasta- *Anast. de Phoca Imperat.* sius subdit præteriri non dignum. Quando. n. teterrimus ille Tyrannus Phocas incredibiliter sæuire in innocentes cœpit, singulari sanctitate Monachus quidā Constantinopolitanus, frequenter cum Deo expostulabat de Imperatoris crudelitate; [Cur, *inquiens*, Domine cum fecisti Imperatorem?] Responsum datum est cœlitus. [Quoniam non inueni peiorem.] Illud alterum ad comprimēdam superbiam ipsorum Principum spectat; Monachus. n hypocrita, specie quidē Monachus sed re ipsa flagitiosissimus, Angeli monitu Thebaidæ ciuitatis corruptissimæ Episcopus creatus; cum ad reliqua flagitia, denuo ex Sacro honore superbiret, & insolesceret, Cur, inquit illi Angelus, [superbis, & magnifice tibi places, o infælix? non es creatus Episcopus, quod dignus sacerdotio sis: sed quod ciuitas talis di- *Euaristus.* gna erat Episcopo.] Vide Euarist. Epist. 2. ad Ægyptios, & *Gregor.* refertur 1. q. 7. c. Nonest & Greg. 6. q. 1. c Ex merito. & Hie- *Hieron.* ronymus 8 q 1 cap. Audacter. Vide etiam Gregorium ad Clerum Mediolanensem, & super id 1. Reg. 9. [saluabis po- *Ambros.* pulum meum] Et in hoc lib 25 per nonnulla capita. Am- *Origen.* brosium in Apolog. Dauid. [Quod regum lapsus pœna po- *Cyprian.* pulorum sit] Et lib. 5. Epistolarum. 28. Orig. hom. 4. in Iu- *Bernard.* dic. Cyprianum lib 1. Epist. 3 & 4 Bernardum de Conuer. ad Cler c. 27. Aliquando enim permittit Deus, regnare hypocritam] vt illius supplicium in vniuersum populum grauiori cum pœna, & damno recidat. Sed de hoc nunc sa tis; alias plura. Singulæ præterea partes premendæ.

5 [Regnare facit.] Permittit: hi enim sunt, de quibus ipse *Ose. 8.4.* Deus ait: [Ipsi regnauerunt, & non ex me: Principes exti- *Dei permissio.* terunt, & non cognoui.] Cū enim eo loco videatur Deus loqui de Ieroboam, ad quem ipse Deus regnum videtur per Abiam Prophetam detulisse, ita vt Deus ipse fecisse videatur [regnare hominem hypocritam] ai quod diuina permissione factum fuerit, vt regnum Dauidis scinderetur peccatis Salomonis, & Ieroboam, ait non regnasse Ieroboam ex sua voluntate.

6 *Cur Princepes improbi dicātur hypocritæ.* [Hominem hypocritam.] Dixi non semel, quare impij, præsertim diuites, & Principes vocentur [hypocritæ;] nā

officio,

officio,& munere,tum etiam opulentia,& splendore emẽtiuntur mores humanissimos,& Principe dignos; boni,& æqui studium, curam, & charitatem pauperum. At nihil

Illusores g. ab illis magis alienum. Hi profecto sunt [illusores,] q̃ populũ bene de illorum munere, & officio sperantes, misere illudant, de quibus Is.28.14 [Audite verbum Dñi, viri illusores, qui dominamini super populum meum.] Et iterum cum Principes grauissimis, & integerrimis moribus esse

Eccles.7.6. debeant, & animo virtutibus exaggerato ad [irrumpendũ iniquitates populi; hypocrita] inane erit, qui sub purpura, & toga magistratus, petulãtes, pueriles q́, mores, & animũ fœmineũ gestans, illudat populũ suę fidei cõmissum, sicut scriptum est: [Dabo pueros Principes eorũ, & effœminati (proprie ex Hebręo, & Gręco, Illusores) dominabunt eis]

7 [Propter peccata populi. L X X. Propter peruersitatem]

L X X. Proprie ẽt: [Propter offendicula.] laqueos, illaqueationẽ,

Quæ populi peccata tyrãnide aliquam sensissimi Principe puniat Deus. deceptionẽ populi. Hæc.n.omnia complectitur verbũ originale: est enim venatorum laqueos, & retia struentiũ, & illectantium ad ruinã, & offendiculum, quod cõi voce peccata dixit Interpres. Potest aũt sumi actiue, aut passiue: si actiue is erit sensus; Populi, & ciuiũ peccata, quibus suos proximos illaqueabant, & irretiebant dolis, & fraudibus; & insidias, quas infirmioribus parabant, commeruisse, vt

Offendiculũ actiue, et passiue. Deus illis immitteret sæuum aliquem tyrannũ, qui vicem rependeret, & potentioribus, opulentioribusq́; insidiaret. Sic vides hoc esse iustitiæ pariter, ac misericordiæ opus.

מקש Dum.n.potentiores de medio tollit Tyrannus, pauperes leuãtur, & respirare permittũtur. Sic inter peculiaria pec

Iustitia, simul, ac misericordia opus. cata, quibus populus meretur. [Regẽ hypocritam] numerat Cypr. Epi.67 ad Rogatianum [Sacerdotũ contemptũ.] Cum.n.dixerat Deus ad Samuel; [Non te spreuerunt, sed me: vt hoc vlcisceretur, excitauit eis Saul Regem, qui cos

Cyprian. iniurijs grauibus affligeret: & per oẽs contumelias, & pœ

Contemptũ Sacerdotũ vlciscitur Deus tyrãnide impro bi Principis nas superbum populum calcaret, & premeret, vt contemptus Sacerdos de superbo populo vltione diuina vindicaretur.] Si vero passiue accipiatur, sensus erit; Deum permittere [hypocritã regnare] vt illaqueetur populus, decipiatur, offendat, ruat tum in errores, & peccata, tum in ærumnas grauissimas, & inexplicabiles. Sic demum verum est illud, quod Ambr. dixit in Apologia de Dauid [Regũ lapsus pę

Ambros. na populorũ est: sicut.n.eorum virtute leuamur, ita ẽt er

Regum lapsus pœna populorum. rore periclitamur.] Quid enim possit bene habere corpus Reipub. capite, qui Princeps est, [languido,] atq; demisso? At de pessimis Principibus scriptum est; [Omne caput lãguidum.] Et a Seneca ad Neronem: [A capite bona valetu

Isa.1.5. Seneca. do in oẽs vegeta est, atq; erecta, aut languore demissa.] Et a Sapiente: Rex insipiẽs perdet populum suum. Eccl.10.3.

Hesiodus. *Vnum ob crimen*, ait Hesiodus, *pœnas vrbs tota rependit.*
Si quis sacrilego sese gerat, aut iniuste,
Iuppiter hinc cale clades immisit ab alto.
Pestem, sine famem.

In illa funesta Iudaici populi peste, ingenue fatebatur Da

2. Reg. 24. 17. uid. [Ego sum, qui peccaui: Et ego inique egi. Illi, qui oues sunt, quid fecerunt? Auertatur obsecro manus tua, contra me, & contra domum patris mei.] Sed iuste propter Regis peccatum puniebatur populus.

Ouidius. [Vnius ob noxam, & furias. Quare cum Furor Domini irasceretur contra Israel,] satis habuit, si solum Regem in populo [cõmoueret:] quod aũt habemus, [Commouit in

Theodor. eis Dauid.] 2.Reg.24.1. legit Theodor. & Septuag. Com

L X X. Complut. plutens. [Commouit in eo Dauid.] Quod enim ipse mali moliebatur, in vniuersum populum erat redundaturum. Vbi etiã Sapiens ille dux Ioab prædixit ipsi Dauidi. 1. Pa

Hercules catenis alligens populum. ralip.2 3. [Quare hoc quærit Dominus meus, quod in peccatum reputetur Israel?] Deniq; impiũ [regnare propter] illaqueationẽ populi, figura illa demonstrat Herculis Gallici, Catenulis ore, præceptoq; suo pendentibus, illaqueatos, & irretitos populos secũ trahentis. Vide Chrys. ser.2.

Chrysost. Saluian. Isidorus. de Pœnitent. Saluianum lib.6. & 7. de Prouidentia. Isidor. lib.3. sent. cap.11. & præterea alios, quos nuper citabãmus.

XXXI. Quia ergo loquutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo.

XXXII. Si erraui, tu doce me; si iniquitatem loquutus sum, vltra non addam.

1 *Hebræa lectio. Tres expositiones minus commode.*
2 *Latina lectio elucidata, et defensa. Tertia persona pro prima.*
3 *Præpositio Hebræa varie reddita. Explic. Moyses, & Samuel.*
4 Leuare Prohibere. Pignorare.
5 *Interloquutio in iure quid. Arrogantium ingenium.*

Mirabilis est tum lectionum, tum interpretum dissensio: quibus variandi ansam præbuit prima illa pars, quæ in Hebræo est tertia persona; & sic ex verbo legi potest: [Quia ad Deum loquutus est, leuaui (peperci, abstuli erratum) non corrumpam.] Ergo prima interpretatio est 1

Caietan. Caietani, quæ sua subtilitate, se statim prodit, vt sit quædã

Mimesis. mimesis; aut imitatio orationis Regis hypocritæ; qua se ad populum commendat, pietatem ementitus; sic enim loquitur ad Deum leuando non tm̃ manus sed etiam verba, & orationem huiusmodi: [Non corrumpam, vel, non destruam.] idest; Tu scis, o Deus, quod quædam mala non puniui; sed permisi, vt vitarem grauiora mala, & scandala. Deinde sequitur versic. 32. Si quidpiam per errorem, & ignorantiam admisi, tu me, Deus, admone, paratum videlicet statim corrigere, & meliora. sequi, agere, loqui. Sed

Interpretatio coacta, & aliena. quorsum nunc placuerit Caietano oratio [hypocritæ,] aut vnde nam illius preces audire potuerit, nemo nouit præter Hebræum illum, quo ad manum vtebatur.

Secũda expositio, & varia lectio Secũdo, vt Iobum docere velit Eliu orandi formulam, & se Diuinæ bonitati subijciendi; primo, agnoscendo illius supremam potestatem cum bonitate coniunctam, qui potest leuare, & remittere peccata, & non destruere. dein de dicendũ ad Deum; [Si erraui, tu doce me, &c.] Hæc est

Vatabl. interpretatio Vatabli, qui breuitatem lectionis Hebraicæ, ha paraphrasi illustrat; [Par erat, vt diceres Deo, cuius est remittere iniquitatem, & non destruere; Quamuis nesciã

Pagninus. me peccasse, &c.] Eadem quoque lectio Pagnin. [De Deo

Complut. consentaneum est, vt dicatur, Peperci, non destruam.] &

Chaldæus. Complut. [Ad Deum dicitur, peperci:] atq; huc fere pertinet Chaldæus: [Num.n.potest fieri, vt dicas de Deo; Sustuli, non disperdam?] Et forte etiam Septuag [Qm̃ erga

L X X. fortem qui dicit, suscepi, nõ auferam loco pignoris.] id est, Quoniam erga Deum versatur hæc nostra controuersia, te oportet fateri Diuinam potestatem, atque iustitiam es

Expositio Iusta, & minime cohærens. se quidem cum clementia temperatam, vt & pęnitentes suscipere, & quæ pro pęna, & pignore debitorum auferre possit, facile condonet. Sed si hæc exponendi ratio minus inuita esset, at cum pręcedentibus cohærens minime esset.

Interpretatio tertia non verisimilis. Tertia, Vt hæc sit quasi conclusio, & summa totius probationis, & orationis de Diuina æquitate, & Prouidentia. de Deo (inquit) loquimur, cuius est peccata, & pœnam condonare, & pacem concedere, aut e contrario, bellum immittere, terram vastare; denique inuehere quidquid

Osorius. malorum, & ærumnarum est ad scelerum vindictam. Sic fere Episcopus Algarbiensis. Et non minus verosimiliter, quam cæteri. Vnum illud omnibus commune, quod lectionem Latinam contemnunt.

2

Latina lectionis defensio. & elucidatio. Sed, vt nos illam tueamur, obseruandum quidem, Interpretem non tam verba, quam ipsum germanum sensum sapienter captare, ait ergo. Nihil mirum, si cum ad Deũ de Deo, re omnino sublimi, & arcana, loquutus fuerim, aliquando errauerim; ideo te non prohibebo, quin

Tertia persona pro prima. me errantem admoneas. Quod enim tertia persona pro prima accipi soleat, insolens non est in Sacro sermone; præsertim cum prima persona subsequens sic exigit. Et illud [leuaui,] prætermissum est ab Interprete, vel coniunctum cum loquutione, quod putaret referri ad sermonem; sicut

Leuare sermonem. enim [Leuare,] vel suscipere peccatum, aut pœnam, est condonare; ita [leuare sermonem,] est loqui: quem eun

Symmac. dem sensum Symmachus expressit; [Quia ad Deum loquutionem assumpsi; non recuso interpellari.] Si tertia illa persona omnino retineatur, sensus eodem recidet. Cum quis de Deo loquutus labitur, ego soleo facile condonare lapsum, & indulgere erranti, homini videlicet nõ satis callenti Diuina. Similiter & te, o Iob, facere oportet, vt mihi erranti condones, & si quid nosti melius, ostendas: te videlicet meliora docentẽ [non prohibebo,] non interpellabo. Vide quantum præstet perspicuitas, & fides Vulgatæ, aliorum parum fidis argutijs, & obscuris interpretationibus.

3

Præpositio varia. Nunc minutiora quædam ad singulas partes. [Ad Deũ loquutus.] Præpositio, *El*. aliquando ad, aliquando de, si

אל gnificat iuxta exigentiam loci. Vt Gen.20.2. [Dixit de Sara vxore sua, Soror mea,] quod alij legunt; [Dixit ad Sarã vxorem suam *vel*, super vxore.] Et cum alijs etiam præpo

Regia. sitionibus vltimi casus frequenter permutatur; pro [Cum]

Pagnin. Gen.49.29. [Ego congregor ad (eadem præpositio, cum) populum meum. Sepelite me cum (ad patres. Sic Onchel.

Onchelus.

&

& alij Hebraizantes) patribus meis, pro, in.] Genes. 25. 15. [Pones in arca. Hebraice, ad arcam. Pro, super, 1 Reg. 17. 49. Percussit in fronte (Septuagin. Ad frontem, vel super fronte) sic hoc loco, ad Deum,] de Deo, de rebus diuinis, super arcanis diuinæ prouidentiæ. *L X X.*

4 [Loquutus.] Dixi in Hebræo haberi, [Loquutus, leuaui.] idest locutionē leuaui, vel assumpsi, qđ nos dicimus, [Leuatur platica.] Vide quæ diximus super c. 27. versi 1. n. 2. & 3. *Leuare sermonem.*

הבל *Verbū prohibendi, qđ propr.*

[Non prohibebo.] Verbū *Habal*, vt aliqñ diximus, significat obligationem, aut colligationem strictissimi vinculi, qualis pignoratio est, aut dolor, quo homo constringitur, vel parturiens dissipatur, corrūpitur: inde significat pignorare, aut corrūpere, vel dissipare. noster dixit, [Non prohibebo,] quod eleganter conuenit, cū primaria significatione, nō te constringā, non te impediā, liberam tibi dicendi, & respondendi facultatē, & optionem relinquo, neque os tibi obstruā, neq; obligabo linguā Septuag. illam alteram [pignorandi] significationē elegerunt; [Non auferā loco pignoris.] Quod Nicet. sic elucidat; [Non quia ipse dicē Iosum Dei causam cōplexus, idcirco abs te quasi nomē quoddā, & æs alienū exigo, quin potius quāuis nulla mea prorsus oratio, nunquid ad me reprehēdendum habeas, videre cupio. Ego interim silebo.] q. d. Nō te vrgebo quasi seuerissim⁹ exactor, neq; opprimā negata respōdēdi facultate, quasi ablato pignore, & facultate soluēdi. Aliā ēt non multū leuiorē interpretationē ex aliorū sñia, vide apud eundē Nic. *L X X.* *Nicetas.*

Cæterum, quod alij dicunt, [Non destruam,] non dissipabo, nō corrumpam, tuam videlicet responsionem, sicut vtrumque admitti potest, ita sine illo verus, & simplex constabit sententiæ explicatus.

5 [Si erraui.] Septuag. fere ex Hebræo; [Absq; me videbo, *propr.* præter video, *vel*, non video.] idest, si præter id, quod ego viderim, [Erraui, tu doce me] instilla mihi, & salutari admonitio ne perfunde. Philip. [Quasi in iudicio constitutus, permitti interloqui.] Nā cōtrouersiæ, & lites obiectionibus, & responsionibus peraguntur, quāuis in iure interloquutio iudicis sit diriments aliquid ex causa, nō litigatorū. Perelegans est hoc loco Gregorij doctrina, & morū obseruatio: [Hoc *inquit* arrogantes proprium habent, qđ ab auditoribus suis, nequid inordinatum dixerint, tunc requirunt, cū se laudabiliter aliquid dixisse cognoscunt: non qđ de dictis suis ambigāt, sed qđ ad audientiā iudicio fauores quærāt. Sed de his qui nequiter se humiliāt] alibi diximus. *L X X.* *Interloquutio quid dicatur in iure.* *L. 1 §. hāc. D. de app. L. 15. §. in vendit. D. de re iud.* *Gregor.* *Arrogantium ingenium.*

[Si iniquitatem loquutus.] Septuag. ex Hebræo. [Operatus] idest, si mea oratione, contra ius, æquumq; feci, iniustitiæ, & errati conuictus obmutescam: sin minus, nihil tuam offensionem veritus (plus enim veritati, quàm gratiæ, & personæ tribuo) permanebo in mea sententia, & quæ præterea habeo dicenda, proculdubio audies. *Eccl. 19. 23.* *L X X.* פעל

XXXIII. Nunquid a te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? Tu. n. cœpisti loqui, & non ego; quod si quid nosti melius, loquere.

1 *Incertitudo sententia ex multis capitibus.*
2 *Duæ expositiones idonea.*
3 *Tertia expositio verisimilior.* Pax, *&* in pace esse, *ad debiti solutionem. Illustratur Salomon.*
4 *Displicere quid proprie. Expositio optima.*
5 *Sententia paraphrasis.* Loqui alicui, *ad fauorem.*

1 Diuinandum nobis est in sententia perobscura, & siue Latina, siue Hebræa, & Græca inspicias, nihil lucidum, sed confusa omnia, & nimia breuitate perplexa. Quare nemo est, qui illi relatiuo, eam, suum peculiare antecedens nō attribuat, mirabili prorsus varietate. Gregor. iniquitatem, pœnam, falsitatem, disputationem, scientiā, stultitiam, calamitatem, mortem. Philippus, iniustitiam, [blasphemiā.] Caiet. [Hypocrisim] Et quid non? Rursus verbi, [displicuit,] suppositum alij faciunt Deum vitam, mortem, disputationē, & orationem ipsius Eliu. Deniq; si lectiones, versiones, interpretationes persequeremur, plus tenebrarum, quàm luminis afferemus: nam in singulis verbis sua est versionis, & lectionis, atque significationis diuersitas. Maxime tantum probabilia afferre conabimur. *Gregor.* *Philipp.* *Caietan.*

2 Primo Rab. Leui Gerson, quem sequuntur Pagn. Vatab. Steuchus, non vnam tantum, sed multas sententias latere putant, concisas, & singulas singulis fere vocibus per reticentiam quandam comprehensas, quod proprium esse solet hominum excandescentium, & mente atq; animo perturbatorum. Ergo sic legunt, atq; dispungunt: [Numquid a te Deus expetit eam? quia displicuit tibi?] Complent vero atq; perficiunt sensum hac ratione. Pagninus; [Numquid] conuenit, vt a te egrediatur præuaricatio, ob quam [reddat tibi Deus malum? Quia renuisti;] quia tu elegisti vitam hanc. Vatabl. [An ea te prouenire debet, vt Deus perficiat afflictionem illam, & te perfecte puniat? Nam abominatus es vitam tuam, elegistique mori, & non ego. & quid ad hæc respondere possis?] Eugubinus hanc sibi interpretationem satis esse fatetur. atque vtinam satis cohærens esset cum antecedentibus, & subsequentibus: cum enim sub intelligentiæ multum habeat, intelligunt enim singulis vocibus quodlibet. at neutrum contempserunt. *Prima expositio Hebraizantiū.* *R. Leui. Pa. Vat. Eugu.*

Secundo Gregorius proxime refert ad [iniquitatē] quę præcessit, ac si diceret Eliu; Ego coram Dño rationes positurus sum, cur modo iniquitas mea a te reprehēditur, quæ constat, quod in iudicio a te non requiratur. q. d. Eliu; Nihil est, o Iob, quod meum erratum, si quod est, molestiferas: nam illius rationem, aut pœnam a me repetet Deus, non a te hoc fere Latini omnes sequuti sunt. Sed cōtra hoc est, quod Iob nihil loquutus est, quo significaret molestiā sibi exstitisse orationem Eliu. At inquis, si non verbis, tamē ore, gestu, oculis bene est, at quomodo nunc Eliu renuit iudicari, & refelli a Iobo, quem proxime superioribus verbis constituerat iudicem suæ orationis? [Respondet Gregorius; [postquam de errore doceri se petijt, subito ab humilitatis specie ad verba tumida excusationis exiliunt, quia omnino difficile est, vt elatio, quæ regnat in corde, non erumpat in voce: diu quippe morari non possunt in ipsa humilitatis imagine, quam specie tenus sumunt.] Vides quid videatur hæc interpretatio habere coactum. *Secūda expositio Latinorum.* *Gregor.* *D. Thom.* *Nicolaus.* *Dionys.* *Hugo.* *Titelman.* *Gregor.*

3 Tertio Græcorum nexus, & expositio mihi probabiliores. indicarunt illi: curabimus nos iuuare, & promouere. Sic illi legunt. [Numquid a te reddet eam, quia tu expelles, quoniam tu eliges, & non ego?] quod sic elucidat Nicetas ex translatione Comitoli; [Num meorum verborū est tibi pœna persoluenda? ne igitur omittas; sed quæ mihi dicta sunt reprehendas: tuum. n. est deligere, atq; dijudicare, recte ne an secus fuerim loquutus; nō meum, qui dixi.] Annotationes Vaticanæ Septuag. hanc ipsam sententiam paulo aliter descriptam tribuunt Polychronio; [Nōne tu debes reddere vices sermonum meorum? ne igitur repellas, sed redargue.] Quæ exponendi ratio, vt cum Hebræo conuenit, ita nō longe abest a Latino. Nam [expetere,] est verbum *Salam*, quod [pacem] significat, non solū post dissidium, sed etiam post solutionem, et redditionem, vel repetitionem alicuius debiti, cum debitor, & creditor nihil amplius habent, quo dissidere possint. Quare ab Interprete vertitur [pacificare, reddere restituere soluere.] Ergo hoc loco [repetere,] est tanquam debitum, Et idem, Deum reddere a Iobo; Idest, efficere vt Iobus debitam pœnam, rationem ve reddat, restituat, soluat; sic ad pacem, & concordiam cum creditore redeat. Exemplum huius significationis, & Analogiæ habes Prouerbior. 13. 13. [Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat (nam detractor reus est delicti, & pœnæ non leuis debitor; insuper obligatus restituere famam detractione sublatam) Qui autem timet præceptum (de non detrahendo, postcaque de restituēdo, quod iniuste abstulit) in pace versabitur (nihil debet, nihil restituere tenebitur) Quod deinde sequitur. *Tertia Græcorum expositio verisimilior.* *Polychron.* שלם *Pax ad debiti solutionem.*

4 [Quia displicuit tibi,] Proprie est abijcere, reprobare, repellere, cum nausea, & fastidio, id qđ nobis displicet, idest; Etiam si tibi mea oratio displicuerit, ēt si cum nausea, & tædio audieris, at sine nausea, & fastidio debes me admonere. Sic Augus. per præteritum ēt legit; [quia tu repulisti.] Si autem cum Septuag. futurum legamus; [quia tu expelles; sensus erit; Tuum est, o Iob, repellere, & reprobare quod minus bene dixerim. Cum aūt forsan innueret Iob minime sibi esse in aio amplius loqui, extorquere niti tur rñsionem. huc spectare videtur Paraphrasis Tygu. [An a te ortam disputationem alius absoluit: quia tu nuisti?] *Displicere qđ propr.* מאס *August.* *L X X.* *Tygur.*

Sed secundum aliorum interpretationes, meam afferā. Cum postulasset Eliu admoneri, & refelli, si quid errasset, paratissimus audire sine interpellatione: nunc subijcit; Me, inquam, admone, redargue, corrige; sic enim ego a te expeto: mihi redde meorum verborum vices, dum tamen a Deo increpando, & ab illius æquitate, & Prouidentia criminanda abstineas. Nam tuum ego de me iudicium a te requiro. Deus non item, non enim ille a te dijudicari expe *Simplex sententia eius dante.*

tit,

tit, neq; reddi suorum arcanorum rationem, nihil illi debes reddere responsi, sed obmutescere potius. Huc spectauit *Isidor.* Isidorus. [Num censes fore, vt Deus absq; consilio tuo nihil agat?] Mecum igitur disceptandum, non cum Deo; præsertim cum testatus fueris, neque tibi Deum, diuinasq; agendi rationes placuisse, neq; illius tibi iustitiã satis probatum iri. Facit cum hoc expositio *Philipp.* Philip. [Ob hoc displicuit tibi Deus, dum eius iustitiam, quare puniret insontem non vis veram esse iustitiam? Nunquid a te ipse exigit, vt Blasphemus esses?] In re difficili non reijciendum, quod cum aliqua verisimilitudine dicatur. Quæ deinde sequuntur, faciliora sunt.

5 בחר *Tygur.* [Tu n. expetisti.] ꝓprie ex Heb. & Græco. [Tu elegisti] aut, eliges. Tygur. [Tua est optio,] vt vel probes, vel improbes, & refellas, quæ a me dicta sunt: tuum aũt est eligere, & probare veriora: Tuum item est loqui, & absoluere disputationem hanc, vt qui cæperis: nos enim nunquam te lacessiuimus; sed tuis lamentis aditum nobis ad redarguendum patefecisti; tu itaque & materiam dicendi, & primas partes elegisti. Vt significet se de rebus diuinis non inuitum, & repugnantem loqui, tantum vt refellat Iobi errores.

August. [Quod si quid nosti melius.] Addit August. quasi ex textu Septuag. [Te reprehendens me ipsum forte reprehendendum non video?] docetq; ipse Augustinus interrogan ter legendum. Ementita rerum humilitatis species

Gregor. *Superbiæ periphrasis.* In Hebræo præterea, & Græco nulla dubitatio. [Qđ nosti, loquere.] q̃q̃ Greg. ex ipsa nostræ lectionis forma vtilitatẽ inuenit: Nõ ait inquit, [quia melius nosti: sed si quid melius nosti: nimis hoc ipsũ superbijsse est, de melioris sciẽtia dubitasse.] Adde ẽt dubitationẽ hanc, perinde valere ac si aperte negasset Iobo vim vllã intelligentiæ, vt iã dicet.

XXXIV. Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me.

XXXV. Iob autem stulte loquutus est; & verba illius non sonant disciplinam.

6 Sed quid, inquã, verum de rebus iudicium a Iobo requiro? quid meã orationem probare cupio homini stulto, & indisciplinato? quid ille sine vlla bona arte, sine ingenio, sine litteris respondere poterit, quam ꝙ hactenus impudenter, & temere dixit? Viros ego rerũ expertos, scientesq; requiro, quibus meam sententiam facile probabo. Nemo quippe sana erit mente, qui mecum non sentiat: nemo qui vlterius disputantem, libenter non audiat.

Philipp. [Viri intelligentes.] Obseruat Philip. Eliu se conuertisse ad eos, qui quominus assistebant. Quantũ, bone Deus, industriæ, & artis in homine arrogante ad captandã vulgi gratiam! Quam turpe, beneuolentiã turbæ imperitæ blanditijs, & allentationibus, atq; cõmendatione Sapientiæ mendaci velle colligere! Quod obseruat *D.Thom.* D. Thom. discrimen, vt [viri intelligentes loquantur,] idest, obijciant, & [Sapiens audiat;] paratus respondere obiectionibus Eliu, non est solidũ. potius [loqui,] aut dicere [alicui,] vr esse in gratiam, & fauorẽ alicuius. q. d. [intelligentes,] & vt in Hebr. est, [cordati,] mecũ consentient, & Sapientes meæ sententiæ ausculeabunt, atq; subscribet, Iobum stultitiæ, & impœnitentiæ cõdemnantes. *Loqui alicui pertinet ad fauorẽ.* Per [viros] autem [cordis,] aut cordatos, intelligit *Caietan.* Caietanus, [Homines seruantes cor mundũ, aut saltem redeuntes ad cor.] Sed certum, esse periphrasim Sapientiæ, quæ sæpe tribuitur [cordi,] Septuag. [Intelligentes corde dicent hæc.] Quod sequitur ex Hebræo: *Sapientia circumloquutio.* expresserunt Septuag. [Iob non intellectu loquutus est, verba eius nõ in scientia;] quamquam in Hebræo per futurũ, *LXX.* [non intellectu loquetur;] vt significet nihil deinceps expectandum a Iobo, quã quod hactenus constanter asseruit.

XXXVI. Pater mi, probatur Iob vsque ad finem; ne desinas ab homine iniquitatis.

1 *Paraphrasis sententiæ Eliu oratio artificiosa. Pronomina possessiua ad amorem.*
2 Pater, *ad creationem.* Iuppiter Pater. *Deus communicans creaturis paternitatem. Illustratur Paulus.*
3 Pater *honoris, & reuerentiæ nomen. Parentes Dei imago.*
4 Pater *nomen seueritatis, & prouidentiæ. Illustr. Paulus.*
5 *Tribulationes ad probandum, & ad cruciandum.*
6 *Verbum* vertendi *futurum. Vsus Epithetorum apud Hebræos.* Homo peccati, *apud Paulũ.*

Sed cum nihil *inquit* mea oratione proficiam, neque potuerim in bonam partem restituere hominem perditi sensus, & obstinati animi, atq; adeo neque ou meo ipsum iratum inflictis in illum plagis ad sanitatem reuocarit, illud mihi tantum reliquum est, vt qui tuam, Pater sanctissime, tuorumque filiorum causam tueri institui, tuis nimirum filius, & tui honoris amplificandi zelo inflammatus ego, te orem atque obtestor, quando Iobus paterna tua indulgentia, & benignitate se indignum præstat, vt paterna illum seueritate, nihil de supplicio remittens, amplius exerceas, & quamdiu ille in suo scelere & errore perstiterit, tandiu excrucies: quod exemplum futurum sit improbis hominibus, vt ab impietate, & blasphemia aliquando deterreãtur. Incredibilis sane eloquentia Eliu, & affectus animi atque orationis mirabiles. [Pater mi.] Quantum, ad depellendã oẽm odij, & prauæ affectionis suspicionem, probare vult suam charitatem erga Deum. Dixi aliquãdo hæc pronomina [meum, tuum, suum,] delicata esse, & plena affectionis, præsertim apud Poetas; quos enim diligunt, suos nominant, & tantundem refert dicere, [meus, *aut* tuus,] ac si dicerent, [dilectus;] & is qui curæ, & cordi est. Huc spectat concursio illa triplex eiusdem pronominis Cant. 8. 12. vt in Hebræo, & Græco habet, [Vinea mea mihi corã me.] 5

Artificium eloquentia Eliu. *Pronomina possessiua pertinẽt ad affectionem. Sen. ĩ Hyppolito. Propert. lib. 1. Elegia 9. Ouid. Epist. Hypsi.*

Sed quid nomine illo, [Patris,] designare vult Eliu? Expositores frequenter ad creationem referunt; ergo Deum magnifico illo Creatoris omnium nomine compellat. Philipp. [Patrem vocat, quia ab ipso est homo creatus, & conditus.] Et quidem cum Iouem Patrem omnium vocabãt, auctorem rerum omnium fatebantur, ac vitæ largitorem. Bythini, vt scribit Arrianus in Bythiniacis, consueuere mõtium cacumina conscendere, ac [Iouem Pappam] salutare. Scythæ vero, vt refert Herodotus in Melpomene, [Iouem Pappæum] dicebant; imo, & Hieronymus Ephes. 3. censet id nomen a Deo creaturis communicatum, cum dicat Apostolus, [Ex Deo omnem paternitatem nominari in cœlis, & in terra. Paternitatis, *inquit*, nomen ex semetipso largitus est omnibus sicut enim solus bonus dicitur, ita & solus Pater, quia creator est omnium, & vniuersorum causa substantiæ, præstat cæteris, vt patres, esse dicantur.] Quare, & Adam quod a Deo creatus sit, filius Dei dicitur, Luc. 3. 38. & inferius; [Quis est pluuiæ pater.] cap. 38.

2 *Pater Deus ergo Creator. Philipp. Iupiter Pater. Arrianus. Herodot. Hieron.*

3 *Pater ad honorem, et reuerentiã.* Sed alij honoris, & reuerentiæ ergo existimant nunc Deum nominari [Patrem:] vt Eliu latenter vellicet Iobũ, qui Deũ videatur iniuria, vt hostis lacessere, quem potius omni religione, & pietate, vt filius parentem, colere debuisset. simul ergo erga Deum religionem commendat, atque iustorum omnium, & filiorum Dei beneuolentiam conciliare nititur, vt qui cõem omnium causam pro cõi parente suscepisse videatur, nõ odio cuiusquã aut inuidia, sed paterni, i. Diuini honoris zelo quodam & ardente studio. Est videlicet [Pater,] honoris nomen, atq; adeo præcipimur honorare parentes; multo vero sanctius, & religiosius Deum, cuius imagines sunt parentes. In quam rem elegãter dixit Philo lib. de Decalogo, iuxta 4. præceptũ. [Præceptum de honorandis parentibus situm in duarum tabularum confinio contingit ambas. Et sunt qui audacius exaggerantes nomen parentum, aiunt patrem matremque Deos conspicuos, illius ingeniti imitatores fingendis animantibus] Proclus vero; parentes esse simulachra, & imagines Iouis oium patris: quare q in deorum simulacra impios se præstiterint, in Deũ, vtpote in prototypũ, impietatẽ refundere. Vide Gell. lib. 2. c. 14. Plutarch. in Laconicis.

Parentes imago Dei. Philipp. *Proclus.* *Gellius. Plutarch.*

4 *Patris nomen Prouidentia & Seueritatis.* Ego vero ad subiectam materiam de Diuina Prouidentia, & æquitate nunc referendũ existimo [Patris] nomen, quo videtur Eliu, & Prouidentiam, & paternam etiã Dei seueritatem aduersus Iobum statuere. Nam est [Patris] nomen, Prouidentiæ quoque, & seueritatis. Prouidentiæ, & curæ illa sunt, Sap. 14. 3. [Tua Pater Prouidentia cuncta gubernas,] & Matth. 6. 32. [Scit Pater vester cælestis, quia his omnibus indigetis.] atque ad Moysen, & Aaron populi res curantes, refert *August.* Augustin. ad Psal. 77. [Coram patribus eorum fecit mirabilia.] Propter rerum necessariarum Prouidentiam, & curam dicit Ioseph Genes. 45. [Fecit me quasi patrem Pharaonis, & Dominum vniuersæ domus eius, & Principem in omni terra Ægypti,] quæ non tam pertinẽt ad magisterium, consilium, charitatem, quam ad œconomiam. Sed est in hanc [Paternitatis] Prouidentia illustris

lucus

locus Ephes.4 6 [Vnus Deus, & pater omnium, qui est super omnes (*Hieron.* Quia auctor est omnium. est videlicet Prouidentia coniuncta cum Creatoris maiestate) & per omnia (*Theodor.* *Chrysost.* Theod. Chrys. Prouidens, videlicet, & gubernans. Hieronymus. Transcurrens, vadensq; per omnia) & in omnibus (Hieronym. Quia nihil absq; eo est. Chrys. Inhabitans propterea, & suam domum curans)] Ergo opportune Patrem compellat Eliu, agens de Prouidentia, & ad corripiendum, deterrendumq; Iobum. Nam illa etiam seueritatis paternæ sunt, Sapien. 11.11. [Tanquam pater monens probasti. Et iterum. Flagellat omnem filium, quem recipit. quis enim filius, quem nó corripit pater?] Vide 2 Reg. 7.14. Ps. 88.31. *Clemens Rom.* Clemens lib. 4. Apost. Const. hortatur parentes ad seueriorem filiorum correptionem; [Ne vereamini eos grauiter castigatos corripere.] Quare Diuinam seueritatem Eliu aduocat ad diutius excruciandum Iob.

5 נצח [Probetur *inquit* Iob vsque ad finem.] Plerique Latinorum; [ad mortem vsque,] quod in originali habeatur, vsque in sæculum, vel, in sempiternum. Sed *Vatabl.* Vatabl. Longo tempore. *Gregor.* Greg. Adhuc, *Philipp.* Philippus Iugiter. Sed elegantissime Vulgatus, vsque ad finem, quod sonat victoriam quandam: Vince, o Deus triumpha, proculca hominis istius peruicaciam; rem hanc ad exitum vsque persequere, quo vsque Iob erratum agnoscat, & se tibi dedat; ne deseras tuã causam, sed obtine; nihil remittas de supplicio, dum ille in suo scelere perstiterit. Illud etiam ad rem facit, quod dixit *Tygurina.* Tygur. [Res Iobi discutiantur exactissime:] sic enim obtinebis, Deus, in hoc iudicio. בחן Sed quod ait, [probetur,] proprie dicas etiam, examinetur, discernatur iustus ne sit, an impius. Si iustus nihil illi nocebit ignis, sed expurgabit, & mundabit omnem scoriam: si impius, fumabit adhuc, & in vanissimas querimonias, verborumque leuissimorum fauillas totus abibit. Forte vero alludit ad paterna Dei viscera infligentis suis filijs plagam, vt probet, admoneat: *Deus tribulationibus cruciãs impios; purgãs iustos.* quos enim non vt filios, sed vt hostes digno supplicio afficit, non probat cruciatibus, sed confessionem extorquet, sed condemnat. [Cum enim Israelitæ tentati sunt, & quidem cum misericordia disciplinam accipientes, scierunt, *Sapien. 11. 10.11.* quemadmodum cum ira iudicati impij tormenta paterentur. Hos quidem tanquam pater monens probasti: illos autem tanquam durus rex interrogans condemnasti.] De discrimine autem tribulationum, quæ vel ad probationem, vel ad supplicium mittuntur, diximus superius. *Caietan.* Caiet. vero existimat nonnihil habere hoc verbum ironiæ & amarulentiæ, *Ironia est amarulenta.* cum enim hoc velit constanter Iob, vt suæ ærumnæ ad examen, & probationem sanctitatis, & innocentiæ sint, non ad supplicium sceleris alicuius; occurrat per ironiam Eliu; Sane quidem probetur Iob, sed probetur diutius, excrucietur; neq; vnquã finem accipiat hæc probatio quod quidem proprium est supplicij, quod obstinati animi perpetuum est, non [probationis,] quæ temporaria esse solet sicut Scriptum est; *Eccles. 1. 29.* [Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio iucunditatis. Et iterum. *Psal. 102. 9.* Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur; Quemadmodum misertus est pater filiorum misertus est Dominus timentibus se.] Sunt nimirum [parentem in filios iræ celeres, quam graues,] vt Plutarch. dixit. *Plutarc. li. de educandis liberis.*

6 שוב [Ne desinas ab homine iniquitatis.] Quod in Hebræo est, ansam dedit varietati interpretandi. Sic ex verbo; [Propter conuersionẽ, *vel*, super responsionibus ad viros iniquitatis, *vel*, in hominibus iniquis.] *Tygur.* *Pagnin.* *Regia.* *Vatabl.* nam verbum, Sub primario significat conuerti, aut redire, & deinde respõdere; quod respondens conuertatur ad eum, cui respondet. [Respondendi] itaq; significationem amplectuntur Tyg. Pag. Reg. [Vt paratæ sint responsiones cõtra prauos homines;] sic et Vatab Nam ijs, qui Iobi sniam secuti fuerint, respondebunt eædem calamitates, & supplicia. *Caietan.* Illud valde insitum, quod Caiet. ait, [Quũ responsiones Iobi sunt responsiones viri iniqui] eandem significationem probarunt Septuag. Sed ita vt Eliu conuersus ad Iob illum doceret modum respondendi. [Verum nõ dilce, Iob, ne dederis vltra responsionem sicut insipientes. *Nicetas.* Noli (inquit Nicetas) eosdem amplius vsurpare sermones:] Sed videntur sane eneruasse sniam alioqui vehementem. Alij elegerunt illam primariam significationem conuertendi, vel, auertendi; Vt hoc insigni seueritatis exemplo conuertantur impij ad sanctitatem, auertantur ab impietate. *Verbũ vertendi, ∫one. rum. & ad supplicium.* Sed quidem Interpres cõuersionem illam pertinere existimauit ad exercitationẽ, & iactationem alicuius per ærumnas, sicut eadem omnino significatione, quamuis ab alia radice, dr̃ Prou. 12.7. [Verte impium, & non erit.] nã ad supplicium, & verbera pertinet. הפך [Dar se vna buelta.] versa impios, exerce, iacta; peribit, & euanescet statim sucata felicitas. Ita nunc; [propter Iob, conuersionibus hoium iniquorum.] Illum exerce, verte, inuerte, iacta, non permittas quiescere, non desinas illũ iactare, & super illum cõuertere manũ, vt meretur homo insignis improbitatis: id n significat, [Homo iniquitatis.] *Homo iniquitatis. 2. Thes. 2.* qua phrasi, Apostolus appellauit Antichristum, [Hominem peccati.] quem definit Theodor. [Qui oẽm operationem Diaboli in se suscepit.] proiectus ad omne facinus, quod alibi dicitur, [venundatus, vt faciat malum.] nam huiusmodi constructiones per genitiuum non afferunt tantum vim Epitheti, vt si dicas, homo iniquus (genitiui enim nominis substantiui adiectiua fiunt in Hebræo) sed præterea afferunt vim perpetui cuiusdã Epitheti, & excellentiam in illo genere, *Epithetorũ vis. & vsus in Hebræo.* vt quod statim addit Paulus, [Filius perditionis,] insigniter perditus [Homo peccati;] famosus peccator: nam genitiuo nominis substantiui constructo cum alio substantiuo, etiã si pluralis numeri non sit, tum excellentiam quandã tum epitheta circumloquuntur Hebræi.

XXXVII. Qui addit super peccata blasphemiam; inter nos interim constringatur, & tunc ad iudicium prouocet sermonibus suis Deum.

1 *Varius explicatus. Eligitur præstantior, & elucidatur paraphrasi.*
2 Constringere, explodere *quid.*
3 *Artificium orationis Eliu.*

PEndet ex varietate superioris sententiæ, huius quoq; varietas, nam si illa non restringatur ad Iobum, neque hæc. Nisi Iobi (inquit) blasphemiã coerceres grauissima, & diuturna plaga, [non defuturus esset, qui scelus peccato cumulans inter nos plauderet, ac verbis cũ Deo litigaret.] Sed Tygur. *Tygurin.* Sed præstat sensus alter de ipso Iobo: Ad peccata superioris vitæ, hypocrisim, auaritiam, & reliquos errores, [addit.] in Hebræo, [addet:] non enim poterit ad sanitatem adduci. פשע [blasphemiam.] proprie, scelus, præuaricationẽ, discessum a Deo diuinorum contemptum, diuinæ prouidentiæ, atque iustitiæ criminationem: & verberibus quidem nihilo melior effectus, nihil de sensu remittit. Sed dum pertinax est in innocentiæ testimonio postulando, & sibi tribuendo, iniurius est erga Deum totius iustitiæ auctorem, qui neminem nisi propter scelera puniẽdum statuit.

2 ספק [Inter nos interim constringatur.] Nos interim, quod nostrum est, insignem hominis stultitiam refellemus, subsannabimus, explodemus, exsibilabimus; ne illius sceleris, & blasphemiæ participes nostro silentio videamur. Huc respexerunt Septuaginta. *LXX.* [Et iniquitas super nos computabitur, multa loquentibus verba cõtra Dominum.] De verbo autem [constringendi,] dixi supra, significare, plaudere, pulsare, explodere, & quicquid vel explodendo, vel plaudendo fit. *Constringere quid.* Quare Thargum; *Thargum.* [inter nos plaudit, & multiplicat verba sua coram Deo.] plaudit videlicet manibus, & canit de nobis triumphum. Alij, Sibi quasi in excellentibus meritis applaudit. *Caietan.* Caietan. Plaudet cum irrisione, & contemptu nostri, non enim dignatur nos responsione aliqua: tantum ad Deum appellat. *Vatabl.* Vatabl. [Explodet opinionem nostram.] Sed prælucet reliquis Vulgatus; Pulsemus, explodamus hominem, exagitemus, iactemus, ne impune audeat ad diuinum iudicium prouocare. *Philipp.* Philipp. nostram cum Septuag. lectione coniungit; [Condemnentur inter nos interim, & absque crimine nostro erit, si postmodum Deum prouocare tentauerit.] Nescio quid argutum *Gregor.* Gregor. in hunc modum; Si nos Iobum rationibus vrserimus, & in arctum concluserimus, fiet tandem vt reformidet diuinum tribunal, quod strictius, & seuerius est. [Ex nostra assertione cognoscat, quia nequaquam diuinæ examinationi sufficiat.] Sic Gregorius.

3 [Tunc prouocet.] q d. Tunc minime prouocare audebit; non multiplicabit verba coram Deo, obmutescet nimirum impeditus nostra correptione. Obserua artificiosum, *Artificium orationis Eliu.* atque malignum disputatorem Eliu; iam enim petit responsionem nullam sibi adhiberi: iam rem totam committit Iobo iudicandam: iam ipse inique, & temere iudicat: iam Iobum laudat, iam vituperat, iam Iobum accusat multiloquij; ipse vero nullum disputandi finem facit.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

1 Pronuntians itaq; Eliu hæc etiam loquutus est.

CVm explicasset Eliu, an Iob loqui uellet: is uero nullam loquendi significationem præbuisset, rursus ille ad loquendũ aggreditur, atque silenti homini huiusmodi oratione, quasi responso quodã, occurrit: ita tamen ut pristinæ Iobi orationi, & defensioni etiam respondere conetur, atque omnia refellere, quibus suam ille innocentiam defenderat. Sed non solum ambitiose disceptat Eliu: se enim potius iudicem, & diremptorem totius controuersiæ constituit, quam disceptatorem: Verum etiam ornate nimium, & polite: nam orationem, uocemque suam ex rerum ac uerborum dignitate ita moderatur, ut affectus oratorij vultu, totiusque prope corporis habitu inardescant, & insolenter auditoribus se probet.

2 Audite sapiẽtes verba mea, & eruditi auscultate me.

Ergo rursus captata attentione, & beneuolentia conciliata in hæc uerba exorditur: Vos, ô uiri, Sapientia rerum humanarum, atque diuinarum præclari, compello, uos quoque iudices adhibeo, multarũ, atque magnarum rerum expertos, & quotidiano usu exercitatos.

3 Auris enim verba probat, & guttur escas gustu dijudicat.

Sicut enim examẽ, & iudicium uerborum, atque sermonis ad aures: & gustatus ciborum ad palatum; sic profecto examẽ, ponderatioque ueritati ad uestrum iudicium, & trutinam referẽda sunt. Propterea uestrum de mea oratione, deque tota inter nos, atque Iobum controuersia synceriũ, emunctumque iudicium efflagito. Ideo enim aures uestras attentas, & benignas postulo, quod aures sunt orationis iudices, & uerum a falso internoscere, rectumque a prauo discernere debeant: non secus, quàm palatum ciborum varietates explorat: purgatis enim, & religiosis auribus vera consonant, dissonant falsa.

4 Iudicium eligamus nobis, & inter nos videamus, quid sit melius.

Ergo dum ego loquor, dum uos auscultatis, quoad fieri possit, rei huius iudicium æquum, & incorruptum faciendum est. Et uerissima causæ cognitio peruestiganda. Communis itaque nobis est ueri disquitio: & commune sit iudicium, rectè an secus Iobus dixerit.

5 Quia dixit Iob; Iustus sum, & Deus subuertit iudicium meum.

Meminerimus uero, quæ dixerit Iobus: quæ profectò neque ipse negabit, neque non recognoscet: dixit enim nõ semel, sed sæpe; non leuiter, sed asseueranter, & contumaciter. Satis meã innocentiam, atque meæ æquitatem causæ ostendi, & probaui tum Deo, tum æquis hominibus: neque uere poterit me quisquam ullius sceleris insimulare. Sed tamen mihi ius meum persequi apud Deũ iudicem non licet; quippe ille non ex iudicij formula mecum agit, sed omni priuata lege liber, pro sua voluntate innocentem excruciat: nec propter scelus vllum, quod iudicij, & iudicantis erat: sed potentia magis, quàm iustitia vsus insonti plagam inflixit.

6 In iudicãdo enim me mendacium est.

Illud vero grauissimum, quod visus fuerit diuino iudicio atque sententiæ mendacium affinxisse. Quasi Deus falsa vllum criminatione, atque immerito supplicio condemnarit. Nam quid obsecro supplicium est, quàm peccati pœna? Quid manifesta castigatione testatur Deus, quàm occultum aliquod hominis scelus? At pernegat is aduersus diuinum testimonium. Et religiosus homo, vt a mendacio abstineat, mendacium in diuinam veritatem reijcit, ait enim: Si aliter de meæ vitæ innocentia loquar, sentiamve, aut aliquod crimen inuri mihi patiar, mendacium admittam. Ego vero super iure meo mentiri debeam? an par est, vt super innocentia mea mendax habear? immo vero accusatores meos mendacij conuincam. Illud tantum in mea causa mendacium mihi inest, quod mei iuris asserendi me spes fefellit. Falsus sum expectatione præmiorum: cum potius pro præclaris facinoribus supplicia acceperim: ego igitur qui secus expectabam, mendacium mihi met dicebam, atque suadebam. Et qui nunquam mentitus sum, at mendacium sæpe concepi. * Eo enim spes omnis mea recidit, vt desperate, & insanabiliter doleam, sæua grauissimi cruciatus sagitta, tanquam violento quodam iaculo transfixus.

* Violenta sagitta mea absque vllo peccato.

7 Quis est vir, vt est Iob, qui bibit subsannationẽ, quasi aquam?

Hæc est, optimi auditores, insolentissimi hominis oratio. Et quidem esto laudem aliquam mereri posset Iobi spectata virtus, qui sua sponte, atque iudicio iniurias suscipit, vt qui aquam hauriunt: quia etiam se a facinorosorum, impiorumque consuetudine, & conuictu abstraxerit: tamen illud est, quod de te, ô Iob, conqueri debeam, non quod iniustus sis; sed quod res nostras a Dei contemplatione, prouidentiaque seponas. Etenim quis mortalium, si vir est, & uiri nomine sana mente præditi dignus, eo stultitiæ, & impudentiæ deuenit, ut dum temere, & ignoranter de diuinis loquitur, irridendum, & subsannandum se præbeat cordatis omnibus, atque sapientibus? quis sani iudicij homo, ita velit suæ uitæ consiliorum, & actionum dignitatem tueri, vt iudicio, consilioq. diuino illu-

dere,& insultare non dubitet,atque illam sibi voluptatem maximã statuat,quæ ex Diuinæ Prouidentiæ contemptu,& maledicendi studio percipi potest? Quis tam stupidus, vt tum Dei ignominiam, tum eius subsannationem amet,bibat,& sitiat? atq; ingentem sitim, qua exardescit,non nisi iactatis in cęlum maledictis extinguat, aut refrigeret? Scilicet hoc animi est ad scelera proiectissimi, & ad peccandum sæpe,incunctanter,grauissime nulla religione retardati.

8

Qui graditur cum operantibus iniquitatem,& ambulat cum viris impijs.

Propter impia nempe dogmata,atque prauam de Diuina æquitate,& Prouidentia opinionem videtur profecto socius esse Iob sceleratissimorum hominum:nam qui corrupte ac temere loquitur de Diuinis,is mente,& animo de grege, & cætu impiorum est. Qui autem mente,& consilio consentit cum impijs, abibit quoque ad illorum opera,& facinora;atque illorum vitæ, & instituto viuendi comitem se adiunget,pariterque cum illis aberrabit, nunquam neque in vero de Deo sensu; neque in recto rerum agendarum iudicio fixus,& immotus gradu.

9

Dixit enim nõ placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo.

Is porro est Iobi sensus non semel disertus, nihil vtilitatis percipi ab homine ex amicitia,& familiaritate cum Deo,aut ex frequenti & sollicito illius obsequio, etiam si ita fuerit quispiam magnus, & summus, vt Deo in omnibus iussionibus implendis alacriter occurrat,celeriterque vniuersa mandata percurrat.

10

Ideo viri cordati audite me: Absit a Deo impietas, & ab Omnipotente iniquitas.

Ideo firmam omninoque fixam de Dei Prouidentia, & æquitate assertionem contra hunc Iobi errorem stultum,atque vecordem;cuius vos iudices,viri sapientissimi, appello, & alloquor, constituere aggredior. a Absit enim a nobis tam immanis stultitia,vt quidpiam iniquum de Diuina æquitate concipiamus. Absit ab illa suprema iudicij,& æquitatis norma,quod vel leuiter detortum, deflexumve sit. Error profecto ille tam pestifer non nisi in sordidissimas atque corruptissimas Atheorum hominum mentes cadere potest. Quare curandum,atque cauendum omnino mihi,vt ne etiã de totius æquitatis,& iustitię auctore quidquam ego iniquum,prauumve loquar, aut concipiam: aut supremo illi sanctitatis, & iustitiæ custodi profanum,pollutumve aliquid affingam:nam qui iustitiæ auctor, & norma est,neque iustitiam corrumpere, neque vim æquitati afferre potest:nihil enim in iudice esse debet, vel quod iuri repugnet, vel quod iure ab aliquo damnari possit; neque qui Omnipotens est, atque vberrimus bonorum omnium fons,merenti virtutis & pietatis præmium vnquam denegabit.

a Particula, Absit, vsu, & proprio, ad Scripturarum [illegible], & iudicium, Principemque doctrinam, diligenter explicauimus num. 3.8.

11

Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet eis.

Verum enim vero iustitiæ munus est, vnicuique quod suum est tribuere. Quare pro suo munere Deus eum vitæ ac viæ finem, & exitum vnicuique conferet, quem quisque suis gressibus, & studijs comparabit: quamcumque enim viam insistat homo,obuium profecto habebit Deum,siue vltorem,& vindicem sceleris; siue laboris, & itineris ducem, & comitem: atque vnicuique illa tandem euenient,quæ ea,quam ingressus fuerit viam, digna fuerint: & vnumquemque facti ipsius minime obscuri conscientia conuincet.

12

Vere enim Deus non condemnabit frustra: nec Omnipotens subuertet iudiciũ.

Perpetuo sane Deus,constanterque iustitiam tuetur, & conseruat neminem ille facit impium,neq; gaudet inuenire improbos: sed sua tamen sententia improbitatem omnem, vbicumque sit, declarat: & condemnat. Putas vero Deum absurda facturum,vt quempiam innocentem numero adscribat damnatorum? vnquam ille iudicij ferendi, & sententiæ pronunciandæ normam æquissimam atque rectissimam inflectet,aut detorquebit? Non turbabit,neque miscebit iustum,& impium.

13

Quem constituit aliũ super terrã,aut quem posuit super orbẽ, quem fabricatus est?

Hanc autem Diuinam æquitatem duplici, & ea grauissima ratione confirmabo Primum enim oportet iudicẽ aliquem atque moderatorem æquissimum vniuerso terrarum orbi prę sidere;neque enim is sine Prouidentia,sine moderatore consistere potest: neque partes illius mutua societate deuinciri,nisi esset qui sua potẽtia,& sanctissima æquitatis lege illas contineret:at nullus est alius præter Deũ; is ergo est æquissimus,& incorruptissimus iudex, atque moderator non solũ rerum ratione carentium, sed hominum libere agentium, rerumque omnium humanarum. Alioquin tuum erit, o Iob, quempiam meliorem;& incorruptiorem iudic proferre, cui traditus sit clauus vniuersæ huius mũdialis machinæ. Deinde cũ Deus sit mũdi Architectus,& opifex,illius profecto interest curã gerere sui opificij,atque creaturas vniuersas paterna Prouidentia cõplecti, & ad suos fines deducere;partesque singulas vniuersi sũma æquitate cõtinere,& moderari: alioquin idẽ ipse secum pugnaret,nisi quæ effecit,tueretur,atque conseruaret. Quæ cum ita sint,quis sanæ mentis homo in Deo rerum omnium creatore,& administratore iustitiam, & æquitatem desiderare poterit. Quis enim edidit in sceleratos grauissima in omni seculo supplicia? quis in occulta facinora inquirit, recensetque peccata populi? nonne Deus? Quod si is iniquus tibi videtur,quis tibi videbitur superior iudex, ad quem sit appellatio, & prouocatio nostrarum iniuriarum? Nunquid alius est mundi rector, qui Creatoris opera corrigat,& dirigat? Quis post illũ visitabit terram? quis eam rectius disponet? vel quis cũ illo rerũ vniuersitatem sustinet,vt quasi partito imperio, & dominatu, partem suam quisque Prouidẽtiæ,& potestatis administret? is profecto qui sua bonitate

tate hanc rerum vniuersitatem excitauit, contra quam oportet, opificium suum iniuria non lædet: neque enim ab ipso, quę effecta sunt, aliena sunt, vt nos vexare debeat iniuria. etenim sibi ipsi parcit. Nam cum incredibili arte, & cura, atque certa ratione, & ordine res vniuersas stabiliuerit, terramque ipsam habitabilem propter infanda scelera abstulerit; rursus suis iustis restituerit, manifesto argumento est vnicum illum, atq; incorruptissimum esse totius ęquitatis auctorem.

14 Si direxit ad eum cor suum, spiritum illius, & flatum ad se trahet.

Tam constanter ille supremæ æquitatem legis seruat, vt nullius vnquam metu a iure, & æquitate discedat: cum enim ipsius potestate omnium vita, *b* & spiritus contineatur, suo potest rerum vniuersitatem pro libito disponere Quod si ille tantum ex sua potestate ageret, non etiam ex æquitate, aut si tantum ex seueritate iustitiæ, vt tu asserts, o Iob, non ex benignitate, periret: profecto vniuersa. Erga iustos potissimum iustissimus est. Nam statim vt homo sese ad illum conuerterit, direxeritque ad superna cor suum; Deus placatus illius animam, & desideria ad se trahit, & peramanter sibi coniungit, completque bonum hominis opus. Ergo non odit Deus ea, quæ fecit; neque hominem persequitur odio: Sed cum sanctus sit, sanctos perpetua benignitate prosequitur, ad impiorum vero innumera scelera sæpenumeru conniuet: secus enim vniuersum tam humanum genus perdidisset, ac nullum Sanctorum, improborumque delectum habuisset. Sed cum sit æquissimus rerum humanarum moderator, improbos eluuione perdidit; innocentes seruauit in tutu reconditos. Hoc enim attentissime curat, ne vnquam æquitatem, & sanctitatem lædat. Et quod ex Diuina illa bonitate est, vult profecto vitam vniuersis impertiri: primus enim, & vberrimus vitæ fons est. Ex illius enim quasi respiratione, & anima spiritus, & halitus afflatus est homini. Cum vero grauissimo aliquo scelere offensus punire hominem statuit; tunc quasi auersa facie cohibere videtur spiritum, & vitam, quam semel dederat, rursum ad sese colligere; aut certe quam vni denegat, alijs quibus propitium se præbet, largiter communicat.

b Diuinæ respirationis, ad vitam creaturis communicandam, vel denegandam, & auferendam, vis, & efficacitas; ad Scripturæ intelligentiam cum vtiliter, & diligentia explicatur numero 3. & 4.

15 Deficiet oĩs caro simul, & homo in cinerẽ reuertetur.

Ablato itaque spiritu viuificante non homo solum, sed vniuersa statim expirarent viuentia: homo præsertim ex puluere compositus dissolueretur statim & pristinum in puluerem abiret.

16 Si habes ergo intellectum, audi, quæ dico: & ausculta vocem eloquij mei.

Quare iterum, atque iterum iubeo attentum te præbere, Iob, atque omnem intelligentiæ vim intendere in has meas rationes perpendendas; sed his, quæ dixi fortiora etiam, & subtiliora adiungam.

17 Numquid qui nõ amat iudiciũ, sanari potest? & quomodo tu eum, qui iustus est in tantum condemnas?

Nisi forte ita tu Diuinæ iustitiæ, & iudicio detrahas, vt neque ratione, neque via vlla sanari ab isto mentis morbo, & errore possis. qui enim prauis de Dei Prouidentia opinionibus male affectus est, vix poterit ad saniorem mentem adduci. Est enim rectus de Diuina Prouidentia sensus, quasi fundamentum optimarũ reliquarũ cogitationum. Quem si susciperes, & corpore & animo seruareris: atque ipsa re Diuina Prouidentia, quam coleres, his morbis, & ærumnis liberaret. Verum enim vero supremus ille iudex est simul nostrorũ animorum atque corporũ medicus, ac chirurgus: adhibet enim peccatis acres atque difficiles curationes: Si vero homo minime aspernentur manum, atque sectionem, & vstionem medici, postquam semel ille vulnerarit, alligabit statim, atque sanabit vulnus. Sic ille, & vulnerando, & sanando, iudicium, & æquitatem seruat in omnibus: eteoim neque sceleratis licentiam, impunitatemque permisit; sed potius morbis atque terroribus ad grauiora scelera aditum interclusit. Et eum, cui vitiũ amputare vult, morbo aliquo sanat. hę sane sunt iudicij, & iustitiæ actiones: Ergo Deus nõ odit iustitiã, neq. res mortalium, sed vtrumque potius integerrime curat, atque tuetur. Manifestum quippe est, Deum, si iustitiam non diligeret, neque curaturum vt animos a vitijs sanaret, neque vt quẽquam corrigeret: At ille curator, & sanator est nostrorum languorum; improbos alligat, & coercet supplicio; & inflicto dolore furentes ad mentis sanitatem adducit. Denique nunquam sapientissimus ille medicus morbo aliquo iniustitiæ laborauit. Quid enim alligare, & curare ab iniustitia posset? cum enim idem sit Principis, atque chirurgi munus, qui neminem superiorem habet, nullo indiget medicinę præsidio.

c Deus instar Chirurgi, curans humanos morbos; Prabent op ime Principis formam, vtiliter disseritur, n. 3. 4.

18 Qui dicit Regi, Apostata: Qui vocat Duces, impios;

Et quidem si is, qui regi in faciem audet iniquitatẽ obijcere, summæ improbitatis iudiciũ subit, vt qui Regiã dignitatem odio quodã, & malignitate læserit; quid illi fiet, qui diuinã Maiestatem iniustitiæ, & iniquitatis temere damnatit? Videris itaque o Iob tu ipse ne supremo Regi iniquitatẽ obijcias: & absque iure mũdum ab illo administrari: necnõ illius administros Angelos eodem iniquitatis crimine inuoluẽdos censeas Deus ne appellari iniustitiæ potest, qui alios iniustitiæ appellat, atque condemnat, nullius quãtumuis potentissimi Regis personã reueritus? Neque enim ille vult regnare impios; neque iuris, atque æquitatis hostes iuri, & æquitati præsidere; neque eos, quorum interest publicam rem, atque pietatem promouere, *d* contemptores esse hominum atque deorum: & nunquam in melius, sed in deterius proficere. Qui non solum omnis legis, & iugi impatientes sunt, sed alijs prauo exemplo auctores, vt

d N. mirìs. Belial. significationis, & etymologia accurata disputat n. nu. 5.

deficiant a lege, & æquo; atque aduersus Diuinam legem omnem dolum, & fraudem meditentur. Ille enim vere reliquorum dux, vere inter alios Princeps, & liberalis, atque spontanei nomine dignus, qui tantum ab eo abest, vt iuri, & legi vim inferat, vt potius sponte sua obligatum se legibus profiteri gaudeat; & non minus sua potestate, quam suo exemplo ad legum obseruationem, & cultum subiectos sibi compellat.

19 **Qui non accipit personas Principum; neque cognouit Tyrannum, cum disceptaret contra pauperem: opus enim manuum eius sunt vniuersi.**

Non ille mouetur humana potentia, aut splendore, vt personas potentiorum accipiat, & iniquis principibus aduersus pauperes fauere velit: merita ille hominum, & mores, æstimat, nullum præterea dignitatis humanæ splendorem paupertati, & probitati anteponit, vt alicuius metu, & reuerentia ab æquitate discedat, aut a iusta sententia referenda retardetur: non sordet in illius oculis sordida paupertas, non squallida macies, non tenuis, & parcus miserorum victus. Neque e contrario splendet coram eo splendidus victus atque vestitus, non Potentia, non amplitudo; sed iustitia, sed pietas; quam neque obscurat egestas; neque ementitur felicitas. Imo potius potentiores illos, quorum opem egentes, & miseri inclamare deberent, si quando aduersus pauperem clament, atque tumultuentur, ipse comprimit, & vocem adimit. Nam qui vniuersitatis illius auctor est, atque largitor bonorum omnium, neque mirari potest humanum splendorem, neque non æquali studio, & charitate omnis conditionis homines complecti.

20 **Subito morientur, & in media nocte turbabuntur populi, & pertransibunt, & auferent violentum, absque manu.**

Ita cum vniuersi homines sint in supremi Creatoris potestate frequenter Tyrannos repente aufert, & perturbatis atque exagitatis rebus illorum publicis, & quasi pace cum hostibus stabilita, vt Tyrannorum omnia deuastent, arces munitissimas expugnent; atque omni tandem humana spe illos destitutos publico exemplo, ac morte turpissima traducit. Quanta vero improborum oscitatio, & dormitantium mala securitas, quanta in medijs discriminibus subito es ortis caligo, & turbatio. quantus populi inique oppressi tumultus, & seditio, quantus impiorum morte, & repentino exitio, motus, & exagitatio subditorum. hac illac seditiosi discurrunt; hi repentino casu perculsi; illi vero velut in populari seditione tumultuantes, vt omnia occupent, & magistratus cum Principe de medio tollant. Quanquam quidem libertate consequuta facile conquiescent, ac leuius ferent sæuissimi Tyranni mortem, nihil iam morantes, nec lugendum illum censentes, quem primum stupentes mirabantur. Interim Angeli missi a supremo iudice, vim vt quasi repellentes, sæuissimam Tyrannidem, quasi Diuina seueritate comprimentes, nullo negotio vniuersum Tyrrani statum labefactabunt, nunc per insidias hostium, nunc nulla humana industria, hominumve ministerio, sed cœlestium tantum, & inuisibilium potestatum, aduersus quas nulla manus, nullum præsidium satis firmum esse potest.

21 **Oculi enim eius super vias hominum; & omnes gressus eorum considerat.**

Omnia Deus videt, contemplatur omnia, ipse est inspector omnium humanarum actionum, nihil ille contemnit, quod non examinet seuerissime: nec solum publica scelera, sed etiam quæ nemo præter illum videt, occultissima studia, & minutissimas quasque cogitationes, atque vniuersas vitæ instituendæ rationes; non solum opera, fines, & exitus; sed ipsa agendi initia, quæ mente concipiuntur, quasi agendorum semina, opere postea ad finem deducenda. Cum enim locus nullus sit tam obscurus, in quo latitare possint, qui faciunt iniqua, nihil est tam occultum, quod æquissimus iudex ad examen iudicij sui non reuocet: nihil ille per ignorantiam præterit, nihil per obliuionem impunitum relinquit.

22 **Neque enim vltra in hominis potestate est, vt veniat ad Deum in iudicium.**

Quamuis quidem nec Deus cuiquam impingit, quod non fecit, vt cum Deo in ius ambulet; nec ab aliquo grauiores exigit pœnas, quam meretur illius peccatum: Non enim ille seuerissimus exactor est suppliciorum, & pœnarum, sed benignissimus dilator dissimulator, condonator; sed digne tamen aliquando statuit, non vltra differre Tyranni vindictam. ita vt ex firmo Dei iudicio atque decreto neque momentum diuturnioris vitæ extorquere ad pœnitendum valeat. Sic profecto cum sibi tantum futuros rerum, ac vitæ euentus reseruauit Deus, quod præsens est bonum ac malum nostræ illo offert potestati: verum in eo quod consequitur quo, eius rei nobis erit erepta facultas, neque enim rei gerendæ optionem Deus daturus est amplius: tunc enim firmitas Diuini iudicij nec retractari, nec mutari poterit, neque rursus semel pronuntiata sententia ad iudicium, & controuersiam reuocari. Sed referenda iam ab homine vitæ merces, & actiones omnes illo fine sempiterno claudendæ. Quare stultra nunc etiam conaris, o Iob, quam semel accepisti tui iudicij sententiam, & pœnam rursus ad vitam, & disceptationem adducere. Deus enim, qui attentissimus inspector est, idemque incorruptissimus iudex rerum humanarum, iudicij, & sententiæ ferende diē nobis dicit: neque homini licet, postquam accersitus fuerit, vlterius morari: non enim nostræ optioni permittitur, vt veniamus in iudicium, cū voluerimus. Vide quam iustus iudex, quam nihil tribuens dignitati personarum, sed vita ac meritis omnia metiens; Omnia ex lege, & ratione administrans, & exigēs. vt nisi homo plane a lege, &

rationę

rationa abhorreat, nihil iure amplius postulare; nihil cum illo de vlla iniustitia expostulare possit.

Itaque Diuinæ potestatis, atque Sapientiæ est Tyrannos potentissimos male perdere, quorundam aliorum opera, & ministerio vsus, qui priorum loco substituti, rerum deinceps potiantur: cuius rei nō vnum aut alterum tātum, sed infinita penè exempla Diuina iustitia edidit; quorum vt numerus, ita neque occultum iudicium nobis satis cognitum, & exploratum est. Nam huiusmodi insignium suppliciorum causæ, sicut nos latent, ita certe in Dei rationario sunt. Deus enim, quæ maiora sunt hominum opinione facit; ac nihil eorū ignorat, quæ ab hominibus geruntur. Neque vero euertit semper Deus regnum cum rege impio; Nam vno deiecto alium interdum erigit, columnæ instar, qui pondus populi sustineat: sicque populū tyrannide liberum alio benigniori Principe recreat, & tuetur. Aliquando etiam quosdam ex humili fortuna sublatos ad Imperium euehit, quorum opera de Tyrannorum inhumanitate pœnas sumit; & hos statim victorijs, & Imperio insolescentes similiter perdit. *e* Ipse denique vel ad suæ iustitiæ, & prouidētiæ, vel ad potestatis documentum, transfert Regna atque constituit.

e Dei esse, Regna conferre, auferre, trāsferre, mutare, præfinire, & circumscribere, vt qui supremus Rex sit, cuius loco veluti Proreges sunt homines, luculenter ostenditur peculiari digressione a nu. 9. vsque ad 15.

Non quod male velit hominibus Deus, neque quod ostentare velit. Potentiam, aut quod Tyrannidē exerceat, sed quod iustus sit, & humanorū scelerum cognitor, & vindex, tam grauia edit in Tyrannos supplicia; ex quibus mortales intelligant illum prospicere, atq. curare, quæ in terris aguntur; atq. illorum fuisse nefaria studia, quos ipse supplicio grauissimo afficit, atque traducit: tum vt cæteri aliorum exemplo sapiant; tum vt ipse improbus castigatione eruditus sua ipse opera digno iudicio æstimare valeat. Cum igitur grauissimo supplicio tenebris impiorum splendore obruit, & in mœrorem conuertit, mirum est quantum illorum impietas, quæ diu latuerat, in lucem hominumque cōspectū proferatur. Enimvero quasi exacta nocte, & affulgente iam cognitionis, & verioris iudicij luce, apparebit tandem, quam nefarij fuerint impiorum conatus, & quam digni vt confringantur; & ab ijs, qui fuerant Tyrannorum subditi, nunc vice versa comprimantur, & conculcentur.

Sed ne quis Diuinæ iustitiæ vim eneruare contendat, quasi Deus non tam studio æquitatis, & odio iniquitatis, quam alio quopiam effectu incitatus euerterit Tyrannos, illud certe persuasum tibi uelim, sola improbos impietatis causa accersitos, damnatosque esse; & tantum quod improbi fuerint, Deum quasi complosisse manibus atque cum plausu, acclamatione, & stupore vniuersorum mortalium; illos cunctis ridendos, spectandosque proposuisse, non in angulis, sed in locis celeberrimis: atque cum in celebri hominum frequentia illorum splendorem extinguit, alios profecto in eorum locum statuit, quos ingenti lumine felicitatis complet, ante omnium oculos.

Verum enim vero non ignorantiæ, sed nequitiæ atq. sceleris fuit, quod Principes isti, summique viri peccauerint: sponte enim a Diuina lege defecerunt. Diuina igitur æquitas non solum peccatum, sed peccati grauitatem, & circunstantias omnes expendit, atque suo supplicio afficit. Hi sane sunt, qui nunquam se Diuinæ legi erudiendos, & informandos tradiderunt, ac perinde sane vixerunt, ac si de Diuina lege nihil vnquam percepissent.

Cum enim Deus Optimus beneficentiæ, & misericordiæ legem erga pauperes præscribat potentioribus, virisque principibus, hanc potissimum legem contempsere Tyranni, vt qui neque boni, neque vtiles suis popularibus, sed exitiosi omnino extiterint, vt coegerint miseros opis, & auxilij causa Deum iudicem inclamare Atque adeo ijdem mer Tyranni, qui per vim, & sæuitiam gemitus, & clamores pauperibus extorquent, ipsi sunt qui clamorē ad Deum perferunt. Frequenter namq. ipsi pauperes ita cōprimuntur, vt uoce quasi strāgulata ne hiscere quidem coram Tyranno audeāt. Dissimulat interdum Deus se audire; sed tamen ostendet repetita de improbis uindicta, erepta q. auarissimis hominibus prēda. Illud etiam Diuinæ prouidentiæ, atque iustitię opus est, vt seditione populari aduersus Tyrannos excitata. Reipublicæ tranquillitas subsequi soleat; aliquādo uero pacifice agit Tyrannus ipse, ac nemo illum propter nefaria scelera condemnandum, & de medio tollēdum censet: vtrumque Deo prouidente, qui pacis, & belli auctor est. Nam si Deus, quasi absconditio aut auerso vultu dissimulet se videre, nemo profecto erit, qui in Regum, Principumq uitam, & mores, quamuis corruptissimos, inspiciat, atque inquirat. Sed quidem quamuis interdum dissimulet se uidere Deus; sed tamen palpebræ eius cōtemplantur gentes, Respublicasque uniuersas, atque adeo singulorum hominum actiones. Denique ea quæ ad pacem, & tranquillitatem, uel ad perturbationem, seditionemque Rerum publicarum pertinent. Diuinæ Prouidentiæ effecta sunt, siue rerum potiātur Tyranni, & perturbatores, siue pacis uindices, & conseruatores. Nisi enim Deus benigne respiciat, non deerunt Regni hostes, qui multitudinē inique premant miseranda seruitute; cum nemo profecto aspicere poterit quod lætum iucundumque sit, ubique ante omnium oculos tristissima re-

24 Conteret multos innumerabiles: & stare faciet alios pro eis.

25 Nouit enim opera eorum: & idcirco inducet noctem, & conterentur.

26 Quasi impios percussit eos in loco videntium.

27 Qui quasi de industria recesserunt ab eo: & omnes vias eius intelligere noluerunt.

28 Vt peruenire facerent ad eum clamorem egeni, & audiret vocem pauperum.

29 Ipso enim concedente pacem, quis est, qui condemnet?

rum obseruante imagine. Sed si subito propitium se præbeat numē, Tyrannumque prosternat, interitu illius miseris uitæ melioris noua spes, noua lætitia. Deus enim est, qui impiorum seditioni silentium imperat pacatissimum. contra cuius uoluntatem quis tumultuabitur, aut quis indignis aduersus pauperes modis aget? Quod si idem, quasi absens esset, suam opem subtrahat, quis erit qui præsentiam numinis reuereatur: aut quis Deum omnia contemplantem timebit; quisve prouisor erit rerum humanarum? Hæc, quæ dixi, auditores, tum de incolumitate, calamitateve Regni, aut Reipublicæ uniuersæ, tum de singulorum hominum statu, & conditione, intelligenda velim: hæc enim non sunt fati, non casus, & fortunæ, sed Prouidentiæ, sed supremæ iustitiæ effecta, consilia, & actiones.

30 Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.

Cuius quoque est, vt aliquando permittatur dominatus, & imperium improbo, & corruptissimo Principi, qui ficta quadam humanitatis specie, & ementito sanctitatis splendore ad honores supremos obrepat errore quodā populi, cuius Deus peccata Tyranni alicuius disciplina coercere velit. Interim improbi alicuius principatus existet suis ciuibus errandi occasio, existimantibus, aut illum impium non esse, cum regnet; aut quod ille proponit populo, sanctum, & legitimum esse. Sic quæ eueniunt mala siue genti uniuersę, siue hominibus singulis, duabus de causis euenire solent: aut propter Principem impium, aut propter peccata populi; aut cum animaduersione, & disciplina opus est. Tunc enim Diuina Prouidentia permittit, vt Rex declaretur, qui aspectu atque specie pietatem ementitur, & qui Principis officio mores humanissimos, & subditorū charitatem polliceatur; ac nihil minus opere ipso exhibeat.

31 Quia ergo loquutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo.

Ergo si meo consilio sapies, ò Iob, lubens te docebo, congruentissimam orandi formulam, atque Diuinæ te Prouidentiæ subijciendi. Videlicet primo agnoscendo supremā numinis potestatem cum bonitate coniunctam; qui potest leuare, & remittere peccata, & nō delinquere hominem, alioquin morte dignissimum. Ergo par est, vt Deo sic dicas; Quamuis nesciam me peccasse, atque quidpiam ignorans deliqui, tu me docebis. Cum Deo uidelicet sic agitur, cuius est peccata, & pęnam condonare, & pacem concedere, aut e contrario bellum immittere, & terram uastare ad scelerum uindictam. neq. uero

32 Si erraui, tu doce me: si iniquitatem loquutus sum, vltra non addam.

mirum erit, si ego, qui de Diuinis rebus, ac de arcanis illius Sapientiæ, & Prouidentiæ loquutus sum, aliquando errauerim: ideo te non prohibeo, quin me errantem admoneas, immo suppliciter peto, ut erratum homini condones; & si quid nosti melius, ostendas; Nam te meliora docentem minime interpellabo; liberam omnem dicendi, & respondendi facultatem, atque optionem tibi relinquo. Neq. enim

33 Numquid a te Deus expetit causam, quia displicuit tibi?

quia ipse dicendo sim Dei causam complexus, idcirco te urgere uolo quasi seuerissimus exactor, neque opprimam negata respondendi facultate quasi ablato pignore, & facultate soluendi: imò potius an habeas aliquid reprehendendum uidere cupio; ac si quid contra ius, & æquum feci, obmutescam: sin minus nihil tuam offensionem veritus, vera dixi, permanebo in mea sententia, & quæ præterea dicenda habeo, proculdubio audies.

Tu enim cœpisti loqui, & nō ego. Quod si quid nosti melius loquere.

Nunquid cōsentaneum ducis, ut a te egrediatur præuaricatio, ob quam reddat tibi Deus malum, & post ingentes cruciatus te tādem morte consumat? Tu enim ipse tua oratione sic commeritus es, sic etiam petijsti, longioris vitæ iam pertæsus. In quo nihil est quod me reprehendas; vera enim loquor. Quod si erraui, pęnam a me repetet Deus, non a te. Nunquid enim meorum uerborum est tibi pęna persoluenda? Ne igitur admonere omittas; tuum enim est dijudicare,

34 Viri intelligentes loquātur mihi: & vir sapiens audiat me.

mea ne oratio tibi displicuerit; quam etiam si cum nausea, & tædio audieris, at sine nausea, & fastidio debes admonere. Neq. integrum tibi erit disputationem detrectare, cum tu illam institueris. Sic ergo tamen a te experto corrigi, & mihi reddi verborum meorum vices, vt a Deo increpando, & ab illius æquitate, & Prouidentia vel criminanda, vel corrigēda omnino abstineas: tuum enim de me iudicium ego requiro. Deus non iīē, non enim ille a te dijudicari expetit, quare mecum tibi, nō cū Deo disceptandum est. Tua itaq. est vel probandi, vel refellendi optio; tu enim cœpisti, & primas dicendi partes elegisti, nos enim nunquam te lacessiuimus.

35 Iob autem stulte loquutus est; & verba illius non sonant disciplinam.

. Sed quid, inquam, verum de rebus iudicium a Iobo requiro? quid meam orationem probare cupio homini stulto, & indisciplinato? quid ille sine vlla bona arte, sine ingenio, sine literis respondere poterit, quam quod hactenus impudenter, & temere dixit? Viros ego (cuiusmodi vos estis auditores) rerum expertos, scientesque requiro, quibus meam sententiam facile probabo; nemo quippe sana erit mente, qui mecum non sentiat: nemo vlterius disputantem libenter non audiat.

36 Pater mi, probetur Iob vsque ad finem: ne desinas ab homine iniquitatis.

Sed cum nihil mea oratione perficiam, neque possim in bonam partem restituere hominem perditi sensus, & obstinati animi: atque adeo neque Deus ipse iratus inflictis in illum plagis ad sanitatem reuocarit, illud mihi tantum reliquum est, vt qui tuam, Pater sanctissime, tuorumque filiorum causam tueri institui, tuus ego nimirum filius, & tui honoris amplificādi zelo inflammatus, te orem atque obtester, vt Iobum qui paterna tua indulgentia, & benignitate indi-

te indignum se præstat, paterna potius seueritate exerceas, nihil de supplicio remittens, quamdiu in suo scelere, & errore perstiterit: tandiu excrucies, quoad exemplum futurum sit improbis hominibus, vt ab impietate, & Blasphemia aliquando deterreantur; & vel dolore ipso, & pœna te rerum omnium Creatorem, atque prouisorem colant, & vereantur. Ergo sic examinetur Iob, iustus ne sit an impius, vt vel omnino expurgetur, & emundetur tribulationis igne, vel ementitus sanctitatis splendor fumet tandem, & euanescat: sic ijs, qui Iobi sententiam sequuti fuerint, respondebimus eaemplo, & supplicio. Verum enim vero nisi Iobi blasphemiam diuturna atque grauissima plaga coercere velis, non deerit quispiam, qui scelus suum plausu, & insolentia inter nos efferat, ac verbis cum Deo litigare audeat.

37 Qui addit super peccata blasphemiam: inter nos interim constringatur: & tunc ad iudicium prouocat sermonibus suis Deum.

Præterquam quod Iob ad reliqua vitæ superioris scelera, hypocrisim, auaritiam, prauas de diuinis opiniones, accumulet in dies noua peccata, blasphemiam, diuinorum contemptum, & diuinæ prouidentiæ, & iustitiæ criminationem; ac verberibus quidem nihilo melior effectus, vt suam iustitiam defendat, Deo adimit. Nos interim, quod nostrum est, insignem hominis stultitiam refellemus, explodemus, exsibilabimus: ne illius sceleris, & blasphemiæ participes nostro silentio videamur; aut ne ipse plaudat manibus, & canat de nobis triumphum, sibi quasi in excellentibus meritum applaudens. Pulsemus igitur, & exagitemus hominem, ne impune audeat ad diuinum iudicium prouocare. Quod si illum nos in arctum concluserimus, fiet tandem, vt diuinum iudicium, quod strictius, & seuerius est, reformidet. Sic profecto nostra correptione impeditus, iam coram nobis, & coram Deo obmutescet.

CAPVT

CAPVT XXXV.

Argumentum Capitis.

Totamque instaurat orationem contra Iobi, & illius constantiam in sua innocentia tuenda, ostendit Eliu, quamuis Deo neque noceat, neque prosit mortalium siue impietas, siue pietas, Deum, tamen pro suo munere integre, & incorrupte iudicaturum omnia.

I. Igitur Eliu, hæc rursum loquutus est.

1 *Verbum* respondendi. *Nouum exordium. Arrogantium ingenium.*
2 *Sententiæ paraphrasis.*
3 *Multiplex acceptio* æquitatis, *atque* iudicij. *Mentis, et conscientia est suum tribunal. Explicatur Isaias, & Ezechiel.*
4 *An Eliu per mendacium calumniatur Iob. Accusatorum ingenium.*
5 *Præpositio* a, *vel* ab, *seruiens comparatiuis. Vulgati defensio. Explicatur Ezechiel, Matthæus, Lucas.*

1 LXX. *Respondere pro loqui.*

QVod in Hebræo est, respondit, similiter. & in Septuaginta, recte Interpres vertit, loquutus est. Nam hoc loco respondere, est simpliciter loqui. Quamquam alij Latini existimeut expectasse Eliu, an aliquid responderet Iob; ei vero tacenti, quasi respondisse acri alia, & vehementi oratione, & interrogatione.

Gregor. Videtur autem denuo exordiri; vbi enim multiplex causa est, multiplex etiam procemium locum habet, vt superius obseruauimus. Gregor. tamen ad loquentiam, & insolentiam Eliu hoc potius referendum existimat, [Omnes, inquit, qui multa loquitur, in loquutione sua semper incipere studet: quatenus suspensos auditores faciat, quasi nouum aliquid audire expectantes, vt immensa loquacitas, per subiuncta semper initia continuetur.]

II. Nunquid æqua tibi videtur tua cogitatio, vt diceres, Iustior sum Deo?

III. Dixisti enim: Non tibi placet, quod rectum est, &c.

2 *Sententiæ paraphrasis.* STulte, inquit, quæ ac impie aberrasti, ô Iob, tibi iustitiam, & æquitatem, Deo iniustitiam, & iniquitatem impudenter attribuens; iustiorem enim te Deo in corruptissimo Iudice asserere non es veritus; quasi minime perpensis mortalium meritis præmia ille, aut supplicia in mortales dispenset, sæua quadam, neque non cæca dominatione, & potestate, vt neque lege, neque ratione; non beneuolentia, & studio, erga sanctitatem; non odio, & indignatione erga improbitatem, sed temerario quodam voluntatis impetu agatur: & minime curet hominum actiones, aut merita, ex quibus nihil nocumenti, aut emolumenti potest accipere.

3 *Aequitatis, & iudicij varia interpretatio.* Numquid æqua, &c. Aberrasti sine ratione, & iudicio, dum id cogitasti, & protulisti. Septuag. iuxta Hebræû, Quare hoc existimasti in iudicio? Græci ad iudicium Diuinum referunt, dupliciter: primo, [Quam animo de Diuinis iudicijs subiuisti opinionem? Secundo; Quid tibi venit in mentem, cum Deû iudicem poposcisti?] Alij de iudicio, quo Deus Iobum affligebat. Sed perquam aliene. *Vatabl.* Vatablus, Iudicium, pro iustitia; An, inquit, hoc *Oforius.* iustum esse putas, quod dixeris? &c. Algarbiēsis. [Num id confidis fore, vt si cum Deo litigaueris, superior ex iu- *Simplicior Iudicij acceptio.* dicio discedas? Sed profecto iudicium ego accipio pro mentis recta ratione, & legitima ratiocinatione, quod familiariter diceremus; *Que es possible, que tal ayas pensado en todo tu iuyzio?* Nam recta ratio, & debitus modus rei cuiusque iuxta rationis præscriptum solet vocari iudicium. Isa. 28. 26. vbi de Agricola sermo est, qui docetur a Deo rectam rationem, modum, & ordinem arandi, dicitur; [Erudiet eum in suo iudicio, Deus suus docebit illum.] Et Ezechias 34. 16. Pascam illos in iudicio. Septuaginta, Cum iudicio. debito ordine, vt par est, & decet. *LXX.* Ergo quod sine iudicio fit, aut cogitatur, cum lege rectæ rationis, & sanæ mentis non quadrat. Tum etiam quoniam iudicium, & ius cum rectitudine, & recta lege rationis coniunctû est, ideo iudicium, pro recto, & æquo, & quoniam humana mens habet suum tribunal, in quo de rebus iudicat, & habet etiam conscientia suâ legem *Mens, & conscientia humana habens suum tribunal, et iudicium.* insitam, ad cuius præscriptum iudicare debet; ideo cogitationibus humanis tribuitur iudicium, & vt elegãter illustrauit Latinus Interpres, æquitas, aut iniquitas. Quare cum vere, recteq. iudicat mens, æquû iudicium proferre dr̃, cum falso, iniquum; & a superiori iudice, vel confirmatur, dicête; Recte iudicasti. vel reprobatur, obiurgante; [Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?]

Vt diceres. In Hebræo, & Græco. Qua dixisti. Iustior *Luc. 7. 46.* sum Deo. Septuag. comparationem hanc abstulerunt: *Luc. 5. 22.* quare simpliciori oratione vtuntur; Iustus sum ante conspectum Domini. quod non semel, sed sæpe asserit Iob. 4 LXX. Propterea appellat ad Dei iudicium, quod confidit se, suamque iustitiam iusto, & incorrupto iudici facile probari posse. Atque hoc ipsum temeritatis damnatur ab Eliu, contendente, omnem humanam iustitiam obscurari coram diuinæ sanctitatis splendore, vt initio c. 22. vers. 2. explicuimus. Sed vbi nam Iob dixit se iustiorê Deo? nusquam vt apparet: sic censent Gregorius, Philippus, & plerique Latini: quare existimant mentitû Eliu, dum hoc mendacium impingit Iobo. [Arrogantes viri (in- *An Eliu per mêdacium calûniatur Iobum.* quit Gregorius) habere hoc proprium solent, vt dum in nimia inuectione prodeunt, etiã inuehendo mentiantur: & cum non possunt reprehendere iuste, quæ sunt, reprehendunt mentiendo, quæ non sunt.] Adde etiam id *Gregor. Philippus.* semper motis esse accusatoribus, vt dubia pro certis, coniecturas pro re ipsa; verisimile signum pro necessario afferant contra eum. Potuit itaque Eliu ex eo, quod Iob asseruit se iustum coram Deo imponere, quod dixerit, se iustiorem, quo respexisse videtur Philippus; [Eliu *Accusat rê integrã ad, & calumnia.* (inquit) sensum Iobi inuidiose verbis suis exaggerat.] Sed D. Thomas, quem sequitur Dionysius, argutû aliquid meditatur: existimat enim asserere Eliu dixisse Io- *Philipp. D. Thom. Dionys.* bum non quidem expressis verbis, se iustiorem Deo, sed virtute, cum dixit, Non tibi placet, quod rectû est. Quare non ait sic dixisse, sed sic cogitasse; & ex ea cogitatione verba sequentia profecta fuisse. Sed quidem hoc non est solidum cum in Hebræo, & Græco habeatur, dixisti. *Caietan.* Tandem Caietanus contendit, neque comparationem illam dictam a Iobo, neque illi impositam ab Eliu. Quare præpositionem illam *Mem*, quæ subest in Hebræo. & potest verti, præ, vel, a, nunc reddendam esse, a, vel ab, in hunc sensum: Iustus sum a Deo, vel iustificabor a Deo, vel iustificabo causam meam apud Deum.

Ego vero existimo, optime reddidisse Vulgatum, & 5 præpositionem illam Hebræam afferre comparationem; *Defensio, et elucidatio Vulgati.* atque adeo etiã si dicatur iustus a Deo, perinde valere, ac si dixisset, iustus præ Deo, vel, iustior Deo. sicut etiã Matth. 11. 16. & Luc. 7. 35. Dicitur Sapientia, idest, Chri- *Præpositio A, vel Ab, seruiens comparationi.* stus, vel Euangelica doctrina, aut diuina lex, iustificata; idest, iustior declarata, & habita a filijs suis. idest, præ Pharisæis, & Scribis; qui cum se filios profiterentur, Euangelio tamen, & diuinæ legi repugnabãt. Luc. 18. 14. Descendit hic iustificatus ab illo. i. præ illo; Publicanus iustior effectus, & habitus Pharisæo. Nã illud ab, eadem ratione, qua denotat personam agentem, denotat etiam comparationem. Qui enim iustificat alium suo facto, vel confessione, prædicat iustitiam alterius præ sua; sicut qui condênat, prædicat scelus alterius, vt elegãter ostêdit Origenes in Luc. 18. Sic leuiora peccata dicuntur iustificari a nefarijs sceleribus. Ezech. 16. 51. Et peccatores minus improbi dicuntur condemnare sceleratissimos. Matth. 12. 41. 42. Ergo Iob non semel dixit, se iustiorem Deo, duplici sensu. Primo, quod si Deus illum propter *Elucidatio mêtis, et sententia Iob.* peccata puniendum ducit, vt existimant amici, facile suam ipse iustitiam probabit aduersus Dei iudicium, & iniquam esse suam condemnationem, suppliciumque ostendet. Secundo, ex sententia etiam Eliu quod qui se iustum, & sanctum esse tam constanter defendit, itaque grauiter de suis supplicijs cum Deo côqueritur, videtur Deum notasse rei alicuius, quæ sibi displicet, vtpote sancto, & iusto; Deum igitur non ex omni parte sanctû, & incorruptû. Hæc ni fallor est simplex, & facilis nodi huius solutio. Videnda omnino sunt quæ diximus c. 32. vers. 5.

Dixisti

III. Dixiſti enim, Non tibi placet, quod rectum eſt: vel quid tibi proderit, ſi ego peccauero.

1 *Particula aſſeuerantis.* Iucundum *pro vtili.* Placere *pro* prodeſſe.
2 *Enalage perſonæ. Prima, & ſecunda pro tertia, tertia pro ſecunda. Varia lectio. Dubitationis ſolutio.*
3 *Enalage. Iobi ſententia ſenſus.*
4 *Artificium, & tumor Orationis Eliu.*

1 RVrſus, inquit dicere non es veritus, nihil damni vtilitatiſve ex peccato, vel ex pietate percipi poſſe. Particula, enim, recte reſpondet originali, Dixiſti ſane, vel, quoniam dixiſti. Vtrumque aſſeuerationem affert. *Auguſt.* S. Auguſtin. per disiunctionem, Aut dices; &c. quod minus quadrat. Non tibi placet, in Hebræo proprie. Quid *Iucundum pro vtili.* בכן proderit. aut, quid commodabit? ſed ſenſus idem: Nam quæ placent, commoda, & vtilia ſunt. Rurſus illud, quod rectum eſt, addidit Vulgatus, vt ſententiam illuminaret, & ſecundæ parti, quæ de peccato agit, ex oppoſito reſponderet.

2 Sed hoc loco oritur dubitatio, illud, tibi, ad quam perſonam referatur. *Vatablus. Olearius.* Nam Vatablus cenſet eſſe [Enalagen perſonæ, tibi, pro mihi] Idem ſequitur Algarbienſis. Et *Enalage perſona.* quidem familiare eſt, vt alteri dicere videamur, quod nobis ipſis dicere, & conuenire volumus; Et e contrario aliquid de nobis dicamus, quod omnibus dictum volumus. Vt illud Matth 18. 21. [Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei?] Id eſt, quoties peccanti dimittere quis debet? *Prima, & ſecunda perſona.* vbi prima perſona pro tertia rurſus ſecunda pro tertia, Exod. 10 2. [Et narres in auribus filij, & nepotum tuorum, &c.] id eſt, vt omnes enarrent filijs, & nepotibus ſuis. Tertia autem perſona pro ſecunda occurret nobis inferius, verſic. 15 Denique apud noſtrates frequentiſſimum eſt, vt ſecunda perſona pro prima accipiatur, quod plenum eſt affectu; vt illud Poetæ;

Virg. Eclog. 1. *Inſere nunc Melibæe piros pone ordine vites.*

Quaſi dicat, Inſeram ego? minime id quidem ita nunc ſecum ipſe colloquatur Iob: Quid tibi, o Iob, proderit, quidve placere debeat, quod rectum eſt, ex quo nihil capies vtilitatis? *Varia lectio.* Et confirmari hæc interpretatio poterit ex ſecunda parte ſequente, vbi cum Vulgatus iterum repetit Quid tibi proderit? in Hebræo dicitur per primã perſonam; [Quid proficiam ex peccato?] quo etiam modo *Nicetas.* auctor Catenæ; [Quid faciam cum peccauero?] *Auguſt.* Auguſtinus; [Quid faciam, ſi peccaui?] *Dubitationis ſolutio.* Sed quamuis non multum interſit hoc vel illo modo accipias; illud videtur ſimplex, & germanum, quod videtur etiam Vulgatus voluiſſe, vt hæc dicantur ad Deum Nam & ſimilem ſententiam attribuit Eliu ipſi Iob ſupra c. 34. verſ. 9. [Non placebit vir Deo, &c.] Qui locus omnino adeundus eſt.

3 Vel quid tibi proderit?] In originali eſt prima perſona, vt iam diximus, [Quid profitiam a peccato meo?] id eſt, quid lucrabor ſi a peccato recedam, cum innocentem, & impium pariter Deus conſumat; & cum me etiam nitidum, & fulgentem manibus, Deus ſuppliciorum ſordibus intingat? huiuſmodi enim ſententias protulit Iob, c. 9. verſic. 16. 17 20. 22. & c. 10. 14. 15. Sed quidem Vulgatus nunc iterum voluit eſſe Enalagen perſonæ primæ pro ſecunda; mihi, pro tibi, vt eadem eſſet ſententia, quę ſupra, c. 7. 20 [Quid faciam tibi.] quaſi dixiſſe videatur Iob, Deum vtilitate tantum curare hominum res; & illas negligere, quæ ſibi inutiles exiſtant.

IV. Itaque reſpondebo ſermonibus tuis, & amicis tuis tecum.

QVod hęc peculiaris Iobi aſſertio videtur ab amicis pręætermiſſa ſine peculiari repugnatione, quaſi ignorantibus, aut conſentientibus cum Iobo, propo-
4 *Artificium & tumor Eliu.* nit ſe etiam amicis reſponſurum; quare non ſolum Iobo ſed etiam amicis ſuccenſet. *LXX.* Neſcio an lectio Septuaginta, aliquid contemptus contineat; [Ego tibi dabo reſponſionem, & illis tribus amicis tuis] *Nicetas.* Nicetas; [Iobum cum amicis ideo coniungit, propterea quod iam victi eidem aſſentiebantur.] Amplam vero, atque magnificam reſponſionem pręæbet non quidem vtrique aſſertioni, ſed ſecundę; nam priorem ſatis, ſuperque impugnatam exiſtimat pręcedente capite.

V. Suſpice cęlum, & intuere, & contemplare æthera, quod altior te ſit.

1 *Sententię Eliu Iobo male applicata.*
2 *Varia explicandi ratio probata Latinorum.*
3 Suſpicere, intueri, contemplari, *quo differant.* Contemplatio *aucupum. Alluſio illuſtratur David.*
4 Aether *quid apud ſacros, & Profanos.*
5 *Germana ſententia collecta. Eliu renunciatus ab errore.*

1 COntendit Eliu hac oratione diuinam prouidentiam non eſſe metiendam vtilitate aliqua captata ex rebus humanis: id quod efficaciter probat Eliu, ſed nihil contra Iob. Fortes, inquit Gregorius, [ſunt quidem ſententiæ, ſed beatæ Iobi perſonæ non congruunt.] *Gregor.* Nã Iob quaſi ex conditione ad Deum loquitur; Nõ aliter me excrucias, quam ſi ex meis cruciatibus voluptas tibi aliqua vel vtilitas accreſceret. Tum etiam, quoniam amici frequenter illi pollicebantur huius vitæ præmia, aſſerit pietatem non expectare caduca bona, cum ſæpe ærumnis, & calamitatibus illam accipiat Deus. Tanto itaque, vt Gregorius ait, [Iobum increpationis huius tela non feriunt, quanto contra eum multa mittuntur.]

2 Suſpice cælum. Ex diuina celſitate, & diuinæ ſedis ſublimitate conatur oſtendere, nihil vel ex noſtris bonis, *Varia explicandi ratio.* vel ex noſtris malis poſſe ad Deum pertingere. Sed huius argumenti explicandi non vna ratio eſt: Nam poteſt eſſe argumentum a minori Si cælum, quod altiſſimum ſit, nihil a nobis, & ab inferiori mundo accipere poteſt, quanto minus Deus, cuius ſedes celſiſſima, cælum eſt? Sic fere Latini, Gregorius, Diuus Thomas, poſt hos alij. *Gregor. D. Thom.* Græci uero Chryſoſtomus, Olympiodorus, potius referunt ad *Chryſoſt.* difficultatem cognoſcendi; Vide, inquit Olympiodorus, *Olympiod.* [aduerſus quem defenſionem compararis. nempe aduerſus eum, qui te tanto eſt ſuperior.] Placent Latini, pro quibus etiam faciunt ſequentes ſententiæ.

3 Suſpice, & intuere. Solent ea verba non raro coniungi; *Duo verba eiuſdem ſignificationis ſed cum augmento, & diſcrimine.* & primum affert intentionem quandam circumſpiciendi, & diligenter obſeruandi, & ſcrutandi, quæ, qualiſue ſit res. Secundum vero ſimplicius, & poſterius eſt, videlicet rem circumſpiciendo, & obſeruando inueniam, videre, & intueri forte contemnendo, aut uero admirando, & uenerando. Sic iunguntur 1. Reg. 17. 42. [Cum inſpexiſſet Philiſtæus, & uidiſſet eum. Septuaginta. Vidit Goliath Dauid, & contempſit eum. נבט 4 Reg. 3. 14. Si non vultum Ioſaphat erubeſcerem, non attendiſſem quidem ראה te (videas attentam, & diligentem obſeruationem. Septuaginta; Si reſpexiſſem ad te?) nec reſpexiſſem. *LXX.* Septuaginta Vidiſſem) Pſalm. 21. 18. Ipſi vero conſiderauerunt, & inſpexerunt me. Thren. 1. 12. Attendite, & videte; Et Iſa. 42. 18. Cæci intuemini ad uidendum. *LXX.* Septuaginta ſicut in loco noſtro; ſuſpicite, ut uideatis.] id eſt, adhibere curam, ut uidere poſſitis Euangelij lumẽ. Nam Phariſęi plane contemnebant lucem oblatam a Chriſto. Sic ait Eliu; Erige oculos mentemque, ut uidere poſſis in cęlum. Vt enim Origenes ait, [In cęlum non ſuſpicit is, *Origen.* qui cęlum tantum aſpexerit.]

Et contemplare. Hoc etiam intuendi uerbum mentis *Contemplari aucupum & inſidiatorum.* attentionem, & conſiderationem affert, qualem ſolet habere aucupes, & inſidiatores. Ita Num. 13. 9. uertitur, cõſiderate; & hic, contemplari, non quidem ex aliquo edito loco quaſi ex ſpecula, ſed potius ex abdito, & infimo שור unde ab eadem radice dicti ſunt [inſidiantes, quaſi aucupes,] Ierem. 5. 26. Pſal. 5. 9. & 58. 12 & 91. 12. Et pulchra *Alluſio.* alluſione dixit Dauid Pſa 58. [Deus oſtendit mihi ſuper omnes inimicos meos,] quaſi diceret, Ipſi obſeruant me attentiſſime: ſed Deus pro me multo maiori attentione, & cura in illorum conatus, & conſilia intendit. Hieron. *Hieron.* [Deus oſtendit inſidiatores meos.] Ergo huiuſmodi attentiſſimum conſpectum cęleſtis regionis, atq; illius impaſſibilitatis, & incorruptionis pręcipit Iobo Eliu.

4 Aethera. Vox *Sahhak*, proprie ſignificat id, quod leuiſſimum, & tenuiſſimum eſt: quare nubes uertitur, Deuter. שחק 33. 26. Pſ. 88 7 & ſimiliter hoc loco Septuaginta; [Reſpice in nubes, quam altę ſint ante a te.] *Aether quid proprie.* Semel uertitur, aer, Pſ. 17. 12. non ſemel cęlum, Pſal 88 3 & infra Iob. 38. 37. *LXX.* Aether, uero hoc loco, & ſimiliter ubi Septuaginta dixerunt

Hieronym.

runt Ps. 17. 12. [Tenebrosa aqua in nubibus aeris.] Hieronym. dixit, [in nubibus Aetheris.] Ergo per Aethera, vel intelligitur quidquid in Aethera, & sublimi regione super nos eminet; quo etiam modo Latini Aethera accipiunt: vel quod cum re præsenti melius quadrat, Cęlum, & quæ in cęlo sunt; vt sit repetitio, & expositio præcedētis, atque hæc est Aetheris frequentior inter Latinos significatio, vt Apuleius definisse visus est; Aetheris; inquit; [appellatione, cælum ipsum, stellæque, omnisque syderea compago intelligitur.]

Apuleius. *Aether apud Latinos pro regione cælesti.*

5 Quod altior te sit.] Latini omnes de Deo accipiunt. Græci de nubibus. Hebræa item de Aethere. quod videtur cohærentius: nam sequente sententia fiet similitudinis argumentive applicatio ad Deum. sensus vtroque modo constat; Dei sedem celsissimam tuis operibus neque in deteriorem, neque illustriorem reddere poteris; quanto minus Creatorem ipsum, qui suis operibus infinitum eminet? Ex his verbis, ingentis cuiusdam erroris Philippus damnat Eliu, qui Deum, inquit, [corporaliter locis contineri arbitratur.] Sed in hominem prætubtilem non caderet tam crassus error; neque in illius sententiam recte intellectam: non enim alligat Deum cælo: sed potius extrahit, vt breui Paraphrasi exposuit Gregorius, [Ex ipsis creaturis intelliges, quas altiores te esse corporaliter vides, quantum a Diuinæ potentiæ sublimitate disiungeris.]

Varia interpretatio. Rationis, & argumenti collectio. Philipp.

Eliu vendicatus ab erroris calumnia.

Greger.

VI. Si peccaueris, quid ei nocebis? & si multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum?

VII. Porro si iuste egeris, &c.

1 Operari, *pro* nocere. Peccare, *quid proprie.* Iniquitas *cum Dei contemptu.*

2 Multiplicare *ad numerum, & magnitudinem.* Facere *in malum Timidiora, simul callidiora.*

3 *Quęstiuncula propositio.*

1 SI peccaueris, & a recto, & æquo aberraueris, [quid ei nocebis?] qua nam re illum lædes? Proprie, & eleganter Septuaginta. [Si peccasti quid ages?] aut quid operaberis? Nam verbum *Paghal*, non tam nocere, quam operari, & laborare significat. quasi dicat; Laborando, & adnitendo, quid tandem efficies, quo illum lædas? Detorsit sententiam aleni, & facili sensu Philippus, dum secundam partem accipere videtur pro conatu hominis repugnantis. & contradicentis Diuinæ vindictæ, [Si pro multitudine, inquit, peccatorum tuorum vlcisci in te voluerit, nunquid ei poteris contraire?] est enim expositio pręcedentis partis. Non solum vno aut altero peccato nihil diminuis de Diuina maiestate; & sempiterna illa beatitudine, sed neque si iniquitates tuę, præuaricationes, rebelliones, quæ cum Dei, & Diuinæ legis contemptu admittuntur, infinitæ sint, etiam si iniurius, & blasphemus existas, quod potius quadrat, quam quod D. Thomas, existimat ex Latina proprietate iniquitatis significari peccata contra proximum.

LXX. פעל *Operari in malum. Philipp.*

Iniquitas quid.

2 Multiplicatæ fuerint: numero, & magnitudine amplificatæ; est enim originalis vox, vt sępe monuimus, ad numerum, & molem communis. [Quid facies contra eum?] Verbum faciendi non solum sicut superius, laborem, & conatum affert, sed curam, artem, industriam, qua homo se comparat ad aliquid perficiendum, quasi dicat: Nō solum illum labore, & viribus non lædes: nihil enim vales: sed neque industria & arte vlla; non aperta vi, & impetu; sed neque callide, & maligne industria. Timidiora, & imbecilliora animalcula valent sępe dolo, & industria, & quod vi non possunt, astu perficiunt: at contra Deum non vires; non consilium, industriave.

רבב עשה *Facere, quid propr.*

Timidiora, quo callidiora animantia.

3 Saoe uero peccatum omne contra Deum est, & contra illius gloriam, dolorem illi affert; quod quia summæ illi beatitudini repugnare videtur, peculiari digressiuncula explicemus, an Deus aut peccato lędi, & violari; aut hominis pietate iuuari, proficere ratione aliqua possit.

Dubitationis propositio.

An Deo hominum peccata noceant?

Ad peccati grauitatem, ex qua Deus dolorem mærorem, iniuriam accipere videtur, Digreßio.

4 *Propositio aerum, quæ videntur probare Deum nostris peccatis lædi. Timoris materia quæ. Deus ex peccato hominis dolens. Illustratus Moyses.*

5 *Deus contristatus hominum sceleribus. Dolor, & tristitia quo differant. Corripi, quid. Illustratus Moyses, Sapiens, Isaias.*

6 *Pecca a tum Deo, tum peccatori amara. Explicatus Moyses.*

7 *Peccatum contra Dei ... Contemptus Dei. Illustrati Samuel, & Isaias.*

8 *Honor Deo impensus ab homine an sit Dei bonum. Deus amans suum honorem.*

9 *Superbia Deo ... Appetit spoliare Deum. Explicatus Isaias.*

10 *Quomodo peccatum appetat destruere Deum. Cur Deus videatur in nostris peccatis. Explicatus Ieremias.*

11 *Responsio obiectionum. An Deus vere amittat bonum ex nostro peccato.*

AGeergo, quæstiuncula locus iste examinetur: An Deo nocere possit ullum hominum peccatum? nam quamuis Deo nihil melius, at peccato nihil peius est, nihil Deo inimicius. Et quidem uideri posset peccatum nocere summo, atque infinito bono, si Deus illud timeat: at timere uidetur, nam illi dolorem, atque tristitiam affert. ut enim Philosophia docet, materia timoris dolor est: [Non enim (inquit Aristot.) cuncta timemus mala; sed quæcumque magnos dolores, uel corruptiones adducunt, & quæcumque ingentes uidentur habere uires corrumpendi, aut ita nocendi, ut nocumentum ad ingentem tendat dolorem.] At peccatum adferre Deo maximum dolorem constat, ex Genes. 6. 5. 6. [Videns quod multa malitia hominum esset in terra; & (ideo) tactus dolore cordis intrinsecus.] quod unico uerbo dicitur in Hebręo; [Indoluit in corde suo.] Est autem uerbum, *Ghatsab*, uehemēs, & significat quidem eiusmodi animi sensum, qui cum dolore, tristitia, cruciatu, & afflictione coniunctus est, quare uertitur a Vulgato contristari, siue moerere, Prouerb. 15. 13. Isa. 54. 6. & 1. Reg. 20. 34. & affligi, aut, laborare, Eccles. 10. 9. Isa. 63. 10. Genes. 5. 2. 9. Quod sine ingenti damno eius, qui męret, laborat, discruciatur, uidetur non posse fieri. Ergo in eo loco legi potest: [Videns, quod multa malitia hominum esset in terra, contristatus est, aut conturbatus.] quod uidetur respicere uim, & proprietatem, doloris; aiunt enim, dolorem afferre secum quandam perturbationem, & inquietudinem. Vide igitur quanta sit peccati acerbitas, & uirus. Vrgebimus eundem statim locum.

4 *Quæ videntur probare ex peccato lædi summum bonū. Timoris materia quæ. Arist. l. b. 2. Rhetor. c. 5.*

Deus ex nostris peccatis dolens. Pagnin.

Dolor in Hebræo est tristitia coniunctus. עצב

Pagnin.

Nunc rem hanc confirmo: nam iustitia quidem eo uidetur a dolore differre; ut eleganter explicuit D. Thom. quod dolor communiter referri soleat ad sensibilia, cum aliquod malum præsens apprehenditur sensu; at uero Tristitia ad ea mala referatur, quæ mens apprehendit, & auersatur; quare tristitia est dolor quidam nimium exaggeratus ex mentis cogitatione proueniens, qua malum aliquod coniunctum nobiscum ponderamus, cogitamus, auersamur. Quare sicut Greg. Nyssen. hanc Tristitię passionem aliquando uocauit Passionem tetricam, ita ego uocarem, [Tristitiam cogitationem tetricam.] Sic eo loco Gen. 6. semel, & iterum legūt Septuag. Pro [pœnituit, & doluit; Cogitauit Deus, & recogitauit.] quod quid aliud est, quam tristem cogitationem suscepisse, quasi propter bonum aliquod amissum, aut propter malū aliquod coniunctum, quod sibi ex hominum sceleribus prouenisset? quasi diceres; *peso se Dios triste, y pensatiuo.* Symmachus illam etiam tristitiæ proprietatē explicuit, Auersatus est. Quæ tristitia ex nostris peccatis nō semel dicitur in Scriptura, Isa. 63. 10. [Ipsi autem ad Iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt Spiritum sanctum eius, & conuersus est eis in inimicum.] Vbi ex uerbo illo dolendi, si proprie legas; [Contristauerunt spiritum sanctum eius.] Septuaginta, Exacerbauerunt. Quare etiam Ezechielis 16. 43. ubi nos habemus [probasti me in omnibus his.] Septua-

5 *Tristitia, quo differat a dolore. D. Tho. D. Th. 1. 2. q. 35. ar. 2. Tristitia quid. Nyssenus l. de anima et resurrectione. LXX.*

Symmach.

Tristitia ex nostris peccatis.

LXX.

Ptua-

LXX. ptuaginta legunt; [Contristabas me in omnibus his. vel, molestia afficiebas. Atq. adeo Paulus Eph. 4. 30. ait; [Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei.] Cũ quo facit id Sapientiæ 1. 5. vbi describitur Spiritus Sanctus præ tristitia, & molestia fugiens hominem peccatorem; [Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet fictum, & corripietur a superueniente iniquitate.] quod idẽ est, quod; contristatur a superueniente iniquitate; nam solet in Scriptura significari correptio, pro tristitia & e contrario, vt 3. Reg. 1. 6. Cum Dauid dissimulauit insolentiam Adoniæ, dicitur, [Nec corripuit eum pater suus] q; ex verbo illo superiori pprie legitur; [Nõ contristauit eũ pater suus. Sic igitur dicetur [Spiritus Sãctus corripi a superueniẽte iniquitate]

Corripi pro tristari.

6 Atque hæc est illa Amaritudo, qua Diuinus gustatus perfunditur ex nostris peccatis, Osee 14. 1. [Pereat Samaria quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.] de quo Scriptum est Deuter. 26. 18. [Ne forte sit inter vos radix germinans fel. & amaritudinem.] id est, homo, qui efficiat peccatum Diuino gustatui amarissimum. Quamquam enim Paraphrastes Hierosolymitanus ad ipsum peccatorem videatur referre, nam legit; [Peccatum assimilatur radici fixæ in terra, cuius caput quidem, vt mel est, finis autem eius amarus, vt absynthium mortiferum] tamen commodius est, vt ad ipsum Deum referatur, cui nostra peccata amarescunt. Hęc illa exacerbatio Diuini palati tam frequenter repetita; [Exacerbauit Dominum peccator.] Psal. 10. 4 Psal. 77. 40. & 41 & 56. & Psal. 105. 4 2. illa præterea exasperatio oris Domini, 1. Reg. 12. 14.

Peccata amara Deo.

Chaldæus.

Peccati aut certe ipsi peccato i amarescens.

7 Præterea quis neget honorem inter maxima, & pretiosissima alicuius bona numerandum? quanquam enim honor potius in honorante sit, quam in honorabili; at est quidem [Maximum bonorum externorum,] vt Philosophus docuit: Peccatis autem, atque sceleribus hominum multum lędi Diuinum honorẽ ipsa per se res clamat: contemnit enim peccator Deum. Hinc enim August. duas illas ciuitates distinxit, [Terrenã, quam fecit amor sui vsq. ad contemptum Dei; celestem vero amor Dei, vsque ad contemptum sui.] In illa fuerunt [Sapientes, qui cum potuissent cognoscere Deum, non sicut Deum glorificauerũt, aut gratias egerunt; sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum] Dolens itaque conqueritur Deus; [Filios enutriui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me.] qui contemptus ex peccato nascitur: na ex verbo originali proprie legitur; [Ipsi preuaricati sunt.] vel; peccarunt. nam *Pasaga*, est peccare cũ contemptu. Sicut etiam ab eadem radice dicitur Isai. 59. 13. [Peccare, & mentiri contra Dominum.] quasi dicat, Contemnere, & datam fidem violare; q cum contemptu sit. quod diceremus, *No hazer caso de el, ni de guardarle la palabra*: Quare omnis peccator, contemptor Dei dicitur; Sicut omnis pietatis, & religionis cultor, Dei quoq. cultor, & honorificator, 1. Reg. 2. [Quicumque honorificauerit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me erunt ignobiles.] & Ierem. 33. 8 [Propitius ero cunctis iniquitatib. eorũ, in quibus deliquerunt mihi, & spreuerũt me.]

Peccatum contra Dei honorem.

Arist. 4 Ethic. cap. 3.

Aug 14. de Ciuit. c. 28.

Peccator cõtẽnit D eũ.

Rom. 1. 19. 21.

Isai. 1. 2.

פשע

Peccatũ omne cum Dei contemptu.

8 Neque quidem peccatum esset iniuria Dei, nisi honor iste illi ab homine impensus, esset aliquod Dei bonum; neque ipse Deus odio haberet blasphemiam, & contemptum sui, ac deniq. peccata omnia, nisi quia amat suum bonum, id est, honorem suum, & gloriam, quam illi deferunt mortales. Hinc enim illa grauissima quærimonia; [Propter vos nomen meum blasphematur tota die,] Isai. 53. 5. & vbicumque de illius nomine honorificãdo; ac minime blasphemando sermo est. Quare & blasphemiã sui nominis, cum contemptu coniunxit apud Ezech 20. 27. [Blasphemauerunt me patres vestri, cum spreuissent me contẽnentes.] Et huc ẽt pertinet illa expostulatio Iere. 2. 5 [Quid inuenerunt in me patres vestri iniquitatis, quia elongauerũt a me.] cum enim, vt Philosophus dixit, [Cũ absq. honorabilibus bonis, adest aliquibus fortuna sæpe numero cõtẽnuntur;] ait Deus itaq. Si nõ propter bonorũ vbertatem, & copiã, quibus vos fortunaui; at propter bonitatem minime me cõtemnere, aut deserere debuissetis.

An honor impẽsus ab homine, sit Deo aliqḋ bonum.

Deus amãs honorem delatum ab homine.

Arist. 2. Rhet. c. 11.

Arist. 4. Ethi.

9 Atque hoc cum in alijs peccatis, tum vero in Superbia verissimũ videtur; Superbus enim, vt Bernardus ait, [nõ colit Deum, sed aduersus eũ extollitur, impius plane, & infidelis. Gloriam meam, Dominus ait, alteri nõ donabo; & superbus, Ego, inquit, mihi eã, licet non dederis, vsurpabo. Non enim placet ei Angelica distributio, dans gloriam Deo, pacẽ hominibus. Quid porro est Deũ superbis resistere,] nisi cum superbi ipsi Deo velint suum bonum auferre; Deum ex opposito pugnare, vt se suaque bona tueatur, vt vim vi quasi repellere videatur.

Superbia q̃ inimica Deo.

Bern. ser. 4 de Natali.

Isai. 48. 13

Luc. 2. 14.

Iacob 4. 8.

Tandem, quoniam tantum est peccati virus, vis tanta, vt non lædere tantum, verumetiam, quod in se est, Deum destruere appetat, & conetur; quod tanquam verissimum statuunt Sapientes Theologi in suis disputationibus. Atque verissime etiam describitur a Iob c. 15. vers. 26. [Cucurrit (impius) aduersus eum (Deum) erecto collo; & pingui ceruice armatus est. quasi cornibus velit Deum petere, atque prosternere; & de suo statu, deq. sua beatitudine deijcere. Verum enim vero cum Deus sit finis vltimus creaturæ rationalis, ac nisi ex illa summa beatitudine, beatitudinem participare non possit; qui alium sibi finem, quam Deum constituit, aliam quoque beatitudinem sibi comminiscitur, Deum esse; eum qui est, non vult. destruit ergo, quod in se est quo quidem nocentius, & inimicius Deo? 10

Peccatum appetens Deum destruere.

Vide D. Th. 1. 2. q. 21. art. 4. ad 1. & q. 47. ar. 1. ad 1. Vbi Caiet q. 71. art 6. dub. vlt. ad 2. et 1. p. q. 19 ar. 9 5. ad hoc.

Hæc nihilominus licet ita videantur habere, sed certe Theologice, & presse dixit Eliu: [Si peccaueris, quid ei nocebis? nã qui natura sua impassibilis est, nihil omnino quod in se est, accipere nocumenti potest. Ipsi certe peccatori peccatum suum nocet: proximo nocet. Quare cum omnino alicuius mali expers sit Deus, in nostris illis malis ridere dicitur, quod illum non tangant, tum etiam refundere in nos nostra ipsa mala, quod peccando nobis nos ipsi maxime noceamus. Sicut ait Ier 14. 16. [Effundam super eos malum suum.] Quare illa peccatorum diuisio, vt peccatum sit contra ipsummet peccatorem (nam qui fornicatur in corpus suum peccat) aut contra proximum, lęditur enim ab homine homo: aut in Deum, ita accipi debet, vt priora duo membra ad verum detrimentum, & damnum referantur, vltimum vero ad affectum peccatoris, & peccati naturam, non ad effectũ pertineat. non quidem quod omnis qui peccat, necessaria consequentia velit destruere Deum, & Deum non esse: sed quod ex re ipsa, & affectu peccatoris, si in effectum deueniret, consequeretur creaturam esse vltimum finem, Deum proinde non esse vltimum finem, neque Deum de quo actionum humanarum ad vltimum finem ordine dixit sapienter D. Thom. [Quod per actum hominis Deo nihil potest accrescere, vel deperire; sed tamen homo, quantum in se est, aliquid subtrahit Deo, vel ei exhibet, cum seruat, vel non seruat ordinẽ, quem Deus instituit.] Sed quod hæc ad scholarum subtilitates plurimum spectent, non amplius promouenda.

Med. 3 p. q 1. art. 2. vbi Suar t 2. disp 4.

Pelizanus de Satisf. Christo. 1 1.

Deum re ipsa nihil lædi posse.

Prou. 1. 29. Isai. 66. 3. Psal. 24. Psal. 36. 13 58. 9.

Cur Deus ridere dicatur in nostris peccatis.

1. Cor 6 18.

Peccati diuisio quomodo accipienda.

Quomodo dicatur peccator, velle destruere Deum.

D Tho. 1. 2. q 21. ar. 4. ad 1.

Illud tantum, quo obiectis satis fit, tantam esse acerbitatem, & grauitatem peccati, vt dicatur beatissimam illam Deitatem afficere nocumento, dolore, tristitia, opprobrio: quod quamuis re ipsa non faciat, quid magis exaggeratum? Sic igitur auersatur Deus peccatum, ac si peccato destrui posset. Sic ille se præbet inimicum, ac si paratas ab illo insidias timeret. Sic se tristem, & tetricum peccatori exhibet, ac si ex peccato magna tristitia, & acerbitate afficeretur. Sic denique iniuria, & opprobrio violari se conqueritur, ac si verum suum honorem, & veram sui nominis cum laude notitiam, quod verum bonum, quamuis extrinsecum est, amitteret: Cum tamen non omnino amittat: nam nõ permitteret ipse Deus peccatum, nisi ex permissione illius multum sibi honoris, & gloriæ ex alia parte accresceret, atque vel ad manifestationem patientiæ, & misericordiæ, vel iustitiæ, & seueritatis, plus eliceret ex peccato, quam in honore illo extrinseco amittere videtur. Propterea que summa illius beatitudo nulla re etiam extrinseca minui, nullo vero bono etiam extrinseco lædi potest ex ullo hominum scelere, aut iniuria. Sapienter ergo dixit Eliu, [Si peccaueris, quid ei nocebis?]

Responsio argumenti ex grauitate peccati.

An ex peccatis hominum verũ suum honorẽ amittat Deus.

VII. Porro si iuste egeris, quid donabis ei: aut quid de manu tua accipiet?

1 *Deus bonorum nostrorum minime indigens. Illustratus Paraphrasi Psal. 15.*

2 *Deus ad recipiendum manus angusta, ad largiendum amplissima. Longimane responsum. Illustratus Isaias.*

3 *Tua dona Deus e nostra manu accipit. Quid. & qua de causa Deo aliquid gratum, & acceptum. Explicatur Dauid, & Samuel.*

4 Manus, *apud sacros, & profanos pro spontaneo, & gratuito.*

Porro

1 *LXX.* Posito si iuste egeris. Esto ita sit, vt iustus sis, vt tu existimas. Sic videntur Septuag. accepisse. Quoniā igitur iustus es. Et sic ex verbo legi potest; si iustus es. quāquam & illum sensum efficere possunt Hebræa, Si te deinceps iustificaueris. Quid donabis? non ideo magno aliquo Deum beneficio adstringes. *Chrysost.* Chrysost. [Iustitia tua Deum nihil iuueris. Ne igitur tuam vendites iustitiam.] *Deus bonorū nostrorū non est indigens.* Nihil illius felicitati, & bonorum omniū affluentiæ denuo adijcies. Aut quid de manu tua id est, ex tuis bonis operibus, & pietatis exercitio. In hunc sensum vocat *Philipp.* Philippus id Ps. 15. 2. Bonorum meorum (operum) non eges quem sensum *Basil.* Basil. quoque, & *Theodor.* Theodor. docuerūt. [Humanæ iustitiæ non indiges Propter nostram vtilitatem hanc legem, vt benefaciamus constituit.] Atq. adeo *Hieronym.* Hierony. ait hunc Dauidis locum, ex libro Iob, mutuatum: Eaudem, inquit, lineam, & in Iob scriptā legimus; *Symmach.* Quid prodest, si tu simplicem facies viam tuā? Symmac. quoque eundem versiculum videtur per extenuationem accepisse; Bonorū meorum non indiges, ego tua potius pietate, & beneficentia indigeo. legit enim Bonum mihi non est sine te. *Athanas.* Athanas. vero nomine, bonorū, sacrificia intelligit, vt exponitur Ps. 49 Nunquid manducabo carnes taurorū, &c. q. d. Nihil tibi ex meis sacrificijs vtilitatis accedit. *Bona pars Ps. 15 paraphrasi illustrata.* Atque eodem modo nostrū illum locum de sacrificij accipiendum existimat D. Th. *D. Thom.* [Quid de manu tua accipiet: nimirū ille, cuius sunt omnes feræ syluarū, iumenta in montibus, & boues; qui cognoscit] optime vbi volatilia cæli nidulentur, atque vitam aquilæ in cælo ex sanctissima habet, si auibus vti vellet. Quidquid præterea pulchrum, & pingue agri proferunt, & tellus fundit, ac sustinet, in Diuinæ potentiæ & opulentiæ horreis continetur. Quare non ille indiget muneribus nostrarū manuum, non carnibus, auibus, placentis, & frugibus, ex quibus sacrificia offerebantur. Quare quod hoc loco ait Eliu, quid de tua manu accipiet? idem fere est, cum illo Ps. 49. 10. Non accipiam de domo tua vitulos, &c. Quasi dicat: Non opus est mihi accipere; non habeo accepta, & grata, neque oportet me ambire tua munera, & dona.

2 *Manus hominis angusta.* Ergo in singulis huius sententiæ verbis Emphasis est, & mirabile orationis incrementum: primo in voce illa manus: Nam cum hominis manus tam angusta, & stricta sit, vt vix pugillum rei tenuissimæ capere possit, nihil de illa poterit accipere Diuina manus, quæ longissima, latissima, & amplissima est, præsertim cum benefacere mortalibus statuit; *Deus ad percutiendum breuis brachij, ad benefaciendū longissimi.* aliquādo enim (quæ sua bonitas, & clementia est) vt̄ breuis, & angusti brachij, & pusillæ, breuisque manus, cum punit, & percutit; at ad benefaciendum longissimæ. Sicut scriptum est: [Ecce nō est ab- *Isa. 59. 1.* breuiata manus Domini, vt saluare nequeat.] id est, ad benefaciendum, & saluandum non habet manū contractam, aut decurtatam, sed longissimam, atque amplissimam. potius enim contrahere solet iustitiam, quam clementiam, & liberalitatem. *Plutarc. in Apoph. Re. 20.* Simili ergo modo dicere de illo possumus, ac de Artaxerxe illo Xerxis filio, cognomento Longimano, qui alteram manū habebat longiorem, dextram nimirū; *Longimani sapiens responsum.* cum enim vitio id illi verteretur, at ipse in bonum omen, atque regiam virtutem conuertebat, dicens, sibi tanquam optimo Principi naturā concessisse vt manum haberet ad largiendum amplissimam, atque longissimam: alteram vero nempe sinistrā ad accipiendum, & detrahendum breuissimam, & contractā. *Act 20. 35.* quippe & Rege dignius, & beatius est, dare quam accipere. Igitur de Deo, qui in benefaciendo Longimanus est, recte dixit Eliu. [Quid de manu hominis accipiet?]

3 *Quid Deo, & qua de causa acceptum.* Præterea illa accipiendi vox auget sententiam. nam quod Deus capit de manu nostra non tantū ideo est illi acceptum, quod manu nostra oblatum fuerit: sed quod primum de manu illius profectum fuerit ad manus nostras, deinde suam, & ipsius dona eidem tanquam nostra obtulerimus. *1. Par. 29. 11. 13. 14. 16.* Sicut dixit Dauid. 1 Paralipo. 29. [Tua est, Domine, magnificentia, & potentia, & gloria, atq. victoria; cuncta quæ in cælo sunt, & in terra, tua sunt, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Et rursus; Domine Deus noster, oīs hæc copia, quā parauimus, de manu *Deus sua ipsius dona è nostra manu accipit.* tua est.] Vult igitur Dauid sua munera accepta Deo esse non tam quod de manu sua accipiat illa Deus, quā quod de Diuina manu primū accepta & profecta fuerint: Aliter enim Deo dicere potuisset: Quid de manu mea accipies? Vt enim Apostolus dixit ad Romanos 11. 5. 5. 7. Quis prior dedit, & retribuetur illi? Propterea que idem Dauid gratitudinis ergo, post acceptam a Deo salutem ait, Ps. 115. 3. Quid retribuam Domino. quod proprie ex Hebræo legas; Quid redire faciam ad Dominum? quidquid enim ille muneris ad Deū mitteret, redibat profecto ad ipsum beneficij auctorem, vnde exierat; & retribuebat Dauid illi, qui primū tribuerat. Quid igitur ille

4 *Manus donum spontaneum, & gratuitum.* de manu nostra accipiet? Fallor, si non etiā manus mentio continet aliquid spontaneum, & gratuitum. quod enim in manu nostra est, & in libera potestate, sponte possumus aut largiri, aut retinere: & cum manu offerimus aliquid alicui, sponte offerimus. Sicut Deutero 16. to dicitur oblationem spontaneam manus tuæ offeres. *Sen. de Beat. vita c. 3. & ad Marciam. c. 9.* qua etiam dicendi Phrasi dicit Latinus, manu aliquid facere, quod est, sponte, vt Seneca aliquando dixit; [Morbos manu nostra facere.] Quid igitur, inquit Eliu, sponte, & gratuito illi dare possumus, cui nos, nostraque debemus omnia?

VIII. Homini, qui similis tui est, nocebit impietas tua: & filium hominis adiuuabit iustitia tua.

1 *Damnum ex praua imitatione. Sententia paraphrasis.*
2 *Tertius casus commodi, aut incommodi. Humanum esse erga proximum, Diuinum est. Cur habeat homo duas manus æquales.*
3 *Deus sufficienter prouidens humanæ indigentiæ iust ra & rationis lege Sanctitatis argumentum, iuuare proximum.*
4 *Nemo lædi, nisi a semetipso, cum animo læditur.*

1 *Philipp. Damnum ex imitatione.* Philippus per imitationem interpretatur; Tua (inquit) vel sanctitas, vel iniquitas aut prodesse, aut nocere poterit tuæ vitæ sectatoribus [Nemini (inquit) nocere poterit impietas tua, si male agentem te æmulatus non fuerit.] Atque eundem fere sensum docuit *Gregor.* Gregorius. Sed allegoricum est, & a prima simplicique interpretatione alienum. Hæc igitur est lucida sententiæ Paraphrasis, quæ sequitur.

Simplex, et lucida sententiæ paraphrasis. Humanum (inquit) est, non Diuinum, alterius aut iniquitate, & iniustitia lædi; aut iustitia, & beneficentia iuuari: id quod ex te ipso discere aliquando potuisti; læsisti enim multos tua iniustitia, & impietate, forte etiam alios muneribus aliquibus, & beneficijs subleuasti, & demeruisti. Tum præterea sicut multa damna ab hostibus accepisti; ita multa quoque aliorum misericordia indiges; est quippe homo homini nunc Deus beneficentissimus, nunc lupus nocentissimus.

2 *Tertius casus commodi, aut incommodi.* Homini. Tertius ille casus commodi, & incommodi est, continetque illa ipsa verba nocendi, & adiuuandi, quæ claritatis gratia expressit Interpres, & tum in Hebræo, tum in Græco supprimuntur. [Viro, simili tui, impietas tua; & filio hominis iustitia tua.]

Plin. lib. 2. c. 7. Qui similis tui est. Qui bonis eget; qui malis vrgetur; qui sibi ipsi non sufficit; quem alterius hominis opera siue bona, siue mala attingunt, vtpote non superioris naturæ, sed eiusdem humanitatis socium vicinum, familiarem. Forte notat Iobum, quod in suos populares, atque vicinos iniquus, & iniurius extiterit: Cum tamen pro naturæ societate, & vitæ eiusdem communione debeat homo iuuare comparem suum. Conueniens enim homini est hominem seruare voluptas. *Benefacere Diuinum. Plinius.* Et cum id ita sit humanū, vt in ipsa hominis ratione, & natura positum sit; at videtur esse Diuinum benefacere homini. Plinius alioqui de Deo impie sentiens de beneficentia Diuina, Deus est, inquit, mortali iuuare mortalem. Denique qui hominem sui similem iuuat, se ipsum iuuat, seque agnoscit, aliquando pro humana imbecillitate postulaturum *Homo ad dandum, et accipiendum natura sua comparatus.* alterius opem. Propterea enim duas habet homo manus, duo brachia æqualia (non sicut Longimanus ille) vt tam ad accipiendum, & indigendum, quam ad dandum, & abundandum natum se esse intelligat.

3 [redacted] *Deus prouidens humanæ necessitati.* Sed obseruandum quidem Deum, cui cura est de omnibus, satis superque mortalium generi, & bono consuluisse, tum iustitiæ, tum ratione indita, tum etiam postea suo verbo, & auctoritate confirmata; satis enim superque quicumque etiam miserrimus necessaria ad victum & humanam commoditatem haberet, si omnes ex lege, & iure tum Naturali, tum Diuino, & Politico cum illo agerent: ita enim ratione cūcta disposita sunt, vt singulo-

Naturę lu- iuſtiſſima. gulorum neceſſitatibus prouiſum ſit. Nihil præterea iuſtę quærimoniæ poteſt aliquis habere, ſi nihil contra ius & ęquum factum ſit; tum demum alter nocet alteri, cum *Sanctitatis argumentũ, Charitas, et beneficia er ga proximum.* iniuſtus eſt; atque ille erit munificus atque beneficus, qui iuſtus fuerit. Sane mirum, quantum ſuos proximos adiuuent, qui ſancti ſunt, vt fere illa ſit veræ ſanctitatis, & iuſtitiæ nota, ſi [Filium hominis adiuuat iuſtitia noſtra.] Vide, quę do beneficẽtia, & charitate erga proximũ diximus ſup. c. 22. verſ. 3. & 8. & c. 24. verſ. 4 & ſequent.

4 *Chryſoſt.* Tertio, illud veriſſimum eſt, quamuis vt Chryſoſt. ait, quotidie videamus lædi quamplurimos, & affligi, & opprimi cum omni iniuria, & ſicut non eſt poſſibile numerare fluctus maris, ita nec hi qui affliguntur, & iniuriam *Niſi quis animo lędatur, vere non lędi.* patiuntur, poſſunt numero comprehendi, quibus neque leges vllæ ſubueniunt, nec iudicum metus, nec vlla vis alia: [Neminem tamen poſſe lædi ab alio, niſi a ſemetipſo.] *Paradoxũ Chriſtianũ. Chryſoſt.* Paradoxum hoc vere Chriſtianum: vere etiam ex vera Philoſophia, & Sapientia depromptum mirabiliter a Chryſoſtomo contra vulgi opinionem. Vide illũ Hom. [Quod nemo læditur niſi a ſemetipſo.] Niſi enim quis lædatur animo, non læditur. Id quod tum ex alijs, tum ex Iobi hiſtoria, & exemplo confirmat. Nam eo conferebat aduerſarius omnes ſuas machinas, non vt pauperem, ægrum, orbum faceret, in quo nihil lædebatur, ſed vt dolentem, & excruciatum animo lædere poſſet, & vel verbum vnum iniquum extorqueret. Secus enim quid Apo- *Heb. 11. 37* ſtolos Chriſti penuria læſit? quid Lazarum ægritudo, & vlcera? quid Abelem immane parricidium? quid deumque Sanctos alios tentatio, ſectio, gladius, occiſio.

IX. Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, & eiulabunt, propter vim brachij Tyrannorum.

1 *Tres nectendi rationes Eligitur tertia. Sententia paraphraſis.*
2 *Miſerorum maximus ſemper numerus. Deus audit et clamorum. Sollemnis ad opem inuocatio.*
3 Clamare, & eiulare *quo differant: ex Abac. & Dauid.*
4 *Hebraiſmus.* Multitudo, *de ſagittis dicta.*
5 *Princeps gratis aud...t miſerorum preces. Iudicum venales aures amputantur.*

1 *Varius nexus. Philippus.* Varius nexus, neque tamen admodum difficilis, quãuis Phil. dixerit, [Obſcuram eſſe nimium ſermonũ iſtorum conſequentiam. Primo, vt nouam quaſi obiectionem ex ſententia Iobi proponat, cui ipſe Eliu ſtatim reſpondeat: Dices (inquit o Iob,) ſi nemo innocens patitur, cur ergo tot innocentes, tot miſeri, & egeni homines, grauiſſimis iniurijs vexantur a Tyrannis, & impuriſſimis hominibus, vt clamores in cælum cogantur tollere? Reſpõdet ſtatim, verſiculo ſequente, iſtos afflictos, & vexatos, non omnino innocentes extitiſſe: nam eſto neminem læſerint, at Diuinorum beneficiorum immemores vixerunt, &c. *Oſorius.* Sic fere arguta Paraphraſis Epiſc. Algarbienſis. *D. Thom.* Illud ſimplex, & clarũ, quod indicat D. Th. *Simplex nexus, & interpretatio.* vt ſit quaſi confirmatio, & expoſitio præcedentis; Homo homini nocere poteſt, vnde tot calumniæ, tot clamores, & eiulatus, tot immanes Tyranni. *Philippus.* Addit etiam Philippus, de Iobo hæc intelligi, quamuis pluraliter loquatur Eliu, vt illum annumeret [calumniatoribus, atque Tyrãnis, quorum calumnijs, & Potentia homo, & filius hominis oppreſſi ingemiſcentes clament ad Deum.] *Elegantior nexus. Lucida ſententię paraphraſis.* Sed tandem tertius nexus erit multo elegantior, vt ex præcedente ſnia ita confirmet Diuinam prouidentiam: Quamuis noſtrorum operum uel damna, uel lucra cælum non pertingant, at non ideo Deus eſt aut inſcius, aut negligens noſtrarum rerum: Nam eo aſcendunt clamor ſcelerum, gemitus, & lachrymæ miſerorum, deſideria pauperum: his excitatus Deus, non cupiditate lucri, non damni metu, [deſcendit, vt videat, an clamorem, qui ad illũ peruenit, opere compleuerint.] *Geneſ. 6.* Tyrãni, & pro ſuo iuſti iudicis munere, iuſte iudicet, & imbecillioribus, vim patientibus opituletur: ac ſi quem inueniat iuſtitiæ, & humanitatis cultorẽ, iuſtis honoribus, & præmijs proſequatur.

2 *Philippus. Beda.* Propter multitudinem calumniatorum.] Actiue uideotur accipere Philip. & Beda, pro his, qui alios calumniantur. Sed uox originalis exigit, ut paſſiue accipiatur, pro his qui calumnijs uexantur, uim patientes, a potentioribus oppreſſi. *עשק LXX.* Septuag. [A multitudine calumnijs appetita.] Multitudinem intellige miſerorum hominum quorum ſemper maximus fuit numerus, uel cum Niceta, *Miſerorum maximus numerus. Nicetas.* Turbam calumniarum; inundant enim, & calumnia calumniam tetigit.

Oſ. 4. 2. Clamabunt. Clamant quidem homines quorum res agitur, cum graſſantur Tyranni, ad noſtros igitur clamores ille accurrit; quamuis illum mala noſtra non pertingant, at tangitur miſericordia miſerorum. *Deus audiens clamores.* Sic cum [ingemiſcentes filij Iſrael propter opera, vociferati ſunt: aſcenditq clamor eorum ad Deum ab operibus, & audiuit gemitum eorum. *Exod. 3. 23 34. 25.* Et liberauit eos;] non ſua, ſed miſerorum vtilitate, ſuam illam peculiarem Prouidentiam menſus eſt. Ergo qui nihil dãni aut lucri accipit, non poteſt non accipere clamorem ſcelerum, clamorem pauperum. *Liu. lib. 8.* Cum Annius Latinorum prætor inſignis ferocię homo orationem impudentem habuiſſet, Manlius ad Iouẽ *Inuocatio Iouis, vt audiret.* conuerſus; [Audi, inquit, hęc ſcelera, audite ius, faſque.] Diuinum eſſe putabant, humanos gemitus audire.

3 *Eiulare quid proprie.* Et eiulabunt. Vtrumque verbum, clamandi, & eiulandi, contentionem clamoris, & vociferationis affert, ſed illud videtur peculiariter ſignificare vocẽ, & gemitum, quem vis doloris, & calamitatis effundit. ſicut Abacuc. *זעק* 1. 2 Vociferabor ad te vim patiens. quare Exod. 3. 23. Vertitur ingemiſcere. Hoc vero ſignificat eundem clamorem *שוע* implorando opem alterius, vt indicatur Pſ. 17. 52 [Clamauerunt, nec erat qui ſaluos faceret.] *R. Mardoc. R. Dauid.* Quare Rab Mardochai poſt R. Dauid, exiſtimant idem eſſe, quod orare. Quare cum dicantur oppreſſi [eiulare propter vim Tyrannorum;] Diuinam aduerſus Tyrannos opem petunt, & expectant.

Hebraiſm. Propter vim brachij. Eleganter illuminatus eſt Hebraiſmus, quem Græci ad uerbum expreſſerunt: Clamabunt a brachio multorum q. d. Brachium magnatum, & potentum. *רבב Multitudo de ſagittis dicta.* vox enim originalis ſignificat multitudinem, aut magnitudinem. Poteſt etiã legi [Propter brachium ſagittariorum,] aut iaculatorum; nam multi, aut multitudo, nomina ſunt ſagittarum, aut ſagittatorum, vt diximus, cap 16. 14.

5 *Princeps gratis accipiens pauperum preces.* Vides profecto hic imaginem, potius exemplar optimi Principis, patrię, & miſerorum patris. Sicut ęnim Deus gratis accipit voces oppreſſorum, & gemitus illorum nulla ſua vtilitate exaudit; ita profecto Principum aures, quæ ſuis conuitijs, & detractionibus auerſæ, imò obturatæ, eſſe debent, at patere debent miſerorum precibus ſine vllo pretio. *Caſſiodor.* Eleganter Caſſiodorus lib. 11. variarum, cap. 31 de integritate iudicis differẽs: [Gratanter exoluit, quod deberi iuſte cognoſcit, & ſic quoq oportet fiducialiter ſuggeruntur: quia non eſt hæſitationis *Venalis iudicum auditus.* metus, vbi non eſt venalis auditus.] Iubetur Iudex, tenetur Princeps aures integras adeuntibus prębere, non vendere: qui vendiderit, ſtatim illi amputantur quippe *Iudicis aures aut aſininę, aut amputatę quando.* iam non ſuę, ſed alienæ, & venditę. aut certe aſininæ illi affiguntur, ueluti Midæ illi auariſſimo, cui benignas atque beneuolas auaritia ademerat.

X. Et non dixit, Vbi eſt Deus, qui fecit me: qui dedit carmina in nocte?

1 *Aliorum nexus, & ſententię elucidatio. Cur Deus permittat quoſdam ab improbis d...tius vexare.*
2 *Nexus, & interpretatio Germana. Perpetuum Tyrannorum Epithetum,* Obliuiſci Deum.
3 *Quatuor aliorum expoſitiones minus idoneę.*
4 *Impij peruertentes ordinem deorum, & noctium. Angelorum cuſtodia.*
5 *Simplex expoſitio.* Lux *proſperitas.* Nox *tribulatio.*

1 *Aliorum nexus, & ſententię paraphraſis.* Indicauimus nuper a pleriſq. Latinis hanc ſententiam accipi, vt reddatur ab Eliu reſponſio illius problematis ſuperius a Iobo propoſiti, c. 21. 7. [Quare impij viuũt] & quare Tyranni impune graſſantur in egenos? quia, inquit, quamuis oppreſſi, prę dolore ingemiſcant, at Deum creatorem non agnoſcunt, & vnicam ſalutis ſpem in illo *Cur Deus permittat, quoſdã diutius ab improbis vexari.* non conſtituunt: quem ſi inuocarent, profecto lumen ſui auxilij præberet in obſcura miſeriarum nocte, & prę ſentiſſimum ſolatiũ afferret, atque cauſas canendi, & agendi gratias pro ſalute conſequuta. Tum etiam quia huiuſmodi miſeri, & vexati homines, ingrati ſunt erga creatorem ſuum, & erga priſtina ab illo accepta beneficia vt obliuiſcantur, quam multas olim a Deo acceperint canẽdi, & lætandi cauſas, cum pleriſque alij multis ærumnis

afficiuntur. Deinde vero & adiungit aliam causam, quod licet a potentioribus vexentur tamen ipsi impatientes sunt ærumnarum, & superbiunt aduersus Deum, &, vt inquit Greg. [Qui in tribulatione frangitur, a quo factus est, minime contemplatur: quia qui benigne hominē cōdidit, nequaquam iniustè cruciari permittit.] Ideo frustra clamant, & finit Deus impune grassari Tyrannos, impijs quibusdam sumentibus de alijs improbis pœnas.

Gregor. Qui grauatū est impatiens, ingratus est ergo Creatorem.

Ergo mihi placet contextus, quem indicant Græci, &
2 multi ex Latinis, vt hæc pertineant ad impios, & Tyrannos oppressores pauperū, quorum proprium est obliuisci Dei Eloah, iudicis; hoc. n. epithetum [Obliuiscentium Deum,] quasi perpetuum illis attribuit Dauid, Ps. 49. 55. tum ēt [Non proponere Deum ante conspectum suum in omni tempore,] Ps. 53. 5. Ps. 8. 5. 14. Hinc. n. quod neq; Deum requirant, nec recordentur, insolentiores fiunt aduersus pauperes. Ideo Dauid postquam Ps. 53 dixerat suos hostes [fortissimos, non proposuisse Deum ante cōspectum suum] adiecit, cela, tamquam nota rei indignissimæ, & luctuosissimæ, atq; extremæ calamitatis, cum n. nullo Numinis metu coerceantur; quod iam nefarium facinus non perpetrabunt? Sic iura peruertunt, furunt, & grassantur in suos conseruos; cædunt, percutiunt.

Nexus, & explicatio germanior. Tyrannorū propriū obliuisci Deū. Ex Dei obliuione superbiūt Tyranni. סלה *Mar. 24. 29*

3 Qui dedit carmina in nocte.] Tum hoc, tum quod versic. sequente subditur, pertinet ad maiestatem, & beneficentiam Creatoris Optimi Maximi. Quid sit autem dare carmina in nocte non vnam habet interpretationem. D. Thom. Nicol. Hugo, existimant hæc dici de Iob, quasi is visus sit negasse res omnes creatas esse a Deo propter bonum ipsius hominis; quam rem nunc refellendam suscipiat Eliu ex eo, quod Deus instruxerit hominem sapientia boni, & mali, & præterea etiam reuelauerit carmina, & peculiares de Diuinis rebus instructiones. Sed proculdubio asperior est hic nexus.

D. Thom. Nicolaus, Hugo.

De carminibus autem, D. Thom. Caiet. Nicol. existimant, carmina in nocte, esse reuelationes, & visiones nocturnas, quas Deus dormientibus immittere solet. Sed præterquam quod nexum huius interpretationis cum præcedentibus non video, illud multo minus video, quare nocturnæ reuelationes dicitur carmina, aut cantus; præsertim cum frequenter coniunctus sit cum huiusmodi nocturnis visionibus timor, & horror; vt indicauimus, cap. 33. vers. 15. & cap. 4. vers. 13. & 14. & nihil frequentius in reuelationibus, & visionibus Prophetarum, quam horror, & tremor.

D. Thom. Caiet.

Secundo plerique, Vatab. Steuchus, Osurius, vt sit Epithethum auctoris, & creatoris naturæ, qui creauit stellas lucentes nocte, quas Philosophi, & Astrologi admirentur, & celebrent carminibus; quæ etiam nos ad carmina, & Diuinas laudes inuitant. Sed quorsum nunc hoc Creatoris, & Stellarum encomium cum de oppressoribus, & Tyrannis Dei contemptoribus sermo est institutus.

Vatab. Steuchus. Osorius. Deus ob stellarum fabricam laudatus.

Tertio, Alij nescio quos cantus auicularum nocturnos afferunt, quos proponat Eliu ad speciem, & laudem Creatoris. Sed profecto aues noctu cantilantes funestæ sunt, vt noctuæ, cuculli; aliæ vero, quæ matutino crepusculo occinunt aduentanti soli, lætiores sunt sed non tanti momenti, vt nunc ad declarandam Creatoris maiestatem adduci deberent.

Aues noctu cantantes funestæ.

4 Quarto sublimiori intelligentia, Septuag. accipiunt hæc carmina nocturna pro excubijs nocturnis; sic enim legunt; [Qui distribuit nocturnas custodias.] & bene cū præcedentibus nectunt, Tyranni Dei obliuiscuntur; atque illius perpetui ordinis, quo tempora stabiliuit; nam cum ipsi noctu latrocinia exerceant, non meminerunt, nec considerant, Deum somno, & quieti attribuisse noctem; partim etiam canticis, & Diuinis laudibus, non seditionibus, non latrocinijs; nec prædis: itaque vt Chrysost. ait, [Quo tempore somnum capiunt homines, nemo struit insidias.] Paulo aliter, sed pereleganter Origenes; Non meminerunt Tyrāni esse quidem a Deo destinatos custodes nostræ salutis, & excubias nocturnas; [Sicut n. qui sunt in custodia collocati, nocturnasq. vigilias agūt, eos qui versantur in nocte, a latronibus, a belluis, ab hostibus defendunt; ita profecto qui castrametantur Angeli, custodes nostri sunt,] aduersus nocturnas Tyrannorū incursiones. Ergo carmina, aut cantica sumpserunt pro custodibus nocturnis, qui noctem transigunt cantando; aut de periculo, cantando quoque nos admonent.

LXX. Tenebriones inuertūt naturæ ordinē. Chrysost. Origen. Angelorum custodia.

5 Sed tandem illud valde germanum vr̄, quod Greg. & Philip. nunc docent, vt carmen in nocte, sit lætitia in tribulatione. Philip. [Consequens (inquit) est, vt ea res, quę obscuram, reddit mentem hominis, nox dicatur, sicut & prosperitatis aliquādo dies dicitur, quoniam qui in prosperis est, quasi quadam felicitate illuminatur.] de quo die, & nocte ad iustum virum dr̄ Ps. 120. [Per diem Sol non vret te, neq; Luna per noctem.] Sed de hac tenebrarum, & lucis allegoria diximus sup. c. 3. vers. 5. c. 10. vers. 22. c. 17. vers. 7. Cohæret vero eleganter cum pręcedentibus; ideo enim illi franguntur animo, isti vero audent, & grassantur, quod non recogitent Deum iudicem æquissimum posse miseris salutem pręsentissimam aduersus ipsos tyrannos afferre; & noctem tristissimam in lætissima cantica conuertere. Sic profecto dicitur Deus facere miserorum lumen splendescere de medijs tenebris, cum illos eripit, a negotio perambulāte in tenebris. adde in nocte quoq; cum pericula timentur, Deum dare carmina; idest, edere mirabilia opera, & dare verbum Euangelizantibus virtute multa, idest, sua potentia prostratis hostibus, dare suis iustis materiam vberem canendi.

Simplex, & germana interpretatio. Nox, tribulatio. Lux prosperitas. 2. Cor. 4. 6. Ps. 90. 6. Ps. 67. 12.

XI. Qui docet nos super iumenta terræ: & super volucres cæli erudit nos.

1 Brutorum prudentia mirabilis. & qui illa docenus. Bruta sæpe astutera, quæ homines similiora.
2 Homo ratione procellens cæteris animantibus. Oppositum hæresis Manichæorum.
3 Volucrum intelligentia. Vox humana simil. Auguria ex auibus. Peculiare quorundam exemplo.
4 Brutorum minime vera sapientia. Hominis sensus cum intelligentia connecti. Paraphrasis Ecclesiasticus, in descriptione hominis.
5 Secundæ sententiæ explicatio coherentior. Homo peccato obbrutescens. Vasta brutorum appellatione communientes homines.

PEndet hæc sn̄ia ex superiori; nam qui existimant hic describi Creatoris maiestatem, & beneficia posita in homine, interpretantur de mentis, & sapiētiæ dono, quo Deus hominē præ cæteris animantibus insigniuit, quæ maxima hominis dignitas in Creatoris laudem redūdat.

Quædam brutorum intelligentiæ documenta.

In hac autem interpretandi ratione, & encomio humanæ doctrinæ, & comparatione cum brutis, peculiaris mentio facta est iumentorum, aut bestiarum terræ, non solum varietate, vastitate, robore, sed etiam prudentia quadam, & sapientię, atque disciplinæ vestigijs insigniū, adeo vt non pauci existimarint rationalem animam etiā illis inesse, quod Aug. lib. 6. contra Faustum Manichæū, & lib. 5. de moribus Manichæorum tribuit Manichæis, & Epiph. lib. 1. tom. 3. hæresi 45. in Scholio 1. tribuit Marcioni, Valentino, Colorbaso. Idem sensisse Anaxagor. Pythagoram Plat. refert Pier. lib. 6. verbo Litteræ. Idem ex Pythagorica doctrina refert, & sequitur Porph. lib. 3. de sacrificijs, pro eodem adducens Platonem, Empedoclem, Democritum, Aristotelem; immo, & quædam bruta ex differentia locorum, & maiori propinquitate ad intelligentias Æthereas, prudentiora esse quam homines: Propterea q. existimat Socratem, & Rhadamantum per animalia iurasse. Ægyptios quædam animalia pro Dijs coluisse: & Socratem quando dixit, [Cygnos suos esse conseruos, minime iocatum fuisse. Idem scribit lib. 4. cap. 1. Diogenes autem non solum mentem; sed etiam intelligentiam (quæ est intelligendi & perspiciendi vsus) qua magis, vel minus vtantur, quo magis, vel minus ad humanæ figuræ similitudinem accesserint: sicut è conuerso mores hominum, & ingenia perpendimus ex similitudine aliqua cum brutis: asinina enim labia ingenij stuporem indicant; genæ contractæ in tristi vultu, quod simiarum est, stultitiam; nasus ad faciem male discretus, qualis inest suibus, ruditatem. Laurentius Valla lib. 1. de Dialectica, cap. 9 intelligentiam, quamuis non animam immortalem, concedit brutis, pro quo adducit Aristotelem, & Græcos, Ciceronem præterea & Quintilianū: nā ille ait, [In formica non modo sensus, sed ēt mens, ratio, memoria est.] hic vero ait sermonē magis deesse cæteris animalibus, quam intellectum. Ex eo, inquit

Quædam in alijs animalibus intelligentię documenta. Qui Auctores concesserint intelligentiā brutis. August. Epiphan. Pierius. Porphirius. Cygnus. Animalia prudentiora, quo similiora homini. Homo stultior, quo brutis similior. L. Valla. Cic. de natura Deor. Quint. li. 1. cap. 3.

Sen. epiſ. 22. Plutarch. Plin. Aelian. Baſil. Bruti intelligentia. Canis ratiocinatio. Saluianus. Apũ, & formicarũ ſapientia.

quit Senec. apparet brutis ineſſe intellectum, q̃ nihil amplius ſi intellexerint, facerent. Rẽ eandem iuſto commentario oſtendere conatus eſt Plutar in dialogo, An brutis rõ inſit. Mirabilia quædam Prudentiæ, diſcurſus, gratitudinis, pietatis, & religionis, ſcribunt Pli. li. 8. c. 17. & lib. 10. Ælian. li. 13. Plut. ſup. adductus Baſ. homil. 9. Exameron. Atq. hic ipſe ſcribens ſuper id Iſai. 1. [Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, &c. ait, Teſtimonio illius Scripturæ probari boué præ aſino pleniorẽ obtinere intelligentiã: aſinus. n. præſepe cognoſcit, locum videlicet ſuæ voluptati deſtinatũ bos vero nonnulla habet, & eam vtilem intelligentiam propriæ honeſtatia, ac boni.] Atq. de Cane, homil 9. Exameron, feram aliquã perſequente, & inueſtigante, atq. ad biuiũ, uel triuiũ perueniente ſic ſcribit ratiocinari: [Cũ eius feræ veſtigia, q̃ perſequitur, inueſtigat, ſiquidẽ inuenerit ea pluribus ſeſe findentia modis, diuortia viarũ ſingularum vbi ſuo illo ſagaci odoratu perluſtrauit, vocẽ prope ſyllogiſticã, per ea quæ agit, elicit hoc pacto. Fera, q̃ perſequor, inquit, aut hac, aut illa, aut iſta diuertit parte; atqui non hac; nõ item illa: reſtat ergo illã iſta abijſſe via. Atque ita falſa tollendo, verum inuenire ſolet. Saluianus quoq. contra gentes ait; Non ſolum homines, ſed ẽt apes, atq. formicæ qualcumque res faciunt, & antequam faciunt, meditãtur, & poſtquã fecerunt, non negligunt.] Quid plura? Sapiẽs manifeſto brutorũ ſapientiam teſtimonio cõfirmat Prou. 30. 24. non ſolũ inquam [iumentorum terrę, vaſtiſſimorum, ſed minimorũ terrę. Quatuor, inquit, ſunt minima terrę, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus; formicæ, lepuſculus, locuſta, ſtellio.] Deus igitur docuit iumenta.

5

Homo ſuo, & intelligẽtia pra catera animalibus, ſaſi gnitus. Manichaorũ hæreſis, concedere bruti ſẽnũ.

Sed profecto ſapientiæ auctor docet hominem ſuper iumenta terræ: tũ quoniam brutorum prudentia, atque ſapientia bruta eſt, & ſimilitudinaria; per analogiã quandam ad ſapientiam, & actiones humanas; ſicut enim homo obruteſcit, cum comparatur iumentis inſipiẽtibus; ita & hæc ratiocinari videntur; cũ hominem rationalem imitantur non tam intelligentia, & conſilio, quam naturæ quodam inſtinctu, imaginatione, & ſenſu: tum quoniam mens intelligendi capax nulli, præterquam homini, animali data eſt. Res quidem non ſolũ ratione demonſtrata, ſed certa etiam fide confirmata, vt luculenter oſtendimus cum librum Ariſt. 2. de Anima interpretaremur, vbi & illam Manichæorum hæreſim (ſic appellant Aug. & Epiphan.) ratione, & auctoritate refutauimus: & facultates omnes ſenſitiuas brutorum, ex quibus mirabiles quædam actiones prouenire ſolent, diſtinximus.

3

Volucrũ intelligẽdi, et loquendi documenta.

Volucrum intelligendi, & loquendi argumenta quæ?

Intelligentia volucrũ D Thom. Sen. li. 2. natur. q. c. 32. Vir. 1. Aen. Liuius, Decad. 3. li. 7. Dio, li. 47. Herod. li. 3 Plutarc. in proble. cap. 93. Diodo. lib. 46. Vir. 1. Geo. Pli. li. 10. c. 80. et c. 18. Pli. lib. 11. c. 7. & lib. 10. c. 29. Horat. l. 4. Carmi. Ode 12. Pauſan.

Potuit etiam dici, Et ſuper volucres cęli erudit nos; propter peculiarem quandam ſapientiæ, & intelligentiæ imaginem, quæ in quibuſdam auibus conſpicitur; cẽſet enim D. Tho. partem hanc dici, propter auium garritus, motus, quaſi diuinitus inſtructarũ, quos antiqui obſeruabant: Auguria intelligit, quæ ex auibus captabantur; faciebat. n. Aquila [magnarũ rerum auſpicia, vt Sen. dixit. Cygnus lætiſſimarũ, vt Poeta cecinit: triſtiſſimarum Vultures, Corui, vt ex Herodoto, & Plutarcho intelligimus, Grues tẽpeſtatis,] atq. procellæ, vt Virgil. bis cecinit; Infortuniorũ Miluus, vt ſcribit Plin Proſperitatis, Luſcinia, & Ardeola, eodem auctore; Hirundines infauſti hominis, ex Horatio, & Pauſania. Terram tempus, ſi vaniſſima priſcorum ea auibus auguria perſequi velim. Congeſſit pluttima Alex. Neapolitanus li. 1 c. 13. Et quidem aues futurarũ præſcias, aut prænuntias, aut vocabant Oſcines, quæ voce augurium faciebant: aut Præpetes, quæ volatu, obſeruauit Seruius ad id 3. Æneid.

Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ.

Quas quidem agitari Diuina mente exiſtimabant, vt ſcribit Cicer. 1. de Diuinatione.

Vox auium humana ſimilis. Ariſt. 4. & 9. hiſ. anim. Plinius. Pſittaci, & pica reddentes voces humanas.

Sed vt hæc non tam ex intelligentia volucrum, quã ex errore hominum proficiſcebantur, ita quędã ſunt in illis veriora ſapientiæ veſtigia: voa. n. qua humanam plerę q. imitantur, mirabilis eſt, exempla explorata: plurima teſtatur ſe vidiſſe Pli. lib. 10 c. 42. ſed uerba illius colligenda; [Humanas uoces reddunt poſt taci, etiam ſermocinantes. Expreſſior loquacitas certo generi Picarum eſt, adamant verba, quæ loquantur; nec diſcunt tantum, ſed diligunt, meditanteſq. intra ſemet cura atq. cogitatione intentionẽ non occultant. cõſtat emori uictas difficultate uerbi; ac niſi ſubinde eadem audiant, memoria falli. Agrippina coniux Claudij Cæſaris turdũ habuit (quod nunq̃ ante) imitantem ſermones hominum, cum hęc proderẽ. Habebant & Cęſares iuuenes itẽ ſturnum, luſcinias Græco, atq Latino ſermone dociles, præterea meditãtes in die, & aſſidue noua loquentes longiore ẽt contextu. Caput deinde 43. ſcribit de Coruorũ intelligentia, quo deſcribit Coruũ illum ſutoris, qui oibus matutinis, euolans in roſtra Tiberiũ, deinde Germanicum, & Druſum Cæſares nominatim, mox tranſeuntẽ populũ ſalutabat. Quid referã Cornicẽ Bęticam,] non loquentem, ſed ſermocinantẽ? Diomedis aues pp inſignem agendi intelligentiam, idem Pli. tradit exiſtimatas fuiſſe Diomedis ſocios, [Gręcis adulantes, quaſi ex Diomedis generi, pleno gutture, atq. madẽtibus pennis illius ædẽ quotidie perluentes, atq. purificãtes?] Mẽnnnis aues ad ſepulchrum Memnonis quotannis pugnare, & quaſi exequiarũ iuſta perſoluere, ſcribit Ælian. lib 16. c. 16 Eſt oino mirabile, quod ſcribit Plut. multorum Græcorum, atq. Romanorũ teſtimonio confirmatum; Picã mirifice garrulã, multos deinde dies mutã in ſeſe meditatã tibicinũ, quas audierat, modulationes, & pulſationum numeros, atq. oẽs mutationes expreſſiſſe nemine cogẽte, docenteve, [ut intelligi inde poſſit (uerba hæc Plutar.) in animalibus facultatẽ a ſeipſo diſcendi rõnis maiorem habere vim, q̃ docilitatem magiſtro aptam. Et quoniã in docendo, qua in diſcendo plus ineſt rationis. fides iam adhibeatur Ariſtoteli, qui docere ẽt auiculas ait. Viſam enim eſſe Luſciniã, quæ ſuo pullo canendi modum traderet.] Quid de illis Memphiticis auiculis, quarũ fide, & integritate vtuntur in peragendis ſortibus, & educendis ſuo ordine Syngraphis ex urna, atq. legendis, & publicandi offerendis? Quid quod de Accipitribus Thracibus, cum pueris, cum cæteris hominibus ſocietatẽ aucupandi coeuntes, uocatos nominatim accedere prædę partẽ accipere? Auctores ſunt Ælia. li. 2. c. 42. Pli. li. 10. c. 8. Quid Cornicem illam, quam [Marres Ægyptiorum Rex, valde cicurem habuit, quæ poſtquã audiſſet, quo uolatus dirigendus, & quę nã regio tranſeunda, & ubi terrarum requieſcẽdũ eſſet, eo Regis litteras ocyus q̃ quiuis nuntius perferret? Auctor idem Ælia. li. 15. c 37. Perdicẽ profecto callidã, & aſtutã uoſaerem, Baſil. dicit, & malitioſe cum uenatoribus agere. Apes, ciuiles; Grues, diſciplinę ordinem tenentes, Ciconias non longe a Prudentia, rationeque diſtare, pias, hoſpitales; Gallum, elatum, atque ſuperbum, Pauonẽ, elegantiæ amatorem, politurąque ſtudioſum.] Denique nihil in auibus deſiderabis, quod prudentiſſimis, & ſapientiſſimis quadrupedibus cõceſſit natura, ſiue pugnas, & inimicitias inter ſeſe, ſiue artem ſe aduerſus inimicas tuendi; ſiue charitatem, & pietatem erga pullos, pullorum rurſus erga parentes, ſiue gratitudinem erga hominem, ſiue memoriam accepti beneficij, aut iniuriæ, & alia intelligentiæ, & rationis documenta conſideres.

Coruorum intelligẽtia & vox. Cornix Batica. Diomedis aues. Plinius. Aelian. Plutarchus. Pica garrula, deinde obmuteſcẽs ꝑ merum. In auibus non ſolum diſcẽdi, ſed etiam docẽdi facultas. Leonicus de reb. Afric. par. 8. Pli. lib. 10. cap. 44. Aelian. Plinius. Corniculæ Aegyptia. Perdix callida. Baſ. hom. 8 Exam. Varia intelligentia documenta in volucribus. De intelligentia galli vide infera c. 38. verſ. 36.

Auguſt. Brutorum ſapiẽtia ſimilitudinaria.

Sed conſtat ea ueritas eſt, ſuper uolucres cęli erudit nos. vel proprie ex Hebræo legitur in Auguſtino A(pię) uolatilibus cęli ſapientiorẽ me fecit. Quamuis enim nõ ſit eiuſdem generis hęc comparatio; nam ſapientia, & intelligentia brutorum non eſt uera, ſed analogica: at ſapientior eſt homo, ut qui uera, & ſpirituali ſapientia ſolus ipſe inter cętera excellat animalia. Et auctor quidem naturę ita docet iumenta, & uolucres, ut quæ faciãt, ſint quidem opera intelligentię, non ſuę ipſorum, ſed Dei: at uero ita docuit hominẽ, ut quæ faceret ſuo peculiari conſilio, atque intelligentia faceret. Quod Sapientię beneficium pręcęteris animantibus commendat Eccleſiaſticus: poſtquam enim in fine, c. 16. dixit, Anima omnis uitalis (quod eſt omnis uiuẽtis) denuntiauit ante faciẽ ipſius, ſupple, terrę, ut in Gręco habetur, operuit faciem eius. i. ſi terrę ſuperficiem aſpicias, uidebis illam plenam, & coopertam diuerſi generis animantibus, quę denuntiabt Sapientiã, & Potentiam Creatoris. Subijcit ſtatim hominis pręeccellentẽ Creationem (Dominatus eſt beſtiarũ, & volatilium. Conſilium prop iudicium, i. conſiliandi, & iudicandi facultate) & linguã (facultatẽ ſermonis, quo mentis concepta, cõſilia exprimuntur) & oculos, & aures (hi enim duo ſenſus intelligendo ſeruiũt homini, & ut Philoſophus dixit, potentiſſimi ſunt ad diſciplinas acquirendas ſiue per inuentionẽ, ſiue per diſciplinam, quẽ vſum ſane nõ habent in cęteris animãtibus.

Hominis excellentia ab Eccleſiaſtico fuſe deſcripta. Cap 17. 4. 5 Oculi, & aures humanę cõiũ. & cum intelligentia.

Dominis ex sua intelligentia formidines. Scientia spiritus qua.

Quare oculi, & aures cum corde humano statim coniunguntur, id est, cũ sapientia, & intellectu) [& cor dedit illis excogitandi, & disciplina intellectus repleuit illos. Creauit illis scientiam spiritus] (id est, spiritũ intelligendi, nam si quæ est in brutis sciẽtia, & cognitio, illa est corporis, non spiritus) [& sensu impleuit cor illorum (Tygur. Repleuit ipsos ingeniosa scientia) & mala, & bona (præmia, aut supplicia futura) ostendit eis. Posuit oculum suum super corda illorum] (id est peculiarẽ illam rerum supernaturalium cognitionem, quæ Diuino oculo, & menti propria est, cõmunicauit homini) ostendere (ad ostendendum) illis magnalia operũ suorum, vt nomen sanctificationis collaudent, (i. illius sanctitatem venerentur) [& gloriã in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operũ eius. Addidit illis disciplinã, & lege vitæ hæreditauit illos, &c. Vbi vides qua rõne Deus docuerit homines super iumenta terrę, & super volucres cæli.]

Hieronym. Theodoret. Chrysost.

5 *Secũdus sententia contextus simplicior.*

Sed quoniam superius diximus magis cohærere sententiam, si non tam de beneficijs humano generi collatis, quam de Tyrãnis hominibus acciperetur, sic leniter & simpliciter connectetur: Cum rugiunt instar leonũ, & immanium bellnarum Tyranni cum sitiunt humanũ sanguinem; cum captant prędam infirmiorum vidẽtur profecto a vera hominis dignitate, & natura degenerasse ad belluinos mores, omnis humanitatis, & veræ Sapientię expertes: nã docuit quidem hominẽ Deus maiora, & meliora, quam iumenta terrę, quę ex rapto, & mutuis cędibus viuunt, & quã volatilia cęli, quę quamuis alarum pręsidio a terra se subuehant, & sublime volent, sed tamen præter cantũ, præter volatum, pręter cibum, nihil sublime sapiunt. Nihil tam frequens in Scripturis, quam hominem brutescere, cum peccat, & cum ingenuo homine, & rõne dignos mores exuit, sicut enim vtriusq. naturę spiritualis, & corporeę particeps est, ita in quam partem inclinauerit, similitudinẽ, & appellationem accipiet; hinc Deus, aut Angelus Dei; illinc [cõparatus iumentis insipientibus, similis factus illis,] & iã Leo, Lupus vespertinus, Draco magnus, Pardus non Exuens varietates suas, Vulpes, Aquila magnarum alarum, Genimina viperarum, Hædus, Equus, Mulus, & quid non?

Hominem peccato obbrutescere.

Varia animalium appellationes conuenientes homini.

XII. Ibi clamabunt, & non exaudiet propter superbiam malorum.

1 *Prima exponendi ratio concitior. Pauperum superbia.*
2 *Secunda, & tertia expositio minus idonea.*
3 *Expositio germanior, Deus cur permittens pauperes opprimi. Verbum futuri temporis de se diuturna.*
4 *Particula* propter, *non reddens causam.* Superbia, *pro dignitate, & gloria.*

1 Duplex huius sententię constructio duplicem quoque interpretandi rationem efficere potest, quam indicauit eleganter Gregor. [Incertum, inquit, videtur, vtrum dicat, propter superbiam malorum non exaudiet; an propter superbiam malorum clamabunt.] Iuxta primam constructionẽ videntur quidam Latini rursus hęc accipere de ipsis pauperibus oppressis; qui licet clament pręe dolore, & oppressione, tamen nõ exaudiũtur a Deo, nec illis vociferantibus respondet, propter superbiam; id est, quia se neque humiles, neque supplices Deo prębẽt: non enim statim atque aliquis opprimitur adest illi Diuinum auxilium, si superbus, & malus sit. Gręci cum Septuag. legentes cum interrogatione, sententiam contrariam efficiunt; [Ibi vociferabuntur, & non exaudies, & ab iniuria malorum? id est, vt exponit Nicetas: Ibi pro tunc positum est, tunc audies, & iniurias illatas ab improbis vlcisceris.] atque hic mihi sensus lectioque placeret quidem, si liceret sine exemplo alicuius exemplaris interrogationem appingere nostræ sententiæ.

Gregor. Caietan. Titelman. Algarb. Pauperum clamãtium superbia. LXX. Nicetas.

Gregor.

Hnc quoque pertinere videtur Gregorij expositio, quam ipse paulo subtiliorem vocat, vt dicantur ipsi oppressi non exaudiri, quamuis clament, quia eorum desideria differuntur propter opprimentium superbiam, permittente Deo, vt violentorum malitia nequiter augeatur atque consumetur. Sed interpretatio hæc multo cum labore quæsita videtur.

2 Secundo vero Philipp. D. Thom. cum Latinis alijs accipiunt de ipsis Tyrannis sed non eodem modo. nã Philipp. illud, ibi, proprie accipit pro loco aliquo ad intelligentiam designato. videlicet pro loco pœnarum, vbi improbi iustorũ oppressores perpetuo ingemiscent, & cruciabuntur, sed nũquam exaudientur propter scelera superbiæ, & tyrannidis, quam quondam exercuerunt. Expositio quidem arguta, sed non omnino solida. Illa vero multo alienior, & coactior, quãm affert D Thom. vt ipsi Tyranni dicantur ad Deum clamare, postulãtes fieri desideriorum suorum compotes, sed illos Deus minime exaudiet, non enim in superborum, sed in humilium orationem respicit. [Et petunt quidem, sed non accipiunt, eo quod male petant, vt in cõcupiscentijs suis insumãt.]

D.Th. Nic.

Dion. Philip.

Superbia tyrannorum perpetuo punitur.

D.Thom.

Iacob 4.3.

3 *Simplicior expositio. Deus aliquãdo permittens pauperes opprimi.*

Ego vero existimo simplicem, ac bene cohærentẽ sententiam fieri, si perstet adhuc Eliu in describẽda Dei patientia, & prouidentia sustinentis improbos tyrãnos feliciter viuere, miseros vero diutius opprimi infelicissime, vt tandem vers. 15. colligat ex hac Dei quasi tarditate, & patientia non tolli, sed potius statui, & confirmari prouidentiam, Clamant quidem miseri, & petunt opem, sed non exaudit Deus. tum etiam vtrumque futurum in Hebræo, Clamabunt, & nõ exaudiet, vt significetur diuturnitas quædam ærumnarum, atque tyrannidis.

Futuri verbum de se diuturna.

4 *Propter, non reddãs causam. Superbia, pro felicitate, & amplitudine.*

Propter superbiam malorum. Non reddit causam, sed enim Græcis, & Hebræis accipio proprie, ab iniuria malorum, vel, a facie superbiæ malorum. i. coram improbis superbis. Superbie autem hoc loco pertinet ad altitudinem, dignitatem, gloriam, splendorem, atque omnium bonorum incrementum, & cumulũ; tum etiam ad virentem, atq. splendentem fortunæ faciem, ex quibus omnibus cum creetur superbia, & arrogantia sumitur pro ipsa Superbia; quæ splendentis fortunæ comes est. Ergo clamabunt miseri a potentioribus oppressi, nunquam coram illis comparebunt, quin doleant, quin gemendi, & clamandi causas accipiant. Hæc interim Deus videt, audit; sed videre, & audire dissimulat; ita audit, vt non respondeat; est enim nunc idem verbum exaudiendi, & respondendi. Eleganter iam nectitur versiculus sequens.

Paraphrasis sententia.

XIII. Non ergo frustra audiet Deus, & omnipotens causas singulorum intuebitur.

1 *Germana sententia explicatio. Obiectionis tacitæ responsio.* Non frustra *quid.*
2 *Zeugma. Verbum* respondendi, *varie acceptum.*
3 Intueri, *cum obseruatione. Deus etiam palpebris diuinis, intuens. Illustratus Dauid.*

a Alij accipiunt particulam, ergo, vt propriam illationis notã, atque ex dictis hanc eliciat conclusionem; Clamores frustra, idest, vanos, & preces fusas non vt oportet, minime exaudiri a Deo, vt respiciat ad illos, quorum, quantumuis afflictorũ, preces Deus non audit. Sic fere Philip. Frustra clamant, qui non merentur audiri. D. Thom. Cum quosdam exaudiat Deus spe, & auxilio præstito; quibusdam etiam clamantibus non respondeat, non frustra, idest, sine ratione id facit; sed æquissime causas singulorum perspicit, & disponit. Sed ille est obuius sensus, quem sapienter Gregorius. [Clamantem non frustra audit, & tamen quod patitur, respicit: & audire voces dissimulat; & quod vnusquisque tolerat, non ignorat.] Occurrit ergo tacitæ obiectioni. Quid confert humanis rebus, aut quid statuit diuinam prouidentiam, quod Deus clamores audiat, si statim laborantibus non accurrat? Respondet, Non frustra, neque in vanum exaudire; tum etiam non frustra neque in vanum dissimulare se audire: nam cum audit, concipit supplicia in improbos, opem vero erga afflictos, atque salutem, bonorumque suorum restitutionem suo tempore edenda: hęc vero omnia, quæ concipit, & statuit apud se Deus, non sunt frustra: non mendacia, neque falsa, sed certissima. Dilatio præterea, atque tardum, vt videtur, auxilium non sunt frustra: hac enim tarditate iustorum merita, vt Gregor. ait, proficiunt, & desideria dilatione intenduntur, sicut semina gelu pressa solidantur. Quare particula illa, ergo, non est hoc loco illatiua, sed aduersatiua; Verumtamen, non frustra audit Deus, &c. Septuaginta, Absurda enim non vult Dominus videre, idest, Non frustra ille videt, auditue; nam si quod incurrit in diuinos oculos absurdum est, & odiosum: destruet tandem,

Philipp. D.Thom.

Germanum explicatio. Gregor. Obiectionis tacitæ responsio.

Tarditas auxilij crescunt merita iustorum. Gregor.

LXX.

dem,& ad meliorem rationem sua potentia atq. sapientia connectet.

2 Et causas singulorū intuebitur. Dilucida Paraphrasis sententię in Hebręo breuissimę;[Omnipotens nō intuebitur illud] quidnam illud? certe,singulorum causas:hęc

LXX. explicatius tradiderunt Septuag.[Omnipotēs inspector est eorū,qui consummant iniqua,& saluabit me.itaq. causę singulorū,]sunt uel miserorum innocentia,uel Tyran-

Zeugma. norū iniquitas. Est autem per Zeugma repetenda ex superioribus negatio cū particula illa,[frustra No frustra intuebitur causas singulorū.] Est uero peculiaris uis, & emphasis in huius loci uerbis,audiendi,& intuēdi;nam cum in pręcedente sententia, ubi dicitur Deus nō exau-

ענה *Verbum respondendi aero.* dire clamorem,sit uerbum *Ghanah*,quod significat audire,uel,respondere,quasi dicat;Deus non respōdet,ita ut uideatur non audisse : nunc tamen cum dicitur audire,

שמע *Respondere, & audire, pro intelligere.* est uerbum *samagh*, quod significat auditu aliquid percipere,& intelligere : & aliquando etiam animo acquiescere,& obedire.vt constat ex illo Deuter.28. 49. Cuius linguā intelligere nō possis. vbi proprie legunt Septuag. ex Hebręo. Cuius non audies uocem . quam scripturę

LXX. phrasim obseruauit quoque Augustin in Locut.SS. tum

August. etiam ex Psal.57. Non exaudiet uocem incantantium,id

Deus non respōdēs, percipiēs tamē clamores. est,non percipiet,neque explicate audiet carmina incantatoria,sicque non miscet se ad pręceptum incantatoris. Subest ergo in hoc loco hoc uerbum audiendi. id est,intelligendi,ut significetur , quantumuis Deus statim non respondeat , non ideo non intelligere atq. percipere cla-

שמע morem pauperum,& clamandi causas. Et congruit cum

3 *Intueri cū obseruatione.* hoc ipso uerbo,alterum quod sequitur intuēdi, quod affert obseruationem quandam attentam,occultā, & quasi per insidias,quare aliquando uertitur insidiari, id est,

שור intueri ex insidijs. sic cum dissimulat se uidere Deus, id est manifesto aliquo documento non probat se uidere mortaliū actiones,non ideo non perspicit, & quasi ex insidijs contemplatur: de illo quippe scriptum est Ps.10.4.

Quomodo Deus palpebris interrogent hominem. [Oculi eius in pauperem respiciunt,& palpebrę eius interrogant filios hominū; Dominus interrogat iustum,& impiū.] quamuis deiectas, atq. demissas uideatur Deus habere oculorum palpebras,ut uel dormiat , uel non uideat,at illius palpebrę pellucidę sunt,& illę ipsę perspiciunt,probant,examinant singulorum causas; iustum,&

Theodor. *Hieronym.* impium:[sufficiunt enim illi (ut Theod.dixit) duntaxat oculorum palpebrę,ut humana minuta cognoscat. & Hiero. Hęc est subtilitas diuinitatis,& iudicia Dei occulta.]

XIV. Etiam cum dixeris; Non considerat: iudicare coram illo, & expecta eum.

1 *Duplex exponendi uia.* Considerare, *quid proprie. Deus inuisibilis, uidens nos.*
2 *Index expectandus, atque timendus.*
3 *Dei iudicia probanda ab homine.*
4 *Pro supplicio accepto, Deo agenda gratia.*
5 *Secunda exp. situ lenior. Fiducia ex prateritis beneficijs.*

1 *Prima interpretatio seuerior.* Duplex esse potest huius sententiæ nexus,& explicatus,primus acrior,& seuerior: secundus paulo mitior. Primus, vt persistet adhuc Eliu in describenda Diuina vindicta , atque patientia aduersus impios,& Tyrannos ; tum etiam vt Diuina vindicta atque iudicio. seuerissimo deterreat Iob in hunc modum. Quamuis,ò Iob, Deus non corripiat subito impios , nec ferat statim aduersus illos pro innocentibus sententiam,sed lento gradu ad vindictam procedat,non ideo ille res humanas negligit;quin potius attentissime considerat. vbi iterum subest, illud verbum , intuendi, & obseruandi, quasi ex oc-

Deus inuisibilis, contēplans humana. culto,& ex insidijs: Nam etiā si dixeris,id est,tu, aut quiuis alius indigne de Diuina prouidentia sentiens, dicere possit,illum non considerare,neq. intueri res humanas, eo quod non se prębeat nobis conspiciendum ; oportet tamen vt illum inuisibilem licet, tamquam videntes, sustineamus, & expectemus venturum ad iudicium seuerissimum vniuersarum nostrarum actionum. Hebraizantes fere omnes eam secundam partem vertunt per secūdam personam,non consideras ; aut,non intueris, vel,non vides ; q. d. Ais te,ò Iob,desiderare Dei tribunal,vt possis coram illo tuam causam dicere : at nihil refert quod tu

Vatabl. illum non videas,videt enim ille te. Vatablus. Quamuis difficile persuadeas tibi Deum te videre,tamen videt te. Similiter fere Tygur. Sed hæc personarum mutatio sensum non mutat,quare loquitur.

2 Iudicare coram illo. D.Thomas, Nicolaus, & alij La-

D Thom. tini hic interpretantur; [Præparate,vt iudicium eius su-

Nicolaus. scipias, & expecta eum in futurum iudicantem] id est,

Expectādus Iudex, atq. timendus. adhuc non dedisti dignas tuis sceleribus pœnas , dabis proculdubio;paulisper enim in volo expectare;nam cito ille veniet,& non tardabit . quod si moram tibi uideatur

Haba.2.3. facere, expecta eum;tunc integrum supplicium de te su-

Heb.10.37. metur,plenum Diuinæ indignationis, quod erit valde

2.Petr.3.9. exaggeratum; nūc enim leuissima sunt,quæ perferimus. Sed in hac interpretandi ratione illud est incommodum, quod potius Iob contendit expectandum esse Diuinum iudicium,in quo parem mercedem operibus accipiemus neque ex præsentibus supplicijs , aut calamitatibus debere pensari vera alicuius merita ; Amici vero nunquam controuersiam referunt , differuntve ad futurum iudicium ; sed rem totam decernendam existimant ex præsentibus ęrumnis, & præsente Prouidentia : quare alia est Eliu sententia,aliudque propositum.

3 Philipp. actiue accipit illud,iudicare ; pro eo quod est

Dei iudicia probāda ab homine. probare, & patienter perferre Diuinum suæ calamitatis iudiciū ; [Iudicare,inquit,cū eo debet,q̄ est iudicij eius concinere,non cōtra eum præsumptuoso iudicio,in eius

Gregor. iniuriā prosilire. Idem fere Greg Cum idcirco Deus cōsiderare non creditur,quia tarde miseretur,intima cogitationis ingredere,atque ibi coram eius oculis causę tuę iudicium suscipe,& quę ipse uiuendo contulisti,uel quę misericorditer percepisti , discerne , & tunc ad spei fidu-

Vatabl. ciam redibis.] Huc fere pertinet Vatablus. Oportet, inquit , prius cognoscere culpam nostram (quod pertinet ad iudicium) deinde spem suam in Deo collocare.

4 In hac item paulo seueriori interpretandi ratione po-

LXX. nenda est lectio Septuag.& Græcorum interpretatio.illi legunt; [Iudicare corā eo,si potes collaudare eum sicut

Olympiod. est: Olimpiodori autē est hęc interpretatio; Quid est,q̄d

Pro supplicio agenda gratię Deo. apud eum,qui talis est ac tantus,iure velis,iudicioq. cōtendere, quandoquidem nec eū de ista ipsa pœna, quam nunc ei persoluis,pro dignitate potes laudare?eodem fere

Chrysost. mudo Chrysost. Deum nō posse a nobis dignis laudibus ornari,haud magnum fuerit; verum vitę nostræ rationes aduersus eū velle defendere,quem non possis dignā prędicatione efferre , hoc vero permagnum est .] Et habet

Ironia. quidem ea lectio Septuagin. speciem quandam Ironiæ, quasi dicat ; Vis apud illum iudicari? bene est , scilicet obtinebis in illius iudicio . expecta igitur eum , vt sustineas illius cōspectum,cuius vestatis, vel ore tenus vsurpata memoria viribus nostris superior est. Habet etiam

Expectari dicitur res terrifica. illud verbum expectandi aliquid terroris , atque minarum : quod eleganter exprimeret Hispanus ; *Quer eis las aner con el pues esperaldo, y auiso os, que no ay quien lo esperes*

5 Ego vero secundam interpretandi viam mitiorem, at-

Secūda mitior explicādo ratio. que benigniorem quam Gregorij,accipio,probo,& censeo lenissime cohærere , vt sit quasi totius orationis conclusio, qua Eliu hortetur Iobum ad sustinentiam ærumnarum , & spem melioris fortunæ , in hanc sententiam : Conquereris,ò Iob,causam tuam negligi a Deo,& vitæ tuæ superioris præclara merita præterire : satis profecto tibi esset, Iudicari coram illo, id est,iudicium tuæ vitæ, atque supplicium inflictum a Deo iudice,patienter accipere,& tua sustinentia , atque voluntate probare, quod si facias,licebit tibi meliora a iudice tuo sperare . Gre-

Gregor. *Fiducia, & spes ex memoria præteritorum beneficiorum.* gorius: [Inter aduersa fidenter expectes , quem, & post delicta propitium recolis .] tum etiam si coram Deo iudicium tuæ vitæ instituas,inuenies profecto propter aliqua bona opera,ingentia te ab illo accepisse præmia,eorum memoria tibi faciet bonam spem , si rursus æquita-

Gregor. ti,& pietati studeas. Gregor. [Quanti est periculi transacta munera cernere,& futura desperare ?]

XV. Nunc enim non infert furorem suum, nec vlciscitur scelus valde.

1 *Sententia Paraphrasis.* Dei furor, *ad supplicia damnatorum. Explicatus Dauid.*
2 *Varia lectio. Deus pauciora scelera manifesto nunc supplicio afficiens.*
3 *Personarum in Scriptura mutatio frequens.*

1 *Sententia paraphraſis.*

NVnc enim, &c. Cohæret cum præcedentibus; Nunc ſpei in Deo reponendæ tempus, & locus eſt; cum Deus non omnē ſtomachum ſuum refundit in impios; cum non paria irrogat ſceleribus ſupplicia: ſed multo leuiores a te pœnas exigit, quàm vitæ tuæ ratio poſtulabat. Cum igitur in ipſo ſupplicio Dei benignitatem experiaris, non eſt, quod meliorem ſpem abijcias. [Nunc enim non infert furorem ſuum. Septuag. Non eſt viſitâs iram ſuam. Proprie, Non viſitabit naſus eius.] ideſt, ſic humana ſcelera, ſic tuam vitam viſitat Deus, vt côqueri non poſſis, quod vel ſuæ indignationi, vel tuo ſupplicio modum nô ſtatuerit. Dilucide Pagninus; [Paululum viſitabit terram. Tygur. Nô animaduertit iratus;] tuum ſuppliciū non meretur indignationis, & furoris nomen. Sic Dei furorem ad futuros impiorum cruciatus refert Nyſſenus in Pſ. 6 [Ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Orat inquit, ne in illo futuro furore tradatur ad iudicium; neve per illam iram adhibeatur ſibi caſtigatio.] Tunc igitur inferet Deus furorē ſuum, & viſitabit in naſo ſuo; ille enim dies indignationis, & furoris eſt. Vide quæ diximus ſup.

LXX. *Pagnin.* *Tygur.* *Dei furor in futuris ſupplicijs.* *Nyſſenus.*

2 Nec vlciſcitur ſcelus valde. Sic etiam fere Septuag. Nec cognouit delictum vehemēter. Proprie ex Hebræo; Non cognouit incrementum valde, vel multitudinem, aut copiam, ideſt, enormia ſcelera, atque numero innumera dignis ſupplicijs non afficit; non nouit ille multitudinem ſcelerum, ideſt, perinde ſe gerit in ſupplicijs, ac ſi non niſi pauca, & ea non valde grauia peccata cognoſceret; pleraque condonat, diſſimulat; de pauciſſimis tantū pœnas repetit; Nicetas; [Dei laudes, idcirco non poſſunt a nobis digne celebrari, quia dum is inter nos iudicia exercet, iræ ſuæ rationem minime ducit, nec culpas noſtras metitur, nec admodum obſeruat.] Indicat præterea Nicetas ſecundā hanc partem poſſe ad Iobum referri; Non cognouit Iobus incrementum, ideſt, iræ diuinæ magnitudinem, [ac pondus; nec peccatorum noſtrorum aſſequitur numerum: ſi enim aſſequeretur, nequaquam Deum in impios ſtomachum ſuum omnem erumpere. Placuit hoc quoque Pagnino legentri; Non cognouit multitudinem peccatorum ſuorum.] & quidem cadere hic ſenſus poteſt in lectionem Hebræam, cui nihil obſtat ſermonem de Deo proxime præceſſiſſe: frequens enim eſt illa perſonarum mutatio in Scripturis. Hic tantum addendum, quod Greg. ſapienter addit; [Ab Eliu rectum dicitur, ſi recte diceretur, vera ſunt nâque, quæ dixit; ſed a Beati Iob increpationibus aliena.]

LXX. שפה *Deus pauca ſcelera manifeſto ſupplicio proſequens.* *Nicetas.*

3 *Perſonarū mutatio frequens in Scripturis.* *Gregor.*

XVI. Ergo Iob fruſtra aperit os ſuum, & abſque ſcientia verba multiplicat.

1 *Particulæ copulatiuæ vis, & ſignificatio Varia. Varia lectio.*
2 Aperire os. *q. d. Explicatur ſ[illegible].*
3 *Verboſitas ſtulta.* Multiplex *de re ſorti.*

1 QVaſi iam obtinuiſſet, & in ſummas anguſtias concluſiſſet Iobum, ita neceſſaria, vt ſibi videtur concluſione, claudit totam diſputationem. Ergo. In Græco, & Hebræo, Et. Sed quia particula hæc copulatiua aliquando reddit cauſam, & valet idem quod, ideo, aut, propterea; eleganter Interpres dixit, Ergo, q. d. Propterea, quæ ego diſputaui, colligo vanā fuiſſe Iobi orationem, & plenam ignorantiæ atque temeritatis; & nihil eorum, quæ propoſuit, finem obtinuiſſe. Fruſtra. Proprie in Hebræo, & Græco, vane, in vanum, oratio vaniſſima, ſenſus atque ſapientiæ inops, tâtum ſonitu verborum, & querimoniarum clamosa. Aperit os ſuum. Pagninus, Tygurin. propter præteritas Iobi reſponſiones. Idem eſt ſenſus noſtræ lectionis per præſens, aperit, vt notet idem Iobi propoſitum, ſuam vitam, ſuamque opinionem tuēdi, cui pertinaciter adhæreat, ac nulla ſuorum amicorum admonitione, aut oratione, melior, & ſapientior reddatur. Sed proprie ex Hebræo cum Caietano, & Regia per futurum, aperiet, vt ſignificetur, nihil deinceps eſſe, quod pro ſua ſententia afferre poſſit Iob.

Particulæ copulatiuæ varia ſignificatio. הבל *Varia lectio.* *Pagnin.* *Tygurina.* *Caietan.*

2 Rurſus hic videtur D. Thomæ, immo & Gregorio, atque alijs Latinis phraſis illa, Aperiēdi oris, ad ſtultam verboſitatem pertinere; quamquam poſſit etiam ſignificari ne verbum quidem poſſe Iobo ſupperere ad reſpondendum. q. d. His meis rationibus reuinctus Iob, ne hiſcere audebit, neque aperire os. Hæc eadem aperiendi oris proprietas, Iſa. 10. 14. Non fuit qui aperiret os, & ganniret. ideſt, qui hiſceret. Vbi Septuag. Qui contradicat, ſic hoc loco; Non poterit Iob aperire os ad contradicēdum; quidquid enim deinceps loqui præſumet, ſtultitiæ erit, & eundē ſemper errorem, atque ſtultiſſimam cantilenam canet.

D. Thom. *Gregor.* *Aperire os q. d.* *LXX.*

3 [Abſque ſcientia. Nicetas; Quia nec attendit Dei præſtantem vim, ac tolerantiam; nec illius incomprehenſa iudicia] adde etiam, neque ſuorum peccatorum grauitatem, nec leuitatem ſuppliciorum. Cum hac vero ignorantia congruit verboſitas, quæ ſequitur; Scriptum eſt enim, ſtultus verba multiplicat. Eccleſ. 10. 14.

Nicetas. *Verboſitas ſtulta.* כבר

Multiplicat. Vox eadem, quæ ſuperius, c. 8. verſ. 2 Spiritus multiplex oris tui, &c. & affert quidem multiplicitas hæc, quandam fortitudinem difficilem ruptu, cuiuſmodi eſt funiculus triplex; Quare vel inuiti ſarentur amici vim, & pondus ſancti Iob. Septuag. Verba aggrauat, quod Symmachus ad proprietatem ſtultorū refert, [* Sicut ſtultus, inquit, ſermones graues fecit. Eleganter Greg. Hoc eſſe proprium arrogantum vitium eſſe ſolet, vt & pauca credant, quæ ipſi multa dixerint, & multa credant, quæ ipſis pauca dicuntur; quia enim ſemper dicere volunt, aliena audire non poſſunt.]

Multiplicitas de re forti. *LXX.* *Symmach.* ** Es un oſo peſado, y por ſiado.* *Gregor.*

PARA-

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

Voniam nullum respondendi ad ea, quę Elin disputauerat, documentum præbuerat Iobus, rursus ad dicendum ille aggressus est. Et vel quod multiplicem causam agendam sibi esse intelligeret, vel quod propter animos suspensos, atque noua expectantes tenere cuperet, nouam orationem exordiri in hunc modum cępit.

1 Igitur Eliu hæc rursum loquutus est.

Stulte æque, ac inique a vero, & honesto aberrasti, ò Iob, dum iustitiam tibi, & æquitatem; Deo iniustitiam, & iniquitatē impudenter affingis. Iustiorem enim te Deo incorruptissimo Iudice asserere non vereris; quasi minime perpensis mortalium meritis, præmia ille aut supplicia distribuat, sæua quadam, nec non cæca dominatione, & potestate, ita vt vlla neq; lege neque ratione; nec beneuolentia, & studio erga sanctitatem; neque odio, & indignatione erga improbitatem, sed temeratio quodam voluntatis impetu actus, omnino negligat humanas actiones, ex quibus nihil ipse nocumenti, aut emolumenti percepturus sit. Quare aberrasti sane toto cęlo, dum id cogitasti atque protulisti. Siccine tam falsam animo de Diuinis iudicijs imbibisse opinionem? aut vero quid tibi venit in mentem, cum Deum iudicem poposcisti? Num id confidis fore, vt si cum Deo litigaueris, iudicio vincas? Perquam absona profecto cuncta hæc sunt, a rectæ rationis, & sanæ mentis lege.

2 Numquid æqua tibi videtur cogitatio tua, vt diceres: Iustior sum Deo.

Tu vero, quod cum omni ratione pugnat, dixisti non solum te iustum, & innocentem esse in Diuinis oculis, sed & Deo ipso totius iustitiæ fonte iustiorem esse. Ac ne inuidiosius verba tua exaggerare videatur, certe cum Deus te propter tua peccata puniendum statuat, si tuam te iustitiam, & innocētiam probaturum confidis, quid aliud efficies, quam illius iniquitatem asserere? & qui tam grauiter de Deo cōqueritur, profecto ostēdit aliquid inuenisse in Deo, quod sibi displiceat: atque ideo illum non esse omni ex parte sanctum, & incorruptum.

3 Dixisti enim: Non tibi placet, quod rectum est, vel, quid tibi proderit, si ego peccauero?

Rursus dicere non es veritus, nihil damni, vtilitatisve vel ex peccato, & scelere, vel ex pietate percipi posse, tum a te ipso, vel a quouis alio homine; tum ab ipso Deo. Quasi nihil ille probitatem curet. Ais enim; Quid ego proficiam a peccato meo? quidve lucrabor, si ab iniquitate recedam, cum innocentem, & impium pariter Deus cōsumat? Deus vero res humanas; vtpote sibi inutiles, prorsus negligit.

Quia vero tui amici, vel quasi ignorantes, vel quasi assentientes corruptissimæ isti tuæ opinioni minime responderunt, amplam ego, atque magnificam responsionem tum tibi, tum illis pro mea sapientia adhibebo.

4 Itaque respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum.

Diuina sane Prouidentia, ò Iob, non est vtilitate aliqua captata ex rebus humanis metienda. Id, quod ex Diuini domicilij, & Diuinæ sedis celsitate facile ostendam; nihil enim vel ex nostris bonis, vel ex nostris malis potest ad Deū pertingere; nihil ille ab inferiori mundo accipere potest; nihil illius sedes, Cælum inquam, ab isto nostro mundo emendicat. Omni itaque ratione ille nobis superior est. Ac vide interim, aduersus quem defensionem cōparaueris; nempe aduersus eum, qui te tanto est sublimior. Circunspice igitur, ac diligenter obserua, atque omnem oculorum aciem, & mentis cogitationem intende in cælestem regionem passionis omnis, & corruptionis expertem. Cōtemplare nubes, & quidquid in cælo isto pleno luminibus fulget: Cæli enim celsissimam sedem tuis tu operibus neque deteriorem, neque illustriorem reddere poteris, quanto minus Creatorem ipsum, qui suis operibus infinitum eminet?

5 Suspice cælum, & intuere & contéplare æthera, quod altior te sit.

6 Si peccaueris, quid ei nocebis? & si multiplicatę fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum?

a Si a recto, & æquo aberrraueris, qua nam re illū lædes? Quamuis multum labores, & adnitaris, quid tandem efficies, quo illi incommodes? Non solum vno aut altero peccato nihil diminuis de Diuina maiestate, & sempiterna illa beatitudine; sed neque si iniquitates, & præuaricationes, quæ cum Diuinæ legis contemptu, & iniuria a te admittuntur, numero, & magnitudine infinita amplificentur; atque siue arte, & industria, siue aperta vi, & impetu contra Deum conferantur, nihil aduersus illum valebis. Esto vero iustus sis, vt tu existimas, aut te deinceps iustificare coneris, num ideo magno aliquo Deum beneficio adstringes? Iustitia tua Deum aliquid b iuuabis, aut illius felicitati, & bonorum omnium affluentiæ ex tuis bonis operibus, & pietatis exercitio aliquid adijcietur? non ille ambit tua munera, & dona: nihil illius manus amplissima, atque largissima ex tua ista breuissima, & angustissima vola capiet; quidquid enim habes, Diuinæ manui, & bonitati acceptum referri oportet.

7 Porro si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?

a *An Deus aliqua re lædi possit hominum peccatis, & an vero honore minui; tum de grauitate peccati prosse, & Theologice disseri ut ad expositionem Elim, peculiari digressione a numero 4. vsque ad 10.*

b *Deus abundantissimus, nulla re indigens ex nostris operibus, cum vtilitate tractatur nu. 1.2.3.*

Huma-

8
Homini, qui similis tui est, nocebit iniquitas tua: & filium hominis adiuuabit iustitia tua.

Humanum profecto, non Diuinum est, alterius aut iniquitate, & iniustitia lædi, aut iustitia, & beneficentia iuuari. Id quod ex te ipso discere aliquando potuisti; læsisti enim multos tua iustitia, & impietate, forte etiam alios muneribus aliquibus ac beneficijs subleuasti, & demeruisti, Tum præterea sicut multa damna ab hostibus accepisti, ita multa quoque aliorum misericordia indiges. Est quippe homo homini nunc Deus quidam beneficentissimus, nunc lupus sæuissimus, atque nocentissimus. Cum Deo itaque non est tibi agendum, neque cogitandum tamquam cum homine tui compare, qui bonis eget, qui malis vrgetur, qui sibi ipsi non sufficit; quem alterius hominis opera siue bona, siue mala attingunt: quippe non superioris naturæ, sed eiusdem humanitatis consortem. In quo mirabilis est auctoris naturæ prouidentia, qui non propter seipsum, sed propter nostrum commodum homines ipsos deuinxit misericordię, & beneficentiæ legibus sanctissimis.

9
Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum.

Sed obijcies, ô Iob; Cur ego tot innocētes, tot miseri, & egeni homines grauissimis iniurijs vexantur a Tyrannis, & impurissimis hominibus, vt clamores in cęlum cogantur tollere? Respōsio in promptu est; Eos omnes, quos Deus vexādos tradit, non omnino innocentes extitisse: nam esto neminem læserint, at Diuinorū beneficiorum immemores vixerunt: Cum enim homo homini nocere possit, quorundam peccata aliorum iniurijs vlciscitur Deus: Vnde tot calumniæ, tot clamores, & eiulatus, tot immanes Tyrāni: & quamuis quidem nostrorum operum vel damna, vel lucra cęlum non pertingant; at non ideo Deus est aut inscius, aut negligēs nostrarum rerum: patent enim illius fores, patent quoque illius aures clamoribus humanorum scelerum, gemitibus, & singultibus miserorum. His excitatus Deus, imbecillioribus vim patientibus opitulatur; ac si quem inuenit iustitiæ, & humanitatis cultorem, iustis honoribus, & præmijs prosequitur. Atque uel ex hoc ipso Diuina prouidentia confirmatur, quod homines, quorum res agitur Diuinam implorent opē, vt quantum possunt, uoce in cælum contendant, inde opem aduersus tantam improbitatis potentiam, atque petulantiam gratis sibi impendi flagitantes.

10
Et non dixit? Vbi est Deus, qui fecit, me, qui dedit carmina in nocte?

Illam sane afferret Deus miseris, & oppressis omnibus, qui Creatoris potentiam agnoscerent, & colerent; inuocatus itaq. lumē profecto sui auxilij prętenderet in obscura miseriarū nocte, & præsentissimum solatium afferret, atq. lætissimas causas canendi, & agendi gratias pro salute consequuta. Nam si quis erga Creatorem suum, vel erga pristina ab illo accepta beneficia ingratum se prębeat, nihil mirum, si permittatur diu cū ærumnis conflictari, & a superbissimis Tyrannis pessundari. Hi uero permittuntur diutius feliciter agere, supremi licet Iudicis, atque seuerissimi Iudicij prorsus obliti, necnon sanctæ Creatoris maiestatis negligentes; qui pro sua Potentia, atque Sapientia lucētem illam cæli faciem mirabiliter illuminatam nobis exhibuit, quæ nos ad carmina Diuinasque laudes inuitaret: qui suauissimis auicularum cātilenis die, atque nocte nos demulcet; qui tempora noctis atque diei ita distribuit, vt dum laboribus, & exercitationibus Diuinis interdiu uacauerimus, at nocturnas excubias partim quiescendo, partim Diuinas laudes cantilādo transigamus. At oblitii mortales Diuinorum operum, si miseri sunt, frāguntur animo, & concidunt: si potentiores, grassantur, & furunt aduersus imbecillos, quod minime recogitent Deum iudicem ęquissimum posse miseris salutem præsentissimam aduersus ipsos Tyrannos afferre, & noctem miseriarum tristissimam in cantica lætissima cōuertere, atque magnificentissimis suæ potentiæ documentis exhibitis, materiam mortalibus præbere, quam lętantes, & exultantes canant, musicisque omnibus instrumentis concelebrent.

11
Qui docet nos super iumenta terræ; & super volucres cæli erudit nos.

Illud uero perpetuū est Diuinæ sapientiæ, atque potentiæ beneficium maximum collatū mortalibus, quod illos præ cęteris animantibus sapientię, & intelligentię dono insignierit; atque cum in cęteris quędā prudentię, & intelligentię vestigia cernantur, *c* siue terrę iumenta spectes, quorū actiones, & quasi affectatę ratiocinationes mirabiles sunt; siue *d* auiū genus consideres, quarum nōnullas plerique diuinitus instructas arbitrantur; plurimas uero ad reddendas, & formandas humanas uoces, ad sermocinandum, ad discendum, ad omnem calliditatem, & astum natas esse uidemus; at homo solus mente donatus est, ueraque sapientia; cui non solum intelligentia auctoris naturę, sed proprium etiam, & peculiare suum iudicium, consiliumque inest. Sed, proh dolor, tantam humanę mentis dignitatem contemnunt improbi obrutescentes. degenerantes ad belluinos mores, ab omni humanitate, atque sapientia alieni. Docuit nāque hominem Deus maiora, & meliora, quam iumenta terrę, quę ex rapto, & mutuis cędibus viuunt; & quā uolatilia cęli, quę quamuis alarum pręsidio a terra se subuehant, & sublime uolent, sed tamen pręter cantum, pręter uolatum, pręter cibum nihil sublime sapiunt.

c Ad brutorum prudentiam, & quędam intelligentia documenta, opportuna digressio, nu. 1. 2.

d An volucribus ratio, & sermocinatio insit, exemplis adductis ex sacris, & prophanis, discritur, nu. 3.

12
Ibi clamabunt, & non exaudiet, propter superbiam malorum.

Sed interim patiētissimus iudex immanes has Tyrannorū belluas superbire usque, & insolescere sinit, atque feliciter agere, tum ut iusti diutius oppressi, atque calamitatibus exerciti cumulatiora præmia accipiant, tū uero ut improbi impunitatis, & improbitatis fru-

ctus

ctus tandem cumulatissimos percipiant. Ideo sane nec clamantibus, & petentibus opem statim adest, respondetve Deus; sed tarditate, & patientia rerum agendarum opportunitatem maturat, & Prouidentiam confirmat.

13 **Non ergo frustra audiet Deus, & Omnipotens causas singulorum intuebitur.**

Hinc profecto effici potest, cum preces vanæ sunt, neque ea ratione qua oportet, funduntur, minime exaudiri a Deo; quamuis quidem cum quosdam audit, atque ope, & auxilio subleuat, quosdam vero quasi obsurdescens contemnit, nō id temere facit, casuve aliquo, sed supremo consilio, atque æquitate, singulorum causis, rationibusque perspectis, atque perpensis. Cum vero etiam innocentissimos homines per iniuriam oppressos permittit diu cum grauissimis calamitatibus conflictari, non id frustra facit: concipit enim, & meditatur supplicia in improbos, atque opis suæ conferendæ opportunitatem ad sanctorum salutem certissimam. Cum enim ille omnia audiat, videatque omnia, quis putet frustra audire, aut videre; aut vero ita audire, vt distincte, & articulate non percipiat Tyrannorum clamorem, & pauperum gemitus, aut ita intueri horum innocentiam, illorum improbitatem, vt quasi per nebulam videat, ac non potius attentissime, & exploratissime cognoscat?

14 **Etiam cum dixeris: Non considerat: iudicare coram illo, & expecta eum.**

Quamuis, ô Iob, Deus non corripiat subito impios, sed lēto gressu ad improbitatis vindictam procedat, non ideo ille res humanas negligit, aut præterit; sed attentissime ex occulto, & quasi insidijs obseruat. Esto enim tu, aut quiuis alius Diuinæ Prouidentię criminator dicere possit, Deum non intueri res humanas propterea quod non se præbeat omnibus intuendum: at si paululum expectemus, videbimus proculdubio illum venientem cum virtute multa, & maiestate ad iudicium vniuersarum nostrarum actionum seuerissimum. Neque vero quod tu, ô Iob, illum non videas, ille te nō videt. Cum igitur adhuc integras non dederis scelerum tuorū pęnas, paulisper te expectare iubeo; citissime quippe ille aderit; repetetque de te digna supplicia. Illud profecto tibi salutare existeret, si nunc te ita exhibeas, tuorum suppliciorum, atque Diuinorum iudiciorum adiutorem, & socium, vt & tuam culpam agnoscas, & illius de te iudicium tua quoque sustinentia, atque voluntate probes: hac tātum ratione iudicium Dei desideres; secus ad illius tribunal minime prouoces. Nam si temere perstes in consilio, expectandum tibi profecto erit, simulque perferendum quidquid inde ad te redundabit. Quod si sedatis quærimonijs, iam non agas iudicem tuæ causæ, sed diuinum iudicium libēter accipias, licebit profecto deinceps meliora indies a iudice tuo sperare; experieris enim indulgentissimum parentem, quem nunc sentis seuerissimum iudicem.

15 **Nunc enim non infert furorem suū: nec vlciscitur scelus valde.**

Nunc sane spei nostræ in Deo reponendæ, & tempus, & locus est; cum Deus non omnem stomachū suum refundit in impios; cū non paria irrogat sceleribus supplicia; sed multo leuiores a te pœnas exigit, quàm vitæ tuæ ratio postulabat. Cum igitur in ipso supplicio Dei benignitatem experiaris, non est quod meliorem spem abijcias; vel quod illius furorem crimineris; quasi vel suæ indignationi, vel tuo supplicio modum non statuerit. Nam perinde profecto ille se gerit in supplicijs, ac si nō nisi paucissima, & ea non valde grauia mortalium peccata cognosceret; pleraque nimirum condonat; non valde pauca dissimulat; de paucissimis tantum pœnas repetit; atque illius laudes idcirco non possunt a nobis digne celebrari; quia dum is inter nos iudicia exercet, iræ suæ rationem minime ducit, nec culpas nostras metitur, nec admodum obseruat. Neque vero Iobus diuinæ iræ magnitudinem mente adhuc informauit; neque multitudinem peccatorum suorum assequutus est. Si enim assequeretur, illud item assequeretur, nequaquā Deus in impios stomachum suum omnem erumpere.

16 **Ergo frustra aperit Iob os suum: & absque scientia verba multiplicat.**

Iam mihi ex his, quæ verissime protuli, colligere licet, Iobi orationem vanam omnino fuisse, atque ignorantiæ, & temeritatis plenissimam; & nihil eorum, quæ proposuit, finem obtinuisse; fuit nimirum sensus, atque sapientiæ inops, tantum verborum sonitu, & quærimoniarum strepitu clamosa. Et quamuis oratione mea reuinctus, nec verbum quidem habere possit, quod pro sua defensione faciat; video tamen illum stultitia, & verbositate fisum, in antiquo illo suæ innocentiæ tuendæ proposito inhærere, vt verba verbis, inania inanibus accumulet; nimirum Dei præstantem vim, ac tolerantiam, illius incomprehensa iudicia non attendit.

CAPVT XXXVI.

Argumentum Capitis.

Rursus Eliu statuit Diuinam Iustitiam, quæ cum summa potestate atque Sapientia, ius cuique suum, atque dignitatem tribuit; Id quod ex Diuinis operibus confirmat, tum naturalibus, tum ex peculiari Prouidentia circa potentiores viros. Ad extremum explicat, vt perferenda sint omnia.

I. Addens quoque Eliu, hæc loquutus est.

II. Sustine me paululum, & indicabo tibi: adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar.

1 *Artificium, arrogantia, eloquentia Eliu. Arrogantium ingenium.*
2 *Verbum* Addendi *aduerbiascens. Explicati Moyses, & Samuel.*
3 *Arrogantis silentij, & audientia captatores. Ironia Hispanismus.*
4 *Arrogantes sua potius laudis, quam Diuina auis apatores. Varia lectio. Articulus tertij casus Illustratus Isaias.*

1 *Artificium Eliu.*

NVnc iam Dicturus Eliu, suum quoque exordium præmittit, & in auditore sustinentiam requirit, vel vt attentionem captet, vel quia si nimium curiose, & minutatim alias amicorũ disputationes numeremus, inueniemus sane ter dixisse singulos, ter quoque huc vsq. Eliu. At cum ad quartam iam orationem procedat, recte vr sustinentiam auditoris postulare, vt pote qui iam videatur prolixior cæteris; quare etiam orationis breuitatem pollicetur, quo libentius audiatur. Tum etiã proponit materiam orationis honestissimam, videlicet Diuinæ Iustitiæ defensionem, quæ nemini iure videri debet prolixior, aut molestior. Quamquam Gregorius ad hominis arrogantiam referre videtur, nec non etiam ad loquacitatem; [Quia, inquit, arrogantes semetipsos credunt doctores ostendere, quanto se potuerunt multiplicitati loquacitatis aperire: atq. graue se damnũ perpeti iudicant, si scientiam suam loquendi breuitate constringant. Philip. potius nimiũ profundum, atque copiosum sermonem cognosci, atque multis sacramentorũ mysterijs reconditis plenum. Et quidem si vnquam eloquens visus est Eliu, nunc se ipso eloquentior, & sapientior est.

Gregor. Arrogantes multiloquio laborantes. Philipp. Eloquentia Eliu.

2 *Addere, pro aduerbio.*

Addens loquutus est. Obseruaui aliquãdo verbũ, addendi, cũ altero verbo iunctum fere aduerbiascere, atq. tantum significare, rursus, vel iterum; sicut enim secundum additur primo, ita cum secundo aliquid fit, dr̃ additione fieri, exẽpla obuia Deuter. 5. 25. Vbi nos habemus; Si audierimus vltra vocem Dñi. proprie ex Hebræo, & Septuag. Si addiderimus audire. vtrumq. autem coniunxit Onchelus; Si vltra addiderimus audire. Genes. 8. 10. vbi nos, Rursum dimisit columbam, proprie in Hebræo legitur; Addidit emittere columbam. Sed frequenter ẽr retinet Hebraismum 1. Reg. 3. 21. [Addidit Dominus, vt appareret in Silo. id est, rursum apparuit. Coniunctum autem cum verbo dicendi, aut loquendi, passim, & vel significat secundam orationem, vel semel instituti sermonis amplificationem quandam, & continuationem.

LXX. Onchelus.

3 *Gregor. Arrogãtiũ ingenium. Ironia.*

[Sustine me paululum. Multa (inquit Greg.) iam dixerat, & sustineri adhuc paululũ postulat, nam arrogantes sibi silentiũ exigunt, quod minime merentur.] Ego potius ad ironiam quandam plenam insolentiæ referrem, cum ficta quadam humilitate sententias nostras ita extenuamus, vt cũ videamur iubere nostrum aduersarium nihil timere, at tunc maxime timere velimus, quasi necessario superandũ, & obruendum pondere nostræ orationis. Illud etiam apud nos minantis est, & de victoria confidentis: *Esperad vn poquito, y lo vereis.* Sic hoc loco, Sustine, vel expecta paululum. Quod vero Tygurina dixit; Suffer me paulisper; minus commodum est, quam quod Regia, Sta circa me: nam verbũ, *cathar*, proprie significat circumdare, vel esse circa aliquem, & ad locum refertur: quasi dicat; consiste, adesto prope. Quod vero D. Tho. illud, paululum, ad breuitatem orationis, & sententiæ retulit, quasi nunc sub vnica responsione plura Iobi dicta refellere proponat, argutius est, quam solidum.

Hispanismus. Tygur. Regia. כתר *D. Thom.*

Adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar, vt illius causam & iustitiam, aduersus tuam temeritatem tueri possim. Quadrat in Eliu, quod eleganter admonet Gregor. [Arrogantes dum specie tenus Deũ proferunt, auditum sibi ex reuerentia eius exigentes, se student magis ostendere, quam illius facta prædicare.] Atque hoc illud est; qđ Christus iudex dicturus est falsis prophetis, Matth. 7. 22. [Multi dicẽt, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus?] Respondebit vero; Non noui vos. nã siue docuerunt veram doctrinam, siue vera ẽt miracula ediderunt, se potius mirabiles efficere studebãt, quam Dei fidem, atq. virtutẽ. Paulo secus habetur in originali; Adhuc Deo sermones. sic enim legendũ, propter articulum tertij casus, quam cũ Caiet. ad Deum. Accepit vero Interpres illum casum, vt esset fauoris, & commodi; quare vertit, pro Deo. quamquam vt ea præpositio variæ significationis est, & aliquando vertitur ab Interprete, de; posset nunc quoq. verti, de Deo. Nisi quis vellet sermones esse Deo, idem esse, quod, quæ loquitur Eliu, Dei voluntate, & præcepto loqui. ac si diceret; Adhuc Deus habet, quæ pro se loquatur: nam ipse in me loquitur. Nos diceremus, *Aun toda via le queda a Dios, que hablar, y que alegar.* vel: Statuit ille, vt ego in illius causa pluribus disseram. quare fieri nõ potest, ut ab aliquo in dicendo prohibear. Est etiam hic tertius casus, cũ Deo tribuitur, firmitatis, & decreti. Vt Isa. 28. a. Ecce validus, & fortis Domino. ubi cum nomen, Domini, sit in Hebræo, cum articulo *Lamed*; alij legunt, a Domino; alij Fortis Domini. sed illud germanum, & elegans, Validus, & fortis Domino. siue suppleatur dies, siue hostis, aut miles. q. d. Statutum est iam apud Dominum, & certum illi est, ut mittat hostem sæuissimum, diem horribilem alicuius tempestatis. Sic hoc loco, sermones Deo, q. d. Statuit ille, ut ego loquerer; prouidit illius Sapientia, ut & ignorantiæ amicorum, & tuæ temeritati meis sermonibus ego opitularer: vult ille ut adhuc loquar; nõ igitur est tacere; quod ego loquar, non tam mihi tribuendũ, quam Diuino præcepto, & uoluntati. Nos diceremus, simili Hispanismo; *Ella a de Dios que a un tengo de hablar mas.*

4 *Gregor. Arrogantes sibi potius, quã Deo laudem. Varia lectio. Articulus tertij casus. Caiet.* ל *Foreriũs. Tygur. Hispanismus.*

III. Repetam scientiam meam a principio, & operatorem meum probabo iustum.

1 *Sententia paraphrasis.* Repetere. Assumere sermonem.
2 *Pronomen meum, ad charitatem. Beneficia communia peculiaris gratiarum actione prosequenda. Illustrata Paulus, & Dauid.*
3 *Sententiæ paraphrasis Apostrophe.*

PAulo (inquit) altius disserendi initium summam, & quid verissimum in hac re constitui inter nos oporteat, ex remotioribus, sed necessarijs principijs peruincam: atque ex ipsis naturæ, & creationis operibus probabo, nihil a Deo sine summa æquitate, atque ratione constitui. Repetam. Greg. & Latini quidem stricte accipiunt quod replicare eadem videatur. Alij cum D. Tho. quod rem eandem, sed alijs tamen rationibus iterũ probare aggrediatur. Sed quidem, repetere, hoc loco non est iterare, & iterum petere, sed retrorsum petere, quod alto, aut longe repetere orationem Latinus vocat: quare ex Hebræo proprie dixerunt Septuag. [Suscipiam (assumã, leuabo, tollã) scientiam meã de lõge. De qua phrasi assumendi sermonem, aut parabolam,] diximus, cap. 27. vers. 1. c. 28. vers. 1. atque tum ex verbo assumendi, tum ex nomine scientiæ, profitetur se dicturum, quæ explorata, & perspecta habet; idque, vt Philippus ait, profundo nimium, & copioso sermone.

Greger. Hugo. Dionys. D. Thom. Lyra. Tostatus. Repetere quid. LXX. נשא *Assumere sermonem. Philippus.*

Et operatorem meũ probabo. In illo pro nomine, meũ, significatio est singularis charitatis: tum etiam grati animi erga Creatorem: nam præterquam quod illa pronomina afferant aliquid singulare, & eximie dilectum, vt aliquãdo admonuimus, sed illud etiam pertinet ad charitatis significationem, cum beneficia communia singu-

1 Pronomen meũ, pertinet ad charitatem.

lari

Beneficia communia singulari animi gratitudine prosequimur. *Sanct.* *Galat. 50.* *Ephes. 5.5.* *Theodoret.* פעל *Gregor.*

lari animi gratitudine prosequimur: & quæ omniũ sunt, nostra facimus. vt Paulus cum ait: [Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.] Sic etiam Dauid, Diuinam potestatem, quam titulo Creationis exercet Deus in omnem creaturam, ad se tantum pertinere significat Psa. 144. Exaltabo te, inquit, [Deus meus Rex, ob amorem,] vt ait Theodoretus. Similiter Eliu vniuersitatis operatorem suum, nominat. Cum autem uerbum, operãdi, ea sua proprietate afferat laborem quendam, & industriam operandi, & elaborandi, uidetur uelle rependere Deo uocem huius beneficij; quod eleganter dicitur in Hebræo. [Operatori meo dabo iustitiam meam.] q.d. Quod meũ est, præstabo. tu, O Iob, sentito, ut uoles. ut illum ostet tum ingrati animi erga Deum; tum etiam improbitatis, quod iniustitiam attribuerit Deo, ut statim se explicat. Hic iterum obseruat Gregorius, sub Diuina iustitia uelle Eliu occultare suam arrogantiam.

IV. Vere enim absque mendacio sermones mei: & profecto scientiæ probabitur tibi.

1 *Sine fuco germanus, & simplex.* *Gregor.* *Vatabli mens incommodus.* *Aben Esra.* *Apostropha*

VEra dicam, o Iob, simplicia, solida. quare si sapis uniuersa, quæ dixero, probabis. Eleganter Gregorius; [Illud quod rectum sensit, laudãdo præcucurrit.] In Hebræo autem habetur; [Perfectus scientijs tecum.] Quod Vatablus, de Deo interpretatur, q.d. Deus sapientissimus est tuo iudicio, ut; ex hoc principio ordiar meam disputationem, & iustitiam Dei atque prouidentiam cõfirmabo. Sed seorsus male coheret. tum etiam incongruens est, nam in hoc capite nihil ca Diuina Sapientia colligere, aut deducere uidetur. Multo remotius quod Aben Esra intelligit Apostropheu esse Eliu ad Deum; Tibi, o Deus sapientissime (inquit Eliu) probabo meam orationem, atque sententiam, utinam & Iobo. In Greco, & Septuaginta sententia paulo uehementior; [Quę iusta sunt loquar, & non iniusta uerba, iniuste intelliges.] quasi dicat. Tu forsitan iniuste cogitas: ego nero tantum absum ab iniqua cogitatione, ut nunquam uel cogitarim, uel dixerim aliquid iniustum.

V. Deus potentes non abijcit, cum, & ipse sit potens.

VI. Sed non saluat impios, &c.

1 *Propositum Eliu Potens, fortis, copiosus de eodem.*
2 Fortitudo cordis *in bonum, & in malum. Pro sapientia. Duæ Principum virtutes.*
3 Abijcere, *quid proprie.*
4 *Similitudo conciliatrix amicitiæ. Deus omnia sibi similia volens, fecundis inde a. Explicatus Moyses.*
5 *Similitudo mundi & rectæ: iumdia, & Odij discrimen. Improborum iumdia.*
6 *Deus amplificans suas creaturas. Digna principe cogitatio. Illustratus Isaias.*
7 *Deus ostendens diuitias suorum attributorum, ex Paulo.*

1 בבר *Potens, pro fortitudine & copia.*

EXorditur iam ex Dei Potentia, & ex grauissimis ruinis, manifestisque supplicijs Principum potentissimorum. Inuestigat ergo causam, cur tam frequentibus, tam grauibus ęrumnis Deus eacerceat, afficiatque homines potentia atque opibus pręcellentes. An, inquit, quod Deus potens cum sit, abijciat potentes? q.d. Minime. Est autem pro germano explicatu obseruãda proprietas uocum; nam potens, proprie significat fortem, magnum, aut multiplicem quod supra cap. 34.54. uertitur multus. unde etiam Isa. 17.15. & 18.2. didicuntur, aquę multę, non solum copiosę, sed etiam fortes atque uehementes. Ergo hoc loco potens, significat aliquem multis nominibus pręcellentem, omnibus numeris absolutum, & multiplici bonorum omnium copia redundantem.

Arque etiam hoc loco pertinet ad sapientiam: nã proprie legimus in Hebręo, [Deus potens, & non abijcit potentem potentia cordis] Septuaginta etiam; [fortis robore cordis.] Est autem potentia, aut fortitudo cordis, si in bonum accipiatur, sapientia, & rerum agendarum intelligentia, qua quis ualet. & potest hęc fortitudo cordis construi cum Deo, ut uolunt, Caiet. Vatab. Tygur. Deus potens [potentia cordis. Tygur. Habet uires animo pares. Vatabl. Deus fortis, & valens intelligentia, non abijciet hominem, qui valet vi intellectus,] atque ita efficietur hæc sententia, Deus cum bonorum omnium abundãtissimus sit, & nulla non re optima pręcellat, non abijcit quidem præcellentes potentia, atque sapientia homines, quæ duo sunt prima atque potissima prælidia Principũ, Fortitudo, atque Sapientia Caietanus hanc cordis fortitudinem interpretatur, amplitudinem cordis, qua regnũ alterius, quis subijcere conatur, quasi dicat; Deus cum sit Dominus omnium, non habet fortitudinem cordis ad subijciendum regnum alterius hominis. Tum etiam nemo potest habere aduersus Deum huiusmodi cordis fortitudinem, qua diuinam dominationem sibi subijcere moliatur. Sed prestat, vt ea cordis fortitudo construatur cum hominibus potentibus, & preterea in bonum accipiatur; nam quamuis fortitudo, vel duritia cordis in malum sit, Ezech. 2.4. cap. 3.7. & Iob 41.15. & Ps. 74.6. ubi Hebręus habet, Fortes corde, Hieronym Superbos Septuaginta, Iosipeotes leren; 7.10 & 13.10. tamen nusquam a prę senti radice, Caab, hęc enim semper sumitur in bonum, & semel tantum hoc loco attribuitur cordi, atque opponitur languori, & imbecillitati. quare significabit viros potentes, magnanimos, & ad res difficiles, & arduas strenuos, & virtutis et fiue Deo, fine homini tribuatur.

Caietan. *Vatabl.* *Tygurin.* *Duæ Principum virtutes, Potentia, & Sapientia.* *Caietan.* *Fortitudo cordis in malum.* *Pagnin.* *Regia.* *Vatabl.* *Hieronym.* *LXX.* כוח *Fortitudo cordis in bonum.*

3 מאס

Verbum autem abijciendi, est de quo sępe diximus, & propriȩ significat abominare, seu nauseare ad aliquid, tãquam ad rem abominabilem, reprobare, repellere; quare hoc loco abijcere potentes, erit, Deum esse tã delicati stomachi, atque palati, atq; tam morosi ingenij, vt sine causa, ex innata quadam antipathia, potentes solo potentiæ nomine non ferat, & quærat occasiones omnem humanã potentiam perdendi, & euertendi. Ergo hæc est sententia Eliu; Cum Deus potentissimus sit, neque non sapientissimus, fieri non potest, vt humana potentia atque sapientia illi sit inuisa, aut inimica; vel quærat ille occasiones, vt male de sapientibus, atque potentibus mereri velit. Tunc vltra; Ergo si potentes dãnat, iuste vtique damnat, propter sceleta, & improbitatem. Rursus primæ illius propositionis probatio hæc est; quod similitudo solet amicitiam conciliare: quare necesse est, ut gaudeat Deus potentibus atque sapientibus, quippe illæ uidentur fuisse [Diuinę delicię, creasse hominem ad imaginem, & similitudinem suam, ut earum omnino rerum efficeret hominem participem, quibus ipse Deus excellit, & quibus homo ipse poterat Dei similis esse; Potentia nominatim. Sic enim scribitur Gen. 1.26. [Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & uolatilibus cæli, & bestijs, uniuersæque terræ.] Atque adeo sua ipse Deus bonitate impulsus mundum creauit, ut res omnes, quo ad fieri posset, sibi similes efficeret. Quod agoouit Plato, atque eleganter descripsit in Timæo, ea illo mutuatus est Plutarchus libello de Fato, & Prouidentia, in hæc uerba, [Dicamus enim, inquit Timæus, causam cur uniuersum hoc machinatus fit auctor; Bonus erat, in bonum autem nulla aduersus quicquam aut ulla de re cadit inuidia: ea itaque uacuus, nolnit omnia sibi quam maxime fieri similia. Hanc de origine mundi sententiam potissimam a prudentibus traditam, rectissime amplecteris. Volens enim Deus omnia bona, nihil (quantum omnino fieri possit) malum esse; ita omne id, quod cernit, adhuc, non quietem, sed motibus citatum incompositis, & uitiosis, in ordinem disposuit: ratus hunc utique confusione meliorem esse: fas enim neque est, ut optimus aliquid faceret nisi pulcherrimum.] Atque idem libello de audiendis Poetis, inter alia Homeri carmina, peracutum illud obseruat;

Constructio ratiocinationis Eliu. *Similitudo amicitiæ cõciliatrix.* *Prou. 8.31* *Gen. 1.26.* *Deus bonitate impulsus mũdum creauit.* *Plato.* *Plutarchus.* *Deus Inuidia expers.*

Gaudebat iusto, sapienteq; Diuina Minerua.

Non diuite illo, inquit, non formolo, nec robusto Deam gaudentem, sed prudente, & iusto fingens, si quidem solent teneri similibus similia.] Atque propter eandem similitudinis gratiam, & studiũ ait, se curã gerere Vlyssis.

Homerus. *Cur dicatur Minerua gaudere sapientibus.*

Et quoniam prudens cordatusque;] Quæ amicitiæ, & & charitatis conciliatrix similitudo mille tum prouerbijs, tum sententijs Sapientum celebrata est. De quo uidendus omnino Aristot. 1. Rhetoricorum c. 11. & 2. Rhetoricorum. ca. 10 adeo etiam ipsi improbi, quibus nemo placet, paritum similitudine tenentur, ut non ob aliud iustum oderint, quam quod [dissimilis sit alijs uita illius.

Aristot. *Sap. 2.15.*

Eatenus

5 *Similitudo occasio inuidiæ.* *Arist. 2. Rhetor. cap. 10.* *Improborū odia, et inimicitiæ.*

Eatenus vero similitudo est causa amoris, quatenus nulla improbitas animum parium atque similium corrumperit; nam sicut pares atque similes non longe inter se distant; ita neque longe distant ab inuidia: quæ, vt docet Aristoteles, [Est dolor quidā quoniā similes boni aliquid adepti videantur. Vnde illud dictum est, propinquitas inuidere solet, præsertim cū ambitio in felicitate, aut in honore, & Sapientiæ existimatione inuidiam stimulat, & cū putant sua bona ab alijs auferri.] Quare eleganter dixit Plutar libello [de fraterno amore; Gloriam velle, & admirationem captare eadē ex arte, aut facultate inter prauos perinde est, ac si duo aliqui eandē amantes mulierē, uterq. plus altero placere laboret.] Hinc fit, vt improbis nihilo magis placeant improbi, q̄ probi, ac nihil certius, q̄ inter superbos sēper esse iurgia, imò, & pugnas; & cædes, atque diffusionem sāguinis. Nam [ipsi quoq. cōtra sāguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas.] Vbi aūt potest aliquis alterius excellentiā, cui inuidet, tollere e seruata similitudine, certe non destruit similē, & comparem; sed conseruat, & tuetur: non enim est odium, quod inuidia; ut idem Plutarch. sapienter admonuit. Odium enim aduersus alterū, & uniuersa illius bona concipitur: at Inuidia aduersus id tantum, in quo alius uel excellit, uel nostræ excellentiæ obesse creditur. [Multi (inquit Plutar.) familiarib. ac domesticis suis inuidēt, quos perire, aut in calamitatem incidere nollent: tātum molesta ipsis eorū est prosperitas, & gloriam splendoremque eorum pro uiribus minuunt, contenti uelut] excelsæ domus eam partem, quę lumini officit, deiecisse.]

Pro. 13. 10. *Eccl. 27. 16.* *Pro. 1. 18.* *Plutar. de inuidia, & odio.* *Discrimen Odij ab inuidia.*

6 *Deus sēper voluit creaturas suas amplificare.* *Ps. 103. 31.* *Iob. 7. 18* *Digna Principe cogitatio.* *Ps. 50. 13.* *Vatabl.* *Tygurin.*

In Deum igitur, qui infinitis partibus omnem creatam potentiam superat, neque inuidia cadere potest, neque odiū in suas creaturas; Lætatur nimirū in operibus suis; Et sempercogitat, quomodo magnificet hominem. Cū Isaias dicat, 32. 8. Princeps, [ea quæ digna sunt Principe cogitabit, & ipse super duces stabit. id est, ut proprie ex Hebræo legitur; [Magnificus magnificentias cogitabit.] hæc enim sunt Principis animo dignæ cogitationes. sicut quidam Rex dicebat; Spiritu principali, (benigno, liberali, magnifico, digno uiro Principe, & Rege) confirma me; qui rex sum, ne unquā sordidas, & abiectas cogitationes suscipiā. Sic Princeps super duces stabit. id est, qua potest ratione, & Duces, & Principes uolet omnes esse; & in his consilijs, factisq. magnificentissimis se exercet, stat, consistit aut, ut legit Vatabl. Euehitur; Tygurin. [Propter liberalia facta clarius surgit] Ego supremus Princeps tantū abest ab inuidia, ut eas cogitationes semper suscipiat, quæ Deo, & eius interminata potentia dignæ sunt, quomodo ipse supremus Princeps constituat Principes, ipse Potens potentes efficiat, bonorum omnium locupletissimus homines locupletes. Quā sane rem, & Paulus indicauit, & Chrysost. elegātissime interpretatus est Rom. 3. 25. [Iustificati gratis per gratiam ipsius ad ostensionē iustitiæ suæ.] Vbi Chrysost. [Quid hæc sibi vult, Ad ostensionem iustitiæ suę? Quemadmodum diuitiarum ostensio facit, vt non solum ipse diues sit, sed etiam alios diuites reddat: & vitæ ostensio, vt non solum ipse viuēs sit, sed & mortuos viuificet; & potentiæ, vt non solum ipse potens sit, sed & infirmos confirmet; sic & iustitiæ ostensio facit, vt non ipsemet sit iustus, sed & alios iustos efficiat.] Hinc colligit Eliu, nullas esse Deo cū sapiētia, aut potentia hominū inimicitias, imo necessitudinem, & coniunctionem.

Chrysost.

Cōfirmatio rationis Eliu.

Accedit etiam, quod si Deus Potentes abijceret, solo Potentiæ nomine, fieret vt aliquando viros iustos, & immeritos abijceret, & fastidiret, persępe enim sancti homines Principatu, Potentia, Sapientia, opibus excellunt. Hos igitur aut publicatione, aut supplicio aliquo afficeret, vtpote innocentes, si Deus iniquus esset. In quo videtur Eliu, tum felicem suam, atque amicorum sortem tueri, tum etiam infelicem Iobi conditionem alicuius sceleris insimulare.

V I. Sed non saluat impios, & iudicium pauperibus tribuit.

1 *Sententia paraphrasis.*
2 Saluare, *&* viuificare *quid Explicant Moyses, & Dauid.*
3 *Cur Potentes frequenter Deo inuisi. Sancti Principes Deo Charissimi. Indignationis materia quę.*
4 Iudicium *in bonum, & in malum.*
5 Pauper *pro humili, & sancto Deo peculiariter charus.* Dare iudicium.

QVamuis Deus, neque Inuideat, neque male velit potentibus propter potentiam, sed potius benigne cōsulat; at non ideo conniuet illorum sceleribus, nec timet illorum potentiam, neque pauperes, & innocentes despicit, aut sua spe destituit; sed omnes ex æquo iudicat, & damnatis potentibus, imbecillos ipse sustentat. Hic est germanus explicatus. 1

2 *LXX.* *Saluare, & viuificare quid.* *Onchelus.* *Non viuificare pro occidere.*

Non saluat impios. Proprie ex Hebræo, & Septuag. Nō viuificabit id est, Non subtrahit dignæ morti, & extremo supplicio, non sinit viuere incolumes, non conseruat in vita diutius, quæ oīa Interpres complexus est verbo Saluandi, vt Hebraismum illuminaret. Exempla obuia Gen. 6. 19. [Ex cunctis animantibus bina induces in arcā, vt viuant tecum. In Hebręo: Vt viuifices tecum. Elegāter Onchelus, Vt in vita conserues. Paulo longius Sept. Vt nutrias, Exo. 1. 17. Obstetrices conseruabant mares; Proprie in Hebræo, & Græco; Viuificabant masculos. seruabant incolumes. Sed negatiue, pro extremo supplicio capitis, Exo. 22. 18. Maleficos non patieris viuere. Heb. Non viuificabis; Sept. Non sinetis incolumes.] Sic hoc loco; Deus non patitur viuere impios, nō sinit incolumes, digna morte afficit, quamuis potentissimi sint mortalium. Est enim sententia verissima; [Non saluatur Rex per multam virtutem.] non illi displicet potentia, nisi sit coniuncta cum iniustitia, & improbitate. Sed quia frequentissime potentes abutuntur potentia, videtur Deus in vniuersos potētes concepisse odium, & indignantē se prębere diuitibus; & ingētibus [Fluminibus irasci; Increpare mare; & exsiccare illud; Iudicio, & increpatione cōtendere aduersus Montes, & Colles, & aduersum fortia fundamenta terræ. tū illud, Excelsos statura succidere; & sublimes humiliare, & subuertere condensa saltus ferro, vt Libanus cum excelsis cadat.] Quę omnia symbola sunt, atq; circumloquutiones potentissimorum hominum, quos propter impietatem gradu, & dignitate indignabundus præcipitat. Illa. n. est indignationis materia, quod & nomē ipsum sonat, cū bona, & res secundæ eueniūt his, qui indigni sunt; vt Arist. docuit. Cum autem Principes, & potētissimi homines sua improbitate efficiunt se indignos potentia, & principatu, indignātur aduersus illos cæteri homines; indignatur Deus; Ac idcirco, inquit Ar. [Dijs quoque ipsis indignatio attribuitur; & indignantur diuitijs, potentiæ, & bonis illis, quibus improbi indigni sunt.] Et maxime indignatur Deus aduersus huiusmodi improbos, vel ex ipsa illa ratione Aristotelis: nam maxime ad indignationem pronos censet esse illos, [qui maximis digni sunt bonis,] eaque possidentes. [Non. n. iustum est, vt non similes similia consequantur; deinde et si studiosi sunt; iudicant namque probe, oderuntque, quod iniustū est.] Ergo sicut Deus vult iustos ac sibi similes felices esse: ita indignatur aduersus potētes, quod sibi sint dissimiles, & iniusti, similes potestate excellant. Et potentia Diuina, quę cū summa sanctitate coniuncta est, abijcit vtique potentes improbos, quos, si sancti fuissēt, vt sibi similes, profusaquadā, & liberalitate, & charitate perpetuo prosequeretur.

Ps. 32. 16. 3 *Cur Deus frequenter potētes abijciat, & perdat.* *Habac. 3. 8* *Nah. 1. 4.* *Mich. 6. 2.* *Isa. 10. 33.* *Multa Principum potētissimorum circumloquutiones.* *Arist. 2. Rhet. ca. 9.* *Sancti Principes Deo similes, atque charissimi.*

Et Iudiciū pauperibus tribuit.] Caietanus existimat hanc etiam partem ad supplicium pertinere, & iudicium ad condemnationem, quasi dicat; Iudicium ęquissimum exercet in omnes, siue potentes, & diuites, siue pauperes sint, sola impietatis rōne vtrobiq. cōsiderata: iubet quippe ipse Deus, neq; quidem propter pauperem discedēdū ab æquitate; Scriptum est enim; [Non consideres personā pauperis, nec honores vultū potentis; iuste iudica proximo tuo.] Itaque impios siue diuites, siue pauperes digno supplicio afficit. Sed præstat, vt iudicium hoc loco, ad absolutionem, & præstitam opem referatur; in quo cū Gregorio, & Philippo fere vniuersi Interpretes conueniunt, sic. n. exigit orationis filum, & vniuersa disputatio Eliu; atq; ipsum ēt pauperis nomen, quod proprie sonat [afflictum, humilem, vociferantem præ dolore, mansuetū, modestum:] nam his modis oībus solet Vulgatus vocē originalem reddere, & hæc omnia inueniri solent in homine paupere, & misero; quare nomen pauperis in bonum sumitur; [Sanctos (inquit Philippus) & innocentes viros consueuit scriptura Diuina pauperes appellare. Gregor. Pauperes, humiles vocare consueuit scriptura.] & recte: nam vbi Isa. 66. 2. Pauperculus, ab hac ipsa radice exponitur

4 *Caiet.* *Iudiciū in malum pro condemnatione.* *Leu. 19. 15.* שפט *Iudiciū in bonum pro absolutione* 5 *Pauper qd proprie significet.* ענה *pauperis nomen in bonum.*

ponitur [contritus spiritu & tremens sermones Diuinos.] Septuaginta vertunt, [humilem] & Matth. 2a 5. dicitur, Christus [pauper.] & per expositionem [mansuetus,] siue humilis, & quidem vt Nazianz ait, [Pauperibus hoc a natura comparatum est, vt minime magnifice de se sentiāt.] Quare [pauperes] sunt, [populus Dei,] cuius ipse nō solum Rex, sed pater est, Exod. 22 25. [Si pecuniam dederis populo meo pauperi.] Et Psalm 13. 8. eadem est [plebs Dei,] quam [deuorant] diuitea. quare [Saluat pauperes,] Psalm. 17. 28. 106. 41. Soph. 3. 12. & vbique illis benigne facit. Atque adeo [Iudicium pauperis,] vbique ad bonum, & salutem pertinet, Psalm. 71. 4. [Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum.] & Psalm. 139. 13. [Iudicium inopis, & vindicta paoperum.] Denique. [Dare pauperi iudicium,] ex ipsa proprietate phrasis, est aliquid, quod datur pauperi pro absolutione; ad condemnandum, & puniendum diuitem oppressorem. quod ex sequente sententia confirmatur.

Nazian. in Sententijs. *Pauper pro humili.* *Pauperes Dei, pop.* *Dare iudicium.*

VII. Non auferet a iusto oculos suos, & Reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur.

1 *Duplex sententia acceptio. Pauperum ærumnæ eueniētes quasi Deo non prospiciente.*
2 Auferre, *quid proprie. Dei conspectus liberalis, & charitate plenus.*
3 In perpetuum, *pro victoria. Sanctitas tandem vincens, & triumphans.*
4 *Præmium pietatis. Regia dignitatis. Dauidi plura, & amplissima regna promissa. Illustratus Samuel.*
5 Erigi, *& exaltari, in bonum, & in malum. Explicatus Sophonias.*

1 *Duplex exponendi ratio.*

NOn auferat a iusto oculos.] Hæc prior pars potest accipi dupliciter, primo vt sit expositio præcedentis; non finit pauperes affligi, illis prospicit, & fauet, & nunquam suæ Prouidentiæ, atq; tutelæ oculos ab illorum commodis, & vita deijcit. id est, Non permittit diutius affligi cum iniquis, & Tyrannis. Nam pauperum calamitates videntur quasi Deo non prospiciente euenire. Vel secundo in communi concludit ex disputatis; Itaque a iusto, quicumque ille sit, siue potens, siue pauper, non aufert, non prohibet, non auertit [oculos] neminem pium, & iustum dedignatur suo conspectu, atque beneuolentia; sed pietatem vbicumque sit, prosequitur, non solum oculis, sed maximis honoribus, atque amplissimis beneficijs. De Diuinorum oculorum vi & proprietate, diximus non semel.

2 *Verbum auferēdi acre.*

Sed est in illo [auferendi] verbo peculiaris epitasis: nam [Garaph,] proprie est [auferre] aliquid de aliqua re, quod ad rei vsum & necessitatem pertinebat, quare aliquando vertitur [minuere,] Exod. 5 8 & [fraudare,] Num 9. 7 Ergo dicet Eliu; Deus perpetuo, necessario iustis prospicit, prouidet, consulit; nunquam illos fraudat debita ope, & tutela; nam pauperes, & imbecilis Diuinæ fidei, virtuti, oculis commendati sunt; numquam diminuit oculos non aspicit obliquis oculis, sed rectis, & cum sint, velut duo lumina ab animo ad oculos perforata, difficile est, animum, & cordis affectum reuocare ab oculis. Deus itaque non diminuens oculos suos a paupere, plena illum charitate prosequitur, & nulla in re necessaria illi deest: &, vt ita loquar, non est Deus diminutus, aut illius Prouidentia angustia erga pauperes dicerem ex proprietate verbi, *Mira Dios a los pobres, no como apocado;* sed liberaliter, large, profuse intuetur, per otium, & cum summa voluptate. Vel, vt dicat; Deus fixis intuetur oculis pauperes. nam quamuis aliquando videatur aut dormire, aut auertere oculos; semper tamen videt, & contemplatur res humanas. Eleganter hoc loco Gregorius; [Abstulisse a iustis oculos suos, fortasse Dominus creditur, quia in iniustorum crudelitatibus hic sine vindicta lacerantur. Sed famulos suos nunc magis respicit; nam iam præuidet, quid eis misericorditer recompenset.]

Ab animo, ex corde o culorum foramina. *Conspectus defixus in aliquo, charitatis est.* *Oculi diminuti, de quo dicantur. Greg.*

3 *In perpetuū quid.*

[Et reges in solio collocat in perpetuū.] Iustos, inquit, Regalibus honoribus prosequitur, etiam apud homines; & ex iustis Reges creat, & sanctitatem ornat præmio amplissimi alicuius Regni firmi, ac stabilis, & prorsus inuicti: sicut impios Regno, & dignitatibus deijcit. [In perpetuum,] Septuag. [Sedere eos facit in victoria:] Nicetas, [Tandem trophæis nobilitatos amplificat.] Quoniam autem, vt aliquando diximus, idem est [in victoria,] quod, [in finem,] siue, [in sæculum,] aut, [in perpetuum;] sensum hunc habet, quod iustitiæ, & sanctitatis hic finis sit, vt præteritam paupertatem, & ærumnas vincat, ac triumphet exitu quodam felicissimo, atq; honorificentissimo, non solum dum ipse iustus vixerit, sed ad perpetuam posteritatem. Pungit ergo Iobum, quod e contrario prætertitam felicitatem consequutus fuerit exitus infelicissimus, & regni atque omnis dignitatis amissio propter impietatem.

Io. Pineda in Iob. *LXX.* *Nicetas.* *Sanctitas vincens, & triumphans omnes ærūnas.*

4 *Præmiū pietatis.*

[Et illic eriguntur.] Proprie ex Hebræo, & Græco, [Exaltabuntur.] Tantum inquit, abest, vt Deus abijciat humanam potentiam, vt potius pietatem, & sui cultum, & religionem, humanæ potentiæ præmio afficiat; & prosequatur; Reges ille creat, constituit, tuetur, & in dies muneribus, & opulentia auget, & ita [erigit,] vt indies se ipsis meliores, & altiores fiant; at e contrario impij in dies decrescant. quare inter iustos atque improbos erit similis quædam [concertatio, sicut inter domū Dauid, & inter domum Saulis: Dauid proficiens, & semper se ipso robustior; domus autem Saul decrescens quotidie.] Itaq; Dauidi collocatus in folio, [erigebatur] Cuiusmodi maiora in dies ornamenta proprietatis, & religiosis præmio pollicebatur ipsi Dauidi Nathan ex Dei nomine 2. Reg. 12. 8. [Dedi tibi domum Israel, & Iuda; & si parua sunt ista, adijciā tibi multo maiora. Quare ergo contempsisti verbum Domini?] Quod ex Verbo legitur; [Et dedi tibi domum Israel, & domum Iuda: & si parum adijciam tibi sicut illa, & sicut illa] quod peracute Vatabl interpretatur; [Si parum, subaudi, expectasses, nec peccasses.] q. d. Deus, fore vt ipsi maiora, & ampliora Regna contulisset si iustitiam paulisper coluisset. illud vero, [Sicut illa, &c.] videtur perinde esse, ac si digitto demonstrasset [illi omnia regna mundi, & gloriā eorum,] quasi habuisset in animo illum exaltare super Regnum Ægypti amplissimum, & super Babylonium locupletissimum; atq; super vniuersos Reges alios erigere, & exaltare. Hæc interpretandi ratio vtique bene constat.

2. Reg. 3. 1. *Regna plura promissa Dauidi.* *Vatabl.*

5 *Erigi, in malum.*

At suspicionem habeo, secundam illam partem, [Et illic eriguntur,] in malum, & superbiam accipi; vt probet Eliu. Deum homines pios muneribus, & regalibus dignitatibus prosequi, dum pietatem illi conseruant, ita vt honor, & opulentia cum illorum pietate, & sanctitate contendat. At si in summo dignitatis fastigio collocati, [eriguntur,] id est, superbiant, & insolescant, tunc Deus illos afficit extrema abiectione, & incredibilibus ærumnis Id quod amplius exponitur sequente sententia. Et quidem verbum [erigendi] frequenter ad superbiam refertur. Psal. 130. 1. [Domine, non est exaltatum cor meum.] Sophon. 3. 11. [Auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ, & nō adijcies exaltari] (Septuag. [Vt magnifice glorieris) amplius in Monte Sancto meo.] in eadem significatione, 1. Reg. 3. 2. Psalm. 100 5. Isai. 2. 11. Eccles. 7 9 Ezech 16 50. Prouerb 6 5, & Prouerb. 18 12. [Ante ruinam exaltabitur spiritus.] Ergo ruina eorum, qui in dignitate positi [eriguntur,] & insolescunt, iam subiungitur.

Erigi, de superbia. גבה

VIII. Et si fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis.

IX. Indicabit eis opera eorum; & scelera eorum, quia violenti fuerunt.

1 *Germana expositio.*
2 *Varia lectio.* Manicæ, *&* Catenæ *quid. Sanctorum triumphus de Tyrannis. Illustratus Dauid.*
3 Catenæ, *captiuitatis, & seruitutis symbolum. Illustrati Salomon, & Isaias.*
4 *Diuina iustitia parans impijs vincula, Paupertas, vincula. Illustratus Salomon.*
5 *Impij flagellis eruditi, ex Ezech. & Salomone. Sunt caci, & surdastri.*
6 *Scelus quid proprie. Pertinet ad iniuriam proximi.* Præualere *in bonum, & in malum. Illustrat. Dauid.*

1 *Vatabl.*

NOn video, quomodo Vatabl. potuerit animo informare, hic fieri sermonem de iustis afflictis; cum manifeste loquatur Eliu de sceleribus, & supplicijs

Germanus explicatus. impiorum. Cum (inquit) ex summa dignitate, & potestate, ad carcerem, vincula, & rerum omnium indigentiam quis recidit, certe in causa sunt illius scelera, quibus Deus meritas superbiæ, atque Tyrannidis pœnas irrogat.

2 [Si fuerint in catenis.] Septuaginta. [In compedibus] quo etiam modo vertitur Psal. 149. 8. Nahum 3. 10. Consentit R. Mard. Sed [manicæ,] quæ sunt manuum vincula, vertitur Isai. 45. 14. quomodo plerique ex Hebraizantibus vertendum putant. Quidquid sint, vincula sunt miserorum hominum, quos ex Regibus felicissimis efficit Deus infelicissimos. Quare non solum propter eandem vocem originalem, sed etiam propter eandem rem, & sententiam, videtur ex hoc loco desumptum illud Psal. 149. cum suis iustis promittit Deus triumphum de impiissimis Tyrannis, & commutationem suæ conditionis afflictæ, cum illorum felicitate; [Beneplacitum est Domino in populo suo, & exaltauit mansuetos in salutem.] (Theodoretus; [Eos, qui omni auxilio destituti sunt, bonisque moribus vtuntur, sublimes, & illustres reddit) Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis] (Theodoretus; [qui iustitiam honorant, in gloria erunt multa quiete perfruentes, quandoquidem lectus quietem indicat.) Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conscriptum, (constitutum, & fixum,) Gloria hæc est omnibus sanctis eius.] Sicut econtrario ignominia, & abiectio impijs.

קי — קים — LXX. R. Mard. — Sancti reportantes triumphum de tyrannis. — Theodoret.

3 At dubium est, an de ipsis veris corporis vinculis, & [catenis] ferreis loquatur Eliu, vt minetur impijs Regibus captiuitatem? nam sic indicant plerique Latini. cum quo facit locus Psalmi nuper adductus. Tu præterea Eccles. 4. 13. 14. vbi varius fortunæ casus in Regni alicuius vicissitudine docetur. Interprete Hieronymo; [Melior est puer pauper (qui propter paupertatem, & propter ætatem longissime videtur a Regia dignitate abesse) & Sapiens (dummodo iustus sit) Rege sene (& propter ætatem, & propter diuturnam regni administrationem male securo) & stulto (impio) qui nescit prouidere in posterum,] neque timere varias fortunæ vices. Quare subditur; [Quod de carcere, catenisque quis egrediatur ad Regnum, & alius natus in Regno inopia consummatur.] Alij vero metaphorice accipiunt. Philippus, [Pro fortibus Dei iudicijs, & pœnis temporalibus, quibus quasi vinculis adstringantur.] Forte [catenas] huiusmodi exponit Eliu sequentibus [funibus paupertatis.] Sic vincula, & [manicas] Isaias accipit, cap. 45. 14. pro eo animi affectu, quo vincti esse solent, videlicet supplicatione, incuruatione, deprecatione, abiectione, [Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur] Denique vincula sunt seruitutis symbolum, Nahum c. 13. & seuerissimi supplicij, Isa. 38. 22. [Nolite illudere] (contemnere Diuinum Verbum, & minas, præsertim vinculum forte; credi enim potest quod nos appellamus [Cable,] esse id quod Hebraice dicitur [Chebel,] vel [Hhebel] * Ne forte constringantur vincula vestra;] ne forte malis inextricabilibus implicemini. quippe calamitatibus impedimur, ne agemur pro libito; continemur in officio, & quasi rei, detinemur in carcere.

*Dubitatio quid per Catenas, intelligendum. D. Thom. Dionys. — Catena, & vincula allegorice qd. Philipp. — Vincula cuius symbolum. — חבל — * Ne et apre ten los cordeles.*

4 [Et vinciantur.] Septuaginta iuxta Hebræum, [capiantur,] comprehendantur, & teneantur, occupentur. indicat vincula impijs tendi, & parari a Diuina iustitia, quæ illos capit, fugientes licet, & ab opibus, & regni satellitibus bene munitos.

LXX. Diuina Iustitia parans impijs vincula. — לכד

[Funibus paupertatis,] vinc[illegible]s arctissimis, nam a radice, [Hhabal,] dicitur, quidquid premit, & constringit, quare appellatione [funis,] comprehenditur [pignus,] quo obligatur homo; [dolor] præsertim parturientium, quia premit, Isai. 17. 8. Psal. 116. 3. [delictum,] quo obligatur homo ad pœnam, Daniel 6. 22. denique [peccatum,] per quod homo manet in reatu, deputatus ad supplicium, Prouerb. 5. 22. & nunc [paupertas,] qua premitur, & constringitur homo, atque miserijs multis certissime deputatur, & addicitur. quare recte dixit Interpres, [funes paupertatis,] quod in Hebræo est, [funes ærumnarũ,] afflictionis. Quid enim non mali in paupertate est? quam quidem [malum maximum esse censuerunt, vt eius vitandæ gratia de saxis, & in mare se præcipitare hominem iusserunt.] Sicut ergo [Regni] nomine, omnis felicitas, atque voluptas significatur; ita omnes ærumnæ intelliguntur, cum inopia regno opponitur, Eccles. 4. 14. [Natus in Regno, inopia consumatur.] Septuaginta; [In regno suo dictus est pauper.]

Funis, quid proprie. — חבל — Exod. 22. 25. — ענה — Paupertas cur dicatur funis. — Plutarch. de Virtute Morali. — Egestas opposita Regni felicitati. — LXX.

quod eleganter conuenit in Iobum, cui in regno ipso suo summa egestas, ac mendicitas imperabat.

5 [Indicabit eis opera eorum,] Tygurina refert, Eis quid facto fuerit opus.] Sed non quadrat. Illud melius quod ait Nicetas, [Vt sua scelera recognoscant] Eleganter Vatabl. [Renuntiat opera eorum esse mala.] Proprie, docet, exponit, quippe calamitatibus, & supplicijs ad saniorem mentem adducit Deus, & in memoriam reuocat scelera, docetque simul ea ipsa esse supplicia improbitatis, vt fratribus Ioseph, Genes. 42. 21. & Antiocho. 2. Machab. 9. 9. 11. 18. 1. Machab. 6. 12. 13. de quo ante prophetarat Daniel 8. 23. [Impudens facie intelligens propositiones.] videlicet fore, vt ipse Rex ænigmata illa prophetica, & supplicia, ac comminationes intelligeret ipso experimento propter se esse dictas. Iuxta id Isaiæ 28. 19. [Vexatio dabit intellectũ,] Cum quo facit id Sapien. 1. 3. [Probata virtus corripit insipientes] Vel vt eleganter legit Nannius. [Potentia dum probatur, redarguit insipientes] nam impij supplicijs erudiuntur, & corriguntur a suis prauis opinionibus, & credunt ipso experimento Deum esse vindicem suorum scelerum. Sic Deus [indicat] improbis eorum praua [opera;] & cum mortalium nemo audeat scelera in faciem exprobrare improbis principibus, at Deus [indicat,] & clare renuntiat. Vide quæ superius diximus cap. 25. 31. super id, [Quis arguet coram eo viam eius?]

Tygurin. Nicetas. Vatablus. — נגד — Homo per calamitates eruditur. — Io. Nannius. — Deus in faciem exprobrãs impijs.

Interim mirabilis est stupiditas impiorum, quibus necesse sit [indicari,] & quasi digito monstrari opera, & scelera; cum omnibus sceleribus contaminatissimi existant; atque ad huiusmodi doctrinam tam fiunt surdastri, & tam male audiant, vt vix Prophetarum voces, & clamores audiant. Scriptum est enim Isa. 58. 1. [Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, annuntia populo meo scelera eorum] de quo diximus superius c. 21. vers. 19. num 5.

Impij surdastri, & male audientes, imo & cæci.

6 [Et scelera eorum.] Expositio præcedentis. [Scelera] autem proprie sunt prævaricationes, & affert malitiam, perfidiam, contemptum, contumaciam in transgredienda lege; & rebellando aduersus Deum. Quæ vox ex adiunctis exponitur Isa. 59. 13. [Peccare] (præuaricari. Septuag. [Impie egimus) & mentiri contra Dominum.] (hæc est malitia, perfidia) [& auersi sumus, ne iremus post terga Domini.] hic est contemptus, & contumacia. Et sicut Isa. hoc loco refert contemptum, contumaciam, & perfidiã in transgredienda lege, ad calumnias proximorum, nam subdit, [vt loqueremur calumniam & transgressionem; concepimus, & loquuti sumus de corde verba mendacij; ita Eliu scelera impiorum ad tyrannidem, & violentiam refert; nã subijcit, [quia violẽti fuerunt. Proprie ex Hebræo, & Græco; [Quoniam valebunt,] non, quoniam fortes, potẽtes, robusti fuerunt. quod Vatabl. ad supplicia grauissima refert; [quod pœnæ transgressionem ipsorum inualescant, nisi resipiscant.] Alij ad grauitatem scelerum, Quoniam præualuerunt illorum scelera, tum magnitudine, tum multitudine. Sed Symmachus, sicut & noster Interpres, ad superbũ, & violentum dominatum; [Quoniam Tyrannidem exercebant.] Et quidem congruit cum proprietate verbi originalis, quod licet afferat fortitudinem, & robur, frequenter in bonum; at non semel affert robur violentum, & noxium, aduersus imbecilliores; quare dicitur de [Victore,] Exodi 17. 11. Atque hoc ipso verbo conqueritur Dauid, ex persona iustorum, vel hominum pœnitentium se ab iniquis, & violentis, vel ab iniquitatibus per vim opprimi. Psal. 64. 4. [Verba iniquorum] (Hieronym. [iniquitatum) præualuerunt super nos] Atque huiusmodi iniquis & [præualentibus] hominibus comminatur Anna mortem violentam, quæ violentos perimat. 1. Reg. 2. 9. [impij (inquieti, infestatores aliorum) in tenebris conticescent] (cõquiescent qui prius tumultuabantur) [quia non in fortitudine sua roborabitur] (præualebit, inualescet, aduersus mortem) [Vir.] Eleganter igitur Interpres huiusmodi præualentes, vocauit [violentos,] atque furentes; quorum omnes conatus in imbecillos, & pauperes incumbunt: in illos enim incumbet etiam diuina vindicta.

פשע — Scelus cum contemptu, & perfidia. — LXX. — Scelus cum iniuria proximi. — Varia lect. Vatabl. — גבר — Robur in bonum, & in malum. — Præualens qd proprie.

X. Reuelabit quoque aurem eorum, vt corripiat; & loquetur, vt reuertantur ab iniquitate.

1 *Sententia simplex.* Reuelare aurem.

2 *Impij excæcati splẽdore, curati tenebris, et recuperãtes visum.*

Fla-

3 *Flagellat Deus, vt ad se conuertat. Non conuerti flagellatum stupiditatis, & obstinationis. Illustrat Oseas, Isaias, Ecclesiasticus.*

1 SIc Deus optimus, solet eos, quos voluptas, atque improbitas surdos diuinis vocibus reddiderat, ad audiendum per flagella, & supplicia reuocare, & expergefacere: attentis vero iam, & audientibus instillat salutaria monita, & grauissimas correptiones, & sanctæ obedientiæ, verissimæque pœnitentiæ præcepta. Porro indicat non nemo [reuelationem aurium] pertinere ad leuiores pœnas. Caietanus interpretatur; quodcumque supplicium. Vatabl. [Admonitiones, quæ ad aurem fiunt,] idest, secretas, & internas inspirationes. Et fere eodem modo Philippus, atque Gregorius: [Reuelare (inquit) aurem vnusquisque corripitur, quando intrinsecus æternorum bonorum desiderium percipit; & quæ mala extrinsecus perpetrauit, agnoscit.] Sed certe illud est simplex, & germanum, vt [reuelare,] aut [aperire aurem,] sit efficere, vt quis audiat diuinas voces, atque percipiat diuinas admonitiones. Vide omnino, quæ superius diximus cap. 33. versic. 16. fere in re simili.

Reuelare aure. quid. Caietan. Vatabl. Philip. Greg.

Reuelare aurem.

2 Vbi obseruandum hunc nimium splendorem rerum humanarum excæcare solere humanos oculos; nimium etiā tumultum, & copiam rerum externarum efficere surditatem, vt opus sit, Deum optimum, ac sapientissimum medicum huiusmodi cæcitati, remedijs contrarijs, surditatique mederi, aut tenebris calamitatum, & ærumnarum, aut etiam extrema rerum omnium indigentia, & solitudine: sic enim ille reuelat, & aperit oculos; reuelat, & aperit aures, [vt corripiat.] Idem fere cum illo, cap. 33. [Aperit aures virorum, & arguens eos instruit disciplina,] vel correptione. Sic igitur seuerius, & per flagella [loquitur,] vt [reuertantur ab iniquitate.] non ad [internecionem, non ad [consumptionem,] non ad [mortem; sed ad vitam promerendam diuturniorem. Dianus sæpe, quo animo Deus plagas, & supplicia infligat, nimirum [vt corripiat,] vt [reuertantur ab iniquitate ad] Deum corripientem, & flagellantem.

[illegible] excæcant, & surdos [illegible] Deus calamitatib. humana medens tenebris.

[illegible] quomodo Deus calamitatib. afficit.

3 Quare obstinationi, & impudentiæ incredibili datur apud Isa 9 13. Quod [populus non est reuersus ad percutientem se: & Dominum exercituum non exquisierunt.] nam hominem percussum, & flagellatum, non conuerti ad flagellātem, est adhuc in supplicijs auersum esse a Deo, & neque flagellis retrahi posse ab amore creaturarum, neque meliorem fieri; tum etiam minime inquirere, quæ sit verissima causa suarum calamitatum, an diuina ira, & vindicta, an vere quidpiam aliud. Quare Oseas 6.1. prædicit, aut docet, quid facto opus sit his, qui a Deo corripiuntur; [In tribulatione sua mane (opportune, cito, statim atque Deus reuelauerit aurem) consurgent ad me. Venite, & reuertamur ad Dominum.] Non solum igitur non fugiendum a Deo flagellante; non auertenda facies, non solum conuertenda ad illum, sed arctè complectendus a nobis, & admouenda auris, vt a Deo reueletur, & vellicetur, & Ecclesi.4.3. [Inclina aurem tuam (ipse enim reuelat aures, vt homo melius sapiat) & suscipe verba intellectus; & ne festines (ne fugias, neque diuertas ab eo) in tempore obductionis (incursionis, & vindictæ diuinæ) sustine sustentationes (nimium, valde longanimiter perfer) Dei; coniungere Deo.

Flagellati non reuerti ad Deū flagellantem, stupiditas, & obstinatio.

Tribulatio statim ad eundus Deus.

Deus flagellans arctè complectendus.

XI. Si audierint, & obseruauerint, complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria.

XII. Si autem non audierint, transibunt per gladium, & consumentur in stultitia.

1 *Sententia paraphrasis. Vita iucunditas promissa iustis.*
2 Seruire *de religione. & Dei cultu.*
3 Vita Completa, *de diuturna.* Dies, *pro anno. Hebdomada annorum, & dierum, Deus puniens citra condignum. Explicatur Moyses, & Ezechiel.*
4 Bonum, *&* Pulchrum *de iucundo. Illustratur Dauid, & Samuel.*
5 *Hypallage.* Gladius *cuius symbolum.*
6 *Mors stultorum, quæ mors item sapientum.*

Io. Pineda in Iob.

SI Deo per ærumnas, & [illegible] admonenti, & loquenti audientes, atque [illegible] fuerint supplices, quod reliquum [illegible] vitæ, b[illegible] conficient, omnibus [illegible] iucundi[illegible]. Sin minus Diuinum [illegible] Diuinæ iustitiæ iaculis, & [illegible] ignorantibus morte peribunt [illegible] mortis commutationes, vitæque fælicis [illegible] in hoc libro repetitæ. Est vero ille Oseæ locus, quem nuper indicabamus, persimilis; [Venite, & reuertamur ad Dominum, & viuemus in conspectu eius [illegible] ut cognoscamus Dominum.] sicut enim promittitur vita digna Deum agnoscentibus, ita e contrario mors, stultis, & Diuinam [illegible] ament[illegible] pellentibus.

1 *Paraphrasis sententia.*

Vita [illegible] promissa iustis.

Hosea. 6.1. 3.

2 [Et obseruauerint] Latine dictum est, pro eo quod est [colere,] & subuereri, diligere, sicut alterum parentem. Septuaginta proprie ea Hebræo legerunt, [Si seruierint.] Est enim, Numinis, & religionis cultus, seruitus quædam, vt aliquando diximus Exod.4 24. 11. & 20 5 Deuter.10 12 & 29.4. 1.Reg 26.20 nu 4 46. seteni 5.20 Isai.19 21. [illegible] Psal. 2.11. & 97.7. Malach.3 14. Sophon. 3 9. & sup. nu Iob, 24. 34. quibus locis ab ipsa radice [seruiendi,] dicitur cultus religionis, tabernaculi, & sacrificiorum.

Obseruare, & seruire, de religioso cultu.

עבד

3 [Complebunt.] finient, & conficient, perficient. Et quānis in malum etiam sumatur, attamen omnino in bonum sumitur, pro eo quod est, perfectam vitæ mensuram, & annos plenos, ad satietatem vsque viuere. [Dies suos.] Annos, qui constant diebus. quod videtur in vsu Sacro fuisse iam inde ex quo dixit Deus Num. 14. 34 [Filij vestri erunt, vagi in deserto quadraginta annis, iuxta numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram: annus pro die imputabitur.] Quod vt ad cognoscendam peccati grauitatem factum, diuturnque videtur (quod enim breui scelus admittitur, diuturnum supplicium meretur) ita etiam allusione facta ad hanc ipsam computationem [dierum] pro annis, ad declarandam Dei clementiam citra condignum punientis, dictum est Ezech.4 6. [Dormies super latus tuum dextrum, & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus: diem pro anno, diem, inquam pro anno dedi tibi.] Est quippe sua proportio inter annum, & dies vnius hebdomadæ; nam sicut hebdomada constat septem diebus; ita etiam annus septem quinquagenis dierum; qui numerus quinquagenarius sacer erat. Sic est Hebdomada annorum,] & [Hebdomada dierum.] Dan.9. & 10.

Compleri vitam diuturnam.

Dies pro anno tradu di[illegible].

Deus puniens citra condignum.

Anni ad [illegible] hebdomadam proportio.

4 [In bono.] in omni iucunditate, & suauitate nam bonum in Sacro sermone est iucundum, delectabile, voluptuosum, & quicquid contrarium est illi [funiculo paupertatis,] quem supra dixit. Nostrates finem fælicissimum hac phrasi circumloquuntur; [Acabar en bien.]

Bonum pro iucundo.

טוב

[Et annos suos in gloria.] [E]xpositio præcedentis. Septuaginta dixerunt; [In decoribus.] Alij ea Græco; [In fælicitatibus.] Caietanus; [In dulcedinibus] Pagninus, Regia; [In delectationibus.] Certe vox [Nagham,] affert iucunditatem, delectationem, pulchritudinem rei nobis gratissimæ, nam pulchritudo etiā ad voluptatem, & iucunditatem refertur. Psal.146 1. [Deo nostro sit iucunda, decoraque, (grata illa sit, & suauis, pulchrescat, & dulcescat [illegible]) Laudatio] coniungitur etiam cum suauitate, & amabilitate morū, 2.Reg.1.23 [Saul, & Ionathas amabiles] (Septuag. [Iucundi] & decor valde [illegible] [illegible]ata, quecumque [amabiles] semper cogitantes, [grati] omnibus) in vita sua,] & [cum dulcedine,] Prouerb.16.24. fauus [illegible] Tyg. Amœna. Septua. [Bona,] Pagn. [Dulcia.] Denique cum [amænitate viæ,] Prou.3.17. [Viæ eius viæ pulchræ;] amœnæ, & sine offendiculo. [Gloria] igitur hoc loco omnem huiusmodi iucunditatem, atq. voluptatem comprehendit.

Hisp. [illegible]

LXX. Complutens. Caietan. Pag. Regia.

נעם

[illegible] iucunditatem & suauitate.

[illegible] p.4.8.

Tygur. LXX. Pagnin.

5 [Transibunt per gladium.] Hypallage; pertransibit per eos gladius. Simile id Psal. 104.18. Ferrum pertransijt animam eius, quamquam Symmachus econuerso legit; [In ferrum pertransijt anima eius:] vt exponit Theodoretus, [Ad cædem vsque periclitatus est.] Pro gladio vero proprie est missile, aut iaculum. Sed siue gladium, siue [iaculum] dicas, significatur Diuina vltio, hostium immanitas, mors certissima, atque acerbissima, & quæ cum his coniuncta sunt tristitia, & peracerba omnia. Vide, quæ de [gladio] diximus, c.19.29 & c.21.24. Rursus, [transire gladium per aliquem,] aut per aliquam terram, est opprimi, & deuastari ab armato milite Leuit.26 6.

Hypallage. Theodoret.

Gladius, & iaculum cuius symbolū.

Transiens gladium, milites deuastans.

[Et consumentur in stultitia.] In Hebræ [Sine scientia,]

quod vel ad poenam, vel ad culpam pertinere potest. Priori modo sensus erit; Peribunt eo supplicij genere, quo pereunt stulti & insipientes diuinæ prouidentiæ, numinisque abnegatores. Sic fere Philippus. *Philip.* Quo sensu videtur dictum Baruc 3. 18. [Quoniam non habuerunt Sapientiam, perierunt propter suam insipientiam.] idest, tanquam insipientes mortui sunt. *Stultorum mors qualis.* Quis sit autem finis stultorum, & insipientium, describitur Sapien. 4. 20. [Erunt decidentes sine honore, & in contumelia, inter mortuos in perpetuum.] finis videlicet inglorius, & ignobilis, qualem ipsi impij olim existimarant futuram mortem iustorum, tanquam stultorum, vt dicitur sapien. 5. 4. [Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore.] ita vt hæc stultorum mors opponatur morti iustorum, *Mors stultorum opposita morti iustorum.* [qui complent annos suos in gloria.] Aut vero pertinet hæc pars ad culpam, & ignorantiam, quam vocant, affectatam obstinati animi, & nolentis accipere disciplinam. Sic fere septuaginta: *LXX.* [Impios non facit saluos, eo quod noluerunt scire Dominum; & quod cum monerentur, inobedientes erant.] Ergo non tam propter priora scelera, quam quia Deo monenti, & flagellanti rebelles se præbuerunt, consumpti, deletique sunt. Paulo longius Nicetas, *Nicetas.* [Quod insita, naturalique ratione Deum cognoscere minime voluerunt.] Ego simplicissime acciperem; *Simplicissima expondi ratio.* Ipsi Deo aperienti aurem, & loquenti, erudientique per supplicia, surdos & cæcos se præbuerunt. Cæci igitur pereunt, & stultissimi, qui nunquam erudiri voluerunt. [Morientur] igitur [in stultitia.] Gregorius in eo ipso [stultitiam] horum ponit, *Gregor.* [quod eos a culpa nec poena compescat; & quia peccata, quæ flagellis emendare debuerant, flagellis exaggerant.] Huc accersenda, quæ diximus superius cap. 4. vers. 20. & 21. super id, [Quia nullus intelligit, in æternum peribunt, morientur, & non in Sapientia.] & cap. 21. num. 19. num. 5. [Cum reddiderit, tunc sciet.] & vers. 20. [Videbunt oculi eius interfectionem suam.]

XIII. Simulatores, & callidi prouocant iram Dei; neque clamabunt, cum vincti fuerint.

1. *Nexus, & explicatus germanus.*
2. Hypocrita corde *quis. Hypocrita, Princeps impius.*
3. Ira, *actiue, aut passiue. Hypocrita non assignat veram causam suarum ærumnarum.*
4. *Cur Hypocrita Deo tam inuisus. Illustrati Samuel, & Isaias.*
5. *Iasti in tribulatione orantes. Impij irascentes. Clamor proprius vinctorum. Illustrati Dauid, & Zacharias.*

1 *Nexus, & explicatus sententiæ germanus.* CVm asseruisset Iob, vt suas ærumnas a peccato, & scelere assereret, iustos sæpe multis incommodis, & calamitatibus, impios item sæpe multis vitæ commodis & iucunditatibus affici; Eliu hoc refellit manifestis supplicijs eorum, qui manifeste impij sunt; præcedente sententia: nunc vero supplicijs eorum, qui licet externa sanctitatis specie fulgeant, at minime interna, & vera; vt interim vellicet Iobum, quod cum nolit suarum ærumnarum causam ingenue fateri, atque tribuere occultis suis sceleribus, neque veniam improbitatis prioris a Deo petere, profecto hypocrita sit, & diuinum furorem aduersum se exsuscitet. Hic videtur huius sententiæ simplex, & germanus nexus, atque explicatus.

2 *Hypocrita corde quid.* [Simulatores, & callidi.] Simplex in Hebræo vox, quæ sæpe vertitur [hypocrita] sed adduntur in Hebræo, & Græco, [Hypocritæ corde.] Quod non tantum expositionis gratia dictum videtur, sed potius amplificationis: nam חנף quicunque Principes, & potentes viri, si impij sint, hypocritæ sint, vt qui potentia, & principatu ostentent, quod re ipsa, & opere non præstant: at nunc dicitur [Hypocrita corde] qui non solum impius est, sed qui cum impius sit, *Princeps impius Hypocrita.* pietatem semper habet in ore, & quædam pietatis opera externa facit, vt appareat hominibus sanctus; corde igitur, & intentione, & data opera, hypocrita est; quod eleganter duabus nunc vocibus exponitur ab Interprete, [Simulatores, & callidi;] eo quod callide, & malitiose simulare contendant, quod gestant in corde pallio pietatis, & colore sanctitatis: hæc enim est proprietas radicis, [Hhaneph,] videlicet inficere rem alieno colore, vel obnubere, & velare alieno pallio, & specie, vt aliquando diximus.

3 Hi igitur [prouocant iram.] Latinus explicationis gratia addidit [Dei] deest enim in Hebræo, & Græco ex quo proprie legitur [ponet iram] quo etiam modo legit שום Augustinus, id est [apponunt,] vel, imponunt [iram] *August. In adnot. aut pag. m.* & supplicijs [iram,] & indignationem, vt qui supplicio non prouocentur ad poenitentiam, sed potius ad iram, & indignationem, aduersus Dei prouidentiam, & correptionem. quo sensu dictum est superiori cap. 5. 2. [Stultum interficit iracundia.] Vel forte eo respicit, quod ad [illos] potissimum pertineat, [ponere,] & statuere pro causa sui supplicij, non peccatum aliquod, sed Diuinam indignationem immeritas poenas repetentem de innocente; Sicut ipse Iob olim conquerebatur; [Iratus est furor eius in me.] *Hypocrita dicit causam poenæ suæ iram Deorum.* vt hic ex innocentia afflicta callide alliciat hominum erga se misericordiam. *Iob 19. 11.* Sed quidem ille est simplex sensus, quem [indicauit] Interpres, nam externis tantum pietatis operibus *Simplex expositio.* coniunctis cum impietate cordis, velle Dei gratiam, & benignitatem promereri, atque cum illo de supplicijs, & calamitatibus expostulare, res est Deo nimium odiosa, atque molesta, & ab Isaia disertis verbis exprobrata natio-

4 ni illi Hypocritarum, tum alibi, tum vero, c. 58. vbi [iubet] *Hypocrita Deo odiosus.* Deus contenta [voce, quasi tubæ adnuntiari suo populo scelera,] ne ficta religionis specie, & externis ceremonijs, & sacrificijs sibi de sanctitate blandiatur. nam volebant etiam litem Diuinæ iustitiæ intendere, & obligationem obijcere, ac præmia postulare. [Rogant (inquit) me iudicia iustitiæ,] (nimirum eam legem, vbi se acturum cum hominibus Deus profitetur improborum vindicem, piorum patronum, & remuneratorem) [quasi gens, quæ iustitiam fecerit, & mandata Dei sui non dereliquerit.] Non solum autem non meruisse præmia, sed Diuinam iram prouocasse aduersum se huiusmodi hypocritas, testatur Deus ipse cap. 10. 6. [Assur virga furoris mei, ad gentem *Reg. Tigur.* fallacem] (proprie, hypocritam, quæ hoc loco appellatur, simulatrix, & callida) mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi.] nimirum indignatur Deus, quod hypocrita cum illo velit agere, tanquam cum mortuo, & sensus omnis experte idolo, quod colitur externis *Cur [illegible] hypocritam.* officijs, & cerimonijs, neque requirit [illius] religio internam animi pietatem, & deuotionem; sicut Sauli a Samuele dictum est ex Dei nomine, 1. Reg. 15. 23. [Numquid vult Deus holocausta, & victimas; & non potius, vt obediatur voci Domini? quoniam quasi scelus idololatriæ est nolle acquiescere.] idest, Deo tantum externa offerre, non item cor, & voluntatis affectum; cum tamen hæc sint potissima, & a quibus externæ cermoniæ valorem sumunt. Ergo indignatur merito aduersus hypocritas Deus, qui *Malac. 1.* offerunt illi [debile, & claudum,] & quæ ignobiliora sunt. *LXX.* Septuaginta autem eam indignationem eleganter explicant; [Hypocritæ corde ordinabunt furorem,] quod est disponere, & velut aciem hostium in ordinem redigere, & aduersum se statuere atque opponere, vt significetur Deus instar ducis fortissimi aciem dirigere, & ordinare exercitum aduersum hypocritas, vt & fictam illam sanctitatis speciem destruat, & scelera cordis supplicijs grauissimis afficiat & patefaciat, & qui semel plagam aliquam acceperit, si pergat esse hypocrita, rursum aduersum se Omnipotentis iram prouocet.

5 [Neque clamabunt, cum vincti fuerint.] [Confixit] Iobum hoc quoque dicto, vt egregie obseruat Philippus, *Philip.* [Sanctum (inquit) Iob apertius videtur Eliu, quasi ex obliquo percutere, quod callide, & nequiter ageret, qui cum esset vinctus plagæ huius compedibus, clamare ad Deum, vt a laqueis solueretur, minime curaret; Ab impijs (inquit Eliu) *Tribulationes a [illegible] extorquent preces ab impijs iram.* plagæ, & supplicia non extorquent preces supplices, neque clamorem ad implorandam opem, & ad deprecandas tribulationes, sed potius edunt voces plenas superbiæ, & iracundiæ. Hæc igitur constantia non est vere innocentis animi, sed improbitatis internæ obstinatio; [&] contumacia desperantis animi. Proprium quidem ærumnosorum hominum, atque vinctorum videtur, [clamare,] & [sperare.] *Clamor vinctorum, & [illegible] sperantium.* Sicut Zach. 9. 12. dicuntur [Vincti Spei,] quos spes in vinculis, & ærumnis sustentat De Ioseph quoque Psal. [104.] 18. [Ferrum pertransijt animam eius, donec veniret verbum eius.] Iudicat in vinculis patienter expectasse Dei decretum, & tempus ab illo statutum; interim [el]oquium Domini inflammauit eum. (Hieronymus) probauit.] *Hieronym.* Theodoretus; [Hæc omnia perpessus est more auri proba- *Theodoret.* tus, quasi per ignem. Tum etiam inflammatus Dei eloquio,] ardenter illum inuocans cum clamore, & lachrymis,

cum

Gen. 49. 24 cum vinctus esset. Dissoluta igitur sunt vincula brachiorum, & manuum eius, per manus Potentis Iacob.]

XIV. Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effœminatos.

1 *Mors instar tempestatis, & fulminis de cælo iaculata. Vnde habeat nomen.* Excutere, & excussum *actiue quid.*
2 *Verbum contrariarum significationum. Euphemismus.* Effœminatus. *Scortum masculum, Illustratus Moyses.*
3 *Eunuchi impuri sine viro.*
4 *Eunuchi, & Cynædi nubebant instar fœminarũ. Rodob. Ator.* Domunculæ effœminatorum *quæ. Illustratus Isaias.*
5 *Cur* Effœminati *dicantur Condicti.* Ephebiæ, & *Gymnasia quæ*

1
LXX.
Nicetas.
ANima.] Quod in sequente hemistichio, [Vita. In tempestate. Septuaginta proprie ex Hebræo, [in iuuentute] quod Nicetas refert ad immaturam mortem impiorum, qualis est mors puerorum. Alij ad stoliditatem iuuenilem; Moriuntur non minus stolidi, quam si pueri decederent, sine vlla rerum scientia, aut experimento. *Tygurina.* Tygur. [Morietur anima eorum per iuuenilem stoliditatem. Sed quoniam nomen originale tantum se potest extendere ad [pueritiam] & [adolescentiam,] id fidele visum est Latino Interpreti, id nomen nunc dari Tyrannis, & Principibus, & Iobo potissimum: præsertim iuxta Rabbinorum interpretationem, Rab. Leui, & Rab. Mosseh: nam qui moriuntur in pueritia, non sunt hi, qui ob scelera prouectioris ætatis morte plectuntur. Propterea nolunt vertere [iuuentutem,] sed, quod cum re subiecta conuenire posset, atque cum ipsa verbi originalis proprietate, [Tempestatem. Naghar] enim proprie est [excutere] quod aliquando diximus passiue conuenire in puerum, vel adolescentem in ea ætate, quando eacitur e mollioni gremio parentum, & pellitur foras ad negotia gerenda. Nunc vero adeo etiam eam significationem [excutiendi,] aut [præcipitandi] posse adolescenti conuenire, quasi actiue. quod omnia excutiat, & quasi præcipitet, nos actiue etiam significamus, cum dicimus; *Es vn hombre sacudido, y arrojado.* Hæc autem significatio impellendi, aut præcipitandi, egregie quadrat in [tempestatem.] Est enim quasi vehemens quædam nubium, & imbris impulsio, & præcipitatio. Tum etiam cum illa videntur cælum, & omnia ruere, & præcipitari. Similem etiam lectionem, & significationem refert R. Kimhi, quod [mori in excussione,] sit perire prædura morte, sæua, rapida, instar tempestatis horrificæ. Mortem enim videtur Deus cælo excutere aduersus peccatores, velut fulmina, grandinem, tonitrua. Sed de illa peccatorum pueritia iterum dicemus in sequentibus.

R. Leui. R. Mosseh.

נער

Vide de Excusso plura c. 33 vers. 25. & hoc c. 38. ver. 13 Adolescens cur dicatur excussus.
Tempestas dicta ab excutiendo actiue.
R. Kimhi.

Effœminatorum appellationis ratio, etymologia, significatio vsus.

[Et vita eorum inter effœminatos.] Exigit sententia,
2
Verbum contrariarum significationum.
pro elucidatione, vt de [effœminatorum] appellatione, & re pauca dicamus. Nomen [effœminatorum] in originali sonat duo cõtraria, videlicet aut [Sanctum,] aut [Profanum,] pollutum, scortatorem, sicut etiam [meretricis] mediũ nomen; sonat enim idem, quod sancta, munda, casta: aut profana, scortum, communis. Et propter puritatem linguæ sanctæ, aut propter Euphemismum, vt aliquando diximus, boni hominis causa est, quod hæc nomina rerum, quæ nec nominari dignæ sunt, honestioribus, & faustioribus nominibus commutamus. Nos etiam [peccatricem,] per irrisionẽ dicimus [La Sancta.] Sunt vero, qui vocem masculini generis cum fœminina cõfundant, nullumq; inter illa discrimen agnoscant, sed meretricem vtroque nomine intelligant; quod omnino & vocibus, & rei ipsi repugnat. Ideoque noster Interpres vocem masculini generis, [Kades,] non [Scortum,] vt a fœmina distingueret, nec scortatorẽ, sed potius [effœminatum] vertit; idq; sapienter; nam scortator est meretricarius homo, mulierarius. At vero quem noster appellat [effœminatum] est cynedus, catamitus, quem alij Ganymedem appellant, propter turpissimum illum Iouis Ganymedissimum. Effœminatus igitur est vir, qui velut meretrix prostat ad auersam libidinem, naturæ aduersam, & instar fœminæ virum admittit. De quo est lex

קדש
Euphemismus.
Montan. Hos. 4.
קדשה

Io. Pineda in Iob.

illa Deuter. 23. 18. [Non sit meretrix (Cadesah) de filiabus Israel; nec scortator (Kades, effœminatus cynedus, puer masculus meritorius) de filijs Israel. Dicuntur etiam [effœminati,] 3. Reg. 14. 24. 3. Reg. 22. & 4. Reg. 23. 7. vbi Septuaginta retinent vocem originalem, Cadesim. *LXX.* Et Theodoretus q. 25. ait, [personomiam appellari *Theodoret.* Dæmones sanctos; Cados enim interpretatur sanctus. At vero Aquilam interpretari Cadesim, illos, qui fornicabantur a Domino, nimirum qui Astarti, id est, Veneri seruiebant.] intelligit procul dubio auersam venerem patientes, quare idem Aquila Hose. 4. 14. vbi noster habet *Aquila.* [effœminatos,] ipse legit, [mutatos, hoc est, mutati vo lens] (vt refert Hieronymus) [quod suam naturam mu- *Hieronym.* tauerunt, & de viris factæ sunt feminæ.]

Id vero, id est, quod cynædi essent ac dicerentur effœminati, duplici ratione, aut quia etiam adolescentes, aut viri meritorij eunuchi fierent, propterea que cum ad alteram venerem transibant, remanebant effœminati potius feminæ, vt pote viri sine viro. sic enim Arnobius, illos qui in honoris Matris Deum castrabantur, appellat, [abscisos, & viro spoliatos:] rursus [deglabratos.] quod, & læuitatis, & glabriciei fœmineæ est. nam si barba est virilitatis signum; isti qui barbam non producunt. [Effœminati] erunt. Quare rasura olim flagitiosa habebatur. atque adeo quondam mollis, imo & flagitiosa [Clisthenis rasura] in prouerbium abijt, & Aristophanes Pathicum Stratonem eo nomine traducit.
3
Cur Cynædi dicerentur effœminati, prima causa.
Eunuchi impuri.
Arnobius.
Rasura olim flagitiosa.
Aristophanes.

[Eunuchus huc ades rasus nouacula.] Sunt vero eunuchi eodem omnino corporis temperamento, quo feminæ, videlicet frigidi, & humidi, vt eleganter Hierony. Mercurialis ostendit lib. 3. variarum c. 8 atque item in illa omnino corporis habitudine, & vocis sono, & qualitate, quam describit Macrobi. 7. Saturnal. c. 7 & c. 10.
Eunuchorũ temperamentum.
Mercurial.
Adrian. Iun. in com. de coma. c. 2.
Nazianz.

Huiusmodi igitur viros [effœminari] ad vsum turpem, ostendit elegans ille Nazianzeni locus in Monodiam, in Basilij vita; [Viri (inquit) sunt inter mulieres ad eas custodiendas, oblectandasque, mulieres vero inter viros ad omnia obscœna patienda.] eum vero oratione 31. De eunuchis (inquit) cuperem virile aliquid prologui posse. vbiq; enim illos insectatur, quod magna ex parte Arriana, & Macedoniana perfidia corrupti essent. Hunc turpissimum pueros effœminandi morem vetuit Domitianus, vt scribunt Sueton. cap. 7. & Ammian. Marcel. lib. 18. Atque eo nomine assentatur illi Martial. lib. 6. *Sueton.* *Marcellin.* *Martialis.*

Lusus erat Sacra connubia fallere tedæ,
Lusus & immeritos exsecuisse mares.
Vtraque tu prohibes Cæsar, populisque futuris,
Succurris, nasci quos sine fraude iubes.
Nec spado iam, nec mœchus erit, te præside, quisquam:
At prius, o mores, & spado mœchus erat.

Adeundus Barnabas Brisson. libro 2. Select. Antiquit. cap. 21.

4
Secunda vero causa cur [effœminati] dicantur, quod habitum sumunt muliebrem sumebant, non secus, quam feminæ nubentes. qui verus est intellectus; ex doctissimi Iacobi Reuardi interpretatione; [L. Cum vir nubit. C. ad Legem Iuliam de adulter. Cum vir (inquiunt Imperatores Constantius, & Constans) nubit, vt femina viris paritura, quid cupiat, vbi sexus perdidit locum, vbi scelus est id, quo non proficit scire, vbi venus mutatur in alteram formam, vbi amor quæritur, nec videtur, & iubemus insurgere leges, armari iura gladio vltore.] Hi igitur formã, vultum incessum muliebrem sumebant, simulque muliebria patiebantur. Cuius rei vice commentarij erunt Saluiani Massiliensis verba lib. 7. de Prouidentia. Romanam sui temporis licentiam inuehentis: [Quis (inquit) credere, aut audire etiam possit cõuertisse in muliebrem tolerantiã viros non vsum suum tantum, atq; naturam, sed etiam vultum, incessum, habitum, & totum quicquid penitus aut in sexu est, aut in vsu viri? adeo versa in diuersum omnia erant; vt cum viris nihil magis pudori esse oporteat, quam si muliebre aliquid habere videantur, illic nihil viris quibusdam turpius videretur quam si in aliquo viri viderentur.] Et inferius; [Cum enim muliebrem habitum viri futurerent, & magis muliebrem gradum: enim indicia quædam incitamenta impuritatis innecterent, & femineis tegminum illigamentis capita velarent.] Atque hos ipsos appellat eo loco Saluianus [Effœminatos,] & eosipsos [molles,] vel distinguat a [masculorum concubitoribus] quos notat Paulus. Hanc ipsam [Effœminatorum] consuetudinem, loco licet, inuit Martialis lib. 12. 42.
Secunda ratio nominis effœminatorum.
Iacob. Reuar. lib. 4. Variorum c. 20.
Saluiani.

Martialis.

Barbatus rigido nupsit Callistratus Afro,
Hac, qua lege viro nubere virgo solet.
Praeluxere faces, velarunt flammea vultus,
Nec tua defuerunt verba Thalasse:
Dos etiam dicta est. Nondum tibi Roma, videtur
Hoc satis? expectas numquid, & ut pariat?

Lipsi. lib. 4. antiq. lect. c. 8. Obseruauit Lipsius in Antiq. lectio. ex Plauto, Scipione Africano, Seneca, pueros meritorios, vt internosci possent tunicas cum manicis more mulierum gestasse, quas [manuleatas] vocabant. Et quidem huc videtur facere, quod 4. Reg. 23. 8. dicitur Iosias [destruxisse domunculas effoeminatorum, pro quibus mulieres texebant domunculas luci;] vbi interpretantur [cortinas,] ex quibus fiebant tentoria. Septuaginta Complutenses legunt, [Texebant stolas,] videlicet muliebres illas tunicas pueris meritorijs. Scio mollissimos Israelitas, foeminarum nomine molliter incedentes, & muliebriter comptos tradi ab Isaia, ex docta quorundam interpretatione, c. 3. 16. [Pro eo, quod eleuatae sunt filiae Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant; & ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebant.] hos autem videtur eodem capite notasse, vers. 4. [Dabo pueros Principes eorum, & effoeminati dominabuntur eis,] quamquam hoc loco vox [effoeminati] sit ab alia radice. Denique tum propter rationes dictas, tum propter rem ipsam, quae dici non debet, recte vocantur effoeminati.] Sic vero apud Nonium, in [Mulierauit. Mulierauit (inquit) vt effoeminauit, Varro, Gnothi seauton, & Rex, & misellus pauper amat, habetque ignem intus acrem, hic effoetum mulierauit, hic Ganymedaeo adolescenti cubiculum pudoris primus polluit:] Sic castigat Lipsius in antiquis lectionibus. Hi igitur sunt [Cadesim,] profani, polluti, meritorij, cauponij, & quos Interpres [effoeminatos] appellat.

Domuncula effoeminatorum quae. LXX. Foreirius. עלל γνῶθι σεαυτόν. Lipsi. lib. 4. antiq. lect. c. 9.

5 Quia vero alij hos ipsos, [paratos, condictos,] aut [destinatos,] aut [praeparatos] legunt, & vocant, reddenda huius quoque lectionis ratio est: nam verbum originale, [sanctificandi,] significat consequenter, aliquid praeparare, & destinare ad rem sanctam, & sacrum vsum; quare ex proprietate vocis huiusmodi sancti, dicentur consecrati, & destinati ad vsum execrandum. erant nimirum suae [domunculae] istorum [effoeminatorum,] & sua etiam [Gymnasia,] seu lupanaria parata, & condicta, quae [Ephebiae, & Ebeteria] vocabantur, de quibus 1. Machab. 1. 15. & 2. Machabaeorum 4. 9. vbi Serarius noster, ex Tacito, Lampridio, Athenaeo, Strabone, prolixe potius Faber lib. 3. Agonist. c. 27. 28. Denique, quamquam alij ad libros Regum existimauerint, [Cadesim] fuisse Sacerdotes castratos in honorem Bonae Deae; at certe fuisse scorta mascula rum ex dictis, tum ex frequentiori interpretatione, super libros Regum Rabani, Eycherij, Angelomi, Abulensis 4. Regum 13. cap. 55. pro certo habendum est. Nunc iam ad integram sententiam accedendum.

Cur effoeminati dicantur condicti. Ephebia & Gymnasia quae. Serarius. Rabanus. Eucherius. Angelomus. Abulensis.

Quid in effoeminatis sententia haec designet.

6 *Prima exponendi ratio.* Effoeminati, *pueri teneri. Impij immatura morte sublati.*

7 *Secunda expositio.* Effoeminati *in bonum. Angeli tortores impiorum.*

8 Effoeminati, *& molles hypocritae, Magnanimitas in contemptu honorum.*

9 *Tres aliae expositiones incommodae. Impij timidi, & laborum impatientes.*

10 *Duae interpretationes idoneae. Occulta superbia punita manifesta luxuria. Sodomiticum incendium.*

6 QVoniam vero in effoeminatis, aut nomen originale sanctitatis, & innocentiae; aut virtu[illegible], & roboris inclusi defectus; aut aetas mollior, & a[illegible]entior, qua ad voluptates abutebantur; aut voluptuar[illegible]a, & impu[illegible]a viuendi ratio; aut vitae genus destinatum, & mancipatum impuris illis libidinis officinis; aut poena dicta [l]ibidini praeposterae; & id genus alia considerari possunt, multiplex est apud interpretes huius impiorum hypocritarum, aut comminationis, aut supplicij explicatus. Primus Gersonitis, qui in [effoeminatis] tantum considerat adolescentiam, & teneriorem aetatem, quae nullis adhuc inue[illegible] atis sceleribus corrupta esse solet. Propterea nomine originali [Cadesim] [illegible] dest, sancti, & innocentes appellari possunt. Intelligit ergo Hypocritas mori suos intempestate, [illegible] est, ex proprietate Hebraea, [illegible], & numerandam vitam eorum inter e[illegible] inter pueros, aut adolescentes, qui immatura morte [illegible] sunt. Haec interpretatio non co[illegible] eprae[illegible], eo quod huiusmodi hypocritae d[illegible] nt[illegible] m p[illegible] ctae aetatis, atque felicitatis. Nisi for[illegible] at impios non minus immaturos, atque imparatos occupari a morte, quam si pueri essent; tum etiam non minus mori, quam si in ipsis peccatis adolescentiae luxuriantis [illegible] lati fuissent: impleti enim [adolescentiae p[illegible] is consenescunt, quae cum illis in puluere dormiunt.] super cap. 20. 11.

R. Gerson. Prima interpretatio effoeminatorum in bonum. Impij immature sublati.

7 Secundo. Septuaginta, qui respicientes ad proprietatem nominis, & sanctitatis, intelligunt [A]ngelos sanctos, quorum ministerio Deus improbos auferat [illegible] enim integram sententiam legunt; [Moriatur er[illegible] ut[illegible] anima eorum, & vita eorum vulnerata ab A[n]g[e]l[is.]] Nicetas, [Immature decedunt, ab An[gel]is, mortem inferentibus sauciati.] Quae expositio partim reijcitur, sicut praecedens; partim quod valde sit coactum, dici aliquem mori cum tortore, & interfectore, quod ab illo p[r]imatur.

Secunda expositio in bonum, ex Sententia LXX. Nicetas.

8 Tertia, Gregorij, Hugonis, ex parte etiam D. Thom. [&] Dionys. & quorundam considerantium enerue & molle hypocritarum ingenium, persimile effoeminatorum. Si (enim) inquit viriliter viuerent, laus transitoria nulla eos corruptione vitiaret. Vnde electis Propheta per[illegible] dicens; Viriliter agite, & confortetur cor vestrum. [illegible] Bene Deus, quam est humilitas mascula virtus, cu[i] pro minimo est iudicari ab hominibus, aut ab humano die [illegible] quant[illegible] v[illegible] ritatis, cum qua humilitas coniuncta est, vis, & [illegible] quanta magnanimitas illius, qui neq, famam amat, n[illegible] infamiam timet. [Magnanimitatis est (inquit Aristot.) pulchre ferre & felicitatem, & inf[el]icitatem, & honorem, & ignominiam, & non admirari ne[illegible]as, neque clientelas, neq; victorias gymnicas, neq, [po]testates, habere autem quandam animi altitudinem, & ma[illegible]nem.] Et vt dicitur, 7 Ethic. [velle syncere ap[pare]re, [illegible] simulatione.] Hinc videas Hypocritam, qu[i] [hu]manam laudem ex mendacio quaerit, quam effa[e]m natus, imbe[cil]lus, & timidus sit. Sicut & illud, quod pulchre de arrogantibus subdit, prostitutae pudicitiae nomine illos traducens; [Arrogantes humanis laudibus mollia corda prostituunt, qui a suis amoribus corrumpuntur, de quibus dicitur: Erunt homines se ipsos amantes.]

Tertia expositio Greg. D. Thom. Hugo. Magnanimitas. Arrogantes molles. 2. ad Tim. 3.

Quarto, D. Thom. Nicol. respicientium tantum imbecillitatem [effoeminatam] impiorum, non valentium [re]sistere, neque aerumnis, neque suis hostibus. Sed videtur hoc languidum.

Quarta expositio. Impij timidi. D. Thom. Ni[col].

Quintus Vatablus, [Morientur (inquit) dum adhuc cum scortatoribus, & effoeminatis viuunt. [illegible], Mors illos corripiet, voluptatibus impurissimis vacantes.] Sed non conuenit miserrimis hominibus grauissime dolentibus, & aegrotantibus; de quibus, sermo est.

Quinta expositio. Vatabl.

Sexto, considerari potest illa vocis originalis significatio, [praeparandi, ac destinandi. nam quod [s]anctificabatur, destinabatur vsui sacro. Sic Re[gi]a; Morientur inter condictos.] quasi dicat, inter sanctificatos, inter eos, qui supplicio, & neci acerbissimae destinati sunt. In [ha]c lectione, & interpretatione desideratur Vulgatae lectionis vetus, & germanus explicatus.

Sexta expositio ex Regia.

Septima, vt impatientes aerumnarum comparet Eliu cum effoeminatis, & quo ad mollitudinem animi, & quo ad supplicium, Quantumuis dolentes sint, atque aerumnosi [illegible], si tamen sint impatientes dolorum, [no]n minori poena afficientur, quam molles, & voluptuarij, cum [illegible] voluptat[is] in cupiditate, & animi mo[lli]tud[ine] co[rru]pti [illegible]. atque instar puerorum volupta[ti]s con[illegible] um, nihil forti, & constanti animo sustinere valeant. Sensus hic non omnino incongruus sibi[illegible] puni[illegible].

Septima expositio. Impatientes laborum instar effoeminatorum.

Sed tamen iam duas interpretati[ones] afferam simplices, atque bene cohaerentes. Altera, quae numero octaua est vt indicet hypocrisim, & occultam superbiam digno supplicio, id est manifesta luxuria a Deo [puniri]: q[uan]tumuis enim sanctitatem [illegible], & vitae cuiusdam castissimae, atque mun[dissi]mae laude [illegible] [in]uenerint, at turpissimis tandem mortes mani[festabunt] ipso [su]pplicio, & impurissimae vitae, inter cynaedos turpissimos vt qui e[o]rum [illegible] erunt, poenas [illegible] nebunt. Altera, quae nona est, [illegible] lusio sit ad Sodo[miticum] incendium, [ad] tempestatem illam, pluuiamque igneam [illegible] nati, &

Duae commodiores exponendi rationes. Occulta superbia punita manifesta [luxuria]. Vltima expositio.

Iud. 7. & molles, atque masculorum concubitores conflagrarunt. ille enim igois factus est exemplum ignis æterni, vt superius diximus. Igitur improbis Tyrannis, atque improbissimis hypocritis minatur simile exitium, vt & tempestatis illius horrificæ, pluuiæque sulphureæ participes sint inter effœminatos Sodomitas. Quo quid fœdius ad detestandam Tyrannidem, superbiam, hypocrisim, quam *Isa. 24. 22.* [congregari] cum Sodomitis in fasciculo in lacum,] igne, & sulphure ardentem? Habes plurimam vtilium, ac verosimilium interpretationum varietatem, & syluam, inter quas excellunt duæ postremæ.

XV. Eripiet de angustia pauperem, & reuelabit in tribulatione aurem eius.

1 *Latinorum, & Græcorum expositiones non valde cohærentes.*
2 *Simplex, & germana interpretatio.*
3 *Præpositio. In, pro, per Particula copulatiua* Et, *pro postquam. Explicatus Moyses.*

1 *Latinorum expositio.* Est hæc fere communis Latinorum expositio. Non solum diuites superbos conterit Deus, & vellicat illorum auriculam, vt admoniti resipiscant, sed etiam exercet doloribus, & ærumnis, vt Diuinis monitis obediant; obedientes vero recreet, & sanet, idem itaque pietatis officiú ab omnibus requirit. Quam interpretandi rationem pro- *D. Thom.* mouet D. Thom. Ne putetur (inquit) Deus personarum acceptor, & principibus resipiscentibus, & miserrimis etiam hominibus probis tamen, æque se benignum, & peccatorum condonatorem præstat. Sed non video, quomodo res hæc cohærere possit cum instituto Eliu, cui tantum propositum est insectari diuites Tyrannos, hypocri- *Græcorum interpretatio.* tas. Græci paulo aliter, videntur enim coniungere cum superiori sententia in hunc modum; Cum Deus improbos illos Principes, & Tyrannos turpissimos de medio tollit, eripit de angustia pauperé. hoc pacto in lectio Septua- *LXX.* ginta; Moriatur in iuuentute anima eorum, eo quod tribulauerunt infirmum, & inualidum; iudicium vero man- *Nicetas.* suetorum exponet. Nicetas; [Decernet vindictam iustorum; & eorum, qui affecti iniuria tacent.] Sed non potest hic sensus bene conuenire cum illa secunda parte [auriculæ reuelade] quę in Latino est, licet in Græco desideretur.

2 *Germanus explicatus.* Ergo illud videtur lene, & germanum, vt hæc quoque sententia ad eos ipsos pertineat, de quibus hactenus loquutus est. Si illi, quos ob improbitatem, funibus paupertatis vinxit Deus, reuelata iam auricula, & correptione suscepta, Diuinam opem implorauerint, minime illos deleret Deus; quin potius ereptos calamitatibus, quibus premebantur pristina salute, & felicitate recreabit.

3 עני Quod ad dictionem attinet, [Angustia,] hoc loco non est a premendo, vel arctando, sed est vox cóiugata pauperis, q.d. Eripiet pauperem a paupertate, afflictum a miseria, *Et, pro postquam.* humilem & abiectum ab humilitate. Et reuelabit, id est, postquam reuelauerit. ná particulæ copulatiuæ ea vis est, vt Leuit. 15. 13. [Lauabit vestiméta sua, & ipse lotus aqua.] id est, postquam ipse lauerit se aqua; Hebræ. [Lauabit vestimenta, & lauabit se.] Clarius Leu. c. 17. 15. [Lauabit vestimenta sua, & (postquam) lemeti [illum] in aqua] Ieremi 10. 13 [Dat multitudinem aquarú in cœlo postquam] leuat nebulas (nubes) ab extremitatibus terræ. Si hoc loco, [&,] pro postquam [in tribulatione,] id est, per tribulationem reuelauerit aurem,] cordis nempe, vt agnoscant *Præpositio, In.* peccatum suum. Præpositio autem, [in,] sæpe valet, [per,] vt aliquando diximus. De [Reuelatione] autem [auris,] dictum est superius.

XVI. Saluabit te de ore angusto latissime, & non habente fundamentum subter se; requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine.

1 *Sententiæ paraphrasis.*
2 *Varia significatio, & analogia verbi* Saluandi. *Vulgatæ diligentia, & fides.*
3 *Os tribuitur rebus inanimatis non ad loquendum, sed ad deuorandum.*
4 Angustia, *pro hoste obsidente. Os inferni angustum, & pranangustum meliust.*
5 *Os, pro ingressu. Ex… ars Dauid, & Salomon.*
6 Latitudo in Scriptura versus omnem demonstrationem. *Illustratur Moyses, & Dauid.*
7 *Angustia lata quod Impiorum via lata angusta: Iustorum angusta late.*
8 Stabile, & Fundamentum *Varia lectio.*
9 Requies, Pinguedo, *Pinguia dulcia. Illustratus Moyses.*

1 *Sententiæ paraphrasis.* QVæ in vniuersum de suppliciis, & vexatione hominum opulentiorum, huc misertorum dixit, nunc ad Iobum applicat, atque illi pollicetur meliorem fortunam, si tribulationibus eruditus [audiat,] & [seruiat,] & reuertatur ab iniquitate, iuxta versic. 11. Itaque (inquit) si quam obijsti pœnam, ius... [ne] religas, & illius admonitionem supplex [susceperis], ille te procul dubio abstrahet ex isto angustiarum barathro, quod te miserum deuorauit: neque permittet, vt præceps labaris in immensam voraginem inferioris abyssi cum cæteris damnatus per æternitatem cruciandus. Bonorum præterea maximorum affluentia te cumulabit, atque tuos ille te excipiet lautissimo conuiuio post famis, & egestatis cruciatus; tum ipse domi tuæ tranquillus, & lætus accumbes splendidæ mensæ, conquisitissimis, atque delicatissimis epulis refertæ.

כית 2 Saluabit te,] Verbum originale, [Cith,] varie reddi solet, sed propter vocis similitudinem, & assonantiam videtur idem significare, quod Latinis [Cito,] aut concito;] quod annouit Rab. Mardochai. qua ratione vertitur ab In- *R. Mard.* terprete, 1. Reg. 26. 19. 2 Reg. 24. 1. 3. Reg. 21. 25. Quia vero *Varia significatio, & analogia verbi saluandi.* qui aliquid persuadet alteri, videtur illum stimulare, & incitare, sumitur pro [persuadere,] Deuteron... Iosue 15. 18. & qui aliquem decipit, vtitur persuadere, & incitare illum, ideo sumitur pro [decipere.] 4. Reg. 18. 32. & 2. Paral. 32. 11. 15. & quia qui alicui persuadet, aut decipit, conatur illum auertere ab aliquo, incitando ad oppositum, ideo sumitur pro [auertere] 2. Paralip. ... 1. Ex eadem igitur radice variæ lectiones, & interpretationes pullularunt. Septuaginta [... decipit te ex ore inimici.] Quod Nicetas mutatis personis sic interpretatur, vt Eli- *Nicetas.* phaz non loquatur cum Iobo, sed potius in [gre]ssatur ad vitia Hypocritarum, & callidorum... & ... latius... secundæ personæ, accipiatur pro tertia ... (decipit) (inquit) hypocrita, quod hostis ore mansueto fallit. Sed tamen hic est importunus, & incertus, atque longus. Alij, vt Complutenses [Sualit te de ore angusto] *Complutens.* id est, suasit te, ne incideres in os angustum, ... aut, suasit te, vt exires, videlicet opem implorando, & manum illius, qui te posset extrahere. Sed multo consultius, illam alteram significationem auertendi ... abstrahendi, elegit interpres, & vt cum ... & ... voce ... dixit, [Saluabit.] quod quidem ... persuadendo veram pœnitentiam, aut abstrahendo ab extremo vi- *Vulgati diligentia, & iudicium.* tæ, & animi discrimine, auertendo ab iniquitate, exsuscitando a sordibus, in quibus impœnitens iacet, & incitando ad meliorem vitæ conditionem. Vides Vulgatum prælucere cæteris interpretibus.

[De ore angusto,] ... de ore angustiæ, conclusionis, ohsidionis... *Chaldæan.* ... De ore an... & acci- עיר pit Os, pro lingua ... Dei, ... Deus ... tur habere os angustiæ ... sicut cum ... loquuntur ... labia in ... quod Hebræus ... Canticum, ...] ... *Cantic. 4.* ... cum ... magis familiar... quam *Os tributũ rebus inanimatis.* ... angustiæ, mortis, ... os & ... non quibus loquantur, ... quibus ... & ... tiant.

3 *LXX.* ... Septuaginta. [De ore inimici.] Videntur enim sumere [angustiam] ... hoste obsidente, & ... ex proprietate vocis, quæ ... semper refertur ad ... impugnationem. Os ... inimici] erit ad deuorandum, & dilacerandum. Sed quia ... non erat de hostibus sermo.

Philipp. Philippus tamé existimat his verbis ... *Inferni os angustum, quomodo.* inferiorum ... autem [appellari Os angustum, eo quod amplum ... ad recipiendum, & angustum ad emittendum; quoniam ... mortuos intra se teneat, & eos ad vitam non patiantur exire.] Recte, sed allegoricum. Sicut, & ... *Greg.* polo ... quod Gregorius de Puteo peccati, & prauæ con- *Peccati, & prauæ consuetudinis os angustum.* suetudinis, cuius ingressus facilis est, exitus præangustus, & prædifficilis, cuius figura sunt [profunda] illa, de quibus

[clama-

[clamabat Dauid,] exitum quærens, Pſalm. 129. 1.

5 Sed illud ſimplex, & germanum, vt [Os anguſtiæ,] vel, [Os anguſtum,] ſit ingens calamitas, velut vorago quædã, cuius os ingredientibus pareat; egredi volentibus anguſtiſſimum ſit. [Os] enim loci alicuius, eſt aditus, ſeu ingreſſus. Sicut Prouerb. 8. 3. [Sapientia clamitat iuxta portas ciuitatis: in ipſis foribus.] Hebr habetur; [Ad manum portarum, ad os ciuitatis.] Ideſt, ad locum, qui eſt iuxta portas, & in ipſo introitu vrbis. Rurſus deſcribitur hoc loco [Anguſtia,] velut abyſſus quædam malorum, in quam demerſus homo neq; [ſubſiſtere in miſerijs, neq; emergere poſſit, ſed nouis ſemper fluctibus eructantibus ex occultis ſcaturiginibus obuoluatur: ſicut qui enumeratione ſuarum calamitatum (vt Theodoretus ait) miſericordiam commouere tentabat, dicens,] Libera me ab his, qui oderunt me, & de profundis aquarum: non me demergat tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum, neque vrgeat ſuper me puteus os ſuum, non ſolum, inquam precatur, ne os, & ingreſſus abyſſi obturetur, ita vt præ anguſtia non poſſit egredi, ſed etiam ne abyſſus ſuas ſcaturigines, quæ ſunt velut ora, ita vt . . cat eructantibus aquis, vt vndique iactetur, & obuoluatur fluctibus, aut ne ita obturentur ſcaturigines, vt aquæ non habeant, qua poſſint retrocedere, atque in ſuos fontes relabi. Hieronym. [Ne coronet ſuper me puteus os ſuum.] id eſt, Ne vorticibus, & fluctibus vndequaque cingat inſtar coronæ, vt vndique iactet. quod noſter ille eleganter dixit.

Simplex interpretatio.
Os pro ingreſſu.
Theodoret.
Pſal. 68. 16
Hieron.
Ludouic.
Crocius.

Ne glomeret tortes me ſuper vada ſinus.

6 [Latiſſime.] Tum in Hebræo, tum in Latino ambiguum eſt, cum quo nectenda ſit iſta [latitudo. Quidam coniungunt cum verbo [ſaluadij] ſaluabit te latiſſime, latis ſuperque, ſalutem conferet plurimam, certiſſimam, iſtas tuas anguſtias cum latitudine, cum ampliſſima fortuna commutabit, [educet te in latitudinem, & ſaluum te faciet, quoniam volet te.] cum quo ſenſu facere videtur lectio Hebræa, quæ ſic poterit conſtrui; [Liberabit te de ore anguſtiæ, latitudo non anguſta pro ea. Ea enim vox latitudinis,] frequenter tribuitur terræ ſpatioſæ, & longe lateq; patẽti in qua libere exultare liceat: ſicut dictum eſt. Exod. 3. 8. [Educam te de terra illa in terram bonam, & ſpatioſam. huiuſmodi enim [dilatatio] conſertur, quaſi bona fælicitatis pars, vt Deuteron. 33. 20. [Benedictus in latitudine Gad] vbi enim eſt iſta [latitudo, & liber quoquo verſus inceſſus, nemine reſiſtente, ſed ipſis difficultatibus, cedentibus, & aditum præbentibus, ibi ampliſſima eſt fortuna. Sic illud Pſalm. 118. 32. [Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilataſti cor meum.] id eſt, cum libere, & pro voluntate agere mihi liceat, & cum moleſtiſſimis impedimentis, & difficultatibus me explicaueris, quæ [dilatationis] iucunditas ampliſſima indicatur, Pſalm. 17. [Dilataſti greſſus meos ſubtus me;] Anguſtijs itaque ſemper reſpondet [dilatatio] ſiue [cordis,] ſiue [viæ] Geneſ. 26. 22. Pſal. 4. & 118. 37 & 118 45. Iſai 60 5.

Varia conſtructio.
Pſal. 17. 20
רחב
Latitudo, quid in Sacro ſermone.
Benedictio, & latitudo Gad.
Dilatatio cordis, de ingenti latitia.

7 Ego vero ſuſpicor hanc [latitudinem] tributam eſſe ipſi [anguſtiæ] a Vulgato Interprete: ita vt appellauerit [os anguſtum latiſſime.] Quid eſt autem [anguſtum] latiſſime,] niſi quod maxime anguſtum eſt, aut quod ſub anguſtia contineat aliquam amplitudinem ſpatioſiſſimam? Quare cum [Os] neceſſariam affinitatem habeat cum ſtomacho, [ſicut anguſtiæ tribuit [os anguſtum,] ita profecto eidem tribuit ſtomachum latiſſimum. Sicut Iſaias ſimilem cum pulchra quadam antitheſi anguſtiæ ad latitudinem, ſtomachi amplitudinem tribuit inferno, & ſepulchro 5. 14. [Dilatauit infernus animam ſuam, & aperuit os ſuum abſque vllo termino.] vbi quamuis [infernus] dicatur habere etiam [os latiſſimum, & abſque vllo termino,] intelligi tamen oportet habere os latiſſimum ad deuorandum: ſed ad euomendum anguſtum. Quare non ſolum propter ſtomachi amplitudinem, verum etiam propter rictum, & vaſtitatem oris, atque propter ingreſſum voraginis huius, dicetur [os anguſtum latiſſime:] Sicut [via peccatorum] dicitur [lata] ad ingrediendum, ſed tandem in eas anguſtias deſinit, vnde neque poteſt reuocari gradus, neque omnino reperiri ſemita ad regrediendum. Sicut Scriptum eſt, [Iter impiorum peribit.] id eſt, amplius ſemita non comparebit, neque vllum itineris veſtigium. Poterit igitur hæc impiorum via appellari [lata anguſtiſſime.] E contrario vero iuſtorum ſemita, quamuis arcta videatur, & pauci ſint, [qui inueniunt eam,] tamen deſinit in latitudinem iucũdiſſimam, & poſtquam quis ingreſſus eſt, [non arctantur illius greſſus neq; currens . . . . . . quare poteſt dici via [. . . ulla latiſſim . . . le ſit immenſæ . . . . . . ſtis, quæ hic deſc . . . . ſtum latiſſime. [nam cum facilis, & latus . . . ſus, & deſcen . . s, at aſcenſus arcti . . . s.

Veroſimilior expoſitio.
Anguſtia os anguſtũ, ſtomachum latiſſimum.
Via impiorum lata.
Matth. 7. 13.
Pſal. 1. 6.
Matt. 7. 14.
Prou. 18. 7.
Iuſtorum ſemita anguſta latiſſime.

Noctes, atque . . . ates atri ianua . . . ,
Sed reuocare gradum, ſuperaſq; euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt; pauci quos æquus amauit
Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus.
Dijs geniti potuere —

Virg. 6. Æneid.

Hos enim ſaluat Deus [de ore anguſto latiſſime] [de anguſtijs minime anguſtis, ſed latiſſimis, atque ampliſſimis. Qua etiã antitheſi dicitur Pſal 24. 18. [Tribulationes (proprie, anguſtiæ) cordis mei multiplicatæ ſunt] (proprie, dilatatæ ſunt [Sunt anguſtiæ latiſſimæ, ampliſſima vis ſaucium) [de neceſſitatibus (Hieronym. proprie, de anguſtijs) meis erue me [quaſi . . . a me de ore anguſti latiſſimo.

Hieronym.

8 [Et non habentis fundamentum ſubter ſe.] [Pars hæc in originali vt breuior, ita obſcurior, & incertior, cum quo ſit conſtruenda. Ex verbo legitur fere ab omnibus ſequentibus tex. Hebræum. [Non anguſtum pro ea.] vbi anguſtum eſt ab alia noua radice, videlicet, [latſak,] quod proprie eſt fundere aliquid fluens, & liquidum. Sed quia quædam, quæ funduntur, vt metalia, ſtatim conſtringuntur, & coagulantur, ſignificat etiam conſtringi, comprimi, & indurari, & quia quæ indurantur, ſunt firma, fixa, ſtabilia, ideo ſignificat aliquid figere, aut conſtituere, & deponere firmiter, & immobiliter 2. Reg. 15. 24. vnde ſupra cap. 11. 14 dictum eſt ad Iob, [Eris ſtabilis] (quaſi æs ſuſile, quod poſtquam per ignem probationis tranſijt, & fuſum eſt, coagulatur, & compingitur, & conſtans permanet,) [& non timebis.] Ergo anguſtia, quam hoc verbum nunc affert, eſt compreſſio quædam, & quaſi induratio, & ſtabilitas ex compreſſione, & compactione partium. Quare multo elegantius [Hebraizantes legerent, pro non anguſto;] non compactum, aut, non compreſſum, vel quod inde ſequitur, non ſtabile, non firmum, non induratum pro ea, atq; ita minus in ſenſu aberraſſent; nam quoniam [anguſtum] ſumpſerunt, pro eo quod proprie opponitur [lato,] interpretantur [Saluabit te de ore anguſto in latitudinem, omnis anguſtiæ expertem, id eſt, in latitudinem ſpatioſiſſimam, & interminatam Sed multo conſultius Interpres, quoniam [anguſtum eſt compactum, compreſſum, ſtabile, interpretatus eſt [fundamentum,] qua etiam ratione inferius, c. 36. verſic. 38. [Quando fundabatur puluis in terra.] quomodo fere legebant vniuerſi codices Vulgati at nunc iuxta primæuam vocis originalis ſignificationem correxit editio Vaticana. [Quando fundebatur terra.] eodem ſenſu: nam manſit terra compacta, & conſtricta, quaſi ex ære fuſa, & conflata, firma, ſtabilis; cuiuſmodi eſſe ſolent fundamenta, & cuiuſmodi eſt terra, velut totius mundialis huius machinæ fundamentum. Quare hic eſt noſtræ ſententiæ ſenſus, Extrahet te Deus ex immenſa voragine, non habente fundum vllum, quæ cum latiſſimos, & ampliſſimos habeat ſinus, tum etiam profunditatem habet altiſſimam, in qua nihil eſt firmum, in quo ſubſiſtere poſſis; nulla ſubſtantia, in qua pedem figere, in quam ſi ſemel immergaris, nunquam emerges; quæ nullum finem habebit, quamdiu non reſipueris: non enim conſiſtent tuæ ærumnæ in vllo termino, niſi tuæ hypocriſi atque improbitati finem ſtatueris; nam & viuens vſque cruciaberis, & mortuus per æternitatem.

Varia lect.
Tygur. Reg. Vatab. Caiet.
Iob 41 11.
Forſter.
Latini Interpretis defenſio, & elucidatio.
Germana ſententia collectio, & paraphraſis.

9 [Et requies menſæ tuæ, &c.] Iterum diſſenſio Hebraizantium ſumentium hanc partem pro ſupplicio, cum alluſione ad filiorum conuiualem menſam cibis onuſtam, euerſam in illa domus ruina. Tygurina; [Menſa tua referta pinguedine poſitum eat.] Septuaginta eodem ſenſu [Deſcendet menſa tua [q d ſubſidit. Sed multo cohærentius, & germanius, vt ad ſalutis, & felicitatis reſtitutionem pertineat [Requies, [forte a radice [Noahh,] quod eſt requieſcere. Quod ſi forte a radice [Nahhath] quod eſt deſcendere; erit leniter, molliter deſcendere, accubare [recumbere placide; Accumbes inquam, menſæ lautiſſimæ; & epulaberis quotidie ſplẽdide in incredibili bonorum omnium affluentia, poſt finem laborum excipiet te Deus conuiuio delicatiſſimo, iubebit [Lauate pedes, requieſcite, comedere. [Illud minus congruit, quod alij dicunt. [Requies menſæ tuæ, id eſt, [Quæ requieſcent,] & reponentur ſuper [menſam tuam, nẽpe vaſa,] erunt plena pinguedine.]

Varia lect.
Tygur.
LXX.
Gen. 19.
Pinguedo, omnia bona.

[Menſæ tuæ.] Pagn. Metonymiam diſſoluit, [Mappam, vaſaque

vasique replebit pinguedine.] Sed non oportuit figuram clarissimam obscurari [Pinguedine.] pinguibus, medullatis delicatissimis; [In pinguedine terræ erit benedictio tua] vt omnibus bonis, optimisq; terræ fructibus perfruaris. Quæ pinguia sint, dulcia sunt, atq; eadem maxime optime nutriunt. Sic censet Galenus. [Pingue ipsum dulce est, & quidquid nutrit, ex genere est dulcium: rursus hoc moderate calidum, amicum, & iucundum] quare idem alio loco scribens de causis doloris, & delectationis in vnoquoq; sensu, ait; [Gustui gratissimos esse succos dulces, & pingues, atq; corporis substantię maxime consentientes.] rursus necesse esse, [vt qui naturaliter se habeant, pinguibus delectentur.] Concinit Arist. [Quæ pinguia, & dulcia, & optima sunt, & gustui suauissima: eademq; omnia valide nutriunt.] Igitur pollicetur Eliu non solum integram, perfectamque corporis, & naturæ constitutionem, sed etiam quæ ad voluptatem, & iucunditatem facere possunt [Sic pinguedo] pro delicijs affluētibus, Psal 35 9. Psal. 62 6. Isa. 5. 17 3 Reg 1 9. Tum etiam pro vbertate, atque maturitate fructuum optimorum, Genes. 27 28. 39 & Psalm. 64 12. [In stillicidijs eius lætabitur germinans.] Pagninus; [Cæli tui stillauerūt pinguedinem.] id est, pluuiam matutinam, & serotinam, quibus feliciter fructus proueniant, & ad maturitatem perducantur. nam fructus maturi pingues sunt, & vt Galen ait maturescunt fructus [humiditate aquea in dulcedinem, aerea vero transeunte in pinguedinem] quare subiungitur, [Pinguescent (maturescent) speciosa deserti. Igitur qui [pinguedinem] offert gustui, omnem suauitatem offert. Indicauit hoc Philippus, quamquam mistice exponat; [Paradisi iucunditatem, & immensam abundantiam beatæ vitæ, plenam vbertatis, & delicijs refertam.]

Galen. 4. de simpl. med. fac. 10. & 16. de mor. vulg. com. 5. 1. De simpl. caus. c. 6. & 6. de morb. vulg. com. 5. Arist. Sect. 31. Probl. 13. Pinguedo pro delitiarum affluentia. Pagnin. Gal. lib. 4 de simplic. medic. fac. cap. 8. Philip.

XVII, Causa tua, quasi impij iudicata est; causam; iudiciumque recipies.

1 *Sententia obscuritas, & varia lectio, Prima exponendi ratio.*
2 *Tres aliæ expositiones minus idoneæ.*
3 Iudicium, & implere iudicium, *quid. Germanus explicatus.*
4 Recipere, & sustentare *quid, Illustrant Salomon, & Isaias.*

1 *Sententia difficultas, & lectio varia* INgens est Interpretum varietas nata ex obscuritate originalis; quæ etiam in Latinam lectionem redundauit; [Iudicium impij impleuisti.] Quod potest primo accipi, vt nunc Eliu obijciat illi peccata, propter quæ salute, & pinguedine illa suauissima indignum se reddidit, videlicet, quod Iudex, & magistratus cum esset, suum officium sancte, & incorrupte minime obiuit; sed, vt impij iudices solent, corrumpendo iustitiam. in quem sensum adduci potest lectio Latina, vt [Causam suā] appellet, quam apud illum iudicem tractabat impius aliquis. [Causam] igitur [impij iudicasse,] id est, [causam impio adiudicasse.] atque hoc ipsum erit, [impleuisse iudicium impij] quod deerat impio Iuris, & æquitatis, iudicem suppleuisse gratia, & fauore; accipiendo illius personam, & pro illo pronuntiando. Et huc fere pertinet lectio, & interpretatio Caiet. [Officium impij impleuisti.] q. d. Optimi, & incorrupti iudicis officio defuisti, impij partes, & munus obijsti. Quamquam nesciam, cur ille Hebræus, [officium] potius, quam [iudicium] dixerit, contra receptissimam vocis originalis significationem, de qua re mox plura. Huic vero sentētiæ recte cohærebit secunda pars, [Causam, iudiciumq; recipies,] i. pœnam iniustitiæ sustinebis; quippe [iudicium durissimum his, qui præsunt fiet, & potentes potenter tormenta patientur.] huc pertinet paraphrasis Algarbiensis.

Caietan. Sap. 6. 7. Osorius.

2 *Secunda expositio Vatabli.* Secundo Vatablus paulo subtilius; [iudicio impij repleuisti iudicium, & iustitiam, quæ replent omnia. id est, sequutus improborum iudicium, dixisti iustitiam Dei, quæ omnia conseruat, esse iniustitiam. Cum quo etiam, inuita licet, coniungi potest lectio Latina: [Causa tua,] quam Deus iudicat, dum te punit, [quasi impij iudicis iudicata est] a te. id est, Tu iudicas tuam causam iudicari a Deo tanquam ab impio iudice; Respersisti illius purissimo, & candidissimo iudicio iniquitatem; imples illius tribunal, quod per se iustissimum est, iniustitia. Cum Vatablo abit Steuchus. Hæc expositio difficilis est, parumque conueniens Hebræo, & Latino.

Eugubinus.

Tertia exponendi ratio Tygurina. Tertia, quæ elicitur ex paraphrasi Tyg. [Si impij iudiciū expleueris, iustitia, & iudicium retinebūt vigorem suum,] id est. Dum impius fueris, & [iudicium impij.] id est, scelera propter quæ impij iudicantur, & damnantur, ad miseriæ, & iniquitatis mensuram compleueris, iudicium iustitiaque Diuina non deponent vim, & seueritatem suam, neque mitescent. tunc igitur senties Deum benigniorem, cum meliora sectatus fueris. Admittet quoq; sensum hunc lectio Latina. Dum [causa tua, quasi impij iudicata] fuerit, [recipies] vtique supplicium, quod iudicium, iustitiaque Diuina in impios constituunt.

Quarta interpretatio. Albert. D. Thom. Dionys. Titelman. Quarta, Alberti, D. Thom. Nicolai, aliorumque Latinorum, vt respiciat Eliu ad id, quod supra dixerat, [Deus potentes non abijcit, sed non saluat impios, &c. Causa tua iudicata,] damnataque est, non quod potens diuesque fueris, sed quod [impius:] itaque ille solam impietatem supplicio afficit, suaque sententia damnat, non opes, non potentiam, dignas igitur impietate dabis pœnas. Sed tum huic, tum præcedentibus interpretationibus commune est, vt [causam,] & [iudicium] aliter sumant, quam originales voces postulare videntur.

Germanus sententia explicatur. Ergo ille videtur simplex, & germanus explicatus, vt dicat Eliu Iobum sic [suam causam] apud Deum egisse, atque dixisse, vt impij solent, complendo aures iudicis iniquis querimonijs, impatientia accepti supplicij, criminatione Diuinæ Prouidentiæ, atque iustitiæ, nihil prætereà eorum omisisse, quæ impij solent facere, dum corripiuntur a Deo: nam neque agnoscunt scelera, neque æquo animo accipiunt supplicia. Atque hoc quidem videtur, [implere iudicium impij] id est, ius suum persequi, & suam causam agere iniquis rationibus, ex quibus sumatur argumentum verissimæ improbitatis, & manifeste prodatur improbus fuisse, qui improbe se defendit. Sensum hunc postulare videtur vox [iudicij,] quæ non refertur hoc loco ad sententiam ferendam, aut ad pœnam inferendam, sed est ipsa actio, & prosequutio litis, quam Interpres eleganter dixit.

Iudiciū, actio, & prosequutio litis.

* [Causam iudicatam,] actam, & vsque ad opportunitatem sententiæ ferendæ deductam, vel [causam,] vt ita loquar, litigatam, [iudicatam] ab ipso Iobo, & multis clamoribus, & defensionibus, ac testium, & accusationis infirmationibus peractam. Forte etiam quod in originali est [iudicium,] Interpres dixit, [causam:] quod est [implere,] ipse vertit, * [iudicata est,] vt causæ complementum significaret, quod est sententia pronuntiata, tum ab ipso Deo, qui manifesto supplicio videbatur Iobum damnasse occultæ improbitatis, tum ab ipsis amicis, qui pronuntiabant merito cruciari, quod impius fuisset, neque melius corpore habiturum, nisi melior animo esset.

** Aueis le pleiteado, y boz(e)ado, como los que tienen mal pleito: y dado los descargos, que de vos se esperauan.*
** Ei processo està a sustançia como de quiē vos sou, y tal sera la sentēça, que lleuarea.*

3 *Varia lect. & multiplex constructio. Tygurina. Caietan. Philipp.* [Causam iudiciumque recipies.] Pro meritis tuæ causæ iudicaberis, sententiam dignam accipies. In Hebræo non restringitur ad solum Iob, sed ad omnes impios extenditur [Causam iudiciumq; sustentabunt] Tygurina. Intransitiue, [causa, & iudicium retinebunt,] sustentabunt [vigorem suum;] Quamdiu impius fueris, Caietanus actiue; [Si ad cor redieris, officium Principis, quo fungeris, & ius, quod incorrupte dices, sustentabunt te, nē cadas] sapienter interpres, quod erat pluraliter dictum, ad Iobum retulit: nam, vt Philippus ait, [sub pluralitate loqutionis videtur Eliu mordacioribus sanctū Iob ferire sermonibus.] Tum præterea eleganter, & Latine dixit Interpres, [recipies,] nam verbum [Thamas,] est omnino idem, quod [sustinere] aut sustentare, quod vel fit apprehēdendo aliquid, & sic significat [tenere,] vel apprehendere, Genes 48. 17. Prouerb. 3 18 Prouerb. 5 22. Prouerb 31 16. Amos 1. 5. vel fit recipiendo aliquid in se, & sustētando illud, & sic significat [suscipere,] vel [recipere,] vt Isai. 42. 1 & c. 41 10. & Prouerb 11 16. * [Mulier gratiosa inueniet gloriam, (proprie recipiet, sustentat,) & viri robusti habebunt diuitias.] Idem omnino verbum vtriusq; partis, quare proprie; [Recipient, sustentabunt] gratiosæ, gratæ, & probæ Matrifamilias tribuitur honor, Patri autem familias res familiaris, vel, Mulieri incumbit honoris, viro autem procuratio facultatum; Præmium probitatis fęminæ honor; viri autem laborantis, diuitiæ. Similiter Isai. 31. [Qui excutit manus suas ab omni munere.] in Hebræo proprie, [a recipiē do.] Nihil ergo elegantius, aut significantius dici potuit hoc loco, quam, [iudicium recipiet,] perferes, sustinebis: hoc tua merces, hoc incumbet tibi. Si autem inuertatur constructio, quod ex Hebræo licet, possumus sequi significatio-

תמש

** A cargo de la muger està el sustentar la hōra, y del marido la casa, y la hazienda. Vel, la buena muger de todos recibe hōra; y el que trabaja, de todo saca prouecho.*

eationem illam [tenendi;] Causa, & iudicium recipiet te, coostringent, apprehendent, non prius te dimittent, quam tu dimiseris impietatem.

XVIII. Non te ergo superet ira, vt aliquem opprimas; nec multitudo donorum inclinet te.

1 *Sententia paraphrasis multiplex.*
2 Ira *a feruendo, & æstuando. Constructio multiplex.*
3 *Latini Interpretis diligentia, & iudicium. Ira, & Percussio actiue, an hoc loco idonee accipiatur.*
4 Persuadere, decipere, vincere *ab eadem radice cum analogia Verba* hortandi *apud Hebræos complete sumpta. Illustrata Moyses, Samuel, Matthæus.*
5 *Acceptio personarum, & munerum.*

1 *Sententia elucidatio, et paraphrasis.* IAm incipit Eliu traddere Iobo documenta bené viuendi, quibus superioris vitæ errata corrigantur, & se possit ad meliorem conditionem comparare, quam si consequatur, sic in posterum instituit; Si contingat, vt in pristinam dignitatem restituaris, noli amplius peccare neque sordida lucra, & dona sectando, quibus te corrumpi finas, neque subditos, & pauperes per vim opprimendo. Vel certe hortatur ad detestationem præteritorum scelerum; Video quas te miserias superbia, & iniuria pauperum coniecerint; in quam egestatem, auaritia, & donorum cupiditas. Ergo animo concipe ingens odium aduersus huiusmodi scelera, quamdiu vita superstes fuerit; agnosce iam tandem verissimam causam tuarum ærumnarum.

2 *Ira a feruendo.* חמה סית שפק [Ira.] Ex candescentia, furor. Vox ab æstu, & feruore; feruet enim ira, & æstuat furor. Non [te superet,] prop. Non te commoneat, incitet, [vt aliquem opprimas] in originale simplex vox, [in percussione, oppressione, complosione.] Ergo cum non exprimatur in Hebræo, cuius nam futura [sit ira;] aut cuius, vel aduersus quem [percussio] vel oppressio, alij referunt ad Deum; Tharguin; R. Moy- *Varia constructio.* ses, R. Leui, R. Dauid, in hunc sensum; Ne ira Dei te male perdat. Atque eodem modo accepisse videntur Septuag. *Thargū. & Hebræi.* legentes; [Ira super impios erit, propter impietatem munerum.] Secunda vero pars [munerum.] sic accipitur ab *Pag. Caiet.* alijs, quod Diuinam indignationem impius placare non *Vatab. Isid.* poterit multo pretio, multisque donis oblatis; neque diui- *Eughbin.* tiæ declinare facient hominem a supplicio: Scriptum est *LXX.* enim; [Noli anxius esse in diuitijs iniustis, non enim *Eccl. 5.10.* proderunt tibi in die obductionis] (indignationis, iræ) [& vindictæ.]

3 *Latini interpretis diligentia, atque defensio.* Sed rem ipsam procul dubio tetigit noster Interpres; quorsum enim nunc diceret Eliu Iobo misertimo, non posse fieri, vt vitam, salutemque suam multo pretio redimat. Tum quoniam verbum [superandi,] quod in Hebræo est incitare; aut commouere, non potest pertinere ad iram alterius erga Iobum: valde enim improprie tum in Hebræo tum in Latino diceretur, ira Saulis incitat, aut stimulat Dauidem, aut, ira Dei commouet hominem: *Caiet.* quamuis enim Caietanus percussionem, & iram Dei ad- *Percussio. & ira actiue.* uersus Iob, explicet, [ad instar iumentorum, quæ incitantur ad ambulandum percussionibus;] sed tamen præterquam quod translatio hæc sit parum polita; certe is ipse incitatur, & commouetur ira, qui irascitur. quare si quis dicatur [incitare] alium, significabitur non quidem iratus ille, qui incitat, sed ille, qui incitatur. exempla aperta, Iob 2. 3. [Tu autem commouisti me (vt instar irati me gererem) aduersus eum.] 1. Reg. 26 19. [Si Dominus incitat te aduersum me.] & 3. Reg. 21 25 [Concitauit eum Iezabel.] Ergo cum ait Eliu, [Non te concitet ira;] perinde est, ac si diceret, Ne irascaris, neque sutas aduersus imbecilliores.

4 *Persuadere, decipere, vincere ab eadē radice.* Sed quam sapienter dixit Interpres, [Ne te superet,] iam dicam. Verbum originale [superandi,] sæpe etiam vertitur [suadere,] aut [persuadere;] tum præterea, [seducere, decipere,] cum quis alium vincat suasu, & monitis, aut fraude, aut alia quacumq; ratione: ita vt non solum quis [concitet, & suadeat,] sed concitando, & suadendo vincat, *Verbum incitandi, & persuadēdi cōplete sumptum.* & persuadeat Exempla Deut. 13. 7. Iosue 5. 18. 2. Paral 32. 11. 15 Quare verbum hoc debet sumi complete, & perfecte, & cum victoria, non solum vt significet incitationem, &, vt ita loquar, suggestionem, & tentationis persuasionisq; stimulos, sed incitationem cum victoria, id est, cum efficacitate, & co te [illegible] quis [illegible] incitatur 2. Reg. 24. 1. [Commouit Dauid d[illegible] [illegible], va[illegible], nu[illegible] Isra[illegible] [illegible] Id est, com[illegible] [illegible] pe[illegible] [illegible] [illegible] ceret. Iob 2. 4. [Commouisti me aduersus eum [illegible] [illegible] sti, quod pe[illegible] [illegible] um. [illegible] mel d[illegible] cam, verba apud Hebræos quibus vel dehortamur, vel deprecamur, hac ratione, id est, cum complemento, & efficacitate significationis accipi oportet. vt Genes 15 1. [Noli timere.] & cap 16 24 & 35 17 Exod. 14 13 & 20. 20. *Verba apud Hebr[illegible] di. & dehortandi.* & vbicunque hæc phrasis occurrit, id est, Ne sinas te opprimi, & vinci a timore. Matth 6. 13 [Ne nos inducas in tentationem.] id est, Ne sinas nos vinci, & persuaderi tentationibus, quamuis in illas inducamur. & vt alio loco dicit, [ut tremus, vt ingressi in stadium, non superemur. sic exponentibus Augustin. Gregor Theoph. Et quod, in *Matt 16 4.* Hebr. dicebatur, Ne te incitet ira, sapienter [illegible] *Aug [illegible]* tum est, [ne te superet.] qua dicendi formula vsus est quo- *122 & lib. 2 de ser. Domini.* que Paulus Rom 6 12 [Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.] Vbi Chrysostomus pulchre obseruat, non dixisse; [ne Tyrannidem agat, quod ipsum necessi- *Greg. [illegible] 3. moral c. 3.* tatis est; sed ne regnet, ne voluntate nostra a in[illegible] pol- *Theoph. super Matth.* sideamur. Secus nunquam deerunt nobis pugnæ, atque *Chrys. super 6 ad Rom.* impetus passionum, quibus repugnemus [ne sup[illegible]mur] Sic vero praui effectus, & concupiscentijs nos impugnant, vt incitent, suadeant, atque decipere conentur, & quod *11 Iacob 1. 14.* Iacobus dixit [concupiscentia nos abstrahat,] & illiciat: sed contendimus vt persuadeant, neque obtineant. Imitabimur ergo iustos illos, qui cum serpentibus colluctantes non superabantur morsu, aut veneno; de quibus scriptum est Sapientiæ 16 [Filios tuos nec venenatorum vicerunt dentes.]

[Vt aliquem opprimas.] Dixi Hebr. esse simplex nomen, [in percussione,] vel [in complosione:] nam verbum saphak solet verti, [plaudere,] aut complodere manus] vt supra c. 27 23. Sed videtur quidem propria radicis significatio esse satisfaceret, aut satageret, aut sufficere. quam significationem agnouit Vulgatus 3 Reg. 20. 10. quare no- *Regia.* men indeductum, [sufficientia] aut [saturitas] vertitur, Iob 20 22. Vnde non male hic verteretur. [Ne te superet ira in sufficientia] id est, vt quidam interpretantur, [sufficienter,] quod satis est; & per extenuationem, valde vsq; ad excessum. sed acute Latinus Interpres eam sufficientiam retulit ad vires, & potentiam superiorem infirmioribus. Quare quod obscure dicebatur, [Ne te superet ira,] cum [effeceris,] cum satis potens fueris, vel in [sufficientia] tuarum virium; illuminauit dicens, [vt aliquem opprimas. Quod Hebraizantibus etiam morosissimis displicere non debet, nisi quibus optima non placent.

[Nec multitudo donorum.] Misto lectionem illam, *Varia lectio.* [multitudo locorum,] quam in [codicibus antiquioribus] inueniri testatur Gregorius; quam etiam prolixe ille persequitur. Vera enim, & germana est [donorum.] vox originalis proprie significat placationem, aut propitiationē, id est id, quo quis redditur propitius, & placatus, id est, pre- *Doctrina Principum, & magistratuum.* tium, siue preces. quia autem Eliu intendit instruere magistrarum, & Principem. Interpres dixit [donum,] quo solent iudices capi, & placari, imitatus quoque Septuaginta *LXX.* legentes, [Ira super impios erit propter impietatem munerum, quæ accipiebant super iniquitatibus.] Sed sententia latius patet: Non te sinas prece, aut pretio abduci ab æquo, & recto, non administrabis ius ex auaritia, sed syncero, & candido animo. [Non accipies personam in iudicio;] &, vt eadem voce dicitur num 35. 14 [Non accipies pretium [illegible] propitiationem, aut placationem, quo velut pretio dimittas liberum debitorem supplicij) [ab eo, qui reus est sanguinis] denique [neque multitudo precum,] quamuis semel, ac centies rogeris, [inclinet te,] faciat te declinare a vero, & recto. Ex hoc verbo dicitur, [Non declines ad dexteram, neque ad sinistram.] Prou. 4 27. & dici- *Inclinare æquitatem translatum a virga iustitiæ.* tur de prauis iudicibus, 1. Reg 8. 3. [Declinauerūt post auaritiam, acceperuntq; munera, & peruerterunt iudicium] Cum Interpres dixit, [inclinet,] traslationem duxit [a virga æquitatis, & a regula iuris rectissima, non Lesbia illa, quæ dicebat ijs, quibus applicabantur, sed quæ nemini cedat, neq; applicetur nisi æquo, & recto. Iudex, sicut palma *Na[illegible] agr[illegible] [illegible] in [illegible]ra.* esto, quæ non flectitur pondere, sed nititur, & consurgit in altum, & quo pluribus obuiius precibus & donis et instantior, & erectior fit imitetur sane Narniensem illum agrum, [qui imbribus siccior redditur:] non secus ille ad multas *Plin. li. 31 c. 4.* preces seuerior, & aridior.

Depone

XIX. Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, & omnes robustos fortitudine.

1 *Sententia lucida Paraphrasis.*
2 *Varia lectio, & expositio. Permutatio tertiæ personæ cum secunda ad vehementiam.* Magnitudo, *quid propriè,* Magni, *felices.*
3 Vinea, Vinum, Aurum, Munitio, *cur ab eadem radice.*
4 *Varia Tribulationis Interpretatio Animi magnitudo in despicientia honorum, & patientia laborum.*
5 Robustus, *quis. Animi affectus potentiores, Iudex compressurus oppressores pauperum.*

1 *Sententia paraphrasis.* PErgit tradere modestiæ præcepta, vt deinceps submissius de se sentiat, abiectius etiam de omni humano splendore, & diuitiarum amplitudine; imbecillius de arcium munitissimarum, & humanarum virium fortitudine; tum quod harum rerum pretio non possit ille salutem emere, neque vitam redimere; tum quod Deus non alliciatur his rebus, sed pietate, & iustitia. Paucis inclusimus Hebraizantium, atque Latinorum longe diuersas interpretationes. Nunc explicandæ seorsum.

2 *Secunda persona ad vehementiam. Psal. 14.15 Magnifacienda pietas.* [Depone magnitudinem.] Videtur Interpres, tum vehementiæ, tum claritatis gratia tertiam personam conuertisse in secundam; propriè enim legitur; [Numquid æstimabit (Deus) magnitudinem tuam?] quasi dicat [Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus,] quantumuis potentissimus: nulla apud illum magnitudo sine sanctitate. Inde igitur desumitur præceptum salutare, Humana omnia, ac te ipsum contemnendi; Quem Deus nõ æstimat, nec tu æstima; Te respice, ac verissima tuæ improbitatis cognitione tibi ipsi vilesce; Abijce illum animi fastum, comprime tumorem, magnus quippe tibi ipsi videris, sed inflatus es. *Magnitudo quid propriè* Pro [magnitudine] est in originali vox a radice [suagh,] incertæ omnino, vel certe variæ admodũ significationis: quidam vertunt [salutem,] vel [salubritatem,] vt sit sensus: *שוע* Num [æstimabit salutem (felicitatem, opitulationem) tuam absque tribulatione;] quasi dicat. Nũ te prius restituet Deus felicitati, & saluti, quam tribulatione, & supplicio scelera expies: mereberis igitur Diuinam opem patientia ærumnarum. *Pagn. Reg. Vatabl.* Alij; [Num æstimabit diuitias tuas?] Alij, [Clamorẽ.] q.d. Contemnit certe Deus tuas istas querimonias, & insolentes clamores. [Depone] igitur tanta vocis, & querelarum contentionem. Alij aliter. Sed certe vox originalis videtur significare vel [salutem,] aut [saluationem;] vel opitulatione ad salutem, vel clamorem opis, & salutis causa, vel diuitias, quæ multum ad salutem conferunt, vel potentiam, & magnitudinem Principis, cum qua solet esse salus, & felicitas coniuncta. Ergo ea tanta huius vocis amplitudine alij alia, Interpres [magnitudinem] elegit, sicut, & Tygurina, [Amplitudinem,] *Tygurina. Magni, id est felices.* & certe sensus redditur minus strictus, [Magnitudo] enim ea omnia claudit, quæ ad felicitatem. [Magnos (inquit Seneca) & fælices, & augustos diximus: ambitiosi Maiestati, quidquid potuimus titulorum, cõgessimus. [Ergo ait Eliu; Quidquid in tuis oculis amplum, & magnificum est, quidquid tuo iudicio salutare videtur, [depone,] abijce, & illud tantum in oculis tuis magnũ sit, quod Deus magnifacit; pietatem existima Principe, & magno viro dignam, non Tyrannidem, non violentiam, non opes: in his igitur deinceps non constituas salutis, & magnitudinis tuæ spem, sed in sola sanctitate. Vide quam amplas, & quam magnificas sententias afferat Eliu.

בצר [Absq, tribulatione.] Vnica ista vox, [batsar] multis expositionibus ansam præbuit propter incertitudinẽ suæ radicis: Hebraizates fere omnes deducunt a radice, [batsar,] quod est [munire;] inde [munitio,] aut firmitas. Tum etia [vindemia,] aut [vinea] quod munire soleat, ne diripiatur, & habet sepem, [& turrim;] eadem quoque vox sumitur *Prou. 10.15 Vinum, vinea, & aurum, cur eodem nomine significentur.* ab Hebræis pro [auro,] quod sit munitio, & [& vrbs fortitudinis,] vel quod indigeat custodia, & munitione. Et, vt obiter dicam, si eadem vox [vineam,] aut [vinum,] & [aurum] significat, bone Deus tot ebrij, quot auri sitientes, & emptores. Ergo particulam hanc sumunt Hebraizantes, vt sit confirmatio superioris, Non in auro, non in munitione, supple, erit tibi salus, nullis opibus; nullis viribus vitare poteris Diuinam vltionem.

4 *צור* Sed Interpres procul dubio deduxit vocem a radice [Tsur,] quod est [angustiare,] vel [tribulare] quod etiam commodum sensum habere potest. Primo, vt Philippus indicat, quasi actiue; [Depone tumorẽ magnitudinis tuæ, ne iniqua potentia tua humiles, & infirmi tribulentur.] *Philipp. D.Th. Dionys. Nicol.* Alij Latini; Ante quam deterius tibi aliquid contingat, ante quam grauiori supplicio cogaris supercilium, & superbiam deponere: non timore pœnæ, sed sponte submissionem animi amplectere, & pietatem cole, non vt seruus in camo, & fræno, flagello, & virga; sed vt filius [absque tribulatione,] absque verbere. *Sponte, & non coacta seruiendum. Voluptas bonis malis sui contemptus.* Vel; Nihil tibi durum, aut molestum videatur, sed iucundum potius, modestum te præbere coram Deo, coram hominibus: Non facit [tribulationem,] id est, [angustias animi Pietas, patientia, submissio animi, & contemptus humanæ superbiæ, sed potius latitudinem efficit, & magnanimitatem. *Animi magnitudo in despicientia sui ipsius. Senec. lib. 5 de Clem. c. 5.* [Decet (inquit Seneca) Magnanimitas quemlibet mortalem; etiam illum, infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Magni animi proprium est, placidum esse, tranquillumque, & iniurias, atque offensiones semper despicere.] maximi autem animi seipsum despicere. maximi, calamitates despicere. Iterum Seneca, *Senec. lib. Cur bonis viris mala accidant.* [Calamitates, terroresque, mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. magnus es vir; sed vnde scio, Si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis?]

Philipp. D. Thom. [Et omnes robustos fortitudine.] Philippus duplicem adhibet expositionẽ; primam, quam indicauit D.Th. [Depone omnes robustos,] id est, Dimitte, ne illis noceas tua fortitudine. i. Neminem lædas, nec infirmum, nec potentem. Sensus hic coactus, & durus. Secundam indicat quoq; *Gregor.* Greg. [Omnes motus depone fortitudine superbiæ roboratos.] q.d. Comprime affectus animi vehementiores, & violentiores, vel affectus potentiæ, violentiæ, Tyrannidis. Et fere eodem reuocari possunt Hebraizantes, sumentes substantiuum nomen, quod est in originali, pro adiectiuo Latino. 5 *Animi passiones robustæ quæ,* Potentiam, robur, vires depone, despice, nihil contra Deum conare; non enim poteris, quamuis multa vi supplicium Diuinum auertere. Quod Latini plerique aiunt, nunc proponi ab Eliu aliud præceptum bene administrandi Rempublicam, vt Potentiorum potentiam aduersus infirmiores coerceat; *D.Thom. Nicolaus. Dionysius. Titelman. Iudex comprimens potentiores.* in illos enim potissimum debet virtus iudicis incumbere, vt eos humiliet, & redigat ad communiorem vitam, neque illorum personam accipiat, durum, inquam, hoc est, nec bene cohærens cum priori parte. Septuag. cum sequentibus coniungunt, vt mox videbimus.

XX. Ne protrahas noctem, vt ascendant populi pro eis.

1 *Sententia difficultas.*
2 *Tres priores expositiones minus idoneæ. Principi vigilandum Tyrannus fidet nemini.*
3 *Duæ aliæ expositiones non omnino simplices Ex somnolentia Principis oppressio pauperum. Innocentia publico testimonio declaranda.*
4 *Duæ expositiones non valde cohærentes. Non irritanda potentia.* Ascendere.
5 *Vltima expositio idonea.* Protrahere. *Non inuidendum alienæ felicitati.*

1 *Sententiæ obscuritas, & Interpretũ dissensio.* PRæceptum item hoc esse bene viuendi censent vniuersi. Sed quod, quale ve sit dissentiunt, quippe est sententia obscurissima, & Latinus Interpres difficultatem assequutus, æque difficilem nobis sententiam reddidit, sicut inuenit, locum spatiandi relinquens expositoribus. Verosimiliora, & meliora colligemus; eligemus optima.

2 *Philipp.* Prima expositio Philippi; [Ne protrahas noctem] istius cæcitatis, & obstinationis, in qua diu vixisti; sed statim ad lucem sanctitatis confuge; [ne ascendant] in cęlum clamores [populorum,] quos oppressisti, extremam de te vindictam reposcentes. *D. Thom.* Videtur expositio allegotica.

Dionys. Titel. Psalm. 100. 8. Secunda quorũdam Latinorum; Ne differas [robustos,] & iniquos [deponere,] damnareq; tua sententia, ne illi, vt supplicium declinare, & impedire possint, [populorum] opem inuocent, [ascendantq;.] Statim igitur sume de impijs vindictam. Sic dicebat Dauid optimi Principis partes obiens; *Psal. 100.8.* [In matutino (mature, cito, non protrahebam iustã impiorum sententia) interficiebam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operãtes iniqui-

iniquitatem.] Videtur hoc monitum præter rem præterque necessitatem.

Tertia expositio. Eugubin. Tertia, [Ne protrahas noctem.] neq; dormias in veramque aurem ad multam diem, fidens [populis,] id est, accubitoribus, & satellitibus, qui te dormientem custodiant; sed tu potius, vt Principem, & vigilem tui populi decet, vigila, satage, & tuæ salutis curam habeto; Principis enim est vigilare potius, & subditorum suorum somnium, & *Principi vigilandum.* tranquillitatem sua vigilia tueri. Hanc interpretationem depromptam ex Hebræorum penu affert Eugubinus, *Eugubin.* valdeque laudat; vtinam laude dignam. Nam quorsum nunc Eliu objiciat Iobo, quod populis fideret, aut populorum opem male securus sibi polliceretur? res adhuc a nemine amicorum indicata, neque obiecta, non prætereunda fane, si huius dormitabundæ oscitantiæ illum insimulare potuissent. Si vero præcipiat Principi, aut Regi, non debere *Tyrannorū præceptum; Nemini fidere.* se credere suis popularibus, sed potius ab illis cauendum; Hoc quidem Tyrannorum præceptum est, quibus etiam sui amici suspecti sunt: nō Regis humanissimi, quem quia nemo timet, neminem quoq; ipse timere debet; *Senec. 1. de Clem. c. 14.* Qui [arma] quidem [ornamenti causa habet.] Quod si forte respiciat ad Chaldæos, & Sabæos vicinos, quibus nimium fideret: certe hoc potius arguit illorum infidelitatem, & proditam amicitiam, quam vllam Iobi culpam viri optimi, & bene de omnibus existimantis.

3 *Expositio quarta. Ex somnolentia Principis, oppressio pauperū.* Quarto, vt illum instruat disciplina vigilandi, & custodiendi ciuitatem; ac propter publicam rem nullo parcendi labori; Ne stertendo, & deliciando, [noctem] ad multam diem [protrahas;] ne populares, præsertim opulentiores, & potentiores, ex Principis negligentia, & magistratus somnolentia putent sibi impune licere opprimere pauperes, & [scandere] alienas domos; Sicut ille qui dicebat; [Moram facit Dominus meus venire. & cœpit percutere conseruos suos.] *Matth. 24. 48.* Quare qui oppressionem, & persequutionem patiebantur, somnum sui iudicis causantes, *Psal 43 23 Marc. 4. 38. Luc. 8. 23.* [excitabant eum,] dicentes; [Salua nos perimus.] & iterum, [Exurge, quare obdormis Domine?] hæc exponendi ratio laborat eodem incommodo, quo præcedens.

Quinta expositio. Innocentia publico testimonio tuenda. Quinto. Alio modo instruit quoque iudicem, vt innocentis [iustitiam,] & veritatis, ac innocentiæ [iudicium, educat quasi lumen,] & velut [meridiem;] ac publica sententia proferat in omnium conspectum; cum igitur innocentia in obscuro est, & in nocte calumniarum delitescit, præcipit, [Ne protrahas noctem;] sed celeriter tua sententia innocentes tuere, ne multis iniurijs vexatus populus, [pro robustis,] id est, propter potentiorum violentiam, ad te [ascendant,] vel expostulantes; vel aduersum te excitentur indignantes. Hæc quoque D. Thomæ expositio arguta, & pulchra est, sed allegorica, &, vt videtur, præter rem.

4 *Sexta expositio. LXX.* Sed iam ad veritatē propius. Sexta petenda est ea lectione Septuaginta, coniungentium cum hac sententia extremam partem versiculi præcedentis; [Omnes, qui tenent fortitudinem, noli extrahere per noctem, vt ascendant populi pro eis; sed cura, ne facias indecentia.] Quo Græcus *Nicetas.* Scholiastes existimat doceri,] quamuis indignitatem vitari oportere, & iuris æquitate erga omnes vtendum,] in *Non irritāda potentia Principum.* hanc sententiam; [Neque eos, qui viribus valent, afficere debes iniuria, ne forte noctu, & clam irrumpentes, hos quidem suis extrudant sedibus; pro illis autem alios substituant;] Sed quorsum nunc Eliu obtrudat præceptum clementiæ erga potentiores, cum sæpe illi objiciant amici acceptionem personarum? An forte indicat Chaldæos, atque Sabæos iniurijs prouocatos, irruptionem in Iobi res, atque agros fecisse? ergo Tyrannidem non solum in subditos, sed etiam in vicinos, & alienos, objicere potuit Iobo.

Septima expositio. Septima aliquanto simplicior; Ne noctu longe lateque infestes vicinos agros, neque irruptionem facias in alienos terminos, vt quibusdam suis sedibus pulsis, alios in locum illorum per vim, & iniquitatem reponas. Hoc videtur voluisse *Symmach.* Symmachi lectio; [Ne cupias noctu superascendere populos in locum eorum.] Et eodem referri poterit lectio Septuag *LXX.* [Omnes, qui tenent fortitudinem, noli extrahere per noctem.] i. Ne fueris dux multorum latronum, neque manu satellitum coacta cures ascendere, & irruere ad alienos terminos. Tunc etiam, Ne efficias, [vt *Ascendere, pro abire, & auferri.* populi ascendant,] i. tollantur excindantur, abeant, (nā quod ascendit, & subducitur ab oculis, tollitur de medio, & perire videtur) [pro eis,] vel pro se, quod videtur redundare. id est, ne pereant ipsi, oppressi a robustis.

Octaua fere Hebræorum, & aliorum quorundam post *Vatab. Pagnin. Thom. Caiet. Isidor.* Rab. Abraham Perulol; [Tempore nocturno, quando mens tua vacua est curis, noli meditari, quo modo gentes aliquæ, & populi perierint, alij vero non.] ne ducas noctem insomnem, cur quędam Gentes in aliarum sedes cōmigrarunt. nam hæc cogitatio potius relinquenda est Diuinæ Prouidentiæ. Sed quorsum hac de re nunc Iobus ab *Præcedens expositio minus cohærens.* Eliu monendus? cum potius ipse Iob semper contenderit suarum ærumnarum, atque multarum calamitatum causam, in occultam Prouidentiam referri debere, non incerta scelera, vt amici contendebant. Tum præterea, quoniam non lædit, immo iuuat pietatem, si noctem in ea Diuinæ Prouidentiæ consideratione traducas, quare Deus populos quosdam euerterit, [& ab illis abstulerit regnum, *2. Mach. 5. 19. Io. 4. 38.* & gentem, & locum:] alij vero in [labores, & possessiones aliorum introierint] ut mittam quibusdam [tradidit *Psal 104. 44.* Deus labores gentium, & labores populorum possederunt, vt custodiant iustificationes eius, legem eius requi- *Matth. 21. 43.* rant.] Rursus quibusdam [ablatum est Regnum Dei, & datum est genti facienti fructus.]

Vltima expositio. In nona tandem explicatione consistendum, vt vel ab ambitione, & libidine dominandi in multos populos; vel ab inuidentia alienæ felicitatis Iobum deterreat. Et ponenda primum est proprietas verbi [protrahendi, Saaph,] *Protrahere, quid propriè.* quod proprie significat, [attrahere aerem,] vel anhelare; & inde [desiderare,] & [æstuare] præ desiderio; quia tunc anhelamus, Iob 7. 2. [Seruus desiderat (anhelat) ad vmbram.] & similiter cum desiderio coniungitur Ierem. 2. 23. [Onager in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui.] Hoc ergo loco [protrahere noctem,] erit, desiderare nocte, aut noctem ducere anhelando, & desiderando, aut certe ipsam noctem desiderando, vt adueniat, trahere, & attrahere desiderio, & spiritu. Ergo sensus erit; [Ne nocte desideres ascendere populos;] id est, dominari populis liberis, [pro eis,] i. [in loco ipsorum,] vt legunt *R. Leui. & R. Abrah.* Rab. Leui, & Rab. Abraham; forte enim vicini Reguli se dederant Iobo; nam supra diximus fuisse Regem Regum. Vel Ne tibi somnum nocturnum eripiat, neque in cubili tuo te discruciet desiderium, & inuidentia alienæ felicitatis, cum videns alios [populos ascendere,] & incrementum capere in suo loco. Id quod elucidauit Paraphrasis *Tygur.* Tygurina; [Ne anheles noctu, cum populi sua in sede per- *R. Dauid.* manentes incrementa capiunt] Rab. Dauid dixit, [Anhelare noctem,] esse, noctem trahere [desiderando, expectando mane;] non sat assequor, nisi ad illud alludat, quod ipse Iobus dixerat c. 24. 14. [Mane primo consurgit homicida, interficit egenum, & pauperem: per noctē vero erit, quasi fur.] In re incerta, & obscura, nihil certi habeo, quod afferre amplius possim: Ab eo, qui afferat, accipiam gratus.

XXI. Caue, ne declines ad iniquitatem: hanc enim cœpisti sequi post miseriam.

1 *Varia expositio.* Iniquitas *quid proprie.*
2 Incipere *affert studium, & voluntatis affectum fœmininum pro neutro.*
3 *Inopia quid prop. Particula* Post, *pro,* Insuper.

Exhortationem, & institutionem Iobi hac clausula absoluit: [Caue,] diligenter obserua, & te custodi. 1
[Ne declines.] Proprie, ne aspicias, ne faciem conuertas, ne pergas adhuc, [ad iniquitatem.] Vatablus restringit ad *Vatab.* id, [Quod illum inducere possit, vt dicat Deum aliquid iniuste egisse.] quasi dicat; Vt iniquitatem affingas Deo. *Philippus.* Philippus, [Ad desperationem, & blasphemiam.] Tygur. *Tygur.* [Ad res nihili, quibus conetur Iob se ex miserijs extricare.] Sed quidem nomen originale iniquitatis, commune est ad omnem iniquitatem, cuius comes fuerit dolor, & *Iniquitas quid propriè.* afflictio. Ego in communi accipio; Ne vsq; adhæreas pristinæ vitæ sceleribus. Neque obstat id, quod sequitur.

[Hanc enim cœpisti sequi.] Proprie. Hanc elegisti, quā nunc denuo sequeris. Eleganter Philippus; [Sequi voluisti.] illud n. [incipere,] est adhuc velle, & persequi, quasi nouo studio. [Post miseriam.] Recte, quod in Hebræo est, [Præ paupertate,] & inopia aut, [propter afflictionem,] & abiectionem. Hæc n. omnia afferuntur nomine [paupertatis.] Sed illud pronomen, [hanc,] ambiguum est: nā non solum in Hebræo est cōis generis; sed Latine etiam; quo- 2 *Philippus. Incipere, fert studium & voluntatem* עני

nīam

[illegible] . Dicerem [illegible]

XXII. Ecce D[illegible] di-
nem sua[illegible] & nullus [illegible] simil[illegible]
Le[illegible]

[illegible]

P Le[illegible] mant, hinc ex[illegible] [illegible] probe[illegible], & æquitatem non [illegible] ab [illegible]. Sed [illegible] capite proc[illegible] Divinæ P[illegible] & Sapientiæ commend[illegible] [illegible] Pineda in Iob.

[illegible] Augustinus [illegible] fons [illegible] infinitatem [illegible] perficias, & confi[illegible] (Hieron. [illegible]) [illegible] subiun[illegible] [illegible] in arce mundi [illegible] ambulat [illegible] & audit oculos [illegible] cum verâ summa est [illegible] statim prom[illegible] excelsis habita[illegible] decor [illegible] Sed ad vocem [illegible] abbreviata manus [illegible] manum suam [illegible] ad fundum [illegible] potentiæ suæ [illegible] similis [illegible] sicut [illegible] hanc [illegible] rum [illegible] nos [illegible] ad res[illegible] apud [illegible] vitæ [illegible] om [illegible]

XXIII. Quis poterit scrutari vias eius? aut quis poterit dicere, Operatus es iniquitatem?

1 [illegible] Index [illegible] Scrutari.
2 [illegible] locutum [illegible]

E[illegible] Legislatoris] maie[illegible] nunc vero incompre[illegible] tam illius æqu[illegible] tem.

Suprema Dei equitatis, periphrasis. [Q[illegible] potest [illegible] similis [illegible] quo[illegible] [illegible] d[illegible]nere [illegible] p[illegible] d[illegible] [illegible]

פקד qu[illegible]us opera, aut iud[illegible] m[illegible] m vo[illegible]ar [illegible] q[illegible] sua potentia [illegible] qua [illegible]

Iudex superior de[illegible] nens, & constans in se[illegible]tionem. [illegible] ratione corrige[illegible] id[illegible] qu[illegible] q[illegible] or iud[illegible]x [illegible] da pars Q[illegible] p[illegible] est[illegible] ate [illegible] id est, [illegible] fin[illegible] rot[illegible] ust[illegible] vel, [illegible]

2 tegra conti[illegible] at[illegible] ; [illegible] operum exa[illegible] at [illegible] al[illegible] possi[illegible] quod [illegible] b[illegible] [illegible] Diuinæ [illegible] æ sapi[illegible] c[illegible] n[illegible]

Regia maiestatis circumlocutio. quo c[illegible] m r[illegible] m potestat[illegible] [illegible] ni nob[illegible] s ratiori[illegible] sent[illegible] m[illegible] o terro[illegible] [illegible] deprecat[illegible]

Senec. lib. 1 de Clemen. c 5. ca[illegible] 4 [illegible] cap 23 versic. [illegible] 9. v[illegible] c[illegible] 3 [illegible] 9 [illegible] cap 11 [illegible] d[illegible] vel [illegible] bo, ve[illegible] Pote[illegible]a, [illegible].

XXIIII, Memen[illegible]o, quod i[illegible]or[illegible]s opus eius, de q[illegible] cec[illegible] run[illegible] vi[illegible].

1 *[illegible] N xus, & [illegible] mana [illegible] Dei, & D[illegible] [illegible] l[illegible] illustratus al m[illegible].*
2 Opus *pe[illegible] in[illegible] de [illegible]*
Var[illegible] creatu[illegible] [illegible]
4 *Pr[illegible]*
5 Viri *ap[illegible]ellati[illegible] D[illegible] [illegible] [illegible]*

1 *Diffusio Hebraizantium.* IN [illegible]lo [illegible] verbo hæ[illegible] sequ[illegible] h[illegible] sequ[illegible] ta : na[illegible] pu[illegible] reducendam [illegible] ra[illegible] b[illegible] modo[illegible] u[illegible]ere, aut magnificare aut [illegible] q[illegible] re, &

שגב cr[illegible]cere [illegible] M[illegible] ma[illegible] ampli- fices ope[illegible] D[illegible] to quia

שגא opera [illegible]us [illegible] At ve[illegible] prop[illegible] aliu[illegible] c[illegible] m, d[illegible]

LXX Pagn. Castal. Vatabl. T[illegible]. Re. Vulgatus. [Caga[illegible] quo[illegible] rar[illegible] tant Quar[illegible] m[illegible] pus ve[illegible] lon[illegible] e diu[illegible] s fun[illegible], & [illegible] tem præsent[illegible] ppo[illegible] [illegible] il- lud certum [illegible], De vias [illegible] po[illegible] Diui-

שגב norum operum [illegible]onsiderati on[illegible] nu- [illegible], iniquitat[illegible] ve, [illegible] ra-

Nexus & sententia germana. uit, [illegible] d neque [illegible] o Iob[illegible] inquit [illegible] ignorare; cum ill[illegible] æqui[illegible] li- bus d[illegible] cantatam [illegible] ac [illegible] at- que supplicijs [illegible] nies, [illegible] operis quod [illegible] tan[illegible] reuerentia [illegible] m hon[illegible] est [illegible] cum [illegible] Me[illegible] tollas D[illegible] pera verbis, [illegible] præ[illegible] de[illegible] se[illegible], n[illegible] erab[illegible] v[illegible] que p[illegible] no[illegible] [illegible]

שגא I[illegible] em [illegible] , a[illegible] a[illegible] tia[illegible] d[illegible] o [illegible] tiam quanta ma[illegible] a posset [illegible] n [illegible] n[illegible] posit via[illegible] ta [illegible]

Familiare Scripturæ [illegible] Dei [illegible] humanam. m[illegible] , n[illegible] eit[illegible] buendum [illegible] stræ [illegible] ra[illegible] æ [illegible] po[illegible] usa[illegible] a. [illegible] ipsam [illegible] a gu[illegible] tam[illegible] an ad [illegible] n humanæ me[illegible]s, Qu[illegible] [illegible]

[illegible]

Theod. li. 2. Graecarum affection. Lactant. lib. 1. c. 5 & c. 13 & 22.

vt ex Iustino, & Theodoreto, Lactantio colligitur. Igitur [canere] nihil aliud est, quã Diuinas laudes celebrare modis lætissimis. Quare sæpe dicitur Deus esse [nostrum Canticum,] vt in Hebræo legimus Psalm. 118. 14. pro quo Septuaginta dixerunt, [Laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem] id est, materia laudis, & gratiarum actionis pro salute côcessâ. & Psal. 42. 9. [In die mandauit Dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius,] id est, interdiu accipio beneficia, pro quibus noctu gratias illi agam. Quamquam non negem orationem adstrictam, & numerosam canendo, & gratias agendo olim a sanctissimis viris adhibitam, penes quos erat sacra Poesis.

Deus dicitur Canticũ nostrũ, prębens materiam canendi.

Ergo per, [viros.] si non priscos Poetas: at quidem alij intelligunt [Gratos, & sanctos homines cantantes, & glorificantes Deum in operibus suis] quod videtur sumptum ex Chaldæo legente, [viros iustos.] alij [Viros, insignesque Philosophos] Sed quidem nihil peculiare nunc affert voх [viri,] præter miseriam, & ignobilitatem. nam subest hoc loco [Onasim,] i. miserum & ignobile vulgus; quicumque non modo Sapiens, sed de media plebe; dum a ratione, & sensu alienus non sit. nam eadem omnino vox illarum versiculo sequente redditur, [vnusquisque.] q. d. Elui, Mirum est, o Iob, ignorari a te, quod lippis ipsis notum, & perspectum est; quod vulgaribus canticis ab omnibus vsurpatur, Dei videlicet maiestas, potestas, Prouidentia, nam hæc omnia in ipsos mortalium oculos, modo non cæcos, ipsôte incurrunt: & licet [inuisibilia sint, at per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.] Quis n. ignoret quod per se notum est? eleganter Cyprian [Quæ est hæc summa delicti, nolle agnoscere, quem ignorare nõ possis? vnus est, & vbique diffusus est, nam & vulgus (*his iunt viri, quos nominat Elui*) in multis Deum naturaliter confitetur, cum mẽs, & anima sui auctoris, & principis admonetur] Atq; similiter de his [viris, Onasim,] i. miseris, & imbecillis hominibus loquitur in hanc ipsam rem Tertull. [*Licet, inquit*, anima carcere corporis pressa, licet institutionibus prauis circum septa, licet libidinibus, & concupiscentijs euigorata, licet falsis dijs eancillata; cum tamen resipiscit, & sanitatem suam patitur, & Deum nominat solum, qui a propriè verus hic vnus Deus, & bonus, & magnus, & quod, Deus dederit, omnium vox est; iudicem quoq; contestatur illum, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddit. O testimonium animæ naturaliter Christianæ. Denique pronuncians hæc, non ad Capitolium, sed ad Cælum respicit.] Confirmabitur hæc virorum acceptio versiculo sequente.

Isidor. Strach.
Appellatio virorum de ignobilis.
Deum esse per se notũ. Cypr. tract. 4. de vanitate Idolorum.
Tertul. in Apol. c. 17. Naturale animæ de Deo testimonium.

XXV. Omnes homines vident eum, vnusquisque intuetur procul.

1 *Dei cognitio communis omnibus. Sapientum, & Vulgarium hominum discrimen in participatione luminis. Diuini.*
2 Videre, *&* intueri *quo differant.* Procul, *ea quæ in cælo sunt. Explicatus Lucas.*
3 *Philosophorum studium potius in Deo, quã in se cognoscendo.*
4 *Dei cognitio omnibus naturalis.* Vulneratus homo, *quid.*

1 POterit esse superioris sententiæ confirmatio, & expositio quædam Quis (inquit) est, si modo homo sit, proprie, [Adam;] quamuis terrenus, ex primo Adamo oriundus, qui non videat, [eum? *aliĳ*, id,] supple opus. affaum in Hebræo indifferens ad vtrumq; genus [Vnusquisq;] proprie, [Enos;] etiam miserrimus quisque, & valde imbecilli iudicij, [videre, *&* intueri *poterit*; sed procul,] a longe: omnibus enim sunt Diuina opera exposita ad contemplandũ, & suscipiendum; sed non omnibus ex æquo: Diuino quippe lumini propinquiores sunt sapientes, & exercitati in rerum Diuinarum contemplatione; remotiores vero e media plebe homines, humana tantum, & sensibilia curantes. sed nemo tandem alicuius luminis, quo Deus, & eius opera agnosci possunt, est omnino expers. Sic prior pars pertinebit ad [sapientes,] qui dicentur [videre Deum] peculiari ratione; nam verbum [videndi] hoc loco, affert voluptatem quandam, quæ ex videndo capitur; tum etiam solet dici de visionibus propheticis, quæ peculiari lumine contingunt Prophetis. Quasi dicat; sapientiores contemplantur Deum, atque Diuina, & reconditiora arcana cum summa voluptate: at [Enos,] & vilissimus quisque [intuetur] tandem. Verbum hoc vulgarius est, & vel solam interdum significat conuersionem oculorum ad videndum.

Dei cognitio communis omnib.
אנוש
Diuini Luminis participatio proxima, aut longinqua.
Sapientum, et vulgariũ hominũ discrimen, & exercitio eorum.
חזה
נבט

Sic subiungitur, [procul,] imperfecte, & subobscure, sicut cum procul aliquid nobis obijcitur. Eleganter Philippus; [Quamuis quis tam prauus sit, & frigidus, vt alienus esse studeat a Creatore, & Deo suo, nullus tamen est, qui se abscondat a calore eius, & ideo vnusquisque mortalium licet de longe sentit, & intelligit Deum. *Gregor.* Procul cum intueri est, non iam illum per speciem cernere, sed adhuc ex sola operum suorum admiratione pensare.] Tum etiam [procul] videtur, qui non in se ipso videtur, sed in creaturis, quæ infinitum ab illo distant. Nisi forte, illud [procul,] vel, a lõge, designet creaturas sublimiores illas, ex quibus Creatoris cognitio facile comparatur, videlicet Cælum, Stellas, Nubes, & alia meteora, quæ procul sunt a nobis. Quare dicat; si in ipsis nostris rebus, & in nobis ipsis Creatorem non cernimus, (est videlicet nõ [longe ab vnoquoque nostrum,] & inuentu tam facilis, vt illum possimus [attrectare manibus,] vt Paulus dixit. sic exponente Chrysostomo, & Oecum.) at saltem ex alijs creaturis, quæ procul a nobis conspicimus Deum præsentem, & gubernantem agnoscimus. Omne studium ponebant Philosophi non in se ipsis, neque ijs, quæ ad illos propius spectabant, sed in ijs, quæ procul erant, cognoscendis, Cæli potissimum, vt eleganter ostendit Lactantius lib 6. cap. 20 dum de oculorum voluptate, & spectaculis disserit. [Aiunt, *inquit*, Philosophi multo esse præclarius, & homine dignius, Cælum potius, quam cælata intueri, & hoc pulcherrimum opus intermicantibus astrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quam picta, & ficta, & gemmis distincta mirari. Sed cum diserte ad contemptum terrestrium nos exhortati sunt, & ad Cæli spectaculum excitauerunt, tamen spectacula hæc publica non contemnunt.] Ex illis vnum producam Senecam; [Dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur; dum mihi Lunam, Solemq; intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum occasus, interualla, & causas inuestigare, spectare tot per noctes stellas micantes, dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est immisceat, quantum refert mea, quid calcem?] Eminus igitur, & [procul] patebant oculos, & Creatorem intuebantur: multo id præstaturi sapientius, si, vt is ipse aliquando dixit; [priora illa ago, ac tracto, & me prius scrutor, deinde hunc mundum.] Ex vtriusque autem consideratione cognosci potest Deus; vt iam dicemus.

Videre, & intueri, quo differant.
Philipp.
Greg.
Procul, de calestibus dici.
Chrysost & Oecu. Act. 17.
3
Philosophorum contemplatio extra se ipsos.
Lactãtius.
Sen. in consolat. ad Heluium c. 9.
Sen. Epi. 65

Neque vero est prætereunda lectio Septuaginta, quę est in hanc ipsam rem exquisita; [Omnis homo videt in ipso, quicumque vulnerati sunt mortales] vel vt interpres Catenæ explicat: [Omnis vidit in seipso.] id est, interpretante Niceta; [Cuncti hominibus est insita Dei cognitio,] vt quasi naturali quodam rationis motu ex se ipso Deum cognoscat, vt hoc loco indicauit Gregor. [Omnis homo eo ipso, quo rationalis est conditus, debet ex ratione colligere eum, qui se condidit, Deum esse, quem videlicet iam videre, est dominationẽ illius ratiocinando conspicere:] atq; hoc ipsum docuit Irinæus lib. 2. c. 5 [Ratio mentibus infixa mouet, & reuelat, quoniam est vnus Deus omnium Dominus.] cum ipsa quoq; ratione coniungit hanc Dei cognitionem Lactantius lib 1. c. 3. [Nemo est, qui sapiat, rationemque secum puteo, qui non vnum Deum esse intelligat, qui & condiderit omnia, & eadem, qua condidit virtute moderatur.] Denique ex hoc loco Philippus, Beda, in commentarijs, Hieronymus, c. 1. ad Galat. Gregor Nissen. lib. 8. Philosoph. cap. 7. & fere vniuersi interpretes super id ad Rom. 1 [Cum cognouissent Deum, &c.] Et super id Sapientiæ 13. [Si tantum potuerunt scire, &c.] docent Deum, & alia eius attributa naturali lumine cognosci. 4

LXX.
Nicetas.
Dei cognitio naturalis omnibus.
Gregor.
Irinæus.
Lactantius.
Philipp.
Beda.
Hieronym.
Nissenus.

Secunda vero partem lectionis Septuaginta. [Quicumque vulnerati sunt mortales;] dupliciter accipit Nicetas; vel vt sit hominum Periphrasis; [Nam omnium est vulnerari, id est, patibili, & mortali natura constare;] quare videtur hæc pars respondere nomini originali, [Enos,] quod significat infirmum, & desperatæ valetudinis. At idem Nicetas ex lectione Symmachi; [Vnusquisque adspiciens longe;] colligit secundam interpretationem vulneris: [Dei vulnerationem dici, ipsam mentis exercitationem: nam qui stimolo concitantur, excitantur vehementius, animumque magis intendunt.]

LXX.
Hominum periphrasis.
Nicetas.
Enos vulneratus.
Symmach.
Vulnerari, Armentari.

Ego tertiam etiam [vulneris] acceptionem affero, vt dicantur, etiam ipsi [homines vulnerati] Deum agnoscere, quod non tantum acceperunt nocumentum animi per peccatum, vt Deum non possint naturaliter cognoscere.

XXVI. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram; numerus annorum eius inæstimabilis.

1 *Sententia Paraphrasis.* Multiplex, *&* Multus *de re perfecta.*

2 *Scientia quasi bellum quoddam contra difficultates cognoscendi, Minerua armata, Chorea Philosophica, & militares.*

3 *Image veri Theologi Luctatoris, Iacob. Esau ex suis peculiaribus notis, rudis, & parum idoneus ad scientias, Iacob natura sua ad Theologiam idoneus. Virtutum appellatio masculα. Illustratus Moyses.*

4 *In bello Theologico an aliquando vincantur Deus, & Diuina. Difficultates Theologicæ duplicis generis. Illustrati Moyses, Dauid, Salomon.*

1 *Sententia paraphrasis.* ITa, inquit Eliu, Deus se videndum præbet vniuersis mortalibus ex suis operibus, vt nec prima ipsius opera, nedum ipse, perfecte examinare, & comprehendere possimus: multa enim diuinitatis mysteria, multa item naturæ arcana, nos latent. Hic est nexus, & hæc sententia dilucide proposita.

רן
שגב
LXX.
Multus, & multiplex de re perfecta.

[Ecce.] designat id, quod sibi probandum, atque Iobo persuadendum proponit Eliu, [Deus magnus,] propric, multiplex, nimium exaggeratus. Septuaginta, [Multus,] id est, omnibus numeris perfectus, atque omnibus perfectionibus cumulatus, sicut aliquando Diuina fortitudo dicitur habere [multitudinem.] Psal. 65. 3. [In multitudine virtutis tuæ.] id est, esse omnibus numeris perfecta. sic Deus dicitur [multus,] aut [multiplex;] quod omnibus bonis, omnibus item bonitatis numeris plenus sit. Vide, quæ diximus cap 9. versic. 4. num. 3 Atque eleganter: Obseruat Græcus Scholiastes; [Cum multum tribuit Scriptura Deo, significare id quod certis finibus est incircumscriptum, & infinitum.]

2 *Diuinorũ studium, & scientia instar certaminis.* *LXX.*

[Vincens sententiam nostram.] Sua, inquit, incomprehensa magnitudine longe superat nostram intelligentiã. Quod autem in Hebræo, & sine vlla victoriæ figura, aut translatione dicitur, [non cognoscemus,] eleganter Interpres expressit verbo [vincendi,] tũ quod Dei nomen, quod hic subest, sonat fortitudinem, quare ex verbo legerunt Septuaginta; [Ecce fortis multus, & nesciemus] tum quod in cognoscendis rebus sublimioribus, atque difficilioribus, videamur bellum gerere cum ipsa difficultate, atq; conari illam nobis subijcere. Nec enim mysterio, & ratione vacat, quod Mineruam bene armatam finxerit antiquitas prodijsse ex Iouis cerebro; Sapientia enim non est inermis, nec mollis, cum de ea Scriptum sit; [Fortitudo, & decor indumentum eius.] Virgo nimirum, virago, & fortis, æque ac speciosa. Quare quibusdam Sapientiæ amatoribus, sed mollibus, & delicatis, Sapientiam sine labore ambientibus, ac illius pulchritudinem, & conspectum, his quasi verbis, [Reuertere, reuertere, Sullamitis; reuertere, reuertere; vt intueamur te.] (quis enim, quamuis delicatissimus, & a labore abhorrens, Sapientiam non amat, [& natura sua scire non desiderat,] stultissimus etiam, Scriptũ est enim, [Excelsa stulto Sapientia; nam etiam stulti illam suspiciunt, diligunt, mirantur) his, inquam, mollibus, & delicatis amatoribus, respondet ipsa; [Quid videbis in Sullamite, nisi choros castrorum?] q. d. Quid me delicatissimi, & effœminati amatores, quæritis pulchram, sed armatam virginem, sed masculam; Sponsam, sed ad labores, & vigilias, atque ad bellum comparatam, & obduratam? si ad vos vultum conuertam; terrebo vos; nam si [pulchra, vt Luna, *at* terribilis *sum, vt* castrorum acies.] nihil effœminatum in me videbitis; exercere soleo choreas, sed [Philosophicas, & duras,] ad numeros militares; habeo choros, sed militum, & fortium, qui ad Sapientiæ certamina, & ad superandas difficultates, & sapientiæ hostes procedunt, cum methodo, & ordine; non sunt mei amatores adolescentes somniculosi, sed assiduis vigilijs, & lucubrationibus macerati, ad multam noctem excubantes, [corda sua tradentes ad vigilandum diluculo,] integras etiam noctes, non semel peruigilantes; vt strenui milites, [Bona, & mala in omnibus tentantes;] Sapientiæ gloriam, & triumphum [diligentes super salutem, & speciem;] denique victoriam difficultatum, & aditum ad veram sapientiam [inuenientes cum labore.] quamuis species ipsa, & color vultus marcescat, atq; corporis valetudo infringatur, & perturbetur. Certe circum Tabernaculum, & Arcam, in qua erant legis tabulæ continentes veram sapientiam, & repræsentantes veræ Theologiæ imaginem, ternæ Tribus in militari custodia excubabant a singulis lateribus; quasi oporteat verum sapientem, verumque Theologum in castris, & in excubijs semper manere.

Prou. 31. Sapientia armata. *Cant. 6. 12.* *Arist initio Metaph.* *Prou. 24. 7.* *Sapientia g[...] sona, & ora[...]tio.* *Chorea Philosophica ac militares.* *Eccl. 39. 5. 6.* *Sapiẽtia amatores quales.* *Sap. 9. 16.* *Sap. 10.* *[...] ca [...] sta [...] Num. 2.*

Iacobi luctatoris in Diuinorum Scientia victi, & vincentis, Allegoria.

3 *Iacob imago militis strenui, atq; Theologi.*

Sed rem exemplo non obscuro commonstrabimus, producemusque veri imaginem Theologi in speciem delicati, re ipsa militis strenui, & luctatoris acerrimi. Is fuit Iacob, non solum nomine [Videns Deum,] & contemplãs Diuina per pugnam, & [luctam,] nam idem [est Iacob, & Israel, *id est*, idem luctatur, *vt* videat Deum;] sed re ipsa verumque perficiens; nam ex duobus illis fratribus, Esau, sicut corpore ad labores externos, & rusticationem nato, ita ingenio fuit ad sapientiam minus idoneo; cum enim fuerit totus [in morem pellis hispidus, sunt quoque rudi, atque ferino ingenio; nam [capilli crispi,] & hirsuti denotant [stolidum, & ferinos mores,] atque agreste omnino ingenium, vt Polemon Atheniensis in suis naturæ signis tradidit. Tum etiam collum habuit, non minus quam manus, pilosum; [at collum asperum habentes, rudi ingenij vsquequaque censendi sunt.] Iacob econtrario [lenis,] id est, læuis, fuit enim procul dubio carnibus mollibus, quæ propriæ ingeniosorum sunt, [capillis mediæ qualitatis, moderate flauescentibus, qui laudabilis, docilis, mitisque naturæ sunt, & eius qui ad felicem fortunam tendit: tum etiam manus molles leuesque bono ingenio præditum testantur.] vides igitur Iacobum ad sapientiæ studia natum. Hunc Isaac parens, vt ab externarum rerum sollicitudine, & connubio auocaret, & ad Sapientiæ nuptias accenderet, vocat, [præcipitque ei dicens; Noli accipere coniugem de genere Chanaan, sed vade in Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde vxorem.] Quam rem dum acutissimus Philo tractat lib. de profugis, rogat; Quis nam Bathuel, quisve Bathuelis domus, in quam se recipit [mediator Iacob?] sic enim illum vocat. Respondet vero; [Sapientiam in Sacris literis vocari Bathuel;] quod nomen interpretatur, filia Dei; & recte: nam [Benath,] & deficiente litera [Nun, Bath,] est filia: [El,] autem est Deus, [Bathuel *est* filia Dei; Sed quo modo (*inquit Philo*) filia Dei, Sapientia, iure pater dici potest? An quia sapientia nomen fœminarum habet, naturam vero masculam? siquidem virtutes omnes habent appellationes fœminas, vires autem, & actiones virorum perfectissimorum.] Vides igitur sapientiam masculam, tum etiam Iacobum sapientiæ studiosum, & pronubum, qui, vt sapientiæ studiosum decet, [fuit vir simplex] (simplicitatis, atque veritatis studiosus, & ab omni externarum rerum, atque sollicitudinum tumultu alienus, vt qui totus intendere deberet in rerum Diuinarum contemplationem) [habitans in tabernaculis,] id est, domi se continens. Et quidem Hebræi per [tabernacula,] intelligunt Scholas, vel Gymnasia publica Theologiæ, in quorum altero dicitur docuisse Melchisedech, in altero vero Heber, qui etiam ipse fuit Diuinæ Sapientiæ Doctor. Iacob igitur auditor Sapientiæ, & Theologiæ. Quare eum locum legit Onchelus; [Iacob erat vir integer, minister domus doctrinæ] Sed ex his duobus vter fortior, & militari virtute præstantior? Esau ne, qui cum feris bellum gerebat, vtpote [Gnarus venandi;] an Iacob, cui ipsa sapientia dedit [certamen forte,] non cum brutis, sed cum Angelis, & rebus spiritualibus, & intelligibilibus? [Ecce enim vir luctabatur cum eo vsque mane;] postquam quidem [mature surrexisset, mansissetq; solus,] in Diuinarum rerum contemplatione. Quare cum Angeli, atque res spirituales obiectæ illi sunt, ait: [Castra Dei sunt hæc: appellauit nomen loci illius, Mahanaim, id est, castra.] Hic videas Theologum, atque sapientem luctantem cum Angelo, cumque Deo; 4
quamuis enim longe superior sit nostris viribus; at cognosci a nobis vult, tractarique manibus, apprehendi intelligentia, & cum viribus nostri ingenij colluctari.

Sed vidimus pugnam Dei cum nostra scientia; nunc spectanda victoria, quæ adhuc videtur dubia, & incerta;

Gen. 25. 25 *Esau ferinus moribus & ingenio.* *Polemon. li. de natura signorum interpretatione.* *Gen. 27. 12* *Ar. Physiog.* *Signa ingeniosorum.* *Iacob ambiẽs nuptias Sapientiæ.* *Philo.* *Bathuel interpretatur filia Dei.* *Gen. 28.* בנת בת אל *Philo libro de profug.* *Virtutũ actiones masculæ.* *Nicolaus Tostatus.* *Tabernacula, Schola Theologiæ.* *Vter fortior Iacob an Esau?* *Genes. 32. 22. 24. 25.* *Deus quomodo a Theologo interdum vincatur.*

nam

nam Angelus, qui Deum repræſentabat, [cũ videret, quod cum ſuperare nõ poſſet, dixit ad Iacob, Dimitte me;] quaſi Iacobi viribus ſuperatus, & conſtrictus fugere effugereve illius manus non poſſit, vincebat igitur Iacob, veritatis, ſapientiæque ſtudioſus. Confirmatur hæc victoria, ipſius Angeli teſtimonio dicentis; [Si fortis fuiſti contra Deum, quanto magis contra homines præualebis?] quaſi diceret, Iacobum viribus mentis non ſolum humana, ſed Diuina etiam ſua intelligentia ſuperaſſe, & ſuæ ratiocinationi ſubieciſſe. Cuius quoq; triumphi extat apud Oſeam præclarum elogium; [In fortitudine ſua directus eſt,] (bene illi ceſſit lucta) [cum Angelo; & inualuit ad Angelum, & confortatus eſt.] Rurſus Sapien. 10. 12. ideo dicitur [datum eſſe Iacobo certamen forte, vt vinceret.] Ergo in hoc certamine Victoria ſtat pro ſapientibus.

An Iacob ſuperauerit Angelum.

Oſe. 12. 3. 4

Sed nihilominus veriſſimum eſt, cum Diuina cognoſcimus, [a Deo vinci ſcientiam,] & intelligentiam [noſtrã.] Vt Dauid cecinit; [Mirabilis facta eſt ſcientia tua (*præ*) ex (*pra*) me.] Hieronymus. [Super me eſt ſcientia, & excelſior eſt.] Chryſoſtomus; [Miru[m] in modum excedit captum meum, ratio eorum, quæ tu facis, confortata eſt, & non potero ad eam.] Innuit dicit, quam ſignificat; non ſolum non poſſum vincere, vincor ſane, & multis partibus ſuperor. Sed interdum tamen videmur vincere, & ſuperare in hoc ſapientiæ certamine: nam, vt ſuperius admonuimus, ſunt quædam in Deo, quæ dicuntur [manifeſta, *&* nota] illius, & quæ nemo, etiam ſtupidiſſimus, ignorat; veritates nimirum notiſſimæ, & clariſſimæ; tum etiam aliæ paulo difficiliores, ſed tamen non omnino ſuperiores humana intelligentia, neque naturali lumine, cum his pugnat mens humana, & quamuis multo cum labore, præualet tandem, & vincit: ſunt item quædam in natura paulo abſtruſiora; & difficiliora cognitu, ac non niſi ſapientibus permiſſa, intelligentia, & ratiocinatione præualentibus. At ſunt alia ſupra noſtram intelligentiam, ſupraque naturale lumen, quarum difficultate, & maieſtate facile opprimitur humana mens. Nõ aliter Angelus ille, qui luctabatur cum Iacob, ita ſuas vires attemperabat Iacobi viribus, vt licet cum labore, tamen videretur Iacob vincere, Angelus vinci. Quod ſi ille vires ſuas omnes exerere, & toto pectore voluiſſet cum Iacobo pugnare, quam facile illum deieciſſet, perdidiſſet. Propterea in ipſa lucta, & Victoria [claudicat Iacob;] quamuis enim pleraque cognoſcamus, tamen in ea cognitione claudicamus multa cum imperfectione: vt Sapientia in hac ipſa re docet; [Cogitationes] (ratiocinationes. Græce, Logiſmi, & Syllogiſmi) [enim mortalium timidæ, & incertæ (vacillantes] quaſi diceret, claudicantes) Propterea videbatur Iacob vincere Angelum [aſcendente aura;] quod multa ſit obſcuritate permiſta, & confuſa noſtra cognitio, illarum etiam rerum naturalium, quæ ante noſtros ipſos oculos verſantur, vt Sapiens ait; [Difficile æſtimamus; quæ in terra ſunt, & quæ in proſpectu, ſunt inuenimus cum labore.] Propterea ſi Iacob vincit, & aliquam tandem rerum, præſertim Diuinarum, ſcientiam comparat ſuperatis difficultatibus, non tam vincit viribus, quam precibus, & lachrymis: Sic enim Iacob ita vincit, & tenet apprehenſum Angelum, vt benedictionem ab illo efflagitet: ſic vincit Deum, & Angelum. vt ipſum Deum roget cum lachrymis, vt ille ſinat ſe vinci; [Fleuit;] (inquit Oſeas) [& rogauit eum.] nam in rerum Diuinarum ſtudio quantum orationis, & lachrymarum poſuerunt Theologi, tantum profecerunt. Sic rogatus Angelus, [Victoriam ipſe] (vt ait Theodoretus) [conceſſit.] Tum etiam idem Theodoret. obſeruat, [cum quæſiuiſſet ab Angelo, qui vocaretur, non ſolum reſponſo fruſtratus eſt, ſed etiam obiurgatur, tanquam excedens metas naturæ] non enim volendum, [altum ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem.] Vide, quæ diximus, cap. 25. verſicul. 2. num 8. & 9. vbicumque de Diuina incomprehenſibilitate, Sapientiaque oportuit differere, oſtendereque, [Deum vincere ſcientiam noſtram.] Iam de hac allegoria ſatis, quamuis enim non ſimus faſtidioſi allegoriarum ſectatores, at illuſtres, & ab ipſa re poſtulatas non committendum, vt contemnamus.

Pſal. 138. 5
Deus vincens ſcientiã noſtrã.
Hieronym.
Chryſoſt.
Extenuatio minus decens quam ſignificans.
Quæ de Deo aſcũtur. & cognoſcuntur, in multiplex differentia.
Angelus luctans cũ Iacob, quomodo videretur vinci.
Cur in ipſa victoria claudicat Iacob.
Gen. 32. 26
Iacob vincens in aurora quid.
Sap. 6. 16.
Iacob vincens non tã viribus, quã precibus, & lachrymis.
Oſe. 12. 4
Theod. q. 92 in Geneſ.
Rom. 12. 3.

Et numerus annorum eius inueſtigabilis.

5 Inueſtigare *quid proprie*. Finis *profundo*. *Explicatur Iſai. & Dauid.*

6 *Anni Dei, quid.* Annus *vnde dicatur*. Mutari, *pro veſtiri.* *Illuſtratur Samuel, & Dauid.*

7 *Æternitas quale attributum: Affert etiam immenſitatẽ perfectionis totius diuinitatis, & reliquorum attributorum.*

CLarius reddiderunt Septuaginta; [Infinitus,] ſed magis proprie Vulgatus, ex Hebræo; [Nõ poteſt inquiri,] non inueniri vltimus limes; non principium, finisve. Ex verbo; [Non eſt inueſtigatio,] vt vertitur Iſai. 40. 28. & [finis, Pſal. 144. 3.] Vnde colligo propriam ſignificationem verbi originalis [inueſtigandi,] eſſe perſcrutari, aut inueſtigare aliquid vſque ad finem, & vſque ad imum; nos diceremus, *Haſta hallarle ſuelo, o cabo.* Sic Pſalm. 94. 4. dicuntur eſſe [In manu Dei omnes fines terræ;] id eſt, profunditates, & quaſi fundamenta, ſequitur enim; & [altitudines] cacumina, vertices, [ipſe conſpicit.] Ex eadem voce, & ſignificatione ſupra Iob 11. [Veſtigia,] profunditates, & intimos fines,) [Dei comprehendis?] 5

Inueſtigare aut ſcrutari quid propria.

חקר

Finis profundo.

Pro, [Annorum,] autem, Nicetas teſtatur in aliis codicibus legi, [Viarum,] atque ipſe interpretatur, [iudiciorum, quæ inter nos exercet.] Quo videtur reſpexiſſe Philippus, totam ſententiam elucidans; [Vincens ſcientiam noſtram magnitudine ſcientiæ, & altitudine iudiciorum ſuorum.] Quare [Dei annos] videntur intelligere ea, quæ Deus in noſtris annis, operatur, occultis iudiciis noſtra tempora diſponens. Sed ſenſus hic, nimium inuitus, & coactus. Quare ſenſus planus, quem Interpres expreſſit, vt proponat Dei æternitatem, quæ quamuis ſit [tota ſimul interminabilis vitæ iucunda poſſeſſio;] at noſtro intelligendi, potius loquendi modo, nomine [annorum,] ſæculorum, dierum explicari ſolet; quippe hæc, vtpote, quæ mutationem afferant, & ſimul tota non ſint, aliena a Deo ſunt, noſtra propria. Sic [annus] ex ſua proprietate, & etymologia nomen habet a mutatione, quaſi dicatur, [mutatorius;] nam affert ſecum nouitatem vnius, vetuſtatem alterius; quod Philoſophi dicunt, [prius, & poſterius,] quare ab hac ipſa radice dicuntur veſtes, [Miſnim:] nam mutantur, veteraſcunt, innouantur. 1. Reg. 15. 9. & [mutari] idem eſt quod veſtiri, 3. Reg. 14. 2. quod enim ibi dicitur, [Commuta habitum,] tantum eſt in Hebræo, [Commuta te:] Similiter igitur [Sanim, anni,] qui mutantur, quibus menſuratur natura mutabilis. Eo videtur alluſiſſe Dauid Pſal. 101. 27. de cœlorum duratione quamuis incorruptibilium, at multis mutationibus obnoxiorum, & de Dei æternitate loquens; [Ipſi peribunt] (deiicientur ab hoc ſtatu præſente;) [tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent.] (nam menſurantur annis, qui inſtar veſtis veteraſcunt, terantur, & innouantur) [& velut amictum mutabis eos, & mutabuntur,] (nouo habitu, & quaſi nouo veſtimento ſumpto) [tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient.] 6

Nicetas.
Philipp.
Anni Dei, quid.
Simplex expoſitio.
Boetius.
Annus vnde dicatur.

שנה

משנים

Veſtiri, & mutari idẽ.

Sed cum Eliu proponat Diuinam magnitudinem explicandam, cur tantum æternitatis meminit, non etiam aliorum Diuinorum attributorum? An quia æternitas, non ſolum ſit peculiare aliquod attributum, quam modus quidam interminatæ perfectionis non ſolum Diuinæ naturæ, ſed etiam Diuinorum omnium attributorum, ex quo neceſſario colligatur, atque etiam exprimatur immenſitas non ſolum durationis, ſed etiam totius diuinitatis, atque diuitiarum Theſaurus inexhauſtus. Sciendum eſt ergo (vt pro Eliu, qui ſane acutiſſimus eſt Theologus, hoc nunc Theologice dicamus, quamquam neſciam, an hoc ab omnibus Theologis animaduerſum ſit) Æternitatis nomine propriè afferri magnitudinem quandam perfectionis immenſam, qua maior eſſe non poſſit; quæ ipſa minor eſſe non poſſit; nam æternitas non tantum affert potiſſimum carentiam principii, & finis; ſed, vt Boetius dixit, vitæ [Beatæ totam ſimul, & perfectam poſſeſſionem,] quæ ex eo quod tota ſimul eſt, ſimulque perfecta, non poteſt mutari, diminuive: quare quod æternum, & ſemper eſt, eleganter Gregorius explicauit per hoc, quod [eſt vnum eſſe, & totum ſimul eſſe, & nihil deeſſe.] Sapienter Dionyſius [Æternum] explicat per [immutabile, & totum impartibiliter.] Iterum eodem loco. [Tempus eſſe, quod in mutatione verſatur: Æternitatem, quę eodem modo ſe habet.] Hinc neceſſario colligitur, quod ęternum eſt, continuo illimitatę magnitudinis, & perfectionis eſſe, atque ita totam ſimul, vt nihil incrementi admittere poſſit. Sicut autem infinitudo Diuinę naturę non eſt peculiare aliquod attributum, ſed quaſi modus quidam Diuinitatis per 7

Æternitas quale Dei attributũ.
Æternitas non ſolũ affert carentiam principij, & finis.
Boetius.
Gregor. lib. 16. Moral. c. 21. Diony. c. 10. diuin. Nom.
Æternitas ambit vniuerſa attributa.

attributa cætera diffusus: ita sane Æternitas Diuinæ naturæ vniuersas illius proprietates ambit, efficitque necessario, vt sicut ipsa Diuinitas est tota simul, semelque perfecta, ita etiam illius attributa æterna sint, id est, tota simul sint, semelque perfecta. Ergo cum audio [æternam Dei sapientiam,] propono mihi scientiam totam simul omnium possibilium, cui præsentia sunt simul, semelque omnia. Cum audio apud Paulum [sempiternam Dei virtutem,] intelligo potentiam simul, totamque simul, quæ non potest crescere. Cum lego apud Danielem; [Iustitiam sempiternam,] intelligo sanctitatem, omnibus numeris, quo ad esse possibile est, semel perfectam. Cum Sapiens nominat [lucem æternam,] intelligo immensam [lucem æternæ vitæ] Dei, gloriæve ex ipsa æternitatis ratione, & immutabilitate semel ita exaggeratam bonis omnibus, vt sit [omnium bonorum aggregatione perfecta.] Atque adeo cum [æternitatem] nominant Sacræ literæ, vt apud Isaiam 57. 15. [Excelsus, & sublimis habitans æternitatem;] ea omnia significat, quæ tum Diuinæ naturæ, tum reliquarum omnium perfectionum immensitas continet. Ergo sat bene, sat Theologice vnica Dei æternitate proposita eiusdem interminatam magnitudinem proposuit Elihu, semelque absoluit, vt statim ad opera Creationis progrediatur.

Rom. 1. 20. *Dan. 9. 24.* *2. Pet. 5. 10.* *1. Ioan. 5. 10* *Sap. 7. 26.*

XXVII. Qui aufert stillas pluuiæ, & effundit imbres ad instar gurgitum.

1 *Ex pluuiæ generatione, & dispensatione, argumentum Prouidentiæ.*
2 *Prima exponendi ratio. Deus puniens scelera negata pluuia. Deus habet clauem pluuiæ.*
3 *Minutiores aliæ expositiones* Nimbus, & imber *quo differant. Illustratus Nahum.*
4 *Expositio commodior. Deus habeat in numerato guttas pluuiæ* Auferre. *Illustr. Moyses, & Salomon.*
5 Effundere, *percolare. Aqua pluuialis an leuissima, & purissima. Illustratus Dauid. & Malach.*
6 *Varia lectio. Pluuia, instar fumi, & caliginis.*

1 Diuinam magnitudinem, atque potentiam, quam ex illius æternitate significauerat, nunc ex creaturis ostendit, primumque ex pluuiæ tum procreatione; tum dispensatione mirabili in argumentum, tum Potentiæ, tum Prouidentiæ, atque beneficentiæ erga mortales. de quo diximus cap. 5. versic. 10. & 12. versic. 15. & capit. 26. versic. 8. Iterumque recurret sermo, cap. 37. versic. 5 6. & cap. 38. versic 25 26. 27. 28. 34. Quare nunc tantum, quæ huius loci vocumque singularum propria erunt. inter quæ illud primum est.

2 [Qui aufert stillas, &c.] Valde mendosam esse illam lectionem Gregorij, quam sequitur Hugo, [Qui aufert stellas pluuiæ.] quasi diceret, Deum interdum subtrahere mundo stellas efficientes pluuiam, cum illarum effectum prohibet; nam vera lectio in Hebræo, Græco, Latino correcto, tollit [stillas,] reponit, & [aufert stillas,] atque hanc ipsam lectionem agnouit Philippus, Hieronymus, Beda cæterique Latini, vt iam videbimus. Ergo non dubium, quin aliquid valde mirabile circa pluuiæ generationem, proponat nunc Eliu; sed quid nam illud sit, incertum est apud interpretes.

Lectio emendata. Gregor. Hugo. Philipp. Hieronym. Beda.

Et primo D. Th. & quidam alij Latini existimant, describi siccitatem, & sterilitatem, quam Deus efficere potest, negata pluuia: deinde vero nimiam imbrium copiá, quos ille effundere potest ad diluendam, obruendamque terram, quorum vtrumq; ingens est Diuinæ Potentiæ opus. Diximus aliquando in Thesauris Diuinis contineri pluuiá, cuius ipse clauem habet, tres item alias claues, vt Paraphrasis Ierosolymitan. dixit Genes. 30. [Quatuor, *inquit*, claues sunt traditæ in manu Dominatoris, quæ non sunt traditæ Angelo, nec Serapho; Clauis pluuiæ, de qua dicitur] Deuter. 28. [Aperiet tibi Dominus thesaurum suum optimum, &c.] Vide quæ diximus, c. 3. vers. 10. num. 1. & c. 5 vers. 6 & vers. 20 num. 1. & 2. vbi ex nouem temporibus famis totum orbem peruadentis, diximus quinque potuisse numerari ante Iobum, & ab illius amicis adduci in exemplum Diuinæ potentiæ, ad supplicium impiorum, [auferentis,] id est, prohibentis [stillas pluuiæ.]

Prima expositio D. Th. & Latinorum. Deus habet claues pluuiæ, atq; aliarum rerum reconditarum. Chaldæus.

3 An vero [auferre pluuiam, *siue* serenitatem, post tempestatem facere?] Hoc quoque non semel Sacræ literæ nobis commendant Tob. 3 22. Sed hoc potius ad Diuinæ benignitatis, & lenitatis, qua serenitatis argumentum adducitur. An, vt significat Vatablus, quod illa commutatio pluuiæ post ingentem siccitatem, aut siccitatis post ingentem pluuiam mirabilis sit? quare sensus erit; [aufert,] id est, cum abstulerit, prohibueritque pluuias, ac summam siccitatem induxerit, educit deinde ex sua inexhausta vi gurgites pluuiæ copiosissimos. Huius rei quoque exemplum in diluuio propositum fuit. An, vt Caietanus ait, illud nunc Dei [opus describit, quod pluuiæ grossæ deficiant, cito, & quod huiusmodi pluuiæ præoccupent multos homines in agris, & in itinere?] Nimbum voluit Caietanus dicere, quem efficiunt grandiores guttæ: minutiores vero, & crebriores imbrem. Nimbum igitur Diuina Potentiam cogit, efficit, eademque ipsa [aufert,] & dissipat. sicut dixit Nahum 1. 8. loquens de calamitatibus a Deo immissis, respiciens ad hanc ipsam rem; * [In diluuio prætereunte consummationem faciet;] potest ille nos obruere cataclismo: sed potest præterea momento temporis serenitatem efficere. Sed nihilo minus hæc Caietani interpretatio abiectior est, & humilior, quam pro Diuinæ Potentiæ magnitudine describenda.

Aliæ exponendi rationes. Vatabl. Commutatione serenitatis cum pluuia & vicissitudine temporis ex Dei Potentia. Caietan. Nimbus, & imber quo differant. ** Embia de repente esta tempestad de agua con ses de gruesos goterones y haze, que passe de presto.*

4 An tandem dicitur [Deus auferre stillas pluuiæ,] quod Deus habeat in numerato singulas guttas stillantes? Hoc profecto non solum potentiæ, sed sapientiæ atque Prouidentiæ mirabilis est, quod pluuiam certa ratione, certaque mensura, & numero guttarum temperet, & mortalibus largiatur. Hæc exponendi ratio mihi arridet, quam haurio ex lectione Septuaginta; [Numerabiles autem ei stillæ pluuiæ.] vbi eleganter Chrysostomus; [Scientiam, & Prouidentiam narrat; nec ita moderatum, sed certa numeri ratione temperatum imbrem demittit.] Confirmari vero potest ex ipso originali verbo, [auferendi, Garagh,] quod videtur ad numerum, siue ad numerandi rationem pertinere; estque proprie [Auferre subtrahendo,] & imminuendo ex aliquo numero, quare [auferre guttas,] erit subducendo, subtrahendo, & auferendo numerare, quod nos dicemus, *Trocando, y contando.* Eam vim habere videtur Exo. 5. 8 [Mensuram laterum imponetis,* Nec minuetis,] (verbum [auferendi,] nihil ex eo numero subducetis; nullam partem numeri consueti) [quidquam.] Tum etiam pertinet ad rem certæ mensuræ, & numeri, quando ex illa aliquid subtrahitur. & vertitur, [Fraudari,] Numer. 9 7. & [Minui de hæreditate,] Numer. 36. 3. & [auferre] de certo, & præscripto mandatorum numero, Deuteron 4 2 Sic igitur hoc loco, ea ratione, qua dicitur Deus habere [thesauros suos,] pluuiæ, grandinis, dicitur nunc ex immensitate illa pluuiæ, quæ in sua potentia continetur, subducere, & extrahere in numero stillas pluuiæ, & nunc augere, nunc minuere numerum, prout terræ, & mortalibus expedire videt. Res fere eadem, quæ ab Eliu, a Salomone prædicata Prouerb. 8. 28. [Æthera (*proprie*, nubes,) firmabat sursum, & librabat] (vt in numero, & mensura influant in terram) [fontes] (scaturigines illas cœlestes) [aquarum.] Adeunda omnino, quæ diximus ad id, cap. 26 versicul. 8. [Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.]

Proxima, & germana exponendi ratio Deum habeat in numerato guttas pluuiæ. LXX. Chrysost. Verbum auferendi pertinet ad numerum. גרע ** Daldes su tassa por quenta, y no les descontéis nada.* *Ex thesauris suis Deus certo numero res dispensans.*

5 [Et effundit.] In Hebræo, & Græco, pluraliter. Septuaginta; [Effundetur ad pluuiam in nube.] Sed proprie ex Hebræo actiue; [Effundent,] supple, Cæli; [stillabunt, colabunt.] Non solum illam mirabilem artem percolandi guttatim aquam videtur proponere Eliu, sed etiam aquæ pluuialis puritatem, & purgationem quandam, qualem habere solent percolati liquores. Sic sane Galenus agens de Ponderibus, & mensuris; Aquam pluuialem, vtpote purgatissimam, & defœcatissimam, vult esse iustam omnium liquorum mensuram; tum etiam alibi, Cum Hippocrate, esse [leuissimam, limpidissimam, atq; tenuissimam.] quamquam ex in re contrarius sit Plinius lib. 3. c. 3. censens [aquam pluuiam neque leuissimam, neque non sordidissimam.] at nunc adhibenda fides Medicis, si nó quoad vsum, & potum aquæ pluuialis, at saltem quoad splendorem rei in speciem purgatissimæ. Ergo verbum illud [effundendi,] idem est, quod purgare, aut defæcare liquorem, seu purgatum, & defæcatum reddere. vnde dicitur Malach. 3. 3. [Colabit (*Septuaginta, sicut in nostro loco*, Fundet) eos, quasi aurum, & quasi argentum] id est, fundendo, expurgabit, aut percolando, & expurgando fundet est. u. de mundando tota sententia. Psal. 11. 7.* [Purgatum terræ] (id est, in fun-

Gal. de pōd. & mens. & de Aquis cū Hippocrate. Aqua pluuialis purgatissima. Plinius. ** Limpio a-*

criſol, acri-ſolado. Hieronym. in ſuo ſibulo teſtaceo) [purgatum (*Hieronymus*. colatum) ſcptuplum.] Sic exl. ſalutarem imbrem nubibus excolatum, & purgatum [effundunt, ad inſtar gurgitum.] Proprie [ad inſtar fontis.] nam nubes, pluuiæ [fontes] dici poſſunt manantes aqua. Sicut & Prouerb. 8. 28. vox eadem, quæ

איד

[fons] vertitur. Gen. 2. 6. [Fons aſcendebat de terra,] quod alij [vaporem,] aut [nubeculam] vertunt. Sicut etiam hoc loco dicunt alij, [Effundent pluuiam ad vaporem:] ſed incõmoda conſtructio; nam potius è conuerſu eleuantur vapores ad pluuiam; niſi ſignificetur vnam pluuiam eſſe materiam alterius; nam perfunditur terra ad vapores iterum ſubminiſtrandos. Paulo commodius Tygurina. [Effundẽt

Pagn. Reg. Vna pluuia materia alterius. Tygur.

6 pluuiam ex vapore coacto. Omnium optime Interpretes; præpoſitionem illam, [Ad,] indicatam articulo [Lamed,] elucidauit, [ad inſtar gurgitis,] vel fontis, aut inſtar [vaporis, *vel* inſtar fumi.] nam hæc omnia ſignificare poteſt vox originalis. Cum pluit enim, confecta pluuia, vapore, & fumo, totus iſte aer compleri videtur. &, vt Plinius dixit, [Terra propter vapores fumidam exhalat caliginem.]

Fumida caligo pluuia. Plin. lib. 2. c. 42.

XXVIII. Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta deſuper.

1 *Nubes, & cælum a tenuitate nominata. Viciſſitudines temporum cur vocantur* antiquitates.
2 Prætexere. Stillare. Pinguedo, *vel cæli. Illuſtr. Dauid.*
3 *Mirum nube tenuiſſima prohiberi lumina caleſtia.*

1 שרק

PErſtat in pluuiæ, immo in diuinæ potentiæ deſcriptione. [Gurgites] illi [fluunt,] ſtillant de [nubibus.] Vox originalis tenuitatem, aut comminutionem ſonat; quare dicitur de [puluere] minutiſſimo. Pſal. 17. 11. & de minutiſſimo ramento æris, quod poteſt adhærere bilanci, & dicitur [Momentum ſtateræ] Iſa. 40. 15. tandem dicitur de [nubibus,] aut [æthere,] propter [tenuitatem.] Pſalm. 17. 12. & 36. 6. Pſal. 67. 35. Pſal. 77. 18. Pſal. 78. 23. Prouerb. 3. 20. & 8. 28. Tum etiam de [cælo,] propter tenuitatem, i. Diaphaneitatem, expertem omnis terrenæ craſſitudinis, & opacitatis. Pſ. 89. 7. Iob. 38. 37. Quare alij hoc legũt, [fluent de cælo, ex alto.] Symmach. [Ex æthere.] Sed illud valde peculiare, quod Septuag. legunt: [Fluunt antiquitates:] quod exponit Nicetas: [Guttas fluentes, vetuſtates nominauit; quoniã a priſcis id fit temporibus.] Forte [antiquitates] nominantur, quod eximium diuinæ potentiæ opus ſit, non ſemel, & iterum; ſed ſemper has rerum, atque temporum viciſſitudines efficere; vt quotannis pluat, æſtuet, hyemet, autumneſcat. Et quem ſemel tenuit mundus ordinem ab antiquo, eundem ſemper retineat; potens enim Deus eſt, & ſemel efficere, & ſemper tueri, & conſeruare.

Nubes, & cælum a tenuitate nominata. Symmach. LXX. Nicetas. Cur viciſſitudines temporum vocẽtur antiquitates.

2 [Quæ prætexũt cuncta deſuper] Paulo diuerſa lectio in Græco, & Hebr. Septuag. non longe ab originali; [Obumbrauerũt nubes ſuper innumerabili homine.] Auguſt. [Tenebreſcent ſuper homines plurimos. *Alij*, Stillabunt, irrorabũt. Certe vox originalis vertitur fere ſemper ab Interprete, [pluere, *aut* ſtillare.] Iſa. 45. 8. & [Repleri vbertate.] i. defluere, aut irrorari fœcundante pluuia. Pſal. 64. 12. quod Hierony. dixit, [Veſtigia tua rorabuntur pinguedine.] nã ros & pluuia, quæ ſunt cæleſtis pinguedo, veſtigia ſunt diuinæ potentiæ, atque prouidentiæ: vertitur etiam [rore concreſcere, *aut* in rorem concreſcere.] Prouer. 3. 10. Nũc Interpres imitatus Septuag. quoniam ſermo erat de diuina potentia, perterrefaciente mortales, & vt proponeret aliquid diuerſum a parte præcedente, retulit rem ad nubes tenebroſas, quibus mundus inferior ſolet interdum ad pauorem vſque, & animi anguſtias obſideri. Sicut ait Dauid in eandem rem, [Tenebroſa aqua in nubibus aeris.]

LXX. Auguſt. Regia. Tyg. Complutẽſ. רעף *Hieronym. Ros, & pluuia pinguedo cæli. Pſal. 17.*

3 רב

Vox autem, quę vertitur ab Interprete [iuncta;] ab alijs, [plurimi homines;] poteſt quidem aduerbiaſcere, quare dicet; ſtillabunt, tenebreſcent, prætexent multum, valde, vt magna aliqua tempeſtas videatur nunc deſcribi ad argumentum diuinæ potentiæ. Quo reſpicit lectio Septuagin. Complutenſ. quam retinet Catena Græcorum; [Obumbrauerunt nubila indicibilibus tonitruis,] quod ſit mirabile, cæleſtia lumina a tenuiſſimis, & leuiſſimis nubeculis obſcurari, & prohiberi poſſe: cuius mirabilitatis diſerte meminit Plinius lib. 2. cap. 42. [Denſitas nubium ſolem obumbrant, perſpicuum alias etiam vrinantibus in quamlibet profundam aquarum altitudinem.] Tota enim aquæ moles tranſlucida eſt; at nubecula parua, & tenuiſſima, opaca.

Septuagin. Complaten. Mirum, cæleſtia lumina obſcurari tenuiſſimis nubib. Plinius.

XXIX. Si voluerit extendere nubes, quaſi tentorium ſuum:

XXX. Et fulgurare lumine ſuo deſuper, cardines quoque maris operiet.

1 *Nubium* extenſio, *quæ. Multiplices nubium differentia.*
2 *Nubes ex natura rara, denſatur in pluuiam Tempeſtatis.*
3 *Nubes quieta, aut mota, & agitata quid ſignificent. Explicatur Moyſ.*
4 *Cælum* Tabernaculum Dei. *Nubes illius tentorium militare. Nubibus multipliciter ille vtitur.*
5 *Nubibus repræſentata Dei fortitudo. Illuſtrati Moyſes, & Eccleſiaſticus.*
6 *Varia expoſitio. Arcus Caleſtis nuntiat pluuias. Prognoſticum ex vario nubium cum Sole concurſu.*
7 *Latina lectionis defenſio.* Res, & Daleth, *confuſa a Septuaginta.*
8 Cardines, *aut* radices maris, *quæ.* Extremitas terræ *pro mari.*

PErgit in amplificatione Diuinæ potẽtiæ, & deſcriptione tempeſtatis. Sic incipiũt Hebręa a particula, [Aph] inſuper, præterea, quanto magis. [Si voluerit extendere nubes.] Proprie ex Hebræo; [Si intelliget extenſionem nubium, vel vt alij legunt, [diſperſionem, *aut* diuiſionem;] hæ enim ſunt velut expanſio quædam; & afferuntur verbo [Pharas,] cum dextro puncto in [Sin;] at cum puncto ſiniſtro potiſſimum ſignificatur extenſio. Nam quod Titelmanus interpretatur [extendere,] id eſt, rarefacere, & diſſipare ad inducendam ſerenitatem, coactum eſt, & alienum a tempeſtate, quæ hic deſcribitur. Suppoſitum autem huius ſententiæ cum in Hebræo non exprimatur, Caietanus, Vatablus, Tygurina, Steuchus poſt Rab. Gerſon, exiſtimant eſſe hominem; quare dicet; Numquid homo poterit ſatis intelligere diuiſiones, aut differentias nubium, & rerum aliarum diuerſiſſimarum, quæ in nubibus, & cum nubibus generantur? nam aliæ grandinant, aliæ ningunt, tonant aliæ, aliæ fulgurant, fulminant; quædam ſunt etiam, & infœcundæ, ventos aliæ, aliæ imbres generant, quædam cõcipiunt lucem, quædam pariunt tenebras; imo & aliquando ſimul cum pluuia pepererunt carnes, piſces, arbores. Variæ quoque [nubium imagines,] vt Plinius ait; [Nam varietates colorum, figurarumque in illis cernuntur, prout admixtus ignis ſuperat, aut vincitur.] Varia, & certa Prognoſtica ex nubium motu, colore, ſitu, & loco, coniunctione, diſperſione, atrore, candore, magnitudine, paruitate. magnum, & mirabile naturæ opus, extenſum, diuiſum, varium, multiplex. Quis ergo, inquit Eliu intelliget diuiſiones, diſperſiones, differentias nubium? 1

פרש *Titelman. Caietan. Vatabl. Tygur. Eugubin. R. Gerſon. Nubiũ multiplex differentia. Plin. lib. 2. c. 61.*

Sed multo melius cum Græcis, & Latinis, vt non tam imbecillitas, & ignorantia humana, quam Diuina Potentia, atque ſapientia proponatur, non tam in multiplici differentia nubium, quam in expanſione, & amplitudine illarum. quamquam etiam proprium nubis ſit eſſe diſperſam, expanſam, diuiſam, ſi enim cogatur, & concreſcat, ſoluitur in pluuiam; & tamdiu nubes eſt, quamdiu diſperſa, & extenſa eſt. Græcus: vtem Schobaſtes exiſtimat, nũc proponi id, [quod mirabilitatem facit; quemadmodum poſt puſillam nubem conſpectam, concretione: nubium cælum contegatur vniuerſum.] & quidem id quoque obſeruatum eſt ab ſcrutatoribus naturæ, & a Plinio inter [Prognoſtica tempeſtatum,] indicatum, [Cælo (*inquit*) quamuis ſereno, nubecula quamuis parua ventum procelloſum dabit.] Id quod Eliſæus quoque notandum præcepit Giezi ex re ipſa naturali tum Dei potentiam, tum pluuiam imminentem colligendam 3. Reg. 18. 44. poſtquam enim apparuit [nubecula parua, quaſi veſtigium hominis; Ecce cæli contenebrati ſunt, nubes, & ventus, & facta eſt pluuia grandis.] dedit enim quamuis parua ſereno cœlo, [ventum procelloſum,] miraculoſe quidem, tunc illa coacta, ſed poſtquam coacta ſuit, naturale procellæ ſignum, ſequuturæ ex cauſis naturalibus iam motis a Deo. Quam ipſam rem tanquam conſuetum concitandæ tempeſtatis ſignum, Eurybates Clytemneſtræ narrat. a

Nubes eſt rara, & expanſa. Nicetas. Plin. lib. 18. c. 35. Tempeſtatis initiũ, et prognoſticũ, nubes paruula. Sen. in Agam. act. 3.

Exigua nubes ſordido creſcens globo
Nitidum cadentis inquinat Phœbi iubar.

Sed hæc Nicetæ expoſitio nimis anguſta eſt; extenden-

da igi-

da igitur ad nubes, quæ mirabiliter extenduntur in modū tabernaculi concamerati, ita vt videatur Deus in suis thesauris habere nubes complicatas, cum serenat; at vero cum voluerit pluere, expandit, & explicat.

LXX. Nubes quæ sunt in montium cacuminib. pluuiam significant. Plin. lib. 18 c. 35.

3 Septuag. nescio quid peculiare indicant, [Si constiterit extensio nubis.] q. d. Si steterint immotæ nubes: est. n. sua etiam peculiaris vis, & significatio nubibus cōsistentibus; nam si [in cacuminibus montium nubes cōsident, hyemabit,] vt scribit Plinius; [Si in vallibus sederint, serenitatem promittunt.] Sicut è contrario etiam [eum feruntur, cęlo sereno,] ventos prænontiant, & Deuter 33. 26 [Magnificētia eius discurrunt nubes,] cū mouentur enim, & agitantur ventis, diuinæ maiestatis nuntia perferre videntur.

Varia lect. שאח *Cælum Dei tentorium. Nicetas. Eugubin. D. Thom. Nicolaus. Dionys.*

4 [Quasi tentorium suum;] In Hebræo, [Sonitus tentorij sui.] siue, collisio, aut commotio, vt significentur tonitrua, & eruptiones fulminum cum ingenti fragore. Sed quidem originalis vox significat propriè sonitum, & commotionem tempestatis, aut aquarum: quare Interpres nihil peculiare in hoc sonitu agnouit. Græcus Scholiastes, [tabernaculi] nomine, cœlum intelligit; hoc enim sæpe dicitur in Scripturis [Dei sedes, & tabernaculum.] Sequitur Steuchus, immo & D. Thom. Nicolaus, Dionys. intelligunt nubes [extendi instar tentorij,] qui instar cæli, quod est Dei tentorium, solet totum Hemisphærium obduci nubibus. Vel, quia nubibus, tanquam tentorio cælum contegatur, in quo Deus residet.

Nubes Dei tentorium. Nubiū multæ appellationes, & translationes. Deus multipliciter vtitur nubibus. Isa. 59. 1. Matt. 17. 5. Act. 1. 9. Apoc. 1. 7.

Sed multo congruentius, vt ipsæ nubes appellentur Dei tentorium, in quibus ille, quamuis inaspectabilis, se præsentem exhibeat. Sunt autem [nubes] valde opportunæ, quibus diuina maiestas, vel ad gloriam suæ potentiæ, vel ad mortalium terrorem familiariter vtatur. Sunt illæ [Dei arcus,] quem intendit, dum fulmina, lapides, grandinem iaculatur in terras. Sap. 5 21. vti explicuimus supra cap. 6. versic. 4. num. 2. Sunt eædem Dei iudicis [Subsellia: *nam veniet cū potestate magna, & maiestate in nubibus.*] Luc. 21 27. Dan. 7 13. De quo diximus cap. 15 versic. 11. Num. 5. & cap 26. versic. 10 Sunt eiusdem Regium [vehiculum;] quo ad nos descendit Exod. 19. 9. & 34 5. & 40. 34. Num. 12. 5. Deuteron. 31. Psal. 103. 3. 15 Sunt mei Regalis, & gloriosa [sedes,] Exod. 15. 10 Exod. 40 38. Num 10 34. Ecclesi. 24. 7. Ecclesi. 14 14. Apocalyps. 14, 14 15 16 Sunt [Stragulum Thronum Dei,] supra cap 16. vers. 50. Sunt [Dei amictus,] Exod. 24 15. & cap. 40. 15. 1. Paralip 5. 53. Iob. 22 54. Psal. 92 2. Isa. 45. 8. vbi precantur Sancti, [Vt nubes pluant iustum.] videlicet, vt Deum inuisibilem, qui in nubibus delitescit, iam tandem nobis exhibeant visibilem humana carne concretum, instar pluuiæ, quæ ex nube concrescit, Ierem. 3 45. Ezech 10. 34 Apocal. 10. 1.

Nubes tabernaculū militare, Dei dimicaturi cum hoste.

Nunc tandem dicuntur nubes ita esse Dei amictus, vt sint [Tabernaculum] militare fixum in sublimi aere, intra quod se continet summus Imperator Deus, dimicaturus cum mortalibus. Idemque postea cecinit Dauid. Psal 17. 13. [In circuitu eius, tabernaculum eius, tenebrosa aqua in nubibus aeris.] Adeunda omnino, quæ in hanc ipsam rem diximus cap 9 versic. 8. super id, [Qui extendit cælos solus.] vbi hanc allegoriam promouimus.

Nubes terrificam tabernaculū Præpotentis Imperatoris. Deut. 33. 26. Hypallage.

5 Nunc tantum hanc esse pulcherrimam nubium commendationem, quod non solum Regalis Throni magnificentiam, sed etiam militaris tabernaculum supremi Imperatoris terrificam speciem, & fortitudinem repræsentant, sicut scriptum est; [Magnificentia eius] (quod Regium est) [& virtus eius] (quod Imperatorium, & militare) [in nubibus.] & rursus Deuter. 34. 26 [Ascensor] (inequitas) [cæli, auxiliator tuus] (propterea non solum magna potentia, sed magna etiam celeritate accurret ad ferendam opportunam opem suis iustis: nam) [Magnificentia eius discurrunt nubes.] per Hypallagem, [Nubibus discurrit magnificentia eius.] Vides igitur, & magnificentiam Regalem, & Imperatoriam virtutem exerceri in nubibus. Coniunxit quoque illa duo Ecclesiasticus, cap 43. [In magnitudine sua posuit nubes.] quod propriè ea Græco legitur; [In magnitudine eius confortauit nubes.] Sed dicendum forte nonnihil inferius, cap. 40. versic. 1.

Varia expositio. Titelman.

6 [Et fulgurare desuper.] Sententia in Hebræo minus stricta, vt quæ non de [fulgere,] sed de [lumine] in vniuersum agat; quare ea verbo legitur. [Spargit, *aut*, extendit desuper, lumen suum.] Quod quidam referunt ad serenitatem, quam Deus potest mirabiliter facere post tempestatem; [extendendo,] id est, rarefaciendo nubes, & rursus per illas iam attenuatas spargendo desuper Solis radio quorum lumine compleantur sublunaria etiam vsque ad ipsas maris radices,] & profunditates. Cum hoc facit [...] Symmachi; [Et expandit super eam lumen suum.] Aug. [...] [Ecce fundit super omnia lumen suum.] Sed non cohæret hoc cum descriptione tempestatis. Vatablus, quod doceat modum, quo nubes generantur, nimirum extendendo radios solares super mare, & eliciendo vapores, illi enim, qui e mari excitantur, propria sunt pluuiæ materia, vt ipse Aristot. docet, 1. Meteor. Sed hic non tam de generatione aut materia futuræ pluuiæ, quam de ipsa iam pluuia, & tempestate coacta sermo est. Alij, quod cum nubes ex parte inferiori atræ sint, at ex superiori illuminantur a Sole. Sed quid ea collustratio nubium, quam non videmus, afferet nobis spectandum, & admirandum? Quarto Nicetas in Catena legens, [Super ipsum extendit lætitiam;] testatur quoq; alia exemplaria pro, [lætitiam,] habere [Arcum;] ipse intelligendum vult de Arcu cælesti, qui fit ex repercussu cælestis luminis in nube rorida, cuius aspectus est iucundissimus mortalibus, propter Diuinum promissum de non perdenda iterum terra diluuione, & cohærebit quidē hic sensus cum tempestate, quæ hactenus descripta est; nam solet Iris pluuias vberiores prænuntiare, vt docent Philosophi. Quare mirabile est tempore pluuio animum tristi, & impeduo repente exhilararet mortales Iridis conspectu super omnia meteora pulcherrimæ, nam;

Symmach. August. Vatabl. Arist. Caietan. Nicetas. Arcus cęlestis. Iris prænuntiat pluuias

Mille trahit varios aduerso Sole colores
Nuntia Iunonis varios induta colores;

Virg. 4 Æneid. Ouid. 1. Met.

Huic exponendi rationi nihil magnum habeo, quod obijciam; quam non videri bene congruentem cum ipsa tempestate, nam hæc tunc, cum apparet Iris, mitescit, & serenat.

Nubiū cū Sole concursum prognosticum. Plin. lib. 18 c. 35.

Quarto ergo, significare ne voluerit Eliu mirabiles in tempestatis generatione, & prænunciatione nubium cum Sole concursus, accessus, recessus? [Nam si nubes Solem circumcludant, quanto minus luminis reliquerint, tanto turbidior tempestas erit. Si in exortu rubescant, maxima ostendetur tempestas. Si Sol in exortu longe radios per nubes porriget, & medius erit inanis, pluuiam significabit.] Denique quid in tempestate sapientibus naturæ scrutatoribus, non significant nubes desuper resperseæ lumine? At his omnibus expositionibus, commune illud vitium est; quod cum secunda parte de [radicibus montium operiendis] non cohæret.

Latini Interpretis defensio, & elucidatio. Plin. lib 2. c. 43.

7 Sed tandem præluxit reliquis omnibus interpretationibus lectio simul, & interpretatio Interpretis Latini, qui [lumen] hoc ad fulgurationem, & fulminationē retulit; quippe mirabile est, [coruscantibus nubium ramis, accensum spiritum elidi scintillantibus fulgetris.] Dixi peculiaria quædam de fulguribus, & fulminibus supra c. 28. supra id vers. 13. [Obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus.] Vnde, quæ ad hanc rem pertinent, petenda.

LXX. אוד *Septuaginta permutantes* ד *cum* ר אור

Nunc tantum indicanda lectio Septuaginta Vaticana. nam pro [lumine, *aut*, fulgure,] habent: [Edn, & radices maris contexit.] reliquerunt profecto vocem Hebręam, & dixerunt, [Edo,] quasi [Oro, Or] n. Hebræis lumen est. Frequenter autem propter similitudinem [Res, &, Daleth,] alterum pro altero supposuerūt Septuaginta, quod hic quoque contigit. nisi forte legerūt, [Ed,] (quod certius existimo) indeque dixerunt, [Edo,] quod est [nubes,] vapor, afflictio, vt supra diximus, statimque explicabimus.

Cardinum, & radicum maris varia interpretatio. Vatablus. Nicetas. D. Thom. Nicol. Dionys. Astunica.

[Cardines quoq; maris operiet.] Propriè sunt in Hebr. [Radices maris.] Quæ sint autem [radices maris] quibus incumbat nubium operculum, varia interpretatio. Vatablus intelligit [superficiem maris, quam appellat radicem propter fluctus vages, qui in diuersa scinduntur more radicis.] Quis hoc sibi persuadeat? Nicetas ait, significari [fundamenta maris operta. *id est*, occultata fuisse, cum nemo intelligat, a quo nā mare portetur.] D. Th. & Nicolaus, [Extremitates maris;] nam videtur mare intra nubes inclusum. Dionys. [Littora.] ad quæ interdum pertingunt cælestes nubes. Alij, extremas maris profunditates, quæ cælestis luminis participes sunt. Alij per [Radices maris.] totum ipsum mare radicitus; quod dicatur [operis nubibus,] quod cęlesti lumine percussum, nubium similitudinem repræsentet. Sed quam longe hæc absunt a tempestate. Illud proximius, quod [Montes] dicantur [radices maris,] quibus magna ea parte vis maris, & fluctuum incumbere, & allidi videtur, & in illis residui [Operiuntur] igitur [nubibus illis Cardines] in ingentibus tempestatibus, fluctibus maris concitatissimis asperguntur; cælitus quoque tangun-

Montes cur maris radices.

tur

Ion. 2. 7. Cacumina montium operta nubibus, tempeſtatis prænũtium. Plinius. Radicũ maris idonea expoſitio. Extremitas terræ pro mari.

tur fulminibus, & coruſcant fulguribus. Sed illud tandem quod [radices, & cardines maris,] ſint montes, ratione iam indicata. Qua ratione Ionas demerſus conquerebatur, [ſe ad extrema montium deſcendiſſe, & terræ vectibus] (montibus ipſis, quibus a terra arcetur mare) [concluſum. Operiantur vero nubibus] ad ingentis tempeſtatis ſignificationem. Sic obſeruat Plinius inter alia tempeſtatum Prognoſtica, [Nubes in cacuminibus montium conſidentes.] Illud tandem non ineptum, quod [radices maris,] &, vt noſter dixit, [cardines,] ſint extremitates maris, rurſus hæc pro ipſo mari ponantur, nam mare tanquam extremo termino terra limitatur. Sic appellat Dauid [maris extrema.] Pſalm. 138. 9. & [extremitates terræ] ſunt ipſum mare, a quo dicitur Deus [vocare, *aut* eleuare nubes.] Ierem. 10. 13. & cap. 51. 16. Pſal. 134. 7. Quod ipſum exponitur Amos 5. 8. [Vocat aquas maris.] Ait igitur: Cum Deus nubes eleuet è mari, rurſus ad mare redeunt, & nubibus, pluuijſque in illud influentibus, inſtauratur, & renouatur, quod ablatum illi per vapores fuerat.

XXXI. Per hæc enim iudicat populos, & dat eſcas multis mortalibus.

1 *Deus cum ratione diſpenſans tempeſtates.* Iudicare, *in bonum, & in malum.*

2 *Deus è nubibus tanquam è Tribunali iudicans. Miniſtri adſtantes venti, fulmina. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*

1 IAm hæc omnia, quæ de diuinæ potentiæ effectus diſſeruit Eliu ad ſuam rem applicat, ideſt, non ſolum ad proponendam Dei maieſtatem, & potentiam, ſed etiam ad iuſtitiam, & prouidentiam. [Per hæc,] pluuias, nubes, tonitrua, fulmina, tempeſtates denique horrificas, & per alia id genus naturæ opera, [iudicat,] curat, proſpicit, oſtendit ſe iudicare, curare mortalium res; iudicio, & ratione cum hominibus agere; rationem exigere. Videntur hæc omnia claudi in originali verbo [iudicandi.] Sed cohærebit vtraque ſententiæ pars, ſi ex partibus oppoſitis componatur. Ergo [iudicare] erit condemnare ſupplicio, & pœna afficere, vt etiam Nicetas interpretatur: [His, *inquit*, rebus quoſdam ſupplicio quoſdam vero præmio, & beneficijs afficit.] Impios itaque obruit pluuia, grandine, pruina, gelu exurit; tonitru territat; fulmine exanimat. At his ipſis rebus locupletat probos viros, [Dans tempora fructifera; implens cibo, & lætitiæ corda eorum; implens,] inquam, atq; etiam cumulans: quod enim hic dicitur [multis mortalibus,] in Hebræo eſt, [ad multitudinem,] ſiue ad copiam & abundantiam, ſiue, vt Symmachus dixit, [Præbebit eſcam copioſam.] Quare cum nubes ſint ſubſellia Dei iudicantis, vt nuper dicebamus, eleganter nunc ſubiungitur, tunc vel maxime, cum Deus ſe præſentem exhibet in nubibus, cum pluit, tonat, fulminat, [iudicare populos.] Cumque e nubibus ius dicit, & ſententiam pronuntiat, adſunt ſtatim iudicij, ſententiæque exequendæ adminiſtri, venti, fulgura, & fulmina. Sicut ait Dauid; [Qui ponis nubem aſcenſum tuum. quo,] vt inquit Theodoretus, [prouidentiam vbique penetrantem declarauit; qui enim ſtat ſupra ventos, & nubes, vtilitatem, aut incommoditatem, quæ hinc producitur, opportune largitur.] & ſtatim [Facis Angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem vrentem.] Diuini enim iudicij, atque ſententiæ, venti, & fulmina, perlatores, & exequutores ſunt. Ideo apud Eccleſiaſticum 43. 3. dicitur, [Imperio ſuo accelerauit niuem] (vrget enim mortales Deus immiſſis pruinis; imperat, inſtatque niui, vt deſcendat ad homines) [& accelerat coruſcationes iudicij ſui] (fulgura etiam cum ingenti celeritate illius mandata, & ſententiam perferunt, ſunt enim miniſtri [iudicij ſui: nam per hæc iudicat populos) propterea aperti ſunt theſauri, & euolauerunt nebulæ, ſicut aues.] Videntur, inquit, [nubes] ad nutum diuinum paratæ, vt cum primum imperauerit, non aliter accelerent gradum, quam aues e carceribus emiſſæ; nam hæ etiam præſertim [columbæ,] vt aliquando diximus, Regum, & Imperatorum mandata, & nuntia perferebant. Sic ſane, & nubes, & nebulæ, & meteora, quæ cum mandatis ad nos e ſuperna regione mittit Deus.

Deus cum ratione, & iudicio efficiens meteoras impreſſiones. Iudicare in bonum.

דין

Coharentior interpretatio. Nicetas. Iudicare in malum. Act. 14. 17. Symmach.

2 Deus e nubibus tanquam è tribunali iudicans. Pſal. 103. 3 Theodoret. Deum eſſe ſuper nubes iudicat, illas prouidẽtia ſubeſſe.

XXXII. In manibus abſcondit lucem, & præcipit ei, vt rurſus adueniat.

XXXIII. Annuntiat de ea amico ſuo, quod poſſeſſio eius ſit, & ad eam poſſit aſcendere.

1 *Sententia obſcuritas. Varia lectio.*

2 *Quatuor interpretandi rationes Meteorologicæ.*

3 *Quinta & ſexta expoſitio moralis.* Lux *præmium.* Tenebræ, *ſupplicium.*

4 *Beatitudo,* Lux. *Illuſtratus Eccleſiaſticus. Lux Diuina Gloria Symbolum, diſcernit iuſtos ab improbis.*

3 *In vnica Solis luce continetur fermo vniuerſitas creaturarum. Solis elogium. Ad Diuinam lucem omnia reduci.*

6 *Deus in corpore luminoſo apparens Moyſi. Illuſtratus Ezechiel.*

LOcus hic illuſtris ſane eſt, non tam lumine, & claritate, quam obſcuritate, & tenebris; & quod in rebus obſcuris accidit, multis ſcatet, ſed incertis interpretationibus. Quas neque inutiliter colligemus, neque facile optimam eligemus: incerta enim omnino eſt illa germana, & ſimplex. Ergo lectori tres interpretandi rationes Meteorologicas proponemus; Phyſicam, & naturalem vnam; duas Tropologicas; Anagogicam vnam. Cum vero Tropologiam, aut Anagogiam nomino, materiam tantum nomino, non diſcrimen a ſenſu literali; nam procul dubio primus, & literalis ſenſus inter has omnes explicationes deliteſcit. 1 *Sententia obſcuritas.*

Proponenda primum, ſed leuiter Hebræa, & Græca lectio, non valde a Latina diſcrepantes, ſed quibus tanquam fundamentis aliorum interpretationes erigantur. Sic igitur ex Hebræo, [Super manus, *aut*, ſuper nubes operuit lucem, & præcipit ſuper eam occurrenti, *aut*, rurſus aduenienti. Annuntiabit ſuper eũ amico poſſeſſionem, ad aſcendendum] harum vero lectionum poſt enarratas interpretum ſententias, rationem ſingulatim reddemus inferius. Eadem fere eſt Græca; ſed nonnihil variata conſtructione; [In manibus contexit lumen, & mandauit de ea in occurrenti. Annuntiabit de eo amicum ſuum, Dominus poſſeſſio, & de iniuſtitia.] *Varia lect.*

Prima igitur interpretandi ratio, vt adhuc in materia Meteorologica nubifera verſetur, & hac quaſi clauſula muniat totam de nubibus orationem; Tantæ Deus Potentiæ eſt, vt [manibus,] virtute, & potentia [abſcondat,] operiat, & contegat lucem Solis, & maximum illum, & ſplendidiſſimum ignem quaſi oppoſita manu, ſic oppoſita, & offuſa nube obſcuret, & inuoluat: rurſus pro ſua potentia, & præcepto diſijciat nubes, & rediuiuum reſtituat Solem mundo, atq; luce ipſa faciat ſpem ſuis amicis, & Prouidentiæ ſuæ cultoribus fore, vt tum ex opportuno imbre, tum ex luminis efficientia, & ſalutari calore fruges coaleſcant, foueantur, & proueniant in magna vbertate; ſicque ipſi ad vberrimorum fructuum, & bonorum poſſeſſionem peruenire poſſint. Cohæret hæc exponendi ratio, cum illo iudicio ſupplicij, & præmij, quod præcedente verſiculo propoſitum eſt. 2 *Prima exponendi ratio Meteorologica.*

Secundo. Vatabl. Tygur. & aliorum, qui hos frequenter imitantur, vt res hæc pertineat ad generationem fulminum: nam non videbatur res tam mirabilis contemnenda in deſcriptione tempeſtatis. Tygur. [Nubibus includit exhalationem igneam, eique præcipit, vt tendat contra occurrentem vaporem, nuntiatque illi ſocia eius, quod indignetur vapori aſcendenti.] Datur videlicet more poetico perſona his rebus inanimatis, nubibus, vapori, exhalationi, fulmini, tonitruo, & fragori nubium ſciſſarum, totaque res fulminum repræſentatur ſub translatione duorum fortiſſimorum ducum prælium committentium, in hanc ſententiam; Auctor naturæ [abſcondit lucem, *id eſt*, educit calorem, & vaporem ſiccum, & calidum, vnde ſunt fulgura;] & claudit ſub nube: tunc Deus præcipit, vt ei vapori occurrat alia exhalatio frigida, & impellatur, donec inflammata rumpat nubem. Sic videtur exhalatio calida annuntiare amico, id eſt, confortare ſeſe, quaſi ingenti voce poſtulans opem, & indignari, quaſi aſcendens, & oſtens aduerſus exhalationem humidam, vt illam ſuperet. Hæc fere mens Vatabli.

Secunda expoſitio de fulminum generatione. Vatab. Tyg. Oſorius. Generatio, & eruptio fulminum inſtar prælij. Vatabl.

Tertia,

Tertia expositio de nubium cõgregatione. Tertia, Caletani Meteorologica quoque sed non de fulmine, verum adhuc de nubium generatione, & conglomeratione; Nubibus quippe imperat Deus, tanquam obsequentissimis famulis, ad heri sui præceptum in aliquem præscriptum locum sibi obuiam concurrentibus, in hunc videlicet modum. Cum nubibus [abscondit,] & occultat lucem Solis, præcipit vni nubi, vt adueniens obuiam alteri, adhæreat priori: & sic nunciat nubes vna alteri sociæ similiter aduenienti possessionem, & acquisitionem fieri vaporum ascendentium, & concrescentium ad locum, vbi nubes generantur: sic nubes nubem aduocat & inuitat ad ascensum in [Æthera,] ac secum videntur vapores eaciratos euehere.

Quarta interpretatio de vicissitudine Lucis. Quarta interpretatio est Græcorum, vt sermo fit de dierum, ac noctium vicissitudine; Postquam enim noctu lumen occultauit, quasi opposita manu, [præcipit Soli,] & diei, vt [adueniat;] aut præcipit nocti, vt occurrat Soli cadenti quantum rerum sublimium, quæ Diuinæ & voluntati, & potestati, tanquam propria, & peculiaris [possessio subiecta sunt, cognitionem amicis suis impartitur.]

3
Quinta expositio de pluuijs immissis propter impietatem. Si vero referamus non iam ad rem Meteorologicam. & Physicam, sed ad id, quod proxime præcesserat Diuinæ Iustitiæ, & Prouidentiæ laudem; [per hæc enim iudicat populos, &c.] tres alij sensus cõficiuntur a Latinis. Ergo quinto, Deus [in manibus] nostris, i. propter nostra opera si praua sint, abscõdit lucem Deus, & cæli serenam faciem mortalibus eripit; noxios, perpetuosque imbres, & sæuas tempestates immittit. Qua de re suos amicos admonet, vt sibi occurrant, & obuiam adueniant orando, vt placatior fiat; & serenum post tempestatem faciat: lucemque, cuius ipse est ditissimus, impertiatur mortalibus, cuius obtinendi spem ipse suis amicis non dubiam facit.

Sexta expositio de præmio iustorũ deposito apud Deum. Sexto, Deus supremus arbiter humanarũ rerum [in manibus suis.] & in sua virtute, & Prouidentia [lucem,] præmiaque continet piorum, tum etiam improborum supplicia. [Si manum aperiat,] bona, lucemque iucundissimam elargitur; si comprimat, [abscondit lucem,] bonaque omnia eripit; pro sua iterum potentia iubet, vt [noua lux oriatur, gaudium & tripudium.] *Lux, felicitas.* his iam rebus, id est, præmiorum, & munerum, atque suppliciorum etiam vicissitudinibus, ad suam amicitiam excitat mortales, & spem illis inijcit fore, vt ad bonorum omnium possessionem Deo propitio atque beneuolente [ascendere possint.]

4
Septimus explicatus anagogicus de Luce Dei, & beatorum. Septimus tandem explicatus, & is anagogicus. Cum de [luce,] quæ tot tamque varias vicissitudines habet, disputarit Eliu, atq; de nubibus, quæ nunc nobis solem eripiunt, nunc recedentes, & euanescentes eundem nobis restituũt, & cum in vniuersum de lucis ac tenebrarum vicissitudine disseruisset, opportunitate, & rei similitudine excitatus, ad Deum, qui lucẽ habitat, inaccessibilem mente, cogitatione, & oratione effertur; Asseritq; Deũ proposita huius [lucis] diurnæ vicissitudine cum tenebris & pugna cum obscurissimis nubibus, quasi nuntio quodam misso ad suos amicos, illos admonere, Thesauros habere apud se inexhaustos *Thesauri lucis repositi apud Deũ suis iustis.* inextinguibilis lucis, nunquam obnubilandæ, nunquam cũ tenebris commutãdæ; lucem illam non [oriri super bonos, & malos, & super iustos, & iniustos,] sed solis iustis, atque *Matt. 5. 45.* amicis affulgere: de ea n. Scriptum est, [Lux orta est iusto, *Psal. 96. 11* & rectis corde lætitia:] Hac luce compleri ciuitatẽ supernam immortalium ciuiũ, [Non n. indiget Sole, lucerna n. *Apoc. 21. 23* eius est] Deus ipse: Hanc ipsam lucem esse, quæ immortales spiritus, cum transformantur [a claritate in claritatem,] in *2. Cor. 3. 9.* eandem quasi lucis imaginem [transformari;] & sicut stellæ videntur esse quædam exiguæ Solis imagines, ita sanctos, & beatos omnes super lucentis Solis imagines futuros, [ful- *Dan. 12. 3.* gentes tanquam stellas in perpetuas æternitates.] Hæc amicis suis nuntiat Deus per internuntios huius visibilis, deficientisq; lucis radios; sicuti Sapiens scripsit; [Sol in aspe- *Eccles. 44 2* ctu annuntians in exitu.] Quid, inquam, annuntiat exoriens *Tygurina.* Sol? quidam putant annuntiari ab illo [lucem.] Sed frigide, quid n. annuntiari indiget, quod videtur? illud verius, [An- *Psal. 18. 1.* nuntiare Gloriam Dei.] quam [Cæli,] quoq; [Enarrant.] Sed quid existimas annuntiari a Sole exoriente [Dei Glo- *Lux gloria diuinæ symbolum.* riam,] quam esse illum Dominũ, & Regem gloriæ? i. in Solis imagine, & lucis splendore, [annuntiare Deum suis amicis,] lucem esse ipsam Dei possessionem, atq; Thesauros. Habet profecto ille [thesauros grandinis, niuis, pluuiæ, ven- *Iob. 38. 22.* torum;] habet præterea reconditos in terræ visceribus thesauros alios auri gemmarum; ex illis depromit, quibus terram locupletat; ex his, quibus ventrem, & tamen morta- lium adimpleat: denique [impleta est terra possessione il- *Psal. 103. 22.* lius.] Sed hæc non sunt propria, & peculiaris [Dei possessio,] vt quæ omnibus communis sit; [Luce] tantum continentur illius peculiares thesauri, & opes, de quibus [suis] tantum [amicis annuntiat,] communicat, ex quibus suos amicos ab inimicis discernit; vt illi [limpido illuminentur *Sap. 17. 20.* lumine, & vbicumque habitent, lux sit, at isti, vinculis te- *Exo. 10. 23.* nebrarum, & longæ noctis compediti, horrende paueant, & admiratione nimia perturbentur.]

5
Solis diuitiæ, Lux. Ergo sciendum, quod si [Solis] diuitias (quis enim dubitet esse creaturarum inanimatarum, sicut illustrissimam, ita omnium commoditatum, & bonorum ad mortalium vitam opulentissimam) si illius, inquam, opes explicare vellemus, certe diceremus illius vniuersam possessionem esse [lucem;] in illorum præsertim sententia, qui omnem Solis efficientiam, omnemque vim agendi in solo lumine constituunt. Quare in Solis lumine continetur temporum *In vnica Solis luce vniuersitas rerum contenta.* vicissitudo; fructuum prouentus; animalium, atque plantarum vita; terræ species, & pulchritudo; artis varietates, forma colorum; terræ metalla, & lapides pretiosi; Maris gemmæ, & vniones; Stellarum species; Lunæ varietates; Meteororum generationes mirabiles; [Cæli (*vt Plinius dixit*) lætitia, humani animi serenitas.] Deniq; non modo tem- *Plin. lib. 2. c. 6.* porum, sed terrarum, syderumque etiam ipsorum regimen, ductuq, certissimus, & indefatigabilis. Id quod Dio- *Dionys. de diuin. nom.* nysius videtur significasse cum de [luce] ad diuinæ bonita- *Selenelogiâ.* tis thesauros relata disserit, de Diuin. nom. c. 4. [Clara (*inquit*) expressaque diuinitatis imago est magnus hic Sol, totus lucens, ac semper splendidus, omnibus etiam, quæ eius lucem capere possunt, collucet; habetque lumen per omnia diffusum, sursum, & deorsum, ac si quid est, quod eo non participet id eius luminis tenuitati, aut paruitati, non est tribuendum, sed ijs, quæ quia apta non sunt ad capiendum lumen, ad illud capiendum non explicantur. Itaque illius radius immensa splendoris magnitudine penetrat, ad vitam excitat, alit, auget, absoluit, purgat, renouat: ac luminum mensura est, atque numerus horarum dierum, totiusque nostri temporis: colligit, conuertitque ad se omnia, quæ videntur, quæ mouentur, quæ illustrantur, quæ calescunt, & vno nomine, ea, quæ ab eius splendore continentur: itaque ἥλιος, idest, Sol dicitur, quod omnia ἀολλέα ποιεῖ, idest, congreget, colligatque dispersa, eaque omnia eum expectant, quæ sensu percipiuntur, aut quod cernere cupiant, aut sentire, illustrari, calescere, omninoque contineri a lumine.] Sic ad spiritualem summi boni *Ad diuinã lucẽ omnia reuocantur.* lucem reuocat omnia, quæ creaturæ siue rationales, siue irrationales participant, & quasi diuinitatis thesauros omnes in vno lucis nomine contineri docet; quasi sola [Lux possessio illius sit,] ad illam omnia [congregat, colligitque] dispersa.

6
Qualis Deo visus. Quare cum aliquando videndæ diuinitatis desiderio inflammatus, petisset Moyses, [Ostẽde mihi faciem tuam;] responsum accepit, Ego [Ostendam tibi omne bonum,] i. omnis boni, omniumq; mearum diuitiarum, atque possessionis speciem quandam tuis oculis obijciam. Obiecit autem Deus corpus quodam splendidissimum, neq; eam partem obiecit, quæ nimio splendore illius oculos perstringeret, aut vlla molestia afficeret: sed posteriorem, cuius lumen esset ita humanis oculis attemperatum, vt simul oculos atque animum incredibili voluptate compleret. [Annuntiauit] igitur tunc [Deus suo amico, quod lux pos- *Vide Abulen. q. 19 20 21. in Exo.* sessio eius sit, & ad eam posset ascendere.] Quare cũ ascendit in montem ex consortio sermonis Dei, splenduit totus, & coruscauit Moyses, [ita vt non possent in illum inten- *2. Cor. 3. 7.* dere filij Israel, propter gloriam vultus eius.] Cum vero ingentibus suis donis locupletat suos amicos; non solum seruos, & famulos, vti erat Moyses; vult illos esse atq; effici [Lucem mundi;] nõ enim habet aliquid pretiosius aut *Matt. 5. 14.* melius, quo illos exornet. Cum suam sponsam Regalibus; ijsdemque diuinis vestimentis condecorat, [luminibus] totam conuestit, [Sole amicit, Lunam illius pedibus subijcit, *Apoc. 12. 1.* duodecimq;] splendidissimorum astrorum cælestium [coronam] illius capiti imponit. Et vero quam aliam Stolam ille sumit, quam lucem? [Amictus] videlicet [lumine sicut *Psal. 103. 2* vestimento.] Cum sua subsellia Diuino apparatu constitui vult ante mortalium oculos [nubes lucida] explicatur, quæ *Matt. 17. 5.* suo splendore præstringat nostros oculos, & velut excæcatos obumbret. Cum [curru] vehitur illius [gloriæ] quadrigis veitur totis collucentibus, & [scintillantibus] Quid *Ezech. 1. & 10.* enim existimas, aliud fuisse illos [oculos] Cherubinorum;

quibus

[illegible] in on[illegible], omon[illegible] ifret. Denique cum [illegible] vi[illegible] illius claritatem, & [illegible]

[illegible] hoc verbo c[illegible] ni[illegible] hæc [illegible] pe[illegible] [possessio] [illegible], id est, [illegible] aggregatione p[illegible].

XXXII. In manib[illegible]s, &c.

XXXIII. Annun[illegible], &c.

7 *German lectio.*
8 *Nomen* manus, [illegible] nub[illegible] *amuel, M[illegible] & leen[illegible].*
9 Aduenire *quod* [illegible]
10 *Var*[illegible] *Inter*[illegible], [illegible] *tatas, & [illegible] mobula* [illegible]
11 *Vulgata* [illegible] *Nasus* [illegible]

7 IAm nunc a[illegible] singularia huius sententiæ [illegible] varietatem [illegible] nunt, atque vocum [illegible] ar etatt int[illegible] ationum aditum pa[illegible] unt am[illegible] mum lo m[illegible]. Mirab[illegible] manibus ah[illegible] m Im[illegible] an ([illegible] og- tat[illegible] bus ex[illegible] unt. [illegible] tur, qui superb ent. [illegible] s veritatis [illegible] o den[illegible] nu- traxit eand m [illegible] s macu[illegible] olaus, [illegible] c- terea nemo [illegible] illam agu[illegible] om[illegible] [manibus,] & quam Græci cum [illegible] tinis habe[illegible]

8 A[illegible] bræi [illegible] non inu[illegible] [nubes] ta[illegible] m vi- dent. discrimen ex c[illegible] natum q[illegible] vola manu[illegible] & per Syn ecdoc[illegible] en tota [illegible] manu [illegible] [sub m] significare. [illegible] ratione [illegible] ramus. [illegible] aphaph, q[illegible] re; unde [illegible] ph[illegible], vel pu[illegible], aut vo[illegible], & [illegible] ra manus, tum etiam planta pe[illegible]s, aut m[illegible] tur ab Interprete Latino manus pu[illegible] velit [illegible] [illegible] volumi [nubem, præscit[illegible] pa[illegible] habe- [illegible] nem volæ [manus [illegible] vo[illegible] pro [illegible] dictum est. Re[illegible] N[illegible] ua, quas [illegible] m hominis. Q[illegible] x H[illegible] gi indiffer[illegible] ad manum ve[illegible] uasi vola [illegible] Sed hæc [illegible] a non vsq[illegible] uaque vera est [illegible] p[illegible] tem[illegible] aut pluuia, inti[illegible] umant [illegible] becula p[illegible] a [illegible] videantur nubes cu[illegible] ucat [illegible] man[illegible] aut pe- dis [illegible] repræsentare.

[illegible] nit [illegible] Pa[illegible] us [illegible] ma- n[illegible] nubi[illegible] Eaod[illegible] dex- tera[illegible] a, [illegible] tra[illegible] cam. Vbi pe[illegible] ai, ac si [illegible] am tenu[illegible] m[illegible] non [illegible] te- nu[illegible] co. Nam si [illegible] c at [illegible] ram Moyse; qua [illegible] be[illegible] x[illegible] g[illegible] us facies [illegible] o op[illegible] vi[illegible] atu vt [illegible] po- sita [illegible] pro[illegible] beret [illegible] m [illegible] ipsam [illegible] po[illegible] mino[illegible] tis. [illegible] o [illegible] amu[illegible] am Dei dext[illegible] fuisse [illegible] bem al[illegible] uam Dei poter[illegible] a [illegible] tam, vt Abul[illegible] nis af[illegible] non [illegible] co[illegible] gina[illegible] ma[illegible]

[illegible] & [illegible] ra [illegible] prosequitur [illegible] in illo [illegible] [illegible] [illegible] b s [illegible] cum [illegible] q[illegible]

9 [illegible] aduen[illegible] verbo le [illegible] recipit super eam [illegible] te vt [illegible] a[illegible] bo [illegible] m[illegible] contra [illegible] Vatabl[illegible] Aug[illegible] [illegible] a amico [illegible] ad varias [illegible] am [illegible] ce[illegible] m[illegible] us [illegible] An[illegible] m[illegible] fi[illegible] [illegible] o, [illegible] am La[illegible] & nonnu[illegible] [illegible] Quod [illegible] lx[illegible] am[illegible] & sociæ [illegible] elt p[illegible] am, nam res[illegible] co[illegible] m[illegible] a[illegible] c[illegible] r[illegible] v[illegible] bantur, [illegible] d[illegible] et[illegible] am[illegible] [illegible] vapor[illegible] & [illegible] comp[illegible] socia, atque a[illegible] volebat [illegible] Ca- [illegible] tam [illegible] o

At [illegible] m, & d[illegible] ile, quod nitebat[illegible] se- cunda [illegible] reta in [illegible] in [illegible] & s[illegible] at[illegible] m s[illegible] x nõ [illegible] bu[illegible] in vnam [illegible] tatem [illegible] & aqua.

10 [illegible] præter [illegible] catur a[illegible] Prior, vt cu[illegible] gam[illegible] m[illegible] [illegible] o c, a[illegible] altero [illegible] nicat [illegible] v[illegible] m[illegible] pos- [illegible] fessi on[illegible] mu[illegible] ad- mod[illegible] a[illegible] anim[illegible] rtat [illegible] [illegible] m[illegible] magna, & [illegible] no- stra [illegible] uenit, v[illegible] at [illegible] rum cogn[illegible]

11 [illegible] c eus [illegible] ad eam p[illegible] [illegible] acquisi- [illegible] m, & [illegible] nde [illegible] fir- mat: [illegible] us [illegible] quod [illegible] ad- u[illegible] am qu[illegible] ta- [illegible] c [illegible] teni q[illegible] at [illegible] D[illegible] p[illegible] [illegible] t [illegible] io ca- [illegible] atc a[illegible] potu[illegible] [illegible] p[illegible] vt sit id, quo[illegible] D[illegible] lux[illegible] am [illegible] o, [illegible] m [illegible] facie[illegible] c, p[illegible] & ind[illegible] ne, sed p[illegible] & parte an[illegible] ve[illegible] m [illegible] & [illegible] nte [illegible] tiam [illegible] & [illegible] m[illegible] m[illegible] vt in vi[illegible] ndi ratione

Marginalia (left): Matth. 17. [illegible] 9. Luc. 9. 28 · Origen. · כפף · Idem nomē manus ab[illegible] nubis. · Quomodo Dextera [illegible] sua protexit faciem Moysis. · Vignitus. · [illegible]

Marginalia (right): [illegible] · 9 · X. Aduenire. · Ambr[illegible] [illegible] · Rebus inanimatis tribuitur amici[illegible] [illegible] · Vatabl. · 10 · [illegible] Gra[illegible] · [illegible] · 11 · N[illegible] non [illegible] per ad · Symmach. · August. · Tygur. · Nasus, & facies pro[illegible]

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

1 Addens quoque Eliu, hæc loquutus est.

R[illegible] vero [illegible] instaurans orationem [illegible] exordiolum præmittit; & [illegible] auditore [illegible] iam requirit, & vel am[illegible] ose vel arti[illegible] attentionem capta[illegible] C[illegible] ci ternis omnino vicibus d[illegible] putare [illegible], atque ter q[illegible] ip[illegible] itat[illegible] nem suam [illegible] iam q[illegible] si elatius d[illegible] cendi [illegible] m se atque fœcundiorem oration[illegible] e Deo [illegible] m [illegible] ur, atque in hæc verba exord[illegible]

2 Sustine me paululum, & indicabo tibi: adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar.

N[illegible] est, amice Iob [illegible] orationis meæ grauitate & pondere. Nam quid ego [illegible] parum valeam? paullulum itaq tantum [illegible] ctare te [illegible] paulisper me dicentem suffer, quamquam [illegible] breui orat[illegible] ura sua [illegible] cendo [illegible] ata vno d[illegible] cto, [illegible] proferam [illegible] Dei nam causam tueri a[illegible] aduersus iniquam [illegible] meritatem nunquam [illegible] nam; quippe m[illegible] ta mihi Deo [illegible], atque etiam impellente, & præ[illegible] pienter ad [illegible] ndum suppetunt. Nam quæ[illegible] us est sap[illegible] sapienter v[illegible] q[illegible] prouidit, vt & [illegible] norantiæ am cor[illegible], & [illegible] ego sermon[illegible] op[illegible] r. Tuum igitur [illegible] sil[illegible] re, & attendere; m[illegible] um v[illegible] ue loqui.

3 Repetam scientiam meam a principio, & operatorem meum probabo iustum.

Paulo itaque altius differendi initium summam & quid [illegible] mum in hac [illegible] consilium inter nos oportet ex paulo remot[illegible] bus, sed necessari[illegible] principijs efficiam: atque ex ipsius naturæ, & creation[illegible] us probabo, nihil a Deo fine [illegible] æquitate, ratione[illegible] neque [illegible] fieri. In qua re nihil mirum, si q[illegible] repetam ex superius [illegible] nihil tamen dicturum me profi[illegible] or, qu[illegible] mihi, vobisque exp[illegible] rat[illegible] perspectumque non sit. Neque vero officio dee[illegible] non possum: nam summum rerum omnium [illegible] m, qui prim[illegible] hominis naturam, atque meam quoq, mir[illegible] & [illegible] dustria [illegible] borauit, meritissimis laud[illegible] prosequar, & [illegible] potest ra[illegible] ne vicem tanti benefic[illegible] rependam. Quod meum [illegible] tur est, o Iob, præstabo: & D[illegible] m aduersu[illegible] tu[illegible] mnias, & loquendi petulantiam, afferam. Tu vero sentito, vt vo[illegible]es.

4 Vere enim absque mendacio sermones mei, & perfecta scientia probab[illegible]tur tibi.

Verissima sane [illegible] o pro veritate afferam, simplicia, solida, nullo mendacij fuco. Quare si sapis, vniuersa quæ dixero, probata tibi erunt: atque ex [illegible] o, quod tuo iudicio [illegible] onst[illegible] tutum esse oportet, nimirum Deum esse sapientissimum, prop[illegible] a[illegible] ue iustissim[illegible], atq; prouidentissimum; meæ orationis init[illegible] um au[illegible] bor[illegible] m tu, Deus optime, a[illegible] sapientissime, cui p[illegible] du[illegible] meum [illegible] cendi studium, [illegible] singulaque m[illegible] a verba probata [illegible] Iobo inijce mentem, vt & il[illegible] probata sint.

5 Deus potentes non abijcit, cum & ipse sit potens.

Primum [illegible] o inquiramus cur tam [illegible] tamque grauibus [illegible] exercere velit homines [illegible] atq, opibus præ[illegible] ce[illegible] at[illegible] ue incr[illegible] bili bonorum om[illegible] m co[illegible] a paulo ante redu[illegible] m ipse Deus optimus bonor[illegible] om[illegible] ium abundantissim[illegible] [illegible] nulla non te optima præc[illegible] lat[illegible] An quia, cum Deus po[illegible] t[illegible] m[illegible] atque [illegible] entissimus sit, huiu[illegible] magno cord[illegible] v[illegible] ni[illegible] q; potentia, propter animi tuore[illegible] ere velit[illegible] ed[illegible] sit a Deo totius bonitatis fonte inuiden[illegible] ia [illegible] ua potentes solo pot[illegible] æ, & [illegible] nis nomine suspect[illegible] x[illegible] propter omnem occa[illegible] onem [illegible] los perdendi aucup[illegible] t[illegible] it a Deo calumnia. An [illegible] uia tam d[illegible] ca stomachi, ta[illegible] tosi palam [illegible] us sit, [illegible] sine v[illegible] causa ad r[illegible] umanas, h[illegible] ma[illegible] m[illegible] ma[illegible] plitudi[illegible], & [illegible] nitas m nauseet[illegible] se[illegible] a[illegible] is & odiosa mo[illegible] sitas, omnis[illegible] mportuna me[illegible]. Ergo in Deum qui infinit[illegible] partibus omnem [illegible] eatam, [illegible] perat, qui natura sua bo[illegible] s est [illegible] at[illegible] pat[illegible] mus; q[illegible] hu mat æ omnis pot[illegible] at[illegible] di[illegible] at sa[illegible] ue inuidentia, neque odium n[illegible] st[illegible] m ca[illegible] vl[illegible] ra[illegible] oteft: a quibus profectò an[illegible] vt[illegible] antum[illegible] ua omn[illegible] fin[illegible] lima[illegible] v[illegible] o quæ[illegible] ur, d[illegible] u[illegible] esse v[illegible] eas [illegible] mp[illegible] t, q[illegible] m[illegible] o vniuersis [illegible] faciat.

a Quæ sit amoris, aut inuidentiæ causa, & vt Deus omnia [illegible] lit, non etiam [illegible], qui [illegible] damal[illegible] & inuidere [illegible] & vtiliter tractatur, num 4.5.6.7.

6 Sed non saluat impios, & iudicium pauperibus tribuit.

Nihi[illegible] intus n[illegible] s q[illegible] n[illegible] h[illegible] sa[illegible] potentiam [illegible] formidat [illegible] lei[illegible] is[illegible] n[illegible] vero at[illegible] impotet[illegible] ope[illegible] dest[illegible] t[illegible] x æquo ius dicit q[illegible] lo[illegible] a[illegible] te, mer[illegible] a[illegible] in[illegible] m v[illegible] Itaque cum adue[illegible] pot[illegible] am, [illegible] as[illegible] manam omnem amp[illegible] li[illegible] ad[illegible] i[illegible] indignatur [illegible] uam [illegible] m u[illegible] rese[illegible] u[illegible] io, si [illegible] icet[illegible] m paupe[illegible] te conm[illegible]. quam [illegible] ucator his subueniat propitius, quibus

mansuetudinem, & modestiam insolentissimi diuites molesti, atque iniurij [illegible] .

Prospicit igitur dil[illegible]tissime innocen[illegible] saluti, & incolumitati; nunquam suæ Pro[illegible]dentiæ, atque tutelæ oculos ab illorum commodis rebu[illegible] deijciens nu[illegible]quamque permittens diutius iustum homi[illegible]m, quicumque tandem ille sit, ab iniquissimis Tyranni[illegible] vexar[illegible]; nam p[illegible]ctat m[illegible] [illegible]mque tandem sit, non solum oc[illegible]lis, sed max[illegible]mis honor[illegible]bus atque ampl[illegible]mis beneficijs prosequitur, defixis s[illegible]mper, rectisque luminibus in i[illegible]la contemplanda, illiusque commoditat[illegible]bus prospici[illegible]s.

7 Non aufert a iusto oculos suos, & Reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur.

Atque adeo sanctos homines regalibus plerumque honoribus exornat, & in firma stab[illegible] [illegible] Re[illegible] sede, clarissim[illegible]s Trophæis nobilitatos ampl[illegible]ficat. Quod si ad tempus aliquod sanctitas innocentia ærumn[illegible]s ac paupertat[illegible] [illegible], tamen fine quodam felicissimo, atque honor[illegible]ssimo concludetur, quam de[illegible]ceps [illegible], vt ma[illegible]or[illegible]bus in die[illegible] mune[illegible]b[illegible]s, & opulentia afficiat, nisi in dignitate regni semel ad [illegible] insolescat.

8 Et si fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis.

Ve[illegible]m en[illegible]m vero cum ex [illegible]ummo [illegible]tatis, & potestatis fastigio ad carcer[illegible]m, & vincula, atq; rer[illegible]m omnium indigentiam quis recidit, certe in causa sunt illius scel[illegible]ra, [illegible] meritis superbæ, & Tyrannidis supplic[illegible]js Deus prosequitur. Qui[illegible]pe non raro varijs fortunæ cas[illegible]bus [illegible]unique vic[illegible], q[illegible] [illegible]per feliciter regnabat, potentior [illegible] mancip[illegible]um [illegible] cogitur seruire seru[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]am[illegible]tat[illegible]bus irretitus, atque vincula etiam inext[illegible]abi[illegible]m [illegible] c[illegible]ntr[illegible]us, cæcitatis potissimum, cuius ad cruciand[illegible]m [illegible] [illegible] vero agit, & curat supremus iudex, vt vel ex [illegible] sua scelera [illegible]oscant, & ad saniorem mentem ad[illegible], [illegible] tandem [illegible] [illegible]deant Deum esse scelerum vind[illegible]cem [illegible]ssimum. [illegible] mirabilis est improborum omnium stupiditas, vt cum omni[illegible]us sceleribus contam[illegible]atissimi existant, vix v[illegible]am de[illegible] cogitent, ac [illegible]pus quidem sit ipsa [illegible]rum peccat[illegible] ab oc[illegible]los subijcere, & quasi d[illegible] [illegible] indicari, vt ea tandem [illegible]ocant, in q[illegible] cæci, [illegible] [illegible]que ruunt. In q[illegible]s profecto omni[illegible] [illegible] [illegible]tos, omn[illegible]m Tyrannidem exe[illegible]entes, om[illegible]ique iniqu[illegible]tate [illegible]ctum populum vexantes, potentissimi numinis vind[illegible] [illegible].

9 Indicabit eis opera eorum, quia violenti fuerunt.

Sic Deus opt[illegible]mus so[illegible] eos, quos peccat[illegible] volupta[illegible] atque improbitas surdos Di[illegible]næ vocationi re[illegible] [illegible]. flagella, & supplicia expergefactos, ad aud[illegible]tum, & att[illegible] [illegible] uocare audientibus ve[illegible] atque intendent[illegible]us in[illegible] sa[illegible] monita, opportunas co[illegible]tiones adhibet, & sanctæ obedi[illegible]tiæ, verissimæque pœnitentiæ certas rationes, præceptaque præscr[illegible], atque interius quasi ad aurem personat. & nunc leuior[illegible] supplicijs aurem v[illegible]llicat: nunc acrius pun[illegible] ea mente [illegible] ab [illegible]quitate auocet, & ad se ipsum paterna [illegible] charitate morta[illegible] [illegible] flagellantem, co[illegible]uertat.

10 Reuelabit quoq; aurem eorum, vt corripiat, & loquetur, vt reuocentur ab iniquitate.

Si d[illegible]uinæ igitur admonitioni, & voci a[illegible]entes se [illegible]stiterint, suppl[illegible] [illegible] ob[illegible]ecundauerint, q[illegible] vitæ [illegible] bene ac beate conficient, omni[illegible]bus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ntes. Sin minus [illegible] imperium detrectauer[illegible] [illegible] [illegible] supernæ [illegible] tandemq[illegible] d[illegible] [illegible], & [illegible] immigrantibus nece [illegible]. Quam vero m[illegible] [illegible], b[illegible]ssimam celestis volup[illegible] diuturna multorum anno[illegible], m[illegible]orumque supplic[illegible] per[illegible] [illegible] porro q[illegible]m [illegible], [illegible] ærumnarum, & obed[illegible] diutinæ leg[illegible] vitæ [illegible], simulque suau[illegible]næ, atque speciosissimæ [illegible] compl[illegible]? Ergo salutare illud cons[illegible]m est, cito, [illegible] sapi[illegible] & [illegible] insita naturalique rati[illegible]ne [illegible]m agnoscere, tum [illegible]m præceptis obsequentes religiose venerari.

11 Si audierint, & obseruauerint, complebunt dies suos in bono; & annos suos in gloria.

Et vt nemo suas ærumnas a peccato, [illegible] excusare possit, certe manifeste refelle[illegible] publi[illegible] [illegible] hominum supplic[illegible]js, qui licet cate[illegible]na [illegible] [illegible] specie [illegible] [illegible] æterna. & vera [illegible]. Odi[illegible] sunt profecto genus hom[illegible] non solum impiorum, qui cum impo[illegible], cal[illegible] & [illegible] [illegible] [illegible]antur, quod corde gestant, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] in ore, & in pietate [illegible] [illegible] statuentes suarum ærumnar[illegible] causam no[illegible] [illegible] peccat[illegible] [illegible] indignatione [illegible], [illegible] & [illegible] tantum [illegible] quantum ipsi ab ope, & auxi[illegible] [illegible] [illegible].

12 Si autem non audierint, trāsibunt per gladium, & consumentur in stultitia.

Ergo pereunt m[illegible]sere, [illegible], quam [illegible] [illegible]deren[illegible] sine v[illegible]la [illegible], & [illegible] & [illegible] quantum p[illegible] [illegible] ætatis [illegible] [illegible] ætat[illegible] [illegible], & omni scele[illegible] inquinatæ [illegible] tandem ab il[illegible] [illegible] [illegible] vindicta, quæ [illegible] [illegible] ipsam [illegible] [illegible], at[illegible] [illegible] temp[illegible] [illegible], d[illegible] [illegible]eratissimos h[illegible]m[illegible] [illegible] [illegible]ent, acer[illegible]ime au[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], illos in potentia [illegible] [illegible] [illegible]bant, & [illegible] luxuriabantur, oul.aque [illegible] vid[illegible]bantur virtute [illegible] resistere posse ærumnis, & difficultatibus, vt qui nihil forti, & constanti animo

13 Simulatores, & callidi prouocant iram Dei, neque clamabūt, cum vincti fuerint.

14 Morietur in tempestate anima eorum, & uita eorum inter effœminatos.

b *De* Effœminatorum *nomine, &c. tum ex Sacris, tum ex profanis diligens tractatio, priscorum, habitus, abusus. num. 2.3.4.5.6.*

15 Eripiet de angustia pauperem, & reuelabit in tribulatione aurem eius.

16 Igitur saluabit te de ore angusto latissime, & non habente fundamentum subter se. Requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine.

sustinere valeat ex [illegible] mo [illegible] pplicio aff[illegible] ante nimium [illegible] pitu finis nefandæ [illegible] & [illegible] u bili [illegible] ndio d[illegible] traduxit. Non [illegible] Deus, [illegible] eorum a[illegible]es, vt [illegible] ant, [illegible] exercet do[illegible] & ærumnis, vt [illegible] iam adduc[illegible] cecet, & integræ [illegible] sanitati [illegible] m itaque [illegible] ab omnibus requi[illegible]it, siue ille Princeps, siue vilissimæ conditionis homines fit: nam [illegible] vtrisque peccantibus iratum, & resipiscentibus benignum [illegible]. Sed [illegible] tamen potissimum causam agit, qui ab alijs [illegible] sunt [illegible] enim hos exer[illegible] doloribus, morbis, p[illegible] male ha[illegible] a Tyrannis, iustorum suorum statum d[illegible] vindictam, atque in eos anima[illegible] seuerissime, qu[illegible] iniqu[illegible], & [illegible] mansuetos v[illegible]ant. Itaque si quam [illegible] illam [illegible] celeribus d[illegible] agnoscas, [illegible] que adm[illegible] plex [illegible] procul dubio Deus, & propriam [illegible] fauc[illegible] barathri, [illegible] permittat, [illegible] immensa [illegible] quibus so[illegible] tuo plectuntur [illegible] cum cop[illegible] cumulab[illegible] idemque ip[illegible] & [illegible] status cru[illegible] latissimo te excipiet conu[illegible]; [illegible] anqu[illegible], ac lætus accumbes sple[illegible] delicatissimis epulis instructæ. H[illegible] b s, [illegible] fa[illegible]cer, & excit[illegible] ad [illegible] am [illegible] vitæ, & animi [illegible] Cum [illegible] minum [illegible] vid[illegible] sed [illegible] est. Quam si [illegible] ip[illegible] et p[illegible] vt [illegible] ientum q[illegible] calumnijs obsid[illegible] a[illegible] atque [illegible] fauces ad recipiendum late patentes [illegible] mitten[illegible] m, & vomendum longissime an[illegible] stas declinare possis. F[illegible] tantis [illegible] angustijs te Deus satis sæpe[illegible] que [illegible] ripiet con[illegible] q; sal[illegible] pl[illegible] timam, atque certissimam, ipsis maximis angust[illegible] um amplissim[illegible] fortuna commutati. Po[illegible] culm[illegible] est, in mensa [illegible] voragin, vt [illegible] habeat fun[illegible] m, [illegible] lat[illegible], & a[illegible] mos altu[illegible] nem profundissimam, in [illegible] nihil fim[illegible] vbi p[illegible] m fi[illegible] amiattis hinno po[illegible] mel imm[illegible] nq[illegible] m emerges: nullum ergo [illegible] finem habebis, dum [illegible] piscas: [illegible] nisi tuæ h[illegible] poc[illegible], at [illegible] at finem statuas, [illegible] q. vit[illegible] e mortuus non cruciaberis. [illegible] atius itaque Dei monitis acquiescere, ad incred[illegible] es del[illegible] itantis.

c *De propria* Latitudinis *significatione, & vt possit conuenire infernis faucibus, & in* Lati angusto, *exquisite differitur. num. 6. 7.*

17 Causa tua quasi impij iudicata est; causam, iudiciumque recipies.

18 Non te ergo superet ira, vt aliquem opprimas; nec multitudo donorum inclinet te.

Pro me[illegible] is sane tuæ cau[illegible] sententiam d[illegible] am accipies, atque cum ipse iudicium sæpe corruperis, iustitiæque vim attuleris, [illegible] e-rissime a supremo [illegible] ee iudi[illegible] aberis: nam [illegible] perui, & incorrupti iudicis officio defunct[illegible] gratia & fauore impio[illegible] causas suppleuisti; diuina iudicia [illegible] nium [illegible] affecisti. Ta[illegible] improbitatis atque iniquitat[illegible] poe[illegible] am sustinebis: & dum im[illegible] fueris, diuinam experiere vindictam; quæ proculdubio [illegible] tescet [illegible] quamuis impoitu[illegible] clamor[illegible], & iniquis d[illegible] æ[illegible] ident æ c[illegible] mationibus [illegible] complere, & iniquis ra[illegible] bus causam tuam persequi non ce[illegible]. Si contingat igitur [illegible] in pristinam dignitatem restituari, [illegible] am[illegible] peccare, neque sordida[illegible], & [illegible] ora sectando, q[illegible] bus a[illegible] m tuum corrumpas, [illegible] os populos opprimendo, [illegible] iustitiam, & sanctitatem lædas. Vides nimirum, in quas te mi[illegible] superbia, & iniuria pauperum coniect[illegible] quam egestatem auar[illegible], & donorum cupiditas. E[illegible] o a[illegible] concipe ingens odium aduersus eiusmodi scelera; quamdiu vita [illegible] persit: & agnosce iam tandem causam verissimam tuarum ærumnarum. superat [illegible] m, ac male perdit Numini[illegible] a Principes captatores munerum sordidissimos, quibus quamuis pretio[illegible] mis, placare iud[illegible] cem incorruptum non poterunt. Qua[illegible] e illud di[illegible] genter curato, vt prauis auaritiæ suggestionibus, atque iniquitatis stimulis viriliter repugnes, neque tantum viribus, & potentia æquitatem, & honestatem metiaris: sed tunc demum iustior sis, cum potentior fieris.

19 Depone magnitudinem tuam absq; tribulatione: & omnes robustos fortitudine.

Accipe igitur hac salu[illegible] p[illegible] ce[illegible], v[illegible] d[illegible] ceps submissius de te sentias ab[illegible] de o[illegible] no splendore; imbecillius de f[illegible] huma[illegible] imque, vniuersam [illegible] pr[illegible] h[illegible] salutem em[illegible] ere [illegible] um q[illegible] De[illegible] ciat [illegible] bus, sed [illegible] a pietat[illegible], at[illegible] iustitia. Num[illegible] nias apud Deum ma[illegible] magnitudine. Abijce quæso tuu[illegible] illum animi fast[illegible] c[illegible] prime [illegible] mo[illegible] m, [illegible] c[illegible] o [illegible] pe[illegible] e, non tib[illegible] prius salutem [illegible] ndam, quam t[illegible] bu at[illegible] ne, & supe[illegible] o [illegible] expiar[illegible] m pati[illegible] tia ærumnar[illegible] m diuinam opem dem[illegible] is, [illegible] am [illegible] illos c[illegible] m[illegible] monitarum contem[illegible] it Deus, [illegible] ast [illegible] t, auer[illegible] ur [illegible] tan tam voc[illegible] s, & [illegible] ntion[illegible] e q[illegible] qu[illegible] tu[illegible] iudicio amplum, & [illegible] a[illegible] tantum [illegible] ocu[illegible] tu[illegible] magnum sit, [illegible] a [illegible] a [illegible] si[illegible] sanctitate salutis, & magni[illegible] t[illegible] ipsum c[illegible] ituas. Igitur si [illegible] tuæ consultum cupis, n[illegible] m statim animo cogitationem suscipe, antequam grauiori supplicio cogaris supercilium illud, & superbiam

depo-

deponere: neque timore pœnæ, sed virtutis amorem humilitatem amplectere; & virtutem cole; neminem lædito, siue potens ille sit, siue imbecillius; comprime affectus animi vehementiores iniquitatis, & tyrannidis; vires tuas despice: nihil contra Deum conare, non enim poteris, quamuis multa industria, Diuinum supplicium declinare.

20 Ne protrahas noctem, vt ascendant populi pro eis.

Ne igitur istius excæcitatis, & obstinatæ mentis tenebras dilige: sed confestim ad lucem veritatis confuge, ne ascendant in cælum clamores populorum, quos oppressisti, seuerissimum a iudice de te vindictam reposcentes. Quam primum enim, si tuæ dignitati restituaris, officij tui partes exequendæ tibi erunt, mature impij damnandi, probi defendendi, nunquamque patiendum, vt te dormiente, & oscitante Publica res perturbationem, & confusionem accipiat, & in tenebris omnia misceantur. pessimi enim magistratus est ad multam diem in vtramque aurem dormire, fidentis satellitio, & custodiæ excubitorum, cum potius optimi Principis sit vigilare, satagere; & tum suæ, tum Publicæ salutis excubias agere; atque ex ipsis tenebris veritatem, & innocentiam delitescentes in lucem proferre, potentiorum, & calumniatorum licentia, & petulantia repressa. Quamuis quidem eos, qui viribus valent, non debeas iniuria afficere: ne forte nocte clam irrumpentes, hos quidam suis extrudant sedibus, pro illis autem alios substituant. Tum præterea nec noctu longe lateque infestes vicinos agros, neque irruptionem facias in alienos terminos, vt quibusdam suis sedibus pulsis, alios in locum illorum per vim, & iniquitatem reponas: sicque latronum dux constitutus cogas populos abire prioribus sedibus desertis. Quod cum per se nefarium sit, tum vero etiam temerarium est, tempore nocturno, quando mens tua vacua est curis, noctem insomnem ducere in ea meditatione, quorsum gentes aliquæ, & populi perierint, alij vero denuo insurgant, & rerum potiantur. Tandem quod tibi salutare futurum est, praua ista, & ambitiosa tua desideria dominandi liberis populis, comprimere stude, ne alienæ tibi felicitatis inuidentia, exitio sit. Diligenter igitur obserua, atque tuum animum custodi, & auerte ab iniquitatis conspectu, & blanda atque illecebrosa facie, atque ab omni scelere, cuius sane perpetuus comes est dolor, & cruciatus animi. Adhuc enim perstare videris, imo & acriori studio, nunquam deserendæ improbitatis, quam non solum tenuitas ingenij tui, & inopia mentis atque consilij, sed etiam ipsa calamitatis impatientia, & Diuinæ bonitatis criminatio tibi persuaserunt; quare cum supplicio miserrimus sis, at multo es obstinatione miserior.

21 Caue, ne declines ad iniquitatem, hanc enim cœpisti sequi post miseriam.

22 Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, & nullus ei similis in Legislatoribus.

Quod si meis monitis consenseris, o Iob; aderit tibi statim Deus, qui quamuis te fortiter afflixerit propter legis suæ transgressionem; non minus tamen potens est resarcire omnia damna, si deinceps Diuinæ legis studiosum te præbueris; Non solum enim ipse est supra omnium mortalium miseriæ conditionem longe sublimis, sed erigens quoque, atque euehens sui studiosos ad tutissimam arcem, supra omnium hostium malorumque potentiam. Et nemo sane vnquam extitit Legum lator, aut Reipubl. alicuius institutor tam sapiens, tam iustus, tam in exigendis legibus humanus. Tum igitur causam apud illum depone, te illi instituendum præbe, qui te ad sanctitatem omnibus vitæ commoditatibus propositis allicit, & inuitat,

23 Quis poterit scrutari vias eius, aut quis poterit ei dicere; Operatus es iniquitatem.

Cuius æquitas corrumpi aut deprauari nequit, cuius suprema iudicia in iudicium vocari, aut quacumque alia ratione iurisve moderatione corrigi non possunt. Quis enim illo vel maior, vel incorruptior iudex? Quis illius sententiæ etiam post longam omnium iudiciorum examinationem vllam iniustitiæ notam iure affinget?

24 Memento, quod ignores opus eius, de quo cecinerunt viri.

Quamuis vero Diuina iudicia non sint a nobis curiosius discutienda, sed tamen illorum æquitas exploratissima nobis esse debet. Quare qui de illorum æquitate dubitaret, plane ostendet se illa prorsus ignorare. Ergo, o Iob, illud tibi persuasum vellem, Diuinorum operum rationes ab vniuersis mortalibus decantatas, a te solo ignorari, atque adeo accusari, cum aliter de illis censeas, quam ipsa Diuini operis dignitas postulet, quod cum ingenti animi reuerẽtia, & submissione excipiendum est, & quarum humanæ imbecillitati permissum fuerit, magnifice atq; præclare de illo sentiendum, atq; loquendum. Quid, quod nemo hominum possit, pro meritis Diuinorũ operum magnitudinem atque æquitatem satis perspicere, humanæ potius ignorantiæ, quam illorum operum alicui vitio tribuendum est? Quid vero mirum non posse ab homine disciti supremæ Prouidentiæ arcana, cum alia minus difficilia, minusque recondita opera ignorentur: Videlicet quædam naturæ mirabilia, ex quorum conspectu, & contemplatione solent viri sapientissimi atque sanctissimi excitari ad laudes Diuinas decantandas, & canticis suauissimis numerosissimisque carminibus celebrandas. Quis enim, modo ab humanitate, & mente non alienus, quamuis valde tenuis atque imbecillis iudicij, non videbit manifestissima atque euidentissima diuinitatis, &

Prouidentiæ argumentis, quæ in creaturis relucent, & omnibus ſunt ad contemplandum, ſuſpiciendumque propoſita, quamuis quidem ſapientiores maiori cum voluptate, & clariori lumine videant, quæ vulgus vel leuiter videt, vel videndo præterit.

25
Omnes homines vident eū, vnuſquiſq; intuetur procul.

Non enim omnibus datur perfecta illa, & clara cognitio, quam poteſt ex creaturis homo comparare, vt in ſe ipſo, & ex ſe ipſo homo Deum opificem ſuum agnoſcat. Sed quidem ex iis, quæ procul a nobis ſunt cælo, & aſtris, in Diuinorum cognitionem nemo non venire poteſt; videtur enim cunctis hominibus aliqua tandem ratione inſita, Dei cognitio. Non enim tantum nocumentum videntur accepiſſe per peccatum, vt Deum naturæ auctorem non poſſint naturaliter cognoſcere, & inueſtigare.

26
Ecce Deus magnus vincens ſcientiam noſtram.

Sed tamen ita ſe Deus videndum præbet in ſuis operibus, vt nec plurima effecta, nedum ipſum perfecte comprehendere, & examinare poſſimus; multa quippe Diuinitatis myſteria, multa item naturæ arcana nos latent. Et vero cum ſit omnibus numeris perfecta, omnibuſque perfectionibus cumulata Diuina natura, fruſtra contendit noſtræ mentis imbecillitas, vt eam ſibi penitus ſubiiciat, atque comprehendat. Licet enim quædam illius attributa multo labore meditandi, atque inueſtigandi noſtra intelligentia aſſequi, d & vincere videamur, ſed illa longe verior, longeque glorioſior victoria eſt, quam Diuina celſitudo de tenuitate noſtræ intelligentiæ reportat; obruit enim noſtram ſcientiam, tum ſcientia ſua, & altitudine iudiciorum ſuorum, quibus noſtra tempora moderatur: tum æternitate ſua, & interminata ſuæ ſapientiæ, ſuæque beatitudinis poſſeſſione. Ex quo efficitur infinitas eſſe ſuæ perfectionis partes & numeros.

d *Quod rerum Diuinarum ſtudium, & inueſtigatio, ſit quoddam quaſi noſtræ intelligentiæ certamen, & congreſſus cum Deo, in quo nunc vincere, nunc vinci videmur, ex Iacobi cum Angelo luctantis allegoria, diligenter, & exquiſite tractatur. num. 2. 3. 4.*

27
Qui aufert ſtillas pluuiæ, & infundit imbres ad inſtar gurgitum.

Eadem vero interminatæ perfectionis immenſitas ex ipſis quoque creaturis colligi non obſcure poteſt: pro ſua enim ſapientia, atque potentia iam negat pluuiam arenti, & ſqualenti terræ: iam laxatis quaſi habenis imbres effundit præcipites ad illam diluendam, atque obruendam; Rurſus poſt ſæuiſſimam tempeſtatem ablata pluuia, diſiectis nubibus optatiſſimam ſerenitatem adducit: & vel in ipſa pluuia mirabilem efficit diuerſitatem, nunc in nube, nunc in imbre; tandemque rore minutiſſimo coacto, & ipſis etiam infinitis propemodum ſtillis, & guttis numerando ſubductis, ad vnamque computatis, & vel additis, & ablatis in certa menſura, & numero, prout terræ, & mortalibus expedire videtur rurſuſque ex leuiſſima atque puriſſima vnius imbris materia vaporibus tenuiſſimis ad futuram pluuiam ſua miniſtratis, clare oſtendit mortalibus; quanta Numinis potentia ſit, quod vel cataclyſmo mundum obruere; vel momento temporis rerum vniuerſitatem tranquillare poteſt. Nam de nubibus, & de cœlo terram iſtam tam conſtanti temporum varietate, & viciſſitudine gubernari; tam opportune aquis profundi;

28
Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta deſuper.

quotannis hyemeſcere, æſtuare, autumneſcere, quotannis iuueneſcere, ſeneſcere, renouari iterum, iterumque vireſcere, mundum iam deſuper opacari, & obſcurari, iam operiri, & illuminari, quanta ſapientia, potentia quanta.

29
Si voluerit extendere nubes, quaſi tentorium ſuum.

Præterea poteritne homo ſatis intelligere diuiſiones, & differentias nubium, atque rerum aliarum diuerſiſſimarum, quæ in nubibus, & cum nubibus generantur? Nam cum quædam ſint euanidæ, & infæcundæ, quædam tamen grandinant, aliæ ningunt; Tonant aliæ, fulgurant, fulminant, ventos aliæ, aliæ imbres generant; quædam cōcipiunt lucem, quædam pariunt tenebras; magnum ſane nubium, atque mirabile naturæ opus, extenſum, varium, multiplex, longe lateque patens, vt quod ampliſſimam illius ætheris faciem mirabiliter obducere ſoleat; & aliquando ſane ex paruis initiis, nam e nubecula interdum; quamuis praua, ventum dat procelloſum, & ſordido obſcuroque globo extenſa totum ſolis lumen obſcurat.

e *Tempeſtatis prognoſticum ex paruulis interdum nubecularum initiis fieri, ex Sacris, & profanis obſeruatur, num. 2. Item & alia ex Nubibus prognoſtica num. 3. & 6.*

30
Et fulgurare lumine ſuo deſuper, cardines quoque maris operiet.

Accedit vero ad tantam nubium maieſtatem, & amplitudinem, Deum illis vti pro ſuo tentorio, vnde tonat, fulminat, mortales terretat: & iam vel hoſtes ſuos ignitis iaculis inde collimat, & configit, vel familiaribus ſuis laborantibus ſumma celeritate, magnificentiſſimo quaſi nubium leuiſſimarum curru vectus, opem affert certiſſimam; oſtentat quoque pulcherrimum illum cæleſtem arcum ſuum in nube rorida, ex ſuperioris luminis repercuſſu; cuius aſpectu iucundiſſimo, & futuræ ſerenitatis ſpe mortales exhilarat.

31
Per hæc enim iudicat populos, & dat eſcas multis mortalibus.

Denique quam varium, & multiplex, quam certum, & ad humanas commoditates opportunum ex nubibus prognoſticum. Quantæ porro efficacitatis, cum imaginem ſuam in ipſa maris facie, atque in fundo etiam cæleſti lumine percuſſo imprimant. Contingunt illæ ſæpe terras ipſas; occultant littora; inuoluunt montes; & ad ingentis tempeſtatis ſignificationem ſummis inſident cacuminibus, totique potiſſimum mari incumbunt, ex quo frequentiſſime eleuantur.

32
In manibus abſcondit lucem, & præcipit ei, vt rurſus adueniat.

Huiuſmodi autem naturæ mirabilibus effectis, oſtendit ſe curare, iudicareque mortalium res, atque ratione, & iudicio cum illis agere, quoſdam præmio atque bonorum vbertate, & copia; quoſdam ſupplicio, ſterilitate, & inopia efficere.

Quantus

33 Annũtiat de ea amico suo, quod possessio eius sit, & ad eam possit ascendere.

Quantus vero Deus, qui quasi manu opposita, offusa nube fulgentissimum Solis iubar obscurat, & inuoluit, rursusque rediuiuum restituit mundo. quo sane spem injicit suis amicis, suæque prouidentiæ cultoribus fore, vt tum ex opportuno imbre, tum ex luminis efficientia, & salutari calore fruges coalescant; sicque ipsi ad ingentium bonorum possessionem peruenire possint; Interim res est omni admiratione, atq; terrore plena, Nubes cogi, inuicem occurrere misceri, vaporem siccum, & calidum continere, constringere, inter se quodam amicitiæ fœdere coniunctas pugnare cum igne, ab igne, & fulmine rumpi, cogi iterum, & quasi mandatis a supremo Domino acceptis contendere, & mutuo sibi occurrere ad aliquem præscriptum locum rursus oratione, & precibus amicorum Dei, disijci, & clarissimam atq; iucundissimam serenitatem obtineri. *f* Qua sane re supremus humanarum rerum arbiter, expressam quandam suæ Prouidentiæ imaginem quasi in tabella mortalibus proponit, ex qua intelligant clarissima piorum præmia, quæ manu ille sua continet, & quibus amicitiæ suæ, atque beatitudinis futuræ spe non inani mortalium animos allicit. Tenebrarum, vero, & caliginis offusione rursus obscurissima improborum supplicia significat. Porro in ipsa huius Diuinæ lucis vicissitudine cum tenebris, & quasi pugna quadam cum atris, ac densis nubibus, nuntio quodam misso videtur amicos suos admonere, thesauros apud se habere plenos inextinguibilis lucis nunquam cum tenebris commutandæ, quæ solis affulget sanctis, qua omnes videntur Diuinæ opes, atque iucunditates contineri, & externi luminis nuntio quodam, atque præconio apud mortales celebrari.

f Lucis elogium, & opes, quæ in illius efficacitate contineri videntur, & quod nobis significet superna lucis thesauros inexhaustos, cum vtilitate explicatur, num. 4. 5. 6.

CAPVT XXXVII.

Argumentum Capitis.

Perstat Eliu in enarrandis mirabilibus naturæ effectis, præsertim meteoris, ad Dei Sapientiæ, Potentiæ, Iustitiæ, confirmationem; & ad humanæ audaciæ temeritatem comprimendam.

I. Super hoc expauit cor meum; & emotum est de loco suo.

1 *Propria huius capitis materia.*
2 Pauere *ad admirationem cum metu pertinet. Explicati Moyses, & Samuel.*
3 *Varia lectio. Cordis emotio ex tonitruo.* Attonitus. *Explicatus Abacuc.*
4 *Cur cordi perturbationes attributæ. Variæ perturbati cordis circumloquutiones.*

1 QVAMQVAM huius capitis, tum etiam præcedentis materia fere eadem sit, at incertum, quid designet Eliu, pro materia proxima sui [terroris.] Græcus scholiastes, ad Dei [Sapientiam] refert; nam legunt Septuaginta. [Ab hac turbatũ est cor meum. [Ex hac (*inquit Nicetas*) contemplatione, cum non possit mea mens in Dei Sapientiam aciem intendere.] Fere Latini Interpretes referunt ad ea, quæ enarrauit cap. præcedente. Ego existimo referendum proxime, & proprie ad ea, quæ nunc denuo proponet, quasi dicat; Magna dixi, dicam maiora, & maxime stupenda. quorum terrore animos auditorum excitat versic. sequente. Sic videtur nectere Symmachus; [Etiam de his expauescit cor meum;] & Augustini lectio, [Sed in hoc obstupuit,] & respondet Hebræo, quod a simili particula exorditur; Adhuc, etiam.

Nicetas. LXX. Greg. Philipp. D.Th. Nic. Sthenchus. Dion. Symmach. אף

[Expauit] Stupor quidam, & animi commotio, atque
2 corporis tremor, qui ex admiratione nascitur, & ex timore quodam, affertur verbo originali; quare cum admiratione coniungitur, potius per admirationem exponitur, Genes. 27. 32. [Expauit Isaac stupore vehementi, & vltra, quam credi potest, admirans ait, &c.] Pro [timore,] autẽ, 1. Reg. 4. 13. [Erat cor eius pauens pro Arca Dei.] Si vtrũque iungas, vertetur [Miraculum timendum,] & stupendum; vt 1. Reg. 14. 15. [Omnis populus obstupuit, & conturbata sunt castra: & (*quia*) accidit miraculum, quasi a Deo.] statim subditur; [multitudo huc, illuc diffugiens.] Quare Septuaginta hoc loco dixerunt, [Turbatum est cor meum.] Sic igitur Dei mira proponit se narraturum, ex quibus ingens Diuinæ Potentiæ admiratio, & timor con-
3 cipiatur, ita vt cogatur homo abdere sese in locum aliquem tutiorem, & præ timore fugere, quod in rem, quæ sequitur de tonitruis egregie conuenit: [Aduersus] enim [tonitrua, & minas cæli subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt,] vt dixit Seneca.

חרד Pauere, timentis, & admirantis est. LXX. Seneca lib. 6. nat. qq. c. 2. LXX. Nicetas. August.

[Et emotum est de loco suo] Septuaginta; [Effluxit.] Nicetas explicat, [parum abfuit, quin sedem suam derelinqueret.] S. Aug. [Euulsum est] Proprie ex Hebræo.* [Subsilit] præ timore, subsultat præ metu, & admiratione. Sicut ab eadem radice dictum est Abac. 3. [Aspexit, & dissoluit gentes,] proprie. Aspectu suo illos perterrefecit, commouit, vt huc illucque præ turbatione salitarent, & diffugerent; salitant enim qui [soluti] sunt. Sic nunc videtur indicare homines mente motos magnitudine tonitrui; [Quorum (*vt inquit Seneca*) mentes sonus ille cælestis loco pepulit.] Et bene ille dixit;

Iussit, & humanas motura tonitrua mentes.

Atq; etiam Cicero 1. de diuinat; [Non ne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quod tonitrua iactusque fulminum extimuissent, credidisse ea efficere rerum omnium præpotentem Iouem?] Hos Latinus [attonitos vocat. Vt. n. aliquando Seruius dixit, [Attonitus est, cui casus vicini fulminis & sonitus tonitruum dant stuporem.] Res fe-
4 re eadem perturbari, & commoti cordis, explicatur solue, a 11. [Dissolutum est cor nostrum,] quamquam ab alia radice; quasi dicat; [Liquefactum est cor,] aut, dissipatum, & Psal. 39. 17 [Cor meum dereliquit me;] deseruit. hoc item ab alia radice, & Genes. 42. 28. vbi nos habemus, [Obstupefacti, turbatique, ex Hebræo legitur, [Exijt cor eorum.] Septuaginta, [Obstupuit,] ab alia item radice. Certe huiusmodi perturbationes, quales sunt ira, & pauor, cordi, in quo residet irascibilis, tribuuntur necessario. Id quod ex Crysippo docet Galenus; [Nam, & cordis palpitatio, & totius animæ concursus ad cor in pauoribus euidens est.

*בחר * Damo sal tos el coraçon, de puro temorese y sobre saltado. Tonitrui terror. Lib. 2. nat. qq. c. 27. Ouid. 1. Metamor. Cicero. Seruius in id 3. Æn. Talibus attonitus. Variæ perturbationum loquutiones & voces. LXX. Perturbationes cur cordi tribuantur. Gal. 3. de Decre. Hip. c. 5.*

II. Audite auditionem in terrore vocis eius, sonum de ore illius procedentem.

1 *Eiusdem vocis repetitio non semper affert eumdem affectum. Auditu maxima censetur audita. Explicatus Marcus.*
2 *Scripturæ regula.* Auditus, & auditio *de re insigni. Actio pro re effecta.*
3 *Terror actiue aut passiue.*
4 Dei vox, *tonitruum, Magna, eadem, & Diuina. Tonitrua rauca: & alia tonitruorum differentia.*
5 *Mirabilia naturæ effecta.* Sonus de ore Dei procedens, *reuelatio,*

HOc illud erat, quod [pauebat,] cuius terrore subsultabat festinum cor. [Audite auditionem.] Repetitione eiusdem vocis, videtur exigere attentionem in audiendo, vt per Paraphrasim legit Tygurina; [Audite attentius.] Sed si de tonitruo, & terrifica Dei voce sermo est, frustra conciliatur attentio, vbi subita ipsa vox auditorem etiam oscitantem, & nolentem redditura est attentissimum. Alij, quod non tam attentio, quam tremor, & pauor postulatur ab auditore; [Audite,] inquit, [cum tremore Dei vocem terrificam.] Sed si ipsa Dei vox per se potens est suos hostes perterrefacere, & exanimare, quorsum petitur ab homine audientia, & terror, quem vel habebit inuitus? Ergo quod sæpe diximus, nunc quoque obseruandum, vbicunque eiusdem vocis, aut vocum coniugatarum repetitio fit, peculiarem aliquem affectum significari, non vnum, & eundem, sed varium, atque diuersum, iuxta diuersas materias. quare dicet [audire audiendo, quod hic dicitur, [audire auditionem,] attentionem postulet Iob 13. 17 aut 21. 2 iuxta Hebræum, & Zachar 6. 15 aliquando tamen significat leuiter audire, & oscitanter, atq; adeo non animaduertere animo, Isai. 6. 9 & Marc. 4. 12. [Audientes audiant, & non intelligant;] aliquando, semel, & iterum audire, quod dissimulari non potest, quum audiatur, vt Ezech. 33. 4 Quare hoc nostro loco iuxta subiectam materiam, denotabitur rei, quæ auditur, magnitudo terrifica, quam vix aures sustinere queant, quæ animum simul cum auribus attonitum reddat; Audite, inquit Eliu, rem supra quam dici potest, tremendam: incredibilem tonitrui fragorem: ita ne fieri potuit, vt pares essetis percipiendo, & audiendo vehementissimo tonitruo? Nam quæ auditu, & visu maxima, & insolita sunt, visa, aut audita fuisse dubitamus; [Aueis por ventura visto, o oydo tal cosa?] Vel etiam non solum auditum excitat, sed intelligentiam postulat, vt ex tonitruo, de Diuina potentia, & magnitudine sublime sentiant; sic Nicetas ex lectione Septuaginta; quæ cum solo Iob loquutur; [Audi auditionem;] hac Paraphrasi elucidat; [Vim audiendi animi tui aperi, quæ a Deo sunt importata hominibus, contemplare.] Atque hoc profecto voluit Interpres, cum, quod in Hebræo est [audite audiendo,] ipse vertit, [Auditionem,] vel, [auditum;] quod non nisi de re famosa, &
2 magnifica; aut terrifica dici solet, Habac 3. 2. Psal. 112. 7. Nah 3. 19. Isa 28. & iuxta Hebræum, Num. 14. 15. & inferius c. 42. 5. Elicit autem Greg. ex hoc loco regulam huiusmodi, [Mos Sacri eloquij est, vt cum audiri aliquid per auditum insinuat, audiri eundem auditum dicat.] Recte. Sed non est peculiare [auditui;] commune quippe est ad omnem fere actionem, vt rem ex actione intelligat; ex [commutatione;] rem commutatam; ex [petitione,] rem petitam; ex [requie,] rem in qua quietem capimus; ex [spe,] rem speratam. Sexcenta sunt huiusmodi; quorum exempla ex sacris, & profanis aliquando protulimus.

[In terrore vocis eius.] Idem sensus, quamuis diuersa
3 constructio in Hebræo; [Audite audiendo in terrore vocem eius.] Vox [terroris] affert commotionem, & perturbationem animi præ metu, vel præ ira; atque opponitur animo tranquillo, & libero ab his duabus perturbationibus. Ad iram igitur retulerunt Septuaginta; [Audite auditionem in ira furoris Domini.] vt nunc videatur persequi il-

Tygur. Caietan. Eiusdẽ vocis repetitio non eundem semper affectum. Audire audiendo, & audiendo, incuria. Tonitrui incredibilis fragor. Quæ auditu, & visu maxima sunt, inaudita videri. Nicetas. LXX. Auditio, vel auditus, de re insigni. Gregor. Regula Scripturarum. Actio pro re effecta per actionem. רגז LXX. Terror actiue.

Nicetas. *Terror passiue.*

lam partem, quam super ori capite proposuerat; [Per hæc iudicat populos.] videlicet multa cælitus damna immittenda in impios; [Contemplare (*inquit Nicetas*) damna ob grandinem, vim imbrium immensam, terræ squalores, frugum exitium; ferme enim his rebus loquitur Deus, terroremque infert.] Sed merito Interpres eam commotionem ad humanum timorem pertinere censuit; Quis est, qui non intime concutiatur, & contremiscat, audita Dei voce?

Psal. 28. *Dei vox, tonitruum.*

4 Sed, quæ nam hæc [Dei vox,] & sonitus ex [ore illius egrediens?] Pagn. dicit, [Fulgur.] sed perquam incommode. Pleriq; tonitruum intelligunt; & quidem non incommode, nam vt Dauid ait; cum [Deus maiestatis intonat, vox Domini super aquas, vox Domini in virtute; vox Domini in magnificentia] est videlicet familiare Scripturis tonitrua appellare [Dei voces;] tum quod cum tonitrua vocis similia sint, Dei sunt; quia ingentia sunt; quod enim magnum est, Sacrum, & Diuinum esse dicitur; tum quod vniuersa mundialis machina non alterius, quam auctoris naturæ imperio pareat, cum ergo tonitru ea concutitur, Dei voce & præcepto percelli se significat. Vide, quæ de huiusmodi Dei vocibus diximus, cap. 26. versic. 14 Conueniunt præterea cum hac interpretandi ratione propriæ huius loci voces; pro [voce] enim, est, [Kol,] quæ omnem sonitum articulatum, aut inarticulatum significat; & in genere quemcunque strepitum: peculiariter vero accommodatur [ad tonitrua:] Exod. 9. 28. & 19 19 [Erant voces, & tonitrua, & nubes densissima super montem.]

קול

Sonus quid proprie. *Aquila.* *Augustin.*

Vox vero, quæ deinde vertitur [sonus;] licet ab Aquila vertatur, [loquutio,] & ab Augustino [strepitus,] dicere poteris ex proprietate suæ originis, [clamorem,] aut [rugitum,] aut [gemitum,] instar columbæ gementis. quare in vniuersum videtur significare, vt Rab. Mardochai scribit, [Tumultum,] vel [strepitum.] aut murmur, quod belluæ edere solent, siue leones rugiendo, siue columbæ gemendo, Quo respexerunt Septuaginta legentes; [Meditatio de ore eius egredietur] Est etiam ea [Meditatio,] immurmuratio quædam, & musitatio, quæ compressioribus dentibus, faucibus tantum intonat, & raucescit. Vnde dicitur Isai. 59 11. [Rugiemus, quasi vrsi, & quasi columbæ meditantes gememus, Psal. 38 14. [Meditabor, vt columba] & Psal. 5 2. [Intellige clamorem meum;] Hieronym. [Rugitum meum] Proprie meditationem, id est; Quamuis expressis verbis non componam orationem meam, sed inarticulatis gemitibus oratm, tu intelliges quid velim, quo indigeam. Ergo sonus huiusmodi, [rugitusve] eleganter etiam tonitruis conuenit, illis videlicet, quæ murmurant, fremunt, mugiunt, raucescunt; de quibus scripsit opportune in rem nostram Seneca [Tonitruorum vnum genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento, & fremente, cum spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aer similem agit mugitibus sonum, raucum, & æqualem, & continuum. Aliud genus est acre; quod crepitum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Alia eduntur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes; & spiritum, quo distenta fuerit, emittit: hoc proprie fragor dicitur subitus, & vehemens, quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit.] Ergo duplici illa voce sapienter potuit Eliu designare duo genera tonitruorum.]

חנה

R. Mardoc. *LXX.* *Meditatio quid proprie.* *Hieronym.* *Tonitrua rauca mugientiq.* *Sene. lib. 2. nat. qq. c. 27* *Varia tonitruorum sonitus, & differentia.*

5 Sed quoniam res tonitruorum versic 4. & 5. multo clarius, multoque magnificentius traditur, suspicio mihi non leuis est, has nunc [Dei voces] non esse tonitrua, sed mirabilia vniuersa, atque manifesta Dei effecta, quæ in tempestate audiuntur, & cernuntur. nam, vt Nicetas dixit, [His rebus loquitur Deus, atque nobis potestatis, & sapientiæ suæ scientiam tradit, vt eum qui hæc efficit, metuamus.] Accedit præterea plurimorum Latinorum interpretatio, qui rem hanc non ad tonitrua, sed ad sonitus, & terrores quosdam referunt, qui comitari solent Diuinas reuelationes, quibus Deus loquitur homini. Propterea que existimant dici eiusmodi [sonitum de ore Dei procedere:] nam [sonus,] loquit Diuus Thom. [Tonitru est, & quasi manu eius, id est, potestate formatus;] at qui de ore illius [procedit, ad doctrinam pertinet.] Sed res hæc petenda ex D. Thom. & Dionys.

Mirabilia naturæ effecta, Dei voces. *Nicetas.* *Phelippus,* *D. Th. Nic.* *Dion. Hug.* *Sonus ex ore Dei pertinēs ad reuelationes.*

III. Subter omnes cælos ipse considerat, & lumen illius super terminos terræ.

1 *Varia lectio. Fulmina cadere contra ignis naturam.*
2 *Expositio idonea. Hebræorum concitatio cum Latino.*
3 *Res naturales certa prouidentia dispensata a Deo ad certos fines. Fulminatur Deus ad continendos mortales. Illustratur Sapient. & Amos.*
4 *Fulminum differentia a Deo. Dei iudicia, & supplicia cum summa ratione.*
5 *Fulguratio mirabile naturæ opus. Lex diuina prouidentia omnia permeans.*
6 *Macula, & emaculatio lectionis Latinæ. Ala pro extremitate res.*

Qvod in vniuersum dixerat, nunc per partes explicat. 1
Ergo Hebræi, & quidam alij, quoniam vocem [confractandi,] deducunt a radice [Iasar,] quod est [dirigere,] & quasi recta intendere, legūt: [Subter omnes cælos diriget] supple, fulgur, nubem, aut pluuiam. R. Abraham deducens a radice [sarah,] quod est etiam soluere, aut dissoluere, legit: [Sub cælo dissoluit,] supple, nubes compactas, & colligatas, & colliquabit in pluuiam. Alij supplent, [tonitru:] & quia verbum originale, quod est [dissoluere,] est etiam quasi distrahere: quod enim solutum est, facile distrahitur, legunt: [Sub vniuerso cælo dissoluebit, distrahet] illud tonitru, vt cōpleat omnia spacia nostri hemisphærij. Sed in hac interpretandi ratione præcellunt, qui supplent, [fulmen,] vt indicetur mirabilis, concitatissimusq; descensus fulminis, contra propriam ignis naturam, qui vt in hac ipsa re dixit Seneca, [Ignis sua natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendet; fulmen autem cadit eadē necessitate, qua excutitur.] Mirum igitur, cum ignis recta ascendat, fulmen recta descendere. [Nihil itaq; dubij relinquere videtur] inquit Seneca [quin diuina illi virtus insit.]

ישר

Chaldæus. *Regia. Tyg. Vatab. Castel. Isidor.*

שדה

R. Gerson. *Caietan.* *Steuchus.* *Sen. lib. 2. nat. qq. cap. 25. & 31.* *Fulmina cadens mirū.*

Sed vt hæc expositio verosimilis est, neque male cohærens, ita alia Latinorum, & minus angusta, & sublimior est, & cum illa, quam versiculo præcedente elegimus, cohærentior; Deus, inquit, rebus his meteoris & sublimibus loquitur mortalibus, & suam potentiam denuntiat; ostendit quoque prouidentiam sublunarium rerum; nam non solum [ille circa cardines cæli perambulat, sed subter omnes cælos nostra considerat.] Considerat, inquam, inferiorem hunc mundum his rebus indigere; aut terram imbribus ad concipiendos, maturandos, proferendos fructus; aut vt homines sublimium illarum rerum aspectu, & sonitu perculsi, contineantur in officio; aut vt impij, quorum improbitas eget tactu fulminis, dignas dent pœnas; aut probi, & Dei amici, quorum vsibus, hæc omnia deseruiunt, temporalibus muneribus augeantur. Eleganter itaq; reddidit Vulgatus vocem originalem [Sarah,] vt sit idem, quod [Sur, intueri, considerare,] quasi ex insidijs instar speculantis. quod in diuinam prouidentiam omnino quadrat. Quamquam etiam si vocem deducamus cum alijs ex radice [Iasar,] poterit idem sensus cum nostro coniungi, & sic commode confici; Cum res huiusmodi cælo cadunt, non cadunt vagæ, incerto, fortuito; Deus enim, qui nos, nostrâque subter cęlos considerat,] ad nos illa [dirigit,] res nostras illæ petunt; Cum fulmina cadunt, petuntque terras, non possunt omnino recta descendere; est enim frequenter fulminum iactus tremulus, incertus, vagus obliquus, [instar colubri tortuosi, vt cap. 26 diximus At Deus, illiusque prouidentia, non est incerta, & vaga; sed ad nos directa; & cum res mortalium sic exigunt, contorquentur ipsa fulmina iactu directo. sicut Sapien. 5 22. dicuntur hæc ipsa contra [insensatos] tanquam ad scopum dirigenda: [Ibunt directæ emissiones (*certo, & ineuitabili iactu*) fulgurum (*fulminum*) & tanquam a bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum (*scopum*) insilient, & a petrola (*saxorum iaculatrice catapulta*) ira plenæ (*densæ*) mittentur grandines. Exardescet in illos aqua maris (*fluctus non vagi, & incerti, sed in illos sæuientes*) contra illos stabit spiritus virtutis (*quamuis enim spiritus vbi vult spiret; & nescias vnde venit, aut quo vadat, at a Deo dirigitur, vt impetum faciat in suos hostes*) & tanquam turbo venti diuidet (*ventilabit, discernet tanquam paleam a grano*) illos.] Vis etiam videre certam vagarum licet nubium, pluuiam, a Deo vel immissam, vel negatam certo tempore, certo dierum numero, certis locis, & regionibus, non

2 *Expositio germanior, & magnificentior.* *Germana sententia paraphrasis.*

3 *Certa prouidentia res naturales directa ad supplicium improborū.*

Theodoret.

tam [sua sponte, & per se,] vt ait Theodoretus, [quam Dei consilio, & æquitatis ratione?] audi Amos 4. 7. [Dicit Dominus, Ego prohibui a vobis imbrem, cum adhuc tres menses superessent ad messem, & plui super vnam ciuitatem; & super alteram ciuitatem non plui; pars vna compluta est.] (in eadem videlicet ciuitate, Chaldæus: Super vnam hæreditatem descēdet pluuia) [& pars, super quam non plui, aruit. Percussi vos in vento vrente; & in aurugine; multitudinem hortorum vestrorum;] (nō solum commune pabulum, sed priuatorum etiam delicias,) [& vinearum vestrarum; oliueta vestra, & fruteta vestra comedit eruca; & non redijstis ad me; dicit Dominus.] Non sunt [bruta, & vana fulmina,] vt Plinius, aliquando dixit; [Non errauit antiquitas,] vt aberrans omnino Seneca existimauit (cum Iouem tonantem, fulgentem, fulminātem Deum mittere fulmina e nubibus credidit; nam non solum [ad coercendos animos imperitorum] (vt proxime adductus Seneca dixit) sed ad coercendos, & continendos in officio sapientissimos quosque atque fortissimos, [me, tum ineuitabilem iudicarunt, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos igitur eos, quibus innocentia nisi metu non placet posuerunt super caput vindicem, & quidem armatum.]

Pluuia certa ratione dispensata a Deo. Chaldæus. Plinius. Sen nat. qq. c. 41 42 43. Fulminator & fulgurator Deus.

4 Sic vero certo consilio, certaque Prouidentiæ ratione, dirigit Deus, vt ipsas certas etiam naturæ, & fulminum differentias cum discrimine, & cum ratione dispenset. Id quod voluerunt prisci illi Etrusci, qui [tres manubias Ioui tribuerunt] ex triplicis generis fulminibus, Quædam [quæ monerent,] & mitiora essent, ex suo consilio immittit Deus: Quædam, [quæ nocent;] atque hæc ex consilij Deorum sententia, quasi Deus, qui natura sua bonus est, prodesse velit semper, at nocere non nisi alijs etiam auctoribus: tum etiam, quod Dei iudicia atque supplicia iusta sint, quasi plurimorum iudicum consilio, & sententia probata; Quædam item alia, [quæ mutationem,] & deuastationem rerum inferiorum importent, atque hæc etiam ex plurimorum Deorum consilio, [iudicant] enim etiam cum illo [Sancti in nationibus, & dominabuntur in populis.] Quid igitur non cum consilio, cum iudicio statuat Deus, [qui subter omnes cælos] attentissime [considerat, & cum magna reuerentia disponit nos?]

Fulminum differētia a Deo promissa. Cur diceretur Iupiter aliquando fulminare, ex aliorum Deorū sententia. Sap 3. 8. Sap. 12. 18.

Cohæret cum hac nostra interpretandi ratione, atque cum tota re Græcorum lectio, atque sententia; Nam quia verbum illud originale, in lingua Chaldaica significat [incipere,] aut [primas,] aut, [principium tenere,] legunt Septuaginta; [subter vniuersum cœlum principium eius.] Nicetas, [principatum,] & [ditionem] intelligit; [Illi quoque (*inquit*) qui infernas incolunt regionēs, in Dei sunt imperio, ac ditione; nec nostras res patitur imperatore, Prouidenteque potestate carere.] Eodem spectat lectio Augustini; [Subter vniuersum cælum circuit.]

Græcorum lectio. LXX. Nicetas. August.

5 [Et lumen illius super terminos terræ.] Omnes alij, præter Græcum, & paucos Latinos, [fulgurationem] interpretantur. Mirabilis quippe Deus non solum cum tonat, cum fulminat; sed cum fulget inter nubes, cum momento complectitur hemisphærium subito fulgore, ab extremo termino, vsque ad terminum oppositum terræ. [Fulgur enim exit ab oriente, & paret vsque in occidentem] celeritate mirabili. Est etiam hoc auctoris naturæ opus: loquitur ille etiam fulgurans, non minus, quam tonans, & fulminans, sed hoc discrimine, vt sapienter dixit Seneca, quod cum fulgurat, comminatur supplicium cum fulminat, iam ipso ictu nos erudit: [Fulguratio ostendit ignem, fulminatio emittit; illa comminatio est, & conatio sine ictu; ista iaculatio cum ictu.]

Fulguratio mirabilis. Matt. 24. 27. Sene. lib. 2. nat. qq. c. 12.

Sed cum duas alias exponendi rationes afferat Græcus Scholiastes, priorem de lumine dilucentis Solis, [cum primum orbis terræ termini ab eo illuminantur;] non probo, vt quæ neque cum tempestate, neque cum re de Prouidentia cohæreat: Posteriorem eligo; [Ad vltimas (*inquit*) terras illius manat Prouidentia] Philippus, de omnipotentia, [qui vbique est, in cælo, in terra, in mari, & in abyssis.] eodem quoque modo Gregorius; [Qui summa regit, extrema non deserit: & qui vbique præsens, & æqualis est etiam in dissimilibus, sibi ipsi dissimilis non est.] Vbique igitur relucet illius virtus, sapientia, diuinitas.

Duæ aliæ expositiones Nicetæ. Lux Diuinæ Prouidentiæ per omnia diffusa. Philippus. Greger.

6 Hoc iam loco apparet illa D. Thom. & paucorum præterea Latinorum lectio, valde corrupta, [Super omnes cælos.] vera est enim, [Subter cælos.] quare & valde aliena Diui Thomæ expositio, vt nunc afferat diuinum Sapientiæ lumen excellentius esse super Solis, Cælique luces. Licet enim de diuino lumine sermo sit, at de eo est, quod in rebus creatis, & naturæ mirabilibus fulget.

D. Thom. Depravata quorundam Latinorum lectio.

Illud non prætermittendum, quod Hebræus, [terminos terræ] vocat, [alas terræ,] more Poetico. Caietanus autem, [Alas terræ,] existimat vocari eam aeris regionem, in qua coruscationes emicant, & discurrunt: quod ea sit regio, in qua aues volant. Sed sane illæ non sunt [alæ terræ,] sed aeris quæ alio etiam loco [pennæ ventorum] appellantur. Sed res est in proximo, [alam] appellat Hebræus, quicquid extremum est, & quicquid in vltimum protenditur; [ala] enim explicata, est auis extremitas expansa, & protensa. cum quo consonat ipsum nomen originale [Caneph,] cum eo, quod nos dicimus, [çanepha;] dicitur ergo de oris rerum inanimatarum, vt [vestimenti,] Deuteron. 22. 12. vbi vertitur [angulus pallij.] Aggæ. 2. 2. 13. vbi vertitur [ora vestimenti.] Isa. 11. 12. & Ezech. 7. 2. vertitur, [quatuor plagæ terræ.] & Iob 38. 13. [Extrema terræ.] vbi res iterum explicanda.

Alæ terræ apud Hebræos quid. Ala, extremitas cuiusque rei.

IV. Post eum rugiet sonitus, tonabit voce magnitudinis suæ; & non inuestigabitur cum audita fuerit vox eius.

1 *Fulgur prius videri, quam tonitru audiri. Verbum* Fulgere, *correptum.*

2 *Deus occultat se nubibus, cum venit, præcedentibus: Cum recedit, sequentibus.*

3 *Deus tonitru comprimens superbiam mortalium. Illustratus Samuel, & Habacuc.*

4 Tonare *ad iram, & vultus perturbationem. Tonitrua, sunt tubæ Imperatoris Dei. Illustratus Ezechiel.*

5 Inuestigare *quid.* Iacob *vnde nominatus. Aliorum expositiones minus idoneæ.*

6 *Simpliciter interpretatio. Græcorum lectio diuersa.*

IAm post encomium diuinæ Prouidentiæ, & Sapientiæ diffusæ super omnia illius, opera, recenset id, quod diximus, maxime terrificum, & plenum minarum existere mortalibus, videlicet tonitruum, in quo fere vniuersi Interpretes Græci, atque Latini consentiunt. Sed illud [post eum,] non eodem modo accipiunt omnes: quidam enim nimium aride, & Physice ideo, [post eum,] dictum existimant, quod hæc sint posteriora Dei, quæ videmus, nimirum effecta suo posteriora a principio. At plerique referunt ad fulgur, & coruscationem, quasi dicat; Post fulgorem sequitur rugiens tonitru; licet enim prius existat sonitus, quam fulgur, at fulgur prius videtur, quia lumen celerius se diffundit: at sonitus non nisi cum motu ad nos defertur. Res ab Arist. & omnibus Philosophis explicate tradita, & ab ipso etiam antiquissimo Lucretio ex sententia Epicureorum decantata. 1

D. Thom. Lyra. Dionys. Cur fulgur videatur prius, quam audiatur tonitru. Lucret. li. 6.

Sed tonitrum fit vti post auribus accipiamus,
Fulgere quam cernant oculi, quia semper ad aures
Tardius adueniunt, quam visum, quæ moueant res.
Id licet hinc etiam cognoscere, cædere si quem
Ancipiti videas ferro procul arboris auctum;
Ante fit, vt cernas ictum, quam plaga per aures
Det sonitum. Sic fulgorem quoque cernimus ante.

Propter quam fulguris incredibilem celeritatem proprio Epitheto illud vocant [subitum.] de quo est illud Senecæ libro secundo, Naturalium quæst. capit. 56. [Illo verbo fulgendi vtebantur antiqui correpto, quo nos producta syllaba vtimur, dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandam hanc ex nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent fulgere.]

Fulgur subitum. Seneca. Fulgere correptū apud antiquos.

Sed Græcus Scholiastes ad Deum refert, [vt post Deū,] sit post eius imperium; postquam ille præceperit; [Magnas, *inquit*, atque horribiles tonitrus, quasi quosdam duci, ac Regi comites addidit assectatores. A voluntate itaque illius factum obsequitur, cunctaque illi morigerantur.] Et potest quidem hæc cum prima interpretandi ratione commode iungi, [post eum,] videlicet, & post Deū, & post fulgur; nam primum se Deus simul cū fulgure mirabili timendum præbet: deinde vero simul cum tonitru. Primum fulget Deus, postea sonat. Sic [post eum rugit sonitus. 2

Nicetas.

Terrifica meteora præcedunt Deũ venientem ad nos; sequuntur recedentem. Psal. 17. 9. 14. Habac. 3. 5. 3. Reg. 19. 11.

nitus] Quamuis vero huiusmodi meteora, fulgura, fulmina, tonitrua, imber, nubes, oleat nobis sermo Sacer repræsentare tanquam ante ambulones, & prænuntios supremi regis aduentantis ad nos; sicut Scriptum est; [Ignis facie eius exarsit.] & iterum; [Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt, Grando & carbones ignis.] rursus cum populum duceret ad terram promissam; [Ante faciem eius ibit mors.] sic quoque visitaturus Eliam præmittit commotionem, terræmotum, fulgura; [Spiritus grandis, & fortis, & conterens petras ante Dominum, & post spiritum commotio, & post commotionem ignis, & nõ in igne Dominus.] At cum proponitur nobis Deus quasi rediens ad æthera, eadem ipsa, quæ illum præcesserant, post illum sequuntur, vt semper illum nobis occultant. Sicut ille Iouis conscensum in cælum descripsit:

Ouid. 3. Met. 3.

> *Æthera conscendit, vultumque sequentia traxit*
> *Nubila: quem nimbos, immistaque fulgura ventis*
> *Addidit, & tonitrus, & ineuitabile fulmen.*

3 [Rugiet sonitus.] Vox propria [Leonis,] is rugitu territat, & prosternit reliquas animantes: tonitru Deus prosternit, & proculcat mortalium superbiam, Sicut scriptum est, [In fremitu conculcabis terram.] quod cum deberet legere Interpres ea proprietate suæ originis: [In ira conculcabis;] procul dubio ad hunc ipsam tonitruorum, & tempestatis rugitum, & commotionem respiciens, dixit, [in fremitu] quo etiam pertinet id 1. Reg. 2. 10. [Dominum formidabunt] (propriæ alij legunt, [conterentur,] alij [prosternentur,] deficient, cadent præ timorem) [aduersarij eius, & super ipsos in Cælis tonabit.] & statim; [Obstupefacies gentes,] quasi attonitas ingenti sonitu. Vide, quæ diximus cap 26. versic. 6 super id, [Quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri.] Cum enim fere eadem vtrobique sententia sit, hoc tamen est vocum discrimen, quod ibi [magnitudo] sit idem, quod fortitudo, potentia; hic autem est [altitudo] eminentia, a radice, [Gaah,] quod est magnificari, aut exaltari quod cum referri possit ad superbiam; Septuaginta legerunt; [Tonabit in voce superbiæ suæ] quod eleganter dixit Aquila; [In voce superlationis, & celsitudinis.] Alij apud Septuaginta legerunt, [In voce contumeliæ,] siue [iniuriæ,] quod Nicetas interpretari videtur, [Præstantiam, & comminationem] videtur enim Deus tum suam præstantiam, & celsitudinem extollere: tum abiectissimam nostram conditionem, vituperio, & contumelia prosequi editis his magnificentissimis tonitruorum vocibus.

Deus tonitru comprimens superbiam mortalium. Habac. 3. LXX. Aquila. Nicetas.

4 Sed non prætermittendum sine obseruatione illud [tonandi] verbum, quod propriæ affert commotionem ingentem, tum animi indignantis, tum vultus mutati; qualem habere solent duces indignantes, & qualis in exercitu esse solet, quando it cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum sic inferius, cap 39. 38. ponitur [pro exhortatione ducum,] & coniungitur cum [vlulatu exercitus] & Ezech. 27. 35. [Reges tempestate (qua Tyrus subuersa est) percussi, * Mutauerunt vultus.] perturbati videlicet. [Ergo si actiue, vt ita loquar, sumatur ex parte tonantis, significabitur Deus, quasi imperator fortissimus tonitru exhortans creaturas ad bellum; significabitur etiam vlulatus exercitus, & clamor creaturarum, & quasi tubarum clãgentium, cum procellæ, nimbi, venti, tonitrua sonant, repræsentatur item tunc Deus quasi vultu indignans, ore fremens, totus animo, & vultu concitatus ad aggrediendum atque perficiendum egregium aliquod facinus. Si vero quasi passiue, & quasi metonymicos ex parte effectus, significatur commotio mortalium, & perturbatio, mutatioque vultus exalbescentium tonitru audito. Diximus de hoc, cap 26. loco iam indicato.

*Tonare, affert commotionem indignãtis cũ mutatione vultus. * Demudaron se de puro turbados con la tempestad. In Dei prælio committẽdo aduersus homines tonitrua sũt tuba clangentes.*

5 [Et non inuestigabitur, cum audita fuerit vox eius.] Varietatem interpretationum fecit ambiguitas verbi, [Ghakah,] quod ad plantam vestigium, calcaneum pertinet, quasi dicas, [Supplantare,] aut apprehenso calcaneo, & plãta pedis [retardare,] aut [deijcere] per fraudem, aut [insidiari,] & quærere per vestigia, quod est [inuestigare:] vnde additione literæ, [Iod,] formatum est nomẽ proprium [Iacob, quasi supplantator.] Ergo illam primam [retardãdi] significationem elegerunt, post Thargum. Rab. Dauid, Rab. Mosech, Rab. Abraham: [Non retardabit eam;] Alij, [non supplantabit, non conculcabit.] id est, non poterit reprimi tonitruum, non retardabitur, nam statim post fulgur audietur. Tygur. [Nec differet alia, postquam audita fuerit vox eius. nam vnum tonitruum audietur post aliud, & crebris quasi ictibus aures mortalium verberabit Deus. Sed sensus hic, & translatio vocum procul dubio visa est Interpreti paulo asperior. Igitur aliam [inuestigandi] significationem a plãta, & vestigio sumpsit, quo etiam modo Augustinus legit; [Non poterit inuestigari, cum audita fuerit lux eius.] Latini plerique ad Diuinorum cognitionem referunt; non enim potest Deus perfecte inuestigari ex creaturis. Sed non cohæret cum materia meteorologica. Ergo alij ad fulgur referunt; [Non inuestigabitur fulgur auditur tonitruo;] nam cum prius fulgeat, prius videtur fulgur, vel simul cum tonitruo, ideo opus non erit vnum sine alio inuestigare, aut vnum post aliud diutius expectare. Sed hæc interpretatio friget. Nicetas; [Nemo potest inuestigare aut percipere rationem, quemadmodum vox tonitrui efficiatur.] Languet, & recedit non nihil a contentione orationis hæc interpretatio. Paulo erectior, & acrior, si dicas tantam esse tonitrui vim, vt adigat hominem non tam ad considerandum, & inuestigandum, quam ad timendum Quis enim tonante cælo per otium disputet de tonitrui natura? quis tunc inuestiget rerum sublimiorum causas? Tunc profecto trepidant mortales, & nihil nisi de salute cogitant. Sereno ad disputationem de tempestate cælo opus est. Eleganter Seneca post disputationem de tonitruo; [Malo (inquit) fulmina non timere, quam nosse; itaque alios doce, quemadmodum fiant. ego mihi metum illorum excuti malo, quam naturam indicari.]

Varia lect. & expositio. Inuestigare quid. Vatab. Pagni. Regia, Caiet. RR. Dauid Mosech, Abraham. Tygur. August. Alb. D.Th. Nic. Diony. Astunica. Lãguida interpretatio. Nicetas. Expositio argutior. Ad disputãdum de tẽpestate opus est cælo sereno. Seneca.

6 Præstat tamen id, quod prima facie sese offert; Non poterit facile, neque certo inuestigari, vbi detonuerit nubes, aut vbi fulmen ceciderit: ea enim post ingens tonitrum, subit omnes interrogatio, vbi nam ignis cælestis deflagrauerit; cum tamen nemo certi aliquid respondeat: sed quisque pro suo auditu rem incertiorem reddat. Septuaginta longius a proprietate vocis recedentes, dixerunt; [Non commutabis eos, quoniam audiet vocem eius:] Quod est exponente Græco; Vbi iusserit Deus, haud fas est tonitrus sonos commutare; quoniam illi parent, nec possunt non obtemperare.] Prædura omnino, & præ obscura Interpretatio.

Simplicior expositio. LXX. Græcorũ lectio dura. Nicetas.

V, Tonabit Deus in voce sua mirabiliter; qui facit magna, & inscrutabilia.

1 *Varia expositio. Eligitur simplex, Mirabiles fulminis effectus.*

2 *Niues mirabilia. Fouet terras, Symbolum rerum optimarum.*

3 Pluuia, imber, nimbus, *quo differant. Pluuia æstiua femores.*

4 *Repetitio eiusdem vocis significat continuationem eiusdem rei Deus potens inuertere temporum ordinem.*

Ne res eadem [tonitrui] sine noua nunc sententia repetatur, Græcus, Scholiastes explicat, Deum ideo tonare, [vt perterreat mortales,] & ingenti admiratione obstupefaciat. quod erit, [tonare] non solum [mirabiliter,] sed etiam, vt in Hebræo est, [tonare mirabilia.] numero plurali indicante ingentem admirationem, & stuporem mortalium ad vocem tonitrui. D. Thom. non tam ad tonitruum, quam ad Dei vocem, id est imperium Dei loquentis, & tonantis per mirabiles alios effectus, quos efficit in rerum natura. Caietanus ad ea [mirabilia,] quæ cum tonat, sunt coniuncta cum fulmine, quod videlicet molliora prætereat, duriora inuadat; Ouum consumat illæso putamine; Vase intacto dolium exinaniat; Fœtus exanimetur illæsa matre grauida, Liquefaciat æs crumena intacta, & his similia, vt deinde [magna] alia fulminis effecta adiungat, quod discindat montes, turres maximas prosternat. Sed hæc interpretatio videtur plus nimio arguta: præter quam quod non agitur hic de mirabilitate fulminis, sed tonitrui. Sed ille explicatus, atque nexus facilis est, ac bene cohærens, vt transitum faciat a tonitruo ad alia naturæ mirabilia; Is qui tonat, & fulgurat ad terrorem, & stuporem mortalium; efficit etiam alia non minus miranda, omnino sane & nostra scientia, & perscrutatione maiora.

1 Nicetas. Numerus pluralis ad amplificationem. Caietan. Mirabilis fulminis effectus. Simplicior explicatio.

Qui

VI. Qui præcipit niui, ut descendat in terram; & hyemis pluuijs, & imbri fortitudinis suæ.

2 *Augustini lectio mendosa.* Pergit censet reliqua Meteorologica humidiora. [Qui præcipit niui.] Manifeste mendosa est Augustini lectio; Præcipiēs nubi.] nulla quippe hic ambiguitas vocis ad [niuem,] & [nubem,] qualis infertus c.38 vers.22. est in Hebræo, & Græco peculiaris elegantia; [Dicit niui; esto super terram,] non solum ingentia illa tonitrua sunt Dei voces, quia, vt ait Nicetas, [Deus dicit, præcipitque vt fiant, *Nicetas.* sed verbo etiam suo, atq; præcepto multa alia indigent, vt existere possint.] Inter quæ non vltima [nix est.] dicit n. conditor, vt ningat statis temporibus, & alternis grandinet. Sed cum ningit, quot, quanta naturæ miracula, quod *Mirabilia niuis.* [siccam, & duram calcantes niuem minus algeant, quam qui] teneram, & labefactatā: quod cum frigidissima sit, at in *Sen. lib. 4. nat. quæst.* ea parte aeris [fiat, quæ prope terras sit, & plus habeat caloris:] in Æthiopia nūquam cadere: in Tartaria calidissima licet, media æstate aliquando ningere: & cum in maria nunquam nix decidat, at insulam [Niuariam] mari cinctā, [ob *Pet. Mex. p. 4 Silu. cap. 23.* perpetuas niues, id nomen accepisse:] quod in Æthnæ mōtis capite perpetua sit niuium canicies, perpetuis ignibus *Plin. lib. 2. c. 103. & li. 6 c. 32.* subiectis; quod cum lucidissima, & candidissima sit, at aliquando [rubescat;] quod in niue deniq; * [Vermiculi creentur,] & viuant [rutili, ignem colore repræsentantes.] Denique quod præceptum niui sit, [vt sit super terram:] tum *Rubesc. Pli. lib. 11. c. 25 Arist. lib. 5 de hist. ani. cap. 29.* quod, vt ex Plinio diximus, semper in terris, nunquam in [alto mari ningat;] aut quod ex Seneca, quod [in ea parte aeris concipiatur, quæ vicina terris est.] Aut denique quod mira sit niuium vis ad fouendas, & fœcundandas terras. *Idem, qui supra. & Strabo lib. 11.* Sicut scriptum est Psal. 147.3.4. [Emittit eloquium suum terræ (præcipit enim niui, vt descendat in terram) Qui dat niuem, sicut lanam] (indusium album,) apricum, molle, *Niue fouentur terræ.* pulchrum. [nebulam] (quæ per sese frigidissima est) [sicut cinerem] (calidissimum ad exurendum) [spargit] Res igitur mirabilis nix, & optimarum rerum in sacro sermone *Nix symbolum rerum optimarū.* symbolum propter candorem, munditiem, constantiam: de quo eleganter hoc loco Gregorius, Philippus item. *Gregor. Philippus.*

3 *Pluuia, hyems & imber quo differāt in Hebræo.* [Et hyemis pluuijs, & imbri.] Nō dubiū, quin aliquod discrimē distinguat [pluuias hyemis] ab [imbre fortitudinis suæ] quæ profecto fuit mens Vulgati interpretis, cum voces originales easdem alijs, atq; alijs vocibus Latinis reddidit; nam ex verbo sic legimus in Hebræo, [Imbri pluuiarum, imbri fortitudinis suæ.] Vbi duo subsunt nomina in Hebræo alterum [Gecem,] quod hic vertitur [hyems,] & alijs locis [pluuia,] aut [imber] sine discrimine, vel [spontanea,] vt Psal. 67.10 vel [subita,] & [extemporanea,] vt 3. *Varia lect.* Reg. 18 45. quare hoc loco [hyems,] erit hyemalis imber. מטר Alterum nomen [Matar,] quod hic vertitur [pluuia,] & in secunda [imber,] & alijs locis, vt Deuteron. 11.11.14.17. & c. 32 vers. 2. Quid autem interfit inter has duas partes, non eodem modo exponitur: nam per [hyemis pluuias,] vel vt est in Hebræo, per [pluuiam pluuiæ,] septuaginta intel- *LXX.* ligunt, & legunt, [tempestatem pluuiæ;] nam illa eiusdem vocis repetitio augmētum affert, & copiam: quare alij explicant [pluuiam vberem;] qualis hyeme esse solet; est *Hyems pro tempestate.* enim hyems procellosa, & turbulenta, imbrifera, & aquosa, apud Poetas, & Philosophos. Quare etiam hyems pro tempestate ipsa accipi solet, quale illud est;

Virg. 1. Æneid.

Vicit hyems, laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisq; fatiscunt
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem, hyememque ferens, & inhorruit vnda.
Tenebris. —— —— —— ——

Quare hanc [hyemis] vim, & proprietatem videtur profecto indicasse Vulgatus, atq; Septuaginta conuertentes pluuiam [in hyemem,] aut [tempestatem.] tum etiam & Tygur. vertens [nimbum;] qui apud Latinos, est præceps plu- *Tygurin. Nimbus quid.* uia, subita, densa. Quare vbi similis est illarum duarum con iunctio vocum Zachariæ 10 1. [Dominus dabit pluuiam imbris.] i. vberem, & copiosam, Septuaginta legunt [pluuiam hyemalem] per quam etiam significat, bonorum spiritualium abundantiam, & copiam Ecclesiæ affluxuram. Alij vero e conuerso, [Imbrem pluuiæ] vocant [imbrem tenuem;] aut vero in illo nomine repetito nihil peculiare agnoscunt; ita Vatablus; videtur etiam Eugubinus. sicque *Vatabl. Eugubin.* videtur necessario exigere secunda pars, quæ procul dubio vim pluuiæ vehementioris affert nec enim semper illa eiusdem vocis repetitio, aut adiunctio genitiui auget si- *Genitiuus non semper valet adiectiuum.* gnificationem, vt Deut. 1 2 [Terra pulueris,] aut [puluis terræ,] nihil aliud est, quam, terra aut puluis. & Psalm 39 3. [Lutum fecis,] nihil est aliud, quam lutum, aut fæx; Ergo recte cohærebit cum secunda parte; si prior hæc [hyemis pluuia] sit spontanea, & temporalis, recteque subiungetur, [imber fortitudinis suæ,] siue vt in Hebræo est; [imber pluuiarum fortitudinis suæ,] vbi coaceruatio hæc vocum, & genitiuus ille pluralis, vehementissimum, & procellosum imbrem significat, non quidem hyemalem, sed vernum, aut æstiuum, cum sæuiores tempestates coguntur; [Cum ver cœpit,] inquit Seneca, [maior indignatio aeris sequi- *Seneca.* tur, & calidiore Cælo maiora fiunt stillicidia; ideo, vt ait, *Pluuia, & tempestates æstiuæ sæuiores.* Virgilius noster: Cum ruit imbriferum ver, vehementior immutatio est aeris vndique patefacti & soluentis se ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis, vastiq; quam pertinaces deferuntur, Bruma lentas pluuias habet, & tenues, quales solent sæpe interuenire, cum pluuia rara, & minuta niuem quoq; admistam habet] Grādines item æstiuæ: & sæuiores tempestates: cuius argumentum tempestas illa æstiua ad terrorem ingentem excitata 1. Reg. 12. 16.17. Eleganter ergo hoc loco Vulgatus dixit; [imbrem,] est enim [Imber,] vt Nonius ait, [Agmen cælestium aqua- *Nonius. Imber, quid propriè.* rum, & pluuiarum] Tum etiam poterit significare hæc toties repetita [pluuia, pluuiæ] repetitionem, & continuationem: quod etiam nos vulgo dicimus, *Agua, y mas agua, Ramos, que llueuas.* Ergo significabit Iob Deum posse suum suis 4 *Repetitio eiusdem vocis ad continuationem.* temporibus salutarem, & copiosam [hyemis pluuiam,] tum non suo tempore importunam, & nocentem terris affundere, & vices rerum ac temporum pro sua sapientia *Potēs Deus commutare temporum, & rerum ordinem.* variare, nunc ventis, & sideribus imbriferis, nunc contrarijs: nunc pro terræ exigentia, & mortalium commoditatibus lentius; nunc vehementius.

VII. Qui in manu omnium hominum signat, ut nouerint singuli opera sua.

1 *Sententia difficultas ex multis capitibus.*
2 *Quod Orationis suppositum. Manus Dei an hominis hoc loco intelligenda.*
3 *Cali designatio ad nostra opera exercenda. Prima, & secunda expositiones contra.*
4 *Facultas operandi, manus. Tertia exponendi ratio.*

Sententia haec difficilis e multis capitibus; fere enim ex singulis vocibus redditur incerta. Primum ex relatiuo, 1 [Qui;] non enim constat ad quod suppositum referatur. Deinde cum in Hebræo [manus] non sit in regimine, neque [hominis,] sed hæc sit sententia; [in manu omnes homines signat;] ambiguum est, cuius nam hæc sit [manus?] Illud duplo difficilius, quid sit [signare;] nam non vno modo, sed pluribus, illisq; diuersis, & contrarijs vsurpatur ab interpretibus. Quarto illud non facile, quid sit, [signare in manu.] Vltimo illud nondum exploratum, cui dandum sit reciprocum illud, [opera sua,] Deo, an homini?

Et vt a facilioribus incipiamus, Nicetas existimat huius 2 orationis suppositum esse [Tempestatem,] quæ prohibet *Nicetas. Quod sit huius sententiæ suppositum.* hominem quo minus operibus suis vacare possit, sed de hac interpretandi ratione, postea; Nunc tantum de supposito huius sententiæ, quod procul dubio vniuersi interpretes Latini, atque Hebræi censent [esse Deum,] de quo præcedentia, vsq; ad hunc locum, continenter agunt; Deus igitur est, [qui in manu hominum signat.]

Secundo, cuius nam sit hæc [manus,] in qua Deus signat *Manus Dei an hominis hoc loco intelligenda.* homines? Posset enim quis intelligere ipsam [Dei manum,] & potestatem, quam homines continet, & humana omnia moderatur, & ad agendum incitat, vel ab operibus suis reuocat, vt in sequentibus rursus dicemus. Seu procul dubio rem ipsam Interpres dixit, sustulitque ambiguitatem originis, vertens, [manum hominum,] in quo Hebræi, Græci, Latini consentiunt.

Tertium, videlicet quid sit [Signare in manu,] pendet ex quarto, id est, ex significatione [signandi.]

Quartum fere totius difficultatis caput est, quid sit [signare;] Et ex duplici [signandi,] significatione, duplex consurgit interpretationum classis, quas claritatis gratia seorsum proponemus, ne multitudo confusionem, & obscuritatem efficiat; nam ex Latina tantum [signandi] pro-

prietate;

prietate, nihil aliud exiſtimant eſſe. [ſignare, quam deſignare, ſignificare, delineare, & quaſi indicatione aliqua, aut prognoſtico oſtendere rei alicuius qualitatem.

Quomodo vero vtroque modo intelligas hic Dei, ſiue hominum opera] commodum habebit ſenſum.

3 Ergo primo Nicolaus, Dionyſius, & quidam Latini alij, ad ſigna, ſyderaque cæleſtia, videntur referre, quæ iunt in cælo conſtituta hominibus, ut ſignificent tempora, & annos. Deus itaque in manu hominum ... ſicut in manibus hominis, id eſt, operatione, ... gere illa ſigna, & temporum varietates, quaſi ſignando homini, quid quoque tempore agere debeat, alia enim tu ſtu, alia æſtate, aliud quoque tempore agendum, quæ iam ſtr... decent opera. Manibus ergo hominum aſſignat Deus varietates temporum; hic diſponit ... ſuprimit, quid quoque tempore facere ..., ut Dionyſ. ait. Interpretatio omnino coacta, & dura.

Quidam Latinorum expoſitio coactior. Nicolaus. Dionyſ.

Secundo D. Thomas [ſignum rationis] ... humanæ menti videtur referre, ... homo ... ſcernat, quid quoq. tempore ..., aut ... videtur ſane Deus rationem hominis collata, ſignum quoq. præbuiſſe ad cognoſcenda opera ..., ... impreſſum manibus. Hæc quoque expoſitio ... quam præcedens, forte ... a propoſita ... de ... ne magis aliena; ... ſignum operandi ... numero manu ... manæ, non vero ipſis manibus ... quæ minus ... dicere ... tur Deus ſignaſſe in pedibus hominis, aut in ... quid comederet, quando pr..., cum rationem contulerit ad ... re diſcernendum.

Secunda expoſitio Diui Thomæ. Signum rationis impreſſum.

4 Tertia Franciſci Titelmanni ... manus hominis ... in ... operatiua imp... & vel... at, inſcriptæ, naturales inclinationes, ... natura diſpoſitionem,] vt facile qui ... poſſit; ad quod actiones, & exercitij genus natura ipſa aptius, & deſtinatus ſit. Quidam enim ad militiæ, quidam ad litteras, nonnulli ad artium fabrilium aut mercaturæ faciendæ ſtudium natura ſua propendent. In hac quoque expoſitione, deſidero ſimplicitatem, & facilitatem ... etiam ... ſententiam cum tota oratione, & propoſito Eliu.

Titelman. Manus, potentia operandi. Peculiares inclinationes homini ad diuerſa opera.

Phyſiognomica, & Chiromantica, interpretationes duæ.

5 Homini manus collata ad exercendas omnes artes.
6 Solus inter animalia homo habens manus. Manus inſtrumentum omnis inſtrumenta.
7 Chiromanticorum interpretatio. Signum a ſignificando dictum. Regiones, & area Planetarum.
8 Chiromantia vana, & fabella anilis. Chiromantia Phyſica non omnino vana.
9 Phyſiognomia ex facie, & delineamentis indicat inclinationes animi ...
10 Phyſiognomia manuum cum ... facies.
11 Reſpondetur obiectionibus Chiromanticorum. Memoria ſigna. Illuſtrati Moyſes, & alii ...

5 QVarta paulo diuerſior Franciſci Valleſij interpretatio, dum locum hunc copioſe, & erudite tractat in ſua ſacra Philoſophia cap. 32. Deum ſignificaſſe, homini an duis manibus opera ſua, eo quod [vel ſuas ipſius manus intuens homo, agnoſcit ſe eſſe natum ad omnes artes exercendas, ſcribendum, ducendum ..., omnem ſapientiam; ad numerandum ..., ... & ... ohm ... Sibi Valleſius obijcit, ... etiam hominem Deum naturibus, natum eſſe audiendo, in oculis, vid... in manibus, odorando. Reſpondet ſane hoc, ... diſcriminis; quod reliquæ ſenſuum actiones communes ſunt alijs animantibus, at quæ per manus fiunt hominis pro-

Franciſcus Valeſius.

6 priæ, vt quibus artes, & ſapientiæ multæ ad omnia exercentur, & hanc ex manibus igitur ... homo opera ſua.] Et vero conſtat ... quod manuum beneficium vt animalium ... collatum eſt. Quamquam enim Phorus alij præter hominem manus tribuit, at ſapientius, veriuſque Galenus ... modo ſolum hominem recte manibus vti, ſed tamen omnem habuiſſe manus, ſolummodo quidem ... ſapientiæ conueniētiſſimum; homini maxime proprium.] Manuum præterea beneficio non ſolum ad fortitudinem; & delicta ar-

Solus homo habet manus. Plin. li. 11. c. 43. Gal. 13. de vſu part. c. 2. & lib. 17 cap. 2.

nia, ad pacis, & legum condendarum politiam, ad pietatem, & artes ... etiam bruta animalia; ... quod ... manus ... & maribus; & leonem pe... ... arma ... ad artes neceſſarium, ... non minus, quam bello idoneum. Quare non ... inſtrumentum organum ... orantem ... velox ... inſtrumentum. Quare ... cum Anaxagora ... ſapientia ... agens, Anaxagoras hominem prudentiſſimum omnium animal ... eſſe ait; quoniam vnus omnium manus obtinet, ſed recta ratio exigit, vt quoniam ... ideo manus ... ceperit ... prudentiſſimus eſt, ... Man... in eſſe videtur, non vnum ... multa eſt enim, vt ita loquar, inſtrum... artium inſtrumenta. ... deinde præclara multa de manuum operibus. Qui igitur manuum ſuarum vi, & induſtriam perfecta habeat, profecto cognoſcet opera ... arte, ... de magnitudine mirabilia, quæ pollunt ... efficimus. Sed procul dubio laborat hæc quoque explicatio ijſdem incommodis, quibus præcedentes.

Quæ manus ... Anaxagor. ... lib. 4. Varr. Anim. c. 10.

Manus ... inſtrumentum.

7 Proxime iam videtur in hunc locum inſinuare ſeſe Chiromanticorum, Signorum, & linearum manus ... rerum nimium curioſi, & hanc manum ſibi obalatam arbitrantes, auide arripiunt ex hoc loco nitentes ſtudium ſuum probare, & confirmare; ſimplici & aperta, vt illis videtur, huius ſententiæ expoſitione, nimirum ſignaſſe Deum, & deſcripſiſſe in manu omnium hominum eiuſmodi lineas, vnde ... operum eventuumque futurorum præno... & augurium, ... comparare poſſint. Roborari etiam ... eſt hæc linearum & manuum deſignatio ex illo ... Exod. 13. 9. Et erit quaſi ſignum in manu tua,] vult Deus Hebræis ... illam animorum ... memoriale liberationis ex Ægypto, quaſi hac eſſe ... a manibus indita, aut impreſſa. Quæ autem ... ſimiliter manuum ſigna,] quam lineæ ... certe ... quas deſignabit] Deus [in manibus hominum Accedit, quod planetæ, & aſtra, ſigna] ſunt, [ſigna ... vocantur cum Geneſ. 1. 14. ... apud ... ; congruere igitur videtur, vt ſi illa hominum ali... quid ... & non idem ſinguli, ſed cuique homini ſuam ... ſignificationem oſtendunt ... medio aliquo ... impreſſo, ex cuius inſpectione cognoſcat homo, ... peculiariter cæleſtia ſigneat ſigna. ... manibus habet homo impreſſa ſigna ſuis locis ... certis aſtris reſpondentia, quibus doceatur, & quaſi digito, & manu dirigatur, ad præcognoſcendum ... factus, facturus, paſſuruſue ſit ... Etenim ... vnica ... manus ſit ſua regio Iouis, ſua Mercurij, ſua Veneris, & huius lineis tanquam limitibus ita coordinati ... tot aſtra ... tam paruo ſpatio viuaut ... & tam ... ſint, vt nunquam terminos tranſiliant alienos. ... quoque hominis manus, quæ continere valeat omnes ... planetarum regiones, & terminos, ... Dei ... ſtantum in ſua manu dextera habere ... Ioannes ... videre ſe profiteantur ... vtraque ... & ſordidiſſimi ... ſeptenas Stellas, & ...

Chiromantia ex ... Chiromanticorum.

Signa manibus indita, a ... manibus ... hominibus.

Regiones Planetarum.

Apoc. 1. 16.

8 Sed rem de Chiromantia Aſtrologica omnino ... non minus quam fabellas aniles, mei muneris non eſt ... ribus nunc ... , quam nemo, tantum non leuis ... , ... ſtultiſſimus, non deteſtatur. Muliercularum curioſitatem, ſuperſtitioſarum, ... Ex hac ... plebeiam ... Satyricus

... frontemque, ... præbebit vatti.

Iuuenal. li. 2. ſatyr. 6.

Diſputauit ſane aduerſus has ... hoc in loco ſapienter, & copioſe Franciſcus Valleſius cap. 32. de Sacra ... Philoſophia. breuiter ſed eleganter, atque ſolide Delrius ... 4. Diſquiſitionum Magicarum. cap. 3. 4. 5. ap... quem licet videre alios. Tum etiam diſtinctionem ... & Aſtrologica alterius Chiromantiæ ... non omnino vane ex linearum colore ... , aut breuitate, infirmitate, ... corporis ... partium diſpoſitione ... Ariſtoteles. problem. 48. ... & 1. de hiſtoria animal. cap. 1. 5. & quam tum alij, tum Franciſcus

Valleſius. Martinus del Rio. Chiromantia Phyſica non eadem quæ Aſtrologica. Ariſt.

Franciscus Georgius. ſcus Georgius probat, & laudat, in ſua Harmonia Cantic. t Tom 6 c 4. ea parte etiam recipit Franciſcus Valleſ. de Sacra Philoſophia c. 3 a.

9 Quod ſi Deus in al qua hominis parte ſignauit, diſignauitve r bus animum, & naturales animi propenſi ones, non [ſignauit quidem [in manu] ſed potius in facie, vultu, fronte, oculis, qui ſunt velut animi imago atq; totius corporis ſpeculum Indicant hanc Metopoſcop æ, aut Phyſiognomiæ naturalem obſeruationem Sacræ literæ; Tradiderunt, ſed ex naturalibus tantum cauſis, optimi Philoſophi; Vſi ſunt illa, cum vtilitate tamen, cum ſobrietate ſanct ſſimi atq; ſapienti ſimi viri, e quorum numero non *Nazianzenus Physiognomiæ peritus.* vltimus Nazianzenus Orat 4 aduerſus Iulianum. qui quãuis in ea ſcientia ſe patoni [ſe nium parumque ingenioſum] vocet, at illud dia ll. [per animi ſubmiſſionem & morum ſelicitatem teſtatur Nicetas Qui s enim (*inquit*) parem hu c poteſtatem habebat ad hominis naturas ex vultu cognoſcendas, atque ad interiorum hominum, ex externis, & perſpectis rebus percipiendum Ergo Nazianze- *Nazianzenus Iulianum ex vultu perspexit.* n , Iulianum ex vultu, & totius oris lineamẽtis longe ante vero ſimil nie perſpexit, quis futurus eſſet. Tũc (*inquit*) mc non malum hoc viro c ectorem fuiſſe noui, quamquam alioquinõ ex eorum numero ſim, qui in huiuſmodi *Iuliani Physiognomiæ aspectus.* rebus ſciti, atq: ingenioſi ſi t. Sed me morum ac geſtus iplius u æquabilitas, at ue ingens q ed ni mentis emotio vatem e ficiebat; ſi quidem vates ille optimus eſt, qui recte con jcere nouit; neq; enim mihi boni quicquam ſignificare videbantur ceruix minime firma; humeri quos ſub inde agitabat, & attollebat; o ul s vagus, & oberrans, ac furioſum quiddam intuens; pedes inſtabiles, & titubantes; naſus contumeliam ſpirans; vultus lineamenta ridicula, idem ſignifi antia; riſus proterui, & ex æſtuantes; nutus, & renutus omni ratione carentes Se mo hæcens; ſpiritusq; interciſus, interrogationes præcipite & imperitæ; reſponſiones his nihilo meliores, &c] De hoc quoq, conſulendus *Martinus del Rio. Gregor.* eſt Delrius, & Gregorius. Noſtrum tantum eſt locũ hunc, [& ſignationem manus homin s, itto nob s a C iromanticis ſubreptum, eripere & verum ſenſum ſolidamque explicationem reſtituere quod iam faciemus.

10 Sed ante audiendi Phyſiognomi, quos cum non omni- *An ex manibus possit aliqua coniectura morum fieri.* nõ reiecerimus, cumque Chiromantia illa Phyſica, poſſit ad veritatem Phyſiognomicam reduci, ſi poſſit quidem per illam ex [ſignis manuum] veroſimilis al qua coniectura fieri humanarum actionum, vt ex ſuis ipſis manibus poſſit homo cognoſcere opera ſua,] locus quidem hic non vano iudiciariorum iudicio, ſed veroſimili Phyſiognomicorum coniectura, lumen accipiet. Quis enim neget ex ma- *Manus hispida Esau, quid designarent.* nibus Eſau hiſpidis, & villoſis fuiſſe, & mores illius agreſtes, atq; ſeruos, & bellnina illius opera conijci potuiſſe? Memini me aliam rem, de hac ipſa manuom indicatione ex Ariſtotele, & Polemone nonnihil dixiſſe. Sic ſane Fran- *Vide supe rius c. 36. vers 26. numero 3. Vallesius.* ciſcus Valleſius cenſet exponi poſſe hunc Iobi locum, & quod ad rem attinet, vere quidem; ſed quod ad ipſam ſententiam, & proprietatem vocum, & totius orationis contextum omnino aliene; vt iam oſtendam Si prius tamen latisfecerimus his, quæ pro ſe afferunt Chiromantici.

11 Ad id quod ex Exodo afferebatur [Signum] illud, quod *Obiectionibus Chiromanticorum satisfit.* requirit Deus, non poteſt eſſe a natura impreſſum, ſed arte, & cura vſurpatum ad memoriam peculiaris alicuius euentus, & ſumitur ſane translatio ab annul s, quæ etiam d ntur ſigna] & memoriæ ſeruiunt, præſertim anti- *Quæ imagines insculperentur annulis.* qui , quibus inſculpebatur memoriæ cauſa, vel effigies alicuius feliciſſimi euentus, quales videntur annuli fuiſſe, quorum gemmæ [Victoriam cum Tropheo exprimebãt:] *Suetonius in Galba.* vel quidem effigiem amici, quem animo, & memoria quis ferebat, vt oculis etiam, & manu ferret; vt Sulmonenſis Poeta di it,

Ovid. 1. de Trist. Elegia 6. *In digito qui me ſerſque, refersque tuo.*

Atque de hoc ſigno memoriali id videtur intell gendum Cant. 8. 6. [Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, & ſignaculum ſuper brachium tuum.] non contentus (inquit Sponſus) ſolum annulo meam effigiem geſtes, volo e iã, vt cordi inſculpas; vt brachio inuras, vt mei recordatio & *Antiquitus vetus se inscidendi, & inurendi.* tuæ menti, & tuis act bus ſemper interſit. alluditur tum ad quarundam gentium præſertim Chaldæorum, um ſe incidendi, & inurendi Deorum uorum ſtigmatibus, de quo alibi diximus. Bone Deus quantum hinc abluunt manuum inciſuræ, & areolæ Planetarum Signa vel cæleſtia tempora nobis deſignant, & opportunitates rerum faciendarum, [ſementis, & meſſis,] & operum ad vitam neceſſariorum [Signat] igitur Deus in (Cæ tia ra, non [in manibus.] Sed aſtruendus iam verus, & germanus ſententiæ explicatus.

Statuitur vera ſignificatio (Signandi) & germanus ſententiæ explicatus.

12 Signare *Hebræis pro* claudere, & abſcondere. *Explicati Moyses, Salomon, Daniel. Pro* perficere. *Illustr Daniel.*
13 Signum *in Scriptura a significando. Locus Iobi ex cap. 16. illustratur.*
14 *Germanus sententia explicatus. Res Rustica præceptum.*
15 *Hebraismus.* Clauſa manus, *quid. Illustratus locus Iudicum.*
16 *Interpretationes minus idonea reiecta. Septuaginta emendati.*
17 Signare, *relatum ad ignorationem rei occultæ. Varia interpretatio.*

12 חתם Verbum [ſignandi] in Sacro ſermone, quod eſt ab originali radice [Hhatham] proprie eſt claud re, occultare firmare ſigillo Exempla obuia, ſed minutatim preme , & xaminanda, quo ſemel res hæc ſtatuatur, Iſai. 5. 15. Liga teſtimonium, ſigna legem in diſ pulis meis id eſt, abſco e, & ſigna; non enim ſunt hæc m a, n ſi quos Deus docuerit. Iob 9. 7. ſtellas claudit quaſi ſub ſigna ulo, cum illas obducit tenebr , & eripit noſtro conſpectui: Prop. Signat,] ve obſignat. Stellas,] Sic frequenter iungitur, aut exponitur verbo claudendi, aut [condend Dan. 12 9. [Claude ſermones, & ſigna librum. Deut. 32. 34. Condita, & ſignata in theſauris. Cantic 4 12 [Hortus c nclusus, fons ſignatus. Vnde *Signum La tinis unde dicatur.* ſig um, aut ſignaculum licet Latinis [ſignet, & ſi let, quia ſignificat, at in Sacro ſermone ſignat, & ſigillat, quia claudit, & occultat. Quare quotieſcumque dicitur de literis aut libro, ſignificat imp imere ſigillum, vel ad c uden dum, vel ad cuſtodiendum firmiter, quæ clauſula ſunt, vel ad ſtabiliendum, quod mutare non licet, ſicut, quæ abſcondimus. 1. Reg. 21 8 Eſth 8 Ierem 32. 10. 11. Iſai. 29 11. aliquando ve o idem eſt, quod [complere,] aut [perficere,] ſiue ad finem adducere: nam literas, vel librum perfectũm, aut rem abſolutam ſigillo obſignare ſolemus, quomodo vertitur ab Interprete, Daniel 12. 24. [Vt finem accipiat peccatum, quod proprie legitur; [vt ſignetur *vel*, ſigilletur peccatum.] quod etiam commodum habet ſenſum, & fere eundem cum noſtro; [Vt peccatum abſcondatur, & quaſi ſi illo cõcludatur, ne vltra appareat,] quod ipſum eſt [hinc accipere,] vt explicatur particula ſequente) [& deleatur iniquitas. Et iterum; [& impleatur viſio.] quod proprie eſt, [vt ſigilletur viſio, *vel*, vt ſignetur;] non quidem vt occultetur, ſed vt muniatur, firma, & ſtabilis appareat, cum impleta fuer t, effectum ſortiatur, quemadmodum ſortiuntur; quæ ſigno ſtabilita ſunt. Deniq, nun- 13

Signum unde dicatur in Hebræo. quam, aut fere nunquam inueni o in Scripturis poſt diligens ſtudium, verbum [ſignandi Hhatham,] pro [ſignificare;] aut indicare. Quod enim in Geneſi dicitur, Luminaria facta eſſe in ſigna. nimirum ad ſignificanda [tempora, & annos;] non eſt ab hac radice ſed a radice [Oth;] אות quod proprie eſt nota, deſignatio, character, litera; vnde literæ apud Hebræos, dicũtur [Othijoth. & quod Ezech. תוה 9. 4. dicitur, [Signa Thau.] id eſt, de ſigna, & de linea, eſt a תו radice [Thauah] quaſi diceret [hauiza Thau;] aut, Signa ſignum.] Tãtum poteris mihi obijcere locum ſuperius ex *Locus ex c. 16. amplius illustratus.* poſitum Iob 24 16 [Perfodit in tenebris domos ſicut in die condix ram ſibi um nim ex hoc verbo legatur, [Sicut in die ſignauerat ſibi. diximus referri poſſe ad adulterorum notas, & certas ſignificationes, quibus vel paciſcuntur certo locum impudicis fœminis, quarum domos nocte adeunt, vel quibus domos ipſas, & aditus faciles interdiu deſi nant, vt noctu facile ingredi poſſint. neque enim alia res videtur in adulterum (de quo ibi ſermo eſt) conuenire poſſe. Sed iam indicaui eo loco propriam, & mag exactam interpretationem ex proprietate huius radicis, videlicet. Vltro, citroque miſſis literis ſignatis, & clauſis cum ali ſcele i c.] vel cum impudicis fœminis egiſſe; quod eſt te le; vel noctu perfeciſſe facinora, um e ſignaſſent,] id eſt, occultaſſent, & clauſiſſent domi, non audentes prodire in publicum. quod eleganter cohæret, cum eo, quod ibi ſequitur; [& ignorauerunt lucem.]

Ergo

Ergo iam affulget non obscurus nostræ sententiæ explicatus in hac media tempestatis descriptione; [Deus in manu omnium hominum signat;] claudit, & obsignat, quasi sigillo. Quid porro claudit, aut obsignat, quasi sigillo quando pluit, & sæuit tempestas? de hac enim est sermo. Profecto non aliud, quam homines ipsos, quorum manus quasi vinculis adstringit cælum tempestuosum, & iratum, & quasi sigillo appresso complicat, & impedit, ne exeri possint. quod omnino contingit agricolis, cum pluit, cum tonat, & fulgurat: quare, & hyems iners est, & deses, quod homines cogat desidere inertes; & complicatis manibus. Certe illud est rei rusticæ præceptum, [Leuiora opera interdiu fiant, nisi cum impediaris a cælo.] Plinius inter alia, illa duo ex antiquitate repetit oracula; [Malum Patrem familias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate cæli. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro.] Propterea Columella grauiter præcepit villico, [ante multos dies cauere suspecta tempora.] atque illam [menstrui cuiusque officij rationem obseruare; quæ pendet ex ratione syderum cæli: nam, vt ait Virgilius;]

Tempestas claudit agricolas, quasi signo quodam.

Plin. lib. 18 cap. 6.

Præceptum rei rusticæ.

Colum. lib. 11. c. 1. & 2.

Vir. 1. Geor.

—— —— Tam sunt Arcturi sydera nobis,
Hædorumque dies seruandi, & lucidus anguis.
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis,
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Quare subijcit; [Temporibus accommodanda opera viris, vt permiserit status cæli: itaque tempestatibus annotatis cautior villicus, vel abstinere poterit operibus, vel festinationem adhibere.] Cogitur interdum media hyeme, & tempestate desidere ad focum: at [soluta iam hyeme,] dissolutis manibus;

Ex cælo, & temporis varietate pendentia opera rustica.

Horat. lib. 1 Carm. Od. 4.

Neque iam stabulis gaudet pecus, aut arator igni,
Nec prata iam canis albicant pruinis,

35 Vides igitur rem rusticam a Cæli tempestate, & temporum varietate pendere: lenissime propterea cohærere cum descriptione tempestatis mentionem rusticorum operum, cessationisue, vt permiserit Cæli status. [Ergo claudere, *vel*, signare in manu,] eiusmodi loquutio est, atque illa, [Interrogare in ligno, *id est*, Interrogare lignum] q. d. *Echa Iris en las manos el sello, y la cerradura.* Similis Hebraismus Iudic. 3. 15. [Aod vtraque manu pro dextera vtebatur,] quod hunc habet sensum; Vtraque manus illi erat dextra. id est, sinistra vtebatur, ac si esset dextra, non quod ambidexter esset; sed quod sinistra illi esset pro dextra, & sicut ambidexter vtitur manu sinistra, ita ille vteretur. Sic enim consonabit cum eo, quod ex Hebræo legitur; [Aod (*Regia*) vir obturatus;] Tygur. [Clausus,] alligatus, Chaldæus, [Contractus manu dextera sua.] Pagninus per paraphrasim; [Qui dextera manu nihil efficiebat, sed sinistra.] & iterum, cap. 20. 16 [Viri fortissimi, ita sinistra, vt dextera præliantes] ex Hebræo etiam, [Clausa; *vel* Impedita manu dextra] a radice, [Atar.] quod dicere possemus, *Que tenian atada la derecha. y suelta la derecha, y suelta la yzquierda.* Atque eos homines, qui in agendo parum expediti sunt, vocare solemus, alligatos, [Atados.] Sic homines [manu clausi, *&* obsignati dicuntur, cum tempestas illos arcet ab agri operibus.

Osea. 4. 12.

Hebraism.

Illustratus locus Iudicum.

Regia.

Tygurian.

Chaldæus.

Pagnin.

אטר

36 Quare quod hoc loco alij referunt, ad Dei Potentiam quod ille tempestatem faciat [in manu,] id est, vehementi atque admirabili signo, huius loci non est. Tum quod hæc manus non sit Dei, sed hominis, vt res ipsa; & lectio Latina exigit; tum quod potius in homine obsignato, & impedito ab operando, significetur infirmitas quædam, vt lectio Septuaginta expressit. Minus, alienum, quod Aben Esra, [manum hominis] sumit, pro hominis libera potestate; quod Deus homini contulerit liberam potestatem exercendi opera rustica; & illius oculis, & scientiæ subiecit temporum varietates, & rusticorum operum opportunitates; nam cum pluit, dat signum faciendæ sementis, & subigendi campos. melius R. Gerson, e contrario exponens, Deum [clausisse in manu hominis,] cum illius operandi potestatem adimit, & agricolas sub tecto continet quasi domi reclusos immissa sæua tempestate, & continentibus imbribus, vt cognoscat, ac re ipsa experiatur homo, nihil sine Deo posse; quidquid possit, inde pendere, iuuari, impediri. [Cognoscit] ergo homo [opera sua;] cognoscit item infirmitatem suam. Sic Septuaginta. [Vt sciat omnis homo infirmitatem suam. Ideo (*inquit Nicetas*) sunt Dei opera admirabilia; ideo frigus existit, & æstus, ideo minime æquabiles Cæli temporationes, vt nostræ infirmitatis conscij modeste de nobis sentire discamus.] Quem sensum elicuerunt Septuaginta ex originali, vbi pro [singulis, *est* Anasim,] homines miseri, & imbeciles. Quam etiam [infirmitatem,] quam ex consideratione Diuinæ potentiæ agnoscit homo, ad peccata quotidiana accommodauit Concilium Mileuitanum, cap. 7. hunc locum coniungens cum illo Dauid, [Delicta quis intelligit?]

Alia exponendi rationes minus idoneæ reiecta.

Aben Esra.

Nicolaus.

Eugub.

R. Gerson.

Caietan.

LXX.

Nicetas.

Mileuitanum concilium.

37 [Opera sua.] Siue, Dei opera, quod Hebræo conuenientius est; siue, hominis ipsius intelligas, sensus idoneus consurgit. Si ad Deum referas, significabitur Diuinorum operum magnitudo, quam homo in tempestate agnoscit, & considerat, sed non satis complectitur mente. Et quidem verbum [claudendi,] ad ignorationem rei occultæ pertinere solet. quo videtur respexisse Nicetas; [Opera (*inquit*) Dei sunt admirabilia, vt mentis elationem, & contumaciam Deus coerceret.] Sed lenius decurrit sententia, si ad humanas operas, & agri labores referas; a quibus tempestate, & Cæli inclementia auocatur homo. Illud humilius, & angustius; quod ait Vatablus, [Pluuiarum abundantia cogit Deus homines remanere domi, quo minus possint inuisere operarios suos.] Illud vero plus æquo amplium, quod Caietan interpretatur, [Impediri homines non solum ab agricultura, & militia, sed etiam abstinere ab executione innumerabilium negotiorum.] Sed satis in hac sententia obsignati, & clausi, progrediendum ad sequentia liberius.

Caietan.

Oforius.

Signare, ad ignorationē rei occultæ.

Lenior interpretandi ratio.

Vatabli expositio humilior.

Caietan.

VIII. Ingredietur bestia latibulum, & in antro suo morabitur.

1 *Sententiæ paraphrasis.* Latibulum, *quid proprie.* Morari.
2 *Venti Australes nimbosi. Ventorum promptuaria occulta. Deus in promptu habeat etiam ea, quæ non sunt.*
3 *Cur dicatur tempestas* egredi. *Auster nimbosus. Explicatus David.*
4 Arcturus *quid in Hebræo Aquile* dispergens.
5 *Interpretatio germana. Venti Aquilonares procellosi. Tempestatis descriptio ex ventis oppositis.*
6 *An venti contrarij simul spirare possint. Auster & Aquilo simul efficiunt tempestatem.*
7 *Latini Interpretis defensio. Græcorum elucidatio.*

Mirum, quod Philippus censet hanc sententiam multo [obscuriorem] præcedentibus, multumque [dissonam,] cum præclara sit, & valde consona. Vis, inquit, hyemis, & terrificæ tempestatis cogit non solum homines intra domos, sed feras intra latibula. pisces ad ima confugiunt; aues nidis se continent, neque terror ingens permittit foris vagari. [Latibulum.] Septuaginta [Sub tegmen,] quo se protegant. Vox originalis non solum significat lustrum ferarum, sed locum insidiarum; qui cum debeat esse occultus, cumque in eo insidiantes lateant, recte vertitur [latibulum.] infra, cap. 38. 40 vertitur [specus,] & Psal. 9. 29. [insidiæ,] id est, locus aptus ad insidiandum, quod statim exponitur per [occulta.] 1

Philipp.

LXX.

Latibulū, qd proprie.

ארב

[Et in antro suo.] Septuag. Quieuerunt, super cubile. Morabitur.] Vsque manebit, pernoctabit. quamuis nox data sit [bestijs syluæ, vt in ipsa pertranseant & rapiant, & quærant a Deo escam sibi,] tamen nocturna tempestas illas cogit intra antra pernoctare.

LXX.

Morari, & pernoctare.

שכן

IX. Ab interioribus egredietur tempestas, & ab arcturo frigus.

Videtur iam connumerare ventos, qui tempestates efficiunt, siue superiores alias causas, sydera, & constellationes, [Ab interioribus.] Vatabl. Tygur. [Nubium penetralia] intelligunt, [ex quibus tonitrua, aut turbinem descendere mirum fit.] sed importune, & longe nunc recurritur ad nubem. Quare simplex illud, & verum est, vt nunc [interiora] vocet, quæ superius nominatim dixit, [interiora Austri;] non solum propter Stellas Poli Antarctici, tempestatum, & nimborum effectrices, quam propter ventos nimbosos inde aspirantes; aut certe propter vtrumque, quam rem exposuimus superius, capit. 9. versic. 9. in sententia simili, [Qui facit Arcturum, & interiora Austri, &c.] Vtroque autem loco Septuaginta; [Promptuaria] legunt, pulchra translatione; nam quoniam [promptuaria] solent esse in interioribus, & penetralibus domus, ideo pro [interioribus] sumuntur; qua etiam significatione vox a

Vatab. Tyg. Osor.

Venti nimbosi spirare, ab Austro.

LXX.

Ventorum promptuaria.

originalis vertitur ab Interprete Latino, [cellaria,] Prouerb. 24. 4. & [Secretum cubiculum, *vel*, Cubiculum intra cubiculum.] Iudic. 16. 9. Genes. 43. 30. 2. Reg. 13. 10. 3. Reg. 20. 30. cap. 22. 35. Cantic. 3. 4. quod elegantiæ poeticæ est: Sic enim ventorum abditissima claustra, & Aeoli domum atque recessus describunt, cum Dei Omnipotentiam significant, ventos vel coercentis, vel emittentis [ab interioribus Austri.]

Verg. 1. Æn.

Nimborum in patriam, loca fœta, furentibus Austris,
Aeoliam venit, hic vasto Rex Aeolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis, & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. —— ——
Sed Pater Omnipotens speluncis abdidit atris.

Vides hic [interiora Austri,] cubicula, & promptuaria ventorum, quorum non Aeolus, sed verus Deus ventorum promus, & condus. Sed illud præterea indicatur, voce [promptuarij,] Deum in promptu habere quidquid velit, quasi iam creata, & parata ad nutum, vocat quippe ea, quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt. non enim difficilius, aut tardius aderit tempestas denuo efficienda; quam si iam coacta, & detenta ex aliquo promptuario euocaretur in terras; vt ad illius vocem, & imperium;

Deus in promptu habens omnia.

—— Venti, velut agmine facto,
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.

3 *Cur dicatur tempestas egredi.* Opportune autem dixit [tempestatem egredi,] quod venti, & procellæ videantur [carcere premi,] & porta concessa statim egredi, atque vinculis elusis, sese lætissimos furiosissimosque prorípere, secum aduehentes tempestatem; nubes, nimbum. Quod vero hoc loco [tempestas] dicitur, Isai. 21. est [turbo;] & cum Austro item coniungitur; [Sicut turbines ab Africo veniunt] nam in Palestina [Auster,] siue quod idem est, [Africus,] nimbosus, & turbinosus est, & torrentes vel efficit, vel mirifice auget: vt colligitur ea Psal. 125. 5. [Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro. Auster (*inquit Theodoretus*) humidus ventus est, nebularum aerem implet, vehementes pluuias inducit, nubes dissoluit, aquis torrentes implet. Sic igitur inquit; Ciues vndique dissipatos iube, vt cogantur, & torrentis instar iter faciant.] Vide, quæ diximus super cap. 27. vers. 20. super id, [Opprimet eum tempestas.] & cap. 9. vers. 9. num. 5. & c. 1. vers. 19. num. 3.

Auster, vel Africus nimbosus.

Theodor.

4 *Arcturi duplex Heb. radix.* [Et ab Arcturo frigus.] Videretur esse res eadem cum illo, c. 9. [Qui facit Arcturum, &c.] Sed certe ibi vox est ab alia radice, & significat vel stellam, vel constellationem Aquilonarem, quæ efficere solet pluuias, & tempestates, hic autem est voa a radice [Mazar, *vel* Zarah,] quod est dispergere, aut ventilare: quare Hebræi & alij quidam vertunt hoc loco; [A dispergentibus *siue*, a ventilantibus, *siue*, a dispersionibus frigus.] Neque omnes tamen in sensu conueniunt: nam Vatablus intelligit [Ventos Aquilonares, qui dicuntur scopæ Cæli, propterea quod reddant aerem nitidum, & mundum,] dispergendo nubes. quod desumpsit ex Rab. Leui, & Rab. Dauid. Sunt autem venti Aquilonares frigidissimi, qui incumbere solent in terras post pluuias, & tempestates; quare recte dicitur; [Ab austro egredietur tempestas, & ab Aquilone frigus;] Quam vim ea persona ipsius Aquilonis scripsit Ouidius;

Varia lect. R. Dauid. R. Leui. Pagni. Vatab. Tyg. Complutens.

Aquilo dicitur dispergens post tempestatem.

Ouid. 6. Meta.

Apta mihi vis est, hac tristia nubila pello;
Induroque niues, & terras grandine pulso.

Caiet.

Caietanus quamquam intelligit etiam ventos Aquilonares, sed nomine [sparsionum,] existimat primo significatas Stellas Aquilonares, quæ sparsæ sunt, & non modicis inter se spatijs diuisæ. Alij e contrario nubes ipsas sparsas, expansasque intelligunt, a quibus nunc imbres, nunc turbines, & niues mittuntur. Quæ exponendi ratio eo præstat præcedenti, quod sit cohærentior cum tempestate, quæ proculdubio adhuc describitur. Et quidem ab illa [nubium sparsione,] videtur Plinius [procellam] describere, [Procella (*inquit*) differt a nube, potius quam rupta.]

Cohærentior interpretatio.

Plin. lib. 2. c. 49.

5 *Germana interpretat. Hebraica lectionis.* Sed quoniam de ventis tempestatem efficientibus videtur institutus sermo, certe nunc [dispergentium, *aut* sparsionum] nomine, ego intelligo ventos, nubila secum conuehentes, & spargentes per aera; Venti enim, vt Seneca dixit, [modo adducunt, modo diducunt nubes.] & nunc Aquilonares quidem, quoniam de Australibus sermo præcesserat. Quæ ipsa res in prisco illo Varronis carmine, to Marcipore, ad describendam tempestatem non ineleganter exprimitur.

Sen. li. nat. qq. c. 18.

Varro.

Nubes aquales frigido vero leues
Cæli ornatus aureas subduxerant;
Aquam vomentes frigidam mortalibus,
Ventique frigido se ab axe eruerant,
Phrenetici Septentrionum filij;
Secum ferentes tegulas, ramos, syrus.

Tempestas igitur, non solum ab Austro, sed a Septentrione, & frigore opportune notatur. Atque illa tandem sæuissima exurgit, cum contrarij venti concurrunt: quod hoc sane loco indicatur a Iobo coniungente [Arcturi,] & Septentrionis [frigus,] cum [Interioribus Austri,] mediamque inter duo extrema constituentis [tempestatem,] multo elegantius, quam qui dixit;

Tempestas descripta a Septentrione, & frigore.

Tempestas ex contrarijs ventis.

Vna Eurusque, Notusque ruunt, creberque procellis.
Africus —— ——

Vbi enim [frigus ab Arcturo,] siue quod idem est, Boreas aut Aquilo, qui cum cæteris ventis luctatus Cœlum, Mare, Terras versat? in cuius persona ille alius cecinit;

Ouid. 6. Meta.

—— Cum fratres Cælo sum nactus aperto,
(Nam mihi campus is est) tanto molimine luctor,
Vt medius nostris concursibus insonet Æther,
Exsiliantque cauis elisi nubibus ignes.

Sed huic expositioni, & descriptioni tempestatis ex contrarijs ventis potissimum ea Aquilone, & Austro, obstat, inquis, Aristoteles, qui docet ventos contrarios spirare simul non posse, alter enim reprimit alterum. Sane; nam alterum ab altero vinci tandem necesse est. Sed parumper pugnare tamen, & manus conserere, aera, maria, terras concutere, quid prohibet? Quod suum quisque habet, conferet in vnam tempestatem, Auster turbinem, Aquilo frigus Heliceo sane, & Buram vrbes in sinu Corinthio, hausit mare, vt Plinius scripsit; at dicunt id prouenisse ex inuodatione excitata Aquilone, & Austro simul spirantibus, vnde Helice vrbi cum Aquilonari vrsa, quæ Helice etiam dicitur, nominis affinitas. Hos igitur duos ventos nominatim de tempestate efficienda concertare Ennius vere cecinit.

6 *Obijcitur precedenti expositioni. An contrarij venti simul spirent.*

Arist. 2. Meteor. c. 6.

Plin. lib. 2. c. 92.

Auster, & Aquilo simul spirantes.

Ennius 17. Annal.

Concurrunt veluti venti, cum spiritus Austri
Imbricitor, Aquiloque suo cum flamine contra
Indu mari magno fluctus extollere certant.

Sed cur tandem Interpres [Arcturum] reddidit cum [dispergentes, *aut* ventilantes,] debuisset reddere? Responsio in promptu; Quoniam res erat de tempestate ea vtroque Cæli extremo proueniente: in Aquilone autem Arcturus procellosus est; ideo Arcturum vnde & Aquilones perflant, & tempestates frigidæ inuehuntur, tanquam rem notissimam nominauit. Forte etiam vocem originalem deduxit (quod potuit commode) ab alia radice, videlicet a [Zaram,] quæ vox vertitur, [turbo,] Isai. 25. 4. & [imber] supra, Iob. 24. 8. & [Gurges,] Habacuc 3. 9. & [Impetus,] Isai. 28. 2. Quoniam igitur hæc ex parte Aquilonari esse solent effecta Arcturi, causam pro effectis posuit. De Arcturo autem diximus, supra capitulo nono.

7 *Vulgati interpretis defensio, & elucidatio.*

Sed cur tandem lectionem Septuaginta, quæ est eiusmodi; [De promptuarijs superueniunt dolores, & ab extraneis partibus frigus:] Nicetas intellexerit non tam de aeris, & elementorum mutationibus, quam de humanorum corporum, atque valetudinis perturbatione; plane non assequor. sic ille interpretatur; [A penetralibus, id est, ex visceribus, ijs qui obriguerunt, oriri dolores, in summis corporis partibus, quæ magis, quam reliqua membra frigore tentantur.] Nisi forte existimat indicari, quid tempestas, & inclementia Cœli in corporibus efficiat humanis.

LXX. Lectio Septuag. elucidata. Nicetas.

X. Flante Deo concrescit gelu, & rursum latissime funduntur aquæ.

1 *Aquilo efficiens niues. Venti spirantes ex Dei ore* Diuina *de magnus.* Spiritus Dei, *etiam de aura leniori. Explicatur Dauid.*

2 *Vn Aquilonis Cristallus, & nix cadentes ex Dei ore. Illustratus Dauid.*

3 *Varia expositio.* Fundere, *quid. Aquilonis & Austri permutata vices. Explicatur Dauid.*

1 *Aquilo efficiens gelu, & niuem.* QVoniam Aquilonaris frigoris meminit, consequens fuit, vt exponeret alterum Aquilonis, & Arcturi munus, & vim non solum in concitanda tempestate,

sed

sed in efficiendo gelu, & procreandis niuibus. [Flãte Deo.] Non solum ille Dominus est, moderatorq; ventorum, sed ex illius ore spirare videntur. propterea venti vocantur [flatus, *aut* Spiritus Dei.] Et vt translatio hæc indubitata sit, dicitur [Spiritus oris illius,] superius Iob 15. 30. Sed alij vehementiam, & impetum venti intelligunt, per [Dei spiritum.] Dei enim, maxima, & excellentissima quæque sunt; Sic quod Diuinum, quod Sacrum est, continuo maximum, & excellentissimum est, exempla obuia. Quamquam quod primo dixi, solidum sit: quod secundo loco, non vsquequaque certum. Cum enim pueri in fornace Babylonica inuitarunt ad Diuinas laudes, [omnem Spiritum Dei,] non tantum vehementiores, & fortiores ventos, sed leuiores, & mitiores auras inuitarunt. Sunt etiam illæ [Dei spiritus;] non enim semper ille spirat vehemens, & iratus.

Ex Dei ore spirantes venti. Spirit° Dei ventus vehemens. Dan. 3. Spirit° Dei de aura leniori.

2 Sed hoc tamen loco ex subiecta re tempestatis, atque Aquilonis, significetur profecto ventus vehemens, cogens humidam, & pluuialem nubem in glaciem, aut in glacialem grandinem. [concrescit gelu.] Hæc etiam est propria Aquilonis vis;

Vis Aquilonis.

Induretq; niues, & terras grandine pulset.

Ouid. 6. Meta.

In Hebræo significatur item glacies, aut nix, non tam a vento frigido, quam ab ipso Deo effecta; [A spiritu suo Deus dabit gelu] q.d. Deus simul cum suo flatu, & spiritu, ex ore suo effundit glaciem. Sicut etiam dixit Dauid Psal. 147. 6. [Mittit Cristallum suam] (gelu, glaciem, & quicquid instar Cristalli concrescit,) [sicut buccellas.] sicut panis frustula, micas ex illius ore cadentes. Et quid mirum, esse [buccellas,] cum cibus arborum, & frugum sint imber, & nix, vt Plinius aliquando dixit?

Cristallum, & nix, mica cadentes ex Dei ore. Cibus arborum. Plin. lib. 17 cap. 2.

Et rursum latissime funduntur Aquæ.

3 Sententia ad multos sensus ambigua. nam potest primo esse superioris partis aut repetitio, aut expositio; ita concrescit gelu, & conglaciat nix, vt in immensos, & spatiosissimos aggeres excrescat: & magna illa aquarum copia, quæ in nubibus inclusa erat [fundatur,] rigescat, & quasi ex ære fusa induretur, constringatur. hoc enim sonat vox originalis; vt si ex verbo legas, [Copia aquarum in angusto, *aut*, in arcto.] Quare legi potest; [Latitudo aquarum constringitur] Neq; vero est in originali illa particula [rursus,] quæ indicat aliquid diuersum a præcedente. Alij existimant illud [arctum, *vel* angustum] referri [ad primam, & minutam pluuiam, quæ est pluuia lata,] (numero videlicet immenso guttarum) [& facile congelatur.] Sed vix verbis congruere potest. Alij, quod ex glacie illa attrita, & fracta rursus ingens aquæ vis cum grandine permista diffundatur. Sed nihil peculiare, quod ad rem Meteorologicam pertineat, affert hæc interpretatio. Illud videtur commode cum parte antecedente cohærere, vt sit superioris sententiæ expositio, aut quasi distributio quædam: cum enim dixisset de Austro, & Aquilone, nunc singulas facultates singulis tribuat, Aquiloni efficiendi gelu, & niues; Austro niues, & gelu liquandi, & fundendi. Res non prætermissa a Dauide inter miranda naturæ Psal. 147. 5 6 [Mittit Cristallum suam sicut buccellas ante faciem frigoris eius quis sustinebit? Emittet verbum suum & liquefaciet ea: flabit spiritus eius, & fluent.] Quod de mutatione Aquilonis in Austrum Theodoretus explicat. & hunc quidem sensum indicauit Vulgatus apposita particula, [rursus,] q d. Mutatis vicibus, & permutatis ventis. Illudque [latissime,] videtur accepisse de campis spatiosissimis, in quos defluunt niues liquatæ in ingentes riuos;

Varia lect. Fundi, pro concrescere. Isidor. Cla. יצק Vatabl. Oserius. Expositio simplicior & cohærentior. Aquilonis & Austri vires diuersæ. Theodor. Vulgatus.

——— ——— ——— Cum vere renerso,
Bistonia tepuere niues, submittitur ingens
Æmus, & angustos Rhodope descendit in amnes.

Statius 2. Thebaid.

XI. Frumentum desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum.

1 *Varietas, & dissensio lectionum.* Frumentum *vnde dicatur in Hebræo. Ratio Latinæ lectionis. Explicatur Moyses.*
2 *Varia lectio. Verbum* desiderandi *varie redditum. Nubium labor in irriganda terra. Illustratur Baruch.*
3 *Latinæ lectionis elucidatio. Creatura omnes conspirantes in vtilitates mortalium. Illustrare Hoseas, & Sapientia.*
4 *Niues, & Aquilones desiderari a segetibus, & arboribus. Cuius loco sint.*

1 Mirabilis est dissensio lectionum, Latinæ, Hebraicæ, Græcæ. Reddenda breuiter singularum ratio. Hebraizantes fere legunt; [Etiam in serenitate fatigabit nubem, *aut*; Propter irrigationem fatigabit.] Septuaginta; [Electum format nubes.] quæ harum conuentio lectionũ, aut quæ illarum idonea sententia? Certe ambiguitas videtur nata ex voce [Beri,] id est, [Frumentum,] quæ potest deduci a radice, [Barah,] quæ significat cibum capere, aut cibum meliorem, & delicatiorem eligere. inde pro cibo, & pabulo [frumento,] Genes. 42. 10 & 45. 35. Iob 39 4. & vlt Genes. 35. 16. nos habemus; [Venit verno tempore in terram.] ex verbo legunt Complutenses, [Quando dat cibum, *aut*, frumentum terra; *id est*, verno tempore.] quamquam alij ex alia radice aliter legant; potest n deduci a radice affini [Bara, *per* Lamed Aleph.] quod est creare, aut efficere aliquid selectum, firmum, purum, pingue, & vegetum; nam, quæ Deus creat, omni ratione [valde bona sunt] 1 Reg. a 29. Iudic. 4. 6. 3 Reg. 4. 24. Dan. 1. 15. Ezec. 34 3. Itẽ affinis est, radix [Barar,] quod est eligere, mundare, expurgare. Hinc dixerunt Septuag. [Electum format nubes.] quod Symmachus interpretari, & legere videtur, [fructũ] qui est, id quod profert terra selectum, pingue, optimum. At vero Latinus Interpres dixit [frumentum,] tum quod inter cæteros fructus terræ sit optimus, & pinguissimus, tum quod [frumentum] seligatur, & expurgetur a paleis. At vero Hebraizantes, [Serenitatem] dixerunt, quod efficiat Cælum purum, & mundum: atque existimarunt post tempestatis sermonem, nunc iam subiungi serenitatem aeris, & elementorum. Sed nimium præripere, & immature: adhuc enim in media hyeme, & in media versamur tempestate, postea de serenitate sermo erit.

Varia lect. LXX. Frumentum vnde dicatur in Heb. ברי רות Complut. ברא ברר LXX. Symmach. Ratio Latinæ lectionis

2 Alij proprius ad rem tempestatis, & pluuiæ, sed longius a vera vocis radice, deducunt vocem originalem a [Rauah,] quod est irrigare, & inebriare, aut ad satietatem perfundere: quare dixerunt; [Propter irrigationem fatigare nubes.] ita Pagninus, & Isidorus. Sed nimium fatigantur, vt a Latino interprete recedant. Et quidem cum Rab. Dauid verbum [desiderandi,] quod in Hebræo est [Tarahh,] constanter exponunt, fatigare, aggrauare, aut laborare facere: & sub forma verbi tantum legitur hoc loco, sub forma aut nominis vertitur Isaiæ 1. 14 [Molestia,] & Deuter 1. 12. [Negotium] quare videbitur verbum ipsum esse, facessere negotium, aut exhibere alicui molestiam, & laborem. Ergo hunc sensum efficiunt, [serenitas negotium facessit nubibus;] nam illas extenuat, dispergit, dissoluit, verberatas primum, & fatigatas a ventis. qua eadem vexandi, aut fatigandi nubes, formula, ventos descripsit Lucretius lib. 2.

Varia lect. רוה Pagnin. Isidor. R. Dauid. Verbum desiderandi varie redditum. Caietan. Lucretius.

——— ——— ——— Nubila Cæli
Verrunt ac subito vexantes turbine raptant.

Alij, [Luna, *aut*, Sol, *vel*, fulgur fatigat nubes;] extenuat, consumit. Vides sensum hunc esse coactum, tum etiam vt dixi, importunum. Paulo minus alij; [Negotium, & labor rigandi incumbit nubibus.] videntur enim multo discurrendi labore rigandi, atque opes suas profundendi fatigari, & lassari. qui sensus multo elegantior efficietur, si cum [frumento] coniungatur, quasi dicat; [Propter frumentum laborant nubes,] hæc vna res illis negotium facessit. [Nubes] (inquit Baruch) [quibus cum imperatum fuerit a Deo, perambulare in vniuersum orbem, perficiunt quod imperatum est eis] & se ipsas impendunt, ac superimpendunt in vsus, & commoditates mortalium. Alij forte commodius ad rationem tempestatis inuertunt sententiam: [Frumentum fatigatur a nubibus: nam si vehementius pluat aut grandinet, deijciuntur segetes, & vt ille dixit, [nimio imbre senescunt,] tum etiam læduntur grandine,

Nubes laborantes in riganda terra. Baruc 6. 61 Segetes prostrata nimio imbre. Statius lib. 5. Syluarum

Eternuntur (inquit ille) *segetes, & deplorata colonus*
Vota iacent: longique perit labor irritus anni.

Ouid. 2 Meta.

3 Sed quidem quamuis hic sensus non sit omnino incommodus, sapienter Vulgatus sensum elegit, qui cum pluuia, & cum nubibus videretur maxime conuenire. nam cum hæc sint emissa ad vtilitates humanas, vt nuper adductus Baruch dixit, quid ex tempestate commodi, & opportunitatis ad vitam mortalium [frumentum] caperet, nunc proponendum censuit. Et eleganter tribuit [desiderium] segeti, siue quod idem est, terræ fructiferæ, & germinanti, cui respondeant nubes, iuxta id Oleæ secundo, 22. Cum incredibilem fertilitatem, etiam terrenorum bonorum pollicetur suo populo Deus;

Latinæ lectionis ratio & elucidatio. Desideriũ tributum segetibus, & terra.

Vniuersitas creaturarum cum Creatore conspirans incommodis tates mortalium. Sap. 19. 17. Erit in die illa; Exaudiam, dicit Dominus, Cælos, & illi exaudiẽt terras; & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleũ, & hæc exaudient Iezrael.] Videtur nimirum in commoditates mortalium vniuersitas creaturarum, cum ipso auctore naturæ mirabilem concentum efficere; & vt Sapientia dixit, [Sicut in organo suum sonum custodire.] Quare mutuo sibi accinunt, mutuoque respondent. Igitur, vt ab extremo incipiamus, [frumentum, triticum, vinum, oleum, desiderãt nubes,] & pluuiam: sed hoc illorum desiderium exponunt & denuntiant terræ parenti, & petunt ab illa humorem, quibus alantur, & crescant; exaudit preces suorum fœtuum terra, illasque exponit Cælo, supplex, & precabunda, tanquam parenti; tanquam œconomo auctoris naturæ. Exaudit Cælum terræ preces, & refert de hac re ad Deum; & intercedit pro fructibus terræ, & commoditatibus mortalium. Deus tunc exaudit Cælum, & annuit desiderijs frumenti, & aliorum fructuum; iubetque vt hęc omnia respondeant desiderijs, & indigentiæ [Iesrahel,] id est, sui populi. Quare ipse Deus aliquando apud Ezech. 36. 8. Sic præcipit; [Vos montes Israel ramos vestros germinetis, & fructum vestrum afferatis populo meo Israel.] Vides hæc omnia conspirantia in nostram salutem; tum etiam mutuum omnium creaturarum consensum desideriorum, Cæli præsertim, & quæ in Cælo sunt, nubium, & pluuiæ, cum terra: Quod pulchre Euripides dixit apud Aristotelem.

Euripides. Refert Aristo. 6. Ethic. c. 1.

Cum est sicca tellus, ipsa certe tum imbrem amat;
Cum turget Æther, imbre cum Cælum tumet,
Affectat, vt telluris in sinus cadat.

Si quando vero terra fiat compos sui [desiderij,] quam læta potitur optatis Ætheris nuptijs.

Lucretius.

—— —— Vnde alma liquentes;
Humorum guttas mater cum terra recepit.
Fœta parit nitidas fruges. —— ——

4 *Rerum paronomasia.* Sed si non in vocibus, at in re ipsa elegans videtur esse Paranomasia; nam [frumentum desiderat nubes,] idem videtur esse, quod cibus hominum desiderat suũ cibum aut desiderat potum. quid n. est [imber] frugibus, nisi [potus,] quo inebriantur; imo & cibus, quo saginantur? [Cibus (*inquit Plinius*) arborum imber est.] *Plin. lib. 17. cap. 2.* Valde autem opportune terræ, ac frugum mentio post niues, nubesq; numeras confectas vi Aquilonum, facta est, quod illæ mirifice terram fœcundent. Quam rem hoc ipso [desiderandi] verbo, tum in frugibus, tum in arboribus docuit Plinius, causamque cur desiderentur ab arboribus, & messibus niues, & Hyems Aquilonia, solerter inuestigauit, cuius testimonium erit huius loci Commentarius; *Niues, & Aquilones desiderati ab arborib. Plin. lib. 17. cap. 2.* [Hyemem Aquiloniam esse, omnibus satis vtilissimam. Imbres vero tunc expetendi euidẽs causa est, quoniam arbores fętu exinanitas, & foliorũ quoque amissione languidas, naturale est auide esurire: cibus autem earum imber. Ergo qui dixit hyemes serenas optãdas, non pro arboribus vota fecit. Hiberno quidem puluere lætiores fieri messes, luxuriantis ingenij fertilitate dictũ est. *Niues fœcũdantes tellurem.* Alioqui vita arborum, frugumque communis sunt, niues diutinas sedere. Causa non solum, quia animam terræ euanescente exhalatione, includunt, & comprimunt retroque agunt in vires frugum, atque radices: verum quod & liquorem sensim præbent purum præterea, leuissimumque, quando nix aquarum cælestium spuma est; ergo humor ex his non vniuersus ingurgitans, diluensq, sed quomodo sititur, distillans, velut ex vbere, alit omnia, quæ non inundat.] Nihil in rem præsentem vel opportunius, vel elegantius; consentitq; cum illo, [Qui dat niuem sicut lanam] (conuestit enim terram, confouetq; niue, ne hyeme conglaciet) [nebulam, sicut cinerem spargit:] est quippe [cinis] caliditate sua loco fimi arboribus, & frugibus, & illius vsus satis omnibus salutaris, ex præcepto rei rusticæ. *Cinis loco fimi. Plin. lib. 17. c. 9. & c. 28. & lib. 18. c. 17.*

Et nubes spargunt lumen suum.

1 *Triplex Græcorum expositio. Rubentes nubes quid portendant, illustratus Dauid, & Matthæus.*
2 *Aliorum expositio. Lumen reddens pluuiam fœcundam.*
3 Lumen, *pro pluuia. Hebræorum interpretatio.*
4 Lumen, *pro fulgure. Quorsum tam frequenter fiat mentio fulguris. Verbum* spargendi, *de copia, & multitudine.*

1 *LXX.* Similiter Septuaginta [Dispergit nubilum lucem eius.] Græci, vt ego conijcio (illi enim non omnino clare loquuntur) tres expositiones afferunt; aut quod [nubes spargunt,] id est, dissipant, & auferunt lumen. *Multiplex Græcorum expositio.* aut quod nubes primum atræ, deinde rarescentes, & euanescentes luminis aditum in inferiorem mundum patefaciunt, aut tandem, quod collisis, scissisque nubibus, extruditur fulgur, & fulmen. Duos posteriores seorsus accipit, coniungitq; Vatablus, censens nonnunquam nubes dissolui, & cælum reddi serenum propter fulgur. *Vatab. D. Thom.* D. Thom. de illo [lumine] intelligit, quod ante exortum Solis, aut post occasum, acceptum a Sole nubes rubentes refundunt in aerem. Et quidem subtiliter coniecit D. Thomas: non solum enim est res hæc pulcherrima, & iucundissima conspectu (propterea enim [exitus matutini, & vespere] dicitur Deus, [delectare,] quod nos maximopere delectet Orientis, atque Occidentis conspectus) sed cum tempestate, aut serenitate coniuncta, quarum rerum ex nubibus rubentibus certum prognosticum fit; *Nubium rubor res iucũda, & cum tempestate coniuncta. Psal. 64. 9. Plin. lib. 18. c. 35.* [Nam cum ante exorientem nubes rubescant, ventos prædicunt: quod si & nigræ rubentibus interuenerint, & pluuias: si circa Occidentem rubescent nubes, serenitatem futuræ diei spondent. Si in exortu rubescant, maxima ostenditur tempestas;] Hæc Plinius vbi de tempestatum Prognosticis. Quod ipse Auctor naturæ docuit. Matth. 16. a. 3. [Facto vespere dicitis, serenum erit, rubicundum est enim Cælum. Et mane, Hodie tempestas, rutilat enim triste Cælum. Faciem ergo Cæli dijudicare nostis.] Atq; hoc ipsum [lumen a nubibus sparsum,] videtur sane illud esse, quod sparsim, diuisimque a nubibus pluuijs exit, vt Aratus diserte dixit. *Aratus.*

Si quidem obscuros aegrauet similis.
Solem nubes; circum ipsum autem hinc inde
Radij inter volant scindantur.

Cum quo cohæret Plinij quoque Prognosticum; [Si Sol in exortu longe radios per nubes porrigit, & medius erit inanis, pluuiam significabit.] *Plinius.* Sed idem fere, tantum non expressa voce [spargendi.] Virgilius cum de signis, quæ dat Sol siue Oriens, siue Occidens, cecinit.

Vir. 1. Geor.

Ille vbi nascentem maculis variauerit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe
Suspecti tibi sint imbres. —— ——
Aut vbi sub lucem densa inter nubila sese
Diuersi (dispersio lumine) *erumpent radij. —— ——*

Hoc igitur modo tempore pluuio; [Nubes spargunt lumen suum.] Sed quidem cum adhuc in media pluuia, & media tempestate versetur Iob, non videtur hæc exponendi ratio prorsus cohærere.

2 *Lumen efficiẽs pluuiã fœcundam.* Ergo alij [lumen] cum pluuia ipsa, hac ratione coniungunt, quod nubes virtute Solis, & Stellarum excitantur, & coguntur, rursusque eiusdem superioris luminis virtute, & calore soluuntur, & liquescunt, & nisi ex cælesti lumine, non esset fœcunda pluuia, cum enim aqua sit frigida, nisi cum cælesti lumine coniuncta, neque calida, neq; fœcunda esset. Ergo nubes contemperatæ cum lumine, & influentia Cælorum, spargunt pluuiam simul cum lumine ad fœcundandam terram. Hæc fuit Alberti huius loci interpretatio, quam sequutus est Dionysius: *Albert. Dionys.* sed proculdubio longe petita, & coacta. nam esto ad terræ fœcunditatem non solum frigiditas humidæ pluuiæ, sed ex cælesti etiam lumine tepiditas requiratur, an ideo dicetur illud [lumen spargi a nubibus?]

3 *Lumen pro pluuia.* Sed iam [lumen] pro ipsa pluuia accipiunt nonnulli Hebræi, atque adeo vocem originalem, [Or,] vbique [significare pluuiam in sermonibus Eliu,] asserit Rab. Ioannan, אור idemque sequutus Rab. Dauid, cum superius, c. 36. 30. vbi nos legimus, [Si voluerit fulgurare lumine suo desuper,] illi legunt, [Extendere desuper pluuiam suam.] tum hic, [Nubes spargunt pluuiam suam.] *R. Ioãnan. R. Dauid.* Idem sequuti sunt Pagninus, Tygurina, Osorius. *Pagnin., Tygur. Osorius. R. Mardoc.* Rationem huius commutationis, & significationis [luminis] pro pluuia assignat R. Mardochai. aut quia pluuiæ dominatur [Or Katon, id est, luminare paruum,] quod est Luna; aut quia pluuia [est pellucida,] & luminosa tota perfusa. Alij vero eandem ipsam huius loci lectionem referunt non ad [Or,] quod est lumen sed ad [Leor,] quod est fluuius, aut riuus, vel pluuia instar riui pellucidi, & limpidi. לאור

4 *Quorsum sæpius fiat mentio fulguris.* Sed quidem constat Latinum Interpretem deduxisse ab [Or,] quod est [lumen.] rursus [lumen] voluisse [lumen] esse, non [pluuiam: lumen] autem accepisse pro fulgure, & coruscatione. In qua interpretatione tantum quærenda opportunitas fulguris: nam cum illius facta fuerit mentio, versiculo 3. præcedente, & facienda iterum

rum ſit verſic. 15. ſequente, intempeſtiue nunc iterum fulguraret. Sed nihil profecto elegantius, nihil ſignificantius, quam in continua tempeſtatis, & pluuiæ deſcriptione frequẽs, & crebra mentio fulgurum, vt ipſa fulgurum, fulminumq; frequentia vagantium, incertorum, repentinorum nunc in vnam partem, nunc in aliam decidentium ſignificaretur; quæ item varietas regionum, quas fulmen aut tangit, aut perſtringit, verbo illo [ſpargendi,] commodiſſime ſignificatur; affert enim multitudinem, & frequentiam, imo, & copiam, atq; affluentiam, quomodo redditur aliquando a Vulgato Zach. 1. 17. vt illud [ſpargere,] ſit frequentibus fulguribus, & fulminibus terras inſpergere; qua etiam dicendi formula vſus eſt, qui dixit;

Verbũ ſpargendi de copia, & multitudine.

Iamque erat in totas ſparſurus fulmina terras.

Ouid. 1. Meta. 253.

XII. Quæ luſtrant per circuitum, quocumque eas voluntas gubernantis duxerit; & ad omne quod præceperit illis ſuper faciem orbis terrarum.

1 *Incertum ſententiæ ſuppoſitum. Varia expoſitio.*
2 Luſtrare, *quid in Hebræo. Venti ſequentes circulum Solis. Illuſtratus Eccleſiaſtes.*
3 *Venti ex quacumque parte Orizontis ſpirantes. Venti meridie quieſcentes. Explicatus Baruc.*
4 *Varia lectio. Malus nauis habet nomen ab alligando. Princeps inſtar nauta, & mali nauis. Ventorum, & nubium commoditates.*
5 *Deus nauclerus. Nubes inſtar nauis onerata pretioſis mercib.*
6 *Nubes Dei nuntij. Obedientiæ Symbolum.*

1 *Incertũ ſententia ſuppoſitum.* VAriam huius ſentẽtiæ expoſitionem efficit ambiguitas in aſſignando huius ſententiæ ſuppoſito, quod referri debeat illo relatiuo, [eas.] Et quidem primo Græci referunt ad Deum, qui dicitur [luſtrare orbẽ, omnia permeare omnibus adeſſe nubes cogere, atq; accerſere & in tempore adeſſe] Tygur. quoq; de Deo, ſed audaci, & impropria loquutione, [Ipſe verſatur in orbibus.] Oſorius, cuius paraphraſis fere Tygurinam imbibit, ſed dilucidior, & elegantior, illam ipſam ſententiam paulo emolliuit; Dominus per omnium naturam intentus, atq; commeans ita ſe verſat, vt orbem cuncta luſtrando conficiat.] Sed ſeo ſus inuitus, nexus difficilis nullis verbis poliri poteſt. Caietanus, [Ad lucem] retulit, illam præſertim, quæ apparet [in aſtris erratici, quæ circumgirationibus voluuntur.] Quamquam de vniuerſo aſtrorum ordine intelligi debeant. Sed profecto neque cohærenter, neq; non coacte. Cæteri Interpretes Latinam lectionem ſimpliciter, & plane de [nubibus] accipiunt, de quibus ſemel inſtitutus eſt ſermo.

Nicetas. Tygurina. Oſorius. Caietan. Communis, & ſimplex expoſitio.

2 Quod vero Latinus dixit, [Luſtrare per circuitum,] alij, legunt, [Vertitur, aut conuertitur,] quæ eſt frequentiſſima verbi originalis ſignificatio, & anceps quidem ad mutationem localem, & ad alias mutationes, & conuerſiones ſubſtantiales. quare Vatablus ait fieri [illam nubis conuerſionem nunc in aquam, nunc in grandinem.] Auguſtinus etiam ambigue dixit; [Ipſa per circuitum vertitur.] Sed proculdubio contextus exigebat, vt de motu locali ea nubium conuerſio acciperetur, quam Latinus eleganter vertit verbo, [luſtrandi,] quod alibi dicitur [diſcurrere;] & ex proprietate verbi originalis diceremus, [Nubes eunt, ac redeunt,] & vento impulſæ nunc recta feruntur, nunc retro vertuntur, nunc oblique flectuntur. Sic ad vniuerſos Cæli, & terræ tractus, atque regiones vertunt ſe ſe, omniaque perluſtrant. Quamquam & illud vox [circuitus] indicare poteſt, plerumque ventorum impetu circumagi, quaſi ſequantur circulum Solis: nam, vt inquit D. Thomas, venti quoque videntur per vices ſuas Solis motum ſequi, vt primum cum Oriente Sole Orientales, deinde Meridionales, poſtea Occidentales venti ſpirent. Sic nubes per hunc [circuitum] feruntur, & [luſtrant] vniuerſa. Confirmari huius interpretationis ſuſpicio, & ratio poteſt Plinij teſtimonio lib. 2. cap. 47. vbi de ventis; [Cum proximi cadentibus ſurgunt, a læuo latere in dextrũ] (id eſt, ab Oriente in Occidens verſus meridiem, hanc enim vocat dextrũ) [vt Sol ambiunt.] Vides igitur [luſtrare] ventos [per circuitum vniuerſa.] Tum vero confirmatur res hæc ad ventos reſpicere, ex capit. 1. Eccleſ. verſ. 5. vbi cum motu Solis ab Oriente in Occidens coniungitur ſimilis ventorum circuitus circumeuntium vniuerſa; [Oritur Sol, & occidit, & ad locum ſuum reuertitur. Ibiq; renaſcens gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem; luſtrans vniuerſa in circuitu pergit ſpiritus. de vento enim ſecundam hanc partem intelligi debere, eo loco ea plurimorum auctoritate probauimus.

Luſtrandi verbũ, quid proprie in Hebr. סבב *Vatabl. Auguſt. Dent.* *Venti circulum Solis ſequentes.* *Plinius.*

3 Sed veriſimilior alia mihi ſuſpicio eſt, non eſſe hunc ventorum, aut nubium circuitum ab Oriente in Occidens cum motu Solis, ſed eſſe motum illum, & impetum, quem habere ſolent per [circuitum,] id eſt, per circulum Orizontis, vndecumque enim fiant venti, & vel adducunt, vel impellunt nubes ex quocumque loco, & ſitu; neque ſemper, ſed raro, præſertim in tempeſtatibus, & pluuijs, contingit illa ordinata ventorum ſucceſſio, vt [cadentibus proximi ſurgant ab Oriente in Occidens,] quin potius cõtrarij, & oppoſiti ſæpe concurrunt, & pugnant, & ex omnibus cæli plagis exoriuntur; ſecum igitur conuehunt nubes, & in diuerſas cæli plagas impellunt per circuitum, vt [omnia luſtrent.] quod certe indicatur loco Eccleſiaſ. [Luſtrans vniuerſa in circuitu, &c.] Quod in Hebræo repetitionem, & Epitaſim habet [Luſtrans, luſtrans,] & in Septuag. [Gyrans, Gyrans.] q. d. nunc ex vna parte, nunc ex alia, & frequenter ex oppoſita, vt Plinius loco ſuperius indicato docuit; [Omnes venti vicibus ſuis ſpirant, maiori ex parte autem, vt contrarius deſinenti incipiat.] Sicq; fieri neceſſe eſt, cum meridie potius ſileant venti; [Sol (*inquit Plinius*) auget, & comprimit flatus; auget exoriens, occidenſque comprimit, meridianus Æſtiuis temporibus. Itaque medio diei aut noctis plerumque ſopiuntur, quia aut nimio frigore, aut æſtu ſoluuntur.] Atque adeo Senecæ de hoc ventorum circuitu ſententia, pro huius loci commentario eſſe poterit lib. 5 nat. qq. capit. 16 17. 18. [Totidem ventorum ſunt, quot cæli diſcrimina; nullo enim propemodum regio eſt, quæ non habeat aliquem flatum ex ſe naſcentem, & circa ſe cadentem,] quod a Baruc. dictum eſt, c. 6 60. [Spiritus in omni regione ſpirat.] ſimiliter ſane nulla regio eſt, quæ beneficio ventorum, nunc imbrem, nunc ſerenitatem non ſentiat.

Ventorũ circulus per Orizontem. *Ventorum in cadendo, & ſurgendo ordo, & ſeries.* *Plinius.* *Plinius. Venti Meridie quieſcẽtes.* *Seneca.*

4 [Quocumque eas voluntas gubernantis duxerit.] Paraphraſis eſt vnicæ tantum vocis Hebrææ [Thehhbuloth,] quam intactam etiam retinuerunt Septuaginta quod illis ſignificationem via vna altera voce exprimere auderent: [Tranſuertet,] peruertet in [Theebulathoth.] Sed ea vox vertitur a Latino Interprete, [Conſilia,] Prouerb. 24 5. & [Gubernacula,] Prouer. 1. & 2 20 18 5. & [diſpoſitio] belli gerendi, Prouerb 24 6 Quare Symmach. hoc loco legit; [In gubernatione ſua;] Auguſtin. [in gubernaculis ſuis.] Fere Hebraizantes; [in conſilijs ſuis] Caietan. [In ingenijs ſuis.] Certe vox deducitur a radice [Hhabal.] quod eſt adſtringere, & obligare; vnde dicitur [Hhebel,] id eſt, malus nauis, ad quem alligantur rudentes, & vela: [& Hhobel,] id eſt, gubernator, & nauta, qui rudentibus alligandis, & intendendis præeſt: vel quod potius ex illo, quam ex malo nauis funes, & rudentes, publicæ res pendeant, atque omnis proſperæ nauigationis, & felicis fortunæ ſpes in illo ſita ſit. Tum etiam quod omnes Reip. ſtricturæ, & omnia armamenta ex gubernatore, tanquam ea malo nauis pendeant, & illius conſilio, atque prudentia gubernentur, ipſe vero clauo affixus, & in puppi ſedens curſum rectiſſimum teneat. Qua fere dicendi tranſlatione Principem, & Sacerdotem inſignit Deus apud Iſaia. 22. 23. [Figam illum paxillum in loco fideli, & ſuſpendent ſuper eum omnem gloriam domus patris eius, vaſorum diuerſa genera, &c.] Ergo ſignificat illa vox eam gubernandi rationem, quæ conſilio, & prudentia indiget, ex qua multa pendent, & quæ multis, vt vocant, obligationibus reſpondet. Quæ omnia eleganter elucidauit Interpres, dicens; [Quocumque voluntas gubernantis duxerit.] quod idem eſt, quod vniuerſa [luſtrare nubes in Dei gubernatione,] conſilio, voluntate, prouidentia. Quantæ autem ſint ventorum, ſimulque nubium commoditates, eleganter Scripſit Seneca lib. 5. nat. qq. cap. 10 [Inter cætera (*inquit*) Prouidentiæ opera, ex vna cauſa ventos aut inuenit; aut per diuerſa diſpoſuit: ſed primum vt aera non ſinerent pigreſcere; ſed aſſidua vexatione vtilem redderent. deinde vt imbrem terris ſubminiſtrarent, ij denique nimios compeſcerent. nam modo adducunt nubes, modo deducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi poſſent. In Italiam Auſter impellit, Aquilo in Africam reijcit; Eteſiæ non patiuntur apud nos nubes conſiſtere; ijdem totam

Varia lect. LXX. תחבלות *Symmach. Auguſtin. Caietan.* חבל *Malus nauis vnde habeat nomẽ.* *Princeps inſtar mali nauis, & nauta.* *Ventorum, & nubium commoditates.* *Seneca.*

Indiam, & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant] Sic nubes non tam ventorum impetu aguntur, quam voluntate, & ductu [Gubernantis.]

Deus nauclerus: Nubes nauis, Prouidentia. Clauus, portus, regiones. Nubium opes.

5 Cum vero [Gubernantem] dixit, quod ex proprietate vocis originalis refertur, vt diximus, ad rem nauticam, intelligo Deum comparari cum [nauclero] peritissimo; nubem cum [naui]; Diuinam Prouidentiam, & voluntatem cum [clauo. & gubernaculo,] & regiones peculiares, cum [portubus] varijs; pluuiam grandinem, rorem, fulgura, fulmina, & quæcumque vel nubibus continentur; vel ex nubibus fiunt, cum [mercibus conuectis] nubium, quasi nauium vehiculis; quas cum [Gubernantis voluntas,] sapientiaque moderatur, in hoc quasi pelago liquentis aeris, ad portum conducit, vt ibi pro rerum, & hominum indigentia merces deponant, & pluuia se exonerent, ex qua direscat tellus, viuant animalia, arbores, sata crescant, fontes, flumina incrementa sumant.

Symbolum obedientia nubes.

6 Ad omne, quod præceperit illis.] Symbolum obedientiæ sunt nubes in Sacro sermone; Baruc 6 61. [Nubes, quibus cum imperatum fuerit a Deo perambulare in vniuersum orbem, perficiunt, quod imperatum est eis.] Forte propter leuitatem, celeritatem, & frequentem discursationem gerere videntur personam, nuntij fidelissimi, exequentis Domini sui mandata; sicut propter eandem celeritatem, venti, & fulmina sunt Dei nuntij, & [Angeli,] Psal. 103. 4. in illo etiam nubes repræsentant imaginem obsequentissimorum seruorum, quod ad Dei iussa, & voluntatem se totas impendunt, & superimpendunt, atque adeo consumuntur, & pereunt, vt videantur illud dicere fidelissimi Pauli; [Siue viuimus, siue morimur, Domini sumus.]

Nubes Dei nuntij. Nubes ad Dei voluntatem se totas impendunt. Rom 14. 8.

Porro cum dicitur; [Omne quod præceperit illis,] indicat magna varietatem, & diuersitatem ministeriorum, quæ præstant nubes, nunc obscurando Solem; nunc temperando æstum; iam perfundendo terram; iam fulgurando fulminando, tonando, concipiunt ignem; & pariunt; generant ventos; prædicunt serenitatem, vel tempestatem; ostentant Arcum cælestem, & Dei magnificentiam; denique sunt Dei thronus, & sedes; ventorum quadriga; nauis. Diximus de nubibus ipasim plura. Vide super cap. 36. versic. 28. 29.

XIII. Siue in vna tribu, siue in terra sua; siue in quocumque loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri.

1 *Articulus tertij, & quarti casus. Varia lectio.*
2 Virga *instrumentum verberum, aut Principatus. Illustratus Moyses.*
3 *Latina lectionis defensio.* Nubes *symbolum Diuinæ Iustitiæ simulque misericordia. Explicatus Amos.*
4 *Dei terra peculiariter, vbi ipse colitur.*
5 *Commodior interpretatio. Deus curans desertum, & arbores syluestres. Illustratus Dauid.*
6 *Deus gratuitus natura prouisor. Nubes symbolum Prædicatorum. Illustratus Isaias.*

1 Explicate videtur nunc distinguere, quæ Deus nubibus suis perficienda mandet. Et quamuis idem fere sensus sit, in Hebræo certe variatio nonnulla est, quod in originali proprie legitur, [ad tribum, *ad* terram, *ad* misericordiam:] siue quod idem est, [tribui, terræ, misericordiæ,] nam articulus [Lamed,] tertio, aut quarto casui seruire solet. Ergo Græci sententiam hanc conficiunt quasi ex partibus oppositis; nam sic legunt; [Hæc constituta sunt ab eo siue in disciplinam; siue in terram suam:] & primæ partis expositionem, vt sint ad [nocentes corrigendos;] vt ait Nicetas fere sequuntur Hebraizantes legentes, [Ad virgam,] vt Regia, & Caietanus. vel, [Propter flagellum,] vt Vatablus, Pagninus, Isidorus q. d. His rebus Deus siue peccatores flagellat, siue probos locupletat. Iuxta id, quod superius dixit, cap. 30. vers. 31. [Per hæc iudicat populos] Quare huic parti, quæ est de disciplina, & verberatione impiorum, respondebit secunda [in terram suam, & in misericordiam:] videlicet, cum [terram] peculiariter [suam,] in qua, ipse a sanctis religiose colitur, bonis, & vbertate locupletat. Ratio huius lectionis, & interpretationis est, quod vox originalis [sebet, virgam; *aut* baculum,] significat, sicut & illud alterum nomen [Meteh.] Virga autem, aut baculus est vel instrumentum percutiendi, & flagellandi; quod respexerunt Septuaginta, & Hebraizantes, Scriptum est enim; [Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum.] quare hæc appellatur [Virga disciplinæ.] Prouerb 22. 15. & [Virga iræ,] Prouer. 22. 8. & [Virga furoris,] Isai. 10. 5. & [Virga funiculus,] Zachar. 11. 7. Est vero etiam [Virga,] & baculus insigne Regni, aut Principatus, quod gestabant Reges, Principes & duces familiarum, & tribuum. Quare sumitur pro ipsa tribu, & familia, iam inde, ex quo primis illis Principum familiarum, & Tribuum baculis nomina ipsarum Tribuum inscripta sunt, & reposita in tabernaculo. Tum etiam propter rationis analogiam; quod sicut virgæ ex radice, & trunco germinant, sic ex vno capite multæ tribus, multæque familiæ. Rursus vtraque [Virgæ] significatio coniuncta est, eo quod ad Principem tribus, & familiæ supremum magistratum spectet peccata populorum corrigere, & castigare. Quare Moyses tum vt Dei Potestatem, tum vt Diuina flagella, atque suppliciorum minas intenderet Pharaoni, [iussus est portare virgam Dei in manu sua.]

Articulus Lamed. LXX. Nicetas. Regia. Caietan. Vatabl. Pagn. Isidor.

2 שׁבט

Virga instrumentū percutiēdi.

מטה

Psal. 88. 33. Num. 17. 2. 10. Virga pro tribu, & familia. Exod. 4. 17.

3 Sed quidem Interpres sapienter elegit illam alteram [Virgæ] significationem pro [Tribu, & Familia,] vt ad Diuinam Potentiæ, & Sapientiæ significationem, necnō prouidentiæ, & Iustitiæ paritérque Misericordiæ singulæ partes pertineant. Dicat itaque Elu, quod Amos, 4. 7. [Plui super vnam ciuitatem, & super alteram ciuitatem nō plui; pars vna compluta est, & pars super quam non plui, aruit.] Neq; hoc tantum propter opus iustitiæ, sed etiam propter naturæ, & Prouidentiæ legem; nam idem ventus; qui pellit ex vna regione nubes, in aduersam reijcit, vt de Etesijs nuper adductus dicebat Seneca; vt propter bellam naturæ varietatem pars vna compluta sit, pars non sit compluta; & nunc vna gens, vna tribus sub Cælo pluuio sit, nunc alia sub sereno. Quid, si indicet esse regiones, quæ assiduis, & perpetuis pluuijs madeant, vt in nouo orbe; quædam, quę nunquam pluuiam videant, vt de Ægypto scribit Mela, lib. 1 c. 5 & iuxta Babylonem Strabo, lib. 16. & de Hyrcaniæ montibus Plin. lib. 31. c. 5.

Latini Interpretis electione. Nubes symbolum iustitiæ, simul et misericordia. Seneca. Vbi nunquā pluat. Mela. Strabo. Plinius.

4 [Siue in terra sua.] D Thomas cum quibusdam alijs Latinis [terram suam,] refert ad ipsas nubes, quarum dicatur esse illa terra, vnde vapores nubiferi excitati sunt. Quia ergo nunc nubes pluunt, vbi nubes excitatæ sunt, nunc in alienam regionem impulsu ventorum feruntur, ideo nūc [in vna tribu, *nunc* in terra sua] voluntati Diuinæ obsequuntur. Alij [terram suam,] ad Deum referunt, cuius ea terra peculiariter dicatur, quæ illius cultui, & religioni seruit, quam solet Deus peculiaribus beneficijs, & opportunis imbribus prosequi sicut Scriptum est, [Pluuiam voluntariam (*gratam salutarem*) segregabis, Deus hæreditati tuæ: & (*cum*) infirmata est: tu vero perfecisti eam.] Eandem Prouidentiæ curam prædicat Psal. 147 quod suæ ciuitati Ierusalem de pluuia, & omnium fructuum vbertate copiosissime prouideret.

D. Thom. Terra nubium quæ. Dei terra quæ. Psal. 67. 10

5 Sed ego tamen existimo has tres sententiæ partes commode distingui, vt dicat Elu; Nunc Deum [in vna tribu;] & familia pluere; q. d. in vna terræ parte habitabili, & culta: Nunc [in terra sua;] id est, etiam in regionibus incultis, [vbi nullus mortalium commoratur.] vt dicet iterum Eliu cap. sequente versic 36. cum enim in [vna tribu] pluit, prospicit Deus genti alicui; at cum in terra deserta, propter ipsam terram id facit, quia [sua] est. atque adeo nihil in vniuerso est, quod illius Prouidentiæ particeps non sit. Satis enim terræ ornatum, pulchritudinem, opes ille significauit, qui dixit, [Domini est terra.] Arbores sane syluescentes, & infrugiferas, & nullius agricolationis participes, curat, colit, rigat Deus, quod suæ sint; [Saturabuntur (*inquit*) ligna campi.] non, inquam, illæ arbores satiuæ, & hortenses, quas curat industria humana: sed syluestres, non alterius, quam Dei, & naturæ beneficio viuentes. Sic ex Hebræo legit Hieronymus; [Saturabuntur ligna Dei.] Sui auctoris beneficio, [pinguescunt speciosa deserti; & exultatione colles accinguntur.] curat nimirum, & perfundit Deus non solum regionem, & tribum: sed [terram suam,] quæcumq; tandem illa sit.

Commodior sententia distinctio, & explicatio. Deus deserta & syluas curans. Psal. 23. 1. Psal. 103. 16. Hieronym. Psal. 64. 13.

6 [Siue in quocumq; loco misericordiæ suæ] diximus in Hebræo haberi, [siue ad misericordiam suam,] quod illum inaunt interpres addens, [in quocumq, loco,] q. d. Quacumque tandem ratione, & loco Deus huiusmodi naturæ opera dispensat, bonitatis, & misericordiæ suæ diuitias effundit: & gratuitum creaturarum suarum, prouidentissimumque

Deus gratuitus, & misericors natura Prouisor.

que moderatorem ſe præbet. Illud vero, quod ſtatim additur, [in quocumque loco iuſſerit inueniri.] Græci dupliciter videntur exponere; primo vt ſit quaſi ſuperioris partis correctio quædam. Ideo hæc eueniunt propter terræ fructus, modo Deum terra illa habeat ad benignitatē prouocandum. quod præſefert lectio Septuaginta; [Si in miſericordia inuenerit eum.] Secundo vt indicet harum rerum cauſas non poſſe eſſe nobis perſpectas: [Illud (*inquit Nicetas*) quis inueniat a Deo hiſce cauſis illa fieri?] ſed rem ipſam expreſſit Latina lectio, atque indicauit illam, quam ſuperius dicebamus, obedientiam nubium; non enim ſunt alligatæ vni loco, aut regioni, neque terræ, ex qua natæ, & excitatæ ſunt, ſed in quamcumque ſpiritu impelluntur, & conuolant, figuram geſtantes miniſtrorum Verbi Dei [euntium in vniuerſum mundum, & prædicantium Euangelium omni creaturæ; qui ſane, vt nubes volant, & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas.] vbi indicatur gratia Diuini ſpiritus; qui Apoſtolos, & Diuini verbi miniſtros inſtar [columbarum, *inſtar* nubium] impellit, ad diuerſas regiones, vt illas perfundant ſalutari Doctrina, cum etiam amore filiorum ſpiritualium, id eſt, infidelium adducendorum ad fidem, excitat ad quærenda infidelitatis foramina, & extremos receſſus. Videndus Gregorius, & Philippus.

Græcorū interpretatio. *LXX.* *Nicetas.* *Nubes figura Prædicatorum.* *Iſai. 60. & Marc. 16.* *Gregor.* *Philipp.*

XIIII. Auſculta hæc, Iob; ſta, & conſidera mirabilia Dei.

1 *Varia lectio.*
2 *Cometarum materia, & cauſa efficiens. Vulgus admiratur inſolita; ſapientes conſueta.*
3 *Tres aliorum expoſitiones minime idoneæ.*
4 *Explicatio coherentior. Iridis periphraſis, encomium, natura. Illuſtratur Eccleſiaſticus.*

1 AVſculta.] Aſſentire vſque veritati, neque amplius in tuo ſenſu abundes. Septuaginta; [Auribus percipe;] proprie; Aures accommoda; attentum te præbe: Nicetas; [Mente aſſentire, & quanta Dei ſit vis, conſidera;] Sic Aquila, Theodotio, Symmachus; Contemplate, intellige, cogita: Gregorius. [Arrogantia minoris eſt, auditum ſibi velle extorquere maioris.]

Varia lect. *LXX.* *Nicetas.* *Aquila.* *Theodotio.* *Symmach.* *Gregor.* *Nicolaus.* *D. Thom.* *Caietan.* *Tygur.*

[Hæc.] Nicetas, [quæ dicta ſunt.] Sequuntur nonnulli Latini. Alij, quæ deinceps dicentur. Ergo vtraque intelligo; quamuis ad ſequentem potiſſimum orationem nouo exordiolo vti videatur.

[Sta.] Tygurina; [Reſiſte,] conſiſte, confirma, erige te ad percipienda, & mente complectenda Diuina opera.] [Mirabilia Dei,] fortis, potentis. Illud minus cohæret, & alienum eſt, quod ait Caietanus; [Attende inſtar ſtantis.] Septuaginta, & Græci ad perferendam Diuinam correctionem retulerunt, [Sta commonitus virtutem Domini.] Auguſtinus, [Sed & commonere.]

Caietan. *LXX.* *Auguſt.*

XV. Numquid ſcis, quando præcepit Deus pluijs, vt oſtenderent lucem nubium eius.

2 QVod Latinus Interpres dixit, [pluuijs] in Hebræo eſt; [ſuper eis,] relatiuum videlicet indifferens ad multa, Caietanus ad aſtra refert, quæ Deus certa ratione, & lege ordinat, & diſponit, vt ex materia nubis, id eſt, ea vaporibus, [lux,] id eſt, cometa generetur. Sed plane ipſe contextus orationis indicat adhuc diſputare Eliu de [pluuia, nube, ventis,] & de his, quæ in nubibus generantur: ad ſydera nondum conſcendit ex nubibus; nam materia nubium, vt quæ ſit frigida, & humida, inepta eſt ad inflammationem diuturnam cometarum, quæ requirunt materiam exhalationis calidæ, & ſiccæ. Neque ſi conſcendiſſet quidem ea nubibus ad aſtra, cometarum generationem, & inflammationem, illis tribuiſſet vir ſapientiſſimus, quamuis quorundam falſa exiſtimatio fuerit, [vt] Seneca refert, [Cometas eſſe ab ſtellis fluens lumen, & calorem inde deſcendentem,] aut Stellas denuo apparentes, quæ fuit, vt Stobæus, refert, opinio Pythagoreorum, Anaxagoræ, Chaldæorum. Vera quippe ſententia, docet eſſe exhalationem ſiccam, & calidam, ideoq; ad ignis ſphæram attingentem, ibique inflammatam, ſequi aliquando Cœlorum motum, cum ſuprema illa ignis parte cœlo

Relatiuum anceps. *Caietan.* *Quæ idonea materia Cometarum.* *An Cometa generentur ab aſtris.* *Sen. lib. 7. nat. qq. c. 1.* *Stobæus lib. 1. Eclo. Phy. c. 1.* *Vera de Cometis ſententia.*

proxima. Et quidem Eliu non tam profert, neque admiratur hæc noua, & inſolita naturæ opera, quam quotidiana, & conſueta, quorum potiſſimum admiratio, & conſideratio in ſapientes cadit; nam Vulgo illud eſt, quod in hac ipſa Planetarum conſideratione dicit Seneca; [Quamdiu ſolita decurrunt, magnitudinem rerum conſuetudo ſubducit; ita enim compoſiti ſumus, vt nos quotidiana, etiam ſi admiratione digna ſunt, tranſeant: contra minimarum quoque rerum, ſi inſolitæ prodierunt, ſpectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus aſtrorum, quibus immenſi corporis pulchritudo diſtinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum eſt, omnium vultus in Cœlo eſt. Sol ſpectatorem, niſi cum deficit, non habet. Nemo obſeruat Lunam, niſi laborantem. Si quid turbatum eſt, aut præter conſuetudinem emicuit, ſpectamus, interrogamus, oſtendimus.] Ergo Eliu aliud ſane ſpectat, aliud oſtendit, quam inſolita illa cometarum ſpectacula.

Vulgus admiratur inſolitorū, Sapientes conſuetorum. *Sen. lib. 7. nat. qq. c. 1.*

3 Græci ad lucem aliam reſpiciunt, referunt quippe totam ſententiam ad primæ lucis creationem, nam ſic legunt Septuaginta; [Scimus, quia poſuit Deus opera ſua, cum faceret lumen de tenebris.] Scholiaſtes vero ſic interpretatur; [Harum rerum auctorem Deum eſſe intelligimus, cuius illa prima vox fuit, Fiat lux, quæ prius non erat] q. d. Hæc omnia opera auctoris naturæ, quæ ad temporum viciſſitudines, lucis, tenebrarum, nubium, tempeſtatum, ſerenitatis ſpectant, eſſe quaſi appendices illius primæ creationis lucis poſt tenebras, & ad eandem creatoris potentiam referenda. Sed video nexum hunc eſſe difficilem, & valde longe petitum.

LXX. *Græcorū expoſitio longe petita.* *Nicetas.*

Multo iam germanæ interpretationi propinquiores Hebraizantes, poſt Aben Eſra, referunt ad nubes, quibus Deus ſtata lege naturæ [præcipit,] vt nunc obducant cœlum, & eripiant lumen: nunc rareſcentes, & extenuatæ lumini patefaciant aditum.

Aben Eſra. *Eugubinus.*

Tandem noſter Interpres, [pluuias] dixit, potius quam [nubes,] quod poſt aſſiduas pluuias ſoleant nubes euaneſcere, & ſolui, & cœleſti lumini peruiæ fieri. quæ fere eſt frequentiſſima expoſitio Latinorum. Vnum aut alterum in illa mihi duriuſculum, quod cum in media adhuc pluuia, & tempeſtate ſimus, non viderentur tam cito nubes extenuandæ, & ſoluendæ. Tum illud, quod non videam congrua aliqua ratione, lumen cœleſti dici debere [lumen nubis:] nam cum nubes exiſtit, tenebroſa eſt; ſcriptum eſt enim; [Tenebroſa aqua in nubibus aeris.] cum vero oſtenditur mortalibus cœleſte iubar deſcendentibus nubibus, aut euaneſcentibus, nubium, quæ iam in rerum natura non ſunt, lux illa eſſe non poteſt.

Latinorum expoſitio. *Obijciuntur duo.* *Pſal. 17.*

4 Propterea multo congruentius videtur, [ſi lucē quam oſtendunt] nubes, intelligamus fulgurationem cum Vatablo, neque mirum ſæpius fieri mentionem [fulgurantis lucis] in hac tempeſtatis deſcriptione, nam in tempeſtate frequenter fulgurat. Fulgurans, ergo lux propria nubis eſt. Aut ſecundo ſit [Iris,] quæ nihil aliud eſt, quam lux in nube rorida mille efficiens colores, & varias, atq; pulcherrimas lucis attemperationes, cuius inter alia naturæ opera, præclarum eſt apud Eccleſiaſticum elogium, c. 43. 12. [Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum. Valde ſpecioſus eſt in decore ſuo; girauit cœlum in circuitu gloriæ ſuæ manus excelſi aperuerunt illum.] Quis enim arcum tam ſpecioſum, tam magnum guſtare ſedere, cui uare poſſit, niſi Excelſus? Videtur enim Deus cum ſatis telorum ex æthereæ regione iaculatus eſt, tetenderit in cœleſtem regionem ſuam, arcem humeris ſuſpenſum, in ſignum ſerenitatis oſtentare mortalibus. Hæc mihi interpretatio præ cæteris placet, tum quod arcus ſit lux ipſa variata in nubibus, & in ipſis ſtillicidijs, quæ ſingula ſolis imaginem repræſentant: vt in Meteoris diximus. Tum quod res hæc cum ſubiecta materia aptiſſime cohæreat, id eſt cum pluuia, nam Iris non niſi pluuio tempore apparet, ineſt in ipſa nube, & guttis pluuiæ: eſt præterea ſignum pluuiæ, & vt Seneca dicit 1. nat. qq. c. 6. [Arcus a Meridie ortus magnam vim aquarum vehit; ſi circa Occaſum refulſit, rorabit;] nubes non ſolum diſijcit, ſed alit; Nam

Explicatio congruentior. *Vatabl.* *Fulgetri periphraſis.* *Iris, lux.* *Iridis encomium.* *Deus ſerenans ſuſpendens arcum cæleſtē humerū.* *Iris quid.* *Iris ſignum pluuiæ.* *Seneca.*

Concipit Iris aquas alimentaque nubibus affert.

Ouid. 1. Met.

Denique verſamur adhuc in media tempeſtate, & cum hac ipſa arcum coniunxit Lucretius lib. 6.

Lucretius.

Hinc vbi Sol radijs tempeſtatem inter opacam
Aduerſa fulſit nimborum aſpergine contra,
Tum color in nigris exiſtit nubibus arqui.

Denique

Denique res hæc de præcepto impoſito pluuijs a Deo ad [oſtendendam lucem,] videtur olere pactum illud Geneſ. 9. 13. 14. 15 [Apparebit arcus meus in nubibus, & recordabor fœderis mei vobiſcum.

XVI. Numquid noſti ſemitas nubium, magnas, & perfectas ſcientias?

1 *Varia lectio. & interpretatio. Ex nubibus alia meteora pendentia. Nubium ſemita, & diſcurſus.*
2 *Aliarum lectionum reductio ad Latinam.*
3 *Dei ſcientia magna, & perfecta.*
4 *Caietani ſententia de Via Lactea minime vera.*

Varia lect. Complutenſ. פלש *Tygurin. R. Moyſes. R. Aben Eſra.* פלס *Vatabl. R. Abrahã. R. Mardoc. Pagnin. LXX. Ex nubibus alia meteora pendentia. Certus nubiũ diſcurſus, & motus. Prouer. 30. 19.*

1 VT ad has [nubiũ ſemitas] Interpretes peruenire poſſint, mirabilis itinerum varietas, & errorum diſpendium, ad quod impulit originalis vox [Miphlece,] quæ hoc tantum loco legitur, & illi quiſque ſuam ſignificationem tribuit. Complutenſ. [Extenſiones, *ſiue* expanſiones;] Thargum, [quæſtiones, *aut* inuolutiones;] quia verbum ſimile [Phalas,] cũ puncto [Siboleth] ſignificat inuoluere, miſcere, conſpergere; vnde legit Tyg. [Miſturas nubis;] R. Moyſes, R. Aben Eſra, multi ex Hebraizantibus, [Pondus, libramentum.] propter cognationem cũ verbo [Palas,] quod eſt ponderare; aut librare: quod videatur mirabile, vt nubes in aere pendulæ, ſuis quaſi ponderibus libratæ conſiſtant, & ſpatium etiam, & altitudinem aereæ regionis, in qua coguntur, auctor naturæ præfinierit, atq; librauerit. Alij, vt Vatabl. dicunt, [varietates,] & quod idem fere videtur, R. Abrahã Peruſinl, R. Mardochai, Pagninus, & Græci vertunt, [differentias;] ſic.n.legunt Septuaginta; [ſcit differentias nubium] quod videlicet ex nubium differentia fere omnis Meteororum ſcientia, & generatio pẽdeat: nam illa vel ex nubibus, vel a nubibus, vel in nubibus, vel circa nubes fiunt. Certe Latinus Interpres cum [ſemitas] dixit, attendiſſe videtur mirabilem nubium diſcurrendi, & mouendi celeritatem, per certa itinera, quamuis nulla relinquant in aere certa veſtigia. Similem enim itineris rationem admiratur Sapiens, [Viam Aquilæ in cælo, viam nauis in medio mari, & viam colubri ſuper petram.]

Aliarum lectionum eſt ſtilatio cũ Latina.

2 Cum his ergo [ſemitis] non inuitæ conſentient aliæ lectiones, nam in illis [ſemitis] eſt ſuum [libramentum, *ſiue* differentia, & varietas:] nunc enim ſuperius aſcendunt, nunc inferius deſcendunt pro differentia grauitatis, & leuitatis: eſt ſua quoque [inuolutio, & confuſio,] cum contrarijs ventis, & ſemitis impulſæ nubes ſibi ipſis occurrant & miſceantur; ac mirabiles etiam in aere efficiant coloris, & lucis [miſtiones, & differentias;] tum rareſcentes, & expanſæ; tum contractæ, & in ſeſe collectæ non minorem varietatem reddant.

Dei ſcientia magna, & perfecta. פלא תם

3 [Magnas, & perfectas ſcientias.] Varietas lectionis, nihil variat ſententiam; ſiue.n.legas, [Magna perfectio ſcientijs, *ſiue*, Perfecto ſcientijs, *ſiue*, Perfectas ſcientias;] ſignificat Deum pro ſua ſapiẽtia hæc efficere, ſupra humanam intelligentiam. Illud, [magnum,] ex proprietate vocis, [mirabile, abſconditum, difficile] ſignificat. Illud, [perfectum,] integrum omni ex parte. Deus, inquit, omnium eſt artifex, nihil difficile illius ſapientiæ, quamuis noſtris oculis mirabile, occultum, difficile.

Caietani ſententia de Via Lactea.

4 Indico tantum Caietani expoſitionem hoc loco, hanc [expanſionem] nubis interpretantis de Via Lactea. Quod præter quam quod non cohæreat cum nubibus, & tempeſtate, nam ea via [Cælo manifeſta eſt ſereno;] non conſtat ille circulus nube, non exhalatione; non eſt in aere, ſed in octaua ſphæra. Mirum, quod rem iam ſtabilitam, & fixam apud omnes ſapientes, nunc velit Caietanus Cælo deducere, & in aere conſtituere? neque hoc ſolum, ſed illam impingere ſapientiſſimo Philoſopho, & Aſtrologo Eliu; cum præſertim nemo vnquam fuerit, qui Circulum Lacteum ex nube compoſuerit.

XVII. Nonne veſtimenta tua callida ſunt, cum perflata fuerit terra Auſtro?

1 *Lectio germana. Triplex nectendi, & exponendi ratio. Eligitur tertia. Tempeſtates Auſtrales grauiores.*
2 *Ventus Auſtralis concutiens domum filiorum Iobi. Illuſtratus Lucas, & Oſeas.*
3 *Elucidatio lectionis Hebraicæ. Spes mutandæ fortunæ, ex temporum mutatione.*

Auguſtini lectio mẽdoſa.

1 AVguſtini lectio, quæ habet, [Veſtimenta valida;] manifeſte mendoſa eſt. Probant lectiones cęteræ, ſiue Latinę, ſiue Hebręa, & Græca. Illud difficile, quis huius ſententię nexus? quis ſcopus? multis proinde interpretandi rationibus anſam prębuit lectio Hebręa, quę ex verbo ſic habet; [Qui veſtimenta tua caleſcunt, in quieſcendo terra in meridie.] Ego ad tria omnino capita vniuerſas nectendi, & exponendi rationes refero. Primum, vt nunc proponat Eliu temporum varietates; cum enim ex deſcriptione tempeſtatis, & Aquilonis videretur egiſſe de hyeme, dum commoratur Sol in ſignis Aquilonaribus; nunc proponit iam gratam vicem veris, & Fauonij, ſoluta hyeme, & Sole ad ſigna auſtralia commigrante, & tellure, viuentibus, veſtimentis, rebuſque humanis vniuerſis repentibus, Solis vicinia, vel meridionalium ventorum flatibus: quod quidem videbatur poſtulari poſt tantę hyemis inclementiæ abſolutiſſimam enarrationem Hæc fere Vatablus, poſt R. Aben Eſra, & R. Gerſon, Tygurina, Steuchus, & docti quidam Latini.

Triplex nectẽdi, & exponendi ratio. Temporum, & Solis varietates. Rab. Eſra, & Gerſonides. Vatab. Tyg. Eugu. Oſor.

Secundo, vt nunc proponat ventorum diuerſitatem, contrarietatem, vices, rem omnino mirabilem; cum enim de Aquilone, & eius effectis adhuc dixerit, requiri videbatur, tractatio flatus contrarij, [qui efficit ſemitas nubiũ.] de quibus proxime dixerat; nam forte in ea regione Auſter nubes diſpellit, & diſijcit; ſicut idẽ ipſe, vt ait Seneca, [in Italiam impellit,] & conijcit; rurſus quidam amiciores; quidam æſtu, quidam frigore perurunt; quidam tellurem exagitant; quidam vexatam demulcent, & recreant. Quod ſi forte illis regionibus Auſter infeſtus, & violentus exiſtat, at illud habet optimum, quod ſoluit hyemis, & Aquilonis rigores; & ſerenitatem adducit. Veroſimilis eſt hæc interpretandi ratio, & conueniens cum lectione Latina, necnon cum Hebræa; nam terra vexata ab Aquilonibus, quieſcit perflata Auſtro; & quæ frigore obriguerant, Meridionali vento confouentur.

Ventorum differentia. Sen. lib. 7. na. qq. cap. 18. Auſter in Arabia infeſtus. Fouet corpora.

Tertio, vt hæc ſit tempeſtatis clauſula appoſitiſſima, vt cum adhuc de hyemalibus pluuijs dixerit, nunc æſtiuos imbres proponat, eo nocentiores, quo a calidioribus ventis adducto. q.d. Non ſolum tempeſtas, qua Deus ſe mirabilem, atque terrificum exhibet, coniuncta eſt cum hyeme, & Aquilone, ſed pro Dei voluntate, & libera poteſtate, cum Auſtro, cum æſtate, cum omnibus anni temporibus. Hæc mihi explicandi, & nectendi via placet, placebit quoque alijs, ſi grauiori auctoritate confirmem. Indicauit illam proculdubio D. Thomas; nam Auſtrum ad rem nubium refert. Sed luculentum eſt in re naturali, Senecæ teſtimonium lib. 4. natural. qq. cap. 3 [Cum ver cœpit, maior indignatio aeris ſequitur, & calidiore cælo maiora fiunt ſtillicidia, ideo, vt ait Virgilius;]

Tertia exponendi ratio congruitior. Auſtrales tempeſtates grauiores. D. Thom. Seneca.

Cum ruit imbriferum ver;

Vehementior immutatio eſt aeris vndiq; patefacti, & ſoluentis ſe ipſo tempore adiuuantem. Ob hoc nimbi graues magis, vaſtique, quàm pertinaces deferuntur; Bruma lentas pluuias habet, & tenues. Auſtro imber improbior eſt, & guttæ pleniores ſunt.] Plinius item lib. 2. c. 47. [Æſtuoſum *nominant* Auſtrum, Italiæ humidum: Auſtro maiores fluctus adduntur, quam Aquilone, quoniam ille infernus ex imo maris ſpirat, hic ſummo ideoq; poſt Auſtros præcipui terræ motus.] Sed illud quoq; ad nubes, & ad tempeſtates pertinet; [Ab Auſtro maxime nubes ingraueſcunt,]

Plinius. Poſt Auſtros terramotus.

Ventus Auſtralis concutiens domum filiorum Iobi.

3 vt ait Seneca. Suſpicionem quoq; huius rei promouere poteſt, quod eum eum ventum, qui [concuſſit quattuor angulos domus] conuiuantium filiorum Iobi, [Spirauerit a regione deſerti,] atq; eum dixerimus fuiſſe Auſtrum; nam [Deſertum *pro* Auſtro] vſurpari in Scripturis, Hieronym. in traditionibus docet; [Hunc autem ventum procelloſum, & turbinoſum] fuiſſe, illa ipſa [vehementia] indicat; tum etiam, & quod idem Hierony. ſcripſit ex aliorum traditione, ſuper id Hoſ. 13. [Adducet Dominus ventum vrentem, &c.] Quod hoc loco dicitur ventus [calidus;] illum eſſe, vnum de his ventis, quos in Euangelio legimus, flare, & venire cum turbine pluuijs, atque fulminibus, vt ſubuertant domum, quæ ſuper arenam ædificata eſt.] quod quamuis pugnare videatur cum illo, quod Hoſeas ſubiungit, [Et ſiccabit venas eius, & ſiccabit fontem: & ipſe diripiet theſauros:] at Chaldæus ſimul cum æſtu, pluuiam videtur coniunxiſſe, legens; [Adducam ventum vehementum

Hieronym. De quo vento loquatur Chriſtus, impellente domum ædificatã ſuper arenam. Chaldæus. Auſter adducens pluuiam.

mentem a via deserti, & ærarium eorum exhauriet subuer tetque Metropolim regni illorum; fluere quoque faciet ipse omnis supellectilis expetibilis thesauros.] vbi vento Aestrali tres effectus attribuere videtur; primum, [vrere, *&* exsiccare fontes,] secundum [subuertere domos,] & vrbes; tertium [fluere facere.] quæ duo vltima ad procellam, turbinem, tempestatem pertinere videntur. nam verbum [Sacak,] Hebræum, quod proprie est [diripere,] & deuastare, eam etiam deuastationem videtur afferre, quam efficit turbo, & vehemens tempestas. Nunc ergo Auster vrit, & exsiccat, nunc repentinis imbribus perdit, & deuastat, mirabilis proinde est Diuina Sapientia, atque Potentia in varietate ventorum atque tempestatum. Consentit cum hoc Hebræa lectio; Quamuis terra quiescat ab Aquilonibus, propter subeuntem Austrum, tuque ipse sentias vicem caloris, & æstus. vel, cum quiescit terra opposita alterius Hemisphærij ab Austro consurgente, & perflante aduersum nos. quam ipsam sententiam clariori alia interrogatione, & affirmatione illuminauit Latinus Interpres; [Non ne vestimenta tua calida sunt?]

4 *Elucidatur lectionis Hebraica.*

Caietan.

Sed quorsum illum Austri impetum, & æstum ad sola [vestimenta] retulit Eliu? An quia in regionibus præcalidis vix possunt grauiores vestes sustineri perflante Austro? Sunt enim humana vestimenta, familiariora frigoris depellendi, & caloris efficiendi præsidia.

Sumpsit vero ex his [vestimentis] Caietanus causam referendi totam sententiam ad tempus meridiei cum agricola æstuans labore, vestes abijcit, & [desiderat vmbram.] dimittens tunc terram parumper quiescere, vt hæc sit imbecillitatis humanæ periphrasis. Sed sententia hæc nullum habet cum superioribus, neq; cum sequentibus nexum. Sicut neque illa, quam Chrysost. adhibet lectioni Septuag. [Tua vero stola est calida: quiescit vero super terram?] Refert. n. ad vrentes dolores [Tua, *inquit*, vestis est nunc etiam corporis concalefacta doloribus, quamquam probabile est etiam refrigeratum iri; est enim id sapientiæ Diuinæ, vt laxamentum quoddam, atq; exitum malis quærat humanis.] Itaque mutationem fortunæ, & valetudinis, ex temporum, & ventorum mutatione pollicetur.

Chrysost.
LXX.
Spes mutandæ fortunæ ex temporũ mutatione, & varietate.

XVIII. Tu forsitan cum eo fabricatus es Cœlos, qui solidissimi, quasi ære fusi sunt?

1 *Interrogatio cum ironia.*
2 *Cælum pro orbibus cælestibus, aut pro aere.*
3 *Cæli nomen a tenuitate dictum* Pro nube. Firmamentum, *expansum.*
4 *Cur aer dicatur solidus: Deus per extenuationem confirmans res. Illustrati Dauid, & Isai.*
5 *Solidum de forti & violento. Aeris agitati vis incredibilis.*
6 Fusile, *quod pellucidum est. Aeris cum ære comparatio.*

1 *Interrogatio irrisoria.*

Non dubium, quin interrogatio hæc multum habeat acrimoniæ, sed præterea multum etiam habere amarulentiæ, & irrisionis existimat Philippus, & [In iniuriam Iob per ironiam dici,] forte quod Diuinarum rerum cognitionem videretur affectare, cum tamen res meteoras, & sublunares ignoraret. Sed certe mollior videtur interrogatio, tantumque ad Diuinæ Potentiæ ex creaturis descriptionem pertinere.

2 *Quid Cælorum nomine intelligendum.*
R. Gerson.
Gregor.
Philipp.
D. Thom.
Vatab.
Eugubinus.
Symmach.
Nicetas.

Sed in illa tamen dissentiunt Interpretes, quid [Cælorum] nomine intelligendum sit: nam nonnulli ex Hebræis, post R. Gersonitem, fereque Latini omnes, Gregor. Philippus D. Thom. & posteriores, tum Vatablus, ex Græcis vero Symmachus, Nicetas, interpretantur de cælestibus orbibus, quorum nunc mirabilem amplitudine, & incorruptibilem soliditatem proponat, ad Diuinæ Potentiæ amplificationem; nimirum vt ex sublunaribus, & generabilibus atque corruptibilibus ascendat ad superiora, natura, magnitudine constantia, stabilitate, longe diuiniora.

Cælum pro aere.
Tygurina.
Regia.
Caietan.

Sed contextus ipse lenis, & bene cohærens libenter admittit, vt non tam de [Cælis] superioribus, quam de cælesti, id est, aerea regione accipiamus, vt obseruarunt Tygurina; & Regia, legentes, [Æthera,] & Caietan. legens, non quidem [Cæli, *seu*, ad Cælos, *vel*, vsque ad Cælos;] propter articulum [Lamed,] ita vt sermo sit de illa aeris expansione a terra vsque ad Lunæ orbem.

3 Sed quidem nomen ipsum originale, [Cælorum,] quamquam sit indifferens ad significandos cælestes orbes, propter tenuitatem, puritatem, & transparentiam, Psal. 88. 37. Iob 36 33. tamen proprie etiam ex primæva significatione, quæ est contundere comminuere, extenuare significat apud interpretem Latinum, [nubes,] Psal. 88. 7. Psal. 35 6. Deuter 33 26 supra Iob 36. 28. & ponitur etiam pro [aere] Psal. 17. 12. [Tenebrosa aqua in nubibus aeris.] cum quo facit verbum originale [fabricandi] quod proprie est [extendere, *aut* expandere,] atque omnino est illud, quod Genes 1. dicitur, [Firmamentum in medio aquarum, *quod* vocatum est cælum,] quod ex hac ipsa radice potest dici [extensio, *aut* expansio, *vel* extenuatio.] Similiterq; apud Latinos, vt Plinius de aere agens lib. 2. c 38. [Hoc, *inquit*, Cælum appellauere maiores, quod alio nomine aera omne, quod inani simile.] Quare post absolutissimam tempestatis, & rerum meteorarum descriptionem, proponit nunc immensam istam aeris regionem longe, lateque expansam, quæ est velut scena, & theatrum, in qua tot rerum figuras, mutationes, & conuersiones natura exhibet: & qui, vt eleganter dixit Seneca, [Cælum terramque connectit; qui ima ac summa sic separat, vt tamẽ iungat; separat, quia medius interuenit; iungit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accipit a terris, rursus vim syderum in terrena transfundit.]

Cælorum nomen a tenuitate dictũ.
שחק
Fabricare, quid proprie.
רקע
Plinius.
Sen. lib. 2. nat. qq. c. 4.

4 *Cur aer dicatur solidus, & quasi ex ære fusus.*

Sed huic prioris partis expositioni obstare videtur secunda. nam res per se non consistens. neque proprio termino definita, vt Philosophi docent, fluxa, & vaga, non potest iure affirmari esse [solidissima, *&* quasi ex aere fusa.] Sed respondetur facile, hoc non esse magis difficile, quã quod appelletur [firmamentum;] aut stabilimentum Sciendum est ergo, multum commendari Creatoris potentiam, atq; sapientiam, quod non minus constans, perpetuaque sit res fluxa, & labilis, quam si [solidissima ex ære fusa] esset; quare cum per extensionem soleant res nimium extenuari, & disrumpi, tamen Diuina Potentia extendendo, & deducendo res, potius confirmat, & consolidat, vt Psal. 135 6. [Firmauit terras super aquas,] quod ex Hebræo legitur, [Extendens terras super aquas.] est enim valde mirabile, quod terra tam extensa, & iuxta rem tam fluxam, & labilem, qualis est aqua, tamen habeat firmitatem, & constantiam. Similiter Isai. 44. 24. [Stabiliens terram, proprie, extendens, extensamque confirmans, & consolidans. Non aliter ergo hoc loco, mirabilis est aeris firmitas, & constantia tam longe, lateque extensi, atque extenuati.

Deus extenuãs simulque consolidans.

5 *Solidum, de duro, & violento.*
LXX.

Sed in Hebræo tamen duo peculiaria videntur dici de aere, & quod sit [fortis,] & quod sit fusilis.] Primum, quod nos habemus [solidissimi;] in Hebræo proprie est [durum, forte, prævalidum, violentum.] quare Septuaginta dixerunt; [Validæ sicut aspectus effusionis.] quod quamuis aer videatur fluere, & fundi, sicut aqua, tamen illius impetus violentus, atque prævalidus sit. est enim aeris impulsi, & agitati vis incredibilis. [Cõsideremus (*inquit Seneca*) quam ingentem vim per occultorum agant paruula admodum semina; & quorum exhalatus in commissura lapidum vix locum inueniat; in tantum conualescunt, vt ingentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant scopulos, rupesque radices minutissimæ, ac tenuissimę Hoc quid est aliud, quã intensio spiritus, sine qua nihil validum, contra quam nihil validum est? Quid est autem, quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quam spiritus? hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensionem spiritus velocitas eius, & deductio.] Vbi clare vides extensionem aeris cum illius violentia coniungi.

חק
Vis incredibilis aeris impulsi.
Sen. lib 4. nat qq. c 6. 7. 8.

6 *Pagn. Reg.*
LXX.

Secundum, aerem esse [fusilem,] quod proprie ex Hebr. legimus, [Sicut visio fusilis, *aut*, sicut speculum fusum.] Septuaginta, [Sicut aspectus effusionis.] nam, [Raah,] est videre; inde [visio, *&* speculum,] in quo nos videmus; quod quia solet ex vitro, aut ex ære læuigato, & polito fieri, Vatablus retulit ad [vitrum,] quod perspicuum est, vt compararet Cælorum perspicuitatem cum vitro. Sed Interpres Latinus ad æs, aut calybem, ex quo solent specula etiam fieri. Vel certe, illud verbum [videndi, *vel* visionis,] nihil aliud significare censuit, quam quod Latine diceremus, [Videtur Cælum ex ære fusum.] æs enim addidit, quod videret bene conuenire cum verbo [fundendi.] sicut. n. æs fusile constantiam habet, & firmitatem; ita aer, quamuis fluidus, & labilis, at constans; & perpetuus est.

ראה
Varia lect.
Vatab.
Elucidatio Latini interpretis.
Aeris cum ære comparatio.

Ostende

XIX. Oſtende nobis, quid dicamus illi; nos enim inuoluimur tenebris.

1 *Conſtructio argumenti a minori. & ſententia paraphraſis.*
2 Ordinare, *aut* diſponere, *verbum forenſe. Non contenden-dum cum Deo.*
3 *Ex ignorantia, compreſſa humana ſuperbia. Elucidata lectio Septuaginta.*

Philipp.

1 OStende nobis.] Opportune nunc, Philippus; [Inſultantis.] verbum eſt; & [exprobantis] Nimirum tu ò Iob, cum Deo diſputare audes, & de te magnificentiſſime ſentis, at vero de diuinis operibus, & de arcanis diuinæ prouidentiæ valde abiecte, poteris docere nos, profitentes ingenue noſtram ignorantiam. [Oſtende,] clare, & proprie Septuaginta; [Doce nos, quid dicamus illi] Forte eſt argumentum minori; Si huiuſmodi res naturales vix cognoſcimus, neque propterea poſſumus huius ignorantiæ litem intendere auctori; quanto magis ignorata nobis erunt Arcana diuinæ prouidentiæ, de quibus nullo modo poterit homo expoſtulare cum Deo, [dicere, ſtatuere,] præſcribere illi rationem agendi, aut exigere rationem eorum, quæ circa res humanas agit?

ידע *LXX. Argumenti a minori cõſtructio.*

2 [Nos quippe inuoluimur tenebris.] Dilucide, & Latine; quod in Hebræn eſt; [Non diſponemus, *vel* ordinabimus propter tenebras.] Verbum forenſe, & militare; Non audemus litem, aut diem Deo dicere; neq; ad illius tribunal prouocare: impares ſumus diſputando coram Deo, quanto minus conquerendo, expoſtulando? Vel, [Non præparabimus,] non diſponemus, ſupple, ſermonem aptum, & idoneum de diuinis operibus: plane enim imparati ſumus coram illo dicere; quanto minus cum illo contendere?

ערך *Vatabl. Caiet. Regia. Ordinare, verbum forenſe.*

3 [Propter tenebras.] Nam in magna rerum omnium, earum etiam, quæ ante oculos ſunt, ignoratione verſamur; Ignoramus, quid in rebus ipſis, quid in noſtra ipſa cauſa facto opus ſit; noſtros ipſos cordis receſſus, conſcientiam noſtram minime habemus exploratam: oportet itaque diuinæ Sapientiæ, atque Prouidentiæ res noſtras omnes ſubmittere. Paulò amarulentius Septuaginta, vt in ironia perſtet; [Requieſcamus multa dicentes] Si tu nos doceas rerum naturalium, atque etiam ſupernaturalis prouidentiæ cauſas, gratiſſimum feceris; nam adimes laborem inquirendi, cogitandi, diſputandi.

Ex ignorantia compreſſa hominis ſuperbia. LXX. Amarulenta ironia.

XX. Quis narrabit ei, quæ loquor? ſi loquutus fuerit homo, deuorabitur.

1 *Sententia paraphraſis. & nexus. Elucidata lectio Græcorum.*
2 *Varia expoſitio.* Deuorare, *ad verba ſuppreſſa. Hiſpaniſm.*
3 *Deuorare, de ſupplicio, & interitu. Elucidata lectio Septuaginta.*

1 COhærens, & minime frigida ſententia hæc videtur; Quamuis ſane de diuinis rebus & loqui, & ſentire ſublimius præſumeremus; at non ideo coram Deo, qui totius ſapientiæ fons eſt, diſputare auderet homo, niſi plane temerarius, & cum ingenti capitis periculo. Quantulum enim eſt id, quod ego, vel alius quiſpiam mortalis de diuinis operibus aſſequi poſſumus, vt coram illo exponere non dubitemus? Quis præterea illum ex ſyngraphra conuenire; quis, quamuis iuſtas haberet querimonias, in librum referet, & ſuam cauſam deferet ad Dei tribunal? Nemo ſane. Vana eſt igitur, ò Iob, hæc tua loquendi, & ad Dei tribunal prouocandi libido. In hanc eandem ſententiam accipio lectionem Septuag. [Nunquid liber, & ſcriba adſtitit mihi, vt ſtans faciam hominem tacere?] quod Græcus exponit Scholiaſtes. * [Nunquid ex tabulis, aut è codice hæc apud eum dicimus? Quiſquam ne reperiatur homo qui dicat; vincula ei ſilentij iniecimus?] quamquam huius lectionis acriorem aliam interpretationem adhibeat Philippus, vt optet Eliu iure ſibi poteſtatem committi, qua Iobi os obſtruat; [Si iudex eſſem, *inquit Eliu*, cui, & liber legis iuxta ius poteſtatis eſſet in manibus, ſcriba quoque dictanti adſiſteret, & auctoritas adminicularetur, vt ſtans poſſim dare ſententiam, facerem hominem tacere. Vbi ſanctum Iob videtur incontinentiæ notare linguæ.]

Sentẽtia paraphraſis, et nexus.

LXX.

** Delante de Dios, no vos hablaviades, ni de barsades a el callar.*

Lectionis Græcorũ duplex expoſitio.

2 [Etiam ſi loquutus fuerit homo, deuorabitur.] Res per ſe plane cohærentia difficilis; tum vero illa eſt valde aliena Caietani expoſitio ducta a ſimili, [Quod quemadmodum non litigamus cum Deo de corruptione noſtrorum corporum; ita non eſt litigandum de obſcuritate noſtri intellectus.] q.d. Non conquerimur, quod deuoramur a magnitudine, & mirabilitate diuinorum operum, & quod illius prouidentia nobis ſit occulta. Sed illa tamen veroſimilis eſt fere Latinorum omnium interpretatio, quod cum tentamus loqui de diuinis, [deuoramur,] & opprimimur ab illius gloria: tum illud, quod aliquis indicauit; Noſtra ſcientia, velut tenuiſſimus riuulus a mari, abſorbetur ab immẽſa Dei Sapientia. Quod enim aliter quidam diſpungunt, [Si loquutus fuerit Deus, homo deuorabitur,] repugnat Hebrææ, Latinæ, & Græcæ lectioni. Quare hi poſſent non ineleganter referre verbum [deuorandi,] ad imperfectam quandam loquendi rationem, cum præ ingenti conturbatione animi, ſemiuerba pronuntiamus; ſemiſupprimimus; quod nos ſimili Hiſpaniſmo dicimus, *Tragarſe, y comerſe las palabras*. Eo videtur ſpectaſſe paraphraſis Tygurina; [Si quiſquam loquatur, eſt illud tamen imperfectum.] Sed non valde leniter cohæret cum præcedentibus: quamuis neque valde longe diſcedat.

Caietani expoſitio aliena.

Nicolaus.

D. Thom. Nicolaus. Dionyſ.

Hiſpaniſm.

Ergo illud videtur requirere proprietas [deuorandi,] vt pertineat ad exitium, & ſupplicium extremum, quod ſolet appellare Scriptura, [præcipitare,] quod eſt perdere, deſtruere: nam quod in ſtomachum præcipitatur, & quod deuoratur; abit in locum conſumptionis. de quo fuſe diſſeruimus, c. 10. verſ. 8. num. 12. Igitur ait Eliu; Si quiſpiam præſumeret coram Deo diſputare, aut cum illo expoſtulare, conceſſo aditu meritas daret pœnas, præcipitaret illum Deus in malorum, & miſeriarum baratrum, vt Iobum videlicet, ſuæ audaciæ pœnas pendentem. Vel illud tandem, quod exquiſitum eſt, & exquiſite cohærens, Si cuiquam ad Dei tribunal aut pro ſe, aut pro alio dicendi copia fieret, deuoraretur proculdubio, qui in eo iudicio reus eſt criminis alicuius; Nullius hominis patrocinium eripiet impium a morte, ab exitio extremo, quin deuoretur, & deſtruatur a diuina iuſtitia ſceleris vindice, quamuis multa homo dicat ornate, & copioſe, quamuis exquiſitis rationibus diuinam iuſtitiam flectere tentet. Et huic forte non inuita concedet lectio illa Septuaginta; [Nunquid liber, & ſcribit, adſtitit mihi, vt ſtans faciam hominem tacere.] quaſi dicat in lite perſequenda certe humanum iudicem poſſet aliquis vel reus pro ſe dicens, vel patronus pro cliente iudicis ſeueritatem emollire, & minas temperare ſua oratione, atque reuocare a ſententia ferenda, atq; adeo etiam ſilentium accuſatoribus iniicere in ſua cauſa, ne quis auderet amplius calumniari. Sed hæc non valent apud ſupremum iudicem.

3 *Deuorare, de ſupplicio & interitu.*

Elucidata lectio Septuaginta.

XXI. At nunc non vident lucem; ſubito aer cogetur in nubes, & ventus tranſiens fugabit eas.

XXII. Ab Aquilone aurum venit, &c.

1 *Aliorum expoſitio parum cohærens. Idonea, & bene cohærens clauſula totius orationis.*
2 *Varia lectio Vulgati Interpretis diligentia.* Fugare *quid proprie.* Munditiẽs, *& expurgatio de ſplendore. Explicatis Moyſes, & Dauid.*

FRequentiſſima interpretatio vult, vt poſtquam Eliu ex meteoris mirabilibus dilapſus eſt ad comprimendam Iobi audaciam, nunc iterum redeat ad eandem materiam nubium, & cæleſtis luminis, iam aperti, idque pro arbitrio, & potentia ſupremi conditoris. 1

Aliorũ expoſitio.

Sed ne in grauiſſima oratione, & epilogo, quæ non vltima eſt inter potiſſimas orationis partes, deſideret aliquis vel cohærentiam, vel inſignem aliquam ſententiam, qua ſumma totius diſputationis colligatur; exiſtimo non agi iterum de te meteora, ſed ex meteoris confici pulchram hanc ſimilitudinem, & clauſulam. Sicut Deo iubente nunc eripitur nobis lumen offuſa nube; nunc illa diſiecta, & fugata aurea lux redit mortalibus, quamuis neque caliginoſæ nubis, neque prælucidæ ſerenitatis rationem perfecte cognoſcamus: ſimiliter ſane diuinorum iudiciorum, atque prouidentiæ rerum humanarum ratio perobſcura eſt, & ignorata, niſi Deus ſuo ſuperno lumine

Clauſula idonea totius orationis.

Nexus, & elucidatæ ſententia.

mine

mine reuelet: nunc ſe ille nobis caliginoſum præbet, lætum ſe, & hilarem rurſus aliquando præbebit, vt reuelata illum facie contemplari poſſumus: tum etiam ſubitam ille nunc tempeſtatem miſeriarum cogit, quibus nos inuoluit; idemque ipſe ſordidos, & ſqualẽtes ſerenitate ſui ſpiritus recreabit, purificabit, & nitidos reddet. Ergo decet illum [formidoloſa laudatio,] i. laus quædã cum timore tantæ maieſtatis; eſt enim nunc nobis formidandus Deus, quem non videmus. Sed nunc pauca de vocibus ſingulis.

2 *Varia lect. Diligentia Interpretis Vulgati. Fugare quid propriè. Munditiesæ expurgatio de ſplendore. LXX.*

[Nunc non vident lucem, ſubito aer cogetur in nubes.] Latinus Interpres explicauit cauſam, nam in Hebræo tantum eſt, [Non viderunt lumen in æthere.] Sed vt ſequenti hemiſtichio reſponderet, nunc dixit, [nubes,] ſequitur, n. ſtatim, [Ventus tranſiens fugabit;] propriè mundabit, vel expurgabit, quod verbum propriè etiam dicitur de ſerenitate, & claritate cæli. Exod. 24. 20. [Sicut cælum, cum ſerenum eſt, *propriè*, ſicut cælum mundum.] Septuag. [Sicut cæli ipſa puritate.] Pſal. 88. 44. [Deſtruxiſti eum ab emundatione, & ſedem eius, &c.] i. Regni ſplendorem, & claritatem illi eripuiſti. Dicitur etiam de re ſplendente, & nitente. Pſal. 11. 7. quare relatiuum, [eas,] in originali refert cælos, vel aerem, qui fugatis nubibus tanquam ſordibus expurgatur. Cuiuſmodi autem ſit illa mundities cæli, & aeris, verſu ſequente explicatur.

XXII. Ab Aquilone aurum venit; & ad Deum formidoloſa laudatio.

1 Aquilo, *ſiniſtrum.* Aurum *de re munda, & ſplendenti. Illuſtratur Ieremias, & Zacharias.*
2 Laudatio *propriè quid. Explicatus Dauid.*
3 *Deus tempeſtatis, & ſerenitatis auctor timendus, & laudandus. Tempeſtatis deſcriptio.*

1 *Septentrio ſiniſtrum. LXX. Nicetas. Aurum pro re nitida, et ſplendente.*

AB Aquilone.] In Hebræo, [a ſiniſtra,] ſicut & Meridies dicitur [dextra,] vt ſuperius late expoſuimus, cum de cæli poſitionibus diſſereremus, c. 23. verſ. 8. 9. [Aurum.] Septuag. [Nubes coloris aurei.] vbi Nicetas, [Dei, *inquit*, imperio Boreas nitidas, & fulgorem auri imitante nubes adducit.] Frequens tamen aliorum interpretum Hebræorum, & Latinorũ expoſitio, intelligit ſerenitatem cæli, & aeris, inſtar [auri] puriſſimi, & defæcatiſſimi. Sub eadẽ tranſlationis figura, Zach. 4. [Suffuloria ex auro,] ſunt in Hebræo, [ſuffuloria fundentia ex ſe aurum,] i. oleum puriſſimum, & ſplendidiſſimum aureſcens, & flaueſcens. Et Ierem. 51. 7. dicitur Calix [aureus Babylon, in manu Domini,] i. Calix plenus vino aureo, & ſplendido potius enim eiuſmodi calix repræſentatur vitreus, in quo vinum tranſlucet, & ſplendeſcit. quod opportunum ſymbolum eſt mundanæ felicitatis æque fragilis, ac ſplendidæ.

Vini ſplendeſcens in vitro ſymbolum felicitatis mundanæ.

2 *Laudatio pro gloria.* הוד

[Et ad Deum formidoloſa laudatio.] In Hebræo, [Super Deum formidandum laudatio,] vel decor, aut ornamentũ, vel gloria: nam vox illa, quæ vertitur ab Interprete, [Laudatio, ſignificat quidquid hominem glorioſum, ſpecioſum laudeque dignum efficit; ſicut ab eadem radice dictum eſt, Pſal. 20. 6. [Magna eſt gloria eius in ſalutari tuo; gloriam] (reuerentiam, nominis celebritatem, & publicam laudẽ) [magnum decorem impones ſuper eum.] Ergo ſignificat Elihu, Deum ex ſuis operibus timendum, ſimul & celebrandum. Quare eleganter legerunt Septuag. [In his magna eſt gloria & honor omnipotentis.] Symmach. [Deo terribilis, & admirabilis eſt laudatio.] Deo igitur tempeſtatũ, & ſerenitatis auctori, tum in elementis, tum in rebus humanis, deſcrenda laus. ſicut Dauid iubet [afferri ſacrificia, & laudis hoſtiam, & in templo eius omnes dicere gloriã;] cum vel ſonat, & pluit, vel ſerenat, & illuminat. Nam cum illuminat vultum ſuum ſuper nos, [decorem induit;] cum iterum, obducit vultum ſuum nubibus, territat nos; ſic ex vtroque conſurgit Dei [formidoloſa laudatio,] & gloria terrifica, ac decor timendus. Quid enim magis formidandum, quam iratus Deus in media tempeſtate, impugnans, exagitanſque mortales, offundens tenebras, & caliginem plenam timoris, atque diſcriminis? ruere tunc videtur cælum; [Conturbat tunc fundamenta montium;] tremefacit terram; ſufflat teterrimis naribus indignantibus [fumum,] ex quo nubes coguntur; [mittit ſagittas] fulminum; [multiplicat fulgura] & calcare videtur capita ipſa montium, quibus imminet. Res eleganter, & minutatim deſcripta a Dauide. 2. Reg. 22. Pſal. 17. At quid ſpecioſius, quid cantico, & hymnis celebrari dignius, quam Deus ipſe [candidus, *inſtar* meridiani] Solis, & poſt tempeſtatem non ſolum tranquillum faciens, ſed tranquillus ipſe, atque ſerena fronte? [Quieſcam] (inquit, poſtquam tonauit, & fulminauit) [& conſiderabo in loco meo.] redibo ad lucidas cæli ſedes, vnde videbar ad tempeſtatem efficiendam digreſſus; benignis deinceps oculis contemplabor meum populum [ſicut lux meridiana clara eſt *quippe* illuminabo vultum meum,] ac me exhibebo hominibus meridianum Solem, qui nuper turbulentiſſimus, atque formidoloſiſſimus viſus ſum. Sic penes Deum eſt [formidoloſa laudatio.]

3 Deus tempeſtatis, & ſerenitatis auctor cum timore laudandus. Pſal. 28. Deus in tempeſtate incutiens terrorem. Tempeſtas minutatim a Dauide deſcripta. Deus ſerena fronte iucũdiſſimus. Iſa. 18. 4.

XXIII. Digne eum inuenire non poſſumus; magnus fortitudine, & iudicio, & iuſtitia; & enarrari non poteſt.

1 *Nominatiuus abſolutus in Hebræo.* Saddai. *Sententia periphraſis.*
2 Enarrandi, & Reſpondendi *ſignificatio ampliſſima. Diuinorum operum magnitudo inenarrabilis. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*
3 *Varia lectio. Elucidatio Græcorum.*

1 *Nominatiuus abſolutus. Saddai.*

IN Hebræo, [Saddai, Et non inueniemus eum:] ſunt enim, vt aliquando admonuimus in Hebræo ſermone, quidam nominatiui abſoluti. Quia autem proponitur maieſtas, & bonorum omnium abundantia omnipotentia [Saddai,] rectè Interpres dixit, [Digne inuenire non poſſumus,] idest, Non ſumus digni illius aſpectu; non dignatur ille nos ſuo domicilio, & Throno; Temere tu, ò Iob, illius conſpectum, & iudicium expetis; ſatius eſſet, vt fortiſſimum, atque iuſtiſſimum reuereris. perſtringit illud Iobi dictum; [Vt inueniam eum, & veniam ad ſolium eius.] Et quamuis quidem nunc nobis non pateat acceſſus ad illius tribunal, nihil tamen iniquum de illo cogitandum eſt, vt ſit non minus iuſtus, quam fortis: cuius incorruptiſſimo iudicio, & æquitati nihil detrahit potentia, vt nihil contra ius per potentiam agere velit, aut poſſit.

2 *Enarrandi & reſpondendi ſignificatione latiſſima.*

[Et enarrari non poteſt.] Oportet potius illius æquitati, laude, aut obſequio reſpondere, quia autem verbum [enarrandi] multiplex eſt: multiplex quoque eſt huius partis lectio: nam verbum [Ghanah,] quod frequenter vertitur [audire, *aut* reſpondere,] propriè ſignificat actionem vnius erga alium, qua alter alteri: aliqua re aut ratione reſpondeat, ſiue rependat vicem beneficij, ſiue ſupplicij. Et fere quidem eadem vis, & fœcunditas eſſe videtur apud Latinos verbi [reſpondendi.] Sic enim dicimus de rebus ipſis, ſupplicium reſpondere ſceleri: præmium virtuti; euentum vocis, & expectationi, aut quid ſimile. Ergo nunc vertere poſſemus: [Reſpondere *aut*, reſpondere non poteſt.] ſubaudi, homo, idest, illius æquitati, & iuſtitiæ nemo ex æquo reſpondebit laudando, & dicendo, quæ dici, & enarrari poſſent. Conſonat cum illo Eccleſ. 43. 33. [Multa dicemus, & deficiemus in verbis: conſummatio autem ſermonum] (hæc eſt ſumma dicendum) [ipſe eſt in omnibus] (ipſe eſt omnia, & in omnibus ſe admirabilem præbet) [glorianres ad quid valebimus? ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius, glorificantes Dominum, quantumcumq; potueritis: ſuperualebit adhuc; exaltate illum, quantum poteſtis; maior eſt enim omni laude. Quis videbit eum, & enarrabit?]

3 *Varia lect. Aquila. LXX. Vatabl.*

Alij vero elegerunt illam aliam ſignificationem [rependendi pœnam,] & affligendi; vnde Aquila dixerit, [iudicium, & multitudinem iuſtitiæ non affliget.] innocentem non opprimet; immeritum non humiliabit. Quo etiam ſpectat lectio Septuaginta [Qui iuſta iuſtat, non putas exaudire eum?] vt ad id referatur, quod dixit Iob: [Clamabo, & non eſt iudicium.] Quamuis, inquit, illum non videas; ſed audit ille tuos clamores, & tuæ cauſæ defenſionem perceptam & exploratam habet: nullum non contemnit, ſed vnicuique, quod ſuum eſt, tribuit. Alij ſine interrogatione. [Non exaudiet] tuam expoſtulationem plenam arrogantiæ, & temeritatis; non reſpondebit tibi, temere, & petulanter oblatranti, & conquerenti. Vatablus, [Non affliget. ſupple nos, libenter ſed inuitus.] Vides in tanta fœcunditate vocis commodiſſimum ſenſum elegiſſe Interpretem.

Ideo

XXIV. Ideo timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes, qui ſibi videntur eſſe ſapientes.

1 *Totius orationis clauſula. Viri nomen pro imbecillo.*
2 *Humana imbecillitatis eſt, Deum timere. Verbum futuri temporis de re conſtituta, & ſeruanda.*
3 *Hebraica ſyntaxis, & varia ſententia elucidatio.*
4 *Deus comprimens ſuperbiam, & curioſitatem intelligendi. Antitheſis cum Paronomaſia.*

1 ELegans totius orationis concluſio, & exhortatio ad Dei timorem, & pietatem, Tantam Dei fortitudinem, atque iuſtitiam timebunt, & colent mortales, ne experiri ſuo malo illius potentiam, & vindictam cogantur; neque curioſius audebit perſcrutari illius arcana, qui inter homines ſapientiſſimus videbitur.

Viri nomen in bonum, & malum. Gregor. Philipp. D. Thom. Sed tamen in verbis non nihil elucidandum. Primum, quid [viri] nomen nunc afferat, an bonum aliquid, & ſpecioſum? nam ſic exiſtimat Greg. [Significari eos, qui ad intelligentiam ſunt fortes.] Philip. [Magnos viros, atq; cordatos.] D. Th. & Latini alij [Fortitudinis magnitudine, & ſapientia] inſignes, vt reſpondeat vtrique parti præcedenti, diuinæ fortitudinis, & ſapientiæ, atq; iudicij. Sed quidem poſtulat originalis vox [Onaſim,] vt ſignificet miſeros, & imbecillos homines, vt maior ſit oppoſitio humanæ imbecillitatis cum diuina fortitudine. Sic accepit Nicetas: [Cum Deus in tanta ſit poteſtate, nimirum ab homine imperito, ac vili eum fas eſt pertineri.]

אנשים

Vt miſer, et imbecillus, Nicetas.

2 Quod autem ait, [timebunt,] recte reſpondet alteri parti; nam homines imbecillos, & infirmos, quique omnibus ærumnis obnoxij ſunt; & qui iam Dei potentiam, & iuſtitiam ſuo malo experti ſunt, oportet iudicem fortiſſimum timere. Vt vellicet Iobum ærumnoſiſſimum, & tamen nihil formidantem Dei iudicium. Verbum autem futuri temporis ſolet denotare id, quod debet, quod expedit fieri, quod præcepto, & lege conſtitutum, ſeruandum eſt; quare [timeodum] idem erit, quod timere debent, timere iubentur; timere faciet ipſa diuina fortitudo, & vindicta: vt etiam ex verbo ſequenti futuri temporis conſtabit.

Verbum futuri temporis, de eo, qđ debet fieri.

[Et non audebunt contemplari.] In Hebræo eſt verbum ſingularis numeri; [Non videbit, *aut*, Non contemplabitur.] ſed recte Interpres; [Non audebit contemplari;] non expedit contemplari; iubentur non inſpicere curioſius, & petulantius. Conſtruitur autem in Hebraica ſyntaxi verbum ſingulare cum nomine plurali, vt vel plurale ſingulariter ſumatur; Nemo ex ſapientibus audebit. Vel ſingulare pluraliter; [Non audebunt, &c.] Id autem, quod in Hebræo, & Græco eſt, [Sapientes corde,] Interpres Latinus per paraphraſim explicuit, [Qui ſibi videntur eſſe ſapientes,] quaſi dicat, ſapientes in oculis ſuis, ſuo iudicio, vt redderet orationem acriorem; & Eliu pungeret Iobum magnifice de ſe ſentientem. Quamquam quidem non oporteat accipi cum Gregorio in malum; [Qui ſibi videntur eſſe ſapientes.] ſed, Quamuis quidam ſapientiſſimi videantur, ſintque re ipſa, vt accipiunt Philip. D. Thom. & cæteri Latini, vt etiam interpretantur Græci, cum augmento ſententiæ, [Ab homine imperito, & vili Dominum fas eſt pertineri: tanto etiam magis a ſapiente metui, quanto ſcientia ampliore fuerit exornatus;] Philip. [Magni viri, atq; cordati non præſument ſcrutari incomprehenſibilem; neq; contemplari inuiſibilem.] Nemo, ſi ſapit, audebit, tentabit, volet ſcrutari diuinæ prouidentiæ arcana; neque conqueri, quod innocens flagelletur: nemini etiam ſapientiſſimo, atque innocentiſſimo, poſtulanti, expetenti diuinum conſpectum, exhibebitur nunc videnda, contemplanda ſupremi iudicis maieſtas, & gloria; hos n. nimium alta ſapientes comprimet Deus ſupplicijs, & flagellis, vt videtur vocibus fere iiſdem a Sapiente dictum Prouerb. 3. 7. [Ne ſis ſapiens apud temetipſum: time Deum, & recede a malo: Sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrigatio oſſium tuorum.] q. d. Caue, ne ſuperbiam comprimat Deus morbo. Sic Eliu pungit Iobum verbis ſingulis; quia, vt ait Philip. [Hoc totum in ſancti Iob exprobrationem dicitur.] Eſt vero elegans in Hebræo Paronomaſia vocum, vel Antitheſis verborum [timendi, & contemplandi:] ſunt enim valde affinia; nam [Raa *eſt* videre, *aut* contemplari,] & aliquando videre cum timore, & triſtitia, atque dolore, vt Abac. 3. 9. [Viderunt] (exponitur deinde quo affectu viderint) [& noluerunt;] at vero [Iara, *eſt* timere.] Ergo, inquit Eliu, ſic ſuſcipe Deū vt non audeas curioſius aſpicere: nam quid ni imperitus homo videat cum timore Deum, quem neque ſapientiſſimus audet videre? Hæc dixit Eliu,

3 *Hebraica Syntaxis.*

Sapiens corde in malum.

Gregor.

Philipp.

D. Thom.

Philippus.

Varia ſententia elucidatio.

4 *Deus ſuperbiam, & curioſitatem ſupplicio eſt primens.*

Antitheſis cum Paronomaſia.

ראה

ריא

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

VID ni igitur præ ingenti admiratione, & rerum maximarum reuerentia, & timore obstupescam; & ex rerum Diuinarum contemplatione contremiscam, cum non possit mea mens in Dei Sapientiam aciem intendere? Magna vero dixi; dicam nunc maiora, ac maxime stupenda, ex quibus necesse sit ingentem Diuinorum operum, atque illius Potentiæ admirationem concipi in animis auditorum; ijsq; illud ipsum, quod mihi, accidere: parum quippe abfuit, quin cor meum sedem suam relinqueret, & præ ingenti pauore aut cõcideret, aut emoueretur attonitum ingenti Diuinæ vocis quasi tonitru perculsum.

1 Super hoc expauit cor meũ & emotum eſt de loco ſuo.

a De repetitione vocum coniugatarum nonnihil peculiare ad Scripturarum intelligentiam. num. 1. & 2.

Maximã igitur a attentionem a vobis exigo, quamuis res ipsa audientiam faciet; quippe est valde terrifica, & supra quam dici vel audiri posse videatur, vix enim videtur humanus auditus par existere audiendo, & percipiendo vehementissimo tonitruo, quod cum semel vestras aures impleuerit, mentem & intelligentiam eriget ad Diuinæ Potentiæ, & magnitudinis considerationem; nam eatenus ille fontus vim audiendi, animi tui aperiet, vt quæ a Deo sont importata hominibus, contemplari possis. Quem n. non excitet Altitonantis fremitus, & vox plena terroris? Cõtemplare damna ob grandinem; vim imbriũ nimiam; terræ squalores; frugum exitium; fere n. his rebus loquitur Deus, terroremq; infert; tum etiam Dei voces illas, cum videtur Cælum grauiter immurmurare, videlicet cũ spiritum intra se clausere nubes; & in concauis partibus earum volutatus aer similem agit mugitibus sonum, raucum, & æqualem, & continuũ; aut cũ conglobata dissoluuntur nubes, & crepitantem spiritũ, quo distenta fuerat cum ingenti fragore emittit, quo edito conciduut homines, & exanimantur. Denique multis alijs mirabilibus effectis, quæ in tempestate audiuntur, & cernuntur, loquitur mortalibus Deus, atq; potestatis, & sapientiæ suæ scientiam tradit, vt eum, qui illæc fecit, metuamus.

2 Audite auditionem in terrore vocis eius.

Atq; hæc vt per partes tibi explicẽ, mirabile profecto est, cũ Creatoris manus distorquet sub Cælo fulgur, facit fulmen, dissoluit cõpactas nubes, colliquat in pluuia. Et cũ ignis quidẽ natura sua in verticẽ surgat, cadere tñ Diuinæ profecto virtutis indicium est. b Deus itaq; his rebus meteoris loquitur mortalibus, & suam potentiã denuntiat, ostenditq; se non solũ circa cardines Cæli perambulare, sed mortalium quoq; res, atq; sublunaria omnia procurare: considerat tũquã, inferiorẽ hunc mundũ cælestibus auxilijs indigere; & siue ad perficiendos & maturãdos fructus, siue ad locupletãdos homines sanctos, siue ad deterrendos, & percellendos impios, huiusmodi cælestibus auxilijs occurrendũ esse, quorum generatio, & iactus incerta non sunt, & vaga, sed certo directa ad res mortalium ab ipso summo rerum conditore. Quid. n. non cum summo iudicio, summoq; consilio statuat Deus, cum res nostras attentissime consideret, vt qui non solũ Cæli, sed sublunarium etiam imperium, ac ditionem sapientissime administret? Porro mirabilis est Deus, non solum cum tonat, & fulminat, sed etiam cum fulget, cum micat inter nubes, cum momẽto complet nostrum hemisphæriũ repentinis fulgoribus. Quanta quidẽ nusquã non reluceat illius prouidẽtia, quæ profecto vsq; ad vltimas terras manat.

3 Subter omnes cælos ipſe conſiderat.

b Huiusmodi meteoris impressiones non esse incertas, & sine Prouidentia, ex Sacris, & profanis: eleganter ostenditur, num. 2. & 3.

Inter alia vero Diuinæ Sapientiæ, & Potẽtiæ opera, maximũ terrificum, & plenũ minarũ, tonitruum est, quod post fulgurationẽ sequitur; quamuis lumen fulgurans prius ad nos deferatur incredibili celeritate. Ita vero vniuersa natura obsequitur Cõditori, vt illius volũtatẽ effectum consequatur, cunctaq; illi morigerentur; & siue illũ ad nos de Cælis descendentẽ hæc meteora præeant, siue ad cælestes redeuntẽ sedes, post eum comitentur, semper illius maiestatẽ terrificã nostris cõspectibus abscõdunt. Tonitru itaq; Deus prosternit, & proculcat mortaliũ superbiã; obstupefacit gentes; & sua celsitudine atq; maiestate abiectissimam nostrã conditionem, editis huiusmodi magnificentissimis tonitruorum vocibus, quasi vituperio, & cõtumelia quadam prosequitur. Tunc sane Deus quasi Imperator fortissimus videtur horrifico tonitru hortari, & incitare creaturas vniuersas ad bellum: it Cælo clamor creaturarũ, atq; tubarum clangor, cum sonãt rugiuntq; procellæ, nimbi, venti; interim Deus instar fortissimi ducis, vultu indignans, ore fremens magnificũ aliquod facinus meditatur. Mortales vero animo cõmouentur, & perturbantur, pallescunt, exalbescuntque, vident enim, atque sentiunt non posse humanis viribus neque tantam vim declinari, neque reprimi tonitruum, quin statim post coruscationem fulguris mortalium aures diuerberet, atque adeo nemo potest inuestigare aut percipere rationem, quemadmodum vox tonitrui efficiatur. neque certe scire, vbi nubes detonuerit, aut vbi fulmen ceciderit: præsertim cum ingenti tonitru perculsi mortalium animi inepti reddantur ad harum rerum cælestium considera-

4 Poſt eum rugiet ſonitus; tonabit voce magnitudinis ſuæ, & non inueſtigabitur, cum audita fuerit vox eius.

sideratione m, atque tot mirabilium, quæ fulminis igne efficiuntur, & nostra scientia, & nostra intelligatione maiora.

5
Tonabit Deus in voce sua mirabiliter; qui facit magna & incrutabilia.

Is idem profectò, qui tonat, & fulgurat ad terrorem, & stuporem mortalium, efficit etiam alia non minus miranda naturæ opera.

6
Qui præcipit niui, vt descendat in terram; & hyemis pluuijs, & imbri fortitudinis suæ.

Indigēt nimirum, vt existere possint, alia naturæ opera Dei verbo, atq; præcepto. Inter quæ nō vltima nix est. Ergo præcipit Cōditor, vt statis ningat tēporibus: alternis grandines. Sed tunc quot quātaq; naturę miracula, quot ēt in ingēti aliqua tēpestate, & procellosa pluuia, densa, præcipiti; aut in tēporaneo, & spōtaneo imbri, aut vero in verno, & æstiuo. Denique ille potens est tum suis tēporibus salutarem, & copiosam hyemis pluuiam, tum importunam, & nocentem terris affundere, rerum ac temporum pro sua sapientia variatis vicibus.

7
Qui in manu omnium hominum signat; vt nouerint singuli opera sua.

Quippe Deus præpotens c manum hominis continet, & humana omnia moderatur, & vel ad agendum incitat, vel ab operando retrahit. Videtur enim impresso rationis signo in hominum animis designasse etiam, & assignasse in illorum manibus, & operatrice facultate, quid quoq; tempore agere deberent; cuius rei designatio conspici potest in ipsa manu hominis, quæ nunc otio mollescit; nunc vero assiduo labore obcallet: d lineasq; ac scissuras contrahit, quippe ex ipsarum manuum conspectu agnoscit homo, se natum esse ad omnes artes exercendas. Sed illas videtur naturæ conditor e claudere, & obsignare quasi sigillo appresso, cum tēpore imbrifero, & tēpestuoso illas cōplicat, & impedit, ne possint exseri ad aliquid operis exercendum, præsertim ad agricolationem, quæ ex Cælo pendet, & temporibus accommodanda est, vt Cæli status permiserit. Tunc.n. Deus adempta quasi operandi potestate, recludit sub tecto agricolas, vt ne possint quidem operarios suos, & rura inuisere, & recognoscere: vt ipso experimento suadeat sibi homo nihil sine Deo posse: ex illo quidquid possit, pendere, iuuari, impediri. Ideo tandem sunt Dei opera admirabilia, ideo frigus existit, & æstus, ideo minime æquabiles Cæli temperationes, vt nostræ infirmitatis conscij, modeste de nobis sentire discamus, de Diuinis vero effectis magnificentissime.

c *De manuum præstantia, & quod soli hominis sint concessa, peculiaria quædam. num. 5. 6.*

d *Pro Chiromantia, & contra Chiromantiam Astrologicam breuis, sed prolixa disputatio. num. 7 8 9 10.*

e *Diligens, & exacta disputatio ducta ex significatione verbi* signandi, *ad Scripturarum intelligentiam, a num. 12. vsque ad 27.*

8
Ingredietur bestia latibulū, & in antro suo morabitur.

Vis autem aeris, hyemis, & terrificæ tempestatis cogit non solum homines intra tecta, sed præterea feras intra latibula. Pisces tunc ad imos recessus confugiunt: Aues apricis se nidis continent: quippe terror ingens non permittit vllum animal libere foris vagari. Tempestatum vero, & varietatum temporis efficiendarum reconditæ quoque, atque mirabiles causæ sunt; nam præter penetralia nubium, ex quibus tonitrua, & turbines depromuntur, sunt in Antartico Polo Stellæ efficacissimæ tempestatum, atque nimborum concitatrices, incitatricesque ventorum vehementissimorum; qui ex Australi parte, tanquam ex abditissimis claustris ruunt: nam huiusmodi cellariorum Deus est & promus, & condus: habet enim in promptu quidquid velit, neq; aliud videntur expectare procellæ, & turbines, quam vt Deus illis aditum patefaciat, egressuris statim rapidissime. Qua in re mirabilis est natura, & vis tum Stellarum, tum ventorum Aquilonarium, qui post ingentes pluuias solent incumbere in terras, & disiectis nubibus Cælum expurgare. Quamquam etiam aliquando tempestas non solum ab Austro, sed etiam ab Aquilone efficiatur, diductis, expansisque nubibus. Ex qua temporis, & aeris varietate, & mutatione, magna etiam perturbatio effici solet; tum in intimis viscerum penetralibus, quæ frigore obrigent, tum in extremis corporis partibus, quæ magis, quam reliqua membra, frigore tentantur.

9
Ab interioribus egredietur tempestas, & ab Arcturo frigus.

10
Flante Deo concrescit gelu; & rursum latissime funduntur aquæ.

Neque vero conditor est Dominus tantum, moderatorq; ventorum sed ipse genitor, inspiratorque, vtpote ex cuius ore, & spiritu adflari videantur: nam qui vehementissimi sunt flatus, profectò Diuini merito censeri debent; illi potissimum qui mirabili efficacitate conuertunt humidam nubem in glaciem, & grandinem; Rursusque post quam cōcreuit gelu, & in immensos aggeres excreuit, obriguitque, quasi ex ære fusile, permutato rursus vento dispergitur latissime pruina minutissimis, infinitisque guttulis refertissima. Sicut autem collata est Aquiloni facultas efficiendi niues; ita profectò Auster potestatem obtinuit liquandi, atq; fundendi per campos spatiosissimos, per quos liquatæ niues vbertim riuis deducuntur.

11
Frumentum desiderat nubes; & nubes spargunt lumen suum.

His omnibus cælestibus subsidijs, nubium præsertim beneficio, & ope, potest per se tellus arida pinguescere, atq; selectissimum frumētum ad humanā vitā necessariū proferre; nam noster victus, nostraq; cōmoditas videtur Cælo ipsi, atq; nubibus negotiū facessere; cum illæ sese in nostros vsus libenter impendant; atq; etiam, cum opus est, propter nostrā lætitiā, & Cæli serenitatem atq; puritatē euanescant. f Et mirū, quod cū in speciē videatur frumentū fatigari a nubibus cū vehementi imbre atq; grandine sternuntur segetes; at proculdubio nubes ipsæ in terræ vtilitatē, & humanos vsus potissimum incūbunt; namq; terrenis fructibus, satisq; omnibus, cum expetūt cælestem humorem, quo alantur, & crescant, respondet statim Cælum pluuium, & grauescens nubibus sese in telluris sinus insinuare gestiens. Quis.n. ignoret Aquilonias hyemes, niuesq; diutinas esse satis omnibus atq; arboribus salutares? Mirifice namq; creaturarum vniuersitas cum ipso Creatore, in commoditates mortalium cōspirat; cumq; omnia nostrarū opportunitatum desiderio teneantur, mutuo sibi respondent, & de nostris commodis mutuam sibi opem, atq; operā pollicentur:

f *Rerum vniuersitas in humanas opportunitates conspirans, inferiora cum superioribus, rursusque omnia cum auctore naturæ, præsertim ad terræ vbertatem, & fructuum opportunitatem, num. 3.*

ipsam-

ipsamq; frugũ, & terræ indigentiã, tanquã clamores quosdã, vocesq; ex desideranti pectore profectas cælũ exaudit, & nubium muneri, officioq; respondet. Illæ vero simul cum lumine cælesti in terras sparso, futuræ aut serenitatis, aut vberioris pluuiæ significationem præbent. Nunc.n. ante exorientem rubescunt, ventosq; prædicunt; nunc nigræ rubentibus interuenium, & pluuias important; nunc circa occidentẽ rubescentes, serenitatẽ futuræ diei spondent; denique; cum nubes sparsim, diuisimq; lumen transmittunt, diuersis radijs erũpentibus imbrẽ denuntiant, qui cũ pellucidus, limpidusq; sit, lumẽ clare repræsentat: atq; cũ ipso fulgurante lumine crebris intermicationib. permiscetur.

Sic naturæ Auctor ita versat orbẽ, omniaq; permeat, atq; omnibus adest, vt omniũ necessitatibus prouideat; nubes cogat, atq; accersat, iubeatq; in tempore adesse: videtur igitur per omnium naturam intentus, orbẽ, cuncta lustrando, conficere. Sed præcipue in nubibus mirabiles efficit conuersiones, & mutationes: nam illas nunc in aquam, nunc in rorem, nunc in nebulam, in niuem, in pruinam, & in quid nõ, conuertit. Sed illarum præsertim celeritas, & discursus mirabilis est; nam ventorũ impulsu, aliquando circulum Solis diuini describere, & conficere videntur: nam venti ipsi per vices suas, non raro Solis motum sequuntur. g Tum præterea cũ ex quacumq; parte Orizontis, vẽti spirent; vndecũq; etiam nubes excitantur; & vel ibidẽ imbres effundunt; vel in oppositas regiones impelluntur, Dei gubernatione, & consilio, quæ cũ summa inferiorum rerũ prouidentia coniuncta sunt.

12 Quæ lustrant per circuitum;

g Dei ad Nauclerum analogia. Nubium ad nauem. Pluuia. & niuis ad mercimonia, cum pulchritudinis ostenditur. num. 5.

Et vero velut peritissimus aliquis Nauclerus, Deus nubem, tãquam nauem, summa sapientia moderatur, atq; ad diuersas regiones, tanquam in portus quosdam dirigit, vt ibi pluuiæ, atq; cælestium opum mercimonijs se exonerent. Diligentissime igitur, atq; celerrime perferunt nubes, & exequuntur Dei mandata; seque ipsas in Dei iussis, & voluntate exequendis libentissime impendunt, atque expendunt, non vno tantum, sed mille munerum, & officiorum generibus, obscurando Solem, temperando æstum, perfundendo terram, fulgurando, fulminando, tonando, generando ventos, prædicendo serenitatem, vel tempestatem, ostentando cælestem arcum, & Conditoris magnificentiam, atque subsellia, & thronum repræsentando.

quocumq; eas voluntas Gubernantis duxerit, & ad omne, quod præceperit illis, super faciem orbis terrarum.

Hæc quidem cõlliciuntur a Deo siue in disciplinam, & correctionem improborum, siue in beneficium, & opem terræ suæ, quam profusa benignitate prosequitur. Tum etiam vt iustitiæ, simulq; beneficentiæ & lenitatis manifesta præbeat documenta mortalibus. Nã eodem vento arcentur nubes cũ pluuia ex vna regione, & impelluntur in aliam; Præter quam quod sunt quidem terræ perpetuis imbribus madentes; quædam vero perpetua siccitate squalentes; nihil tamẽ est diuinæ benignitatis, atque prouidentiæ immune; nam non solum terræ cultæ, & frugiferæ sentiunt cælestia nubium, & pluuiarum beneficia; verum etiam terra deserta, & inculta, quæ cum eundem habeat Auctorem, & Conditorem, eundem quoq; profecto sentit, atq; experitur benignissimum Prouisorem. Quacumque tandem ratione, & loco eiusmodi naturæ opera dispensat Deus, bonitatis, & misericordiæ suæ diuitias effundit: neque enim ab vlla regione, & loco abhorrent nubes, cum primum a diuina benignitate mandata acceperunt.

13 Nunc in vna tribu, siue in terra sua, siue in quocunque loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri.

Assentire itaq; iam tandem veritati, o Iob, neq; amplius in tuo sensu abundes, aures, mentemq; accõmoda, & quanta Dei sit potentia, quantaq; sapientia, cogitatione pertracta. Consiste igitur, & cõfirma te ad percipienda non solũ quæ audisti, sed quæ deinceps a me dicentur, nõ minora præcedentibus. Atq; adeo erige te, non solũ ad diuinã correctionem, verum etiã ad meã quoq; lubenti animo perferendã.

14 Ausculta hæc Iob, sta, & considera mirabilia Dei.

Illud vero quã est supra humanã scientiam, & cogitationem, cum Deus certa ratione, legeque constituit, vt ex tenuioribus vaporibus præfulgens pluuia generetur. Quamquam illud consuetum, & frequens vaporum, nubiumque munus, vt nunc cælum obducant, & eripiant lumen; nunc rarescentes, & extenuatæ lumini patentem faciant aditum. Solent enim nubes, & pluuiæ in splendidissimam, atq; iucundissimam serenitatem desinere; sed ita tamen, vt postquam nubes detonuit, fulgurauit, atque etiam cælestis arcus imaginem repræsentauit, rursus ingentes pluuiæ aliquando concitentur, vel quæ iam concitatæ erant, soluantur, & euanescant.

15 Numquid scis, quando præcepit Deus pluuijs, vt ostenderent lucem nubium eius.

An ne satis aliquando demirari potuisti, cũ nubes in aere pendulas videres, suis quasi libratas ponderibus, nõ vlterius progressas, & subuectas, quam Auctor illis naturæ præfiniuit? Rursus cũ discurrunt, & impelluntur certis itineribus, nullis tamen relictis vestigijs? Et quidẽ in illis supernæ regionis semitis suum est libramentum; nam pro nubiũ differentia, & grauitate ascendunt, atq; descendũt: & vijs contrarijs sibi occurrentes permiscentur, atq; permillæ mirabiles lucis, colorisq; differentias reddunt. Deo quippe omnium artifici sapientissimo nihil difficile, nostris licet oculis penitus inuisum, atq; mirabile.

16 Numquid nosti semitas nubium, magnas, & perfectas scientias?

Sed si cum his coniungas temporum varietates, & gratam vicem Veris, & Fauonij, soluta iam hyeme, & Sole ad signa Australia commigrante, Solisq; vicinitate tellure, rebusque cunctis humanis tepentibus, illustrior tanti Conditoris sapientia, prouidentiaque cernitur. h Quid, si etiam ventorum diuersitatem, contrarietatem, vires consideres: nam cum quidam ventus nubes adducat, Auster aliquando dispellit, & reijcit, soluitque hyemis, & Aquilonis inclemen-

17 Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra Austro?

h Ventorum varietates, & vires, atque æstiuarum tempestatum vices, itemque peculiaria quadam de vento Australi. num. 2. 3.

tiam, quæ igitur terra immodico frigore perusta erat meridiano vento consouetur. Sic quidam venti tellurē exagitant,& infestant; quidā recreant,atq; demulcent. Illud tandem ingētis admirabilitatis, quod contrarijs ventis, contrarijsq; temporibus, tempestates cogantur, & pluuiæ ingrauescant; nam licet imbres hyemales frequentiores sint; at æstiui,& australes sæuiores,atq; nocentiores; non tam pertinaces, quàm vasti,& violenti; nam vehementior est aeris immutatio vndique patefacti, & soluentis se ipso tempore adiuuante. Et quidem ab Austro sicut maximæ nubes,ita etiam maximi venti ingrauescere solent; cum alterius hemisphærij, terra ab Austro quiescit, vehementius aduersus nostram spirante, simulque perurente, cum propter æstum præcalidæ regionis, vix possunt grauiores vestes sustineri.

18
Tu forsitan cum eo fabricatus es cælos, qui solidissimi, quasi ære fusi sunt?

Tu igitur qui res istas meteoras, & sublunares ignoras, comprehēsas ne habes diuinas,atq; cælestes? nam sic iactas sublimiorū rerū cognationem quasi cęlorū creationi, longe supra res corruptibiles cōstantiæ, stabilitatis, atq; diuturnitatis natura excellentiū adstitisses; aut amplissimā illius ætheris regionē tua potētia, tuisq; manibus expandisses,atq; explicuisses Quæ quāuis mollis, fluxa, & labilis sit, per Creatoris tamen potentiā constans, perpetuaq; consistit, ac si fuisset durissimo ex ære conflata. Et quidem aeris illius quamuis mollissimi, atque tenuissimi impetus vehementissimus, instar rei solidissimæ est.

19
Ostende nobis, quid dicamus illi; nos enim inuoluimur tenebris.

Nimirum tu, ò Iob, qui cum Deo disputare audes, & de te magnificentissime sentis, at vero de diuinis operibus, & de diuinæ prouidentiæ arcanis valde abiecte, poteris docere nos ingenue profitentes nostram inscitiam, nam si huiusmodi res naturales vix possumus cogitatione informare, neque propterea licet huius ignorantiæ litem intendere Auctori naturæ: quanto magis ignorata nobis erunt diuinæ prouidentiæ consilia, minusque licebit de illis vlla ratione cum Deo expostulare? Quippe si cognoscendo, disputando impares sumus, erimus etiam profecto expostulando, & contendendo. Præsertim cum in nostra ipsa causa, nostrisque in rebus sæpe ignoremus, quid facto opus sit. Quod si tu nos doceas, facies gratissimum: nam adimes laborem inquirendi, & cogitandi.

20
Quis narrabit ei, quæ loquor? etiam si loquutus fuerit homo, deuorabit.

Verumenimuero, quamuis de diuinis rebus eloqui, & sentire sublimius præsumeremus, at non ideo coram Deo, qui totius est sapientiæ fons, disputare homo, nisi plane temerarius, & suæ salutis inimicus. Quantulum enim est id, quod ego, vel alius quispiam mortalium de diuinis operibus assequi potest, vt coram illorum ipsorum Auctore gloriose exponere non dubitet? Quis præterea illum ex syngrapha conuenire? Quis conqueri? quis quamuis iustas habeat querimonias in librum referre,& apud illius tribunal deferre? nemo sane. vanissima est igitur hęc tua loquendi,& ad Dei tribunal prouocandi libido. Ego vero si iudex essem, cui auctoritas adminicularetur, scriba quoque dictanti assisteret, incontinentis linguæ hominem mea sententia, imperioq; ad tacendum adigerem. Sed quid ego? certe qui petulantius præsumet coram Deo dicere, quamuis copiose, & ornate, atque exquisitis rationibus diuinam iustitiam flectere tentet, meritas dabit temeritatis pęnas; perdeturq; a Dei iustitia scelerum vindice, atq; etiā ingenti diuinæ maiestatis timore perculsos, quamuis permitteretur dicere, primum balbutiet, deinde etiam obtuetur, & opprimetur.

21
At nunc non vident lucem; subito aer cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas.

Sicut autem Deo iubente, nunc eripitur nobis lumen, offusa nube, nunc ea disiecta, & fugata aurea lux redit mortalibus, quamuis neq; caliginosæ nubes, neq; prælucidæ serenitatis rationem perfectam teneamus; similiter sane diuinorum iudiciorum, & prouidentiæ rerum humanarum ratio nobis perobscura, & ignorata est, nisi Deus superno homine reuelet. Qui nunc se nobis obscurum, & inaspectabilem præbet, præbebit aliquando conspicuum, atque conspectu iucundissimum, cum illum reuelata facie contemplabimur.

22
Ab Aquilone aurum venit, & ad Deum formidolosa laudatio.

Atque sicut auream lucem, & splendidissimam cæli faciem Aquilo nobis restituit, disiectis nubibus, ita sane nunc nobis est timendus, & formidandus Deus, cuius postea gloria, & lumine felicissime perfruemur. Itaque Deo tempestatum, atque serenitatis Auctori deferenda laus suprema, plena exultationis, simulq; terroris, atque reuerentiæ: sic enim illius maiestas, & potentia exigit, qui nobis tempestatis terrores, atque serenitatis lætitiam, & iucunditatem affert.

23
Digne eum inuenire non possumus; magnus fortitudine, & iudicio, & iustitia, & enarrari non potest.

Sed cum interim neq; illius conspectu digni simus, neq; dignetur nos suo domicilio, & Throno, satius profecto fuisset, vt fortissimum atq; æquissimum iudicem reuereris, neq; ad illius conspectum, & tribunal prouocares; quamuis enim nobis non pateat illius iudicium, nihil tamen de illo iniquum, aut prauum cogitandū est, in quo pares sunt iustitia, & fortitudo, vt nihil contra ius agere per potentiā velit, neq; possit. Illius igitur æquitati, atq; iustitiæ, nemo parem dicendo laudationem afferre poterit: nemo illius opera exæquare enarrando.

24
Ideo timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur esse sapientes.

Tantam igitur Dei fortitudinem, & æquitatē supplices colent mortales omnes, ne experiri suo malo illius potentiam, & vindictam cogantur; neq; curiosius perscrutari tentabunt illius arcana cōsilia, qui inter homines Sapientiæ laude præcellunt. Et vero cum Deus in tanta sit magnitudine, tanta sapientia, tanta potestate, ab imperito, & vili eum fas est pertimeri; tanto etiam magis a sapiente metui, quanto scientia ampliori fuerit exornatus; nam qui alta sapiunt, supplicijs, atque flagellis comprimere solet potentissima Numinis maiestas.

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER DVODECIMVS.

Qui est de duodecimo certamine, id est, colloquio Dei cum Iobo de turbine loquentis.

QVONIAM nouum hoc & insolitum certamen Dei cum Iobo; notumque, & vsque ad illam diem inauditum colloquium fuit, non prius ad illud propius accedemus, quam nonnullas dubitationes præmiserimus, quæ viam parent faciliori intelligentiæ; ac ferme illæ erunt de occasione, & tempore huius colloquij; de diuinæ apparitionis, vocisque ratione, & fine; atque de apparatu, & terrifica maiestate Dei loquentis.

QVÆSTIVNCVLA I.

An Dei vox sequuta statim fuerit finem orationis Eliu?

1 *An Eliu expectarit a Iobo suæ orationis responsionem, duplex sententia.*
2 *Quæstionis explicatio. Deus repentino turbine, humanam orationem compescens. Iob etiam per se a respondendo abhorrens.*
3 *Silentium, vice opportuni silentij. Adolescentum, atque Senum silentium.*

1 *LXX.* SEptuaginta quidem, commode illud præmittunt: [Et postquam quieuit Eliu loqui, dixit Dominus ad Iob,] vt significent, non prius auditam Dei vocem, quam perorasset Eliu. An vero spatium etiam interfuerit, quo Eliu expectarit Iobi responsum, in ambiguo est: nam sic existimant Græci in Protheoria cap. 28. [Quia Eliu de Deo recte disserentis orationem comprobauit (ob eam enim ipsam rem tacuit, & non respondit) idcirco cum eo Dominus tacente, nec consilium suum indicante, sermonem orditur.] Itaque non prius loquutus est Deus, quam Iobi taciturnitas expectata, & spectata fuisset. Idem ipsum paulo post docuit Iulianus: [Fortasse quia ad ea, quæ Eliu disputarat, Iobus obmutuit; nec erat Elio silentij causa nota (neque enim is sciebat vtrum quasi contemnens, an quia quid responderet, non habebat, siluisset) sese nunc ostendit, itaq; Iobum familiari colloquutione dignatur, dubitationemque illorum tollit, nequaquam Iobum, per contemptum; sed ideo, quod sermo ipsi minime displicuisset, tacuisse.] Rem ipsam illi sensisse videntur, qui ex ordine, & lege disputationum, censent rite, & recte absolutis argumentationibus aduersariorum, Deum accessisse, minime perturbato ordine, ad totius controuersiæ definitionem.

Eliu an expectarit Iobi responsum. Nicetas. Iulianus. D.Th. Alb. Nicol. Dionys.

2 Mihi vero duo, aut tria videntur asserenda. Primum, nullum spatium interuenisse inter finem orationis Eliu, & Dei vocem, siue potius procellam: quin potius tempestas repente excitata Eliu loquentem compescuit, tres amicos abiecit, Iobum perterrefecit, omnibusque ita loquendi facultatem ademit, vt mutos effecerit. Sic decebat Dei maiestatem suo interuentu obiurgantem, & corrigentem [sermones hominum loquentis imperitos,] & sibi audientiam facientis.

Quæstionis solutio responsio. Deus repentino turbine compescens hominum sermones.

Secundum, Etiam data loquendi facultate, & spatio, nihil responsurum Iobum; quippe tam defatigatum diuturna disputatione, atque auditione, eorum argumentorum repetitione, suæ mentis explicatione, suæ innocentiæ contestatione. Præsertim cum Eliu visus fuerit expectasse Iobi responsum in fine, cap. 33 & 34. & iterum in fine cap. 35. neque tamen acceperit.

Iob minime ad respondendum pronus.

Tertium; Non videtur Iob cōtempsisse orationem Eliu; quod vitio tribui possit: sed tamen ea ratione prætereisse, qua & iniuriæ, & petulantia verborum nostrorum aduersariorum præteriri, & contemni a viris grauissimis, & sapientissimis debent. Quamquam enim respondere sapientissime, & opportune posset; at satius ducebat, Silere a bonis, vt ille alter Rex faciebat, idest, etiam cum bonæ, & opportunæ responsiones suppeterent, regerendæ in suos aduersarios, supprimere tamen. *Psal. 38. 3.*

3 Interdum enim illud est optimum responsum, silentium; [Silentium (*inquit Plutarchus*) Euripides sapientibus dixit, esse responsum. videatur autem magis eo aduersus iniquos opus habere. Nam verbis quidem possumus placare vrbanos homines.] Et quamuis in Prouerbio sit, silentium esse adolescentum ornamentum; præsertim coram sene dicentium; at coram adolescente loquutulejo, Senis gloria silentium erit, & iuuenilia verba [iniqua prætergredi.] Diximus, hac de re aliquando plura.

Silentiū opportunū responsum. Plutarchus de vitioso pudore. Prouer. 19. 11. Vide c. 3. ver 1.

Quarto tandem, recto ordine, loco, & tempore sequuta est Dei vox, videlicet post exhaustas iam sapientum illorum rationes, quibus exercitatus fuerat Iobi animus, & ad sublimiora præparatus. Eleganter Methodius; [illud animaduerte, haud a primo Deum loqui hominibus; verum vbi rebus præcultus fuerit animus, atq; exercitatione corroboratus, atque in locum editum, quantum humana fert conditio peruenerit.] *Methodius.*

QVÆSTIVNCVLA II.

An verus turbo, de quo loquutus est Dominus?

1 *Prior sententia nō nisi Metaphorice turbinem interpretantiū.*
2 *Veram fuisse turbinem, certa sententia. Scripturæ verba simpliciter accipienda, vbi nihil absurdi.*
3 *Prima ratio ex Dei loquentis maiestate. Illustratur Moyse.*
4 *Secunda ratio ex Iobi rebus turbulentis. Deus repræsentans statum iustorum. Quo tempore visus Moysi in rubo. Illustratur David.*
5 *Turbo verus excitans attentionem.*

1 *Prima sententia accipientiũ turbinem metaphorice. Caietan. Isidor. Vatabl.*

QVærit præsens dubitatio de [turbine, & tempestate,] ante ipsa constiterit; an tantum imaginatione, & significatione? Caietanus rem hanc visue sam censet fuisset imaginariam, [in somnis, vel, in ecstasi apparente Iobi Deo in forma indignati, increpandi eum.] Neque improbabile cēset Isidorus eorum interpretationem, qui turbinem intelligunt grauem somnum, qualis fuit in Adam. Proximus est Vatablus, qui pro [turbine *legit* caliginem;] explicat vero de ipsa caligine, in qua videtur nobis delitescere: nam dicũt Hebræi Deum habitare in caligine, i. non posse cognosci qualis est; nam, & materia ipsa, qua includimur, impedit, quominus cognoscamus Deum perfecte.] Vides Hebræos, qui literam sequuntur, vbi spiritum quærere deberent; nunc è contrario, spiritum quærere delecta litera? *Dionys.* Dionysius, Facilem & expeditam cēset *Albert.* Alberti expositionem, intelligentis per turbinem, Disputationis huius conflictum sicq; respondisse Deum de turbine, quasi de causa materiali, non quasi de loco. An id voluerit indicare *Philipp.* Philippus, mihi dubiũ est; ait.n. [ipsum quod de turbine dicitur ad terrorem pertinere increpationis] *Titelman.* Titelman. nihil aliud existimat, turbinem, quam terrificum diuinæ vocis sonitum, instar tempestuosi tonitrui. *D. Thom.* D. quoque Thom. docet metaphorice posse rem hanc intelligi, [vt dicatur Iobo Dominus de turbine respondisse, propter turbationem, quam adhuc patiebatur; tum etiam propter turbinis obscuritatem, quia diuinam inspirationem non possumus in hac vita clare percipere, sed cum quadam obumbratione sensibilium similitudinum.] Coniunxit ergo D. Th. illas Hebræorum, atq; Latinorum exponendi rationes.

2 *Certa sententia, verum fuisse turbinem, de quo Deus loquutus. Gregor. Philipp. Method. Eusebius. P. Thy. Scriptura verba simpliciter accipienda, vbi nihil absurdi est.*

Ego vero censeo omnino falsam hanc exponendi rationem; atque non dubitarem grauiorem illi notam inurere, nisi D. Thomæ visa fuisset non improbabilis: nam explicite, & confidenter nemo illam præter Caietanum, docuit. Ergo statuo verum turbinem, veramque tempestatem excitatam a Deo loquente cum Iobo. Sic statuunt Gregorius, Philippus cum Latinis cæteris. Græci etiam inferius adducendi, Methodius, & Eusebius. Rem tetigit Petrus Thyræus lib 2. de apparitione visibili c 2. & 3. & c 8. ratio est in promptu; quoniam ipsa plana, & simplicia Scripturæ verba rem narrant, quæ sine vlla translationis figura, nihil continent absurdi; immo vero multum opportunitatis, & conuenientiæ cum persona loquente; & cum ea, ad quam sermo fit, tum etiam & cum illis, quæ intersunt disputationi.

3 *Prima ratio ex Dei loquentis maiestate. Eusebius.*

Et primo quidem sic decet Deum cum homine loquentem, vt sui timorem, & diuinorum reuerentiam iniiciat hominibus. Qua de causa excitauit ille tempestatem terram, & caliginosam nubem, fulgura, fumum, tonitrua descensurum in Montem Sina, & legem traditurus Moysi, Res sane minutatim narrata Exod. 19. Deuter 4 [Accessistis ad radices montis, qui ardebat vsque ad cælum, erantq; in eo tenebræ, & nubes, & caligo; loquutusque est Dominus ad vos de medio ignis: vocem verborum eius audistis, & formam penitus non vidistis.] Neq; video rem hanc simplicius hoc descriptam esse, quam in nostra sententia. Tum etiam, quoniam in originali dicitur [Iehoua loquutus de Turbine,] quasi ostenderet se rerum omnium principium. Sic Eusebius lib. 1 de Dem. Euang. c. 4 [Qui de turbine, & nubibus Iobo se ostēderat, Deũ vniuersi se esse indicabat.]

4 *Secunda ratio ex Iobi persona, & conditione. August. Gregor.*

Sic quoq; exigere videbatur persona, cum qua loquitur Deus, nimirum Iobus iacens in miserrima conditione, & statu rerum turbulento. Docuit hoc Aug. subtiliter [Quod non dictum est (*inquit*) simpliciter per nubem, sed per turbinem nubis, hoc significari arbitror, quod non per sanam carnem interrogatus, hoc est, tentatus est Iob, sed per tribulationem perturbationemq; carnis.] Rem hanc Greg. sapienter hoc loco: [Si sano (*inquit*) atque incolumi loqueretur, ex tranquillitate Dominica loquutio facta diceretur; sed quia flagellato loquitur, de turbine loquutus fuisse describitur.] *Methodius.* Rem eandem paulò promouit Methodius: [Quoniam turbo tempestatis est auctor; nec Iobi fides in tempestate malorum vllum naufragium fecit, sed multo magis eluxit; idcirco qui et oracula edit, ad superioris ærũnæ procellam significandam, procellam item, dum loquitur sumit. Atque vt Iobi res a tempestate ad serenam tranquillitatem ostenderet demigrasse, non solum per procellam, sed per nubes etiam loquitur] *Philipp.* Addit non nihil Philippus in rem eandem: [Quod de turbine dicitur, ad terrorem pertinet obiurgationis; nam est sermone terribili, & increpatiuo arguendus Iob.] Persona igitur, ad quam loquitur Deus, [Turbinem, & procellam] non improbat; immo vero postulat. Postulauit nimirum Iob Dei tribunal. Adduxit illud Deus, constituitque in superna regione; & si non suum conspectum, at sedem maiestatis suæ oculis illius repræsentat.

Quod si vtramque personam nempe Deum loquentem, & Iobum consideremus, postulare quidem videbatur turbulentus status Iobi, vt Deus in turbine esset, & sui iusti speciem quandam repræsentaret, vehementi malorum turbine iactat, vt dicere posset: [Cum ipso sum in tribulatione.] *Psal. 90. 15* Sic sane cum suus populus sæuissimo tribulationis igne torqueretur in Ægypto, & acutissimis malis pungeretur in [rubo ardente,] & in acutissimis spinis se medium constituit, vt sui populi ardentis, & dilacerati figuram gestaret. *Quo tempore Deus Moysi visus in medio rubo.* Id quod ipsum huius eiusdem apparitionis tempus, repræsentabat; videtur enim fuisse in ipso feruore, & æstu meridianæ lucis, cum pecudes perfugium aliquod, & vmbram quærunt, quod indicat Scriptura, [Cum minasset gregem ad interiora deserti, &c.] Nimirum solent pastores.

Æstibus in medijs vmbrosam exquirere vallem. *Vir. 3 Geor.*

Atq; ea præsertim loca meridie subire solent, quibus non solum pecudes vmbra, & frigora capient, sed opportunum etiam pabulum, quale dumi, & rubi præbere solent. Quid, quod non solum meridie, sed in ipso æstu meridianæ æstatis, vt ardentissimum ignem populi conflagrantis, & perfugium aliquod quærentis, ardentissimo, & æstuosissimo tēpore significaret, contigisse res hæc videtur? qualem descripsit Poeta ex his ipsis notis temporis æstuosissimi, interioris deserti, aut conuallis, dumorum, & ruborum.

Iam clarus occultum Andromades pater
Ostendit ignem; iam Procyon furit,
Et stella vesani Leonis,
Sole dies referente siccos.
Iam Pastor vmbras cum grege languido,
Riuumq; fessus quærit, & horridi
Dumeta Syluani.

Horat lib. 3. Carm. Od. 29.

Quid igitur æstum, & ignem ærumnarum populi opportunius repræsentaret, quàm Deus ipse, in meridie, in media æstate, in medio igne, in medio rubo ardente Moysi visus? At non minus ille idem in [turbine, & tempestate,] cum populus iactatur tempestate, & turbine, sustinere videtur diluuium ærumnarum suorum iustorum. Scriptum est enim: [In tribulatione inuocasti me, & exaudiui te in abscondito tempestatis.] *Psal. 80.* videlicet Deus ipse absconditus in tempestate, quæ super iustum suum grandinabat, præsto erat iusto diuinam opem imploranti, quasi eiusdem calamitatis volens videri particeps, vti possit: [Dominus diluuium inhabitare facit, *idem ipse* Diluuium inhabitans,] *Psal 28. Hieron.* vt Hierony legit. Cum enim ille facit nos cum diluuio luctari, & cum tribulationum vndis pugnare, Deus in ipso diluuio est, & in ipsa tribulatione nobiscum laborantibus. Sic igitur turbo iste, quo perculsus fuit Iob, ad Deum quoque quadam ratione pertinuit; ipse enim turbine absconditus, & nube inuolutus loquebatur. Vide quæ in præfatione prioris tomi diximus cap 7.

5 *Turbo excitans attentionem ad Dei orationem.*

Tertio tandem sic exigebat adstantium ratio, vt perterrefacti procella, & turbine repente excitato, excitarentur ipsi quoque ad audiendum: non enim hæc tantum propter Iobum loquitur Deus, sed propter amicos potissimum, quibus & de Dei sententia, & de Iobi innocentia, & de totius controuersiæ veritate constare nunc deberet.

QVÆSTIVNCVLA III.

Cuiusmodi fuit turbo, de quo loquutus est Dominus?

1 *Quid* Turbo, *ex aliorum sententia.*
2 *Nunc* Turbo *tempestas integra.*
3 *An nubes de qua Deus loquutus, quieuerit supra Iobi caput. Quid de Nube, de qua Deus loquutus Moysi.*
4 *Nubes prope Iobum.* Turbo *prope terram.*

1 *Quid turbo*

ILla dubitatio consequens est, Quid nomine turbinis intelligi oporteat? Ponendum est quidem [Turbinis] nomen apud Philosophos significare [ventum repercussum, proptereaque sæpius in se volutatum.] Definit ergo pressius Seneca; [Turbo est ventus circum actus, & eundem *Sen. lib. 5. nat. qq. c. 13*

ambiens

Plinius. ambiens locum, & se ipsa vertigine concitans.] Plinius vero lib. 2. c. 48. inter repentinos flatus numerat [turbinem, *& vult* erumpere maiore e specu depressæ nubis, nec sine fragore.] Cuius varietatem assignant, cum de Ecnephia, Typhone, & Præstere agunt. Hoc enim nostrum est indicare; Philosophorum explicare, & persequi, atque ex his *P. Thyræus.* ad rem nostram mutuare necessaria. Noster Thyræus lib. 2 de Apparitione visibili, c. 8. censet, [Turbinem fuisse ventum validissimum, & vorticosum, obuia quæque deturbantem, & prosternentem. *addit deinde,* Sub aspectum venisse turbinem, densiori videlicet nubecula motu agitata, & in gyrum raptata.] Vere, vt suspicor, omnia Thyræus sed, quæ fortassis non nihil maioris luminis desiderent.

2 *Turbo, tempestas integra.* Existimo sane [Turbinis] nomine tempestatem significari, quæ nubibus, tonitruibus, caligine, fulgoribus constat. nimirum vox originalis comprehendit hæc omnia; est enim *saghar*, tempestuosum esse, aut tempestate commoueri. quare nomen inde deductum significat Tempe- סער statem, Ionæ. 1. 4. Psal. 48. 2. Psal. 82. 16. Nahum 1. 3 Et quidem quamuis eadem vox sæpe vertatur turbo; qui sit ventus impetus validissimi, atque procellosi; sed sæpe iungitur cum tempestate, vt quam turbo efficiat. Ergo hoc loco non solum fuisse turbinem, sed tempestatem, omnes fere *Chrysost.* Interpretes intelligunt, præsertim Chrysostom. & Me- *Methodius.* thodius; cum Septuaginta legerint; [Dixit Dominus ad *LXX.* Iob per turbinem, & nubes. *August.* Per turbinem nubis.] *August.* Fuit igitur aer, & nimbosus turbo, & ventus e specu nubis cum fragore erumpens.

3 *An nubes Dei loquentis constiterit super Iobi caput.* Rursus de huiusmodi nube, illud quæri potest; An sicut Moysi Deus loquutus in nube fuerit, nube nimirum quieta, & consistente supra verticem montis, aut supra Tabernaculum, ita quoque supra caput Iobi hæc nubes constiterit, loquente Deo? Thyræus existimat non fuisse visam nubem quiescentem, quemadmodum illam, ex qua loque- *P. Thyræus,* batur Moysi, sed in gyrum rotatam: cuius rei suspicionem *&* facere potest, nomen ipsum turbinis, quod vorticem so- *Nicetas.* nantem tum id quod Nicetas in Protheoria huius capitis, definire turbinem videtur; [Turbo est ventorum conuersio, atque conuersio.] Certe in tempestate, & turbine nubes ipsæ omnino quietæ, & consistentes esse non possunt, quas vis tempestatis exagitat; conuoluit, rapit. Sed ab imo in summum agitatam, & rotatam vortice quodam, nihil est quod probet, nihil quod cogat. nam in turbine flatus, qui subeunt cauam nubem, vel qui nube pro truduntur, vorticem efficiunt, at necesse non est ipsam nubem, e qua erumpunt vorticari, & ab imo ad summum contorqueri. Et turbinis ipsum nomen, quamuis nimium Latine sumas, nihil *An nubes, de qua Moysi. similis fuerit nubi, de qua Iobo Deus loquutus est.* est aliud, quam ventus validissimus in sese circumactus, obiecta quæque deturbans, & prosternens: neq; aliam vim habet in Hebræo, quam a conturbando, & rapiendo. Esse autem aliquid discriminis inter hanc nubem, & illam, de qua Deus loquebatur Moysi, nihil nunc refert. Certe Nicetas scribit; [Nubes ideo sumi, vt cum Iobo, similiter ac cum Moyse, & Aarone colloqueretur.]

4 *Nubes, & turbo imminēs Iobi capiti.* Tandem, Vbi nam nubes illa constitit? Supra caput Iobi, nam cum suum Tribunal concedere iam Deus videretur Iobo, oportuit nubem deuectam ea superiori regione, ferme ad Iobi caput descendisse, & prope Iobum consti- *Chrysost.* tisse. Eleganter Chrysostomus: [Cum Cæli Symbolum, ac nota sit nubes; quando Cælum ipsum vult Iobi vertici imminere, ferme solum prope Iobum admouet, quo mentē eius erigat, nec vocem ferri superne ambigat. Hoc ipsum in monte cum nubes illa constitit, factum mihi videtur, vt *Turbo prope terram.* cælitus vocem mitti intelligerent.] Et quidem turbo id exigit, vt in infima aeris regione fiat, ac prope terram qui- *Seneca.* dem, vt Seneca de ventis agens lib 7 Nat. qq. cap 5 docet; [Turbo circa terras concipitur, ac fertur; ideoque arbusta radicitus vellit, & quocunque incumbit, solum nudat, inferior nubibus vtique, nunquam altior.

QVÆSTIVNCVLA IIII.

Cuiusmodi fuerit Dei vox, de turbine loquentis.

1 *Ratio quærendi. Prior sententiam negans fuisse veram Dei vocem auditam.*
2 *Certa sententia, Dei vocem externam fuisse auditam.*
3 *Deus totius cōtrouersiæ Præses aduersus Iobū etiam insurgens.*

NOn continuo sit veram, & Physicam fuisse Dei vocem de turbine, verus licet turbo fuerit. vt enim ait Gregorius hoc lib. 38. cap. 6. [Potuit exterius Angelus in turbine aerem excutere, & tamē interius per semetipsum Dominus vim suæ sententiæ cordi eius sine verbis insonare, vt credatur, quod dicta Dominica, quæ sequuntur, ipse iam per verba protulit, qui repletus Deo, hæc sine verbis audiuit] Tum præterea, qui negaret verum turbinem, non continuo tenebitur negare veram, & externam Dei vocē: nam Tuelmannus cum Metaphorice interpretetur turbinem, at Dei vocem non nisi externam interpretatur. Ergo quidam existimant loquutionem hanc Dei ad Iob imaginariam, & intellectualem fuisse; probabile censent Gregor. D. Thomas, inclinat Nicolaus; asserit Caietanus; rationem; qua permotus ipse est, videtur indicare; [Ratione (*inquit*) consentaneum est; quod fuerit sermo ille tam prolixus in somnis, vel in ecstasi.] 1 *Quæstionis propositio, & dubitādi ratio. Greg. Tuelman. Prior sententia negantium auditā externam Dei vocē. Greg. D. Thom. Nicolaus. Caietan.*

2 *Certa sententia, externā fuisse Dei vocem.* Mihi vero non minus certum est veram, & externā Dei loquutionem fuisse, quam verum turbinem. auctores iidem, qui superioris quæstionis. Ratio fere eadem, quoniā simplicibus verbis ita scribitur; neque magis proprie, vbi negare rem hanc ipsam nefas esset. vt cum audita est vox de nube, Matth. 3. & de Cælo, Ioan 17 & de [medio ignis,] Deuteron. 4. & de rubo ardente, Exod. 3. Tum etiam quoniam hac ipsa Dei voce, & oratione compescitur Eliu; eriguntur, & erudiuntur amici; quare oportuit non soli Iobo interius loqui, sed externe, vt percipi Diuina oratio a circumstantibus posset. Tertio, quoniam cum Deus sit huius controuersiæ Præses, quæ externa est cum se præbet diremptorem, & veritatis definitorem, oportuit, vt externa id oratione præstaret. Et quod fieri in disputationibus solet, vt qui præest, etiam ipse contra suum alumnum assertiones sustinentem argumentetur, vt & ingenium sustentantis, & veritas eniteat; id in hac controuersia fit, vt non solum cæteri amici sua Iobo argumenta proposuerint, sed etiam ipse Deus Iobi Patronus, & disputationis Præses aduersus Iobum insurgat nouis interrogationibus. Quæ omnia nisi externa sint, coalescere non poterunt in vnam disputationem; nec quæ erit idoneus finis tumultuosæ disputationis, finis tantum mente, & imaginatione Iobi perceptus. Denique quoniam quod dicitur Deus [respondisse Iob,] non tam ad verba quam ad vniuersam rem, & amicorum contentionem respondisse, id est, iuxta subiectam materiam, & rerum exigentiam loquutum fuisse; & tum Iobi, tum amicorum adstantium rationem duxisse, censere debemus: quod nisi externa loquutione fieret, vt res exigebat, minime fieret. *Deus totius controuersiæ præses, & diremptor.*

QVÆSTIVNCVLA V.

An Deus loquens de turbine, in ipso turbine vocem dederit?

1 *Quæstionis ratio, & difficultas, & prima explicandi ratio.*
2 *Secunda exponendi ratio verosimilior. Deus loquens remittente fragore turbinis. Deus apparens Eliæ in sibilo auræ tenuis, quomodo.*
3 *Deum* loqui de turbine, *aut* in turbine, *quo differant. Deus loquutus & auditus de nube turbinosa.*
4 *Fragor turbinis, & sonitus Diuinæ vocis, quomodo inter se contemperati.* Sonitus buccinæ *qualis in promulgatione legis.*
5 Spiritus pertransiens *coram Eliphaz, qualis.*

SI de Nube, aut de Cælo, aut de re alia quapiam, de quo piam ve loco loquutus diceretur Deus, res omnino dubitatione careret: quoniam de turbine dixit, qui est ventorum occursantium impetus, & fragor, res dubia: non minus, quam si dicas vocem, aut sonitum ex aliquo processisse; quod nihil insolens est; aut vero vnum sonum de alio, aut vnam vocem de alia voce auditam esse, quod vix informari cogitatione potest, quid rei illud sit. Ergo [Deū loqui de turbine,] duplici ratione potuit fieri. duplici item ratione potest explicari. Priorem noster Petrus Thyræus argute, & subtiliter indicauit suo libro 2. de Apparitione Dei vocali, cap. 8. vt simul cum ipso turbinis sono, & strepitu confuso, & indistincto, audiretur Dei vox distincta, & articulata; sed diuersa quidem soni quantitate; quippe Diuina vox intensior, multum superabat alterius soni stre- 1 *Explicatur quæstionis ratio, & dubitādi ratio. Duplex explicandi ratio. P. Thyræus. Dei vox distincta, cū turbinis fragore confuso.*

pitum

pitum; nam hic Diuinæ voci seruiebat. Tum præterea excitabat auditoris animum ad attentionem: excitatum vero Diuina vox mysterijs imbuebat. Rem sic factam ipsa Scripturæ Phrasis insinuat; nam nisi simul cum turbine loquutus esset Deus, non [de turbine; *sed* post turbinem] scriberetur loquutus. Neque deest exemplum Diuinæ loquutionis simul cum vehementi strepitu tonitruorum, Exod. 19. 16. 17. 19 [Audiebantur tonitrua, clangorque buccinæ vehementius perstrepebat. *deinde*; Sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius.]

2 *Secunda ratio difficultatem explicandi. Deum loquutum remittente fragore turbinis.*

Posterior exponendi hanc [de turbine loquutionem,] modus est, vt turbinem ipsum, & procellosorum ventorum concursantium strepitum exceperit Dei vox, sine vllo interuallo: hæc articulate, & distincte non prius audita a Iobo, & a cæteris amicis percepta fuerit, quam conquiescente, & silente, vel saltem multum remittente ventorum fragore, & strepitu. Nam quantam Diuinæ vocis contentionem putas futuram, quæ vincere deberet vehementissimum turbinis sonitum? quantum excedens ipsam hominis facultatem audiendi, nisi nouo miraculo roboraretur, & eleuaretur, ad sustinendam tantam Diuinæ vocis contentionem? At, inquis, illud etiam intendebat Deus, perterrefacere Iobum, & illius amicos voce graui, & contenta. Sine; sed ea contentione, quam auditus ferre posset; & quæ audientiam non corrumperet, sed potius efficeret; & quæ attentos redderet, non quæ attonitos. Exemplo esse potest loquutio Dei ad Eliam, 3 Reg. 19. Præcessit enim Dei aduentum, & vocem, [spiritus grandis, & fortis, subuertens montes; & conterens petras;] quem oportuit vehementer perstrepuisse, deinde commotio, & terræ motus, qui neque sine tumultu, & strepitu fuit; tandem ignis, fulgura videlicet, aut fulmina, quæ cum ingentibus tonitribus adueniunt. Prænuntij omnes illi Dei aduentantis, loquuturi cum Elia, cuius maiestas silentium statim faceret sua præsentia, sua voce. [Non *ergo* in spiritu, non in commotione, non in igne Dominus. *sed* in sibilo auræ tenuis;] siue ipsa Dei vox esset ipse sibilus, quia non vehementius sonabat, quam [sibilus auræ tenuis;] siue simul cum Dei voce, sibilus auræ tenuis leniter, & dulciter spirans insonaret; vt tum Dei voce, tum musico auræ concentu potius demulceretur, & allliceretur animus Eliæ, quam a percipienda Dei voce impediretur.

Obiectio.

Sibilus auræ tenuis, in quo loquutus est Dominus Eliæ, qualis fuerit.

3 *Deum loqui de turbine, aut in turbine, quo differant.*

Ego in hac re sic primum statuo; [Deum loqui de turbine,] esse Deum loqui de turbinosa illa, & caliginosa nube quæ imminebat Iobi vertici, vnde erupit turbo, nam profecto illa [loquutio de turbine] significat locum, vnde videbatur formata, & articulata vox deuenire ad aures Iobi, & amicorum illius. Neque enim, si per turbinem, strepitum illum procellosi venti intelligas, commode dicas de turbine audiri vocem, sicut [de Cælo, *aut* de Rubo, *aut* de Propitiatorio:] sed potius in turbine: Sicut Deus dicitur fuisse auditus, aut loquutus non [in spiritu illo, non in commotione, &c.] 3. Reg. 19. quasi asseratur loquutus, & auditus [in sibilo auræ tenuis.] Neque quidem hoc est a proprietate turbinis alienum; nam, vt diximus, turbo adnexam habet nubem, e qua erumpit. Quare [de nube turbinis] intelligitur loquutus, quasi de loco, in quo Deus se præsentem exhibebat, & vnde sonabat. Quare Augustinus ait; [Vox illa facta est, quomodo ad Moysen, vel quomodo cum se Dominus tribus discipulis in monte ostendisset.] videlicet de nube vox ad illos facta est.

August.

4 *Quomodo turbinis fragor, & sonitus Diuinæ vocis inter se attemperati.*

Secundo, si de turbine loquamur pro fragore, & strepitu, quem ventus circumactus, & in sese contortus efficit certe is videtur commodus rerum ordo, vt primum excitatus repentinus turbinis fragor horrore simul, & terrore affecerit audientium animos, & ad Dei vocem percipiendam præpararit. Deinde vero ille fragor ita fuerit attemperatus tum voci Dei statim insonituræ, tum humanis auribus, vt vehemens fragor simul cum tonitruo Diuinæ voci, neque attonitos redderet auditores, neque attentionem impediret. Quare fieri potuit, vt paulatim remittente fragore turbinis, paulatim etiam intenderetur Diuina vox quantum ad repræsentandam Diuinam maiestatem satis esset, itaque cum vox Diuina in ipso turbine inciperet; at contentio Diuinæ vocis cresceret, turbine remittente. Simile quid videtur euenisse in Legis promulgatione; nam bis mentio fit [sonitus buccinæ,] Exod. 19 16. & 19. & cap. 20. 18. qui [sonitus buccinæ] videtur quidem fuisse vel ipsa Dei vox Legem ferentis, vel Angeli alicuius illo terrifico sono comitantis Diuinam vocem: nam is sonitus videtur de monte processisse simul cum tonitribus, & fulguribus; & paulatim intendebatur; [Sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius, & prolixius tendebatur,] & subiungitur per expositionem, quid sonaret buccina; [Moyses loquebatur, & Deus respondebat ei, *& cap.* 20. Cunctus populus audiebat voces, & lampades, & sonitum buccinæ.] Cum ergo in dies Diuina vox cresceret, intelligentes se impares ferendæ tantæ sonitus contentioni; [Steterunt procul (*fugientes*) dicentes Moysi; Loquere tu nobis, & audiemus; (*audire poterimus*) non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur.] Ergo si cum primum vox Dei cum fragore turbinis certans, terrori fuit; at postea fragoris remissio, & Diuinæ vocis contentio aliqua, & claritas terrorem ademit, quantum ad efficiendam attentionem satis fuit. Rursus videtur hoc confirmari ex illa pristina reuelatione Eliphaz, quæ sane videtur etiam in turbine illi contigisse, c. 4. [Cum spiritus illo præsente transiret?] (quod est venti commotio, & strepitus circa terram) & inhorrescerent pili (nam sic etiam in hoc loco vox originalis turbinis, aliquando vertitur ab Interprete horror, vt superius, c. 18. 20. & tandem post ingentem pauorem, tremorem, horrorem) vocem quasi auræ lenis audiuit. Oportuit itaque sonitum [spiritus transeuntis,] efficientis etiam strepitum, remisisse, vt vox [quasi auræ lenis] percipi posset. Nunc nolumus Deum de turbine loquentem tantum de contentione vocis remisisse, neque cum tanto turbinis fragore certasse. Hæc dicta sint verosimiliter.

Sonitus buccinæ in Legis promulgatione qualis fuerit.

5 *Quod spiritus transiret coram Eliphaz.*

QVÆSTIVNCVLA VI.

An etiam cum Dei voce, aliqua imago obiecta fuerit Iobi oculis?

1 *Partis affirmatiuæ probatio.*
2 *Pars negatiua statuitur. An visio magis, vel minus perfecta, quo magis sensibilis.*
3 *In turbine aliquid visui obiectum.*

1 *Quæ propter affirmatiuæ fauere possunt.*

Pars affirmans statui videtur ex ipso Iobi testimonio cap. 42 5. [Auditu auris audiui te; nunc autem oculus meus videt te.] quæ non videtur alia reuelatio, aut visio, quam hæc ipsa, quæ nunc incipit, neque quidem minus videtur habuisse Iob, quam Eliphaz; qui tamen vt, c. 4 narratur. [videt stantem quendam, cuius non agnoscebat vultum; imaginem coram suis oculis.]

2 *Nullam imaginem visam a Iobo vnà.*

Vox sine, quem non videas, terrifica.

Primum, censeo, nullam personam, visam esse a Iobo, neque ab amicis; indicandam nimirum ab ipsa Scriptura, si quid eiusmodi interuenisset. Habet præterea non nihil, imo multum timoris, & attentionis, si non videas, quem audias 3. Reg. 19. [Elias operuit vultum suum pallio, & ecce vox ad eum, &c.] Illud etiam ad horrorem pertinet quod non videantur expressa aliqua imago, inter res alias horrore plenas Sap. 17. 6. [Timorem percussi illius, quæ non videbatur faciei, æstimabant deteriora esse, quæ videbantur; & sonitus in visus deficientes faciebat illos præ timore.] Quare ad eos, quos nimio terrore affecerat Dei vox, dixit Moyses Deuteron. 4 [Loquutus est Dominus ad vos de medio ignis: vocem verborum eius audistis; & formam penitus non vidistis.] Neque vero ideo perfectior est reuelatio, quo magis sensibilis sit, & imaginibus personata; sed forte imperfectior, quo magis recesserit a puritate intelligibilis actus. Quamquam in hac re nulla certa regula, sed ex circumstantijs, & re subiecta censendum.

An perfectior aut imperfectior reuelatio, quo magis sensibilis.

2 *In turbine aliquid sensibile. Prester.*

Secundum; Non solum fuisse videtur obiectus sensui turbo ille propter nubem caliginosam, vnde erupit: sed forte etiam aliquid vaporis accensi, & densioris materiæ retortum, & rotatum visui obiectum, quo præstringerentur oculi adstantium sic enim Presterem volunt Philosophi esse turbinis accensi genus. Facit hoc quoque insolens spectaculum ad horrorem.

Tertium; Nihil certo constat de illis verbis cap. 42. Si quid peculiare habent, ibi explicandum. Iam ad capitis sententias singulas.

CAPVT

CAPVT XXXVIII.

Argumentum Capitis.

Deus totius diſputationis Præſes, punctum difficultatis potiſſima de rerum humanarum Prouidentia exponit Iobo, & illius amicis, ex rebus naturæ mirabilibus quæ cum propter hominem creantur, & curantur a Deo, demonſtrant hominem, eiuſque humana potiſſimum curare.

I. Reſpondens autem Dominus Iob de turbine, dixit.

1 *Reſpondendi verbum proprie ſumptum Deus pro amicis reſpondeat.*

2 Iehoua. *Deus oſtendeat ſe auctorem, & promiſſorem vniuerſitatis.*

3 *Interrogatio incitans orationem. Interrogatio per contemptum. Illuſtratur Samuel, & Sapiens.*

1 *Reſpondendi verbum proprie ſumptum.*

ESPONDENS. Præter ea, quæ ſuperius, non ſemel obſeruauimus, in hoc [reſpondendi] verbo, afferri non ſolum quod interrogatio aliqua poſtulat; ſed etiam quidquid res ipſa, de qua ſermo eſt, aut qui præſentes ſunt, exigunt; certe nunc etiam poteſt cum aliqua reſpondendi proprietate accipi, primo vt dicatur Deus ad Iobi rationes, & ſuperiores querimonias, & expoſtulationes, quibus amici non ſatisfeciſſent, ipſe reſpondendi vicem ſuſcepiſſe. Quare dum ipſe reſpondet, tum notat amicos ignorantia; tum Iobum videtur comprimere, ne multum ſuæ ſapientiæ, ſuæque cauſæ tribuat

Deus reſpondendi vicē ſuſcepiens.

2 Dominus. Subeſt nomen [Iehoua,] cuius nominis ratio, quod ab eſſendo, & ſubſiſtendo dicitur: congruit cum materia huius capitis. nam cum hic deſcribatur perfecta, & abſoluta creaturarum omnium natura; elementorum perpetua, & ſtabilis ſedes, inanimatorum incredibilis varietas; animantium propenſiones, & proprietates mirabiles; opportune profertur Dei nomen; quod ſignificat Deum eſſe primum fontem totius entitatis. Indicauit hoc eleganter Euſebius nuper adductus lib. 5. Demon. Euang. cap 4. [Qui de turbine, & nubibus Iobo ſe oſtenderat, Deum vniuerſi ſe eſſe indicabat.]

Deus oſtendens ſe vniuerſitatis Creatorem, & Promiſſorem.

Euſeb.

II. Quis eſt iſte inuoluens ſententias ſermonibus imperitis.

3 *Interrogatio acris.*

ACre, & vehemens Diuinæ orationis exordiū, quod ab interrogatione; & reprehenſione ſumitur: nam cum ipſa per ſe interrogatio figurata incitet orationem, at multum illam intendit interrogatio: hæcque videtur contemptus, & inuidiæ cuiuſdam. Equidem cum multos interrogationis modos aſſignet Quintilianus; at videtur prætermiſiſſe illum, qui ad contemptum pertinet, tum etiam ad terrorem quendam. nam illud, [Quis eſt ille,] imperitiam adducit in contemptum. Tum etiam loquenti terrorem, & ſilentium inijcit. Contemptus quoque illud eſt; Eccleſ. 13.18 [Pauper loquutus eſt, & dicunt, Quis eſt hic?] & illud 2. Reg. 16 9. Quare maledicit canis hic moriturus, Domino meo regi?] Eundem quoque affectum indicat pronomen, iſte; & vocabulum [imperitiæ.]

Quintil. li. 9. cap. 2.

Interrogatio per contemptum.

At, Quis eſt iſte; Iobus ne, an Eliu?

4 *Prima ſententia aſſerens his verbis notari Eliu. Et illius probationes.*

5 *Quid in Hebræo* inuoluere. *Quid* imperitia. *Sophiſtarum vitium, & garrulitas.*

6 *Imperita adoleſcentia multarum rerum inexperta. Illuſtratur Moyſes.*

7 *Secunda ſententia referens hanc ſententiam ad Iob.*

8 *Quod genus imperitiæ tribui poſſit Iobi verbis. Varia Auctorum expoſitio, & reſponſio.*

9 *Quæſtionis ſolutio, & ſecunda ſententia confirmatio.*

Prima ſententia Patrum, & probationes.

DVplex ſententia. Prima Latinorum poſt Gregorium ducem, ſequitur Philippus, Beda, D. Thomas, Nicolaus, & poſteriores, Dionyſ. Hugo, Titelmannus Gentianus Heruetus in commentarijs Clementis, 1. Stromat. His verbis notari Eliu. Cuius ſententiæ nonnullæ ſunt ſuſpiciones.

Gregor. Philipp. D. Thomas, & alij recentiores.

4 Prima, quod non minus peccauit Eliu, quam alij amici; at illi [imperitiæ,] & temeritatis loquendi reprehenſi ſunt, c. 42. Ergo, ne impune abeat Eliu, nunc quoque imperitiæ, & temeritatis reprehenditur.

Prima ratio.

Secunda, quod cum Dei cauſam videatur Eliu agere cōtra Iobum, ne ſine reſponſione omnino ſibi blandiretur de ſapientia, & de victoria; opportuit ex eodem illo Diuinorum operum genere quædam alia proferri ab ipſo Deo quæ, ſi quid vere dictum eſt ab Eliu, confirment; ſuperbiam vero, qua dictum eſt, comprimant.

Secunda ratio.

Tertia. Ea forma ipſa interrogationis; qua nullum exprimitur proprium nomen. Nam ſicut Deus nouit Iobum, ſicut & illos alios [ex nomine;] vt c. 1 obſeruabamus; ita videtur ignorare nunc Deus nomen Eliu, quare communi pronomine illum demonſtrat, [Quis eſt ille,] quod ſolet ad contemptum pertinere, &, vt ait Gregor. ad exprobrationem; ſubijcit autem; [Non dicimus, Quis eſt iſte? niſi de eo vtique, quem neſcimus. Scire autem Dei approbare eſt; neſcire reprobare.] At Deus Iobi ſermones bis, ac ter probauit ſuo teſtimonio non ſolum initio libri, ſed in extremo totius rei actu.

Tertia ratio.

Relatiuum Quis, ſuppreſſo nomine proprio ad contemptum.

Greg.

Quarta, Quoniam hæc reprehenſio videtur omnino eſſe orationis, quæ proxime præceſſit, nam cum interceſſerit valde prolixa oratio Eliu, valde nunc incommode videretur ſermo eſſe de Iobi [ſermonibus imperitis;] qui omnino ſilet, taciuſque perſiſtit, altero aduerſus illum perorante.

Quarta ratio.

5 Quinto denique, quoniam Eliu, qui tam multa dixit, videtur ſane inuoluere ſententias, id eſt, miſcere, & confundere, ſiue, vt in Hebræo eſt, [Obſcurare conſilium,] id eſt, multis verbis, & vt Philippus dixit, Cum ſuis fuſis, atque permixtis diſputationibus, potius tenebras, quam claritatem vllam rei propoſitæ afferentibus: & ipſum Dei conſilium, quod in operibus hominum ſua digna mercede proſequendis, ſtatuit ſeruare, quamuis vere, tamen confuſe, & perturbate proponit. Siue dicas, [conſilium] ipſum ſui animi, & ſuam ſententiam obſcure proponens, & via multis verbis mentem ſuam ſatis exponens. Propterea igitur dici poſſunt, [ſermones imperiti,] ſiue, vt in originali eſt, abſque ſcientia. Gregorius ait, [Sententias] Eliu appellari imperitas; quod licet bonæ ſunt, ſed imperitis, & arrogantibus ſermonibus erant inuolutæ, imperitiæ quippe vitium eſt, rectum non recte ſapere; id eſt, cæleſte donum ad appetitum humanæ laudis inclinare. Vide Gregorium. D. Thom atque alij Latini imperitiam referunt ad falſitatem, hæc enim eſt rationis, & intelligentiæ defectus. Denique poſſet hoc referri ad vanam quandam dicendi, & pronuntiandi ambitionem, vt c. 34. verſ. 1. obſeruabamus ex Gregorio: quod etiam in quibuſdam Sophiſtis notat Clemens 1. Strom. quos deſcribit, [Se ipſos erigentes; contentioſas comparantes quæſtiones; Diſſiuncularum venatores; puſillarum quarundam artium æmulatores; litigatores, & iurgiorum conſarcinatores; in nominum delectu, & certa dictionum compoſitione, & connexione tota vita laborantes.] quo loco obſeruat Gentianus vti Clemētem voce Græca [imanteliſmos,] quæ ex Iulio Polluce, & Euſtathio, eſt duplex lori laberintho ſimilis obliqua circumactio. quare metaphorice ſignificabit linguæ volubilitatem verba verbis inſtar lori inuoluentis, propterea que hic dici; [Quis eſt ille inuoluens ſententias ſermonibus imperitis?] vel in eo conſtituetur hæc ſermonis imperitia, vt Caietan. indicauit, quod, cum Deus illum non miſerit ad ſuæ cauſæ defenſionem, tamen ipſe prædicauerit iniuſſus: & Diuinum conſilium de reſeruando præmio, aut ſupplicio hominum in alteram vitam, ipſe Eliu ſua oratione obſcuraſſe viſus fuerit: propterea que oportuiſſe, vt Deus ſuam ageret cauſam, commodiori via atque ratione.

Quinta ratio Imperitia Eliu ex multis.

Philipp.

Eliu multa dicendo multum confuſe dat rem propoſitam.

Gregor.

Arrogantia imperita.

D. Thom.

Imperita ambitio.

Clement.

Sophiſtarū vitia.

Gentianus Heruetus.

ἱμαντελιγμός.

Imanteliſmos de linguæ volubilitate.

6 Sed cum in oratione Eliu, quamuis prælonga, mirabile omnino artificium oratoris, & reconditam rerum humanarum atque Diuinarum ſcientiam inuenerimus, ſine multiloquio, ſine ſtultiloquio, vt volebat Philippus; cum Græci modeſtiam potius in Eliu, quam vllam arrogantis hominis ſpeciem agnoſcant; cumque illum ab omni falſitatis, & mendacij opinione aſſeruerimus: poſſemus hanc ſermonum imperitiam, vel abſque peritia, & ſcientia, tum propter Latinam vocem [peritiæ,] quæ frequen-

Peritia, aliter imperitia ab experimento.

ידע

Benignior desensio sermonum Elihu.

quenter dicitur de vsu, & experimẽtorum propter vocis originalis proprietatem, referre ad ipsam adolescentiam Elihu, multarum rerum inexpertam; & tantum Theoricæ ac nudæ cognitionis, non etiam praxis, & sensus scientẽ, proptereaq; disputantem acrius, & vehementius absq; sensu illo, & leuitate commiserationis, quæ cum ætate, & experientia coniuncta esse solet: qui, cum esset ex Iobi popularibus, & forte ex illius consanguinitate, & cognatiõne, at nimium se alienum præberet homini calamitosissimo. nam hæc omnia capere potest vox originalis, sciendi, aut cognoscendi, nimirum scientiam sensitiuam, aut experimentalem; tum etiam id, quod ea assidua familiaritate, & experientia consequi solet, bene affectum animum, & mitem erga aliquem & procliuem ad ferendam opem. vnde id Gen 18.19 [Futurus est in gentem magnã; scio enim] id est, hoc fauore illum prosequor [quod (*quia*) præcepturus sit filijs suis, &c.] quare illud Exod 2.25 [Respexit Dominus filios Israel, & cognouit eos,] illud ipsum significet, quod alij cum Chaldæo legunt, Et liberauit eos. & Complutenses; [Et misertus est eorum:] nam recte censent, Scire Dei esse misereri, vel liberare. & quod Septuaginta, Vaticani; [Innotuit illis] & Septuag. Complutenses; [Cognitus est eis,] id est, re ipsa, & aliquo præstito experti sunt illius clementiam: familiariter ab illo accepti, benigne tractati sunt. *Tratolos Dios, como conocido.* tum etiã, egit cum illis tanquam cum cognatis, & consanguineis, consanguineus, & cognatus ipse aliquando futurus: quia enim consanguinei esse inter se solent familiares, & noti, ideo [notus] pro consanguineo, & propinquo sumitur, Ruth. 2. 1. & 3. 2. Ergo hæc erit Dei sententia increpantis Elihu; Quis hic, qui cum rerum tantum cognitione; non etiam sensu, & experimento instructus sit, tantum sibi tribuit, vt & senibus detrahere audeat, & hominem grauissime laborantem absque commiseratione, absque pietate maioribus, consanguineis, notis, & familiaribus debita, sola oratione, sola sublimiorum rerum apta, & concinna pronuntiatione, non tam delinire, & consolari, quam exulcerare, obruere, perterrefacere conetur? Atque hæc de hac prima sententia, & interpretandi ratione.

Scientia de experimento.
Alienat ala mitatis misericordiã ctilitat experientia, et charitas.
Cõplutenses in Lexico.
LXX.
Notus pro cognato.
Paraphrasis & elucidatio sententiæ.

7 Secunda interpretandi ratio eorum, qui hanc Dei sententiam, & reprehensionem de Iobo intelligunt: quam proculdubio Septuag. sua lectione non obscure indicarũt, vt statim exponemus. clare vero exprimit Chrysost. in Catena. Et proculdubio quamquam non verbis, sensu tamen idem docet Iulianus: sequuntur ex Latinis August. & ex alijs, R. Moyses lib. 3. Doctoris dubiorum, c. 24. Caietan. Eugubinus, Isidorus Huius quoq; interpretationis atq; sententiæ probationes nõ sunt omnino inualidæ. Prima quoniam vim infert contextus sententiarum, qui sententias eodem tenore prolatas, videlicet secundam, & tertiam ad diuersas personas refert præsertim cum initio dictum sit, Deum loquẽtem ad Iob sic dixisse; [Quis est iste, &c.] Secunda, ex lectione Septuag. [Quis est hic, qui celat me consilium, continens autem sermones in corde, & me putat celare?] quod quidem non ad Elihu, sed ad Iobum pertinere videtur ipsis Græcis expositoribus, Chrysost. & Iuliano, nam licet taceret Iob; at videbantur, vt ait Chrysost. [multa in eius animo versari, quæ palam efferre minime audebat. Docet itaque Deus; Si illa quæ dicere est ausus, vsq; eo grauia, acerbaque erant, cuiusmodi ea fuerint, quæ animo latebant inclusa? Nec enim quia ea, quæ animo conceperat, minime, extulit, idcirco verba non sunt; nempe simul & partus, & conceptus est sermo.] Iulianus vero sic videtur hæc Dei verba accipere; vt respondeat tacite querimoniæ Elihu, quod Iob ea contemptu tacuisset; excusatur ergo Iob a Deo ab imperitia arrogantiæ: [Quis hic celans consilium;] & responsionem imperite, & arroganter supprimens? nemo sane, non enim eo Iobus animo est: vt quemquam indigne contemnat.

Secũda sententia referentium ad Iobum.
Chrysost.
Iulianus.
August.
R. Moyses.
Caietan.
Eugubinus.
Isidorus.
Prima ratio.
Secunda ratio.
LXX.
Chrysost.
Iulianus.
Deus reprehensione cõprimens in Iobi mente tumultuantes cogitationes.
Deus Iobũ excusat ab imperitia.

8 At vero Augustinus, cum de Iobo quoque sententiam hãc omnino interpretari videatur, colligit aliquid imperfectionis, quod significetur nomine [imperitiæ. Sciendũ, *inquit* est, sic in principio libri huius laudatum Iob Dei testimonio & in fine tribus amicis, vt tamen ostẽdet Deus, quantum ei deesset ad perfectionem, quo etiam laudabiles secundum hanc vitam viros paterna flagella perducũt, quæ noluit ab Apostolo remouere, dicens, sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur. Nemo flagellatus dicat, Indigne se accipere disciplinam, quasi vitra non sit, quo per illam proficiat. Et si nõ factis, saltem verbis peccatur: & si non verbis, saltem temeraria præsumptione totius in corde, vel sermonibus cogitationum.] Ergo imperitiam tumultuantium cogitationum in Iobi mente comprimere videtur Deus huiusmodi acerrima interrogatione.

Augustin.

Tertia, Quoniam de se dictam esse hanc sententiam, ipse Iob intellexit, cum initio, c. 42. dixerit ipse; Quis est iste qui celat cõsilium absq; scientia? ideo insipienter loquutus sum, vocibus fere synonymis, sicut hic dicitur, Inuoluere sñias, vel, obscurare consilium imperite, vel absq; scientia.

Tertia ratio

Quarto, quoniam cum Deus concertans, & disputans cum suo athleta, vellet illius patientiam, & fortitudinem illustriorem reddere; oportebat sane, non tam reijcere Elihu disputantem, vt ipse Iobum defenderet; quam Elihu disputantis partes suscipere, & instaurare vicem aduersus Iobum se defendentem, atque tractationem illam Diuinorum operum persequi, & promouere.

Quarta ratio.

Quinto denique, quoniam tota interrogatio, & reprehensio commode potest ad Iobum referri; vt Iobus reprehendatur non quidem vllius falsitatis, aut lapsus grauioris linguæ, cum potius de Deo, deque Diuinis, de sua innocentia, & in vniuersum de pietatis studio, de operũ retributione sententias pronuntiarit grauissimas; sed quod inuoluerit, seu, vt in Hebræo est, Occultauerit, vel obscurauerit consilium. quod, vt diximus, idem omnino est, quod ipse Iob dixit, c. 42 quod absconderit, vel celauerit: nam quæ inuoluuntur tenebris, ea absconduntur, & latent.

Quinta ratio.
Textus huius reprehẽsionis Diuinæ relatus ad Iob.

Sed cuius nam consilium hoc, quod obscuratum, & inuolutum est a Iobo, aut quod nam vitiũ in ea occultatione a Iobo admissum? Septuaginta sane ipsiusmet Iobi consilium, & cogitationem intellexerunt, legentes; [Quis est iste, qui celat me consilium; continens autem sermones in corde, & me putat celare?] ita vt cum Iobi verba asperiora visa fuissent: at in illius mente nõ minus asperæ, & querulæ cogitationes voluerentur, quas, vt dixit Chrys. supprimebat, ne Deum lædere; aut amicos in Dei Prouidentiæ causa irritare videretur. Ait igitur Deus: Tacitas illas cogitationes sibi esse perspectas: quare non tam supprimi, quam omnino arceri a mente oportuisse. Chrysost. [Stulte igitur occultare ea conaris, quæ latere non possunt. Vident quam blandam, quam ad corrigẽdum, & arguendum aptam vsurpet orationem?] Alij consilium pro mente, iudicio, cogitatione etiam ipsius Iobi, in hunc sensum cum Vatablo: Quis est ille, qui sic loquitur obscure? Isidorus: Qui suam mentẽ sine amicorũ offendiculo explanare non potuit, quomodo ad Diuina dijudicanda per se aptus erit?

Quid vitij in Iobi sermonibus.
LXX.
Consilium Iobi, id est, cogitationes oportuisse ea hiberi.
Chrysost.
Consilium, id est, animi sensa ob scure prolata.
Vatabl.
Isidor.

Alij ad Dei consilium, & rationem rerum agendarum præmij conferendi iustis, supplicij inferendi improbis. Quod multo melius congruere videtur: pertinet enim ex proprietate vocis ad iudicis cogitationem, & Prouidentiam certa ratione, & arte præmeditata res disponentis, & moderantis. Cum igitur Iob de [Dei consilio,] & Prouidentia circa humanorum operum mercedem, atque rationem agendi cum sanctis, cum improbis, multa dixisset, præsertim vexatus tot argumentis, & contentione ac contumelijs importunissimorum disputatorum: ansam visus est præbuisse suis amicis sinistræ aliquid suspicandi, aut intelligendi de Diuina Prouidentia, atque æquitate, Censet igitur Deus, Nihil falsum dictum a Iobo, sed tamen cõfuse, & perturbate dixisse, quæ oportuisset clare, & perspicue: aut certe reliquisse intacta, vt potiora nostra intelligentia sublimiora. In hanc sententiam Tygur. [Quis est ille, qui sermonibus imperitis offundit tenebras consilio Diuino?] Caietanus item Iobi verbis scandalizatos amicos, tum etiam scandalum eiusmodi ortum fuisse [ex arrogantia scientiæ, qua humo caret, ad disputandum cum Deo;] Tum præterea ex ignorantia peccatorum occultorum, quæ nobis nescientibus imputat Diuina iustitia. Paulo itaque confidentius (quod imperitorum est) disputasse Iobum.

Dei ipsius consilium, quomodo a Iobo inuolutum.
Germanus Diuinæ reprehensionis explicatus.
Tygurina.
Caietan.
Iob, quam partem fidentius disputet.

Denique D. Thom. Albertus, & frequenter alij censent Iobum, si non verbis, at saltem specie tenus modum excessisse. Gregorius nihil omnino reprehendi a Deo, tantum vehementi interrogatione occurrisse Diuino, ne suus Athleta de victoria parta sibi blandiretur, & insolesceret. Sed res hæc ad cap. 41. absoluenda, & [illegible] a nobis decernenda.

D. Thom.
Albert.
Iob modum excedens in loquendo.

9 Proposuimus, & (quoad fieri potuit) promouimus vtramque interpretandi rationem, [illegible]am non probabilem: propterea in medio relinquendam lectori. Si vero meum

Quæstionis responsio, et secunda sententia approbatio.

meum iudicium postulat; Censeo prima, quæ est de Eliu, speciosam esse; & quæ tum Iobo fauere videatur; tũ adolescentis confidentiam merito comprimat. Secundam vero solidiorem, & in qua nihil desiderari videatur, quam priorum illatum probationum breuis aliqua responsio. Illa autẽ hæc erit, quod sicut Eliu non numeratur inter alios amicos, ita neque ille per se reprehenditur a Deo. Sed quidem quod alijs dicitur, sibi dictum existimet. Neque vero de sapientia sibi blandiri debet adolescens, cuius ambitiosam disputationem repente comprimit turbo cælestis, & ipsius Dei de suis naturæ operibus oratio magnificentissima. Denique reprehendi quidem potuit Eliu, sed reprehensus non est; quod id mioortis apud Deum fieret, cuius totum negotium cum Iobo esset. An vero Iob verbo aliquo lapsus sit, disputabimus inferius c.41.

Respondetur obiectionibus singulis prioris.

III. Accinge, sicut vir, lumbos tuos, interrogabo te, & responde mihi.

1 Præcingi, *cuius habitus. An different in Scripturarum vsu.* Cingi, accingi, præcingi. *Illustrato Ecclesiasticus, & Lucas.*
2 *Lumbi pars infirma cingulo confirmanda. Cinctus mulieris pulcher. Militis fortis. Cingulum Veneris, Martis.*
3 *Primæ vices iaciendi iaculum, sorte dabantur.*
4 *Interrogationes non expectantes responsum.*

Sententia paraphrasis.

1 IAm respõdens Iobi votis ardentissimis Deus; illum excitat ad singularem disputationem, quam sæpe expetierat; Ecce (inquit) iam annuo postulatis; neque te tamen cautum opprimam: age, te compara ad certamen, te virũ præsta; si quid mente, & ratione vales, nunc ostendas, licet.

Præcingi, cuius habitus, & symbolũ. Cingulum, extremum ornamentũ.

Et quidem [præcingi,] habitus est nihil aliud expectantis, comparati iam, & operis initium capectantis; eo quod cinctus esse solet extremum ornamentum, vel militis, vel hominis cuiuspiam domo egredientis ad publicum conuictum ciuitatis. Sic dictum est Petro Act. 12.8. [Præcingere, & circunda tibi vestimentum tuum, & sequere me.] & Eccles. 36.28 [Succinctus latro, & exilium de ciuitate in ciuitatem.] nimirum stat semper paratus ad fugam, nunquam securus.

Præcingi, ad aggrediendum opus. Theodor.

Est etiam aliquid operis strenue aggredientis, qui si minister sit, [linteo se præcingit,] ad ministrandum, Ioan. 13. Luc. 12. & Luc. 17. sin vero potens aliquis vir, [præcingit se,] & paludamentum reducit ad cingulum, quo magis expeditus sit, vt obseruauit Theodor. super id Psal. 64. Accinctus potentia. Quoniam, inquit, cinctus ad conficiendum, quod vult, magis expeditus est; Zonam eleganti figura virtutem nuncupauit.

Præcingi, ad bellum. August. Glossa. Accingi, præcingi, succingi, quo differant.

Est quoque ad prælium se comparamus, & sumentis arma, gladium præsertim, quo accingebantur. Quæ cingendi ratio, in hunc locum conuenit, cum ad singulare certamen non tam prouocetur Iob, quam vocetur: ipse enim potius prouocauerat Deum. Quamuis vero Augustinus, Psal. 92. ex quo desumpsit Glossa, videatur constituere discrimen inter præcingi, quod videtur esse ministraturi: accingi, quod est præliaturi: cingi, quod est quidpiam operis facturi: succingi, quod est iter agressuri: at certe hoc discrimen potius ex circumstantijs, & subiecta materia eliciendum est, quam ex ipsa voce originali, quæ non vno tantum modo verti solet ab Interpretibus.

Lumbi pars infirma cingulo confirmanda. Cinctus muliebris speciosus.

Sed tamen cum verbum [cingendi] cum lumbis iungitur, minime existimandum est redundare per pleonasmum, sed potius indicare partem infirmam, quæ in milite munienda, & roboranda est armis. Atque hoc ipsum indicatur nomine [viri,] quod strenuitatem, & fortitudinem hoc loco affert. [Accinge, sicut vir.] Solet videlicet esse muliebris cinctus pulcher, & pretiosius. Isa. 3. 24. & Ierem. 2. 32. qualis ab Homero describitur Veneris illud cingulum:

Varium; ibi vero ei mulcimenta omnia erant.
Ibi inerat quidem amor, ineratq; cupiditas, inerantq; nugæ
Blanda, quæ quidẽ fefellerũt mentẽ valde quãuis prudentũ.

Cingulis Marti sacrum.

At cinctus viri, fortis, militaris, terrificus: quare antiquitas cingulum consecrauit Marti; vt & Homerus indicat 2. Iliad. Ergo, inquit Deus: Consiste intrepidus, o Iob, si forte par sis ictibus mearum interrogationum sustinendis, aut propulsandis; nolo te (sic enim tu postulasti) accingere lumbos sacco, quod supplicis est, & veniam erranti poscentis ex misericordia; sed accingi fortitudine, & robore, quod iure, & ratione decertantis est: nam iure, & ratione tecum depugnaturus sum. Quoniam vero in prouocatione, & singulari certamine, prouocatus arma eligit, & designat: Deus autem videtur a Iobo prouocatus; ideo præcipit Iobum [accingi;] quoniam quidem similibus se armis munit ad hunc congressum Deus: Scriptum est enim: [Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius:] nam Deus iustitia, & verbi sui fidelissima stabilitate, & constantia aduersus hostes suos dimicat. Neque solum in bello his armis dimicat; sed in suo tribunali ea hac æquitatis formula iudicat. ea enim est firmitas, & stabilimentum subselliorum diuinorum; [Iustitia, & iudicium correctio sedis eius.] Hieronymus ex Hebræo; [Firmamentum Soli jeius.] Igitur inquit: Qui tantum iustitiæ tribuis, qui tantum iuri tuo fidis, accinge lumbos tuos, non alijs armis repugnaturus, quam æquitate.

Prouocati ad singulare certamẽ est arma designare. Isa. 11. 5. Psal. 96. 2.

3 [Interrogabo te, & responde mihi.] Non erat cuiusuis pro libito primus ictus, aut primus iactus hastæ in singulari certamine: sed sorte primæ vices contingebant alteri concertatori. Quod eleganter seruatum est ab Homero in certamine Hectoris, & Paridis:

Sorte primº ictus tribuebatur in singulari certamine.

Sortes in galea ex ære facta mouebant, cum cœpissent,
Vter iam primus mitteret ferratam hastam.

Hom. Iliad. 3.

At cum Iobus visus sit optionem dedisse Deo, cap. 13. 22. [Voca me, & ego respondebo tibi; aut certe loquar, & tu responde mihi,] opportune Deus primas interrogandi vices assumit; quippe iam Iobus a declamando, & querendo abstinuerat.

4 Quod vero hic dicitur, Responde mihi; idem omnino est, quod inferius dicitur c. 40. vers. 3. Indica mihi, aut fac scire me. Et mirum, quod Algarbiensis Episcopus hæc nõ referat ad id, quod sequitur; [Interrogabo (inquit) vt me rationibus, quibus tua causa nititur, eindias.] Sed sensus planus; Ad interrogata responde, quod sicut & partem præcedentem, Caietanus existimat, dictum per contemptum, & irrisionem scientiæ Iobi, quasi velit Deus speciem quandam arrogantiæ, & confidentiæ Iob comprimere prouocantis ad diuinum tribunal, & sat bene pro se coram Deo dicturi profitentis. Sunt vero quædam interrogationes, quæ non fiunt, vt sciatur veritas ab interrogante, sed vt extorqueatur a respondente, vel certe prodatur ignorantia respondentis: cuiusmodi esse solent magistrorum interrogationes. At vero Græci existimant hæc non tam dici ad Iob comprimendum, & deijciendum, quàm ad erigendum, & confirmandum: Quoniam (Chrysostomus inquit) ægritudine prostratus Iobus iacebat, verbis hominem excitat; vt ad ea quæ dicuntur, animum attendat. Olympiodorus vero, [Accingere, vir esto, animi mœrorem abijce. En tuæ satisfactio postulationi.] Hoc Græcorum paulo blandius, & indulgentius; illud Caietani, seuerius, & amarulentius. Temperandus igitur ex vtroque germanus explicatus.

Osorius. Caietan. Interrogationes non ex ignorantia, sed ex scientia factæ. Chrysost. Olympiod.

IV. Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam.

1 *Nexus difficilis. Tres nectendi rationes verisimiles.*
2 *Eligitur exponendi ratio amplissima.*
3 *Ex alterum prouidentia, confirmatur circa res humanas, Mundi ordo, & concentus optimus.*
4 *Cum hominis origine iuncta ignorantia, & ignobilitas.*
5 *Sapientia diuina commendatio ex Æternitate. Salomonis de Sapientia locus diligenter elucidatus. Cur dicatur Sapientia* Fundata.
6 *Ignobilitas ex terrena origine. Arcadum antiquitas. Athenienses cur dicti Terrigenæ.*
7 *Fundamenta terræ, quæ dicantur. Mundus instar domus suis partibus distincta.* Deus sedens super terram, *quid. Illustrant Moyses, Dauid, Isaias.*

1 MIrabilium naturæ operum, & constitutionem quorsum nunc proponat Deus Iobo, non tam appetenti neque tentanti suis expostulationibus, & querimonijs res huiusmodi, mirabiles licet, quam diuinæ prouidentiæ, & sapientiæ, reconditas rationes? Certe non vna via nectendi hanc materiam cum Iobi proposito, & opportunitate.

Nexus difficilis. Prima nectendi ratio.

D. Thom. Olympiod. Caietan. Eugub.

contrarie. Prima Diui Thomæ, & aliorum Latinorum, quã videtur quoque Olympiodorus: qui, vt a minori ostendat Iobo, non posse ab illo comprehendi rationem diuinorum operum, Prouidentiæ, atque Sapientiæ, qui comprehendere non possit rationes rerum sensibilium. Probabilis quidem exponendi modus, sed paulo languidius.

Secundus modus. Gregor.

Secundus proximus est Gregorij explicatus, vt ex rerum mundanarum consideratione, vel potius ignoratione, seipsum despiciat, & nulla in re sibi blandiatur [Beatus, *inquit*, Iob post interrogationem verberis discutitur interrogatione sermonis, vt quæ sunt superna consideret; quædam minime comprehendit, ad semetipsum tedeat, & quam sit iuxta nihil in supernorum comparatione cognoscat.] Videtur hoc paulo coactius, & olere tropologiam.

Tertia interpretandi ratio. Philip.

Tertia Philippi, vt ex Prouidentia totius mundi, & singularum eius partium, æquissima, & sapientissima administratione, a maiori, ad minus, colligat erga vnum hominem, & prouidentissimum, & iustissimum esse Creatorem. Tu igitur, o Iob (verba Philippi) [Qui me circa vnum homunculum iniuste arguis operari, vbi eras, cum ego mundum quem ex nihilo feceram, gubernarem? & cum omnem creaturam gubernatione iustitiæ regerem, in te eram iniustitiæ aliquid acturus?] Hæc interpretandi ratio paulo acrior, ac nisi pungeret Iobum, non omnino reijcienda.

Quarta ratio a minori ad maius.

Quarta Chrysostomi, e conuerso, vt a minori ad maius ostendat erga Iobi res, & in vniuersum erga cunctos mortales prouidentiam indulgentissimam, & solertissimam, cum res alias, quæ propter hominem creatæ sunt, tanta Prouidentia, & Sapientia administret Creator Deus. Huiusmodi (inquit Chrysostomus) quandam argumentationem ducit; Si propter te mundus tanta fruitur prouidentia; quanto magis ipse? Hæc Chrysostomi interpretandi ratio benignior, & indulgentior est.

Chrysost.

Amplior, & fæcundior exponendi ratio eligitur.

2 Ego certe, quod in diuini sermonis fœcunditatem conuenire necesse est, ex his omnibus vnicam huius capitis intentionem, & nectendi rationem conficiam, cum vnum alteri non repugnet; immo vnius cum altero contemperatio mirifice conueniat cum Iobi animo mille affectuum, & cogitationum varietate agitato, quibus nunc seueritate, nunc lenitate, nunc diuinorum attributorum explicatione occurrendum fuit; inter quæ sane illud non vltimum voluisse videtur Deus hac suorum operum illustri enarratione, vt ægerrimum illius animum, & varijs cogitationibus, curisque molestissimis, atque acutissimis doloribus perturbatum, admiratione simul, & voluptate, quæ ex diuinorum operum enarratione percipi poterat, tranquillaret, & demulceret. Iam ergo ad sententiam.

Chrysost.

3 [Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ?] Ex primo mundialis machinæ fundamento orditur commodissime. Considerat Chrysostomus non proferri a Deo totius mundi ornatum, & pulchritudinem, sed vnius tantum elementi, vt opportunam inde argumentationem ad stabiliendam prouidentiam ducat Deus apud hominem laborantem: [Non meminit (*inquit*) Sapientiæ, quæ vel in conformatione, vel in mundi eminet apparatu; verum vt aliquid amplius Iobo, a terra, ac cælo huiusmodi argumentationem ducat, Ego tua causa tam præstanti, absolutaque ratione terræ fundamenta constitui; te autem, cuius causa illam sum fabricatus, contemnam?] Theologi sane Mundi, cuius partes per se singulas, & maiores, & meliores, & ornatiores posse a Deo fieri per se singulas omnino censent; at vniuersitatem rerum melius contemperatam, & omniũ inter se nexum & proportionem commodiorem fieri posse negant. Ergo si illud, quod per se fieri a Deo potuit melius, & magnificentius, sui admiratione fixam rapit humanam mentem, quid ipsa consideratio diuinæ potentiæ, & magnitudinis? quid ipse Creator, [in cuius altos sapientiæ sinus,] vt Olympiodorus ait, penetrare non potest?

Argumentatio a maiori.

D. Th. 1. p. q. 25. art. 6. Mundus optime modo & ordine creatus.

4 [Vbi eras?] Ex terra, quæ ipsam hominis ex terra formati originem, & formationem præcessit, docet, quam sit homo ignobilis, impotens, ignorans, & ad diuinum Creatoris consilium nihil omnino conducens. Cum enim nondum esset homo, at Deus mirabili potentia terram effecit, singulari, & eximia arte fundauit, & stabiliuit: non igitur indiget Creator humano consilio; tum etiam diuinorum arcanorum rationes priores, & maiores sunt humana mente. Rursus inde perspicitur humanæ mentis ignorantia, quod coæterna non fuerit suo Creatori. Sicut e contrario

Hominis impotentia, & ignorantia ex terrena origine. Æternitatis similisque Sapientia commendatio.

ex eo commẽdatur diuina Sapientia circa rerum omnium
creatarum prouidentiam, & gubernationem, quod Patri
Creatori adhæserit in creatione vniuersitatis huius. Nam
imperfecto Arrio postulanti de filio. [Vbi erat?] Respon-
det ipsa; [Cum eo coram cuncta componens.] atq; suam 5
æternam originem magnificentissime ipsamet describit,
Prouerb. 8. Dominus possedit me in initio viarum sua-
rum (vel vt ex Hebræo legitur, initium viarum suarum)
Verbum enim, & sapientia Patris est initium est omnium
diuinarum operationum; internarum quidem, quoniam
Generatio Verbi prior origine Spiratione: externarum,
quoniam [omnia per ipsam facta sunt, & in ipsa creata.]
Rursus ipsa Sapientia [est initium viarum Dei,] ante ipsas
vias; cum nemo possit venire ad Patrem, nisi Sapientia tra-
xerit: & per ipsam Sapientiam diuina bonitas ad res crea-
ras descenderit initium viarum suarum ad opera sua. Qua-
re ipsa est principium viarum Dei, de quo etiam Principio
dictum est: In principio creauit Deus cælum, & terram)
Antequam quidquam faceret a principio (non enim ipsa
facta est, sed primogenita ante omnem creaturam) Ab
æterno ordinata sum (Propr. ex Hebræo, Principatum ha-
bui, electa, constituta in Reginam, & vexilliferam suorum
operum, [a sæculo coronata sum;] Hic videlicet inter Sa-
pientiam, & creaturas ordo, qui inter res diuersorum om-
nino ordinum esse potest; inter Deũ, & creaturas Septuag.
[Ante sæculum fundauit me.] q. d. Mea subsistentia æterna
est, sicut & ipse Deus. Tum etiam, quoniam licet terra vi-
deatur fundamentum totius mundialis machinæ, at certe
non sunt in terra condita vniuersa, sed in Sapientia, pro-
pterea Deus illam fundauit, idest, illa est rerum omnium
Basis, & fundamentum, in quo condita sunt vniuersa) Et ex
antiquis (Septuag. In principio) antequam terra fieret. A
terra vero incipit enumerationem aliarum creaturarum.
Huc profectu spectat id Sapien. 9. 9 cum diuinæ Sapientiæ
parem cum Deo æternitatem, inde etiam omnium supre-
mam cognitionem attribuit Salomon, loquens de suo illo
templo. [Quod præparasti ab initio, & tecum Sapientia
tua, quæ nouit opera tua, quæ & adfuit tunc, cum orbem
terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis,
& quid directum in præceptis tuis.] Quare Ioannes diuini,
& æterni Verbi, & Sapientiæ assertor, illam prædicat enar-
ratricem diuinorum operum, vt quæ apud Deum fuerit,
[& in sinu Patris,] quippe homo in tempore conditus, &
vltimus diuinorum operum, & corporum creatorum, vix
tempora ipsa supputare, vix rerum sensibilium, & terræ,
quam calcat, rationem comprehendere potest. Ignobili-
tas vero humana coram suo conditore; & indignitas in-
credibilis, si obmurmuret, si repugnet; [Væ qui contradi-
cit fictori suo; testa de Samijs terræ. Numquid dicet lutum
figulo suo, Quid facis?] q. d. indignissimum est hominem
ex terra, & luto formatum repugnare suo conditori. Et
illud, [Testa de Samijs terræ,] tantundem valet, quan-
tum, Vas testaceum, ex ipsa terra effictum. quasi dicat ho-
mo formatus ex terra, quæ item formata ab eodem Crea- 6
tore fuit, cum nondum erat homo. Quare ex hac ipsa ra-
tione Luteæ originis, & conditionis supplices se Deo præ-
bent, qui incredibilibus supplicijs afficiuntur ab ipso Crea-
tore, Isai. 4. 6. 8. [Et nunc, Domine, Pater (*Creator*) no-
ster es tu, nos vero lutum: & fictor noster tu: & opera ma-
nuum tuarum omnes nos]

Sapiẽtia afsiste Patri creanti. Salomonis de Sapientia locus illustratus. Sapientia diuina quomodo initiũ viarũ Dei. Eccl. 24. LXX. Quare dicatur Sapientia æterna fundamentum. LXX. Sapientia æternitas probat illam esse infinitã. Isa. 45. 6. Commemoratio Luteæ originis ad sustinentiã, & humilitatem. Ignobilitas ex terrena origine.

Cum vero hanc nobilitatem terra antiquior habere homo non possit, certe non est, cur de magna aliqua suæ nobilitatis origine glorietur. Fuere quidem Arcades, quos [Proseleues,] quasi Antelunares appellabant, quod suam originem referrent ad temporis initium, cum nondum Luna esset; cuius rei meminit Plutarch. in qq. Rom. 76. alijque plures numero Scriptores. Sed licet hanc antiquitatem mentirentur, at mentiri non poterant extitisse ante terram, hoc tantum certe gloriabantur, quod primi omnium hominum ex terra geniti fuissent. Quare idem Plutarchus q. 92. scribit, Vsum coronæ querneæ fluxisse ex [Arcadum prisca consuetudine, quibus aliqua est cum quercu cognatio. Primi enim hominum è terra nati creduntur, sicut quercus inter stirpes prima.] Atq; adeo Athenienses etiam nobilitatis antiquissimæ ergo appellati Terrigenæ, quod non ex alijs prioribus hominibus oriundos, sed ex ipsa terra ortos dicerent, vt Cicero de Orat. testatur: De quorũ, inquit, vobis possessione propter pulchritudinẽ etiam inter Deos certamen fuisse proditum est; quæ vetustate ea est, vt ipsa ex sese suos ciues genuisse dicatur, vt eorũ eadem terra parens,

Arcadum antiquitas. Plutarch. Cõgerit plura de hoc Tiraq. de Nobil. c. 19. nu. 28. 29. & super Alex. li. 5. c. 18. Dol. rium par. vlt. Cõm. ĩ Hippolytum. Act. 2. Corona quernea. Athenienses cur appellati Terrigenæ. Cicero. Strabo li. 8. Herod. li. 7.

Plato i Menexeno. parens, altrix patria dicatur. Quam rem luculenter persequitur Plato in Menexeno, siue de Attica antiquitate, namque propter sapientiæ laudem, fingebant [eo tempore, quo tellus omnia animalia omnigena producebat feras, & armenta, terram dumtaxat illam adhuc sterilem, agrestibusq; animantibus vacuã, proprie vero ex omnibus animantibus hominem genuisse, qui cæteris intelligentia præstat, solusque ius, ac Deos colit.] Quare Ausonius in Catalogo vrbium nobilium, sic de Athenis.

Ausonius. *Nunc & Terrigenis patribus memoremus Athenas.*
Pallados. —— —— ——

Sed hoc verum esset (quod fabula est, quod in primo homine ex terra formato, & in cæteris de terra oriundis quodam modo verum est) vbi Athenienses, vbi sapientissimi hominum, vbi ipse Adam erat. [Quando ponebat Deus fundamenta terræ?] Tandem hanc antiquitatis rationem, ad sapientiam pertinere, indicat plane locus ille, cap 15. 7 [Nunquid tu primus homo formatus es, & ante colles formatus? Nunquid consilium Dei audisti? & inferior te erit eius sapientia?] Qui locus adeundus est ad huius vberiorem explicatum.

Fundamenta terræ qd. [Quando ponebam fundamenta terræ.] Duplici ratione accipi potest, aut intransitiue, quod vocant, idest. Quandò terram stabilem, firmam, fixam creabam, sicut scriptũ est, *Psal. 103. 5* [Fundasti terram super stabilitatem suam.] Quia enim fundamentum stabile, & firmum, est ideo ipsa terræ firmitas, & stabilitas, fundamentum illius dicitur, & ipsa terra cum creata est, dicitur, fundata, Psal. 101. 26. [Initio tu Domine terram fundasti,] vbi perelleganter Theodoretus; *Theodoret.* Tu donasti terræ illud quod est quia sicut Cælum dicitur habere columnas suas, id est firmitatem, & stabilitatem vt superius diximus, cap. 26. 11. ita etiam terra dicitur habere suas columnas, idest, suam stabilitatem, & consistentiam, superius, cap 9. vers 6. de quo ibi disseruimus. Terræ igitur ipsa creatio [fundamentum] est rei immobilis. *Secunda expositio fundamenti terræ.* Quare omnino qui illam perpetuo motu cieri dixerunt, hanc terræ fundationem euerterunt. Vel potest sumi transitiue, ita vt terra dicatur fundamentum totius machinæ mundialis, *Mundus in star domus suis partib. distincta.* super quo prætacto videtur superstructus orbis vniuersus, est enim mundus hic, velut amplissima domus cuius tectum sit Cælum, impluuia subdialia, aer iste, at vero fundamentum domus, terra ipsa. ita vt Deus se potentissimum præbeat tum in cacumine istius magnifici palatij, *Deut. 4. 39.* idest, in Cælo, tum in solidissimo fundamento, idest, in terra, *Deus sedẽs super terrã, quid designet.* sicut Scriptum est, [Dominus ipse est Deus in Cælo sursum, & in terra deorsum.] Quare cum dicitur Deus Isa. 40. 22. Sedere super girum terræ, non solum significat terræ, atque terrigenis præsidere, sed efficere, vt terra sedeat, *Deo tribuũtur effectus, quos ipse efficit in creaturis.* idest, firmissima subsidat, & permaneat immota; nam huiusmodi humani modi tribuuntur Deo, cum illos efficit in creaturis.

V. Quis posuit mensuras eius, si nosti, vel quis tetendit super eam lineam?

1 *Terra cum fundamento analogia.*
2 Ponere, *de apta dispositione. Explicatur Moyses, & Aggæus.*
3 Mensura *actiue, aut passiue. Pertinet ad magnitudinem. Illustratur Ieremias, & Moyses.*
4 Linea, & perpendiculum, *apud Hebræos, & Latinos quid.* Lapis *Cæmentariorum.* Funiculus coccineus *Raab. Illustratur Zacharias.*
5 *Funiculus ad ædificandum, & ad destruendum. Deus in mensura destruens. Spes cum Perpendiculo analogia. Illustrati Isaias, & Sapiens.*
6 *Apostolorum potestas. Illustris Pauli allusio.*

1 *Fundamenti cum terra elemento analogia.* Illam prætacti fundamenti in terræ Creatione translationem ex arte Cementaria prosequitur, & exponit; primum enim area deligitur certæ longitudinis, atque latitudinis, ad certam pedum mensuram, deinde vero linea ducta designantur fundamenta, iaciuntur postea, & tandem ad amussim eriguntur parietes. Cum vero de [mensura terræ] loquitur, non solum significat ingentem molem terræ, sed etiam certam illam, & definitam mensuram ad proportionem cum reliquis elementis, & certam à Cælo distantiam, quæ tum ipsi terræ, tum cæteris mundi partibus congruentissima esset.

2 [Quis posuit,] arte, cura, ratione disposuit. referturque ad eam partium dispositionem; quam exigit ædificium recte constructum, quod ex multis partibus recte inter se compositis constat. *שום* *Verbum ponendi, aptã dispositionẽ affert.* Vnde dicitur Agæi 2. 2. [Antequam ponatur lapis super lapidem.] Exodi 4. 11. [Quis fabricatus est] (posuit, disposuit) [surdum, & mutum?] id est, Quis hominis aures, & linguam certo loco forma, rationeque disposuit, quæ cum reliquis partibus, atque cum toto corpore pulchre conueniet? indicatur ergo terræ partes, montes, valles, camporum planities, specus, partes alias eminentiores mari, alias depressiores, *Partes terræ ad lineam directionis factæ.* vniuersas denique ad lineam, quam vocant directionis atque ad centrum grauitatis, mirabili fuisse artificio dispositas.

3 *מדה* *מדד* Mensura eius. Vox originalis mensuræ funiculum etiam mensorium significare solet, quod nos vocamus, medida. consonante etiam ipsa voce Hebraica *Mida*, a radice *madad*, quæ significat mensurare, atque sumitur pro mensura actiua, quo aliquid mensuramus: vel pro ipsa re mensurata propter magnitudinem. *Mensura actiue, aut passiue.* diciturque de ædificijs amplissimis, Ierem. 22. 14. [Ædificabo mihi domum latam.] *LXX.* Septuaginta, Domum commensuratam. quam Theodoretus interpretatur, *Theodor.* [Habentem proportionem longitudinis, latitudinis, & profunditatis,] idest, mensuras sibi ipsis respondentes. Sed Vulgatus ipsam proprietatem Hebraismi assequutus est, proprie enim legitur, [domum mensurarum,] *Domus mẽsurarum quid.* magnarum, videlicet atque amplissimarum, quales Regiam decent, & Num. 13 33 [Populus proceræ staturæ est:] *Pagninus, Regia.* in Hebræo. Homines mensuratum, quos nos ad amplificationem dicimus, *Desmedidos, y desmesurados*, idest, supra omnem mensuram. Ergo indicatur Terræ magnitudo, *Terræ magnitudo.* atque latitudo mirabilis, quæ inferius traditur explicatius, versic. 10 8. & quam Ecclesiasticus negat ab homine dimensam esse, Eccles. 1. 2. [Altitudinem Cæli, & latitudinem terræ, & profundum abyssi quis dimensus est?]

4 Quis tetendit, extendit, & deduxit. *LXX.* Septuaginta, Quis induxit Lineam, *Aquila.* Aquila, Canonem: *Symmach.* Symmachus, [Funiculum mensuræ,] *LXX.* septuaginta simpliciter, Funiculum & est quidem structorius funiculus Cementariorum, quo ad lineam, & filum erigunt muros, & dicitur Perpendiculum, *Mensura, aut perpendiculum cementariorum.* Zachar. 1. 15. & absolute [Mensura,] Isai. 28 17 & 34. 11. Ierem. 31 39. Funiculus autem Threnorum 2. 8. Ezech 40. 3. Iosue, 2 18. vt videatur fuisse ille [funis coccineus] appensus in fenestra *Raab*, similis funiculi Cementarij. Et opportune quidem, cum iste [Funiculus] seruire soleat ædificando, aut destruendo positus fuerit pro signo, ne destrueretur domus Raab. *Funiculus coccineus Raab, qualis.* Neque vero huiusmodi funiculus, aut perpendiculum est, quo plumbo a filo, & Gnomone pendente rectitudo, seu obliquitas operis perpenditur, & examinatur, quod nos vocamus, *Niuel*: sed quod extendunt Latomi in longitudinem muri vtrimque affixum, vt plane, & æquabiliter laterum lineæ iaciantur, *Perpendiculum apud Hebræos, & Latinos, qd.* filum illi vocant; Hebræi, *Kau*; Vitruuius autem lib. 7. [Regolam, & lineam;] *Vitruuius.* Cicero, Normam & regulam. Quare Architectandi magistri præcipiunt [longitudines ad regulam, & lineam, altitudines ad perpendiculum, angulos ad normam respondentes exigi.] *קוה* *קו* Illud vero alterum instrumentum plumbo a filo pendete, quod Latinus perpendiculum appellat Hebræus vocat *Eben*, idest, lapidem, vel pondus, solet enim constare lapide, ferro, aut stanno: *Cic. lib. 2. Academ.* de quo Zach. 4 9. [Manus Zorobabel fundarunt domum istam, & manus eius perficient eam, & lætabuntur, & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.] *אבן*

Illud autem primum instrumẽtum, quod dicitur linea, 5 extenditur, aut diducitur hoc autem quod est perpendiculum, aut lapis, dicitur appendi, & demitti. *Perpẽdiculi duplex vsus* Rursus linea, vel regula duos vsus habere potest, primum [ad ædificandum,] vt ex loco Zachariæ constat, secundum ad destruendum Isa. 34. 11. [Extendetur super eam mensura,] (quod hic dicitur linea) vt redigatur in nihilum, & perpendiculum (Eben, lapis pondusculum,) in desolationem. Ideo autem est [Funiculus] ad destruendum, tum etiam, & Perpendiculum ad desolandum, quoniam cum perpendiculo examinetur obliquitas, vel rectitudo, quod inuenit ædificator in ędificio, & Deus in Ecclesia sua obliquum destruit & ad rectitudinem conatur adducere, *Deus ad rectitudinem adducens obliquitatẽ.* tum etiam quoniam Deus non destruit temere, & sine mensura, & regula, sed vt alibi dixit Isaias, [In mensura contra mensuram:] id

est, applicando saepe regulam, & funiculum, ne plus destruat, & puniat, quam expedit: & sicut aedificia ordine, & paulatim eriguntur, ita Deus ordine, & paulatim destruit. Sapientiae 12. 2. dicitur, [Eos, qui excirant, partibus,] id est paulatim corripere, & partibus iudicare, dans locum poenitentiae. quod Isai. 18. 2. dicitur. [Ite Angeli veloces ad gentem expectantem, & conculcatam] Pro expectantem, legitur ex Hebr. Ad gentem Lineae, lineae. aut, Mensurae, mensurae. id est, ad gentem, quae conculcatur, & destruitur a Deo lineatim, ad lineam, ad regulam, id est, paulatim destruitur, cum modo, & ordine: nam *Kaa*, est linea, quae sicut spes intendit, & applicat se alicui rei, ita applicatur parieti, & expectat, vt paries erigatur, vt illi possit commensurari. Horum autem duorum funiculorum meminit Scriptura, 2. Reg. 8. 2. [Percussit Dauid Moab, & mensus est eos funiculo, coaequans terrae] (ecce funiculum ad destruendum, quamquam est ab alia radice *Hhabal*) mensus est autem duos funiculos, vnum ad occidendum, & vnum ad vi-
6 uificandum. id est, non temere destruxit, nec temere reseruauit captiuos; sed per partes, lineatim, cum regula, & linea. Quo profecto videtur Paulus respexisse 2. Corinth. 10. dicens, [Si amplius gloriatus fuero de potestate nostra quam dedit nobis Dominus in aedificationem, & non in destructionem vestram, non erubescam.] (videtur enim significare duplicis potestatis funiculum, quam illi Deus contulerat in vniuersum mundum) nos autem non in immensum gloriabimur (id est, non glorior in ea amplissima potestate aedificandi, & destruendi) sed secundum mensuram regulae, qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi vsque ad vos. q. d. Ad vos tantum nunc lineam, & mensuram Apostolicae potestatis extendo, quam tamen possem in vniuersum mundum extendere. Alludit fortassis ad id Psalm. 18. 5. [In omnem terram exiuit sonus eorum.] quod proprie ab hac ipsa radice legitur; [In omnem terram exiuit linea, *vel* regula eorum,] quod sicuti de Caelis intelligi potest, quorum linea, vt Chaldaeus ait, id est, [eff. ctus extensi sunt in omnem terram;] ita de Apostolis eleganter accipietur, qui potestatis lineam super vniuersum mundum extendere poterant, [ad soluendum, & ligandum, ad aedificandum, & destruendum, ad euellendum, & plantandum.] Ergo, vt ad terram reuertamur, haec [lineae extensio] super terram, non solum est illius creatio, & constitutio, Potentia Diuina, sed omnimoda subiectio Diuinae Potestati [ad aedificandum, & destruendum.]

Deus in mensura destruens. *Isai. 27. 8.* *Sap. 12. 21. 10.* *Regia.* *Spes, & perpendicularis analogia.* הבל *Pulchra allusio.* *Potestas Apostolorum.* *Chaldaeus.* *Diuina Potestatis regula.*

VI. Super quo bases illius solidatae sunt; aut quis demisit lapidem angularem eius?

1 *Amplificatio stabilitatis.*
2 *Soliditas communis basi, & fundamento. Annulus vnde dictus.*
3 Demittere *quid. Initium dicendorum* de Lapide Angulari.

1 PErgit illam terrae firmitatem fundamentalem explicare, & amplificare. Sicut autem diximus [terrae fundamenta] sumi intransitiue, & significare ipsam terrae firmitatem; ita nunc [Basi,] terrae, est ipsa terrae firmitas; sicut enim columnae firmae, & immotae consistunt basibus suis innixae; ita sane terra stat immota, non alio fundamento, non alia Basi, quam sua grauitate subnixa. Simili translatione dicitur terra habere [columnas,] superius Iob. 9. 6. Quare quod Septuaginta dixerunt Psalm. 103. 5. Fundasti terram super stabilitatem suam; Hieronymus ex Hebraeo vertit; Super basim suam. Et Aquila, & Symmachus, referente Theodoreto, [Super sedem eius.]

Amplificatio stabilitatis terrae. *Terra columnae.* *Hieronym.* *Aquila.* *Symmach.* *Theodoret.*

2 Quod autem dicitur Solidatae sunt, sapienter fecit Interpres, vt aliquid commune [Basi, & Fundamento] significaret, nam fundamentum tum per se solidatur, & compingitur; tum non prius iacitur, quam solum inueniatur aequabile, & bene compactum, super quo sterni, & solidari possit: id quod etiam basis omnino requirit. In Hebraeo autem, verbum est, quod potius fundamento, quam basi conuenit nam proprie legitur, immersae, vel submersae sunt, vel infixae. quia autem quod submergitur, vel infigitur, solidari videtur, ideo dixit Interpres [solidatae.] Fundamentum autem immergitur, basis autem potius emergit. Sed vtrumque commune habet, quod solidum, & infixum est. Septuaginta vero legerunt; [Super quo circuli eius infixi sunt.] lectionis ratio haec; quod ex hac eadem radice demergendi, aut infigendi, dicitur annulus, vel circulus, cui immergitur, vel infigitur digitus, aut vectis, ergo nomen iuxta exigentiam verbi accommodarunt. Olympiodorus sic explicat hos circulos; [Defixi pali, fulcra enim, ac firmamenta ipsa circulos nuncupauit.] Chrysostomus vero: [Ita fixa, stabilisque manet; vt si impositis, infixisque ea circulis gestaretur.]

Soliditas communis basi & fundamento. טבע *Ratio lectionis Graecae.* *Annulus vnde dictus.* *Olympiod.* *Chrysost.*

3 Aut quis demisit, iecit, coniecit, deiecit, [lapidem angularem eius?] Ex verbo iaciendi, aut demittendi, tum ex ipso nomine lapidis, atque ex re subiecta, pertinet haec sententia ad rationem fundamenti, & stabilitatis terrae: quippe in fundamentis sterni solent lapides magni, quadrati, qui Angulares nunc appellantur. Quia autem [Lapis angularis] connectit in vno angulo duos parietes: certe non solum per [lapidem angularem,] & fundamentalem terrae, ipsam terrae firmitatem, & stabilitatem intelligimus, sed vt argute D. Thom. dixit, ipsum terrae centrum, in quod imaginamur omnes circumferentiae lineas coire, tanquam in angulum, qui diuersas partes connectit, & cum centrum sit punctum quoddam, commode dicetur habere rationem anguli, quod in puncto consistit.

Demittere, quid. *Quae commeant lapidi angulari.* *D. Thom.*

Ad lapidem angularem & illius munera, digressio.

4 *Tractatio de* Lapide Angulari *controuersa, & contentiosa.*
5 *Prima* Lapidis Angularis *notio ex angulo.*
6 *Primus huius lapidis vsus in fundamento.* Firmissimus angulus *apud Nehemiam. Illustratus Isaias.*
7 *Duplex ratio lapidis fundamentalis.* Angularis *qui formas premunt. Cur dicatur a Petro* summus, pretiosus.
8 Angulus, *Princeps. Turres fortissimae in angulis murorum.*
9 *Alterum munus* Lapidis Angularis *iungendi duo parietes.*
10 *Obiectiones aduersariorum, contra praedictum munus.*
11 *Responsio, & elucidatio Pauli. Confirmatio ex consensu Patrum contra temere negantes.*
12 *An* Lapis Angularis *locum habere possit in fastigio aedificij. Quid* Caput Anguli *apud Dauid.*
13 Lapis offensionis, *quid apud Petrum, Idem qui* Angularis. *Illustratus Zacharias.*

SEd quia Lapis Angularis celebris est in Scriptura, tum etiam nexio illa [duorum parietum in vno Angulari lapide,] controuersa; & audio multa hinc inde a multis siue ex veritatis studio, siue ex contentione iactari, syncere nunc, licet paucis, dicam de Lapide Angulari: interim dum praedoctam illam patris Hieronymi de Prado tractationem ad Apparatum templi Ierosolymitani in suis in Ezechielem commentarijs, non habemus. Sic fiet, vt intelligamus quorsum terrae firmitas, & naturalis illius grauitas comparetur a Deo suo [Angulari lapide.] 4

Hieronymi Prado tractatio, de lapide Angulari.

5 Lapis quidem Angularis tum ex Latina, tum ex Hebraea proprietate, est lapis angulis politus, & lectus; q. d. quadrangulum, vel habentem angulum, vel angulos rectos, quos appellamus, *Sillares quadrados, y sacados a esquadra.* vt in simili materia, & forma describuntur Isai. 44. 13. [Artifex extendit normam; formauit illud in runcina: fecit illud in angularibus, & in circino, &c.] De quo non magis dubitandum, quam de significatione simplici, & germana anguli. nisi forte denominatione externa dicatur lapis angularis, non qui ipse angulos habeat, sed qui ad aedificij angulos, in quibus maxima aedificij firmitas posita est, muniendos adhibetur, vt statim dicemus. Sed quia propria ratio [lapidis Angularis,] tum illius vsus, & proprietates colligendae sunt ex Scriptura, & ex illis potissimum locis, quibus Christus Dominus dicitur esse [lapis Angularis;] ideo ad illos breuiter digrediendum.

Lapis Angularis, quibus angulis constet.

6 Habent vero lapides Angulares non vnum tantum vsum, sed multos. in quo bona huius lapidis intelligentiae pars posita est. Existimarunt sane nonnulli [lapidem angularem] vsum tantum in aedificiorum fundamentis habere, vno aut altero loco in vniuersum persuasi. Et quidem primo certum est [lapidem angularem] in fundamento sterni; id quod vel ex hoc nostro loco facile suaderi potest, vbi sermo est de [fundamento terrae.] Isai. 28. 16. [Mittam] (quod hic dicitur, demittere) in fundamentis Sion lapidem proba-

Multiplex vsus lapidis Angularis. *Primus vsus Lapidis Angularis in fundamento.*

probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.] quæ forte [fundamenti] repetitio significat infimam fundamenti partem aut potissimam. Hinc, vt pote substrato in fundamento, monet Petrus 1. c. 2 [Vt tanquam lapides viui superædificemur.] Paulus item ad Ephes 2 [superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu.] Et quoniam in fundamentis sternebantur lapides quadrati firmissimi, quicumque ingens lapis aptus fundamento, & sustinendo ædificio, quamuis angulos ipse non habeat, [lapidis angularis] appellationem habere poterit. Atque adeo existimauit Christianus Adrichom in sua Ierosolyma. num. 154. ad [Durissimum quodam saxum in fundamento Môtis Sion] alludi, cum Christus se [Lapidem Angularem] nominat: atque de hoc ipso mentionem fieri, Nehem 3. 20. sub nomine [firmissimi anguli.] Quare cum negatur Babylon iterum ædificanda dicitur Ierem. 51. 26. [Et non tollent de te lapidem in angulis, & lapidem in fundamenta; sed perdita in æternum eris.]

Lapidis Angularis appellatio etiã de eo, qui nõ habeat angulos.
Adrichom.

7 Sed quidem [Lapis Angularis] in fundamento duplici ratione considerari potest; aut qui in quauis parte fundamenti substernitur; & hic dicetur Angularis, si quadratus sit, & ad regulam angularem excisus, & politus: cuiusmodi significari videntur lapides illi pretiosi; qui in fundamentis nouæ Ierusalem dicũtur steroi Apocal. 21. cum enim [duodecim fundamenta] numerentur, & a singulis mundi partibus portæ tres cum tribus fundamentis, & tribus generibus lapidum pretiosissimorum, oportuit illos lapides fundamentales optima, & fortissima figura politos, & [Angulares] repræsentari. Sic enim & melius inter se iungi, & coalescere poterunt in vnico fundamento. Aut quidem dicatur [Angularis,] quod ad angulum ædificij constitutus illam partem muniat, & confirmet. Vtrumque vero genus lapidis fundamẽtalis videtur significari a Ieremia loco nuper adducto. [Non tollent de te lapidem in angulis.] (videlicet qui in singulari parte ædificij constitui solet) [& lapidem in fundamenta;] qui in reliqua fundamenti parte sternitur, vt significet non amplius prodituros Babylone Regem aut Imperatorem, qui [angulum,] id est, imperij locum primarium teneat, neque qui fundamento seruiat, id est, dominatum aliquem obtineat. Et de hoc quidem genere [lapidis angularis,] intelligitur qui dicitur [lapis primarius,] Zachar 4. 7. [Educet lapidem primarium.] quod nihil aliud videtur esse, quam fore, vt Christus publice manifestaretur, & quasi foras produceretur. instar [lapidis primarij] qui educitur, & producitur in angulo ædificij: *Sale a fuera, y haze esquina.* quare dicitur eo loco in Hebræo, [Educet lapidem capitis,] quod ille lapis soleat produci extra ordinem aliorum lapidum, & instar capitis prominere; aut quod emineat in supremo loco vt statim dicemus. Vnde factum est, vt Petrus dixerit [Christum lapidem summum, angularem,] ac si diceret [primarium] quod alij sumunt pro lapide summi fastigij; alij pro lapide infimi fundamenti accipiunt, quod loco adducto apud Isaiam, dicitur [lapis anguli] simpliciter & sic etiam Paulus Ephes. 2. 20 appellat [Summum Angularem lapidem] qui ideo videtur dici ab Isaia [lapis pretiosus,] id est, optimus, & optimo loco collocatus.

Duplex ratio Lapidis Angularis in fundamento.
Lapides pretiosi in fundamento Ierusalẽ, Angulares.
Lapis in angulo fundamenti.
Lapis Angularis, qui foras educitur & angulũ confirmat.
Cur Lapis Angularis dicatur pretiosus & summus.

8 Ad hanc sane [lapidis Angularis,] i. constituti in angulo ædificij trãslationem pertinet, quod Principes, & optimates dicuntur [Anguli,] 1. Reg. 14. 38. [Applica huc vniuersos angulos populi,] & Iudic. 20. 2. Isai. 20. 13. [Deceperũt Ægyptum angulum populorum eius] Soph. 3. 6. Zachar. 10. 3. cum enim, vt Hieronym. ait super Isai. 20 [Angulus in tota domo fortissimum sit, angulum pro regno ponunt Scripturæ, eo quod populus contineat.] Et quamuis aliquando turres fortissimæ murorum in angulis sint, at hæc [angulorum] metaphora non est sumpta a turribus, sed potius e conuerso turres significantur nomine [anguli,] ab angulis domus, quæ sunt velut ossa ædificiorum; rursus hęc firmitas angulorum domus transfertur, vel potius semper respondet [lapidibus angularibus] fundamentalibus, fortissimis: semper enim a fundamentis vsque ad summum fastigium grandiores, & meliores lapides in angulis ponuntur. Vide, quæ de angulis diximus cap 1. vers 6. num. 24. super id, [Et concussit quatuor angulos domus, &c.]

Angulus, id est, Lapis Angularis pro Principe.
Hieronym.
Turres fortissima in angulis.
Angulis ea stantes fortissimis lapidibus.

9 Præter hanc autem fundandi, aut confirmandi, & sustinendi angulum munus, rursus [Angularis lapis] vbicumq; sit, licet maxime in fundamento, connectit duos parietes, quare dicitur esse nexus, pax, concordia, fortitudo illorum.

Alterũ munus nectendi duos parietes.

10. Pineda in Iob.

Et quamuis huius rei probationem minime necessarium sit petere ex Paulo, at conandum ex illo elicere, vt bene de viris doctis, & de multorum patrum interpretatione, pro virili nostra mereamur. Sic ergo ait Paulus Ephes 2. 14. [Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum; & medium parietem maceriæ soluens, &c. vt duos condat in semetipso]

An possit ex Paulo elici munus iungendi duos parietes.

Ecce (inquiunt, qui obijciunt, & nituntur destruere) non agit Paulus de ædificando, & erigendo duplici pariete super vnico Angulari lapide, sed [de destruendo medio pariete,] qui diuidebat duos populos, vt palatium quoddam amplissimum remanere posset, quod sine angustijs Ecclesiam ex duobus populis capere posset. Præterea nulla domus apte significatur constare ex duobus parietibus tantum, quare neque significabitur Ecclesia ex eo, quod vnicus [lapis Angularis] connectat duos parietes. 10

Obiectio ad uersariorũ.

Respondeo, Manifeste agere Paulum primum de [diruendo medio pariete maceriæ,] quo diuidebantur duo populi; deinde de ædificanda Ecclesia in vnico [lapide Angulari] Christo, [qui facit vtraque vnum,] & cuius interuentu ad nouam ædificij rationem, oportuit destrui maceriam, nam si [destructa maceria,] remanebat vnum integrum, & amplum palatium ex vtroque populo, iam supponitur fundatum illud palatium, at Paulus profecto de ipsa Ecclesiæ fundatione, & institutione loquitur. Sic inferius Paulus ex dictis infert, num. 19. 20. 21. [Ergo iam non estis hospites, sed superædificati super fundamento, & Angulari lapide] Res profecto tantum indigens oculis ad videndum, & legendum. Neque vero id, quod in obiectione dicebatur, agere Paulum de diruendo aliquo ædificio, verum omnino est; nam, vt argute obseruat Ambrosius [Maceria] non erat firmus aliquis, & perpetuus alicuius ædificij paries, sed rca [ad breue tempus in agro erectas:] at Ecclesia firmum, constans, perpetuum ædificium super firmo Angulari lapide erectum, ad coniungendum duos parietes huius noui ædificij. itaque non Palatium ex sola destructione maceriæ, sed veluti area plana relinquebatur, in qua suum lapidem angularem collocaret Deus, & [duos parietes connecteret,] & superædificaret: non quod duo tantum parietes aptum ædificium componere possint, sed indefinite loquitur, vbicumque nexus duorum parietum, ibi Christus est Lapis Angularis: & quoniam eiusdem rationis est quilibet angulus e a singulis quatuor, quibus domus continetur. Christus autem vnicus est, tantum oportuit dici in singulari, [lapis Angularis,] cuius cum virtus, & firmitas infinita sit, & vniuersam Ecclesiam contineat, vnicus ipse satis est ad ædificandam domum, & arcem fortissimam, & omnibus suis angulis & partibus absolutissimam; ita vt vbicumque diuersi parietes concurrant, ipse sit [lapis Angularis.] Et vero hunc [lapidis Angularis] vsum coniungendi duos parietes, confirmat fere omnium Patrum, & Ecclesiasticorum Doctorum consensus, vbicumque mentio fit. [lapidis Angularis,] vt minime sit a cordato aliquo Doctore negari. Docent eo Pauli loco disertis verbis Chrysostomus, Hieronymus, Ambrosius, Theodoretus, Anselmus, Sedulius, & vere dico, vniuersus chorus expositorum Pauli, nemo negat, nemo non dicit mendacij me conuincat, qui vnum tantum auctorem contra me proferat. Rursus afferunt ijdem super Psal. 117. Hieronym. [In caput] interpretatur, [connectens duos parietes,] q. d. [Initium vtriusque] et to nunc testes iterum vniuersos interpretes. inter alios eleganter Basil [Nõ enim quia lapis Angulo est accommodus, sed probatissimus, & qui vtroque latere parietem connectat.] Greger. Nyssenus exponens hunc locum de perfecta Christiani forma; [Duplici, inquit, Angularique fabricæ quadrat: neque enim nisi duo concurrant parietes, Angulus fieri potest.] Vniuersi itidem Interpretes supra Isai. 28. 16. vbi eleganter Cyrillus [Angularem, vt qui per fidem vnam duos populos coniungit. semper enim in Angulis ædificiorum duo concurrunt muri; & contigui in vnum coagmentantur.] Hieronymus ibi censet, ideo bis dici [lapidem, lapidem,] quia duos populos copulauit. Tandem vniuersi Interpretes, 1. Petri. 2. Qui permixtim his omnibus locis vtuntur. cum etiam ex illo Matthæi 21. 42. qui de sumptus est ex Isaia, & Dauide. Sed alij peculiaribus locis Origen. Tract. in Matth. 19. Augustin. Psalm. 88. 94. 99. 11. & in capit. 1. Ioann. Tract. 7. & serm 18. 40. de verbis Domini, & sermon. 13. de Epiphan. Fulgent. serm. 3. de Epiphan. Cyprian. libro 2. Testi. ad Quir. capit. 15.

11 *Elucidatio Pauli de Lapide Angulari.*
Ambros.
Maceria, quid.
An repræsentetur Ecclesia ædificata ex duob. tantum parietibus.
Temeritas negantium Lapidis Angularis officium iungẽdi duos parietes.
Chrysost.
Hieronym.
Ambros.
Theodoret.
Anselm.
Sedulius.
Basilius.
Nyssenus.
Cyrillus.
Hieronym.
Origen.
August.
Epiphan.
Cyprian.
Nyssenus.

Notio, & etymologia anguli.

Nyss. de forma perfecti Christiani. Eundem Lapidis Angularis vsum probat ipsum originale nomen, [Pennoth,] quod a [Panah,] id est, a respiciendo, videtur dictum: eo quod Angulus promineat, & prospiciendum se præbeat, vel quia ipse Angulus ad duas partes prospectum habeat, videlicet ad duos parietes, quos connectit.

פנות

פנה

12 Tertio, sicut [Lapis Angularis] potest habere vsum in quacunq; parte Anguli erecti a fundamento vsq; ad fastigium, et ita potest esse in suprema parte totius ædificij, aut in loco sublimi, & prominente. Sic a Petro, Isaia, Paulo dictum esse [summum, Angularem Lapidem, Christum] existimant Anselmus super Paulum, Sedulius, Chrysost. [Summus Angularis Lapis, & parietes connectit, & fundamenta: nunc superne totum corpus continet, nunc inferne structuram fulcit.] Nyssenus item de perfecti Christiani forma, existimat ideo dici Christum [Caput Anguli quod nõ solum sit principium, sed finis spiritualis ædificij.] Quamuis enim cum spiritualis Ierusalem [descendat de Cælo,] oporteat, quasi inuersam descendere, ita vt illius fundamẽtum summum sit, & celsissimum, propterea q; idem sit [Lapis Angularis in fundamẽto fundatus,] & idem [summus;] atque supremus: at quidem non solum hac ratione, sed etiam ex vtraq; parte Christus continet totum ædificium, ita vt non sit eadem metaphora esse [Angularem] & esse [summum,] & manifeste videtur indicari a Paulo dicente, [In quo] (tanquam in fundamento) [omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino] (iterum in Deo crescit, & perficitur, tanquam in supremo, & honoratissimo Lapide totius ædificij. & Psal. 117. 7. [Lapis, quem reprobauerunt ædificantes, factus est in caput Anguli.] videtur in summa metaphora a cementarijs, postquam iecerunt ædificij fundamenta, ac nusquam alicuius Lapidis commodam sedem reperirent, reputantes omnino inutilem postea tamen Dei Prouidentia factum esse, vt in optimo, & honorificentissimo loco reponeretur, quem vtique, vt pote ad finem ædificij, sublimem esse oportuit. Atque viri docti, & ingenio arguti suspicantur, [Caput Anguli] vocari summum angulum frontispicij, locum videlicet quidem eminentem, & honoratissimũ: & forte rem ipsam historice contigisse in cõstructione frontispicij portæ Orientalis templi Salomonis. Quorum ego argutam suspicionem non præripiam, sed illorum inuentum illis ipsis confirmandum, & ornandum, & publice edendum permittam, non ingrate a viris doctis suscipiendum. Quamuis hic locus leniter, & commode explicari possit tum de Dauide, quem Aulici Saul reprobabant, & exulare cogebant, ita vt in nulla illum Regni Israelitici parte consistere paterentur, at postea non solum particula illius ædificij, sed [Primarius Lapis, & Angularis, probatissimus,] in optimo, & honorificentissimo loco constitutus sit a Deo, in prima videlicet Regni sede. tum de Christo Domino, quem reprobabant Sacerdotes, & Pharisæi; qui [constitutus est Rex a Deo super Sion Montem Sanctum eius.]

An Lapis Angularis possit in supremo loco esse.

Nyssenus.

Quid sit caput Anguli.

Caput anguli.

Locus Psalmi 117. de Dauide, & Christo.

Psal. 2. 6.

13 Tandem illud tribui videtur [Angulari Lapidi,] vt eiusmodi sit, [vt possit esse Lapis offensionis] 1. Pet. 2. 7. [Lapis, quem reprobauerunt ædificantes; factus est Lapis offensionis, & petra scandali:] quod sumptũ ea Matth. 21. 44. Luc. 20. 17. idẽ Ro. 9. 32. 33. & allusum ad Isai. 8. 14. Habet autem dubitationem, an hoc dicatur persistendo in eadem metaphora [Lapidis Angularis,] an vero instituatur noua translatio? Nam quidam viri docti existimant, ideo dici Lapidem illum, [qui factus est in caput Anguli] fuisse Lapidẽ offensionis, qui [Angulares Lapides] extra ædificium extare solent: quare qui minus cauti sunt, dum prætereunt, ad Angulum offendunt. Cum quo facere potest id, quod ex Zacharia nuper afferebamus [Educet Lapidem Primarium;] quod Lapides primarij, Angulares soleant produci, & extare extra ordinem aliorum. Ego vero existimo, cum dicitur [Lapis offensionis,] non teneri idem filum allegoriæ [Lapidis Angularis;] seu tantum seruata communi ratione Lapidis, asserit nunc esse fundamentum, [nunc cadere de monte abscissum sine manibus, & conterere statuam] eos vero qui hostili impetu in illum Lapidem incurrerint, [confringendos,] sicut qui vehementer in Lapidem impingit. Ergo ex dictis constat, quid [Lapis Angularis,] sit in vsu Sacri sermonis; quem vsum habeat in ædificio quæ item allegoriæ ratio, cum de Creatione terræ dictum est, [Quis dimisit Lapidem Angularem eius.] & quam subtiliter dictum a D. Thom. fuerit, [Lapidem Angularem] esse ipsum terræ centrum, in quo omnes lineæ ductæ a circum-

An Lapis Angularis eadem propria ratione possit esse Lapis offensionis.

Io. Maldon.

Zach. 4. 5.

Dubitationis responsio.

Dan. 2. 34.

Lapis Angularis, terræ centrum.

ferentia vniuntur, in quo Lapidis Angularis si non omnis, at non vltima proprietas, & vsus positus est.

Lapidem Angularem eius, &c.

14 Iterum comparata terra cum Lapide fundamentali.
15 Terra similis Lapidis coniungentis duos parietes. Centrum simile Angulo, quem lineæ efficiunt.
16 Quæstiuncula propositio de terræ firmitate. Olim valde controuersa.
17 Dubitationis responsio. Interrogationes istæ aut ignorantes pungunt, aut sapientes excitant.

Ergo, vt ad rem nostram redeamus, duplex est ratio, cur ipsa terræ stabilitas comparetur cum [Lapide Angulari:] prima propter communem illam rationem fundamenti; Sicut enim [Lapis Angularis] est primus, firmissimus maxime immotus in toto ædificio, & qui idem permanet quantumuis aliæ partes minuentur, & vel destruantur, vel denuo instaurentur; ita sane terra est totius mundi pars prima, vltima, immota, & reliquorum elementorum fundamentum, supra quam mille fiunt quotidie aeris, aquæ, rerum aliarum generabilium, & corruptibilium destructiones, & constructiones: [Terra autem in æternum stat,] sustinetque immota quotidianas, atque perpetuas miatorum commotiones. 14

Iterum comparatur terra cum Lapide fundamentali.

Eccl. 1. 4.

Secundo, comparatur cum [Lapide Angulari,] vt argute, & subtiliter D. Thomas indicauit, propter illam alteram rationem, & vsum coniungendi duos parietes; si enim per [Lapidem Angularem terræ] intelligamus ipsum terræ centrum, in quo, & circa quod maxima terræ firmitas, & immobilitas consistit, & perspicitur, certe nihil similius [Lapidis Angularis;] nam præter quam quod sicut Angulus ita est acutus, vt in puncto desinat, habet præterea proprium, vt Angulus idem sit, in quo lineæ se intersecant, simulque coniunguntur, parique ratione Centrum terræ fingimus esse acutissimum aliquid, videlicet punctum, in quo simul desinunt, & coniunguntur quæcumque duæ lineæ ductæ a circumferentia mundi ad centrum terræ: quare Centrum est Lapis Angularis, aut Angustis reliquarum mundi partium. 15

Terra similis Lapidi coniungenti duos parietes.

Centrum cõparatum est Angulo, aut cum Lapide Angulari.

Sed illud vltimum in hac terræ consideratione quæstionem habet, cur ad comprimendam humanæ mentis arrogantiam proponat Deus hanc de [Terræ fundatione,] & grauitate quæstionem, quæ procul dubio non est omnino negata humanæ intelligentiæ, & cognitioni? Nam Philosophi rem hanc ex ipsa natura grauitatis clare docent prouenire, conantibus omnibus partibus, & cõtendentibus ad eundem grauitatis locum. Basilius in Catena sic scribit; [Hunc dicimus terræ fundamenta esse hominum naturæ ignorata,] & statim addit [Exterorum Philosophorum opinionem, quæ ex centro, & æquali distantia a Cælo eiusmodi terræ æquilibrium statuere conatur.] Qui profecto Basilij locus sumptus est ex ipsius Basilij commentarijs in c. 13. Isai. super id vers. 13. [Mouebitur terra de loco suo,] vbi Philosophorum sententiæ de loco terræ, & illius stabilitate videtur obijcere; Semel motam a Deo amittere suum fundamentum. Quod tamen ipse nunquam concedit; [Si tanta, *inquit*, firmitate nititur, & constabilita est, prorsus mota semel a fundamentis, ab ipso, quo nunc nititur, transmouebitur, fundamento.] Quare frequenter sancti Patres nullam aliam huius rei causam Physicam assignant, quam Diuinam voluntatem, atque potentiam vt Nazianz. sua Orat. 34 [Quo pacto, *inquit*, terra firma, & immota consistit? Quidnam pro vehiculo habet? cuius rei adminiculo fulcitur? quidque tandem futuram illam sustinet? neque enim rationi quidquam, cui innitatur, occurrit, si Diuinam voluntatem exceperis.] 16

Dubitationis propositio.

Basil. de terræ Centro et naturali loco.

Patres referentes firmitatem terræ in Diuinã volũtatem.

Ergo dicendum hac in re, sicut alia pleraque, Iobi quidem tempore non fuisse res huiusmodi certo apud sapientes stabilitas, & fixas. Quare eiusmodi res naturales posterioribus etiam sæculis plenæ fuerunt controuersijs, & dissensionibus Philosophorum, atq; de Terræ immobilitate septem maximorum sapientum dissidentes sententias numerat Arist. 2. de Cælo. plures item recenset Seneca lib. 6. Naturalium quæstionum. Et quid hodie quoque tam firmum in Philosophia, etiam hæc terræ firmitas, quod in dubio non posuerit sapiens aliquis non ignobilis? Secundo respondere potest, res huiusmodi ita proponi a Deo, vt non solum ignorantiæ nos conuincat; sed si forte 17

Terræ stabilitatis causa olim valde cõtrouersa.

Arist.

Seneca.

Interrogationes a Deo factæ ignorantes pungunt; sapientes excitant in admirationem.

illa-

illarum rationes teneamus, a admiratione Diuinorum operum homines excutet: præsertim cum potentiam illam Dei creatricem, producentem res ex nihilo, tum præterea peculiares fines suæ Sapientiæ, & Prouidentiæ comprehendere nunquam possimus.

VII. Cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes Filii Dei.

1 *Duplex nectendi, & exponendi ratio. Diuinæ Sapientiæ deliciæ ex rerum Creatione.*
2 *Proponitur Quæstio, quid sint* Astra Matutina. *Prior sententia esse Angelos, probatur quatuor rationibus.*
3 *Secunda sententia simplicior.*
4 *Responsio ad obiectiones partis oppositæ.*
5 *Astra pro stellis. Pro Planetis.* Astra matutina, *quæ. Deus matutinus processor creaturarum. Illustratus Dauid.*
6 Iubilare *quid proprie. Stellæ concentum efficientes.*

Prima nectendi, & exponendi ratio. *Philipp. Gregorius. Franciscus Georgius.* *Sup. 8.30.*

1 DVplex huius sententiæ constructio cum superiori. Prima, vt referatur hæc [Laus, & iubilus Filiorum Dei,] ad terræ Creationem; Tunc, inquam, cum iaciebam terræ fundamenta, propter iam præclarum tamque magnificum opus, me laudabant astra matutina, &c. Sic indicant Gregorius Philipp. exponit Franciscus Georg. in Harmonia mundi Cantic. 5. tomo 8 c. 1. Videlicet vt cum Deus incredibili Sapientia, atque suauissimo concentu, & Harmonia mundi, ac terræ fundamenta constitueret, simul etiam Angeli, ipsaque Cælestia corpora suas laudes vocesq; gratulatorias adiungerent, præ admiratione Creatoris. Neque mirum, cum post terræ Creationem statim subiungatur, ingens Diuinæ Sapientiæ voluptas, quasi ex aspectu rerum creatarum, cum Symmetria, & proportione; [Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies, ludens coram eo, &c.] id est, delicians atque ridens cum eo. Hic nexus non est improbabilis, forte etiam a nobis amplectendus, vt statim dicemus.

Secunda est stituendi, et exponendi ratio.

Secunda constructio, vt nunc etiam subaudiatur, [Vbi eras, cum me laudarent astra? &c.] Vt illam ignorantiæ, & ignobilitatis rationem, quæ ex humana origine petitur, amplius vrgeat Deus. Et quidem vna non repugnat alteri, sed potius mutuo se iuuant, & confirmant.

Astra Matutina esse Angelos, prior interpretatio. *Greg. Philipp. Beda. Nicolaus. Innilius.*

2 Iterum dubitatio, Quæ sint hæc [Astra matutina?] Nam quidam existimant esse ipsos [Filios Dei,] vel, Angelos, & per expositionem adiungi. hoc tribuit Latinis Iunilius; & certe Gregor. Philippus, Nicolaus; Dionys. hoc sequuntur; idem ex Philippo describunt Beda; & commentaria Hieronymi. Idem videtur sequi Iunilius initio Geneseos. Quæ exponendi ratio confirmari potest primo ex eo, quod Astra simul cum Angelis nominentur. Deinde, quod Angelus apostata videtur nominari apud Isaiam, [Stella matutina,] nimirum [Lucifer, qui mane oriebatur.] & qui aliorum Astrorum matutinorum, decidentium de Cælo agmen ducebat, tanquam apostatarum dux. Tertio quoniam cum Stellæ non nisi quarto die creatæ videantur, at huiusmodi [laudatio, & iubilatio,] sit statim consequuta post Creationem terræ, & opus primi diei; non videtur intelligi posse de ipsis cælestibus luminibus, quæ simul cum Sole, & Luna creata sunt, quarto die. Prætermitto, quod [laudatio, & iubilus] multo melius intelligatur cum tribuitur Angelis, & creaturis intelligentibus, quam cum rebus inanimatis.

Secunda sententia simpliciter colligens ipsa Astra, eligitur. *Terra, quatenus fundamentum prior reliqui mundi partibus.*

3 Sed multo verius videtur, sic exigente ipsa propria, & simplici vocis significatione, vt de ipsis [Astris,] & Stellis pars hæc accipiatur: atque sicut initio Geneseos proponuntur duo extrema, videlicet, [Cælum, & Terra;] ita hic proponantur eadem ipsa extrema, inuerso tamen ordine, videlicet Terra, & Cælum: ibi, quod Cælum prius dignitate, & natura sit, quam terra; hic vero prior terra, quod ea in ratione ædificij prior sit reliqua machina mundiali. Tum etiam, quoniam cum hæc enumeratio Diuinorum operum fiat ad comprimendam humanæ mentis arrogantiam, oportuit vt primum proponeretur terra, quam videmus, quam calcamus, ex qua sumus, vt cum experiatur ea, quæ ante oculos sunt, nobis esse ignorata, reliqua deinde, præsertim cælestia, multo esse nobis ignotiora colligat. deinde singulatim ad alia elementa, & mixta descendet.

Responsio ad obiectiones partis oppositæ.

4 Neq; vero obstant rationes in oppositum adductæ, quæ tantum efficere possunt non esse omnino ineptam expositionem illam de Angelis. Illa vero, quæ quarto loco proposita est, soluitur; si vel hæc pars non continuatur cum Creatione Terræ, vt superius indicamus; vel si illud interuallum quartæ diei, cum creatæ sunt Stellæ, a prima cum creata est terra, non consideretur; sed opus illud Creationis indiscriminatim accipiatur sine vllo dierum discrimine. nam statim subijciuntur opera aliorum dierum. In vniuersum igitur ait Deus, Vbi eras in prima mundi, & rerum Creatione, atque distinctione?

Synedoch.

5 Nunquid vero [Astrorum] nomine, ipsa per se astra, an vero per Synedochen, orbes ipsos cælestes intelligi oportet? certe simplicissimus sensus est, vt de ipsis per se astris intelligamus, quæ sunt Cælorum species, & ornatus. Vide quod diximus super id, cap. 26. num. 13. [Spiritus eius ornauit cælos.]

R. Dauid, et R. Aben Esra. Vatabl. כבב

[Astra.] R. Dauid Aben Esra, quem videtur sequi Vatablus, intelligit septem Planetas, qui per excellentiam dicantur [matutini,] vel, vt alij legunt, [Stellæ luminis,] id est, luminosi, quorum tum aspectus, tum discursus, & efficientiæ inrabiles sunt. Sed ex ipsa vocis proprietate, nomen est commune ad omnes stellas semper lucentes, Psal. 146 4. Psal. 147. 3 Genes 15. 5 & cap. 37 9. & super Iob 25. 5. non enim magis relucet Creatoris potentia atque sapientia in septem Planetis, quam in reliqua multitudine stellarum, neque magis laudatur a Planetis, quam a reliquis luminibus; sicut Scriptum est; [Laudate eum Sol, & Luna: laudate eum omnes Stellæ, & lumen] neque in his ducibus reliquorum luminum, quam in reliqua militia cælesti magis mirabilem se Creator præstat. Dicuntur autem [Stellæ matutinæ] vt Caietanus vult, vt significaretur Stellarum atque Cælorum motus diurnus ab Oriente in Occidens. nam per [mane,] siue per [matutinum,] significatur per Synedochen dies integer, rursus per diem significatur motus diurnus, quare [Stellæ matutinæ] erunt Stellæ circumlatæ ab Oriente in Occidens. Sed hæc Caietani Metalepsis nimis longa, nimisque coacta est. D. Thom. [Matutina] dicit, quasi de nouo creata; sicut apud nos [Astra matutina] sunt, quæ initio diei denuo post tenebras videntur. Ratio non omnino cohærens. Eugubinus, & qui eum describere solet, quod astra maxime conspiciantur matutino tempore. Sed certe apud nostrates, credo apud alios quoque, nocte lucent atque conspiciuntur Stellæ: mane dispelluntur, & fugantur, neque alia auroræ, & diluculi descriptio verior, quam;

Caietan. *Cur dicantur Stellæ Matutinæ. Synedoche.* *D. Thom.* *Eugubinus. Agimnica.* *Aurora Stellas fugatur.* *Seneca:*

Iam rara micant Sydera prono
Languida mundo, nox victa vagos
Contrahit ignes, luce renata
Cogit nitidum Phosphorus agmen.

Mane, pro lumine. בקר *Visitare quid proprie.*

Illud vero multo alienius, quod aliquis asserit, intelligi hic reliqua astra præter solem; cum eodem sane die creata extiterint. Illud facilius, vt [Astra matutina,] sint astra luminis, vel luminosa, quod mane dilucere incipiant. inde [mane] pro lumine. Quamquam ex ipsa etiam originali voce videtur posse elici matutina quædam creaturarum cura, & diligentia in suo Creatore laudando. nam [Bakar,] est proprie mane consurgere, vel manicare ad aliquid quærendum, visitandum, vel ad aliquid operis faciendum, vnde Psal 26 [Vt visitem templum eius,] id est, vt mane consurgam ad visitandum. Ezech 34. 11. 12. [Visitabo, eos, sicut visitat Pastor gregem suum.] videlicet summo mane, summa cura, atque diligentia. Non aliter dicuntur stellæ fuisse [matutinæ,] id est, statim ab initio suæ creationis, Conditoris potentiam prædicasse, atque hac quasi cura in hanc lucem venisse, vt Conditori gratias agerent. Itaque illas quasi manicasse; ad deprimendam opinionem humanæ sanctitatis, & innocentiæ, cum non statim elucescat rationis lumen, & vsus hominis, sed post multos annos; quamuis enim in nostris animis [lumen] aliquod intelligentiæ [signatum] sit; at illius vsus statim matutinus esse non potest: & quamuis in primo illo dilucescentis rationis crepusculo Conditorem quis agnoscat; at dicere cum Augustino poterit, Tarde te agnoui, Pulchritudo antiqua. prius quippe aberraui ego, quam te laudarem. At stellæ mane ipsum suæ creationis in Diuinis laudibus posuerunt.

Stellas statim a sua creatione Deum laudasse. *Rationis vsus.* *Augustinus in Confessiõn.*

Laudare ad lætitiam, et gratiarum actionem.

6 [Cũ me laudarent, &c.] Vox originalis significat terrorẽ canũ cum iubilo, & acclamatione: quod sæpe vertitur ab Interprete Latino [exultare,] i. exultanter, & cum oratio

רנן

ne resonare: quare [exultatio] tribuitur linguæ Ps. 50. 16. & coniungitur cum [iubilo,] Isai. 16. & cum [laude,] Isai. 35. 6. pertinet itaque ad laudem, & gratiarum actionem persoluendam tum lætitia, & alacritate.

Quo modo astra, & inanimata Deum laudent.

Sed cum huiusmodi [Astrorum,] & rerum inanimatarum [laudatio,] atque Diuinæ Potentiæ prædicatio possit communi quadam ratione [Astris,] sicut cæteris rebus tribui, quæ dicuntur [Deo benedicere,] cum homines illorum conspectu permouentur, & excitantur ad Diuinas Laudes; at possunt [Astra,] & Cæli habere peculiarem rationem exultandi, clamandi, & [laudandi;] nam cum ipse Cælorum, & Astrorum motus videatur esse exultatio quædam, atque alacritas, tum etiam harmonia, & concentus propter consonantiam, & proportionem rerum, & motuum inter se inæqualium; inde profecto videntur Cæli, & astra potius loqui, & laudare Deum, quam res aliæ inanimatæ vide infra vers. 37 Mirabilis igitur harmonia, & concentus stellarum ea imparibus magnitudinibus, inæqualibus etiam interuallis, disparibus facultatibus, & numeris luminis, & efficientiæ, quasi ea vocibus inæqualibus, sed ad harmoniam compositis, simulq; resonantibus. Cum quo facit, quod legimus; [cum me laudarent simul] vnico concentu, vnico consensu. Accedit etiam, quod indicat Caietanus, allusionem fieri ad peruulgatam consuetudinem Principum iacientium primum arcis fundamentum cum ingenti lætitia, & acclamatione musicorum instrumentorum: Non aliter sane cum prima huius mundi fundamenta iacta sunt a Conditore. Atque gratias etiam præterea agunt, quod terra sit opportunum fundamentum, circa quod reliqua elementa, Cælique ipsi perpetuo versentur propter quam fœcundandam, & perficiendam ipsi circumferuntur. In motu igitur circa terram videtur perfici superiorum corporum operatio.

Cæli, & Astra efficientes harmoniam in Diuinis laudibus.

Caietan.

Primo fundamento iacto lætitia.

Et iubilarent omnes Filij Dei.

7 *Ex creatione aliarum rerum, non solum homo, sed Angelus etiam excitatus ad Dei laudes.*

8 Filij Dei, *Astra, quæ familiariter versantur in domo Dei.*

9 Filij Dei, *Angeli. Illustratus Dauid.* Laudare, *quid proprie.*

10 *Plausus, & iubilatio Angelorum propter Terra, aut propter Stellarum creationem.*

11 *Quando Angeli Creati? Cur hoc loco, non etiam in Genesi, videatur fieri mentio Creationis Angelorum.*

Responsio obiectionis tacitæ.

7 Potest hinc sumi responsio obiectionis tacitæ. Si Astra, res inanimatæ laudant Deum, cum illorum aspectu excitatur creatura rationalis ad Diuinas laudes: non statim a sua creatione potuerunt [Astra laudare Deum,] cum nondum homo esset, qui Deum agnosceret. At saltem erant Angeli, tunc simul creati, qui ex rebus ipsis Creatis Deum laudabant. Sicut autem quidam accipiebant [Astra matutina] pro Angelis; ita nunc e conuerso quidam accipiunt filios Dei pro astris, & Stellis. Ita hoc loco Caietanus: non improbabile censet Eugubinus. neque vero id repugnat, quod sydera dicantur [Dei Filij;] cum enim suprema Creatoris Sapientia, atque virtus enixa videatur reliquas creaturas, pluuiam, grandinem, mare, quid ni etiam dignetur appellare partus, filiosque suos fulgentissima illa sydera, quæ propter lucem, & candorem peculiari quadam ratione illius supremæ lucis pulchritudinem repræsentant? Tum præterea, quoniam cum Cælorum atque astrorum sea, motus, natura constans, atque perpetua sit, atque nihil in illis auctor naturæ voluerit esse varium, & fortuitum; videntur sane cælestia ista lumina Dei domus, domestici; non sicut terrestria mille defectibus, & mutationibus obnoxia, quæ licet communem, & ordinariam naturæ legem non subterfugiant, at sicut serui, sunt extra illam peculiarem, & delicatam gubernationem, & œconomiam filiorum Dei.

Caietan.

Eugubinus.

Sydera, & Stella videntur esse domestici, & familiares Dei corruptibilia vero sicut serui.

8 At Lexis ipsa vocum significatio necessario exigit, vt filij Dei intelligantur Angeli, consentientibus Chaldæo, qui vertit, [Acies Angelorum,] & Septuag. legentibus; [Angeli mei.] Græcis item atque Latinis expositoribus vniuersis. De hac autem appellatione, [Filiorum Dei,] diximus c. 1. vers. 6. Et quidem commode; nam aliarum rerum creationi, præsertim Cæli, subiungitur Creatio Angelorum, qui in Cælo creati sunt, vt Psalm. 148. cum inuitat Dauid vniuersas creaturas ad Diuinas laudes, imprimis vero primas, & præcelsas, quæ in Cælis habitant, [Angelos, Virtutes, Sydera, Stellas, Lumen, Cælestes aquas,] qui Dauidis locus videtur cum hoc nostro colludere; nam cum cœperunt a sua creatione [de Cælis, & in excelsis] Astra, & [Filij Dei] iubilare, & laudare Deum, postulat suis votis Psaltes, ne cessent a laudibus, & iubilo; sed persistent in Diuinæ bonitatis, & potentiæ præconio; [Laudate Dominum de Cælis, &c. Angeli Virtutes, Stellæ, & Lumen, &c.] Vbi Symmachus, & Hieronymus ex Hebræo similiter legunt; [Stellæ luminis: sicut etiam diximus, [Astra matutina] esse idem quod Astra diluculi, [aut Stellæ luminis,] & fere eisdem vocibus; nam quod hoc loco dicitur [iubilare,] dixit Dauid [Laudare;] quod est vehementer clamare; aut vociferari præ lætitia, a radice [Halal,] quod est gloriationem, laudē, lætitiam, cum iubilo, & ingenti voce attollere; vt homo extra se positus videatur, quare aliquando vertitur [insanire,] quod insani vociferentur: & inde componitur [Haleluia, a Halal, & Ia,] quod est Dei nomen, quasi dicas, Laudate cum ingenti iubilo, & acclamatione Deum. quam vocis proprietatem respicientes Septuaginta legerunt, [Laudauerunt me voce magna omnes Angeli mei.]

Filij Dei. Angeli. Chaldæus. L X X.

Dauid concinens cum Iob.

Symmach.

Laudare, quid proprie הלל

Haleluia. L X X.

Sed quoniam illa [Angelorum laudatio,] & vociferatio 10
dupliciter quidem accipi potest, primo, communi quadā ratione cum cæteris creaturis, quæ sua pulchritudine, & præstantia laudant Creatorem, sicut ars commendat suum artificem; tum etiam qua possunt ratione Creatori suo pro accepto naturæ beneficio gratias gestiunt agere: Nam, vt dixit Theodor. [Qui creatus est laudat: Creator laudatur. & ingratus, qui Conditorem non laudat.] Secunda, vt cum creatione aliarum rerum coniungatur hymnus Angelorum. Iterumque hoc dupliciter: primo propter creationem terræ, ita vt primi Angularis Lapidis, & fundamenti totius mūdi constitutionem, id est, creationem terræ comitata fuerit lætitia, & acclamatio Astrorum, plaususque Angelorum extollentium Diuinam bonitatem non solum communicantem sese supernis mentibus, luminibusque cælestibus, sed inferioribus etiam, terrestribusque corporibus. At vero secundo Græci coniungere videntur cum creatione Astrorum. Nam sic legunt Septuaginta. [Quando facta sunt sydera, laudauerunt me, &c.] Quare eleganter Chrysostom. [Angeli ipso aspectu obstupuerunt, cum multitudinem, pulchritudinem, dispositionem, vtilitatem, varietatem, ornatum, splendorem, concentum, cæteraque omnia, quæ multo illi, quam nos, melius vident, intuerentur.] Anastasius vero Synaita lib. 4. Hexameron censet Angelos quarto die Deum laudasse propter creationē Astrorum; sed nō propter illam tantum, sed propter mysterium Incarnationis, quod in illis repræsentabatur; [Hymnis, inquit, Deum celebrarunt. Quam ob rem? Quoniam facta sunt astra. Non certe propterea; sed cum vidissent Solem e terra recurrentem in mysterio didicerunt Christi Incarnationem, & e terra assumptionem, & ideo cum vidissent eum ex sancta Virgine, tanquam ex abysso exortum, statim exclamarunt dicentes, Gloria in Excelsis Deo.] Sed hic auctor censet Astra, & Solem [prius in terra facta esse, deinde Cælo esse tradita.] quod si verum esset, minus incommoda esset expositio. Sed falsum supponit, & omnino allegorica est; parumque cohærens.

Duplex exponendi ratio.

Theodoret.

Angelorum laus, & plausus in creatione terræ, & astrorum. L X X. Chrysost.

Anastas.

Angelus quarto die laudasse Deum propter mysterium Incarnationis repræsentatū in Sole.

Iam hoc loco mouet Chrysost. celebrem illam apud an- 11
tiquiores Patres quæstionem de tempore creationis Angelorum, cuius planam responsionem existimat hinc elici; [Hinc, inquit, planum est, primos ante mundum Angelos effectos.] Sed cum hæc controuersia luculenter atque sapienter disputata fuerit a nostris Doctoribus, Benedicto Pererio lib. 1. Comm. in Genes. Ludouico Molin. 1. p. q. 61. Greg. de Valent. q. 12. de Angel. Punc. 2. Gabriele Vasquez. 1. p. Disp. 224. quod iterum recurret inferius. c. 40. vers. 14. Super id, [Ipse est principium viarum, &c.] Mei tantum muneris nunc esse existimaui respondere Chrysostomo. Quamuis naturæ ordine supponi videatur Angelus, vt qui Deum propter reliqua opera creata laudet; at non ideo oportere illum præcessisse mundi creatione, sicut neque præcesserunt Astra creationem terræ, quæ tamen Deum quoque laudant. Potius ego hinc colligam, neq; inefficaciter, simul cum mundo corporeo creatos esse Angelos, quod illorum simul cum creatione aliarum rerum, mentio fiat: quæ profecto suo Conditori statim omnes gratias agunt Sic nullo discrimine Angeli cum cæteris creaturis inuitantur ad Creatoris laudes; Psal. 148. eo quod simul creata cuncta ab illo fuerint verbo, atque

Chrysost. Quādo Angeli creati. Bened. Pererius. Ludouicus Molina. Gregor. de Valentia. Gabr. Vazquez. Respondetur Chrysostomo. Angeli creati simul cū mundo corporeo.

præ-

Epiphan. præcepto. Sic colligit Epiphan tom. 2. lib 2. Heres 65. exponens id Psal. 2 [Ex vtero ante Luciferum, &c. Nisi vna cum Cælo, & terra Angeli quoq; creati essent, non vtique dixisset ad Iob; Quando genita fuerunt Sydera, laudauerũt *August.* me omnes Angeli;] & Aug. 11. de ciuit. c 9 [Iam ergo erãt Angeli, quando facta sunt sydera.] At cur hoc loco creationis Angelorum ratio habeatur, non item in Genesi, illi exponat, qui Genesim exponunt; Certe si vera illa ratio est, cur Moyses non meminerit Creationis Angelorum, quod Iudæis ad idololatriam propensis, noluerit ansam præbere colendi honoribus Diuinis eas præstantissimas creaturas; apud Iobum tamen, & illius amicos viros sapientissimos, nihil ea res habuit periculi, præsertim loquente ipso rerum omnium Conditore.

Cur hic, non in Genesi, facta mentio creationis Angelorum. Chrysost. Theodoret.

VIII. Quis conclusit Ostiis mare, quando erumpebat, quasi de vulua procedens.

1 *Sententia difficultas, & difficultatis ratio.*
2 *Prior interpretatio parum cohæret. Maris vulua quæ. Duplex locus naturalis fætus.*
3 *Secunda expositio. Diuinæ Bonitatis, & Sapientiæ fœcunditas, ex qua processit Mundus.*
4 *Mare non fuisse Terræ coæuum, sed de ipsa Terra creatum fuisse, quorundam sententia.*
5 *Tres item aliæ respondendi rationes minus solidæ.*
6 *Germana explicatio de* Congregatione aquarum in locum vnum. Concludere *quid prop. Expl. Irrem.*
7 Ostia Maris, *quæ. Plura Maria. Tribulationum, & Spei emergendi Symbolum.*
8 *Erumpere de re fluente. Illustr. Dauid, Ezech. Mich.*
9 *Alumni Maris instar alui materna.*

1 Sententia, vt videtur, non valde difficilis sed sane non omnino facilis, nam quamuis manifestum sit, agi de illo Diuinæ potestatis atque bonitatis documento, quod præbuit mortalibus, cum vim Maris immensam certis locis, regionibusque definiuit, & commoda relinqueretur animantibus habitatio; at quando hoc factum, aut quid illud est, [quando erumpebat, *aut*, quæ illa vulua, ex qua erupit, atque processit?] Nam [mare] primo die simul cum Terra, & Cælo Creatum est, de cuius prima creatione nunc videtur agi; vt indicatur hac metaphora [vuluæ,] & parturitionis, non solum cum natum, id est, creatum est, sed cum appetebat nasci, & mouebatur, quasi ad exitum instar fœtus maturi ad natiuitatem. At vero Mare clausum est Ostijs, & circumscriptum terminis tertia die, post primam creationem non erupit, neque processit. Hæc nectendi, & conciliandi vtramque sententiæ partem difficultas: quæ an collatur ab interpretibus, nunc videndum.

Difficultatis ratio.

2 Ergo varia Vuluæ, & parturitionis expositio Græci, Nicetas videlicet dupliciter exponit; [Matrem ipsam, dicit Abyssum aut certe Dei Potentiam, qua perfectum est, vt Mare existeret. Videtur autem intelligere per [Abyssum] id, quod postea Dionysius indicauit, & Caietanus explicuit, locum illum naturalem aquæ super vniuersam terrã, in quo primum Mare creatum, & quasi conceptione formatum est, quasi intra vuluam. Nam sicut duo sunt loca naturalia fœtus; alter vulua ante natiuitatem, in qua concipitur, & incrementa capit nouem mensium spatio, alter communis hæc animantium habitatio, in quem editur ex aluo materna: ita sane, & [Mare] duo habuit naturalia loca; alterum, cum ambiebat terram vniuersam; & tunc videbatur esse in vulua, id est, in priori loco suæ Creationis: alterum, quem obtinuit, cum confluxit vniuersa aqua [in locum vnum, vt appareret arida.] qui confluxus videtur fuisse eruptio quædam cum ingenti impetu ex vulua, & loco prioris creationis. Hæc sane explicandi ratio subtilis, & arguta est: non enim libet, neque operæ pretium est obtrectare. Sed tamen illud adhuc non dicitur cohærenter, tunc esse Mare conclusum, quasi in vulua, [quando erumpebat] in sua prima Creatione. Nam in prima creatione omnia occupabat, & super vniuersam terram spatiabatur. Adde, quod cum in Hebræo sit, [Quando exibat de vulua;] profecto non exibat Mare, cum [Congregabantur aquæ in locum vnum,] sed potius intrabat in carceres, quibus postea clausum, & detentum est. Expositio igitur acuta; sed dura, & coacta: præter quam quod illa etiam similitudo Caietani plena sit dissimilitudine, & disparitate: nam cum [vulua] afferat ingentes angustias, quibus continetur, & comprimitur fœtus, antequam emittatur in liberam, & spatiosam lucem, valde incommode comparabitur prior ille, & spatiosissimus vniuersæ terræ ambitus cum vulua materna; cum potius ille secundus, in quem aquæ congregatæ sunt, longe fuerit angustissimus.

Prima exponendi ratio. Nicetas. Quæ dicatur Maris vulua, aut Mater. Dionys. Caietan. Duplex locus naturalis fœtus duplex item Maris. Præcedentis expositionis refutatio. Dissimilitudo fœtus cũ Mari.

3 D. Thom. quem sequũtur Dionysius, & Nicolaus, [Vuluam] intelligunt, occultum diuinæ prouidentiæ, siue [diuinæ sapientiæ fœcunditatem.] Titelm. cum Niceta [Omnipotentiam,] siue hæc ipsa omnia diuina attributa simul intelligas, in quibus tanquam in fœcundissima rerum omnium possibilium matrice, semina, & initia rerum creandarum concepta sunt, ibique formam, & vitam habent. quod [enim factum est, in ipso vita erat:] tempore autem ab æterna Dei Sapientia, & Prouidentia, constituto, quasi maturum iam cõceptum enixa est diuina bonitas pulcherrimas rerum species, [& antequam parturiret, peperit;] i. sine vllo parturiendi labore, aut dolore, sed summa voluptate communicauit sese creaturis, quæ parentem ipsum conditorem, quoad fieri posset, referrent. Vt enim dixit Plato, [Bonus est; bonus nulla vnquam inuidia tangitur; omnia igitur, quantum sibi esse poterant simillima fieri voluit.] Video hanc quoque interpretandi rationem elegantem esse, sed stare adhuc difficultatem illam, Tunc, cum primum [erupit Mare,] non fuisse [conclusum Ostijs.]

Secũda expositio. D. Thom. Dionys. Nicolaus. Titelman. Nicetas. Ioan. 1. Isa. 66. 7. Plato in Tim. Bonitas diuina minime inuida.

4 Philippus sane censet per Catacresim, terram ipsam dici [vuluam,] de qua [Mare procedebat;] creditque aquam elementarem fuisse creatam de ipsa terra, de qua aliæ creaturæ creatæ sunt; quare ita censet: [Duas partes mundi magnas, Cælum, & Terram, Deus ex nihilo fecit; & de vna earum, velut de materia informi cæteras creaturas distinctas, siue formatas instituit; inter quarum creationem, & Aquas credimus factas: quarum quidem conditionem in principio Genesis non legimus scriptam. Hunc ergo Maris processum effusionem aquarum dicere mihi videtur, qui de occultis terræ finibus emanebat, & operiebat faciem terræ,] & statim disertis verbis negat [aquas esse congenitas, & simul creatas cum Cælo, & Terra.] Hanc ipsam verbis eisdem sententiam de [Maris creatione] describunt commentaria Hieronymi, & Bedæ. Sed quidem sententia hæc singularis est; de qua vt nunc nihil dicam (nam hæc res ad Genesim in opere primi diei pertinet, vbi frequens Patrum expositio docet, omnia quatuor sibi elementa fuisse congenita, atque coæua, comprehensaque a Moyse nomine Cæli, & Terræ) quod ad rem nostram attinet, censeo nihilo meliorem, molliorem ve esse hanc interpretandi rationem, quam præcedentes.

Philipp. Philippi sententia de creatione Maris. Hieronym. Beda.

5 Sed quidem pro his omnibus interpretationibus communis videtur esse propositæ illius difficultatis solutio. Primo, quod creatio rerum omnium, omniumque dierum fuerit sine vllo temporis discrimine; sub vnica itaque ratione simul proponitur [eruptio] illa, & exitus Maris ex diuina Potentia, simul etiam [conclusio] illius intra carceres, & certos fines. Vel secundo, quod illæ duæ partes huius sententiæ, videlicet prima creatio, & posterior congregatio non habeant inter se ordinem, sed sine vllo nexu hic proponantur. quasi dicat. [Quando erumpebat Mare:] quando [concludebatur Ostijs.] Tertio tandem, vt illud [quando,] idem sit, quod [postquam,] efficiatque illum sensum, quem exprimit Vatablus. [Qui statim post creationem aquarum conclusit maria quasi fontibus oppositis?] Sed sane vero neque cum Latino, neque cum Hebræo, aut Græco quadrare potest aliqua ex his tribus responsionibus: requiritur enim ordo, & nexus illarum duarum partium simul existentium, simulque effectarum, diuina Potentia, vt ipsa Maris eruptio concludatur a Deo, & vt proprie legitur in originali, [in ipso emergere, & exire de vulua,] tunc claudatur, non postea.

Triplex propositæ dubitationis solutio. Vatabl. Reijcitur præcedens responsio.

6 Ego, quod maxime cohærens, & ad rem propositam opportunum videri potest, proponam, idque breuissime: Sententiam hanc non esse accipiendam de prima Maris creatione, sed de opere tertiæ diei, id est, de [Congregatione aquarum in locum vnum.] Probabo, & exponam vtrãque huius interpretationis partem. Primam, non agi de prima aquarum productione, quod neque illa habuerit peculiarem aliquam rationem fundamenti, aut membri alicuius principalis respectu aliarum partium vniuersi; neque in il-

Cohærẽs, & germana explicatio difficultatis.

in illius prima productione fuerit aliquid speciosum, & ad humanum sensum tam mirabile, quam cum tertia die iussit Deus, [Congregari in locum vnum,] & velut formã, speciem, locumque accipere cum cæteris rebus congruentem. Propterea sane visus est Moyses Maris creationem prætermisisse, & sub terra comprehendisse. Quamquam non ideo alijs Scripturæ locis, Maris creatio explicate non tradatur, vt Psalm 94.5. & 145 6 [Qui fecit Cælum, & Terram, Mare & omnia, quæ in eo sunt.] Secunda autem pars facile probabitur, ex leuissima, & simplicissima singularum vocum significatione, & constructione. Quam interpretandi rationem elicio ex Niceta, [Quando (inquit) veluti infans, in lucem ab ipsa edi abysso properabat, ad omnem terram aquis obruendam paratum, nisi diuinis iussis, quæ portas appellauit, prohibitum esset.] Indicat eundem sensum Isidorus, & qui cum illo legunt de præsenti, [Quando erumpit, quasi de vulua procedens, &c.] Tunc igitur Deus [conclusit Ostijs Mare.] sic etiam vertunt Septuag. [Conclusi autem portis Mare.] Verbum in fonte proprie [סכך] aut operit, videlicet cum aliqua re opposita, aut iniecta aliquid operimus, & tegimus. sic Thren. 3. 44. Simul verti [operire, & opponere, Operuisti in furore] (id est, te subduxisti a nostro conspectu medio interiecto, aut opposito, ne possimus ad te penetrare, statim enim explicat) [opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.] sumit enim Metaphoram a iudice, qui postquam pronuntiauit capitalem sententiam, ne precibus, aut misericordiæ locus pateat, se domi continet clausis ostijs, nemini concesso ingressu. Sic igitur [Mare] Deus [conclusit,] id est, texit, operuit, subduxit a nostro conspectu, cum terræ finibus, & concauitatibus illud conclusit, altissimis circumiectis, interiectisque montibus, non tam ne nos ad illud, quam ne ad nos illud irrumpere possit.

Cur Moyses videatur prætermisisse Maris creationem.

Nicetas.

Isidorus.

LXX.

Concludere, quid proprie.

סכך

Deus instar Iudicis seuerissimi.

7 Sed cum [Ostia Maris] lego, libenter plura maria, pluraque freta intelligo, suis ostijs diuisa. Quare non inepte Pagninus in Thesauro dixit, [Diuisit Ostijs Mare;] nam ex pluribus [congregationibus aquarum] necessario efficitur esse plura freta, per quæ, quasi per Ostia fluat, & refluat, influat, aut efluat. Nescio quid argutum, & subtile meditatur August. hoc loco: cum enim [Ostia Maris] ingrediendo, & egrediendo videantur seruire, agnoscit diuinam potentiam ad emittendum iterum Mare per eadem Ostia, quæ nunc clausa sunt, vt quasi in Symbolo interim iubeat bene sperare eos omnes, qui iactantur in hoc Mari magno tribulationum fluctibus; habet enim Ostia, quæ Deus aperire aliquando possit, & velit: [Vt non solum,] inquit Augustinus, [modum haberet exercendi iustos persecutionibus, sed etiã vt liceret iustis inde egredi.] Sed quidẽ ad literã, [Ostia Maris] freta sunt, aut circũiecta littora, quæ repagula, & fores vehementi pulsatione, & ictu frequentissimo effringere conatur, sed frustra, de quo iterum vers. 11. 10.

Plura Maria.

Paguin.

August.

Tribulationum, & spei symbolum.

8 [Quando erumpebat] Septuag. [Cum fremeret ex vtero matris suæ egrediens.] In annotationibus Vaticanis refertur paraphrasis Chrysostomi, exponitq; ex Græco; [Habebat stimulos quosdam, quibus incitaretur.] In Catena vero Latina refertur ex Chrysost. [Quando fluctuabat, quando obstetricabatur.] Aquila: [Cum luctaretur.] Proprie ex Hæbr. [In emergendo, vel, egrediendo.] Et quidem pertinet hoc verbum ad partum, & proluuiem illam, quã simul cum fœtu profundere solet puerpera: affert igitur nisum parturiendi, & profluendi. Psal. 21. 10. [Tu extraxisti me de vtero.] i. tuo impetu, & nisu erupi; & mea me mater enixa est; tu vires parturienti, & motum tribuisti mihi nascenti Mich. 4. 10. [Dole, & satage, filia Sion.] Propriè, [Enitere, & erumpe.] Septuag. [Viriliter age.] nimirum, instar parturientis, & enitentis. Atq; ab eodem verbo dicitur, Ezech. 32. 2. ad Regem Ægypti, [Assimilatus es Draconi, & ventilabas cornu in fluminibus tuis.] vbi alij legunt, Eduxisti aquas per flumina tua. Alij, Erupisti. sed propriè, & eleganter, [Erumpere faciebas,] i. educebas, & deducebas Nilum in multos riuulos. Sic igitur hoc loco proponitur Mare fluitans, enitens profluere, & exundare cum impetu, & eruptione. De quo verbo iterum dicam cap. 40. vers. 10 8 super id, [quod influat Iordanis in os eius.]

LXX.

Chrysost.

Catena Comment.

Aquila.

Erumpere, de re fluida.

גוח

LXX.

[Quasi de vulua procedens.] August. [Volẽs progredi.] Elegãter, & propriè nos diceremus; *Quien le cerro las puertas al Mar, al querer salir de madre?* nimirum [vulua] sint cauernæ illæ cæcæ, & obscuræ, & sinus terræ, atq; loca depressiora, quibus Mare coercetur, & continetur, id est, alueus Maris, est [aluus] ipsa, ex qua nititur erumpere.

August.

Alueus Maris instar alui materna.

IX. Cum ponerem nubem vestimentum eius; & caligine illud, quasi pannis infantiæ, obuoluerem.

1 *Aliorum expositione reiecta, eligitur germanior de opere tertij diei. Gratia Dei, nutrix creaturarum.*

2 *Prouidentia commendatio. Ponendi verbum, de arte, & industria.*

3 *Nubes, & nebula quomodo excitata ante creatum Solem.*

4 *Operimentum nebularum, & nubium fouens, & fœcundans aquam.*

5 *Caligo, pro tariore nebula. Pro densiori nube; pro aere caliginoso. Aer instar pannorum infantilium.*

6 *Mare instar infantis, ligatum brachijs, & cruribus intra cunabula.*

7 *Diuina prouidentia obiens munus diligentissima nutricis. Quid en curar de infante.*

8 *Mundus, & Mare senescens laborans catharro.*

HÆc rursus ab alijs ad primam aquarum creationem 1
referuntur, cum [tenebræ erant super faciem abyssi.] Sed laborat hæc interpretatio eadem difficultate, qua præcedens sententia; propterea quod iam videatur has tenebras præcessisse lux primæ diei, & [congregatio aquarum] facta die tertio. Tum præterea, quoniam non videtur vsq; ad tertium diem fuisse illa mixtorum generatio, [nubis, & nebularum.] Ergo persequitur opus tertiæ diei, perstatque in eadem metaphora infantuli nascentis. Neq; est, quod quisquam curiosius nobis obijciat, iuxta nostram expositionem, in præcedente sententia, non proponi Mare tanquam iam natum, editum ex aluo materna; sed in matrice tantum cauernarum, & locorum humiliorum conclusum, licet quidem nasci, & erumpere gestiens: satis.n. fuit, vt sub fœtus conceptione Mare semel proponeretur; vt nunc erga illud, tanquam erga tenerrimum, & delicatissimum infantulum, [Gratia Dei,] quæ apud Sapientem dicitur, [Nutrix] suarum creaturarum, omnia diligentissimæ, atque indulgentissimæ nutricis munia præstaret, foueret, conuestiret, [inuolueret.]

D. Thom.

Titelman.

Dionys.

Astunica.

Cohærentior expositio.

Gratia Dei nutrix creaturarum.

[Cum ponerem.] Aquila, [Circumuolui.] Quam curã, 2
cum sibi ipsi tribuit auctor naturæ prouidẽtiam suam commendat: Nicetas, [Nec vero id in naturam tantum vaporum, qui eliciuntur ex aquis, referas: & id enim meo agitur imperio.] Verbum autem [ponendi,] artem, dispositionem, compositionem affert; atque certum locum, & ordinem, quod mirifice conuenit in elementorum omnium, atque mixtorum certas sedes, atque regiones.

Aquila.

Nicetas.

Ponere, ad artẽ, & industriã pertinet.

[Nubem.] Si nubes, & vapores, vt excitentur ex aquis, 3
indigent virtute, & calore Solis, & Lunæ, certe vel non loquitur de ipso opere tertiæ diei, cum nondum erant facta [luminaria:] vel eleuatæ sunt nubes, & excitati vapores luce primæ diei; vel ipsa Creatoris potentia.

Nubes, & nebula, tertio vertitur eleuata tertia die.

[Vestimentum eius] Septuag. [Operimentum.] Sed in 4
sacro sermone tantundem refert [operire, aut circumdare, quod vestire:] quare cum aquis tota terra operiebatur, erat vestita aquis. Psal. 103 [Abyssus, sicut vestimentum amictus eius] Fouetur igitur Mare nubibus, fœcundatur, concalescit. Idq; iuxta propriam naturam, & indigentiam, vt indicauit eleganter Catenæ auctor; [Quemadmodum infanti panni sunt perquã cõmodi, sic etiã Mari nubes, ac nebulæ.]

LXX.

Operire, vestire, circumdare.

Mare fouetur nubib.

[Et caligine, &c.] Septuag. [Nebula,] quæ est rarior, & 5
subtilior nubes. Et quidẽ vox originalis [Gheraphel,] vertitur eodem modo, [nebula.] 3 Reg. 8. 10. 11 [Cum nebula impleuit domum Domini, & non poterant Sacerdotes stare, & ministrare propter nebulã Tunc ait Salomon; Dominus dixit, vt habitaret in nebula.] quod apud Septuag. bis eodẽ capite habetur, & secreta vertitur, [nubes,] secũdo [caligo.] Cum autẽ ab interprete redditur [caligo,] significatur nubes densa, & caliginosa. Exod. 20. 21. & Deuter. 4. 11. & pro [Nube imbrifera.] Psal. 17. 10 Ergo videtur idẽ omnino intelligi, & exponi per [caliginẽ,] quod prius per [nubem] dicebatur, quamquam non oporteat intelligi [nubem] imbriferam; nondum [enim plueat Dominus super terram] aliquis licet existimet; illum fontem, qui ascendebat e terra, [siue nubem,] vt Chaldæus vertit; vel [vaporem roscidum,] vt alij volunt. quo forte hic allusio non obscura hac [caligine, & pannis infantiæ.] Quod si vox originalis ferre posset, libenter sane [caliginem] hanc ego interpretarer

Nicetas.

Caligo, nebula.

ערפל

LXX.

Caligo, nubes caliginosa.

Gen. 2. 5. Fons ascendens de terra quod.

Chaldæum.

Caligo pro aere caliginoso.
Nicetas.

tarer [aerem caliginosum,] qui frequenter significatur appellatione, [tenebrarum] quod profecto indicauit Nicetas; suspicatus ideo dici Mare [obuolutum,] & quasi [fasciatum caligine,] i. aere, [quod Mare, nõ solum terra, verum etiam Aere contineatur; vt neq; sublime, neq; in latus vllum extra mensuram, ac lineam se queat efferre.] Et quidem esset ea [infantilium pannorum,] & indusiorum pulchra quoq; translatio; sicut enim decuplo rarior, ita & mollior est aer aqua.

Aeris cum infantilib. pannis comparatio.

Quod autem Interpres illuminauit, dicens [pannis infantiæ] in Hebræo. & Græco est vox simplex [quasi fascia,] quæ ligat & inuoluit: quare ad infantilem etiam fasciationem refertur Ezech. 16. 4. & in vniuersum vertitur [ligari, aut fasciari.] Ezech. 30. 21.

תחל

6 Quæ item translatio eleganter conuenit cum re ipsa: sicut enim infantulus pannis, & fascijs cura, manus, brachia ligatus, intra cunabula reponitur; sic sane, ne Mare libere porrigat brachia, & ne vltra modum [spatiosum sit manibus,] ligatum, & conuolutum est à Creatore; & intra sua cunabula, idest, intra terræ sinus, & concauitates repositum; ibiq; velut infantulus, qui tunc quiescit, cum minime quiescit; veluti cunis fluctuantibus perpetuo motu agitatur; [quiescere non potens] nutrice, idest, Dei prouidentia, quasi cunarum fluxum, atque refluxum faciente: tunc vero vagiebat Mare tanquam infans, cum primum mugiebat, cum fremebat.

Mare velut infantulus, ligatũ manibus, & in cunabulis repositum.
Isa. 57. 20.
Fluxum, & refluxum, velut cunarũ fluctuans.

7 Ac vt perspiciamus, quam diligenter omnia nutricis diligentissimæ officia obierit diuina prouidentia erga Maris infantiam; certe illa præstitit, quæ Galenus lib. 1 de sanitate tuenda, cap. 7 in tuenda infantis valetudine præcipit: [Primum, inquit, fascijs deligetur, sed corpori prius toti sale modice insperso, deinde vtantur balneis salubrium aquarum, & vniuersa victus ratione humida.] Hæc nemo in Maris prouidentia desiderabit: Vides enim Mare [fascijs] ligatum; Salsum totum, nõ quidem lotum, sed ipsum balneum saluberrimum; & vniuersam illius substantiam humidam. Et quamuis [Mare magnum] sit, & instar Dei illius, qui sub infantis specie fingebatur delitescens, vix ab ancilla ligari poterat [incunabulis,] idest, fascijs, & linteis:

Nutricis diligentissimæ officium obiens diuina prouidentia.
Galenus.

Puer ille (inquit) quẽ ego lauo, vt magnus est, vt multũ valet?
Neque eum quisquam colligare quiuit incunabulis.

Plaut. 3 Amphit. act. 5.
Vide Lambinum.

At Deus infantulum hunc ligat facile; condit intra cunas obuolutum, religatum, & lachrymulis effluens, cum primis illis, placidissimisque roribus perfundebatur.

8 Sed cum nunc etiam Deus [Mare nubibus operiat,] nebulis, & vaporibus confoueat, habebunt ne adhuc rationẽ illam fasciarum, & infantilium linteorũ? Quid ni, inquies, cum semper Dei prouidentia indulgentissime enutriat, & conseruet suas creaturas? Sane quidem. Sed est ratio dubitandi. Quoniam iam [mundus antiquatur, & senescit, & prope interitum est.] Oportebit itaque Mare etiam deuenisse iam ad senectam. Ergo nunc nubes, nebulæ, vaporea habeant sane rationem, & similitudinem materiæ catharri, & continuarum fluxionum, qualibus solent senes laborare. De senibus enim, atque de senectute destillationibus affluente scriptum est; [Reuertetur nubes post pluuiam.]

An nunc et nubes habeant similitudinem infantilium pannorum.
Heb. 8. 13.
Mare senescẽs cathar ro destillãs.
Eccl. 12. 2.

X. Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia.

XI. Et dixi; Vsque huc venies; & non procedes amplius; & hic confringes tumentes fluctus tuos.

1 *Repetitio eiusdem vocis ad peculiarem affectum. Maris conclusio constans, & perpetua.*
2 Fluctus *vnde dicantur in Hebræo.* Limitis *cum* lege *comparatio. Maris terminus diuinæ, qui sint.*
3 *Maris* vectes, *qui. Sapientia instar arenæ confringens, Regios impetus. Illustratus locus Regum.*
4 *Deus dicto cuncta efficiens. Verbum* addendi *ad secundas vices pertinens.*
5 *Perpetua Maris agitatio ad commendationẽ diuinæ Potẽtiæ.*
6 *Varia lectio. Verbum contrariarum significationum. Maris superbia circa littora.*
7 *Synonymia, & repetitio ad rei confirmationem.*

2 PRona est statim quæstiuncula; Cum nuper de [Maris conclusione] egerit, cur nunc tam paruo interuallo repetat? Respõdeo, cum vox bis repetitur in sacro sermone, nunquam non significatur peculiaris aliquis affectus, aut vocis vnius, aut sententiæ integræ: maiori iure cum sententia ijsdem, aut synonymis vocibus repetitur. Quid ergo repetitione huius rei nobis insinuatur? Certe quid simile illius, quod cap. 37. dicebamus, in frequenti illa nubium & luminis fulgurantis repetitione; videlicet, fulgura non semel, sed frequenter illuminare tenebras tempestatis per breuissima interualla. Ergo [conclusio Maris] primum dicta, nunc iterum fusius exposita, indicat illam primam cõclusionem durare adhuc; & constanter in futuram, ac nunquam fore, vt diuini præcepti repagula, & fores effringat; sæpe licet, ac semper conetur, & tentet erumpere.

Quæstiũcula.
In responsio.
Repetitio in sacro sermone semper cũ peculiari affectu.
Mare constanto præcepto compressum.

[Circumdedi illud terminis] Septuag. [Posui illis terminos] Verbum in Hebræo vehemens, fregit, confregit, attriuit illud ad rei humilitatem, deiectæ, desolatæ contritionem pertinet. & ab eadem radice dicuntur fluctus ipsi, [Misbarim,] quasi fractiones, & contritiones, quia fluctus sese infringunt, & allidunt ad littora.

L X X.
שבר
Circumdare, quod proprie.
Fluctus vnde dicantur in Hebræo.

a [Terminis meis.] Proprie, decreto meo, lege, statuto; Lex quippe, terminus, & limes est agendorum: & sicut intra limites, ita intra legem detinemur, & coercemur. Tum etiam lex, sicut terminus, agros discernit. Quod Caietanus vertit; [Fregi super eo statutum meum;] quod videlicet primum illud creationis decretum, cum aqua erat supra terrã, Deus fregit, & abrogauit ex parte, cum iussit aquas secedere in locum vnum: omnino alienum est: nam cum huius rei Scriptura meminit, nunquam proponit Dei decretum infirmatum, aut abrogatum, sed potius stabilitum, & confirmatum. Multo melius R. Dauid, R. Leui, [Fregi decretum,] idest, percussi, cæcidi fœdus nunquam abrogandum. Quamquam huic interpretandi rationi obest; primum, quod est significatio [percutiendi fœderis,] vix conuenire possit voci originali; tum illud, quod non proponitur hoc Dei decretum, quasi ex pacto, & stabilito fœdere cum mari, sed potius ex diuinæ Potentiæ, & Sapientiæ decreto comprimentis inuitum, & repugnans, mare, & semper erumpere conans. Cum autem ait, [terminis meis,] indicantur Dei, idest, diuina esse, vel montes altissimos, & firmissima littora, quæ obiecta sunt vndique fluctuanti Mari. Quod enim Dei est, oportet in suo genere optimum, & excellentissimum esse. Aut indicatur peculiaris Dei prouidentia; non enim sunt illi termini, & carceres Maris naturæ fortuitæ, & vagantis sine consilio, sed sapientissimi, atque Præpotentis Conditoris.

Legis cum limite comparatio.
חיק
Caietan.
Expositio aliena.
R. Dauid.
R. Leui.
Frangere fœdus, pro percutere.
Maris termini diuini.

3 [Et posui vectẽ, & ostia] Septuag. [Claustra, & portas.] Sed [vectem] vertit Interpres alijs etiam locis: & vox quidem originalis significat proprie repagulum, aut obicem, quo clauduntur fores, sic dictum à velocitate fugiendi, & discurrendi ab vno extremo ianuæ in alterum, quasi dicas, [Pessulum currens,] *Cerre le las puertas: y corrile la tranca.* Qui autem sint [vectes, & ostia] indicaui superius, cum Latinis est freta, littora, montes circumiectos. Terminus etiam est [arena] Ierem. 5. 22. proptereaque existimant dictum idcirco esse [sapientiam Salomonis, sicut arenam, quæ est in littore Maris;] quod sicut arena repellit, & comprimit furoscientes fluctus, sic sapientia coercet Regios impetus, & iras. At Græci intelligunt Dei imperium, atq; præceptum, quod effringi, aut violari non potest. Ergo ex his omnibus [vectes, & ostia] compono, [His verbis] (ait Chrysostomus) [rei firmitatem ostendit. Illis, quæ consequuntur, etiam facilitatem, subiungitur enim.]

L X X.
Repagulum & vectis vnde dicatur.
Vectes, & ostia maris quæ.
ברח
3. Reg. 4. 29
Sapientia Regibus pro littore fluctibus comprimendis.
Planior interpretatio.
Chrysost.

4 [Dixi.] Statui, ratum, & fixum esse volui, ad quod satis fuit [dixisse,] & solo verbo imperasse [Vsque huc venies] Libere tantum in æquore spatiabere. [Et non procedes amplius.] eleganter, quod in Hebræo est, [Non addes,] id est, non poteris amplius spatij, & loci tuæ ditioni adiungere. Quanquam posset exponi commode, & ad phrasis exigentiam [Non iterum,] supple, operies terram: Nam verbum [addendi,] ad repetitionem, & secundas vices pertinere solet, sicut & id Psal. 103. 9. [Neque conuertentur operire terram.] Id est, iterum non operient.

Deus facile solo verbo efficiens.
Hebraismus.
Verbum addendi secũdas vices affert.

5 [Et hic,] hoc ipso in littore, [Confringes tumentes fluctus tuos.] Septuaginta. [In te ipso comminuentur fluctus tui.] vt mirum sit, ipsos furentes; & tumidos fluctus in se ipsos reduci, & in se ipsis debilitari, & frangi. Eleganter Chrysostomus; [Hac de causa Deus Mare nec tranquillum, nec mite passus est, vt cum Diuino imperio pugnante natura, Diuinoque iussu semper vincente, esset Dei potestas prædicabilis. Etenim si foret aqua pacata, ordinis concinnitatem, atque moderationem naturæ aquæ

L X X.
Chrysost.
Cur voluerit Deus, Mare semper agitari, & furere.
Diuinæ potentiæ commendatio ex Mari.

plerique

plerique ad scriberent, nunc vero conturbata, verberatx, intrinsecus protrusa, cũ suis finibus excedere nequeat, Dei prædicat potestatem.] id quod a Ieremia dictum est, c. 5. 22. [Posui arenam terminum Mari commouebũtur, & non poterunt, & intumescent fluctus eius & non transibunt.]
6 confringunt enim in ipso præscripto limite tumorem. Ex

Varia lect. Hebræo Pagninus; [Pones (*depones*) elationem fluctuum tuorum.] Nam verbum originale, [coth,] non solum [ponere,] aliquando significat cõtrarium [ponendi,] quod est [dimittere, *aut* deponere] Iob 10. 20. Quamquam in propria, & genuina [ponendi,] significatione, habet elegantem quoque sensum: [Hic ponet] (supple. [ventus.] Ita Vatablus, aut tertia persona pro secunda [Pones) elationem fluctuum tuorum.] Symmachus; [Hucusque constituta sit elatio fluctuum] hucusque gloriari, efferri, eminere, intumescere, superbire, extolli, magnificari licet. claudit hæc omnia verbum originale. Non solum igitur proponitur Maris superbia, & ferocia compressa, & coercita ad littora, sed quod in littore potissimum intumescat. & efferatur; cum enim vbique [mirabiles sint elationes Maris,] at in littore potissimum, cum ad erumpendum & trãsgrediendum, quasi collectis in se se viribus, & reducto spiritu fluctus enituntur, & fremunt, & ex nbice maint indignatio, & æstus. Hęc nos dicemus, *las resacas q̃ haze la Mar.*

שית

Verbum cõtrarium significationum.

Vatabl.

Symmach.

גאה

Maris superbia, & elatio circa littora.

D.Thom. Voluit sane D. Thom. curiose nimium, pro tribus illis [termino, vecte, ostio.] distinguere tria verba, [venire, procedere, confringere] sed nihil hic solida obseruatione dignum, quã quondres eadem sexies repetita vocibus synonymis, significat rem firmissimam, nunquam violandam, cum secundo aliquid dictum, aut [visum *fuisse*, firmitatis indicium sit.] Genes. 41. 52. Quare Gregorius sapienter hic obseruat: [Quod in conclusione maris secundo de nstijs dicitur, more sacri eloquia, res semel dicta pro confirmatione replicatur.]

Synonimia ad res firmitatem, sicut & repetitio.

Gregor.

Offerebat vltro hic nobis locus quæstionem illam, An hæc maris intra suos limites compressio ex Dei præcepto perpetuo miraculo danda sit, non etiam naturæ ipsi, & elementorum dispositioni, nisi esset a nobis diligenter disputata, cap. 26. vers. 10. num. 2. vsque ad 6.

X II. Numquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum?

1 *Formula Diuinæ interrogationis. Circumloquutio operis quarta diei.*
2 *Sententia lucida Paraphrasis.*
3 *Lumina creata ante hominem. Vniuersalis prouidentia commendatur.*
4 *Ortus, & occasus ordine certo succedentes. Cuncta ex Dei Sapientia ad fines suos properantia.*

1 Diuersa interrogationis Diuinę formula varium atque diuersum nexum, & scopum huius sententiæ fecit apud Interpretes, nam cum Iob nuper rogaretur a Deo [Vbi eras?] nunc vero rogatur, Nunquid post [ortum tuum, *aut*, postquam natus] Caietanus, quem videtur sequi Episcopus Algarbiensis, videtur sententiam hanc referre ad vitam politicam, & ciuilem rerum constitutionem, in hanc sententiam. Nunquid ea dierum, & noctium vicissitudo, qua humana politia continetur, & constat, & quæ cum impijs locum permittat noctu vagandi, at statim aurora subito illucente, illos deterret, & coercet expectauit ortum tuum, vt non esset hoc rerum discrimen & cura ciuitatis moderandæ penes alium iudicem, & magistratum, quam penes te? Sed certe vt nexus hic paulo coactior, & longior est, ita ille simplex, & facilis, quem ipsa verba offerunt, vt proponatur opus diei quartæ, cum creata sunt [luminaria,] & institutus ille lucis nascendi, & renascendi ordo, quo nunc fruimur. Quare hæc interrogandi forma. [Nunquid post ortum tuum,] aut, vt in Hebræo est. [A diebus tuis,] perinde valet, atque illa prior, [Vbi eras,] cum ego lucis ac tenebrarum vices constitui ante ortum tuum? Septuaginta; [Nunquid tecum lucem constitui matutinam?] Chrysost. [Aderas ne, *inquit*, quando dixi, Fiat lux; Fiant luminaria?] Et nunc sane non so-
2 lum potentiam, sed peculiarem suam Prouidentiam rerum omnium inferiorum commendat Deus. Nũquid (inquit) te nasciturum, tuamque iussionem expectauit mundus, vt alterna dierum, noctiumque; vicissitudine constaret, ad humanum conuictum, mortaliumque omnium, ac viuentium vitam necessaria? & cum tu statim, atq; in hanc lucem editus es, noctium, atque dierum alternatione indigeres, id tu præcepto factum ne est, an meo, in quem vtpote in rerum omnium auctorem, vniuersarum rerum moderatio, & prouidentia incumbit?

Varia formula Diuinæ interrogationis.

Caietan.

Osorius.

Nexus facilior, & germanior.

Opus quarta diei.

LXX.

Chrysost.

Paraphrasis sententia.

3 [Nunquid post ortum tuum?] Chrysost. [Aderas ne?] vt humanam originem ostendat fuisse posteriorem creatione lucis, & vicissitudine dierum, & noctium. Philippus; [Ista prius, quam in Adam per me existeres, sunt creata.] Sed illud etiam cum hac interrogatione quadrat; Noli te magnifacere, quasi Conditor vniuersitatis huius, tui tantum causa a rebus tuis, vel rerum ordinem mutare, & inuertere debeat, vel de nouo instituere, quasi tantum tui causa lux, & tenebræ instituta fuerint, non etiam reliquorum. Atque hoc insinuat illa lectio Septuag. [Nunquid tecum lucem constitui matutinam?] Quæ semper eadem consistunt, non fiunt ab homine mortali, neque vnius tantum hominis gratia: sed ab æterno numine ad vniuersitatis huius prouidentiam, & opportunitatem. Philippus huc respiciens; [Iob, *inquit*, arguitur, qui Deum factorem, & gubernatorem rerum omnium, diceret circa se nullo moderamine æquitatis operatum.]

Chrysost.

Philip.

Rerum vniuersalis prouidentia cõmendatur.

Philipp.

4 [Præcepisti diluculo?] Tibi ne paret diluculum, & Lux matutina? [Et ostendisti auroræ.] Propterea ex Hebræo, Septuag. [et cognouit lucifer, *aut*, scire fecisti locum suũ.] i. Septuag. [Ordinem suum?] quod idem omnino est; nam locus ortus, & occasus ordine constat; est enim suus ortus, & occasus hyemalis, suus æstiuus. Eadem ratione dictum est, Psal. 107. [Sol cognouit occasum suum.] nullus in oriendo, nullus in occidendo error, nulla obliuio; nouerunt res ipsæ edoctæ a Creatore, quid facto opus sit. neque minus ordinem seruant, quam si intelligentiæ participes essent: opus quippe naturæ, est opus intelligentiæ. Semper aurora mutat locum. Semper igitur edocetur a Deo, semper ducitur, semper agnoscit, & sequitur Creatoris ductum.

שחר

Res ex Creatoris Sapientia certo operantes.

XIII. Et tenuisti concutiens extrema terræ; & excussisti impios ex ea?

1 *Varia lectio, & interpretatio.*
2 Alæ terræ *quid, Illustratur Moyses. Sapientia, Ieremias.*
3 Excussio terræ *vnde dicatur, varia translationis ratio. Tria sententia minus commoda. Illustratur Amos.*
4 *Ortus, & occasus Symbolum breuitatis vitæ, & humanæ felicitatis. Illustratur Ecclesiastes.*
5 *Angelorum ruina, quando.*
6 *Lucis diurna encomium.*

1 IN Hebræo, & Græco sine supposito sunt illa duo verba [tenendi, & excutiendi.] Septuaginta, [lucifer cognouit locum suum, apprehendere pennas terræ, excutere impios ex ea?] In Hebræo ex verbo, [Ad tenendum, &c.] Pagninus, Tygurina, Vatablus, Caietanus, Steuchus: tũ etiam cum Septuaginta, Græci, Nicetas, & Chrysost. ad [Auroram] vel ad [lucem] retulerunt, quæ ipsa [tenet extrema terræ,] momento occupans totum hemisphærium. Sed quoniam secunda pars, [excutiendi impios ex terra,] commodius videtur Deo, quam luci tribuenda; ideo Interpres eodẽ modo, sicut præcedentem, sententiam hanc construxit; quamquam sensus semper idem constet: Deus enim media luce dicitur [tenere extrema terræ,] fortiter apprehendere, occupare; Vatablus [arripere,] Tygurina [occupare,] eleganter omnia, & iuxta proprietatem verbi originalis.

LXX.

Osorius.

Pagnin.

Tygurin.

Vatabl.

Caietan.

Eugubinus.

LXX.

Nicetas.

Chrysost.

Vatabl.

Tygurin.

Pro [extremis terræ,] in Hebr. sunt, [Alæ terræ.] & quidem notandum, nunc non dari alas luci, sicut Psal. 138. [Si sumpsero pennas meas diluculo.] siue iuxta Hebr. [Pennas diluculi, *vel* auroræ:] est enim lux volucris, pennata, radios velut pennas explicans, rebus mundialibus quasi inuolitans. Nunc vero non tam phrasi Poetica, quam Hebraismo tribuuntur [Alæ] ipsi terræ: nam Hebræus appellat [Alas,] extremitatem cuiusq; rei: quare extremi terræ anguli, aut ora vestimenti, & fimbriæ palliorũ, dicuntur hoc nomine, [Canaph, *vel* Cenaphim,] quod nos dicimus [çanefas.] Sic Deuter. 22. [Faciant sibi fimbrias per quattuor angulos palliorum.] Hebraice,* [Super quattuor alis.] Atque eadem Metaphora Isa. 11. 12. & Isai. 24. 16. Ezech. 7. 2. dicuntur [Quattuor plagæ terræ,] i. anguli, siue extremita-

ארץ

2 *Alę terræ quid.*

Hebraism.

כנף

* *En las quatro esquinas, o puntas de el mãto.*

tes

tes, inſtar alarum auis extentarum, quod nos diceremus *los quatro puntas del mundo.* Deus igitur vel lux ipſa momẽto effuſa in totum hemiſphærium, attingenſq; extremam lineam æquatoris, complectitur extremas terræ oras velocitate mirabili, quod Diuinæ Sapientiæ atque potentiæ opus eſt, [attingere a fine vſque ad finem fortiter,] vel vt proprie ex Græco legere poſſumus, [alacriter; diſponendo omnia,] complendoque luce ſuauiſſima.

Sap. 8. 1.

Dionyſ.

Quod autem interpres addit cõcutiens, fere Latini omnes ad terræ motum referunt, quo exterrentur impij. Sed certe nihil hic de terræ motu, tantum de luce, & vt leniorem redderet tranſlationem illam excutiendi impios, præmittere voluit interpres [concuſſionem,] prius enim res concutitur, quam excutitur.

Tranſlatio ducta ab excutiẽda veſtimento. Impij puluis. Philipp. Tranſlatio a cribro. Impij palea. Matt. 3. 12

3 Et excuſſiſti impios ex ea. Non dubium, quin pulchra ſit huius particulæ tranſlatio, ſed tamen incertum, vnde ſumatur. Frequentiſſimus ſane explicatus eſt, vt ſit translatio a veſtimento, quod cum concutitur, excutitur puluis aut tinea, non aliter expurgat terram Deus viliſſimo puluere impiorum, cum illos de medio tollit. Philippus tranſlationem duci a cribro; [Præ magnitudine, inquit, virtutis ſuæ vtraq; manu tenens margines terræ, quaſi cribrum huc, atque illuc concutit, ſiue excutit, vt impios velut paleas, & lolium excutiat a frumento iuſtorum.] qua etiam translatione vſus eſt Amos 9. 9. Ecce mandabo, ego vt concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael ſicut concutitur in cribro, videlicet, vt permundaret triticum ſuum, qui etiam permundat aream ſuam. Sed neutra harum tranſlationum videtur cũ luce præcedentis ſententiæ cohærere.

Tranſlatio a gremio telluris parentis.

Potius dicerem debere necti cum terra, quam Deus concutit, videtur velle excutere impios ex gremio telluris parentis. nam verbum originale proprie ſignificat [excutere] quaſi ex gremio, de quo late diximus cap. 33. verſ. 25. num. 2. Sed hæc etiam tranſlatio deſiderat nexum cum præcedentibus.

נער

Vatablus.

Ergo Vatablus ſic explicat, vt dicatur Deus media luce, & vario atque multiplici auroræ ortu impios tollere, & excutere de terra, [quia ex mutatione ſolis, varij morbi oriuntur,] quibus pereũt impij. Sed explicatio hæc plane coacta eſt, longiſſimeque petita, cum potius aurora recreet cunctos mortales; nam ſcriptum eſt, [Exitus matutini, & veſpere delectabis,] id eſt, delectare nos facies.

Pſal. 64. 9.

Sol ſuis circulis numerat annos humanæ vitæ.

4 Quinto alij volunt hanc impiorum excuſſionem, id eſt, ablationem ex terra, coniungi cum lucis ortu, & occaſu; quod vitam noſtram metiatur, & conſumat Deus lucis illius orientis atque cadentis, menſura, & numero dierum, atque noctium, hac enim ratione, Eccleſ. 1. humanæ vitæ inconſtantiam oſtendit, [Generatio (inquit) præterit, & generatio aduenit.] ſubdit deinde, [Oritur Sol, & occidit & ad locum ſuum reuertitur, ibique renaſcens girat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, luſtrans vniuerſa.] En tibi lucem, quæ complectitur extremitates terræ & ſuis circulis atque viciſſitudinibus humanæ vitæ inconſtantiam atque breuitatem; tum etiam felicitatis impiorum falſitatem, & vanitatem non ſolum ſignificat verum etiam efficit. Sed quidem quamuis ſententia hæc ſit inutilis, videtur tamen multo cum labore quæſita, neque lux potius nunc referenda ad impiorum interitus, & ſupplicium, quam ad piorum recreationem, & ſolatium, cum ſuperius dictum ſit, de [luce, Deum annuntiare amico ſuo, quod poſſeſſio eius ſit, & ad eam poſſit aſcendere.]

Lux indifferens ad impiorum terrores, & ad piorum ſolatium.

Aliorum expoſitio de Angelis apoſtatis cælo pulſis, cum creata eſt prima illa lux.

5 Sexto, Alij præterea non tam ad impios homines, quam ad apoſtatas Angelos ſententiam hanc pertinere volunt, cum enim Angeli ſancti non ſolum albi, & lucidi, ſed lux ipſa aliquando appellentur, turſos angeli apoſtatæ non ſolum [Principes tenebrarum,] ſed tenebræ ipſæ, & omnes ſimul cum cælo creati fuerint, at non niſi morula breuiſſima in Cælo, perſtiterint, congruentiſſimum videtur vt ex illa cæleſti terra impios, & deſertores angelos excuſſerit, cum corporalem lucem creauit Deus, vt ſimul cum mundi tenebris corporali luce diſpulſis, diſpellerentur illæ tenebroſæ mentes ex Cælo, remanente ſanctorum Angelorum luce, quæ [ornat Cælos, obſtetricato per manum Dei colubro tortuoſo] vt ſuperius diximus, ex quorundam interpretatione, c. 26. verſ. 13. num. 1. Sed hæc quoque interpretatio, præterquam quod allegorica eſt, non cohæ-

6 ret. Pertinet enim ad primum diem creationis, cum tamen iam nos verſemur in quarto [Luminarium.]

Explicatio conuenientiſſima.

Ego quod maxime cohærens cum luce, cum operibus tenebrarum, quæ luci contrariæ ſunt, cum ipſa proprietate verbi [excutiendi;] exiſtimo tranſlationem ſumi ab ijs, qui luce exorta expergiſcuntur, & ſurgunt a ſomno. nam ipſum verbum originale *Naghar* eſt excutere; quemadmodum excutit ſe, qui ſomno conſurgit, & expergiſcitur; vt Zachar. 2. 13. Conſurrexit (excuſſit ſe) de habitaculo ſancto ſuo. Vnde adoleſcentes ab ipſa radice dicuntur excuſſi, id eſt, attenti, & expediti, quod nos diceremus, *Viuos, y deſpiertos.* Ergo hoc, inquit Deus, præclarum eſt lucis beneficium, vt filios tenebrarum, id eſt, impios excutiat, expergefaciat ſomno vitiorum: ſic enim eleganter ait Chryſoſtomus, nunc Deum loqui, de [latronibus, de ijs, qui ſepulcra effodiunt, cæteriſq; omnibus, qui ad ſcelera ſocia vtuntur nocte; namque hoc hominum genus poſt lucis exortum, non amplius licenter audet in terras; ſed potius exterminatur, & compeſcitur; lucem enim, a qua illi arguũtur, odere.] Videtur igitur Deus Sole, quaſi miniſtro vti, ad exterrendos impios, & nefarijs flagellis abducendos. Vide quod diximus cap. 24. verſ. 15. 16. 17. ſuper id, [Oculus adulteri obſeruat caliginem, &c.] Nam tenebriones illi, vtpote filij tenebrarum, fauſtas ſibi noctes precantur, interim [diei maledicunt,] qui illorum nefaria opera redarguit, ſupremus igitur iudex videtur [ſcrutari] vniuerſam terram in lucerna Solis, & quaſi prætenta face explicare extremos, & abditiſſimos terræ ſinus. Et ſane Sol opportunum habet nomen in lingua ſancta: dicitur enim Semes a verbo Samis, quod eſt miniſtrare: quod videlicet ſit quaſi miniſter Dei, & naturæ, quo Deus parens omnium vtatur ad fœcundandam, & viuificandam naturam; ad redarguenda opera tenebrarum; ad excutiendos, & expergefaciendos impios. Hic igitur ſupremus iudex Deus, [in matutino] videtur interficere omnes peccatores terræ; aut certe fugare, & excutere; atque in occultiſſimos angulos recondere; [Ortus enim eſt Sol, & congregati ſunt, & in cubilibus ſuis collocabuntur.

Tranſlatio ab expergiſcentibus.

Excutere refertur ad ſomnum.

Vnde iuuenes dicantur excuſſi.

Chryſoſt.

Lucis beneficium, quo impij comprimuntur.

Soph. 1. 12.

Solis nomẽ a miniſtrãdo.

Pſal. 100. 8

Pſal. 103. 22

XIV. Reſtituetur, vt lutum, ſignaculum; & ſtabit, ſicut veſtimentum.

1 *Proponitur ſententiæ obſcuritas.*
2 *Examinantur voces.*
3 *Tres exponendi rationes parum idoneæ.*
4 *Tres aliæ interpretationes humiles, & parum cohærentes.*
5 *Duplex explicatio cohærens, & idonea. Lux rerum ſpecies, & forma.*
6 *Optima interpretandi ratio de opere ſexta diei. Quæ in hominis creatione ex luto miranda, quæ conſideranda.*

1 SEntentia proculdubio perplexa, & multarum interpretationum varietate impedita, præter quam enim quod duæ ſimilitudines valde diuerſæ, immo vero tres ducantur in hac ſententia, videlicet ex luto, ex ſignaculo, ex veſtimento; illud tamen perobſcurum eſt, in quem cõueniant illæ ſimilitudines; tum etiam quomodo debeant conſtrui, aut quid ſit appoſitum verbi [reſtituendi; lutum] ne, an ſignaculum? in re igitur varia, & multiplici breuiſſime proponemus meliora; eligemus optima: ſi tamen breuem præmiſerimus vocum proprietatem, & ſignificationem, quæ ad veram ſententiam aditum aperiant.

Sententiæ obſcuritas, & interpretationum varietas.

2 Reſtituere. Proprie eſt vertere, aut conuertere, aut reuertere, & affert quidem mutationem, & cõuerſionem vnius rei in varias formas, aut vices, aut loca, aut partes, vt cum inuertitur aliquid, aut euertitur, & ſubuertitur: ſicut etiam cum hoſtes conuertuntur in fugam: tunc enim terga vertunt. quod ſane non incommode dicitur [reſtituere,] quod eſt in priſtinum ſtatum, & formam conuertere. [Lutum] vero id, quod ſonat, argilla, ex qua lateres fiunt, ex quo finguntur lutea vaſa, ex quo factus eſt homo. Porro [Signaculum,] ſigillum, quod peculiare inſigne, atque figuram imprimit. Illud paulo diuerſum, quod ſtare, ſiue erigere, aut conſtituere, in originali eſt plurale, ſtabunt. Licet quidem hæc numerorum permutatio valde frequens ſit in Scripturis, neque ſententiam variet.

Reſtituere quid proprie.

הפה

הפך

Lutum.

חמר

חתם

Signaculũ.

יצב

Stare.

3 His præiuiis, prima interpretandi ratio eſt D. Thomæ, Nicolai, & quorundam Latinorum referentium hanc ſententiam ad terræ motum, quo quædam ædificia trahunt ruinas, ſi ceſſante motu terræ; facile reſtituuntur, & obducuntur, [Sicut lutum:] quædam vero, vt arbores, concutiuntur; ſed tamen non rumpuntur inſtar [veſtimenti excuſſi.] interpretatio proculdubio humilior, quam diui-

Primo expoſitio Latinorum humilior.

D. Thom.

Lyra.

nus

ous sermo postulet; tum minime cohærens: nam cum Dei oratio nunc non versetur in operibus artis, quid nunc pertinuit dicere ædificiorum rimas, & aperturas posse obduci gipso, aut calce? Aut quid tam stupendum, ædificia findi fatiscere, aut arbores concuti?

Secunda interpretatio quorūdam.

Secunda est quorundam exponentium de terra, ac materia, quæ nouis semper formis quasi sigillis impressis afficitur, & insignitur; præteritas abijcit, & vertitur in varias formas, atque figuras, instar luti mollissimi: homines vero etiam mutantur, sicut [vestimentum,] & diuersimode afficiuntur a Solis luce in diuersis anni temporibus. Hanc exponendi rationem primus attulit R. Gerson, sequuti sunt Vatablus, Tygurina, Eugubinus. Nexum nullum habet hæc interpretatio, nihil præterea magnificum, dignumve Dei oratione.

R. Gerson. Vatabl. Tygur. Eugubinus.

Tertia exponendi ratio parum cohærens. Dionys. Generationum vicissitudo, & mūdi renouatio. Eccles. 1. 3. Psal. 101. 27.

Tertiam indicauit Dionysius, vt cum de impiorum excussione, & interitu videatur proxime dixisse, nunc subiungatur opus diuinæ Potentiæ, atque Sapientiæ restituentis mundo in demortuorum locum alios homines, instar luti, quod vnam figuram amittit, aliam admittit. Sic sane. [Generatio præterit, generatio aduenit, terra autem in æternū stat.] Rursus qui aduenīunt denuo, stare videntur; sed stare diutius non poterunt; quippe [veterascunt sicut vestimentum, & velut opertorium mutabuntur.] Certe huiusmodi Philosophia producitur ab Ecclesiaste, non tam ad prædicationem diuinæ Potentiæ, quàm ad comprimēdam hominum superbiam. Non cohæret itaque cum semel institutа enarratione operum, & dierum Creationis.

4 Quartam vero, quæ Caietani est, minime prætermittemus: cum enim impiorum mentio proxime præcesserit, eas stimat nunc eosdem nunc præstringi duplici similitudine; prima, quod sint instar signaculi, idest, quod coniuratio secreta impiorum, quasi sub sigillo clausa est sicut lutum, quod vertitur, & indifferenter vna pars sustentat aliā: sic impij mutuo se sustentant. Secunda vero, [quod quemadmodum vestimentum accommodatur corpori, ita impij constituunt, vt quilibet accommodet se alteri, & sit velut vestis alterius, ita vt nulla oriatur inter eos discordia.] Vide quàm vili, & abiecta, quàm inuita, quàm longe petita interpretatione deceperit nunc quoque Caietanum Hebræus ille, quo ad manum vtebatur? alij longe alia ratione ad impios referunt, qui matutina luce occupati aliam faciem, aliam vestem sumunt, nocturnam deponunt, ne detegatur illorū improbitas. Ergo interdiu habito ipso emētiuntur probitatem, & honestatem morum, & tam facile id efficiunt, quàm lutum, aut quàm terra mollis, & subacta suscipere potest diuersas sigillorum figuras. Indicarūt hoc Isidorus, atque Vatablus. Quæ interpretandi ratio colludere videtur cum illo, cap. 26. 15. [Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens, Non videbit me oculus, & operiet vultum suum.] Interpretatio quidem bene cohæret cum luce, & impiorum excussione; sed humilior est, quam pro diuini sermonis amplitudine, & dignitate.

Quarta interpretatio humilis, & inuita. Caietan.

Quinta expositio cohærens, sed humilis.

Isidorus. Vatabl.

Sexta exponendi ratio non cohærens. Titelman.

Sextus explicatus est Francisci Titelmanni, sumentis signaculum pro homine, qui diuina imagine, & similitudine signatus est. Cum ergo impij homines excutiuntur, & tolluntur de terra, tunc [signaculum restituitur] suæ origini, & vertitur in lutum, & puluerem, & velut vestis attrita primam illam figuram, & venustatem amittit. Congruens quidem expositio, sed non cohærens.

5 Ego, secundum aliorum interpretationes, duas præterea afferam; alteram, vt eandem rem de luce semel proposita promoueat. Ille quippe nouam semper faciem rebus affert, nouam speciem, & quasi sigillo quodam, ita res omnes lumine perfusas, diuinæ perfectionis insignibus afficit, & exornat: vt quam videntur in nocte, & tenebris faciem, & speciem amisisse, rursus redituua lux restituat, & iterum imprimat rebus; sicut lutum, & cera, cui sæpe apprimitur sigillum. Insuper singuli dies [stant, sicut vestimentum:] cum enim lux ipsa, quæ conuestit, & exornat vniuersum mundum, recens exorta videatur esse vestis quædam speciosissima ex aureis filis, & radijs contexta; cū occidit Sol, videntur tum lux ipsa, tum res cunctæ languere, & instar [vestimenti veterascere.] Sed renascente luce, deponunt cuncta attritam illam vestem, & restitutam aliam pretiosiorem ex recenti lumine induuntur.

Duplex exponendi ratio idonea. Lux rerum species, & forma, saepius ablata rebus, sæpius restituta.

6 Alteram explicandi rationem præbent nobis Septuag. legentes [Aut tu sumens terram, lutum plasmasti animal, & idoneum ad loquendum eum posuisti super terram?] Ergo videtur opportune nunc post alia creationis opera indicari a Deo opus sextæ diei, idest, hominis formatio ex luto; tum etiam illius natura terrea, & fragilis, diuina tamen potentia consistens, & erecta. Cum quo recte consentit nostra lectio; Homo enim dici potest signaculum, quasi passiue, idest, Dei similitudine signatus; aut, vt Græci volunt, quod [præ cæteris rebus homini Deus tradiderit suū insigne, *idest*, rationem, quā reliquæ res omnes caruerunt, quod signaculum restitutum est, vt lutum;] idest, versum & conuersum est, rursusque reuersum: primum, cum lutum ipsum versum est in hominem; deinde cum homo ipse signatus diuina similitudine reuersus est in lutum, [& terram, de qua sumptus est: Ego,] inquit Chrysostomus, [vtroque nomine Deum admiror, vel quod corruptioni obnoxium humanum corpus conflarit: vel quod in ipsa corruptione vim, ac sapientiam suam expresserit.] Tū præterea illud est mirabile, quod lutum steterit, nimirum erectum: at quidem stetit, sicut vestimentum,] quod veterascit; veterascente nimirum, & senescente corpore, collabente luto, quod prius steterat. Expositio hæc optime cohæret cum alijs diebus creationis; tum etiam ipsum nomen luti, vel, vt Græci explicant, [terræ madidæ, idoneæ ad fingendum hominem.] Et illa præterea [vestimenti] translatio sæpius vsurpata in sacro sermone, confirmare videtur rem hanc pertinere ad hominem Vide quæ diximus cap. 10. vers. 9. Vbi non mirum, quod in ipsa creatione hominis ex luto, admoneat illum Creator suæ mortis, & conuersionis in lutum: nam lutum per se vtrumque reuocat in memoriam, & potentiam Creatoris, & fragilitatem hominis. Vide cap. 10. citato, & cap. 19. vbi diximus in ipsa nostra Creatione admoneri nos, non solum potentiæ Creatoris, sed eiusdemmet potentiæ ad efficiendam Resurrectionem corporis creati ex luto, postquam in lutum conuersum est, vt obseruauimus super id, [de terra surrecturus sum,] cap. 19. vers. 25. num. 28. 29 30.

Secunda expositio de hominis creatione. LXX.

Homo signaculum. Nicetas.

Chrysost.

Lutum consistere erectum, mox. Lutum cū vestimento cōparatio. Origo hominis ex luto admonet hominem diuinæ potentiæ, & humanæ fragilitatis.

XV. Auferetur ab impiis lux sua, & brachium excelsum confringetur.

1 *Nexus difficilis quattuor interpretationibus tentatus.*
2 *Nexus, & interpretatio commodior, de hominis peccato, & supplicio. Illustratus Ecclesiasticus.*
3 *Hominis obscuratio ex peccato. Illustratus Ecclesiasticus, & Baruch.*
4 Brachium excelsum *ad superbiam*. Brachium, & armus *Regni Symbolum.*

IN sententia per se clara, nihil præter nexum, difficile. Cum Græcis pleriq;, Quoniam semel impiorum mentio facta est, nunc ex illorum supplicio commendari diuinam potentiam. Nicetas; Punire impios, eorumq; potentiam obterere, nempe diuinæ id dexteræ est, atque operationis. Alij, vt D. Thomas, & qui illum sequūtur Nicolaus, & Dionysius referunt ad suum illum terræ motum, quo vitæ lux, & arcium fortissimarum celsitudo perire solent.

1 Nexus exquiritur. Nicetas.

D. Thom. Nicolaus. Dionys.

Sed illud subtilius, & argutius, quod Caietanus cum luce connectit, vt cum dixerit impios tenebriones noctu viuere, & grassari; ex oriente vero luce diffugere, & comprimi; videntur quidem noctem habere pro luce. Ergo cum veram lucem Deus affert mundo, aufert illorum lucem, idest, tenebras; comprimitque illorum vires, & improbitatem. quod insignis cuiusdam prouidentiæ est.

Subtilior Caiet. nexus.

Alij ex ipsa luce, quam oderunt improbi, eliciunt minas sempiternarum tenebrarum. Quia, inquit, isti oderunt lucem, atque præclara opera, amarunt tenebras, & mores teterrimos; omnis illis eripietur lux, & sempiternis tenebris damnabuntur.

Osorius.

Denique cum prouidentia, quam Deus in mundi, & rerum omnium constitutione seruat, aliqui sic nectunt, vt cum duplex sit prouidentiæ pars, illam Deus tam ostendit in impiorum supplicio, quam in rerum aliarum instauratione, & conseruatione.

Eugubin.

Ego vero existimo sententiam hanc cohærere cum primi hominis primo, & felicissimo statu; tum etiam cum secundo post peccatum ærumnosissimo; in quo repræsentata est diuinæ prouidentiæ, atque æquitatis imago, iustos felicitatis luce iucundissima complentis, impios vero meritissimis supplicijs prosequentis. Atque huius sententiæ commentarium facile conficiemus ex cap. 27. Ecclesiastici, vbi hominis innocentis [lux, & virtus;] tum

2 Nexus simplicior, & cōmodior.

pecca-

peccatoris tenebræ & imbecillitas mirifice describuntur, ad huius nostræ sententiæ illuminationem. Ergo, inquit, vniuersitas creaturarum homini seruit, tum lucis, ac tenenebrarum vicissitudo: illa etiam, quæ in cælo lucent, illius

Eccl. 17.3. sunt, creata nimirum, [vt essent in signa, & tempora, & annos; vestiuit præterea illum Deus virtute secundum se, vt ait Ecclesiasticus, idest, virtute quasi diuina, [& testamen-

Homo propter peccatum quibus mulctatus. cum æternum constituit cum illis, & dixit, Attendite ab omni iniquo.] vt scilicet quasi ex pacto fœdere pietatis, & obedientiæ, felicissimo statu tum corporis, tum animæ, & rerum omnium amplissima potestate potirentur; sin minus lux illa felicissima illis auferretur, & in supplicium, tum ærumnis alijs, tum incredibili corporis, & animi infirmitate afficeretur. Vides iam transgresso præcepto, [ablatam ab impijs lucem suam.] siue, vt est in Hebræo, prohibitam, idest, priuatos illos luce, qua fruebantur. Sicut è contrario dictum est. Psal. 83. 12 [Non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocentia. Ibunt enim de virtute in virtutem] id-

Prouer. 3. est, diuino beneficio rerum omnium potientur, id est, [Præ

Prouer. 3. 31 cepta mea cor tuum custodiat, longitudinem enim dierum

Promissiones iustorum, impiorum supplicia. & annos vitæ; & pacem apponent tibi. & iterum; Qui recti sunt, habitabunt in terra; & simplices permanebunt in ea, impij vero de terra perdentur, & qui inique agunt, auferentur ex ea. q. d. Mundum, & terram iustis concessam cum cælesti lumine ad fruendum; at ab impijs auferendam lucem

3 auferendam terram. Vt in hanc rem videatur sane dictum

Elucidatur Ecclesiasticus. opportune ab Ecclesiast. 17. 27. [Quid lucidius Sole? & hoc deficit. Aut quid nequius, quam quod excogitauit caro, & sanguis? & hoc arguitur. Virtutem altitudinis cæli ipse conspicit, & omnes homines terra, & cinis.] i. Etiam sine vllo peccato, aut culpa sua aufertur homini lux ista Solis, quam conspicimus, siue subeunte nocte, siue opposita vmbra alterius astri; quanto igitur maiori iure impijs cogitantibus, quæ carnis, & sanguinis sunt, auferetur lux? Cælestis ille globus obscuratur; non obscurabitur, qui ex terra factus est homo; [& arguitur] peccati, damnabiturque mortis, vt reuertatur in terram, & cinerem? Hac ipsa eadem profecto ratione ad pietatem, & iucundum, ac tranquillam terræ, ac luminis possessionem hortatur Baruc cap. 3. 13. quasi cum Adamo loquutus. [Si in via Dei ambulasses, habitasses vtique in pace super terram. Disce, vbi sit pruden-

Bona, quib. spoliatus est peccator. tia; vbi sit intellectus; vt scias simul, vbi longitudo vitæ, & victus; vbi sit lumen oculorum, &c.] Perdidit enim hæc Adamus, immortalitatem, victum, lucem oculorum, pacem, & reliquorum bonorum abundantiam, simulque virtutem illam, qua vestiuit illum Deus per peccatum enim

4 brachium, viresq; illius confractæ, & debilitatæ sunt, com-

Celsitudo brachij ad superbiam, aut ad potestatem. pressaque superbia. Illud enim significat [celsitudo illa brachij,] vnde legerunt Septuaginta, [Brachium superborum.] Aut certe, brachium excelsum significare poterit illam hominis potestatem super omnem carnem, quam timebant cuncta animantia: [Posuit enim terrorem illius

Eccl. 17. 4. super omnem carnem, & dominatus est bestiarum, & vo-

Brachium, & armus, Regni symbolum. Basilius. latilium.] est enim Brachium, vel Armus, vt aliquando diximus, Regni, & potestatis Symbolum. hoc vero [brachium] ad subijcienda sibi reliqua animantia si non omnino præcisum post peccatum; at confractum, & debilitatum est. Vide Basilium Hom. 10. Hexameron.

XVI. Nunquid ingressus es profunda Maris; & in profundis abyssi deambulasti?

1 *Dei interrogatio arguit hominis ignorantiam. Diuina attributa inter se nexa.*

2 *Metonymia. Maris descriptio.*

3 Profundum *quid, & vnde dicatur. Varia lectio. Fluxus, & refluxus. Mare ex potentia creatoris, quasi ex fonte perenni manans.*

4 *Deus nunc Ambulans super fluctus maris, nunc in profundo, quid designet. Prædicata illius potentia ex transitu maris Rubri. Explicatus Isaias.*

1 CVm parumper abrupisset filum suæ orationis, atque operum creationis Deus, impiorum mentione diuinis operibus abutentium; redit eo iterum, vnde discesserat, orditurque a maris immensitate, quam complecti potest coercendo sola diuina virtus, & exhaurire inuestigando sola diuina Sapientia. Cum autem rogat hominē Deus,

[an maris profundum, atque nouissima penetrarit,] perinde est, ac si asereret, hæc ab illo ignorata, & incomprehensa esse; soli vero Creatori perspecta, & explorata. *Interrogatio Dei arguit hominis ignorantiam.*

Quod melius cum te præscienti conuenit; quam quod Philippus indicare videtur, hæc dici ad stabiliendam prouidentiam, & præsentiam diuinam, quasi dicat. Abyssum ego præteris, quo tibi non licet ingredi; & ijs ego rebus prouideo, quas præsens video, & quæ a tuo conspectu quam remotissimæ sunt. Quamquam quidem omnia hæc diuina attributa, hac sententia stabiliantur, potentia, sapientia, prouidentia, præsentia. *Philipp.* *Diuina attributa inter se nexa.*

2 [Profundum maris.] Diuus Thomas, cum Latinis existimat per Metonymiam, significari infinitas piscium varietates, quæ in maris profundo sunt. Ego synceram adhuc maris, & elementorum mentionem fieri existimo, nondum viuentium, & immensam illam altitudinem maris, quæ rei obscurissimæ, & ignotissimæ humanæ intelligentiæ, soli Deo perspectæ, symbolum est. Vide superius c. 28. 11 Psal. 64. 8 68. 15. 16. Eccles 1. 2. c. 23. 28 *D. Thom. Nicol. Dionys. Metonym.*

3 [Profundum] autem, quod dicitur a radice *Bacah*, quod est flere, aut plorare; varie redditur ab interpretibus. Caietanus quidem tum hic, tum supra cap. 28. vers 11. vertit tricas, siue perplexitates, videlicet loca illa in maris fundo, in quibus ex diuersis meatibus concurrentibus. aquæ intricantur, & implicantur; aut certe [voragines, & recessus maris,] vt dixit Isidorus; Tygurina, Guttas Regia, Fletus, diceret elegantius, [Lachrymas.] denique Septuaginta, [Fontem maris,] dixerunt: videlicet altissimas, & obscurissimas scaturigines manantes aquis, seu lachrymis. de qua translatione diximus c. 28 vers 11. num. 5 6. vbi dicitur Deus [scrutatus profunda fluuiorum,] idest, peruestigasse scaturigines fluuiorum manantes, & illachrymantes. Quæ res cum potius conueniat in flumina ex aliquo semper capite deducta, quam in mare, eleganter dixit Olympiodorus: [Non meminisse fontis, quasi fontem habeat mare; sed positum esse pro initio; Vnde, inquam, sit maris initium ductum nostri?] quippe non minus est mirabile fontium, & fluminum, scaturigo, quam nulla scaturigine perpetuis aquis mare redundans. Subtile, & argutum est id, quod in hac lectione Septuaginta, Philippus indicari existimat, videlicet fluxum, atque refluxum maris, quasi fontes maris immensam illam maris copiam eructent, cum mare fluit, & æstuat: rursumque illi ipsi eandem aquam ebibant, cum refluit, & subsidet. Sed quidem illud simplex est, vt significetur, aquarum immensitas non ex alio manasse, quam ex potentia Creatoris. *Profundum quid, & vnde dicatur. Caietan.* בכה *Isidorus. Tygurina. Regia. LXX. Olympiod. Philip. Fluxus, & refluxus maris. Mare ex potentia Creatoris tanquā ex fonte manans.*

4 [Et in nouissimis abyssi.] Eleganter illuminatum est ab Interprete, quod in Hebræo, & Græco legitur, [In vestigijs abyssi] Vatablus, In vado, vel in fundo. Caietanus, In inquisitione. Tygurina, & Regia, [In peruestigatione.] Nam vox originalis significat, aliquid quærere, & inuestigare vsque ad fundum, & nouissimum de quo verbo diximus cap. 20. vers. 16. num 15. & cap. 31. vers. 7. De abysso autem diximus superius cap. 28 vers. 13 Cum autem negatur humanæ potentiæ, conceditur soli diuinæ, [deambulare, & viam inuenire in maris profundo.] Ita videtur commendari diuina potentia ex maris profunditate hominibus inaccessa, vt eadem ipsa diuina potentia commendetur ex eo, quod possit tramitem inuenire, & designare viam ad deambulandum in profundo maris, & in nouissimis abyssi. quasi dicat, *Dios sabe hallarle, y darle vado al mar.* Prædicatur igitur aliquando Deus, superius cap. 9 8 quod gradiatur super fluctus maris; nunc vero, quod deambulet in ipso profundo; vtrumque enim imperantis, & dominantis est, vniuersam maria regionem circumeuntis, & quasi positione pedum subijcientis, & possidentis siue summam, & extimam aquam, siue infimam, atque nouissimam. Et quidem [cum graditur super fluctus maris,] videtur concitare mirabiliter fluctus; Cum deambulat in nouissimis, mirabiliter etiam [conturbare profundum.] Psalm. 64. 8. Et forte potuit allusio fieri hac sententia ad transitum maris rubri, si iam id accidisset; nam eius rei fama vniuersas illas prouincias compleuerat, vt Iosue 2. 10. [Audiuimus, quod exsiccauit Dominus aquas maris Rubri ad vestrum introitum.] & Sapien. 19 8. dicantur hæc mirabilia, & monstra. atque Isa. 51. 10. ex eo ipso facinore prædicatur Deus. *Vatabl. Caietan. Tygurina. Regia.* הקר *Diuina potentia commēdatio ex maris profunditate. Deus nunc super fluctus maris gradiens, nunc in profundo quid designet. Deus nunc concitans fluctus, nūc profundum maris. Ex transitu maris rubri prædicata diuina potentia.*

XVII. Nunquid apertæ ſunt tibi portæ mortis, & oſtia tenebroſa vidiſti?

1 *Interpretum diſſenſio. Duæ aliorum interpretationes parum idoneæ.* Portæ mortis, *nunquam deſignantur in mari.*
2 *Congruentior expoſitio.* Portæ mortis, *Terra cauerna. Mortis Regia, Infernus. Illuſtrata Sapientia.*
3 *Porta mortis ſoli Deo patentes.*
4 *Deus timendus inferis. Allegoria Christi deſcenſus ad inferos.*

1 *Eugubin. Diſſenſio interpretum. D.Thom. Caietan. Porta, aut domus mortis non dicitur eſſe in mari.*

EVgubinus ſcribit, [Omnes conſentire portas mortis eſſe centrum terræ :] Atque id vtinam vere ſcripſiſſet, ne vlla diſcordia interpretum nos impediret. Sed longiſſime ab illo abeſt D.Thom. vt qui exiſtimet nunc deſcribi Cælum, cuius influxus efficientes corruptionem rerum inferiorum appellentur [portæ mortis.] Expoſitio proculdubio longiſſime petita. Ergo ad alicuius rei inferioris, & elementi deſcriptionem pertinet profecto hac ſententia ex frequenti conſenſu aliorum interpretum : ſed diſſentiunt in illo aſſignando. Nam Caietanus de Mari interpretatur, in quod [quis deſcendit,] & euaginat, narrat, videtque eius pericula; hæ ſunt [portæ mortis. deinde grauiora alia quædam diſcrimina, & imminentem mortem, appellari [Oſtia tenebroſa,] ſiue, vt in Hebræo eſt, Portas vmbræ mortis. Scio vmbram mortis ad pericula referri, ſed mortis, vel domum, vel portas, vel arcem, & regiam, nemo conſtituit in Mari; in terra ſæpe docemur, in ſacro ſermone.

2 *Verior, & germanior expoſitio. Terra cum morte peculiaris affinitas. Specus, & cauerna porta mortis. Inferorum regnum ſub terra. Infernus domus Regia mortis.*

Ergo proculdubio de terræ profunditate, & altiſſimis ſpecubus, tum propter ſequentem ſententiam, vbi agitur de terræ latitudine, nunc autem de illius profunditate; tum quod terræ profunditas non ſemel proponatur in Scriptura, ad excellentiam, ſupra cap. 11. verſ. 8. [Profundior inferno, &c.] Habet autem peculiarem cognationem terra cum morte, quod terra mortuos excipiat gremio, cū enim excedunt ex viuis, in terram concedunt. Tum etiam quod illius ſpecus, & cauernæ ſpeciem habeant ſepulchri, immo &, vt poetæ loquuntur, & fingunt, illæ ſunt terræ fauces hiantes in prædam mortalium : quare Inferorum Regnum dicitur non eſſe in terra; ſed potius ſub terra, Sapien 1. 14. [Deus, *inquit*, mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum, neque inferorum regnum in terra:] quod propie ex Græco legas; [Neque inferni regia ſuper terram.] q.d. Mors non eſt inuecta a Deo in mundum, quin potius, ſi quid ille ad mortem pertinens in mundo conſtituit, abdidit in viſcera terræ, ibiq; fabricauit ampliſſimum quoddam ſepulchrum, quod exciperet eos, qui ſua culpa æternæ mortis damnarentur. Illa igitur eſt domus regia mortis, ibi vmbra, & ſimilitudo mortis, & vt ſuperius dixit capit. 10. verſic. 21. 22. illa eſt [terra tenebroſa, vbi vmbra Mortis, & nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat,] qui locus omnino adeundus eſt pro commentatio huius noſtræ ſententiæ.

3 *Porta mortis ſoli Deo patentes.*

Ergo [Mors] hoc loco erit locus ille mortuorum, & damnatorum, in ipſis terræ viſceribus profundiſſimus; tum etiam alij profundiſſimi receſſus, & cauernæ, atque voragines quædam altiſſimæ, quæ videntur eſſe hiantes fauces mortis. Hæ igitur erunt [portæ mortis,] quæ dicerentur apertæ, velut ex Hebræo legi poteſt, [diſcoopertæ,] & detectæ, ſi ea, quæ abſcondita ſunt in imis terræ viſceribus, patere poſſent; quod cum omnino negatum ſit humanis oculis, at Deo pro ſua Potentia, atque ſapientia expoſitum eſt. Vide cap. 34. verſ. 25. cap. 28. verſ. 22. 24. cap. 26. verſ. 6. cap. 11. verſ. 8. 9.

4 Quod autem additur Oſtia tenebroſa, expoſitio eſt præcedentis : repetitur enim in Hebræo, [portæ vmbræ mortis] De vmbra autem mortis ſæpe diximus, & de lethiferis inferni tenebris, ſuperius in fine cap. 10. dicemus etiam num. 16. ſequente.

LXX. Christi deſcenſus ad inferos. Iulian. Chry. Theoph. Gregor. Philip.

Græci vero eleganter promouent illam portarum mortis translationem legentes; [Aut tibi aperiuntur metu portæ mortis, aut ianitores inferni videntes te, timuerunt?] vt ſignificet non ſolum vim diuinæ Sapientiæ penetrantis occulta, ſed etiam poteſtatis tremefacientis firmiſſimas terræ partes ſuo nutu, & conſpectu. Quod vero Iulianus, Chryſoſtomus, Theophilus, de Christi deſcenſu ad inferos ſcribunt; tum etiam, & Gregorius, Philippus, & alij Latini; elegans in primis eſt, ſed allegoricum.

XVIII. Nunquid conſideraſti latitudinem terræ? indica mihi, ſi noſti, omnia.

XIX. In qua via lux habitet, &c.

5 *Latitudo terræ, in ſacro ſermone, quid. Illuſtrati Moyſes, Iſaias, Ezechiel.*
2 *Nexus huius ſententiæ cum præcedentibus. Terra ambitus.*
3 *Varia interpretatio,* ſemitæ lucis. *Cauſa perpetui motus circularis.*
4 *Idonea expoſitio de loco lucis, & tenebrarum.* Habitare *quid. Theſaurus vnde dicatur.*
5 *Solem mergi in mare, aut condi inter montes, opinio antiquorum. Lucem è cælo oriri, tenebras ex inferis. Illuſtrata Sapientia.*
6 *Deus cuncta mouens ad ſuos fines.*

1 *D. Thom. Nicol. Dionyſ. Titelm. Oſorius. Latitudo terræ, quæ. Olympiod. Latitudo in Scriptura cōprehēdit omnes dimenſiones. Latitudo terræ, illius ambitus.*

MIrum eſt, vt ſtatim lecto, & audito nomine Latitudinis, D. Thom. & Latini, vt ſunt in huiuſmodi Latinis proprietatibus diſcernendis attentiſſimi, illud arripuerint, preſſerint, emulſerint, tandemq; elicuerint, nunc agi de terræ latitudine, quæ conſideratur a Philoſophis ex Meridie ad Septentrionē, vt deinde verſiculo ſequente agat de longitudine ab Oriente in Occidens. Quia enim Philoſophi contingunt porrectum hominem per mundi axem, cuius caput ſit in Oriente, dextrum in Meridie; inde [longitudinem] mundi, vel terræ conſiderant, a capite, ideſt, ab Oriente in Occidens; [Latitudinem] a Meridie in Septentrionem: Adeoq; etiam Olympiodorus ait, Rogari a Deo Iobum de terræ diametro. Recte hæc, & vere. Sed proculdubio minime exacte ad phraſin, & conſuetudinem ſacri ſermonis; nam Scripturæ vocant [latitudinem,] non quæ opponitur longitudini, ſed quæ vniuerſum rei ſpatium, vniuerſaſque differentias poſitionis complectitur; quæ ex quacumque parte anguſtijs, & breuitati opponitur. Vnde Deuteron 19. 8. dicitur, Cum [dilatauerit Dominus terminos tuos (*& exponitur*) & dederit tibi cunctam terram.] & Ezech. 41. 7. de latitudine, & longitudine videtur dici, Platea erit in rotundum aſcendens ſurſum. quod proprie legitur ex Hebræo, Dilatabatur, & circuibat deſuper. ideſt, erat longior, quàm lata; & Gen. 34. 10. [Terra in poteſtate veſtra eſt propter, terra lata eſt in manibus veſtris i patet libera, & ſpatioſa circumquaque. Denique accipitur pro ambitu cuiuſcumque rei, etiam in orbem. Iſa. 54. 2. [Dilata locum tentorij tui.] Ergo hæc terræ latitudo, eſt profecto vniuerſus terræ ambitus, de quo etiam dictum eſt Eccleſiaſt. 1. 2. Latitudinem terræ, & profundum abyſſi quis dimenſus eſt? Idemq; ipſum probat nomen originale, quod eſt pluralis numeri, latitudines terræ, vt ſignificet omnes illius poſitiones, & ambitum vniuerſum. Cuius rei pars ſequens expoſitio eſt; [Indica mihi, ſi noſti omnia.] eſt enim illud omnia, numeri ſingularis, q.d. omnem, vel totam; refertque terram vniuerſam, vt explicate legerunt Septuag. *LXX.* [Cognouiſti latitudinem eius, quæ ſub cælo?] Rogat ergo Deus id, quod non ſolum humanæ induſtriæ, & labori, verum etiam humanæ conſiderationi, incomprehenſum eſt; videlicet vt homo cogitatione certa exploret, atque cognoſcat vniuerſos terræ angulos, receſſus, partes.

2 *Nexus, & opportunitas huius ſententiæ. Terræ ambitus non omnino certo conſtituunt inter Mathematicos.*

At quorſum rogatur homo a Deo, an huiuſmodi terræ ſpatioſiſſimæ latitudinem exploratam, & cognitam habeat? Certe non ſolum, vt ex immenſa terræ magnitudine, Creatoris immenſitatem colligat, neque ſolum, vt ignorantem hominem arguat, qui rem phyſicam, terræ ambitum non poſſit conſideratione complecti (quippe Philoſophi, & Mathematici profitentes ſe terræ ambitum certa ratione, & menſura definire, & comprehendere, nihil tamen certi, & indubitati inter ſe conſtituunt) ſed vt ex comprehenſione vniuerſæ terræ cognoſcere poſſit [locum lucis, atque tenebrarum;] nam hæc ſententia proculdubio nectitur cum ſequente.

XIX. In qua via lux habitet; & tenebrarum quis locus ſit.

XX. Vt ducas vnumquodque ad terminos ſuos; & intelligas ſemitas domus eius.

D. Thom. Semita lucis est motus astrorū. Vatabl.

3 Diuus Thomas cum alijs Latinis per [viam, semitam, terminos lucis,] existimat significari motum Solis, & astrorum, qui apud Philosophos sunt adhuc mille quæstionibus impediti, & vix satis idonee explicati per epicyclos, & orbes alios excentricos, & concentricos. Vatabl. varietatem solis per Zodiacum efficientis dierum, & noctium varietatem in diuersis terræ partibus. Caietan. potius existimat quæri hac interrogatione id, quod non est, videlicet locum certum, & fixum, in quo consistat lux, aut nox. qui cum inueniri non possit, (quippe est lux in continuo motu) existimat ex consequente, rogari Iobum causam perpetuitatis motus cælestis circularis. cuius nulla videtur alia, præter Diuinam voluntatem. Alij, hic agi de mirabili noctis, & lucis successione, & contemperatione. neque hæc proponi Iobo, quod comprehendi nequeat physica illarum ratio, postquam facta sunt, sed quod mirabilis sit harum rerum inuentio, creatio, dispositio, & quæ in mentem humanam per se non caderet nisi prius factam vidisset.

Causa perpetui motus circularis cælorum. Alij nunc.

Idonea expositio de loce lucis, & tenebrarū.

4 Ego vero existimo rogari Iobum de luce, & tenebris secundum speciem in quem locum se abdat lux, cum nos deserit, vnde emergant tenebræ, cum ad nos accedunt? Secus enim cum tenebræ nihil sint, sed sola carentia luminis, nullus illarum motus est, nulla habitatio, nulla domus. Res profecto prima facie mirabilis, a profanis scriptoribus sæpius; a Sacris non semel vsurpata. atque hunc sensum ipse voces videntur exigere, tum etiam illa interrogatio præcedens, [latitudinis terræ;] An in aliquo terræ extremo recessu inuenerit lucis domicilium. Quare Septuaginta legerunt, [In qua terra habitet?] Sic vero ex Hebr. Vbi via, in qua habitabit? videlicet post viæ, & itineris spatium emensum. Illud enim videtur significare verbum futuri temporis, quod proprie significat quiescere, demorari, quasi in cubiculo, & loco recondito, aut in thesauro; nam habet quidem vox originalis *sacan*, cognationem per metalepsim literarum, cum *Nescah*, qui est thesaurus, camera, aut Gozophilacium. Tum etiam est proximum verbo [saeam,] quod est mane consurgere, quasi dimissa quiete, & quiescendi loco, quod frequenter vertitur à Latino interprete [de nocte consurgere sacan] vero erit ad quietem, & noctem traducendam alicubi commorari. Idem vero de [tenebris, & nocte] quæritur, locus quo, cum fugatur, se recipit, vbi interdiu latitat. Solem alij Occidentem immergi freto, condi in terras, duas item habere domos, ad oriendum, ad occidendum, sæpe dixerunt Poetæ; vt cum de Hercule ille loquitur.

L X X.

Habitare, & quiescere. quid proprie.

שכב

שכם

Thesaurus vnde dicatur.

Solem mergi, & condi, opinio antiquiorum,

Seneca in Her. furent. act. 4.

5 *Feruide Titan, obitus pariter*
Tecum Alcides vidit, & ortus
Nouitq; tuas vtrasque domos

Nocti item suam domum sub inferos tribuerunt. Aristoteles sane lib. 2. Meteor. c. 1. aliam refert antiquorum opinionem de loco, & domicilio noctis, & tenebrarum, videlicet post altissimos quosdam montes Septentrionales: inde emergebant tenebræ, vbi condebatur Sol. [Hanc (inquit, regionem Septentrionalem) elatiorem esse, documentum inde capere possumus, quod multi, qui apud veteres sublimium rerum expositionem tradiderunt, persuasum habere visi sunt, Solem ipsum non sub terram, sed circum terram, & hunc plane locum commeare, nec conspicuum existere, immo tenebras abducere, quoniam septentrionalis ille tractus celsior assurgat.] inde igitur ex altissimis montibus præcipitari noctem credebant, quam nomine [maiorum vmbrarum,] Poeta significare visus est, in descriptione noctis incipientis, & Solis cadentis.

Virg. lib. 6. *Maioresque cadunt altis de montibus vmbræ.*

Sane quidem Luci in superna regione, [Tenebris,] & nocti in infera, Sacræ literæ, simul etiam profanæ tribuerunt: quippe sicut fons luminis in Cælo est, ita etiam Deus, qui in Cælo residet, [Pater luminum est, apud quem] non succedit [vmbræ] alicuius vicissitudo, vt Iacobus dixit. Porro nocti, & tenebris infernus locus assignatur propria domus, & sedes, vt cum affunditur mundo caligo, videatur ascendisse ex orco, & inferno.

Iacob. 1. 17

Virg. lib. 6. *Vmbrarum hic locus est, somni, noctisque soporæ.*

Quare tenebras illas Ægyptiacas, quasi inferorum faucibus eructatæ fuissent, appellat Sapiens. 17. 14. [Noctem ab infimis, & ab altissimis inferis superuenientem:] illæ videlicet sunt noctis æternæ illæ plagæ, illic noctis cubile, vnde surgunt vnde ad nos euocantur tenebræ: dixit etiam ille.

Cubile video noctis, hunc tenebras vocat

Sic cum Lucretius atram pingit tempestatem, dicit ex inferis ascendere tenebras, quibus obscuretur Cælum, libro 6.

Seneca in Oedip. act. 2.

Quod tam e per totum concrescunt aera nubes,
Vndique vt tenebras omnes Acheronta reamur,
Liquisse, & magnas Cæli complesse cauernas.

In Her. Oeth. act. 4.
Lucretius.

In illa ætherea regione lux habitat: e contrario iste est locus tenebrarum, sed hominibus inuisus, & ignotus, vt cuius imperio minime pareant lux, & tenebræ, [neque ducat vnumquemque ad terminos suos.]

6 Hanc vero secundam partem fere eodem modo reddiderunt Septuag. [Si duces me in fines eorum?] q.d. Num edocere poteris rationem mundum administrandi, dies atque noctes contemperandi, rebusque singulis, locum, terminos, tempus, præfiniendi. Verbum Hebræum vim habet accipiendi, quasi manu, [Capies eam (*noctem*) ad suum finem?] nihil enim mouetur, quod non deducatur ipsa Dei manu, & potestate, si ille manum non admoueat, immota inners iacebit, & squalebit natura. Fugam ille alius meditabatur ad extremos terræ, marisque recessus, at neque Deum fugere posset nisi sua illum manu Deus caperet, atque deduceret; [Etenim (*inquit*) illuc deducet me, & tenebit dextera tua.] Et eodem verbo, & re dicebat Abraham captum esse Dei manu, deductumque, nescientem quo iret; Genes. 24. 7 [Deus Cæli tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ.] Sic potentissimus Deus capit Solem accipit tenebras, ducit atque reducit. Quid tandem de illius manu nos non capimus? Vide, quæ diximus c. 36 vers. 32. super id, [In manibus abscondit lucem, & præcepit ei, vt rursum adueniat, &c.] Vatabl. hanc sententiam cum præcedente connectit sensu non incommodo, [An, *inquit*, nosti locum lucis, & tenebrarum, quod illas tu suis certis domicilijs, & sedibus constitueris?] q.d. Ego Solus, qui creaui, & certis in locis, terminisque collocaui, illarum rationem, viam, sedes, comprehendo. Sed neaus hic, quæsitus videtur cum labore.

ולקח

Deus cūcta mouens.

Psal. 103. 22.

Dei manus cuncta deducens.

Vatabl.

XXI. Sciebas tunc, quod nasciturus esses? & numerum dierum tuorum noueras?

1 *Nexus dubius. Tres aliorum expositiones.*
2 *Commoda interpretatio, & nexus cum præcedentibus.*

1 In hac sententia dubius est nexus, dubium, quid designet illud, [Tunc,] & de qua natiuitate sermo fit. Sed breuiter elucidanda omnia. Quidam existimant sententiam hanc accipiendam de opere sextæ diei, & formatione hominis, de quo, in Iobi persona, allegatur fieri non potuisse, vt qui nondum creatus esset, neque primis diebus adfuisset, potuisset cognoscere creationem luminarium. Sed sensus omnino insulsus, si tantus ex vnius duorumve dierum spatio colligatur ignorantia hominis. E contrario Caietan. existimat de Iobo sermonem esse illumque interrogari; an tunc, cum existeret in matris vtero, futuram aliquam, & natiuitatis suæ horam maturandi, habere potuit. Vrget amplius rationem hanc interpretandi, Tygur. [Habes ne cognitum tempus, quo nascebaris?] vt a tu ignori colligat. Etiam cum natus esses, natiuitatis tuæ horam nondum cognoscere potuisti, quanto minus rerum illarum rationes complecteris, quæ multis te sæculis antiquiora fuerunt? Chrysost. [Quando natus es ipse? neque enim nosti, quādoquidem ab alijs didicisti, quantam tuum est vitæ spatium. Quæ igitur cognata, & propinqua tibi sunt, ignoras, eorumque quæ ab initio fuerunt, tibi scientiam arrogas?] Sed obstat quidem vtriq; expositioni aliorum naturæ operum ad elementa spectantium, continuata series, & enumeratio.

Nexus dubius.

Caietan.

Tygur.

Chrysost.

2 Ergo media incedendum via, vt de ipso Iobo, non de Adamo; rursus non de hora natiuitatis illius, sed in diuersum, antequam existeret, sermo fit. Nexus vero hic assignatur a D. Thoma vt cum de Solis ortu, & occasu dixerit, nunc asserat, Cælorum motibus, non posse colligi certam hominum vitæ periodum. Sed nexus iste nimium Physicus est, neque valde opportunus.

Commoda; exponendi ratio.

Nexus cum præcedentibus.

Ergo argutus est, & proprius ille, quem Vatablus, in Hebraismo delitescentem agnouit, vt hæc sententia pendeat a præcedente. Sciebas ne lucis domum, vel vt est

Vatabl.

in Hebræo, Nosti, quod tunc, propterea quod tunc, cum
lux a me creata fuit, iam tu [natus esses;] & nunquid ma-
gnus numerus annorum tuorum te potuit docere naturas
rerum etiam antiquissimarum? Negat igitur Iobo scien-
tiam rerum priorum, propter humanæ vitæ breuitatem, si-
cut diximus vers. 4. super id [Vbi eras, &c.] Hoc indicarũt
Septuag. legentes, quasi per ironiam; [Noui igitur, quod
LXX. tunc natus es, & numerus annorum tuorum multus] Au-
August. gust. simplicem lectionem cum Hebræo cõuenientem ha-
Chrysost. bet, [Nunquid scis, quia tunc natus es?] Explicatius autem
Olympiod. Chrysostomus, & Olympiodorus; [Si harum rerum vias
nosse te dixeris, item dic te tunc extitisse.]

XXII. Nunquid ingressus es thesauros niuis; aut thesauros aspexisti?

1 *Temporum varietates. Ægyptia grandines.*
2 *Nimia latinorum subtilitas in distinguendo loco niuis, & grandinis.*
3 *Thesauri rerum meteorarum, qui.*
4 Thesaurus *a recondendo dictus apud Sacros, & profanos. Explicatus Dauid, & locus Paralipom.*
5 *Quinque Thesauri proprietates conuenientes Cælo, & aeri. Illustratus Moyses.*

1
Temporum varietates.
Eugubin.
CVm hyeme nix æstate [grando] generari soleat, vicis-
situdines hyemis, atque æstatis mirabiles proponit.
Sed quo mirabiliores huiusmodi naturæ effectus, ea æsti-
mant aliqui interpretes proponi repentinas grandines,
qualis illa, quæ Ægyptios campos, & sata percussit: nam
ad Aegyptiorum plagas fieri allusionem statim dicemus
versiculo sequente. Tum grandines in immensa copia, &
opportuno tempore a cęlo iaculatas, quod significari vi-
detur [in thesauris.]

2
Nunquid ingressus es? Hinc D. Thomas nimium subti-
D. Thom. liter elicit locum, vbi nix generatur, esse remotiorem a no
Niuis, & grandinis discrimen. stro conspectu: propterea dictum, ingressus es. At gran-
dinem, & grossiorem quidem frequenter generari in infi-
ma regione, & nonnunquam prope terram, ideo dictum
[aspexisti.] Recte ex Philosophia. Non item ea huius lo-
Thesaurus grandinis, idem qui niuis. ci proposito, & vocum exigentia: nam [thesauri grandi-
nis] non magis patent nostris conspectibus, quam thesau-
ri niuis: neque non vtriusque partis significatio est ea-
dem; [Ingressus] ne vidisti? rursus, postquam deuenisti,
potuisti videre?

3
Thesauri rerum meteorarum, qui. [Thesauros.] At quæ nam rerum meteorarum apothe-
cæ, aut thesauri? D. Thom. existimat esse vapores, in quibus
D. Thom. tanquam in materia, latent res meteoræ. Addunt alij præ-
Philippus. ter materiam, thesauros immensæ potentię, ex qua educun
tur huiusmodi naturæ opes. Philip. [Diuinam voluntatem,
& dispositionem arcanam, quæ non cuiuis patent. Hi (in-
quit) thesauri non in aliquo immenso, & capaci loco sunt,
qui moles, & congeries intra se habeat cõditas niuium in-
finitarum; sed in eius voluntate, & dispositione sunt consti-
Psal. 49. 11. tuti; sicut in alio loco ait, pulchritudo agri mecum est.] Alij
immensam istam aeris vastitatem, atq; Theodor. [Thesau-
rus ventorum,] interpretatur aerem. Psal. 134. in quo vi-
dentur latere, quæ ibi generantur: Hæc quippe proprietas

4
Thesaurus a recondendo dictus. est thesauri, pro loco secreto, & thesaurizare, idem, quod
recondere. Isa. 39 & 4 Reg. 20. 17. Amos 3. 10. Græci etiam,
atq; Latini nomina thesauri, eadem vis pro conditorio rei
cuiuscumque nam pro depositione pecuniæ, non nisi per
Plinius lib. 27. c. 14. Synedochen. Plinius Thesauros cauernarum, dixit. Qua ra-
Gellius. tione Gellius etiam lib. 2. c. 80. ex sententia Valerij Sorani
scribit, [quos thesauros Græco nomine appellaremus, pri-
scos latinos flauissas dixisse, i. cellas quasdam, & specus ad
custodiendas res veteres religiosas.] Adde etiam Plinium
hiatus, & recessus oris Satyrorum dixisse, thesauros maxil-
larum, in quos Satyrorum, & Sphingiorum genus cibum
Virgil. condit. & Poeta, 4. Georg. alucaria vocat. [Mellis thesau-
Thesauri apotheca. ros.] Sed & in Sacris cellæ vinariæ, & apothecæ Olei, dicũ-
tur nomine originali, thesauri, Paralip 27. 27. quod elegan-
LXX. ter retinuerunt Septuag. legentes; [Thesauros agri, vini,
olei.] & cauernæ, quibus ingens aquæ marinæ vis contine-
tur, thesauri sunt, Psal. 32. 7. & qui educant ventos. Psalm.
134. 8. & fere iam Thesauri niuis, & grandinis, ijdẽ sunt, qui
thesauri pluuiæ, Deuter. 28. 12. [Aperiet Dominus thesau-
rum suum optimum cælum, vt tribuat pluuiam terræ tuæ
in tempore suo, benedicetq; cunctis operibus manuũ tua-

rum.] Quo loco omnes thesauri proprietates indicantur. pri 5
mo, quod in cælo videantur latitare, & condi res omnes ad *Thesauri proprietates conuenientes cælo.*
humanos vsus necessariæ. secundo, quod sicut Regi facile
est recludere, [& aperire] thesauros, & reconditis vti, ita
& Deo huiusmodi naturæ effecta pro sua voluntate edere.
Indicauit rationem hanc Chrysost. & Philipp. hoc loco, *Chrysost.*
Theod. Psal. 134. tertio, quod ex illo [thesauro optimo,] id- *Philipp.*
est, vtilissimo, atque pretiosissimo, omnes nostrę vtilitates, *Theodor.*
& opes deriuentur. quarto, quod abundantissimus thesau-
rus sit, & inexhaustus, ex quo quotannis ditescit, & ornatur
terra; [benedicetur que] humana omnis agricolatio, & la-
bor denique. Hi sunt [thesauri] naturæ, vt qui diuitias na-
turales contineant, vt Philosophi vocant: nam diuitiæ illæ *Arist. 1. Polit. c. 5. & 6*
non naturales, quæ falsæ diuitiæ sunt, effodiuntur ea ter-
ra: hæ vero accipiuntur è cælo. Vide quæ dixi cap. 1. ver-
sic. 3. num. 2. 3. 4.

XXIII. Quæ præparaui in tempus hostis; in diem pugnæ, & belli.

1 Thesauri, *& armamentaria. Allusio ad Ægyptias plagas. Nubes inter Ægyptios, & Israelitas Dei arcus.*
2 *Non solum fulmina, & venti Dei arma, sed etiam res mollissima, vt nix. Rerũ ordo immutatus aduersus Dei hostes.*
3 Præparare, *pro recondere. Deus debellans hostes auferendo pluuias, & alia cæli, terraque præsidia.*

DIcit Thesauros illos esse armamẽtaria sua: qua etiam 1
ratione Poeta dixit, Armamentaria cæli, quæ thesau- *Iuuen. sat.*
ri significatio agnoscitur a bonis auctoribus. Duplex huius *13. Appianus, & Suida.*
sententiæ explicatus. Primus ille, quem verba Latina præ-
seferunt; Deum de cælo pugnare solitum his armis aduer-
sus hostes suos grandine, pluuia, lapidibus, quæ præparat,
disponit, seruata habet opportuno tempore aduersus ho-
stes ex promptuarijs producenda. Forte allusum ad Aegy-
ptias plagas: tunc enim produxit ventos, lapides, imbres *Allusio ad plagas Ægyptias.*
de thesauris suis, & percussit Aegyptum, Adeoque Elias
Thisbites in voce *Belastar*, refert ea R. Salomone, nubem
illam, quæ Exod. 14. 19. stetit inter castra Aegyptiorum, & *Nubes inter Ægyptios, et Israelitas instar diuini arcus.*
Israelitarum, vt exciperet sagittas & iacula Aegyptio-
rum, vocatam esse *Belastar*, idest, arcum, aut Balistam,
quoniam non solum vt scuto, sed etiam vt arcu vtitur nu-
be Deus aduersus hostes suos. Diximus sæpe Deum in ae-
re figere militare suum tabernaculum, recensere milites,
producere ea suis armamentarijs arma, instruere acies, de- בלשטר
bellare hostes. Vide cap. 9 vers. 3. & cap. 6. vers. 4. vbi dixi-
mus [nubem] esse Dei arcum; sagittas, & hastam, fulmi- *Res Meteorę Dei arma.*
na. & c. 36. vers. 29. & vers. 31. & sparsim per totum illud
cap. 16. multa ad hanc rem.

2
In hoc vero sensu cur tantum [grandinis, & niuis] me-
minerit aduersus hostes, non etiam rapidissimorum ven- *Dei arma non solũ fulmina, sed etiã res mollissima, vt nix.*
torum, tonitruorum, fulminum? hæc enim sunt fortissi-
ma, & terrifica Dei arma aduersus hostes suos, de cælo pu-
gnantis, vt describitur 2. Reg. 22. Psal. 17. 15. Psal. 7. 14 Ha-
bacuc. 3. 11. Sapien. 5. 21. An vt potentiæ suæ efficacitatem
ostenderet, non solum armis per se fortissimi, sed etiam
inualidissimis triumphantis hostes? nam quid mirum
igne, & fulmine terreri, exuri hostes? Illud valde mi-
rum, muscis, ranis, culicibus, crabronibus, niue etiam
mollissima, tenuissima configere, prosternere inimicos
suos. Qua in re eniter simul imperatoris potentia; vt cum *Res mutantur naturã aduersus Dei hostes pro iustis.*
creaturæ ipsæ per se molles, infirmæ, frigidæ, exardescunt
aduersus hostes Creatoris sui. Sicut e contrario frigebat, &
mansuebatur ignis erga Dei amicos. Sap. 19. 18. Sed pro-
mouetur hæc omnia potentiæ significatio sequente quo-
que interpretandi ratione.

3
Secundus explicatus est, vt verbum [Præparandi,] iuxta *Secunda interpretandi ratio.*
suam originalem proprietatem, sit seruare, aut prohibe-
re, at condere aliquid præparatum, & opportuno suo tem
pore promendum. Ergo præparare, pro condere, & reser-
uare. Septuag. Reposita sunt. Caiet. Quæ prohibui. Tygur. *LXX.*
Reseruaui. Pagnin. & Regia, Retinui. Proprie etiam deti- *Caiet. Tyg. Pagn. Reg.*
nui, aut cessare feci? Significare ergo potest, Deum niue, *Deus auferendo calestia pluuiarum præsidia debellans hostes.*
pluuijs, grandine solitum perfundere, & fœcundare ter-
ras, at cum hæc detinet, & prohibet, debellare suos hostes,
nihil agendo, tantum auferendo ab illis cælestia præsidia;
quod summę potestatis est. Fauet huic exponendi rationi,
quod in Hebręo est, & ab Interprete prætermissum, quod
nõ valde interesset; quæ prohibui in tẽpore angustię, quod

enim vertitur,[ad tempus hostis;]propter præpositionem *Lamed*, potest verti, [in tempore hostis, & in die prælij:] nam est præpositio omnibus fere casibus deseruiens.

XXIV. Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram.

1 *Varia* lucis *interpretatio. Via Solis obliqua. Duæ interpretationes parum idoneæ.*
2 *Duæ aliæ interpretationes idoneæ, & cohærentes.* Lux *pro pluuia, & meteoris aqueis.*
3 *Germana expositio. Res meteora sapienter distributa a Creatore.* Dispergere *quid.*
4 *Ventorum pro singulis prouincijs sapientissima distributio.*

1 EX niuoso, & grandinante cælo, quod cito serenatur, ad serenitatem statim progreditur; quæ fit parsa luce, & radijs longe, lateque per aera fusis; aut certe ad aliquam aliam meteorologicam impressionem, & mutationem aeris. Ergo varia est hoc loco vsurpatio lucis; prima Latinorum nonnullorum, vt lux sit Sol, cuius varius ortus, & occasus nunc describatur, vt varietate quadam mirabili, tum lumen, tum calor, & æstus communicetur diuersis regionibus. Ergo cum primum rogatus fuerit Iob, de via Solis ab Oriente in Occidens, nunc de [via obliqua,] qua ad Polos mundi, & ad Tropicos accedit, vel recedit. Vel certe de [via illa,] idest, ratione, qua lux momento temporis peruadit totum hemisphærium. Res quidem adhuc inter Philosophos controuersa, quomodo lux generetur, diffundatur, communicetur? In hac autem interpretandi ratione, mirabile est quod Caietanus interpretatur [lucem diuidi,] idest, diuersimode oriri nunc claram, & serenam, nunc obscuram, & nubilam: nam proculdubio ipsa vox diuidendi, denotat diuersas partes, & regiones, quibus lux se communicat. Sed hæc expositio non valde cohæret. Secunda interpretatio Vatabli; [Vt lux sit exhalatio, quæ facile inflammatur, vnde fiunt stellæ currentes & cometæ crinitæ.] quæ dicatur spargi, quia ex illa fit ventus, qui spargitur super terram. Hæc expositio neque cohæret, neque non coacta est.

Lucis varia interpretatio.
Via Solis obliqua.
D. Thom. Nicolaus. Dionys. Eugubin.
Caietani interpretatio aliena.
Vatabl.
Expositio insulsa, & parum cohærens.

2 Tertia, vt lux sit fulgur; Tygur. [Qua parte lux fulguris erumpat, quam ventus Orientalis in terram dispergit.] Tum quoniam cœpit agere de tempestate, in qua nix, & grando; pertitabit quoque in pluuia, & tempestate versiculo sequente. Tum quia æstus ille solet sumi pro vento Subsolano, quem cap. 27. diximus esse nimbosum in illis regionibus; & qui verti solet [ventus Orientalis, *siue* vrens.] Expositio hæc idonea, & bene cohærens est.

Tygurina.
Expositio verisimilis.

Quarta, vt lux sit pluuia pellucida, aut pruina albicans, quæ lucem etiam refert; aut aliæ impressiones aqueæ, quas nomine lucis significare solet Hebræus sermo, vt diximus cap. 27. vers. 5. 11. Sic Septuag. [Vnde procedit pruina, aut dispergitur Auster in eam, quæ sub cælo?] verterunt autem Austrum, pro Subsolano, arbitror, vt significarent niuem, & gelu solui in pluuiam vento calidiore, vt hoc loco indicauit Catenæ auctor: de quo diximus cap. 37. vers. 10. & fere de tota hac meteorologica materia. Cohæret item hæc interpretatio cum re præsente. Sed illa lucis pro pluuia vsurpatio est insolentior.

Lux pro pluuia, & humidis impressionibus.
LXX.

3 Existimo vero, vt tandem dicamus, postquam dixit Deus de thesauris, & promptuarijs rerum meteorologicarum; nunc ad commendationem suæ prouidentiæ, quæ in rerum harum dispensatione, & distributione multum elucet; rogare Iobum, [qua via diuidatur,] idest, vnde oriantur, quo tendant, a quo mittantur, & distribuantur ignes subito erumpentes ex nubibus, diuisi, & quasi frustatim emicantes, & per interualla breuissima iaculati? Illud enim est, [lucem dispergi, *aut* diuidi,] idest, diuisam, & quasi frustatim, & particulatim depromptam ex suo reconditorio, & per partes, & interualla fulgurare. Tum etiam ad diuersas regiones peculiari prouidentia mitti, & destinari pluuias, & fulgura: nunc enim pluit, ningit, fulgurat, in vna prouincia, nunc in alia. Opportuna igitur, & cum consilio, & prouidentia hæc lucis, ac rerum meteorologicarum distributio, vocatur dispersio; nam etiam ipsum verbum originale, est distribuere per partes & loca, quomodo Complutenses legerunt, iuxta Hebræos; [Qua via distribuitur lux.]

Germana interpretatio.
Meteororũ distributio in terra.
Lucem dispergi, quid.
Dispergere, quid proprie Complutẽs.

4 Præterea in secunda parte rogari de ventorum, aut origine, i. Promptuario, & thesauro, aut motu. Tum etiam, & de illa ventorum distributione, qua quidam vni regioni, alij familiares sunt: nescit enim homo vnde veniant, aut quo vadant. De illis vero rogat, qui vel tempestates excitant, vel comitantur; vel propter vehementiam, conuertere, & [dispergere] videntur terram: nam verbum diuidendi, quod hoc loco subest, vehemens est, & significat dissipare, conuertere diuidendo, aut spargendo. Vel [spargitur] passiue, & intransitiue, spargit, dissipat se. nos vehementem ventum vocamus; *Vn viento deshecho*. De vento autem Orientali vrente, *Kadim*, diximus non semel.

Venti singuli singulis regionibus familiares.
Ioan. 3. 8.
Verbum dispergendi, vehemens.

XXV. Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui?

XXVI. Vt plueret super terram absque homine in deserto, &c.

1 *Diuinæ prouidentiæ commendatio circa res vniuersas. Non solum circa hominem.*
2 Pelagi *nomen dictum a diuidendo. Dei, & naturæ ordo in dispensanda pluuia, quasi aquæductus.*
3 *Præceptis aquæ ducendæ conueniens ratio pluuiarum.*
4 *Tonitrua, & fulgura, non vana, & vaga.*

1 PVlcherrima sane est diuinæ prouidentiæ commendatio ex eo, quod diuidat Deus, seruetque suam partem aquæ, & pluuiæ terræ incultæ, [vbi nullus mortalium commoratur.] Quippe est huius vniuersitatis Creator, prouisor, parens. Igitur cum ex suo illo pluuiæ, & aquarum promptuario riuulos quasi deduceret, ad irrigandas, & fecundandas diuersas regiones, suam etiam partem destinauit ad terram incultam: non enim tantum gerit ille curam mortalium; sed ferarum etiam, quibus ex terræ irrigatione, & fœcunditate pabulum parat; tum etiam ipsius terræ, quam absque vlla animantium necessitate, aut opportunitate excolit, & conuestit. Ergo hæc non tam potentiæ, quam prouidentiæ, & indulgentiæ, largitatisque diuinæ commendatio est.

Diuinæ prouidentia cõmendatio.
Deus nõ hominis solũ, sed etiã rerum aliarũ prouisor.

2 Quis dedit. Septuag. [Quis præparauit.] Aquila, & Græci iuxta Hebræum, Quis diuisit? a radice *Phalag*, quod est diuidere, & partiri. & frequenter accommodatur ad eas diuisiones rei alicuius, quæ fiut per domos, & familias quod nos dicimus *Repartimiento*. Et quidem vel ex ipso nomine Pelagi, videtur pertinere ad aquam, & diuisionem aquarum, siue ad riuulos, & peculiares aquæductus, vel alueos: quare inde habet nomen Pelagus, quod ex illo diuidantur, & deriuentur flumina. Ergo sapientissimus vniuersitatis Creator, atque Prouisor dedit, diuisit. [Cursum.] Proprie Septuag. iuxta Hebræum. Fluctũ aquæ validæ. Alij, Aquæductum, vel ductum, canalem, alueum, a radice *Ghalah*, quod est ascendere, eleuare, aut ducere, adducere, educere; eo quod per canales, & aquæductus ascendat, deducatur, educatur aqua. 3. Reg. 18. 32. 4. Reg. 18. 17. Isa. 3. 62. Qua translatione quid pulchrius, & elegantius ad significandam certam naturæ legem, & ordinem pluuiæ dispensandæ, & diuidendæ, quasi aquæductum ab ipso Creatore compositum, & structum, quo non per fistulas plumbeas, non per tubulos fictiles, non per canales structiles, vt Vitruuius præcipit, depressos sub terram, sed per fistulas, & tubulos aereos, certissime deriuetur aqua ad terram desertam, & ad montes incultos? Non igitur illæ aquæ incertæ aquæ, quæ nulla certa via, neque loco feruntur, vt ille in aliam rem de Meandro cecinit:

LXX.
Aquila.
פלג
Pelagi nomen vnde ducatur.
Cursus, aquæductus, & impetus.
עלה
Dei lex, & ordo dispensandæ pluuiæ, quasi aquæductus æternus.

3 *Vitruuius libro 8. c. 7.*
Ouidius.

Et nunc ad fontes, nunc ad Mare versus apertum
Incerta feruntur aquas.

Sed certis distinctus canalibus recta perducitur ad terras cultas, ad incultas, & desertas [vehementissimus imber;] siue vt ex originali legimus; [Vehemens inundatio,] aut eluuio impetens. Quod cum illa aquæductus translatione congruit mirifice: nam qui de aqua ducenda agunt, præcipiunt [libramenta aquæ ducendæ in centenos pedes, vt minimum, sursum elici.] At, Deus bone, quanto illi aquæ pluuiæ aquæductus opportuniores, vt qui eleuatiores: Habent enim & ipsum nomen ab eleuando, & ascendendo, vt qui in præcelsa illa aeris regione structi sunt ab auctore naturæ. Quæ omnia ita contemperata sunt

Plinius lib. 8. c. 31.
Aquæductũ quantum eleuandus.

Pluuia diuisa ab Auctore naturæ iuxta leges aquæ ducendæ.

vt rursum ipsa aqua subire possit altitudinem ortus sui, videlicet per medios vapores, & exhalationes subtiliores, quæ rursus vertuntur in pluuiam. Deinde illa est altera lex aquæ ducendæ, [vt si longiore tractu veniat, subeat crebro, descendatq; ne libramenta pereant.] Sed auctor naturæ non indiget his curuaturis aquæductuum; non possunt aquæ cælestis decurrentis in terras libramenta perire; recta, vno cursu, vno impetu currit. Tandem [vt in omni confractu collis dometur impetus per curuaturas canalium, & tuborum.] At in his naturæ ductibus necessarium non est domari aquæ impetum potius impetum vehementissimo imbri, & cursum, fluxumque præcipitem.

4 Tum etiam dat, designat, præparatque viam Sonantis tonitrui. Septuag. Complutens. [Viam tempestati] Vaticanus, Viam tempestatum. Alij, Viam ad coruscationem. Certe vox originalis significat coruscationem, aut emicationem fulguris, quæ quia cum nube, & cum tonitruo coniuncta est aliquando vertitur nubes, Zach. 10. 1. aliquando Tonitruum tonans, vt hoc loco, qua etiam ratione Aquila dixit, [Strepitum vocum;] & Symmachus; Sonitum tonitrui. Igitur fulmina, & fulgura non vaga, bruta, & vana, sed certa via & ratione ad singulas regiones, & terræ tractus directa. Vide, quæ diximus, c. 37. vers. 3.

Varia lect. LXX. Pagn. Reg. Aquila. Symmach.

XXVI. Vt plueret super terram absque homine in deserto, ubi nullus mortalium commoratur.

1 *Deus excelens, & rigans desertum.* Desertum *vnde dicatur.*
2 *Allusio illustris ad Arabiæ desertum, & Nili excrescentias.*
3 *Ægypti fertilitas, Deo, & Cælo oblata.*
4 *Diuina liberalitatis est, ingratis benefacere.* *Verbum* Implendi, *ad abundantiam pertinens.*
5 *Deus beneficium vni denegans, & alteri conferens. Diuini Verbi cum pluuia comparatio. Illust. Isaias, Lucas, Paulus.*
6 *Ægyptus aliquando sterilis. Pluuia commune beneficium, quod ingratis etiam datur.*

1 *Deus pluit in deserto.*

NOn Solius, inquit, hominis Deus rationem ducit, sed rerum aliarum, secus non plueret in deserto absq; homine. Eleganter illuminauit Interpres per paraphrasim quod iterum repetitur in Hebræo. [Non homo,] vel absq; dicens vbi nullus mortalium commoratur. q. d. In deserto incommodo, atque adeo contrario vitæ humanæ ad quod vel nõ penetrant homines, vel in eo diutius demorari non possunt, habet enim nomen *Midbar*, a pelle, & morte, q. d. Etiam in locis pestiferis, & incultis curandis atque colendis præbet se Deus prouidentissimum atque benignissimum, non enim id vtilitate sua facit, aut quod ab homine annum exigat ex terræ fructibus tributum. Nam quid ab homine exigat, [vbi nullus mortalium commoratur?]

Deserti nomen quid sonet. דבר

2 *Allusio ad Arabiæ desertum, & ad excrescentiam Nili.*

Quod si forte per desertum quasi digito demonstret, (vt quibusdam placuit) desertam placuit desertam illam Arabiam, iuxta quam hæc oratio habebatur, terram vtique infrugiferam, & arentem, quod aliquando imbre aliquo copiosissimo perfundatur ingenti beneficio auctoris naturæ; certe ea consequente respicere poterit ad vicinam Ægyptum; Nili excrescentijs abundantissimam: vt Auctor naturæ dicat se non tantum prouidisse Ægypto, sed deserto etiam neque minus posse irrigari desertum aquæductibus cælestibus, quam Ægypti tellurem Riuulis ex Nilo deriuatis, non minus debere desertum Cælo, quam terram

3 Nilo; nec minus se mirabilem potentia, atque sapientia præbere Deum, [vbi nullus mortalium commoratur,] quam vbi abundat terra hominibus, vt quæ maxime. De Ægypto sane ille concinit.

Ægypti fertilitas.

Claudian.

Ægyptus sine nube ferax, imbresque serenos dat.
Sola tenet securus polo, non indiga venti.
Gaudet aquis, quas ipsa vehit. Niliq; redundat

Nemo, *inquit Seneca*, aratorum in Ægypto aspicit Cælum. Deum igitur non orabat supplex, vt dicebat Tibullus.

Sen. lib. 4. nat. qq. c. 2. Tibullus.

Te propter nullos tellus tua postulat imbres
Arida, nec pluuio supplicat herba Ioui.

Ægyptus cælo oblita propter redundantiã Nili.

Quippe Ægyptus, vt ait in Panegyr. Plin. Alendis, augendisque seminibus ita gloriatur, vt nihil imbribus, cæloq; deberet. Quanto melius cum illa terra; & vel cum deserta actum est, [quæ de Cælo expectat pluuiam?] quæ Deo neque frustra supplicat? quæ nihil de se gloriatur, nihil non imbribus, Cæloque debere se videt, atque fatetur.

Deut 11. 11.

XXVII. Vt impleret inuiam, & desolatam, & produceret herbas uirentes.

QVanta liberalitas, vt etiam in ingratam tellurem, & natura sua sterilem [beneficia pertinax conferat?] quantæ opes Auctoris naturæ, vt in desertum illas profundere velit? Quam liberalis, & largus domesticorum illius victus, vt possit terram arentem, & sitientem exsatiare. Verbum [implendi,] satietatem affert, simulq; fertilitatem, & abundantiam, qua exsaturamur. Quare indicat Deus horridam, & incultam eremum aquis a Deo irrigatã interdum sterilitate deposita herbescere, & virescere, interim vero loca frugifera, & hominum curatione cultissima, ad vastitatem, & squalorem adduci deficientibus opportunis imbribus: tunc enim Deus non ideo negat aliquibus regionibus imbres, quod parcus sit suorum thesaurorum, aut quod promptuariorum sit condus, non promus, imo potius eum solitam aquarum, & imbrium copiam; mensuramque annuam vni regioni negat, alteri largitur, vt supplicium, & vastitas vnius, sit vbertas, & lætitia alterius, sicut per Isaiam in hanc ipsam rem ait, ad Diuini Verbi diuitias, ea pluuiæ comparatione explicandas, cap. 55. 10. [Quomodo descendit imber, & nix de Cælo, & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit: sic erit verbum meum, non reuertetur ad me vacuum.] Si quando enim contingat imbrem, & niuem super petras decidere, non ideo illam statim reducit Deus ad sua promptuaria. Illuc enim vltra non reuertitur, sed defluit tunc aqua ad terram humiliorem, vt inebriet eam, & germinare faciat. Sic cum vni regioni negatur solita imbrium mensura, non reseruat illã Deus in suis thesauris, sed elargitur alteri. Si cum quis se reddit indignũ Verbo Dei, non illud penitus aufert Deus, sed communicat alteri; Sicut dicebant Paulus, & Barnabas Act. 13. 46. [Vobis oportebat primum loqui Verbum Dei, sed quoniã repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ ecce conuertimur ad gentes.] Hoc illud, Auferetur a vobis, & dabitur genti, &c. Non enim aufert Deus, vt penitus auferat, sed vt in auferendo eluceat illius liberalitas. Sic [Delictum illorum diuitiæ sunt] mũdi Rom. 11. 12. Sic sterilitas est deserti. Forte igitur, vt in illa ad Arabiam desertam, & Ægyptum allusione persistamus, cum Deus sterilitatem illam septennem Ægypti, Nili coarctatione, & detentione inuexit, tunc Arabiam desertam largissimis imbribus perfudit, pluitq; super inuiam, & desolatã, vt produceret herbas virentes, vt cum Nilus frustra nubila optauit, Cælumq; respexit. (vt ait Plin. de alia Ægypti sterilitate) cum inopia siccitate vsque iniuriam sterilitatis exaruit, & altu puluere incanduit,] tunc non frustra terra deserta Cælum respexerit, Ægypti opes orans, atque & quod ille fieri non posse dixit, ac fecit Conditor rerum, [vt legem exituris imbribus diceret, ne in malorum improborumque rura defluerent.] Tum etiam beneficia indignis, & ingratis regionibus dantur, velut aquæ terræ sterili, & incultæ, atq; solo ingrato, ex eo prouenit, quod pluuia commune omnium beneficium est, sunt n. ex illis, quæ in medio ponuntur. Satius (inquit Seneca) est prodesse etiã malis propter bonos, quã bonis deesse propter malos. Ita diem, Solem, hyemis, æstatisq; cursus, & media veris, autumniq; tempora, imbres, & fontium haustus, vẽtorum statos flatus, pro vniuersis Deus inuenit. Quamuis igitur terra deserta ingrata sit, & sterilis, at permittenda illi aqua, quæ neque ingratis denegatur.

4 *Pluuia liberalitatis documentum. Seneca.*

Implendi verbum ad satietatem, & abundantiam.

5 *Pluuiã quã Deus denegat terræ cultæ, profundit in desertũ.*

Diuini Verbi cum pluuia comparatio.

Beneficium quod indignus repellit cõfert Deus digniori. Matt. 21. 43.

Plin. in Panegyr.

Senec. de benefic. lib. 4. c. 48.

Sen. de benef. lib. 4. c. 28.

Cur pluuia deserto, & beneficia ingratis dentur.

XXVIII. Quis est pluuiæ pater? aut quis genuit stillas roris?

XXIX. De cuius vtero egressa est glacies? & gelu de Cælo quis genuit.

1 Gignere *pro concipere.* Vterus *etiam virorum.*
2 Ros, Glacies, Gelu, *quid propriæ. Horum generatio.*
3 *Pater, & Mater creaturarum, qualitates vltima, atque passiua, aliorum interpretatio.*

4 Deus

4 *Deus Pater, simul & Mater creaturarum. Cunctæ Dei aliquam similitudinem participantes. Potissimus similitudinis gradus, quis. Illustratur Iacobus.*

5 *Primus mensis cur dictus, Pater. Patris nomen Diuinum.*

6 *Matris nomen affert reuerentiam. Sol Terra Maritus, simul & Mater. Deum appellarunt.* Metropatora. *Rota figuli, & sella parentis cur idem nomen.*

7 *Dei scientia velut Mater creaturarum. Eadem filia, & velut Sponsa Dei. Eua Sponsa, & velut filia Adami.*

1 *Gignere, pro concipere. LXX.* ילד

PAtrem, Matremq; pluuiæ, roris, pruinæ, glaciei, nunc quærit a Iobo Deus; Patrem inquam atque Matrem singulis sententijs: nam illud [Gignere] vtrobique, ad Matrem pertinet, quæ dicitur [Gignere] concipiendo, aut pariendo. Quare Septuaginta legunt; [Quis peperit?] & ita verbum originale *Ialad*, frequenter vertitur parere, aut parturire, & ab eodem verbo passiue dicitur filius nasci, aut natus, id est, conceptus, Iob. 14. 1. Homo natus (conceptus) de muliere. Rursus quod in altera sententia dicitur, de vtero egredi, idem est, quod in altera dicitur, [Pater; *est* enim vterus virorum,] & parentum, ipsa interna substantia, & viscera, de quibus dicitur [egredi,] id est, procedere, decidi substantia filij medio semine, Genes. 15. 4 [Qui egredietur de vtero tuo.] 2. Paralip 32. 21.

Vterus virorum; atque parentum.

2 *Caietan.*

Rursus pro [Glacie,] Caietanus ex proprietate, & vsu Philosophorum intelligit aquam gelatam in stagnis, paludibus, fluminibus, aut alijs locis inferioribus, non solum propter frigus, sed propter crassum aliquid, & terreum admistum. Per [Gelu] autem de Cælo intellig t grandinem, aut niuem. Sed potius cum D. Thoma censeo vtrobique agere de meteoris impressionibus, & per [glaciem] intelligi niuem, aut grandinem, aut aliquid simile. Nam vox quidem originalis aliquando vertitur Crystallus, aliquando [Gelu,] quod nocte cadit, Genes. 31 40 at vero per secundum [Gelu,] intelligi pruinam, vt legunt, & interpretantur hoc loco Septuaginta, & Græci quamquam vox originalis nunc vertatur pruina, Exod. 16 & nebula, Psal. 146. 5. sed hic tamen pruinam intelligo cuius materia eadem fere est, quæ roris, videlicet vapor exiguus, & subtilis a temperato calore, in rorem; a vehemente, congelatus in pruinam.

Glacies, quid. קרח

Roris, & pluuiæ causa, & generatio.

3 Hoc iam posito, illa dubitatio prona est, quid significet hac interrogatione Deus? Caietanus existimat significari nullos esse parentes horum meteororum, sicque propr. legitur ex Hebræo; [Numquid est pluuiæ pater?] q. d. minime: vt doceat, quæ in aere generantur, non similiter generari sicut animalia ex Patre, & Matre, & quæ ex semine sicut plantas, responsio proculdubio aliena.

D. Thom. Dionys. Nicolaus.

D. Thomas, & qui illum sequuntur existimant rogari Iobum [Patrem,] id est, causam efficientem harum rerum, nimirum, Solem, aut cælestia corpora, aut [calorem,] quæ videtur esse masculina qualitas. rursus Matrem, quæ fert vterum, id est, causam materialem, quæ est vapor, aut humiditas, quæ videtur esse huiusmodi mistis imperfectis grauida; aut etiam [frigus,] quæ videtur esse qualitas patiens, & fœminina.

Calor masculus, humiditas fœminina qualitas.

4 *Deus, Pater & Mater creaturarũ.*

Sed proculdubio ipsa interrogatiuonis formula, & decursus totius orationis aperte ostendit, eo dirigi, vt se Deus profiteatur parentem, id est, indulgentissimum æque ac efficacissimum omnium rerum conditorem, id est, Patrem ac Matrem, cum enim appellatione Patris significari soleat Creatoris potestas, atque efficacitas, vt superius diximus c. 34. vers. 36. ai nomine Matris Prouidentia, indulgentia, sapientia, conseruatio afferri videtur. Verum enim vero sicut Pater filio vitam, substantiamq; tribuit; ita sane Creator cunctorum vitæ atque substantiæ initium est; & sicut filius similitudinem parentis refert, ita vniuersæ creaturæ aliquam alicuius gradus, & ordinis similitudinem Diuinæ substantiæ, & entitatis participant, vt eleganter docent Theologi cum D. Thom. 1. p. q. 33. art. 3. in qua similitudine & Diuinæ naturæ participatione cum diuersi gradus sint, certe ille potissimus est, cum per gratiam efficitur homo filius Dei, & Diuinæ consors naturæ, vt ait Iacob. c. 1. [Voluntarie genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius.] id est, vt inter cæteras creaturas, quarum ille communi ratione parens est, nos potissimi filij diceremur, atque essemus regeniti ab illo verbo, veracis fidei, & charitate in cordibus nostris quasi seminata, qua filij Dei progignimur.

Cũctæ creatura, aliquã Dei similitudinẽ habent. D. Thom. Potissimus gradus similitudinis creaturarũ cum Deo.

Ad hanc communem Creatoris, atque Paternitatis rationem (Ab enim pater est) dicitur primus apud Hebræos mensis, qui est [mensis nouarum frugum,] vt dicitur Exod. 13. 4. & c. 23. 15. cum florent, & virent omnia. Leuitic. 2. 14 Exod. 9. 31. dicitur (inquam) hic [Mensis Abib,] quasi parens, sator, & creator rerum. Et quidem id nomen potest deduci commode a radice *Abab*, quod est desiderare, bene velle, vel affectum esse erga aliquem, quod Pater paterno charitatis, & pietatis affectu feratur ad filios vel procreandos, vel tuendos, & conseruandos, atque adeo Deus indulgentissimus creaturarum suarum parens suas creaturas paterna charitate, & bonitate produxerit; productas vero tueatur, atque conseruet. Quare semper huic [Patris nomini existimarunt aliquid inesse Diuinum.] vt sapienter dixit Philo, initio, quarti præcepti; [Præceptum, *inquit*, de honorandis parentibus situm in duarum tabularum confinio, cum enim in prima sit vltimum, coniungit ambas: quod ideo factum arbitror, quia parentum natura videtur mortalis, & immortalis essentiæ confinium; mortalis, propter cognationem cum hominibus, & cæteris animantibus, & propter corpus corruptibile: immortalis vero, quia gignendo refert Deum genitorem omnium,] Quare eleganter dixit Origenes Homilia 5. in Leuiticum; [Nomen Patris grande mysterium est; nomen Matris grandis reuerentia est.]

5 *Primus mẽsis cur dicatur Pater.*

Pater vnde dicatur. אבה

Philo. Patris nomen diuinum. Præceptum de honorandis parentibus in confinio duarũ tabularum. Origen.

6 *Matris nomen affert reuerentiã. Deus quasi cum labore quodã parturiens hominem.*

Est itaque Deus [Mater] etiam suarum creaturarum, vt enim proxime adductus Origenes dixit, [Matris nomen reuerentiam affert, cuius labore, cura, ministerio filius partus, & nutritus est.] sic cum labore quodam instar Matris parturientis, significatur Deus creasse hominem, vt diximus, c. 10. vers. 8. super id, [Manus tuæ fecerunt me, &c.] Tum præterea illius paterna indulgentia, atque Prouidentia complectitur, fouet, enutrit creaturas vniuersas. sicut propter similem rationem Sol (qui ex propria nominis originalis etymologia dicitur *Semes*, quasi maritus creatæ naturæ, & Pater rerum generabilium, atque terræ sponsus) habet nihilominus etiam rationem, & similitudinem Matris fouentis, complectentisque rerum inferiorum imbecillitatem. Et mirum, quod a profanis etiam arcano cognomento appellatus sit Deus vnico ex Patre Matreque composito nomine. Refert quippe Clemens 5 Stromatum ab Orpheo, [Metropatora] appellatum, id est, [Matripater,] sic canente,

שמש

Sol, terræ sponsus, & maritus. Sol, mater fouens creaturas. Clement. Deus appellatus Matripater.

Exsuij expers, Matripater, voluuntur ab ira
Cui omnia; qui ventosque moues, atq; omnia nimbis
Contegis, &c. —— —— Deinde.
—— —— *Producet ver tibi flores*
Purpureos veniens: a te quoque tempus hybernum est,
Nubibus augmentans gelidis quas diuidet imo.

Quo loco sic Clemens ait. [Per illud quidem Matripater, non solum significauit generationem, sed etiam dedit occasionem ijs, qui introducunt productionẽ; vt Dei quoque coniugem excogitarent. Paraphrastice autem Scripturas illas exponit propheticas, nempe & eam, quæ dicitur per Isaiam, Ego solidans tonitru, & creans spiritum, cuius manus exercitum Cæli fundauerunt: & eam quæ per Moysem; Videte, quod ego sum, & non est alius Deus præter me. Vnum vero, & eundem esse, [Matrem, & Patrem] Deum ex sententia antiqui illius Valerij Sorani habetur apud Augustinum lib. 7. de Ciuit. c. 9. cum Iouem appellat Genitorem Genitricemque deorum, atq; rerum, vt ex sua emendatione legit ibi Ludouicus Viues;

August. Ludou. Viues.

Iupiter omnipotens regum, rerumque Deumq;
Progenitor, Genitrixq; Deum; Deus vnus, & omnis.

Soranus.

Vt qui vnicus ipse Deus vim maris, fœminæque contineret in procreatione, & enixu creaturarum. Quare & illud mysterio non vacat; quod in lingua sancta vnum, & idem nomen sit rotæ figuli, atque Sellæ fœminæ parientis; nam cum sæpe dicatur Deus [figulus, & plastes,] factor ve suarum creaturarum, quod illas, hominem præcipue, quasi figulus circumductu rotæ figulinæ videatur ex luto formasse, atque finxisse; certe nunc, cum illas creabat, videbatur instar puerperæ sedentis in sella parientis, [eniti, atq;] parere, quas sua idea, & mente conceperat.

Idem nomẽ rota figuli, & sella parientis. אבנים

7 *Dei scientia instar matris enitentis creaturas.*

Sed quidnam in illa summa sapientia, summaq; mente, in qua nihil non est virile, atq; perfectum, habere potest rationem fœminæ, & Matris in mundi procreatione? Tetigit dubitationis huius punctum, & responsionem sapienter Philo lib. de temulentia; [Rerum (*inquit*) Opificem patrem quoque suæ creaturæ iuste possumus dicere, Matrem autem scientiam ipsius, cum qua congressus Deus non humano

Philo. Scientia Dei instar matris.

humano more proſeminauit creaturam. Illa vero Dei ſemine concepto enixa eſt iuſto partu vnicum illum, dilectũ ſenſibilem filium mundum hunc. Quapropter a quodam Diuino viro inducitur Sapientia de ſeipſa loquens in hunc modum, Deus creauit me primam operum ſuorum, & ante ſæcula fundauit me, neceſſe.n.erat, vt Mater, nutrixque omnium rerum creaturas omnes ætate antecederet] Leo

Leo Hebr. vero Hebræus, ſeu potius Philo, ſuo Dialog. 3. de Amore, fere eandem Sapientiæ Diuinæ allegoriam perſequitur; aitque, Ariſtotelem pulchritudinem agnouiſſe ſummam, cæterum altius aſcendere non valuit: Plato vero Ægyptiaca, vel Moſaica, ſapiẽtia inſtructus, pulchritudinis ſummæ originem; Summum.ſ. pulchrum, & agnouit, & poſuit, Quod, inquit, a Moyſe accepit: nam ait, In principio creauit: Chaldæus. In ſapientia, at Hebraice, Sapientia initium vocatur, & Salomon optimus diſcipulus, & Interpres Moyſis ait, Dominus Sapientia fundauit terram, & ſtabiliuit Cælos prudentia. & ſubiungit, Dominus poſſedit me in principio viarum ſuarum: vias mundi creationem vocat. Quare primogenitam Sapientiam vocat, & quaſi filiam maximam, quæ deinde quaſi adiuuerit, vt coniux parentem, in vniuerſi formatione. Ad hanc ipſam myſticarum allegoricarumq; nuptiarum rationem reuocare oititur Cãticum Salomonis, quo videtur induci [ſumma Sapientia, & pulchritudo ſummi pulchri amore capta, & ex illo quaſi ex Mare fęmina, concepiſſe vniuerſum hoc, communem amborum progeniem, & vna cum ſingulis eius partibus enixa [Et ſicut, *inquit* ea Sole vt Mare, & ex Luna vt fęmina in Cæleſti regione ſe mutuo amore proſequentibus, omnia in hoc inferiori mundo procreantur, ſic ſe habet ſumma Pulchritudo cum ſummo Pulchro, in rerum omniũ productione.] Intereſt vero illud, quod ipſa non ſolum coniux, ſed filia natu maxima ſummi Pulchri exiſtit, vt in primis parentibus eueniſſe ſcimus: nam Eua ex Adæ coſta producta fuit, quaſi ex Patre filia. Deinde legitimo matrimonio ipſi conſociata, totum genus hominũ procreauit. Platonizauimus non nihil, ſed non cum pęnitentia. Vidimus.n. Diuinæ Sapientiæ, Prouidentiæ, Bonitatis viſcera indulgentiſſima complectentis fouentis, enutrientis mundum hunc, quaſi vnicum dilectumq; ſummi artificis opus.

Allegorica expoſitio Cãticorum. *Pſal. 64. 9.* *Eua Adami coniux, & quaſi filia.*

De indulgentia vero, & ſumma charitate, atque lætitia, quam Creator percipit ex conſpectu creaturarum, quaſi filiorum, vt cum illis, tanquam cum paruulis videatur colludere, arridere, lætari, diximus alio loco. Vide etiam ſuperius verſ. 8. & 9.

X X X. In ſimilitudinem Lapidis, aquæ durantur, & ſuperficies abyſſi conſtringitur.

1 *Mirabilia effecta frigoris. Aqua lapideſcentes.*
2 *Cryſtallus optima vbi. quid etiam ſit. Quædam aquarum, & fontium miracula.*
3 *Cur Maris profundum non conglaciet. Mare Glaciale eſt tam lacus Meotidis prælio pedeſtri, atque nauali opportunitatem præbens.*

1 *Mirabilis frigoris effectus.* *Hebraiſm.* QVoniam ſemel de effectibus frigoris congelantis humida, dictum eſt, pergit ad glaciei, & frigoris mirabilia alios effectus, quod res iam fluxa, tam liquida, tã mollis, qualis eſt aqua, lapideſcat, & indureſcat vehementer, retenta adhuc natura priſtina. Elegans in fonte Hebraiſmus; [Aquæ abſcondent ſe.] mutant quippe faciem, & non ſecus, ac ſi abſconditæ latitarent, ita neq; apparet, neque videtur id, quod erat. Sed eleganter Interpres, [Duritiem] illam glaciei mirabilem propoſuit, & expreſſit: Idonei quippe Scriptores tradunt, in regione Aquilonari muros firmiſſimos conſtrui, & erigi ex Glaciei fragmentis, non ſecus, quam ex ſaxis, & marmoribus, aduerſus quos irritus ſit omnis bombardarum impetus, & omnis obſidentium conatus. Atque adeo tantam eſſe Glaciei duritiem, vt non ſolum heberet, & repellat inſtrumenta ferrea, ſed vincat, & frangat.

Glacies, lapideſcens. *Olaus lib. 11. c. 20. & 22.*

2 *Chryſtallus optima, vbi.* Quid ſi, vt nonnulli volunt, Chryſtalli hic mentio fiat, id quod vero ſimilius fiet, quod [Chryſtallus] non ſolum ex vehemente gelu, ſed quod in India optima ſit, & iuxta Mare Rubrũ proueniat. Illud igitur deſignabit Deus quod in illa regione Arabiæ, & Huſitana Prouincia experientia familiariſſimum erat: de quo ſcribit Plinius lib. 37. cap. 2. *Plinius.* [Chryſtallum facit gelu vehemens concretum. Non alibi certe reperitur, quam vbi maxime hybernæ niues rigent; Glaciemque eſſe certum eſt, vnde, & nomen Græci dedere. Oriens, & hanc mittit, ſed Indicæ nulla præfertur. Iuba auctor eſt, & in quadam inſula Rubri Maris ante Arabiam ſita, naſci, quæ Necrõn vocetur, & in ea, quæ iuxta gemmam Topazion ferat.]

Quædã miracula aquarum. *Seneca.* *Ouidius.* An etiam quædam alia miracula aquarũ inſinuat? quod quædam aquæ facile durentur, & lapideſcant, quod congelatio quædam eſt, quædam res in ipſas coniectas lapides reddant? Seneca lib. 4. natural. qq. illud ex Ouid. affert.

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit.
Viſcera quod tactis inducit marmora rebus.

Hæc (*inquit Seneca*) aqua, ſi ſolidum tetigit, hæret, & aſtringitur, inde eſt, quod res abiectæ in eundem lacum lapideæ ſubinde extrahuntur, quod in Italia quibuſdam locis euenit, ſiue virgam, ſiue frondem demerſeris, Lapidem poſt paucos dies extrahis.] Ex plurimis igitur aquarum, & Glaciei miraculis, potuit aliquod Diuino ſermone deſignari.

[Et ſuperficies abyſſi conſtringitur.] Eleganter Pagninus dixit ex Hebræo [ſuperficies aquarum cõgelata capiet ſe.] quod quid aliud eſt, quam conſtringi, & velut partes ſe mutuo apprehendere, & complecti arctiſſime, & recte quidem, atque ex natura ipſa dictum [Superficies aquarum,] non enim quantumuis frigus maximum penetrare poteſt intimas Maris partes, & penitus excludere teporem internarum partium, tũ etiam aeris clauſi particulas prohibentes congelationem neque vero hic proponitur tantum contemplanda, & miranda facies fluminum conglaciantium, quamquã hoc valde mirandum, ſed [facies abyſſi,] id eſt, Maris, quale eſt Mare Glaciale ſub Aquilone, quod nihil a continenti differre videtur; perinde enim in eo itur, dimicatur, ædificatur, ſicut in continenti. Cui proximum eſt, quod Strabo lib. 2. ſcribit de Oſtio Meotidis, in quo congelato Mithridatis dux hoſtem vicerat, poſtea æſtiuo calore, & niuibus liqueſcentibus, hoſtem rurſus nauali pugna ſuperauit. Vide Zonaram in Copronymo. Sub quo ſæuiſſima hyeme fluuij, Maria quædam, & Pontus ad multa paſſuum millia conglaciarunt. Huius rei permulta ſimilia exempla congeſſit Simon Maiolus colloquio primo, & colloquio 10. 3

Cur potius ſuperficies Maris conglaciet. *Mare Glaciale, aut Aquilonare.* *Strabo.* *Oſtium lacus Meotidis.* *Zonaras.* *Simon Maiolus.*

XXXI. Nunquid coniungere valebis micantes Stellas Pleiadas aut gyrum Arcturi poteris diſſipare?

1 *Nexus commodus.* Pleiades. *Aquilonares.* Arcturus *Auſtralis. Deus inſtar gubernatoris peritiſſimi.*
2 Congregare. *quid proprie. Pleiades, ſydus rebellans.*
3 *Cur* Pleiades *dicantur* Micantes. *Varia lectio.*
4 Plaiades, *quale ſydus.*
5 Arcturi *nomen, & natura. Orionis deſcriptio. Nominibus fabuloſis quomodo vtatur Scriptura.*
6 Gyrus, *quid proprie.* Diſſipare. *Antitheſis pulchra.*

QVamuis auctor naturæ videatur a meteoris impreſſionibus, & a Maris, fluuiorumq; mirabilibus inutationibus aſcendere, redireq; rurſum ad cæleſtem regionẽ, ſed tamẽ opportune a propinquo id facit, ſunt enim procul dubio ea cæleſtia ſigna nimboſa, & turbulenta, atque meteorarum impreſſionum potentia. Quia autem [Micantes Stellæ Pleiades.] Septentrionales ſunt, vt Italiam dicemus. Arcturus vero Auſtralis, vt Hebræi volunt, ideo certe videtur rogare Iobum, an ſua potẽtia pertingat, peruadatque vniuerſum Cæli ambitum, & velut peritiſſimus aliquis, ſimulque ſapientiſſimus naturæ gubernator poſſit, nouerit q; ſimul intendere in moderatione in diuerſarum Cæli partium, atque Aſtrorum? Qualis fere inducitur a Poeta, peritiſſimus ille gubernator Palinurus crebro reflectens ceruicem ad diuerſas Cæli regiones, captans ſerenitatis Prognoſticum, & indicia, 1 *Nexus commodus.* *Pleiades Aquilonares Arcturus Auſtralis.* *Deus inſtar peritiſſimi gubernatoris.*

Explorat ventos, atque auribus aera captat.
Sydera cuncta notat, tacito labentia Cælo,
Arcturum, pluuiaſque Hyadas, geminoſque Triones.
Armatumque auro circumſpicit Oriona.

Virg. 3. Æneid. 515.

Sic igitur naturæ auctor ſingulorum naturas diuerſas, atque multiplices contemperat, gubernatque ſapientiſſime: tum etiam ſingulorum naturas ad certos, & oppor-

tunos

Astrorum propinquitates, & interualla ex Prouidentia.

tunos naturæ fines dirigit, & conformat; nimirum [Stellas Pleiadas] in vnius astri aspectum, & figurâ enmungit certa omnium illarum Stellarũ proportiones, & Sympathia e Rursum distantiores illas Stellas quæ Arcturum conficiũt, certis interuallis disiunxit, quod profecto Solius Diuinæ Sapientiæ, Potentiæ Prouidentiæ fuit. Sed hæc tamen explicatius tradenda in vocum peculiari explicatione.

LXX. Olympiod.

a [Nunquid coniungere valebis, &c.] Septuag legerunt; Intellexisti neaum pleiadis? quod.n. noller a † Potentiam, Græci ad Sapientiam retulerunt. Olympiodorus, [Illud quasi vinculum, illaq; Stellarum, quæ pleiades efficiunt coagmentatio, an tuæ Sapientiæ, atq; intelligentiæ est opus? an vero causam tenes, cur eædem stellæ sic inter se apte eo hærent?] In Hebræo tamen lectio est ad vtrumq; indifferens [Nunquid congregabis?] proprie, Nunquid ligabis, colligabis, quasi sub vno vinculo deuinctes plures Stellas, quasi ad vnum aliquem finem conspirantes, & conuratas? nam Originale verbum eiusmodi colligationem significat, quæ plurium cõiuratorum rebellionem significat. nos eodem fere vocabulo appellamus *Liga*, quia ergo extorientes Pleiades videntur coniuratione facta rebellare aduersus mundum, elementorum seditionem concitantes, aerisque ac terræ perturbationes, recte dicuntur [congregatæ, *aut* colligatæ, *aut* coniuratæ,] vel conspirantes. Quæ congregationis ratio multo elegantior est, quam quæ sumitur ex sola illarum locali propinquitate: quæ tamen potuit etiam verbo congregandi, aut ligandi, designari. nam a Poetis etiam a mutua propinquitate, & coniunctione describuntur iuxta ipsum nomen Græcum, quod, vt docte obseruat hoc loco Philip dicitur plectes, id est, a multitudine, quod multæ simul iunctæ essent. aut eaplicarius cum Greg [A potu plistus, id est, a pluralitate. ita autem, *inquit*, vicinæ sibi, & diuisæ sunt conditæ, vt & simul sint, & tamen coniungi nequaquam possint.] a qua coniunctione Manilius vocat, Sydus glomerabile. & Cordubensis Seneca, [Densos pleiadum greges] quamquam alij etiam *a pe ra te plen* dictas putent, quod exortu suo tempus ad nauigandum idoneum denuntiant.

Congregatio ex rebellione. קשר *Pleiadum nomen a cõgregatione. Philip. πληκτὺς Gregorius. ἀπὸ τοῦ πλεῖστος Manilius. Sen. in Medea act. 1. περὰ τὸ πλεῖν Vatabl. Osorius.*

Sed longe diuersa significatione Vatablus, & qui illum paraphrasi elucidare solet, Algarbiensis, verbum [congregandi, *aut* ligandi] intorquent ad significationem [prohibendi, *aut* coercendi.] q.d Nunquid prohibebis, coercebisque harum stellarum vim, & effecta? Sed quidem sensus asperior, & cum labore quæsitus, vt mox videbimus.

Vatabl. Varia lect. עדן *Steuch. & Pontan. c. Georg.*

3 [Micantes stellas.] Ex Hebræo legunt Vatablus, & Regia, Delicias pleiadum. Pagninus, Fructus delicatos & quidem nomen originale *Ghadanoth*, est a *Ghadan*, quod est deliciari, aut voluptati, & delicijs abundare, vnde dicitur Paradyssus voluptatis Genes. 2. c. 5. vbicumque est in Hebræo, [Hocas Gheden, siue, Edem,] & ab eadem radice dicuntur Ezech. 31. c. 5. Ligna voluptatis; id est, delicata, aut deliciosa. & Ieremiæ 52. vertitur teneritudo, qua repletur venter. denique significat quidquid pingue, tenerum, & delicatum est. Ergo hoc loco delicias pleiadum, aut secundum alios, delicatos, illarum fructus interpretantur flores, fructusque vernos, quos Deus prohibet, & coercet hyberno tempore, rigore, & inclementia Pleiadum; efficit vero, vt erumpant vere clementia tum temporis, tum aliorum Astrorum. Sed quis non videat hanc interpretandi rationem esse inuitam, atque coactam? quis enim appellet [delicias Pleiadum,] flores, atque fructus, qui sub alijs signis, alioque tempore nascuntur?

Praecedens expositio inuita.

Ergo Alij vocem *Ghadanoth*, quasi per transpositionem litterarum, deducunt a radice *Ghanad*, quod est circumdare, aut vincire; quare Complutenses, Caietanus, & alij, legendum existimant; [Nunquid congregabis, *vel*, ligabis vincula. *aut*, applicationes Pleiadum?] vt fere idem significetur hoc nomine, quod ipso verbo [congregandi, aut ligandi] Et quidem sic accepisse videtur Vulgatus, dum contempsit significationem illius nominis, cuius loco dixit Micantes, quod videtur esse perpetuum, necnon commune Stellarum Epitetum. Nisi forte intellexerit [delicias Stellarum] non alias profecto esse, quam suum ipsarum ornatum; & pulchritudinem, id est, lucem, & splendorem; iden [Micantes] dixit.

Complut. Caietan. Deliciæ stellarum splendor.

4 [Pleiades.] Non leuis difficultas de propria significatione nominis originalis, *Cimah*. varius enim, & multiplex est Vulgatus in illo vertendo, nam supra Iob. 9. versic 9. vertit Hyadas, nunc pleiadas. at Amos 5. vers. 5 vertit Arcturum. de quo diximus nonnihil superius c. 9. Latini certe volunt esse septem Stellas caudæ Tauri inhærentes, ex Plinio lib. 2. cap. 41. quas item [Virgilias] nominant, ea Gellio lib 13. c. 9. proculdubio autem pleiades nimbosæ sunt, & pluuiæ: & ex originali nomine cima, videtur deductum Græcum [Chima,] quod est hyems aut tempestas. Statius lib. 5. Syluarum [Niuosum sydus] appellat, rursusque;

Varia lect. vocis originalis. כימה *Plinius. Gell ius. Stat. lib. 4. Thebaid.*

—— *Neque enim violentior exit*
Amnis hyeme, cum Taurum, aut pleiades hausit aquosas.

5 [Aut Gyrum Arcturi.] Hic iterum varietas, & difficultas in originali nomine, & significatione Arcturi. nam cũ dicatur *Cesil*, a *Casal*, quod est inconstantem, & varium esse, quasi signum, & Astrum, quod inconstantiam, & perturbationem temporis, & aeris efficiat, nunc vertitur ab Interprete Arcturus, qui nimbosus est, vt late diximus superius, c. 9 versic. 9. num. 1, eo vero loco vertitur ab eodem Interprete Oriona; forte quod de propria nominis significatione nihil certi haberet. de quo etiam diximus loco citato. Nunc tantum, fere ab alijs interpretibus verti [Oriona;] a Septuag. & Hebraizantibus, vna excepta Tygurina, qui [Cynosuram] vertit, quæ est altera Arctos, minor vrsa. Hoc tantum ea hoc loco eliciunt, esse astrum ea pluribus Stellis multum inter se distantibus; illud enim, poteris dissipare, tantundem videtur esse, quod, Poteris ne dissipatas, & certis spatijs atq; interuallis disiunctas constituere? Sed coniectura hæc, & interpretatio incerta, nam in cõtrarium sensum potuit iure a Tygurina adduci; Cohærentes Stellas Cynosuræ disiunges? Elegantem porro Orionis descriptionem habemus ex Basilio in cap. 13. Isai. 9. [Quoniam Stella Cæli, & lumen earum nõ expandent lumen suum.] vbi pro splendore Septuaginta legunt Orion, &c. Sic igitur Basilius; [Liquet Scripturam Oriona dicere id Sydus, quod duas, & viginti Stellas complectitur, a nõnullis Bootes nominatur: nonnulli circa hæc studia versati numerosam hanc Stellarum complexionem in partes diducunt, asserentes earum quidem quatuor esse tertiæ magnitudinis, atque earum nouem quartæ, reliquas vero nouem quintæ. hic Stellarum globus in Boreali, siue Aquilonari parte locatus est, qui, vel teste Scriptura, Orion nominatus est, quod in vnum corpus compactus sit. Astra quidem dicunt esse, non item Stellas, quod astri, hoc est, syderis nomen, indicet congregationem Stellarum, siue multitudinem, conflatam in vnum.] Rursus de [Arcturo] sic eodem loco sentit Basilius; [Arcturi commeminit Scriptura, quem ipsi cernimus media in parte Orionis positum esse. vero stella colore subrufescenti.e vicino ei adiacet Pleias, vel Scriptura teste, sic nominata, ceu assolent, qui externas litteras affectantur, puta, Hebræi, qui illi hæc arcana naturæ anxio labore commentantur. Porro in ipsa Pleiade apparent septem, eædem compactiles, sibiq; in vicem addensatæ, non item sex, vt quidam sunt arbitrati; positi autem in forma triangulari.] Sed non amplius in his anxio labore immorandum. Vnum tantum, quod Basilius, & Cyrillus in hoc Isaiç loco obseruauit, [Orionis, aut Arcturi fecisse mentionem, vt inde vnum aliquod ex astris insignissimum significaret.] Rursus dum ista nomina vsurpant Sacræ litteræ; [Non sequuntur Græcorum incantamenta, Fabulas nimirum hominum, aut mulierum in astra conuersarum. Sed potius abutuntur nomine vsitato, & trito.] nomina autem originalia naturas rerum ipsarum, & Astrorum, fabulas autem minime respiciunt.

Quod proprie Arcturus, et vnde dicatur. כסיל כסל *Varia Arcturi lectio. Basilius. Orionis descriptio. Basilius. Arcturus, quid. Hebræorum anxius labor. Cyrillus. Nominibus Astrorũ quomodo vtantur Sacræ litteræ.*

Illud autem quod dicitur, [Gyrum poteris dissipare;] 6
non eodem modo ab omnibus legitur, a Septuaginta; [septum Orionis aperuisti?] Quod Nicetas sic interpretatur; [Cum statis temporibus te te Orion ostendat, verum tua perfectum est opera, vt is quodam quasi septo occultaretur; rursumq; appareret?] sed quidem ea septi translatio longior, & durior est. In originali est nomen dictum a trahendo, contrahendo prolongando, quare alij vertunt, Cõtractiones Cesil, vt Regia quod fere est idem cum Tygurina, [Cohærentiam stellarum.] nisi potius intelligat occultationem eius astri, quæ dissipatur, & aperitur, cum rursus apparet. Caiet. legit, [Tractus.] q.d. spatium illud, per quod mouetur. quod fere idem est, cum nostra lectione, Gyrum. Alij respicientes ad illam nominis originalis [prolongationem,] vt Pagn. legunt. Fructus serotinos Orionis. Sed cum [Cesil] sydus hyemale sit, & in mense *Caslen*, id est, nouembri oriatur, nulli tunc fructus. Quod in Hebræo pro Dissipare, est aperire, forte habet elegantem rerum ac verborum Antithesim; nam colligatio illa Pleiadum, videtur esse opposita huic apertioni, q.d. neque tu illas Stellas colligasti;

LXX. Nicetas. Varia lect. Reg. Tyg. ur. Caietan. Pagnin. Dissipare. Antithesis.

ligasti; neque hoc alterum astrum dissoluere, & dissipare poteris. Sed in reancipiti sicut interpreti idoneum aliquem sensum, atque significationem deligere.

XXXII. Nunquid producis Luciferum in tempore suo, & vesperum super filios terræ consurgere facis.

1 *Ortus, & occasus Astrorum mirabiles. Deus Pastor, Imperator, & Præcentor,* Procedere, *quid.*
2 Lucifer. *quod sydus,* Phosphorus, & Vesperus, *semper cum Sole contendens.*
3 Filij terræ, *qui. Viuentia hauriunt vitam a luce.* Coma, & Filij Luciferi, *radij lucis.*

Ortus, & occasus Astrorum mirabiles. Deus instar Pastoris ducentis Stellas. Instar Imperatoris recensentis milites. Instar Præcentoris mouentis & dirigentis harmoniã Procedere.

1 Mirabiles quidem Stellarum, Astrorum, Planetarum ortus, & occasus sunt suis temporum interuallis, certis atque constantibus distinctos, vt videatur esse mens, & sapientia suprema velut Pastor quidam vigilantissimus suo tempore, & statis horis producens, seu iuxta Hebræum, [Exire faciẽs] Stellas in apertum, & spaciosissimum illum regionis æthereæ campum. Tum etiam velut peritissimus Imperator producens ordine milites, & ex præscripto militaris disciplinæ, [Egredi, & ingredi] faciens. aut velut Psaltes, & ducendi Chori magister scientissimus, Choros Stellarum quasi præeundo ad certos modos, & numeros vocat, ducit, mouet; nam verbum originale producendi, aut procedendi, vel egrediendi, commune est ad processum Militum, Chori ouantis, Gregis, &c Et eleganter etiã ad ortus, exitusve Astrorum accõmodatur Psal. 64, Exitus (productionem, processum) matutini, & vespere delectabis. atque adeo pro ipso loco Orientis sumitur, Psal. 74. 4. Neque ab Oriente. propr. non ab exitu, vel a productione.

יצא

Varia de Luciferi re, & nomine sententia. LXX. Symmach. Nicetas. Pagnin. Regia. R. David. Philipp.

2 [Luciferum.] Non minor, forte maior, varietas atq; difficultas in propria nominis originalis significatione; cum enim in hoc tantum loco legatur quisque suam significationem tuto, illi tribuit. Et consulto quidem fecisse videntur Septuag qui vocem originalem, seu propriam retinuerunt, *Mazaroth,* quod nomẽ quia habet cognationem cum radice *Mazar,* quod significat [separare, *aut* dispergere,] videtur Symmachus legisse, [Nunquid produces, quæ sparsa sunt, vnumquodque iuxta tempus suum?] contraria vero significatione videlicet Congregandi, Nicetas interpretatur, [Sydus Cœtus, atque Complexiones, quæ signa Zodiaci vocare soliti sunt.] Pagn. & Regia in commum Signa cælestia esse volunt. Thargum, R. Abraham, R. Dauid existimant esse planetas. Vulgarus vnam tantum Stellam intellexit; [Lucifer] enim est Stella pulcherrima, quæ cum præit Solem, vocatur [Lucifer,] aut Phosphoros; cum vero subsequitur, Vesperus, nimirum stella veneris. Quamquam Philippus non vnam, sed diuersas esse scribat, ductus tantum nominum diuersitate. Sic ex [Lucifero matutino,] & ex Vespero, vtramq; sententiæ partem componendam duxit, inde forte ducta coniectura, quod certi temporis mentio fieret, quod peculiari ratione in [Luciferum,] & in Vesperum quadrat, Stellam quidem Poetarum præconijs celebrem, quale est illud Pisidiæ;

Pisidias. Phosphorus, & Vesperus.

Quæve vnum, & idem sydus aeris lumine
Modo Phosphorum, modo Vesperum, si perspicit.
Hos nescias binorum opifcem cursum.
Lucis prophetam, noctis esse nuntium?

Iam igitur ducit diem, iam ducit noctem instar ducis. Quare quod in secunda parte dicitur, & [Vesperum consurgere facies,] propr. ex Hebræo legitur, [Vesperum deduces, *aut,* Vesperum ducem facies. *vel,* deducere facies.] est enim velut Stellarum dux; illarum agmen nunc adducens noctu, nunc reducens mane;

Mergas (inquit ille) diem timendum dux noctis Hesperugo.

Sen. in Medea, act. 4.

Et quidem præ plurimis alijs, mirabilis est hæc Stella semper quasi cum Sole colludens, aut cum illo de pulchritudine contendens, aut illius pulchritudinem ex ipso Veneris nomine, deperiens: nunquam enim vt Martianus scribit, [A Solis orbe plus quadraginta sex partibus aberrare valens, & tamen in suo posita circulo eum varia diuersitate circumdat, quia aliquando eum transcurrit, aliquando subsequitur, nec comprehendit: aliquando superfertur, nonnunquam ei subiacet, quippe quæ non annis omnibus renocat cursum. Tunc etiam retro graditur vltra anni circulum, tardior collustrat orbem; nunc faciens ortum, vt in Luciferum: nunc post occasum Solis effulgens, Vesper, vel Vesperugo nominatur; solaque fulgoris Solis emergentis diu conspecta non cedit.]

Veneris Stella cum Sole contendit. Martian. lib. 8. de Astronom. Martianus Capel. lib. 5. de Astronomia.

Vides igitur vt in re valde incerta, & obscura, reliquis omnibus interpretationibus præluxerit Latinus Interpres, [Producens suo tempore Luciferum?]

3 [Et vesperum super filios terræ, &c] Pro Vespero est in Hebræo *Ghes,* a radice, *Ghus,* quod est congregare, aut conuenire. Et nunc iterum hic dissensio: nam alij, Arcturum, qua etiam ratione reddidit Vulgarus, cap. 9. versic. 9 vt eo loco exposuimus. Sed quidem iuxta loci exigentiam sapienter cum Septuaginta, Latinus Interpres nunc Vesperum dixit; neque dissonat nominis originalis etymologia, dicitur enim a congregando, quod videatur congregare, ducereque, ac reducere agmen Stellarum, vt Seneca in descriptione auroræ;

Tygur. Vatabl. Caiet. Reg. Pagn.

עש

עיש

Iam rara micant sydera prono
Languida mundo, nox victa vagos
Contrahit ignes, luce renata
Cogit nitidum Phosphoros agmen.

Sen. in Her. furent. act. 4.

Rursusque Ouidius;

—— Diffugiunt Stellæ, quarum agmina cogit
Lucifer —— ——

Ouid. 2. Metam.

Quod vero ait, super filios terræ, in Hebræo est, [cum filijs suis.] quod Pagninus cum Hebraizantibus explicat, Cum Stellis minoribus, velut filijs suis.] non enim sunt omnes Stellæ Plaustri, vel Arcturi eiusdem magnitudinis. Sed persillendum existimauit interpres in eadem re [Luciferi.] Quare filios Luciferi existimauit dici vel mortales, vel animantia, quæ lucis exortu excitantur, & fouentur, vitam a luce, velut a communi parente haurientes. Longe aliter Septuaginta, sed tamen opportune ad eximium Luciferi splendorem; [Vesperum super comam eius deduces?] comam autem interpretatur Nicetas, [Insignem claritatem, ac venustatem.]

Animãtia vitam a luce haurientia. LXX. Coma Luciferi. Nicetas.

XXXIII. Nunquid nosti ordinem Cæli, & pones rationem eius in terra?

1 *Nexus sententia.*
2 Ordo Cæli, *Natura lex. Numerus stellarum.*
3 Ratio, *quid proprie. Mundus inferior parens doctrina, & legi Calorum. Germana sententia Paraphrasis & expositio.*

1 Cvm certi, & statuti temporis, quod orientia vel occidentia sydera seruant, meminisset Deus, ad cæteras cælestium motuum, effectuumque leges perpetuas, atque constantes progreditur. *Nexus.*

[Nunquid nosti?] q.d. Nunquid tua sapientia hæc constituta sunt? aut; Venissent ne hæc in tuam mentem, nisi prius vel vidisses, & expertus esses, vel cælitus edoceris? [Ordinem Cæli] Septuaginta legerunt, Commutationes Cæli, interpretatur vero Nicetas, [Cæli conuersiones, aerisque commutationes, aut omnia, quæcumque sub Cælo contingunt.] Philippus vero intelligit; Numerum astrorum, & militiæ eorum ordinem] Sed certe originalis vox significat decretum, legem, statutum. Eleganter igitur Tygurina, & Vatablus legunt, [Iura, legesque Cæli,] videlicet perpetuum, atque constantem ordinem, rationemque mouendi, illuminandi, efficiendi, leges inquam, atque iura non solum quæ ipsis cælestibus orbibus imposuit, edixitque naturæ auctor, sed leges etiam, atque iura cælestia, quibus parent inferiora; nam illa nobis præscribunt, designantque certas agendi, quiescendi, atque mouendi leges, atque rationes.

Ordo Cæli. natura Lex. LXX. Nicetas. Philipp.

חקק

Tygurin. Vatabl.

2 [Et pones rationem eius in terra] D. Thom. cum Latinis existimat, [Cælestium rationem poni in terra,] si peculiares effectus suis causis superioribus assignentur. Fereq; hoc indicat Græcorum lectio; Scis, quæ sub Cælo simul facta? q. d. Scis ne, quæ in terra fiunt, pendentque ex peculiari Cælorum efficientia? Sed proculdubio interpretatio est durior, & coactior. alij legunt, [Ponis, disponis, imponis, imperium eius, Dominium, præfecturam in terra?] nã deducunt vocem originalem a Verbo *Satar,* & a nomine *Soter,* quod dicunt significare præfectum, aut præpositum, siue ducem, aut Dominum. Sed proculdubio significat gradũ aliquem præfecturæ, aut magistratus, magisterijve: coniungitur enim fere cum [iudice,] & vertitur ab Interprete Latino, Præceptor, Prouerb. 6. 7. & Magister, Deut. 16 t. 5.

D. Thom. LXX. Varia lect. Tygurina. Vatabl. Pagnin. Regia. Caiet. Engub.

שטר

&

& [Doctor,] 2. Paralipom. 26. 11. & [Dux,] Deuteron. 20. 5. & [Princeps,] Iosue, 1. 10. denique Exactor, Exod. 5. 14. Ergo significat Principem præscribentem subditis ius, legemque agendi, docentem meliora, exigentem iusta. *Elias Thisbites.* Tum etiam Elias Thisbites, ait significare, [cautionem debiti, aut cautionem dotis, & scripturam, seu literas in quibus continetur potestas, quam alius alij tradit.] atque id desumi ex hoc loco Iobi, [Num pones potestatem eius in terra?] nos vocamus, *Escriptura de obligacion; carta de dote; poder en causa propria.* *Paraphrasis germana sententia.* Iuxta quod Complutenses dicunt significare [descriptionem.] Quæ omnia recte quadrant in imperium, principatumque Cælorum supra mundum inferiorem, quem Deus illis, quasi ex descripto, & syngrapha concessit, præscripsitque. Rogat ergo Iobum Deus, *Mundus inferior paret legibus cælorum.* An ipsius potentia, sapientiave factum fuerit, vt terra pareat Cælorum legibus, vt doceatur [tempora, & annos,] temporum quæ opportunitates serendi, metendi, excolendi agros, colligendi fructus? An ipse in Cælis, & astris suam descripserit potentiam, atque sapientiam? An ipse constituerit Solem [in potestatem diei; Lunam, & Stellas in potestatem noctis?] *Psal. 135. 8.* An ab humana sapientia Cæli instructi fuerint, vt hominum magistri, & præceptorum latores esse possent, & mortalibus [enarrarent gloriam Dei:] *Psal. 18. 1.* vt denique illi essent velut exactores, qui a mortalibus iusta exigerent, & opera lucis præciperent? Hoc sane est rationem, dominatum, descriptionem, præceptum, præfecturam, doctrinam [Cæli poni in terra.]

XXXIV. Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?

1 *Dei vox, Tonitruum. Imperium.* Loqui, *imperare.*
2 *Deo vocanti parent ea, quæ nondum sunt.*
3 *Nubium promptuarium in extremis recessibus Maris, & terræ.*
4 Impetus aquarum, *de abundantia.*

1 *Aliorum expositio. D. Thom. Nicol. Dionys.* Ex eo, quod Dei voces in nubibus, vel ex nubibus auditæ, sæpe soleant in Sacro sermone designare tonitrua, D. Thomas, & qui illum sequuntur, Nicolaus, & Dionysius, tonitrua hoc loco interpretantur, quibus Deus magnificentissima, simulque contentissima voce loquatur mortalibus. Sed proculdubio nunc non est [tonitrui vox,] sed Dei imperium: quasi ex suo Thesauro, & promptuario reconditissimo euocantis nubes, non enim hoc loco est vlla differentia [nebulæ, ac nubis. Vox] *Dei vox, illius imperium.* vero Dei pro illius Imperio, tam frequens in Scripturis; quam [dicere, aut loqui pro imperare.] Vocat igitur Deus [nebulam, aut nubes,] cum vult, præcipitque nubes cogi, imbremque effundere.

2 *Quid indicet inanimatas vocari, & adesse.* Sed quidem in hac nubium euocatione, primo obseruandum est, res, quæ non sunt, ideo dici vocari a Deo, tanquam, ea quæ sunt, vt significentur omnia possibilia, esse in Diuinæ Sapientiæ, Potentiæ, atque voluntatis Thesauris recondita, & nõ minus Diuino Imperio obedientia, quam si voces imperantis acciperent. Vide Sapientiæ 16. 24. & 19. 6. [Omnis creatura deseruiet tuis præceptis; Nam nubes, &c.] *Rom. 4. 17.* Sic dicitur Ierem. 4. 20. Contritio vocata, & 4. Reg. 8. 1. Psalm. 104. 16. [Fames vocata,] & Hagæi 1. 11. Siccitas, Ierem. 49. 29. Formido, & Threnor. 1. 15. Tempus, quod hæc omnia præsto adsunt Diuino Imperio, & voluntati. *Deut. 32. 1. Isai. 1. 2.* Non aliter [vocat Deus aquas Maris,] id est, nubes Amos 5. 8. & Frumentum, Ezech. 36. 29. sic Cælum, & Terra Diuinis vocibus obedientia, inuocantur a Prophetis contra surditatem humanam.

3 *Eleuari nubes ad Dei vocem quomodo.* Secundo, eleganter dicitur [Vox eleuata ad nubes,] non solum vt significetur reconditorium, & promptuarium nubium in extremis Terræ, Marisque recessibus, vt necesse fuerit vocem contendere, & eleuare, vt ex longissima distantia audire possent nubes, nam [Eleuando vocem, *illas* leuat Deus ab extremo terræ;] *Ierem. 51. 16.* sed vt significet ipsas nubes eleuari ad eum ipsum locum, quem illis designat Diuina vox. q. d. Præsto illi adsunt; & cum videatur Deus tempestatem concitans in ipso sublimi aere residere, vocatæ nubes sublimes statim adsunt ad Dei vocem eleuatam, & e sublimi prolatam.

[Et impetus aquarum operiet te.] Proprie ex Hebræo, Copia, abundantia vel inundatio. Eleganter Philippus; 4 Nunquid ad imperium, ac nutum tuum illico imbres infundent, & operient te? *Philipp.* Septuaginta autem persistentes in illa Diuinæ vocis, & imperij allegoria, legunt; [Vocabis autem nubem voce, & tremore aquæ vastitæ obediet tibi?] *LXX.* Nicetas, [Illæ imbutæ aqua, quasi tremore perculsæ dicto audientes erunt?] *Nicetas.* q. d. Deus; Liquescunt statim ad meum imperium nubes, atque totas se impendunt, & superimpendunt in meum obsequium. Sed quid mirum nubes molles liquefieri, & sudare coram Deo? Montes [etiam sicut cera fluunt a facie eius.] *Psal. 96. 5.*

XXXV. Nunquid mittes fulgura, & ibunt; & reuertentia dicent tibi, Adsumus?

1 Fulgur, *pro fulmine. Circumloquutio famuli obsequentis,* Mittere *dictum de nuntijs.*
2 Ire, & reuerti, *pertinet ad mandata perfecta. Illustratur Moyses, & Matthæus.*
3 *Obedientiæ vox,* Adsum. *Explicatur Isaias.*

1 *Fulgur pro fulmine.* Potentiæ hoc est supremæ, quod fulguribus atque fulminibus vtatur tanquam seruis obsequentissimis, quippe vox originalis, non solum fulguris coruscationem, sed etiam ipsum telum fulminis emicantis significat. Psal. 103. 4. Cum autem de fulminibus sæpe dixerimus, nunc tantum, quæ huius loci propria sunt. Est nimirum hæc *Circumloquutio famulorum obsequentissimorum.* circumloquutio obsequentissimorum famulorum, ac lecte eadem cum illa Dauidis, [Facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos flammam ignis:] id est, ventis, & flammarum igne veteris vt nuntijs, [& ministris tuis.] nam quod hic dicitur [mittere,] superioris Principis est, aliquid demandantis nuntio perferendum, aut exequendum. *Psal. 103. 4. Mittere ad nuntios pertinet.* Latitat enim nuntius, atque nuntium in illo verbo [mittendi,] vt non semel admonuimus. Rursus quidquid [adest,] id est, accidit nobis, intellige vocatum, & missum a Deo; & tum Diuino iussui parere; cum aliquid nobis ab illo denuntiare.

2 *D. Thom.* Illud autem quod est [ire, & reuerti,] D. Thom. dictum censet, eo quod fulmina [repercutiuntur ex vno loco in alium.] quasi parata ad Conditoris nutum ab incepto itinere desistere, & ab instituto reuerti. Rursus, [reuertentia dicentia, Adsumus,] existimat esse periphrasim obedientiæ, qua ratione Gregor. dixit, [In illo verbo, adsumus, quoddam obsequium declarari.] *Gregor.* atque fere eodem modo Græci. Non lassantur ex vno mandato, quippe parata sunt sæpius ire, & redire, vix cum reuersa fuerint. *Famuli exequentis accepta mandata periphrasis.* Sed proculdubio hæc est circumloquutio famuli feliciter exequentis accepta mandata: quare eleganter Philippus; [Reuertentia fulmina eo modo dicuntur, cum est factum fuerit illud, ad quod dirigitur iubentis scientia.] *Philipp.* Phrasis eadem de Angelorum obedientia, & agendi celeritate, & efficacitate, sub persona strenuorum militum euntium, videntium, vincentium, Zach. 9. 8. [Euntes, & reuertentes.] Genes. 28. 12. Ioann. 1. 51. [Ascendentes, & descendentes.] *Ire, & reuerti, ad perfecta mandata pertinens.* Quare quod in Matthæo legimus Centurionem dixisse, [Dico huic, Vade; & vadit: & alio, Veni, & venit:] non sic accipiendum est, vt vnus eat, alius reuertatur; sed vt cuicumque aliquid operis demandet, idem ipse [eat, & reuertatur] *Matth. 8. 9.* perfectis mandatis, quod statim exponitur, Fac hoc, & facit. Sic significatur quidem coruus dimissus a Noe non obijsse legationem, neque, perfecisse mandata, nam [egressus non est; reuersus.] *Gen. 8. 7. 8. 9.* Sicut e contrario columba obita legatione [reuersa est.]

3 *Caietan.* [Et dicent, Adsumus.] Caietanus ait literam inuersam esse: Sic vero construendam; [Mittes fulgura, & dicent, Adsumus, & ibunt, & reuertentur] est enim illa obedientiæ vox, *Obedientiæ vox.* [Adsum; Ecce me; Præsto sum,] antequam accipiatur mandatum. Sed ea etiam ratione inuerterit literam Caiet. prius enim est dicere, Adsumus, deinde mitti; illud est enim ordine dictum; *Isaia 6. 8.* [Ecce ego, mitte me;] ergo ordine, quo scripta est, accipienda est sententia, vt postquam reuersa fuerint, dicant, Adsumus; Ecce nos. obsequij nimirum vox, non solum præstandi, sed præstiti; & legationis non solum obeundæ, sed iam obitæ q. d. Ecce iam absq; vlla mora imperata confecimus. Septuaginta; [Dicent tibi, Quid est?] *LXX.* Nicetas; [Quid nam est, quod optas facere?] *Nicetas.* Sed præstat; Quid nam reliqui est nobis perficiendum? An defecimus in aliquo?

Quis

XXXVI. Quis poſuit in viſceribus hominis Sapientiam; vel quis dedit gallo intelligentiam?

1 *Sententia ſcopus.* Viſcera, *quid contineant. Appellantur* Occulta. *Cur* Occultis, *cur* Renibus *tribuatur intelligentia. Illuſtratus David.*

2 *Græcorum lectio elucidata. Scientia texendi Diuina.* He, & Hheth, *frequenter impoſuerunt Septuaginta interpretibus. Illuſtrantur Moyſes, David, Salomon.*

3 *Varia lectio. Cor, cogitatio, pictura habent nomen ab aſpiciendo.*

4 *Gallinacei multa nomina. Cur illi tribuatur intelligentia. Illius encomium.*

1 *Scopus ſententiæ.* SCopus, & argumentum ſententiæ planum eſt, videlicet a Deo perenni, & inexhauſto ſapientiæ fonte omnem intelligentiam dimanaſſe, tum eam quæ propriè ſapientia eſt, & inest mentibus humanis, atque Angelicis; tum etiam, quæ analogicè dicitur ſapientia, & in ſolertioribus quibuſdam animantibus cernitur. Sed in ſingulis partibus ingens difficultas, propter variam illarum vocum interpretationem [viſcerum, & galli,] quæ ſunt ſeorſum examinandæ.

Viſcera, quid propriè in Hebræo. Ergo pro [Viſceribus,] in Hebræo eſt *Tuhhoth*, a radice *Tuahh*, quod eſt linire, vel tegere; & quia quod tegitur, occultatur, inde ſignificat etiam [abſconditum, vel occultum] & peculiariter quidem huiuſmodi [abſcondita, vel occulta,] Interpres noſter vocat, viſcera, quod etiam ſequitur Vatablus. Alij vero interpretantur renes, ita Hebræi, & ferè Hebraizantes omnes, R. Mardochai, Pagnin. Regia, Tygur. Caietanus, Iſidorus. quia enim Renes ſunt obducti, & operti adipe, dicunt ſic appellatos. Et quidem viſcerum nomen ea omnia comprehendit, quæ ſunt in thorace animalis, in quibus vita, vitaliaque præcipuè conſiſtunt. Quia autem, quæ ſpiritus ſunt, & ad mentem, & intelligentiam pertinent, ſunt abſcondita, & quaſi corpore obducta in homine, ideo occulta, & abſcondita videtur tribui ſapientia: ſicut & ab eadem radice dicitur Pſal. 51. [Veritatem dilexiſti, incerta, & occulta Sapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi,] vel, vt alij ex Hebræo legunt, [Veritatem dilexiſti in occultis,] id eſt, veritatem viſcerum, cordis intentionis; odiſti vero Hypocriſim, & externam tantum ſpeciem operum; diligis ſacrificia medullata, intimum rei, cor ipſum. Nam quod Caietanus ait [viſceribus, & renibus] tribui ſapientiam, quia renes ſecundum Phyſicos officium habent purgandi humores ſuperfluos impedientes rectum rationis vſum; alienum profectò eſt, & inutili cum labore ad huius loci expoſitionem quæſitum. Quod enim aliquando renibus tribuatur, eruditio quædam, & quaſi ſenſus intelligendi Pſal. 15. 7. [Increpuerunt me renes mei.] tantum ſignificat [Renes] eſſe partem delicatiſſimam; quare teneriſſimos affectus, ſenſuſque animi ſignificant. Sed ſiue [in viſceribus, *ſiue* in renibus] legas, ſenſus ferè idem. Et habet quidem hæc interpretatio valde difficilem, & incommodum nexum cum reliquo totius capitis decurſu, in quo deſcribitur continenter Cæli, aeris, & meteororum natura, & varietas.

Tuhhoth (טחות)

Vatabl. R. Mardoc. Pagnin. Regia. Tygur. Caietan. Iſidorus.

Viſcera continent vitalia omnia. Cur ſapientia tribuatur abſconditis. Caietan.

Cur Renib. tribuatur eruditio, & intelligētia.

2 *LXX.* Sed huius quoque primæ partis difficultatem auget præterea lectio Septuag. [Quis dedit mulieribus texturæ ſapientiam, aut variegandi ſcientiam?] Et vero cum Græci viderent ſententiam hanc videri omnino alienam ab argumento, & contextu capitis, conati ſunt hanc difficultatem nexus emollire, Seuerus, Olympiodorus, Chryſoſt. Nazianz. [Deum quæ in Cælo (*inquiunt*) terriſque fiunt, enumerat, attexuit; Ecquis mulieres, genus cætero qui infirmū texendi artificio inſtruxit: atque ad opificij varietatem infectas lanas, coloreſque, vt adhiberent, oſtendit? Miſcet autem parua magnis Diuina Scriptura.] Certè textrinæ ſcientiam non niſi Diuinam eſſe, & a Pallade communicatam mulieribus, Homerus ſcripſit lib. 12. Odyſſeæ;

Seuerus. Olympiod. Chryſoſt. Nazianz.

Scientia texendi mirabilis. Homerus.

—— —— Pallas docuit variare labores,
Pingere acu veſtes, opera ardua intexere telis.

Et iterum Hymno in Venerem, cuius ſtudia nunquam placuerunt Palladi;

Verū (inquit) illi bella placuerunt, & officium Martis;
Hæcque Virgines molles artes in domibus.
Præclara opera docuit —— ——

Quæ ſunt autem illa præclara, & domeſtica opera, quam texere, acu pingere? & illa etiam quæ mulieri forti, & ſapienti tribuit Salomon; [quæſiuit lanam, & linum, & operata eſt conſilio manuum ſuarum; ſindonem texendo facere, & acu pingendo cingulum variegare?] Textilium inuentionem,] Ægyptij ſibi vſurpant vt ſcribit Plinius; at, vt hoc loco Græci ſcribunt, [Textricis artis ſtudium, neq; contemptum, neque ſuperuacaneum eſt, in quo Diuinæ Sapientiæ extant impreſſa veſtigia: quam ipſam artem nec Deum puduit, vt ſibi propriam adſciſcere, cum non alium, ac ſe ipſum eius auctorem eſſe confirmauit.] Hanc autem ſententiam haurire potuerunt Septuag. ex eo, quod legerunt in originali *He*, pro *Hheth* quæ permutatio literarum ſimiliū frequenter illis impoſuit quem quoque ex ſimilitudine errorem frequentem in *Res*, & *Daleth*, tribuit illis Hieronymus, vt aliquando adnotauimus. Ergo cum ſine punctis legerent, facile fuit *Tauah*, pro *Tuahh* legere; eſt autem *Tauah*, nere, quod opus eſſe peculiaris intelligentiæ docet Scriptura Exod. 35. [Mulieres doctæ, quæ neuerant, dederunt Hyacinthum, &c.] Vbi iuxta Hebræum legunt Septuaginta. [Omnis mulier ſapiens mente, manibus nere, attulerūt nera] & ſtatim in Septuaginta, & Hebræo; [Mulieres, quibus viſum eſt mentis earum, in Sapientia neuerunt pilos caprinos. Hæc igitur ſapientia nendi, eſt illa, quæ Prouerb. 31. 31. dicitur, [Conſilium manuum ſuarum.]

Præclara fœminarum opera quæ. Prouerb. 31. Texendi inuentio. Plin. lib. 7. c. 56. Nicetas. Dei inuentum, ars texendi.

ה ח *He, & Hheth, literæ ſimilitudinis cauſa Sept.*

ר ד *Hieronym.*

טות *LXX. Conſilium, & ſapientia manuū fœminarum.*

Vides nunc quid ſingulæ interpretationes habeant ſolidi, & cohærentis. Quid vero præterea habeat, ſi tantum ſimpliciter legeremus; [Quis poſuit in occultis Sapientiam?] mox dicemus poſt explanatam ſecundam partem.

3 *Varia lect.* [Aut quis dedit gallo intelligentiam?] Hic iterum vocis originalis ſignificatum dubium, & multiplex; varia proinde, & multiplex interpretatio *Sechui*, a radice *Sacah*. R. Dauid Pagninus, R. Mardochai, Caietan. dicunt ſignificationem radicis eſſe aſpicere, aut videre, & inde ſignificat Picturam, quia videtur; & viſionem imaginariam, quia proponitur cordi, quaſi conſpicienda. deinde vero accommodatur ad ſignificandum *Cor*, quia in eo ſunt imaginationes, & picturæ cordis, atque cogitationes, & vt vertitur Pſal. 72. [Affectus cordis,] ſiue contemplationes; vel quia cor contemplatur, & intuetur res. Nam illa alia ratio huius analogiæ, quæ a Caietano traditur, quod dicatur *Cor* ab aſpiciendo, [quia cor eſt prima animalis pars viſa, cum generatur animal, vel quia cor eſt illa pars, ad quam præcipue ipſectamus ſcrutando ea, quæ ſunt hominis.] hæc, inquam ratio, valde aliena eſt? Quis enim ſcrutari poteſt cor hominis, cum [ſit prauum, & inſcrutabile?] prope abſunt qui dicunt proprietatem radicis eſſe cælare, aut fabrefacere ingenioſe, & induſtriè; atque inde nomen deductum ſignificare Vas, & per accommodationem, Cor, vel Renes, in quibus figurantur, exprimuntur, continentur cælaturæ, cogitationes, imaginationes. Vel actiue, figuras, & pingens imagines, & cogitationes. At vero radix *Sacah*, eſt [pictum, aut imaginatum, vel inſignitum eſſe,] ſecundum Latinum Interpretem, & dicitur de picturis, & cogitationibus.

שכוי *R. Dauid. Pagnin. R. Mardoc. Caietan. Cor dicatur cor, & cogitatio, & pictura ab eadem radice.*

שכה

4 *Thargum. R. Moſeh. R. Abrah. R. Simeon.* Cur autem nomen inde deductum ſignificet gallum, & vt Thargum, & R. Moſeh, R. Abraham Eſra, R. Simeō, Ben Iachich volunt, Gallum Syluestrem, non explicant. niſi forte quod cum radix ſignificet pingendi, & imaginandi artificium, & ingenium, id per excellentiam tribuatur Gallo, quaſi proprio Epitheto vocetur Artificioſus, intelligēs, induſtrius. nam Gallus habet aliud proprium nomen, quædā etiam alia appellatiua; nam Iſa. 22. dicitur *Geber*, a virtute, & fortitudine, quaſi Vir. & Prou. 30. *Zarzir*, quaſi, præcinctus, & fortis In quo autem illa induſtria, & intelligentia conſiſtat explicat R. Moyſes ex quodam Thargum, & ex Doctoribus Hebræorum, [Quod media nocte ſurgere doceat hominem ad laudandum Deum.] Sed quidem illud eſt etiam in Gallo peculiare intelligentiæ documentum, quod ternis horis canat, tum etiam, vt Greg. hoc loco ait; [profundioribus horis noctis valētiores, ac productiores edere cantus ſolet; cum vero matutinum iam tempus appropinquat, leniores, & minutiores omnino ſonitus vocat.] Sed Gallorū encomium luculentum eſt apud Plinium, in quo multa ſapientiæ, & intelligentiæ veſtigia, [Gloriam ſentiunt hi noſtri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoq; ſomno natura genuit. Norunt ſydera, & ternas diſtinguunt horas interdiu cantu: cum Sole eunt cubitum, quartaque caſtrenſi vigilia, ad curas, laboreſque reuocant; nec Solis ortum incautis patiuntur obrepere. Impo-

Gallus habet multa nomina in Scripturis.

גבר *R. Moyſes. Cur Gallo tribuatur induſtria, & intelligentia. Greg. Plin. lib. 10 c. 21. Gallinacei encomium.*

ritant

gitant suo generi, & regnum in quacunque sunt domo, exercent: dimicatione pariter hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus sua intelligentes. Cælum sola volucrum aspicit crebro. Et deinde plura. Proximum est quod scribit Aelianus; [Galli nascente exoriente Luna quasi Diuino quodam spiritu afflatum bacchari, atque exultare ferunt, Oriens quidem vel ipsum nunquam fallit.] vbi exempla profert Aelian. amoris, & pietatis Gallinaceorum.

Ælian. lib. 14. c. 28.

Nexus difficilis. Proposuimus, promouimusque aliorum interpretationes, & lectionem Latinam, Hebræam, Græcam. Sed in quibus illud semper desiderauimus coherentiam, & nexum cum præcedentibus, & sequentibus.

1 *Verosimilis alius nexus & interpretatio.* Illud tantum addendum, quod cum prima pars sonet aliquid occultum; secunda vero aliquid conspicuum,] quod proponitur videndum, commode posset huiusmodi sententia confici? Quis posuit in occultis sapientiam? Egit enim nunc de occultis vijs lucis, tenebrarum, de occulta generatione Maris, terræ, de reconditissimis thesauris, & cellarijs pluuiæ, niuis grandinis: deinde de manifestissimis alijs naturæ effectis, tonitruo, fulgure, Lucifero, gelu, glacie; pulchre nunc subiungitur, Sum causas rerum absconditas scruteris, siue effectus ipsos per se conspicias, relucet Diuina Sapientia, effusa diuinitus super vniuersa creaturas, disponens omnia summo ordine. Sic ipsa Sapientia [posita est,] & præfecta, tum etiam data, velut in Principem, super omnia siue [occulta *siue* manifesta.]

שות Conuenit hic seorsus cum ipsis verbis [ponendi, *aut* imponendi, *siue*, dandi, *aut* præficiendi,] neque minus bene cohæret, quod sequitur.

נתן

XXXVII. Quis enarrabit Cælorum rationem, & concentum Cæli quis dormire faciet?

1 *Nexus, & expositio Latinorum. Cælorum concentus, illorum proprietas.*

2 Enarrare, *quid. Sententia elucidatio, & Paraphrasis,* Cælum *pro aere.*

3 *Tonitrua, & fragores procellarum, efficientia harmoniam.*

4 Concentus, *quid proprie. Instrumenta musica ex vasibus concaua.*

5 *Ratio variarum lectionum. Vulgata defensio, & elucidatio.*

1 *Latinorum expositio.* NExus, & sententia plerisque interpretibus facilis, & in aperto, vt in vniuersum nunc agat de enarratione, siue, vt in Hebræo est, de numero Cælorum, qui nemini adhuc Philosophorum, aut Astrologorum satis est exploratus. ita Caiet. Vatabl. Quis tam prudenter fecit Cælos eo numero, quo sunt? & fere Chaldæus; [Quis fecit Cælos septem?] vel de vniuersa Cælorum ratione, motu influentia, figura magnitudine suo etiam concentu, id est, consonantia, & proportione omnium & motuum, & orbium inter se. Sic fere Latini atque adeo Philipp. hunc Cæli concentum interpretatur, Cælorum [dispositionem, pulchritudinem, de quibus homines, vel Angeli Deum laudant.] proptereaque ipsa materia laudandi, concentus quidam suauissimus fit. Addit peculiare aliquid D. Thom. vt cum de Gallo sermo præcesserit, de Gallo quoque nunc fiat quod nemo sit, qui gallum admoneat ternarum vigiliarum, neque in Cælo sit sonitus aliquis, qui nunc cesset, nunc sonando gallum admoneat sui cantus. & tamen ille nos excitet, & statis horis canat, mortalibusque videatur enarrare Cælorum rationem.

Caiet. Vatabl. Chaldaus. Philipp. D. Thom. Nicol.

2 Sed vt quæ de Cælorum ratione, numero, harmonia, influxu, quæ sunt omni humanæ intelligentiæ inenarrabilia, nunc prætermittamus, certe propriam, & genuinam huius loci sententiam longe aliam esse intelligemus, si vocum proprietates, atque nexum cum præcedentibus quæsierimus. Ergo primam partem Septuag. propr. ex Hebr. descripserunt; [Quis est, qui numerat nubes sapientia?] verbum enim enarrandi, idem est in originali, quod [numerandi, *aut* describendi,] & supputandi per numeros. porro Cælum, videtur intellexisse hoc aereum, in quo nubes coguntur; nam vox originalis vertitur, nubes, superius 36. Psal. 88 Deut. 33. Ergo postquam mirabilem auctoris naturæ, sapientiam proposuit, in his præsertim meteoris, & ætheris impressionibus, siue causarum reconditissimarum, siue effectorum manifestissimorum; nunc statam, &

LXX. Enarrare, pro numerare, aut describere. Cælum, pro. Sententia elucidatio.

שחק

10. Pineda in Iob.

ratam legem, quam æther seruat, proponit; non enim numero aut magnitudine, aut diuturnitate maiores, minoresve sunt illæ aeris permutationes, & varietates, quam illi præscripserit Conditoris sapientia. Quis enim, præter ipsum Conditorem, enarrabit ipsi æthere, & Cælo sapientiam, quam in ipsis rebus meteoricis producendis seruare debet? Eleganter Tygur. [Quis Sapientia sua ætheri distabit, quæ faciat? *Rursus*; Quis numerabit nubes,] & guttas pluuiæ, ne plus nimio pluat, aut plus æquo perficietur? bysanis, & occupet vices aliorum temporum; ne plures nubes generentur, quam oportet; aut ne diutius in terram incumbat, quam satis fuerit? Nescio quid peculiare in numero potius, quam in mensura agnoscit Olympiod. [Quis, *inquit*, in numerum, & non in mensuram incertum nubes redegit? verum ad mortalium vtilitates earum continuem moliturus?] Hæc est Cælorum ratio, quam Deus in numerato habet, inenarrabilis homini. *Tygurin.* *Olympiod.*

Cohæret secunda pars; nam cum iubet auctor naturæ concentus ille, quem elementa efficiunt, & qui contingit ex pluuia; tonitruis, fulminibus, tanquam ea proportione numerorum musicorum, omnino conticescit & serenitate consequuta, ne sibilus quidem auræ tenuis inmurmurat. ille igitur in numerato habet tempus pluuiæ, & procellæ sonantis, tempus etiam quietis. & serenitatis. 3 *Concentus, quem tonitrua & procella efficiunt.*

Sed in vocibus est cum difficultate sua quoque translationum pulchritudo. nam pro concentu, est nomen *Nebel*, a radice *Nabal*, quod est defluere, aut decidere, & marcescere, inde nomen significat defluxum, seu, vt alij volunt, inundationem, & per Synedochem, vas ligneum, aut testaceum vel coriaceum, quo potest aqua defluens excipi, & contineri; qualis est lagena, aut veter, quo liquor aliquis defertur. Quia vero e vasculis eiusmodi cauis solebant fieri musica aliqua instrumenta, inde sumitur, pro instrumento musico, [Psalterio, *aut* Nablo,] quod est ab ipsa radice *naval*, quia vero huiusmodi instrumenta efficiunt concentum, & harmoniam, inde pro concentu, & harmonia. 4 נבל *Concentus, quis proprie synedoche. Instrumenta musica e vasis concaua.*

Hinc natæ diuersæ lectiones, & interpretationes ex fœcunditate vocis originalis, & sua cuique placet. Septuaginta illam primam, decidendi, elegerunt; legunt enim [Quis Cælum in terram inclinauit?] loquutio similis Psal. 17. Inclinauit Cælos. Nicetas; [Vides, vt terram ipsam contingat?] Quasi dicat, superiora cum inferioribus miscere, & superius influxibus terram subijcere, & coniungere, Diuinæ prorsus sapientiæ est. Regia, [Deliuium Cælorum.] dixit & R Mardochai, ait [Esse pluuiam fortem:] quare legit hunc locum cum R. Dauid; [Quis pluuias Cæli quiescere faciet?] Alij post R. Dauid & R. Leuitegnor etiam [Vtres, *vel* lagenas Cæli.] Sed R Moyses, & post illum Paginus clare legunt, [Nubes plenas aqua,] in modum instar vtris, aut lagenæ. Quod si coniungamus cum illo dicto Rab. Mardoch. quod significat pluuiam fortem, dicemus significare tempus nimbosum, *Quando lagenæ cantabunt*. Ergo Deus pro sua potentia tunc, cum Cælum tuit præ fragore; cum totum defluit pluuijs vehementibus, tumultuantibus elementis, & ventis strepentibus, & seditionem concitantibus, repente serenitatem adducit, & silentium elementis indicit. Interpres noster, vt suauissimus est, & placidissimus, Concentum illum, & harmoniam eligit, concinente Symmacho; [Organa Cæli quis ornabit?] & Augustino; [Organa Cæli in terra declinauit?] De elementorum harmonia seruantium numeros & proportionem, diximus aliquando. Vide Sap 19. 17 [Elementa sicut in organo, &c.] 5 *Ratio variarum lectionum. LXX. Nicetas. Regia. R. Mardoc. R. Dauid. R. Leui. R. Moyses. Germana explicatio. Symmach. August. Elementorum harmonia.*

XXXVIII. Quando fundebatur puluis in terra, & glebæ compingebantur.

1 *Alterum nexum, & interpretatio parum coherens.*

2 *Germana, & coherens expositio. Terra indigens humore, ne dissoluatur. illustratus Dauid. Tempestas, & serenitas præparantes primam terræ conditionem. Explicatus Dauid.*

3 Fundere, *quid proprie. Emendata lectio.*

4 Compingi, *quid. Græcorum lectio elucidata.*

5 *Præcedentis materiæ clausula. Et noua Animalium enarratio.*

1 NOn alium nexum assignant Latini cum præcedentibus, quam quod nunc asseratur, ea omnia quæ *Latinorum nexus.*

hactenus exposita sunt, iam inde a prima terræ creatione constituta fuisse a Deo. *Græcorũ ac nus.* Græci, quod eum semel cæli fecisset mentionem, nunc illius naturam, & qualitatem exponat, quod sit tenuissimum, sicut puluis, atque firmum, simulque compactum, durissimum, solidissimum. velut glebæ compactæ. de qua lectione statim. *Aliorum interpretatio non cohæreat.* Alij nullum nexum quærunt, tantum esse hanc nouam sententiam rei mirabilis, idest, grauitatis terræ. *Vatabl.* Vatablus; [Quis dedit terræ, cum facta est, vt descenderet ex sublimi in imum?]

2 *Germana, & cohærens interpretatio. Terra humiditatis compingitur, sic citato dissoluitur.* Sed cohærebunt omnia, si adhuc ad pluuiam respiciamus, & ad beneficium, quod aqua terræ præstat. nam cum ex Philosophorum verissima, & frequentissima sententia, quam libris de Generatione, & de Cælo confirmauimus, terræ ex natura sua summa siccitas conueniat, nisi ea aliqua humiditate temperaretur, fieret profectò, vt tota dissolueretur, & abiret in vagum, & siccum puluerem. Quod eleganter dixit Plinius, lib. 2. c. 65. quod est de [Aquæ rotunditate: Ita, *inquit*, formasse artifex natura credi debet, *Plinius.* vt cum terra arida, & sicca constare per se, ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua, nisi sustinente terra, mutuo implexu iungerentur, hac sinus pandente, illa vero permeante totam intra, extra, supra, venis vt vinculis discurrentibus, atque etiam in summis iugis erumpente.] quod indicatum quoq; videtur Psal. 23. a. Super maria fundauit eum (orbem terræ) & super flumina præparauit eũ.] Est enim diuinæ prouidentiæ opus, terræ aridæ affudisse humorem maris, & fluminum, vt eleganter eo loco obseruauit Theodoretus, *Theodor.* [Cum enim, *inquit*, tellus natura esset arida, dedit ei humiditatem moderate respondentem: cum eam & undique ipsam mari cinxerit, & mediterraneas regiones interiecto pelago distinxerit, & fluuijs quamplurimis, & maximis necnon etiam fontibus, qui per medium continentis fluunt, hos quidem semper currere; hos vero scaturire effecerit.] Simile profectò beneficium partibus terræ habitabilibus exhibent etiam pluuiæ; nam si hæ diutius desiderentur, mirum est, quomodo hiscat statim terra, & tota, vt ita dicam, puluerescat? Ergo pulcherrima est ista reflexio, & allusio tempestatis, & deinde succedentis serenitatis ad id, quod prima terræ, & aquæ generatione contigit; *Allusio ad primam terræ faciem, & conditionem.* nam mare primum operiens terram, deinde confluẽs in vnum locum, vt appareret arida, videtur repræsentasse imaginem vehementis pluuiæ, & tempestatis obruentis terram; deinde vero serenitatis subeuntis, & tranquillantis elementa, concedentisque tempus, & opportunitatem agendi mortalibus. Ergo iubet Deus, postquam de tempestate, & serenitate egit, recurrere ad primam illam terræ constitutionem, quando [fundebatur puluis.]

3 *Mendosa quorundam Latinorum lectio.* Vbi obseruandum, mendose legisse Latinos plurimos, Gregorium, Thomam, atque recentiores, ea Hebraizantibus etiam Isidorum, Fundebatur; cum radix sit *Iatsak*, quæ significat fundere, infundere, & conflare aliquid quasi opere fusorio, quod eleganter in terram conuenit, quæ propter circumfluxam aquæ humiditatem videtur deolata, & conflata opere fusorio. *Fũdere, pertinet ad rei firmitatem.* Tum etiam, quia quod funditur, manet conflatum, firmum, stabile; ideo sumitur pro re stabili, beneque compacta, supra Iob cc. 15. Erit stabilis quasi conflatus, & compactus opere fusorio, nimirum tanquam aurum transiens per ignem) & non timebis. & accommodatur idem nomen ad [terræ cardines,] idest, firmitatem, & stabilitatem. 1. Reg. 2. 8. Quadrat eleganter hæc fusio, at infusio, vel humectatio, cum nomine pulueris, *Gahphar*, quod significat summum, leuissimum, tenuissimum puluerem, & velut cinerem, humore aliquo omnino indigentem.

יצק

עפר

4 *Compingi, quid.* Cohæret in eodem sensu secunda pars; [& glebæ compingebantur:] nam verbum *Rabak*, propriè est cohærere, & agglutinari, quod etiam terræ partibus conuenit, quæ medio humore cohærent, & agglutinantur. quod Caietanus dat, per puluerem fusum significari flumina turbida, & multo puluere confusa, in ingenti tempestate; per glebas vero [compactas,] terram luculentam; argutius est, quam solidum. Præstat enim, vt pars vtraque ad terram pertineat modo supposito.

רבק

Caietan.

LXX. Indicanda tantum lectio Septuaginta; [Diffusus est sicut terra cinis: & agglutinaui eum, sicut lapidem cubũ.] Quæ profectò lectio, quamuis aliquas retineat ea originali voces, tamen longe alium sensum habet, quam quem ipsa per se verba pollulant, totiusq; orationis decursus. Quid. n. referebat nunc dicere, vt ex interpretatione Olympiodori colligitur, [Cucta terram, quæ nigrore quodam infecta *Olympiod.* est, Cælum affusum esse,] quod propter splendores, pulueris instar est? tum etiam cælum firmum, & constans esse, qualis est basis cubi, quæ est quadrata?

Finis Meteororum, Et introductio ad tractationem de animalibus.

5 *Clausula præcedentis orationis, et nouæ materiæ exordiũ.* Atque hic est finis totius de Elementis, & Meteoris diuinæ orationis. Sequitur vero Animalium, Volucrumque maxime insignium naturæ enarratio. Et quidem hic poterat caput diuersum, vtpote de diuersa materia institui; vt & diuidunt quædam Latina vetustiora, quæ imitantur Biblia Roberti Stephani, & Isidori. Sed quia Hebræa, Græca, & Latina Vaticana abhinc tribus, quatuorve sententijs caput nouum exordiuntur, nobis non licet neque in re leuissima ordinem inuertere, ne peruertamus; non enim deerit sequenti capiti sua peculiaris materia. Forte etiam ratio metri, & sententiarum numerus in Hebraica Poesi non alium finem, neque aliam pausam orationis requirebat.

Philip. Decem animalia ubi celebrantur diuina oratione. Nunc illud tantum cum Philippo colligere possumus, decem in vniuersum esse animalia, quæ Creatoris oratione celebrantur terrestria sex; volatilia quattuor, Leonem, Coruum, Ibices, Ceruas, Onagrum, Rhinocerota, Struthionem, Equum Accipitrem, Aquilam. Forte, quod hoc denario, & perfecto numero vniuersas animantium naturas intelligi voluerit: & plura quadrupedia, quàm volatilia nunc producuntur, *Plura terrestria, quam volatilia.* quod plura quadrupedia, quam volatilia produxerit natura. Nam quod postea, cap. 40. ex infinito aquatilium genere, & numero vnus tantum Leuiatham proponatur, illius vnius vastitas supra omnem admirationem maxima, effecit. de quo suo loco.

L E O.

XXXIX. Nunquid capies Leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis?

XL. Quando cubant in antris, & in specubus insidiantur?

1. *Dei prouidentia circa animalia, hominis solatium, & spes. Scopus huius tractationis.*
2. *Leo Rex animalium, præditum virtutibus Regalibus. Vigilans. Natus persentiscit dormiente leone.*
3. *Leo viuens ex præda. Edoctus a Deo artem venandi. Incentiuonse odeas, tridua abstinens. Latinorum expositio & nexus.*
4. *Græcorum expositio languida, & parum idonea.*
5. *Idonea exponendi ratio. Dei prouidentia circa educationem catulorum.*
6. *Sententiæ paraphrasis. Nomina* Leonis, Leænæ, catulorum *apte accipienda.* Leæna, *virili nomine appellata.*
7. *Catulim occultans se. Leo adultus dormiens in aperto. Explicatus locus Iudicum.*
8. *Leo venationi vacans, incumbans se. Nunquam in aperto fugiens. Illustratus Dauid.*

1 *Deus ex prouidentia circa animalia, consolatur Iobum.* Pergit Creator non solum paulò remotiori rerum inanimatarum exemplo, & prouidentia, sed propriori ea animalium cura, & indulgentia, Iobi iacentem, & afflictum animum demulcere, & erigere in meliorem spem sensumq; diuinæ bonitatis excitare; atq; vt occurrat etiam tacitæ obiectioni (posset enim aliquis dicere Deum ita circa cardines Cæli perambulare, vt Cælum, cælestiaq; tantum curaret, *Deus occurrens tacitæ obiectioni.* & illam tantum sempiternam cælorum, & elementorum legem tueretur, non etiam res alias generationi, & corruptioni obnoxias, vagas, incertas, quæ ad peculiares animalium naturas spectant) subijcit nunc Creator, nihil tam minutum esse, quod ipse non curet, cui non *Finis huius tractationis de animal.* prouideat necessaria, etiam illis, quæ longe inferiora homine sunt; quorum est feritas immanis; natura bruta, & fera; mores, ingenium belluina, aut longe ab omni humana familiaritate, & commoditate remota. quod ipsum sic colligit Chrysostomus: [Si eorum, quæ superuacanea sunt, *Chrysost.* tantum prouidentiæ rationem duco, quæ nec vobis ad ser-

uitutem

Philipp.

uirtutem vllam præstant vtilitatem (quid enim commodi ab his animantibus ad hominum genus dimanat?) quanto magis vestris consulam rationibus? Philippus sic format collectionem; [Ego, qui omnia iusta dispensatione procuro, circa te tantum, ô Iob, videbor iniustus?]

Leo Regiũ animal prę ditum virtutibus Regalibus. Principum symbolũ leo & oculus vigilans. Leo dormiẽs apertis oculis. Nauis periclitans dormiente Leone. Oecolamp. Plinius. Ælianus. Solinus.

2 [Nunquid capies Leænæ, &c.] Vel ex hoc loco intelligi potest Leonem esse primum, & Regium animal, cum primo loco ab Auctore naturæ proferatur: nimirum præditus est regalibus virtutibus, magnanimitate, pietate, liberalitate, vincendi studio, mititate, iustitia, vigilantia, fortitudine, totius corporis habitu, incessu, oculis, ore, pectore permagnificis. Ac ne quidem frustra eum Principis Symbolum sit Vigilans oculus sceptro impositus, leo animalium Princeps perpetuæ Vigiliæ Symbolum est, quod nunquam neque dormiens conniueat, adeo apertis oculis dormit. Et vt quidam obseruarunt, caudam inter dormiendum moueat, ne videatur omnino dormire Princeps: ac ne ea somniculoso Principe periclitetur Respublica, non aliter quam nauis ex somniculoso Leone. Aiunt enim [nauem, dormiente in ea Leone, plus solito mergi: experrecto, rursus alleuari.] Propterea Leo soli Sacer, qui & ipse Principis Symbolum est. Horum omnium probationes, exempla rationes petendæ ex Plinio lib. 8. c. 16. Æliano lib. 5. Solino c. 40. Plutarcho in Symp. 4 q. 5. & in Comment. [Vtrum terrestria an aquatilia, &c.] Rursus idem Leo Tyrannum sæuum refert, vt diximus cap. 4. versic. 10. num. 1.

LXX. צוד *Leones viuunt ex præda. Ælian. lib. 2. c. 3. Philost. lib. 6. c. 12. Pagnin. Leo artẽ venatoriã edoctus a Deo. Caietan.*

3 [Nunquid capies.] Proprie ex Hebræo, Nunquid venaberis. Sic etiam septuag. [Venaberis leonibus escam?] quamquam elegantius noster dixit. Prædam; nam leones non nisi ex venatione, & præda viuunt, neque enim cadauer attingunt, nisi quod viuum ceperint, vt idonei auctores scribunt. Prouidet igitur Deus vnicuique animantium generi conuenientem cibatum; & [dat iumentis escam ipsorum.] Psalm. 146. 9.

Psal. 103. 21. Leo postquã multa deuorauit, triduo abstinens. Arist. lib. 8 de nat. ani. cap. 5. Plinius. Psal. 9. 28.

Sed cum illud Leænæ, sit tertij casus, quid est Deum illi capere, & venari prædam. Plerique intelligunt id, quod Pagninus legit; [Nunquid venari docebis leonem?] nimirum esse opus diuinæ sapientiæ, & Prouidentiæ docuisse leones artem venandi; sicque voracissimæ animanti sufficienter de cibatu prouidisse: deinde etiam, [& catulis leonum,] qui voracissimi sunt, & vt ait Caietanus, Instar puerorum frequenter comedentes quod indicat illud verbum [implendi, & animæ,] seu ingluuiei, id est, stomachi rapacitati, seu capacitati ad satietatem vsque prædam suppeditasse. Hi enim quoque [rapiunt, & quærunt a Deo] venatore supremo, siue venatoriæ artis magistro, escam sibi. Idque multo magis mirandum, quod leones, non semper venatum prodeunt, [sed postquam multa incontinenter deuorarunt (vt aiunt Arist. & Plinius) solida sine vllo dissectu, mox nihil triduo, aut certe biduo edant.] Tunc igitur cubant in antris. Id quod explicate tradiderunt Ælianus, Plutarchus Solinus; [Expletus vel triduo; vel quo ad primi cibi concocti sint, abstinet, cubandoq; fouet.] interim etiã in antris cubantes insidiantur, quasi Leo in spelunca sua. hæc est fere Latinorũ exponendi, & nectendi ratio.

Græcorum expositio. LXX. Olympiod.

4 Græci adhuc partes huius sententiæ minus coniungunt, & plus detorquent ab originali vocum proprietate; quippe sic legunt septuag. [Venaberis leonibus escam, aut animas draconum replebis? Timuerunt enim in cubilibus, sedent in syluis insidiantes. *Olympiod.* Quis leoni captandæ prædæ naturalem vim tribuit? Quis insidiandi rationem, & in quædam inuadendi cibi causa belluas docuit?] Sed præter quam quod languida est hæc tantum diuersarum belluarum propositio, nescio cur dracones, pro leoninis catulis legerunt, repugnante voce, ac nemine suffragante? Rursus verbum cubandi, aut incuruandi, repugnans, & inuitum ad timorem retulerunt; nisi forte propter habitum incuruandi, & humiliandi se, qui aliquando ad timorem pertinet, vt postea dicemus.

Duæ aliæ exponendi, & connectendi rationes. Dei prouidẽtia circa leoninos catulos.

5 Ergo aliam interpretandi, & connectendi rationem idoneam proponemus, in hoc positam, quod non sit sermo in vniuersum de Dei prouidentia circa escam, & cibatũ leonum, sed peculiariter, [catulorum, *dum in* antris cubant,] neque sufficientes sunt ad longam, & externam venationem: nam neque sententia sequens in vniuersum de coruorum, sed de pullorum coruinorum cibatu agit. Est enim in hac [pullórum, & catulorum] cura, cum etiam in [Ibicum, & ceruarum fœtibus] procurandis diuina prouidentia illustrior, & indulgentior circa res infirmas adhuc, & non satis a suis viribus tutas, sed aliena ope, & opera indigentes. Atque rem hanc ipsam indicauit Vulgatus, cum Leænam dixit, quæ vtpote amantissima, & indulgentissima suorum catulorum, sollicita est non tam suæ, quam catulorum famis, & indigentiæ.

Prima sententiæ paraphrasis.

6 Ergo hæc est totius sententiæ elucidatio; Quamuis Leæna amore catulorum, quos in lustris suis relinquit cubantes, venatum prodeat; at (inquit Deus) ego sum, qui matrem stimulo, & educo ad venationem; ego, qui prædam ipsam designo; ego, qui capio, captamque adduco ad catulos expectatione inhiantes; ego, qui illorum animam, appetentiam, ventriculum expleo: Tum etiam dum Leæna in venatione est, ego doceo catulos adhuc in latibulis, quomodo infirmiores animantes prope transeuntes ea insidijs inuadant.

Nomina leonis, leæna, catuli. LXX. Pagnin. Regia. Tygurina. Vatabl. לביא *Leo, nomen Epicænum. Leæna appellata virili nomine. Gellius. Leæna charitate catulorum excellens. Oppian. lib. 3. de venatione. Horatius.*

Neque vero huic expositioni obest, quod vocem originalem pleriq; legunt [leonem, *non* leænam,] videlicet Septuaginta, Pagninus, Regia, Tygurina, Vatablus, & alij; nam constans est Vulgatus in reddendo per nomen fœmininum vocem *Lebi*, cum habet in fine *Aleph*, loco, *He*, siue præcedat *Cametz*, siue non præcedat, vt Ezech. 19. 2 Nah 2 13. Genes. 49 9 Num. 23. 28. Oseæ 13. 8. Isa 30. 6. quamquam vtrouis modo legas, siue [leænam, *siue* leonem,] res eadem. Leo enim Epicœnum nomen est, & Leoni damus, quod Leænæ proprium est. Atque adeo apud Homerum [Leænas virili Leonis genere appellari,] obseruat Gellius lib. 13. cap. 7. Et sane in leænam, quàm in leonem, melius conuenit, quod hoc loco dicitur de catulorum educatione, & cura: illa enim est, quæ natorum charitate excellit; & pro illis mirum in modum contra venatores [depugnat, & vsque ad mortem,] vt Oppianus scribit, armis, & telis omnibus contemptis, vt summo periculo catulos illi suffuretur audax venator, vt dixit Horatius lib 3. carmin. Od 20.

Non vides quanto moueas periclo,
Pyrrhe, Getula catulos Leænæ?

Diuersa leonu nomina.

7 Est præterea nomen originale *Lebi*, nomen prouecti iam leonis, sunt enim iuxta diuersos ætatis gradus, diuersa etiam generis leonini nomina, vt exposuimus superius c. 4. vers. 10. num. 3.

Catuli nomen in prima ætate, vnde dictũ. כפרים כפר *Ælian. c. 1. Oppian. de venatione. Leo perfectæ ætatis in aperto dormiens. Auic. de animalib. Albert. Catuli voracissimi. Leo occurrẽs Samsoni cur dicatur catulus.*

[Et animam catulorum eius implebis? Pro catulis leonum,] subest *Cephirim*, quam vocem loco indicato diximus significare leunculum iuuenculum, quasi in secundo statim ætatis gradu, postquam desijt nutriri lacte, & dum adhuc in lustris, & antris delitescit, neque multum audet, aut potest interdiu vagari extra antrũ, quod indicat ipsum nomen originale quod sonat occultationem, aut latibulum; nam *Caphar*, est aliquid operire, aut tegere, & occultare; nam de leonibus prouectioribus, & qui iam attigerint perfectam ætatem, illud tradunt Aelianus, & Oppianus, [Non dormire in aliquo specu, sed in aperto nihil metuentem, vbicumque nox ei superuenerit.] Hi igitur catuli voracissimi sunt; nam, vt Auicenna docet, ex quo descripsit Albertus, quia natura sua leo est [valde calidus, & siccus; non potest diu lacte nutriri.] Indiget igitur statim præda. Stimulante itaque fame, & [anima] calidissima, nimiumque appetente, sæuiunt, & rugiunt. Quare illud ad amplificationem inuicti Samsonis roboris pertinet, quod Iudic. 14. 6 [Catulus leonis (*Cephir*) sæuus, & rugiens occurrit ei, &c.] Cum enim statim appellctur *Arieh*, quod nomen iam est prouectioris ætatis post *Cephir*; propter sæuitiam tamen, & voracitatem videtur appellatus [Cephir, catulus. *Qualem*

אריה *Horat. 4. carm. Od. 4 Statius lib. 9 Thebaid. 739.*

fuluæ matris ab vbere, iam lacte depulsum cum dente nouo,] depingit Horatius, & qualem Papinius cum nouis vnguibus:

Vt leo; cui partu mater Getula cruentos
Suggerit ipsa cibos; cum primum crescere sensit
Colla iubis, toruumq; nouos respexit ad vngues,
Indignatur ali, tandemq; effusus apertos
Liber amat campos, & nescit in antra reuerti.

Catuli non longe progredientes ex antris. שחה *Cubare qd. Incuruare se habitus venantis.*

8 Dicuntur vero [catuli cubare antris,] quod nondum, dum catuli sunt, & in prima ætate, longius progrediantur [ex antris:] aut quod progressi continuo reuertantur, vt nunc indicauit Statius. Vel, vt sit idem, quod secunda parte exponitur, [in speluncis Insidiari.] Nam verbum cubandi proprie est incuruare se, humiliare, inclinare, & submittere; qui habitus est venatoris ex insidijs captantis prædam, prostrati, & procumbentis, vt melius delitescat. A quo verbo dicitur Psal 9 33. [Inclinabit se, & cadet, cum dominatus fuerit pauperum.] Leo enim inuasurus in præ-

dam, colligit, incuruat, & humiliat sese: nam continuatur allegoria, præcesserat enim; [insidiatur in abscôdito, quasi leo in spelunca sua, &c.] Sed catulo potissimum ea insidiatio ex antro, tribuitur. Psal. 14. 17 Ierem. 25. 48. [Dereliquit quasi leo (*catulus leonis*) vmbraculum suum,] quod hoc loco dicitur specus. Et forte ad hanc humiliationem, & captationem prædæ ex insidijs pertinet illa Septuag. lectio; [Timuerunt in cubilibus, & sedens in syluis insidijs.] Ita enim ad faciendam prædam se occultant catuli, & se incuruant, vt videatur timere. Nunquam tamen vere timet leo, neq; in aperto; [sed si quando locis nudis, atque patentibus cernitur, nunquam fugit, aut metuit; sed seorsim, pedetentimq; discedit,] vt scripsit Arist. Igitur si quando habitum timentis præfert, si quando habitum insidiantis, quod etiam animi degeneris est, id facit [in vmbraculis, & in antris,] vbi spectari non potest. Res scripta ab Arist. & Plinio, sed eleganter, & opportune a Solino; [Cum premuntur a canibus, contemptim recedunt, subsistenteq; interdū ancipiti recessu dissimulant timorem; Idq; agunt, si in campis patentibus, ac nudis vrgeantur: nam syluestribus locis, quasi testem ignauiæ non reformidantes, quanta possunt se fuga subtrahunt.] Coniungenda sunt cum his, quæ de leonis nomine, & natura, iuxta loci exigentiam diximus cap. 4. versic. 10. & cap. 6. versic. 7. 27.

LXX.

Leo nūquā præbens argumentum timoris.

Arist.

Leo in occulto fugiēs, in aperto subsistens.

CORVVS.

XLI. Quis præparat Coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes eo, quod non habeant cibos?

1 *Deus Pater, & Mater Coruinorum pullorum. Corui erga parentes senescentes crudeles.*

2 *Latinorum expositio de pullis coruorum albescentibus, Idco a parentibus deseri, Obiectiones. & responsiones.*

3 *Coruorum crudelitas, & ingluuies oblitus centium pullos. Quo alantur in nido pulli coruini.*

4 *Coruorum voracitas ejicientium pullos ex eadem regione. Germana expositio.*

5 Præparare. Placenta *vnde habeat nomen, Coruorum esca multiplex.*

6 *Coruus clamosus Deus clamores audiens instar iudicis. Corui senes comeduntur a filijs.*

7 Vagari *quid. Corui exploratam habentes naturam agri.*

8 *Cur corui primo loco mentio fiat, rationes tres. Auguritia Symbolum, & oblimenta eorum.*

1 HOc item diuinæ prouidentiæ, & indulgentiæ documentum, quod non solum leunculorum mater, sed, & parens etiam coruinorum pullorum esse dignatur; illorum inamœnas, & absonas crocitationes, quasi suorum infantulorum vagitus æstimat; illorum importunissimis clangoribus demulceri, & ad misericordiam allici dignatur; illorum voracitati non solum large, sed & delicate accurrit, molliori, & roscido cibatu: denique vagantes illos quærit, velut mater sollicita, errantes sequitur, reficit, fouet. Quod si præterea parentibus impijs, ac sæuis vicem impietatis, supplicijque rependat Deus mutua filiorum seueritate, & contemptu aduersus parentes coruos senescentes; quod nā ad bonitatis, & indulgentiæ, cum iustitiæ, & æquitatis temperatione, argumentum illustrius? Hæc omnia in hac sententia continentur, sed explicanda per partes.

Deus pater, & mater pullorū coruinorum.

Corui erga parentes senescētes parem crudelitatem rependentes.

2 Ac primum quidem inuestigandum, quæ nam hæc coruinorum pullorum passio, & quis, & ob quam causam [clamor ad Deum?] Frequentissima est Latinorum, etiam aliquorum Græcorum huius loci, tum etiam, & illius Psal. 146 9. expositio, ex parentum erga coruinos pullos naturali quadam impietate, quod pulli recenter exclusi ex ouis albescere videantur, vel quod implumes sint, vel quod albioribus pilis subalbicent; negliguntur itaque a parentibus nigerrimis, deseruntur que tanquam alieni, & nothi tunc, cum maxime cibo, & nutritio indigent. Suscipiuntur vero, & curantur a [Gratia Dei nutrice omnium,] sustentaturque vel cælesti rore, vel muscis inuolitantibus, atq; in illorum fauces sese insinuantibus. Rei huius incertum auctorem, rumoremque vocat Caietanus; sed designabimus tamen certo Scriptores, non dico rei certæ; de hoc enim statim. Et primum quidem Gregor. hoc lib 30. Moralium rem explicate tradit, sequuntur D. Thomas, Nicolaus, Dionysius, Titelman Osorius. Verba hæc Gregorij; [Editis pullis, vt fertur, escam plene præbere dissimulat, priusquam plumescendo nigrescant; eosque inedia affici patitur, quoad vsq; in illis per pennarum nigredinem sua similitudo videatur. Qui huc illuc vagantur in nido, & ciborum expetunt aperto ore subsidium. At cum nigrescere cœperint, tanto eis præbenda alimonia ardentius requirit, quanto illos alere diutius distulit.] Super Psal. 146. idem scribunt. Hieronym. [Philosophi dicunt, quod de rore viuant pulli coruorum] Eodem loco Cassiodorus, Iacobus Christopolitanus, Dionysius, Nicolaus, Hugo, D. Isidorus, lib 12. Etymolog. c 7. quamquam Cælestis roris non meminit. Tantum scribit, [antequam plumescant, non pasci plene a parentibus, post acceptam vero nigredinem plumarum, abundantius pasci.] Ioannes 44. Episcopus Ierosolym. lib. de institut Monach. c. 8 & habetur tom. 9. Bibliothecæ Patrum. Petrus Berchorius in suo Reductorio Morali. Auctor lib. de natura rerum. Cælius Rhodiginus. Septem vero dies deseri, & negligi a parentibus, scribunt D. Thomas, Dionysius, & pauci alij.

Caietan.

Greg.

D. Thom.

Nicol.

Dionys.

Titelm.

Osorius.

Hieron.

Cassiod. Iacob. de Valentia. Hugo, D. Isid.

Ioannes Ierosolym.

Berchorius.

Auctor, lib. de Nat. rer.

Rhodigin.

Si contra hanc interpretandi rationem objiciamus non recte conuenire cum illo, quod dicitur, vagantes; dum .n. sunt in nido implumes, minime possunt volare, aut vagari. Respondet, & explicat Ioannes Ierosolymitanus, & fere cum Gregor. intelligit, [Pullorum in ortu candidorum ora hiantia, hucilluc que in nido vagantia, & cibos expetentia.] Nam quod Dionysius ex aliorum opinione respōderi posse existimat, legendum non [vagantes, *sed* vagientes,] sine exemplo alicuius codicis est, tum etiam repugnat veræ lectioni. Obseruat vero Cassiodorus tam delicate, & indulgenter tractari ab auctore naturæ infantiam coruorum, vt permittat despici, & negligi a parentibus, ne fœtido, & cadauerino cibatu pullos alant. Subministrat ergo ille molliorem, & meliorem nimirum vel cælestem rorem, vel minutiores alias bestiolas inuolitantes.

Objicitur præcedenti expositioni. & respondetur.

Dionys.

Cassiodor.

3 Huic proxima est Chrysostomi sententia existimantis, non quidem ob vllam alboris speciem, sed ea ipsa parentum crudelitate pullos adhuc implumes negligi, & deseri; sed in ea ratione cibi, quem tunc illi prouidentia diuina offert, paulò est a se ipso diuersus; nam in Catena est huiusmodi illius sententia; [Dicitur Coruus propter ingluuiem suos non alere filios: illos vero penuria cibi oppressos, naturali quadam apud Deum voce vti, & paruis quibusdam, quæ intra nidum procreantur, bestiolis nutriri.] At vero idem Homil in Eliam Prophetam; [Odit (*inquit*) prolem suam coruus, & natam non educat. Vnde Dauid pullorum coruorum educationem Deo adscribit. Expositis enim ad aerem, vtpote a parentibus neglectis, obuolitant animalcula quædam, diuina prouidentia suppeditata: quæ captantes illi crescunt, & aluntur, vnde dicit; Et pullis coruorum inuocantibus eum.]

Alia interpretandi ratio ex naturali coruorū crudelitate, Duplex prouidentia in illorū educatione coruorum.

Aduersus hanc exponendi rationem præter id quod de vagatione, & errore pullorum dicitur, cui vix bene satisfaciunt, nihil iure objici potest, quam quod eius rei, videlicet pullorum coruinorum implumium a parentibus neglectorum, nulla reperiatur apud idoneos naturalis historiæ Scriptores mentio. Quod enim aliqui adducunt Arist. lib. 6 de historia animal. c 6. longe aliud est; tantum enim loquitur de [Aquilarum] genere prolem suam fastidiente: & adhuc [difficiliorem esse in alendo] illam, cui nomen Pygargus, cauda albicans dedit; benigniorem autem, quæ tota nigricat colore. Sed neque [fastidij coruorum, *neque* albescentium *meminit* pullorum.] Certe faceret ad hanc expositionem non parum, si in Plinio inuenirem, quod ex Plinio Seruius adducit ad id 1. Georgic.

Præcedenti expositioni objicitur.

Aristot.

Tum liquidas corui pressa ter gutture voces. &c.

Seruius.

Plinius (*inquit*) in naturali historia, dicit coruos esse obliuiosos, & plerumque minime ad nidus suos reuerti, se quadam ratione naturæ hæc congerunt ad suos nidos; quæ vermes possint creare, ex quibus relicti eorum pulli aluntur interdum.] Sed si habeant quibus alantur, in nido, quid petunt clamando cibos, eo quod non habeant escam...?]

4 Tertia exponendi ratio desumi potest ex Theodoreto super Psalm. 146. vt quamuis [pullorum coruorum] mentio fiat; sed tamen cum etiam [corui] fiat; sententia in vniuersum accipiatur. Deum opportune prouidere aui voracissimæ, siue coruus grandæuus sit, siue pullus; necessitatis suarum creaturarum ratione ducta, atque clamoris ob necessitatem emissi. Quare quod de volatilibus Cæ-

Noua exponendi ratio.

Theodoret.

li,

Coruorum voracitas.

li, *qua* Deus pascit,] in vniuersum dicuntur a Matthæo; Lucas propter Coruos dicta explicat; cap. 12. 24. Considerate Coruos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos.] Sed quidem hæc interpretatio tollit peculiarem huius sententiæ vim, & pulchritudinem, quæ in hac [pullorum Coruinorum,] sita est, vt iam dicemus. Quamuis locus ille Lucæ, in vniuersum de Coruis, qui voracissimi sunt, accipiendus quidem videatur.

Germana expositio ex Coruorū crudelitate erga prolem, Arist.

Ergo respicit proculdubio locus hic illam Coruorū ex ingluuie, & voracitate sæuitiam erga pullos, quam Scriptores naturæ traduot, cū enim, vt Arist. 6. de historia animal c. 6 scribat; [Cōmune fere esse omnibus alitibus, quibus vngues adunci, vt pullos, cum primum prouolandi facultas fuerit, nido expellant, percutientesq; cogant discedere: cumq; enutrierint, nihil præterea adhibeant curæ; excepta cornice, quæ aliquandiu prouidet, quippe quæ volantes iam suos pullos pascens ipsa comitetur:] At hoc peculiare Coruo, quod idē scribit lib 9. c. 31. Quod [Locis arctioribus, & vbi non satis cibi pluribus sit, duo tantum incolunt: & suos pullos, cum iam potestas volandi est, primum nido ejiciunt, deinde regione tota expellunt.] Plin. tantum scribit, Robustos fœtus suos fugare longius. Ælianus vero indicat, quāquam a parentibus exagitatos, at non quidem pullos, sed grandes neq; regione tota cedere, forte reuertentes; [Fœtus (*inquit*) suos nutritos, & ætate procedente firmos acriter insectantur, nidoq; expellunt; quam ob rem filij Corniculi deinde ea, quæ sunt ad viuēdum necessaria, inquirunt, genitoresque suos minime alunt.]

Plin. lib. 10 c. 15.
Ælian. lib. 15. c. 39.

5 Iuxta hoc quidem quadrant singulæ partes huius Diuinæ Prouidentiæ elogij, [Quis præparat Coruo,] illi videlicet, de quo statim dicet, Corniculo, recens e nido exclusio; Præparat. a radice *Cun*. non solum certo statum, designat annonam Coruis (nam vt ait R. Mardochai affert hoc verbum, stabilitatem, & certificationem) sed præterea conficit, & condit illius gustatur paratissimam escam nam ad dulcedinem, & condimentum pertinet, quod ab hac radice dicitur Psalm 67. 11. [Parasti in dulcedine tua pauperi Deus,] atque ab ipsa radice dicitur etiam placenta, quæ parabatur, vitulabatur, & condiebatur diligenter, Ierem. 7 18. & c. 49. 19. Indulgentissima Conditoris Prouidentia. Non solum homines, sed etiam irrationalia, ab auctore naturæ, non solum in necessarias, [sed etiam vsq; ad delicias amantur.] At quæ Esca, aut cuius generis, vnius ne tantum? Cibatus multiplex, varius. Sic Macrobius lib. 7 c. 5. vbi contra cibum multiplicem differit; [Videmus Coruos omnibus insidiari, fructus arborum persequi. *Ergo licet* non serant neque metant, neque habeant horrea,] quibus semina congregent, non cellaria, quibus fructus, & carnes asseruent, Deus pascit illos multiplici esca.

Præparare, quid.
כון
R. Mardoc.
Placēta dicta a condimento, & suauitate.
Seneca.
Macrobius.
Coruorū esca varia, & multiplex.

6 [Quando pulli eius clamant.] Auis quidem clamosa, & multis clamoris generibus, multisque significationibus instituta mirabiliter a natura; [Maxime, *inquit Ælianus*, omnium auium multos clangores, & varias voces fundit; nam institutus cum humanam vocem emittit, tum eius loquutio alia quædam est ludentis, alia serio agentis. Si. o. quod pertineat ad Deum agit, hic tibi Sacrum quippiam, & diuinationis plenum loquitur.] Sed quidem illæ crocitationes ad Deum sunt, cum suam causam, & necessitatem victus agit; nam clamare ex proprietate radicis *Seagh*, est opem, & salutem ingenti vociferatione postulare. [Clamor (*inquit Theodoretus*) ob necessitatem emissus, petitionem imitatur.] Vide quantum cupiat inclamari Deus in tribulationibus, in necessitatibus. Clamoribus, quos necessitas, & ægritudo extorquet; qui veræ petitiones non sunt, opitulatur ille; quid clamores, quos animus elicit, quos mens in illum intenta?

Coruus, auis clamosa.
Ælian. lib. 15. c. 4.
Clamare ad implorādam opem.
שוע
Theodor.
Clamor ob necessitatē emissus instar petitionis.

Illud præterea, cum pulli omnes altum pipire, & clamare soleant ad parentes suos; si parens Corui non adsit, si ad clamores pulli obsurdescat; Deus vicem parentis subit, & adoptat filios desertos a parentibus. Tum præterea videtur hic clamor a corniculis ad Deum ferri non solum tanquam [Patrem Orphanorum.] verum etiam tanquam ad iudicem; inuocant igitur Diuinam indulgentiam, & pietatem, contra impietatem suorum parentum & quasi illos accusarent infandæ cuiusdam infidelitatis, quod suorum [domesticorum curam non habeant;] ita illis naturæ auctor dignam vicem rependi imperat, nam Filij, genitores suos in senectute minime alunt, vt Ælianus dixit; Dignus etiam, qui, contra quam, Ciconiæ senes, tractentur a filijs. [Nam Coruus (*ex eodem Æliano*) iam ætate affecta, cum pullos alere non potest, se ipsum eis cibum præstat; hi autem comedunt patrem, vnde Prouerbium esse natum ferunt, Mali corui malum ouum.] Vide igitur auctoris naturæ bonitatem, æquitatem. Illi tantum Corui hac pœna non mulctandi, quos profert Arist. lib. de mirabilibus auscultationibus; [In Cranone vrbe Thessaliæ duos esse tantum Coruos ferunt, qui se ipsos quidem alio transferunt. Cæterum alios totidem ex se natos relinquunt.] Genitores itaque soboli loco cedunt, vt ait Plinius; qui idem suspicatur diuersam hanc alitem esse.

Deus adoptans Coruorum filios desertos.
Deus instar Iudicis audiens Coruorum clamorem.
Ælian. lib. 15. cap. 42.
Io. Pineda in Iob.
Corui senes comeduntur a filijs.
Prouerbiū.
Arist.
Plinius.

7 [Vagantes, eo quod non habeant escam.] Aberrant pulli natali Cælo, & nido, incertas escas quæritantes: nam verbum originale incertam aberrationem significat, vnde dictum est Genes. 37 15. Errare in agro, & Psal 118 176. Errauit, sicut ouis. Quod vero statim additur, [eo quod non habeant escam;] cum in Hebræo sit breuius, est etiam obscurum, & anceps, nam ex verbo habetur; [Vagantur ad non escam] quod primo potest accipi cum Septuag. Errant cibaria quærentes.] Cum nondum habeant agrorum qualitatem, & soli vbertatem exploratam, coguntur agros circumlustrare, & in commoda tandem regione consistere. nam, vt scribit Ælianus; [Quantum cum sterili ferax ager differat, plane noscunt, in vberrimo. n gregatim feruntur; per sterilem agrum, & infructuosum breui volare assolent.]

תעה
Vagari.
Corui exploratam habentes agrorum qualitatem.

8 Hinc iam facile est colligere peculiarem aliquam rationem propter quam primo loco producatur ab auctore naturæ auis non omnino fausta; nam primo quidem potuit aliquis dicere, quod Nicetas super illud cap 26. [Extendit Aquilonem super vacuum, &c.] vbi asserit per Boream reliquos ventos significari; exemplo huius loci, [Vbi, *inquit*, Pulli Coruorum pro volucri natura ponuntur.] Sicut etiā quod Luc. 12 peculiariter dicitur de Coruis pascendis, vniuersaliter videtur dictum propter omne genus volucrum apud Matth. 6 26. [Respicite volatilia Cæli] Quo eodem modo Ambrosius legit Lucam. Sed profecto, & vere, & pulchre possunt rationes peculiares in Coruis designari. nā vt Hieron verbis vtar, [Si de auibus Cæli in vniuersum diceret, Cur non magis Aquilas, aut Vultures numerauit?]

Cur primo loco Coruus mentio facta.
Nicetas.
Coruus pro omni volucri.
Ambros.
Hieronym. Psal. 146.

Secunda ergo ratio, quod valde illustris cernatur in Coruo Diuinæ Prouidentiæ imago, quo minus prouida est natura Coruorum, & magis obliuiosa. Hoc enim sibi voluit, qui Corui illam fabulam confixerunt [Missi ab Apolline ad aquationem, sed magna segete inuenta adhuc viridi, inuestigare volentem granum frumenti, expectasse vt maturuisset, mandato Domini neglecto.] Quod videtur, nescio quid sapere legationis illius demandatæ a Noe Coruo non reuertenti. Quid item magis obliuiosum, magis ingratum, quam digressum ea Arca; vbi liberaliter alitus fuerat, & hospitis, & hospitij, atque hospitalis victus oblitum non reuertisse? Hoc illud, quod superius dicebamus, tarde, & difficulter reuerti ad nidum: Periret igitur, nisi sua illi Prouidentia Deus [pararet in deserto mensam, & præpararet escam,] vbique terrarum; nam vbi vident aratrum & boues, comitantur vomerem aratoris vestigia ipsa rodentes, vt Plinius scribit. Ergo quamuis naturalis Prouidentiæ præclarum exemplum sit, [Formica, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi; at multo illustrius Diuinæ Prouidentiæ exemplum, Coruus, cui oblito sui, præparat, recondit que in ipsa terra escam Deus.

Diuinæ Prouidentiæ ratio erga Coruos.
Ælian. in lib. 15. c 42.
Coruus obliuiosus.
Plin. lib 17. cap. 5.
Prou. 30. 25

Tertia ratio, quod sicut illa est Diuinæ Prouidentiæ amplificatio, quod [Solem suum faciat oriri super bonos, & malos, & pluat super iustos, & iniustos;] Sic etiam, & auibus nocentissimis, atque voracissimis satis superque suppeditet cibi, itemq; præstet omnia omnibus abunde ad fruendum; & ipsis etiam auarissimis, insatiabilibus suppeditet ad satietatem Coruus tanæ auaritiæ Symbolum est, vt Clemens ait, atqs etiam prouidet. quare eleganter obseruauit Basil. Hom. in diuites auaros; [Auium rapacissimos, ac voracissimos Coruos, cibum Heliæ attulisse; & qui alienas solebāt escas inuadere, viro iustissimo ministros fuisse, nanti que quoque oblitos in pane, carneq; afferendis, Dominico præcepto paruisse.] Esca itaq; Corui ministerio oblata indicat tū Dei imperio obsequentes creaturas, contra peculiares inclinationes; tum commendat Prouidentiam Dei in pascendis suis iustis; atque etiam, iustitiam; nam qui suos pullos propter voracitatem non pascit, compellit suo imperio Deus vt sanctis ministrent suo ipso rostro cibos, vt Antonio, & Paulo. Sic Coruo edacissimo cadauerum, præcepit, vt intactum seruaret corpus Vincentij Martyris.

Matt 3. 45.
1. Tom. 6. 57.
Coruus auaritiæ symbolum.
Basil.
Creatura Creatori obsequentes cōtra peculiares inclinationes.
Hierony in Pauli eremitæ vita.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Respondens autem Dominus Iob, de turbine; dixit;

2 Quis est iste, inuoluens sententias sermonibus imperitis?

POSTQVAM perorauit Eliu, forte etiam Iobo approbante illius orationem (quamquam non satis habebat Eliu causam perspectam taciturnitatis Iob) Deus iam quasi ex ordine, & lege disputationum, atque rite, absolutis argumentationibus aduersariorum, accedit ad totius controuersiæ definitionem, *a* sed ita tamen, vt nullum spatium intercesserit inter finem orationis Eliu, & Dei vocem; *b* quippe tempestas repente excitata Eliu compescuit; tres amicos abiecit; Iobum perterrefecit; atque vniuersis loquendi facultatem ademit. Et quidem quamuis turbinosus videbatur futurus, atq; terrificus ipse huius disputationis conflictus, sed illum præterea comitatus est externus turbo, atque procella, ac vera quædam tempestas qua adstantes ad audiendum excitarentur; Tum etiam perturbatus & procellosus Iobi status significaretur: Dei etiam maiestas terrifica mortalibus præsens sentiretur. Solet enim Deus suam præsentiam contestari *c* turbine, id est, non solum vento repercusso, & sæpius in se volutato, sed præterea erumpente cum fragore ex nubibus, additis etiam tonitruis, fulguribus, & aeris impetu validissimo, atque vorticolo obuia quæque deturbante, atque prosternente. Nubem itaq; turbinosam Iobi vertici prope imminentem, quasi Solium suum excitauit Deus, quo Iobi mentem erigeret, nec vocem ferri superne ambigeret. *d* Verum enim vero quamuis posset Deus internam admonitionem Iobi animo, & cordi verba sua instillare, sed externæ quoque vocis sonitus auditus est, atque perceptus ab vniuersis adstantibus, quorum etiam non solum Iobi, rationem ducebat. *e* Simul igitur cum ipso turbinis sono, & fragore confuso, audita est Dei vox distincta, & articulata, sed diuersa quidem soni quantitate: quippe Diuina vox multum contentione superabat strepitum procellæ, neque enim prius audita est Dei vox, quam multum remisisset ventorum fragor; Et sane quamuis de ipsa nube turbinosa, & obscura videretur procedere Dei vox; *f* at nulla persona visa; nihilq; aliud præter densiorem illam nubem obiectum sensibus. Nam totam animi attentionem in magnificentissima Dei oratione de rebus naturæ mirabilibus ad Prouidentiæ confirmationem percipienda, adhiberi oportebat. Deus itaque se totius nunc naturæ, ac rerum omnium primam verissimamque originem testatus, acre, & vehemens suæ orationis exordium ab interrogatione, & reprehensione duxit. *g* Quæ quamuis Eliu adolescentem ambitiosæ, & inexpertæ eruditionis, atq; fœcundæ perstringere potuisset, vt qui multa dicendo propositæ controuersiæ de Diuina Prouidentia, atque illius decreto de retributione, & fine bonorum operum, tenebras potius, & difficultatem, quam lucem attulisset; potissimum tamen cum Iobo loquitur, cuius tumultuantium cogitationum imperitam multitudinem Deus comprimere, acerrima huiusmodi interrogatione voluit. Quisnam, inquit, iste, qui celat me sui cordis consilium, & cum sat multa valde aspera de rebus sublimioribus, atque Diuinis pronuntiarit, asperiores alias querimonias tacitus mente, & corde volutat? At oportuit eiusmodi querulas cogitationes non solum supprimi, sed omnino arceri. Ecquis etiam hic, qui suam mentem sine amicorum offendiculo explanare non potuit, quin audientibus, sinistre aliquid cogitandi, & concipiendi de mea Prouidentia, & consilio occasionem præbuerit? Ita ne confuse, & perturbate multa miscuisse, quæ vel nunquam attigisse, vel clarissime proposuisse expediuit? Quis denique, qui licet sententias proferat verissimas, at dicendi rationem, & modum non tenet?

a *An Dei vox consequuta statim fuerit orationem Eliu, exponitur quæstiuncula 1.*

b *An verus turbo fuerit, de quo loquutus est Deus, diligenter expenditur, quæstiuncula 2.*

c *Cuiusmodi fuerit turbo & nubes loquente Deo, differitur, quæstiunc. 3.*

d *An fuerit Dei vox exterius percepta, explicatur quæstiunc. 4.*

e *Quomodo intelligi possit Deus loquens de nube, tractatur quæstiunc. 5.*

f *An simul cum Dei voce repræsentata fuerit exterius aliqua imago, explicatur quæstiuncula 6.*

g *Quem perstringat hæc sententia, Iobum ne, an Eliu? diligenter quæritur a num. 4. vsque ad 8.*

3 Accinge, sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & responde mihi.

Ecce iam annuo postulatis, neque te incautum opprimam; Age, te ad certamen singulare compara; te virum præsta, & si quid mente ac ratione vales, nunc ostendas licet, nam vellem te consistere intrepidum *h* instar præcincti, & bene armati militis, si forte par sis ictibus mearum interrogationū sustinendis, aut propulsandis. Tu enim mihi respondendi, aut interrogandi optionem concessisti. Et respondendo, scilicet, me noui aliquid docebis. Animum igitur iam attendito ad ea, quæ audies, omni animi mærore abiecto.

h *Varius cingendi vsus, & opportunitas ostenditur num. 1.*

4 Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam?

Habes ne comprehensam, & exploratam naturæ istius vniuersæ rationem? nam qui res sensibiles explorate non cognoscat, multo minus erit idoneus Diuinorum operum rationibus comprehendendis. Ita ne in tua causa iniquum aliquid constituerim ego, qui antequam nascereris summa æquitate mundi illius naturam moderabar? Quod si propter te mundus tanta fruitur prouidentia, quanto magis ipse? Ego tua causa, tam præstanti absolutaque ratione, terræ fundamenta constitui, te autem cuius causa illam sum fabricatus, contemnam?

i Quod æternitas Dei illius ſapientiam demonſtret; at vero primordia humanæ originis ignorantiam, & ignobilitatem, arguat indicatur ex Sacris, & profanis, num.4. 5. 6.

nam? expectare ne debet mea prouidentia tuum conſilium? *i* At qui egocum nondum eſſet Homo, terram effeci, atque ſtabiliui arte mirabili. Et vel ex hoc ipſo tuæ intelligentiæ tarditas, atque hebetudo perſpici poteſt, quod mihi coæternus minime fueris, ſed vitæ breuitas, & originis ignobilitas tuam ignorantiam prodant.

5 Quis poſuit menſuras eius, ſi noſti; Vel quis tetendit ſuper eam lineam?

Quis vero arte, atque ratione diſpoſuit ingentem hanc terræ molem ad certam, & definitam menſuram, atque proportionem cum reliquis elementis; atque ad eam partium diſpoſitionem, quam poſtulat ædificium abfabre conſtructum? Quis terræ partes, nimirum montes, valles, camporum planities, ſpecus, partes alias depreſſiones mari, alias eminentiores, ad lineam directionis, & ad centrum grauitatis exegit? Indigui ne *k* Cementariorum opera deducentium lineas, & funiculos ſtructorios, ad erigendum hoc terræ fundamentum, mundique opificium?

k Linearum, & funiculi Cementariorum vſus, & proprietas, ad Scripturarum intelligentiam oſtenditur. num.4. 5. 6.

l Quænam ſit cauſa ſtabilitatis terræ, & an ea explorata fuerit antiquis philoſophis, indicatur num 16. 17.

m Diligens, & opportuna tractatio Lapidis Angularis, & illius vſus ad Scripturarum intelligentiam, opportuna digreſſio a num.4. vſque ad 13.

6 Super quo baſes illius ſolidatæ ſunt? aut quis demiſit lapidem angularem eius?

Cuius ne ſapientia, atque potentia *l* terræ ſtabilitas confirmata eſt, & tanquam baſes defixæ, & ſuo fundamento immerſæ, ſuper quo, tanquam ſuper area æquabili, & bene compacta ſterni poſſent? Quis illius fundamenta *m* ex lapidibus magnis, quadratis, angularibus compegit? Quis angulos, in quibus magna domus firmitas, conſiſtit, ex optimis, fortiſſimiſque lapidibus erexit, vt angularibus poſitis in imo fundamento, alij angulares lapides poſiti in ſummo faſtigio reſponderent? Quis terram eſſe voluit primum, & immobile totius mundialis machinæ lapidem? Quis illius centrum, quod velut punctum imaginamur, cum reliquorum corporum circumferentia contemperauit?

7 Cum me laudarent ſimul aſtra matutina, & iubilarent omnes filij Dei.

Tunc ſane, cum faciebam terræ fundamenta, propter tam præclarum, tamq; magnificum opus, omnium ſuarum partium, atq; membrorum proportione, quaſi harmonia, & concentu ſuauiſſimum, ipſa cæleſtia corpora, ſimul etiam Angeli, præ admiratione Creatoris, ſuas etiam laudes, voceſque gratulatorias adiungebat. Atque inter reliqua aſtra illa potiſſimum videntur Creatorem laudaſſe, quorum aſpectus, diſcurſus, efficientiæ mirabiles ſunt, nimirum Planetæ; in quibus naturæ auctor non minus ſe mirabilem præbet, quàm in reliqua ſtellarum multitudine: quorum diurnus motus mane incipit ab Oriente in Occidens; quorum lux matutina, nimiumque ſplendens ſemper conſpicitur; quorum Deus matutinus, diligentiſſimuſque velut pallor, atque ductor curam gerit. Omnia proinde cæleſtia lumina in ipſo ſuæ creationis exordio, Deo Creatori gratias geſtierunt agere, ad illius potentiam celebrandam quaſi ſumma cura, ſummoque ſurgentes mane. Et quidem ipſe aſtrorum, cælorumq; motus videtur eſſe exultatio quædam, atq; alacritas; tum etiam harmonia, & concentus rerum inter ſe inæqualium, cum mirifica proportione ex imparibus magnitudinibus, diſparibus facultatibus, inæqualibus interuallis, diuerſis denique numeris, & gradibus luminis, efficientiæ, diſtantiæ, quaſi ex diuerſis vocibus ad harmoniam compoſitis. Et vero aſtra, & incorruptibilia corpora, quæ ſupernæ illius lucis pulchritudinem repræſentant, domeſtici Dei, immo & illius filij cenſeri poſſunt: Sed illæ potiſſimum cæleſtes beatorum mentes, cælorum habitatrices in diuinæ bonitatis, & potentiæ præconium vires, voceſque ſuas omnes intenderunt; cum multitudinem, pulchritudinem, diſpoſitionem, vtilitatem, varietatem, ornatum, ſplendorem, concentum, cæteraque omnia, quæ multo illi, quam nos, melius vident, intuentur; *n* ſimul certe cum illis primis creaturis a Conditore creati.

n Quo tempore creati fuerint Angeli, quantum ex hoc loco poteſt colligi, obſeruatur num.11.

8 Quis concluſit oſtijs mare, quando erumpebat, quaſi de vulua procedens?

Cuius vero potentia vim maris immenſam certis locis, regionibuſque definiuit, vt commoda relinqueretur terræ animantibus habitatio? meo certe imperio perfectum eſt, vt ex abyſſo illa immenſa, & ſpatioſiſſima, qua vniuerſa terra ambiebatur, incredibili cum impetu confluxus aquarum fieret in loca depreſſioria; atque tum in prima ſua creatione, tum in hoc confluxu, & congregatione, ex diuina illa poteſtate rerum omnium optimarum fœcundiſſima, in qua tanquam in matrice rerum creandarum ſemina concepta ſunt, mare proceſſit ampliſſimum, & ſpatioſiſſimum, quod ſtatim poſt creationem concluſum eſt quaſi foribus oppoſitis; contentum vero intra ſuos carceres fluctuabat, enitebaturque ad exitum, inſtar fœtus maturi, qui materni vteri anguſtias ſentiens, exire nititur, & cælo frui liberiori.

9 Cum ponerem nubem veſtimentum eius, & caligine illud, quaſi pannis infantiæ obuoluerem.

Mea tum gratia, atque bonitas vniuerſarum creaturarum nutrix indulgentiſſima, omnia nutricis munia diligenter obiuit, fouendo, conuelliendo, inuoluendo immenſum hunc infantulum; videtur.n. mare aere ambiente, nubibus, nebulis rarioribus, velut pannis percommodis foueri, & contineri: quibus rebus tanquam faſcijs impeditur etiam, ne in latus vllum, neque ſublime extra menſuram, & lineam ſe queat efferre. Tum etiam, vt inſtar infantuli repoſiti intra cunabula, ne libere porrigat brachia, & ne libere ſpatietur manibus.

10 Circumdedi illud terminis meis, & poſui vectẽ, & oſtia.

Et vero ſæpe licet, ac ſemper conetur ſeſe expedire, & diuini præcepti vincula rumpere, poterit nunquam; quippe ſuis illud terminis, ac repagulis Deus coercuit, idest, montibus altiſſimis, & firmiſſimis littoribus circumiectis; quibus tanquam perpetuis limitibus, & ſempiternis legibus illius impetum, ſuperbiamque confregit:

obiecit

11
Et dixi, Vsque huc venies, & non procedes amplius. & hic confringes tumentes fluctus tuos.

obiecit itaq; vectem, & pessulum fortissimum, quibus claustra, portasque ostiorum, idest, fretorum obstruxit. Opus sane minime fortuitae, & vagantis sine consilio naturae, quin potius sapientissimi, potentissimique Conditoris, solo verbo, non solum confringentis maris impetus, sed praeterea efficientis, vt concitatissimi fluctus in se ipsis debilitentur, & frangantur: & quamuis in ipso littore incredibiliter efferantur, superbiant, intumescant, at praeceptum semel constitutum nunquam violent, neq; vltra praescriptos limites procedant.

12
Nunquid post ortum tuum praecepisti diluculo. Et ostendisti aurorae locum suum?

Deus vero tu, qui tantum tibi tribuis, aderas ne, quando verbo meo dixi, vt fieret lux, fierentq; luminaria? Nunquid te nasciturum, tuamque iussionem expectauit mundus, vt alterna dierum, noctiumque vicissitudine constaret, ad humanum conuictum, viuentiumque omnium vitam necessaria? Et cum tu statim, atque in hanc lucem editus es, noctium, atque dierum alternatione indigeres, potuisti ne hac tibi de re necessaria prouidere? an potius ea mihi incubuit cura, in quem, tanquam in rerum auctorem vniuersarum, vniuersa prouidentia, & moderatio incumbit? Tua ne sapientia factum gloriaberis, quod lucis, ac tenebrarum permutatio, qua politica, & ciuilis vita constat, & quae impijs permittit locum, & facultatem noctu vagandi, atque grassandi, interdiu vero inuitam illis lucem obijcit, ortum tuum expectauerit, vt eiusmodi rerum discrimen, & cura ciuitatis moderandae, non penes alium iudicem, & magistratum, quam penes te resideret? Noli te, quaeso, magnifacere, quasi conditor vniuersitatis tui tantum causa, rerumque tuarum vel naturae ordinem inuertere debeat, vel denuo instituere: sunt enim rerum vniuersarum rationes per me constitutae, ordine stabili decurrentes, est suus luminis ortus, suus occasus; nullus in oriendo, nullus in occidendo, error, oblinio nulla; quippe cuncta a me edocentur, & manuducuntur, ne quidpiam aberrare contingat.

13
Et tenuisti concutiens extrema terrae, & excussisti impios ex ea?

Et mirum, Deo auctore, & duce, momento tēporis lucem simul conspici in vniuerso hemisphaerio, quasi explicatis alis versus omnes mundi extremitates? Media itaq; luce Deus terram videtur concutere quasi vestimentum, vt illam vilissimo impiorum puluere excutiat, & expurget: necnon etiam, sicut cribrum vtraque manu apprehendens, margines terrae concutit, excutitque impios, velut paleas, & lolium a frumento iustorum; Idemq; efficit in motu, & concussione terrae, ex cuius gremio abijcere tentat improbos. Quae omnia diuinae potentiae facinora sunt. Sed luce potissimum administra vtitur ad exterrendos impios, & nefarijs flagitijs abducendos. Quippe hoc genus hominum lucem oderunt, post cuius exortum non amplius licenter audent in terris; sed potius exterminantur, & compescuntur. Atque simili profecto ratione videtur Deus simul cum illa prima luce primae diei, dispulisse etiam atque excussisse tenebras illas Angelorum apostatarum ex mundo illo superiori, & ex lucidissimis Sanctorum domicilijs.

14
Restituetur vt lutum, signaculum; & stabit sicut vestimentum.

Et vero cum multa sint in mundi huius, & naturae constitutione diuinae Sapientiae, atque Potentiae documenta; praeter quam enim, quod concussa terra rimas trahat, rursusque coeuntibus partibus, easdem facile obducat, & consumat; tum etiam materia, quae continuo vertitur in varias formas, atque figuras, quasi nouis semper sigillis, figuretur; res praeterea corruptibiles, Homo praesertim diuersimode Solis lumine in diuersis anni temporibus afficiantur, rursque restituantur mundo res aliae recentes in locum praeteritarum: at inter huiusmodi omnes mutationes, illa est lucis propria, quod improbi matutina luce occupati aliam faciem, aliam vestem sumunt, nocturna deposita; nam interdiu habitu ipso morum probitatem, & honestatem ementiuntur. Sed manet illos illa extrema, longeq; miseranda permutatio, cum Dei signaculo insignitus homo suae origini restituetur, & conuertetur in lutum; ac velut vestis attrita primam illam figuram, & venustatem amittet. Interim Deus iucundissima quadam nouitate nouam semper rebus faciem affert, nouamque speciem; & quasi sigillo quodam, ita res omnes luce perfusas diuinae perfectionis insignibus afficit, & exornat, vt eam, quam in tenebris videatur amisisse, iterum rediuiua lux restituat, denuoque figuret; & recentem in singulos dies ex radijs lucis vestem fulgentissimam induat. In quo humana conditio non obscure repraesentatur, quod cum homo lutum fuerit rude, & informe, deinde tamen signatum est diuina imagine, atque erectum ad caeli conspectum; sed tamen ob culpam, mortis poena, instar vestimenti, paulatim atteritur, & veterascit.

15
Auferetur ab impijs lux sua; & brachium excelsum confringetur.

Possit itaque impios, eorumque potentiam obterere, nempe diuinae id dexterae est, atque operationis. siue enim vitae, & lucis vsuram adimat impijs; siue nocturnas tenebras, in quibus illi viuunt, & vident, diurna luce dispellat, siue sempiternarum tenebrarum minas illis obijciat, simul sane imaginem repraesentat felicissimi illius status, & praeclarae conditionis, in qua homo conditus est; tum etiam illius alterius aerumnosissimae, simulque obscurissimae, in qua superbiae, atque insolentis animi poenas dedit, si non omnino ademptis viribus, amissis facultatibus, & praeciso brachio; at saltem debilitato, & fracto.

16
Numquid ingreſſus es profunda maris, & in profundis abyſſi deambulaſti?

Sed vt ad magnificentiſſima naturæ opera reuertar, nunquid potuit vnquam creata potentia huius Maris immenſitatem vel complecti cogitando, vel exhaurire inueſtigando? Sane Maria profundum, atque nouiſſima ignorata tibi ſunt, & incomprehenſa; at mihi ſoli perſpecta, & explorata; Quis enim mortalium infinitas piſcium varietates, quæ in Maris profundo delitefcunt, complecti numerando, aut perpetuas illius ſcaturigines, altiſſimas, & obſcuriſſimas voragines, profundiſſimos receſſus, peruestigando inuenire potuit? Quis præterea fluxum atque refluxum effecit, vt videantur profundiſſimi aliqui ſontes nunc eructare feruentem, & æſtuantem aquam, nunc ebibere, & exſorbere ſubſidentem æſtum? illa profecto, quæ hominibus inacceſſa ſunt, peruia ſunt Conditori, qui etiam in extremis Maris receſſibus tramitem inuenit, & viam deſignat; ac nihil eſt, ſiue ſuper fluctus ille gradiatur, ſiue in ipſo fundo Maris deambulet, quod illius poteſtatem non ſentiat.

17
Numquid apertæ ſunt tibi portæ mortis; & oſtia tenebroſa vidiſti?

An vero parent tibi Maris fluctus, atque voragines, quę nunquam non cum ingenti mortis diſcrimine adeuntur mortalibus? An profundiores, atque obſcuriores aquarum vortices, quibus ad mortem recta contenditur? an altiſſimos terræ ſpecus; qui ſunt velut patentes aditus domus inferorum, & illius obſcuriſſimæ arcis, quam ſub terram incolit Regina Mors, olim teterrima? An tibi clare patent terræ viſcera, & quæ in illis vmbris lætalibus ſepeliuntur, & obruuntur? Poteris ne vnquam tuo vultu, atq; præſentia vel illuminare inferorum tenebras, vel penetrare, atque tremefacere reconditiſſimas, atque firmiſſimas terræ partes?

18
Numquid conſideraſti latitudinem terræ, indica mihi, ſi noſti omnia?

An vnquam vel cogitatione dimetiri potuiſti, eam terræ lineam ſpatioſiſſimam, quæ ducit a Meridie in Septentrionem, deinde vero etiam illam longiſſimam, quæ ab Oriente protenditur in Occidens? an vniuerſas terræ menſuras, ſpatiumque immenſum comprehendere cogitatione potuiſti, atque illius ambitum certa ratione atque giro definire?

19
In qua via lux habitet; & tenebrarum quis locus ſit.

o Quis luci locus, & ſedes: quis nocti, & tenebris, tum Sacris, tum profanis ſcriptoris aſſignatus, peculiaris quadam. num. 5.

Verum enim vero, quamuis minime inuiſeris, cæleſte lucis cubile, & domicilium, & quotidianam illam Zodiaci viam, per quam cũ Sol pergit, efficit dierum, & noctium varietatem; at ſi tibi vniuerſæ terræ ambitus, atque receſſus explorati ſunt, deſigna mihi locum, in quo lux conſiſtat, atque pernoctet: vnde Nox emergat, ad nocturnas luces producendas? namque videtur poſt diurnum illuminandi laborem in ſecretum aliquem locum ſeſe abdere lux, vt poſt quietem nocturnam iterum rediuiua mundo oriatur. Ego ſane ſum, qui res ſingulas duco, ac reduco; ſuis certis ſedibus atque domicilijs conſtituo; ſingulis ſuos aſſigno terminos; & manibus meæ poteſtatis lucem contineo, & condo; lucem item aperio, & expromo.

20
Vt ducas vnumquodq; ad terminos ſuos; & intelligas ſemitas domus eius.

Nondum quidem cum Cælum luminaribus diſtinxi, atque tempora, & annos ad humanam politiam, & conuictus neceſſarios aſſignaui, Homo erat, quem meorum conſiliorum participem efficerẽ; Imo neque tu delitefcens adhuc in maternis viſceribus, vel tui curam gerere, vel tuæ natiuitatis maturandæ, & horã conſtituendi, rationem aliquam habere potuiſti. Quæ igitur cognata, & propinqua tibi ſunt, cum ignores, eorum quæ ab initio fuerunt, & quæ humana conditione ſuperiora ſunt, tibi arrogas ſcientiam? Nunquid tandiu vixiſti, vt ingens numerus annorum tuorum potuerit te docere rationes, & cauſas rerum antiquiſſimarum? Si harum igitur rerum vias noſſe te dixeris, item dic te iam inde ab initio, & ante cæteras creaturas extitiſſe.

21
Sciebas tunc, quod naſciturus eſſes, & numerum dierum tuorum noueras?

Sed vt lucis varietate, & diſpoſitione dimiſſa, ad temporũ, & aeris viciſſitudines deſcendamus, plane mirabiles ſunt repentinæ grandines in immenſa copia, opportune etiam tempore a Cælo iaculatę. Ingreſſus itaque, videre potuiſti remotiſſimas illas aeris officinas, in quibus nix, grando, & aliæ naturæ opes conficiuntur, & recondun tur, & tempore ſuo producuntur? namque earum rerum apothecæ, & promptuaria meam tantum voluntatem, & arcanam diſpoſitionem expectant: neque aperiri poſſunt, niſi me annuente, ad terram, mortaleſque vniuerſos locupletandos.

22
Numquid ingreſſus es theſauros niuis; aut theſauros grandinis aſpexiſti?

23
Quæ præparaui in tempus hoſtis, in diem pugnæ, & belli.

Quamquam Cæli etiam armamentaria aperiri iubeam, cum grandine, pluuia, lapidibus, alijſque id genus iaculis cæleſtibus meos hoſtes expugnare conſtitui. illa enim repoſita habeo, ſuo tempore ex meis promptuarijs producenda, quippe non ſemper vtor armis terrificis, atque ignitis: ſatis enim ſunt meis hoſtibus expugnandis arma etiam molliſſima, atque frigidiſſima, pluuia, nix, glacies, quibus aut terram eluo, aut peruro. Atque illud præclarum meæ potentiæ argumentum, quod ſæpe etiam expugno, triumphoque humanam ſuperbiam, non ſolum emittendo eiuſmodi iacula, ſed detinendo, & prohibendo; quippe cum ſentio meos hoſtes, bonorum temporalium, & terræ fructuum vbertate inſoleſcere, cæleſtia eiuſmodi præſidia illis denego.

24
Per quam viam ſpargitur lux; diuiditur æſtus ſuper terram.

Atque nunc niuoſo, & grandinante Cælo, nunc ſereno, & claro, panſa luce, & radijs longe lateq; per aera fuſis, res mortalium æquiſſime procuro, & adminiſtro. Nimirum vario Solis ortu, & occaſu diuerſis regionibus conſulo, diuerſaſque aeris, atque temporis contemperationes efficio, diuerſas item lucis qualitates, & rationes:

nam

nam licet illa Diuina, atque cæleſtis momento temporis per vniuerſum hemiſphærium diffundatur, ſed non ſemper eadem facie exoritur; nam pro temporis exigentia, & varietate, nunc clara, & ſerena exurgit; nunc obſcura, & languida. At etiam mirabiles ſunt aliorum luminum varietates; nam ex ignitis exhalationibus fiunt Stellæ currentes, & Cometæ criniti, ex quibus tandem reſolutis ventus fit, qui ſpargitur ſuper terram; Tum etiam lux fulgitris, nulla parte certa erumpens, quam Ventus Orientalis in terram diſpergit. adde etiam humidas alias meteoras impreſſiones, pellucidas, & albicantes; quarum generatio, & diffuſio ſupra omnem admirationem ſunt. Illud tandem, vnde oriantur, a quo proijciantur, quo tendant ignes ſubito erumpentes ex nubibus, diuiſi, & quaſi fruſtatim emicantes, & per interualla breuiſſima iaculati, & ad diuerſas regiones, pro cuiuſque opportunitate deſtinati, & diſtributi. Cum quibus poteſt quoq; de mirabilitate contendere vehementiſſimi Auſtralis venti impetus, qui vel tempeſtates excitat, vel comitatur; & cum ſeſe vehementer ſpargat, atque diffundat, videtur ſimul terram conuertere, atque diſpergere vniuerſam.

25 Quis dedit vehementiſſimo imbri curſum, & viam ſonantis tonitrui?

26 Vt plueret ſuper terrã abſq; homine in deſerto, vbi nullus mortalium cõmoratur.

Sed in hac tempeſtatum, & pluuiarum prouidentia, illius non vltima pars eſt, quod ſuam partem aquæ, & pluuiæ ſeruet, reponatque Deus terræ incultæ, vbi nullus mortalium commoratur. Eo.n. videtur inuiſibiles quoſdam tubulos, & canales aereos ſtruxiſſe, per quos opportuni imbres deriuarentur; atque certas etiam vias deſignaſſe; per quas tonitrua, fulgura, flumina, non vaga, & bruta, ſed certa, conſtantia ad ſingulas regiones, & terræ tractus dirigeret; quippe eſt vniuerſitatis huius Creator, prouiſor, parens, igitur cum ex ſuo illo pluuiæ, & aquarum promptuario riuulos quaſi deduceret ad irrigandas, fœcundandaſq; diuerſas regiones, ſuam etiam partem deſtinauit ad terram deſertam, & incultam: non.n. tantum gerit ille curam mortalium; ſed ferarum etiam, quibus ea terræ irrigatione, & fęcunditate pabulum parat; tum etiam ipſius terræ, quam abſq; vlla animantium neceſſitate, aut opportunitate exornat, & conueſtit. Quod quidem non facit vtilitate ſua, aut lucri ſpe aliqua, neque vt annuos exigat ab homine reditus: quid.n. ab homine exigat, vbi nullus mortalium commoratur? Cuius rei exemplum nõ longe abeſt noſtris regionibus; quippe Ægyptus ariditate, & fame aliquando ſqualuit, at vero Arabia iſta deſerta imbribus largiſſimis aliquando perfuſa eſt.

27 Vt impleret inuiam, & deſolatam, & produceret herbas virentes.

Quanta vero liberalitas auctoris naturæ, vt etiam in regionem ingratam, & natura ſua ſterilem, beneficia peruura conferat. Quantæ opes, vt illas in deſertum profundere velit, vbi nullus mortalium commoratur. Quam lautus, quamque magnificus victus, & dimenſum domeſticorum illius, cum etiam terram arentem, & ſitientem ad ſatietatem vſque explere poſſit. p quippe ita loca frugifera ſolet Deus ad ſqualorem, & ſterilitatem adducere, denegatis imbribus, vt quod vni denegat regioni, liberaliſſime in aliam eroget.

p *Cum Deus vni denegat beneficium; alteri conferens, iuſtitiam temperat cum liberalitate, vtiliter obſeruatur. num. 4. 5.*

28 Quis eſt pluuiæ pater, aut quis genuit ſtillas roris?

Et vero eiuſmodi naturæ opes non tam ex materia elementorum, & Solis efficientis coniugio, quam ex meæ poteſtatis efficientia, atque ex vtero, & viſceribus meæ Sapientiæ, Prouidentiæ, indulgentiæ, vitam, & conſeruationem rerum vniuerſarum profero, q mundi huius non pater ſolum, verum etiam mater indulgentiſſima, atque prouidentiſſima, niuem, grandinem, cryſtallum, pruinam, rorem, pluuiam, & ſi quid aliud eſt, feliciſſime atque fœcundiſſime progignens.

q *Quod Deus ſit pater, materque ſimul ſuarum creaturarum; & quod quaſi coniugio ſua Sapientia, vniuerſum illud condiderit, ex Sacris, & profanis luculenter oſtenditur, num. 3. 4. 5. 6.*

29 De cuius vtero egreſſa eſt glacies? & gelu de cælo quis genuit?

30 In ſimilitudine lapidis aquę duratur: & ſuperficies abyſſi conſtringitur.

Et quoniam ſemel de effectis frigoris mentio incidit, quid tam mirum, quam quod res tam fluxa, tam liquida, tam mollis, qualis eſt aqua, retenta adhuc natura priſtina lapideſcat, & indureſcat vehementer; ita vt faciem, & ſpeciem aliam omnino præferant, vel marmoris atque ſaxi, aut cryſtalli, gemmæve alicuius pretioſiſſimæ? Accedit etiam, quod quædam aquæ res, quas acceperint, in lapides vertunt; & ſi ſolidum contingunt, hærent, & adſtringuntur. Sed cum mirifica ſit marium, ac fluminum conglaciantium facies, in quibus tanquam in continenti agi poteſt; at nulla tanta naturæ, & frigoris efficacitas fuit, quæ intimas pelagi partes penetrare potuerit, & de nullo tempore partium internarum congelare.

31 Numquid conſugere valebis micantes ſtellas Pleyadas? aut gyrum Arcturi poteris diſſipare?

Cum iis ſane tam varijs naturæ effectis mirabilem concentum efficiunt nimboſa, & turbulenta ſydera, quales ſunt in Septentrione Pleiades, ſplendore mirabiles; In Auſtro vero Arcturus; illæ quidẽ, cum plures Stellæ ſint, apte inter ſeſe cohærentes, & colligatæ, & quaſi iunctis vmbonibus aduerſus mundum inferiorem conſpirantes, terræ delicias, atque pulchritudinem impediunt, & ingenti inclementia terram infeſtant; Arcturus vero, Aſtrũ etiam nimboſum, & plurimis Stellis, non parum inter ſe diſtantibus, conſtans, terras itidem atque elementa perturbat. An ne igitur tua potentia, o Iob, pertingit, peruaditque vniuerſum Cæli ambitum, vt velut peritiſſimus naturæ gubernator, valeas ſimul intendere in diuerſarum Cæli partium, diuerſorumque Aſtrorum moderationem? Scies ne diuerſas, multipliceſque Stellarum naturas, in vnius Aſtri aſpectum, & figuram certa ratione deuincire; ruſuſque diſtantiores illas Stellas, quæ Arcturum conficiunt, certis ſpatijs, & interuallis diſiungere? An vero tuæ Sapientiæ atque intelligentiæ eſt opus, noſſe quo-

modo

modo quædam inter sese apte cohæreant; quædam item idoneis spatijs, locisque separentur; nunc quædam abscondantur, quædam in conspectum mortalium dentur?

32 Numquid produces Luciferum in tempore suo, & Vesperum super filios terrę cōsurgere facis?

Mirabile igitur Stellarum, atque Astrorum ortus, & occasus cum sint, suis temporum intervallis distincti, atque constantes, tuum ne erit instar vigilantissimi Pastoris suo tempore, statis horis, in apertum & spatiosissimum ætheree regionis campum Stellas producere; & instar potentissimi Imperatoris cęlestem militiam recensere: aut instar peritissimi Præcentoris Stellarum choros, præeundo, ad certos numeros, & modos vocare: Zodiaci signa circumuoluere; Stellam Veneris producere, nunc ad ducendum diem, nunc ad ducendam noctem; & vt nunquam non cum Sole de pulchritudine contendat; cum alijs vero minoris magnitudinis luminibus, radijsq; ipsa splendidissimis velut comata, & capillata?

33 Numquid nosti ordinem cęli: & pones rationem eius in terra?

Vt vero ex certo, & statuto tempore, quod sydera vel orientia, vel cadentia seruant, ad cæteras cælestium motionum, effectionumque perpetuas atque constantes leges progrediamur, numquid tua sapientia constitui, aut prouideri potuissent Cælorum ordines, conuersiones, commutationesque, ex quibus inferior mundus sua iura, agendique leges accipit? An ne tuum fuit cęlestibus corporibus demandare imperium, atque dominatum inferioris mundi, illorumque leges & imperium rebus inferioribus exequenda præscribere, vt illi essent nostrarum actionum velut præfecti, & exactores?

34 Numquid eleuabis in nebula vocem tuam; & impetus aquarum operiet te?

Coniungit sane Deus cum tanta Cælorum amplitudine, & magnificentia vocem suam plenam formidinæ, cum de Cælo tonat; indeque imperio suo, voce nimirum vehementi, omniumque contecta, ab extremis terræ, marisque recessibus euocat nubes, quæ tam cito coguntur, imbremque effundunt, quam si alicubi, prius constitissent, & Diuina voce accepta, in illius obsequium se totas impendere festinarent.

35 Numquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi, Adsumus?

Fulguribus præterea atque fulminibus pro mea suprema Conditoris maiestate, tanquam seruis vtor obsequentissimis; quibus cum quidpiam a me demandatum est, diligentissime exequuntur, atque celerrime ex vno loco in alium resilientia, & si opus sit, parata reuerti, & ab incœpto itinere desistere, mandata perficiunt, perfectisque alacriter reuertuntur; & coram supremo Conditore consistentia, Ecce, inquiunt, absque mora imperata tua confecimus, An defecimus in aliquo? An est aliquid reliqui nobis perficiendum?

36 Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam?

Ex me sane, tanquam ex perenni, & inexhausto sapientiæ fonte, omnis ratio, & intelligentia, non solum quæ in mundi administratione cernitur, sed quæ mentibus humanis, atque Angelicis inest, & quæ in solertioribus quibusdam animantibus relucere videtur, deriuata est, neque solum internum, & occultum hominibus spiritum intelligentia instruxi, sed, r (quod non minimum est, quippe est intelligentia, & arte plenissimum) mulieres, genus cæteroque infirmum, texendi artificio exornaui, atque ad opificij varietatem infectas lanas, coloresque vt adhiberent, ostendi. Manus itaque rerum efficiendarum scientes effeci; rentibus peculiarem lenium appetitionum indidi, cor excogitandi, & imaginandi facultate, tanquam pulcherrimis quibusdam imaginibus, picturisque exornaui. Atque adeo quodcumque intelligentiæ vestigium in vllo animante cernitur, a me impressum est; & illud sane peculiariter, quod Gallinaceus, quasi scientissimus rerum, profundioribus horis noctis, valentiores, ac productiores edere cantus solet, cum vero matutinum iam tempus appropinquat, leniores, & minutiores omnino format voces.

r *Artis textrinæ, quæ in Græcorum lectione hoc loco designatur, commendano ex Sacris, & profanis, num. 5.*

37 Quis enarrabit cęlorum rationem? & concentum cæli quis dormire faciet?

Cui præterea mortalium cælestium orbium numerus, magnitudo efficientia, motus satis explorata fuerunt? Quis illorum inter se proportionem, & conuenientiam, ex qua velut mirabilis quædam harmonia consurgit, & quæ Diuinarum laudum vberrimam materiam suppeditat, satis perspexit? Quis item ea, quæ in hoc æthere fiunt; describere, & numerare potuit? illa vero neque numero, neq; magnitudine, aut diuturnitate maiora minorave sunt, quam sapientia Conditoris præscripserit. Quis præterea in numerato habet nubes, nubiumque varietates, imbrium guttas, ne pluat plus nimio, neque diutius nubes incumbant in terras, quam sat fuerit? An non mea sapientia constituuntur, definiuntur vniuersa, & elementa ipsa quamuis diuersis facultatibus prædita, ita attemperantur, vt siue tumultuentur, & concitentur, siue tranquillentur, & quiescant, nunquam non suauissimum concentum redoant?

38 Quando fundebatur puluis in terra; & glebæ compingebantur,

Perseuerant vniuersa hæc constante lege, iam inde ex quo prima terræ fundamenta iacta sunt, & puluerulentæ illius partes ita compactæ, vt naturali pondere in imum vniuersæ propenderent. Qua in re imago quædam repræsentata est eius, quod ex pluuiæ beneficio quotannis accipit terra, sicut enim in prima creatione tota fuit operta aquis, ne cum summe sicca, & arida natura sua existat, constare per se sine humore non posset, ita nunc sane imbribus frequentibus perfusa, ita compingitur, & agglutinatur, vt opere fusorio firma, & constans conflata videatur.

Atque vt ex prouidentia, & moderatione elementorum, rerum-

que

39 Numquid capies leænæ prædam; & animam catulorum eius implebis?

40 Quando cubant in antris; & in specubus insidiantur.

quæ meteorarum ad animalia, & alitia maxime insignia, in quibus mirabiliter mea prouidentia enitet, *f* gradum faciam, prope tam res humanas quid, quæso, tam minutum est in natura, cui ego non prouideam necessaria, etiam illis, quorum est formidabilis feritas, ingenium brutum, mores immanes, natura longe ab humana familiaritate, & commodis aliena? Itaque si eorum, quæ superuacanea videntur, tantam prouidentiæ rationem duco, quæ hominibus ad se rurem nullam præstant vtilitatem; quanto magis humanis consulam rationibus? atque vt de Leonino genere, quod *t* primum est inter reliqua animantia, primum dicamus, opus sane prouidentiæ, atque sapientiæ supremæ fuit, docuisse leones artem venatoriam, sicque abunde illis de cibatu prouidisse, vt & se, & suos catulos edacissimos ad satietatem vsque explere possint. Quis itaque leoni captandæ prædæ naturalem vim indidit? quis insidiandi rationem, & in quasdam inuadendi, cibi causa, belluas docuit? Sed illustrior sane est erga catulos prouidentia, quamuis enim leæna catulorum charitate, quos relinquit cubantes in antro, venatum prodeat; at ego sum ipse, qui matrem stimulo, & edueo ad venationem; ego, qui prædam ipsam designo; ego, qui capio, captamq; offero catulis expectatione inhiantibus; ego, qui illorum animam, & appetentiam exsatio; ego item, qui catulos ipsos teneriores adhuc versantes in latibulis, venari doceo, & in infirmiores animantes prope transeuntes ea insidijs inuadere; nunquam enim in aperto, & plano, quod degeneris animantis est, vel fugiunt, vel ad insidian sum se abijciunt.

f Leonis primo loco facta mentio, vt ipse principe animalium, ac symbolo Principum Regalibus virtutibus prædito, obseruatur. num. 2. & 3.

t Multa sparsim de leonis natura, ingenio, viribus, nominibus, ætate, tum ex sacris, tum ex profanis, obseruantur.

41 Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum vagantes, eo, quod non habeant cibos?

Neque vero minus illustre prouidentiæ, atque benignitatis documentum, quod non solum leunculorum, sed præterea teterrimæ, & infaustæ alitis, *u* Coruinorum, inquam, pullorum, & patrem, & matrem indulgentissimam me præbeam: atque illorum inamænas, & infaustas crocitationes, quasi charissimorum filiorum vagitus æstimem, & ad misericordiam alliciar, dum illorum voracitati, non solum abunde, & magnifice, verum etiam delicate occurro, molliori, & roscido cibatu: namque siue parentum obliuione, & negligentia derelictos; siue eorumdem stultitia, quod videant albicantes, & implumes, abiectos, & contemptos; siue cibi auaritia quadam, & ingenij immanitate, natiuo solo, & regione expulsos, ego suscipio vagantes; errantes quærito; famelicos, & hiantes multiplici, & varia esca reficio; & ad commodam, vberemque regionem deduco; paremque tandem gratiam parentibus suis senescentibus rependendi rationem designo.

u Quæ de clamore, & cibatu, tum etiam & de aliqua natura coruorum proprietatibus iactari solent, diligenter examinantur ex testimonio sacris, atque profanis, præsertim num. 2. 3. 4. vsque ad 7.

CAPVT XXXIX.

Agumentum Capitis.

Persequitur enarrationem mirabilium naturæ operum, illam præsertim diuinæ prouidentiæ, & sapientiæ partem, quæ circa animalium generationem, & partum versatur: tum & circa mirabiles aliorum naturas, & proprietates: quarum consideratione, & admiratione defixus Iob, imperitiam verborum suorum agnoscit, & submissime confitetur.

IBICES.

I. Nunquid nosti tempus partus Ibicum in petris?

1 *Varia nominis originalis lectio, & interpretatio.*
2 Ibicem *videri* Capram feram. *Quid* Caprea *apud Salomonem.*
3 Tragelaphus, *quale animans.*
4 *Cur dicatur* Ibex petræ. *Vnde habeat nomen. Explicatus Dauid.*
5 *Quid peculiare in* Tempore partus Ibicum. *Caprarum ferarum charitas erga prolem. Rursusq; prolis erga parentes pietas.*
6 *Tempus conceptionis Ceruarum, & Ibicum.*

1 ON dubium, quin ab auctore naturæ proponatur res aliqua naturæ mirabilis, sed quidnam Ibex, quid in [tempore partus,] quid in ipso partu peculiare, & mirabile sit, omoino est incertum.

Varia nominis Hebræi lectio. יעל יעלה

Vox quidem originalis *Iaghal*, siue etiam in genere fęminino, *Iaghalah*, Hieronym. vertit Ibicem, tum hic, tum 1. Reg. 24 3. idem Prouerb 5. 19. transtulit [hinnulum; Cerua charissima, & gratissimus hinnulus.] vbi Symmach & Theodotio, ceruus. similiter & Septuag. Psal. 103. 18. [ceruos *vertunt*, montes excelsi ceruis.] At vero hoc loco Septuag. Tragelaphos legunt, quod nomen ex Hirco, & ceruo compositũ est. q. d. hirco ceruum. Alij capram, aut hircũ syluestrem, & ferũ interpretantur, in quo fere R. Dauid, & R. Mardoc. atq; alij conueniunt; Regia, capreas dixit; Complut. Genus ceruorũ vocant ex Hebræorũ sententijs; deoiq; cum nostro Vulgato in appellatione Ibicis conueniunt Pagn Tyg. Vatabl. Caiet. Isidor. Certe videtur ad ceruinum, caprinumq; simul genus pertinere, coniunguntur. n. cum ceruo hoc loco; & forte illud animal est, quod [Capreum, *aut* Capreolum, *aut* Rupicapram,] nominant. Strabo quidem lib. 4. ex Polybio tradit, [Alpes gignere peculiaris formæ belluam, habitu quidem ad cerui staturam, collo dumtaxat excepto, & villis, in quibus capro perquam similis est, geritq; sub mento carnis globum ad palmæ magnitudinem capillolum, crassitudinem pro equini pulli cauda habentem.] Fere eadem, aut persimilis videri potest descriptio [Feræ capræ] apud Ælianum li. 6. c. 34. & quæ cum summis montium, & petrarũ fastigijs, quarum hoc loco mentio fit, multum facit; [Capræ feræ ad summos Lybicorum montium vertices commorantur, ad boum magnitudinem accedunt. ipsarum armi, & crura luxuriosis pilis diffluunt, tibijs paruis, frontibus rotundis, oculis ratis, & concauis non valde proiectis sunt. (*An forte hoc genus Dorcadum?*) Cornibus post primũ exortũ vtrisq; ab alteris longe auersis, vt ad armos pertingant. Ex capris longe maxima ad saliendum habilitate sunt; nam ex cacumine in aliud longe distans cacumen transiliunt: & tametsi sæpe earum quæpiam, dum ex vno vertice in alterum saltare contendit, ob nimiam interuallorum distantiam per prærupta saxa præceps agitur, nihil tamen læditur, sic est aduersus saxorum duritiem membrorum resistenti firmitate, vt nec corona frangant, nec caput diminuat.] Quæ res affinis est cum illo Cant. 2. 8. [Ecce iste venit saliens io mõtibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capreæ, hinnulorumq; ceruorum.] Atq; adeo Philip. hoc loco existimat hoc animal [in canticis vocari Damulam & vel maxime in saxis nutriri, vel in cauernis petrarum.] Cum quo mirifice cõsentire videtur Ibicis descriptio apud Plinium: nam Iob caprarum genere, & appellatione Ibices comprehendit lib. 8 c. 53. Capræ, inquit, in plurimas similitudines transfigurantur. Sunt capreæ, sunt Rupicapræ, sunt Ibices, pernicitatis mirandæ; quamquam onerato capite vasto. Pineda in Iob.

Hieronym. Symmach. Theodotio. LXX. R. Dauid. R. Mardoc. Regia, Pag. Tygur. Vatab. Caiet. Isidor.

Capreolus, aut Rupicapra. Strabo.

2 *Fera capra. Ælianus. Ibices videri capras feras.*

Caprea apud Salomonem, quod genus animantis. Philippus. Plinius.

stis cornibus, gladiorumque vaginis. In hæc se librant, vt tormento aliquo rotati in petras, potissimum è monte aliquo in alium transilire quærentes, atq; recussu pernicius, qui libuerit, exultant.] Facit eum hoc, quod Montanus in suis naturæ obseruationibus, 300. existimat esse animantem in Sardinia notissimam, quam vulgus appellat *Muflon*, corporis forma, & pilo caprino, cornibus arietinis, elegantem, velocem, viuacem. Sed huic non tam vasta cornua, quam pingit Plinius. Illud præterea quod addit Montanus nomen *Iaghal*, designare nnmerum supra centum, & decem; ideoque animantem hanc esse valde viuacem, incertum est, & Cabalisticum.

Montanus. יעל

3 *Tragelaphus. Solinus.* Forte huc pertinet Tragelaphus, vt Græcis placuit, ex eodem nimirum Caprarum genere; quamuis enim Plinius lib 8 c 33. & Solinus in fine, cap. 31. scribant [Non alibi, quam iuxta Phasini amnem nasci:] at in Arabia etiam (vbi hæc scribebantur) nasci scribit Diodorus. de quo vide Plinium, & Solinum.

Diodorus.

4 *Cur dicatur Ibex petræ. Vnde Ibex habeat nomen.* Quodcumque tandem animal sit, hic ex peculiari nota dicitur Ibex petræ, id est, amans rupium, atque petrarum. idem 1 Reg. 24. 3 & Psal. 103. 18. Montes assignantur Ceruis, aut Ibicibus. Quare aliqui deducunt a radice *Ghalah*, quod est ascendere; quia conscendit loca sublimia; vel forte ab ipsa radice, *Iaghal*, quod est prodesse, aut vtile esse, per antiphrasim, quod illarum venatio minime vtilis, sed maxime periculosa sit.

עלה יעל.

5 *Philipp. Quid peculiare in tẽpore partus Ibicum. Caietan. Quo tempore Ibices partus suos abscondãt. Gregor.* [Sed quid laboris est (*inquit Philip.*) nosse tempus ceruarum, & Ibicum parientium? aut vnde tam latebrosum est humanæ notitiæ, præsertim cum hæc ipsa animalia pene in medio hominum commorentur?] Quid vero peculiare Prouidentia in ea re lucet? Huius rei variæ suspiciones. Numquid in illis cauernis petrarum se abscondunt, aut partus suos occulunt? Respondet Caietanus, minime nunc sermonem fieri de occulto loco; sed potius de ignoto tempore. Sed cum tempus coniungatur cum petra, forte rogatur Iob, An notum sibi sit tempus illud peculiare, quo Auctor naturæ cõstituit partus Ibicum, & caprarum Syluestrium, cum pullos suos in summis rupium fastigijs, & in reconditissimis specubus petrarum occulunt. Hoc indicant Gregor. [Meridiana, *inquit*, pars Ibices aues vocat, quæ Nili fluentis inhabitant. Orientalis vero, Occidentalisque plaga parua quadrupedia, Ibices nominat, quibus, & moris est in petris parere, quia neque sciunt, nisi in petris habitare. Quę si quando etiam de altis saxorũ cacuminibus ruunt, in suis se cornibus illæsa suscipiunt.] Sane commode post illam obliuiosam negligentiam coruorum in educãdis pullis, subiungetur nunc diligentissima cura ferarum caprarum in curandis filijs. Sic enim Ælianus ex accessione Gyllij, ex Oppiano refert lib. 6 cap 15. scribens de Feris Capris. [In hoc genere mater pullos suos etiam atque etiam diligenter curat: quam quidem maternam educationem filij cum pari studio compensant; nam charis parentibus senectute confectis pabulum suo ore collectum eis porrigunt, & ex fluuio haustam aquam adoptionem afferunt, ac eorum corpus horridum lingentes, nitidum reddunt. Quod si solam matrem comprehenderis, continuo etiam suam capies teneram prolem. Nam sua sponte in vincula incidunt, & cum matre capiuntur.]

Ibicũ charitas erga prolem. Ælianus. Gyllius. Ferarũ Caprarum pietas erga parentes.

6 *Duplex alia ratio tẽporis partus. Tempus quo Ibices, & Ceruæ concipiunt, mirabile.* An forte sermo est de peculiari anni tempore, quo Ibices concipiunt, pariuntve, illorum naturæ idoneo, & a natura stato, & præscripto? Et quidem aliquid hac de re dicemus in cerua. An tempus partis, est tempus conceptionis? nam ex proprietate originalis vocis, conceptio, generatio, natiuitas simul significantur. Nam hoc etiam in ceruis peculiare, quod in transcursu, im mo potius in cursu rapidissimo admittãt mares quod quamuis Plinius sic dicat, [Fœminas ceruorum ingredi io conceptu, quia vim marium non tolerant; *tamen Oppian.* Magna, *inquit*, celeritate currentes fœminas cerui ineunt, nec earum cursum retardare possunt sed inexorabiles illæ ad consistendum mari, & fugere perseuerant.] Quod cum valde mirandum inter ea sit, quæ animal generant, designari sane potuit hac interrogatione temporis partus, seu conceptus Ibicum, An illud est, quod Olympiod. (quãquam sine testimonio idonei Scriptoris) tradit, [Ceruam, & Tragelaphum, hoc est, capram syluestrem, in petris, atq; speluncis sua sponte cõtectis concipere? *Propterea* tempus conceptionis Ibicum, & ceruarũ] ignotum esse homini, penitusq; occultum? Si quid pręterea luminis ex parturitione ceruarum accipi potest ad Ibicum partum elucidandum, indicabimus statim.

פלה *Plinius. Oppian. Olympiod.*

CERVAE.

Vel parturientes ceruas obſeruaſti?

II. Dinumeraſti menſes conceptus earum; & ſciſti partus earum?

III. Incuruantur ad fœtum, & pariunt; & rugitus emittunt.

IV. Separantur filij earum, & pergunt ad paſtum; egrediuntur, & non reuertuntur ad eas.

1 *Continens paraphraſis harum ſententiarum.*
2 Obſeruare, *&* Cuſtodire, *quid propie. Ceruarum parturientium periculum abortiendi.*
3 Obſeruare, *de re occulta. An ceruæ parturientes locum ſecretum, an apertum amentur partu occultaat prolem.*
4 Implere *dictum de pragnantibus.*
5 *Quo tempore ceruæ concipiant quando Arcturus oriatur.*
6 *Rerum ordo non ſemper ſeruatur in ſcripturis.*
7 *An ceruæ difficultate potius, quàm facilitate pariendi excellant. aſſeritur facilitas.*
8 *Ceruæ ad concipiendum, ad lactandum accubantes.*
9 *Ceruæ parientes exedentes inuolucrum fœtus. Ceruorum inteſtinum infirmum.*
10 *Varia lectio. Metonymia. Ceruæ quando maximè rudant.*
11 Separari *quid. Hinnulorum incrementum celere. Exercentur à matribus.*
12 *Hinnuli apti procreationi, nō amplius reuertūtur ad matres.*

1 AN, inquit Deus, tibi ſunt in numerato dies partus ceruarum, vt illis parturientibus, & præ dolore rugientibus opituleris? Docuiſti ne illas ad emolliendam, & perferendam vim doloris, procumbere, flectere, incuruare ſe, vt corporis vaſa, & viæ laxentur? An hinnulos ceruinos docuiſti matrem deſerere; paſci recenter depulſos ab vberibus; digredi, & matris iam oblitos, ſui iuris eſſe, & vagari pro libito? Diuina hæc ſunt opera, ſublimiores diuinorum operum rationes humana mente, & prouidentia. Sed ſeorſum elucidanda ſingula.

2 [Parturiētes ceruas obſeruaſti?] Septuag. propriè ex Hebræo, Cuſtodiſti? quod cum ad obſeruationē ſpeculandi, & contemplandi; cum etiam tuendi, & propulſandi periculum pertinere poſſit duplicem habet explicatum. Alterum Chryſoſtomi; Cuſtodiſti, ſeruaſti conceptum, ne immaturum ſętum abigerent? vel vt legit Interpres Catenæ Græcæ iuxta Complutenſem editionem; Obſeruaſti dolores ceruarum? nam idem verbū originale ſignificat [parturire, atq; dolere *Chryſoſt.* Rectè dixit ceruarū dolores obſeruaſti? quandoquidē eæ ſemper ſunt in metu, ac fuga; ſemper imbecillæ, perpetuo circumſiliunt; quo nam igitur pacto non partum abigunt.] Alij, vt Vatabl. dicunt ceruas difficultate pariendi laborare, ideoq; illius parturiendi temporis Deū eſſe obſeruatorem, & cuſtodē, vt laborantibus opituletur, & aliqua ratione, aut naturali indulſtria difficultatem illam vincat. Et rectè quidem conueniret; ſi illius difficultatis teſtimonium aliquod firmum haberemus, de quo ſtatim.

LXX. שמר

Duplex obſeruandi ratio, & interpretatio. Chryſoſt. Tempus pariēdi ceruis periculoſū. Vatabl.

3 Altera vero explicandi ratio indicatur à Gregorio, & Philip. & explicatè traditur à D. Th. Caiet. Nicol. & Dionyſ. ſignificari hac ſententia locum, in quo pariunt ceruæ, eſſe occultum, & ab illis deligi ſecretum, vt Caiet. ait, Vnico aditu cōtentum, ne feris, aut venatoribus multiplex ingreſſus pateat. Sed certe Auctores idonei rem hanc [Ceruarum parientium] contraria ratione tradunt. Nam ſic ſcribit Ariſt. 6. de Hiſt. animal. c. 29 & lib. 9. c. 5. [Parere iuxta vias maxime ſolent metu belluarum.] Plinius vero paulo luculentius, [In pariendo ſemitas minus cauent humanis veſtigijs tritas, quam quæ ſecretæ, ac feris opportunę.] Res eadem à Plutarcho refertur lib. [Verum terreſtria prudentiora ſint, &c.] Solin. c. 31. Ælian. lib. 6. c. 14 qui non ſolum illam huius rei cauſam tradit, [Quod hinnulis ſuis inſidias à feris timeat fieri; ſed vel quia celeritatis fiducia homines egregie contemnat.] Addit vero Ælianus. Poſtea autem quam ſe opimo corporis habitu affectam ſentit non amplius iuxta viam partum edit, quod iam ſe minus accōmodatam ad currendum intelligit; at enim vel in ſaltibus, vel in conuallibus parit. Quod ſane nō de cerua, ſed de ceruo mare Ariſt. loco citato ſcribit; [Marem, cum pinguerit, quod valde tempore fructuum fit, nuſquam apparere, ſed lōge ceſſedere.] Nō pariunt igitur in occulto, ſed in aperto. At quidem poſtquam pepererunt latebras, & receſſum pullis ſuis amant; ſic enim ſubiungit idem Ariſt. [Cum peperit, hinnulum ducens in ſtabula, aſſuefacit, quo refugere debeat; ſaxum hoc eſt abruptum, vno aditu; quo loco eam ſi quis inuadit, expectare, ac pugnareq; affirmant.] Idemq; explicatius ſcribitur à Solino; [Nec qualibet partus ſuos educant: teneros ſtudioſe occulunt; & abſconditos inter profunda fruticum, vel herbarū pedum verbere caſtigant ad latendum.] Cum quo facit, quod Xenophon de venatione, præcipit, Venatorem de [ſpecula proſpicere; & ceruas ſimul cum luce hinnulos ad locum ducere videbit, in quo ſitum quæque ſutura eſt.] Huc igitur potuit reſpicere illa obſeruatio parturientium ceruarum. Sed quidem illa eſt interpretatio ſimplex, & lenis; Tua ne ſapientia, atque prouidentia, ò Iob, præſcripſit ceruis certum, & ſtatutum tempus pariendi? Et vero exploratum eſſet, quo tempore concipiunt, quo pariant, niſi eam ego ſcientiam tibi, & alijs mortalibus communicaſſem?

Gregor. Philipp. D. Thom. Caietan. Nicolaus. Dionyſ. *An ceruæ parturientes locum apertum, an ſecretum ament. Ariſt. Plin. Plut. Solin. Ælianus.* *Cur ceruę in aperto pariant.* *Ceruæ in partu occultant prolem. Solinus. Xenophon. Simplicior interpretatio.*

Dinumeraſti, &c.

4 Septuag. iuxta Hebræū; Numeraſti menſes earum plenos? i. Præſcripſiſti ne, quot menſes vterum ferre debeant à conceptu, vt poſſis noſſe, quo tempore parituræ ſint? Nā quod Caiet. plenitudine ad tempus refert, nimirum [menſes, quos debent implere, antequam pariant;] id quod dixit Tygur. [Num poſſes numerare, quanto ſpatio menſes ſuos impleant;] Vatablus paulo aliter: Menſes, quibus fœtum, vel conceptum adimpleut: hæc, inquā, aliena ſunt; nā [implet, *ſeu*, plena,] ab hac ipſa radice, dicitur prægnans, quia plena eſt fętu, Eccl. 11. 5. & eadem implendi ſignificatio cum de atmētis ſermo eſt apud idoneos latinitatis Scriptores de equis, & aſinis loquentes, [Fœminas à partu optime ſeptimo die impleri; mares fatigatos melius implere.]

LXX. Caietan. Tygurin. Vatablus. מלא *Implet, ſeu prægnans. Col. lib. 7. c. 6. Plin. lib. 8. c. 44.*

5 Refert vero Caietanus interrogatiooem hanc ad Ibices de quorum conceptus, & partus tempore verſiculo primo dixerat, cum quo hæc dinumeratio melius cohæret, quàm cum ceruis. Græci ad Ibices, ſimul, & ceruas. Latini plerique ad ceruas, quæ proxime præceſſerunt. Neque obſtat à naturæ Scriptoribus deſignari tempus conceptionis, & partus ceruarum: nam non oportet res has eſſe omnino ignotas humanæ intelligentiæ; cum ſignificetur tantum eſſe à diuina ſapientia conſtitutas, prouiſas. De tempore autem conceptus ceruarum, ſic ſcribit Solinus; [Fœminæ, licet conſcrantur, non concipiunt ante Arcturi Sydus.] Eadem Plinij verba; [Ab Arcturo, *inquit*, menſe Auguſto, & Septembri.] Videlicet, vt Albertus deſignauit, ad finem Auguſti, & initium Septembris. Nam Arcturi Sydus oritur vndecim diebus ante æquinoctium Autumni, vt ait Plinius; contingit autem id æquinoctium Octauo Kalendas Octobris, id eſt, 24. die Septembris, vt ſcribit Columella. [Ferunt vero vterum octo menſes,] vt Ariſtoteles, & Plinius tradunt. Quare [medio Vere hinnuli naſcuntur,] obſeruatore Xenophonte, cum de venatione ceruorum agit: [nam tenellos hinnulos Verno tempore venari *præcipit*, tunc, enim naſcuntur.]

Caietan. Tempus conceptionis ceruarum. Solinus. Plinius. Albertus. Arcturus quando oriatur. Plin. lib. 18. c. 49. Col. lib. 11. c. 2. Xenophon. Quo tempore hinnuli naſcantur; quo venandi.

III. Incuruantur ad fœtum, &c.

6 Quamuis recta ſeries exigere videbatur, vt ſicut res fiunt, ita enumerarentur, Conceptus, menſes vteri, parturiendi dolores, partus, educatio pullorum, depulſio ab vberibus; tamen non ſemper ordinem hunc Scripturæ ſeruant; neque quidem in hiſtorijs; quod plerumque vel orationis impetus, vel rerum ſignificatio, vel tranſlationum ratio, vel metrum, aud quidpiam ſimile, non ſine elegantia, & pulchritudine ordinem perturbet, & inuertat. Ergo nunc peculiariter aptandæ ſingulæ partes harum ſententiarum ad proprietates ipſas ceruarum, & hinnulorum, ſiue in partu, ſiue in conceptione illas reperire contingat.

Rerum ordo & ſeries naturæ non ſeruatur inter dicendum.

7 [Incuruantur ad fętum.] Regia, Tygurina, & Caietanus fętum diſiungunt ab [incuruatione,] & coniungunt cum verbo ſequente [pariendi.] Sed ſenſus perinde conſtat.

Regia, Tyg. Caietan.

Incur-

כרע [Incuruari autem ad fœtum] emittendum, eſt genufleċte-
re, vt vertit Caiet. vel vt proprie ex Hebræo legitur, Accu-
bare, corruere, referturq; ad difficultatem pariendi, qua di-
cuntur ceruæ laborare; & quã his verbis per Paraphraſim
Vatabl. elucidat Vatabl. [Cætera animalia optime ſeſe compo-
Ceruarũ pariendi difficultas. nunt, vt facile pariant, at iſta ſeſe alio modo diſponunt; in-
curuant enim ſe præ dolore, & in terram proſternuntur,
vt fœtus ſuos emittant; quod faciunt maximo cum dolo-
re; nam membranas confringunt, quæ ſunt in ventre ſuo.
Si quando natura conatur emittere fœtus, videntur reſi-
ſtere: non adiuuant ipſam naturam.]
Et quidem hæc pariẽdi difficultas videtur indicari. Pſal.
Hieronym. 28.9. [Vox Domini præparantis ceruos.] vbi Hieronymus
ex Hebræo legit, [Obſtetricans, *vel*, parturire faciens cer-
Vatabl. uas præ metu.] Quod licet ad abortum referat Vatab. quod
videlicet terrifico tonitru perculſas ceruas, & in latebris
adhuc ſyluarum commorantes, tempeſtas abortiri cogat;
tamen alij in bonum accipiunt, videlicet quod Deus præ-
parat, & iuuat ad partum tonitru, & tempeſtate; ſecus pe-
rirent propter nimiam difficultatem pariendi, & propter
anguſtias viarum.
Cerui halitu extrahentes ſerpẽtes. Sed res hæc de difficultate pariendi ceruarum a paucißi-
mis probatæ auctoritatis auctoribus traditur; tum etiam
in illo Pſalmi loco nulla alia proprietas ceruorum agno-
ſcitur, quam in perimendis, & extrahendis halitu ſerpenti-
Hieronym. bus, a Hieronymo, Auguſtino, Caſſiodoro, & Græcis Theo
Auguſt. dor. Baſilio, Athanaſio, Didymo, Euſebio, Nicephoro: nam
Caſſiodor. potius videtur auctor naturæ indidiſſe ceruis peculiarem
Theodor. facilitatem in pariendo: cognoſcunt enim naturaliter her-
Baſilius, & alij Græci. bam, qua ſe ad faciliorem partũ præparant, de qua ſic Plin.
lib. 8. c. 32. ſcribit; [Ceruorum fœminæ ante partum pur-
Plinius. gantur herba quadam, quę Seſelis dicitur, faciliore ita vten
Ceruæ præparantes ſe ad partum. tes vtero] Idem vero lib 25. c. 8 ſcribit Herba Seſeli etiam
vti poſt partum, ex Ariſt. Illud vero Ælianus, ex acceßione
Gyllij lib 9 c. 17. ex Ciceronis auctoritate refert. Igitur tã-
Ælian. quam effectum peculiaris prouidentiæ nunc fiet mentio
Partus ceruarum facilis. [partus ceruarum,] vtpote præfacilis; quod etiam videtur
Chryſoſtom. agnouiſſe hoc loco: [Sua, *inquit*, ſponte pa-
riunt, nec opera obſtetricis egent vlla.]
Chryſoſt. Sed ſuſpicari licet in illa [incuruatione, vel accubatione
8 ceruarum] vtrum, aut alterum peculiare indicari; primum
Ariſt. quod indicat Ariſt. non ſemper ceruas in tranſcurſu velo-
ciſſimo concipere, vt nuper dicebamus, ſed incuruatas, &
Ceruæ accubantes concipiunt. accubantes; [Cerua, *inquit*, plurimum ſubſidens coit. *qua-
re* incuruari ad fętum] erit, accumbere, & ſubſidere ad con
cipiendum. vel ſecundo commendabitur diuina prouiden
tia, & quaſi indulgentia erga hinnulos, quod peculiari ra-
Ceruæ accubantes hinnulos lactãt tione conſtituerit ipſe, vt ceruæ non niſi incuruatæ, & ac-
cumbentes pullos ſuos lactent. Res videtur indicata a Xe-
nophonte libro de venatione, vbi præcipit, vt venator [de
Xenophon. ſpecula contempletur, vbi ceruæ recumbant, & lac præ-
beant, intentę, ne ab vllo videantur.] tum præterea Hin-
nulum veluti terræ affixum eſſe; quod vtique erit matrem
incuruari ad fœtum. ſiue vt proprie ex Hebræo legimus,
ad recenter natum, & lactentem.
9 Et pariunt. Proprie ex Hebr. legunt Hebraizantes; Con
Varia lect. fringunt, ſcindunt, diſſecant. quod Græci videntur referre
ad mitigationem dolorum; cum enim dolores dicantur fu-
פלה nes, quibus, tanquam funibus arcte conſtringitur partu-
riens; dolores remittuntur, cum rumpuntur, & ſcinduntur
LXX. funes; vnde legunt Septuag. [Dolores earum ſoluiſti?] vt
Funiculi dolores. ad facilitatem illam partus, de qua nuper dicebamus perti-
neat. At vero forte indicatur in hac effractione, ſeu diſſe-
Ceruæ excedentes inuolucrum fœtus. ctione, quod fœtus inuolucrum, ſtatim atque peperit, ſcin
dat, & diſſecet: [Cum peperit (*inquit Ariſtot.*) inuolucrum
primum exedit.] Forte, quod in pariendo inteſtinum ali-
quod abrumpatur: nam & ceruus ipſe infirmum valde in-
Ariſt. teſtinum dicitur habere; atque propterea in curſu ſubinde
Ceruorũ inteſtinum infirmum. acquieſcere, & reſpectare. [Semper (*inquit Plinius*) in fu-
ga acquieſcunt, ſtanteſq; reſpiciunt. Cum prope ventum
eſt, rurſus fugæ præſidia repetentes. Hoc fit inteſtini dolo-
Plinius. re, tam infirmi, vt ictu leui rumpatur intus.]
10 [Et rugitus emittunt.] In originali proprie legitur, Do-
Chryſoſt. lores ſuos emittunt. Chryſoſt. duplicem adhibet expoſi-
tionem; priorem, vt dolores ſint, ipſi cruciatus pariendi, in
רבל hunc ſenſum: [Dolores earum ſedabis, ac profligabis, vt
non ſemper in dolore ſint? Secunda, Pro doloribus, ea quę
LXX. cum dolore edita ſunt.] Sic Septuag. Vaticani: Earum par-
Symmach. tus emittes? quod ex Symmachi lectione exponendũ vult
Metonym. Chryſoſtom. [Quæ pepererunt, derelinquunt.] quippe poſt

Io. Pineda in Iob.

quam recentem prolem educauerint, quo libuerit, abire
permittunt. quamquam res hinnulorum emittendorum
ſtatim deſcribetur. At Latinus Interpres retulit ad rugitus,
quos parturientes emittunt præ dolore, & eſt quidem in
ceruorum voce hoc peculiare, vt Ariſt. ſcribit, quod [cer-
ui tempore, quo libidine efferantur, vocem mittunt; at fę- *Ariſt.*
minæ, cum metuunt.] ſolet enim metus vocem adimere; *Ceruæ quando maxime rugiant.*
at ceruis, & præſertim fęminis timidißimis vocem efficit.
Mirum autem ſi parturientes, & dolentes, non ruderent, &
rancarent. Tunc ergo, cum maxime timent partus diſcri-
men, maxime rugiunt.

IV. Separantur filij earum, &c.

Sententia hæc ad hinnulorum educationem ſpectat Se- 11
parantur filij. Ambiguitas originalis vocis variæ lectioni, *Varia lect.*
atque interpretationi anſam præbuit: nam verbum origi- *& expoſitio.*
nale ſignificat condenſationem quandam, &, vt ita dicam, *Separari, quid proprie.*
ſpiſſitudinem. deinde per analogiam ſignificat ſomniare,
quod prouenit ex craßis humoribus concreſcentibus; tum
etiam [pingueſcere, & confortari, vel roborari;] tandem- חלם
que conualeſcere, aut ſanari, quoniam, quæ conualeſcunt,
& ſanantur, incraſſantur, & pingueſcunt. Hinc Caietanus
legit, Sanabuntur filij. Vatabl. vero, Sani euadunt, additque
Caietanus, [Ecce opus mirandum, quod cerua pariendo *Caiet.*
contra maternum morem lædit pullum ſuum, qui tamen *Vatab.*
ſanatur, diuina id ordinante prouidentia.] Sed res hæc om-
nino tacetur ab alijs ſcriptoribus. Regia, Conualeſcunt, ne- *Regia.*
que incommode, vt ſignificet id, quod de hinnulis ſcribit
Ariſt. [Hinnuli incrementum celere,] quod celeriter a na *Ariſt lib. 6. de hiſt. c. 29*
tiuitate augeantur, & adoleſcant. Cæteri vero legunt, pin- *Hinnuli celeriter creſcentes.*
gueſcũt ſed ſapienter Latinus Interpres dixit, ſeparantur;
vt doceret, cum primum ceruiculi iuſtum incrementum
acceperint ſeparari, & dimitti a matrẽ, & idem indicarunt
lectione ſua Septuag [Abrumpent filios ſuos.] quod nihil
aliud eſſe videtur, quam adultos iam filios, & bene a ſe in-
ſtructos in ſaltu, & fuga, ſeparare, atque abrumpere a ſe;
nam vt ſuperius dicebamus ex Ariſtotele; Plinio, Æliano, *Plinius.*
Solino, priuſquam dimittant editos partus, [exercentur *Ceruæ prolẽ ſuam ſaltu inſtituentes.*
curſu, & fugam meditari docent, ad prærupta ducunt, ſal-
tumque demonſtrant.] Atque huiuſmodi ſane ſeparatio-
nem, videntur indicaſſe Septuag. addentes de ſuo. [Nutriſti
Hinnulos earum ſine metu, & partus earum emittes?] Si-
cut enim ipſa iuuenilis catulorum Leonis ſæuitia, inexper-
ta diſcriminum, multo ſæuior eſt, quam Leonum paren-
tum feritas; ita ſane videtur Hinnulorum timiditas vena- *Hinnuli minus timidi, quam parentes.*
torum, & diſcriminum inexperta, minor eſſe atque ſtupi-
dior; præſertim cum de hoc ceruorum ſtupore, & ſimpli-
citate multa ſcribantur a naturæ ſcriptoribus; & nomina-
tim a Solino dicente; [Stupent omnia propterea facilius ſe *Solinus c. 31*
præbent ſagittantibus.]
[Et pergunt ad paſtum.] Proprie Septuaginta ex He- 12
bræo; [Multiplicantur in genimine.] Auguſtinus, In tritı- *LXX.*
co, in frumento, in omni illo quod ſaginare armentum po- *Auguſt.*
teſt; in pabulo electo, & puro. Nam hæc omnia aſſert origi-
ginalis vox. Tum etiam [multiplicantur,] non ſolum enu- ברך
triuntur, increſcunt; ſed vt Nicetas ait, Propagantur, & iam
a lacte depulſi, quamuis non reuertantur ad Matres, paſcun *Nicetas.*
tur a Deo. Quare Nephtalin quod pulcher eſſet, & nemine
indigeret, vocatur [Ceruus emiſſus.] Rem vero hanc Hin- *Gen 49 21.*
nulorum non reuertentium ad Matres, cum propagationi, *Hinnuli.*
& multiplicationi apti ſunt, ab alijs auctoribus prætermiſ-
ſam, indicauit eleganter Poeta Lyricus, cum Cloem ſimi-
lem facit Hinnulo;

Quærenti pauidam montibus auijs
Matrem non ſine vano *Horat 1. Carm. Od. 23.*
Aurarum, & ſyluæ metu.

Concludit tandem, tempus maturum eſſe egrediendi,
& non reuertendi ad matrem.

Tandem deſine matrem
Tempeſtiua ſequi viro,

ONAGER.

V. Quis dimiſit Onagrum liberum, & vincula eius quis ſoluit?

VI. Cui dedi in ſolitudine domum, & tabernacula eius in terra ſalſuginis.

VII. Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audet.

VIII. Circumspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit.

1 *Paraphrasis harum sententiarum. Dei domus amplissima, cum allusione ad eam domesticam Iobi.*
2 *Onagri descriptio. & natura ex opposito respondens asino domestico, qui familiaritate hominum gaudet. Vnde habeat nomen.*
3 *Asinus domesticus familiaritate gaudens. Arabia abundans Onagris. Dicta a solitudine.* Salsugo *quid. Onager paruo contentus.*
4 *Onager parsimoniæ symbolum Ceruorum temperantia.*
5 *Solitaria vita laus. Solitudinis amantes contempti a sapientibus sæculi. Accusati etiam. Simplicitas Christiana.*
6 *Cordis solitudo seruanda in media multitudine. Asinus secretissimus certa via. Dextera symbolum gerendorum negotiorum. Ferina passiones solitudine curantur.*
7 Exactor *quis. Circumlapsus vita licentiosa.*
8 *Cibatus asini domestici, atque syluestris.*

1 *Paraphrasis harum sententiarum. Isa. 1.* SVnt sane quædam animalia domestica ad seruiendum nata, & humanæ curæ demandata, qualis est asinus, [cognoscens præsepe Domini sui.] At huiusmodi seruitute, virga, camo, vinculis exemi, ego (ait Deus) Onagrum, & large, ac liberaliter sustento nulli præsepio alligatum, sub nullo tecto commorantem; vrbanum tumultum, & multitudinem fori deridentem; non gementem sub onere; non addictum seruituti exactoris alicuius, clamantis post tergum, virga tundentis, & stimulo pungentis, delicatiores ille cibos contemnit, contentus præsentibus; & quæ illi solitudo montuosa, & salebrosa parcissime profert, lætus, & gratus vescitur. Et sane iam non solum prouidentiam, aut sapientiam; sed potentiam simul videtur ostentare conditor, & familiæ suæ amplissimæ magnificentiam, cum allusione quadam ad Iobi asinas, & boues. *Dei domus, & familia amplissima.* quasi dicat. Tibi, ô Iob, mansuetæ illæ asinæ, boues pauci seruiebant; hæc te armenta, & agelli non valde lati efficiebant potentissimum Orientalium hominum. At mea familia amplissima; quippe seruiunt mihi etiam ipsi Onagri iugi impatientes, & seruitutis inexperti: tua rura arabant boues; at mihi obsequuntur, neq; possessorem agnoscunt, & ad præsepe meum demorantur Rhinocerotes, qui præsepe non agnoscunt. Hæc sunt, quæ his sententijs indicantur; & quæ non illustrabimus breuiter, ad illa cum opus fuerit recurrentes, quæ de Onagro diligenter scripsimus, cap. 6. vers. 6. & c. 11. vers. 12. Vbi de nomine originali *Phere*, & an esset Mulus, an vero sui generis, & nobis ignotum animal. פרא

V. Quis dimisit, &c.

2 Soluit illi vincula Deus, quibus vtique alligaretur, si a Conditore creatus esset ad seruiendum, sicut asinus domesticus; hunc enim alligauit Conditor præsepio, illum exemit vinculis; hunc seruituti, & labori addixit, illum libertate donauit. Quare tota asini Syluestris descriptio videtur ex opposito asino domestico respondere: nam cum his humanæ seruituti sit addictissimus, & siue rusticis, siue vrbanis operis, &, vt Plinius dixit, [Quidquid per alium fieri potest, vilissime constat. *Itaque* asinus feræ nullæ, nisi in familia sunt.] vt Cato præcipit in re rustica; At Onagro perpetua libertas, & continens feriandi otium, ita vt Onager sit indomitæ, & petulantis libertatis Symbolum, vt exposuimus cap 6. versic. 5. num. 3. cap. 11 versic duodecimo, num 3. & 4. Quare etiam videtur habere nomen *Phere*, a *Pharad*, quod est diuidere, separare, dispergere, recedere, quod separet se a seruitute, & ad libertatem abeat.

Onagri natura ex opposito respondens asino domestico.

Plinius.

Cato.

Onager libertatis symbolum.

פרד

3 *Asinus domesticus cum familiari curatore gaudēs.*

VI. Cui dedi in solitudine, &c.

Asinus domesticus familiarissimum hominibus animal, vt Galen. libro 2. Method. scribit [si curatorem aspiceat, non solum vt nominem, sed etiam vt hunc hominem agnoscit; & micat auribus, & caudam quatit, & rudit & lasciuit cum eum aspicait, vtque indi[illegible] lemem agnoscere.] At Onager an[illegible] Oseæ. 8. Ierem. 2. [illegible] de [illegible] etiam [illegible] to. Et quidem videtur hic loc[illegible] Arabiæ: nam Arabia videtur abundare Ona[illegible], vt scr[illegible] Xenophon lib. 1. de expeditione Cyri, descr[illegible] itq; in hunc modum [Per Arabiam Euphrate ad dexteram rel[illegible] iter per deserta loca facere: in his Onagri cui sueque[illegible] superabant: cumq; iam ad consequen[illegible]s proxime accessissent, cursum [illegible] incitabantur; restitabant deinde, cum abessent longius: atque ita sæpius iterata fuga, equitem fallebant.] vt videatur hoc etiam referendum ad id, quod stat[illegible] subditur, [Contemnit multitudinem ciuitatis.] Quod vero Montanus ait 10 Obseruationibus uariæ cap. 301. Onagrum ita amare solitudinem, vt etiam sui generis societatem non curet; falsum videtur; quippe Onagri gregatim incedunt ad pastum, & ex pastu, vt locis superius indicatis diximus, præsertim super 11 cap. 24. 4. [tanquam Onagri egrediuntur ad pastum.]

Galenus.

Arabia abūdās Onagris.

Xenophon.

Montanus.

[Domum.] Mea domus non, sicut tua, angusta, & tectum paruum, planicies camporum longe lateque patens subdio continet meos Onagros, quippe, non sunt tam animalia, quæ in præruptis montibus commorantur, vt sunt Ibices, & Cerui; sed etiam, quæ planiciem camporum amant. Hoc videtur indicare nomen [solitudinis, Arabas] nimirum campestris, Deuteron. 1. vnde dicitur [Arabia deserta.] Quare de ipsa regione vicina videtur sermo esse.

Onagri amant campos apertos.

Arabia nomen habet a solitudine.

ערבה

Quod autem subiungitur, in terra salsuginis, potest dupliciter accipi. Primo pro terra sterili, sicut Psal 106. 34. vt notetur forte aliquid peculiare; videlicet Arabes illos Onagros gaudere forsitan maliis salsuginosis, aut alio quopiam pabulo salso, quamquam in hac re nihil certi; quin potius herbis omnibus indiscriminatim vescuntur, vt Oppianus apud Ælianum ea accessione Gyllij, scribit; [Onagri pastu aluntur herbarum, quas abunde fundit terra.] Vel secundo, commendabitur Prouidentia Creatoris, qui in terra salsuginosa, sterili, arida, tamen sufficientem annonam præbet Onagro, illumque paruo lætum, & contentum efficit, & multarum rerum, & circumfluentium deliciarum contemptorem, amore solitudinis. Tertio etiam; vt hæc pars sit omnino præcedentis expositio: & [terra salsuginis] nihil sit aliud, quam [solitudo,] & desertum, vel terra inhabitabilis, Ierem. 17. 6.

Salsugo, quid.

Onagri ad pabulum.

Oppian. Ælian lib. 5. c. 22.

Amor solitudinis reddit Onagrū paruo contentum.

VII. Contemnit multitudinem, &c.

4 שחק הםה

[Contemnit] Ridet, irridet, illudit; [multitudinem ciuitatis,] turbas, tumultum, perturbationem, confusionem. quasi dicat. commoratur in locis ab omni vrbano tumultu remotissimo. Sed quid est illud [contemnere] certe multo lætiorem viuere in deserto, quam si ad vrbem adduceretur. nihil ille præterea curat, nihil appetit, quam quæ ex deserto habere potest. Alia animalia furto, & rapto viuunt, nunquam præsentibus contenta, circuunt, & quærunt, melioribus inhiant, & cupedias, ciboſque exquisitos expetunt: at Onager nihil præter solitudinem curat; nullus rei appetentia illum ex terra salsuginis abstrahit. Vt interim perstringat immoderatam luxum mortalium, & rerum infinitarum superfluentium libidinem intemperantissimam; atque doceat naturam paucis contentam; & quod [non in abundantia cuiusquam vita est ei.] Simile, quod de temperatione ceruorum scribitur ab Aeliano, tum ad hominum, tum ad Onagrorum mores opportunum: [Ceruus, *inquit*, ad viuendum præsentibus contentus est, nec plura desiderat; rarum vero hominibus temperantius multo, & venti moderatur, & cupiditates continet. Nam in Hellesponto collis est, vbi cerui, quorum altera dubia est auris, sic pascuntur, illius extra fines, vt nunquam progrediantur; nec enim alias pastiones desiderant, nec prata alia bonitate præstantiora concupiscunt: & vero satis habent omni anni tempore præsentibus vesci. Quis ad hæc homines, quos sane nunquam, ne orbis quidem terræ explere queat?]

Onager temperātia symbolum.

Luxus immoderatus.

Luc. 12. 15.

Ælianus.

Temperantia Ceruorum.

5 Sed videtur præterea in hac [contemptione multitudinis] tumultuantis, commendari ab auctore natur., solitaria vita, & quæ a rerum externarum tumultu, & perturbatione aliena est; nam cum propterium asini sit, [cura, &

Commendatio vitæ solitariæ.

solli-

sollicitudine carere;] & curatoris alterius fidei se committere, multo illud magis proprium Onagri est, qui deridet tumultum ciuitatis. Ad eos enim, qui in vrbe, & rerum multarum confusione, & perturbatione, multarum diuitiarum congestu versantur, tanquam ad vrbanos asinos multa diuitiarum, & curarum sarcina onustos, dictum videtur; [Quid habet amplius homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub Sole?] Mirum, vt sapientes sæculi huius vocent, & æstiment tanquam asinos, eos, qui strepitu, & turba ciuitatis se abdicantes, negotia contemnunt, & otium illud sollitudinis pro summo negotio, & summa voluptate sectantur, & diligunt? Quo nomine non solum quondam despiciebantur Philosophi nec priuatæ, nec publicæ rei curam gerentes, toti in rerum diuinarum contemplatione positi, vt scribitur a Platone in Theæteto; sed etiam asininæ cuiusdam ignauiæ, & inertiæ accusati sunt quondam Christiani; atque virum illum sapientissimum, & vnius salutis animæ curandæ diligentissimum, Flauium Clementem, quem patruelem suum Consolatu persunctum, Christianam religionem amplexum, a Domitiano occisum, Suetonium appellat, [hominem contemptissimæ inertiæ.] Atque adeo ad hanc Æthnicorum calumniam, Christianos, tãquam solitarios Onagros, inertes traducentium respondet Tertullianus, c. 42. Apologetici: [Iniuriarum, *inquit*, titulo postulamur, & infructuosi in negotijs dicimur. Quo pacto homines vobiscum degentes eiusdem victus, habitus instructus, eiusdem ad vitam necessitatis? neque enim Brachmanæ, aut Indorum Gymnosophistæ sumus, Syluicolæ, & exules vitæ. Plane temperamus, ne vltra modum, aut perperam vtamur. Itaque non sine foro, non sine balneis, tabernis, officinis, stabulis, nundinis, cæterisque commercijs cohabitamus in hoc sæculo. Sed ceremonias tuas non frequento, &c.] Ergo etiam in media turba, & vita vrbana ille erit terrenarum solicitudinũ vinculis exemptus, & degens in solitudine: Si, vt Gregor. hoc loco ait, [pro solitudine corporis, intelligamus solitudinẽ cordis? quid enim prodest solitudo corporis si solitudo desuerit cordis? qui enim corpore remotus viuit, sed tumultibus conuersationum se inserit; non est in solitudine. Si vero prematur aliquis corporaliter popularibus turbis: & tamen nullos curarum secularium tumultus in corde patiatur, non est in vrbe.] Hanc simplicitatem infantilem, a multiplici cura abhorrentem, exigere a nobis Deum, cum frequentissime filios suos vocat pueros, obseruat Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædagog. c. 5. [Hæc, *inquit*, videtur esse stultitia his, qui ad calliditatem, & versutiam se exercuerunt; iure ergo sunt pueri, qui solum Deum Patrem nouerunt, simplices, infantes, qui sunt vnicornium Cornuum amatores. Idest, qui vnitatem amant.] Huiusmodi ergo solitarius Onager, qui ab vrbanis negotiorum tumultibus se subducit, illud videtur dicere, quod qui vt iumentum, Domini sui ductum sequebatur obsequentissimus; [Quoniam non cognoui literaturam introibo in potentias Domini; Domine, memorabor iustitiæ tuæ solius] vbi Psalterium Romanum legit, [Non cognoui negotiationem.] quasi dicat. Cum cor geram solitarium, contemnamque multitudinem vrbanorum negotiorum, Deum, diuinaque tantum in cordis solitudine curabo.

Eccl. 1. 3.
Solitudinis amatores, et cõtemptores vrbani tumultus, vocantur asini a mundi sapientibus.
Plato.
Christiani quondã accusati inertia.
Sueton. in Domit. c. 15
Tertull.
Gregor.
Solitudo cordis potior, quam corporis.
Clemens.
Simplicitas Christiana
Cor solitarium, domini famulatu re.
Psal. 70. 15

6 Et orandum quidem vehementer, ne cum ad multitudinem ciuitatis, idest, negotiorum externorum, corpore accedimus; delitiosissimam illam, liberamque cordis solitudinem amittamus. Sic precatur idem Propheta; [Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum.] vbi Chaldæus legit, [Introitum tuum ad studia legis, & exitum tuum ad negotiationes mundi.] Vide eundem Paraphrastem eodem Psalmo, super id, [Dominus protectio tua super manum dexteram tuam;] est enim Dextera, Symbolum dexteritatis in negotijs gerendis.

Cauendum ne in vrbano tumultu amittatur solitudo cordis.
Psal. 120.
Chaldæus.
Dextera ad negotia gerenda.

Et quidem qui huiusmodi solitudini, sibi, & Deo vacant quamuis a mundo æstimentur, & tractentur, velut stolidissimi asini, sunt tamen sapien[tissi]mi, & certæ viæ tenendæ atque discriminum declinandi scientissimi, vt videatur dictum de illis, quos mundus stultos vocat; [Hæc erit vobis directa via, ita vt stulti non errent per eam.] Isa. 35. 8. nam hæc sunt asinorum proprietates, [Totam peragrare viam, in neutram partem declinando.] Tum etiam, obuijs in via non cedere.

Asinus scientissimus rectæ viæ, & periculi declinandi.
Ælianus.
Gal. lib. 2.

Denique illud non longe diuersum in Onagro spirituali, quod dum Onager in solitudine degit, ferus est, & indomitus; familiaritate autem hominum, & vrbano conuictu mansuescit; at è contrario ferinæ animorum passiones, quæ in multitudine ciuitatis nimium superbiunt, & efferascunt; tamen in solitudine cicurantur, & mansuescunt, vt eleganter docuit Basilius Epistola ad Gregorium Theologum, [De vita in solitudine agenda] vide eundem lib. de laudibus Eremi, & in Regulis fusius disputatis, interrogatione quinta, & sexta, atque alios Patres de vitæ solitariæ laudibus.

Methodi.
Ælian.
Ferinæ passiones animorum solitudine cicurantur.
Basilius.

7 [Et vocem exactoris non audit.] De exactore dixi c. 3. versic. 18. esse illum, qui adhibita vi, & minis, exigit opus aliquod, vel repetit debitum vrgendo, & instando importunis clamoribus. De quo cum constet, quid erit, [Onagrum non audire vocem exactoris?] Et primo Vatablus venatorem videtur intelligere: [Qui vult eum redigere in seruitutem, more exactoris, qui aliquid ab aliquo exigit.] quasi dicat. Non potest cicurari. Caietanus in communi legit, & interpretatur vocem oppressoris, nempe hominis, qui percutiendo, onerando, pungendo, clamando opprimere solet, animalia bruta; refugit ergo huiusmodi humanos conuictus, quod ineptus natura sua sit ad humanum obsequium. Sed cum legamus apud idoneos Scriptores, Onagros aliquando cicurari, & domari. Atque adeo quanto magis capti mansuescunt, tanto efferatiores esse, antequam capiantur. Existimo hanc esse circumloquutionem licentiosæ illius naturæ, & vitæ liberæ, atque solitariæ, in qua nulla exactio laboris, nulla oneris impositio, nullus clamor instantis a tergo agasonis; nam cum asinus domesticus vocem audiat, agnoscatque, nunc clamore, nunc fuste, & virga exigitur ab illo opus. Ergo vt Hosæas dixit, [Abit Onager sibimet] solitarius, idest, vt Ieremias dixit, in desiderio animæ suæ. ideo eleganter legerunt Septuaginta; [Non audit querelam exactoris.] nam, & iniquis oppressus oneribus miser asellus, plagarum patientissimus, insuper, & clamore, ac minis exigitur, plusquam reddere potest, laboris, & operæ.

Exactor. quis.
Vatabl.
Caietan.
Plin. lib. 8. c. 44.
Circumlocutio vitæ licentiosa.
Hosea 8. 9.
Ierem. 2. 24

VIII. Circumspicit Montes Pascuæ, &c.

8 Videtur pergere in eadem antithesi asini domestici, atque syluestris, quod domesticus dimensum accipit parcum, & vile; at Onager pro libito ipse sibi pabulum quærit tenerum, virens, varium. Caietanus existimat indicari illius terræ salsuginosæ sterilitatem, ob quam necesse sit deserta camporum planitie conscendere in montes, pabuli inuestigandi causa. Cum quo videtur facere illud Ierem. 14. 6. [Onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum, quasi dracones, quia non erat herba.] quasi non alia de causa conscendant in montes, quam fame stimulati, ad quærendum aliquid virens: quocumque enim etiam paruo contentus est, & illud tantum quærit, quo facile, & sine vllo laboris dispendio vitam sustentare possit. Alij vero intelligunt significari licentiosam vitam, nunc in campestribus, nunc in montanis, vt pro libito omne pabuli, herbæq; genus degustet: vt enim ex Plinio dicebamus; [Onagri pastu aluntur herbarum, quas abunde fundit terra.

Cibatus asini domestici, atque syluestris.
Caiet.
Plinius.

RHINOCEROS.

IX. Nunquid volet Rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum?

X. Nunquid alligabis Rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringes glebas vallium post te?

XI. Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos?

XII. Nunquid credes illi, quoniam sementem reddat tibi; & aream tuam congreget?

1 Rhinoceros *relatus ad bouem domesticum. Sententiarum paraphrasis.*

2 *Rhinoceros, unde nomen habeat. Vario redditur ab interpretibus. Confunditur cum Monocerote.*
3 *Vnicorne animal non unius tantum generis. Asinus Indicus. Boues unicornes Monocerotis descriptio.*
4 *Quid in Monocerote conueniens cum Iobi Rhinocerote.*
5 *Rhinocerotis descriptio.*
6 *Rhinoceros quando visus Romæ. Rhinoceros Iobi idem, qui Plinij. Quæ inter Rhinocerotem, & Bouem similitudo, quæ item oppositio.*
7 *An Rhinoceros duo habeat cornua.*

1 *Rhinoceros relatus ad bouem. Paraphrasis harum sententiarum.*

Sicut quadam allusione ad asinos domesticos diximus mentionem factam esse Onagrorum, ita nunc Rhinocerotis historia proponitur comparatione ad bouem. Ille autem cum omnino sit inutilis humanis commoditatibus, atrocissimum utiq; animal; at diuino Imperio, & prouidentiæ seruit; & ad Dei præsepium moratur, illum enim sustentat Deus. Nihil est igitur, quod quantumuis habeat homo multa asinarum millia, multa etiam iuga boum, multum sibi aut de opulentia, aut de potentia blandiatur. Quid enim bos est relatus ad Rhinocerota, qui nulla vi aut industria domari potest, non manu tractari, neque ad præsepia religari, non in stabulum cogi, non iugum accipere, & ad aratum institui, aut in terræ cultura, & versura laborare? nam quamuis quidem insigni vastissimorum membrorum fortitudine polleat, at non illa est, quæ humano labori vsui esse possit ad agricolationem: nihil enim de illo sperare potest agricola, nihil subsidij accipere neque ad serendum, neque ad arandum, neque ad messes conuehendas in aream, tandem in horrea recondendas. Hæc videtur esse harum sententiarum summa per partes explicanda.

2 *Rhinoceros unde habeat nomen.*

ראם

רום

Rhinoceros, & Monoceros. Nomen originale varie redditum ab Interprete Latino. Aquila. Hieronymo LXX. Idem Monoceros, & Rhinoceros. Philipp. Alb. Mag. R. Elias. Cur in plurali dicantur cornua Rhinocerotis. Tertullian. Plinius. Ambros.

Sed prius statuendum est, quod qualeve animal sit Rhinoceros. Originalis vox *Reem*, aut *Rem*, videtur dici ab altitudine, & eleuatione, quod habeat Cornu sublime, & erectum; propter cognationem cum radice Rum, quod est, [eleuare, aut sublimem esse.] Ab vniuersis interpretibus vno ex duobus nominibus vertitur, Monoceros, siue Vnicornis; & Rhinoceros, quod dicitur habere cornu in nare, q.d. [Naricornis.] Et sane altitudo, vel sublimitas in vtrouis recte constituitur; nec putet aliquis altitudinem tantam cornu in paruum illud Rhinocerotis cornu non posse conuenire; quippe satis est, vt in capite, aut naribus emineat illud cornu, videlicet in parte sublimi. Ab Interprete Latino nunc vno, nunc altero nomine indifferenter vertitur, Vnicornis. Psal.21.22. Psalm.28.6. Psal.91.11. Isa.34. At Rhinoceros, Deut.33.17. Num.23.22. & 24.8. & in præsenti nostro loco. Sicut etiam ab Aquila; a Hieronymo vero Psal 21. [Vnicornis. Psal.91. Monoceros. & Psal 28. Rhinoceros] Septuaginta vero, [Vnicornis, siue Monoceros,] legunt vbique. Ex quo suspicio est apud Hieronymum, & Septuag eundem esse [Monocerotem, & Rhinocerotem,] vt explicate hoc loco docet Philippus, & quidam alij confundentes vtrumque, vt Albertus Magnus lib.22. anim. Sed Rab. Elias acriter contendit non posse Rem, esse Vnicornem; cum Deuter.33 17. pluraliter dicantur cornua illius. Sed quidem hæc obiectio non magnam habet vim; nam illud singulare Rhinocerotis, ponitur pro plurali, quasi diceret, [Cornua Rhinocerotum.] Sicut è contrario diceret quis, cornu tauri, pro cornua. Tum præterea Rhinoceros, quamuis duo habeat cornua, sed tamen ab vno, quod prægmagnum, & præualidum est, potuit accipere denominationem Monocerotis. Quare, & [Rhinocerotem] vnicornem nominat Tertullianus, aduersus Iudæos, & lib. 3. aduersus Marcionem, cap. 18. & ea vno cornu illum describit Plinius lib 8. cap.20 Atque adeo etiam quamuis Ambrosius lib. de Benedictionibus 11. illam ipsam dubitationem R. Eliæ attingens, scripserit; [Cum dixeris, Cornua, quomodo possit vnicornium, requirendum, cum ipse vnicornis inter generationes ferarum, vt periti aiunt, non inueniatur,] at statim, Vnicornium perfectæ ætatis describit, [cum ei oriuntur cornua.]

3 Sed constare non potest, an [Monoceros, & Rhinoceros] idem sint, nisi ex vtriusque descriptione: quæ deinde cum animali, quod nobis proponunt sacræ Literæ, cum suis peculiaribus proprietatibus, & indicijs cõferenda erit.

Ambrosij sententia incerta.

Et quod ad [Vnicornem, *siue* Monocerotem,] attinet, incertum est, quod animal designarit Ambrosius, cum dixit; [Personam dicere non inuenis inter generationes ferarum,] quippe Vnicorne animal non vnius tantum generis est: nam est Asinus Syluestris, siue Indicus, [Monoceros.] apud Arist. lib.2. de hist c.1 Plin. lib.11. c.37 Philostrat lib. 3. de vita Appolli. Ælianum lib.3. c. 22. apud quem mirabilis est natura; [Syluestres asinos, *inquit*, equis magnitudine non inferiores apud Indos nasci accepi, eosq; reliquo corpore albos, capite vero purpureo, oculisq; nigris esse, cornuq; in fronte gerere, cuius superius puniceum, inferius autem album, medium vero nigrum sit. Ex hoc cornu bibentem ab insanabilibus morbis tutum fieri.] Sed hæc non est vulgatı Vnicornis figura, vt inferius dicemus. Sunt item & Boues vnicornes apud Plinium lib.8 c.21. & lib.37. c.11. Solinum c.53. tum etiam, & apud Cæsarem lib 6. Commentariorum. Sed Monocerotis, proprie dicti, seu Vnicornis hæc est historia ex Plinio, dum de feris Indicis scribit; [Asperrimam feram Monocerotẽ, reliquo corpore equo similem, capite ceruo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu graui, vno cornu nigro media frõte cubitorum duum eminente. Hanc feram viuam negant capi.] Eadem imago apud Solinum c.53. qui addit, [Cornu ad longitudinem pedum quattuor, splendore mirifico, ita acutum, vt quicquid impetat, facile ictu eius perforetur.] Addit Ælianus lib 7. c.3. peculiares alias notas; [Iuba, & pilis subiunis esse, pedũ bonitate, & totius corporis celeritate excellere, atq; similiter vt elephantos, pedum digitis indiuisos esse. Inter supercilia cornu vno, eodemq; nigro, non leui quidem, sed versuras quasdam naturales habente, atq; in acutissimum mucronem desinente: omniumq, maxime animalium absonam vocem, & contentam mittere; & ad alias quidem bestias ad se accedentes mansuescere, cum vero gregalibus suis pugnare. Neq; modo cum maribus naturali quadam contentione dissidere, sed etiam contra fœminas (præter quam coitus tempore) certare; pugnamq; viq; ad mortem ingrauescere. Nam & maximo robore præditus, & inexpugnabili cornu armatus est: desertissimas regiones prosequitur, simul & solitarius errat. Aliæ item vnicornis scribuntur proprietates ab Isidoro, & Alberto, quas etiam refert Paulus Iouı. lib.18 suæ historiæ, sed quæ ad nostram rem non multum faciunt.

Animal vnicorne non vnius generis. Aristot. Plinius. Philostrat. Ælianus. Asinus Indicus mirabilis. Boues vnicornes. Plinius. Solinus. Cæsar. Imago Monocerotis. Solinus. Ælianus. Isidorus. Albertus. P. Iouius.

Ex dictis primum collige, discrimen ab [Asino Indico,] tum etiam ab illo [Monocerote, *siue* Vnicorni,] quod Cæsar lib.6. Commentariorum refert inter boues, [Cerui figura, cuius a media fronte inter aures vnum cornu existit excelsius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab eius summo sicut palmæ, ramiq; late diffunduntur.] nam hæc fera in Hercinia Germaniæ sylua inuenitur. At verus Monoceros non nisi India, aut certe apud alias longe barbaras, & dissitas regiones.

An verus Monoceros descriptus a Cæsare.

Conueniunt autem hæc, quæ de [Monocerote] attulimus, cum [Rhinocerote] Iobi, primum in feritate illa solitaria, longe remota ab agris excultis, & frumentitijs. Secũdo in fortitudine indomita, quæ nunquam se sinit alligari, neque ad arandum, neque ad capiendum. Nam vt Solinus ex Plinio dixit, Interimi quidem potest, capi non potest, nisi forte [pullos etiam num teneros,] vt scribit Ælianus. Quo videtur allusum, Psalm 88.11 cum aduersus Pharaonem dicitur, [Tu humiliasti, sicut vulneratum superbum] Tunc enim non nisi vulneratum, atq; interfectum cepisse, atque subiecisse videtur indomitam feritatem Pharaonis, atque aliorum impiorum obstinatorum. Tertio, conuenit etiam cum illa proprietate, quam diximus ex Æliano; nihil curandi, neque quidem gregales suos, neque fœminas; quod vers.11. dicitur [Derelinques ei labores tuos.] & vers. 12 [Numquid credes illi, quod sementem reddat, &c.] q d. Nulli curæ, nulli labori natum esse id animal, tantum ferino, & inutili errori. Atque hæc de Monocerote. 4

Conueniens historia Monocerotis cũ Rhinocerote Iobi. Rhinoceros viuus nõ capitur. Solinus. Ælianus.

Nunc proferenda, quæ de [Rhinocerote] habemus, & cum dictis conferenda. Hæc igitur est ex Plinio Rhinocerotis descriptio, lib.8. c.20. [Rhinoceros vnius in nare cornu, qualis sæpe visus, hostis Elephanto, longitudo ei par, crura multo breuiora, color buxeus.] Addit Ælianus, Huius pellem tanta excellere firmitate, vt ægre iaculo penetrari queat. Super addit Solinus, c.43. Cornu vnicum repandum. quæ omnia confirmantur a Diodoro lib 4 Bibliothecæ. Sed luculentior est apud Strabonem descriptio lib. 16. [Rhinocerotes, vt Artemidorus ait, longitudine parum ab Elephantis exceduntur, quod Alexandriæ vidisse affirmat se; fere etiam quantum ad altitudinem, eius autem, quem nos vidimus color non buxo, sed Elephanti similis erat; magnitudo vero tauri; forma apro proxima, præsertim quantum ad rictum, præter nasum, qui cornu quoddam 5

Quæ sit historia Rhinocerotis. Plinius. Ælianus. Solinus. Diodorus. Strabo.

est

est recuruum; omni esse durius eo pro armis vtuntur quẽ admodum aper dentibus habet etiã duo singula tanquam Draconum volumina, a dorso vsque vterum circumeuntia, alterum iubam versus, alterum ad lumbum.] Cum quã coloris varietate facere videtur, quod ex Oppiano, Gyllius in sua accessione lib 5 cap 25. scribit:

Gyllius.

Frons leuiter rufa est, & dorsum maculis purpureis distinguitur.

Quãdo Rhinoceros Romæ visus. *Rhinoceros Vlyssipone cõmissus cum Elephanto.* *Verus Rhinoceros descriptus a Plinio Rhinoceros Pliny, idẽ qui Iobi.* *Rhinoceros, Bos Ægyptius aut naturis.* *Festus.* *Colum. lib. 6. c. 1.* *Bouis generosi indicia.*

6 Sed cum Pompeij magni ludis, tum etiam Augusti tempore visus sit Romæ [Rhinoceros,] Vlyssipone vero non solum visus, sed commissus etiam cum Elephanto spectante Emanuele Rege anno 1515. cum visus nostris diebus Toleti, Madriti, non iam amplius dubitare licet, quin verus Rhinocerros fuerit, quem descripsit Plinius, tũ colore corporis buxeo, tum notis alijs; atq; diuersum animal ab Vnicorni, & Monocerote, Esse vero Rhinucerotem Iobi hunc ipsum potius, quam illum Monocerotem, illud videtur efficaciter ostendere, quod cum hoc loco Rhinoceros comparatione quadam referatur ad bouem, propter aliquam corporis similitudinem, mores vero diuersissimo? Rhinoceros sit Bos quidam Indicus, vel Æthiopicus, nasuto cornu, vel nare cornuta, vt vocat Paulan. lib 9 quamquam Festus Pompeius, Bouem Ægyptium nominet. Sic enim hæc Rhinocerotis tractatio, cum Bouis Syluestris, & feri, ad bouem domesticum, & familiarem Antithesi, multo erit elegantior. Habemus præterea in [Rhinocerote Buxei coloris,] vel potius subnigri, similitudinem Bouis, qui commẽdatur etiam colore rubeo, vel fusco. Tum præterea grandibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robustis, fronte lata, & crispa, ceruice longa, & torosa, palearibus amplis, & pene ad genua promissis, pectore magno, armis vastis, capaci, & tanquam implente vtero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoq; vel etiam subsidente, clunibus rotundis, cruribus compactis, ac rectis, vngulis magnis, corpore deoso;] vt specie tenus videatur Bos, esse paruus Rhinoceros; at Rhinoceros esse maximus quidam Bos.

Morum, & ingenij oppositio inter Rhinocerotem, & Bouem.

In hac vero similitudine est illa Antithesis morum pulcherrima inter Bouem, & Rhinocerotem, quam explicabimus per partes capitibus sequentibus.

An Rhinoceros habeat duplex cornu. *Iustinus.* *Genebrard.* *Clemens.*

7 Sed ante, quam ad ipsas sententias veniamus, dicendum breuiter, an etiam in eo sint similes Bos & Rhinoceros, quod habeat Rhinoceros geminum cornu; Nam sic videtur docere Iustinus Martyr Dialogo contra Tryphonem, contendens crucis figuram cornibus repræsentare; oportere proinde cornu esse bifurcum, sic existimat Genebrardus Psal. 28. eandemque sententiam tribuit Alexandrino Clementi, lib. 1. Pædagogi, c. 4. cum ait, [Christianos esse velut simplices infantes, qui sunt amatores vnicorniũ cornuum.] Sed quod ad Iustinum attinet, valde obscure loquitur; multo vero obscuriorem interpretationem ipse Genebrardus adhibet Clementi; nam is potius intelligit a Christiani amari, & coli vnicum Deum, qui in vnico Rhinocerotis cornu significatur; vt superius ex loco Numerorum indicauimus, ex interpretatione Theodoreti, tum etiam hoc loco Psalmi, vbi Hieronymus.

Vnicornis symbolum vnici veri Dei. *Theodor.* *Hieronym.* *Martialis.*

Sed obijcis præterea oculatũ testem Martialem in Amphitheatro, 22. Geminum cornu tribuentem Rhinoceroti;

Namque (inquit) *grauem gemino cornu sic extulit vrsum,*
Iactat vt impositas taurus in astra pilas.

Politianus. *Calderin.* *Marcilius.*

Difficultatem viderunt Interpres Martialis, quam infeliciter tollere agressus est Politianus in Miscellaneis c. 56. Melius, sed paulo durius Calderinus, per Geminum cornu intelligens geminum ictum; Lenius, Marcilius, Geminum cornu, vnum illud prægrande, alterum minutum in capite, aut humeris; quod item præualidum est, atque oportet quidem vel ex ipso Martiali interpretationem petere, cum ipse paulo ante 9. de Rhinocerute dixerit, vnico cornu mirandum;

Quantus erat cornu, cui pila taurus erat,

Sed iam ad singulas sententias.

IX. Numquid volet Rhinoceros seruire tibi, &c.

1 *Rhinocerotis cum boue oppositio.* Seruire, *de terra cultura. Explicatus Moyses, Ezechiel, Ieremias.*
2 *Bouis ingenium obsequens. Rhinoceros nemini seruiens. Illustratus Moyses. Cur populus Fidelis comparatus cum Rhinocerote.*
3 *Multiplex ratio pabuli bouilli, Curatio boum ab opere. Morari, quid.*

Antithesis Rhinocerotis cũ Boue. *Bos natus ad seruiendum.* *Cic. de Natur. lib. 2.* *Seruire, de terra cultura.*

1 VOlet seruire.] Verbo seruiendi allusio profecto fit ad terræ culturam, ad quam videtur esse Bos natus, & homini concessus a Conditore. Quid, inquit Cicero, de bobus loquar, quorum ceruices natæ ad iugum; tum vires humerorum, & latitudines ad aratra extrahenda? Et quidẽ verbum originale, seruiendi, de terrę cultura dicitur Genes. 3. [Vt operaretur terram propriè; vt seruiret terræ.] Gen. 42. [Cain Agricola. propriè; Seruiens agro] Ezech. 36. 9. Arabimini, & accipietis sementem. i. excolemini, Septuaginta; Colemini. seruiam vobis; *To ei beneficiare.* Iob 7 Seruus (famulus ruris, agricola) desiderat vmbram. Genes. 47. 19. seruos agricolas profiteri se volentes; Ægyptij, dixerunt; [Eme nos in seruitutem Regiam, & præbe semina, ne pereunte cultore, redigatur terra in solitudinem.] Quare de indomito populo, & neque acclamatione, neque stimulo, & flagello mansuescente, neque obsequente ad culturam Diuinæ legis dictum est; [A sæculo confregisti iugum; rupisti vincula; dixisti, Non seruiam] Bos itaque obsequentissimæ naturæ cum sit facile domatur, & vult seruire, quippe vt ait Aristoteles, [Est ingenio miti, remissus; & minime peruicax & tantæ obedientiæ postquam semel domitus est, quantum descripsit Aelianus lib. 4. c. 29 [E natura bouis est, cum ex feritate ad mansuetudinem traductus est, vt ad parendum facilis sit. Enim vero ad feretrum portandum sub iugum missus, quietus manet siue velis eum erecto capite quiescere siue ad terram inclinato abijci] At vero Rhinoceros non vult seruire. Cuius indomitæ fortitudinis elogium est, illud Num. 24. 8. [Cuius fortitudo similis est Rhinocerotis.] vt Theod. q. 44. in Numeros, & Procopius eodem loco docent; per hoc enim animal, [quod nullis hominum viribus in seruitium redigi potest, significabatur populus nemini seruiturus, quam diu vnicũ Deum coleret;] quemadmodum Rhinoceros vnicum habet cornu. Vnde dicebat Dauid, [In inimico nostro, ventilabimus cornu] Tum illud, quod ad laborem, & seruitium compellitur bos vel voce, & acclamatione (audit enim vocem armentarij, & paret imperio) vel flagello, & stimulo, & illa est Bubulci periphrasis, Eccles. 48. 23. [Qui gloriatur in iaculo, stimulo boues agitat:] At Rhinoceros neque pungi, neque stimulum sentire potest, [vt qui pellem habeat tanta bruitate, vt ne iaculo quidem penetrari possit.]

עבר

Ierem. 20.

2 *Bos natura obsequens.* *Arist.* *Bouis ingenium.* *Aelianus.* *Theodor.* *Procopius.* *Cur populus fidelis comparatus ad Rhinocerote.* *Psal. 43. 6.* *Bubulci periphrasis.* *Aelianus.*

3 *Pabuli bouilli multiplex ratio.* *Colum.*

Aut morabitur ad præsepe tuum. q. d. Non est animal cicur, & domesticum. Hæc altera ab Bouem antithesis. Is. n. a magistris pecorum in pabulo curatur diligentissime; Bobus (inquit Columella) pro temporibus anni pabula dispensantur: nec illos recte pascendi vna ratio est, ad præsepia item pascendi, quibus pro conditione regionum cibi præbentur. Nullus enim est mensis, qui non habeat sua peculiaria pabuli ministrandi, & dimetiendi, præparandi, seruandi, miscendi præcepta. quod minutatim persequitur Columella, lib 6. c. 3. At Rhinoceroti nullum aliud præsepium, quam syluæ, lucus, siue folia ille decerpat, siue semina colligat, siue virentibus, siue potius aridis gaudeat.

4

לון

LXX. *Morari, qd propriè.* *Curatio boũ ab opere.* *Col. lib. 2. cap. 3.*

Quod autem ait, morabitur Septuag. ex Hebræo; [Aut dormire super præsepe tuum?] propriè est, pernoctabit, manebit post laborem diurnum: debet enim coniungi, cũ illo seruitio, quod præcessit. q. d. An Rhinoceros volet tibi interdiu seruire, & laborare in terræ cultura, præmio allectu nocturni pabuli; quod sub tuo tecto, & ad præsepe tuũ alligatus noctu percipiet? Quæ est item cum boue comparatio: quippe est peculiaris curatio, [& tractatio boum ab opere disiunctorum, primum, confricando, neque statim ad præsepia religando, quam sudare, & anhelare desierint. & cum tempestiue potuerint vesci, non multum, nec vniuersum cibum, sed partibus, & paulatim præbendo; ducendo ad aquas, sibilisque allectando, quo libentius biberint, postea domum reductos largiori pabulo satiando.] A quo quam longe abest indomita feritas, & licentiola viuendi, & agendi ratio Rhinocerotis.

X. Numquid alligabis Rhinocerota ad arandum, &c.

1 *Bouis aratoris, q̃ arctissime ligandi Rhinoceros ineptus ligãdo.*
2 *Aratorum differentia, & integra ratio agricolandi terram; illustratus Isaias.*
3 *Præcepta in vitulorum domitura. Rhinoceros indomitus.*

1 הלם QVod ait, [ad arandum,] propriè legitur in Hebræo, losulen, vel ad sulcum ducendum, vel, ad sulcandam terram, quod est arare. Sed in communi dictum, vt illarim caponemus. Non Rhinoceros, sicut Bos, cuius domitura funibus, & vinculis perficitur; a quo vincula, & iugū opus exigunt; neque vincula quæcumque; [nam araturos Boues quam arctissime iungi oportet,] ex arandi disciplina. Non solum igitur ille non admittit vincula (cum enim taurorum cornua videantur ad excipienda vincula composita; at Rhinoceros vinciendo natura sua ineptus est;) sed præterea comparem dedignatur; nam [neque societatem gregalium suorum admittit.] cum nullo igitur animali ad laborem, & seruitium humanum iungi potest.

Vincula Boum. Plin. lib. 18. c. 27. Colū. lib. 2. c. 2. 3.

4. Rhinoceros, neque vinculis aptus, neque comparē amat.

2 שרד [Ad confringendum glebas vallium post te,] vnica in originali vox *Sadad*, ad agricolandū valles; vel ad sarriendas occandas valles; ad contundendas grandiores glebas terræ primum proscissæ, & inaratæ; nam vox originalis nō est simpliciter arare, sed sarrire; quod est leuiter versare, aut purgare terram. Et sic vertitur a Hieronymo Isai. 28. 24 & [Confringere sulcos,] quod hic dicitur confringere glebas; & quod Latinus vocat Occare, Oseæ, 10. c. 2. Arare vero est ab alia radice, *Hbaras*, quod est prolongare sulcū, & producere vsq; ad finem versuræ. quæ arationum differentia indicatur Isai. 28 24. Numquid toto die arabit arans (a radice *Hbaras*, profunde arabit; nostrates dicunt; *Barbechar*) proscindet (propriè a radice, *Pathahh*, aperiet. patefaciet; nos in vinearum cultura, dicimus, *abrir*, in agricultura vero Vinar) & sariet humum suam (sarculabit, ab huius loci radice *Sadad*. leuiter versabit, arabit superficie tenus, quod in sementibus quibusdam, vt in fabis fieri solet. in sementitio vero diceremus, *Cobechar*, quod est sementi proxime præparare, vel post iactum semen versura alia, & leuissima aratione tegere sementem, & complanare terram occando, & confringendo glebas, quod dicitur, *Sembrar, y cubrir*.) Describitur ergo atque simul docetur perfecta, & integra ratio agricolandi terram: & postquam semen iactum est, complanandi, confractu, & contritis glebis, & vt Columella dixit, resolutu, & terra, inducta crate, coæquata, quod e re arui maxime est;

Sarrire. *Occare.* הרש *Arationum differentia.* פתח

Integra ratio agricolandi. Col. lib. 2. c. 18.

Multum adeo rastris glebas qui frangit inertes.
Vimineasque trahit crates, iuuat arua.

Virg. 1. Geo. 39.

Quæ confractio glebarum, & sarritio, siue occatio aliquando fit, vt Isidorus dixit, [Bubus dimissis, cum rustici aratione facta grandes glebas ligonibus frangunt;] aliquando vero, Bubus ipsis, & leui vomere.

Isidor. lib. 29. Etym. c. 2.

3 Sed quid illud, ad confringendas glebas post te? Nūquid vnquam bouem præcessit arator, sequitur Bos aratro iunctus? imo vero sequitur semper, instatque a tergo, stimulatque bubulcus; recalcitrat tunc contra stimulum a tergo pungentem. Ego certe suspicor hoc loco pulcherrime, atque subtilissime indicari domituram vitulorum, docerique breuissime a Deo, quæ postea a magistris rei rusticæ præcepta sunt. Quare hæc erit verissima circumloquutio domituræ nouelli iuuenci, [Alligare illum ad confringendum glebas vallium post se.] Sic enim præcipiunt in domando: primo, [vt canabinis funibus cornua iuuencorū ligentur:] deinde, si opus fuerit, [plures dies religati teneantur. Tertio, vt ad aratrum instituantur in subacto agro, ne statim difficultatem operis reformident, neue adhuc tenera colla dura proscissione terræ contundant;] quod hic est, confringere glebas vallium, id est, mollioris terræ, non. n. primo assuefaciēdi sunt ad aratrum in loco sublimi, & confragoso. Quare quod pro conuallibus, dixit Tygurina Profundos sulcos, incommode fecit, & quod alienum esset a cōfractione glebarum, quæ leui vomere, & tenui sulco fit. Tandem postea quam iuuencus deseuijt, simulq; iras contudit, manu producatur, ita vt & aliquis ante (Ecce illud, post se) & a tergo complures, qui sequantur retinaculis eū contineant, & vnus cum claua salignea procedens. (q. d. præcedens, & post se ducens) modicis ictibus subinde impetus coerceat. Ergo hæc sentētia perinde valet, ac si dixisset; Rhinoceros non potest domari instar iuuenci nouelli.

Colum. lib. 3. de domādis bobus. *Tygurina.* *Rhinoceros domari non potest.*

XI. Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, &c.

1 *Aliorum expositiones parum idoneæ. Eligitur germana. Explicatur Salomon.*

2 Derelinquere. *quid proprie.* Labor. *Allusio ad legem de non alligando ore bouis triturantis.*

3 Reddere, sementem, *& ad bouis labores, & agricolationis fructum.*

QVid sit [fidere, aut confidere fortitudini Rhinocerotis,] Caietanus existimauit ad rem bellicam pertinere, cum quadam allusione ad Elephantum, cuius opera, & fortitudine solebant in prælijs vti. q. d. Numquid poteris vti ad prælium fortissimo, & acerbissimo animali? sed ea positio est altera; abrumpit enim filum orationis, & agricolationis semel institutæ. Secundo vero D. Thomas, & qui illum sequuntur, allusionem putant fieri ad canes villaticos, & alios famulos custodes agrorum, & areæ q. d. Neque pro boue, neque pro cane, neque pro custode tibi erit vsui Rhinoceros. Sed lenis contextus totius orationis id exigit, quod eleganter dixerunt Græci; [Numquid rem rusticam illi credes?] q. d. Fisus, vsusque fortitudine Rhinocerotis, sperabis multos terræ prouentus, sicut solent homines ex bouis labore, & fortitudine sperare, atque percipere? Scriptum est enim, Vbi non sunt boues, præsepe (area, horreum) vacuum est: vbi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bouis. Non igitur in tuos vsus, tua ne horrea plurimis segetibus implenda conferet Rhinoceros fortitudinem suam; neque tu illi concredes labores agrarios, & opera rustica. Ita erit præcedentis partis expositio. Quanquam propter proprietatem verbi originalis [derelinquendi,] quod pertinet ad id, quod non reconditur, sed foris de industria relinquitur, & deseritur tanquam residuum, videbitur fieri allusio ad humanissimum illud præceptum, [non alligandi os boui trituranti. cum enim ea fortitudine bouis plurimas segetes agricola collegerit, inhumanum esset particulam aliquam laboris, & defatigationis, lassitudinisque suæ (nam hæc est proprietas vocis originalis) non derelinquere, & permittere boui laboratori, vt hæc sit sententia; Numquid ita vteris labore Rhinocerotis in agricultura, vt pietatis & humanitatis ergo aliquam particulam ex frugibus collectis, veluti boui, illi permittas?

1 *Caietan.* *D. Thom. Nicolaus. Dionys.* *Germaniorexplicatio, Nicolai.* *Prou. 14. 4.*

2 *Derelinquere quid.* עב *Deut. 25. 4. 1. Corint. 9. 9. Allusio ad Bouem, & legē de non alligando ore.* *Labor.*

XII. Numquid credes illi, quo nam sementem reddat, &c.

יען

3 SEmentem reddat.] Potest necti cum præcedente sententia, ita vt reddere sementem, sit partem illam pabuli, & sementis accepti ab hero, & bubulco, postea laborando maiori cum fenore restituere suo Domino. Sed ab alijs accipitur de vectura, & comportatione frugum in aream. q. d. Reddet, id est, redire faciet, id est, comportabit Fruges tuas in aream? est enim multiplex bouis vtilitas, non solum ad terræ culturam, sed etiam ad vecturam; nulla autem commoditas Rhenocerotis ad humanos vsus.

Bos sementem acceptam restituit cum fœnore. ישב *Rhinoceros inutilis humanis commoditatib.*

STRVTHIO.

XIII. Penna Struthionis similis est pennæ Herodij, & Accipitris.

XIV. Quando derelinquit oua sua in terra.

XV. Obliuiscitur, quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat.

XVI. Duratur ad filios suos, quasi non sint sui; frustra laborauit nullo timore cogente.

XVII. Priuauit enim eam Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.

XVIII. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, deridet equum, & ascensorem eius.

Paraphraſis totius hiſtoria Struthionis.

AD Sapientiæ, & Prouidentiæ Diuinæ confirmationem producitur nunc exemplum animantis mirabilis omnino naturæ, in quadrupedum, volucrumque confinio, ſed longe ab vtriſque diuerſæ. Cum enim e quadrupedibus produxiſſet aſinum, & bouem feros, id eſt, Onagrum, & Rhinocerota, longiſſime diſtantes ab aſino, & boue domeſticis, nunc ex pennatis volucrem, fere beſtiam, producit. Quis, inquit, mortalium ſatis demiretur Struthionem magnitudine, pennarum pulchritudine, & ſpecie, proprietatibus vero etiam alijs naturæ mirabilibus? nam cum pennas habeat nõ minus, quam aliæ volucres volatus pernicitate valentes, vt puta quam [Herodius,] qui in præcelſis ripium faſtigijs nidificat; aut quã [Accipiter,] ex Aquilino genere, cuius volatus perniciſsimus eſt, atque præcelſus, tum ad quærendam, & perſequendam, tum ad capiendam prædam; at ſi propterea Struthio gloriatur, & exultat pennis, ſtulte gloriatur: non enim ideo illi alas conculi, vt volaret. Quamuis non omnino inutiles illi exiſtant, nimirum pro ſtimulis, & calcaribus ad curſum velociſſimum. Itaque nihil eſt, quod vſui ſit rebus ipſis creatis ſine meo numine, & prouidentia: nihil, quod natura ipſa poſſit, niſi a me conſeruetur, & ſuſtentetur. Id quod etiam in huius animalis procreatione, & generatione clarius relucet. Quanto enim Struthio camelus ſtolidior eſt, & ſuorum ouorum obliuiſior; tanto meæ Prouidentia ſollicitior, atq; benignior. Cum enim ille pariat oua, at deſerit in ipſa tellure, leuiter abdita; quæ profecto ibi concaleſcunt, & confouentur; interimabit, quaſi ouorum cuſtodia minime ad ſe pertineat; quaſi nihil ſit periculi, quod pedibus hominum diſpergantur, aut a beſtijs, & feris proculcentur. Pullos autem iam excluſos inclementer tractat, paternæq; charitate obdureſcente, nullo prolis lædendæ timore, nulla ſollicitudine tuendæ afficitur, ac ſi in pariendo, & in excludendo non laboraſſet: quippe videtur naturali charitate, & diligentia atque ſolertia, qua præditæ ſunt cæteræ animantes, Struthionem priuaſſe naturæ Conditor. Sed pulli tamẽ benigniter, & indulgenter ſuſcepti a mea Prouidentia, enutriuntur atq; plumeſcunt: adeoq; vitæ conſeruandæ aptiſſima illis inſtrumenta contuli: vt quamuis ab induſtrijs venatoribus, & velociſſimis equitibus inuadantur; pedum tamen atque alarum ſubſidio tanta velocitate currant, vt equos, & inſectatores ſuos ſpe venationis fruſtratos irrideant. Hæc eſt harum ſententiarum ordo, & ratio, ſed explicanda per partes.

XIII. Penna Struthionis ſimilis eſt pennæ Herodij, & Accipitris.

1 *Numerus incertus auium, quæ hic deſcribuntur.* Pauo *glorioſus, ſimulque maleuolus.* Gallus ſylueſtris.
2 *Militum galea ornata penna Struthionis. Caſſis Alexandri. Struthio glorioſa.*
3 Neelaſſa, *quid apud Græcos.* Struthio *dicta vel a luctu, vel a lætitia.*
4 Hhacida, *incertum auis genus. Varie redditur.*
5 *Ciconia, Symbolum pietatis. Struthio miſericors per contrarium intellectum.*
6 *Idonea ſententiæ expoſitio.* Struthio Arabica. Aues ceruinæ.

1 De natura, & numero auium hoc loco deſcriptarum. R. Dauid. R. Abrah. Pagnin. Caietan. Mercerus. Pauo maleuolus, ſimul & glorioſus. Plin. li. 10. cap. 20.

NOn leuis difficultas in numero atque nominibus harum auium explicandis: nam in Hebræo tantũ agnoſcunt, duo nomina, duas item aues, R. Dauid, R. Abraham, Pagnin. Caietanus, Pauonem, pro noſtro [Struthione, & Ciconiam] pro Herodio, & Accipitre. Alij, vt Græci, plures quam tres. Sed explicandæ originales voces; ſic enim legitur ex Hebræo, pro [Pennæ Struthionis; *Penna lætantium læta, aut, læta.*] Græci vero, penna lætantium Neelaſſa; nam quod in Hebræo eſt pœna *Renanim*, deducitur a radice, *Ranam*, quod eſt cantare, gloriari, lætari, ouare. quare proprie eſt, [penna, *vel*, ala lætantium,] & ouantium. Quia autem Pauo eſt glorioſus & vt Plinius ait, non gloriolum tantum animal, ſed, [& maleuolum; gemmantes quippe, cum laudatur, expandit colores aduerſo maxime Sole, quia ſic fulgentius radiant, quos ſpectari gaudet] Rabini illi eum Hebraizantibus, quos retulimus, exiſtimant ſignificari [Pauonem,] ita vt ex prima illa huius capitis interrogatione dependeat hæc ſententia, Numquid tu contuliſti Pauoni pennas pulcherrimas, quibus glorietur, & exultet? Sed quidem ſi ſemel huius auis mentio fieret, oporteret in illius deſcriptione, & elogio diutius immorari. Thargum exponit, [Gallum ſylueſtrem, qui eſt in exultat, ouatque, inſtar triumphantis. Sed non cantet [Gallus ſylueſtris,] neque illius cantus, vt nunc ad Diuinæ ſapientiæ, & Potentiæ commendationem, iterum proponi debuerit præter ea, quæ ca. 38. verſic. 36. [Galli intelligentia,] dicta ſunt. Rab. Abraham exiſtimat eſſe aues, quæ lætantur, & exultant; cum comedunt in agro fruges [ideo nomen habere a canendo, & exultando. Sed hoc commune pluribus auibus. Alij tandem cum noſtro Interprete conſentiunt in ſignificatione [Struthionis,] Tygurina, Vatablus, Forſterus.

Thargum. Gallum ſylueſtrem.

R. Abrah.

Tygurin. Vatablus. Forſterus.

Sed in ratione nominis diſſentiunt; nam quidam volunt [pennam exultantium,] per periphraſim dici, [penna Struthionis,] quod huiuſmodi pennis glorioſorum militum galeæ adornentur, vt Plinius ſcripſit. Sed quidem huiuſmodi galearum inſignia non videntur in vſu, & more antiquo fuiſſe; potius iubæ, & caudæ equinæ, aut [pelles Leoninæ, & Vulpinæ, *aut* cristæ] rubentes. Pulchrior vero videtur fuiſſe illa militaris gloria in galeis [ex pennis Struthionis] cuius meminit Plinius lib. 10. cap. 1. & Pauonis, apud Claudianum in ſextum conſulatum Honorij, & ea [Pennis alijs candidiſſimis, *quibus* Alexandri caſſis circumcincta fuit;] vt ſcribit in illius vita Plutarchus. Illud melius conuenit, vt referatur exultatio, & gloriatio ad ipſam naturam auis lætabundæ, & gloriabundæ, vel ad pulchritudinem ipſarum pennarum colore, criſpitudine ſuperbientium; eadem prorſus ratione, qua hic dicitur, [deridere venatorem, & equitem;] qua in re gloriari, ouare, triumpare videtur, & ſibi de ſuæ celeritate, & alis plaudere. Denique hoc eſſe nomen Struthionis probat deſcriptio proprietatum, quæ ſtatim ſubijcitur. 2

2 Militũ galea. Plinius. Triſtia Galearum inſignia. Plinius. Claudian. Alexandri caſſis pennis candidis ornata. Plutarch. Cur dicatur Struthio glorioſa.

Sed quod ſtatim addunt Septuag. Neelaſſa, certe etiam additur in Hebræo, Pẽna Renanim *Neghelae* a radice *Ghalap.* quod item eſt exultare, & lætari. Quare perinde eſt, ac ſi diceretur, [Penna Struthionis] glorioſa, lætabunda, exultans. Nihil enim aliud præter pennas videtur habere Struthio, quo gloriari, & exultare poſſit. Quod enim Græci volunt, Neelaſſam eſſe peculiarem quandam auem pulchram ad aſpectum; alienum videtur, vt nunc fiat tot auium nominatio, & enumeratio, cum non niſi vnius natura, & proprietates deſignentur. 3

3 LXX. עלם *Neelaſſa, quid apud Græcos.*

Illud tantum dictis obijci poſſet, aliam eſſe Struthionis appellationem ſupra cap. 30. verſic. 29. videlicet non a cantando, & exultando, ſed potius a gemendo, & vlulando. Sed reſpõderi poteſt eo loco agi de gemitu luctuoſiſſimo, ideo nomen lugubre vſurpatum fuiſſe, quod cum ipſa etiã Struthionis natura lugentis ablata pignora; vel cum ipſis pullis a venatore dereptis, & triſte gementibus, bene conuenit. Nunc autem lætius, & glorioſius nomen eidem attribui, propter pennarum exultationem, & gloriam; præſertim cum peculiares notæ pariendi oua, & educandi pullos aperte conuincant hanc eſſe Struthionem, quam illam capite 30.

Non vnum Struthionis nomen in Scripturis. Struthionis nomen a luctu, vel a lætitia. יענה

Quod vero in ſecunda parte dicitur [Herodius, & Accipiter,] procuſdubio reſpõdent vni tantum voci originali, *Hhacida*, cuius ſignificatio quæ omnino eſt incerta, Interpretes duplici nomine exprimere curant, vt poſſet melius ſignificationem, & veritatem attingere; nam quod duas aues nunc diſtinguunt Septuaginta vertentes, *Aſida, &* *Neeſſa*, opinione decepti ſunt, nam vox *Naſſa*, quæ poſt *Hhacida*, ſequitur, non ſignificat peculiarem aliquam auem, ſed [plumam, *vel* alam.] Et quidem neque ipſe Hieronymus, neque Septuaginta neque Hebraizantes perpetuo ſibi in vertendo originali nomine conſtant. Nam quod Hieronymus hic dicit Herodium, qui eſt ex genere Aquilino, Falco, aut Hieroſalcus Zachariæ, 5. 9. vertit [Miluum Ciconiam] vero Ierem 8. 7. Porphyrionem, Deu cron. 14. 8. At vero Herodium, hic, & Leuitici 11. 19. Pſalm 103. Septuaginta vero Interpretes, quamuis eius linguæ peritiſſimi, Zachar. 5. legunt Vpupam. Pſal. 103. Herodium at vero in hoc loco, & Ieremiæ 8. vocem originalem reliquerunt intactam, Aſida. Theodotio vero, Symmachus, & Aquila Herodium legunt Zachariæ 5. At vero Symmach. in hoc loco noſtro Cygnũ, Aquila vero, vt teſtatur Olympiodorus, legit Accipitrem, Alij, vt idem Olympiodorus refert, dixerunt eſſe [peculiarem auem, quæ in Meſopotamia reperitur.] Hebraizantes fere omnes Ciconiam vertunt, eo quod nomen ipſum videatur ſonare pietatem, & miſeri-

4 חסדה *Hhacida, incertum auis genus. LXX. Septuaginta interpretes variant in vertendo originalem.* נצה *Hieron. Herodium. Miluum. Ciconia. Vpupa. Theodotio. Symmach. Aquila.*

5 *Ciconia symbolum pietatis. Struthio camelus misericors per cōtrarium intellectum. Pagnin. Caietan. Iſidorus.* miſericordiam; Ciconia autem propter pietatem erga parentes ſenes, & effœtos ſit pietatis, & miſericordiæ Symbolum. Denique alij volunt eſſe ipſum Struthio camelum, dicique a pietate, & miſericordia per contrarium intellectum, eo quod ſit crudelis erga ſuos pullos, quam interpretationem Pagnious in Theſauro, & in textu ſequitur; tum etiam Caietanus, Iſidorus. Sed cum huic nomini originali diuerſæ omnino res, & proprietates tribui videantur in Scriptura, videlicet in Ieremia, [Intelligentia] quædam, & præſagium temporum; hic vero [priuatio intelligentiæ,] & ſtoliditas; & Pſalm. 103. ſublimis volatus, & nidificare in excelſis arboribus: At vero hic [derelinquere oua ſua in terra,] certum videri poteſt hoc loco non intelligi Struthionem appellatione [Hhacidæ,] ſed potius auem contrariæ naturæ, & proprietatum, ſiue quoad naturalem pietatem erga pullos, qualis eſt Ciconia; ſiue quoad ſublimem volatum, & rationem nidificandi, qualis eſt Herodius, vel Accipiter: quod ipſæ proprietates naturales, quæ ſtatim ſubiunguntur, aperte oſtendunt cum nulla ratione conuenire videantur neque in Ciconiam, neque in Aquilinum genus.

6 *Duplex ſententia expoſitio idonea.* Poteſt ergo ſententia hæc accipi cum ſimilitudine, vt legit noſter Interpres; vel cum diſſimilitudine, vt videntur ſonare Hebræa, ſed eodem ſenſu [Penna Struthionis exultat. An numquid pennæ Herodij, pluma?] quaſi dicat; Auibus iſtis numquid tu contuliſti pennas, & plumas? plumas quidem omnes; ſed longe diuerſæ rationis, diuerſæq; naturæ. Illud enim indicat naturæ auctor, eſſe Struthionem, quaſi miſti generis; nam Struthio ita eſt auis, vt ſit pene beſtiarum generis, vt Plinius ait, præſertim Struthio Arabica, quæ valde magna eſt. vt teſtatur Xenophon lib. 1. de expeditione Cyri, & Diodorus Siculus lib. 3. rerum antiquarum, cum enim in deſcriptione Arabiæ verſatur, ſcribit, [Arabia fert animalia naturæ duplicis, mixta ſpecie; quorū aliquos appellant Struthio camelos, qui ex Struthione, Cameloque conſtant, vnde, & nomen trahunt; magnitudine ad Cameli naſcentes modum.] Plinius vero ſcribit, Altitudinem equitis inſidentis equo excedere. Quod vero Diodorus indicauit, ex Camelo, & Struthione conſtare, non vult gigni ex duplici animali, ſed ſpecie referre parti Camelum, altitudine; collo, cruribus, partim vero Struthionem, id eſt, id quod ſuum proprium eſt; atque etiam propter quandam ſimilitudinem cum magnitudine cerui, videntur appellari [Aues ceruinæ] ab Strabone libro 16. & Diodoro lib. 4 deſcribentibus Arabes Struthophagos.

Plin. lib. 10 c. 1. Xenophon. Struthio Arabica magna. Diodorus. Plinius. Cur dicatur Struthio Camelus. Aues ceruinæ. Strabo. Diodor.

XIV. Quando derelinquit oua ſua in terra, &c.

1 *Struthio minus idonea fouendis ouis. Naturaliter caluet. An aliquando incubet ouis.*
2 *Nidus Struthionis. An vſu foueat oua. Quo tempore pariat. An omnino negligat.*
3 *Locus Ieremiæ illuſtratus.*
4 Obliuiſci Conculcare.

1 *Struthio minus idonea in cubādo, & fouendis ouis.* PRoprietas hæc a nemine Scriptorum tam explicate traditur, videtur enim ne magnitudine, & grauitate corporis illa confringeret, a natura prouiſum, vt illa derelinquat naturæ, & calori cæleſti, quæ illis incumbant, & fouendo excludant. Neque mirum; nam [oua alia extra incubitum ſponte naturæ gignunt, vt in Ægypti fimetis,] Scriptore Plinio; & huius indicium eſt, quod pectore, & cruribus fere ſit implumis: [naturaliter eorum,] vt Plinius ait, Struthio cameli caluent, non ſolum capite, ſed pectore, & clunibus, ſi hæc caluities dici poteſt. Sine plumis autem inutiliter incubare, & fouere tentaret. Forte autem non omnino ita deſerit, vt aliquando non incubet; nam Ælian. lib. 14. c. 19. & 21. ſcribit [amplius octoginta oua ex ſeſe parere; fœcunda ab infœcundis diſcernere; tantumque frugiferis incubare; non tamen vno, eodemq; tempore pullos excludere: ſed ex his, partim iam in lucem proferūtur, par-
2 tim etiam fouentur.] Ruſus deſcribit nidum, quem fingit ſibi in ipſa terra; [Pedibus ſane nidum ex ſabulo architectans, in ſolo humilem nidum fingit, & cōſtruit, cuius medium concauum efficit; labia ambientia alte exaggerat, ac tanquam muro circummunit, vt munitio eminēs pluuiam in nidum influere; & pullos etiam nūc teneros alluere prohibeat.] Niſi forte hæc incubatio pertineat ad id, quod Ælianus lib. 10. cap. 5. ſcribit, ſolo viſu oua ſua in arena recondita fouere, qui potius oculorum reſpectus, obſeruatio quædam eſt, & ab Alberto ſine vllo ſcriptoris teſtimonio traditur lib. 23. hac ratione, Oua menſe Iulio parit (hoc tempus Solem calefaciendo) [& in ſabulo abſcondit; quæ calore Solis excluduntur, vt alia multa oua animalium, & ideo ad ea non reuertitur quod nudo corpore ea fouere non poſſit; & ſubinde reſpicit ad locum, in quo condita ſunt.] D. Th. deſignat peculiare tempus pariendi oua, cum exoriuntur Vergiliæ. Sed non producit huius rei auctorem, niſi forte id accepit ex traditione, & doctrina Alberti Magni. Iſidor. non tam ad Solis, quam ad arenæ, & pulueris æſtuantis beneficium refert. lib. 12. cap. 7. [Oua (inquit) ſua fouere negligit, ſed proiecta tantummodo fotu pulueris animantur.] Olympiodorus item ait, In terram oua abdere, ibique fouere.] Quare quod dicitur in terra, & in originali, [Super terram,] tantum eſt, non in alto nidificare, ſed in plano ſolo. Si quando vero contrectet vngulis, & incubare tentet, [Ouum eſt duriſſima, & quaſi lapidea cruſta munitum,] ne facile frangatur.

Calore Struthio viſu fouet oua. Albert. Tempus pariendi oua. D. Thom. D. Iſidor. Olympiod. Oppian.

Quod vero eſt apud Ierem. 4. [Filia populi mei crudelis, quaſi Struthio in deſerto.] vel, vt legunt Septuag. In incubabile. quaſi Struthio. incertum ad oua, an ad pullos iam excluſos pertineat. quos etiam a parentibus derelictos Deus curat, & paſcit, omni humana ope deſtitutos. 3 *LXX.*

XV. Obliuiſcitur, quod pes conculcet ea, &c.

NOn curat, neque animaduertit; ita agit, ac ſi neque meminiſſet, neque illi veniret in mentem, Oua, quæ non ſunt in ſublimi nido repoſita, expoſita eſſe diſcrimini pertranſeuntium Per pedem, Græci, Philippus, D. Thom. & Latini intelligunt hominum pedes, vt diſtinguat a beſtia agri. Ego potius exiſtimarem idem ſignificari in vtraque parte; nam in vaſtiſſima, & inuia ſolitudine nullus viator, præſertim pedes. Si quando vero eo appellat homo, eques eſt venator. *Philipp. D. Thom.*

Quod vero dicitur conculcet, proprie eſt, diſpergere, aut diſperdere, & diſijcere, indicat enim pedibus incurſantibus, aut diſpergi, quæ congregata ſunt in terra; aut proteri, & opprimi. *Cōculcare.* זרה

XVI. Duratur ad filios ſuos, &c.

1 *Varia lectio. Struthionis charitas erga pullos. Cur dicatur crudelis.*
2 *Naturalis parentum charitas erga prolem. Lactis generatio ex amore.*
3 *Filij eo plus diliguntur, qui maiori labore conſtant. Cur primogeniti maxime dilecti. Illuſtratus Moyſes.*
4 *Cur Struthio ſit auis ſtolida, Caput paruum ſtolidorum.*

VIdetur iam agere de educatione pullorum. Septuag. active legunt; [Obdurauit filios ſuos,] ſed eodem ſenſu, obdurauit, duriter tractauit. Paulo diuerſum ſenſum indicauit Olympiodorus, vt ſinat obdurari filios ſuos, [Hæc auis, inquit, poſtquam ouum elaborauit, labore pullos ſuos confici ſinit, vt ne a ſe ipſa alatur, contra ſuſceptæ prolis educationem naturali charitate obdureſcente.] Atque huc potius pertinere diximus illud Threnor 4. 3. Crudelis, quaſi Struthio, videlicet, quod mulieres Ieroſolymitanæ infantulos ſuos non minus negligerent ſine cibo, & potu, quam Struthio pullos ſuos. Sed res hæc apud alios Scriptores nō reperitur. Potius ex Æliano, quod amore acerrimo erga fœtus ſuos flagrans, ſitienter cum eis verſari cupiat. [Ex inquiſitione paſtus reuertitur: ac nimirum prius quam in nidum introeat, huc illuc verſans oculos circūſpectat, quod metuat nequis ſeſe ſpeculetur, deinde ardentiſſimo pullorum ſtudio victa, & ſi ferrum ſplendeſcit, ita tamen alis paſſis, tanquam velis contenta fune explicatis, intra nidum mirabiliter ingreditur: nam cuſpidato ferro transfixa acerba morte afficitur.] Sed poterunt hæc hac ratione conciliari, vt cum erga fœtus ſuos alia charitatis documenta præbeat, at certe pullos non paſcat, quare coguntur filij Struthionum gemere Mich. 1. 8. Iob. 30. 29. non aliter matres illæ Ieroſolymitanæ, cætera erga filios indulgentiſſimæ, non poterant præ fame filios alere.

1 Varia lect. LXX. Olympiod. Ælianus. Struthionis charitas erga pullos.

[Quaſi non ſint ſui.] Quid enim magis naturale, quam charitas

Naturalis charitas erga prolem. Genes. 45. 8. Thren. 4. 3. Nazianz.

charitas erga suos, & cura sustentandi: vt ex hac ratione dixerit Iosephus cum se institutum se a Deo [Patrem Pharaonis. Sed, & Lamiæ nudant mammas, & lactant catulos suos.] Quam rem eleganter persequitur Gregorius Nazianz. carmine ad Nicobolum Patrem Nicoboli filij nomine;

Quod tua progenies ego sum; pater optime possum.
Munus id asserere. nam brutis omnibus hic mos,
Atque hominum generi flagrare libidine Æ[illegible],
Consilioque Dei vitum capientque vicissim.
Dantque alijs, laudemque ipsi post vltima fata,
Semen vt in specie redimine flore virescit.
Ast etiam me post vlius tua cura? quid autem
Hoc iterum magni? vitulis quoque plena parentis
Vbera fronte premunt, neque hunc persoria laborem
Vis adigit, dulcis tamen hæc, iucundaque matri;
Stridula quin etiam circumuolat vndique pullos
Implumes volucris, seque hic, illicq; fatigat
Pabulo dum proli nutrix impasta requirit.

Plutar. lib. de Amore prolis.

[Sola, *inquit Plutarchus*, lactis confectio ac dispensatio sufficit ad demonstrandam naturæ prouidentiam, atque industriam] quippe est illa enutriendi cura prima, & manifestissima. [nimirum quia pariendi, & alendi finis est non necessitas, sed amor.] Is ipse efficit animalia de gulosis parca. [Sic Homerica illa auis pullis tradit,]

Lactis procreatio signum paternæ charitatis.

Ejca quidquid habet, male sit sibi quamslibet ipsi.

[Sua enim ipsius fame pullos alit, cibumque iam ventri appropinquantem, abstinet, & ore premit, ne imprudens deglutiat.] Ex ipsa igitur rerum natura dictum est, obduratur erga filios suos, quasi non sint sui.

Nicetas.

[Frustra laborauit, &c.] Id est, vanus est ille labor, cuius custodiendi atque tuendi nulla est solicitudo. Eleganter Nicetas; [Dum pullorum suorum amissionem non timet, operam perdit.] Indicat naturæ auctor naturalem illam parentum charitatem, quæ ita cum labore coniuncta est, vt ferme ex ipso labore nascatur, vt quo maiori labore proles steterit, eo plus a parente diligatur. vnde aiunt plus a matribus, quam a patribus prolem diligi. Tum etiam ab vtrisque parentibus filios primogenitos; quod etiam prima procreatio existat vtrique parenti laboriosior, vt indicauit Iacob, primogenitum alloquens Ruben; [Tu principium doloris mei.] Quare hæc filiorum charitas, sicut solet ex animantibus imbellibus, & timidis audacissimas reddere; ita e contrario timore cogente ex audacissimis efficit timidas, vt subtiliter indicauit Plutarchus loco nuper adducto; [In vniuersum, *inquit*, amor prolis animalia audacia reddit timida: & de segnibus industria.] non ob aliud, quam ne frustra laborauerint, nullo timore cogente. Quare ex Homero in descriptione [Canis anxiæ pro teneris catulis,] acutum illud affert, quod primum latratu irascatur, deinde [vero metum pro catulis, quasi secundam iram concipit.] Vide, quæ diximus, c. 22. versic. 4. num. 4. super id. [Numquid timens arguet te, &c.] Vbi diximus de timore parentum in castigandis filijs, & Eccles. 30. vers. 7. super id, [Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua, & super omnem vocem turbabuntur viscera eius.]

Charitas parentum maior, quanto maiore labore cōstāt filij. Primogeniti cur magis diligātur a parentibus. Genes. 49. Plutarch. Homerus.

XVII. Priuauit enim Deus intelligentia, &c.

4 Varia lect. Sapiētia pro prudentia. LXX. נשה

4 Ex Hebræo legitur; [Fecit Deus illam obliuisci Sapientiam,] vel, remouit, abstulit ab illa sapientiam, prudentiam, scientiam, & rationem rerum agendarum. Septuag. [Tacere fecit ei Deus Sapientiam,] id est, Non dixit illi Deus, nō præcepit Diuina Sapientia, quid facto opus esset in educatione filiorum, nihil enim sine dictamine, & præcepto summæ Sapientiæ sit indito creaturis.

LXX. Symmach. חקל

[Nec dedit illi intelligentiam, *Septuag.* Non partitus est ei. *Symmachus*; Non distribuit ei prudentiam.] nam omnis ratio recte agendi creaturarum, siue rationalium, siue irrationalium particula est supremæ illius sapientiæ. Augustinus; [Despexit illam Deus in Sapientia.]

August. Cur struthio dicatur stolida. Plinius.

Sed dubium est, ad quid debeat hæc insipientia referri? Plerique iuxta subiectam materiam accipiunt, quod scilicet illi non contulerit Deus, sicut cæteris auibus, prudentiam, & solicitudinem in educatione filiorum. Alij minus stricte; Non mirum, inquit, negligentem esse suorum filiorum, cum sit stolida. Huius autem stoliditatis notam in eo designat Plinius, quod in tanta reliqui corporis altitudine, cum colla [frutice occultauerit, existimet se latere.]

Diodorus.

At vero Diodorus Siculus lib. 3. ex ea ipsa re Struthionis solertiam, & naturæ magistræ sapientiā commendat; [Cum effugere, *inquit*, nequit, inter arbusta sæpius, aut vmbrosa loca caput abscondit, nō naturæ desidia, ne videatur, aut conspiciatur ab alijs, vt quidam putant: sed quia ea corporis pars cæteris debilior, vmbram sibi pro tutela parat: natura enim optima singulis animantibus ad sui salutem magistra, non suæ tantum, sed etiam quoque quos procreat, curam salutis gerit.] Certum tamen est, vel ex hoc loco, esse minus prudentem, quam alias aues; signum ea paruitate capitis, quæ stolidorum est, ex Physiognomia; ex cuius defectu, præsertim eum cerebrum fere nullum habeat, stoliditatem illam deuorandi effici putant, vt quidquid tetigerit, continuo deglutiat, lintea, ferrum, lapides.

Caput paruum stolidum. Struthio stolide omnia deuorat.

XVIII. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, &c.

1. *Pulli Struthionis celeriter adolescentes. Duplex exponendi ratio.*
2. *Cur data sint alæ Struthioni.*
3. *Illius ars contra venatores.*

1 Si de pullis ipsis loquatur, idoneus sensus efficietur; Pullus, quamuis a parentum cura destitutus, tamen suo præsidio defenditur; breui adolescit, & alarum beneficio fugit, & declinat pericula. Indicauit hoc Tygurina; [Postquam adultus est, alas attollit.] Nimirum videtur esse celere Struthionis incrementum; [Tria, *inquit*, *Ælianus ex Oppiano*, ex minimis euadunt maxima animalia: ex aquatilibus, Crocodilus; ex volucribus, magna Struthio: ex quadrupedibus, Elephantus.] Ergo in tempore, vt in Hebræo legimus, aut [iuxta tempus,] id est, breui tempore, alas erigit. Sed sensus idem, & nexus commodior, si in vniuersum accipiatur, & coniungatur cum parte sequenti, [Cum tempus fuerit,] nimirum cum a venatoribus, & equitibus appetitur, alas erigit, nam secus tardigrada est, & gressus pōpatici. Dicitur autem alas attollere, non iam librare, aut quatere, sicut cæteræ volucres; quia non ad volandum in sublime, sed ad currendum, vt Plinius dicit, pennæ illi datæ sunt. Ælianus vero dicit, alas, tanquam vela, contento fune explicare. Xenophon lib. 1. de Cyri expeditione in Arabia, [Struthio camelum nemo omnino capere potuit; tam longe enim modo pedum pernicitate, modo vero alarum, quasi velificatione promouebant, vt statim equites desperata præda insequi desinerent.] Ergo, vt Ælianus ait, [Vtrinque in alas ingruens ventus, tanquam vela illas extendit, & inflat.] & cum adeo velox sit, vt vel cum alite volante contendere possit, vt Oppianus scribit, deridet Equum, & ascensorem eius; videlicet præda frustratum. Forte etiam hæc equitum, & venatorum deridendorum ars in eo posita est, vt Plinius, atq; Ælianus dicunt; [Cum propior facta est, vt a venatore capiatur, obuios lapides sic pedibus retro ad hostes versus, tanquam funda iaculatur.] Sed non semper derideri potest industria humana. Venandi rationem vide in Æliano, lib. 14 cap 21.

1 Varia expositio. Tygurina. Struthio celeriter adolescens. Ælian. lib. 14 c. 20. Commodior expositio. 2 Cur dicatur Struthio, alas attollere. Plinius. Ælianus. Xenophon. Struthionis ars contra venatores. Oppian. 3 Plinius. Ælianus.

EQVVS.

XIX. Numquid præbebis Equo fortitudinem; aut circumdabis collo eius hinnitum?

XX. Numquid suscitabis eum, quasi locustas? Gloria narium eius terror.

XXI. Terram vngula fodit; exultat audacter; in occursum pergit armatis.

XXII. Contemnit pauorem, nec cedit gladio.

XXIII. Super ipsum sonabit Pharetra; vibrabit hasta, & Clypeus.

Fer-

XXIV. Feruens, & fremens ſorbet terram; nec reputat tubæ ſonare clangorem.

XXV. Vbi audierit buccinam, dicit, Vah; procul odoratur bellum; exhortationem ducum, & vlulatum exercitus.

1 *Nexus huius materiæ cum præcedente.*
2 *Paraphraſis. & elucidatio totius hiſtoriæ de equo.*
3 *Quod equorum genus nunc celebretur. Regiones diuerſæ equis nobiles.*
5 *Equi Syluestres Syriæ Equi Paleſthinæ. & Palmati. Ægyptius equus nobilis. Illuſtratus Dauid.*

1 *Aptus nexus huius materiæ cum præcedente.*

CVm de Equo, atque equite dixiſſet derideri a beſtia ſtolida, & inſipiente, conſequens fuit, vt ſupremæ ſapientiæ opus, quod in Equi fabricatione relucet, ſtatim proponeret. qui, ſi in velocitate inferior, at in exultantis animi generoſitate, fortitudine, intelligentiæ documentis, multiplicis ad humanos vſus commoditatis, fidelitatis ciuilis cuiuſdam, & humani conuictus, militaris gloriæ, fortitudinis impauidæ, aliarumque rerum maxima ui gloria, tum Struthione, tum cæteris quadrupedibus inſignior eſt. Ergo hæc eſt huius nunc orationis, & elogij equini
2 *Paraphraſis totius hiſtoriæ de Equo*
ſententia; An tua opera, tuaque ſapientia effectum eſt, vt inter quadrupedia, Equus & generoſiſſimus, & idoneus ad bellum, viribus, & animo inſtructus euaderet? Mea ſane potentia bellatorem illum conſtitui; trudoque impauidum ad bella, etiam inermem. Tu, ſcilicet equo tribuiſti ceruicem arduam, collum erectum, denſas, criſpantesque iubas; & vt ipſa ceruicum horrendiſque fremitibus ex hinnienti pectore erumpentibus, terribilem ſe cunctis exhibeat. Numquid tuum eſt, illum ſaltu inſtruere, & crebris celeribuſque motibus agitare? Mirum: cum bipatentes ille nares diſſlat, ferociam, & vim terribilem ſpirare videtur. Quod ſi planiciem, aut molliorem terram nactus eſt, exultans quatit campum quadrupedante pedum ſonitu, conſiſtens vero, nunquam ita quietus eſt, quin nunc hac, nunc illa vngula terram fodiat, & virium ſuarum robore alacer, & ſuperbiens, audacter ſe prælio committere geſtiat, & hoſtibus armatis impauidus obuiam procedat. In rebus arduis, & tempore difficillimo nulla timoris documenta præbet. Quin potius animo conſiſtit; reſiſtit in faciem hoſti, nec vllus micantium armorum, & gladiorum diſtrictorum ſplendor cogit illum terga vertere. Circumſepiunt illum multorum ſagittariorum cunei circumuolant micantes ſagittæ, baliſtarum crepitus circumſonant, & vt illum deijciant coruſcantium iaculorum, & ſplendidiſſimorum gladiorum mucronibus appetitur. Neque propterea armorum fulgore, aut æreorum Clypeorum repercuſſus ignis illius oculos præſtringit. Cum feruet, cum fremit, incredibili velocitate tranſmittit ingens terræ ſpatium, tam auide, tamque feruenter, vt & terram ipſam, & homines quoſque obuios abſorbere velle videatur. Interim vero, dum exoritur clamor virum, clangorque tubarum, quatit terram, & communem tubam, ipſe fremitu, pedibuſque incitat, & promouet: quaſi in illius auribus remiſſe admodum, caſſiterque tubæ clangerent. Cum vero iam ad prælium committendum ſignum datur, & inſonant vehementius buccinatores, vix præ gaudio credit, & qua poteſt ratione aſſonat, & reſpondet, fremituſque lætitiæ plenos denuo fundit. Quippe longe ante expectat paratiſſimus tumultum exercitus procedentis ad prælium, & non minus ipſe, quam milites fortiſſimi, ducum clamorem, & exhortationem ad ſe pertinere exiſtimat: captatque olfactu ſagaciſſimo aerem bellici tumultus, neque ſolum ſentit, ſed præſagit, præſentitque ſonitum claſſicorum. Hæc vero non ſunt humanæ ſapientiæ, atque potentiæ veſtigia; ſed Diuinæ, non ſolum in rebus per ſeſe magnis, at inutilibus, ſed in rebus ad commoditates, & vſus humanos mirifice comparatis, relucentia.

3 *An præcipua oratio ſit de Equis Arabus.*
Sed ante alia explicandum an de Arabicis, Syriaciſue equis ſermo proximus, & primarius ſit, an vero in vniuerſum de equis cuiuſcumque regionis, aut alicuius ex circumuicinis. Nam cum de alijs animalibus Arabicis, quibus ea regio abundat, ſermo habitus ſit, videtur quoque ex eadem regione productus equus. Et quidem fere nullum eſt animal, quod ita pro regionum diuerſitate ſuum peculiare pretium, & dignitatem habeat. Sunt enim celebres, Tyrrheni, Siculi, Achæi, Cappadoces, Mauri, Scythæ, Parthi, Magnetes, Epiri, Iones, Armeni, Thraces, Erembi, Lybici, Hiſpani, Lycolpides, vt Aelianus numerat lib. 4 cap. primo, & Armeni potiſſimum, omnibus optime indolis notis, & documentis inſignes; quæ regio non longe abeſt ab Arabia. Et quidem equi Syluestres in Syria plures ſunt, & mirum in modum feri, vt Ariſtotel. in Mirabilibus tradit. videntur etiam nobilitate inſignes habiti equi Paleſthini, quos ſub nomine, [Equorum Palmatorum] ſignificari ab Arcadio, & Honorio Imperatoribus l. vnica de Grege Dominico, tt 5. libro 10. & l. equos de Scænicis, tt. 7 eiuſdem libri, exiſtimat Petrus Faber libro 2 Agoniſticon. cap. 28. nam cum Generoſis, meritiſſimiſque equis Heroiogenianis, & Palmatis conſtituatur annona ex publico, videntur quidem [Palmati] deducti ex Syria, & Paleſthina, palmaque inſiti, & notati, quæ deuictæ, & triumphatæ Paleſthinæ, & Iudeæ Symbolum erat. Atque inter alias quidem equorum notas, [Palmatum meminit Nemeſianus in ſuo illo prææleganti carmine:

Equi generoſi apud diuerſas regiones.
Aelianus.
4 *Equi Syluestres in Syria.*
Ariſt.
Equi Paleſthini.
Equi Palmati qui.
P. Faber.
Palma inſigne Iudææ.
Nemeſian.

Cornipedes igitur lectos det Græcia nobis,
Cappadocumque notas referat generoſa propago
Armata, & Palmas nuper Grex omnis auorum.

Ego vero exiſtimo hoc loco ſermonem non haberi, de equis feris, aut Sylueſtribus; nam eiuſmodi non ſunt militares, imo neque valde apti domituræ; nam cum cenſeri poſſint ſimiles illorum Æthiopicorum, [qui forte comprehenſi, abſtinent ſe propterea cibo, & potione, quod ſeruiendi indignitatem acerbiſſime ferant,] certe non niſi de ijs, qui & libentiſſime, & fideliſſime ſeruiunt, nunc ſermo eſt. Atque forte de equo Aegyptio, cuius tum ad alia, tum vero maxime ad bellum vſus, & præſtantia erat, vt docent Scripturæ; nam illi Aegyptij in curribus, & in equis.] Rurſus Aegyptij fuit [equus, & aſcenſor eius:] de quo dixi aliquando ad caput primum Eccleſiaſtæ. Et quidem cum Aegyptus eſſet plana, nobilis erat equis, & equitatu; Nam vt Plinius dixit, [Equi dignitas præcipue in planis regionibus, ſicut bouis in montanis.] Sed reliqua nobis per partes indicabunt ſingulæ ſententiæ.

Equi Æthiopes.
Oppian. lib. 3. de Venatione.
Ægypty Equi militares.
Ægyptus nobilis Equitatu.
Plinius.

XIX. Numquid præbebis equo fortitudinem, &c.

1 *Varia equorum genera, & vſus.*
2 *Equi militaris deſcriptio. Marti Sacer: belli Prognoſticum.*
3 *Equi fortitudo vitalis. Imperij Symbolum. Iſraelitæ abſtinentes ab immoderato vſu equorum in bello. Illuſtratus Dauid, & Zacharias.*
4 *Hinnitus, quid proprie. Varia lectio.*
5 *Colli equorum ornamenta Hinnitus equorum diuinatorius.*

QVamuis, vt ait Varro, multa ſint equorum genera, quorum [Alij idonei ſint ad rem militarem; alij ad prædam, alij ad vecturam, alij ad admiſſuram,] hic tamen potiſſimum de militari agitur, vtpote cuius ſtatim fortitudo proponatur, & commendetur. Nam non hic potiſſimũ celeritas, quæ aliquando imbellis, & timida eſt; non pulchritudo, & ſagina, quæ delicata eſt, qualis in noſtratibus equis, ſed fortitudo, quæ ipſa plerumque deformis, & excarnis, & oſſea, potius quam mollis, & carnea eſt, qualem profecto graphice deſcripſit Syneſius in Epiſtolari illa commendatione equi, quem dono miſerat Vranio. [Donum(*inquit*) tibi miſi equum omnibus equi laudibus ornatiſſimum: qui vſum ſui tibi præbebit ad certamina cur ſuum ad venationem, ad pugnas in bello, ad pompam denique victorialem de Lybico Trophæo celebrandam. Non enim facile dixerim venator ſit pernicior, aut in certamine curſor, aut pompicus, aut bellator. Quod ſi indecorior ei forma Nyſſæis equis apparet, vt cui aſpera, & prominens calua ſit, & lumbi excarnes; cogitandum ſimiliter in equos, vt homines, non ſimul omnia diuinitus conferri. Sed forte hoc ipſo nomine laudabilior fuerit, quod maiores partes duras, quam molles, a natura acceperit: tolerandis n. laboribus oſſa, quam carnes aptiora ſunt. Veſtri quidem equi carne; noſtri oſſibus excellunt.] Ideo equus victor Marti Sacer immolabatur, vt Plutarchus ſcribit in quæſt. Rom. 97. [Quia animoſa eſt beſtia, & bello apta, atque Martia.

1 *Varro.*
Varia Equorum genera.
Equi militaris commendatio.
Syneſius.
2 *Deſcriptio Equi fortiſſimi, ſed minime pulchri, aut venuſti.*
Equus Marti ſacer.
Plutarch.

Martialis equus. Dijs vero ea potissimum immolant, quæ his accepta sunt, & conuenientia. Victor autem equus mactatur, quia Deo victoria est accepta ferenda] Lib. autem de Iside, & Osiride, scribit, [Orum ab inferis reuersum ab Osiride parente sollicitatum ad prælium, rogatumq; quodnam animal ad pugnam eunti censeret vtilius? cum Equũ, respondisset Orus, miratum fuisse, & in dubium vocasse, quod non Leonem potius, quam equum dixisset. Respondisse Orum, esse Leonem vtilem indigenti auxilio, Equum autem facere ad fugandum hosti, eumq; interficiendum. His auditis delectatum Osirim fuisse, vt qui satis instructũ ad pugnam Orum sentiret.] Sapienter igitur Anchises solo ex equorum aspectu bellorum Prognosticum facit.

Ori respon. sũ de equo. Belli prognosticum ex equo. Virg. lib. 3. Æneid.

Quatuor hic (primum omen) equos in gramine vidi.
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.

Atque ex equino capite in fundamentis Carthaginis reperto.

Monstrarat caput acris equi, sic nam fore bello
Egregiam — — —

3 Fortitudo igitur non quæcunque, sed bello idonea, & humanæ custodiæ opportuna commendatur in equo; non illa fera, & indomita, atq; inutilis Rhinoceroris. Quare ex proprietate vocis originalis possemus interpretari fortitudinem virilem, aut virtutem humanæ imitar, quod etiam indicauit Homerus Iliad 4 nominans Equorum alacritatem, & virilitatem. Tum etiam significat virtutem dominatricem, & sub potestate, & dominatu cõtinentem alios. Nam *Gibor*, virtutem, & dominium significat. Vnde quatuor illa fortissima Imperia virorum fortissimorum designantur per [quatuor quadrigas equorum, *qui* perambulant, *circumeuntque* vniuersam terram,] apud Zachariam. Quare interdixit Deus suo populo nimiũ equorum vsum, quod cum ea res bello, & victoriæ opportuna esset, nolet in equorum potius, quam in Diuina fortitudine sui populi fiduciam reponi, & vt vel hac ratione populum suum ab Ægyptijs discerneret, dicente Dauid, [Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus] Igitur cum Dauid cepisset Adarezer, subneruauit omnes iugales curruum 2. Reg 8. & Iosue ei dixit [Dominus ad Iosue pugnaturum contra exercitum curruum, & equorum infinitorum, Equos eorum subneruabis, & currus igne combures] Vide Isai. 31. c. & Ose. 1. 7 & Zach. 10. 4. vbi promittit Ecclesiæ suæ Deus Apostolos, & Ministros fortissimos, [quasi equum gloriæ suæ in bello] Vide Basilium Psal. 3 s. super id. Fallax equus ad salutem. & super id Isai. 2. [Repleta est terra equis.] Sed an omnino prohibuerit Deus suo populo equitatum, diximus cum de equitatu Salomonis, ad Eccles. cap. 2. vbi de magnificentia, & numero Armentorum illius.

Equi fortitudo virilis. Homerus. גבר *Equus symbolum imperij. Zach. 6. 2. Psal. 19. 8. Basilius.*

4 [Aut circumdabis collo eius hinnitum.] Septuag. proprie ex Hebræo; [Induisti collum eius?] nam vestis circumdat hominem. Quare licet ab alia radice, circumdare idem est quod vestire, atque vtroque verbo indiscriminatim vtuntur scripturæ Pro hinnitu autem, Septuaginta legunt Timorem, Symmachus, Clamorem, aut fremitum, Chrysostomus interpretatus est, [Elationem ceruicis terrificam:] eodemque fere modo Caietanus, [Vesties collum eius arduum?] & existimat vestimenti nomine intelligi iubas densas, atque crispantes, quibus equorum ceruices vestiuntur, & superbiunt. Sed originalis vox proculdubio ad sonitum terrificum refertur, & significat tonitru, quod fit indignantis Cęli terrifica vox. Quæ autem est indignantis, & feruentis equi vox, nisi hinnitus? sic consentiunt cum nostro interprete, Symmach. Tygurina, Vatablus. eandemque lectionem habet Augustinus. Et est pulcherrima translatio ducta ab equorum phaleris, & ornamentis illis præsertim, quæ cum tintinabulis, & cimbalis, equorum collis appenduntur, qualia & Homerus Iliad. 4. describit, & Virgilius lib. 7.

LXX. לבש *Varia lect. Hinnitus quod propter LXX. Symmach. Chrysost. Caietan.* רעם *Symmach. Tygurina. Vatablus. August.*

5
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fuluum mandunt, sub dentibus aurum.

Equorum ornamenta colli. Homerus. Virgil.

Quasi dicat Deus; Tu quidem poteris equum vestire, & ornare pretiosis aliquibus stragulis, pictisque tapetibus, & ærea crepitacula collo appendere; sed meæ potius est industriæ, atque potentiæ pulcherrima ornamenta * hinnituum, equino collo circumdare. Hinnitus, res in equo plena sapientia, & diuinatione quadam, & ex quo amplioris fortunæ, imo & Imperatoriæ dignitatis præsagium faciebant. Vide Plutarchum de fortuna Alexandri, oration. 2. 10. Pineda in Iob.

** Suplerat, nispudierat tu e ponerle al canallo un pro tal de relinchos.*

Herodotum libro 3. Alexandrum Neapolitanum lib 15. cap. 13. Id quod germanis potissimum tribuit Tacitus lib. de moribus Germanorum. Sed si nihil aliud, at certe quod hic eiusmodi hinnitus significatur nomine [tonitrui,] indicat sequuturum statim vehementissimum impetum, instar fulminis, in media prælij tempestate, sunt enim etiam [sua fulmina belli,] sunt fulmina sagittæ, & gladij micantes.

Hinnitus diuinationis, imperij omen. Plutarch. Herodot. Alexand. Tacitus. Cur hinnitus vocetur tonitruum.

XX. Nunquid suscitabis eum, quasi locustas?

1 *Nota generosi equi à commotione.*
2 *Equi armati instar locustarum Locusta loricata, & armata. Illustratur Ioannes.*
3 *Equi locustarum similes saltu, & celeritate. Equi alati, vento geniti Hispani. Vespertum Symbolum.*
4 *Equi generosi nares apertæ, fumantes, ignitæ.*

1 Quasi locustas.] In Hebræo est, Terrebis, commouebis, tremere facies, crebris motibus concuties, aut tolles. nam hæc omnia affert verbum originale. Et quidem Caietanus existimat designari notam generosi equi, quod commoueatur, & tremat, non tam ex metu, quam ex animæ commotione ad inuadendum, vt dixit Poeta;

רעש *Caietan. Nota generosi equi. Vir. 3 Geor.*

— Si qua sonum procul arma dederunt,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus.

Sed proculdubio hæc commotio, & agitatio referenda est ad similitudinem cum locusta.

2 Sed in quo nam ea similitudo constituenda sit, non eadẽ est interpretatio; nam Gręci referũt ad formam, habitumque locustarũ, quasi virorum armatorum, quam speciem repræsentant equi Cataphracti. Quare legunt septuaginta; [Circumposuisti ei armaturam?] q. d. non ideo exultat, & effertur audacia, quod tu illũ armis vndiq; communieris, sed quod illum ego ad bella natura sua idoneum effecerim, & corpore toroso, iubis densis, vngulisq; robustis instruxerim. Ad quam etiam similitudinem locustarum, & armorum fit allusio Apoc. 9. 7 8 9. Similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium, & super capita earum tanquam coronæ, similes auro, & facies earum, tanquam facies hominum, & habebant capillos, sicut capillos mulierum, & dentes earum, sicut Leonum erant, & habebant loricas, sicut loricas ferreas, & vox alarum earum, sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum.] vbi vides arma plurima ad ipsam locustarum speciem, & habitum referri. Nam quod de dentibus leonis dicitur respicit id, quod a Plinio scribitur, de locusta [in commissura occipitij. & scapularum habere, quasi dentes, eosque inter se terendo stridorem edere.] & quod de aculeis habere pinnas pro aculeis. Cum autem nominat loricas, præter quam quod capita locustarum loricata appareant, certe etiam equi Cataphracti sunt in eo illarum similes, quod loricis squamatis, aut plumatis ex ære muniebantur capita, vt describit Poeta Chloreum;

Equi armati instar locustarum. LXX. Plin. lib 11. cap. 29.

Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis.
In plumam squamis auro conserta tegebat.

Vir 11. Æn.

In quem locum videndus est Seruius, ac longe elegantior, & locupletior nollet Pontanus ex Statio, Luctatio, Iustino, Salustio, Lipsio de milit. lib. 3. Dialogo. 6. potuit itaque ad [armatas locustas] hic locus respicere. Quæ interpretandi ratio propter auctoritatem Septuaginta, non est contemnenda.

Seruius. Iacob. Pontanus.

Quamuis hæc similitudinis ratio præter quam, quod ex rebus valde imparibus fit, videtur esse aliena à proposita naturæ ratione potius enim in arte, & industria humana consistit, vestiente equum hamatis, & squamatis armis.

3 Alij eam similitudinem cum locusta, in eo constituunt quod equus, sicut locusta volet saltando, aut saltitet volando; Et quidem locustæ [tanto volant pennarum stridore, vt aliæ alites credantur, solemque obumbrat, solicite suspectantibus populis, ne suas operiant terras.] Tum etiam & cicadæ, quæ locustarum generis sunt, excitatæ volant, vt idem Plinius dixit. Cum ergo posset equo velocitas cum alijs auibus comparari, sed elegantissime nunc cõfertur cum locustis, quæ cum ducem non habeant, egrediuntur per turmas suas,] repræsentantes militarem aliquã aciem, atq; adeo etiam, tanqua ad bellum, contra illas procedunt;

Equus similis locustæ saltu & celeritate. Plin. lib. 11. cap. 29. Prouer. 30. 27.

cedunt;

Contra locustas pugnatur in Syria. Xenophon.

cedunt; & vt testatur Plinius, [Necare illas in Syria (*vbi hec scribebantur*) militari imperio coguntur.] Equi autem velocitas bellica est, & instar cicadæ, eacitatus volat. Atq; adeo cum equum bellatorem instituit Xenophon lib de re equestri, præcipit, [exercendum saltu transgrediendo fossam;] cum in conatu saliendi adhibenda sunt calcaria præterea docendum [superare vallum, in collem erumpere, de colle desilire.] quæ omnia profecto fiunt [suscitando equum, quasi locustam. Atque ad hanc velocitatem equinam respicientes Aegyptij, vt vespas significarent, equi cadauer fingebant Orotelle, cuius ratio peti potest ex Æliano lib 4. [Equi, *inquit*, cadauer proiectum, vespas gignit, ex huius putrescentis medulla euolant vespæ, nimirum volucris progenies, ea equo animali velocissimo.] Quare non mirum, quod ille Hadriani equus Volucris vocatus sit; cum in vniuersum, auium nomine illos dignentur nobiles Scriptores, cum illos alatos, potius alites vocant. Quapropter fingunt Equas vento concipere;

Vesparum symbolum, equi cadauer. Orus. Hadriani Equus.

Equi Alati Solinus li. 6. Ouid 3 Amor. Virg. 3 Geor.

Ore omnes versa in Zephyrum stant rupibus altis
Exceptantq; leues auras: & sæpe sine vllis
Coniugijs vento grauidæ (mirabile dictu)

Hispania Equi vento geniti.

Quod de Hispaniæ equis scribunt quoque consentientes cum Poeta, Varro lib 2. de re rustica, c.1. Columella, lib.6. cap.27. Plinius lib.8 cap.42. Vento igitur genitus equus, quod mirum, si;

Varro. Columell. Plinius. Virgilius.

— — Cursibus auras
Prouocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis
Æquora, vix summa vestigia ponat arena.
Ille volat simul arua fuga, simul æquora verrens.

Iam non mirum, *suscitari quasi locustam.*

4 *LXX.*

[Gloria narium eius terror.] Nescio cur planam ex Hebræa lectione vocem, narium, in pectus transtulerunt Septuaginta, legentes; [Gloria pectorum eius audacia,] præsertim cum sit optimi equi, atque generosissimi laus a naribus apertis, non angustis, vt Varro scribit. quippe nares patulæ, multo quam conniuentes, & apertiores meatus habent animæ, & faciunt videri equum terribiliorem vt Plato in Phædro, & ea Platone Oppianus docent. Videntur igitur non minus terrorem, quam

Equorum nares apertæ. Varro. Plato.

Virg. lib. 7. Æneid. 13.

— — Spirantes naribus ignem,

Sicut & illi, qui [luceos elatis naribus efflant.] Parum enim fuerat dixisse.

Fumant humentes calida de nare vapores.

Nemesian. Plinius. Caietan.

Atque adeo hinc narium ignem videntur refrigerare, cum bibunt; nam ex Plinio. [Quo quis acrior, in bibendo profundius nares mergit.] Caiet. illud admonet, terroris nomine, significari tremorem quendam, aut pallorem narium, qualis esse in timentibus solet, collecto introrsus calore. Sed qui fieri potest, vt naribus tremat, & exalbescat, si totus ardet, si agit ore spumas. Si nares diducit, & inflat?

Fremensque collectum voluit sub naribus ignem.

XXI. Terram vngula fodit, &c.

1 *Equorum laus ab Vngula.* Caballi *nomen vnde dictum.*
2 *Equorum Vngulæ quales. Illarum pulsatio ex superbia, & exultatione. Non sequitur ducem gregis.*
3 *Equorum audacia, & virtus* Audacia, *quo differat a* fortitudine.
4 Arma, *quid. Equus inferens se bello.*

1

Commendatio Equi ab vngulis. Ælianus. LXX. Caballi nomen vnde. Vir. 3. Geor. Nemesian.

COmmendatur nūc generosus, & bellator equus ab vngulis robustis; &, vt Ælianus dicit, rotūdis, quibus fodit terram, vel, vt ea Hebræo legunt Septuag. [Fodiens in campo lasciuit.] Vnde videtur apud Latinos Caballi nomen deductum, quod terram cauet, & cacauet vngula impressa. Quod neque prætermissum est ab equi generosi descriptoribus;

— — — Cauatque.
Tellurem, & solido grauiter sonat vngula cornu.

Et rursus Nemesianus hanc pedum concitationem in pulsanda terra ad suam causam refert generosi animi;

Vngula X quorū quales.

Nec pes officium standi tenet: vngula terram
Crebra ferit, virtusq; artus animosa fatigat;

Xenophon. Ælian.

Atque adeo cum equi tantum valeant pedibus, primum in illis probari [vngulam, an sit spissa vel tenuis, caua, vel plana, rotunda, vel oblonga,] præcipit Xenophon in Hypparchico, & de venatione.

Vngularū pulsatio ex superbia, & animi exultatione.

Exultat audacter. Eisdem fere verbis Ælias hanc exultationem ad superbiam referens lib 4. c. 19. [Inter cæteras animantes equus magno, lateque animo est. Enim vero magnitudo, & celeritas ipsa, ceruicisque eminentia, & crurum facilis contractio, facilisque porrectio, & vngularum crepitus inducunt eum, vt audacius is exultet, & gestiat: insolentiusque efferatur.]

Equus non sequitur ducem gregis. Arist.

Quare illi, qui equum ex diuersorum animantium virtutibus componebant, mulieris superbiam simul cum coma illi tribuebant. Atque adeo non minus, quam Leo, [ducem non sequitur gregarium propter superbiam,] vt Aristot. obseruat. Quare, & in lingua sancta, ab hac superba exultatione videtur habere nomen: dicitur enim *Sus*, quasi *Sus* quasi gaudens, & exultans, a radice *Sus*. quod est gaudere, & exultare. Quo etiam pertinet, quod [cum Gregalibus in pabulo contendit, in currendo, aliave qua in re, quo potior sit] quare eleganter ipsam exultationem videtur depinxisse Poeta in ingrediendi superbia;

Equi nomē apud Hebr.

Varro lib. 2. cap. 7.

סוס

Altius ingreditur, & mollia crura reponit.

Sed imaginem hāc proposuit graphice Ouid in Halieutic.

שוש

Hic generosus honor, & gloria maior equorum.
Nam capiunt animis palmam, gaudentq; triumpho,
Seu septem spatijs circo meruere coronam.
Nonne vides victor quanto sublimius altum
Attollat caput, & vulgi se venditet auræ?
Celsaue cum cæso decoratur terga leone,
Quam tumidus, quantoq; venit spectabilis actu,
Compescatq; solum generoso concita pulsu
Vngula, sub spolijs grauiter redeuntis opimis?

Virgilius.

3 בוח

Quod vero audacter dicitur, in originali potius est [fortiter, *vel*, in fortitudine,] quamquam eleganter ea fortitudo, audaciæ nomine explicatur, quæ solet esse fortitudinis comes tum etiam, & superbiæ. quamquam cum audacia vitium sit, [& ante pericula audaces præcipites sint in ipsis vero periculis timidi, & tergiuersantes.] vt Aristot. docet; hæc equorum audacia, fortitudo est & virtutis speciem habet; [cum fortes in ipsis operibus feruidi sint, ante vero quieti.] Habet igitur equus, quod optimum est in audacia ante periculum, videlicet exultare, & concitari: & quod optimum est in fortitudine, in ipso discrimine, videlicet non tergiuersari, neque timere;

Audacia vitium. & in periculis timiditas. Arist. 3. Ethicor. c. 7. Fortis in periculis, ante pericula quieti.

Primus adire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.

Vergilius.

Quod eleganter Varro dicit, Equum a pullo coniectari docens, [Si cum flumen transuehundum est, gregi imprimis prægreditur, ac non respectat alios.] Tandem exultatio, & audacia binis item, non amplius, vel bis a Varrone dicuntur lib. 2. c. 7. [Si hilaris, & intrepidus.]

Varro.

4 *LXX. Nicetas. Vir. 2. Geor.*

In occursum pergit Armatis.] Septuag. legunt, [Procedit in campū in virtute.] Quod Nicetas interpretatur; Per cāpum incedit ad bellum. quod videtur fere idem cū illo.

Hinc bellator equus campo sese ardens infert.

נשק

Vox originalis arma significat. Alij, armaturam. Græci intelligunt, [cataphractos, & armatos milites.]

XXII. Contemnit pauorem, &c.

1 *Metonymia. Equi ad repentina perturbantur. Quomodo exercendi, ne pauescant.*
2 *Equus non reformidans minantia arma. Comparatus cum leone, & tauro.*

1 *Metonym. Nicetas. LXX.*

PAuor, pro re timenda, & formidanda. Videtur esse expositio rei præcedentis, videlicet armatorum. Græci in Catena legunt, Sagittas, aut Iacula. Septuag Vaticani; [Occurrens Regi deridet.] quod nullam habeat dignitatis rationem, sed impetu maximo feratur in obuia quæque. Sed vt cum notis generosi Equi, quæ hactenus descriptæ sunt, etiam hoc cohæreat, pertinebit profecto hic pauor ad id, quod in bello, & in armis non vltimo formidabile est, videlicet armorū crepitus, clangorq; tubarum; quamuis. n. Equi ad omnia repentina maxime perturbentur, at illud non tā ea pauore, quam ex animi concitatione prouenit;

Equi ad omnia repentina maxime perturbantur.

— — Nec vano, horret Strepitu.

Virg. 3. Æneid. Columella.

Quod diserte scripsit Columella lib 6. c. 29. [Cum natus est pullus, confestim licet indolem æstimare; si hilaris, si intrepidus, si neque conspectu, neque rei auditu terretur.] Quare, & sua peculiaris ars equos per se audaces & bellicosos efficiendi, traditur ab Aelian. lib 4. c 9. [Ne armorum fremitum, & gladiorum ad clypeos resonantium crepitum equi extimescant, eos ad strepitum, & sonitum assuescere cogunt, armataque cadauerum simulacra sub ipsum fœnum subijciunt, vt cæsorum conspectum in bello ferre consuescant, vt ne rerum terribilium metu affecti, ad rem militarem inutiles sint.]

Ælian.

Quomodo fine offensa eandem Equi militaris.

Expli-

2 Explicatio vero est, quod sequitur; [Non cedit gladio.] proprie; Non retrocedit a facie gladij. non fugat illum micans gladius. Septuag. Nec se auertet a ferro. Ingens profecto amplificatio equinæ constantiæ, [& fortitudinis, nam tunc vel maxime, cum leæna pro Catulis fœta dimicat oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expauescat.] At equus tantum abest, vt expauescat, vt potius ab ipsa facie micantis gladij allici videatur, & sponte occurrat, non defixis in terram oculis, vt leæna, non clausis, & demisso capite, vt Taurus, sed collo erecto, atque apertis oculis.

Equus non reformidās splendens ferrum. LXX. Plin. lib. 6. c. 16.

XXIII. Super ipsum sonabit pharetra, &c.

1 *Equestris sagittatio. aut iaculatio.*
2 Sonitus, *quid proprie, Illustratus Dauid.*
3 *Hasta, &* Clypeus, *quæ armorum genera, Illustratus Samuel.*

1 INdicat vsum, & arma equestris militiæ: Ex equo.n.pugnabant sagittis, quare & sagittādi studium cum equitatione coniungit Strabo, cum scribit, [Equitandi studium a Medis ad Persas, & ad Armenos profectum fuisse.] Fuere item equites iaculatores. Atque adeo Plinius testatur se librum composuisse de iaculatione Equestri. atq; equorum ingenia, *inquit*, inenarrabilia iaculantes obsequio experiūtur, difficiles conatus corpore ipso, nixuque iuuantium iam tela humi collecta equiti porrigunt. Sed illa præsertim frequentior inter Asiaticos pugnandi ex equo ratio, Hastis prælongis, vt scribit Herodotus lib. 1.

Equestris sagittatio. Strabo. Plinius. Herodot.

2 Sonabit pharetra. Septuag. legunt, [Super ipsum gaudet arcus, *alij*, cantabit: *alij*, stridebit.] Certe vox originalis lætum quemdam clamorē, & ouationem significat quæ cum pharetræ tribuitur, tantum significat crepitationem, & sonitum cordæ reductæ ad emittendam sagittam: non enim est Pharetra, inquam conduntur sagittæ, sed in qua reponuntur, videlicet ipse arcus, & ballista, sicut Scriptum est, [Parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent, &c.] Ergo sonitus, & crepitatio arcus ad insignes equitis iaculantis vires spectat, ex quo etiam commendauit Homerus Menelaum Iliad. 4.

LXX. רנה *Pharetra quid. Isai. 50. 2. Homerus.*

Neruum papilla admouit, arcui vero ferrum.
Sed postquam circularem arcum valde extendit,
Sibilauit arcus, neruus vero valde sonuit, saliit autē telū,
Citatum per turbam peruolasse cupiens.

[Vibrauit hastea, & Clypeus.] Septuag. tantum legerunt, Gladius. In Originali prop. [Ferrum Hastæ, *&* Cidon.]
3 Quid autem sit *Chidon*, incertum est: quamquam certum sit esse genus armorum. Hieronym. vertit [Clypeum, *aut* scutum,] Iosue 8. 18. 1. Reg. 17. 6. Ierem. 6. 23. & 50. 42. idē vero ipse reddit Hastam, infra c. 41. 21. Tum etiam Septuaginta non semper in eadem interpretatione constant. nam illo Iosue loco legunt, Gæsum, quod habebat in manu Iosue. quod Theodoretus q. 10 Cum Iosepho, & Symmacho Clypeum interpretatur. Procopius ex aliorum interpretatione, [Scutum, Hastam, Scipionem, Baculum, Acontum, *siue*, contum.] rursus Septuag legunt Clypeum. 1. Reg. 17. Neque potest hoc loco Hasta intelligi; nam sunt arma, quę muniunt humeros, & scapulas, ergo est Clypeus, vel aliquid loco Clypei ad protegendum. Lyra, Iosue 8. potius Hastam intelligit & 1. Reg. confirmat non significare Clypeum, ex eo, quod armiger illius portabat Clypeum, quare intelligit [laminam descendentem a Cassidie desinentem in acutum inter scapulas, vt sic protegeret collum, & iuncturam armorum capitis.] R. Dauid, & R. Mardochai cum alijs quibusdam, dicunt esse [hastam, *aut* lanceam.] Et oportet quidem esse genus armorum ad percutiendum, vt colligitur ex Ieremia citato, & inferius, cap. 41. Res igitur incerta, vt fere semper, vbi occurrunt nomina propria rerum Hoc nostro loco bene quidem quadraret, vt hoc nomen significaret genus aliquod peculiare teli; nam non videtur commode fieri mentio scuti in impetu ruentis equi ad prælium. Quod etiam indicauit Interpres cum dixit, Vibrauit. quanquam id verbum deest in orginali, videntur enim sub illo primo, sonandi, omnia hæc contineri, [Sonabit Pharetra, Hasta, & Cidon.] At inuenio quidem Clypei sonitum in militia equestri apud Philostratum lib. 2. de Vita Apollonij, cum Damis vult equitem, & equum bellatorem instructum esse, [hostem ferire, & se protegere, insequi, ac refugere, & inimicum pellere, & equum assuefacere, ne Clypei sonitum, aut fulgentis galeæ splendorem formidet, neve pugnantium clamorem perhorrescat.]

Clypeus qd in Hebræo. כידון *Hieronym. LXX. Theodor. Iosephus. Symmach. Procopius. Nicolaus. R. Dauid. R. Mardoc. Clypei sonitus. Philostrat. Equus quomodo assuefaciendus.*

XXIV. Feruēs, & fremēs sorbet terram, &c.

1 *Equi commotio. & tremor ex fortitudine,*
2 *Varia lectio. Equi velocitas pernicissima.*
3 *Sonitus Classici equus gratissimus.*

1 QVod feruens dicitur, in Hebræo est, [In commotione, vel in agitatione,] vox eadem, quæ vers. 20 redditur, suscitare: Quod vero dicitur fremens, in Hebræo est, In commotione, ira, indignatione, & videtur discrimen habere a verbo præcedente, quod primum affert aliquid timoris, aut tremoris, at vero secundum affert animi affectum commoti, & indignantis primum igitur poterit referri ad corporis, & membrorum agitationem, nam [nescit stare loco.] At secundum pertineat ad internum affectum expectantis, & exoptantis prælium. Et recte vtrumque verbum [feruendi, *&* fremendi] exponitur, nam hæc procedunt ab animo concitato, & indignante.

Quis feruor & commotio Equi. רעש רגז

2 Sorbet terram. Septuaginta dixerunt. Euertet terram. Hebraizantes fere omnes, [Fodit, *vel* effodit terram. *Alij*, inundabit terram. *vel*, impetet, *aut*; impetum faciet.] Sed quidem fere semper Latinus Interpres verbum Originale reddit verbo Latino, bibendi, aut sorbendi, quod etiam probant Rab. Ioseph, R. Mardochai, & alij Iuniores, quam proprietatem probant loca, in quibus est huius verbi vsus. Tum etiam quod illa Hebraizantium lectio nunc friget postquam semel dictum fuerat, [Terram vngula fodit.] Quid etiam sit Equum sorbere terram, non vna interpretandi ratio. Vatablus, ad cursus celeritatem refert, [Tanta, *inquit* velocitate currit, vt terram absorbere videatur,] nos de Veredarijs dicere solemus, *Que cuelan y tragan leguas, como tierra*. Forte significat habitum illum indignantis, & irati, dum inuitus retinetur ante signum committendi prælium, videtur enim velle deuorare homines, & deglutire, quæ prope sunt. Sic Nicetas videtur accepisse lectionem Septuaginta; [Eo, *inquit*, affectus est animo, vt terram sit euersurus;] simile quid tribuitur illis ferocissimis Diomedis Equis.

LXX. Varia lect. גמא *R. Ioseph. R. Mardoc. Vatabl. Nicetas. LXX.*

Vt qui terribiles pro gramen habentibus herbis,
Impius humana vescere pauit equos.

Ouid. in Ibim.

Et quidem hæc exponendi ratio cohærere videtur cum eo quod sequitur.

3 *Nec reputat tuba sonare clangorem*. D. Thomas cum Latinis, exponit id, quod prima facie sese obijcit, nihil magni facere terrificum classicum, quippe non horret strepitus vanos: imo potius, vt Virgilius dixit, [Iunos patitur.] Sed ex proprietate verbi originalis, proprie legerunt Septuaginta, [Non credet, vel, non fidet.] a verbo *Aman*, quod est credere, aut, fidelem esse: quod Septuaginta ad fidelitatem equi retulerunt, Non credit, donec significauerit tuba. Vbi Nicetas, [Quam nihil sine ordine moliatur docet, idest, attentissimus est ad signum classici, nec prius se committit prælio, quam signum committendi acceperit.] Sed sensus alius ex Hebręo eruitur cum Latina lectione consentiens, impatiens est moræ, & si [qua sonum procul arma dederunt, stare loco nescit,] & quem maxime optat tubæ clangorem, diffidit se auditurum, quippe, quæ maxime optamus incredibilia nobis fiunt, & antequam consequamur, & postquam obtinuimus.

D. Thom. Classicum Equus gratissimum. Virgil. LXX. אמן *Nicetas. Expositio germanior.*

XXV. Vbi audierit sonitum buccinæ, &c.

1 *Interiectio lætantis alacriter. Equus hilaris ad sonitum classici.*
2 *Equum musica demulceri.*
3 *Equus ad cursum quibus incitetur. Præsagit pugnam.*

1 DIcit Vah. Proprie Septuaginta ex Hebræo, Dicit, Euge, est enim interiectio lætantis, *Heahh*. Nos simili particula vtimur ad exhortandum, & ad incitandum: Ea. Et quidem audito sonitu buccinæ, aut tubæ, mirum in modum lætatur, & exultat, vt Statius Cecinit.

Interiectio exhortātis. האח *Statius lib. 11. Theba.*

Ad litues hilarem, intrepidumq; tubarum.
Prospiciebas Equum —— ——

2 Non solum quod bello delectur, sed quod musica etiam, vt Plutarchus scribit [Equos tibijs, & fistulis mulceri.] &

Equum musica demulceri. Plutarchus de musica.

Ælian. lib. 6. c. 23. Athenaeus lib. 2. c. 6. Suidas. Plinius. Equorũ docilitas. Ælianus.

Ælianus peruulgatũ esse [Sybaritas saltationem equos docuisse,] cuius meminerunt Suidas, & Athenæus. Tum illud quod Plinius de Equorum docilitate; [Tanta est, *inquit*, docilitas, vt vniuersus Sybaritanorum exercitus equitatus, ad Symphoniæ cantum saltatione quadam moueri solitus inueniatur.] Quin etiam Ælianus scribit lib. 4. c. 20. [Lybicas equas cantu ad tibiam mansuescere, & insistere pastore insistente.] refertq; ex Euripide incitari equos atque equas, [nuptiali fistula præcinẽte, nuptias æquinas celebrari.] Sed
3 potissimum, quod hic locus præfert, tubæ auditu ad cursum incitari Solinus docet, c. 57. [Quidam, *inquit*, equorum cantibus tibiarum, quidam saltationibus, quidam colorum varietatem, nonnulli etiã accensis facibus ad cursum prouocantur.] Itaque auditu voluptatem percipere, idem videtur esse, quod [dicere, Vah; Voluptatem ijs inesse,] inquit Solinus, Circi spectacula prodiderunt.

Solinus. Equi ad cursum quibus rebus incitentur. Plin. lib. 3. c. 42. Equus præsagit pugnam.

[Procul odoratur bellũ,] Hoc ipsum profecto est, Quod Plinius ait, Præsagiunt pugnam. Tum etiam, & pugnæ, belliq; successum, aliquando enim ex sui equi alacritate spem bonamque nomen capiebat Turnus.

רעם

[Exhortationem Ducum.] Proprie est clamor, aut, strepitus Principum Sed hoc quid aliud, quam exhortatio Imperatoris insidentis? Hoc ipsum disertis verbis Plinius; [In Circo ad currus iuncti non dubie intellectum adhortationis, & gloriæ fatentur.]

Plinius.

רעה

Et vlulatum exercitus. Iterum proprie, clamor, commotio. quod indifferens est, vt sonet classicum, vel confusum clamorem militum congredientium, aut vero imperum gerentium, vel vtrumque, quo quidem intellectu quodam incitatur equus. Atque eo magis mirandum, quod confuso quondam, permixtoq; clamore belli significationem percipiat, non tã voiustrũ ducis & equitis vocem, & imperium.

ACCIPITER.

XXVI. Numquid per sapientiam tuam plumescit. Accipiter, expandens alas suas ad Austrum?

1 *Aues pugnacissimæ, & velocissimæ. Conditoris indulgentia, & Prouidentia.*
2 *Plura Accipitrum genera.*
3 Accipitrum *nomen dictum a volando.*
4 *Prima expositio Græcorum. Auium volatus consistens, perseuerantiæ Symbolum.*
5 *Latinorum expositio. Ratio plumescendi Accipitrum. Auiarium quale.*
6 *Tentatur alia interpretatio. Vulturum conceptio. Accipiter Soli Sacer. Cautas accipitrum.*
7 *Accipitres Tinnunculi. Aquilonares præstantiores.*

1 *Aues pugnacissimæ, & velocissimæ.*

EX quadrupedibus fortissimis, ac velocissimis, leniter, & opportune gradũ facit ad aues fortissimas, pugnacissimas, velocissimas, [Accipitrem, & Aquilam.] Et vero ex plurimis, quæ in Accipitris natura, Diuinæ Sapientiæ documenta relucent, vnum vel maximum proponit ex plumescẽdo. Tum etiam, vt Chrysost. obseruat. [Eorum, quæ nullum fructum afferunt vtilitatis, frustraque videntur esse, meminit, vt doceat, si tanta erga hoc animantium genus Sapientia vtitur atq; Prouidentia, multo maiore erga illud genus quod vtilius est hominibus, vti.] Tum etiam hinc colligemus, vt Seneca aliquando dixit, etiam vsque ad delicias homines ad supremo Cõditore amari, quippe illæ aues sunt, in quibus in Principes ludunt. ludo igitur, & oblectamento humano illas creauit Deus maximi enim Principes harum auium aucupio maxime delectantur. Ergo inquit; Anne tu, per Sapientiam tuam constituere, aut efficere potuisses, vt Accipiter tempus plumescendi nosset, atque ad eam rem maxime propitio vento Australi vteretur, atque in eum aduersum pennas explicaret? Sed hæc diligentius explicanda.

Chrysost. Seneca. Barns.

2 Plumescit Accipiter. Cum Arist numeret decem. Accipitrum genera, Plinius sexdecim, magnitudine, colore, auiditate, & venandi industria diuersa, certe tamen neq; illorum diuersitatem, imo neq; nomina cum distinctione designarunt, neq; ea, quæ designarunt, certis indicijs, & experimentis tradiderunt. Præsertim cum omnibus quædã hæc communia, sed an hæc plumescendi ratio omnibus communis sit, an vero alicui generi peculiaris, ex iam subijciẽdis Interpretum sententijs colligemus, præmissa tamen vocum simplici, & germana proprietate.

Arist. Plinius. Plura accipitrum genera.

3 Accipiter. In Hebræo est, *Nets*, a radice *Natsah*. quod plumam, vel pennam significat, quasi nomen habeat a volando, vel ab ea ipsa proprietate; quæ hic designatur, [expandendi alas ad Austrum.] Est autem nomen pennæ, aut plumæ ab eadem radice, Leuitici 3.16. Psal. 54 7. Isa. 40 31. quod enim ibi dicitur de Aquila, [Longo membrorum ductu] idem est quod, ingentibus alis rum etiam supra vers. 13. Penna Struthionis. Ergo verbum ab ala, vel pluma deductum, quod verbaliter, & non nisi semel. i. in hoc tantum loco legitur: Hebraizantes fere omnes vertunt, Volare; vt exponatur parte sequente, extendendo alas, quod profecto volando fit. Septuaginta autem longe diuersa significatione, stare, aut consistere dixerunt, idest tantum [expansis alis consistere] absq; volatu. Vulgatus, ad rem plumarum retulit, plumescendi, id est, plumas amittendi, rursusque emittendi, vt iam videbimus.

Accipiter vnde habeat nomen. Varia lect. LXX.

4 Iã ergo prima exponendi ratio est Grecorum, legentiũ; [Tua scientia stetit Accipiter, expãdens alas, immobilis, respiciens; quæ ad Austrum?] Quod in hanc sententiam accipitur ab Olympiod quod [Accipiter, versus Austrum explicatis alis fere erectus in aere consistere, prædamq; contemplari, atq; hac demum ratione in illã ipsam inuolare.] Sed apud Auium Scriptores nihil simile inuenimur, tantum de Falcone Sacro apud Albert. [Ducissime volare, & prædam sequi, nec deserere ad duarum, triumue, aut etiã quatuor horarum spatium,] Qua in re perseuerantiæ Symbolum referre poterit, non minus quam si immotus in aere consistere, vt Philip. indicauit, exponens lectionẽ Septuag.

Prima expositio Græcorum. LXX. Olympiod. Falco sacer. Alber. Perseuerantiæ symbolũ. Philipp.

Chrysost. paulo secus, referes ad auium naturam, quæ nullo labore pascuntur ab Auctore naturæ, & volantibus licet subministratur esca. [Qua tandem ratione (*ait Chrysost.*) factum est, vt suspensus in aere Accipiter teneretur? quo pacto alimenta sunt eidem subministrata?] Sed præterquã quod hæc res non sit propria Accipitrum, sed communis generi volucrum, certe lectio illa Septuaginta longe abest ab originali, aut vero nimium coacte sumit expãdere alas, pro eo, quod est. [expansis alis consistere absque volatu.]

Chrysost.

5 Secunda exponendi ratio Gregorij; quem fere sequuntur Latini posteriores, vtramque partem, & plumescendi, & expandendi alas ad Austrum, in hæc verba interpretantis; [Quia per annos singulos pennam veterem Accipiter noua nascente proijciat, ac sine intermissione plumescat, pęne nullus ignorat. Non autem hic illud plumę dicitur, in quo vestitur, quia tunc pullus ad Austrũ alas extendere nõ valet; sed illa annua pluma describitur, quæ, laxata veteri penna, renouatur. Et quidem domesticis accipitribus, quo melius plumescere debeãt, humida, ac tepentia loca requiruntur. Agrestibus vero moris est, vt flante Austro alas expandant, quatenus eorum membra ad laxandam pennam veterem, venti tepore concalescant. Cum vero ventus deest, alis contra radios Solis expansis, atq; percussis, repentẽ sibi auram faciunt, sicque capto tepore apertis poris vel veteres cadunt, vel nouæ succrescunt.] Confirmati hæc, quę Gregor. dicit de Accipitribus non tacitribus, possunt, quod hæc pennarum mutatio incipiat Vere, perficiatur vero Æstate: tum locus, vel auiarium, in quod includuntur accipitres, expediat esse expositum Soli, & Australi plagæ, vt Budæus hac ipsa de re differens explicate præcipit. Tum illud obseruari solet, vt auiarium sit spatiosum, pluribusq; perticis instructum, vt Accipiter non in vna tantum desiderat, sed moderato volandi exercitio in plumescendo proficiat. Quod igitur ars, & industria humana faciunt, accepturn profecto esse oportet ab ipsa natura, quæ Accipitrem docuit, & Solem, & loca aprica, & aerem meridionalem captare, vt facilius amissis pennis veteribus, nouis plumescant. Illud igitur quod est, [Expandere alas ad Austrum,] quamquam volitando fiat, at tunc volatus neque est, neque posse potest sublimis, diuturnus, vehemens, quousque pennarum mutatio perfecta fuerit. Quare verbo [expandendi, *seu* dispergendi,] explicatur, & recte conuenit cum amissione pennarum, nam tunc pennæ decidentes disperguntur, ab eadem enim radice dicitur Ezech. 17. [In omnem ventum dispergentur Sic plumescit Accipiter, dispergendo pennas suas ad Austrum.] Nam quod nonnulli existimant, nomen alæ originale *Caneph*, significare non pennas, sed integram alam, non est certum, quin potius frequenter pennarum, alarum plumarum, nomina indiscriminatim vsurpantur.

Secunda expositio Latinorum. Gregor. Gregor. Auiarium Accipitrum ad mutandas plumas, quale. Budæus. Volatus cur dicatur fieri expandendo alas.

פרש

Marinus.

כנף

Sed

Tentatur alia expenendi via. *Ælianus.*

6 Sed quia in hac plumescendi ratione, & Accipitrum intelligentia, nihil inuenimus Scriptum a principibus naturæ descriptoribus, tentandum est præsenti loco, alia quoque via lucem afferre, non nisi dubitanter, & timide in re incerta, & tantum suspicionibus exposita. An itaque locus hic tantum commendat volatum Accipitris, solem versus? nam Ælianus lib 14. c. 12. quoddam Vulturum genus proponit, quod fere verbis similibus dicit, expandere alas suas ad Austrum, non quidem plumescendi causa, sed sublimiori alia nimirum concipiendi, & genus suum propagandi, atque plumescentes pullos excludendi. verba hæc Æliani; [Vulturem non nasci matrem aiunt, sed fœminas omnes generari: quam rem non ignorantes hæ bestiæ, pullorumq; solitudinem ac inopiam timentes, ad gignendos pullos talia machinantur; aduersæ Austro volant, vel si Auster non spirat, ad Eurum ventum oris hiatu se pandunt. Spiritus venti influens, ipsas implet.] Cuius quoque rei videtur meminisse Ambrosius, scribens, Vultures dici [sine concubitu concipere, & generare.] Rem eandem paulo immutatam scribit Orus. Neque vero hic curiosius distinguo Vulturem ab Accipitre; nam quæ sunt sub genere auium rapacium valde confusa sunt. Cum hac vero suspicione facere potest, quod existimetur Accipiter solare animal esse, propterea que Apollini, id est, Soli ab Ægyptijs consecratum; [Cum Apolline autem, *inquit Ælianus*; idcirco conuenientiam habere aiunt, quod de auibus Soli Accipitres semper nullo negotio aduersos Solis radios intueantur, neque intentis oculis sursum versus iter suscipere grauantur, nec Diuina flamma offenduntur.] Atque adeo Strabo scribit lib. 17. Accipitrum ciuitatem in Ægypto esse, vbi Accipiter colitur. & Porphyrius lib. 4 de abstinentia ab animalibus, scribit Solem appellatum esse Accipitrem; quare fieri potest, vt propterea etiam Sole gaudeant meridionali; ideoque [expandant alas suas ad Austrum.]

Vultures quomodo concipiant. *Ambros.* *Orus.* *Accipiter cur Apollini Sacer.* *Ælianus.* *Strabo.* *Accipitrũ ciuitas.*

Accipitris Tinnunculi natura mirabilis. *Ælianus.*

7 An forte illud Accipitrum genus mirabile indicatur, quod in Ægyptũ aduolat ineunte vere, ad speculandas Australes quasdam insulas, mirabili naturæ solertia, & intelligentia? hos Accipitres Tinnunculos. Aelianus vocat, c. 14. & rem in hæc verba scribit, [Accipitres esse credũtur, qui censentur in genere Aquilarum. Ineunte vere delecti ex omnibus duo in Aegyptum allegantur, ad speculandas insulas quasdam desertas, quæ Lybiæ adiacent. Illi autem vbi reuerterunt, præeuntes eo alios deducunt: quibus duobus cæteri peregre illius profectionis festum agũt: cum ad eas insulas peruenerunt quas illi duo speculati commodiores sibi iudicarunt: hic in multa quiete, & tranquillitate pariũt & excludunt; passeresque, & columbas venantur: pullos cum magna redundantia alunt, deindeq; firmos ad volandum in Aegyptum abducunt, tanquã ad paternas sedes.]

Accipitres Aquilonares præstantiores.

An tandem quod illi Accipitres fortiores, velociores, maioresque sint, qui in regionibus Aquilonaribus nascentes, versus Austrum volant? itaque sit hæc Aquilonaris Accipitris circumloquutio, [Versus Austrum pandere alas.] Sed in re dubia, & incerta non pœnitendum incertas, & dubias, verosimiles tamen suspiciones attulisse.

AQVILA,

XXVII. Numquid ad præceptum tuum eleuabitur Aquila, & in arduis ponet nidum suum?

XXVIII. In petris manet; & in præruptis silicibus commoratur, atque in accessis rupibus.

XXIX. Inde contemplatur escam; & de longe oculi eius prospiciunt.

XXX. Pulli eius lambent sanguinem; & vbicumque cadauer fuerit, statim adest.

CVm neque apud ipsos profanos Scriptores omnino constet, an Vultur sit Aquilini generis species aliqua, cum omnia Aquilarum, Accipitrum, Vulturum genera permissa sint, non solum adulteratis nominibus, sed etiam promiscua, adulterinaque natura, præsertim cum quædam ex proprietatibus hoc loco indicatis Vulturi, non Aquilæ conueniant, vt dicemus, vers 30 certe neque nunc designare certo possumus, quam speciem Aquilæ significet *Nasar*; quamquam mihi dubium non sit, diuersam esse re, sicut & nomine ab ea quæ præcedente sententia descripta est, & vocata *Nets*. Ex peculiaribus autem Aquilini, aut Vulturini generis proprietatibus, illæ quærendæ sunt, quæ cum hoc loco maxime congruant. Sententia vero videtur huiusmodi.

Io. Pineda in Iob.

נשר

Quod genus Aquilæ non describatur incertum.

Numquid ita tu constituisti rerum naturas, & ita esse voluisti in volucrum genere, vt Aquila sublimi volatu in supremam aeris regionem sese extolleret: tum vero etiam in sublimibus, & præcelsis locis nidularetur? Ego sane illi pro mea voluntate, quæ ipsa summa ratio est, certum domicilium designaui, in quo familiariter habitaret, nimirum prærupta saxa, cautesque mortalibus inaccessas. Tam acuta vero oculorum acie illam instruxi, vt vel ex editissimis locis despicere possit regiones inferiores, & inde speculari, vnde sibi, suisque pullis escam parare possit. An vero sapientia tua Vulturini, aut Aquilini pulli edocti sunt carnes adamare, & sanguinem sitire, atque exsorbere? Tum præterea ego sensum illis consului præsentiendi etiam ea longissima distantia corpora occisa, vt statim festinanter eo inuolent, & occisorum carnibus, & sanguine largiter pascantur. Nihil enim est, quod mea Sapientia ego non instituam in vita, victuque opportuno procurandis, atq; conseruandis. Nihil tandem; quod mea ego Prouidentia, atque benignitate non complectar. Sed hæc explicanda per partes.

Paraphrasis harum sententiarum.

XXVII. Numquid ad præceptum tuũ, &c.

1 Præceptum, verbum, os. *Explicatus Moyses.*
2 Altitudo, *quid proprie. Aquila volatus sublimis. & directus.*
3 Eleuare, *quid. Aquila, & Accipitres nidulantes in locis altissimis. Idumæa regio montana. Illustratus Abdias.*

AD Præceptum tuum.] In Hebræo prop Ad os tuum. quasi diceret, Tuo dicto, tuo imperio, tum etiam, tua voluntate, & libito, facile. Diximus de hac phrasi, cap. 33. vers 6. num 2. Quare quod in Hebræo est, Os Dei, vertitur ab interprete Latino, [Verbum Domini, *vel* Imperium,] Num. 13. 4. 1. Paralip 12. 4. Reg. 24 3. 1

1 Præceptum, verbum, os.

Eleuabitur Aquila. Verbũ originale præcellam, & præexcellentem altitudinem significat; quare frequenter dicitur de Diuina altitudine, & celsitate, Iob 11 8 Psal. 112. 5. Isai. 5. 16. & 52. 13. dicitur etiam de Cælorum altitudine, Isai. 55 9. Ps. 102. 11. & tandem dicitur de superbia, quæ affectat Diuinam celsitudinem, & similis esse altissimo, Ps. 130. 1. Ezech. 16. 50. 1. Reg. 2. 3. Isai. 2 11. & semper, vbi huius vocis originalis vsus est, significatur insignis, & præcellens altitudo. Indicatur ergo hoc loco præcelsus Aquilæ volatus, vt Cælum prope contingere videatur, quod vtiq; cum Aquila conuenit, quæ vt Oppianus ait, [Aerem volatu superat, & sublimius euadit. Atque ita eleuatur, vt directo volatu ascendat; quod etiam astruitur verbo originali eleuandi; videlicet rectitudo quædam, quod sic testatur Aelianus lib. 14 c. 19. [Aliæ aues volandi ideo co diuerticulis, flexionibusque in Cælum efferuntur, quod recta non possunt: sola Aquila directo volatu in sublime fertur. Aliæ itẽ rectam viam flectunt, cum ad terram delabuntur: Aquila deorsum versus recta defertur.] Illud vero, quod R. David super id Isai. 40. Assument pennas, sicut Aquilæ; refert ea Rab. Sahadia; Aquilam quolibet decennio ascendere ad ignem elementarem; cum sit maximi volatus, Rabbinicum videtur. Sed de hoc dicemus iterum statim, vbi de nidificando, & vers. 29. [vbi de contemplanda esca.] 2

2 Eleuatio, aut altitudo, quid proprie. *Oppian. Ixẽ.* *Aelianus.* *Aquila volatus directus.* *R. David.* *R. Sahadia*

Et in arduis ponet nidum suum. Iam hic Septuag. subolfacientes Vulturum proprietates, Vulturem nominant; [Aut vultur super nidum suum sedens moratur?] Sed non dubium quin ea ratio nidulandi in arduis cõmunis sit, vniuerso fere Aquilino generi, Accipitri, Vulturi, Aquilæ, quę omnes alites eleuant nidum suum. vt hoc loco legimus ex Hebræo. nam verbum originale solet accommodari ad eã altitudinem, quam habet pars aliqua eminens supra cæteras eiusdem generis, quare dicitur de altitudine montium, Deut. 12. & Cornuum, Psal. 106. & Oculorum Prou. 26. & 3

3 LXX. *Eleuare, quid proprie*

גבה

quia huiusmodi loca sunt separata. ideo idem verbum significat, separare. Ergo significatur Aquilinum genus nidulans in locis altissimis, & ab omni tũ hominum tũ aliorum animaliũ accessu remotissimis de Accipitre, Arist. de hist. lib. 9 c. 51. [Accipiter in locis saxosis, & arduis nidulatur.] & de Vulture, tum Arist. adductus, tum Plinius lib. 10 c. 6. [Nidos nemo attigit; nidificant in excelsissimis rupibus.] de Aquila Plinius; [In petris, & arboribus nidificare] scribit; quam rem luculentius dicit Arist. & verbis in rem nostram opportunis lib. 9. c. 32. [Nidulantur locis non planis, sed celsis; præcipue quidem arduis saxis, & præcipitibus] Causam subijcit duplicem; vt tutiores ab insidijs sint, & quia difficulter a terra tolluntur. Res explicate tradita Abdiæ 1. 4 [Si exaltatus fueris vt Aquila, & si inter sydera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.] Idumæi. o. quibus cum loquitur, in montanis habitabant, & de regione munitissima sibi blandiebatur. Præcessit, enim, [Superbia extulit te habitantem in scissuris petrarum Exalta solium tuum. & Ieremiæ 49 16. Qui habitas in cauernis petræ, apprehendere niteris altitudinem collis; cum exaltaueris quasi Aquila nidum tuum, &c.]

Accipiter, & Aquila nidulantes in locis altissimis & remotissimis. Arist. Plinius.

Idumæorũ regio montana.

XXVIII. In petris manet, &c.

1 Dens petræ, *quid apud Hebræos. Quoddam Aquilæ genus amans montes, quoddam littora.*
2 *Aquila, Diuina, visu pollens. Quorsum Chaldæi comparati cum Aquilis Aquilonaribus.*
3 *Aquila Tyranni, & Auari Symbolum. Penna Aquilina amantes auri. Aquila immundum animal.*

1 Manet, &c. Commoratur, &c. *In Heb.* Commoratur super dẽtem petræ, & super arcem.] i. in locis valde prominentibus, instar dentis; & in locis natura sua munitissimis. Quod autem dicit, manet, & commoratur, non solum indicat quod eo ascendat; sed quod iugiter, & familiariter eiusmodi loca frequentet, & ibidem pernoctet. Quod verbis fere synonymis scribit Plinius lib. 10 cap. 3. de illo Aquilæ genere, quam Græci Melænaëton appellant. [Magnitudine minimâ, colore nigricantem, viribus præcipuâ. Sola, *inquit*, sine clangore, sine murmuratione, conuersatur in montibus.] Et quidem Arist. lib. 9. c. 32 alia etiam Aquilarum genera commemorat, quæ loca plana syluas, lucos, & littora amant. Forte etiam hæc ratio manendi in petris, indicat id, quod Arist. eodem io loco scribit; [Confidunt in locis editioribus, quia difficulter a terra tolluntur.]

Dens petra, quid.

Plinius. Melanaëti propria. Aquila amans montes. Arist. Quoddam Aquilæ genus amans syluas & littora.

XXIX. Inde contemplatur escam, &c.

2 Arist. loco proximo adductus, Volant sublimes, vt per quam maxime procul aspiciant, quapropter homines solam auium omnium Aquilam Diuinam perhibent. Atque a Deo tantum pollere oculorum acie scribit Isidor. lib. 12 c. 7. vt [cum super maria immobili pẽna feratur, nec humanis pateat obtutibus: de tanta sublimitate pisciculos natare videat; ac tormenti instar descendens, raptam prædam pennis ad littus pertrahat.] cui videtur fieri allusio; Deuter. 28 49. cum minatur, hostes quasi Aquilam in prædam velocissime inuolaturos. [Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus, in similitudinem Aquilæ volantis cum impetu, & *Habacuc* 1. 8. De longe venient; volabunt, quasi Aquila festinans ad comedendum, omnes ad prædam venient, facies eorũ ventus vrens.] Vt forte videatur insinuasse Aquilam volare ex aduerso venti vrentis, & Australis; nam cum Chaldæa esset ad Aquilonem, videtur cõparare Chaldæos cũ Aquilis Aquilonaribus volatu, atq; aucupio velocissimis, quę de lõge cõtemplantur escam. Qua in re Symbolum gerit Aquila potentissimi alicuius Tyranni, qui sedis suæ fastigium, & volatus celsitudinem eo confert, vt contempletur escam, & imbelles alias animantes rapiat. Quare quamuis Regina auium appelletur, & ex Aquilæ significatione, vt Ælianus scribit, [Filium suum nomine Midam, Gordias Regẽ fore coniecit: cum supra huius caput aranti primo volasset, deinde totum diem in iugo sessitare non prius destitisset, quam is ad vesperam arationem dimisisset.] tamen, vt idem Ælianus docet, Aquila, [Violentum potius animal, & Tyrannicum est: neq; modo in assequẽdis ad viuendum necessarijs rapinas facit, sed etiã vsu carnium delectatur.] quare Chaldæorum auaritiam, & rapinã cum Aquila comparat Abacuc 2. 9. [Væ qui congregat auaritiam malã domui suæ, vt sit in excelso nidus eius, & liberari se putat de manu mali.] ducit. n. metaphoram a nido Aquilarum, in quem, ad alendos filios, venationem conuehit. Atq; recte etiam Principis auari nota societas, & vicinitas mala significabitur per Aquilã;] Nam non modo præsentem, & viuentem cæteræ omnes volucres extimescunt, atque eius conspectum exhorrent, & pennæ eiusdem, si quis cũ aliarum pennis commiscuerit, incorruptę atq; integrę manẽt: aliæ cum illis communitatem non ferentes, putrescunt.] Videtur. n. rapina, sitis, & fames cum ipsis auaris defunctis dormire, & habere ossa plena auaritia, quippe etiam de aliquo Accipitrũ genere scribitur; quod h[...]os tibiæ illorum ad aurum admoueatur. sic ipsum illecebra quadam mirabili ad se attrahit quemadmodum Heracleotem lapidem sua vi prædicant, quasi præstigijs, & captionibus ferrum ad se attrahere.] Deniq; quid ad Principes auaros, & ambitiosos significandos magis idoneum, quam quod natura sit inuida, & famelica, vt Arist. ait; atq, adeo inuidet suis liberis iam maiusculis, quasi edaciusculis. Atque aliæ ab alijs longissime nidificant, nẽ mutua ex loci propinquitate inopes prædæ pereant.] Quod vtinam auari ambitiosique præstarent, neque alter alteri iniuriam inferret.

Chaldæi cõparati cum Aquilis Aquilonarib.

Aquila symbolum tyrãni.

Præsagium regni ex aquila. Ælian. lib. 14. c. 4.

Principis auaritia socieitas nociua ex Aquila symbolo. Ælian. lib. 14. c. 17.

Pennæ Aquilarũ noxiæ. & rapaces. Ælian. lib. 14. c. 1 Plinius lib. 19. c. 3.

Arist. lib. c. 39. Ælianus li. 14 c. 17. Arist. lib. 9. cap. 34. Aquila inuida.

XXX. Pulli eius lambent sanguinem, &c.

1 *An Aquila bibat aliquando.*
2 *Aquila genus pullos suos spargeat sanguine. Eucharistiæ symbolum.*
3 *An aliquod Aquilarum genus gaudeat cadaueribus. Percnopterus.*
4 *Valde præstationi cadauera. Est acutissimi odoratus. Illustratus Habacuc.*

1 Aquilam non bibere docet Arist. atq; eo nomine carpit Hesiodum lib. 8. de historia, cap. 18 quod cum [Aduncæ aues viuant prope sine vllo potu, Hesiodus tamẽ faciat Aquilam bibentem.] Forte quod illis sit pro potu sanguis prædæ, vt Oppianus scribit; huius vero rei historiã opportunis in nostrum locum verbis, describit Aelianus, c. 17. [Aquilæ nullas fruges edunt, & conficiunt, sed carnes vorant, & sanguinem exsorbent.] quod enim hoc loco dicitur lambere, proprie est in originali, deglutire, aut exsorbere, vt alij vertunt. Septuag. vero legunt, [Pulli eius consperguntur in sanguine.] Quod forte videretur alicui respicere ad illud Volturis, seu Aquilæ genus, cuius Aelianus ex accessione Gyllij meminit, capit. 13. quod nihil in amore ardentius habet, quam pullos; & sic in alẽdam prolem incumbit, [vt non se ex pullorum loco commoueat: ac si quando nutrimenti facultas desit, ne fame pulli pereant, femori suo vulnus infligit, & manantem sanguinem eis ipsis exsorbendum dat.] Quod si hoc paternæ charitatis documentum est; quale illud erit; Christũ Iesum Aquilam verissimam, non ex femore, sed vniuersi corporis sanguinem, pedibus, manibus, pectore, toto corpore manantẽ, filijs suis instar pullorum Aquilæ in fide perspicacibus inspersisse, saginasse, bibendum propinasse? Augustin. vero hanc Septuag. lectionem sic habet; [In sanguine volutantur.] Quod, vt Nicetas indicat, videtur cõiungi cum parte sequente; [Sanguinẽ adamant; & in locis vbi sauciorũ, confectorumq; cadauera sunt, versantur.] de quo statim.

3 [Et vbicũq; cadauer fuerit, &c.] Aquilis in vniuersum tribuitur vesci cadaueribus, & proculdubio non omnium generum commune est, sed alicuius tantum; sicut n. non omnes sunt carniuoræ, nam vna quæ Iouis appellatur, carnes non attingit, sed ad victum ex herba satis est.] vt Aelianus scribit; ita Arist. ex Aquilis vnum tantum genus videtur nominare, quod cum cadaueribus versatur, & forte hęc est, quam Percnopterum Plinius vocat, [Ieiunæ semper auiditatis, & querulæ murmurationis, quæ sola Aquilarũ exanima fert corpora.] quod descripsit ex Arist. lib 9. c. 32. Atque Oppianus testatur, [Aquilas nullum attingere cadauer, nisi forte ab ipsis relictum post venationem. Idemque de Falconibus, & Accipitribus scribit Albertus. Quod videtur facere cum ipsa præstantia, & superbia Animalis; Sicut enim Leo quadrupedum Rex, dedignatur cadauera: sic etiam & Aquila Regina volucrum. Cæterum dubitari non potest, quin cadaueribus gaudeat aliquod Aquilarum genus, tum propter hunc locum, tum propter illud Matth. 24 28. Lucæ 17. 37. [Vbicumque fuerit corpus

(mor-

1 Aquila an venat pro potu. Arist. Hesiodus, Oppianus. Ælianus.

עלע

LXX.

2 Vulturis genus ardentissimæ; in illos charitatis. Gyllius. Aquila sanguinem aspergens pullos, Christi Iesu symbolũ bibendũ se præbentis. Aug. LXX. Nicetas,

3 Aquila non in vniuersũ vescitur cadaueribus. Ælian. c. 1. Percnopterus. An Aquila vescatur cadaueribus. Arist. Oppian. Albert.

(*mortuum*) illuc congregabuntur Aquilæ.] quod hic dicitur statim adesse.

4 Quod autem hic dicitur cadauer; proprie est in originali [Corpus occisi, *aut* vulnerati] vt videatur respicere illã peruulgatam Vulturum proprietatem præsentiendi, atq; etiam præsagiendi futuram hominum stragem. nam huiusmodi Vultures sanguinarij sunt, & sanguinem exsorbēt. Propterea scribunt, [hominem vicinum ad moriendum diligēter obseruare. Tum etiam expeditos in bellum exercitus præsentione quadam consequuntur plane scientes, & quod ad bellum proficiscuntur, & quod omnis pugna strages edere solet] Quare illud; quod ab Aeliano scribitur cap. 13. [Futuro bello septem ante dies quam pugna committatur, locum præuidere, in eamq; partem, in qua alterutra pars succumbet, respectare;] vel, vt Plinius scribit c. 6. Triduo ante, aut biduo volare, vbi cadauera futura sunt. Quod referendum potius videtur ad odoratum acutissimũ quo ex longissima distantia odorem percipit cadauerum. Quo profecto alludere potest illa, quam diximus ex Ieremia, & Abacuc, hostium velocitas [instar Aquilarum] ex longissima distantia conuolantium, vel propter cædis præsagium; vel propter certitudinem; non.n. secus accelerabant, quã si iam cadauerum odorem percepissent, vt statim tempore adessent; quippe hostes instar Vulturum, nõ nisi ex alieno damno, & sanguine pascuntur, & pinguescunt.

Vultures sãguinarij, & obseruatores cadauerũ. הלל *Ælian. lib. 14. c. 12.* *Vultur acutissimi odoratus,* *Hostes instar Vulturum.*

XXXI. Et adiecit Dominus, & loquutus est ad Iob.

1 *Nexus, & opportunitas diuinæ orationis.*
2 *An hæc Dei oratio fuerit de turbine.*
3 *An nunc quoque externus percepta fuerit Dei vox.*

1 Non dubium, quin Dei sermonem consequutum fuerit spatium aliquod, atque silentium, quo illa turbinis vehementia remittente, & timore, qui initio diuinarũ reuelationum accidere solet, abeũte, Iobi animus Dei oratione tranquillatus, & diuinorum operum consideratione defixus, silens, & immotus perstitit; non solum enim instruebatur exterius per vocem, sed interius etiam docebatur, pauca hæc, quæ ex infinitis prope animantium, rerumque generibus producta sunt, manifeste ostẽdere diuinam prouidentiam, atque benignitatem, suas cuique vires tribuentem, opportunis ad vitam, & conseruationem muneribus, & facultatibus munientem; cunctorum commoditatibus prospicientem; nihilq; relinquẽtem sua prouidentia, consilioq; destitutum. Oportere proinde bene de diuina bonitate sentire; atque in ipsis ærumnis, difficultatibusque maximis, spem de illius potentia, atque sapientia, firmam, & constantem retinere. Hæc cogitantem Iobum, rursus Deus sua voce excitat.

Nexus cum precedentibus. *Diuinæ vocis opportunitas.*

2 Sed ante alia, dubitationi satisfaciendum, An in hac secunda oratione, loquatur, adhuc de turbine? Caietan. quidem affirmat, iam nunc Deum absque turbine loqui. Nicetas ait, [Audita Dei voce, gaudio vt par erat, exsilijsse] Iobum; quod quidem argumento est, iam illa cessasse, quæ timorem afferebant. Ego certe in hac re nihil habeo certi: quamquam vero similius existimem, semper eum Dei voce, aliquem fuisse turbinis, minoris licet, fragorem; sed diuinæ vocis magnitudine minorẽ. Sic enim decebat Dei maiestatem loquentis. Sic quoque impedimento esse non poterat Iobo auscultanti. Vide quæ diximus cap. 38. quæstiuncula 4. Tum præterea quoniam cum sequenti statim capite loquatur de turbine Dominus, non videtur intermissus turbo tam breui spatio.

An Deus nunc quoq; loquatur de turbine. Caietan. Verisimiliter dubitationis responsio,

3 Illud præterea, an hæc Dei secunda oratio, fuerit externo sono formata, & auditu a Iobo percepta? nam Diuus Thom. asserit, fuisse tantum interius Iobo inspiratam. Sed quidem & externam fuisse, & eiusdem omnino rationis cum prima, ijsdem rationibus probari potest, quibus vsi sumus initio cap. 38. quæst. 3.

An hæc Dei loquutio fuerit externa. D. Thom.

XXXII. Nunquid qui contendit cum Deo tam facile conquiescit? Vtiq; qui arguit Deum, debet respondere ei.

1 *Duplex sententiæ acceptio, & explicatio.*
2 *Elucidata Græcorum lectio.*
3 *Cuius rei responsio postuletur a Iobo.*

1 Sententia facilis, sed quæ non vno tantum modo accipi potest: nam proprie in Hebræo legitur, [Nunquid contendere, *aut*, litigare cum Deo, eruditio?] q. d. Quamuis eruditi animi, paruumq; sapientis sit cum Deo sapientissimo, ratione, & iudicio velle contendere, aut litem illi intendere: at saltem oportet, vt aliquem huius contentionis fructũ percipias, & eruditus, atq; castigatus maneas, sapientiorq; in posterum efficiaris. Vtinam igitur salutarem aliquem diuinæ correctionis, diuinæq; castigationis fructum percipias; Nam verbi originalis quod est docere, castigare, erudire, hæc videtur proprietas. Si vero ad doctrinam, & eruditionem, qua quis præditus est, referatur, hæc erit sententia. Nunc iam cognosces, ô Iob, sapientis non esse Deum prouocare, a quo facile compesci, & cõprimi possunt humani omnes impetus, & conatus. diceremus nos, *Para es ahora, que a suo discrecion, pon eres con Dios a razones?* Paulò secus Vatablus, Non est ille bene eruditus, neq; bene obsequens diuinæ disciplinæ, & castigationi, qui Deo castiganti obstrepit, & litem intendit. Obscurior multo Græcorum lectio. [Nunquid iudicium cum Omnipotente declinat?] Quod in hunc sensum ego accipio. Videtur ne nunc tibi infirmior esse Dei causa? an superior euasisti diuino iudicio? Nicetas per paraphrasim; An me, quasi minus idoneam, atque probabilem orationem attulerim, a te refelli posse arbitraris? Latinus Interpres tenui tutam illuminaret, & tum Iobi silentium, tum animi obsequentissimi demissionem, atque diuinæ orationis efficacitatem significaret, dixit Iobum paulo ante querulũ, ægro, & perturbato animo, audita Dei voce, mirabiliter delinitum conquieuisse. Nam quod Dionysius interpretatur, non debere [conquiescere, *id est*, dimitti, vt quiescat;] sed potius fortiter examinari, & exerceri; valde alienum est.

Duplex sententia explicatus idonea. יסר *Secunda exponendi ratio.* *Alterũ interpretatio minus idonea.* 2 *L X X. Nicetas.* *Dionys.*

3 [Vtique qui arguit Deum, debet respondere.] Lenissima correptio, quæ respondendi facultatem non adimit, sed potius ad respondendum inuitat. Sed ad quid nam iubetur Iobus respondere? Nicetas per paraphrasim; [Iudicio, quod de te antea feci, responde, idest, Quid iudicij, quid rationis, afferas, expecto.] Si verbum respondendi proprie, & stricte deberet accipi, certe referendum esset ad ea quæ proxime differuerat Deus de mirabili quorundam animantium natura ad diuinæ potentiæ, sapientiæ, & prouidentiæ confirmationem. Quasi dicat: Si quid habes, quod obijcere possis, proferto. Vatablus nimium presse, & stricte: [Qui conatur conuincere Deum, respondeat ad hanc interrogationem, nempe, An contendere cum Deo, sit se ipsum castigare.] Sed profecto responsum Iobi indicat aliquid aliud a se requiri. Ergo illud videtur cum tota re melius conuenire, vt verbum respondendi, libere accipiatur, & ad ea omnia referatur, quæ hactenus pro se dixit: Si quid habes, quod pro te dicere debeas; quod tibi faueat; quod mihi incommodet; quod tuam iustitiam tueatur; quod meam æquitatem, aliqua ex parte lædere possit, tibi per me proponere licet. Eleganter Nicetas: [Neque vero hæc dicit, quod de Iobi religiosa mente quidquam dubitet. Verum vt amici ex ijs, quæ responderit, cuiusmodi Iobus sit, intelligant.]

Nicetas. Cuius rei responsionem exigat a Iobo Deus. *Vatablus.* *Simplex, & idonea expositio.* *Nicetas.*

XXXIII. Respondens autem Iob Domino, dixit.

XXXIV. Qui leuiter loquutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum.

XXXV. Vnum loquutus sum, quod vtinam non dixissem; & alterum, quibus vltra non addam.

1 *Iobi responsum pietate simul, & vrbanitate plenum.*
2 *Varia Hebraizantium expositio, & lectio.* Leuiter loqui, *aut* Maledicere *quid. Illustratus Moyses, Ieremias, Ezechiel.*
3 Loqui *actiue, aut passiue. Elucidati Septuaginta. Iob non cum Iehoua, sed cum Deo iudice loqui postulans.*
4 Ponere manum super os, *cuius gestus. Percussio pectoris, quid significet.*

Dixi-

1 *Ibi respon-sum pium & urbanũ.* DIximus c. 4 diuinis relationibus primum afferri, & effici timorem, postea ... Iam nunc igitur animæquior factus Iob & depulso tædio, quo ex responsionibus amicorum affectus fuerat, ne videatur nihilo plus ex diuino sermone profecisse, quam ex oratione Eliu, responsum præbet breuissimum, sed pietate, & vrbanitate plenissimum; quo sic se victum fatetur, & victoriæ insignia Deo defert, vt nunquam veritatis tuendæ studium deserat; nam nihil grauiter erratum a se agnoscit; tantum leuiter, vt iam explicabimus.

2 קלל [Qui leuiter loquutus sum.] Sequentes textum Hebræũ ad contemptum, & abiectionem loquentis referunt; [Contemptibilis ego sum,] vilis. Septuaginta, Cum nihil sim. Sed proculdubio verbum originale ad verba refertur, quibus aliquis alium male tractat, aut leuiter accipit, aut despicit, & vilipendit. quod verbum subest cap. 3. 1. Cum *Leuiter lo-quι. aut ma-ledicere gd.* Iob Maledixit diei suo, idest, vilissime, & abiectissime de illo loquutus est. Exempla opportuna eo loco protulimus; sed nunc non minus commoda accipe, Ierem. 6. 14. [Curabant contritionem populi mei cum ignominia.] proprie, cum leuitate; vel cum facilitate, leuiter de illa loquendo, sicut de rebus abiectissimis leuiter, & cum ignominia solemus loqui, *No haziendo caso, y ablando a poco mas, o menos.* Leuitici 19. 14. [Non maledices surdo.] non afficies iniuria vlla, quam ille audire non potest. Ezech. 22. 7. [Patrem, & matrem contumelijs affecerunt.] vilipenderunt, leuiter tractarunt.

3 *Loqui. actiue. aut passiue.* Ergo Interpres rerum ipsam dixit, [Leuiter loquutus sum.] quod ad contemptum quendam verborum pertinet. Sed cum actiue, aut passiue accipi possit, duplex inde sensus prior, quem indicarunt, Septuaginta, & alij. Contẽptus sum, & leuiter tractatus a te, ò Deus sapientissime, vt par erat; quid igitur homo vilissimus audeat coram te loqui? vt illud * Loquutus, sit quasi passiue. Contemptus ego verbis diuinis. Posterior sensus, & quem merito expressit Interpres ex ipsa originali proprietate participij actiui; Loquutus leuiter, paruipendens ego, non ea oratione, qua de Deo, & de diuinis, par est, mortalem loqui. Septuaginta longiorem paraphrasim sententiæ reddiderunt. [Quid adhuc ego iudicor commonitus, & arguens Dominum, audiens talia, cum sim nihil?] Quod expositore Niceta, hanc habet interpretationem; [Abs te victus sum; quid vero longius animaduersionem producis? Quam obrem isthæc audio, & admoneor, perinde quasi a me Deum redargui rectum sit, qui nullius pretij, ac plene nihil sim?] quasi dicat; Ita videor reprehendi, & ita mihi satisfacere velle videris, ac si ego tuam causam læsissem, & par esset, vt cum homine mortali supremus rerum Conditor iudicio ageret. Cum quo sensu facit, cum quod pro Domino est, hoc loco, Iehoua, totius entitatis, & substantiæ creaturarum fons, & origo, cum quo non licet homini expostulare, neque loqui. At vero cum Deo, *El*, iudice, postularat Iob aliquando colloqui, ea tamen conditione, ne magnitudine sua, quam affert nomen Iehoua, illum deterreret, & opprimeret. Tum quod Iob animo demissior, & ægritudine leuatus ex diuino sermone, negat se iam velle, quod aliquando postulauit.

** Estoy hablando de vos como yo me rezeo.*

LXX.

Nicetas.

Iob cum iudice Deo, nõ cũ Iehoua loqui postulans.

4 *Caietan.* [Manum meam ponam super os meum.] Gestus est, vt Caietanus videtur, agnoscentis peccatum oris, & verborum, sicut manu pectori admota agnoscimus, & fatemur peccatum cordis. Sed proculdubio res, ratioque longe diuersa: nam [manum ponere super os,] non est percutere os, sed potius arte, & ratione certa, manu compescere labia: nam percutere, & verberare pectus, aperte indicat repeti pęnitentiam ab illo, vnde [exeunt cogitationes, adulteria, blasphemiæ, &c.] Sua igitur manu Publicanus verberabat conscientiam, & prodebat auctorem delicti latitantem sub pectore, vt enim Augustinus dixit Sermone 8. de verbis Domini: [Tundere pectus quid est, nisi arguere, quod latet in pectore, & euidente pulsu occultum castigare peccatum?] Ergo ille gestus non est percutientis, sed diuturnum silentium sibi ipsi imperantis. Vide supra cap. 21. 5. Mich. 7. 16. Quare eleganter hoc loco Olympiodor. ex persona Iobi; [Non mihi verba deerant, quando quasi peccatorum meorum pœnas luerem, condemnabar. Ad ea autem, quæ tuam potestatem, atque sapientiam attingunt, quidquam vel addere, nefas est.] Vide quæ diximus c. 9 vers. 3. super id, [Non poterit ei respondere, &c.] Et vbi de silentio iustorum disseruimus, c. 3. vers. 1. & vers. 2. num. 3. c. 13. vers. 19. num. 4.

Ponere manum super os conniugestus. Tonsio pectoris ad pœnitentiam. Matt 15. 19 Marc. 7. 22. August.

Olympiod.

XXXV. Verum loquutus sum, & alterum, &c.

1 *Quinque minus idoneæ interpretandi rationes.*
2 *Simplex interpretatio.*
3 *Cuius nam peccati sermonis, Iobum pœniteat.*
4 *Formula excusandi lapsum verborum.*

FEre vniuersi interpretes existimant Iobum se accusare duplicis errati, sed in illo assignando longe discedunt. 1 *Varia interpretatio.* Diuus Thomas duo hæc assignat: Primum, quod voluerit cum Deo disputare: Secundum, quod suas iustitias visus sit, diuinis iudicijs prætulisse. *D. Thom.* Albertus primum, cum dixit se a Deo affligi non æquo iudicio: Secundum, cum quæritur, grauiorem esse calamitatem suis meritis, si appendantur in statera. *Albert.* Gregor. duo tantum distinguit tempora, alterum ante calamitatem, cum forte leuiter peccauit; alterum, post calamitatem, cum non omnino siluit ad Dei verbera. Vtrumque igitur tempus accusat. *Greg.* Philippus, illa duo verba esse existimat, [Elegit suspendium anima mea] & illud alterum. [Si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentum rideat.] *Philipp.* Caietanus item aliter, primum, cum pollicetur sibi victoriã in diuino iudicio: Scio, quod iustus inueniar, &c. & rursus illud, cum postulauit, ostendi sibi, [quantas haberet iniquitates, & peccata.] *Caietan.*

2 *Simplex explicatio.* Verum, quod ad phrasim loquendi pertinet, nihil profecto aliud significatur, quam non semel loquendi modum excessisse; quasi diceret: Semel, atque iterum; sæpe etiam errani. Sed ita me deinceps continebo, vt iterum labi non contingat; obmutescam igitur, [& non aperiam os meum, quoniam tu fecisti.] *Psal. 38. 10.* Non est ergo quætendus ille numerus binarius nimium solicite. Sapienter enim dixit Gregnrius: [Si transacta beati Iobi verba discutimus, nihil eum nequiter dixisse reperiemus: si vero dicta eius, quæ cum veritate, ac libertate prolata sunt in aliquo superbiæ vitio flectimus, duo iam solummodo non erunt, quia multa sunt.] *Greg.*

3 *Quomodo Iob dicatur verbo lapsus.* Ex hoc iam loco fere colligunt Interpretes omnes cum Gregorio, non tam lapsum fuisse Iobum peculiari aliquo verbo nequam, aut falso, quam paulò liberiori oratione. Oportuisset enim paulò modestius, pauloq; demissius de Deo disputasse, paucioraque de sua iustitia, & innocentia loquutum, ne in speciem videretur aliquid diuinæ æquitati, & prouidentiæ detraxisse. Sic Gregorius ait: [Dicta illius cum libertate prolata; at in aliquo superbiæ vitio flecti posse. *Tum etiam*, quamuis res flagello dignas non egisset, at illicite loquutum fuisse, idest, de flagello murmurasse, igitur minus se patientem in verbere agnouisse.] *Greg.* Et Philippus super id cap. 17. [Non peccaui, *sic ait*; Non omne, quod loquutus est, ita rectum fuit, vt per se tanquam plenum, & consummatum sine aliqua reprehensione fuerit. Licet in ipsis responsionibus non potuit carere peccato.] *Philipp.* *Castr.* imprudentiam illi tribuit super id cap. 19. [Scitote; quia Deus non æquo iudicio afflixit me.] Deniq; cum hoc videtur facere illorum sententia, qui de Iobo accipiũt id, c. 38. [Quis est ille inuoluens sententias sermonibus imperitis?] vbi eam sermonum imperitiam varie tractauimus, & coniunximus cum illo, c. 42. [Insipienter loquutus sum, &c.] Vbi nos iterum, & cum tandem pronuntiat Deus; [Non estis io locuti rectum, sicut seruus meus Iob.] *Castr.*

4 *Asperitas sermonis excusatio.* Illud vero, [Quod vtinam non dixissem,] illuminationis gratia additum est ab Interprete, vt eum animi affectum exprimeret, quem affert verborum pęnitentia; aut excusatio aliqua, cum in dolorem, vel ægritudinem, reijcimus sermonis vel asperitatem, vel temeritatem, vt illa dolore, & amore furens Medea ad Iasonem;

—— Illud iam voce extrema peto
Ne, si qua noster dubius effudit dolor,
Maneant in animo verba, sed melior tibi
Memoria nostri subeat, hæc ira data,
Obliterentur. ——

Sen. in Medea. act. 3.

Respondet vero Iason, quæ & cælitus Iobo à Nomine dicta videri possunt.

—— Omnia ex animo expuli.
Precorque, & ipsa feruidam vt mentem regas,
Placideque tractes, miserias lenit quies.

NOTATIO RERUM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

a Quod animantis genus sit Ibex, diligenter inquiritur nu. 1. & 2.

AN tuæ Sapientiæ, tuæque artis fuit, *a* Ibices, Capreas, Rupicapras condere pernicitatis mirandæ, solidissimis cornibus instructas, petrarum, & rupium amantes, in quibus assidue commorentur, & vel pariant, vel concipiant statis a natura temporibus, atque partus suos, summa indulgentia, atque charitate tueantur, & occulant? Tum etiam vt illæ, instar Ceruarum, & Tragelaphorum, in speluncis sua sponte contectis concipiant.

b Ceruarum natura, & proprietates ad sententiarum Sacrarum intelligentiam, ex Sacris, & profanis accurate colliguntur per omnes has sententias.

c An Ceruæ partus difficultate, vel potius facilitate insignes sint disseritur. num. 7.

• An tibi sunt in numerato dies partus *b* Ceruarum, vt illis parturientibus, & præ dolore rugientibus, opituleris? An tua prouidentia illas tuetur, vt cum semper sint in metu ac fuga, semper imbecillæ, & perpetuo circumsilientes, partum non abigant? docuisti ne illas ad fœtum concipiendum subsidere? ad emittendum vero, & perferendam vim dolorum, procumbere, flectere, incuruare se, vt corporis vasa, & viæ laxentur: ad lactandum vero, & nutriendum recenter natum, terræ sese apprimere, in qua hinnulus affixus est? *c* An illarũ dolores soluisti, docuistique herbam, qua faciliorem haberent vterum, ne membranas, & intestina abrumpant? An cum rugiunt præ dolore, illarum dolores sedabis, & profligabis, ne semper in dolore sint? An ne virtute tua effectum est, vt hinnulorum incrementum celere sit, & discriminum atq; venatorum inexperti, stupeant omnia, atq; etiam obuios se præbeant sagittantibus? docuisti vero illos matrem deserere; pasci recenter depulsos ab vberibus matrum: digredi: & matrem iam oblitos; sui iuris esse, & vagari pro libito? Diuina sunt hæc opera, sublimiores Diuinorum operum rationes, & consilia, humana mente sublimiora.

d Elegans Asini syluestris ad domesticum oppositio, & comparatio sparsim ijs sententijs exposita.

e Solitariæ vitæ commendatio, & de antiqua in Christianos calumnia, opportuna quadam, & vtilia. num. 5. 6.

f Rhinocerotis, cum Boue comparatio, similitudo, & discrimen tractatur. numero 1. 4. 5.

g Historia Rhinocerotis, atque Monocerotis, tum etiam vtriusque cum Rhinocerote Iobi comparatio, ex Sacris, & profanis diligenter tractatur, omnibus his sententijs.

• Sunt sane *d* quædam animalia domestica, ad seruiendum nata, & humanæ curæ demandata, qualis est asinus, cognoscens præsepe Domini sui; at huiusmodi seruitute, virga, camo, vinculis exemi ego Onagrum, & large ac liberaliter sustento, nulli præsepio alligatum; sub nullo tecto commorantem, vrbanum tumultum, & multitudinem fori deridentem; non gementem sub onere, non addictum seruituti exactoris alicuius vrgentis, clamantis post tergum, virga tundentis, & stimulo pungentis. Delicatiores cibos contemnit, contentus præsentibus; & quæ illi solitudo montuosa, & salebrosa parcissime profert, lætus, & gratus depascitur. *e* In quo sane imago quædã, & cõmendatio solitariæ vitæ mortalibus proposita est, quæ a rerum externarum tumultu, & perturbatione, atq; multarum diuitiarum, & solicitudinum sarcina, tanquam ab onere domesticorũ asinorum aliena est. ¶ Sicut autẽ asini Syluestris ad domesticum, & vrbanum relatione, & comparatione mirabiliter relucet supremi conditoris Sapientia, ita nunc sane eadem ipsa manifestabitur Rhinocerotis, id est, feri, & indomiti *f* Bouis ad domitum, & cicurẽ per omnes proprietates enarratione; enim vero quantumuis ille omnino sit inutilis, atque ineptus humanis commoditatibus, atrocissimum vtiq; animal; at Diuino Imperio, & Prouidentiæ seruit; & ad Dei præsepium moratur, illum enim largissime sustẽtat Deus. Nihil est igitur, quod quantumuis habeat homo multa asinorum millia, multa etiam iuga boum, multum sibi aut de opulentia, aut de potẽtia blandiatur Quid enim bos est relatus ad *g* Rhinocerota, qui nulla vi aut industria domari potest: non manu tractari, neque ad præsepia religari, non in stabulum cogi, non iugum accipere, & ad aratrum institui, aut in terræ cultura, & versura laborare? Nam quamuis quidem insigni vastissimorum membrorum fortitudine polleat, at non illa est, quæ humano labori, & vsui esse possit ad agricolationem; nihil subsidij ex illa accipi neque ad ferendum, neque ad arandum, neque ad messes conuehendas in aream, tandem in horrea recondendas.

Sed ad Diuinæ artis subtilitatem, & industriam mirabilem nunc producenda animans ex quadrupedum volucrumque confinio, sed longe ab vtrisque naturæ diuersæ. Quis enim mortalium satis demiretur Struthionem magnitudine pennarum, pulchritudine, & specie proprietatibus vero etiam naturæ mirabilibus? nam cum pennas habeat non minus, quam aliæ volucres volatus pernicitate valentes, vt puta, quam Herodius, qui in præcelsis ruptum fastigijs nidificat; aut quam Accipiter, ex Aquilino genere, cuius volatus pernicissimus est atque præcelsus, tum ad quærendam, & persequendam, tum ad capiendam prædam; at si propterea Struthio glorietur, & exultet pennis, stulte gloriatur; nõ enim ideo illi alas contuli, vt volaret; quamuis non omnino inutiles illi exstãt; nimirum seruiunt illi pro stimulis, & calcaribus ad cursum velocissimum. Itaque nihil est, quod viui sit rebus ipsis creatis sine meo numine, & prouidẽtia; nihil, quod na-

tura

CAPUT XXXIX.

1
Numquid nosti tempus partus Ibicum? • vel parientes Ceruas obseruasti?

2
Dinumerasti menses conceptus earum; & scisti tempus partus earum?

3
Incuruantur ad fœtum & pariunt, & rugitus emittunt.

4
Separantur filij earum, & pergunt ad pastum; egrediuntur, & non reuertuntur ad eas.

5
Quis dimisit onagrum liberum? & vincula eius quis soluit?

6
Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula eius in terra salsuginis.

7
Contemnit multitudinem ciuitatis, & clamorem exactoris non audit.

8
Circumspicit montes pascuæ suæ; & virentia quæque perquirit.

9
Numquid volet Rhinoceros seruire tibi? aut morabitur ad præsepe tuum?

10
Numquid alligabis Rhinocerota ad arãdum loro tuo; aut confringet glebas vallium post te?

11
Numquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos?

12
Numquid credes illi quoniam ſementem reddat tibi; & aream tuam congreget?

13
Penna Struthionis ſimilis eſt pennis Herodii, & Accipitris.

14
Quando derelinquit oua ſua in terra, tu forſitan in puluere calefacies ea?

15
Obliuiſcitur, quod pes conculcet ea, aut beſtia agri conterat.

16
Duratur ad filios, quaſi non ſint ſui: fruſtra laborauit nullo timore cogente.

17
Priuauit enim eam Deus ſapientia, nec dedit illi intelligentiam.

18
Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, deridet equum, & aſcenſorem eius.

19
Numquid præbebis equo fortitudinem; aut circumdabis collo eius hinnitum?

20
Numquid ſuſcitabis eum, quaſi locuſtas? gloria narium eius terror.

tura ipſa efficere poſſit, niſi a me conſeruetur, & ſuſtentetur. Id quod etiam in huius animalis procreatione, & generatione clarius relucet quanto.n. Struthio camelus ſtolidior eſt, & ſuorum ouorum obliuiſcitur, tāto mea prouidentia ſolicitior, atq; benignior. Cum n. *h* ille pariat oua, at deſerit in ipſa tellure, leuiter abdita, quæ profecto ibi concaleſcunt, & confouentur; interim abit, quaſi ouorum cuſtodia minime ad ſe pertineat, & quaſi nihil ſit periculi, quod pedibus hominum diſpergantur, aut a beſtijs, & feris proculcentur. Pullos autem iam excluſos inclementer tractat, atq; paterna charitate obdureſcente, nullo prolis ab alijs lædendæ timore, nulla ſolicitudine tuendæ afficitur, perinde ac ſi in pariendo, & in excludendo minime laboraſſet. quippe videtur naturali charitate, & diligentia, atq; ſolertia, qua præditæ ſunt cæteræ animantes, Struthionem priuaſſe naturæ Conditor. Sed pulli tamen benigniter, & indulgenter ſuſcepti a mea prouidentia enutriuntur, atque plumeſcunt. adeoque vitæ conſeruandæ aptiſſima illis inſtrumenta contuli; vt quamuis ab induſtrijs venatoribus, & velociſſimis equitibus inuadantur, pedum tamen, atque alarum ſubſidio tanta velocitate currunt, vt equos, & inſectatores ſuos ſpe venationis fruſtratos irrideant.

h Tum alia de Struthionum natura, tum vero illud, an pullorum ſuorum negligens, an vero diligentiſſima ſit, diſſeritur num. 3.

Sed cum de Equo, atq; equite dixerimus, derideri a beſtia ſtolida, & inſipiente, conſequens fuit, vt ſupremæ Sapientiæ opus, quod in Equi fabricatione relucet, tibi ſtatim proponam, *i* qui ſane ſi in velocitate inferior, at in exultantis animi generoſitate, fortitudine, intelligentiæ documentis, multiplicis ad humanos vſus commoditatis fidelitatis, ciuilis cuiuſdam, & humani conuictus, militaris gloriæ, fortitudinis impauidæ, aliarumq; rerum maximarum gloria, tum Struthione, tum cæteris quadrupedibus longe excellentior.

i Natura equina, & plurimarum illius affectionum, ad Scripturarum intelligentiam, ex Sacris, & profanis per hanc tractationem ſparſim hiſtoria traduntur.

An itaque tua opera eſt, tuaq; ſapientia effectum, vt inter quadrupedia Equus, & generoſiſſimus, & idoneus ad bellum viribus, & animo inſtructus euaderet? Mea ſane potentia bellatorem illum conſtituo, trudoque impauidum ad bella etiam inermem. Tu ſcilicet equo tribuiſti ceruicem arduam, collum erectum, denſas criſpanteſq; iubas; & vt ipſa proiectione ceruicum, horrendiſque fremitibus exhinniente pectore erumpentibus terribilem ſe cunctis exhibeat.

Nunquid tuū eſt illum ſaltu inſtruere, & crebris, celeribuſq; motibus agitare? Mirū, cum bipatentes ille nares diſſlat, ferociā, & vim terribilem ſpirare videtur? quod ſi planiciem, aut molliorem terrā nactus eſt, exultans quatit campum quadrupedante pedum ſonitu; conſiſtens vero nunquam ita quietus eſt, quin nunc hac, nunc illa vngula terram fodiat; & virium ſuarum robore alacer, & ſuperbiens, audacter ſe prælio committat; atq; hoſtibus armatis impauidus obuiam procedat. In rebus arduis, & tempore difficillimo nulla timoris documenta præbet; quin potius animo conſiſtit; reſiſtit in faciem hoſti, nec vllis armorum micantium, & gladiorum diſtrictorū ſplendor cogit illum terga vertere. Circumſepiant licet illum multorum ſagittariorum cunei; circumuolent micantes ſagittæ; baliſtarum crepitus circumſonent, & vt illum deijciant, coruſcantium iaculorum, & ſplendidiſſimorum gladiorum mucronibus appetatur. Neq; propterea armorum fulgor; & æreorum clypeorum repercuſſus ignis illius oculos præſtingit. Cum feruet, cum fremit, incredibili velocitate tranſmittit ingens terræ ſpatium, tam auide, tamque feruenter, vt & terram ipſam; & homines quoſque obuios abſorbere velle videatur. Interim vero dum exoritur clamor virum, clangorque tubarum, quatit terram, & communem tubam ipſe fremitu, pedibuſque incitat, & promouet. quaſi in illius auribus remiſſe admodum, exiliterq; tubæ vocaliſſimæ clangerent. Cum vero iam ad prælium committendum ſignum datur, & inſonant vehementius buccinatores, vix præ gaudio credit; &, qua poteſt ratione, aſſonat, & reſpondet, fremituſque lætitiæ plenos demum fundit. quippe longe ante expectat paratiſſimus tumultum exercitus procedentis ad prælium, & non minus ipſe, quàm ipſi milites fortiſſimi, Ducum clamorem, & exhortationem ad ſe pertinere exiſtimat; captatq; olfactu ſagaciſſimo aerem bellici tumultus; neque ſolum ſentit, ſed præſagit, præſentitque ſonitum claſſicorum. Hæc vero non ſunt humanæ Sapientiæ, atque Potentiæ veſtigia, ſed diuinæ, non ſolum in rebus per ſeſe magnis, at inutilibus; ſed in rebus ad commoditates, & vſus humanos mirifice comparatis, relucentia.

* Cum ea quadrupedibus fortiſſimis, ac velociſſimis dicta ſint, & proclíuius gradus oſtendatur ad aues pugnaciſſimas, atque velociſſimas, Accipitrem inquam, & vniuerſum Aquilinum genus, ſane vnum illud, vel maximum naturæ miraculum in illo relucet, quod ſapientiſſime Conditor ſtatuerit, vt Accipiter *k* tempus plumeſcendi noſſet, atque ad eam rem maxime propitio vento vteretur, Auſtrali nimirum, repente, & valde opportuno ad pennarum defluuium. Quamquam enim mirabile ſit, quod alarum præſidio aliquando in ſublime vectus explicatis alis immobilis videatur in aere ſuſpendi, reſpiciens ad Auſtrum; tamen illud magis mirandum, quod ſolis, & venti beneficio defluant quotannis pennæ veteres, recenteſque ſuccreſcant, prioribus expanſis, atque diſperſis. Illud vero quantæ ſapientiæ eſt, Vulturem, qui ex Accipitrum, & Aquilarum genere eſt, aduerſus

k Ratio plumeſcendi ad Auſtrum, multis veroſimilibus conſectaria ex ſacris, & profanis petitis, tentatur. num. 6. 7.

uerſus Auſtrum volare : vel ſi Auſter non ſpiret, ad Eurum oris hiatu ſe pandere, atque ſpiritu ve nti influente impleri, & concipere? Quid de Accipitre Tinnunculo, qui quotannis in Aegyptum meridionalem auolat, vt certo tempore, in multa quiete, & tranquillitate pariat, & excludat, prolemque ſuam cum magna redundantia enutriat, tandemque pullos firmos ad volandum, in Aegyptum abducat, tanquam ad paternas ſedes? Tandem illud eſt admiratione dignißimum, quod Accipitres Aquilonares, qui verſus Auſtrum, venationis gratia volare coguntur, velociores, maiores, præſtantioreſque omni ratione inueniantur.

Nunquid vero tua ſapientia ita rerum natura conſtituiſti, & ita eſſe voluiſti, vt ea volucrum genere *l* Aquila ſublimi volatu in ſupremam aeris regionem ſeſe extolleret; tum vero etiam in ſublimibus, & præcelſis locis nidularetur? Ego ſane illi pro mea voluntate, quæ ipſa ſumma ratio eſt, certum domicilium deſignaui, in qua familiariter habitaret, nimirum prærupta ſaxa, cauteſque mortalibus inacceſſas.

l Aquilæ hiſtoria ſparſim his ſententijs accurate deſcripta.

Tam acuta vero oculorum acie illam inſtruxi, vt vel ex editiſſimis locis deſpicere poſſit regiones inferiores, & inde ſpeculari, vnde ſibi, ſuiſq; pullis eſcam parare poſſit. *m* An vero ſapientia tua Vulturini, aut Aquilini pulli edocti ſunt, carnes adamare, & ſanguinem ſitire, atque eaſorbere? Tum vero præterea ſenſum illis eminuit præſentiendi, etiam ea longiſſima diſtantia, corpora occiſa, vt ſtatim ſe feſtinanter eo inuolent, & occiſorum carnibus, & ſanguine larguer paſcantur? nihil enim eſt, quod mea ſapientia ego non inſtituam in vita, victuq; opportuno procurandis, atque conſeruandis; nihil tandem, quod mea ego prouidentia, atq; benignitate non complectar.

m An Aquilæ cadaueribus gaudeant, diſſerimus . num....

Cum Dei ſupremi rerum omnium conditoris orationem plane diuinam ſpatium aliquid quietis, ſilentijq; conſequutum fuiſſet, illo turbinis fragore terrifico multum remittente, cœpit ſane Iobi animus tranquillari, diuinorum operum conſideratione defixus. Quippe non ſolum exterius per vocem, ſed interius etiam per lumen diuinum edocebatur tum ijs enarratis diuinæ ſapientiæ operibus, tum infinitis alijs, quæ produci poſſent, manifeſte confirmari diuinam prouidentiam, atque benignitatem, ſuas cuique vires tribuentem; opportunis ad vitam, & conſeruationem muneribus, & facultatibus munientem; cunctorum commoditatibus proſpicientem, nihilque relinquentem ſua prouidentia, conſilioque deſtitutum. Oportere proinde bene de diuina bonitate ſentire, atque in ipſis ærumnis, difficultatibuſque maximis ſpem de illius potentia, atque ſapientia firmam, & conſtantem retinere. Hæc cogitantem Iobum, rurſus Deus ſua voce excitat, de eodem turbine, deque eadem nube, quamquam multum fragore terrifico remittente.

Hæc cum iam audieris, ò Iob, non ſine vtilitate aliqua, a te percepta eſſe velim: oportet enim, vt ea huius contentionis ſtudio fructū aliquem percipias, & eruditior, atque caſtigatior ea hac mea diſciplina euadas. Iam igitur facile cognoſces vanos, irriſoſque fuiſſe tuos illos diſputandi, & conquerendi ad meum tribunal ardores, & conatus, qui tam facile poſſunt a me comprimi, & ſedari. An igitur iam nunc videbitur tibi inferior Dei cauſa? An tuam ſuperiorem, & meliorem etiam nunc cenſebis? An meam orationem, quaſi minus idoneam, minuſque probabilem refelli poſſe exiſtimabis? Iam nunc igitur tuum eſt reſpondere iudicio, quod de te antea feci; & quid iudicij, quid rationis afferas, expecto.

¶ Hac diuina voce, atque indulgentiſſima obiurgatione excitatus Iob, & æquiori animo confirmatus, depulſo quoque tædio, quo ea amicorum reſponſionibus moleſtiſſimis affectus fuerat, ne videretur nihilo plus ex diuino ſermone profeciſſe, quam ea Oratione Eliu, reſponſum præbet breuiſſimum, ſed pietate, & vrbanitate pleniſſimum, quo & Deo defert victoriæ inſignia, & tamen veritatis tuendæ ſtudium non deſerit in hac orationem; Cum præ tua ſuprema, Deus, maieſtate nihil ſim, nihilque valeam, viliſſimus ego, contemptus, vt par erat, & leuiter a te tractatus ſum: Quare cum nihil plane ſim, ac pretij nullius, quorſum longius animaduerſionem tuam producis, ac mecum, quaſi cum compare agere vis? Os itaque illud meum, quod leuiter loquutum eſt, impoſita percutiam manu, ſimulque mihi ipſi diuturnum ſilentium imperabo. Et ſane quidem non mihi verba deerant, quando cum hominibus ſermo habebatur, quando quaſi peccatorum meorum pœnas luerem, condēnabar. Ad ea autem, quæ tuam poteſtatem, atque ſapientiam attingunt, quidquam vel addere, vel loqui, vel cōtradicere, nefas eſt. Non ſemel igitur loquutum me leuiter agnoſco: videri enim alicui potui, præferre meas iuſtitias tuis iudicijs, aut tibi iniquitatis aliquid attingere, cum grauiſſime de meis ærumnis conqueſtus ſum, & mihi in tuo tribunali pro me dicturo victoriam ſum pollicitus. Sed ita me deinceps continebo, ne iterum labi contingat, neque liberioris orationis pœnam ſubire cogar. Interim dolori, & ægritudini, quæ immoderatius dixerim, vt tribuantur iterum atque iterum tuam benignitatem ſupplex oro.

21 Terram vngula fodit, exultat audacter; in occurſum pergit armatis.

22 Contemnit pauorem, nec cedit gladio.

23 Super ipſum ſonabit pharetra: vibrabit haſta, & clypeus.

24 Feruens, & fremens ſorbet terram, nec reputat tubæ ſonare clangorem.

25 Vbi audierit buccinam, dicit, Vah: procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus.

26 Numquid per ſapientiam tuam plumeſcit Accipiter expandens alas ſuas ad Auſtrum?

27 Numquid ad præceptum tuum eleuabitur Aquila, & in arduis ponit nidum ſuū?

28 In petris manet, & in præruptis ſilicibus commoratur, atque inacceſſis rupibus.

29 Inde contemplatur eſcam, & de longe nulli eius proſpiciunt.

30 Pulli eius lambent ſanguinem; & vbicumque cadauer fuerit, ſtatim adeſt.

¶ 31 Et adiecit Dominus, & loquutus eſt ad Iob.

32 Nunquid qui cōtendit cum Deo, tam facile cōquieſcit? qui arguit Deum, debet reſpondere ei.

33 Reſpondens autem Iob Domino, dixit.

34 Qui leuiter loquutus ſum, reſpondere quid poſſum? manum meam ponam ſuper os meum.

35 Vnum locutus ſum, quod vtinā non dixiſſem: & alterū, quibus vltra nō addam.

CAPVT

CAPVT XL.

Argumentum Capitis.

Illustrioribus alijs duobus suæ Potentiæ, atq; Sapientiæ effectis, ostendit Iobo Deus, humanarum virium imbecillitatem parem esse humanæ iustitiæ; proinde imparem diuinæ Iustitiæ, atque Potentiæ. Temerarium itaque illum esse, qui cum Deo non de viribus, & maiestate, sed de iustitia, & innocentia velit cõtendere.

I. Respondens autem Dominus Iob de turbine, dixit.

II. Accinge, sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & indica mihi.

1 *An Deus nunc proprie, & vere respondeat Iobo.* Respondere, *loqui.*
2 *Deus respondens silentio Iobi. Græci benigniores. Latini seueriores in interpretatione harum sententiarum.*
3 *An Deus iterum loquatus de turbine. Turbo, & procella instaurata, excitatus puluis.*

1 *Prima quæstiuncula, an Deus nunc proprie respondeat Iobo.*

QVAE huic loco peculiaria sunt præter ea, quæ initio c. 38 exposuimus, breuiter perstringemus. Et primum quidem, an cum dicitur [Deus respondere Iobo] proprie accipiendum sit; an vero ratione illa communi, qua sæpe diximus, Respondere idem esse, quod loqui, aut semel cœptam orationem prosequi. Nam Septuaginta hanc secundam interpretandi rationem indicant sua lectione, [Adhuc respondens Dominus, &c.] At vero D. Thom. existimat noua nunc Deum responsione occurrere Iobo suam innocentiam, & iustitiam summa animi contentione tuenti, & ad fastidium vsque repetenti, & contestanti. Caietanus item peculiariter respondere existimat ad id c. 19. 25. 6. [Quia Deus nõ æquo iudicio afflixerit me. Ecce clamabo vim patiens, &c.] Nam rem hanc videtur indicare versiculus tertius sequens.

LXX.

D.Thom.

Caietan.

Dubitationis vera responsio.

Sed existimo, rem eandem nunc agi, quæ in superiori capite; cum ex eodem argumentorum genere, videlicet ex magnificentissimis diuinæ potentiæ, & sapientiæ operibus disputetur. Licet quidem res eadem nunc vrgeatur, & prematur, id quod D. Thomas, & Caietanus obseruant. Respondet igitur Deus amplificando rem eandem, quam semel instituerat.

Nicetas. Philipp.

Philipp.

Græci vero, atq; Philippus argute indicant, Deum nullis Iobi verbis respondere, quin potius illius silentio; cum enim postulatus a Deo, atque etiam expectato responso, nihil responderit, iubetur rursus animi sui sensa, & cogitationes palam exponere, vt illius responsione fiat diuina causa melior, & illustrior. Philippus quidem paulò seuerius, [Nolo, vt taceas, ait Deus, sicut disponis ipse; sed potius loquere.] At vero Græci forte mitius, & blandius, quã cum terrifica Dei voce, & increpatione conueniat; Incredibilis, inquit Olympiodorus, [Dei erga homines perspicitur beneuolentia: quia enim Iobus ea, quæ se digna erat, sanctitate disputare cum Deo recusarat, ac se nihil esse confessus erat, ideo illum rursus Deus blande, amiceque compellat: Noli, inquiens, silentio vti; loquere; te ipse collige, vir esto; ægritudinem pelle; animoq; complexus, quid te respondere oporteat, viro dignam da responsionem.] Sed potius quidem ad terrorem, & reuerentiam supremæ maiestatis, iterum atque iterum petitur ab illo responsio, quam propter infirmitatis, atque ignorantiæ conscius reddere non valet.

Olympiod. Græci blandiores quã videatur expedire.

Secunda quæstiuncula, an hunc loquatur Deus de turbine.

LXX.

Turbo instauratus.

Illud etiam dubitationem habet, An de eodem turbine loquatur nunc Deus, de quo loquutus est initio cap. 38 Lectio Septuaginta indicat in eodem turbine auditam Dei vocem, [Adhuc Dominus dixit ad Iob de nube.] Itaq; semper Deus nunquam intermisso turbine, aerisque perturbatione loquutus est, vt diximus cap. præcedente vers. 31. At vero suspicio mihi est in hac secunda Dei oratione tempestatem, & turbinem inualuisse, & perstrepuisse vehementius; forte etiam ad maiorem terrorem, & ad diuinæ potentiæ, & gloriæ illustriorem significationem instaurata fuisse tonitrua, & aliquam speciem splendidissimam obiectam fuisse Iobi oculis, qua repræsentaretur Deus [speciosus indutus vestibus;] tum etiam excitatus turbine, multus puluis impetu ventorum concussantium, quo facies Iobi, & aliorum ibi adstantium obduceretur: atque hæc omnia peculiari ratione, & victricia fuisse, quam initio huius orationis exposuimus, cap. 38. Hanc suspicionem mihi iniciunt sententiæ quarta, quinta, sexta, septima, octaua, vt in illarum tractatione exponemus. Interim vide initio cap. 38. quæstiuncula tertia, quarta, & quinta.

III. Numquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me, vt tu iustificeris.

1 *Scopus totius capitis. Græcorum interpretatio benignior.*
2 *Latinorum expositio magis idonea, quamuis paulo seuerior. Dei sermo diuina gloria, quam sua magis attentus. Illustrant Petrus, & Paulus.*
3 Irritare, *quid proprie. Quæ requirant ex ratione sua firmitatem.*
4 *Triplex alia exponendi ratio* irritandi iudicij.
5 *Iustorum patientia Deo honorifica. Pater quondam Iudex filiorum. Illustratus Ecclesiasticus.*
6 *Iudicium a superiori irritari. Dei æquitas ex illius suprema potestate. Explicata Sapientia.*
7 *Præcedentium expositio cum varietate.*

EX hac sententia pendet scopus, & intentio totius capitis: videtur enim contendere Deus aduersus Iobum nulla ratione fieri posse, vt suum [iudicium irritum fiat.] Quod quidem non vnam habet interpretationem. 1
Et primo præmittenda est lectio Septuaginta longe a Latina diuersa; [Ne repellas iudicium meum. Putas autem me aliter tibi respondisse, quam vt appareas iustus?] quam enim singula verba huius sententiæ fere inueniantur in originali, & in lectione Latina; sed totus contextus mirum in modum diuersus est. Habet autem sensum iuxta Chrysostomum valde lenem: [Non quod te condemnem hæc loquor; verum vt iustum esse palam doceam: neque aliam ob rem mihi constitutum esse, vt illa tibi acciderent, nisi vt cunctis mortalibus tua iustitia promulgaretur, & tibi quidem ornamento, & gloriæ; orbi autem terræ esset emolumento.] Atque in eandem sententiam Origenes, & Gregorius Nazianzenus existimant iam nunc illustri præconio declarari Iobum, & arcanam suæ calamitatis causam aperiri a Deo. Cum hoc sensu posset, quamuis minime leniter, coniungi lectio Latina? [Numquid irritum facies iudicium meum?] Ita ne in meo iudicio obmutescis, cum sæpius postulaueris apud me causam dicere tuam? Frustra ne patebit iam tibi aditus ad meum tribunal? Atqui certe eo animo tibi meum conspectum desideranti, respondi, non quo tibi, pro te loquendi facultatem adimerem, aut te vllius peccati reum traducerem; quin potius vt tua oratione, & mea responsione tua innocentia cunctis contestata innotesceret. Sed proculdubio huiusmodi interpretandi ratio aliena est a contentione, & seueritate diuini sermonis, & a contextu totius capitis, in quo quæ dicuntur, speciem habent reprehensionis.

LXX.

Chrysost.

Græcorum interpretatio lenior.

Origenes.

Nazianz.

Ergo illa multo commodior interpretatio Latinorum, vt expostulet cum Iobo, quod voluerit [irritum facere diuinum iudicium.] Sed qua nam ratione non omnes conueniunt: nam Philippus, Diuus Thomas, Nicolaus, Dionysius, & fere Latini omnes, etiam Vatablus, Caietanus, Steuchus, interpretantur [irritum fieri diuinum iudicium,] siue, vt est in Hebræo, Dissolui, & dissipari, cum diuinæ iustitiæ, & æquitate detrahitur. Videbatur ergo Iob asserendo suam innocentiam immerito afflictam, iniustitiam tribuere iudici immerentem punienti, vel, vt ipse dixit, [non æquo iudicio affligenti.] Oportuisset sutem, vt Iob potius vellet videri peccator meritis pœnis affectus; quam vel specie tenus de æquitate diuini iudicij dubitasse, aut ansam alicui dubitandi præbuisse. Hoc enim est munus obsequentissimi serui Dei, suam vel gloriam, vel existimationem ad diuinam gloriam conferre; quam suam existimationem velle tueri, læsa diuina. Sicut Petrus scribit 1. 4. 14. [Si exprobramini in nomine 2

Latinorum exponendi ratio magis idonea.

Philipp. D.Thom. Nicolaus. Dionys. Vatabl. Caietan. Steuchus.

Dei sermo primo spectans Dei gloriam, non suam defendere.

mine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei super vos requiescet,] nimirum nostris opprobrijs illius gloriam tuemur. Deinde quod addit Petrus; [Nemo vestrum patiatur, vt homicida, aut fur.] Hūc habet sensum; non cōmittendum esse furtum, vel homicidium, propter quod iure quis pęnam lege statutam perferre cogatur. sin minus falso accusatus furti, vel homicidij; aut immerito etiam damnatus cōstanter, & patienter perferat, sine vlla Diuinæ Prouidentiæ querimonia, hic sane [Diuinum iudicium irritum non facit,] neq; tentat Diuinā Prouidentiam damnare, vt se iustificet. Quare Paulus [Ministrum se Dei exhibet in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs in plagis, in carceribus, per ignobilitatem, & per infamiā, vt seductor, & ignotus,] (id est, quē nemo visu, & familiaritate dignetur) quasi moriens i. meritæ morti adiudicatus, & damnatus, qua ratione Paulus non solum non faciebat irritum Diuinum iudiciū, quin potius Diuinam statuebat iustitiam sua violentia incredibilium ærumnarum. Ergo hæc exponendi ratio aliquid tribuit Iobo aduersus Diuinam iustitiam, quod Greg. his verbis non leuibus hoc loco explicat. [Qui contra Domini flagella semetipsum defendere nititur, flagellantis iudicium euacuare conatur: nam cum culpa sua feriri se denegat, quid aliud, quam iustitiam f[illegible] itis accusat? Beatus itaq; Iob culpam suam inter flagella non intueoiens, nec tamen flagella eadem causam sibi esse augendi meriti deprehendēs, iniuste se feriri credidit.] Fere eadem ratione Philippus. [Qua (inquit) sensu Sanctus Iob diaerit ea, quæ supra cōscripta sunt, in hoc loco, Dominus manifestat, nam & cum increpatione propter hoc ipsum ab eo arguitur, qui in eius iniuriam, & sugillationem se iustificare voluerit, dum eum ex ipsis cruciatibus, quos sibi inique inflictos asserit, iniustitiæ notat.] Hæc est paulo seuerior Latinorum expositio aduersus Iob. Sed tentandum, an alia ratione possit hic locus lucem accipere.

1. Corinth. 6. 8. — *Qua ratione Iobus videretur læsisse diuinū iudicium.* — *Gregor.* — *Philipp.* — *Præcedens expositio Patrū seuerior.*

3 Certe quod in Latino est, [Irritum facere,] est simplex verbum contrarium verbo confirmandi, aut firmum, ratūque aliquid faciēdi, erit igitur [infirmare, labefactare, frangere, irritare.] quod de ijs rebus dicitur, quæ firmitatem requirunt cuiusmodi est [Iuramentum,] Num 30. 14. & Fœdus, 3. Reg. 15. 19. Ierem. 33. 20. & Consilium firmum stabile aliquid faciendi, Psal. 32. 10. & Isai. 8. 10. Nehemiæ, 4. 9. atque inde videtur deduci *Phura*, quod est genus mensuræ, nam mensura est aliquid certum, & firmum, quod nullo modo irritari, aut mutari debet, aut potest. quod Hierony. vertit [lageonam, *aut* laguncūlam,] Agæi, 2. 19. Isai. 63. 3. [Iudicium autem, vt sæpe diximus, est non solum litis contestatio, aut causæ tractatio, sed [Ius,] & præscriptum, vel lex. quod dicimus el *Arancel*, ratio, mensura, & exemplar agendi, vt 1 Reg. 8. [Hoc erit ius Regis] Tum etiam sententia iudicas vel absoluendo, vel damnando. quæ quia debet esse firma, & immutabilis, significat decretum, & statutum, 1. Reg. 27. 11. 3. Reg. 4. 28. Tum etiam significat officium, aut ritum consuetudine firmatum, Genes. 40. 13. Iosue 6. 15. 1. Paral. 24. 19. Ierem. 30. 18. quibus omnibus locis subest nomen *Mispath*, id est, [Iudicium,] ea significatione, qua dixi, pro [ritu, consuetudine, decreto, sententia,] quæ infringi, aut infirmari non debent.

Quid sit irritū facere. — פור — *Quæ ex sua ratione firmitatem requirant.* — ורה — *Iudicium quid.* — משפת

4 Iam ergo hinc eliciemus idoneum sensum, vt [irritare iudicium,] non tam sit, Diuino Iudicio iniquitatem affingere, quam illius decreti, sententiæ, iuris, mensuræ stabilitatem, & firmitatem infirmare, labefactare, mutare, vt Deus non expostulet cum Iobo de suæ æquitatis, & iustitiæ existimatione ab illo læsa, sed potius, quod visus fuerit importunis querimonijs velle, vt Deus mensuram calamitatis, qua illum affecerat mutaret, & imminueret, & quasi plus nimio in mensura excessisset Deus, ita Iob sua delicta extenuat præ sua pœna q. d. Deus; Nunquid tu mihi præscribes mensuram iudicandi: pœnam, supplicium que infligendi? [Numquid tu mensurabis iudicium meum?] Atqui, o supreme Iudex (inquit Iob) [Pro mensura delicti erit plagarum modus.] Hanc ego mensuram in tuo iudicio requiro: nam [si appendantur peccata mea in statera, & calamitas, quam patior, hæc grauior apparebit.] quare, & Ieremias precabatur, [Corripe me Domine, verumtamen in iudicio] mensura, ordinaria, & consueta iudicandi ratione. Deus vero respondet; In iudicio humano hæc mensura. At in meo iudicio non hæc tantum mensura, sed mea Prouidentia, mea voluntas, [pro hac erit plagarum modus.]

Triplex alia exponendi ratio cōmodior. — *Deut. 25. 2.* — *Iob. 6. 2.* — *Ierē. 10. 24.*

Tum præterea [irritū facies iudicium meum;] & quod ego semel decreui, existimabas fore, vt tuis rationibus ad mutandum compellari? quasi ego non præuiderim, quæ tu nunc excogitasti, & quid vnumquodque exigat, non ponderauerim æquissimi iudicij mei lancibus. quippe ita iudico, vt simul de omnibus vnico intuitu perspectis, iudicium feram. [Tu enim fecisti priora (*inquit Iudith*) & illa post illa cogitasti: & hoc factum est, quod ipse voluisti: omnes enim viæ tuæ paratæ, & iudicia tua in tua prouidentia posuisti.]

Iudith 9. 4. 5.

5 Tandem, vt Tygurina ait, [Nunquid rescindes a me iudicata?] quasi dicat. Minime id mihi honorificum existet: nam quæ semel facienda constitui, ne meæ sententiæ grauitas periclitetur, non oportet mutari, sed diutius conseruari, & ab ijs etiam coli, & suscipi, quorum res agitur, si bene sunt erga diuinam gloriam animati. Propterea eos, qui filiali charitate Deū prosequuntur, ad patiētiam ærumnarum, & diuinæ prouidentiæ cultum hortatur Sapiens; [Iudicium patris audite, filij, & sic facite (*exequimini*) vt salui sitis.] quasi dicat. Quidquid Pater statuit, & sua sententia decernit (quippe Pater iudex erat filiorum) filij ratum, & firmum habere debent, facere ea equi, & minime [irritum facere.] Quidquid igitur Deus de nobis statuat, non est tentandum [irritum facere,] sed suscipiendum silentio, vel ea tantum ratione, quod [Deus fecerit,] & decreuerit; instar illius, qui dicebat, [Obmutui, & non aperui os meum, quia tu fecisti.] In quam rem sapienter hoc loco Gregorius. [Superna sententia, etsi non est cognita, non tamen credatur iniusta, sed eo saltem iustum credat omne, quod patitur, quo nimirum constat, quia Deo auctore patiatur. Magna enim satisfactio percussionis est, voluntas iusta Conditoris.]

Tygur. — *Iustorū patientia honorifica Deo existit.* — *Eccles. 3. 2.* — *Pater quondam erat iudex filiorū.* — *Psal. 38. 10.* — *Gregor.*

6 Denique iudicium aliquod irritum potest fieri, quando vel qui iudicatur tam potens est, vt non possit vlla iudicis vi compelli ad exequutionem sententiæ; vel quando est superior aliquis iudex, qui inferioris sententiam, & iudicium corrigat, & rescindat. Sed neque hac ratione potest diuinum [iudicium irritum fieri;] id quod statim ostendit Deus a versic. 4. [Si habes brachium, sicut Deus, &c.] Quare ex hac ratione imbecillitatis humanæ, & supremæ potentiæ, qua nullus est superior iudex, concludit Sapiens nō posse [irritum fieri diuinum iudicium. *Sap.* 12. Quis dicet tibi, Quid fecisti? aut quis stabit (*resistet*) contra iudicium tuum? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis sibi imputabit, si perierint nationes (*etiam sancti cum impijs*) quas tu fecisti? Non est enim alius Deus, quam tu cui cura de omnibus, vt ostendas, quoniam non iniuste iudicas, iudicium? Neque Rex, neq; Tyrannus inquirent de his, quos perdidisti. Cum ergo sis iustus, iuste omnia disponis.]

Iudiciū irritum a potentiori. — *Ex suprema Dei potestate statuitur eius æquitas.*

7 [Et condemnabis me, vt tu iustificeris?] Præcedentis expositio. quare eosdem habere potest explicatus quos pars præcedens [Condemnabis me] iniustitiæ, ita vt velis potius mihi iniustitiam, quam tibi attribui? aut Condemnabis me] irritandi iudicij, & sententiæ infirmandæ, & mutandi mei decreti, vt tu appareas iustus cum ærumnis liberatus fueris, quas ego pro mea sapientia, & voluntate constitui? Tum etiam; Ita ne fieri putas, necessarium esse meum iudicium, & sententiam nota aliqua iniquitatis inuri, si tu declarandus sis innocens? atqui bene potest stare mei iudicij æquitas cum tua innocentia. Quamuis enim tuam iustitiam, & innocentiam asseras in meo iudicio, quamquam te omni peccati suspicione absoluam publico testimonio, non ideo vllius ego peccati notam subibo: non enim in meo iudicio pugnat sanctitas cum ærumnis.

Præcedentis expositio. Varia etiā interpretatio.

IV. Et si habes brachium, sicut Deus, & simili voce tonas.

V. Circumda tibi decorem, & in sublime erigere: esto gloriosus, & speciosis induere vestibus.

VI. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia.

VII. Refpice cunctos fuperbos, & confunde eos, & contere impios in loco fuo.

VIII. Abfconde eos in puluere fimul, & facies eorum demerge in foueam.

IX. Et ego confitebor tibi, quod faluare te poffit dextera tua.

Quis harum fententiarum fcopus, & nexus?

1 *Græcorum nexus, & interpretatio minus idonea.*
2 *Latinorum expofitio conuenientior.*
3 *Quorfum nunc commendetur Dei potentia aduerfus Iobum, & prima diuinæ argumentationis conftructio.*
4 *Tres aliæ exponendi rationes verifimiles.*
5 *Interpretandi ratio optima.*

1 *LXX. Græcorum nexus, & interpretatio minus idonea. Chryfoft.* GRæci non eodem modo, quo Latini legunt, aut intelligunt: nam apud Septuag. hæc fonant aliquid concertationis, & pugnæ, inter Deum, & hominem; [Nûquid brachium tibi eft contra Dominum, aut voce contra eum tonas? &c.] Quod leniffime accipitur a Chryfoftomo, & Origene. Chryfoft. quidem, vt doceatur Iob deponere metum, & fpem concipere ex ipfa Dei potentia in hanc fententiam; Si confcientia tuæ imbecillitatis cum mea potentia collata, tibi animos adimebant, quafi vellem ego mea te potentia opprimere; potius inde colligere potuiffes, non fuiffe mihi tecum pugnandum imparibus omnino viribus [Nec enim bellum inferens, te fauciari permifi; quæ.n. tua fortitudo, vt prælio fis mihi ipfe laceffendus? Num tibi brachium eft aduerfus Domini brachium? Ergo non hæc ad oftentationem, fed ad Dei notitiam valerent, vt hinc difcas meam vim.] *Origenes.* Origenes vero multo honorificentius, vt hoc fit virtutis Iobi præconium, & publica côteftatio, vt videatur Iobi virtus in vincendo Satana fimilis extitiffe diuini brachij, atque virtutis: [Aduerfarium fuperafti. Reuoca igitur tuam illam mentis celfitudinem; lauream accipe; fplendorem, ac dignitatem indue. At tu vero arrogantis factum obtriuifti, eumq; cum fua cohorte longius proiecifti, vt ea res ignominiæ fit illi, atq; dedecori.] Sed proculdubio hæc non conueniunt cum confeffione Iobi, & feueritate diuinæ orationis.

2 *Latinorum fimplex explicatio. Noua Dei aduerfus Iobum argumentatio.* Ergo ex fententia omnium Latinorum fimplici, & germana; His omnibus fententijs, noua quædam Dei aduerfus Iobum argumentatio contineri videtur, cuius antecedens conftat ex prioribus fententijs, confequens vero vltima, [Ego confitebor, &c.] Cuius hæc videtur conftructio; Si Dei fimilem potentiæ, & pulchritudinis gloriam habes, poteris tuis viribus falutem tuam tueri. Quod fi neque cum diuina gloria, neque cum illius fpecie, & pulchritudine contendere potes; confequens eft, vt nec falutem poffis tuis viribus tibi parare.

3 *Quorfû aduerfus Iobû commendet Deus potentiam fuam.* Sed premendum amplius antecedens, & confequens huius argumentationis. Ac prima quidem de antecedente dubitatio oritur. Quorfum nunc diuina potentia commendetur in reprehendendo Iobo, cum Iob nihil vnquam, neque quidem fpecie tenus, diuinæ potentiæ detraxerit; immo vero femper de illa præclare loquutus fuerit, ac nihil fibi effe negotij, contentionisve cum terrifica Dei maieftate, aperte profeffus fuerit, fed tantum cum diuino iudicio, & æquitate? *Caietan.* Caietanus refpondet, hac oratione probari, temerarium effe cum Deo illum contendere, qui, fi quam Deo contentione fua iniuriam infert, non poteft illam paribus viribus defendere. *Noua rationum conftructio.* Et explicatur huius rationis robur. Quoniam qui quidpiam contra aliquem audet, vel fuperiori, vel faltem pari potentia præditum effe oportet, vt conatus fuos vel perficere, vel tueri poffit; nifi temerarius, ridiculufque haberi velit. Ergo fi cum diuina æquitate aufus eft Iob contendere, oportuiffet pari cum Deo potentia præditum effe. Secus facile a Deo deijciendum, & temeritatis damnandum, atque puniendum. Sed non videtur cum hac ratione interpretandi cohærere illud, confequens, [Quod faluare te poffit dextera tua, &c.]

4 *Philipp. Nicol. Dionyf.* Secundo Philippus, quem imitatur Nicolaus, & Dionyfius, videtur argumentum conftruere, & antecedens explicare, vt probet Deus ftultum effe cum Deo illum contendere, qui diuina virtute indiget ad fuam falutem, cum non poffit ipfe falutem fibi parare, explicatur vero hic difcurfus; *Argumenti firmans fecundo.* Qui cum Deo contendit, & quafi ex æquo cum illo agit, & expoftulat, non videtur indigere illius ope, & potentia aduerfus fuperbiffimos, & fæuiffimos hoftes, dæmones, atque homines, vt de illorum calumnijs, & infidijs faluetur. quippe videtur effe æqualis cum Deo virtutis: fecus ftultum eft contendere cum Deo, cuius fuppliciter opem implorare, & falutem ab illo expectare quis debet. Atqui tu, ô Iob, neque falutem a me petis, neque non cum mea æquitate contendis; Ergo vel pari mecum potentia præditus es, atque potens eris te tueri, & afferere ab omnibus ærumnis, & aduerfariorum impetu, & calumnijs; vel fi non ex tantæ potentiæ, vt manifefte conftat ex meis effectis, voce, veftibus, fpecie, indignatione; ftultus, & temerarius eris, fi mecum contendas, & falutem ex mea ope non procures. *Philipp.* Verba hæc Philippi; [Quam impoffibile eft, vt hæc habeas, tam ftultum eft, vt quafi ex æqualitate contra Deum loquaris, a quo humiliter fperare mifericordiam debes. vt eius dextera, & virtute contra fuperbos, impiofque falueris.] Hæc quoq; interpretatio laborat eodem incommodo, quo præcedens.

Tertia exponêdi ratio. D. Thom. Tertio, Diuus Thomas in hunc finem confert totam argumentationem, vt probet ftultum effe, hominem gloriari de fua iuftitia, cum non poffit ipfe fibi fuis viribus fuæ falutis caufa exiftere. Non poteft vero, quia neque alia mirabilia Dei effecta, poteft imitari. Hæc interpretandi ratio videtur a Gregorio defumpta, fic exponente per *Gregor.* Paraphrafim; [Si potes hæc terribilia facere, tibi, & non mihi deputo bona omnia, quæ fecifti. Si vero non potes, liquet, quod a reatu nequitiæ tua te non vales virtute liberare.] Hæc expofitio falutem accipit tropologice, non fimplici, & literali fenfu.

Quarta interpretatio. Vatabl. Quarto, Vatablus, vt probet iuftitiam fummam cum fumma potentia coniunctam effe propterea in Deo effe, qui potentiffimus eft, non in homine imbecillo. Diximus fuperius ex ipfa infinitæ potentiæ, & fupremæ dominationis ratione neceffario colligi, Deum effe iuftum. Sed quidem hæc quoque interpretatio paulo videtur longior, & durior.

5 *Congruentior exponêdi ratio. Ratiocinationis oppoſitus. & nexus.* Ego fecundum alios Interpretes, meam quoque interpretandi rationem, & argumentationis nexum adiungam. Cum enim dixiffet Deus conari Iobum fuis ærumnis liberari, vt iuftificaretur, & appareret iuftus, & innocens; velleque propterea, vt Diuinum [iudicium irritaretur,] & illius decretum infirmaretur, & mutaretur: quod vel fieri poterat a iudice alio fuperiori, & potentiori, qui Diuina decreta refcinderet; vel ab eo, qui cum damnatus effet alicuius fupplicij, non poffet aliqua vi compelli; nunc fubijcit Deus, irritos, & vanos effe huiufmodi Iobi conatus, cum non fit alius fuperior iudex; neq; falutem ipfe fuam, & incolumitatem contra Dei fententiam, iudicium, ftatutum comparare poffit; oportere proinde, vt Deo flagellanti fupplex obfequatur, fine querimonijs. Non poteft autem faluare fe contra Dei fententiam, & potentiam, qui non eft æqualis roboris, qui fimilia facinora edere non poteft. Hæc videtur fimplex, & bene cohærens interpretandi, & argumentandi ratio.

Vnde ducatur hæc fupremæ maieftatis, atque potentiæ defcriptio.

1 *Difficultas præfentis fententiæ.*
2 *Prima exponendi ratio Diuina Potentia ex Creatione Angelorum, & Dæmonum fupplicio.*
3 *Deus magnifice ornatus in opere Creationis.*
4 *Latinorum expofitio Tropologica, aut myftica.*
5 *Duæ interpretationes idoneæ. Regia maieftatis cum Diuina comparatio.*

EXplicuimus confequens, & intentionem huius argumentationis; nunc antecedens. quod cum certum fit, continere periphrafim Diuinæ Potentiæ, incertum eft, vnde ea fumatur. Et quidem tres, quatuorve omnino explicandi rationes inuenio. 1

2 *Prima expônêdi ratio. Philipp. Caietan.* Prima eft Philippi, & Caietani, defcriptionem hanc vniuerfam Diuinæ Potentiæ fumentium, primum ex creatione naturæ Angelicæ, deinde ex Dæmonum fuperborum

Dei potētia in creatione Angelorum, & ſupplicio dæmonum.

borum præcipitatione, & ſupplicio, in hanc ſententiam, Si brachio efficere, & voce imperare vales; celſitudinem (naturæ Angelicæ) ornamentis [glorioſis, donorum naturalium, & ſupernaturalium, [induc] (putat enim legendum actiue, & tranſitiue) & [ſuperborum] appetitum excellentiæ comprime; deijce ex priori dignitate, & loco in ſortem abiectiſſimam, & locum infimum. Minutiora quædam pro ſuo more diſtinguit Caietanus; ſed ea ratione, qua diximus, expoſitio redditur veroſimilis, quamuis non omnino cum lectione Latina conueniens.

Secunda deſcriptio diuinæ potentiæ ex operibus creationis.

3 Secunda referri tota poteſt ad opera creationis ſex dierum, quamquam non omnino dierum, & operum ordine ſeruato; effecit quippe Deus [Brachio,] quod alibi [manibus] dicitur, cælum, ac terram; tonuit voce, cum dixit, [& facta ſunt;] videtur vero [in ſublime] erectus, & vniuerſitati creaturarum præſidens [ſpecioſis veſtibus] glorioſus, cum cæleſti, & ſublimi lumine creato in firmamento cæli, lucis ſuæ documenta præbuit: [Superborum,] ſiue dæmonum, ſiue hominum arrogantiam [humiliauit in loco ſuo;] deiecit illos de cælo in infernum baratrum. Hos vero de paradiſo in terram maledictam, & in ſtatum mortalitatis, breui redigendos in [puluerem.] Hæc eſt ſumma diuinæ poteſtatis deſcriptæ hoc in loco; quam nemo integram habet, nonnulli per partes indicant, Nicolaus potiſſimum. *Nicolaus.*

Tertia interpretatio. D. Thom. Dionyſ.

4 Tertio, diuinæ potentiæ, ſimul & diuinæ ſanctitatis, & puritatis deſcriptionem D. Thom. & Dionyſius hac fere ratione conficiunt; quod [brachio] ſuo ſuſtentet Deus ſanctos, [voce] territet impios, doceat ignorantes, omni ex parte, ſanctitate, & puritate [fulgeat;] in ſupremo gloriæ ſolio ſupra omnem creatam conditionem euectus, & ſanctorum fulgore, velut [ſpecioſis] quibuſdam ornamentis circumdatus; vnde [ſuperbos] dignis afficiat ſupplicijs; digna etiam morte, & extremæ ſortis abiectione. Sed præſeferunt huiuſmodi interpretationes Anagogiæ, & Tropologiæ plurimum.

Duæ interpretationes magis idoneæ. Titelman. Regij ſplendoris, & cultus deſcriptio.

5 Ego præterea duas ſubijciam interpretandi rationes, non minus ſane ſimplices, & bene cohærentes, quam elegantes; alteram, qua non eſt ſuus auctor fraudandus, Franciſcus Titelm. vt oſtendat nullam humanam potentiam, neque opulentiam poſſe cum diuina comparari; Quantumuis, o Iob, cultu regio, & pretioſiſſimis ornamentis fulgeas; quantumuis ſublimi throno ſedeas, & reliquorum mortalium humeris, atque verticibus inſideas; quantumuis ad iuris, & æquitatis leges excolendas cuicumque Principi optimo, aſpires; & quod in te fuerit, virtute tui brachij irrumpas iniquitatem, improborum tyrannidem comprimas, ſuperbiam deijcias, & proculces, & digna etiam morte aliquando proſequaris (quippe his omnibus iuſtitiæ, & æquitatis operibus minime a te neglectis viſus es gloriari.) Sed hæc quid ſunt cum mea virtute, & iuſtitia comparata, qui diuino brachio, diuino imperio, ſempiternæ gloriæ, atque dignitatis ornamentis fulgeo; qui vniuerſorum mortalium ſcelera vlciſcor; atque omnem elatæ mentis inſolentiam vultu ipſo meo deſigno, vt impiorum dominatum frangam, penituſque deijciam? Quæ profecto eſt magnificentiſſima ſempiternæ maieſtatis, dominationiſque deſcriptio. Illa altera iure omnino diſplicebit, vt tota hæc ratio ex re ſubiecta, ideſt, ex turbine, & tempeſtate, de qua Deus loquitur, deſumatur. Tunc tandem, o Iob, ancipitem fortunam mecum experieris, ſi poſſis illius brachij, & virtutis ſignum aliquod præbere; ſi edas tonitrua, turbinem verſes, tempeſtatem concites, & fulgura multa diſpergas, quibus ſuperborum inſolentiam abijcias; perinde ego, qui coram te, glorioſis decoris, & ſplendoris ornamentis coruſco; qui concitato, verſatoque puluere tuam, tuorumque amicorum facies obduco, & inſpergo, nulla humanæ dignitatis ratione habita; atque ipſos etiam tyrannos potentiſſimos huiuſmodi cæleſtibus prodigijs proſterno in terram, & vel præ metu cogo, vt ſeſe in ſpecus, & foueas abdant. Sic vniuerſa oratio decurrit leniter, & conſtat diſcurſus diuinæ argumentationis. Coniectura huius interpretationis multiplex; nam [brachium,] cum [voce Dei,] tum etiam illius [gloria, furor, diſperſio improborum,] vocibus fere Synonymis, aut iiſdem, quæ in hoc loco dicuntur in deſcriptione tempeſtatis Iſaiæ 30. 30. & nos ſigillatim indicabimus. Nunc ſingulæ ſententiæ breuiter percurrendæ.

Humani cultus, & potentiæ cũ diuina comparatio.

Diuinæ maieſtatis deſcriptio ex turbine, & procella excitatione.

I V. Si habes brachium, ſicut Deus, &c.

1 *Brachij diuini, brachij item humani attributa.*
2 *Homo potens ex coniunctione cum brachio diuino. Illuſtratur Moyſes, & Eccleſiaſticus.*
3 Dei vox *quæ. Tonitrua ſignum Dei indignantis. Cur Phiala ira effuſa in aerem.*

LXX. Chryſoſt. Brachium Dei, & brachium hominis. Brachij humani attributa. Brachij diuini attributa.

1 QVod Septuaginta dixerunt, [Brachium contra Dominum;] comparatiue ſumi poteſt, vt etiam Chryſoſtomus accepit. Porro ſicut [brachium Dei] ſemper ſonat inuictum robur omnia vincens, ita [brachiũ hominis] meram infirmitatem affert; eſt enim [brachium carneũ,] molle, & eneruе. Ierem. 17. 5. 2. Paralip. 32. 8. eſt nimis breue, manus item [abbreuiata, *vt* ſaluare nequeat.] Iſa. 59. 1. facile [areſcit.] Zach. 11. 17. non reſiſtit ictui, vel vulneri, quare facile [inciditur, & infringitur.] Pſ. 36. 17. Ezech. 30. 21. Ierem. 48. 25. facile quoque, ſi parumper erigatur, languеſcit, & concidit. Dan. 11. 6 [Non obtinebit *retinebit* fortitudinem brachij, neque ſtabit *durabit* ſemen eius] At vero [brachium Dei,] ſpiritus, & non caro. Iſa. 31. 3. propterea [terrificum] eſt, Iſai. 30. 30. non eſt [abbreuiatum] neque contractum, ſed valde longum, & extentum, Pſal. 135. 12. Ier. 23. 17. [Attingit a fine vſque ad finem.] Sap. 7. 24. quippe habet [magnum] brachium, Exo. 15. 16. Pſ. 78. 11. ſuſtentat, quod ſemel ſuſcepit, neque [laſſatur,] aut langueſcit, Hoſ. 11. 3. Pſal. 36. 17. [Brachia peccatorum conterentur, confirmat *ſuſtentat* autem iuſtos Dominus.] Quare in benedictione Aſſer pollicetur Moyſes ex indefatigabili Dei brachio firmum præſidium, Deuter. 33. 27. [Habitaculis eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna.] ideſt, quamuis in Cęlo ille reſideat, non ideo illius brachia non continent, & complectuntur inferiorem mundum indefatigabili robore, & ſempiterna virtute.

Hominis brachiũ potens ex coniũctione cũ diuino.

2 Quare ſi vnquam [hominis brachium] aliquid potuit efficere, non aliter potuit, quam ex coniunctione cum Diuino brachio ponit enim ille [manum ſuper manum noſtram] & brachium ſuſtentat brachio Pſal. 88. 20. Gen. 49. 24. [Diſſoluta ſunt vincula brachiorum *Heb. roborata ſunt brachia* illius per manus Potentis Iacob] Denique [Diuini Brachij [gloria eſſe ſolet, multa, inſolita, & inaudita miracula patrare, præſertim ad conterendos impios, Eccleſ. 36. 6. 7. [Innoua ſigna, immuta mirabilia, glorifica manum, & brachium dextrum, excita furorem, & effunde iram. *Quis ergo homo* habebit brachium, ſicut Deus?

Diuerſ. Dei vox, quæ.

3 Et ſimili voce tonas.] Alij interpretantur de voce Dei imperantis docentis cum efficacitate dicentis, veritatẽ conteſtantis. Sed ſimplex, & prona eſt interpretatio cum Græcis de [tonitruis: *namq;* Dei vox,] ideſt, tonitruum, & tempeſtas coniungitur ſane cum illius [Brachio,] Iſai. 30. 30. cum tempeſtate excitata fudit copias Sennacherib; [Auditam faciet Dominus gloriam vocis ſuæ, & terrorem brachij ſui oſtẽdet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis *fulgure, & fulmine* allidet in turbine, & in lapide grandinis. A voce enim Domini pauebit Aſſur, virga percuſſus.] Diximus de [Dei voce] ideſt, tonitruo c. 26. 14. c. 37. 4. 5. c. 38. 25. 34. Vide etiam Apoc. 16. cum [ſumptimus Angelus effudit Phialam iræ Dei in aerem *quippe in aere Deus ſe iratum præbiturus erat ingenti tempeſtate excitata, & tonitruo edito* & exiuit vox magnã de templo, & throno, dicens, Factum eſt. Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræ motus; & grando magna, ſicut talentum, deſcendit de cælo in homines.] Tunc videlicet Brachium Dei [innouauit ſigna,] & voce diuina tonauit.

Cur Phiala ira Dei effuſa in aerẽ.

Illud tantum, vocem humanam valde parua ſphæra contineri, & non valde longe audiri; [At Dei, & cælorum ſonus in omnem terram exit, & in fines orbis terræ. *Rurſus* inanis] eſſe ſolet vox hominis, [& velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens. *At* Dei vox] ſimul cum fulgure, & cum fulmine. Ita cum homo homini loquitur, ſæpe friget, cum loquitur ille [cor ardet noſtrum. *Pſal. 18. 3. 4. 1. Cor. 13. 1. Luc. 24. 32.*

V. Circunda tibi decorem, & in ſublime, &c.

1 Altitudo, & ſublimitas *quid. Dei pretioſa ornamenta.*
2 *Locus ſublimus de Dei maieſtate. Explicatus Salomon, & Paulus.*

3 *Hominis imperantis in terra vanissima superbia. Illustratus locus Machabæorum. Deus de sublimi expugnans hostes. Illustratus Daniel.*

4 Pulchritudo, & gloria, *de vestibus, aut fortitudine.*

1 Quid sit altitudo, aut sublimitas. Olympiod. Caietan. Quæ sint Dei præclara ornamenta. Philipp. D Thom. Nicolaus.

DVplex sententia Latina, simplex est in Hebræo, & Græco. Orna sublimitatem, aut altitudinem. Septuaginta [Assume altitudinem.] Sed sensus semper idem, vt Olympiodorus exponit; [Hæc tibi sume, quæ naturæ Dei conueniunt, indue gloriam, indue honorem:] Caietanus interpretatur d. Angelica natura, quæ appellatur celsitudo, & excellentia, quam Deus vestiuit multis naturæ, & gratiæ præclaris ornamentis. Sed per quam aliene. Philippus interpretatur, [decorem æternitatis.] Diuus Thomas, [Claritatem, veritatem, puritatem Diuinæ essentiæ.] Nicolaus, Ordinem vniuersi, quo videtur Creator circundari, & vestiri. Sed videtur in vniuersum accipiendum, & intransitiue, Orna te, decora, excole te cultu, & elegantia regia, imo Diuina.

2 D.Thom. Philip. Nicolaus. Locus sublimis ad supernam Dei maiestatē, inferior ad humanam ignobilitatem.

Et in sublime erigere. D.Thomas, In summo perfectionis, & sanctitatis fastigio Philippus, [In summo honoris,] & dignitatis gradu. Nicolaus, Præsidens & eminens vniuersitati creaturarum. Recte hæc omnia. Sed iuxta illam nostram suspicionem, allusio est ad ætheris, & procellosæ nubis celsitudinem, quæ Iobi capiti imminebat; de qua loquebatur illi Deus. quasi diceret; Tenta huc conscendere, & in sublime erigere, vt iam nunc ex æquo mecum congrediaris. Desiderabis mei tribunalis aditum, vt venires ad meum solium; patet tibi accessus; Tuum erit ascendere, & te ipsum subuehere. vt vel ipsa corporis grauitas, & (terrena inhabitatio deprimens) hominem, doceat illum nil sublime sapere, sed humilibus consentire. imo etiam; Ex loco, vbi tu existis debes metiri vires tuas; & æstimare etiam meam supremam celsitudinem ex loco superno, vnde ego expugno arrogantes, & superbos. Quanta enim temeritas, cum ego sim in Cælo, & super terram, velle mecum congredi. Sane vt difficultatem pugnæ explicaret Paulus, quæ nobiscum est, non cum carne, & sanguine, sed cū spiritibus nequissimis, dixit colluctationem nobis esse in cælestibus. idest, illos esse in cælestibus & in aere illo sublimi, vt vel ex hoc intelligeremus nobis esse superiores. Vide id 2. Machabæor. 15. cum Nicanor minime in sublime erectus, at superbia erectus, interrogauit; [Si est potens in cælo, qui imperauit agi die Sabbathorum?] & respondentibus Iudæis. [Est Dominus viuus ipse in Cælo potens, qui iussit agi septimum diē; at ille ait; Et ego potens sum super terrā, qui impero sumi arma Sed quis exitus in fælicissimi Nicanoris? quis gentis triumphus, Habentis adiutoria de Cælo? sublimes omnes Cæli (sublimia ista, vnde pugnauit aduersus suos hostes Deus) benedixerunt Dominum. Ergo cum superbissimorum conatus sit, [in Cælum conscendere,] vt ex loco sublimi, tutissimo, expugnare tenerēt Dei altitudinem; At illorum conatus vanus est, non enim possunt ad tantam celsitudinem assurgere, Tum etiā, & Deus in sublime erectus, grandine, & lapidibus illos deijcit. Cuius signum ille [Lapis de monte cadens,] Statuæ pedes comminuens, quippe cum omnis humana potentia sit terræ affixa, at Deus, & * sublimen tenet collem, & lapides. Sicut est in Prouerbio.

Eccl.5.1.

Ephes.6.12.

3 Superbia Nicanoris. Diuina maiestatis descriptio ex eo quod resideat in cælo.

Isa.14.13.

Dan.24.

** El tiene la cuesta, y las piedras.*

4 *Gloria de vestibus præstitis.*

Esto gloriosus. Diximus aliquando Gloriam, peculiariter ad vestium pulchritudinē referri, Exod.28.2 40. Matt. 6 29. Vide, quæ diximus cap.19. versic.9. Est vero vox eadem, quæ dicitur Confessio, Psal.103.1. [Confessionem (*Hieronym.* Gloria) & decorem induisti.] & videtur quidem is Psalmi locus per imitationem ex hoc nostro. In vniuersum autem gloria, quæ hic dicitur, est quo quis gloriosus est, honor pulchritudo, opes Regiis splendor exempla certa, & frequentia. Sed de fortitudine terrifica, supra 39.20 & Psalm.44 4. Accingere gladio tuo, specie tua, & pulchritudine (gloria) idest, gladius te gloriosum efficit; merito gloriaris gladio. & Zach.10.3. In bello conspicitur gloria equi, & equitis. & frequenter coniungitur cum specie, & pulchritudine, sequentis partis, nam nomina originalia fere sunt synonyma. significant ergo Dei terrificam maiestatem externis quibusdam rebus significatam, lumine figurationibus, tonitruis, nubibus quæ opponuntur humanæ gloriæ, & vanissimæ arrogantiæ. Quod vero alij hunc decorem, & gloriam ad sanctorum beatitudinem referunt, vel ad laudes, & præconia; minus congruit, vt superius indicamus.

הוד

Gloria ad fortitudinē relata.

הוד

VI. Disperge superbos in furore tuo, &c.

1 *Verbum dispergendi, vehemens, & de vehementi supplicio. Verbum et in bellicum. Illustrati Isaia, & Habacuc.*

2 Dei Facies, Vultus, Nasus, *ad indignationem. Illustratus Dauid.*

IN Hebræo furor est appositum verbi Disperge iras, furores, [effunde indignationem,] ostende te iratum. Est autem verbum dispergendi vehemens, & affert contritionem, & confractionem, vnde dictum est, Psal.2.9 Tanquā vas figuli confringes eos. Confractos disperges, dispergendo conteres, in omnem partem vindictam tuam exerce. quod Septuaginta referunt ad Angelos Diuinæ iustitiæ ministros; Mitte Angelos iræ. idest, cum Olympiod [Vtere, si potes, Angelis ad vlciscendum contumeliosos, atque superbos, & eos longe amanda.] D.Thom. Disperge, vt in vnum conuenire non possint. vt fiat allusio aliqua ad visionem, & dispersionem superbissimorum ædificatorum turris Babel. Sed eleganter cohæret cum re de tempestate; Diuide superbos, hac illas disijce, coge illos, fugere, vel longe lata strage dispersos prosterne: vel disperge, & mitte fulgura, & fulmina, quibus illos dispergas, & prosternas, nam verbum hoc cum turbine, & fulmine coniungitur Isaiæ 30 30. [In comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis allidet] (disperget, dispersis fulminibus prosternet. Septuaginta eleganter, fulminabit) in turbine, & lapide grandinis. vt videatur quidem is locus Isaiæ expressus ex hoc nostro, Tum etiam, & ille alius eiusdē Prophetæ, c.33.3. cum Deus e sublimi dispersit Assyrios. [A voce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione sua dispersæ sunt gentes,] adhuc enim perstat in illa trāslatione Dei, in tempestate de Cælo expugnantis humanam superbiam videtur enim verbum dispergendi, bellicū, quod dicimus *Desbaratar* 3. Reg.22.17 4. Reg.25.5 Iere.52 8. Atque poterit hoc etiā respexisse Dauid Psal.67.1. [Exsurgat Deus, & dissipentur inimici eius, & fugiant, qui oderant eum a facie eius.] idest, Exurgens Deus, & sublimis, disperget statim superbos. Idem cum illo Habacuc. 3. [Aspexit, & dissoluit gentes, stetit, & mensus est terram.] nam dispersis hostibus expedita mansit terra Dei populo, vt illam funibus metirentur, & diuiderent inter se.

1 Pagnin. Caiet. Vatabl. Tygur. Reg.

הפץ

Verbum dispergendi vehemens.

LXX. Olympiod. D. Thom. Allusio ad ædificatores turris Bab.

LXX.

Verbum dispergendi bellicum.

In furore tuo. Proprie, In naso tuo, vel in facie tua; q.d. Vultu tantum indignante, superbos disperges, & dissipabis. quod sequente parte exponitur; [Respiciens omnem arrogantem humilia,] incurua, deprime, prosterne, nam [vultus Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.] quippe solo vultu dispergit. &, vt noster ille dixit in Paraphrasi Poetica Latine.

Exurge, vages fuga dissipet hostes
Formidoque tui pauidos agat æmula vultus.

2 Dei nasus facies, vultus indignationis est. Psal.33.17 Ludouicus Crucius.

VII. Inspice cunctos superbos, & confunde, &c.

1 Confundere, *quid. Varia lectio.*

2 *Superborum dignum supplicium, Ignominia, & abiectio.*

3 Abscondiri, *dicuntur humiles, & ignobiles,* Puluis, & Fouea, *sepulchrum,* Facies alligara, *defunctorum.*

4 *Periphrasis confusionis, & erubescentia. Illustratus Lucas.*

5 Confiteri *pro laudare confessio nostrorum peccatorum coniuncta cum Dei Gloria.*

COnfundere, Proprie est humiliare, atque etiam conterere cum ignominia, & confusione, proculcare, aut cum Aquila, inuertere, cum alijs, subuertere, & quod Septuaginta dixerunt, Corrumpere. velut legitur in Catena, [Putrefacere:] & vt interpretatur Olympiodorus, [Tabe atque putredine consumere] verbum quidem hoc tantum loco repertum, quare ex subiecta materia exigenda est propria significatio. Propria quidem pœna superbiæ, extrema humiliatio, & abiectio. quod Caietanus ad pœnam superborum Dæmonum refert, sed præstat, vt in communi accipiatur, & de eo, quod non semel diximus, Deum tempestate, & tonitruis confundere humanam superbiam.

1 Confundere quid proprie Aquila.

בנה

LXX. Olympiod.

Caietan.

In loco suo. vbicunque tandem fuerit; quamuis in extremos recessus se abscondant. nam nihil tutum a Cæli iniurijs, etiam domibus suis inclusos, & a parietibus, & tecto munitos.

2 Nihil tutū a cæli iniurijs.

Gregor. Superborum dignum supplicium. *Psal. 3. 31.*

munitos. Gregorius, quamuis Tropologice, sed proxime ad literam, in loco suo interpretatur, [in ipsa superbia; Impius, *in quit*, in loco suo conteritur, quia ipsa superbia, qua eleuatur, opprimitur. Vnde Propheta ait, Deiecisti eos, dũ alleuarentur; non ait, postquam eleuati sunt; quia falsa contingit gloria exterius eleuari, & sua illis in pœnam vertitur culpa.] Mirum igitur ex superbia, & eleuatione effici abiectionem, & confusionem, ex lumine vmbram, ex die tenebras, denique ex superborum exaltatione, ignominiam.] Sed an etiam locus hic superborum sit, terra hæc, quæ est ipsa abiectio, & humilitas nostra, cum in illam conuertimur, sicut scriptum est, [Ne auertas hominem in humilitatem;] dicemus statim.

Prou. 3. 31. Terra locus humanæ humilitatis. Psal. 89. 3.

VIII. Absconde eos in puluere simul, &c.

3
D. Thom. Abscondit humiles, & ignobiles, Psal. 64. 3. Puluis; & fouea sepulchrum.

Diuus Th. Vt sit expositio præcedentis; Redde illos obscuros, & ignobiles, cuiusmodi sunt absconditi. Alij ad mortem, quæ est extrema gloriandi, & superbiendi meta; Sicut, Prophetæ roganti, Vsquequo peccatores gloriabuntur? Responsum est, [Donec fodiatur peccatori fouea] Vide Iob. 20. 7. Si ascẽderit in cælum superbia eius, quasi sterquilinium, &c.] Et quidem pulueris, & foueæ nomine sepulchrum, & status mortuorum sæpe significantur. Illud autem, quod est demergere, proprie est in Hebr. [alligare, & inuoluere, *aut* falciare:] quare proprie legitur, Facies eorum alliga, aut inuolue. Quod quamuis eleganter referri possit ad habitum defuncti, qui syndone inuoluitur, cum [facies eius ligatur sudario, atque manus, & pedes institis;] sed videtur esse extremæ cõfusionis, & erubescentiæ circumloquutio; nam superbus sicut habet eleuatũ cor, ita etiam elatos oculos, ambulat extẽto collo, & vagis, atque incertis oculorum nutibus; ita qui præ confusione erubescit, abscondit sese, & veluti habeat faciem ligatam, & obuolutam, ita non audet oculos ad cælum leuare, velletque demergi in foueam; [dicit enim montibus; Cadite super nos, & collibus operite nos.] Ergo hæc est sententia; Numquid potens eris gloriosissimos tyrannos ad extremam ignominiam, & confusionem adducere. Fit autem ad tempestatem, & turbinem allusio, vt iam diximus, propter concitatum puluerem, & propter foueas subterraneas, & specus; quæ, vt dixit Seneca, [Excogitati sunt propter fulmina, & cælorum iniurias.]

חבש

Defuncti habitus, facies alligatur.

4
Periphrasis ingentis cõfusionis. Psal. 103. 1 Isa 3. 26. Qui erubescit, abscondit se. Luc. 23. 30. Seneca.

IX. Et ego confitebor, quod saluare, &c.

Confiteri & laudare,

Cum huiusmodi, inquit, potentiæ documenta præbueris, tunc te habebo, & prædicabo fortissimum, cuius salus non indigeat alienis auxilijs. Frequens in Scripturis, confessio pro laude, & honorifico testimonio rei, quæ taceri non debet, sed publica excellentium operum confessione celebrari; quod potissimũ Deo Conuenit. Sicut confessio nostrorum operum nobis confusionem parat; quare vtrumq; solet coniungi Confessio Dei, idest, illius laus, & gloria cum nostri peccati, & confusionis cõfessione. Iosue 7. 19. Ioannis 9. 24 3. Esdræ 9. 8 Vim autem huius sententiæ, initio huius argumentationis diligenter tractauimus.

BEHEMOTH.

X. Ecce Behemoth, quem feci tecum, fœnum, quasi bos comedet.

XI. Fortitudo eius in lumbis eius, &c.

Quæ notio hominis Behemoth, quæ res?

1 *Nexus, & scopus, atque difficultas huius materiæ.*
2 Behemoth, *nomen plurale.* Iumentum *dictum tam de feris, quàm de domesticis.*
3 *Prima Iudæorum expositio, & mendacium de Behemoth.*
4 *Secunda expositio parum verisimilis.*
5 *Reijcitur tertia exponendi ratio.*
6 *Duæ interpretationes maxime verisimiles,*

1
Nexus, & scop⁹ huius descriptionis,

His sententijs a decima vsque ad vigesimam insignis cuiusdam bestiæ vastitate, & mole membrorum omnium, ingluuie, & auiditate mirabilis descriptio continetur, ad amplificationem diuinæ potentiæ, cui tanta belluæ superbia, & immanitas obsequitur. Tum etiam ad comprimendam arrogantiam humanarum virium longissime inferiorum. Sicut autem nexus huius descriptionis, cum antecedentibus, & sequentibus facilis est, ita sane est prædifficile, & vehementer controuersum, quæ nam bellua, his omnibus proprietatibus, & indicijs designetur, appellatione Behemoth.

2
Behemoth, nomen plurale.

Et antequam dissidentes aliorum sententias afferamus, id primum ponendum, in quo omnes consentiunt, videlicet nominis notio. Est quidem Behemoth, plurale nomen syntaxi, & significatione a singulari, *Behemah*, quod significat terrestre quadrupes, aut domesticum, aut ferum, & agreste, quod distinguitur a reptili, & vertitur [iumentum, *aut* iumenta,] etiam cum de feris, & agrestibus dicitur, contra quam aliqui obseruarunt: nam de montanis, & agrestibus dicitur Psalm 49. 10 Psalm 103. 14 Ergo Behemoth, in communi significat bestias, pecora, animalia non quidem, vt Philippus dixit, plures, sed & in plurali frequenter dicitur de iumentis domesticis. Psalm. 72. 22. Prouerb. 12. 10. Exod. 20 & 4. Reg 3. 17. Ex subiecta itaque materia colligendum, cuius naturæ sit animal, non ex vocis proprietate.

בהמות

בהמה

Iumenti appellatio etiam de agresti, & fero.

Forsterus.

3
Plurale nomen ad amplificationẽ

Est præterea obseruandum plurale nomen, sæpe ad amplificationem dici, vt sæpe monuimus, sed in hoc ipso nomine, Psal. 72 [Vt iumentum (Behemoth, belluæ *tan gran bestia*) factus sum apud te.] vbi sicut numero plurali significatur ingens aliqua, & belluina stupiditas, muta, insipiens ita eodem ipso numero significari potest. quidquid bestijs proprium est, sed cum amplificatione; nimirum maxima vastitas, feritas, ingluuies, immanitas. Sed an nunc numerus pluralis dicatur ad amplificationem; an vero sine vlla figura pluribus bestijs, incertum, vt in dicendis constabit. Quod vero Goropius Becanus in Hieroglyp. lib 14 in fine, nomen Behemoth, ad linguam suam Cimbricam reuocare conatur, vt sit quasi Cimbricum *Veenoth*, quod sonat [pecudum, & inimicitiæ caput.] Merum est hominis sapientis somnium, qui satius fecisset, si in Cimbricis tantum somniaret, & nugaretur; non etiam misceret Sacra profanis,

Bestiarum plurium appellatione quod proprium illarum est. Goropius Becanus.

Proponũtur quinque interpretationes.

Nunc iam quinque omnino inuenio interpretandi rationes, ex quibus si duas priores, vtpote minime probabiles nunc reijciamus, de tribus alijs seorsum erit nobis accuratius differendum. Prima igitur est R. Salomonis, & quorundam Hebræorum existimantium esse hoc nomen peculiare, & proprium cuiusdam animalis; quod docuit Pagninus, & Hebræi alij apud Nicolaum docentes, nunc esse nomen proprium; esse item aliquando nomen generale, & appellatiuum. Sed illius belluæ peculiarẽ naturam Hebræi cum R. Salomone ex his notis describunt apud Lyram sic scribentem: [Iudæi dicunt, quod Behemoth est nomen cuiusdam animalis incredibilis magnitudinis; tantumque in vna die depascit herbas mille montium; & crastino renascitur herba in tanta magnitudine; sicut erat in præcedenti die; & ad hoc inducit Rab Salomon super illum locum auctoritatem Psalm. 49. In quo vbi habemus: Iumenta in montibus, & boues: Hebræi dicunt, Behemoth in montibus mille. Translatio a Hieronymo sumpta immediate de Hebræo habet; Pecudes in montibus millium.] Hæc Lyra. De huius autem belluæ magnitudine, hæc item est Hebræorum sententia apud Albertum, & Dionysium: [Quod Behemoth sit bos, cuius corpus septem milliaria contineat, collum, vnum; & caput, vnum: Sicque nouem milliaria in vniuersum contineat, cuius cauda sit quasi sylua cedrina] Ingens proculdubio, & immane non tam animal, quam mendacium. Sed si non mentiuntur, at somniant proculdubio homines veræ sapientiæ, veræq; Theologiæ expertes, quod viros mediocris sapientiæ pudet & somniare. Addunt vero Iudæi. [Quod in Resurrectionẽ Deus illud animal occidet, vt iustis paret conuiuium.] De iustis nihil sint solliciti Iudæi; recumbent enim illi in regno cælorum. Si de se Iudæi satagunt, & carnes Behemoth expetunt, ferendum; nam similes amant lactucas. Simile quid confingunt de carnibus salitis Leuiathan, vt constabit inferius.

R. Salomõ.

Pagnin.

Hebræorum commentum de Behemoth.

Mendacia, & somnia Iudæorum.

Iudæi appetentes carnium Behemoth.

4
Secunda expositio minime verisimilis.

Est vero secunda interpretandi ratio, non tam magnitudine, quàm paruitate mirabilis, apud Iulianum in Catena; [Quidam, *inquit*, bestias hoc loco ipso vermes ẽ putredine procreatos, Iobiq; artus depascentes intelligunt.] Fauetq; Olympiodor. dicens, Carnem Iobi, quasi fœnum absumi.

Iulianus. Olympiod.

a quo vero absumebatur, quam a minutissimis, atque infestissimis bestiolis? Sed quoniam res hæc nunquam adducitur a Iobo lamentante suas morborum erumnas: quam a Deo enarrante magnificentiam suorum operum non est vero simile locum hunc ad tam minuta mala referendum.

5 Tertia, vt *Behemoth*, nulla dicenda figura, significet plures bestias; quas creauit Deus 6. die. cum iussit Deus, [vt produceret terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ.] Sic Septuaginta legerunt. [Ecce bestia apud te, fœnum sicut boues comedunt.] Itaque proponat Deus in vniuersum creationem quadrupedum varietate, & natura mirabilem; Tum illud, vt ait Chrysost. [Quod cum belluæ sæpe numero Diuino consilio cum sanguine minime pascantur, boum alimentis contentæ sunt, quod ipsum est admirabile, vt pascantur fœno, non carnibus.] Huoc explicatum indicauit R. Moyses Ægyptius lib. 3. Doctoris dubiorum, c. 14. quamquam profiteatur se vniuersam libri Iob summam collegisse, & Behemoth non meminerit, at in Leuiathan videtur etiam cõprehendisse Behemoth, & ait, [Illud de vniuersitate virium corporalium, quæ diuiduntur in omni Animali ambulante, serpente, natante in aquis, & volante in aere.] Sed cum hæc interpretandi ratio, in primum versiculum quadrare possit, at in reliquos nulla ratione potest, vt qui de vna aliqua bestia, non de omnibus dicantur.

Tertia expositio parum idonea.
Gen. 1. 24.
LXX.
Chrysost.
R. Moyses.

6 Ergo in duas tantum sententias, totum interpretandi negotium incumbit, alteram quæ de Elephanto est; de Dæmone alteram, seorsum tractandas, & tunc demum de illis iudicandum, cum examinauerimus vtra illarum verbis, & argumento harum sententiarum melius satisfaciat. Nam assertores Elephanti contendunt, neq; in aliud Animal, neq; in Dæmonem quædam huius descriptionis partes conuenire, vt quod de paleis, quod de ossibus, quod de oculis, quod de naribus, dicitur. At qui de Dæmone interpretantur, existimant in solum illum conuenire, quod dicitur, [Ipse est Rex super omnes filios superbiæ, & Principium viarum Dei] quædam item alia, quæ de illius membris designantur.

Duæ maxime verisimiles interpretationes.

Interpretationis, quæ est de Elephanto propositio, expositio, & confirmatio per partes.

1 *Auctores prioris expositionis de Elephanto.*
2 *Rationes præcedentis sententiæ.*
3 *An Elephantus habeat proprium nomen in Sacro sermone. Illustratus locus Regum.*
4 *An* Adam, *fuerit nomen proprium primi hominis.*

1 DE Elephanto accipiunt plurimi Hebræi, apud quos *Behemoth*, est Elephanti nomen, vt referunt Forsterus, Marinus, in thesauris Vatablus, Tygurina, Eugubinus, Titelmannus, Assunica, Osorius, Benedictus Pereria in Danielem, cap. 3. super id, [Benedicite omnes bestiæ, &c.] Blasius Viegas in Apocal. c. 12. sect. 21. & sane idem videtur sensisse Chrysostomus, sic scribens; [Nec illud nos fugit, in Diabolum hæc dicta esse, nonnullos existimasse. Verum enim primum historiæ danda est opera, deinde vtilitati succurrendum auditoris, nec contemnenda anagogia.]

Qui de Elephãto interpretantur.
Forsterus.
Marinus.
Vatabl.
Tygurina.
Eugubin.
Titelman.
& recentiores.
Benedictus Pererius.
Viegas.
Chrysost.

Atque hinc prima sumitur confirmatio, quod cum secundum historiam multorum animalium natura, & vires descriptæ sint ab ipso Auctore naturæ, vt Prouidentiam erga res naturales ostenderet, & probaret Iobo, non videtur nunc alia orationis ratio, neque aliud argumentum, quare nunc historiam narrat, quæ non in alium quam in Elephantum conuenire debeat præsertim cum indicia ipsa certa,

2 & peculiaria signa non videantur permittere nos vagari circa allegorias. Confirmatur item, quia vbi animalium quorundam membra, & proprietates designãtur, vt apud Danielem quatuor illæ bestiæ, [quasi leæna & alas habens Aquila, & alia similis vrso, & tres ordines erant in dentibus eius, &c.] Ipsa res cum natura repugnans, & ipse dicendi modus, tum etiam nomen visionis, cogunt nos allegoriam quærere, non historiam. At hic non permistio, &

Rationes huius interpretationis.

3 confusio diuersorum animalium, sed simplex vnius naturæ narratio per suas partes proponitur. Accedit, quod in Scripturis, nullum inuenimus proprium nomen Elephanti. Nam quod 3. Reg. 10. 22. dicitur. [Dentes Elephantorum,] in Hebræo simplex est: vox q. d. *Ebur*, aut dentes; nisi malis vocem ignotæ significationis: nam cum ibi legatur, *Senabim*, quidam suspicantur, esse dictionem compositam ex *Sen*, quod est dens, & *Habim*, quod sit Elephas. Sed suspicionem suam non possunt iuuare aliquo Scripturæ loco, cum ibi tantum legatur. Ergo ne tam vastum, tam mirum animal, innominatum sit in Scripturis, & in hoc præsertim loco, vbi aliorum minoris admirabilitatis mentio fit, oportuit nomine aliquo quamuis appellatiuo, per excellentiam designari. Sicut etiam primus homo, qui & corporis magnitudine, & robore excellentissimus fuit, proprium nomen non videtur habuisse, quàm commune suæ speciei; Adam enim hominem terrenum sonat; quod docet Epiphanius, initio Panarij, non aliter communi, & appellatiuo nomine dicetur primum, & maximum animal. Denique rei huius firma erit probatio, si ex partibus singulis harum sententiarum verum Elephantum componamus: quare aggrediendum.

In Scripturis nullum nomen Elephanto.
שנאבים
Complutens.
Forster.

4
Primus homo an habuerit proprium nomen.
Epiphan.

X. Ecce Behemoth, quem feci cæcum, &c.

1 *Cur elephantus habet appellationem bestiarum. Illius magnitudo, vita, corona, cor duplex.*
2 Facere, *de compositione aptissima omnium membrorum. Cur dicatur elephantus factus cum homine. Illius commoditates, & vsus, societas cum homine.* Cum, *pro iuxta.*
3 *Elephantus prope humanis ingenij: Propositio* Cum, *affert similitudinem.*
4 *Quæ prouinciæ abundent elephantis.*
5 *Fœni appellatione quid intelligendum. An in statu innocentiæ animalia aliqua carniuora.*
6 *Elephantus. Bos. Leo cum boue comparatus.*
7 *Elephantis cibaria. Gaudet cibo domestico, & blandimentis.*

IN Hebræo est præterea particula obsecrantis, Ecce nũc quæso; [Vide obsecro te] hortatur ad attentam considerationem rei admirabilis. Cur autem Elephantus, *Behemoth*, idest, plures bestiæ dicatur, non difficile plures, easque idoneas causas assignare Prima ex ipsa loquendi Phrasi peti potest. quasi dicat; Ecce Elephantus instar multarum bestiarum. in quo multa belluarum genera tibi proposita arbitreris: Nunc, vt de cæteris taceam, & quæ dici de plurimis possent in vnicam belluam concludam, Elephantum considera, &c. Secunda ratio ex peculiari vsu Hebræorum, vtentium numero plurali ad excellentiam; quare appellabunt bestias, illam, quæ sit bestia bestiarum excellentissima, quæ excellentia cum in plurimis intelligentiæ, memoriæ, religionis, cælestium cultus, pietatis, obedientiæ, castimoniæ, mansuetudinis, æquitatis documentis considerari possit, at recte etiam in vastitate, & mole corporis constituitur ab auctoribus huius interpretationis neque incommode; cum de Elephantis Indicis, & Æthiophicis, apud Hispanos celebrioribus, sermo esse potuerit. India enim, vt Diodorus scribit lib. 3. cap. 10. [Plurimos, maximosque Elephantes habet, robore ac magnitudine præstantes.] Quam eandem Indicorum magnitudinem testatur Plinius, & in vniuersum, [Terrestrium animalium maximum esse,] scribit lib. 8 c. 1. quod descripsit ex Arist. lib. 4. de hist. cap. 4. Mensuram autem certam assignat Ælian. lib. 1. c. 2. [Alij ad duodecimum, alij ad decimum tertium dodrantem excelsitate procedunt, alij ad decimum quartum,] amplius explicat c. 31. Indici Elephanti nouem cubitorum altitudine, latitudine vero quinque habentur. Tum vero illa idonea esse poterit huius appellationis ratio, quod diutissime viuat, multorumq; animalium durationem vnus ipse complectatur. Elephantum animalium diutissime viuere, scribit Arist. lib. 4. de hist. c. 10. atque eam vitæ diuturnitatem ad magnitudine videtur referre lib. de long. & breuit. vitæ; [Maioribus enim bona ex parte, quam minoribus vita lõginquior est.] Viuunt autem fere ducentos annos, vt scribunt Arist. Ælianus. Arrianus, Diodorus: etiam trecentos concedunt Plinius, & Solinus, c. 38. Promouet etiam amplius Strabo lib. 15. [Onesicritus (inquit) dicit eos ad trecentesimum annum viuere, raros ad quingentesimum: circiter ducentesimum robustissimos esse.] Multa præterea sæcula vixisse Alexand. Elephantum quendam, scribit Philostratus lib. 2. de vita Apollonij. An vero etiam Elephantus plurium bestiarum rationem, & naturam habere dicetur, quod vt Arist. scribit lib. 2. de part. animal. c. 16. propter officium probocidis, qua

1
א
Cur dicatur Elephantus plures bestiæ varia rationes.
Hebraism.
Numerus pluralis ad excellentiã.
Elephanti præstantia super reliquas bestias.
Vastitas Elephantorũ Indicorum.
Diodorus.
Plinius.
Arist.
Ælianus.
Elephantus propter vitæ diuturnitatem instar multorum animaliũ.
Aristot.
Elephantorum vita quanta.
Arist.
Ælianus.
Arrian.
Diodor.
Solinus.
Strabo.
Philostrat.
Aristot.

ciuum

Elephantus ſimul terreſtris & paluſtris. Elephanti cornua ex ore. Pauſan.

cibum tam humidum, quam ſiccum capeat, & ori admo-
uet, vocar animal natura ſua ſimul terreſtre, & paluſtre: tū
etiam cum vere cornutum animal non ſit, at propter duos
illos exertos dentes, cornutum appellatur [Quis igitur in
magno nō ponat miraculo eſſe animal cuius ex ore erum-
pant cornua;] inquit, Pauſanias in Æliacis. Cum biſulcum
non ſit, ſicut reliqua cornua, at multiſidum videtur; habet
enim multos digitos deſignatos. Denique multorum ani-
malium differētias vnus Elephas complectitur. Tum illud,
quod non eſt ſolitarium animal, ſed gregarium; Elephāti
loquit Plinius, Gregatim ſemper ingrediūtur ducit agmē
maximus natu, cogit ætate proximus: Tandē cum duplici
tum corde, tū ſenſu animi, vt Ælian. ſcribit c.39 [Elephan
tus eſſe dicatur, & altero quidē ira incendi, altero mitigari,
& leniri, quis non dicat multas illum belluas continere? vt
multis iam ex cauſis merito debeat *Behemoth* appellari.

Plinius. Ælianus. Elephantus duplici corde, & gregarius.

Quem feci tecum. Præter quam quod verbum faciendi
2 affert peculiarem curam, aut induſtriam in [faciendo,] &
componendo toto corpore, & debita omnium partiū con-
ſtitutione, quæ cum non eadem in Elephanto, quæ in alijs
ſit animalibus, vt ex naribus, cornibus, id eſt, dentibus, quę
ex capite ipſo ortum habent, ex teſticulis & totius corpo-
ris conformatione conſtat, at illud plenum eſt ſcolu, quod
dicatur [factus cum homine, *aut* cum Iobo.] Verumque
enim denotare poteſt illud tecum *ſi* hominem] in vniuer
ſum deſignet, [cum quo dicatur factus,] ſignificabit eodē,
id eſt, ſexto die creatum, quo creatus eſt homo: vel ita eſſe
creatum, vt humanis vſibus, & commoditatibus aptiſſi-
mus, & familiariſſimus eſſe poſſit, hoc enim deſignare po-
teſt illud, cum ſicut Gen.2.18. dicitur mulier adiutorium ſi-
mile homini, vel, vt legitur ex Hebræo, coram homine,
vel vt Septuaginta. Secundum hominem, quod vſui huma
no inſeruiret, & prope illum eſſet. Nam præpoſitio cum
in Hebræo, eadem eſt, & idem valet, quod iuxta. Certe ex
Nearcho refert Strabo, quod Elephanti omnia diſcant, &
ad omnes vſus idonei ſint, [exiſtimatam eſſe maximam
poſſeſſionem elephantorum currum.] eſt vero Elephan-
to mirabilis Imperiorum obedientia, & officiorum, quæ di
dicere memoria, ad arandum etiam,] vt teſtatur Plinius.
Vſus in bello. quem eleganter deſcribit Pauſanias in Atti-
cis, Aelianus, c.31. ad [Vigilias, & excubias; Regumque cu
ſtodias,] ex eodem Aeliano, c.32. ad idem rei ſibi creditæ,
& vel ad nutricis munus obeundum, vt exemplo id in Ae-
lianus confirmat c.35. Deniq; indicat ingenium, facile &
mite, quod cicurari poteſt, vt habitet cum homine. Natu-
ra (inquit Aelianus, c.4) [illum non modo ſumma ex om-
nibus animalibus magnitudine ornauit, ſed & diſciplina
manſuetū, & tractabilem edidit. Elephanto ad morum fa-
cilitatem erudito, nihil mitius, nihil ad id, quod volumus,
obtemperantius eſt.] Eſt vero etiā elegans, quod addit Gyl
lius in ſua acceſſione, c.5. [Tanta huic belluæ cum genere
humano ſocietas, tamq; prope accedit ad hominis inge-
niū, vt Cicero nō vereatur affirmare, non paruā nationem
hominū ſenſu ac ingenio eſſe multo inferiorem; vbi ſemel
ad hominem adſueicit, ab eo omnia patitur, ex eoq; mo-
3 rum ſimilitudinem in ſe transfert, neque aliter quam per-
paruı catelli, ex hominis manu gaudet cibū ſumere, &c.]

Facere, quid. עשה Cur dicatur Elephantus factus cum homine. Cū aliquo, quid deſignet. LXX. Cum, pro Iuxta. Strabo. Elephantus maxima poſſeſſio, & multiplex vſus illius. Plinius. Pauſan. Ælian. Gyllius. Elephas ſimilis cū homine ingenij.

Quid ſi illud tecum, ſimilitudinem afferat ingenij, mo-
rum, intelligentiæ humanæ? hoc quoque opportunis ver-
bis ſcribunt. Plinius, Elephas Proximus humanis ſenſibus.
Strabo. [Ad rationale animal proxime accedit.] Coniun-
xit vtrumque Solinus; [Iuxta ſenſum humanum intelle-
ctum habet.] Et quidem, vt aliquando ex vſu Sacri ſermo-
nis obſeruauimus, cum vnum dicitur eſſe [cum alio, *aut*
iuxta aliud,] perinde eſt, ac ſi diceretur eſſe ſimile alterius.
Quod ſi illud, tecum, reſpiciat Iobum peculiariter for-
te ſignificabitur, Elephantis eam regionem, aut contermi-
4 nas abundare. Et quidem illæ ſunt Huſitanæ Prouinciæ cō
terminæ, aut non valde diſtantes ab Arabia, & Aegypto,
quas Plinius patriam Elephantorum aſſignat: [elephantes
ferunt Aethiopes, & Troglodytæ, ſed maximos India.]
Quod ſi ad Arabicos etiam Reges tunc iam temporis ma-
naiat conſuetudo Indicorum Regum, certe hunc locum
elucidabit per opportune, quod de Indicis ſcribit Strabo
lib.15. [Priuato homini equum, & elephantem alere non
licet vtrumque enim Regis poſſeſſio cenſetur, ſuntque eo-
rum curatores.] Ergo ſignificabit, Deum feciſſe elephan-
tum cum Iobo, id eſt, dignum, qui ab ipſo Iobo Rege cu-
raretur, & alaretur, illiuſq; ſimul cum equo, qui magnifi-
centiſſime deſcriptus eſt capite præcedenti, cura gereret.

Plinius. Strabo, Solinus. Cum, aut Iuxta, indicat ſimilitudinem. Elephantis abundans Arabia, & aliæ prouinciæ. Strabo. Indorū Reges curatores Elephantorum.

[Fœnum, quaſi bos comedet] Non ſolum aridum, vt 5
vult ille Hebræus, Caietanus, ſed etiam viride; herbam,
quidquid demetitur ex proprietate vocis; Paleas, quæ di-
cuntur eſſe pabulum bouis; ſicut Iſai 11.7 dicitur, [Leo,
quaſi bos, comedet paleas. Quod videretur in aduentu
Meſſiæ naturalia Animalium carniuorum reduxiſſe ad
priorem illam ante peccatum conditionem, in qua nulla
fuiſſe animalia carniuora aliqui arbitrati ſunt, cum Baſilio
Hom 11. Hexaem. Mirum igitur tunc Leonem ſanguina-
rium, & carniuorum paleis contentum eſſe. Mirum quo-
que Elephantum tam vaſtum, tam grauem, tam facili, le-
uique pabulo viuere.

Fœni nomine quid intelligendū. חציר An in ſtatu innocentia animalia eſſent carniuora. Baſilius.

Dum autem præterea indicantur in hac ſimilitudine, pri
6 mum, ſimilitudo aliqua cum ipſo boue; quare & Itali,
cum primum Elephantos in Lucanis vidiſſent bello Epi-
rotico, Boues Lucas, cognominarunt. Tum quod cornu-
ti viderentur, [tum quod maximam quadrupedem, quam
ipſi haberent, vocarent bouem,] vt de hac appellatione
diſſerit Varro libro 6. de lingua Latina. Elephantis, item
vt bobus, ad arandum vtuntur Indi: & cum gregatim in
grediuntur, ſicut boues taurum maximum, ita Elephantes
maximum ſequuntur, vt Arrianus in Indicis, & Strabo
ſcribunt.

Elephanti cum boue ſeparatio. Boues Lucæ. Varro. Arrianus. Strabo.

Alterum vero ſimilitudo, & genus pabuli ex fœno, pa- 7
leis, hordeo. Denique cum carniuorum animal non ſit,
herba, & ſeminibus veſcitur. Illa etiam cibariorum blan-
dimenta Aelianus aſſignat c.27. [Panes maximos, hord. ū,
carices, vuas, cœpas, allia, iuncum, palmam hederacea fo-
lia] Plinius etiam lib 8 c.10. [Terram edille ijs tab. ficum
eſt, niſi ſæpius mandant: deuorant autem, & lapides. Trun-
cos quidem gratiſſimo in cibatu habent. Palmas excelſio-
res fronte proſternunt, ac ita iacentium aſſumunt fructū.
Deſcripſit hęc Solinus c.38 ſed addidit, [Pabula, quæ a mu
ſculis contacta ſunt, recuſant. *Strabo*, Apud indos herba,
vel arundine viridi reficiunt.] Menſuram autem cibi hanc
aſſignat Aelianus, c.43. [Elephanti nouem hordei modios
Macedonicos exedunt, & metretas Lacedemonicas qua-
tuordecim bibere poſſunt, & rurſus ad eiuſdem diei veſpe
ram octo.] quod deſcripſit ex Ariſt. lib.8. Hiſtor. cap 9 Et
quidem tum ex ſimilitudine cum bouem, tum ex proprie-
tate vocis, palearum, ſignificatur nunc pabulum domeſti-
cum ſubminiſtratum, & demeſſum ab homine. nam de pa
bulo, quod ipſe ſibi quærit Elephantus inferius dicetur ver
ſic.15. Ergo nunc mirum, tam immanem belluam ex ma-
nu hominis velle pabulum accipere; atque ea re peculia-
riter gaudere, & mulceri, &, vt Aelianus dixit in c.5. acceſ-
ſione Gyllij c. 5. [Non aliter quam perparuuli catelli, ex
hominis manu gaudet cibum ſumere.] Tum illud ex c 4.
A magiſtris cibos illecebris, & ſuauium inuitamentorum
varietate refertos indulgeri, Tandemque ex c. 30. milita-
res Elephantes [Non prius aliquando cibos ſumere, quam
præſepis labra floribus ornata conſpexerint, cibo ſuauita-
tem ex his bene olentibus comparantes.]

Elephanti cibaria. Ælianus. Plinius. Solinus. Strabo. Quæ menſura ſibi pro Elephanto. Ariſt. Elephantus gaudens domeſticis blādimentis cibariorum.

XI. Fortitudo eius in lumbis eius, & virtus illius in vmbilico ventris eius.

1 *Elephantus commendatus a fortitudine dorſi. Turres lignea illi impoſita.*
2 *Elephanti venter mollis. Quæ virtus ventris, & vmbilicī, expoſitiones quatuor parum idoneæ. Modus tuendi fœminam.*
3 *Quinta expoſitio. Optima vmbilicī conſtitutio ad robur.*
4 *Synecdoche. Venter ad intemperantiam. Elephas vino effrenatur.*
5 *Vmbilicus, de fœmina. Elephas fœmina robuſtior, & maior.*

1 A quo deſumatur hac commendatio Elephanti. D. Thom. Dionyſ. Caietan. Nicolaus. Dorſum, & coxendices Elephantis fortiſſima. LXX. Olympiod.

Partem hanc ad generationem pertinere exiſtimarunt
D. Thomas, Nicolaus, Dionyſius, Caietanus, eo quod
ſeminaria vaſa in lumbis, & renibus maritini ſint. Sed dū
nihil peculiare in Elephanto ſit, quod ad hanc rem perti-
neat, vt verſiculo ſequente oſtendemus; nunc certe tan-
tum de dorſo illius, & coxendicibus agitur, in quibus ma-
xima Elephanti vis, & robur perſpicitur, non in renibus,
non in inſtrumentis generationis. Quare Septuag. Lum-
bum in ſingulari dixerunt, vt eleganter expoſuit Olym-
piodor. [Locum oſtendit, in quo bellię robur reſideat, ſiue
vt Aquila conuertit, dorſum, ſiue, vt Symmachus, vt oter]
Qua-

Commendatur fortitudo a robore, & lumbis. Plinius. Ælianus.

Quare nunc commendatur Elephantus a fortitudine, [Accinctorum lumborum.] Quæ roboris circuminquutio familiaris est Scripturis, vt diximus, c. 38. vers. 3. Ergo hoc illud, quod de Elephanto ait Plinius lib. 8. c. 10 [Durissimum dorso tergus. *Ælianus scribit*, Dorso nudo tres bellatores ferre alterum dextra, alterum sinistra pugnātem, ac simul quartum belluam dirigentem.] Sed illud maius, quod Plinius ait, Turritos Elephantorum miramur humeros Quippe turres Elephantorum in hostes feruntur. Quas turres auaritia superstructas fuisse Lucretius ait lib. 5.

Elephantorum turres. Lucretius.

Hinc Boues Lucas turrito corpore tetras
Anguimanus belli docuerunt vulnera Pœni
Sufferre, & magnas Martis turbare cateruas.

Philostrat.

Philostratus lib. 2 describit Elephantes [Onustos turribus, quibus decem, aut etiam quindecim armati homines superstant, qui ex turribus, tanquam propugnaculis in hostes iaculantur, aut arcu sagittas torquent.] Sed maius, ac verius, quod Auctor libri Machabæorum, 1. cap 6. narrat in exercitu [Antichi *fuisse* Elephantos triginta duos doctos ad prælium, & turres ligneas super eos firmas, ac protegentes super singulas bestias; & super eas machinæ: & super singulas viri virtutis triginta duo, qui pugnabant desuper, & Indus magister bestiæ.] vide igitur quanta fortitudo in lumbis, & dorso Elephanti. Sed illud, quod sequitur, paulo difficilius.

Elephanti venter mollis. Plin. lib. 8. c. 10.

a [Et virtus eius in vmbilico ventris eius] Nā potius mollis, & infirma pars in Elephanto vmbilicus. Sicut.n. durissimum dorso tergus, ita ventri molle. Quare Rhinoceros, in dimicatione cum Elephanto, aluum maxime petit, quam scit esse molliorem. Quod ipsum intuens Eleazarus 1. Machab. 6 43. 46. in prælio aduersus Antiochum, [Videns vnā de bestijs loricatam loricis regis, & erat eminens super cæteras bestias: & iuit sub pedibus Elephantis, & supposuit se ei, & occidit eum, &c.] Inflixit igitur læthale vulnus parti omnino imbecillæ. Quomodo igitur in illa virtus? D. Th quem alij Latini imitantur, [vmbilico, *&* ventri] insignem fortitudinem tribuit; atq; ex eo colligit, quod cum non coeat more aliorum animalium, sed quasi inequitans fœminæ, & incumbens suo ventri, & vmbilico toto corporis pondere, dirumperetur, nisi ea parte munitus esset. Illum vero modum congrediendi ex Alberto describunt. Quamquam Aristoteles tantum scribat, [Feminam submissis cruribus, pedibusq; innitentem, & subsidentem comprimi a mare. Diodorus item, virili munere fungi, sicut equos, & reliquas quadrupedes.] Ergo hæc interpretandi ratio neque difficultati satisfacit, neque conuenit cum his, quæ de Elephanti natura scribuntur.

Qua virtus ventris Elephanti. D. Thom. Prima responsio parū idonea. Elephanti qua ratione ineant fœminas. Albert. Arist. Diodor.

Secundo, Francisc. Titel. refert ad alligaturam oneris impositi, turriumq; lignearum, quæ cum fortissimis vinculis reductis sub ventrem, & vmbilicū adstringantur, non possent firma consistere, nisi & venter firmus cōsisteret, & sua duritie, & fortitudine perferre posset tantam vinculorum contentionem. Sed hæc quoq; ratio longe petita videtur.

Secunda responsio non sufficiens. Titelm.

Tertio, Olympiod. physice sic explanat; [Re ipsa e dorsi spina ducti nerui vmbilicum deuinciunt, vt merito huius animantis vis posita sit in vmbilico, perinde quasi in dorso collocata esset.] Sed quidem hæc neruorum in vmbilico colligatio inaudita est apud Physicos. nam Aristot. [Quasi putamen venarum, quæ exitum habent in vulua,] dixit esse vmbilicum, lib. 7 de hist. anim. c. 8. & 2. de Generat. Licet enim cap. 4. & 5. & in alijs quidem [Venam simplicem, in alijs autem multiplicem deductam ea venis illis exeuntibus a corde,] docet: Et quamuis quidem Galenus in Introductione c. 11. in Vmbilico vnum neruum agnoscat simul cum venis, & arterijs, quæ vmbilicum componunt (licet lib 6 de decret. Hipoc. c. 6. videatur asserere nullum omnino neruum pertingere ad vmbilicum, rursus lib. 15. de vsu part. c. 4 describens interiorum anatomen, doceat venas, & arterias vmbilici reduci sub dorsum, & spinam; at nemo in illis vim aliquam vllius animalis constituit.

Tertia expositio minime solida. Olympiod. Vmbilicus, quid. Arist. Galenus.

Ergo iam quarto, Erit ne huius rei explicatio petenda ex lectione Septuaginta. [Virtus (*inquiunt*) eius super vmbilicum eius.] Erit ergo hæc pars expositio præcedentis, & periphrasis dorsi, quod est [super vmbilicum.] Sed lectio hæc singularis est, & non minus ab Hebræo, quam a Latino recedens.

Quarta expositio. LXX. Dorsi periphrasis.

3 Quinto vero, An per [vmbilicum ventris,] designat rectissimam in Elephanto vmbilici constitutionem, vt omnino in medio ventris insitus sit? quæ vmbilici constitutio optima est ad sanitatem, & vitæ diuturnitatem multum confert. Vmbilicus vero medium animalis omnino occupare debet, vt docet Galen. lib. 2 de decret. Hipoc. cap. 4. Rursus cum ea res aliquando deficiat; rogat Arist. sect. 10. Probl 63. [Cur vita breui, imbecillique viribus sint, qui partem vmbilico subiectam maiorem, quam superiorem habent pertinentem ad pectus?] Respondet vero ijs minus caloris in ventriculo esse, atq; plus excrementorum, propterea que morbis patere. Sed quidem constitutio hæc vmbilici non est peculiaris Elephanto potius, quam alijs animalibus, vt in illius descriptione peculiariter proponi debuerit.

Quinta expositio. Quæ optima vmbilici constitutio. Galenus. Arist. Fortitudo ex vmbilici constitutione, quomodo consideranda.

4 Ergo sexto, per vmbilicum ventris licebit ne ipsum ventrem intelligere; rursus per ventrem, satietatem cibi, atq; potus? Indicauit hoc profecto Olympiod. partem hanc, allegorice licet, tractans; [Ventris luxu, atque intemperantia incitatus bacchatur.] Elephantum autem vini potus ad prælia trudit inermem. Et Aelianus lib. 1. cap. 30. ait; [Elephanto, qui ad bellum certat, non modo ex vitibus confecti, sed etiam ex oriza factitij vini vsus indulgetur.] 1. Machabæorum. 6. 3 Elephantis ostenderunt (exhibuerunt) sanguinem vuæ, & mori (quippe vt ait plinius Mori succus in carne vinosus, ad acuendos eos in prælium.) Venter igitur illos incitat, & armat in prælium. In vmbilico itaque, & ventre virtus.

Synedoche. Venter pro intemperantia. Olympiod. Elephantum vinosus. Ælian. Plin lib. 15 c. 24.

5 An tandem septimo per vmbilicum, Elephas fœmina significatur, cuius, secus quam in alijs animalibus, vel non minor quam maris, vel certe maior virtus designatur? [Vmbilicum] autem potius ad fœminam quam ad virum pertinere dicemus inferius. At fœminam Elephantem multo robustiorum alacriorem, magnanimiorem, & ad vectiones fortiorem, quam marem esse, Gyllius in accessione sua cap. 2. & Auic etiam, fœminas, quam mares maiores, & excelsiores, cum nonnullis scribunt, reluctante Plinio tamen. Sed in re incerta, non pœnitendæ tot veritatis, & coniecturæ certæ faciendæ rationes, & suspiciones vero similes.

Vmbilicus de fœmina. Elephas fœmina robustior. Gyllius. Plin. lib. 8. cap. 8. & li. 11. cap. 49.

XII. Stringit caudam suam, quasi cedrum, nerui testiculorum eius perplexi.

1 Stringere, *quid proprie. Sententia difficultas.*
2 *Duæ aliorum interpretationes. Semen, & genitale elephantis.*
3 *Tertia expositio. Cauda elephantis, qualis.*
4 Cedrus *qualis arbor, eiusque folia, vbi proueniat. Comparatio cum elephantis cauda, & lingua.*
5 *Actiones tribuuntur rebus in Hebræo, cum tribuuntur rei facta per actiones. Explicatur Moyses.*
6 *Cedri fructus qualis. Tres similitudines inter Cedrum, & elephantum.*
7 *Testiculi absconditi elephanti instar cedri. Castimonia exemplum.*

1 RVrsus hoc ad naturam Elephanti non facile accommodatur; quare vel hoc maxime obijcitur huius sententiæ sectatoribus, via posse in Elephantum conuenire. Exponendum igitur, quid habeat veritatis, si tamen prius statuamus proprietatem verbi Stringendi; est enim in originali *Hhaphast*, quod proprie est, velle; aut complacentiam habere; & ad ingentem animi voluptatem refertur, quare proprie nunc legeremus; [Delectabitur in cauda sua, *aut* volet; *vel*, Cum vult, cauda sua, est tanquam cedrus.] Quia autem ea cauda voluptas, in aliqua peculiari re posita videtur, ideo quisque suam affert lectionem, & illuminationem, [Caudam mouet, erigit, stringit.] Rursusque hæc omnia propter cedri similitudinem, in qua vel erectio, vel impulsio, & agitatio vi ventorum considerari potest; tum etiam propter significationem caudæ, nunc pro eo, quod sonat; nunc vero pro ea parte, quæ caudæ proxima est, atque generationis instrumentum, aliter atque aliter, quæ omnia paucis exponenda.

חפץ Stringere, quid proprie

a D. Thom. Nicolaus, Dionysius, existimant, in animalibus, illa, qua nuper indicauimus, figura coeūtibus, caudam inter femora stringi, seu adstringi; sicque munere venereo perfungi. Illud igitur nunc indicari, in quo consistat illa caudæ voluptas, voluntas ve. Sed quid hoc peculiare Elephanto, quod alijs etiam commune est; præsertim cum neque res sit illustris. neque non videatur digna, quæ præteriri deberet. Tum etiam quoniam hæc interpretatio nihil curat illam cedri comparationem.

Prima interpretatio parū idonea. D. Thom. Nicol. Dionys.

Secun-

Secunda interpretatio, Albert. Cauda pro generationis instrumento.

Secundo, Albertus Caudæ nomine intelligit membrũ genitale, quod cum ex omnibus neruorum extremitatibus compositum sit, in eiaculatione seminis stringitur, & omnes secum corporis neruos stringit. In eo autem cedri similitudinem repræsentat, quod impurum, & sanguineum humorem excreet, cedri instar, ex quo dicitur succus exprimi sanguineus. Sed neque hæc exponendi ratio quidquam habet in generatione Elephanti peculiarius, quam in generatione aliorum animalium: neque de hoc cedri succo quidquam certi est, præter succum illum, aut cedrinam picem, quam Cedriam appellat Plinius lib 14 c. 20. & lib. 24 c. 5. *(Cedrina pix.)* Et quidem semen Elephanti aliquam haberet similitudinem cum pice Cedria, si verum esset id, quod mendacium planum censet Arist. lib 2 de Generat. Anim. c. 2. *(Plinius, Arist.)* [Ctesias (*inquit*) Gnidius plane mentitur ea, quæ de semine Elephanti scribit. ait enim vsque adeo durari siccescens, vt electro, id est succino simile efficiatur; quod nunquam fit.] At, inquiunt aliqui, Genitale Elephanti enormiter magnum est, ideo cedri similitudinem erectæ, & excelsæ repræsentat. *(Semen Elephanti. Genitale Elephanti. Pererra. Eugub. Arist.)* Certe oppositum constat ex Elephanti historia; scribit enim Arist. lib. 2 de historia cap. 1. [elephantus Genitale equo simile habet, sed paruum, nec pro corporis magnitudine.] At certe huic interpretandi rationi fauet, quod de testiculis statim subiungitur.

3 *Paguin. Vatabl. Eugubin.* Tertio, Caudam stringere, id est, quoquo velit, mouere, & agitare, instar cedri ventis impulsæ, interpretantur Pagninus, Vatablus, Eugubinus. Addunt etiam Caudam stringere, esse eleuare, & erigere, quæ magna est instar ingentis cedri. quod ipsum habetur in lectione S. pinag Erexit caudam, sicut cupressum. Ita Vatablus Eugubinus, Titelman. *(Titelman.)* Sed mirum, hos auctores tam magnifice sentire de cauda elephanti, quam constat esse valde exilem, & nullis pilis ornatam, instar cæterorum animalium. Occurrens vero huic obiectioni Algarbiensis Episcopus, sic per Paraphrasim interpretatur; *(Osorius.)* quod elephantus caudam vult, *id est*, partes etiam corporis vilissimas, nimis charas habet, vt eandem exilem, & nullis munitam pilis conseruatam velit perinde, atque si posset illa muscas abigere.]

4 Tandem si in re incerta quidquam valet suspicio aliqua, ex Cedro desumi poterit, quod lumen efficiat. Sciendum est ergo Cedrum a Septuaginta dici cupressum, quæ licet sit fructu, & odore similis cedri, Cedrus vero proculdubio hic significatur quæ mirum in modum multiplicabatur in Libano; *(Cedrus multiplicata in Libano. Theophrast. Plinius. Cedrus arbor montana.)* nam & [in Syriæ montibus cedri exeunt præstantissimæ,] vt scribunt Theophrastus lib 5. de histor. Plantarum, c. 9. Plinius lib. 13. c. 5. & lib. 16. c. 39. Est nimirũ [Cedrus, arbor montana] ex eodem Plinio lib. 16. c. 18 & 32. & cum Hebraice vocetur *Erez*, & contignatio ex cedro vocetur *Arza*, certo coniectari licet esse, quam Arabes in Hispania vocabant, *Alerza*, diuturnam videlicet, & imputribilem materiam, ex qua Corduberise templum intro contignatum fuisse dicitur. *(ארז ארזה Alerza, quæ materia.)* Quod vero Montanus in Nouationibus naturæ, c. 139. censet nomen *Erez*, latissimum esse, & comprehendere omne genus arborum fructiferarum, falsum videtur; *(Montanus.)* quippe Cedrus non habet aliud nomen in Scripturis; habere autem debuit arbor familiarissima illi regioni, simulque odorata, & ad multas opportunitates idonea. Duo vero peculiaria in rem nostram Cedrus habet alterum, quod cedro quamuis potentissimæ, & pulcherrimæ arbori, folium est durum acutum, spinosumq; *(Cedri folium, quale. Plinius lib. 5. c. 9.)* vt Theophrastus scribit lib 3. c. 12. tum etiam capillatum, & pungens, vt ait Plinius lib. 16. c. 22 quæ omnia breuitatem, & angustias foliorum declarant pro tanta proceritate, & crassitudine, qualis in Syria prouenit, [Illis enim (*inquit Theophrastus*) cedri in montibus cum longitudine, tum crassitudine præstantissimæ exeunt; *(Theophrast.)* quippe adeo crassescunt vt sint, quas vlnæ hominum quatuor nequeant amplecti, adeunt his ampliores, pulchrioresque comperiri in hortis.] Quis igitur non miretur tantam Conditoris Sapientiam, [qui latissima folia Fico, Viti, Platano dederit] *(Plinius lib. 16. c. 24.)* angustissima, & breuissima, & strictissima, Capillorum instar, Pino, & Cedro? Eædem profecto Prouidentiæ, & Sapientiæ partes in animalibus, & Elephanto præsertim, cũ alijs minoribus caudas amplissimas, latissimas, setis ornatissimas dederit: Elephanto vero strictam, breuem, & eam sine pilis. Sic sane Elephanto [Setarum nullum tegumentum, ne in cauda quidem præsidium abigendo tædio muscarum (namq; id etiam tanta vastitas sentit) sed cancellata cutis, & inuitans id genus animalium odore. Ergo cum extente receperunt examina, arctatis in rugas repente can- *(Plin. lib. 8. c. 10.)* cellis, comprehensas enecant: Hoc ijs pro cauda, iuba, villo est. Quid si in tanta vastitate aridas insignem ramorũ aliorum breuitatem linguæ, videlicet perexiguæ & genitalis? *(Elephanti lingua parua.)* Linguam enim (ait Arist. lib 2. de Hist. c 6) per quam exiguam habet, atq; interius positam, quam in cæteris sit, ita vt vix eam videre possis. *(Arist.)* Hæc igitur cum tam exigua sint, nihilominus tamen, [volet caudam suam,] i. contentus est sua cauda breui, & stricta & cum Plinius lib. 11. c 50. scribat [caudas accidere animalibus pro desiderio corporum;] At Elephantus quamuis non pro corpore, at maiorẽ non vult, non desiderat, Stricta, nuda contentus est. Hoc proculdubio elegantissime indicauit Interpres, cum dixit, [Stringit Caudam,] ac si diceret, Strictam, & breuem habet caudã.

Et notandum quidem aliquando actiones verborum tribui suppositis habentibus vt ita loquar, res factas, per tales actiones exemplarem demonstrant. Genes. 50. in sepulchro meo, quod fodi mihi in terra Chanaam, sepelies me. atqui Iacob non foderat subterraneum sepulchrum. Parum id refert, nam perinde, est defossum emisse, & possedisse. Deut. 2. [Aquam emptam haurietis, & bibetis] Proprie ex Hebræo, Aquam fodietis. perinde si ipsi fodissent puteos, & aquam, si aqua e puteis ab alijs effectis, & fossis vti poterant. Non aliter hoc loco, [Stringit Caudam;] Strictam habet caudam. 5 *Actiones verborũ quo modo tribuantur suppositis Hebræo.*

Alterum, quod in Cedro obseruari potest, cum sit arbor syluestris, est exiguitas floris, fructus, seminis pro tanta arboris magnitudine. 6 *Cedri fruct. Theophrast. Dioscorides Plinius.* Sunt enim hæc omnia [similia, magnitudine baccarum myrti,] vt ait Theophrastus, & Iuniperi modo baccarum myrti magnitudine rotundas. vt ait Dioscorides lib 1. c. 89. Plinius lib. 13. c. 5. qui etiam addit. Semen cedri cupresso esse simile. item, & illud; [Cedri duo genera quæ floret, fructum non fert frugifera non floret.] Mirum igitur ex tam paruo, tam stricto semine tantam arborem exire. Rursus, [quæ fructum fert abscondere floret, & fructificandi spem, & indicia.] Quæ proculdubio cum Elephanti natura facere videbuntur, si caudam pro re occultãda accipiamus, significatione non inaudita apud Latinos Hæc enim est, quam ille dixit, Caudam salacem; *(Horat 1 ser. Satyr. 2.)* est enim ea valde parua, pro tãta animalis vastitate, vt superius diximus. Rursus non valde magna seminis copia redũdat. *(Ælianus lib. 13. c. 7. Pullus Elephanti, quãtus.)* nam pullus Elephanti valde paruus est, nam vituli anniculi, æqualis nascitur; aut vero vituli trimestris, vt scribunt Arist. & Plinius Mirũ ergo ex tanta paruitate ad tantam magnitudinem excrescere. *(Arist. Plinius.)* Tria enim (vt Ælianus in Struthione ait) ex minimis euadunt maxima animalia ex aquatilibus, Crocodilus; ex volucribus, magna Struthio; ex quadrupedibus, elephantus. *(Ælian. lib. 14 c. 20.)* Hoc ergo primum in Elephanto, & Cedro, mirum, & simile. Secundum illud, quod sicut arbores maiores, magis steriles sunt, ita etiam ait Plinius, [Animalia quo maiore corpore, eo minus fœcunda sunt Singulos enim gignunt elephanti.] *(Tres similitudines rationis inter Elephantũ, & Cedrũ.)* Tertium illud, quod sicut Cedrus frugifera, nullum præbet floris argumentum; abscondidit enim natura hæc fructificandi indicia; ita & Elephanti membrum generationi aptum, paruum, & non valde conspicuum; Tum præterea [Nerui testiculorum perplexi.] Septuaginta, Complicati, non quidem, vt Titelmannus dixit, [duri, & fortes, cum in alijs animalibus sint molles, & teneri;] *(L X X. Titelman.)* Sed inuolutis neruorum plicaturis tecti, & abstrusi. [Testes, (*inquit Arist*) non foris conspicuos, sed intus circa renes conditos habet.] *(Arist. lib. 2 de hist. c. 20.)* Rursus occulto, & in tenebris rem veneream agunt, [Pudore (inquit Plinius) nunquam nisi in abdito coeunt.] *(Plin. lib. 8. c. 49)* Atque rem eandem de Elephantorum castitate prolixius scribit Ælianus c. 22. [Non vt lasciui, societatem veneris cum fœmina faciunt, sed tanquam veneris succussione carentes, liberis procreandis dant operam. *(Plin. lib. 8. c. 5. Elephantorum castitas.)* Neq; id sane plus, quam semel in vita; & eo dumtaxat tempore, cum hæ fœminæ iniri patiuntur. Vt autem eorum quisque vxorem impleuerit; non eam amplius attingit. Aperte porro ac palam in aliorum oculis non coeunt, sed recedentes, aut secedentes, aut sese in arbores densas, & frequentes occultant, aut in concauum lucum, profundum se abdunt.] Quis iam in animali maximo, cuius dedecora occulta sunt, non videat repræsentari Cedrum maximam, cum fructu, sine flore, sine seminis, & generationis manifestis aliquibus argumentis? continere igitur, & Stringere, quæ ad rem illam faciunt, & vt Aelianus dixit; [Moderate elephantum continere libidines?] *(Ælianus.)* Sed pergendum, hoc tantum indicato, quod refricabimus postea, locum hunc potius ad castitatem, quam ad luxuriæ rem facere.

XIII. Ossa eius velut fistulæ æris, cartilago illius, quasi laminæ ferreæ.

5 *Dentes Elephanti nomine* ossium. *quam solida sint.*
2 *Ossa laterum. & crurum elephanti. An crura habeant sine flexu. Illorum venatio. Vsus pedum priorum.*
3 Cartilaginis *nomine quid alij intelligant.*
4 *Prudentia Latini Interpretis.* Cartilago *eiusque natura, & temperamentū, quo differat a neruis.*
5 *Proboscis Elephāti partim cartilaginosa. partim musculosa. Integra illius descriptio. Cur comparata cum* Lamina.
6 *Varia lectio. Lapis* Smyrites, *qualis.*

5 *An ossa Elephanti, intelligantur dentes. Dentes Elephanti, quam solidi.*

CОrporis pars solidissima ossa sunt, hæc rursus in Elephanto solidissima. Et quidem alicui videri posset, de dentibus loqui, qui propter soliditatem, fortitudinem, magnitudinem, nunc dentes, nunc cornua appellantur, vt superius ex Philostrato lib. 2. de Vita Apollonij c. 6 indicabamus; de his enim sub nomine Ossium, videtur idem loquutus, cum ait, [Natura cornutis omnibus animalibus perforata, & in medio vacua ossa supponēs, tale etiam extrinsecus cornu producit. Elephantorum autem plena, & per omnes partes similia ossa sunt: quod si illud extrinsecus quis ad apertum inspiciat, in medio tenue foramen inueniet, sicut in dentibus esse videmus] Et facit quidem nomen Originale, *Ghatsam*, quod licet Os significet, tamen ex proprietate suæ radicis dicitur a fortitudine, & duritie; maxima autem Elephanti fortitudo in dentibus est; facit etiam similitudo fistulæ æris; sicut enim in æris fistula, nulla est concauitas ita neq; in dentibus. Secus in alijs ossibus, quibus inest sua concauitas pro medullis. Tandem ne videatur pars hæc speciosissima, pretiosissima, & maximæ admirabilitatis hoc loco prætermissa. Recte præterea cohærebit illa vox fistulæ, quæ deducitur a radice *Aphak*, & affert violentiam, & impetum, quare hunc locum aliqui legunt; [Ossa eius velut fortitudines, robusta, violenta æris, *aut* Chalybis.] quod potissimum in dentes conuenit, quibus Elephantus impetum facit.

עצם

אפק

Varia lect.

2 *Ossa laterū & crurum. LXX.*

Alij vero de alijs etiam Ossibus accipiunt; & Septuaginta peculiariter de Costis; legūt.n [Costæ eius costæ æneæ;] vel vt alij legunt, Latera; Alij vero non tam de Costis, quā de reliquis ossibus, quibus vniuersa corporis moles sustinetur. Et quidē si vox fistulæ sonaret ex sua proprietate vincula, aut iuncturas, vt contendit Eugubinus eleganter cum illo legeremus, [Ossa eius iuncturæ, aut vincula æris,] quasi diceret, Ossa eius vinculis fortissimis alligantur, & continentur. Sed illam vocis originalis significationem nemo agnoscit, neque quidem ad rem, quam ille intendit, necessaria est, nam in ipsa comparatione fistulæ ferreæ, significatur illa iuncturarum fortitudo, & rigiditas membrorum, videntur.n. habere crura sine flexu. Vnde Strabo sic illos describit in venatione lib. 16 [Nonnulli arbores notant, quibus elephantes accumbere solent: accedentes itaq; ex altera parte truncum recidunt; cui cum bestia inhæserit, pariter cū arbore ruit; cūq; surgere nequeat propterea quod crura continuum, & inflexum os habeant, ex arboribus desilientes illam obtruncant.] Quam eadem rem elegantius, eque ac luculentius descripsit Ambrosius lib 6 Examerou, c. 5. [elephantus nec genua inflectit quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo velut columnis tanta posset machina sustineri. Calcaneum leuiter incuruat, rigent cætera pedū a summo vsq; ad imum. Nec sicut in anchylas nos sæpe deponimus, ita se etiam bestia potest tanta deflectere; meritoque non voluendi se, neq; recumbendi vsum cum cæteris animantibus potest habere communem. Fulcitur hinc inde trabibus maximis, vt in somnum aliquatulum sine periculo reflectatur, quia pes eius nulla articulorum coniunctione distinguitur.] Sed Arist. lib de Communi animalium gressu, tum etiam lib. 2. de Hist. Animalium, c. 5. fatetur, [Crura inflectere, nequire tamen præ nimio pondere vtrumq; in latus æquilibrio quodam vergere. Sed aut læuo incumbere, aut dextro, atq; eo ipsu habitu requiescere.] Rem eādem explicuit Gyllius in sua ad Ælianum accessione lib. 5. c. 2. Quod cum verum sit, nihil tamen obstat, quo minus crurum ossa videantur repræsentare bacillos ferreos, aut columellas æreas, vt quibus tam vasta moles incūbat, quod potissimum quadrat crüribus prioribus, de quibus scribit Arist. 2. de part. Anim. c. 16. Elephantum [Propter vastam corporis magnitudinem, pondusque ingens, sustinendi tantummodo gratia pedes habere priores, nec ad vsum aliū vsui n vtiles, propter tarditatem flectendi, atque inopiam.

Eugub.

An habeāt Elephanti crura sine flexu. Strabo. Elephantorū venatio. Ambros.

Arist.

Gyllius.

Arist.

Priorum pedum Elephanti quo sint.

3 [Cartilago illius, quasi laminæ ferreæ. *Pro* cartilagine,] in Hebr. est vox, quæ ossa significat, & coniungitur cū verbis, quæ rei duræ tribuuntur, vt sunt Comminuere, cōfringere, exsiccare, Prouer. 17. 22. & Prouer. 25 15. Num. 24 8. Quod Isidorus sine vllo discrimine accipit: vt pars secūda sit expositio, aut amplificatio prioris; [Ossa eius velut fistulæ æris: Ossa, inquam, eius velut baculus ferreus] Vtautē sit aliqua differentia horum ossium, a præcedētibus, Tyg. videtur nunc intelligere ossa maiora, & solidiora; legit.n. [Ossa eius referunt fistulam æris, & solidiora illa baculū ferreum.] E contrario vero Caietanus existimat priori parte significari [Maiora ossa,] in secunda vero minora. Septuag. ad spinam, vel dorsum referunt; [Spina eius ferrum fusile.] Explicat autem Olympiodor. quid sit [Spina *aut* dorsum, *videlicet* membrorum omnium nexus.]

גרם

Quid intelligendū nomine Cartilaginis. Isidorus. Tygur.

Caietan.

LXX. Olympiod.

4 *Consilium Latini Interpretis.*

Certe Interpres, cum semel dictum esset de ossibus, vocem originalem, quæ duritiem, & fortitudinem sonat, pro re alia in Elephanto solidissima, videlicet [Cartilagine] eleganter atq; sapienter intelligi voluit. Cartilaginis autem nomine, nonnulli intelligunt neruos, & tendines ossium. Sed certe Cartilago longe differt a neruis; quamquā enim sit sicca, & frigida, sicut neruus; potius tamen assimilatur Ossi, vt Galenus docet lib. 5. de Anathomica administratione, c 4. disputans de ossibus, & cartilaginibus pectoris. Quare idem lib. 12 de vsu partium c. 2. Cartilaginem duriorem esse docet, quam neruum, & ideo cartilagines aliquando ab ossibus procedunt. Ergo per [cartilaginem] proculdubio videtur Interpres proboscidem Elephāti intellexisse. Quæ quamuis tota cartilaginosa non sit, vtpote quæ multos habeat motus, & flexiones, & cartilago non conferat ad motum, vt proxime adductus Galenus docuit; Tamen propter consistentiam aliqua ex parte cartilaginosa est, vt sunt etiam hominis nares; est enim proboscis Elephanti naris, qua odoratur, & respirat. vt eleganter descripsit Galenus lib. 17. de vsu part. c. 1 [Habet; *inquit*, hoc animal, quo loco alijs est nasus, partem quandam pendentem; angustam, ac longam adeo, vt ad terram pertingat: quam cum primum sum conspicatus, superuacaneam, atq; inutilem esse putaui: cum autem animal ipsum vti ea pro manu animaduerti, tunc non amplius ipsam iudicaui esse inutilem; quod vsus huius partis cum actione vtili esset coniunctus; quandoquidem partis vsus ita demum apparet, si actionem habeat vtilem. Elephas igitur extremo huius particulæ sic omnia tractat, atque ita rebus apprehendendis applicat vt ne minima quidem numismata ipsum effugiāt, quæ etiam, sublata pronomida, seu proboscide (sic enim partem eam vocant de qua nunc agimus) sessori, qui sibi insidet tradit.] Sed breuius Aristot. huius Cartilaginis fortitudinem, & vsum docuit, primu de historia Animaliū c. 11. vocans Narem prolixam, validamque, & lib. 2 c. 1. [Talem, tantamque narem esse, vt ea arbores prosternat: quæ extrema sui parte flecti non potest; cartilaginea enim & proinde rigidiuscula est.] & lib. 2 de partib Anim. c. 16. [Peculiarem hanc partem magnitudine, & viribus fortitum esse elephantum præ cæteris Animalibus,] Cum ergo pars hæc concaua sit, duoque habeat foramina instar narium aliorum animalium, recte comparatur laminæ circumuolutæ; Quod Interpres respexit, cum [Laminam] vertit potius, quam [baculum.]

Astrunca. Cartilaginis natura, & temperies. Galenus. Cartilaginis & nerui discrimē

5 *Proboscis elephanti cartilaginosa, & musculosa. Galenus. Nares Elephanti. Elegās Proboscidis descriptio.*

Arist.

Cum proboscis comparata cū Lamina.

6 *Nyssenus.*

Vnum tantum notandum, cum hunc locum Gregorius Nyssenus legeret Homil 5. in Cantica, paulo aliter legisse, & aliquid etiam aliud addidisse supra id, quod habent Septuaginta. [Plane, *inquit*, sunt terribilia, cuius latera quidem sunt aenea; aurum (*Septuaginta*, Ferrum) fusile spina; intestina autem lapis Smyrites.] Est autem hic Lapis, quem vulgo vocamus *Esmeril*, durissimus, cuius puluere poliuntur Gemmæ, & vt Dioscorides dixit, [Expurgantur & eroduntur. Propterea Smyride finditur vitium, quemadmodum, & adamante.] Sed proculdubio incommode tribuitur tanta durities intestinis, præsertim cum ea lectio singularis sit, & nunquam Septuaginta Interpretibus agnita.

Lapis Smyrites. Dioscor. lib. 5. c. 23. Galen. lib 9 sim. med.

XIIII. Ipse est principium viarum Dei, qui fecit eum, applicabit gladium eius.

1 Viæ Dei, *illius opera.* Principium *pro re excellentissima. Illustratus Sapiens, atque Iacobus.*

Gladius

2 Gladius *unde habeat nomen Cur dicatur* inebriari.
3 Gladij *nomine Diuina Potentia, mors, cornu Rhinocerotis. Cur dicatur Rhinoceros* applicatus *Elephanto, instar gladij.*
4 *Draconis, & Elephanti pugna, & pugnae occasio, Illustratus Ecclesiasticus.*

1 *Via Dei q.* Vias Dei, ex peculiari Scripturarum Phrasi, dicimus esse Dei opera, vt ex Prou 8. constat, [In initio viarū suarum, antequam quidquam facerem.] quamquam ibi *Quomodo Elephantus initiū viarum Dei,* Initium viarum, non sit primum opus, sed initiū ante opera. hic vero Initium viarum, nō sit in vniuersum primum opus, sed post multa opera, primū in aliquo genere. Quod in Elephanto habet duplicem explicatum, aut quod primum creatus sit Elephantus, ante alia quadrupedia, primumque ex prima illa terræ germinatione prodierit, Genes 1.24 ita vt, vel tempore aliquantulo, vel naturæ ordine Elephantus reliqua præcesserit; aut quod Initium, id est Principium, & Princeps reliquorum sit magnitudine, fortitudine, docilitate. quem sensum manifeste indicat lectio *LXX.* Septuaginta. [Hoc est principium formationis Domini.] Hanc exponendi rationem, vtpote facilem, & bene conuenientem cum ipsa, te non est cur alterius interpretationis sectatores aspernentur. Præsertim cum Principium, *Principium pro re excellentissima.* aut initium pro re maxima, aut optima frequenter sumatur in Scripturis, quod vulgo per expositionem dicere solemus, *Lo primero y principal*; Sic Iacobus dicit, hominem *Iacob.1.18.* Dei verbo regeneratum, [Esse initium creaturæ Dei;] non quod reliqua creatione præcesserit, sed quod excellentia, & dignitate antecellat.

2 נגש [Qui fecit eum, applicabit gladium eius.] admouebit accedere faciet, idest, appetet mucrone, & inuadet eum; Tanta, inquam, est fortitudine, vt cum cætera animalia mirum in modum exhorreant congressum cum Elephanto, at [qui illum fecit,] certaque dispositione formauit, cum illo congreditur, illumque prosternit.

חרב Gladium. Licet vox originalis vertatur gladius, ensis, mucro; sed in vniuersum significat quodlibet instrumen- *Gladius unde habeat nomen.* tum armorum, quare vertitur armatura, Ezech.26 9. nimirum quidquid satiari petit, & exhaurire sanguinem. nam dicitur ab exsiccando, & exhauriendo. cum autem sanguis similis sit vini rubentis, gladius, qui illum bibit, & exhaurit, dicitur inebriari, Isai.34 5. & statim exponitur, [Gladius Domini repletus est sanguine.]

Nunc iam dubitatio est prona, quid intelligi debeat [Gladij, *aut* mucronis] nomine Aben Esra, quem sequitur *R. Aben Esra. Eugub. Vatabl. Isidorus.* Eugubinus, intelligit Creatoris potētiam omni creata fortitudine superiorem. Idem videntur sequi Vatablus, & Isidorus. Verum cum multa de Elephantorum venatione ab Aristotele, Plinio, Strabone, Philostrato, Æliano scripta sint, non solum enim Indi, & Æthiopes illos venantur, sed etiam sagittis configunt, & securibus eneruant, non videtur hæc [gladij applicatio] tantum Diuina, quin etiam sit Humana.

Titelman. Titelmanus, ad vitæ diuturnitatem retulit, Gladiumque intellexisse videtur seram mortem, tardamque senectam vt hinc Deus dicatur [illi applicare gladium,] cum pro sua sapientia, illius vires atque vitam expugnat, & conficit. Sed videtur expositio insulsior. neque peculiaris Elephanto; sed communis quidem animalibus omnibus diuturnioris vitæ.

3 *Cornu Rhinocerotis instar gladij aduersus Elephantum. Plinius. Rhinoceros cur dicatur applicatus Elephanto.* Alij, non ineleganter, Gladij nomine Intelligunt mucronem Rhinocerotis, cum quo sunt Elephanto testatæ inimicitiæ, huius igitur mucronem, id est, cornu, dicitur Deus applicare Elephanto, cum ipse Rhinoceros inuadit Elephantum in ea parte, quæ a Deo opportune facta est ad accipiendum ictum, & vulnus, videlicet sub ventrem, nam, vt Plinius ait lib.8 c.20. [Cornu ad Saxa limato, præparat se pugnæ, & in dimicatione aluum maxime petit, quam scit esse molliorem.] Quia autem Deus iuxta debitam mensuram hunc gladium ita applicauit, vt ictus non esset vanus efficit quidam, vt Rhinoceros licet sit longitudine par Elephanto, haberet tamen crura multo breuiora, vt mucro & cornu facile applicari posset infimæ aluo.

4 *Draco, gladius ebibēs, sanguinem Elephanti.* An vero Gladius hic, qui in Hebræo habet nomen ab exsiccando, ebibendo, & exhauriendo; erit Draco, cum quo etiam testatas gerit inimicitias, idque vt Draco ebibat, & exhauriat Elephanti sanguinem? Pugnam hanc seruata illa voce, & translatio exsiccandi, scribit opportune Plinius lib.8.c.26. [Est, *inquit*, dimicationis huius fama, Elephantis frigidissimum esse sanguinē; ob id æstu torrente, præcipue a Draconibus expeti. quam ob rem in omnes *Draconum cū Elephanto pugnatio, & causa.* merses bibentibus arctatisq; illigata manu, in aurem morsum defigere, quoniam is tantum locus defendi non possit manu. Dracones esse tantos, vt totum sanguinem capiāt. Itaq; Elephantos ab ijs ebibi, siccatosq, concidere: & Dracones inebriatos opprimi, commorique.] Ergo nunc videtur Deus proponere humanæ considerationi spectaculū *Spectaculū naturæ ex paribus animalium pugnantium.* quodam gratissimum duorum fortissimorum animalium alterius proboscide, & manu alterius gladio, & cornu, aut linguæ serpentinæ, & dentium mucrone armati, vt proinde adductus dixit Plinius, [Quam quis aliam tanta discordiæ causam attulerit, nisi naturæ spectaculū; sibi paria componentis?] quod profecto illud est, quod ab Eccles. Scriptis est, c.33.11. [Contra bonū malum est, & contra mortē vita, sic contra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo contra duo, & vnū contra vnum.

XV. Huic montes herbas ferunt, omnes bestiæ agri ludent ibi.

1 *Elephanti inglunies. Duplicis generis, Montani, & Palustr.*
2 *Elephantus innocuus. Natura mitissimus.*
3 Ludere, *pro illudere. Elephantum a plurimis bestiolis ludi, & terreri.*

1 *Elephanti inglunies.* NOnnulli existimant describi voracitatem tam vastæ belluæ, cui vni videantur montes pascendo, & satiando seruire. In quem sensum trahunt Hebræi, vt supe- *Elephanti mōtani aut palustres.* rius indicabimus, illud Psalm 49 [Iumenta (*Behemoth*) in montibus.] sed cum de pabulo. & paleis, quibus vescitur Elephantus, instar bouis, dictum superius fuerit, nunc forte indicabitur peculiare genus Elephantorum, videlicet 2 *Innocua Elephāti natura.* montanorum, nam alij campestres sunt, alij palustres, vt inferius dicemus, simulque indicabitur innocua animalis natura, non enim insidiatur alijs pecoribus, non ouibus, nō caulis pastorum, non segetibus, & satis, sed sponte germinantibus e terra in incultis montibus. quippe non est bellua carniuora, & cohæret eleganter cum secunda parte. [Omnes bestiæ agri ludent ibi.] Eleganter Tygur. Apud *Tygurina. Plinius lib. 8. c.7.* eum Mitissimus, inquit, est, neq; illius congressum exhorrent cætera animalia, sed læta in eisdem pascuis versantur; [Tanta, *inquit Plinius*, Elephanti narratur clementia contra animalia minus valida, vt in grege pecudum occurrentia, manu dimoueat, ne quod obterat imprudens, nec nisi lacessiti noceant.]

3 *Ludere, pro illudere.* An vero Bestias agri ludere ibi, est e illudere? & quod [omnis bestia] dicitur forte de pluribus bestiolis agri, & planitiei, vbi sunt pecora campi, non tam fera, & syluestria quam gregaria, & mansueta intelligi debet, propter proprietatem verbi ludendi, quod frequenter significat illude- שחק re, & irridere. Mirum igitur tam immani belluæ illudere murem, [quem maxime odit;] confici a Camæleonte, quē *Elephantū a plurimis bestiolis ludi, & illudi.* imprudens deuorauerit, tanquam Lethali veneno; terreri Suum grunitu, [atque ita grauiter perturbari, vt quamuis a primo ætatis tempore domiti, & mansueti, tanquam furijs incitentur, nullumq; teneant ordinem] Exempla narrat Ælianus lib. 1 cap.33. [Denique hirudine in potu hau- *Plin. lib.8. c.10. Solin. c.38. Plin. lib 8 c.17. Plin. lib.8. c. 19. Ælianus.* sta intollerando affici dolore. A vermibus *illos* cæruleis, prope Gangem,] vt scribit Plinius lib.9.cap.15. [ex Statio Sebolo, proboscidem comprehendi, & abstrahi.] Quis igitur non dicat bestias agri illudere ei?

XVI. Sub vmbra dormit, & in secreto calami, & in locis humentibus.

XVII. Protegunt vmbræ vmbram eius; circundabunt eum salices torrentis.

1 *Somnus, & accubitus Elephanti.*
2 *Gaudet locis vmbrosis, & humentibus. Dormit stans.*
3 *Dormire de re venerea. In occulto. & in vmbrosis generationi vacans Elephantus.*

1 *Vatablus.* DVplex exponendi ratio. Prior, quam sequitur Vatablus, vt hæc per interrogationem legantur, quæ valeat negationem; [Nūquid dormit sub vmbra? &c.] q.d.

[Tan-

[Tantæ est magnitudinis, vt arbores cum sua vmbra tegere non possint: neque potest latere in arundineto, & in loco limoso, vt aliqua animantes solent.] Cum qua interpretandi ratione facere potest, quod apud naturæ scriptores *Somnus, & accubitus Elephanti.* nihil inueniamus de Elephanti accubitu, & somno, quin potius Aelian. scribit [somnũ erecto corpore capere, quia *Ælian.* operosum ei esset decumbere simul, & deinde a cubitu exurgere, graue.] *Strabo.* de quo diximus ver 13. ex Strabone, Arboribus accumbere, ex Ambrosio vero, *Ambros.* [Recubandi vsum cum cæteris animalibus non habere communem.] Nihilominus existimo illam Varabli expositionem incommodam esse; tum quod inuertat sensum rectum, & planum, *LXX.* quem expresserunt quoq; dilucide Septuaginta. Sub [omnigenis arboribus dormit, iuxta papyrum, & calamum, & carectum; obumbrant autem in eo arbores magnæ cum ramis, sarmenta agri.] tum quod cum procerissimæ sint arbores, non dubium, quin possint Solis, & æstuantis regionis ardorem arcere.

2 Ergo duo, aut tria Elephanti propria nunc indicantur; *Elephantus gaudens locis vmbrosis, & humentibus.* primum delectari locis vmbrosis, & humentibus. Rem diserte scribunt Arist. lib 9. de Histor. c. 46 [Amat amnes, & quamquam non fluuiatile sit, tamen ripariũ dici potest.] & lib. 2. de partibus c 16. [Est hoc Animal sua natura simul terrestre, & palustre; idcirco vt pariter humore atque terra vti posset, necesse fuit. *Arist.* Quam ob rem si quando iter per aquam faciũt nare emersa respuant.] Rem eandem descripserunt *Plinius.* Plinius lib 8 c. 10. Aelianus lib. 1 c. 7. *Ælianus.* in tria genera Elephãtos diuidens, [Palustres, montanos, campestres.] Sed valde in rem nostram opportune c. 25. in hæc verba. [Anni æstiuo tempore, cum æstus ingrauescit, cũ elephanti ad calorem frangendum inter se crasso perfunduntur cæno, quo partim vim caloris depellant, partim vel vmbrosis speluncis, vel arboribus, quæ ramorum frequentia eos opacare possint, refrigerentur.] Quare hæc est descriptio locorum humentium, & vliginosorũ quod abundent vmbris, calamis, & carectis, atque [salicibus torrentis.] ibi ergo placide requiescit; & dormit. *Tygur.* Quod autem Tygurina, *Caietan.* Caietanus, *Regia.* Regia legunt; Iacet; valde in commode fecerunt, nam licet vox originalis significet quamcumq; quiescendi rationem, iacendo, prosternendo se, aut quamcumque aliam rationem accubandi, & dormiendi, *Elephantus stãs dormit.* tamen cum propter corporis grauitatem, non possint se prosternere, neque decumbere more aliorum animalium, vt versic. 13. *שכב* ostendimus; dormiunt quidem, sed non iacent, neque in alterum latus se reclinant, aut recumbunt.

3 An vero cũ dicitur [dormire in secreto calami,] vel in *Dormire de re Venerea.* arundineto, aut carecto, significabit vsum fœminæ non habere nisi in latibulis, aut inter syluas densiores, & secretiores? nam hæc est etiam verbi [dormiendi] significatio, pro concumbere. Sic sane vehementer suspicor, *Plin. lib. 8. c. 5.* nam vt Plin. dixit, [Non nisi in abdito coeunt.] Tum vero, vt Aelianus dixit, *Elephantus in abdito vacans generationi.* [Secedentes se in arbores densas, & frequentes occultant, aut in concauum locum, & profundum.] Sed vnicus Arist. erit huius loci commentarius, huiusq; interpretationis confirmatio, lib 5. de hist. c 2. *Ælian.* vbi quomodo Elephãtus vmbram, & flumina amet, & quorsum, quomodo item *Arist.* Elephas fœmina iaceat, & subsidat dilucide exponitur; [Elephanti, *inquit*, solitudines petunt coitum: sed præcipue secus flumina, & qua pasci consueuerunt. Subsidit fœmina, clunibusque submissis insistit pedibus, ac innititur. Mas superueniens comprimit; atque ita munere venereo fungitur.] Igitur cum intra arbores abdat se, [illius vmbram *Arbores gaudentes aquis.* obumbrant arbores magnæ cum ramis,] vt dixerunt Septuag. præcipue [Salices torrentis; *nam ficus* aquas odere Cupressi, Iuglandes Castaneæ;] ita non nisi in aquosis proueniunt [Salices, Alni, Populi, &c.] *Plinius.* Plinius lib. 16 c. 18.

XVIII. Ecce absorbebit fluuium, & non mirabitur; & habet fiduciam, quod influat Iordanis in os eius.

1 *Elephantus tum sitiens, tum largi potus.* Absorbere *quid proprie. Varia lectio.*
2 *Auaritia descriptio, & Symbolum. Bibendi Hyperbole.*
3 *Admiratio, & festinatio eiusmodi affectus. Elephantus tolerantissimus sitis.*

1 *Elephantus siticulosus, & largi potus.* ALij fere hanc partem, neq; incommode, referunt ad naturam Elephanti siticulosam; propterea que largissimi potus, vt ex Arist. constat lib. 8. de hist anim cap. 9. *Arist.* vbi de pastu, & potione Elephanti scribit; [Iam quidem Amphoras aquæ mensuræ Macedonicæ quatuordecim eodem hausit potu, & rursus a meridie eiusdem diei octo.] Illud igitur est absorbere flumen, facere ingentem haustũ, quasi totum velit exhaurire. In quam sententiam consentire potest proprietas verbi originalis [absorbendi,] *Absorbere quid proprie.* quod proprie est in Hebræo calumniari, aut per vim, & fraudem aliquid extorquere. quare vertit *Caietan.* Caietan. [Ecce rapiet fluuium. *Varabl.* *Varabl.* Ecce calumniatur.] quod ad quandam auiditatem, & insatiabilem bibendi auaritiam refertur, illorum similem, qui volunt ab alijs per calumniam, & fraudẽ *עשק* extorquere pecuniam, quorum est Sacra sitis. Eodem pertinet Regia; *Regia.* [Comprimet fluuium,] id est, exinaniet, exhauriet, vt cursum suum sistere videatur; 2 quasi per fraudem, & calũniam defraudabit alueum suo fluuio, & aquas *Auaritiæ descriptio et symbolum.* ad aliorum vtilitates defluentes, in os suum, & fauces, per per auaram sitim conuertet. Elegans profecto auaritiæ descriptio, simulque Symbolum. *Bibendi Hyperbole.* Similem bibendi Hyperbolem, verbo illo rapiendi expressit Claudianus, agens de infinito illo Xerxis exercitu 2. in Ruffinum;

Haud aliter Xerxem toto simul orbe secutus
Narratur rapuisse vagos exercitus amnes. *Claudian.*

Rursusque idem Paneg 1. in Stilic.

Arebant tantis epoti millibus amnes.

Cohæret secunda pars, [Et non mirabitur.] 3 Nihil magnũ ducet, etiam si magnã fluminis partem exhauriat. *Varia lect.* *LXX.* Septuag. [Si fuerit inundatio, non sentiet.] proprie ex Hebr. legitur; [Nõ festinabit.] *Festinatio eiusmodi affectus.* nam verbum originale affert animi quandam accelerationem, & festinationem, qualis contingere solet ex metu, admiratione, stupore. Hinc Symmachus dixit, [Non pauebit, *noster*, Non mirabitur.] *חפז* Hebraizantes ex ipsa radice, [Non festinabit.] quod nonnulli referunt ad ipsum flumen, in hunc sensum, Bibente Elephanto, non festinat fluuius, quin potius cursum sistit. *Symmach.* At fere omnes de ipso Elephanto; *Exponunt de bibente ep[...]potens.* Bibit non accelerate, & festinanter, sed sensim, & leniter, neminem timet, bibit secure, & intrepide, per otium se delectat potu. Ego vero hanc [festinationem] ad ipsam naturam Elephanti elegantius referri existimo, si non tam ad auiditatem bibendi, quam ad tolerantiam sitis referatur, *Elephantus tolerantissimus sitis.* Multum ille bibit, sed non est in bibendo frequens, neq; festinus ad potum, cum. n. ad bibendum accedit, nõ prius bibit. quam aquam ipse sibi diutina siti præpararit. Rem sic scribit Ælian. lib. 14. c. 44. *Ælianus.* [Claræ aquæ potio elephanto inimicissima est; turbulentam & sordidam suauissime bibit. At si ad flumen, aut ad lacum accesserit, non prius, quam cænum pedibus perturbarit, & pulchritudinem aquæ deformarit, ad hauriendam aquam incumbit. Sine potione octo dies fert.]

[Et habet fiduciam, quod influat Iordanis, &c.] Amplificatio Hyperbolica prioris Hyperbolis Septuaginta. *גיח* [Quia subibit Iordanis in os eius.] Iuxta Hebr. quia aduocabit, adducet, attrahet Iordanem in os suum. quod eleganter dictum est, *LXX* [influere.] & proculdubio videtur fieri allusio ad Mare Mortuum, *Allusio ad mare mortuum.* in quod influens Iordanis absorbetur; nec ideo exundat mare, ita sane videtur ingluuies, & aqualiculus Elephanti sufficturus ebibendo continente influxu Iordanis, maximo vtique Palæsthinæ fluuio. Vnde & coniectura fieri potest hæc contigisse iuxta Iordanem, cui affinis est regio Husitana, vt e proximo sumeretur exemplum.

XIX. In oculis eius, quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares eius.

1 *Prima interpretandi ratio non probata. Ratio bibendi elephantorum.*
2 *Secunda interpretandi ratio non omnino consentiens. Sex venationis elephantorum diuersa rationes.*
3 *Præpositio, In, causam denotans. Elephantum oculis capi a Dracone. Draconis lingua instar hami appensa.*
4 *Elephantus a Dracone, & vermibus alligatus proboscide.*

AMbiguitas relatiui, [Eum,] reddidit sententiam ad 1 *Sententia ambiguitas.* varios sensus ancipitem, præsertim cum in Hebræo, & in Græco non habeatur, [hamus,] sed tantum capiet, accipiet, [assumet eum.] Ergo Hebræi & Hebraizantes nonnulli ad fluuium referunt, *Varabl.* Varablus, *Eugubin.* Eugubinus, vt persset in describenda potione Elephanti: Ita bibit auide, vt

Bibendi ratio Elephantorum.

ex conſpectu aquæ maxime delectetur; Tum etiam naſum vſque in fundum fluuij [oculis] ferus immergit, vt aquam abunde capiat, quo fit, vt [ſudibus] in imo fundo infixis, offendatur, & perforetur naris, quæ mollior, & carnea eſt. In qua exponendi ratione nihil eſt (ingenue dico) quod mihi placeat. Primum, quod perperam exponitur illud [in oculis,] quod proculdubio denotat inſtrumentum, aut rationem, qua capitur. Secundum, quod rem nimium humilem de læſione illa, & perforatione narium, & a nullo rerum naturalium Scriptore notatam, illi ſeribunt præſertim cum animal ſolers, prudens, cautum, ſi ſemel ea bibendi ratione pateretur detrimentum, numquam amplius narem immergeret, ſuo damno edoctum. Denique quod proboſcis, licet mollior ſit, eſt tamen ſimul prævalida, & ad extremum cuſpidis ſit durior, & cartilaginea, vt ſuperius diximus: quare etiam ſi ea parte incurreret in palos, ſcrupos, & lapillos, & ſudes infixas, non facile ſubieraretur.

Reijcitur ſecunda expoſitio.

2 *Elephantorum venationis ratio.* *Oſorius.*

Ergo aliqui clarißimum Eum, pro ipſo Elephanto accipiunt & totam ſententiam ad Elephantorum venationem referunt, non vna tamen ratione. Prima indicatur ab Epiſcopo Algarbienſi, quod ita [capitur, vt ruat in foueam ante oculos poſitam, & naſus illius perforatus funibus alligetur.] Elephantum ergo capit ea ratione venator ſeu quod idem eſt, Deus hanc illius capiendi artem demonſtrans. *Titelman. Dionyſ.* Secunda adducitur a Titelmanno, & Dionyſio, quod poſtquam in paratam foueam cecidit, ab vno quopiam venatore cæditur oculis, quos nimium teneros, & charos habet, dolenti tunc adeſt venator alius prioris iniuriam propulſans, & amice demulcens hordeumque porrigens, quo maxime gaudet. Huic ſe manſuetum, gratumque præbet & in ſeruitutem deinde tradit. Sic lane in oculis capitur, & ſudibus, in naribus] perforatur. *Nicolaus.* Tertia etiam a Nicolao traditur venationis ratio, qua ſupra paratam foueam cibus caponitur, quo viſo allicitur Elephantus, & in inſidias paratas ponte factitio mentiente ruit. Ex his tribus exponendi, & venandi rationibus prima videtur inſulſior illam enim phraſim [in oculis,] neruat partem item alteram, [perforatæ naris] non explicat. Secunda, & tertia acceptæ ſunt ab Alberto, qui item accepit ea Auicenna, qui rurſum ſe ea quodam [Sene fide digno] accepiſſe profitetur: ſed tacentur ab alijs ſcriptoribus. Et non parum diuerſæ plures aliæ rationes huius venationis traduntur ab Ariſt. lib 9 c. 1. Plinio lib. 8 c 8 Æliano lib. 1. c. 6. 7 10 20. 21. 27. Strabone lib. 15. in deſcriptione Indicæ gentis, & libro 16. poſt deſcriptionem Tauri montis, Arriano in Indicis, Ambroſio lib 6. Hexam. cap 5. ex quibus triplex alia venandi ratio colligitur; Prima per foſſas, & vincula pedum, & colli. Secunda ſagittis, & arcu; Tertia deſultando ex arboribus in cliuos; & incidendo ſecuribus poſteriorum crurum poplites. vbi nulla omnino mentio oculorum, neque perforatarum narium. Ergo alia tentanda, & tenendi exponendi via.

Tres venationis Elephantorum rationes incerta. *Plures venandi Elephantes artes.*

3 *Verisimilior exponendi ratio.*

Suſpicio ſane mihi vehemens eſt, ſententiam hanc cohærere cum eo, quod proæmio præceſſerat; nimirum cum potu Elephanti, qui ſi inter bibendum [capiatur oculis,] capiatur etiam nare, & proboſcide, non dubium quin ſententia tota lucem acceptura ſit. Sic enim retinebitur proprietas illius præpoſitionis, *in*, quæ in Sacro ſermone cauſam denotat, tum etiam verbi [capiendi,] quod ad prædam hoſtilem referri ſolet. tandemq; Diuinæ Sapientiæ, & Potentiæ, quæ per alia multo minora, & imbecilliora animalia inſidias Elephanto parat, ita vt ipſe dicatur [Elephantū capere,] cum naturas ſic diſpoſuit, vt ab alijs hoſtibus capi poſſet, non tam arte humana, quā naturali aſtu, & induſtria pugnantibus. Quippe tota hæc res ad naturas rerum, non ad artem venationis humanam proculdubio referēda eſt.

Præpoſitio. In, cauſam denotat.

לקח

Elephantum capi a Draconibus oculis & auribus. *Oppian.* *Plinius.* *Solinus.*

Ergo, quod ad oculos attinet, ſciēdum eſt ea Oppiano, elephantum [minorem eſſe auribus, & oculis, quam pro tanta molis portione,] Secundo ea Plinio lib 8 c. 12. [Dracones in amne merſos inſidiari Elephantis bibentibus, arctatiſq; illigata manu, in aures morſum defigere; quoniam is tantum locus defendi non poſſit manu.] Sed ſi loco aurium reponeremus oculos, rem noſtram haberemus. Ergo paulo ante dixerat Plinius, [Dracones obuij deprehenſi in aduerſos erigunt ſe, oculoſq; maxime petunt, ita fit vt plerumq; Cæci, ac fame & mœroris tabe confecti reperiantur. Solinus rem dilucidius narrat, c. 38. [Dracones nunquam inuadunt Elephantos, niſi potu grauatos, vt venis propenſius irrigatis, maiorem ſumant de oppreſſis ſatietatem. Nec aliud

Io. Pineda in Iob.

magis, quam oculos petūt, quos ſolos expugnabiles ſciūt.] Meminit etiam huius rei [oculorum,] Ælianus, cap. 43. ſed non intra amnem, ſed cum ad arborum ramos decerpendos accedit Elephantus, Draco Latitans inter folia, [& funiculi inſtar appenſus, & demiſſus in oculos inſiliens effodit, & conſtrictum tenens, inuſitato, & nouo quodam laqueo ſtrangulat,] Itaque in oculis eius, capit eum, & quaſi hamo, nam bifida, & biſulca Draconis lingua ea toto corpore appenſa Hami ſpeciem repræſentat. Tum etiam cum intra amnem fit huiuſmodi pugna, qui capitur. [Hamo capi videtur, quo intra aquam piſces capiuntur. [Hamum] ergo Interpretes ſapienter addidit, vt rem hanc, & captiuam intra aquam pelagi indicaret, aut vt oſtenderet oculos appeti a Draconibus inſtar cibi ſuauiſſimi. *Ælianus.*

Lingua draconis inſtar hami.

Secundam autem partem, [In ſudibus perforabit nares eius.] Tygur. legit. in vinculis, nam verbum originale propter ſignificat, irretire, & illaqueare, aut parare inſidias & offendicula more aucupis. quod eleganter conuenit cum illo, quod diximus ea Plinio, Dracones [ſolere illigare manum, id eſt narem Elephanti.] Quorſum [Interpretes, Sudes] dixit. Sane vt reſponderet verbo perforandi, tum etiam vt rem [nō] caret, qua item in naribus capitur Elephatus, duobus minoribus, aut ſudibus præacutis transfixus. Verba hæc Plinij lib 9. c 15. In Gange eſſe Statius Sebolus haud modico in taculo ait vermes branchijs binis, ſexaginta cubitorum, cæruleos, qui nomen a facie traxerunt. His tantas eſſe vires, vt Elephantos ad potum venientes mordicus comprehenſa manu eorum abſtrahant. Hi ſane in ſudibus perforant nares, & capiunt in naribus. Atque hæc de hoc loco, & de tota Elephanti interpretatione.

Tygurina.

יקש

Draco alligat manum Elephanti.

Plinius. *Elephantus capias, & perforatus a vermibus.*

Extremæ interpretationis, (Behemoth,) quæ de Diabolo eſt, expoſitio per partes, & confirmatio.

1 *Propoſitio, & ſumma ſecunda interpretationis.*
2 *Auctores tam Græci quam Latini, qui illam in primo, & literali ſenſu indicant.*
3 *Nexus, & opportunitas huius interpretationis.*

1 *Propoſitio et ſumma ſecunda interpretationis.* *D. Thom.* *Huius ſententia Auctores* *Aug. Hier. Ambr. Cyril. Chryſoſt. Orig. Nicæ. Athanaſius Euſebius Nyſſen. Naz. Greg. Neoceſſ. Philip. Theodor. Baſilius. D. Thom. Nicol. Dionyſ. Hugo Caietan. Abulen. Caſtro. Goropius. Ioan. Ferd.*

QVid iam habeat extrema ſententia veriſimilitudinis nunc explicandum, & illius aſſertores proferendi, qui nullum alium priorem litteræ ſenſum agnoſcunt, veræ alicuius nanturæ animalis, quamquam ſub ſpecie belluæ, & membrorum corporeorum, volunt nunc repræſentatam Diaboli ſæuitiam, fortitudinem, calliditatem ingenium, & licet nonnulli Latinicum D. Thoma, quaſdam huius deſcriptionis partes ad Elephanti naturam alludere velint, ſed in vniuerſum integram deſcriptionem vni Diabolo conuenire docent. In hanc interpretationem verſantur Auguſt. lib 11. de Geneſ ad litteram. cap. 20 & lib. 11 de Ciuit. cap. 15 17. Hieron. hoc loco Ambroſ. lib. 1. de pœn. c. 13. Cyrillus lib. 9. in Ioan. c. 6. Chryſoſt. 22. in Matt hom. 27 & communis Græcorum Catena Origenes, Greg. Theolog. Athanaſ. Euſebius, Seuerus, & Catenæ auctor, Gregor. Nyſſenus orat. 6. in Cant. D. Gregor. hoc loco, quem ſequuntur Gloſſa ordinaria, & interlinealis Rabani; Philippus, valde indicant Theodoretus, & Baſilius ſuper id Pſalm. 103 [Draco iſte, &c.] D Thomas, Nicolaus, Dionyſius, Hugo, Caiet. in Comment. Abulenſis in cap. 25. Matt. q. 405. Leo Caſtrenſis in cap 27. Iſa. Goropius, Becanus in Hierogliph. lib 14 in litera P. Ioannes Ferdinandus in ſuo theſauro, verbo [Behemoth.] Huius interpretationis nexus, cum præcedentibus, quod ſermo proæmio præceſſerat de Dei Potentia comprimentis ſuperbos, cum qua opportune coniungitur Diaboli ſuperbia, & vires compreſſæ a Deo. Patres item ſingulas bene conuenire iam oſtendemus.

3 *Nexus cum præcedentibus.*

X. Ecce Behemoth, quem feci tecum, &c.

1 *Particula* Ecce. *Diabolus complectens vires plurimarum beſtiarum. Cur beſtia dicatur. Explicatus Ioannes.*
2 *Dæmon propter ſuperbiam, ad belluinam conditionem deiectus. Illuſtratus Dauid, & Daniel.*
3 Facere. *Illuſtratus Ezech. 28. de Diaboli creatione.*
4 *Quomodo Diabolus factus cum homine. Vniuſcuiuſque hominis iuxta impugnator. Quo impugnatio Dæmonum ſit a Deo.*
5 *Diaboli cibus actiones vitioſæ, a ſt igne. Bonis, & Dæmonis pabulum mundum. Illuſtratus Habacuc.*

6 Fœnum, *bona temporalia. Illustratur Pet. ...* & *Iacobus.*
7 *Imo & Diabolo dulces, Deo amari sunt tectarū, amarescēs.*
8 *Diabolus omni ratione nobis insidiatur.*

Particula. Ecce, vsus.

1 ECce. Inuitat ad considerandam perfectissimam creaturam. Solet enim ea particula seruire rebus præcellentibus, atque excitandæ attentioni. [Behemoth,] plures bestiæ, Diabolus, quod fortitudinem, feruitiam, astus belluarum omnium comprehēdat, vt significatū est Apoc. 12. 2. [in Dracone habente capita septem, & cornua decem.] ita vt cum Lernæa illa Herculis Hydra septiceps fuerit, aut octiceps, vel vt Alcæus dixit, Quinquaginta, vt ... monstes, [Nonaginta Capitum,] at Dæmon verissima Hydra infinitorum capitum. [Behemoth.] belluæ, omnium vires & astutiam vnus ipse colligit, & cōtinet, instar plurimorum regulorū, aut Basiliscorum; Ideo n. multa diademata habet, quod non vnius tantum Reguli sit, sed omnium Basiliscorum, & Regulorum, Rex omnium diadematis vnus ipse insignitus sit. Rursus cum Draco dicitur, bestia simul marina, atq; terrestris est, vtriusque n. generis ... sunt. Dicitur etiam esse Draconem cælestem, ... signum in Cælo, Draco magnus, & rursus] & Apocal. 13 1. [Bestia ascendit de mari similis Pardo, & Vrsi, & os eius, sicut os Leonis.] vbi cum diuersarum bestiarum congeries sit, existimatum est a Beda, Primasio, & alijs interpretibus, significatam eo loco multitudinem impiorum. Sed significatus quidem est vnus impius, omnes impietates, & bellumos mores in se continens, qui sane cum impiorum caput, & pater sit, atque eiusdem non naturæ, sed voluntatis, & viuendi rationis, res ipsa postulat, vt si peccatores vulpes sint, porci, canes, leones, equi, muli, tygrides, vrsi, pardi, viperæ, ac denique cætera bestiarum genera, continuo pater ipsorum, appellationem, capita, & rationem habeat omnium bestiarum. Accedit præterea, quod cum et naturæ omnes rationales ad beatitudinem ordinentur, si quando contingat aliquam eiusmodi creaturam deuenire ad ita tum in quo sit tam inepta ad beatitudinem cōsequendam, proculdubio persimilis erit bestiarij, quæ beatitudinis participes esse non possunt. Deiectus igitur est Behemoth,) a prima illa conditione, & consortio Angelorum ad conditionem bestiarum, & belluinos mores, cum. n. dictum sit, [Homo cum in honore esset, nō intellexit, comparatus est iumentis, & similis factus est illis,] eleganter ait Theodor. [Causam huius stultitiæ esse, quod nos dignitatem intelligere nolumus, quæ a Deo omnium conditore data est nobis, sed iumentorum ferarumq; vitam amplexi sumus.] cū quo eleganter consentit quod ait August. tractatu 18. in Io. [Alia vita terrena, alia cælestis, alia vita pecorum, alia hominum, alia Angelorum. Vita pecorum terrenis voluptatibus æstuat, sola terrena conquirit, in hæc prona atq; proiecta est: Vita Angelorum, sola cælestis: vita hominum media est inter Angelorum, & pecorum si viuit homo secundum carnem, pecoribus comparatur: si secundum spiritū, Angelis sociatur.] Ergo cum Angelus viuere voluerit secundum opera carnis; quæ quidem manifesta sunt, (non solum enim, si non in seipso, at in nobis amat, & procurat luxuriam, immunditiam, & alia quæ Paulus numerat ad Galatas 5. 19 Sed præterea in seipso inimicitias, contentiones, æmulationes, iras, rixas, dissensiones, sectas, inuidias) viuit profecto [secundum carnem,] & belluinam vitam, non minus, sed magis quā homo, vtpote qui ex eo bestiarū statu assurgere iā non possit ad vitam meliorem. Is igitur cum [In honore esset non intellexit, cōparatus est iumētis Behemoth & similis factus est illis.] Tandē quod illa videatur digna superbiæ pęna, vt qui Diuinos honores appetit, ad bestiarū statum deprimatur. hoc superbienti hominū, & Diuinam similitudinem affectanti contingit, vt proxime adductus Dauid testatus est. Exemplum manifestum in Nabuchodonosore Dan. 4. 22. & Dan. 5. 20. & 21. qñ [Eleuatū est cor eius, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiā depositus est de solio regni sui, & gloria eius ablata est, & a filijs hominum eiectus est, sed, & cor eius cum bestijs positum est, & cum Onagris erat habitatio eius fęnum quoq; vt bos comedebat.] Diabolus vero non solum Rex superbus, sed [Rex super omnes filios superbiæ,] e cœtu filiorū Dei eiectus, qñ in [superbiam obfirmatus est,] neq; solum cum bestijs fuit habitatio eius,] sed ipse Behemoth & bestiæ, [fœnum, vt bos comedit.] Atq; adeo fuere nonnulli, qui illam Nabuchodonosoris historiā ad Diabolum referrent, vt eo loco scribit Hieronym. Iam quid mirum, quod

Diabolus cōtinens astus, et vires plurimū belluarum. — Hydra quot capita. — Cur Draco habeat multa capita, et multas coronas. — Draco Marinus simul, que Terrestris, tum et Calestis. — Bestia ascēdens de mari qd significet. — Beda. — Primasius. — Diabolus propter statū ineptitudinis ad beatitudinē appellatur bestia. — Psal. 48. 13. — Theodor. — August. — Digna superbia pęna. — Hieronym.

sicut sancti Angeli Dij vocantur & filij Dei] Diuinam speciem præferentes; ita Diabolus ... in omnes belluinas figuras, & Behemoth appellatur.

3 [Quem feci.] Verbum faciendi, vt notauimus, artem, & studium in faciendo parando, aptando, perficiendo significat: conuenit igitur in Diabolum naturam præstantissimam, perfectam a Deo, & pretiosissimis ornamentis decoratam, iuxta id Ezech. 28 12. [Tu signaculum similitudinis, ...] ... sua, & quasi sigillo appenso, & impresso testatus est ... esse opus [quem feci,] non aliter atq; artifices, ... suis operibus nomina inscribunt sua. Gloriari igitur videbatur naturæ auctor de creata Angelica natura, numeris omnibus perfectissima. quæ ... dicitur, [signaculum similitudinis, id est, signata similitudo,] & perfectum exemplar ... perfectionis in quod ... tanquam in perfectissimum exemplar ... Quare ... apud Ezech. [Plenus sapiētia, & perfectus decore] & post alia pretiosissimarum gemmarum ornamenta, [Foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt.] ... ad tantam gratiarum, & donorum ornamenta accepit naturam proportionatam, & aptam, vt dicere possimus [*Que quando la hizo Dios, le hizo con el encaxe de ... pa... las cercillas*] Denique hoc verbum faciendi, idem est, quod magnificare, aut noua ratione aliquem efficere, & de nouo creare, 1. Reg. 12 6. [Dominus qui fecit Moysen, & Aaron, & eduxit Patres nostros de Ægypto,] id est, Qui miraculis editis, illos reddidit terribiles Pharaoni, & apud vniuersas gentes, celebres. Non aliter Deus dicitur fecisse Angelos, magnos, & præcellentes inter vniuersas creaturas.

4 Sed quid illud tecum? Ad tempus creationis refert Gregorius, quod Diabolus dicatur factus *simul* cum homine, ea ratione, qua omnia dicuntur facta simul in creatione Diuina, quamuis non eodem temporis momento processerint. Ita Gregor. aut quod omnia ... tempore facta fuerint, cum Augustino, aut quod desinetur similitudo, vt Angelus intellectualis dicatur simul factus cum homine rationali, non item bruta. Ita etiam Gregorius, aut quod tantum significet. Angelum esse Dei creaturam perinde atq; res vniuersas; ita etiam Greg. aut quod cum bestiæ eodem die creatæ sint, quo homo videlicet sexta, licet Diabolus primo die creatus fuisset, & eodem iam cecidisset: at non erat adhuc [Behemoth] nondum quippe erant bestiæ ad quarum similitudinem, ipse dicitur [Behemoth,] tunc igitur cœpit esse [Behemoth,] cum cęperunt bestiæ, & cum cœperunt esse serpentes, ex quibus ipse vnus, [Callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Deus] ... adem forte indicat Diabolum assistere homini simul etiam cum Angelo Custode. Est enim dogma Theologicum singulis hominibus deputatos esse singulos Dæmones ad oppugnandum, sicut singulos Angelos ad defendendum, quod mirabile est Diuinæ Prouidentiæ opus creantis hominem cui statim, quippe in palestra constituto, adesse impugnatorem, vt de hac ipsa re dici verissime potuerit a Deo, [quem feci tecum.] Hanc exponendi rationem indicauit proculdubio Philippus, qui locum hunc accepit de Angelo ... re, & illud, tecum interpretatur, apud te ... cuius hæc sunt verba; [Diabolum fortem, & potentissimum inimicum tuum, quem ob immanitatē trucis animi eius, Behemoth nomine feralis bestiæ nuncupaui, apud te, velut bouem animal videlicet mansuetum, fœnum comedere faciam, non carnes, vt Leonem, quia carnes quando comeduntur, non fit sine viuentis interitu Circa te vero non ita est, sicut iam dixi, cui iussione imperij mei hoc modo præcepi dicens: Ecce in manu tua est, veruntamen animam eius serua.] Sed obstat inquis, non effici a Deo hanc Dæmonis impugnationem, neque ab illo præceptum esse, vt [nobiscum] Dæmon versaretur ad decipiendum, & impugnandum, quare non esse [factum Dæmonem nobiscum.] Sed responsio peteti pets ex D. Thom. 1 p quæst. 114 ar. 1. duo posse considerari hac in re primum impugnationem ipsam,] quæ ex Dæmonum malitia procedit, & ex superbia primi Angeli deputantis sibi ministros determinatos ad hominum impugnationem aut secundum consideretur [ordo ipsius impugnationis,] id est, quod hæc impugnatio ordinetur a Deo ad præclaros suæ Prouidentiæ fines, & hac ratione res hæc est a Deo Quare, & propter permissionem, & propter [Prouidentiæ ordinem,] dici commode potuit, [quem feci tecum.]

Facere, perficere. — שׂוּם — Locus Ezech. ... — Facere, pro magnificare. — Creatio Angelorum. — August. — Greg. — Vnicuique homini, vnus impugnator Dæmon. Mag. 2. d. 1 c. Ori... li. 3. Periarch. c. 2. Ni... de vita Moysis. Philip. — Obiectio. — D. Thom. — Qua ratione impugnatio dæmonū sit a Deo.

Fœnum

5 *Multiplex cibus diaboli. Caietan. Fęnū, actiones virtuosæ.* [Fęnum quasi bos comedet] Multiplex apud interpretes huius [fęni,] & cibatus Diaboli allegoria Prima, quam Caietanus elicit ea ipsa ariditate [fęni,] vt significentur Dæmonis actiones virore omnis virtutis cauctæ, & siccæ. Sed diximus superius ex proprietate vocis nihil aridum significari; tantum illud, quod ea segete demetitur, siue sit virens, siue aridum.

Gregor. Isa.40. Caro fœnū. Abac.1.16 Boues vescū tur recēti, et mundo pabulo. Dæmonis cibus electus. Secundo Gregorius, quem plerique imitantur, intelligit carnales homines, quippe apud Isai. [Omnis caro fęnum; & fęnum est populus.] Rursus potius cum boue, quam cum equo (quamuis vterque fęni appetens sit) comparatur, quod dicantur boues non nisi recenti, & mundo pabulo vesci; non aliter Dæmon electissimum quemque deuorare appetit, cum de illo scriptum sit: [Cibus eius electus.] vbi sub Metaphora Regis Babylonis videtur describi improbissimi Dæmonis ingenium molientis in rete suum vniuersos concludere, & ea omnibus delicias sibi colligentis, & eligentis pinguissimum quemque: quia in ipsis [incrassata est pars eius, & cibus eius electus] Et quidem illud præcipue efficere conatur, vt iustorum opera

Opera infructuosa palea, & fœnum. Ovi.6.Met. [fęnum,] & paleæ sine fruge, & grano sine, idest, sine fructu, sine soliditate rectæ intentionis, quippe hæc pabulum ignis sunt, neque secus exardebunt futuro igne.

Quam si quis canus in ignem supponat aristis,
Aut frondem, positasq; cremet fœnilibus herbas.

Quare Petrus 2. 1. & 5. cum ad studium solidissimarū virtutum exhortatur, paleas proponit arētes, & fructu, frugeq; vacuas: [Vos autem curam oēm subinferentes, ministrate in fide vestra virtutem, scientiam, abstinentiam, patientiā pietatem, amorem fraternitatis, charitatem. Hæc enim si vobiscum adsint, & superent, non vacuos, nec sine fructu vos cōstituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione.] Quare deinde pollicetur bonis operibus fore, vt [abūdantes,] idest, tanquam fructus abundans, & vber recondatur in cæli horrea: [Sic enim, inquit, abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi. *Quare comparatur Christus Iudex Matt. 3. 12. cum agricola,* Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum; paleas autem comburet igni inextinguibili.] Denique vbicumque sacræ literæ minantur [ignem,] non nisi fęno, paleis, & lignis arentibus minantur. Hæc igitur sunt Dæmonis cupediæ, & deliciæ, quæ per pabulum significantur; quippe bestiarum voluptas in cibo est.

6 *Fœnum bona temporalia. Diabolus inuidet sanctis bona tēporalia. Diabol' ad versus Iobū bos, non leo. Philipp.* Tertio, [Fęni] nomine cōmode intelligi potest vanissima huius mundi gloria, & externa facies, opes, cuncta denique temporalia bona, quorum flos non est, quàm fęni, magis diuturnus. Hæc autem appetit Dæmon, cum etiam hæc minima bona inuidet, atque eripit sanctis; quemadmodum ingentes Iobi opes inuidit, rapuit, deuorauit, consumpsit, abstinuit vero carne, & sanguine, Quamuis enim simul Leo sit carniuorus, & sanguinarius. Deus in non est passus, nisi vt bouem se tantum præberet fęni, palearumq; tantum appetentem: quippe dictum illi est, [Ecce vniuersa, quæ habet, in manu tua sunt, verumtamen animā illius serua. *Philippi autem hæc verba.* Sed ecce bestias, quas feci apud te, fęnū sicut boues edunt. Idest, vt hoc dexteræ meæ potentia factum est, vt substantiam tuam, & facultates, quæ ad pretiosæ mentis tuæ diuitias fęno comparantur, in potestatem acceperat deuorandas; & ideo vitia quæque, & tēporalia tibi abstulit, quæ fęni nomine significata sunt, non quæ magna, & grandia, idest, animæ ornamenta, quibus te spoliatum blasphemiæ ruina, & pondus obrueret, quasi peccato totus homo a Diabolo deuoratur.] Quare

Inconstātia humanæ felicitatis fœnum. Hieronym. propter inconstantiam, & instabilitatem humanæ gloriæ, & vniuersæ felicitatis, frequenter vsurpatur in Scripturis hæc hominis cum [fęno] comparatio. Ps. 102.15. Isa. 30 6. Vbi eleganter Hieronymus, Psal 128 6. Ex quo loco rem ipsam docet Ambrosius lib 3. Hexameron, cap. 4. Iob 14. 2. vbi non pauca hanc in rem priori tomo. & Petrus Apost. 1. cap. 1 24. bona spiritualia, & incorruptibilia a temporalibus, & carnalibus discriminans, hanc ipsam comparationem vsurpat; [Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per Verbum Dei viui permanentis in æternū, quia omnis caro, vt fęnum, & omnis gloria eius tanquam flos fęni, exaruit fęnum, & flos eius decidit.] Nihil enim in fęno constans, & diuturnum. Iusti autem qui spiritu viuunt, non [ex sanguinibus, neq; ex carne] corruptibilibus, sed ex Deo, & ex diuino, & incorruptibili semine nati, hi quidem [plantati in domo Dei florebunt, & adhuc multiplicabuntur in senecta vberi, & bene patientes erunt, *idest in longissima sæcula, vt annuntient*] Atq; hoc illud est Pauli ad Galat. 6. 8. [Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam,] idest, de carnis operibus percipitur interitus, & mors: [Corpus enim, vt ait Theodoretus, interit, & in corruptionem dissoluitur.] Quare recte corruptioni opponitur vita æterna,] & spiritualium bonorum incorruptio. Quo profecto alludit immarcessibilis sanctorum corona, licet marcescens diuitum [decor, & vultus,] ea hac ipsa fęni natura, Iacobi 1. 9. [Vir duplex animo *duplicem, idest, multa bona temporalia appetens* inconstans est *instabilis, & minus diuturnus* in omnibus vijs suis *quacumque ratione se muniat velit aduersus temporis iniuriam* Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua *quippe illa futura est diuturna. æterna* diues autē in humilitate sua *nihil enim habet diuturnum, quam futuram ignominiam, & egestatem* Quoniam sicut flos fęni transibit; exortus est enim Sol cum ardore, & arefacit fęnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperijt: ita & diues in itineribus suis marcescet.] Hoc profecto [fęnum] bonorum temporalium ardebit aliquando, absumeturq; vniuersa humana gloria. Hoc nunc [fęnum] vellet nobis ereptum hostis noster, si quando tamen videtur nobis offerre, non nostro bono id facit, sed vt meliora bona deprædetur. Quippe [ostendit vniuersa regna mundi, & vniuersam gloriam illorum,] & ea nobis omnia pollicetur se daturum, si [cadentes adorauerimus illum:] atq; eo potissimum animo id facit, vt eum fęno impleuerimus nos, fęni similes redditi, & arentes per auaritiam, illius pabulū, & prędę cedamus: Scriptū enim de auaro est: [Arefaciens consumit animam suam.]

Theodoret.

Immarcescibilis sanctorum corona.

Vultus diuitum marcescent.

Quomodo nobis fœnū offerat Dæmon.

Matth 4 8. Luc 4 6.

Eccles. 14.

7 *Impij Deo acerbi, diabolo dulces. Tit 1. 16. Fœnum celerem amarescere. Galen. Plinius.* Quarto, illa etiam ratione peculiariter appellari poterunt peccatores [fęnum,] quod cum diuino gustatui amarescant, omnino inutiles, & [ad omne opus bonum reprobi,] ai soli diabolo dulcescant, & suauissimum pabulum præbeant: propterea enim comparantur cum fęno tectorum. [Fęnum] vero, quod in tecta conferri solet, est illud, quod [prius quam euellatur, exaruit.] Psal. 128. quod antequam exaruerit dulce; si prius quam euellatur, exaruit, amarescere, indicat Gal lib. 4. de simpl. facult. c. 15. Quare Plin lib. 18 c. 28. [de Fęno scribit, secandum antequam inarescat; Cato, fęnum, inquit, ne sero seces, prius quam semen maturum sit, secato.] Hi igitur inutiles omnino, at diabolicæ fami, & gulæ vtiles, & suaues, his saginatur, & distenditur ille.

8 *Homo fenū Diabolus ei leues simili in nostrum exitium. 1. Petr 5. 8. Gen 49. 17. Luc 8. 5.* Quinto, tandē illa mihi videtur, & simplex, & nō inelegans allegoriæ ratio, vt dicatur [Homo] in vniuersum [fęnum,] & herba. Dæmon vero deuorare nos appetēs, [bos fęnum comedens.] Quare cū [caro, & sanguis] nominatur Homo, opportune appellatur Dæmon, [Leo rugiens,] carniuorus, [circuens, & quærens deuorare] cum enim vero homo dicitur [fęnum,] Dæmon habet nomen [bouis comedentis fęnum:] cū homo eques incedit, fit [Cerastes in semita mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro: *cum eat Paterfamilias seminare, fit ille* auis cæli, vt comedat grana iacta in terrā; cū in pelago huius mundi, velut infirmi pisciculi iactamur, fit ille [Cetus, & Draco, vt nobis illudat,] cū homo est terra, fit ille serpens, vt [super pectus suū gradiens, nos comedat; si homines sint stellæ, fit Draco, vt cauda ingenti trahere possit stellas, & mittere in terrā: Si domus, & ædificiū sumus, fit ventus vehemens, vt nos deijciat. Si semen, assumit habitū inimici hominis, vt superseminet zizania.] Deniq; in id se transfigurat, qd e re sua, è nostro dāno fore animaduertit. Nunc itaq; nos [fęnum,] ille [Bos,] nos ille comedit, cum nostri prædam appetit. Tum etiam qm cum nostræ vitæ, & incolumitatis inimicissimus sit, suo ore, qd illi est Mors videtur nos deuorare, & deglutire, & [depascere nos in inferno,] & sepulchro. Sed de dæmonis sæuitia, & odio in genus humanum, diximus cap. 5. versi. 12. 13. 14 15. & c. 2. vers. 7. 5. 78.

Iob 40. Ps. 103 27. Gen 3. 14. Ap. c. 12 4. Mat. 7. 27. Luc. 8 13. Mat. 13. 25 Os Diaboli Mors.

Psal 48 15

Ioan. 1.

Psal. 91. 15

XI. Fortitudo eius in lumbis eius, &c.

1 *Quæ Diaboli membra. Illius fortitudo ex magnitudine nostri damni.*
2 Lumbi *spectantes ad generationem* Lumbi compressi, *ad continentiam. Illustrant Moyses, Dauid, Matthæus.*
3 Vmbilicus *ad rem seminariā pertinens, multorū sententia.*
4 *Vmbilicus cum vtero, aut cum generatione non consentit. Mamma, locus voluptatis, cum vtero, & matrice cognata, Lac, & vinum pro voluptate. Illustrantur Salomon, & Ezech.*

5 *Tres aliarum interpretationes parum idoneæ.* Cotylidones *qui, & quem habeant vſum.*

6 Vmbilicus, *& venter de mollitudine feminea.* Venter de *viris*. Eccleſiæ venter.

1 *Quæ dæmonis mẽbra.*

CViuſmodi hæc fortitudo, & virtus Diaboli, ad vincendum'ne, an vero ad reſiſtendum. Quid item [lumborum, quid vmbilici] nomine ſignificetur, nunc explicandum, cum in Dæmone, qui ſpiritualis eſt, membra corporea eſſe non poſſint. Certe quod ad [fortitudinem] attinet, quamuis [fortitudinis] nomen, tantum videatur ſignificare robur ad reſiſtendum; tamen nomen [Virtutis] plenũ eſt tyrannide, & violentia: quare vox eadem ſignificat dolorem, luctum, iniquitatem; quia ſignificat fortitudinem, & robur iniurium, quod alijs per vim, & iniquitatem, dolorem infert. Ergo nunc conſideratur Dæmonis fortitudo ex damno quod infert hominibus; & ex Tyrannide, quã per vim, & iniquitatem in nobis ipſis exercet.

Dæmonis fortitudo ex damno, qđ nobis īfert.

2 *Quid lũbi ſignificent.* *Gregor.*

[Lumborum] autem nomine, luxuriæ affectum ſignificari, docet Gregorius hic, & homil. 13. in Euang. quem poſteriores omnes imitantur, confirmat que ex Paulo ad Hebræos 7. 5. 9. agens de Leui decimato. [In lumbis Abrahæ] cum obuiauit ei Melchiſedech. Quippe eſt res proxima vaſis, & inſtrumentis generationis. Poſſet etiam addi illud Geneſ. 35. 11. [Reges de lumbis tuis egredientur.] Quare ad rem, & motus pudendos, referunt Hieronymus, Origenes, Theodoretus, Baſilius, Didymus, in Pſalm. 37. 8. [Lumbi mei impleti ſunt illuſionibus.] & ad compreſſionem luxuriæ, pertinere compreſſionem lumborum, colligit Chryſoſtomus homil. 3. in Matthæum, ex illo, [Erat accinctus Zona pellicea circa lumbos ſuos.] & Baſilius illud Iſaiæ 15. [Lumbus Moabitidis.] & Hieronymus illud Ezechiel. 16. [Cinxi te byſſo.] Qui etiam in eandem rem interpretantur id Luc. 12. [Sint lumbi veſtri præcincti, &c.] Simul etiam Auguſtinus ſerm. 39. de verbis Domini, & de contin. cap. 7. Eutymius Luc. 12. Bernardus de modo bene viuendi, ſerm. 23.

Baſilius. *Compreſſio lumborum.* *Chryſoſt.* *Baſilius.* *Hieronym.* *Auguſt.* *Eutymius.* *Bernard.*

3 *Vmbilicus an referatur ad fœminam.* *Albertus.* *Olympiod.* *Hieronym.*

Sed de [vmbilico] res obſcurior. Nam Gregorius [Lumbos] ad viros refert. [Vmbilicum] vero ad fœminas. [Seminaria, *inquit*, viris in lumbis eſſe, ineſſe autem fœminis in vmbilico perhibentur.] Quam rem cõfirmat Albertus, ex eo quod matrix neruos habeat pertingentes ad vmbilicum, proptereaque vmbilicus ſuſcepto ſemine vehementi delectatione titilletur. Res eadem apud Grȩcos inualuit; nam Olympiodorus in Catena ſcribit: [Ne diuinus ſermo fœminam in præteritis relinqueret, vmbilici nomen attulit, qui doceret infeſto exercitu Satanã nõ ſolum adoriri eos, qui ſemina gerunt, verum etiã mulierum genus. Summa autem cum dignitate verborum, & in mare lumbi, & in ſȩmina vmbilici nomine eſt vſa diuina ſcriptura, ſiquidem & parem dignitatem, atque modeſtiam ad mulieres adferri oportebat. Hieronymus quoque Ezech. 16. ſuper id, Non eſt præciſus vmbilicus, &c. *ait*, Quomodo virorum ſeminarium ſignificatur in lumbis, ita genitalia fœminarum honeſto ſermone iuxta conſuetudinem Scripturarum, Vmbilicus vocantur, teſtimonio Iob, &c.

4 Sed, vt de ſignificatione allegorica [Vmbilici] poſtea dicamus, nunc ſane, quod ad Phyſicam Anatomiam pertinet, nihil omnino inuenio, quod rem hanc de concupiſcentia ſita in [Vmbilico,] iuuare poſſit, nam apud Phyſicos, & Medicos, nullum habet vmbilicus vſum, quàm in fœtu, nulloque modo cenſetur, eſſe generationis inſtrumentum in fœmina potius, quàm in viro: immo ſi vterus, & matrix, atque locus voluptatis fœminæ habet peculiarem cognationem cum aliqua corporis parte, certe illi ſunt lumbi. nam [& morbi vterales, cum lumborum diſtentione] coniuncti ſunt, vt docet Galen. lib. 2. de Semine, cap. 1. tum præterea illa eſt potiſſima fœminæ pars, quæ voluptati reſpondet, videlicet [mammæ;] quare cõſentiunt cum vtero ſȩminæ, & in illis eſt voluptatis etiam ſedes. Vnde Hippocrates 5. Aphoriſmorum, & Galenus in eius Commentarijs ſæpe aſſerunt, venas, & arterias ab vtero in mammas protendi: ex cucurbitula appoſita mammis menſtruum cohiberi: pro qualitate fœtus mãmas aut intumeſcere, aut languere, et deijci: tempore conceptionis venas vberum oppleri, & turgere, & id genus alia. Et idẽ Galenus in ſextum Hippocratis de morbis vulgaribus, Commento 5. 18. vterum, mammaſq; docet ſocietate coniungi, cum eo loco doceat Hippocrates 3. [Si mammarũ papillæ, & rubrum, viride ſit, ægrotare conceptaculum.]

Galenus. *Mãma fœminarũ cũ vtero, & voluptate conſentientes.* *Hippoc.* *Galenus.* *Galenus.*

Vide eundem lib. 5. de ſimplicium medicamentorum facultatibus, cap. 55. docentem: [Communes eſſe vberibus, & vtero venas; & vbi ad alterutram partium ſanguis defertur, alteram ſicceſcere.] Ex quo factum eſt, vt ex mammarum contrectatione voluptas & percipiatur, & in ipſis inſit. Sunt ergo Symbolum rei turpis. Ezechiel. 23. 3. [In adoleſcentia ſua fornicatæ ſunt, ibi ſubacta ſunt vbera earum, & fractæ ſunt mammæ pubertatis earum. Prouer. 6. 19. [Vbera eius inebrient te. & 7. 18. Inebriemur vberibus] eſt enim lacti, & vino communis dulcedo, & ſomni, atque voluptatis conciliatio. Quare Oſeas 2. 2. ſignificat adulterium verſari in laſciua, & molliter culta facie, rum etiam inter vbera; [Auferat, *inquit*, fornicationes ſuas a facie ſua, & adulteria ſua de medio vberũ ſuorum.] Hinc Iuuenalis portentoſam Meſſalinæ libidinem notauit ex nudatis papillis. Ouidius illam alteram ex diſſuto pectore. Inde vbera pro amoribus. & voluptate; quare ſunt vbera conſolationis. Iſa. 66. 11. & vbera reconciliationis. 15. & eſt Tempus amantium Ezech. 16. 8. quod in Hebræo eſt, Tempus vberum, & eſt Cubile mammarum.] Ezech. 23. 17. cubile amatorum. Deniq; Sponſus habet [Mammas, & Vbera,] id eſt, amores, Canticorum 1. 2. & 7. 12. Nam & Galenus in fine lib. 7. de vſu partium, vult, in hominibus recte a natura mammas pectori additas, cum in alijs animalibus ad extrema ventris demittæ ſint, quod in homine ſit illarum cum corde ſpecialis conſenſio: cor autem amoris, & ferventioris ſanguinis ſedes eſt. Hæc ideo dixi, vt oſtenderem conſuetam Scripturarum notationem, & circumloquutionem voluptatis in fœmina ex re mammarum, & inauditum eſſe in Scriptura [vmbilicum] ad rem fœminarum, propter vllum naturæ conſenſum, peculiariter pertinere. Nam quod Ezech. 16. ſub figura ſponſæ dicitur, [Non eſt præciſus vmbilicus tuus] quod de pronitate ad libidinem interpretantur Orig. Homil. 6. Hieronymus in Commentarijs, Gregorius hoc loco; pertinet profecto ad deſcriptionem infantilis ſtatus, & ſordidiſſimæ natiuitatis, potius quàm ad deprauatos viuẽdi mores; & vt Theodoretus indicauit, populum adhuc ex Ægypto egreſſum [quaſi ex terra natiuitatis nondum præciſo vmbilico, adhuc ex vtero materno impietatis Ægyptiacæ alimenta capere;] nam infans per vmbilicum alitur, & augetur.

Mãmæ ſymbolũ turpis voluptatis. *Lac, & vinum ſomnum, & voluptatem cõciliant.* *Adulteriũ in facie, & inter vbera quomodo.* *Iuue. Sat. 6.* *Oui. 3. Faſ.* *Vbera, & mãmæ pro amoribus.* *Galenus.* *Mãma homini cur in pectore.* *Quid vmbilicum non præc ...* *Origenes.* *Hieronym.* *Gregor.* *Theodoret.*

At, inquit, Ioannes Cameracenſis in ſuo opere de animantibus reptibilibus, libro 4. cap. 12. vteri fundum ſub vmbilico reſidere, ideo vmbilicum in congreſſu dilatari, & inflari, diſtento vtero; & ideo expetere maſculi pondus, quo comprimatur. In cuius confirmationem adducit Ariſtotelem de Generatione animal. cap. 7. Sed quidem Ariſtoteles, eo loco [vmbilici] non meminit, tantum congreſſus, & applicationis ſerpentum. Tum præterea illud non efficit vmbilico peculiarem ineſſe vim, aut ſenſum voluptatis, potius quàm ventri, aut parti, ſub qua latet fundus vteri, aut os matricis. 5

Ioannes Cameracenſis. *Vmbilici vſus in generatione.* *Ariſtotel.*

Caietanus ex eo, quod originalis vox in Hebræo ſit pluralis numeri (ſonat enim vmbilicos) exiſtimat ſignificari vmbilicos internos fœminarum, quos Græco, inquit [vocabulo appellãt Cotylidones, a Cotylidone herba, habente formam vmbilici, & ſunt venæ quædam ad venerea.] Certe Galenus lib. de Anatomia parua, Cotylidones ait eſſe meatus quoſdam, nomen etiam habentes vmbilici, quibus matrix alligatur fœtui, & fœtus accipit alimentum a matrice. Et idem ipſe lib. de Anatomia viuorum ait, in natiuitate rumpi Cotylidones. Sed præter quam ad fœtum, nullum alium vſum in generatione illis tribuit.

Caietan. *Cotylidones quid, et quẽ habeant vſum.* *Galenus.*

Propterea alij [vmbilicum ventris] non magis ad fœminam, quam ad viros referunt; & vtrumq; quidem intemperantis libidinis, & voluptatis Symbolum eſſe volunt; atque his peculiariter membris ineſſe. Huius interpretationis videtur Philippus, quem deſcribunt commentaria Hieronymi, & Bedæ. Sed fere, quod ad [vmbilicum] attinet, eodem incommodo laborat hæc interpretatio, quo præcedens: neq; enim [vmbilico] videtur ineſſe peculiaris voluptas, neque eſt inſtrumentum peculiare voluptatis mari, ſicut nec fœminæ.

Vmbilicum non magis de fœmina, quam de viro. *Philipp.* *Hieronym.* *Beda.*

Ergo paulò alia eſt Græcorum expoſitio nominatim Olympiodori, per vmbilicum [intemperantiam, & ſatietatem, *intelligentis*. Prima, *inquit*, vis huius belluæ a libidine proficiſcitur, longius autem progreſſa ad vmbilicum arrepit, quia ventris luxum, atque intemperantiam comitantur affectus, qui ventri parent; ventris enim ſatietas obſcœnæ libidinis radix eſt.]

Olympiod. *Vmbilicus, pro ventre, & intemperantia.*

Ergo

Vmbilicum ventris, de molitudine fœminea. Venter de viris dictus.

בטן

6 Ego, vt allegoriam a sanctis Patribus summo consensu cultam; & frequentissime vsurpatam minime cótemnam, aut conuellam, censeo per [vmbilicum ventris,] idonee significari mollitudinem, & voluptatem fœmineam, non solum propter appellationem [vmbilici,] sed propter adiunctum ventrem, quod in originali est, *Beten*, nam quamuis id nomen tribuatur cordi, & visceribus, virorum etiá, præsertim in libro Prouerbiorum, & supra Iob. 32 19. tamen frequentissime refertur ad Vuluam, & matricem fœminæ, Deuter 28 4. Iob. 3. 10. Psalm. 21 10 Psal. 126 3. Psal. 131. 11. Ecclesiast. 15. Atque adeo cum vis peculiaris Diaboli per fœminam sit [ad decipiendas animas,] si semel de hac re dicebatur, oportuit aliquid peculiariter dici de fœmina. Scimus sane [ventrem, & ventris voluptates,] pro re turpi, de vtroque sexu dici; cum Sapiens Eccles. 23. 6. precetur auferri a se ventris concupiscentias. & Paulus etiam [ventrem *cum* confusione,] id est, cum pudendis coniungat, Philippenses, 3. 19. [Quorum Deus venter, & gloria in confusione ipsorum,] sic interpretante Ambrosio ibi, & Hieronym. Epistola 128. Et Ecclesiæ fœcunditatem significans Sponsus, comparat illius [Ventrem cum aceruo tritici vallato lilijs;] Cant. 5. quod Hugo. Victorinus retulit ad coniugatos; qui in Christi corpore, quod est Ecclesia, ventris locum, & denominationem habent, & liberis procreandis dant operam, quare Diuus Hieronym. Epistola 128. ad Fabiolam scribit, [Eleazarum: qui Zambri cum Scorto Madianitide confixerat in locis genitalibus] (Numer. 25. quod ipse legit, In ventre, & Septuaginta, Per vuluam eius.) accepisse pro præmio ex sacrificio Ventrem, cum tamen sacerdoti non cederet nisi pectusculum, & armus, ex lege Exod. 29 quod [ex Hebræorum traditione, & secundum veteres lectiones,] dixisse Hieronymum, annotat in Scholijs, Marianus, Victor. quamuis ignorem, quas [veteres lectiones] nominet; cum nec in Græco nec in Latino, & Hebr. illud habeatur. Deniq; propter locorum propinquitatem, non dubium quin per [vmbilicum, & ventrem] nominentur, quæ nominari non debēt. Sed dicendum iam cum vtilitate morum de Diaboli fortitudine in lumbis, *in* vmbilico, *in* ventre; tum etiam, & in cogitatione, vel desiderio, quod sonat ipsum [vmbilici] nomen, vt inferius dicemus.

Ambros. Hieronym.

Venter de re turpi.

LXX.

Præmiū Eleazari, ex Hebræorum traditione. Marian. Victor.

In lumbis eius, &c.

1 *Diabolus vtens membris fornicariorum, tanquam suis. Explicatus Paulus.*
2 *Nostra membra arma Diaboli, aut Christi. Diabolus fortis ex nostra imbecillitate. Illustratus Paulus.*
3 *Diabolus illudens fornicarijs. Luxuria opprobrium, ignominia. Illustratus Paulus, & Sapientia.*
4 *Fœmina potens nos decipere. Ipsa Diaboli fortitudo. Explicatus Salomon, & Sapiens.*
5 *Vmbilicus, ad prauas cogitationes. Voluptas coniuncta cum intemperantia. Ventris seruitus. Illustratus Paulus.*

1 NOtandum quidem, non solum hoc loco asseri, Diaboli fortitudinem ad illudendos, & vincendos lumbos virorum, quod vtcumque videbatur non omnino mirabile, quippe hostis inuisibilis, & desuper aduersus carnem, & sanguinem depugnans, potest facile partem corporis mollissimam, & minus natura sua munitam, collimare, & configere, sed præterea non alijs armis pugnare aduersus hominem, quam ipsis lumbis hominis. Itaque fortitudo Diaboli in nostris ipsis lumbis sita est; vnde lumbi hominis, appellantur lumbi ipsius Diaboli. Quia omnium (inquit Greg.) eius proprie corpus fiunt, qui suggestioné turpiū blandimentis decepti, ei per luxuriæ fluxa succumbunt. Rem eandem dilucidius proposuit Philip. [Voluptatum, inquit, sectatores Diabolo fortitudinem proprijs vitijs ministrantes de parte illius, & consortio efficiuntur, vt sint membra eius, quorum tanquam corporis sui ipse est caput.] Quare non solum efficitur. Vnum corpus cum meretrice, qui adhæret illi;] sed etiam efficitur vnum corpus cum Diabolo, cum fornicarius suos ipsos lumbos, suū ventrem, faciat membra Diaboli; quæ per castimoniā, & sanctitatem poterat facere [membra Christi] Atq; hoc illud videtur, quod Paulus Romano 6. de hac ipsa re loquutus, hortatur [propter infirmitatem carnis nostræ; Sicut præbuistis membra vestra, seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem; ita & nunc exhibete mēbra, seruire iustitię

Philipp.

1. Corint. 6. 15. 16.

in sanctificationem.] Rursus hæc Diaboli arma, quibus oppugnat, hæc membra nostra, quæ ille nobis eripit, & sibi induit, non extorquet a nobis, inuitis, sed nos illi voluntate deserimus. Proptereaque Paulus ait, Ne regnet peccatum in nostro mortali corpore. vbi eleganter Chrysost. [Non dixit, Ne viuat caro, neq; operetur; sed, Peccatū ne regnet, ostendens non vi, ac necessitate, sed voluntate nos nostra a malitia possideri, non dixit, Ne Tyrannidem agat, quod ipsum necessitatis est; sed ne regnet, & quomodo regnat peccatum? inquiens, non a propria virtute, sed a tua socordia, atque ignauia.] Vbi item obseruādum recte vocari a Paulo, [Membra nostra arma,] nam illis, si nobis eripit, oppugnat nos Dæmon, tanquam suis; si vero subduce Christo militamus, his ipse nostris armis, nostrisq; membris Diabolum triumphat. Nam sicut Diabolus in nobis cōtra nos pugnat nostris armis, ita Christus in nobis, nostrisq; membris, pro nobis pugnat contra Diabolum. Quare non iam est ille aduersus nos sua potentia fortis, quam nostra infirmitate, quod proprium est Tyrannorum sumentium animos ex infirmitate popularium, aduersus ipsum populū. Hæc est igitur Diaboli fortitudo, Tyrannica, vt superius annotauimus, & vt obseruat Chrysostomus super id Matthæi 12. [Cum fortis armatus &c. Fortem, inquit, Diabolum appellauit, non quia natura talis sit, sed vt Tyrannicas illius vires, quas ex natura sumpsit ignauiæ, ostenderet.] Vide, quæ diximus c. 2. vers. 5. num. 2.

2 *Nos ipsi offerimus Diabolo arma contra nos. Chrysost.*

Cur mēbra nostra, arma.

Diabolus Tyrannus potens ex nostra infirmitate.

3 Ex hac ipsa Diaboli fortitudine, & Tyrannide efficitur, vt cum lumborum nostrorum ministerio, & ope nos ipsos deuicerit, statim nobis illudat, quod sane Tyrannorum est, & sordidissimorum militum, illis, quos vicerint, exprobrare, & illudere. Sic Dauid conqueritur se hoc bello superatum, insuper & illusum, Psal. 37. [Lumbi mei impleti sunt illusionibus.] Hieronymus ex Hebræo, Ignominia. Quare impudica illa fœmina, quæ mentita est, Iosephum tentasse, illam per vim opprimere, non aliter rem exposuit, Genes. 39 [Ingressus est ad me seruus Hebræus, vt illuderet mihi] sed hæc tamen contumelia, & illusio ab alio inferebatur; illa indignissima, quæ nobis infertur vsu nostri corporis, & per nos ipsos, sic enim fornicarios, & voluptuarios homines ignominia afficit aduersarius noster, vt ipsimet [contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis.] Diximus aliquando turpem voluptaté vocari [opprobriū & ignominiam.] Quare Ecclesiasticus, c. 23. precatur, ne in manus incidat Tyranni immanissimi, & petulantissimi, [Aufer, *inquit*, a me ventris concupiscentias, & concubitus concupiscentiæ, ne apprehendant me, & animæ irreuerenti, & infrunitæ ne tradas me Dñe.] Namq; spiritus luxuriæ est, tanquā Tyrannus quidam & miles irreuerentissimus, inuerecundissimus, contumeliosissimus. De qua impuræ voluptatis Tyrannide, opportune dictū est à Seneca Epist. 39. [Quis Hostis in quemquam tam cótumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ, atque insanæ libidini ob hoc vnum possit ignoscere, quod quæ facere, patiuntur. Seruiunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur, & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infœlicitas, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent, & desinit esse remedio locus, vbi quæ fuerant vitia, mores sunt.]

Diabolus illudens suis captiuis. Fornicarijs illudit Diabolus. Hieron.

Rom. 1. 24.

Luxuria instar militis inuerecundissimi.

4 [Et virtus eius in vmbilico, &c.] Non solum vtitur aduersarius nostris membris, vt in suam nos potestatem redigat, sed fœmina potissimum, cuius infirmitas, & mollitudo plena est violentia, atque Tyrannide; non solum quod fœminam etiam Diabolus ad turpia alliciat, sed quod fœmina vtatur ad decipiendas virorum animas; de cuius sæuitia, & artibus diximus super id Ecclesiast. 7. [Amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius, vincula sunt manus illius, qui placet Deo, effugiet illam, qui autem peccator est, capietur ab illa.] Vbi vides terram, mareq; infestari a turpi fœmina; etiam & aetem, Ecclesiast 9. 3. [Ne respicias mulierem multi volam, ne forte incidas in laqueos illius.] est enim etiam laqueus auiculis simplicissimis, de quibus dictum est Prouerbiorum septimo, 22. [Adolescens sequitur eam, quasi bos ductus ad victimam, &c. Velut si auis festinet ad laqueum, &c.] Sed hæc videntur potius artis, & calliditatis, quam fortitudinis, & virtutis. Illa ergo potentiæ, & dominatus sunt. Ecclesiastic. 9. 2. [Ne des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtute tua, & confundaris.] Quod ex Græco proprie legitur, [Ne ascendat ipsa super animam tuam, teque sibi penitus subijciat.]

Diabolus vtens fœmina ad decipiendos, & capiendos viros.

Fœminarū insidiæ, & artes ad decipiendum.

Fœmina ad decipiendū viros.

Quid sit, ingredi in virtute.

quod eleganter dictum est, more victoris capientis arcem aliquam post diutinam obsidionem [ne ingrediatur virtutem,] aut, fortitudinem tuã, quasi diceret, *Nolo entregues las llaues del alma, que entrara la fuerca, y se enseñoreara del Omenage.* Iuxta quod dictum est Ecclesi.47 21 de Salomone, [Inclinasti femora tua mulieribus, potestatem habuisti in corpore tuo.] nimium supplex, & procumbens in genua, fœmineæ potestati subiecisti corpusculum. Sed de

Fœmina Diaboli fortitudo. hac re diximus c.31.versic 1 2.3 4 9 11.12. Illud nunc tantum si [Fortitudo,] & robur hosti nostro animos faciunt, vt quidquid malorum possit nobis inferat: certe hæc illius fortitudo est, fœmina impudica, ex qua cuncta nobis mala proueniunt.

Apollonius.

> *Supplicium crudele viris, ac fœcunda cupido*
> *E te sunt ixa, certamina, bella, querela,*
> *Et dolor.*

Quare e Cælo, vbi pax summa est, hanc Tyrannicam, seditiosam fortitudinem turpem voluptatem præcipitatam fuisse, finxit Antiquitas,

Aristopha.

> *Reiectum est numquid Deeram calculus;*
> *E Cœlo Amor decem duorumq; etiamnum*
> *Turbans ibi, bella, litesq; intulit,*
> *Vbi esset ipsa; quod foret valde insolens;*
> *Huic arrogantis alas ceciderant Dei.*
> *Volare rursus ne valeret ad polum,*
> *Profugum, deorsumq; expulerunt ad viros,*
> *Alas dedere, quas habebat, posset vt*
> *Exuuias referre victor ex hostibus.*

5 Sed est in voce [vmbilici,] vis peculiaris: quia enim refertur ad prauam voluptatem, ideo significat etiam prauitatem cordis, aut Cogitationis, Deuter.29 19. Ierem.3. 17. Psal.83. indicat enim non solum aduersarium nostrum nos vincere re ipsa per fœminam, sed per solam fœminæ cogitationem, & inane desiderium, quod ipsa cupidinis, libidinis, concupiscentiæ nomina præseferunt. Quare est castitas non solum corporis, sed, & mente; non solum [præcingendi lumbi corporis, *sed etiam* lumbi mentis, &c.]

Vox vmbilici ad prauitatem cordis. Castitas corporis, & mentis. Luc.12.35. 1. Pet.1.13

[In vmbilico ventris.] Superius indicauimus Tyrannidem voluptatis coniunctam item esse cum Tyrannide ventris, & intemperantiæ, vt enim ait Chrysostomus, super id 1.ad Corinthios 9. [Castigo corpus meum, &c.] Agens de hoc immoderato ventris affectu; [Affectus grauis, & serua est, & seruos facit, & maxime sibi ministrari.] & Theophilactus; Omnium hæresum seminarium esse, vnde illæ ortæ sunt. Quapropter idem Paulus agens de ciborum esu; [Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.] id est, Quamuis liceat mihi sumere quemcumque cibum, quantum ex natura cibi ex;at nulli cibo ego seruiam, vt mei ventris mancipium sim. Illi sane se ventri manciparunt, & illorum [Deus venter est,] qui resistunt Euangelio. Curandum igitur ne vincamur. Plutarchus sane lib.de tuenda valet. præcipit; [Studiosus ac litterarum amans, si quando serius fuerit cœnandum, picturam Geographicam, aut librum, aut lyram, haud quaquam obijciat, cum ventre bellum gerens, sed assidue cogitationem a vocans a mensa, & ad illam traducens cibi cupiditatem, velut Harpyas literis discutiat.]

Voluptas cõiuncta cum intemperantia. Chrysost. Theophil. 1.Cor.6.12. Ventris seruitus, qua. Plutarch.

X I I. Stringit caudam suam, quasi cedrum, &c.

1 *Dæmonis cauda nocentissima. Varia illius allegoria.*
2 *Dæmon insidiatur nostræ morti. Cauda Scorpionis, qualis. Diabolis cauda. Mors nostra desidiosa.*
3 Perplexitas *fraudum. Virilitatis Symbolum. Illustratus Dauid.*
4 *Diabolus tegens turpitudinem peccati, Deus retegens. Explicatus Isaias.*

1 *Dæmonis cauda nocentissima.* QVæcumque huius belluæ cauda sit, illa nocentissima est, ad strages edendas paratissima. [Locustæ illæ, quæ ex puteo abyssi ascenderant, habebant caudas, & in caudis aculeos,] Apoc.9.10.& Equi illi, quorum capita erant leonina, caudibus præualebant; nã [potestas Equorum erat in ore ipsorum, & caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita.] Apoc.9.19 & Draco, [Cauda trahebat tertiam partem stellarum Cæli,] Apoc.12.4. Propterea variæ huius rei patrum allegoriæ, sed quæ omnes tendant ad eundem finem. Per [caudam] extremum aliquid omnes intelligendum præcipiunt Gregorius Antichristũ, quod nouissimis temporibus futuris sit membrum Diaboli, erectum, & superbiens, velut cedrus. Eadem est Nicetæ interpretatio secunda; prior autem eadem, quæ Philippi quod eius superbia, & strictissima durities, perpetua erit; [Mentem (*inquit Nicetas*) obfirmatam atque inexorabilem vsque ad extremam seruat.] Alij caudam Diaboli, [mortem] intelligunt, quæ est extremum malorum omnium, quæ ipsa est peccati, & iniquitatis finis, quam ille erigit, & qua superbit, qua cunctis hominibus minatur: quam Deus tandem [omnino destruet;] vt Paulus ait; [Nouissima inimica destruetur mors.] Adde etiam quod morti nostræ Diabolus semper insidiatur, [Calcaneo] insidians, & mordens [Vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro] & idem est, quod dicitur, [Iniquitatem nostri calcanei circumdare nos,] id est, nostram ipsam vitam vitæque actiones vniuersas, & animum ad superna contendentem, oppugnari, & obsideri extremo exitu, & fine. Nunquam igitur non insidiatur Hostis noster nostro fini, & extremitati, quod est, semper illum erectam, [strictam,] numquam languidam, neque demissam habere [Caudam,] &, vt habetur in originali, motitatam, & agitatam. Quare etiam locustæ illæ, Apocal 9 dicuntur habere [Caudas Scorpionum, & in caudis, aculeos;] Nam vt Plinius ait lib 11 cap. 25 [Scorpionis cauda semper in ictu est, nulloque momento meditari cessat: ne quando desit occasioni. Ferit, & obliquo ictu, & inflexo.] Quo quid opportunius ad insidias communis aduersarij nostris potissimum nouissimis intentas? ita profecto potestas huius belluæ non solum in capite est, & in primo congressu, sed [potestas] etiam est [in cauda,] & extremo certamine. Rursusque habet [caput in caudæ,] quoniam omnes suas cogitationes, & curas in finem nostrum intendunt; & instar Samsonia [vulpecularum,] quæ capitibus erant diuisæ, ad caudas vero iunctæ, & alligatæ; ita sane plures Dæmones non eiusdem semper peccati suggestionem nobis instillant, sed alius, aliam. At vero omnes ad hunc finem allegantur, & consentiunt, vt fini, & morti nostræ insidientur. Sicut etiam nostra peccata quamuis diuersa sint, eundem tamen finem habent, nempe mortem. Ergo sicut Diabolus ex nostris lumbis vitiatis, & deprauatis fortissimos sibi lumbos assumit; ita sane ex extremo vitæ nostræ desidioso, & languido, [Caudam] ille sibi erigit, stringit, agitat, velut cedrum proceram, & imputribilem.

Cauda allegorice, quid. Gregor. Antichristus. Nicetas. Philipp. Obstinata superbia. Mors.
1 Cor. 15. 26
Gen 49 17
Psal. 48 6.
2 *Dæmon insidians nostro fini, & morti.*
חפץ
Locustæ habentes caudas aculeatas. Plinius. Cauda Scorpionis. Vulpeculæ Samsonis ad eundem finem. Iudic. 15.
Diabolus caudam efficit sibi ex nostra morte desidiosa.

Posset vero per caudam, idem ipsum intelligi, quod per [lumbos, & vmbilicum,] vt supra indicauimus, vt sit tantum expositio superioris: nam [cauda] solet esse nomen partis innominatæ.

3 Quod autem dicitur, [Nerui testiculorum eius perplexi sunt,] Gregorius interpretatur, [Prædicatores falsitatis,] qui Dæmoniaci mendacij testes sunt, dolosi, intricati, falsis allegationibus, quasi neruorũ implicationibus vtentes. At Philippus intelligit vincula fortissima [illecebrarum,] ac voluptatum quibus homines carnaliter innectitur, & implicat. Caietanus vim Dæmonis ad generandos sibi filios, fraudibus, & inuolutionibus tentationum. Alij aliter. Ego dicerem commode significari, nihil plus valere Diabolum, quam fraude, & astutia: vel certe partes in illo esse vires, & fraudes, namque testes; & virilia, virtutis Symbola sunt. Sicut econtrario fœminea, sunt Symbolum imbecillitatis, vt ex Herodoto lib.2 in Sesostre, colligi potest. Illi ergo, quos non solum aperta vi, sed occultis fraudibus, & insidijs, Diabolus efficit sua membra, dicentur [declinare in obligationes:] Hieronymus, In prauitates, Aquila, Simultates, Symmachus, Obliquitates; Theodotio, Peruersa. quæ profecto sunt illæ neruorum [perplexitates,] Nodi, contorsiones, versutiæ, quæ apud Deum sunt maximæ iniquitatea.

Nerui testiculorum perplexi, qui. Greg. Falsi Prædicatores. Philipp. Caietan. Virilitatis, & virtutis symbolum. Psal.124 5 Hieronym. Aquila. Symmach. Theodotio.

4 An forte isti [nerui testiculorum,] qui vt ex Originali legimus, sunt [ramificati,] id est, instar ramorum perplexi, & inuoluti, quasi velamen quodam, & telam conficientes, significabunt voluptatem illecebras, quibus Diabolus inuoluit peccatum, & mortem, ne mortalia, & turpia aliter videantur, quam iucunda, & voluptuosa? Sic sane euenit, vt ita faciem externam peccati perplectat Diabolus neruis, quasi filis voluptatum, vt in huiusmodi [obligationes,] & sordidissimam telam faciat [declinare] peccatores irretitos, & inuolutos concupiscentijs. Sed detegit tamen Deus ad extremum has Diaboli perplexitates, &

Diabolus perplectens voluptatis telam ac tradens peccati turpitudo.
שרג

volu-

voluptatum tellam sub qua illius virus, & virtus; & mortis stimulus delitescunt. Scriptum est enim; [Præcipitabit Dominus in monte isto faciem vinculi colligati (*colligantis, inuoluentis, operientis*) super omnes populos; & telam, quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lachrymam ab omni facie; & opprobrium populi sui auferet de vniuersa terra.]

Isai. 25. 7.

Dominum te la abrumpē da a Deo.

XIII. Ossa eius fistulæ æris, &c.

1 Ossa *ad robur. Ossa Diaboli quæ. Explicatus David.*
2 *Ossa, consilia, agendi. Ossibus non carne expugnanda consilia aduersarij. Explicatus Moyses, & Paulus.*
3 *Diaboli caro, carnales homines, quos ille sustentat. Deus carnem mundam, & castam induit fortitudine spiritus sui.*

1 *Ossa ad robur.* NOn dubium, quin ex vtroque nomine, tum æris, & ferri, tum ossium, ingens robur significetur. Sic enim quod Genes. 49. 13. dicitur, [asinus fortis,] in Hebræo est, asinus ossis. & Psalm. 52. 6. [Deus dissipauit ossa (*robur, potentiam*) eorum, qui hominibus placent] Hieronymus, [Circumdantium te] Sed quæ nam diaboli [Ossa, *quæ* cartilago?] Philippus intelligit pertinaciam inflexibilem intus, & foris, in cogitatione, & opere. Gregorius, quosdam impios insigniter duros, alios molliores: aut certe per ossa, illius consilia; nam [sicut in ossibus, corporis robur subsistit; ita in fraudulentijs tota se eius malitia erigit. Per cartilaginem vero, cum valde mollis sit, certamen mouet, quando se in insidijs sub prætextu infirmitatis exercet.] Quæ fuse, & cum ingenti vtilitate persequitur Gregorius a cap. 16. vsque ad 24.

Hieronym.
Philipp.
Greg.
Ossa Diaboli, quæ.

2 *Consilijs, tanquā ossibus actiones nituntur.* Et quidem sicut ossibus, quarum prima, & solidissima parte, totum corpus nititur, ita illius agendi consilijs, reliquum corpus actionis. Quam consiliorum osseam duritiē, indicauit Iacob, Genes. 49. 5. [Simeon, & Leui vasa iniquitatis bellantia] (videntur enim fuisse Diaboli instrumenta quasi ab illo edocti nequissimum nocendi consilium; statim enim subdit) in consilium eorum non ineret anima mea (quia autem consilium a voluntate approbatur statim subiungit) quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum (vel, vt ex Hebræo legitur) Subneruauerunt taurum (fuit enim vaferrimum illud consilium circumcidendi neruum, & eneruandi vires Sichen. Fuisse autem consilium durum, instar Ossis, subiungitur) [Maledictus furor eorum, quia pertinax; & indignatio eorum, quia dura.] Eiusmodi profecto fortia, & ossea consilia Paulus vult suscipi aduersus ossa Diaboli; cū iubet, [In carne ambulantes, non secundum carnem militare,] vt ossa opponat ossibus, & stratagemata spiritualia, fraudibus diabolicis; subijcit enim; [Arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritualia, potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, &c.]

Non carne, sed ossibus vtendū aduersus robur diaboli.
2. Cor. 10.

3 *Diabolus, mors ossea.* Sed numquid hæc Diaboli ossa durissima excarnia sunt? si ita dicas, mōstrum erit horrificum, mors ipsa ex solis ossibus compacta, nihil molle, nihil lene habens. Si vero velis hæc ossa conuestire carnibus, poteris quidem læuitiæ, & pertinaciæ inflexibili latenti induere omne mollitudinem externorum blandimentorum, deliciarum, illecebrarum, sub quibus latet ferrum, stimulus, mors fortis, [dura, sicut infernus.] Sicut autem ossa sustinēt reliquam mollem carnis, & vniuersum corporis pondus; ita sane Diaboli fortitudo, & potentia sustinet, & portat vniuersam molem iniquitatum: quare eleganter dixit Gregorius cap. 24. [Tam mira, & magna operari non posset, si non ex magna conditione subsisteret.] An vero illorum ossium carnes, sunt carnales homines, quos sustinet Diabolus, & nunquam quiescentes inique agere, nunquam fatigantur, & lassantur; quia illos subleuat, sustentatq; Diabolus, & quasi humeris sustinet? Ac vide quid sit, carnalem esse, & [secundum carnem ambulare,] vestire Diaboli ossa, & illius partem mollissimam esse. Nisi autem caro casta, & munda sit, non vult Deus suam fortitudinem illi adiungere, sicut scriptum est, [Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.] Si munda, & casta sit coram Angelis Dei confitebitur, [Hoc nunc os, ex ossibus meis, & caro de carne mea.] An vero ossa Diaboli sunt potentiores, & fortiores improbi, quos comitantur infirmiores alij. & minoris notæ homines? conuestiuntur, tanquam ossa carnibus potētiores improbissimis. sed de hoc forte nō nihil inferius.

Caro Diaboli, quæ.
Carnē mundam, & castam Deus tanquā suā habet.
Gen. 6. 3.
Gen. 2. 23.

XIV. Ipse est Principium viarum Dei, &c.

1 Caput, *aut* Principium, *tempore, aut dignitate. Duæ viæ Dei, benefaciendi, puniendi.*
2 *In via Dei quomodo itur, & reditur.*
3 *Angeli creati cum mundo corporeo.*
4 *Creator paterq; suarum creaturarum. Primus Angelus quasi primogenitus creatus, & domus primogenitorum cumulatus. Illustratus Ezechiel de creatione, & ornamentis Angeli* Principium, *quid. Illustratus Moyses.*
5 *Diabolus velut vestimentis sacerdotalibus ornatus in sua creatione. Illustratus adhuc Ezechiel.*
6 *Commutatio personarum.* Applicatur *quid. Gladius Dei, quis. Gladius Dæmonis, nocendi voluntas, a Deo compressa. Illustratus locus Regum.*
7 *Dæmon suis artibus sibi incommodus.*
8 *Deus vltionis tortoribus, & instrumentis indiget ad puniendum. Peccata ipsa tortor, & supplicium improborum.*

CApit, quod in Hebræo est, aut [Principium,] quod in Latino, siue quod idem est, [Principatus, *aut* primitiæ,] referri potest ad ordinem temporis, vel dignitatis vt superius indicauimus. Rursus hoc referri potest ad vias, idest, ad opera creationis, vel prouidentiæ. Et D. Th quem sequitur Caietanus, ad [vias prouidentiæ refert,] quæ cum duæ sint, altera benefaciendi, puniendi altera, priori vtitur Deus propter semetipsum communicando suam bonitatem creaturis: (hac enim ratione videtur ex se ipso procedere, & exire ad ea, quæ creat; alteram vero viam designauit, & constrauit malitia creaturæ, ad quam puniendam tum in Dæmone, tum in homine processit Deus. Dæmonis autem malitia fuit caput, & initium huius viæ, idest, vt relicta priori benefaciendi semita, alteram ingrederetur Deus puniendo, & mortem inferendo: nam [inuidia, Diaboli, mors introiuit in orbem terrarum: & Deus mortem non fecit, impij vero manibus, & verbis accersierunt illam.] Interpretatio quidem argutior, & operosior, quam solida, aut conueniens: cum vulgatissimum sit inter sanctos Patres, [Vias Dei,] ad illius actiones, & effecta pertinere. Quod idem indicatur lectione Septuaginta, legentium, [Principium formationis Domini,] idest, creationis. Vide quæ de Dei vestigijs superius disputauimus.

1 ראש

Caietan.
Duæ viæ diuinæ prouidentiæ.
Sap. 1. 13. 16
Viæ Dei, illius effectus.
LXX.

2 *In via Dei itio, & reditio.* Cæterum in hac ipsa diuinorum operum, & creationis via potest considerari itio, aut reditio, & quasi via Dei exeuntis ad creaturas, aut reditus creaturarum ad Deum. Sicut enim cum Deus vel creat aliquid, vel creaturis præcipit, & cum homine loquitur, videtur viam facere ad hominem; ita cum homo audientem se Deo præbet, dicitur in ipsa [Dei via ambulare:] quare qui ad obedientiam diuinorum mandatorum creatus est, accipiens diuina præcepta, ante alias creaturas, potest dici, [Principium viarum Dei.] Sic interpretatur Philippus, [Quod ad vias Domini ambulandas, & per obedientiam præcepta Dominica obseruanda, hic inter cæteras creaturas rationabiles primus a Deo sit conditus, & inde dictum est: Ipse principium est viarum Dei.]

Philip.

3 *Multorum sententia de tēpore creationis Angelorum.* Sed vt de Vijs, & operibus creationis, locus hic accipiatur, quæ est frequentissima, ac simplicissima interpretatio, plurimorum sententia fuit, Angelum ex eo dictum, [Principium viarum Dei,] quod esset conditus ante mundum corporeum; in quo cum Origene, Basilio, Nazianzeno, consensere etiam ex Latinis Hilarius, Ambrosius, atq; alij: Isidorus præsertim lib. 1 de summo bono, cap. 12. sententia quarta, vbi hoc ipso Iobi loco vtitur, ex quo ipse colligit Diabolum esse creatum ante mundum corporeum, prius tempore; at Angelos bonos prius quantitate tantum prælationis. Sed quoniam nihil in hac qua quæstione de tempore creationis Angelorum peculiare habeo præter ea, quæ luculenter, & erudite scripserunt nostri ordinis viri, Benedictus Pererius lib. 1. in Genes. Ludouicus Molina 1. par. quæst. 61. art. 3. Gregorius de Valentia sua quæst. 22. puncto 3. Gabriel Vasquez sua disput. 224. cap. 1. 2 3. 4 5 6. ideo ad illos adeundum. Nunc sat fuerit indicasse frequentissimam, simulque verissimam sententiam Augustini, Gregorij, Theodoreti, Epiphanij, Scholasticorum cum Magistro, secundo sententiarum, Creatos fuisse Angelos simul cum mundo corporeo. Quare quod hic dicitur, [Principium viarum Domini,] si intelligatur de initio seu temporis, intelligetur quasi negatiue, quod nulla creatura corpo-

Origen. Basil. Naz.
Hil. Ambr.
Isidor.
Bened. Per.
Lud. Mol.
Valentia.
Gabr Vasq.
Vera sententia, creatos fuisse Angelos cū mundo corporeo.

ra

D.Thom. rea prior illo extiterit, vt fere D.Th. & alij explicant. aut de principatu dignitatis, quod reliquarum creaturarum
4 excellentissima sit. Atque adeo cum Creator sit quasi parens suarum creaturarum, vt superius ostendimus, certe illa creatura, quæ dicatur inter reliquas prima videbitur iure primogenita, primus itaque Angelus videbitur nunc appellari primogenita creatura Dei; & ipsum quidem nomen [Principij, *aut* principatus,] solet ad primogenitos referri; vt dicitur Psal.104. [Percussit omne primogenitū
Principium de primogenito. in terra eorum, primitias, (*Principium, præcipuum*) Omnis laboris] (concupiscentiæ laboriosæ, quæ molestiam, & sollicitudine affert) eorum. Est enim hæc primogenitorum periphrasis. Sicut etiam ad Ruben dixit Iacob; [Tu fortitudo
Circumlo- quutio Primogeniti. mea, & Principium doloris mei.] quod fortitudo, & virtus parentis multum reluceat in generando primogenito sibi simillimo. Et sicut de eodem Rubeno, vtpote primogenito subiūgitur, [Prior in donis, maior in imperio,] quod videlicet ea iure primogenij deberet accipere duplicem portionem hæreditatis, dignitatem præterea Sacerdotij, & Principatus, atque dominatus in reliquos fratres: ad quam etiam cōferebat, vestimentorum pretiosissimorum dignitas, primus item accubitus in capite conuiuij, vt decebat reliquorum caput: Ita sane ex his notis, & priuilegijs
Angelica natura descripta ex priuilegijs Primogenitorum. videtur apud Ezechielem describi excellentia naturæ excellentissimi Angeli, vt qui esset [Principium,] id est primogenitus reliquorum. Quo Ezechielis loco Hieronym.
Hieronym. Gregor. Theodor. Gregorius, Theodoretus sensum litteralem de Dæmone esse: alij saltem allegoricum certo esse contendunt. Ergo sicut primogenitus est patri simillimus; ita Lucifer dicitur, [Signaculum similitudinis,] quasi dicat, Signaculum, vel figura exemplaris, aut faciei, quod peculiari, valdeque perfecta ratione similitudinem suam Deus in Angelica na-
Angelus Deo valde similis. tura impressisset: ideoque dicebatur etiam [Signaculum,] quasi sigillum, in quo essent insculpta insignia, & quæ vocant arma, aut stemmata diuinitatis. Sicut autem solent
Primus Angelus præferens Dei stēmata. præcedere Regum aduentum, qui illius stemmata præferunt; ita sane cum Lucifer esset [Signaculum similitudinis, *dictum* Principium viarum Dei,] quasi præferens illius insignia in via creaturarum.

Vbi quidem obseruandum est, nostrum locum cum isto Ezechielis colludere, non solum propter illam cognationem similitudinis cum Principio, vel primogenito: sed quia præterea nomen [Primogeniti,] conuenit cum nomi-
Principiū, aut caput pro summa numeri. ne Principis in alia quoq; significatione. Nam nomē Principij, aut capitis, quod est in originali; solet ad summā numeri alicuius referri, Exodi 30.12. Leuit.6 5. vbi vertitur [Omnia, *id est*, summa omnium:] quia sicut caput in animali eminet, & supra omnes partes reliquas consurgit, ita
ראש summa aliquarum partium, & vnitatum, est præcipua præ singulis partibus. Vnde habent cognationem, & re, & nomine [summitas, *&* summa; *&* caput, *atque* recapitulatio,] siue collectio, & reductio in summam. Quare possemus hunc locum legere; [Caput,] summa, recapitulatio [Viarum Dei;] videntur enim aliæ creaturæ minus excel-
Similitudo pro mensura aut numero lentes recapitulari in excellentissima omnium. Rursus nomen [similitudinis,] est quoque numerus, aut mensura, a radice, quæ significat ponderare, mensurare, certo, & perfecte perpendere; vnde dicitur similitudo omnibus numeris absoluta, & perfecte mensurata. Possumus igitur lege-
תכן re; [Tu sigillans numerum, mensuram, summam.] quod eleganter respondet nostræ sententiæ, [Tu summa viarum Dei.] Atque cum hac numeri, & summæ ratione, & lectio-
Thargum. ne facit lectio Thargum; [Tu similis monetæ figuræ, *seu*,
Creatura perfectior, quo Deo similior. monetæ figuratæ.] Sicut enim nummus cum regijs insignibus datur pro commutatione reliquarum rerum, vt videantur cætera omnia contineri in valore monetæ; ita sane videbatur primus Angelus valere cætera omnia creata; qui tandem valor, & pretium referri debet ad ipsam rationem maioris similitudinis cum Deo, ea eo enim excellentior erat reliquis omnibus, quod Dei similior esset: &, vt dicebat Iacob ad suum primogenitum, [Tu fortitudo mea;] quia in primogenito, vtpote simillimo, patris virtus, & fortitudo reluceat. Sic sane [Dei fortitudo] in hoc vno, tanquam in primogenito, potius quam in cæteris creatu-
4
Angeli Dignitas velut sacerdotalis. ris Dei, emicuit.

Secundo indicatur dignitas, velut sacerdotalis, cum dicitur, [Omnis lapis pretiosus operimentum tuum.] quod, vt ait Theodoretus, dictum est cum allusione ad sacerdotis
Theodor. Rationale, quod gemmis constabat. Vnde sequitur; [Tu
LXX. Cherub extentus, & protegens,] quod Septuag. legunt, Tu Cherub vnctus a Deo in tabernaculo habitante. est.n. Sacerdos, Cherubinus vnctus, vt qui Deo in templo adsiet.

Acceperat vero etiam duplicia dona, & duplicem hæreditatis portionem, in naturali sapientia, & pulchritudine, [Plenus sapientia, & perfectus decore.]

Deniq; sicut Princeps, [In medio lapidum ignitorum,] id est, reliquorum spirituum qui sunt ignis vrens quod alij *Isai.103 4* legunt, [In capite,] & principe loco. Quæ quidem omnia non obscure explicant, quam vere fuerit Angelus, [Principium viarum Dei,] & omnibus primogenitorum muneribus cumulatus.

6 [Qui fecit eum, applicabit gladium eius.] Obseruauit nunc Philip. cum mutationem esse personarum Sacris Scri- *Philipp.*
pturis familiarem; cum enim adhuc Deus de seipso in pri- *Commutatio*
ma persona loquutus fuerit; nunc in tertia, [Qui fecit *personarū.*
eum, &c.] Similia exempla aliquando plura protulimus.

[Gladium eius, *id est*, gladium Dei,] interpretatur Ca- *Caietan.*
ietanus, intelligens gladium pro Diuina iustitia scelerum vindice, quæ quamuis in Deo esset ante peccatum Angeli, sed tamen nemini applicata fuerat; siue vt est in originali; nemini appropinquauerat per supplicium; Igitur applicata est primo Angelo.

At reliqui Gladium ipsius Angeli, id est, vim, & potestatem nocendi interpretantur. atque hoc dupliciter primo quod potestatem Diaboli ad nocendum Deus comprimit, *Dæmonis potentem compressam a Deo, & permissa secundum mensuram.* & pro sua Prouidentia, atque Sapientia moderatur, & ita applicat, ne plus noceat, quam ipse permittit. Hæc interpretatio est frequens Latinorum post Gregorium, D. Augu. 11. de Genes. ad litteram cap. 20. & super id Psalm. 103.27. [Draco iste, quem formasti, &c.] De quo plura diximus c. 1. vers. 12. Nunc tantum, quod ex verbo [applican- *Greg.*
di] colligitur, Diaboli propensionem ad nocendum, & illum suopte ingenio, & deprauata voluntate, semper esse *D. August.* *Propensio Diaboli ad nocendum.*
applicatum ad nocendum: tantum enim dicitur Deus applicare, quod ipse permittat illum sese applicare, aut potius, semper applicatum esse.

Secundo, cum verbum applicandi significet appropin- *Secunda interpretādi, & expungēdi ratio.*
quare, aut actiue, adducere, offerre; potest in Hebræa sententia hæc dispunctio, atq; sensus inueniri, [Ipse est Principium viarum Dei, qui fecit eum; *deinde*, applicabit gladium ei,] adducet, offeret. vt sit de ipso dæmone, qui Deo offert suā operam, & industriam ad nocendum, quasi ab illo semper postulans permissionem, & nocendi facultatē. *Diabolus postulans sibi fieri facultatē ad nocendum.*
vt ex 3.Reg.22. cum Propheta [vidit Dominū sedentem super solium suum, & omnem exercitum cæli assistentem a dextris, & a sinistris. Et ait Dñs; Quis decipiet Achab? Egressus autem spiritus ait; Ego decipiam, egrediar, & ero spiritus mendax.] Non enim minus se offert Diabolus, aut minus præsto est ad malum, & vt mittatur ad nocendum, quam qui ad bonā legationem dixit, Ecce ego, mitte me. *Isai.6 8.*

7 Sed illa demum videtur elegans interpretatio Philippi, *Philipp.*
& Bedæ, vt intelligatur ipsi Dæmoni applicandus a Deo *Beda.*
suus ipsius gladius. Quare nonnulli codices legerunt; [Applicabit ei gladium eius.] vt videlicet suæ ipsius artes nocendi, vertantur in bonum iustorum, & in maius supplicium & malum Diaboli: quod videtur indicatum quoque *Dæmon suo gladio vulneratus.*
a Gregorio; [Quod a quibusdam, *inquit*, vincitor eius gladius ab auctore replicatur, & quia omne, quod applicatur, in semetipsum reducitur, recte applicatus Behemoth gladius dicitur, in ipsa namq; se eius malitia decoquit, cum ad votum suum sese contra electorum vitam, prohibitam non exercet.] At dilucidius lectio Septuag. [Hoc principiū *LXX.*
formationis Domini, factū, vt illuderetur ab Angelis eius] quod Symmach. interpretatur Factum, vt eius gladio ad- *Symmach.*
moueatur. Augustinus vero 11. de Genes. ad litteram, cap. *August.*
22. [Initium figmenti Domini dictus est. Non quia ipsum primitus condidit, vel initio malum cōdidit, sed quia, cum faceret eum, ad hoc propria voluntate malum futurum, vt bonis noceret, creauit eum ad hoc, vt de illo bonis ipse prodesset. Hoc est enim, vt illudatur ab Angelis, quoniam sic illuditur, cum sanctis pro sunt tentationes eius, quibus eos deprauare conatur; vt malitia, in qua ipse esse voluit, eo nolente, sit vtilis seruis Dei, quia hoc præuidens, eum finxit.] Idem fere docet, versans eundem locum lib. 11. de Ciuitate capit. 17.

8 Hinc vero primum discere possumus, cum Deus ipsis Diaboli, & impiorum arma vtitur ad illorum supplicium, Deum significari esse pacis amantissimum, vt qui, nisi nostra improbitas illum armet aduersum nos, inermis videatur. Aliena igitur videntur arma illa, quibus *Deus pacis amator, alienis armis nos punit.*

impios

impios percutit; ficut dicit se mutuaturũ, aut [conductitiũ nouaculam ad radendum barbam,] & honorem sui populi. Isai 7.20. [Radet Dominus in nouacula conducta, in rege Assyriorum, caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam.] Non ergo habet domi, neque intra suum populum instrumenta nostri supplicij, nam Rex Assyriorum est nouacula; Medus, aut Persa, est [virga furoris sui;] Diabolus vero longe exulans a Domo Dei, est illius gladius.

Deus ipsis cruciaus ipsa illorũ iniquitate. Plutarch.

Secundo, Si nostra improbitas Deum concitat, & armat contra nos, non indiget ille alijs tortoribus ad nostrum supplicium, quam nobis ipsis. Sic Plutarch. de Sera Numinis vindicta, eleganter dixit; [Quemadmodum facinorosus quisq; vltimo affligendus supplicio, corpore suo propriã fert crucem, ita improbitas ea se ipsa suppliciũ sibi struit ipsi, proinde si dicere fas est flagitiosos homines, neq; aliquo siue deorum, siue hominum indigere vltore arbitror, sed perniciosam illorum vitam, omni prauitate, ac scelere corruptam, satis superq; ad se ipsam torquendam sufficere.] Quod non solum verum est in internis supplicijs, sed etiam in externis, cũ iubet Deus, vt vnus improbus de alio supplicium sumat; aut permittit, vt idem se ipsum conficiat. Exemplum videas 2. Mach. 12.22 [Cum ex præsentia Dei, qui vniuersa conspicit, in fugam versi sunt hostes populi Dei, alius ab alio, ita vt magis a suis deijcerentur, & gladiorum suorum ictibus debilitarentur.] Quis non dicat Ægyptios suis manibus fabricasse arma, quibus illos percussit Deus, & ipsa sui supplicij instrumenta, cum [quidam errantes colebãt mutos Serpentes & bestias superuacuas, immisit illis Deus multitudinem mutorum animalium in vindictam, vt scirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.] Quare si vult Deus impium funibus constringere, ipsa improbitate vtitur; nam peccator [funibus peccatorũ suorum constringitur.] Si vult in carcerem, & foueam obscurissimam conijcere, permittit, vt ille fodiat alteri foueã nam si [Laqueum aperuit, & effodit eum; incidet in foueã, quam fecit.] Si velit grauissimo peccatorem iugo deprimere, peccata ipsum iugum sunt; sicut Scriptum est; [Vigilauit iugum iniquitatum mearum.] Si velit contumelijs afficere, permittit, vt [tradãtur in desideria cordis eorum; vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis.] Si velit demergere in Mare, grauissimo lapide ad collum alligato, ipsa iniquitas lapis est, [& grauabit eã iniquitas sua, & corruet, & non adijciet, vt resurgat.] Deniq; nostra improbitas gladius est, quem strictum Deo aduersus nos tradimus; Diaboli malitia gladius est, quem Deus illi ipsi applicat, & adigit. Id quã rem opportune, & eleganter scripsit Athanasius lib. de Passione, & Cruce Domini; [Arundinẽ Christus accepit, cum illi a Diabolo porrigeretur ignaro, quod contra se ipsum gladium acueret. Dicitur.n arundo serpẽtibus lethalis esse, atq; inde potissimum interfici. Cum igitur ipse Dominus Sabbaoth, vt Isaias dicit, fugientem Draconem, & magnum illum Serpentem Diabolum persequi statuisset, tum eius rei causa id, quod illi exitiale erat, ab eis accepit, vt suis proprijsque rebus debiliore reddito, ij qui Christi erant, homines fortiores redderentur. Quale quid Dauid in Goliath designauit, qui sumpto aduersarij gladio, eo ipso illius caput præcidit. Idem quoq; Seruator fecit, sumens arundinem ab illis, vt nos non solum liberaret a versutia serpentis, sed illum serpentem tolleret, & mortuum exhiberet.] Vide, quæ diximus c. 8. vers 4. super id, [Dimisit eos in manu iniquitatis suæ.]

Impius vnus de alio supplicium sumens.
Sap. 15. 16. 17.
Prou. 5. 22.
Psal. 7. 16.
Thren. 1. 14.
Rom. 1. 24.
Isa. 24. 20.
Diaboli malitia contra ipsum pugnans.
Athanas.
Arũdo Christo patienti a Diabolo tradita.
Malitia militans cõtra suum possessorem.

X V. Huic montes herbas ferunt, &c.

1 Herba *temporalis voluptas*. Montes, *quos Diabolus excolit, Principes improbi*.
2 Ferre, *pro* offerre *Dæmon adoratus in montibus. Superbia Diaboli*.
3 Bestiæ agri, *populares improbi adhærentes Principibus*.
4 *Diabolus irridens humanam stultitiam reddens Oraculis*.

1 *Gregor. Philipp. D.Thom.*

Diuus Gregorius, quem videtur imitari Philippus, intelligit superbos, quorum lasciuia, & temporalis voluptas per Herbam significatæ, opportunum pabulũ Diabolo præbent. D.Thom. & quidam alij, quod viri Principes, si improbi sint, quod non raro esse solent, propriæ voluntatis, desideriorumque sponte nascentium cibum suauissimum Diabolo ministrant, aut etiam suos populares per [Herbam] significatos, exponunt prædam, & cibum Diabolo. Caiet. quod Principes videãtur esse Diaboli ager,

Caietan.

quem primum seminat Diabolus; quamquam enim tam in planitie, quam in montibus velit ipse seminare semen suum, id est, Zizaniam; potissimum tamen in præcelsis montibus agricolationem suam facit: atque huiusmodi montes non alios fructus, frugesque ferunt, quam mollissimam Herbam, quę sit ignis pabulum; vt dici possit huiusmodi montes [concipere ardorem & parere stipulam.]

Principes excolit Diabolus.
Isai 33.

2 Cum vero verbum [ferendi,] non solum ex originali sit [proferre;] quomodo fere vniuersi Interpretes sumpserunt; sed etiam offerre, tanquam oblationem, aut eleuare in manibus, tanquam dona, & oblationes, quæ in sublime eleuabantur; erit ne [montes afferre Diabolo herbam,] offerre illi suos fructus? id est, Dæmonem in montibus lucis nemoribus adoratum fuisse. Tum etiam, & initium idololatriæ a montibus, id est, a viris Principibus, honores sibi Diuinos arrogantibus, initium sumpsisse? An etiam erit Diabolum nihil humile sapere, sed superba, & sublimia omnia, ita vt dedignetur pabulum conuallium, tantum spectet sublimiora? vt dici possit, *Que los altos, y grandes, le hazen el plato*.

Ferre, pro offerre. Dæmon in montibus cultus.
נשא
Dæmonis superbia.

3 [Omnes bestiæ, agri ludent ibi.] Diuus Thom. quem imitatur Caietanus, partem hanc refert ad impios Principes, quibus adhærent improbi alij, tanquam [bestiæ agri] proiecti, & suffocati ab improbis Principibus. Ideo enim Diabolus iugiter commoratur in mõtibus, quod per Principes lucretur sibi populum. Simile id Danielis 4. quod dicitur de Nabuchodonosore sub figura [magnæ arboris, cuius folia pulcherrima, & fructus eius nimius, & esca vniuersorum in ea: subter eam habitabant animalia, & bestiæ, & in ramis eius conuersabantur volucres Cæli, & ex ea vescebatur omnis caro.

D.Thom. Caietan. Impijs Principibus adhærent cæteri populares.

4 Alij vero bestiarum nomine Dæmones inferiores intelligunt, qui dicantur [bestiæ agri,] id est, degentes in hoc mundo inferiori; quia non solum [Princeps Dæmoniorũ] delectatur montibus, id est, improbis Principibus; verum etiam conuocat secum plures alios spiritus, & inuitat bestias agri, [vt ingressæ habitent ibi.] ita vero delectantur, & ludunt Dæmones in improbitate Principum, vt illudant & irrideant hominum stultitiam, voluptas enim, quam ex nostris malis percipiunt, plena est lusu, illusione, subsannatione, fraude. Tum etiam videntur quasi ad sonitum, & harmoniam Principum improborum ludere, & tripudiare Dæmones, & [saltare pilosi,] vt, si cum superiori iungas, dicere possis. *Que los malos Principes, le hazen el plato, y el son, paraque el bayle*. Sic Septuaginta, ad lætitiam etiam tartareæ gentis referunt, Diaboli accessum ad montem aliquem excelsum: [Adueniens ad montem præruptum, fecit lætitiam quadrupedibus in tartaro.] quasi ex montibus opimam prædam conuehat, quam cum magna lætitia suis militibus in tartaro diuidat. Illud vltimum: Est ne res hæc de [montibus, & illusionibus] ludificatio aliqua deiusæ antiquitatis, accipientis responsa, & oracula a Dæmonibus habitantibus in [montibus?]

Dæmones minores.
Dæmones illudentes hominũ stultitiam.
L X X.

X V I. Sub vmbra dormit, &c.

X V I I. Protegunt vmbræ vmbram eius, &c.

1 *Varia* Vmbræ *allegoria*. Vmbra *bona temporalia, qua ratione. Explicatur Ecclesiasticus*.
2 *Varia* Arundinis *allegoria*. *Cur dicatur Dæmon quiescere in locis humentibus*.
3 *Improbi aliorum vitia protegentes, dicuntur* Vmbræ.
4 *Dæmon colitur in luto ebas, & lucu. Dij Inferni vbi, & quando sacrificatum. Vmbra quid. Illustrata Sapientia*.
5 *Varia* Fluuij *allegoria*. Iordanes *designat Christum, aut prædicationem Euangelicam*.

1 Varia vmbræ allegoria apud Interpretes, præsertim, apud Gregorium, & Philippum hoc loco. Gregor. vero [Nequitiæ torporem *intelligit*, Quia Diabolus in frigidis mentibus securus iacet, qui contra corda charitate calentia solicitus vigilat.] Philippus, [Peccata, *aut* peccatores:] nam peccata tanquam vmbra corpori, ita morti vicina sunt. Alij otium, lasciuiam, delicias, quibus cum nos allicit, ipse delectatur. Forte vmbra indicat temporalium bonorum vbertatem, quæ [tanquam vmbra transeunt,] quæ sunt bonum apparens, & vmbra tantum sempiternæ felicitatis: de quibus dicere posses, quod de insomnijs dicitur

Vmbra allegorice, qui id Gregor. Philipp.
Vmbra, bona temporalia.

Eccl. 34. 3. citur a Sapiente, Hoc secundum hoc, (id est, vmbra iuxta corpus) visio somniorum; ante faciem hominis, similitudo hominis (id est, similitudo apparens in speculo, quæ statim euanescit.) Et quidem si quid boni in mundo est, supernæ felicitatis vmbra est, & imago quædam relucens in speculo creaturarum: hæ igitur vmbræ & nos deludunt, & Diabolo placidissimam requiem conciliant.

2 *Gregor. Philip. Arundo, qd allegorice.* [In secreto calami.] Gregorius multas, item arundinis allegorias indicat, sicut & Philippus. Tandem in illa consistit; quod [arundinetum] sit vita sæcularium cum æterna gloria, sed internæ veritatis vanitate. Ita vt in cordibus superborum altitudinem, & nitorem sæculi ambientium, Behemoth dicatur [dormire quietus, vbi eos, quos possidet quiescere non permittit,] sunt enim arundines vento agitatæ. *Philipp.* Philippus, [Secretum prauarum cogitationum;] *Caietan.* Caietanus, Hypocrisim sine fructu, sine medulla, inanem. quę omnia pabulum sunt ignis. Et in [locis humentibus,] inhixi sunt, quia fere semper hæc vita secreta punire Deus solet manifesta luxuria.

3 *Gregor.* Denique [protegunt vmbræ vmbram eius.] Gregorius, quod cum quilibet iniquus sit vmbra, id est, similitudo Diaboli; illi dicuntur vmbræ protegentes aliam vmbram, qui *Improbi aliorũ vitia protegentes.* cum impij sint, alios etiam minores peccatores fouent, & protegunt. Ideoque comparantur [salicibus torrentis,] arboribus nimirum proceris, & infructuosis, tantum ad protegendum idoneis. Alij per [vmbram vmbræ,] tantum intelligunt, densissimam vmbram, id est, multiplicationem voluptatum, mollitudinis, otij.

4 *Damõ olim adoratus in litoribus, et lucis.* Sed forte his sententijs allusio fit ad loca vmbrosa, & opaca; vel in mõtibus, vel iuxta ripas fluminum, in quibus Dæmon olim colebatur. Nomen enim vmbræ, ad vmbrosam arborem commode referri potest, imo; & ipsum vmbræ nomen de statuis, & imaginibus idolorum frequenter dicitur, 1. Reg. 6. 5. Numeror. 33. 52. Danielis, 2. 31. & ad Nemora pertinet, Ezechielis 31. 3. *Vmbra de Idolo, et statua.* quare dicebatur [sub vmbra, aut in vmbra dormire,] qui in idolis habitabat. & facit cũ hoc verbum [dormiendi,] quod ad rem turpem refertur; עלל tum etiam ad idololatriam, quæ dicitur [fornicatio.] Quare, & nomen idoli *Baal*, significat maritum, quod idololatræ cum illo fornicarentur. Dormiebat igitur Dæmon turpissimus in vmbris nemorum, & [incendebat concupiscentiam,] vt dicitur Sapientiæ 15. 4. [Vmbra picturæ, labor, *Dijs Inferis in littoribus sacrificatũ.* sine fructu effigies sculpta per varios colores, cuius aspectus insensato dat concupiscentiam.] Dijs vero Inferis in littoribus sacrificatum fuit. Vide de [Arborum honore] *Plinius.* Plinium lib. 12. c. 1. & lib. 16. cap. vlt.

Calamus odoratus. Quod vero de Calamo dicitur, certe rem olet sacrificiorum; nam est etiam calamus odoriferus, vt indicatur Isaiæ 43. 24. [Non emisti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum, &c. *Ierem.* 6. 20. Vt quid mihi thus de Saba *Dæmon amator vmbrarum.* affertis; & calamum suaue olentem de terra longinqua?] *Claudian.* Denique is idem est, vmbrarum amator, qui & nocturna sacrificia exigebat, (Dijs enim Inferis nigræ pecudes noctu mactabantur,) & cui canebatur;

—— —— O maxime noctis
Arbiter, vmbrarumque Potens ——

XVIII. Ecce absorbebit fluuium, &c.

5 *Gregor. Philip. D. Thom.* Gregorius, Philip. & alij posteriores, [Fluuij] nomine genus humanum; D. Th. peculiariter homines inconstantes intelligunt, hos exsorbet Dæmon, & rapit etiã per fraudem, & calumniam, dum per peccatum trahit ad mortem, quæ est proprietas verbi absorbendi, vt superius diximus; quippe ille est [Prædo gentium,] Ierem. 4. 6. Expetit *Fluuy varia allegoria.* vero Dei populum, qui per Iordanem significatur. Nicetas *Nicetas.* ad fidem Euangelij videtur referre. [Sua, inquit, calumniandi licentia fretus, Diuinam Gratiam petulanter insectatur, eamque verbis irridet, atque contemnit, idq; molitur facinus, per Græcos, Iudæos, Manichæos, qui redemptionem eam, quæ Iordano extitit, non admittunt.] Commode etiam ad Christum referri potest, nam statim, atque baptizatus est in Iordane, [ductus est ab spiritu (*Lucas*, a *Matth. 4. 1. Luc. 4. 5.* Diabolo) in desertum, vt tentaretur.]

XIX. In oculis eius, quasi hamo, capiet eum, &c.

1 *Diabolus cum inuidia obseruans iustos, a Christo coram omnibus triumphatus. Cur Christus in publico moriens, non in publico resurgens.*
2 *Diabolus captus, postquam multos deceperat.*
3 Hamus, *& vincula allegorice.*
4 *Diaboli nasus, quis. A Deo compressus, & resimatus.*

1 *Nicetas. Diabolus obseruans inuidia iustum.* Varium suppositum, varium item appositũ huius sententiæ apud Interpretes, vt diximus superius. Nicetas supponit Dæmonem, apponit vero iustum. Ille igitur oculis obseruat iustum, & illudet dentibus in eum. Considerat attentissime, qua ratione illum capere possit. Tunc, ait *Chrysost.* Chrysost. [Diabolus sæuior efficitur, cum videt nos cum diligentia vitam nostram disponentes; cum videt, virtutis onera composita, & magnos aceruos, tunc grauius in ferre naufragium studet.] Sicut igitur Angeli boni sunt [oculi,] *Angeli sunt [illegible] prospicientes.* nobis prospicientes; ita Dæmones sunt oculi nobis inuidentes, insidiantes. Cæterum diximus appositum huius sententiæ esse Behemoth. Erit ergo venator Christus, qui Diabolum [in illius oculis cepit, neq; frustra iecit rete ante oculos pennatorum.] nõ per insidias, aut per occultas fraudes; *Diabolus captus a Christo [illegible] coram omnibus videntibus.* sed per ea, quę palam erant, & in oculis solis huius; per crucem, quam Diabolus procurauerat. Sic ait Paulus Coloss. 2. 15. [Spolians Principatus, & Potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso,] vbi eleganter *Chrysost.* Chrys. Ho. 3. [Confidenter, palam, & secure mortuus est. *Cur Christus publice moriens, [illegible] in publico resurrexit.* Nihil. n. Diabolus intentatum reliquit, vt aliquo pacto hominibus persuadere posset, non esse mortuũ Christum. Et publice quidem videntibus omnibus mortuus est; verum non publice resurrexit, sciens futurum tempus veritati testimonium allaturum. Præclarum enim est, quod inspectore mundo, sursum in ligno serpens ille immolabatur. Nam quid nõ fecit Diabolus, quo occulte moreretur, &c.] Hanc igitur confusionem recusabat Diabolus, hanc timebat, ne in suis *ipsius* oculis caperetur,] & inspiciente mundo, a Christo moriente triumpharetur. Illud etiam ad ingentem ignominiam pertinet, quod in oculis suis captus *Philip.* sit, vt ait Philippus, [In ipso intelligentiæ lumine; nam per calliditatem suam captus est, dum non videt, &c.]

2 *Abac. 2.* Tũ præterea captus est Dæmon, cũ absorbuerat huius sęculi flumen; [Cum dilatauit infernus animã suam, & ipse quasi mors & non adimpletur, & cõgregauit ad se omnes gentes, & coaceruauit ad se oẽs populos.] Tunc inquã, captus est, & illius captiui victoria Christi, & Dæmonis ignominiam cecinerunt: [Nũquid non omnes isti parabolã super *Isai. 33. 1.* eum sument, & loquelam ænigmatũ eius? *& inferent*; Quia tu spoliasti gentes multas; spoliabunt te omnes, qui reliqui fuerint de populis. *Tum illud*; Væ qui prædaris, nonne, & ipse prædaberis, cum consummaueris deprædationem deprædaberis; cum fatigatus desieris contemnere, cõtemneris.]

3 *Hamus & vincula allegorice, qd.* Hami autem allegoriam, id est, Diuinitatis vestitæ humanitate, eleganter prosequitur Gregorius, de [vinculis] etiam, quibus alligatus est Diabolus, quod sonat vox Hebræa, vide August. super Psal. 67.

4 *Olympiod.* Illud autem, quod dicitur, [Perforabis] nares eius; Diaboli nasum] Olympiodorus interpretatur, Licentiam calumniandi, irridendi, contemnendi, maledicendi, & eleganter quidem; nam hic videbatur, vt ille alius dixit, [Populum humanum naso suspendere adunco.] Contortas igitur, & irridentes huius belluæ nares obteruit Deus. At *Olympiod.* vero Olympiodorus, a bobus sumptam translationem, [quorum nares perfodiuntur, vt ita ducantur facilius.] *Diaboli nasus. Horatius. Gregor.* Gregorius in Naribus sagacissimas insidias intelligit, quas multo acutioribus sensibus, atque verbis tum suis, tum suorum iustorum Christus perforat, & transfigit. Atq; hæc est etiam vulgata narium significatio; sicut & illa alia pro furore & indignatione, quæ naso tumet, & fumat. Com- *Diaboli nares compressa.* pressæ igitur sunt Diaboli nares longissimæ, & vel amputatæ, vel simæ redditæ, quorum vtrumque turpe est, atque ignominiosum.

Vtriusque expositionis iudicium: & indicatio nouæ duplicis allegoriæ.

1 *Expositio de Elephanto, nomine* Behemoth, *simplex, & literalis. Allegoria de Diabolo, incerta, & dura.*
2 *Noua allegoria ratio componendi corpus Behemoth ex vitijs & sceleribus, tanquam ex membris.*
3 *Diaboli membra, improbi, & illorum varietates, & rationes diuersa.*

Promouimus, quoad fieri potuit, vtramque exponendi rationem de Elephanto, & de Diabolo. Nunc inspicientes, 1

Procedit ex positione de elephanto literalis.

spicienti, atque legenti facile est iudicare, vera ipsis sententijs, atque verbis lenius, simpliciusque conueniat. Ego simplicem, germanam, literalem censeo illam, quæ de Elephanto est.

An expositio allegorica de Diabolo sit certa. D. Thom. Nicolaus. Dionys. Eugubin.

At, inquis, illa, quæ de Diabolo est, licet allegorica, erit tamen certa, & indubitata? Respondeo unam nunc certi apud Interpretes haberi; nam D. Thom. & Nicolaus cum Dionysio, quasdam sententias de solo Elephanto accipiũt, quasdam de solo diabolo: videntur itaque frequentibus saltibus, & transitionibus vti. Eugubinus vero diserte ait, nullam sibi ratione probari, huiusmodi sensum allegoricum, quippe nulla necessitate cogente: atque illud etiam pro Eugubino facere videtur, quod eodem verborum tenore proponatur fortitudo, & magnitudo Behemoth, sicut aliorum animantium, quæ quidem non proferuntur in malum, sed in bonum; idest, non ad specimen malitiæ, & fraudis; sed ad commendationem effectorum diuinæ prouidentiæ, sapientiæ potestatis clarissimorum. Nexus igitur huius exponendi rationis, de diaboli nequitia, & improbitate, cum reliquis huius materiæ partibus prædifficilis est; neq; vnus, aut alter superius a nobis indicatis, omnino videtur simplex, & lenis. Et confirmari hæc res potest; quoniam cum sensus literalis fundamentum allegoriæ sit; recteque sibi respondere debeant: nullo modo sibi consentire videbuntur, si cum ea, quæ de elephanto, aut vlla bellua a Deo creata ad commendationem dicuntur, statim ad vituperium, & nequitiam in diabolo vsurpentur. Oportuisset enim malitiam moralem dæmonis in malitia naturali bestiæ significari; sæuitiam in crudelitate; turpitudinem, in obscœnitate, ingluuiem, in voracitate. Sicut in astutia serpentis, recte diaboli calliditas nobis præfigurata est Gen. 3. Atqui nunc [Behemoth,] non ouidem malitia, & sæuitia, sed potius magnitudine, mansuetudine quadam, cibi parsimonia, fortitudine ad onera sustinenda, & ad vectiones commendatur; tum etiam & temperantia, atque castimonia. Deniq; quoniam Interpretes non sibi constant in vnica allegoriæ ratione: quisque enim singularium partium, atque membrorum suam affert significationem, suumque symbolum. Atque adeo præter ea, quæ peculiariter nos ad aliorum allegorias adiecimus in sententijs singulis, nunc quoque duas alias huius allegoriæ rationes idoneas indicabimus.

Allegoria de dæmone nomine Behemoth incerta, et difficilis.

2 Prima illa erit, vt sicut partes, & membra Sponsi, & Sponsæ per allegoriam designantur in Canticis, vel componendo corpus mysticũ ex peculiaribus virtutibus Christi Sponsi, atq; Ecclesiæ Sponsæ; vt si dicas Prouidentiam [oculorum;] sublimes cogitationes capillorum; Verecundiam genarum; Obedientiam [aurium;] Pulchritudinem [sermonis labiorum;] Candorem castitatis eburnei pectoris; Liberalitatem [manuum tornatilium, &c.] Aut secundo componẽdo corpus mysticum ex peculiaribus statibus Ecclesiæ; vt si dicas oculos, esse Prophetas; capillos, Contemplatiuos; manus, vacantes operibus misericordiæ; labia, Prædicatores; aures, Obedientes; genas, Verecundos; linguam, Interpretes; ventrem, Coniugatos; pedes, Peregrinos, &c. Ita etiam hanc designationem partium, & mẽbrorum Behemoth, ita accipiamus, vt componamus vnicum illius corpus ex sceleribus, & omnibus improbitatis generibus; ideoque appelletur [Behemoth,] idest, bestiæ, quod nihil sit improbum in bestijs, quod in illo non inueniatur maiori cum improbitate; & sicut illi apud Ezechielem Cherubini dicuntur singuli habuisse [similitudinem vultus quattuor animalium,] propter peculiares virtutes, & speciem, quam repræsentabant quorundam animalium; ita nunc Diabolus dicatur bestiæ, propter improbitatem, quod videatur ex omnibus bestiarum improbitatibus totus compactus, & obbrutescens. Habet igitur [oculos,] insidiarum, & inuidentiæ: speciem quandam parsimoniæ, [comedendo fœnum,] cum tamen gulosissimus sit, & incredibiliter experens cupediarum omnium, deliciarum, [herbarum, *quas* montes ferunt:] est otio diffluens, & somniculosus, vt qui [in vmbra dormiat;] voluptatum sæculi consectator, vt qui sectetur [vmbras salicum, *&* ripas fluminum,] pertinax, & obstinatus in malo, vt qui sit [ossibus æreis:] indefatigabilis in nocẽdo, vt qui sit [cartilaginibus ferreis;] amator turpitudinis, vt cuius [virtus sit in lumbis & vmbilico; Stringens caudam cedrinam,] vt qui bona specie, & bono odore tegere velit turpitudinem, & fœditatem suam: totus denique ex fraudibus compositus, vt cuius [neruu testiculorum perplexi sunt.]

Allegorica Behemoth tractatio, et illius membrorum duplex.

Mẽbra diaboli vitia, aut vitiosi.

Dæmon continens omnem belluinam improbitatem.

3 Aut vero possumus componere corpus Behemoth ex suis membris, idest, ex multitudine improborum, ideoq; appelletur Bestiæ, quod corpus Diaboli sint plures bestiæ, idest, plures improbi: quare neque habet [Behemoth] vnicum caput, nam est bellua multorum capitum, terrifica: nullum enim animal est, cuius caput non emineat in Behemoth, siue terrestrium, siue volatilium, aut aquatilium. Sicut enim vulpes Samsonis ad caudas iunctæ, capitibus diuisæ erant; ita omnes improbi capitibus, sensibusque diuersi; at in vnico Diaboli corpore componendo omnes conueniunt. Igitur illius [os bubulum,] non nisi selectum, & mundo fœno] vescens, erunt fastidiosi, & morosi ciborum delicatissimorum appetitores. Lumbi illius, & vmbilicus, luxuriosi. [Cauda eius stricta, quasi cedrus,] sunt ignobiles, & vilissimi quique, superbientes tamen, & insolescentes. [Testiculi perplexi,] homines improbi, qui alios sibi similes generant; & qui prauo exemplo aliorum peccata excusant, quæsitis rationum, quasi [neruorum perplexitatibus. Ossa illius ærea,] improbi principes; qui propterea dicuntur esse quasi [fistulæ æris.] vel vt est in Hebræo, quasi baculus, aut virga ærea, quod sint tyranni sæuissimi, sicut scriptum est, [Contriuit Dominus baculum impiorum; virga dominantium, cedentem populos in indignatione, plaga insanabili, &c.] Sũt præterea ossa, qui alios improbos populares portant, & in improbitate sustinent. Illis vero, qui adulatoribus ridiculis, mimis, pantomimis, & improbis ministris delectantur, dicuntur [montes herbas ferre, & bestiæ ludere;] Molles, otiosi, & delicati [in vmbra dormiunt.] Luxus, & nimiorum odoramentorum amatores, [in secreto calami.] Illi, qui alios, præsertim iustos, & sanctos, ad sua lacinora alliciunt, dicuntur [absorbere fluuium, *&* habere fiduciam, quod influat Iordanis in os illorum.] Sed, bone Deus, quam vastum, quam varium pelagus allegoriarum? quæ sicut cum vtilitate tractantur a sanctis Patribus, ita committere non debemus, vt vel omnium in illis immoremur, vel vt illæ, quæ a plurimis, atque frequenter induntur, & quas ipsa Scripturarum Litera exigit, negligenter prætereamus.

Impij membra diaboli. Behemoth bestia multorum capitum.

Isai. 14. 5.

An Behemoth descriptus sit sub forma quadrupedis, an serpentis.

1 *Quæstionis, & sententia propositio, Behemoth describi sub forma serpentis.*

2 *Præcedentis sententiæ probationes, & indicia. Quædam serpentium proprietates illustrantur Isaias, & Ioannes.*

3 *Vera quæstionis solutio,* Behemoth *esse belluam quadrupedem. Serpentes potius, & victum exiguũ; potius gulosi, quam voraces.*

4 *Responsio obiectionum. Vera ratio consiciendarum similitudinum, & parabolarum.*

1 Sed neque prætereunda viri prædicti, multæ, & recondita eruditionis, sententia de [Behemoth,] quã iden hue vsque distuli, quod nisi aliarum interpretationum ope, integre, & lynceæ de illa iudicare minime possemus; is est Ioannes Bustamantius Camerensis, in suo opere de [Reptilibus vere animantibus sacræ Scripturæ.] In quo nõ pauca ille vere, & sapienter scripsit, quæ intelligo; arbitror, & multa alia, quæ non intelligo. Sed quantum assequi possum, sic ille censet, de [Behemoth,] lib. 4. c. 12. Primũ Behemoth non posse esse elephantum, fere propter rationes illas, quas expositioni de elephanto superius obiecimus, & inter exponendum disiecimus. Secundum Behemoth repræsentari tanquam monstruosum quoddam, & fictum animal, cuius non sit vera natura; licet ad veram dæmonis naturam, veramque malitiam significandam vsurpetur.

Ioann. Camerẽsis sentẽtia de Behemoth.

Tertium [Behemoth,] describi sub forma serpentis, aut draconis repedis: quare quæ hoc capite dicuntur minime posse conuenire in animal quadrupes, sed tantum in ser-
2 pentum multitudinem, ideoque significari nomine plurali [Behemoth,] quasi dicas plurium animantium nexum, & vinculum, quia multa animantia terrestria adeo sibi hærent, & plicantur, sicut serpentes.

Probat primo, quia tantum describuntur partes illæ, quæ in serpentibus necessario adsunt, tum etiam & passiones earundem partium, [Oris, lumborum, vmbilici, ventris, caudæ, testiculorum, ossium, cartilaginum, oculorum, narium.] At vero nunquam incidit sermo brachiorum, crurum,

Rationes, et indicia, quibus probari videtur, Behemoth esse serpent. Serpentium partes.

crurum, manuum, pedum, quibus soli Serpentes destituuntur, & confirmatur, quoniam in Leuiathan serpente, eadem ipsa membra subijcientur.

Secundo, quoniam duo tantum vitia videntur notari in Behemoth, voracitas, & luxuria, & horum tantum duorum vitiorum, instrumenta, aut materia designantur luxuriæ, in [lumbis, & vmbilico; gulæ, in fœno, & herbis:] Hæc autem duo vitia potissimum vigent in serpentibus, vt Arist. docet lib. 8 de historia anim. c. 7. Plinius lib. 10 c. 62. & c. 72 Ælianus lib 9 cap. 15 11. 12. 13. Vbi sparsim vel gulæ, vel luxuriæ exempla.

Serpentum gulæ, & libido. Arist. Plinius. Ælian.

Tertio, quoniam quod hic dicitur de [Behemoth] proprium est Draconum, atque serpentum, vel in aquis degere, vel locis humentibus, & cœnosis delectari, vt indicatur Apoc 12 dum ruens Draco minatur [Terræ, & Mari.] & Isai. 15. [Vbi habitabant Dracones,] vtpote in locis humentibus [oritur viror calami, & iunci.] Psal 70 & Ezec. 29. [Draco habitat in medio fluminum.] Et Esdræ 2. cap. 2 mentio fit [Fontis Draconis.] Oriuntur præterea ex humida terræ putrefactione, & in conuallibus opacis. Plin. lib 8 c 59. Aelianus lib. 16. c. 39.

Serpentes delectantur locis humentibus.

His potissimum contendit vir eruditus suam de Behemoth suspicionem confirmare, cum enim plura alia adducat, capit. 13. 14. 15. 16. at illam potius infirmant, & destruunt.

Ego vero neque tam sum morosus antiquitatis admirator, vt quod ab antiquitate, cum auctoritate, & ratione recedit, contemnendum putem. neq; tam sum nouitatis amator, vt sine auctoritate, & ratione solo nouitatis nomine, aliquid mihi probatum velim. quin potius mihi, quod sapientibus omnibus, semper fuit nouitas suspecta falsitatis. Censeo itaque descriptum esse [Behemoth] sub specie belluæ quadrupedis, quasi bouis, cruribus, testiculis, cauda instructæ. quippe repugnat serpenti, [vmbilicus, Ossium prælongorum, & cartilaginum] rigidissimarum instar baculi, aut laminæ ferreæ, magnitudo, & duritiès. Tum etiam ratio victus, & pabuli, nam serpentes potius [sunt omniuoræ] vt Aristoteles dixit, quam Fœni amantes; neque tam sunt voraces; & intemperantes, quam cupediarũ appetentes, videlicet [vini, sanguinis, succi herbarum;] nam potu exiguo indigent, [& pene nullo cibo viui asseruantur inclusi,] vt Plinius, & Aristoteles locis nuper citatis scribunt. Quam igitur longe a serpentium natura illud, [Ecce absorbebit fluuium] quam longe ab opportunitate conterendi, & [conculcandi Draconis,] applicatio gladij. Hæc cum videret Camerensis, ingenue fatetur, nullius veri animantis naturam hic describi; quin potius monstrosam & natura impossibilem. Quanto melius, quanto pulchrius nos, qui veram animantis naturam ab ipso naturæ conditore descriptam designabimus per suas partes. Fuisset enim proculdubio parum idoneum argumentum ex re impossibili deductum ad ostendendam Creatoris potentiam.

Quæstionis solutio. Quæ probat Behemoth esse quadrupedem.

Serpentes nõ tã voraces, quã gulosi. Plinius. Arist.

Camerens.

Exemplum parum idoneum ductũ a re impossibili.

4 At, inquis, vera res describitur nimirum malitia, & spurcitia Dæmonis sub specie tamen impossibilis belluæ. Sed quanto melius, si in vera aliqua bestia, verissima illius nequitia designetur? Illa enim est parabolarum, & similitudinum, atque figurarum congruentissima ars, & ratio, vt ducantur ex rebus veris, possibilibus, familiaribus, ne continuo existimetur impossibile, quod est simile impossibilium.

Obiectioni occurritur. Vera ratio ducendarũ similitudinũ & parabolarum.

Quæ pro se affert Camerensis tantum ex particularibus procedunt, quare non recte colligitur ex quibusdam indicijs serpentem describi, si illa sint etiam communia quadrupedibus. Cum vero vrget, non describi quadrupes cuius pedes non scribuntur, recurrat ad id, quod de rigidissimis, atque fortissimis crurum ossibus in Elephanto diximus. Sed iam de Leuiathan.

Responsio priorum obiectionum.

LEVIATHAN.

XX. An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius?

NOn minus per se laboriosa tractatio [Leuiathan, quàm Behemoth,] forte, etiam longior, vt in cuius descriptione, reliquum huius capitis, tum etiam integrum caput quadragesimum primum insumatur. Sed difficultas Leuiathan, est paulo mollior reddita in [Behemoth,] quippe sunt totidem, atque persimiles sententiæ de vtroq; per partes igitur res explicanda, & a nomine incipiendum.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quæ nominis, (Leuiathan,) significatio, & notio.

1 *Aliorum sententia de nomine Leuiathan, & de verbo,* Lauah.
2 *Statuitur primaria, & propria significatio verbi* Lauah. *Fœnerator comitatus debitoribus. Sacerdotes comitantes Deum. Illustrati Samuel, & Salomon.*
3 Auferre, coronare, ligare, *ab eadem radice. Illustratur Salomon, & [illegible]* Lectus, & Lamentatores *quasi comitantes. Explicatur Iob.*
4 *Ratio nominis* Leui.
5 *Vera ratio nominis* Leuiathan.

CErtum videtur nomen [Leuiathan,] oriri a radice Lauah. Rursus Vulgatissima illa interpretatio [Leuiathan,] vt sit, quasi [Additamentum eorum.] [illegible] Gregorius, Philippus, Hieronymus, Beda, D. Thomas & posteriores nimirum [illegible] sunt. Vnde necesse est verbi *Lauah* significationem esse, addere, adhærere, adiungere, applicare, apponere, copulare, & quidem his modis omnibus vertitur ab Interprete. Sed ne ego iterum a viro docto postulet huius verbi vsum, atq; genuinum vsum quem ait se desiderasse in priori tomo, Iob 3. versicu 8 paucis nunc indicabo. Vertitur sane idem verbum Auferre, Eccles. 8 15. & Mutuare, aut mutuum accipere, aut fœnerari, Deuterono. 28. 12 Psalm. 36 21. Prouerb 19 17. Quare ex his significationibus primariam, & propriam nonnulli dicunt esse illam mutuandi, aut accommodandi, quam præponunt, vel illam agnoscunt Pagninus, Complutenses, Rab. Mardochæus, Oleaster, Genes 49. in notione nominis [Leui.] Alij tam, [adiungendi, seu copulandi,] significationem agnunt, vt Ioannes Forsterus. Ego itaque sic censeo, significare illam societatem, vel copulationem aut comitatum, quem ad certum tempus, minores exhibent maioribus vel seruiendo, vel comitando, vel adstando, vel aliquid emolumenti, aut honoris tribuendo Quare proprie dicemus esse honorificum, & quasi mercenarium comitatum. ad quod omnia huius verbi significata facile reducuntur nimirum [fœnerari, aut mutuare:] nam fœnerator suis debitoribus ad tempus, & pro certo mutui accepti tempore seruis vtitur: illum supplices comitantur, vt qui fidem, suaque omnia creditoribus adstrinxerint, quo ad vsque se liberent; sicut de vade dictum est Prouer. 6 1. [Si spopondisti pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs sermonibus; temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui.] Adde etiam, quod creditores aliquando vsi sunt debitoribus tanquam seruis, quoad vsque [redderent vniuersum debitum,] vt superius diximus. Insuper etiam secum assumebant [fasciculos] Syngrapharum; & aliorum obligationibus onusti, tanquam honorifico instructi comitatu incedebant. Rem hanc perstrinximus superius cap 31. versiculo 35. Quare cum [Domino,] & cum emente comparatur [fœnerator,] & qui repetit debitum, Isai. 24. 2. Hac ratione dicitur de Sacerdotibus, & ministris templi, qui Deum comitantur, & illi adstantes seruiunt, quandiu fuerit voluntas Dei; Sicut 1 Reg. 1. 28 dixit Anna de Samuele, quem addicebat ministerio templi [Ego commodaui eum Domino, cunctis diebus, quibus fuerit accommodatus Domino,] quamuis enim hoc loco accommodare, sit ab alia radice, videlicet a *Saal*, quod est petere; sed eundem sensum habet [Dedi eum Domino,] cui filium meum debeo, & acceptum refero, seruiturum sane, quamdiu ille debitum repetierit. Proprietas eadem Isai. 14. 2. & c. 56. 6 Ieremiæ, 50 5. Zach 2. 11.

1 Gregor. Philipp. Hieronym. Beda. D. Thom.

לוה

Fœneravi, [illegible] addere, deducere [illegible] ana. Pagnin. Complut. R. Mardoc. Oleaster. Forsterus.

2 Propria significatio verbi Lauah. Fœnerator comitatus debitoribus, tanquam seruis.

Matth. 18 44. Isai. 58 6

Sacerdotes comitantur Deum tanquam serui & famuli.

שאל

3 Vertitur etiam, auferre, Eccl 8 15. [Hoc solum secum auferet de labore suo in diebus vitæ suæ,] quod dicere possumus, *Esto solo puede pegar de su hazienda, mientras viuiere.* idest, lautus victus, & magnificentior cultus corporis potuerunt hominem diuitem comitari, dum vixerit.

Auferre, pro adhærere & comitari.

Dicitur præterea de [Corona,] aut ornamento capitis, quod illa pro tempore conuiuij, aut lætissima alia opportunitate comitari soleat hominem: & illius capiti deuinciri;

Corona, cur dicatur addita.

LXX.

uinciri; Prouerb. 1. 9. [Vt addatur *copuletur comitetur honorifice* Gratia (*Septuaginta*, Corona gratiarum) capiti tuo, *&* torques collo tuo.]

Vincula, di cuntur additamenta.

Dicitur præterea de loris, aut vinculis, quibus boues iugo alligantur pro tempore, quo culturæ seruiunt. 3. Reg. 7. 29. [Subter Leones, & Boues, quasi lora, vbi alij legunt, accommodationes, coniunctiones, ornamenta, additamenta,] ex ære pendentia.

R. Dauid.

Significat præterea [Luctum,] Iob 3. 8. s. secundum R. Dauid, & plures alios Hebraizantes, qui legunt pro [Leuiathan; Parati sunt suscitare luctum suum.] quia Lamentatores, & Lamentatrices pro tempore, quo conducebantur ad lugendum, honorifice comitabantur mortuos.

Lamentatores dicuntur copulati.

Ratio nominis Leui.

לוה

Denique ratio, & significatio huius verbi redditur a Lia, Genes. 29. 34. cum postquam peperit tertium filium dixit, [Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios; & idcirco appellauit nomen eius Leui.] a radice [Laua,] quasi dicas, Additus, vel adiunctus. non quidem vt nonnulli existimarunt, quod ille tertius filius additus fuisset ad duos priores; nam pari ratione potuisset secundus appellari [Leui,] quia additus ad primum; & quartus, quia additus ad tertium; neque quod additus esset, & ad dictus ipsi matri, quasi in se potius, & non in Deum ordinatus, quod perperam non nemo dixit Neque, vt Bitxianus dixit, quod natus esset ex coniunctione Iacob cum Lia; nam alij filij non erant ex separatione nati; sed quod Iacob post tertium filium iam susceptum, frequentius, & familiarius videretur cum Lia fœcunda acturus, vt ipsa disertis verbis dixit; [Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, *quasi diceret*, De aqui adelante, me ha de hazer mi marido mas compannia.] Licet quidem nomen [Leui,] ex sua etiam proprietate recte conuenire possit in officium ipsum tribus Leuiticæ, quæ Aaroni summo sacerdoti, & Deo in ministerio templi assistebat, & Deiarcam iugiter comitabatur. quare Elias Thisbites in radice, [Laua,] existimat idem esse apud Rabinos, quod [comitare] quare quod Genes. c. 12. 20. dicitur de Ægyptijs, [Deduxerunt eum, & vxorem illius;] Chaldæus vertit per verbum [Laua, Comitati sunt eum,] nimirum ad breue illud tempus honorifice deducentes.

Cameren ſ. lib. 4. c. 6.

M. Marinus.

Thisbites.

לויתן

Vera ſignificatio nominis Leuiathan.

לוה

תנין

Cameren ſ.

איתם

Abulenſis.

שמאל

שטן

Franciſcus Ribera.

Hinc iam deducitur nomen [Leuiathan,] Trisyllabum per, j. consonans, quod vt superius diximus, [additamentum, *aut* societatem, *vel* comitatum] significat. Estque nomen deductum ab hac ipsa radice [Lauah,] quod est copulare, & [Thanin,] idest, serpens, aut Draco, quasi dicat, [Draco copulans sibi,] aut copulatus alijs, aut habens in se copulationem & scribitur per [Nun] finale. Nam nugantur, qui scribunt, per [Mem,] componentes ex Leni, & [Etham,] quasi [Ithim, idest, ligones,] quasi dicas sociatum, & deiunctum ligonibus, aut aratro. illud etiam alienum, quod Abulensis Matth. 12. q. 62. interpretatur [Leuiathan, Siniller in pace,] quod Diabolus sit pacis inimicus. Quam interpretationem, vnde hauserit Abulensis, omnino ignoratur; nam quod est [sinistrum,] longe est ab alia radice; quod vero est [Satan] idest, inimicitiæ, scribitur per [Tet,] non per [Thau.] Illud vero melius, & subtilius, quod Franciscus Ribera Mich. 5. nu. 38. existimat vocari [Leuiathan,] copulatum, quasi ex multis compositum, quod sicut [Behemoth,] propter vastitatem, videatur esse plura, ita & [Leuiathan,] videatur continere copulationem plurium. Sed proculdubio, illa significatio [comitandi, *seu* adhærendi alteri, est magis exacta ad rationem huius nominis, non solum (vt plerique existimarunt) quod [squamæ illius] sibi mutuo fortissimæ adhæreant, & membra ipsa solidissime se mutuo cõfirment, sed quod [Leuiathan,] copulationem habeat multorum, quibus comitatum, & ornatum incedit; quod vel actiue, quia [Leuiathan] se adiungat alijs; vel passiue, quod illum alij comitentur, accipi potest, vt inferius dicemus. In Sacris Libris quinquies legitur hoc nomen, ter nomine originali retento, Iob 3. 8. & hic, cap. 40. Isa. 27. 1. bis [Draco, *aut* Serpens,] Psalmo 73. 14. Psalmo 103. 27. Sed quid proprie nomen ipsum designet, iam dicendum.

QVÆSTIVNCVLA. II.

Quid rei Leuiathan?

6 *Commentum de* Leuiathan *ex 4. Esdra.*
7 *Hebræorum commentum de Leuiathan, & conuiuio ex cap.* Io. Pineda in Iob.
nibus solitis Leuiathan.
8 *Alterum expositiones minus idonea.*
9 *Duæ potissima interpretandi rationes, & auctores, censura vtriusque.*

VT incerta separemus ab indubitatis, reijciendum statim commentum illud ex quarto libro Esdræ, cap. 6. 6
vbi nomen [Leuiathan,] proprie sumitur pro homine quodam, aut pro humana anima sic enim scribitur in descriptione creationis quintæ diei; [Quinto autem die dixisti septimę parti terrę, vbi erat aqua congregata, vt procrearet animalia, & tunc conseruasti duas animas; nomen vni vocasti Henoch: & nomen secundæ Leuiathan, & separasti eam ab alterutro non enim poterat septima pars, vbi erat aqua congregata, capere ea. Et dedisti Henoch vnam partem, quæ siccata est tertio die, vt habitaret in ea, vbi sunt montes mille. Leuiathan autem dedisti septimã partem humidam, & seruasti eam, vt fiat in deuorationem quibus sius, & quando vis.] Quem locum diligenti commentario elucidare contendit doctor Camerensis, & ad veritatem adducere; quasi Elias sit [Leuiathan; quod cum Leuiathan significet additamentum, vel copulationem, Elias vero habuerit nexum, & additamentum spiritus duplicis, videlicet Prophetiæ, & Gratiæ miraculorum, merito appellari potuerit, [Leuiathan] Sed cum merum figmentum, & somnium eo loco describatur, cumque diserte asserat ille locus illas duas animas creatas fuisse ante opus sextæ diei, in quo creatus est Adam, quid poterit esse huius loci commentarius, nisi quod sit merum cõmentũ?

Commentũ de l. 4. Esd.

Cameren ſ. Elias, Leuiathan.

Proximum est inuentum aliud Hebræorum, qui, vt ait 7
Albertus apud Dionysium, asserunt, [esse serpentem, seu piscem, qui circulo sui corporis totum terrę ambit globũ; qui Solem, & radios apprehendere nititur, atque vorare; sicq; Solem in circuitu suo semper exagitat fugientem.] Ingens profecto piscis, ingensque mendacium. quod non puduit Eliam Thisbitem suo quoque scripto confirmare; nam in [Leuiathan, *sic scribit*; Dicunt Deum ex illo in futuro sæculo paraturum conuiuium pro iustis. *Rursus in* Iuchna; Inuenitur in Agadah, auem esse magnam, quæ vocatur Bar Iuchna, cuius ouum miræ magnitudinis esse dicunt in Massecheth Bechoroth. Etiam audiui, quod Deus tandem in futuro sæculo ex eo iustis paraturus sit conuiuium vna cum Leuiathan, & Boue] Ergo Iudæi delicatioribus cibis, & conuiuio illi, in quo [iusti recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno Cælorum,] libenter renunciant; dummodo illis vesci liceat [Behemoth, Leuiathan, Iuchna.] sed mirum quod velint Iudæi, pisce, & per multa annorum millia delecato, & salito vesci. nam sic habent in Talmud, vt diserte refert Hieronymus a S. Fide ex Iudęo Christianus, q fuit medicus Benedicti 13. circa ann. 1412. lib. 2. contra Iudæos c. 9. [Dicitur, in Talmud, Quod animal, illud Behemoth, est omnium animalium maius, et quod masculus, & fœmina fuerunt ab initio creati, Videns autem Deus, quod si filios genuissent præ illorum magnitudine, & multitudine, totus mundus esset destructus, castrauit masculũ, & refrigerauit fœminã; quem custodit, vt det eã iustis tempore Messiæ ad comedendum. Item piscium squamas nõ habentium accepiunt maiorẽ, quem Leuiathan appellant, et dicũt, quod Deus habet ipsum salsum vt eum det iustis in futurũ ad comedendum; in tantũ quod hodie multi repeciuntur, qui partẽ suam huius Leuiathan, quem comedere sperant, multo auro, & argento minime commutent. & ad veritatem, rationem habent. Ego nãq; Hieronymus de S. Fide huius opusculi compilator, nõ demitterem pro maxima pecuniæ quantitate partem meam congri, aut lampredæ quam, postquam agnoui Messiam veracem, comedere consueui.] Rem hanc paulo secus scribit Sixtus Senensis sed vanitates, & mendacia ista sunt.

Hebræorum cõmentum.

Thisbites.

יוכנה

Iudæorum conuiuium, & delicia.

Hieronym. a S. Fide.

Sixtus Sen.

Tertio tũ paulo cordatiores alij, quos nominat Dionysius, videlicet Moyses Aegyptius, Abraham Hispalensis, Isaac, & Iacob Alkindi, per [Leuiathan] intellexerũt [malitiam priuationis infusam in totam materiam.] Sed qua ratione [materiæ] cõuenire possint, quæ de Leuiathan scribũt hoc loco, nemo videt, præter illos oculatissimos viros.

Dionyſ.

R. Moyſes Ægyptius.

R. Abiakil, & aly Hebræi.

Quarto; similis est subtilitas Alberti, qui per [Leuiathan,] intelligit partem hominis sensitiuam, & veneno 9
Diaboli corruptam. Sed quam apte & nomen, & proprietates Leuiathan eadere possint in partem hominis sensitiuam, & animalem, dicat Albertus

Albert.

Duplex potiſſima interpretãdi ratio.

Iam totum pondus huius loci atque interpretatio-

nis in duas potissimum interpretandi rationes incumbit, similes omnino illarum, quas protulimus in *Behemoth*, Altera asserit describi hoc loco veram aliquam serpentis, aut piscis vastissimi naturam ad Diuinæ Potentiæ commendationem auctores ijdem omnino, qui in Behemoth. Probari vero existimant non melius, neque efficacius, quam si partes singulas in veram serpentis Marinis, aut Ceti historiam interpretentur, quare non nisi allegorice tractionem hac de Diabolo accipiendam. Quod præter recentiores illos, quos superius adduximus, videtur docere Theodoretus super Psal 103. vbi expressis verbis ait allegorice dici de Diabolo, primario vero [de Ceto Dracone marino.] Idem sensisse videntur D. Thomas, & Nicolaus.

Prior interpretatio de Ceto. *Theodor.* *D. Thom.* *Nicolaus.*

Alij vero in ipso primario, & litterali sensu existimant describi Diabolum, & præter illos, quos superius nominauimus in *Behemoth*, docet idem in Leuiathan, Isidorus lib. 8. Ethimol. in cap de Dominis gentium, Abulensis super Matth. 1 a q 62 vbi ait, [Leuiathan aliquando esse commune nomen Diaboli; aliquando vero nomen peculiare Principis Dæmoniorum,] propterea quod asseratur a Iobo esse Rex super omnes filios superbiæ,] Indicat idem Franciscus Ribera Michę. 5. num. 38. mordicus asserit Leo Castrensis super id Isai. 27 [Visitauit Dominus Leuiathan, &c.] Probant potissimum ex eo, quod non videantur neq; Ceto neque vlli belluæ conuenire [preces, pactum, & fœdus, cordis durities, timor Angelorum, & potestas Regia super filios superbiæ.] quare ad naturam intellectualem videntur referenda. Sed videtur sane idem in hac sententiarum dissensione censendum, quod in *Behemoth*. simplicem, & primum explicatum de veræ alicuius animantis natura accipiendum esse: secundum, & allegoricum, ad Diabolum referendum, cuius proprietates, & peculiares notæ, quoniam pralonga oratione describuntur, ne bis cogamur caput cum dimidio semel, & iterum retractare, in singulis sententijs historiam simul, & allegoriam indicamus. Si tamen prius quæstioni satisfecerimus.

Secunda interpretatio de Diabolo. *Isidorus.* *Abulensis.* *Franciscus Ribera.* *Leo de Castro.* *Quæstionis solutio.*

QVÆSTIVNCVLA III.

Quod genus animantis per Leuiathan designetur, terrestris, an marini?

10 *Sententia aliena. Leuiathan esse serpentem terrestrem.*
11 *Probationes sententiæ præcedentis ex magnitudine, immanitate, squamis, fulgore, serpentium Montanorum, ex incerta habitatione in mari, aut in terra.*
12 *Vera sententia, Leuiathan esse belluam marinam.*
13 *Responsio priorum obiectionum.* Serpentis *nomen tam de marino, quam de terrestri.* Thinni *nomen Latinum vnde.*
14 *Diaboli astutiam repræsentat serpens terrestris, magnitudinem marinus.*

10 IOannes Camerensis lib. 6. de Animantibus vere reptilibus, cap. 6. docet [Non leuiter illos errare,] qui existiment Leuiathan esse Draconem Marinum, cum sit vere serpens & reptile terrestre. cuius coniecturas, & suspiciones proponemus, simulque promouebimus, atque iuuabimus Probat primum Isai. 27. vbi clare dicitur [Leuiathan serpens vectis,] id est, prælongus, tortuosus, & orbibus actus, Teres, id est, hirsutus. Atqui Draco Marinus, & paruus est, & minime tortuosus, sed potius rigidus, & inflexilis, spinis, & aculeis a capite ad caudam horridus. Confirmat hæc testimonio Plinij lib. 9 cap. 27. Sed hic tantum meminit nominis [Draconis Marini.] & lib. 23. cap. 11. Sed hic tantum nominat pisciculum [Dracunculum graculo similem, aculeos in branchijs habentem ad caudam spectantes.] Citat præterea Ælianum lib. 14. cap. 11. sed hoc lib. tantum disputat de volucribus, & cap. 11. de Gryphibus. Forte voluit indicare lib. 11. c. 41. Sed hoc tamen loco scribit Ælianus, [Dracones Marinos esse magnos, & venustos.] Vere tamen asserit [infestis, & venenatis armatos esse aculeis.] Tandem adducit in confirmationem Arist. de histor. lib. 8 cap. 13. Sed hic nihil aliud habet præter [Draconis] piscis nomen.

Camerens. *Quæ probãt Leuiathan esse terrestrẽ serpentem.* *Plinius.* *Ælianus.* *Aristot.*

Secundo, quoniam licet Balena, aut Cetus ex piscibus maioribus sit, at cum Leuiathan describatur maximis viribus, potentia, & mole, profecto ad terrestres Dracones pertinet, quibus nullum in omni natura cognoscunt animal aut vastioris molis, aut maioris potentiæ. Vastissimæ molis exempla Serpentum, & Draconum affert Arist. lib. 8. de historia, cap 28. & de admirand. audit. c 22. Plinius lib. 8. cap. 12 13. 14. & lib 31. cap. 2. apud Troglodytas Arabiæ conterminos. Aelianus lib. 9. cap. 9. quod est magnitudine Serpentum, & lib. 15. cap. 21. & lib. 16. cap. 39. Gyllius in sua accessione libro 9. capit. 10. in hanc rem congerunt quædam omni admiratione dignissima, Solinus cap 43 53. 55. Philostratus lib. 3 de vita Apollonij. Mela lib. 1. c. 6 Strabo lib. 16 Gyllius lib 6. c. 3. Paulus Orosius lib 4. cap. 8. Hieronym. in Vita Hilarionis, de Dracone *Boa*, appellato, quod boues glutire soleat. Ioannes Diaconus, in Gregorij Vita lib. 1. cap. 16. Gregorius Turonensis lib. 10. Historiæ Gallicæ, cap. 1. Simon Maiolus in suis diebus Canicularibus, Colloquio 8. Merito ergo dixit August. super id Psal. 148 [Laudate Dominum de terra Dracones, & omnes abyssi, &c. Dracones circa aquam versantur, de speluncis procedunt, feruntur in aera, concitatur propter eos aer. Magna quædam sunt animantia Dracones, maiora non sunt super terram. Propterea inde cœpit dicere, Dracones, & omnes abyssi, sunt autem speluncæ aquarum latentium, vnde flumina, vnde fontes procedunt, & omnis ista humida natura aquarum simul cum mari, & isto infinito aere, abyssus, vel abyssi vocantur, viuunt Dracones, & laudant Deum.]

Serpentes, et Dracones terrestres vastissimi. *Arist.* *Plinius.* *Ælianus.* *Gyllius.* *Solinus.* *Philost.* *Mela.* *Strabo.* *Gyllius.* *Hieron.* *Io. Diacon.* *Turonensis.* *Simon Maiol.* *August.* *Draconum natura, magnitudo, habitatio.*

Tertio quoniam, quę de squamis dicuntur, videlicet esse quasi [scuta fusilia, conueniunt sane in terrestres serpentes, nam Gyllius superius adductus ex Posidonio refert, [In Macra, loco sic nuncupato, mortuum spectatam fuisse serpentem iugeris longitudine, tanta crassitudine, vt ex vtraq; parte adstantes equites inter se intueri non possent, tamque largo rictu imminuisse, insidentem, vt equo hominem exhauriret, ac singulas squammas Clypeo maiores fuisse.]

Gyllius. *Possidon.* *Squãmæ serpentum.*

Tum illud, quod dicitur vers. 29. [Non fugabit eum vir sagittarius, &c.] olet id, quod a Plinio lib. 8 c. 14. scribitur, [In Punicis bellis, ad flumen Bagradam a Regulo Imperatore balistis, tormentisque, vt oppidum aliquod, expugnatæ Serpens septuaginta pedum longitudinis pellis eius, in axillæque, vsque ad bellum Numantinum durauere in templo.] quod & scribit quoq; Gyllius lib 6 c. 3. sed Luculentius Orosius lib 4. cap. 8. vbi scribit expeditionem Reguli cum exercitu aduersus Draconem, [Ac nihil in eius tergo profecisse iacula, & omnium telorum fuisse irritum impetum, quæ per horrendam squamarum cratem, quasi per obliquam scutorum testudinem labebantur.]

Plin. *Gyllius.* *Orosius.*

Illud præterea, [Factum esse, vt nullum timeret,] quoniam serpentes Indici adoriuntur, & exhauriunt Elephantem vt diximus superius in Elephãto, hauriunt solidos ceruos, taurosque, vt ex Megasthene refert Plinius, denique [Nullam nationem animalium extimescunt, imo Leones, & Vrsos excedunt, conficiunt,] vt Gyllius in sua accessione, ea Paulo Veneto testatur.

Serpẽtes nullam belluã timent. *Plin.* *Gyllius.*

Illud etiam, quod de [Luminosa sternutatione, & palpebris diluculi, & de semita quæ post eũ lucet,] & quod Omne sume, i. montanum videat, videtur esse omnino id, quod Philostratus describit lib. 3. c. a cum de serpentibus Montanis, & Palustribus scribit; [Omnis Indię regio Draconibus abundat, & multitudine, & magnitudine mirandis. Itaque paludes plenæ sunt, & montes, neque tumulus vllus ijs vacuus reperitur. Sunt etiam alij in radicibus, aut cacuminibus montium habitantes, in maiorem porrecti magnitudinem longitudinemque, & velocius, fluminibus, quamuis rapacibus feruntur, ita vt ab illis euadere nihil possit. Qui 11 coloris ignei sunt, & in dorso squamis eminentes tãquam serram habent, ijs etiam barba adnascitur, & altius ceruicem attollunt, & eorum squamæ instar argenti fulgent. Oculorum autem pupillę lapideæ sunt, tanquam ignis fulgentes. Montani vero Dracones squamas habent coloris fului. Longitudine autem excedunt campestres, barbaque illis est setosa, & ipsa coloris aurei supercilia vero profundiora habent, quam campestres, oculi autem superciliis subsunt torue, grauiterque aspicientes, quibus perinde, ac si essent æneæ resonant, quandocunque in terra serpunt.] Quæ profecto videtur esse ipsa facies, & habitus Leuiathan.

Philostrat. Serpentum Montanorũ descriptio.

Quarto quoniam si quando Dracones, aut Serpentes in aquis degere dicantur, intelligi oportet de Draconibus, & Serpentibus vere terrestribus, qui videntur esse incertæ, & ancipitis naturæ, & modo aquas incolentes, vt fere omnes scribunt, qui de Draconibus, & Serpentibus scribunt, atq;

Serpentes in terra habitantes.

adeo

Plinius. adeo Plinius libro 8. capit. 13. ſcribit, [Apud Æthiopes in maritimis Dracones quaternos, quinoſque inter ſe cratium modo implexos, erectis capitibus velificantes ad meliora pabula Arabiæ vehi fluctibus.] Opportune ergo dictum eſt, cum ruebat [Draco magnus] præcipitatus de Cælo, [Væ terræ, & Mari,] quod ſoleant Dracones, & Terras, & Maria infeſtare. *Apoc. 12. 12*

Denique, quoniam ſi afferatur Leuiathan deſcribi ſub ſpecie, & forma Draconis terreſtris, multo commodius, & familiarius repræſentabit Diabolum, qui figuram, & ſpeciem terreſtris ſerpentis aliquando ſumpſit, & nunquam non illam amat, vt eleganter ſcripſit Auguſtinus 11. de Geneſ. ad literam cap. 28 quam ſi aſſeramus deſcribi ſub figura Draconis marini, id eſt Ceti, aut alicuius vaſtiſſimi piſcis.

12 *Vera acceptio Leuiathã pro bellua Marina.* Sed proculdubio conſtans, & indubitatum eſt apud vniuerſos Interpretes Hebræos, Græcos, Latinos, [Leuiathan] eſſe vaſtiſſimum piſcem, quem vocant Draconem marinum, vt deinceps explicabimus. Ratio vero congruentiæ eſt valde efficax; vt poſtquam animal terreſtre vaſtiſſimum propoſuit, nunc item proponat vaſtiſſimam belluam marinam, vt ex natura omni colligat id, quod magis mirandum ſit.

13 *Reſponſio priorum obiectionum.* Tantum hæc res indiget reſponſione priorum obiectionum. Ad primam, cum dicimus Leuiathan eſſe Draconem marinum non loquimur de illo piſciculo, quem peculiari nomine [Draconem, *aut* Dracunculum vocant, ſed de vaſtiſſima bellua marina propter figuram, propter immanitatem, propter vaſtitatem, propter habitationem regionis humidæ, ſimilem ſerpentum terreſtrium. Et potiſſimum in illo loco Iſai. 27. proculdubio ſermo eſt de vaſtiſſimo piſce; nam poſtquam nominauit [Leuiathan Serpentem vectem, tortuoſum,] per expoſitionem additur, [Occidet cetum, qui in Mari eſt.] Et vero quod ad nomen Serpentis attinet, quamuis apud Latinos Serpentis nomen potius in terreſtres, quam in aquatiles conueniat, tamen in vſu Sacri ſermonis, præſertim vbi ſubeſt vox originalis, *Thanin*, tum ad terreſtres, tum ad aquatiles ſerpentes accommodatur. *Serpentis nomen non potius in terreſtres, quam in marinos conuenient.* Ad terreſtres, Exod 4 & Exod. 7. 11 12 Deuteron. 32 33. Pſalm 43. 20. Ierem. 10 Ierem. 9 11. & cap. 10. 21 c. 49. 33. c 51. 37. Iſai. 34. 13. Threnorum. 4 13. At vero de marino, id eſt, de Ceto, Geneſ. 1. 21. Iſai 27. 1. Iſai 51. 9. Iob 7 12. Ezech 29 3. Ezech. 32. 3. Pſalm. 74. 13. quibus locis nunc vertitur Cetus, nunc, [Draco, qui eſt in mari, *vel* in flumine,] & ſemper ſubeſt vox originalis *Thanin*, ex qua forte ducta eſt vox Latina Thinnus: quamquam non videatur ſignificare Thinnum, ſed potius Cetum, aut maximam belluam marinam, quam inferius deſcribemus. *Nomen Latinum Thinni.* Vide quæ diximus cap 7. verſ. 12 ſuper id, [Numquid ego Cetus ſum, aut mare.]

Ad ſecundam, quamuis Draconum magnitudo illa ſit tamen non minus miranda Cetorum vaſtitas, vt dicemus.

Ad tertiam, quamuis illæ peculiares notæ conueniant Draconibus terreſtribus, at cenſendum eſt de omnibus ſimul, vt integra deſcriptio viri, & eidem belluæ tribuatur.

Terreſtres ſerpentes in aqua etiã, aquatiles nunquã in terra. Ad quartam, Terreſtres quidem ſerpentes aliquando etiam in aquis degere, & nare poſſunt; ſed non ideo aquatiles ſunt, at vero e contrario Ceti, & ſerpentes marini nuſquam in terra viuunt, de quibus nunc loquimur.

Diaboli aſtutia ſub figura ſerpentis. Magnitudo ſub figura Ceti. Ad vltimum, Diabolus commode repræſentatur ſub ſpecie, & tipo cuiuslibet immanis belluæ ſiue terreſtris ſiue marinæ, & quamuis ea ſit familiariſſima Diaboli figura, nimirum [Serpens, ſuper pectus gradiens & terram comedens omnibus diebus vitæ ſuæ.] at tunc non repræſentatur ſub vaſtiſſima mole, ſicut cum repræſentatur ſub figura Ceti, & ſub figura Elephanti, quod in his deſcriptionibus potiſſimum attenditur, ad Diuinæ magnitudinis, & potentiæ commendationem. His iam expediti facilius ſingulas ſententias percurremus, ſi tamen propius, quod piſcis genus ſit in Leuiathan, contemplemur.

QVÆSTIVNCVLA IV.

An Leuiathan ſit genus peculiare piſcis, an etiam ſingularis animans.

14 *Duplex aliorum ſententia.*
15 *Tres pro veritate aſſertiones. Illuſtratus locus Ezechielis Monſtra Maris Indici.*
16 *Leuiathan videtur peculiare genus Cetorum. Quæ in eo genere magnitudine excellunt, & in Mari Indico.*

14 QVamuis, quæ prima quæſtione ſtatuimus, poſtulare nunc videbamur, at quod illa manifeſte falſa eſſent & aperta mendacia Hebræorum extra controuerſiam, oportuit ſtatim reijcere ipſa ſcriptis, quæ veriſimilitudine aliqua alicuius animum permouere poſſent.

Prima dubitationis propoſitio. Camerenſ. Prima ergo dubitatio, An Leuiathan ſignificet ſingularem animantem. Partem aſſerentem indicauit Ioan Camerenſis lib 6 de Republica ſacris c. 6 ad finem. Nimirum [fuiſſe Draconem monſtruoſum, amplitudine immenſum, vt fuere Gigantes in natura hominum, non ſecus increuiſſe illum vltra leges naturæ, & fuiſſe Giganteum in eo genere animans.] Proxima eſt Montani ſententia in eo opere, *Montanus.* quod omnes ecens editum inſcribitur, [Naturæ hiſtoria,] c 219 quod eſt de Cetis, & Draconibus, cum de *Thaninim*, diſputat. Ac ne quis exiſtimet homini docto me velle affingere aliquid, quod non dicens ſit, adſcribam illius verba; [Maximus in hoc [illegible] natura L[illegible] an eſt, ſingularis animans, [illegible] vitæ, ſemq. p[illegible], conſtantiſq; Prouidentiæ teſtis, & [illegible] dex qui longo [illegible] tempore al quando iis p[illegible] gentibus, quibus ipſe paſcetur conuiuium (Domino [illegible]) [illegible] corporis [illegible] verum in aquis [illegible] vel expectatione, vel cognouerunt exempl[illegible] & [illegible] tudinum, carnium, atque etiam ſeorum argumenta ac materiam iuſſicu, S. S. E. Draco ille, quem formaſti ad illudendum ei, ſiue ad ludendum in eo. Et, An extrahere poteris Leuiathan hamo? Ecce ſpes eius fruſtrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur. *Pſal. 105. Iob. 40. Pſal. 74. Iſai. 27.* Et ex tranſlatione concinens Pſaltes, Tu confregiſti capita Leuiathan, &c. In die illa viſitabit Dominus in gladio ſuo duro, & grandi, & forti, ſuper Leuiathan. Atq; de hoc ipſo monſtro ita Eſd as commentarius ſcribit; Leuiathan autem dediſti ſeptimam partem humidam, & ſeruaſti eam vt fiat in deuorationem quibus vis, & quando vis.]

15 *Leuiathan non eſt ſingularis aliqua bellua.* Ego optimum cenſeo, Non fuiſſe Leuiathan [ſingularem animantem.] quoniam vniuerſa hæc naturæ deſcriptio nõ tã ex monſtruſis, et inconſuetis conſtat, quã ex conſuetis, & ordinarijs effectis, & operibus, in quo perpetua, & conſtans Conditoris Prouidentia cernitur. Sicut enim ſingularia, & monſtra reijciuntur ab arte; ita ſane in ea tractatione de Diuinæ Prouidentiæ lege, vniuerſitati creaturarum conſtitura, commodum locum non habet. Confirmat rem hanc aliarum animantium tractatio, ſuarum ſpecierum, Ibicum, Ceruarum, Onagri, Equi Struthionis, Accipitris, Elephanti, &c.

Mõtani ſententia longe aliter. & Camerẽſis. Plinius. Cenſeo ſecundum, minus incommodam eſſe illam Camerenſis ſententiam, fuiſſe aliquando monſtrum, de quo tanquã de re vulgatiſſima apud Arabes, & Huſitanos, Deus ad Iobi loqueretur, quod in Arabico ſinu viſum fuiſſet; tandum Plin. de aquatilibus ſcribit lib. 32 c 1. nominatim ſcribit, [Mirabilia Maris Rubri, atq; ex Iobæ commentarijs Cetos ſexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum ſexaginta latitudinis, in flumen Arabiæ intraſſe; pinguiq; eius negotiatores Camelos perungere, &c.] Et l. 9 c 3. ſic ſcribit; [Cadara appellatur Rubri Maris Peninſula ingens, huius obiectu vaſtus efficitur ſinus, 12 dierum, & noctium remigio enauigatus Ptolomæo Regi, quando nullus auræ recipit afflatum. Huius loci quiete præcipua ad immobilẽ magnitudinẽ belluæ adoleſcunt. *Mõſtra maris Rubri magnitudinis mirãda.* De Balænis item, & Phyſeteribus Indici Maris, Strabo lib. 15. Solinus cap. 36. *Strabo. Solinus.*

Tertium cenſeo, illam Montani Hiſtoriam de Leuiathan, ſi non ipſam Iudaicam fabulam, quam prima quæſtiuncula reiecimus, at filiam eſſe illius fabulæ, atq; a Deo recentiorem, & delicatiorem fabellam. Multa huius rei indicia. Primum, quod ex huius Leuiathan carnibus dicatur Deus aliquando inſtructurus conuiuium alijs piſcibus. An hoc eſt illud conuiuium Iudæorum, in quo apponendæ carnes ſalitæ Leuiathan, & Behemoth? vel vnde hoc conuiuium dicit Montanus; nam ipſe nullum pro eo teſtimonium affert. At ſcio vnde, puduit Rabinos proferre. Sed in gratiam viri docti deſignemus locum Ezech. 29. vbi Deus inſtruit conuiuium ex carnibus Draconis, [Ecce ego ad te, Pharao Rex Aegypti (alluditur, inquis, ad verum illi quem Draconem, Leuiathan) Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, &c. Extrahaui te de medio fluminum, & vniuerſi piſces tui ſquamis tuis adhærebunt; & proijciam te in deſertum, & omnes piſces fluminis tui, ſuper faciem terræ cades, non colligeris, neque congregaberis, beſtijs terræ, & volatilibus Cæli dedi te ad deuo-

Draconi, & Leuiathan Deus minatur interitū, qd significet.

randum.] Sed hoc loco pisces alij simul cum Leuiathan extrahuntur e Mari, & bestijs, & auibus conceduntur. At, inquis, disserte, locis adductis, minatur Deus Leuiathan, interitum, præcipitium, gladium. Sane; sed si de pisce intelligas, significat nihil esse, quod suæ potentiæ facile non subijciatur, & cuius peruincendi ipse non designet hominibus rationem, & industriam. Si de potentissimo aliquo Tyranno, significat se facile etiam omnem creatam potentiam, & Tyrannidem comprimere. Nihil igitur Sacrum est, quod Montani sententiæ faueat.

Secundum illius fabellæ indicium, quod vtatur ad confirmationem loco illo ex 4 Esdræ, quod, vt superius vidimus, merum est figmentum.

Nō potest esse Leuiathā vita perpetua.

Tertium, quod indicet hanc singularem animantem viuere adhuc, & diuturnæ vitæ esse, vt perpetuæ, constantisque Prouidentiæ testis sit. Quis non rideat vnicum animal tot annorum millia vixisse & delitescere adhuc potuit, vt nullum sui documentum præberet nauigantibus. Respondet tacite Montanus, [Paucis, qui illum spectarunt, & cognouerunt, materiam iocorum, & lusus præbuisse.] Si hoc *Montanus.* de Dauide, & Isaia intelligat, perperam intelligit; illi enim non per iocum de Leuiathan loquuntur, sed serio, sed grauiter, & cum ingenti admiratione Diuinæ Potentiæ. Si de se ipso intelligat, fateor iocari, & ludere.

16 Sed num quid Leuiathan designat peculiare aliquod genus Cetorum? Sic asserit Philippus; [Videri, *inquit*, potest, quod horrendum, nescio quod, genus Draconum sit, quod Leuiathan dicitur, cuius malitiæ, ac potentiæ congrue Diabolus coaptetur.]

Secunda dubitationis propositio. Philipp.

Leuiathan peculiare Cetorum genus.

Mihi non dubium, quin genus belluæ marinæ designetur immanissimæ, & vastissimæ. Sed, vt Dialecticè loquar, an genus commune, & subalternum Cetorum, an speciē infimam, mihi non liquet. Illud verosimilius quod genus Cetaceum significetur, sub quo plures formæ, & species belluarum immensæ magnitudinis, Balena Pristis, Multicetus, Thunni, Physiteres, Dracones. [Maximum animal in Indico Mari Pristis, & Balena est,] inquit Plinius. Rursus, [Pristes ducenum cubitorum] de Cetis nuper dicebamus. Ælianus quoque lib 10 c 2. de Cetis, sub eo genere plures belluas commemorat, [Eximia, *inquit*, magnitudine existimantur, Leo, Libella, Pardalis, Physeter, Pristis, Maltha bellua inexpugnabilis, Aries, vel ipso aspectu infelicissimus, & periculosissimus: procul enim licet compareat Maris procellas, & tempestates ciet, & agitat.] Nos vero frequentissime, Balenæ, aut Ceti nomine, tanquam communissimo, & generali vtemur. quamquam quæ de alijs Cetacei generis belluis dicuntur, in sermonem adducemus nam Balenarum, & Cetorum sicut nomina, ita magnitudines vulgatissimæ sunt. Quare eleganter Cete descripsit Isidorus lib. 12 c. 6. [Cete sic dicta ob immanitatem. Sunt enim ingentia genera belluarum, æqualia montium corpore, qualis Cetus excepit Ionam: cuius aluus tantæ magnitudinis fuit, vt instar obtineret inferni. Dicente Propheta; Exaudiuit me de ventre inferni.] Sed iam ad peculiares sententias, & proprietates Leuiathan.

Maximum animal Indici maris. Plin. lib 9. c.34. Ælian. Isidorus.

XX. An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius?

17 *Balena, vel Ceto cur conueniat nomen Leuiathan. Illorum magnitudo, & comitatus.*

18 *Lingua cetorum miræ magnitudinis. Descriptio Balenæ vastissimæ.*

19 *Diabolus Terra, Marique immanissimus. Adoratus sub forma piscis.*

20 *Dagon non fuerat Piscis. Pisces adorati ab Assyrijs. Illust. annus Samuel, & Lucas.*

21 *Cur Diabolus dicatur* Leuiathan, *&* Additamentum.

22 Ligata lingua Diaboli, *per confusionem, Idola coram Christi Euangelio muta.*

17 INdicatur immanis cetorum vastitas, quibus expiscandis nulli hami, nulli funes satis esse possint. Sed primum dicendum, quam opportune Ceti, & Balenæ appellari possint [Leuiathan;] nimirum propter associationem illam, vel comitatum quem diximus afferri nomine Leuiathan, quia Cetus, vel Balena incedit cum ingenti ornatu, & comitatu ostreorum, & herbarum, quæ illius cuti adnascuntur, vt diximus super id cap. 26. versic. 5. [Ecce Gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis] vbi cum de mirabilibus alijs vicinis, & cohabitatoribus balenarum diximus, nunc recte nomine Leuiathan intelligimus comitatum illorum, quæ dixi, ostrea, conchas, herbasque marinas enatas in cute cubitalis crassitudinis,] vt Nearchus memorat.

Cur Balena vel Cetus appelletur Leuiathan. Plinius.

Magnitudinem autem Cetorum, & Balenarum eodem loco indicauimus, cum [Gigantes] exponeremus, [qui gemebant sub aquis,] vbi etiam indicauimus auctores, qui mirabilem Cetorum magnitudinem, & vastitatem vniuersi Cetacei generis describunt, in quibus inuenies aliquos, instar montium, aut insularum ingentium. quæ nulli operæ pretium iterum hic referre. Quare merito Plinius dixit, [Maximum animal in Indico Mari Pristem, & Balenā esse. Rursusque, plurima, & magna in Indico Mari animalia, e quibus balenæ quaternum iugerum; Pristes ducenum cubitorum.] Hæc igitur forte illa sunt, quæ Aelianus lib. 10. c. 1 accipies, & dubiæ habitationis facit; [Sedes, *inquit*, & commoratio Balenæ, est Pelagus, in siccum egreditur, vbi a solis radijs calefit.] Rursusque cap 3. vbi de cetis Taprobanæ insulæ; [In eodem, *inquit*, Mari belluas in vtraq, lede viuere audio, & nocte segetes, & herbas depasci; easdemque cum iam incipit dilucescere, in Mare abdi.]

Cetorum, & Balenarum magnitudo. Plin. lib. 9. cap. Ælian.

Quod deinde additur, [Et fune ligabis linguam eius,] 18 est expositio præcedentis: cum enim [Hamo capiuntur pisces,] lingua, & ore infigitur hamus pendens fune, quod est vinculi genus, quare verbum ligandi proprie est, [immergere, *aut* absorbere.] quod eleganter conuenit cum hamo, qui absorbetur, immergitur in os, & in linguam piscis, cum profunde in illam infigitur. Sed indicat præterea linguam Cetorum ingētem esse, cuius rei meminit Olaus magnus lib. 21. c. 9 dum testatur se vidisse Anno Domini 1532. [in Aquilonari Mari Piscem longum pedes nonaginta; cuius crassitudo ab imo ventre vsque ad summum dorsum esset pedum octodecim; oris autem hiatum patuisse tradit ab imo in summum recta linea pedes vndeuiginti, maxillas trium pedum crassitudine, longas ad duos supra viginti pedes; costas singulas crassitudine sesquipedali, longas ad pedes duodecim.] Adijcit præterea, [tres illi fuisse in ventro specus ingentes, in gutture sinus triginta, pinnas singulas (duæ etenim tantummodo erant) pedum quindecim, quas nec quinque boum iuga traxissent linguam ad viginti vnum pedes longam: interuallum, quod interest oculis, octodecim; caudæ extremum patebat pedes vnum, & viginti, terratim; carebat hæc bellua dentibus, at in palato obduræ erant squamæ.]

שקע

Cetorū lingua permagna. Descriptio belluæ vastissima.

Allegorice de Diabolo.

Nihil immane siue in Mari, siue in Terra, quod Diaboli 19 immanitatem non repræsentet. Est igitur etiam piscis immanissimus, & Maris, idest, mundi Tyrannus. Quis enim ignorat mundum hunc Mare concitatissimum esse? Vide Augustinum super id Psalm. 103 [Draco iste, quem formasti, &c.] Et Doctores alios super id Matth. 13. [Sagenæ missæ in Mare:] Tum, & super id Ezech. 47. vbi agit de Mari mortuo, & de [aquis viuentibus Maris magni.] Quia vero Diabolus est, siue Serpens in terra, siue Cetus in Mari, dictum est; [Væ terræ, & Mari, quia descendit Diabolus ad vos, habens iram magnam.] In cuius etiam significationem assimilatur Pharao simul animali terrestri, & belluæ marinæ, Ezech. 32. 2 [Leoni gentium assimilatus es & Draconi, qui est in Mari.] quare voluit ipse non solum sub specie quadrupedum, & bestiarum omnium adorari, & coli; sed peculiariter etiam sub specie serpentum, & piscium, vt indicatur, Deuter 4 16 [Non vidistis aliquando similitudinem in die, qua loquutus est vobis Dominus in Horeb, ne forte facientes vobis sculptam imaginem masculi, vel fœminæ; similitudinem omnium iumentorum, quæ sunt super terram, vel auium sub Cælo volantium, atq; reptilium, quæ mouentur in terra; siue piscium, qui sub terra 20 morantur in aquis.] Quare Dagon ille a Philisthæis cultus, inferne piscis erat, vt eruditi obseruant, superne vero facie & manibus hominis; quamuis Lyranus ex Hebræorum sententia afferat, caput habuisse piscis. Nam *Daga*, piscem significat; aut vt alij volunt piscari, & multiplicari; quod piscium generi peculiariter conuenit. Quod si corruit, mansitque [truncus Dagon ante arcam Dei,] non dubium quin illum Christus Iesus qui in arca illa figurabatur, [extraxerit hamo,] & Tyrannum huius magni Maris foras eiecerit, atq; idolatriam confregerit, vt statim exponemus. Huc etiam

Diabolus terra marique immanissimus. August. Apoc. 12. Dæmon adoratus sub forma piscis. Dagō inferne piscis. Gnemara. c. 2. Habac. Lyranus. 1. Reg.

דגה

1. Reg. 5. 5.

etiam aliqui pertinere exiſtimant, quod [Dæmonium] illud [mutum] eſſet, mutumque redderet hominem, quod Chriſtus ſetus eiecit, Luc 11. vt deſignaret illum eſſe, quem ſub figura piſcis Aſſyrij colebant, nam muti ſilentij Symbolum eſt piſcis. Ab Aſſyrijs vero non ſolum Dagon, ſed alij etiam piſces colebantur, ſcribit enim Xenophon lib. 1. de Cyri expeditione; [Chalon amnis magnis, ac maximis piſcibus refertiſſimus eſt, quos Syri Sacroſanctos habent, eoſque violare, æque ac columbas, neſas putant] Rem eandem teſtantur Cicero, lib. 1. de natura Deorum Diodor. lib 3 cap. 2.

Symbolū ſilentij. Piſcis. Piſces culti ab Aſſyrijs. Xenophon. Cicero. Diodor.

aa Cum igitur Diabolus piſcis figuram amet, & piſcis haberi voluerit, præſertim apud nationes illas Arabiæ conterminas, non dubium, quin vaſtiſſima bellua, & maximus Cetus eſſe voluerit, cuius nimirum cuti adhæreſcāt oſtrea, & alij piſciculi minores, adnaſcanturque herbæ marinæ, propterea que merito appelletur [Leuiathan,] Additamentum, Copulatum, Comitatus. Sic de illo ſub figura Ceti, & ſub perſona Pharaonis. Scriptum eſt Ezech. 29 [Ecce ego ad te, Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum & dicis, Meus eſt fluuius, & ego feci memetipſum. Et ponam frenum (circulum hamum, inſtrumentum recuruū) in maxillis tuis, & agglutinabo piſces fluminum tuorum ſquamis tuis (Ecce Leuiathan agglutinationem, aſſociationem, copulationem) & extraham te de medio fluminū tuorum, & vniuerſi piſces tui ſquamis tuis adhærebunt.] q. d. Qui tuis viribus nitebantur, & ſub tua vmbra ſecuri quieſcebant, & quos tuo robore ſuſtinebas, idem tecum diſcrimen ſubibunt. Quod idem eſt cū illo, licet ſub alia Metaphora apud Danielem 4. 8. vbi deſcribitur copulatio, & comitatus Leuiathan, ſub ſpecie [Arboris, in cuius ramis conuerſabantur volucres Cæli, & ſubterram habitabant animalia, & beſtiæ] iſte igitur dicitur [Leuiathan, *id eſt*, Additamentum eorum.] vt veteres Patres interpretantur. Rogat autem Iſidorus libro 8 Etymologiarum c. de [Dijs gentium; Quorum ſit additamentum?] Reſpondet vero; [Quorum, niſi hominum quibus in paradiſo ſemel per culpam præuaricationis intulit mortem quotidie perſuadendo adduci, vel extendit?] Eadem fere ſcripſit Gregorius; addidit vero etiam hanc nominis Leuiathan rationem. [Vt per irriſionem dicatur, Additamentum hominum, primo quippe homini perſuaſione callida diuinitatem additurū ſe perhibuit, ſed immortalitatem tulit;] Interpretatur ergo, Additamentum, actiue, quod ipſe nobis addiderit mortem Philippus vero, [Quod excedens præſumptionis modum addidit ſibi ſuperbiam, & quaſi ſupra naturæ bonum in tumorem morbo elationis excreuit.] Sed præſtat, vt actiue ſimul, & paſſiue interpretemur, quod ipſe Leuiathā, habeat additamentum, & acceſſionem eorum omnium, quorum ipſe eſt caput, & quæ, tanquam ſua membra, ſibi concorporat, & quos ſuos Angelos efficit, ſiue illi ſint homines, ſiue Angeli, quos etiam, vt piſciculos, ſuis ſquamis agglutinat, & ſuis branchijs excipit, pro qualitate vitiorum, vt Hieronym. eo loco Ezechielis interpretatur; Per totum corpus Draconis vel capiti, vel ventri, vel caudæ & extremis partibus adhærentes, & vt extracto Dracone, piſces quoque qui adhærent ei, pariter extrahantur vt ipſi vincti cum Dracone vnum cum eo corpus efficiant, & copulentur ei vel in erroris conſortio, vel in pœnæ ſimilitudine. quomodo qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.]

Diabolus Cetus, & Leuiathan. Comitatus, & aſſociatio Diaboli. Interpretatio nominis Leuiathan. Iſidorus. Gregor. Philipp. Hieronym. 1. Cor. 6.

aa Illud, quod additur de fune, quo lingua ligatur, ad ſagenam refert Philippus, neque omnino incommode; cum rete, aut ſagena contexatur ex funibus. Sed quid per ſagenam, quid per funes, intelligatur eleganter Gregorius, & Philippus hic, Hieronymus ſuper Ezech. 29. Cyprianus in expoſitione Symboli docent. Fere enim intelligunt idem; quod per Hamum, id eſt, Dei Filium ex duplici natura Diuina occulta, & humana manifeſta. Vel etiam Euangelij prædicationem, qua eductus eſt Leuiathan de mari, in quo Tyrannidem exercebat.

Philipp. Funis, pro rete, & ſagena. Gregor. Hieronym. Cyprian. Hamus, & ſagena qua captus eſt Diabolus, Chriſtus, vel Euangelium.

Sed quid illud de lingua? pertinet ne ad Diaboli confuſionem, cuius os obſtructum eſt, cum eiectus foras, deductus eſt cum rubore ad Inferni tenebras, & [muta facta ſunt labia doloſa?] an vero quod Chriſti voce, & Euangelio perſonante, obmutuerunt Idolorum reſponſa, & Dæmonum Oracula? Imperauit igitur Diabolo garrienti ſilentium, ligata lingua, & non [ſinebat illum loqui.] Vide Euſebium de præparat. Euangelij libro 5. capit 8. Plutarchum libro de Oraculorum defectu. Ac vide, quam longe abeat Caietanus, qui [Ligari Dæmonis linguam,] in contrarium ſenſum interpretatur pro eo, quod eſt, ſuis illius reſponſis, & Oraculis homines ad ſe allicere, & trahere: qui homines ſæpe pacto inito Dæmonum reſponſa captarent. Alienum, inquam hoc; nam linguam Dæmonis eo modo ad ſe trahere alios, non ſignificabitur, tanquam impoſſibile. De Hamo vero allegorice diximus in Elephanto.

Ligata Diaboli lingua quomodo. Idolorū oracula deſicientia coram Euangelio. Plutarch. Euſeb. Caietan.

XXI. Nunquid pones circulum in naribus eius: aut armilla perforabis in maxillam eius.

1 Hamus, Circulus, Iuncus, Calamus, *vnde habeant nomen in Hebræo.* Ramus, *&* Iuncus *pro ſenibus. Illuſtratus Iſaias.*

2 Armilla, Carduus, Spina, Catena *in quo conueniant in Hebræo, & in Latino ſermone, Conceruatio vocum Synonymarum ad exſcrutationem.*

3 *Dæmonis aures, & inſidiæ a Chriſto compreſſæ, frænatæ, transfixæ. Crux Chriſti, & Clauis, Hamus.*

Sane expoſitio eſt præcedentis, nam [Circulus in naribus eius, & armilla in maxillis,] quid aliud eſt, quam vncinus, aut hamus, vel in lingua, & palato infixus, & per nares eminens, aut adfixus branchijs? Ergo ſciēdum, quod pro circulo in Hebræo eſt, *Agmon*, cuius radix eſt incerta, & vel dicitur a *Baam.* quod eſt Pelagus, vel ſtagnum. vel a verbo *Gama*, quod eſt ingurgitare, vel ſorbere, vnde deſcendunt *Agmon*, & *Gome*, quæ ſignificant [vncum, *aut* calamum,] eo quod creſcant in aquis, & ſint herbæ bibulæ. Qui autem iuncus propter aculeum, & propter flexibilitatem refert ſpecie hami recurui, ideo vertitur a Vulgato Circulus, Iſa. 58. 5. [Contorquere, quaſi circulum, caput ſuum] quod conuenit in Hypocritas, qui recurua ceruice, & contorto collo, laudes humanas captitant. & ſimiliter Iſai 9. 14 vertit [Diſperdet Dominus incuruantem, & refrænantem.] Siue, vt alij legunt, deprauantem, quod alij legunt [Ramum, iuncum,] vterque enim affert [curuitatem] quandam & deprauationem a rectitudine, & frænum etiam recuruum eſt. Vbi etiam [Ramus] ingraueſcens fructu, & [iuncus] recuruus forte ſignificant honorabiles ſenes, qui videntur non minus fructibus operum anteactæ vitæ, quam pectore, & dorſo recurui, vt ſtatim ab ipſo Propheta ſubiungitur; [Longæuus & honorabilis, &c.] Vel intelligit falſos Prophetas, & Hypocritas ementita fructuum grauitate, & colli curuitate. Hoc igitur loco circulus propriè erit iuncus, & Metaphorice hamus. Si propriè ſumas, ſententia ducetur a more piſcatorum qui ſolent piſces maiuſculos iunco nares traijcere, vt pendentes portari poſſint. Indicatur igitur vaſtitas balenarum, quæ ſicut neque hamo capi, ita neque captæ poſſunt traiectis naribus iunco ſuſpendi ad iunco. Si vero Metaphorice Hamum intelligas, expoſitio erit, & amplificatio ſententiæ præcedentis. 1

Hamus, & circulus vnde habeant nomen.

אגמן

בגם

Iuncus, & calamus. vnde dicantur.

גמא

Ramus, & iuncus, pro ſenibus.

[Aut armilla perforab s maxillam eius. *Pro* armilla,] vox eſt in originali, quæ varie admodum transfertur videlicet [Spina, *aut* Carduus] 4 Reg 14. 9. 2. Paralipom. 25 19. Cantic. 2 Prouerb. 26 9. Circulus vero, 4. Reg. 19 28 Iſa. 37 29. & Catena 2. Paralip. 33. 11. Ezech. 19 9 [Nunc *vero* Armilla,] & Exod 35 22 & videntur quidem omnia hæc conuenire in vnicatione inſtrumenti alicuius recurui, & acuti, inſtar [Spinæ,] vel inſtar Hami recurui, & acuti, quod etiam referat ſpeciem quandam circulorum ex quibus catenæ conficiuntur, Tum etiam repræſentet [armillas, *vel* annullos, *aut* fibulas, *vel* vncinos,] quæ ſunt ornamenta veſtium, quibus alligantur, vel detinentur. Et ſane eadem fere horum nominum cognatio eſt apud Latinos, nam ſpinas cum Hamo iunxit Poeta. 2

Armilla, ſpina, carduus, catena, in eodē nomine conuenientes.

חוח

Sentibus amatis impleat præcordia.

Ruſuſque Hamum pro Catena dixit; *Ouid. 2. Met.*

Limbus huic hamis conſertam, auroq; trilicem;

Loricam — — — *Virg. 5. Æn.*

Ergo hoc loco [Armilla in maxilla,] erit idem, quod [hamus,] quo tanquam Spina perforatur, & transfigitur branchia piſcis. Quare coacervatio hæc vocum fere ſynonymarum ſignificantium inſtrumenta piſcatoria ad vulnerandos, & capiendos piſces ſignificabit illum eſſe inſtrumenti piſcatorij genus, quo maximus Cetus capi poſſit. Ni Anzuelos, ni Garfios, ni Cocles, &c.

Coacervatio vocū Synonymarū.

Piſces, ijſdẽ inſtrumentis quib. capiuntur, trahuntur. Indicatur etiam non ſolum eiuſmodi inſtrumenta ferrea ſeruire capiendis, & configendis piſcibus; ſed etiam poſtquam ſemel capti ſunt, ducendis, & trahendis, & quaſi fræno quodam gubernandis; quo etiam videtur pertinere lectio Septuag. *LXX.* [Duces Draconem in hamo, & circũpones capiſtrum circa naſum eius; aut ligabis circulum in naribus eius; & armilla terebrabis labium eius?] Vbi Theodotio *Theodotio.* dixit; [Fræno perforabis maxillam eius?]

Allegorice.

3 Si hæc ad Diabolum referas, videbis ſolum Deum illius *Olympiod.* Nares configere, & furorem comprimere; Cruce, ité ſua, & clauis ſuis, vt Olympiod dixit, [Quaſi hamis piſcem cepiſſe. *Nicetas.* Clauus vero, *vt Nicetas dixit,* ad actus, & circumactus, circulus euadit, q.d. *Echole ſus clauos en la boca, y roblolos las puntas* Armilla igitur, & ſepto, *inquit Nicetas,* eius *Dæmonis ſuperbia, & inſidiæ a Chriſto cõpreſſa.* labra conſuit Chriſtus, ne inſolenter glorietur] Capiſtro prætera iniecto non poteſt libere carpere, & depaſcere, quæ vult; fræno coercetur illius impetus; denique Chriſtus in [Camo, & fræno illius maxillas conſtringit, ne appropinquet ad nos.] *Pſal. 31.9.* atque illius inſidias, & ſagacitatem narium retundit, & in contrarium conuertit, vt dici de illo poſſet, quod de ſuperbiſſimo Rapſace Scriptum eſt, Iſai. 37.29 [Cum fureres aduerſum me, ſuperbia tua aſcẽdit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frænum in labijs tuis, & reducam te in via, per quam veniſti.] Vide, quæ ſuperius diximus, [to oartibus] Elephanti.

XXII. Numquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?

1 Loqui mollia, *cuius proprium, Supplicis, & deprecantis circumloquutio.*
2 *Cetos in tempeſtatibus ludere. Natura ſuo Creatori ſupplicans, & quaſi adblandiens.*
3 *Aduerſarius. Chriſto loquens mollia, non auditur, ſed tacere compellitur. Illuſtratur Lucas.*

1 FEre interpretes exiſtimant hanc eſſe circumloquutionem incredibilis fortitudinis Cetorum, qui cum humanam potentiam, non pertimeant, nemini ſupplicant neque blandiuntur. Et quidem ſupplicem ſe præbere, & *Loqui mollia, cuius ſit proprium.* [loqui mollia, *aut* dulcia,] inferioris eſt, & vel precibus obtinere tentantis potentioris miſericordiam, ne lædatur; aut allicientis illius gratiam, vt beneficium accipiat, vel poſtquam ſemel læſus eſt, damnum deprecantis. quod videre eſt in aſina Balaam, Num. 22. 28. 29 39. quæ cum vehementius cederetur, multiplicauit preces, & loquuta eſt mollia ad Balaam? [Quid feci tibi? Cur percutis me, ecce iam tertio? Non ne animal tuum ſum, cui ſemper ſedere *Sũma Creatoris poteſtas atq; Sapientia.* conſueuiſti vſque in præſentem diem &c.] Ergo ſignificabitur ſumma Creatoris poteſtas, cui ſupplicem ſe præbet omnis natura creata. Alij exiſtimant alluſionem fieri ad ſerpentum naturam, quos Creator ita conſtituit, vt ſemel domita, & frænata illorum ſuperbia, poſtea videantur hominibus ſupplicare, & cauda adulari, quod videtur eſſe [loqui mollia.]

2 Sed exiſtimo rem hanc pertinere ad naturam Cetorum, *Cetos in tẽpeſtatibus ludere. Ælian.* ſcribunt enim illos ludere, cum tempeſtates præſentiunt, quaſi Conditori ſuo adblandientes; tum præterea cum ſtrepitum tintinnabulorum, aut remigationis ſenſeruut, in profundum mare ſe abſtrudere; quod Ælianus ex Gyl j acceſſione lib. 10. cap. 7. de Phyſeteribus ſcribit. & cap. 11. de Cetis, quæ [Rotæ,] appellantur. *רכה* Quod vtique ad aliquam timoris rationem referri poteſt, ex ipſa etiam originali voce [mollitudinis,] quæ ad timorem refertur Deuteron. 20. 3.

Allegorice.

3 Quadrant vero hæc in Cetum inuiſibilem, qui vel in tentatione Chriſti Domini, vel cum obſidebat humana *Diabolo ſimulata molliſtudo.* corpora, ſupplicem atq; mollem ſuo ſe Conditori præbebat, vt ne illum cõpelleret [in abyſſum,] Marci 5. Luc. 4 [Multiplicat *item* preces,] cum extorquere nititur facultatem nocendi hominibus, & quaſi adblandiens, proprio nomine compellauit, [Ieſu:] & quod de illo præclare ſentiebat, quaſi in præmium illius honorificæ notitiæ petit, vt permittatur nocere hominibus; [Scio (*inquit*) te, quia ſis ſanctus Dei. Loquitur mollia, *cum emollit* ſermones ſuos *Eſai. 54.12.* ſuper oleum, & ipſi ſunt iacula.] Vide Græcos hoc loco. Sed pater mendacij etiam vera dicens compeſcitur, [mollia loquens] increpatur, multiplicans preces, nihil obtinet; quia cuncta agit ex mendacio, & ex deprauata voluntate. [Et increpauit illum Ieſus dicens; Obmuteſce.] Vide Chryſoſt. homil. 13. in Matth. & hos 2. de Lazaro.

XXXIII. Numquid faciet tecum pactum, & accipies eum ſeruum ſempiternum?

1 *Deſcriptio ingenij feroci, & indomiti. Illuſtratur Paulus.*
2 Ferire pactum, *&* ſeruire, *ex iure belli, & victi. Illuſtrari Lucas, & locus Regum Cete vnde habeant nomen.*
3 *Diabolus cogitur propterea ſe Dei Seruum. Seruit in munere viliſſimo tortoris, ſimul, & nobis ignominioſo. Illuſtratur Paulus.*
4 *Diabolus torquens, Deo obſequitur.*

POteſt eſſe expoſitio ſuperioris ſententiæ, & ingenij immaniſſimi, quod nunquam molleſcit, neque amice, & pacifice nouit agere. quod ſignificatur per hoc, quod eſt, non [ferire pactum;] ſicut etiam Paulus belluinum hominum ingenium deſcripſit ad Romanos 1. 31 [Superbos elatos, non obedientea, incompoſitos, ſine affectione, abſq; fœdere, ſine miſericordia.] quæ omnes notæ ſunt feritatis; ſicut & non ſeruire; quod enim ſeruit, cicur eſt. & domeſticum animal: quod vero non ſeruit, ferum, & indomitum. Vide ſuperius, c. 39 1 9 Pſal. 2 3. Ierem 2. 20 1

Mirabilis vero Creatoris maieſtas cui animantes efferatiſſimæ cicures fiunt, & [ſeruiunt in ſempiternum.] *Creatori cũcta ſeruiũt.* ſiue vt in Hebræo eſt, In ſæculum, i. quamdiu viuunt. agnoſcũt enim vniuerſæ creaturæ ſuprem̃a Conditoris poteſtatem, neque audent, poſſunt ve illi reſiſtere. Forte alluſio eſt, ad ius belli; nam [Rex iturus committere bellum aduerſus alium regem, ſedens prius cogitat, ſi poſſit cum decẽ millibus occurre ei, qui cum viginti millibus venit ad ſe. alioquin adhuc illo longe agente, rogat ea, quæ pacis ſunt; hoc *Ferire pactũ & ſeruire ex iure belli & victi. Luc. 14.* illud, Loqui mollia, & ferire pactum.] Exemplum in Benadad Rege Syriæ, 3. Reg. 20. 32. cum per nuntios multiplicauit preces & ſeruitutem profeſſus eſt ad Achab, [Seruus tuus Benadad dicit, Viuat, oro te, anima mea.] q.d. Hoc pacto me tibi dedam, vt victum ſerues, ſeruiturum in ſempiternum. Deo igitur omnis creata potentia paret, ſupplicat, ſeruit; etiam immaniſſima Cete; quod nomen ex Græco ab [immanitate] dict, ſcribit Iſidorus. *Ceti, nomen ab immanitate.*

Allegorice.

At ſi de Diabolo accipias; quod nam illi Deo pactum, *Diabolꝰ tãpetus vt nõ molitur, Deo tamen ſeruũ ſuũ ſummum agnoſcit.* [aut quæ conuentio Chriſti ad Belial?] aut qualis ille ſeruus, qui Hoſtis, & inimicus ſempiternus eſt? Certe cũ nullas inducias pacis ci velit cum homine iam umq; a ſeruiendo abſit, vt in turpiſſimam nos ſeruitutem redigere conetur, at inuitus licet, ſupremi Creatoris, ſeruum profitetur; vt eleganter hoc loco dixit Philippus; *Philipp.* [Licet ſit rebellis, & nimium tumidus, cogitur tamen, atq; compellitur ipſius naturæ bono, quod etio teſtimonium iuſtæ damnationis eius ex parte non perit, vt Dominum Creatorem ſuũ, ſaltem vt ſeruus malus, eſſe fateatur.] Et Nicetas duplicẽ *Nicetas.* rationem ſeruitutis, vel ſpontaneæ, vel coactæ diſtinguit; *Deo ſeruitus gemina.* [Volũtate, *inquit,* ſeruus efficitur, qui Deo ſeruire ſua ſponte vult neceſſitate vero is, qui comprehenditur, atq; vincitur, quod genus ſeruitutis ſuſtinet Diabolus] Et quidem *Diabolus Deo ſeruit in munere viliſſimo.* vt improbiſſimus ſeruus furcam ſecum quocumque deferens, & vincula atq; cruciatum ſemper ſuſtinens, viliſſima in Dei domo miniſteria obit, videlicet tortoris, atq; carnificis. Vide Chryſoſt. ſuper id 1. ad Timoth. 1. [Hymenæũ, *Chryſoſt.* & Alexandrum tradidi Satanæ, vt diſcant non blaſphemare, &c. Quemadmodum, *inquit,* carnifices innumeris ſceleribus pleni caſtigant alios; ita & hic de nequiſſimo Dæmone dicitur.] Vide Auguſt. ſuper id Pſal 77 [Immiſſiones *Auguſt.* per Angelos malos.] tum etiam, quæ ſuperius diſputauimus de hominum ſupplicijs uiſi ẽt s Angelorum miniſterio. Hoc autem tortoris munus libentiſſime exſequitur *Supplicium diaboli manu inflictũ ignominioſum.* Diabolus; tum quod illius immanitas, & ſæuitia male nobis velit; tum quod ſupplicium illius manu homini inflictum ignominioſiſſimum ſit. Quare Chryſoſt. ſuper adductus ſubiungit; [Paulo non deerat auctoritas puniendi. *Chryſoſt.*

Quid

Quid igitur Satan ad supplicium vocat? vt scilicet vna cum vehementia, atq; cruciatu esset contumelia maior.] Ac de hac ipsa re videtur idem Paulus loquutus, c.3. cum præcipit Episcopum, [habere bonum testimonium ab iis, qui foris sunt, vt nõ in opprobrium incidat, & in laqueum Diaboli.] nam cum illi tradimur, funiculis, & laqueis torquendi, & constringendi, incredibili profectò ignominia simul afficimur.

4 Ille igitur, qui quamuis Dei inimicus sit, at ex Dei volũtate, & permissu libenter, atq; alacriter tortorem, & carnificem agit, rectè dicitur, quasi ex pacto, & fœderes [Seruire Deo,] repugnans quidem, & inuitus, quia tunc Deo famulatur; at lubes, & alacer, quia nobis nocet, neq; tamen quãtum vult, nocet, sed quantũ ex pacto, & fœdere a Deo permittitur. *Gregor.* Quod eleganter a Greg. expositum est hoc loco. [In pacto, *inquit*, discordantium partium voluntas impletur, vt ad votum suum quæq; perueniat, & iurgia desiderato fine concludat. Nã viros iustos semper maleuole tentare appetit; sed tamẽ hoc Dominus vel misericorditer fieri, vel iuste permittit. Hæc ipsa ergo tentationis licentia pactum vocatur: in qua & desiderium tentatoris agitur, & tamen per eam miro modo voluntas iusti dispensatoris impletur. Seruus ergo ex pacto est, qui dum voluntatem suã implere permittitur, a superni consilij voluntate ligatur: *Ambros.* vt electos Dei (sicut dictũ est) volens tentet, & tẽtando nesciat.] Ergo opportune dixit Ambros. c. ad Timoth. 1. [Diabolus ad hoc paratus est, vt audita sententia accipiat in potestatem, & corripiat.] Quare Aduersarius iste, cui debemus esse consentientes, [Dum sumus in via,] Deus est ex interpretatione Augustini, [Qui tradit nos iudici,] idest, Christo; [Iudex vero tradit Ministro,] idest, Dæmoni tortori, [& in carcerem mittimur.] Matth. 5.

Christus Iudex, Diabolus tortor. Aug. lib. 1. de serm. Domini, & in q7. noui Test. q 7.

XXIV. Numquid illudes ei, quasi aui, aut ligabis eum ancillis tuis?

1 *Captura Cetorum, capto Musculo illorum duce. Balenæ cæcutiens.*

2 *Balenæ, & Cetis quomodo illudatur ab hominibus, varia expositio.*

3 *Par piscium, & passerculorum aucupium. Venatio auicularum mollis, & fœminea.*

4 *Quomodo illudatur Dæmoni a Deo. Illius potentia a nocendo reuocata.*

5 *Ancillæ Dei, quæ dicantur. Apostolorum virtus. Illustratus Dauid, & Isaias.*

1 PRoculdubio adhuc describitur indomita Balenarũ vastitas, quæ neq; viribus, neq; industria, aut arte potest superari ab homine; cui rei nihil obstat, quod tãdem sit ab homine inuenta Cetorum captura, quam describit Gyll. in accessione Æliani, lib. 10 c 7. nam præterquam quod piscatus Cetorum valde rarus sit, & plenus discrimine, ille tamen indicatus est ab ipso Auctore naturæ, cum dedit ducem his immanibus, & cæcutientibus piscibus, nimirũ Musculum piscem, qui viam commonstrat, & scopulos declinare docet: vt. n. ait Plin. [Prægraui supercilio. um pondere obrutis balenæ oculis infestantia magnitudinẽ vada prænatans demonstrat Musculus, oculorumq; vice fungitur.] & de eodem duce Cetacei generis scribit Aelian. li. 10. c. 6. [Ante Cetorum caput antecedens dux cuncta illis prouidet, & præsentit; caudaque præmonstrat singula, tum horribilia, formidolosaque inhibet; tum escaria conciliat, insidiasque a piscatoribus positas signo quodam ostendit, atque quem locum propter magnitudinem ipsum adire non oporteat, præsignificat: ne quando nimirum Cetaceum genus irretitum funditus pereat. quod mirum videri debet, minimam bestiam maximo animali vitæ causam afferre: cum. n. bellua huiusmodi ad pinguitudinem peruenit, amplius nec videre, nec audire potest: carnium. n. moles, & videndi, & audiendi viam intercludit, & tanquam illius luminibus obstruit; quare eius oculus improbe afficitur ad videndum, quod si is pisculus, quo ad necessaria vtitur, perit; illi quoque pereundum est.] Ergo si ducem comprehendas, facile aberrantem Cetum comprehendes. Vt enim Gyllius dixit, astutus piscator varia, & multiplici escarum illecebra pisciculum capit, & deinde nullo labore monstra comprehendit, tanquam pondera quædam temere vagantia, ignara, quo nam fluctibus deferantur. Hos itaque pisciculos si non præbuisset auctor naturæ, quis Balenam piscaretur?

Cetorum captura. Musculus dux Cetorum. Plin. lib. 8. c. 2. Ælianus. Gyllius.

2 [Numquid illudes, quasi aui.] Incertum, quod nam hoc [lusus, aut illusionis] genus. Plerique rem interpretantur ex secunda parte sequente; solent enim pueri ligatis passerculis ludere; &, vt Origenes dixit; [Quo pueri voluntas tulerit, circumferri.] Vatablus item lusum hunc ad animi recreationem retulit, q. d. Tanta immanitas non recreat hominem, potius terreret. Montanus nuper adductus in historia naturæ tum hunc Iobi locum, tum etiam illum Psal. 103. [Draco iste, quem formasti ad illudendum ei,] quem ipse existimat legeodum, [Ad ludendum in eo,] refert ad carmina, & iocorum argumenta, quibus sancti viri, & sacri Scriptores ludere dicuntur, & in Leuiathan natura describenda se exercent. Alij considerant illam illusionem ligatæ auiculæ, quæ parumper laxato filo liberam se existimas, volare nititur; sed inopinato delusa, & impedita prohibetur. Deniq; tunc dicitur auceps illudere pisciculo, quẽ carcere arundinea continet, quasi in vincula coniectũ. His sane modis omnibus cum minime possit Leuiathan illudi ab homine, at luditur ab auctore naturæ, qui illum marino carcere condidit, non nisi certo vagandi, & spatiandi spatio concesso: Scriptum est enim; [Numquid ego Cetus sum, aut Mare, quia circumdedisti me carcere?] *Iob. 7. 12.*

Varia expositio. Origenes. Vatabl. Montanus.

3 Sed existimo simplicem, & germanum huius sententiæ explicatum esse de esca, qua solent auiculæ, & pisciculi deludi, & capi, atque irretiri: est enim par piscium, & auicularum capiendarum ratio, quod ad cibum attinet, & quod ad retia. Scriptum est enim: [Pisces capiuntur hamo, & aues laqueo comprehenduntur.] Ergo significatur, Cetos non esse ex his piscibus, quos cibo illectare possis: nam cum [Inexplebili cibi helluatione flagrent, quis nam cibus tantus erit, vt ad illorum gurgitem, ac voraginem explendam satis esse possit?] aut qui nam funes, quæ retia, & vincula ad tantam vim perdomandam...?

Par piscium, & auicularum aucupium. Eccl. 9. 12. Gyll. in Accessione Æliani lib. 10 c. 8.

Quod autem dicitur, [ligabis eum ancillis tuis,] periphrasis est delicatæ, pariterque delicinsæ venationis, quæ propria est fœminarum, nimirum aucupium, præsertim auicularum, & passerculorum. Sicut eleganter significauit Hispanus Poeta in suo illo blando carmine de Nimpha loquutus:

Venatio passercularũ delicata, & fœminea.

Qualquier a caça a entrambos agradaua,
Pero la de las simples auezillas,
Menos trabajo, y mas plazer nos daua. G. L.

Recenset itaum, minores auiculas, fœminarum aucupium, & prædam...

Zorzales, Iordes, Mirla que temiendo,
Delante de nos otros espantados,
Del peligro menor yuan huyendo.
Dauan en el mayor desatinados,
Quedando en la sutil red engañosa,
Confusamente todos enredados.

Allegorice.

4 Quod vèro ad allegoriam pertinet, Caietanus existimat hoc dici ad refutandas opiniones quasdam de dæmonibus ioculares, & fabulosas, quæ instar fabellarum pueris, & puellis oblectandis seruire possunt; quasi diceret; *Esto de el Diablo, no es cosa de burla, ni juego de muchachos.* Cum quo videtur concinnere illud Iuuenalis, Sat. 2. *Iuuenalis.*

Esse aliquos manes, & subterranea regna,
Et contum, & Stygio ranas in gurgite nigras,
Atque vna transire vadum tot millia cymba,
Nec pueri credunt. ——— ——— ———

Sed explicatus hic proculdubio incommodus est. Alij cõsiderant, quod sicut passer alligatus laxiori filo volare tentans, spe deluditur, & in medio volatu impeditur, ita sane Deum illudere Dæmoni, cum illius facultatem ligat, & in medio ipso impetu a nocendo reuocat. Gregorius, quod illusus fuerit Christi Domini carne, & mortalitate; Philip. quod etiam a sanctis pudore afficiatur, dum illi prædam auferunt siue corporum, quæ aliquando obsederat, siue animarum, quas errore, & fraude sibi subiecerat.

Dæmõ a nocendo impeditus, & reuocatus. Gregor. Philipp.

5 Eodem lere pertinet quod dicitur, [alligandus ancillis Dei;] quas Gregorius, & Philippus intelligunt Apostolos, & Discipulos, quibus dictum est Lucæ 10. [Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, & supra Scorpiones, & super omnem virtutem.]

Ancillæ Dei quæ dicantur. Gregor. Philipp.

Septuaginta autem loco [ancillarum,] siue, vt in Hebr. *LXX.*

est,

est, [Puellarum,] legunt, genere masculo [puerum,] quod perinde est; nam nouæ creaturæ in Christo solent Scripturis appellari [infantes, lactentes, paruuli.] Sed quidem nomen illud fœmineum propter humanam infirmitatem quã habebant per se Apostoli, nisi diuina gratia confirmarentur, appellati sunt Prouerb 9.3. [Misit ancillas suas, vt vocarent ad arcem. *Isa* 40.9. super montem excelsum ascende, tu, qui euangelizas Sion,] vbi alij codices vulgati legebant, [Quæ euangelizas,] fœmineo genere; quod etiam cognouit Hieronym. in Commentarijs, & quidem iuxta Hebræum, vbi proprie legitur. [Ascende euangelizatrix Sion.] Sicut etiam Psal 67 12. [Dominus dabit verbũ euangelizantibus virtute multa.] Hieronym. iuxta Hebræum, [Annuntiatricibus fortitudinis plurimæ] mirum enim homines molles, & imbecillos diuinæ fortitudinis annuntiatores, etiam ipsis dæmonibus imperare. Tandem Clemens Romanus lib 8. constitutionum Apostolicarum, locũ hunc ad orationem, & exorcismos. quibus tanquã vinculis constringitur, & alligatur Diabolus, retulit in [Obsecratione pro energumenis, c.7 Qui fortè ligasti, & omnia vasa eius diripuisti, qui dedisti nobis potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem potestatem inimici; qui dedisti nobis homicidam serpentem vinculis constrictum, sicut passerem pueris, quem omnia horrescunt, & contremiscunt a facie potentiæ tuæ, &c]

Apostoli quur dicantur nomine fœmineo. — *Hierony.* — *Hieronym.* — *D.Clemens* — *Dæmon vinctus ab energumenis, illusus, tanquam passer seruis.*

XXV. Concident eum amici, diuident illum negotiatores.

1 *Varietas interpretationum.* Concidere, & Præparare dictum de cibis. *Explicatur locus Regum.*
2 Amicus, & Socius, *vnde dictus.*
3 *Vastitas, & feritas Cetorum. Delphinorum familiaritas cum homine. Thinnorum carnes habitæ in delicijs.*
4 *Cetorum captura, & vulneratio. Ichthiophagi.*
5 Chananæus, *nomen proprium, aut appellatiuum. Varia lectio.*
6 *Ichthiophagorum regio, mores, victus. Cetorum cibum. Illustratur Dauid.*
7 *Prædicatores, & Apostoli piscatores, & concidentes, Leuiathan.*
8 *Quomodo sancti dicantur comedere Leuiathan.*
9 *Impiorum cibus Diabolus.*

1 EX varietate vocum originalium, tum vero ex varia distinctione sententiæ Latinæ, multi orti sunt explicatus, alijs cum interrogatione; & in sensu affirmatiuo: alijs in bonum, alijs in malum accipientibus; & quidem verbum, [concidendi,] pertinere solet ad edulia, & cibos, qui comedendo inciduntur, & præparantur. Sic R. Mardochai dicit, esse idem, quod [conuiuium, viaticum. prandium.] Quare verbum videtur esse idem, quod [præparare;] quod etiam nos in communi ad rem ciborum referimus, cum de cibis dicimus, *Estar aderegado*. 4.Reg.6.23. [Apposita est eis ciborum magna præparatio.] quod ex verbo legitur; [Præparauit eis præparationem magnam. *Septuag.* Apposuit eis appositionem magnam.] & statim exponitur; [& comederunt, & biberunt.] Quare hoc loco Septuag. [Pascantur in eo gentes.] Pagninus in Thesauro; [Comedent super illum socij.] At idem, & Regia in lectione; & Vatablus, [Cœnabunt super eum.] Caietanus, Prandebunt. Vnde forte Hebræi illi nugatores, quos supra retulimus, conuiuium illud suum ex carnibus salitis Leuiathan sumpturi sunt. Quia autem nihil magis proprium hominis, quã id, quo vescitur, significat idem verbum possidere, & acquirere; quare legi posset, [Possidebunt, *aut* acquirent eum.] Significat præterea [Fodere;] quia qui in amplissimis quondam agris fodiebat sibi puteum, aut sepulchrum suum faciebat, & possessionem sibi parabat. Quare legunt quidam, vt refert Pagninus. [Nam fodient super eum incantatores? *Vel*, Numquid foueas facient?]

Varietas explicationum. — *Concidere, dictum de cibis.* — *R.Mardoc.* — *Præcipere dictum de cibis.* — *LXX.* — *Pagnin.* — *Regia.* — *Vatabl.* — *Caietan.* — *Pagnin.*

2 Pro amicis autem vox est, quæ significat socium, a verbo *Hhabar*, quod est iungere, & fœdere copulare; significat etiam [incantare, & inde incantator,] quod videatur amicus serpentum, fœdere cum illis iuncto. Sic Rab. Abraham legit, Incantatores; Thargum, Sapientes; incantatores enim, & magi, putabantur sapientes.

Amicus vnde dictus. חבר *R. Abrah.* *Targhum.*

3 Ergo cum adhuc in describenda indomita, & incomprehensa magnitudine Ceti versetur, hæc erit illius circumlocutio, si interrogantes accipiamus cum Vulgato, vt valeat idem quod negatio; Non potest capi, aut possideri Cetus a piscatoribus; neque quidem continget, vt illius carnibus concisis, & distractis conuiuentur; non cœnabunt, non prandebunt, nõ cedet Cetus in vsum, & cibum hominum; non poterit institui, neque apparari conuiuium ex Leuiathan. Isidorus testatur [Solere conuiuia publica fieri, quando capiuntur grandiores pisces.] Sic inter missionaudit sciri. Vatablus, [Solere mercatores venditutos alijs mercatoribus aliquid, celebrare conuiuia, vt melius merces suas vendere possint; & interim loquuntur de mercibus vendendis.] Hæc item consuetudo mercatorum, vel primum inuenta est a Vatablo, vel longissime petita, & omnium iniuria ad piscatores translata. Certe in delicijs thynnorum carnes habitæ sunt, qui sunt inde ex Cetaceo genere: Plinius lib.9 c.15. [Thynni membratim cæsi, ceruice, & abdomine commendantur, atque clidio, recenti dumtaxat, & tunc quoque graui ructu. Tum præterea; Non possidebunt, non acquirent, non concident, aut ferient, supple pactum, & fœdus, incantatores, & sapientes cum Leuiathan, vel, vt ex alijs refert Pagninus, [Non fodient, non facient foueas, vt e mari suis incantationibus illum educant.] Tanta piscis immanitas non obedit voci Venefici, [incantantis sapienter;] non est ex illis piscibus, qui arte, aut industria, aut natura mansuefieri possunt, præterquam ab ipso naturæ Conditore. [Delphinus quidem non homini tantum amicum animal, verum & musicæ arti, mulcetur Symphoniæ cantu, & præcipue Hydrauli sono. Hominem non expauescit, vt alienum, ex illius manu vescens, præbensq; se tractandum, & alludens natantibus, impositosq; portans] Tum etiam alios pisces, manu vesci solitos, testatur idem Plin. [et in Lyciæ Myris, fonte Apollinis, quem Curium appellant, ter fistula euocatos venire ad augurium. Hierapoli Syriæ in lacu Veneris, æditorum vocibus parere vocatos; exornato, auro venire, adulantes scalpi, ora hiantia manibus inferendi præbere.] At quam ab hoc ingenio longe Cetus nunquam se præbens amicis, nunquam societatem cum homine iniens?

Periphrasis magnitudinis Ceti. — *Ceo in ciuium concatem.* — *Isidor.* — *Vatabl.* — *Thynnorum carnes habitæ in delicijs.* — *Plinius.* — *Pagnin.* — *Delphinicũ homine familiaritas.* — *Plin. lib 9. c.8. Lib. 3. cap.2.*

Si vero sine interrogatione legamus, vt valeat idem, quod affirmatio; sensus erit, non tam ab homine edomari Ceti potentiam, quam ab ipso auctore naturæ, qui tempestate aliqua electum ad littora, & infixum terræ, præbet concidendum multis hominibus, catervatim confluentibus ad tantum spectaculum, & ad dissecandam, & in frusta concidendam tantam belluam; quod Ichthiophagis incolis Faræ insulæ euenire dicitur. Tum vero in illa capiendi ratione, quam Gyllius in sua Aeliani accessione c.8. scribit, proponit belluam aliquando vulneratam, & defatigatam tandem in summo Mari. [Fluctuantem, quam alij hastis, alij tridentibus, alij securibus cædunt, & multa verberatione capugnatam, in littus expellunt, atque eijciunt.] Illud vero, quod Montanus superius adductus videtur intelligere, Deum instructurum conuiuium piscibus alijs ex carnibus concisis Leuiathan, ita vt alij pisces dicantur socij, & amici dilacerantes eum, qui alios deuorabat. Rabbinicum est, atque eo nomine mendacium, quod supra rejecimus. 4

Ichthiophagi — *Gyllius.* — *Balena capitur, & vulneratur.* — *Montanus. Comment. ad Rabbinicũ.*

Eodem pertinet, quod subiungitur; [Diuident illum negotiatores,] siue, vt proprie ex Hebræo legitur, [Partientur Chananæi mercatores;] vt enim aliquando diximus, Chananæus, est proprium gentis; cum etiam interdum appellatiuum negotiatoris, aut institoris, merces distrahentis vel circumferentis. Quod quidem viuendi institutum, Chananæa gens potissimum coluit. Septuag. autem hunc locum legunt; [Pascuntur in eo gentes: partiuntur autem eum gentes Phœnicum] vbi Origenes ait, [Phœnicem, Chananæam prius appellatam; siquidem Syrophœnissam illam, Chananæam vocant.] Ergo, vt Chrys. ait, [adeo ingenti magnitudine illius est corpus, vt vel toti nationi satis esse possit.] 5

Chananæus nomen gentis & appellatiuũ mercatoris. — *LXX.* — *Origenes.* — *Chrysost.*

Forte ergo designat nationem aliquam, & gentem victitare solitam carnibus Cetorum, & Balenarum; qui profecto non longe a Chananæa sunt, neque longe ab Husitana, & Arabiæ Prouincia, atque ab Ægypto: nam fere ad Assyrios, & Ægyptios constituuntur ab Strabone libro 16. Ichthiophagi, & Gedrosij, qui Piscibus victitant. & cum Aethiopibus coniungit. libro 2. iterumque ad finem eiusdem libri cum Aethiopibus Throglodytis, Arabibus, & Gedrosijs; quos omnes Ichthiophagos appellat, id est, [Piscicomedones.] Sic autem illos describit lib. 15. [Ichthiophagorum regio secus mare est, & magna ex parte arboribus caret. Raritas in ea palmarum; ac acanthi, niu- 6

Ichthiophagi — *Strabo.* — *Descriptio victus, & morum Ichthiophagorum.*

cæ,

cæ, aquarum, & domeſticæ cibi maxima eſt, veſcuntur piſcibus, tum ipſi, tum eorum pecora, & aquas pluuiales, ac foſſiles petant, pecorum carnes piſcibus præbent, domicilia ex oſſibus Cetorum, & oſtreorum conchis magna ex parte faciunt. Nam trabium, & fulcrorum vſum coſtæ præſtat. portas maxillæ, e vertebris fiunt mortaria, in quibus piſces ſubiguntur, ad ſolem aſſantur, poſtea ex his panem conficiunt frumenti paulutum admiſcentes.] Et Philoſtratus lib 3 de Vita Apollonij, c. 15 poſt Mare Rubrum conſtituit Ichthiophagos. Ad gentem hanc, quæ pertinet ad Aethiopiã Aegypti iuſum eſt Pſal. 73. 14. [Tu confregiſti capita Draconis; (*Leuiathan*) dediſti eum eſcam populis Aethiopum.] ſicut enim habitantes littus Aethiopicum, ſolent viuere ingentibus piſcibus, ita & tunc viderunt in ſuo littore eiectos Aegyptios, velut Dracones Maris Rubri. De hoc enim Mari, vt ſuperius ex aliorum auctoritate dicebamus, ſcribit Philoſtratus lib 3. c. 16. multis, varijſque belluis refertum eſſe, Cætis præſertim. Atque huc etiam ſpectat, quod Ichthiophagi non ſolum in fruſta concidunt Cetum, cibi cauſa, ſed vt oleum inde exprimant, quod Plinius lib 15. cap. 7. in vniuerſum ait. [Ex piſcibus facere oleum.] & lib. 32. cap. 1. ex Cetorum, qui [in flumen Arabiæ intrant, pingui, & omnium piſcium adipe negotiatores perungere Camelos, vt acinos ab his fugent odore.] Forte etiam illud [diuidere, & partiri,] pertinet ad varia genera carnium, quæ ex vno piſce ſeparantur, quæ in Thinno fecerunt noſtrates in cetarijs Gaditanis, & Zabaranis & Plinius etiam lib. 9 c. 15. diſcernit in Thinno, [Ceruicem, abdomem, clidium, plena pulpamenta, melãdria.] quæ profecto in Cetis quoque, & in vniuerſo Cetaceo genere diuidi poſſunt.

Philoſtrat. *Philoſtrat.* *Plinius.* *Mare Rub. Cetis abundans.* *Noſtrates & vno, & eodẽ Thinno has varias carnium partes diſtinguunt, ejeda, bada na, moxama, ſangraza, coleta, pãdero chachillos, morillo, papada, eſpinazo.*

Allegorice.

7 Quod ad myſterium attinet, ſi in bonam partem hæc accipiamus, nomine [amicorum, *aut* ſociorum] intelligemus, Apoſtolos, & diſcipulos, qui, & ipſi a Chriſto Domino appellati ſunt amici, idemque ipſi ſunt ſocij, nimirum [bini Miſſi] ad prædicandum Euangelium; eidemque velut [Societas Chriſti, præeuntes, quo etiam ipſe venturus;] qui cum Pſal. 67. 11. appellentur [Animalia Dei Animalia, *in quit*, tua habitabunt in ea,] alij legunt, [Societas tua habitabit, &c.] Sunt etiam negotiatores, ſiue mercatores piſcium; quorum negotium, & mercatura in piſcatu eſt, quod valde proprium eſt Apoſtolorum, qui ex [piſcatoribus piſcium facti ſunt piſcatores hominum.] Ij profecto [concidunt Leuiathan,] dilacerantque illius membra; cum eos, qui videbantur membra Diaboli, ab illo ſeparant, & faciunt membra Chriſti, [Dum per eoſdem, vt inquit Philippus, ad fidem Chriſti de perditorum eius multitudine, ab eius conſortio, velut membra ſeparantur.] Tum etiam corpus Leuiathan partiti ſunt Apoſtoli, cum regna gentium infidelium partiti ſunt inter ſe, ad prædicationem Euangelij.

Apoſtoli, & prædicatores piſcãtes, & concidẽtes Leuiathan. *Luc. 10. 1.* *Regia.* *Matt. 4. 19.* *Marc. 1. 17.* *Philipp.*

8 Dicuntur vero etiam ſancti cõcidere Leuiathan, i. comedere. At, inquit Auguſt. ſuper id Pſal. 73 [Dediſti eum eſcã populis Aethiopum,] i. ijs, qui cum prius nigri, & tenebræ fuiſſent, facti poſtea ſunt lux in Domino; [Quomodo acceperunt iſti in eſcam Draconem illum? Puto, quia magis Chriſtum acceperunt in eſcam. Sed Chriſtum, quo ſe conſummarent; Diabolum, quem conſumerent. Vnde vitulus ille, quem adorauit populus infidelis, datus eſt populo bibere, quia adoratores Diaboli, corpus ipſius facti erant; Quomodo agnoſcentes Chriſtum, fiunt corpus Chriſti, vt ei dicatur; Vos eſtis corpus Chriſti, & membra. Sic Draco Moyſis omnium magorum virgas abſorbuit.

Auguſt. *Epheſ.* *Quomodo Sancti, & Prædicatores comedãt Leuiathan.* *1. Corint. 6.*

9 In malum vero accipitur ab Origene intelligente amicos ipſius Diaboli, quorum cibus Diabolus eſt; [Quemadmodum enim fidelium cibus eſt Dominus, ita impiorum cibus eſt Draco, cum Scriptum ſit, Dediſti eum eſcam populis Aethiopum.] Impij igitur Diaboli corpus inter ſe partiuntur. [Cum ſinguli Draconis partem ſibi ſumunt, quorum alij aliud nefarium ſcelus admittunt.]

Origen.

XXVI. Numquid implebis ſagenas pelle eius, & gurguſtium piſcium capite illius?

1 *Sententia ſimplex explicatur.*
2 *Synedoche,* Pellis, *pro toto Ceto.* Membrana *quid. Balenarum excoriatio.*
3 *Sagena, vnde dicta.* Implere, auferri, interire, *ab eadem radice.*
4 Gurguſtium *a ad Hebræos, & Latinos quid. Varia lectio.*
5 Sagena, gladius, hamus *Dei, ad capiendum Diabolum.*

1 EX varietate vocum, & ſignificationum reddita eſt ſententia multiplex, ſed non valde obſcura, nam quomodocumque reddatur, perſtat in deſcribendo piſcatu Cetorum, qui non poteſt fieri viribus, aut induſtria humana, quod ſi aliquando contingat, oportet adſcribi Prouidentiæ Diuinæ, quæ tantam belluam vſibus humanis deputauit, atque ſubiecit. Ergo hæc eſt ſententia; Non poteſt capi ſagena, aut alijs piſcatorijs inſtrumentis, ſicut alij minores piſces.

Pellis autem nomine, per Synedochem, intelligunt alij totum piſcem. Ego vero exiſtimo aliquid peculiare indicari, dicunt enim Cetorum pellem craſſiſſimam eſſe forte etiam aliquam hominibus opportunitatem præſtat quare ſicut oſſa Cetorum aſſeruant ad vſus domeſticos, ita etiam forte, & pellem ad veſtitum, vel quidpiam ſimile, Sicuti de Ichthiophagis ſcribit Philoſtratus lib. 3. c. 15. Ichthiophagos [vrbem incolere nomine Stoberam, vbi ex magnorum piſcium membranis, veſtes intexunt.] quid enim aliud eſt [membrana] quam ipſa membrorum, id eſt, carnis pars ſuprema, quæ artus tegit? Forte etiam ſeruiebat pellis concisa ad exprimendum oleum, nam quod Diuus Thomas ſcribit ideo [Pellis mentionem factam eſſe,] vt indicaretur modus, quo maxime Ceti dormiant in rupibus accedentes vero piſcatores partem pellis, quæ eſt iuxta caudam incidunt, & fortiſſimis funibus alligant, nihil tunc ſentiente bellua, propter nimiam pinguedinem. deinde vero excitati Ceti; & impetu recedentes, pellem dimittunt hoc, inquam, ab alijs naturæ ſcriptoribus tacetur, & præterea [fruſto pellis] dimiſſo, non poteſt impleri ſagena, quamquam huic interpretationis quodammodo videtur lenocinari cauda, quam legunt Septuaginta; [Omne nauigans conueniens non ferent pellem vnã caudæ eius, & in nauigijs piſcatorum caput eius.] Quod ſic Origenes interpretatur; [De Ceto quidem haud ita obſcura ſententia, quamuis enim omnia quæcunque ſunt ad nauigationem idonea, congrediantur, detrahi tamen de eius cauda pellis non poſſit, nec reperiantur nauigia, quæ caput apropinquans aut ſuſtinere, aut capere queant.]

Synedoche. *Pellis Cetorum.* *Philoſtrat.* *Membrana quid.* *D Thom.* *Balena[rum] excoriatio.* *L X X.* *Origen.*

3 Quid ſit autem [ſagena,] multa inter interpretes varietas. Nam Titelmannus videtur intelligere nauiculas, aut certe deberi ad nauiculas piſcatorum referri, quæ ſolent impleri piſcium multitudine copioſa, ſicut S. S. Et impleuerunt ambas nauiculas.] Atque hoc profecto indicaunt lectio Septuaginta nuper adducta. alij legunt, [Tabernacula,] vt Symmachus, [Numquid implebis tabernacula pellem eius.] ita vt per [tabernacula] intelligatur ſtramentum, & materia arida, qua ſolent contegi tabernacula, vel ſubintelligatur iſta materia arida, ut hanc ſententiam. Numquid detractam pellem huius belluæ, & delatam ad tua tabernacula, ibi curabis implendam, & infarciendam arida materia, vel paleis, vt poſteritati permaneat mirabilis piſcationis monumentum. Nam ſolent quidem vel ſerpentes, vel mirabiles aliæ belluæ excoriatæ, & plenæ paleis in locis publicis ſuſpendi, ad memoriam poſterorum. Indicauit hoc Algarbienſis Epiſcopus. Sed illud eſt argutum potius, quam ſolidum. Ego potius, ſi ea [Vmbraculi] lectio, & ſignificatio retinenda eſſet, dicerem cum Rab Abraham, & cum Chaldæo; [Num poteris implere tabernacula, *aut* ſudes pelle eius?] id eſt, Num tabernacula piſcatoria, quæ ſolent propter mare erigi, & pali, in quibus ſolent ſuſpendi piſces, ad exſiccandum, ſufficient ad capiendam, & ſuſpendendam tantam pellem. Quamquam illa lectio [vmbraculorum,] cognationem habeat cum [ſagena,] eſt enim nomen dictum a verbo *Cap*, quod eſt ſæpire, aut protegere; inde pro [vmbraculo,] quo ſæpimur, aut protegimur. Quia autem ſæpes vinearum ſolent frequenter componi ex vepribus, vel ex palis præacutis, ideo ſumitur idem nomen pro [Clauis acutis,] Numerorum 33 55. & pro [Cultro,] Prouerbiorum 23 2. Quare hoc loco ſequentes textum Hebræum volunt pro ſagenis, legendum eſſe [cultros, *aut* ſudes, *aut* ſpinas acutas,] ita Rabbi, Leui, Rabbi Abraham, Pagninus, Vatablus, Tygur. Caietanus. Ad quam etiam ſignificationem trahunt verbum implendi, vertentes; [Numquid cultris concides pellem eius?] Quia enim ſulcteres auferri, & perire plena ætate,

Sagena qd. *Titelman.* *Luc. 5. 7.* *L X X.* *Symmach.* *Oſorius.* *R. Abrah.* *Caldæus.* סכ *R. Leui.* *R. Abrah.* *Pagn. Vat.* *Tyg. Caiet.*

ætate, & completo tempore, & herba succidi post plenitudinem fructus, ideo ab Hebraizantibus sumitur [implere,] pro succidere, aut perire: vel propterea quod, cum res aliqua penitus tollitur, habet plenitudinem interitus. Sed
Sagena dicta a sepiendo. profecto vocem originalem, quæ a sæpiendo deducitur, eleganter Interpres dixit [sagenam;] nam ea sæpiuntur, & circumueniuntur pisces, vt ex eodem sæpiendi officio dixit Manilius:

Manil. lib. 5. *Excipiunt vasta circumuallata sagena.*

Quod si [sagena,] non solum pro reti piscatio sumi posset, sed pro Cetaria, idest, officina piscaria iuxta mare, in qua Ceti saliuntur, quam nostrates vocant, *la Chianca*, commode cum significatione illa tabernaculi, & cum tota re conueniet; neque longe aberit a significatione [sagenæ,] cum enim locus ille seruiat continendis piscibus, certe non absimile est reti, & sagenæ: & conærcoit etiam cum hoc sensu pars sequens.

4 [Et gurgustium piscium capite illius.] Hæc iterum dissensio interpretum; nam vocem originalem *Halshal*, varie admodum interpretantur.
Varia lect. הלהל
Pagnin. *Caietan.* *R. Abrah.* *R. Leui.* *R. Mardoc.* *LXX.* *D. Thom.* Pagninus, Caietan. vertunt [Cultrum piscium:] & in Thesauro ait ex Chimbi, esse instrumentum, quo transfigitur caput piscium [illegible] in aqua. R. Abraham, [Esse spinam in ossibus piscis, per quam capiuntur pisces perforato capite.] R. Leui, Esse gladium quo inciduntur capita piscium magnorum. R. Mardochai, Esse fiscellam, hamum, massam. R. Abraham, Esse vas, in quo ponunt pisces salitos. Septuaginta, Naugia piscatorum.] Diuus Thomas, quem sequuntur alij Latini, dicunt esse instrumentum vimineum, ad capiendos pisces. Cum quo videtur consonare, quod de Ichthiophagis scribit
Plinius. Plinius lib. 16 cap. 1. [Vlua, & palustri iunco funea nectunt ad prætexandi piscibus retia.] Sed quidem R. Moseh inter-
R. Moseh. pretatur, [Tabernacula, quæ faciunt piscatores in ripis fluminum.] quod sumptum ex Chaldæo legente, [Vmbracula piscatoria,] illa videlicet, in quibus reponunt pisces
Chaldæus. iam captos, atque saliunt, ne putrescant. Quod videtur ab
Gurgustium quid. Interprete Latino aperte significatum nomine Gurgustij, quod vt Festus ait, [est genus habitationis angustior, a gur-
Festus. gulione verme sic dictum.] Qua significatione vsus est Ci-
Cicero. cero, sumens pro obscura, & luctuosa spelunca, primo de natura Deorum; [Quid erat, quod concupisceret Deus mundum signis, & luminibus, tanquam Ædilis ornare; si, vt Deus ipse melius habitaret, ante videlicet tempore infinito, in tenebris, tanquam in gurgustio habitauerat.] In Pisonem verò; [Meministine cœnum cum ad te venissem nescio quo è gurgustio te prodire, capite inuoluto, soleatum.] Ergo Gurgustium, erit angusta, & obscura taberna piscaria, non quidem cauernæ illæ piscium in mari delitescentes, vt visus est voluisse quidam auctor: quia enim exi-
Camerensis lib. 4. c. 8. stimauit capita horum piscium esse sine carne, & sine pinguedine: ideo existimauit esse hanc circumlocutionem rei inutilis, reijcere capita piscium inutilia in Mare, vt impleant gurgustia, & cauernas piscium. Potius ergo significat capita harum belluarum vtilia esse; nam & nomina-
Plinius. tim Plinius meminit [ceruicis,] qua cetaceum genus Thynnorum commendatur. Ideoque, si quando contingat diuina prouidentia Cetum aliquem ejici ad littus, tunc piscatores in gurgustijs, & tabernis piscarijs illorum capita dissecta recondere, vel cibo, vel oleo: præsertim cum ipsis ossibus balenarum, ipsisque maxillis ad ædificia vtantur Ichthiophagi, vt superius vidimus.

Allegorice.

Quod vero ad mysterium attinet, bellissima est hoc loco
Caietan. Caietani de cultro, quo dissecatur caput, & pellis Diaboli, idest, de argumentis, & rationibus, quibus sapientes huius sæculi disputant de operibus apparentibus Dæmonum, tribuentes illa humori melancholico. Interpretatio sane lu-
Sagena qua capiatur diabolus. dicra. Si vero quæratur [sagena,] quæ possit capere tantam belluam, & ita capere, vt plus capere possit; habet Deus sagenam suam, idest, potentiam, atque sapientiam,
Ezec. 32. 3. dicente Ezechiele, [Expandam super te rete meum, & extraham te in sagena mea.] Si quæratur Hamus sufficiens tam immani rictui, est apud Habacuc 1. 15. [Totum in hamo subleuabit.] Si quæratur [Gladius piscium,] quo ingentium piscium capita dissecantur, & quo tanta cutis durities incidi possit, est apud Isai. 27. [Gladius Domini durus, & grandis & fortis ad occidendum Leuiathan.] Si quæratur gurgustium piscatorum, idest, taberna obscura, & secreta, in qua membra Leuiathan a piscatoribus dissecantur, præparantur cibi, & saliuntur; ecclesia est, & secreta Confessariorum officina, qua peccatores exenteratos, & salitos per secretam confessionem in Deo pr[illegible] *Gregor.*
sus si quæras, quod sit [caput] satanæ, quæ [p[illegible]] Greg. intelligit per caput, [sapientes;] per pel[les] [hæretic[o]s] qui nimium inhærent Diabolo; de cuius membris superius diximus in Behemoth.

XXVII. Pone super eum manum tuam; memento belli, nec vltra addas loqui.

1 Ponere manum super aliquem, *cuius habitus.*
2 *Congredi cum Ceto periculosum.*
3 *Diabolus a Deo subiectus homini.*
4 *Diaboli vires, & sæuitia. Vincitur non tam loquendo, quàm sustinendo. Bellum disputationis inter Deum, atque Iobum.*

Videtur esse clausula quædam incredibilis immanitatis Leuiathan, qui nulla humana industria, siue potentia possit capi, & expugnari, præterquam diuina virtute, 1
Ponere manum, [illegible] symbolum. quæ cum illius immanitate bellum gerere valet. Quod hic dicitur, [Ponere manum,] non est amicitiæ [illegible], aut fœderis dextram præbendi; sed potius pu[g]nandi, & manum ad capturam admouendi. Quare eleganter dixit
Chrysost. Chrysostomus, [Manum inijce.] Sed quia verbum ponendi, accuratam, & artificiosam dispositionem affert, forte
שום
pertinet in eadem rei piscatoriæ allegoria: Vtere [illegible], si placet, tua industria, suspende manu piscatoriam a[illegible]nem; demitte hamum cum perpendiculo; dispone retia; capies scilicet, nisi ego in manus tuas dedero mea potentia edomitum Leuiathan.

[Memento belli.] Licet profecto, vt si temere audeas 2
paraphrasis Sanctiis. prouocare belluam immanem, periculosissimum tibi bellum immineat, quo exanimeris, & pereas, neque aliter tuæ saluti consultum esse possit, quam retrahendo manum, & fugiendo, neque vltra ob jiciendo hosti truculentissimo. Manebit igitur alta mente reposita memoria temeritatis
Periculosum conflictus cum Ceto. periculosissimæ. Nos diceremus, *Llegalde, que a buen seguro, que os venga en una refriega, que no se os olvide tan presto.* Vel potest referri ad bellum, & discrimen, quod alij caperti sunt, perculsi timore belluæ immanissimæ.

[Nec vltra addas.] Non iterum addes, vt illum prouoces: si quis semel incidit in Leuiathan, cauebit deinde, ne iterum addat nauigationem, aut littus plenior discrimine, & terrore.

Allegorice.

Facile hæc ad inuisibilem hostem referas: primo cum Phi 3
Philip. lippo; [Pone manum,] idest, victo per me aduersario, pones super eum manũ tuam, vt possis ei tuto illudere, quasi
Dæmon per Deũ nobis subiectus. diceret: Ne timeas, nam efficere possum, vt secure possis illius [caudam apprehendere.] Videtur enim esse hortantis, & vires, atque animum præbentis Exod 4. 4. [Extende manum tuam, & apprehende caudam eius, &c.]

[Memento belli,] in quo ille a me superatus, & com- 4
Io. 16. 33. pressus est; quasi diceret; [Confidite, ego vici mundum.]
Ironia. vici Leuiathan. Sed melius cohæret, vt per ironiam dica-
Gregor. tur, Inijce manum. Sic cum Gregorio, fere Latini omnes,
Chrysost. & Chrysostomus, cuius est elegans huius loci paraphrasis: [Manum, *inquit*, inijce, ac belli, quod tibi cum ceto gestum est, recordare; itaque si potes, virtute perfice, vt semel a te debellatus obsistere in posterum non audeat. Sane formidolosum est bellum, quod aduersus Leuiathan suscipitur, ipsaq; bellua est ad expugnandum difficilis, & nos continenter oppugnat.] Poterit etiam referri ad sæuitiam Diaboli, &, vt ita loquar, ad excusationem quandam diuinæ misericordiæ: Si quid tibi, ò Iob, immerito illatum quereris; communis hostis sæuitia procuratum est, a me vero iniussum. Licet tibi, si audes, aut si vales, de illo vindictam sumere, & sicut te exposui in illius manu, ita nunc per me licet, vt [ponas super eum manum tuam.] At sane superior ille in hoc congressu euadet, quippe superior est
Diaboli sæuitia. viribus, sæuitia, nocendi libidine. Ex antiqua igitur inuidentia, & desiderio oppugnandi, atque expugnandi hominum vitam & incolumitatem, tuæ illæ ærumnæ originem ducũt; non est, quod grauius de me conqueraris, neque vltra [addas

das mihi obloqui: ſi tamen viribus animi repugnes, & non tam lamentis, & lingua, quàm ſuſtinentia, & animi fortitudine te confirmes fier profectò, vt obtineas in bello. [Belli igitur memento, neque vltra addas loqui.] Quia vero illuminationis gratia addidit Interpres illud loqui, cum in Hebræo deſideretur, forte bellum hoc, illud eſt, quod inter Deum, & Iobum diſputando geritur; quaſi dicat. Cum tanta ſit immanitas Leuiathan, tanta meorum operum amplitudo, & magnificentia, tam eaquiſita prouidentia rerum omnium, quæ in quacumque mundi regione, aut elemento verſantur, cumq; plane te obruerim mea oratione, non eſt quod amplius tuæ cauſæ tribuas, ſed demiſſo ſilentio, meæ prouidentiæ te ſupplicem præbeto.

Bellum diſputationis inter Deũ, & Iobum.

XXVIII. Ecce ſpes eius fruſtrabitur eum: & videntibus cunctis præcipitabitur.

1 *Cetus impingens, & infixus in littus.*
2 *Cetus ſpectaculum præbens, cum capitur.*
3 *Diabolus fruſtratus ſpe, in morte iuſtorum.*
4 *Idola, & fortis armatus cum ignominia expulſus a Chriſto.*

1 Sententia plana, ſed anceps: nam ſi ad Cetum referas, vt fere Gregorius, Philippus, Diuus Thomas, & alij Latini interpretantur, ſignificabitur diuina potentia fieri, vt tam vaſta bellua aliquando impingat in litus, & ſine duce Muſculo aberrans facile capi poſſit: inſolens itaque illius ſpes euadendi ex omni diſcrimine, illudendi minoribus piſcibus, & tuto inſequendi, aliquando tandem fallit tyrannum, atque adeo tunc vniuerſis incolis maritimæ regionis confluentibus ad illud ſpectaculum, [Præcipitabitur,] proprie ex Hebræo, eijcitur, aſportatur, extrahitur e mari: hoc enim ſonat verbum originale; quamquam proprie videtur eſſe emittere, aut eijcere ex vno loco in alium, ſiue quod aliqui curioſius obſeruant, ita proijcere aliquid, vt maneat infixum in eo loco, ad quem proijcitur, vt cum proijcimus iaculum. Quod eleganter conuenit in balenas, quæ vi tempeſtatum ingentium eijciuntur, & hærent in littore.

Greger. Philipp. D.Thom.

Præcipitare. טיל

2 Si vero, quod cohærentius videtur, non referatur ad Cetum, ſed ad hominem vel ad ipſum Iobum, de quo proxime ſermo præceſſerat, ſenſus erit, quem dilucide proponit Tygurina; [Spes eum capiendi fallax eſt: *nam* cunctis videntibus,] ſiue vt in Hebræo eſt, ad conſpectum illius deijcietur, conſternabitur homo. Vatabl. [Excidet tanquam exanimatus eo viſo;] Præcipitabitur, deuorabitur a beſtia.

Tygur. *Vatab.*

Allegorice.

3 Facile hæc omnia ad draconem antiquum referuntur, quem ſpes deuorandi iuſtos ſæpe fallit, & ſæpe hæret, & infigitur in littore, euadente ex vitæ illius Mari ſaluo, & incolumi iuſto moriente. In exitu igitur, & morte alicuius iuſti videntur Sancti, & Angeli confluere ad ſpectandum, & eijciendum, præcipitandumque draconem, quem nocendi, & comprehendendi hominem, ſpes fruſtrata eſt.

Iuſto morte fruſtrata ſpes Dæmonis.

4 Tum præterea cum præcedenti ſententia facta fuerit mentio belli, feceritque Deu animos Iobo laboranti, & in ſtadio contendenti, nunc inijcit ſpem maiorem, fore vt hoſtem triumphet, & vt huius omnis conatus ſit irritus, atque ſpes vincendi mendax: & cum ſpectaculum nunc præbeat Angelis, & hominibus, non multo poſt illius victoria cunctis item ſpectanda ſit; cunctis videntibus hoſte proſtrato, & eiecto ignominioſiſſime.

Si ad Chriſti, & Euangelij victoriam referas, hoc illud eſt fortiſſimi armati ſuperuenientis, & [diripientis vaſa] alterius armati in [quibus habebat fiduciam,] eundemq; traducentis palam triumphatum. Accedit, quod mirabilis fuit eiectio, & præcipitatio idololatriæ, quæ ipſa erat Diaboli ſpes maxima: nam cunctis videntibus, tunc eiectus eſt, cum non per ſucceſſionem, vt Euſebius dixit, [Defecerunt idola: vnum poſt alterum; ſed omnia ſimul, quaſi terræmotu facto poſt Domini noſtri Ieſu Chriſti Reſurrectionem ruerunt.

Euſebius.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

1 Respondens autem Dominus Iob, de turbine dixit.

Vm vim, & impetum suæ orationis denuo instaurare vellet Deus, instaurasse iterum tempestatem visus est: a quare turbine, qui multum remiserat, denuo inualescente, & vehementius perstrepente procella, ad diuinæ præsentiæ, & vocis manifestiorem significationem; tum antiquis Iobi querimonijs, atque ijs etiam, si quæ nunc forte in eius animo versabantur, cogitationibus tristioribus; tum ipsius silentio, hac ratione occurrendum censuit.

a *An nouus nunc turbo, an prior denuo instauratus, quæritur num. 3.*

2 Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & indica mihi.

Confirmato, & integro animo iterum, atque iterum te volo in tua iustitia, & causa defendenda. Noli igitur silentio vti, loquere, te collige; vir esto; ægritudinem pelle; animoque complexus, quid te respondere oporteat, viro dignam responsionem præbe.

3 Numquid irritum facies iudicium meum; & condemnabis me, vt tu iustificeris?

Tu vero in meo iudicio cur ita obmutescis, cum sæpius postulaueris apud me causam dicere tuam? b Frustra ne iam tibi aditus ad meum tribunal patebit? Atqui cum tibi meum conspectum desideranti, aperte respondeo, eo sum animo, non vt tibi loquendi facultatem adimam, aut vt vllius peccati reum traducam, quin potius, vt tua oratione, atque mea responsione cunctis mortalibus tua iustitia promulgetur; & tibi quidem ornamento, ac gloriæ, mihi aut terrarũ sit emolumento. Nisi forte velis iudicium meum, quo res tuas certa prouidentia constitui, ita dissoluere, & dissipare, vt meæ iustitiæ, & æquitati aliqua ex parte detrahatur; & in tuam iustitiam, & innocentiæ existimationem ita intendere, vt non valde cures an meæ æquitatis lædendæ, & infirmandæ vllam occasionem præbeas. An vero fas esse putas, vt quod ego de tuis rebus constituerim, & de tuarum ærumnarum mensura, & modo præscripserim, vel tuis rationibus persuasus, vel tuis querimonijs defatigatus, mutandum, & infirmandum censeã? quasi ego æquissimis iudicij mei lancibus non ponderauerim, quid res vnaquæq; exigat. An vero satius ducis, vt ego mutandi decreti, & infirmandæ prouidentiæ, veluti damnes a te; ne tu alicuius hominis iudicio peccati alicuius insimuleris? Ita ne existimas necessario fore, vt meum iudicium aliqua iniquitatis nota inurendum sit, si tu declarandus sis innocens? Atqui quamuis mea te sententia omni criminis suspicione absoluam, nullam mea æquitas, meaque prouidentia iniquitatis notam subibunt.

b *Multum varia, atque diuersa expositio, irritandi iudicij diuini, tractatur num. 4. 5. 6.*

4 Et si habes brachium, sicut Deus, & simili voce tonas.

5 Circunda tibi decorem, & in sublime erigere; & esto gloriosus; & speciosis induere vestibus.

Quod si Dei similem potentiæ, c & pulchritudinis gloriã habes, poteris sane tuis viribus, tuam salutem tueri. Quod si neque cum diuina gloria, neque cum illius specie, & pulchritudine, de æqualitate contendere potes, consequens profecto est, vt neque tuam salutem parere tuis viribus possis. Verum si conscientia tuæ imbecillitatis cũ meo robore collatæ tibi animos adimebat, quasi mihi propositũ esset, te opprimere: potius inde colligere potuisses, non fuisse mihi tecum pugnandum, imparibus omnino viribus, neque tuam imbecillitatem primum a me lacessendum. Et vero quamuis brachio tuo, instar diuini, aduersarium superaris, atq; arrogantis fastum obtriueris, cumq; cum sua cohorte longius proieceris; at illud minime præstitisses, nisi brachium istud tuum mea virtute roboraretur. Tu vero quasi meæ opis aduersus hostes acerbissimos, minime indigeas, ita & mecum expostulas, & quasi ex æquo mecum agere non vereris, quod sane stultum videtur æque, ac illud, hominem gloriari de sua iustitia, qui suæ sibi salutis causa existere non possit, neque vllum magnificũ potestatis, & roboris documentum præbere. Illud vero persuasum tibi esse oportet vel ex tua imbecillitate fieri non posse, vt contra meum decretum, atq; sententiam, tuã salutem, & restitutionem consequaris, qui æqualis potentiæ, atq; roboris in magnificentissimorũ operum gloria, & laude mecum non sis. Expedit igitur, vt compressis querimonijs supplicem te meo brachio flagellanti præbeas. Vt vero tibi aliquid de mea potentia, & suprema æquitatis maiestate, & de tua etiam imbecillitate proponam; si quid viribus, aut imperio vales, indue, & exorna gloriosis virtutum ornamẽtis, Angelorum naturã, & superborum arrogantiã comprime; ex priori dignitate, & supremo domicilio, in sortem abiectissimã, & locũ infimum, idest, terræ viscera abijce; eminẽ, & præside vniuersitati creaturarũ, & cælesti lumine te ipsum circumfunde; voce magnificentissima iube, vt quæ non sunt, in lucem prodeant; superbos omnes; siue de cælo in inferorũ baratrum; siue de paradiso deliciarũ, in terram squallentem, & mortalitatis locum perpetuo exilio multa; simulq; sustenta iustos; territa impios omni ex parte; sanctitate, & puritate fulge atque sanctorum fulgoribus, velut pretiosis quibusdam ornamentis, amictos, in supremo gloriæ solio super omnem creatam conditionem euectus, superbos extremæ sortis abiectione affice.

c *Quis horum sententiarum scopus, & nexus, quæ item ratio metaphoræ nunc assumatur ad significandam diuinam maiestatem, accuratè disseritur duabus prany quasi iunculis.*

6 Disperge superbos in furore tuo; & respiciens omnem arrogantem humilia.

7 Respice cunctos superbos; & confunde eos, & contere impios in loco suo.

Verum

Verum enim vero, Iob quamuis cultu Regio, & pretiosissimis ornamentis circumfulgeas; quamuis sublimi Throno residens, aliorum mortalium humeris, & verticibus immineas; quantumuis ad iuris, & æquitatis leges optimo cuicumque principi exenlendas, aspires; &, quod in te fuerit, virtute tui brachij coneris irrumpere iniquitatem; sed hæc quid sunt cum mea virtute, & iustitia comparata, qui sempiternæ gloriæ, atque imperij ornamentis fulgeo, qui sceleratorum elatæ mentis insolentiam vultu ipso meo designo, atque dominatum frango? id quod ex re ipsa præsente terrificæ huius tempestatis, & turbinis, conijcere potes.

8
Absconde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueam.

Nam tūc tandem ancipitem fortunam mecum experieris, si possis istius brachij, & virtutis signum aliquod præbere; si perinde ac ego, splendoris vestimentis excultus tonitrua edere, turbinem versare; fulgura dispergere, quibus superborum fastum proteras; & vel fato puluere clarissimorum virorum facies obducere, & inspergere, nulla humanæ dignitatis habita ratione.

9
Et ego cōfitebor tibi, quod saluare te possit dextera tua

Sed vt ex præstantibus, admirandisque naturæ operibus nonnulla depromam, & monstra quædam ex bestiarum generibus, siue magnitudine, siue paruitate mirabilia prætercam, quæ non secus, quam homo ipse, mea potentia, & virtute sustinentur; certe supra omnem admirationem fuit incredibilis *d* illa varietas bestiarum, & reptiliū ex terra, sexto illo creationis Die, quo Adamus ex terra factus est. Ex illis vero, quamuis nonnullæ carniuoræ sunt, mirum est tamen, maxima ex parte sic a natura institutas fuisse, vt boum alimentis contētæ, non carnibus, sed fœno pascantur. Sed vnus pro multis Animalibus *e* Elephantus erit, membrorum vastitate, ingluuie, auiditate, fortitudine incredibili. Attende igitur, quæso, ad belluam vastissimam, in qua multarum tibi belluarum genera proposita fuisse arbitreris; vt quod sit terrestrium animalium maximum, & tam diuturnæ vitæ, vt plurimarum belluarum ætates, vnus ipse continere videatur, propeque ad humanum ingenium disciplina, militate, obedientia, societate cum humano genere, solertia deoique & intelligentia accedens. Et licet tam vastum, tamque graue animal sit, mirum est quam facili, quamque leui pabulo, nimirum herba, atque seminibus, perinde ac bos, tantam membrorum molem sustinere queat, vt bouem quendam maximum esse arbitreris, quippe gaudet cibum sumere ex hominis manu. Et vero maxima Elephanti vis, & robur in dorso illius, & coxendicibus residere videtur; namq; durissimo dorso plures bellatores ligneis turribus inclusos defert, dorso astrictis, & reductis vinculis sub ventrem, & vmbilicum, & licet aliquando veneris luxu, & intemperantia bachatur; sed fœminæ, quæ in alijs generibus esse solent imbelliores, at in hoc genere maiores, & robustiores, sicut & ventre laxiores, esse solent.

10
Ecce Behemoth, quem feci tecum fœnum quasi bos comedet.

d Nominis Behemoth, *notio, & etymologia, & varia acceptio tractatur, num. 2.*

e Interpretatio de Elephanto, ratione, & authoritate confirmatur, tum etiam sparsim singulari cum pretatione sententiarum exacta ad Elephantis naturam, proprietates, & membra.

Cum autem generationi vacat, mirum est, tam paruo, tamque occulto genitali, munere venereo fungi, ac semen excernere, picis Cedriæ instar. Caudam autem, & partem corporis vilissimā, nullis munitam pilis a natura obtinuit, quæ præsidio esse posset abigendo tædio muscarum, sed cum nullum habeat setarum tegumentū, verum instar horrescentis Cedri folijs duris, acutis, spinosis, caudā nimium strictam, nimiumque rigidam habeat, cancellatam cutem obtinet, quam cum extendit, recipitq; muscarum examina, arctatis in rugas repente cancellis comprehensas illius enecat. Hoc illi pro cauda, iuba, villo est. Atq; in eo etiam cedri similitudinem repræsentat, quod sicut ingens Cedrus, ex paruo semine, paruisq; initijs euadit maximus: cumq; testiculos habeat multis neruorum plicaturis non foris conspicuos, sed intus circa renes conditos, rem veneream numquā in aperto agit; sed inter arbores densas, aut in profundum aliquem locum se abdit; in quo imago proponitur Cedri vtique cum fructu, sed sine flore, sine seminis, aut generationis manifestis aliquibus argumentis. Quare stricte, & moderate libidines frœnat suas.

11
Fortitudo eius in lumbis eius, & virtus illius in vmbilico ventris eius.

12
Stringit caudam suam quasi cedrum; nerui testiculorum eius perplexi sunt.

Ossibus vero est solidissimis, instar æris, & ferri, dentibus aut cornibus robustissimis, collis, & lateribus fortissimis, cruribus autē sine flexu; quæ propterea repræsentare videntur bacillos ferreos, aut columellas æreas, quibus tam vasta moles incumbit. Denique siue ossa maiora consideres, siue minutiora, durissima sunt, pariterq; solidissima. Quamuis vero mollior, non ideo imbecillior est proboscis, quāuis cartilaginea; quippe illa arbores prosternit, & præ cæteris animalibus nasutæ illius partis magnitudine, viribus, vsu præstat non minus, quam si instrumento aliquo ferreo instructus esset.

13
Ossa eius velut fistula æris: cartilago illius, quasi laminæ ferreæ.

Cum ergo tam vastum animal sit, vel tempore aliquando, vel naturæ ordine videtur cætera quadrupedia præcessisse, vtpote magnitudine, fortitudine, docilitate reliquorum facile princeps. Et quidē tanta est fortitudine, vt cum cætera animalia mirum in modum exhorreant congressum cum Elephanto, at Conditor illius, qui certa illum dispositione formauit, tantū videatur suæ potentiæ quasi mucrone illū confodere posse: quippe viuit diutissime. Quamuis idem ipse naturæ auctor certam rationem mortalibus designauit, qua illum configere, & prosternere possint. Cumque tam immanis belluæ aluum mollissimam effecerit, videtur designasse Rhinoceroti partem opportunam, quam mucrone sui cornu maxime peteret, ne-

14
Ipse est principium viarum Dei. Qui fecit eum, applicabit gladium eius.

que vano ictu. Quippe cum Rhinoceros sit breuioribus cruribus, videtur certa pro portione, & altitudine ab ipsa natura habere cornu applicatum sui hostis aluo infimæ. An vero non etiam Draco gladius erit, qui Elephanti sanguinem fundit, dum Elephantum vulneratum ebibit, & exhaurit?

15 Huic mõtes herbas ferunt: omnes bestiæ agri ludẽt ibi.

Tanta vero vastitas, & fortitudo innoxia sane est minoribus quadrupedibus; non enim insidiatur pecoribus, non caulis pastorũ, non segetibus, & satis, sed sponte e terra inculta germinantibus: quare cum mitissimus occurrat infirmioribus pecudibus, lætæ illæ, & securæ in eisdem pascuis cum illo versantur. Atque illud etiam mirandum, quod tam immani belluæ paruulus illudat mus, quem maxime odit; sues inualidi in fugam conuertant, hirudo intolerando afficiat dolore; vermes exagitent, & exulcerent.

16 Sub umbra dormit in secreto calami, & in locis humentibus.

Tantæ vero cum sit magnitudinis, arbores illum sua vmbra tegere commode non possunt: neque potest latere in arundineto, neque in loco lutoso, quem aliæ animantes pro cubili, & statione amant. Quamuis latere non possit, quod recumbendi vsum cum cæteris animalibus non habeat communem: nihilominus erectus, & arboribus incumbens, iuxta papirum, & carices somnum capit; quippe amat amnes, & loca palustria, tempore præsertim æstiuo, cum æstuante sole peruritur; atque etiam tempore generationi destinato; tunc. n. Elephantus solitudinem petit, & præcipue secus flumina, vbi frequenter proueniunt salicea, alni, & populi, quæ amant aquas.

17 Protegunt vmbræ vmbram eius; circumdabunt eum salices torrentis.

Cum autem natura siticulosus sit, largissimi quoq; potus est, atq; adeo ingentes haustus facit, vt quasi quadã bibendi auaritia, & faciã fiet, totum ipsum flumẽ in os suũ conuertere velle videatur. Ipso igitur bibente, insistit fluuius, insistit quoque Elephantus per otiũ, & securitatem bibens; postquam diutinam sitim tolerauit. Videtur itaq; fluuius, quãtumuis maximus, non aliter in illius aqualiculũ influere, quam Iordanis in Mare mortuũ, quod propterea nunquã exundat.

18 Ecce absorbebit fluuium, & non mirabitur; & habet fiduciam, quod influat Iordanis in os eius.

19 In oculis eius, quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares eius.

Bibendo autem nasum longissimum, oculis tenus vsque in fluuij fundum immergere videtur, vt aquã abunde haurire possit; ex quo interdum contingit, vt sudibus in imo fundo defixis offendatur, & tangatur. Illud etiam ab Auctore naturæ constitutum est, vt naso, qui illi est bibendi, & deliciandi instrumentum, arte venatorũ perforatum capiatur, & alligetur. Designauit enim Deus hanc illius capiendi rationem, instructa fouea, in quam cum imprudens incidit, oculis, & naso vulneratis optatissima fiat præda venatoribus. Sed tunc potissimum, cum largissimo se potu implet, parantur illi a Draconibus insidiæ: nam immersum Elephantum in fluuium, inuadit Draco, constringit illigata manu, morsumq; in aures defigit; neque aliud magis, quam oculos petit, quos solos expugnabiles esse natura monstrante cognouit. Aliquando etiam a vermibus illis Gangeticis, branchijs, quasi sudibus transfixus, ad potum veniens Elephantus mordicus comprehensa manu abstrahitur.

20 Ecce Behemoth, quem feci tecum, &c.

Quod si in tanta belluæ vastitate, quam Deus nullo negotio expugnat, atque prosternit, mirabilis est Conditoris potestas, atq; sapientia; quanto magis, cum immanissimæ belluæ, id est, *f* Diaboli superbiam comprimit, viresque eneruat? Est ille Lernæa Hydra, non solum septiceps, sed bellua innumerorum *g* capitum, ex omnibus improbitatibus, & belluinis artibus composita; & in illos potissimum dominatum exercens, qui belluinos mores amplexati, belluinis voluptatibus se totos tradiderunt. Is ipse mirabili arte, atq; virtutum omnium ornamentis a Deo conditus, *h* simul cum homine, intelligendi particeps, ex suprema creaturarum intellectualium dignitate in abiectissimam bestiarum sortem sua superbia decidit; & humanæ salutis inuidia contabescens, cum illo nunquam non testatas gerit inimicitias; perpetuus comes illius vitæ, & itineris, ne vnquam lædendi, & impediendi occasionem prætermittat. Interdum vero vanissimam mundi gloriam, *i* & paleas, atque quisquilias impurissimarum voluptatum, quibus ille veluti pinguescit, offert belluinæ vitæ sectatoribus, amplius nil quam meram corruptionem, & immunditiam de studijs, & carnis voluptate decerpentibus.

f *Interpretationis de Diabolo, auctores, & probationes, atque singularum sententiarum accommodatio ad Angelis naturam, aut ad Dæmonis improbitatem, passim.*

g *Quod Diabolus sit Behemoth, id est plures bestiæ, eleganter, & vtiliter ostenditur, num. 1. 2.*

h *Quo tempore creatus Angelus, disseritur, num. 4.*

i *Fœni allegorica significatio diligenter tractata. num. 5. 6. 7.*

21 Fortitudo eius in lumbis eius, &c.

Atque cum illa amare videatur, quæ inesse vult suis sectatoribus, videtur profecto prima huius belluæ vis *k* a libidine proficisci, longius autem progressa ad vmbilicum accepit; quia ventris luxum, atque intemperantiam comitantur affectus, qui ventri parent: ventris enim satietas obscænæ libidinis radix est. Vires igitur suas, suumque virus exerit, cum hominum lumbos, partesque mollissimas, & ad voluptates procliues nostri corporis sic corrumpit, vt perinde in nostris membris dominetur, ac si sua illius membra, suique lumbi existerent. Tunc autem parte mollissima, atque maxime imbecilla, id est, vmbilico ventris *l* Tyrannidem exercet suam, non solum cum mulieres genus imbecillum, & voluptuarium, impurissimis libidinis illecebris inescat; sed cum per fœminas, tanquam per præstentissimum humanæ vitæ, atque salutis virus, virorum animos emollit, & eneruat, omnesque virtutis neruos incidit.

k *An fœminis luxuria in vmbilico sit an in mammis, diligenter inquiritur ex sacris, & prophanis, num. 3. 4. 5. 6.*

l *Aduersus turpem voluptatem, opportuna, & vtilia non pauca, num. 1. vsque ad 5.*

22 Stringit caudam suam, quasi cedrum, &c.

Proh mentis improbitatem obfirmatam, atque inexorabilem, nostræ morti, & actionum vniuersarum fini insidiantem; qui si prauus fit, *m* ex nostra ille finali impœnitentia, caudam sibi conficit, erigit, stringet,

m *Potissima Dæmonis cura insidiandi nostris finibus, & morti, vtiliter ostenditur, num. 1. 2.*

ſtinget, agitabit, velut cedrum proceram, & imputribilem. Cũ autẽ incredibiles ſint illius fraudes, & plicaturæ ad generandos ſibi ſimiles filios, mille tentationũ inuolutionibus, & perpleaitatibus verſutiarũ, at improbitatẽ nobis ille objicit, atq; proponit voluptatum illecebris, quaſi tela quadam ex multis filis conteata conuolutam.

13 Oſſa eius velut fiſtulæ æris, &c.

Conſilia vero illius, quibus tota illius moles, & ratio agendorum, tanquam oſſibus innititur, ſunt profecto ſolidiſſima, & ad improbitatem eaquiſitiſſime cõparata. Quæ cum per ſe ſint crudelia, & acerba; at cõuestita ille geſtat omnibus delicijs, & mollitudinibus, velut contecta: & interdum etiã potentiores quoſdam viros, & improbos Tyrannos, ſibi tanquam oſſa aſciſcit, quorũ virtute, & potentia vtatur ad alios infirmiores, & molliores in improbitate ſuſtentandos.

14 Ipſe eſt principium viarum Dei, &c.

n Dignitas Angelica naturæ, peculiari ratione, & fuſe tractatur, num. 3. 4. 5. 6.

Hic denique eſt, n qui cum Diuina ſimilitudine inſignitus fuiſſet, & creaturarum excellentiſſimus, in quo reliquæ viderentur, quaſi per recapitulationẽ quandam colligi, & velut primogenita creatura donis amplioribus præ cæteris cumulata, ipſo ſuæ creationis initio, cum mundo illi corporeo ſe communicauit Deus; at Diuinam bonitatẽ primus ipſe prouocare auſus, non amplius in ſe ipſo capertus eſt Deum beneficum Conditorem, ſed iudicem ſeueriſſimũ improbitatis pœnas iuſtiſſimas, grauiſſimaſque exigentem, & ſupremi numinis potẽtiam, & vindictam in ſceleratos omnes velut gladium acutiſſimum adigentem. Et quidem quamuis improbum Dæmonẽ non ſpoliauerit Deus viribus, & facultate ad nocendum, at comprimit illas, & pro ſua Prouidentia, atq; Sapientia, ita moderatur, & applicat, ne plus noceat, quam ipſe permittendum conſtituerit. Atq; in eo mirabilis eſt Diuina bonitas, quod Dæmonem ſuopte ingenio & improbitate paratũ, & applicatum perpetuo ad nocendum, ſuãq; operam, & induſtriam offerentem ſupremo iudici, ſi forte ille ſe tortore, & carnifice vti velit; ita moderatur Deus, vt illius improbitatem, & nocendi libidinem contra eum ipſum conuertat; vt dum iuſtis inſidias ſtruit, & interitum machinatur, o ſuis ſe artibus, & nocẽdi libidine cõfodiat, & perdat, iuſtis vero ipſis ingentia lucra ex tentationibus, & calamitatibus maligne procuratis deſignet, & afferat. Cum enim Deus ſit per ſe pacis amantiſſimus, hoſtium noſtrorum armis ad ipſorum ſupplicium ſapientiſſime vtitur.

o Deum impiorum ſceleribus, & impietate vti ad illorum ſupplicium, cum voluptate oſtenditur, num. 8.

15 Huic montes herbas ferunt, &c.

Interim ſæuiſſimus inimicus, qua poteſt ratione, noſtris malis, & detrimentis ſuas diuitias metitur: noſtris .n. laſciuijs, & impuris voluptatibus laſciuit, & pingueſcit ille, atq; illis cum ſumma voluptate veſcitur, quæ ſponte germinant ea prauitate, & corruptione noſtræ naturæ, in illis præſertim hominibus, quorum ſtudium eſt, cũ Principes ſint, libidinibus obſequi; & ſicut aliorum, ita rationis, & honeſtatis legi, & imperio minime ſe ſubmittere. Atque ea montibus, i. ex viris Principibus in præcelſo dignitatis faſtigio conſtitutis, opimam prædam reportat, quam ſuis militibus, & eorundem ſtudiorũ conſortibus in tartaro diuidit, de noſtra improbitate lætantibus cunctis, & per ſummam ignominiam humanæ ſtultitiæ detrahentibus.

16 Sub vmbra dormit, &c.

17 Protegunt vmbræ vmbram eius, &c.

Et mirũ; improbitatis auctori deterrima quæque, & peſſima placuerunt, gaudet nimirum in obſcuris, frigidis, torpentibus mentibus reſidere, & requieſcere velut in loco ad incredibilem voluptatẽ ſibi comparato: & in ijs rebus, & bonis, quæ cum nihil ſolidi habeãt, vmbræ ſunt veri boni, ad ſpeciem tantum, & ludificationem oculorũ; cum præterea in ijs, quorum mens nunquã eſt quieta, ſed varijs perturbationibus agitata; quieſcit enim ille, & dormit, cum noſtrã quietem animi interturbat: denique in illis, qui alios prauo exemplo, aut ope præſtita ad improbitatem duces, & exhortatores ſe præbent.

18 Ecce abſorbebit fluuiũ &c.

Sic maximam mortalium prædam capit, & ex noſtrarum mentium inconſtantia, & fluentium voluptatum ſtudio, fraude quadam, & illecebra ad ſeſe alliciens, incredibilem noſtri ſanguinis, & interitus ſitim exſatiare ſe poſſe ſperat.

19 In oculis eius, quaſi hamo, &c.

Mirum igitur, vt malignus obſeruet iuſtum oculis, & ſtridat dentibus in eum, conſiderans attentiſſime qua via inuadere, qua ratione capere, & decipere poſſit vt dolet oculis ſuis grauiſſime, cum videt nos cum diligentia vitam noſtram, & virtutis opera diſponentes tũc enim capi ſe oculis arbitratur noſtræ vitæ ſplendore obcæcatus. Sed tunc potiſſimũ captus, & illuſus eſt ſuis oculis, cum filium Dei, quem videbat carnis infirmitate circumdatum, inique agreſſus, & in carnẽ dentes infigens, hamũ vorauit, quo transfixus eſt, & Diuina virtute, quaſi calamo ſuſpenſus piſcis, irridendus propoſitus eſt, obtritis iam & quaſi perforatis illius naribus, & ſagaciſſimis inſidijs detectis, atq; calumniandi, ridendi, contemnendi licentia repreſſa, & caſtigata.

p Vt poſſint membra Diaboli, vel ex illius improbitate, & vitijs, vel ex diuerſitate impiorum componi, per pulchram allegoriam indicatur, num. 5. 3.

q Behemoth deſcriptum eſſe ſub forma, & ſpecie belluæ terreſtris quadrupedis non vero ſub forma Serpentis, oſtenditur peculiari quæſtiuncula, num. 5. 2. 3.

Denique ſi teterrimæ huius belluæ vitia, & improbitates conſideres, vniuerſa illius p membra nõ niſi ex ſcelere, & iniquitate cõpacta eſſe perſpicies. Si vero vim, & dominatũ, quẽ in improbos exercet, ea quibus, tanquã ex membris totus componitur, & veluti coaleſcit, Draco nimirũ terrificus ex pluribus ſerpentibus, & filijs viperina luxuria, atq; intemperantia natis, facile credes improbos omnes membra eſſe Diaboli; atq; illos præſertim, qui impuriſſimis operibus vacantes, & idolorum ſpecie miſere deluſi, vel in montibus, vel in lucis & ſyluis, aut in fluminũ ripis, Dæmonẽ pro Deo venerãtur, & colũt.

Sed non ſolum q in terreſtri bellua quadrupede maxima, atq; for-

tissima diuinæ potentiæ, atq; sapientiæ, tum etiam diabolicæ immanitatis, atque superbiæ, quam Deus conterit, præclarum specimen, datum est mortalibus. Sed præterea in Leuiathan marino monstro maxime terrifico, quod propter vastitatem, atq; immanitatem videtur esse r copulatũ ex multis, nõ solum quod mẽbris, & squamis mutuo sibi inhærentibus arctissime compactũ sit, sed quod copulationẽ habeat multorum, quibus ornatum, & comitatum incedit. In qua sane marini serpentis vastissima, & terrifica immanitate, quæ diuinę potentiæ, atque imperio paret, & obsequitur, graphica imago proposita est inuisibilis s Ceti, qui in huius tui bulentissimi maris, i mundi æstu, & perturbationibus tyrannidem exercet acerbissimam; nihil enim mari, terraue sæuum, & immane est, quod Diaboli sæuitiam, & immanitatem non repræsentet. Verum enimuero mirum est, vt Balena, & Cetus aliquando incedat cum ingenti ornatu, & comitatu ostreorum, pisciculorum, herbarum, quæ in illius cute adnascantur; cuius cum magnitudo, & vastitas prope immensa sit, erit ne mortalis aliquis, qui lino, & hamo piscatorio, possit Cetum inescare, & extrahere fune pendentem, & lingua, branchijsq; transfixum? Et verò, ò Iob, poteris illum vncino, hamoue infixo palato, & per nares eminente, aut branchijs affixo capere, captum vero iunceo circulo, aut recuruo alio instrumento suspendere, & quo velis deferre?

Sane huius piscis tanta est immanitas, vt omnem humanam potentiam non pertineat; nemini que supplicare, aut blandiri assueuerit. Tantum, cum tempestates præsentia Conditori suo, & dominatori fluctuum, quasi supplicans, & blandiens ludere, & caudam agitare videtur. Erga mortales vero, aut erga alios pisces, cum immanissimi ingenij sit, nunquam ex iure amicitiæ, & societatis agit, ferum vtique, & indomitum monstrum, a mea tantum potentia edomitum, & seruitute perpetua subiugatum.

Non humanæ vires, non industria, & ars illius vires, & sæuitiam vnquam eludere potuisset, nisi Cetacei generis ducem ego constituissem, qui cæcutienti belluæ, & superciliorum mole grauatæ viam ostenderet. Ergo capto eo pisciculo, tunc tandem piscatorum industria delusum, & aberrantem Cetum, & in vada, aut littora impingentem configere, & dilacerare potest, neque minus facile, quam si stulta esset auicula, puerorum, atq; fęminarum lusus, & aucupium.

Tunc sane quamuis immanissimus sit, neque ex illorum piscium familiarissimo genere, qui solent ad edulia, & cibos incidi, & præparari, tamen turmatim ad illum confluunt homines, & de tanta pręda mutuo sibi gratulantes, lætissima celebrant conuiuia; & alij hastis, alij tridentibus, alij securibus cædunt, & multa verberatione expugnatam in littus compellunt, atque eijciunt. Cumque adeo immani magnitudine piscis sit, vt illius corpus vni toti nationi satis esse possit, mercatorum multitudo in illo partiendo, præparando, distrahendo diligenter, & solicite operam collocat. Si quando igitur in manus hominum deuenit, non est humanis viribus, aut industriæ, sed supremæ numinis prouidentiæ adscribendum, quæ tantam belluam vsibus humanis deputauit, atq; subiecit. Nam quæ tanta sagena contexi potuisset, vt illius solam pellem complecteretur? quæ profecto crassissima est, & ad opportunitatem humanæ vitæ aliquam idonea. Aut quis mucro, gladiusve, qui pellem durissimam discinderet, nisi me monstrante, qua ratione exenterari, per partes diuidi, in cetaria, & piscaria officina saliri, parari, & asseruari expediret? & præsertim caput magnitudine mirabili, quod vel cibo, vel oleo, vel etiam sustinendis piscatorum tabernis idoneum est.

Denique tanta est Cetorum magnitudo, vt si quis suis viribus, & industria illa se posse capere, & expugnare confidat, atque manum ad illius capituram tuto inijcere; fit profecto, vt cum temere prouocauerit belluam potentissimam, bellum suscipiat grauissimum, & periculosissimum, quo exanimetur, & pereat; neque aliter saluti suę consulere possit, quàm retrahendo manum, tergaque vertendo, alterum manente ingentis discriminis, & temeritatis stultissimæ memoria sempiterna. Quis enim semel incidit in Leuiathan, qui deinceps diligentissime caueat, ne iterum simili discrimine laborare contingat, aut ne nauigationem repetat, littusque prope contingat terrore plenissimum?

Sic profecto fit, vt sæpe omnes insidiæ humanæ artis ad capiendum Cetum, vanæ, & irritæ sint: ad conspectum enim teterrimæ belluæ statim consternantur homines, quasi continuo deuorandi, & exsorbendi. Sed nonnunquam etiam diuina prouidentia fit, vt & Tyrannus ipse marinus spe euadendi ex omni discrimine, atq; tuto minores pisciculos insequendi, & piscandi spe frustratus, incolis maritimæ regionis spectaculum iucundissimum præbeat, e mari extractus, & fluctuum ipsorum vi eiectus, atque in ipsa arena infixus, & inhærens. t Quæ omnia repræsentant sane immanissimum illum hostem humani generis: quippe nihil est in rerum natura, siue in Mari, siue in Terra, terrificum, & exitiale, quod illius ingenium, mores nequitiam non referat. Sed illum tanteo illudentem mortalibus diuina Sapientia prosternit, & triumphat, triumphatumque vniuersis creaturis spectandum, & irridendum exhibet.

CAPVT

20 An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius?

21 Numquid pones circulum in naribus eius, aut armilla perforabis maxillam eius?

22 Numquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?

23 Numquid faciet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum?

24 Numquid illudes ei quasi aui, aut ligabis eum ancillis tuis?

25 Concident eum amici, diuident eum negotiatores.

26 Numquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius?

27 Pone super eum manum tuam; memento belli; nec vltra addas loqui.

28 Ecce spes eius frustrabitur eum; & videntibus cunctis præcipitabitur.

r *Notio, & proprietas nominis Leuiathan, diligenter, & accurate inuestigata, peculiari quæstiuncula 1.*

s *Leuiathan, quod, qualeve animans proponatur, terrestre, an aquatile, eleganter ostenditur tribus quæstiunculis, 1.2.3.4. a num.6. vsque ad 18.*

t *Quæ de Ceto dicuntur, vniuersa ad Diaboli mores, & ingenium relata in singulis sententijs sparsim indicantur.*

CAPVT XLI.

Argumentum Capitis.

Abſoluitur deſcriptio Leuiathan ex peculiaribus notis totius corporis, & terrificæ membrorum omnium habitu, & cōpoſitione.

I. Non quaſi crudelis ſuſcitabo eum. Quis enim reſiſtere poteſt vultui meo?

1 Crudelis, *quid proprie. Permutatio perſonarum Hebrais familiaris.*

2 *Verbum* ſuſcitandi, *aut* vigilandi, *bellicum. Deus armans Diabolum, non ex crudelitate, ſed ex potentia. Illuſtrati Dauid, Iſaias, Petrus.*

3 *Simplex ſententia paraphraſis.*

4 *Diaboli ſæuitia, Dei promiſſio, & ſeuerior caſtigatio, ſed ſine crudelitate.*

5 *Dei potētia ſalutaris, et benefica. Illuſtratus Iſaias, et Dauid.*

Crudelis, gi. Tygurina. Vatab. a gazu. Iſidor. Regia. Caietan. Eugubin. כזר

1 Vm illa, quæ nuper facta eſt [belli] mentio, videtur ſententia hæc cohærere. Habet autem variam coſtructionem apud Interpretes: nam ſequentes textum Hebræum per tertiā perſonam legunt, [Nemo eſt tam crudelis] (tam audax, ſuæ vitæ inimicus, & in animam crudelis; aut nemo tam concitatus animo, & ira aduerſus hoſtem aliquem, hoc enim exigit proprietas originalis) qui excitet illum, qui prouocet ad certamen, & auſit laceſſere. Solus enim ego, inquit, Deus illum mihi hoſtem depoſco, quem nullo negotio trucidare poſſum; nemo enim tam ferus, & immanis hoſtis eſt, qui valeat mihi reſiſtere. Et hæc quidem ſententia per ſe apta eſt. Sed tamen Interpres, vt tota oratio melius decurreret ex Dei perſona loquentis, intellexit tertiam illam perſonam, [ſuſcitabit] accipi debere pro prima, id eſt, pro ipſo Deo, quo etiam modo intellexit Caietanus: nam hæc perſonarum mutatio non eſt inſolens in ſacro ſermone. Ergo ait Deus: Quamquam ego feram, & indomitam beſtiam [Leuiathan,] Tyrannum maris potentiſſimum creauerim, atque in tantam vaſtitatem extulerim, & quaſi illum incitauerim, vt inferret bellum ſanguinarium alijs piſcibus minoribus, atq; ingentem mortalibus terrorem; non eſt id mihi tribuendum crudelitati, aut Tyrannidi innatæ, ſed tantum ſupremæ potentiæ, cuius argumentum eſt, tum ipſius beſtiæ magnitudo, & vaſtitas; tum quod ego illam comprimo, & trucido, & concidendam hominibus præbeo, cum mihi viſum eſt.

Permutatio perſonarum Caietan.

Sentētia paraphraſis.

2 Conuenit cum hac interpretandi ratione verbum illud [ſuſcitandi,] quod ad prælium videtur pertinere: quamquam enim ſignificet vigilare, & ſomno conſurgere; tamen ipſa etiam vigilia, et ſomni depulſio bellica eſt. Exempla manifeſta Pſ. 43. 24 [Exurge *præliaturus cum hoſte* quare obdormis Domine? *Pſal.* 79 3. Excita potentiam tuam, & veni. *Pſ.* 77. 38. Non accendit *non excitauit* omnem iram ſuam. *Iſa.* 59. 9. Conſurge, ſicut in diebus antiquis: Numquid non tu percuſſiſti ſuperbum, vulneraſti draconem? *Iſa.* 10. 26. Suſcitabit ſuper eum Dominus exercituum flagellum.] Denique ad bellum nos comparat Petrus dicēs, [Vigilate, quia aduerſarius veſter circuit, &c. Cui reſiſtite fortes.] Tum etiam Chriſtus Dominus, [Vigilate, ne intretis in tentationem. Ergo cum Deus dicitur Excitaſſe, aut euigilare feciſſe Leuiathan,] indicat illum armaſſe robore, & immanitate aduerſus alias creaturas imbecilliores. Quod multo melius quadrat, quàm quod alius interpretatur, Leuiathan ſemel præcipitatum, [non ſuſcitabo,] vel non erigo, neque incito ego immane hoc monſtrum, vt illius ope, & immanitate vtar ad exercendam vltionem in mortales, inſtar crudeliſſimi alicuius Tyranni, qui coacta nefariorum manu Rempublicam occupat, & deuaſtat.

Verbum Suſcitandi, ad prælium pertinens. עור *1. Pet. 5. 8. Matth. 26. 41. Interpretatio, quæ minus probatur.*

3 [Quis enim reſiſtere poteſt vultui meo? Quod in originali eſt, ad vultum meum, vel ante me,] ancipitem habet ſenſum, primum, quem indicat Tygur. ſequitur Oſorius. Quis ante me cum illo congreſſus eſt? id eſt, [Quis ante me reſtitit?] ſupple, illi. Sed proculdubio interpretatio hæc coacta eſt; non enim ſignificatur ordo temporis, ſed opportuna redditur præcedentis ratio ſententiæ. Quamuis Leuiathan crudelis ſit, poteſt tamen mea potentia comprimi, ideo non ad exercendam tyrannidem, & crudelitatem, ſed ad ſpecimen meæ potentiæ, cui nulla creatura reſiſtere poteſt, illum creaui. Vel, Cum ego ſolus potens ſim beſtiam immaniſſimam laceſſere, ſternere, trucidare, quis tam audax, aut temerarius erit, qui vel in faciem mihi reſiſtere, vel coram facie mea conſiſtere audeat? Commendat igitur ſuam potentiam Deus, atque comprimit inſolentiam, & auſum humanæ imbecillitatis. Cum quo exponendi ratione facere poteſt paraphraſis huius loci apud Septuag. [Nonne audiſti eum? Nonne ſuper ijs, quæ dicuntur, miratus es? non timuiſti, quia paratus eſt mihi? Quis eſt enim, qui mihi ex aduerſo ſteterit, vel quis reſiſtet mihi, & ſuſtinebit?] LXX.

Tygurina. Oſorius. Simplex paraphraſis ſententiæ.

Allegorice.

4 Quod aut vero hæc omnia in inuiſibilem draconem, quē Deus [non ſuſcitat] aduerſum nos in bellum; immo vero ipſe ait draconi; [Tu commouiſti me aduerſus eum.] Ad ea, quæ peccata ſunt, Deus non incitat; tantum permittit, & copiam facit. Quod dixerim propter Caiet. dicentem, quod Deus [mouet Dæmonem ad oppugnandum nos.] quod caute accipi debet, & vt Theologi dicunt, permiſſiue non poſitiue. Tum etiam Deus in huiuſmodi permiſſione, [non eſt crudelis,] nam media illa, vtitur Dæmonis opera & impugnatione, ad iuſta commerita ſupplicia: vt enim eleganter dixit Seneca: [Tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli.] in ipſo vero ſupplicio, quod citra condignum eſt, nulla eſt crudelitas, ſed incredibilis eum miſericordia, ac temperatio. [Iudicans enim *punieps* dat locum pœnitentiæ.] Ergo ſi eum ſuſcitat Dæmonem ad improborum ſupplicium, minime crudelis eſt; multo etiam minus, cum illum ſuſcitat permittendo, vt iuſtos exerceat; ne Iobus in hoc conflictu cum aduerſario de vlla crudelitate conqueri poſſit: nam cædunt prælia militum Dei, in Dei gloriam, in ipſorum coronas, & [prouentus, cum probati fuerint,] & in aduerſarij ignominiam, cum ſuperatus, de quo non pauca diximus ſuperius. Durior igitur eſt aliquando Dei parentis ſuorum uſtorum diſciplina, & ſeuerior interdum caſtigatio; diuturnior etiam, & aſperior probatio; ſed [crudelis,] quod inimicitiarum, & vitij eſt numquam. Sapienter ſcripſit hoc loco; [Suſcitare Deus, Leuiathan hoc modo dicitur, vt cum cæteris qualis ſit, manifeſtet; quem, velut Pharaonem longa impunitate diutius inſultare permittit. hoc enim iuſtiſſimo iudicio Deus fieri ſinit, aut ad exercitationem, probationemq; Sanctorum, aut iniquorum pœnam.

Deus permittit Diaboli ſæuitiam. Caietan. Sen lib. 1. de Clem. c. 2. Sap. 12. 1. Cor. 10. 52. Iobs 13. Dei caſtigatio ſeuerior, ſed minime crudelis. Philipp. Cur Deus permittat ſæuire diabolum.

5 Rei huius cōueniens ratio ſubiungitur ex diuina potentia, Interprete Greg. [Propter potentiam dixit, Quis poteſt reſiſtere vultui meo? Ac ſi diceret; Nō enim quaſi crudelis ſuſcito, quia de eius fortitudine, & electos meos potenter eripio, & rurſum reprobos non inique, ſed rationabiliter damno.] Vide quæ diximus priori tomo in Præf. cap. 5. vbi de propria materia huius libri diſſeruimus.

Greger.

Tum præterea commendat Deus lenitatem ſuam ex potentia, indicans, potentia ſua comprimi ſæuitiam Dæmonis, ne tantum noceat, quantum cuperet, ſed quantum expedit: nam cum Dei potentia fundamentum, & radix ſit totius æquitatis, vt Sapientia dixit; [Virtus tua iuſtitiæ initium eſt;] & eum potentiſſimus vniuerſorū Dominus ſit, [omnibus parcit;] & cum ſit [dominator virtutis, cum trāquillitate iudicat;] fieri non poteſt, vt ſit [crudelis,] vel in ſuo præcepto, vel in ſua permiſſione Eſt enim illius potentia, non inimica, & exitioſa, ſed clemens, & ſalutaris. [Ita *inquit ille* virtutes magnis viris decori, gloriæq; ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt. Nam peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. quare & illa optimi Imperatoris vox eſt. Quoties nullam inueni miſericordiæ cauſam, mihi peperci: q. d. Propter me. ſicut ipſe Deus dicit: Ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me.] quod agnoſcebat Dauid diuinam clementiam inclamans: [Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo: multum eſt enim.]

Deus cōprimens diaboli nocendi cupiditatē. Dei potētia ſalutaris, et benefica. Sap. 12. 18. Sen. lib. 1. de Clement. c. 3. a. Iſa. 43. 25. Pſal. 54. 11.

II. Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? Omnia quæ ſub cælo ſunt, mea ſunt.

1 *Nexus, & ſcopus huius ſententiæ.*

2 Præcedere, occurrere, reſiſtere, *cum analogia ab eadem radice. Illuſtratus Moyſes.*

3 Pax *dicta de reſtitutione, aut complemento rei.*

4 *Tres exponendi rationes parum idoneæ.*
5 *Quarta interpretatio subtilis. Diuina liberalitas, sine vllius iniuria, aut iniquitate. Illustratur Ieremias, & Paulus.*
6 *Duæ extremæ interpretationes verosimiles. Diuina potentia commendatio ex operibus creationis.*

2 Sententia, licet in speciem facilis, & aperta, sed ad connectendum subobscura. Quorsum enim nunc de donando, & restituendo? Vallus igitur apud Interpretes nexus; varia etiam interpretatio, sed omnes tamen ad duo capita reducuntur; alterum, quo suam potentiam excuset Deus ab omni specie crudelitatis; nam huius rei meminerat sententia præcedente: alterum, vt suam potentiam, viresque confirmet; atque vtriusque ratio, & probatio petatur ex ipsius diuitijs, & liberalitate. Sed vt commodius germana sententia colligatur, præmittenda est vocum proprietas. *Nexus, & scopus huius sententiæ.*

2 Quod igitur hic est, [ante dare,] in Hebr. est verbũ simplex, [præcedere, *vel* anteuertere;] quod indifferens est, vt sit præcedere, dando, vel aliquid aliud agendo: quia vero eiusmodi verbum sumitur a parte anteriori, & a facie, antequam aliquid consistit, vel præcedit; ideo etiam significat occurrere, quasi faciei alterius obuiare: qui enim præuenit, & anteuertit alium, solet etiam occurrere; quomodo exponi potest illud Iob. 30. 27 [Præuenerunt me (*inopinate occurrerunt mihi*) dies afflictionis] & Deuteron. 23. 4 [Noluerunt vobis occurrere cum pane, & aqua in via.] quod proprie ex Hebræo legitur ab ipsa hac radice; [Non præuenerunt vos, *vel* Non antedederunt, *vel* Non succurrerunt.] & similiter vertitur Nehem. 13. 2. consentientibus vtrobique Septuaginta in hac lectione, & significatione [Occurrendi.] קדם *Præcedere & occurrere eiusdem radicis.* *LXX.*

3 Verbum autem retribuendi, proprie est pacificare, aut ad pacem reducere; quod quia fieri solet [reddendo, *aut* retribuendo] debitum, siue præmium, siue supplicium, sumitur pro [restituere, *aut* retribuere, & soluere.] Et quia eiusmodi debiti compensatione videntur res impleri, etiã sumitur pro perficere, & ad integritatem adducere, collato eo, quod deerat, præmij, aut supplicij. Ex qua verborum fœcunditate pullulant variæ lectiones: [Quis præuenit, vel anteuertit me;] quis occurrit, succurrit, obuiam venit, & retribuetur ei? In originali actiue; [& retribuam,] restituam, soluam præmium, aut supplicium. Vel, perficiam, & ad complementum, atque integritatem adducam. Ex his quasi seminibus exurgunt plures, & quidem verosimiles omnes interpretandi rationes. *Pax dicta de restitutione, & solutione debiti & de perfectione rei.* שלם *Variæ lect.*

4 Prima est Gregorij, referentis sententiam hanc ad reproborũ damnationẽ, & supplicium; opus quidem ita crudelitate alienum, sicut plenũ iustitiæ [Eos, *inquit*, quos respuo, non iniuste derelinquo: nemo quippe vt diuina illum gratia subsequatur, prius aliquid contulit Deo. Si ergo, & electi præueniente se gratia, sequuntur; & reprobi iuxta quod merẽtur accipiũt: & de misericordia inueniũt electi, quod laudent; & de iustitia non habent reprobi, quod accusent. Bene igitur dicitur, quis ante dedit, &c.] Sed proculdubio hæc exponendi ratio longe petita est, & parum cohærens. *Greg.* *Præcedens expositio parũ cohærẽs.*

Secunda etiam, vt ad commendandam Dei potentiam ab omni specie crudelitatis perquam alienam, referatur. Ratio vero huiusmodi conficiatur: Fieri non potest, vt crudelis fuerim, creando Leuiathan; nam cum perquam liberalis extiterim præueniendo res vniuersas beneficijs, & demerendo illas, antequam mereri aliquid possent, quando nondum existebant; multo magis beneficus ero erga ea, quæ facta sunt. [Diligit] nimirum Deus, quæ sua [sunt.] Sic ab omni iniquitatis suspicione asserit Paulus diuinam liberalitatem Rom. 11. 34. *Secunda interpretatio.* *Dei potẽtia beneficu erga ea, quæ nondũ existebant.*

Tertio alij proxime ad Cetum referunt, quorum sententiam breui, & illustri Paraphrasi expressit Osorius: [Quis ante me manum cum hoc immani hoste conseruit, vt illũ debito præmio, atq; mercede remunerem?] Vel, Quis mihi occurrit, succurrit, opem contulit ad debellandum Leuiathan? An alienis viribus, non meis illum straui, triumphaui? Quam sententiam fere, vt solet, descripsit ex Tyg. Et licet vtcumque cohærens sit cum præcedente: at non videtur omnino opportuna ad rem præsentem; præter quam, quod illa [prioris] verbi acceptio, pro eo quod est, præuenire pugnando, insolens sit, atque coacta. *Tertia exponendi ratio parum lenis Osorius.* *Asturicen. Tygurina.* קדם

5 Quarta est aliorum, qui nituntur sententiam hanc connectere cum viribus, & Potentia Leuiathan, hoc sensu. Non fuit crudelitatis, tanta potentia instruxisse, & armasse Leuiathan; liberalissimus enim est bonorum omnium auctor. Potest igitur cui volet, & quod volet conferre; & cum omnia illius dominationi seruiant, nemini facit iniuriam, si rem vnam meliorem, fortioremque efficiat; rem vero aliam imbecilliorem priori subijciat; tantum erit vnius beneficium, sine alterius iniuria. Quamuis enim Iacob diligat, constituatque Dominum vterini fratris; at minime poterit Esau de iniquitate vlla expostulare, quod Paulus eleganter exponit ad Rom 9. 14. [Numquid iniquitas apud Deum? Absit.] Ex eadem etiam amplissima dominatione hortatur suum populum ipse Deus apud Ierem 27. 5. vt supplici, & patienti animo seruitutem seruiat sub Nabuchodonosor, ipse quippe supremus vniuersorum Dominus constituisset, illum dominari, alios vero seruire; [Ego feci terram, & homines, & iumenta in fortitudine mea magna, & dedi eam ei, qui placuit oculis meis Et nunc itaq; ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor, insuper & bestias agri dedi ei, vt seruiant illi; & seruient ei omnes gentes, &c.] Cum igitur omnia mea sint, stulta erit, vel hominis, vel creaturæ alicuius querimonia, quod illam non instruxerim eisdem viribus, quibus Leuiathan. Sicut neque [potest dicere lutum ei, qui se finxit, cur me fecisti sic?] neque conqueri, quod aliud [vas fecerit in honorem, aliud in contumeliam.] Arguta sane exponendi ratio, & bene cum verbis ipsis conueniens. *Quarta expositio subtilis.* *Dei liberalitas nemini iniuria, aut noxia.* *Isa. 45. 9. Rom 9. 21.*

Quinto, vt simpliciter commendetur diuina potentia ex creatione Leuiathan, rerumq; aliarum. Indicauit hanc exponendi rationem Vatablus, sequutus est Eugubinus; & habet nexum facilem; [Quis anteuertit me,] scilicet creando, vel belluam Leuiathan, vel res alias naturæ mirabiles? [Quis ante dedit,] contulit rebus vires, facultates, [& retribuetur,] vel vt diximus ex originali, & perfecit, idest, vt inquit Vatablus. [Quis ostendit mihi viam in creatione totius mundi? Quis mundum perfecit?] nemo sane. Omnia quippe mea sunt. Iure igitur dominor Leuiathan, & potestate maris. Potest cum hac interpretandi ratione consentire lectio Latina; [Quis antededit mihi,] designauit viam, & rationem creandi; occurrit, succurrit mihi, ope in creatione contulit. Et sane ad creationis opus, videtur Paulus simili sententia vsus, Rom. 11. 34. [Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? (nimirum præueniendo, & suggerendo illi consilium, & rationem mundi creandi: id quod sequente parte exponit) Aut quis prior dedit illi, & retribuet ei? quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.] 6 *Quinta expositio.* *Diuina potentia commendatio ex creatione Leuiathan.* *Vatabl. Eugubin.*

Sexta breuis, & facilis sententia, & nexus, coniungatur cum illo, quod proxime præcessit; [Quis resistere potest vultui meo?] tunc subiungitur; [Quis ante dedit,] quia anteuertit, præoccupauit, occurrit, prior lacessiuit? [& retribuetur ei;] & pacem habebit; vt sit omnino sententia eadem cum illa, [Quis restitit ei, & pacem habuit?] nam verbum retribuendi, vt diximus est idem, quod [pacem habendi.] & pertinet ad retributionem, vel per solutionem debiti, siue supplicij, siue præmij, nos dicemus. *Nadie si la hizo, que no se la pagasse.* *Sexta interpretandi ratio.*

III. Non parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis.

1 *Diuina potestatis efficacitas. Deus Diabolo potestatem suæ alitatem nocendi, non conuenienti.*
2 *Varia lectio.* Parcere *quid.* Silentium, & Silere *de Cessatione ab actione. Illustratur Dauid, & locus Iudicum.*
3 *Varia lectio.* Vectis, *Symbolum fortitudinis.*
4 *Verba, quæ solent ad Tyrannidem pertinere.*
5 Deprecari *quid proprie, quid* Componere. *Varia Græcorum, & Latinorum interpretatio.*
6 *Monstri vastissimi pulchritudo, ex membrorum omnium proportione.* Gratia *quid proprie. Illustr. Latinus interpres.*
7 *Immanitas hostium docet nos orare.*

Anceps illud relatiuum Rei, ancipitem reddidit sententiam. Sed in vniuersum siue referatur ad eum, qui proxime præcessit, hominem temerarium, qui ausit Deum lacessere; siue ad Cetum, de quo oratio instituta est; siue ad Dæmonem, cui conuenit figura Ceti, semper videtur nunc asseri efficacitas diuinæ potestatis sumentis de hoste vindictam, neque vllis precibus, aut minis temperantis ab infligendo iusto supplicio; quamuis enim Cetus non *Diuinæ potestatis efficaciam.*

habeat

Proſopopeia. habeat [verba Potentia, *neque* deprecatoria.] loquitur tamen Deus tanquam de Hoſte potentiſſimo, rogante ea, quæ pacis ſunt:& quamuis Diabolus non vtatur [verbis ad deprecandum compoſitis; intelligere tamen poſſumus, inquit Philippus, *Philipp.* Quod quamuis ſit rebellis in Deum, & contumax, ſuum tamen tremens ſentiat Creatorem, & tanquā ſeruus nequam, ſaltem coactus, Deum ſuum oblectare ſimulet.] *Gregor.* Greg. vero de corpore Diaboli; [Sunt, *inquit*, nonnulli, qui prolixas preces habent, quorum petitionibus nullo modo parcitur, cum eorum preces opere deſtituuntur.] Adde etiam quod Deus non parcit, non ſilet, quaſi annuendo [verbis potentibus,] id eſt, ſæuiſſimis, quibus fraudulenter nititur obtinere a Deo facultatem nocendi hominibus.

2 Sed germanam conſequutionem in deſcribenda immanitate Leuiathan per ſua membra, indicauit nobis lectio *Varia lect.* Hebræa, quam proculdubio, licet obſcure, expreſſit lectio Latina. *Parcere q d* Pro eo, quod Latinus dixit, [Non parcam ei Hebræus habet, [Non ſilebo;] non diſſimulabo, non prætertbo, ſupple, quæ habeo præterea dicēda de Leuiathan, quod חרש verbo Latino parcendi, eleganter ſignificatur; [Non parcā dicere,] non abſtinebo a reliqua totius corporis immaniſſimi deſcriptione. Sed forte Interpres vſus eſt verbo [parcendi,] quod ſilentium illud, quod affertur verbo originali, ad rem ipſam, & actionem referendum exiſtimaret, ita vt ſilere, ſit nihil agere: ſicut enim [Verbum] ſumitur pro ipſa re; ita ſilere pro nihil agere. *Silere, & ſilentium de ceſſatione ab actione.* Sicut Iudic. 16 2. [Tota nocte cum ſilentio præſtolantes,] id eſt, in inſidijs poſiti, & nihil præterea aliud agentes. Pſal. 27 1. & Pſal. 34 22 [Ne ſileas a me,] id eſt, Ne me dimittas, quin in me liberando præclara edas facinora contra hoſtes meos. Ergo hoc loco ſi ad actionem referatur; [Non iacebo,] idem erit, quod; Non ſolum efficiam contra Leuiathan, quæ adhuc commemoraui; ſed præterea multa alia, quæ ſequuntur, [Reuelando faciem indumenti, &c.] Quod idem eſt cum noſtra lectione; [Non parcam;] q.d. Perſequar adhuc laceſſam vſque immanem belluam. quod videntur indicaſſe Græci, legentes; [Non tacebo propter eum] quod interpretatur Nicetas, [Non feram amplius, ſed eum perſequar, atq; vlciſcar.] Atque hoc etiam voluit Interpres, addens illud relatiuum ei, quod deſideratur in originali.

3 [Verbis potentibus.] Subauditur verbum parcendi, q d. *Varia lect.* [Non prætenbo verba potentia, aut, fortia; ſed præter [verba fortia,] in originali eſt nomen a radice *Barahh*, quod ſignificat vectem, aut peſſulum ianuæ, quod decurrit ab vno extremo in aliud, & continet portas. כרח quare e a verbo legi poteſt; [Non parcam vectibus eius, & verbo fortitudinū.] נבר vel, verbis potentibus; Videtur autem Interpres contempſiſſe vectes, quod intelligeret poni pro [fortitudine,] atq; adeo comprehendi ſequente parte, [verborum potentiū:] *Vectis ſymbolum fortitudinis.* quippe in vectibus tota conſiſtit fortitudo, & firmitas portarum; quare vectis eſt fortitudinis Symbolum, Iob 38.6. Pſal 143.13. Ezech. 30 8 Prouer. 18.19. Iſai. 43.14 & ſæpius alijs locis. *Pagnin. Caietan. Tygurina.* At vero Hebraizantes, Pagnin. Caietan. Tygurina, per vectes intelligunt membra Leuiathan fortiſſima, vaſtiſſima, teretia, lubrica, & fugacia. neque mirum membra illius vaſtiſſima appellari [Vectes,] cum totus ipſe Leuiathan Serpens vaſtiſſimus, [Vectis,] non ſemel appelletur. בד Licet quidem iſti videantur deduxiſſe vocem a *Bad*, quod eſt brachium, aut ramus non vero a, *Barahh*, quod ברח eſt fugacem, aut lubricum eſſe, cuiuſmodi eſt vectis, & peſſulum portæ; facilis enim eſt permutatio *Res* in *Daleth*, *R. Dauid. Compluten.* & cum *Bad* ſignificet etiam mendacium; legunt R. Dauid, & Complutenſes, [Non tacebo mendacia eius.] quaſi dicat, dolos, technas. Sed proculdubio conſilium Interpretis ſapientius fuit, vt vocem illam contemneret, ne totam ſententiam impediret. nam verbis potentiſſimis vectes etiam contineri exiſtimauit.

4 Sed quid rei ſunt [Verba potentia?] Latini frequenter *Tyrannidis circūloquutio.* interpretantur verba comminatoria. Ego vero per [Verba Potentia,] ſiue vt in Hebræo eſt, [Verba robuſta,] & præualentia intelligo Tyrannidem Leuiathan; namq; verbum נבר originale præualendi, tum etiam nomina [robuſtus, potēs, præualens,] frequenter ad Tyrannidem referuntur, vt non *Simplex expoſitio.* ſemel obſeruauimus. Vel ſecundo [verba fortitudinum,] nihil ſit aliud, quam fortitudo illius; q.d. Pergam in deſcribenda Tyranoide, & immani fortitudine Leuiathan.

5 *Deprecari, quid propriè* [Et ad deprecandum compoſitis.] Verbum *Hhanan* ad gratiam pertinet; & ad ea quæ ea gratia, & non e a debito fiunt; quare ſignificat deprecari gratis, aut miſereri, vel do- חנן nare. At vero verbum [componendi,] pertinet ad ordinē, & diſpoſitionem rerum inter ſe æqualium: & frequenter *Componere, quid.* refertur ad inſtructionem, & diſpoſitionem acierum militarium. Hinc Septuaginta elegerunt ſignificationem illam ערך miſerendi, legentes; [Miſerebitur æqualem ſibi.] quod Nicetas ad Antichriſtum refert, qui a Deo æqualiter tractandus ſit, atque Diabolus. *L X X.* Vel ad Diuinam miſericordiam, *Nicetas.* miſereſcentem hominis a Diabolo oppreſſi; cum enim homo æqualem ſuum hominem non contemnat; non oportuit ipſum hominem contemni a ſupremo Conditore. *Duplex Græcorum interpretatio.* Indicat etiam Nicetas communem expoſitionem de Diabolo, & Ceto; neque Dæmonem equalem Dæmoni, neque Cetum ceto poſſe ſuppetias ferre aduerſus Dei potentiam. At ſequentes ex Hebræorum elegerunt illam alteram radicalem ſignificationem [gratiæ, *&* diſpoſitionis] alterius *Pagninus. Regia. Caietan. Vatabl.* verbi; quare per nomina abſtracta legerunt, [Non tacebo gratiam diſpoſitionis eius] id eſt, Dicam, quam concinne membra eius compoſita ſunt, quod Caietanus Ironice dictum vult; *Ironia.* cum enim horrifica ſit immaniſſimi monſtri diſpoſitio, & conformatio totius corporis, nihil in illo gratiæ, & venuſtatis eſſe poteſt. Sic ſolemus de inſigniter deformi, per ironiam dicere, *Que buena gracia.*

6 *Monſtri vaſtiſſimi concinna membrorum omnium diſpoſitio.* Ego vero ſerio acciperem; nam cum vera pulchritudo ex partium omnium atque membrorum proportione conſurgat, monſtrum etiam immaniſſimum illam pulchritudinis rationem habere poteſt, quæ in membris ſibi reſpondentibus magnitudine, & vaſtitate, exigitur. Tum præterea poſſemus commodiſſime eam [Gratiam] referre, ad gratuitam Dei donationem, in hanc ſententiam. *Gratia.* Non prætenbo ſilentio reliquas fortitudinis partes, quas gratis contuli huic beſtiæ, inſtruens illam pulcherrima, atque mirabili membrorum omnium diſpoſitione, atque compoſitione. Nam quod Tygurina, & qui illam deſcribit Algarbienſis, hanc [Diſpoſitionem] referunt ad rem militarem, q.d. Referam, quam pulchre diſponat Leuiathan acies ſuas non video quorſum tendat; cum nihil eo pertinens contineatur ſententijs ſequentibus.

Latini interpretis explicatio, & illuſtratio. At tertio Latinus Interpres elegit ſignificationem illam [deprecandi] ea gratia, & ea gratuita commiſeratione, & per nomen abſtractum reddidit, conſtruxitque cum [verbis potentibus,] id eſt, cum fortitudine, quæ proxime præceſſerat, & cum rebus terrificis, quæ oſtendunt potentiam, & immanitatem Leuiathan.

7 Sed Quid nam eſt huiuſmodi terrores, & fortitudines Leuiathan, eſſe [compoſitas, *vel* diſpoſitas ad precandū?] *Immanitas belluæ nos excitat, & impellit ad orationem.* Hoc profecto, eſſe ita diſpoſita membra Leuiathan, & vniuerſam illius compoſitionem eſſe tā terrificam, vt ad conſpectum illius neceſſe ſtatim ſit Diuinam opem implorare, & allicere ad miſericordiam contra tantæ belluæ immanitatem, & deprecari ab ipſo ſupremo Conditore illius in nos impetum. Quod ſane & in Cetum, & in Dæmonem opportune conuenit, quotidiana nobis oratione precantibus, [Liberari *ab illius* nequitia.]

IV. Quis reuelabit faciem indumenti eius, & medium oris eius quis intrabit?

1 *Hypallage. Aliorum interpretatio.*
2 *Quæ ſint indumenta, & opercula Oculorum Balenæ.*
3 *Oris, maxillarum dentium Cetorum magnitudo.*
4 *Balena excipiens ore fœtus ſuos.*
5 *Mendacia Diaboli. Hypocritarum perſona detrahenda. Illuſtratus locus Regum, & Baruch.*

1 *Hypallage.* Prima pars de reuelanda, ſiue detegenda [facie indumēti eius,] ſiue per Hypallagem, de reuelando, & detegendo indumento faciei eius, a quibuſdā accipitur de vniuerſi corporis indumento, id eſt, pelle, & corio detrahendo Leuiathan; id eſt, Quis accedet ad illum excoriandum? *Vatabl. Tygur. Iſidorus. Oſorius.* Ita Vatablus, Tygurina, Iſidorus, Oſorius. Sed importuna interpretatio; nam de excoriatione Cetorum ſuperius dictum eſt, cap. 40. verſic. 26. Tum etiam non cohæret cum ſecunda parte, & cum ſequente ſententia, quæ totæ verſantur in deſcriptione oris, & capitis. Illud vero etiam alienum, & longe petitum, quod Steucus poſt Aben Eſra, *Eugubin. Aben Eſra.* [Indumentum faciei] intelligit, pro fundum pelagus, & latibula, in quibus ſolet delitеſcere Cetus, q.d. [Quis eo penetrabit, vbi tanta bellua decumbit?] non enim nunc agimus de monſtro latente; ſed de eo, quod aliquando venit in conſpectum, & ſtuporem mortalium.

Ergo

Quæ sint opercula ocu|lorum Balenæ. Plinius. Ælianus.

2 Ergo proprie accipio faciem pro habitu oculorum, & ostium etiam [indumentum, *aut* vestimentum] pro operculo aliquo. Quæ res commode illuminari potest ex eo, quod de Balenæ, & Musculi amicitijs scribitur a Plin. lib. 9. c. 62. [Balenam prægraui supercil orum pondere, obrutis eius oculis, oculorum vice vti Musculo duce.] idem scribit Ælian lib. 10 c 6 [Cum eiusmodi ad pinguitudinẽ peruenit, amplius nec videre, nec audire posse: carnium enim moles, & videndi, & audiendi viam intercludit.] Hoc igitur carnis prominentis operculũ, est [indumentum faciei eius.] Nam quod D. Thomas, quem describunt Nicolaus, & Dionysius, scribit [Super oculos Ceti esse quæ sam additamenta cornea, in figura magnæ falcis, & esse ducenta quinquaginta, super vnum oculum: & totidem super alterum, quibus Cetus vtitur, pro opertorio oculi tempore magnę tempestatis.] inusitum est apud probatos auctores: nisi forte satis sit Alberti auctoritas, si non omnia at plurima ex his de superciliis longissimis Balenarum scribentis lib. 24. in Balenis.

D. Thom. Nicolaus. Dionys. Albert.

Tyg. Vatal. Eugu. Osor. כפל

3 Secunda vero pars de [medio oris,] paulo aliter legitur in Hebræo, & in Græco; nam in Hebræo ex verbo, Cum nie lio, *vel* cum duplicitate sięni eius, quis intrabit? id est, ex interpretatione aliorum, [Ori illius quis frænum inijciet?] Si tamen iam de [hamo, *de* fune, *de* circulo narium, *de* armilla,] quæ sunt pro fræno, dictum fuerit, c. 40. vers. 20 21. alter illuminandam sententiam censuit Vulgatus, cum enim duplicitas illa significata in originali, pertinere videretur ad duas maxillas; etsi neque frænum pertineat ad id, quod iniicitur ori inter maxillas, totam sententiam referendam existimauit ad [medium oris,] quod est inter maxillas, & ad rictum illum horrificum. Nam quantum putas fore rictum belluæ, quæ homines, quæ equites, quæ nauigia exsorbeat? quantum os illius, cuius singulorum oculorum fouea viginti hominum capax sit? si verum est quod scribit Albertus lib 24. Quanta vastitas tum oris, tum maxillarum, si verum itidem est, habuisse [dentes quatuor cubitorum longitudine,] vt idem scribit in Balena? & ille alius piscis, quem Plinius lib 9 c. 5. ex Turanio scribit, [Expulsam belluam in Gaditana litora, cuius inter duas pinnas vltimæ caudæ cubita sexdecim fuissent, dentes eiusdem C X X. maximi dodrantium mensura, minimi semipedum Belluæ cui dicebatur exposita fuisse Andromeda. Ossa Romæ apportata ex oppido Iudeæ Ioppe, ostendit inter reliqua miracula in Ædilitate sua, M. Scaurus, longitudine pedum quadraginta, altitudine costarum Indicos Elephantos excedente, spinæ crassitudine sesquipedali.] Denique quam terrificum belluæ caput existimas illud, quod in Balenis Noruegiæ conspici scribit Olaus lib 21. c. 5. [Quadratum illis caput est, vndique spinis refertum, Cornibus peracutis ac longis, radicum ingentis arboris modo singula enim cornua denis, atque duodenos cubitos excedunt; oculi singuli ambitu cubitis decem sunt ampliores.] & cap. 9. testatur idem se vidisse, [Anno Domini 1532. Piscem. cuius oris hiatus patebat recta linea pedes vnde viginti; maxillas trium pedum crassitudine oblongas ad duos supra viginti pedes.] Quis igitur hanc [faciem reuelabit, quis medium huius oris intrabit?]

Rictus Ceti vastissimus & maxime terrificus. Albert. Plinius. Dentium, & maxillarũ Ceti magnitudo. Olaus.

Balena excipiens ore fœtus suos. Auct. libri de natura rerum, non omnino probata fides. Philostrat.

4 At vero quod dicitur, de [intrando, siue veniendo in medium oris eius, siue, in duplicitatem maxillarum eius,] pertinet ad id, quod probati Scriptores naturæ tradunt, tempestate imminente, Balenam fœtus suos ore excipere, & condere? quippe hoc ingens naturæ mirum. quod quamuis Auctor lib. de natura rerum scribat, atque illud etiam addat, si quando propter aquæ defectum fętus impediantur, ne matrem sequantur, matrem ore receptam ingentem aquæ vim in illos immittere, vt littori inhærentes, & bene dilutos inde eximat. at fidem maiorem facere potest Philostratus lib. 2. de Vita Apollonij, cap. 7. [Balena, *inquit*, faucibus filios abscondit, quando maiorem belluam fugere contigerit.]

Allegorice.

Mendacia, & dissimulatio Diaboli. Olympiod.

5 At rogas, quodnam erit inuisibilis Ceti [faciei indumentum? Certe ementita species sanctitatis, qua ille contegit & dissimulat verissimam improbitatem, & mendacia, ex quibus totus compactus est. Tunc sane [faciei indumentum] sibi obducit, cum transfigurat se in Angelum lucis. Atque eleganter hoc loco interpretatur Olympiodorus, [Faciem indumenti, diuersas, quas vicissim personas, quasi histrio, suscipit: nunc enim naturam fingendo imitatur, cum lupus existat; necnon in Angelum lucis transfiguratur, cum sit tenebræ] Id quod Origenes fusius explicat, [a laruis, & personis, quæ imponi solent hominibus, exemplo petito.] Hunc imitantur Pseudo Apostoli, Pseudo Prophetæ, & hypocritę omnes quorum personam detrahet Deus, cum [reuelabit abscondita tenebrarum] de quibus loquitur Paulus 2 Corinth 11 13. [Non est, *inquit*, magnum, si ministri eius transfigurentur, velut ministri iustitiæ quorũ finis erit secundum opera ipsorum.] Nescio quid rei huius repræsentatum est in vxore Ieroboam, 3. Reg. 14 quæ cum [Commutasset habitum,] ne agnosceretur, audito sonitu pedũ eius, Ahias Propheta, cui reuelauerat Deus [faciẽ indumenti, dixit, Ingredere, vxor Ieroboam, quare aliam te esse simulas? Sonitus igitur pedum, arguit indumentum faciei; & finis,] vt Paulus ait, [Operariorum subdolorum] erit secundũ opera sua. Qui finis est cum extrema ignominia, qualis pingitur a Baruch, c. 6 vel potius a Ieremia, reuelatio, & opprobrium Idolorum, quæ cum sint argentata, & inaurata, reuelatur tandem faciei indumenti, & apparẽt lignea, & cariosa. [Cum sint (*inquit*) lignea, & inaurata, & inargentata, sciretur postea, quia falsa sunt.] quare concludit, [Melior est homo iustus, qui non habet simulachra; nã erit longe ab opprobrijs.] Tum præterea reuelat [indumẽtum faciei,] habitum totius corporis, quia oĩa [nuda sunt, & aperta oculis eius, hic vt ex Græ. legit Chry *Excosmata.*

Origen. Hypocritarum larua, & persona detrahenda. Hypocrisis figura. Hebr 4. 13. Chrysost.

V. Portas vultus eius quis aperiet? Per gyrum dentium eius formido.

1 Portæ oris, *quæ Labia instar portarum. Illustratus Ecclesiasticus & Dauid.*

2 Os patens, *quid iudicet. Dentes horrifici Balenarum triplicis generis.*

3 *Dentes, & fauces Diaboli Christus intrans ad dissipandam prædam. Victus Balena.*

D. Thom. Vatab. Dionys. Nicolaus. Asturica. Plin. lib. 9. c. 3. Strabo. Labia instar portarum.

PORTAS vultus,] i. oris. Pertinet hoc ad eandem oris, & rictus vastitatem describendam. D. Th. [Portas oris] interpretatur duos illos dentes maximos, quos caninos appellamus, in modum apri, exertos, quibus, tanquam portis, videtur aperiri hiatus balenæ. Sed multo commodius, alij, maxillas, aut mandibulas superiorem, & inferiorẽ. Et quid mirum, cum scribat Plin. [Alexandri Magni classium Præfectos prodidisse Gedrosios, qui Arbin amnem accolunt, in domibus, fores maxillis belluarum facere; ossibus tecta contignare.] atque idem superius indicauimus ex Strabone lib. 15. 16. At forte Portarum nomine, labia intelligemus, aut ea, quæ in piscibus labiorum loco sunt, & dentes contegunt: nam sicut portæ custodiunt domum, ita [labia custodiunt scientiam,] Malach 2 7. & dum istæ portæ non aperiuntur, dicitur [Thesaurus scientiæ inuisus, & sapientia] intus concepta [abscondita,] Eccles. 20 32. Eadem [oris custodia, & Ostium circumstantiæ labijs,] Psal. 104. 3.

Os patens.

Aperiet, vt vel interiora intueatur, vel prædam extrahat. cum enim [patet os,] perspici potest, quanta sit viscerum, [& cordis latitudo,] vt Paulus dicebat 2. Cor. 6. 11. 2

Dẽtes ingẽtes, & horrifici Balenarum. אימה *Olaus libro 25. c. 8. Serpentũ triplex dentiũ ordo. Solinus. Nicander. Plin. lib. 11 c. 37. Leuiathan omne genere dentium horrificum.*

[Per gyrum dentium eius formido.] id est, ordines dentium in gyrum oris dispositi formidabiles sunt: statim atque ille labia diducit, & aperit, visuntur terrifici dẽtes. Vox originalis formidinis, giganteum aliquid sonat; [Dentes illius enim,] Gigantes maximi, solo aspectu formidandi. Quales ab Olao magno describuntur visi in Ceto borealis Oceani, [Cuius hiatus pateret ad pedes duodecim, dẽtibus hinc inde dispositis, Aprorum, Elephantorumq; persimilibus.] Cum autem in Hebræo pluraliter dicantur, [ordines dentium,] significare poterunt dentes vtriusq; lateris: vel forte triplici ordine dentium armatum esse Leuiathan, sicut de quibusdam serpentibus Nicander, & Solin. scribũt, vt singuli ordines sint pro singulis dentiũ generibus. Quãquam. n. vt Plinius ait, [Dentes serrati, & pectinatim coeuntes, ne contrario occursu atterantur, proprij sint, serpentibus, piscibus, canibus; at vero Exerti apro, & elephanto, cõtinui vero homini, & equo:] tamen monstrosa bellua serratos habet, pro natura pisciũ: exertos itẽ instar Apri, & Elephanti, vt nuper ex Olao adduximus: tandẽ habebit continuos, vt ann. salutis 1545. visam scribit quidam lib. 4. aquatilium, Habentẽ dentes inter se contiguos, & latos, tanquã hois, ne aliqua formidinis parte carere videatur Leuiathan.

Allo-

Allegorice.

3 *Diaboli pectus pravũ & sinuosũ.* Quadrant hæc omnia in Inferni fauces, & os, cuius medium intrauit Christus, descendens ad inferos eripiens prædam. Quadrant etiam in Diaboli sæuitiam, nunc mollitudine, & blanditijs dissimulatam, & opertam; nunc apertã; quippe cum venerator sit, specie boni oblata fæde lædere solet. quare non solum clausum habet os, sed præterea pectus, & cor prauum, & sinuosum, vt indicarunt Septuag. *LXX.* in præcedente sententia, legẽtes; [In rugam pectoris eius quis ingredietur?] nam mirum omnino, quod Olaus refert, *Olaus.* belluam marinam visam habere [Tres in ventre specus ingentes, in gutture sinus triginta.] Videndus Gregor. Philippus, Seuerus, Olympiodorus in Catena.

VI. Corpus illius, quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus.

VII. Vna vni coniungitur: & ne spiraculum quidem incedit per eas.

VIII. Vna alteri adhærebit, & tenentes se, nequaquam separabuntur.

1 *Caietani expositio aliena. Dentes Ceti.*
2 *Os Balenæ,* Corpus *pro ore, & capite, in sacro sermone.*
3 *Cutis Cetorum durissima.*
4 *Æs fusum, solidius.*
5 *Varia lectio.* Frater, *aut* Soror, *de rebus inanimatis. Explicatus Moyses.*
6 *Smyrites Lapis cuiusmodi.*
7 *Squamæ Diaboli. Principes improbi, & obstinati.* Scutum *&* Clypeus *in sacro sermone. Explicatus David.*

1 NOn solum, inquit, armatus est Leuiathan ad nocendum dentibus terrificis, sed ad defendendum, & protegendum scuto durissimo, squamis fortissimis, quæ nullũ iaculo, aut ictui spatium liberum relinquunt. Existimauit *Caietan.* quidem Caietanus nunc agi dentibus, comparatque cum vallo ex palis altis, & fortibus, beneque inter se compositis, qui omnem aditum hosti prohibent. Et quidem verba Hebræa dubia sunt; nam pro [corpore,] est vox, quæ significat [altitudinem, & superbiam,] quod licet ad corpus, & dorsum eminens, & tumens frequenter referatur, potest etiam pertinere ad dentes erectos, & infixos maxillis, tum etiam iunctos inter se, atque colligatos. Præterea quod dicitur de squamis, tantum est, in originali [clausura, *aut* signatura, *vel*, sigilli constructio] sed aliud in hac interpretatione valde displicet, quod dentes piscium seriati, non cohærent inter se; nisi forte superiores cum inferioribus coniungas, pectinatim, & arctissime coeuntes.

2 *LXX.* E contrario Græci cum Septuaginta referunt ad viscerum æneam quandam duritiem, nam legunt Septuaginta; [Interiora eius sicut ænea] nisi forte interiora, intelligant, non quidem [viscera, *sed* interiora oris,] id est, palatium; vt persistet in eadem oris descriptione: nam vox originalis *Corpus, pro capite, & ore.* ita significat [Corpus,] vt sumatur pro [superiori corporis parte, id est, capite, & capitis ore. Iudic. 14. 8. [Examen apum in ore Leonis erat.] & statim num. 10. dicitur ex eadem voce, [Noluit indicare, quod mel de corpore Leonis assumpserat.] Ergo potest intelligi, [Os Leuiathan esse, quasi scuta fusilia compactum squamis se prementibus.] *Olaus.* Nam & Olaus lib 21. c. 9. scribit belluam illam marinam, quam testatur se vidisse Anno 1532 habuisse palatum [obtectum obduris squamis.]

3 *Cutis Cetorum.* Sed Interpres merito elegit illam aliam frequentiorem [Corporis] significationem, vt pote cum re subiecta conuenientissimam: nam significatur incredibilis durities cutis Cetorum, quæ neque iaculo, neque ferro cedit, vt superius indicauimus: & ipsa durities, si non squamis veris, reddit tamen hirsutam, & squamatam pellem. Atq; adeo Galen. *Galenus.* lib 3. de vsu partium c 12. scribit [Balenarum, & Elephantorum cutes summe duras, & propemodum insensibiles esse.] *Oppianus.* Et quamuis ab Oppiano, & alijs, Cetorum pellis glabra describatur, squamis, & villis carens, tamẽ quod nimium spissa sit, firma, ac solida, squamosa propter hirsutiem apparet. Sed de pelle diximus superius c. 40. vers 26. & de squamis quorundam serpentum, instar [scutorum,] ibidem, vers. 20. quæstiuncula 3. Nunc tantum, quæ ad proprietatem vocum, & vim huius sententiæ attinent.

4 *Æs fusum solidius, & fortius.* [Scuta fusilia.] In Hebr. propriè est, [Scuta fortia.] Sed eleganter dictum est ab Interprete, [scuta fusilia,] quod æs fusum multo solidius, fortiusq; reddatur, reiecta scoria, & partibus fæculentis, quæ non poterant bene cohærere, neque compingi, iam expurgatis. Quia autem tanta cutis durities excludit Leuiathan ab ictu, & vulnere, opportune comparatur cum scutis. Quia autem vox originalis, quæ significat [fusile, *aut* forte,] frequenter dicitur de [fluctibus, *aut* impetu fluminum.] & torrentum, Iob 6. 15. Psalm. 41. 2. Isai. 8. 7. ideo Tygurina per paraphrasim legendum *Tygurina.* existimauit, [Superbit squamis continuis, vt alueorum fluctus continentes sunt, quibus corpus instar clypeorum defenditur:] quæ item non inepta est cutis hirsutæ, & crispantis, atque squamatæ cum facie fluctuantis Maris comparatio. Sed proculdubio durior, & longior.

5 *Varia lect. Vatab.* [Compactum squamis se prementibus.] In Hebr. prop. [Clausum sigillo impresso] Quod Vatabl. ad aptam squamarum dispositionem refert: nam sigillum non nisi certo, & opportuno loco imprimitur; quasi dicat; [Squamæ optime dispositæ sunt.] Sed rem ipsam expressit Latinus interpres, cum dicit, [Squamas se prementes] quasi diceret; arctissime cohærentes, & sese complectentes, corumque corpus munientes, instar sigilli, quod rei affixum, illam claudit, & communit. Quod quidem alijs duabus sententijs eleganter exponitur; quod [vna alteri adhæret, & tenent se,] id est, colligatæ, & commissæ inter se, vt neque tenuis spiritus inter illarum commissuras penetrare possit, aut illas leuiter separare. Id quod etiam eleganti Hebraismo dicitur *Hebraism.* in originali, [Vir fratri suo adhærebit] nam res compares, quamuis inanimatæ, solent in Scriptura appellari [fratres, *aut* sorores.] *Fratres, aut sorores de rebus inanimatis.* idque vel per nomen [Viri, & fratris,] vt hoc loco, & Exod 25. 20 [Respicient se mutuo versis vultibus Hebraice: Facies Cherubinorum vir ad fratrem suum] siue per nomen [mulieris, & sororis,] Exod. 26 6. [Cortinarum vela iungenda sunt. Hebraice; Coniunges cortinas vnamquamque ad sororem suam.] Sic igitur hoc *Nota masculina de rebus fortibus & duris.* loco de [squamis,] quæ quia præ fortes sunt, & praduræ, potius dicuntur per nomina masculina, [viri, & fratris,] quam per fœminea [mulieris, & sororis]

6 *LXX. Smyrites cuiusmodi sit.* Denique coniunctionem hanc arctissimam, Septuag noua alia ratione, & similitudine explicarũt; [Colligatio eius sicut lapis Smyrites, vnus vni conglutinantur.] vt durissimam cutem significent, propeque adamantinam. De lapide autẽ [Smyrite] diximus superius. atq; hoc loco Olympiodorus, hæc de illo scribit, *Olympiod.* [Dicitur hic lapis solidissimus esse, vt ad adamantem proxime accedat, & ferrum ad se rapere, & summa asperitate, atq; aculeata duritie, vt etiam ad insculpendum in vitro adhibeatur.]

Allegorice.

7 *Squamæ Diaboli. Philipp.* Quod vero ad corpus Diaboli attinet, Philippus, intelligit omnes consortes eius, & spiritus immundos conspiratione, & indissociabili connexione cum illo deuinctos. At vero Gregorius, *Greg.* omnes impios, qui cum instar scutorum, [Spiritui Sancto semper resistant,] & Diuinarum inspirationum iacula repellant, sed tamen summa inter se ad malum, animorũ, & consiliorum consensione cõspirant, nam *Scutum in bonum, & in malum.* [scutum] nunc in bonum, pro Diuina protectione, nunc pro humana repugnatione & mentis obstinatione, in Scriptura sumitur, vt ait Gregorius. *Greg.* Quare dicitur [scutum cordis.] Threnorum. 3 65.

Quod si [squamas, & scuta] intelligas improbos Principes, qui aliorum peccata defendunt, commode poteris, nã frequente Scripturarum Phrasi, Reges, & Principes dicuntur *Principes dicuntur Clypei.* [Clypei, *vel* scuta populorum,] Psalm. 46 10 88. 19. vbi dicitur, [Domini est assumptio nostra.] Hebr. clypeus, qui statim exponitur, [Rex noster.] Aliquando igitur mira Principum improborum cordis durities, in repugnando, *Principum duritiex, & obstinatio.* & resistendo Diuinis Præceptis Vnum exemplũ pro multis Pharao. Hi, vt inquit Philippus, [nullum per indesinentem nequitiam spacium faciunt respirandi ad Deum.]

Qui se non agnoscunt. Deniq; qui peccata sua excusant, & minime agnoscunt, instar Leuiathan, squamosi sunt, & clypeati, atque instar Sauli, [squamas habent in oculis;] *Act 9. 18.* Tũc vero [cadunt squamæ de oculis illorum,] cum se præbent Deo supplices deprecatores culparum. *Greg.* de quo eleganter hoc loco Gregor. *Origen.* videndus item Origenes, atque Olympiod. in Catena. *Olympiod.*

Ster-

IX. Sternutatio eius, vt ſplendor ignis, & oculi eius, vt palpebræ diluculi.

X. De ore eius lampades procedunt, ſicut tædæ ignis accenſæ.

XI. De naribus eius procedit fumus, ſicut ollæ ſuccenſæ, atque feruentis.

XII. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.

1 *Cetus calida natura. Oculi Balenarum lucentes. Piſces lucentes.*
2 *Sternutamentum vnde fiat. Illius motus violentus. Quid in Cete deſignet. quomodo eructet aquam.*
3 *Ignis, & ſplendor oris Balenarum. Teda, Hebraice, & Latine, quid.*
4 *Nares Balenæ. Ita.*
5 *Dæmonis ſæuitia, Sternutatio, Oculi, Lux, Hæretici, Prædicatores falſi.*

5 *Cetus calida natura.* CVm alij frigidioris naturæ ſint, at Leuiathan eſt calentioris, vt qui multum ſanguinis habeat, reſpirationeque magna indigeat, vt Ariſtoteles de Ceto ſcribit, habetque tum in ſquamis totius corporis ingentum quendam ſplendorem, vt poſtea dicemus; tum vero potiſſimum in oculis, & capite. *Oculi balenarum lucentes.* Sed præſertim in oculis, in quibus præterquam quod ex natura ſua lucidi ſunt, copia tamen calidiſſimorum ſpirituum inflammantur, & igneſcunt. Id quod de oculis Balenarum Noruegianarum ſcribit Olaus libro 21 cap. 5. *Olaus.* [Oculi, *inquit,* noctu coruſcant, ingentium flammarum modo; procul enim viſi a piſcatoribus, ignes eſſe grandes putantur.] Sed præterea deſcribitur ingens quædam ignis in viſceribus Leuiathan, qui illius ſæuitiam arguat, & toto ore, atque capite emicet, vel fraudulenta natura, quæ ementito fulgore decipiat, & illectet; vel denique cum vaſtitate, illuſtre quiddam, & præclarum, quod in ſupremi Conditoris laudem redundet. *Piſcium lux quædam.* Namque eſt iſta piſcium lux mirabilis, qualis in lucerna piſce deſcribitur a Plinio lib 9. cap 27. *Plinius.* [Subit in ſumma maria piſcis, ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exerta, tranquillis noctibus relucet.] *Dactylus piſcis.* Atq; illa non minus miranda natura [Dactylorum,] qui vt eodem lib. Plinius ſcribit cap 61. [Sunt è genere concharum, quibus natura in tenebris remoto lumine alio fulgore clarere, & quanto magis humorem habeant, lucere in manibus, atque etiam in ſolo, ac veſtibus, decidentibus guttis, vt proculdubio pateat ſucci illam naturam eſſe; quam miremur etiam in corpore.] Sed quoniam deſcribitur Leuiathan ore, oculis, naribus, halitu, flammas eructare, indicatur ſane magnā ignis copiam habere intus conceptam, *Ignis internus Leuiathan.* vnde iſta ignis argumenta præbeantur; ſplendores, lampades, flammæ, feruor, & æſtus: ad eam ſimilitudinem, qua Sap. 2 cōparatur ab ſtultis vita, & anima cum igniculo reſidente in corde: vnde illa tum colligebant, [halitum *eſſe* fumum,] ex illo interno igne aſcendentem; [Quoniam (*inquiunt*) fumus flatus eſt in naribus noſtris; & ſermo ſcintillæ ad commouendum cor noſtrum, cuius erit corpus noſtrum, &c.]

2 Sed quia in igne, & [lampade] non ſolum ineſt calor, ſed coruſcatio, & fulgor, quod potiſſimum in his ſententijs indicatur, videndum quales ſint eiuſmodi [ſplendores, & lampades,] tum etiam [ſternutatio, & halitus.]

D.Thom. Dionyſ. Nicolaus. Quod ad [ſternutationem] attinet, plerique Latini exiſtimant deſcribi ex ſternutamento magnitudinem cerebri, & ex conſequente magnitudinem capitis Leuiathan; *Sternutamentum vnde fiat.* eo quod ſternutatio efficiatur ex ſubtili vapore incluſo in ventriculis cerebri, conante natura vehementius expurgare, & expellere, vt Galenus docet lib. 2. de Symptomatum cauſis, cap. 2. 3. 4. 5. *Galenus.*

Cetus eructans aquā pellucidā. Sed exiſtimo in hac [ſternutamenti] ratione duo potiſſimum attendi: primum ingentem vim Leuiathan ad eructandam, & reflandam aquam ore, & naribus; in quo perſpicitur non leuis cum [ſternutatione] ſimilitudo. Deinde ſecundum id, quod eructat, eſſe pellucidum, & candens, qualem oportet eſſe tenuiſſimam aquam ſublime elatam, & luce perfuſam, in quo conſtituitur illa ſpecies flammarum, & ſplendorum diluculi.] Sternutationem autem eſſe opus facultatis expultricis, docet Galenus, loco citato, *Galenus.* c. 6. atque eo differt a [pandiculatione, & Oſcitatione,] quod illi ſint motus mediocres; at vero [ſternutatio,] & tuſſis motus validi. atque cap. 4. docet, maiorem, & vehementiorem eſſe ſpiritus impetum in [ſternutatione,] qua in tuſſi. *Sternutatio a facultate expultrice.* Rurſus in librum ſextum de Morbis vulgaribus Commento 2. Textu 32 ex aliorum ſententia ait, [Sternutationem appellatam eſſe eructationem;] & in vniuerſum [omnem excretionem ructamentum appellari poſſe: qua ratione dixere Poetæ, mare eructare foras, cum æſtuat.] vt ille de Acheronte dixit. *Vir. 6. Æn.*

— — Vaſtoq; voragine gurges
Æſtuat, atq; omnem Cocyto eructat arenam.

Iam quid opportunius, quid elegantius ad exprimendam Balenarum naturam, quibus in fronte os eſt, os inquam, non quo mandant, ſed quo eructent nimbos, & vim aquæ incredibilem? *Balenarum os in fronte quale.* Ora, inquit Plinius, [Balenæ habent in frontibus, ideoque ſumma aqua natantes in ſublime, nimbos efflant.] *Plin. lib 9. c. 6.* Hæc eſt enim illa [fiſtula, qua ſpiritum ducunt,] vt Aelianus dixit; *Ælian. lib. 10 c 1.* Tum vero etiam aquam ducunt, ac reducunt. In quo genere excellere videtur [Phyſeter,] ideo ſic Græcis dictus, quaſi flator, quod reflando ſoleat ingentes nimbos emittere. *Phyſeter reflās nimbos.* De quo Plinius lib 9 c 4 *Plinius.* [In Gallico Oceano Phyſeter ingentis columnæ modo ſe attollens, altiorque nauium velis diluuiem quandam eructans.] *Strabo.* Atq; Strabo lib 15. ad finem in deſcriptione Arabici ſinus, & Nearchi nauigationis; [Plurimum, *inquit*, eos turbabant Phyſeterum magnitudines, fluctum maximum, & accumulatum, & caliginem tantam reſſationibus excitantes, vt quæ ante pedes erant, conſpici non poſſent. *Iſidorus.* Denique D. Iſidorus huc adducere nititur ipſum [Balenæ] nomen, *Balena vnde dicta.* [Balenæ, *inquit*, ab emittendo, & fundendo aquas, vocatæ; *Iſid. lib 12. c. 6.* cæteris enim bellijs maris, altius iaciunt vndas. Ballim enim Græce emittere dicitur.] Hæc ſane eſt [ſternutatio] Leuiathan, vt ſplendor ignis. Quamquam.n. Strabo dixerit, *Strabo.* [Emittere fluctuum caliginem;] ſed eleganter etiam dixit D.Th. candorem aquæ commotæ, & ſpumoſæ, *D.Th.* tum etiam rariores illos nimbos diffiatos, & luce perfuſos, ad ſplendorem ignis pertinere; præſertim ſi in oculis reſidet innata lux, quæ in aquam etiam refundatur.

Oculorum ignis. Quod de oculis dicitur, & de [palpebris diluculi,] ſiue auroræ, pertinet ad ignem oculorum, de quo diximus. [Palpebræ *autem* auroræ] ſunt primæ lucis radij, quare eædem dicuntur [Ortus auroræ,] ſuperius cap. 3. 19. *palpebræ auroræ, quæ.* & vt ad aſpectum terrificum pertineat, poterit referri ad colorem ſanguineum, & ignitum oculorum; rubeum enim, quod in ore, & genis ſuaue eſt, & pulchrum; *Sanguineus oculorum color iratorū.* in oculis eſt cruentum, & horrificum, at auroræ lux rubens, & punicea eſt. vt enim Ariſt. docuit Probl. Sect. 31 Probl 9 3. *Ariſt.* [Sicut pudefacti auribus, ita iratis præſidium in eam partem, tanquam violatam transmittitur, quæ & ſenſu, & motu facilior eſt.]

Quod ſtatim verſic. 10. dicitur, [De ore eius lampades procedere,] eodem pertinet, quo [Sternutatio,] 3 *Eructatio Balenarum qualis.* nam ore etiam candicantem, & pellucidam aquæ vim emittentes lāpades videntur eructare. Niſi forte debeat hæc pars coniungi cum [ſternutatione;] nam aquam, quam ore excipit, per fiſtulam capitis eijcit, vt Ariſt. ſcribit lib. 4. de Partibus animalium c. 13. *Ariſtot.* [Delphini, *inquit*, Balenæ, & reliquum cetarium genus, branchijs carent, ſed fiſtulam ſui pulmonis cauſa continent, qua humorem quem in ore acceperint, reſpuant: nam & humorem admitti neceſſe eſt; cum cibū in aqua ſubmerſum capiant; & admiſſam emitti neceſſe eſt.] At D. Th. quem ſequitur Dionyſius, exiſtimat propter calorem vehementis halitus, dictum eſſe [de ore eius procedere lampades,] *D. Thom. Dionyſ.* & ſicut tedam, quam eſſe dicunt lignū odoriferum, cuius natura, & odore alluſionem fieri putant ad Cetorum naturam, qui dum eſuriunt, ſuauem odorem ore emittunt, quo illectant, capiuntque piſciculorum prædam. כדד Sed neque teda eſt aliud in Hebræo, quam [ſcintilla, *aut* ſplendor;] *Teda Hebraice, & Latine, qd.* neq; in Latino aliud, quā lignum aptum concipiendo igni; neque halitus Cetorum ſuaue olet, nam quod de Ambra dicitur, ad excrementa pertinet, neq; res illa ab vllo probatæ fidei auctore traditur. *Ambra.*

Quod ſtatim verſic. 11. dicitur de [naribus,] per expoſitionem poteſt accipi, de eiſdem fiſtulis, quibus eructat aquam, & inſtar ollæ feruentis, feruere, & æſtuare facit mare. 4 *Nares Balenæ, quæ.* Quamquam dicunt habere binas fiſtulas loco narium;

rium; forte alias quam quæ ſunt in capite. Sicut etiam id quod ſubiungitur de [halitu, faciente prunas ardere;] quæ videtur eſſe periphraſis follis ferrarij, qui bipatente foramine, prunas exſufflans, & inflammans, repræſentat binos narium hiatus, per quos reflatur vehemens, & præcalidus ſpiritus, & ingens aquæ copia. Atque hæc omnia indicant id, quod nuper ex Ariſtotele afferebamus, Balenam propter magnam copiā calidi ſanguinis, & pulmonis præcalidi indigere magna aeris copia ad reſpirandum, atque idoneis ad reſpirationem inſtrumentis. Quæ omnia [ignis, & flammarum] nomina, pertinent profectò ad ſignificandam crudelitatem Leuiathan: nam illa eſt graphica iræ, & indignationis deſcriptio 2. Reg. 22. 9. [Aſcendit fumus de naribus eius, & ignis de ore eius vorauit, carbones ſuccenſi ſunt ab eo.]

Nares instar follis ferrarij.

Iræ deſcriptio.

Allegoricè.

Dæmonis ſæuitia.

Iam hic videas repræſentari incredibilem Dæmonis ſæuitiam, & indignationem aduerſus mortalium genus, quam ardet ipſe totus, atque cruciatur inextinguibili igne, & vt ille dixit.

Gerit infernos ſub pectore flammiger ignes. Quos ingenti cum fragore, & impetu nititur excitere in homines, instar [ſternutantis,] & eructantis mala, quibus ipſe vritur. Cum vero nihil aliud ſit, quam teterrimus carbo, igniuus, at [transfigurat ſe in Angelum lucis; & ſui cerebri ſordes, velut rem ſplendidam, & illuſtrem, cum delectatione effundit.] vt Philipp. dixit. Vide Chryſoſtomum, & Olympiodorum hoc loco.

Diaboli ſternutatio. *Philipp.* *Chryſoſt.* *Olympiod.*

Oculi autem eius ſunt, vel illius conſilia, & ſuggeſtiones in ſpeciem lucidæ, reipſa obſcuræ, in ſpeciem vera, re ipſa mendacia corruptiſſima. igitur repræſentant auroræ lucem permixtam tenebris; Vel, vt Gregorius, Philippus, Olympiodorus volunt, illius oculi ſunt Falſi Prophetæ, & hæretici, [Viſionem ſuorum oculorum] proponentes, tāquam lucem auroræ, id eſt, veræ Fidei. Sicut enim aurora, & diluculum lucem habet permixtam caligine, & ex ipſa proprietate vocis originalis, ſonat [ſplendorem nigrum,] fuſcum, turbidum; ita ſanæ Fidei lumen cum obſcuritate coniunctum eſt, vt per quam [videamus *ſicut* per ſpeculum in ænigmate;] & tanquam per [lucernam lucentem in caliginoſo loco, donec illuceſcat dies, & Lucifer oriatur in cordibus noſtris.]

Diaboli oculi, qui. *Gregor.* *Philipp.* *Olympiod.* *Hæretici, & falſi Prophetæ.* כרך *Lumen Fidei obſcurū.*

Sed ſi ad illam ſæuitiæ, & crudelitatis ſignificationem referre velimus, quæ proditur flammantibus, & ſcintillantibus oculis; ex comparatione cum aurora rubente licebit interpretari cruentos Diaboli oculos, indignantes, & erubeſcentes, tum præ indignatione, & ira, tum præ inuidia, & confuſione.

Diaboli ſæuitia ex oculis rubentibus.

Quod vero pertinet ad [lampades, & flamma procedentem, de illius ore,] Diaboli conſilia, & verba ſunt, quæ noſtram concupiſcentiam inflammant, & [tanquam prunas ardere faciunt:] in illum. n. conuenit, quod de impio Scriptum eſt. [In labijs eius ignis ardeſcit.] Si vero [Os, & Halitus] Diaboli ſint Hæretici, & Falſi Prophetæ, iidem deſcribentur, qui apud Ioannem Apoc. 9. [Vidi equos, & qui ſedebant ſuper eos, habebant Loricas igneas, & Hyacinthinas, & ſulphureas, & de ore eorū procedit ignis, & fumus, & ſulphur, & ab his tribus plagis occiſa eſt tertia pars hominum, de igne, & de fumo, & ſulphure, quæ procedebāt de ore ipſorum. Poteſtas. n. equorum in ore eorum eſt.] nimirum ij, cum flammas gerant pectore, & capite per ſubtilitatem, & euomant per prædicationem, ac præferunt colorem Hyacinthinum cæleſtis lucis, vtpote [Operarij ſubdoli.] Aduerſus huiuſmodi Diaboli, & Hæreticorum ignita iacula hortatur Apoſtolus ſumere, [ſcutum fidei, in quo poſſimus omnia tela nequiſſimi ignea extinguere.]

Diaboli conſilia, & ſuggeſtiones oſ eius, & halitus. *Prou. 16. 17.* *Hæretici, & falſi Prædicatores, os Diaboli.* *Cur loricæ Hyacinthinæ equorū.* *Qui modo pugnādum aduerſus ignea Diaboli.* *Epheſ. 6. 16*

Sunt item [Os, Diaboli] igneum, qui aduerſus proximū iraſcuntur; vt enim ſuperius diximus, irati igneſcunt. & vt Plato ait in Timæo, [Omne iræ opus per ignem fit.] Tum etiam, & Seneca lib. 2. de ira cap. 18. 19. [Cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt, iracundos feruidi mixtura faciet; eſt enim actuoſus & pertinax ignis.] Qui potiſſimum ore prodit. Et mirum quantam cognationem habeat ignis cum ira, verbis lingua multum enim ad inflammandum animum, in vtramque partem, valent verba. vide Iacobum, cap. 3. [Ecce quantus ignis, quam magnam ſyluam incendit, & lingua ignis eſt, vniuerſitas iniquitatis. Lingua conſtituitur in membris noſtris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam natiuitatis noſtræ inflammata a Gehenna.] vides igitur linguam noſtram, & os accendi, & inflammari a Gehenna, & ab ore Leuiathā. Vide Prouerb. 16. 27. 28. Eccleſiaſt. 28. 11. 12. 13. 14. Et in eo quidem ſunt verba, & ira ſimilia ſcintillarum, vt hoc loco legere poſſimus ex Hebræo, quod cum leuiſſima ſint, ac inita ſunt incredibilis incendij, ſicut dicebat Iacob. [Quantus (*quam parua ſcintilla*) ignis, quam magnam ſyluam incendit.] quare leuibus occaſionibus, tanquam a ſcintillis cauere nos præcipit Seneca, ne iraſcamur, l. 3. de I. a c. 30. [Melius ſtimulia ipſa perſpicere, quam leuia ſint, quam innoxia. Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes, friuolis turbamur, & inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram Aſpis exurgit, Vrſos, Leoneſque mappa proritat, omnia, quæ natura fera, ac rabida ſunt, conſternantur ad vana. Idem inquietis, & ſtolidis ingenijs euenit: rerum ſuſpicione feriuntur.]

Qui proximum verbo iraſcendo lædit, os Diaboli. *Senec.* *Tēperamentum iracorū igneum.* *Ignis cognatio cum lingua, & verbis.* *Iratis occaſiones, & parua ſcintilla cauenda.*

Eodem pertinet, quod de [fumo narium, & de feruore ollæ] ſubiungitur, quæ appoſitiſſima ſunt iracundiæ, & indignationis Symbola. de quo vide D. Thomam 1. 2. quæſt. 48. artic. 2. Agunt enim iracundi ſpumas ore, ſicut [olla feruens,] incredibili perturbatione, & ebullitione viſcerum, & pectoris de quo diximus ſuperius cap. 33. verſic. 2. 3. 4. 19. 20. Sic vel Diuina indignatio, vel hoſtium inimiciſſimorum ardens ira comparatur cum [olla ſuccenſa] Ierem. 1. 13.

Olla feruēs iræ ſymbolū.

Denique frequenter repetitum [ignis, & flammæ] nomen, maximum ignem ſignificet, rurſus hæc [maximam iram,] a qua præcipit Angelus cauere Apoc. 12.

XIII. In collo eius morabitur fortitudo: & faciem eius præcedit egeſtas.

1 *Piſcium capita corporis proportione maxima. Qui piſces habent collum.*
2 Collum *Symbolum indomitæ inſolentiæ:* Torques, *victoria. Illuſtratus locus Iudicum.*
3 Morari. *Delphinus dormiens exerto capite.*
4 *Varia expoſitio ſententiæ Leuiathan.* Res, & Daleth *ſimiles.*
5 *Diaboli lætitia ex noſtro damno. Illius ſatelles, Perditio.*

1 Pergit adhuc in deſcriptione capitis horrifici, & vaſtiſſimi, cuius pondus cum ſuſtineatur collo, oportuit, vt maximi capitis collum eſſet fortiſſimum. Et quidem cum [Capita piſcibus proportione corporū maxima data ſint] vt Plinius ſcripſit, at non omnes piſces collum habent; cum enim hoc datum ſit a natura propter reſpirationem, & gulam atque pulmonem, tantum habent collum piſces reſpirantes, & pulmonem atque gulam habentes, nimirum Cetus, & Delphinus, vt docet Ariſt. lib. 3. de partibus Animalium cap. 3. & lib. 4. cap. 10. lib. 2. de Hiſtoria, cap. 13. Cui igitur contingit caput maximum, collum contigit fortiſſimum. Per [Collum] autem ſignificatur indomita, & inſolens immanitas Leuiathan, cuius Symbolum eſt [Collū] pingue, erectum, rigidum. Vide, quæ diximus cap. 15. verſic. 26. verſic. 12. & vbicumque [Ceruicis] mentio incidit. Et quidem peculiaris cognatio eſt collo, & ceruici, cum fortitudine; præter quam enim quod, vt Ariſt. in Phyſiognomicis tradit, [Qui collum groſſum habent, fortes ſunt ſecundum animam; qui autem ſubtile, imbecilles:] fortibus atque magnanimis victoriæ, & triumphi inſigne colli ornamentum, id eſt, torques dabatur, atque victorum illa erat præda potiſſima, vt indicatur Iudicum 5. 30. cum vxor Siſaræ victoriam illi augurabatur, [Veſtes diuerſorum colorum Siſaræ traduntur in prædam, & ſupellex varia ad ornanda colla congeritur.]

Piſcium capita maxima. *Plin. lib. 11 c. 37.* *Collum non omnes piſces habēt. Ariſt.* *Collum groſſum indicium fortitudinis.* *Ornamentū colli, torques victorum.*

3 Illud vero, quod dicitur, [morabitur;] vel, vt ſonat vox originalis, [pernoctabit,] dormiet, indicat ne, tunc potiſſimum Leuiathan caput, & collum erigere, cum dormit? nam cum in ea capitis, & colli ratione, Delphinus, & Cetus perſimiles ſint; Delphinus ſane dormiens roſtrum exerit ſupra mare, vt ſcribit Ariſtot. lib. 6. de Hiſtoria Animalium, cap. 12. & libro 8. cap. 2. ſimiliter igitur cum ſpiret Leuiathan, exerto capite, & collo, [morabitur,] pernoctabit, dormiet.

Morari, qd proprie. כרך *Delphinus dormiens erecto, & exerto capite. Ariſt.*

4 [Ante faciem eius præcedit egeſtas.] Hoc pleriq; referunt ad voracitatem Leuiathan, qui quoſcumq; piſces obuios habet, exurbet. Quare hunc locum legit Aquila, [Ante

Aquila.

LXX. Ante eum currit esuries,] Septuaginta, Perditio; Hebraizantes, Dolor. q. d. Omnia perdit, & de vastat. Cui simile est illud Habacuc. 3. [Ante faciem eius ibit mors, egredietur Diabolus ante pedes eius.] id est, ad illius conspectum concidunt, supantur hostea.

Varia expositio. *R. Dauid.* *R. Mard.* *Thargum.* Sed cum verbum [praecedendi] semel, & hoc tantum loco legatur, Hebraizantes omnes post Rab. Dauid, Rab. Mardochai, & Thargum, contendunt radicem *Dus*, significare exultationem, gaudium, lætitiam. quare vertunt; [Ante faciem eius exultabit,] gaudebit, vertetur in lætitiam, dolor, tabes, mors, labor, aut quid simile. Quod ab ipsis Hebraizantibus nō eodem modo accipitur; nam quidam nimium insipide interpretantur, Leuiathan etiam in ætate tabida, & dolente esse fortem, ita vt exultare possit. *Vatabl.* Alij, vt Vatablus, Nihil esse, quod illi tristitiam afferre possit; quippe coram illo euanescit dolor, & molestia, exultat gaudium, & tripudium. Atq; eodem pertinet Isidorus *Isidorus.* legens, [Coram eo comminuetur labor] quippe nihil illi *Tygur.* exsistit laboriosum. Paulo secus Tygurina. [Gaudium ei affert, si timeatur;] si alij doleant, & præ timore languēāt. Sed procul dubio rem ipsam attigit Latinus Interpres, [Coram illo præcedit,] alacriter, exultanter, dolor, timor, egestas. habet enim verbum, *Dus.* cognationem cum radice רוץ *Rus*. propter similitudinem *Res*, & *Daleth*, quod significat, currere, discurrere, festinare. *Res, & Daleth similes.* *Simplex expositio.* Ergo, inquit, Leuiathan in aliorum perditione, & vastitate tripudiat; atque aliorum egestate, & perditione pinguescit; lætatur, & gaudet aliorum mœrore, & languore.

Allegorice.

Quid iam opportunius ad Diaboli superbiam indomitam significandam, & ad victoriæ atque triumphi insigne, quo tanquam torque, [collum] suum exornat ex præda hominum; tum etiam ad significandas illius artes, & dolos, quibus conatur verissimos animi dolores, egestatem, perditionem, specie vanissima gaudij; & lætitiæ, vobis propinare? *Apoc. 9. 11.* Taodem cum ipse sit [Abadon, exterminator,] disperdens, non mirum, quod [illius prodomus, & satelles sit ipsa perditio,] vt ait Origenes. *Origen.*

XIIII. Membra carnium eius cohærentia sibi; mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur.

1 *Varia lectio, Carnes pro membro genitali. Quæ animalia habeant testes intus conditos.*
2 *Varia lectio. Statuitur germana.*
3 *Ratio lectionis Hebrææ, & Græcæ. Item etiam, & Latina minus correcte.*
4 *Illustratio germanæ lectionis.*
5 *Numerorum permutatio Cen de Celo tacti. Omnium lectionum harmonia.*
6 *Diabolus extrema sententia configendus.*

1 POst capitis, & faciei descriptionem, progreditur ad reliquias corporis partes, prædurias, atque præfortes. Non solum caput, quod osseum est, & plenum cartilaginibus; sed partes corporis carneæ, & molles, compactæ, & solidæ sunt, &, vt Septuaginta dixerunt, [agglutinatæ. Membra.] *R. Leui.* Rab. Leui, [Partes carnis;] *R. Abrah.* R. Abraham, illæ partes, quæ hærent pinguedini, quæ propterea molliores videntur; *R. Moseh.* Rab. Moseh, [Lumbi, *aut*, Ilia;] *Thargum.* Thargum, [Spinæ dorsi cum costis,] *R. Dauid.* cum Rab. Dauid, *Tygurina.* Tygurina dixit, [Pulpas] *Caietan.* Caietanus, *Vatabl.* Vatablus, [Decidua, id est, partes illæ, quæ in alijs animalibus laxæ sunt, & propendent, in hoc sunt firmæ.] Vox quidem a radice *Naphal*, quod est נפל [concidere,] aut deciduum, aut inferius esse. Et eleganter dixit Interpres, [membra,] quæ inferiora sunt capite, & quasi cadunt a capite. Sed forte per [decidua,] aut inferiora carnis eius cohærentia, & agglutinata, intelligit membrum genitale; *LXX.* quod indicarunt Septuag. legentes; [Carnes corporis eius sunt agglutinatæ; nam Caro, *aut* Carnes,] *Carnes, gd.* pro membro virili non semel in Sacris. Neque mirum huius quoq; membri fieri mentionem in Leuiathan, cum facta sit in Behemoth, Quid autem est, membrum genitale cohærere sibi, aut esse agglutinatum, quam simile illius, quod in Elephanto diximus, esse [occultos,] & *Testes Leuiathan.* abditos testes, & ad interiora reductos, & renibus, partibusque internis adhærescentes, non [deciduos ad crura, vt pecori, & armento,] quippe Delphino, qui est ex genere cetaceo, [prælongi, vltima conduntur in aluo; & Elephanto occulti,] vt Plinius dixit. *Plin. lib. 11 cap. 49.* Tum etiam Aristoteles 1. de Generatione Animalium, cap. 12. [Delphini, & *Aristot.* quæcumque cetacei generis, testes habent, intus continent: ouiparæ quadrupedes corticati generis, vt Elephantus, & Herinaceus.] docet eandem rem lib. 3. de Historia, c. 1. & lib. 1. de Generatione Animalium c. 3. vbi in vniuersum vult ea quæ vel non habent testiculos, sed meatus *Quæ alalia celeriora ad Venerem.* quosdam, vel habent intus conditos, auidiora, & celeriora esse ad Venerem.

2 [Mittet contra eum fulmina.] Ingens de huius loci lectione ambiguitas; tum quod Latina inter se non consentiant, vt diligenter Franciscus Lucas ostendit in suis annotationibus, *Lectionis varietas.* antiquioribus interpretibus legentibus; [fulmina;] *Franciscus Lucas.* recentioribus flumina,] quam extremam lectionem, tenent omnes Biblia, quæcumque Roberti Stephani, siue excussa cum annotationibus Vatabli, siue seorsum formæ maioris. etiam, quæ cum annotationibus Benedicti circum feruntur, Biblia item Plantini. Sed iam Vulgaræ lectionis varietatem sustulit Sixtus Pontifex correctione Vaticana, quæ habet [fulmina,] quam præter Viginti quatuor exemplaria manu scripta, quæ habuit Franciscus Lucas, probat etiam, quod in nostro Collegio Hispalensi D. Ermenegildi, apud me est, alterum in Domo nostra Professa, duo item alia in Columbi, & Montani Bibliothecis, omnia spectatæ antiquitatis.

3 Sed omnium lectionum breuiter reddenda ratio, quo ea quæ germina est, magis elucidetur. Ex Hebræo sic legitur; [Fortis in eo, non mouebitur;] *Pagninus.* *Regia.* Cum Pagnin. & Regia. Vel non tam per participium, quam per futurum cum alijs, & *Caietan.* Caiet. [Fortis, & super eum stringet,] solidabit. quod videtur ad membra, & partes corporis referendum, quod quælibet sit fortis, concreta, solida, fusilis, quasi ea ære fusa, nimium compressa, & compacta, יצק nam hæc omnia claudit vox originalis, quæ significat vel fundere, & liquare metalla, vel esse compactum, & pressum, ac solidum, quale remanere solet id, quod funditur. *Lectio Græcorum.*

Secunda autem pars, ad fortitudinem etiam, & firmitatem pertinet; מט [Non mouebitur,] non mutabit, non cadet; nam his modis omnibus verti solet ab Interprete. Hinc Græci suam lectionem hauserunt, [Effundet super eum, nō commouebitur,] quod Symmach. item ad soliditatem car *Symmach.* nium, atq; membrorū retulit, legens; [Carnes eius circum fusæ sunt ipsi immotæ.] obductus, & circumtectus est carnibus fusilibus, compactis, concretis. Quamquam nescio quare Nicetas, [Infusionem hanc ad oblationem quandā, *Nicetas.* medicinam, obsequium retulerit: Quorumcunq; (*inquit*) vtatur obsequio, quodcumque ei tandem adhibeat, fore tamen, vt nihil sentiat, curationem nullam admittat.]

Hinc iam affulget illa lectio fluminum: quia. n. verbum originale significat fundere, quid erit, fundere in eum, aut super eum, quam [mittere contra eum flumina?] Quid est autem illum nō moueri, quam si ille se opponat, tanquam vectem, & obicem alueo, efficere sua mole, vt flumen non fluat, sed ibi cursum sistat, & [ad locum aliū non feratur?]

4 Correctissima iam lectio Vaticana, quæ vtique est propria, & germana Latini Interpretis, lucem hinc capit: quia *Illustratio vera lectionis.* enim verbum illud [fundendi,] seu quasi opere fusorio [Constringendi, & arctandi,] ad angustias, & tribulationes refertur, sapienter censuit Interpres sententiæ suppositum esse Deum; qui, vt Philippus obseruauit, [Subito *Philipp.* personam commutauit;] de se sub tertia persona loquutus, qui in arctum, & angustum cogens Leuiathan, [effundit super eum,] quid, quæso, aliud, quam tela illa ignita, *Deus sua Potentia in eulo configens Leuiathan.* fortissima, quæ opere quasi fusorio in fornace suo conficit, fulmina inquam? cum illa contorquet Deus, fortescit, roborat se se aduersus tantam potentiam, & duritiem Leuiathan. effundit, & pluit super eum [Dominus a Domino ignem, & sulphur.]

5 Illud vero, quod additur, [& ad locum alium non ferentur,] vel, non [feretur,] vt alij legunt (nam hæc Numerorum permutatio in Sacris Literis frequentissima est, *Numerorū permutatio.* eodem sensu retento) duplicem habere potest explicatū; aut quod tantæ sit duritiei, & fortitudinis, quod neque ful- *Fulmen pro tempestate.* minibus terretur, aut commouetur, neque fugit, locum ve mutat, non dilabitur inde, neque fluctuat, quantumuis cælestibus iaculis appetitus. quæ ingens est illius vastitatis, & duritiei hyperbole. Vel, vt [fulmen] sit Symbolum tem- *Hyperbole.*

pestatis

peſtatis pars protota, conſtat enim tempeſtas procellis, atque fulminibus. Igitur quamuis in eum omnes tempeſtates in illum incumbant, quamuis cum rapidiſſimis fluctibus colluctetur, non languebit, non diſſoluetur nimbis, non cedet. Secundum, quod tantum Deus poſſit illum configere cæleſti fulmine; & cum omnem aliam humanam induſtriam eludat, & contemnat, facileque elabatur: aut etiam omnia effringat obſtacula, & leuiter ſe commoueat, tamen fulmina eludere non poteſt, quin elidatur: non enim reſiliet fulmen, quod ſemel tetigerit Leuiathan, nimirum vibrabit illum Deus; quippe [ibunt directæ emiſſiones fulminum, & ad locum aliquem non ferentur:] fulmina immergentur in illius vaſtiſſimo corpore, ibi extinguentur. Sicut autem fulmina, quæ in terras cadunt, frequentius altiſſimos feriunt montes, ita ſane cum frequenter in maria decidant, frequenter etiam tangunt Cetos, qui ſunt maris montes, præſertim dorſo, inſtar præcelſi collis, ſupra mare prominentes. Vides iam lectionum omnium, quamquam diſſidentiam ſono, & qualitate, harmoniam tamen, & in vnica originali ſententia nexum, & conuenientiam.

Leuiathan cedens tantum fulmini.

Sap. 5. 22.

Ceti frequentius tacti de cælo.

Allegorice.

Huius loci non alia ad Diabolum relatio, quam ea, quæ pertinet ad crudelitatem, & obſtinatam duritiem illius, atque ſuorum membrorum, tum etiam illum configendum fore extremæ ſententiæ fulmine; cum non amplius herbit vagari in aere hoc caliginoſo, ſicut Iudas in ſua Epiſtola dixit, [Angelos, qui non ſeruauerunt ſuum principatũ, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudiciũ magni diei, vinculis æternis, ſub caligine reſeruauit.] De quo diximus cum eum Iudæ Apoſtoli locum interpretaremur.

Diabolus quo extremæ ſententiæ fulmine configendus.

XV. Cor eius indurabitur tamquam lapis; & ſtringetur quaſi malleatoris incus.

1 *Cor neruoſum Hirſutum, quid ſignificet. Quorundam corda cum oſſiculis.*
2 *Cor Leuiathan. Varia lectio.*
3 *Incus cuius Symbolum. Dæmonis durities indurans mortales.*

CVm cor ſit in omnibus animantibus neruoſum, tum etiam, & ſpiſſum, beneque compactum, vt Ariſt. docet lib. 3. de partibus, c. 4. at in Leuiathan maxime durum, rigidum, hirſutum, ſignum fortitudinis, & audaciæ vt Plinius docet lib. 11. c. 37. adeoque eum cor [carneum ſit ſine eſſe, præter quam equi, & generis cuiuſdam boum, in quibus oſſicula quædam fortitudinis, & ſuſtentaculi cauſa inueniuntur,] vt iidem Scriptores tradunt. at cor Leuiathan totum videtur oſſeum, totum lapideum, imo ferreum, & malleo ductum, quod durius eſt: imo ſicut ipſa incus, quæ continua percuſſione, duriſſima euadit. Pro [malleatoris,] alij legunt [molam inferiorem,] nam ex ſua radice proprie ſignificat fragmen, aut partem lapidis diuiſam; vt Iudicum. 9. 5. & 2. Reg. 11. 21. ſed Interpres eandem vocem ſumpſit pro [malleatore,] aut fabro ferrario eo quod diuidat, & in fruſta ſecet ferrum, quare cum duas illas voces legamus in Hebræo [Sicut fragmen, *aut*, ſicut frangens inferius,] eleganter, & ſubtiliter Interpres retulit ad [malleatorem,] qui frangit ferrum: & tundit crebris ictibus incudem inferiorem, vt duritiem illam amplificaret.

1 *Cor neruoſum.* *Ariſtot.* *Plinius.* *Cor hirſutũ quid indicet.*

2 *Cor Leuiathan.* *Varia lect.* פלח

Allegorice.

D. vero Thomas, & poſteriores alij Latini eleganter obſeruant, in [Incude] reſiſtente ictibus, repræſentari potentiam, & vim non cedentem difficultatibus, aut externis viribus, & aggreſſionibus: quippe Cetus, neque tempeſtatibus, neque incommodis alijs, quibus cæteri piſces percutiuntur, debilitatur, aut cedit. Hæc eſt illa obſtinatæ mentis, & inflexibilis arbitrij Dæmonis durities, hæc ipſa incus eſt, in qua tunduntur, & quaſi malleo ducuntur, & indurantur mortalium mentes, & [ceruices, ferreæ, *atque* corda dura, quæ male habebunt in nouiſſimo.] hæc ipſa incus eſt, & molaris parata ſemper excipere, quos conterat, & commoueat, plena odij pertinaciſſimi, de quo diximus plura, 1. & a capite.

D. Thom. *Incus ſymbolum reſiſtentiæ.*

Diaboli duritie indurans homines.

XVI. Cum ſublatus fuerit timebunt Angeli; & territi purgabuntur.

1 *Ambiens ac ... & ſententia.*
2 *Quatuor alterum exponendi rationes. Timor refrigerans, & ſolaceus.*
3 *Idonea expoſitio. Vota periclitantium in mari. angeli nomen in quos conueniat. Explicatus Iſaias.*
4 *Fortitudo non verſatur circa tempeſtates. Harum timor cadere in ... ſtrenuum.*
5 *Diaboli ſuperbia. Sanctorum Angelorum timor, & reuerentia.*

VAria, & anceps huius ſententiæ expoſitio apud Interpretes quam faciunt proprietate trium vocum; prima illius, [cum ſublatus fuerit.] ex radice [Naſa,] cum puncto [Cebboleth,] quæ proprie ſignificat [altitudinem,] eleuationem, extollentiam. at vero cum pũcto [Siboleth] ſignificat [conturbationem,] & deſtructionem, vel interitum. Secunda [Angeli] quæ ex proprietate ſignificat fortes, aut potentes & aliquando dicitur de [Deo,] aliquando de veris Angelis, aliquando vero de potentibus, atque Principibus. Tertia, [purgabuntur,] quod proprie eſt [peccare,] deuiare, aut declinare, & aberrare a recto, aut peccati expiationem, purgationem, munditiem quærere per ſacrificium, aut ratione alia. Hinc natæ ſunt variæ lectiones, atque interpretandi rationes. 1 נשא אילים הטא

Prima Diui Thomæ, Dionyſij, Nicolai, referentium ad Diuinam virtutem [auferentem,] id eſt, perimentem, vel proſternentem ſua virtute & cæleſti fulmine Cetum; propterea que [Angelos] veros [timere,] id eſt, admirari Diuinam virtutem, [purgatos] a neſcientia, id eſt, tunc tandem cognoſcentes præclarum illud facinus Diuinæ poteſtatis. Interpretatio hæc bene cohæret, ſed iuxta vocum proprietates eſt parum exacta; potius multum inuita, & coacta.

2 *Prima expoſitio.* *D. Thom.* *Nicolaus.* *Dionyſ.*

Secunda, quod cum Cetus ſe commouet, & effert in Mari, etiam ipſa quadrupedia [fortiſſima,] & potentiſſima timent ſibi; Sic indicarunt Septuaginta legentes; [Cum ſe verterit, timor beſtijs quadrupedibus, ſuper terram ſaltantibus.] forte enim reſpicit, ad equos, & equites conſuetos ad littora, ſi forte eo appulit, & impegit Cetus aliquis.

Secunda expoſitio. *LXX.*

Tertia huic proxima eſt, vt præ illius [altitudine, *vel* dignitate,] vt legit Iſidorus, cum in altum caput erexerit, & collum ſuſtulerit, fortiſſimi] quique, atq; peritiſſimi nautæ extemplo [purgentur] id eſt, curent aufugere, & ſe ex tanto diſcrimine expedire, declinantes a recto tramite, alio curſum, & nauigationem dirigentes. Vel etiam quod aberrabant præ turbatione; & vt Tygurina dixit, [Animis conſternati neſcient, quo ſe vertant,] ita Titelmanus. vel quod in ingenti timore euenire ſolet, etiam fortiſſimorum quorumcumque artus, & membra ſoluuntur, ſoluatur etiam aluus ita Vatablus, & Iſidorus. Quorum interpretatio, quamuis parum munda ſit, atque ex infimis petita; eſt tamen ad ipſius timoris naturam valde opportuna, vt docet Ariſtot. 4. Probl. ſect. 32. Denique alij, illam vocem, [purgandi,] accipiunt pro expurgatione peccati, cum deprecantur delicta, & Deo ſupplicant, qui in Mari periclitantur. Quid enim magis familiare, quam ad vota, & preces procumbere, quos Mare conturbat?

Tertia expoſitio. *Iſidorus.* *Tygurina.* *Titelman.* *Vatabl.* *Iſidorus.* *Timor ſoluens partes inferiores.* *Ariſtot.* *Quarta expoſitio.*

Sed omnium harum interpretationum opem aliquam, nos integram, & opportunam conficiemus ex ipſa natura Ceti concitantis tempeſtates, & diſſiantis nimbos, quibus frequenter periclitantur nauigia, & duces fortiſſimi, atque peritiſſimi nauarchi terrentur vehementer, & vel errati ſe accuſant, quod infauſtum nauigationis curſum ad freta Cetis infeſta direxerint; vel peccatis ſuis illud tribuentes, veniam, & incolumitatem precantur a potentiſſimo Cetorum Domino, & perdomitore; denique ea omnia faciunt, quæ in tempeſtate, & timore ingenti fieri ſolent. Et quidem præter quam, quod vox originalis [Elohim,] ad viros præclaros, & fortes referri ſoleat, Exod. 15. 11. Pſal. 81. & alijs locis, at nomen [Angeli,] id eſt, Nuntij, vel legati, peculiariter etiam ad nauigantes refertur, qui vel merces vel nuntia aliquot perferunt, vt conſtat ex illo Iſai. 18. 2. [Mittit in Mare legatos, in vaſis papiri ſuper aquas. Ite Angeli veloces.] Cum vero ſe effert Cetus, ſimul etiam extollit fluctus, & tempeſtates concitat, vt ſuperius ex Plinio, Strabone, & alijs confirmauimus. Tempeſtatis autem vim ingentem eſſe ad

3 *Plinius, & commodior interpretatio.*

Vota periclitantium

Nomen Angeli de nauigantibus, aut legatis. *Cetus concitans tempeſtates.* *Plinius.* *Strabo.*

Ariſt. commouẽdos fortiſſimorum animos, docet Ariſt 3 Ethic.
4 *Fortitudo non verſatur circa timorem Tempeſtatum.* c.6 dum docet [Fortitudinem non verſari circa eam mortem, quæ fit in Mari, neque non virum fortem in Mari timere; quod enim nautæ non timeant, non tam euenit propter fortitudinem, quam propter experientiam.] Vide eũdem Philoſophum. 3. Ethicorum ad Eudemum initio, & *Gellius.* Gellium lib. 19. c. 1. vbi narrat Stoicum quendam Philoſophum interrogatum, cur in Maris tempeſtate palluiſſet, ſed reſpondiſſe ſapienter. Quis enim niſi plane ſtupidus & ab omni ſenſu alienus, in media tempeſtate non timeat? quare fortiſſimum Æneam, ingenti correptum formidine, & ſalutis membris pingit Poeta, dum ait;

Vir. 1. Æn.

Eripiunt ſubito nubes Cœlumq́, diemq́
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra:
Præſentemq́ viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſoluuntur frigore membra.
Ingemit, & duplices tendens ad Sydera palmas.

Iacob. Pontanus. In cuius loci commentarijs pulchra quædam affert noſter Iacobus Pontanus. Simile id, quod Seneca in Agamemnone Act 3. in deſcriptione tempeſtatis horrificæ;

Seneca.

Nil ratio, & vſus audeat in magno malo.
Tenet horror artus, omnis officio ſtupet.
Nauita reliĉto, remus effugit manus.
In vota miſeros vltimus cogit timor.

Allegorice.

Cum vero Dæmonis ſuperbia inſoleſcit, quis non timeat? cum illam compreſſam, & deturbatam contemplantur Angeli ſancti, tantam Dei Potentiam, & Maieſtatem verentur, & timent. Cum Diaboli caſum contemplantur ſancti homines, ſuperbiæ peccatum, ſi quod admiſerunt, ſupplices deprecantur, & expiare nituntur. De quo videndi Gregorius, & Philippus. nam Græci ſuam lectionẽ in longe alium ſenſum interpretantur, quod videlicet, tanta ſit Diaboli ſæuitia, vt etiam neque ſuis parcat; ſed illos perterrefactos, mente emotos, corpore inquietos, & contremiſcentes efficiat. legunt enim Septuaginta, [Cum ſe euerterit (id eſt, contrauerterit contra homines improbos beſtiarum more deſipientes) timor beſtijs quadrupedibus ſuper terram (præ timore, & turbatione) ſaltantibus.]

Gregor. Philipp. *LXX.*

X V I I. Cum apprehenderit eum gladius, ſubſiſtere non poterit, neque haſta, neque thorax.

XVIII. Reputabit enim, quaſi paleas, ferrum; & quaſi lignum putridum, æs.

X I X. Non fugabit eum vir ſagittarius; in ſtipulam verſi ſunt ei lapides fundæ.

X X. Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum, & deridebit vibrantem haſtam.

1 *Deſcriptio feritatis indomitæ.*
2 Haſta, *quod genus armorum.*
3 Thorax, *quid.* Lignum putridum, *cuius Symbolum. Explicatus locus Regum.*
4 Filius arcus, *quid.* Filij *appellatio ampliſſima. Funditibulary cum ſagittarijs.*
5 *Funda antiquitas, inuentio, vſus, glandes, & lapides. Illuſtratus locus Iudicum.*
6 Malleus, *an aliquod armorum genus. Illuſtratus Salomon.*
7 *Integri exercitus partes, & ordines.*
8 *Chriſtus inſtruens exercitum aduerſus Diabolum.*

1 *Indomita feritas, & fortitudo.* Perelegans indomitæ fortitudinis deſcriptio, nullis armis cedentis, ſiue cominus, ſiue eminus lædant; nullo armorum ſonitu commotæ; denique omnem humanam Potentiam, atque induſtriam deridentis, qualia horrifica illa monſtra, ſeu potius membra monſtrificæ Herculis deſcribit Seneca;

Seneca in Her. act. 1.

Nullis vulneribus peruia membra ſunt.
Ferrum ſentit hebes, lenior eſt Chalybs,
In nudo gladius corpore frangitur,
Et ſaxum reſilit, fataq́ negligit,
Et mortem indomita corpore prouocat.
Non illum poterant figere cuſpides.
Non arcus Scythica tenſus arundine,
Non quæ tela gerit Sarmata frigidus,
Aut qui Soliferæ ſuppoſitus plagæ
Vicino Nabathæ vulnera dirigit:
Parthus Cnoſiacis certior ictibus
Muros Oechaliæ corpore perpulit.
Nil obſtare valet; vincere quod parat,
Iam victum eſt. —— ——

Quæ profecto elegans eſſe poteſt Paraphraſis monſtriferæ huius fortitudinis Leuiathan. Sed in vocibus minutioraqua iam ſeu ter perſtringenda.

[Cum apprehenderit gladius.] id eſt, Si quis cum gladio appetat, attingatve, retundetur ſtatim; non conſiſtet illius acies, non poterit reſiſtere duriſſimæ cuti: quod putur vincere parabat, vincetur, itaque neque ad lædendum, neque ad deſcudendum, valebit [gladius.]

Neq; haſta. Peculiare quidem armorum genus, quod in Hebræo dicitur haſta, aut Lancea *Maragh* Licet autem illud nomen Hebræi Complutenſes accipiant pro [armis] in genere, alij vero pro peculiari aliquo telo. vt Vatablus; alij tamen, vt Rabbi Ionah, & Rab Moſ. hacc piunt pro appoſito haſtæ, quam Tygur. vocat, [Haſtam penetrabilem;] at vero alij Hebræi, [Haſta profectionis, vel progreſſionis.] quia radia ſignificat proficiſci, aut progredi: quaſi dicas, [Lancea miſſilis.] Enim vero duplex fuit haſtæ genus, alterum ſtabile, alterum iaculatorium; Ennius dixit; 2 *Haſta quod genus armorum. Complutẽ. R. Ionah. R. Moſ. Tygurin.* נסע

Haſtati ſpargunt haſtas, fit ferreus imber.

Quare non vna vni militi haſta, ſed ſeptenæ, vt ſcribit Liuius anno 542. lib 26. At quod nihil peculiare videretur afferri illo nomine, illud contempſit Interpres, ſicut & Septuaginta. *Duplex genus haſtæ. Ennius. Liuius.*

Quod ſtatim additur, [neque Thorax, *ſiue* lorica;] genus armorum eſt ad protegendum pectus, & ventrem, vt eleganter Cicer. dixit pro Murena; ſe ipſum pingens loricatum; [Deſcendi in campum cum firmiſſimo præſidio fortiſſimorum virorum, & cum illa lata, inſigniq; lorica, non quæ me tegeret, etenim ſciebam Catilinam non latus, aut ventrem, ſed caput, & collum ſolere petere.] Sed quorſum Lorica aduerſus eum, quem velis lædere? Reſpondet Rab. Abraham, per nomen originale non tam deſignari loricã, ad protegendum, quam genus armorum ad lædendũ, quod alij volunt eſſe, [pilam, *aut* iaculum] ſed cæteri, etiã Hebræi, conueniunt eſſe loricã, & aperte colligitur ea 1. Reg. 17. 39. & 3. Reg 22. 24 & 2. Paralip. 18. 33. Loricæ igitur in hoc conflictu fit mentio, certe vt ſignificetur, nõ poſſe diu aduerſus Leuiathan hominem pugnare, quamuis fortiſſima lorica protectum; non enim minus loricam diſcindet Leuiathan, quam ictus gladiorum repellet. 3 *Thorax quid. Cicero. R. Abrab.* שריה

Congerit deinde oĩa alia armorũ genera ſiue [ferrea ſiue ænea,] de qua armorũ materia ſatis diximus ſuper id c. 20 verſ. 24 [Fugiet arma ferrea, & irruet in arcũ æreum.]

Rurſus [palea, & lignum putridum,] Symbolum mollitudinis, & imbecillitatis innocuæ ſunt. Quare fortiſſimus Dauid, qui omnem ſudrum hoſtium fortitudinem debilitarat, & vires depauerat, comparatur cum Teredine, quæ efficit lignum putridum, & cariolum. 2. Reg. 23. 8. [Dauid Princeps inter tres, ipſe eſt, quaſi teneriimus ligni vermiculus.] Poſtquam igitur confregerat hoſtium robur, [reputabat illos, tanquam lignum putridum.] *Palea, & lignum putredum, cuius Symbolum.*

Quod deinde dicitur, [Vir ſagittarius,] in Hebræo eſt, [Filius arcus, plerique Sagittam,] intelligunt, quæ dicitur [filia Pharetræ,] Threnorum 3. 13. cum aſſeruatur, aut producitur ex pharetra: & [filia arcus,] cum patitur, & emittitur ex arcu. Alij, [filium arcus,] volunt eſſe hominem ſtudio arcus, & ſagittandi deditum, & addictum: quadrat vtrumque. Et quidem nomen, filij, ampliſſimum eſt in Scripturis, & ad ea omnia refertur, quæ vel alicui rei addicta ſunt, vel ea aliquo loco deſumpta, aut mutuata, aut orta, ſicut filius a Patre, quare triticũ vocant [filium areæ,] Iſai. 21. 10. Sacerdotes vnctos, [filios olei,] Zachar 4. 14. Collem conſitum oliuis, [Filium olei, Iſa. 5. 1. Cucurbitam vna nocte natam, [Filiam noctis,] Ionæ 4. 10 Scintillas, [Filios carbonum,] aut prunarum, Iob 5. 7 qui annum vixit, vel munus aliquod adminiſtrauit, [Filium anni,] Exod. 12. 5. 1. Reg. 13. 1. & ſexcenta huiuſmodi [Ergo inquit, vir ſagittarius non fugabit eum,] quippe totus munitus eſt ſquamis, velut [ſcutis fuſilibus,] & totus Cataphractus atq; armatus; [nam qui huiuſmodi munimenta non habent,] vt 4 *Hebraiſm. Pagninus. Tygur. Filij appellatio in Scripturis perampla.*

Vegetius

Vegetius. Vegetius dixit, cap 20 [illegible] lliment. aut capiuntur, aut fugam perdunt. [illegible] fugatur [illegible] abs- tu, vt si possint, hostem [illegible].

Sagittary funditores fundibula- ry Baleares. Sisenna. Lipsius. [illegible] Lapides fundæ. Par erat [illegible] quar [illegible] & iungebant [illegible] fac ut [illegible] rorum mentionem [illegible] us in Iugurtha, [illegible] H storiarum. Imo fundibularijs maior vis, quam sagittariis in eiaculando, vt ex Xenophonte. Dionc [illegible] Vegetius monstrat Lipsius [illegible]

5 Hunc etiam bene colligere an [illegible] simum [illegible] vsum fundæ. Quamuis enim Vegetius l. 1. c. 16 [illegible], Baleares (Virios innen esse fundarum vsum & Plin [illegible] 7 c. 56. ait, (Fundam inueotam a Phœnicibus [illegible] & fere inter ipsa prima [illegible] natura ante vsum æris, & [illegible] quippe lap [illegible] & fustes, aut unco, seracceve h [illegible], quæ ipsa prima sunt aut valde rustica naturæ, & artis arma.

Funda sui antiquitas, et inuentio.

Lucr. lib. 5.

Arma antiqua manus vngues, dentesque fuerunt.
Et Lapides, & item [illegible] ramorum fragmina rami.
Et flamma, atque ignes, postquam sunt cognita primum.
Posterius ferri vis est, [illegible]

Vegetius. Atque ante cruentam [illegible] iam hæc fuit dum candi ratio, (Cum [illegible] sin- te [illegible] tame [illegible] ni, & sine [illegible]

Funda lapides, & glandes. guin [illegible] Atque [illegible] fundis iacerentur lapides, vt [illegible] post ea etiam & glandes plumbeæ, vt iudicat [illegible] anus;

Lucan. lib. 3.

Ligdamnus excussa Balearis tortor habena
Glande [illegible]

Seneca. V [illegible] & att [illegible] quod [illegible] Seneca [illegible] lib. 2. nat. q. cap 56. (A [illegible] xt mutio a [illegible] excusa glans funda, [illegible] velut igne destillat.)

Lipsius. Co [illegible] plurcla Lipsius lib. 5. 6 Dialog. 20. Verum qui [illegible] m instructionis funda excelluerint, vt

Aristot. Thucydides Liuius. Strabo. Diodorus. Florus. Lygii [illegible] Aristoteles [illegible] uauditoribus; tum præterea Acar [illegible] ex Thucid. l. 2. bel. Pelopon. C [illegible] ex Liuio decade lib. 7. Persæ, ex Strab. li. 15. at Baleares excell [illegible], quibus Diodorus li. 5 c. 6. fertur, Arma est. fu [illegible] vna caput cingunt, altera ventrem; tertiam manibus [illegible] *Idem Florus lib. 3. Epitom. in bello Balearico. addit etiã* Certos esse quis miretur ictus, cũ hæc sola genti arma sint ad vnũ ab infantia studiũ: cibum puer a matre nõ accipit nisi quẽ ipsa monstrante, percussit.

Aristotel. *Excellueruntetiam [illegible] in mirabilibus scribit Arist.* aues volitantes funge [illegible] ictibus destinare, tanquam certo momento ees calibras *Sed quod [illegible] dexteritate [illegible] la antiquissimorum Palæstinorum. Iud. 20. 16* [illegible] vt

Vegetius. dextra præbarent (fulebant *quæ [illegible] Vegetius*. Drac [illegible] rij, atque S [illegible] lapides ad c [illegible] possent percutere, & n. quaquam [illegible]

Dauid fundibulari. [illegible] deferretur. [illegible] numero [illegible] Sau [illegible] ex ordine fundi [illegible] lariorũ qui ad destinatam [illegible] Goliath [illegible] tẽ sũ nu [illegible] Tempore quoque Iobi [illegible] vsu.

6 Quod deinde de malleo dicitur [illegible] que quibus [illegible] voce [illegible] quæ semel tantum [illegible] legitur, vult R. Dauid esse quodcumque iaculum; [illegible] Pagninus & Caietanus. At vero recentiores post [illegible] quitur Regia, volunt esse mac [illegible] videlicet Catapultã, aut Arietẽ. [illegible] Interprete malleos dicunt, quo [illegible] ligunt Olympiodorus, a [illegible] plagarum vehementes. Sicut Prou. 19. 25. cum dicitur, parata sunt derisoribus [illegible], & mallei percutientes stultorum corporibus. [illegible] aliud videtur significari, quam quod simplici voce, in Hebræo dicitur, [illegible] stultorum corporibus.] Ego vero existimo [illegible] procul dubio, ut notũ genus aliquod ad percutiendum, & [illegible] instar (mallei,) aut instar (clauæ, quæ ex vna parte capilata est, nam ea etiam, inter prisca [illegible] armorum genera numerat.

תחח *R. Dauid. Pagninus. Caietan. R. Mosch. R. Abrah. Regia. LXX. Olympiod.*

Malleus, ar- morũ genus. Lucretius. Claua, ar- morũ genus Pidera ad- uersus ho- stes iactata Ouidius.

Confestabantur inquit Lucretius *[illegible]*
Missilibus saxis, & magno pondere claua,

Iactis præterea ponderibus, velut adactis malleis, opprimere conabantur hostes, vt describit Ouidius. 3. Metam. Cadmum cum serpente pugnantem.

Io. Pineda in Iob.

[illegible] Dextraque molarem
Sustulit, & magnum magno conamine misit.
Illius impulsu cum turri [illegible] ardua celsis
Mœnia [illegible] ret, ex penã sine vulnere mansit
Loricaque [illegible] squamis defensus, & atra
Duritia pellis [illegible] ictus.

Quod d [illegible] hau ount e [illegible] assertur duritia pellis re [illegible] malleo [illegible] ictus. N [illegible] mihi dubiũ, allusionẽ [illegible] hoc genus [illegible] orum. [illegible] mal [illegible] cum 4 21. 5. 26 quamuis [illegible] lancola [illegible] broniam. [illegible] lauo. [illegible] percutiendi [illegible] atur [illegible], non al a grauis claua, [illegible] mal [illegible] fa [illegible] orum, [illegible] boratæ.

Vibrans ha- sta diuersa a missi. A [illegible] ur deinde, (Vibrans hasta.) Non dubium quin (hasta) nun. fit, non [illegible] iaculator a, [illegible] stabilis, q [illegible] manu teneatur, tremens, & concutitur. (Vibrans) enim [illegible] citur a tremendo, & concutiendo.

7 Iam ergo h [illegible] sermo uni generibus ordine enumeratorum [illegible] integer al quis exercitus significatur, nam [illegible] nomine a no [illegible] singulis, [illegible]

Vegetius. Sagittarios, & Fundita- tij col- locati in fronte ex- ercitus. [illegible] 8. ex Hastatis Trar [illegible] sagitta [illegible] Sag [illegible] tar [illegible] Ballistarij, & Ferentarijs, qui [illegible] o [illegible] labat du [illegible] do. Primus, videlicet [illegible] ar [illegible] & Ferentarij; tum etiam [illegible] iacula, aut sagittas [illegible] fronte ex [illegible] in cornibus [illegible] cabantur, vt [illegible] qui post [illegible] Modestius a [illegible] Nom [illegible] Castrensibus. Quare [illegible] nunc dicitur.

Modestus.

No [illegible] tarms, atque deo p [illegible] Hasta, Thorax, Sag [illegible] etiam ordo seruatus est, a [illegible] Machabæo. 1. Machab. 9. 11. Fundibularij, & [illegible] bant [illegible] sequebatur grauis armatura, q [illegible] ex [illegible] grau [illegible] bus [illegible] conflata [illegible] murus ferreus [illegible] hasta vibrante, & mallei.) Ergo hæc est instructi exercitus periphrasis, quem integrum deinde Leuiathan, irritos reddens omnes hominum aduersum se conatus.

Allegoricè.

8 Sed cum immanissimus Leuiathan humanam oẽm po- [illegible] deceat, ne tũ insolescat, & gloriatur, [illegible] est oobis dux fortissimus Christus Iesus, potẽs [illegible] fulminibus, potens cõprimere Cetum in- [illegible] instruere fortissime arma ad [illegible] ipsum est, Loquet [illegible] ius a Mari vsque ad Mare; & a flumine [illegible] deinde inter [illegible] sagittarijs, hastatis [illegible] bulari [illegible] Apostolis, [illegible] Verbi Mini [illegible] tuam, quasi arcũ [illegible] filios tuos, Sion, super filios tuos Græcia, & potiam te, quasi gladium fortium; & Dominus Deus [illegible] per eos: dubitur, & exibit, vt fulgur, iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Austri. Dominus exercituum proteget eos, & deuorabunt, & subijcient lapidibus fundæ; & bibentes inebriabuntur, quasi a vino, & replebuntur vt phialæ, & quasi cornua altaris.

Integer exercitus cõ- tra [illegible] dux Chri- stus aduer- sus Diabo- lum.

Zach. 9. Vary ordi- nes [illegible] Ministri Di- uini verbi.

XXI. Sub ipso erunt radij Solis; & sternet sibi aurum quasi lutum.

1 *Varia lectio, & ratio Hebraica.*
2 *Hyperbola. Rady [illegible]. Tria Solis [illegible]. Ex [illegible]*
3 *Circumloquutio ingeatis [illegible]. Particula Sub.*
4 *Quod sit Leuiathan conculcare omnes pretiosum — Lutum [illegible] abundantia.*
5 *Dæmon obtenebrans lucem.*

Sicut per se aperta, & facilis, ita cum originali collata, [illegible] cum præcedentibus d [illegible] est hæc sententia; nam nullum nexum habere videtur id quod Latini [illegible] legunt, quicquid speciosum, a quo præ [illegible] tantum natura est, despicit Leuiathan, & neque luce delectari neque auro allici. Tum vero id quod Hebræi, & Hebraizantes legunt, multo melius cohærere videtur cum

Kkk 2 duritie,

Ratio lect. Hebraica. duritie, & fortitudine Leuiathā; [Sub ipso erunt radij acutæ testarum, & sternet sibi acuta, quasi lutum.] Lectionis huius, & varietatis ratio hæc, quod pro radijs, subest in originali, vox *Hhadudi*, quæ significat acumina, a radice *Hhadad*, quod est exacuere. voce autē, quæ vertitur Sol, frequentius vertitur [testa, *aut* fictile,] supra Iob 2. 8. Isai. 45 9. & Ezech 23. 36. & vbicumq; inuenitur. quare is efficitur sensus; Leuiathan est cuti adeo duræ, vt quāuis asperæ sit, & incūbat fragminibus acutissimis testarum, minime ni lædatur. Agnouerunt eundē sensum Septuag. legentes, [Lectus eius obelisci acuti.] quod interpretatur Nicetas etiā de animate; [Duro & aspero corpore illud esse, vt in obeliscis et dormire, & nihil ex ea re lædi, vulnerisve accipere possit.]

הדד

חרש

LXX.

Nicetas.

2 *Hyperbole.* Sed cum hæc Hyperbole neq; valde cōcinna, neq, multum opportuna videretur Interpreti, neq; res hæc testarū lenis, imo vero magis humilis, atq; minuta, quam pro orationis, & descriptionis illius dignitate; Acumina, illa sumpsit, pro [radijs.] quæ videntur ex corpore lumionis, tanquam ex Base diffundi, & in acutum desinere, qua etiam ratione dicuntur corona. Nomē autem *Hheres*, sumpsit pro Sole, quod existimaret solere. *Sin*, præsertim si habeat punctum *Cobeliob* cum *cameth* permutari. Hheres autem per *cameth*, significat Solem. quare censuit Hieron. super id Isai. 25 [Erubescet Luna, & confundetur Sol.] Similem variantatem lectionis, & sensus, natam ea nomine *Hheres*, legentibus ibi Septuag. [Liquefiet later, & cadet murus. Quæ (*inquit*) erroris caosa sit, sequentia verba monstrabunt, Sol in lingua Hebraica, tribus nominibus appellatur, *Hhamah*, & *Semes*, quod interpretatur calor, & *Hheres*, quod testam, vel ariditatem sonat.] Ergo non frustra intellexit Interpres [acumina *Hheres*, esse, radios Solis.]

Radij Solis acumi.

Ex. 34 29. 30.

Hieronym.

Tres Solis appellationes.

חמה

שמש

חרש

3 *Varia expositio.* Quid est autem [sub illo esse radios.] An quod ita mole ingentem vmbram efficiat, vt videatur opprimere, & obscurare Solis radios, ac si ipse illis superior esset? An quod cum tam ingens sit Leuiathan, sub se videat Solis radios, quasi ad pedes suos abiectos; sicut præcelsi mōtes sub se, id est, ad radicem vidēt Solem? Sed vtraq; hæc interpretandi ratio coacta est, & minime lenis. Ac forte pertinet ad eandem indomitam vim, quam semel descripserat, Vincit ferrum, & mucrones; retundit gladios, sagittas; repellit lapides, hastas, etiam se impenetrabilem reddit acutissimis radijs Solis; vincit illos, neq; propter crassissimam cutem, calefieri potest; sub illo sunt itaq; tanquam superati, & victi nam illud, [Sub,] ad humiliationem, & subiectionem pertinet. Facit cum hac expositione id, quod sequitur verbum, [sterneodi, *vel*, prosternendi auri,] vt d cemus. Sed obstat, quod Ælianus, & Oppianus scribunt, [Balenas in siccum egredi, vt a Solis radijs calefcant.] An vero indicant hi [radij] inferiores, non solum lucere capite, & oculis, sed etiā aluo candicare, & fulgere? An tandē illud, quod R. Dauid vult Radios, esse margaritas radiātes, quas ille valstitate corporis in Mari occultaled de hoc d cemus statim.

Allusio. Circūloquutio ingentis vastitatis.

Particula sub.

Ælian. lib. 10. c. 1. Oppianus.

R. Dauid.

[Sternet sibi aurum, quasi lutum.] Proslernit proculcat, quidquid optimum est, quidquid instar auri fulget, splendentia arma æris aurum imitantia, aut ferrum scintillans proterit; mollescunt illi cuncta, etiam durissima instar mollissimi luti. Quamquam alij longius referre videantur, ad naues mercatorum pretiosis mercibus, & auro onustas, quas vel submergit Leuiathan, vel submersas prætexit, & oppr mit suo pondere, vt videatur [sternet sibi lectum] ex nauibus, ex auro, ex mercibus, quasi ex mollissimo luto. Hic quoque dissensio lectionum nam quod vertitur [aurum,] est a radice *Hhorats*, quæ proprie est [decidere, *aut* præcidere,] & præcindendo abbreuiare. quare nom n inde ductum sonat incisionem, aut tribulam, habentē rostra incidentia, & ferratia. Quare vertit fi Rab. apud Pagninum in radice *Raphad*, legunt; Sternet sibi rem incidentem, *aut*, tribulam, fere eodem sensu, quo præcedentem partem accipiebant. Significat vero idem nomen [aurum, cuius cum grana paruula inueniantur, videntur esse decisa, & secta ea massa grandiori atque eandem lectionem elegerunt Thargum, & Septuag.] Omne aurum Maris sub eo, sicut lutum innumerabile.] Quod si cum illa partis præcedentis interpretatione R. Dauid coniungas; [Sub eo erunt margaritæ, vt Sol splendente,] effici potest ingentis molis, & vastitatis periphrasis elegans; Tanta est vastitas Leuiathan, vt vniuersum Maris fundum, in quo margaritæ, & aurum delitescunt, obumbret. quippe videtur est Maris tyrannus, cui nomes suorum ciuium, siue imperij commoditates, & opes inseruiunt pro lecto, & delicijs, sicut [lutum,] in maxima abundantia. Nam [illa] est amplificatio abundantiæ, & diuitiarum. 3. Reg. 10. [cum] dicitur, [tanta fuisse [abundantia auri, aut argenti, quanta lapidum.] Atque obseruat præterea Philippus ad naturam Draconum spectare hunc locum. Qui in terrarum abditis finibus vel maxime commorari d[icu]ntur, vbi m[e]tallum auri sit.] Ergo si sursum se efferat, videtur in vniuersam Maris faciem operire. si se in ima detrubet, & cubare velit, vniuersum Maris fundum, in quo margaritæ, & aliæ naturæ opes, opprimit illas sua mole, & simul cum luto lectum illi mollissimum præbent.

Leuiathan præteritis, & proculcans omnia pretiosa sum.

Varia lect.

חרץ

Pagnin.

רפד

Thargum. LXX.

Larum suum sub lum abundantia.

Philipp.

Allegorice.

Si hæc accipias de [Principe tenebrarum,] an non cum ille Tyrannidem agebat in hoc mundo, tenebræ operiebant terrā, & caligo populos? At non cū Stellas Cæli cauda] impl[i]cītas secum traxit, in tenebrarum locum sub ipso stratī era[n]t, atq; prostratī ra[dij] Sol[is]? An non cum electos, & nullos sibi deuincit, in radijs Solis quiescit, & cubat? Tum præterea ipse se profitetur Plutum, & diuitiarum Deum, cuius [il]e sunt voces [Mea sunt omnia, & cui volo, do illa.] Denique qui se [sibi] inbiecerit etiam si aurum mundissimum sit, at immundum lutum euadet.

Isai. 19.

Apoc. 12 4.

Matth. 4. 8. Luc. 4 5.

XXII. Feruescere faciet quasi ollam, profundum Mare: & ponet, quasi cum vnguenta bulliunt.

1 *Leuiathan dominans in profundum Maris. Symbolum supremæ potestatis. Explicatio Dauid.*
2 *Cetorū respiratio vehemens Cum tempestatibus Balenas volui.*
3 *Vnguenta feruentia Symbolum confusionis.*
4 *Dæmon auctor turbationis. Tyrannis perpetua Diabolum fulijs cuius igne nostra concupiscentia, illustratur Isaias, & Iudas.*

Dvplex potest esse huius sententiæ nexus. Prior, vt perstet in describenda violentia, & vastitate huius potentissimi Maris Tyranni, qui Mare miscet, & cum Mare feruet, feruet autem semper, videatur tamen incitari, & æstuare halitu, & spiratione Leuiathan Posterior, vt cum proxime dictum sit Leuiathan cubare in immensis Maris fundo; nunc subiungat, etiam tunc dominari potestati Maris; quippe non solum enatans in summa aqua, tempestates ciet, Maris æstum, quod & vehementiores venti solent, sed præterea profundum Maris commouet, quod venti nō solent. atq; id Symbolum amplissimæ. imo, & Diuinæ potestatis Psal. 64. 8. [Qui conturbat profundum Maris] 1 ... d indicatur præterea tanta vi conturbari Maris profun[dum], vt sursum, velut in ore ollæ, ebul[li]ant spumæ, & a[ll]is i[n]uentissimus insolescat. Id quod videtur respiratione Cetorum effici; vt n. Ælianus [sc]r[ibit] Tanto robore respirant naribus, vt cantopere in subli[me] marinos fl[uctus] i[actent] vt hæc imperitis, maximæ Maris tempestates esse videantur. Hæc item illa est, qua Plinius dixit, Balenarum, & respirātium piscium, [bo]llan[t] ma[ria] quasi in sum[m]is fluctibus. An vero locus hic illud etiam indicare potest, quod idem Plin. alio loco narrat, in Mari Rubro aliquando ab imo a[d] summum huiusmo[di] helluas cum ipsis fl[uctibus] ... tempestatibus volui, ita vt v[id]eatur non nisi al ipsarum belluarum potenti[a], & violentia ... Verba hæc Plinij [sunt] In Indico Mari Be[lluæ] circa solstitia maxime visuntur, tunc i[llic] ruunt turbines, ruunt imbres, tuc deiectis montium iugis procellæ ab imo vertunt maria, pulsataſq; ex profundo bellüas cum fluctibus voluunt.]

Cetus dominans ... de Maris.

Symbolum ... potestatis.

... 2.

Cetorum respiratio vehemens.

Plin. l. 9. cap. 7.

Cetos cum tem, statibus volui.

Illa vero similitudo vnguentorum aptissima est, non quidem, quod vnguenta, vt pote materia viscosa, & pinguis, cum feruent, densiorem materiam efficiant ... vnguentis ex varijs mixturis, & condimentis conficiuntur. Symbolum igitur esse possunt permistionis, & confusionis ingentis.

3 *Vnguenta ebullientia symbolum confusionis afstuantis.*

Allegorice.

Hæc ipsa est Dæmonis, auctoris discordiarum, & pacis inimici, libido concitandarum seditionum, & inimicitiarum; numquam ille mare huius mundi tranquillat, perturbat semper, quamuis. n. Deus etiam [mare conturbet] sed tranquillat etiam atque hac vicissitudine ostend[it] Maris potentem; [Qui turbat Mare, inq[uit] ... & sonat fluctus eius.] At vice versa; [Tu dominaris potestati Ma-

4 *Dæmon nunquam auctor tranquillitatis.*

Ierem 31. ti Maris, inquit Dauid [& sonum fluctuum eius tu mitigas.] Diabolus vero, vtpote huius Maris magni Tyrannus, miscet, & turbat omnia; nunquam mitigat. Hoc esse Tyrannicum officium, docet Arist. lib. 3. Politicorum, cap. 11. Plato, 8. de Republica ad finem, vide eundem Dialogo 9. de iusto, post initium. Denique vbi nostrorum animorum fluctus fuerint, & violentiores impetus, vbi spumæ, & bullæ efferuescentes, subesse intellige ignem Leuiathan [feruere facientem] animi nostri ollam, & fœtidiorê, sordidioremque spumam agentem. Et cum impij sint, quasi Mare feruens, quod quiescere non potest.] quis plane non sentiat agitari, & commoueri a Leuiathan illos, quos Iudas Apostolus appellat, [fluctus feri Maris despumantes suas confusiones.] Hi sunt Hæretici.

Tyrannorũ proprium. Arist. Plato. Diabolus subijciẽ sanguĩ nostra concupiscẽtia. Isai. Hæretici.

XXIII. Post eum lucebit semita, æstimabit abyssum quasi senescentem.

1 *Varia expositio.* Semita *quid. Cetus cute lucens, & spumas lucentes agens. Aliquando etiam eminens instar insulæ.*
2 Senescere, *pro deleri. Metalepsis.*
3 *Cetorum voracitatis circumloquutio. Accipitres Noruegia.*
4 *Simplex interpretatio. Mare canum.*
5 *Diabolus quo signo dignoscitur. Illius semita, & cupide vitanda.*

2 QVidam hoc referunt ad mucorem quendam lucidum instar illius, quem limax rependo relinquit. Sed cum hoc non possit conuenire pisci, præstat, vt accipiamus de innata aliqua luce vniuersæ cutis, quæ a longe albicare, & splendere cernatur, vt de alijs piscibus lucentibus, nuper dicebamus. Aut, quod plerique volunt, quod enatans designet semitam spumosam, & albicantem, lucentemque; quam cum sua vastitate, & robore efficiat Leuiathan bullas, & spumas estilans in sublime. Hæ itaq; sunt vestigium, & indicium Leuiathan, per quod cognosci potest, tanquã per semitam, & vestigium, quasi diceret; *Por el rastro de la espuma se dexa conocer.* Tum etiam cum [semita,] hoc loco sit illa, quæ calcari potest, & quam in Mari, vel flumine appellamus vadum, vt colligitur ex Isai. 43. 16. [Dedit in Mari viam, & in aquis torrentibus semitam,] videlicet ad ingrediendum; designare poterit, Balenas aliquando eminentes in Mari instar insularum, [semitam] præbere nautis, & locum egrediendi ex nauibus, vt Ambros. etiam in Hexameron superius adductus testatur, de quo mirabile est id, quod scribit Laurentius Surius mense Nouembri, in vita sancti Maclouij.

Semita. Balena eminens in Mari instar insula. Ambros. Laurent. Surius.

2 Quod deinde additur, [Æstimabit abyssum, quasi senescentem;] varie redditur: nam Septuaginta legunt, [Reputat abyssum, tanquam captiuam;] quod videatur esse, abyssi Imperator. Deducunt nimirum a radice *sabah*, quod est [captiuare, aut captiuum tenere;] At vero Interpres, quẽ sequuti sunt plerique deducunt a radice *sub*, quod est [senescere, *aut* incanescere.] quod D. Thom. interpretatur, tantum de viribus, & robore suo confidere, vt existimet se vniuersam abyssum exsorbere posse. Interpretationis ratio hæc; quod huius rei, atque senectus, similia sint, tum etiã illud, quod exsorbetur, & aboletur, coniunctum est cum fine, inde [senescere, *pro* deleri.] Vides longissimam Metalepsim. Alij paulo aliter; quod vires, & impetus Maris furentis nihil timeat: sed facile frangat, atq; debilitet, infringendo, & secando fluctus, non maiori negotio, quam si cũ sene languido, & imbecillo colluctaretur. Alij ad voracitatem, & ingluuiem: quod tanta auiditate, & fame prædam capiet, ac si Mare statim siccandum esset, & ipse necessario victu destituendus: [reputat *enim* abyssum, quasi senescentem,] & prope interitum, qua ratione dictum videtur id Apoc. 12. 12. [Ve Terræ, & Mari, quia descendit Diabolus ad vos, habens iram magnam, sciens quia modicum tempus habet.] Sic dicunt Accipitres Noruegianos, quibus ternis tñ lucis horis volare conceditur, celerrime ad prædam inuolare: quippe qui sentiunt diem, [quasi senescentem.]

LXX. Varia lect. שבב שוב *Pagnin. Regia. Vatab. Caietan. D. Thom. Senescere, Pro deleri. Metalepsis. Lyranus.* 3 *Ceti voracitas. Dionys. Accipitres Noruegia.*

4 Sed simplicior, pariterque frequentior, est illa alia aliorum intelligentia [Maris senectutem,] id est, canitiem spumarum interpretantium. Sic a Poetis Mare, fluctus, flumina, non minus [Cana] dicuntur, quam senectus. Mirum igitur tantam esse potentiam Leuiathan, vt Mare per se cæruleum, & interdum etiam purpureum, illo indignante, & furente, faciem mutet, & incanescat.

Simplicior expositio. Maris senectus canities vndarum.

Allegorice.

5 Sed Diabolus post se [lucidam semitam,] id est non obscura sui vestigia relinquit, nunquam.n. ita ad tentandum accedit, vel ea tentatione recedit, quin deprehendi possit; & non raro ex diuitijs, & splendore bonorum temporalium, quæ secum conuehit ad alliciendam, & inflammandam concupiscentiam oculorum. Qui vero illum sequuntur, ruunt in tenebras, a tergo relinquentes, veram [lucis,] & vitæ [semitam.] Denique cum illius vis, atque sæuitia nunquam languescat, at mundi illius vires, hominum etiam virtus quotidie antiquetur, senescat, & refrigescat, in dies maiores sumit animos reputans mundum quasi senescentem, atque indies etiam exacuit animi sæuitiam, sciens, [quia modicum tempus habet: *nam* mundus antiquatur, & senescit, & prope interitum est.]

Quæ sit semita lucis post Diabolum. Apoc. 12. Heb. 12. 23.

XXIV. Non est super terram potestas, quæ comparetur ei. Qui factus est, vt nullum timeret.

1 Dominari, & comparari *ab eadem radice.*
2 *Leuiathan marinus, excedat terrestria.*
3 *Inter quadrupedia nullum omnino princeps reliquorum. Sicut Leuiathan inter aquatilia.*
4 *Diaboli natura excellentissima.*

1 ILlatio non solum sententiæ præcedentis, verum etiam totius capitis. Eleganter autem Interpres illuminauit, quod in voce simplici originali latebat, videlicet [potestatem, & comparationem;] nam verbum *Masal*, significat dominatum, aut potestatem: & quia quæ excellentia sunt, & dominatum habent super reliqua, solent esse materia comparationum, & similitudinum, ideo significat comparare, vel assimilare. Ideo Septuag. alteram significationem expresserunt, legentes; [Nihil est super terram simile ei.] Alij vero illam alterã dominij, vel [potestatis,] legentes, Non est in terra potestas, cui pareat. Interpres vero vtrũq; coniunxit, [Non est potestas, quæ cum illo cõferri possit.]

Dominari, & comparare ab eadẽ radice. משל *Varia lect. LXX. Tygur.*

2 [Super terram.] quod aliqui cum Symmacho ita accipiunt: [Non est potestas eius in terra,] sed in mari quippe est bellua marina, non terrestris. Terrestria igitur, vt pote generis diuersi, nullam cum illo comparationis, aut similitudinis rationem habere possunt. Sed præstat, vt sit amplificatio, & clausula magnitudinis, & roboris Leuiathan: Neque in Mari, cuius ille Imperium tenet: neq; in terra quidquam cum illo conferri potest. Tum præterea inter quadrupedia, quamuis, & sæuissima, & vastissima plurima inueniantur: at nullum est, quod cæterorum dominatum exerceat sine controuersia: nam Leo, & viribus, & corpore superatur ab Elephãto, & Rhinocerote: rursus Elephantus quamuis procerior, & vastior, tamen sæpe vincitur a Rhinocerote: At Leuiathan sine controuersia dominatum exercet in omnia aquatilia. Igitur potestas illius, dominiũ, principatus non habet similem [super terram.] Tum etiam nullum est inter quadrupedia, quod vel magnitudine, vel robore, vel Tyrannide, & dominatu cum illo conferri possit; quippe [factus est,] ita compositus, & natus, vt a nullo infringi debilitariue possit. Ideo illum creauit Deus, vt indomitæ feritatis, & audaciæ incredibilis speciem quandam repræsentaret in natura.

Symmach. Leuiathan Marinus nihil habet in terra simile. Amplificatio roboris Leuiathan. 3 *Inter quadrupedia nullum omnino princeps reliquorum. Creatus Leuiathan ad speciem indomitæ feritatis.*

Allegorice.

4 Quadrant hæc in Angelorum supremum, natura sua potentissimum, [Cui nihil simile, *vt Nicetas ait*, tum potestate, tum nequitia, nam insolescens suprema naturæ potestate, in supremam nequitiam lapsus est.] Videndus hoc loco Gregorius de peccato Angelorum, & de Dei timore filiali, quo etiam sancti Angeli afficiuntur, a quo longissime abest impudentissimus Dæmon.

Diaboli natura inter reliquas creaturas suprema. Gregor.

XXV. Omne sublime videt; ipse est Rex super vniuersos filios superbiæ.

1 *Tres explicandi viæ* Videre *ad superbiam, & aliorum contemptum. Illustratus Dauid & Salom.*
2 Filij superbiæ. *belluæ ingẽtes. Filius in Hebræo quis. Superbia in quo consistat.*

3 Diabolus dux aduersus humilitatem Christi. Superbia & humilitatis arma.
4 An sit ordo prælationis inter Dæmones.
5 Totius descriptionis Leuiathan relatio ad solatium & eruditionem Iobi.
6 Examinandus homo an aliquam habeat notam Leuiathan in animo suo.

Varius explicatus. HÆc est vniuersæ huius descriptionis, atque superbissimæ immanitatis Leuiathan clausula appositissima; cuius prima pars triplicem potest habere explicatum; primus, vt pertineat ad proceritatem corporis Leuiathan. *Eugub.* Cum se erigit, & caput vndis extollit, etiam ipsos malos nauium præcelsos exæquat, & superat. vt superius diximus; atque ea tanta altitudine, tanquam ex specula, potest despicere vicinarum regionum montes, & colles, quamuis superbissimos. Sed cum neque Balenæ visu valde perspicaci polleant, neque eminere soleant, potissimum capite, sed dorso; non videtur hæc exponendi ratio omni ea parte conueniens.

Circumlocutio animi insolentis. Theodotio. Nicetas. Secundus explicatus, vt sit periphrasis animi insolentis res magnas consectantis, nimirũ respicere ad id, quod sublime est; & nunquam in re humili sensum, aut intentionem desigere, sensum hunc ind cauit Theodotio legens; [Omnem superbum intuebitur.] quod sic Nicetas elucidat sua paraphrasi; [Totus, inquit, superbia est, & nihil humile mente pertractat.] Sic fere Latini post D. Thom. & nonnulli ea Hebraizantibus. *Magnanimus proprie. D. Thom. Dionys.* Habet hoc [Magnanimus,] vt dixit Seneca, [vt mediocribus contentus, maxima negligat.] Et quoniam superbus vere pusillum animum habet; nunquam mediocribus contentus est, inhiat ad maiora.

Nicolaus. Tygur. Oserius. Seneca. Gregor. Videre pertinens ad contemptũ. Leuiathan superciliosus, & toruè intuens. Tertius, quem sequitur Greg. est vtiq; ad proprietatem verbi videndi, & ad rem propositam magis exactus, vt [videre] pertineat ad contemptum, sitq; idem quod despicere. vt ab hac ipsa radice dicitur Psal. 53. 9. [Super inimicos meos despexit oculus meus,] Ps. 21. 18. [Considerauerunt, & inspexerunt me.] Ezech. 28. 17 [Ante faciem Regũ dedite, vt cernerent te.] Micheæ 7. 10 [Oculi mei videbunt in eam.] Cantic. 1. 6. [Nolite me considerare, quod fusca sim, &c.] Quæ omnia pertinent ad despicientiã; Quo pertinet id, quod sæpe de oculis elatis, & excelsis, atq; palpebris in altũ surrectis, diximus. Ergo significabitur in Leuiathan, qui re ipsa, atq; natura superciliosus est, molle carnis imminente in oculos, toruũ, aliquid, & superciliosum in adspiciendo, quasi præ sua magnitudine reliqua omnia inferiora sub se despiciat. cuius expositio statim subiungitur.

2
Filij superbiæ. [Ipse est rex super omnes filios superbiæ.] Nihil mirũ, maxima quæq; ab illo videri cum contemptu, est.n. Rex Imperans superbissimis, maximis, fortissimis quibuscunq; quippe superbissimus, maximus, fortissimus omnium. *Hebraism.* Qui autem peculiari Hebraismo dicuntur [filij superbiæ,] ijdẽ sunt, qui superbi, vt nuper dicebamus; nam Hebræus appellat [Filium rei] alicuius, eum, qui, illam amat, colit, sequitur qui illius studio addictus est, & qui in illa exercenda versatur, qui suis moribus, studijs, illius imaginem gerit. Hinc dicuntur milites, [filij exercitus,] 2. Paralip. 25. 15. fortis, [Filius fortitudinis.] 1. Reg 18. 17 2 Reg. 2 7. 1. Paralip. 26 7. & pulcherrima, vtpote omnium fœminarum venustate prædita dicitur, [filia fœminarum,] Dan. 11. 17. vir dexteritate valens, & robore, dicitur [Filius dexteræ,] Ps. 79 18. & maxime impius, [Filius iniquitatis,] Ps. 88. 23. Plebeius, [Filius populi.] 2. Paralip 35 5. 7. Ierem 26. 23. & dignus plagis dicitur, [Filius plagarũ, aut verberum,] Deut. 25 2. *Leuiathan princeps belluarũ Marinarum.* Vide superius exempla alia, quæ adduximus vers. 19. super id, [Non fugabit eum vir sagittarius, &c. Ergo filij superbiæ] sunt, quos superbissima ornamenta roboris, potentiæ, insolentiæ exornant, & insigniunt. Quod autẽ hoc loco dicitur [superbia,] alij vertunt robur, magnitudinẽ, *שחץ* sæuitiam, & cum bis tantum legatur in Scripturis, videlicet superius, c. 28. 8 vbi [Filij institorum,] ab alijs dicuntur [Filij superbiæ,] i. immanes ac vastæ belluæ, & præterea hoc loco, nunc etiam ad vastas, & immanes belluas marinas referendum existimarunt, *Thargum. R. Abrah. R. Moseh. Tygurina. Vatab. Pagnin. Symmach.* Thargum, R. Abraham, R. Moseh. Tygur. Vatabl. Pagninus, imo, & Septuag. legentes, [Ipse rex omnium, quæ in aquis.] Symmach. autem; [Ipse est rex omnis naturæ virulentæ.]

Allegorice.

Quod si aliquid aliud, hoc certe proprijssime conuenit in Dæmonem, qui nihil humile sapuit, sed [omne sublime videns,] in Diuinæ similitudinis celsitatem intendens, dixit, [Super altitudinem nubium ascendam, similis ero altissimo.] *Isai. 14 15.* huius imago superbissimus Antiochus. 2 Machab. 5. [Qui sibi videbatur fluctibus maris imperare, & montium altitudines in statera appendere.] *Gregorius. D. Th. 2 2. q. 162 ar. 4 Greg. li. 23. Moral c. 7. & lib. 34. c 15 16* quare eleganter ait Greg. [Omne sublime videt, idest, cunctos, velut infra se positos, quasi de sublime respicit; quia dum per intentionem contra auctorem nititur, æstimare sibi quemlibet similem dedignatur.] *Superbia in quo cõsistat* Hæc sane est illa Diabolica superbia, qua id appetimus, quod excedit modum præfinitum a Diuina Prouidentia, & quod naturæ nostræ debetur, Hæc illa sublimitas, de qua Apostolus monet Episcopum, [Ne elatus in superbiam, in iudicium incidat, & in laqueum Diaboli.] 1. Tim. 6.

3
Diabolus dominans in superbos. Ipse quidẽ [Rex est,] multis de causis imperitans superbis, siue Angelis, siue hominibus. Primum, quod sicut imperitat [filijs superbiæ,] ita ipse [Pater superbiæ] fuerit, i. inuentor, initium, primus omnium superborũ dux, & antesignanus. Secundo, quod sicut filij dicuntur [discipuli,] ita superbi omnes ab illo discant, & superbiendi præcepta accipiant; Tertio tandem quod suos milites pugnare doceat, aduersus Principem, & imperatorem supremum [humilium, & mansuetorum.] *Diaboli exercitus, & arma aduersus humilitatem Christi Iesu. Arma humilitatis Deus resistens superbis pro humilibus.* Superborum autem arma, & apparatus bellicus, quæ recenset Paulus ad Colossenses 3. [iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, mendaciũ, &c.] Arma humilitatis, illa, quibus instruit nouus homo Christus Iesus suos milites, [Viscera misericordiæ, benignitatẽ humilitatem, modestiam, patientiam.] Quamuis n. his armis instructus homo, cunctis aduersariorum telis peruius videatur, vt qui nihil resistat, [neque per contentionem,] neque per inanem gloriam, [sed in humilitate superiores cæteros arbitrans;] Deus tamen pro illo [superbis resistit, humilibus autem dat gratiam,] roburque vincendi.

4
Nicetas. Sed [ne regnet peccatum in nostro mortali corpore,] orandus est nobis Deus, inquit Nicetas, [Quando quidem hæc demum causa fuit, cur ad describendam Dæmonis nequitiam, & peruicaciam fictas corporis similitudines, atq; imagines Diuinus sermo adhiberet. Id n. studuit, vt metu perculsi, ad illum, qui seruitutis iugum capto Draconi imposuit, confugeremus.] *Supremus Dæmon quo modo imperet in fuiorib.* Quippe ita Diabolus [Rex est] super alios inferiores Dæmones, vt in inuidiam generis humani illos, quasi Imperator, conspiratione facta, & iunctis vmbonibus instruat, & producat; atq; ita est Rex super homines improbos, vt velut sæuissimus Tyrannus subiectos sibi exagitet. Vide Theologos cum D. Thoma, 1 p. q. 109. disputantes de ordine, & principatu Dæmonum.

5
Relatio descriptionis Leuiathan ad rem Iobi. In hac igitur imagine Iobum mærentem, & grauissimis plagis laborantem consolatus est, simulque erudiuit Deus, Immanissimum Dæmonem esse, qui nunquam non mortalium generi insidias molitur, & exitium machinatur, quem nisi supremi Conditoris Potentia coerceret, vno impetu strauisset hominem. Ergo suprema Prouidentia certa ratione, & modo habenas permittit sæuitiæ nostrorum aduersariorum, vt neque tantum noceant, quantum sitiunt; neque non humanas vires exerceant. In quo certamine, sicut qui nihil sibi arrogant, sed virium suarum imbecillitatem recognoscente, totos se Diuinæ Prouidentiæ, voluntati, virtuti committunt, non suis sed Diuinis viribus indomitam hostis immanitatem edomant; ita qui vel viribus suis fidit, vel Diuina ope, atque præsidio non munitur, minime poterit impetum aduersarij sustinere. Sic Diuina Prouidentia æquissime agit cum homine, iustissime cum hoste, nunquam permittens [illum tentare supra id, quod possumus.] Si eruditus est, Iob Diuina Oratione, quid sibi de Diuina Prouidentia, de hostiu sæuitia, de suis viribus, atque ærumnis, sentiendum loquendum esset.

6
Caietan. Sed est hic, quod admoneam vnum, aut alterum, Caietanum, qui in hac de Diaboli interpretatione minutiora quædam, & interdum puerilia consectatur, nunc tandem duo animaduertenda præcipere, alterum vtile, videlicet ea his omnibus dæmonis proprietatibus, & affectionibus instrui hominem, vt seipsum discutiat, atque examinet, si quid in illo habeat Diabolus. Solus enim Christus Iesus dicere potuit, [Princeps huius mundi in me non habet quidquam.] *Io. 14. 30.* Alterum inutile, & falsum, videlicet Iobi amicos negasse Dæmones; tum etiam futura præmia bonorum atque malorum. quos errores, qui illis impingat, non leuiter errare; sæpius ostendimus, præsertim initio capitis quarti.

PARA-

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

Nemo itaq; tam audax erit, tamq; suæ vitæ, & salutis inimicus, nemo tam furens, & concitatus aduersus Hostem aliquem, qui lacessere audeat Leuiathan; solus enim ego illum mihi hostem deposco, quem nullo negotio trucidare possum; quippe nemo tam ferus, & immanis hostis erit, qui mihi valeat resistere. Quod cum ita sit, nemo erit sanæ mentis, qui mihi aliquam ingenij crudelitatem tribuat, quod Tyrannum Maris potentissimum ego creauerim, & in tantam vastitatem extulerim, atque quodam modo incitauerim, vt bellum sanguinarium alijs piscibus minoribus, ingentem vero mortalibus terrorem inferret; nam tantum potentiæ meæ magnitudinem documento aliquo perspectam esse volui mortalibus; tum in huius belluæ formatione; tum in illius captura, & trucidatione. Quis enim antequam ego viam demonstrassem, cum illo congredi ausus fuisset.

Certa Cetorum nota, & proprietates, tum etiam. & Diabolici ingenij immanitas permixtim toto capite traduntur, & explicantur diligenter.

Verum enim vero, quis rerum omniũ naturas moderatur ita legibus æquissimis, vt vel præmio, & mercede cõmeritis, aut supplicio, & morte rem quamque prosequi posset? Quis enim mihi vel ad Leuiathan debellandum, vel ad illius immanitatem debitis modis tractandam, auctor, vel opitulator extitit? nam delatæ opis præmium referet statim. Sicut ergo potẽtiæ fuit creare Leuiathan, ita sane nullius fuit crudelitatis illum fortitudine, & magnitudine instruere; nullus enim iniuria est beneficium in vnum quempiam a me collatum.

Est vero hæc mea potestas efficacissima, ad sumendam de hostibus vindictam, vt quæ nullis precibus, minisve reuocari possit a iusta vindicta, & supplicio: tum etiam & ad comprimendam creatarum rerum insolentiam; siue cum improbis agam, siue cum brutis feritate, & immanitate insignibus. Non est.n. silentio prætereunda Cetorum magnitudo, & immanitas, neque abstinebo a singulorum membrorum, & totius corporis vastissimi descriptione, & intolerandæ Tyrannidis, quam in vniuersum aquatilium genus exercet, quam ego pro meo Conditoris; & Cõseruatoris munere coerceo, & reprimo. Et vt de tota corporis conformatione dicam, quæ quam longissime abest a pulchritudine; nam hæc mollis, & delicata esse solet; certe tamen in suo genere nihil pulchrius, nihil ex membris omnibus mutuo sibi in magnitudine, & vastitate respondentibus perfectius exactiusue; quippe eam gratiam membrorum omnium aptissima dispositione illi contuli, vt cum per se sint aptissima, at tam terrifica sint humanis oculis, vt ipso conspectu nos excitet ad implorandam Diuinam opem aduersus imperium belluæ immanissimæ.

Quis enim illius corpus certa Anatomicæ artis ratione dissecuit, aut excoriauit? quis prope consistet ad contemplandam illius faciem vel manum admouebit, vt operculum carneum superciliorũ, quod in illius oculos imminet, reuelare, & remouere possit, vt quanti illius oculi sint, perspiciat? Quis illius oris horrificum ictum palmis dimetietur, vt idoneæ mensuræ frænum, atque luparum illi indat? quis vtriusque maxillæ vastitatem comprehendet, quarum hiatus homines, equites, nauigia exsorbet; & cum tempestas ingruit, fœtus ipsos Cetaceos excipit, & condit?

Dẽtes porro horrificos obtinet, maximos, instar apri exertos, quibus tanquã portis aperire videtur hians, & ingens illud os. Pro dignitate vero mandibulas habet maximas; labiaq; vastissima, quibus horrifice dentes muniuntur, & cum ingenti mortalium admiratione, & pauore conspiciuntur, simul atq; labia diducit, dentes illi Aprini, Elephantini, serrati; pectinatim coeuntes, & multiplici serie dispositi.

Neq; vero est tantum armatus Leuiathan dentibus ad nocendum sæuissimis, sed præterea cute durissima, & squamis fortissimis, ad protegendum, & defendendum, nullumque liberum spatium ictui, & iaculo præbentibus. Ergo defenditur non solum dentium, quasi palorum vallo, & crate, sed præterea squamarum, quasi æreorũ scutorum obtectu; viscerum ingenita quadam duritie; hirsuta insuper, & squamata cute, quæ non magis reserari, & laxari poterit, quam quod arctissimo sigillo clausum, & confirmatum est; videtur enim totum illius corpus, quasi lapidea quadam asperitate, & aculeata duritie instar lapidis Smyritis inhorrescere.

Cum autem alia aquatilia frigidioris naturæ sint, at Leuiathã propter copiam sanguinis, & spirituum calidissimorum, ardet totus & ingenito quodam squamarum, & oculorum splendore coruscat, vt a longe conspectus, videatur esse piscatoribus ignis quidam maximus, & vel ex hac vna re illius immanitas perspici possit, quæ toto ore, & oculis emicat. Tum præterea propter internum calorem indiget frequenti, & magna respiratione, simulque propter ingentem respi-

1
Non quasi crudeles suscitabo eum; quis enim resistere potest vultui meo?

2
Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia, quæ sub Cælo sunt, mea sunt.

3
Nõ parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis.

4
Quis reuelabit faciem indumenti eius; & medium oris eius quis intrabit?

5
Portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido.

6
Corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus.

7
Vna vni coniungitur, & ne respiraculum quidem incedit per eas.

8
Vna alteri cohærebit & tenentes se nequaquam separabuntur.

9
Sternutatio eius splendor ignis, & oculi eius, vt palpebræ diluculi.

10 De ore eius lampades procedunt, sicut tedæ ignis accensæ.

11 De naribus eius procedit fumus, sicut ollæ succensæ, atque feruentis.

12 Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egredietur.

13 In collo eius morabitur fortitudo; & faciem eius præcedit egestas.

14 Membra carnium eius cohærentia sibi; mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur.

15 Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus.

16 Cum sublatus fuerit, timebunt Angeli, & territi purgabuntur.

17 Cum apprehenderit eũ gladius subsistere non poterit, neque hasta neque thorax.

18 Reputabit enim quasi paleas ferrum, & quasi lignum putridum, æs.

19 Non fugabit eum vir Sagittarius; in stipulam versi sunt ei lapides fundæ.

20 Quasi stipulam æstimabit malleum; & non deridebit vibrantem hastam.

21 Sub ipso erunt radij Solis, & sternet sibi aurum, quasi lutum.

respirandi vim reflat, & eructat magnam aquæ copiam, quæ cum in sublime spargitur tota candet, luce perfusa instar matutinæ lucis: idque cum ingenti impetu, & fragore, instar sternutamenti: quippe ore, quod in fronte habet Balena, nimbos efflat, & diluuiem eructat, nunc pellucentem, nunc caliginis instar fumantem, & obscuram. Denique ore, naribus, fistula capitis candicantem, & spumosum humorem reflans, fluctuum æstum quendam concitat, vt Mare subiectis ignibus feruere videatur, & quasi ferrarijs follibus, ita bipatentibus narium fistulis continenter accendi, & incitari.

Cum autem erectus respiret, gulam, & collum, obtinuit pro corporis, & pulmonis dignitate, & proportione, maximum, quod propter respirationis beneficium frequenter fluctibus effert, atque elatum, & sublime non raro conspicitur dormire. Et mirum, quantum pinguissima, & crassissima ceruix terrorem incutiat. Cum vero cursum aliquo dirigit, videtur sane ipsa egestas, & fames illum præcedere, quippe non aliter omnia perdit, & deuastat, vel fugatis, vel magna ex parte deglutitis piscibus, quos imprudentes præoccupat. in quorum præda, & vastitate lætatur, & tripudiat, atque aliorum mœrore, & interitu mirum in modum deliciatur, & pinguescit.

Neque vero solummodo caput vastissimum, quod magna ex parte ossibus, & cartilaginibus constat, prædurum, & præforte est, sed partes etiam corporis carneæ, non sunt quemadmodum in alijs animantibus molles, & laxæ, sed mirifice solidæ, & compactæ, ac nimiũ agglutinatæ, siue illas consideres, quæ pinguedini hærent, siue quæ circa lumbos, & ilia consistunt, siue quæ ad ventrem, & aluum propendent, siue denique partes alias generationi seruientes, quæ cum in alijs animalibus deciduæ sint, at in Leuiathan sunt ad interiora reductæ: quippe testiculos habet conditos ad renes internis partibus adhærescentes. Cum ergo carnes habeat concretas, & solidas; ac si ex ære fusiles essent, immotus videtur, & rigidus sine vllo flexu, vt si se tanquam vectem, & obicem opponat flumini, efficere possit, vt cursum sistat, & velut iners, & stagnans consistat. Tantam vero potentiam aliquando Deus cælitus tangit, in illamque effundit cælestem ignem, fulminaque potenti manu iaculatus contorquet, quæ tamen eludere non potest, quin illorum ictu, & impetu illidatur; quãuis Conditor illum ita constituerit, vt aliquando neque ingenti tonitru, neque fulminis tactu commoueatur, aut de statione sua vel minimum dimoueatur.

Verum enim vero quamuis in vniuersis animantibus cor sit neruosum, spissum, beneque compactum, at in Leuiathan est maxime rigidum, durum, hirsutum, manifestum vtique illius audaciæ, & fortitudinis argumentum; atque adeo rigescit, vt videatur totum osseum, imo & lapideum, aut ferreum, & malleo ductum, vel potius instar ipsius durissimæ incudis, quæ continua percussione indies stringitur, & durescit; non enim aliter durissimus Cetus difficultatibus resistit, aggressionibus, & assultibus non cedit, tempestatibus, & incommodis, quibus cæteri pisces afficiuntur, minime frangitur aut debilitatur.

Præterea cum tam immane monstrum de medio tollit Deus, ipsi Angeli tantam Conditoris Potentiam, & Maiestatem admirantur, & dignis laudibus prosequuntur; nam vident a solo Deo edomari, & proteri, quem cætera animantia reformidant, & vel sola illius commotione exterrentur, & perturbantur; necnon vel ipsi fortissimi equites consistentes in littore percelluntur. Et vero si quando caput vndis effert, & collum sublime exerit, nautæ ipsi Maris scientissimi, tamen tunc consilij inopes, nesciunt quo se vertant, solutis artubus contremiscunt, & a supremo Numine tantam discriminis grauissimi acerbitatem supplices deprecantur, negligentiam quoq; accusant suam, quod infaustum nauigationis cursum ad infestata Cetis littora direxerint, & peccatis suis tribuentes, errati veniam a potentissimo Maris Dominatore, & Cetorum perdomitore postulant: atque illa eadem omnia faciunt, quæ in grauissima aliqua tempestate, & timore maximo efficere mortales solent.

Tanta est indomita belluæ immanitas, nullis armis cedentis, siue illa cominus, siue eminus lædant, nullo fragore, strepituve commotæ, nullis vulneribus peruiæ ferrum ipsum, & mucrones acutissimos hebetantis, & confringentis, non minus quam si cariosis lignis, aut paleis mollissimis appeteretur. Nam si quis Cetum gladio appetat, non lædet, quin potius læderetur ipse, & retunderetur cutis durissimæ repercussu. Iacula cum ingenti vi contorta resilient: missilia omnia facile respuet: loricatos viros prope accedentes proteret, & loricas ipsas dissipabit. sagittarum ictus nullo negotio repellet; nam vndique squamis munitus, & cataphractus videtur. Fundibulariorum præterea iactus irridebit; Machinarum, & catapultarum impetum, clauarum, & malleorum percussiones Hastarum stabilium vim, & aggressiones, & integrum exercitum ad expugnationem comparatum superbissime eludet.

Et vero eo est ingenio, vt neque externa vi tangi posse videatur, neque ipsa luce delectari: neque auro, aut re vlla quamuis pretiosissima allici. Detrimenta vero, & incommoda omnia etiam contemnit;

nit: cum enim adeo duræ cutis sit, quamuis affricet se, & incubet fragminibus testarum acutissimis, nihil tamen ex ea re lædetur, vulnerisve accipiet. imo & quamuis radijs Solis feruentissimis expositus sit, neque penetrari ab illis neque concalefieri potest. Cuncta etiam durissima mollescunt illi, instar mollissimi luti, tunc vel maxime cum in Maris fundo, vbi pretiosissima, & fulgentissima metalla delitescunt, exporrectus subsidit. Quid, quod etiam onerarias naues pretiosissimis mercibus, & auro onustas submergere solet; submersas vero etiam præterire, & ingenti mole opprimere, vt videatur tum ex nauibus, tum ex mercibus, & auro mollissimum lectum sibi insternere.

Subsidente vero Ceto, mirum est, vt Mare ferueat, & concitetur illius halitu, bullantium aquarum exsufflatione, non minus quam si subiectis ignibus ingens aliquod ahenum efferueret. Interdum etiam circa Solstitia maxime visuntur huiusmodi belluæ, tunc ruunt imbres, & deiectæ montium iugis procellæ ab imo voluunt Maria pulsatasque ex profundo belluas cum fluctibus voluunt.

22 Feruescere faciet quasi ollam profundum mare, & ponet quasi cum vnguenta bulliunt.

Cum autem in summo Mari enatat, lux quædam vniuersæ cuti innata longe, lateque emicat, cum vero designat semitam spumosam, & candicantem, quam aquarum agitatione efficit: hic enim in abyssum dominatur, quasi in captiuum, & obsequentissimum seruum. Atque adeo tantum suis viribus, & robori fidit, vt vniuersam se abyssum exsorbere, & exinanire posse arbitretur, neque Maris, & fluctuum vim aliter tractat, & frangit, quam vires, & conatus senis alicuius languidi, & effœti, cum quo quasi per iocum colluctatur, & quasi Mare ipsum in extrema senecta, & prope interitum esset, atque breui arefaciendum, auidissime prædam captat, ne victu necessario destitui contingat. cumque Mare sulcat, & agitat per se cæruleum, ac canum, & spumosum reddit, & faciem ipsam mutare cogit.

23 Post eum lucebit semita, & æstimabit abyssum, quasi senescentem.

Ex quibus omnibus tandem colliges nullam esse in humanis potentiam, cui tam immanis bellua pareat, nullam item, quæ cum illa ex æquo possit conferri: quamuis enim marina bellua sit, non vero terrestris, atqui neque in Mari, neque in Terra quidquam tam potens, aut tam immane est, quod cum illo de magnitudine, & fortitudine contendat, neq; quidquam inter quadrupedia est aliquid, quod dominatum, & Tyrannidem similiter exerceat, sicut Cetus in aquatilia. Quippe ita a supremo Conditore factus, & compositus est, vt indomitæ fortitudinis, & audaciæ, quæ a nemine debilitari posset, speciem mortalibus repræsentaret.

24 Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, vt nullum timeret.

Et vt tandem superbissimæ immanitatis descriptionem absoluam cum Leuiathan collum & caput sublime effert, videtur præ tanta celsitudine vicinarum regionum montes, & colles despectare, & vel oculis, & cultu ipso insolentissimi ingenij fastum prodit, totus enim superbia est, & nihil humile oculis, & appetentia pertractat: cum enim natura sua superciliosus sit, toruis omnia contuetur oculis despicitque vniuersa. Quid vero mirum, maxima quæque ab illo videri cum contemptu, cum sit Tyrannus potentissimus superbissimæ maximis, fortissimis imperans quibuscumque belluis, potissimum maris, & naturæ vniuersæ virulentæ.

25 Omne sublime videt: ipse est Rex super vniuersos filios superbiæ.

In hac igitur vastissimi piscis descriptione, atq; teterrimi Dæmonis imagine Iobi animum mærentem, atque malis incredibilibus laborantem consolatus est, simulque erudiuit Deus, immanissimum Dæmonem esse, qui nunquam non mortalium generi insidias molitur, & exitium machinatur: quem nisi supremi Conditoris potestas coerceret, vno impetu strangularet hominem. Ergo supremam Prouidentiam certa ratione, & modo habenas permittere sæuitiæ nostrorum aduersariorum, vt neque tantum noceant, quantum sitiunt, neque non humanas vires exerceant. in quo certamine sicut qui nihil sibi arrogant, sed virium suarum imbecillitatem recognoscentes, totos se Diuinæ Prouidentiæ, voluntati, virtuti committunt, non suis, sed Diuinis viribus indomitam hostis immanitatem edomant, ita qui vel viribus suis fidit, vel Diuina ope, atque præsidio non innititur, minime poterit impetus aduersarij sustinere. Sic Diuina Prouidentia æquissime agit cum homine, iustissime cum hoste, numquam permittens illum tentare supra id quod possumus. Sic eruditus est Iob Diuina oratione, quid sibi de Diuina Prouidentia, & hostis sæuitia, de suis viribus, atque ærumnis sentiendum, loquendum esset.

C A P V T X L I I.

Argumentum Capitis.

Breuiſſima, ſimulque modeſtiſſima Iobus reſpōſione, Diuinam tam Oratione, & Diſciplina eruditur, ſ[illegible] etiam Diuinæ Imaginis viſu eruditur, ſi quid vel verbo, vel ſono, aut cogitatione leuiſſime offenderat, deprecatur. Tertium item [illegible] clauſula, Dei ſententia, Iobi Triumphus, Hæ[illegible] iudicium Amicorum reprehenſio, & expiatio.

I. Reſpondens autem Iob Do[illegible] dixit.

1 *Iobus cur ſilentium abrumpat. Eruditior factus, reſpondet, breuiſſime.*
2 *Varius [illegible] nexus. Eligitur optimus.*
3 *Poſſe, ad victoriam pertinens.*
4 *Varia expoſitio. Dei cogitationes [illegible]. Explicata S[illegible]tia.*

1 *Nicetas. Cur Iob poſt prom[illegible] ſilentium denuo loquatur.*

QVAESTIV[illegible] CV[illegible]AM hoc [illegible] commouet Nicetas, Cur [illegible] pro[illegible] [illegible], ſe nō vlterius loquuturum, reſpondeat iterum [illegible] N[illegible] eſſe a Deo [illegible] [illegible] pro[illegible]iſſis [illegible] Neque [illegible] [illegible] num no [illegible] orum [illegible] pond[illegible] [illegible], vbi D[illegible] voluntas fuerit aduerſata. A[illegible] ſecundam rationem, quod indignum putauit, qui [illegible] eſſet de Deo, & [illegible]m Deo colloqui; nunc iam [illegible] factus loquendi [illegible] facilitatem fieri exiſtimat. Tertio ne[illegible]; in vniuerſum [illegible] dicturum ſpoſponderat, ſed fore [illegible]andem, vt dei[illegible] ab illa querimonia[illegible], & ſuæ innocentiæ cōteſtationis [illegible] abſtineret, & nec tam multa, tam exaggerata profunderet. Breuiſſime ergo nunc [illegible], ne [illegible] multiloquio errare contingat. Quarto quod ſicut Diuinæ M[illegible]atis terror, obiur[illegible]o, au[illegible] mæror, & abiectio [illegible] vocem ademerant, nunc Diuina vox, [illegible] do Diuino[illegible]um operum, ſpes conc[illegible] de Diuina Poteſtate, & Prouidentia eandem illi reſtituunt.

II. Scio, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio.

2 *Varius nexus, & expoſitio.*

DVplex huius ſententiæ nexus, & explicatus, prior, vt nunc tandem profiteatur [illegible] [illegible] ambitum, & Diuino ſermone ſatis intellexiſſe, quanta ſit efficacitas Diuinæ Poteſtatis tum in naturæ r[illegible]us, [illegible]lis, quæ ad peculiarem ſuorum iuſtorum Prouid[illegible] etiam ſpectant, ad comprimendum h[illegible]ſtem, & om[illegible] illius artes eludendas. Sic fere accipiunt Latini. At Græci exiſtimant explicare Iobum priſtinam ſuam me[illegible], atq; fidem de Diuina Potentia, & Scientia ſibi ante pectus. [Haud, *inquit Nicetas*, ſe nunc primum hæc d[illegible] profitetor. Quis enim tam inſipiens, qui exiſtimaret vniuerſas hom[illegible] co[illegible]ones [illegible] eſſe apertas Diuinis oculis, vt ſtatim ſubiungitur?

Idem eius nexus, & expōdendi ratio.

Ego ver[illegible] t[illegible]um huiuſmodi nexum, & explicatum afſero [illegible]m nunc [illegible]a, ò Deus diſciplina inſtructus, & confirmatus fateor ingenu[illegible], liberum tibi eſſe pro arbitrio agere c[illegible] homine, etiam illius innocentiam affligendo & quacumque ratione c[illegible]m [illegible]mine agas, præclare de illo mereri, & ſapientiſſime de [illegible]lius rebus cogitare, & conſtituere. Quid enim tam eximium, & ad præclaros fines conſequendos tam opportunum, quod in tuam cogitationem non cadat, [illegible]us cogitatio[illegible] tuæ poteſtati non ſubijciatur? qui igit[illegible] harum rerum oblitus aliquādo inſolentioribus querimonijs elatus ſum, erratum agnoſco, & deprecor. Hæc fere idonea videtur huius ſententiæ, atque ſequentium intelligentia, & cohærentia; & faciunt cum hoc proprietates ipſæ verborum.

3 *Poſſe ad victoriam relatum.*

[Omnia potes. Verbum originale illam proprietatem aſſerere, quæ d[illegible]cultates ſuperat: quare tantundem refert poſſe, ac ſi dicas, d[illegible]cultatem vincere, aut ſuperare, vel præualere aduerſus obicem. Refertur igitur ad [Potentiā vincendi,] Geneſ. 32. 25. Pſal. 12. 5. Pſal. 128. 2. Ergo inquit Iob; Tot mearum rerum difficultatibus labor[illegible]ns, & victus, cum in me ipſum, meaſq; vires oculos reflectebam, plane me imparem agno[illegible]bam [illegible] ſuſtinen[illegible]s, nedum

יכל

ſuperandis. atqui oportuiſſe[illegible] ſubm[illegible] ad t[illegible] om[illegible]a pote[illegible]s, [illegible] [illegible]altat [illegible] [illegible]la te latet cogitatio. [illegible]m [illegible]lam ex[illegible]tionem [illegible]quuntur Latini, vt ex [illegible] mul[illegible] [illegible] ſua ſanctitate, ſiue m[illegible] apo[illegible] uidentia. [illegible] [illegible]ppus, [illegible] cuſar[illegible] co[illegible]tationes [illegible]as [illegible] o[illegible] qu[illegible]at ſ[illegible]ntam [illegible] te[illegible] tu[illegible] [illegible] mentem [illegible] conc[illegible]tatos a Dæmon[illegible] a[illegible] ſic [illegible]m c[illegible]p[illegible] ne[illegible] [illegible]. S[illegible] c[illegible]on [illegible] plica[illegible], vt cogitati[illegible] [illegible] ad [illegible]um Deū. S[illegible] proprietas ve[illegible] [illegible] au- ferri, vel proh[illegible]beri, aut [illegible] ter, p[illegible] tu[illegible] a noſtro [illegible] go[illegible] non latet [illegible] t on[illegible], & co[illegible] a n[illegible] [illegible]

בצר

[illegible] extr[illegible] [illegible] m[illegible], v[illegible] a conſilio, [illegible] finem [illegible] perh[illegible]en[illegible] d[illegible] ſæpe d[illegible] [illegible] intelligen[illegible] habuerunt S[illegible] l[illegible] eſt im[illegible] h[illegible] em, [illegible] alorum [illegible] to le[illegible], quod in ment[illegible] conſiderat[illegible]ne D[illegible] c[illegible], & ca[illegible] ta- ti[illegible] m[illegible] ratæ a[illegible] ipſius De[illegible] vtilita eius, in ſuis etiam ærumn[illegible] hymnis potius, quam quod [illegible] ſequatur.

III. Quis eſt iſte, qui celat conſilium abſque ſcientia? [illegible]eo inſipienter loquutus ſum: & quæ vltra modum excederent ſcientiam.

1 *Varium antecedens, varia item [illegible]ie.*
2 *Ide[illegible] ex[illegible]ndi ratio, & in[illegible] mentis Iob. Tertia [illegible] pro prima.*
3 *An Iob verbo ſit lapſus. Vera dubitationis reſponſio*
4 *[illegible] propoſito. Explicat[illegible] [illegible]. D[illegible].*
5 *Scientia de [illegible]. Diuina S[illegible]entia, & Prouidentia propoſitis exitus calamitatum*

CVm Pronomine, iſte, deſignari poſſint varia, & [illegible] ſa ant[illegible]edentia, nece[illegible]ſſe eſt variam, & [illegible] ligentiam [illegible]. Et primo quidem Gr[illegible]g[illegible] pit, ait enim [illegible] Abſ[illegible] cientia Leuiathan ce[illegible] quia quamu[illegible] h[illegible]mitate[illegible] m[illegible] bus occ[illegible] pr[illegible]te[illegible] [illegible]taneo ſancta [illegible] ne detegi[illegible] [illegible] ingenua hæc [illegible]

Secundo tum [illegible] quer[illegible] [illegible]ma eſt Latin[illegible] o[illegible] corum expoſi[illegible] o vt n[illegible] [illegible] man[illegible] [illegible] tur, ſ[illegible] d in vi[illegible] m al[illegible], [illegible] eminem e[illegible] tam [illegible] qui ſibi per[illegible] ad [illegible] a[illegible] animi c[illegible] latere poſſe ad [illegible] obſtinationem [illegible] cellerat, quod [illegible] Nul[illegible] Deum lateat cog[illegible] hic cum antecedentibus bene co[illegible], uo[illegible] m[illegible] quentibus, vbi ſe Iob accuſat, [illegible] ſermonis inſipie[illegible] a[illegible] quam recognoſcens.

Tertio, vt ſe ipſ[illegible]m demonſtr[illegible] Iob [illegible] ac ſe [illegible] contemptu[illegible] p[illegible]hendat quod [illegible] ne[illegible] mere[illegible] per admirationem; *Qu[illegible] [illegible] b[illegible]ado.* quaſi [illegible]am verborum poe[illegible] Qu[illegible] [illegible] clau[illegible] pe[illegible]

Cohæret vero hic [illegible]m [illegible] te[illegible] a [illegible] & cum ex, qua[illegible] cap[illegible] cap[illegible] [illegible] ſtatim vide[illegible]mus N[illegible] vero [illegible] eſt [illegible] Sacro [illegible] mon[illegible] prima [illegible] ain[illegible] ſe loq[illegible] ſub cert[illegible] exempla[illegible] q[illegible] us. E[illegible] cognoſ[illegible] laſſe conſ[illegible]m [illegible] q[illegible] a[illegible] dixerit, [illegible] qua ſer[illegible] in[illegible] De, vt [illegible] re affingunt Iobo anno[illegible] ec quod ex[illegible] ima rit co[illegible] co[illegible] cuncta c[illegible]item, vt fer[illegible] rpreta[illegible] tum cap. 3 [illegible] ver[illegible] [illegible] od [illegible] & [illegible] ciarit de Dei co[illegible]itat[illegible] arca[illegible] ab [illegible]

Prima [illegible]

A[illegible]

etiam vbi res humanæ deploratiſſimæ exiſtunt, vel nõ perſcrutandæ ab homine quantumuis ſanctiſſimo, & nullius peccati ſibi conſcio; vel non conſtituendæ, & definiendæ pro captu humano: quaſi vna ſit tantum in via re Dei cogitatio, non etiam poſſint eſſe infinita conſilia. Ergo quadrat in hunc locum, quod loco indicato, c. 38 diximus ſignificari illa ſententia, [Quis eſt iſte inuoluens ſententias ſermonibus imperitis? vel iuxta originale, [occultans cõſilium abſq; ſcientia?] Quare videtur hoc ſolum deſiderari in Iobi oratione, vt aperte, & clare dixiſſet pro arcana Dei Prouidentia, & Diuinæ mentis cogitatione perficiẽda tandem, & ad finem fœliciſſimum adducenda, [illam] homini incomprehenſa; quam tandiu tamq; more ſe hæſiſſe in defenſione ſuæ innocentiæ, in amplificatione, & deploratione ſuarum calamitatum, in expoſtulatione cum Diuina benignitate; hæc.n. omnia ſi nõ tollebant, neq; negabant; at obſcurabant, & occultabant Dei conſilium, quaſi iam fœlicioris conditionis, & melioris vitæ Deo viam aperiend., & conſilij inueniendi, & perficiendi rationem grauiſſimæ illę calamitates præcludere potuiſſent. Cætera, quę ad hanc ſententiam pertinent, ex loco ſuperius indicato petenda ſunt.

3 [Ideo inſipienter loquutus ſum. Hic iste alter locus eſt,
An Iob verbo ſit lapſus in quo tandem decernendum An Iob verbo ſit lapſus nam ſic ſcribit *Philipp.* Philippus; [Manifeſtiſſime errorem ſuum demonſtrat, & inſipientiam confitetur, per quam ignorans ad Deum loquendi modum exceſſerit.] Paulo benignius *D. Thom.* D. Thom. [Quod non ſeruauerit debitam reuerentiam Diuinæ excellentiæ] Perſtat, *Caietan.* Caietan. appellans Iob: [Verba ſcandaloſa] *Dionyſ.* Dionyſius [Parum cauta.] At D. *Gregor.* Gregorius benigniſſime; quod [qui ſapienter loquutus hominibus fuerat, Diuinas tamen ſententias audiens, ſapientiam ſe cognoſcit, non eſſe ſapientem; quia omnis humana ſapientia, quantumlibet acumine polleat, Diuinæ ſapientiæ comparata inſipientia eſt.]

Quid Deus à Iobo reprehẽdat, quod ipſe recognoſcat. Sed proculdubio non aliud loquutionis vitium impingendum Iobo ſapientiſſimo, quam quod ipſe recognoſcit, & quod Deus ipſe reprehenderit, quod [inuoluerit Dei conſilium] imperitis ſermonibus, & oblitus Diuinarum cogitationum, melioriſq; finis ſuarum calamitatum, ad ſuã potius innocẽtiam, & ad ærumnarum acerbitatem oculos deflexerit. Illud ipſum ſonat, quod hic dicitur, [Loqui inſipienter;] proprie n eſt, annunciare, indicare, explicare,
נגר quaſi dicat; Enarraui quidem multa de Diuinis attributis, vera etiam multa inter diſputandum expoſui, ſed cæſaui, prætermiſi, neglexi, quod maxime dicendum & enarrandum eſſet. Feci igitur [inſipienter. *propter*, & non intelli-
Elucidatio ſentẽtiæ Iob gam.] id eſt, parum ſcienter, parum conſiderate, quippe non bene rationes superni conſilij animaduerteram, non-
ידע dum ad Diuinam mearum rerum Prouidentiam arcanam perſpexeram; nondum mearum ærumnarum cauſas comprehenderam; nunc iam video, qualis mearum rerum conditio fuerit; quales meæ calamitates; qualis erga me Dei
4 Prouidentia. Nam verbum originali [intelligendi,] affert
Intelligere, qd proprie. huiuſmodi iudicium, & cognitionem, cum res diſtincte agnoſcitur, quæ, & qualis ſit, qua ratione facta, diſpoſita; vt exemplis manifeſtius conſtabit Daniel. 8. 16. [Fac intelligere viſionem.] videlicet, qualis ſit, quando, quomodo impleri debeat, quid ſingula ſignificent. Prouerb. 14. 4 [Sapientia callidi eſt intelligere viam ſuam,] diſponere, moderari quid quoque tempore faciendum. Iere 30. 24 [In nouiſſimo dierum intelligetis ea.] nam exitus ipſe declarat non ſine ratione, & conſilio cuncta diſponi, tum etiam ſingula oportuiſſe fieri ea ratione, qua facta ſunt. Prouerb. 8. 8. [Iuſti ſunt omnes ſermones mei, non eſt in eis prauum quid, neque peruerſum, recti ſunt intelligentibus] is, qui illorum rationes, & cauſas tenent, qui cur dicantur, quomodo, in quem finem dirigantur, probe norunt. Ergo, inquit
Iobi mens, & confeſſio qualis. Iob; Nihil mirum, me, quamuis vera dixerim, tamen iter dum extra chorum ſaltaſſe, neq; ſemper attigiſſe pũctum, & caput mearum calamitatum, aliquando etiam tantam cruciatuum acerbitatem cum mea innocentia comparatã iniquam mihi viſam fuiſſe; quippe qui nondum intelligebã plene, quorſum affligerer, qua ratione, & conſilio Deus diſponeret res meas: quo dirigeret, atq; perduceret. Iam nunc [intelligenti *mihi*, nihil prauum, iniquumve videri poteſt, ſed recta omnia, ſumma cum ſapientia diſpoſita. [Dicit quod illam plagam (*inquit Philippus*) longe alio mo-
Philipp. do circa eũ Deus operatus eſt, quam ipſe antea indicaret.]
LXX. Septuaginta vero ex iiſdem vocibus originalibus aliã ſententiam illuminationis gratia conficiunt, quæ cum noſtra lectione connectitur; [Annunciabam vtique ego, quæ non ſatis intelligebam. Quis autem annuntiabit mihi, quæ non noui?] cuius interpretatio elegans eſt, & opportuna altioris rei illuminationem in Niceta. [Tu vexat [illegible] in hi-
Nicetas. meæ [illegible] calli, & Diaboli pertinaciam [illegible] humanitatemque [illegible]: nec non ipſe tuo Diuino lumine illuſtratus, [illegible] prudentiæ tuæ notitiam ſum ampliorem adeptus. Hæc demum erant mihi antea ignorata.] Cohæret quod ſequitur.

5 [Et quæ vltra modum excederent ſcientiam meam.] Pro-
פלא prie, mirabilia, nec [illegible] difficilia præ me. vox, & ſententia eadem, quæ Pſal. 138. 5. [Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex (*pro*) [illegible] inſipienter loquutus ſum, quod ea ego definire tentauerim, quæ meã ſcientia ſuperiora ſunt, quæ nũquam in mentem meam caderent, quæ nunquam expertus fue-
Scientia ex perimentis. ram. nam ad experimentum refertur hæc ſcientia ex proprietate vocis. Inexperto itaque mihi, tantum tuorum beneficiorum, & indulgentiæ experientiſſimo; mirabiles ac-
בין ciderant meæ calamitates: ſed multo etiam nunc mirabilior tua cogitatio de meis rebus permittendis hoſti, paulisper affligendis, ad deploratiſſimam conditionem adducendis, ad exitum fœliciſſimum perducendis. [In deficiendo
Pſal. 141. 4. (*inquit Dauid*) ſpiritum meum: & tu cognouiſti ſemitas meas *prop.* in operiendo.] etiam ipſa vis intelligentiæ meæ, tum mœroris, tum ignorantiæ tenebris operiretur, & caligaret, nec mearum calamitatum perfugium, aut exitum aliquem inuenirem; at tu perſpectas habebas ſemitas, quibus ad exitum fœliciſſimum me perduceres. Hæc quippe vltra modum excedunt ſcientiam meam.

IV. Audi, & ego loquar; interrogabo te, & oſtende mihi.

1 *Particula obſecrantis, cum animi ſubmiſſione.*
2 *Quid Iobus Deũ roget nũc. Interrogantis affectus, qd indicet.*
3 *Qui rogat, timide, & verecunde loquitur.*

AVdi. Additur in originali obſecrantis particula; [Audi quæſo;] quem eundem affectum expreſſerunt Se- 1
נא ptuaginta, per caſum vocandi, [Audi me, Domine;] mul-
LXX. to iam modeſtius, atque ſubmiſſius cum Deo loquens, nec
Particula obſecrantis. iam vi, & iure extorquens audientiam, ſed precario poſtu-
Iobi modeſtia. lans, non tanquam expoſtulaturus, ſed doceri, & erudiri cupiens, quare illud, [& oſtende mihi,] perinde valet, ac ſi dixiſſet; [vt doceas me.] non, inquam, vtar interrogationibus, quibus tecum expoſtulem de meis rebus afflictis; ſed quibus doceri poſtulem, quid mihi de meis rebus cenſendum, ſentiendum ſit.

Sed illud hoc loco quæſtionem habet, Cur nihil inter- 2
An doceatur Iob, aliqua de re Deum interrogare. roget, nullumque reſponſum a Deo acceperit, qui recipit ſe interrogaturum, atque tam ſubmiſſe reſponſionem precatur? Prima, vera etiam explicandi ratio quod hæc dicat Iob, quaſi ſub conditione; Si quid aliquando dixero, dictũ eſſe a me volo, interrogando, vt docear, precando vt tu doceas, & ignorantem erudias. Ita videtur accepiſſe Ty-
Tygurina. gurina, ac multo elegantius Nicetas; [Si quidpiam eorum,
Nicetas. quæ me fugiunt, te rogaro, doce me ne grauere, vt & mihi eadem enunciandi poteſtas ſit, atque earum rerum ſim cæteris magiſter ac doctor.]

Interrogandi affectus. Secunda, vt vniuerſali quadam, & doctrinali propoſitione doceas, qua ratione ſit homini agendum cum Deo; Cũ res Diuinæ longæ ſuperiores ſint noſtra ſcientia, hominis intereſt, de dubijs, & ignorantijs ad Deum referre humanæ imperitiæ doctorem.

Tertia vt Verbum [Rogandi,] accipiatur ample pro oratione; Cum tua diſciplina eruditior factus fuerim, orandum mihi deinceps fuerit, vt a te docear. Sic fere D. Th.
D. Thom. & poſteriores fere Latini.

3 Quarta, vt quæ mox ſequuntur, interrogationis ratio-
Qui rogat timidus, & verecũdus. nem obtineant, atque timide, & pedetentim, tum etiam verecunde ad dicendum accedat; neque ſecus, quam ſi rogaret, vt quidpiam edoceretur, ita nunc rogat, vt, ſi dicendo contingat errare, ſtatim admoneatur.

V. Auditu auris audiui te; nunc autem oculus meus videt te.

1 *An Iobus peculiarem habuit viſionem. Videre, pertinens ad ſpeculationes. Primus ſententia aſſerens.*

Secun-

2 *Secunda sententia negans. Videre dictum de intellectu, & auditu.*
3 *Quaestionis responsio.*
4 *An Iobus peculiarem illuminationem habuerit praeter Dei vocem.*

1 *An Iobus peculiari aliqua Dei visione illustratus fuerit. Prima sententia asserens. Eusebius.*

ILluminari petijt a Deo, nimirum vt clarius perspiceret res Diuinas, atq; Diuinæ Prouidentiæ rationes, in quarum caligine, & ignoratione antea versabatur. Sed an peculiari aliqua Dei visione, aut cælesti imagine recreatus fuerit, an etiam præter Diuinam orationem, & doctrinam his capitibus præcedentibus traditam, aliquam aliam reuelationem acceperit, qua de suis rebus, & Diuinæ Prouidentiæ rationibus instrueretur, in quæstione positum est. Et quidem Eusebius lib. 1. de demonstratione Euangelica c. 4. aperte docet imaginem filij Dei visam esse a Iob, non minus quam alijs Patriarchis, quibus Deus apparuisse scribitur. [Nam, *inquit*, qui antea de turbine, & nubibus illum affatus erat, Deum vniuersi se esse indicabat. Postea vero progressus, ita se ipsum præbet videndum, vt ipse Iob eum dicat: Audi me, Domine, vt etiam ego loquar. Sermonum quidem vocis tuæ audiui prius, nunc autem oculus meus vidit te. Quod si fieri non potest, vt altissimus Deus inuisibilis, & ingenitus, & rex vniuersi a mortali natura cernatur, quis tandem hic, qui visus est, aliud fuerit præter Dei verbum, quod seipsum ad tempus de propria magnitudine demiserit, vt alibi quoq; dicendum est?] Idem sequutus videtur Titelmannus. Dionysius Isidorus, & Astunica indicant. Huius sententiæ probatio peti potest ex ipsa plana, & simplici voce [videndi,] quæ frequenter dicitur de externis imaginibus, & apparitionibus, ex quo Verbo dictum est Num. 12. 6. [Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, aut per somnium, &c.

Titelman. Dionys. Isidorus. Videre pertinet ad reuelationes.

2 *Secunda sententia negans. Gregor.*

Secunda sententia frequentissima Græcorum, atq; Latinorum negantium aliquid fuisse obiectum sensibus externis præter vocem; tantum appellari nunc [visionem,] clariorem rerum Diuinarum cognitionem. Greg. [Quanto visus superior est auditu, tanto differt ab eo, quod prius extitit, quia interno oculo veritatis lumen magis conspexerat. *Philippus.* Audire Deum, vel videre, qui est inuisibilis, non istorum oculorum, vel aurium est, sed mentis, & cordis. *Chrysostomus.* Non quia oculus viderit, sed quia clarius audierit.] sequuntur Olymp. D. Thom cum posterioribus Latinis ex Hebraizantibus, Caietanus, Vatablus, Steuchus Tum etiam R. Moyses, lib 3. dubitantium cap. 23. Rei huius probatio: quod si vera aliqua species obiecta fuisset, non taceretur ab Scriptura. Tum etiam, quod verbum [videndi,] ad mentis cogitationem frequentissime refertur, imo & ad auditum, vt Ier. 2. 31. [Videt Verbum Domini.]

Philipp. Chrysost. Olimpiod. D. Thom. Caietan. Vatabl. Eugub. R. Moyses. Videre de intellectu, & auditu.

3 *Quaestionis responsio.*

Ego censeo rem omnino incertam, & in medio relinquendam, vt quæ vtrinque non careat verisimilitudine. Mihi certe non fit incredibile iam tunc, cum Iob curatus est, simul Diuina aliqua visione recreatum fuisse. Si obijcias, indicandum id ab Scriptura; concedo libenter. Sed quibus obsecro, verbis clarioribus, quam cum dicitur Deus primum [auditus,] deinde [visus] a Iobo? Sed siue per externam imaginem, siue per internam illuminationem, significat nunc, se longe melius, & clarius de Diuinis rebus sentire, ac loqui.

4 *An Iob tantum fuerit a Deo illuminatus enarratione Diuinarum operum.*

Rursus dubitari potest an eam clariorem cognitionem rerum Diuinarum acceperit tantum ex Diuina voce, & Diuinorum operum enarratione? Caietanus non aliā reuelationem agnoscit, quam eam, quæ proxime præcessit in descriptione Leuiathan, id est, Diaboli; per quam multum ipse profecerat in sui, atque Dei cognitione. Ergo dicere potuit, cum antea multa de Deo per auditum accepisset, multa etiam per reuelationes alias obscuriores, & imperfectiores; nunc eundem hac clarissima reuelatione Diuinæ vocis longe instructiorem euasisse.

Secunda responsio Gregorij.

Secunda respondendi ratio, vt tantum designet Iob duplicem statum rerum suarum: priorem prosperitatis, cum quasi ex [auditu] Deum cognoscebat ad aurem loquentem: posteriore vero ærumnarum, per quas in Dei cognitione valde profecit, tantoque se ipso melior euasit, quantum visus excellit auditum. Sic docet Gregorius.

Tertia expositio Philippi.

Tertius tamen explicatus est Philippi, qui nouam reuelationem hoc loco agnoscit, & postulatam a Iobo, & concessam a Deo, nam post illa verba, [Interrogabo, & responde mihi] sic interpretatur; [Hinc est, quod se doceri cupit a Domino, sibiq; hoc ipsum deposcit ostendi. Accepto ergo Iob, sicut ex sermonibus eius credendum est Diuino visitationis oraculo, ait ad Deum, Au...

Idcirco ...

Ego vero ope ali... Interpretum hanc c... in... terpretandi rationem, ane v... imi em æque, ac ... um totare conuenientem, vt Iob ... m Dei voce, & oratione, tum peculiari lumine diuinitus accepto perspexerit vniuersam rerum suarum Tragediam, & Diuinæ Prouidentiæ, atque Bonitatis rationes quæ sibi ante vel obscure vel difficil... ad hanc ... iam ... tur tum auditu, tum mentis lumine, & v... e pro... erat; quare illud, [nunc,] perinde est, ac si dixisset, ... am, p... a. Quod autem ait, [Auditu auris audiui te,] pertinet ad Dei reuelationem, quæ instar ... verbi ... auribus ... cum magna attentione; non enim quæcumque ... , ... in Scriptura auditu auris audienda, ... que quæcunique ret alicuius intelligentia dicitur ... mentis, ... Diuinæ, & diu... ori... mine perspectæ.

Quae res dicantur audiri, & videri.

VI. Idcirco me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.

1 *Iobi profectus, in se reprehendendo, & despiciendo.*
2 *Pœnitentia cur in Hebræo dicatur ... .*
3 *Fauilla, & cinis, symbolum sordium humanæ originis.*
Terra ad expiationem criminum. Iobi modestia.

EX Diuino Lumine profecerat sanctus Iob ad Dei cognitionem, & reuerentiam, & ad sui contemptum: Propterea quod te, inquit, audierim, & viderim, [me reprehendo.] proprie Septuaginta iuxta Hebræum [Despexi me ipsum. Quamquam verbum originale caret apposito, & proprie significat nauseare, vel reprobare, cum fastidio abijcere, Supplent vulgatus, & Septuaginta. Me; Nicetas vero, [conditionis meæ indignitatem atque sordes.] Caietanus, [Partes diabolicas.] ... simplex, & cohærens explicatus est; me liberius loquentem de Diuinis rebus: hærentem, & mœrentem plus æquo in querimonijs mearum calamitatum, languentem, aut etiam aliquando oblitum spei melioris conditionis. 1

Varia lectio. LXX. מאס Nicetas. Caietan.

[Et ago pœnitentiam.] Proprie ex originali per futurum, [Agam pœnitentiam] Verbum originale significat [consolationem,] quasi commutationem miseri status in meliorem conditionem, quæ ratio communis est resipiscenti, cui post peccatum, quid aliud potest solatium afferre, quam pœnitentia, & consiliorum mutatio in melius? 2

Cur pœnitentia dicatur consolatio.

[In fauilla, & cinere.] Pœnitentiæ circumloquutio, & solemnis cerimonia, quæ ex cognitione propriæ imbecillitatis, & sordium humanæ originis, cuius Symbolum sunt [fauilla, & cinis,] deprecatur homo veniam culpæ admissæ ex infirmitate. Et quidem sicut igne, & aqua, ita etiam aspersione terræ, & cineris criminum purgationes fiebat; quare parricidium, quasi crimen inexpiabile, terra carere voluerunt, vt scripsit Clemens, lib. 3. Pædagogi, cuius etiā mentio L. vnica. C. de his qui par. vel lib. occid. Quare eleganter dixerunt Septuaginta. [Putaui me terram, & cinerem. *Aquila;* Consolatus sum in fauilla, & cinere. *Nicetas.* Cum perceperim ea, quæ ipse meis viribus, nisi non possum: conditionis meæ indignitatem, sordesque perspexi.] Quod autem per verbum præsentis temporis dixit Interpres, [Pœnitentiam ago,] forte indicare voluit, viri sanctissimi sensum animi modestissimi, simulq; nonnihil etiā to sua illa sanctitatis confessione constantis. Si non ob priores vitæ delicta, at saltem propter loquendi imperitiam, his plagis merito afficior, si non ob ea quæ mihi aduersarij affingunt, at propter humanæ conditionis imbecillitatem, sedere in puluere, & cinere non recuso. Indicauit hoc Chrysostomus. [Nihil me, *inquit*, facere: priora dumtaxat defendo.] De nominibus autem fauillæ, & cineris superius diximus. Vides quātum iam remiserit vir sanctissimus de expostulatione, & conquestione acerbissima suarum ærumnarum Diuina visitatione del... us; quamquam quidem nondum a plaga curatus erat cum hæc loquebatur, vt obseruat idem Chrysostomus quippe paulisper expectari volebat Deus Iobum dolentem ..., sed tamen lenius, & modestius se gerentem, atque ... cogitatione demissum, & actione mentis intentum [Coniungere Deo, & sustine, vt crescat in nouissimo vita tua. Crede Deo, & recupera te, & ... viam tuam & spera in eum.] Atque hic est certaminis, & totius litis tractandæ ...

3 *Fauilla, & cinis symbolum humanæ originis. Expiatio criminū per omnia elementa. Clemens. LXX. Aquila. Nicetas. Iobi modestia simul et animi constantia. Chrysost. Eccl. 2. 3. 6.*

IOAN-

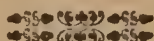
IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER DECIMVSTERTIVS.

Qui est de Dei colloquio cum Iobi amicis, totius controuersiæ sententia, & iudicio, Iobi corona, & restitutione.

Quando fuerit Iobi plaga curata.

1 *Vltimus huius scenæ actus, Iobi restitutio. Cur illius sanitas sileatur ab Scriptura.*
2 *Prima Græcorum sententia in assignando tempore curationis Iobi. Duæ item aliæ minus idoneæ.*
3 *Quarta sententia Latinorum. Historia, & temporis ordo non semper seruatus in Scripturis.*
4 *Quintus sententiæ, & respondendi modus idoneus, atque tres illius confirmationes. Patientia vultus, & alacritas.*
5 *Duæ item rationes. Dæmon recedens a Iobo eius cinctus. Deus potentia sua sanans corpus incurabile. Corpus ægrotans simile nauigij male materiati.*
6 *Assignatur tempus curationis plagæ Iobi. Illius sanitas duplo firmior, quam pristina.*

1 LTIMVS actus Scenæ huius Iobum restitutum repræsentat, ac restitutionis modum, & rationem designat, collata ope cognatorum, & familiarium illius, Dei benedictione, & celeri rerum omnium incremento. At, quod huius restitutionis, imo & fœlicitatis pars est non vltima, corporis sanitatem Scripturæ tacent, non ob aliud sane, quam quod nemo sanæ mentis dubitare de illa potuit. sed sane dubium, & incertum, quo tempore, qua item ratione corporis plaga profligata fuerit. Et primo quidem Theophanes a. Epistola [de Patientia ad omnes Christianos,] ait curatum fuisse, cum secundo dicitur Deus orationem suam instaurasse, nempe initio capitis 40. vbi Septuag. habent sententiam illam; [Putas me aliter tibi respondisse, quam vt appareres iustus?] Atq; ex eo iam tempore [pronuntiatum esse a Deo, victum, & victorem.] Theophanis vero verba digna sunt, quæ adscribantur. [Post tolerantiam tentationum dignus habitus est, qui Deum videret audiretq; illud Diuinum præconium, (etenim vt victorem pronuntiat hunc coronarum dator) dicens illi: Putas ne me aliam ob causam alloquutum te esse, nisi vt iustus appareas? Oratio quidem hæc immarcescibilis fuit corona certaminum athletæ, decorans, glorificansque illum in æternitatem hoc brauium fuit agonis ipsius: hoc patientiæ præmium. Oratio hæc morbum illũ doloribus plenum illico dissoluit, & facultates omnes reddidit duplo maiores his, quas amiserat; & ex tanta inopia, morbo, & despectu repente ad maximam gloriam, opes, ac bonam valetudinem eucasit. [Quæ profecto muniata videri possunt ex Nazianzeno, Oratione 21. in laudẽ Athanasij. [Qui eum *inquit* per turbinem, & nubes oracula edebat, qui ad inferendam pœnam tardus est, & ad opem ferendam celer in fine certaminis illustri præconio athletã suum victorem pronuntiat, atq; afflictionis arcanum aperuit: Num hæc censes, inquit, me aliam ob causam in te decreuisse, quã vt iustitia tua elucescat? Hæc vulnerum medicina; hæc certaminis corona; hoc patientiæ præmium.

Cur Scriptura silens Iobi sanitatẽ. Tempus sanitatis incertum.

2 *Theophan. LXX. Prima sententia in assignando tẽpore curationis.*

Nazianz.

Nam quæ deinde secuta sunt, parua fortasse, & paruorum hominum causa constituta: tametsi alioqui duplo maiora, quam quæ ipsi adempta fuerant, receperit. [Idem sentire videtur Catenæ Auctor in Protheoria capitis 27. [Tandem *inquit*. post multa certamina, post Diuinę vocis adhibitam cõsolationem, protinus est valetudo consequuta; statimq; is, qui sanie diffluebat, qui vermium imbres mittebat, in statum est pristinum restitutus.] atque huc adduci potest Dionysius, qui in fine vers. 6. sic scribit: [Apparet, quod ita dixerit Dominus Beato Iob iam sanato.] Sed proculdubio cum ille locus initio cap. 40. pertineat quoque ad Iobi reprehensionem aliquã, cum nondum tunc absoluerit Deus suorũ operum enarrationem, quæ perseuerat ad finẽ vsq; cap. 41. non videtur alterius conditionis fuisse Iobus, valetudine corporis; quam fuisset initio Diuinæ Orationis.

Secundus modus dicendi, vt statim post Diuinam Orationem, qua etiam illius animus, atq; patientia probata fuerant, curatus fuerit ante obiurgationem amicorum; sic enim & reprehensio acrior ex manifesta Iobi innocentia a calamitatibus, & supplicio corporis absoluta; & Iobi gloria, & victoria illustrior confutatis, & profligatis penitus argumentis sceleratæ vitæ, quæ ex morbo petebantur ab aduersarijs ita videtur indicasse Tertull. lib. de Patiene. c. 14 [Operarius *inquit* ille virtutis Dei, retusis omnibus iaculis tentationum, lorica, clypeoq; patientiæ, & integritatem mox corporis a Deo recuperauit, & quæ amiserat reduplicata possedit Mox,] inquam, ait Tertullianus, post tentationes; quippe nullum aliud virtutis, & patientiæ argumentum expectabatur: non distulit igitur Deus coronã. Accedit, quod Iobi lenissima illa respõsio indicat illius animum dolores, & ægritudine vacuum, & subita Dei visione non solum recreatum animo, sed etiam corpore. Sed proculdubio ipsa Iobi verba aperte ostendunt adhuc in habitu pœnitentiam agentis, & in conditione ærumnarum versari, vt ex ipsis verbis Chrysost. eleganter obseruauit. [Hæc eadem *inquit* cum Iobus loquebatur, nondum eius ærumna profligata est, verum cum in malis etiam versaretur; palinodia est vsus.]

Secũda sententia.

Tertullian.

Chrysost.

Tertia expositio est ipsius Chrysostomi, tunc primum cũ suã responsionẽ absoluit, & se etiã ipsum reprehendit, restitutum esse sanitati; post verba enim nuper adducta, subiungit. [Quid igitur Deus? Nempe tunc illum absoluit, cum se ipsum condemnauit.] Sed quidem neque hoc videtur opportunũ tẽpus curationis; expectabatur enim deprecatio pro peccato amicorum, vt statim ostendemur.

Tertius respondendi modus. Chrysost.

Quarto, vt statim post orationem, & sacrificium oblata pro amicis, vel certe ipsas preces, & sacrificium mirabiliter curatus fuerit. ita videtur indicari vers. 10 cum dicitur: [Dominus quoq; conuersus est ad pœnitentiam Iob, cum oraret ille pro amicis suis.] manifeste enim eo loco indicatur conditionis mutatio, & restitutio. Ita fere supponũt Latini Interpretes. Sed explicatius tradunt Caietanus, Titelmannus, Episcopus Algarbiensis, sed preter quam quod

Quarta respondens sententia Latinorum.

Caietan. Titelman. Osorius.

Narrationis, & ipsius ordo nõ semper seruatur.

ille locus non vnam tantum habeat exponendi rationem, vt iam videbimus, certe non semper in Historia seruatur ordo rerum & temporis; multa enim per anticipationem dicuntur, multa postponuntur vt manifeste constat ex hoc ipso loco, cum dicitur Deus addidisse, quæ fuerant Iob duplicia, cum tamen postea narretur collatio stipis, quam nõ statim ac simul sequuta est duplicatio illa bonorum, sed forte paulatim; longo post tempore, quare potuit cum Iobi Oratione, & sacrificio coniungi illius restitutio, tum corporis, tum rei familiaris, quamuis non statim post orationem, illam acceperit. Præterea, quia illa [motio capitis, & consulationis] obsequium præstitum a cognatis, & amicis [super malo, quod intulerat Dominus super eum,] indicat nondum malo, & ærumna leuatum fuisse; secus enim inutilis fuisset consolatio.

Quinta vero similis et spõdendo ratio, vitæ rationibus cõfirmata.

Prima ratio ex restitutione illi benignitate, & humanitate amicorum.

Secunda ratio ex iusta nocturna testimonio clariorum.

Sexto tñ dicendi, ac suspicandi modus esse potest, vt post solatium amicorum, & familiarium, post conuiuium celebratum, post collatã stipem ad inopiæ subsidium, leuatus quoque fuerit morbo Diuina ope. Huius rei has habeo suspiciones, & coniecturas. Prima, quod vers. 11. dicant propinqui, & amici, leuare illius inopiam collata ope, tum et illius malum vniuersum allato solatio, etenim Deus sicut inopiam leuauit restituendo illi misericordiam amicorũ; inique illi antea denegatã vel a Dæmone, vel ab ipsis amicis, ita etiam vult illi ægrotanti adhuc impendere solatium benignæ visitationis: non enim minus restituendum illi hoc fuit, quod inique denegatum fuerat ægrotanti, quam cætera bona sanitatem adeptio. Secundo, quoniam oportuit, vt cum amici ægrotantem sceleris insimulaiant propter morbum; atq; supplicium, eidem ægrotanti adhuc, & laboranti, propter dignitatem patientiæ, & tribulationum sanctæ toleratarum, iidem amici supplicarent, & suam felicitatem atque corporis valetudinem illius ærumnis, & doloribus multo melioribus submitterent.

Tertia ratio ex Christi representatione.

Tertio, vt illustriorem gereret figuram Christi Iesu in Cruce adhuc, & incredibilibus plagis, atq; doloribus confixi, orantis, & sacrificium offerentis pro inimicis, prædicati, & agniti filij Dei ab illis, qui [percutientes pectora sua dicebant, Vere filius Dei erat iste.]

Quarta ex mitigatione cruciatuũ, & mœroris.

Quarto, quod acerbitas cruciatuum Iobi non solum efficiebatur ab ipso morbo, & dolore corporis, sed potissimum ab ægritudine animi, & cogitatione mestissima, qua afficiebatur ea cognatorum impietate, & inhumanitate; ex amicorum infidelitate, ea popularium immisericordia, ex hominum vilissimorum probris, & iniurijs; ex rerum omnium necessariarum indigentia, ex Deo etiam, vt videbatur differente, quæ cum restituta essent omnia, quamuis adhuc ærumna corporis perseueraret, delinita iam esset. Quare cum sæpe patientissimus vir animi mæstitudinem incredibilem, verbis, vultu, atque tum interrogationibus tum responsionibus testatus fuerit, dolebat quidem, sed mærebat simul, atque tristabatur: nunc vero iam in alio statu, alioque patientiæ gradu constitutus, dolet, & versatur adhuc in morbo, sed vultu læto, & alacri, atque Diuinę consolationis teste certissimo, qualis quoque fuit Theodorus ille adolescens generosus Christi athleta; qui apud Theodoretum lib. 3. Historiæ cap. 10 cum in medijs cruciatibus rogatus esset, [Ecquid doloris acerba illa, & crudelia tormenta passus sensisset? Respondit, Se initio aliquantum doloris sensisse: ac postea ei apparuisse quendã, qui linteo molli, & frigido faciem sudore manantem continenter tergebat, iubebatq; bono animo esse. Et propterea cum carnifices ab eo cruciando cessarent, se non voluptatem, sed afflictionem ideo sensisse, quod is, qui eius leuasset cruciatum, vna discesserat.] Quare cum tristissimã Iobi, & vniuersarum illius rerum faciem tristissimam contemplati fuerimus, nunc licebit paulo lætiorem, quamuis ex pugna, & certamine sudantem intueri, qualem in Psychomachia descripsit Prudentius recensens congressum Iræ, & Patientiæ, post quam hæc illam deuicerat;

Iob in morbo nũc quoque sed lætus, & quietus animo.

Theodoret.

Theo. martyris voluntas in cruciatibus.

Iobi vultus post certamina.

Prudentius.

——— Secat medias impune cohortes.
Egregio comitabat viro: nam proximus Iob
Hæserat inuictæ dura inter bella magistræ,
Fronte seuerus adhuc, & multo vulnere anhelus:
Sed iam clausa tuens subridens vlcera victa.
Perque cicatricum numerum sudata recensens,
Millia pugnarum, sua præmia, dedecus hostis.
Illum Diua iubet tandem requiescere ab omni
Armorum strepitu, captis & prædita quæque
Multiplicare opibus, nec iam peritura referre.

Patiẽtia habitus, et vultus Tertullian.

Sed multo iucundissimum, atque lætissimum illius vultum intueri, dolentem licet, & ægritudine adhuc marcentem, qualem in Patientia alacri, & læta pulcherrime describit Tertullianus de Patientia, c. 15. [Vultus illi tranquillus, & placidus, frons pura, nulla mœroris, aut iræ rugositate cõtracta; remissa æque in lætum modum supercilia, oculis humilitate, non infelicitate deiectis: os taciturnitatis honore signatum; color qualis securis, & innoxijs: motus frequens capitis in Diabolum, & minax risus. Cæterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: vt qui nec inflatur, nec inquietatur; sed etiam eum in Throno Spiritus eius mitissimi, & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet, sed est teneræ serenitatis, apertus, & simplex.

Quinta ratio ex diaboli abscessu, qui dolores accẽdebat.

Quinto accedit, quod diabolus iam pudore affectus, & 5
turpissime victus abscesserit, cum primam Diuinæ sententiæ vocem, Iobum ab omni criminis suspicione absoluentis, audiret; abscedente vero Dæmone, qui dolorum flammas halitu accendebat, & membrorum prunas ardere faciebat, necessarium fuit, æstum dolorum deferbuisse, & in statu conualescentiæ hominem constitutum, melius in dies habuisse, atque statim sanitatis obtinendæ manifesta indicia præbuisse, colore, vultu, munditie vlcerum iam redintegratorum, ac cutis reuirescentis, totiusque faciei deformatæ conformatione, & renouatione, quippe cessante iam potissima causa efficiente morborum, quamuis partes male affectæ, & ex deprauatione humorum ægrotantes, & dolentes non potuerunt subito ad pristinam valetudinem sese reducere. Ergo tum quod absens esset hostis, tum præsentissimus Iobi animus, præsens adhuc morbus vt incredibiliter remitteretur, efficiebant, vt Poeta fere in re simili ad patientiæ commendationem dixit;

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas.
Et vidi nullo concutiente mori. — *Ouid. lib. 3. Elegia.*

Ergo ipsa animi placidissimi tranquillitas, & opinio suę vtilitatis, ac Diuinæ Prouidentiæ, & æquitatis clarius, & firmius concepta, dolores, quamuis ingentes leniri potuit;

Miseris inquit ille *leuat quies.* — *Sen. in Medea. act. 3.*

[Adeoque in agrestibus feris arctissima vincula, si se excitent, imprimuntur: si quiescant, relaxantur.] — *Egesippus lib. 2. de excid. Ierosolym. c. 9.*

Sexta ratio ex Dei potẽtia sanitatem conferentis detestabile vate ægrotãti.

Sexto, vt adhuc in corpore miserrimo suam potentiam ostenderet Deus; & velut gubernator peritissimus in mala materiata cimba Iobi animum, sesq; vniuersas, sapientissime deduceret ad portum felicitatis, vt videatur in Iobum conuenire, quod in iustum Noe Scriptum est Sapientiæ, 10 4. [Cum aqua deleret terram, sanauit iterum Sapientia per contemptibile lignum iustum gubernans.] Quid enim ægrotantis corporis, & membrorum lacerorũ similius, quam nauigium exesum, rimosum, male materiatum, sentinam faciens? Sed Diuina Sapientia ad portũ dirigit, & felicissimum miseriarum finem, sicut Scriptum est, [Sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis.] — *Iacob 5. 11.*

Septimo, censeo iam tandem indicari curationem, & 6
medicinam cum miraculo factam Iobi doloribus, cum versi 12. dicitur, [Benedictus Dominus nouissimis Iob.] tunc enim commutata sunt in melius omnia. Neque mihi dubium, quin valetudo etiam duplo firmior, & melior fuerit, quam quondam habuerat; vt quæ Deo medente, & curatore collata illi fuerit. Sic enim existimat Ambrosius, in vniuersum, quæ miraculo fiebant a Christo Domino, ea in suo genere longe præstantiora fuisse, quam quæ solis naturæ viribus effici possunt. Exempla in miraculis Christi Iesu, [Vinum] miraculosum confectum ex aqua, [optimum:] Claudi curati, celerrimi, [salientes sicut ceruus;] Visus restitutus cæcis, perspicacissimus, mundities sanatæ lepræ, nitidissima, non solum sicut hominis iam prouecti, sed [sicut caro pueri.] Denique Iobi valetudo duplo melior, quam antea, firmissima, integerrima. Huius signum vita longissima [centum quadraginta annorum] post recuperatam sanitatem: quippe illa fuit supra ordinaria illius æui mensuram, & lineam viuendi. nã cum Abraham [Mortuus fuerit, in senectute bona, & plenus dierum;] at non amplius fuerunt dies vitæ Abrahæ, quam [centum septuaginta quinque anni,] Gen. 25. 7. 8.

Ambros. Quæ fiebãt miraculo a Christo, præstantiora, q̃ solis naturæ viribus.

Iobi valetudo duplo melior, & firmior quam pristina.

Octauo, Tandem momento temporis sanatus est. sic exigebat miraculum, Dei virtus, plaga ipsa, quæ momento temporis fuerat inflicta; Athletæ corona, vt eo esset illustrior apud omnes, quo magis subita, magisque Diuina. Sic docuit Theophanes superius adductus, indicauit Tertullianus. Nunc iam ad explanationem ipsius Historiæ.

Theophan. Tertullian.

Postquam

VII. Poſtquam autem loquutus eſt Dominus verba hæc ad Iob, dixit ad Eliphaz Themanitem; Iratus eſt furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non eſtis loquuti coram me rectum, ſicut ſeruus meus Iob.

1 *Duæ partes optimi iudicis.*
2 *An Deus loquutus continenter cum Iobi amicis.*
3 *An amici digreſſi a Iobo ante oblatum ſacrificium.*
4 *Eadem ratione loquutũ eſſe Deum cũ amicis, ſicut cum Iobo.*
5 *Deus loquutus ad Eliphaz cum turbine vehementiore. Eliphaz dignior cæteris. Diuina ira ex cauſa grauiore.*
6 *Deus indigne ferens iuſtorum iniurias. Illuſtratus Dauid.*
7 *Cur Iobi amici non puniti a Deo propter peccatum.*
8 *Cur Aaron non percuſſus lepra, ſicut Maria. Sacerdotum honor, & munditiæ.*
9 *Eliu cur non ſimiliter reprehenſus, ſicut cæteri.*
10 *Iobi cum amicis comparatio in cauſa bonitate.*
11 *Finis orationis pro Iobo contra amicos.* Patiens, Arrogans *qui. Illuſtratus Eccleſiaſtes.*

1 DVæ Sunt optimi iudicis partes, immeritum abſoluere, nocentem damnare: vtramque vnica ſententia æquitas Diuina complexa eſt, ſed ita tamen, vt in hoc iudicio mirifice [ſuperexultet miſericordia;] nam iudicium nocentium amicorum ad Iobi innocentiæ honorem, & triumphum reuocat; tradit enim ſuos [tribulantes in animam,] & orationem ipſius Iobi.

Quæſtionis ſta propoſitio. [Poſtquam autem] Quæſtionem habet, an ſtatim hæc Dei loquutio ſequuta fuerit poſt Iobi colloquium, & reſponſionem, an vero ſpatium aliquod interceſſerit. Certe in originali forma huius narrationis eadem eſt, quæ vſurpari ſolet initio cuiuſcumque Hiſtoriæ. incipit enim a particula copulatiua, [Et fuit,] quod indifferens eſt vel ad nouam narrationem, vel ad eiuſdem partem aliquam continentem cum reliqua hiſtoria. *Pater Alfonſus Salmeron.* Noſter Pater Alphonſus Salmeron Tom. 11. in Euang. tract. 33. dum hunc Iobi locum tractat pro ſatisfactione peccatorum confirmanda, cenſet cum Iob dicit, [Ago pœnitentiam,] iam tunc non adfuiſſe Iobi amicos.

3 *An amici Iobi digreſſi ab illo fuerint ante ſacrificium.* Ego cenſeo primum, nondum Iobi amicos regreſſos in ſuas domos: quippe ne de victoria ſibi blandiri potuiſſent; vel adhuc Iobi famam inique traducere, niſi prius audita Dei ſententia reprimerentur.

Secundum, multo minus conſtat, an aliquantum inde digreſſi fuerint; nam breuem diſcurſum videtur indicare illud, quod ſtatim ſubiungitur, [Ite ad ſeruum meum,] & iterum; [Abierunt ergo.] quod proculdubio ea proprietate vocis videtur pertinere ad profectionem, & viam ſuſceptam; atque a Deo opportune admoneri potuerunt, ne redirent ad Iobum, niſi cum holocauſto.

Tertium, videtur multo lætior exitus ærumnarum Iobi, triumphus etiam multo honorificentior, ſi ſtatim Diuina vox, quæ Iobum erexerat, amicos abiecerit ad Iobi pedes, & preces, iniuriarum veniam deprecantes, vt nunc impletum illud fuerit, quod poſtmodum Scriptum eſt a Salomone, *Prou. 16. 17* [Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque huius conuertet ad pacem.] Signum igitur [placuiſſe Deo viam Iobi,] ex reditu, & conuerſione amicorum. Neque obſtat verbum illud [eundi;] nam poteſt ſumi pro accedere; tum et pro [venire, quæſito holocauſto.]

4 [Dixit ad Eliphaz.] Quomodo contigerit hæc Diuina loquutio erga Eliphaz, minus difficile explicari poteſt, quam quomodo erga Iobum. nam licet quidem potuerit contigiſſe viſione imaginaria, aut in ſomnis, quomodo *Caietan.* Caiet contigiſſe affirmat, videlicet [Eliphaz dormienti, eo quod ſic apparuit ſocero Iacob;] ſed exiſtimo eadem ratione Deum loquutum eſſe cum Eliphaz, quemadmodum cum Iob, tantum vocis, & orationis conuerſione facta; ſic *Nicetas.* indicauit Catenæ Auctor, [Deus, *inquit*, nũc ad ipſum præcipue orationem conuertit: ſed eam, quæ tribus amicis omnibus apte communicari poſſit.] Quare ſicut Dei vocem cum Iobo loquentis, percipiebant tres amici; ita loquentem cum Eliphaz audiebat tum Iobus, tum duo alij; præterea Eliu. Ita ſane poſtulabat Iobi innocentia, publica ſententia, publicoque teſtimonio declaranda.

5 *An Dei loquutio ad Eliphaz fuerit cũ procella.* Sed numquid durat adhuc turbo, & procella comitantes Dei vocem, atque præſentiam? Ita ſane exiſtimo, cum ſic exigat Dei loquentis Maieſtas, orationis materia, quæ comminatoria, & terrifica eſt; tum etiam ipſa orationis forma, qua exprimit Deus vehementem indignationis ſenſum. quare exigere videbatur vehementiorem aeris perturbationem indicem Iræ Diuinæ. Nam ſi in Iobi rebus perturbatis perturbationem aeris, & elementorum efficit Deus loquuturus cum illo: tranquillo ne aere, & ventis ſilentibus debuit vehementer iratus, percellere Eliphazum? Sane quidem procelloſus ille turbo, & cæleſtis ſonitus, qui Dei cum Iobo colloquio miteſcente, multum de contentione remiſerat, nunc Deo excandeſcente, & vocem contendente, atq; acuente, rurſus vehementius exurgit, & inſonat.

Eliphaz dignior cæteris amicis. [Iratus eſt furor meus in te, & duos amicos tuos.] Sæpe obſeruauimus Eliphaz anteire reliquis dignitate, forte etiam ætate, atque ſapientia, primas igitur tum loquendi, tum præterea Diuinam vocem accipiendi partes obtinuit; grauiter præterea errasse, atque peccaſſe in Iudicio de Iobi meritis, atq; ſupplicijs, temere hominem ſanctiſſimum condemnando, cuius peccati grauioris manifeſtum indicium eſt, conteſtatio Diuinæ Iræ, atque furoris: quæ cum *Diuina Ira ex cauſa grauiſſima.* ſignificatur eſſe grauiſſima, & naſo tumente, atque excandente, ſubeſſe item intelligitur cauſa grauiſſima digna furore, & indignatione. Quare pro eo, quod nos habemus, *LXX.* [Iratus eſt furor meus, &c.] Septuaginta tantum habent, 6 [Peccaſti tu, & duo amici tui.] Et mirum ſane, quod cum *Iuſtorũ iniurias Deus non ferens.* viderentur amici præclare feciſſe Dei cauſæ patrocinantes, at tanti Deus faciat cauſam, & exiſtimationem ſui iuſti, vt qui quacumque ratione illum lædat, grauiſſime ferat. *Pſal. 33.* Satis ergo ad iuſti commendationem, ad minas, & terrorem obtrectatorum fuit dixiſſe. Qui [oderunt iuſtum, delinquent. *propræ* aberrant,] quamuis enim ſibi blandiantur, quaſi de præclaro facinore, quod [arbitrentur obſequium ſe præſtare Deo,] perſequentes iuſtum, at aberrāt toto Cælo; nam illorum conatus quamuis vani, in Deum recidunt, & maledicta facta in Sanctos, Deum configunt. plane igitur aberrant ab ſcopo. *Iniuria aduerſus Iuſtos, recidunt in ſuos auctores.* Multo etiam magis, quod conatus aduerſus iuſtum, non ſolum iniurij ſunt Deo, ſed ipſis improbis obtrectatoribus noxij. Vide igitur, quantum delinquant, quantum aberrent, qui iaculantes ad iuſtum, Deum impetunt, & ſeipſos configunt. quippe [ſagittæ paruulorum, factæ ſunt plagæ eorum, & infirmatæ ſunt contra eos linguæ eorum.] Pſalm. 63. 8. *Pſal. 63. 8.* ita enim pueri iaculantur ad ſcopum, vt temere, & inconſiderate illum conſiderent, & potius id, quod minime exiſtimarant, percutiant, & configant. [Iacula enim a pueris emiſſa, *inquit Theodoretus*, nihil damni afferunt his, quæ petuntur, imo *Theodor.* his, qui percutere conantur.

7 *Cur Iobi amici ꝓpter peccatũ nõ ſunt affecti ſupplicio.* Sed cum Dei furor, & indignatio ſignificare ſoleat non ſolum ea parte hominis peccatum ira dignum, ſed etiam ex parte Dei effectum vehementem, quaſi ex animo irato procederet, cur Iobi amici Diuina ira digniſſimi, non ſunt affecti manifeſto aliquo ſupplicio? quod ſi propterea dicas, non punitos aliqua corporis plaga, quod ea Iobi cognatione eſſent: at exemplum manifeſti ſupplicij poteſt eſſe Maria Soror Moyſis, quæ propter murmurationem *Num. 12.* contra Moyſem percuſſa eſt lepra, Potuerunt igitur quaſi Talionis pena Leproſi fieri Iobi amici, propter peccatum temeritatis in ſiniſtram partem interpretandi Iobi lepram. *Nicetas.* Huic dubitationi occurrit Nicetas, [Ideo Mariam obtrectantem pœnas dediſſe, quia illa non tantum Moyſem, ſed Deum etiam Moyſis laudatorem voce violauit. Hi vero cum Dei dignitatem, & laudem extuliſſent; hominem tantummodo in vituperationem adduxerunt] Sed non apparet, qua ratione peculiariter Diuinum honorem plus læſerit Maria, quam Iobi amici; præſertim cum fratres Moyſis tantum contenderint ſeſe Moyſi æquare, non etiam amplius extollere: [Nonne, *inquiunt*, & nobis ſimiliter loquutus eſt Dominus,] *Num. 12. 2* At vero amici, Iobum, non ſolum vt ſibi parem, ſed longe meritis, atque ſa- 8 *Cur Aaron non ſit percuſſus lepra ſicut Maria, propter murmurationem.* pientia inferiorem contempſerunt. Illa ergo potior cauſa reddi poteſt, quæ etiam in Aarone locum habet, cur non fuerit particeps ſupplicij, & lepræ, cum peccati, & detractationis particeps fuiſſet, non fuit igitur ſimiliter punitus lepra, quod ſummus eſſet Sacerdos, a quo longiſſime abeſſe debet omnis immunditia, & cuius exiſtimationi, & honori, apud populum, conſultum voluit Deus: tum etiã, & ipſius populi neceſſitatibus, pro quibus intercedere de-

Sacerdotū honores sustulerat Deus beret Aaron; quod si leprosus, & immundus fuisset, a tabernaculo & a solemnibus precibus abstinuisset. Non aliter cum Iobi amici suæ gentis Sacerdotes essent, simulque Reges vtriq; dignitati consulere voluit Deus, tum etiam, & necessitatibus suorum popularium; Nam forte etiam ante legem quæcumque deformitas, præsertim lepra, Sacerdotem arcebat a publicis precibus, & sacrificijs. *Semper procurata Sacerdotum incolumitas.* Accedit ex his lætissimus Iobi rerum non permittens tristitiæ, aut supplicij partem aliquam, in illis præsertim, qui per ignorantiam deliquissent.

9 [Et in duos amicos tuos] Neque reprehensionis, neque supplicij pars aliqua videtur redundare ad Eliu, de quo non nihil diximus initio cap. 38 versic. 2. in fine, vbi diximus, quod alijs amicis dictum est, sibi quoq; dictum fuisse oportuisse existimare Eliu. *Cur Eliu non similiter reprehensus, sicut tres amici.* Tum etiam minoris illum fieri in hac controuersia, quam priores tres amicos. Secunda causa, quod minus peccauerit, quam alij, indicata est a nobis initio c. 32 quæstiuncula 4 & ibidem versi 3 *Eliu minus peccasse q̃ alios amicos.* Quamquam enim in eodem fere cardine versatus fuerit, in quo cæteri amici crepitarunt, tamen illa fere in Iobi oratione notanda, & insectanda sibi proposuit, quæ Deus etiam sua reprehensione notauit, videlicet, non iam prioris vitæ scelus aliquod quam plus nimio vehementem sui defendendi, atq; conquerendi contentionem.

10 Quoniam non estis loquuti coram me rectum.] *Philipp.* Locum hunc perstrinxit Philippus initio c. 17. & per comparationem exponendum censuit; videlicet, quod melius loquutus sit Iob, quam amici; cum tamen aliquid etiam reprehensione dignum loquutus fuerit Iob; multo vero plura temere effutierint amici. *LXX.* At vero Septuaginta hoc loco omnem comparationis rationem abstulerunt; [Non loquuti estis coram me verum quidpiam. *quod Nicetas sic interpretatur.* *Nicetas.* Nihil, quod verum esset, iuste loquuti estis, cum contra iustum suffragia vestra ferretis. At Iobus seruus meus veritatis cupidus, cuncta est vera loquutus.] Sed cum sapientissimi Philosophi, atque Theologi fuerint Iobi amici omnes, vt initio capitis quarti luculenter ostendimus, cumque in omnibus veræ Fidei principijs, atque Catholicis Dogmatis, cum Iobo conueniant, tantum in Inhis rebus dissentiant, & errent; videtur sane hæc Diuina sententia iuxta subiectam controuersiam accipienda, videlicet meliorem, & veriorem fuisse Iobi causam, & partem in hac lite de sua innocentia, & de suarum rerum Prouidentia. *Iobi comparatio cum amicis iuxta subiectā controuersiam.* Id quod eleganter indicauit Nicetas, exponens illud, [Coram me, Apud me, *inquit*, iudicem.] Quamquam Gregorius paulo aliter accipit, [Coram me; *idest*, intus. Quia, *inquit Gregorius*, Intus sæpe multorum vita displicet, quæ etiam foris hominibus placet.] *Gregor.* Obseruat vero sapienter idem Gregorius, [Iobum a Deo commendari aduersarijs; & reprehendi in se ipso, quia videlicet melior, sapientiorque suis aduersarijs; sed tamen in examine Diuini Iudicij non vsquequaque perfectus.

11 Iam nunc videtur in hanc Dei pro iusto sententiam pronuntiatam in fine totius controuersiæ quadrare, quod a Sapiente dictum est, [Melior est finis orationis, quam principium; melior est patiens arrogante] *Finis orationis pro Iobo.* *Eccl. 7. 9.* Vbi cum per patientem oporteat intelligere ex proprietate ipsius vocis originalis, virum longanimem, longum latumque naribus, qui cum credat Deo se, suaque omnia, [in tempore] tamen tribulationis, [non festinat;] *Patiens, quis.* *Arrogans, quis.* nomine [arrogantis] e contrario intelligemus calumniatorem elatum spiritu, & cum superbia, & contemptu contemnentem meliores; Potior, igitur est [Patiens Arrogante;] nam licet [Principium orationis; & contestatio litis, & delatio multarum calumniarum videantur illum opprimere, at [finis orationis,] vel, vt proprie legitur; [finis verbi,] idest, extrema sententia, veritatem, & iustitiam asseret ab omni calumnia.

VIII. Sumite ergo vobis septem tauros, & septem arietes, & ite ad seruum meum Iob, & offerte holocaustum pro vobis; Iob autem seruus meus orabit pro vobis. Faciem eius suscipiam, vt non vobis imputetur stultitia; neque enim loquuti estis ad me recta, sicut seruus meus Iob,

IX. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldad Subites, & Sophar Naamathites, & fecerunt sicut loquutus fuerat Dominus ad eos, & suscepit *Dominus* faciem Iob.

1 *Deus se abscondens, aut se præsentem exhibens post latam sententiam, quid indicet. Illustratur Moyses.*
2 *Septenarius numerus hostiarum consuetus, quid designet. Septenarij dignitas. Illustratur Moyses.*
3 *Iobi Sacerdotium Adstantes etiam offerunt sacrificium.*
4 Orare, *quid proprie, Iob mitissimus, & sanctissimus suo saeculo.*
5 Stultitia, *quid proprie. Capitale vitium, & supplicium detractionis. Explicatur Moyses.*
6 *Homo hominis iudex.*

CVm Deus aliquando vehementer irasceretur contra Mariam, & Aaron, detrahentes illius seruo Moysi, 1 *Num. 12.*
postquam illos acriter increpauit, statim ab ipso scribitur; [Iratus, *inquit*, contra eos, abijt, nubesque recessit, quæ erat super tabernaculum: & ecce Maria apparuit candens lepra, &c.] *Deus se abscōdens post pronūtiatā sententiā.* Videtur enim integerrimus iudex post pronuntiatam sententiam, se abscondisse, ne statim deprecationi supplicij vllus esset locus, sed reus mox subiret supplicium constitutum, statim igitur Maria percussa est lepra. At cum nunc, pronuntiata sententia, se statim non abscondat, sed potius deprecandi supplicij certam viam, atque rationem designet, incredibilis benignitatis fuit, &, vt Nicetas dixit, [Volentis ob honorem, qui iustis defertur, peccata merentibus condonare.] *Nicetas.* Sic quoque Abrahami existimationi, & honori consulens, condonauit Abimelech raptum Saræ, propter preces Abraham; [Quia Propheta, *inquit*, est & orabit pro te.] Genes. 20. 7. & pepercisset vniuersis Sodomitis propter [decem iustos,] nisi destitisset Abraham ab intercessione.

[Sumite vobis septem tauros, &c.] Parum interest, siue 2
[tauros,] siue [vitulos] dicas: nam vtriusque ætatis animal familiare erat sacrificijs. *Septenarius hostiarū numerus famosus Sacrificijs.* Sed Septenarius numerus obseruatione dignus, & præsertim in sacrificio: legimus enim Num. 23. 5. dixisse Balaam ad Balac: [Ædifica mihi septem aras, & para totidem vitulos, & eiusdem numeri arietes] Quem victimarum numerum, quamquam Nicolaus, Abulensis, & alij eo loco referant ad superstitionem Astrologicam, quod Ethnici in honorem septem Planetarum, quibus videtur humana vita conseruari, numerum Septenarium superstitiose colerent, *Lyra. Abulens.* verum existimo, non tam ad superstitionem pertinuisse: quam ad ipsius numeri naturam, & perfectionem: iam inde ex quo rerum perfecta creatio septem diebus constitit, tum etiam multarum rerum perfectionem, & complementum septenario numero Deus constituerit. *Vnde natus honor numeri septenarij.* Ergo perfectionis, & multitudinis Symbolum est, atque adeo habetur in vsu Sacro, de quo vide Chrysostomum Oratione quinta, in Iudæos, Basilium Homil. 11. Hexameron. August. 11. de Ciuitate Dei, c. 31. & super Psal. 78. Hilarium prologo super Psal. Clement. Alexan. 6. Stromatum. Gregorium hoc loco Hieron. super Amos 5. Procopium super id Genes. 4. [Septuplum punietur.] & super id Deuter. 7. [Annus remissionis.] & super Gen. 32. Philo lib. 2. allegoriarum, & de mundi opificio, & de Decalogo. Franciscum Georgium in Harmonia, Cant. 2. Tono 7. c. 5. Macrobium lib. 5. c. 6. Gellium lib. 3. cap. 10. Bapt. Egnatium in suis Racemationibus, c. 21. Pierium lib. 36. *Chrysost. Basilius. August. Hilarius. Clemens. Gregorius. Hieron. Procop. Philo. F. Georgius. Macrob. Gellius. Egnatius. Pierius.* Igitur numerosum, atque perfectum sacrificium imperat illis Deus, propterea quod, vt Olympiodorus ait, [Magnopere peccauissent.] *Olympiod. Chrysost.* id quod explicatius tradidit Chrysostomus; [Victimæ magnitudo et illorum quoque peccati magnitudinem demonstrat; neque enim tantis erat ijs opus sacrificijs, nisi etiam crimina, quibus liberandi erant, grauia extitissent. Illud iam docet, haud ista satis futura esse sacrificia ad expiationem, nisi Iobi quoq; merita accessissent.] *Septena hostia ad grauitatem peccatis expiandis.* D. Thom. etiam, vel quod Septenarius numerus pertineret ad grandium delictorum expiationem: vel quia Duces essent, & quasi vniuersitatem populorum ipsi continerent, ideo Septenario numero vterentur. Vide, quæ diximus c. 1. vbi de Iobi armentis, & gregibus idoneis ad sacrificium.

[Ite ad seruum meum Iob, & offerte, &c.] Cauendū, ne 3
aliquis

Iobi Sacerdotium. *Præter Sacerdotē, ōes amici obtulerunt; sed ipse proprium offerendi munus, alij et offerre dicūtur.* *Olympiod.* *Chrysost.*

aliquis hoc loco videatur sua Paraphrasi, eneruare vim offerendi sacrificium a proprio Sacerdote. Quanquam enim dicantur amici Iob obtulisse sacrificium, vt iam: offerunt, qui Sacerdoti sacrificanti adstant, tamen proculdubio Iobus pro Sacerdotis munere, & officio, nunc sacrificauit. Adeunda, quæ diximus cap 1. versic. 5. vbi de Sacrificijs, & Sacerdotio Iobi. Ergo elegāter ex hoc loco colligit Olympiodorus, iussisse Deum, vt Iobus, [Sacerdotis munere fungeretur, atque hostias immolaret.] neque tamen omnino exacte loquutus est Chrysostomus, dicens, [Iobum fieri Sacerdotem, amicis victimam adducentibus] Quippe Sacerdos ille erat rite, & recte, non vno tantum titulo, vt capit. 1. exposuimus. Quamquam illud pulchre obseruat Chrysostomus; Deum ipsos illos homines iniurios in Iobum, [virtutis, & veritatis testes effecisse.]

4 *Orare, quid hoc loco.* [Ipse offeret holocaustum.] Non est nimium curiose captanda distinctio [holocausti] ab alijs victimis; cum hæc ante legem contigerint, de quo diximus c. 1. vers 5. nu. 13.

[Et ille orabit pro vobis.] Elegans imprimis est proprietas verbi originalis, [orandi] pertinet enim ad rem forensem, & iudicialem, & quidem significat [orare, aut, deprecari,] more eius, qui ad iudicem appellat, & illum adit supplex, & precabundus; aut qui in iudicio patrocinatur, & pro aliquo intercedit arbiter, qui rem dijudicat, & componit litem, vel qui pro se rogat, & obsecrat. Igitur Deus ait; Hoc vobis erit salutare consilium, si vestræ salutis, & deprecandi ingentis supplicij, quod meremini in meo iudicio, non alium Patronum vobis adhibeatis, quā ipsum Iobum, quem iniuria affecistis; tum quod ipse Iobus mitissimus sit, & proculdubio ipse [orabit pro vobis;] vt intelligere licet de viro sanctissimo, pro suis etiam persequutoribus exoraturo; tum quod nullius alterius hominis libentius faciem accipiam, precesve acceptiores habiturus sim, quam Iobi. Tunc enim [non erat ei similis in terra.] Sicut neque tempore Noe alius iustior; vel Danielis ætate alius sanctior. Quare ad hunc locum respicit illud Ezech 14 [Si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. *De* suscipienda *vero, aut* honoranda facie] alicuius, ex frequente Scripturarum phrasi, sæpe diximus.

Iob mitissimus. *Iob suo tempore sanctissimus mortalium.*

5 נבל [Vt non vobis imputetur stultitia.] vox originalis [stultitiæ,] a radice *Nabal*, significat rem deciduam, fluxam, vilem, abiectam, cuiusmodi sunt animus, atque cogitationes insipientium, & stultorum. inde abiectio, ignominia, stultitia; denique peccatum fœdum, & turpe, quod non cadit nisi in mentem vilissimam, & abiectissimam. Ea hac vocis fœcunditate pullularunt huius loci multæ intelligentiæ, prima acrior, & seuerior Septuaginta, legentium; [Nā nisi propter ipsum, perdidissem, vtique vos.] idest, digna morte prostrauissem, atque abiecissem. Vnde Olympiodorus colligit, [Capitale esse iustis detrahere, *atque* capitale esse etiam supplicium.] Timere vero opportuisse, detrahere iusto, indicat illud Nu 12. 8 [Quare non timuistis detrahere seruo meo Moysi.] Quare supplicium lepræ, quod subijt Maria, perinde reputatum est ab Aarone, ac si fuisset capitali sententia affecta; [Obsecro, *inquit*, Domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus, ne fiat hæc, quasi mortua, &c.]

Abiectio, & ignominia coniuncta cū stultitia. *LXX.* *Olympiod.* *Capitale vitium & supplicium detractionis.*

Caietan. *D.Thom.* *Albertus.* *Dionys.* Aut secundo, [Stultitia] pro ignominia, qua par pari rependitur; q. d. Ne vos ingenti ignominia afficiam, & detractationem digno supplicio compensem. Ita fere Caiet. D.Thom. [Stultitiam *pro* infidelitate.] Albertus, & Dionysius, pro [ignorantia culpabili]

Stulte pro fœdo, et absurdo delicto. Sed diximus [stultitiam] esse fœdum, turpeque delictum, quod non cadit nisi in hominem vilissimum; Fœde, inquit, & turpiter peccastis contra omnem humanitatis, & amicitiæ legem, insultantes misero, negantes opem amico; sanctitatem ex fœlicitate iudicantes, improbitatem ex inopia: quæ omnia vitia sunt ingeniorum vilissimorum. Vide, quæ de huiusmodi [stultitia] diximus non semel prioribus capitibus.

6 At a quonam [imputanda stultitia?] sane ab ipso Deo iudice æquissimo; tum etiam, & ab ipso Iobo læso. Cum enim velit Deus, vt qui iniuriam accipit suæ iniuriæ, atq; causæ iudex non fit, sed totam rem Diuino iudicio com- *Heb.10.30* mittat, [Mihi, *inquit*, vindictam, & ego retribuam;] Deus tamen, totum honorem iudicandi referre videtur ad ipsum hominem, quasi tātum vindictæ, & retributionis executio ad se pertineret. Dicitur igitur ipsi homo detractori, & persequutori suo imputare peccatum, tamquam iudex. Numer. 12 it Aaron ait ad Moysen, [Obsecro, Domine mi, (Adonai, nomen est Domini timendi; dominiū, & potestatem exercentis; Principis, & iudicis, cui tamquā basi, & fundamento nititur populus, & est vnum ex Dei nominibus) ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus,] & similiter Matthæi 5. 23. ad iudicis nomus videtur pertinere, quod dicitur, [Si frater habet aliquid aduersum te.] sicut Deus supremus iudex dicit, Apoc. 2 4. [Habeo aduersum te pauca.]

Homo homini iudex. אדנאי *Formula iudicis expostulantis cū reo.*

X. Dominus quoque conuersus est ad pœnitentiam Iob, cum oraret ille pro amicis suis. Et addidit Dominus omnia, quæ fuerant Iob, duplicia.

1 *Varia lectio. Paronomasia.* Captiuare captiuitatem, *quid.*
2 *Rabbinorum ingenium.* Pœnitentia *in Deo, quid designet. Explicatus Ieremias.*
3 *Iobi sanctitas, Christi figura. Præteritum imperfectum, quid significet. Illustratur Lucas.*
4 *Signum insigne sanctitatis, mereri alijs. Iob nondum sanatus orans pro amicis.*
5 *Iobi incrementum celere. Cur Iob duplo felicior se ipso. Patientiæ exemplum, reportaas præmium duplum.*

Qvod Interpres dicit, [Conuersus est ad pœnitentiā,] 1
proculdubio ex vi locutionis, circumloquutio est restitutæ Iobi fœlicitatis, quanquam etiam Græci intelligāt significari non solum restitutam, sed præterea amplificatam conditionem, nam legunt, [Dominus auxit Iob.] Qd vero dicitur, [Conuersus est ad pœnitentiam,] proprie legi potest, [Dominus conuertit captiuitatem Iob *vel* Conuertit conuersionem] vel vt Caietan. legit, [Restituit restitutionem] quod in Hebræo dicitur pulchra vocum paranomasia: nam verbum [Sub,] est vertere, aut conuertere, aut redire, vel restituere. nam hæc omnia analogiam habent. At vero pro [pœnitentia,] est nomen deductum a radice *Sababh*, quod est reducere ad locum captiuando, & abducendo ex proprio, & natiuo loco. quæ reductio, vel conuersio ex loco in locum, dicitur [Captiuitas,] atq; eleganter dici solet [Captiuare captiuitatem, *vel*, conuertere conuersionem,] idest, reducere, vel restituere vel conuertere, Iudicum 5 12 Psal. 67. Psal 125. 1. 2. Paralip. 128 2 Sophoniæ 2. 7 Hebræi vero nimium anguste captiuitatem hanc interpretantur, videlicet, aut pro ipso Iob, qui captiuus fuerat traditus potestati Satanæ: aut pro ipsis gregibus, & armentis abactis a prædonibus illis Sabæis, & Chaldæis; Deo videlicet præcipiente, & monente, vt interpretatur Rab. Moyses, vt amici prædam reducendam curarent. Sed Rabbinica est hæc interpretatio: & cum sæpe quærant Miracula. vbi opus non sunt, illa nunc tollunt, vbi opus sunt. Significatur itaque miraculosa Iobi restitutio. At quia qui pœnitentiam agit, ex priori studio, & viuendi instituto ad meliorem frugem conuertitur, ad Deū videlicet, eleganter pro [captiuitate] illa, vel conuersione, aut restitutione, Interpres dixit, [Pœnitentiam] vt vehementiorem redderet sententiam, & Diuinæ Misericordiæ sensum exprimeret; quasi diceret, Deum pœnitentia affectum super calamitate, & afflicta Iobi conditione, qua ratione dictum est Ierem. 18 8. [Si pœnitentiam egerit gēs illa a malo suo, quod loquutus sum aduersus eam; agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui, vt facerem ei. Et subito loquar de gente, & de regno, vt ædificem, & plantem illud.] idest, Habuit se Deus, instar pœnitentis, cui præterita displicent: & qua fieri potest ratione, infecta esse vult displicuit igitur Deo iam amplius Iobi calamitosus, & afflictus status, neque amplius illius res afflictas passus est: placuit vero incredibili illum fœlicitate cumulare. Hac igitur ratione referenda est ad Deum pœnitentia super Iobi rebus. Nam quod Gregorius, D. Thumas, Albertus, Dionysius, Titelm. & plures Latini referunt [Pœnitentiam] ad ipsum Iob, quod pœnitentia sua, tum pro peccato suo, tum pro peccato amicorum, Deum placauerit: verum quidem: sed minime exacte ad Scripturæ phrasim.

Varia lect. *Caietan.* *Paronomasia.* שוב שבח *Hebraismus.* *R.Moyses.* *Rabbinicū ingenium.* *Significatio Diuinæ benignitatis.* *Pœnitentia in Deo, qd designet.* *Gregorius.* *D.Thom.* *Albertus.* *Dionys.* *Titelman.*

[Cum oraret ille pro amicis suis.] Quædam ex hoc loco 3
breuiter colligenda, et indicanda. Primum, hinc manifeste colligi Iobi iustitiā, & sanctitatē, qui non habet nunc necessitatem precandi pro suo delicto, sed pro aliorum certe *Iobi manifesta sanctitas.*

Præteritum imperfectū, quid significet. non obscura figura Christi Iesu, qui [dicebat (non semel, sed forte sæpius eandem orationem orabat, quod indicatur tempore illo, dicebat) Pater dimitte illis.] Luc 23. 34. Atque in eo etiam Christi figuram gestabit, quod sicut

Christi figura. Christus Iesus, tunc vel maxime rogauit pro illudentibus, cum illudebatur a prætereuntibus; ita & Iob, pro his maxime, a quibus maximis contumelijs affectus fuisset.

4 Secundum, gratissimam fuisse pro amicis orationem, potius pro inimicis, vtpote, quæ ab eximia charitate proficisceretur, propterea que tunc vel maxime non solum decreta fuit Iobo illa incredibilis omnium bonorum amplificatio, sed præterea etiam salus, & venia amicis concessa: meruisse eum non solum sibi, sed alijs excellentissimæ sanctitatis est. Vide hoc loco Gregorium, atque D. Thomam. [Certaminum *inquit Nicetas* munus, ac triumphum reportat, cum amicis veniam impetrat. Perinsignis enim honor, ac dignitas, precibus placatum Deum peccata illis condonare, dicente iusto, Ne statuas illis hoc peccatum.]

Mereri aliys signum eximia sanctitatis.

Gregor. *D.Thom.* *Nicetas.*

Iob nōdum sanatus orans pro amicis. Tertium hinc colligunt nonnulli, Iobum suæ sanitati tam restitutum, [dum oraret pro amicis suis;] probabile quidem, vt superius diximus, sed mihi verisimilius fieri, adhuc exulceratum, vt Græci censent & nos superius probauimus, vt illustrior esset Christi Iesu patientis, in Cruce figura, dum oraret pro inimicis: illius vero etiam exemplar, qui dicebat, [Detrahebant mihi, ego autem orabam *& iterum*; Cum mihi molesti essent, induebar cilicio: humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo conuertetur.] Agnoscebat enim [in sinum,] & lucrum, eâ maxime orationem conuertendam, quæ pro illis funditur, a quibus molestiam accipias. Nam quidquid boni illis preceris, tibi precaris. Sicut e contrario, quidquid mali fratri moliaris, in caput tuum recidit, de quo superius diximus.

Psal. 108.4 *Psal. 34.13*

5 [Et addidit Dominus omnia, quæ fuerant Iob duplicia. Auxit addendo;] dicitur enim de ea re, quæ per additionē augetur. Indicatur ergo nunc per anticipationem, id, quod postea additione diuturna factum fuit, vt Iobi facultates in dies crescerent. Bene Caiet. more suo, [Habuit meritum habendi res duplices in successu temporis.] Cuius multiplicationis initium, & ratio describitur statim sententia sequente. Quæ multiplicatio quamuis momento temporis non contigerit, at breuissimam esse oportuit, sicut de iusti progressu, & facultatibus scriptum est; [Benedictio Dei in mercedem iusti festinat: & in hora veloci processus illius fructificat.] Quam restitutionis velocitatem precabatur populus captiuus, & cum per varia discrimina, & varios itineris, & exilij errores Babylonem peruenisset, vt reduceretur tamen breuissime sine vllo itineris, & erroris dispendio in patriam, quanta velocitate solent torrentes deferri coacti australibus tempestatibus, [Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro.] Ergo non satis fuit Diuinæ benignitati dixisse, [Ecce obducam ei cicatricem, & sanitatem, & curabo eum, & reuelabo illi deprecationem pacis, & veritatis, & conuertam conuersionem, & ædificabo eum, sicut a principio, *eam erat* Magnus inter omnes Orientales:] Sed vt se ipso quoque duplo melior, duploque beatior sit. Et quidem qui patientiæ exemplum est hic duplicatum præmium reportat. Vt enim docet August. in quæstionibus ex vtroque testamento q. 118. cum beatus Iob fuerit patientiæ exemplum, quod multi imitarentur, duplicatum sibi meritum parauit, duplicatum Diabolo damnum intulit.

Dictū p anticipationē. *Caietan.*

Eccl. 11.24

Psal. 125.4.

Ierem. 30. 17. & 33.6

Cur Iobus duplo fœlicior se ipso. *August.*

X I. Venerunt autem ad eum, omnes fratres sui, & vniuersæ sorores suæ, & cuncti, qui nouerant eum prius; & comederunt cum eo panem in domo eius; & mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo, quod intulerat Deus super eum; & dederunt ei vnusquisque ouem vnam, & in aurem auream vnam.

1 *Iobi narratio, atque auditio cunctis iucunda.*
2 Venire *ad subiectionis professionem.*
3 Fratres, *&* Soror, *quos comprehendant.*
4 *Conuiuium, munditiei, & amicitiæ Symbolum.*
5 *An Iobi domus eadem, quæ pristina.*
6 *Capitis commotio cuius affectus.*
7 *Compassio an sit de ærumna præterita.*

FActi fama tum Diuini præconij, atque visitationis, tum obiurgationis, & pænitentiæ amicorum, ad vniuersos Husitanos ciues permanauit. quod significat lectio Septuaginta, quæ addit, [Audierunt omnes fratres, quæcumque acciderant ei, & venerunt, &c. *Atque subtiliter interpretatur Nicetas*, Non ideo dictum fuisse, Audierunt, quod calamitatis essent ignari, sed quia vnusquisque cum altero de tentatione illa, Diuinaque visitatione colloquebatur: ei atque cunctis iucundum narrare, atque audire.] Contraria videlicet ratione, ac diximus c. 2. Diaboli fraude, & impostura factum fuisse, vt Iobi nomen, & memoria molestissima cunctis existeret, & dignissima diris execrationibus Nunc vero tam Regis sanctissimi afflicta fortuna cunctorum misericordiam alliciebat. 1

LXX. *Nicetas.* *Cunctis iucundum narrare, atque audire de Iobo.*

Venerunt autem ad eum. *Gregorius*. Diuinæ Dispensationis permissione amicorum verbis afflictus, etiam nunc humana debet charitate refoueri [*Quod autem*, venientes] subiectionem quandam profiterentur, intelligere videtur Nicetas [Illud, *inquit*, commutatæ status haud dubium erat argumentum, quod ei, quem sic Deus honore affecerat, tanquam Regi homines honorem deferre vellent.] Iam etiam D Thomas ex illo, quod subiungitur, [Comederunt cum eo panem in domo eius, *colligit* rediisse ad pristinam famulationem.] Non dubium itaque, quin [venientes,] honores Regios illi deferrent. Sed ex vi huius sententiæ illud tantum colligendum est [venisse,] vt officij partes persoluerent consolando, & conuiuium celebrando. 2

Gregor. *Venire ad subiectionis professionē.* *D Thom.*

Quod vero dicitur, [Fratres, & Sorores,] diximus sæpe vtriusque sexus cognatos significare in Sacro sermone. Eos vero, [qui nouerant eum prius,] intellige non solum notos, & familiares, sed illos omnes, a quibus ipse c. 19. 13. 14. 15. queritur se desertum; [Fratres meos longe fecit a me, & noti mei, quasi alieni recesserunt a me: dereliquerunt me propinqui mei, & qui me nouerant, obliti sunt mei. Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ.] Qui locus omnino adeundus est 3

Frater, & Soror.

[Et comederunt cum eo panem in domo eius.] Ex hominum conuictu eiectum, & omni humana communione priuatum, & cum quo cibum sumere immundum, & nefas existimarent, nunc eadem mensa dignantur, & apud illum lætissime epulantur. Et sane, quamuis hoc loco Philippus censeat in hoc [conuiuio honoris eius, *significari ab eo* omnium sordium squallore abstersum;] quod idem habent commentaria Hieronymi & Bedæ; sed vt superius diximus, ex reliquijs morbi, quæ forte superessent, nihil fastidij, aut immunditiei redundare in conuiuium, vel in conuiuas potuit. Pertinuit ergo conuiuium ad significationem amicitiæ, & restitutionem humanæ societatis, atq; subleuationem inopiæ. 4

Philipp. *Hieron.* *Beda.* *Conuiuium symbolum amicitia.*

[In domo eius.] Quem semel sanctum agnouissent, eidem quoque Regni honorem restituerunt: & ad Regias ædes admiserunt; siue antiqua domus fuerit, siue recens alia, quam post restitutionem adeptus fuisset. Vide, quæ de hac re diximus, vbi de Sterquilinio disseruimus, cap. 2. ver. 8. section. 15. num. 7. 5

An eadē Iobi domus, q quondam.

[Et mouerunt super eum caput.] Incertum apud Interpretes, quis animi affectus huiusmodi [Capitis agitatione] significetur; cum enim plerique supponant Iobi plagam omnino profligatam, vix possunt inuenire locum agitationi capitis, ad miserendum, & compatiendum. Ergo Gregorius; [Quid, *inquit*, in motione capitis nisi admiratio designatur? *Facit eum hoc lectio Septuaginta*; Consolati sunt eum, & mirati sunt super omnibus, &c. *vbi ait Nicetas*, Tanta res admiratione perquam digna videbatur, nullum hominem tam multa esse perpessum.] Sed rarissimus est ille gestus in admirante. 6

Capitis cōmotio cuius affectus. *Gestus admirantis.* *Gregor.* *LXX.* *Nicetas.*

Proximus est Philipp. scribens, [In motu capitis indicari conuenientium ad eum lætitiam.] Huc pertinet Dionysius, & Titelmannus referentes ad gestum [congratulantium.] Sed ille [motus capitis,] licet aliquando sit deridentis, numquam tamen est ridentis, neque lætantis.

Philipp. *Dionys.* *Titelm.*

Proculdubio igitur ille [capitis motus,] vel vt est in originali, [motus, *aut* commotio, subintellecto [capite,] pertinet ad compassionem, & condolentiam, & ad solatium, quod afflictis, & calamitosis compatiendo exhibemus. Quare verbum originale frequenter vertitur [Consolari,] נוד

Motus capitis est consolatio.

vt

vt diligenter ostendimus super id, c. 16. versi. 5. [Mouerem caput meum super vos] quo recurrendum est. Quare hoc loco per expositionem adduitur, [& consolati sunt eum.]

An cõpassio sit de præterita ærumna. D.Thom. Caietan. Oleaster. Lyra.

7 Sed D.Thomas, Caietanus, & quidam alij Latini ad memoriam tantum præteritarum ærumnarum referunt eiusmodi compassionem, atque solatium. Non nemo etiam, quod sensus humanitatis, & calamitatis pristinæ recordatio lachrymas visitantibus excutiebat. Censeo tamen rem hanc, vt sonat, accipiendum, & quidquid erat inopiæ, aut valetudinis neque omnino integræ, neque confirmatæ postulasse hanc amicorum compassionem, & gestum capitis; lachrymas etiam, & quidquid pro solatio esse potest ærumnosæ conditioni: nam vbi nihil ærumnarum sit, non videtur esse locus consolationi, & compassioni, nisi ea ratione, quam indicat Nicolaus; quod ille potius gestus dolendi ad seipsos reflecteretur, existimantes se deceptos, dũ inique condemnarunt hominem sanctissimum. Sic sane Dauid via agnoscit consolationi locum, vbi nullum est calamitatis vestigium; [In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus, sicut consolati.] Quamquam enim Passioni Christi Domini præteritæ, nunc cum ille gloriosus existit, vere compati & possimus, & debeamus; at hæc compassio non concipitur causa illius cõsolandi, sed quod illius dolentis imitatio, & imago in nobis ipsis repræsentata, & illi, & Patri iucundissima existat.

Psal. 124. Quo cõpatiamur passione præterita Christi Iesu.

Et dederunt ei vnusquisque ouem vnam; & inaurem auream vnam.

8 Ouis *nomen pro numo. Explicatur Moyses, & Lucas.*
9 Pecunia *Latinis vnde dicta.* Ouis *nominata genere virili.* Decabæus.
10 Ouis *nunc prop. pro pecore. Quæ pristina diuitia.*
11 Inauris, *quid. & cuius membri ornamentum. Illustrati Isaias. & Ezechiel.*
12 Inauris *cuius figura.*
13 *An Iobus subito duplo locupletior.*

Philipp. Quid ouis nomen significet. קשיטה *R. Dauid. R. Hakab. R. Mardoc. Pagnin. Regia. Tygurina. Eugubin.* קשט

8 PHilippus; [Velut inopi, & penitus nihil habenti dederunt oues singulas.] Ingens de voce originali, contentio inter eos, qui sequuntur text. hebræum plerisque contendentibus, tribus in locis, in quibus tantum legitur, significare [numum,] potius quam [ouem,] nimirum hic, & Gen. 33. 19 Iosue 24. 32. quibus locis agitur de emendo, & vendendo. ita Rab. Dauid, R. Hakabah, R. Mardochai, Pagnin. Regia, Tygurina, Caietan. Eugubinus, & alij Lexicorum collectores, & cum, *Keesitah*, scribatur cum puncto sinistro, aiunt oriri ex *Keset*, cum puncto dextro, quod significat veritatem, aut infirmitatem contrahentium, quasi *Keesitah*, sit præmium, aut pecunia, qua redditur firmus contractus. Rem item hanc confirmant ex Actuum 7. 16. vbi testatur Stephanus [emptum] ab Abraham [sepulchrum pretio argenti.] quod idem videtur esse cum illo Genes. 33. 19 vbi dicitur Iacob [Emisse agrum centũ agnis. Oues *igitur, vel* agni, argentum] est, vel argentei numi. Neque si Stephanus non loquatur de illa agri emptione facta [centum agnis,] Gen. 33. sed de altera speluncæ emptione [quadringentis siclis argenti,] Gen. 23. vt docte probat contra Andream Masiuon Benedictus Pererius Genes. 23. 33. non ideo res ipsa per se confirmari non poterit, vel ex ipso Latino [Ouis] nomine. nam [Pecunia,] a pecore dicta est, siue a pecude, vt scribit Plinius lib. 18. c. 3 [Seruius, *inquit*, Resonium boumque effigie primus æs signauit. Rursus Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Mulctatio non nisi ouium, boumq; impendio dicebatur, non omittenda priscarum legum beneuolentia. Cautum quippe est, ne bouem, prius quam ouem nominaret, qui indiceret mulcta.] Vide eundem, libro 33. c. 1. 3. Varro lib. 4 de lingua Latina. Gellius lib. 11. c. vbi obseruat in dicendis mulctis a Magistratibus Pop. Rom. [Oues] genere virili appellatas, ominirum vt tunc [Ouium] nomine significarentur numi, hac videlicet forma, [Ego ei vnum ouem mulctam dico.] Atque etiam in Draconis legibus, mulcta irrogabatur, quam appellabant [Decabæum,] idest, decem boues. quã rem confirmant Varro libro 2. de Re rustica, c. 2. Budæus libro 5. de Asse, & in annotationibus ad Pandectas 1 ff de Contrahenda emptione. Calcagnin. super L. Bona, ff. de verborum, & rerum significatione. Rodiginus lib. 52. c. 2. & lib. 23. c. 17. Pierius lib. 23. in [Tauro, & in *Oue*.] Sane nostrates argenteum octuplicem, aut quadruplicem numi quam vocare solent, [Oculum bouis, Ojo de Buey.] tum etiam, semiargenteum vocant Agnellum, [Corderillo.] Atque illa tandem potest esse huius rei confirmatio, quod Hebraice vera ouis, aut verus agnus alias habeat proprias appellationes.

Benedictus Pererius. 9 Pecunia. Plinius. Varro. Gellius. Oues dictæ genere virili. Decabæus, quid. Varro. Budæus. Calcagn. Rodiginus. Pierius.

10 Sed cum Paraphrasis Chaldaica, Septuaginta, & Vulgatus Interpres in significatione illius vocis, & reddenda [Oue,] mirifice consentiant, nemo poterit huius lectionis veritatem, & vim funiculi triplicis abrumpere; probatq; potius [Ouem, *quam* numum,] vsus priscarum diuitiarum potius pecoribus, quam auro, & argento constitisse. Pecoribus etiam rerum permutationes fiebant, vt Homerus testatur, cuius carmina tum alij, tum vero Alciatus lib. 2. Prætermissorum sic Latina reddit.

Chaldæus. LXX. Prisca diuitia potius pecoribus, quã argento constantes. Alciatus.

Casurio insignes redimebant vina Pelasgi
Aerem alij. ferro quidam lucente, bouilis
Tergoribus quidam, bubus plerique. sed ipsis
Manubijs alij. ——

Atque ex Sexto Iliados producit Iuris Consultus, illam armorum commutationem Glauci & Diomedis.

Paulus L. 1. ff. de contrahen. empt. vbi Budæus in annotationibus.

Iupiter eripuit sensus de pectore Glauco,
Aurea Tydidæ qui arma mutauerat olim.
Perfecta ex ære, bene\sque valentia centum
Pro bis, quæ fuerant bubus pendenda nouenis.

Denique res ipsa multiplicatorum gregum clamat, hoc initium fuisse [quatuordecim mille ouium,] at vero reliquorum armentorum argentum, & aurum [inaurium,] vt vtroque diuitiarum genere illius inopiam subleuarent, nimirum, & pecoribus, & argento.

11 [Et inaurem auream vnam.] Proculdubio monilis, & ornamenti genus erat familiarissimum Hubranæ genti, atque adeo Arabibus, & Ismaelitis, non fœminis tantum, sed viris, vt constat ex Iud. 8 24 cum Gedeon post insignẽ victoriam, petijt a militibus; [Date mihi inaures ex præda vestra. Inaures enim Ismaelitæ habere consueuerant.] Sed præterea vsus etiam manauit ad Israelitas; Gen. 35. 4. Exo. 35. 22. vbi [inaurium] vsus ipsis quoque viris tribuitur.

Inauris, quid נזם *Inauris, cuius membri ornamentũ*

Sed cuius nam membri ornamentum erat monile hoc? Certe ex ipso nomine Latino constat ad aures pertinuisse, vt clare exprimitur Genes. 34 [Inaures, quæ erant in auribus eorum.] Sed præterea ad nasum pertinuisse, in fœminis præsertim, constat ex locis sequentibus, vbi eadem vox originalis subest, Prouerb. 11. 22 [Circulus aureus in naribus. *Isa.* 3 21. Gemmæ in fronte pendentes, *Hebraice*, Monilia nasi *Ezech.* 16. 12. Inaurem super os. *Hebraice*, Super nasum.] & statim distinguitur ab ornamentis aurium.

Inauris ornamentum nasi.

12 Quomodo autem nasus huiusmodi monilibus exornaretur, iterum Dubitatio est, nam Oleaster cap 35 Genesis, existimat [Fœminas illius terræ fecisse foramina in extremitate nasi, quemadmodum in auribus, ad quæ suspendebant huiusmodi inaures, quibus solent margaritæ ligari, & suspendi.] Sed proculdubio præterquam, quod impotunissimum esset ornamentum, potius impedimẽtum, quod adhiberetur parti, quam oportet esse nimium expeditam, & liberam, & quæ sæpius contrectari, & expurgari debeat. Latinus Interpres Isai. 3. rem ipsam per Paraphrasim exposuit dicens, [Gemmas a fronte pendentes.] vbi Septuaginta dixerunt, [Monile demissum.] quod videlicet a fronte demitteretur ad initium vsque nasi. idemque ipsum testatur Hieronymus Ezechielis 16 [Vsque hodie, *inquit*, inter cætera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus.

Oleaster. Inauris a frõte ad nasum propendens. LXX. Hieronym.

Vnde collige, cuius nam figuræ fuerit hoc monile; erat nimirum, vt ex loco Prouerbiorum, & ex commentario Hieronymi nuper adducto colligitur, circulus instar annuli, cum gemma appensa, vt ex loco illo Isaiæ constat, vbi vertitur ab Interprete, [Gemma pendens.] & a Septuaginta. [Monile appensum.] Montanus quidem Iudicum 8. vult Monile hoc retulisse Lunæ speciem. ac præterea nescio quid de auriculis, & de naso, ac fronte meditatur, minus certum aliorum opinione, quam sua. quæ in illo videri possunt; non enim obtrectare libet.

12 Cuius figura erat inauris. Montanus.

13 Ergo, vt ad rem reuertamur, tam viri, quam fœminæ [inaures] singulas deferebant Iobo, sua singuli monilia. Neque dubium, quin magna auri copia, & vis ex singulorum oblationibus coacta fuerit, quamuis non statim diuitiæ illi duplo ampliores numeratæ fuerint, vt existimauit Philippus. [Animaduerti, *inquit*, potest, quod grandis multitudo

An Iobus subito duplo locupletior factus. Philipp. Anticipatio narrationis.

titudo ad illum conuenerit, qui cum a singulis parum acceperit, subito tantarum diuitiarum factus sit Dominus.] Nam huiusmodi incrementum per anticipationem dicitur, quod per centum quadraginta annos effici potuit, vt superius versiculo decimo dicebamus, [festinante Dei benedictione ad *multiplicationem*, & ad fructificationem velocem.] Ecclesiast. 12. 24.

XII. Dominus autem benedixit nouissimis Iob magis, quam principio eius; & facta sunt ei quatuordecim millia ouium, & sex millia camelorum, & mille iuga boum, & mille asinæ.

1 *Iustorum incrementum nouissimum.*
2 Benedictio, *quid. Illustrant Dauid, & Isaias.*
3 *Fælicitas, ex radice sanctitatis pullulans. Illustratur Dauid, & Sapiens.*

1 AVgens, multiplicans, [benedicens] Deus, extremæ Iobi ætati, bonis illum duplo amplioribus cumulauit.
Hæc illa prophetia Baldad, quamuis nesciens Prophetarit,
cap. 8. 7. [Si mundus, & rectus incesseris, statim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iustitiæ tuæ, in
tantum, vt si priora tua fuerint parua, & nouissima tua
Ecclesia, et multiplicentur nimis.] Vide, quæ eo loco diximus. Iam
Iustorũ in- nunc illud dicere possumus de Iobi domo, & rebus vni-
crementum uersis, quod de Ecclesiæ initijs, & vltimo incremento di-
nouissimũ. cebat Zachar. 4. 10. [Quis despexit dies paruos? & lætabuntur, & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.] Cum enim initia Ecclesiæ parua fuerint, tum etiam multis persecutionibus Tyrannorum impedita, at Deo
1 fundante, & fabricante, ad quantam altitudinem, & amplitudinem ædificium Ecclesiæ perductum est. Domus sane Iob fundamenta ampla, sed postea impedita, vt videbatur, diruta etiam, & dissipata, sed Deo ædificante, & perpendiculum tenente, ad quantam fastigij sublimitatem excreuit. Incredibile hoc incrementum Diuinæ liberalitatis af-
Benedictio, fert nomen ipsum *Benedictionis*, Gen. 9. 1. Gen. 12. 2. Genes.
qd afferat. 24. 35. [Dominus benedixit Domino meo valde, magnificatusq; est; & dedit ei oues, & boues, argentum, & aurum, seruos, & ancillas, camelos, & asinos, & peperit Sara vxor Domini mei filium, &c benedictio.] Vide etiam Gen. 26. 13. Gen. 28. 3. 2. Reg. 6. 11. Psalm. 106. 38. Psal. 144. 14. Cum enim [benedicit] ille, habet vtique manum apertam;
Ps. 94. 16. [Aperis *inquit Dauid* manum tuam, & imples omne ani-
Hieronym. mal benedictione. *Quod licet Hieron. legerit ex Hebræo*, Im-
Fælix. ples omne animal refectione: *Fælix:* Imples omne animal
Tygur. Vat. benigna voluntate. *alij tamen*, Saturas desiderium om-
Pagnin. nium animantium ad voluntatem.] vt aperta, & extensa
Regia. manus Dei capiat totam voluntatem hominis, & ad eam omnia se extendat Diuina liberalitas, & benedictio, ad quæ se effundit hominis voluntas. Sic etiam manu ille extenta solet metiri cælestia beneficia conferenda in homines; at tribulationes non nisi manu compressa, & stricto
Isai. 40. pugno; [Mensus est *inquit Isai.* pugillo aquas *tribulationum* & Cælos *supernorum gaudiorum* palmo ponderauit.] Quamuis igitur tam incredibilis vbertas bonorum ex Dei aperta manu, & liberalitate processit, at etiam quadam ratione pullulauit ex radice pietatis, & sanctitatis, manente
Vnde Iobo adhuc in Iobi animo, & domo; tum etiam ex imbre tribu-
nata tanta lationum, & sulcis bonorum operum, ex quibus incredi-
bonorum biles bonorum omnium prouentus in exultatione mes-
vbertas. suit. quam rem eleganter persequitur Chrysost. homil. 4.
Chrysost. ad populum Antioch. Sed Iesus Sirach. 19 [Timenti Dominum bene erit in extremis; & in diebus consummationis *perfectionis, & restitutionis* illius benedicetur. Plenitudo sapientiæ est timere Deum, & plenitudo a fructibus illius: omnem domum illius implebit generationibus, & receptacula a thesauris illius Corona Sapientiæ timor Domini, replens pacem, & salutis fructum.] Ex illa igitur radice, solus pax, bonorum omnium abundantia incredibilis prouenit. Quamuis enim Hyemis tempore, & ventorum inclementia excussa folia, truncati rami, concussus truncus:
Eccl. 1. 29. at Scriptum est; [Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio *propriè germinatio, aut pullulatio* iucunditatis.] Iustus igitur, qui est instar [palmæ, *plantata* secus decursus aquarum, fructum suum dabit in tempore suo. *nimirum in no-* *Psal. 1. 4.*
uissimo, vt obseruat August. & omnia, quæcumque faciet, tollerabit, & perferet, prosperabuntur.] non quidem semper in præsenti prosperantur, illud potius de improbis,
[Quare via impiorum prosperatur; bene est omnibus, qui *Ier. 12. 1.*
operantur iniquitatem? *at iustorum* nouissima benedicit
Deus; Bene *erit illis*, in extremis prosperabuntur.] *Isai. 3. 10.*

XIII. Et fuerunt ei septem filij, & tres filiæ.

1 *Filiorum susceptio ad cumulum fælicitatis.*
2 *Cum non etiam susceperit Iob duplo plures filios. Duplex error profligatus.*
3 *Fides Resurrectionis.*

QVorsum enim amplæ fortunæ, vbi nullus hæres? ideo 1
Eliezer post recensitas amplissimas facultates Abra- *Gen. 24. 36*
ham, subiungit; [Et peperit Sara vxor Domini mei, Domino meo in senectute sua.] Ergo, cum in primo capite statim post testimonium sanctitatis Iobi subiungatur ad confirmationem illius, numerosa proles, tanquam præmium sanctitatis, ante alia bona externa; at nunc post enumerationem bonorum, tamquam illorum complementum etiam tamquam argumentum receptæ valetudinis, subiungitur susceptio liberorum. Opportune igitur in Iobum conueniet, quod Vlyssi redeunti peregre, post conuitia accepta a Melanthio, cum Philetius illum humaniter excipiens, vix tandem agnoscens, sic alloquutus est.

Salue, o chare Pater, precor tibi tempora læta. *Hom. li. 2.*
Dentque iterum succedant, hospes, amara. *Odyssea.*
Quæ nunc obtineris tot dura sorte malorum.

Sed de numero filiorum quæstiuncula est cur, etiam illo- 2
rum numerus non fuerit duplo maior, præsertim cum *Cur non su-*
non vltima fælicitatis pars in numerosa prole sita sit; Siue *sceperit Iob*
illi fuissent denuo suscepti, siue priores etiam suscitati. *duplo plures*
Duplex primum error profligandus. Philo Biblicus in *liberos.*
suis antiquitatibus duplicatum filiorum numerum scribit *Philo Bibli-*
sed errat manifeste. E contrario extremo, Tertullianus *cus.*
lib. de Patientia, capit. 14. indicat deinde sine liberis vixisse. [Si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur; sed maluit in illo die reddi sibi tantum gaudij: securus sic de Domino distulit; sustinuit tam voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viueret.] Quem lo-
cum licet Pamelius, inter Tertulliani errores, aut para- *Pamelius.*
doxa referat, & quod forte non legisset integrum capit. 42. lib. Iob. vbi & Græce, & Latine diserte scribitur nume-
rus filiorum; ego tamen potius excusarem Tertullianum, *Defensio*
atque exponerem, loquutum quidem non in vniuersum *Tertulliani.*
de filijs, sed de prioribus, quos si suscitatos accepisset, duplicatam sobolem vtique possideret. At, inquit Tertullianus voluntariam filiorum amissorum orbitatem voluit, vt pater illorum rursus non diceretur; ne sine aliqua pa-
tientia viueret. Quæ profecto patientiæ commenda- *Patientia*
tio perelegans est, & idonea causa non restitutæ amis- *commenda-*
sæ sobolis. *tio.*

At vero plerique alij patres ad Resurrectionis fidem 3
confirmandam rem hanc referunt. Gregorius; [Filij au- *Resurrectio-*
tem totidem sunt redditi, quot amisit: septem quippe fi- *nis fides.*
lios, & tres filias habuit septem autem nunc filios, & tres filias recepisse describitur, vt & hi, qui extincti fuerant, vi-
uere demonstrentur.] Idem eisdem ferre verbis scribunt *Basilius.*
Basilius, & Olympiodorus in Catena, Philippus, & Beda *Olympiod.*
hoc loco describunt etiam posteriores interpretes. Ele- *Philipp.*
ganter Gregorius Nyssenus oratione habita in funere Pul- *Beda.*
cheriæ. Sed in vniuersum, quod non expedierit plures fi- *Nyssenus.*
lios habuisse, ex suppositione duplicium facultatum, ne non fæliciores, atque locupletiores essent filij, quam quondam fuissent, sed singulis duplex hæreditatis pars conferri posset a parente, altero tanto quam quondam fælicio-
ri; subtiliter indicatur a D. Thom. *D. Thom.*

XIIII. Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen secunda Cassiam. & nomen tertiæ Cornustibij.

Non

XV. Non sunt autem inuentæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Iob, in vniuersa terra; Deditque eis pater suus hæreditatem inter fratres earum.

1 *Proponitur quæstio. Vnde nomina filiarum Iobi imposita fuerint.*
2 *Prima interpretandi ratio, sumens ex ipsa Iobi felicitate. Beneficia accepta parentibus impressa nominibus filiorum.*
3 *Secunda sententia verosimilior.*

Vnde imposita nomina filiarũ Iobi. *Iobi felicitas significata.*

1 Speciosissimæ proculdubio appellationes Virginum speciosissimarum. sed quo nam consilio hæc nomina imposita fuerint, & vnde petita, dubitationem quoque pulchram habet. Enim vero potuerunt hæc nomina ex ipsius Iobi fælicitate desumi; aut ex ipsarum virginum specie incredibili; tum illa, quæ cum primum natæ sunt, resplenduit in illarum ore; tum illa, quæ in adolescentiori ætate futura significabatur. Priorem interpretandi rationem do-
2 cet Nicet. [Ita, *inquit*, primã filiam Diem nominauit: ideo quod ab obscurissima ærumnarum nocte ad fælicitatem restitutam diuinitus, quasi ad diei lucem adspiciendam esset reuocatus. Secundam Cassiam appellauit, quod iam is odoris quadam suauitate, bonorumque voluptate frueretur. Tertiam Amaltheæ cornu vocauit, quod vitam deinde vixerit omni bonorum genere pereffluentem] Et quidem frequentissimum fuit Patriarchis, & viris sanctissimis beneficiorum acceptorum memoriam imprimere in ipsis nominibus filiorum; ne vnquam subire posset obliuio Diuinæ beneficentiæ ipsis impressæ clarissimis pignoribus. exempla sexcenta. Alij vero ex ipsa filiarum specie volunt, & accepta nomina & exponi debere. ita docet Greg. Nyssenus orat 9. in Cantica, quem infetius item adducemus. docent quoque frequenter Latini omnes, & non obscure significat sententia sequens, in qua subijcitur species virginum ipsis speciosis nominibus. Huic ego inter-
3 pretandi rationi libentius assentior. Quamquam non repugnarem, integram, perfectamque horum nominum rationem ex vtraque parte spectari posse, videlicet ex Iobi fælicitate, & ex filiarum pulchritudine; nam hæc illius cõplementum, & amplificatio fuit. Sed sunt in his nominibus duo potissimum obseruatione dignissima, primum, quod ad nominum Hebraicorum Latinam interpretationem attinet; secundum, quod ad rem ipsam significatam. quæ non sine opere pretio per se tractabimus.

Nicetas. *Filiorum nomina repræsentãtia beneficia collata parentibus.* *Gregor.*

Quæ nomina propria filiarum Iobi, & an Latina reddi debuerint per nomina appellatiua.

1 *Nomina originalia filiarum Iobi.*
2 *Nomina propria vnius linguæ seruanda in alijs.*
3 *Interpretatio nominum propriorum aliquando tradita in Scriptura. A quo huiusmodi interpretationes scripta fuerint.*
4 *Obscuritas ex interpretatione nominum propriorum. Multa illius exempla apud alios auctores.*
5 *Vndecim illustria exempla interpretationis nominum propriorum per voces appellatiuas. Multarum item sententiarum illustratio.*
6 *Quorsum Interpres nomina propria reddat nominibus appellatiuis. Veritas nominum Hebraicorum.*

1 Originalia nomina proferenda primum ex lingua originali, deinde examinandum, an debuerint Latine, interpretata proponi.

Nomen primum est, *Iemimah*; a radice, *Iom*. quod est, [dies,] cum terminatione fœminina. q. d. Diaria. Secundũ, *Kesighah*, quod ipsum est [Cassiæ,] id est, odorati fruticis nomẽ. Tertium, *Keren. Haphuc*, quod ipsum est. [Cornu stibij, a Keren] vnde Latinũ nomen Cornu, fluxit: & Haphuc quod est, [Stibium] aut lapis stibini coloris, de quo postea.

ימימה יום קציעה הפוך קרן

2 Sed de nominibus in vniuersum præcipiunt sapientes omnes, vt seruentur ipsa originalia propria nomina neq; temere per interpretationem transfundantur in linguam aliam; terminatione tantum mutata, & inflexa pro cuiusq; linguæ more. Rem hanc docuerunt Hermolaus annotationibus in Plin. lib. 4. c. 5. reprehendens Vallam qui Promontorium Peloponesi, [Ichthyn,] Plinio vocatum, ipse [Piscem.] transtulit in Thucidide. Antonius Nebrissensis nostræ Bethicæ suo sæculo lumen, in Quinquagena, c. 49. agens de [Simone Chananæo,] qui a Luca dicitur [Zelotes.] Curtius Brugensis lib. 2. Coniecturalium iuris, capit. 38. agens de quibusdam nominibus, atque cognominibus gentis Romanæ, sed petitis ex lingua Græca. Noster Antonius Delrius super Medeam Senecæ; Act. 5. 9. 23. Quod præceptum sane obseruant diligenter fere semper Scripturæ, retinentes Hebraica nomina propria hominum, locorum, aut rerum aliarum, tantum mutata pronuntiationis, aut inflexionis ratione, quam suauitas latinitatis postulat. Seruatur etiam in Græco, vbi eadem propria nomina frequentissime retinentur ex Hebræo, tum etiam ex Latino. nam Act 13 1. Simon Niger, Græce habetur non, [Melas, *sed*. Niger,] ipsa etiam Latina terminatione retenta; nam Græce proferendum esset, [Nigros,] & Act 1 23. [Barsabas, cognomento Iustus,] Græce item habetur [Iustos] Centum huiusmodi.

Noia ppria quatenus in omni lingua seruanda. *Hermolaus* *Antonius Nebricensis* *Iacobus Curtius.* *Delrius.* *Scriptura retinentes nomina ppria originalia.* *μέλας νίγερ ἰοῦστος.*

3 Sed tamen aliquando Scripturæ interpretationem nominum propriorum per voces appellatiuas tradunt; idq; dupliciter aut cum ipsam interpretationem adiungunt nomini proprio; aut cum prætermisso nomine proprio, docent pro illo poni illius interpretationem. vt Lucas dixit. c. 6. [Simon, qui vocatur Zelotes. *nam* Chananæus.] Hebraice, sonat [Zelotem,] Græce, & Latine & Io. 10. 24. [Thomas, qui dicitur Didymus.] nomini proprio adiunxit interpretationem Græcam; nam [Thomas] Hebraice, sonat Græce [Didymum,] Latine [Gemellum.] Idem obseruare licet fere semper vbi Scripturæ addunt nomini alicui proprio, [Quod interpretatur, Quod dicitur, Quod vocatur, Quod est.] quæ verba an ab ipsis Sacris Scriptoribus, an ab interpretibus Græcis, aut Latinis adhibita fuerint, non huius loci est examinare, sed vbi singula per se occurrunt. De hoc tamen Hieronymus intelligendus, cum ad Galat 4. ait, [Hanc consuetudinem in pluribus locis Scriptura conseruat, vt Hebraicum nomen cum interpretatione sua ponat.

Nominum propriorum interpretatio tradita i Scripturis. *An interpretatio nominum originalium in Scriptura fuerit ab ipsis sacris Scriptoribus addita.* *Hieron.*

4 Illud maioris difficultatis, atq; obscuritatis, est vbi nomina ipsa propria interpretata vocibus appellatiuis, proponuntur nulla nota, admonitione ve interpretationis, qđ sane multis sententijs obscuritatem attulit, exemplo est hic noster locus, [Nomen vnius vocauit Diem, &c.]

Obscuritas nata ex interpretatione nominũ propriorum.

Sed præterea operæ erit pretium Sacrarum Literarum studioso quædam alia indicare intelligentiæ Scripturarum non leuiter profutura. Septem huius rei exempla producit Mart. Martinez Cantapetrensis lib 2. Hypotipo. cap. 1. Col 98 Septem vel octo alia numerat noster Franciscus Ribera super id Sophoniæ 2. [Væ qui habitatis funiculum Maris, &c.] Quinque alia loca indicauit Antonius Beuter. annotat 1. in Scripturam. Tria aut quatuor, Gaspar Gra-
5 iar, super id Michæ. 1. [Ne ploretis in domo pulueris] quibus, nam facile adiri possunt prætermissis, quædam nos alia indicabimus.

Martinez. *Franciscus Ribera.* *Beuter.* *Grasar.*

Primum, 2. Reg 8. 1. [Tulit Dauid Frænum tributi de manu Philisthijm.] Hebraice, Tulit Dauid, [Metheghhamma, &c.] Quæ erat vrbs, aut regio, vt vult Vatablus, quamquam alij [Primatum] interpretantur. tamen esse proprium nomen aperte ostendit litera maiuscula, per quam scribitur in Biblijs Vaticanis, Plantinianis, & Robertinis. a *Metheg*. quod est frænum.

Decem illustria exempla nominũ propriorũ nominibus appellatiuis redditorũ. *Vatab.*

מתג

Secundum, 2. Reg 21. 19 [A. Deo datus filius saltus,] quod est nomen proprium, [Elhhanan-ben iaghare.] cuius partes sunt significatiuæ. *El*, Deus, *Hhanan*, dare, *Ben*, filius, *Iaghar*, saltus.

אל חנן בן יער

Tertium, 1. Paralipom. 4 22. [Qui stare fecit Solem, virique Mendacij, & Securus, & Incedens, qui Principes fuerunt in Moab] Quo loco tum ipsa enumeratio virorum insignium, qui præcesserunt, & qui sequuntur, aperte conuincit, hæc ita esse nomina propria; tum Septuaginta legentes. [Ioacim, & viri Chozeba, & Ioab, & Saraph.] Hebraice autem [Iochim,] dicitur a radice *Kum*, quod est, [Stare, aut Stare facere.] vbi licet Sol, non subsit; at cum Statio tempore Iosue valde famosa fuerit, ab ea [Statione Solis,] visum est Interpreti nomen deductum, vtpote a re maxime celebri. non in pte igitur dixit: Stare fecit solem.] Neque quidem fuit, quod iam acriter hoc loco Interpres carperetur a Caietano, Abulensi, Beuter Annot 50. Domus autem Chozeba dicitur, [Viri, *aut* domus mendacij,] a, *Chazab*, quod est mentiri. *Ioas*, [Securus,] a radice Iaas, quod est, desperare,

Vulgatus Interpres immerito carptus a Caietano.

כזב יאש

sperare, aut curam rei alicuius abijcere; vnde [Securus,] qui nimime afficitur cura, aut solicitudine. [Saraph, Incendens,] a radice *saraph*, quod est succendere, aut exurere.

שדף Sed quoniam hunc ipsum locum amici rogatu peculiari expositiuncula illustrauimus, quæ quorundam manibus teritur, de illo nunc non dicendum amplius.

חמת Quartum, 1. Paralip. 2.55. [Cinæi venerunt de Calore Patris Domus Rechab.] Proprie legunt Septuaginta, & Tygurina, Pagnin. Regia; [Venerunt de Hhamath Patre Domus Rechab.] Et 1. Par. 7.18. [Soror eius Regia peperit virum Decorum.] Septuaginta cum Hebraizantibus, [Soror eius Melecehet peperit Isbod.]

LXX. Pagnin. Regia. Tygurina.

Quinta, Nehem. 6.2. [Veni, percutiamus fœdus pariter in Vitulis in Campo Ono] vbi originale [Chephirim, pro vitulis] dicunt Complutenses in radice [Caphar,] ex Hebræorum traditione, esse nomen proprium loci.

Complutenses in radice Chaphar

בפר זער Sextum Psal. 41.9. [Memor ero tui, & Hermonij a monte modico] nomen originale, *Mitzhar*, quod sonat modicum, Hebræi putant esse nomen proprium montis.

Septimum, Psalm. 119.4. [Incolatus meus prolongatus est.] Hebraice, Incolatus meus in *Mosbec*. dicunt enim Hebræi esse nomen regionis barbaræ, & longe distitæ a Ierusalem.

Octauum, Iosue 13.3. [A fluuio turbido, qui irrigat Aegyptum, vsque ad terminos Accaron. Hebraizantes a Sihor,] qui dicitur esse riuulus Nili, alio etiam nomine appellatus [Torrens Aegypti.]

Nonum, Prouerb. 30.1. [Verba Congregantis, filij Vomentis, visio, quam loquutus est vir, Cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait.] Nomina dicunt

אנר קאה esse propria virorum sapientum, Verba *Agur*, filij *Iacke*, visio [Iecthiel, ad Ethiel. nam Agur] videtur dici ab *Agar*, quod est congregare. *Iake*, per transpositionem Litterarum a *Kaah*, quod est [Vomere. Iecthiel, ad me Deus.] &

Aben Esra. Aben Esra existimat *Agur* illum fuisse Doctorem insignem, reliquos illius discipulos. vide Vatablum.

תרשה Decimum, Cant. 6.3. [Pulchra es amica suauis, & decora, sicut Ierusalem. pro Suauis] est Hebraiz. *Kemsa*, sicut Tirsa, quæ fuit ciuitas Regia Regum Israel ante Samariam, 3.

Aben Esra. Reg. 14.15.16. Sic vult Aben Esra, & quidam alij Hebræi, vt comparetur Sponsa cum duabus vrbibus Regis [Thirsa, & Ierusalem.]

Vndecimum, Cant. 7.4. [Oculi tui, sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta Filiæ multitudinis.] nomen pro-

בת רבב prium portæ, *Bat Rabim. a Bath*, quod est filia, & *Rabab*, multiplicare. Sed hæc pro exemplis, quæ non licet nunc singula premere, & diligentius examinare.

6 Quia vero plerumque in Scripturis Sacris ipsa nomina imposita sunt, vel ex re ipsa, vel ad rem ipsam significandam, quæ fuit nominis imponendi occasio, ideo consulto Interpres interpretationem pro nomine proponit, vt nos doceret rationem, & vim nominis. Cum vero etiam non solum nomina, sed res ipsæ aliquid nobis significent, aliquando nomina rerum vocis appellatiuis reddit, vt indicet, quid res ipsæ nobis significent. His enim rationibus rerum Sacrarum verissimæ, atque vtilissimæ allegoriæ teneri possunt. Non alio itaque consilio nobis significationem nominum filiarum Iobi propinauit Interpres, quam vt præclaram doctrinam morum, vel sublimioris intelligentiæ inde hauriremus. Quamquam enim Origenes contra Celsum asserat; [Nomina Hebræa propter virtutem, quam continent, non debere transferri in aliam linguam;] at ea ipsa ratione, vt virtutem suam in alias linguas transfundant, expedit illorum interpretationem aliquando habere. [Hæc omnia *inquit Gregor.* pro eo, quod a virtutibus sumpta sunt, apte curauit Interpres, non ea, sicut in Arabico sermone inuenta sunt, sed in Latinum eloquium versa apertius demonstrare.] Sed iam illorum vim, & significationem propius consideremus.

Quorsũ Interpres noĩa propria interpretetur appellatiue

Origen. Virtus nominum Hebraicorum. Gregor.

Significatio, & Doctrina nominum filiarum Iobi.

7 *Virtutes indicatæ nominibus filiarum Iobi.*
8 *Pulchritudinis splendor, bona fama, despicientia pigmentorum, appellationibus filiarum significata.*
9 Vnum *pro primo. Pulchritudo breuis, & fallax instar floris.*
10 *Suauitas lucis, & coloris. Adolescentia fulgores.*
Pulchritudo apud Platonicos.
11 *Turpes amatores obcæcat splendore aliena pulchritudinis.*

CEnsuimus nuper hæc nomina potissimum referenda ad pulchritudinem ipsarum Virginum; sed in eo quoque nonnulla varietas. Nam D. Gregorius ait [A virtutibus] sumpta esse, nimirum cognitionis Diuinæ diem, bonum Dei odorem, atque hymnos Diuinarum laudum, cornu, quasi tibia modulatarum, significari existimat; quibus virtutibus forte excelluerunt tres illæ Virgines. At Gregor. Nyssenus Hom. 9. in Cantica, peculiares alias virtutes significatas existimat singulas singularum; [Literæ, *inquit*, Sacræ filiarum Iobi pulchritudinem admiratæ, vocibus ipsis eximium hoc miraculum demonstrant, cum Diei nomen audimus, honestatem; quemadmodum & Apostolus filios lucis, ac diei appellat eos, qui vitam puram agunt. Cassiæ appellatione puritatem, ac fragantiam studiorum; Cornu vero Amaltheæ laude omnis generis virtutum significantes.] Hæc ex verbis ipsis Gregorij paululum immutatis. 7

Gregorius.

Nyssen.

Virtutes filiarũ Iobi.

Sed cum superius dixerimus hæc nomina præseferre mirabilem pulchritudinem, & gratiam virginum illarum, ne [fallax sit gratia, & vana pulchritudo,] recte licebit externam corporis speciem cum interna animi pulchritudine coniungere, & complecti appellatione eiusdem nominis; atque illam peculiarem fœminarum virtutem tribuere fœminis natura sua pulcherrimis, quod natiuum faciei splendorem significatum primo [Diei] nomine; & suauitatem instar odoratissimæ [Cassiæ,] significatam secundo nomine, & oculorum pulchritudinem significatam tertio; non deturparint alicuius pigmentis, aut medicatis vnguentis; contentæ nimirum facie, & pulchritudine quam illis dedisset Deus. de quo pluscula statim, cum ad singula venerimus. 8

Fœminarũ virtus, despicere fucos.

In numero vero ipso ternario arcanam significationem agnoscit Nicetas; [Tria *inquit* præclara virtutis documenta, quæ tribus temporibus Iobus dedit, tribus formosis filiabus indicantur. Siquidem & in diuitijs, & in paupertate, et in restauratione rerum illius fuit spectata virtus.] Sed de numero filiorum, & filiarum, & de sobole vtriusque sexus, diximus cap. 2.

Nicetas. Tres Iobi filiæ, tres illius statu representãt

Nomen vnius vocauit diem.

Nomen, inquam, primæ, aut Primogenitæ; [vnum] enim pro [primo] frequentissimum est in Sacro sermone, vt aliquando admonuimus. [Dies] autem duo potest in pulchritudine indicare; Primum, breue tempus, & diurnum tantum; quippe [fallax gratia, & vana pulchritudo,] id est, cito euanescens, ideoque ipsa breuitate inopinata fallens; nam est donum fragile, fugax, anceps, atque instar rosæ, de qua quidam dixit; 9

Vnum, pro Primo.

Prouerb. 31. Pulchritudo diurna, & fallax.

Vna dies aperit, sustulit vna dies;

& Theocritus;

Theocrit.

Et rosa pulchra est, & tempus eam contabefacit.
Et viola pulchra est in vere, & statim senescit.
Candidum est lilium, tabescit vero cum decidit.
Et nix candida est, & liquitur, cum concreuerit.

Dies igitur est, cui,

——— *Nulla non dies*
Formosi corporis spolium abstulit.

Sen. in Hyppol. act. 2.

Quem

Tempus tacitum subruit: horaque
Semper præterita deterior subit.

[Dies] item, quoniam sicut natura, quæ maioris momenti, atque opportunitatis ad humanos vsus esse poterant, diuturniora fecit; quæ vero tantum oculis lenocinantur, vt flores, in diem progenuisse videtur; ita formæ florentis pulchritudinem, [Diem] appellari voluit, vt quæ in diem duraret. Quam rem sapienter significauit Plinius lib. 21. cap. 1. de [natura florum, & coronamentorum,] in hæc verba scribens;] Quippe reliqua vsus, alimentique gratia genuit, ideo sæcla, annosque tribuit ijs: flores vero, odoresque in diem genuit: magna *vt palam est* admonitatione hominum, quæ spectatissime floreant, celerrime marcescere.

Flores breues & diarij.

Sed propter suauitatem Diuinæ lucis, & splendoris iucunditatem, videtur primogenita Iobi filia appellata [Dies;] quippe est potissima pulchritudinis pars, suauitas illa coloris, quam lucem, & splendorem appellamus; & quæ iucundissimum, atque gratissimum vultum efficit. De quo vide, quæ diximus capit. 28. versic. 24. super id, 10

Suauitas diurna lucis, in pulchritudinis splendore.

[Lux

[Lux vultus mei non cadebat in terram.] Hinc tam frequentes pulchritudinis cum rebus omnibus splendidissimis, sole, Luna, Stellis, comparationes. Sicut ille dixit;

Sen. in Hypol. act 2.

Confecit tecum decus omne priscum
Forma mirator senioris aui:
Pulchrior tanto tua forma lucet,
Clarior quanto micat orbe pleno;
Cum suos ignes coeunte cornu
Iunxit, & curru properante pernox,
Exserit vultus rubicunda Phœbe,
Nec tenent Stellæ faciem minores.
Qualis est, primas referens tenebras,
Nuntius noctis, modo lotus vndis
Hesperus, pulsis iterum tenebris.
Lucifer idem.

De prima igitur pulchritudine dictum est; [Pulchra vt Luna, electa vt Sol.] Sane quidem maximi illius ducis Hispaniensis antiquitatis atque nobilitatis Cid Roderici Diez filia, non minus eximia oris pulchritudine, quam splendido nomine, [Domina Sole,] clarissima fuit. Totam denique pubescentis, atque florentis ætatis rationem ad fulgores quosdam videtur retulisse Hippocrates. 6. de Morbis Vulgaribus tom. 1. Textu 5. [Infantium, *inquit*, fulgores, cum pubertate nonnunquam mutationes habent.] vbi Galen. illum ætatis florem intelligit per [fulgorem, translatione ducta ab externa flamma, quæ cum materiam vicit, eamque sibi ipsi omnem assimilauit, effulget manifestaq; omnibus redditur.] Atque idem Galenus subijcit deinde, Zeuxidis interpretationem paulo diuersam, [Adolescentes pubescenti tempore effulgere; tunc enim carnosi fiunt, & adultiores, coloreque, & forma gratiores, viribus, ingenioq; præstantiores; repente autem ac simul hæc omnia eueniunt, eorumq; qui natura formosi sunt, tunc magis effulget pulchritudo. Dies] igitur, qui erat in familia Iobi proculdubio Solem lucentem suo ore preferebat, atq; eadem lux cum Dei donum esset, licebit tantæ pulchritudinis descriptionem mutuare ex Platonicorum doctrina definientium pulchritudinem, esse [Gratiam quandam viuacem, & spiritualem, Dei radio illustrante, Angelo primum infusam.] Cumq; ipsæ Virgines castissimæ essent, quid mirum illarum natu maximæ indies Deum illi contulisse splendorem, atq; diem illustriorem Iobi domui indies illuxisse crescente pulchritudine, & iucundius effulgente lo pulchro corpore; non aliter atque de sancta Iudith, quæ [erat eleganti aspectu nimis; tum etiam propter famam pudicitiæ erat in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde, neque erat, qui loqueretur de illa verbum malum, c. 8. 7. 8. scriptum est deinde cap. 10. 4. Cui etiam Dominus contulit splendorem, quoniam omnis ista compositio nō ex libidine sed ex virtute pendebat: ideo Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliauit, vt incomparabili decore omnium oculis appareret.] Comparat vero elegāter Prudentius in Psychomachia Pudicitiæ splendorem, cum teterrimis flammis libidinis;

Hippoc. Adolescētia fulgores. Galenus.

Pulchritudo.

Prudentius

Virgo Pudicitia speciosis fulget in armis.
Quam patrias succincta faces Sodomita Libido.
Aggreditur, piceamque ardenti sulfure pinum
Ingerit in faciem, pudibundaque lumina flammis
Appetit, & tetro tentat suffundere fumo.
In famulos, famulasque Dei, quibus intima castè
Vena animi sola feruet de lampade Christi.

11 Sed hoc die, hac luce splendentis formæ, sua culpa, suo vitio præstinguuntur improbi fœdæ voluptatis amatores, & vt ipsa Iudith dixit cap. 9. 13. [Capiatur laqueo oculorum suorum in me.] Non enim laqueus est pulchritudo honestissimæ fœminæ, sed concupiscentia impurissimorū oculorum. Igitur qui lippientibus oculis es, in splendorem pulchritudinis aciem oculorum minime intendito. quippe ex Medicinæ præcepto [Fusci colores prosunt lippientibus; splendidi incredibiliter nocent.

Pulchritudinis alienæ splendore capti turpes amatores.

Galen. de Sub. figuratione c. 5. et lib. 10. de vsu part.

Et nomen secundæ Cassiam.

12 *Cassia multa genera, odor, color nomē. An eadem, q́ Canella.*
13 *Pulchritudinis comes est bonæ famæ odor. Illustratur locus Iudith.*
14 *Cassia adstringens, virgo seuera.*
15 *Virgo bene olens, si nullis medicamentis redoleat.*

12 Dioscorid.

CAssia frutex est aromaticus, cuius cum multa genera enumerat Dioscorides lib. 1. c. 12. & luculenter exponit Andreas Mathiolus, potissimam tamen [Gigni iuxta odoriferam Arabiam,] testatur. de qua, vtpote notissima, videtur locus hic intelligendus. Cuius cum odor suauissimus constet; vt enim eo loco docet idem Dioscorides, [Quædam est aromatica odore vinoso; quædam, quæ rosam odore imitatur;] apta præterea coronamentis, vt scribit Plinius, atque Vergil etiam inter coronarias herbas recensens;

Plin. li. 21. c. 9. Vergil. Egl. 2.

Narcissum, & florem iungit bene olentis anethi.
Tum casia, atque alijs intexens suauibus herbis.

Sed colore floris, & splendore nō minus grata; [Eligenda] inquit Dioscorides, [est fuluescens pulchri coloris, coralij æmula. & forte quidem est ea, quam [canellā] vocamus; tum odore, tum colore insignis, alijsque notis designatis a Dioscoride, vt quæ [gustu mordeat, & cum aliquo feruore adstringat, & crassi corticis.] conuenitque ipsum nomen *Ketsiphah* cum radice *Katseph*, quod est abradere, vel decorticare nam vulgaris canella est cortex abrasus: Potuit igitur appellatione [Cassiæ,] pulchritudo, & suauitas coloris significari, secus enim quid pulchritudinis, quæ oculos pascit, cum odore? at sane odor etiam cum pulchritudine floris coniunctus; & bonæ famæ odor cum pulchritudine formæ. Quare non solum singula nomina filiarum per se repræsentant eximiam speciem; sed peculiariter tria ista nomina perfectam pulchritudinem suis significationibus componunt, conuenientem integram singulis. Quid enim pulchritudo fœminæ, quamuis omnium admiratione maxima, nisi bene redoleat opinione omnium? Sane postquā Iudith pulchritudo, & formæ splendor proponitur c. 8. 2. statim additur; [Et erat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde; nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.] quasi diceret; Erat Deis, erat præterea odoratissima [Cassia.] Atque adeo sicut odor longe lateque funditur, etiam vbi res odorata videri non potest; ita sane pulchritudo Virginis abscondita, & quæ non facile pateat humanis conspectibus, at longe, lateque laudari debet, vt eleganter disserit Plutarchus, initio lib. de Virtutibus mulierum. [Alia est *inquit* o Clea de mulierum virtute mea quam Thucydidis sententia. Is enim ei primam laudem tribuit fœminæ, de qua foris minimus est, vel in bonam, vel in malam partem sermo; censens nimirum, vt corpus, ita famam quoque bonæ mulieris domi inclusam esse, neque in publicum exire debere. Mihi autem elegantior videtur Gorgiæ opinio, qui mulieris non formam, sed famam vult multis esse notam: & Romanam legem maxime probo, quæ mulieres itidem, vt viros, post mortem publice laudari pro dignitate iubet.

13 Cassia odore atque colore insignis. Dioscor.

Cassia in Canella.

קְצִיעָה

קצע

Pulchritudo cum bene fama odere cōmendata.

Virgo domi abscondita publice laudata.

Plutarch.

An vero illud significatur in [Cassia, quæ gustu mordet, & cum feruore adstringit,] Virginem paulo debere esse adstrictiorem, & quæ gustu mordeat; ne si nimium verbis, gestu, responsionibus mollescat, & diffluat, aliquod pudicitiæ periculum creetur? Sic Cyprianus lib. de bono pudicitiæ, seueritatem pudicitiæ adiungit: [Quid est aliud pudicitia, quam mens honesta ad custodiam corporis data, vt sexibus redditus pudor, seueritate signatus?] 14

14 Virgo tutior quo seuerior

Cyprianus.

An tandem, quod nulla quærat medicamenta externa facies, nulla vnguenta, quibus bene oleat? nam nisi per se ipsam suo pudore, & honestate morum bene oleat, frustra vnguentis odoratissimis perfundetur. vt Comœdiographus scite ait; 15

Ecastor, mulier recte olet, vbi nihil olet.
Nam istæ veteres, quæ se vnguentis vnctitant, interpoles,
Vetulæ, edentulæ, quæ vitia corporis fuco occultant.
Vbi sese sudor cum vnguentis consociauit, illico.
Itidem olent, quasi cum vna multa iura cōfundit coquus.
Quid oleant, nescias, nisi id vnum, male olere intelligas.

Plaut. in Mustellaria.

Sed de hac re iam plura.

Et nomen tertiæ Cornustibij.

16 Cornustibij *ex quibus nominibus componatur. Cornuum vsus.*
17 *Cornu copia. Quomodo Scriptura vtatur nominibus fabulosis. Copia rerum ex pietate profluens.*
18 Fucus *vnde dictus.* Stibium. *quæ illius virtus.*
19 *Oculorum nigrorum elegantia. Pallas Cæsia. Venus Pæta.*
20 *Flaui capilli apud Palæstinos in pretio. Explicatur Salomon.*
21 *Pulchritudo nulla indigens arte. Fama pudicitiæ abhorrens ab omni fuco.*

Pulchri-

Cornuſtibij. vnde componatur. Gregorius.

16 PVlchritudinem quoque, atque pulchritudinis virtute commem præferi hæc appellatio. S deaplicanda per partes, quæ duæ ſunt, [Cornu, & Stibium.] nam Gregor. componens id nomen ex [Cornu, & ſtibio,] luſit ſane, ſed luſit cum venuſtate, & vtilitate aliqua [Cornu Stibij,] autem eſt cornu; in quo aſſeruatur ſtibium; nã cornua hunc habent vſum oleo, liquorive alij, aut rei cuipiam aſſeruandæ. [Cornibus vtebantur, quondam pro vaginis gladiorum, quibuſdam etiam bibunt;] oleum non ſolum paſtores, ſed etiam Sacerdotes aſſeruabant cornibus. Sed cum de hac parte nulla dubitatio ſit, at de ſecunda eſt non leuis propter Græcos legentes, [Cornu Amalthææ.] fabuloſum vtique illud Amalthææ cornu; quod ſiue fuerit caprinum, ſiue taurinum; ſiue Amalthæa fuerit Nympha, ſiue nutrix Iouis, ſiue Capra, cuius lacte, & beneficio enutritus fuerit, dicunt gratitudinis ergo inditam fuiſſe illi cornu mirificã facultatem, vt quidquid optari poſſet, ea illo cornu largiter profflueret. fabulam, non eodem prorſus modo ſcribũt Lactantius lib. 1 c. 21. Strabo lib 10. Ouid lib 9 Metamor. & lib 4. c. 5. & lib. 5. c. 2 Nicetas hoc loco, qui etiam illud ſapienter obſeruat. [Cum Scriptura ait, cornu Copiæ, aut Sirenum, aut Vallis Titanum, aut Gigantum mentionem facit, tantum vtilitatem illis fabulis ſignificatam, non vero falſitatem vllam nobis propinare.] Ergo Cornu Amalthææ prouerbio ſignificat, vt Nicetas ait, opimum, & beatum ſtatum; vel beatam rerum omnium affluentiam ex pace, & cultu pietatis, atque virtutibus, vt indicauit Horatius in ſuo illo ſæculari carmine;

Plin. lib. 11. c. 37. Cornum usus.

17 *Cornu copia. Lactant. Strabo. Ouidius. Diodor. Nicetas. Scriptura vtitur fabuloſis nominibus veritatem aliquã docet. Horatius.*

Iam fides, & pax, & honor, pudorque
Priſcus, & neglecta redire virtus
Audet, apparetque beata pleno
Copia cornu.

Hor. lib. 1. Car. ode 17.

Et iterum.

Di me tuentur: Diſpietas mea
Et muſica cordi eſt, hinc tibi copia
Manabit ad plenum benigno
Ruris honorum opulenta cornu.

Opportune igitur ſignificari potuit, vel opulentus, & beatus ſtatus Iobi reſtituti; vel pulchritudo eximia tertiæ virginis non minus elegans, & iucunda conſpectu, quam eſſet os illius cornu copiæ, vnde bona omnia, fructuſque pulcherrimi vbertim effluebant.

Vatab. הפך

Sed cum nihil in Hebræo ſit, quod capram oleat, ſed [cornu Haphuc,] Varablus exiſtimauit illam ſecundã vocem deduci a radice, *Haphac*, quod eſt vertere, aut conuertere, vel mutare in contrarium. Quare exiſtimat interpretandum nomen, [Cornu conuerſionis,] vt hoc nomine conſignaret memoriam vtriuſque fortunæ, & reſtitutionis ſuæ. Sed proculdubio, tum cum re ipſa, tum cum pulchritudine virginum elegantius conuenit vt deducatur a radice *Phuc*, vnde videtur nomen deductum Latinum [Fucus,] quod eſt medicamentum, quo mulieres faciem, aut oculos ungunt, elegantiæ, & pulchritudinis gratia.

D. Thom. Lyra. Dionyſ.

Sed quod, quale ve illud medicamentum ſit, incertum eſt apud Interpretes, nam D Thom. quem ſequuntur Nicolaus, & Dionyſius, tum hic, tum ſuper illud 4. Reg. 9. vbi de Iezabel, definiunt, [ſtibium] eſſe vnguentum, ſeu herbam ad decorandam, ſeu medicandam faciem. nonnulli [ceruſſam] vocant, quo albor inducitur faciei. Alij, [purpuriſſum,] quo malæ pinguntur, & rubeſcunt. Coniecturam ducunt, quod idem nomen ſit lapidis precioſi. 1. Paralipom 29. 2 & Iſai. 54. 11. quem Hebræi poſt R. Dauid dicunt eſſe [carbunculum, *aut* lapidem rubentem.] R. Mordochai, [Lapidem rutilantem, & diuerſi coloris.] Sed ſane quidquid de lapide ſit, quod valde incertum eſt (propterea enim Latinus Interpres in loco Iſaiæ, non deſignauit cuius coloris lapides illi ſint. in loco autem Paralipomenon dixit. Lapides quaſi ſtibinos, & diuerſorum colorum) quod ad fucum illum pertinet, certum eſt fuiſſe medicamentum, quo oculi pingerentur, ex 4. Reg. 9. 29. [Iezabel pinxit oculos ſuos ſtibio. & Ier. 4. 30. Si pinxeris oculos tuos ſtibio] Ceruſſa autem, aut purpuriſſum oculis adhiberi non poſſunt. [Stibium] autem primum vtilitatis, & medicamenti poſtea etiam elegantiæ cauſa oculis adhibitum eſt. Quare Plinius de Stibio loquens lib 33 6. [Vis, *inquit*, eius adſtringere, & refrigerare, principalis autem circa oculos; namque ideo etiam plerique, Platyophthalmon id appellauere, quoniam in Calliblepharis mulierum dilatet oculos, & fluxiones inhibet oculorum, &c. *Dioſcorides vero*, Etiam ſordes, & vlcera oculorum expurgare, ſiſtere ſanguinem e cerebri membrana profluentem,] ſcribit, & Galenus libro 9 ſimplic. medicam. ea eo [Collyria ſicca] componi. Arabes & Vulgus iam Antimonium appellant. R. Dauid ait eſſe [Fucum nigrum.] de quo Hieronymus ſcribens ad Furiam, tom. 1. Epiſtola 10. [Meretrix illa in Euangelio baptizata lachrymis ſuis non habuit criſpantes mitras, nec ſtridentes calceolos, nec orbes ſtibio fuliginatos, quanto fœdior, tanto pulchrior.] Similiter Cyprianus de habitu virgi. notat. [oculos circumducto nigrore fucatos.] & iterum inter alia faciei medicamenta meminit, [flaui coloris, nigri pulueris, & ruboris] Tertullianus lib de cultu fœminarum meminit [fuliginis oculorum] Xenophon quoque in Oeconomico.

Stibiũ oculis curãdis adhibitum. Plinius. Dioſcorid. Galenus. R. Dauid. Hieron. Cyprianus. Tertullian. Xenophon.

19 Ergo cum [Stibium] ſit medicamentum oculorum nigrum, & fuliginoſum, videbitur tertia Iobi filia commendari ab elegantia, & pulchritudine nigrorum oculorum, quæ proculdubio olim in pretio, & in eximia pulchritudine habita eſt. Quamquam enim Pallas ab Homero celebretur, cognomento [Glaucopida.] q. d. Glaucocula, id eſt, oculos cæſios habens, quod cæſij oculi, & nimium ſplendidi dicantur eſſe ingenioſorum, quare idem Homerus in Hymnis Deorum Palladem [Glaucopio] appellat, at Venerem ſic ſalutat;

Oculorũ nigrorum elegantia. Homerus. Pallas Cæſia. Venus nigrocula.

——— ——— salue, nigras
Habens palpebras, dulciloqua.

Et Ouidius.

Si pata, eſt Veneri ſimiliſſi. flaua, Minerua.

Oui. li. 3. de arte Amandi.

Spectabilis igitur quondam erat forma [nigris oculis,] aliquando etiam, & [nigro capillo,] non tam fœmina, quam vir. Quamquam hoc non in vniuerſum, ſed apud Gentem Romanam; propterea enim dictum;

Turpis Romano Belgicus ore color.

Proper. Elegan 19.

20 Nam in Syrorum, & Paleſtinorum gente, colorem rufum, aureumve capillorum, in pretio fuiſſe, & ad pulchritudinem commendatum, tum in Dauide, Abſalone, Salomone, tum vero in Sponſo, oſtendimus in Scholijs ad illũ locum Canticorum. 5. [Dilectus meus candidus, & rubicundus, &c.] Quamquam enim dicatur [Sponſi capilli nigri, quaſi coruus:] illud tantum accipiendum eſt ea proprietate ipſius vocis originalis, de nitore, & ſplendore; nitent enim mirum in modum coruinæ plumæ; non de colore; nam de hoc illud eſt, quod ſequitur, [Comæ eius ſicut elatæ palmarum,] quæ non ſolum criſpæ ſunt, ſed phœniceo rubore flaueſcunt. Ergo, vt ad rem noſtram reuertamur, quam cum pilis flaueſcentibus, & aureis non poſſint eſſe oculi natura ſua nigerrimi, at aliquando fuligo illis fucata ad pulchritudinem adhibita eſt; qui mos & apud Arabes, & apud Africanas fœminas nunc vigens, aliquando in Hiſpania viguit. Ergo tertiam Iobi filiam appellatam fuiſſe [Cornuſtibij,] ſignificabit non ſolum fuiſſe oculis pulcherrimis, ſed præterea habuiſſe quidquid aliæ fœminæ pigmentis, & medicamentis parare ſolent.

Flauus capillorum color pulcher apud Paleſtinos. Cant. Capilli Sponſi commendati a nigrore, id eſt, nitente flamme.

21 Ergo indicabitur tertia quædam pulchritudinis virtus, & laus præter illam bonæ famæ fragrantiam, videlicet quod nullo indiguerit, neque vla fuerit adſciticio corporis cultu, quod inter maximas fœminarum laudes, imo & ad pulchritudinis commendationem refertur; atque eo nomine & faceta hiſtoria laudat Galenus in exhortatione ad bonas artes, Phrynem illam modeſtiſſimam omni formæ artificio carentem. Atque Ouidius Lucretiam;

Galenus. Oui. 2. Faſ.

Forma placet, niueuſque color, flauique capilli.
Quique aderat nulla factus ab arte decor.
Sic iacet, ſic culta fuit, ſic ſtamina nebat,
Neglectæ collo ſic iacuere comæ.

Quæ igitur natura ſua videretur habere omnia amatoria medicamenta, & omnia pulchritudinis pigmenta, ſi ſe illa præterea ornaſſet, & pinxiſſet alienis coloribus, vtique ſe deturbaſſet potius; quippe vt Prudentius aliquando dixit;

Prudentius in Hamartigenia.

——— ——— Nec enim contenta
Decore ingenuo mentitur fœmina formam.

Ad elegantem vero ſic dicebat Scapha Plautina;

Plaut. in Moſtellaria.

——— ——— Scita es tu quidem.
Noua pictura interpolare vis opus lepidiſſimum.
Non ſic hanc ætatem oportet pigmentum vllum attingere,
Neq; ceruſſam, neq; melinum, neq; aliam vllam offuciã.

Pulchritudo, & pudicitia famæ abhorret ab omni fuco. Hieronym.

Sed eſt enim illa [Caſia,] quam diximus, & cum bona fama pudicitiæ coniuncta pulchritudo ita naturæ abhorrẽs ab omni fuco; [Quid enim,] vt Hieronymus ad Furiã ait, [facit purpuriſſus, & ceruſſa, quam ignis iuuenum, fomẽta

ſtibium

Cyprian. libidinum, impudicæ mentis indicia? & Cyprian. de Habitu Virginũ; Si te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuuentutis illicias, suspiria adolescentum post te trahas, cõcupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomitem succendas: vt & si ipsa non pereas, alios tamẽ perdas, & velut gladium, & venenum videntibus te præbeas: excusari non potes, quasi mente casta sis, & pudica; redarguit te cultus improbus, & impudicus ornatus. Ruelus idem de Bono pudicitię; Longe absit, quibus pulchritudo non ornatur, sed prostituitur: nam solicitudo de pulchritudine, & malæ mentis indicium, & deformitatis est. Semper est misera, quæ sibi non placet, qualis est. Quid capillorum mutatur color? Quid oculorum suffulcatio? quid facies artibus in diuersam formam conuertitur? quid postremo speculum consulitur, nisi quia, ne ipsa sit, timetur. Videndus omnino aduersus immoderatum fœminarum cultum Cypr. de Habitu Virginum. Tertul. de cultu fœminarum. Ambrosius lib. 1. de Virginibus. Hierony. Epist. 10. ad Furiam de viduitate seruanda, & lib. 6. Hexameron c. 8. Chrysost. Homil. 21. ad populum Antiochenum. Clemens Alexan. libro 2. Pædagogi, c. 10. & quæ in hanc rem congessit ex Sacris & profanis. Tiraq. l. 3. connubiali.

Quæ aduersus immoderatũ cultum fæminarum scripserunt. Chrysost.

XV. Non sunt autem inuentæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Iob in vniuersa terra: deditque eis Pater suus hæreditatem inter fratres earum.

1 *Constructio Hebraica verbi singularis cum nomine plurali.* Vniuersa terra *quid.*
2 *Speciosi liberi felicitatis pars.*
3 *An Iobi vxor eadem, quæ ante plagam.*
4 *Filia honestissima æmula materna pietatis.*
5 *An filiæ succedant in paternam hæreditatem. Virgines matrimonio maturè locatæ.*

1 *Constructio verbi singularis cũ nomine plurali. Vniuersa terra, quid significet. LXX.*

SVperioris partis expositio, & confirmatio, in vniuersa illa Regione ne vllam quidem tunc temporis puellam inueniri potuisse, quæ cum Iobi filiabus merito de pulchritudine contendere posset. Quod autem pluraliter dicitur, *inuentæ sunt*, in Hebræo singulariter dicitur, Inuenta, & construitur cum nomine plurali mulierum; quæ Syntaxis Hebræa indicat sub illa mulierum multitudine, vnicam singularem, cui verbum tribuatur; Non est inuenta mulieres, idest, ne vna quidem inuenta est inter mulieres. Quod deinde dicitur *vniuersa terra*, quamquam in vniuersum Septuag. legant, Eam, quę sub Cęlo, tamen de illa regione accipiendum est, de qua est sermo, vt cap. 1. obseruauimus.

2 *Speciosi filij parantũ felicitas. Nicetas.*

Porro hæc susceptio filiarum speciosissimarum, pars fuit felicitatis ipsius Iobi, vt nuper indicabamus, & nunc quoque eleganter exprimit Nicetas, Cętera, inquit, felicitate seposita filias quoque liberali specie, atque egregia forma suscepit, vt earum adspectu omnis superioris ærumnę memoria funditus interiret. Et quamquam nulla vxoris Iobi mentio fiat, at Septuag. designant hęc loco vxorem Arabissam, quæ generat filium, cui nomen, Emmon. An autem hęc fuerit pristina vxor; An vero illa vel mortua, vel propter aliquam infidelitatis, & blasphemiæ causam merito repudiata, aliam vxorem duxerit, incertum est. Sane Seuerus in Catena aliam fuisse in hæc verba statuit; Forsitan autem nec consentaneum, nec rectum erat, ut ea bonorũ particeps esset, quę certaminum tempore virum despexisset, atque è summo constantię, ac patientię vertice præcipitem agere Athletam conata esset. quod mihi valde fit verosimile: sicut, & uxorem illi tum pietate, tum corporis dignitate; & elegantia insignem a Deo designatam fuisse, ex qua tũ domus suæ, tum Reipublicę, & Regno pulchram, & speciosam sobolem procrearet. id enim maximum Reipublicæ emolumentũ, vt scribit Plato 6. de legibus; Cogitare, inquit, omnino Sponsus, & Sponsa debent, quo pacto quam pulcherrimos, & optimos, ciuitati liberos poterunt procreare. Atque hoc Diuinũ plane munus, & felicitatem non vulgare pollicebatur Iuno Æolo, Ex pręstanti corpore Nymphis

3 Iobi vxor an eadem, qua prima. LXX. Seuerus.

Iobi vxor pulchra, & pia. Pulchra soboles Reip. bonum. Plato.

Virg. 1. Æn.

Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamq́ue dicabo:
Omnes vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

Namque ex deformi vxore nemo pulchram suscipiat sobolem.

4 Pietas autem vxoris Iobi ex ipsa etiam filiarum pietate colligi non obscure potest; nam cum illud verissimum sit, quod de ipsis fructibus telluris parentis dixit Columella; Nihil dubium, quin ipsa natura sobolem Matri similem esse voluerit. ac nihil certius, quam vt filiabus;

——— *Tradat Mater honestos*
Aut alios mores, quam quos habet

Matris mores communicati filiabus. Colu. lib. 3. Iuu. Sat. 6.

Virgines vero vt corpore, ita, & animo pulcherrimas fuisse testatur lectio Sept. Non sunt inuentę iuxta filias Iob meliores eis, in ea, quę sub Cęlo. quod Nicet. sic interpretatur, vt illud, meliores, non magis ad corporis, quàm ad animi dignitatem, & præclaram speciem referatur.

LXX. Nicetas.

5 *Deditque eis pater suus hæreditatem inter fratres earum.* An peculiare hoc fuerit filiabus Iobi, vt hæredes ex Asse herent paternæ hęreditatis, an vero res tunc in more illius gentis posita significetur, incertum est: certè tamen nunc significatur simul cum fratribus hęreditatem paternam ex ęquo adijsse, nam illud, inter, vel vt in Hebræo est, In medio fratrum, ęqualitatem quandã & communem rationem denotat. Sic interpretatur est Nicetas, Id est, una cum fratribus: vt ostendat omnes filios a Iobo in ęquales partes hęreditatis uocatos esse. Hęreditas autem fœminarum apud gentes alias non eadem semper ratione constituta fuit. vide Alexandrũ Neapolitanum, agentem de intellectu legis Voconiæ lib. 6. c. 15.

An filiæ succedãt in paternum bonis. Inter, dinotat æqualitatem. Nicetas. Hæreditas fæminarũ.

Sed existimo præterea hoc loco hęreditatis filiarum mentionem fieri, vt significetur maturo, & honesto matrimonio locatas fuisse. dotes igitur opimas a patre accepisse, tempore nuptijs opportuno. Quod Philosophi, Legumque latores fœminis ad decimumquintum annum, paulo minus, plusve assignarunt.

Filiæ Iobi mature locata matrimonio.

XVI. Vixit autem Iob post hæc centum quadraginta annis: & vidit filios suos, & filios filiorum suorum vsque ad quartam generationem: & mortuus est senex, & plenus dierum.

1 *Iobi ætas incerta.*
2 *Græcorum supputatio incommoda.*
3 *Verosimilis summa vitę annorum S. Iob.*
4 *An anni felicitatis duplo plures fuerint quam ante plagam.*
5 *Filiorum appellatio, quos comprehendat.* Videre, *ad voluptatem.*
6 *Saturitas, &* plenitudo vitę. *Ps. 90. paraphrasi illustratus, & relatus ad Iobum.*
7 Salutare Dei. Filius Domini.

1 PAulo aliter Iobi ętatem assignarunt Septuag. Vixit, inquiunt, Iob post plagam annos centum septuaginta; omnes autem annos uixit ducentos, & quadraginta. quamquam in alijs codicibus, & in Catena Gręcorum legãtur, ducenti, & quadraginta octo. quibus auctor Catenæ pręcipit addendos septem alios, quibus plagę acerbitatem tulit; qui merito uidentur excepti, cum ęrumnosa uita, mors sit potius, quam uita existimanda. Summa, inquit, annorũ uniuersa, ducenti quinquaginta quinque: ex qua quidem summa detracti sunt septem, ut arcanam temporis rationem, quo est mala perpessus, intelligeremus. Sed cum magna semper esse soleat in numeris, &

Incerta Iobi ætas.

2 in Chronicis uarietas; cum etiam non liceat lectionis Latinę, cum qua etiam Hebraica consentit, nostrum annorum numerum in ueritatis suspicionem uocare, omnino standum est nostris centum, & quadraginta annis; non illis Gręcorum, centum, & septuaginta; efficitur enim ex ea supputatione ualde incommodus numerus annorum vitæ Iob, ante calamitatem; nam si ex ducentis quadraginta, demas centum septuaginta, quos uixit post calamitatem, remanent septuaginta ante plagam: quorum sexaginta cum alijs centum septuaginta nulla uidetur esse peculiaris, aut certa proportio. At uero si numeros illos Gręcorum ita permutaremus, ut diceretur uixisse post calamitatem centum quadraginta annis, eleganter concluderemus illius uniuersam ætatem fuisse ducentorum

Græcorum supputatio annorũ Iobi, incommoda.

ſeptuaginta annorum; nam fieret ſumma duplo maior, ita ut alterum tantum uixiſſet poſt plagam, quantum ante illam. nam ſi ex bis centum quadraginta; id eſt, ex ducentis octoginta, detrahas ſeptem calamitatis, remanent ducenti ſeptuaginta tres; vnitates autem paucæ contemni ſolent in magnis numeris. Ergo veroſimiliter affirmari poteſt, cum poſt plagam uixerit centum quadraginta annis, alterum tantum ante plagam uixiſſe; cum enim illi anni calamitatis non omnino iuſto perijſſent, quippe erant in numerato apud Deum, vtpote pleniſſimi præclaris actionum, & patientiæ meritis, non oportuit cum alijs bonis duplicatis, duplicari quoque, ſed eadem ratione, qua de filijs diximus, quod non perijſſent, totidem tantum ab illo ſuſceptos fuiſſe, non duplo plures; ita, & de

4 annis dicendum. At ſi contendat quis etiam ipſos felicis vitæ annos duplo plures extitiſſe, vt contendit Nicetas. Etenim ſi poſt detractam calamitatem Iobo duplicata omnia fuerunt, quin anni quoque duplicati ſint, dubitare non debet; Tunc aſſerendum ante calamitatem uixiſſe Septuag. annos, quibus duplo plures, efficiunt centum quadraginta; atque adeo vita vniuerſa cõſurget ducentorum decem annorum. nam illum ſeptenariũ annorum plagæ, valde incertum eſſe, ac longe breuius calamitatis tempus fuiſſe cenſuimus, c. 2. verſ. 7. & 8. lect. 12. nu. 4.

An anni ſo[li] vitæ [Io]bi duplo plures [fue]rint.
Nic. 141.

Et uidit filios ſuos, & filios filiorum ſuorum. Quid no-

5 mine filiorum ſuorum intelligi debeat, incertum eſt; non enim uidebatur opus de ſuis ipſius filijs dicere, de quib. ſatis ſuperius dixiſſet; forte igitur hac appellatione filiorum ſuorum, intelliguntur nepotes, qui ſtatim per expoſitionem dicuntur, filij filiorum ſuorum. Quid enim aliud auus eſt, quam pater, aut unde nam appellationem habere exiſtimas, quam a nomine Syro, uel Hebræo, Ab, quod patrem ſignificat? aut ut Feſtus Pompeius ex Græco deducit, quod Magnus pater ſit. Et quidem in Prouerbio Hiſpano eſt, Auũm eſſe bis patrem.

Filii.
Nepotes cõprehenſi appellatione filiorum.
Auus dict[us] a nomine Heb.
Feſtus.

Denique uerbo uidendi, iucundiſſimus filiorum, ac nepotum conſpectus ſignificatur, quod in uerbo, uidendi, non ſemel nos obſeruauimus; tum uero hoc loco eleganter docet Nicetas; Eo uerbo, uidit, caram atque amabilem iuxta Sobolem Scriptura demonſtrauit.

Videre, ad voluptatẽ.
ראה
Nicetas.

Et mortuus eſt ſenex, & plenus dierum. Clauſula mor-

6 tis feliciſſimæ poſt beate, ac feliciter actam uitam. *Plenus*, ad ſatietatem uſque. Cum autem uiuendi incredibile ſit deſiderium, & fames nunquam ſatiata, qui ſemel dicitur Plenus dierum, ſaturque uſq;, uitam profecto ſignificatur uixiſſe longiſſimam, ad uſque extremam ſenectutem, ut eleganter obſeruauit Theodoretus extremo uerſicul. Pſal 90. Longitudine dierum replebo eum, &c. Vide quę diximus cap. 5. verſ. 20. ſuper id, Ingredieris in abundantia ſepulchrum. Et quidem uidetur Pſal. ille 90. fere deſcriptus, & quaſi commentarijs illuſtratus ſingulatim, ex partibus huius Hiſtoriæ quę repręſentant uirum Habitantẽ in adiutorio altiſſimi; & ut ea Hebræo legimus, pernoctantem (obſcuriſſima nimirum incredibilis calamitatis nocte, appetitu, laqueis, & iaculis uenantium) uerbo aſpero, acerbiſſimiſque amicorum contumelijs infeſtatum negotio perambulantis in tenebris; ſiue ut Hieronymus legit peſte, & lue corporis teterrima, in tenebris, id eſt, per inſidias aduerſarij obſcuriſſimas, & occultiſſimas illi procuratas; oppugnatum ab incurſu, & Dæmonio meridiano, id eſt, ut Hieronymus legit, morſus vt Chaldæus, a turba Dæmonum in meridie graſſantiũ. quippe tunc acerbiſſime illum momordit turba canum rabidiſſimorum, cum ſupra filios meridie conuiuantes, Dæmonum arte, & impetu ruit tota domus. Sed inuictus Dei Athleta, hoſtium acies ſtrenue profligauit, cadentibus a latere eius mille, & decem millibus a dextris ſuis, non tam proprijs uiribus, quam Diuina uirtute. Reſtitutus igitur, non ſolum priſtinæ, ſed duplo etiam maiori felicitati, grauiſſimo liberatus morbo. flagellum deinde, ſiue ut Hieronymus legit, Lepra, non appropinquauit tabernaculo corporis illius. Peculiari deinde Angelorum Prouidentiæ, & diligentiſſimæ cuſtodiæ commiſſus, Ne vnquam offenderet ad lapidem pedem, neve minimum detrimenti ex re ulla caperet Videres igitur iam tunc uirum fortiſſimum ſuper Aſpidem, & Baſiliſcum ambulantem, & conculcantem Leonem, & Draconem, atq. triumphantem omnem ſuperbiam aduerſariorum; reportantemque ſuæ iuſtitiæ, tolerantiæ, ipſi dignam coronam, & ſupremum Imperatoris præconium, ad ſpectaculũ mundi, Angelorum, hominum, hac ſolemni uerborum formula: [Quoniam in me ſperauit, liberabo eum, protegam eum, quoniam cognouit nomen meum; clamauit ad me, & ego exaudiam eum; cum ipſo ſum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum, longitudine dierum replebo eum, & oſtendam illi ſalutare meum. vbi eleganter Theodor. Faciam, ut ad profundam uſque ſenectam perueniat, & futuram ſalutem in futura illi uita præmonſtrabo.]

Saturitas, & plenitudo uitæ.
Theodoret.
Pſal. 90. congruit ad Iobum repræſentandum.
Hieronym.
Chald.

Hoc eſt Dei ſalutare, quamquam, & illud etiam, quod

7 in hac uita illi collatum eſt, & a Deo propinatum in calice ſalutari, accepit enim ſalutarem calicem, ſiue ut Tertullianus, & Cyprianus legunt, Calicem ſalutum; quippe per patientiam confertur a Deo, ſalus corporis, atque animæ; tandem Finis Domini, Deo, & Diuina Prouidentia dignus, vt Apoſtolus dixit. Hic finis Iobi. De die autem obitus, & ſepulchri honore ſupremo, nonnihil in fine Paraphraſis.

Tertullian. Pſ. 115.
Cyp. lib. 3. Epiſt. 25.
Finis Domini.
Dies obitus ſancti Iobi.

PARA-

NOTATIO RERVM insigniorum, quæ in Commentarijs fusius explicantur.

PARAPHRASIS CAPITIS PRAECEDENTIS.

Vamuis Iob aliquando recepiſſet, non amplius ſe verba facturum; cum intellexiſſet, promiſſis ſe non teneri, quibus Diuina voluntas aduerſata fuiſſet, cumque ad loquendum cum Deo Diuina, ipſa voce inſtructior euaſiſſet; pręſertim cum vocem, quam illi ademerant terror ſupremæ maieſtatis, animi mœror, & abiectio, iam nunc illi reſtituiſſent, ipſa Diuina vox, pulchritudo Diuinorum operum, atque ſpes concepta de Diuina Poteſtate, & Prouidentia; in hunc modum breuiſſime, ſimulque modeſtiſſime reſpondit.

1 Reſpondens autem Iob, Domino, dixit.

Satis, o ſupreme rerum Dominator, & antea mihi perſuaſum erat, & tua deinde oratione edoctus ſum, quanta ſit tuæ potentiæ atque Prouidentiæ efficacitas, tum in alijs naturę rebus, tum in illis, quę ad peculiarem tuorum iuſtorum prouidentiam ſpectant, in communi aduerſario comprimendo, & omnibus illius artibus eludendis: Ingenue præterea confiteor, in tuo arbitrio, & poteſtate eſſe, qua velis ratione cum mortalibus agere, etiam innocentiam affligendo; atque ſemper tuam prouidentiam bene de hominibus mereri, & ſapientiſſime, de humanis rebus quacumque ratione cogitare & conſtituere. Quid enim tam eximium, & ad præclaros fines conſequendos tam opportunum, quod in tuam cogitationem non cadat, ac tuæ poteſtati non ſubijciatur? qui igitur harum rerum oblitus, aliquando inſolentioribus querimonijs elatus ſum, erratum agnoſco, & deprecor. Quippe cum in me ipſum, meamque imbecillitatem oculos reflectebam, agnoſcebam me imparem tot difficultatibus ſuſtinendis, nedum ſuperandis. Atqui oportuiſſet frequentius conuertiſſe mentem, & oculos ad te, qui omnia potes, cui nihil difficile, qui cordis illius mei, perturbatęq. mentis fluctus ęſtuantium cogitationum facile componere, & tranquillare vultu iucundiſſimo poteris, qui mentis tuæ arcana, & ſubliminiores prouidentiæ rationes, non minus perficere, quam cogitare, & deſignare vales.

2 Scio, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio.

Quid enim iniquiſſimus aduerſarius, moliri, & machinari tentabit contra tuum conſilium? An patere ſua ſtatim conſilia non ſentiet? Quis porro tam ſtultus erit, qui reconditiſſimas ſui animi cogitationes Dei oculum omnia contuentem latere poſſe arbitretur? aut quis mentis Diuinæ conſilia ſatis aſſequetur, aut non aperte, & plane pronunciabit, Dei conſilia omnino ſuperiora eſſe humana cogitatione? a Ego vero fateor me obſcure, & perturbate de Diuinis loquutum, atq tentaſſe liberius, quod parcius, & modeſtius attingere oportuiſſet: multa pro me, & pro mea innocentia, & cum multa contentione dixiſſe, pauciora pro te, & pro tua Prouidentia, & non niſi languidiori animo diſputaſſe: quædam ſuppreſſi, prætermiſſi, quæ explicatius eſſent tradenda; in quibuſdam moroſe, & importunæ hæſi, quæ leuiori manu tractanda forent; ſed tu, Optime, homini multa rerum caligine laboranti, lumen in medijs ignorantiæ tenebris prætuliſti; vexationis mihi meæ cauſam indicaſti; Diaboli pertinaciam, & inhumanitatem docuiſti; & de tua iam prouidentia ſublimius, & magnificentius ſentiendi diſciplinam tradidiſti, vt deinceps nunquam definire tentem, quę meis cogitationibus ſuperiora ſunt.

a *Quid in ſe ipſo Iobus errati agnoſcat, & reprehendat, quid item Deus in illo obiurgauerit, & an fuerit verbo lapſus, ſtatuitur n. 3.*

3 Quis eſt iſte, qui celat conſilium abſque ſcientia? Ideo inſipienter loquutus ſum, & quæ vltra modum excederent ſcientiam meam.

Precor igitur benignitatem tui numinis, vt ſi quidpiam eorum, quæ me fugiunt, te rogauero, docere me ne graueris; doceri enim a te volo, quid mihi de meis rebus cenſendum, ſentiendumque ſit; non iam tecum de meis ærumnis amplius expoſtulare. Et quidem quidquid aliquando dixerim, dictum eſſe a me velim interrogando, vt erudiar; precando, vt doceas, Si quid enim deinceps dicendum mihi ſit, ita pedetentim, & verecunde dicam, vt interrogare potius, quam dicere videar.

4 Audi, & ego loquar: interrogabo te, & oſtende mihi.

Niſi enim ex tua doctrina, & lumine, in rerum Diuinarum cognitione proficere nequeo: videor enim mihi nunc tandem tua oratione eruditus, adeo clare Diuinæ tuæ Prouidentiæ æquitatem, atque Sapientiam conſiliorum omnium perſpicere, vt oculis ipſis haurire videar, quę quondam vel in priſtina illa mearum rerum conditione, vel in ea, quæ poſterius ſequuta eſt, calamitoſiſſima, valde obſcure, & non niſi leui auditione accepiſſe viſus ſim. Ergo iam pręſentia tua erectus b facie iſta iucundiſſima recreatus, atque illuminatus, defixis te oculis contemplor, & ſuſpicio.

5 Auditu auris audiui te: nūc autem oculus meus videt te.

b *An Iob non ſolum Diuina voce, ſed etiam Diuina aliqua imagine, & viſu recreatus fuerit, diſſeritur n. 4.*

Ex tui vero cognitione, & cultu ad mei contemptum inſurgo; incipioque pene modum ad res meas nauſeare, indignitatem conditionis [illegible] vix oculis, & cogitatione ferre valens; tum

6 Idcirco ipſe me reprehēdo & ago pęnitentiam in fauil-

rum querimonias; mærentis animi languorem; melioris conditionis, meliorisque spei desidiosam quandam obliuionem. Quamquam hoc mihi nunc solum reliquum est, vt præteriti errati serio pœnitendi, & vitæ consilia in melius commutandi facultas mihi non negetur. Ergo conscius humanæ imbecillitatis, & bene memor sordium humanæ originis, pulueris, & cineris, aspersione veniam admissæ culpæ deprecabor; atque iam nunc pœnitentiæ ergo, sedere in puluere, & cinere non recuso: nihili enim me, meaque omnia iam facio.

Finis certaminum, vniuersæ Historiæ clausula, & epilogus.

HIs iam actis, dictisque, cum post tolerantiam tentationum dignus fuisset habitus Iob, qui Deum videret, audiretque, atque Diuina oratione edoceretur arcanum rerum suarum, suæque afflictionis; Sed adhuc tamen, c corporis plaga non videtur fuisse profligata: quippe statuerat Deus, vt laboranti vtique, & ægrotanti impenderetur pietatis, & misericordiæ solatium ab amicis, & familiaribus, quod per summam inhumanitatem viro sanctissimo laboranti denegatum fuerat, quo is delectus, quamuis dolens adhuc, & exulceratus, sed moderate tamen, & cum ingenti animi solatio, dolebat. Quare ex Diuina consolatione, & cælesti lumine vultus illi aderat tranquillus & placidus, frons pura, nulla mæroris aut iræ rugositate contracta; remissaque in sçium modum supercilia; oculi humilitate, non infelicitate deiecti; os taciturnitatis honore signatũ, color, qualis securis, & innoxijs; motus frequens capitis in Diabolum, & minax risus. Iam enim pudore affectus, & turpissime victus fugam ille meditabatur, iamque ab incitandis doloribus, & accendenda totius corporis plaga abscedebat.

c *Quo tempore Iobi plaga profligata fuerit. n. 4. 5. 6.*

7
Postquam autem loquutus est Dominus verba hæc ad Iob, dixit ad Eliphaz Themanitem: Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non estis loquuti coram me rectum, sicut seruus meus Iob.

Ergo, vt multo felicior, multoque lætior esset Iobi triumphus, & ærumnarum exitus, eadem ipsa Diuina vox, quæ Iobum erexerat, d amicos nondum inde digressos abiecit supplices, & precabundos ad illius pedes: quippe sicut ad Iob de turbine externa, & articulata voce loquutus fuerat Deus, ita sane ad Eliphaz instaurato turbine, & uehementius perstrepente procellæ fragore, atque aeris commotione Diuinæ indignationis indice, in hunc modum loquutus est; Vehementer me ad furorem, & indignationem tuum, tuorumque similiter amicorum Sophar, & Baldad calumniandi, & detrahendi innocenti homini studium, incitauit. Quamuis enim præclare vobis ipsis fecisse videmini meæ causæ patrocinantes; tamen turpiter aberrastis proculdubio, dum iusti innocentiam, & æquitate lædere conati estis; e digni vtique grauissimo supplicio; quippe multa temere effutientes, nunquam de meo seruo sententiam tulistis. At Iobus seruus meus cuncta est uere loquutus; atque adeo, in meo tribunali, & iudicio, in quo non solum de externis, sed de internis potissimum iudicatur, Iobi causa melior, & verior visa est.

d *An spatium aliquod intercesserit inter colloquium cum Iob, & cum amicis; & an inde digressi Dei v cem acceperint, tractatur n. 1. 2.*

e *Cur Iobi amici non fuerint affecti manifesto aliquo supplicio propter suum peccatum. n. 7. 8.*

8
Sumite ergo vobis septem tauros, & septem arietes: & ite ad seruum meum Iob, & offerte holocaustũ pro vobis: Iob autem seruus meus orabit pro vobis; faciẽ eius suscipiã, vt nõ vobis imputetur stultitia: neq; enim loquuti estis ad me recta, sicut seruus meus Iob.

Ergo hoc delictum hac uobis ratione expiandum erit; ut cum magnopere peccaueritis, numerosum atque perfectum sacrificium mihi offerendum curetis. Neque vero tanta sacrificia satis futura erũt ad expiationem, nisi etiam viri patientissimi, quem inique læsistis, merita accedant: ad illum itaque, qui Sacerdotis munere fungetur, septenas victimas adducendas curabitis, id est, vitulos septem, totidemque arietes in mei honorem, & in vestræ iniquitatis detestationem concremandas. Inter sacrificandum autem ille apud me pro vobis intercedet; neque alium patronum vobis opportuniorem designo, quam illum ipsum, quem iniuria affecistis, quippe suopte ingenio mitissimus est, mihi vero ea etiam ratione charissimus. Et vero nisi propter ipsum, perdidissem vtique vos, atque digna morte abiecissem, vt cum ingenti ignominia scelus detrahendi compensarem; fœde namque, & turpiter peccastis contra omnem humanitatis, & amicitiæ legem, insultantes misero, negantes opem amico, æstimantes sanctitatem ex felicitate, improbitatem ex inopia. fiet tamen illius deprecatione, vt tantam abiectissimi animi improbitatem Iobus ipse vobis ex meo nomine condonet.

9
Abierũt ergo Eliphaz Themanites, et Baldad Suhites, & Sophar Naamathites, & fecerunt sicut loquutus fuerat Dominus ad eos, & suscepit Dominus faciẽ Iob.

10
Dominus quoq. conuersus est ad pœnitẽtiam Iob, cum oraret ille pro amicis suis.

•
Et addidit Dominus omñ, quæ fuerant Iob, duplicia.

Hæc cum dixisset Deus seuerissime ad Iobi amicos, decreuit statim non solum honorificentissimo præconio, & nominis celebritate, apud mortales vniuersos Iobum prosequi; sed præterea multo ampliori vitæ conditione, & fortuna fæliciori Iobum locupletare, pristinis plagæ & calamitatis uestigijs omnino deletis, rebus omnibus in melius cõmutatis; atque ereptum faucibus immanissimi hostis, uictoriæ, & triumphi sempiterna laurea illum condecorare.

Amplius igitur Iobi res afflictas Deus non est passus, non solum felicissimam sui restitutionem, sed præterea etiam amicorum ueniam, quasi certaminis sui munus, ac trophæum reportantis. Per insignis enim honor, ac dignitas fuit, precibus placatum Deum, peccata illis condonare, dicente illo, Ne statuas illis hoc peccatum.

Facti huius fama constans, tum Diuini præconij atq. uisitationis, pro Iobo, tum obiurgationis, & pœnitentiæ amicorum, uniuersam

Husitanam prouinciam momento compleuit, omniumque sermone celebrata est; ac nemo fuit, qui cum altero de tentatione illa, Diuinaque visitatione non colloquere tur; erat quippe cunctis iucundum de Iobo narrare, atque audire. Ergo sic volente numine, illi ipsi, qui abalienato animo a Iobo recesserant, commutato iam statu, incredibili alacritate accesserunt, ei, quem Deus honore affecerat, tanquam regi honorem deferentes; famuli, & serui, ad seruitia, & ministeria; affines, & cognati ad omnia pietatis munia; amici, & familiares ad amicitiæ leges, & iura persoluenda, & officij atque solatij partes omnes obeundas. Lætissimum itaque, atque splendidissimum cum Iobo in Regias ædes restituto, conuiuium celebrarunt, omnium in illum animis conuersis summa cum admiratione rei gestæ, incredibili congratulandi lætitia, lachrymis etiam ex inopinato gaudio suborientibus, & ad pristinæ calamitatis recordationem, & ad morbi reliquias commotis, atque condolescentibus pro sua quisque facultate, tum pecore, tum pecunia, atque auro uel facto, uel infecto illius inopiam subleuare curarunt. Obtulerunt igitur singuli *f* ouem unam, & certi ponderis nummum, pretiosumque monile, quo uel aures, uel frontem & genas Husitanæ gens exornare consueuerat.

Auxit igitur Deus Maximus, atque mirum in modum multiplicauit Iobi extremam ætatem, bonis, altero tanto amplioribus, quā quondam habuerat. Quippe tam celere, tam ingens fuit incrementum pecorum, & armentorum illius, ut breui tempore fuerint illi quatuordecim millia ouium, & sex millia camelorum, & mille iuga bouum, & mille asinæ, ad omnem ruris, & urbis usum, & opportunitatem magnificentissime comparata.

Post receptam uero integram ualetudinem suscepit præterea septem filios, & tres filias *g* ex uxore pulcherrima simulque honestissima, ad uitæ solatium, & iucunditatem suorum parentum omnes natos. Cum autem filiæ sint suppellex domestica, perpetuo uersantes parentibus ab oculos, singulari Dei beneficio, pulcherrimæ natæ sunt, vt assidue parentis sanctissimi oculos, & animum oblectarent, quibus, & restitutionis suæ memoriam, *h* Diuinum beneficium, atque ipsarum virginum incredibilem pulchritudinem, opportunis nominibus impressit, atque expressit. nam filiæ natu maximæ nomen imposuit, *Iemimah*, quod nomen *i* *Diem* sonat; & felicissimæ fortunæ splendorem; virginis vero tum honestatem morum, tum faciei, & coloris cum splendore suauitatem opportune repræsentabat. At secundam *Ketsigbah*, quod nomen *Cassiam* olet: nimirum odoratissimum fruticem, & colore ipso flauescentem, atque splendentem, quod in memoriam reuocabat pristinarum sordium, & grauissimæ olentis morbi commutationem cum sanitate perfecta, & rerum omnium quadam suauitate, bonorumque voluptate; tum etiam virginis ipsius nomen bene vbique redolentis castimoniæ, & modestiæ peruulgata laude. Denique tertiam appellauit *Keren Hapbuc*, id est, *Cornustibij*; quod tum ipse post restitutiam fortunam, vitam viueret omni bonorum genere profluentem, atque ex se ipso haberet omnis generis ornamenta; tum etiam, quod virgo speciosissima, non vllo fuco, aut coloris, & faciei pigmentis, sed ijs omnibus reiectis, sine stibio, sine cerusa, sine purpurisso, solo Dei dono contenta, speciosissima fuerit. & ex se ipsa pulchritudinis medicamentis abundaret.

Ergo in ea regione non est inuenta fœmina aliqua, quæ cum pulcherrimis Iobi filiabus de forma contenderet, quippe species ipsa vxoris viri sanctissimi mirabilis quoque erat, vt cui filiæ non minus morum; & disciplina, quam corporis elegantia responderent. Cum autem maturæ essent nuptui, honestissimo illas matrimonio pater collocauit, dote ingenti tradita; quippe vniuersas facultates ex asse vniuersis vtriusque sexus liberis partitus est.

Tam incredibili igitur bonorum omnium vbertate, & felicitate vitam beatissime vixit, centum quadraginta annis, vt & prioris vitæ conditioni, & ærumnarum tolerantiæ amplissimum felicitatis præmium, spatiumque responderet. Extremam vero senectutem non solum honestissimi liberi recreabant, sed iucundissimi quoque atque charissimi nepotes, & abnepotes, non solum facultatum, sed morum sanctissimorum aui sui hæredes. Postquam verò ad satietatem vsque beate ac feliciter vixisset, vita perfunctum cum ingenti pietate, vniuersa illius cognatio curauit, aromatibusque condi-

f De significatione, ouis, deque inauris ratione, vsu, & forma, quæ non accurate disputantur. num. 8. 9 10.

g An Iobi vxor eadem, an vero alia, quæritur nu. 3.

h Accurata nominum filiarum Iobi consideratio, interpretatio, doctrina, consilium a nu. 1. vsque ad 6.

i De interpretatione nominum propriorum nominibus appellatiuis, quadam peculiaria ad Scripturarum intelligentiam, tractantur peculiari digressione, a nu. 7. vsque ad 11.

11
Venerunt autem omnes fratres sui, & vniuersæ sorores suæ, & cuncti, qui nouerant eum prius. Et comederunt cum eo panem in domo eius: & mouerunt super eum caput, & consolati sunt eū super omni malo, quod intulerat Dominus super eum: & dederunt ei vnusquisque ouem vnam, & inaurem auream vnam.

12
Dominus autem benedixit nouissimis Iob magis, quā principio eius: & facta sunt ei quatuordecim millia ouium, & sex millia camelorum, & mille iuga boum, & mille asinæ.

13
Et fuerunt ei septem filij, & tres filiæ.

14
Et vocauit nomen vnius Diem: & nomen secundæ Cassiam: & nomen tertiæ Cornustibij.

15
Non sunt autem inuentæ mulieres speciosæ sicut filię Iob in vniuersa terra: deditque eis Pater suus hæreditatem inter fratres suos.

16
Vixit autem Iob post hæc, centum quadraginta annis, & vidit filios suos, & filios filiorum suorum vsque ad quartam generationem: & mortuus est senex, & ple-

Obijt autem S. Iob die 10. Maij secundum Romanum Kalendarium: [In terra Hus Iob Prophetæ admirandæ patientiç.] At secundum Græcorum Menologium 8. Idus; [Dies festus S. Iob, qui multa contra Satanam certamina sustinuit.] Neque dubium quin ex more Ægyptiorum, & Arabum, Arabicis aliquoribus corpus illius medicatum, Regali sepulchro, & vt credi potest, Pyramidali, honorificentissime conditum fuerit. Is proprius vsus Pyramidum: nam sane quidem non fuerunt tantum [Regum pecuniæ otiosa, ac stulta ostentatio,] vt scripsit Plinius, nec vt tanquam Phari quidam sumptuose fabricati nauigantibus prælucerent, vt indicauit Solinus: non vt essent horrea publica, vt Stephanus dixit; tum etiam Nicetas (perperam enim id imponit Nazianzeno Goropius) refert inquam Nicetas eas pyramides ad Iosephum, qui pro condendo frumento illas extruxerit. Ergo verissime fuerunt Regum monumenta, figura ipsa animi immortalitatem significantia: quippe Pyramis desinens in conum, instar ignis, sursum versus tendens, Cælum appetit, & vitam illam futuram præfigurat: tum etiam cum [vmbras ipsa sua figura, rationeq. consumat,] vt Ammianus scripsit, designare videtur animum spiritualem, vmbra corporis, quasi in basi ipsa, deposita, & inclusa, in auras, & sedes lucidas euolasse. Sepulchrales igitur Pyramides Regum erant, vt ex Herodoto constat lib 2. in sepulchro Chephrenis, Mycerini, & Assychi. Strabone & ex Diodoro, Isidoro, & alijs scriptoribus rerum Ægyptiacarum. Cumq. Ægyptiæ illæ Pyramides [ex Arabicis lapidicinis constarent,] vt scripsit Plinius, valde verosimile fit, de Pyramide aliqua sepulchrali intelligendum id, quod scripsit Nicetas in protheoria primi capitis; [Extare etiam tunc Iobi sepulchrum in Arabia, atq; sterquilinij Palæstram, vbi speciosas coronas adeptus est; anniuersarijsq. honoribus illū indigenæ prosequūtur.] Ergo vera narrant, Abul. sup. Gen. q. 1. Prol. & sup. Num. 14 q. 12. Brochardus, Breidembachius, Fretelius, quos adducit Adrikom in suo Terræ Sanctæ Theatro, extare etiam nunc in finibus Idumææ, & Palæsthinæ, in Iordanis planicie, ad Orientem vrbis Suetæ Pyramidem, sepulchri S. Iob Pyramidi autem idonea forma delineatę, pietatis & cultus ergo, epitaphium nos superaddēdum curauimus, quod non Dijs Manibus Sacrum, sed [Deo Optimo Maximo,] breuissimæ complecteretur insigniora momenta dignitatis, sapientiæ, pietatis viri sanctissimi, quorum hæc capita [Orientalium Regum Rex,] vt idoneis coniecturis statuimus c. 1. vers. 1. nu. 18. [Sapientissimus,] quod prisca illa sæcula exigebant a Principibus, quod & loco citato indicauimus, & c. 29. vers. 12. & præterea ostendit decursus disputationis sapientissimæ, & Dei præconium pronuntiantis pro veritate, & sapientia Iobi [Opulentissimus,] ex cap. 1. vers. 3. & c. 42. vers. 12. [Seruus Dei Cæli,] ab ipso Deo non semel cognominatus est; de cuius cognomenti honore diximus c. 1. Deum autem Cæli dicebant, qui vnius Creatoris potestatem profitebantur inter Æthnicos, 1. Esdræ 5. v. 12 quod professam peculiariter fuisse Iobi familiam credendum est, quippe inter Hussitanos dubiæ, & incertæ fidei, & religionis, vt disputauimus c. 1. vers 1. a nu. 36 [Iobus ergo Hic Situs Est.] Monumentum vero non solum ad viri sanctissimi, sed ad [Resurrectionis cum Redemptore] memoriam, & spem erectum esse ab ipsa Iobi familia nemo merito ambigat, quippe, & suæ & Redemptoris Resurrectionis testis, & prędicator Iob familiares suos hac sæpe fide instruxit vt qui olim resurrecturus esset cum ipso Christo Iesu resurgente, vt diximus c. 19. vers. 25. 26. Indicantur præterea certamina, victoria, triumphus præsertim de Satana; cum hoc enim potissimum depugnasse ostendimus in præfatione prioris tomi, c. 5. & c. 1. vers. 1. nu. 4. 5. & vers. 12. & c. 2. vers 6. 7. 8. Sed præterea fortissimus athleta cum vtraq, fortuna confligens, Deo vtiq; spectatore dignus, [Ecce (inquit Sapiens ille) par Deo dignum vir fortis cum mala fortuna compositus.] Iob vero cum bona, cum mala: cum illa quippe non minus acris, neq; minus incerta luctatio est. [Prophetam] fuisse, nos tractauimus, in pręfatione prioris tomi c. 9. Ex quo item genere c. 1. vers. 1. Filij autem, qui parentis dulcissimi oculos clauserunt, ijdem monumentum, existimandi sunt, [Animo Libenti Posuisse.] Annorum vero, quos vixit numerus incertus; mihi is quem assignaui, 280. paulo certior, vt nuper cōputabamus. Quis autem non illum prædicet [Piū In Suos,] qui legat c. 29. & 30. Sponsam autem Iobi Patientiam videtur Prudentius constituere, & merito, vt qui ex Patientia tot merita, & bonorum omnium incrementa, tanquam filios susceperit. Patientia igitur, Virgo sanctissima officium, & pietatem erga Sponsum defunctum exponit Hospiti accedenti, quo illum ad imitationem accendat; & in spem erigat propositis illis duobus Symbolis, tum Resurrectionis, tum vitæ felicissimæ, ac diuturnę, quæ ad se ipsum retulit ipse Iob. c. 21. videlicet Phœnicis Arabicę, ex se ipsa reuiuiscentis; & Palmæ Syriacę, suo trunco annos innumeros numerantis. quæ nos accurate exposuimus, super id versic. 18. [Dicebamq. in nidulo meo moriar, & sicut Palma multiplicabo dies.]

SEQVITVR PYRAMIS.

Pyramidum vsus.

Plin. lib. 36. cap. 15. Dionys. Halicar. lib 4.
Solin. cap. 45.
Stephanus de Vrbibus.
Nicetas super Orat. 20. Nazianz.
Gorop. in Hyerog yphi.
Ammian. lib. 22.
Herod. tus.
Strabo lib. 17.
Isidorus lib. 17. c. 11. de finiens Pyram.

Arabicæ Lapidicinę.

Abulens.
Breidembachius.
Fretelius.
Adricom in suo Theatro terra Sancta in Manasse, nu. 78.

Iobi Pyramis sepulchralis.

D. O. M.

H. S. E.

Sen. lib. Cur bonis mala accidant.

A. L. P.

P. I. S.

Prudentius in Psycomachia.

HOSPES ASTA ET PELLEGE.

QVI SE, QVI SECLVM VICIT, QVI SAEVA SVORVM
FVNERA, AMICORVM IVRGIA, PAVPERIEM,
VLCERA QVI CARNIS, QVI CONIVGIS IMPIA VERBA
QVI CAELVM IRATVM MENTE, TVLIT PLACIDA
INDOMITA VIRTVTE IOBVM PATIENTIA VIRGO
IAM VIDVA HOC SPONSVM CŌ[illegible]IT IN TVMVLO

HENRICO CLERICO,
publico Correctore.

VENETIIS, M DC XIX.

Ex Typographia Iacobi Sarzinæ: